

*MASTER
NEGATIVE
NO. 91-80440-1*

MICROFILMED 1992

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES/NEW YORK

as part of the
"Foundations of Western Civilization Preservation Project"

Funded by the
NATIONAL ENDOWMENT FOR THE HUMANITIES

Reproductions may not be made without permission from
Columbia University Library

COPYRIGHT STATEMENT

The copyright law of the United States -- Title 17, United States Code -- concerns the making of photocopies or other reproductions of copyrighted material...

Columbia University Library reserves the right to refuse to accept a copy order if, in its judgement, fulfillment of the order would involve violation of the copyright law.

AUTHOR: LUCRETIVS CARVS,
TITVS.

TITLE: DE RERVM NATVRA
LIBRI SEX.

PLACE: LONDONI

DATE: 1823

Master Negative #

91-80440-1

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

87L96 De rerum natura. 1823.
IE23 Lucretius Carus, Titus.
...De rerum natura libri sex, ex editione Gil-
berti Wakefieldi, cum notis et interpretatione ...
Londini, Valpy, 1823.
3 v. 22 $\frac{1}{2}$ cm. (Valpy's Delphin & variorum
Latin classics)
Title-page for v.1 wanting, title from v.2.
Paged continuously.
870.8 Another copy.
V24
v.58-60

Restrictions on Use:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35 mm REDUCTION RATIO: 11X
IMAGE PLACEMENT: IA (IIA) IB IIB
DATE FILMED: 1/8/92 INITIALS MED
FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

VOLUME 1

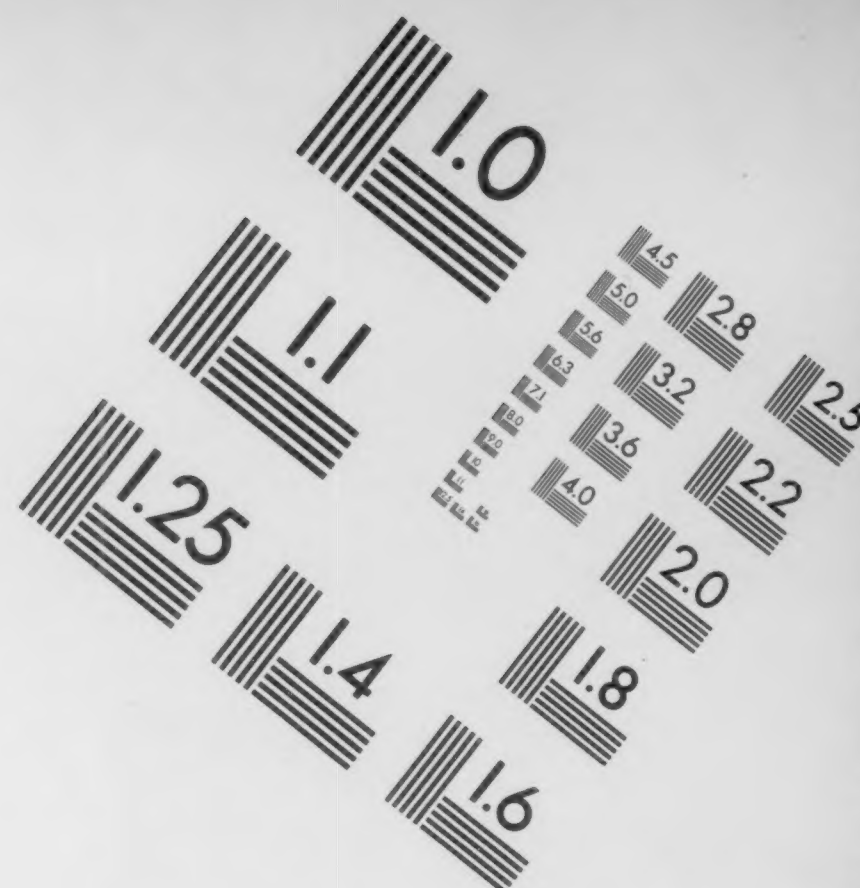
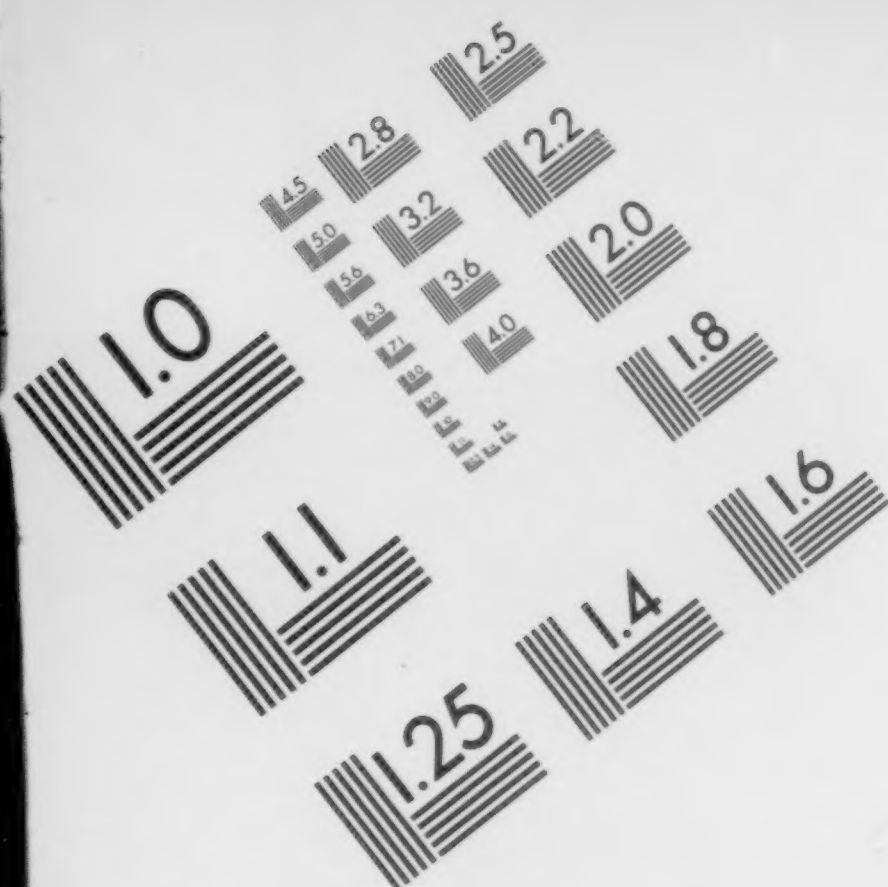

AIIM

Association for Information and Image Management

1100 Wayne Avenue, Suite 1100
Silver Spring, Maryland 20910

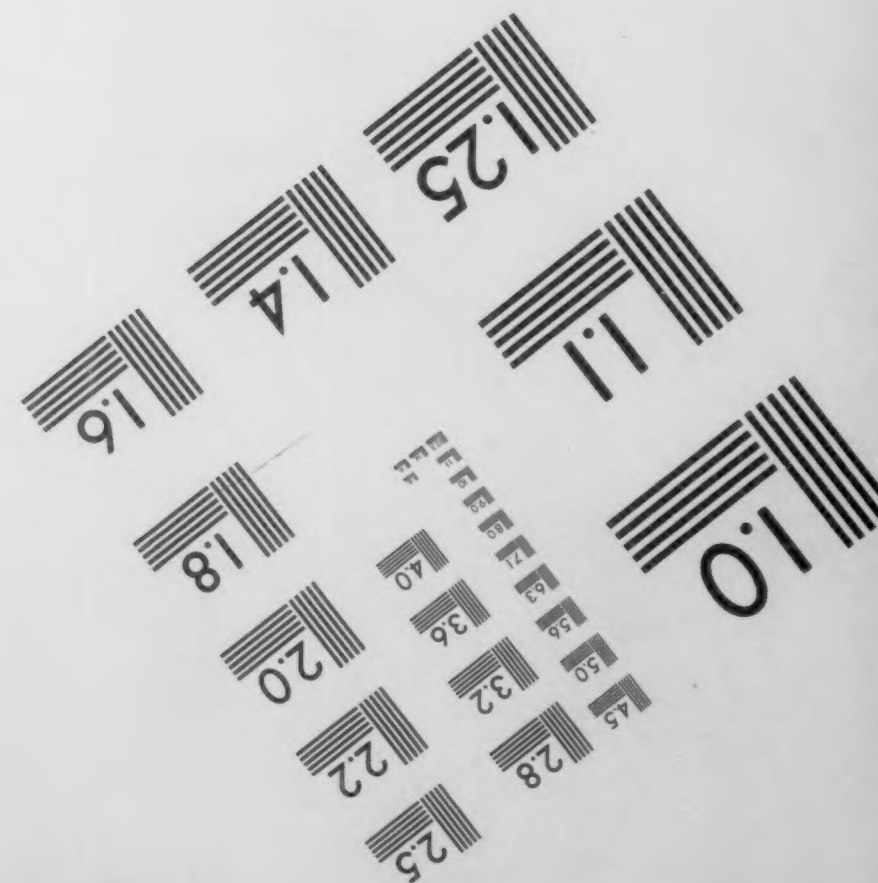
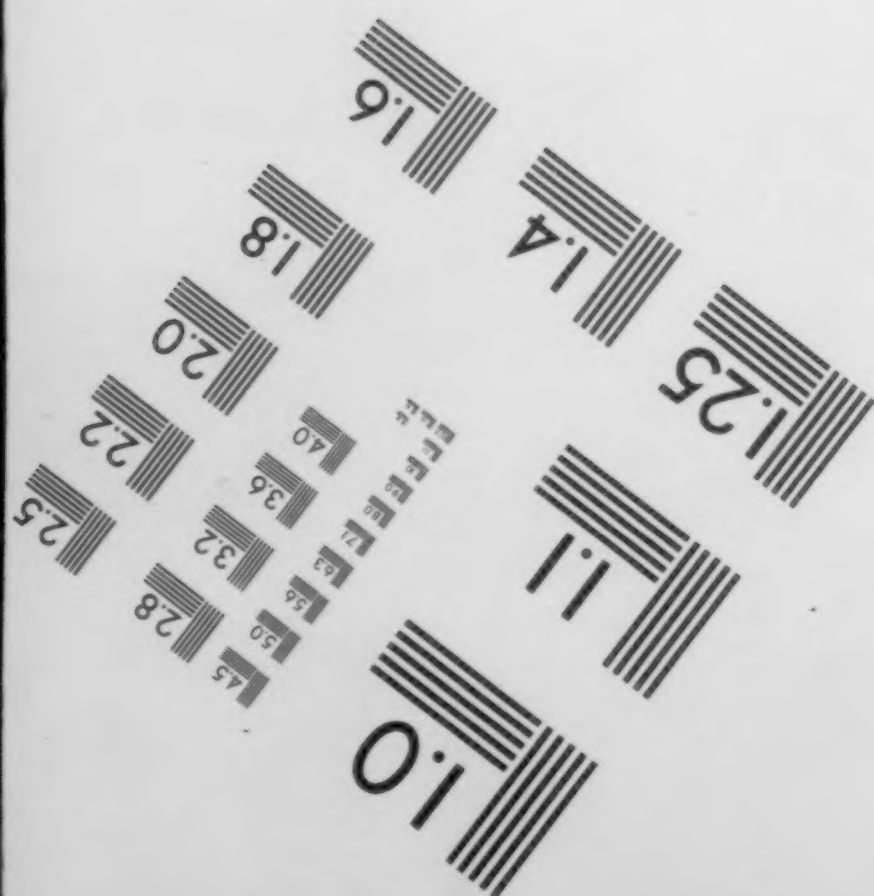
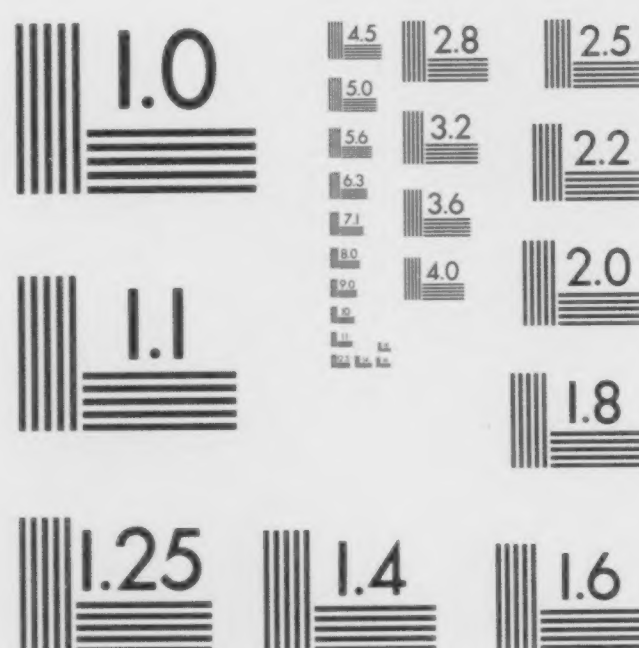
301/587-8202

Centimeter

Inches

MANUFACTURED TO AIIM STANDARDS
BY APPLIED IMAGE, INC.

471
5-

M. L. Drayton

87496 IE23

Columbia University
in the City of New York
LIBRARY

GIVEN BY

Montgomery Schuyler

SERENISSIMO
D E L P H I N O

S. P. D.

MICHAEL DU FAY.

IMPRUDENS quidem certe, ac insipientis forsán sapientiæ consultus errare videar, SERENISSIME DELPHINE, quod eam tibi philosophiam, quæ irreligiosa æstimatur et impia, religi-
osissimo Christianissimoque dicaverim.

Quis enim Philosophus aut Poëta Deorum providentiam negat impudentius, quis Animorum immortalitatem op-
pugnat acrius, quis religionem omnem audacius tollit, quam Lucretius?

Verum, si rem ex æquo et bono judices, PRINCEPS SAPI-
ENTISSIME, non ea mente me accinxisse huic operi existi-
mabis, ut alienam a Religione Christiana disciplinam in
lucem e tenebris revocarem: sed uti sua linguæ Latinæ
propria vis, et avita mundities, ac elegantia redderetur.

Quamvis enim apud Lucretium reperiantur ejusmodi sen-
tentiae, quæ a Christianæ Religionis institutis abhorreant;
tamen inter Latinos Auctores et gravissimus habetur, et
elegantissimus.

Nimirum dilucide, remotis etiam Fabularum involucris,
pura Latinitatis integritate, præstanti sermonis elegantia,
divino carminis nexu, mira sententiarum ubertate, gravique
simul ac simplici styli majestate, de tota rerum natura sub-
tiliter et acute disputat.

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

A

87 L96

IE 23

1

Unde, ut cetera taceam, possit et elatior animi magnitudo contra fortunæ impetus, et major fortitudo contra superstitionem, et temperantia constantior adversus æstum libidinis comparari.

Huc accedit, quod, si a paucioribus ineptiis atque impietatibus discesseris, multa quidem tractat, quæ veritati ac rationi, plura quæ bonis moribus consentiunt; et quædam etiam apud eum prope divina disputantur.

Quod si in eo etiam Auctore plura, quam sunt, bonis moribus contraria offenderentur, cui potuit opus hoc convenientius in manus tradi, quam Tibi, PRINCEPS SERENISSIME? qui, qua es cum mentis perspicacitate et judicii acrimonia, tum integritate morum ac sanctimonia, vales inprimis et verum a falso, et rectum a pravo discernere; et quem magnitudo magis ad causas rerum investigandas excitat, quam novitas allicit.

Itaque ut apes ex singulis floribus id unum decerpunt, quod ad mel conficiendum aptum est et utile, ita Tu, PRINCEPS SAPIENTISSIME, quæ ad rerum cognitionem et verborum elegantiam videntur plus valere, ea duntaxat diligenter et accurate colliges.

Quod quo libentius facias, jussus sum Lucretianum Carmen simul et purgare mendis, et notis atque interpretatione illustrare.

Quam bene, nihil dico: Tui est acerrimi judicii, SERENISSIME DELPHINE, æstimare, quam sedulo fecerim: et, quod peccatum est, humanitatis excusare.

Spero autem futurum, ut, qui anno superiore meum in explanando Manilio studium et laborem benigno honore dignatus es, meam quoque in illustrando Lucretio operam et qualemcumque industriam non dedigneris.

Atque hoc amplius, et multo majoribus votis expeto, ut vivas felix, PRINCEPS SERENISSIME, literarum et literatorum præsidium ac decus.

Latetia Paris. vii. K. Junii
MDCLXXX.

WAKEFIELDI PRÆFATIO.

DEBITUM, scite Lector et erudite! Lucretianorum carminum, curis meis expolitorum, atque, justæ recensionis ope, ad pristinum cultum nitoremque, in quantum per scriptos codices atque mediocritatem sagacitatis meæ et doctrinæ licuerit, reformatorum, dudum promissione susceptum, tandem tibi, sed serius aliquantulo quam vellem, spe trepidus, et, si quis unquam, diffidens mei, repræsentō. Sic profecto se res habet: cum animum ad has pretiosissimas Latinarum literarum reliquias exornandas primitus adjecissem, jucundæ magis relaxationis, quam negotiosæ virium contentionis, mihi munus spondens, non nisi de breviori commentario cogitabam: postea tamen, operis limine vix inito, hunc et amplissimum philosophum, et gravissimum poëtam, tanta commentitiarum lectionum foeditate devenustatum deprehendi, ea adulterini scabitudine sermonis multis de causis incrustatum, ut occasionem, haud instrenue obeundam, sed plane dignissimam mihi videbar nactus, in quam facultates omnes qualescumque, tum eruditionis tum ingenii mei, studiosissime collocarem; nullos labores defugiendos esse, nullam non libenter efferendam esse solitudinem, mecum statuens, si modo fructus inde aliquis bonis literis forte fortuna provenire posset. Tandem vero, re gradatim procedente, ac materia se latius, ut fit, in omnes partes aperiente, cum tot tantisque difficultatibus mihi esse conflictandum vidi, tam propter molestias operi tanto proprias, quam innumerabiles adventitias ex editorum priorum vel

socordia, vel inscitia, vel temeritate denique, ὑπὲρ μέτρον cum-
mulatas, ut de conatus mei successu, adhibitis etiam studio
improbissimo et sedulitate morosissima, plane desperarem;
debilitatus animi, atque cœptis audacibus pæne consterna-
tus, dum naviculam meam, immensa cujusdam vastitatis
solitudine fluctuantem, tremebundus contemplarer: 'maria
undique, et undique cœlum!' Etenim, mirentur licet in-
experti, vere mihi dicturus videor, ne unum quidem ex illis
omnibus, qui per ævi flumen ad usque nostra tempora de-
voluti sint, scriptoribus Lucretio minus emendatum vulgo
manibus lectorum teri; aut in cujus textu, quem dicunt,
concinnando magis susque deque habitam vetustorum libro-
rum fidem passim senties. Nam, ut concesserim, Cari
nostri argumentum non ea esse amœnitate, quæ turbam lec-
torum, de rerum natura et abditis philosophiæ parum solici-
torum, suis illecebris sponte trahat; simplicitas tamen
orationis purissimæ inaffectedata, ingenii lactea ubertas, in
omnigenos lepores late diffluens, sincerissimus insuper ele-
gantiarum poëticarum gustus, nativo quodam sensu rectis-
simo delibatarum; et varietas numerosa versuum, lapsu
facili decurrentium, et melle Museo vere contactorum: hæc
omnia severitatem subtiliorum disceptationum deliniunt
usque adeo, ac devincunt, 'Molliter austerum studio
fallente laborem,' ut nemo sit ingeniis non fucatis, at-
que elegantibus, demerendis accommodatior; nemo, qui
diligentiam fideliter tractantium pleniore proventu remune-
rabit. Nimirum, si rerum, de quibus disputat, obscuritatem
et jejunitatem liberaliter intuearis, Lucretius auctor est phi-
losophiæ poëticus longe longeque dilucidissimus; nec sunt,
nisi rarissimi, in opere toto loci, qui desiderent interpretem,
aut lectorem modice perspicacem morari queant: hoc au-
tem, ob depravationes potissimum, poëtæ non imputandas:
id quod, expertus usu rem, tutemet haud ægre confiteberis.
His igitur de causis, vehementer equidem mirari soleo, tam
paucos literatorum hominum extitisse, qui versaverint Lu-
cretianam NATURAM RERUM; tam paucos, qui pro meritis
admirati sint artificem Musarum consummatissimum, et post

Ennium, (cujus operum jactura vulnus longe altissimum et
immedicabile prorsus philologiæ inflictum est,) Latinæ poë-
seos parentem: sed miror vehementius, etiam paucos ex iis
paucis indolem styli Lucretiani percepisse: vix enim, con-
fidenter loquor, vel unus reperietur criticorum doctrina
celeberrimorum, qui felicem in eum conjecturam pericli-
tatus sit: quod in operis decursu, et maxime incredulis,
liquidissime patebit.

Ceterum, ut mea in hoc officio explendo subsidia singil-
latim persequar; Lucretius noster primum post renatas
litteras typis evulgatus est Bresciæ, per Ferrandum, sine
anni mentione: de quo libro tamen inaudivi tantum ab ho-
minibus rerum typographicarum, et exemplarium veterum,
callentissimis. Hujusce editionis ne unum exemplar qui-
dem in Anglia asservari creditur: et de illa nihil amplius
compti memet habere fateor. Lucem vidisse perhibetur
circa annum salutis MCCCCLXXII.

Editio secunda, in folio, quæ vulgo princeps existimatur,
ad calcem sic inscripta est:

T. Lucretii Cari, poëtæ philosophique antiquissimi

De rerum primordia natura ad Memmium

Liber sextus et ultimus explicit foeliciter.

Paulus hunc impressit Fridenperger in Verona,

Qui genitus est in Patavia Alæ magnæ.

Ab incarnatione Christi: MCCCCLXXXVI

Die vigesimo octavo septembris calen. octobris.

Quam sit omni genere corruptelarum refertissimus hicce
liber, apprime tamen utilissimus, nostra lectionum variarum
recensio satis indicabit. Aliquoties profecto, sed rarissime,
vitia quædam, longe crassissima, prudens silentio præterii;
nullum omnino usum habitura, sed nitori nostrarum solum-
modo paginarum dehonestamento foedissimo futura, et pari-
tura porro tædium lectoribus. Sic, exempli gratia, si *pueo-*
rum offendissem pro *puerorum*, et *prassis* pro *pressis*, atque
hujusce farinæ subinde alia, malui conticescere: quod
nihilominus monendum habeo, ne pretiosissimis quibusdam
varietatibus fraudatum se lector curiosus putet. Hanc

prius editionem, quam mihi fors eam obtulerit ære proprio redimendam, in meos usus commodaverat ex bibliotheca ejus sumtuosissima, et exquisitissimis, omne genus, libris adimpleta, CLAYTON CRACHERODE; vir egregie et accurate doctus, sed propter morum simplicium candidissimam suavitatem, et animi benignitatem homine literato dignam, longe laudatior; quam omnibus quidem mortalibus plene semper solet, mihi autem etiam peculiariter, præstare.

Optimi ejusdem viri humanitas me devinxit insuper monstratione Venetæ editionis, quæ tertia est, et Hieronymi Avancii cura procurata prodiit apud Aldum, quartæ formæ, anno MD. Monstratione dixi; nam usus ulterior supervacaneus fuisset, cum profiteatur editor, se nullum exemplar antiquum adhibuisse manu scriptum, sed conformavisse textum ex Veronensi; parallelis aliorum scriptorum locis, cum Aristotelis operibus, aliisque scriptis veterum, in subsidium convocatis.

Denuo typis cusus est Lucretius Venetiis, in iisdem ædibus Aldinis, forma duodecima, anno MDXV. ex recensione atque castigationibus Andreæ Naugerii: quinullorum interea librorum Mss. præsidio se suffultum esse prædicat; et solummodo 'cursim dicitur, propter ipsius occupationes, et importunam impressorum festinationem, tamen accurate, recensuisse.'

Ad Aldinæ prioris normam Juntina potissimum composita videtur; quæ lucem vidit Florentiæ anno MDXII. in qua licet exornanda Petrus Candidus se 'vetustis exemplaribus collatis' usum gloriatur, et 'obelis Pontani Marullique temere inducta expungendo adhibitis,' memini, me non nisi paucas scripturæ discrepantias deprehendisse, quoties operæ pretium habuerim eam componere cum hac Aldina: quas pariter nihili, si criticam commoditatem spectes, faciendas puto. Exemplar Juntinum, anni MDXI. quod memorant Havercampus et Fabricius, nescio quam ob rationem ad hunc annum referentes, ipsissima est hæc editio, de qua loquor; et, cum Aldina consimili, me possessorem habet.

Interea, cum magno commentariorum apparatu, Lucretius prodierat 'Bononiæ, ex ergasterio Hieronymi Baptistæ de Benedictis Platonici Bononiensis, a Joanne Baptista Pio editus, anno Domini MDXI. kal. Maii.' Opes, quæ sibi ad emendandum Lucretii carmen competerent, Pius ipsemet sic percensuit: 'Contulimus, non sine ærumnis vigiliisque diutinis, codicem Veneti Hermolai, et Pomponi Romani; codicemque non omnino malum, qui servatur Mantuæ, in bibliotheca quadam suburbana, qui fuit viri non indocti, gentis clarissimæ Strotiorum. Non defuit Philippi Beroaldi, præceptoris quondam mei, nunc collegæ, impressus quidem, sed tamen perpense examinatus: Codri quoque, grammatici Bononiensis; cujus copia mihi per Bartholomeum Blanchinum, virum eloquii excultissimi, facta est: Marullique poëtæ industria mira castigatum, non defuit exemplar, Severo, Monaco Placentino, græce latineque perdocto, Musarum athleta, non gravatim offerente. Ex quibus, sicuti Zeuxis, ex quatuor diversis corporibus, unam, et, ut arbitror, integerrimam, formam Lucretio præstitimus.'

Optimæ frugis hæc est editio, et nobis per fidelissimam diligentiam tractata: nec addubitem tamen, aliorum exemplarium testimoniis devictus, quin Pius ad arbitrium, nec admonitis lectoribus, poëtæ contextum plurifariam immutaverit; et, an levibus de causis hanc sententiam inimiciorem pronuntiem, penes alios, perlectis omnibus ac perpensis, sit judicium.

Obertus Gifanius uberibus magis, quam accurate doctis, commentariis, indice tamen philologico perutili, Lucretium instruxit. 'Scripturas veterum librorum plus quam octo se perpendisse' jactat, et nactum esse 'non paucas emendationes, variasque in poëtam nostrum lectiones, quas vir doctissimus Antonius Goldinghamus, homo Anglus, ex libris calamo exaratis in patria sua studiose ac sedulo collegerat,' uti Gifanius opinabatur. Hoc utcumque sit, limato judicio, sine quo frustra Critice exercetur, destitutus ille vir, diligens quamvis et eruditus, parum contulit,

me saltem iudice, ex quo Lucretii contextus emendatior evaserit.

Non alius post hos esse videtur editor, qui contextum Lucretianum ad libros scriptos exegerit, præter Lambinum, Creechium nostratem, et Havercampum.

De Lucretio primus istius triumviratus doctis animadversionibus præclare meritus est; Lambinum dico: qui usus est, ut ipsius verba proferam, 'in Lucretio restituendo, Romæ quidem tribus libris Mss. uno Vaticano; altero, qui fuit Gabrielis Faërne; tertio, quem Scipio Tertius Neapolitanus ei commodato dedit: Lutetiæ vero duobus, uno Memmiano; altero, Adriani Turnebi libro, ad Bertinianum codicem diligentissime et accuratissime usque ad librum sextum duntaxat comparato.'

Equidem non is sum, qui virum ingenuis artibus penitus imbutum, et amatoribus Lucretii necessitudine multorum officiorum devinctissimum, fidei sublestioris libenter arguam: nefas tamen esset, et crimen publicum, dissimulare, multa mihi in hoc munere defungendo scrupulum super hac re, manu scriptis scilicet exemplaribus Lambini, non levem injecisse; in quæ lectores ultro occursabunt, et de quibus suum iudicium, hactenus summonitos, præstiterit integros exercuisse: res igitur a me relinquitur in medio. Hoc interea de plano nullus dubitaverim affirmare, me neminem novisse, qui contextum scriptoris cujuslibet, auctoritate membranarum leviter conculcata, propriis conjecturis inferciendis, per effusiores licentiam, atque inconsultam magis temeritatem, passim præfractius vitiatum et deturpatum dederit.

Creechii in Lucretium merita longe inferius jacere, quam quod vulgus soleat existimare, memet habeo persuasissimum. Eum alicubi, ut Gassendi plagiarium, Valckenaërus insinulavit: ea vero utcumque se res habeat, certe iniquior esset, qui laudem, utilibus ejus ad illustrandum Lucretium collectaneis philosophicis acquisitam, cuperet deterere, si modo, quæ citra controversiam sumserit aliunde, promptiore animo ad auctores primos referre vir ingeniosus ille se paratum ostendisset.

In maxima parte meritorum Havercampi pono, quod codicum Lugdunensium diligentior nobis collationem representaverit, et amici sui Preigeri nonnullas animadversiones, eruditas illas acutasque, protraxerit in lucem: nam doctissimus editor de penu proprio paucissima, nec ea quidem magni pretii, depromsit.

Verum enimvero, ne quis, mores meos haud expertus usu, censuræ severioris fortasse postulet, libet Ernesti iudicium, super hac re in bibliotheca Latina Fabricii factum, vice propugnaculi, subjungere: 'Omnino hoc opus suum peritioribus non valde probavit Havercampus. Inter omnes editores principatus debetur Lambino et Creechio; huic ad intelligendum maxime, illi etiam ad criticam rationem. Sed, qui has res recte tractare possit, is, si suscipere novam editionem velit ἀκριβείᾳ ea, quæ hodie peritis probatur, et cujus exempla recentioris temporis habemus, magnam laudem parare sibi possit. Sed absit usitata nostris temporibus festinatio, et lucri cupido.'

Hæ sunt omnes editiones Lucretii, quantum equidem intellexerim, ope codicum Mss. procuratæ; si modo singularem excipias, de qua mox dicetur. Nihil igitur tandem superest, nisi ut exponam, quibus denique novis adjumentis suffultus, quibus præsidii animatus ac vallatus, ipsemet ad hoc munus exequendum, grave profecto, difficile, et ærumnosum! accedere non expalluerim.

Jam decem fere anni lapsi sunt, ex quo Fabri Lucretium emerim, formæ quartæ, cum bibliotheca Ricardi Bentleii, qui summi Bentleii voluntatem testamentariam executus est, et magna ex parte librorum hæreditatem adiit, auctione publica divenderetur. Hujusce exemplaris primæ plagulæ notationem sequentem nescio quis præfixit:

'Hic liber est Ricardi Mead: notæ vero Mss. in margine, sunt magni illius critici RICARDI BENTLEII, ex ipsius codice exscriptæ.'

Vir magnus nimirum, inter paucos doctrinæ copiis instructus, sed sagacitate subtiliore, et acutissimi ingenii velocitatibus, quodam modo suis, criticorum omnium, me

judice, præcellentissimus, diligenter versaverat Lucretium; sed neque libros manu exaratos, neque vetustius impressos, nullum denique præter unum Fabri exemplare videtur adhibuisse; cum sæpius imitationes priorum poëtarum margini alleverit, Lambino et aliis jam dudum occupatas, cum locis quibusdam Diogenis Laërtii pervagatis. Animadversiones itaque, quas ille coryphæus criticorum subinde sparserit, non erant severiore judicio perpensæ, secundisve cogitationibus maturatæ; in uno autem atque altero loco per acumen, vere Bentleianum, quasi divinitus vir summus rem expedivit: quæ suo tempore comparebunt; nam supervacaneum esse arbitramur, immorari rebus, in operis decursu lectoris sententiam subituris: quam ubique liberrime de nostris exerceri velimus. Vero quidem simile est, notas plures Bentleianas in Lucretium, et laboriosiores illas atque castigatiores, in manibus adhærere Ricardi Cumberland; qui ex filia est Bentleii nepos, et hæres aviti ingenii certissimus. Aliorum etiam librorum, pretiosissimis avi sui commentariis perscriptorum, solitarius possessor est ingeniosissimus ille vir; quorum usum mihi per alios petenti prorsus denegavit: illaudabili sane specimine caninæ cujusdam malignitatis; cum nec ipse copiis suis uti velit, neque aliis utendas impertiri. Hæc autem non videntur gravius dicta, atque inhumanius, quam res postulat literaria, et ipsa Ratio suffragiis suis comprobabit.

Codicem chartaceum manu scriptum, in folio, nitidissimum, vetustum, et optimæ notæ, cum solus castigatissimis et antiquissimis exemplaribus sæpiusculæ consentiat, ex publica bibliotheca mihi Alma Mater, quondam mea, Academia Cantabrigiensis, subministravit: opes suas haud invidens eruditibus; neque, ut soror ejus Oxoniensis, exemplo nimis erubescendo, thesauros Museos, qui debent, ut aër et sol, omnibus communes esse, propriis parietibus, inclusos dicam, an abditos ac sepultos? in æternum continens. Hic autem codex olim erat Askevianæ bibliothecæ *κειμήλιον* unde pretio redemit Academia. Tractationem

ejus mihi impetravit amicus meus, semper ac maxime colendus amandusque, ROBERTUS TYRWHITT: qui me tyrunculum Collegii Jesu, abhinc annis quatuor et viginti, rude jam tum donatus, favore suo sponte prosequi non dedignatus est, et etiamnum profecto fovet.

*Αὐτὰρ ἐγὼ τιμάν τε, καὶ ἀνθρώπων φιλότητα,
Πολλῶν ἡμιόνων τε, καὶ ἵππων, πρόσθεν ἐλοίμαν.*

Hujusce exemplaris, quod perfunctorie nimis mihi videbar evolvisse, et inconsulto citius remisera, ulteriorem usum a doctissimo protobibliothecario, RICARDO FARMER, obtinuit GEORGIUS STEEVENS, vir ingenio et eruditione pollentissimus, cujus fama mei præconii non indiget; mihi vero nunquam sine et honoris et amoris sensu nominandus.

Secundus, mihi collatus, Ms. codex in Museo Britannico servatur; forma minima, membranaceus, pulchre scriptus, sæculi xv.

Eadem bibliotheca instructissima mihi tertium exemplare Ms. ætatis ejusdem cum priore, suppeditavit, chartaceum, in quarto; qui deficit tamen infelicitè cum versu 232. libri vi. Scatet erroribus scriptionis codex iste plurimis; sed orthographiæ vetustioris præ ceteris omnibus, saltem meis, tenacissimus videtur.

Tertium denique Ms. librum, chartaceum, et forma simili, sed sæculi sequentis, eidem bibliothecæ debeo. Recentior est profecto, quam cui tuto, reliquis dissentientibus, confidi possit: nec tamen hic etiam omnino fructu suo caruit.

Sed et alium insuper scriptum librum, de quo nihil cogitaveram, mihi permisit evolvendum vir humanissimus EDVARDUS POORE, cum promptissima benignitate, a laudabilibus in bonas literas affectibus derivata. Nimirum manus recentior hunc codicem exaravit; cum vero cujusvis impressi typis libri non sit apographon, sed codicem quendam Ms. certissime in exemplar habuerit, non spernenda est ejus auctoritas, quoties antiquiorum librorum

lectionibus in subsidium accedat. Utrum plures sint Lucretii codices Mss. in bibliothecis Anglicis, vel publicis vel privatis, plane nescio: et causæ sunt, qua theologicæ, qua politicæ, cur nostrates eruditi non sint ad me fovendum, et conatus meos promovendos, nimis propensa voluntate: has autem, quod impensissime lætamur, ac serio triumphamus, jam jam evanescentes video; ut, exorto sole, matutini rores evaporantur: quod ideo in transcurso monitum volui, ne nimis incuriosi fortassis, aut indiligentioris cujusdam, crimen apud aliquos, calumniis inhiantes, immerito subirem.

Anno MDCLXXXVII. Lucretius impressus est Viennis ad codicem Vindobonensem, curante Francisco Carolo Alter, gymnasii Vindobonensis professore. 'Extat hic codex membranaceus in bibliotheca Cæsarea Vindobonensi, et sæculi MD. scriptura nitet quidem elegantissima, sed multis adeo vitiis foedata, ut in calce operis longam satis vitiorum seriem iis hominibus adjungerem, qui codicum Mss. vitiis delectari, verius dicam, nugari, consueverunt.'

Scilicet inter illos nugatores, qui scripturam ipsissimam vetusti codicis, sive sincera sit, sive demum vitiosa, fideliter repræsentatam velint, egomet nimis velim nomen profiteri meum: et gratias ago libenter maximas, habeoque, huic *nugatori*, quod *vitia* hujusce codicis notaverit; cum genuinas aliorum librorum lectiones, atque haud dubie Lucretianas, sæpiuscule confirment. Utinam, σὺ ζυγε γνήσις! somnus tibi, tuum munus exequenti, non aliquoties subrepsisset; nec commentitias recentiorum emendatorum divinationes loco *vitiorum codicis*, in contextu nimium nimium negligenter, uti vehementer suspicor, reliquisses: quod sane te subinde quidem, quamvis inconsulto forsitan, fecisse, mihi est in omnium longe persuasissimis. 'Unum hoc maceror, et doleo tibi, Carole! deesse.'

Idem editor non est etiam dedignatus ascribere codicis alterius *vitia*, nugatores criticos ex abundante demereri cupidus. Hicce codex, in eadem bibliotheca repositus,

continet 'fragmenta Lucretii ex libris, II. III. et VI. a ver. 743. usque ad finem; et in principio sæculi XIV. exaratus videtur.'

In brevi notitia literaria de variis editionibus Lucretii, quam professor ille, deliciæ nugatorum, suæ præfixit, mentio facta est exemplaris in bibliotheca Vindobonensi, Venetiis impressi per Theodorum de Ragazonibus, anno MCCCCLXXXV. quam editionem equidem nunquam vidi: sed eo minus hoc infortunium dolendum est, quod expressa sit ad editionem Veronensem, judice professore nostro; cum 'multis in locis, atque adeo in lacunis, cum illa exacte conveniat.'

Jam vero, quo melius caveremus, ne moles inutilis editioni nostræ ex prolixis repetitionibus accresceret, et pretium pariter incenderetur; libros illos, qui varietatibus codicum Mss. sint instructi, et ipsos codices tractatos nobis, compendiariis characteribus significandos esse duximus: quorum nunc in ordine ratio reddenda est.

V. ed. literæ designant editionem illam Veronensem, de qua modo, quot habuerim dicenda, dixi.

Bodl. designat codicem Bodleianum Oxonii, cujus accuratam atque novam collationem se nactum esse gloriatur Havercampus; nam Creechius prior adhibuerat. Cum hoc codice et editione Veronensi tanta est consensio varietatum, ut valde suspicatus sim dolum aliquem collatoris; neque prius hac suspitione sum solutus, quam ad secundum librum meas animadversiones continuaveram: tum demum vir amplissimus, GULIELMUS JACKSON, B. D. in Academia florentissima Oxoniensi prælector Græcæ linguæ doctissimus, cum quo forte fortuna in bibliopolium quoddam Londinense conveneram, et super hac re sermones cæderem, falsam et iniquam opinionem, isto de codice, non ex vanis rationibus susceptam tamen, me benigniter dedocuit. Re vera in bibliotheca Bodleiana ille codex hodieque asservatur; sed non magnam vetustatem jactat, neque multæ frugis sunt, quæ referuntur, variationes ejus: ideoque non modo minus poenitet indiligentius

recensiti, sed angor levius, inhumanissimas bibliothecæ Bodleianæ leges, omnibus mortalibus, levissimo saltem contactis sapore doctrinarum, odio atque execratione prosequendas, mihi liberam tractationem ejus haud permisisse. Mox, ut augurari soleo, illucescet ille dies, cum doctos homines et literarum penetralia pudebit, se tam diu barbaris hisce conditionibus patienter esse colligatos.— Ceterum, satis saltem constat, exemplari Bodleiano, et editioni dictæ Veronensi, unum codicem, vel ejusdem prorsus familiæ, pro archetypo primitus extitisse.

Gottorp. fr. Gottorpiæ est fragmentum, Havercampo atque aliis eruditibus celebratum, ætatem attingens 800. vel 900. annorum; quod infauste tamen explicit cum versu 454. secundi libri.

P. Pii est editio Bononiensis, de qua supra.

Vind. literæ exemplar Vindobonense, modo memoratum nobis, indicant: Vind. fr. vero, fragmentum codicis, ibidem declaratum, quod incipit ad lib. II. ver. 658. interruptitur ad lib. III. ver. 614. nec prius de novo exorditur, quam ad lib. VI. ver. 747. devenias; unde ad finem libri continenter pergit.

Voss. L. B. prior liber Ms. membranaceus, duorum pulcherrimorum ac vetustissimorum, quondam Isaaci Vossii, qui in bibliotheca universitatis Lugduni Batavorum asservantur, a me designatus est;

Voss. vet. autem posterior liber: quorum varietates recensuit Havercampus.

O. codex est Domini Poore, supra laudati: prius autem ad paginam quadragesimam volumen hoc progressum est, quam hicce liber mihi in manus venerit.

Cant. Cantabrigiæ liber est.

Mus. B. 1. 2. 3. codices Musei Britannici, ad ordinem recensionis nostræ, super illis habitæ, in præcedentibus.

Valde laboravi in orthographia textus Lucretiani constituenda; ut ἀρχαιοπινῆ nitorem illum, ac florem ferrugineum venerandæ vetustatis, importunis correctorum manibus passim detersum, in quantum sana grammaticorum priscorum

judicia et subinde codicum auctoritas suffragarentur, redac-cenderem. Res hæc erat ostentationis quidem parvæ, sed perquam ærumnosa, et multæ diligentiae ac industriæ, ut rationes ejus ad liquidum perducerentur, et aliquo tandem modo constarent sibi: sed hæc diligentia et industria, nisi simile negotium fungentibus, non comparebunt tamen. Pro officio nimirum habui multam et ingratam operam in hac re ponere; sed, tantis tenebris hæc tota ratio involuta est, ut malim lectoris ad indulgentiam confugere, quam censuram provocare. Quoties fax librorum scriptorum mihi præ-luceret, in plurimis haud dubitabam sequi: sed multa sunt adhuc in hac re rectius constituenda; de quibus meo judicio manus trepida non ausa est obsecundare. Cum vero sententiam meam in commentariis super hac disputatione sæpenumero interposuerim, non necesse est, ut in hoc loco tempus teram; itaque ad alia me transferam, cum te ad Vossium demandavero, de hoc orthographiæ negotio scite statuentem, in art. gramm. 1. 43. init. atque, prout ingenuum virum decet, commonuero, unam et alteram dictionem esse in primis plagulis aliter, atque in sequentibus, memoriæ vitio, exaratam; quamvis secundas partes ageret impendio viriliter perdiligens inspector operarum; cujus acumini non paginæ solummodo, sed commentationes meæ, tempestivam aliquoties expurgationem debent. Nihil autem dissimulandum duxi, quamvis hæc minutiae turbam lectorum probabiliter effugituræ viderentur. Libenter sperem, simplicem hunc errorum leviusculorum confessionem editioni meæ convenire; vel plures et crassiores fortasse virtutibus suis redempturæ, nisi parenti suo nimium blandiatur, nihil suis viribus parcenti, ut in manus hominum quam emendatissima veniret.

Nil cumulat, verbisque nihil fiducia celat:

Fucati sermonis opem mens conscia laudis

Abnuit—

Porro cum Virgilium, poëticæ compositionis artificem absolutissimum, Lucretius noster, ingenio poëtarum Romanorum maximus, (nisi fortassis unius illi de palma me-

rito contenderint luxuriosissimi Nasonis ubertas et amplitudo,) magna ex parte, quantus est, effecerit; venustis hominibus me rem valde jucundam facturum esse credidi, si Minciani vatis imitationes undique conquirerem, et cum exemplaribus suis apposite commissos specialiter exhiberem. Hanc esse mei laboris partem nullo modo infructuosissimam, ab ostentatione licet longissime remotam, deputare soleo; et amoenissimam futuram hinc institutam comparisonem hominibus elegantioris ingenii libenter auguror. In hoc officio multa sunt, quæ diligentiam eluserint doctorum, qui se ad hanc rem ex professo contulissent; et ægre, nisi ex compertis, credi poterat, poësin Virgilianam quam penitus imbuerit, quam medullitus incoxerit, oratio Lucretiana. Hunc autem ex abundanti fructum hac collatione provenisse mihi vehementer gratulor, quod hinc complusculis ulceribus Virgilii, sanitatis speciem mentientibus, ideoque difficili et periculosa tractatione, medelam efficacissimam admove-re quiverim: unde apud quicquid est hominum venustiorum me gratias ingentes initurum spero, confidoque.

Jam vero, non alius est poëta, in quem licentia criticorum, ingeniis suis temere indulgentium, sævius grassata est, atque in Lucretium; aut quem corruptiorem docti terunt arbitrariis emendatorum interpolationibus. Nos, auctoritati librorum scriptorum, qua potuimus, et Latini sermonis sinceræ leges sinerent, fideliter obsecuti, et subinde per leviores ex ingenio mutationes, de rationibus ad codicum vestigia religiosissime subductis, timidiuscule progressi, depravationes innumeras profligasse, ac venustates sermonis quam plurimas, demortuas plane conclamatasque, immo deperditas et oblitteratas, nobismetipsis saltem videmur resuscitasse. Neque enim interea non opere summo cavebam semper ab illa temeritate corrigendi, quam vitiosissime usurpari quibusdam Lucretii editoribus animadvertēbam; et nolui committere, ut in hac vituperatione inconstantissimus omnium homunculus haberer; et ea reprehensio, quam prioribus haud dubitaveram illinere, in caput proprium denuo recideret.

Ceterum, de commentariis meis, quos multis vigiliis et improbo studio contexui, præcipua mihi felicitas continget, atque propositi, quod animo semper eram contemplatus, tunc demum compos fiam, si rationes sic videbor in notis concinnandis prudenter attemperasse, ut eas nec docti fastidiant, et intelligant tirones fructuose; atque hinc adeo, sicuti ait ille, utrique rei scienter occurrerim, ut mederi possim cum satietati, tum ignorantiae, lectorum. Quantillum denique sit illud, quod indefessa diligentia consequi valuerim, probe scio: nec tamen animi judicium, sacramento literarum liberalium legitime obligati, et humanitati spleni, reformidem; neque ita sum profecto ab omni laudis appetitione alienus, ut non valde cupiam secundæ aliquid opinionis mihimet acquirere. Lividulos autem censores nostros nihil moror; homines, veris literis aut leviter contactos, aut, quas arripuerint, pravis affectibus dehonestantes: qui doctorum conatus, illis displicentium, ex professo deamant deprimere, et fovendis honorandisque Musarum asseclis nullam operam impertuntur. Quoties vero cessaverim, et intentionem animi videbor remisisse, mihi vehementer gratulabor, ac cum meis studiis feliciter actum esse existimabo, si, liberalibus atque vere eruditis errores benevole monstrantibus, malignam cavillatorum intemperiem potero lucrifacere.

In universum sane, hoc vel in maximis omnium a memetipso obtinendum esse arbitratus sum, ut ne quid me putem scire, quod nesciam; quæramque semper addiscere, quod ignorem: cum sentiam, minus prodesse perite quid facere, quam obesse perperam fecisse. Nimirum, in his temporum angustiis, nemo debet admiratione commoveri, nedum indignari debeat, si, laboribus suis victitantes, et re familiari arctiore vigiliis addicti, nec non (quod rei caput est) inter librorum vetustiorum raram nimis nimis supellectilem tenebriose dispalati; si scilicet, his incommoditatibus pressi districtique, quædam emittant nimium deproperata, neque ad unguem præsectum, quemadmodum vellemus,

complanata. Alia sunt insuper, meas vitæ rationes attingentia, et magnam apud mentes benignas humanitus admissorum excusationem habitura:—de quibus tamen melius tacere puto, quam questibus ambitiosis inaniter indulgere.

Porro, ne me fortassis, ab tali puerili φιλαυτία remotissimum, lector existimet propriis ingenii foetibus plus æquo delectari, quod eum toties ad Silvam meam Criticam remiserim; docendus restat, me compertum habere, ex usu literarum maturiore, plurima in istis lucubrationibus inveniri, quæ sint juveniliter temeraria, ἀπροσδιόνυσα prorsus, et homine critico indigna; sed quæ in sitientem famæ, rure tamen abditum, et a libris sermonibusque doctorum disjunctissimum, facillime possent cadere: sunt autem rursus plurima rite excogitata, qualia viros harum rerum callentes jucunde morabuntur, et ætatem ferent: ea potissimum, quæ in Novi Fœderis monumentis explicandis atque illustrandis occupantur; alibi, nisi fallor, haud temere reperienda: quod serio triumphamus. Non enim ii sumus, qui sacros libros vel cum nobilissimis ethnicorum veterum in eadem trutina velimus ponere, aut eodem studio commentandos, ac meditandos, cordatis saltem hominibus autumemus: πολλοῦ γε καὶ δεῖ.

Χρύσεια χαλκείαν, ἐκατόμβοι' ἐννεαβοίων.

Jam vero, prius libet brevissime disquirere, quam huic præfationi finem ponam, utrum Lucretius noster alia ingenii monumenta quæpiam literis mandaverit, quæ in hoc ævum non perduravere. Certe, eum in animo habuisse de situ et qualitate sedium sanctarum, quas numina Deorum tenent, de tenuissima itidem ipsorum natura, prorsus intactili, neu admittente tactum utique, nec vicissim exercente;—non perfunctorie disserere, suo ipsius etiam testimonio liquidissime colligitur, in lib. v. verr. 147—158. cum argumentorum propositorum seriem, qui sequitur, versus claudat: 'Quæ tibi posterius *largo sermone* probabo.' Sed enim an absolverit promissum, et ingens opus, quantivis æstimandum pretii, ruinæ temporum oppresserint; an

consilium mutaverit; an rursus id agentem mors intercluserit acerba; nullus equidem de plano affirmaverim. Commentaria sane Serviana, ad Virgil. *Æn.* vi. 596. suspicionem injiciunt haud levem, hos etiam, quibus fruimur, libros sex *De Natura Rerum* aliquatenus imperfectos ad ætatem nostram descendisse: de qua re paucula submonuimus in nostris animadversionibus ad lib. iii. ver. 991. quo se lectores conferant:

ἐχθρὸν δέ μοι ἔστιν
 Αὔτις ἀριζήλως εἰρημένα μυθολογεῖν.

Aliud carmen, Lucretio relictum, olim extitisse, Varronis testimonio saltem probabile efficitur; cujus verba, prout leguntur in lib. iv. sect. 3. de ling. Lat. non pigebit ascripsisse: 'A qua bipartita divisione, LUCRETIVS suorum unius et viginti librorum initium fecit hoc: 'Ætheris et terræ genitabile quærere tempus.' Si sanus sit hic grammatici locus, nec nomini proprio scripturæ vitium insideat; qua voce, quo fletu, tantum literarum infortunium, nullis artibus medicabile, lugebimus? Tempus! vastator omnium, tibi profecto felix, nimium felix, visus est Musarum chorus, hæc si dona propria fuissent; nam Lucretium meum, vel ingenii viribus, vel elegantia doctrinæ, cuivis veterum fortiter opposuerim:

quis est crudelior in nos
 Te Deus? Ut semper gaudes illudere rebus
 Humanis!

Denique, ob grandissimos operis hujusce sumtus, mihi gravissime incumbentes, prius volumen, ut antecursorem quendam, qui publicam opinionem speculari quiret, et gratiam aucupari, necessum habui præmittere: et actum est profecto de fortunis meis, et editionibus poëtarum veterum per sudores meos in futurum procurandis, nisi sit hoc specimen lautis iudicibus liberaliter exceptum: quod sane vel ad omni luxu typographico condecorandum, quo pulchrius veniret elegantibus formarum spectatoribus commendatum, apparatus ne sumtuosissimi quidem cessave-

runt. Interea, candide lector, et erudite! indices duo, alter criticus omnium in commentariis notabiliorum uberrimus, et alter locupletissimus verborum, libro sexto subjicientur. Quæ supersunt autem, prelum strenuissime exercent, et paucis abhinc mensibus hoc volumen; Deo favente, insequentur. Vale!

GILB. WAKEFIELD.

E Museo meo,
prope Londinum, Novemb. die xx.

DIONYSII LAMBINI PROLEGOMENA

DE C. MEMMIO GEMELLO,

CUI POEMA SUUM OBTULIT LUCRETIUS.

ADMONITUS a typographo, paginam unam, atque alteram vacuum fore, nisi quid, quo expleretur, ei suppeditarem, hæc subito de Memmiis scripsi. Memmiam gentem plebeiam fuisse declarant tribunatus plebis a Memmiis gesti. Verumtamen, si nobilitas antiquitate penditur, nobilissima est. A Menestheo enim Trojano oriundam esse traditum est, idque testatur Virgil. lib. v. 117. hoc versu, 'Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmî.' Itaque non immerito Lucr. hunc C. Memmium Gemellum, ad quem suos libros misit, *claram Memmii propaginem* dixit. De quo potissimum, ceteris Memmiis præteritis, ne nimis longi simus, hæc pauca dicamus. Hic igitur ille est C. Memmius Gemellus, ad quem scriptæ sunt epistolæ aliquot a M. Tullio, Lib. XIII. epist. ad Famil. Patris exulantem, cum Athenas tamen, et Mitylenas interdum itaret: is tribunus pl. M. Lucillum accusavit, et quo minus L. Lucullus ejus frater triumpharet, diu obstitit. L. Pisone, et A. Gabinio coss. præturam gessit, ut ex M. Tullii lib. i. epistol. ad Q. Fr. epistola II. in extr. intelligere licet. Post præturam Bithynia provincia ei obtigit: quo proficiscentem secutus est C. Valerius Catullus, ut Catullus ipse quodam loco testatur. Petiit postea consulatum cum M. Æmilio Scauro, M. Vale-

rio Messala, Cn. Domitio Ahenobarbo, Cæsaris opibus et suffragio fretus, ut ex epistola XVI. XVII. XVIII. lib. IV. epistolarum ad Atticum, et epist. VIII. lib. III. ad Q. Fratrem, cognoscere licet: sed repulsam tulit, et ambitus reus factus est, ut idem scribit epistola II. lib. III. ad Q. Fr. et epistolis supra commemoratis libri IV. ad Attic. et, quamvis patronum Ciceronem nactus, nihilominus tamen damnatus fuit, et Patras exulatum abiit. Ciceronem autem causam ejus defendisse, patronumque ejus fuisse, satis hoc declarat, quod ille eum *clientem suum* appellat libri XIII. epistolarum ad Famil. epistola XIX. ex eademque epistola perspicuum est, eum in exilio mortem obiisse, neque unquam restitutum esse: quamvis eum restituere Curio cogitarit, ut scribit idem M. Tullius epistola I. lib. VI. ad Atticum. Epicureum, et poetam fuisse constat, ut non sit mirum, T. Lucretium Carum, poetam nostrum, ipsum quoque Epicureum, ejus familiarem fuisse, eique suos de natura rerum libros dicavisse. Hæc habui, quæ raptim de hoc C. Memmio Gemello scriberem.

OBERTI GIFANII PROLEGOMENA

DE GENTE MEMMIA.

DE hac gente, quia pauca veterum scriptis eaque hic illic sparsa supersint, nemoque hoc erudito sæculo scripserit, quod equidem sciam, difficile est et arduum multa eaque certa comparare et constituere: utile tamen est videre gentium ac familiarum ortus et interitus, quarum rerum cognitio historias legentibus omnino est necessaria. Itaque cum Ciceronem, Livium, Sallustium, Virgilium, et maxime poetam nostrum legentibus futura sit utilis et jucunda hæc descriptio, difficultate et obscuritate non deterriti, gentem hanc Memmiorum exponere conabimur. Et ut ab ultima origine eam repetamus, scribit Virgilius antiquissimam esse, et a Trojanis oriundam: inquit enim doctiss. poeta l. v. 117. 'Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmî.' Verum in r. p. primum belli Histrici tempore, quod a Claudio Pulcro cos. anno U. C. D. LXXIII. confectum fuit, ejus mentionem invenio. Livius enim libro XLI. C. Claudio Pulcro, Ti. Sempronio coss. anno post trium clariss. ducum Philopœmenis, Scipionis, et Hannibalis mortem, septimo; sex annis ante gravissimum ac nobiliss. illud cum Perseo Macedoniæ rege bellum: eo igitur tempore, scribit Livius C. Memmium prætorem creatum esse, eique evenisse provinciam Sardiniam. Unde intelligas, alios etiam magistratus eum, puta quæsturam et ædilitatem, gessisse: quod sancte gradus illi tum servarentur, et biennio ante le-

gem annalem tulisset L. Villius, teste Livio lib. XL. Fuit autem plebeia gens Memmia: id ex eo perspicuum erit, quod tribuni plebei, uti mox annotabimus, subinde fuerint Memmii, quem magistratum legibus, opinor, sacratis patricios capere nefas erat. Cic. pro domo sua. Nobilissima tamen ea fuit, maximeque doctrinarum studiis floruit: et haud scio, an non a Cæsare Octaviano lege Sænia inter patricios ascripta sit. Porro C. ille Memmius, de quo jam meminimus, quarto deinde anno, quod est coss. C. Popillio Læ-nate, et P. Ælio Ligure, ea tempestate, cum jam parabatur bellum Persicum, iterum Prætor factus Siciliam, ut Livius ait lib. XLII. sortitus est. Admonendus est lector apud Livium lib. XLI. ubi C. Memmii primum rogatum Prætorem commemorat, mendose scriptum esse, C. *Mummium*, quod alibi etiam accidisse indicabimus. Hujus duo, ni fallor, erant filii, C. et L. Memmii: quorum facundia multorum scriptis celebrata est. 'Tum etiam,' inquit Cicero in Bruto, 'C. et L. Memmii fuerunt oratores mediocres, accusatores acres atque acerbi, itaque in iudicium capitis multos vocaverunt; pro reis non sæpe dixerunt.' Sallustius autem de C. Memmio; 'Sed quoniam,' ait, 'ea tempestate Romæ Memmii facundia clara, pollensque fuit, decere existimavi unam ex tam multis orationem ejus perscribere; ac potissimum eam dicam, quam in concione post reditum Bestiæ hujus-cemodi verbis disseruit.' De Lucio etiam Sisenna commemorat lib. IV. his verbis: 'L. Memmii socerum C. Scribonii tribuni pl. quem Marcellini consiliarium fuisse callebant, et tunc Curionis oratorem.' Hi autem bello Jugurthino et Syllanis temporibus maxime fuerunt in honore ac pretio. Caius multis auctus honoribus, cum ad consulatum petendum accessisset, facileque eum, quia et vitæ, ut Orosius ait, integritate, sanctitate morum, et eloquentiæ laude esset clarissimus, videretur consecuturus, a Saturnino, trib. pl. (qui illum suis actionibus maxime adversarium metueret) in ipsis comitiis, in campo Martio fuste comminutus, nefarie trucidatus est, C. Mario VI. L. Valerio Flacco coss. anno ante memorabile illud Romanorum cum Cimbris ac

Teutonis prælium. Cic. in Catil. 4. Livius epit. 69. Appianus lib. I. ἐμφυλ. In libello de viris illustribus Ro. cap. de Appuleio Saturnino, ubi idem scelus commemoratur, perperam editur *Mummius*. Accusavit Caius L. Calpurnium Bestiam, Cicerone teste, credo, repetundarum: namque Bestia in Numidiam consul cum exercitu missus, et ab Jugurtha pecunia corruptus fuit, et avarissime socios expilavit, quod egregie narrat Crispus. Tulit hic tribunus pl. legem de Jugurtha Romam evocando, Nasica et Bestia coss. ad causam, inquit Sallust. dicendam. Neque vero dubito, quin idem, ut erat moribus sanctissimis, legem tulerit Memmiam, eam qua cautum fuit, ne qui reip. causa abessent, rei fierent: tum, ut calumniatoribus et corruptis pecunia accusatoribus convictis, K litera, ut Kalumniæ nota, in frontem imprimeretur. Cic. pro Sex. Roscio. Valerius lib. III. Papinianus Jc. in l. quæsitum Dig. de testib. ubi non recte meo iudicio scriptum *Rammios Brundisii* invenio: est et *Remnius* grammaticus: *Rammii* nusquam. De Lucio, Caii fratre, nihil præterea comperi. Fuit subinde et alius ex eadem gente M. Memmius, quem puto superiorum fuisse fratrem, aut certe patruelem. Eum habuit quæstorem Cn. Pompeius in bello contra Sertorium in Hispania gesto: nam et affinitate illi, ducta in uxorem Pompeii sorore, junctus erat: qui in quadam contra Sertorium pugna in agro Saguntino tandem fortissime occubuit. Cic. pro Balbo. Plutarch. Sertorio. Orosius lib. V. cap. 23.

Venimus jam ad C. illum Memmii, cujus potissimum nomine omnis hæc a nobis suscepta est commentatio, ut cui suos de rerum natura libros conscripserit Poëta noster, uti temporum ratio hæcque tota Memmiæ gentis deductio evincunt. Hic igitur superioris Lucii, ut Cicero testatur, filius, magnam adolescens operam in bonis artibus posuit, adeo ut doctissimus evaserit; virosque etiam eruditos singulari amore sit complexus ac juverit. Athenas profectus iisdem cum Lucretio præceptoribus usus videtur. Romam deinde reversus, cum aliquantum temporis se r. p. probasset, a majoribus et eloquentia ac doctrina, virisque erudi-

tis et Pompeii familiaritate adjutus, ad honores provectus est. Prætor autem creatus Bithyniam obtinuit: in qua profectione comitem habuit poëtam Catullum; fortasse et nostrum suumque Titum, et Curtium Niciam grammaticum nobilem, quem familiariter apud se semper habuit, inquit Suetonius. Reversus ex provincia, quia non recte eam administrarat, ut indicat etiam Catullus; aut certe provincialibus quibusdam injuriam intulerat; accusatus fuit a C. Cæsare: id colligo ex Agellio, qui e Cæsaris oratione pro Bithynis in Memmium hæc affert verba: 'Vel pro hospitio regis Nicomedis, vel pro horum necessitate hoc munus, Memmi, refugere non potui.' Sed hic etiam pervulgatum est, *Mummi*. Tum vero acerbe Cæsarem accepit Memmius, et in eum oravit acerrime, ut ex Suetonio in Cæs. percepi. Credibile est ei Memmium objecisse de prostituta olim apud Nicomedem Bithyniæ regem pudicitia. Cujus exitum judicii licet nullum invenerim; certe tamen credo absolutum fuisse Memmium. Interjectis enim paucis admodum annis tribunus plebi Gabinium accusavit repetundarum, L. Domitio et Ap. Claudio coss. et eodem anno C. Rabirium Posthumum, quem defendit Cic. cujus extat oratio. Consulatum etiam tum petit noster Memmius cum Domitio, Messala, Scauro, aliis: omnes summa contentione et libidine, adeo ut nemo in proximum annum consul creari potuerit; et interregna, ut ait Cic. in eo anno fuerint compluria. Redierat jam in gratiam cum Cæsare Memmius, in eoque, ut idem Cic. magnam spem posuerat; et ab eo licet in Galliam absente, in ea re non nihil, inquit Suetonius, erat adjutus: verum frustra. Nam cum quatuor illi candidati multique alii ob turpissimas pactiones et dona accusati essent; altero tandem anno, Cn. Pompeio cos. anno 10. cci. Memmius lege Pompeia de ambitu cum Hypseo et aliis quibusdam, etiam Cic. defensore, condemnatus, in Græciam exulatum abiit: quam rem attingit Cic. lib. 11. ep. 3. ad Quintum, et copiose narrat Appianus lib. 11. ἐμφυλ. Athenis aliquamdiu fuit, ubi ad studia philosophica, in quibus a puero semper deditus fuerat, se retulit. Cic. lib. v. ep. 11. ad Att.

Epicuri autem rationem eum secutum esse et noster Poëta, et Cic. plane confirmat, eaque re videtur nescio quid in Epicuri honorem ædificare voluisse, ut in Academia Cicero, lib. XIII. ep. Cic. ad Memmium. Postea abjecta ædificatione, Mitylenas, mox Patras (quod est oppidum Achaiæ prope a Corintho) concessit. Hic, civis tandem factus, Lysonis civis Patrensis, honestissimi viri ac Cic. amici, filium adoptavit, sibi que hæredem scripsit: neque ita multo post ibidem, ut opinor, decessit. Hæc e Cic. colligo, cujus verba ad Ser. Sulpicium Achaiæ procos. septem post condemnatum Memmium annis, ut aliis etiam sint in promptu, ascripsi: 'Cum Lysonæ Patrensi,' inquit Cic. 'est mihi quidem hospitium vetus, &c. Sed eo vehementius a te contendimus, ut Lysonem in fidem necessitudinemque tuam recipias, cujus dubia fortuna, timidius tecum agebamus: verentes, nequid accideret ejusmodi, ut ne tu quidem mederi posses. Explorata vero ejus incolumitate, omnia a te studia summa cura peto; quæ ne singula enumerem, totam tibi domum commendo: in his adolescentem filium ejus, quem C. Memmius Gemellus, cliens meus, cum in calamitate exilii sui Patrensis civis factus esset, Patrensi legibus adoptavit: ut ejus ipsius hæreditatis jus, causamque tueare.' Ex his M. Tullii verbis tam de morte Memmii, quam de loco domicilii, multisque aliis rebus, certi quid facillime intelligi potest. Ne quis tamen addubitet, apponam alterum Cic. locum, quo superiora pleraque omnia mirifice confirmantur. In lib. ergo de claris oratoribus ad Brutum, quem eodem illo anno, nempe Cæsare et Lepido coss. conscripsit; et in quo oratores jam mortuos colligit, de C. hoc Memmio ita ait: 'C. Memmius L. F. perfectus literis, sed Græcis, fastidiosus sane Latinarum, argutus orator, verbisque dulcis, sed fugiens non modo dicendi, verum etiam cogitandi laborem; tantum sibi de facultate detraxit, quantum imminuit industriæ.' Optimatum vero enim fuisse studiosum ab ineunte ætate testatur idem Cic. in Rabiriana. Unum hoc in eo reprehensione dignum (nam de ambitu injuria damnatum dicit Cic.) ex Catullo, Cic. et Tranquillo

invenio, quod in res Venereas fuerit pronior: sed hoc ea ætate qua vixit crimini vix datum fuit; tam inquinata erant omnia. Scripta ejus commemorantur ab Agellio, Charisio, et Prisciano. Poëmata in noctibus Att. dicuntur duriora. Ex oratione quadam hæc adducit Priscian. lib. VIII. 'Quam stulte conficta, quam sunt aperte ementita.' Apud Sosipatrum male etiam, uti puto, *Mummius* extat. Verum de Memmiis satis, quando jam perspicuum est, quis ille et quantus vir fuerit, cui suum opus inscripsit Lucret. qua maxime re a nobis instituta fuerat oratio. Longum esset de Memmiis Quirinis et Regulis, superiorum, ut puto, posteris, qui ad consulatum etiam r. p. jam oppressa pervenerunt, dicere; de quibus Suetonius, Tacitus, Fasti consul. Capitol. nummi, et inscriptiones antiquæ. De Cerialibus etiam Memmiorum sacris, ac Floralibus, quorum apud Ang. Politianum et P. Victorium, et in monumentis antiquis nonnulla est mentio, quia res obscura est, et instituto nostro parum utilis, prætermittimus: hoc unum addidisse contenti, me in hac gente illustranda et evolvenda valde adjutum esse a clariss. ac doctissimo Jc. Guidone Laurino: qui, ut est in omni antiquitate peritissimus, omnesque studiosos, cum fratre clariss. M. Laurino, incredibili studio prosequitur, ac fovet; omnia fere quæ de hoc genere in Adversaria sua retulerat nobiscum humanissime communicavit.

T. LUCRETII CARI

Patria, genus, vitæ studium, ingenium, mortis genus et tempus, librorum ab eo scriptorum numerus, consilium Poëtæ, argumentum et inscriptio operis, D. Lambino auctore.

Cum de T. Lucretio Caro nihil fere literis mandatum sit a veteribus, aut certe pauca admodum, eaque incerta; atque idcirco, qui ejus vitam conscribere antea conati sunt, ii mihi artem quandam divinandi factitasse viderentur; non putaveram olim, mihi quicquam in ea re studii temporisve ponendum, quæ vani cujusdam harioli potius quam diligentis explicatoris operam desideraret. Ne nunc quidem calamum ad aliquid ea de re scribendum in manum sumsissem, nisi amici aliquot mei, quorum auctoritas multum apud me valere debet, quibusque diutius obsistere neque potui neque debui, me de mea pristina sententia demovissent, mihi que persuasissent, ut, quæ alii suo more exposuissent, ea ego retractarem meo, cum præsertim iidem fontes, unde illi hauserunt, mihi quoque, atque adeo omnibus hominibus paterent. Qui utinam essent non solum uberiores ac pleniores, verum etiam liquidiores ac sinceriores, ut certiora de nostro Tito, atque exploratiora ex iis petere liceret. Sed quid agas? Quæ nobis suppetunt, qualiacumque sint, iis libenter et jucunde fruendum: quæ desunt, iis æquo animo carendum. Dissimulare equidem non possum, me hoc negotium gravate suscepisse, quod tam multi viri ante me confectum ac transactum reddiderunt, P. Crinitus, Baptista Pius, Lilius Gyraldus, alii que nonnulli. Sed cum hanc causam amicis meis opponerem,

respondebant, eos non satis eleganter, et propemodum inquinata hanc rem confecisse; atque a me petebant, ut paulo nitidius ac politius eam persequerer: cum dicerent, non tam referre quid diceretur, quam quo modo diceretur. Postremo, cum preces quoque adhibuissent, meque per amicitiam nostram obsecrassent, ut sibi etiam atque etiam petentibus hoc darem; ad extremum victus cessi, levius me peccaturum esse existimans, si actum agerem, quam si amicis aliquid a me, præsertim neque turpe neque iniquum, petentibus denegarem.

Hæc igitur nobis quærenda, et, quoad ejus fieri potest, exponenda sunt: T. Lucretii patria, genus, vitæ studium, ingenium, mortis genus, librorum ab eo scriptorum numerus, consilium scriptoris, argumentum et inscriptio operis. De patria igitur, constat inter omnes, idque vel ex ipsius poëtæ testimonio intelligere licet, eum Romanum esse. Sic enim ille in procemio lib. I. 39. Venerem implorans, eamque rogans, ut exorato Marte, cujus est amica, bellum per maria ac terras omnes componat pacemque conciliet: 'Hunc, tu Diva,' (inquit) 'tuo recubantem corpore sancto, Circumfusa super suaveis ex ore loquelas Funde, petens placidam Romanis incluta pacem. Nam neque nos agere hoc, patriai tempore iniquo, Possumus æquo animo; neque Memmî clara propago Talibus in rebus communi deesse saluti:' et eodem libro infra 831. 'nec nostra dicere lingua Concedit nobis patrii sermonis egestas:' et lib. III. 259. 'rationem reddere aventem Abstrahit invitum patrii sermonis egestas:' Itaque quod de T. Pomponio Attico scripsit Cornelius Nepos, munus illud Fortunæ fuisse, quod in ea potissimum urbe natus est, in qua domicilium orbis terrarum esset imperii, ut eandem patriam haberet, et dominam, &c. hoc idem de nostro Tito dicere licet, eandem urbem ejus patriam fuisse, et gentium dominam, siquidem Roma patria ejus est, ut est. Atque hæc quidem de patria.

De genere autem, gentis Lucretiæ fuisse T. Lucretium, nomen ipsum declarat. Porro autem gens Lucretia quam clara atque antiqua fuerit, argumento sunt

Lucretii Tricipitini, Triones, Ofellæ, Vespillonones, Galli. Quod vero ad cognomen attinet, tametsi rarius in Fastis et ceteris monumentis compareat, Romanum esse tamen et ex elegiis nonnullis P. Ovidii et epigrammatis M. Valerii Martialis intelligere licet. Sed credibile est, hujus familiæ Lucretios, equestri ordine contentos, populi honores non magnopere expetisse: quod nemo mirabitur, qui legerit, C. Mæcenatem Vipsanum, cum et Cæsari Augusto et M. Agrippæ carissimus, atque adeo intimus esset, ideoque amplissimos honores capere, atque ad senatorium ordinem pervenire posset, angusto clavo tamen contentum fuisse. Licet etiam dicere, Lucretium nostrum e Vespillonum aut Ofellarum familia fuisse, duoque cognomina habuisse, cum ad commune totius familiæ cognomen, aut Vespillonis aut Ofellæ, cognomen Cari accessisset, vel propter ingenii magnitudinem et præstantiam, vel propter morum suavitatem et comitatem, vel propter aliquid tale. Quod ut facilius credam, facit vel Q. Lucretius Vespillo, jurisperitus, quem commemorat M. Tullius in Bruto, vel Q. Lucretius Ofella, quem idem ibidem scribit aptiorem fuisse concionibus quam judiciis: de quo fortasse et Velleius Paterculus lib. II. verba facit: vel potius alter Lucretius Vespillo, cujus M. Tullius mentionem facit lib. VIII. epistolarum ad Atticum, epistola 5. et C. Cæsar lib. I. et III. de bello civili: ut credibile sit, Lucretium nostrum horum alicujus fratrem germanum aut patruelem fuisse. Neque me movet, quod Cæsar lib. I. de bello civili Lucretium illum senatorem appellat: fieri enim poterat, ut ex eadem familia alius esset equestris, aut etiam plebei ordinis, alius senatorii. Quod si cui mirum videatur, consideret, M. Tullium Ciceronem, et Q. Tullium, ejus fratrem, equestri loco esse natos. Finge igitur, ex his duobus fratribus alterum se ad honores petendos et rempub. gerendam contulisse; alterum luce populari carere, suum negotium agere, et intra pelliculam se continere voluisse: quod tamen secus factum est; sed finge ita evenisse. Proculdubio is, qui ædilitatem majorem, præturam, consulatum adeptus esset, ut Marcus,

senatorii ordinis factus esset: ille alter, qui nullum magistratum gessisset, in equestri ordine mansisset. Hoc idem de nostro Tito dicere licet, eum equestri ordine contentum fuisse, cum ejus propinqui, quod se ad rempub. administrandam et ad magistratus gerendos contulerant, senatores facti essent. Quo posito et concesso, licebit eum referre in familiam aut Vespillonum aut Ofellarum, ut præter prænomen T. et nomen Lucretii, et cognomen Cari, vel sic appelletur, T. Lucretius Vespillo Carus; vel sic, T. Lucretius Ofella Carus. De duobus cognomentis autem dubitari non debet. Nullum enim dubitandi relinquunt locum P. Cornelius Lentulus Sura, P. Cornelius Lentulus Spinther, Q. Fabius Maximus Verrucosus, L. Cornelius Sylla Felix, L. Calpurnius Piso Frugi, alii, quos longum sit enumerare. Hæc sunt quæ de T. Lucretii nostri genere comperta habemus. Eusebius Pamphili F. eum natum esse tradidit Olympiade CLXXI. hoc est, Cn. Domitio Ahenobarbo, et C. Cassio Longino Coss. anno ab U. C. DCCLVII. Alii, Olympiade CLXXII. hoc est, L. Licinio Crasso, et Q. Mucio Scævola Coss. anno ab U. C. DCCLVIII. Ex quo apparet, eum M. Tullio Cicerone annis XII. aut XI. natu minorem fuisse, siquidem M. Tullius natus est Q. Servilio Cæpione, C. Atilio Serrano Coss. et ita T. Lucretium Carum, C. Julium Cæsarem, Q. Tullium Ciceronem, C. Valerium Catullum, T. Pomponium Atticum, et horum æquales, non longe admodum inter se ætatibus destitisse. Idque consentaneum est cum iis quæ scribit Velleius Paterculus lib. II. his verbis: 'Jam pæne supervacaneum videri potest, eminentium ingeniorum notare tempora. Quis enim ignorat, diremtos gradibus ætatis floruisse hoc tempore Ciceronem, Hortensium, senemque Crassum, Catonem, Sulpicium, moxque Brutum, Calidum, Calvum, Cælium, et proximum Ciceroni Cæsarem, eorumque velut alumnos Corvinum, ac Pollionem Asinium, æmulumque Thucydidis Sallustium, auctoresque carminum Varronem, ac Lucretium, neque ullo in suscepti operis sui carmine minorem Catullum?' Neque ab his discrepant ea quæ scripsit

Cornelius Nepos in vita T. Pomponii Attici, his verbis: 'Idem (Atticus) L. Julium Calidum, quem, post Lucretii Catullique mortem, multo elegantissimum poetam nostram tulisse ætatem vere videor posse contendere, neque minus virum bonum, optimisque artibus eruditum, post proscriptionem equitum, propter magnas ejus Africanas possessiones, in proscriptorum numerum a P. Volumnio, præfecto fabrum Antonii, absentem relatum, expedit.''

Cum his congruunt et M. Tullii verba in epistola quadam ad Q. Fratrem, lib. II. quibus Quinti de Lucretii poemate judicium comprobatur: quæ verba mox suo loco referemus. Quod ad studium attinet, credibile est, poetam nostrum, cum ad poeticam et philosophiam natus esset, ingenioque suo indulgens, et naturam suam ducem secutus, philosophiam Epicuream approbasset, ut solutiore animo, et commodius philosophari posset, sese Athenas contulisse, ibique Zenonem illum, Epicureorum coryphæum, ut eum M. Tullius lib. I. de natura Deorum appellat, audivisse, atque hoc pacto totam Epicuri disciplinam accurate cognovisse, ac perdidicisse. Cum esset igitur Lucretius ad poeticam factus natura, ingenique acumine excelleret; contemptis popularibus honoribus, qui non solum equestri ordini, verum etiam plebeio patebant; (certe majoribus ejus et propinquis patuerant;) sive quod a populari levitate abhorreret natura, sive quod vitam suam ei disciplinæ, quam sequeretur, quamque amplexus esset, consentaneam esse vellet; (sapientem enim ad remp. accessurum negabat Epicurus;) constituit se intra fortunam suam continere, perpetuoque equestrem dignitatem retinere, neque longius progredi, idque multorum bonorum et clarorum virorum exemplo. Quamvis autem essent hi numero complures, unus Pomponius tamen multorum instar ei esse poterat: qui, cum ei honores amplissimos in sua civitate consequi liceret, ita privatus, quamdiu mansit in vita, vixit tamen, ut viris totius civitatis Romanæ amplissimis, et ornatissimis, et nobilissimis carissimus fuerit.

Quantus autem poeta sit Lucretius, quam acuto et acri

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

C

ingenio, quanta sit carminis ab eo scripti gravitas ac majestas, quantus ornatus, quam pulchri et præclari versus, quanta sermonis elegantia, mundities, integritas, atque, ut ita dicam, sanitas, cum omnes eruditi, qui hodie vivunt, intelligunt, tum qui patrum nostrorum ætate floruerunt, eo maxime declararunt, quod hunc poëtam in primis amabant ac lectitabant. Sed ultima illa, et maxime veneranda, utpote nondum peregrinis sordibus oblita, antiquitas, non obscure id significavit. Atque, (ut ab hoc potissimum initium sumam) quam bene existimarit de hoc poëmate Q. Tullius Cicero, Marci frater, homo subtilissimi ac politissimi judicii, declarat Marci ad eum epistola libro 11. epistolarum ad Q. Fr. per quam sic ei rescribit: 'Lucretii poëmata, ut scribis, ita sunt: multis ingenii luminibus tincta: multæ tamen etiam artis.' Quæ potest laus ulla poëmatis esse major? Homerum laudant omnes veteres, ut ingeniosum, et omnia perficientem natura potius quam arte: contra laudatur Virgilius, quod in eo plus sit artis et industriæ, naturæ et ingenii minus. At Lucretius noster utroque valet, atque excellit, arte, inquam, et natura, ut quidem Q. Tullius Cicero, cui Marcus assentitur, indicat. Quid est, quod aliorum judicia aut testimonia requiramus? Hi duo multorum nobis testium instar esse possunt. Verumtamen alii quoque testes citabuntur. Ac secundo sane loco citetur Cornelius Nepos: cujus verba ex vita T. Pomponii Attici paulo ante protulimus, ea, quibus significat, Lucretium in elegantissimis suæ ætatis poëtis esse numerandum. Tertius producat Ovidius, cujus hi sunt versus:

Carmina divini tum sunt peritura Lucreti,
Exitio terras cum dabit una dies.

Ejusdem sunt et hi:

Explicat ut causas rapidi Lucretius ignis,
Casurumque triplex vaticinatur opus;
Sic sua lascivo cantata est sæpe Catullo
Fœmina, cui falsum Lesbia nomen erat.

Citetur quartus Vitruvius: cujus hæc verba sunt lib. 1x.

cap. 3. 'Cum vero neque moribus neque institutis scriptorum præstantibus tribuantur honores, ipsæ tamen per se mentes aëris altiora prospicientes, memoriarum gradibus ad cælum elatæ, ævo immortalis non modo sententias, sed etiam figuras eorum posteris cogunt esse notas. Itaque qui historiarum jucunditatibus instructas habent mentes, non possunt non in suis pectoribus dedicatum habere, sicuti Deorum, sic et Ennii poëtæ simulacrum. Accii autem carminibus, qui studiose delectantur, non modo verborum virtutes, sed etiam figuram ejus videntur secum habere præsentem. Item plures post nostram memoriam nascentes cum Lucretio videbuntur velut coram de rerum natura disputare: de arte vero rhetorica cum Cicerone: multi posterorum cum Varrone conferent sermonem de lingua Latina.' Itaque satis interdum mirari non possum, quæ tanta fuerit in Quintiliano judicii perversitas, ut primum cum Macro Lucretium, hoc est cum musca elephantum, compararit, cum sint inter se maxime dispares ac dissimiles; (Macro autem eum significo, quem Quintilianus noverat: nam is, qui hodie est in manibus, non est Macer germanus, sed alius quidam Pseudomacer in antiqui et veri Macri locum subditus;) deinde scripserit, 'utrumque esse quidem legendum, sed non ut phrasin, id est corpus eloquentiæ faciant;' postremo subjunxerit, 'elegantem esse utrumque in sua materia; sed alterum humilem, alterum difficilem.' Nam primum Lucretius non fuit cum Macro comparandus, ut dixi, propterea quod nihil habent inter se simile. Deinde quod negat, Lucretii lectionem oratori prodesse posse ad corpus eloquentiæ constituendum: nihil unquam Quintilianus minus vere locutus est. Nam, sive verba simplicia, ac propria, et elocutionem ipsam spectes, paucis admodum verbis exceptis quæ poëta aut suo jure finxit, aut ab Ennio et aliis ficta usurpavit, potest orator ex sermonis genere, quo Lucretius est usus, orationem suam efficere, primum puriorem atque elegantior, deinde uberiores ac nitidiores; sive te ad rerum tractandarum rationem convertas, habet unde facere possit orationem elatior, grandior, excel-

siozem. Quemadmodum enim M. Tullius, Periclem illum, qui fulgurare, tonare, permiscere Græciam dicebatur, eo ceteris oratoribus præstitisse dicit, quod Anaxagoræ physici auditor fuisset; et Demosthenem illum, quem Longinus scribit ignis instar, eorum, quos afficere velit, animos incendere atque inflammare, tanto majorem evasisse, quod Platonem in Academia de rebus a sensu populari remotis disputantem audivisset; ita arbitror, eum oratorem, qui studiose Lucretium legat, multo majores in dicendo sonitus editurum, multoque vehementius animos auditorum quasi percussurum, et quocumque velit, impulsurum. Neque tamen hoc ita accipi velim, quasi hoc sentiam, disputationem de atomis, et de earum concursione fortuita, et de earum motu triplici, et similibus reb. ad eloquentiæ incrementum, ac pondus acquirendum oratori profuturam: sed hoc sentio, hoc dico, detracta certorum librorum materia, ejus tractandæ rationem ac figuras oratori magnos et uberes fructus allaturas, magnoque adjumento ad eloquentiam, omnibus suis partib. absolutam, comparandam futuras; et oratorem ab hujus poëmatibus lectione profectum orationem confecturum longe grandiozem, magis sonoram, magis arduam, et excelsam, magis denique, ut ita dicam, exstructam, atque exaggeratam. Jam, quod idem ait, *Lucretium esse difficilem*; quid diceret, si his temporibus natus esset, quibus a certis hominibus, (quorum nominibus parco,) ita depravatus est, ut vix ejus pristina species agnoscat, cum et ætati Lucretii pæne vicinus, et Lucretii exemplaria integra et emendata, aut certe quam minime corrupta et mendosa, habens, hæc scripsit tamen? Atqui nihil est in Lucretio magnopere difficile homini tolerabiliter erudito, et in disciplina Epicuri non omnino hospiti. Quin pleraque in eo sunt, quæ non debet ignorare homo honesto loco natus, et liberaliter educatus, et bonis artibus eruditus, nedum is, qui est orator aliquando futurus, et apud pontifices, apud imperatores, apud reges, apud populos opulentos ac potentes magnis de rebus verba factururus. Tali igitur ingenio præditus, atque ornatus, talibusque adjumentis partim a natura, partim a stu-

dio et doctrina instructus, Lucretius sese ad scribendum de natura rerum contulit; scribendi quidem genus, et figuras, et grandiloquentiam Empedoclis secutus, materiam vero, et res, ab Epicuro, cujus disciplinam et decreta adamarat, mutuatus. Atque Empedocli quidem præclaram gratiam retulit, egregiis et honorificentissimis versibus in eum scriptis, libro 1. 717.

Quorum Agragantinus cum primis Empedocles est,
Insula quem Triquetris terrarum gessit in oris, &c.
sequitur deinde:

Quæ cum magna modis multis miranda videtur
Gentibus humanis regio, visendaque fertur,
Rebus opima bonis, multa munita virum vi;
Nil tamen hoc habuisse viro præclarius in se,
Nec sanctum magis, et mirum, carumque videtur.
Carmina quin etiam divini pectoris ejus
Vociferantur, et exponunt præclara reperta;
Ut vix humana videatur stirpe creatus.

Epicurum vero, magistrum et ducem suum, divinis prope laudibus ornavit, idque tribus locis: uno, post procœmium lib. 1. 63.

Humana ante oculos fœde cum vita jaceret, &c.
Primum Graius homo mortaleis tendere contra
Est oculos ausus, primusque obsistere contra:
Quem nec fama Deum, nec fulmina, nec minitanti
Murmure compressit cœlum, sed eo magis acrem
Virtutem inritat animi, confringere ut arta
Naturæ primus portarum claustra cupiret.
Ergo vivida vis animi pervicit, et extra
Processit longe flammantia mœnia mundi;
Atque omne immensum peragravit mente, animoque,
Unde refert nobis victor, quid possit oriri, &c.

altero loco, in procœmio lib. III. his versib.

E tenebris tantis tam clarum extollere lumen
Qui primus potuisti, inlustrans commoda vitæ,
Te sequor, o Graiæ gentis decus, inque tuis nunc
Fixa pedum pono pressis vestigia signis, &c.

sequitur mox,

Tu pater, et rerum inventor, tu patria nobis

Suppeditas præcepta, &c.

tertio, in proœmio lib. vi. una eademque opera et Athenas, ubi fuit institutus, et disciplinæ inventorem laudans, his versibus.

Primæ frugiferos fœtus mortalibus ægris
Dididerunt quondam præclaro nomine Athenæ,
Et recreaverunt vitam, legesque rogarunt;
Et primæ dederunt solatia dulcia vitæ,
Cum genuere virum tali cum corde repertum,
Omnia veridico qui quondam ex ore profudit:
Cujus et extincti, propter divina reperta
Divulgata, vetus jam ad cœlum gloria fertur.

Quod autem a quibusdam proditum memoriæ est, Lucretii carmen, quasi ab auctore inchoatum, rudeque atque impositum relictum, a M. Tullio esse emendatum, perfectum, ac perpolitum; id ego neque refellere, si velim, possim, quia Eusebii, qui hujus opinionis auctor est, auctoritas, ab eo, qui gravioris alicujus auctoritate careat, elevari aut infirmari non potest; neque si possim, velim, quia hoc ipsum nobis argumento magno debet esse, hoc poëma præclarum M. Tullio esse visum, quod id dignum esse judicavit, in quo emendando operam suam collocaret. Ceterum hoc videor ex ipsius Lucretii versibus, atque ex ipsa operis summa, confirmare posse, nihil esse in hoc poëmate foris profectum, nihil alienum, nihil adventitium: sed omnia esse domestica, domi nata, et vernacula: ita totum opus simplex est, et unum, et ab omni parte sui simile, quamvis partes sint inter se dissimiles ac dispares. Quemadmodum enim Phidiæ Minervam, quamvis ex partibus dissimilibus constaret, (ut et corpus humanum ex membris dissimilibus constare necesse est,) tamen cum eam aspiceres, non diceres a pluribus artificibus esse fabricatam, sed ab uno Phidia perfectam atque absolutam; sic, cum hoc divinum Lucretii poëma uno quasi oculorum obtutu contemplor, videor mihi non plurium scriptorum calamos, sed unius

Lucretii manum notare atque observare; usque adeo nullum prorsus in eo alienæ operæ vestigium comparet. Præterea licet ex multis hujus poëmatis locis hanc facere de Lucretii animo conjecturam, ita eum fuisse animatum, ita magnifice et gloriose de se existimasse, ita denique sui ingenii viribus esse confisum, ut videri nollet opis alienæ indigere. Declarant id, quod dico, versus hi bis ab eo positi, ut i. 925. et iv. 1.

Avia Pieridum peragro loca, nullius ante
Trita solo: juvat integros accedere fonteis,
Atque haurire: juvatque novos decerpere flores,
Insignemque meo capiti petere inde coronam,
Unde prius nulli velarint tempora Musæ, &c.
et hi, libro iv. positi, in proœmio, vs. 11. et i. 935.

Nam veluti pueris absinthia, &c.

Sic ego nunc, quoniam hæc ratio plerumque videtur
Tristior esse, quibus non est tractata, retroque
Volgus abhorret ab hac; volui tibi suaviloquenti
Carmine Pierio rationem exponere nostram,
Et quasi musæo dulci contingere melle.

et hi libro eodem, 180.

Nunc age, quam celeri motu simulacra ferantur, &c.
Suavidicis potius, quam multis versibus, edam:
Parvus ut est cycni melior canor, ille gruum quam
Clamor, in ætheriis dispersus nubibus austri.

quos versus iterat eodem libro, vs. 906. eo loco, quo loco de somno disserere parat: et hi, quos lib. vi. 81. posuit:

Multa tamen restant, et sunt ornanda politis,

Versibus: et ratio Superum, cœlique tenenda, &c.

Quo mortis genere extinctus sit Lucretius, difficile dictu est: neque multo facilius est dicere, quoto suæ ætatis anno e vita decesserit. Plerique mortuum esse ferunt anno ætatis XLIII. Cn. Pompeio Magno III. Q. Cæcilio Metello Pio Coss. anno ab U. C. DCCII. eodem die, quo die P. Virgilium Maronem natum esse nonnulli scriptum reliquerunt. Nolunt autem eum, aut sua sponte mortem obiisse, aut alicujus

morbi vi, ut fit, consumtum esse, sed, ut ejus obitum *τραγικώτερον* faciant, scribunt, eum sibi ipsum manus attulisse: alii tædio vitæ, quod patriam suam ambitione, avaritia, luxuria, discordia, et similibus civitatum, quæ diu floruerunt, et jam senescunt, morbis æstare atque afflicti videret: alii ægritudine animi, quod Memmii sui, qui in exilium pulsus erat, tristem casum æquo animo ferre non posset: alii furore percitum, in quem Lucilia, sive uxor sive amica, amatorio poculo porrecto, eum imprudens adegerat, cum ab eo amari, non ei necem inferre, aut bonam mentem adimere, vellet. Quoniam autem de numero librorum a nostro poëta scriptorum nonnulli dubitarunt, et, levissimis argumentis adducti, plures, quam sex, ab eo scriptos esse existimarunt, videtur hic error minuendus, atque hæc dubitatio tollenda. Omnino igitur sex libros duntaxat de natura rerum scripsit T. Lucretius Carus. Cujus rei cum sint mihi illa quoque argumenta non imbecilla, primum quod Grammatici veteres, alique scriptores, Festus, Nonius, Diomedes, Priscianus, Probus, Carisius, Donatus, Servius, Tertullianus, Arnobius, Lactantius, nullum Lucretii librum ultra sextum commemorant, nulloque ex ejus libro, præterquam ex I. II. III. IV. V. VI. testimonium proferunt; deinde quod his sex libris solis tota Epicuri ratio, sententia, ac doctrina, quæ quidem ad naturæ explicationem pertineat, continetur, neque quicquam amplius, quod quis de ea dicere queat, reliquum est; et tamen multa de continentia, et parsimonia in victu, de honoribus contemnendis, de luxuria et mollitie aspernanda, et de ceteris rebus ad philosophiam moralem pertinentibus accedunt; tum ipsius auctoris testimonium, argumenti omnium firmissimi vim et locum obtinere debet. Sic igitur Lucretius lib. VI. in proœmio, ad extr. vs. 91.

Tu mihi, supremæ præscripta ad candida calcis

Currenti, spatium præmonstra, callida Musa.

Quid enim aliud significat, quam librum sextum suæ totius de natura rerum disputationis, operisque a se suscepti esse fastigium, et veluti extremam sui laboris metam, ad quam

cum pervenerit, se, ut ludorum Circensium victores, qui spatium feliciter decurrunt, coronam summa cum laude et gloria consecuturum? Quod si quis neget, eum librum, qui vulgo primus et inscribitur et appellatur, esse primum, quasi multi alii libri a Lucretio ei præpositi fuerint, versu illo, qui apud M. Terentium Varronem, lib. IV. de lingua Latina, legitur, auctori que Lucretio ascribitur, commotus,

Ætheris et terræ genitabile quærere tempus;

primum, ipsius libri argumentum satis declarat, Lucretium non aliunde quam ab hoc libro initium duxisse. In primo libro enim disputat Poëta de principiis seu primordiis rerum. At nonne præposterum et perversum ordinem secutus esset, si in prioribus quidem libris de aliis quibusdam rebus, ordine posterioribus, disseruisset; in hoc libro vero, qui illis postpositus esset, de principiis rerum, quæ sunt ordine priora, disputaret? Deinde proœmium ipsum clamat, hunc esse primum librum. Præterea commendatio auctoris et ducis, quem sequitur, sive proparasceve ad disputationem de principiis rerum, cum laude Epicuri conjuncta, quæ est vs. 63.

Humana ante oculos foede cum vita jaceret, &c.

hujus rei fidem facit. Præterea ii versus, quibus lectori, rei susceptæ difficultatem, et poëtæ animi magnitudinem, ac pæne dicam, audaciam, tacite miranti, occurrit, vs. 137.

Nec me animi fallit, Graiorum obscura reperta

Difficile inlustrare Latinis versibus esse, &c.

vincunt, hunc esse primum librum. Sero enim hoc faceret, si alii libri antecederent. Præterea hic locus ex eodem libro me adjuvat, vs. 147.

Hunc igitur terrorem animi, tenebrasque, necesse est,

Non radii solis, neque lucida tela diei,

Discutiant; sed naturæ species, ratioque,

Principium hinc cujus nobis exordia sumet,

Nullam rem e nihilo fieri divinitus unquam.

Postremo versus positi lib. VI. 936. eo loco, quo loco docere incipit, quo pacto fiat, ut magnes ferrum trahat,

nullum dubitationi locum relinquunt. Sunt autem hi versus:

Nunc omnes repetam quam raro corpore sint res

Commemorare: quod in primo jam carmine claret.

‘In primo carmine,’ hoc est, ‘in primo libro.’ At ‘in primo libro,’ in eo, inquam, libro, qui vulgo liber primus et inscribitur et numeratur, posteaquam aliquot versibus ostendit, esse corpora quædam solidissima, et simplicissima, quæ primordia rerum dicuntur, docet continuo, esse inane, et res genitas corpore raro constare, vs. 330.

Nec tamen undique corporea stipata tenentur

Omnia natura, namque est in rebus inane, &c.

et 347.

Præterea, quamvis solidæ res esse putentur,

Hinc tamen esse licet raro cum corpore cernas:

In saxis ac speluncis permanat aquarum

Liquidus humor, et uberibus flent omnia guttis, &c.

Quod autem ad verum illum attinet, qui apud Varronem Lucretio ascribitur, locus est apud Varronem corruptus, et vel Lucilii vel alicujus alius scriptoris, nobis ignoti, nomen pro Lucretii nomine reponendum est. Nam primum verisimile non est, M. Terentium Varronem a Lucretio, longe minore natu, testimonium sumsisse, ut neque a quoquam alio inferiori ætatis scriptore. Quin, si Eusebio credimus, qui Lucretium nostrum scribit anno post M. Terentium Varronem xxiv. post M. Tullium Ciceronem, xi. natum esse, fortasse hic poëta nondum ullam de natura rerum literam fecerat cum Varro suos de lingua Latina libros absolutos ad M. Tullium misit; aut certe ii libri nondum ad manus hominum pervenerant, neque in lucem editi fuerant. Ne quis autem dicat, audax facinus esse, librorum omnium, qui sic habent, consensum repudiare, auctoritatemque aspernari, ostendam simile erratum in nomine Lucretii apud eundem scriptorem lib. vi. inhæsisse. Sic enim vulgo legitur, ‘apud Lucretium,

Atque aliquos ibi ab rebus clepsere foro.’

Nam sine dubio legendum, ‘apud Lucilium,

Atque aliquos ibus ab rebus clepsere foroque.’

quod vidit et Josephus Scaliger. Sic sæpe apud Festum et Nonium, et Macrobius, et alios, in hoc nomine a librariis peccatum est. Sic apud Festum legitur vulgo in ‘Oufentina tribus:’ ‘Lucretius, Priverno Oufentina venit, &c.’ legendum, ‘Lucilius,

Priverno Oufentina (seu, Ufentina) venit fluvioque Oufente.’

Apud Nonium contra, in adverbiiis, ‘longinque,’ et ‘longiter,’ ita legitur vulgo: ‘Lucilius lib. iii.

Non, ut opinor, id a lectio jam longiter rati:’

legendum enim est, ‘Lucretius lib. iii.

Non, ut opinor, id a leto jam longiter errat:’

quod in commentariis libri iii. 676. suo loco jam pridem indicavimus. Sic et apud Macrobius lib. vi. Saturn. cap. 1. Lucretii nomen pro Lucilii a librariis scriptum et impressum est: sic enim vulgo legitur: ‘Lucretius,

Major erat natu: non omnia possumus omnes.’

legendum enim, ‘Lucilius, Major erat natu, &c.’ Multo plura mihi colligere licet: sed ad reliqua propero. Consilium poëtæ est, animi tranquillitatem, et ἀταξίαν illam, quam crebro habebat in ore Epicurus, hominibus afferre. Quoniam autem duæ res in primis homines sollicitant et conturbant, ut ille putabat; religio, hoc est, timor Deorum inanis, vitæque beatæ inimicus atque infestus; tum mortis metus; his duobus animorum quasi pestibus et crucibus conatur eos liberare, ostendendo, primum nullam esse Deorum providentiam, deinde nullum sensum post vitam remanere, animosque esse mortales. In quibus vehementer quidem errat Epicurus, et nos Christiani valde ab eo dissentimus: sed nostri poëtæ, qui eum ducem sequitur, consilium aperimus. Quoniam igitur neutrum horum facile expedire poterat Lucretius, nisi natura rerum perspecta et cognita, omnem operam suam in explicanda ratione naturæ ponit. Itaque docet, mundum sine consilio Deorum, atomorum concursu fortuito, esse factum, et mundos esse innumerabiles, eodem modo creatos, eosque omnes esse in-

terituros. Ac totum quidem librum tertium in disputatione de anima consumsit: ceteros vero in diversis ac variis quæstionibus, quas lector ex indice earum rerum, quæ in singulis libris tractantur, facile per se cognoscet. Atque hæc ita se habere, ut dico, licet ex eo intelligere, quod primo libro, statim post procemium, primum per quandam corporis fictionem, (*σωματοποιίαν* nominant Græci,) et per quandam *ὑποτύπωσιν*, religionis imaginem horribilem describit, eamque facit e coelo cum tali aspectu mortalibus imminentem: vitam hominum autem tali specie perterritam foede jacentem: deinde Epicurum, hominem natione Græcum, adversus tam terribilem personam oculos contendentem, eique obsistentem: subjicit deinceps, vs. 76.

Unde refert nobis victor, quid possit oriri,
Quid nequeat: finita potestas denique quoique
Quanam sit ratione, et quam alte terminus hærens.

Sequitur mox, vs. 147.

Hunc igitur terrorem animi, tenebrasque, necesse est,
Non radii solis, neque lucida tela diei
Discussant; sed naturæ species, ratioque.

En tibi: naturæ species ratioque necesse est hunc terrorem discutiat, inquit: per naturæ speciem, et rationem, nihil aliud significans quam naturæ explicationem, sive disputationem de natura rerum, quam physicam seu physiologiam appellant. Eodem pertinent illa quæ posuit lib. III. 14. in procemio.

Nam simul ac ratio tua cœpit vociferari,
Naturam rerum Divum sine mente coortam;
Diffugiunt animi terrores, mœnia mundi
Discedunt, totum video per inane geri res.
Apparet Divum numen, sedesque quietæ, &c.

Sequitur paucis post versibus, vs. 25.

At contra nusquam apparent Acherusia templa,
Nec tellus obstat, quin omnia dispiciantur,
Sub pedibus quæcumque infra per inane geruntur, &c.
Consentanea sunt his et illa ex eodem lib. in extr. ubi describit hominum inconstantiam, et morbum animi, dum

errantes, et incerti, assidue quærunt ubi conquiescant, et locum identidem commutant, quasi onus, quo urgentur, deponere queant: sed frustra: quia morbi causam non tenent, inquit. Sic enim Lucretius concludit, vs. 1081.

Hoc se quisque modo fugit: at quot, scilicet, ut fit,
Effugere haud potis est, ingratis hæret, et angit,
Propterea, morbi quia causam non tenet æger.
Quam bene si videat, jam rebus quisque relictis
Naturam primum studeat cognoscere rerum,
Temporis æterni quoniam, non unius horæ,
Ambigitur status, &c.

Deinde (redeo nunc ad primum librum) ostendit ignorantiam naturæ animæ efficere, ut homines nati esse videantur in miseriam sempiternam, 105.

Quippe etenim quam multa tibi, &c.
sequitur mox, 108.

nam si certam finem esse viderent
Ærumnarum homines, aliqua ratione valerent
Religionibus atque minis obsistere vatum.
Nunc ratio nulla est restandi, nulla facultas,
Æternas quoniam poenas in morte timendum.
Ignoratur enim, quæ sit natura animai,
Nata sit, an contra nascentibus insinuetur,
Et simul intereat nobiscum mortis diremta,
An tenebras Orci visat, vastasque lacunas, &c.

Idem lib. III. procem. vs. 31.

Et quoniam docui, &c.
Hasce secundum res animi natura videtur,
Atque animæ, claranda meis jam versibus esse:
Et metus ille foras præceps Acheruntis agendus,
Funditus humanam qui vitam turbat ab imo,
Omnia suffundens mortis nigrore: neque ullam
Esse voluptatem liquidam puramque relinquit.

Quantum autem existimarit Epicurus naturæ explicationem, sive rerum naturalium cognitionem, prodesse ad animos tranquillandos, omnique ægritudine et metu liberandos, ostendit et M. Tullius lib. I. de finib. his verbis.

‘ In physicis autem, quod plurimum prosunt, plurimam operam posuit Epicurus. Omnium enim rerum natura cognita, levamur superstitione, liberamur mortis metu, non conturbamur ignoratione rerum: e qua ipsa horribiles existunt sæpe formidines: denique etiam morati erimus, cum didicerimus, quæ natura desideret; tum vero, si stabilem scientiam rerum tenebimus: servata illa, quæ quasi delapsa de cœlo est ad cognitionem omnium, regula, ad quam omnia judicia rerum dirigentur, nunquam ullius oratione victi sententia desistemus. Nisi autem rerum natura perspecta erit, nullo modo poterimus sensuum judicia defendere. Quicquid porro animo cernimus, id omne oritur a sensibus: qui si omnes veri erunt, ut Epicuri ratio docet, tum denique poterit aliquid cognosci, et percipi; quos qui tollunt, et nihil posse percipi dicunt, ii, remotis sensibus, id ipsum quidem expedire possunt, quod disserunt. Præterea, sublata cognitione, et scientia, tollitur omnis ratio et vitæ degendæ et rerum gerendarum. Sic e physicis et fortitudo sumitur contra mortis timorem, et constantia contra metum religionis, et sedatio animi, omnium rerum occultarum ignoratione sublata, et moderatio, natura cupiditatum, generibusque earum explicatis; et, ut modo docui, cognitionis regula, et iudicio ab eadem illa constituto, veri a falso distinctio traditur.’ Argumentum et inscriptio operis ex iis, quæ supra diximus, satis patent. Explicatur hoc præclaro poemate natura rerum, et inscriptio librorum, hæc est, ‘ T. Lucretii de natura rerum libri vi.’ omnium et librorum veterum auctoritate, et virorum consensu, comprobata: ad quæ duo accedit ipsius scriptoris vox, et veluti testimonium. Sic enim lib. i. 25. poëta noster:

Te sociam studeo scribendis versibus esse,
Quos ego de rerum natura pangere conor.

Et lib. iv. 23.

Si tibi forte animum tali ratione tenere
Versibus in nostris possem, dum perspicis omnem
Naturam rerum, ac præsentis utilitatem.

Et lib. v. procem. de Epicuro loquens, vs. 50.

Hæc igitur qui cuncta subegerit, ex animoque
Expulerit dictis, non armis, nonne decebit
Hunc hominem numero Divum dignarier esse?
Cum bene præsertim multa, ac divinitus, ipsis
Immortalibus de Divis dare dicta suerit,

Atque omnem rerum naturam pandere dictis?

Hæc habuimus, quæ de T. Lucretii Cari patria, genere, vitæ studio, ingenio, mortis genere, librorum ab eo scriptorum numero, consilio Poëtæ, argumento operis, et inscriptione librorum, scriberemus. Nunc Lucretium naturam rerum gravissimis atque ornatissimis explicantem versibus audiamus.

ABRAHAMI PREIGERI

EPISTOLA

AD VIRUM CLARISSIMUM

SIGEBERTUM HAVERCAMPUM,

Contubernalem quondam suum dulcissimum, nunc in celeberrima patriæ Academia, quæ Lugd. Bat. est, Professore historicarum, eloquentiæ, et linguæ Græcæ dignissimum.

PLACERE tibi intelligo, Havercampi προσφιλέστατε, ut, si qua ad Lucretium, e posterioribus forte subnata mihi curis, reliqua habeam, tecum communicem. Facis tu quidem pro solita, qua me complecteris, benevolentia atque humanitate: ego vero, quicquid id est, quod in hac re forte possum, apud te quam lubentissime depono; quippe cujus id omne judicio atque examini, non nisi benevolo, me subjicere novi, et apud quem, si quid ulteriori demonstratione egeat, quam brevissimis defungi queam. Sunt itaque, quæ neque arundinibus ut narrem, juxta proverbium, a me impetrare possum, et tibi soli si probavero, satis me probasse facile judicabo.

Ac primo quidem duabus potissimum de causis in Arte Poëtica excellere mihi videtur Lucretius, (philosophiam enim ipsam non moramur,) quod et propriam ac veluti domesticam sibi suavitatem mirifica quadam sublimitate ornavit, et utramque eo diligentius excoluit, quo sterilius atque miserius suapte natura, quod manibus sibi versandum cerneret, argumentum repererit. Suaviloquentiam ipse

disertis hic illic verbis omnimodam ita promittit, ut simul aperiat mentem suam, consulendi nimirum hac tanquam medica arte rebus ipsis, non magnis modo, sed et occultis atque abstrusis, immo per se tristibus: unde facile apparet, quibus ictus calcaribus omne genus suavitatum atque leporum tam cupide involaverit, tamque solícite undique fere corraserit. Sed neque secutus in hisce quicquam est, quod non assecutus sit plane, immo ad miraculum usque exeruerit. Atque hoc loco ante omnia melleam istam dulcedinem in dictione Lucretiana agnosco; ita lectissimis quibusque, ac meditatís indulget vocibus. Hinc, 'Mare velivolum,' v. vs. 1441. 'Pulverulenta Ceres,' 'Altitonans Volturnus,' vs. 741. 744. et similia apud eum in promptu quam plurima. Neque cessant idem, quod istiusmodi composita, aut derivata, et epitheta, etiám simplicia, eaque verba fere, præstare, ex. gr. 92. III. 970. 'Præsentia temnis,' pro 'contemnis;' v. 973. 'Sed taciti seu spectabant [Is. Vossii apud Annotatorem nostrum conjectura est pro 'expectabant,'] somnove sepulti,' subintelligo simpliciter, jacebant, 'dum rosea,' &c. Item 999. 'Turbida ponti Æquora lædebant [pro allidebant] naveis ad saxa.' Eodem spectare arbitror universos illos Genitivos in *ai*, ut, III. 693. 'Gelidai stringor aquai:' Tmeses, quotquot occurrunt, ut, IV. 830. 'Inter quæcunque pretantur:' expletivæ, quæ dicuntur, particulæ, ut III. 200. in, 'Nenu potest;' IV. 716. in, 'Nenu queunt;' I. 641. in, 'Quamde graveis inter Graios:' passim, in, 'Endo,' aut, 'Indu,' &c. item in, 'suapte,' sive cum substantivo, ut, VI. 278. 'suapte mobilitate,' &c. ex emendatione Lambini haudquaquam contemnenda; sive absolute occurrat, ita ut subaudiatur 'vi,' 'sponte,' aut simile quid, quem in finem inter sese conferri merentur loca, II. 185. v. 207. et VI. 755. Non enim iis viris, quamvis doctissimis, assentior, qui vel, ex 'sua sponte,' ut in Collectaneis Gifanius, vel, ex 'sua pote,' ut ad Catullum p. 113. Is. Vossius, conflatam contractamque volunt vocem 'suapte.' A Græcis, ut reliqua, ita et hanc particulam omnino mutuati poëtæ Latini; atque ita, quod in, μήνυ, et

τίπτει, et similibus illi, idem in, 'nenu,' et 'suapte,' &c. hi secuti sunt. Adde, quod et Festus, 'suopte,' 'meopte,' 'tuopte' agnoscit, et Cic. 1. Tusc. Q. 'suopte nutu' dixit, quomodo et in Vulgatis fere, 'sonitu suopte,' Catullus. Hisce accedunt innumera alia, ita evoluta et expensa quasi vocabula, ut aures nostras implere omni sua modulatione, pro se unumquodque, certasse videantur; et merito dubites, an τοῖς ἰαζουσι, quorum inter Græcos, cum poëtica, tum etiam natura dulcis, ac suavis inprimis, dialectus apud artis magistros audit, Lucretius quicquam concesserit. Exempli loco sit, v. 739.

Cuncta coloribus egregiis et odoribus opplet.
 Ἵποκοριστικά, nescio quæ, in illis exaudire mihi videor, non illa pueris, sed viris, iisque vel gravissimis Romulidarum, deliniendis apta nata. Quid? quod et omnem 'Palloris,' 'Terroris' et quorum porro talium forte mentio incidit, nativum, ut ita dicam, tetrorem, in auditoris animo, sola ista productione delet, ut, IV. 337.

Et contage sua palloribus omnia pingunt,
 item, 995. siquidem Gifanium ibi audiamus:

Donec discussis redeant terroribus ad se.
 Si spectes Methodum quam vocant, omnibus modis Suavitati suæ litasse mihi videtur, qui talibus tum Exordiis, tum Epilogis, non singulos modo libros, sed et plerasque difficilioris argumenti partes minores, veluti totidem coronamentis, aut emblematis, quam artificiosissime identidem elaborat. Ex. gr. I. 920.

Nunc age, quod superest cognosce, et clarius audi, &c.
 ubi docere aggreditur, τὸ πᾶν ἀπειρον εἶναι: et, II. 1022.

Nunc animum nobis adhibe veram ad rationem.
 ubi disputaturus est, plures esse mundos; et sic in ceteris. Ejusdem itaque instituti est, quod et librum tertium absolvere properans, in philosophiæ moralis quasi castra sese conjicit, et in ingratos declamaturus exurgit; libri quarti lectorem in Veneris tandem contubernium, nondum tamen vel ita philosophum exutus, recipit. Delasato nimirum, ac nauseanti forte, ibi ad operosa illa pro

animorum mortalitate argumenta, hic ad nimias quasdam de simulacrorum a rebus effluxu subtilitates, ita consultum, credo, voluit. Postremo, ut ad res ipsas (ita enim τὰς ἐννοίας hoc loco appellare lubet) accedamus; exempla inprimis, et similitudines dico, quibus physices suæ placita passim respergit et irrigat: nihil tam sterile atque jejenum unquam habuit obvium, quod non extemplo suis istis illustrationibus exhilaraverit, et cogitatu consideratuque peramœnum reddiderit. Omnium instar sit, quod ad explicandam mentem suam de atomorum, quem docet, motu, II. 113. ab agitatis in solis radiis per opaca domorum pulvisculis ita desumit:

Contemplator enim, quom solis lumina cumque
 Insertim fundunt radii per opaca domorum,
 Multa minuta modis multis, &c.

Jam idem ille, qui promissam illam suavitatem, ita omnibus modis præstat, operæ pretium est videre, quantam in medio isto leporum fonte sublimitatem plerumque ac majestatem præ se ferat, licet re ipsa eam ostendere, quam verbis profiteri satius duxerit. Nam, ut modo allatum repetam exemplum, quid illo festivius vel cogitari potest, postquam, similitudinis causa, ad illustrandos illos primordiorum inter se motus, assumptum videmus? Quid simplicius tenuiusve per se? Eo ipso tamen quo non abripitur, simul atque ad illud: 'per Inane videbis Corpora misceri,' &c. καθάπερ ἐμπνευσθεὶς ἐξαίφνης ὑπὸ θεοῦ, καὶ οἶονεὶ Φοιβόληπτος γενόμενος, ut loquitur Ille, subjicit:

Et velut æterno certamine prælia pugnasque
 Edere turmatim certantia, nec dare pausam,
 Conciliis et discidiis exercita crebris.

Quid? si ad equi generosi Virgilianam descriptionem Seneca, epist. xcv. exclamat: 'Dum aliud agit Virgilius noster, descripsit virum fortem!' aut ad discursantium formicarum illam: 'It nigrum campis agmen:' videre sibi videtur exercitus quoscunque 'subrectis ire vexillis, et quasi magnum aliquid agatur, equitem modo ulteriora explorantem, modo a lateribus affusum,' ut lib. I.

Naturalium Quæstionum, exordio: nonne et nos mirabimur Lucretium, in puerili delectamento non nisi bella ac cædes, victorias et clades, animo concipientem? Expende mecum, si placet, illud, quod lib. III. circa finem, habemus: 'Sci-
piades, belli fulmen.' Quis furor! Quam arduus ille! Nempe dicendum erat, Imperatores quoque, ne exceptis quidem fortissimis illis Romanis, mortem tandem obiisse, hoc est, id, quod nemo nesciebat, quod omnes uno ore fateri, quod in circulis, in triviis, in gynæceis, et apud morosos, somnumque detrectantes puerulos, qua viri, qua mulierculæ, narrare idonei erant. Quid Noster? Non universos illos Imperatores, aut Scipiones, aut duos, sed unum! sed illum! neque alium, quam qui nimium quantum tum celeritate, tum facilitate victoriarum vulgo notus erat, Hannibalis debellatorem, in exemplum proponit, et simul digito eum veluti monstrat, et in cælum Viri gloriam fulminis et ipse ritu, extollit; non contentus quoque mortuum dicere simpliciter, sed, longe augustiori imagine ac sono, intonans potius: 'Sci-
piades, belli fulmen, Karthaginis horror, Ossa dedit terræ,' &c. En illum tibi, qui veluti a vulgari quadam cantilena, nempe, 'Lumina sis oculis etiam bonus Ancus reliquit,' exorsus fuerat. Nimirum τῇ θεωρίᾳ καὶ διανοίᾳ τῆς αὐτοῦ ἐπιβολῆς οὐδ' ὁ σύμπας κόσμος ἀρκεῖ, ἀλλὰ καὶ τοὺς τοῦ περιέχοντος πολλάκις ὄρους ἐκβαίνουσιν αἱ ἐπίνοιαι. Quæ Longini verba sunt, quasi expressa ex illis, quibus Ipse Epicurum suum prosequitur, l. 73.

Ergo vivida vis animi pervicit, et extra

Processit longe flammantia mænia mundi, &c.

Hinc porro neque causæ suæ inopiam erubescere mihi videtur, licet Stoliditatis, non tantum, sed et Impietatis, item Superbiæ, Spurcitiei, Petulantia, &c. notam apud reliquos Philosophorum fere incurrere cerneret. E contrario tanto altius identidem erigi videas, quanto miseriori luto ut ita dicam, depressum sese deprehendit, dictis saltem, si non armis, ubique superior. Ita, ex. gr. II. 1092.

Nam, prob sancta Deum tranquilla pectora pace,
Qui placidum degunt ævum, vitamque serenam!

Quis regere immensi summam, quis habere profundi

Indu manu validas potis est moderanter habenas?

et quæ sequuntur. Viden' argumentum? ineptissimum illud, ab inerti revera ac turpi quodam otio desumptum, quod quanto risu, eo nomine, nec immerito, ab adversariis excipi fere soleret, vel ex ipso Cicerone, in libris de Natura Deorum, constat. Exsurgit tamen eo philosophus noster, et tanto majori cura operam dabit, ut intactum illud sibi inviolatumque conservet. Quid igitur? eos ipsos, quos humana nihil curare contendit Deos, derepente testatus, justi argumenti loco jurisjurandi formulam quandam vibrat. Atque ita ea ratio, in qua summa rei totius vertebatur, (id quod Demosthenis loco quodam mirari satis nequeunt uterque cum Hermogenes tum Longinus) μεθοδευθεῖσα οὕτως, ὥστε μεταπείσῃν εἰς ὄρκον, πεποίηκε λαμπρότητα καὶ μέγεθος. Similia passim in insanientis istius sapientiæ placitis apud nostrum deprehendere licet. Reliqua vero, quibus et invidiam profligatæ quasi ac perditæ vitæ a se suisque Epicureis amoliri conatur, et in vere ingratos, superbos, &c. insurgit, quanta gravitate ac vehementia, proferantur, quid attinet dicere? Mihi quidem neque verius neque severius ab ullo unquam Stoico, modo a fundamento suo avellantur, dici potuisse videntur ista, ex. gr. quæ lib. v. proœmio, postquam sine Cereris et Bacchi donis vitam tamen manere potuisse dixit, ita infert: 'At bene non poterat sine puro pectore vivi.' Et, ostenso, nihil nobis tantopere nocere feras bestias, quin Herculeis carere possimus laboribus, subjicit tamen: 'At nisi purgatum est pectus, &c.' Denique, quoties aduersus superstitionem, et varias Vulg. opiniones, habenas sibi laxandum putat, ex. gr. in isto:

Nec pietas ulla est, velatum sæpe videri

Vertier ad lapidem, &c.

quam regnat! quam triumphat! Profecto ne vel tantisper quidem in huiusmodi apud eum molimina mentis aciem derigere possum, quin identidem exclamare tantum non cogar, quod inter Carthaginienses Ille ad fidum suum Achatem:

Sunt hic etiam sua præmia laudi!

Porro inquirenti mihi in causas tot tantarumque sæpe mutationum contextus Lucretiani, varia, non ita passim, ut opinor, animadversa, obversari fere solent. Ita enim statuo, ut meam tibi mentem aperiā, non iisdem de causis apud omnes auctores veteres variatum turbatumve; alias apud alios istis mutationibus; suas itaque, easque peculiāres, apud nostrum, variantibus lectionibus subesse. En itaque, quæ eo spectantia cum maxime præ manu erant, 'Dum locus est præsto, nec res nec causa moratur Ulla,' in certas quasdam classes tibi redacta:

I. Idem versiculus, cum iisdem sæpe servatis verbis, eodemque sensu, varie tamen refingi posset, in libris, ut plurimum etiam dissensionem peperit. Ita factum, ex. gr. ut, II. 1138. 'Quantum opus est, et quod satis est,' in aliis legeretur: 'Quod satis est, et quantum opus est.' Item, VI. 972. 'At nihil est homini frunde hac quod amarius exstet,' in aliis: 'At nihil est homini quod amarius frunde hac exstet.'

II. Mira quandoque apud Lucretium vocum earundem, aut ἰσοδυναμουσῶν, repetitio suspectum reddidit contextum; et dum copiam ostentare vult, indulgentior in hisce Poëta fuit, quam rigidi quidam censores sibi persuadere potuerint. Fateor, eadem res et mihi suspicionem movit, quam ad I. 724, aperui, cujus me nondum tamen pœnitet. At vide, quæso, I. 815. III. 631. et seqq. VI. 756. et 789. et non alia de causa turbatum istis locis, mecum, ut puto, recognosces.

III. Multa e scriptis Codd. vitia scripturaria ita variant, ut receptam lectionem confirment potius, quam ullam in ea mendi suspicionem relinquant. Sic II. 1134. 'ætas et,' veram lectionem, 'et a se:' III. 29. 'signatur a tua vi,' receptam, 'sic natura tua vi;' VI. 938. 'dixi,' glossema est, 'dare' vestigia servat veræ vocis 'claret.' Hinc Is. Vossio ut videtur, nata conjectura, VI. 887. 'Non ita multa tamen,' pro, 'Non tam viva tamen.'

IV. Sunt, fateor, apud Lucretium loca, quæ nimia lectionum varietas prorsus, aut fere prorsus, obruit, ac tantum

non consopivit. Ex. gr. VI. 747. 793. 954. Mireris tamen, res tam pusilla, imo vox sæpe innocua, quam magnas turbas dederit. Sic II. 1010. ut alibi notare memini, vocula 'quod,' pro causali accepta, cum relativa sit, et relativam esse primus fortasse (præfiscine dixerim) licet non suo loco, vide, quot ingenia exercuit! quantum negotii vel uni Palmerio, quem obiter quoque tangit Creechius, dedit! tom. IV. Fac. Crit. pag. 638. Ordo hic est, q. d. Hæc eo dico, 'Ut noscas referre,' &c. vs. 1006. 'Neve putes' &c. 1009. 'Aut ne putes, id quod in summis rebus videmus fluitare,' &c. nimirum, 'formas, colores, sensus,' &c. ex vs. 1004. 1005. 'potesse residere penes Corpora prima æterna.' Facessat itaque inde parentheses illa nota, et vs. 1011. post vocem, 'perire,' ponatur punctum. E contrario relative sumta vocula 'quod,' II. 465. in causa fortasse fuit ut 'fluidum' ibi proxima sede, pro eo quod Variantes servant, 'fluidus,' legamus; licet enim recepta lectio tueri sese queat, quanto tamen rotundior altera illa: 'Nam quod fluidus est,' nempe sudor maris, de quo sermo, 'a levibus atque rotundis Est, at levibus atque rotundis mista doloris Corpora.' Q. d. Nam quod sudor maris, aqua marina, fluidus est, id quidem a levibus atque rotundis, quibus constat, corporibus habet; at levibus atque rotundis istis mista doloris (dolorifera, aspera) quædam sunt corpora; &c. hinc fluiditati amaror accedit. Similiter vox 'jactus,' eodem libro, 1046. sed nullo suo merito jactata, et in tot vocum miracula sese transformare adacta. Nam et 'animi injectus' ipse Poëta alibi dixit, et 'lapidis jactus,' apud alios, quemadmodum apud nostrum, 'missus sagittæ,' 'cursus veruti,' IV. 410. 411. abunde occurrit. Metaphoram itaque Lucretio non indignam videre mihi videor, 'Atque animi jactus liber quo pervolitare,' facile illustrandam ex I. 669. Fluctus in simpulo mihi excitasse videtur Faber, ad II. 1061. qui tritissimi usus vocis 'semper,' ne dicam sui oblitus, ibi 'nempe' legendum contendit. Idem tamen quam feliciter (sic ego statuerim) simplicissimam quandam ac necessariam lectionem, VI. 1076.

Denique non auro res aurum copulat una?

Ærique æs plumbo fit uti jungatur ab albo?

e fuga retraxit!

V. Litera *x* in Lucretio seditiosa fere, nisi invisam maleque habitam potius dicere convenit. Hinc 'fixa' in 'ficta' degeneravit, III. 4. licet utrumque Veteribus usitatum fuisse in Indice notet Gifanius, utriusque editionis, in posteriori etiam 'ficta' in textum receperit, et in margine notarit. Adde 'connexius,' pro quo idem, III. 555. 'connectius.' Ego 'ficta' et 'connecta,' pro 'fixa' et 'connexa,' et similia, non aliunde orta putem, quam quod 'ficsa,' et 'connecsa,' &c. in exemplaribus repererint Librarii. Sicuti et 'noxia,' primo in 'nocsia,' deinde in 'noctia,' mox in 'noctibus' et 'nocti' transiisse credo, postremo omnium, glossematis suis, qualia manifesto sunt 'tristia,' et 'fortia,' in Variantibus, locum cedere coactum fuisse. Et unde, quæso, (neque ad hæc amplius quid addam) illud: 'vix se edita tussi,' nisi a 'vixs edita,' quod τῶ 'vics edita' originem suam debebat, cum 'vix edita tussis,' inculpata ac vera esset scriptura, VI. 1187.

VI. Syllaba 're' in compositione, quoties producenda venit, irrequieta fere, et nescio quas subsequentis cujusque literæ geminationes postulare idonea sibi videtur; quum vel unicum verbum 'referre,' toties producta priori apud Lucretium, monere potuerit, nec in ceteris curandam illam πολυπραγμοσύνην. Nam et 'reccidere,' 'redducit,' 'relligio,' 'remmota,' 'repperit,' et similia, in Editionibus, non a Lucretio, sed ab incondito, sibi nequaquam constante metu Librariorum profecta putaverim. Est ubi verbum 'propellere,' ob correptam primam, e contextu fugarat sollicitudo similis. Nam et alibi sæpius hoc facinus ausus fuerat Carus.

VII. Ablativi tertiæ declinationis in *i*, Poëtæ dicto obediens, quoties neque cæsura, quam vocant, neque consonantium duarum, pluriumve, in subsequentis vocis initio, vis magna satis ultimam naturam brevem in *e* sustinere posset, immodice passim et alibi, et injussu, ut ego quidem

opinor, Lucretii, prodeunt. Sic I. 1104. 'de parti;' IV. 236. 'in luci;' IV. 701. 'quod igni conlabefacta;' V. 75. 'qui in orbi sancta tuetur;' V. 928. 'nec labi corporis ulla;' et alibi indubia atque sincera sunt. Suspecta, mihi saltem, I. 707. 'ex igni summam.' Quidni enim, 'ex igne summam,' ibi scripserit Auctor, quemadmodum I. 806. 'et tabe nimborum?' Saltem, V. 720. 'dimidia ex parti candenti,' aures respuunt, (quibus Veteres servisse, etiam in aliis, ut in illo, apud Nostrum, II. 1153. 'Aurea funis,' et Gellius lib. XIII. c. 20. scribit, et erudite quoque in rem suam observat Auctor de Poëmatum Cantu, et Viribus Rythmi, pag. 26.) Adde V. 512. 'parti premere,' nisi hic ab ipso Poëta huic sono indultum. Item IV. 518. 'ex parti claudicat.' Quidni enim et hoc loco, 'ex parte claudicat,' legamus? Ita alibi Noster: 'in aperta promptaque cœli.' Ennius apud Cic. I. de Div. 'stabilita scamna, solumque.' Quid? quod vel eo insolentiae perventum reperimus, ut ad illud, III. 108. 'parte latenti,' scribere necesse habuerit Marginalis noster: *parti* Codd. vett. sic Cic. et Ovid. *partique recepta Liberioris aquæ*. sic Val. Max. *fusti* pro *fuste*. sic ille. φεῦ τῆς ἀπειροκαλίας!

VIII. Verba transitiva absolute, intransitiva autem, quæ vocant, cum casu, monstra fere, horrenda, ingentia, librariis videas. Et transitiva quidem, ex. gr. 'variare' IV. 652. 661. V. 72. VI. 995. 'turbare,' II. 125. 438. V. 505. VI. 369. ubi necessario hoc verbum restituendum arbitror isti formæ, juxta Mss.

Prima caloris enim pars, et postrema rigoris,

Tempus id est vernum. Quare pugnare necesse est

Dissimileis inter sese, turbareque mistas.

Nam vulgo, 'inter se res,' neque notatum cuiquam; eleganter autem 'Tempus id,' ut II. 633. 'Jovis illum vagitum;' V. 657. 'sol idem ille;' et apud Scal. Poëtices, pag. 504. ex Virg. 'At pater, &c. Non ille.' 'Remosse,' III. 69. 'migrare,' V. 828. juxta Gifanium; 'convertere,' IV. 311. tuis auspiciis, similiaque plura, quam ægre et ne vix quidem e luto ac tenebris emergerint, patet. Ego vero et

audiendum Palmerium censuerim, si per te liceat, qui et eodem jure, si non v. 586. 'mutare,' at II. 1162. substituit: 'Parcunt foetus, augmentque labores.' Tom. IV. Fac. Cr. pag. 870. Intransitiva autem, vel quæ ita saltem videntur, nihilo facilius eluctari cernere est. Ex. gr. 'conruere,' III. 824. conf. v. 369. 'erumpere,' 'prorumpere,' I. 725. VI. 435. 'consistere,' VI. 10. conf. IV. 473. 'consuescere,' VI. 396. 'effervere,' II. 927. Quamobrem, neque meæ me conjecturæ pœnitet, ad III. 433. illud: 'alta Exhalare vapore altaria.' et VI. 1193. lubenter legerem:

Duraque inhorrebat rictum, frons tenta minebat.
pro: 'inhorrebat, imminebat,' ut alibi: 'Inclinata minent,'
pro 'inclinata imminet,' ita ut præpositio in ἀπὸ τοῦ κοινοῦ posterioribus æque verbis ac prioribus inserviat, nisi hoc insolentius tibi visum fuerit.

IX. Finalis, natura brevis, quoties pedem ordiri, hoc est, produci debuit, quodnam fere periculum adierit, patet, non apud nostrum solum, sed et alias. Hinc natæ mihi conjecturæ, ex. gr. ad I. 390. 'Complere spatium,' v. 313. 'ruere proporro.' Neque ibi tantum, sed et quoties in subsequenti proxime voce nihil a consonantibus præsidii esset. Ex. gr. I. 492.

Dissiliuntque fere ferventi saxa vapore,
nam et, II. 370. ita:

Ad sua quisque fere decurrunt ubera lactis,
passim. Porro II. 373. 'Natura quoniam constat,' III. 723. 'priva si in corpora,' IV. 1053. 'Hinc illa Veneris,' quæ Gifanii lectio, et vera, meo judicio est.

X. Haud levioribus exercita plagis deprehendisse mihi videor id genus vocabula, in quibus vocalem aliquam, syllabæ nimirum brevis, inter pronuntiandum suppressere solebant veteres. Istam difficultatem quidem superarunt ex. gr. 'universum,' IV. 263. 'singulariter,' VI. 1056. 'copulata,' VI. 1086. &c. sicuti et apud alios alia. Unde hodieque, tanquam per manus traditum quid, istis locis 'inversum,' 'singlariter,' 'coplata,' habemus. Illud, 'submerso capite (q. capte) putandum' est, a te restitutum, VI. 540.

quanto in periculo versabatur! et absque Enniani naufragii tabulis fuisset, numquid toto orbe apparere hodie uspiam ausum fuisset? Jam vero, quid obstat, quominus et idem jus sibi vindicet II. 1109. illud, 'Aperiret cœli spatium,' quasi 'Apriret?' præsertim, cum inde ortum vocabulum 'apricus' per omnium ora volitet, et Ennius apud Cic. I. Div. 'Avium,' in versus principio spondæum faciat, licet contrarium moneri videamus in Collectionib. Fragmentorum illorum, saltem editionis novæ; neque dissimile quid, in 'Genua labant,' apud Virg. 'tenuia,' toties apud nostrum, omnes æquo animo ferant. At litera *e* exterenda erat. Ea causa mali, ut opinor. Ego vero hoc loco plura etiam, ejusdem sortis et conditionis fere, tanquam e specula conspiciere mihi videor, quæ partim manum aliquam servatricem jam experiuntur, partim in medio variantium lectionum gurgite adhuc fluctuant, et modo emicant, modo præter fluctus, quos excitant, nihil prodere queunt, veluti IV. 895. 'Corporis ut hæc navis,' IV. 215. VI. 229. 'temporis imago,' 'temporis, et aurum,' (quæ duo loca operæ pretium est videre quam misere ac frustra dextram petant ab Chr. Rufo, tom. II. Fac. Crit. pag. 605.) II. 1024. 'Accedere, et nova se species ostendere rerum,' v. 608. 'Accendere ex una scintilla incendia.' Item, II. 680. 'contingere parato,' et IV. 956. 'degerere bellum.' Denique et meum illud τὸ λήμμα, ad II. 352. 'surripere,' quasi 'surrip're,' non 'surpere.'

XI. Ad hasce Elisiones accedant Crases nonnullæ, et Synalcephæ, vocalium ac syllabarum, nisi mavis συνηφωγήσεις appellari. Non enim et hasce, nisi difficulter admodum, in lucem prodire cernimus. Exempla suppeditant, I. 976. 'prohibeat, officiatque.' Unde et illud III. 876. 'Id quoniam mors eximit, esseque prohibet, Illum, &c.' mihi arrisisse mireris nolim; neque enim insolentia movebar eorum, quæ sequuntur, 'Illum ante fuisse,' quæ ellipsin pati vocolæ, 'nimirum,' 'nempe,' similisve, puto, q. d. Id eximit mors, et ita esse prohibet, nimirum, illum ante fuisse, &c. Item, verba 'fluctuare' et 'fluitare.' Qua enim alia de causa in *fluctare* et *flutare*, hic illic apud Lucretium, mi-

gravere, quam ob ignoratam perditamque demum vocalium *ua*, et *ui* συνεκφώνησιν? Idem in restituta a te voce 'coapta,' iv. 31. observo. Idem in 'suos' et 'suas,' apud alios, in 'suis' apud Nostrum etiam, ex. gr. iii. 1038. Aut enim in 'copta,' 'sos,' 'sas,' 'sis,' transformantur, aut alienis vocibus locum cedere coguntur. Quo autem manifestius, quæ dico, appareant, quis, quæso, unquam in animum induxit suum, ut aut 'andem,' 'odem,' 'adem,' apud Lucretium nostrum scriberet, pro 'eandem,' 'eodem,' 'eadem,' quoties δισυσλλάβως ab eo usurpantur? uti fit, i. 481. iv. 748. 787. 957. aut 'imdem,' 'undem' ve, item 'ædem,' 'osdem,' 'asdem,' pro 'eundem,' 'ædem,' 'eosdem,' 'easdem,' si similiter occurrerent? Ne quidem in voce 'seorsum,' toties dissyllaba apud nostrum, quidpiam, quod ego sciam, propterea imminutum. Idem tamen illi, qui illæsa ista ad nos transmisere, in vocibus 'eum' et 'eam,' quam severi sunt! ne quid gravius dicam. Non enim nisi truncatæ de eorum manibus avolant. Unde 'im' et 'am' etiam apud Nostrum, iii. 445. 876. iv. 907. quoties μονοσυσλλάβως a Poëta usurpantur. Ego et 'fluctuant,' et 'fluitant,' et 'prohibet,' et 'coapta,' et 'eundem,' et 'eandem' et 'eodem' et 'eadem,' et 'seorsum,' quoties dissyllaba sunt, 'suos' autem, et 'suas,' et 'suis,' et 'eum,' et 'eam,' et similia, quoties monosyllaba, nullo prorsus discrimine habenda si decernam, numquid a vera tibi magnopere ratione deerrasse videbor? præsertim, cum Græcorum nobis exempla ob oculos sint, apud quos, ut alias omittam, ε vocalis non modo τῇ α, sed et τῇ ω (vide quam grandi ac sonoræ) passim συνεκφωνεῖται. Unde et in Ἑγ. καὶ Ἡμ. apud Hes. i. 5.

Ῥέα μὲν γὰρ βριάει, ῥέα δὲ βριάοντα χαλέπτει.
et apud Hom. Ὀδυσσ. α. 33.

Ἐξ ἡμέων γὰρ φασι κάκ' ἔμμεναι.

Alia de parte quantopere in voces nonnullas, ob productam u vocalem, puram quam vocant, sævitum fuerit apud elegantiarum et leporum Patrem Lucretium, laceræ earundem vestes, et quasi exuviæ, per Variantes hic illic Lectiones sparsæ, satis, opinor, monstrant. Vidit hoc jam, sed et

primus forte, Adrianus Turnebus, licet non nisi ad i. 387. uti quidem videtur; ubi per Lambinum illud 'fuvat' restituit; neque enim, xiv. Advers. 19. aut xix. 12. quicquam in Lucretio, præter ii. 465. 'Nam quod fluvidum est,' tangit. Ejus itaque monitis illis, tanquam filo quodam Ariadne, utendum fuit, ut et vocibus 'fuit,' iii. 948. et 'fluant,' vi. 532. par reperiretur solatium. Denique cum et e puram ante i, in 'ei' non modo, sed et 'rei' aliquoties similiter produci cernerem apud Nostrum, non minori cura illud 'ejus' respiciendum mihi putavi, ut eodem jure ac gradu haberetur, adeoque et τρισυσλλάβως et priori producta a Poëta usurpatum videri posset, uti factum iii. 358. et a te probatum.

XII. Ἀνακόλουθα, quæque, longioribus interjectis parenthesis, horum speciem referebant, item Ἀσύνδετα quæ vocant, vereor, in plura quam quidem deprehendere nobis licuerit, apud Lucretium disturbata sint. Quid enim sublimius, mentemque et cogitationem nostram suspendere aptius, et, verbo ut dicam, subjecta materia dignius, quam quod ii. 1039. licet non suo loco, sed ii. 435. notatum demum, ex Mss. lectione restitui posse opinatus sum? nempe illud:

Principio cœli clarum purumque colorem, &c.

Quam tibi jam nemo (fessus satiate videndi)

Suspiciere in cœli dignatur lucida templa!

Idem fere, quod τὸ ἀνακόλουθον in hisce, ibi, ut opinor, τὸ ασύνδετον valebit, ubi vi. 964. quod monere pæne oblitus eram, ita legendum censuerim: 'et altis montibus, altas, Exstructas ningueis, &c.' Aut, ubi ex tua emendatione, ii. 695. legimus:

Et lapis oppressus, subitus, e frugibus asper.

Nam et vi. 1187. similiter, ut alia obvia omittam:

Tenuia sputa, minuta, croci contincta colore.

Plane ex imitatione Græcorum, quale illud ex. gr. Odyss. α. 136.

Χέρνιβα δ' ἀμφίπολος προχόῳ ἐπέχευε φέρουσα

Καλῇ, χρυσεῖη, ὑπὲρ ἀργυρέοιο λέβητος,

Νίψασθαι.

XIII. Factum nonnunquam, ut insignis aliqua vox, aut formula, (quis crederet?) nescio quos fluctus excitaverit, non in propria quidem statione, sed in proximis hic illic regionibus. Quod tamen mirari desino, ubi perpendo, quam avide, quod semel pulchre dictum esset, eo non contenti, Lucretii contaminatores repetierint fere, et arripuerint non suo loco, sed in proximis, quæ vel præcederent, vel sequerentur, dum recens videlicet talis alicujus loci memoria animo eorum obversaretur. Hinc nata mihi suspicio, vocem 'vivata' III. 410. pro 'vitata;' versu autem ejusdem libri 557. pro 'vasta,' similive alia, intrusam, non aliunde quam ex vers. 680. Quemadmodum, non quidem statim ad vs. 410. sed ad 457. demum monere in Annotationibus meis subiit. Quid enim Lucretio dignius tandem ab ullo unquam homine excogitari, ne dicam ad sensum accommodatius, poterat ibi, quam: 'stat cernendi vitata potestas,' ut innuat illæsam atque integram manere? Sensus enim est: Lacerato oculo circum, si pupula mansit incolumis, stat vitata, i. e. incolumis etiam servata est, et manet, cernendi potestas, neque visum amisit oculus, &c. Ad vers. autem 557. quam apte ibi, 'animæ vasta potestas,' legatur, et versui 680. soli vocabulum 'vivata,' reservetur, satis, uti puto, ostensum est. Similiter, 'Boves Lucæ,' quæ v. 1301. justum jam spectaculum ediderant in contextu, nonne ἀπεσθιδιόνως prorsus ejusdem libri vs. 1338. in theatrum idem rursus ascendunt? Atque hic veniam a te discedendi precor, qui in libro III. eorum causam tueris, qui illud, 'delirat lingua, madet mens,' jam vs. 454. audiri ac resonare voluere. Ego non nisi vs. 478. Poëtæ id effluxisse opinor. Par ratio sex istorum versuum: 'Omnis enim per se Divom natura,' &c. Non a Poëta, sed a librariis Lucretii interpolatoribus, libro I. anticipatos eos, (in aurem tibi dico,) certus sum; sacra Matris Deum, quæ explicanda atque irridenda reservabat in librum II. summatim perstricturos, atque ibi demum, non ante, suo loco apparituros. Non ulterius tamen ista concedi mihi posulo, nisi quatenus insigne, uti dixit, signatumve ac meditato illatum aliquod dictum spectant. Alia, communiora

quippe, quin sæpius repetita sint, rationibus scilicet diversis admoderate, nequaquam intercedo.

XIV. Quam non curandæ etiam sint piæ quædam fraudes, si ita loqui liceat, in Lucretio, quoties aperte nimis Epicuream illam impietatem præ se fert, admissæ, quivis, ut opinor, facile perspiciet: tam aperte nonnunquam Poëtæ mentem invertunt. Ex. gr. II. 1103. 'Quod sæpe nocenteis Perterit,' pro 'Præterit.' Et III. 15. 'Naturam rerum divina mente coortam,' pro: 'Divum sine mente,' ut alii reposuere. Et sic in ceteris.

XV. Nova verba Lucretii, et inusitatiora pleraque, quippe quibus multa agendum sibi palam profitetur; 'Propter egestatem linguæ, et rerum novitatem,' detrimentumne Auctori majus, an lumen asperserint, merito dubites. Ita plerumque aut propriis sedibus turbant, aut alienis aliena provocant. Propriis sedibus, verbum 'Curvascunt,' ex. gr. III. 481. substantivum 'tama,' adjectivum 'inferium' VI. 554. &c. incondite egisse, adeoque in ordinem redigenda, eo quo docui ritu, putavi. Similiter v. 1352. non 'Insubula' modo sed et 'Insilia' simulacra quædam puto veræ vocis 'Ensilia,' quam Is. Vossius ad Catullum, et ex eo Creechius, verbo indicant; Annotator autem noster ex Notis Tyronis Pag. 126. ubi legas: 'Esis, Ensilia [quibus adjicit 'Ensibila,' pro 'Insubula,' quæ tamen ibi, in nova saltem editione, non reperi] Vagina,' &c. quam opportune probat; et, præter Isidori Glossas in, 'Netorium,' etiam Nonium citat, in 'Gracilento,' apud quem hic Ennianus versus:

Deducunt habiles gladios filo gracilento.

'Ensilia' igitur, sicuti et 'gladii' fuerint dicti, quæ Græcis σπάθαι. Nam et in vocibus μάχαργα, et ξιφίδιον, hanc explicationem habet Hesychius; et instrumentum textorium fuisse, quo καταχρούσθαι τὰ ὕφη solebant, seu stamen et subtemen 'coire cogeantur et jungi,' non Hesychius tantum, sed et Pollux, VIII. cap. 10. et, X. cap. 28. et Seneca, ep. xc. docent; a forma videlicet ita dictum, cujus figuram

quoque exhibet celeberrimus Joh. Braunius, lib. i. de Vestitu sacerdotum Hebr. cap. 16. Cogitari etiam non incongrue posset, Lucretium scripsisse 'Pensilia,' et ita *pondera* illa ac λίθους appellasse, de quibus et Seneca, et Pollux, &c. locis citatis. Sed conjecturarum, ut opinor, satis jam dudum. Alienis, ut dixi, quandoque sedibus Lucretii peculiaria ista motus excitant. Ita, ex. gr. participium 'inolens,' pro 'non olens,' Gifanium sollicitavit, ut in Collectanea sua verbum illud nihili, 'inolere,' pro 'non olere,' referret, cum tamen non nisi antiquum suum obtineret Carus, qui et ita 'immerentes,' pro 'non merentes,' alibi dixit, licet nunquam vel tantillum cogitaret de usurpando verbo aliquo, 'immereri,' pro 'non mereri.' Omitto illa talia, quæ partim Lambinus, partim Gifanius, partim etiam ὁ πάνυ Vossius noster, ausi; veluti: 'talipedare,' 'sevidere'; 'remorare' pro 'remorari,' 'imitare' pro 'imitari,' 'vagare' pro 'vagari,' 'exhortare' pro 'exhortari,' 'minare' pro 'minari'; tum et 'lamentæ,' 'cessamenta,' 'enunc,' et similia. Illud v. 945. 'Claricitat late' Lambino et Simeoni Bosio lubens meritoque concedo, tam clare veteris scripturæ vestigiis exprimitur. Ad formam autem verbi Lucretiani 'tenerascere,' etiam τὸ 'curvascere' III. 481. te volente, et admitti, et in contextum recipi, non sine voluptate video.

XVI. Habet et elegantias quasdam suas Lucretius, quibus dum perfrui cupit, sæpius a sciolis vapulat. Ex. gr. Terentianam inprimis phrasim cum in deliciis habeat; unde et II. 1100. 'cœlique serena Concutiat sonitu;' III. 974. 'aliena tua ætate;' IV. 1135. 'Atque in amore mala hæc proprio,' &c. v. 699. 'Cessant;' et 1156. 'Perpetuo tamen id fore clam diffidere debet,' et similia: non ubique tamen per istos in hisce ipsi licuisse genio suo indulgere, testis mihi est locus II. 1024. jam obiter supra, ad § X. notatus: 'Nam tibi vehementer nova res molitur ad aureis Acced're, et nova se species ostendere rerum.' Qui quam elegantissime illud Comici ex-

primit, quod est in Hecyra, III. v. 32. 'Pamphile, haud invito ad aures sermo mihi accessit tuus.' 'Accidere' enim maluerunt. Solennium formularum captator Lucretius (uti manifesto sese prodit in istis ex. gr. ubi I. 742. dicit:

Et graviter magni magno cecidere ibi casu:
aut III. 1528.

Sed metus in vita poenarum pro malefactis
Est insignibus insignis:

formulam enim referunt quæ non apud Aristophanem modo, aut alibi, sed et in ipsis Sacris Literis occurrit: ἀπολέσαι κακὸς κακῶς, &c.) cum et III. 556. scripsisset, ut omnino existimo, et ibi moneo, 'connexu corpus adhæret,' et simile quid tinnire cuperet, mutari tamen et corrigi a censoribus suis debuit. Tropis indulgere quantus fuerit artifex Poëta noster, passim, ut opinor, et abunde patet. Quid enim tam durum atque intolerabile per se, quod non dextérité quadam emolliat et pulcherrimum efficiat? 'Vivum bustum' dicturus feras bestias, v. 991. atque adeo aspirans eandem illam metaphoram, quam in ὑποξύλοις quos vocat, (quasi 'bracteatos' Latine dicas,) Sophistis quibusdam Hermogenes, in Gorgia Leontino ille, quem et Faber ibi citat, Longinus, ut insolentem ac frigidam palam reprehendere non dubitavere; quam dextre tamen ἐκ παρωνομασίας eam infert, atque hujus vel solius ope, quod vult, consequitur! Ipso enim Hermogene, si opus est, judice, ἀργῇ πεποίηκε τὸν λόγον, cap. περὶ δριμύτητος, simulatque ita eo ascendit, ut et præmittat: 'pabula viva feris præbebat,' mox autem inferat: 'Viva videns vivo sepeliri viscera busto.' Eodem itaque consilio illustrandis ac veluti communiendis, quibus utitur, metaphoris, per se insolentioribus, ab inducendis mox, aut jam inductis comparisonibus παραμυθίαν mutuari solet, ut I. 403. 'Namque canes ut montivagæ,' &c. II. 54. 'Nam veluti pueri,' &c. v. 601.

Nonne vides etiam, quam late parvus aquai
Prata riget fons interdum? &c.

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

E

Quam non semper autem ipsi ne quidem in hisce artem suam exerere integrum propter mutilatores suos fuerit, indicio mihi est locus IV. 895. ubi scripsit haud dubie, ut et hoc supra jam tetigi, 'Corporis,' quasi,

Corp'ris ut hæc navis velis ventoque feratur.

Ipsa enim more solito sequitur mox comparatio: 'Quippe etenim ventus,' &c. Illi autem in alia omnia plerique abeunt. Accedunt Archaismi, quibus quantopere delectetur elegantissimus Auctor, non opus est verbis. At nonne verendum est, ne inter alia etiam Gifanii illud, I. 105. 'multa tibi me fingere possum,' quod et Adr. Turnebum approbatorem habet, et alios inter Scioppium etiam Susp. Lect. lib. v. epist. 19. contra Poëtæ mentem ceteri deformarint in 'multa tibi jam fingere possum?' Quod si ita est, quid obstabit tantopere, quo minus et III. 723. quod et supra jam citavi, Num. IX. legamus: 'priva se in corpora posse venire?' E contrario, 'video firmare potesse,' non 'videor,' et mihi persuasum est scripsisse Lucretium, III. 320. et ab aliis probatum. Denique et particularum rarior quidam, et vel significantissimus sæpe delectus, est ubi Viro fraudi fuit. Neque enim alius quispiam tam copiose atque ornate vocibus 'nempe,' 'profecto,' 'neque autem,' 'et autem,' 'porro,' 'tum porro,' 'nimirum,' &c. usus reperitur. Hinc igitur, et illud 'tamen' I. 683. auxilio egebat adversus eos, qui id mutare aggressi fuerant.

XVII. Passim, ubi metri legibus nimirum, aut frustra timet Lambinus, iisdem iniquior mihi videtur fuisse Gifanius, et ad inordinatos suos sese recepisse numeros; quibus quidem si semel opposuerimus Adr. Turneb. iudicium, quod in Pierium profert, quia et ille jam apud Nostrum VI. 1133. legendum contenderat:

An cœlum nobis intra natura corruptum:

nimirum: 'si ita impune liceret syllabarum leges violare, quis non carmen pangeret? quid nobis præceptis opus esset?' uti videmus XXII. Adv. 19. abunde satis factum iri puto. Exemplum habeo VI. 762. ubi, cum Lambinus non fuisset ausus legere: 'Janua ne potius Orci regionibus

esse Credatur posta: sed transpositis, metri videlicet gratia, vocibus: 'Janua ne his Orci potius,' &c. Gifanius, ut in alteram potius peccet partem, credo, ita legit: 'Janua ne potius his Orci regionibus esse Credatur.' Ego neque transpositione ulla, neque vocabulo *his* opus esse puto. Ultima in 'potius' pedem orditur, et, licet ante vocalem, sat firmo tamen talo insistit. Sensus autem salvus est, et hic, meo iudicio: 'Ne potius, regionibus Orci,' nempe, quas sibi vulgus imaginantur, 'janua' aliqua 'credatur posita esse; hinc' &c. sive: 'Ne Orci regiones januam aliquam habere credantur,' &c.

XVIII. Gassendi lectiones solitariae fere; neque Manuscriptorum editorumque librorum auctoritate fultae, neque emendandi Lucretii studio excogitatae mihi videntur, sed a memoriae lapsu, docto tamen eo, nihilque Lucretio indignum affingente, dum nempe versus Lucretianos ita sibi familiares habet, ut inter scribendum, quoties Poëtæ verba citat, non exemplar aliquod, sed solam memoriam consulere satis habeat, profectae. Exemplum, II. 977. 'de rerum natura,' pro 'mistura;' et 979. 'totis animalibus assimilata,' pro 'mortalibus;' et 1101. 'et in diversa recedens,' pro 'in deserta.' Item, III. 80. 'Percipit ingratos odium,' pro 'humanos;' et 226. 'neque detractum de corpore quicquam,' pro 'de pondere.' Addo et IV. 859. 'remis ventoque,' pro 'velis ventoque.'

XIX. Fari emendationes peculiare, ac speciosae, ut plurimum mihi videntur. Sic III. 374. ubi pro 'nectere membra' habet, 'Apposita alterius variare, et vertere membra.' Et ejusdem libri vs. 490. ubi pro 'Inconstanter,' 'Incunctanter et in jactando membra fatigat.'

XX. In Vossianis multa reperio, quæ non tam plenas emendationes, quam emendationum veluti rudimenta quædam repræsentant; prout nimirum vir ille eruditissimus locis difficilioribus quandoque vocem unam alteramve ludibunde, et quasi aliud agens, asperserit, et ad scripturam veterem quam proxime finxerit, de sensu videlicet postea visurus. Ita III. 174. ad illud 'in terra mentis,' adjecisse

videtur: 'inter moerentes,' 'inter lamentas,' 'in cessamentis.' Neque alio consilio VI. 793. verbum 'Concidere' transfuderit in 'Cum cinere.' Item, 938. ex vocibus 'ad res,' 'ardes' fecerit, quod marginalia nostra habent, ut et 1238. ex 'Poenibat,' 'Pœna ibus at.' Annotator autem noster, (Hadr. Beverlandus) licet Vossianarum Observationum exscriptorem tantum in libri nostri fronte profiteatur, multa tamen de suo etiam adjecisse videtur. Argumento mihi est, quod VI. 786. ad illud: 'In Heliconis montis arbor Floris odore hominem tetro consueta necare,' notat: 'Hujus arboris meminit quoque Dicæarchus, in descriptione montis Pelii.' Quod fragmentum tamen, non nisi anno CIOIOCCIII. atque adeo longe post obitum clarissimi Vossii, lucem aspexit Oxoniæ, in tom. II. Geographorum, quos vocant minores, idque e Cod. Gudiano a Jos. Alb. Fabricio transmissum Clarissimo Editori. Nisi mavis, ab ipso Is. Vossio illud ineditum adhuc inspectum, quippe quod notum fuisse ipsius saltem Parenti ex lib. I. cap. 9. de Historicis Græcis, apparet: vel denique, respectum ad ejusdem fragmenti, Salmasio jam ex inedito exemplari citata, verba, cap. LXXXIII. de Homon. Hyles Iatr. Quicquid sit, Annotator ille noster, si universa descripsit, multa prave descripsit, nec intellecta. Observavi etiam ejusdem pleraque esse, quibus Londinenses in variantibus lectionibus apponunt 'Quidam.'

Habes, Vir optime, mihique amicissime, quæ, inter mea illa ad Lucretium *πάρεργα*, reliqua habebam, *οὐ παρέργως* tamen ostensura, uti spero, *τὸ φίλεργον*, quo quam lubentissime in id genus delicias symbolam aliquam confero. Quod si et hæc tanti Tibi videbuntur, ut, in curanda atque exornanda elegantissimi Poëtæ nova Editione, rationem eorum habendam censeas, erit quod mihi de non male locata in iisdem opera gratuler. Vale.

Mudæ. III. Idus Julii CIOIOCCXXV.

TESTIMONIA VETERUM

DE LUCRETIO.

[EX EDITIONE GILBERTI WAKEFIELDI.]

M. T. CICERO, in epistolis ad Q. Fratrem, II. 11.

'LUCRETII poëmata, ut scribis, ita sunt multis luminibus ingenii; multæ tamen artis.'

Sunt, qui negationis particulam 'non' post 'scribis' inferunt, singularem per audaciam, contra librorum scriptorum fidem: eadem opera Ciceronis judicio acerbissimam injuriam facientes, et ingenium Lucretii deprimentes malignissime. Nimirum, opinioni inter criticos receptæ disertissimus togatæ gentis tacitus occurrit; quæ volebat, ingenii vim et artificium scribendi in eodem homine rarissime consociari. Hinc pendet Ovidius, Trist. II. 424.

Ennius, ingenio maximus, arte rudis.

Sed neque acutissimam et elegantissimam Tanaquilli Fabri conjecturam, 'lita,' vice 'ita,' temere contra codices equidem receperim: nam vulgata sunt accurate propria, et connexa.

Non minus igitur Ciceronis ipsius, quam Marci fratris, sententiam favorabilem habemus, tum de nativis ad illuminandam poësin Lucretiani ingenii virtutibus, tum de

magna solertis artificii pollentia, cultuque dicendi limatior.

CORNELIUS NEPOS, in Vita Attici, XII. 4.

‘Idem L. Julium Calidum, quem, post LUCRETII Catullique mortem, multo ELEGANTISSIMUM POETAM nostram tulisse ætatem, vere videor posse contendere,—in proscriptionum numerum a P. Volumnio—relatum, expedit.’

M. VITRUVIUS POLLIO, de Architectura, IX. 3.

‘Item plures, (qui literarum jucunditatibus instructas habent mentes,) post nostram memoriam nascentes, cum LUCRETIO videbuntur, velut coram, DE RERUM NATURA disputare.’

P. OVIDIUS NASO, Amorum, I. 15. 23.

‘Carmina SUBLIMIS tunc sunt peritura LUCRETII,
Exitio terras cum dabit una dies.’

Tristium, II. 425.

‘Explicat ut causas rapidi LUCRETIUS ignis,
Casurumque triplex vaticinatur opus.’

SEXTUS AURELIUS PROPERTIUS, Elegiarum, II. 25. 29.

‘Aut quid LUCRETII tibi prosunt carmina lecta?
Nil juvat in magno vester amore senex.’

C. VELLEIUS PATERCULUS, Historiæ Romanæ, II. 36.

‘Quis enim ignorat,—floruisse hoc tempore—auctores carminum, Varronem ac LUCRETIVM; neque ullo in suscepti operis sui carmine (f. *stamine*) minorem Catullum?’

L. ANNÆUS SENECA

LUCRETII nostri meminit, sed citra poëseos vel laudem vel vituperium, de Tranquill. Anim. sect. 2. et epist. XCV. CX.

C. PLINIUS CÆCILIVS SECUNDVS

similem LUCRETII mentionem fecit in Epist. IV. 18. ut prior Avunculus ejus, Caius Plinius, in præmissis lib. X. Historiæ Naturalis; quæ tamen suspectæ sunt auctoritatis.

M. FABIVS QVINTILIANVS, de Institutione Oratoria,
I. 4.

‘Nec ignara philosophiæ (grammaticæ potest esse perfecta), cum propter plurimos in omnibus fere carminibus locos ex intima quæstionum naturalium subtilitate repetitos, tum vel propter Empedoclem in Græcis, Varronem ac LUCRETIVM in Latinis; qui præcepta sapientiæ versibus tradiderunt.’

IDEM ibidem, X. 1.

‘Nam Macer et LUCRETIUS legendi quidem, sed non ut phrasim, id est, corpus eloquentiæ, faciant: elegantes in sua quisque materia; sed alter humilis, alter difficilis.’

Manifestissimum est cuius contentius intuenti, magnum rhetorem non de laudibus Lucretii, ut elegantis poëtæ, detrachere voluisse, sed orationem ejus subtiliorem esse, atque τεχνικωτέραν, ut argumentum quoque nimis austerum et exile, quam quæ ubertati, magnificentiæ, et amœnitati, sermonis oratorii consummandis pulchre sint accommodata. Meminit iterum Lucretii scriptor ille fructuosissimus, ibid. III. I. VIII. 6. XII. 11.

C. CORNELIVS TACITVS, Dialogo de Oratoribus,
sect. 23.

‘Neminem nominabo, genus hominum signasse contentus; qui Lucilium pro Horatio, et LUCRETIVM pro Virgilio, legunt.’

P. PAPINIUS STATIVS, Sylvarum, II. 7. 76.

‘Cedet Musa rudis ferocis Ennii,
Et docti furor arduus LUCRETII.’

Stattus autem potissimum respicit Lucretii lib. I. verr. 137. 146. 922. Et, ne in sequioris ætatis scriptores, qui Lucretium laudibus extulerunt, evagemur latius, otium nobis fecit immensa Barthii doctrina: cujus nota scilicet ad Papinii locum plura scire cupientibus consulenda est.

Q. SERENUS SAMONICUS, de Medicina, ver. 614.

‘Hoc poterit quartus magni monstrare LUCRETII.’

EXPLICATIO NOTARUM

QUÆ IN VARIANTIUM LECTIONUM HARUM INDIGITATIONE OCCURRUNT.

Ald.	Aldi editio, Venet. 1500.
Bas.	Editio Basiliensis ap. Henr. Petrum, 1531.
Bas. marg.	Variae lectiones margini ejus appositæ.
Bip.	Editio ex typographia societatis Bipontin. 1782.
Bodl. Cr.	Lectiones Msti cod. Bodleiani margini codicis, qui fuit Th. Creech. ascriptæ.
Bodl.	Accurata atque nova Bodleiani Ms. collatio.
Cant.	Codex Cantabrigiensis.
Cr. Conj.	Conjecturæ Th. Creech. notis suis insertæ.
Cont.	Editio Baronis de Coutures, Paris. 1692.
Delph.	Editio Fayi in us, Delph. Paris. 1680.
Fab.	Fabri emendationes vel editio.
Ferr.	Ferrandi editio, Brixia, sine anno.
Gif.	Gifanii editio, Antverpiæ 1565.
Gif. marg.	Aliæ lectiones margini Gifanii additæ.
Gif. L. B.	Alia Gifanii editio, L. Bat. 1595.
Gottorp. fr.	Gottorpianum fragmentum 800. vel 900. annorum, desinens in parte lib. II.
Gryph.	Editio Gryphiana, 1540.
Gryph. marg.	Lectiones ejusdem marginales.
Hav.	Havercampii editio, 1725.
Heins. 1. 2.	Collationes Heinsianæ, quæ non nisi ad primum et sextum lib. pertinent.
Lamb.	Lambini, Paris. 1570. et Francof. 1583.
Mar.	Marrulli lectiones margini Gifanii additæ.
Mus. B. 1. 2. 3.	Codices Musei Britannici.
Nard.	Nardii editio, Florentiæ 1647.
O.	Codex Dni. Poore.
P.	Pii editio, Bononiæ 1511.
P. in not.	Variae ejusdem lectiones, quas ex Mss. in notis suis adjecit.
Sus.	Notæ Mstæ Dni. Jacobi Susii.
Th. Ra.	Theodori de Ragazonibus editio, Venet. 1495.
V. ed.	Pauli Fridenpergeri editio, Veronæ 1486.

- V. marg. 1. 2. 3. Variæ lectiones ex vetust. codd. oræ ejusdem Veronensis additæ et ascriptæ.
- Vind. Codex Vindobonensis.
- Vind. fr. Fragmentum Codicis Vind. quod incipit ad lib. II. vs. 658. interrumpitur ad lib. III. vs. 614. nec prius de novo exorditur, quam ad lib. VI. vs. 747. devenias; unde ad finem libri continenter pergit.
- Voss. L. B. Variæ lectiones ex pulcherrimo Ms. atque vetustissimo bibl. L. Bat. quondam Vossiano.
- Voss. vet. Variæ lectiones ex ejusdem bibliothecæ L. Bat. Ms. longe vetustissimo, item olim Vossiano.
- Voss. marg. Lectiones Vossianæ, quas margini libri sui imprimendi ascripserat Isaacus Vossius, et sæpius num. 1. 2. 3. notaverat.

T. LUCRETII CARI

DE RERUM NATURA

LIBER I.

ARGUMENTUM.

In ipso operis principio Venerem invocat. II. Deinde, a v. 45. ad v. 159. libros suos de Rerum Natura dedicat Memmio: Epicurum, cujus rationes sequitur, collaudat; ab illius doctrina impietatis invidiam amolitur; et hujus et sequentium librorum argumenta breviter proponit. III. Tum rem aggreditur, docetque a v. 160. ad v. 265. ex nihilo nihil fieri, et in nihilum nihil reverti, posse. IV. A v. 265. ad v. 329. minuta esse quædam corpora, quæ, licet sub sensum non cadant, mente tamen posse concipi; et e quibus res omnes componuntur. V. His corpusculis a v. 330. ad v. 430. subjungit vacuum, seu inane spatium; et VI. a v. 430. ad v. 483. probat nihil esse præter corpus et inane; reliqua autem, quæ videntur esse, ut pondus, calor, paupertas, bellum, &c. esse tantum conjuncta vel eventa, proprietates seu accidentia, corporis et inanis. VII. Docet a v. 483. ad v. 528. prima corpuscula esse perfecte solida; ideoque a v. 528. ad v. 635. insecabilia esse, minima, (neque enim corpus in infinitum dividi potest) et æterna. VIII. Deinde, a v. 635. ad v. 712. refutat Heraclitum, qui ignem, aliosque, qui aërem, aquam, aut terram, rerum omnium principium esse statuerunt. IX. Tum a v. 712. ad v. 829. contra Empedoclem demonstrat, res non componi e quatuor elementis. X. Demum, a v. 829. ad v. 919. Anaxagoram refellit. XI. Postremo, a v. 919. ad v. 1050. docet, universum esse ex omni parte infinitum, corpuscula esse numero infinita, et inane nullis terminis comprehendi posse. XII. et a v. 1050. ad v. 1110. libri finem, deridet illos, qui existimant, esse aliquod centrum in universo, quo gravia omnia deorsum tendant, dum levia sponte sua sursum ferantur.

ÆNEADUM genetrix, hominum Divomque voluptas,
Alma Venus! cœli subter labentia signa
Quæ mare navigerum, quæ terras frugiferenteis,
Concelebras; per te quoniam genus omne animantum
Concipitur, visitque exortum lumina solis:
Te, Dea, te fugiunt ventei; te nubila cœli,
Adventumque tuum: tibi suaveis dædala tellus
Submittit flores; tibi rident æquora ponti,

5

Fœcunda Venus, mater Æneadarum, deliciæ hominum atque Deorum, quæ infra volubiles stellas cœli frequentas mare velivolum, et terras fructiferas; siquidem omnis gens animalium generatur per te, et generata videt lucem solis: o Dea, inquam, venti et nimbi aëris recedunt a te, et ab accessu tuo; terra varietate florens subijcit tibi gratos flores; campi maris æquati subrident tibi; et serenum cœlum illucet

1 Æneadum Ferr. genitrix Gryph. Bas. Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—2 cœli Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—3 frugiferentis Ferr. V. ed. Th. Ra.—4 conceperas Cout. concelebrâ parte Bodl.—5 lumine Gottorp. fr. Voss. L. B. Voss. vet. numina V. ed.—6 venti vulg. cœli ut sup. l. 2.—7 Adventumque tuo tibi s. &c. Gryph. Nard. Pak. Bodl. Cr. &c. 'Quod comparet in codd. Bodl. Voss. L. B. et vet. Adventumque tuo, non est, mihi crede, quod existimabant editores, diversa lectio, sed germanissima vetustatis incorruptæ scriptio pro

NOTE

1 Æneadum genetrix, &c.] Disputaturus Poëta de rerum natura exorditur his 44. vs. ab invocatione Veneris, quam rerum genetricem agnoscit: precaturque ut illa, dum ipse rerum naturam explicat, terras ac maria tranqillet, bella componat, pacemque omnibus, sed Romanis præsertim, petat a Marte, quem ipsa æterno devinctum amore tenet.

Æneadum] Æneadarum, i. e. Romanorum, qui genus ab Ænea ducunt. Virg. Æn. l. 10. Tit. Liv. lib. 1. Æneam autem ortum a Venere magis constat, quam hic a nobis confirmetur. Virg. Æn. l. 621. Ovid. Fast. Hom. &c.

2 Alma] Hebræis 'puella:.' Græcis ζείδωρος, 'fœcunda.' Sophocl. apud Plutarch. ἐν'Ερωτικ. Latinis 'alens'

ab alendo. Quod epithetum tribuitur et telluri, Virg. Æn. l. et Cereri, G. l. et agro, G. ii. et diei, Ecl. viii. quod aut de his aut per hæc vivamus. Festo tamen dicitur 'sancta,' 'pulchra.' Hinc abusive tribuitur aliis Numinibus, quam Veneri, quæ rerum parens est; puta Sibyllæ, Æn. vi. puta Auroræ, Martial. viii. 22. puta Cybelæ, Æn. x. Dicitur et a Lucretio ii. 970. 'dulcedo alma.'

Venus] Quæ rerum generationi præest vs. 4. 228. dicta Venus a Cicerone, quod ad res omnes veniat.

4 Concelebras] Lambino, colis, frequentas. Nonio Marcello, commoves.

7 Dædala] Sic vs. 229. a verbo δαιδάλλειν, 'variare.' Hinc Festus dixit 'dædalum a varietate rerum artificiorumque esse apud Lucretium

Placatumque nitet diffuso lumine cœlum.
Nam, simul ac species patefacta est verna diei,
Et reserata viget genitabilis aura Favonii;
Aëriæ primum volucres te, Diva, tuumque
Significant initum, percussæ corda tua vi.
Inde feræ pecudes persaltant pabula læta,
Et rapidos tranant amneis: ita, capta lepore,
[Inlecebrisque tuis, omnis natura animantum]
Te sequitur cupide, quo quamque inducere pergis.
Denique, per maria, ac monteis, fluviosque rapaceis,

15

dispersa ubique luce. Namque ubi primum pulchritudo vernalis temporis patuit, et flatus Favonii, qui facit ad generationem rerum, laxatus spirat, tunc primo aves ætheriæ percitæ tuo numine intra pectora prænunciant te, o Dea, et tuum adventum; deinde feroces belluæ, et pecora saltant per vernantia pascua, et transmittunt etiam flumina rapacia; adeo avide totum genus animalium adductum tua venustate tuisque lenociniis subsequitur te in quamcumque partem conaris impellere quodlibet illorum. Demum et in æquoribus, et in montibus, et in flu-

Adventumque tuum ad solitam brevitate, adventumque tuum, data. Wakef. Adventumque tuum tibi s. &c. Preiger. Turneb. dædala Bodl. dedala Ferr. V. ed. Th. Ra.—8 Summittit Bip. equora V. ed. Th. Ra.—9 diffuso Gottorp. fr. 2. sed in eo superscriptum diffuso. numine Gryph. marg. P. in not. cœlum ut sup. 2.—10 simulacra species V. ed. Th. Ra. calefacta Par. Creech.—11 genitabilis V. ed. Th. Ra. Hav. Bip. Favoni Bodl. Favoni Ferr. V. ed. Th. Ra. Bip.—13 initium Gif. marg. Cout. Voss. L. B. nutum Mus. B. l. 2. Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. percussæ Gif. V. marg. l. 2. 3. Bip. percussæ Ferr. V. ed. Th. Ra.—14 fere Ferr. V. ed. Th. Ra. persultant Ferr. persultans V. ed. persultant vulg. læti Bodl.—15 Hic v. sequenti postponitur Voss. marg. aranis V. ed. Th. Ra. quodque l. Heins. 2. Bas. ed. et marg.—16 Hic v. deest Gif. Par. Voss. marg. l. 2. Bas. marg. P. Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Cant. Mus. B. l. 2. 3.—17 cupidæ Th. Ra. quocumque Par. P. in not. Ferr. V. ed. Th. Ra. Heins. l. Bodl. quoquaque Ald. tergis Voss. L. B. sed ibi p. superscribitur.—18 montis f. rapacis Ferr.

NOTE

terram.' Sic et opera vasaque figurata et arte plena dicuntur 'dædala.' Lucret. iv. 'dædala lingua:.' v. 'dædala signa.' Virg. G. iv. 'dædalatecta.' Inde Dædalus dictus est ille faber Atheniensis omnium artificum ætatis suæ ingeniopsissimus.

10 Species....verna diei] Veris initium.

11 Genitabilis] Alii genitabilis. Utrumque Latine dicitur; significatque id quod facit ad generationem, vel quod vim habet gignendi. Qua voce passim utitur Lucretius, l. 437. 623.

ii. 228. iv. 1038. &c.

Favonii] Favonius Græce Ζέφυρος, quasi Ζωηφόρος, 'vitam ferens.' Latine Favonius, quasi favens rerum generationi. Ventus est lenis ab occasu flans.

13 Initium] A verbo, inire. I. e. introitum, ingressum, adventum. Alii legunt initium, et per syncopen initum.

17 Quamque] Suppl. naturam animantum. Alii legunt quocumque, non male.

Frondiferasque domos avium, camposque virenteis,
Omnibus incutiens blandum per pectora amorem, 20
Ecfcis, ut cupide generatim secla propagent.

Quæ quoniam rerum naturam sola gubernas,
Nec sine te quidquam dias in luminis oras
Exoritur, neque fit lætum neque amabile quidquam;
Te sociam studeo scribundis versibus esse, 25
Quos ego de RERUM NATURA pangere conor
Memmiadæ nostro; quem tu, Dea, tempore in omni
Omnibus ornatum voluisti excellere rebus:

minibus rapidis, et in tectis frondosis volucrum, et in agris viridibus, injiciens cunctis animantibus hilarem amorem intra corda facis, ut alacriter quæque multiplicent genus suum per singulas species. Cum igitur sola es, quæ regis naturam rerum, nec ulla res absque te editur in ætherias regiones lucis, neque res ulla fit jucunda, nec amore digna; cupio te mihi fieri adjutricem in componendis carminibus, quæ ego aggredior componere de rerum natura nostro Memmio, quem tu, o Dea, voluisti semper donatum a te præstare in rebus omnibus. Quare, o Dea, da eo magis per-

V. ed. Th. Ra.—19 *Frondiferasque* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *Frondiferosque* Gottorp. fr. *virentis* Ferr. V. ed. Th. Ra. *virentiis* Ald. Bip.—20 *incutiens* Ferr.—21 *secla* V. ed. Th. Ra. Bip.—23 *Non* Mus. B. 2. *Idem diei pro dias: et vice oras* Mus. B. 2. 3. *horas. quicquam dias* Ferr. V. ed. Ald. *dies* Th. Ra.—24 *sit* Fab. *letum n. a. quicquam* Ferr. *quicquam* V. ed. Th. Ra. Ald. *nec am. pro neque am.* Voss. vet.—25 *sociam studio* Bodl. V. ed. studio Ferr.

NOTÆ

19 *Frondiferasque domos avium*] *Nimium sylvas, quas habitant aves.*

21 *Generatim*] *Per singulas species. Sic vs. 226. 227. et alibi passim.*

Secla] *Generis ac stirpis suæ propagationem: quasi ævum, ac longævam generis ætatem. Sic vs. 467. 590. 1090. II. 77. 173. 502. et alibi. Consule indicem vocabulorum.*

22 *Sola*] *Est enim Venus 'hominum Divumque voluptas,' ut dixit Lucretius vs. 1. et omnium animantium illecebræ, vs. 16. Habet et in hortos et in olera etiam jus summum. Unde Nævius apud Festum Venerem posuit pro oleribus, dum coquum inducit dicentem: 'Edi Neptunum, Cererem, et Venerem;' i. e., pisces, panem, et olera. Vere igitur sola res omnes gubernat. Quis autem Romæ Templum Veneri Genetrici dicatum a Cæ-*

sare nescit?

23 *Dias*] *Aërias, diurnas. Dium enim dicitur, inquit Festus, 'quod sub cælo est. Ex quo sub dio fieri dicimus, quod sub cælo fit, et non sub tecto.' Quanquam aliquando 'dus' sumitur pro voce, divinus. Lucret. II. 178. 'dia voluptas.' Virg. Æn. XI. 'dia Camilla.' Horat. Sat. I. 2. 'Sententia dia Catonis.'*

25 *Te sociam studeo, &c.*] *Quamvis enim Lucretius dicat vs. 61. Deos nec bene meritis capi, nec gratia flecti, neque ira tangi, nec res mortaliū curare: hoc tamen loco Deam invocatur Venerem, eamque sibi sociam versibus scribendis esse studet, non quia putet eam sibi posse talibus in rebus adjutorio esse, sed quia, ut ait Epicurus apud Cicer. I. Nat. Deor. cum natura Deorum præstans sit et*

Quo magis æternum da dictis, Diva, leporem.
Ecfcice, ut interea fera mœnena militiæ, 30
Per maria ac terras omneis, sopita, quiescant.
Nam tu sola potes tranquilla pace juvare
Mortaleis: quoniam belli fera mœnena Mavors
Armipotens regit, in gremium qui sæpe tuum se
Rejicit, æterno devictus vulnere amoris: 35
Atque ita, suspiciens tereti cervice reposta,
Pascit amore avidos, inhians in te, Dea, visus;
Eque tuo pendet resupini spiritus ore.

petuam venustatem versibus meis; et fac ut interim crudeles usus belli pacati conquiescant per æquora, et per terras universas. Tu enim una potis es adjuvare homines placida pace, cum Mars bellipotens faciat ipse crudelia exercitia militiæ, qui constrictus perenni plaga amoris recipit se plerumque in sinum tuum; et qui sic sursum aspiciens, inclinato scilicet tenui et oblongo collo, oblectat amore cupidos oculos, quasi aperto ore appetens te, o Diva; et anima illius recumbentis adhæret

scribendis Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—27 *Memmiade* Ferr.—28 *Pro ornatum, ora latum* Gottorp. fr. *Sus. prælatum* Voss. marg. *Preig. altatum* Salmasius. *noluisti* V. ed.—30 *Et face* Fab. *monera* V. ed. Bodl. Mus. B. 3. *munera* Ferr. Th. Ra. Ald. P. Cant. Bas. Fab. Creech.—31 *sospita* Voss. L. B. *omnis* Ferr. V. ed.—33 *Mortalis* Ferr. V. ed. Th. Ra. *bellifera* V. ed. Th. Ra. *voces belli fera* deaunt in Mus. B. 2. *munera* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—34 *regium in gremium* Gottorp. fr. *Voss. L. B. ingremium* V. ed. Th. Ra. *Pro qui sæpe*, Mus. B. 2. *dat persæpe*.—35 *Rejicit* Gif. ed. et marg. Heins. Cout. Bas. marg. Bodl. Voss. L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. Cant. P. in not. *Rejicit* Ald. Mus. B. 1. *devinctus* Hav. Bip. *vulnere* Ferr. V. ed. Th. Ra.—36 *ira* V. ed. *suspirans* Gryph. Bas. marg. P. utramque lectionem agnoscit Pius.

NOTÆ

excellens, habet venerationem justam. Vel, quod mihi magis arridet, non inepte homo Romanus Venerem Romanorum Genetricem imploravit, præsertim de primo rerum exortu ac natura agens.

27 *Memmiadæ*] *Pro Memmio, sicut Scipiadæ, pro Scipionibus, Virg. Æn. VI. Horat. Sat. II. 1. Memmius autem iste, cui suum hoc opus scilicet dedicat Lucretius, cognominatur Gemellus; quocum Athenas profectus erat olim, et quo familiariter utebatur. Cic. Ep. ad Quint. II. 3. Clara autem Memmiorum erat familia in Rep. Romana; Gemellus enim prætor fuit in Bithynia; et A. U. C. DLXXXIII. Siciliam sortitus est in provinciam.*

Pater ejus Lucius Syllanis temporibus maxime floruit.

30 *Mœnena*] *Antiquo more, pro, munera. Sic olim Pœnica, pro Pœnica.*

Militiæ] *Diæresis, pro, militiæ. Quod familiare est veteribus. Sic viai, naturai, materiali, &c. passim apud Lucretium.*

33 *Mavors*] *Mars, Deus belli, quasi magna vertens, inquit Cicero II. N. D.*

35 *Rejicit*] *Bene, ut satis indicat particula in cum accusativo. Quidam reficit, quasi, recreat; minus eleganter.*

Vulnere amoris] *Amor enim corda ferit, et vulnerat. Hinc fabulati sunt*

Hunc tu, Diva, tuo recubantem corpore sancto
Circumfusa super, suaveis ex ore loquelas 40
Funde, petens placidam Romanis, incluta, pacem.
Nam neque nos agere hoc patriai tempore iniquo
Possumus æquo animo; nec Memmii clara propago
Talibus in rebus communi deesse saluti.

Quod super est, vacuas aureis mihi, Memmius, et te, 45
Semotum a curis, adhibe veram ad rationem:

vultui tuo. Tu, o gloriosa Dea, dum amplecteris illum jacentem in gremio sacri tui corporis, profer ex ore blandos sermones, poscens ab eo tranquillam pacem Romanis. Etenim, neque in hoc tempore adverso patriæ, nobis licet disputare de rebus cum libera mente: neque in rebus ita turbulentis illustris proles Memmii potest non consulere bono publico. Quod reliquum est, tu, o Memmi, præbe mihi aures liberas ab omni cura, et adijunge te ipsum vacuum a negotiis ad cognitionem veri-

suscipiens Gottorp. fr. Voss. marg. *cereti* V. ed. Th. Ra.—38 *Atque* V. ed. Th. Ra. *pendent* V. marg. 1. Cant.—39 *Hunc* V. ed. *Nunc te* Bodl. Cr. Bodl.—40 *suavis* Ferr. V. ed. Th. Ra. *loquellas* Gottorp. fr. Voss. L. B. et vet.—41 *Fonde* Th. Ra. *Rhomanis* V. ed. Th. Ra. *incluta* Ferr. V. ed. Th. Ra. *inclyta* Ald.—42 *Pro nos* V. ed. Th. Ra. Bodl. *eos. patriæ* Voss. L. B. sed superscript. *ai. patriai* in Voss. vet. in marg.—43 *equo* V. ed. Th. Ra. *neque M. vulg.* In Mus. B. 1. 2. hic v. sic legitur *Possumus æquo animo; Memmii neque clara propago. Pro Memmii* Bodl. leg. *memini.*—44 *desse* Ferr. V. ed. Th. Ra. *de'sse* Bip. id esse Voss. vet. Post h. vs. inseruntur vss. 57. et quinque sequentes, Heins. 1. Bodl. Cr. Ferr. V. ed. Th. Ra. quos tamen Heins. 2. non recipit.—45 *superest* V. ed. Th. Ra. *Memmiada* vulg. Mus. B. 1. omittit voces *et te*, et sic ordinat integrum versum: *Quod super est, quæso, vacuas mihi, Memmius, auris; sic etiam* Mus. B. 3. *auris* Ferr. V. ed. Th. Ra.—46 *Semotim* Mus. B.

NOTÆ

Amoris Deum arma gerere et tela, quæ vibret.

38 *Eque tuo pendet, &c.* Recubans enim in gremio Veneris Mars quasi os ori, labra labris affixa tenet. Sic IV. 1187.

42 *Nam neque nos agere, &c.* Alioquin enim vigente bello debuisset arma cum studiis permutare: nec ipse Memmius illum audire potuisset æquo animo, si quidem a studiis ad arma fuisset avocandus. Scilicet, ut recte ait Cicero Tusc. nemo bene potest inter belli strepitus ac plebis seditiones æquo animo philosophari.

Tempore iniquo] Belli tempore, Ma-

rianis scilicet ac Syllanis temporibus.

44 *Talibus in rebus*] In rebus adeo turbulentis.

Communi deesse saluti] Non consulere Reipublicæ bono, consiliis aut armis eam tuendo. Quod quidem vix fieri licet per studia, quæ totum hominem postulant.

45 *Quod super est, &c.* His 12. vss. Memmio suo, cujus prius attentionem sibi comparat, futuræ dissertationis argumentum proponit; declaratque se disputaturum de cæli ac Deorum natura; deque primis rerum principiis, ex quibus res omnis concreta fiat, et in quæ resolvatur.

Ne mea dona, tibi studio disposta fideli,
Intellecta prius quam sint, contempta relinquo.
Nam tibi de summa cæli ratione Deumque
Disserere incipiam, et rerum primordia pandam; 50
Unde omneis natura creet res, auctet, alatque;
Quoque eadem rursum natura perempta resolvat:
Quæ nos materiem et genitalia corpora rebus,
Reddunda in ratione, vocare, et semina rerum
Adpellare suemus, et hæc eadem usurpare 55
Corpora prima, quod ex illis sunt omnia primis.

tatis; noli dimittere mea munera tanquam spernenda, quæ tibi sunt a me in ordinem digesta cum fideli opera, antequam mente conceperis ea. Namque exordiar loqui tibi de suprema natura cæli et Deorum; et aperiam tibi prima rerum principia; dicam tibi ex quibusnam rebus Natura procreat, augeat, et nutriet cunctas res: dicam etiam in quasnam res Natura reducat easdem res, cum interierunt: quas quidem res nos in explicanda natura rerum solemus nominare materiam et corpora, quæ vim habent generandi res, et vocare semina rerum, et dicere hæc eadem esse prima corpora, quia ex illis tanquam prioribus res cunctæ fiunt. Quod enim spec-

1.—47 *Nec* Bip. Delph. Cr. conj.—48 *contemta* Ferr. Ald. Bip. *contempa* V. ed. Th. Ra.—49 *cæli* ut sup. 1. 2. *regione* Gryph. marg. Pio etiam ex vetust. exempl. in textum recipiente, qui utramque lect. agnoscit.—51 *omnis* Ferr. V. ed. Th. Ra. *auctat* Bodl.—52 *Quove eadem rursus* Sus. *peremta* Bip. *resolvit* P. V. ed. Th. Ra. Ald.—53 *Que* Ferr. V. ed.—55 *In* Voss. L. B. *usurpare* superscribitur pro usu dicere.—56 *Mus. B. leg. quidem* pro quod: error a quom manavit, interpretatione τοῦ quod brevius et indistincte scripta. Wakef.—57

NOTÆ

49 *Cæli ratione*] Natura, vel cognitione. Sic Cic. de Fin. 3. 'Nec vero potest quisquam de bonis et malis vere judicare, nisi omni cognita ratione Naturæ, et vitæ, etiam Deorum,' &c. Alii legunt *cæli regione*. Verum non de cæli ac Deorum regione, sed de natura ac ratione disputat Poëta.

51 *Unde*] Quibusnam ex rebus, quibus ex principiis.

Auctet] Aucto, as, frequentativum a verbo *augeo*. Plaut. Amph. III. 6. 'Bonoque atque amplo auctare perpetuo lucro.' Catullus dixit 'auctare aliquem ope.'

52 *Quoque*] In quas res, in quæ primordia.

Eadem perempta] Easdem res per-

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

F

emptas, et dissolutas. Mutatur quidem genus, cum supra dixerit 'res omnes.' Sed hoc Lucretio familiare. Alii *eadem perempta*, nempe *Natura*, snp. *seipsam* resolvat.

53 *Materiem*] Quæ igitur prima rerum principia dicuntur, ea vocat hic Lucretius materiem, genitalia corpora, semina rerum, corpora prima; vocat et alibi passim materiam primam, corpora materiali, primordia rerum, solida corpora, principia, &c. Dicuntur et aliis nominibus, atomi, corpora inanis expertia, insecabilia, invisibilia, solida, individua, elementa, prima causa, &c.

Genitalia] Vim gignendi res habentia.

[Omnis enim per se Divom natura, necesse est,
Immortali ævo summa cum pace fruatur,
Semota ab nostris rebus, sejunctaque longe ;
Nam, privata dolore omni, privata periclis, 60
Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri,
Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira.]

Humana ante oculos fede quom vita jaceret
In terris, obpressa gravi sub Religione ;
Quæ caput a cœli regionibus obtendebat, 65
Horribili super adspectu mortalibus instans ;

tat ad Deos, oportet ut omnis natura Deorum, separata et procul remota a nostris negotiis, potiat per seipsam æterna vita, cum maximo otio. Etenim cum sit experta omnis doloris, experta periculorum, ipsa potens suis divitiis, non egens nobis, sane nec ducitur beneficiis, nec movetur ira. Cum vita hominum turpiter sordesceret in terris ante conspectum omnium, obruta sub onere Religionis importuna, quæ monstrabat caput a partibus cœli, desuper territans homines horrendo suo con-

&c. Absunt hi vss. in multis. Vid. Not. Var.—61 *Ipa* Ferr. sui P.—62 *pro meritis* Ferr. Th. Ra. V. ed. Ald. Gryph. utramque lectionem agnoscit P.—63 *fæde* Ferr. *fæde* V. ed. Th. Ra. Ald. Bip.—64 *Religione* Ferr. V. ed. Ald. Bip. Hav.—65 *religionibus* V. ed. Th. Ra. Bodl.—67 *Pro Graius* Ferr. V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

57 *Omnis enim, &c.*] Primum disputationis argumentum aggreditur, deque Deorum ratione dicturus primum eximit Deos ab omni cura rerum humanarum, semotosque vult a rebus nostris, doloris expertes, nihil nostri egentes, et qui nec ira tangantur nec beneficiis ducantur: sed qui contenti anis opibus, immortalesque, summa pace et otio fruuntur. Hæc docet his 6. vss. quos iterat II. 650. 'De Deorum immortalitate nemo dubitavit; quod autem æternum beatumque fit, id nec habere ipsum negotii quicquam, nec exhibere alteri: itaque neque ira, neque gratia teneri, quod, quæ talia essent, imbecilla essent omnia,' inquit Epicurus apud Cic. N. D. Impia sane sententia, quæ Divinam tollit Providentiam.

62 *Promeritis*] A verbo 'promereor;' id est, bene meritis, gratia.

Capitur] Flectitur, ducitur, propitiatur.

Tangitur] Afficitur, commovetur.

63 *Humana ante oculos, &c.*] His 18. vss. duo potissimum innuit ac docet. I. Religionem, quæ vetus gens hominum Deos tanquam rerum auctores ac curam habentes venerabatur, vanam ac superstitiosam esse. II. Epicurum hominem Græcum, Atheniensem scilicet, primum omnium mortalium ausum esse hac inani superstitione liberare mentes humanas, ac metu Deorum solvere, postquam singula naturæ claustra penetrasset, ac vivida vi animi pervicisset cuncta, mactequæ omne immensum peragrasset, unde redux retulerit cunctas res fieri ex cæco ac temerario concursu, natura tamen duce, sine Deorum opera aut consilio. Cui victori hoc Virgilianum canitur Pæan Geor. II. 490. 'Felix, qui potuit rerum cognoscere causas, Atque metus omnes, et inexorabile fatum Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis avari.'

64 *Gravi sub Religione*] Inani Deorum timore ac superstitione.

Primum Graius homo mortaleis tollere contra
Est oculos ausus, primusque obsistere contra :
Quem neque fana Deum, nec fulmina, nec minitanti 70
Murmure compressit cœlum; sed eo magis acrem
Inritât animi virtutem, ecfingere ut arta
Naturæ primus portarum claustra cupiret.
Ergo vivida vis animi pervicit, et extra
Processit longe flammantia mœnia mundi ;

spectu, primo Græcus homo ausus est attollere humanos oculos adversus illam, et prior ausus est adversari contra illam; quem hominem neque nomen Deorum, neque tela Jovis, neque cœlum sonitu minaci retinuit, sed tanto magis incitavit vividam vim ejus animi, ut primus appeteret frangere strictas fores portarum Naturæ. Igitur acris virtus illius animi vicit cuncta, et progressa est longe ultra

Ald. Gryph. Bas. et Bodl. cum Mus. B. 1. 2. 3. legunt *gnurus*. Utramque agnoscit P. *mortalis* Ferr. V. ed. Th. Ra. *immortales* Gryph. Bas. P. *collere* V. ed. Th. Ra. Nonius p. 199. leg. *tendere* pro *tollere*.—68 *absistere* V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. Bas. marg. Bodl.—69 *Quem nec f.* Hav. Bip. Tertium nec omittit Mus. B. 2. *imitanti* Bodl.—70 *compressit* vulg.—71 *Irritat a. virtutem* Ferr. Gottorp. fr. Bas. Bodl. Voss. L. B. et vet. *Irritat virtutem a.* Gryph. P. V. ed. *Virtutem irritat* Bip. *arctu* vulg.—72 *cuperet* V. ed. Th. Ra. Gottorp. fr. Bodl. Voss. L. B. sed correctum in Voss. vet.—73 *vividus* Mus. B. 2.—75 *omnem* Ferr. V. ed. Th. Ra. Gottorp. fr. Voss. L. B. sed corr.

NOTÆ

67 *Graius homo*] Epicurus Atheniensis, Gagetius, Neoclis filius, ejus laudes et encomia prosequitur Lucretius initio lib. III. et vs. 1057.

Tollere] Nonius Marcellus legit *tendere*.

69 *Quem neque fana Deum, &c.*] Quicquid igitur de Deorum potentia, quicquid de Jovis tonitru ac fulmine vulgatum erat hactenus apud mortales atque creditum, id ne vel minimum quidem movit Epicurum: sed alta mentis ratione pervicit omnia, rerumque causas agnovit, et, ut verbis Manilii utar I. 67. 'cepitque profundam Naturam rerum causis, viditque quod usquam est: Nubila cur tanto quaterentur pulsa fragore, &c. solvitque animis miracula rerum: Eripuitque Jovi fulmen, viresque tonandi,' &c. Priscorum quippe hominum ignorantia crassior fecerat, inquit Epicurus apud Cic. N. D. I. ut, cum rerum

causas non viderent, ad Deos confugerent. Lucr. v. 1185. 'Ergo perfugium sibi habebant omnia Divis Tradere, et ipsorum nutu facere omnia flecti,' &c.

71 *Inritât*] 'Inritât,' pro 'inritavit,' ultima circumflexa. Notat Priscianus, fumât, cupît, audit, et similia pati syncopen, et ultimam circumflexam habere et longam. Sic Lucr. vi. 586. circumflectit et producit ultimam disturbât, ponitque pro disturbavit.

72 *Cupiret*] Quartæ conjugationis, pro *cuperet*. Sic Ennius posuit parere, pro parere.

73 *Vivida*] Potens, acris, vs. 69. Dixit etiam vs. 179. 'Vivida tellus.'

74 *Flammantia mœnia mundi*] Ambitus cœli, quibus tanquam mœnibus cingitur mundus; et quos flamman-tes vocat propter sidera et ignes æthereos.

Atque omne immensum peragravit mente animoque: 75
 Unde refert nobis victor, quid possit oriri,
 Quid nequeat; finita potestas denique quoique
 Quanam sit ratione, atque alte terminus hærens.
 Qua re Religio, pedibus subjecta, vicissim
 Obteritur; nos exæquat victoria cælo. 80
 Illud in hiis rebus vereor, ne forte rearis
 Inpia te rationis inire elementa, viamque

igneos ambitus cæli: et ipse perlustravit mente et animo Universum infinitum. Inde redux ille superator reportat nobis, quæ res queat generari, quæ res non possit; quomodo demum quæque res habeat potentiam limitatam, et metam alte positam. Quapropter jam Religio vice sua prostrata conculcatur pedibus, victoria vero illius hominis adæquat nos cælo. At in his rebus timeo illud de te, o Memmi, ne fortasse putes te ipsum capere impia initia scientiæ, et ingredi iter

Voss. vet. menteque Gottorp. fr.—77 cuique Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—78 Quantum Gottorp. fr. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. P. Quanam Bip. Hav. utque alt. Gif. Par. Cout. Pro alte Gottorp. fr. legit aliter. herens Ferr. V. marg. 2. hereat Gif. Par. hærens V. ed. Th. Ra. hæres V. marg. 1.—79 Quare Hav.—80 Oppertur Cant. V. marg. 1. Opter itur Gottorp. fr. Voss. L. B. et vet. Exertur Gif. marg. unus cod.

NOTÆ

75 *Omne*] Aliud *Omne*, τὸ πᾶν: aliud *Mundus* dicitur Epicuro et Lucretio. *Omne*, totum est, seu universum: *Mundus*, pars est totius seu universi. *Mundus* finitus est, et ortus atque interitus capax. *Omne* seu universum infinitum est, ortus et interitus expers; principio carens, et sempiternum; neque incrementum accipiens, neque decrementum. Sed de his II.

76 *Refert*] Lambino reportat: Natio Marcello ostendit. Hi autem duo vs. repetuntur infra vs. 588. et v. 90.

Victor] Epicurus.

77 *Potestas*] Vis, virtus, potentia, facultas.

80 *Victoria*] Epicuri, qui cognitio rerum causis inanem Deorum metum sustulit, solvitque animis rerum miracula.

81 *Illud in hiis rebus, &c.*] Occupatio est. Itaque his 22. vs. præoccupat

et solvit objectionem. Cum enim non ignoraret Lucretius male audire religionis contemptum, præsertim Romæ in civitate omnium supersticiosissima, quæ et domesticos et externos Deos in sinu suo fovebat; veritus ne religionem ita pedibus obterens male audiret ipse apud Memmiam, sibi fidem lucrari satagit, negatque in primis se impietatis elementa suadere, aut sceleribus viam sternere, dum religionis metu solvit animos mortalium; quin potius utrumque declinat; siquidem tollere nititur vanam et inanem superstitionem, quæ non semel peperit impia atque scelerosa facta. Quod exemplo confirmat, memorans Iphigeniæ necem ad aras Dianæ impie et scelerate patratam ex religionis ratione.

82 *Inpia rationis elementa*] Impiam disciplinam, ac institutionem. Impia disciplinæ initia.

Indugredi sceleris; quod contra sæpius illa
 Religio peperit scelerosa atque inpia facta.
 Aulide quo pacto Triviai virginis aram 85
 Iphianassai turparunt sanguine fede
 Ductores Danaum delecti, prima virorum:
 Quoi simul infula, virgineos circumdata comptus,

criminis. Quod quidem contrarium est, sæpius enim antea Religio ipsa edidit scelerata facta, et plena impietatis: quemadmodum factum est, cum duces Danaorum, fortes, et primi viri, fœdarunt turpiter in Aulide altaria virginis Triviae de cruore Iphianissæ; cui statim atque infula posita circum comas virgineas diffusa

Lamb. exequat Ferr. Th. Ra.—81 his vulg.—82 in ire V. ed. Th. Ra.—83 Endogredi Hav. Cr. Bip. quia contra Mus. B. 2. quin contra P. Ald. Gryph. Nard. Mar. Bodl. Cr. Gif. Heins. 2. sæpius olim Bip.—85 Triviae Mus. B. 2. post hanc vocem Mus. B. 2. 3. Cant. interponunt ad.—86 Iphianassaio V. ed. Th. Ra. Iphianasseo Cant. Mus. B. 1. 3. Nard. Bas. Iphianasso Mus. B. 2. Iphianassæo Gryph. Iphianesseo Ferr. Iphianassa Lugd. Bat. fœde V. ed. Th. Ra. Ald. Bip.—87 dilecti Gottorp. fr. Lamb.—88 Cui Ferr. Bip. Qui V. ed. Th. Ra. Quæ Ald. Gryph. Bas. P. Quo Lamb. in fula V. ed. Th. Ra. comptus Bip.

NOTÆ

83 *Indugredi*] Vel *Endogredi*. Antiqua præpositio endo vel indu, pro in: sic passim, endopeditus vel indupeditus, pro impeditus: induperator pro imperator. Sic apud Fest. et Lucil. indu mari, indu pavimento, &c. pro in mari, in pavimento.

85 *Aulide*] Portu Eubœæ insulæ in Boeotia, ubi mactata est Iphigenia ad aras Dianæ. Cum olim Agamemnon Danaorum dux adversus Trojanos classem appulisset in Anlidem, prius oracula consultum misit, quam inde solveret, quia magna tempestas coorta erat mari. Id autem responsi datum est ab oraculo, ut Iphigenia Agamemnonis filia mactaretur ad aras Dianæ, quæ Agamemnoni infesta erat ex eo, quod cervum occidisset. Itaque pater filiam duxit mactandam ad aras Dianæ. Hinc occasionem arripit Lucretius religionis impia facta damnandi: 'Tantum Religio potuit suadere malorum!'

Triviai] Triviae, Dianæ, quæ Trivia dicta est, inquit Varro de L. L. vi.

vel quia ponebatur ejus imago in triviis: vel quia Luna credebatur, quæ tribus viis movetur per æthera, in longum, latum, et altum: vel, ut aliis placet, quia Luna in cælo, Diana in terris, Proserpina in Inferis putabatur. Virg. Æn. iv. 511. 'Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.' De qua illud vulgatum: 'Terret, lustrat, agit, Proserpina, Luna, Diana, Ima, superna, feras, sceptro, fulgore, sagitta.'

86 *Iphianassai*] Iphianassæ, seu Iphigeniæ, quæ filia fuit Agamemnonis.

87 *Ductores Danaum*] Agamemnon Mycenarum Rex, et frater ejus Menelaus, qui duces Danaorum, i. e. Græcorum, bellum adversus Trojanos gesserunt.

Prima virorum] Hellenismus; τὰ πρῶτα τῶν ἀνδρῶν. I. e. primi viri, flos virorum, delectus militum.

88 *Infula*] Filamentum laneum, quo et hostiæ, et dedititii homines, et supplices, et sacerdotes velari sole-

Ex utraque pari malarum parte profusa est;
 Et mœstum simul ante aras adstare parentem 90
 Sensit, et hunc propter ferrum celerare ministros,
 Adspectuque suo lacrimas ecfundere civeis;
 Muta metu, terram, genibus submissa, petebat:
 Nec miseræ prodesse in tali tempore quibat,
 Quod patrio princeps donarat nomine regem: 95
 Nam, sublata virum manibus, tremebundaque, ad aras
 Deducta est; non ut, solemni more sacrorum
 Perfecto, posset claro comitari hymenæo:

est æqualiter ex utraque parte genarum, ipsa statim agnovit et patrem suum tristem adesse pro altaribus, et prope illum popas tegere cultrum, et cives emittere fletus ad suum conspectum; ipsa vero obmutescens præ timore devoluta poplitibus in terram: neque tunc temporis poterat juvare infortunatam illam, quod prima dederat paternum titulum Regi Agamemnoni. Namque elata sursum manibus hominum, et tota tremens ducta est ad altaria, non ut solemni ritu sacrorum absoluto, posset con-

comitis Bas. crines V. marg. 1.—89 Exutrage V. ed. Th. Ra. pasto V. marg. 2. profusast Ald. profusa 'st Bip.—90 Ut mœst. Mus. B. 2. Th. Ra. mestum Ferr. stare pro adstare Bodl. astare Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—91 celare Hav. Lamb. celebrare Gif. marg.—92 lacrimas Ferr. V. ed. Bip. lacrimas Th. Ra. lacrymas Ald. Lamb. cives Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—93 Volta metu Avancius. terrai V. ed. Th. Ra. terrarum Bodl. sub missa V. ed. Th. Ra. patebat Bodl.—94 misere V. ed. Th. Ra.—95 patriæ Mus. B. 2. donaret P. Bodl. V. ed. Th. Ra. Ald.—96 sub lata V. ed. Th. Ra. virum Bip.—97 Deductast Ald. Deducta 'st Bip. solenni Ferr. Ald. Bip.—98 Proferto si p.

NOTÆ

bant. Virg. Georg. III. 486. Suet. in Calig. 27. Tit. Liv. IV. Justin. IV. Itaque Iphigenia hostia casura ante Dianæ aras velatur infula.

90 Parentem] Agamemnonem Iphigeniæ patrem.

91 Ferrum celerare [celare] Cultrum tegere; vel vagina tectum gladium habere. Alii celerare, quasi celeriter expedire.

92 Cives] Argivos.

94 Miseræ] Iphigeniæ.

95 Quod patrio princeps, &c.] Quod major natu fuerit inter liberos Agamemnonis. Sic ipsa apud Eurip. alloquitur patrem: Πρώτη σ' ἐκάλεσα πατέρα, καὶ σὺ παῖδ' ἐμέ. 'Prima te patrem vocavi, tu me filiam.' Itaque princeps, i. e. prima. Sic v. 9.

Patrio] Paterno.

Regem] Agamemnonem.

96 Sublata virum manibus] Alludit ad veterem morem, quo novæ sponsæ sursum latæ ritu solemni ad ædes, sacra et vota facturæ pro natis, et inde domum mariti ducebantur. Sic Manil. v. 545. parem Andromedæ sortem deplorat: 'Hic Hymenæus erat, solaque in publica damna Pro natis lacrymans ornatur victima pœna, Induiturque sinus non hæc invota paratos.'

98 Claro comitari hymenæo] In amplo et claro matrimonio collocari: vel, nuptiali carmine celebrari. Sic IV. 1244. 'comitari' sumitur passive. Sic Ovid. de Pont. II. active usurpat verbum 'comitare.' 'Quem pia nobiscum proles comitavit euntem.'

Sed, casta inceste, nubendi tempore in ipso,
 Hostia concideret mactatu mœsta parentis, 100
 Exitus ut classi felix faustusque daretur.
 Tantum Religio potuit suadere malorum!
 Tutemet a nobis jam quovis tempore, vatum
 Terriloquis victus dictis, desciscere quæres.
 Quippe et enim quam multa tibi jam fingere possum 105
 Somnia, quæ vitæ rationes vortere possint,
 Fortunasque tuas omneis turbare timore.
 Et merito: nam, si certam finem esse viderent

sociari nobili matrimonio: sed ut potius, in ipso tempore nubendi, impure caderet ante aras, quamvis pura esset, tanquam tristia victima interfecta manu patris. Scilicet ut fortunatus et prosper successus redderetur classi Græcorum. Tantum malorum Religio potuit persuadere. Tu ipse, o Memmi, qui ab omni tempore convictus fuisti verbis Poëtarum incutientibus terrorem, nunc voles deficere u nostra opinione, eo quod æque possum jam confingere tibi plurima deliramenta, quæ queant mutare rationalem vivendi modum et perturbare metu felicem omnem tuam sortem? Et jure quidem: namque v. g. si mortales noverint terminum miseriarum esse certum

Mus. B. 2. hymeneo Ferr.—99 incestæ Ald.—101 classe Gortorp. fr. classis Mus. B. 2. felix Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—102 Malorum tantum religio potuit suadere V. ed. religio vulg.—103 Tute met Ferr. V. ed. Th. Ra. quodvis Gortorp. fr. Sus. Lugd. Bat. 2. fuerat in 1. sed erasum. quo quis V. ed. Cant. Th. Ra. natum V. ed. Th. Ra.—104 desistere Mus. B. 1. Gassendus. discere Gortorp. fr. disciscere Lugd. Bat. 2. quæres? Hav.—105 etenim Ferr. Bip. æternum V. ed. tibi me f. Gif. Par. Cont. P. Lugd. Bat. 2. possunt Gryph. Nard. Heins. 2. Bas. marg. possem Gryph. marg. Heins. 1.—106 que V. ed. Th. Ra.—107 omnis Ferr. omnes V. ed. Th. Ra. timore? Hav.—108 Et merito

NOTÆ

Hymenæus autem usurpatur vulgo vel pro nuptiarum Deo: vel pro nuptiis ipsis: vel pro nuptiali carmine, hoc est, pro hymno, qui solet in nuptiis cantari.

99 Casta inceste] Pura impure. Antithesis: Casta, quia pura virgo. Inceste, quia sanguine fœdanda erat.

100 Mactatu] Cæde facta manibus patris. Dicitur autem et 'Diis mactare victimas:' et 'Deos mactare victimis:' id est, sacrificiis Deos honorare, quasi magis augere.

103 Tutemet a nobis, &c.] His 5. vss. novis technis irretit animum Memmii, defectionem interminans præ anilibus poëtarum terribilibus. Quasi diceret: etsi jam hoc vel uno exemplo tibi satis ostenderim inanem esse Re-

ligionem, ac metum Deorum, quibus in impia ac scelerosa facta inducuntur homines; nihilominus quæres a nostra desciscere opinione, nec nobis fidem voles adhibere, quia vatum anilibus terribilibus hactenus victus fuisti; cum tamen non disparia somnia mihi liceret ad libitum tibi confingere. Hæc non clara sunt, quia ex abrupto loquitur.

104 Terriloquis] Quæ loquuntur Poëtæ ad terrendos homines, qualia fabulantur de Acheronte, de Cerbero, de Tantalo, &c.

105 Jam fingere] Alii, me fingere; accusandi casus pro recto.

107 Fortunasque tuas] Felicemque tuum vitæ statum.

108 Et merito: nam, &c.] His 20.

Ærumnarum homines, aliqua ratione valerent
Religionibus atque minis obsistere vatum : 110
Nunc ratio nulla est restandi, nulla facultas ;
Æternas quoniam pœnas in morte timendum.
Ignoratur enim, quæ sit natura animai ;
Nata sit, an contra nascentibus insinuetur ;

in morte, possent aliquo modo obstare Religionibus, et minis poetarum. At vero jam nulla est causa obsistendi, nulla potestas, cum oporteat timere æterna supplicia in morte. Namque homines nesciunt quæ sit natura animæ: an creata sit, an vero increata in-

riam Th. Ra. jam V. ed. Cant. jansi Bodl. Cr. certum V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. P. Bodl.—109 Ærumnarum Ferr. V. ed. Th. Ra.—111 nullast Ald. nulla'st Bip.—112 Pro quoniam V. marg. leg. tantum, et post timendum addit

NOTÆ

vss. concedit veram hominibus esse causam, cur victi terrore vatum dictis Deos metuant, nec religionibus obstant, cum iis incomptus sit vitæ exitus. Etenim aliqua ratione religionibus ac minis vatum obsistere possent, si finem miseriarum certam esse in morte cognoscerent; sola enim pœnarum æternitas iis videtur metuenda, qui animos credunt esse immortales. Nunc autem, quia ignoratur quæ sit natura animæ, scilicet mortalitæ sit, an immortalis, intereatne cum corpore, an a corpore separata visat Inferos, aut migret perpetuo in alia corpora, sane non est cur non trepidarent homines. Itaque variæ hic memorantur opiniones, quæ de anima circumferebantur ætate Lucretii.

Et merito] Id est, ecur non trepidarent homines?

112 *Timendum*] Hellenismus, φοβητέον τὰς πονέας, 'timere oportet pœnas.' Sic 139. 'multa agendum:' 382. 'privandum est corpore motu:' II. 491. 'addendum partes erit,' &c.

113 *Ignoratur enim, &c.*] Variæ quippe circumferebantur opiniones de natura animæ, ætate Lucretii. Scilicet Veteres alii creatam ab æterno voluerunt, incorpoream, et im-

mortalem. Alii natam cum corpore, corpoream, et mortalem. Plato creatam ab æterno esse voluit, eamque inter cæli stellas recondi, donec cælestium tædio, atque amore terrenorum capta, sese insinuaret in corpora nascentium. Aristoteles non creatam ab æterno, sed cum corpore, hoc est, e cælo oriri tum, cum corpus nascitur, et in corpus infundi, ac in eo manere donec per mortem e corpore remigraret in cælum. Eam tamen incorpoream ac immortalem esse censuit. Hinc alii fabulati sunt animas post mortem in cælum redire, unde ortæ essent: alii apud Inferos descendere, sed alias in alia loca; nimirum in Tartara, qui locus est Inferorum altissimus, detru-di voluerunt animas hominum, qui male vixissent: apud Elysium vero recipi animas eorum, qui bene vixissent: alii denique, ut Ennius, corpus dari terris voluerunt, animas in cælum evolare, umbras vero, quæ sunt quædam animarum simulacra, in Inferos abire. Pythagoras creatam ab æterno voluit animam, immortalem et incorpoream, sed quæ post mortem e corpore in corpus aliud cum hominis tum pœndis migraret; quam animarum metempsychosim vocant. Heraclitus autem, Democritus, Epi-

Et simul intereat nobis cum, morte dirempta, 115
An tenebras Orci visat, vastasque lacunas;
An pecudes alias divinitus insinuet se,
Ennius ut noster cecinit, qui primus amœno
Detulit ex Helicone perenni frunde coronam,
Per genteis Italas hominum quæ clara clueret. 120

fundatur hominibus nascentibus; an pereat una nobiscum, ubi per mortem separata est a nobis: an vero adeat caligines, et immensos abyssos Inferorum; vel an divinitus migret in alias brutas animantes, veluti Ennius noster cecinit, qui primus reportavit ex jucundo Helicone coronam factam e ramis perpetuo virentibus, quæ quidem

est.—115 dirempta Bip. Hav. perempta Creech.—118 Ennius ut primus cecinit qui noster Gottorp. fr. Lugd. Bat. 2.—119 ex licone V. ed. Th. Ra. Cant. exelicone Ferr.—120 gentis Ferr. V. ed. Th. Ra. Vox hominum, abest a V. ed. et

NOTÆ

curus, Hipparchus, Hippon, Thales, Hippocrates, Xenophanes, Parmenides, Empedocles, Lucretius, et alii ejusdem generis, voluerunt animam natam cum corpore, corpoream et mortalem; sed eo tamen discrimine, ut Hippon et Thales censuerint eam esse aqueam: Heraclitus, Democritus et Hipparchus igneam: Thaletis discipuli quidam æream: Hippocrates igneam simul et aqueam: Xenophanes aqueam et terrenam: Parmenides terrenam et igneam: Empedocles igneam, æream, aqueam, et terrenam: Critius sanguineam, &c.

114 *Nata sit*] Suppl. cum corpore.

An contra insinuetur] Nimirum vel ab æterno creata, vel in tempore e cælo orta.

115 *Et simul intereat, &c.*] Quippe quæ et corporea sit et mortalis.

116 *An tenebras Orci visat*] I. e. in Inferos descendat post mortem, ut explicui supra. Orcus enim Thessaliæ fluvius, quia e Stygio lacu Inferorum profluere creditus est, vulgo pro Inferorum locis usurpari solet apud poetas.

117 *An pecudes, &c.*] Nempe per metempsychosim, quæ Pythagoræ

fuit sententia, ut scribit Ennius.

118 *Ennius ut noster, qui primus, &c.*] Ennius Poëta Latinus, qui centum circiter annos ante Lucretium vixit. Is autem a Lucretio vocatur primus poëta Latinorum, non quidem quod ætate ceteros omnes antecesserit; namque et ante Ennium Livius Andronicus carmina scripsit, et Plantus quinde-cim annos ante Lucretium mortuus legitur; sed quod e Latinis primus esset ante Lucretium et alios, qui carmen Epicum et Heroicum ad Homeri exemplum scripserit. Vetustissimus igitur fuit poëta apud Romanos; fuit et Pythagoreus; unde affirmavit animam Homeri in seipsum transmigratione. Horat. Epist. ad Aug. Pers. Sat. VI. Lucret. inf. 125.

119 *Helicone*] Monte Bæotiæ, Musis sacro.

120 *Hominum*] Alii, omnium, minus bene. Est enim constructio, 'gentes hominum,' i. e. 'homines.'

Clueret] Clueo, es, antiquum verbum, quod idem est ac sum, videor, habeor, &c. Utitur autem passim hoc verbo; II. 351. III. 208. IV. 50. &c.

Et si præterea tamen esse Acherusia templa
 Ennius æternis exponit versibus edens:
 Quo neque permanent animæ, neque corpora nostra;
 Sed quædam simulacra, modis pallentia miris:
 Unde, sibi exortam, semper florentis Homeri 125
 Commemorat speciem lacrimas effundere salsas
 Cœpisse, et rerum naturam expandere dictis.
 Quapropter, bene quom superis de rebus habenda

gloriosa inter homines Italos haberetur: quamvis tamen Ennius declarat immortalibus suis carminibus existere campos Acherusios, dicens eos esse, in quos nec animæ nec corpora nostra penitus intrent, sed quædam imagines mirum in modum pallidæ. Ex quibus locis narrat imaginem Homeri, qui in æternum celebrabitur, egressum sibi visam fuisse, et incepisse emittere fletus amaros, et explicare verbis naturam rerum. Quare non solum oportet nos accurate habere notitiam de rebus supernis;

vice clueret Mus. B. 2. luceret. Pro quæ Ferr. que et V. marg. 1. qui.—121 Et si præterea Gottorp. fr. Lugd. Bat. 2. in primo enim t superscriptum est. Etsi Bip. præterea Ferr.—122 æternis Ferr. ædens V. ed. Th. Ra.—123 permanent Ferr. Gottorp. fr. Mus. B. 2. 3. Cant. Heins. 1. Sus. Lugd. Bat. 1. 2. permaneat V. marg. 1. perveniant Heins. 2. P.—124 Hic vs. deest Voss. vet. quedam Ferr. V. ed. simulachra Ferr. V. ed. Th. Ra.—125 exortum Ferr. Heins. 1. extremum Gryph. Bas. exorto V. marg. 1. exorto vel exortam P. Hymetti pro Homeri Bas. marg. P. hymeti Ferr.—126 speciem V. ed. Th. Ra. lacrimas Ferr. V. ed. lacrimas Th. Ra. lacrymas Ald. effundere vulg. nonnulli et fundere dedere. P. cui fundere.—127 Cœpisset Ferr. Cœpisset Gottorp. fr. V. ed. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. Ald. Bas. Cœpisset et P. expo-

NOTÆ

121 *Et si præterea, &c.* Id est, Ennius primus quidem Latino carmine eecinit animas post mortem migrare e corporibus in corpora; nihilominus tamen, ne Plutoni injuriam inferret, devovit Inferis non animas, sed spectra, seu simulacra, et quasi animarum umbras, quæ nobis vigilantibus obviæ, aut dormientibus, aut ægris terrorem in animum interdum incutiant.

Acherusia templa Inferorum loca. Est enim Acheron fluvius Inferorum, a quo fit Acherusius, a, um.

124 *Simulacra* Species, imagines, umbræ, spectra. Quæ veteribus tertia fuit natura, ex qua, cum corpore et anima, homo constaret. Sic Virg. *Æn.* vii. 89. 'Multa modis simulacra videt volitantia miris.'

125 *Unde* Ex quibus Acherusiis

locis.

Homeri Poëtæ Græci, qui notior est, quam hic a nobis commendatur. Ennius autem jactitabat animam Homeri in se transmigrasse; aiebatque sibi Homeri umbram, ex Inferis exortam visam fuisse, quæ amare lacrymans sibi rerum naturam expanderit. Quam stultitiam bene ridet Cic. *Acad.* Q. ii.

126 *Salsas* Amaras; sunt enim salsæ lacrymæ. Alii *falsas*, id est, fictas, non veras; quia revera lacrymas non effudit Homeri imago, sed visa est effundere.

128 *Quapropter, bene, &c.* His 9. vs. concludit, quoniam ex rerum ignoratione misere perturbantur homines, non solum res superas penitus nobis esse cognoscendas, solisque ac lunæ

Nobis est ratio; solis lunæque meatus
 Qua fiant ratione, et qua vi quæque gerantur 130
 In terris; tunc, cum primis, ratione sagaci,
 Unde anima atque animi constet natura, videndum:
 Et quæ res, nobis vigilantibus obvia, menteis
 Terrificet, morbo adfectis, somnoque sepultis;
 Cernere uti videamur eos, audireque coram, 135
 Morte obita quorum tellus amplectitur ossa.
 Nec me animi fallit, Graiorum obscura reperta
 Difficile inlustrare Latinis versibus esse;

atque etiam quo modo cursus Solis et Lunæ fiant; et qua potentia singulæ res administrentur in terris: sed etiam præsertim inspicendum est solerti animo, ex quibusnam rebus anima et natura animi componatur: similiter quænam sit res illa, quæ terreat animos nostros, occurrens nobis, vel non dormientibus, vel sopore obrutis, vel laborantibus morbo, ita ut videamur et videre ob oculos, et audire præsentis eos, quorum, post obitum, terra continet ossa inhumata. Nec ratio mentis decipit me, scilicet non facile esse dilucidare Latinis carminibus

nere dictis quidam Ms. Gif. vid. in Not. V.—129 lunæque Ferr.—130 quæque V. ed. Th. Ra. genantur Lamb. Bip. Hav. vi delet Bodl.—131 Interris Ferr. tum V. ed. Th. Ra. Ald. Bip. Hav. primum Gryph. P. Gassendus.—132 constat Mus. B. 2. 3.—133 quæ Ferr. mentes Ferr. V. ed. Th. Ra.—134 Terrificent Gif. Par. Bodl. nonnulli leg. affectas—sepultas.—135 Cernere ut Ferr. V. ed. Th. Ra. Cant. Mus. B. 2. Cernimur ut Bodl. audire coramque Bodl. Vice coram V. ed. coronam exhibet.—136 ampectitur V. ed. Th. Ra.—137 animus Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Heins. 1. Cont. Bodl. et Cr. Mus. B. 2.

NOTÆ

meatus: sed etiam perquirendum nobis esse qua vi cuncta in terris regantur; ac præsertim quæ sit natura animæ, et animi; et unde constent; et quæ sit res, quæ obvia nobis vigilantibus aut dormientibus terrorem incutit. Videtur autem Poëta divisionem operis sui instituere his 9. vs. namque i. et ii. agit de rerum principiis. iii. de natura animæ et animi. iv. de imaginibus et simulacris. v. et vi. de celo, æthere, terra, aqua, deque rebus iis, quas hæc continent.

Quom Cui respondet particula 'tunc' vs. 131.

Superis de rebus Divinis. Sic enim dixit 49. 'de summa cæli ratione Deumque.'

130 *Gerantur* Gubernentur, ad-

ministrentur. Alii *genantur*, antiquum verbum, quod est 'gignantur,' 'creentur,' 'fiant.' Utraque lectio probatur. Quærit enim Lucretius, et de rerum primo exortu, et de rerum administratione in terris.

131 *Cum primis* Pro 'in primis,' id est, præsertim.

136 *Morte obita* Hic versus iteratur iv. 735. Sic Virg. *Æn.* x. 641. 'Morte obita quales fama est volitare figuras.' Id est, post mortem. Est enim, mortem obire, mori.

137 *Nec me animi fallit, &c.* His 10. vs. monet hæc omnia, de quibus antea Græci disputaverunt, Latino carmine conscribere arduum opus esse ac difficile, cum propter egestatem linguæ Latinæ, tum propter no-

Multa novis verbis præsertim quom sit agundum,
 Propter egestatem linguæ, et rerum novitatem : 140
 Sed tua me virtus tamen, et sperata voluptas
 Suavis amicitia, quemvis efferre laborem
 Suadet, et inducit nocteis vigilare serenas,
 Quærentem, dictis quibus, et quo carmine, demum
 Clara tuæ possim præpandere lumina menti, 145
 Res quibus obcultas penitus convisere possis.

Hunc igitur terrorem animi tenebrasque, necesse est,
 Non radiei solis neque lucida tela diei

inventa Græcorum, quæ sunt parum clara, (præcipue quia oportet tractare multas res novis vocabulis,) propter inopiam Latini sermonis, et novitatem rerum agenda- rum. Verum præclaræ tuæ dotes animi, et gaudium, quod spero, fruendi tua ju- cunda amicitia, persuadent me ferre quemlibet durum laborem, et impellunt me pernoctare noctes claras, investigantem quibus verbis, et quibus versibus tandem queam præferre et afferre animo tuo lucem lucidam, qua valeas introspicere res pror- sus abditas. Oportet ergo ut, non quidem splendor Solis, aut clara spicula lucis, sed imago Naturæ ipsius et lux mentis dissipent hunc metum atque has tenebras

fallunt Mus. B. 2.—138 illustrare Ferr.—139 præsertim V. ed. Th. Ra. cum sit a. Ferr. Ald. Bip. qum V. ed. Th. Ra.—140 egestarum Bodl. Voss. vet. sed superscript. alia lectio.—141 spectata Gryph. Nard. Bodl. Cr. Bas. Bodl. Lamb. spreta Mus. B. 2.—142 quamvis Gottorp. fr. Voss. vet. quem vis Th. Ra. V. ed. efferre Ferr. V. ed. Gottorp. fr. Bodl. Voss. L. B. Cant. Mus. B. 1. 2. 3. Gif. Par. Heins. 1. Lamb. Edd. perferre Th. Ra. Ald. Bip.—143 noctes Ferr. V. ed. Th. Ra. severas Creech.—144 Quærentem Ferr.—145 Clare Mus. B. 2. præpandere Ferr. propandere V. ed. mentis Gryph. P.—146 peniti Got- torp. fr. penité Voss. vet. conviscere P. comisere Mus. B. 2.—147 timorem

NOTÆ

vitatem rerum. Interea vires resu- mit dum Memmio scribere meminit, cujus virtute ac amicitia mens in- terdum sua levabitur. Occupatio est.

Animi fallit] Suppl. 'ratio.' Sic Latine dicitur animi pendere, animi cruciari, suppl. 'dolore.' Idem re- petit vs. 991. Quæ loca imitatus est Virg. Geor. III. 289. et seqq. Aliis placet *animus fallit*.

139 *Multa...agundum]* Multa agen- da. Hellenismus: vs. 102.

140 *Propter egestatem linguæ, &c.]* Sup. 'Latinæ.' Sic vs. 832. 'nec nostra dicere lingua Concedit nobis patrii sermonis egestas.' Item III. 261. Sic Cic. de Fin. III. conqueritur

de linguæ Latinæ egestate: et Ma- nil. III. 40. et seqq.

141 *Sperata voluptas]* Alii *spectata voluptas*.

142 *Efferre]* Alii *perferre*; utrum- que bene.

143 *Serenas]* Claras; quales sunt hyemis noctes. Vel lætas; quippe quas pernoctet cum lætitia.

145 *Præpandere]* Quasi facem præ- ferendo lumen afferre.

147 *Hunc igitur terrorem, &c.]* His 13. vs. quo facilius ex hominum men- tibus discutiat Poëta et metum Deo- rum, quem incussit vana religio, et tenebras illas, quas peperit rerum ig- noratio, præfatur non radiis solis ac telis diei, hoc est, non exteriori rerum

Discutiant, sed Naturæ species, Ratioque :
 Quoius principium hinc nobis exordia sumet; 150
 Nullam rem e nihilo gigni divinitus umquam.
 Quippe ita formido mortaleis continet omneis,
 Quod multa in terris fieri cœloque tuentur,
 Quorum operum caussas nulla ratione videre
 Possunt; ac fieri divino numine rentur. 155
 Quas ob res, ubi viderimus nihil posse creari

mentis; cujus rei principium istud capiet inde nobis initia, nimirum, nihil un- quam etiam divino numine fieri ex nihilo. Scilicet adeo metus Deorum occupat om- nes homines, ex eo quod vident multas res gigni in terris et in cœlo, quarum ta- men rerum nequeunt ullo modo deprehendere causas; et putant inde creari per potentiam Deorum. Quamobrem, cum semel deprehenderimus nullam rem posse fieri ex nihilo, tunc jam facilius videbimus hinc illud, quod jam tractamus; nimi-

Ferr. temerem V. ed. necessest Ald. necesse 'st Bip.—149 nature Ferr. speties V. ed. Th. Ra.—150 Principium cujus hinc n. Ferr. V. ed. Th. Ra. Cujus Prin- cipium hinc n. Ald. Principium hinc cujus n. Bip.—150. 151 &c. Confusa ad- modum apud Pium omnia hæc, hoc ordine descripta; Quippe ita... Quod multa... Quorum operum... Possunt hæc... Et quo quæque... Cujus prin- cipium hic... Nullam rem e nihilo... Quas ob res ubi... De nihilo &c.—152 ut pro ita Bodl. Cr. mortalis c. omnis Ferr. V. ed. Th. Ra.—153 Quom Mus. B. 2.—156 nil Ald. Bip. Ad hunc locum magnæ cientur turbæ in codd. vv. 156. 157. 158. desunt in Mus. B. 2. duo priores in Vind. et vv. 157. 158. 159.

NOTÆ

intuitu, sed ratione ac naturæ specie tantum, hoc est, interiori rerum phy- sicarum et per causas, ut aiunt, cog- nitione atque contemplatione discuti posse. Quam ad cognitionem habenda multa ponit principia, quorum istud primum est: Ex nihilo nihil fieri posse etiam divinitus. Quod quidem admiserunt quotquot de re- rum Natura sunt locuti. Aristot. Phys. I. Democritus, Epicurus, &c. Unde illud Cic. Nat. Deor. II. 'Et erit aliquid, quod aut ex nihilo oria- tur, aut in nihilum subito occidat? quis hoc physicus dixit unquam?' Im- pium sane effatum. Fides enim nos edocet, mundum et ex nihilo creatum, et a Deo creatum esse. Præclare autem explodit illud Lactantius In- stit. II. 10. Sin autem intra Naturæ vires contineri voluerit Epicurus, non esset cur a nobis non laudaretur.

Constat enim ex nihilo nihil fieri posse Naturæ viribus. Porro tres hi primi versus iterantur II. 58. et III. 91.

148 *Tela diei]* Radii solis, qui telo- rum instar jacti ac diffusi per univer- sum orbem inferunt lucem. Notat autem per tela diei exteriorum rerum cognitionem, sicut per naturæ spe- ciem significat internam rerum cog- nitionem per causas.

149 *Naturæ species]* Contemplatio, speculatio.

Ratioque] Id est, vel ipsa ratio, cujus lumine mens humana videat rerum causas: vel ipsius naturæ ra- tio, sicut vs. 49. dixit rationem cœli ac Deorum; id est, cognitionem.

150 *Quoius]* Suppl. speciei naturæ, rationisque.

154 *Quorum operum]* Hi duo versus repetuntur VI. 56. et 89.

De nihilo, tum, quod sequimur, jam rectius inde
Perspiciemus; et unde queat res quæque creari,
Et quo quæque modo fiant opera sine Divom.

Nam, si de nihilo fierent, ex omnibus rebus 160
Omne genus nasci posset: nihil semine egeret.
E mare primum homines, e terra posset oriri
Squamigerum genus, et volucres: erumpere cælo
Armenta, atque aliæ pecudes: genus omne ferarum,
Incerto partu, culta ac deserta tenerent: 165
Nec fructus iidem arboribus constare solerent,

rum et ex qua re cuncta possint fieri, et qua ratione cunctæ res progignantur sine ope Deorum. Etenim si cuncta crearentur de nihilo, sane omne genus rerum posset oriri ex cunctis rebus; nulla res indigeret genitali primordio. Primo homines possent nasci e pelago; gens, quæ fert squamas, et aves etiam possent nasci e tellure; greges pecudum, et alia pecora possent exire e cælo; gens omnis bel-luarum ferocium habitaret loca culta et deserta nullo discrimine originis suæ. Ne-que etiam iidem fructus consuescerent oriri semper ex arboribus, sed immutaren-

in V. ed. Bodl. Alius est ordo versuum in Cant. ad hunc modum: vv. 158. 159. 156. 157. Vid. etiam in Not. Var.—157 dum V. marg. 1. sequitur Lamb. Voss. vet. et L. B.—158 ut unde Gif. marg. Voss. marg. 3. Voss. L. B. et vet.—159 fient opera ne Divom Bodl.—160 fiant Heins. 1. fient Mus. B. 2. Ferr. omnibu Ferr. omnibu' Bip.—161 nil Ald. Bip. Hav. ni Voss. vet.—162 et terra Mus. B. 2. Delph. possit Cant. terra deest in Th. Ra.—165 In certo V.

NOTÆ

157 Quod sequimur] Id est, quod tractamus, quod probamus, quod prosequimur; nimirum et unde res quæque procreetur, et qua ratione fiat sine Deorum opera. Alii legunt, quod sequitur. Idem sane sensus.

158 Unde] Quanam ex materia: quibus ex rebus: vs. 76.

160 Nam, si de nihilo, &c.] His 15. vss. argumentum i. proponit, quo probare tentat res cunctas ex nihilo non fieri. Nimirum si res ex nihilo fierent, sane non egerent semine. Sin autem semine non egerent, quodlibet nasci posset ex quolibet, v. g. homo de mari: pisces et volucres de terra: pecudes ac pecora de cælo: fructus omnes ex omnibus arboribus. Atqui jam constat res cunctas fieri ex certis seminibus, et habere sua certa corpora genitalia, ex quibus enascantur,

v. g. hominem ex homine, pisces ex piscibus, &c. Igitur res ex nihilo non fiunt. Valet quidem argumen-tum, ut monui, quatenus intra vires naturæ continetur.

Ex omnibus [omnibu'] rebus] Vetus mensura, ut syllaba corripiatur; pro omnibus. Sic Plantus passim. Sic Ennius, et alii veteres poëtæ. Sic Lucret. ipse vs. 187. et alibi.

163 Squamigerum genus] Pisces. Cælo] Aëre.

164 Armenta atque pecudes] Recte distinguit Poëta inter armenta et pecudes. Sunt enim armenta pecu-des majores, puta boves, equos, &c. Pecudes vero sunt minor grex, puta oves, capellas, &c.

165 Culta] Supp. loca, quæ pecudes colunt, et in quibus pascuntur.

Sed mutarentur; ferre omnes omnia possent.
Quippe, ubi non essent genitalia corpora quoique,
Qui posset mater rebus consistere certa?
At nunc, seminibus quia certis quæque creantur, 170
Inde enascitur, atque oras in luminis exit,
Materies ubi inest quouisque, et corpora prima:
Atque hac re nequeunt ex omnibus omnia gigni,
Quod certis in rebus inest secreta facultas.

Præterea, quur vere rosam, frumenta calore, 175
Viteis auctumno fundi suadente videmus;

tur: omnes arbores possent producere omnia fructuum genera. Namque, cum quæque res non haberet sua certa semina, quomodo certa sua genetrix posset esse singulis rebus? Atqui, cum nunc cunctæ res generentur ex certis corporibus genitalibus, ex eo loco res quæque oritur, et venit in regiones lucis; in quo semina et prima primordia cujusque rei sunt. Itaque hac de causa cunctæ res non pos-sunt oriri ex cunctis rebus, quia propria et peculiaris vis generandi est in singu-lis rebus. Deinde, quare cernimus rosam explicari in vere; spicas elici in æstate;

ed. Th. Ra. teneret Bip. Hav.—166 idem Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. soleret V. ed.—168 Pro corpora Gassend. leg. semina. Ald. Ferr. Th. Ra. V. ed. cuique pro quoique.—169 Vid. Not. Var.—170 queque V. ed. Th. Ra. queque creatur Ferr. quidque creatur Bip. Hav. quidque oriantur Mus. B. 2.—171 Inde nascitur Voss. vet.—173 nequunt Ferr.—174 Quod cunctis Fab. Creech. in est Ferr. diversa pro secreta Voss. marg. 1.—175 Præterea Ferr. Prop-ter ea Gottorp. fr. Gif. cur vulg. vere si rosam Bodl.—176 Vites Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Uvas Cod. Florent. Delph. Vices auctumno Bodl. suadere V. ed.

NOTÆ

Deserta] Loca, quæ feræ frequen-tant.

166 Constare] Constanter procre-ari, esse.

167 Ferre omnes omnia possent] Sic Virg. Geor. II. 109. ubi hanc senten-tiam fusius explicat: 'Nec vero terræ ferre omnes omnia possunt.'

168 Genitalia corpora] Semina re-rum.

171 Inde] Ex eo loco. Jungenda sunt hæc duo 'inde ubi'; id est, ex eo loco quæque res nascitur, ubi illius corpora genitalia reperiuntur.

174 Secreta facultas] Vis propria et peculiaris.

175 Præterea, quur, &c.] His 10. vss. argumentum II. proponit, quo confir-mat ex nihilo nihil fieri. Scilicet ex

statis anni tempestatum effectibus probat nihil in lucis auras edi, quod certum tempus, ut generetur, non postulet. Sic v. g. rosa explicatur vere: segetes fundunt frugem æstate: vitis maturas uvas fovet in autumno. Igitur argumento est certa rerum semina postulare certam et statam anni tempestatem, ut ad rerum con-cretionem confluant atque concilien-tur. Valet pariter argumentum, qua-tenus intra naturæ vires continetur.

Calore] Caloris æstu: æstate.

176 Viteis [Uvas] Ita codex Flo-rent. bene. Sicut enim non rosarium; sed rosam: nec segetes, sed frumen-ta dixit; ita neque vites, sed uvas dixisse debuit, ut verbum 'fundi' bene cunctis his tribus conveniret.

Si non, certa suo quia tempore semina rerum
 Quom confluerunt, patefit quodcumque creatur,
 Dum tempestates adsunt, et vivida tellus
 Tuto res teneras ecfert in luminis oras? 180
 Quod, si de nihilo fierent, subito exorerentur
 Incerto spatio, atque alienis partibus anni:
 Quippe ubi nulla forent primordia, quæ genitali
 Concilio possent arceri tempore iniquo.

et uvas in autumnno humido mitescere; nisi quia, quando certa corpora genitalia concurrerunt in certo suo tempore, tunc id omne, quod gignitur, exit in apertum, ubi tempestiva tempora sunt, et vegeta terra profert fidenter in regiones lucis res infirmas ab ortu? Sin autem res crearentur ex nihilo, nascerentur repente in incerto tempore, et intempestivis partibus anni. Etenim nulla essent prima corpora, quæ possent prohiberi a concursu genitabili in alieno et intempestivo tempore. Neque etiam res cres-

Th. Ra. sudante Ald. Bip. Bas. marg. P. Hav. sua dante Salmasius. fundis vadente Gottorp. fr.—177 Si non certa, suoque in t. &c. Hav. ex conj. qui tempore Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. L. B. et vet. O. sed in Voss. vet. quæque superscribitur. quæ Voss. marg. cum V. marg. 1.—178 Cum Ferr. Ald. Bip. Qum V. ed. Th. Ra. quodcumque ora cantu Gottorp. fr. Voss. vet. oratu Voss. L. B. creatum Voss. marg.—180 horas Voss. vet. auras Faber.—181 exorerentur Mus. B. 2. V. marg. 1. exorierentur Bodl.—182 In certo V. ed. Th. Ra. spatio Ferr. alicujus Ald. P. ex sinceris tamen exemplaribus P. inter notas reponit alienis.—183 qua genit. Mus. B. 1. que Ferr. V. ed. Th. Ra.—

NOTÆ

Fundi] Quod quidem verbum tribuitur et rosæ, et frumentis, et uvis. Dicitur enim rosam fundi vere, id est, explicari, Cic. Tusc. v. 54. Frumenta fundi calore, seu æstate, i. e. elici, vel emitti, Cic. de senect. 47. Uvas fundi autumnno, i. e. mitescere seu maturescere. Verbum enim 'fundi' ad hæc tria refertur. Funditur autem rosa a rosario: frumenta a culmis: uvæ a vite. Et quodlibet istorum bene fundi dicitur a terra.

Suadente [Sudante] Humido, ndo. Lambinus, *suadente*, quasi impellente, sollicitante, tempestivo. Porro autumnus, quo funduntur uvæ, dicitur a Virg. Geor. II. 5. 'Pampineus;' scilicet, ut idem ait, quo 'spumat plenis vindemia labris.' Et Manil. III. 638. 'Tunc Liber gravis descendit plenus ab ulmo, Pinguique expressis

despiciunt musta racemis.'

179 *Tempestates]* Comoda et opportuna anni tempora.

180 *Teneras]* Suppl. vel res, quæ, quia recentem ortæ, sunt teneræ: vel oras luminis, quæ, quia molles, dicuntur teneræ. Sic vs. 208. 'Aëris in teneras possent proferrier auras.'

181 *Exorerentur]* Tertiæ conjugationis. Exorior enim utramque sortitur conjugationem, tertiam et quartam.

182 *Incerto spatio]* Supp. anni, vel, tempestatum anni.

Alienis] Intempestivis, iniquis. Sic vs. 184.

184 *Concilio...genitali]* Concursu valente ad res gignendas: cœtu genitabili. Sic 518. 772. II. 563. 918. &c.

Nec porro augendis rebus spatio foret usus 185
 Seminis ad coitum, e nihilo si crescere possent.
 Nam fierent juvenes subito ex infantibus parvis,
 E terraque, exorta repente, arbusta salirent:
 Quorum nihil fieri manifestum est, omnia quando
 Paullatim crescunt, ut par est, semine certo; 190
 Crescentesque genus servant: ut noscere possis
 Quidque sua de materia grandescere, alique.
 Huc adcedit, utei, sine certis imbribus anni,
 Lætificos nequeat fetus submittere tellus;

cendæ opus haberent tempore ad concursum corporum genitalium, si possent augeri de nihilo. Namque v. g. homines repente evaderent adolescentes e parvis pueris: et arbores prodirent subito e terra totæ grandes. Quarum tamen rerum nihil fieri constat, quoniam cunctæ res augentur sensim ex certa materia, ut convenit ipsis rebus; et augendo conservant suam speciem; ita ut queas cognoscere cunctas res augeri et nutriri de suo semine. Adde, quod terra non possit fundere lætos fructus absque certis

184 *Consilio* Cant.—185 *spatio* Ferr. *spatio* deest Bodl.—186 *e abest* a Mus. B. 2.—187 *infantibus]* Ferr. Bip.—188 *E deest* Mus. B. 3. *terra exortaque* Ferr. *silerent* Mus. B. 2.—189 *nil* Ald. Bip. *manifestus* Ald.—190 *et par* Bodl.—191 *Crescendoque* Ald. Bip. Hav. Barb. *posset* V. ed. Th. Ra.—192 *Queque* Ferr. V. ed. Th. Ra. *Quæque* Ald. Bip. Hav. *quicque* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. *aliquando* Mus. B. 2.—193 *accedi* Th. Ra. *accedit* vulg.—194

NOTÆ

185 *Nec porro augendis, &c.]* His 8. vs. argumentum III. proponit, quo confirmat, Ex nihilo nihil fieri posse; idque ex naturali rerum incremento deductum. Si enim, inquit, res fierent ex nihilo, subito quoque angerentur, neque opus esset tempore ad hoc, ut crescerent. Hinc statim infans evaderet in adultum: hinc tenera arbusta ascenderent in grandes arbores. Atqui manifestum est rem non ita se habere, cum omnia paulatim crescant ex certo semine, et per certum tempus. Igitur non ex nihilo grandes eunt quæque, sed ex sua materia aluntur; atque ideo res non fiunt pariter ex nihilo. Validum argumentum, sed quatenus pariter continetur intra naturæ vires.

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

Usus] Opus. Sic Virg. Æn. VIII. 441. 'nunc viribus usus.' Sic Cicer. Offic. I. 'Si quando usus esset.'

186 *Seminis ad coitum]* Ad cœtum rerum genitalem, vs. 184.

187 *Infantibus [Infantibus]* Antiqua locutio Poëtis familiaris, pro *infantibus*; idque metri causa, vs. 160.

190 *Semine certo]* Certa materia, vs. 192.

193 *Huc adcedit, utei, &c.]* His 7. vs. argumentum IV. continetur; idque deductum ex alimenti necessitate in rebus ad hoc, ut crescant. Sic v. g. sine certis anni imbribus terra non valet certos fetus emittere: sic animalia sine alimento non valent aut vitam tueri, aut genus propagare. Quinimmo, inquit, tantum abest, ut

G

Nec porro, secreta cibo, natura animantium 195
 Propagare genus possit, vitamque tueri :
 Ut potius multis communia corpora rebus
 Multa putes esse, ut verbis elementa videmus,
 Quam sine principiis ullam rem existere posse.
 Denique, quur homines tantos natura parare 200

pluvius anni: neque etiam natura animalium privata alimento queat multiplicare genus suum, ac conservare vitam. Quin magis credas plura semina esse communia pluribus rebus, sicut v. g. videmus plura elementa communia esse pluribus vocibus, quam rem aliquam posse esse sine primordiis. Præterea, quare natura non valuit

Letificos Ferr.—195 cybo V. ed. Th. Ra.—196 Plurimi leg. posset.—197 multi Th. Ra.—199 principibus Voss. vet. res nulla V. marg. 1. nullum V. marg. 2.—

NOTE

res ex nihilo fiant, ut etiam, cum varia v. g. animalium natura sit ac multiplex, varia quoque et multa debeant esse semina, seu corpora communia, quibus alantur ac conserventur animalia; sicut v. g. multis et variis vocibus multa sunt communia elementa, ut vocant, hoc est, literæ. Verisimile quidem argumentum.

194 *Fetus*] Fruges, gramina, herbas, arbores, &c.

195 *Secreta cibo*] Privata alimento: sine cibo.

197 *Ut potius, &c.*] Præclara comparatio. Sicut enim multæ literæ communes sunt multis vocibus, ita multas atomos, hoc est, multa corpora prima, vult esse communia multis animantibus, ut, pro variis illorum generibus, ipsis varia convenient prima corpora communia, quibus alantur.

198 *Elementa*] Literas, quas elementa vocant a similitudine. Sicut enim elementa dicuntur prima rerum principia, ita literæ, quia ex iis primis syllabæ et voces formantur, elementa vulgo dicuntur.

200 *Denique, quur homines, &c.*] His 9. vs. continetur v. argumentum, quod deducitur ex certa et finita re-

rum concretarum magnitudine ac duratione. Namque si ex nihilo gignerentur v. g. homines, cur in immensam magnitudinem non crescerent? Cur multa vitæ sæcula non viverent? Sed res aliter se habet; neque enim in immensam magnitudinem jam crescunt homines, neque in æternum vivunt, quia certo iis reddita est materia, unde crescant et vivant. Ergo non ex nihilo pariter fiant necesse est. Argumentum hoc quoque non valet nisi quatenus intra naturæ vires continetur; quanquam non sine aliquo etiam discrimine. Quæ enim corpora sunt inanimata, puta ignem, iis certus magnitudinis terminus nullus videtur dari etiam habita virium naturæ ratione. Namque si igni nova semper ac nova perpetuo materia injiciatur, in majorem ac majorem magnitudinem augebitur. At rebus animatis, v. g. plantis et animantibus, certus est magnitudinis terminus per naturæ vires. Scilicet, quia nonnisi vi caloris naturalis crescunt, is calor paulatim minuitur, ubi longius diffundi non potest, cum defectu virium, tum impedimento contrariorum. Deinde senio quoque debilitatur et ætate languescit.

Non potuit, pedibus quei pontum per vada possent
 Transire, et magnos manibus divellere monteis,
 Multaque vivendo vitalia vincere secla;
 Si non, materies quia rebus reddita certa est
 Gignundis, e qua constat quid possit oriri? 205
 Nihil igitur fieri de nihilo posse, fatendum est;
 Semine quando opus est rebus, quo quæque creatæ
 Aëris in teneras possent proferrier auras.
 Postremo, quoniam incultis præstare videmus
 Culta loca, et manibus meliores reddere fetus, 210

efficere homines ita magnos, ut possent transmittere pedibus mare per vada, et eradicare manibus ingentes montes, et producendo vitam superare plura æva vitæ; nisi quod rebus, quæ debent generari, certa materia attributa est, ex qua fit quicquid potest nasci? Ergo confitendum est nihil posse gigni de nihilo, quoniam quæque res egent materia genitæ, ex qua progenitæ queant edi in tenues flatus aëris. Denique, cum cernamus campos excultos præcellere agris incultis, et opera manuum

201 *ponti V. marg. 1. pontu Sus. ex Salmasio.—202 montes Ferr. V. ed. Th. Ra.—203 secula Ferr. sæcla Bip.—204 materie Th. Ra. quæ V. ed. Th. Ra. qua Voss. vet. certast V. ed. Th. Ra. Ald. certa 'st Bip.—205 Signandis Bodl. posset Ferr.—206 Nil Ald. Bip. nilo Bip. Hav. Ald. &c. nullo ex Lactantio. Rom. edit. nihilo de posse Bodl. fatendumst V. ed. Th. Ra. fatendumst Ald. fatendumst Bip. vovendum V. marg. 1.—207 quin pro quando Cant. quæ creatæ V. ed. Th. Ra. quæque creatæ Ald. creat P.—208 possint Hav. cum mult. aliis. proferrier Ferr. proferre Bodl. perferre P. ex Lact. oras Gryph.—209 quando pro quoniam P. ex prob. exempl. in cultis V. ed. Th. Ra. prestare V. ed.—210 melioris reddere feti Gottorp. fr. reddier fetus Gif. Par. reddere fetus*

NOTE

201 *Pedibus quei pontum, &c.*] Qualis fingitur Polyphemus, Æn. iii.

202 *Manibus, &c.*] Quales finguntur gigantes, Virg. Georg. i. 281. Hom. Odyss. xi. Manil. i. 411. et seqq.

203 *Vitalia secla*] Vitæ sæcula: annorum spatia diuturna.

204 *Certa*] Finita, quæ terminum vitæ pariter ac accretionis reddat. Neque enim quælibet atomus datur ad quodlibet incrementum, aut ad quantumvis vitæ spatium.

205 *Gignundis*] Antiqua locutio: nunc *gignendis*.

206 *Nihilo*] Anapæstus pro spondaeo. Sic vs. 238. et alibi passim. Quidam scribunt *nilo*, pro *nihilo*.

207 *Semine*] Materia, corporibus primis.

208 *Aëris in teneras, &c.*] Dicitur res proferri in tenues aëris oras, vel auras, quæ nascitur, et in lucem editur. Aura aëris, vel ora aëris, i. e. aër. Periphrasis. Sic apud eundem Lucretium, lumina vitæ: ratio animi: umbra noctis: lumina solis: glacies aëris: ubera lactis, &c. i. e. vita: animus: nox: sol: æs: lac, &c. Vocat autem auras aëris teneras, id est, molles ac tenues. Sic Manil. i. 152. 'Proximus in tenues descendit Spiritus auras, Aëraque extendit medium per Inania Mundi.'

209 *Postremo, quoniam, &c.*] His 7. vs. argumentum vi. et ultimum pro-

Esse videlicet in terris primordia rerum;
 Quæ nos, fecundas vortentes vomere glebas,
 Terraique solum subigentes, cimus ad ortus.
 Quod, si nulla forent, nostro sine quæque labore,
 Sponte sua, multo fieri meliora videres. 215

Huc adcedit, utei quidque in sua corpora rursum
 Dissolvat natura, neque ad nihilum interimat res.

Nam, si quid mortale e cunctis partibus esset,

fundere fructus meliores, fatendum est scilicet inesse terris semina rerum; quæ quidem semina nos excitamus ad partus, dum aratro versamus glebas uberes, et domamus solidam terram. At vero si nulla semina inessent terris, profecto cerneret quæque res longe meliores nasci sua vi, absque magna opera nostra. Adde quod Natura resolrat iterum quæque res in sua semina; nec occidat eas usque ad nihilum. Etenim si quæ res esset dissolubilis secundum omnes suas partes,

Voss. vet. et L. B. Delph. reddi Lamb. Fab.—211 in teneris Bodl. rerum in terris Mus. B. 2.—212 Que V. ed. Th. Ra. fecundas Ald. Bip.—213 subigentes Bodl. scimus Voss. vet. et L. B. et ortus Mus. B. 2.—214 quæque V. ed. Th. Ra.—216 quicquid Voss. vet. et L. B. quæque P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. Cant. Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. quæque V. ed. Th. Ra.—218 est e cunctis

NOTÆ

ponit, quo confirmet Ex nihilo nihil fieri. Scilicet saltem in terra sunt semina, quibus fruges crescant. Nam quæ terra rudis et inculta manet, non nisi rudes et agrestes fetus gignit: quæ vero cultu et labore hominum excolitur, meliores fundit fruges. Igitur insunt terris semina, quæ cultu quasi expergefata surgant ad meliores rerum ortus ac generationes. Non ergo ex nihilo res fiunt.

Primordia] Semina, corpora genitalia.

212 *Quæ nos, &c.]* Hi 2. vss. iterantur v. 211.

213 *Terraique solum]* Terra, quæ, quia hominum ac animalium fundamentum est, Solum dicitur. Fest. Enn. Columell. Solum autem terræ proprie hic sumitur pro suprema terræ superficie, quæ sale quodam solidatur ac conditur, quo uberius fiat, ac gramine luxuriat.

213 *Cimus ad ortus]* Facimus oriri et nasci.

215 *Sponte sua]* Sua vi; per se;

manu hominum ac cultura.

216 *Huc adcedit, utei, &c.]* Hactenus de primo illo principio physico: Ex nihilo nihil fit; jam de altero isto disputaturus est: In nihilum nil potest reverti. Quod quidem principium ita sequitur primum, ut non aliud, sed illius pars esse videatur. Solent quippe hæc duo principia simul copulari. Pers. Satir. III. 84. 'De nihilo nihil, in nihilum nil posse reverti.' Enimvero, si res ex nihilo fit in exortu suo, sane in interitu resolvatur in nihilum necesse est. In ea quippe reddit, ex quibus fit.

His itaque 2. vss. hoc alterum ponit principium physicum, quod jam variis argumentis etiam confirmaturus est.

In sua corpora] In ea principia, ex quibus constat.

218 *Nam, si quid mortale, &c.]* His 8. vss. argumentum I. continetur, quo probat nihil posse in nihilum reverti. Scilicet, si quæ res in nihilum resolvi posset, ea mortalis esset secundum omnes suas partes, atque

Ex oculis res quæque repente erepta periret:
 Nulla vi foret usus enim, quæ partibus ejus 220
 Discidium parere, et nexus exsolvere, posset.
 Quod nunc, æterno quia constant semine quæque,
 Donec vis obiit, quæ res diverberet ictu,
 Aut intus penetret per inania, dissoluatque,
 Nullius exitium patitur Natura videri. 225

Præterea, quæquomque vetustate amovet ætas,

quælibet res subito interiret, ubi primum ex oculis nostris subducta esset. Namque non opus esset ulla violentia, quæ posset afferre dissolutionem partibus illius rei, et dissolvere vincula partium. Verum, cum jam cuncta componantur ex immortalis materia, usquedum violentia occurrat, quæ feriat exteriori plaga res creatas, vel penitus intret intra illas per spatia vacua, et interimat illas, sane Natura non sinit interitum ullius rei perspicui. Deinde, si longævum tempus redigit in

Bodl. V. marg. 1. cunctis Voss. vet. et L. B. cunctis e Mus. B. 2.—220 usus ei Gif. Par. que Ferr. V. ed. Th. Ra.—221 Dissidium Ald. V. marg. 1. patere V. ed. Th. Ra. at nexus Gif. marg. exolvere Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—222 Quid V. ed. Th. Ra. At nunc Bip. Barb. constat Gif. Par. quæque V. ed. Th. Ra.—223 obeat P. Par. Gryph. Nard. Delph. quis res V. marg. 1. diverberat Bodl. Mus. B. 2. diverberet fuit in Voss. vet. et L. B. sed corr. est. In Voss. vet. superscrib. manu rec. diruere tactu.—225 Nullus Vind. exitum Mus. B. 3.—

NOTÆ

adeo posset ictu oculi, ut aiunt, hoc est, repente, interire, et sine ullo conamine; neque vi opus esset, aut extrinseca, qua icta interimeretur; aut intrinseca, qua intus penetrata dissolveretur. Ideo enim non subito perit res, aut non sine aliquo conamine, quia aliquis astat contrarius conatus: in nihilo conatus nullus esse potest, in quo nec actio sit ulla. Atqui experientia docet res cunctas non subito et sine conatu perire. Hoc autem inde fit, quod quæque res constat æterno semine; hoc est, principii immortalibus, quæ, quia nec plagis extrinsecus verberari possunt, nec intus per inania penetrari, tantum abest ut in nihilum resolvi possint, ut etiam faciant quominus res repente et sine vi dissolvantur. Hæc autem ratio videtur concludere tantum de iis rebus, quæ violenter dissolvuntur.

220 *Usus enim]* Aliis, usus ei, supp.

Naturæ: mihi minus arridet; alias enim non rei cujusque, sed Naturæ partibus discidium pateretur.

Ejus] Supp. cujusque rei.

221 *Dissidium]* A verbo discindo. Id est, dissolutionem, vs. 250.

222 *Æterno . . . semine]* Immortalibus principiis.

223 *Obiit [Obeat]* Aliis obiit. Obviat eat, incurrat.

Diverberet ictu] Plaga exteriori feriat. Duplici quippe ratione res interire posse notat, vi externa, aut interiori. Vim externam signat his vocibus 'diverberet ictu: vim interiorem istis verbis seq. 'intus penetret.' Vis externa, tota violenta est: vis interior, tota naturalis dicitur.

224 *Per inania]* Per vacua spatia quæ rebus insint intercepta atque intermixta. Res enim omnis, ut infra dicitur, inani constat et corpore, i. e. atomis et vacuo, vs. 420.

226 *Præterea, quæquomque, &c.]* His

Si penitus perimit consumens materiem omnem,
 Unde animale genus generatim in lumina vitæ
 Reducit Venus; et reductum dædala tellus
 Unde alit, atque auget, generatim pabula præbens? 230
 Unde mare, ingenuei fontes, æternaque longe
 Flumina, subpeditant? unde æther sidera pascit?

nihilum ac funditus occidit totam materiam rerum, quas conficit veteri ætate; quam ex materia Venus edit in lucem vitæ gentem animalium secundum omnes suas species? Et quam ex re tellus varietate florens nutrit, et auctat illam, ubi generata est, suppeditans alimenta unicuique per suas species? Quam ex re fontes perenniter per se scaturientes alunt fluvios procul peregrinantes, et

226 *quæcunque* Ferr. Th. Ra. Ald. Bip. *quæcunque* V. ed. *ammovet* Ferr. *abmovet* Mus. B. 3.—227 *premit* V. ed. Th. Ra. V. marg. 1. *peremit* Ferr. Voss. L. B.—228 *generatum* Gif. marg.—229 *Redducit* V. et *reductum* Ald. *Redducit* V. aut *reductum* Bip. *Redducit* V.? aut *reductum* vulg. *Deducit* V. et *deductum* Heins. 1. *Educit* V.? et *reductum* Delph. *dedala* Ferr.—230 *prebens* Ferr.—231 *ingenii* V. ed. Th. Ra. *ingeniti* Ald. Gif. marg. Gryph. Lamb. P. Pius tamen ex vett. codd. restituit *ingenui*, sic leg. Bip. Ferr. *ingentis* Heins. 2.—

NOTE

13. *vss.* continetur II. argumentum quo probetur in nihilum nihil reverti posse. Scilicet cum superior ratio de iis tantum rebus concluderet, quæ violenter dissolvuntur, ut omne subterfugium occludat, hoc altero argumento evincit Lucretius, ne quidem res, quæ naturali via corrumpuntur, etiam in nihilum reverti. Namque si res omnis intereant in nihilum rediret, nulla igitur jam res superesset, ex qua nova fieret generatio rerum, alimentum, et augmentum. Ergo jam vetustate et longævo temporis spatio siccati forent fontes, et exhausti; qui tamen nunc etiam suppeditant longe peregrinantes fluvios; et ipsum mare. Exhaustus esset æther; qui tamen jam pascit sidera. Quæ enim mortali constant corpore ex omnibus partibus, verisimile est post longam temporis ætatem, post multa sæcula, post anteactos dies tandem consumi. Id autem fieri docet experientia. Sunt igitur in rebus æterna materiæ corpora, quibus constant, et in quæ resolvuntur: 'Haud igitur possunt res ad nihilumque re-

verti.'

228 *Animale genus*] Animalia cuncta.

Generatim] Per omnes animalium species, *vs.* 21.

229 *Venus*] Quæ rerum parens est; per quam, ut ait *vs.* 4. 'genus omne animantium Concipitur, visitque exortum lumina solis.' Et *vs.* 23.

Dædala] *Vs.* 7.

231 *Ingenui*] Nativi; hoc est, non arte, sed natura facti. Sic Mart. X. Epig. 47. vocat ingenuas vires, hoc est, non labore ac exercitio adeptas, sed a natura datas. Vel ingenui, h. e. perennes, qui perpetua scaturigine naturaliter erumpunt: ita interpretatur P. Gassendi. Aliis *ingeniti*.

232 *Subpeditant*] Active, non passive: h. e. sufficiunt, subministrant, renovant. Loquitur enim poëta ex illorum mente, qui voluerunt oceanum et flumina ex aquis fontium suppeditari ac impleri. Sic Manil. II. 76. 'Non imbres alerent terras, non æthera venti, Nec pontus gravidas nubes, nec flumina pontum, Nec pelagus fontes,' &c. Sic Lucret. II.

Omnia enim debet, mortali corpore quæ sunt,
 Infinita ætas consumpse ante acta, diesque.
 Quod, si in eo spatio atque ante acta ætate fuere, 235
 E quibus hæc rerum consistit summa relecta;
 Inmortali sunt natura prædita certe:
 Haud igitur possunt ad nihilum quæque revorti.
 Denique, res omneis eadem vis caussaue volgo
 Conficeret, nisi materies æterna teneret 240

oceanum? Quonam ex alimento æther alit astra? Etenim æternum ævum, et tempus præteritum debet redegissee in nihilum res illas, quæ constant materia mortali. At vero si res, ex quibus hæc universa natura reparata constat, extiterunt in illo præterito ævo, et tempore, profecto donatæ sunt natura æterna. Ergo quæque res nequeunt redire in nihilum. Demum, eadem violentia, et causa perimeret plerumque cunctas res, nisi semen immortale retineret magis aut minus arcte vincula

232 *suppeditant* vulg. *sydera* V. ed. Th. Ra.—233 *debeat* Gottorp. fr. *debent* Bodl. *que* V. ed. Th. Ra.—234 *consumpsisse* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 2. 3. *anteacta* Ald. Bip. sic in sequente.—236 *hec* Ferr. *suma* V. ed. Th. Ra.—237 *Inmortali* V. ed. Th. Ra. Ald. Bip. *reddita* certe Gottorp. fr. *reddita* Voss. vet.—238 *posse* V. marg. 1. *Nilum* Ald. Bip. *quæque* Ferr. V. ed. Th. Ra. *reverti* Hav. &c.—239 *omnis* Ferr. V. ed. Th. Ra. *vulgo* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—240 *nec materies* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 2. Heins. 1.

NOTE

590. Lambinus passive usurpat verbum suppeditant, quasi subsistunt. Minus bene, ut videre est.

Æther sidera pascit] Loquitur ex eorum opinione, qui solem ac sidera crediderunt esse ignes, quos pastu egere, et Oceani humoribus ac terræ vaporibus ali voluerunt. Cic. N. Deor. II.

233 *Mortali corpore*] Materia interitura ac dissolubili.

234 *Consumpse*] Syncope; pro consumpsisse.

235 *Fuere*] Supp. semina, corpora materiæ.

236 *Rerum summa*] Natura, Universum. Sic 757. II. 302. 310. &c.

239 *Denique, res omneis, &c.*] His 12. *vss.* continetur III. argumentum, quo confirmat in nihilum nihil reverti posse. Nimirum ex Epicuri doctrina dispares sunt ac variæ rerum concre-

tiones, pro dispari ac vario atomorum coitu. Licet enim atomi sint immortales, ex iis tamen mortalia fiunt corpora, quæ minus aut magis difficiliter dissolvuntur, pro minori aut majori nexu, quo atomi retinent illa. His ita positis sic argumentatur: Si cunctæ res concretæ redirent ad nihilum, dum intereant, nec in iis esset materiæ æterna, quæ minus aut magis retineret illarum nexus, profecto vis eadem ac causa, v. g. levior tactus, res cunctas nullo discrimine dissolvere ac interimere posset. Quid enim impediret? At nunc constat non pari ratione res cunctas dissolvi, sed alias aliis minus aut magis impedite. Igitur ad nihilum reverti cuncta nequeunt.

Volgo] Antiqua scriptio, pro *vulgo*: *vs.* 316.

Inter se nexu, minus aut magis indupedita;
Tactus enim leti satis esset causa profecto;
Quippe, ubi nulla forent æterno corpore; quorum
Contextum vis deberet dissolvere quæque.
At nunc, inter se quia nexus principiorum 245
Dissimiles constant, æternaque materies est,
Incolomi remanent res corpore, dum satis acris
Vis obeat, pro textura quouisque reperta.
Haud igitur redit ad nihilum res ulla, sed omnes
Discidio redeunt in corpore materiai. 250
Postremo, pereunt imbres, ubi eos pater Æther
In gremium matris Terrai præcipitavit:

illarum. Namque solus ictus esset sane sufficiens ratio mortis illarum. Etenim, si nihil esset in rebus, quod constaret immortalis natura, qualibet violentia deberet resolvere contexturam illarum. Jam vero, quoniam vincula primordiorum diversa sunt inter se, et ipsa materia immortalis est, sequitur ut res tamdiu maneat cum integro corpore, donec violentia satis potens inveniatur, et incurrat pro diverso contextu cuiusque rei. Ergo nulla res revertitur ad nihilum, sed cunctæ res per dissolutionem revertuntur in prima semina, ex quibus factæ fuerunt. Tandem pluviae intereunt, statim atque aer genitor demisit eas in sinum telluris genetrix.

—241 *nexus* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Hav. Gif. Par. Gryph. P. Lamb. Voss. vet. et L. B. *nexas* Bip. *endopeditos* Creech. *endopedite* Bip. Delph. *endopedito* Nard. *endopedita* Gif. Par. Hav. Gassend. *endopedita* alii.—242 *Tractus* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Heins. 1. Bodl. P. Mus. B. 1. *Tectus* Mus. B. 2. *leti* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *lethi* Bip. Quidam legunt *Tactus enim lethi omnibus esset causa profecto*.—243 *ibi P. æterno* Voss. vet. *corpora*, sed correctum, Voss. vet. *quorum* et Gif. Par. *eorum* vulg.—244 *quenquam* pro *quæque* Heins. 2.—245 *Aut quia* Bas. *quia* Bodl.—246 *Nonnulli constat pro constant*.—247 *in corpore* Gassend. *actis* V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. P. Bodl.—248 *pretextura* Ferr. *prætextura* V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. Mus. B. 1. *pro testura* V. marg. 1. *retexta* pro *reperta* Ald. P.—249 *redit* abest a Mus. B. 2. qui et illa præ se fert pro *ulla*.—250 *Dissidio* Ald. *Distidio* V. marg. 1. 2. *corpora* Hav. et al.—252 *Ingreium* Ferr. V. ed. Th. Ra. *patris* Bodl. *præcipi-*

NOTÆ

241 *Indupedita* [*Endopedite*] Impedite. Antiqua præpositio 'endo' pro 'in,' vs. 83. Minus autem recte alii legunt *endopedita*, supp. materia æterna: alii *endopeditas*, supp. res omnes: alii *endopeditos*, supp. nexus: quæ tamen hæc ultima lectio non improbat.

242 *Tactus*] Levis ictus exterior: plaga, pulsus, &c. vs. 223.

243 *Quorum* [*Eorum*] Earum rerum.

246 *Dissimiles*] Dispares, varii, diversi. Quod quidem non probat, sed

ex Epicuri doctrina assumit, ut monui vs. 239.

Æternaque materies] Quod probabit vs. 460. et seqq.

247 *Incolomi*] Ad nihilum non interituro: non dissolubili in nihilum.

250 *Discidio*] Dissolutione, vs. 221.

In corpora materiai] In prima principia; in atomos.

251 *Postremo, pereunt, &c.*] His 15. vss. præoccupatio est, quæ iv. argumenti locum tenet. Poterat quippe

At nitidæ surgunt fruges, rameique virescunt
Arboribus; crescunt ipsæ, fetuque gravantur.
Hinc alitur porro nostrum genus, atque ferarum: 255
Hinc lætas urbeis puerum florere videmus,
Frondiferasque novis avibus canere undique sylvas:
Hinc, fessæ pecudes, pingues per pabula læta,
Corpora deponunt; et candens lacteus humor
Uberibus manat distentis: hinc nova proles 260

eis. Imo vero ex iis segetes lætæ crescunt; et rami arborum frondescunt: arbores ipsæ augentur, et onerantur fructu. Unde etiam nostra gens humana, et gens bel-luarum nutritur: unde cernimus civitates fertiles abundare infantibus, et nemora frondosa resonare novis volucris ex omni parte. Unde pecora pinguescentia, quasi lassata ponunt corpora per pingua pascua; et candidus liquor lactis effluit ex mam-mis turgentibus. Inde recens partus pecudum lasciviens, habens adhuc tenera mem-

tavit Ferr. V. ed.—253 *nitidæ* V. ed. Th. Ra.—254 *ipse* V. ed. Th. Ra. *fato-que* Bodl.—255 *Hic alitur* Ferr. Bodl. Mus. B. 2. 3. *Hic aliter* V. ed. Th. Ra.—256 *urbes* Ferr. V. ed. Th. Ra. *pueris* Ald. Bip. Hav.—257 *Frondiferas-que* Ferr. Ald. *Frondiferusque* V. ed. Th. Ra. *silvas* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—258 *fessæ* V. ed. Th. Ra. *Quidam fætæ. pinguis per* Ferr. *pinguis per* V. ed. Th. Ra. *per pingua* Ald. Gryph. Nard. P. *pingui* Hav. ex conj. *lætæ* Mus.

NOTÆ

quis obicere multas res, quæ perire videantur, ac in nihilum reduci; v. g. pluviae, ubi ceciderunt ex aëre in terram, ita exsiccantur, ut penitus evanescant. Cui respondet præclara inductione, qua probat tantum abesse ut pluviae decedentes penitus intereant, ut etiam ex iis, tanquam ex seminibus novis, terra fœtus fundat, arboresque virescant, ac fructus ferant; unde genus animale, et hominum, et animalium, et volucrum alatur, ac generatim propaget secla; unde pecudes et pinguescant, et uberibus distentis lactis copiam præbeant; unde tenellæ oves lasciviant ac crescant. Igitur cum ex interitu unius rei altera progignatur, nihil potest in nihilum reverti. Hinc laudatum illud effatum, Aristot. de generat. et corrupt. i. 'Ἡ τοῦδε φθορά, ἕλ-λον γένεσις' ἢ τοῦδε γένεσις, ἕλλον φθορά. 'Corruptio unius, est generatio alterius: et generatio unius, est corruptio alterius.'

Pater æther, &c.] Sic Virg. Georg. ii. 325. hunc Lucretii locum imitatus est. Sic Lucretius iterum lib. ii. 990. cælum seu æthera vocat patrem, et terram matrem rerum per imbres. Sic Aristot. i. generat. et 2. animal.

253 *Nitidæ*] Lætæ, quasi primo sui ortus flore nitescentes.

255 *Hinc*] Unde; ex quibus fœtibus ac fructibus terræ.

256 *Hinc*] Unde; ex quibus alimentis aut fœtibus terræ.

Puerum florere] Nova prole abundare.

257 *Canere*] Cantu resonare, loqui. Sic Manil. iii. 651. 'totumque canora Voce nemus loquitur.'

258 *Hinc*] Unde; ex quibus fructibus.

Fessæ] Non labore, sed pinguedine gravatæ.

Lætæ] Pingua. Sic Virg. Georg. i. 87. 'pingua pabula terræ.'

260 *Distentis*] Lactis copia turgentibus. Sic Virg. Eclog. iv. 21. 'Ipsæ

Artubus infirmis teneras lasciva per herbas
Ludit, lacte mero menteis perculsa novellas.

Haud igitur penitus pereunt quæquomque videntur;
Quando alid ex alio reficit Natura, nec ullam
Rem gigni patitur, nisi morte adjuta aliena. 265

Nunc age sis, quoniam docui nihil posse creari
De nihilo, neque item genita ad nihilum revocari;
Ne qua forte tamen cœptes diffidere dictis,

bra, ludit per mollia gramina, excitatus puro lacte intra nova pectora. Ergo res omnes, quæ cernuntur, non intereunt funditus; quoniam natura reparat rem aliam ex alia; nec sinit ullam rem generari, quin excitetur per interitum alterius rei. Agedum vero, cum demonstraverim jam nullas res fieri posse ex nihilo; neque, ubi semel generatæ sunt, reduci ad nihilum; ne forsitan tamen incipias aliqua ratione diffidenter credere verbis meis, ex eo quod principia rerum non possunt videri oculis;

B. 2.—260 *Huberibus* V. ed. Th. Ra.—261 *infernīs* Mus. B. 3.—262 *mentes* Ferr. V. ed. Th. Ra. *perculsa* Hav. Delph. Barb.—263 *Hanc* V. ed. Th. Ra. *Aut* Mus. B. 2. *quæcunque* Ferr. Th. Ra. Ald. Bip. *quæcunque* V. ed. *quæconque* Mus. B. 2. *pereunt penitus* Mus. B. 3.—264 *aliud* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. *alit ex alio* Voss. L. B. *alit alor eficit* Voss. vet. *nec ulla est* V. marg. 1.—265 *nec morte* Ferr. V. ed. Th. Ra. Heins. Cont. Bodl. Mus. B. 1. 3. *adjutam* Bip. Hav. *adultæ* Gottorp. fr. *adluta* Voss. L. B. sed corr. *ad vita* V. ed. Th. Ra.—266 *agesis* Ferr. Ald. Delph. *age si vis* P. Gottorp. fr. *age res* Bip. Hav. *quando pro quoniam* V. ed. Heins. 1. 2. *non posse* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bip. Hav. *nil posse* Gif. Ald. Delph. Nard. Cont. P.—267 *genitus* Ferr. Bip. Hav. Voss. vet. et L. B. *genitum* Cont. *nihil* Ferr. V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. *nil* Gottorp. fr. Bip. Heins.—268 *Nequa* Ald. *Neque* Gottorp. fr. *ceptes* Ferr.

NOTÆ

lacte domum referent distenta capellæ Ubera.' Sic Horat. Ep. 2. et 13.
Hinc] Unde; ex quibus foetibus terræ.

Nova proles] Puta ovium, aut capellarum.

262 *Menteis perculsa*] Sic vs. 12. 'perculsæ corda tua vi.' Supp. intra, secundum, per, &c.

264 *Quando alid* [*aliud*] Vox 'alind' dissyllaba est. Sic alibi passim, lib. III. 984. lib. v. 1304. &c. Vel *alid* legendum antiquo more, pro voce *aliud*, sicut 'alis' pro 'alias.' Prisc. XII. Sosipater II. Catull. de Coma Beren.

265 *Adjuta*] Supp. Natura. I. e. excitata, impulsæ. Corruptio quippe

unius, est generatio alterius. Lambino *adjutam*. Supp. rem.

266 *Nunc age sis, &c.*] His 64. vs. totus jam in id incumbit Lucretius, ut ex data occasione evincat primordia, quas atomos vulgo vocant, etsi cæca sint, hoc est, sub oculos nostros non cadant, vera tamen et solida esse corpora. Igitur licet res in interitu videantur penitus interimi, supersunt tamen semper corpora materiæ, æterna et immortalia. Rem autem totam probat a simili, ut aiunt; variaque rerum corporearum exempla congerit, quæ vera corpora esse nemo negaverit, sed quæ tamen oculis cerni nequeunt. Puta ventos, odores, calores, frigora, voces, &c.

Quod nequeunt oculis rerum primordia cerni;
Adcipe præterea, quæ corpora tute necesse est
Confiteare esse in rebus, nec posse videri. 270

Principio, venti vis verberat incita pontum,
Ingenteisque ruit naveis, et nubila differt;
Interdum, rapido percurrens turbine, campos
Arboribus magnis sternit, monteisque supremos 275
Sylvifragis vexat flabris: ita perfurit acri
Cum fremitu, sævitque minaci murmure, pontus.
Sunt igitur venti nimirum corpora cæca,
Quæ mare, quæ terras, quæ denique nubila cœli,
Verrunt, ac subito vexantia turbine raptant. 280

audi, præter hæc primordia, quænam corpora oportet ut tutemet fatearis inesse in rebus, neque tamen cerni oculis posse. Primum ventus vehemens excitatus ferit mare, et diruit magna navigia; et disjicit nimbos; et aliquando proruens vehementi cum procella cooperit agros ingentibus arboribus; et verberat summos vertices montium flatibus, qui frangant sylvas. Sic mare cum strepitu vehemente furit, et inhorrescit fremitu minitante. Scilicet ergo venti sunt corpora, quæ oculis non cernuntur; quæ evertunt oceanum, quæ evertunt terras, quæ tandem disjiciunt nimbos aëris, et quæ repentina procella vastant et abripiunt omnia. Neque alio modo

V. ed. Th. Ra.—270 *Accipe* vulg. *Cape* Mus. B. 2. *præterea* Ferr. *propterea* Faber. *que* Ferr. V. ed. Th. Ra. *quæ* Voss. vet. delet, sed in marg. m. r. *cur scribitur. tuta* Gottorp. fr.—272 *Aliqui leg. insita. portus* Ferr. V. ed. Th. Ra. Gif. Par. Bodl. Cr. *porcas* Salmasius, Creech. *coortus* Gottorp. fr. Voss. vet. *portum* Mus. B. 2. 3. *cortus* Voss. marg. 1. 3. in Voss. vet. corr. in *corpus*.—273 *Ingenteisque r. navis* Ferr. V. ed. Th. Ra. *differt* Ferr. Mus. B. 2. *aufert* V. ed. Th. Ra.—275 *magnum* Th. Ra. Ald. *sævit pro sternit* Gryph. marg. Heins. 1. Mar. Codd. Pii Mss. *montisque* Ferr. V. ed. Th. Ra.—277 *fremitu* Th. Ra. *murmure coortus* Hav. *cortus* Fab. *Corus* Preiger. vid. Not. Var. Reliqui omnes *murmure, pontus*.—279 *que—que—que* V. ed. Th. Ra. *nubila* deest in Th. Ra.—280 *Verrunt* V. ed. Th. Ra. et alii. *vexanti* P. et Hav. in marg. vid. Not.

NOTÆ

272 *Principio, venti, &c.*] His 27. vs. seqq. i. exemplum repetit a ventis, quos quidem vera esse corpora ex eo arguit, quod sensus impellere possunt: 'Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res.' Hinc occasione data præclaram validi venti descriptionem facit, quem modo furenti mari, modo torrenti horrendo comparat. Sic Virg. Georg. I. 316. et seqq. vim venti describit.

Pontum] Parens *portus*; minus bene ut patet ex vs. 279.

273 *Ruit*] Active. Sic vs. 290. Sic Plant. in Trin. frangere malum, ruere antennis. Sic Virg. Georg. I. et Æn. I. 89. i. e. affligit, evertit.

Differt] Dissipat, disjicit. Sic Virg. Georg. III. 197.

276 *Sylvifragis*] Sylvas frangentibus, hoc est, acribus et validis.

Ita] Particula comparationis. Comparat quippe venti validi fremitum murmuri maris furentis.

278 *Cæca*] Quæ sub oculos non cadant, vs. 271.

Nec ratione fluunt alia, stragemque propagant,
 Ac quom mollis aquæ fertur natura repente
 Flumine abundanti; quem largis imbris auget
 Montibus ex altis magnus decursus aquai,
 Fragmina conjiciens sylvarum, arbustaque tota : 285
 Nec validei possunt pontes venientis aquai
 Vim subitam tolerare; ita, magno turbidus imbri,
 Molibus incurrit, validis cum viribus, amnis;
 Dat sonitu magno stragem; volvitque sub undis
 Grandia saxa; ruit, qua quidquam fluctibus obstat. 290
 Sic igitur debent venti quoque flamina ferri:
 Quæ, velutei validum quom flumen procubuerunt

ruunt, multiplicantque cladem, quam ubi natura fluidæ aquæ subito labitur copioso fluvio, quem ingens delapsus aquarum ex summis collibus, corripit secum fragmenta nemorum et arbores integras, auget abundantia pluviarum: nec firmi pontes valent ferre repentinum impetum confluentis aquæ; adeo fluvius tumescit copiosa pluvia, obicibusque irruens cum impetu acri, edit cladem cum magno fragore, et raptat sub aquis lapides ingentes, et, quacunque parte fertur, disjicit id omne, quod sibi obrium fit. Similiter ergo, inquam, flabra venti debent etiam ruere, quæ, ubi

Var.—281 Pro propagant Heins. 2. leg. ministrant.—282 Ut V. ed. Th. Ra. Ald. Et Th. Ra. Quam quom Lamb. Quam cum Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Cout. Ut cum P. Bodl. Et cum V. marg. 1. Voss. vet. et L. B. sed in Voss. L. B. superscrib. At. Ac. et in Voss. vet. ascrib. in marg. m. r. 'Lege et cum ollis'.—283 quod larg. Ald. Bip. Hav. quom Heins. 1.—285 coniciens Ferr. Voss. Vet. et L. B. V. ed. coniciens Th. Ra. silcarum Ferr. V. ed. Th. Ra.—286 venientes Bodl.—287 tollerare V. ed. Th. Ra. turgidus Voss. marg. Preig. turbio Voss. vet.—288 Molibus Mus. B. 2. incurrens Bip. Hav. Delph.—290 quicquam Ferr. Th. Ra. Ald. Nard. Bas. P. quidquid Bip. quicunque V. ed. Bodl. ruunt quæ Fab. fluxibus Bodl.—291 flumina Bodl.—292 Que V. ed. Th. Ra. In Mus. B. 1. sic comparet versus: Quæ veluti validam cum flumina p. et sic in Mus. B. 2. Quæ v. validum cum flumine con p. cum flumen Ferr. V. ed. Th. Ra. Nard. Gottorp. fr. Heins. Bas. Bodl. Voss. vet. et

NOTE

280 Verrunt] Evertunt mare, vexant terras, disjiciunt nimbos. Sic Virg. Æn. 1. 63.

281 Nec ratione fluunt, &c.] His 18. vss. ventorum vim comparat cum torrentis impetu. Qua comparatione belle quidem et vis et propagatio ventorum adumbratur. Ventus enim et fluvius sunt uterque fluidus; et sicut aquæ fluctus alium impulsu creat, et alius novum producit perpetuo, donec aut ad littus postremus frangatur, aut in ipsa aquarum immensa effusione

paulatim languescat; ita flatus ventorum semel creatus in aëre excitato alium movet, et alius alium, donec aut montes, aut nubes, aut imbres refringant ipsum. Deinde sicut fluctus aquarum non pari aut continuo tenore semper feruntur, sed modo crebriores, modo rariores, modo majores, modo minores: ita venti quasi undulati flant.

282 Molis] Fluidæ. Sic II. 375. Virg. Æn. IX. 817. 'Molibus extulit undis.'

290 Ruit] Evertit, vs. 273.

292 Procubuerunt] Incubnere. Sic

Quam libet in partem, trudent res ante, ruuntque
 Inpetibus crebris; interdum vortice torto
 Conripiunt, rapideique rotanti turbine portant. 295
 Qua re etiam atque etiam sunt venti corpora cæca;
 Quandoquidem, factis et moribus, æmula magnis
 Annibus inveniuntur, aperto corpore quei sunt.
 Tum porro varios rerum sentimus odores;
 Nec tamen ad nareis venienteis cernimus umquam; 300
 Nec validos æstus tuimur, nec frigora quimus
 Usurpare oculis; nec voces cernere suemus:

incubuerunt, sicut rapidus fluvius, disjiciunt ante se res obvias in quacunque partem, et feruntur frequenti vi; aliquando abripiunt illas contorto flumine, et vertentia illas valido flatu in orbem transportant et in sublime tollunt. Quamobrem venti sunt maxime corpora, quæ non cernuntur, quoniam reperiuntur imitantia operibus ac viribus rapidos fluvios, qui constant corpore, quod cerni potest. Præterea percipimus etiam naribus diversos odores rerum; nunquam tamen videmus illos, dum adveniunt naribus: neque etiam cernimus calidos calores: nec possumus percipere oculis frigora: nec solemus videre oculis voces. Quas tamen res omnes oportet esse

L. B. flumen cum Ald. Bip. fulmen cum V. marg. 1. valido cum flumine Preiger. ex conj.—293 tendunt Ferr. V. ed. Bodl. ruitque Ferr. V. marg. 1.—294 vertice toto Gottorp. fr. Bodl. Voss. marg. 2. 3. V. marg. 1.—295 rapideique Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Gryph. Nard. Heins. Cout. Voss. vet. et L. B. P. Bodl. Voss. marg. rapidoque Bip. Hav. rotantia Bip. rotantes Gryph. Bodl. Cr. Pius ex codd. fidelioribus restituisse se dicit rapidoque rotantes.—297 ac moribus Bip. Hav. de mor. Mus. B. 2. ac motibus Gif. marg. Gif. L. B. Delph. et motibus P. Bodl. emula V. ed. Th. Ra. magis Mus. B. 2.—298 quid sint Mus. B. 2. sint V. marg. 1.—299 Cum P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Quom Th. Ra. Quin Ald. Heins. 2. Gif. marg. P. Quom Heins. 1.—300 nareis Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. venientis Ferr. V. ed. Th. Ra. credimus Cant.—301

NOTE

Virg. Æn. 1. 86. 'Venti, velut, agmine facto, Qua data porta ruunt, et terras turbine perfiant; Incubnere mari, totumque a sedibus imis,' &c.

294 Vortice torto] Vertex vel vortex, a vertendo, propriè dicitur ventus contortus, ac rotatus, Græce *τυφών*, turbo, procellosus ventus.

295 Rapideique rotanti [Rapidoque rotantia] Alii rapideique rotanti. Idem.

297 Moribus [Motibus] Viribus, impetu. Pareus moribus, per metaphoram desumptam ab hominibus.

298 Aperto] Non cæco, sed quod oculis cernitur manifesto.

299 Tum porro varios, &c.] His 7. vss. repetit II. exemplum ex odore,

ex calore ac frigore, et ex vocibus. Hoc est, vocat in rei testimonium sensus omnes, quorum objecta, quæ vocant, vera sunt corpora, cum tamen pariter sub oculos non cadant. Mirum quod sapor non memorat: sed necesse sunt corpora, cum æque gustatum moveant sapor, ac voces auditum, odores olfactum, calor et frigus tactum. 'Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res.'

301 Tuimur] Tertiarum conjug. Dici-tur enim tuor, eris: et tueor, eris. I. e. videmus.

302 Usurpare oculis] Cernere. Sic IV. 972. 'usurpare sensibus,' h. e. 'sentire.' Sic dicitur 'usurpare ser-

Quæ tamen omnia corporea constare, necesse est,
 Natura; quoniam sensus inpellere possunt:
 Tangere enim, aut tangi, nisi corpus, nulla potest res. 305
 Denique, fluctifrago subpensæ in litore, vestes
 Uvescunt; cædem, dispessæ in sole, serescunt:
 At neque, quo pacto persederit humor aquai,
 Visum est, nec rursus quo pacto fugerit æstu.
 In parvas igitur parteis dissipatur humor, 310
 Quas oculi nulla possunt ratione videre.
 Quin etiam, multis solis redeuntibus annis,

natura corporea, eam queant movere sensus; nihil enim potest tangere et tungi, nisi sit corpus. Demum vestimenta appensa in ripa maris, quæ frangit fluctus, humescunt: explicata ad solem siccantur: verum non cernitur, neque qua ratione liquor aquæ inhæserit illis, neque qua ratione iterum recesserit præ calore. Ergo liquor aquæ diffunditur in tenues particulas, quas oculi nullo modo cernere queunt. Præterea annulus, dum gestatur in digito pluribus annis solaribus revertentibus, diminuitur:

Nec calidos Hav. Ne Bodl.—302 canere Ferr.—303 corpora Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 2.—305 nec tangi, n. c. ulla Mus. B. 2.—306 fluctifrago Nonius. suspansæ O. P. Mus. B. 1. 2. et 3. in marg. V. marg. 1. suspensæ Ferr. suspensæ vulg. littore Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Hav.—307 Uvestunt V. ed. Udesunt Mus. B. 1. 3. Suvestunt Th. Ra. Huvescunt ædem Bodl. cædem dispensæ Delph. dispissæ Gellius. candenti Gryph. Gif. marg. Ald. eadem candenti P. dispensæ Bip. dispanse Ferr. V. ed. Th. Ra. in deest Ald. se arescunt Ferr. V. ed. se rescunt Th. Ra. rigescunt Voss. marg. 1. vivescunt V. marg. 1.—308 Ac neque Ferr. V. ed. Th. Ra. Heins. 1. Atque neque Bodl. præcesserit Th. Ra. præcederit Bodl. pesens erit V. ed. presens erit Ferr. umor Voss. vet. et L. B. et ita passim.—309 Visumst V. ed. Th. Ra. Visust Ald. Visu'st Bip. Visus est Mus. B. 2. fugeret Bodl. æstus P. Ald. Nard.—310 partes Ferr. V. ed. Th. Ra. et ita passim. dissipatur vulg. dissipatur V. ed. Th. Ra.—312 multum Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Mar. Heins. P. Mus. B. 2. multis olim

NOTE

mone,' h. e. 'dicere.' Sed vs. 55. III. 167. &c.
 dixit simpliciter 'usurpare,' i. e. 'appellare.'

305 *Tangere enim, &c.*] Scilicet ex Epicuri principiis, quicquid tangere potest, aut tangi, id verum ac solum est corpus. Sic et Arist. Physic. ausc. IV. σῶμα οὐρανὸν εἶναι πᾶν ἀπτόν: 'Putant corpus esse, quicquid tangi potest.' Hinc Epicurus apud Laërt. x. vocat inane, quod corpori opponitur, naturam tactus expertem. Sic Lucret. infra vs. 455. 'Tactus corporibus cunctis, intactus inani.' Sic II. 434.

306 *Denique, fluctifrago, &c.*] His 6. vss. exemplum III. congerit ex humore roscido, quem vestes in litore maris appensæ de nocte bibunt: et quem rursus de die calor solis exsiccant. Is enim humor corporeus est corpus, neque tamen oculis cernitur. Ergo sunt corpora cæca, quæ sub visum nostrum non cadunt.

Fluctifrago] Solent enim ad littora frangi maris fluctus.

312 *Quin etiam, multis, &c.*] His 11. vss. exemplum IV. proponit cum ex

Annulus in digito subter tenuatur habendo:
 Stillicidii casus lapidem cavat: uncus aratri
 Ferreus obculite decrescit vomer in arvis: 315
 Strataque jam volgi pedibus detrita viarum
 Saxea conspicimus: tum, portas propter, ahena
 Signa manus dextras obtendunt adtenuari
 Sæpe salutantum tactu, præterque meantum.
 Hæc igitur minui, quom sint detrita, videmus; 320

gutta aquæ decidens stillicidio cavat saxum: vomer aduncus aratri, etiamsi sit ferreus, sensim tumen minuitur in agris scindendis: atque etiam videmus pavimenta viarum lapidea attrita vestigiis populi: denique simulacra ænea collocata ad januas monstrant dexteram manus extenuari contactu salutantium et prætereuntium crebro. Ergo videmus hæc extenuari, quoniam sunt attrita: verum natura invida

Faber. Voss. marg. Pro Quin Bodl. Eum.—313 Anulus Ferr. V. ed. Th. Ra. subter tenuatur Hav.—314 Stillicidii V. ed. Vind. Stillicidii Ferr. Stillicidii Th. Ra. Stillicidi Bip. Hav. Stillicidi et casus Heins. 2.—315 occulte vulg. occulte V. ed. in arvo Servius.—316 vulgi Th. Ra. Ald.—317 ahena Th. Ra. harena V. ed. æna Ferr.—318 manus extras Gif. marg. Fab. Gryph. marg. et quidam Codd. Pii. ostendant Bodl.—319 Versum hunc non agnoscit Bodl. Cr. pro meantum Cant. leg. meantur.—320 Hec V. ed. minium V. marg. 1.

NOTÆ

annulo, qui digito gestatus diu extenuatur: tum etiam et ex vomere, qui terram scindendo teritur: et ex pavimento, quod pedibus populi minuitur: et ex lapide, quem cavat aquæ gutta: et ex signis æneis ad portas erectis, quæ tactu salutantium ac prætereuntium dextras attenuari ostendunt. Quæ tamen omnia nullatenus videmus extenuari, neque qua ratione de suis corporibus aliquid in tempore amittant: sed quæ omnia vera sunt corpora. Ergo sunt in rerum Natura corpora cæca. Sic Ovid. præclare IV. de Pont. 10. 'Gutta cavat lapidem, consumitur annulus usu, et teritur pressa vomer aduncus humo,' &c.

313 *Habendo*] Supp. in: hoc est gestando, usus.

314 *Stillicidii*] Festus, Stillicidium quasi stillicidium, cum stillæ concretæ frigore cadunt. Stiria enim principale est: stilla vero diminutivum.

Gall. gouttiere. Eandem sententiam tractat IV. 1280.

316 *Strata . . . viarum*] Hellenismus; hoc est, stratæ viæ. Sic vs. 87. 'prima virorum.' vs. 354. 'clausa domorum.' IV. 613. 'clausa viarum,' &c.

317 *Portas propter*] Anastrophe; hoc est, propter, seu prope portas, supp. urbium. Scilicet simulacra ænea ponebantur olim ad portas urbium, quæ salutarent, et qui ex urbe peregre proficiscerentur, et qui in urbem peregre adventarent. Horum autem dextras osculabantur. Male ergo alii interpretati sunt hæc de matutinis salutationibus, quæ a clientibus fieri solebant, et de quibus Mart. sæpissime; Manil. v. Virg. Georg. II. 461.

319 *Præterque meantum*] Prætermeantumque, id est, prætereuntium.

Sed, quæ corpora decedant in tempore quoque,
Invida præcluserit speciem natura videndi.

Postremo, quæquomque dies natura rebus
Paullatim tribuit, moderatim crescere cogens,
Nulla potest oculorum acies contenta tueri;
Nec porro quæquomque ævo macieque senescunt:
Nec, mare quæ inpendent, vesco sale saxa peresa
Quid quoque amittant in tempore, cernere possis.
Corporibus cæcis igitur natura gerit res.

Nec tamen undique corporea stipata tenentur

325

330

nobis ademit facultatem cernendi ea corpuscula, quæ quolibet tempore secedunt et detrahuntur rebus. Denique nulla vis oculorum, quantumvis acriter contendat, valet intueri ea corpuscula, quæ tempus et Natura addit sensim rebus, faciens illas augeri pedetentim: neque etiam potes videre ea omnia, quæ ætate et macritudine pereunt; nec eas rupes, quæ corrosæ sale edaci incumbunt mari, quidve perdant quolibet tempore. Ergo Natura habet res, quæ constant corporibus, quæ sub oculos non cadunt. Neque tamen res omnes ex omni parte sunt clausæ et compactæ

Memmi V. marg. 2. mimmi Ferr. nimium O. Mus. B. 1.—321 corporea Th. Ra. tempore quoque Ferr. decidant V. marg. 1.—322 Invidia V. ed. præcluserit Gottorp. fr. prædusit V. ed. præcludit Gif. marg.—326 quæcomque Mus. B. 2. macieque Ferr.—327 impendunt Ferr. Vind. Bodl. Mus. B. 2. 3. vesco deest in Gottorp. fr. et Voss. vet. et ejus vice Mus. B. 2. dat nostro, et Mus. B. 3. vasto. Ferr. leg. vesco.—328 Quid quæque Gif. marg. V. marg. 1. Gryph. P. Ald. quæque V. ed. Th. Ra. quoque Ferr. cernere deest Bodl. posset Gif. marg. P. V. ed. Th. Ra. Ald.—329 cæcis Gottorp. fr. Vind. Voss. vet. cecis Th. Ra. cæcis igitur bis repetitur in Voss. vet. In Mus. B. 2. deest gerit.—330 corpora

NOTÆ

322 *Invida... natura*] Quippe quæ invidit, hoc est, concedere noluit facultatem videndi corpuscula isthæc decidentia de rebus quovis tempore.

323 *Postremo, quæquomque, &c.*] His 7. vss. exemplum v. et ultimum affert de augmento et decremento rerum. Neque enim incrementa aut decrementa, quæ in rebus fiunt, dum aut moderatim crescunt, aut paulatim senescunt, oculis cernere possumus. Vera tamen sunt corpora.

327 *Mare*] In mari.

Vesco sale] Edaci. A. Gell. xvi. 'Vescum, quod ex particula ve et esca copulatum est, utriusque significationis vim capit. Aliter enim Lu-

cretius vescum salem dixit ex edendi intentione; aliter Lucilius vescum appellat cum edendi fastidio.'

330 *Nec tamen undique, &c.*] Hactenus igitur probavit in rebus inesse corpora prima materiæ, ex quibus res fiant tanquam ex primordiis, et in quæ res revertantur: sed quæ cæca sint, nec sub oculos cadant. Jam vero rem aliam aggreditur, atque, non solum in rebus corpora prima inesse, sed et inane, ex quo et ex illis primis corporibus res cunctæ coalescant. His itaque 6. vss. prioribus id ipsum proponit.

Stipata] Quasi stupa clausa: coarctata. Sic vs. 346.

Omnia natura; namque est in rebus inane:
Quod tibi cognosse in multis erit utile rebus;
Nec sinet errantem dubitare, et quærere semper
De summa rerum, et nostris diffidere dictis.
[Quapropter locus est intactus inane, vacansque.]
Quod, si non esset, nulla ratione moveri

335

materia solida; etenim vacuum inest in rebus. Quod quidem scire, juvabit multum ad plurimas res: neque permittet te incertum dubitare, ac perpetuo inquirere de universa rerum natura; et diffidere nostris verbis. Itaque inest in rebus spatium expers tactus, inane, et vacuum. Quod quidem si non inesset in rebus, res nullo

Th. Ra.—331 nanque Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—332 cognosce Mus. B. 2. Ferr. pro cognosce Bodl. leg. commune.—333 Nec sine V. ed. Th. Ra.—334 In summa Bodl.—335 intactus V. ed. Th. Ra. intantus Bodl.—337 nanque Ferr. V. ed.

NOTÆ

334 *De summa rerum*] De universa rerum natura. vs. 75. ii. 303. 530.

335 *Locus est intactus, &c.*] Lucretio hæc vocabula sunt synonyma: Inane, vacuum, vacans, intactilis locus, incorporeum. Epicuro autem, teste Laërt. x. inane dicitur, natura intactilis, et regio. Dicitur 'intactilis natura,' inquit Empiricus adv. Phys. ii. 'propter privationem incursus in tactum:' vel, ut Arnobii verbis utar contr. Gent. vii. 'quod omni tactu sit incontigua;' h. e. quod tactui non obviet. Scilicet Epicuro et Lucretio id solum dicitur inane, quod ex natura sua est incorporeum: h. e. quod nihil valeat neque agere, neque pati; sed præbere solummodo liberum per ipsum corporibus motum. Hinc Lucretius hanc corporis ab inani differentiam posuit infra vs. 455. 'Tactus corporibus cunctis, intactus inani.' Quod autem eadem intactilis illa natura sit corpore destituta, ideo Epicuro et Lucretio, inquit Empiricus, dicitur inane: quod occupata sit a corpore, appellatur locus: quod vero corpora moveantur in illa, vocatur regio. Sic ab Aristot. iii. Phys. 7. definitur inane, seu vacuum, locus, in quo nihil est; h. e. ut ipse explicat,

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

H

in quo nullum est corpus: item, cui et plenum esse et inane competit. Plenum, cum corpore occupatur: inane, cum corpore vacat. Eodem fere sensu, quo vulgo vas plenum dicitur, quod aliquo liquore impletur: inane vero seu vacuum, quod vacat; nisi quod in vacuo vase, aër, qui corpus est, locum liquoris subeat; quo fit, ut vas prorsus inane non sit: sed quod inane fieret, si neque aër neque aliud corpus subiret. Hæc autem erant notatu dignissima. Jam Lucretii argumenta expendamus, quibus inane dari contendit in Summa rerum.

336 *Quod, si non esset, &c.*] His 11. vss. continetur i. argumentum; quod sic Empiricus 2. adv. Phys. proponit. 'Si motus est, inane est: atqui motus est: ergo inane est.' Quod autem motus sit, res est manifesta: quod vero motus nequeat esse, quin sit inane, Lucretius probat ex natura primorum corporum, quæ solida est ac plena. Quod enim solidum est totum, ac plenum totum, admittere in se mobile non potest. Quam rem ut melius percipias, cogita Mundum, si in eo inane non sit, molem esse ita stipatam corporibus, ut ne vel mini-

Res possent; namque, obfictum quod corporis exstat,
 Obfictum atque obstare, id in omni tempore adesset
 Omnibus: haud igitur quidquam procedere possent,
 Principium quoniam cedendi nulla daret res. 340
 At nunc per maria, ac terras, sublimaque cœli,
 Multa modis multis varia ratione moveri
 Cernimus ante oculos: quæ, si non esset inane,
 Non tam sollicito motu privata carerent,
 Quam genita omnino nulla ratione fuissent: 345
 Undique materies quoniam stipata quiesset.

modo possent habere motum; etenim illud munus, quod est corporis, nimirum obesse et impedire motum, occurreret in omni tempore cunctis rebus. Ergo nihil posset moveri, cum nulla res concederet initium recedendi. Jam vero et in mari, et in terris, et in alto cœlo, videmus ob oculos nostros res multas moveri diverso modo, ac variis de rationibus; quæ tamen res, nisi vacuum inesset, non tam privarentur motione irrequieta, qua carerent, quam nullo modo unquam generatæ essent, cum materia, si ex omni parte fuisset clausa, conquievisset a generatione.

Th. Ra. neque Mus. B. 2. corporum Gif. Par. Gryph. estat Gottorp. fr. Gassend. est, ut Voss. vet. et L. B. Voss. marg. 1. 2. Hav.—338 Efficere Mus. B. 1. in marg.—339 quicquam Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. posset vulg.—341 ad terras Ferr.—344 privata vel pronata jacerent Turneb. 1. 15.—346

NOTÆ

mum corpusculum de novo valeat recipere. Scilicet, si nihil habet inane ac vacuum, nihil restat complendum. Igitur aut novum corpus admittere non potest: aut, si admittit, duo, imo plura et infinita corpora in eodem loco simul esse non repugnabit; quod tamen per vires Naturæ fieri non potest. Namque ut corpus alterius locum occupet; illud alterum prius recedat necesse est: quo vero recederet, 'Principium quoniam cedendi nulla daret res?' An aliud prius expellet? Eadem redit difficultas, atque in infinitum ducitur. Sic Arist. Phys. iv. 6. pari argumento utitur, ut prophet inane inesse.

337 *Namque obfictum, &c.*] Id est, hæc est ratio corporis ut reluctetur, et motum aliorum impediatur; neque enim penetrari potest, quia solidum et plenum est.

Corporis] Alii *corporum*, ita ut litera *m* non elidatur.

340 *Principium*] Primum initium. Sic vs. 384. 'Unde initium primum capiat res quæque movendi.'

341 *Sublimaque cœli*] Hellenismus: sublime cœlum. Sic vs. 316. 'strata viarum.' vs. 669. 'vera viai.' II. 1098. 'Serena cœli.' VI. 808. 'abditæ auri,' &c. Dicitur autem sublimus, a, um: et sublimis. Sicut inermus, et inermis: imbecillus, et imbecillis, &c.

344 *Non tam sollicito, &c.*] His 3. vss. confirmat non solum fieri non posse motum localem in mundo, nisi detur inane: sed ne quidem motum ad generationem, ut aiunt; neque enim res de novo creari posset, nisi locus daretur quem nata et creata occuparet. Quomodo autem daretur locus corpore vacuus, nisi esset inane?

Præterea, quamvis solidæ res esse putentur,
 Hinc tamen esse licet raro cum corpore cernas.
 In saxis, ac speluncis, permanat aquarum
 Liquidus humor, et uberibus flent omnia guttis: 350
 Dissupat in corpus sese cibus omne animantum:
 Crescunt arbusta, et fetus in tempore fundunt:
 Quod cibus in totas, usque ab radicibus imis,
 Per truncos ac per ramos diffunditur omneis:
 Inter sæpta meant voces, et clusa domorum 355
 Transvolitant: rigidum permanat frigus ad ossa.
 Quod, nisi inania sint, qua possent corpora quæque
 Transire, haud ulla fieri ratione videres.

Deinde, etsi res videantur plenæ ac totæ corporeæ, nihilominus necesse est ut videas illas constare corpore mixto inani: v. g. fluidus liquor aquarum penitus intrat in rupes, et in cavernas saxeas, et hæc omnia fundunt plurimas guttas aquæ: alimentum totum diffundit sese in corpus animalium; arbores augentur, et emittunt fructus in tempore, scilicet ex eo, quod alimentum distribuitur per truncos et per singulos ramos ab infimis radicibus intus usque illas totas: voces intrant loca clausa, et transvolant domos occlusas: frigus acre penetrat usque ad ossa. Quod tamen nullo modo videres evenire, nisi loca vacua essent in rebus, per quæ singula corpora possent pervadere et permeare.

quiescent Mus. B. 2. fuisset Gassend.—348 Nunc Ferr. esse liceret Voss. vet. et L. B. eliceret Gottorp. fr. esse liquet Gryph. Nard. forte elicer Voss. marg. cernas Bodl. cum corpore; cernas Hav. in Not. ex Bas.—349 En saxis Heins. 2.—350 fluent V. ed. Th. Ra. fluunt Creech. Bodl. flent Voss. vet. et L. B. finiunt Bodl. Cr.—351 Dissipat Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Dissipat Mus. B. 2. se se Ferr. V. ed. Th. Ra.—353 ab totos Gryph. Nard. tota usque vel ab. Gif. in totos Mar. a radicibus P. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald.—354 truncos Mus. B. 2. et per Bodl.—355 meat Mus. B. 2.—356 Transvolant Mus. B. 2.—357 sint deest Ferr. V. ed. Th. Ra. qua

NOTÆ

347 *Præterea, quamvis solidæ, &c.*] His 12. vss. proponitur II. argumentum, quo contendit dari inane in rerum natura. Deducitur autem ab exemplis rerum, in quibus inane reperitur necesse est; I. a saxis, quæ guttas aquarum fundunt ac distillant in cavernis: II. a viventibus, in quibus introgreditur alimentum: III. a parietibus, quos voces penetrant ac transvolant: IV. ab ossibus, ad quæ frigus permanat. Quæ omnia fieri sine inani non possunt.

348 *Hinc*] Ex rebus, quæ jam in exemplum afferuntur.

Raro corpore] Non solido, et omnino pleno, sed in quo sit intermixtum inane.

351 *Dissupat*] Antiquæ pro *dissipat*, hoc est, distribuit. Sic vs. 652.

353 *In totas, usque*] Supp. arbores. Licet enim supra non arbores, sed arbusta posuerit: tamen sic sæpe variat genera, ut jam sæpe monui. Sic IV. 116. subdit 'harum rerum,' cum antea dixerit 'animalia.'

355 *Sæpta*] Septum locus est omnis clausus ac vallatus.

Clusa domorum] Clausas domos: hellenismus, vss. 316, 341. &c.

Denique, quur alias aliis præstare videmus
 Pondere res rebus, nihilo majore figura? 360
 Nam, si tantundem est in lanæ glomere, quantum
 Corporis in plumbo est, tantundem pendere par est:
 Corporis obficio est quoniam premere omnia deorsum:
 Contra autem natura manet sine pondere inanis.
 Ergo, quod magnum est æque, leviusque videtur, 365
 Nimirum plus esse sibi declarat inanis;
 Ut contra gravius plus in se corporis esse
 Dedicat, et multo vacuum minus intus habere.

Postremo quare cernimus res alias habere majus pondus, quam alias, etiamsi non constant majori forma? Etenim si tantum corporis v. g. continetur in flocco lanæ, quantum est in plumbo, æquum est ut tantundem ponderis habeat; cum munus naturale corporis hoc sit, ut deprimat infra; ex adverso vero natura vacui est absque gravitate. Igitur quicquid aequaliter est extensum, et tamen apparet minus grave, illud scilicet indicat plus vacui inesse sibi. Contra vero quicquid est ponderosius, illud manifestat plus corporis contineri in se, et longe minus inanis continere

deest V. ed. Th. Ra. quæ possent Delph.—358 Aut nulla Mus. B. 2. qua irent rationes Voss. marg. videres vel valerent Voss. marg. 2. 3.—359 violemus pro videmus V. ed. Th. Ra.—361 tantundemst V. ed. Th. Ra. tantundest Ald. tantundem'st Bip. lane Ferr. in lanæ est glomere Mus. B. 2.—362 Corporum Mus. B. 2. V. ed. Ferr. Th. Ra. pondere Gottorp. fr. V. ed. Bodl. Ferr. Ald. Mus. B. 2. pars Mus. B. 2.—363 Corporum Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. est deest Delph. præmere V. ed. Th. Ra. 364. inani Mus. B. 2. h. vs. postponitur vs. 365. Nard.—367 Aut contra Gottorp. fr. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. At vulg. corporum Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. Mus. B. 1. inesse V. ed. Th. Ra. Ald. P. Gryph. marg. Gif. Nard. Bodl. Mus. B. 1. gravis Mus. B. 2.—368 Indicat Gryph. V. marg. 1. Deliquat Delph. Lamb. Edd. Hav. in Not. vacui Hav. Delph. vacuum Voss. vet. nimis intus

NOTÆ

359 Denique, quur alias, &c.] His 12. vss. continetur III. argumentum quo concluditur in rebus esse inane. Deducitur autem ex rerum pondere. Neque enim explicari potest, cur e duobus corporibus ejusdem figuræ ac magnitudinis alterum plus ponderis habeat, alterum minus, nisi quod in illo plus insit corporis, minus vero vacui: in hoc vero minus corporis, plus autem vacui. Quod quidem in lana et plumbo contingit. Igitur est inane in rebus.

360 Nihilo] Non; etiamsi non. Plaut.

361 Glomere] Prima est longa, etiamsi in verbo glomerare corripitur,

III. 542. et Virg. Geor. II. 311.

362 Corporis] Aliis Corporum. Idem. Sic vs. 337.

363 Premere . . . deorsum] Propter gravitatem ac pondus. Sic recte Empiricus adv. Phys. ait, 'intelligi corpus ex congerie figuræ, magnitudinis, resistantiæ, et gravitatis.'

368 Dedicat [Deliquat] Antiquum verbum; id est, declarat, aperit. Sic vs. 423. 'Corpus enim per se communis deliquat esse Sensus, &c.' Sic III. 209. Quanquam Pareus legendum esse ait dedicat, id est, affirmat. Alii indicat.

Est igitur nimirum id, quod ratione sagaci
 Quærimus, admixtum rebus; quod inane vocamus. 370
 Illud, in hiis rebus ne te deducere vero
 Possit, quod quædam fingunt, præcurrere cogor.
 Cedere squamigeris latices nitentibus aiunt,
 Et liquidas aperire vias, quia post loca pisces
 Linquant, quo possint cedentes confluere undæ: 375
 Sic alias quoque res inter se posse moveri,
 Et mutare locum, quamvis sint omnia plena.
 Scilicet id falsa totum ratione receptum est.
 Nam, quo squamigeri poterunt procedere tandem,
 Ni spatium dederint latices? Concedere porro 380

in seipso. Scilicet ergo illud, quod appellamus inane, et quod mente solerti inquirimus, interceptum est rebus ipsis: at vero necesse est mihi, ut prævertam illud quod nonnulli comminiscuntur, ne valeat dimovere te a veritate. Nimirum dicunt aquas cedere piscibus squammigeris, et facere illis iter fluidum; cum pisces relinquunt loca pone se, in quæ aquæ cedentes queant concurrere. Similiter volunt etiam alias res posse motum habere inter se, et migrare e loco in locum, etiamsi cuncta sint solida et referta. Nimirum hoc omne admissum est ex falso argumento. Etenim quem in locum pisces poterunt tandem secedere, si aquæ non præbuerint

Creech.—369 Deest id Nard.—370 Pro inane Bodl. leg. mare.—371 nec Bodl. vere Bodl. V. ed. Ferr. Th. Ra. a vero V. marg. 1.—372 figunt Gottorp. fr. fu-giunt Ferr. percurrere Cant. Heins. 2. procurrere Voss. vet.—373 natentibus V. ed. intentibus V. marg. 1. conatibus V. marg. 2. natantibus Th. Ra.—375 Liquant Gottorp. fr. cedentes Ferr. qua possint V. marg. 1.—376 r. iter s. Gottorp. fr.—377 sunt Ferr. Heins. 1. Mus. B. 3.—379 Squammigeri Ferr.—381 Quæ

NOTÆ

370 Admixtum] Sic loquitur vss. 383. 656. Et v. 366.

371 Illud, in hiis rebus, &c.] His 14. vss. occupatio est, cui respondet Lucretius. Sic enim Aristot. Phys. IV. 7. Cic. Acad. IV. et Seneca Nat. Q. II. 7. objiciunt, non opus esse vacui ad hoc, ut corpora moveantur. Namque corpus advenienti corpori officiose cedit. Sic v. g. aqua cedit piscibus procedentibus, atque illorum locum priorem subit. Respondet autem Lucretius pisces in aqua sibi viam aperire, locumque post se linquere non posse; quia non possunt procedere pisces, nisi aquæ cedant locum: cedere autem locum aquæ non possunt, nisi alius pateat locus vacuus,

quo se recipiant. Revera tamen in aqua moventur pisces, quia in rebus intermixtum est inane, quod principium movendi rebus præbeat. Secus enim nulla res moveri posset.

Deducere vero] Dimovere a vera ratione, a veritate rei.

372 Præcurrere] Præoccupare, prævertere.

373 Squamigeris] Piscibus. Sic vs. 379.

Latices] Aquæ. Fest. 'Latex a lapsu profluens aqua dicitur.' Sic vs. 380.

Nitentibus] Procedere conantibus. 377 Plena] Solida, non intermixta inani.

379 Nam, quo squamigeri, &c.] Sic

Quo poterunt undæ, quom pisces ire nequibunt?
 Aut igitur motu privandum est corpora quæque,
 Aut esse admixtum dicendum est rebus inane;
 Unde initum primum capiat res quæque movendi.
 Postremo, duo de concurso corpora lata 385
 Si cita dissiliant, nempe aër omne, necesse est,

locum? Quem vero in locum aquæ poterunt secedere, quoniam pisces procedere non poterunt? Ergo vel oportet ut cuncta corpora careant motione; vel dicendum est inesse rebus vacuum intermixtum, ex quo scilicet cunctæ res habeant principium motionis. Denique, si duo corpora lata et plana subito dimoveantur de sua con-

poterant Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Qui poterunt Gif. marg. Ald. quo pisces Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Heins. 1. P. Bodl.—382 corpore Bodl.—383 admixtum Ferr. admixtum Ald. Bip. in rebus Delph.—384 initium Ferr. V. ed. Th. Ra. Bip. et edd. omn. in not. tamen P. leg. initum, et V. marg. 1. initu.—385 Principio Mus. B. 2. concurso sic P. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Gif. Heins. Voss. marg. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. et probat Bentleius: reliqui concursu. Postremo de concurso duo Bodl. Pro corpora lata Heins. 1. leg. tempora lata V. marg. 1. corpora late.—386 Sic ita Bodl. Mus. B. 2. Voss. vet. et L. B. V. ed. Th. Ra. Si cito Delph. Gassendus. omnia Mus. B. 2.—

NOTE

argumentatus est sup. vs. 336. not. ubi dari processum in infinitum recte arguit.

382 *Privandum est*] Hellenismus. Id est, privare oportet. vs. 112.

384 *Unde initum, &c.*] Initum, vel initium, vs. 13. Hoc autem versu tandem docet ex inani rebus intermixto recte duci principium motus. Quod quidem hoc exemplo potest non inepte explicari. In acervo tritici certa quædam spatiola, ut ita dicam, intercipiuntur, quæ locum movendi præbent granis tritici. Sic in aqua v. g. quædam sunt inania, quæ compressa locum procedendi præbeant piscibus. Simile contingere necesse est ceteris rebus corporeis.

385 *Postremo, duo de concurso, &c.*] His 7. vs. exemplo confirmat esse vacuum. Sint igitur duo corpora plana et lata, quæ concurrant ac sibi obviant; motuque citissimo dissiliant atque a se invicem revellantur, sane medium illud spatium inter ea inter-

septum, ubi primum dissiluerunt, necesse est ut vacuum sit ac inane; neque enim repleti potuit nisi ab aëre; non potuit autem repleti uno et eodem temporis spatio cum partes exteriores prius repleti debuerint; deinde proximæ, tum sequentes, et tandem mediæ. Igitur saltem medium illud spatium vacuum fuit aliquo momento, donec, extremis undique repletis, ipsum tandem repletum fuerit ab ipso aëre. Contra hanc rationem varia vulgo afferuntur experimenta, quibus naturam ab inani abhorreere probetur; puta illa de clepsydris, phialis, cyathis, doliis, lucernis, siphonibus, fistulis, bombardis, cucurbitulis, follibus, &c. Verum hæc omnia quamvis probant naturam abhorreere ab inani magno: non tamen evincunt illam abhorreere ab inanibus spatiolis, quæ visum fugiunt, et sine quibus res esse nequeunt. *De concurso*] De commissura, de conjunctione.

Inter corpora quod fiat, possidat inane.
 Is porro quamvis, circum celerantibus auris,
 Confluat, haud poterit tamen uno tempore totum
 Conpleri spatium: nam primum quemque necesse est 390
 Obcupet ille locum, deinde omnia possideantur.
 Quod, si forte aliquis, quom corpora dissilueret,
 Tum putat id fieri, quia se condenseat aër,
 Errat: nam vacuum tum fit, quod non fuit ante;
 Et repletur item, vacuum quod constitit ante; 395
 Nec tali ratione potest denserier aër:

Junctione, sane oportet ut aër occupet totum vacuum, quod fit inter illa duo corpora. Ille autem aër etiamsi concurrat flatibus circum celeriter impellentibus, non poterit tamen replere omnem illum locum in uno et eodem tempore. Namque oportet ut ille aër compleat primum quodque spatium; postea oportet ut cetera spatia occupentur. At vero, si quis fortasse credit tunc temporis id fieri, quia aër denset seipsum, simul ac illa corpora a se invicem separata fuerunt, is fallitur; etenim in eo tempore fit vacans locus qui non erat antea: et similiter inane, quod fuit antea, completur. Neque aër potest eo modo condensari: neque, ut puto, ipse

387 fiat sic P. Bodl. Mus. B. 1. 3. Cant. Ald. Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Cout. fiat Gottorp. fr. V. ed. Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Gif. marg. fuit V. marg. fuvat Bip. flabit quidam codd. Pii. possideat Mus. B. 1. 2. iuane V. ed. Th. Ra.—388 celebrantibus Mus. B. 3. celciantibus Bodl. densantibus P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg.—389 aut poterit Mus. B. 2. ut sæpissime alias.—390 Complere Gif. Par. Delph. Bip. Compleri vulg. nam primum Voss. marg. quisque Ferr. V. ed. Th. Ra. Gottorp. fr. Voss. marg. 1. 2. 3. Bodl. Voss. vet. et L. B.—391 possideantur sic P. Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. possidantur Hav.—392 dissolvere Mus. B. 2. V. marg. 1.—393 qua se Bodl. condensat Mus. B. 2. æter pro aër V. marg. 1.—394 quo non f. Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 3. Cant. fit pro fuit

NOTE

387 *Fiat*] Fit, efficitur. Alii *fuvat*, quasi fuerat.

Possidat] Antiquè dictum est 'posido, is,' pro 'posideo.'

388 *Celerantibus auris*] Flatibus ipsis quantumvis celeriter urgentibus, et intrudentibus aërem.

390 *Primum quemque*] Exteriorem spatii partem; extrema loca.

391 *Omnia*] Sup. 'loca:' id est, totum illud medium spatium.

392 *Quod, si forte aliquis, &c.*] His 8. vs. objectionem præoccupat. Si quis enim, inquit, putat tunc aërem condensari, cum illa duo corpora dissiliant, ac separantur, is sane falli-

tur. 1. Cum illa duo corpora separantur, fit vacuum, quod non erat ante; et contra, quod erat inane, fit plenum. Igitur non potest aër condensari per illam separationem. II. Etiamsi posset aër condensari, ac partes suas in unum contrahere; tamen id non potest sine vacuo, in quod scilicet partes suas comprimat. Si enim non esset vacuum in aëre, aër totum esset corpus, plenum ac solidum. Ergo aliud corpus in se admittere non posset.

393 *Condenseat*] Dicitur 'condenseo, es:' et 'condenso, as.'

Nec, si jam posset, sine inani posset, opinor,
Ipse in se trahere, et parteis conducere in unum.
Quapropter, quamvis caussando multa moreris,
Esse in rebus inane tamen fateare necesse est. 400
Multaque præterea tibi possunt commemorando
Argumenta fidem dictis conradere nostris:
Verum animo satis hæc vestigia parva sagaci
Sunt, per quæ possis cognoscere cætera tute.
Namque, canes ut montivagæ persæpe ferai 405
Naribus inveniunt, injectis frunde, quietes,
Quom semel institerunt vestigia certa viai;
Sic alid ex alio per te tute ipse videre

posset ac in seipsum contrahere, et partes suas simul colligere absque vacuo, si modo posset id facere. Itaque etiamsi rem in longum ducas afferendo multas rationes in contrarium; tamen oportet ut confitearis esse in rebus vacuum. Et præter hæc omnia possum conciliare fidem nostris verbis proferendo tibi plures adhuc rationes: sed hæc minima indicia sufficiunt menti perspicaci, per quæ tu ipse queas nosse cetera. Namque sicut canes sæpe reperiunt odoratu cubilia feræ vagantis per montes abdita sub frondibus, ubi semel ingressi sunt certa vestigia viæ: ita tu ipse poteris

Mus. B. 2.—395 constit Ferr.—396 rotione Ferr. densarier Ferr. Th. Ra. Ald. P. Bodl. Mus. B. 1. 2. Gryph. Delph. condensier Gottorp. fr. Mus. B. 3. condensarier V. ed. condensier Voss. vet. et L. B.—397 nam posset V. ed. Th. Ra. Vind. nam possent Mus. B. 2.—398 Se ipse Bip. Hav. Delph. Sese Mus. B. 2. in aurum V. ed.—400 Esse rebus P.—401 possunt sic Mus. B. 1. Heins. alii possum. possum commemorando et superscript. di Voss. L. B. commemorandi Mus. B. 2. 3. commemoranda Heins. 2.—402 Argumenta quidem P. Mus. B. 2. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. contradere P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Gryph. Nard. Cout. V. marg. 1. contrudere Vind.—403 prima sagaci Bodl. Cr.—404 cognoscera superscript. cognoscere Voss. vet. quidam legunt tupte pro tuopte P. tu te Nard. deest cætera Cant. cetera Bip.—405 Namque Ald. caves V. ed. Th. Ra. noctivagæ Bodl. Mus. B. 2. montivagi Vind. ferari pro ferai Bodl. ferare Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. corr.—406 intectas vulg. in tectis V. ed. intectis Bodl. fronde Ferr. V.

NOTÆ

398 Ipse in se trahere, &c.] Sic III. 535. I. e. contrahere, comprimere, colligere, densari.

399 Caussando multa, &c.] Multas causas afferendo: prætexendo causas. Sic Virg. Ecl. ix. 56.

401 Multaque præterea, &c.] His 10. vss. concludit poëta satis hactenus de inani disputatum esse; quanquam possit adhuc bene multa argumenta commemorare, quibus inane rebus asserat: sed iis supersedet; quippe

quia ex jam dictis cætera facile possunt percipi; remque explicat præclara comparatione ducta a canibus venaticis, qui, cum semel feræ vestigiis institerunt, eam medias etiam inter sylvas ac frondes latitantem inveniunt.

402 Conradere] Corradere. Sic VI. 303. 443. h. e. 'conciliare,' 'comparare.' Alii contradere, quasi 'efficere,' 'præstare.'

Talibus in rebus poteris, cæcasque latebras
Insinuare omneis, et verum protrahere inde. 410
Quod, si pigraris, paullumve recesseris abs re,
Hoc tibi de plano possum promittere, Memmi;
Usque adeo largos haustus de fontibus amnis
Lingua meo suavis diti de pectore fundet,
Ut verear, ne tarda prius per membra senectus 415
Serpat, et in nobis vitæ claustra resolvat,
Quam tibi de qua vis una re versibus omnis
Argumentorum sit copia missa per aureis.

ex te ipso in talibus rebus cognoscere rem unam ex alia et penetrare cunctas latebras, et ex his deducere veritatem. At vero si piger non fueris, nec aliquatenus removeris te ab rei veritate, possum polliceri tibi, o Memmi, hanc rem manifesto et liquido; quippe dulcis lingua mea profundet tibi de pectore meo facundo tam copiosos latices haustos e fontibus magnis, ut metuas ne pigra senecta obrepit per artus nostros, et rumpat in nobis arcta vincula vitæ, antequam omnis copiosa summa rationum de qualibet re pervenerit tibi ad aures meis carminibus. Verum jam nunc resumam

ed. Th. Ra.—407 Cum Ferr. Ald. Bip. Qum Th. Ra. V. ed. institerint Gryph. Delph. Nard. V. marg. 1. Bodl. prima viai Bodl. Cr. Barth.—408 Sic aliud per ex alio per te tute Bodl. alit Gottorp. fr. Voss. vet. aliud Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. Mus. B. 2. 3. quorum postremus omittit te.—409 poteris Bodl.—411 Quod nisi Gif. Par. Delph. Cout. P. Th. Ra. Ald. pugnaris Ferr. parum pro paullum Mus. B. 1. ut pro ve Vind. recesseris Gottorp. fr. P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. O. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. ceteri abscesseris, nisi quod Mus. B. recesserit, reabscesseris Voss. vet. ab re vulg. te O. Mus. B. 2. 3.—412 Hic V. ed. Th. Ra. Bodl. deptano V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Cant. deuptano Mus. B. 1. deupto Mus. B. 2. quorum cod. ult. interpolat quoque post hoc. permittere Gottorp. fr.—413 hastus Ferr. haustis Bodl. haustos Lamb. e fontibus Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gottorp. fr. P. Vind. Mus. B. 1. 2. 3. Hav. fontibus magnis Gottorp. fr. Voss. vet. Delph.—414 meos aiavis Voss. vet. dicti de pectore Mus. B. 2.—416 resolvit Bodl.—

NOTÆ

408 Alid [Aliud] Dissyllabum, vs. 264.

409 Cæcas] Obscuras, retrusas, abditas.

411 Quod, si pigraris, &c.] His 9. vss. Lucretius, etsi ratus viam satis amplam novis rationibus aperuisse, Memmio pollicetur, si tamen singulas præ segnitie prosequi recuset, de plano, hoc est liquido, multa sine opera, aut cura, se de rebus cunctis disputaturum; idque adeo facile præstiturum propter rerum copiam,

quas ex viris doctissimis hausit, ut vereatur ne prius ipse conficiatur senio ac moriatur, quam, quæ de plano promittit, ea cuncta audierit aut intellexerit Memmius.

Pigraris] Pigraveris; i. e. tardior fueris, aut segnior. Accius, 'melius pigrasse quam properasse est nefas.'

412 De plano] Liquido, clare, aperte, non multo labore.

413 Fontibus [Fontibu'] Litera s elisa, ut syllaba corripiatur, pro fontibus. Sic vs. 454. ignibu' pro ignibus.

Sed nunc, ut repetam coeptum pertexere dictis.

Omnis, ut est, igitur, per se, natura duabus 420
Constitit in rebus: nam corpora sunt, et inane;
Hæc in quo sita sunt, et qua divorsa moventur.
Corpus enim per se communis dedicat esse
Sensus: quoi nisi prima fides fundata valebit,
Haud erit, obculta de rebus quo referentes 425
Confirmare animos quidquam ratione queamus.
Tum porro locus, ac spatium, quod inane vocamus,
Si nullum foret, haudquaquam sita corpora possent

perficere verbis ea, quæ orsus sum. Itaque tota natura, sicut secundum se totam consideratur, continetur duabus rebus; quæ nempe sunt corpora et vacuum; in quo vacuo hæc corpora continentur, et per quod variis modis meant. Namque sensus communis declarat ex se ipso corpus existere; in quo sensu communi si prima fides innixa non stabit, nihil erit aliud, cujus fidei credentes possimus aliqua ratione mentis probare aliquid de rebus obscuris. Deinde etiamsi nullus esset locus nec spatium, quod appellamus vacuum, nullibi sane corpora possent esse posita, nec

418 Argumentorum sic copia Bodl.—419 jam repetam Ald. Bip. Hav. Delph. prætexere Vind. Mus. B. 1. ceptum Ferr.—420 est ut Voss. vet.—421 Constitit in: hanc lectionem præbent Gottorp. fr. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. et Mus. B. 2. etiam agnoscit in. Alii consistit. sint pro sunt Bodl.—422 Hoc V. ed. quo diversa V. marg. 1.—423 communes Ferr. V. ed. Th. Ra. P. Bodl. O. Mus. B. 2. deliquat esse Lamb. Bip. Delph. deducat V. ed. indicat V. marg. 1.—424 cui nisi Ferr. V. ed. Th. Ra. Gryph. Nard. Gottorp. fr. P. Voss. vet. et L. B. quo nisi Hav. Bip. Delph. et al.—425 se ferentes Voss. vet.—426 animos sic P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. reliqui animi. quoquam Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. quaquam Mus. B. 1. V. marg. 1.—427 Tum superscrib. Tunc in Voss. vet.—428 haud qua quam P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 3. usquam vulg. quiquam Th. Ra. quicquam Mus. B. 2. cita P. in not. scita Mus. B. 2. sita deest Ald. posset Bodl.—429

NOTÆ

419 *Pertexere*] Perficere, metaphorâ sumpta a textoribus, qui primum telam ordiuntur, orsam deinde texunt.

420 *Omnis, ut est, igitur, &c.*] His 11. vss. interruptum orationis cursum repetit; statuitque duo hæc esse solum in rerum Natura, corpus, et inane. 1. Corpus quidem asserit sensus communis; cui prima fides non est deroganda. Loquitur ex Epicuri doctrina, qui docuit sensus non falli, cum neque patiantur, aut iudicium ferant: sed res tantum, ut accipiunt, nude red-

dant ac referant: vss. 694. 700. et iv. 479. ubi de his fusius. II. Inane vero esse probat ex dictis a vs. 335. ad vs. 400.

422 *Hæc in quo*] Id est, in quo vacuo hæc corpora sint, moveantur, ac gerantur.

Divorsa] Quasi diversimode. Sic vs. 429.

424 *Quoi nisi, &c.*] Sic vs. 700. 'Quo referemus enim? Quid nobis certius ipsis Sensibus esse potest? qui vera ac falsa notemus?'

Esse, neque omnino quoquam divorsa meare:

Id, quod jam supra tibi paullo obtendimus ante. 430

Præterea, nihil est, quod possis dicere ab omni
Corpore se junctum, secretumque esse ab inani;
Quod quasi tertia sit numero natura reperta.
Nam, quodquomque erit, esse aliquid debebit id ipsum;
Augmine vel grandi, vel parvo denique, dum sit; 435
Quoi si tactus erit quam vis levis, exiguusque,
Corporis augebit numerum, summamque sequetur:
Sin intactile erit, nulla de parte quod ullam
Rem prohibere queat per se transire meantem;
Scilicet hoc' id erit vacuum, quod inane vocamus. 440

Præterea, per se quodquomque erit, aut faciet quid,
Aut aliis fungi debebit agentibus ipsum,

usquam prorsus possent moveri variis modis; quod tamen jam paulo antea demonstravimus tibi. Adde quod nihil sit aliud, quod queas dicere esse separatum et alienum ab omni corpore et vacuo, quod scilicet inveniatur veluti tertia numero natura. Etenim quidquid illud erit, si modo sit, illud ipsum debebit esse aliquid constans vel ingenti vel exiguo demum augmento: quod si habeat tactum quantumvis exilem et parvum, sane multiplicabit numerum corporum, ac sortietur naturam illorum: contra vero si non habeat tactum, eo quod ex nulla sui parte possit impedire rem ullam, quin per ipsum transmeet, ac vadat, nimirum id ipsum erit, quod appellamus inane vacans. Ceterum, id omne, quod existet per se ipsum, vel aget aliquid, vel debebit pati alia, quæ agant in ipsum; vel tale erit, ut res

quoquam Gottorp. fr. Vind. V. ed. Ferr. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. quaquam vulg. Pro neque Mus. B. habet nec.—430 Pro quod Mus. B. 2. habet aliquid. supera vulg. superat Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Cant. ostendimus vulg. ostendim V. ed.—431 poscis Gottorp. fr. possit dicier Gif. dicier vel dici possit Sus. M. Ant. Muret.—432 se junctum V. ed. Th. Ra.—433 Quo quasi Ferr. V. ed. Heins. 1. Bodl. Cr. Bodl. Mus. B. 2. 3. Quod quasi, &c. delet Fab. Quæ quasi Cr. conj. sit tertia Mus. B. 2. rerum natura Vind. V. ed. Bodl. P. Mus. B. 1. 2. 3.—434 quodcomque Mus. B. 2. esse aliud P. Gryph. esse quid Heins. 1. ad ipsum V. ed.—435 Agmine Ferr. V. ed. Gryph.—436 levus Ferr.—437 Corporis Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. Corporeum Heins. 2. Mar. P. in not. reliqui Corporum.—438 Cum intactile Bodl.—439 transere Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. sed in utroque corr.—440 hoc' id voces transpositas exhibet Mus. B. 2.—441

NOTÆ

430 *Supra* [*Supra*] Antiquæ, pro supra.

431 *Præterea, nihil est, &c.*] His 10. vss. probat 1. præter corpus et inane, non esse tertiam naturam, quæ per se existat diversa ab his. Namque vel illa esset tactilis vel intactilis: si

tactilis, sane corpus esset: sin intactilis, esset inane. Namque, ut ait vs. 455. 'Tactus corporibus cunctis, intactus inani.' Igitur nulla est tertia natura ab his duabus rebus.

437 *Corporis* [*Corporum*] Littera m non eliditur. Sic alibi passim.

Aut erit, ut possunt in eo res esse, gerique :
 At facere, et fungi, sine corpore nulla potest res ;
 Nec præbere locum porro, nisi inane vacansque. 445
 Ergo præter inane, et corpora, tertia per se
 Nulla potest rerum in numero natura relinqui ;
 Nec, quæ sub sensus cadat ullo tempore nostros,
 Nec ratione animi quam quisquam possit apisci.
 Nam, quæquomque cluent, aut hiis conjuncta duabus 450

queant esse in ipso, et moveri. Atqui nulla res absque corpore potest agere aut pati ; aut etiam dare spatium, præter vacuum et inane. Igitur, præter vacuum et corpora, nulla tertia natura potest poni in numero rerum ; nec ulla esse potest, quæ unquam veniat sub sensus nostros ; nec quam quisquam queat assequi vi mentis. Quippe quæcumque res aliæ sunt præter hæc duo, vel reperies illa esse conjuncta his dua-

haud pro aut Ferr.—442 *fingi* Bodl. *fundi* O. Mus. B. 1. *debebat* V. ed. Bodl.—443 *possunt* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Vind. V. ed. Ferr. reliqui *pos-*
sint.—444 *Aut f.* Bodl. Mus. B. 2. *Aut facere et fieri* V. marg. 1.—445 *pre-*
bere Ferr. V. ed. Th. Ra. *nec inane* V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Ald. Bip.—446 *Hic*
vs. deest V. ed. *Ergo pater* Th. Ra.—447 *reliqui* Gottorp. fr.—448 *cadet*
P.—449 *panimi adipisci* Bodl.—450 *quæconque*, ut fere semper in hac voce et
 cognatis, Mus. B. 2. *cluent* Voss. vet. *duobus* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B.

NOTÆ

441 *Præterea, per se quodquomque, &c.* His 9. vss. probat II. tertiam non posse esse naturam per se, præter corpus et inane. Quidquid enim per se erit, illud vel aget, vel patietur, ut aiunt ; vel tale erit, ut in eo motus rerum fiat. Quid enim aliud excogitari potest ? Atqui nulla res potest agere aut pati sine corpore ; igitur corpus erit. Si vero motus in eo fiat, inane erit ; in quo solo et uno res possint moveri. Hic, dum memini, unum te monitum volo, lector, quod semper atque iterum Poëta motum localem inculcet ; scilicet quia nullam aliam fieri mutationem, præter motum localem, putabat ex Epicuri doctrina, qui voluit corpora prima materiæ ac rerum alterari non posse, sed tantum mutari ordine, positura, cœtu, &c. Sed de his omnibus atomorum affectionibus sigillatim et fusius disputabitur II.

Per se] Per has voces notat Poëta

corpus et inane non esse accidentia, sed substantiam : non entis entia, ut cum vulgo philosophorum loquar ; sed entia per se. Sic vss. 420. 446. dixit, 'Naturæ per se,' qualia sunt corpus et inane : sed de his vs. 450.

442 *Fungi agentibus ipsum*] Vulgo, *pati*. Sic III. 735. 815. v. 359. &c. Epicurus igitur, testibus Laërt. et Plutarch. hoc esse discrimen corpus inter et inane docuit, quod corpus agere et pati valeat ; inane vero neque pati, neque agere ; sed præbere tantum liberum per se ipsum corporibus motum, ut jam monui vs. 330. et seqq. not.

443 *Gerique*] Agitari, Parens ; hoc est, moveri, administrari, agi. Lamb. *genique*, hoc est, generari. Verum non de generatione, sed de motu rerum per inane loquitur Poëta.

449 *Ratione animi*] Vi mentis, cogitatione, intelligentia. vs. 426.

Apisci] Assequi, comprehendere.

Rebus ea invenies, aut horum eventa videbis.
 Conjunctum est id, quod numquam sine pernicali
 Discidio potis est sejungi, seque gregari :
 Pondus utei saxi est, calor ignis, liquor aquai,
 Tactus corporibus cunctis, intactus inani. 455
 Servitium contra, paupertas, divitiæque,

bus rebus: vel perspicies esse eventa harum. Conjunctum autem dicitur id, quod nunquam potest separari, et removeri a re, absque mortali dissolutione illius rei; veluti gravitas in lapidibus, calor in igne, humor in aqua, tactus in omnibus corporibus, intactus in vacuo. Contra vero servitus, libertas, opes, egestas, bellum,

sed in priore corr.—452 *nusquam* Voss. vet. et L. B. Cant. Voss. marg.—453 *Distigio* Cant. *greagari* Voss. vet. et L. B. sed in utroque a deleta est.—454 *Pandas* Ferr. *saxi* P. et nonnullæ al. edd. antiquiores ; ut Mus. B. 1. quoque. nisi quod s. derasa sit, reliqua omn. exempl. *saxis ignibus* vulg. *color* Mus. B. 2. *licor* Gottorp. fr. *liquorum* V. ed. Th. Ra. *aquarum* P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. *aquæ* Voss. L. B.—456 *paupertas* Gottorp. fr. P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. reliqui ut in vulg. edd. vocab. *paupertas* et *libertas* exhibent ordine transposito. *divicieque* Ferr. *divi*

NOTÆ

Sic lib. VI. vs. 1234. Sic Cicer. I. de 120.

Orat. Plaut. et alii.

450 *Nam quæcumque, &c.*] Cum igitur multa observantur in rerum Natura, quæ neque corpus, neque inane esse videantur ; his 10. vss. Poëta non negat quidem multa esse præter corpus et inane : sed ea non 'esse per se,' verum utriusque, corporis et inanis, esse conjuncta et eventa, hoc est, ut aiunt vulgo, proprium, et accidens. Ex Porphyrio in Isagog. Proprium dicitur id, quod rei adesse aut abesse non potest sine rei interitu : accidens contra, quod citra rei interitum adesse potest aut abesse. Sic Lucretius hic. Hæc autem conjuncta et eventa Lucretio non sunt naturæ per se ; quippe, ut docet Aristot. Met. VII. 1. 'nullum ipsorum est a natura ita comparatum, ut per se sit, neque ut a substantia separari possit.' Scilicet sola substantia per se existit ; corpus et inane Lucretio sunt *per se*. Namque inane Lucretio non est nihilum, aut non ens, ut aiunt : sed natura incorporea, et intactilis.

Cluent] I. e. sunt, nominantur : vs.

Hiis.... duabus rebus] Corpori et inani.

452 *Conjunctum est, &c.*] His 4. vss. explicat quid sit 'conjunctum,' ejus rei exempla quinque proponit ; 1. pondus in saxi ; 2. calorem in igne ; 3. liquorem in aqua ; 4. tactum in corpore ; 5. intactum in inani. Scilicet, sine pondere esse non potest saxum : sine calore ignis : sine liquore aqua : sine tactu corpus : sine intactu inane.

454 *Ignis* [*Ignibu'*] Ignibus, litera s elisa : vs. 413. vel legendum *igni*.

455 *Tactus corporibus, &c.*] Sic vss. 242. 319. 436.

456 *Servitium contra, &c.*] His 4. vss. explicat quid sit 'eventum,' quod vulgo 'accidens' vocatur ; ejus exempla sex hæc proponit ; 1. servitium ; 2. libertatem ; 3. divitias ; 4. paupertatem ; 5. bellum ; 6. pacem. Scilicet potest esse homo sine his omnibus : potest et hæc omnia habere, nec desinere esse, hoc est, non interire.

Libertas, bellum, concordia, cætera, quorum
Adventu manet incolomis natura, abituque;
Hæc solitei sumus, ut par est, eventa vocare.

Tempus item per se non est, sed rebus ab ipsis 460
Consequitur sensus, transactum quid sit in ævo;
Tum, quæ res instet, quid porro deinde sequatur:

pax, et alia omnia, quorum accessu ac recessu res restat salva, hæc, inquam, consuevimus appellare eventa, ut æquum est. Similiter tempus non existit per se; sed ratio mentis cognoscit ex ipsis rebus quid sit antea factum in sæculis; deinde, quæ res jam præsens fiat: postea quid etiam venturum sit. Neque confitendum esse

æque libertas Gottorp. fr.—457 *Libertas* repetitur in Voss. L. B.—458 *natura* deest Bodl. habitu Vind. Mus. B. 2. 3. Ferr.—459 *Hec* V. ed. Th. Ra.—460 *personæ* pro *per se* Gottorp. fr. de rebus Voss. L. B. sed corr.—461 *Consequitur*

NOTÆ

460 *Tempus item, &c.*] His 5. vss. alteram præoccupat objectionem. Cum enim tempus videatur esse aliquid in rerum Natura præter corpus et inane, respondet quoque non esse per se: neque conjunctum, aut eventum: sed præcipuum eventorum eventum, ut ait Epicurus apud Laër. x. Itaque docet tempus non re, ut aiunt, sed mente tantum existere; h. e. tempus esse rationis ens, ut ita dicam. Unde ab Aristot. Met. vii. 1. definitur tempus, 'numerus, qui absque ratione numerante nullus est,' h. e. non nisi mente existit. Idcirco autem dicitur eventorum eventum, seu accidens accidentium, quod consequatur ad dies, noctes, horas, passionem, vacuitatem ab ipsis, motiones, et quietem, ut loquitur Epicurus. Hæc enim omnia, ut ait Empiricus adv. Phys. ii. 'dies, nox, hora, passionem, passionum vacuitas, motus, et quies, sunt accidentia, quibus advenit tempus; siquidem dies et nox sunt accidentia aëris ambientis: et dies quidem accidit ex illuminatione solis; nox vero ex privatione solaris illuminationis. Hora autem, cum sen diei, seu noctis pars sit, aëris rursus accidens est perinde ac dies et nox. At tempus coextenditur omni et diei et nocti et horæ; hancque ob causam aliqua et dies et nox, vel brevis dici-

tur, dum ferimur cogitatione ad superveniens ea ratione tempus... Passiones quoque et passionum vacuitas, seu indolentia, hoc est dolores vel voluptates nobis contingunt; ideoque non substantiæ quæpiam; sed eorum, quibus afficiuntur, nimirum cum delectationis aut molestiæ sensu, accidentia sunt. Porro et isthæc accidentia sine tempore non eveniunt.... Præterea motus et quies, ut jam declaravimus, corporum accidentia sunt; neque illa sine tempore. Quocirca motus celeritatem tarditatemque tempore metimur: itemque quietem multam aut exiguam.' Itaque cum tres vulgo sint temporis partes, præteritum, præsens, et futurum, has omnes ab rebus ipsis consequitur sensus, hoc est ratio mentis: nimirum ex rebus præteritis præteritum: ex præsentibus præsens; ex futuris futurum tempus cognoscimus. Neque sine rerum motu aut quiete illud agnoscimus, cum sit aliquid fluens; præteritum enim jam fluxit; præsens fluit; futurum nondum adfluxit. Ergo non est per se tempus. Hinc, ut ait Cicero de Inv. i. difficile est tempus definire: et D. Augustinus Conf. ii. 14. 'Si nemo ex me quærat quid sit tempus, scio: si quærenti explicare velim, nescio.'

Nec per se quemquam tempus sentire fatendum est.
Semotum ab rerum motu, placidaque quiete.

Denique, Tyndaridem raptam, belloque subactas 465
Troiuigenas genteis quom dicunt ESSE, videndum est,
Ne forte hæc per se cogant nos ESSE fateri;
Quando ea secla hominum, quorum hæc eventa fuerunt,
Inrevocabilis abstulerit jam præterita ætas.
Namque aliud terris, aliud legionibus ipsis, 470
Eventum dici poterit, quodquomque erit actum.

aliquem, qui concipiat tempus per se existere, sejunctum a motu, et a tranquilla quiete rerum. Demum cum aliqui aiunt Tyndaridem fuisse abductam, et populos Trojanos fuisse domitos bello, cavendum est ne fortasse imponant nobis necessitatem confitendi has res existere per se, quoniam præteritum tempus, quod nunquam revertitur, abripuerit jam illa genera hominum, quorum hæc res fuerunt accidentia. Etenim id omne, quod erit gestum, poterit appellari accidens, quod vel rebus, vel

quom Th. Ra. V. ed. *Consequitur tempus* Mus. B. 3. sed vulg. lect. in marg. *ævo* i. e. *ævum* Mus. B. 2. *ævo* Ferr.—462 *Cum* Mus. B. 2. *Tunc* Mus. B. 3. *inest* Cant. *pars* deinde Delph. *denique* Mus. B. 2.—463 *tempus quemquam* Vind. *tempus quicquam* Mus. B. 2.—464 *a rerum* Bodl.—465 *Tyndaridem* Mus. B. 2. *subactos* Bodl.—466 *Troiuigenas* V. ed. Th. Ra. *ut dicunt* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Vind. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Nard. Bas. *ducunt* Bodl.—467 *Ne contra* Gif. Bas. *Ne cuncta* Bas. marg. *cogitant* pro *cogant* Vos. vet. marg. Gryph. Nard. *forte fateri* Gif. marg. Gryph. Nard. Bas. *contra fateri* Heins. 1. Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. *cuncta fateri* P. Ald. *Nec contra hoc cogeant per se nos forte fateri* Bodl.—468 *Quando et* Gif. Par. Delph. *corum* Gottorp. fr. *quando hæc* Mus. B. 2. *fuerit* Voss. vet. *fuere* vulg.—469 *Inrevocabilis* Ferr. V. ed.—470 *alid rebus* Gottorp. fr. *aliud rebus* Bip. Hav. vulg. *regionib.* vulg.—

NOTÆ

465 *Denique, Tyndaridem, &c.*] His 7. vss. alteram solvit instantiam de præterito tempore; atque res ante actas, v. g. Helenam raptam, aut Trojanos devictos, neque jam esse aut existere per se, sicut corpus aut inane existunt: sed esse tantum eventa rerum seu personarum, aut regionum: siquidem jam ætas præterita abstulerit illa hominum genera, quorum res illæ gestæ sunt eventa: unde sequitur tempus præteritum non esse aliquid per se, absolutum, ac independens a rebus aut regionibus; neque eventum proprie: sed eventorum eventum, ut ait Epicurus apud Laër. x.

Tyndaridem] Helenam, Tyndari filiam; Tyndarus enim Ledam duxerat, quæ duo ova uno partu edidit; quorum ex altero, quod ex Jove concepisse fertur, exclusi sunt Pollux et Helena; ex altero, quod ex Tyndaro conceperat, Castor et Clytæmnestra. Helenam autem forma speciosam duxit in uxorem Menelaus Spartanorum rex: sibi rapuit Paris, filius Priami Trojanorum regis.

466 *Troiuigenas*] Trojanos, quasi in Troja genitos. Sic Graiugenæ vs. 478.

468 *Secla hominum*] Genera, seu gentes hominum: vs. 21.

Eventa] Accidentia, vs. 450. Not.

Denique, materies si rerum nulla fuisset,
 Nec locus, ac spatium, res in quo quæque geruntur;
 Numquam, Tyndaridis formæ conflatus amore,
 Ignis, Alexandri Phrygio sub pectore gliscens, 475
 Clara accendisset sævi certamina belli;
 Nec clam durateus Troianis Pergama partu
 Inflammasset equus nocturno Graiugenarum:
 Perspicere ut possis, res gestas funditus omneis
 Non ita, utei corpus, per se constare, neque esse: 480

locis ipsis evenit. Tandem si nulla materia prima rerum fuisset, neque locus ac spatium, in quo cunctæ res administrantur, nunquam profecto ignis excitatus ex amore pulchritudinis Tyndaridis, insinuans se sub cor Trojanum Alexandri, inflammasset pugnas notissimas belli crudelis: neque ligneus equus combussisset, Trojanis insciis, Pergama per nocturnum exitum Græcorum ex suo alvo. Hinc fit ut queas videre omnes omnino res factas non sic aut esse aut existere per se, ut corpus est

472 materie Th. Ra.—473 genuntur Lamb.—474 forma Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B.—475 phrygio Ferr.—476 accendisset vulg. accedisset Gottorp. fr. certaminea Voss. L. B. superscr. a.—477 Nec tam Mus. B. 2. clam deest Bodl. durareus Ferr. dura reus Mus. B. 2. dura tenus Mus. B. 3. dira tegens V. marg. 1. dura tuens V. marg. 2. Trojai Hav. Trojanus V. ed. Th. Ra.—478 Inflammasset Ferr. V. ed. Th. Ra. equos Gottorp. fr. Voss. vet. sed in posteriore sub o punctum est.—479 Perspice Mus. B. 2. possit V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. 3.—480 Nec corpus per se constare neque esse Gottorp. fr. ita ut Bodl. ita

NOTÆ

472 Denique, materies, &c.] His 12. vss. arguit III. ex rebus ante gestis tertiam per se naturam præter corpus et inane non esse: sed potius corpus et inane fuisse debere, ex quo et in quo res illæ anteactæ factæ fuerint ac gestæ; et sine quibus, neque Paris ob Helenæ raptum, nec ligneus equus Trojannus ipsis Trojanis exitialem cladem peperissent. Concludit itaque tempus non uti corpus ac inane existere, sed corporis ac inanis eventum esse.

Materies rerum] Prima corpora, atomi, primordia rerum, &c.

473 Locus, ac spatium] Inane, vacuum, vs. 335. Not.

Geruntur] Administrantur, moventur. Lambinus genuntur, quasi gignuntur.

474 Tyndaridis] Helenæ, vs. 465. Not.

475 Alexandri] Paridis. Paris enim Priami ex Hecuba natus alio nomine dictus est Alexander.

Phrygio] Trojano. Phrygia enim regio minoris Asiæ fuit, in qua olim Troja.

477 Durateus] Ligneus, Græci quippe δούρατα vocant, quæ Latini 'ligna.' Erat autem ligneus equus ille Trojannus, de quo Virg. Æn. II.

Troianis] Alii Trojai, pro Trojæ: idem sensus.

Pergama] Dicitur Pergamus, i, sing. et Pergama, orum, plur. I. e. Troja urbs; vel Trojanæ arces.

Partu nocturno] De nocte enim Græci exierunt ex alvo illius equi lignei, et Trojam incenderunt, vino et sono sopitis Trojanis. Virg. Æn. II.

478 Graiugenarum] Græcorum, vs. 466.

Nec ratione cluere eadem, qua constat inane:
 Sed magis ut merito possis eventa vocare
 Corporis, atque loci, res in quo quæque gerantur.

Corpora sunt porro partim primordia rerum,
 Partim concilio quæ constant principiorum. 485
 Sed, quæ sunt rerum primordia, nulla potest vis
 Stringuere; nam solido vincunt ea corpore demum;
 Et si difficile esse videtur credere quidquam

aut existit per se; neque etiam eodem modo se habere, quo modo vacuum extat: verum ut potius queas appellare res gestas accidentia corporum, et loci, in quo cunctæ res administrantur. Ceterum corpora sunt ex parte principia rerum, et ex parte res ipsæ, quæ fiunt ex cætu primordiorum. Verum nulla violentia potest percutere ulla corpora, quæ sunt principia rerum; quoniam solido corpore superant

utei absunt a Voss. vet. nec esse Bip. Hav. et vulg.—481 Neque r. Voss. vet. et L. B. luere Gottorp. fr. Voss. vet. Mus. B. 2. 3. Ferr. fluere Voss. L. B. duere V. ed. dure Th. Ra. quia pro qua Cant. constet Bodl. Cant. Heins. 1. Ferr.—483 Corporum V. ed. Mus. B. 2. Hav. Delph. Ferr. Th. Ra. geruntur V. ed. Ferr. Th. Ra. regantur Gryph.—485 consilio Cant. V. marg. 1. qua Voss. L. B. Mus. B. 3. que V. ed. Th. Ra.—486 sint Bodl.—487 Stringuere Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. reliqui stringere. non solido Mus. B. 2. evincunt P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. domum V. ed. Th. Ra. damnum Gryph.

NOTÆ

481 Cluere] Haberi, esse, vs. 120.

Eadem] Dissyllabum, metri causa.

483 Corporis [Corporum] Non elisa litera m, vs. 436. Alii Corporis.

Loci] Inanis, vacui, vs. 330. not. et 335.

484 Corpora sunt porro] Statuto igitur duplici numero principiorum, corporum, et inanis, jam aggreditur Poëta utriusque naturam explicare; hisque 20. vss. asserit corpora prima, quæ atomi vulgo dicuntur, ita solida, plena, ac æterna esse, ut nulla vis ea distringere, deradere, aut lædere valeat. Quamvis id creditu difficile videtur, cum et fulmen penetret septa domorum: et clamor transeat loca clausa: et ignis intus adurat ferrum, frangat saxa, liquefiat æs et aurum, frigusque permanet in argentum, &c. Nihilominus jam probaturus est in rebus corpora prima 'Esse ea, quæ solido atque æterno corpore constant.' Ceterum, ne quis in ratione

Delph. et Var. Clus.

Lucret.

corporum fallatur, distinguit poëta duplex corporum genus, quæ vulgo vocant simplicia et composita. Hæc fiunt ex illis, tanquam ex primis principiis, dicunturque concrectiones rerum; qualia sunt aurum, argentum, ferrum, lapis, arbor, homo, &c. Illa vero sunt prima rerum primordia, quas et atomos appellamus, et de quibus jam disputaturus rogat Memmium, ut ipsum attente audiat. Sic Epicurus apud Laërt. x. dixit 'omne corpus esse aut concretum, aut tale ex quo concretum fiat.'

485 Concilio] Concrectione, cætu, vs. 184.

486 Nulla vis] Neque exterior, neque interior. Quippe solida sunt corpora prima, quæ neque plaga percutiantur, qua fracta perimantur: neque inclusum habeant Inane, quo partes illorum dissociantur. vs. 223.

487 Stringuere [Stringere] Vulnere, percutere, diverberare.

In rebus solido reperiri corpore posse :
 Transit enim fulmen cœli per sæpta domorum, 490
 Clamor ut, ac voces : ferrum candescit in igni ;
 Dissiliuntque fere ferventi saxa vapore :
 Conlabefactatus rigor auri solvitur æstu :
 Tum glacies æris, flamma devicta, liquescit :
 Permanat calor argentum, penetraleque frigus ; 495
 Quando utrumque manu, retinentes pocula rite,

omnino. Quamquam videtur esse difficile credere aliquid posse inveniri in rebus, quod constet solido corpore ; namque fulmen cœli penetrat ipsas clausas domos : sicut sonitus, et voces ; ferrum ignescit in igne ; et lapides fervidi dissolvuntur acri calore : durities auri fracta calore dissolvitur : glacies etiam cupri domita igne liquefit ; calor et frigus penetrabile penetrant argentum, quoniam nos recte tenentes manu vasa, sentimus utrumque, calorem et frigus, injecto desuper liquore aquarum.

marg. Bas.—488 Etsi Bip. Par. Delph. Gryph. Lamb. P. videntur Voss. vet. forsitan quicquam Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Heins. 1. Bas. fors ita Ald. P. quicquam difficile videatur forsitan e. Bodl.—490 flumen Gottorp. fr. Voss. vet. sed altera lect. man. rec. superscr.—491 Clamor it ad voces Gottorp. fr. Bodl. Voss. vet. et L. B. ut it vocis Gryph. Nard. Heins. 1. Bas. ad voces V. marg. 1. Vind. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. V. ed. ad vocis Heins. 2. it ac voces Bas. marg. P. in not. igne Hav. Delph. et vulg.—492 fero Ferr. Bip. Hav. ferro V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 2. ferventi Gottorp. fr. V. ed. Ferr. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. reliqui ferventia. ferventum Heins. 1.—493 Tum labefactatus Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. O. Mar. Quin labefactatus Gif. Gryph. Nard. Bas. Cum labefactatus V. marg. 1. Vind. Mus. B. 1. 2. Cant. Labefactatus Gottorp. fr. rigo Mus. B. 2.—494 Cum Voss. L. B. Mus. B. 1. V. marg. 1. Aut Bodl. acri flamma P. O. Gryph. Nard. Mar. Bas. V. marg. 1. acris f. Vind. Bodl. Ferr. Ald.—495 Calore Bodl.—496 utrinque V. ed. utrumque Bodl. utraque O. utrumque Ferr. retinentis Gottorp. fr. Mus. B. 2.

NOTÆ

- 489 In rebus] Vel in rebus ipsis per saxa, per æra, &c.
 concretis; vel in rerum natura. Utraque interpretatio potest bene probari.
 490 Fulmen] Lapis est igneus e nubibus erumpens, vulgo telum, le foudre. Fulgur coruscatio est, l'éclair.
 Tonitru, sonitus, le bruit du tonnerre. De fulminis vi disputabitur vi. 224. et seqq.
 Sæpta domorum] Hellenismus; septas domos, vs. 364. Sic lib. vi. 227. 859.
 491 Clamor ut, ac voces, &c.] Sic lib. vi. 228. 'Clamor ut, ac voces, transit

- 492 Ferventi [Ferventia] Alii ferventi. Verum duo epitheta simul erunt.
 493 Conlabefactatus] Collabefactatus, victus. Lambin. Quia labefactus. Idem sensus.
 Rigor] Durities, soliditas, glacies.
 494 Glacies] Durities, soliditas, rigor.
 495 Penetræ] Sic vs. 536. 'penetrælem ignem.' ii. 382. Virgilius dixit 'penetrabile frigus adurat,' Geor. i. 95.

Sensimus, infuso lympharum rore superne :
 Usque adeo in rebus solidi nihil esse videtur.
 Sed, quia vera tamen ratio, naturaque rerum,
 Cogit, ades, paucis dum versibus expediamus, 500
 Esse ea, quæ solido atque æterno corpore constant ;
 Semina quæ rerum, primordiaque, esse docemus :
 Unde omnis rerum nunc constet summa creata.
 Principio, quoniam duplex natura duarum
 Dissimilis rerum longe constare reperta est, 505
 Corporis, atque loci, res in quo quæque geruntur ;

Tantum videtur nihil solidi reperiri in rebus. Veruntamen, quoniam ipsa vera ratio, et natura rerum imponit nobis necessitatem fatendi contrarium, adsis nobis dum explicemus paucis carminibus ea existere quæ sint pleno et immortalis corpore ; quæ dicimus esse primam materiem et principia rerum, ex quibus jam tota Natura rerum concreta componatur. Primum, cum gemina natura duarum rerum inventa sit esse maxime dispar, nimirum corporum et inanis, in quo res cunctæ reguntur,

—497 lympharum Ferr.—498 solidum nil Mus. B. 2.—499 rara tamen V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. Gryph. marg. Bas. marg.—500 Cognita de Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Vind. P. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph. marg. Heins. 1. Cognita de sed Mus. B. 2. Cognita de et Bas. marg. Cognita ades Heins. 2. ex vett. codd. Pius rest. expeditos Bodl.—501 Esse et Ferr. V. ed. Th. Ra. P. Bodl. Esse aq: Voss. L. B. aliquo sol. P. constet Gottorp. fr. Mus. B. 3. Cant.—504 dux n. duorum Bodl.—505 Dissimiles Gif. Par. præstare Mus. B. 1. V. marg. 1.—506 Corporum Vind. Ferr. V. ed. Th. Ra. Gif. Par. Hav. ginuntur

NOTÆ

- 497 Sensimus, &c.] Sic lib. vi. 948.
 Lympharum rore] Aqua, quæ modo calida, modo frigida infundatur ; scilicet, loquitur ex more Romanorum, qui hyeme vinum aqua calida, æstate vero aqua frigida in poculis temperabant.
 499 Naturaque rerum] Suppl. ut jam est composita.
 500 Ades] Supp. animo, i. e. attende. Cic. pro Milon. 'Adeste animis, iudices.'
 501 Solido] Quia inanis expers.
 Æterno] Quia solidum.
 503 Summa] Natura rerum univversa.
 504 Principio, quoniam, &c.] Cum posuerit corpora prima solida esse ac æterna, his 8. vss. proponit i. argumentum, quo solida esse probet, quia simplicia, et non immixta. Illud autem deducit ex natura principiorum, quasi diceret : simplex et pura debet esse natura principiorum, quia prima sunt ; neque enim principia esse possent, nisi pura et simplicia. Atqui corpora prima sunt rerum principia, ex probatis abunde supra. Igitur corpora prima sunt pura et simplicia ; ergo et solida. Potuit aliter argumentari. Natura corporum et inanis est dissimilis. Inane enim illud est, quod caret corpore : corpus vero, quod caret inani. Igitur corpora prima careant inani necesse est, sintque simplicia, ac solida.
 505 Constare] Esse. Cic. de Amicit. 'Quæ in rerum natura constant,' i. e. essent. Sic vs. 513. 516.

Esse utramque sibi per se, puramque, necesse est.
 Nam, quaquomque vacat spatium, quod inane vocamus,
 Corpus ea non est: qua porro quomque tenet se
 Corpus, ea vacuum nequaquam constat inane. 510
 Sunt igitur solida, ac sine inani, corpora prima.
 Præterea, quoniam genitis in rebus inane est,
 Materiem circum solidam constare necesse est:
 Nec res ulla potest vera ratione probari
 Corpore inane suo celare, atque intus habere, 515
 Si non, quod cohibet, solidum constare relinquis.
 Id porro nihil esse potest, nisi materiali
 Concilium, quod inane queat tectum cohibere.
 Materies igitur, solido quæ corpore constat,
 Esse æterna potest, quom cætera dissoluantur. 520

oportet ut utraque illa natura existat per se, et sit simplex. Etenim corpus non constat ex ea omni natura, qualicumque expers est vacuum, quod appellamus inane: vacans etiam inane minime fit ex ea natura, qualicumque corpus per se constat. Ergo sunt corpora prima solida, et absque vacuo. Deinde, cum vacuum insit in rebus creatis, oportet ut circa illud materia solida reperiatur: neque res ulla potest ullo argumento ostendi, quæ tegat celatim et contineat intrinsecus vacuum in suo corpore, nisi concedas illud, quod continet Inane, esse solidum ac plenum. Illud autem nihil aliud esse potest præter cætum corporum primorum, qui valeat continere vacuum rerum. Ergo materies, quæ fit ex solido corpore, potest esse immortalis; res autem

Lamb.—508 quocumque vocat V. ed. Bodl. quocumque Th. Ra.—509 Corpus eo Th. Ra.—510 ut quaquam V. ed. ut quaque Th. Ra. constat Gottorp. fr.—512 genitus Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Cant. genitust Mus. B. 1. inanes Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. inane'st Mus. B. 1. inane sine est P.—513 Materiam Gif. Par. solide Gottorp. fr. est deest Bodl.—514 potes Bodl.—515 Pro celare, atque Mus. B. 2. leg. cedere nec.—516 solidum Bodl. re relinquis Voss. vet. sed sub re punctula sunt.—517 nec pro nisi Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 1.—518 quæat V. ed. Th. Ra. rerum cohibere Ferr. V. ed. Th. Ra. Bip. Hav.—519 constant Cant.—520 Essent V. ed. cætera pro æterna Mus. B. 2. dissou-

NOTÆ

506 *Corporis, atque loci*] Atomorum et inanis, vs. 420.

508 *Quaquomque*] Supp. natura.

509 *Corpus*] Corpora materiæ, corpora prima. De his enim tantum disputatur, non de concretis rebus.

512 *Præterea, quoniam, &c.*] His 7. vss. argumentum 11. continetur, quo probat corpora prima esse solida. Sic autem arguit: si res genitæ includunt inane, necesse est inesse solidam

materiam, quæ circumambiat illud ac cohibeat; alias enim nulla ratione potest probari inesse rebus inane, nisi solidum quid in iis admittatur, quo cohibeatur. Illud autem solidum, nihil aliud esse potest, præter ipsas atomos, hoc est, corpora prima.

517 *Materiei concilium*] Cætus atomorum.

518 *Tectum*] Sic Lambino, hoc est, celatum.

519 *Materies igitur, &c.*] His 2. vss.

Tum porro, si nihil esset, quod inane vacaret,
 Omne foret solidum: nisi, contra, corpora certa
 Essent, quæ loca conplerent, quæquomque tenerent;
 Omne, quod est, spatium, vacuum constaret inane.
 Alternis igitur nimirum corpus inani 525
 Distinctum; quoniam nec plenum gnaviter exstat,
 Nec porro vacuum: sunt ergo corpora certa,
 Quæ spatium pleno possint distinguere inane.
 Hæc neque dissolvi plagis, extrinsecus icta,
 Possunt; nec porro, penitus penetrata, retexi; 530

aliæ intereunt. Jam vero si nihil foret, quod esset vacuum, universum esset plenum: sin autem essent quædam corpora, quæ replerent spatia illa omnia, quæ occuparent, illud totum quod est locus, esset inane vacans. Scilicet ergo alternatim corpus intermixtum est vacuo, cum nec totum sit omnino plenum, neque etiam omnino vacans. Igitur sunt quædam corpora, quæ queunt intermiscere locum vacuum solido. Hæc autem corpora neque possunt exterioribus ictibus percuti ac disjici, neque etiam intrinsecus

antur Mus. B. 2. dissolvantur vulg.—521 Si nihil vel nil esset Gottorp. fr. P. et V. ed. nisi quod hæc est habeat; sed reliqui omn. siquidem nihil est: et pro vocaret Voss. vet. et L. B. vacaret.—522 nec contra Ferr. Mus. B. 2. nec concta Bodl. V. ed. Th. Ra. corpora cæca P. Mus. B. 1. 2. 3. Ald. Bip. Hav.—523 Esse V. ed. Th. Ra. quacumque Heins. 1. P. in not. Gif.—524 quod V. ed. spacium Ferr.—525 Alterius Mus. B. 2. Th. Ra. V. marg. 1.—526 Distinctu'st Bip. naniter V. ed.—527 corpora cæca Ald. Bip. tota P. in not.—528 plena Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 2. 3. Cant. pæna Vind. Bodl. Gottorp. fr. Heins. 1. Quæ s. pæna p. d. inanis Voss. marg. penitus Voss. L. B. sed a priore manu fuit pæna. pænitus Cout. possunt Bas. V. marg. 1. inani Voss. vet. et L. B. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. Ferr. V. ed. Th. Ra.—529 ictus Bodl.

NOTÆ

concludit corpora prima esse quæ æterna, quæ altera propositionis pars fuit vs. 501. et 504. not. scilicet ex eo, quod sint solida. Quod tamen priusquam probet, nonnulla præmittit vss. seqq.

521 *Tum porro, &c.*] His 8. vss. priusquam ex soliditate corporum primorum æternitatem eorumdem arguat et asserat, rursus distinguit corpus ab inani; aitque omne universum nec esse corpus solum, nec inane solum, sed ex utroque constare ac distingui.

522 *Omne*] Universum, universa natura.

Certa] Quædam; sic vs. 527. Lamb. utrobique legit cæca, hoc est, sub visum non cadentia.

526 *Gnaviter*] Omnino, prorsus.

529 *Hæc neque dissolvi, &c.*] His 12. vss. argumentum 1. continetur, quo probet prima corpora materiæ, h. e. primordia rerum, esse æterna ac immortalia; quippe quæ nec extrinsecus icta dissilire, nec intrinsecus penetrata dissolvi, nec alia ratione labefactari queant ob inanis defectum. Ideo enim res intereunt, quia intermixtum habent inane, quod cuivis dissolutioni viam præbet. Hinc quanto plus inanis res quæque intus habet, tanto magis corruptioni est obnoxia. Sic res molliores facilius perimuntur ac dissolvuntur, quam duriores ac magis solidæ. vss. 220. 223.

Nec ratione queunt alia tentata labare :
 Id, quod jam supra tibi paullo obtendimus ante.
 Nam neque conlædi sine inani posse videtur
 Quidquam, nec frangi, nec fundi in bina secando :
 Nec capere humorem, neque item manabile frigus, 535
 Nec penetralem ignem ; quibus omnia confaciuntur.
 Et, quo quæque magis cohibet res intus inane,
 Tam magis hiis rebus penitus tentata labascit.
 Ergo, si solida, ac sine inani, corpora prima
 Sunt, ita utei docui, sint hæc æterna necesse est. 540

Præterea, nisi materies æterna fuisset,
 Antehac ad nihilum penitus res quæque redissent ;

permeuri ac resolvi, nec alio modo possunt vexari ac labefactari: illud enim est, quod jam paulo antea monstravimus tibi. Namque nulla res videtur posse frangi absque vacuo, nec secari ac scindi in duas partes: nec admittere liquorem, neque etiam penetrabile frigus, nec penetrabilem ignem, quibus cunctæ res perimuntur omnino. Et quanto plus vacui res aliqua continet intra seipsam, tanto magis percussa his rebus corrumpit ac perit. Igitur, si corpora prima sunt solida, et absque vacuo, ut probari oportet ut ipsa quoque sint immortalia. Deinde si materies prima rerum non esset immortalis, jamdudum cunctæ res prorsus redissent ad

ictu V. ed. Th. Ra.—531 queant Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Bodl. Heins. 1. temptata Ferr. temtata Bodl. temerata et terebrata in quibusdam codd. Pii. labore V. ed. Bodl. Th. Ra. Cant.—532 supra Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. vulgo supera.—534 fundi Gottorp. fr. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. vulgo findi. P. scindi.—535 nec item V. ed. Th. Ra. Ald.—536 petralem Voss. vet. conficiantur V. ed. Th. Ra. confitiantur Bodl. conficiatur Ferr. conficiuntur vulg.—537 Et quo plerique Mss. et Edd. ant. Et quam vulg. Et quoque V. marg. 1. quæcumque V. ed.—538 Tam magis ictibus hæc Fab. temerata in quibusdam codd. Pii. temp-

NOTE

532 *Supra* [*Supera*] Antiquæ pro supra.

Ante] Nimirum vss. 220. 223.

535 *Manabile*] Penetrabile, vs. 495.

536 *Quibus*] Scilicet aqua res creatæ corrumpuntur: frigore rigent: igne consumuntur: sed plagis ictæ extrinsecus colliduntur, ac franguntur: penetratæ intus dissolvuntur ac dissiliunt.

537 *Quo...magis...tam*] Hoc est, quanto magis, tanto magis. Sic II. 197. IV. 1082. VI. 459. et alibi. Sic Virg. *Æn.* VII. 787.

541 *Præterea, nisi materies, &c.*] His

11. vss. argumentum II. continetur, quo probat corpora prima esse æterna. Nimirum nisi corpora prima essent æterna, jamdudum res cunctæ creatæ penitus interiissent; ac rursus ex nihilo natæ forent illæ, quas jam videmus. Atqui jam supra a vs. 160. ad vs. 330. demonstratum est ex nihilo nihil fieri posse, et in nihilum nihil reverti posse. Igitur corpora prima, quæ sunt semina rerum, æterna esse necesse est.

Materies] Corpora materiæ, corpora prima, atomi.

De nihiloque renata forent, quæquomque videmus.
 At, quoniam supra docui, nihil posse creari
 De nihilo, neque, quod genitum est, ad nihil revocari; 545
 Esse immortalia primordia corpore debent,
 Dissolvi quo quæque supremo tempore possint,
 Materies ut subpeditet rebus reparandis.
 Sunt igitur solida primordia simplicitate,
 Nec ratione queunt alia, servata per ævum, 550
 Ex infinito jam tempore res reparare.
 Denique, si nullam finem natura parasset

nihilum, atque res omnes, quas cernimus, fuissent creatæ de nihilo. Verum, cum antea ostenderim nihil posse fieri de nihilo, neque id, quod creatum est, reduci ad nihilum, necesse est ut prima corpora constant æterno corpore, in quæ scilicet res cunctæ queant reduci ultimo tempore, ut materies suppetat rebus reficiendis. Ergo principia constant solido et simplici corpore; neque alio modo conservata per infinitum tempus possunt nunc reficere res cunctas ab ævo. Tandem si Natura reddi-

tata Ferr.—540 ita ut O. Mus. B. 2. docuissent Voss. L. B.—541 Præterea nec Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. materis Ferr. fuissent Mus. B. 1. Ferr.—542 Ante hac V. ed. Th. Ra. dedisset Bodl. dedissent Mus. B. 2.—543 nihilo quæsitæ V. ed. Th. Ra. Ald. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Gryph. Nard. Bodl. Cr. quesita Ferr. nihiloque reducta Gassend. nihilo quoque nata Gif. Par. Delph. Cout. Cant. et Prisc. exempl. Pii. nihilo quæ tanta Mar. De nihilo quæ tanta forent Gottorp. fr. Voss. vet. De nihilo quærant aforent Voss. L. B. sed sup. æ scrib. e. fuerint Vind.—544 supra P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. vulgo supera.—545 neque deest in Mus. B. 3. ut est etiam in Mus. B. 1.—546 corpora V. ed. Th. Ra.—547 Dissolvi neque supremo q. t. debent V. marg. 1. Dissolvi quæ neque s. t. res jam Bodl.—548 subpeditet V. ed. Th. Ra. supeditet vulg.—550 Nec ratione Ferr. alia renovata Voss. L. B. ævum Gottorp. fr.—552 Hiatus ad vs. 565. Gryph. Mar. Bas. nullum V. ed. P. Bodl. Th. Ra. Ald.

NOTE

543 *De nihiloque renata* [*nihilo quoque nata, &c.*] Lambino, *de nihiloque renata*: aliis *de nihilo quæsitæ*: aliis, *de nihiloque parata*.

544 *Supra docui*] Nimirum a vs. 160. ad vs. 330.

547 *Quo*] In quæ, supple primordia.

548 *Subpeditet*] Suppetat, satis sit, parata sit.

549 *Sunt igitur, &c.*] Sic ergo concludit prima corpora esse æterna, quia solida; esse solida, quia simplicia. Nisi enim simplicia essent, non forent solida, quia admixtum haberent inane: nisi solida essent, non

forent æterna, quia dissolvi possent: nisi æterna essent, profecto res cunctæ jam et ex nihilo fierent, et in nihilum redirent. Quod fieri non posse demonstratum est. Hic versus iteratur vss. 575. 610.

552 *Denique, si nullum, &c.*] His 14. vss. argumentum III. proponitur, quo evincit poëta prima corpora esse æterna. Nimirum nisi daretur rebus frangendis certa finis, nec perveniretur ad certa corpora insecabilia et æterna, profecto jam præ longo ævo dissolvente prima corpora ita redacta esse deberent ad nihilum, ut ex iis nihil, non jam modo, sed et a longo

Frangundis rebus, jam corpora materialia
 Usque redacta forent, ævo frangente priore,
 Ut nihil ex illis a certo tempore posset,
 Conceptum, summum ætatis pervadere finem;
 Nam quid vis citius dissolvi posse videmus,
 Quam rursus refici: quapropter longa diei
 Infinita ætas ante acti temporis omnis,
 Quod fregisset adhuc, disturbans dissoluensque,
 Numquam id reliquæ reparari tempore posset:
 At nunc nimirum frangundi reddita finis
 Certa manet, quoniam refici rem quamque videmus,
 Et finita simul generatim tempora rebus

disset nullum terminum rebus dissolvendis, jam prima corpora eo essent redacta præ anteacto tempore dissolvente cunctas res, ut nulla res ex iis concreta ab certo tempore valeret pervenire ad ultimum vigorem ætatis. Etenim cernimus quamlibet rem facilius posse periri, quam iterum reparari. Quamobrem nunquam illud posset refici, sequenti tempore, quod longum ævum diei infinitæ totius temporis præteriti jam nunc etiam disjiciens ac conficiens collisisset. Jam vero scilicet quidam terminus dissolvendi res datus est a Natura, cum cernamus quamlibet rem reparari, et una dari rebus, per sua quæque genera, stata tempora, quibus queant assequi vigorem

—553 *materiæque* Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. *materiesque* Gryph. marg. P. Mus. B. 1. Ald. *materieque* Heins. 1. Mus. B. 3. Cant. *materia* Bodl. *materiæ* Voss. vet. et L. B.—554 *reducta* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. marg. Heins. 1. *fovent* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. superscrib. et vulg.—556 *finem* sic P. V. ed. Voss. vet. O. Mus. B. 1. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Gryph. marg. Cont. Lamb. edd. *finis* Heins. 1. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. *fine* Gottorp. fr. *pervalde finis* Bodl. *forem* vulg. quam lect. retinent Codd. fideles P.—557 *quidvis* vulg.—558 *qua propter* V. ed. Th. Ra. *dies et* P. V. marg.—559 *Infinita* sic Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Fab. V. marg. Ferr. Th. Ra. *Infinitæ* reliqui. *antracti* Bodl. *omne* Ald. P. Gryph. Nard.—560 *disturbans* Bodl.—561 *Reliquo id nunquam* V. ed. Th. Ra. *Nunquam deliquo* Voss. L. B. sed a pr. man videtur fuisse *relicuo*. *Nunquam reliquo* Mus. B. 2. Cant. Gif. Par. Delph. *Id nunquam reliquo* V. marg. 1. 2. 3. Vind. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. *Id reliquo nunquam* P. Ald. *relicuo* Gottorp. fr. Voss. vet. Voss. marg. *Reliquum id nunquam* Bodl.—562 *tempora finis* V. marg. 1.—563 *refice* Voss. vet. et L. B. a pr. m. sed correctum est. *demus pro videmus* Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. superscrib.—564 *At f.* V. ed. Th. Ra. Bodl.—566 *Hæc* Gif. Par.

NOTE

tempore, posset creari, adolescere, et ad justum ætatis florem pervenire; præsertim cum citius res frangantur, quam reficiantur. Atqui res cunctas procreari, adolescere, et ad ætatis finem pervadere nunc videmus. Igitur debet esse in rebus frangendis certus terminus, et perveniri tandem ad corpuscula certa, quæ insecabilia sint, et immortalia.

556 *Finem* [*Florem*] Sic vs. 565. et III. 777. v. 845. Alii *finem*. Idem sensus.

564 *Generatim*] Per sua quæque genera et species, vs. 21.

Stare, quibus possint ævi contingere florem.
 Huc adcedit, utei solidissima materialia
 Corpora quom constant, possint tamen omnia reddi
 Mollia, quæ fiunt; ær, aqua, terra, vapores,
 Quo pacto fiant, et qua vi quomque gerantur:
 Admixtum quoniam semel est in rebus inane.
 At contra, si mollia sint primordia rerum,
 Unde queant validei silices ferrumque creari,
 Non poterit ratio reddi: nam funditus omnis
 Principio fundamenti natura carebit.
 Sunt igitur solida pollentia simplicitate;
 Quorum condense magis omnia conciliatu

ætatis. Adde quod, quia prima corpora sunt maxime solida, cunctæ res tamen molles queant rite fieri ex illis, ita ut fiant ær, aqua, terra, vapores, quoque modo res cunctæ fiant, et quavis virtute administrentur; quippe quod vacuum una sit intermixtum rebus. Contra vero, si principia rerum sint mollia, causa non poterit dari, quam ex re dura saxa, et ferrum possint fieri. Etenim natura nullum omnino habebit primum fundamentum ac principium. Ergo corpora materiæ constant solida simplicitate; quorum cætu quo magis densato, res cunctæ queunt

Nunc Mus. B. 2. *que* Bodl. ut Ald. et P. sed in not. uti.—567 *tum constant* V. marg. 1. *constant* Gryph. Nard. Bas.—568 *Molliaque fiunt* Voss. vet. et L. B. *Mollia* Ferr. *fiant* vulg. *aqua et ær* O. Mus. B. 3. Cant.—569 *quæque gerantur* Gottorp. fr. Vind. P. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Gryph. Ferr. Ald. *quæque geruntur* Nard. Heins. 2. Bas. *quæque generantur* V. ed. Th. Ra. P. in not. legit *fiant?* *geruntur?* interrogative.—570 *Admixtum* Bip. *semel* Gryph. marg. Gottorp. fr. P. Voss. vet. et L. B. in not. tamen P. reponit *simul* ut habent alii. *est deest* Bodl.—571 *Ac concta* V. ed. Th. Ra.—573 *omni* Creech.—575 *alentia* Mus. B. 2.—576 *condense* Gryph. marg. Bas. marg. *cum denso* Mus. B. 2. *condensio* Ferr.

NOTE

565 *Contingere*] Consequi, adipisci. atque insecabilia.

566 *Huc adcedit, &c.*] His 12. vs. argumentum IV. continetur, quo confirmat corpora prima esse æterna, quia simplicia, et solida esse debent, non autem mollia. Scilicet ejus naturæ esse debent prima principia, ut ex illis res molles æque ac duræ fiant. Atqui ex principiis solidis ac duris commode fieri possunt res molles æque ac duræ; ex mollibus vero res solidæ fieri nequeunt, defectu soliditatis, quod est duritiei fundamentum. Namque ex solidis principiis res minus aut magis solidæ fiunt pro minori aut majori inanis interjectu. Ergo primordia solida esse necesse est; si vero solida, ergo et æterna

Materiæ Corpora] Atomis, primordia, &c.

569 *Qua vi quomque*] Quacumque vi. Tmesis est.

Gerantur] Ita passim, id est, administrentur, regantur, agantur, moveantur, &c. Lambin. *genantur*, pro gignantur.

574 *Principio fundamenti*] Namque fundamentum primum cujusque rei debet esse firmum ac solidum. At si mollia forent prima corpora, sane non firmum esset ac solidum rerum naturæ fundamentum, quod est ipsa materia prima, seu corpora materiæ; immo fragile foret ac caducum.

Artari possunt, validasque obtendere vireis.

Porro, si nulla est frangundis reddita finis
Corporibus, tamen ex æterno tempore quæque
Nunc etiam superare necesse est corpora rebus, 580
Quæ non dum clueant ullo tentata periclo.

At, quoniam fragili natura prædita constant,
Discrepat, æternum tempus potuisse manere
Innumerabilibus plagis vexata per ævum.

Denique, jam, quoniam generatim reddita finis 585

eo magis condensari, et exhibere firmiores vires. Ceterum, si nullus terminus datus est rebus dissolvendis, attamen oportet nunc etiam superesse rebus corpuscula quædam, quæ constant natura immortalis, et quæ hactenus sint immunia periculo interitus. Verum cum sint donata natura mortali repugnat ea potuisse permanere per infinitum ævum, cum percussa fuerint infinitis ictibus per æternum tempus. Postremo, cum nunc certus terminus adolescendi, et conservandi vitam datus sit rebus

condendo Bodl.—577 validisque V. ed. Th. Ra. vireis h. voc. erasum est ex Mus. B. 2. vires Ferr. V. ed. Th. Ra.—578 'Hic vs. et sex seqq. multo commodius leguntur in h. l. apud Gottorp. fr. P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. vulgo ponuntur post vs. 635. nostræ ed.' Wakefield.—579 tunc ex æterno P. quæque Gottorp. fr. Vind. P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. reliqui quædam. Pro tempore Delph. leg. corpore.—580 Hunc Cant. est et corpora Mus. B. 2.—581 Quæ nondum vulg. nodum Bas. marg. non dura V. marg. 1. Cant. cieant Voss. vet. et L. B. sed in Voss. L. B. superscr. coeant. queant Vind. O. Mus. B. 1. 2. possint Mus. B. 3. pereant Heins. 2. nullo i. e. ab illo Mus. B. 2. tractata V. marg. 1.—585 jam deest Bas. tam V. marg. 1. generatam Bodl. generatim Voss. vet. et L. B. sed genera-

NOTÆ

578 Porro, si nulla est, &c.] His 7. vss. argumentum v. habetur, quo solida et æterna esse corpora prima confirmat. Argumentatur autem ex sententia Peripateticorum, qui res cunctas in infinitum dividi posse censebant. At etiamsi res in infinitum ita secari possent, ut nulla pars esset, quæ semper in plures dividi non posset, nec tandem ad eas solidas partes usquam perveniretur, quæ frangi non possent; nihilominus necesse esset aliqua etiam nunc esse in rebus corpuscula, quæ nondum periculo tentata essent, hoc est, quæ nondum devicta ac fracta fuissent; alioquin jam nihil refici posset ex rebus dissolutis, quas æternum tempus ac infinitum ævum penitus peremisset: aut saltem res ex nihilo nascentur, quod fieri nequit. Atqui repugnat posse rem simul dividi, et æternam esse. Igitur admittendum est quid minimum in rebus, quod sit æternum et insecabile.

Frangundis] Dissolvendis. Scilicet hæc duo, nullam esse finem rebus frangendis; et, res in minimas partes resolvi, sunt unum et idem. Namque si res non resolvuntur in minimum quid, ergo nihil erit minimum: sin autem nihil erit minimum, ergo erit aliquid minimo minus; atque ita res dividi poterunt in infinitas partes. Quo quid absurdius?

581 Clueant] Sint. vs. 120.
582 At, quoniam, &c.] Repugnat enim rem simul esse fragilem et æternam, ut jam monui.

585 Denique, jam, quoniam, &c.] His

Crescendis rebus constat, vitamque tenendi;
Et quid quæque queant, per fœdera naturai,
Quid porro nequeant, sancitum quandoquidem exstat;
Nec conmutatur quidquam; quin omnia constant
Usque adeo, variæ volucres ut, in ordine cunctæ, 590
Obtendant maculas generaleis corpore inesse;
Inmutabile materiæ quoque corpus habere
Debent nimirum: nam, si primordia rerum
Conmutari aliqua possent ratione revicta,
Incertum quoque jam constet, quid possit oriri, 595
Quid nequeat; finita potestas denique quoique

cunctis secundum suas species; et cum statutum sit legibus Naturæ quid quæque res possint, quidve non possint; cumque nihil mutetur, quoniam res cunctæ ita constanter manent eadem semper, ut omnes aves, licet diversæ, quæque tamen ex ordine monstrent inesse suis corporibus notas speciales: scilicet debent etiam habere corpora prima materiæ non mutabilia. Etenim, si principia rerum possent aliquo modo mutari et vicissim superari, necesse est ut nunc etiam non certum sit, quid queat nasci, quidve non possit; et quoniam modo tandem limitata potentia, et

tis superscr. in Voss. vet.—586 crescendis sic Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. Ferr. Heins. 1. V. marg. 1. reliqui crescendi. tenendi sic P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. probante Bentleio: alii tuendi.—587 Sed Bodl. queat Mus. B. 2.—588 Quod V. marg. 1. nequeas Mus. B. 2. sanctum Voss. L. B. sed corr. quandoquid Mus. B. 2.—589 comitatur Voss. vet. et L. B. sed corr. in Voss. vet. communicatur V. ed. Bodl. quando omnia Gif. Par. Gryph. Delph. Fab. Bodl. Cr. Cout. Bas. V. ed. Bodl.—590 Ad adeo Bodl. et in ordine Bodl.—591 Ostendunt P. V. ed. O. Th. Ra. Ferr. Mus. B. 1. 2. Ostendant vulg. genitales Vind. V. marg. 1. corpori Mus. B. 2. 3. Hav. et vulg.—592 Immobiles V. ed. Th. Ra. Bodl. Immutabiles Ferr. Vind. Voss. vet. et L. B. O. Cant. quoque materiæ Bodl.—594 Committari V. ed. Th. Ra. revincta Gryph. Nard. Bas.—595 constat Ferr.—

NOTÆ

15. vss. argumentum vi. proponitur, quo iterum confirmat prima corpora materiæ solida esse, sen non obnoxia dissolutioni, sed immutabilia et immortalia. Id autem arguit ex Naturæ multiplici constantia et immutabilitate, v. g. in provehendis animantibus ad certas usque ac statas virium, incrementi, vitæque metas: in imprimendis iisdem semper discriminibus, notis, ac maculis cuique volucrum generi per suas species. Quod quidem natura non præstitura esset, nisi principiis uteretur certis, constantibus, immutabilibus, ac proinde

æternis. Sic nigri nascuntur corvi ex nigris corvinis seminibus: sic cycni albi ex cycneis albis principiis, quia præscriptam a natura legem constantissime servant.

Generatim] Vs. 21.

Reddita finis] Ut demonstratum est supra vs. 552. not.

587 Per fœdera naturai] Ex lege naturæ, vel quasi ex beneficio aut pacto naturæ.

592 Materiæ corpus] Corpora prima, atomos.

595 Quid possit oriri, &c.] Hi 2. vss. positi sunt supra vs. 76.

Qua nam sit ratione, atque alte terminus hærens?
Nec totiens possent generatim secla referre
Naturam, motus, victum, moresque parentum.

Tum porro, quoniam est extremum quoique cacumen
Corporis illius, quod nostri cernere sensus 601
Jam nequeunt; id nimirum sine partibus exstat,

finis alte positus sit cuique rei; neque etiam quæque genera animantium possent tam sæpe imitari naturam, motiones, rationem vitæ, ac studia suorum parentum secundum suas species. Jam vero, quia ultimus apex cujusque corporis est aliquid, quod sensus nostri tandem non valent perspicere, istud nimirum est absque partibus,

596 *cuique* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—597 *Quanam* Bip. Hav. Delph. utque Gif. Par. V. marg. 1. *hæreat* Gif. Bip. Par. V. marg. 1. *herens* Ferr. V. ed. Th. Ra.—598 *Nec totiens* P. Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. de qua scriptura satis sit semel monnisse. Wakef. *toties* vulg. *possint* Mus. B. 2. V. marg. 1. *posset* V. ed. Th. Ra. Ald. P.—599 *Natura* Bodl. *mores v. motusque* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. pro *victum* Creech. leg. *vultum*.—600 *quoniam est* P. Gottorp. fr. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. Gryph. Nard. Bodl. Cr. Voss. marg. *est* vulg. *abest* edd. *quousque* vel *cujusque* vulg. *quoque* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. *quodque* P. Vind. Bodl. Mus. B. 3. Ferr. Ald. Th. Ra. et pro *extremum* Bodl. leg. *eximium*.—601 *Corporum* Ferr. V.

NOTÆ

597 *Hærens*] Sic vs. 78. Alii *hæreat*, dissyllabum.

598 *Generatim*] Vs. 21.

Secla] Genera animantium, vs. 21. 468. Consule indicem vocabulorum.

600 *Tum porro, &c.*] His 16. vss. argumentum vii. continetur, quo soliditatem et æternitatem principiorum asserit ex illorum individua et insecabili natura. Docet enim in rebus dari minimum quid, in quod res peritura resolvantur; et quod rebus reficiendis tanquam semen solidum ac æternum reservetur. Quod ut facilius assequaris, scies Peripateticos et Epicureos cum in aliis multis, quæ ad hanc quæstionem non pertinent, tum in his maxime inter se dissidere. Peripatetici ergo volunt omne corpus concretum ac genitum secari posse in infinitas partes, neque ullas usque adeo parvas fieri posse, quin minores fieri possint. Epicurei autem censent quodlibet corpus non in eas dividi semper posse partes exiguas, quæ semper minores fieri

queant: sed in minimas tandem secari partes, quæ ulterius partiri nequeant, et quibus minores nullæ fieri possint; adeo ut divisioni tandem modus detur ac finis. Itaque Epicurei volunt omne corpus ad eum usque apicem minui posse, ut ille jam nec sub oculos cadat, nec secari possit, sed cæcum sit; ac partibus careat, sitque minimum quid, quod in rebus tanquam prima et ultima pars sit; id est, sit primum principium, ut ait Lucretius, quod natura reservat rebus creandis ac reficiendis; et ultimum quid, in quod res resolvuntur. Illud autem minimum quid sunt corpora prima. Ergo corpora prima sunt æterna, solida, et simplicissima.

Cacumen] Apex ultimus, in quem res quæque finitur; quasi dicat 'Minimum in atomo esse, qualem apicem anguli in acuta atomo concipimus.' Gassend.

601 *Sensus*] Visus, aut tactus.

Et minuma constat natura: nec fuit umquam
Per se secretum, neque posthac esse valebit;
Alterius quoniam est ipsum pars primaque, et ima: 605
Inde aliæ, atque aliæ, similes ex ordine partes
Agmine condense naturam corporis explent.
Quæ, quoniam per se nequeunt constare, necesse est
Hærere; unde queant nulla ratione revelli.

Sunt igitur solida primordia simplicitate, 610
Quæ minumis stipata cohærent partibus arte;
Non ex illorum conventu conciliata,

et componitur ex minima natura; neque unquam separatim existit per se, neque in posterum poterit existere; cum ipsum sit pars alterius rei; et quidem pars ultima et prior; et cum deinde aliæ, atque aliæ partes pares ex ordine, adimpleant naturam corporis cujusque concreti per densatum cætum. Quæ corpuscula, cum non possint existere per se separata, oportet ita coarctari illa, ut nullo modo possint dissolvi. Ergo principia constant pura et solida natura, quippe quæ coarctata minimis partibus firmiter conjungantur, non quidem quod sint coagmentata ex

ed. Th. Ra. *illius* P. Gottorp. fr. Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *est* aliquod vulg. *illud* quod Bodl. vulg. etiam edd. habent *nostri* quod.—602 *mirum* Mus. B. 2.—604 *Per secretum* V. ed. Th. Ra. *Per se concretum* Ald. Gryph. marg. Bas. marg. P. *posthæc* Bodl. V. ed. Th. Ra. *posthæc* Mus. B. 1. 2. 3. *post hæc* Ferr.—605 *Alterius* Ald. *quoniam est ipsum p. p. et ima* Bas. marg. *quoniam ipsum: primæ quoque et imæ* Gryph. *quoniam est &c.* Bas. *quoniam ipsum sunt primaque et ima* Gryph. marg. Gottorp. fr. Heins. 1. *ipsum: primæ quoque et imæ* Nard. Bodl. Cr. *quoniam ipsum primaque et una* Voss. vet. q. *sunt i. primaque et ima* Bodl. *pars* deest etiam in Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Mus. B. 3. et pro *est* V. ed. habet *sunt*.—607 *Agmine* Ald. Gryph. P. *corporum* V. ed. Ferr. Mus. B. 2.—608 *nequeant* V. ed. Th. Ra.—609 *Æreas* Ferr. *Ærens* V. ed. Th. Ra. *Hærens* Bodl. Mus. B. 2. *Habere* Vind. *Ea esse* V. marg. 1. *unde* V. ed. Vind. P. Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Cant. *inde* Mus. B. 1. *ut* vulg. *queat* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *nequeant* Delph. Hav. Bip. 'nulla P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. Cant. reliqui *ulla* quod cum *queant* stare non poterit.' Wakef.—610 *Deest h. vs. in O. Mus. B. 1.*—612 *Non etiam* Mus. B. 1. *ullorum* P. Mus. B. 2. Ald. Delph. Hav. Bip. *illorum* Gottorp. fr. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. *illarum* Preig. ex conj.—

NOTÆ

604 *Secretum*] Separatum et distinctum a rebus concretis. Atomus enim seorsim et sola per se existere nequit extra res concretas.

605 *Alterius*] Nempe rerum concretarum, quæ ex atomis fiunt.

Prima et ima] Prima quidem, quia principium est primum rerum creatarum: ima vero sen ultima, quia in illud, tanquam in ultimum quid, res resolvuntur.

606 *Similes partes*] Id est, atomi, prima corpora.

611 *Quæ minumis stipata, &c.*] Hoc autem sensu dicit atomos minimis partibus stipatas esse, non quidem ut ex ullarum rerum cætu ac concilio concretæ sint, sicut ceteræ res naturæ constant ex cætu atomorum; sed ita tantum, ut neque frangi neque dissolvi ullatenus possint.

Sed magis æterna pollentia simplicitate:
Unde neque avelli quidquam, nec diminui jam,
Concedit natura, reservans semina rebus. 615

Præterea, nisi erit minumum, parvissima quæque
Corpora constabunt ex partibus infinitis:
Quippe, ubi dimidiæ partis pars semper habebit
Dimidiam partem; nec res præfiniet ulla.
Ergo rerum inter summam, minumamque, quid escit? 620

aliquarum partium concilio, sed quod potius habeant immortalem simplicitatem. Hinc fit ut Natura, quæ servat in futurum principia ad res gignendas, nusquam sinat quicquam ex illis detrahi, aut minui. Præter hæc, si non erit minimum quid in rebus, minima quæque corpora componentur ex partibus innumerabilibus. Etenim, si pars dimidiæ partis habebit semper partem dimidiam, sane nulla res faciet finem. Igitur quidnam discriminis esset inter maximam et parvissimam

614 neque diminui Vind. Mus. B. 1. 3. jam P. Mus. B. 1. V. ed. tam Ferr. diminui quid Gif. marg. Gryph. Nard. deminuitam Gottorp. fr. nec diminui tam Bodl. Voss. vet. et L. B. sed corr.—616 nimium pro minumum Mus. B. 2. Vind.—617 ex rebus Vind.—618 par Preig.—619 præfiniet P. Vind. V. ed. Gottorp. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. Voss. vet. Bas. Ferr. perfiniet vulg. Dimidia Mus. B. 2.—620 minimam quid Th. Ra. minimumque P. in not. minimam quicquid Mus. B. 2. quod Vind. Cant. quid esset? Delph. Nard. Mar. quid esset Gryph. Bas. P. V. ed. Bodl. quod escit Sus. quod esset P. in not. V. marg. 1.

NOTÆ

614 Unde] Hinc fit ut: vel, quod maluerim, ex quibus, supp. atomis, aut corporibus illis primis.

615 Reservans] Ne scilicet res ad nihilum redeant, ac ex nihilo fiant.

616 Præterea, nisi erit, &c.] His 13. vs. argumentum viii. continetur, quo primordia rerum solida et æterna esse confirmat ex eo, quod necesse sit in rebus esse minimum quid, ad quod cum perventum sit, ulteriori divisioni locus non detur. Scilicet si quodlibet corpusculum primum posset dividi in infinitas partes, id absurdi i. sequeretur, quod parvissima corpora posset dividi quoque in infinitas partes. ii. Quod quælibet pars minima minimi corpusculi posset in duas partes semper dividi: et illarum quæque pars dimidia iterum in duas partes secari; et sic fieret progressus in infinitum, ut aiunt. Hinc autem utrimque se-

quetur nullum esse discrimen inter minimum et maximum [corpus; cum utrumque partibus infinitis constaret. Quo quid absurdius? Hinc Arcesilas Stoicis insultans risum in scholis fecit de crure amputato, putrefacto, et in mare projecto, quod illi admitterent ita posse exsolvi, et toti mari commisceri, ut non modo Antigoni classis per crura navigaret; sed Xerxis mille et ducentæ naves, cum triremibus Græcorum trecentis, navalem pugnam in crure obirent. Hinc Plutarchus illud ridet, quod Chrysippus admiserit unam vini guttulam toti mari permisceri posse. Hinc ridendum quod ala vel minimæ muscæ toti cælo coextendi queat.

Minimum] Scilicet quod amplius non dividatur, seu quo aliud minus esse nequeat.

620 Rerum summam] Maximam rem.

Nihil erit, ut distet: nam, quam vis funditus omnis
Summa sit infinita, tamen, parvissima quæ sunt,
Ex infinitis constabunt partibus æque.

Quod, quoniam ratio reclamat vera, negatque
Credere posse animum, victus fateare necesse est, 625
Esse ea, quæ nullis jam prædita partibus exstent,
Et minuma constant natura: quæ quoniam sunt,
Illa quoque esse tibi solida, atque æterna, fatendum.

Denique, ni minumas in parteis cuncta resolvi
Cogere consuesset rerum natura creatrix, 630

rem? Profecto non erit ratio, cur differant; namque, licet omne universum sit omnino infinitum; res tamen, quæ sunt minimæ, pariter componentur ex partibus innumerabilibus. Cui rei cum vera ratio repugnet, ac perneget mentem posse credere id ita esse, oportet ut ipse convictus confitearis esse in rebus ea corpuscula, quæ nusquam constant aliquibus partibus, sed quæ habeant parvissimam naturam. Quæ cum ita sint, tibi confitendum est etiam illa corpuscula esse solida atque immortalia. Tandem, nisi natura rerum parens solita esset facere, ut res cunctæ re-

quod escit Voss. vet. sed man. rec. ascribitur in marg. 'lege esset.'—621 Nihil sic Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Nil P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. Par. Gryph. Nard. Bas. Bodl. Cr. Non vulg. distet sic P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Ald. Th. Ra. distent vulg. ut discit Bodl. Cr. ut discet Bodl. aut distet Gottorp. fr. funditur V. ed. Th. Ra.—624 Quod sic P. Gottorp. fr. Vind. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 1. 3. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. Quoi vulg. non pro ratio V. ed. Th. Ra. Bodl. vero Mus. B. 2. natura pro vera Bodl. Ferr.—625 Credere posse: animi Lamb. vid. Not. Var. animi Vind. Gryph. Nard. Bas. Heins. 2.—626 item prædita Mus. B. 2.—627 constat Gottorp. fr. constant Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 1. 3. Heins. 1.—628 Illo Mus. B. 2. 3. esset ibi Mus. B. 3. solidant pro solida atque Voss. vet. sed solidat superser. fatendum est Cant. V. marg. 1.—629 Denique si P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.

NOTÆ

622 Summa] Id est, totum, universum, universa natura. Loquitur ex Epicuri sententia, qui universum voluit esse infinitum: sed de his ii. 1046. et seqq.

625 Animum] Lambin. bene; hoc est, quempiam posse in animum inducere. Alii animi. Sane sic interpungendum esset: 'credere posse; animi victus,' &c. Quasi animi victus sit, ratione animi convictus: sicut dicitur, æger animi, falsus animi, pendens animi, &c. supp. ratione.

629 Denique, ni minumas, &c.] His 7. vs. argumentum ix. quo prima cor-

pora solida esse ac æterna confirmat; nimirum ex eo, quod iterum necesse est esse in rebus minimum quid; alias enim nusquam natura posset ex primis corpusculis quidquam jam reparare ac reficere. Ratio hæc est, quia, si res creatæ possent in infinitas partes perpetuo secari, quælibet pars illarum in infinitas partes etiam dividi posset. At quæ multis et infinitis partibus constant, ea naturam primorum materiæ corporum, hoc est, principiorum, sortiri nequeunt, id est, habere connexus varios, plagas, motus, concursus, pondera, &c. Pri-

Jam nihil ex illis eadem reparare valeret:
Propterea, quia, quæ nullis sunt partibus aucta,
Non possunt ea quæ debet genitalis habere
Materies, varios connexus, pondera, plagas,
Concursus, motus, per quos res quæque geruntur. 635
Quapropter, quei materiem rerum esse putarunt

digerentur in partes parvissimas ac individuas, nunquam eadem Natura posset reficere rem aliquam ex illis partibus: eo quod res illæ, quæ constant pluribus partibus, non possunt habere ea, quæ materia genitabilis debet habere, nimirum diversos nexus, gravitatem, ictus, congressus, motiones: per quas res cuncta administrantur. Quamobrem, qui censuerunt ignem esse prima corpora rerum, et ex

Par. Gryph. Sus. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald.—632 nullis sic P. Vind. Gottorp. fr. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Voss. L. B. Bas. Gryph. Nard. nulli Voss. vet. sed nullis superscr. multis vulg. quæ ullis Par. Gif. L. B. Cout. Sus.—634 Materies varios: connexus V. marg. 1. Materies ragos V. marg. 2. conexus Gottorp. fr. pondere Bodl. V. ed. Th. Ra.—635 quos sic Mus. B. 2. quas P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 1. Gryph. marg. Heins. 1. Bas. quæ Voss. L. B. Mus. B. 3. Cant. genuntur Voss. L. B.—

NOTE

mordia enim rerum ad res gignendas vario nexu per se jungi: diverso pondere per se ferri; variis ictibus per se percuti: diverso concursu per se convenire: vario motu per se agi debent, ut disputabitur II. 61. et seqq.

632 Nullis] Lamb. Infinitis; bene. Alii, ullis; hoc est, aliquibus: verum etsi hiatus foret, quæ ullis; non tamen male Alii nullis, pessime.

633 Genitalis... Materies] Corpora materiæ, primordia, vs. 53.

634 Connexus] Conventus, congregationes; quæ variæ sunt pro vario atomorum cœtu.

Pondera] Gravitationem, qua deorsum feruntur atomi ad rerum concretiones. II. a 61. ad 333.

Plagas] Ictus exteriores, quibus atomi aliæ in alias incurrentes reperiuntur ad alias rerum concretiones: lib. II. ibid.

635 Concursus] Conventum, congressum, quo atomi conveniunt ad res gignendas: lib. II. vs. 61. et seqq.

Motus] Qui duplex est: alter naturalis, alter reflexus. Hic, quo ato-

mus una in aliam incurrens reperiuntur. Ille, quo atomus suo pondere fertur in diversa: lib. II. vs. 83. Vel per motum intelligit mobilitatem, de qua lib. II. vs. 61. et seqq.

636 Quapropter, quei, &c.] His 70. vss. explicat simul et refutat Heracliti sententiam de primis rerum principiis. Scilicet positis ac bene stabilitis primis suis principiis Lucretius, Ex nihilo nihil fieri: in nihilum nihil reverti; et Atomos esse, simplices, solidas, immutabiles, ac insecabiles; jam ceterorum philosophorum opiniones de rerum primordiis explodit. Veteres enim fere omnes vulgaria quatuor elementa, ignem, aërem, aquam, et terram, quasi rerum concretarum principia admiserunt, cum hoc tamen discrimine, ut alii omnia quatuor; alii tria; alii duo; alii unum ex his primordium esse voluerint. Heraclitus autem, qui circa LIX. Olymp. an. ccl. U. C. Coss. Val. Poplicola, et T. Lucretio, hoc est ante Christum natum an. 10. IV. natus Ephesi dicitur, floruitque

Ignem, atque ex igni summam consistere solo,
Magno opere a vera labi ratione videntur.
Heraclitus inquit quorum dux prælia primus,
Clarus ob obscuram linguam magis inter inaneis, 640
Quamde graveis inter, Graios, quei vera requirunt.
Omnia enim stolidi magis admirantur, amantque,
Inversis quæ sub verbis latitantia cernunt;
Veraque constituunt, quæ belle tangere possunt

uno igne constare unicum, ii sane videntur longe recessisse a veritate. Quorum quidem ductor Heraclitus primus suscipit certamina; is autem insignis est potius inter ignaros propter obscura verba, quam inter doctos Græcos, qui investigant veritatem. Quippe etenim ignari mirantur et amant potius eas res, quas vident latentes sub vocabulis sursum versus retroque mutatis; et volunt ea esse vera, quæ queunt

636 materiem summam V. marg. 1. Mus. B. 1.—637 consistere eælo Bodl.—638 Magnopere vulg.—639 Heraclitus (Scoteinos) quiti, quorum &c. V. ed. sed a correctore vox Scoteinos deleta est, et pro quiti repositum inquit invenitur. quiete Bodl. vult O. in Mus. B. 1.—640 Clarius P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Clarius obscurans linguam Gryph. marg. Bas. marg. P. sed in not. corr. ex vet. exempl. ob deest Gottorp. fr. P. V. ed. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. inter humanos Bodl. inter manos V. ed. Th. Ra.—641 Quamde graveis Graios inter Bas. Quam gravior Grajos inter Gryph. P. in not. Quam de Grajis qui inter Grajos P. V. ed. Th. Ra. Ald. de Grajs Ferr. Quam gravis est inter superscr. man. sec. in Voss. L. B. Quam de gravis inter Grajos Heins. 2. Quam deceat Grajos inter qui vera loquuntur V. marg. 1.—642 Omnia cum Mus. B. 1.—643 Immersis Gassend. Versis Bodl.—644 Votaque Bodl. bella Bodl.

NOTE

Darii temporibus, voluit unum et solum ignem esse primum rerum principium, ex quo cetera fierent, et in quem cuncta reverterentur. Hunc autem, teste Laërtio, generationis modum instituebat: 'Omnia ex igne constare et in ignem resolvi. Cum autem omnia rarefactione et condensatione fiant, fluere magna ex parte fluminis instar: ignem, cum densatur, humescere, et ita aërem fieri: aërem, cum cogitur, et congregatur, aquam fieri: aquam concretam, in terram verti: atque hanc esse viam ad infimum locum. Contra, terram ipsam fundi, ex qua fieri aquam: ex aqua autem reliqua, &c. Hæc autem via ad supremum locum.' Variis autem argumentis refutat hanc opinionem Lucretius.

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

637 Summam] Universam rerum naturam: omne universum: vss. 26. 236.

639 Heraclitus] Qui Ephesi natus dicitur, ut monui; qui temporibus Darii Persarum regis floruit; quique multa Græco carmine scripsit, quæ Aristoteles pro testimoniis sæpe testatur. Verum de industria stylum adeo obscuravit, ut vix ejus scripta intelligerentur. Unde cognominatus est a Græcis Σκωτεινός, 'tenebrosus.' Vitruv. II. Cic. de Fin. II. et III.

641 Quamde] Antiquæ pro 'quam.' Fest. et Liv. I. et II. Nardus autem legit: Quam de Grajis inter Grajos: sed inepte.

643 Inversis verbis] Id est, vel a propria ad alienam significationem

K

Aureis, et lepto quæ sunt fucata sonore. 645
 Nam, quur tam variæ res possent esse, requio,
 Ex uno si sunt igni, puroque, creatæ.
 Nihil prodesset enim calidum denserier ignem,
 Nec rarefieri, si partes ignis eandem
 Naturam, quam totus habet super ignis, haberent. 650
 Acrior ardor enim conductis partibus esset:
 Languidior porro disiectis, disque supatis.

tangere suaviter aures, et quæ sunt quasi obducta dulci sono. Etenim peto, quare res queunt esse adeo diversæ, si sunt progenitæ ex mero et simplici igne. Namque inutile esset ignem fervidum condensari, aut rarescere, si partes ignis haberent eandem naturam, quam totus ipse ignis habet. Etenim calor esset ardentior, si partes ignis essent densatæ: remissior autem esset, si disjunctæ, et dispersæ

V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra.—645 *furata* V. ed. Th. Ra.—646 *curtam* Ferr.—647 *Ex uno si* Mus. B. 1. 2. 3. Lamb. et Turneb. Adv. xix. 15. ubi et *Ex uro* in Mss. legas. *Ex uro* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. sed superscr. *Et vero* in Voss. L. B. *Ex uno* in Voss. vet. *Ex uro* Delph. Barb. *vereque creatæ* Gottorp. fr.—648 *Deest enim* Gif. Par. *denserier* Vind. Gryph. Heins. 2. *deserier* Ferr.—649 *eadem* Gottorp. fr.—650 *suus ignis* Gryph. Delph. Nard. Heins. 2. Mar. Bas. *separ ignis* P. in not. *habere* Gottorp. fr. Voss. vet. *herent* Mus. B. 1. 2.—651 *conjunctis* P. Ald. Gryph. marg. *esse* P. ex conj.—652 *disiectis, disque supatis*: sic Mss. Pii, Voss. L. B. et Cant. *disiectisque, supatis* Voss. vet. *disiectis seque paratis* P. O. *disiectisque superatis* Gottorp. fr. V. ed. *disiectis et separatis* Bodl. *disiectisque supatis* Vind. Mus. B. 3. *disiectatis superatisque* Mus. B. 1. *disiectimque separatis* Mus. B. 2. *disque sipatis* P. in

NOTÆ

translatis vocibus, vel præpostero ordine positis.

645 *Fucata*] Metaphora est, ducta ab oculis ad aures; fucus enim visu, sonus auditu sentitur.

646 *Nam, quur tam variæ, &c.*] His itaque 10. vs. continetur I. argumentum Lucretii adversus Heraclitum. Arguit autem Lucretius ex uno et solo igne tantam rerum, quæ sunt, diversitatem nasci non posse; neque aliud ex igne oriri, nisi ignem. Namque ex ipso Heraclito nihil ex igne etiam gigni potest, nisi aut condensatione, aut rarefactione. Atqui ex condensatione ignis nihil, nisi acrior ardor, fieri potest: ex rarefactione pariter ignis nihil, nisi remissior calor, oritur. Igitur nihil ex igne, præter ignem, magis aut minus acrem,

oriri potest. Condensatus quippe ignis, ac rarefactus, vel desinit esse ignis, vel ignis naturam retinet: si desinit esse ignis, igitur ignis non est rerum principium: si naturam ignis retinet, ergo id tantum efficiet, ut magis aut minus ardens fiat.

648 *Denserier*] *Denseri*. Alii, *densarier*. Dicitur quippe denseo, es: et denso, as. vs. 396. 657.

650 *Super* [*Suus*] Id est, *ipse*. Alii *super*, pro *superus*, hoc est, cælestis: vel *super* adverbialiter.

651 *Conductis*] Contractis, condensatis.

652 *Disiectis*] Rarefactis.

Disque supatis] Tmesis, pro dissu-patisque: dissu-patis autem antique pro dissipatis, id est, laxatis, et non densatis.

Amplius hoc fieri nihil est quod posse rearis
 Talibus in caussis; ne dum variantia rerum
 Tanta queat densis, rarisque, ex ignibus esse. 655
 Id quoque, si faciant admixtum rebus inane,
 Denseri poterunt ignes, rarique relinqui:
 Sed, quia multa sibi cernunt contraria inesse,
 Et fugitant in rebus inane relinquere purum;
 Ardua dum metuunt, amittunt vera, viai: 660
 Nec rursum cernunt exemptum rebus inane,

essent a se invicem. Præter hoc, nihil est quod putas posse fieri in ejusmodi rebus; tantum abest ut tam magna diversitas rerum possit fieri ex ignibus condensatis, et rarefactis. Si vero isti homines admittant vacuum mixtum esse rebus, sane ignes poterunt condensari, et rarefieri: verum, quia vident multas res repugnare sibi in hac re, timide loquuntur, et non audent admittere merum inane in rebus. Scilicet, dum timent ingredi iter difficile, relinquunt veram viam. Neque

not. Gryph. Nard. Bas. *seque paratis* V. marg. 1.—653 *quo posse* P. Ald.—654 *nec dum* P. Ald. *nedum* Ferr. Bip.—655 *Tantaque ex accensis* Bodl. *Tantaque accensis* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 2. 3. *Tantaque et accensis* Ferr. *Tanta quidem accensis* Cant. *Tanta quidem d. V. marg. 1. esset* V. ed. Th. Ra. Cant.—656 *Id quoque, si sic* Gryph. Nard. Bas. Gottorp. fr. V. ed. Th. Ra. Ferr. Ald. Bodl. Voss. vet. et L. B. *Atque hi; si vulg. faciunt* V. marg. 1. Bodl. *admisto r. inani* Nard. Heins. 2. *inani* Bas.—657 *Densari* Mus. B. 2. solita varietate.—658 *cernant* Ald. *contra* V. ed. *inesse*: sic P. V. ed. reliqui *nu vel musæ*; unde fecere critici *τὸ mussant* vulgariū edd. Wakef.—659 *fugiant* Vind. Bodl. Gryph. Nard. Bas. *fugiant* P. V. ed. Ferr. Ald. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. *purum et Hav. Bip.*—660 *ver aulai* Voss. L. B. sed corr. *ver aula* Voss. vet. *verba nec ulla* Mus. B. 2. *una* V. ed. Ferr. Th. Ra. *viai deest* Mus. B. 3.—661 *exemp-*

NOTÆ

654 *Variantia*] Varietas. Sic III. 319. a participio 'varians.' Sic II. 25. 'retinencia,' id est, conservatio. III. 864. 'repetentia,' id est, recordatio, &c.

656 *Id quoque, [Atque hi] si faciant, &c.*] His 10. vs. continetur II. argumentum adversus Heracliti sententiam. Scilicet, etiamsi res cunctæ possent ex igne densato ac rarefacto oriri, quod Heraclito placuit, tamen ignis Heraclito nec densari nec rarefieri potest, quia Heraclitus non admittit inane rebus admixtum, sine quo res nec rarefieri, nec densari possunt. Namque ad rerum generationem requiritur motus: ad motum requiritur inane. Densitas autem et

raritas sunt motus: ergo ubicumque sunt, erit et inane. Igitur utrobique turpiter hallucinatus est Heraclitus, et dum ex igne solo cuncta fieri voluit, et dum inane rebus non admisit. Sunt qui legunt, *Id quoque si faciant*. Idem sensus.

Si faciant] Id est, si ponant et stuant inane esse mixtum rebus.

Admixtum rebus inane] Supp. esse. Lamb. *admixto rebus inani*. Idem sensus.

658 *Inesse* [*Mussant*] Hærent, timide loquuntur. Sic VI. 1177. Alii *Inesse*: alii *esse*. Lambin. *multi*.

660 *Ardua, vera viai*] Id est, arduum, et verum iter. vs. 355.

Omnia denseri, fierique ex omnibus unum
Corpus, nihil ab se quod possit mittere raptim,
Æstifer ignis utei lumen jacet, atque vaporem;
Ut videas non e stipatis partibus esse. 665
Quod, si forte ulla credunt ratione potesse
Igneis in coetus stingui, mutareque corpus;

pariter vident cunctas res condensari, sublato vacuo e rebus; et ex omnibus rebus fieri unam naturam, quæ non valeat creare, et fundere aliquid ex se ipsa, sicut ignis calidus emittit lumen, et calorem; ita ut cernas ignem non constare partibus condensatis. Quod si fortasse putant aliqua de causa ignes posse extinguere in concili-

tum P. V. ed. Ferr. Ald. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *exempto* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. *rerum* P. inane Gottorp. fr. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Bodl. Voss. vet. et L. B. Cant. *inani* vulg.—662 *densari* Gryph. Bas. Mus. B. 2. 3. Vind.—663 *nihil*: sic Voss. vet. et L. B. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. *nil* vulg. ad se Mus. B. 2. *raptim* P. Mus. B. 3. Ald. Hav. Bip. *raptis* Gottorp. fr. Bodl. Voss. marg. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. Cant. *raptum* Vind. V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Sus. Heins. 1. Bas. marg. *natum* Gryph. Delph. Nard. Heins. 2. Bas.—666 *ulla*: sic P. et vere, ut putem, quamvis aliud quiddam sublatare innuere videantur Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. dantes *nia*, et Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *una*, literarum ductibus prorsus consimilibus. Wakef. *rationi* Gif.—667 *Ignis* Ferr. V. ed. Th. Ra. *cætus* Gottorp. fr. P. Voss. vet. et L. B. Cant. Gryph. *cætu* V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. *intextos* pro *in cætus* Vind. *in tectu* Mus. B. 2. et *interitu* in marg. *stringi* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Bas. V. marg. 1.

NOTÆ

663 *Quod possit mittere raptim* [*natum*] *Quod possit aliquid generare.* Scilicet, ut monui, ad hoc, ut fiant rerum motus, requiritur inane: sed raritas et densitas sunt motus: ergo ubicumque et quandocumque sequuntur, debet adesse inane: sed Heraclitus et ejus sectatores negant inane. Igitur nullus illis philosophis motus erit futurave mutatio; atque ita nulla rerum generatio, cum non admittant inane. Immo omnia fient unum corpus solidum, atque compactum, quod nullam rem procreare possit: sed ignis lumen ex se emittit, et calorem. Igitur ignis non est solidum corpus, et sine inani.

Raptim [*Natum*] Alii *raptim*, id est, celeriter, continuo: alii *raptum*.

665 *Stipatis*] Solidis, et vacuo expertibus, plenis totis, et compactis.

666 *Quod, si forte, &c.*] His 10. vss. continetur III. argumentum adversus Heraclitum. Instat ergo Lucretius et ait ignem, quod esset primum rerum principium, non posse neque extinguere, neque mutare suam naturam, cum ad rerum concretionem concurreret, quia rediret in nihilum. Corpus enim simplex, et primum, qualis est ignis Heraclito, non potest mutari, nisi abeundo in nihilum. Atque adeo res non ex igne jam, sed ex nihilo fierent. Igitur necesse est ut rebus frangendis supersit aliquid, quod frangi ac mutari nequeat, ne res nihilo reficiantur.

Potesse] Antiquæ, pro 'posse.' Lucil. v. et Plaut. eo verbo integro utebantur, potsum, poteram, potessem, potesse, &c.

667 *In cætus*] In conciliatu, in con-

Scilicet ex nulla facere id si parte reparcent,
Obcidet ad nihilum nimirum funditus ardor
Omnis, et ex nihilo fient quæquomque creantur. 670
Nam, quodquomque suis mutatum finibus exit,
Continuo hoc mors est illius, quod fuit ante:
Proinde aliquid superare necesse est incolome ollis,
Ne tibi res redeant ad nihilum funditus omnes,
De nihiloque renata virescat copia rerum. 675
Nunc igitur, quoniam certissima corpora quædam

atu, et convertere naturam suam, hoc est, si velint facere istud quavis ratione; scilicet omnis calor ignis perimetur omnino usque ad nihilum, et cunctæ res procreantur ex nihilo. Etenim id omne, quod mutatur et egreditur e limitibus suæ naturæ, subito fit interitus ejus ipsius, quod fuit antea: atque adeo oportet aliquid immutabile superesse illis rebus, quæ intereunt, ne res cunctæ revertantur tibi omnino ad nihilum, et ne multitudo rerum iterum nascatur et vigeat de nihilo. Jam

mutare Vind. Cant. *mutare* Gottorp. fr. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. V. marg. 1. *missare* Ferr. Cant. O. *massare* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. *missare* V. marg. 2. *sanguinis areque* pro *stingui mutareque* Voss. vet.—668 *nulla*: sic Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *ulla* Bip. Hav. Delph. *ima* Gif. marg. Gryph. P. *una* Bas. marg. Ald. *se* Mus. B. 1. *parce* Cant. *reporcent* Gif. P. in not. *receptant* Voss. vet. P. in not. *receptent* Gryph. Delph. Nard. Mar. Bas. Heins. 2. *pararent* Gryph. marg. Ald. *parcere* porcent quidam codd. P. *parcere* parent V. marg. 1. *parte* reportent V. marg. 2.—669 *Occidit* V. ed. Th. Ra. Bodl. in *miror* Cant. *funditur* Gottorp. fr. Voss. L. B. sed corr. *arbor* Voss. vet. sed corr.—670 *et* deest Bodl. Mus. B. 2. *ex* deest Gottorp. fr. *fiant* Nard.—671 *mutatum* Gottorp. fr. V. ed. Voss. L. B. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 3. *sedibus* exit V. marg. 1.—672 *more* Ferr. *morte* Mus. B. 1.—673 *aliquid* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. marg. *ollis* i. e. *ignibus* vs. 667. sic P. Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Ferr. Ald. Gif. Par. Gryph. Delph. Bas. Lamb. Nard. reliqui autem *olli*. Wakef.—674 *nilum* Ald. Bip. Delph. Hav.—675 *que* deest V. ed. *nihilo nata revirescat* Bodl. *virescat* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B.—

NOTÆ

cilio, in rerum concretionem.

Stingui] Interire, desinere esse ignes, in aliud corpus mutari.

Mutareque corpus] Naturam igneam amittere, et aliam sortiri. Alii legunt *massare*, quasi solidare: male.

668 *Facere id*] Hoc est, Ignem stingui in cætu, et mutare corpus.

Reparcent [*Receptent*] Concedant, velint, admittant. Alii *reparcent*, quasi non parcent, non improbabit. Alii, *pararent*.

671 *Nam, quodquomque, &c.*] Hi 2. vss. repetuntur vs. 792.

673 *Incolome*] Immutabile, quod frangi ac mutari nequeat.

Ollis] Antiqua scriptio, pro 'illis.' Virg. *Æn.* i. 'Olli subridens,' &c.

674 *Nihilum* [*Nilum*] Nihilum, sicut 'nil,' et 'nihil:' ita 'nilum,' et 'nihilum' usurpat Lucretius. vs. 206. Nisi pro Spondeo posuerit Anapæstum, nempe *nihilum*, pro *nilum*; quod ipsi familiare est.

676 *Nunc igitur, quoniam, &c.*] His 15. vss. continetur IV. argumentum adversus Heraclitum. Scilicet concludit Poëta superesse rebus corpus.

Sunt, quæ conservant naturam semper eandem,
 Quorum abitu, aut aditu, mutatoque ordine, mutant
 Naturam res, et convortunt corpora sese;
 Scire licet, non esse hæc ignea corpora rerum. 680
 Nihil referret enim, quædam decedere, abire,
 Atque alio adtribui, mutarique ordine, quædam,
 Si tamen ardoris naturam cuncta tenerent:
 Ignis enim foret omnimodis, quodquomque crearet.
 Verum, ut opinor, ita est: sunt quædam corpora, quorum
 Concursus, motus, ordo, positura, figuræ, 686
 Ecficiunt igneis, mutatoque ordine mutant

ergo, cum certissima quædam corpuscula sint, quæ servant perpetuo eandem naturam, quorum discessu, vel conventu, et ordine variato, res variant naturam, et corpora creata mutant seipsa in alia corpora; convenit nosse illa corpuscula prima rerum non esse ignea. Etenim nihil prodesset alia discedere et exire; aliæ adjungi; alia vero transponi ex ordine; si nihilominus singula conservarent naturam integram ipsius ignis. Namque id omne, quod ignis procrearet, foret totus ignis. Sed sic se res habet, ut puto: sunt certa corpuscula, quorum conventus, motio, ordinatio, positio, et forma generant ignes; et quæ, ordine trans-

678 habitu atque Bodl.—679 corpora rerum Nard. Heins. 1.—681 refert Mus. B. 2. referet Ferr. discedere Gif. discedere Mar. Gryph. Heins. 2. Vind. descendere Gottorp. fr. Heins. 1. P. V. ed. Bodl. Voss. L. B. decedere a pr. man. sed corr. Voss. vet. adire Gryph. Nard. Heins. 2. Bas.—682 alio P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. Voss. vet. et L. B. alia vulg. ordine quodam Heins. 2.—683 Si tantum P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. O. Mus. B. 1. 2. tandem al. arboris Gottorp. fr. Voss. vet. sed corr. teneret Bodl.—684 omnimodis P. Gryph. Delph. omni modis Lamb. unimodus Gryph. marg. P. in not. crearet P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Bas. crearent vulg.—685 Vocab. ita est absunt Mus. B. 2.—686 motu Cant.—687 ignis Ferr. V. ed. Th. Ra.—688 similata: sic P. V. ed.

NOTÆ

cula alia, quam ignem; quorum abitu et accessu, variaque positura, ipse ignis, et cetera omnia fiant et intereant; et quæ neque igni tamen, neque aliis rebus assimilata sint; hoc est, quæ neque ignea sint, neque alia natura, quæ valeat sensus nostros tangere per aliquid, quod ex se mittat. Si vero ex igne cuncta fierent, nihil sane prodesset illorum corpusculorum aditus, aut positio varia; cum per hæc novæ rerum aliarum concretiones fieri possent; sed quicquid crearetur, id totus ignis foret, quoniam ex igne nihil

nisi ignis procreari potest.

681 *Decedere*] Recedere, secedere. Alii *discedere*. Alii *Descedere*.

682 *Adtribui*] Addi, accedere.

684 *Omnimodis* [*Omnimodus*] Omnino totus. Dicitur enim Omnimodus, a, um, sicut Unimodus, a, um: Omnigenus, a, um: Omnivagus, a, um, passim apud Lucret. Alii *omnimodis*, pro omnibus modis.

686 *Concursus*] Conciliatus, congressus, &c.

687 *Mutant Naturam*] Hoc est, non eandem rem generant, quam antea.

Naturam: neque sunt igni similata, neque ullæ
 Præterea rei, quæ corpora mittere possit
 Sensibus, et nostros adjectu tangere tactus. 690
 Dicere porro ignem res omneis esse, neque ullam
 Rem veram in numero rerum constare, nisi ignem,
 Quod facit hicc' idem, perdelirum esse videtur.
 Nam contra sensus ab sensibus ipse repugnat,

posito, variant talem naturam; et quæ nec assimilia sunt igni, nec alteri etiam rei, quæ queat emittere ulla corpuscula ad nostros sensus, et jactu suo percutere sensum nostri tactus. Dicere autem cunctas res esse ignem, neque ullam rem veram esse in summa rerum, præter ignem, quod hic idem Heraclitus dicit, res est sane inepta. Etenim ipse pugnat adversus sensus dum tamen argumentatur

Bodl. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Delph. Nard. Heins. 2. Bas. simulata vulg. nec V. marg. 1. ulli P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Mus. B. 2. Cant.—689 rei: sic P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Fert. Th. Ra. Ald. rei vulg. posset V. marg. 1. Ferr. Th. Ra. Ald. V. ed. P.—690 ajectu Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. ajectum O. attactu V. marg. 1. tangere Ferr.—691 Dicere sique neque Mus. B. 1. porro sequi rem V. ed. Th. Ra. sequi res Ald. si quæ Bodl. sique Vind. si quam Mus. B. 2. si quem Mus. B. 3. nec V. marg. 1. esse deest Vind. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. 3. ignem Voss. vet. sed superscr. vera lect.—692 Naturam pro Rem veram Fab. Re vera Bentl. nec pro nisi et rem pro rerum V. ed. Th. Ra. neque Mus. B. 2. ignis P. in not.—693 hoc idem Gryph. Bas. marg. P. Mus. B. 2. perdelirus V. ed.

NOTÆ

688 *Similata*] Assimilata, cognata, similis naturæ. Alii *simulata*, pro *similata*, sicut vs. 612. *dissupatis*, pro *dissipatis*. Hic autem sensus est, quod prima corpora neque ignea consent natura, neque alia, quæ possit sensus nostros tangere per aliquid, quod ex se mittat; sunt enim illa corpora prima simplicissima, et individa.

Ullæ] Antiquæ, pro ulli, dat. Sic apud Varr. vi. de L. L. 'totæ,' pro toti. Ter. in Heaut. 'alteræ,' pro alteri. Cic. de Divin. ii. 'aliæ' in genit. pro alius. Lucret. iii. 932.

691 *Dicere porro ignem, &c.*] His 11. vss. continetur v. argumentum adversus Heraclitum, ipsumque suo, ut aiunt, telo conficit. Heraclitus enim credit ignem non nisi sensibus, v. g. tactu, cognosci; quod, quidem ve-

rum est. Quid enim me docet, ignem esse calidum, nisi sensus? Is autem non vult cetera elementa æque sensibus cognosci, puta aërem, aquam, terram; cum tamen ea non minus sensibus cognoscantur, quam ignis. Igitur vanum est ac ineptum Heracliti argumentum; immo delirat ipse, qui admittat sensus eos, per quos ignem cognovit: alios vero labefactet, per quos cetera alia elementa non minus innotescunt. Rite autem arguit, quod jam docuerat vs. 424. sensus non esse fallaces, sed in iis primam rerum fidem niti atque fandari.

693 *Hicc'*] Heraclitus.

694 *Contra sensus*] Qui scilicet cetera sentiant, præter ignem.

Ab sensibus] Per quos nempe Heraclitus ipse cognovit ignem.

Et labefactat eos, unde omnia credita pendent ; 695
 Unde hic cognitus est ipsi, quem nominat ignem.
 Credit enim sensus ignem cognoscere vere;
 Cætera non credit, quæ nihilo clara minus sunt:
 Quod mihi quom vanum, tum delirum, esse videtur.
 Quo referemus enim ? quid nobis certius ipsis 700
 Sensibus esse potest ? qui vera, ac falsa, notemus ?
 Præterea, qua re quisquam magis omnia tollat,
 Et velit ardoris naturam linquere solam,
 Quam neget esse igneis, summam tamen esse relinquat ?

ab ipsis sensibus, et destruit illos sensus, a quibus omnia, quæ creduntur, pendent ; et a quibus hic ignis, quem appellat ignem, notus est ipsi. Namque is putat ipsos sensus vere noscere ignem: non putat autem eos noscere alia elementa, quæ tamen non minus cognoscuntur. Quod quidem videtur mihi non solum falsum, sed etiam ineptum. Etenim cui credemus de rerum cognitione? Quid nos possumus habere certius, quam ipsos sensus, ut cognoscamus ea, quæ vera et falsa sunt? Deinde, quid est cur aliquis removeat potius alia elementa e numero principiorum, et malit relinquere unicam naturam ignis, quam contra perneget esse naturam ignis, et linquat tamen numerum aliorum elementorum? Etenim par

Ferr. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 1.—694 a sensibus Bodl.—695 nunc omnia Mus. B. 2. perdent Cant.—696 qui nominat P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard.—698 quæ nihilo: sic Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Cant. nihilo quæ vulg.—699 Quod nisi Bodl. tum tantum Bodl. V. marg. 1. Mus. B. 1.—700 Quid referemus Gryph. Nard. Heins. 2. Bas. P. quod nobis Gryph. Nard. Heins. 2. P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald.—701 qui vera: sic P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Gif. Par. quo vulg.—702 tollant V. ed. Th. Ra.—703 Et velut V. ed. Th. Ra. Bodl. solem Gryph. Bas. marg.—704 summam deest Gottorp. fr. Voss. vet. ignem tamen Voss. L. B. sumam Ferr. tantum pro tamen V. marg. 1.—705

NOTÆ

696 *Ipsi*] Heraclito.
 698 *Cætera*] Vel elementa, puta aërem, aquam, et terram; quæ ab aliis philosophis reponuntur in numero principiorum: vel ceteræ res omnes, quæ sensibus æque cognoscuntur, ac ipse ignis.
 700 *Qui* [*Quo*] Ad quid? Sic vs. 424. ubi hanc sententiam jam protulerat. Sic etiam vs. 122. &c.
 702 *Præterea, qua re quisquam, &c.*] His 4. vss. ultimum argumentum adversus Heraclitum proponit; atque non esse cur Heraclitus ignem esse

velit primum rerum principium, quam cetera elementa vulgaria, aërem, aquam, et terram. Addit autem æquam esse dementia[m] ponere hæc alia in numero primordiorum, et tollere ignem. Quod quidem alii faciunt, contra quos jam assurgit.
Omnia] Cetera elementa, nempe aërem, aquam, et terram.
 704 *Ignis* [*Ignis*] Suppl. naturam. Alii *ignes*. Idem.
Summam] Numerum aliorum elementorum.

Æqua videtur enim dementia dicere utrumque. 705
 Quapropter, quei materiem rerum esse putarunt
 Ignem, atque ex igni summam consistere posse;
 Et quei principium gignundis aëra rebus
 Constituire; aut humorem queiquomque putarunt
 Fingere res ipsum per se; terramve creare 710
 Omnia, et in rerum naturas vortier omneis;
 Magno opere a vero longei deerrasse videntur.
 Adde etiam, quei conduplicant primordia rerum,

stultitia videtur esse, dicere hoc utrumque. Quamobrem, qui censuerunt ignem esse principium rerum, et rerum naturam universam posse fieri ex igne; et qui etiam posuerunt aëra materiem rerum creandarum; aut qui crediderunt aquam ipsam ex seipsa progignere res cunctas; aut terram gignere cuncta, et mutari in cunctas naturas rerum: ii sane videntur multum et procul aberrasse a vera ratione. Adjunge his quoque eos, qui geminant principia rerum, addentes nimirum aëra igni,

Neque V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 1. 2. Nequa Mus. B. 3. sequebatur dein ut et in Gottorp. fr. et in Bodl. h. vs. Neque ignem neque aëra neque humorem principia esse. In V. marg. sic leg. Ignemque, aëra terram, humorem principia esse. In Voss. L. B. leg. (verum in marg. ascrib. esse Capitulum, i. e. summarium) Neque ignem, neque aëra, neque umorem principia esse. Leg. et in Voss. vet. ubi non deletur. Tres seqq. desunt Bodl.—708 principium Ferr.—709 Constituerem V. ed. Constituerunt Ferr. putantur Gottorp. fr.—710 res ipsas P. Bas. marg. Gryph. marg. Th. Ra. Ald. Gassend. ipsam V. ed. terramque Ferr. Bodl. terrare Mus. B. 2. 3.—711 verti Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. emend.—712 Magnopere vulg. longei Voss. vet. et L. B. Cant. deerrasse Cant. Lamb. Creech. deerrasse Gottorp. fr. Voss. L. B. longique deerrasse Voss. vet. longeque emissa Bodl. longe dormisse V. marg. 1.

NOTÆ

706 *Quapropter, quei, &c.*] His 7. vss. non unum tantum Heraclitum vanitatis arguit et dementia, qui rerum primam materiem statuit esse ignem: sed et ceteros pariter delirare ait, qui vel aëra, vel aquam, vel terram volunt esse rerum primordia. In his autem arguit Anaximenem Milesium, qui, testibus Plutarch. de Plac. Phil. et Cic. 1. N. D. dixit aëra esse, ex quo solo et primo cetera gignerentur. Arguit et Thalem Milesium, qui aquam voluit esse primam rerum materiam, testibus Cic. et Plut. ibid. Arguit et Pherecydem, qui terram statuit rerum principium. Quanquam Aristoteles Met. 1. scrip-

sit nullum ex physicis posuisse terram rerum principium. Sic et Manil. 1. 132. et seqq. horum non meminit, dum ceteros memorat.

707 *Summam*] Universam rerum naturam.

711 *Vortier*] Verti, mutari.

713 *Adde etiam, &c.*] His 116. vss. ceterorum philosophorum, sed unius præsertim Empedoclis sententiam refutat, qui non unum e quatuor vulgaribus elementis, sed aut duo, aut tria, aut quatuor simul statuerunt esse prima rerum principia. De his jam sigillatim. His itaque 4. vss. prioribus notat tantum horum omnium diversas opiniones.

Aëra jungentes igni, terramque liquori;
 Et quei quatuor ex rebus posse omnia rentur, 715
 Ex igni, terra, atque anima, procreescere, et imbri;
 Quorum Agragantinus cum primis Empedocles est:
 (Insula quem triquetris terrarum gessit in oris;
 Quam fluitans circum magnis amfractibus, æquor

aut terram aquæ; et qui putant cunctas res procreari posse ex his quatuor rebus, nempe ex igne, terra, aëre, et aqua; quorum inter primos Empedocles Agrigentinus habetur, quem scilicet insula illa portavit in suis triangularibus finibus terrarum, circa quam Ionium mare circumfluens magnis et sinuosis flexibus irrigat

longeque erasse vulg.—716 Terra vento procreescere Bodl. Terra atque omnia V. ed. Terraque atque anima Mus. B. 2. animo Th. Ra.—717 Agragantinus: sic Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. (sed in Voss. vet. corr. Agrigentinus) O. Mus. B. 3. Cant. Agrigentinus Mus. B. 2. Gif. Par. Delph. Agrigitinus Th. Ra. Agragantinus vulg. Agragantinus i aeragan dos V. ed. eum patris Th. Ra. eum pris V. ed. Eupedocles V. ed. Th. Ra.—718 triquetris Vind. nioris pro in oris V. ed.—719 ac fractibus longi Gottorp. fr. ac fractibæquor Voss. vet. sed corr.

NOTÆ

714 Aëra jungentes igni] Sic CEnopides Chius.

Terramque liquori] Sic Xenophanes. Porro et Armenides ignem terræ junxit: et Hippo Rheginus atque Archelaus ignem junxerunt aquæ: et Onomacritus ignem, aquam, et terram simul posuit primordia rerum.

715 Et quei quatuor, &c.] Empedocles inprimis, cujus opinionem nominatim refutaturus est.

716 Anima] Aëre, qui flatus, spiritus, et anima est. Sic Virg. Eclog. vi. 32. 'Semina terrarumque, animæque, marisque fuissent, Et liquidi simul ignis,' &c.

Imbri] Aqua. Sic vs. 784.

717 Quorum Agragantinus, &c.] His 18. vs. prius laudes et nationem Empedoclis prædicat, quam illius de primis rerum principiis sententiam explodat. Hunc autem e Sicilia oriundum memorat, quæ insula est notissima, cum propter montis Ætnæ flammæ sursum eruptas, cum propter vastos gurgites Charybdis et Scyllæ, atque etiam propter rerum et hominum copiam, qua bene olim munita

fuit. Verum, nihil usquam præclarior habuisse prædicat hanc insulam, quam Empedoclem. Scilicet natus est hic Agrigenti in Sicilia: Metonis notissimi fuit filius: floruit circa 84. Olymp. hoc est an. circiter 404. ante Christum natum: Euripidi et Parmenidi coætaneus: quem nescias poetasne inter, an philosophos annumeres; quippe qui eleganti carmine scripserit de rerum natura. Is porro docuit ex quatuor elementorum amicitia cuncta procreari. 'Agrigentinus, a, um,' possessivum est: Agrigentum vero, nomen est urbis in Sicilia; quæ Græcis dicitur 'Acragas,' unde alii legunt *Acragantinus*.

Cum primis] Inprimis: vel interpretos, vs. 131.

718 Triquetris] Triangularibus. Sicilia quippe triangularem habet figuram, cujus in angulis tria sunt notissima promontoria, Pelorus, Pachinus, et Lylibæus. Hinc Trinacria, et Triquetra dicitur. Plin. iii. 4. Justin. iv. 1. Virg. Æn. iii. et alii.

719 Amfractibus] Quasi ambitibus et circuituibus fractis et interruptis.

Ionium glaucis adspargit virus ab undis, 720
 Angustoque fretu rapidum, mare dividit undis
 Æoliæ terrarum oras a finibus ejus.
 Heic est vasta Charybdis, et heic Ætnæa minantur
 Murmura, flammæ rursus se conligere iras,
 Faucibus eruptos iterum ut vis evomat igneis, 725
 Ad cælumque ferat flammæ fulgura rursus.
 Quæ, quom magna modis multis miranda videtur

oram aquis cæruleis, et rapax pelagus dirimit aquis suis, per exiguum fretum, littora Italiæ ab illius limitibus. In hoc fretu est magna Charybdis; et in hac insula strepitus Ætnæ ignium minantur se contrahere iterum furores suos, ut violentia emittat rursus eruptas flammæ quasi e gutturibus, et attollat iterum usque ad cælum fulgores ignis. Qui magnus terrarum tractus, etiam si videatur

in amfractibus.—720 Ionio et Lybicis Heins. 2. P. in not. glaucis V. ed. adspargit Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. adspargit vulg. adspargit littus Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Bodl. Cr. Cout. Bas. P. V. ed. Bodl. In Voss. vet. adspargit corr. in adspargens.—721 fretus V. marg. 1. imas pro undis V. marg. 1.—722 Hæliæ Gottorp. fr. Mus. B. 3. Voss. vet. et L. B. sed in L. B. Æoliæ superscr. Italiæ reliqui. terrarum omn. Mss. et antiquior. edd. terrai vulg. evis pro ejus Ferr.—723 Caribdis Ferr.—724 flamarum V. ed. Th. Ra. rursusque se Bodl. se deest Gottorp. fr. Voss. vet. Delph. sursum Preig.—725 eruptos V. ed. Cant. P. in not. pro eruptatos quod et ipsum in Gottorp. fr. comparet. ut deest V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Par. vis ut omnia Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. omueat Bodl. Cr. vis ut vomat Lamb. Voss. marg. eruptos vis omnis ut e. Preig.—726 ferant Gif. Par. P. Preig. Th. Ra. Ald. flammæ V. ed. flammæ Bodl. flammæ i. e. flammæ Voss. L. B. sed flammæ superscr. cursum V. ed. Preig. sursum Fab. Voss. marg.—727 videntur Gryph. P. V. ed. Voss. L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. multum Mus. B. 2.—

NOTÆ

720 Ionium mare] Ea pars est Mediterranei maris, quæ Siciliam inter et Cretam supra fauces Adriatici maris extenditur. Unde a Græcis divisum est Ionium mare in Siculum et Cretense. Plin. iv. 11.

721 Fretu] Antiquè fretus, us, masc. nunc fretum, i. neut. Illud autem angustum fretum notat Poëta, quod Siciliam ab Italia dirimit, cum antea Sicilia Italiæ juncta fuerit: sed vi fluctuum tandem abscissa est. Virg. Æn. iii. Plin. citat.

723 Charybdis] Aquarum vorago, e regione Scyllæ alterius voraginis in

fretu Siculo. Virg. Æn. iii. Ovid. Justin. Plin. &c. De his autem vorticibus multa commenti seu fabulati sunt poetæ.

Ætnæa... Murmura] Ætna mons est Siciliæ, de quo Lucretius plura memorat vi. 639. et seqq. Consule locum et annotationes nostras.

725 Faucibus] Crateribus, vi. 703. 'In summo sunt vertice enim crateres, ut ipse Nominant, nos quod fauces perhibemus et ora.'

726 Fulgura] Fulgores, splendores. Fulgur et fulgor idem sunt Lucretio passim. ii. 726.

Gentibus humanis regio, visundaque fertur,
 Rebus opima bonis, multa munita virum vi;
 Nihil tamen hoc habuisse viro præclarius in se, 730
 Nec sanctum magis, et mirum, carumque, videtur.
 Carmina quin etiam divini pectoris ejus
 Vociferantur, et exponunt præclara reperta;
 Ut vix humana videatur stirpe creatus:)
 Hic tamen, et, supra quos diximus, inferiores 735
 Partibus egregie multis, multoque minores;
 Quamquam, multa bene ac divinitus inveniētes,
 Ex adyto tamquam cordis, responsa dedere
 Sanctius, et multo certa ratione magis, quam
 Pythia, quæ tripode ex Phœbi lauroque profatur; 740

hominibus admirabilis propter multas causas, et existimetur dignus, qui visatur, et dives sit bonis rebus, et fortis sit propter magnam copiam incolarum: tamen non videtur habuisse apud se aliquid præstantius, neque magis augustum, nec magis admirabile, nec magis pretiosum, quam hunc virum. Imo etiam versus, quos ore caelesti cecinit, et egregia illius inventa, loquuntur et ostendunt illum talem fuisse, ut vix existimetur genitus fuisse de genere hominum. Is tamen vir magnus, et alii, quos antea memoravimus, qui sunt etiam longe multis rebus inferiores, et longe minores illi viro, quamvis repererint multas res bene ac divinitus, et reddiderint quasi oracula ex penetratibus sui pectoris longe divinius, et cum ratione longe magis vera, quam ea oracula, quæ Pythia reddit ex tri-

728 Hic et tres seqq. vss. absunt Cant. sed in marg. man. eadem scripsit; et in h. cod. vss. 732. 733. 734. præcedunt vss. 730. 731. ut in Gottorp. fr. vss. 732. 733. veniunt ante eosd. vss. cui porro cod. hiatus est inde ad vs. 786. risenda: que V. ed. Th. Ra.—731 clarumque Fab.—735 supera vulg. Hinc usque ad vs. 785. desunt in Voss. vet.—736 egregie V. ed. Th. Ra.—737 bone Bas. marg. Ald. divinitus Th. Ra. inveniente Ferr. Mus. B. 2. 3.—738 Ex adyto Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. sponsa Cant.—739 magisquam V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

729 *Rebus opima*] Multis codicibus hic versus desideratur: videtur tamen Lucretianus.

730 *Hoc viro*] Empedocle.

735 *Hic tamen, et, supra quos, &c.*] His 8. vss. erroris et falsitatis arguit Empedoclem, quamvis doctum et magnum virum fuisse prædicaverit. Arguit et ejusdem erroris nonnullos, qui, licet Empedocli fuerint inferiores doctrina, nihilominus etiam responsa fecerunt magis sancta et præclara, quam ea, quæ Pythia Phœbis sacerdos facere solet ex tripode. In eo igitur

errare illos vult, quod non unum elementum, ut Heraclitus: sed duo, aut quatuor simul statuerint rerum primordia.

740 *Pythia*] Sacerdos erat Apollinis apud Delphos, quæ consulentibus oraculum reddebat responsa ex tripode. Dicta Pythia a verbo Græco πύθαι, consulere et interrogare.

Tripode] Tripus erat mensa seu sella, tribus sustentata pedibus, cui superimpositæ Phæbades vaticinabantur. Dicebatur et 'Cortina,' Plin. xxxiv. 3. Tripus autem illud, et Sa-

Principiis tamen in rerum fecere ruinas,
 Et graviter magnei magno cecidere ibi casu:
 Primum, quod motus, exempto rebus inani,
 Constituunt, et res molleis rarasque relinquunt,
 Aëra, solem, ignem, terras, animalia, fruges; 745
 Nec tamen admiscent in eorum corpus inane:
 Deinde, quod omnino finem non esse secandis
 Corporibus faciunt, neque pausam stare fragori:
 Nec prorsum in rebus minimum consistere quidquam:

pode et lauro Apollinis: hi tamen lapsi sunt in primordiis rerum; et quamvis magni essent, collapsi sunt tamen ruina valde magna. Primo, quia statuunt motum fieri posse, sublato vacuo e rebus; et concedunt res aliquas esse molles, et non solidas, puta aërem, solem, ignem, terras, animalia, herbas: neque tamen intermiscent vacuum intra naturas harum verum. Secundo, quia non ponunt aliquem prorsus esse terminum rebus dividendis; neque dari quietem discidio rerum; nec inesse omnino

—740 *Phytia* O. Mus. B. 1. 2. 3. *Phytia* Cant. *tripodi* Cant. Voss. vet. *tripodis* V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. a pro ex Voss. L. B. sed abest præpositio Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. ut que etiam V. ed. profertur Vind. —742 *Et pariter* Mus. B. 2. *cecideri* V. ed. Th. Ra. *nisu pro casu* V. marg. 1. —743 *Primumque* V. ed. Th. Ra. *quo* Par. Cout. V. marg. 2. Bodl. qui V. marg. 1. —746 H. vs. et ad vs. 786. desunt Voss. vet. *corpore* Gryph. Voss. marg. 2. Creech. —747 *Denique et* Vind. Mus. B. 2. 3. Heins. 1. *Denique et* quod V. ed. Th. Ra. *Denique q. finem omnino n. posse s. V. marg. 1.* —748 *facient* V. ed. Ferr. Th. Ra. Heins. 1. Vind. O. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. *pausa* Mus. B. 2. 3. —749 *prorsus* Mus. B. 2. *nimirum* V. ed. Th. Ra. *nimum* Cant. *consistere* quirit V. ed. Ferr. Th. Ra. O. *quidvis* Mus. B. 2. 3. *quire* V. marg. 1.

NOTÆ

cerdotes ipsæ coronabantur lauro Apollini sacra. Unde ex tripode et lauro profari dicebantur.

743 *Primum, quod motus, &c.*] His 4. vss. explicat simul et explodit 1. errorem, in quem de rerum principiis lapsi fuerint Empedocles et alii, quos supra memoravit. Nimirum hi voluerunt motum fieri posse sine inani: admiseruntque res cunctas, quæ tamen esse nequeunt sine inani; puta aëra, solem, hoc est, æstum solis, ignem, terram, animalia, et fruges. Quæ omnia mollia sunt et rara corpora, atque adeo inane admixtum habeant necesse est. Quod utrumque rite demonstravit supra vs. 330. et 427.

747 *Deinde, quod, &c.*] His 7. vss. exponit 11. errorem: scilicet Empedocles et alii, dum quatuor, aut duo elementa statuunt prima rerum principia, rebus tamen frangendis finem non faciunt: sed illas ita in infinitum dividuas admittunt, ut nusquam ad minimum quid et insecabile perveniat; cum tamen sensus ipsi nobis monstrent illud ipsum extremum cacumen, quod in rebus cernere non valent oculi, esse id ipsum minimum quid et insecabile, quod quidem dari rite probavit ipse Lucretius supra vs. 593. et seqq.

748 *Pausam*] Moram, finem, 111. 944. lib. iv. 1109. Et Lucill. 1. 'Hæc ubi dicta dedit, pausam fecit

Quom videamus id extremum quousque cacumen 750
Esse, quod ad sensus nostros minum esse videtur;
Conjicere ut possis ex hoc, quod cernere non quis,
Extremum quod habent, minum consistere rebus.

Huc adcedit item, quoniam primordia rerum
Mollia constituunt, quæ nos nativa videmus 755
Esse, et mortali cum corpore funditus: atqui
Debeat ad nihilum jam rerum summa revorti,
De nihiloque renata vigescere copia rerum:
Quorum utrumque quid a vero jam distet, habebas.

aliquid minimum in rebus: cum tamen cernamus ultimum apicem in corporibus esse eum, qui minimus videtur secundum nostros sensus. Ita ut queas colligere ex eo, quod non potes videre, inesse rebus aliquid, quod res ipsæ habent ultimum. Adde etiam quod jam illi statuunt principia rerum esse res molles, quas nos cernimus generari, et constare natura omnino mortali. Itaque jam tota natura rerum deberet redigi ad nihilum: et summa rerum deberet jam renasci et vigere de nihilo. Quantum autem utrumque horum absit a vera ratione, jam antea cognoscebas.

—750 videas Bodl. ad extremum Mus. B. 2. nimium esse V. marg. 1.—752 Conicere Ferr. V. ed. Th. Ra. Voss. L. B. posset V. ed. Th. Ra. et hoc Cant. quæ cernere Bodl. O. Mus. B. 1. Cant. Gif. Gryph. Nard. Cout. Bas.—753 minimum in consistere Lamb. Gassend. minimum deest Delph. nimium V. marg. 1. rebus deest Voss. L. B.—754 quoniam: sic Ferr. Th. Ra. V. ed. Ald. Gif. Par. Gryph. Nard. Cout. Bas. P. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. quod jam vulg.—755 Talia constituunt Bodl. Cr. natura videmus Mus. B. 1. 2.—756 immortalis Bodl. ut qui Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Heins. 1. Bodl. Cr. Bas. marg. P. Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. sed P. in not. reponit atqui.—758 vigescere: sic Ferr. V. ed. Th. Ra. Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. V. marg. Bodl. Voss. L. B. Vind. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. virescere vulg.—759 Quorum verum Ferr. quod Bodl. jam deest Ferr. Mus. B. 1. habebis Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Nard. Bas. Bodl. Vind. Mus. B. 2. 3. Cant.

NOTÆ

ore loquendi? Varr. vi. de L. L. Est autem pausa Græca vox, a verbo παύωμαι, 'cesso.'

[Fragori] Quasi fractioni; discidio, rebus frangendis.

752 Quis] Verb. id est, potes.

754 Huc adcedit, &c.] His 6. vss. arguit III. Empedoclem, qui, dum elementa quatuor vulgaria statuit rerum primordia, statuat corpora mollia, nativa, et mortalia; sunt enim ignis, aër, aqua, et terra generationi et corruptioni obnoxia, ut constat. Principia autem rerum solida esse debent, principio et fine carentia, hoc

est, ingenerabilia, ut aiunt, et incorruptibilia. Secus enim res cunctæ fierent ex nihilo et in nihilum reverterentur; quod utrumque fieri non posse demonstratum est supra vs. 158. et seqq. et 215. et seqq.

Quoniam [quod jam] Bene. Alii, quoniam, male.

757 Rerum summa] Universa rerum natura. vs. 236. &c.

758 Vigescere [virescere] Grandescere, crescere. Sic vs. 675.

759 Habebas] Noveras, nempe vss. 158. 215. et seqq.

Deinde, inimica modis multis sunt, atque venena 760
Ipsa, sibi inter se; qua re, aut congressa peribunt,
Aut ita diffugient, ut, tempestate coacta,
Fulmina diffugere, atque imbreis, ventosque, videmus.

Denique, quatuor ex rebus si cuncta creantur,
Atque in eas rursum res omnia dissoluuntur; 765
Qui magis illa queunt rerum primordia dici,
Quam contra res illorum, retroque putari?
Alternis gignuntur enim, mutantque colorem,
Et totam inter se naturam, tempore ab omni.

Præterea quatuor elementa sunt sibi invicem pugnantia pluribus modis, et virus sunt sibi invicem. Quamobrem vel conciliata interibunt, vel discedent, sicut cernimus fulmina, nimbos, et ventos dissipari huc illuc, cum tempestas est exorta. Tandem si res omnes iterum resolvuntur in illa quatuor corpora, quam ratione illa quatuor corpora possunt nominari potius principia rerum, quam ex adverso, et contra res ipsæ possunt censerī principia illorum? Namque generantur alternatim ex se invicem, et variant formam, et omnem suam naturam inter se. Contra

—760 in ulti pro multis Mus. B. 2. videntur pro venena Mus. B. 3.—761 sibi deest V. ed. Th. Ra. intra Mus. B. 2. quare Ferr. Ald. Bip. Delph. Hav.—762 coacta: sic Par. Gryph. Delph. Nard. Creech. Bodl. P. V. ed. Voss. L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. coorta reliqui.—763 Fulmina Heins. 2. diffugiant V. marg. 1.—764 quatuor Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. cuncta V. ed. Th. Ra.—765 ea Mus. B. 2. rursum Voss. L. B. sed corr. omnes V. ed. Th. Ra. Ald.—767 retræque P. in not.—768 Æternis Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Vind. Mus. B. 1. 2. Cant.—769 totas naturas Mus. B. 3. omnes P. et hunc versum sequitur

NOTÆ

760 Deinde, inimica, &c.] His 4. vss. urget IV. Empedoclem, arguitque male ab illo quatuor elementa statui rerum principia; quia mutuo sese perimunt et mutant; cum tamen rerum principia debeant immortalia esse et immutabilia. Qua vero ratione pugnent inter se elementa, non probat; id enim manifestum constat. Quippe natura constant contraria. Ignis calidissimus est et siccus: aqua vero frigidissima et humida: aër humidissimus et calidus: terra autem siccissima et frigida. Itaque ignis, quia calidissimus et siccus, pugnat cum aqua, quæ frigidissima est et humida. Quia calidissimus, pugnat cum terra, quæ frigida est. Quia siccus, pugnat cum aëre, qui humidissimus est. Et ita de aliis.

[Modis multis] Tot scilicet, quot variæ fieri possunt elementorum combinationes, ut aiunt.

761 Congressa] Conciliata, coalita.

764 Denique, quatuor, &c.] His 6. vss. urget V. Empedoclem ex eo, quod non sit potior ratio cur ille quatuor elementa statuat rerum principia, quam res ipsas elementorum primordia; cum ex rebus ipsis vulgo et passim generentur ignis, aër, aqua, et terra, perinde ac res fiant ex igne, aëre, aqua, et terra.

766 Illa] Elementa quatuor. Mutat autem genus; namque vs. 764. dixit: 'quatuor ex rebus:' sed hoc ipsi familiare est.

768 Colorem] Formam exteriorē, quæ sub oculos cadit.

Sin ita forte putas ignis terræque coire 770
 Corpus, et aërias auras, roremque liquorum,
 Nihil in concilio naturam ut mutet eorum;
 Nulla tibi ex illis poterit res esse creata,
 Non animans, non exanimo cum corpore, ut arbos:
 Quippe suam quidque in cœtu variantis acervi 775
 Naturam obtendet, mixtusque videbitur aër
 Cum terra simul, et quodam cum rore, manere:
 At primordia gignundis in rebus oportet
 Naturam clandestinam, cæcamque, adhibere;
 Emineat ne quid, quod contra pugnet, et obstat, 780

vero, si fortasse credis corpora ignis et terræ, et aërios flatus, et humorem aquarum ita conciliari, ut nulla res variet naturam illorum in cœtu: sane nulla res poterit tibi esse genita ex illis; non enim res animata; non res inanimata natura, veluti arbor. Namque quodlibet illorum quatuor manifestabit semper naturam suam in concilio diversi cumuli, et aër cernetur immixtus esse una cum terra, et ignis videbitur permanere cum aqua. Atqui necesse est ut principia rerum in rebus generandis apponant naturam latentem, et quæ sub sensus non cadat, ne aliud præstet alteri, quod adversus reluctetur, et obsistat, quin res illa, quæ-

repetitus vs. 763. Vind. Bodl. Voss. L. B. Cant. sed in Voss. L. B. eadem manu deletur.—770 *cohire* Ferr. V. ed. Th. Ra.—771 *aëreas* P. V. ed. Mus. B. 2. *liquorem* Mus. B. 2. *liquoris* Mus. B. 1. 3.—772 *et mutet* Ferr. Vind. Voss. L. B. Mus. B. 1. *ut abest* Mus. B. 2. 3.—774 *Non animas* Ferr. V. ed. Th. Ra. V. marg. 1. *Non animam* Ald. Gryph. marg. Bas. marg. P. *Non animus* Heins. 1. Voss. L. B. *ex animo* P. Nard. Bas. *cum corpore* P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. *quid corpore* vulg. *quoque corpore* Gassend. *ist arbos* V. ed. Th. Ra.—775 *Quisque pro Quippe* Mus. B. 2. *quisque in* Ferr. V. ed. Th. Ra. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. *quodque* P. in not. *quisquam* Bodl. Vind. V. marg. 1. *non cœtum* Mus. B. 2. *in cœtum* P. Vind. V. ed. Voss. L. B. Cant. sed P. in not. reponit *cœtu. incertum* Ferr.—776 *ostendit* Vind. Mus. B. 2. Ferr. V. ed. Th. Ra. Heins. 1. Bodl. *ostendat* Cant. *ostendet* vulg. *amixtus* Cant. *vocabitur aër* Gassend.—777 *simul, et quodam cum rore*: sic Gryph. Nard. P. V. ed. Th. Ra. Ferr. Ald. Bodl. Voss. L. B. *atque ignem cum rore* P. in not. *simul, atque ardor cum rore* vulg. *quodam* Mus. B. 2. *manere* Voss. L. B. sed corr.—778 *gignandis* V. ed. Th. Ra.—779 *clandestinam* V. ed. Th. Ra. *cecā* Ferr. *ceram* Mus. B. 2.—780 *Demineat* Ferr. Vind. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2.

NOTÆ

770 *Sin ita forte putas, &c.*] His 12. vss. instat vi. adversus Empedoclem; aitque quatuor elementa in rebus procreandis non posse suam quæque servare naturam, atque integra et non fracta remanere; alias enim ex iis non res vere et proprie crearentur; sed acervus seu aggregatum quoddam

rerum, atque confusio quatuor elementorum, quæ inter se pugnarent. Quo quid absurdius?

772 *Concilio*] Cœtu, congressione, conciliatu.

774 *Cum*] Alii *quid*. Idem sensus.

779 *Cæcam*] Latentem et obscuram, quæ sub sensus non cadat.

Quo minus esse queat proprie, quodquomque creatur.

Quin etiam repetunt a cœlo, atque ignibus ejus;
 Et primum faciunt ignem se vortere in auras
 Aëris: hinc imbrem gigni, terramque creari
 Ex imbri; retroque a terra cuncta revorti, 785
 Humorem primum, post aëra, deinde calorem:
 Nec cessare hæc inter se mutare, meare
 A cœlo ad terram, de terra ad sidera mundi:

cumque fit, possit revera creari. Adde quod illi exordiantur ab æthere, et ab ejus ignibus: et principio statuunt ignem æthereum mutare se in flatus aëris; ex aëre aquam generari; et ex aqua terram fieri. Et vice versa, illa quæque redire a terra: primo aquam, deinde aëra, postea ignem. Neque hæc quatuor desinere mutuo se vertere; transire de æthere ad terram; et de terra ad sidera cæli. Quod

Cant. Heins. 1. *Denumerot* V. ed. Th. Ra. *De numero* P. Ald. *Deminuat* V. marg. 1. *Diminuat* Mus. B. 3. *Denumerat* Bodl. *nec quid* Mus. B. 2.—782 *Quando* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 2. *at ignibus* Mus. B. 2. *ignibus ipsis* Gassend.—784 *ignem gigni* V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Heins. 1.—785 *Ex igni* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Heins. 1. Ferr. Th. Ra. *in terram* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 3. Cant. Heins. 1.—787 *Ne* Ferr. *cessere* V. ed. Th. Ra. *mutando* Gryph. Nard. Bas. Bodl. Cr. P. in not.—788 *A*: sic P. Gottorp. fr. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. Mus. B. 1. 2. Cant. Heins. 1. *De reliqui. sidera cæli* quidam codd.—

NOTÆ

782 *Quin etiam repetunt, &c.*] His 21. vss. urget vii. Lucretius adversus Empedoclem, et ejus asseclas, qui quatuor elementa sic statuunt rerum principia, ut, sicut monuimus vs. 671. not. velint ex igne primum fieri aëra: ex aëre deinde aquam: ex aqua postea terram: atque ex hac tandem res cunctas generari, crescere, et ali: et vice versa cunctas res primum redire in terram: terram in aquam: aquam in aërem: aërem in ignem. Quæ mutua mutatio quam absurda sit probat Lucretius ex eo, quod repugnat naturæ primordiorum, quæ immutabilia esse debent, ut demonstratum est sup. vs. 586. ne res cunctæ redeant ad nihilum. Igitur, cum elementa commutentur ad se invicem, non possunt esse rerum principia. Vel enim penitus mutantur, vel in

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

L

iis remanet aliquid immutabile. Si penitus mutantur, ergo non sunt primordia: sin autem aliquid in iis remanet immutabile, illud ipsum erit, quod primordium sit statuendum; quodque cum aliis multis, si bene creaverit ignem, possit æque aërem, aquam, terram, et ceteras res creare, paucis ademptis, attributisve, aut mutatis.

A cælo] Ab æthere, in quem sublimis ignis fertur, in quo esse creditur. Quanquam non in æthere, sed in cælo ignem esse veteres crediderunt.

784 *Hinc*] Id est, ex hoc, nempe ex aëre.

788 *Mundi*] Cæli, quod Universi pars est nobilior, et a poëtis usurpatur pro toto mundo. vs. 74. vs. 1053. &c.

Quod facere haud ullo debent primordia facto.
 Inmutabile enim quiddam superare necesse est; 790
 Ne res ad nihilum redigantur funditus omnes.
 Nam, quodquomque suis mutatum finibus exit,
 Continuo hoc mors est illius, quod fuit ante.
 Quapropter, quoniam quæ paullo diximus ante,
 In conmutatum veniunt, constare necesse est 795
 Ex aliis ea, quæ nequeant convortier usquam:
 Ne tibi res redeant ad nihilum funditus omnes.
 Quin potius, tali natura prædita, quædam
 Corpora constituas; ignem si forte crearent,
 Posse eadem, demptis paucis, paucisque tributis, 800
 Ordine mutato, et motu, facere aëris auram:
 Sic alias aliis rebus mutarier omneis.

At manifesta palam res indicat, inquis, in auram

tamen principia nulla ratione oportet ut faciant; namque oportet ut aliquid supersit, quod non convertatur, ne res cunctæ revertantur omnino ad nihilum. Et enim illud omne, quod mutatur et egreditur e limitibus suæ naturæ, subito fit interitus ejus ipsius, quod fuit antea. Quamobrem cum hæc elementa, quæ modo antea memoravimus, commutentur inter se, oportet ea fieri ex aliis rebus, quæ non possint usquam mutari, ne res cunctæ revertantur tibi omnino ad nihilum. Imo vero oportet ut ponas aliqua corpora constare tali natura; quæ, si fortasse generaverint ignem, valeant etiam creare flatus aëris, sublatis paucis, et paucis attributis, inversoque ordine, et motione. Et similiter necesse est ceteras res verti ex mutatis aliis rebus. Sed, ais, res clara manifeste ostendit cunctas res augeri,

789 pacto P. Mus. B. 1. 2. Cant. Ald. Bip. Delph. Hav. et al.—791 Nec Cant. reducantur Mus. B. 2.—793 hoc more Mus. B. 1.—794 quando Cant. qui O. Mus. B. 1. quod V. ed.—795 Incommutatum O. Mus. B. 2. verum pro veniunt V. ed.—796 usquam: sic Gryph. Nard. Gottorp. fr. P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. unquam vulg.—797 reddeant Ald.—801 auram: sic P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ferr. Ald. auras reliqui.—802 rebus res vertier Fab. Creech.—803 Ac Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 3. ignis pro inquis Mus. B. et sic superscr.

NOTE

792 Nam quodcumque, &c.] Hi 2. vss. prius positi sunt vs. 671.

794 Quæ] Supp. elementa quatuor.

795 In conmutatum] In mutuat mutationem. Conmutatus, us. Sic vs. 1094. cibatum.

796 Ea] Elementa.

Convortier] Converti; metri causa, ut sæpe monui. Sic vs. 802.

798 Quin potius, &c.] Hos 4. vss. quidam legunt cum interrogatione,

hoc sensu et ordine: Cur non potius constituas quædam corpora tali natura prædita; ut, si forte ignem creaverint, possint quoque, paucis detractis aut additis, aërem creare? Verum sensus idem satis per se patet, etiam sine interrogatione.

802 Aliis rebus] Nempe ex aëre aquam, ex aqua terram, ex terra res cunctas creari.

803 At manifesta palam res, &c.] His

Aëris e terra res omneis crescere, aliquæ:
 Et nisi tempestas indulget tempore fausto 805
 Imbribus, et tabe nimborum arbusta vacillant;
 Solque sua pro parte fovet, tribuitque calorem;
 Crescere non possint fruges, arbusta, animantes.
 Scilicet; et, nisi nos cibus aridus, et tener humor,
 Adjuvat, amisso jam corpore, vita quoque omnis 810

et nutriri e terra in flatus aëris: et, si tempus benigne non largitur, fortunata tempestate, pluvias, et quasi tetrum imbrem, sane arbores cadant necesse est; et Sol ex parte sua favet, et largitur calorem, ut gramina, arbores, et animalia queant grandescere. Nimirum nisi et alimentum siccum, et mollis humor juvat nos, necesse est ut, perditio jam corpore, vita etiam tota libera exeat de cunctis

Voss. vet. in auras Hav. Bip. Delph.—804 et terra Voss. L. B. æternas pro e terra Mus. B. 2. aliquas Mus. B. 2.—805 fusco V. marg. 1.—806 tabi Delph. Bas. Nard. tabes Gryph. P. tale V. ed. Th. Ra. vacillant Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Par. Delph. Nard. focillant Gryph. marg. Mar. Bas. marg. P. facillant V. ed. Th. Ra. Cant. vacilent Ferr. fucillant V. marg. 1. Totum h. vs. Pius ex Priscian. vii. restituit: et tabe membrorum arbusta vacillant.—808 Non possint: sic Gottorp. fr. Lamb. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. V. ed. Ne possint Gif. Par. Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. uti possint Gryph. Delph. Bas. Nard. non possunt reliqui.—810 Adjuvet P. Vind. Mus. B. 2. 3. Gryph. Bas. P. Ald. Bip. Ferr. Adjuverint V. ed.

NOTE

20. vss. objectionem præoccupat et solvit. Cum enim Lucretius antea statuisset non elementa, sed quædam elementis priora corpora esse rerum primordia; potuit Empedocles aut ejus asseclæ objicere, quod e terra res cunctæ oriantur, crescant, et alantur: quod arbores alat tempestivus imber, ne arescant: quod sol calore suo promoveat fruges, plantas, et animalia: quod alimentum, quod nobis terra suppeditat, nostræ conservationi etiam ac salutis bene consulat: igitur plantæ, arbores, animalia, et homines ortum, nutritionem, & incrementum debent quatuor elementis. Respondet autem Lucretius non elementis tanquam primis principiis hæc deberi: sed iis potius corporibus, ex quibus ipsa elementa contexitur, ut ceteris rebus alimento sint. Sunt enim prima principia rebus commu-

nia variis modis, quæ pro varia textura, vario motu, varia dispositione, varia figura, varioque concilio res varias progenerant.

Auram Aëris] Aërem, qui flatu agitur. Manil. r. 152. 'Proximus in tennes descendit spiritus auras, Aëraque extendit medium per inania mundi.'

806 Tabe [tabi] nimborum] Supp. indulget. Tabes autem nimborum dicitur largus imber, qui ex nigris et quasi cruentatis sanie aquarum nimbibus effunditur. Imber enim alit omnia, vs. 250. et seqq.

Vacillant [vacillent] Supp. oportet, necesse est. Alii vacillant; minus bene. Id est, ruant.

808 Non [uti] possint] Id est, ut; bene. Alii, non. Alii, ne: sed rem alius repetunt, nimirum supp. oportet ut non possint, &c.

Omnibus e nervis atque ossibus exsoluatur.
 Adjutamur enim dubio procul, atque alimur, nos
 Certis ab rebus, certis aliæ atque aliæ res :
 Nimirum, quia multimodis communia multis
 Multarum rerum in rebus primordia multa 815
 Sunt ; ideo variis variæ res rebus aluntur.
 Atque eadem magni refert primordia sæpe
 Cum quibus, et quali positura, contineantur ;
 Et quos inter se dent motus, adcipiantque.
 Namque eadem cœlum, mare, terras, flumina, solem, 820
 Constituunt ; eadem fruges, arbusta, animanteis :
 Verum, aliis alioque modo conmixta, moventur.
 Quin etiam passim nostris in versibus ipsis

nervis et ossibus. Namque certe nos adjuvamus, et nutrimur a certis rebus : aliæ atque aliæ res aluntur quoque certis rebus. Scilicet, quia principia sunt multarum rerum communia, et sunt immixta in multis rebus per diversas rationes, idcirco diversæ res nutriuntur diversis rebus. Porro plurimi refert plurimumque cum quibus aliis principiis, et quo ordine, eadem principia admisceantur, et quos motus cieant inter se, quosve recipiant. Etenim eadem principia procreant cœlum, æquor, terras, fluvios, et Solem : eadem generant herbas, plantas, et animalia. Sed mixta sunt diversis principiis, et diversa ratione geruntur. Atque etiam

Th. Ra. admisso Mus. B. 3. jam tempore P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. robore P. in not.—811 ac ossibus Bodl. exsoluantur Mus. B. 2. Cant. exoltatur Ferr.—812 Abdicamur Mus. B. 3. sed in marg. recepta lect. adjuvamus Mus. B. 2. atque procul Voss. vet. alunt Mus. B. 2.—813 a rebus Mus. B. 2. 3. certe Mus. B. 2.—814 multimodis : sic Vind. P. V. ed. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. marg. Par. Gryph. Delph. Nard. Bas. multa modis reliqui.—815 multa sic Gottorp. fr. Voss. vet. mixta reliqui.—818 Con quibus Mus. B. 2. continuentur superscr. in Voss. L. B.—819 Et quo Bodl. sese Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. O. Mus. B. 3.—820 Nam V. ed. Ferr. Th. Ra. Namque Ald. terras et Voss. vet.—823 Quando Ferr. V. ed. Th. Ra. Quam Mus.

NOTÆ

810 *Amisso*] Peremto, ademto, vs. 1038. Cicer. Epist. ad Gall. vii. 'Vires et corpus amisi.'

814 *Nimirum, quia, &c.*] Disputat fuse iv. 634. et seqq. cur alius aliis animantibus ac rebus sit cibus, aliudve alimentum.

823 *Quin etiam passim, &c.*] His 7. vss. eadem, qua supra vs. 197. et ii. 688. ubi hos versus repetit, comparatione utitur, ut explicet qua ratione multa corpora materiæ, h. e. principia,

communia multis rebus esse possint, v. g. soli, mari, terræ, aëri, frugibus, animantibus, &c. variasque res ex iisdem corporibus primis fieri possint. Nimirum sicut literæ, quæ sunt vocum elementa, pro varia positura, et ordine vario possunt diversas voces, dictiones, et versus etiam diversos formare : ita et corpora prima, quæ sunt rerum principia, res varias possunt procreare pro vario motu, ordine, et positura, &c.

Multa elementa vides, multis communia verbis ;
 Quom tamen inter se versus, ac verba, necesse est 825
 Confiteare, et re, et sonitu distare sonanti :
 Tantum elementa queunt, permutato ordine solo !
 At, rerum quæ sunt primordia, plura adhibere
 Possunt, unde queant variæ res quæque creari.
 Nunc et Anaxagoræ scrutemur *ὁμοιομέρειαν*, 830

cernis ubique in ipsis nostris carminibus plures literas, quæ sunt communes pluribus vocibus ; quanquam oportet ut fatearis carmina et voces differre inter se et re, et sono vocali. Usque adeo literæ possunt variari, mutata sola positura illarum. Verum res illæ, quæ sunt principia rerum, queunt adungere longe plura principia, ex quibus singulæ res diversæ possint fieri. Jam vero expendamus etiam Homæo-

B. 2. nostris deest V. ed. Th. Ra. in sensibus Cant.—824 bellis pro verbis Gottorp. fr. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. sed in Voss. vet. vera lect. superscr. rebus V. marg. 1.—825 Quin tamen V. ed. Th. Ra. inter sese Ferr. V. ed. Th. Ra. versu Vind. Mus. B. 1. 2. versus Th. Ra. V. ed. Ald.—827 elementaque uni Ferr. mutato nomine Mus. B. 2.—828 Atque V. ed. Th. Ra. Voss. L. B. rorum V. ed. Th. Ra.—829 inde V. ed. Th. Ra.—830 *ὁμοιομέρειαν* deest Cant. *ὁμοιομερίαν* Ald. *Homoioimeriam* videtur fuisse a

NOTÆ

824 *Elementa*] Literæ : sic vs. 827. supra vs. 198.

826 *Sonitu sonanti*] Vocali pronunciatione, ut aiunt. Sicut autem hic dicit 'sonitu sonanti : ita iii. 1006. 'anxius angor.' Ita Plautus 'amœnitās amœna : 'pretium pretiosum : 'nitores nitidi : 'pulchra pulchritudo, &c. Manil. iii. 'gradi gressum, &c.

830 *Nunc et Anaxagoræ, &c.*] His 92. vss. jam explosa Heracliti, Empedoclis, et aliorum sententia de primis rerum principiis, Anaxagoræ pariter opinionem de iisdem refutare tentat. Anaxagoras autem excellentis ingenii vir fuit ; natus erat viginti annos, teste Laërtio, cum Xerxes Hellespontum tranavit ; vixisse fertur annos sexaginta duos : obiit an. U. C. cclxxxvi. et ante Christum natum, an. ccclxviii. Is autem se totum dedit rerum naturæ cognitioni : patriam reliquit, philosophandi

causa. Docuit vero prima rerum principia esse homœomerian, quam Græci vocant, hoc est, similitum partium naturam, vel partium similitudinem : a vocibus Græcis *ὁμοιος* similis, et *μέρος* pars. Hoc autem vocabulum *Homœomeria* non potest, ob egestatem linguæ Latinæ, unica voce Latina reddi. Sic autem mentem illius explicat Poëta noster his 13. vss. prioribus. Fingit igitur et putat Anaxagoras singulas partes cujusque rei, si diversæ sint, ex singulis partibus ac principiis similibus fieri. Sic vult ex minutis ossibus ossa procreari : ex minutis visceribus viscera : ex sanguinis guttulis sanguinem : ex tenuissimis ignis scintillis ignem : ex aquæ guttis aquam : ex auri ramentis aurum : et sic de ceteris rebus. Verum neque rebus intermixtum esse inane : neque rebus frangendis dari finem voluit.

Quam Graii memorant, nec nostra dicere lingua
 Concedit nobis patrii sermonis egestas :
 Sed tamen ipsam rem facile est exponere verbis,
 Principium rerum, quam dicit ὁμοιομέρειαν.
 Ossa videlicet e paucillis atque minutis 835
 Ossibus, sic et de paucillis atque minutis
 Visceribus viscus, gigni; sanguenque creari
 Sanguinis inter se multis coëuntibus guttis:
 Ex auræque putat micis consistere posse
 Auram, et de terris terram concreescere parvis; 840
 Ignibus ex igneis, humorem humoribus, esse.
 Cætera consimili fingit ratione, putatque;
 Nec tamen esse ulla parte idem in rebus inane

merian Anaxagoræ, quam Græci vocant, et quam inopia patrii sermonis non sinit nobis nominare nostra lingua. Verumtamen non est difficile explicare vocibus rem illam, nempe Homæomerian, quam ait, esse primordium rerum. Scilicet vult ille ossa v. g. procreari de paucissimis et parvissimis ossibus: ita intestina generari de paucissimis et parvissimis intestinis; et sanguinem gigni de pluribus guttulis sanguinis inter se coalescentibus: et credit aurum posse constare ex ramentis auri: et terram posse augeri de minutis terris: et ignem fieri de ignibus: et aquam constare ex aquis. Credit et existimat ceteras res fieri pari modo. Neque tamen

pr. m. in Voss. L. B. Latinis litt. in plerisque imprimatur.—831 Grai Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Cant. Graji V. marg. 1. Græci reliqui. Græci Ferr.—833 exponere Ferr.—834 Principio Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 2. 3.—835 de paucillis Th. Ra. Ferr. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. V. marg. 1. de paucillis Vind. paucillis Mus. B. 1.—836 hic et de Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. et sic de Nard. Bas. Vind. P. Mus. B. 2. 3. Ald. etsi de Mar. et de Bodl.—839 Exhaustique Mus. B. 3. puta Cant. nucis V. ed. Th. Ra.—840 Aurum vulg. terrai Cant. V. ed. terra Th. Ra.—841 In h. vs. representando sequor Vind. Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. reliqui fere exhibent ad hunc modum Ignem ex ignibus, humorem ex humoribus esse: sed secundum ex neque V. ed. etiam agnoscit. Wakef.—843 idem parte Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B.

NOTÆ

- 831 *Nostra lingua*] Romana, seu Latina.
 832 *Patrii sermonis*] Romani, seu Latini.
 836 *Ossibus* [*Ossibu'*] Ossibus, littera s demta; sic vs. 838. 'coëuntibu', pro 'coëuntibus,' &c.
 837 *Sanguen*] Antiquè dicebatur sanguen, inis, neutr. nunc sanguis, inis, masc.
 841 *Ignibus ex igneis* [*ignem, &c.*] I. e. ignem ex ignibus; præposterus ordo. Porro Lambinus et alii sic legunt addendo adhuc versum unum: Sic ignem inter se parvis coëuntibus nasci Ignibus, exiguis humorem humoribus esse. Verum et Gifanii et Paræi, et aliorum etiam lectio mihi magis probatur, quam ideo sum secutus. Quintetiam sic legendum censuit ipse Lambinus.
 843 *Nec tamen, &c.*] His 4. vss. ar-

Concedit, neque corporibus finem esse secandis.
 Qua re in utraque mihi pariter ratione videtur 845
 Errare; atque illis juxta, quos diximus ante.
 Adde, quod inbecilla nimis primordia fingit;
 Si primordia sunt, simili quæ prædita constant
 Natura atque ipsæ res sunt; æqueque laborant,
 Et pereunt; neque ab exitio res ulla refrænât. 850
 Nam quid in obpressu valido durabit eorum,
 Ut mortem ecfugiat, leti sub dentibus ipsis?
 Ignis? an humor? an aura? quid horum? sanguis an?
 anne os?

ipse Anaxagoras vult ullo modo vacuum inesse rebus: neque dari terminum rebus frangendis. Quamobrem videtur mihi falli in utraque hac re, æque ac illi, quos antea supra memoravimus. Adjice quod facit principia rerum nimium infirma; si tamen ea sunt principia, quæ constant pari natura, ac res ipsæ constant; et quæ, pariter ac res, labant et intereunt; et quæ nihil arcet ab interitu. Etenim quid illorum est, quod resistet in acri oppensione, ut, intra ipsos dentes mortis, valeat evitare lethum? Ignisne, an aqua? an aer? quid horum elementorum? sanguisne aut ossa?

partem Mus. B. 2. in deest Cant.—844 nec V. marg. 1. inesse V. ed. Bodl. Vind. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. in esse Ferr.—846 H. vs. sic ut edidi, ex divinatione prius emendaveram, quam eodem modo plane scriptum invenerim in Mus. B. 3. Vulgo impr. atque illi supera quos diximus ante. Vice τῶν illi supera quos, habet Gottorp. fr. illis via a quo; Vind. V. ed. Bodl. illis jura quod; Mus. B. 1. 2. illis jura quos; Voss. L. B. illis vira quod; Voss. vet. illi siura quo; O. illis jungi quod. Wakef. viri illi quos V. marg. 1.—847 imbecilia Voss. vet. et L. B. imbecillia Mus. B. 3.—848 sint V. marg. 1.—849 sunt hæ quæ æque V. marg. 1. quæque V. marg. 2.—850 refrenat Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—852 effugiat Th. Ra. efficiat Ferr. Th. Ra. Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. sub catibus Nard. P. V. ed. sub motibus Muretus. subeuntibus O. tentibus

NOTÆ

gumentum i. deducit Lucretius adversus Anaxagoræ sententiam de primordiis rerum. Scilicet, quia nec inane rebus, nec frangendis corporibus finem admittit Anaxagoras, eadem adversus illum retorquet argumenta Lucretius, quæ adversus Heraclitum, Empedoclem, et alios supra; et quæ longum esset hic retexere.
 847 *Adde, quod inbecilla, &c.*] His 12. vss. argumentum ii. adversus Anaxagoram continetur. Carpit autem Lucretius Anaxagoræ principia, tanquam imbecilla, et ad resistendum inepta, cum eadem natura constent, qua res ipsæ concretæ, quæ et mor-

tales sunt, et facile perimuntur. Interim ambigit an principia dici rite debeant ea, quæ imbecilli adeo natura sunt prædita, parique sorti obnoxia ac res concretæ. Igitur necesse foret ut et ad nihilum res in interitu redirent, et ex nihilo rursus exorirentur, cum nihil in illis firmum superaret, quod morti posset obsistere. Quid enim, inquit, in homine v. g. restabit? an sanguis? an caro, &c.? an quatuor ipsa elementa? nihil sane. Primordia autem debent esse firmissima, et immortalia.
 851 *Obpressu valido*] Acri oppensione.

Nihil, ut opinor; ubi ex æquo res funditus omnis
 Tam mortalis erit, quam quæ manifesta videmus 855
 Ex oculis nostris, aliqua vi functa, perire.
 At neque recidere ad nihilum res posse, neque autem
 Crescere de nihilo, testor res ante probatas.

Præterea, quoniam cibus auget corpus, alitque;
 Scire licet, nobis venas, et sanguen, et ossa, 860
 Et nervos, alienigenis ex partibus esse:

nihil, ut puto; cum totum corpus quodlibet æquali jure tam mortale omnino erit, quam res illæ, quas manifesto cernimus ante visus nostros interire, ubi percussæ sunt aliqua violentia. Verum testes voco res supra demonstratas, ut constet res neque posse relabi ad nihilum, neque nasci de nihilo. Deinde, cum alimentum augeat et nutriet corpus, juvat nos scire venas et sanguinem et ossa et nervos constare ex

Mus. B. 1. 2. utentibus Mus. B. 3.—853 *Ignibus?* Gottorp. fr. Voss. vet. *aqua pro aura* V. marg. 1. *sanguinis* Th. Ra. Ald. *sanguis? an os?* Voss. vet. et L. B. Cant. V. marg. 2. Hav. sed in Voss. vet. *qd nos supercr. man. eadem. sanguine?* Gif. *sanguis anne os?* Par. *sanguis ad nos* Bas. marg. *sanguinis anne os?* Heins. 2. P. in not. V. marg. 1. *sanguis omos* V. ed. *sanguis an ossa* Delph. *sanguis an? os an?* Creech. *sanguinis ad nos* P. Th. Ra. Ald. Mus. B. 3. *sanguinis annos* Mus. B. 2. *sanguen an ossa* O. P. in not. Lamb. *sanguen ad nos* Mus. B. 1. *sanguis omoios* Ferr. *sanguis opolos* P. in not.—854 *ibi* Bodl. *æquor* Voss. L. B. quo V. marg. 2. Mus. B. 2.—855 *quam nos* Bodl.—856 *vieta perire* Ald. Bip. Hav. Delph. *cuncta perire* Vind. V. ed. Bodl. P. Mus. B. 1. 2. 3. Bodl. Cr. Ferr. Th. Ra.—857 *Ut* Bodl. *Atque* Mus. B. 3. *reccidere* Lamb. Delph. Voss. vet. *recedere* V. ed. Bodl. Voss. L. B. sed in Voss. L. B. a pr. m. *fuit recidere teste* Hav. *neque cedere jam ad* Gryph. Nard. Heins. 2. Bas. *neque recidere jam ad* Gryph. marg. Heins. 1.—860 *Seu vel ut in nobis* Gryph. Nard. Heins. 2. Bas. *ac sanguen* Mus. B. 1. *sanguin* Vind. Voss. vet. et L. B. *sanguem* Th. Ra.—861 *H. vs. deest* Gryph. Nard. Gottorp. fr. P. Bodl. Voss. vet. et

NOTE

857 *Recidere* [*Reccidere*] Duplicata litera 'c,' ut syllaba 're' producat. Sic vs. 1062. Sic Propert. iv. El. 9. 'Reccidat inque snos mensa supina pedes.'

858 *Ante probatas*] Nempe vs. 215. et seqq.

859 *Præterea, quoniam cibus, &c.*] His 9. vss. argumentum iii. deducitur ab exemplo, ut aiunt. Sic enim arguit Lucretius: Corpns hominis, et animalium augetur cibo et alitur: cibus autem non unius est generis; sed v. g. alimur pane, piscibus, carne, caseo, fructibus, vino, &c. quæ non sunt similes, sed alienigenæ res. Similiter sunt in homine, aut in animali

quolibet alio, partes diversæ et alienigenæ, v. g. caro, sanguis, ossa, venæ, nervi, &c. Quæ tamen partes omnes cibus illis augentur et aluntur. Igitur in eodem cibo, quo nutrimur, debent inesse distincte vel confuse res, quæ similitæ sint singulis corporis nostri partibus. Quis autem dixerit in caseo, v. g. inesse carnem, sanguinem, venas, nervos, et alias partes, quibus hominis corpus constat?

861 *Alienigenis*] Dissimilibus. Quia partes corporis constant ex iis rebus, quibus aluntur. Augentur autem partes corporis rebus inter se dissimilibus. Ergo alienigenis ex partibus esse necesse est.

Sive cibos omneis conmixto corpore dicent
 Esse, et habere in se nervorum corpora parva,
 Ossaque, et omnino venas, parteisque cruoris:
 Fiet, utei cibus omnis et aridus et liquor ipse 865
 Ex alienigenis rebus constare putentur,
 Ossibus, et nervis, venisque, et sanguine, mixta.
 Præterea, quæquomque e terra corpora crescunt,
 Si sunt in terris, terram constare necesse est
 Ex alienigenis, quæ terris exoriuntur. 870
 Transfer item, totidem verbis utare licebit:
 In lignis si flamma latet, fumusque, cinisque,
 Ex alienigenis consistant ligna, necesse est;
 Ex alienigenis, quæ lignis exoriuntur.

partibus dissimilibus; sive dicent omnia alimenta constare mixto corpore, et continere in se minuta corpuscula nervorum, et ossium, et prorsus venarum, ac partium sanguinis. Itaque fiet, ut et omne alimentum siccum, et ipse humor, credatur componi ex rebus dissimilibus, ex ossibus, et nervis, et venis et cruore admixto. Postea omnia corpora, quæ nascuntur e terra, si continentur in terris, oportet ut terræ componentur ex dissimilibus rebus illis, quæ nascuntur e terris. Perge similiter ad alias res; fas tibi erit ut usurpes tot voces. Si ignis, et fumus, et cinis latitant in lignis, oportet ut ligna constent ex rebus dissimilibus. Hoc autem

L. B. Vind. Mus. B. 1. 3. Cant. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald.—862 *Sine* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. Hav. *cibo* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. *licet pro dicent* Mus. B. 2.—863 *Esset* Voss. L. B.—864 *Ossa* Bodl.—866 *putetur* omn. lib. *tum stare pro constare* Mus. B. 2.—867 *venisque*: sic P. Hav. Ald. Bip. Delph. *sanisque* V. ed. Th. Ra. *sanique* Ferr. *sanique* Gottorp. fr. Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Gryph. Bas. Nard. Cant. *sanguinisque* Bodl. *mixta* Gottorp. fr. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. 3. *mixto* vulg. *misti* V. marg. 1.—869 *terram*: sic Gottorp. fr. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Bas. *terras* reliqui.—870 *terras* Mus. B. 2.—873 *constant* V. ed. Th. Ra. *ut constent* V. marg. 1. 'Deinde hunc sequuntur in Vind. Gottorp. fr. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. hi duo vss. lectt. leviter var. ut in P. quoque sed ordine inverso: *Præterea, tellus quæ corpora cunque alit, auget, Ex alienigenis, quæ lignis exoriuntur*: quorum prior hand dubie adulterinus est, cum et orationis seriem interpellat, et ab argumento loci prorsus alienus interveniat; posterior autem verus est poetæ fœtus; et verbis præced. 'Transfer item &c.' non defenditur tantummodo, sed omnino vel conviciis deponitur. His de

NOTE

862 *Conmixto corpore*] Hoc est, partibus alienigenis, et ad partium diversarum corporis nutritionem aptis.

868 *Præterea, quæquomque, &c.*] His 6. vss. argumentum iv. deducitur quoque ab exemplis; arguitque res cunctas, quæ e terra crescunt et alun-

tur, pariter alienigenis rebus constare: similiter et in lignis latitare ignem, fumum, et cinerem, quæ alienigena sunt, et dissimilia a lignis.

873 *Ex alienigenis consistant, &c.*] Post hunc versum in nonnullis codicibus sequitur hic: *Ex alienigenis quæ*

Linquitur heic quædam latitandi copia tenuis, 875
 Id, quod Anaxagoras sibi sumit; ut omnibus omneis
 Res putet inmixtas rebus latitare, sed illud
 Adparere unum, quous sint plurima mixta,
 Et magis in promptu, primaque in fronte, locata:
 Quod tamen a vera longe ratione repulsum est. 880
 Conveniebat enim fruges quoque sæpe, minaci
 Robore quom in saxi franguntur, mittere signum

in loco quædam facultas exigua effugii relinquitur; quod ipsum sibi Anaxagoras arripit, scilicet ut credat res cunctas latere mixtas in cunctis rebus: sed istud videri aliquid unum, cujus partes plures sint inmixtæ, et posita magis in aperto, et in primo aspectu. Quod tamen remotum est a veritate rei. Decebat enim exigua grana frumenti, quando teruntur vi lapidis molaris, emittere plerumque indi-

causis admittendum censui. Wakef.—875 *quædam l. c. tenuis*: sic Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. *tenuis l. c. quædam* vulg. *copia quædam l. V. ed. Th. Ra.*—876 *ex omnibus* Mus. B. 2. et V. ed. Bodl. Th. Ra.—877 *inmixtis* V. marg. 1.—878 *Apellare* Mus. B. 2. *plurima* P. Vind. V. ed. Bodl. Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Cant. *pluria* vulg.—881 *minaci*: sic Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Voss. marg. *minace* Gottorp. fr. *minaci* Gryph. Nard. Bodl. Cr. Bas. Bodl. V. ed. et h. ult. *minutas*, vulg. lect. posuit ad fin. vs. *semine nati pro sæpe minaci* Mus. B. 1.—882 *quom in saxi*: sic Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. *in saxi* V. marg. 1. *in deest*

NOTÆ

lignis exoriuntur. Quem tamen sustulimus, quia et Lambinus, et Paræus, et Gifanius, et alii complures temere intrusum fuisse volunt.

875 *Linquitur heic, &c.*] His 22. vs. objectionem præoccupat, cujus solutionem dat in v. argumenti locum adversus Anaxagoram. Potuit igitur instare Anaxagoras omnibus omnia quidem esse mixta, sed intus latere; tunc vero in apertum rem concretam prodire, v. g. lac, sanguinem, herbas, &c. cum plurimæ similes partes rerum, v. g. lactis, sanguinis, herbarum, &c. confluxissent ac convenissent: hactenus vero antea res apparere tales potius, quam aliud, quod tales partes potius, quam aliæ, quasi dominari viderentur. Cui respondet Lucretius, arguens fore ut in tritura frugum sanguis manaret, et cetera,

quæ aluntur in corpore nostro, puta nervos, ossa, carnem, quæ elici deberent: in collisione saxorum manaret etiam cruor: in herbarum expressione, lac, mel, et liquores dulces emitterentur: in glebarum resolutione cernerentur olera, fruges, frondes, et arbores: in lignorum præfractione viderentur cinis, fumus, et ignis; et ita de ceteris; quæ tamen omnia nec fiunt nec cernuntur. Igitur omnia non mixta sunt omnibus.

878 *Plurima* [*Pluria*] Antiquæ 'pluria.' Sic Terent. Adelph. 'Te pluria in hac re peccare ostendam.' Immo A. Gell. ait potius dicendum esse 'pluria' et 'compluria,' quam 'plura' et 'complura.' Nunc tamen 'plura.'

881 *Minaci* [*Minutas*] Bene. Quidam legunt *minaci*, supp. saxi, quasi duri, rigidi; minus bene.

Sanguinis, aut aliquid, nostro quæ corpore aluntur:
 Quom lapidem in lapidem terimus, manare cruorem:
 Consimili ratione herbis quoque, sæpe decebat 885
 Et laticis dulcis guttas, similique sapore
 Mittere, lanigeræ quales sunt ubere lactis:
 Scilicet; et glebis terrarum sæpe friatis
 Herbarum genera, et fruges, frondeisque videri,
 Dispartita, ac in terram latitare minute: 890
 Postremo, in lignis cinerem fumumque videri,

cium cruoris, aut aliarum rerum, quæ nutriuntur in nostro corpore: decebat sanguinem fluere, quando conterimus saxum saxo: pari modo conveniebat etiam fere semper herbas fundere non solum dulces guttulas liquoris; sed etiam alias guttas liquoris, qui tali sapore sint, quali constat lac ovis ferentis lanam: similiter decebat etiam nonnunquam olerum genera, et segetes, et frondes cerni oculis, passim dispersa, cum terrarum glebæ franguntur, et minutim latere in glebis: denique decebat cinerem et fumum cerni in lignis, ubi primum frangerentur, et minimas

in reliquis.—883 *Sanguis* Cant. *alium* Cant. edd. vulg. *alium* Mus. B. 2.—884 *lapidi lapidem* Hav. Bip. Delph. Cant. P. in not. V. marg. 1. *lapidi in lapidem* Gottorp. fr. Bodl. Voss. vet. et L. B. *terremus* Voss. vet. et L. B. *tenuem* O. *tenuem* in Mus. B. 3.—885 *herbis*: sic V. ed. Th. Ra. Ferr. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. Cant. *herbas* reliqui. *docebat* Mus. B. 2.—886 *latices* P. Vind. V. ed. Th. Ra. Ferr. Ald. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. Cant. *similesque* Voss. vet. *sapor* Mus. B. 2.—887 *lanigero* corr. P. in not. *quales* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. P. Bodl. Voss. L. B. sed in post. a pr. man. *qualis*, *quali* Vind. Mus. B. 3. Hav. Bip. Delph. *ubera* Vind. Mus. B. 3. Hav. Bip. Delph. *rubore* Bodl.—888 *Sic licet* Ald. *finatis* V. ed. Th. Ra. *fricatis* Ferr. O. Mus. B. 1. 2. V. marg. 1. ut et Voss. vet. sed a sec. m. *sinatis* Bodl.—889 *genere* Mus. B. 1. *frigidos* pro *fruges* Mus. B. 2.—890 *Dispartita*: sic Mus. B. 1. 2. *Dispartita* vulg. ac sic Mus. B. 3. Ald. post. et Juntina 1512. et P. Vind. V. ed. Th. Ra. Ald. Bodl. Cant. *atque* Mus. B. 1. 2. Hav. Bip. et vulg. *terram* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Bodl. P. Voss. L. B. *terra vi* Voss. marg. *terris* vulg.—891 *summumque* P.

NOTÆ

883 *Aut aliquid, [alium,] nostro quæ corpore aluntur*] Hoc est, alium, pro aliorum, quæ in corpore nostro aluntur, puta nervos, ossa, carnem, venas, &c. Alii legunt, *aut aliquid, nostro in quæ corpore aluntur.* Alii: *aut aliquid, nostra quo corpora aluntur.*

886 *Laticis*] Liquoris dulcis, puta, nectaris, ambrosiæ. 'Latex' enim usurpatur pro quovis liquore, vino, lacte, aqua, &c. Alii *Latices*; sed male, ut patet.

887 *Quales* [*Quali*] Supp. *sapore.* Alii *quales*, supp. 'dulces guttas.'

Ubere [*Ubera*] *lactis*] Lac ipsum. Alii *ubere lactis*: supp. *quales guttas dulces sunt in ubere lactis*; minus probata lectio.

888 *Friatis*] Dicitur frio, as, h. c. frango, tero. Varr. I. de R. R. IX. et Plin. XIII. 4.

890 *Dispartita*] Supp. hæc omnia genera, herbarum, frugum, frondi-um, &c.

Quom præfracta forent, igneisque latere minutos.
 Quorum nihil fieri quoniam manifesta docet res,
 Scire licet, non esse in rebus res ita mixtas;
 Verum semina multimodis inmixta latere 895
 Multarum rerum in rebus communia debent.
 At, sæpe in magnis fit montibus, inquis, ut altis
 Arboribus vicina cacumina summa terantur
 Inter se, validis facere id cogentibus austris,
 Donec flammai fulserunt flore coorto: 900
 Scilicet; et non est lignis tamen insitus ignis;
 Verum semina sunt ardoris multa, terendo
 Quæ quom confluxere, creant incendia sylvis.

flammas latitare in illis. Verum, cum nihil horum esse res clara demonstret, possumus nosse res non sic inmixtas inesse rebus: sed corpuscula prima communia multis rebus debent latitare in rebus, admixta diversis modis. Verum, ais, plerumque accidit in summis montibus, ut vertices supremi procerarum arborum proximi mutuo inter se colliduntur, (austris vehementibus impellentibus facere istud,) usquedum, accenso igne, flammæ cæperunt fulgere. Ita est: et tandem ignis non est inclusus in lignis: sed plurima corpuscula prima ignis insunt, quæ, ubi concur-

vss. 890. 891. Desunt Gottorp. fr. fumum cineremque Mus. B. 2.—892 patefacta Mus. B. 2.—893 Quo nihil Mus. B. 2. decet Cant.—895 immissa Nard. in mixta V. ed. Th. Ra. vss. 895. 896. delendos censet Creech.—896 in multis Gassend.—897 Ut Mus. B. 2. ignis pro inquis Mus. B. 1.—899 validis fulgere V. ed. Th. Ra.—900 flammæ Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Bip. fluxerunt P. Mus. B. 2. rere O. fulgure Bodl. fulgore Vind. P. V. ed. Th. Ra. Ald. Bip. Mus. B. 2. 3. Cant. Donec coorto fulserunt flammæ fulgore V. ed. D. coorto f. fulgure flammæ Bodl. corusco pro coorto Mus. B. 2.—901 tamen lignis Mus. B. 2.—902 arboris V. ed. Th. Ra. tenendo Mus. B. 2.—903 tum

NOTÆ

895 *Semina*] Atomis, corpuscula prima, corpora materiæ, &c.

896 *Communia*] Ut dictum est vs. 823. not.

897 *At, sæpe in magnis, &c.*] His 10. vss. aliam præoccupat objectionem, ex cujus solutione vi. argum. deducitur adversus Anaxagoram. Sic autem objici potuit. Quæ ex rebus eliciuntur, ea sunt in rebus: atqui sæpe fit ut ex arboribus collis inter se eliciatur ignis, quo sylvæ comburantur. Quod fieri plerumque testatur Thucyd. II. Igitur in arboribus est ignis. Factum non negat Lucretius: sed non ex igne, qui arboribus

insit, verum ex seminibus, quæ multarum rerum communia sunt et inmixta rebus, et quorum vario motu, ordine, positura, &c. res variæ coalescunt. In hoc ergo discrepant Lucretius et Anaxagoras, quod hic partes rerum similes in rebus distinctas et veras inesse velit: ille vero corpora tantum materiæ, seu semina rerum, quæ communia sint ad res multas generandas, pro vario illorum motu, ordine, dispositione, &c.

899 *Austris*] Meridionalibus ventis nominatim, pro ventis generatim.

900 *Flore* [*igne*] Bene. Alii *fulgore*; vel *flore*; male.

Quod, si facta foret sylvis abscondita flamma,
 Non possent ullum tempus celarier ignes: 905
 Confacerent volgo sylvas, arbusta cremarent.
 Jamne vides igitur, paullo quod diximus ante,
 Permagni referre, eadem primordia sæpe
 Cum quibus, et quali positura, contingantur;
 Et quos inter se dent motus, adcipiantque? 910
 Atque eadem, paullo inter se mutata, creare
 Igneis e lignis? quo pacto verba quoque ipsa
 Inter se paullo mutatis sunt elementis,
 Quom ligna atque igneis distincta voce notemus.
 Denique, jam quæquomque in rebus cernis apertis, 915

rerum atterendo, generant incendia sylvis. Quod si tantus ignis latitaret in arboribus sylvarum, flammæ non possent latere per ullum tempus, sed continuo everterent penitus sylvas, et comburerent arbores. Nonne ergo nunc agnoscis id, quod paulo supra diximus, nempe plurimi interesse plerumque cum quibus aliis principiis, et quali positione ipsa principia rerum sint, et quas motiones invicem reddant, atque recipiant: et eadem paululum inter se transposita generare ignes e lignis, quæ simili ratione ipsæ etiam voces LIGNA et IGNES se habent, literis paululum inter se mutatis ac transpositis, quoniam designamus diverso vocabulo LIGNA et IGNES.

cum fluxere P. cum fluxere V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2.—904 *facta*: sic Gryph. marg. Heins. P. Gottorp. fr. Bas. marg. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Bodl. Voss. marg. vet. et L. B. tanta reliqui. *abscondita* Mus. B. 3.—905 *tempus ullum* V. marg. 1. *ullis lignis* Mus. B. 3. *ullum lumen* O. Mus. B. 1. *tempus deest* Vind. Mus. B. 2. *celarier* Delph.—906 *silvas* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—907 *Nonne vides* Mus. B. 2. *igitur et* Mus. B. 1.—908 *Per magni* Th. Ra. V. ed.—909 *est quali* Mus. B. 2. *aut quali* Mus. B. 1. *contineantur* Mus. B. 2. *conjungantur* Fab. *continuantur* O. *contingantur*? Gryph. marg. Gottorp. fr. Heins. Bodl. Cr. P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B.—910 *dent tactus* Mus. B. 1.—911 *inter se multa* Mus. B. 2. *cruore* Bodl.—912 *lingnum* Gottorp. fr. *lingnum* Voss. L. B.—913 *paullo deest* Cant.—914 *distracta notamus* O. Mus.

NOTÆ

905 *Celarier*] Celari, hoc est, tegi, latitare; non micare.

907 *Jamne vides, &c.*] His 8. vss. interim concludit ex dictis hactenus atque disputatis, quod paulo ante memoravit vs. 814. nimirum multa esse corpora prima multarum rerum communia, quæ, variis modis, posituris, ac ordinibus posita, res varias procreant: sicut multæ literæ varias efficiunt syllabas, voces, ac etiam orationes. Quod exemplo vocum 'Ligna' et

'Ignes' confirmat, quæ ex iisdem fere literis formantur, paucis mutatis, ac transpositis, ut patet.

909 *Cum quibus, &c.*] Hi 2. vss. positi sunt supra vs. 817.

913 *Elementis*] Literis, vss. 196 824. 826.

915 *Denique, jam quæquomque, &c.*] His 6. vss. ultimum affert argumentum, adversus Anaxagoram, idque eruit ex absurdis, quæ inde sequerentur, si principia essent in rebus res

Si fieri non posse putas, quin materiai
 Corpora consimili natura prædita fingas,
 Hac ratione tibi pereunt primordia rerum:
 Fiet, utei risu tremulo concussa cachinnent,
 Et lacrumis salsis humectent ora, genasque. 920
 Nunc age, quod super est, cognosce, et clarius audi:
 Nec me animi fallit, quam sint obscura; sed acri

Postremo, si etiam non credis ea omnia, quæ vides in manifestis rebus, posse creari, quin putes esse corpuscula prima, quæ constant simili natura, ac res ipsæ, hoc modo sane principia rerum intereunt tibi: accidet ut principia tacta rideant risu trepidanti, et mædificiant vultum, et malas lacrymis amaris. Jam vero agetum, percipe quod restat, et ausculta rem magis perspicue. Neque ratio mentis decipit me, quam res istæ sint plenæ obscuritatis; rerum spes magna gloriæ tetigit

B. 1. distracta V. marg. 1.—916 non deest Voss. L. B. putes Mus. B. 2.—918 Hæc Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B.—919 ut Mus. B. 2. tremulo Voss. vet. tremulo P. in not. cachinent Ferr. cachinet Mus. B. 2.—920 falsis Bodl. O. P. in not. humectet Mus. B. 2.—921 aude V. ed. Th. Ra.—922 Hec Ferr.

NOTÆ

similes. Scilicet sicut os hominis tremulo cachinnat risu, et oculi lacrymas salsas fundunt, ita prima principia quædam essent ejusmodi et ridentia et flentia. Quo quid absurdius? Neque enim actiones, functiones, affectionesque rerum, v. g. hominis, tribui debent principiis ipsis, sed toti homini. Porro per lacrymas et risum designat Poëta præcipuos hos hominis affectus ex Epicuri Doctrina, Dolorem et Voluptatem. Namque Dolor tristis est sensatio; qualis est fletus sensatio, quæ membranam oculorum tangens excitat lacrymas. Voluptas læta est sensatio, qualis est risus sensatio, quæ præ titillatione movet risum, quod est gaudii indicium.

916 *Materiai Corpora*] Principia, semina rerum.

918 *Pereunt*] Desinunt esse principia, quibus attribuas quæ principiis non convenient.

919 *Cachinnent*] Rideant.

920 *Lacrumis salsis*] Sic vs. 126.

I. e. amaris.

921 *Nunc age, quod super est, &c.*] Hactenus de principiis ac prima rerum materia adversus priscos Philosophos. Jam vero his 30. vss. seqq. revocat animum Memmii sui, veritus ne longo illo disputationis discursu longius, quam par sit, illum distraxerit. Allicit autem illum pacta et rerum novitate et verborum ac carminis claritate atque venustate. Pactum vero in promptu solvit, dum præclaram adhibet comparisonem. Sicut enim, inquit, medici, cum absinthia pueris dare conantur, vasis labra melle contingunt, ut laborum tenus decepti pueri salutarem medicinam propinent; ita, dum de rebus novis, arduis, et obscuris Memmii suum docet, a quibus mens hominum vulgo abhorret, ejus animum lepore ac venustate carminis fore ut retineat sibi pollicetur.

922 *Animi fallit*] Supp. ratio; sic vs. 98.

Percussit thyrso laudis spes magna meum cor,
 Et simul incussit suavem mi in pectus amorem
 Musarum: quo nunc instinctus, mente yigenti 925
 Avia Pieridum peragro loca, nullius ante
 Trita solo: juvat integros adcedere funteis,
 Atque haurire; juvatque novos decerpere flores,
 Insignemque meo capiti petere inde coronam,
 Unde prius nulli velarint tempora Musæ. 930
 Primum, quod magnis doceo de rebus, et artis
 Religionum animum nodis exsolvere pergo:
 Deinde, quod obscura de re tam lucida pango
 Carmina, Musæo contingens cuncta lepore:

pectus meum thyrso vigente et aculeato; et una indidit mihi animo dulcem amorem Musarum, quo jam instigatus, forti animo percurro loca Pieridum invia, et a vestigiis neminis ante me calcata: placet adire fontes illibatos, et haurire aquas ex illis: placet legere novos flores, et ex iis locis quærere capiti meo corollam claram, ex quibus Musæ nemini antea operuerint tempora. Principio quia edoceo res magnas, et prosequor liberare strictis vinculis Religionum mentes humanas. Secundo, quia fundo versus adeo claros de rebus perobscuris, aspergens omnia venustate Musarum.

fallunt Bodl.—923 *Percursit* V. ed. Th. Ra.—925 *indistinctus* V. ed. Th. Ra.—926 *locus* V. ed. Th. Ra.—928 *que* deest V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2.—930 *velarunt* Voss. L. B.—931 *docet* Bodl. *decet* V. ed. Th. Ra.—932 *animos* P. in not. Bip. Hav. Delph. *modis* Ferr. *porgo* Voss. vet. et L. B.—935 *Id* quod

NOTÆ

923 *Thyrso*] Thyrsus proprie dicitur hasta pampinis involuta, quam Baccho sacra facientes gestabant. Thyrsos percussi dicebantur, qui Bacchi furore agitati divino concitabantur. Hinc et divino Apollinis, seu Musarum afflatu concitati dicuntur per metaphoram, Thyrsos percussi:

924 *Mi*] Syncope: pro *mihi*.

926 *Avia Pieridum, &c.*] Pierides dicuntur Musæ, vel a Pierio Bæotiae monte, vel a Pieria ejusdem Bæotiae regione, in qua ex Jove et Mnemosyne natæ Musæ dicuntur. Eadem autem allegoria, qua Lucretius, uti sunt Horat. Epist. I. 1. Virg. Georg. III. vs. 289. Manil. I. et II. Qua ostendant se rem incantatam et nulli

priorum memoratam aggredi, unde sibi majorem capiant laudem ac gloriam.

927 *Solo*] Solea, pede, vestigiis. Cicer. v. Tusc.

930 *Nulli*] Poëtæ Latino. Primus quippe Lucretius carmina scripsit de rerum natura vers. heroicis.

931 *Doceo de rebus*] Pro 'res.' Sic Cic. pro Dom. 'Docere Pontificum collegium de rebus divinis.'

932 *Religionum nodis*] Metu Deorum, vs. 25.

933 *Pango*] Sic vs. 26.

934 *Contingens*] Tingens; a verbo tingo, vel tinguo; non autem a verbo tango. Sic vs. 938. 947. contingunt.

Id quoque enim non ab nulla ratione videtur; 935
 Sed, velutei pueris absinthia tetra medentes
 Quom dare conantur, prius oras, pocula circum,
 Contingunt mellis dulci flavoque liquore,
 Ut puerorum ætas improvida ludificetur
 Labrorum tenuis; interea perpotet amarum 940
 Absinthii laticem, deceptaque non capiatur,
 Sed potius, tali facto recreata, valescat:
 Sic ego nunc, quoniam hæc ratio plerumque videtur
 Tristior esse, quibus non est tractata, retroque
 Volgus abhorret ab hac; volui tibi suaviloquenti 945
 Carmine Pierio rationem exponere nostram,
 Et quasi Musæo dulci contingere melle;
 Si tibi forte animum tali ratione tenere
 Versibus in nostris possem, dum perspicias omnem

Hoc enim ipsum non est alienum ab ulla vera cognitione: verum sicut medici, quando tentant præbere infantibus amara absinthia, aspergunt antea vasa circa labra suavi et flavescenti humore mellis, ut pueritia incauta infantum decipiatur tantum quoad labia, et ut interim bibat tetrum liquorem absinthii, et sic ludificata non tamen decipiatur, verum ut potius tali ratione sanata convalescat: similiter ego, quia hæc materia, quam tracto, interdum videtur molestior iis hominibus, quos nondum fuit edocta, et quia vulgus hominum refugit eam, volui explicare tibi nostram doctrinam dulcibus versibus Pieridum, et aspergere illam tanquam suavi melle Musarum: ut tentarem si fortasse possem tali ratione retinere mentem tuam in nostris carminibus, dum interim vides intus universam naturam rerum, et

Ferr.—936 *absinthia* Ferr. *absynthia* Ald.—937 *horrida* pro *oras* P. in not. 938 *dulcis* Par. Nard. *flavi* Mus. B. 2.—940 *Laborum* Voss. vet. et L. B.—941 *capiantur* Vind. O. Mus. B. 3. Ferr.—942 *tali tactu* Voss. L. B. Lamb. *galescant* Mus. B. 2.—944 *ideoque* Bas. marg. V. ed. Th. Ra. Ald. P. O.—945 *suave loquente* V. marg. 1. *suave loquenti* Mus. B. 2. 3. Cant. *suaviloquenti* Vind.

NOTÆ

939 *Puerorum ætas*] Pueri: pueritia infantum.

941 *Absinthii laticem*] Jus ac liquorem absinthii: absinthium, vs. 936.

Deceptaque non capiatur] Nimirum decepta dulcedine mellis labiorum tenuis; non capiatur, h. e. non frustratur, sed sanetur absinthii amaritudine hausta.

943 *Hæc ratio*] Hoc doctrinæ ge-

nus, hæc materia, de qua doceo; sic vs. 946.

945 *Volgus*] Antiqua scriptura, pro *vulgus*.

946 *Pierio*] Musæo, quod ad Musas pertinet: vs. 926.

Rationem] Doctrinam.

947 *Musæo . . . melle*] Metaphora est. H. e. carmine, quod instar mellis suave sit.

Naturam rerum, qua constet compta figura. 950
 Sed, quoniam docui, solidissima materiali
 Corpora perpetuo volitare, invicta per ævum;
 Nunc, age, summai quædam sit finis eorum,
 Necne sit, evolvamus: item, quod inane repertum est,
 Seu locus, ac spatium, res in quo quæque gerantur, 955
 Pervideamus, utrum finitum funditus omne

cernis qua forma sit ornata. Verum, quia ostendi semina rerum solidissima continuo moveri per æternitatem, nec impediri posse: jam, agesis, explicemus quisnam sit terminus numeri illorum, et an sit; similiter perspicimus an vacuum omne, quod inventum est in rerum natura, sive regio, et spatium, in quo cunctæ res moventur et fiunt, sit totum omnino finitum, an vero infinitum extendatur et infi-

Bodl.—946 *Carmina* Vind. Mus. B. 2. 3.—949 *possum, d. prospicis* Mus. B. 1.—950 *quarum constet* Mus. B. 2. *constent* Nard. *cuncta figura* Gryph. Bas. Nard. P. in not. Th. Ra.—951 *solidissime* Mus. B. 2.—953 *Hunc* Th. Ra. *summai æquænam* Lamb. *quænam* Par. Barb. Delph. Cont. Voss. marg. *summa audi quænam* Gryph. Nard. Bodl. Cr. Bas. P. V. ed. Voss. marg. Vind. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *summa quædam* Voss. vet. et L. B. *summam audi quænam* Bodl. *æquam* Lamb. in not.—954 *Nec sit* Gif. Par. Bas. marg. Voss. vet. et L. B. *Nec sic* Gryph. P. V. ed. Th. Ra. Ald. *Hæc sic* Bas. Nard. P. in not. *Nec si volvas* Par. *Nec si te voluimus vel sic tuo luamus* V. marg. 1. *Nec si te volvas* Bodl. *Nec si te volvamus* Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *repertum sit* Voss. vet. sed a sec. m.—955 *quicquid* V. ed. Th. Ra. *geratur* V. ed. Th. Ra. Ald. P. *geruntur* Delph. Cont. *genantur* Creech. Lamb. in not.—956 *Provideamus* V. marg. 1.

NOTÆ

950 *Compta*] Ornata, supp. natura. Alii *cuncta*, supp. natura. Alii *constent cuncta*; quæ lectio laudatur satis.

951 *Sed, quoniam docui, &c.*] His 7. vs. cum hactenus de soliditate atomorum satis disputasse videatur, jam alteram, quæ de illarum summa infinita, atque irrequieto motu superest, difficultatem explicare aggreditur. Hoc autem ipsum assequi non potest, nisi prius de inanis seu vacui patenti latitudine disputaverit. Itaque primum demonstraturus est inane immensum esse secundum omnes partes; cujus 'in immensitate,' ut ait Velleius Epicureus apud Cicer. i. N. Deor. 'latitudinum, longitudinum, altitudinum, infinita vis innumerabilium volitat atomorum.' Unde con-

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

M

cludet 'et atomos infinitas esse multitudinem; et inane magnitudine infinitum.' Quod et Empiricus adv. Phys. et Stobæus Eclog. Phy. et Plutarch. i. Plac. 3. et Cicer. i. N. Deor. Epicurum docuisse testantur. Quia vero ex inani et atomis tantum constat univrsum; hoc igitur infinitum esse necesse est.

952 *Invicta*] Non impedita, quominus volitent perpetuo ac moveantur per ævum.

953 *Summai*] Numeri, supp. atomorum.

955 *Seu locus ac spatium*] Sic vs. 335. 422. 427. not. &c.

Gerantur] Administrantur, moventur, &c. Sic alibi passim. Lamb. *Genuntur*, quasi gignuntur.

Constet, an immensum pateat, vasteque profundum.

Omne quod est, igitur, nulla regione viarum
Finitum est; namque extremum debebat habere :
Extremum porro nullius posse videtur 960
Esse, nisi ultra sit quod finiat; ut videatur,
Quo non longius hæc sensus natura sequatur.
Nunc, extra summam quoniam nihil esse fatendum,

nite sit immensum. Ergo illud totum, quod extat in rerum natura, nulla parte regionum terminatum est; etenim deberet habere terminum. Atqui terminus nullius rei videtur esse posse, nisi aliquid extet ulterius, quod terminet: ut terminus aliquis cernatur, ultra quem hæc natura sensus, nempe visus, non progrediatur. Jam vero, cum oporteat fateri nihil esse ultra universum, non habet igitur termi-

Pervideas Bodl.—957 et an V. ed. Th. Ra. pateat V. ed. Th. Ra. pateat P. Ald. Gryph. Nard. Bas. vasteque sic Voss. vet. et L. B. Par. Delph. Cont. Gassend. Lamb. Creech. Voss. marg. 1. ad usque P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gryph. Nard. Bas. vel deest Bodl.—958 ratione viarum Mus. B. 2. O.—959 Finitum sit Voss. vet. nam qua Voss. vet. et marg. cum interrog. not. Lamb. Hav. debeat Mus. B. 2. debeat Fab. Hav. deberet Cout.—961 nisi multa Bodl. nisi extra Delph. Lamb. Creech. ultra fuit Mus. B. 2. fineat Voss. vet. et L. B. aut videatur Mus. B. 1. Bodl. Cr. et Fab.—962 Quod P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Gryph. V. marg.—963 summam P. Vind. V. ed. Mus. B. 3. Gryph. marg. nil Mus. B. 2.

NOTÆ

957 *Immensum pateat*] Cum secundum latitudinem, tum secundum longitudinem, &c.

Vasteque profundum] Hoc est, altum et profundum; immensum secundum omnes partes; hoc est infinitum.

958 *Omne quod est, igitur, &c.*] His 10. vss. continetur i. argumentum, quo Lucret. probat inane seu vacuum patere infinitum et immensum. Scilicet ipsum universum infinitum patet. Namque, quod est finitum, habet extremum. Quis hoc non dederit? Quod autem habet extremum, id cernitur ex alio extrinsecus. Hoc quoque est concedendum. At quod omne est, hoc est, universum, id non cernitur ex alio extrinsecus. Ne hoc quidem negari potest. Igitur omne quod est, seu universum, non habet extremum. Hoc denique dandum est. Quare cum universum non habeat extremum, infinitum sit ipsum necesse est. Hoc

argumentum iisdem fere verbis est apud Cic. de Div. II. apud Laërt. x. et apud Aristot. III. Phy. 4. quo probatur dari infinitum in rebus; et apud Cleomed. quo ostenditur esse extra mundum inane infinitum. Sed jam singulas partes argumenti expendamus.

Omne quod est] Laërt. x. τὸ πᾶν universum, totum.

960 *Extremum porro, &c.*] H. e. ea est natura extremi, ut ab alio contineatur, et finiatur; nec ultra ipsum visus progredi queat. Quasi hæc natura sensus, nempe visus, terminos extremos ponat.

962 *Sensus natura*] Visus, oculi.

963 *Summam*] Universum, omne, τὸ πᾶν. Si enim extra universum esset aliquid, sane non esset τὸ πᾶν, omne. Universum quippe complexitur id omne, quod est, hoc est, universam rerum summam.

Non habet extremum; caret ergo fine, modoque:

Nec refert, quibus adsistas regionibus ejus: 965

Usque adeo, quem quisque locum possedit, in omneis

Tantumdem parteis infinitum omne relinquit.

Præterea, si jam finitum constituatur

Omne, quod est, spatium, si quis procurrat ad oras

Ultimus extremas, jaciatque volatile telum, 970

Id validis utrum contortum viribus ire,

Quo fuerit missum, mavis, longeque volare;

num, nec habet finem, nec extremum. Nec interest in quibus illius universi partibus consistas; namque in quantum quilibet homo occupat regionem aliquam illius, in tantum quoquoersum linquit semper totum immensum. Deinde, si jam omnis locus, qui extat, ponatur terminatus; profecto, si quis extremus progrediatur ad ultimos fines illius, et mittat spiculum missile, peto a te an velis potius illud vibratum magnis viribus pervenire ad locum, in quem fuerit missum, aut ultra

Cant. fatendum est Mus. B. 2. 3. Cant. Hav. Bip. et al. edd.—965 adsistas Delph. assistas Bip.—966 quam V. ed. Th. Ra. locum deest V. ed. Th. Ra. possedit Bip. Vind. Mus. B. 1. 2. Hav.—967 esse relinquit O. Mus. B. 2.—968 sic jam Voss. vet. Lamb. in not. Preig. sinitum V. ed.—969 est deest Th. Ra. percurrat V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl.—970 jaceatque Gif. celum V. ed.—971 Id validis Vind. Cant. Bip. Hav. Delph. Invalidis Gif. Par. Gryph. Nard. Gassend. Bas. P. Bodl. Voss. vet. et L. B. utrum Vind. iterum O. rerum Mus. B. 2. contorque Mus. B. 2. contortion V. ed. contortum Th. Ra.—972 H. vs. deest Bodl. Cr. Quod Vind. V. ed. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Gryph. Nard. Bas. majus P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald.

NOTÆ

965 *Nec refert, &c.*] His 3. vss. posterioribus præoccupat objectionem, quam quis facere poterat. Nimirum fore regionem aliquam, quæ extranea esset. Verum, inquit, quacumque in regione fueris, infinitum semper hinc inde spatium tibi supererit, cum in infinito non sit extremum. vs. 998. &c.

968 *Præterea, si jam finitum, &c.*] His 16. vss. continetur ii. argumentum, quo Lucretius immensitatem universi infinitam asserit. Si enim, inquit, finitum esset universum, posset certa illius extrema ora assignari. Stet autem aliquis homo in illa extrema universi ora, et inde jaciat telum; vel erit aliquid extra illam certam universi oram extremam, quo

telum illud ultra mitti possit: vel erit aliquid, quod impediet ne ultra transvolet. Jam vero si sit aliquid, quo telum perveniat; igitur certa non est ea extrema universi ora, sed aliquid ultra extat. Sin autem sit aliquid quod impediatur, ne telum ultra transvolet; igitur et erit aliquid extra illam certam et datam extremam universi oram. Itaque nulla est finis, nullum extremum immensitatis universi. Si enim ultra progressus fueris, sequetur quocumque Lucretius; et eodem bipartiti argumenti spiculo instabit progrediendo in infinitum.

971 *Id validis*] Bene. Alii *invalidis*, minus recte.

An prohibere aliquid censes, obstareque, posse?
 Alterutrum fatearis enim, sumasque, necesse est:
 Quorum utrumque tibi ecfugium præcludit, et omne 975
 Cogit ut exempta concedas fine patere.
 Nam, sive est aliquid, quod prohibeat, ecficiatque,
 Quo minus, quo missum est, veniat, finique locet se;
 Sive foras fertur, non est a fine profectum.
 Hoc pacto sequar; atque, oras ubiquomque locaris 980
 Extremas, quæram quid telo denique fiat.
 Fiet, utei nusquam possit consistere finis;
 Ecfugiumque fugæ prolatet copia semper.
 Præterea, spatium summai totius omne

transolare; an vero putas aliquid esse, quod queat impedire, et obsistere illi? Etenim oportet ut alterum horum duorum concedas, et accipias. Utrumque autem horum intercludit tibi viam effugiendi; et imponit tibi necessitatem ut fatearis totum immensum esse, sublato omni termino. Namque sive sit aliqua res, qua impediatur et obstet, ne telum illud perveniat in locum, in quem vibratum est, sed ponat se in extremo, sive longius eat extra, sane hoc est extrema ora. Hoc modo insequar; et in quocumque loco posueris ultimos fines, petam quid tandem accidat spiculo illi. Accidet autem, ut nullibi ora extrema possit constare: et ut spatium fugiendi semper ultra dilatet perpetuo locum, in quem telum fugiat.

Bas. marg. inanis Mus. B. 2.—974 sumasque Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P.—975 præcludit Mus. B. 3.—976 exempto P. Ald. parere Mus. B. 3.—977 probeat Gottorp. fr. præbeat Vind. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. ecficiat sic Gottorp. fr. Vind. V. ed. Bodl. P. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. faciat Cant. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. officiat quidam. officiat Bip. Hav. Delph.—978 quo deest Th. Ra. fine Gottorp. fr. Voss. vet.—979 in fine P. ea finis Hav. Bip. Delph. profectum Bodl. profecto Hav. Bip. Delph.—980 obitumque V. ed. Th. Ra. ubique Cant.—981 quid cælo Bodl. V. ed. fiet Gottorp. fr. V. marg. Voss. vet.—982 Fiat Voss. vet.

NOTÆ

- 975 *Ecfugium*] Effugiendi viam.
Omne] Universum: omne, quod est, spatium: immensum inane.
 976 *Exempta . . . fine patere*] In immensum extendi: infinitum esse. Sic vs. 1007.
 978 *Quo minus* [*Quominus*] Quominus, litera s demta, ut syllaba corripiatur. Sic vs. seq. 'fini,' pro 'finis;' sic alibi passim.
 979 *A fine profectum* [*Ea fini' profecto*] Alii, a fine profectum; supp. telum; bene, idemque sensus.
 982 *Finis*] Ora extrema: terminus ultimus.
 983 *Ecfugiumque fugæ, &c.*] H. e. fiet, ut fugæ copia, i. e. ut spatii immensitas infinita perpetuum effugiendi atque evolandi locum telo illi præbeat.
Prolatet] Dilatet, amplificet; quasi porrotenus latius faciat.
 984 *Præterea, spatium summai, &c.*] His 14. vs. proponitur III. argumentum, quo universi immensitas astruitur, nimirum ex incommotis, quæ alias

Undique si inclusum certis consisteret oris, 985
 Finitumque foret; jam copia materiali
 Undique ponderibus solidis confluet ad imum;
 Nec res ulla geri sub cœli tegmine posset;
 Nec foret omnino cœlum, neque lumina solis:
 Quippe, ubi materies omnis cumulata jaceref 990
 Ex infinito jam tempore, subsidendo.
 At nunc nimirum requies data principiorum
 Corporibus nulla est; quia nihil est funditus imum,

Demum, si totus locus totius universi constaret clausus certis finibus ex omni parte, et esset terminatus: sane omnis multitudo materiæ primæ jam defluxisset ex omni parte ad infimum locum præ ponderosa gravitate sua: neque jam res ulla posset fieri sub tecto cœli: nec jam prorsus cœlum ipsum extaret: neque lux ipsa solis. Namque omnis materia rerum conglobata esset, ac iners jaceret jam ab infinito ævo. Jam vero scilicet nulla quies reddita est corporibus primordiorum, quia in nullo loco

—985 *conclusum certis si institerit* Gassend. *inclusus* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. a man. sec. *horis* Mus. B. 2.—987 *confluxit* Gottorp. fr. Bodl. Voss. L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra.—988 *geni* Bip. Barb. etc.—989 *nec lumina* Bodl. V. marg. 1.—990 *ibi* V. ed. Th. Ra. Ald. P. *materias* Vind.—991 *subsistendo* O.—992 *reges pro requies* Mus. B. 2.—993 *nullis* Mus. B. 3. *nullas* Gottorp. fr. Voss. L. B. Vind. Mus. B. 2. Cant. *nullast* P. V. ed.

NOTÆ

- evenirent, si finitum esset universum.
 987 *Ponderibus*] Quia enim corpora sunt atomi, pondus et gravitatem habent, vs. 626.
Confluxet] Syncope; pro confluisset, h. e. convenisset, descendisset.
Imum] Centrum, medium locum; quem in universo non dari probat vs. 1051. et seqq.
 988 *Geri*] Fieri, generari, moveri, administrari, &c.
 989 *Lumina solis*] Sol. Periphrasis. Sic vs. 992. 'Principiorum corporibus,' i. e. Principiis.
 990 *Quippe, ubi*] Nam, quippe, quia, vs. 243. et alibi.
 991 *Ex infinito tempore*] Ab æterno, ab æterno ævo.
 992 *Principiorum Corporibus*] Principiis. Periphrasis est, vs. 989.
 993 *Nihil est funditus imum*] Nullum est universi centrum, ut demonstrabit vs. 1051.

Quo quasi confluere, et sedes ubi ponere, possint:
Semper in adsiduo motu res quæque geruntur 995
Partibus in cunctis, infernaque subpeditantur,
Ex infinito cita, corpora materiai.

Postremo, ante oculos res rem finire videtur:
Aër dissæpit colleis, atque aëra montes;
Terra mare, et contra mare terras terminat omneis: 1000
Omne quidem vero nihil est quod finiat extra.
Est igitur natura loci, spatiumque profundi,

locus infimus prorsus jacet, in quem quasi concurrere, et in quo queant quasi
figere sedem: et perpetuo, atque irrequieta motione cunctæ res moventur ac fiunt,
in omnibus partibus mundi, et semina rerum immortalia percita ad res gignendas
subministrantur ex immenso inani. Denique res alia cernitur ante conspectum
terminare rem aliam; namque v. g. aër discludit montes, et vicissim colles aëra:
terra finit æquor, et vicissim æquor terras cunctas. At vero nulla res est ultra
universum, quæ terminet illud. Ergo ea est natura spatii, et is est locus uni-

Th. Ra. Ald. unum P. O. Gryph. marg. Bas. marg.—994 Quo quare V. ed.
Th. Ra. posset Vind. Mus. B. 2. 3. possit Cant. poscit Gottorp. fr. possent
V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Heins. 2.—995 Semper et Hav. Delph.—996
Partibus quæ cunctis Voss. vet. et L. B. in deest Mus. B. 2. æterna P. Ald.
Bip. Hav. Delph.—997 cito V. ed. Th. Ra. Bodl.—998 an oculos Vind. ex
Preig. rem res Hav. Bip. Delph. res jam V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra.—
999 discepsit Mus. B. 2. discepsit Bodl. discerpit V. marg. 1.—1000 e contra Gryph.
Nard. Bas. Voss. L. B.—1001 vero deest Mus. B. 2. finiatur Mus. B. 2.—

NOTÆ

995 *Geruntur*] Fiunt, administran-
tur, vs. 988.

996 *Subpeditantur*] Subministrantur,
suggeruntur ad res gignendas.

997 *Ex infinito*] Supp. inani, quod
infinitum est. Cic. de Fin. 1. 'Cen-
set Epicurus, in infinito inani, in quo
nec summum, nec infimum, nec me-
dium, nec ultimum, nec extremum sit,
corpora individua ita ferri, ut concur-
sionibus inter se cohærescant.' Sic vs.
1025.

998 *Postremo, ante oculos, &c.*] His
10. vs. continetur 14. argumentum,
quo Poëta probat a dissimili notis-
simo universum non habere finem.
Scilicet manifesto constat aërem a
montibus, et montes vicissim ab aëre
terminari: similiter mare terris, et

terras mari finiri; quippe quia et aër
est extra montes, et montes sunt ex-
tra aërem: et mare est extra terras,
et terræ sunt extra mare. Sed extra
universum nihil est; cum universum
sit id omne, quod est; igitur univer-
sum non potest ab ullo terminari; sed
ita immensum patet, ut ne vel rapi-
dissima quidem flumina illud unquam
percurrant; nec ita decurrerint, ut
minus restet ipsis aliquando decurren-
dum; quia nusquam terminatur.

999 *Dissæpit*] Discludit, separat.

1001 *Omne*] Immensum universum.
Immensitas loci totius naturæ.

1002 *Profundi*] Immensi universi;
quod longum, latum, altum, et pro-
fundum patet, vs. 951. not.

Quod neque clara suo percurrere flumina cursu
Perpetuo possint ævi labentia tractu;
Nec prorsum facere, ut restet minus ire, meando: 1005
Usque adeo passim patet ingens copia rebus,
Finibus exemptis, in cunctas undique parteis.

Ipsa modum porro sibi rerum summa parare
Ne possit, natura tenet: quia corpus inani,
Et, quod inane autem est, finiri corpore cogit; 1010
Ut sic alternis infinita omnia reddat.

versi immensi, quem neque nobiles fluvii, qui prolabantur assiduo tenore temporis
æterni, queant tamen suo decursu permeare, neque omnino efficere labendo, ut sibi
minus viæ supersit. Tanta est immensitas late aperta rebus, sublati terminis ex
omni parte in omnes partes. Ceterum natura ipsa impedit ne universa moles rerum
queat comparare sibi terminum; quia cogit corpus terminari inani, et, quod est
inane, terminari corpore: ut ita vicibus alternis efficiat omnia infinita. Vel sane,

1003 *perterrere* V. marg. 1. *flumine* V. ed. *fulmina* Gottorp. fr. Nard. V. marg.
1. Mus. B. 3. Ferr. *lumina* V. marg. 2. Voss. L. B. *fulmine* Cant.—1004 *pos-*
sunt P. V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. *possent* Bodl. corr. P. in not.
—1005 *in remeando* Gif. marg. Gryph. marg. Bas. marg. V. ed. Bodl. Cant.
in re meando Vind. *inremeando* O. Mus. B. 2. *in remanendo* Ferr. Th. Ra. Ald.
P. *irremeando* P. in not.—1009 *Nec* Mus. B. 2. *que corpus* Vind. *inane* Gottorp.
fr. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—
1010 *Ec quod* V. ed. *hunc autem* V. ed. Bodl. Th. Ra. *autest* P. Ald. *finire* Bas.
corpora V. marg. 1.—1011 *Utque sit* Par. *Utque sic* Bodl. *alterius* Bodl. V. ed.

NOTÆ

1003 *Clara flumina*] Præ rapiditate,
puta Rhodanum, Danubium, &c.

1004 *Perpetuo possint, &c.*] Hic vers.
iteratur v. 1215. Hoc est assidua
temporis continuatione ac produc-
tione.

1005 *Minus ire*] Minus viæ.

1006 *Ingens copia*] Immensitas mag-
na, et innumerabilis.

1008 *Ipsa modum porro, &c.*] His
13. vs. argumentum v. proponit;
quod quidem adversus Stoicos vi-
detur afferre. Hi enim, teste Plu-
tarcho, voluerunt 'infinitum quidem
inane, sed non corpora infinita esse.'
Lucretius autem ex Epicuri doctrina
docet 'corpora materiæ terminari
inani; et inane corporibus;' ut sic
alternatim universa rerum summa
reddatur infinita, cum atomorum mul-
titudine, tum inanis immensitate. Ad-

eo ut alterutrum infinitum esse ne-
queat, quin alterum quoque sit infi-
nitum. Namque v. g. si solum inane
esset infinitum, nec infinita essent
corpora materiæ, nulla sane res jam,
neque cælum, neque mare, neque
terra, neque homines, neque Dii ipsi
possent vel per minimum horæ tem-
pus consistere; immo ne unquam qui-
dem creari potuissent. Quippe ubi
corpuscula prima disjecta de suo cœtu
volitarent per inane infinitum, nec
unquam conciliarentur ad rerum con-
cretiones ac generationes.

Rerum summa] Universa rerum co-
pia: universa natura rerum.

1009 *Corpus*] Atomos.

1011 *Omnia*] Atomos nempe et
inane, quæ duo sunt, ex quibus tota
natura constat, vs. 420.

Aut etiam, alterutrum nisi terminet alterum eorum,
 Simplice natura ut pateat tamen inmoderatum;
 Nec mare, nec tellus, neque cœli lucida templa,
 Nec mortale genus, nec Divom corpora sancta, 1015
 Exiguum possent horai sistere tempus.
 Nam, dispulsa suo de cœtu, materiai
 Copia ferretur magnum per inane, soluta;
 Sive adeo potius numquam concreta creasset
 Ullam rem, quoniam cogi disjecta nequisset. 1020
 Nam certe neque consilio primordia rerum

si alterutrum non finit alterum illorum, ita ut universum sit solum immensum unica et simplici natura v. g. inanis, nec oceanus, nec terra, nec fulgentes fornices cœli, nec gens humana, nec angusta corpora Deorum possent consistere vel per minimum quidem tempus horæ; namque multitudo corporum primorum disjecta de suo concilio volitaret libera per immensum spatium vacans: vel potius nunquam conciliata procreasset rem ullam; quia, cum dissipata esset, nunquam potuisset conciliari. Etenim profecto principia rerum neque providentia, neque solerti animo

Ferr. Th. Ra.—1012 terminat P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. alter O. Mus. B. 1.—1013 Simplici Mus. B. 2. e natura Ferr. V. ed. Th. Ra. natura e Vind. natura et Mus. B. 3. Bip. Barb. tantum Vind. Barb. totum Gassend.—1014 nec cœli Mus. B. 1. 2. Bip. Delph.—1017 dispulsa Mus. B. 2. dissipata Cout. de coitu V. ed. Th. Ra. Ald. P. detectum Bodl. et Bodl. Cr. coitu de P. in not. de cœtum Voss. vet. et L. B. sed corr. in Voss. vet.—1020 nequisset V. ed.—1021 concilio V. marg. 1.—1022 se suo

NOTÆ

1012 *Alterutrum*] Vel inane, vel corpora prima, seu atomi.

1013 *Simplice natura*] V. g. sola inanis natura. Id enim satis innunt cum verba sequentia, 'pateat inmoderatum;' tum versus 1018.

Tamen [Tantum] Bene. Alii *tamen*; minus recte.

Inmoderatum] Sine modo et fine; hoc est, patens in infinitum. Sic Cicero N. D. II. vocat 'inmoderatum æthera.'

1014 *Cœli templa*] Cœlum. Sic Enn. Sic Manil. I. 448. 'Cœli fulgentia templa.' Id est, arcus, aut fornices cœli; seu concava cœli pars ea, quam contemplantur.

1015 *Mortale genus*] Humanum genus: aut omne animantum genus.

1021 *Nam certe neque consilio, &c.*]

His 14. vss. occupatio est, cujus solutio VI. argumenti locum tenet.

Potuit enim quis obijcere, quod mens aliqua sagax, aut Deus posset dissipata corpora materiæ colligere, et congregare in rerum concreciones.

Verum negat id Lucretius, docetque non consilio, aut mente divina conciliari atomos, sed in infinito inani mutuis vexari plagis, ac temerario quodam et cæco concursu inter se coherescere, atque in varias rerum, quæ jam sunt, concreciones conciliari; immo et in rerum conservationes convenire, puta maris, fluminum, plantarum, animalium, et cœlestium flammarum. Sic Cic. de Fin. I. Sic Lucret. II. 164.

Consilio] Divina providentia,

Ordine se suo quæque sagaci mente locarunt,
 Et, quos quæque darent motus, pepigere profecto:
 Sed, quia multa, modis multis, mutata, per omne,
 Ex infinito, nexantur percita plagis; 1025
 Omne genus motus, et cœtus, experiundo,
 Tandem deveniunt in taleis disposituras,
 Qualibus hæc rerum consistit summa creata:
 Et, multos etiam magnos servata per annos,
 Ut semel in motus conjecta est convenienteis, 1030
 Ecfcit, ut largis avidum mare fluminis undis
 Integrent amnes, et solis terra vapore
 Fota novet fetus; summa quoque gens animantum

quæque disposerunt sese in ea dispositura qua sunt: neque etiam certe conveniunt inter se de motionibus, quas quæque redderent: verum, cum plura immutata diversis modis, et percussa ictibus variis, agitentur per immensum universum præ infinito illorum numero, tentando omne genus motus et concilii, conveniunt demum in tales posituras, qualibus hæc universa natura rerum constat: et conservata est quoque per plura longa sæcula, ex quo scilicet tempore compacta est semel in motiones aptas; atque hinc facit ut flumina renoveant perpetuo copiosis aquis fluminis oceanum voracem; et ut terra calefacta calore solis renoveat fruges; et ut genus animalium, quod debilitatur, vigeat; et ut flammæ cœli cadentes non

quæque: sic Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. se suo neque V. ed. Th. Ra. Vind. seque suo neque Bodl. Mus. B. 1. seque suo O. seque suo nec Mus. B. 2. ne qua suo Mus. B. 3. sese quæque Cant. se nec quæque P. Nec linquunt quos quæque V. marg. 1. H. vs. sequenti postponitur in Gryph. locarit V. marg. 2.—1023 Nec quos P. Mus. B. 2. Hav. Delph. Nec qui quæque gerunt sagaci mente locarunt Mus. B. 3. Deest integer vs. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Cant. sagaci mente locarunt Voss. vet. et L. B. sed in Voss. L. B. ex litura apparet, utrumque verum, h. et præced. a pr. man. aliter fuisse scriptum.—1024 Quæ quia Gassend. multimodis Mus. B. 3. et vulg. motata P. in not. omnem Cant.—1025 infinita Voss. vet. Ex infinito ex Mus. B. 2. nexantur V. ed. versantur quidam.—1026 motas et toctus Mus. B. 2.—1028 Qualibet V. ed. Th. Ra. hæc rebus Fab. creatas Mus. B. 2.—1029 multo Mus. B. 2. formata per Cout.—1030 immotus Ferr. conjuncta Bodl.—1032 Integret Mus. B. 2. Integerent Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—1033 Forta Gottorp. fr. Voss. vet. a pr. man. sed feta a sec. m. Tota V. ed. Th. Ra. movet P. Vind. V. ed.

NOTÆ

1020 *Per omne*] Per immensum &c. apud Lucret. Ennium, et alios. inane.

1025 *Ex infinito*] Supp. inani. Sic rerum moles ac natura.

1027 *Disposituras*] Dispositiones, omnes sorbeat.

1032 *Integrent amnes*] Suppeditent ac renoveant fluvii. Sic vs. 230.

Solis vapore Fota] Sic vs. 807.

Floreat, et vivant labentes ætheris ignes :
 Quod nullo facerent pacto, nisi materiali 1035
 Ex infinito suboriri copia posset,
 Unde amissa solent reparare in tempore quoque.
 Nam, velutei, privata cibo, natura animantium
 Diffluit, amittens corpus ; sic omnia debent
 Dissolvi, simul ac defecit subpeditare 1040
 Materies, aliqua ratione aversa viai.

extinguantur. Quod quidem nullo modo facerent, nisi abundantia corporum primorum posset subnasci ex immenso inani, ex quibus ea, quæ perduntur, consuecunt suppeditari in quolibet tempore. Etenim sicut natura animalium privata alimento dissolvitur et perit perdens corpus ; ita res omnes debent diffluere, ubi primum materia prima deflexa ab aliqua parte viæ desiit subministrare aliud, unde

Bodl. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *movent* Mus. B. 2. *summa* P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. *summam* Mus. B. 1. 'Editi communes, ex conjectura cuiusdam, ut videtur, exhibent *summissa* ; quæ vox mentem Lucretii nequaquam videtur attingere. Nos modestius facturos esse opinabamur si ex ingenio reponeremus *quoque* loco *qua* vel *que* membranarum omn. atque vetustiorum impressorum ; quum via scribendi compendiarie corruptelam huiusmodi nullo modo improbabilem reddat.' Wakef. *genus* V. ed. Th. Ra.—1034 *Floreat* Gottorp. fr. Bas. marg. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Ferr. *Florent* Heins. 2. P. Ald. *vivunt* Ald. Heins. 2. Bas. marg. P. *labentis* V. ed. Bodl. Voss. L. B. Cant. Ferr. Th. Ra. Bas. *labentes* P. in not. *labentibus* Mus. B. 1.—1036 *infinita* Voss. vet. a m. sec. *subiri* V. ed. Th. Ra. Bodl.—1037 *admissa* Voss. vet. sed corr. *reparari* P. Vind. Cant. Ald. Bip. Hav. Delph. in corpore Gryph. Bas. Nard. *tempora* Mus. B. 2. *quæque* Gottorp. fr. P. V. ed. Voss. L. B. Cant. Ferr. Th. Ald. Nard. Bas. et marg.—1038 *privata* cuja Voss. vet. sed *cibo* superscr.—1040 *defecit* V. ed. Th. Ra. *defecit* O. *deficit* Mus. B. 2. Cant. *defici* Mus. B. 1.—1041 *aliqua*

NOTÆ

'Solque sua pro parte fovet, tribuitque calorem, Crescere non possint fruges, arbusta, animantes,' &c.

1033 *Summa* [*Summissa*] Imminuta, debilitata, fracta. Cic. de Orat. III. et I. in Ver. Plin. XXIX. 1. et 11. 'Summittere pretia,' i. e. 'minuere.'

1034 *Labentes*] Sic vs. 2. 'Cæli subter labentia signa ;' aut 'cadentes,' 'perituri.'

Vivant ignes] Metaphora ab animantibus ad ignem. Sic Hor. Od. III. 21. 'vivæ lucernæ.' Sic Græci vocant scintillam *ῥάινον*, 'ignem vivum.' Ex veterum quippe doctrina, qui voluerunt animas esse ig-

neas, aut ignes.

1036 *Ex infinito*] Supp. inani. Sic vs. 991. Sic sese explicat vs. 1051.

Suboriri] Sic vs. 1049. h. e. quasi in locum amissorum et decedentium oriri, subvenire.

1038 *Nam, velutei, privata cibo, &c.*] His 4. vss. confirmat a simili, ut aiunt, res cunctas resolutum iri, nisi materies suboriretur, quæ damnum, quod quæque patiuntur, in tempore resarciret: sicut animalia brevi perirent ac morerentur, nisi cibo et alimento restaurarentur in dies.

1039 *Amittens corpus*] Sic vs. 809.

1041 *Aversa*] Quasi reflexa, et im-

Nec plagæ possunt extrinsecus undique summam
 Conservare omnem, quæquomque est conciliata :
 Cudere enim crebro possunt, partemque morari,
 Dum veniant aliæ, ac subpleri summa queatur ; 1045
 Interdum resilire tamen coguntur, et una

resarciatur, quod amissum est. Neque etiam ictus exteriores valerent conservare ex omni parte totam naturam rerum, qualiscunque est jam congregata in res ; quippe ictus illi possunt quidem frequenter ferire, et retardare partem unam atomorum, donec aliæ partes accedant, et donec numerus totus possit expleri : verum quasi percussi coguntur aliquando retrocedere, et simul præbere primordiis rerum

ratione : sic P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Bodl. Cr. Gryph. Nard. Bas. et marg. Ferr. Th. Ra. Ald. *recta regione* Mus. B. 1. Gottorp. fr. Hav. Bip. *aliqua regione* Gif. marg. Par. Delph. *adversa* P. Gryph. marg. Heins. 1. 2. Bas. marg.—1042 *possunt* : sic P. Vind. V. ed. Bodl. Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. *possent* reliqui. *intrinsecus* Gif. Par.—1043 *omne quæ cum est* V. ed. Th. Ra.—1044 *portam* Mus. B. 2. *partim* quidam.—1045 *veniunt* Bodl.—1046 *Inter* V. ed. Th. Ra.—1047 *Principiis* :

NOTÆ

pedita ne longius vagetur : sed sistat in rerum damnum restaurandum. Scilicet volitant atomi per inane, donec temerario concursu congregiantur in rerum concretiones.

1042 *Nec plagæ possunt, &c.*] His 10. vss. præoccupat et solvit objectionem, quæ adversus hanc doctrinam fieri præviderat. Cum enim doceat Lucretius II. 97. et seqq. atomos occurrentes officiose sese percutere ; ex eo conflictu fit ut morantes et tardatæ coalescant et compingantur in corpora. Igitur cum perpetuo concursent per inane, et sese mutuo percutiant, sane tantum abest ut rebus jam concretis aliquod detrahatur, ut etiam novæ et novæ semper adhærescant rebus atomi, atque magis ac magis augeant res cunctas. Cui tacitæ objectioni ut faciat satis, concedit quidem et plagas officiose invicem infligi ab atomis, et rerum effluxum seu damnum impediri : verum non omnino ac integre impediri, quia non incunctanter sese percutiunt : sed

pars partem moratur, donec aliæ veniant ; qua in cunctatione datur libera atomis fuga. Hinc fit, ut nisi infinita atomorum copia suboriantur ex inani infinito, sane rarissimæ essent plagæ, aut etiam nullæ ; sicque res cunctæ breviter dissolverentur et corpus amitterent suum, cum non suboriretur, unde restaurarent illud.

Summam] Totam naturam, rerum omnium molem, res cunctas.

1043 *Conciliata*] Coacta, congregata, compacta, concreta.

1044 *Partemque morari*] Partem atomorum retardare, ne effugiant a cœtu.

Subpleri] Expleri ; id est, aliis atomis succedentibus reintegrari. Hinc 'supplementum.'

1045 *Queatur*] Sic veteres loquebantur. Plaut. Satyrione : 'retrahi nequitur.' Cato, lib. I. orig. 'id nequitum est exaugurari.' Sic Virg. 'potestur,' pro 'potest.'

1046 *Coguntur*] Supp. ictus, plagæ.

Principiis rerum spatium tempusque fugai
 Largiri, ut possint a cœtu libera ferri.
 Qua re etiam atque etiam suboriri multa necesse est:
 Et tamen, ut plagæ quoque possint subpetere ipsæ, 1050
 Infinita opus est vis undique materiali.

Illud in hiis rebus longe fuge credere, Memmi,
 In medium summæ, quod dicunt, omnia niti;

locum et tempus effugii, ut ea soluta a conciliatu queant longe vagari. Quamobrem omnino oportet ut multa corpuscula prima continuo subveniant ex infinito inani. Et tamen innumerabilis copia primordiorum ex omni parte subnascatur necesse est ad hoc, ut ictus ipsi queant sufficere. In his autem rebus, o Memmi, cave omnino credas hoc, quod vulgo docent, nimirum res cunctas tendere in cen-

sic Mus. B. 1. 3. Principium reliqui. Principio P. in not. Gottorp. fr. Bas. marg. figura pro fugai Mus. B. 1.—1050 et ipsa Gottorp. fr. et ipsæ Voss. vet. Pius corr. ipsi, ut jungatur plagæ.—1051 Infinitæ Voss. vet. est deest Mus. B. 2.—1052 fuga V. ed. Th. Ra. fugæ Ferr.—1053 ducunt V. marg. 1.—1054 Atque

NOTÆ

1048 *Possint*] Supp. principia rerum, corpora materiæ, &c. non enim omnia corpora prima cohærere possunt et copulari; quæ igitur copulari nequeunt, ea libera volitant a congressu et conciliatu, donec cum aliis similatis cohæreant, II. 108. et seqq.

1052 *Illud in hiis rebus longe, &c.*] His 59. vss. tandem docet, sicut in universo infinito et immenso nullum est extremum, ita neque medium esse aut centrum, ut vocant. His igitur 16. vss. prioribus confirmatur universum esse infinitum, asserit illius non esse centrum aliquod aut medium; in quod, ut Peripateticis, et vulgo philosophorum placuit, gravia omnia nitantur ac incumbant; ita ut, quæ supra terram sunt, in illud medium delabantur; quæ vero infra jacent, pariter in illud idem centrum ascendant; quæ autem in ipsa terra posita sunt, in ejus centro conquiescant. Rem explicat comparatione ad Peripateticorum mentem. Quasi non secus hoc fiat, inquit, ac si in

pelvim plenam aqua aliquid injicias, v. g. nummum argenteum; cujus imago mox per aquas medias ad superficiem ascendit insipienti, neque ulterius progreditur. Similiter animalia, aut res pondere graves ceteræ, non descendunt ultra terras in inferiora cœli loca, aut supra terras ascendunt in superiora cœli templa. Namque qui sunt infra terras, nempe antipodes nostri, ii vident solem supra caput sibi illucentem, dum nos, qui sumus supra terras ex adverso, noctis cernimus tenebras: et contra. Verum, stolidam hanc esse sententiam jam demonstrare conaturus est, nullumque totius seu universi medium omnino esse.

1053 *In medium summæ*] In centrum universi.

Omnia] Gravia quidem. Quæ enim levia, e medio, seu centro feruntur ad supremum, minus quidem aut magis fortiter, pro minore aut majore sua levitate. vs. 1084.

Atque ideo mundi naturam stare sine ullis
 Ictibus externis, neque quoquam posse resolvi 1055
 Summa atque ima, quod in medium sint omnia nixa:
 Ipsum si quidquam posse in se sistere credis;
 Et, quæ pondera sunt sub terris, omnia sursum
 Nitier, in terraque retro requiescere posta;
 Ut per aquas quæ nunc rerum simulacra videmus: 1060
 Et simili ratione animalia suppa vagari
 Contendunt, neque posse e terris in loca cœli
 Recidere inferiora magis, quam corpora nostra

trum universi; et idcirco naturam universi esse sine ullis plagis extrinsecis; neque res supremas et infimas posse dissipari in aliquem locum, quia res cunctæ incumbunt in centrum: si tamen putas rem aliquam posse niti in seipsam, et res omnes graves, quæ jacent sub terris, ascendere sursum; et contra, res illas, quæ sitæ sunt in medio terræ, conquiescere: sicut illæ imagines rerum, quas cernimus inter aquas. Et volunt pari modo res animantes ferri ex seipsis, nec magis posse e terris descendere in infimas regiones cœli, quam corpora nostra queant ex

adeo Bodl.—1055 *alternis* P. Ald. *æternis* V. ed. quoque Mus. B. 1. 2.—1056 sunt V. marg. Ferr. *cuxa* V. ed. Th. Ra.—1057 *insistere* Voss. vet. sed se superscr. *nisi se sistere* Mus. B. 2. in *fine sistere* Cant.—1058 *At* Gottorp. fr. Voss. vet. *sint* Bodl. *rusum* Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. V. marg. 1.—1059 *Ni sierint* Gottorp. fr. *Ni fierint* Voss. vet. *interea* V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. in *terram* Gif. Par. Gryph. Nard. *recto* Mus. B. 2. *requisite reposta* Gottorp. fr. *requisse reposta* P. Ald.—1060 *Simulacra vocamus* Gassend.—1061 *suppa* sic Gottorp. fr. Voss. vet. et a pr. m. L. B. Creech. *supra* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *subtu'* Lamb. Gryph. *suapte* Delph. Nard. Bas. Heins. 2. *cuncta* Bas. marg. P.—1062 *lococa*

NOTÆ

1055 *Ictibus externis*] Quibus atomi percussæ coeant in cœtum et in rerum concretiones.

1056 *Summa atque ima*] Res supremæ et infimæ; id est, quæ supra sunt et infra medium universi.

1057 *In se sistere*] Ponderibus suis libratum stare: quomodo terram in medio suis ponderibus librata stare, ac in se sistere docent nos Scripturæ sacræ.

1058 *Sursum Nitier*] Ad terræ centrum ascendere. Loquitur autem habita situs nostri ratione. Quæ enim sub terris pondera sunt nobis, ea quidem nos ipsi sursum niti credimus, dum ad terræ centrum feruntur:

antipodibus vero deorsum labuntur. Et contra, quæ antipodibus graviora sub terris sunt, ea sursum ferri dicimus, cum in terræ centrum incumbunt; quæ vero iisdem in terræ centrum descendunt, ea deorsum ferri fingimus.

1059 *In terraque*] Alii in *terramque*. Idem sensus.

Retro] Contra.

Posta] Syncope, pro *posita*.

1061 *Suppa* [*Suapte*] Ex seipsis, per se, sponte sua: bene. Lambin. *Subtu'* pro *subtus*, id est, 'infra'; alii *supra*: minus bene.

1063 *Recidere*] Prima producitur: vel *reccidere*: sic vs. 857.

Sponte sua possint in cœli templa volare:
 Illei quom videant solem, nos sidera noctis 1065
 Cernere; et alternis nobiscum tempora cœli
 Dividere; et nocteis parileis agitare diebus.
 Sed vanus stolidis hæc omnia finxerit error,
 Amplexi quod habent perverse prima viai.

*seipsis evolare in sublimes fornices cœli: et, quoniam illi homines, qui sub ter-
 ris habitant, cernunt solem, volunt nos videre stellas noctis; et alternis vicibus
 illos partiri nobiscum tempora cœli, et agere noctes pares diebus. Sed necesse est
 ut falsus error præbuerit ansam ignaris fingendi cunctas res istas; quia male
 complexi sunt et tenent primas vias investigandæ naturæ. Namque ibi non potest*

Mus. B. 2.—1063 *Decidere* Gryph. Nard. Bas.—1065 *Illic* Bas.—1066 Post
 h. vs. inseritur vs. 1094. Gottorp. fr.—1067 *paribus* Bodl. et Cr. *diebus*
 Gryph. marg. Gif. Par. Delph. Cout. Bas. marg. P. Bodl. et Cr. V. ed. Voss.
 vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. *diesque* P. in not. Gottorp. fr. Mus. B. 3. hic
 inseritur vs. 1076. Gottorp. fr. Voss. vet.—1068 *Sed manus* Mus. B. 2. *anus*
 Th. Ra. *parturit error* P. Ald. Gryph. Nard. Bas. *omnia finxerit error* desunt
 Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—1069 *Amplexi* hebet P. Ald.
Amplexu Ferr. In V. ed. h. vs. et 4 seqq. sic legebantur: *Amplexi quod habent*
perv.—*Nam medium nihil esse potest*—*Infinita denique omnia si jam*—*Possit ibi quic-*
quam consistere—*Quam quavis alia longe ratione.* Ascriptum erat, h. est locus mu-
 tilatus; h. autem modo replendus et emendandus: *Amplexi quod habent spati-*
um purumque viai. al. *per utrumque in rebus inane* *Nam medium nihil esse potest*
sine fine manentum *Infinitem autem non omnino denique si jam* *Possit ubi quicquam*
medium consistere rebus *Quam quavis alia longe ratione tueri,* al. *teneri.* Duæ
 autem var. lect. quas ad vs. 1069. et 1073. addidimus erant ab al. man.
spatium per utrumque pro perverse prima Cant. *erse prima viai* absunt Vind. O.

NOTÆ

Inferiora] Quæ quidem nobis sunt
 infima, antipodibus vero suprema.

1064 *Cœli templa*] Superiores cœli
 fornices, vs. 1014.

1065 *Illei*] Hoc est, qui infra ter-
 ras sunt, nimirum antipodes. Alii
illic. Idem sensus.

1066 *Tempora cœli*] Dies ac noctes.

1067 *Diebus*] Alii, *diesque.* Idem.

1068 *Sed vanus stolidis, &c.*] His 15.
 vs. refutat I. Peripateticorum, Stoi-
 corum, et vulgi sententiam de medio
 universi: docetque vanam ac stoli-
 dam esse, cum quia nihil medium
 possit esse in infinito, quale jam
 demonstravit esse universum, tum
 quia, si medium esset in universo,
 non in illud magis, quam in aliud
 quodlibet cuncta gravia deberent ni-

ti. Namque nec locus est ullus in
 inani, in quo stare possint corpora
 gravia, quasi gravitate ac pondere
 privata essent cum ad eum pervene-
 runt; quia semper liber iis patet me-
 atus per inane immensum: neque
 etiam inane potest ullo modo sub-
 sistere corporibus: hoc est, corpori-
 bus præbere vicem fundamenti, quia
 solidum minime est ac firmum.

Stolidis] Epicureo fastu stolidos
 vocat, qui fingunt universi medium,
 aut centrum aliquod esse.

1069 *Amplexi quod habent*] Quod
 amplexi sint, et teneant. Sic Virg.
 Æn. II. 'Et Divum amplexæ simu-
 lacra tenebant.'

Prima viai] Primas vias. Sic vs.
 1110. 'ultima naturai:' vs. 1090.

Nam medium nihil esse potest, ubi inane locusque 1070
 Infinita: neque omnino, si jam medium sit,
 Possit ibei quidquam hac potius consistere caussa,
 Quam qua vis alia longe regione manere.
 Omnis enim locus, ac spatium, quod inane vocamus,
 Per medium, per non medium, concedat oportet 1075
 Æquis ponderibus, motus, quaquomque feruntur.
 Nec quisquam locus est, quo corpora quom venere,

*esse centrum aliquod, ubi vacuum et spatium sunt immensa: neque etiam, si jam
 aliquod centrum extet, aliquid posset ob hanc causam ibi quiescere potius in medio,
 quam esse in alio procul loco. Etenim necesse est ut omnis regio, et locus, quod
 appellamus vacuum, cedat æqualiter cunctis corporibus gravibus, per quamcumque
 regionem motus illorum ciantur, sive per centrum, sive per non centrum: neque
 ulla est regio, in quam, cum corpora advenerunt, queant, quasi exempta vi suæ*

Mus. B. 1. 3. et tres priores literæ etiam *erv.* Mus. B. 2.—1070 *Jam* P. Bodl.
ubi inane locusque desunt Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. *sine fine manentum* Cant.—
 1071 *Infinitem autem* Cant. *denique* Vind. Bodl. Mus. B. 2. 3. *et denique* P.
 Gryph. marg. Bas. marg. *non denique* Cant. *in omni* P. Gryph. marg. Bas.
 marg. *medium sit* desunt Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—1072 *Possit ubicum-*
que Bodl. *ubique* Mus. B. 2. *hac* deest Voss. L. B. *hac potius caussa* desunt
 Vind. Mus. B. 3. *medium consistere rebus* Cant. *concedere* Mus. B. 3. *caussa*
 deest O. Mus. B. 1. 2.—1073 *quamvis* Cant. *ratione* Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3.
 Cant. Gryph. Bas. Nard. *manere* deest Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3.—1074 *ac*
 deest Mus. B. 2. *ane vocamus* desunt Vind. Mus. B. 1. 2. 3. *vocatur* V. marg. 1.
 —1075 *concedere* P. Vind. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2.
 Cant. *oportet* deest Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. *opiest* Cant.
 —1076 *Æque* Gif. Par. Delph. Nard. Cr. conj. Lamb. Heins. 2. *mota* Gif.
 marg. Par. *motis* Heins. 2. *ferunt* Vind. *erunt* Ferr. *ferunt se* V. marg. 1.
fuerunt Mus. B. 1.—1077 *Ne* V. marg. 1. *cum veniunt* Gottorp. fr. *convener*

NOTÆ

'Cœrula cœli,' &c. 'Prima viai,' h.
 e. prima doctrinæ elementa, primas
 vias investigandæ naturæ. 'Perverse
 habent prima viai:' hoc est, statim
 ab initio non veram, sed alienam et
 perversam viam naturæ cognoscendæ
 sunt ingressi.

1070 *Medium*] Centrum: locus
 imus, in quem undique corpora om-
 nia tendant, et nitantur. Quale est
 Peripateticis centrum terræ, ad quod
 gravia omnia descendunt, et in quo
 nixa conquiescunt, nec, ut aiunt, ulla-
 tenus gravitant.

Inane locusque] Immensum vacans
 spatium, ut dixit supra vs. 335. 445.

&c. Et ut etiam explicat sese infra
 v. 1074.

1072 *Consistere*] Quiescere, stare,
 considerare.

1075 *Concedat*] Cedat: liberum
 meatum ac motum præbeat.

1076 *Ponderibus*] Supp. 'præ:' i. e.
 propter pondus et gravitatem. Pon-
 dus enim sponte et ex natura sua de-
 orsum fertur semper, donec reper-
 cussione alterius obvii resiliat.

Motus] Supp. ponderum, seu cor-
 porum; bene. Alii *mota*, supp. 'pon-
 dera,' seu 'corpora:' idem sensus:
 sed cur hæc immutatio?

Ponderis amissa vi, possint stare in inani:
 Nec, quod inane autem est, ulli subsistere debet,
 Quin, sua quod natura petit, concedere pergat: 1080
 Haud igitur possunt tali ratione teneri
 Res in concilium, medii cupedine victæ.
 Præterea, quoniam non omnia corpora fingunt

gravitatis, consistere in inani: neque contra, quod est vacuum, id debet ita sub illis consistere quin statim præbeat id ipsum, quod natura sua postulat. Ergo tali de causa res nequeunt coerceri in cætu, captæ amore centri. Deinde non est saltem

Vind. V. ed. Bodl. convenerunt V. marg. 1. convener Voss. L. B. convenir Voss. vet. Ferr. con venire Mus. B. 2. con venere Mus. B. 1. cum venerunt Cant. con-venere Th. Ra.—1078 Pondere O. Mus. B. 1. sistere inani Cant. sistere inane V. marg. 2. stare sine inane V. marg. 1. in deest Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. Mus. B. 2. Bodl. Voss. vet. et L. B.—1079 ullis P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Cant. Gryph. marg. Bas. marg. illis quidam, ullius Th. Ra. autem deest Mus. B. 2. obsistere Voss. vet. in marg.—1080 Quem pro Quin Mus. B. 3.—1081 Hanc V. ed. Hac Th. Ra. possint Mus. B. 2. V. marg. 1. H. vs. et seq. collocantur proxime ante vs. 1108. inseritur vs. 1096. cum undecim seqq. Voss. L. B.—1082 concilium: sic Gottorp. fr. P. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. concilio vulg. cupedine sic O. Mus. B. 3. Cant. Bas. Ferr. Ald. cupidine Vind. V. ed. Th. Ra. V. marg. 1. cuppedine Bip. Hav. Delph. cappidine P. in not. vinctæ Creech.—1083 quoque jam Vind. Mus.

NOTE

1078 *Stare in inani*] Quod quidem non est solidum et firmum; quale medium, in quo cuncta stent ac con- quiescant, esse debet.

1079 *Subsistere*] Sub illis stare; vicem fundamenti præbere. Sic II. 236.

1080 *Quin, sua, &c.*] Quin præbeat liberum meatum ac motum corporibus, cum ea sit illius natura, ut dictum est supra.

1081 *Teneri Res in concilium*] Res stipatæ cohærescere, nec a se invicem disjici; scilicet ut in aliquo medio conquiescant, nec moveantur usquam.

1082 *Cupedine* [*Cuppedine*] Litera p geminata, metri causa. 'Cupedine' autem antiquæ pro 'cupidine,' id est, amore.

1083 *Præterea, quoniam, &c.*] His 24. vss. refutat II. hanc de medio universi sententiam ex ipsorum ad-

versariorum doctrina. Stoici quippe nolunt omnia niti in medium: sed gravia tantum corpora, puta terram et aquam, et quæ terreno et aquoso constant corpore, cetera vero, quæ leviora sunt, puta ignem, et ærem, et quæ aërio atque igneo sunt corpore, sursum a medio differri; quinetiam sicut a terra plantæ, arbores, et animalia crescunt, et nutriuntur; ita ab ejusdem terræ exhalationibus, et aquæ simul vaporibus, ignes æthereos, cometas, solem, ac cetera cæli sidera pasci crediderunt; cælum vero statuerunt totius hujusce universi terminum undique cuncta finientem et coercentem; quodque mundi quasi mœnia faciat, ne scilicet ignis, qui sursum semper evolat undique, diffugiat longe extra mundi fines per inane magnum; et ne simili ratione cetera inferiora subsequantur, terraque ipsa sese raptim subducatur pe-

In medium niti; sed terrarum, atque liquores,
 Humorem ponti, magnasque e montibus undas, 1085
 Et quasi terreno quæ corpore cōtineantur:
 At contra tenuis exponunt aëris auras,
 Et calidos simul a medio differrier igneis;
 Atque ideo totum circum tremere æthera signis,
 Et solis flammam per cœli cærulea pasci, 1090
 Quod calor, a medio fugiens, ibi conligat omnis:

medium, in quod res omnes nitantur, cum illi non putent cuncta corpora vergere in centrum: sed tantum corpora terrarum, et aquarum, et aquam maris, et aquas quæ flunt ex altis collibus, et res illas, quæ constant veluti corpore terrestri. Contra vero declarant teneros status aëris, et una calidos ignes sursum attolli e centro: et idcirco omnem ætheris regionem contremiscere signis, et ignem solis nutriri inter cæruleum cælum, quia vapor diffugiens a centro connectit et con-

B. 1. Hav. Bip. qua cum lineola desuper Voss. vet. et L. B.—1084 ac Mus. B. 2. liquores: sic Voss. vet. et L. B. liquoris Mus. B. 3. Cant. liquorum reliqui. Postponitur h. vs. sequenti in Voss. L. B. P. V. ed. Mus. B. 1. 3. Cant. sed in Voss. vet. post vs. 1086.—1085 magnis Mus. B. 3. Bip. Hav. Delph. Huic vs. sequens præponitur in V. ed. Voss. vet. et Cant.—1086 H. vs. deest Bodl. Cr. continuantur Mus. B. 1.—1087 artus pro aëris V. ed. Th. Ra. in auras Th. Ra.—1088 a mari Mus. B. 2. disserier V. ed. Th. Ra.—1089 Deest V. ed. Th. Ra.—1090 flamma Vind. Mus. B. 2. 3. flammis Mus. B. 1. pasti V. ed. Th. Ra. Ferr.—1091 e medio Bodl. sibi contiget Gottorp. fr. sibi contigat Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. igneis pro omnis Gottorp. fr. Mus. B. 1. 2. Bip. Hav. Delph.—

NOTÆ

dibus nostris, et inter rerum omnium ac cæli ruinas abeat per inane immensum; nihilque præter inane et corpora cæca relinquatur. Scilicet lepide admodum ridet illos philosophos, dum eorum sic mentem explicat; suamque interim astruit doctrinam. Hic sane locus omnium visus est difficillimus et Lambino, et Parræo, et Nardo, et ceteris interpretibus. Nos sic Lucretium interpretamur; an ejus mentem assecuti fuerimus, lectoris esto judicium.

1084 *In medium niti*] In centrum, aut in imum locum tendere.

Terrarum, atque liquores] Supp. corpora.

1085 *Humorem ponti*] Aquam.

1086 *Contineantur*] Constant, com-

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

ponantur.

1087 *Tenuis aëris auras*] Periphra- sis. Aëra, qui quasi tenuis status extenditur, ut alibi jam notatum est.

1088 *A medio differrier*] A centro evolare, et ferri quoquoersum.

1089 *Circum tremere æthera signis*] Ignibus æthera micare, puta coruscationibus, cometis, et aliis meteoris.

1090 *Cæli cærulea*] Cæruleum cælum. Sic vs. 1110. 'ultima naturai.' Sic vs. 1069. 'prima viai,' &c. h. e. 'ultima natura,' 'prima via,' &c.

Pasci] Sic vs. 232. 'Unde æther sidera pascit.'

1091 *A medio*] A centro universi.

Ibi] In cæli et ætheris regionibus.

Conligat] Colligat; connectit, co-

[Quippe etiam vesci e terra mortalia secla ;]
 Nec prorsum arboribus summos frundescere ramos
 Posse, nisi a terris paullatim quoique cibatum
 Terra det : at supra circum tegere omnia cœlum ; 1095
 Ne, volucris ritu flammæ, mœnia mundi
 Diffugiant subito magnum per inane, soluta ;
 Et, ne cœtera consimili ratione sequantur :
 Neve ruant cœli tonitralia templa superne,
 Terraque se pedibus raptim subducatur ; et omnes 1100
 Inter permixtas rerum cœlique ruinas,

trahit ibi flammæ. Quinetiam declarant mortalia animalium genera nutriri a terra ; nec ullatenus ramos extremos arborum posse virescere, nisi tellus præbeat sensim e terris alimentum cuique arbori : verum declarant cœlum desuper circumcingere cuncta, ne, more velocium ignium, ambitus huius universi fugiant per immensum vacuum statim atque fuerint liberi et disrupti : et ne simili modo ceteræ res subeant : aut ne fornices tonitralia cœli corruant desuper, et ne tellus ipsa celeriter subtrahat se vestigiis nostris, et inter cunctas dissolutiones confusas

1092 Deest Bodl. Cr. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Voss. vet.—1093 Hec Mus. B. 2. frondescere Gottorp. fr. Bas. Voss. vet. et L. B.—1094 nec a t. V. marg. 1. Cant. quodque cibatur Gif. Par. P. Ald. Heins. 2. Bas. marg. cines cibatum V. ed. Th. Ra. curisque cibatum V. marg. 1. cives cibatum Ferr. quisque cibetur V. marg. 2.—1095 Deest Gif. Par. Lamb. P. Voss. vet. Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3.—1096 Nec Gottorp. fr. P. V. marg. 1. Mus. B. 1. Cant. volucrum Bip. et al. edd.—1097 Diffugiant Ferr. Diffugiunt Vind.—1098 Ec V. ed. Th. Ra. simili O. cuncta quidem simili Mus. B. 2. ratione ferantur Gryph. Nard. Bas.—1099 tonitralia Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Cant. penitralia Vind. Par. penetralia Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. Mus. 1. 2. 3. Gryph. Nard. Bas.—1101 mixtas rerum Gottorp. fr. Voss. vet. permistas terræ

NOTÆ

1092 *Vesci e terra*] Quanquam vulgo verbum 'vescor' regit ablativum sine præpositione, vel etiam accusativum.

Mortalia secla] Animalia singula secundum omnes species. Sic vss. 20. 468. 591, &c.

1094 *Quoque*] Supp. arbori.

Cibatum] Cibatus, us, id est, cibus. Male nonnulli *cibatur*. Hinc pejus tollunt vs. seq. 'Terra det : at supra circum tegere omnia cœlum.'

1095 *Circum tegere*] Circumvelare, circumambire.

1096 *Mœnia mundi*] Ambitus cœli,

vs. 74, et alibi. Sic loquuntur Ennius, Manilius, Virgilius, et alii.

1098 *Cœtera*] Ceteræ res creatæ, quæ subter et intra ipsa cœli mœnia, hoc est, intra cœlum ipsum continentur ; quasi, dissoluto cœlo, cetera dissolverentur, et effugerent ultra.

1099 *Cœli templa*] Sic vss. 1013. 1064. i. e. concavum cœlum : ea cœli pars quam contemplamur. Quanquam hic notat æthera, in quo tonitrua fabricari dicuntur.

Tonitralia] In quibus fiunt tonitrua, et ex quibus vibrantur.

Corpora solventes, abeant per inane profundum ;
 Temporis ut puncto nihil exstet reliquiarum,
 Desertum præter spatium, et primordia cæca.
 Nam, quaquomque prius de parti corpora deesse 1105
 Constitues, hæc rebus erit pars janua leti :
 Hac se turba foras dabit omnis materiai.
 Hæc si pernosces, parva perductus opella ;
 Namque alid ex alio clarescet ; nec tibi cæca
 Nox iter eripiet, quin ultima naturai 1110
 Pervideas : ita res accendent lumina rebus.

rerum et cœli, quæ dissolvunt corpuscula materiæ, diffugiat etiam per immensum vacuum ; ita ut momento temporis nihil reliqui supersit, præter locum vacantem et principia, quæ non cernuntur. Etenim quocumque de loco statues prius res secuisse, is locus erit porta mortis rebus : et per hunc locum totus cœtus materiæ erumpet foras. Porro si adhibueris exiguum laborem, et cognoveris has res (namque res alia innotescet tibi ex alia,) sane obscuræ tenebræ non subducent tibi viam, quominus intus videas extremas res naturæ ; adeo res ipsæ afferunt lucem rebus.

Hav. Bip.—1102. habeant Ferr. aveant Gottorp. fr. abeat Bodl. Cr. Delph. Nard. Bas.—1103 Temporum Ferr. V. ed. Th. Ra. vel exstet Cant. nihil restat Bodl. et Cr.—1104 Desertum Th. Ra.—1105 quæcumque V. ed. Bodl. Th. Ra. prima V. ed. Th. Ra. tempora deesse Mus. B. 2. cesse Bip. Hav. Delph. adesse sec. man. in Voss. vet.—1106 lete Cant.—1108 Hæc sic Voss. vet. perfunctus Hav. Bip. Delph.—1109 Atque Gryph. marg. Bas. marg. Neque V. ed. Th. Ra. Æque P. aliud V. ed. Th. Ra. Bodl. O. Mus. B. 2. clariscit Gottorp. fr. non tibi Bip. Delph. Vind. Mus. B. 1. 2.—1110 quando ultima Bodl. Cr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 2.—1111 accendant Gif. Par. Delph. accedent P. V. ed. Th. Ra. accendent P. in not. accendant Mus. B. 3.

NOTÆ

1102 *Corpora solventes*] Supp. ruinas ; hoc est, quæ rerum concreciones dissolviunt, ac secum ruunt.

Profundum] Immensum secundum altitudinem, profunditatem, longitudinem, et latitudinem, vs. 956.

1103 *Reliquiarum* [*reliquiarum*] Duplica litera *l*, metri causa. I. e. nihil reliqui.

1104 *Primordia cæca*] Atomos, quæ sub visus non cadunt.

1105 *Deesse* [*cesse*] Syncope, pro 'cessisse.' Sic 'consumse' vs. 234.

pro 'consumsisse.'

1106 *Janua leti*] Causa interitus.

1107 *Materiai*] Atomorum, primordiorum.

1108 *Hæc si pernosces, &c.*] His 4. vss. primo huic libro finem facit ; erigitque tandem in spem Memmianum, fore ut cetera Naturæ abdita facile lustraturus sit secum, si prius bene noverit ea, quæ hactenus de primis rerum principiis abunde disputata sunt : 'ita res accendant lumina rebus.'

T. LUCRETII CARI

DE RERUM NATURA

LIBER II.

ARGUMENTUM.

I. Ad studium philosophiæ, quæ sola lenire curas et animum metu liberare potest, Memmii sum a vs. 1. ad vs. 61. Lucretius hortatur: inde, II. de seminum, seu atomorum, affectionibus disputat, quarum prima est motus; moveri semina ex rerum generatione demonstratur: motus vero hic est deorsum: omnia enim semina sunt gravia; cum autem concurrant semina solida, necesse est quoquo versum a se invicem dissiliant; ita quædam semina aliis implicantur; quæ arctius conjunguntur, res duras et densas constituunt; quæ laxius, res molles et raras: quædam autem semina nunquam coalescunt; sed, uti ramenta pulveris in radiis solis videmus, perpetuo motu per inane feruntur, et alia corpora subinde percutiunt et agitant, ad vs. 140. III. Celeritatem motus seminum deorsum tendentium explicat ad vs. 166. IV. Inde pro more suo quædam scommata contra illos, qui providentiam agnoscunt, intexit, ad vs. 182. V. Tum argumentum repetit, asseritque, omnia corpora deorsum tendere, ad vs. 215. VI. Deinde, semina deorsum tendentia a recta linea paullulum declinare; nisi enim declinarent semina, nihil unquam, saltem nullum liberum agens, oriretur, ad vs. 293. VII. Demum docet, eodem motu semina jam ferri, quo ab æterno ferebantur; nec quenquam huic opinioni diffidere debere, quia motus non videt, cum ipsa semina percipi non possunt, ad vs. 332. Secunda seminum affectio est figura; docet autem VIII. semina non esse ejusdem figuræ, quædam vero rotunda, quædam quadrata, quædam lævia, et alia aspera, hamata, &c. fuseque ostendit, quæ figuræ amara, quæ dulcia, quæ dura, quæ mollia corpora componunt, ad vs. 476. IX. Hanc figurarum varietatem non esse infinitam, semina tamen ejusdem figuræ infinita; nempe rotunda esse

infinita, quadrata, &c. ad vs. 580. X. Demum ostendit, res non componi e seminibus ejusdem figuræ, et variis argumentis probat, concreta omnia variarum semina figurarum continere ad vs. 728. XI. Deinde docet, semina nullas habere qualitates, quas sensibiles vocamus; colorem utique, saporem, frigus, calorem, &c. item, sensu non donari; quamvis res coloratæ, sapidæ, calidæ, frigidæ, et sensibiles, ex iis componantur, ad vs. 1021. XII. Demum, infinita semina per infinitum inane volitantia infinitos mundos constituere, eosque mundos augeri aliquando a seminibus ex infinito delapsis; aliquando etiam, avolantibus in infinitum seminibus, deminui et dissolvi: ut plantæ et animalia nascuntur, adolescent, senescunt, et ordine suo demum intereunt; usque ad finem libri.

SUAVE, mari magno turbantibus æquora ventis,
E terra magnum alterius spectare laborem;
Non, quia vexari quemquam est jocunda voluptas,
Sed, quibus ipse malis careas, quia cernere suave est.
Per campos instructa, tua sine parte pericli,

5

Dulce est intueri longe ex terra magnum laborem alterius, qui vexatur in vasto æquore, ventis agitantibus undas maris. Non quod lætum sit gaudium quempiam male affici: sed quod dulce sit spectare mala, quibus ipse sis expers. Dulce

2 Et quædam exempl.—3 *quempiam* V. ed. Ferr. Th. Ra. Gif. in not. *jucunda* vulg.—5. 6 Inverso ordine leguntur Nard. Gottorp. fr. Bas. V. ed.

NOTÆ

1 *Suave, mari, &c.*] Cum neque rerum dignitas, quas tractat Lucretius, neque futurum lectoris tædium pati viderentur, ut primo et unico libro universam de rerum natura disputationem complecteretur; huic secundo libro alteram de atomis partem, quæ motum, figuras, ceterasque illarum affectiones, quas dicimus qualitates, non sine causa reservavit. De quibus disputaturus interim his 59. vss. quasi procæmio quodam, sapientiæ laudes præfatur ad Epicuri mentem et doctrinam; ut et Memmii sui fatigatum animum aliquantulum recreet, et ad ejusdem sapientiæ studia alieno monitum periculo suaviter alliciat. Itaque his 19. vss. prioribus præclaram adhibet comparisonem duplicem, et metaphoram unam, quibus sapientis vitam in sum-

ma tranquillitate mentis et corporis indolentia sitam esse asserit; cæterorumque hominum curas ac studia simul ridet ac dolet.

2 *E terra magnum, &c.*] Sic Isidor. Pelus. II. epist. 240. ἐν λιμένι καθῆσθαι καὶ τὰ τῶν ἄλλων σκοπεῖν ναυάγια: 'In portu sedere atque aliorum prospicere naufragia.' Sic Cicer. II. Epist. ad Attic.

Laborem] Errorem, naufragium, periculum: vel dolorem; Græce enim πόνος 'labor' et 'dolor' dicitur. Deinde voluptatem dolori opponit hic Poëta.

5 *Tua sine parte pericli*] Alii, *tui sine parte pericli*. Idem; i. e. cujus in certaminis discrimen ipse non venias: vel, ut loquitur Virg. Æn. II. 6. cujus certaminis pars ipse non sis.

Suave etiam belli certamina magna tueri :
 Sed nihil dulcius est, bene quam munita tenere,
 Edita doctrina sapientum, templa serena ;
 Despicere unde queas alios, passimque videre
 Errare, atque viam palanteis quærere vitæ ; 10
 Certare ingenio, contendere nobilitate,
 Nocteis atque dies niti præstante labore
 Ad summas emergere opes, rerumque potiri.
 O miseras hominum menteis ! o pectora cæca !

est quoque prospicere magna prælia belli, quæ instituta fuerint in patentibus agris, absque parte discriminis tui. Verum nihil est suavius, quam occupare altas arces securas, et optime septas scientia sapientum, ex quibus ædibus possis deorsum aspicere, et cernere alios homines vagari huc illuc ; et vagantes investigare iter vitæ, quod sequantur : contendere de vi ingenii : certare de dignitate generis : conari dies ac noctes evadere per summam operam ad maximas divitias ; et tenere imperium. O infelices cogitationes mortalium ! o excæcata corda ! Quantis in

Bodl. Voss. vet. et L. B.—6 tui Gif. marg. Gryph. Nard. Gassend. V. marg. 1.—7 nihilo Gottorp. fr. Voss. vet. dulce Gottorp. fr. suavius Gassend. Creech. non improb. bone V. ed. Th. Ra. Ald. P.—10 H. vs. deest V. ed. Th. Ra. pallantis Ferr. palentes Mus. B. 2. querrere Ferr.—11 Errare Ferr. V. ed. Th. Ra.—12 præstare Cant. V. marg. 1. constante Gassend.—14 O nescias Mus. B. 1. Oh miseras menteis hominum ! Oh &c. Mus. B. 2. O stultas Gif. Lamb.—

NOTÆ

7 Sed nihil dulcius, &c.] Præclara metaphora, qua poëta sapientis vitam in animi tranquillitate et corporis indolentia positam esse docet, ex Epicuri doctrina. Sic enim Epicurus apud Cic. Tusc. III. 'Ergo is, quisquis est, qui moderatione et constantia quietus animo est, sibi ipse placatus, ut neque tabescat molestiis, neque frangatur timore, neque sitienter quid appetens ardeat desiderio, nec alacritate futili gestiens deliquescat, is est Sapiens, quem quærimus,' &c. Sic idem apud Laërt. lib. x.

8 Templa] Arces, ædes.

Serena] Secura; remota procul ab omni belli strepitu.

9 Despicere] Despectare, deorsum aspicere. Virg. Æn. I. 228.

Unde] Ex quibus templis.

12 Nocteis atque dies, &c.] Hic vs.

repetitur III. 62.

Præstante labore] Apuleius dixit: 'eximia opera.' Labor autem præstans dicitur, qui rem, ut proposita est, præstat et conficit. Martial. Ep. VII. 43.

13 Ad summas emergere opes] Gall. parvenir a une grande fortune, et se tirer du commun. Metaphora ducta ab iis, qui ex imis aquis exeunt sursum.

Rerumque potiri] Tenere imperium. Qua in significatione verbum 'potiri' regit genitivum 'rerum,' 'regni,' 'principatus,' aut 'imperii.' Dum vero usurpatur pro verbo 'frui,' regit ablativum. Cicer.

14 O miseras, &c.] His 6. vss. innuit hæc duo potissimum sapienti esse in vita requirenda, tranquillitatem animi, et indolentiam corporis; quasi in his duobus summum beatumque bonum sit.

Qualibus in tenebris vitæ, quantisque periclis, 15
 Degitur hocc' ævi, quodquomque est! Nonne videre est,
 Nihil aliud sibi naturam latrare, nisi ut, quoi
 Corpore sejunctus dolor absit, mente fruatur
 Jocundo sensu, cura semota, metuque ?
 Ergo corpoream ad naturam pauca videmus 20

tenebris, et quam in magnis discriminibus hæc ætas nostra vivitur, quantulacumque est! Nonne licet cernere naturam nihil aliud sibi poscere, quam ut non solum dolor removeatur et longe sit a corpore; sed etiam ut animus vacuus solitudine et timore potiatu suavi sensu? Igitur perspicimus paucas res necessarias esse ad

15 Qualibet V. ed. Th. Ra.—16 Degimus Fab. Nonius. nene Mus. B. 2. quocumque Ferr. videre est Cant. Par. Gryph. marg. Delph. Bas. marg. et emaculati codd. P. V. marg. 1. est deest Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. videtis Mar. Gryph. Nard. Bas. P. Bodl. Cr. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Vind. O. Mus. B. 1. 2. utramque lect. exhibet Mus. B. 3.—17 nec ut V. ed. Th. Ra. Bodl. Cr. Mus. B. 2. Cant. quoi P. Gif. V. marg. 1. Gryph. Cout. Voss. marg. Bas. marg. quo Bodl. Par. quid P. in not. qui Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. utque Delph. Nard. Bas. quom Hav. cum Bip. Barb.—18 sejunctis Mus. B. 2. Nard. mensque Mus. B. 1. Mar. Gryph. Nard. Delph. P. in not.—19 Jocundo: sic Gottorp. fr. Vind. O. Mus. B. 3. Jucundo vulg. semotus Gif.

NOTÆ

15 Periclis] Laboribus, vs. 2.

16 Degitur] Passive. Cic. de N. Deor. I. 'Quæ vita Deorum sit, quæque ab iis degatur ætas.' Nonius legit Degimus.

Quodquomque est] Sic Propert. Eleg. I. 4. 'Vitæ quodcumque sequitur.'

Videre est] Videre licet, obviam est cernere. Lamb. videtis.

17 Latrare] Poscere. Festus: 'Latrare Ennius pro poscere posuit.' Ducta metaphora a canibus, qui, dum poscunt aliquid, latrant.

Ut, quoi [utque] Bene. Particula enim que respondet alteri particulæ que vs. seq. mensque. Quæ particula que, dum sic repetitur, æque ac particula et, significat 'non solum, sed etiam.' Enimvero hæc est Lucretii mens, ut innuat naturam, nempe humanam, non solum poscere corporis indolentiam, quæ est doloris privatio; sed et mentis tranquillitatem, quæ est jucunda voluptas. Summa

enim voluptas Epicuro fuit, non ea sola, ut ait ipse apud Cic. de Fin. I. 'quæ suavitate aliqua naturam ipsam movet, et cum jucunditate quadam percipitur sensibus; sed quæ percipitur omni dolore detracto.' Alii legunt, ut cum: alii, ut quo: alii, ut quoi, pro ut cui.

18 Mente [mensque] Recte, ut patet ex dictis. Alii minus bene, mente.

19 Jocundo sensu] I. e. voluptate, quæ cum jucunditate quadam percipitur sensibus. Cic. I. Fin.

Semota] Supp. mens, aut natura. Alii semotu' pro semotus.

20 Ergo corpoream, &c.] His 17. vss. præclara inductione, vel rerum potius enumeratione, probat pauca admodum requiri ad corporis delicias: neque corpori nostro multum proficere summas opes, generis nobilitatem, aut regiam etiam supellectilem; cum et sine his omnibus laute et jucunde curari possit: et inter hæc omnia nihilominus dolori sit obnoxium.

Esse opus omnino, quæ demant quomque dolorem;
 Delicias quoque uti multas substernere possint:
 Gratius interdum neque Natura ipsa requirit:
 Si non aurea sunt juvenum simulacra per ædeis,
 Lampadas igniferas manibus retinentia dextris, 25
 Lumina nocturnis epulis ut subpeditentur;
 Nec domus argento fulget, auroque renidet,
 Nec citharæ reboant laqueata aurataque templa;
 Quom tamen inter se, prostratei in gramine molli,
 Propter aquæ rivum, sub ramis arboris altæ, 30
 Non magnis opibus jocunde corpora curant:

corporalem naturam, ut detrahant ipsi omnem omnino dolorem; et ut queant etiam subicere eidem plures voluptates. Neque enim ipsa corporis natura poscit aliquando, id quod est jucundius. Namque v. g. etiamsi auratæ statuæ puerorum desint in domibus, quæ scilicet teneant dextris manibus accensas faces, ut lux subministretur convitiis, quæ fiunt de nocte; atque etiamsi domus non fulgeat micans auro et argento; et etiamsi tecta domorum laquearibus aureis ornata non resonent lyris; nihilominus homines jacentes simul in molli herba, juxta rivulum aquæ, sub frondibus arboris procera, curant laute corpora sine magnis divitiis; præcipue

Par. semotu' Creech. Preig. remotu Gottorp. fr.—21 demat Mus. B. 2. quemque dolorem Gottorp. fr. Voss. L. B. Bip. Delph.—22 nullas Gif. Par. Lamb. Fab. Barb.—23 requiret P. V. ed. Cant. Th. Ra. Ald.—25 Lampadis ignifera Sus.—27 fulgens Ald. P. Nard. Gryph. Delph. Mar. Bas. ostroque renidet Preig. renidens P. Ald. Gryph. Mar. renidet Vind. O. Mus. B. 2. redimet Cant.—28 citharis P. Mus. B. 3. V. marg. 1. cytharæ laqueat roboantia a. t. Nec cytharis reboant laqueata V. ed. Th. Ra. citharas Bas. liqueant reboantia Ferr. aurataque tecta quidam.—29 Attamen Vind. Delph. Bip. Quin tamen Gif. Par. Cout. V. marg. 2. prostrata Gottorp. fr. prostranti Mus. B. 2.—30 alca

NOTÆ

Corpoream naturam] Corpus.
 21 Quæ] I. e. ut. Sic vs. seq. 'uti,' i. e. 'ut,' aut 'quæ.'
 Quomque [quemque] Bene; i. e. quemcunque, omnem omnino. Alii, cunque, i. e. 'aliquando,' aut 'quovis tempore:' vel ut tmesis sit vocabuli 'quæcunque.'
 22 Multas] Bene, ut patet. Male ergo quidam nullas.
 23 Natura] Supp. corporea, vs. 20. i. e. corpus.
 24 Si] Etsi, etiamsi.
 Juvenum simulacra, &c.] Statuas aureas notat, quæ in ædibus regum ac

divitum olim positæ candelabrorum vicem præstabant inter nocturnas epulas. Damnat interim ætatis suæ Romanorum sumptuosiores cœnas de nocte. Hunc locum, quem imitatus est Virg. in Culice vs. 60. et seqq. Lucretius ipse desumsit ex Homero Odys. vii. 100. et seqq.
 28 Reboant] Resonant. Sic Virg. iii. Georg. 223. 'Cum gemitu, reboant sylvæque et magnus Olympus.'
 Templa] Ædes, domus superbæ.
 29 Quom tamen [Attamen] Lambinus; bene. Quidam, quin tamen.

Præsertim, quom tempestas adridet, et anni
 Tempora conspargunt viridanteis floribus herbas:
 Nec calidæ citius decedunt corpore febres,
 Textilibus si in picturis, ostroque rubenti, 35
 Jacteris, quam si plebeia in veste cubandum est.
 Quapropter, quoniam nihil nostro in corpore gazæ
 Proficiunt, neque nobilitas, nec gloria regni;
 Quod super est, animo quoque nihil prodesse putandum:
 Si non, forte tuas legiones per loca campi 40
 Fervere quom videas, belli simulacra cienteis;

quando tempus favet, et idoneæ tempestates anni perfundunt floribus gramina virentia. Neque etiam febres ardentes recedunt celerius e corpore tuo, si cubans in picturis textis, et in purpura rubra labores febribus, quam si tibi recubandum esset in stragulis pauperibus. Quamobrem, cum neque opes, neque claritas generis, neque dignitas imperii prosint corpori nostro, existimandum est etiam id omne quod restat, nihil proficere ad mentem nostram: nisi fortasse, quando cernis tuas cohortes militum ardere per campos; et tuam classem longe explicari in mari, et

V. ed. Th. Ra.—31 jucunde vulg.—32 aura pro anni Mus. B. 1.—33 cum conspargunt Mus. B. 2. viridantibus Cant.—34 decedunt tempore V. marg. 1.—36 Tactaris Gottorp. fr. Jacteris Ferr. V. ed. Th. Ra. si deest V. ed. Th. Ra. plebeia in Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. in plebeia vulg. inplebea Ferr. in plebeia V. ed. Th. Ra.—37 corpore gere V. ed. Th. Ra.—38 nec nobilitas Voss. vet. et L. B. neque gloria Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1.—39 superes Ferr. Mus. B. 2. 3. et subjungit as Mus. B. 2. quasi sic lectum vs. voluisset: Quod super, has animo q. Wakef. putandum est Cant. V. marg. 1.—40 fore Ferr. puer loca V. ed. Th. Ra.—41 videres Voss. vet. sed videris a m. sec. 'In quibusd. codd. et V. ed. hunc vs. sequuntur duo, varie lecti, qui ex marg. contextum invasere. Sic fere constitutos P. in ordinem admisit: Subsidiis magnis Epicuri

NOTÆ

34 Nec calidæ citius, &c.] Sic Horat. Epist. i. 2. 'Non domus et fundus, non æris acervus et auri, Ægroto domini deduxit corpore febres, Non animo curas,' &c.

35 Textilibus] Textis aut acu pictis. Ostroque] Purpura. Vestibus purpureis, stragulis. Ostrum enim muricis seu Conchylii liquor est, in violaceum colorem tendens, qui pro purpura usurpatur. Sic Virg. Georg. ii.

37 Quapropter, quoniam, &c.] His 9. vs. præclara quoque enumeratione ostendit neque gazas, neque imperia, neque exercitus magnos, aliquid proficere ad animi tranquillitatem; cum

præsertim neque metus Deorum, neque mortis timor, revereantur armorum strepitum, aut auri fulgorem: sed æque versentur audacter inter regum palatia, ac inter pauperum tabernas, ut post Lucretium recte cecinit Horat. citat.

Gazæ] Gaza dictio est Persica, quæ significat opes, supellectilem, et id omne quod pretiosum est: aut ærarium regale.

40 Si non, forte tuas, &c.] His 6. vs. ironia est.

41 Fervere] Fervo, is, et ferveo, es, dicitur. Virg. Georg. i. 456. et Æn. iv. 567.

Fervere quom videas classem, lateque vagari;
 Hiis tibi cum rebus, timefactæ, Religiones
 Ecfulgiunt animo pavidæ, mortisque timores;
 Tum vacuum tempus linquunt, curaque solutum: 45
 Quod, si ridicula hæc, ludibriaque, esse videmus;
 Re veraque Metus hominum, Curæque sequaces,
 Nec metuunt sonitus armorum, nec fera tela;
 Audacterque inter reges rerumque potenteis
 Vorsantur, neque fulgorem reverentur ab auro, 50
 Nec clarum vestis splendorem purpurei:

instructam armis exhibere imagines pugnae; tunc religiones timidae quasi perterritæ his rebus bellicis, et formidines mortis ipsius non solum decedunt ex animo tuo: sed etiam relinquunt cor tuum expers et liberum solitudine. Si vero cernimus hæc esse digna risu, et absurda, si revera timores hominum, et solitudines, quæ comitantur eos, neque timent strepitus armorum, neque crudelia spicula: sed manent audenter inter reges, et rerum dominos; neque metuunt splendorem auri, neque splendidum nitorem vestimenti purpurei: cur ambigis, quin id omne sit in-

constabilitas, Ornatas armis statuas, stanteisque animatas. Wakef.—42 H. vs. deest Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Nard. Gottorp. fr. Mar. Bas. Voss. vet. et L. B.—43 cum rebus: sic P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Gryph. Delph. tum Hav. Bip. tumefactæ Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Cr. O. tumefacto P. Ald. Gryph. Mar. Bas. V. marg. 1. tunc facto Nard. pærefactæ Fab. Creech. tamen effecte Mus. B. 2.—44 Effugiant Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. Cum officiunt Gryph. marg. Bas. marg. pavidæ Fab. timore Mus. B. 2.—45 Cum Mus. B. 2. vacuum pectus Delph. Barb. Bip. et al.—46 ludibra V. ed. Th. Ra.—47 Re vera quæ Ferr. Revera: quæ V. ed. Th. Ra. curasque Ald.—48 armorum deest V. ed. Th. Ra. ferrea Mus. B. 2. tela Ferr.—49 regumque Mus. B. 2. P. in not.—51 purpura Voss. L. B. purpuræ

NOTÆ

Belli simulacra] Gallice, *ordre de bataille, ou reveuës*. Ea est aut navium ordinatio, aut legionum in campo acies, quæ dirigitur antequam configatur. Sic Virg. Geor. II. 279. præclare belli simulacra describit.

42 *Classem, lateque, &c.*] Hoc hemistichium cum vs. seq. desideratur in nonnullis codicibus; legiturque: *Fervere cum videas belli simulacra cientes, &c.*

43 *Hiis rebus*] Bellicis.

Religiones] Vana superstitio: vana Deorum metus, I. 63.

45 *Tempus [pectus]* Mentem, animum. Continens pro contento. Pa-

ræus, tempus, quæ pars est capitis, Gallice, la temple. Pars pro toto.

46 *Quod, si ridicula, &c.*] His 8. vs. concludit ex dictis hæc omnia, opes, gazas, exercitus, imperia, nobilitatem, et alia ejusmodi non sapientiæ esse munera, sed rationis ipsius egestatem, hoc est, meram stultitiam; cum neque corpus dolore solvant; neque mentem curis liberent.

49 *Rerumque potestatis*] Rerum dominos; principatum tenentes, vs. 13.

50 *Fulgorem ab auro*] Fulgorem auri. Sic IV. 1164. 'ab Iaccho Ceres,' id est, Ceres amica Iacchi.

Quid dubitas, quin omnis sit hæc rationis potestas?
 Omnis quom in tenebris præsertim vita laboret.
 Nam, velutei puerei trepidant, atque omnia cæcis
 In tenebris metuunt; sic nos in luce timemus 55
 Interdum, nihilo quæ sunt metuenda magis, quam
 Quæ puerei in tenebris pavitant, finguntque futura.
 Hunc igitur terrorem animi, tenebrasque, necesse est,
 Non radiei solis, neque lucida tela diei,
 Discutiant; sed Naturæ species, Ratioque. 60
 Nunc age, quo motu genitalia materiali
 Corpora res varias gignant, genitasque resolvant;

opia rationis, præcipue quoniam tota vita hominum laboriose degitur in tenebris ignorantia? Etenim sicut infantes metu concutiuntur, et timent omnia in tenebris obscuris: ita nos nonnunquam in die metuimus ea, quæ non sunt magis timenda, quam quæ infantes metuunt in tenebris, et quæ sibi repræsentant in animo eventura. Ergo oportet ut, non quidem splendor solis, aut clara spicula lucis, sed imago naturæ et lux mentis dissipent hunc metum, atque has tenebras mentis nostræ. Agedum, jam explicabo tibi qua motione corpuscula genitabilia rerum generent res diversas, et interimant generatas; et qua virtute impellantur ad id

Voss. vet.—52 quando omnis V. ed. Ferr. Th. Ra. omne sit hoc P. Ald. Bip. Delph. egestas P. Mus. B. 1. Delph. Bip. Preig. vid. Not. Var.—53 labores Nard. roboret Cant. ruboret V. marg. 1.—54 puerei deest Mus. B. 2.—56 minus, quam Bas. marg. P. in not.—57 fugiuntque Mus. B. 1.—58 terrem V. ed. Th.

NOTE

52 *Rationis potestas [egestas]* Stultitia.

54 *Nam, velutei puerei, &c.*] His 7. vs. notat et arguit summam hominum inscitiam, ex qua fit ut, sicut pueri per noctis tenebras, nescii quo ferantur, omnia metuant, et futura sibi mala in animo fingant; ita mortales, veram rerum naturæ cognitionem non habentes, Deos quasi rerum auctores reverentur, pœnasque in morte timeant. Itaque hunc animi metum ac tenebras una rerum notitia discutiat necesse est. Præclara sane comparatio. Quod enim oculi sunt corpori; id rerum cognitio et ratio sunt menti.

56 *Nihilo*] Non, I. 698.

58 *Hunc igitur, &c.*] Hi 3. vs. positi sunt I. 147. Quorum notas ibi consule.

61 *Nunc age, quo motu, &c.*] Hactenus de proœmio. His 5. vs. jam proponit argumenta duo futuræ disputationis ab hoc vs. 61. ad vs. 333. Monet enim se dicturum I. quo motu res cunctas generent atomi; et genitas resolvant. II. Qua vi istud facere cogantur. Quæstio sane hæc non minus curiosa, quam necessaria videtur. Ecce enim atomi, quæ simul concretæ steterint per ævum, evolent mox antiquæ stationis immemores? Quisve torpidis illis jam priscam restituat pernecitatem? Quæsitis istis abunde satisfactorius est poëta, quæ pars erat altera, si bene meministi, lucubrationis universæ, quam proposuit, I. 51. et 52.

Genitalia] I. 53.

Materialia corpora] Atomum, I. 53. not.

Et, qua vi facere id cogantur, quæque sit ollis
 Reddita mobilitas magnum per inane meandi,
 Expediam: tu te dictis præbere memento. 65

Nam certe non inter se stipata cohæret
 Materies; quoniam minui rem quamque videmus,
 Et quasi longinquo fluere omnia cernimus ævo,
 Ex oculisque vetustatem subducere nostris;
 Quom tamen incolomis videatur summa manere; 70

faciendum; et quænam celeritas movendi se per immensum vacuum sit data illis; tu recordare reddere te ipsum attentum verbis meis. Namque profecto materia prima non cohærescit quasi inter se coarctata, siquidem cernimus quamlibet rem diminui: et videmus res cunctas longa vetustate veluti diffluere, et subtrahere nostris ex oculis longævam ætatem. Quamvis tamen universa natura rerum

Ra. animi deest Mus. B. 2.—63 quæve P. Mus. B. 1. 3. Hav. Delph. Ald. Bip. si tollis Mus. B. 2. 3.—66 iter pro inter Mus. B. 2.—68 E Cant. Et qua terminus V. ed.—70 incolomis vulg. in colomis V. ed. Th. Ra.—71 decidunt Mus. B.

NOTÆ

63 Ollis] Antiquæ pro illis, i. 673.

65 Præbere] Suppl. attentum, docilem.

66 Nam certe non inter se, &c.] His 13. vs. priusquam quæstioni satisfaciat de atomorum motu, per quem conveniunt ad rerum concretiones, aut dissiliunt ad earundem dissolutiones, probat interim atomos non ita inter se stipatas, coarctatas, ac hærentes cohærescere, ut nulla vi divelli ac moveri queant. Quod quidem probat i. ex perpetuo ac mutuo inter se rerum incremento et decremento. Quia, quod nni rei decedit, id alteri accedit; et interitus unius rei, alterius est ortus. Ita ut mutua rerum generatione ac corruptione quæque res senescat et floreat; totum vero, hoc est, universa rerum summa maneat incolomis. Hæc autem mutua generatio rerum ac corruptio fieri nequit sine atomorum motu, ut dictum est i. 344. not. Ergo atomi non stipatæ cohærent. Sed assiduo sunt in motu, cum res perpe-

tno generentur ac corrumpantur.

Stipata] Hærens, coarctata, i. 330. 346.

67 Materies] Atomus.

68 Fluere] Occulte dilabi, sensim minui. Sic iv. 225. Idem dixit i. 226. Ætas quippe vetusta cunctas res nobis in dies amovet: et in dies aliquid rebus defluit et decedit, quo fit ut cito intereant. Sic flores, sic arbores, sic animalia, propter effluxum corpusculorum, quæ decedunt ipsis, contabescunt, senescunt, et vetustate pereunt.

69 Ex oculis vetustatem subducere] I. e. senio tandem confici, et interire, ita ut æterna non sint ac maneant in longum ævum.

70 Incolomis summa] Universa rerum natura integra, immutabilis, et in eodem statu semper permanens. Singulæ enim res quidem corrumpuntur, hoc est, rerum individua, ut aiunt: sed species rerum nusquam penitus perimuntur.

Propterea, quia, quæ decedunt corpora quoique,
 Unde abeunt, minuunt; quo venere, augmine donant:
 Illa senescere, at hæc contra florescere, cogunt.
 Nec remorantur ibei: sic rerum summa novatur
 Semper, et inter se mortales mutua vivunt: 75
 Augescunt aliæ gentes, aliæ minuuntur;
 Inque brevi spatio mutantur secula animantum,
 Et, quasi cursores, vitæ lampada tradunt.

videatur remanere integra, eo quod illa corpuscula materiæ, quæ discedunt, minuant rem, ex qua decedunt; dant vero augmentum rei, ad quam accesserunt: faciunt ut aliæ res consenescant; et contra ut aliæ vigeant: neque tamen sistunt in rebus. Hinc fit ut universa moles rerum perpetuo innovetur; et ut homines vivant mutuo inter se: et ut alia genera animantum crescant: et ut alia diminuuntur: et ut in brevi tempore genera animalium immutentur: et ut sibi

2. cunque Gif. Par. Delph. et supra 21. teste Hav.—72 augmina P. Ald. Gif. agmine Gottorp. fr. V. ed. Th. Ra. Voss. marg. Vind. O. Mus. B. 2. 3. Cant. augminæ Ferr.—73 et hæc Ferr.—74 ubi Mus. B. 2. novantur Voss. L. B. novamus

NOTÆ

71 Corpora] Atomus.

Quoique [cunque] Tmesis est vocis quæcunque. Lamb. cuique. Suppl. rei. Idem sensus.

72 Unde] Ex qua re, ex quibus rebus.

Quo] Ad quam rem, vel ad quas res.

73 Senescere] Minui, fluere, interire. Florescere] Crescere, vigere, augeri.

74 Nec remorantur ibei] I. e. nec ea corpora prima, quæ rebus gignendis ac augendis adveniunt, diu permanent iis, sed irrequieto motu novas dissolutiones faciunt, novasque ideo generationes alias promovent. Qua vicissitudine res mutuo generantur et corrumpuntur: homines vivunt et moriuntur: animalia crescunt et minuuntur, &c.

75 Mortales] Homines; per antonomasiam.

Mutua] Adverbialiter sumtum; id est, mutuo, vicissim. Sic iii. 80. et alibi passim.

76 Aliæ gentes] Alia genera viventium et animantium.

77 Secla animantum] Animalia, individua ipsa animalium, ut aiunt: i. 20. 468. &c.

78 Et, quasi cursores, &c.] Præclara comparatio, quam nobis aperit Pausanias his verbis: 'In Academia Promethei erat ara, a qua homines in urbem lampadas accensas præferentes decurrebant: inque eo certamen erat, ut accensæ conservarentur lampadæ inter celerem cursum. Cujus enim fax extincta fuerat, is victoriam successori cedebat, eademque ratione ille tertio alteri.' Hæc autem festa celebrabantur Athenis in honorem Vulcani, dicebanturque λαμπάδια: victor vero in ejusmodi ludis λαμπάδιοφρος vocabatur. Cic. i. de N. Deor. et Scholiastes Aristoph. in Ranis. Igitur sicut cursor extincta face cedit victoriam sequenti: ita vivens extincta vitæ luce cedit alteri viventi quasi facem vitæ. Sic vitæ vegetantis reliquum in herba cedit in sensilem bovis vitam: sic animalis vitæ reliquum in bove cedit in hominis vitam: sic vita hominis cedit in vermes; et ita vicissim.

Si cessare putas rerum primordia posse,
Cessandoque novos rerum progignere motus; 80
Avius a vera longe ratione vagaris.
Nam, quoniam per inane vagantur, cuncta necesse est
Aut gravitate sua ferri primordia rerum,
Aut ictu forte alterius: nam, concita, sæpe,

vicissim reddant faces vitæ, adinstar cursorum. Si credis principia rerum posse quiescere a motu, et quiescendo procreare novas rerum motiones, deflectens procul a rei veritate erras. Nanque, cum omnia principia rerum volitent per vacuum immensum, oportet ut ea moveantur vel suo pondere, vel plaga fortasse

Mus. B. 2. —78 traduntur V. ed. Th. Ra. —83 fieri Cant. —84 Aut ictu auferri Gryph. marg. Lamb. Bas. marg. P. in not. concita sæpe Cant. V. marg. 2. Voss. marg. Gif. cita sæpe Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. pervita sæpe P. in not. cita su-

NOTE

79 Si cessare putas, &c.] His 9. vss. probat II. atomos non stipatas cohærere: sed citas moveri per inane magnum; quod colligit ex illarum soliditate. Cum enim solidissimæ sint atomi, ut probatum I. 487. et seqq. sane constat eas esse graves et ponderosas. Qui vero graves sunt et ponderosæ, hinc fiat necesse est, ut suapte natura, hoc est, gravitate sua, suisque ponderibus, deorsum, seu ad lineam, quam vocant, perpendicularem, ferantur. Item quia solidæ sunt, ac durissimæ, hinc fit, ut obviam sibi conflictæ resilire possint in oppositas partes, hoc est, sursum et deorsum per eandem lineam; quoniam in inani immenso, nihil est ab earum tergo, quod impediatur, quin conflictæ resultent in partes oppositas. Hinc duplicem jam habes atomorum motum, deorsum et sursum; illum naturalem ex propensione: hunc violentum ex ictu seu mutua percussione. Ceteros deinde motus infra astruet poëta.

84 Concita, sæpe [superne] Desuper. Loquitur autem ex vulgi sententia. Neque enim in immenso inani, supremum, infimum, dextrum, sinistrumve locum esse voluit, quod sicut medio, ita extremis carere do-

cuit lib. I. a vs. 1052. ad finem libri: sed eam in universo ac toto immenso regionem sursum vocat, ex qua, sine ullo tamen termino, adveniant atomi: deorsum vero eam, in quam, sine medio quoque, abeant. Scilicet unius nostri situs rationem habet Lucretius. Hinc fit, ut ea sursum regio dicatur atomis, ex quacumque advenierint, sive desuper, sive infra, sive ab ortu, sive ab occasu, sive a dextra, sive a sinistra, &c. Ea vero deorsum regio dicatur iisdem atomis, in quamcumque ferantur, sive sursum, sive deorsum, sive dextrorsum, sive sinistrorsum, sive in ortum, sive in occasum, &c. Quam interpretationem ex Epicuri sententia rite assecutus est Cicero Fin. I. his verbis: 'Censet [Epicurus] eadem illa individua et solida corpora ferri deorsum pondere ad lineam; et hunc naturalem esse omnium corporum motum. Deinde ibidem homo acutus, cum illud occurreret, si omnia deorsum e regione ferrentur, et ut dixi, ad lineam, nonquam fore ut atomus altéra alteram posset attingere. Itaque attulit rem commentitiam. Declinare dixit atomum perpaululum, quo nihil posset fieri minus: ita effici complexiones,

Obvia quom flixere, fit, ut divorsa repente 85
Dissiliant: neque enim mirum, durissima quæ sint,
Ponderibus solidis, neque quidquam a tergo ibus obstet.
Et, quo jactari magis omnia materialia
Corpora pervideas, reminiscere, totius imum
Nihil esse in summa; neque habere, ubi corpora prima 90
Consistant: quoniam spatium sine fine modoque est,
Immensumque patere in cunctas undique parteis
Pluribus obtendit; certa et ratione probatum est.

alterius. Enimvero ubi mota desuper percusserunt sese obviam facta, accidit, ut subito resiliant in oppositas partes; nec vero id mirum est, quippe quæ solidissima constant gravitate plena; nec aliquid sit, quod obsistat a tergo. Atque ut eo magis perspicias cuncta principia rerum cito moveri, recordare nullum esse infimum locum universi in universo: neque corpora prima habere locum, in quo conquiescant; siquidem inane magnum est absque termino et mensura; et probavi multis verbis illud extendi infinitum ex omni parte in omnes partes; idque demon-

perne P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. —85 cum fluxere P. Nard. Bas. Ald. conflere Gottorp. fr. conflere Voss. vet. et L. B. conflere Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Bodl. Cr. fit uti Voss. L. B. ut uti Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. Bodl. et Cr. ita ut V. marg. 2. fit in Voss. marg. velut Mus. B. 1. ita uti O. divisa Mus. B. 2. —86 Dissiliant Mus. B. 2. Dissolvant Bodl. Voss. vet. et L. B. —87 Corporibus Gassend. nec quidquam Mus. B. 2. tergibus Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. a tergoribus stet quidam. —90 Summa V. ed. Th. Ra. ibi Mus. B. 2. —93 obtendit vel ostendit sic Vind. V. ed. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. ostendi reliqui. certa et sic Vind. Ferr. V. ed.

NOTE

et copulationes, et adhæsiones atomorum inter se, ex quo efficeretur mundus, omnesque partes mundi, quæque in eo essent. Sed de hoc declinationis motu jam infra disputabitur fusius.

85 Flixere] Conflere, sese percussere, per occursum mutuo se contingere. Nonnulli legunt fluxere; male.

Divorsa] Adverbialiter: id est, in diversas partes, nempe in oppositas et contrarias partes resiliant ex mutuo conflictu.

87 A tergo [tergis] A tergo; bene. Olim a tergibus.

Obstet] Supp. quominus diversa repente dissiliant.

88 Et, quo jactari, &c.] His 6. vss. probat III. atomos non stipatas cohærere, sed irrequieto motu per magnum inane volitare, ex eo quod I. 1052. et seqq. docuerit in immenso toto non esse medium seu imum, aut centrum aliquod, in quo consistent ac conquiescant. Igitur jactari, ferri, et moveri debent perpetuo per inane magnum.

89 Totius] Immensi, inanis, universi, I. 984.

90 In summa] In toto, in universo, v. 70.

91 Spatium] Inane vacans. lib. I. vs. 335. not.

93 Pluribus obtendit [ostendi] I. 1052. et seqq.

Quod quoniam constat, nimirum nulla quies est
 Reddita corporibus primis per inane profundum; 95
 Sed magis, adsiduo varioque exercita motu,
 Partim intervallis magnis conflictata resultant,
 Pars etiam brevibus spatiis nexantur ab ictu.
 Et, quæquomque, magis condense conciliatu,
 Exiguus intervallis, convecta resultant, 100

stratum est evidentibus argumentis. Quod cum certum sit, scilicet nulla quies data est primis principiis per spatium vacans immensum: sed potius jactata perpetuo et diverso motu pars illorum mutuo collisa dissiliunt a se invicem per longa spatia, pars vero ex plaga mutua conciliantur parvis intervallis. Et ea omnia principia, quæ concilio magis stipato copulata resiliunt brevibus spatiis, quasi ipsa implicata sint

Th. Ra. Ald. P. et certa vulg. Integer vs. deest Mus. B. 2.—94 Sed Mus. B. 2. multa quies Gottorp. fr. Bodl. Cr. Vind. O. Mus. B. 3. ulla Mus. B. 2. invita Voss. marg.—95 primum Mus. B. 2.—96 que deest Mus. B. 2.—97 Pars nonnulli. vid. Not. Var. vi. 1257. conflictata sic P. in Not. consulta P. Vind. Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Mar. Gryph. Nard. Bas. Fab. Voss. marg. consultata O. consulta V. ed. Bodl. Mus. B. 1. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Bodl. Cr. connexa Voss. Anal. iii. 112.—98 brevius Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. vexantur Ferr. Vind. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Gif. marg. Bodl. Cr. Gryph. marg. Bas. marg. P. in not. V. marg. 1. Bodl. avicta Voss. vet.—99 contendo Gif. Par. Mus. B. 1. 3. Cant. sed in Mus. B. 3. corr. in marg.—100 connecta V. ed. Mus. B. 1. 3. Gif. marg. Par. connixa P.

NOTÆ

94 Quod quoniam constat, &c.] His 14. vs. arguit ex dictis, et explicat qua ratione atomi sic volitantes per inane magnum copulent sese et complectantur in rerum concrectiones, cum solidarum ac durarum, tum rararum ac mollium. Itaque res solidas et duras, qualia sunt saxa, ferrum, et alia de horum genere, fieri docet ex mutuo ictu atomorum, quæ tamen inter se conflictatæ non magnis intervallis a se invicem dissiliunt, sed quæ cœtu condense sese complectantur, et in res coalescant minus aut magis solidas, pro minoribus aut majoribus spatiis, quibus a se resiliunt. Molles vero res et raras fieri, cum atomi reperiuntur longius a se invicem recedunt, nec nisi rariori cœtu sese complectantur: qualis est aër,

et lux solis, et aliæ res ejusmodi.

Constat] Certum stat, ac sine controversia.

95 Per inane profundum] Per spatium immensum totius, seu universi, i. vs. 957. 1101.

96 Varioque] Nimirum, saltem ex dictis, sursum et deorsum.

98 Pars etiam] Alii, partim etiam. Utrumque bene.

Nexantur] Nexo, as, frequentativum a verbo necto. Bene. Alii vexantur, i. e. jactantur, minus recte; sic enim sese explicat vs. 100. 'connexa resultant.'

99 Condense] Condensato, stipato, bene. Alii contendo; minus recte.

100 Convector [Connexa] Copulata; Bene. Alii convecta, quasi comportata; male.

Indupedita suis perplexis ipsa figuris;
 Hæc validas saxi radices, et fera ferri
 Corpora constituunt, et cætera de genere horum
 Paucula: quæ porro magnum per inane vagantur,
 Cætera dissiliunt longe, longeque recursant, 105
 In magnis intervallis; hæc aëra rarum
 Subficiunt nobis, et splendida lumina solis.

Multaque præterea magnum per inane vagantur,
 Conciliis rerum quæ sunt rejecta, nec usquam
 Consociare etiam coitus potuere recepta: 110
 Quoius, utei memoro, rei simulacrum, et imago,
 Ante oculos semper nobis vorsatur, et instat.

sibi mutuo ex figuris suis implexis: ea, inquam, conflant solidas radices lapidum, et dura corpora ferri, et ceteras perpauca res ejusdem generis. Quæ vero principia volitant per immensum vacuum, et quæ repulsa recedunt procul, et remeant procul in magnis spatiis; ea suppeditant nobis aëra, qui non est densus, et lucidam lucem solis. Et præter hæc corpora, plura alia volitant per immensum vacuum, quæ repulsa sunt de cœtibus rerum, et quæ nunquam potuerunt simul convenire, nec etiam conciliare suos motus. Cujus rei, ut hic narro, signum et species ponitur et atat perpetuo nobis ante oculos. Namque conspice, quandocumque lux

in not. connexa Hav. Delph. Ald. Bip. resultat Ald.—101 Endopedita Mus. B. 1.—104 Pauticia Mus. B. 1. Paucina Mus. B. 2. Pauciva Mus. B. 3. quæ deest Mus. B. 3. per deest V. ed. Th. Ra.—105 Cætera: sic omn. Mss. et vet. edd. Et cita vulg.—109 Concilas V. ed. Concilio ab V. marg. 1. Concilio a conj. Wakef. Conciliis Ferr. Th. Ra. dejecta Cont.—110 Consonare V. ed. Th. Ra.—111 memorabo Gif. marg. P. in not. memoror Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. simulacra Voss. vet. et L. B.—

NOTÆ

101 Indupedita] Vel endopedita, i. e. impedita, i. 241.

Perplexis figuris] Inter se implicatis. Aliæ enim atomorum figuræ sunt rotundæ, aliæ angulares, aliæ hamatæ, aliæ asperæ, &c. Quo fit ut aliæ aliis facilius aut difficilius conciliantur; infra vs. 335. et seqq.

102 Validas] Firmas, duras, solidas.

Fera] Dura, acuta.

108 Multaque præterea, &c.] His 16. vs. docet non omnes atomos, quæ per inane magnum volitant, conciliari et coalescere in rerum concrectiones: sed multas a conciliis rejectas

nusquam consociari magis, quam ramenta, quæ per radios solis perpetuo volitare, moveri, variisque modis vagari cernimus. Neque tamen putes velim hæc ramenta pulveris, quæ per aëra volitare cernimus in ipsis radiis solaribus, atomos esse; corpuscula enim sunt, quæ ex atomis constant, et quibus error ille vagus seu motus est ab atomis. Æmulantur atomos in hoc, quod irrequieto motu per inane perpetuo ferantur, et quod parva sint corpora.

109 Conciliis . . . rejecta] Quæ cohærere, conciliari, aut consociari non potuerunt.

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

O

Contemplator enim, quom solis lumina quomque
 Insertei fundunt radiei per opaca domorum :
 Multa minuta, modis multis, per inane videbis 115
 Corpora misceri, radiorum lumine in ipso ;
 Et, velut æterno certamine, praelia pugnasque
 Edere, turmatim certantia ; nec dare pausam,
 Conciliis et discidiis exercita crebris :
 Conjicere ut possis ex hoc, primordia rerum, 120
 Quale sit, in magno jactari semper inani ;
 Dum taxat rerum magnarum parva potest res
 Exemplare dare, et vestigia notitiae.
 Hoc etiam magis hæc animum te advortere par est

solis immittit intus radios per loca domorum cæca et obscura, cernes in ipsa luce radiorum plura parva corpuscula immisceri simul pluribus modis per ipsum aëra ; et quasi catervatim pugnantia committere certamina et confictus perpetuo praelio ; neque dare sibi requiem, quia jactantur frequentibus cætibus et separationibus. Ita ut queas ex hac re cognoscere, quid sit principia rerum agitari perpetuo in immenso vacuo. Scilicet enim res parva potest saltem præbere exemplum magnarum rerum, et indicia veræ cognitionis. Convenit etiam te convertere mentem ad hæc corpora,

113 quom deest V. ed. Th. Ra. lumina cuique Mus. B. 2.—114 Inferti Voss. vet. Insertim Delph. vulg. fundant Bodl. V. ed. Th. Ra. fundat P. Ald. sed fundunt P. in not. radiei Gottorp. fr. Voss. L. B. neque aliud habendum est rō radii Voss. vet. radios reliqui.—117 pignas V. ed. Th. Ra. que deest Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3.—119 dissidiis Cant.—120 Corripere Bodl. Cr. Conicere Ferr.—121 Quidre V. marg. 1. Quare sic Bodl. et Cr. sic V. ed.—122 Duntaxat Ald.—123 notitiae Ferr. V. ed. Th. Ra. noctitiae Mus. B. 2.—124 mage ad hæc Gryph. Nard. Bas. P. Ald. huc V. marg. 1. hoc Bodl. advere V. ed. Th. Ra.—125 turbata

NOTE

113 Contemplator] Contemplan, aspice. Sic VI. 188. et Virg. Geor. 1. 187.

Quom . . . quomque] Tmesis est. Id est, quandocumque.

114 Insertei [insertim] A verbo, in-sero, ui, ertum. Quasi per vim intrudentem. Nonnulli legunt, non in-epete, inserti fundunt radii.

Per opaca domorum] Hellenismus, i. e. per partes domorum opacas et obscuras. Sic I. 354. 'Clausula domorum.' VI. 227. 'septa domorum,' &c.

115 Minuta . . . Corpora] Ramenta pulveris.

Per inane] Peraëra.

118 Pausam] Quietem, cessationem,

I. 747.

119 Discidiis] Dissolutionibus, I. 221. et alibi.

124 Hoc etiam magis, &c.] His 8. vss. monet aliam atomorum similitudinem esse observandam cum ramentis istis, quæ per radios solis videmus volitare: nimirum sicut cernimus illa ramenta pulveris, quæ corpuscula sunt, moveri tamen variis modis, modoque turmatim misceri, modo dissilire; ita conjicere licet atomos, quæ corpuscula sunt cæca, cæcos edere motus per inane magnum, nec sibi dare pausam.

Hæc animum advortere] Supp. ad: i. e. animum advertere ad hæc.

Corpora, quæ in solis radiis turbare videntur ; 125
 Quod tales turbæ motus quoque materiai
 Significant clandestinos cæcosque subesse.
 Multa videbis enim plagis ibi percita cæcis
 Conmutare viam, retroque repulsa revorti,
 Nunc huc, nunc illuc, in cunctas undique parteis. 130
 Scilicet hicc' a principiis est omnibus error :
 Prima moventur enim per se primordia rerum ;
 Inde ea, quæ parvo sunt corpora conciliatu,
 Et quasi proxima sunt ad vireis principiorum,

quæ cernuntur moveri in radiis solis ; quoniam tales motiones signant etiam inesse corporibus materiæ motus latentes, et quos non videre est. Namque cernes in radiis solis plura corpuscula percussa ictibus clandestinis mutare viam suam, et rejecta retrogredi modo in hanc, modo in illam partem, et tandem in omnes partes. Nimirum hic vagus cursus venit ab ipsis primordiis rerum. Namque prima rerum principia moventur ex seipsis : deinde res illæ, quæ constant ex paucis cætu principiorum, et quæ veluti proxime accedunt ad vires primordiorum, pulsantur et moventur latentibus

V. marg. 1.—127 clandestinos V. ed. Th. Ra.—128 ubi Mus. B. 2. percita Cant.—130 undique: sic Gottorp. fr. P. Vind. V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. marg. Voss. marg. Gassend. denique reliqui.—131 Scilicet V. ed. Th. Ra.—132 Primo Mus. B. 2.—133 conciliata Voss. vet. et L. B. Cant.—134 Ec quai V. ed. Th. Ra. quæ V. marg. 1. sunt deest Ferr.—135 Letibus V.

NOTE

125 Turbare] Moveri, volitare, vagari, errare.

126 Materiai] I. e. Corporibus primis, atomis.

127 Clandestinos cæcosque] I. e. qui sub sensus, nempe sub oculos, non cadant ; I. 278. 295. &c.

128 Multa] Supp. ramenta illa pulveris.

Plagis cæcis] Ictibus, qui sensibus non percipiuntur.

131 Scilicet hicc' a principiis, &c.] Docet autem ramenta illa, quæ per radios solis volitant, motum et errorem suum habere ab ipsis rerum principiiis, seu atomis, ex quibus ipsa constant, quantumvis minuta videntur.

132 Prima moventur, &c.] His 9. vss. docet Poëta atomos, seu rerum pri-

mordia moveri per se et ex seipsis : ceteras vero res motum omnem habere ab atomis ; cum hoc tamen ordine, ut, quæ res concretæ paucioribus constant atomis, et ad vires atomorum proxime accedunt, eæ rebus majoribus motum incutiant : res vero majores motum pariter impertiantur corporibus majusculis ; et ita de ceteris. Hinc colligere licet atomos non solum esse prima rerum principia, sed et primam causam motus rerum. Quam impiam Epicuri sententiam damnat fides, quæ nos docet Deum unum esse primum motorem et auctorem rerum.

133 Parvo sunt conciliatu] Hoc est, paucarum atomorum cætu constant : parva sunt corpora : parva mole constant.

Ictibus illorum cæcis impulsa, cientur; 135
 Ipsaque, quæ porro paullo majora, laccessunt.
 Sic a principiis adscendit motus, et exit
 Paullatim nostros ad sensus; ut moveantur
 Illa quoque, in solis quæ lumine cernere quimus;
 Nec quibus id faciant plagis adparet aperte. 140
 Nunc, quæ mobilitas sit reddita materiai
 Corporibus, paucis licet hinc cognoscere, Memmi.
 Primum, Aurora novo quom spargit lumine terras,

plagis eorum: et hæ res minores verberant et cient res alias, quæ sunt paulo majores. Ita motus omnis exurgit a primordiis, et ex iis egreditur pedetentim ad nostros sensus, ut illa ramenta pulveris, quæ possumus videre in radiis solis, etiam moveantur; neque tamen licet videre manifeste quibus ictibus faciunt istud. Jam vero facile est tibi, o Memmi, paucis verbis inde agnoscere, quæ pernicitas meandi data sit principiis rerum. Principio ubi Aurora perfundit terras nova luce, et diversæ aves

ed. Th. Ra. *gientur* Voss. vet. et L. B. sed in Voss. L. B. altera lect. est *re-*
pos. erasa priori, et in Voss. vet. superscr. o super literam primam.—136
Ictaque Gif. marg. V. marg. 1. Gryph. marg. *que deest* V. marg. 2. Voss. L. B. V.
 ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. 3. *maiore* V. marg. 1.—137 *ostendit motus* Bodl.
 Cr.—140 *Ne* Voss. vet.—142 *hic P. hen* Mus. B. 1.—145 *opplet* Mus. B. 2.—

NOTE

136 *Ipsaque*] Supp. parva illa corpora, quæ sunt icta ab atomis, feriunt et laccessunt majora corpora. Nonnulli legunt *ictaque*; non male.

138 *Nostros ad sensus*] Puta ad oculos, ad tactum, aut ad alium sensum.

139 *In solis quæ lumine*] Nimirum ramenta illa pulveris, quæ per solis radios volitare cernimus.

141 *Nunc quæ mobilitas, &c.*] His 26. vs. probat iv. ex dictis atomos non solum moveri per inane magnum; sed velocissime moveri. Argumentatur autem a minori ad majus, ut aiunt; argumentumque petit a calore et luce solis. Sic autem instat: Si calor et lumen solis, quæ sunt corpora concreta, pæne tamen in instanti temporis ab una hemispherii parte meant ad aliam; totumque complent subito aëra, qui corpusculis reluctantibus repletur; quanto magis atomi, quæ

corpora sunt simplicissima, ferri possunt velociter, et volitare per ipsum inane magnum? Rem autem illustrat carminis elegantia. Deinde addit atomos neque mente neque consilio retardari, quominus citius moveantur, cum rationis sint expertes et consilii.

Mobilitas reddita] Velocitas data: pernicitas attributa.

Materiai Corporibus] Atomis, rerum primordiis.

142 *Memmi*] Cui opus hoc scribit et dicat, i. 26. et 44.

143 *Spargit lumine terras*] Sic Virg. *Æn.* iv. 584. 'Et jam prima novo spargebat lumine terras.' Et Georg. i. 'Aut cum Sole novo terras irrorat Eous.' Metaphora ducta ab aquis ad lumen et calorem, quæ sunt quasi effluvia solis. Sic Lucret. infra vs. 147. 211. et v. 282. et passim.

Et variæ volucres, nemora avia pervolitantes
 Aëra per tenerum, liquidis loca vocibus obplent; 145
 Quam subito soleat sol ortus tempore tali
 Convestire sua perfundens omnia luce,
 Omnibus in promptu manifestumque esse videmus.
 At vapor is, quem sol mittit, lumenque serenum,
 Non per inane meat vacuum; quo tardius ire 150
 Cogitur, aërias quod sic diverberet undas:
 Nec singillatim corpuscula quæque, vapores,
 Sed complexa, meant inter se, conque globata:
 Quapropter simul inter se retrahuntur; et extra

volitantes per sylvas invias implent sonoris cantibus omnia loca per tenuem aëra, tunc cernimus notum esse, et in aperto omnibus hominibus, quam cito sol exortus consuescat in tali tempore cooperire et aspergere cuncta suo lumine. Verum calor ille, quem sol jactit, et lux clara quam vibrat, non transit per vacuum, quod sit vacans; unde fit, ut necesse sit illi meare lentius, eo quod sol scindit aquas aërias: nec singula corpuscula caloris ac lucis transeunt separatim, sed vadunt implicata inter se, et conglomerata. Quamobrem non solum invicem retardantur, sed etiam

147 *convitere* Mus. B. 2. *profundens* V. ed. Th. Ra. Ald. Gif. marg. P.—149
Ac V. ed. *Ut* V. marg. 1. *vaporis* Th. Ra. *submittit* pro *sol mittit* Mus. B. 2.—
 151 *quo si* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. *sudum* ascribitur.
quod sol P. V. ed. Gif. Par. Bodl. Gryph. Nard. Bas. Cout. Ferr. Th. Ra.
 Ald. Delph. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. sed *sol* in Mus. B. 1. super rasura scribe.
quasi quom vel cum vulg. *diverberat* P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. Cant.—152
singillatim Vind. *singulatim* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *vapores* P.
 Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Bas. *vaporis* vulg.—153 *cunque* P.
 V. ed. Th. Ra. Ald.—154 *retrahuntur*: sic Gottorp. fr. P. Mus. B. 1. et Priscian. viii. p. 802. *trahuntur* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Mus.
 B. 2. 3. Bodl. *turbantur* Cant. Gryph. Nard. Bas. marg. V. marg. 1. *tardantur*

NOTE

144 *Nemora pervolitantes*] Volitantes per nemora.

145 *Aëra per tenerum*] Sic i. 208. 'Teneras in aëris auras.' Et vs. 180. &c.

Liquidis vocibus] Claris, vel flexilibus. Sic Virg. *Geor.* i. 'Tum liquidas corvi presso ter gutture voces Aut quater ingeminant.'

147 *Convestire*] Cooperire, illustrare. Sic Virg. *Æn.* vi. 640. 'Largior hic campos æther et lumine vestit.'

Perfundens] Aspergens, vs. 143.

149 *Vapor*] Calor, ardor, i. 463.

et alibi passim. Sic infra vs. 152.

150 *Non per inane meat vacuum*] Hoc est, meat per inane, quod non est vacuum, et expers omni corpore. Meat quippe calor solis per aëra, qui multis atomis et corporibus repletur, quæ reluctari possunt, ne citius eat calor ille.

151 *Aërias... undas*] Aëra liquidum, humidum. Sic Virg. *Georg.* i.

Diverberet] Scindit, et quasi luciendo transmeat.

153 *Conque globata*] Tmesis. conglomerataque.

154 *Retrahuntur*] Quasi retro tra-

Obficiuntur, utei cogantur tardius ire. 155
 At, quæ sunt solida primordia simplicitate,
 Quom per inane meant vacuum, nec res remoræ fit
 Ulla foris, atque ipsa, suis e partibus unum,
 Unum, in quem cœpere, locum connixa feruntur;
 Debent nimirum præcellere mobilitate, 160
 Et multo citius ferri, quam lumina solis;
 Multiplexque loci spatium transcurrere eodem
 Tempore, quo solis pervolgant fulgura cœlum:

impediuntur foris, ita ut necesse sit illis meare lentius. Verum principia, quæ constant solida et simplici natura, quia transeunt per vacuum, quod est vacans, et quia nulla res extra retardat illa, et quia ipsa sunt quid simplex e suis partibus, et quia nixa rapiuntur in unum locum, in quem ire cœperunt; scilicet profecto debent prædita esse pernecitate, et longe celerius moveri, quam lux solis; et transmeare pari instanti temporis intervallum majoris spatii, quam lumina solis com-

Lamb.—157 *nec res semor autem* Gottorp. fr. *res ceremonavit* V. marg. 1. *res remorata est* V. marg. 2. *necrescere moravit* Voss. L. B. *nec res se remoravit* Voss. vet. *crescere moræ* Bodl. Cr. *ne crescere mora est* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. 3. *nec crescere mora est* Bodl. *nec res remoratur* vulg.—158 *foras* Bas. *quin ipsa* Fab.—159 *in quam* Voss. vet. *connexa* P. Vind. Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Gryph. Mar. V. marg. 1. Ferr. Ald. *convexa* O. Mus. B. 1. *ferantur* Fab.—160 *procellere* Ferr.—162 *Multiplicesque* Gottorp. fr. *Multiplicisque* Gif.

NOTE

huntur, ne citius eant. Scilicet corpuscula illa luminis et caloris solis non uno instanti permeant per totum aëra; nec sigillatim eunt; sed conglobata meant, et sese implicant, ne citius eant. Alii legunt, *tardantur*. Alii *turbantur*.

Extra] Foris, vs. 158. i. e. ab externis corporibus, nimirum ab aëriis undis, hoc est, ab ipso aëris humido corpore. Sic vs. 158.

155 *Obficiuntur*] Impediuntur. Sic iv. 766. 'effecti sensus:' i. e. impediti et obstructi: et vs. 774. 'effecto lumine.'

156 *Solida simplicitate*] Ut probatum est i. 566. 575. &c.

157 *Quom per inane meant vacuum*] Nimirum per inane magnum, quod, præter prima ipsa corpora, seu atomos, omni corpore expers est, i. 330. et seqq.

158 *Ipsa, suis e partibus unum*] Id est, ipsa rerum primordia sunt corpus simplex; sunt quid unum ex suis partibus: hoc est, non constant ex diversis partibus. Sic i. 604. 'Quæ minimis stipata coherent partibus ante Non ex ullorum conventu conciliata, Sed magis æterna pollentia simplicitate.'

159 *Connixa*] Connisa, luctantia, certantia. Alii *connexa*, i. e. complexa, perplexa.

162 *Multiplexque loci spatium, &c.*] I. e. majus et amplius spatium ac intervallum. Hi duo vss. repetuntur iv. 208.

163 *Pervolgant*] Pervolitant, permeant: vel, complent, celebrant perfundunt. Lambin. Sic vs. 346. iv. 208.

Solis fulgura] Fulgores, lumina solis. i. 726.

Nam neque consilio debent tardata morari,
 Nec persectari primordia singula quæque, 165
 Ut videant, qua quidque geratur cum ratione.
 At queidam contra hæc, ignarei, materiai
 Naturam non posse, Deum sine numine, reddi
 Tanto opere humanis rationibus admoderate;

plent totum cœlum. Neque enim principia debent mente aliqua sagaci retardari, et lente moveri, neque debent scrutari singulas quasque res, ut cognoscant quo modo res quæque administretur. Sed adversus hanc rationem quidem inscii putant naturam principiorum non posse, sine potentia Deorum, immutare tempestates annorum rationibus, adeo constantibus, et humanæ rationi consentaneis; et pro-

Par. Delph. Fab. Cont. V. marg. 1.—164 *Deest* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Cant.—165 *perscrutari* P. Mus. B. 1. marg. Hav. Ald. Bip. Delph. *perfectari* Gottorp. fr.—166 *videant* et litera posterior *τὸν* Ut desunt Mus. B. 1. *quidve gerantur* Cant.—167 *ignorari* V. ed. Th. Ra.—168 *rentur pro reddi* Mus. B. 3. et multæ edd.—169 *Tanto opere*: sic Gottorp. fr. V. ed. Th. Ra. *Tantopere* vulg. *humani* Th. Ra. *at moderate* Vind. Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. *admoderare* superscr. *ac moderate* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Gryph. Bas. Nard. Cr. conj. *at moderatis* V. marg. 1. *et mo-*

NOTÆ

164 *Nam neque consilio, &c.*] His 3. vss. satisfacit instantiæ, quæ fieri potuit: nimirum, Quidni mente aliqua, sive sua sive aliena, retardarentur atomi? inquiet aliquis. At id fieri non potest, respondet Lucretius; quia atomi non consilio aut mente, sed necessitate suæ naturæ moventur. Sic i. 1020. et seqq.

165 *Persectari* [*perscrutari*] Perspicere, cognoscere. Alii, *persectari*.

Singula quæque] Singulas quasque res: non autem, singula quæque primordia, ut male interpretati sunt nonnulli.

167 *At queidam contra hæc, &c.*] His 16. vss. ex occasione data Stoicos arguit inscitia, qui mundum a Deo creatum propter homines crediderint, quia sibi finxerunt rerum statas et ratas mutationes fieri non posse sine Deorum opera et potentia; nec fruges statim ita ac certis anni temporibus creari; nec genus humanum ita propagari; nec res ceteras ita

certo ordine, et tempore stato, quo videmus, in mundo fieri posse. Quasi vero, inquit Lucretius, natura atomorum satis per se, et sine Deorum numine, propensa non sit in hominum certa commoda. Deinde jactat se, omni etiam primordiorum notitia remota, posse ex ipsis cœli rationibus, hoc est, ex ipso cœlo petitis, et aliis pluribus argumentis probare posse, neque atomorum naturam, neque naturam universam a Deo creatam esse, ac divina providentia gubernari. Quam disputationem in aliud tempus aliumve in locum differt; nimirum v. 157. et seqq. et 417. et seqq. Impia sane hæc Lucretii sententia est.

Ignarei] Epicureo fastu vocat Stoicos ignaros, quibus Epicureorum secta infensa erat.

Materiai Naturam] Atomos, primordia rerum.

169 *Admoderate* [*moderatis*] Temperatis, constantibus, statim, ratis, certis.

Tempora mutare annorum, frugesque creare ; 170
 Et jam cætera, mortaleis quæ suadet adire,
 Ipsaque deducit, dux vitæ, dia Voluptas,
 Ut res per Veneris blanditum secla propagent,
 Ne genus obcidat humanum : quorum omnia caussa
 Constituuisse Deos quom fingunt omnibus rebus, 175
 Magno opere a vera labsei ratione videntur.
 Nam, quam vis rerum ignorem primordia, quæ sint,
 Hoc tamen ex ipsis cœli rationibus ausim
 Confirmare, aliisque ex rebus reddere multis,
 Nequaquam nobis divinitus esse creatam 180
 Naturam mundi : quamquam hæc sint prædita culpa ;

creare segetes ; atque etiam alias res, quas hæc divina voluptas, quæ magistra est vitæ, persuadet homines petere, et inducit ut per vias generationis multiplicent speciem suam cum voluptate, ne gens hominum pereat ; propter quos homines comminiscuntur omnia facta fuisse a Diis. Verum in hisce rebus omnibus videntur longe aberrasse a veritate rei. Namque, etsi non noverim quæ sint principia rerum, attamen audeo probare ex ipsis rationibus cœli, et ostendere ex pluribus aliis rebus, naturam mundi nullatenus fuisse procreatam a Diis propter nos, quippe quæ constet tanto defectu et tantis incommodis. Quas quidem res infra manifestas red-

derare Cant.—171 Et jam : sic Mss. et edd. vet. Etiam V. ed. Th. Ra. Nec jam vulg. quæ cætera, m. suadet Voss. vet.—172 deducit Gottorp. fr. in Voluptas Mus. B. 2.—173 Et P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. O. Mus. B. 3. blanditum : sic Vind. Mus. B. 1. Lamb. conj. Hav. Bip. Delph. blanditum P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Bas. blanditur Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. propaget Mus. B. 2. Ald.—174 Nec Vind.—175 quom fingunt : sic Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. confingunt P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. configunt Mus. B. 1. fingunt : sed in omnibus vulg.—178 Non tamen Cant.—179 in rebus Mus. B. 2.—181 quamquam hæc sint : sic Mus. B. 3. Cant. quamquam hæc sunt P. Gryph. et marg. Bas. marg. sint deest Mus. B. 2. 3. hæc sint desunt Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. quamque V. ed.

NOTÆ

172 Ipsaque deducit, &c.] Sic de Venerere, quæ voluptas est ipsa, loquitur i. a vs. 10. ad vs. 25.

Dux vitæ] Sic i. 22. de voluptatis Dea : 'Quæ quoniam rerum naturam sola gubernas.'

Dia] Divina, i. 23.

173 Res per Veneris] Per generationis vias.

Blanditum] Blandiendo. Sic aliis locis 'insertim,' 'propritim,' 'cur-sim,' &c.

Secla propagent] Sic i. 21.

174 Quorum] Supp. mortalium, h. e. hominum, vs. 171.

175 Omnibus [omnibu'] Omnibus, litera s elisa, ut syllaba corripiatur. Sic passim alibi.

177 Nam, quam vis rerum, &c.] Hi 5. vs. repetuntur v. 196.

178 Ex cœli rationibus] Ex ipsa cœli natura, ex ipso cœlo. i. 50.

179 Reddere] Ostendere, ob oculos ponere, colligere, declarare.

181 Naturam mundi] Mundum. Prædita culpa] Defectibus abundans

Quæ tibi posterius, Memmi, faciemus aperta :
 Nunc id, quod super est, de motibus expediemus.
 Nunc locus est, ut opinor, in hiis illud quoque rebus
 Confirmare tibi ; nullam rem posse sua vi 185
 Corpoream sursum ferri, sursumque meare.

demus tibi, o Memmi. Nunc autem absolvemus id, quod restat de motu atomorum. Jam opportuna est occasio hic, ut puto, probare etiam tibi istud in hisce rebus ; nimirum nullam rem corporalem posse sua virtute attolli in altum, et in altum ab-

Par. Mus. B. 1. Th. Ra. quæ tanta est vulg.—183 Hunc vs. rejicit Lamb. expediamus Mus. B. 2. Ferr.—184 quoque illud Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3.—185 suavi V. ed. Th. Ra.—186 meari Ferr. V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

ac incommodis. Sic Cic. Verr. II. vocat Verrem 'scelere præditum.' Sic Lucret. v. 200. idem repetit, ubi memorat 'culpas omnes,' seu defectus ac incommoda, quibus mundus ipse abundans nocet hominibus.

182 Posterius] Infra, nempe, ut dixi, v. 200. et seqq.

183 Nunc id, quod super est, &c.] His 33. vs. expedit modo quæ de duplici motu atomorum, naturali, et violento, supererant. Dixerat quippe supra vs. 79. et seqq. not. atomos naturali motu deorsum deprimi, violento vero sursum tolli. Quia vero noverat sensus ipsos huic doctrinæ contradicere, cum videatur ignis naturaliter sursum ferri, segetes in altum naturali alimento crescere pariter ac plantæ et arbores ; sanguis e venis missus alte exultare et spargere cruorem : jam docet nullam rem, neque ignem, neque segetes, neque sanguinem vi sua ac suo naturali nisu ferri sursum ; sed quia violentia comprimuntur. Rem illustrat exemplo, probatque a simili. Nam v. g. videmus tigna, et trabes, quæ gravi pondere pollent, non nisi magna vi tamen in profundum aquarum deprimi posse, cum directa saltem deprimuntur : quinimo, quantum in se est, emergere

et exilire ex aquis plus media sui parte. Neque tamen dubitandum est, 'Quin vacuum per inane deorsum cuncta ferantur.' Igitur non vi sua sursum tolluntur flammæ et aliæ res ejusdem naturæ, quæ sursum feruntur : sed violentia, et compressione rei alterius : v. g. ignis ab aëre pressus ascendit in altum : sanguis compressus vinculis, aut nimia sanguinis copia emicat alte : segetes alimento e terra jugiter misso crescunt in altum, quia pars alimenti partem aliam trudit, et hæc alia alteram ; et quantum ponderis rebus illis, quantumvis levissimis, inest, illud deorsum res illas pugnat deducere. Quod et exemplo nocturnarum flammarum confirmat, quæ per æthera volitantes non sursum tamen, sed deorsum in terras, qua natura dedit meatum, labuntur. Sic enim stellas e cœlo cadere nonnunquam videre est : sic coruscationes ac fulmina descendunt : sic ardor et lumen solis deorsum ad nos veniunt. Scilicet quia hæc faces nocturnæ per aëra volitantes ; hæc stellæ de cœlo cadentes ; hæc fulmina deorsum labentia ; hic calor e sole ad nos effluens, non impediuntur, quominus, quantum in se est, deorsum ferantur. Hinc colligere est

Nec tibi dent in eo flammæ corpora fraudem;
 Sursus enim vorsus gignuntur, et augmina sumunt:
 Et sursum nitidæ fruges, arbustaque, crescunt:
 Pondera, quantum in se est, quom deorsum cuncta ferantur.
 Nec, quom subsiliunt ignes ad tecta domorum, 191
 Et celeri flamma degustant tigna, trabeisque,
 Sponte sua facere id sine vi subicente putandum est:
 Quod genus, e nostro quom missus corpore sanguis
 Emicat, exsultans alte, spargitque cruorem. 195
 Nonne vides etiam, quanta vi tigna, trabeisque,
 Respuat humor aquæ? Non, quo magis ursimus altum

ire. Neque corpora flammæ nectant tibi dolum in hac re; namque et flammæ generantur, et accipiunt augmentum sursum: et lætæ segetes, et arbores augentur sursum: contra vero gravia corpora omnia, quantum possunt, deprimuntur in imum. Neque etiam credendum est, quando ignes sursum ascendunt ad tecta domorum, et lambunt veloci flamma tigna et trabes, facere istud ex sua vi, et sine virtute impellente illos. Quale genus est etiam sanguis, ubi laxatus e corpore nostro exilit saliens sursum, et diffundit saniem suam. Nonne etiam cernis quanta violentia liquor aquæ repulset tigna et trabes? Etenim quo magis impulimus illa ligna

Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1.—187 *Nec*: sic V. ed. Lamb. *Ne* vulg. *dent timeo* P. Vind. Mus. B. 2. Cant. Gif. marg. Gryph. Nard. Bodl. Th. Ra. Ald. *de niteo* Mus. B. 1. *dem timeo* V. ed. *dent in timeo* Mus. B. 3.—188 *versum* Mus. B. 2. *et deest* Mus. B. 2. *agmina* Gottorp. fr. V. ed. Bodl. *augmina* Ald. Mus. B. 2.—189 *itidem fruges* V. ed. Th. Ra.—190 *in quantum* Mus. B. 2. *ferant* Ald.—192 *signa* Voss. vet.—193 *facte* V. ed. Th. Ra. *vi deest* Mus. B. 2. *subigente* Hav. Bip. Delph. *subjecta* Gif. Par. Gryph. Nard. Cout. Bas. P. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—194 *commissus* Mus. B. 1. 2.—196 *in tigna* Mus. B. 2.—197 *Non sic solus* Mus. B. 2. *Nam*

NOTÆ

nullam rem corpoream vi sua sursum ferri, sed violentia tantum: naturali vero nisu deorsum deprimi, quia corpore constat. Hinc duplex atomorum, quæ corpora sunt, motus astruitur; naturalis et violentus.

187 *In eo*] Alii *timeo*. Idem sensus.

Flammæ corpora] Flammæ; quæ corporeæ sunt: ignes.

188 *Sursus...vorsus*] Antiqua locutio, pro 'sursum versus.'

Augmina sumunt] Augescunt, crescunt.

189 *Nitidæ fruges*] 1. 253.

190 *Pondera*] Pondere constantia

corpora: gravitate prædita.

191 *Subsiliunt*] Sursum saliant.

192 *Degustant*] Depascunt, lambunt, absumunt. Virg. *Æn.* 11. et Horat. Sat. 1. 5. 'Nam vaga per veterem delapso flamma culinam Vulcano summum properabat lambere tectum.'

193 *Subicente*] Impellente, Lamb. bene. Alii *subjecta*; male.

194 *Quod genus, e*] Quale genus est; cuius generis est; qualis est supp. sanguis. Sic 111. 222. 278. 433. IV. 271. v. 479. &c.

195 *Cruorem*] Sanguineas guttas; cruentum humorem.

197 *Quo magis* [*quam magi*]...

Directa, et magna vi multei pressimus ægre,
 Tam cupide sursum revomit magis, atque remittit;
 Plus ut parte foras emergant, exsiliantque? 200
 Nec tamen hæc, quantum est in se, dubitamus, opinor,
 Quin vacuum per inane deorsum cuncta ferantur.
 Sic igitur debent flammæ quoque posse per auras
 Aëris, expressæ sursum, subcedere, quamquam
 Pondera, quantum in se est, deorsum deducere pugnent.
 Nocturnasque faceis, cœli sublime volanteis, 206
 Nonne vides longos flammæ ducere tractus,

recta in profundum aquarum, et pollentes magna virtute depressimus ea difficulter, eo magis avide aqua rejectat et repellit illa in altum, ita ut plus media sui parte exeant, et exultent extra aquas. Neque tamen dubitamus, ut puto, quin hæc omnia, quantum datum est ipsis, delabuntur in imum per inane vacans. Similiter ergo flammæ emissæ per medios flatus aëris debent posse cedere in altum, quamvis pondus illarum, quantum potest, certet deprimere illas in imum. Nonne etiam cernis nocturnas flammæ ætheris, quæ volitant per altum, facere quasi longas vias ignis,

reliqui *quam magis* Hav. Bip. Delph. *ursimus* sic P. in not. Gif. L. B. Par. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 1. Voss. L. B. sed *urgimus* a sec. m. *urgimus* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Vind. Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Gryph. Nard. Bodl. Cr. *urgimur* Gottorp. fr. *urgimur* Bas. *mersimus* Lamb. Bip. Delph. *alter* Voss. vet. et L. B. Cant. *alta* Vind. Bodl. V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. *alte* Gif. Par. P. V. marg. 1.—198 *in pro vi* Mus. B. 2. *vi multa* V. ed. Th. Ra. Bodl. *egere altu* V. ed. Th. Ra. *alter ægre* Mus. B. 2.—199 *Tum* Mus. B. 2. *cupido* V. ed. Th. Ra. *removet* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gif. marg. P. Bodl. Cr. Bodl. Voss. L. B.—202 *feruntur* Mus. B. 1. 2.—203 *quoque debent flammæ* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 3. Cant. et eod. ordine Mus. B. 2. sed *quocumque* leg. pro *quoque*.—205 *Pondere* Voss. vet. *est in se* V. marg. 1. *inest* V. ed. Th. Ra. Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. *ducere* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—206 *Sub lune*

NOTÆ

Tam, &c.] Sic 1. 536. *Magi* autem pro *magis*, littera *s* elisa, ut syllaba corripiatur. Nisi forte, ut quibusdam placet, legeris *ursimus*, pro *mersimus*: tunc enim non *magi*, sed *magis* legendum esset.

199 *Revomit*] Alii *removet*: minus eleganter.

201 *Quantum est in se*] Sua vi.

204 *Subcedere*] Cedere, moveri, ferri, exilire.

205 *Quantum in se est*] Quantum possunt.

Deducere] Deprimere, deferre.

206 *Sublime*] Per altum; quasi ad-

verbialiter. Sic IV. 133. et VI. 96. Sic Virg. Geor. III. 'Jamque humiles, jamque elati sublime videntur...ferri.'

207 *Nonne vides, &c.*] Sic Virg. imitatus hæc Geor. 1. 365. 'Sæpe etiam stellas vento impendente videbis Præcipites cœlo labi, noctisque per umbras, Flammæ longos a tergo albescere tractus.' Loquitur autem ex vulgi opinione; neque enim de cœlo cadunt stellæ: sed quædam flammæ scintillæ, quæ in aëre micant, et per aëra discurrent accensæ.

In quasquomque dedit parteis natura meatum?
 Non cadere in terra stellas, et sidera, cernis?
 Sol etiam summo de vortice dissipat omneis 210
 Ardorem in parteis, et lumine conserit arva:
 In terras igitur quoque solis vergitur ardor.
 Transvorsosque volare per imbreis fulmina cernis:
 Nunc heic, nunc illic, abruptei nubibus, ignes
 Concursant; cadit in terras vis flammea volgo. 215
 Illud in hiis quoque te rebus cognoscere avemus:

in quasquomque partes natura dedit illis cursum? Nonne vides stellas et astra decidere in terram? Sol quoque ex alto culmine cœli dispergit calorem in omnes partes, et conspergit agros luce. Ergo calor solis nititur etiam in terras: et vides fulmina cœli volitare per medios nimbos oblique: fulgura avulsa modo hinc, modo inde e nubibus pervagantur: vis ignea plerumque decidit in terras. Cupimus etiam in hac materia te scire hoc, quod sequitur, nempe, quando cor-

V. ed. *Sub lunæ* Th. Ra.—208 *partem* Mus. B. 1.—209 *terra* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. *sydera* V. ed. Th. Ra.—210 *summa* Mus. B. 2. *æthereo de v.* Mus. B. 1. *dissipat* Mus. B. 2.—211 *arvem* Gottorp. fr.—212 *spargitur* quidam pro *vergitur*.—213 *Terras versos* V. ed.—216 *habemus* Vind. V. ed. Bodl. Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Th. Ra. Ferr. sed in Voss. vet. corr.—218

NOTÆ

210 *Dissipat*] Dissipat. i. 351. 632.

211 *Lumine conserit arva*] Sic vs. 147. i. e. complet, collustrat; dispergit lumen per arva.

212 *Vergitur*] Nititur, propendit, profunditur. Quidam legunt, *spargitur*.

213 *Transvorsos*] Ab una parte in aliam: oblique; non recte. Neque enim fulmen, nisi post longam discur-sationem per nubes et æthera, decidit in terras.

214 *Abruptei nubibus, ignes*] Sic Virg. *Æn.* iii. 199. 'Ingeminant abrupti nubibus ignes.' Et Papin. *Theb.* i. 'nec non abrupta tremiscunt Fulgura.' Itaque per 'ignes' notat fulgura, seu coruscationes. Gallice, *l'éclair*.

215 *Vis flammea*] Fulmen: Gallice, *le carreau du foudre*. Sic vi. 296. 'exemplo cadit igneus ille Vortex, quem patrio vocitamus nomine fulmen.'

216 *Illud in hiis quoque, &c.*] His 77. vs. nempe ab h. vs. 216. ad vs. 293. disputat de atomorum motu, quem declinationis motum appellat. Hactenus igitur de atomorum utroque motu, naturali deorsum, et violento sursum. Jam tertium motus genus in atomis notat et explicat, quem naturalem etiam motum esse vult, sed declinationis. Nimirum hunc tertium motum excogitasse dicitur Epicurus: i. ad evitandam fati necessitatem; quod minus caverat Democritus, teste Cic. i. N. Deor. ii. ad plagas genitales ciendas, dubitans ne duo illi priores sufficerent ad novam rerum generationem; teste eodem Cic. i. Fin. his verbis: 'Censet [Epicurus] illa solida corpora materiæ ferri suo deorsum pondere ad lineam: hunc naturalem esse omnium corporum motum. Deinde ibidem homo acutus, cum illud occurreret, si omnia deorsum e regione ferrentur, et, ut dixi,

Corpora, quom deorsum rectum, per inane, feruntur,
 Ponderibus propriis incerto tempore ferme,
 Incertisque locis, spatio depellere paullum:
 Tantum, quod minum mutatum dicere possis. 220

pore materiæ innata sua gravitate decidunt recte per vacuum magnum, tunc pulsare sese paululum e loco, quem tenebant, sed incerto fere tempore, et regionibus fere incertis, adeo ut queas solum dicere motum mutatum esse paululum.

in certo V. ed. Th. Ra. *firmæ* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. Th. Ra. *firmæ* Ferr. *ferment* Mus. B. 2.—219 *In certisque* V. ed. Th. Ra. *depellere* sic Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Mar. Gottorp. fr. Bodl. Cr. Voss. vet. et L. B. *secedere* Lamb. *decedere* P. in not. Bip. *se pellere* vulg.—220 *momen* pro *minimum* Mus. B. 2. Bip. Hav. *nomen* Cout. *mutatus* Turneb. Adv. xvi. 2.—

NOTÆ

ad lineam, nunquam fore ut atomus altera alteram posset attingere; itaque attulit rem commentitiam. Declinare dixit atomum perpaulum, quo nihil posset fieri minus. Ita effici copulationes, et complexiones, et ad-hæSIONES atomorum inter se, ex quo efficeretur mundus, omnesque partes mundi; quæque in eo sunt.' Quam causam sic infirmat ibid. Cicero: 'Ait declinare atomos sine causa, quo nihil turpius est physico. Et illum motum naturalem omnium ponderum e regione inferiorem locum petentium sine causa eripuit atomis. Nec tamen id, cujus causa hæc finxerat, assecutus est: nam sive omnes atomi declinabunt, nullæ unquam cohærescent. Sive aliæ declinabunt, aliæ sno nutu recte ferentur, primum erit hoc quasi provincias atomis dare, quæ recte, quæ oblique feruntur... Quæ quidem erunt sine causa.' Alteram vero causam, ob quam Epicurus, et Lucretius post Democritum, voluerunt atomos declinare, jam infra explicabimus et explodemus etiam, vs. 251. et seqq.

Illud in hiis quoque, &c.] His itaque vs. 5. prioribus rem proponit Poëta, aitque atomos deorsum latas declinare paululum, ita ut, neque quo

loco, neque quanto temporis spatio declinent, quisquam percipere tamen queat.

217 *Rectum*] Recta; recta via; recte; ad lineam, ut ait Cic.

218 *Ferme*] Fere; bene ad sensum versus 243. et 244. Alii *firmæ*, quasi constanter, assidue: minus probatur.

219 *Depellere* [*se pellere*] Bene; sic enim loquitur Cic. de Fat. 'Non enim atomus ab atomo pulsa declinat. Nam qui potest pelli alia ab alia, si gravitate feruntur ad perpendicularum corpora individua rectis lineis, ut placet Epicuro.' Alii legunt *decedere*, quasi deflectere, secedere, declinare.

220 *Tantum, quod*] Id est, ut solum; nisi quod; adeo ut tantum.

Minum] Bene; notat enim exiguo intervallo motum rectum mutari, id est, ita parum mutari, ut non possit minus. Sic Cic. de Fat. usurpat hanc vocem 'minimum,' ubi ait: 'cur declinet atomus uno minimo, non declinet duobus, aut tribus?' Sic Lucret. infra vs. 243. 'paulum clinare necesse est Corpora, nec plus quam minimum,' &c. Alii legunt, *momen*; quod vocabulum significat exiguum et loci et temporis intervallum. Hinc utraque lectio probatur.

Quod, nisi declinare solerent, omnia deorsum,
Imbris utei guttæ, caderent per inane profundum;
Nec foret obfensus natus, nec plaga creata
Principiis; ita nihil umquam natura creasset.

Quod, si forte aliquis credit graviora potesse 225
Corpora, quo citius rectum per inane feruntur,

Quod si corpora prima non assuescerent deflectere, recte cuncta deciderent per immensum vacuum, sicut guttæ pluvie solent cadere: neque occursus factus foret, neque ictus inflictus foret a primordiis; et sic nullam rem unquam natura procreasset. Quod si fortasse aliquis putat atomos ponderosiores, quo velocius decidunt

222 *Imbres* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. ut Vind. Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. Cant.—223 *crearet* Bodl.—224 *nunquam* Mus. B. 2. Cant.—225 *nisi* Bodl. credat P. Ald.—226 *ferantur*

NOTÆ

221 *Quod, nisi declinare, &c.*] His 4. vss. affert 1. causam, propter quam atomi deorsum recta cadentes per inane declinent necesse sit, nempe, sicut monui vs. 216. not. ut ad novam rerum generationem fiant adhæSIONES, et complexiones atomorum. Alias enim, inquit, caderent instar guttarum imbris, quæ separatæ, discretæ, et non complexæ deorsum cadunt in terram, et ultra caderent, nisi terra obsisteret.

222 *Inane profundum*] Omne quod est, immensum vacans spatium, 1. 1100.

223 *Obfensus*] Offensus, us, subst. id est, occursus, conflictus.

225 *Quod, si forte aliquis, &c.*] His 18. vss. occupatio est. Potnit enim aliquis Lucretio objicere inepte excogitatum esse motum declinationis in atomis ad rerum generationes; cum atomi graviores cadentes recte deorsum, dum præveniunt leviorum casum, infigere possint his levioribus, quas superant, plagam, motumque genitalem ita ciere. Respondet Lucretius talem hominem, quia talia sibi fingeret, toto cælo errare a vera

ratione. Cum enim, inquit, jam satis superque probatum sit atomos omnes moveri per inane, nec in inani esse aliquid, quod earum motum moretur, necesse est ut leviores atomi æque celeriter moveantur et deorsum ferantur per inane, atque illæ, quæ graviores sunt. Ubi enim nulla est resistentia, ibi momentis æquis corpora ferri debent. Valeret, inquit, hæc quidem ratio, si non esset inane vacans, per quod ferrentur atomi, sed corporibus esset plenum: sicut v. g. quæ corpora cadunt per aquas, et per aërem, ea, pro sua majori aut minori gravitate, magis aut minus celeriter feruntur; quia nec aqua, nec aër sunt inane vacans: sed alter altera minus moratur corporum lapsum: nempe aër, quia rarior et tenuior est aqua, minus subsistere potest corporibus per ipsum cadentibus: aqua vero, quia crassior, et spissior, magis pondera moratur. Ac per utrumque, aëra et aquam, corpora graviora cadunt citius, quam leviora.

Potesse] Posse. 1. 666.

Incidere ex supero levioribus, atque ita plagas
Gignere, quæ possint genitaleis reddere motus;
Avius a vera longe ratione recedit.
Nam per aquas quæquomque cadunt atque aëra deorsum,
Hæc pro ponderibus casus celerare necesse est; 231
Propterea, quia corpus aquæ naturaque tenuis
Aëris haud possunt æque rem quamque morari;
Sed citius cedunt, gravioribus exsuperata.
At contra nulli, de nulla parte, neque ullo 235
Tempore, inane potest vacuum subsistere rei;

recta per immensum vacuum, posse incurrere superne in eas, quæ sunt leviores, et sic ciere ictus, qui valeant dare motus genitales; is, inquam, aberrans a veritate rei procul secedit. Etenim oportet ut corpora, quæ decidunt deorsum v. g. per aquas et per aëra, maturent suos lapsus secundum suam gravitatem; eo quod corpus aquæ, et corpus tenerum aëris nequeunt retardare æqualiter quamlibet rem: verum, quia vincuntur, cedunt velocius rebus, quæ sunt ponderosiores. Contra vero inane vacans non potest sub ulla re resistere ex ulla parte, aut in ullo tem-

Gryph. Nard. Bas.—227 *exupero* V. ed. Th. Ra. e *supero* P. Vind. Ald. Bip. Mus. B. 2. Hav. Delph. ex *specto* Mus. B. 2. *plagas* sic Mus. B. 1. 3. et superscr. ead. m. Voss. vet. *plag.* in litura Voss. L. B. *plagis* reliqui.—228 *possit* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *mores* pro *motus* P. Gryph. et Bas. margg.—229 *recedat* V. ed. Th. Ra.—230 *aerea quæcumque* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *rarum* pro *deorsum* Voss. vet. et L. B. *arum* Gottorp. fr.—231 *Nec* Cant. *tolerare* Mus. B. 1. P. in not.—233 *Aer* Mus. B. 1. aut Ferr. *aque* Cant.—234 *redunt* Cant. *exsuperatæ* P. Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3.

NOTÆ

227 *Incidere levioribus*] Cadere in leviora; hoc est, in ea corpora, quæ propter levitatem tardiora labuntur. Sic vs. 240.

Supero] Superne, vs. 84. et infra vss. 241. 248.

Plagas] Ictus, percussiones.

228 *Genitaleis motus*] Valentes ad rerum generationem: 1. 11. i. e. per quos natura gerat, aut gignat res: infra vss. 242. 571.

230 *Atque aëra*] Atque per aëra.

231 *Pro ponderibus*] Pro minori aut majori gravitate, ut dixi vs. 225. not.

232 *Corpus aquæ*] Aqua.

233 *Æque*] Æqualiter. Namque aër minus est pleno corpore, quam

aqua. Hinc aër minus morari potest corpora gravia, quæ per ipsum deorsum feruntur, quam aqua. Utrumque autem superatum et victum pondere rerum cedit citius rebus gravioribus, quam levioribus.

234 *Citius*] Supp. quam levioribus: vel eo citius.

Cedunt] Meatum præbent; non subsistunt.

Gravioribus] Supp. quo gravioribus.

Exsuperata] Bene. Supp. aër et aqua: non autem *exsuperatæ*, ut quibusdam placet, supp. res leviores.

236 *Subsistere rei*] Sub re resistere: morari rem, ne cadat: vicem fundamenti præstare rebus, 1. 1079.

Quin, sua quod natura petit, concedere pergat.
 Omnia quapropter debent per inane quietum
 Æque, ponderibus non æquis, concita ferri.
 Haud igitur poterunt levioribus incidere umquam 240
 Ex supero graviora, neque ictus gignere per se,
 Quei varient motus, per quos natura gerat res.
 Qua re etiam atque etiam paullum inclinare necesse est
 Corpora, nec plus quam minimum; ne fingere motus
 Obliquos videamur, et id res vera refutet. 245

pore, quin statim cedat id, quod sua natura postulat. Quamobrem corpora omnia debent moveri per vacuum immotum, licet non constant æquali gravitate. Nunquam ergo corpora magis ponderosa poterunt cadere superne in minus gravia; neque ciere plagas per se, quæ mutant motiones, per quas natura creet res cunctas. Quapropter necessario oportet corpora prima declinare paululum: non tamen magis, quam minimum, ne videamur excogitare motus transversos inesse illis, et

Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Gryph. *exsuperate* Bodl.—237 *Cum* Vind. Bodl. *Quum* V. ed. Th. Ra. *Quom* Mus. B. 3.—240 *potuerunt* Gottorp. fr. Bodl. Voss. vet. et L. B. V. ed. Ferr. Th. Ra. *nunquam* Mus. B. 1.—242 *gerit* Bodl. *genat* Lamb. Bip.—243 *inclinare* sic Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gif. marg. Gryph. Bas. Nard. Gottorp. fr. Bodl. Voss. vet. et L. B. *clinare* vulg.—244

NOTÆ

237 *Quin, sua quod natura, &c.*] Id est, quin liberum meatum præbeat; quod quidem inanis natura postulat, ut dixit l. 1079. ubi hic versus primo fuit positus.

238 *Omnia*] Supp. tam levia, quam gravia corpora: res omnes.

Per inane quietum] Quod neque corpora movet, neque corporibus movetur, hoc est, quod neque tangit, neque tangitur; quia corporis expers: namque, ut dixit l. 305. 'Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res.'

239 *Æque, ponderibus non æquis, concita*] H. e. etiamsi non constant æquali gravitate, aut levitate.

240 *Levioribus incidere*] Cadere in leviora, vs. 227.

241 *Ex supero*] Superne, desuper. vs. 227.

243 *Qua re etiam atque etiam, &c.*] His 8. vs. concludit quam minimum declinare atomos a recta via, dum ex

supero deorsum feruntur. Scilicet quia sensus docet nos, atque oculis percipitur pondera, seu corpora gravia, dum deorsum feruntur, nullo modo per obliquam viam, sed recta præcipitari; ne novos motus obliquos atomis assereret gratis, excogitavit Epicurus paululum declinare illas, sed nec plus quam minimum deflectere ad hoc, ut fierent complexiones, adhæSIONES, et rerum concreTIONES: nec oculis illam declinationem cerni posse. Quam quidem minimam declinationem motus ab Epicuro fictam esse ad libidinem arguit Cic. l. de Fin. ubi ait illum etiam non assecutum esse, cuius causa hæc finxerat, ut patet ex ejus verbis supra citatis vs. 216. not.

Inclinare [clinare] Antiquæ pro *inclinare*; hinc vs. 292. *clinamen*. Alii tamen legunt *inclinare*.

244 *Corpora*] Supp. prima; i. e. atomos.

Namque hoc in promptu, manifestumque, esse videmus;
 Pondera, quantum in se est, non posse obliqua meare,
 Ex supero quom præcipitant, quod cernere possis.
 Sed nihil omnino recta regione viai
 Declinare, quis est, qui possit cernere, sese? 250
 Denique, si semper motus connectitur omnis,

ne vera ratio refellat istud. Etenim cernimus hoc esse in aperto, et clarum, nimirum pondera, quantum possunt ex se, non posse ire transverse, quando decidunt superne; saltem ita ut queas videre oculis istud. Verum quis est, qui queat videre nullatenus illa pondera deflectere a recto tractu sui itineris? Tandem si motus om-

nec fingere Bodl.—247 *inest* Vind. V. ed. Bodl. Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—248 *E supero—quo* P. Ald. *quo* Gassend. Gryph. et Bas. margg.—249 *potis est* pro *recta* Mus. B. 1. O.—250 *potest* pro *quis est* Mus. B. 2.—251 *motu* Ferr. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3.—252

NOTÆ

246 *In promptu*] In aperto: ante oculos positum, vs. 148.

247 *Quantum in se est*] Ex natura sua, vs. 205.

Obliqua] Quasi adverbialiter, pro oblique. Sic vs. 213. vi. 189.

249 *Sed nihil omnino, &c.*] Horum 2. vs. hic est ordo et sensus: Sed quis est, qui possit cernere pondera, dum cadunt deorsum, nihil omnino, i. e. nullatenus deflectere et declinare a recta via? Nemo sane adeo perspicax est. Nimirum quia minimo intervallo declinant, nec plus quam minimo.

250 *Declinare*] Active, ut patet ex voce sequenti 'sese.' Sic Cic. de Fat. 'Quæ ergo nova causa est in Natura, quæ declinet atomum?' Sic Virg. Æn. iv. 'nec dulci declinat lumina somno.'

251 *Denique, si semper, &c.*] His 21. vs. alteram reddit rationem ex Epicuro Lucretius, ob quam atomos paululum declinare voluit; scilicet ne fato fierent omnia. Quod quidem veræ rationi repugnat, cum et homo et brutæ etiam animantes plurima agant ad arbitrium, et ex libera mentis voluntate. Sic autem ratio-

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

P

cinatur Poëta: Nisi atomi aliquando declinarent, sed semper gravitate necessaria ferrentur deorsum ad lineam, mens hominis et brutorum animalium appetitus ita moverentur atomorum motu, ut cogerentur. Moverentur enim ex antecedente causa, nimirum ex antecedente atomorum motu, qui libertatem omnem tolleretur. Namque causa causam sequeretur ex infinito, hoc est, fieret sempiterna causarum series; cum novus motus semper motum exciperet certo ordine, certaque serie. Igitur necesse est atomos paululum declinare, ut certus is ordo, certave series motus non semper convertatur, sed incerto tempore, incertave regione loci fiat, ut libertas homini, et brutis etiam animantibus conservetur. Verum quam turpiter in his Lucretius hallucinatus sit, recte docet Cic. de Fat. ubi sic arguit Epicurum: 'Ad animorum motus voluntarios non est requirenda causa externa; motus enim voluntarius eam naturam in se continet, ut sit in nostra potestate, nobisque pareat, nec id sine causa. Ejus enim causa ipsa est natura.' Scilicet sola causa antecedens exter-

Et veteri exoritur semper novus ordine certo;
 Nec declinando faciunt primordia motus
 Principium quoddam, quod fati foedera rumpat,
 Ex infinito ne caussam caussa sequatur: 255
 Libera per terras unde hæc animantibus exstat,
 Unde est hæc, inquam, fatis avolsa, voluntas,
 Per quam progredimur, quo ducit quemque voluptas;
 Declinamus item motus, nec tempore certo,

nis perpetuo sequitur sese, et si novus motus nascitur ex pristino per ordinem statum, et si principia deflectendo non habent quoddam initium motus, quod frangat leges fati, ne scilicet ab æterno una causa subsequatur aliam causam: sane peto undenam in terris inest animalibus hæc libera voluntas, undenam, inquam, hæc eadem voluntas erepta est fatis ipsis, per quam properamus in ea, ad quæ fert quemque mens nostra: neque etiam vitamus motus, et in certo tempore, aut certo regionis loco,

Insertit vs. 305. Gortorp. fr. sed in Voss. vet. desiderantur sequentes vss. usque ad vs. 303. veteri Mus. B. 1. vetere reliqui. semper deest V. marg. 1. Mus. B. 1. O. novus atque o. Mus. B. 1. O. novis atque V. marg. 1.—253 Ne Vind. V. ed. Th. Ra. Hæc Mus. B. 1.—254 nati Bodl. P. in not. Mus. B. 1. 2. Cant. sed fati superscr. ead. m. V. marg. 1. vati Vind. Mus. B. 3.—255 nec Bodl. —257 inavulsa Cant. voluptas Gryph. Nard. Bas. marg. P. Bodl. Voss. L. B. V. ed. Th. Ra.—258 qua ducit Bodl. quæque V. ed. Th. Ra. Bodl. Gryph. Cant. voluntas P. Vind. Voss. L. B. Mus. B. 3. Ferr. Ald. Gryph. Mar. Gryph.

NOTÆ

na tollit libertatem. Libera autem voluntas, ad hoc ut moveatur, non requirit causam antecedentem externam: sed in se ipsa habet unde moveatur. Non est igitur cur Lucretius atomorum motui externo voluntarios motus hominis aut brutorum etiam animantium tanquam acceptos referat, cum ab ipsa liberæ mentis natura fiant. Bene autem est, quod Lucretius noluit omnia in nobis fieri jubente fati necessitate: male vero quod hanc libertatem motus retulerit ad atomorum declinationem.

Motus connectitur omnis] I. e. si motus motum sequatur aut excipiat certa semper serie, certoque ordine.

254 Fati foedera rumpat] Tollat fatum, seu fati necessitatem.

255 Ex infinito] Supp. tempore: i. e. æterna, vel sempiterna, et quæ in in-

finitum semper progrediatur series causarum.

256 Animantibus] Hominibus scilicet et brutis, ut jam ipse explicat Poëta.

257 Fatis avolsa] Erepta fatis. Quasi, quæ in nobis sit libera voluntas, seu libertas, eam fatis eripuerimus, adeo ut jam nos non fatis agamur, dueamur, aut cogamur.

258 Quo ducit quemque voluptas] I. e. dulcis libertas. Quid enim libertate aut voluntate libera dulcius? Sic Virg. II. Eclog. 'trahit sua quemque voluptas.' Nonnulli legunt etiam voluntas; bene.

259 Declinamus item motus, &c.] His 2. vss. præclare asserit homini libertatem, cum ait hominem non moveri semper certo ordine, certo tempore, certo loco, sed eo ordine, eo tempore, eo loco, quo vult mens humana.

Nec regione loci certa, sed uti ipsa tulit mens? 260
 Nam, dubio procul, hiis rebus sua quoique voluntas
 Principium dat; et hinc motus per membra rigantur.
 Nonne vides etiam, patefactis tempore puncto
 Carceribus, non posse tamen prorumpere equorum
 Vim cupidam tam de subito, quam mens avet ipsa? 265
 Omnis enim totum per corpus material

sed ubi et quando animus ipse voluit? Nam sine dubio voluntas, quæ est uniuscujusque nostrum, dat initium motus his rebus: et ab ea motus ducuntur per artus nostros. Nonne cernis quoque, repagulis reseratis in instanti temporis, vim avidam quadripedum non posse tamen effundere sese tam cito, quam ipsa mens illorum cupit? Namque tota multitudo atomorum debet colligi per totum corpus illorum, postquam con-

marg. Nard. Bas. V. marg. 1.—260 ut Mus. B. 3. ubi reliqui. ipsa deest Mus. B. 2.—261 Nec Mus. B. 2. sua vique Ferr. suavique V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. voluptas Cant.—262 motus deest V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. homines Cant. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 1. reguntur Gryph. Delph. Bas. marg. V. marg. 1. geruntur Gif. Par. Cout. vagantur Gassend.—263 temporis Delph. Gryph. Nard. Bas. marg. V. marg. 1. puncto deest Mus. B. 2. primo P. in not.—264 prorumpere quorum V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. 3.—265 et subito Mus. B. 3. habet Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—268 con-

NOTÆ

261 Hiis rebus] Nempe certo ordini, certoque regionis loco: vss. 259. 260.

262 Hinc] Ab ipsa voluntate, quæ principium et origo motus est in nobis. Sic vss. 269. 270.

Rigantur [reguntur] Dantur, administrantur. Alii *vagantur*, id est, eunt, fiunt. Alii *rigantur*, id est, disperguntur, diffunduntur, propagantur. Sic vss. 269. 270.

263 Nonne vides etiam, &c.] His 9. vss. docet brutis animantibus etiam inesse mentis libertatem ex eadem atomorum declinatione. Hoc est, arguit, quod in nobis operatur voluntas, id in brutis agere appetitum ex objecti absentis apprehensione, ut aiunt, tanquam præsentis. Hinc non male refert liberæ facultatis imperium primatumque in moram atomorum, quæ præ declinatione minima tardantur, ac faciunt ut aliquatenus libere agant brutæ animantes. Sic,

inquit ille, equi quadrigis alligati non, statim atque carceres sunt patefacti, temporis momento erumpunt, sed avidi cursum meditantur, et quorum, ut ait Papirius: 'Absentemque ferit gravis ungula campum.' Causa vero cur non erumpunt hæc est, nempe materiæ seu atomorum serus apparatus; prius enim tota atomorum copia per artus dispersa colligi debet jussu cordis, quam collecta jubeat equos prorumpere.

Tempore [Tempori] Pro Temporis, elisa litera s.

264 Carceribus] Carceres dicti sunt repagula, quibus coercerentur quadrigæ, ne prorumperent ante signum datum.

265 De subito] Sic III. 644. i. e. subito, cito. Sic I. 412. 'De plano.' I. e. plane, clare, manifeste.

265 Mens] Appetitus ipse innatus, quo ducuntur brutæ animantes. Sic I. 262.

Copia conquiri debet, concita per artus
 Omneis, ut studium mentis connexa sequatur :
 Ut videas initum motus a corde creari,
 Ex animique voluntate id procedere primum; 270
 Inde dari porro per totum corpus, et artus.
 Nec simile est, ut quom, impulsei, procedimus ictu,
 Viribus alterius magnis, magnoque coactu;
 Nam tum materiem totius corporis omnem
 Perspicuum est nobis invitis ire, rapique, 275
 Donec eam refrenavit per membra voluntas.
 Jamne vides igitur, quamquam vis externa multos

citata fuit per cuncta quæque membra illorum, ut collecta subsequatur propensionem mentis illorum. Ut perspicias principium motus fieri a corde, et illud principium oriri primo a voluntate mentis: hinc vero distribui per totum corpus et membra. Neque idem est, veluti quando pulsi percussione, et valido impetu, et vehementi impulsu alterius progredimur. Etenim tunc manifestum est totam molem totius corporis nostri procedere, et abripi, nobis etiam repugnantibus, usque dum voluntas coercuerit illam per cunctos artus nostros. Nonne ergo nunc cernis, etiamsi

vera Mus. B. 1. connixa Gif. Par. Cont. Creech. Gassend.—269 initum: sic P. Mus. B. 1. Delph. Lamb. Gassend. initium reliqui.—272 impulsu Cant.—273 alternis Mus. B. 2.—274 materiem P. Vind. V. ed. Voss. L. O. Mus. B. 2. materiam reliqui.—275 nobis est Voss. L. B. invitus Ferr.—276 Donec eam: sic P. Vind. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Donec causa Bodl. V. ed. Th. Ra. Donec clausa Gryph. marg. Bas. P. in not. Donicum eam vulg. voluptas V. marg. 1.—277 vix Ald. extrema V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. 3. Voss. L. B. extima Gif. Mar. Gryph. Nard. Lamb. Bas. P. V.

NOTÆ

267 Conquiri] Colligi. Alii conciri, pro concieri; nec male. Dicitur enim concio, es: et concio, is.

269 Initum] Initus, us. i. 13. i. e. initium.

272 Nec simile est, &c.] His 12. vss. probat ab dissimili extare in nobis liberam mentis voluntatem seu libertatem; docetque motum violentum et necessarium a libero distingui in eo, quod ille procedat a vi externa, hic vero ab interna facultate; ita ut, si quando inviti rapimur et coacti procedimus, non a voluntate, sed ab exteriori et alieno impetu magno rapiamur et procedamus; donec voluntas ipsa represserit omnem corporis ma-

teriam. Unde concludit inesse nobis aliquid, ad cuius arbitrium tota corporis materia flectatur et moveatur, quam innatam libertatem vocamus.

274 Materiem totius corporis] Totum corpus: totam corporis molem.

275 Nobis invitis] Nobis non adiuvantibus, imo reluctantibus. Est enim motus violentus, cuius principium extrinsecus est, nihil adiuvante eo, quod agit. Arist. Ethic. III.

276 Eam] Supp. corporis materiem.

277 Extera] Externa, aliena. Sic vs. 289. Lamb. extima, minus bene.

Pellat, et invitos cogat procedere sæpe,
 Præcipientesque rapi; tamen esse in pectore nostro
 Quiddam, quod contra pugnare, obstareque, possit: 280
 Quocius ad arbitrium quoque copia materiali
 Cogitur interdum flecti per membra, per artus;
 Et projecta refrenatur, retroque residit?
 Qua re, in seminibus quoque idem fateare, necesse est;

violentia externa impellat plures homines, et faciat ut necessario plerumque etiam repugnantes eant, et agat eos præcipientes; attamen esse aliquid in corde nostro, quod queat obsistere contra, et reluctari; ad cuius imperium cæcus omnis materiæ corporis nostri necesse habet etiam aliquando moveri et sequi per membra et per artus, et repulsus procul reprimatur, et longe retro sistitur, et quiescit? Quamobrem oportet ut confitearis idem fieri in principiis, nimirum esse aliam

marg. 1.—278 Pellat P. Ald. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Gryph. Cant. Fallat Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. Mus. B. 1. Sus. Bodl. Pellit vulg. jus vitos V. ed. Th. Ra. cogat sic P. Ald. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gryph. Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. cogit vulg.—279 rapi: sic P. rapit reliqui. injector pro in pectore Vind. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. sed V. ed. dat vulg. lect. in marg. nostro deest Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3.—280 Quoddam P. V. ed. Th. Ra. Ald.—281 cona pro copia Vind. Mus. B. 1. cena Mus. B. 2.—283 residet Vind. V. ed. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. resedit Mus. B. 2. residat V. marg. 1.—285

NOTÆ

279 In pectore nostro] In nobis, vel in mente nostra: continens pro contento.

281 Copia materiali] Cæcus atomorum in corpore nostro, vel omnis moles totius corporis: vs. 274.

282 Flecti] Moveri, sequi, obsequi.

283 Projecta] Quasi procul rejecta.

284 Qua re, in seminibus] His 10. vss. concludit ex disputatis de libertate, quam hominibus et animantibus asseruit, præter motum deorsum et seorsum, inesse atomis tertium illum motum, quem declinationis appellat. Neque enim, inquit, motus liber in nobis ac in animantibus sequi potest, nisi ex declinatione atomorum. Motus enim liber debet sequi ex aliquo priori: nihil autem in nobis prius est atomis: igitur fieri debet ab atomis. Non potest autem fieri ab atomis deorsum aut sursum etiam latis: quia dum feruntur deorsum, pondere fe-

runtur; dum feruntur sursum, ictu feruntur. Hi duo motus faciunt quidem ne res ex nihilo fiant: sed non faciunt ut res libere agant. Namque motus ab ictu, non interior est, qualis est liber; sed totus est violentus. Motus item a pondere, naturalis est, ac proinde necessarius, qualis liber esse non potest. Igitur liber motus in nobis ad aliquem tertium motum atomorum tanquam acceptus debet referri, nullus alius excogitari potest quam motus declinationis. Ergo motus declinationis bene astruitur atomis, ne omnis omnino in nobis tollatur libertas. Ideo autem astruitur, ut naturalis atomorum motus, qui fit ex pondere, aliquantulum intermittatur, ne motus motum sequatur ex infinito, ut monui vs. 251. not. Scilicet cum voluntas nostra moveat atomos in nobis per tota membra, deberet ab alio moveri, nisi esset ipsa sui primum movens, ut aiunt, hoc est,

Esse aliam, præter plagas et pondera, caussam 285
 Motibus, unde hæc est ollis innata potestas :
 De nihilo quoniam fieri nihil posse videmus.
 Pondus enim prohibet, ne plagis omnia fiant,
 Externa quasi vi: sed, ne mens ipsa necessum 290
 Intestinum habeat cunctis in rebus agundis,
 Et, devicta quasi, cogatur ferre, patique ;
 Id facit exiguum clinamen principiorum,
 Nec regione loci certa, nec tempore certo.
 Nec stipata magis fuit umquam material

causam motibus illorum præter ictus, et præter gravitatem, ex qua ingenua nobis est hæc facultas libera, siquidem cernimus nihil posse creari de nihilo. Namque gravitas impedit ne res cunctæ procreentur per ictus, quasi per vim exteriorem: sed, ne ipsa voluntas animi habeat necessitatem internam in faciendis rebus omnibus, et veluti victa necesse habeat perferre et perpeti, minima declinatio principiorum, quæ fit neque in certo loco, neque in stato tempore, facit istud.

caussas Mus. B. 2.—286 est deest V. ed. est nobis Hav. Delph. est illis P. in not.—289 Extrema Delph. res ipsa P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Gif. Par. Gryph. Nard. Bas.—291 Ec V. ed. Th. Ra. quia V. marg. 1.—292 cina-

NOTÆ

principium motus sui: similiter illud aliud deberet ab alio moveri: et sic in infinitum progredieretur. Quod absurdum est. Bene ergo atomorum declinatio astruit liberam illam in nobis facultatem, quæ atomos moveat, quæ aliquando moveri necesse non habeant, certo tempore, certoque loco, cum interdum declinare possint a recta via, qua naturali ex pondere feruntur.

In seminibus] In atomis, in primordiis.

285 *Præter plagas et pondera]* Præter motum ab ictu et a gravitate, quem appellavimus violentum, et naturalem, supra vs. 79.

Aliam causam] Nempe declinationis motum.

286 *Unde]* Ex qua, nempe alia causa.

Innata potestas] Libertas, libera facultas mentis.

287 *De nihilo quoniam, &c.]* I. e. res non fiunt ex nihilo, quia pondus et ictus atomorum id impediunt: at

pondus et ictus atomorum non faciunt, ut nobis innata sit libertas agendi.

289 *Mens ipsa]* Lamb. bene. Alii res ipsa: idem sensus, sed non æque clara verba.

Necessum] Necessitatem: namque, inquit Donatus, lectum est, necessitas, necesse, necessis, necessum, necessus, substant.

290 *Intestinum]* Intimum, interius, supp. necessum.

292 *Clinamen]* Declinatio.

293 *Nec regione, &c.]* Sic vs. 259. 260.

294 *Nec stipata magis, &c.]* His 14. vss. jam docet atomos seu prima rerum principia in eodem per anteatam ætatem motu fuisse, ac fore per futura secula, quo nunc sunt. Quod quidem probat ex triplici argumento. I. Ex ipsa principiorum dispositione, seu natura, quæ talis est, ut neque depravari neque mutari possit unquam, cum neque magis solida neque rariora esse queant, quam sint,

Copia, nec porro majoribus intervallis : 295
 Nam neque adaugescit quidquam, neque deperit inde.
 Quapropter, quo nunc in motu principiorum
 Corpora sunt, in eodem ante acta ætate fuere,
 Et posthac semper simili ratione ferentur :
 Et, quæ consuerint gigni, gignentur eadem 300
 Conditione; et erunt, et crescent, inque valebunt,
 Quantum quoique datum est per fœdera naturai :
 Nec rerum summam conmutare ulla potest vis.

Ceterum cætus atomorum nec fuit unquam alias magis condensus, nec majoribus spatiis constans, quam nunc est; etenim neque aliquid augetur, neque diminuitur ex ea copia. Quamobrem, in quo motu jam sunt ipsa primordia, fuerunt in eodem in præteritis seculis, et erunt imposterum pari modo in æternum, et, quæ res solitæ sunt generari, generabuntur eadem lege; et existent; et augebuntur; et vigeant, quantum concessum est cuique rei per leges naturæ. Neque ulla potentia potest mutare universam rerum naturam; etenim

men Mus. B. 2.—294 fultum quam P. Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. fultu quam V. marg. 1.—296 Nam deest Mus. B. 2. nec deperit P. V. ed. Th. Ra. Ald.—298 sunt deest Mus. B. 2.—299 posthac Mus. B. 2. post hæc Ferr. Ald. post hec V. ed. Th. Ra.—300 consuerunt Mus. B. 2. 3. Cant. Hav. Bip. Delph.—301 crescunt V. ed. inque P. Ald. Bip. Hav. Delph. vique V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. vi quo Voss. L. B.—302 est deest Mus. B. 2.—303 nulla Cant.—304 quæ possit V.

NOTÆ

neque augeri aut minui, quia simplicissima sunt, ut probatum est I. 596.

II. ex ipso genitabili eorundem motu, quo res gignuntur, augentur, et aluntur eadem semper et immutabili lege: et quo factæ sunt, creverunt, et nutritæ fuerunt, eadem semper conditione: et quo fient, crescent, et alentur, eadem semper ratione; idque ex ipso fœdere naturæ. III. ex ipsa principiorum perenni præsentia, quippe quia nullus potest dari locus, extra hoc universum, aut in quem ipsa effugiant et recedant, quorum abitu res cunctæ intereant: aut ex quo vis aliqua exterior ac nova veniat, quæ ipsorum motus genitales impediat, cætum pervertat, ac totam rerum summam immutare valeat.

His autem 6. vss. seqq. continetur I. argumentum.

Stipata magis] Solida magis, magis plena.

Copia material] Corpora prima, atomi.

295 *Majoribus intervallis]* Supp. constat. H. e. rarior, et minus solida.

296 *Inde]* Ex copia material. Scilicet neque minuitur, neque augetur atomorum numerus.

300 *Et, quæ consuerunt, &c.]* His 3. vss. continetur II. argumentum.

301 *Inque valebunt]* Tmesis est, pro invalebuntque; i. e. vigeant, robur acquirent.

302 *Per fœdera naturai]* A natura sic jubente.

303 *Nec rerum summam, &c.]* His 5.

Esse aliam, præter plagas et pondera, caussam 285
 Motibus, unde hæc est ollis innata potestas :
 De nihilo quoniam fieri nihil posse videmus.
 Ponderum enim prohibet, ne plagis omnia fiant,
 Externa quasi vi: sed, ne mens ipsa necessum 290
 Intestinum habeat cunctis in rebus agundis,
 Et, devicta quasi, cogatur ferre, patique ;
 Id facit exiguum clinamen principiorum,
 Nec regione loci certa, nec tempore certo.
 Nec stipata magis fuit umquam materiai

causam motibus illorum præter ictus, et præter gravitatem, ex qua ingenua nobis est hæc facultas libera, siquidem cernimus nihil posse creari de nihilo. Namque gravitas impedit ne res cunctæ procreentur per ictus, quasi per vim exteriorum: sed, ne ipsa voluntas animi habeat necessitatem internam in faciendis rebus omnibus, et veluti victa necesse habeat perferre et perpeti, minima declinatio principiorum, quæ fit neque in certo loco, neque in stato tempore, facit istud.

caussas Mus. B. 2.—286 est deest V. ed. est nobis Hav. Delph. est illis P. in not.—289 Extrema Delph. res ipsa P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Gif. Par. Gryph. Nard. Bas.—291 Ec V. ed. Th. Ra. quia V. marg. 1.—292 cina-

NOTÆ

principium motus sui: similiter illud aliud deberet ab alio moveri: et sic in infinitum progredieretur. Quod absurdum est. Bene ergo atomorum declinatio astruit liberam illam in nobis facultatem, quæ atomos moveat, quæ aliquando moveri necesse non habeant, certo tempore, certoque loco, cum interdum declinare possint a recta via, qua naturali ex pondere feruntur.

In seminibus] In atomis, in primordiis.

285 *Præter plagas et pondera]* Præter motum ab ictu et a gravitate, quem appellavimus violentum, et naturalem, supra vs. 79.

Aliam causam] Nempe declinationis motum.

286 *Unde]* Ex qua, nempe alia causa.

Innata potestas] Libertas, libera facultas mentis.

287 *De nihilo quoniam, &c.]* I. e. res non fiunt ex nihilo, quia pondus et ictus atomorum id impediunt: at

pondus et ictus atomorum non faciunt, ut nobis innata sit libertas agendi.

289 *Mens ipsa]* Lamb. bene. Alii *res ipsa*: idem sensus, sed non æque clara verba.

Necessum] Necessitatem: namque, inquit Donatus, lectum est, necessitas, necesse, necessis, necessum, necessus, substant.

290 *Intestinum]* Intimum, interius, supp. necessum.

292 *Clinamen]* Declinatio.

293 *Nec regione, &c.]* Sic vs. 259. 260.

294 *Nec stipata magis, &c.]* His 14. vss. jam docet atomos seu prima rerum principia in eodem per anteatam ætatem motu fuisse, ac fore per futura secula, quo nunc sunt. Quod quidem probat ex triplici argumento. I. Ex ipsa principiorum dispositione, seu natura, quæ talis est, ut neque depravari neque mutari possit unquam, cum neque magis solida neque rariora esse queant, quam sint,

Copia, nec porro majoribus intervallis: 295
 Nam neque adaugescit quidquam, neque deperit inde.
 Quapropter, quo nunc in motu principiorum
 Corpora sunt, in eodem ante acta ætate fuere,
 Et posthac semper simili ratione ferentur:
 Et, quæ consuerint gigni, gignentur eadem 300
 Conditione; et erunt, et crescent, inque valebunt,
 Quantum quoique datum est per fœdera naturæ:
 Nec rerum summam commutare ulla potest vis.

Cæterum cætus atomorum nec fuit unquam alias magis condensus, nec majoribus spatiis constans, quam nunc est; etenim neque aliquid augetur, neque diminuitur ex ea copia. Quamobrem, in quo motu jam sunt ipsa primordia, fuerunt in eodem in præteritis seculis, et erunt imposterum pari modo in æternum, et, quæ res solitæ sunt generari, generabuntur eadem lege; et existent; et augebuntur; et vigeant, quantum concessum est cuique rei per leges naturæ. Neque ulla potentia potest mutare universam rerum naturam; etenim

men Mus. B. 2.—294 fultum quam P. Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. fultu quam V. marg. 1.—296 Nam deest Mus. B. 2. nec deperit P. V. ed. Th. Ra. Ald.—298 sunt deest Mus. B. 2.—299 posthac Mus. B. 2. post hæc Ferr. Ald. post hec V. ed. Th. Ra.—300 consuerunt Mus. B. 2. 3. Cant. Hav. Bip. Delph.—301 crescent V. ed. inque P. Ald. Bip. Hav. Delph. vique V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. vi quo Voss. L. B.—302 est deest Mus. B. 2.—303 nulla Cant.—304 quæ possit V.

NOTÆ

neque augeri aut minui, quia simplicissima sunt, ut probatum est I. 596. II. ex ipso genitabili eorundem motu, quo res gignuntur, augentur, et aluntur eadem semper et immutabili lege: et quo factæ sunt, creverunt, et nutritæ fuerunt, eadem semper conditione: et quo fient, crescent, et alentur, eadem semper ratione; idque ex ipso fœdere naturæ. III. ex ipsa principiorum perenni præsentia, quippe quia nullus potest dari locus, extra hoc universum, aut in quem ipsa effugiant et recedant, quorum abitu res cunctæ intereant: aut ex quo vis aliqua exterior ac nova veniat, quæ ipsorum motus genitales impediat, cœtum pervertat, ac totam rerum summam immutare valeat.

His autem 6. vss. seqq. continetur I. argumentum.

Stipata magis] Solida magis, magis plena.

Copia materiai] Corpora prima, atomi.

295 *Majoribus intervallis]* Supp. constat. H. e. rarior, et minus solida.

296 *Inde]* Ex copia materiai. Scilicet neque minuitur, neque augetur atomorum numerus.

300 *Et, quæ consuerunt, &c.]* His 3. vss. continetur II. argumentum.

301 *Inque valebunt]* Tmesis est, pro invalebuntque; i. e. vigeant, robur acquirent.

302 *Per fœdera naturæ]* A natura sic jubente.

303 *Nec rerum summam, &c.]* His 5.

Nam neque, quo possit genus ullum material
 Ecfulgere ex omni, quidquam est; neque, rursus, in omne
 Unde coorta queat nova vis inrumpere, et omnem 306
 Naturam rerum mutare, et vortere motus.

Illud in hiis rebus non est mirabile, qua re,
 Omnia quom rerum primordia sint in motu,

nec aliquid loci est, in quem ulla corpora materia possint exire ex universo; nec contra, ex quo nova potentia queat exoriri, et irruere in universum, et commutare totam summam rerum, et pervertere motus genitales materiae. Hoc autem non est mirum in hisce rebus; cur scilicet, cum omnia principia rerum sint in motu,

marg. 1.—305 rursus deest Vind. Voss. L. B. O. Mus. B. 2. 3. partis in omnes V. ed. Th. Ra. omnes Vind. Mus. B. 2. 3.—306 omne Gottorp. fr.—308 H. vs. cum tribus seqq. deest Vind. Mus. B. 1.—309 sunt Cant.—312 a sensibus

NOTÆ

vss. continetur III. argumentum, de quo vs. 294. not.

Rerum summam] Res cunctas: universam rerum naturam, vs. 307. Sic vs. 310.

304 Quo] In quod. Sic vs. 318. et alibi passim.

Genus ullum material] Ullum corpus atomorum, ulla atomus.

305 Ex omni] Ex universo, ex immenso inani. Sic l. 957. &c. Quasi totius rerum summæ corruptio fieri nequeat, nisi aut recessu atomorum extra universum, aut adventu aliqujus potentiæ exterioris, quæ in summam rerum irrumpat et genitales motus pervertat.

In omne] In universum.

308 Illud in hiis rebus, &c.] His 25. vss. occupatio est, quam solvit poëta. Potuit enim cuiquam mirum videri atomos perenni et assiduo motu ferri per universum, per omne, per immensum inane, cum tamen ipsum omne, ipsum universum videatur omnino immotum et quietum. Nihil, inquit, in eo mirandum est. Quod enim aliquando rerum distantia facit, ut distincte et clare res ipsas cernere non possimus, v. g. res, quæ moven-

tur, videantur tamen quasi immotæ; id atomorum parvitas efficit, ut sicut illarum natura, ita etiam motus non cadat sub sensu nostros. Talis enim est atomorum natura, ut procul ab sensibus nostris stet: sunt quippe corpora cæca, ut dictum est l. 166. Rem autem illustrat uno aut altero exemplo. I. cum oves pascunt in colle, si longe steteris ab iis, sane videbuntur et apparebunt tibi tanquam candor quidam, qui quasi consistat in illo colle: et tamen oves illæ pascentes incedunt et reptant. II. cum legiones cient simulacra belli per campos, si longe sederis in edito monte, fulgur armorum apparebit tibi quasi stans et consistens in campis: et tamen splendor ille armorum perpetuo micat, ac se tollit modo in hanc, modo illam partem, pro vario armorum motu. Argumentum autem est a fortiori, ut aiunt: quasi dicat: sunt quædam res, quas bene cernimus oculis; sed quarum motus percipere oculis non possumus. Ergo nil mirum si atomorum motus sub sensu nostros non cadat, cum illarum naturam non videamus.

Summa tamen summa videatur stare quiete; 310
 Præter quam si quid proprio dat corpore motus.
 Omnis enim longe nostris ab sensibus infra
 Primorum natura jacet: quapropter, ubi ipsam
 Cernere jam nequeas, motus quoque surpere debent:
 Præsertim, quom, quæ possimus cernere, celent 315
 Sæpe tamen motus, spatio diducta locorum.
 Nam sæpe in colli, tondentes pabula læta,
 Lanigeræ reptant pecudes, quo quamque vocantes
 Invitant herbæ, gemmantes rore recenti;
 Et satiatei agnei ludunt, blandeque coruscant: 320

Universa tamen rerum natura videatur manere in profunda quiete, nisi forte sit aliquid peculiare, quod ex seipso reddat motus. Namque universa natura principiorum ipsa procul removetur ab sensibus nostris. Quamobrem, in quo loco non poteris usquam cernere illa, in eodem loco motus illorum debent sese subducere oculis nostris. Præcipue, quoniam ea, quæ possimus videre, nonnunquam tamen abscondunt nobis suos motus, quia longe remota sunt per intervalla spatii. Namque plerumque pecudes, quæ ferunt lanas, pascentes in monte grata pascua gradiuntur ad eum locum, ad quem gramina nitentia novo rore invitant et vocant quæcumque illarum; et ipsi agni bene saturati exultant, et hilariter lu-

Mus. B. 3. absentibus V. ed. Th. Ra. sensibus ipsa Delph.—313 ipsam: sic Gottorp. fr. Cant. ipsa Gif. Par. ipsos P. Gryph. marg. Ald. ipsum Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. illa Hav. Bip. Delph.—314 motus qua P. Ald. ibi Delph. serpere P. Gryph. marg. Ald. Bas. marg. asurpere V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. 3. Cant. assurpere Vind. assumere Mus. B. 2. surripere O.—315 possemus P. Ald. possumus Th. Ra. cedent Mus. B. 2.—316 deducta Ferr. V. ed. Th. Ra. P. Vind. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Bas.—317 tendentes Mus. B. 2.—318 reptant V. ed. Th. Ra. Ald. P. O. Mus. B. 1. repetant Ferr.—319 Immutant V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. geminantes V. ed. Th. Ra.—320 satiat Voss. vet. et L. B. sociati Gassend. facient Mus. B. 2. ludum Mus. B. 2. croniscant V. ed. Th. Ra. chroniscant Gryph. Nard. Bas. P. toniscant Bodl. chorascant Vind. coniscant Hav. Bip. Delph.—

NOTÆ

310 Summa] Universum, τὸ πᾶν, vs. 303. &c.

311 Præter quam si] Nisi.

Quid] Aliquid peculiare, aliqua pars, aut res: v. g. homo, leo, aër, aqua, et aliud ejusmodi.

313 Primorum] Principiorum, atomorum.

314 Surpere] Pro subripere, id est, subducere sese oculis; sic Horat. Od. 4. 13. 'Quæ me surpuerat mihi,' &c. Antiquum verbum.

317 In colli] In colle, in monte, in clivo. Sic vs. 322.

318 Quo] In quæ loca, l. 16.

319 Gemmantes rore] Perfusæ rore, cuius nitore, tanquam gemmæ, nitescunt herbæ. Sic v. 462.

320 Coruscant [coniscant] Arietant, cornibus luctantur et ludunt. Sic Virg. Georg. II. 526. 'Inter se adversis luctantur cornibus hædi.' Quintilian. lib. VI. ex Ciceron. contra Pison. 'Caput opponis cum eo coniscans;' citatque hunc Lucretii versum. Male ergo Lamb. coruscant: alii croniscant.

Omnia quæ nobis longe confusa videntur,
 Et veluti in viridi candor consistere colli.
 Præterea, magnæ legiones quom loca cursu
 Camporum complent, belli simulacra cientes;
 Fulgur ubi ad cælum se tollit, totaque circum 325
 Ære renidescit tellus; subterque, virum vi,
 Excitur pedibus sonitus, clamoreque montes
 Ictei rejectant voces ad sidera mundi;
 Et circum volitant equites, mediosque repente
 Transmittunt, valido quatientes inpete, campos: 330
 Et tamen est quidam locus altis montibus, unde
 Stare videntur; et in campis consistere fulgur.

Nunc age, jam deinceps cunctarum exordia rerum,

dunt cornibus. Quæ tamen omnia nobis apparent procul indistincta: et videntur quasi splendor lucis stare sine motu in virenti clivo montis. Deinde, quando magnæ legiones opplent concursu suo spatiosos campos, exhibentes imaginem pugna: ibi splendor armorum emicat ad cælum, et omnis terra circum coruscat fulgore armorum, et strepitus excitatur sub pedibus per impetum virorum, et colles percussi clamore remittunt voces ad stellas cæli: et quando equites circumferuntur, et subito transeunt medios campos, concutientes illos vehementi pulsu pedum equorum, et tamen aliquis est locus in editis montibus, ex quo fulgor ille apparet consistere, et quasi immotus manere in campis illis. Agedum vero, jam post-

321 *confuse* Mus. B. 2.—322 *candore* V. ed. Th. Ra.—325 In h. l. P. quem plerique editores secuti sunt, posuit vs. 329. 330. reliquis exempl. tam manu exaratis quam impressis, ordinem nostrum edicentibus. Wakef. *Fulgor* Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. ibi P. Ald. Bip. Hav. Delph. Voss. L. B.—326 *renidescit* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. V. marg. 1. sed in Voss. L. B. corr. *redidescit* P. in not.—327 *clamoremque* Vind. *clamor quoque* V. ed. Cant. Th. Ra.—328 *Ictei et ejectat* quidam codd. Hav. et *ejectant* Cant.—330 *quatients* Mus. B. 2.—331 *altius* Mus. B. 2.—332 *videntur* sic Vind. Gottorp. fr. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. vide-

NOTÆ

- 323 *Præterea, magnæ, &c.*] His 10. vas. continetur II. exemplum. quartæ conjugat. Sic VI. 409. 'concit murmura.'
 324 *Belli simulacra cientes*] Sic vs. 42. 328 *Ad sidera mundi*] Ad stellas cæli.
 325 *Fulgur*] Fulgor, splendor, vs. 50. et 332. et alibi passim. 330 *Inpete*] Impetu: dictum est enim, impetis, is; et impetus, us. Sic IV. 418. 901. V. 911. VI. 137. et 326. 'Inde ubi, non potuit nubes capere inpetis auctum.'
 326 *Ære renidescit tellus*] Sic Virg. Georg. II. 281. 'late fluctuat omnis Ære renidenti tellus,' &c. Est autem ære, armorum æneorum nitore. 333 *Nunc age, jam deinceps, &c.*] Hactenus de motu atomorum, quæ prima est earum affectio, seu qualitas,
 327 *Excitur*] Fit, excitatur, editur. Dicitur enim excieo, es; et excio, is,

Qualia sint, et quam longe distantia formis,
 Percipe; multigenis quam sint variata figuris: 335
 Non quo multa parum simili sint prædita forma,
 Sed quia non volgo paria omnibus omnia constant.
 Nec mirum: nam, quom sit eorum copia tanta,
 Ut neque finis, utei docui, neque summa sit ulla;
 Debent nimirum non omnibus omnia prorsum 340
 Esse pari filo, similique adfecta figura.

Præterea, genus humanum, mutæque natantes

hac accipe qualia sint principia rerum singularum, et quam maxime differant figuris, et quam sint dissimilia variis formis. Non quod pauca sint constantia pari forma: sed quod cuncta non sint vulgo similia cunctis. Nec mirum est; namque cum multitudo illorum sit tam numerosa, ut neque finis, neque numerus ullus sit illorum, ut antea demonstravi, cuncta scilicet non debent esse omnino simili textura cum omnibus, et prædita pari forma. Deinde gens homi-

tur vulg. campos Mus. B. 2.—334 *quæ longe* V. marg. 1.—335 *figuræ* V. ed. Th. Ra.—336 *Non quod* P. Mus. B. 1. 3. Cant. Ald. Bip. Hav. Delph.—337 *constat* Gottorp. fr. Voss. vet.—339 *nec summa* Mus. B. 1.—341 *filio* Mus. B. 2. *que deest* V. ed. *affectu* V. ed. *effecta* Mus. B. 2.—342 *mutæ* Mus. B. 2.

NOTÆ

quam dicimus. Nunc autem ab hoc vs. 333. ad vs. 581. disputat de atomorum figuris, quæ altera est earum qualitas. De his autem tria docet, I. multigenis figuris atomos esse variatas; quod probat ab hoc vs. 333. ad vs. 477. II. Figurarum varias quidem et dissimiles esse species, sed numero finitas; quod astruit a vs. 477. ad vs. 521. III. Sub finitis quibusque figurarum istis speciebus infinitas contineri atomos; quod asserit a vs. 521. ad vs. 527. Sed hæc sigillatim expendamus. Itaque his 9. vs. prioribus docet atomos debere inter se differre figuris ac formis I. quia infinitæ sunt numero. Incongruum enim foret illas omnes eodem esse filo, seu eadem textura; hoc est, eadem forma aut figura exteriori constare.

Exordia] Primordia: corpora prima: atomi.

335 *Multigenis*] Variis, diversis, dissimilibus.

336 *Multa parum*] Pauca. I. e. non quod pauca sint corpora prima prædita simili figura: imo infinita sunt etiam corpora prima prædita pari forma. Namque, ut infra demonstrabit Poëta, infinitæ sunt Atomis sub qualibet diversa figurarum specie.

337 *Volgo*] Vulgo, vs. 215. 693. 700. &c.

Paria omnibus omnia] Omnia simili inter se forma prædita.

339 *Utei docui*] Lib. I. vs. 952. et seqq.

341 *Pari filo*] Simili textura. Metaphora ducta a tela. Sic dicimus orationem esse tenui filo, crasso filo, subtili filo. Sic IV. 86. H. e. forma, figura.

342 *Præterea, genus, &c.*] His 7. vs. probat II. atomos inter se variis formis ac figuris distare, ex variis ac diversis speciebus animalium et rerum, quæ inter se plurimum distant. Sic V. g. homines distant a pecudibus,

Squamigerum pecudes, et læta armenta, feræque,
 Et variæ volucres, lætantia quæ loca aquarum
 Concelebrant, circum ripas funtisque, lacusque, 345
 Et, quæ pervolgant nemora avia pervolitantes:
 Quorum unum quod vis generatim sumere perge;
 Invenies tamen inter se differre figuris.
 Nec ratione alia proles cognoscere matrem,

num, et brutæ mutæ, quæ natant et gerunt squammas, et vegetæ arbores, et belluæ feroces, et diversæ aves, quæ frequentant grata loca circum fontes, et circum lacus; et quæ circumvolantes complent sylvas invias: accipe quodlibet istorum etiam secundum suas species, reperies tamen differre formis inter se. Neque etiam alio modo soboles posset agnoscere matrem, nec mater sobolem.

—343 *armenta*: hæc est editorum Lond. ex conj. emendatio. Mss. et edd. ant. legunt *arbusta*.—344 *liquentia* Fab. *que et loca* Mus. B. 1.—345 *circum ipsas* V. ed. Bodl. *ipsos circum* P. Ald. Bas. marg.—346 *qua* V. ed. Th. Ra.—347 *Horum* Gottorp. fr. Vind. Bip. Hav. Delph.—348 *distare* P. Vind. V. ed.

NOTÆ

pecudes a piscibus, pisces a feris, feræ a volucribus, volucres ab arboribus; et contra. Quinimo ipsa etiam cujusque speciei individua, ut vocant, quælibet inter se vulgo differunt forma et figura. Namque non omnes equi, non omnes tauri, non omnes oves, non omnes canes, (item de ceteris sentiendum,) simili sunt figura, ut satis constat. Hæc autem omnia fiunt ex atomis: igitur atomorum diversæ sunt figuræ.

Mutæque natantes] Hæc duo epitheta piscibus sunt maxime propria. Quanquam Aristoteles et alii nonnulli tradiderunt non omnes pisces esse mutos.

343 *Squamigerum pecudes*] Pisces. Squamigerum, pro Squamigerorum. Sic Plautus Pseud. dixit pecudes de piscibus: 'hæc ad Neptuni pecudes condimenta sunt.' Scilicet pecus, udus, dicitur de omni animante, præterquam de homine.

344 *Variæ volucres*] Dissimiles; vel diversicolores.

345 *Concelebrant*] Frequentant, colunt. 1. 4.

346 *Pervolgant*] Percurrunt, penetrant, circumvolitant: vs. 163.

347 *Unum quod vis generatim*] Quodlibet cujusvis speciei individuum, ut aiunt.

Sumere perge] Summe: quasi sume sigillatim unum post alterum.

348 *Differre [distare] figuris*] Alii *distare figuras*. Alii *differre figuris*. Idem.

349 *Nec ratione alia, &c.*] His 22. vs. probat III. Lucretius atomos inter se distare formis; secus enim non possent fœtus animalium agnoscere matrem, nec mater fœtus. Qui enim possent, nisi differrent figuris? Quod autem et proles animalium agnoscat matrem, et mater prolem, id ostendit exemplo vaccæ, quæ vitulum amissum, aut ad aras mactatum quærit per colles, per prata, per agros, nec alius sibi obvius vitulus mentem oblectat. 'Usque adeo quiddam proprium notumque requirit.' Probat et exemplo hædorum et agnorum, quorum balatum agnoscunt matres; et qui ad sua quisque matris ubera decurrunt.

Nec mater posset prolem: quod posse videmus;
 Nec minus, atque homines, inter se nota cluere. 350
 Nam sæpe ante Deum vitulus delubra decora
 Turicremas propter mactatus concidit aras,
 Sanguinis exspirans calidum de pectore flumen:
 At mater, virideis saltus orbata peragrans, 355
 Linqvit humi pedibus vestigia pressa bisulcis;
 Omnia convisens oculis loca, si queat usquam
 Conspicere amissum fetum: completque querelis
 Frundiferum nemus, adsistens; et crebra revisit
 Ad stabulum, desiderio perfixa juvenci. 360

Quod quidem cernimus posse facere, nec secus ac homines hæc animalia sibi esse cognita invicem. Namque plerumque vitulus occisus ante pulchra simulacra Deorum cadit juxta altaria, quibus thura fumant, evomens de pectore ferventem fluvium cruoris: sed tamen mater ipsa privata prole percurrens sylvas virentes, relinquit vestigia impressa pedibus bifidis in terra, perlustrans oculis cuncta loca, si possit alicubi perspicere prolem, quam amisit; et replet questibus sylvam proximam frondiferam; et frequens revisit ad bovine, percussa cupidine vituli amissi.

Mus. B. 1. 2. 3. Hav. Delph. *figuras* Mus. B. 1. O.—351 *nota cluere*: sic Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. P. in not. *noctuere* Gottorp. fr. *vota cluere* Vind. Bodl. Ferr. *voca cluire* V. ed. Th. Ra. *nota cleuare* Mus. B. 2. *voce cluere* P. Ald. Gryph. marg.—352 *vitulus* V. ed. Th. Ra.—353 *Turicremas* V. ed. Th. Ra. *Thuricremas* Ald.—356 *Non quit* Voss. L. B. O. Cant. V. marg. 1. Bas. marg. Ferr. *Inquit* Gottorp. fr. *Non quid* Vind. Bodl. *Nam quid* V. ed. Th. Ra. *Num quid* Mus. B. 1. 2. V. marg. 2. *Non quod* Mus. B. 3.—357 *conviscens* Mus. B. 2.—359 *adsistens* Gottorp. fr. *adsittens* Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. vulg. lect. reponitur. *assidens* V. marg. 1. *reviscit* Mus. B. 2.

NOTÆ

351 *Nota cluere*] Cognita esse. Est enim clueo, es, idem ac sum, videor, &c. 1. 450.

352 *Delubra*] Simulacra, statuas. Delubrum enim dictum est quasi delibrum: estque fustis delibratus, hoc est, lignum teres, cui detractus est cortex, quod pro Deo venerabantur, inquit Festus. Sumitur et pro templo, in quo simulacra Deorum sunt.

353 *Turicremas*] Thuricremus, a, um, quasi cremans thura. Sic Virg. Æn. IV. 'Thuricremis cum dona imponeret aris.'

354 *Sanguinis exspirans, &c.*] Sic Virg. Æn. IX. 'Volvitur ille vomens calidum de pectore flumen.' Notatur quippe copia sanguinis emissi.

355 *At mater, &c.*] De materno affectu erga fœtus vide Oppian. 'ΑΛΕΥΤ. α. vs. 724. et Ovid. Fast. IV.

356 *Bisulcis*] Bifidis.

358 *Querelis*] Mugitibus, questibus.

359 *Adsistens*] Proximum.

Crebra] Frequens, pro, crebro, frequenter. Sic Virg. Geor. III. 'pede terram crebra ferit.' Sic Geor. IV. 'sera' pro sero.

360 *Ad stabulum . . . revisit*] Elegans syntaxis. Sic v. 635. VI. 1236. 'Visere ad agros,' &c. Sic Terent. Hecyr. 'Nunc ad eam visam.'

Desiderio perfixa juvenci] Dolore confecta de amisso fœtu. Sic III. 306.

Nec teneræ salices, atque herbæ, rore vigentes,
 Fluminaque illa queunt, summis labentia ripis,
 Oblectare animum, subitamque avortere curam:
 Nec vitulorum aliæ species per pabula læta
 Derivare queunt animum, curamque levare: 365
 Usque adeo quiddam proprium, notumque requirit.
 Præterea, teneri tremulis cum vocibus hædei
 Cornigeras norunt matres; agnique petulci
 Balatum pecudes: ita, quod natura reposcit,
 Ad sua quisque, feri decurrunt ubera lactis. 370
 Postremo, quod vis frumentum, non tamen omne,

*Neque salices teneræ, nec gramina crescentia rore, nec ulli fluvii decurrentes plen-
 nis ripis, possunt delectare mentem illius, ac remove solitudinem subitanam: neque
 aliæ species juvenorum possunt per pascua grata avocare illam ad aliud
 et liberare illam solitudine. Tantum desiderat aliquid sibi suum et sibi cog-
 nitum. Deinde capreoli tenelli cum suis vocibus tremantibus agnoscunt matres
 suas cornutas: et agni exultantes agnoscunt pariter oves balantes: sic unus-
 quisque ferme convolat ad mammas suas lactis, quod quidem natura postulat ab
 illis. Denique non cernes quodlibet omne frumentum ita esse simile inter se in*

*remisit V. ed. Th. Ra.—361 Ne Mus. B. 2. virentes Gassend. et Macrob.
 Saturn. vi. 2. vientes Voss. vet.—362 illa: sic Gottorp. fr. Voss. vet. ulla
 reliqui. querunt Mus. B. 2.—363 summam pro subitam Mus. B. 2.—365 alio,
 curaque Gottorp. fr. Mus. B. 2. 3. Hav. Bip. Delph.—366 requirunt Mus. B. 2.
 —367 in vocibus Macrob. Saturn. vi. 5.—368 Corniferas Macrob. notunt V.
 ed. Th. Ra.—369 Balatum: sic P. V. ed. Bodl. Voss. vet. Cant. Th. Ra. Ald.
 Gif. marg. Nard. Bas. Balatu Tollius in Fortuit. p. 222. Balantum reliqui.
 pecudis P. V. ed. Bodl. Gif. marg. Nard. Bas. Th. Ra. Ald. peposcit Bas.—
 370 feri sic Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. P. Bodl. fere
 vulg. decurrit Sus.—371 frumentum Mus. B. 2.—372 Quodque P. Vind. Mus.*

NOTE

361 *Rore vigentes*] Quia vigorem
 et vires ex rore ducunt herbæ.

363 *Animum*] Sensum, aut phan-
 tasiam. Neque enim mens aut ani-
 mus inest brutis, sed anima tantum
 et sensus. Sic vs. 265. et i. 262.

365 *Derivare queunt animum* [alio]
 Convertere ad aliud, supp. animum,
 vs. 363. Sic iv. 1057. 'Atque alio con-
 vertere mentem.' Id est, avocare,
 avertere, traducere. Sic loquitur
 Cic.: 'alio responsionem suam deri-
 vavit.' Alii legunt, *Derivare queunt*,
animum curaque levare.

368 *Petulci*] Petulantes et petulci

appellantur, inquit Festus, 'qui pro-
 tero impetu et crebro petunt ali-
 quem lædendi gratia.' Hædi, quia
 cornibus ludunt et lædunt dicuntur
 petulci.

369 *Balatum* [Balantes] pecudes]
 Oves, quæ balantes vocant et quæ-
 runt agnos. Alii, *balantum pecudes*,
 quasi ovium greges, ut loquitur Virg.
 Æn. vii. 538. 'Quinque greges illi
 balantum,' &c. Scilicet pecus, udis,
 dicitur de omni animanti præter quam
 de homine, vs. 343.

371 *Postremo, quod vis, &c.*] His 6.
 vss. probat III. Lucretius atomos in.

Quidque suo genere, inter se simile esse videbis,
 Quin intercurrat quædam distantia formis:
 Concharumque genus parili ratione videmus
 Pingere telluris gremium, qua mollibus undis 375
 Litoris incurvi bibulam pavit æquor arenam.
 Qua re etiam atque etiam simili ratione necesse est,
 Natura quoniam constant, neque facta manu sunt
 Unius ad certam formam primordia rerum,
 Dissimili inter se quadam volitare figura. 380
 Perfacile est animi ratione exsolvere nobis,

*suo quodque genere, ut tamen quædam differentia non interveniat ex figuris.
 Cernimus etiam simili modo genus concharum ornare sinum terræ quasi picturis
 in ea parte, qua mare abluit mollibus suis fluctibus arenam bibulam curvati litoris.
 Quapropter, cum principia rerum sint a natura, neque sint compacta manu artificis
 ad unam ideam unius figuræ, maxime oportet pari modo ut quædam illorum
 ferantur diversa inter se forma. Nunc autem maxime facile est nobis expli-*

*B. 2. Cant. Ald. Bip. Quicquam Ferr. in post suo vulg. edd. inserunt sed
 deest P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. se deest V. ed. Th.
 Ra.—373 Quando Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Mus. B. 2. 3. Bodl. Quid Voss.
 vet. O. Mus. B. 1. intercurrent Hav. ex conj. in marg.—375 Pinguior Mus.
 B. 2. Pignere Ferr. gremum V. ed. Th. Ra.—376 bibulam Mus. B. 2. lavit
 P. Gif. marg. Delph. Gassend. Nonius.—378 constat Mus. B. 1.—380 quædam
 vulg.—381 Mus. B. 2. ut vulg. edd. habet jam post est et omittit nobis.—382*

NOTE

ter se figuris distare; argumentum-
 que repetit ab exemplis frumento-
 rum et concharum; quæ, licet res
 sint inanimatæ, varias tamen refe-
 runt figuras. Neque enim omne quod-
 vis frumentum simili forma constat,
 non generatim solum, sed et secun-
 dum singula fere grana frumenti.
 Nec pariter conchæ omnes, quas cer-
 nere est in littoribus maris, simili sunt
 forma aut figura. Ergo a fortiori nec
 simili sunt figura atomi, ex quibus hæ
 res dissimiles constant.

375 *Pingere*] Variare: variis figu-
 ris ornare: vs. 627.

Mollibus undis] Quippe quæ facile
 cedunt corporibus aliis, ut dixit lib.
 i. v. 282.

376 *Bibulam*] Sic Virg. Geor. i.
 114. 'Collectum humorem bibula di-
 duxit arena.'

Pavit [lavit] Bene. Alii *pavit*:
 ab antiquo verbo *pavire*, quod est *fe-
 rire*.

377 *Qua re etiam atque, &c.*] His 4.
 vss. concludit denique varias esse, et
 dissimiles atomorum formas et figu-
 ras; quia atomi natura constant: non
 autem arte factæ sunt ad aliquam
 unicam ideam, ad quam fieri solent
 pleraque artis opera.

380 *Volitare*] Ferri, moveri, me-
 taphora est; i. e. esse, constare.

381 *Perfacile est* [jam] animi, &c.]
 His 96. vss. hoc est, ab hoc vs. 381.
 ad 477. varia problemata rerum pro
 variis sensibus solvit ex his atomorum
 diversis figuris. His itaque 7. vss. pri-
 oribus explicat i. problema de igne,
 quod ad animi rationem pertinet.
 Rationem igitur reddit cur fulmineus
 ignis penetratior sit, quam terrenus

Qua re fulmineus multo penetratior ignis,
 Quam noster, fluat, e tedis terrestribus ortus.
 Dicere enim possis coelestem fulminis ignem,
 Subtilem magis, e parvis constare figuris; 385
 Atque ideo transire foramina, quæ nequit ignis
 Noster hic, e lignis ortus, tedaque creatus.
 Præterea, lumen per cornum transit; at imber

care per rationem mentis, cur ignis fulmineus longe magis penetrabilior permanet, quam noster ignis, qui natus est e terrenis facibus. Namque poteris dicere ignem coelestem fulminis tenuem componi ex minoribus formis atomorum; et idcirco transire per meatus, per quos noster hic terrenus ignis, qui natus et generatus est e lignis et e facibus, non potest transire. Deinde lux

fulmineis V. ed. Th. Ra. flumineus Voss. vet. et L. B. sed corr. penetratius P. Vind. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Ald. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. penetrabilis V. ed. Th. Ra. petralior igne Gottorp. fr. penetrabilis V. marg. 1.—383 e terris Mus. B. 2. et tædis V. ed. Th. Ra. et thædis Ferr. artus V. ed. Th. Ra.—384 Dicere jam P. Ald. tum Mus. B. 1. eam V. ed. Th. Ra.—385 et parvis P. Mus. B. 2. Gif. marg. Gryph. marg. Cr. conj. Bodl. ac p. Voss. vet.—387 hic deest Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Gryph. Nard. Bas. Noster qui V. marg. 1. Cant. de lignis Mus. B. 2. 3. Gryph. Nard. Bas.—388 cornu P. Vind. V. ed. Bodl. Gottorp. fr. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.

NOTÆ

hic noster. Ratio est, inquit, quia fulmineus seu coelestis ignis constat ex atomis, quæ diversas habent formas ac figuras a formis et figuris, quas habent atomi, ex quibus terrenus noster ignis coalescit. Minores quippe sunt atomi, quæ fabricant fulminis ignem, quam quæ nostrum ignem ex tedis ac lignis genitum procreant. Hinc ergo ex Lucretii doctrina aliæ aliis minores, majoresve sunt atomi. Sic idem ait vs. 389. 'Luminis illa minora corpora sunt,' &c.

Animi ratione] Per intelligentiam.

382 *Penetratior]* Qui facilius penetrat. Alii *penetratius*; idem sensus. Fulminis autem ignis illæsa lagena vinum afficit: parcit vaginæ, et ferum liquefacit: et alia ejusmodi mira facit, quæ noster ignis non præstat.

383 *Fluat]* Sese insinuet: penetrat: permanet: pervadat, &c.

Tedis] Teda, genus est arborum,

quæ picem et resinam gignunt. Cujusmodi sunt sex, pinus, pinaster, abies, picea, latex, teda, teste Plinio xvi. 10. Ex teda autem fiebant olim faces. Quia vero faces accensæ præferebantur nubentibus, quæ a sponsis per noctem domum ducebantur, hinc tedæ pro nuptiis etiam usurpari solent. Hic autem per tedas intelligit Poëta ligna crassiora, ex quibus ignis noster fieri plerumque solet.

385 *Magis, e parvis]* E minoribus. Sic vs. 389.

387 *Tedaque creatus]* Quasi crassior, et majoribus atomorum figuris constans.

388 *Præterea, lumen, &c.]* His 3. vss. solvit ii. problema, quod ad visus sensum pertinet: rationemque reddit, cur lumen per cornu, seu per laternam corneam: non vero imbrem per idem cornu transire cernimus. Scilicet, quia luminis atomi sunt minoribus figuris, quam atomi imbris; quasi

Respuitur. Qua re? nisi luminis illa minora
 Corpora sunt, quam de quibus est liquor almus aquarum.
 Et, quam vis subito, per colum vina videmus 391
 Perfluere; at contra tardum contatur olivom:
 Aut, quia nimirum majoribus est elementis,
 Aut magis hamatis inter se, perque plicatis;
 Atque ideo fit, utei non tam diducta repente 395
 Inter se possint primordia singula quæque

penetrat cornu: sed pluvia repellitur. Cur, nisi quia illa corpora lucis sunt magis parva, quam ea, de quibus fecundus humor aquarum constat? Et licet cernamus vina transire cito per colum; attamen oleum pigrum moratur fluendo per colum, sive quod scilicet oleum constat ex principiis majoribus, sive quod constat ex principiis magis aduncis, et implicitis inter se. Et idcirco accidit, ut singula quæque principia nequeant distrahi a se invicem, et transire tum

cornua Gryph. ac V. ed. Th. Ra. et Mus. B. 2.—389 nil luminis Mus. B. 2.—390 de quis Mus. B. 2. liquora almus Cant. liquor alinus V. ed. Th. Ra. liquor almus Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. corr. liquosa limus Mus. B. 2. 3.—391 collum Gottorp. fr. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B.—392 ac contra Mus. B. 2. contatur V. ed. Th. Ra. cunctatur vulg. olivam V. ed. Th. Ra.—393 H. vs. et seq. permutantur V. ed. Th. Ra. Bodl. aut elementis Mus. B. 2.—394 perque deest V. ed. plicates V. ed. Th. Ra.—395 tam deest V. ed. Th. Ra. deducta V. ed. Th. Ra. Ald. Bip. P. Cant. Delph.—396 possit Mus. B. 1. 3. Cant.—397 per-

NOTÆ

atomi, quibus constat lumen, sint treti figura: quibus vero constat imber, eæ sint figura obtusa et magis impedita.

Per cornu] Per laternam corneam.

389 *Minora corpora]* Minores atomi. Videtur sane Lucretius secum ipse pugnare. Namque lib. i. acriter pugnavit in asserendis atomis individuis, et quibus nihil minus esse possit: nunc autem statuit atomos alias aliis minores, majoresve. Igitur non ita sunt parvæ, ut nihil minus iis esse possit. Ergo et minimo minus datur. Quod viderint Lucretii sectatores.

390 *Liquor almus aquarum]* Almam vocat aquam, quia facit ad rerum generationem, ex humore quippe et calore cuncta generantur. Sed de hoc vocab. i. 2.

391 *Et, quam vis subito, &c.]* His 7. vss. solvit iii. problema de vino et Delph. et Var. Clas. Lucret.

oleo; quorum illud subito transit per colum: hoc vero tardius moratur fluendo. Cur autem, nisi quia vinum constat ex atomis minoribus, aut lævioribus; oleum vero ex atomis majoribus, aut magis inter se implicitis, quæ impediunt ne tam subito fluat oleum per quæque coli foramina, quam vinum transit?

Colum] Colum, i, vas est ad colandum aptum, Gallice, *un sas, un couloir, un tamis.*

393 *Majoribus elementis]* Majoribus atomis, quæ elementa dicuntur, quia principia sunt rerum.

394 *Perque plicatis]* Tmesis vocabuli *perplicatisque*: i. e. valde perplexis, implicitis.

395 *Diducta]* Distracta a se invicem. Bene; ideo enim non transiunt atomi olei, quia quasi in seipsas compactæ sunt, et implicatæ, nec a

Singula per quousque foramina permanare.

Huc adcedit, utei mellis lactisque liquores,

Jocundo sensu linguæ, tractentur in ore;

At contra tetra absinthii natura ferique 400

Centaurii fedo pertorquent ora sapore;

Ut facile adgnoscas e lævibus atque rotundis

Esse ea, quæ sensus jocunde tangere possunt:

At contra, quæ amara, atque aspera, quomque videntur,

Hæc magis hamatis inter se nexa teneri; 405

subito per singulos quosque coli meatus. Adde quod liquores mellis et lactis versentur in ore cum grato gustu linguæ. Contra vero natura amara absinthii, et agrestis centaureæ distorquent ora tetro suo sapore. Ut inde cognoscas facile eas res, quæ possunt afficere dulciter sensus, constare ex atomis levigatis et teretibus: contra vero, quæcunque res sunt amara et horrida, has compactas esse inter

manere Voss. vet. Mus. B. 2.—398 Nunc Mus. B. 2. Hoc Gif. accidit Mus. B. 2. liquoris Mus. B. 1. 2.—399 linguæ V. ed. Th. Ra.—400 absinti V. ed. Th. Ra. absintia Mus. B. 2. ferique Mus. B. 2. natura, fecimus V. ed. Th. Ra.—402 agnoscis V. ed. Th. Ra. lenibus O. Mus. B. 1.—403 possint Mus. B. 2.—404 quæ ut amare atque et quæ P. in Not.—405 amatis Mus. B. 1. 2. cunque teneri

NOTE

se invicem distractæ. Alii deducta, quasi 'attenuata,' 'subtilia;' nec male.

397 Quousque] Supp. coli, aut alterius vasis ad colandum apti.

398 Huc adcedit utei, &c.] His 10. vss. solvit IV. problema de melle et lacte, quæ gustui dulcia sunt: et de absinthio, quod amarum est valde. Mel autem et lac ideo dulcia esse vult, quia constant ex atomis levigatis et rotundis, quæ palatum jucunde afficiunt: absinthium vero amarum sentiri, quia constat ex atomis hamatis, et acerbis, quæ linguam et palatum asperè lædunt, et rumpunt.

400 Ferique Centaurii] Supp. natura. I. e. centaurium, vel centaureum, vel centaurea. Quæ herba est amarissima, sic dicta a Chirone Centauro, qui illius vim et usum invenit. Is enim cum arma Herculis tractaret, sagitta percussus in pede, seipsum

centaurea sanavit. Dixit autem Lucretius 'feri' vel ob centaurii amaritudinem indomitam, vel ob Chironis immanitatem, cujus pars superior humana fuit, posterior vero ferina, nempe equina. Hinc vocat Virg. III. Georg. 'grave olentia centaurea;' et Lucret. IV. 123. 'tristia centauria.' Sed de hac herba Plin. XXV. 6.

401 Pertorquent ora] Id est, efficiunt ut, qui ea gustat ac mandit, os distorqueat præ amaritudine: quemadmodum, qui herbam Sardoam degustarint, mori dicuntur ore distorto. Hinc illud adagium: risus Sardonius. Sardoia quippe nervos oris contrahit, et ora rictu diducit.

404 Quæ] Diphthongus æ corripitur propter sequentem vocalem.

Quomque] Tmesis vocabuli quæcumque.

405 Nexa teneri] Stipata et perplexa cohærescere.

Proptereaque solere vias rescindere nostris

Sensibus, introituque suo perrumpere corpus.

Omnia postremo bona sensibus, et mala tactu,

Dissimili inter se pugnant perfecta figura:

Ne tu forte putes, serræ stridentis acerbum 410

Horrorem constare elementis lævibus æque,

Ac Musæa mele, per chordas organicei quæ

Mobilibus digitis expergefata figurant:

Neu simili penetrare putes primordia forma

se ex atomis magis aduncis: et ideo consuescere aperire aditum ad nostros sensus, et ingressu suo lacerare corpus nostrum. Denique res omnes, quæ videntur grata sensibus, et male suo contactu, contrariæ sunt sibi invicem, quia constant dispari forma: ne tu fortasse credas asperum stridorem serræ stridentis componi ex principiis æque levigatis, atque musicos cantus, quos organici formant et excitant flexilibus suis digitis. Vel ne credas principia puri figura intrare in nares homi-

Gassend. tueri Cant.—406 Præterea V. ed. Th. Ra. Ald. Bas. marg. solare Mus. B. 2. restringere Gryph. Nard.—408 male tactui Mus. B. 2.—410 Neu Mus. B. 2. Nec Gassend.—411 Honorem Mus. B. 2. lenibus O. Mus. B. 1.—Ac musata Ferr. musæ V. ed. Th. Ra. organicaque V. ed. Th. Ra. organi quæ Mus. B. 1.—413 Mobilibus: sic Vind. Mus. B. 3. P. in not. Bip. Delph. Hav.

NOTÆ

406 Rescindere] Rumpere, aperire. Alii restringere, comprimere, contrahere; minus recte, neque enim amaritudo contrahit vias ad gustatum, quasi ne gustetur: imo aperit ita vias, ut ejus foetidus sapor nimis sentiatur. Namque, ut sese explicat Poëta vers. seq. amara perrumpunt corpus introitu suo.

408 Omnia postremo, &c.] His 6. vss. solvit V. problema de stridore serræ, et de modulamine dulci organorum. Quorum ille male afficit aures: hoc vero jucunde tangit eas. Ratio in promptu est, quia quæ bene tangunt sensus, ea levigatis constant atomis: quæ vero male et acerbè afficiunt corpus, ea acerbis et asperis constant atomis.

409 Perfecta] Constantia, prædita, composita.

410 Acerbum] Metaphora est a gustu ad auditum. Acerbitas enim

gusta sentitur, quæ sapore vehementer astringente, vel ut aliis placet, aperiente, misere fauces afficit.

411 Horrorem] Ingratum sonum, qui lædit aures; qualis est stridor cardinum in foribus; aut axis in curruum rotis: aut serræ, cum acuitur. Elementis] Atomis, primordiis, vs. 393.

412 Musæa mele] Musicos cantus, sic vs. 504. Mele quippe vox est Græca μέλη, quæ cantum musicum significat. Hinc Melici Poëtæ, quorum carmina non ad lyram, sed ad alia organa musica canerentur, inquit Quintil. XI. 12. Sic etiam Lucret. V. 336. 'modo organici melicos pepere sonores.'

Organicei] Qui digitis pulsantes organa suaves eliciunt sonos. Sic lib. V. citat.

413 Expergefata] Organa enim, nisi digitis quasi expergefiant, muta

In nareis hominum, quom tetra cadavera torrent, 415
 Et quom scena croco Cilici perfusa recens est,
 Araque Panchæos exhalat propter odores:
 Neve bonos rerum simili constare colores
 Semine constituas, oculos quei pascere possunt,

num, quando illi fæda cadavera cremant, et quando scena recenter conspersa est croco Cilicio, et altaria fumant ob odores Panchæos. Noli etiam statuere gratos illos colores, qui possunt delectare oculos, componi paribus rerum principiis, ac

Nobilibus reliqui.—414 penetrare V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. putent Mus. B. 2.—415 terra corrent V. ed. tetra corrent Th. Ra.—416 croco simili Mus. B. 2.—419

NOTE

sunt, nec ullum edunt sonorem, quasi sopore aliquo tenerentur. Metaphora ducta ab hominibus ad organa, quæ vocem humanam imitantur.

Figurant] Formant, conformant, fingunt, reddunt, faciunt, variant.

414 *Neu simili penetrare, &c.]* His 4. vss. solvit VI. problema de odore tetra cadaveris cremati; et de croco præsertim Cilicio, qui suavitatem odoris afflat, dum spargitur in scenis; et de thure, quod in aris crematum odoriferum est. Scilicet quia ille fædus odor constat atomis asperis: hic vero suavis coalescit ex levibus atomis.

415 *Torrent]* Supp. homines. Tangit morem receptum apud veteres de cremandis cadaveribus, qui jam invaluit. De his Virg. *Æn.* II. 203. et seqq. et alii.

416 *Et quom scena croco, &c.]* Tangit et antiquum morem apud veteres de spargendo croco per scenam, dum fabulæ erant recitandæ, qui suaves odores afflaret spectatoribus. Sueton. in *Neron.* XXV. Horat. *Epist.* ad Aug. 'Recte necne crocum floresque perambulet Attæ Fabula si dubitem,' &c.

Scena] Græca vox σκηνή, a voce σκιά, umbra. Primum enim sub frondibus, seu sub arborum opacarum umbra fabulæ recitabantur. Deinde in tabernaculis; postea in theatris;

quæ tandem inde scenæ nomen retinent.

Croco Cilici] Crocus, et crocnm dicitur: Cilix, et Cilicius, a, um. Crocus autem Cilix maxime laudatur, sicut oleum Venafranum, aut vinum Falernum apud Romanos. *Plin.* XXVII, 6. Crocus autem flos est odorifer, Gallice *safran*.

417 *Panchæos]* Arabicos, Panchaia enim Arabiæ regio est, in qua arbores sponte thus emittunt. Virg. *Æn.* II. 'Totaque thuriferis Panchaia pinguis arenis.'

418 *Neve bonos, &c.]* His 8. vss. solvit VII. problema de coloribus qui pascunt et juvant oculos: et contra, qui pungunt aut lædunt eosdem. Ratio est in promptu juxta doctrinam Lucretii. Qui enim colores recreant oculos, eos constare levibus atomis necesse est: qui vero pungunt, aut lædunt oculos, ii constant ex atomis asperis, aut squalidis.

419 *Semine]* Primordio, principiis, atomis.

Oculos pascere] Metaphora a gustu aut gula ad visum ducta. I. e. delectare, quasi satiare pictura. Sic I. 36. 'Pascit amore avidos inhians in te, Dea, visus.' Sic Virg. *Æn.* IV. 'Animum pictura pascit inani.' Terent. in *Phorm.* 'Restabat nihil aliud, nisi pascere oculos.'

Et quei compungunt aciem, lacrumareque cogunt, 420
 Aut feda specie tetrei, turpesque, videntur.
 Omnis enim, sensus quæ mulcet quomque videntum,
 Haud sine principali aliquo lævore creata est:
 At contra, quæquomque molesta atque aspera constat,
 Non aliquo sine materiæ squalore reperta est. 425
 Sunt etiam, quæ jam nec lævia jure putantur

illos, qui offendunt visum, et faciunt flere: aut ac illos, qui cernuntur fædi, et horridi turpi colore. Namque res ea omnis, quæ delectat et adjuvat sensus, non est facta sine aliqua levitate primordiali: contra vero, res ea omnis, quæ est noxia, et horrida, non est inventa sine aliquo horrore principii. Sunt etiam cor-

possunt. In h. l. rasuram habet Mus. B. 2.—420 compungunt Mus. B. 2. compungunt Ferr. V. ed. Th. Ra. compugunt Mus. B. 3.—421 tetrei, turpesque desunt Mus. B. fedi turpesque Voss. marg. Voss. vet. qui olidi turpesque V. marg. 1. O. Cant. solidi t. Mus. B. 3. soli t. Vind. celi t. Mus. B. 2. celi t. V. ed. Ferr. Th. Ra. turpes olidique Mar.—422 Omnis e. species Gottorp. fr. Voss. marg. qui Vind. multat Mar. Gryph. Nard. Bas. P. in not. caussa pro quomque Mus. B. 2. et edd. vulg. videntur Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. videntes Voss. marg. videndo O. jucatque P. Mus. B. 2. et edd. vulg.—423 Aut Ferr. V. ed. Th. Ra. Gottorp. fr. O. Gryph. Nard. Bas. principali V. ed. Mus. B. 1. 2. Cant. Th. Ra. Par. Gryph. Bas. levior Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. Gryph. Bas. Nard. livore Mus. B. 2.—424 Aut Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Gryph. Nard. Bas. constant Cant.—425 Post h. vs. inserunt At quæ lenis, et est jucundo prædita sensu, Hæc aliquo sine seminio brevior creata est Gryph. Nard. Bas. P. sed in P. graviore pro brevior.—426 quæ rara V.

NOTE

420 *Acie]* Supp. oculorum; i. e. oculos, vel pupillam ipsam oculorum. Cieer. N. Deor. 2. 'Acies ipsa, qua cernimus, quæ pupilla vocatur.' Acies tria significat. I. acumen gladii. II. exercitum instructum. III. pupillam oculi.

421 *Tetrei]* Bene. Gifan. *cæli*, quasi cærulei aut cæsii; qui duo colores fædi videntur. Male omnino.

423 *Principali . . . lævore]* Principiis levibus, ac levigatis. Sic V. 247. 'Principiale tempus, &c.'

425 *Materiæ squalore]* Materiasqualida, fædis principiis. Porro post hunc versum sequuntur hi duo in vulgaribus codicibus: *At quæ lenis et est jucundo prædita sensu, Hæc aliquo sine seminio graviore creata est. Ve-*

rum merito respuuntur ab omnibus interpretibus: neque enim addunt ad duorum sequentium, aut ad rei, intelligentiam. Secus enim duo sequentes rejiciendi forent, quasi superflui.

426 *Sunt etiam, quæ jam nec, &c.]* His 5. vss. solvit VIII. problema de fæcula et inula; quæ duo sunt condimenta. Alterum, nempe fæcula, erat condimentum acidum ex vini fæce factum, inquit Turneb. in illud Horat. *Satir.* II. 8. 'acria circum Rapula, lactucæ, radices: qualia lassarum Pervellunt stomachum cicer, hallec, fæcula Coa,' &c. Alterum vero, nempe inula, condimentum erat dulce, factum ex dulci amaritudine radicis inulæ; quæ herba est folia ferens ver-

Esse, neque omnino flexis mucronibus unca;
Sed magis angellis paullum prostantibus, ac quæ
Titillare magis sensus, quam lædere, possint:
Fæcula jam quo de genere est, inulæque sapor. 430
Denique, jam calidos igneis, gelidamque pruinam,

pora prima, quæ nec levigata nunc, nec prorsus hamata, quasi habeant apices aduncos, merito esse creduntur: sed quæ potius habeant parvos angulos paululum prominentes, et quæ queant potius jucunde tangere sensus, quam vexare. Cujus generis est etiam fæcula, et condimenta inulæ. Postremo tactus uterque, frigoris

ed. lenia Mus. B. 1.—427 muttonibus V. ed. uncaque V. ed. Mus. B. 1.—428 angellis: sic O. Mus. B. 1. 3. Cant. P. in not. Voss. marg. Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Cont. Bas. V. marg. 1. angellis Gottorp. fr. Voss. vet. et L. B. angelus Vind. agellum Mus. B. 2. angululis P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. et edd. vulg. an gelus Ferr. prostrantibus O. Mus. B. 1. ac quæ desunt Vind. Voss. vet. Mus. B. 1. 2. 3. æque V. ed. Th. Ra. et quæ vulg.—429 possint: sic P. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. possit reliqui.—430 Fetula Mus. B. 1. quo jam Voss. vet. vique sapor. P. Vind. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. invia Voss. L. B. vitia Gryph. marg. Bas. marg. P. in not. Cant. rinia Mus. B. 1. 2. que deest Mus. B. 2. ut inulæque O.—431

NOTÆ

hasci, quem Gallice vocant *Bouillon blanc*, nisi quod oblongiora et angustiora surgant: radice subcandida. Colum. XII. 46. De qua et Horat. Satir. II. 8. 'Erucae virides inulis ego primus amaris Monstravi incoquere,' &c. Gallice *de l'aulnée*. Alii autem non *inulæ*, sed *vicia* legunt. Vicia autem genus est leguminis. Virg. Geor. I. 'Aut tennes fætus vicia, tristisque lupini.' Gallice *de la vesce*. Prior lectio magis probatur. Igitur ideo fæculæ condimentum saporis est acidi: inulæ vero condimentum quasi saporis amari, quia non ex asperis aut levigatis omnino constant atomis; sed ex utrisque refractis aliquatenus, hoc est, ex atomis quæ habeant minusculos angulos et obtusos apices, qui sensum, nempe gustum, titillare, ac jucunde tantum tangere valeant; non autem lædere, perrumpere, ac male afficere.

427 *Flexis mucronibus unca*] Hamata.

428 *Angellis*] Alii *angulatis*. Idem; i. e. parvos angulos habentibus.

429 *Titillare*] Neque asperiore, neque jucundiore tactu afficere sensus; Gallice *chatouiller*. Hic autem per metaphoram usurpatur pro, leviter afficere.

430 *Fæcula*] Vs. 426. not.

Inulæ] Vs. 426. not.

431 *Denique, jam calidos, &c.*] His 13. vs. solvit IX. problema de calore et frigore, seu, ut ipse loquitur, de igne et gelida pruina, id est gelu: quæ tactu sentiuntur. Tactum autem omnium sensuum certissimum esse ait; triplicemque distinguit pro triplici modo, quo corpus tangi potest. Tangitur enim corpus per rem sensilem vel extrinsecus ipsi advenientem: vel extra ipsum egredientem: vel intra ipsum moventem. Triplici autem modo res sensilis, sive accedens ad corpus, sive egrediens e corpore, sive movens intra corpus, potest tangere; nimirum vel jucunde, vel aspere, vel medio quodam inter hæc temperamento; scilicet pro vel levibus, vel asperis, vel mediis inter has figuris atomorum, ex quibus constat.

Dissimili dentata modo, compungere sensus
Corporis, indicio nobis est tactus uterque.

Tactus enim, tactus, pro Divom numina sancta!
Corporis est sensus, vel quom res externa sese 435
Insinuat, vel quom lædit, quæ in corpore nata est,
Aut juvat egrediens genitales per Veneris res:
Aut, ex obfensu quom turbant corpore in ipso

et gelu, indicat etiam nobis ignes calidos et gelu frigidum, quasi armata essent dentibus, vexare dispari ratione sensus corporis nostri. Tactus enim, tactus, inquam, (per Deos immortales,) est proprius sensus corporis; sive quando res externa ingerit sese intra corpus; sive quando res, quæ ingenua est corpori, vexat illud; nimirum vel cum exiliens e corpore per res genitales Veneris delectat illud; vel cum primordia ex occurso commota inter se in ipso corpore

pruinam Ferr.—432 tentata P. Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Bodl. Gryph. Nard. Bas. ex cod. Pomponii Læti P. restituit dentata, et V. marg. legit admorsa.—433 ac tactus Mus. B. 2. sensus Gassend.—434 corpora, sancta Lond. ed. lumina s. Barb.—435 Corpore V. ed. Th. Ra.—437 Aut vivat Mus. B. 1. egradiens Mus. B. 2. 3. gradiens Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. ingrediens Ald. P. sed egrediens P. in not. vox deest Voss. L. B.—438 offensa P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Gif. marg. Gryph.

NOTÆ

432 *Dentata*] Hamata, horrida, aculeata: quasi dentes habentia.

433 *Tactus uterque*] Nimirum ipsius ignis et gelidæ pruinæ, seu gelu.

434 *Tactus enim . . . corporis est sensus*] Sic I. 305. 'Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res.'

Pro Divom numina] Exclamatio, qua uti solemus in rebus, quibus diffusi hominum fidei ad Deos confugimus. Sic vs. 1091. 'Divom' autem pro Divorum dixit.

435 *Res externa*] Quale est frigus aut calor, quæ sese insinuant in corporis membra. En prima pars divisionis rerum tactilium, vs. 431. not.

436 *Quæ in corpore nata est*] Res interna, quæ egrediens e corpore vel lædit corpus, vel juvat et oblectat illud. En secunda pars divisionis rerum tactilium, vs. 431. not.

437 *Genitales*] Quæ ad generationem faciunt, I. 11. et alibi passim.

Per Veneris res] Sic vs. 173. i. e.

per vias generationis.

438 *Aut ex obfensu*] En tertia divisionis pars, vs. 431. not. Res enim interna potest tangere corpus non tantum egrediendo extra illud, sed etiam manens intra ipsum, et movens illud. Sic atomi ex offensu, hoc est, ex occurso et mutua plaga, sese percutientes intra corporis partes, distorquent eam corporis partem, in qua sic se offendunt, pariuntque dolorem minorem, aut majorem, pro minori aut majori suo offensu, quo minus aut magis resiliens quasi corpus turbant, confundunt, aut etiam distorquent. Dolor enim gignitur ex partium concussionem, aut divisionem. Sic v. g. cum quis manu sibi partem corporis ferit, movet, turbat, confundit, concutit, ac quasi distorquet atomos, quæ eam corporis partem componunt. Hinc dolor sentitur. Sic infra vs. 960. et seqq.

Obfensu] Dicitur offensus, us: sic vs. 223.

Semina, confundunt inter se concita sensum :
 Ut, si forte manu quam vis jam corporis ipse 440
 Tute tibi partem ferias, atque experiare.
 Quapropter longe formas distare necesse est
 Principiis, varios quæ possint edere sensus.

Denique, quæ nobis durata ac spissa videntur,
 Hæc magis hamatis inter sese esse necesse est, 445
 Et quasi ramosis alte compacta teneri.
 In quo jam genere in primis adamantina saxa
 Prima acie constant, ictus contemnere sueta ;

nostro perturbant, et confundunt sensum; veluti, si forsant tutemet tibi ipsi percutias manu aliquam partem corporis, bene tunc experiri posses. Quare oportet ut figuræ in primordiis procul multum inter se differant, quippe quæ queant reddere tam diversos sensus. Tandem res, quæ apparent nobis solidæ, et condensæ, necesse est ut ex conflata ex primordiis magis aduncis inter se, et veluti habentibus ramos alte constant. Cujus generis nunc præcipue lapides adamantini sunt tanquam in primo agmine, qui solent respuere plagas: sunt etiam

Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. corpora Delph.—439 confunduntque vulg. edd. compunguntque Creech. sensu Gottorp. fr.—440 Ue V. ed. quamos corpore V. ed. Th. Ra.—441 aque experiare vulg. edd.—443 ædere V. ed. Th. Ra. lædere P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg.—445 esse deest V. ed. Th. Ra.—446 quasi ramis V. ed. Th. Ra. quasi ramos Vind. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. quasi per ramos P. O. Cant. Gif. marg. Gryph. Bas. V. marg. 1. quia sint ramis P. in. not. Gryph. marg. quia sunt hamis Bas. marg.—447 nam genere

NOTÆ

Turbant] Turbas excitant, concutiunt. Sic vs. 125.

439 Semina] Atomis: prima corpora.

442 Quapropter longe, &c.] Postquam magis præcipua sensuum objecta in testimonium dedit, concludit rite necesse esse varias atomorum existere figuras, quæ tam varios sensus edant.

444 Denique, quæ nobis, &c.] Non contentus Poëta de diversis sensuum objectis, quæ in rei argumentum attulit, jam conatur etiam ex aliis rebus concretis diversas easdem figuras atomis asserere. His itaque 13. vs. prioribus adducit res duras et molles aut fluidas in rei testimonium, quarum illas, qualis est adamas, saxa, et

ferrum, ex atomis hamatis, et quasi ramosis, has vero, ex levibus ac rotundis, coalescere contingit. Quod est x. problema, quod solvit.

446 Ramosis] Supp. principiis. Quæ quidem quasi per ramos fusa et ducta constant, ut magis cohærescant. Alii *per ramos*; idem sensus.

447 Adamantina saxa] Adamas lapis est pretiosus, et quidem durissimus, quem nulla vis domare potest, aut frangere; namque, ut ait Plin. xxxvii. 4. 'Incudibus deprehenditur ita respuens ictum, ut ferrum ntrimque dissultat.' Quamquam compertum est hircorum sanguine resolvi posse.

448 Prima acie] Primo ordine. v. 420.

Et validei silices, ac duri robora ferri,
 Æraque, quæ claustris restantia vociferantur. 450
 Illa quidem debent ex lævibus atque rotundis
 Esse magis, fluido quæ corpore liquida constant;
 Namque papaveris haustus item est facilis quod aquarum:
 Nec retinentur enim inter se glomeramina quæque,
 Et procursus item proclive volubilis exstat.
 Omnia postremo, quæ puncto tempore cernis 455

solida saxa; et durities validi ferri; et æra, quæ resistentia sub pondere januarum, edunt sonitum. Illæ vero res, quæ molles componuntur ex corpore fluxo, debent constare ex atomis magis levigatis et teretibus; neque enim quæque illarum corpuscula globosa inter se coercentur: et cursus earum pariter labilis est in facilem lapsum. Denique oportet ut res omnes, quas vides existere tantum per

Mus. B. 2. 3. Ferr.—448 Prona Mus. B. 2.—449 dura V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—450 quæque Ferr. V. ed. Th. Ra. voce ferantur Ferr. V. ed. Th. Ra.—451 Illa autem Vind. Mus. B. 3. Cant. Bip. Hav. lenibus O. Mus. B. 2. V. marg. 1.—452 fluvido V. ed. Th. Ra. quia corpora V. marg. 1. constat O. Mus. B. 2. 3. Porro, qui sequitur vs. communi fere editorum consensu, pro adulterino habetur, atque ab h. loci sententia alieniss. cum vero in omn. Mss. et pr. edd. ut videtur, compareat, de contextu nolui ejectum, sed solummodo numerorum ordine exceptum, ne hinc omnium sequentium series turbaretur. Wakef.—454 percussus P. Gottorp. fr. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. Cant. Gryph. marg. Bas. marg. percussus P. in not. procursus Mus. B. 1. 3. in proclive vulg. edd. sed in non agnoscunt Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Gottorp. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. Hic desinit cod.

NOTÆ

449 Robora ferri] Durities ferri: sic i. 880. 'robore saxi.' Metaphora est. Robur enim proprie dicitur de duro quercus corpore.

450 Claustris restantia] Resistentia sub pondere januarum: i. e. Cardines portarum, qui ex ære constant. Vel: 'restantia claustris æra,' i. e. obices et pessuli, qui januis affixi restant et hærent. Quasi claustra sint januæ clausæ. Sic i. 416. 'claustra vitai' i. e. limen et janua lethi, ut ait iii. 397. Sic etiam i. 72. 'claustra naturæ refringere;' id est, secreta Naturæ revelare, aut penetrare. Hinc alii legunt *claustris exstantia*.

453 Glomeramina] Corpora globosa: atomi rotundæ, et volubiles, ex quibus constant res fluidæ.

454 Procursus] Cursus porrotenus continuatus. Hoc est, volubiles sunt res fluidæ, et labiles in proclive; quia constant ex atomis, quæ labuntur instar glomeraminum; nec inter se retineri possunt.

455 Omnia postremo, &c.] His 8. vs. solvit xi. problema de fumo, nebulis, et igne, et aliis rebus ejusdem generis, quæ aliquatenus fluidæ sunt. Docet autem has res constare ex atomis non exquisite levibus ac rotundis: neque tamen constare etiam ex atomis inter se perplexis, quilibet sentes et spinæ constant: licet oculos interdum pungant, nempe fumus: et saxa penetrent, et in calcem reducant, nempe ignis: sed cum fluidis, et rotundis atomis misceri etiam atomos minus acutas, et as-

Diffugere, ut fumum, nebulas, flammisque, necesse est,
 Si minus omnia sunt e lævibus atque rotundis,
 At non esse tamen perplexis indupedita;
 Pungere utei possint corpus, penetrareque saxa,
 Nec tamen hære inter se; quod quisque videmus 460
 Sentibus esse datum: facile ut cognoscere possis,
 Non e perplexis, sed acutis, esse elementis.

Sed, quod amara vides eadem, quæ fluvida constant,
 Sudor utei maris est, minime mirabile quoquam.

instans temporis, v. g. fumum, vapores, et flammæ, evanescent, si omnes constant ex atomis minus levigatis et teretibus: sed non necesse est ut compactæ sint ex atomis implicitis et hamatis, ut queant lædere sensus corporis, et permeare lapides: non oportet tamen ut inter se cohaerescant; quod quidem nos singuli cernimus concessum esse spinis. Ita ut hinc queas facile noscere non constare ex principiis implicitis inter se, sed ex aculeatis. At quod cernis eadem res, quæ liquida sunt, esse simul amaras, veluti est aqua marina; id non debet videri admira-

Gottorp.—456 *Effugere* P. Ald. *Affugere* V. ed. Bodl. Mus. B. Ferr. Th. Ra.—457 *omnibus* Mus. B. 3. Lamb. Bip. *lenibus* O. Mus. B. 2. *elevis* Ferr. V. ed. Th. Ra.—458 *adplexis* Voss. vet.—459 *Pangere* Ferr. V. ed. Th. Ra. *Frangere* Mus. B. 1. *possunt* V. ed. Ferr. Th. Ra. *penetrare* Mus. B. 2. *que deest* O.—460 *quod cumque* Gryph. marg. Bas. marg. P. V. marg. 1. Voss. marg. Bodl. Voss. vet. et L. B.—461 *Sensibus* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Voss. vet. et L. B. *e se datum* Voss. vet. et L. B. *se datum* Vind. Mus. B. 1. 3. *sedatum* Mus. B. 2. O.—464 *Udor* Creech. *amarus ut est* Fab. *matris ut est* Gryph.

NOTÆ

peras, quam quæ spinis miscentur.

Puncto tempore [tempore] Tempore, pro, temporis. I. e. brevissimo tempore.

456 *Nebulas*] Vapores, caligines, quibus oculi læduntur.

458 *Indupedita* [endopedita] Vel *indupedita*: i. e. impedita, vs. 101.

459 *Pungere corpus*] Puta officere oculis, mordere oculos. Quod facit fumus, et nebula.

Penetrare saxa] Quod facit ignis, qui lapides in calcem et cineres redigit.

460 *Nec tamen hære inter se, &c.*] I. e. nec tamen inter se perplexa retineri, quomodo spinarum atomi acutæ inter se retinentur. I. e. nihil impedit, inquit, ut res fluidæ miscantur atomis acutis, qualibus constant etiam spinæ.

462 *Elementis*] Principiis, atomis: vs. 393. 411.

463 *Sed, quod amara vides, &c.*] His 7. vss. solvit XII. problema de rebus fluidis simul et amaris: docetque res eas, qualis est aqua marina, constare ex atomis levibus simul et rotundis; sed squalidis, non autem hamatis. Scilicet sic sese explicat Poëta, ne pignantia loquatur. Namque supra vs. 404. docuit amara et aspera constare ex atomis hamatis, et inter se perplexis. Item vs. 451. docuit fluida constare ex atomis levibus. Quod quidem repugnat. Igitur hic jam docet amara fluida constare ex atomis levibus, et globosis simul ac squalidis; i. e. tristibus, plenis doloris, injucundis.

464 *Sudor maris*] Aqua marina, quam Empedocles docuit esse sudo-

Nam, quod fluvidum est, e lævibus atque rotundis 465
 Est; et lævibus atque rotundis mixta doloris
 Corpora: nec tamen hæc retineri hamata necessum:
 Scilicet esse globosa tamen, quom squalida constant,
 Provolvi simul, ut possint conlædere sensus.
 Et, quod mixta putes magis aspera lævibus esse 470
 Principiis, unde est Neptuni corpus acerbum;
 Est ratio secernundi, seorsumque videndi.

bile cuiquam. Namque res ea, quæ liquida est, constat ex atomis levigatis et teretibus: sed atomi doloris intermixtæ sunt atomis levigatis et teretibus: neque tamen necesse est ut hæ atomi perplexæ inter se cohaerant. Nimirum necesse est illas esse rotundas, etiamsi sint horridæ, ut una queant profluere et pungere sensus. Atque ut magis credas atomos hamatus intermixtas esse atomis levigatis, ex quibus nascitur corpus amarum Neptuni, ratio est aliqua distinguendi, et sigillatim

minime id vulg. edd. mirabile habendum P. in not. Hav. Bip. *mirabilis* Mus. B. 2. *mirabile debet* Voss. vet. et L. B. *debet minime mirabile cuiquam* V. marg. 1.—465 *Nam qui* Mus. B. 2. *fluvidus* Vind. Voss. vet. O. Mus. B. 2. Cant. V. marg. 1.—466 *et*: sic dedi ex conj. Wakef. e Voss. vet. et L. B. Bas. marg. at Hav. Bip. Delph. *rotundi* Vind. *admixta* P. Vind. V. ed. Th. Ra. Ald. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *dolori* V. marg. 2. *volare* P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald. *dolore* V. ed. Th. Ra.—467 *nec tantum* P. *retinere* P. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *necessum* sic P. Vind. V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. *necesse est* reliqui.—468 *est* V. ed. Th. Ra. *constet* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2.—469 *Pervolvi* Mus. B. 2. *collidere* O. Mus. B. 1. *lædere* Mus. B. 2. *et lædere* reliqui.—470 *At* Voss. vet. *quid* V. ed. Th. Ra. *quo* Vind. Mus. B. 1. Cant. et vulg. edd.—472 *Esse* Vind. *se cernendi* V. ed. Cant.

NOTÆ

rem terræ, teste Arist. Meteor. II. c. 3. Vel 'sudor maris,' i. e. spuma maris, i. e. quæ salsa et amara est.

465 *Fluvidum*] Dactylus; neque enim litera *m* eliditur ante vocalem sequentem, sed brevitur. *Fluvidum* autem pro, fluidum. Sic vs. 463, et alibi passim.

466 *Doloris Corpora*] Atomus acerbæ, asperæ, squalidæ. Licet enim globosæ sint, quia tamen minus politæ sunt ac levigatæ, tristem inferunt sensum.

467 *Necessum*] Necesse est. Sic vs. 724.

468 *Scilicet*] Scire licet. Sic Terent. Heaut. Sic Plant. 'Videlicet' pro, videre licet.

Squalida] Horrida, hamata, aspera. 470 *Et, quod mixta putes, &c.*] His 7. vss. confirmat ex ipsa sensuum fide ac evidenti experimento aquam marinam constare ex atomis levibus et asperis. Namque, si maris aqua percolatur per terras, dulcescit; quia relinquit supra terras virus amarum, quod ex asperis atomis constat; solasque retinet leves atomos, quæ dulces sunt.

471 *Unde*] Ex quibus.

Neptuni corpus] Mare, aqua marina. Neptunus enim, quia Deus maris, usurpatur a poetis pro ipso mari. Sic vs. 654.

Acerbum] Salsum et amarum.

Humor dulcis, ubi per terras crebrius idem
Percolatur, ut in foveam fluat, ac mansuescat.
Liquit enim supra tetri primordia viri ; 475
Aspera, quo magis in terris hærescere possint.
Quod quoniam docui, pergam connectere rem, quæ,

cernendi; namque aqua maris dulcescit, cum eadem frequentius pertransit per terras, ut defluat in fossam aliquam, et ibi dulcescat. Relinquit enim super terras principia amara veneni insuavis: unde fit ut possint eo facilius remanere in terra. Quod cum demonstraverim, persequar addere rem, quæ inde consentanea sit et reddat testimo-

Th. Ra.—473 *dulcis*: sic P. Bodl. Voss. L. B. Gif. marg. Gryph. *dulcet* Lamb. *dulcit* vulg. *idem* erasum est Mus. B. 2.—475 *Nequit* V. ed. Th. Ra. Bas. marg. *Inquit* Vind. Ferr. *Liquit* Hav. Bip. Delph. *tetri supera* P. *separare* V. ed. Bas. marg. *supera tetri* Vind. *superate* Mus. B. 1. 2. 3. *superante* salo Cant. V. marg. 1. *superando atri vel tetri* V. marg. 2. *trimordia* Ferr. *mordiu* Vind. *rerum pro tiri* Mus. B. 3.—476 *horrescere* V. ed. Th. Ra. Gryph. marg. Bas. marg. Ald. P. *possunt* vulg.—477 *qua* Mus. B. 2.—478 *Et* Creech. *acta*

NOTÆ

473 *Dulcis* [*dulcit*] Antiquæ; pro 'dulcet,' 'dulcescit.' Sic olim 'frigat,' pro 'friget.'

474 *Mansuescat*] Dulcescat. Quasi acerbiter deponat aut sævitiam; metaphora ducta a feris, quæ mansuetæ fiunt.

475 *Supra* [*supera*] Pro *supra*, i. 532. i. e. in superiori terræ parte.

Tetri...viri] Salsæ amaritudinis. Sic amaritudo salsa maris dicitur quoque virus i. 720.

477 *Quod quoniam docui, &c.*] Hactenus de dissimilibus atomorum figuris, quæ prima pars fuit disputationis propositæ supra vs. 333. not. Nunc alteram ejusdem disputationis partem aggreditur; docetque finitas esse figurarum rationes, non autem infinitas; id est, differentias figurarum esse finitas, idque variis ex absurdis confirmat, quæ inde sequerentur. Quorum i. continetur his 22. vss. Hoc autem repetit ex atomorum parvo corpore, seu parvitate, quæ non patitur, ut infinita ratione figurarum atomi possint variari. Namque ejusmodi varia figuratio, ut ita dicam, variari non potest nisi pro diverso

augmine; quæ enim res non habent diversum augmen, hoc est, quæ non constarent ex diversis partibus, sane variari non possent. Atqui si infinitæ essent figuræ diversæ atomorum, sequeretur ut essent aliquæ atomi, quæ infinito constarent augmine, hoc est, quæ infinitis partibus, atque immensa magnitudine coalescerent; quod est absurdum. Namque sit v. g. atomus aliqua, quæ tribus vel quatuor, aut pluribus, sed finitis partibus constet; ejus figura variari poterit tantum finita ratione; quoquo modo partes illius disposueris, transposueris sive dextrorsum, sive sinistrorsum, et alia quavis ratione. Igitur si infinito modo variare volueris partes atomi cujusvis, deberet ea atomus constare infinitis partibus; si vero constet infinitis partibus, erit ergo immani maximitate. Quod est absurdum; et quod fieri non posse probatum est, lib. i. ubi atomis dari certam frangendi finem, et minimum quid ostensum est. Hoc idem argumentum sic Epicurus prosequitur apud Laërt. lib. x. 'Corpora individua, et plena [atomi], ex quibus

Ex hoc apta, fidem ducat: primordia rerum
Finita variare figurarum ratione.
Quod, si non ita sit, rursum jam semina quædam 480
Esse infinito debebunt corporis auctu.
Nam, quod eadem una quovis vis in brevitate

nium, principia rerum mutari secundum finitum modum formarum. Quod nisi sic esset, contra jam primordia quædam debebunt constare ex infinito augmine magnitudinis. Etenim formæ principiorum non possunt plurimum mutari inter se in una

P. in not. *ducit* Voss. vet. et L. B. Hav. Bip.—479 *Finitas* P. V. ed. Bodl. O. Th. Ra. Ald. Gif. marg. Gryph. Nard. Bas. et Mus. B. 2. in rasura. *variata* Voss. vet. *rationes* P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. marg. Gryph. Nard. Bas.—480 *rara* pro *jam* Cant.—481 *debebant* V. ed. Th. Ra. *debeunt* Mus. B. 2. *corporum* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2.—482 *Nam* quod sic P. Ald. *Namque et in* Mus. B. 2. *Namque in* reliqui.

NOTÆ

res compositæ concretæque gignuntur, et in quæ dissolvuntur, comprehendendi non possunt re et usu; figurarum autem differentiis possunt. Non enim fieri potest ut tot rerum naturalium differentiæ ex figuris re comprehensibiles nascentur. In unaquaque autem figuratione simpliciter infinita sunt corpora individua: differentiis vero non sunt infinita: sed, eo tantum quod re comprehendendi non possunt, infinita. Quæ argumenti ratio cum facile non sit cuivis obvia, placet eam illustrare exemplo facili: sunt v. g. viginti quatuor literæ tantum, non autem infinitæ. Hinc fit ut his non infinitæ, sed finitæ tantum syllabæ ac voces fieri possint. Namque ex duabus literis, v. g. A et B, duæ creantur voces, AB et BA. Ex tribus literis, sex creabuntur voces, vel syllabæ: ex quatuor literis 24. voces: ex sex, 720. ex septem, 5040: ex octo, 40320: ex novem, 362880: ex decem, 3628800. Et ita deinceps, donec numerus 24. literarum expleatur, ut iterum fusius dicetur infra vs. 687. not. At quantumvis multæ fiant voces seu syllabæ, et mente qui-

dem non comprehensibiles: re tamen nunquam infinitæ formabuntur. Cum ex finito infinitum fieri nequeat. Ita, licet multimodæ sint figurarum rationes, non infinitæ tamen esse queunt; quia, ut recte docet Poëta, 'formarum novitatem corporis augmen Subsequitur.'

Pergam connectere] Jam connectam. Sic vs. 237. et III. 179. 421. 423. et alibi. Porro hi 2. vss. repetuntur infra vs. 521.

478 *Apta*] Apte connexa, apte pendens, consentanea.

479 *Variare*] Absolute; pro, variari, mutari.

480 *Semina quædam*] Quædam prima corpora; quædam atomi.

481 *Infinito corporis auctu*] Infinita magnitudine: immenso corpore.

482 *Quovis vis* [*cujuscujus*] Sic Lamb. sicut enim dicitur 'quidquid' pro 'quidque': ita 'cujuscujus,' pro 'cujusque' fieri ac dici posse censet. Alii legunt *cujusvis*, ita ut hic versus sit ex Enniana mensura; neque litera *m* in voce 'eadem' elidatur antequam sequentem vocalem vocis 'una.' Utraque lectio probatur.

Brevitate Corporis] Parvitate atomi.

Corporis inter se multum variare figuræ
 Non possunt: face enim minumis e partibus esse
 Corpora prima; tribus, vel paullo pluribus, auge: 485
 Nempe, ubi eas parteis unius corporis omneis,
 Summa atque ima, locans, transmutans dextera lævis,
 Omnimodis expertus eris, quam quisque det ordo
 Formarum speciem totius corporis ejus;
 Quod super est, si forte voles variare figuras, 490
 Addendum parteis alias erit: inde sequetur,
 Adsimili ratione, alias ut postulet ordo,
 Si tu forte voles etiam variare figuras.
 Ergo formarum novitatem corporis augmen
 Subsequitur: qua re non est ut credere possis, 495

et eadem paritate cujusque principii. Namque finge primordia rerum constare ex tribus partibus v. g. vel amplifica, si vis, ex paulo pluribus: scilicet postquam ponens domnes illas partes unius principii primi sursum et deorsum, transponensve exterius partes in sinistras, observaveris per experientiam his omnibus modis, quamnam speciem figurarum totius illius principii quæque positura reddat; quod reliquum est, si fors cupies mutare adhuc formas, oportebit adjicere alias partes: deinde pari modo consequens erit, ut positura poscat alias partes, si tu fors cupies adhuc mutare formas. Igitur augmentum atomi sequitur novam variantiam figurarum;

media ima Mus. B. 2. brevi Mus. B. 2.—483 se deest V. ed. Th. Ra.—484 Non possum Mus. B. 1. face enim: sic Cant. V. marg. 1. fac enim Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. Hav. Bip. Delph. fateor P. Mus. B. 1. Gryph. marg. Bas. marg. Ald. fatemur V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. fateamur Ferr.—485 præ tribus Ferr. V. ed. Th. Ra. partibus uti Mus. B. 2. euge Mus. B. 2.—487 transmutas Ferr. V. ed. Th. Ra. Cant. transmittas Mus. B. 2. lævis Voss. vet. sed superser. lævis.—488 Omnimodi Voss. vet. et L. B. Omnimodo Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Bodl. Omnimode Bas.—489 Formai Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. Bip. Hav. corporis augmen Gassend.—490 tales Ferr. Th. Ra. V. ed. Vind. Voss. vet. et L. B. Bodl. velis Gassend. Tres. vss. seqq. desunt Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald.—492 A simili Bas. P. At simili V. marg. 1. O. Cant.—494 formai Mus. B. 1. Hav. Bip. corporum V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th.

NOTÆ

485 Tribus, vel paullo pluribus] Vel paulo pluribus tantum, non autem infinitis. Quod quidem fieri nequit, cum atomi infinitas partes non habeant; alias enim infinita essent magnitudine.

486 Unius corporis] Unius atomi.

487 Summa atque ima, locans] Sursum, deorsum, susdeque disponens. Hæ voces 'summa,' et 'ima' sumun-

tur quasi adverbialiter; sic alibi 'crebra' pro 'crebro'; 'diversa,' pro 'diverse'; 'adversa,' pro 'adversus,' &c.

491 Addendum parteis erit] Hellenismus: i. e. addendæ partes erunt. Sic i. 112. 139. &c.

495 Non est] Supp. causa, ratio, locus. I. e. non potest fieri.

Esse infinitis distantia semina formis;
 Ne quædam cogas inmani maxumitate
 Esse: supra quod jam docui non esse probare.
 Jam tibi Barbaricæ vestes, Melibœaque fulgens
 Purpura, Thessalico concharum tincta colore; 500
 Aurea, pavonum ridenti inbuta lepore,
 Pepla, novo rerum superata colore, jacerent:
 Contemptus sudos smyrnæ, mellisque sapes;

quapropter non est ratio, ut queas credere primordia differre infinitis figuris, ne facias quædam constare ex immensa magnitudine; quod antea jam ostendi non posse demonstravi. Et vero jam vestimenta extranea, et purpura Melibœa nitens, quippe quæ tincta sit Thessalico colore ostrearum, et aurata genera pavonum perfusa ridenti venustate colorum, despicerentur quasi victa novo colore rerum: et odor myrrhæ spretus foret: et sapes mellis despicerentur, et cantus cynorum,

Ra.—497 Nam Mus. B. 2.—498 esse probare: sic P. in not. posse vulg. probare sic Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. probari vulg. edd.—500 Thalassico P. in not. tecta Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. P. Bodl. Voss. vet. et L. B. colore, et Aurea vulg. edd.—501 H. vs. deest Voss. L. B. rident Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. P. Bodl. Voss. vet.—502 Sed nova P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Sedula quæ Gryph. Nard. Bas. P. in not. Sæcla novo Hav. Bip. Delph. nota Voss. L. B. si rerum Ferr. V. ed. Th. Ra. P. Bodl.—503 suodor V. ed. udor Voss. vet. et L. B. odor P. Vind. Bodl. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Bip. Hav. Delph. smyrnæ P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Voss. vet. et L. B. Th. Ra. Ald. smyrnæ

NOTÆ

496 Semina formis] Atomī figuris.

497 Inmani maxumitate] I. e. infinita et immensa magnitudine. Rara vox, et vix alteri usitata. Sic Plautus dixit, 'optimitas,' 'opulentitas.'

498 Supra docui] Lib. i. ubi minimas atomos esse docuit, nec sub oculos cadere, propter earum brevitatem.

499 Jam tibi Barbaricæ, &c.] His 8. vss. absurdum n. continetur, quod sequeretur, si fieri posset, ut atomi crescerent in immanem magnitudinem. Namque res omnes, quæ jam apud nos plurimi æstimantur, continuo vilescent et despicerentur, quia aliæ majores et pretiosiores esse possent. Sic vestibis Barbaricis, hoc est, Babylonicis et Phrygiis, olim apud Romanos pretiosis, aliæ pretiosiores essent: sic purpura Melibœa

olim optima, alia esset melior et fulgentior: sic colore pavonum ridenti clarior alius esset: sic myrrha odorifera alia esset magis odorifera: sic melle dulci mel dulcius esset: sic Apollinis carmine jucundo carmen jucundius esset.

Barbaricæ] Babylonicæ, aut Phrygiæ. Babyloni et Phryges olim Romanis dicti sunt Barbari, sic iv. 1023. Deinde hi populi lanas purpureo tingebant colore.

Melibœa...Purpura] Sic dicta a nomine urbis, in qua tingebatur cruore concharum. Est autem et Melibœa urbs Thessaliæ. Hinc addidit vs. seq. 'Thessalico colore.'

502 Pepla [Secla] Genera, gens, vs. 77. 173. et lib. i. passim.

503 Smyrnæ [myrrhæ] Alii smyrnæ. Idem. Smyrna enim Græcis est aro-

Et cycnea mele, Phoebeaque, dædala chordis,
Carmina, consimili ratione obpressa silerent : 505
Namque aliis aliud præstantius exoreretur.

Cedere item retro possent in deteriores
Omnia sic parteis, ut diximus in meliores:
Namque aliis aliud retro quoque tetrius esset
Naribus, auribus, atque oculis, orisque saporis. 510
Quæ quoniam non sunt, quin rebus reddita certa
Finis utrimque tenet summam; fateare necesse est,

et versus Apollinis, qui varietate grata chordarum cantantur, pari modo despecta conticescerent; etenim aliud excellentius aliis nasceretur. Similiter ita res omnes possent retroverti in partes peiores, sicut diximus venire in præstantiores. Etenim alia res longe aliis etiam foret fædior naribus, auribus, et oculis, et gustui linguae. Quæ omnia cum non reperta sint in rebus, et cum terminus limitatus cœrceat cunctam rerum naturam ex utraque parte; oportet ut confitearis semina rerum

Cant. myrrhæ Mus. B. 1. 2. et edd. vulg.—504 cyneæ Mus. B. 2. cyreneam Cant. elaphæbæ Mus. B. 1. Cant. idem Phæbea Mus. B. 2.—506 exoriretur Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. exoreretur Mus. B. 1. vss. 507. 508. transpositi leguntur Mus. B. 1. vss. 506. 507. 508. desunt Voss. vett. et L. B.—509 retroque ut acius V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. O. Ferr. Th. Ra. retroque ut tetrius Mus. B. 1.—511 certa que Gif. Par. certa et Bip. Hav. Delph.

NOTÆ

matris genus, quam alio nomine vocant myrrham, quæ ex arbuscula odorifera in Arabia nascitur.

504 *Cycnea mele*] Olorum cantus. Cygni enim seu olores morituri dicuntur suaviter canere. Martial. XIII. 77. 'Dulcia defecta modulatur carmina lingua Cantator cygnus funeris ipse sui.' Est autem 'mele' vox Græca, vs. 412.

Phæbea] Quæ sunt Apollinis.

Dædala] Varia, diversa, I. 7.

Chordis] Suppl. lyrae aut citharae, qua canentem poetæ faciunt Apollinem.

505 *Silerent*] Non canerentur, sed despicerentur.

506 *Exoreretur*] Tertiæ conjugationis. Sic I. 181.

507 *Cedere item, &c.*] His 4. vss. continetur III. absurdum, quod inde sequeretur si atomi immani constarent magnitudine; namque res qua-

cunque pessima fieri possent deteriores. Quo enim plus tetri factoris v. g. inesset in re, eo deterior esset naribus: quo plus squalidi coloris haberet, eo magis læderet oculos: quo plus insipidi saporis haberet, eo magis insuavis gustui esset: et ita de ceteris. Atque ita sensibus objecta nulla diuturna adessent: sed suavitatem exciperet fastidium, aut molestia: et contra, ob varias atomorum figuras advenientes. Quo quid absurdius?

511 *Quæ quoniam, &c.*] His 5. vss. concludit itaque figuras atomorum non esse infinita ratione diversas, cum nec rerum concretarum, quæ ex atomis fiunt, nec atomi cujusque materies, aut moles potius non sit infinita, ac immensa; sed finita, et certa magnitudine prædita constet.

Reddita] Concessa et data a natura.

512 *Utrunque*] I. e. ab utroque extremo; nimirum a rebus melioribus,

Materiam quoque finitis differre figuris.

Denique, ab ignibus ad gelidas hiemisque pruinas
Finitum est, retroque pari ratione remensum est. 515
Omnis enim, calor ac frigus: medicique tepores
Inter utrasque jacent, explentes ordine summam.
Ergo finita distant ratione creata:
Ancipiti quoniam mucroni utrimque notantur;
Hinc flammis, illinc rigidis insessa pruinis. 520

distare etiam formis finitis. Postremo terminus est redditus ab ignibus ad gelu hyemis: et contra simili modo iterum mensuratus est terminus. Namque calor æque frigus terminat; et calores remissiores sunt intermedii inter utrumque, implentes ex ordine totum numerum. Igitur res illæ genitæ differunt modo finito, cum ab utraque parte terminentur quasi duplici gladio: obsessæ nimirum caloribus

512 *utrumque* Mus. B. 2.—513 *Materiam* P. Bas. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *infinitis* Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra.—515 *est* in fine deest Bas. Bodl. Mus. B. 1.—516 *Finis enim* Gryph. Nard. Bas. *Finit enim* Hav. Bip. Delph. *frigidus* Bas. marg.—517 *utrumque* vulg. *summa* Voss. L. B.—519 *Ancipi* Vind. *mucrone* P. Voss. L. B. Ald. Bip. Hav. Delph. *utrumque* Vind. Mus. B. 1. 2. *vocantur* Mus. B. 2.—520 *insessa* Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. Gif. Par. Turneb. Adv. xxvii. 14. *infensa* V. ed. Ferr. Th. Ra.

NOTÆ

ad res deteriores: vel contra. Neque enim infinitæ res esse possunt inter utrumque. Quælibet quippe res quasi vallatur certis finibus, nec in infinitam magnitudinem aut parvitatem abire potest: igitur ne in infinitum promoveri præstantiam, aut in infinitum retro cedere vilitatem rerum dixeris.

Summam] Universam rem; quamlibet rem: res cunctas.

513 *Materiam*] Atomos.

514 *Denique, ab ignibus, &c.*] His 7. vss. denique confirmat res quaslibet certis finiri qualitatibus, quas dicimus, quæ hinc inde rebus ita sint extremæ, ut extra illas nullæ extent. Citat in exemplum ignem et pruinam, quibus fines præscribunt calor et frigus. Præter enim calorem et frigus quid magis inest alterutri? Est enim ignis calidissimus: pruina vero frigidissima.

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

515 *Finitum est*] Suppl. negotium: i. e. finis est datus, vel finitum est spatium.

Retroque] Et contra.

Remensum est] Suppl. negotium, vel spatium: i. e. non infinitum est spatium, cum retro mensurari queat.

517 *Summam*] Totum id, quod calor et frigus complectuntur, et adimplent inter se ipsa.

518 *Creata*] Res creatæ: v. g. medii tepores, qui sunt, et differunt finita ratione.

519 *Ancipiti mucroni*] Metaphora est: i. e. duplici extremo; duplici termino, nempe hinc calore, illinc frigore v. g. medii tepores notantur.

520 *Flammis*] Calore. Res pro effectu.

Rigidis pruinis] Frigore. Res pariter pro effectu.

Insessa] Obsessa, circumfusa, circumcincta, intersepta.

R

Quod quoniam docui, pergam connectere rem, quæ,
Ex hoc apta, fidem ducat: primordia rerum,
Inter se simili quæ sunt perfecta figura,
Infinita cluere: et enim, distantia quom sit
Formarum finita, necesse est, quæ similes sint, 525
Esse infinitas; aut summam materiali
Finitam constare: id, quod non esse probavi.

Quod quoniam docui, nunc suaviloquis ego paucis
Versibus obtendam, corpuscula materiali
Ex infinito summam rerum usque tenere, 530

ab una parte, et diris frigoribus ab alia. Quod cum ostenderim, persequar addere rem, quæ inde commode sequens reddit testimonium, ea principia rerum, quæ prædita sunt inter se pari forma, esse infinita; namque, quoniam differentia figurarum est finita, oportet ut figuræ, quæ pares constant, sint infinitæ; vel ut universa materies rerum sit finita; quod demonstravi non posse esse. Quod cum ostenderim, jam agedum, demonstrabo paucis carminibus suaviter dictis, corpora prima rerum occupare ab æterno tempore universam naturam rerum, producta in ævum pro-

Ald. P. Gryph. marg. Bas. marg. intensa Cant. obsessa P. in not.—522 ducat: sic P. Vind. Voss. vet. ducit reliqui.—524 clueret Vind. Mus. B. 2. 3. Ferr. cluere V. ed. Th. Ra. et deest V. ed. Th. Ra.—526 summa Cant.—527 Finita Vind. Mus. B. 2. 3. probam V. ed. Th. Ra.—528 Deest Gryph. marg. V. ed. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. age Vind. et vulg. edd.—529 materia Mus. B. 1.—

NOTÆ

521 Quod quoniam docui, &c.] Jam tertiam disputationis partem, quam vs. 333. not. proposuerat, Poëta aggredditur, et absolvit his 7. vs. Nimirum cujusque similis figuræ atomos esse infinitas. Quod quidem rite sequi docet ex eo, quod i. 951. et seqq. probaverit atomos infinitas volitare per inane: et ex eo, quod jam supra demonstraverit finitas esse figuras atomorum. Namque nisi infinitæ essent atomi sub quaque simili figura, sane finita esset summa materiæ, hoc est, finitus esset atomorum numerus; cum finitæ sint figuræ diversæ. Infinitæ autem sunt atomi, ergo sub quaque simili figura debent infinitæ constare atomi.

Quod quoniam, &c.] Hi 2. vs. positi sunt vs. 477.

523 Perfecta] Prædita, constantia, vs. 409.

524 Cluere] Esse, vs. 351.

Distantia] Dissimilitudo.

525 Quæ similes sint] Quæ simili figura præditæ sint.

526 Summam materiali] Atomorum numerum.

527 Probari] i. 951. et seqq.

528 Quod quoniam, &c.] His 4. vs. jam aliam quæstionem proponit, utrum infinitæ atomi sint per inane, ex quibus quæque res procreentur. Asserit autem infinitas esse; probatque postea variis argumentis usque ad vs. 581.

Suaviloquis] Sic i. 924.

529 Corpuscula materiali] Atomos.

530 Ex infinito usque] Supp. tempore: i. e. ab æterno. Sic passim alibi.

Summam rerum tenere] Componere res cunctas.

Undique protelo plagarum continuato.

Nam, quod rara vides magis esse animalia quædam,
Fecundamque magis naturam cernis in illis;
At regione, locoque alio, terrisque remotis,
Multa licet genere esse in eo; numerumque repleti: 535
Sic, uti quadrupedum cum primis esse videmus

flictu ictuum ex omnibus partibus. Etenim, quia cernis quædam animantia esse aliis rariora, et quia cernis in iis naturam non esse æque fertilem; nihilominus multa possunt esse ejusdem generis in alia regione, et in aliis terræ tractibus, et in regionibus longinquis; et sic summa eorum impleri. Veluti præsertim cernimus

531 procelo V. ed. Th. Ra. pro telo Mus. B. 1. pro tello Mus. B. 2.—533 magis: sic Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. P. Bodl. Voss. vet. et L. B. minus edd. vulg.—534 Deest V. ed. Th. Ra.—535 genera Gryph. P. V. ed.

NOTÆ

531 Protelo] Impulsu, tenore. Sic iv. 190. 'Protelum' enim antiqui dixerunt pro jugi et assiduo tenore quidpiam agendi. Aliquando adverbialiter dicitur protelo, i. e. longe, procul, continuo tenore. Lucil. Sat. 6. Plinius dixit ix. 15. 'protela boum,' i. e. boum tractus.

532 Nam, quod rara vides, &c.] His 37. vs. præoccupat et solvit objectionem, quæ adversus infinitatem atomorum fieri potuit. Namque, dicit aliquis, si infinitæ essent atomi, ex quibus res singulæ procreentur et crescant, sane quædam animalia non deberent aliis esse rariora, cum infinitæ essent atomi ad quodlibet animalium genus procreandum. Atqui cernimus raros esse elephantos; rariores etiam phœnices; et alia ejusmodi. Respondet Lucretius duplici modo. i. Negat quædam animalia aliis esse rariora. Namque si alicubi rari sunt, v. g. elephanti, alibi abundant. In Europa quidem rari sunt elephanti: at in Africa et in Asia, saltem in India, quæ Asiæ regio est, plurimi sunt. Itaque numerus semper expletur. ii. Concedit raritatem etiam esse

quædam animalia, ut unum cujusque sit speciei, qualem phœnicem fingunt: tamen negat illud unicum animal etiam non potuisse creari, nec ali, nec crescere, nisi sint infinitæ atomi, quæ ad ejus generationem, alimentum, et augmentum concurrunt. Quod præclara illustrat comparisonem. Sicut enim per naufragium cunctæ navis partes huc illuc disjectæ vagantur per aquas maris, ita singula corpora prima disjecta per inane magnum vagarentur semper, nec usquam congressa convenirent ad rem quamlibet procreandam, nisi infinita essent similis et ejusdem formæ. Namque 'Unde, ubi, qua vi, et quo pacto congressa coibunt, Materiæ tanto in pelago, turbaque aliena?' Experientia autem docet res etiam singulares, unicæ, et rariores procreari et crescere. Igitur sunt infinitæ similes atomi, ex quibus res singulæ procreantur et cresunt.

533 Magis [minus] Alii magis. Ita ut sensus sit, quod alia animalia rariora sint, alia minus rara, quia fecundiori constant natura.

In genere anguimanos elephantos; India quorum
 Milibus e multis vallo munitur eburno,
 Ut penitus nequeat penetrari: tanta ferarum
 Vis est; quarum nos perpauca exempla videmus. 540
 Sed tamen, id quoque utei concedam, quam lubet esto
 Unica res quædam nativo corpore sola,
 Quoi similis toto terrarum non sit in orbi;
 Infinita tamen nisi erit vis material, 545
 Unde ea progigni possit concepta, creari
 Non poterit: neque, quod super est, procreare, alique.
 Quippe et enim sumant oculi, finita per omne

in genere animalium quadrupedum esse elephantos, qui habent manus flexiles in modum serpentis; quorum ex multis millibus India circumvallatur munimento eburneo, ita ut non possit omnino intrari in illam: adeo magna est copia istarum belluarum, quarum nos cernimus hic paucissima exempla. Attamen ut hoc etiam admittam; sit v. g. res aliqua, quam volueris, unica et sola constans corpore mortali, cui par altera non sit in omni globo terrarum; nisi tamen copia materiæ primæ fuerit infinita, ex qua scilicet queat concipi et generari, nunquam poterit procreari; neque, quod reliquum est, poterit crescere, et nutriri. Namque oculi v. g.

Voss. vet. et L. B.—537 anguimanus P. Vind. V. ed. O. Ferr. Ald. elephantos Mus. B. 1.—538 Melibus V. ed. Th. Ra. Milibus Voss. vet. et L. B. Mollibus Bas. marg. est multis Mus. B. 2. valli Voss. L. B.—541 ut Mus. B. 2. quam jubet Mus. B. 3. Voss. vet. et L. B. quamlibet V. ed. Th. Ra. Ald. Bip. Hav.—543 orbi: sic Voss. vet. et L. B. orbe reliqui. in deest Voss. L. B.—547

NOTÆ

537 Anguimanos elephantos] Anguimani dicuntur elephantum propter manus, quas habent, flexiles, lubricas, et volubiles in modum serpentis. Sic v. 1302. Scilicet, ut ait Cic. 11. de N. Deor. 'manus etiam data est elephantis,' quæ dicitur proboscis. Gallice trompe.

India] Asiæ regio notissima, elephantorum feracissima. Polyb. Hist. v. Virg. Geor. 11. 57. Plin. viii. 10. Neque enim in Europa nascuntur elephantum, sed in Africa et in Asia præsertim. Quint. Curt. lib. viii. Manil. iv. 738. 'Et duplici clausos elephantos carcere terræ.'

538 Vallo, munitur eburno] Ebur, dens est elephantorum, quo, testibus Plin. et Polyb. citat. domicilia et

stabula armentorum clauduntur apud Indos.

539 Ferarum] Elephantorum.

541 Sed tamen, &c.] Hic incipit 11. responsio ad objectionem vs. 532. not.

Quam lubet] Quamlibet, quam placet, quam volueris.

542 Nativo] Mortali, quod generatur.

544 Vis material] Copia atomorum, quæ ad eam unam rem gignendam valeant.

547 Quippe et enim] Namque.

Sumant] I. e. detur quod oculi videant, &c.

Per omne] Per immensum inane: vs. 305.

Corpora jactari unius genitalia rei;
 Unde, ubi, qua vi, et quo pacto, congressa coibunt,
 Materiæ tanto in pelago, turbaque aliena? 550
 Non, ut opinor, habent rationem conciliandi:
 Sed, quasi, naufragiis magnis multisque coortis,
 Disjectare solet magnum mare transtra, cavernas,
 Antennas, proram, malos, tonsasque, natanteis;
 Per terrarum omneis oras fluitantia aplustra 555
 Ut videantur, et indicium mortalibus edant,

accipiant semina genitabilia unice tantum rei volitare finita per universum inane: peto jam ex quo loco, quo in loco, qua potentia, et quomodo conflictata conciliabuntur in tam immenso æquore materiæ, et in perturbatione inhabili ad cætum? Non habent, ut puto, causam coeundi simul: sed, sicuti æquor immensum consuescit in magnis et pluribus naufragiis factis disjicere sedilia remigum, gubernacula, antennas, proras, malos, et remos natatiles, et aplustria natantia ad omnia littora terrarum: ut cernantur, et ut dent hominibus testimonium, ut velint evitare insidias

functa per omne Mus. B. 2.—550 Materia Mus. B. 1. Materie Mus. B. 2. 3.—552 ventis pro multis P. Gryph. Nard. Bas. Ald. Mar. V. marg. 1.—553 curva pro transtra O. Mus. B. 1. cavernas Voss. vet. caverna Voss. L. B. carinas P. Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Gryph. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. carina O. Mus. B. 1. carinam Cant. gubernata Hav. Bip. Delph.—554 Antennas: sic Ferr. V. ed. Th. Ra. Antennas vulg. consas V. ed. Th. Ra. tensas Bas.—555 fluitantia Mus. B. 2. fluctantia Delph. plaustra Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Cout. transtra V. marg. 1.—556 ædant V. ed.

NOTÆ

548 Unius genitalia rei] Quæ valeant ad unam rem gignendam: vs. 61.

550 Materiæ tanto in pelago] In tam magno inani, in quo volitant atomi tanquam in vasto mari. Metaphora est.

Turbaque aliena] In perturbatione, in motu, in æstu, adeo inhabili ad cætum et concilium. Cum enim inane, in quo volitant atomi, gerunturque res, adeo sit vastum, vix fieri poterit ut, nisi infinitæ sint atomi, congregari, confluere, sese percutere possint ad hoc ut coeant, et simul convenient ad rerum concrectiones.

553 Transtra] Remigum sedilia.

Cavernas [gubernata] Gubernacula: clavus est, quo navis regitur. Alii legunt carinas. Carina autem pars est infima navis: vel ea, quam alvum

navis vocant.

554 Antennas] Antenna lignum est transversum ad malum, cui vela alligantur.

Proram] Prora pars est anterior navis.

Malos] Malus, i. arbor est navis, quæ quibusdam quasi malis, hoc est, globulis cingitur, quorum volubilitate vela laxantur aut contrahuntur facilius.

Tonsas] Ramos.

555 Aplustra] Vel aplustria, navis sunt ornamenta in summitate mali appensa, quæ quia sunt amplius, quam usui sint necessaria, dicta sunt olim 'amplustria,' inquit Festus: alii vero sic dicta volunt ab a privativo, et verbo Græco πλέω, 'navigo,' quasi ad navigationem inutilia.

Infidi maris insidias, vireisque, dolumque,
 Ut vitare velint, neve ullo tempore credant,
 Subdola quom ridet placidi pellacia ponti:
 Sic tibi, si finita semel primordia quædam 560
 Constitues, ævom debebunt sparsa per omnem
 Disjectare æstus divorcei materiali:
 Numquam in concilium ut possint compulsa coire;
 Nec remorari in concilio, nec crescere adaucta:
 Quorum utrumque palam fieri manifesta docet res; 565
 Et res progigni, et genitas procreare posse.
 Esse igitur genere in quo vis primordia rerum
 Infinita palam est, unde omnia subpeditantur.
 Nec superare queunt motus itaque exitiales

maris, cui nunquam est fidendum, et impetus, et fallaciam illius; neque mari fidant in ullo tempore etiam cum fallacia decipiens tranquilli æquoris subridet: ita si semel apud te statuas quædam rerum principia finita, varii fluctus materiæ debebunt disjicere et dispergere illa per omnem æternitatem; ita ut nequeant unquam cogi, et conciliari: neque etiam remanere in cœtu, nec augeri, nec grandescere. Quarum duarum rerum utramque fieri res clara ostendit aperte; nimirum et res generari, et generatas posse crescere. Ergo manifestum est principia rerum esse infinita sub quavis specie figurarum, ex quibus res omnes subministrentur. Nec

Ferr. Th. Ra. edat Mus. B. 2. edam Cant.—559 vident Mus. B. 2. Ald. pallacia Voss. vet. palatia Mus. B. 2. pellantia Ferr.—560 infinita Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—561 omnem: sic Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. Gif. Par. omne reliqui.—562 æstu Voss. vet. diverse Mus. B. 2. diversæ Voss. vet. O.—563. 564 transponuntur in Voss. vet. et L. B. et in priore versu ut deest Mus. B. 2.—567 ut quo Mus. B. 1.—569 separare Ferr.

NOTÆ

559 *Pellacia*] A pellicendo: i. e. fallacia. Sic Virg. Geor. iv. 443.
 562 *Æstus*] Metaphora est: i. e. plagæ, impulsiones, motus.
 565 *Quorum utrumque*] Nimirum et progigni et procreare res.
 569 *Nec superare queunt, &c.*] His 12. vss. continetur ii. argumentum, quo confirmat, ex æquo certamine principiorum vitæ et mortis in rebus, infinitas esse atomos ejusdem ac similis figuræ. Scilicet motus rerum genitales non possunt conservare in ævom res genitas, adeo ut non interimantur: motus item exitiales et letiferi non possunt interimere res genitas, adeo ut funditus extinctæ aliquando non renascantur: sed hi duo motus quasi æquo Marte pugnant. Quo fit ut rerum summa maneat æterna, cum res singulares aliæ nascentur, aliæ pereant; aliæ oriantur, aliæ occidant.
Motus exitiales] Pestiferi, letiferi; qui rebus mortem inferunt; qui res genitas interimunt.

Perpetuo, neque in æternum sepelire salutem: 570
 Nec porro rerum genitales, auctificeique,
 Motus perpetuo possunt servare creata.
 Sic æquo geritur certamine principiorum,
 Ex infinito contractum tempore, bellum.
 Nunc heic, nunc illic, superant vitalia rerum; 575
 Et superantur item: miscetur funere vagor,
 Quem puerei tollunt, visentes luminis oras:
 Nec nox ulla diem, neque noctem aurora, sequuta est,
 Quæ non audierit, mixtos vagitibus, ægros
 Ploratus, Mortis comites, et Funeris atri. 580
 Illud in hiis obsignatum quoque rebus habere

certe motus lethiferi possunt semper vincere res genitas, nec sepelire vitam earum in omne ævum: neque pariter motus, qui generant et augent res, possunt semper conservare res, ubi semel creatæ sunt. Adeo æquo prælio pugna primordiorum paratur, et fit ab omni ævo. Namque res, quæ vivunt, modo vincunt hic, modo illic: et pariter vincuntur: vagitus, quem infantes edunt, cum vident regiones teneras lucis, miscetur luctu funebri. Neque nox ulla consecuta est diem, neque ulla aurora noctem, quæ non audierit fletus, qui comitantur mortem et tristem pompam funebrem, immistos tristibus ejulatibus nascentium. Oportet etiam habere

utique P. Ald. Bip. Hav. Delph.—572 possunt privare Mus. B. 2.—576 superant urnæ P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. vigor Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. mævor Mus. B. 1. major O.—577 Quæ Mus. B. 1. tollant Cant. visentis Mus. B. 1. viscentes Mus. B. 2.—578 nos Th. Ra. illa Mus. B. 1. aura pro aurora Voss. vet.—579 Quare V. ed. Th. Ra.—580 acri O. acti Mus. B. 1. 3.

NOTÆ

570 *Salutem*] Vitam: rerum vitalia, dies. Est autem aurora prima diei ac lucis pars.
 571 *Genitales Motus*] Qui valent res procreare.
Auctificeique] Qui valent res genitas augere.
 575 *Vitalia rerum*] Res vitales: vel rerum vita. Sic Horat. Epist. ad Scæv. 'Vilia rerum,' i. e. res viles. Sic Lucretius passim 'clausa domorum,' i. e. domus clausæ; 'strata viarum,' i. e. stratæ viæ, &c.
 576 *Vagor*] Vagitus infantum. Sic Ennius xvi.
 577 *Visentes luminis oras*] Nascentes: sic i. 23.
 578 *Aurora*] Pars pro toto. I. e. si, varia semina in se continet; unde

Convenit, et memori mandatum mente tenere;
 Nihil esse, in promptu quorum natura videtur,
 Quod genere ex uno consistat principiorum:
 Nec quidquam, quod non permixto semine constet. 585
 Et, quæquomque magis vis multas possidet in se,
 Atque potestates, ita plurima principiorum
 In sese genera, ac varias docet esse figuras.

istud diligenter observatum in his rebus, et retinere illud repositum in animo memori: nimirum nullam esse rem ex his, quarum natura nota est, quæ constet ex una specie primordiorum: nec aliquam rem esse, quæ non componatur ex diversa materia prima. Et, quo quævis res habet in se plures potestates, atque facultates: sic declarat eo complures species primordiorum, ac diversas formas esse in

—583 videtur: sic Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gif. marg. Gryph. Nard. Bas. P. V. marg. 1. Bodl. Voss. L. B. tenetur edd. vulg.—584 constare Voss. vet.—585 non deest Cant. V. marg. 1. permixto de Cant. V. marg. 1.—586 quo quisque P. Ald. quo quodque P. in not. quo quicque Bas. quam quidque Gif. Par. Delph. Mus. B. 1. 2. Hav. Cant. quam quisque Nard. multas vis Vind. Hav. Delph. Et quam multarum rerum vis Priscian.—587 potestate sita Mus. B. 3. pluria Hav. Bip. Delph.—588 et varias V. marg. 1.—590 volventes flumina P.

NOTE

'magna parens' est appellata; idque absolvit a vs. 589. ad vs. 659. II. ex herbis, aquis, et ceteris rebus, ex quibus varia animalium genera nutriuntur; cum aliud aliis alatur rebus; idque a vs. 659. ad 671. III. ex rebus quæ comburuntur; e quibus nempe dissiliunt ignis, fulgor, flamma, scintilla, et alia ejusmodi, quæ dissimilia sunt, et quæ dissimilibus constare debent principiis; idque a vs. 671. ad vs. 675. IV. ex odoris et saporis exemplo, quæ, cum diversa sint, ex eadem tamen victima emanant, cujus exta cremantur in altariis, idque a vs. 675. ad vs. 687. V. denique ex ipsis carminum elementis, quæ varia sunt; idque a vs. 687. ad vs. 699. Jam singula sigillatim expendamus ex ordine.

His itaque 8. vss. prioribus quæstionem proponit de vario atomorum genere in quavis re creata.

[Obsignatum] Firmum, ac diligenter mandatum memoriæ: in alta mente repositum: in animo conditum. Metaphora est ducta a tabulis obsignatis, quibus obsignamus ea, quæ diligenter custodienda et servanda esse volumus.

583 In promptu] In aperto: in conspectu; palam, vss. 148. 246.

Videtur [Tenetur] Nota est. Alii videtur. Idem.

585 Permixon semine] Diverso atomorum genere.

586 Quæquomque [Quam] magis... ita plurima, &c.] Sic locutus est etiam I. 537. Sic IV. 1082. i. e. quo magis, eo plura.

Multas vis] In plural. pro 'vires'; h. e. facultates, potestates. Sic III. 265. 'Sed quasi multæ vis unius corporis extant.'

587 Plurima [Pluria] Plura, I. 877. Sic infra 1133. et IV. 108.

Principio, tellus habet in se corpora prima,
 Unde mare inmensum, volventes frigora, futes 590
 Adsidue renovent; habet, ignes unde oriantur:
 Nam multis subcensa locis ardent sola terræ;
 Eximiis vero furit ignibus impetus Ætnæ.
 Tum porro nitidas fruges, arbustaque læta,
 Gentibus humanis habet unde extollere possit: 595
 Unde etiam fluidas frundeis, et pabula læta,
 Montivago generi possit præbere ferarum;
 Qua re magna Deum Mater, materque ferarum,

seipsa. Primum terra continet in se primordia illa, ex quibus fontes, qui promoveant fluvios, continuato fluctu restaurent vastum æquor: continet primordia etiam illa, ex quibus ignes nascantur. Etenim in multis regionibus terra ipsa accenditur, et adurit: sed præsertim æstus montis Ætnæ sævit ignibus inusitatis. Deinde etiam terra continet semina, ex quibus queat suppeditare humano generi segetes opimas, et arbores fecundas: et ex quibus etiam queat subministrare mollia folia, et grata pabula genti ferarum erranti per montes. Quamobrem hæc una

Hav. Bip. Delph.—591 removeat Mus. B. 1. V. ed. Th. Ra. removeat Mus. B. 2.—592 loca terræ Gassend.—593 Eximis V. ed. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Eximis Cant. Mar. Gryph. Nard. Bas.—595 H. vs. cum seq. deest Mus. B. 2.—596 fluidas: sic P. in not. Bip. Hav. Delph. fluvios Gryph. marg. P.

NOTE

589 Principio, tellus, &c.] His 70. vss. continetur I. argumentum repetitum ex terra, quæ varias rerum atomos in se possidet. Habet enim in se semina, unde mare, flumina, fontes, ignes, fruges, arbores, frondes, pascua, Dii, homines, et feræ ducant originem, alimentum sumant, et augmentum capiant. Hinc magna parens est appellata, et ut Dea culta: sed quam inepte et falso credita sit Dea docet.

590 Unde mare, &c.] Sic I. 231. 'Unde mare ingenui fontes externa-que longe Flumina suppeditant,' &c. Consule et locum et notas ibi nostras.

591 Habet, ignes unde oriantur] Habet corpora, semina, atomos, ex quibus oriantur ignes.

592 Sola terræ] Solum terræ; terra. Sic v. 1288. 1294.

593 Impetus Ætnæ] Inusitatis quippe ignibus furit mons Ætna, ut dicitur VI. 639. et seqq.

594 Nitidas fruges] Sic vs. 189. et 1056. et I. 253. Sed de his iterum vs. 990.

595 Extollere possit] Faciat crescere; augeat: suppeditet; sufficiat.

596 Fluidas frundeis] Molles, teneras, et quasi flexiles; quippe quæ facile mandi possint a feris.

597 Montivago] Sic vs. 109. Sic I. 405.

598 Qua re magna Deum, &c.] His 48. vss. rationem reddit cur ab hominibus terra sit appellata magna parens, et tanquam Dea culta. Hic ex data occasione ritus omnes explicat, qui in illius magnæ parentis sacris fieri solebant, ritumque causas annectit. Sic S. Aug. 7 Civ. 24. eos-

Et nostri genetrix hæc dicta est corporis una.

«Hanc veteres Graium doctei cecinere poëtæ 600

Sedibus in curru bijugos agitare leones:

Aëris in spatio magnam pendere docentes

Tellurem, neque posse in terra sistere terram.

Adjunxere feras; quod, quam vis ecfera, proles

Obficiis debet moliri victa parentum: 605

Muralique caput summum cinxere corona,

appellata est magna parens Deorum, et parens animalium, et parens nostri corporis. Antiqui eruditi poëtæ Græcorum cantaverunt eam sedentem in alto curru stimulare binos leones junctos ad jugum: indicantes ingentem terram suspensam esse in medio inani aëris, neque tellurem posse stare in terra aliqua tanquam in centro. Addiderunt feroces belluas ad ejus currum, eo quod progenies quævis, quantumvis crudelis, debet miterescere, cum superatur beneficiis parentum. Et circumdederunt

V. ed. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. *fluviis* Sus.—601 *Sedibus*: sic Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Voss. marg. 1. 2. 3. at Lamb. alique *Sublimem* sed (licet de Cod. somniet Creech.) sine auctoritate ulla. Vid. Gronov. not.—604 *qua quamvis* Vind. *quum* Mus. B. 1. *quia* Hav. Bip. *prolem* Mus. B. 1.—605 *moliri* Mus. B. 2. *vita* O. Mus. B. 1.—607 *Eximis*

NOTÆ

dem ritus notat. Antiquitas enim, quia terram Cybelem esse credidit, eam sacro cultu colnit. Hinc Arnob. lib. 3. adv. Gent. 'Quidam e vobis terram, quod cunctis sufficiat animantibus victum, magnam matrem esse dixerunt.' Porro terra credita est a veteribus poëtis I. Cybele, a Cybelo Phrygiæ monte vel oppido, ubi primum ejus sacra sunt instituta. II. Ops, quæ Dea telluris fuit. III. Dindyme, vel Dindymene, a monte Phrygiæ, quem plurali numero vocant Dindyma, ubi colebatur. IV. Berecynthia, a Berecynio Phrygiæ monte, ubi pariter colebatur. V. Idæa mater, ab Ida monte vel oppido Phrygiæ, ubi colebatur. Scilicet, ut recte docet Lucretius, quia in iis terræ regionibus primum terra culta est, et fruges seri cœperunt.

Deum] Deorum.

600 *Graium*] Graiorum, Græcorum. 'Poëtæ Graium,' i. e. Poëtæ Græci.

601 *Sedibus* [*Sublimem*] *in curru*] Lamb. bene. Sic enim Virg. *Æn.* VII. loquitur: 'Sublimes in equis.' Alii *sedibus in curru*. Sic enim de Cybele Ovid. 'Ipsa sedens molli comitum cervice feretur,' &c. Alii *sedentem in curru*.

602 *Aëris in spatio*, &c.] His 2. *vss.* mysticam reddit rationem cur veteres terram curru sublimem vehi finxerint: nimirum quia revera terra in medio inani, hoc est, in medio universo librata suis ponderibus jacet.

604 *Adjunxere feras*, &c.] His 2. *vss.* docet ideo creditam esse terram curru sublimem bijugos leones agitare, quia feritas omnis, quam leonina notat natura, cedit maternæ affectioni, quam designat terra ipsa. Sic Ovid. *Fast.* IV. 'cur huic [terræ] genus acre leonum Præbeat insolitas ad juga curva comas? Desieram. Cœpit: Feritas mollita per illam Creditur: id curru testificata suo est.'

606 *Muralique caput*, &c.] His 2. *vss.*

Eximiis munita locis quod subtinnet urbeis:

Quo nunc insigni per magnas prædita terras

Horrifice fertur divinæ Matris imago.

Hunc variæ gentes, antiquo more sacrorum, 610

Idæam vocitant Matrem; Phrygiasque catervas

Dant comites, quia primum ex illis finibus edunt

Per terrarum orbeis fruges cœpisse creari.

Gallos adtribuunt; quia, numen quei violarint

supremum ejus caput corona turrata, eo quod sustentat civitates, quibus coronata est in insignioribus locis. Qua corona decoratum simulacrum hujus divinæ parentis portatur etiam nunc honorifice per magnas terræ regiones. Diversi populi, juxta veterem ritum sacra faciendi, vocant eam Matrem Idæam, et attribuunt ei legiones Phrygias, quæ comitentur eam; eo quod dicunt primo segetes incœpisse exoriri ex illis terræ regionibus per totum globum terrarum. Addunt sacerdotes Gallos;

Vind. Mus. B. 3. Ferr. V. ed. Th. Ra. *Atque imis* O. Mus. B. 1. *Ex imis* Cant. Gif. L. B. Bas. Nard. *Extremis* Gif. *subtinnet* O. Mus. B. 3. *sustinet* vulg.—611 *cathenas* Mus. B. 2.—613 *urbes* Mus. B. 2. *orbem* Hav. Bip. Delph.—614

NOTÆ

docet ideo simulacrum Terræ coronatum murali corona fuisse ab antiquis, quia ipsa turres et urbes sustinet. Sic Ovid. *Fast.* IV. 'turrifera caput est onerata figura. An primis turres urbibus illa dedit? Annuit,' &c. Sic et Virg. *Æn.* VI. Muralis autem corona dicta est, quæ donabatur ab imperatore ei, qui primus muros conscendisset. Erat aurea.

607 *Eximiis*] Insignibus, nobilibus. Pareus *Eximis*, pro *imis*: quasi eximus, a, um, dicatur, pro imus, a, um: sicut edurus, pro durus: excelsus, pro celsus; in quibus particula *e* aut *ex* auget significationem.

608 *Quo insigni*] Qua corona.

609 *Horrifice*] Honorifice: majestas enim et numen Deorum mentibus horrorem ac metum incutiunt.

Fertur] Portatur, invehitur. Sic Virg. VI. *Æn.* 'Qualis Berecynthia mater Invehitur curru Phrygias turrata per urbes, Læta Deum partu, centum complexa nepotes,' &c.

611 *Idæam*] Phrygiam. Ida Phrygiæ mons est, qui ad Troadem spec-

tat. Matris autem Idææ simulacrum e Phrygia Romam fuit avectum, quo tempore vexabat Italiam Hannibal. Ex libris quippe Sibyllinis comperit habebant Romani fore, ut alienigenam hostem pellerent, si mater Idæa Romam esset asportata. Missi itaque in Phrygiam M. Valerius Levinus, Cæcilius Galba, Cn. Tremellus Flaccus, et M. Valerius Falco matris Idææ simulacrum ab Attalo rege acceperunt. Erat autem illud nihil aliud, quam lapis impolitus, quem pro matre Idæa colebant Phryges. T. Liv. II. Ovid. *Fast.* IV. 'Consultitur Pæan. Divumque accersite matrem, Inquit; in Idæo est invenienda jugo. Mittuntur procures: Phrygiæ tunc sceptrâ tenebat Attalus,' &c. Consule locum.

614 *Gallos*] Cybeles ministros ac sacerdotes, quos Gallos vocant, a fluvio ejusdem nominis in Phrygia; ex quo cum bibissent, ita furere incipiebant, ut se Eunuchos facerent. Vide plura de his apud Ovid. *Fast.* IV. ubi vocat eos Semimares.

Matris, et ingrati genitoribus inventei sint, 615
 Significare volunt indignos esse putandos,
 Vivam progeniem quei in oras luminis edant.
 Tympana tenta tonant palmis; et cymbala circum
 Concava, raucisonoque minantur cornua cantu,
 Et Phrygio stimulat numero cava tibia menteis: 620
 Telaque præportant, violenti signa furoris;
 Ingratos animos, atque inopia pectora, volgi
 Conterrere metu quæ possint numine Divæ.

Ergo, quom primum, magnas invecta per urbeis,
 Munificat tacita mortaleis muta salute: 625
 Ære atque argento sternunt iter omne viarum,

eo quod volunt insinuare illos homines existimandos esse indignos, qui proferant in regiones lucis viventem sobolem, qui scilicet offenderint divinitatem hujusce matris magnæ, et qui reperti fuerint ingrati erga suos parentes. Tympana extensa resonant pulsata manibus, et cymbala incurvata resonant quoque circa illud terræ simulacrum, et tubæ terrent raucis sonitu, et tibia intus perforata agitat animos astantium sono Phrygio: et præferunt spicula ærata, quæ notent rabidum furorem, quo aguntur; et quæ queant terrificare mentes ingratis, et scelerata corda plebis, terrore et potentia hujus Deæ. Igitur simulatque portata est per magnas civitates, et ipsa muta donat homines secreto et salutari bono, hi conspergunt omnes vias

at tribuunt V. marg. 1.—615 Matri Mus. B. 2. 3. sunt Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—618 sonant Mus. B. 3. phanas Mus. B. 2.—619 raucisono imitantur Mus. B. 2. citantur Sus.—620 Ephrygio Ferr. stimulant P. Mus. B. 2. cana V. ed. Th. Ra.—620 Ingratosque Mus. B. 2.—623 Convertere Th. Ra. numinis amicus quidam Hav.—626 item Vind. inter Bodl. ite Voss. vet. omne Mus. B. 2. 3. Cant. Hav. Bip. Delph. omnia reliqui. viarum Mus. B. 2. Hav. Bip. Delph. mirum P. V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Gryph. marg. Bas. marg. Ferr. Th. Ra.

NOTE

618 *Tympana tenta*] Tympanum ex una parte planum est, et membrana tenta obductum: ex altera rotundum; ita ut concavum sit intus in modum mediæ partis globi concavi. Hujus autem instrumenti bellici usus erat in sacris Magnæ Deæ. Ovid. Fast. iv.
 619 *Concava*] Curvata. Cymbalum enim in orbem curvatur.

Cornua] Cornu genus est tubæ ob-
 tortæ in modum cornu, quæ, licet jam ex ære fiat, cornu tamen vocatur; quia olim primum facta fuerat ex cornibus.

620 *Phrygio numero*] Cantu, modulamine, sono ad morem Phrygum,

qui primi magnæ Deæ Telluri sacra fecisse dicuntur.

622 *Volgi*] Vulgi: vs. 215. et alibi passim.

624 *Ergo, quom primum, &c.*] His 15. vss. ritus omnes describit, quibus magnæ Deæ ferebatur simulacrum per urbes.

625 *Muta*] Lapis enim erat rudis necdum arte elaboratus ejusmodi simulacrum.

626 *Iter omne viarum*] Vias omnes, per quas portabatur Deæ illius imago. Alii legunt: *sternunt iter: omnia circum.*

Largifica stipe ditantes; ninguuntque rosarum
 Floribus, umbrantes Matrem, comitumque catervam.
 Heic armata manus, Curetas nomine Græcei
 Quos memorant Phrygios, inter se sorte catervis 630

ære et argento; locupletantes pecunia publica eos, qui circum astant; et seminant flores rosarum instar nivis, obumbrantes iis matrem ipsam, et cætus eorum, qui comitantur. Ibi caterva armata hominum (quos Græci vocant de nomine Curetas

Ald. virum Voss. vet. et L. B. Vind. circum O. Cant. P. in not.—627 dictantes Mus. B. 2. vinguunt V. ed. vinciunt P. Bas. marg. Ald. unguunt O. jungunt Vind. Mus. B. 1. minguunt Mus. B. 3. pingunt Gif. Par. vincunt Th. Ra.—628 imbrantes V. ed. Th. Ra. caterva Voss. vet. et L. B. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. catervas vulg.—629 armati Ferr. Græcei Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant. V. marg. 2. Graii reliqui.—630 caterva P. Ald. catervas Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Mus.

NOTÆ

627 *Largifica stipe ditantes*] Spar-
 gentes et largientes pecuniam ex ærario publico. Stips autem dicta est olim pecunia, quæ singulis mensium Kalendis per capita collecta stipabatur in ærario. Hinc Cic. de Leg. ii. ex xii. Tabul. 'præter Idææ Matris famulos, eosque justis diebus, ne quis stipem cogito.' Auspicabantur enim olim Romani ab stipis oblatione. Ovid. Fast. i. 'Tu tamen, auspiciis si sit stipis utile, quæris; Curque juvent nostras æra vetusta manus. Æra dabant olim, melius nunc omen in auro est: Victaque concessit prisca moneta novæ.' Principio moneta fuit ærea: tum argentea: post aurea. Primum rudis: deinde signata pecundum notis: demum humana facie aut alia nota. Hic autem a Lucretio usurpatur pro æraria pecunia, quam Matris Magnæ sacerdotes populo distribuebant, cum ejus imago ferretur per urbes.

Ninguuntque] Id est, in modum nivis spargunt rosas. Alii *pinguntque*; minus eleganter.

628 *Umbrantes*] Cooperientes; spargentes supra simulacrum Deæ, et caput comitantium.

629 *Curetas*] Sic dictos, inquit Strabo x. quasi *κουροτροφῆς αἰτας*,

'quod Jovem aluerint.' Hos et Corybantes vocant alii. Erant autem adolescentes numero vel 5. vel 15. vel 52. ut varii varie sentiunt apud Natal. Com. ix. 7. de quibus sic Strabo citat: 'Hos autem Curetas nominabant, adolescentes quosdam, armatam saltationem referentes, profectentes de Jovis ortu fabulam; in qua Saturnum quidem introducunt liberos suos, statim ut nati sunt, devorare solitum. Rheam autem partus dolores celare, et puerum editum summovere et servare conantem; atque ad hanc rem Curetas assummentem, qui cum tympanis et talibus aliis rebus sonoris, et saltatione armata, et strepitu Deam officiose circum-euntes terreant Saturnum, furtimque ei filium suum subtrahant,' &c. Talia autem agebant sacerdotes magnæ Deæ in sacris ei faciendis, more Curetum.

630 *Phrygios*] Qui enim more Curetum sacra magnæ Deæ faciebant, ii Phryges primum fuere.

Sorte catervis [*forte caterva*] Forti et violenta turba aut turba, seu impetu cruento. Lamb. *terque quaterque*. Quis scit an ter quaterve an pluries luderent illi? Giffanius vero, *forte caterva*. Quasi fortasse catervatim.

Ludent, in numerumque exsultant, sanguine fletui :
 Terrificas capitum quatientes numine cristas,
 Dictæos referunt Curetas, quei Jovis illum
 Vagitum in Creta quondam obcultaſſe feruntur ;
 Quom pueri circum puerum pernice chorea, 635
 Armatei, in numerum pulsarent æribus æra,
 Ne Saturnus eum malis mandaret adeptus,
 Æternumque daret matri sub pectore volnus.
 Propterea, magnam armatei Matrem comitantur :

Phrygios) pugnant gladiis ludentes catervatim, et saltant in numerum repleti sanguine; inter se concutientes cristas capitum suorum horribilas horrore Deæ, imitantur Curetas Dictæos, qui dicuntur celavisse olim in Creta ejulatum infantis Jovis, cum multi adolescentes armati circum hunc infantem trepidanti chorea tunderent in numerum æra æribus, ne Saturnus arripiens eum traderet suis maxillis terendum, et infligeret matri illius plagam immortalem in corde. Ideo armati

B. 1. 2. 3. Cant. caterva Delph. Bodl. catenas vulg.—631 freti P. V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. pleti Delph. Voss. marg. læti Vind. Cant. et edd. vulg. ficti Mus. B. 2.—632 Terrificas V. marg. 1.—633 illum: sic Voss. vet. sed superscr. olim.—635 Inserunt Armati in numerum starent: pernice chorea, Armati &c. Gryph. Nard. Bas. P. Ferr. Th. Ra. Vind. V. ed. Cant. Armati et in numerum pernice chorea Voss. vet. et L. B. delendum censet Lamb.—636 Armat et Mus. B. 1. pulsarunt Mus. B. 2. O.—637 Nec O. Mus. B. 3. manderet Voss. vet. sed corr. man. eadem.—639 Præ-

NOTÆ

Pareus: forte catenas: quasi catenas pro choreas usurpaverit poëta.

631 Sanguine fletui [pleti] Bene: alii fletui; quasi rorantes.

633 Dictæos] Cretenses, a Dicte antro in Creta; quo in antro bene olenti Curetes Jovem posuerunt, et clam Saturno per annum nutrierunt. Aratus, et Virg. Georg. iv. 150. de apibus, quæ vicem nutricis præstiterint Jovi: 'pro qua mercede canoros Curetum sonitus, crepitantiaque æra secutæ, Dictæo cæli regem pavere sub antro.'

634 Creta] Candia, insula maris Mediterranei notissima.

635 Puerei] Curetes.

636 Armatei, in numerum, &c.] Ante hunc versum hic alter legitur, in quibusdam codicibus, quem tamen delendum censent interpretes: Armati in numerum starent pernice chorea. Nil

enim ad rem facit.

637 Saturnus] Qui liberos suos devorasse fingitur. Cic. N. Deor. ii. 'Saturnus autem appellatus est, quod saturaretur annis. Ex se enim natos comesse fingitur solitus, quia consumit ætas temporum spatia, annisque præteritis insaturabiliter expletur.'

Malis mandaret] Dentibus devorandum traderet: devoraret. Cic. Tusc. iv. citat hos versus veteris cujusdam Poëtæ: 'Impius hortatur me frater, ut meos malis miser Mandarem natos,' &c.

638 Volnus] Vulnus: antiqua scriptio.

639 Propterea, magnam, &c.] His 4. vs. duplicem reddit rationem mysticam, cur armata manus magnam Deam, cum ferretur per urbes, comitaretur. i. ad exemplum Curetum

Aut, quia significant Divam prædicere, ut armis, 640
 Ac virtute, velint patriam defendere terram;
 Præsidioque parent, decorique, parentibus esse.

Quæ, bene et eximie quam vis disposta ferantur,
 Longe sunt tamen a vera ratione repulsa.
 Omnis enim per se Divom natura, necesse est, 645
 Inmortali ævo summa cum pace fruatur,
 Semota a nostris rebus, sejunctaque, longe.
 Nam, privata dolore omni, privata periculis,
 Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri,
 Nec bene promeritis capitur, neque tangitur ira. 650
 Terra quidem vero caret omni tempore sensu;
 Sed, quia multarum potitur primordia rerum,
 Multa, modis multis, ecfert in lumina solis.

circumcingunt magnam Matrem: vel eo quod indicant Deam præsignificare, ut velint tueri viribus et armis patriam suam terram, et ut præsto sint semper adesse suis parentibus adjumento et ornamento. Quæ res, etsi recte et eleganter videantur institutæ, procul tamen rejectæ sunt a veritate rei. Namque oportet ut omnis natura Deorum ex seipsa potiatur æterna vita cum alta tranquillitate, quasi remota procul et secreta a nostris rebus. Etenim expers omnis doloris, expers laboris omnis, ipsa suis contenta divitiis, nihil egens nobis, nec flectitur beneficiis, nec movetur iracundia. Verum tellus privatur omni sensu per omne ævum: et quia possidet principia multarum rerum, profert in auras lucis res multas variis modis. Quæ in

terea Vind. O. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 1.—643 exigue Mus. B. 1. O.—649 nil Mus. B. 2.—650 neque: sic V. ed. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. nec reliqui.—652 Sed: sic Mus. B. 3. Cant. Hav. Bip. Et reliqui.—653

NOTÆ

Dictæorum. ii. ad præsignificandum, ut parati semper esse deberent cives viribus et armis patriam defendere, parentibusque præsidio esse.

643 Quæ, bene et eximie, &c.] His 16. vs. arguit ex his supra relatis tellurem nec magnam esse Deam, nec Deorum matrem: sed voce tenus tantum debere dici magnam matrem, quatenus in se continet rerum omnia semina: vel ea tantum de ratione, qua mare Neptunus, fruges Ceres, vinum Bacchus appellari solent. In cujus rei argumentum profert sex illos versus, quos i. 56. de natura

Deorum modulatus est; et ex quibus arguit terram non esse Deam, cum omni sensu careat.

Disposta] Disposita. Sic i. 46.

645 Omnis enim, &c.] Hi 6. vs. ut jam monui, positi sunt i. 56. quorum annotationes ibi consule.

652 Potitur primordia] Sic verbum potior cum accusativo ponitur apud Plaut. 'eas legiones potitus est.' Vulgo regit ablativum, aut genitivum.

653 Ecfert in lumina solis] Producit in lucis auras: generat.

Heic, si quis mare Neptunum, Cereremque vocare
Constituet fruges, et Bacchi numine abuti 655
Mavolt, quam laticis proprium proferre vocamen;
Concedamus, ut hic terrarum dictitet orbem
Esse Deum Matrem, dum vera re tamen ipse.
Sæpe itaque, ex uno tondentes gramina campo,

re si quis volet appellare pelagus Neptunum, et segetes Cererem; et si magis cupit usurpare nomen Bacchi, quam uti proprio nomine vini: demus ut iste dicat globum terræ esse parentem Deorum, modo tamen revera mater non sit. Igitur plerumque

lumine Voss. vet.—654 Huc Gif. marg. Gryph. marg. P. Bas. marg. Hinc alii.—655 Constitues V. ed. Constitue Th. Ra. numen V. marg. 1. nomine Hav. Bip. Delph.—656 efferre Mus. B. 2.—657 dicitet Voss. marg. Voss. vet. et L. B. dicit et Gif. Par. Cont.—658 tamen haud sit Gif. marg. Gryph. Nard. Bas. P. id sit P. in not. Nonius, referente Hav. pro tamen habet sit et voces re verâ transpos. apse Bip. Hav. Delph.—659 ita Cant.—660 bellica Bas. marg.

NOTÆ

654 *Neptunum*] Natum Saturni ex Rhea, Deum maris creditum; utpote cui mare in sortem cecidisse fabulantur poëtæ. Hinc pro mari Neptunus usurpatur.

Cererem] Saturni pariter ex Ope filiam, frugum Deam creditam. Hinc pro frugibus Ceres dicitur.

655 *Bacchi*] Qui natus Jovis dicitur ex Semele; vini Deus creditus. Hinc pro vino Bacchus sumitur.

656 *Laticis*] Vini. Latex enim dicitur humor omnis, eo quod intra aliquid lateat. Sic pro aqua, oleo, et vino sumitur latex. Hic igitur speciatim pro vino. Sic Virg. *Æn.* 1. 'Regales inter mensas, laticemque Lyæum.'

658 *Ipse* [apse] Tmesis vocabuli reapse. Veteres autem dixerunt reapse pro reipsa. Sic Cic. *Divin.* 1. 'formæ reapse nullæ sunt.' Sic idem 1. de *Fin.* Alii legunt: *dum vera re tamen haud sit.* Sed cur hæc mutatio?

659 *Sæpe itaque, ex uno, &c.*] His 12. vs. continetur 11. argumentum, quo

probat in omnibus rebus varia esse atomorum genera. Postquam igitur in ipsa terra asseruit esse varietatem hanc atomorum, jam eandem esse ostendit in iis rebus quæ e terra nascuntur, et in ea vivunt et nutriuntur. Itaque ex eodem prato, ex iisdem herbis et sub eo cælo alimenta capiunt, sitimque extinguunt ex eodem aquarum rivo diversæ animalium species, puta, oves, boves, equi, &c. Quæ tamen diversa animalia retinent generatim suam quæque propriam naturam, suos quæque parentum mores imitantur ac referunt. Igitur fatendum est esse in quovis herbæ genere, et aquæ, et alterius cibi diversæ semina, quæ variis animalibus conducant ad vitam et ad cibum. Accedit quod animal quodlibet unum diversis tamen constat rebus et organis; puta ex sanguine, ossibus, nervis, carne, venis, &c. quæ omnia sunt dissimili natura; et quæ tamen aluntur ex eodem herbarum aut ciborum genere.

Lanigeræ pecudes, et equorum duellica proles, 660
Buceriaque greges, eodem sub tegmine cœli,
Ex unoque sitim sedantes flumine aquai,
Dissimili vivunt specie, retinente parentem
Naturam; et mores generatim quæque imitantur:
Tanta est, in quo vis genere herbæ, materiai 665
Dissimilis ratio; tanta est in flumine quoque.
Hinc porro, quem vis animantem ex omnibus una
Ossa, cruor, venæ, color, humor, viscera, nervei,
Constituunt; quæ sunt porro, distantia longe,
Dissimili perfecta figura principiorum. 670
Tum porro, quæquomque igni flammata cremantur,

pecora portantia lanam pascunt herbas ex eodem agro, et progenies bellica equorum, et armenta bubula cornigera, sub eodem tecto cœli, non solum vivunt sub dispari genere extinguentia sitim suam ex eodem rivo aquæ: sed etiam servant naturam parentum, et referunt singula studia sui quæque generis. Adeo dispar est ratio primordiorum in quavis specie graminis: adeo dispar est eadem ratio primordiorum in unoquoque fluvio. Inde sane ossa, sanguis, venæ, calor, humor, præcordia, nervi componunt unumquodque animal ex hisce rebus omnibus, quæ sunt procul dissimiles, quia præditæ sunt dispari forma primordiorum. Deinde pariter, si res cunctæ, quæ comburuntur et concremantur igne, nihil insuper præ-

—661 eodem sub sic Voss. vet. et L. B. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. sub eodem reliqui.—662 flumine Mus. B. 1.—663 retinente: sic V. ed. Bodl. O. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. retinentque P. et edd. vulg. retinenteque Vind. et Vind. fr. parente Vind. V. ed. Bodl. O. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Cant. Ferr. Th. Ra. V. marg. 1. parentum P. Mus. B. 1. 2. 3. Hav. Ald. Bip. Delph.—664 mutantur V. ed. Th. Ra.—667 In Mus. B. 1. Hic Mus. B. 2. 3. Jam vero Hav. Bip. quamvis Vind. Voss. L. B. O. Vind. fr. Bip. Hav. V. marg. 2. Delph. animantum P. Ald. unum P. Ald. unam Voss. vet. Mus. B. 1. Delph. Hav. Bip.—668 color: sic ausus sum restituere vel invitis libris pro vulg. calor. Wakef.—671 Tunc quocunque Mus. B. 2.—672

NOTÆ

660 *Lanigeræ pecudes*] Oves.

&c.

Duellica] Bellica. Festus: 'Duelum, bellum est; videlicet, quod duabus partibus de victoria contententibus dimicatur.' Equus autem bellicus est animal. Virg. *Æn.* 11. 'bello armantur equi.'

661 *Buceriaque greges*] Boves, cornigerum genus animalium; a vocibus Græcis βούς bos, et κέρας cornu. Sic v. 864. 'bucera secla.'

664 *Generatim*] Vs. 343. et 1. 21.

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

667 *Quem vis*] Quemlibet.

670 *Perfecta*] Prædita, constantia. vs. 409. 523. &c.

671 *Tum porro, &c.*] His 4. vs. continetur 11. argumentum, quod repetitur ex iis rebus, quæ cremantur; ex quibus nempe exsiliunt res diversæ, v. g. ignis, flamma, calor, scintilla, favilla, cinis, sal, &c. Igitur in illis rebus, quæ cremantur, insunt varia rerum semina.

S

Si nihil præterea, tamen hæc in corpore aluntur,
Unde ignem jacere, et lumen submittere, possint;
Scintillasque agere, ac late differre favillam.

Cætera, consimili mentis ratione peragrans, 675
Invenies igitur multarum semina rerum
Corpore celare, et varias cohibere figuras.

Denique, multa vides, quibus et color et sapor una,
Religione animum turpi quom tangere pacto,

bent, tamen mittunt ex se corpuscula, ex quibus queant mittere ignem, et suppedi-
tare lucem, et edere scintillas, ac dispergere longe favillam. Sic perlustrans pari
ratione animi reliquas res, reperies illas abscondere intrinsecus in suo corpore pri-
mordia multarum rerum, et tenere diversus figuras atomorum. Demum cernis
multas res, quibus et nidor et sapor simul data sunt; præcipue cum cremas quæ-

Lectiones, in difficili varietate, dedi operam admittere, quas major probabi-
litas commendare videatur, et loci scopo consentaneas. In dictionibus hæc in
corpore nulla librorum est dissensio: pro aluntur Voss. vet. et L. B. traduntur,
quod certe vitiosum est: hinc Vossius nostram scripturam aluntur conjectando
videtur effecisse: P. Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. tradunt
Mus. B. 2. autem tradunt; atque etiam loco Si præbet Sed. Wakef. ex se ea
corpore Hav. Bip. ex se corpore Delph.—674 ag late V. ed. Th. Ra.—676
Invenies intus Hav. Bip. Delph.—677 Corpora P. V. ed. O. Voss. L. B. Gryph.
Delph. Nard.—678 et color: sic V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Cant. Ferr. Th.
Ra. P. in not. est odor P. Vind. Vind. fr. Hav. Ald. Bip. et odor Mus. B. 1. 2. 3.
Delph. est color Gif. Par. Bas. marg. V. marg. 1. P. in not. Turneb. Adv. xv.
2. et calor Gryph. marg. una deest Vind. Vind. fr.—679 H. vs. et seq.
inverso ordine leguntur Mus. B. 2. et vulg. edd. contingere Ferr. V. ed. Th.
Ra. et plerique codd. pacto O. Mus. B. 2. P. in not. parto V. ed. Vind.
fr. Th. Ra. Ferr. V. marg. 2. Bip. parco Cant. parato Vind. Voss. vet. et L. B.
porro Gryph. marg. P. quoquo contingere pacto P. in not. Et tantum cupido con-

NOTÆ

672 Corpore [corpora] Semina, pri-
mordia, atomos.

675 Cætera, consimili, &c.] His 3.
vss. docet idem dicendum de ceteris
rebus.

678 Denique, multa vides, &c.] His
9. vss. continetur 1v. argumentum,
quo probat Lucretius varias esse ato-
mos in singulis rebus; idque confir-
mat ex odore tetro, et sapore, quæ
ex victimis super aras crematis ema-
nant. Porro hi 3. vss. priores aliter
ab aliis leguntur: Denique multa vides
quibus est odor, et sapor una Et tantum
cupido contingere dente parato Reddita
sunt, cum adolent in primis pleraque
dona. Ab aliis vero: Denique multa

vides, quibus et color et sapor una, Rel-
ligione animum turpi cum tangere parto,
Reddita sunt, cum adoles inprimis ple-
raque dona. Ab aliis autem: Denique
multa vides, quibus et color et sapor una
Reddita sunt cum odore: inprimis ple-
raque dona, Religione, &c. Nostra ma-
gis nobis arridet post hanc ultimam.
Hinc Petrus Gassendi medium præ-
termittit versum ex his tribus, quia,
quam lectionem habuit, ea sana non
erat.

Et color [et odor] Particula et pro-
ducta ante vocalem. Sic alibi pas-
sim.

679 Animum tangere] 'Tangi ani-
mum' dixit Lucretius sicut Virg. 'suf-

Reddita sunt cum odore; in primis pleraque dona: 680

Hæc igitur variis debent constare figuris:

Nidor enim penetrat, qua succus non it in artus:

Sucus item seorsum, et seorsum sapor, insinuat

Sensibus; ut noscas primis differre figuris.

Dissimiles igitur formæ glomeramen in unum 685

Conveniunt; et res permixto semine constant.

Quin etiam, passim nostris in versibus ipsis

dam munera, ubi scilicet moveris metu Deorum intra pectus præ illicito lucro
facto. Ergo hæc saltem dona debent coalescere ex diversis formis; namque odor
teter intrat in membra, qua via succosus humor non meat: similiter succosus
humor, et sapor rerum infundunt se in sensus; ut inde scias hæc distare princi-
pialibus formis. Ergo figuræ dispares concurrant in eundem cætum rerum; et res
coalescunt ex diversis primordiis. Adde quod etiam cernis ubique in ipsis nostris

tingere dente parato Gryph. Nard. Bas.—680 H. vs. deest Gryph. marg.
Delent. Lamb. Fab. Nard. cum adolent P. Gryph. Nard. Bas. cum hodore Vind.
fr. cum dolore Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. quom
adoles Hav. Lamb. Delph. pleraque Cant.—682 succus: sic V. ed. Ferr. Mus.
B. 1. 3. Cant. succus vulg.—683 sursum V. ed. Vind. Voss. L. B. O. Vind. fr.
Mus. B. 1. 3. rursum Gryph. marg. P. pro et seorsum P. leg. qua non V. ed.
qua O. Cant. Sed nec V. marg. 1. qua nec in reliquis vacat locus. sapor Voss.
vet.—687 Quando V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. V. marg. 1.—691 Nam

NOTÆ

fusus rubore genas.' I. e. intra aut
secundum animum: hoc est, habere
animum tactum et commotum religi-
one. 'Tangere' autem pro, tange-
ris, in secunda persona singulari in-
dicativi, tangor, tangeris vel tangere.

Religione] Metu Deorum.

Turpi pacto] Turpi lucro: illicita
boni acquisitione, ut aiunt. Innu-
it autem veterum morem, qui cum tur-
pis lucri conscientia tangerentur,
statim cremabant et adolebant victi-
mas altaribus, ut crimen apud Deos
expiarent.

680 Pleraque dona] Victimæ.

681 Variis figuris] Diversis atomo-
rum formis.

682 Nidor] Proprie dicitur odor
de rebus adustis, aut assatis.

Qua] Snpp. via, aut parte: vel ad-
verbialiter dicitur.

683 Sucus] Humor ille, quo anima-

lia intus aluntur; et de quo quæque
membra sugunt, quantum sibi opus
est. Dicitur et humor plantarum:
est et rerum sapor. Quæ enim res
succo carent, eæ saporem vix habent.
684 Sensibus] Supp. gustus, vel lin-
guæ; palato.

Primis figuris] Primis corporibus:
principalibus formis.

685 Glomeramen in unum] In unam
rem: in cætum, in concilium unius
rei.

686 Permixon semine] Diversis ato-
mis. Sic vs. 585.

687 Quin etiam, passim, &c.] His 12.
vss. continetur v. argumentum, quod
repetitur ab eo exemplo carminum
et vocum, quo usus est non semel i.
197. 823. Sicut igitur, inquit, multæ
et diversæ literæ multas et diversas
syllabas, et voces, atque etiam versus
varios referunt; ita multæ atomi

Multa elementa vides multis communia verbis;
 Quom tamen inter se versus ac verba, necesse est,
 Confiteare alia ex aliis constare elementis. 690
 Non, quo multa, parum communis, litera currat,
 Aut nulla inter se duo sint ex omnibus eidem;
 Sed, quia non volgo paria omnibus omnia constant:
 Sic aliis in rebus item communia multa,
 Multarum rerum quom sint primordia, rerum 695
 Dissimili tamen inter se consistere summa
 Possunt: ut merito ex aliis constare feratur
 Humanum genus, et fruges, arbustaue læta.
 Nec tamen omnimodis connecti posse putandum est

his carminibus varias literas esse communes variis vocibus: quamvis tamen oportet ut fatearis carmina, et voces componi ex literis inter se diversis. Non quia paucae literæ communes redeant sæpe; aut quia nullæ duæ voces constant ex iisdem omnibus literis: sed quod omnes voces non similes sint, et componantur vulgo ex omnibus iisdem literis. Ita pariter in aliis rebus, quamvis multa sint principia communia multarum rerum; tamen queunt constare ex ratione primordiorum omnino dispari inter se; ita ut jure merito gens hominum, et segetes, et arbores feraces dicantur constare ex diversis atomis. Neque tamen credendum est res cunctas

Ferr. V. ed. Th. Ra. quod Mus. B. 2. et vulg. edd. curat Ferr. V. ed. Th. Ra. —692 multa Gryph. marg. P. iidem Gryph. marg. Bas. marg. eadem Gryph. Nard. Bas. Voss. vet. et L. B. isdem Hav. Delph.—693 constet Voss. L. B. constant V. marg. 1.—695 Multarum vero P. primordia, longe Voss. L. B. O. Mus. B. 1. Cant.—696 se deest Vind.—697 feratur: sic Vind. Voss. vet. et L. B. O. Vind. fr. Cant. ferantur reliqui.—698 ut fruges Mus. B. 3. ac vulg.—

NOTÆ

diversas res: et sicut eadem literæ multæ multas voces efficiant pro varia dispositura; ita eadem multæ atomi varie dispositæ constituunt varias et diversas res. Quamvis autem sint tantum 24. literæ, tamen tot variis modis componi possunt inter se, ut varietates vocum, quas efficiunt, exprimere nequeas nisi hisce numeris triginta novem: 200232790039604140847618609643520000000.

688 *Elementa*] Literas. Sic vs. 690. ut dictum est l. 197. et 823. not.

691 *Multa, parum*] Pauca, vs. 336. Sic vs. 722.

692 *Duo*] Supp. vocabula.

693 *Paria omnia*] Supp. vocabula.

695 *Primordia*] Atomis.

696 *Summa*] Ratione principiorum, atomis.

699 *Nec tamen omnimodis, &c.*] His 30. vs. jam aliud cavet Poëta, quod veteribus quibusdam placuit philosophis. Docet igitur non ex omnibus omnia fieri: non ex omni ligno aut lapide fieri Mercurium, ut aiunt. Licet enim atomi eadem varia sui transpositione, adjectione, aut detractatione pertineant ad res varias procreandas; non pertinent tamen ad omnes omnino res; nec eodem modo in variis rebus copulari inter se possunt. Scilicet unaquæque res eam exigit dispositionem, ut atomi ipsam

Omnia: nam volgo fieri portenta videres; 700
 Semiferas hominum species exsistere, et altos
 Interdum ramos e gigni corpore vivo;
 Multaque connecti terrestria membra marinis:
 Tum, flammam tetro spiranteis ore, Chimæras
 Pascere naturam per terras omniparenteis: 705
 Quorum nihil fieri manifestum est; omnia quando,
 Seminibus certis certa genetrice creata,

posse coalescere ex atomis omnigenis; namque cerneret communiter monstra creari, v. g. esse naturas hominum ferinas ex media parte: et magnos ramos aliquando generari e corpore viventi: et plures artus terrenos conjungi membris marinis: denique cerneret Chimæras vomentes rictu fædo ignem, alere sua corpora per terras, quæ pariunt omnia. Quarum rerum nihil tamen esse constat; siquidem cernimus res cunctas genitas ex certa parente de certis primordiis posse ser-

699 connecta V. ed. Th. Ra.—700 non volgo Mus. B. 2.—701 ut altos Mus. B. 1. O.—703 connecta V. ed. Th. Ra.—704 flammam Voss. vet.—705 omniparenteis

NOTÆ

constituentes adsciscant eas, quæ sibi sunt congruæ, ac velut eas sibi consociant; alienas prætereant, ac veluti respuant. Ex quo rursum fiat, ut, cum res dissolvitur, congruæ quæque atomi se mutuo trahant, et ab incongruis se expediant. Cujus rei causam primam reddit his 10. vs. prioribus; nimirum, quod alioquin monstra vulgo frequentia nascerentur; viserenturque passim et ubique semihomines feris et arboribus quasi insiti, chimærae flammivomæ, portenta naturæ ex animalibus terrenis et marinis, et alia ejusmodi, quæ tamen nec fiunt nec cernuntur.

Omnimodis] Supp. primordiis, atomis.

700 *Omnia*] Res omnes creatas.

701 *Semiferas hominum species*] Puta Hippocentauros. Sed de portentis Naturæ fusius disputabitur lib. v. 835. et seqq.

702 *Corpore vivo*] Sentienti et animali.

704 *Chimæras*] Chimæra monstri genus est ignivomum, caput et pec-

tus leonis, ventrem capræ, et caudam draconis referens. v. 903. 'Prima leo, postrema draco, media ipsa Chimæra.' Ovid. Met. vi. 'Quæque Chimæra jugo mediis in partibus hircum, Pectus et ora leæ, caudam serpentis habebat,' &c. Quod genus monstri fabulati sunt Poëtæ ex eo, quod Chimæra mons sit ignivomus in Lycia; cujus in cacumine leones habitant: in medio, qua parte pascuis abundat, capræ reptant: in radicibus, serpentes latitant. Plin. xii. 106.

705 *Pascere naturam*] I. e. alere se; vel, ut aliis placet, vastare, despascere, devorare totam naturam.

Terras omniparenteis] Quæ pariunt omnia. Sic supra vocatur terra 'magna mater.' Sic vi. 258. de terra loquitur idem: 'Propterea pro parte sua quodcumque alit, anget, Roditur; et quoniam dubio procul esse videtur Omniparens,' &c. Sic Virg. Æn. vi. 595.

707 *Certa genetrice*] Sic l. 169. Imo a vs. 161. ad vs. 174.

Conservare genus crescentia posse videmus.
 Scilicet id certa fieri ratione necesse est:
 Nam, sua quoique, cibus ex omnibus intus in artus 710
 Corpora discedunt; connexaque, convenienteis
 Eficiunt motus: at contra aliena videmus
 Rejicere in terras naturam; multaue cæcis
 Corporibus fugiunt e corpore, percita plagis;
 Quæ neque connecti quoquam potuere, neque inter 715
 Vitaleis motus consentire, atque initari.

vare suum genus, dum crescunt. Nimirum oportet ut istud fiat immutabili causa. Namque de cunctis alimentis suæ cuique parti animalium atomi abeunt in membra singula; et, ubi conjunctæ sunt, reddunt motus aptos: sed contra, cernimus quod natura ipsa repellat in terram atomos illas, quæ non congruunt: et plurima ex corpusculis invisibilibus exeunt e corpore animalium, ubi pulsa sunt ictibus aliorum: quippe quæ nec potuerint conjungi cuiquam alteri corpusculo, nec ferre aut reddere motus vitales in ipso corpore animalium. Verum, ne forsitan credas

Vind. omnia parientes Voss. vet. omnipotentis Bodl.—709 ut certa O. Mus. B. 1. id contra V. marg. 1.—710 cibus Mus. B. 2.—711 descendunt P. Bodl. Mus. B. 2. Ald. Gryph. Nard. Bas.—712 ac contra V. ed. Ferr. Th. Ra. O. Mus. B. 1. 2. Cant.—713 Reicere Mus. B. 1. 2. cæris V. ed. Th. Ra.—715 quoque Mus. B. 1. quoniam Mus. B. 3. quouquam vulg. edd. intra V. ed. Mus. B. 1. 3. rite O. Mus. B. 1. indu Cr. conj.—716 imitari P. Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Delph. Nard. Bas. V. marg. 1. imitare Voss. vet.

NOTÆ

709 *Scilicet id certa, &c.*] His 8. vs. secundam reddit causam, cur ex omnibus omnia non fiant; eamque repetit ex animalium incremento per cibos. Namque atomi non casu, sed certa ratione concitiantur, aut dissiliunt in animantibus alendis. Cum enim animalia cibum capiunt, pars atomorum conveniunt ad certas animalis partes nutriendas: pars discedit in alios artus: pars vero, quæ non apta est, respuitur quasi aliena, perque corporis ipsius animalis poros secernitur sive sensili, sive cæca evacuatione; pars vero abit in excrementa, quæ per corporis meatus rejiciuntur in terras, ut ait. Igitur non ex omnibus omnia fiunt, cum non ex omnigeno cibo partes omnes corporis procreantur: sed ex certis ciborum atomis, certæ partes corporis animalium aluntur.

710 *Quoique*] Cuique animalium parti.

711 *Corpora*] Corpuscula prima: atomi.

Discedunt] Abeunt, secedunt: distribuuntur.

Convenientis motus] Supp. ad alendas certas corporis partes.

712 *Aliena*] Supp. corpora prima: atomos, quippe quæ non conducunt ad animalis nutritionem. Qualia sunt excrementa, quæ natura rejicit in terras, et respuit.

713 *Multaue cæcis Corporibus*] Multa e corporibus primis: plures atomi, quæ quia sub visum non cadunt, cæca dicuntur corpora: lib. 1.

714 *E corpore*] Puta per poros, aut per corporis meatus.

Percita plagis] Ictibus aliorum pulsa.

715 *Quoquam*] Supp. alteri atomo.

716 *Vitaleis motus consentire*] Pati

Sed, ne forte putes animalia sola teneri
 Legibus hiis, quædam ratio disternat omneis.
 Nam, velutei tota natura dissimiles sunt
 Inter se genitæ res quæque, ita quomque necesse est 720
 Dissimili constare figura principiorum:
 Non, quo multa parum simili sint prædita forma;
 Sed, quod non volgo paria omnibus omnia constant.
 Semina quom porro distent, differre necesse est
 Intervalla, vias, connexus, pondera, plagas, 725
 Concursus, motus; quæ non animalia solum

sola animalia obnoxia esse hisce legibus, eadem sane ratio secernit res cunctas. Namque sicut res cunctæ creatæ dispares sunt inter se tota sua natura, similiter oportet ut quæque componatur ex dispari forma primordiorum: non quia paucae res constant pari figura, sed quia res cunctæ communiter non sunt similes cunctis rebus. At quoniam primordia differunt inter se, oportet ut pariter spatia, viæ, connexiones, gravitates, ictus, concursiones, et motus eorum distent; quæ omnia

animari Mus. B. 1. 2. Lamb. Hav. Bip. micare Turneb. agitari alii.—718 quidam Voss. vet. quem dum Mus. B. 2. eadem Mus. B. 3. Hav. Bip. Delph. discriminat P. Vind. Gryph. Nard. Bas. Ald. res terminat Mus. B. 2. Hav. omnia Gif. Par. Delph. Cr. conj. Gryph. Nard. Bas.—720 ita quamque n. Hav. Bip. Delph.—722 Nam Mus. B. 2. quod Hav. Bip. Delph. sunt Mus. B. 1.—723 quod: sic P. Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Delph. Bas. quia Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Hav. Bip.—724 tum V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. dum Mus. B. 2.—726 motusque V. ed.

NOTÆ

ut animentur, et in vitam animalium cedant. En passivus motus.

717 *Sed, ne forte putes, &c.*] His 12. vs. docet hanc causam seu rationem, quam supra reddidit, non in solis viventibus valere: sed etiam in ceteris rebus inanimatis. Cum enim res cunctæ constant ex natura dissimili, debent et dissimilibus atomis concrescere; quod supra præmonuerat vs. 335. et seqq. Itaque sicut rerum natura dissimilis est: ita et atomi, ex quibus constat, dispares sint necesse est; nec atomi solæ, sed et intervalla, quibus minus aut magis a se invicem percussæ resiliunt: et viæ, quibus a se deflectunt: et connexus, quibus inter se cohærent: et pondera, quibus feruntur: et plagæ, quibus sese reperiunt: et concursus, quibus conveniunt: hæc, inquam, dissimilia esse debent, quæ non in

solis animalibus, sed in ceteris rebus discriminandis ac procreandis reperiuntur.

718 *Disternat*] Alii *discriminat*. Idem; i. e. secernit res a rebus, et diversas reddit a se invicem, vs. 728. Alii *res terminat omnes*; minus bene. Neque enim te moveat hic versus dactylicus, 'disternat omnia.' Familiares sunt Lucretio ejusmodi versus.

721 *Figura principiorum*] Principiis.

722 *Multa parum*] Pauca. Hi 2. vs. positi sunt supra vs. 336.

Prædita forma] Constantia figura, vs. 337.

724 *Semina*] Atomis, primordia.

Necesse [necessum] est] Vide vs. 467.

725 *Intervalla, vias, &c.*] De his infra vs. 1018. 1019.

Corpora sejungunt, sed terras ac mare totum
Secernunt, coelumque a terris omne retentant.

Nunc age, dicta, meo dulci quæsita labore,
Percipe: ne forte hæc albis ex alba rearis 730
Principiis esse, ante oculos quæ candida cernis;
Aut ea, quæ nigrant, nigro de semine nata:
Neve alium quem vis quæ sunt inbuta colorem,
Propterea gerere hunc credas, quod materiali
Corpora consimili sint ejus tincta colore. 735
Nullus enim color est omnino materiali
Corporibus, neque par rebus, neque denique dispar:

non modo determinat corpora animantia: sed distinguunt etiam terras et omne pelagus, et separant totum cælum a terris. Jam vero agetum, auscultat doctrinam, quam suavi opera conquisivi, ne forsitan putes res eas albas, quæ vides ob oculos tuos esse albas, constare ex candidis primordiis: aut eas res, quæ nigrescunt, esse procreatas ex nigris principiis: vel, ne putes eas res, quæ sunt tinctæ quovis alio colore, ideo præferre colorem hunc, quia corpora prima sunt inbuta colore omnino pari huic cuius color. Namque nullus color prorsus inest primis corporibus; neque qui sit similis, neque demum qui sit dissimilis rebus, quas coloratas cerni-

Ferr. Th. Ra. motusque et P. Gryph. marg. Ald. quæ deest Mus. B. 2.—727 Corpore se jungunt V. ed. Th. Ra. et mare Mus. B. 2.—729 dulce Voss. vet. que sita V. ed. Th. Ra.—730 ne dicta Mus. B. 2. alba ex albis V. ed. Th. Ra. ex albis alba P. Cant. Ald.—733 Nive Voss. L. B. Mus. B. 1. 3. Gif. Par. Huic Ferr. quem sunt Gassend. inbruta Cant. induta Hav. Bip.—734 hunc gerere Vind.—735 H. vs. et seq. desunt Nard. colose Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. colore superscr.—737 nec pro neque bis Mus. B. 2.—739 ferri Delph.—740

NOTÆ

728 Retentant] Retinent ne con-
jungatur: separant, secernunt.

729 Nunc age, dicta, meo, &c.] His
112. vss. seqq. jam disputat Lucretius
de coloribus atomorum. Cum enim
Epicurus, teste Laërtio lib. 10. do-
cuerit atomos nullam qualitatem,
quam dicimus, præ se ferre, πλὴν
σχῆματος, καὶ βάρους, καὶ μεγέθους, i. e.
'præter figuram, gravitatem, et mag-
nitudinem;' quæri potest, qui fieri
valeat, ut color præsertim, nec non
etiam calor, sopor, odor, et ceteræ
ejusmodi qualitates, rebus concretis
inhæreant, nisi prius inhæserint ato-
mis, ex quibus rerum fiunt concre-
tiones. Itaque solvit quæstionem et
expedit breviter Lucretius; docetque

atomis nullas inesse ejusmodi quali-
tates, ac primum negat inhærere iis
colorem. Variis autem argumentis
tutatur suam sententiam, de quibus
jam sigillatim. Itaque his 9. vss.
prioribus sententiam suam proponit,
asseritque atomos omnis coloris esse
expertes.

730 Albis ex alba] Alba ex albis.
Sic r. 841. 'ignibus ex ignem.' Alba
ex albis, id est, res albæ ex albis
atomis.

732 De semine] De atomo, de pri-
mordio.

734 Materiali Corpora] Atomis, pri-
mordia rerum. Sic vss. 736. 737. et
alibi passim.

737 Neque par rebus, neque dispar]

In quæ corpora si nullus tibi forte videtur
Posse animi injectus fieri, procul avius erras.
Nam, quom cæcigenei, solis quei numina numquam 740
Despexere, tamen cognoscant corpora tactu,
Ex ineunte ævo nullo conjuncta colore;
Scire licet, nostræ quoque menti corpora posse
Vorti in notitiam, nullo circumlita fuco.
Denique, nos ipsei, cæcis quæquomque tenebris 745
Tangimus, haud ullo sentimus tincta colore.
Quod, quoniam vinco fieri, nunc esse docebo.

mus. In quæ corpora prima si forsitan putas nullos inspectus mentis fieri posse, sane longe vagaris a vera ratione: namque, quoniam cæci a natura nati, qui nunquam viderunt lucem solis, agnoscunt tamen res corporeas per tactum, quæ ipsis nullo colore sunt imbutæ ab prima ætate: facile est intelligere primordia rerum, etiamsi nullo colore circumlita sint, posse tamen venire nostro animo in cognitionem. Postremo nosmetipsi non percipimus ullo colore imbutas res omnes illas, quas tangimus in obscuris tenebris. Quod cum demonstrem fieri, jam ostendam

lumina P. Voss. L. B. Hav. Ald. Bip. Delph.—741 Despexere P. O. Mus. B. 1. Gif. marg. Ald. Aspexere Hav. Delph. Bip. tacta Mus. B. 1.—742 continctia Hav. Bip. Delph. contacta Lamb.—743 menti q. nostræ Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. Hav. Delph. Bip.—744 suco Mus. B. 1. succo O.—746 tacta Lamb.—747 quando pro quoniam Cant. V. marg. 1.—748 calor Cant. mutatur in omni

NOTÆ

I. e. nullus est color atomis, qui aut
par sit, seu similis; aut dispar seu
dissimilis coloribus iis, quos rebus
concretis inesse cernimus. Quippe
quæ omni colore careant.

738 In quæ corpora si nullus, &c.]
His 9. vss. continetur I. argumentum,
quo probat atomis colores nullos in-
esse. Sic autem argumentatur: ad
hoc ut res corporeæ sen corpora cog-
noscantur, non est opus ut aliquo co-
lore imbuantur; namque cæci a na-
tura nati bene cognoscunt res cor-
poreas solo tactu: item nos in tene-
bris et in locis obscuris bene novimus
et sentimus corpora solo tactu; neque
enim colores tactu sentiuntur. Igitur
saltem possumus mente concipere ato-
mos tanquam omni colore expertes.
Quidni etiam esse possint sine colore?

In quæ corpora] In quas atomos.

739 Animi injectus] Adjectiones

animi. Sic Cicer. de Nat. Deor. I.
'in quam magnitudinem regionum se
injiciens animus et intendens, ita
late longeque peregrinatur, ut nullam
tamen oram ultimi videat.' Injicere
animum in rem, est rem mente com-
plecti, et intueri.

740 Cæcigenei] Cæci nati.

742 Ex ineunte ævo] Ab ortu suo:
a prima ætate.

Nullo conjuncta colore] Neque enim
cæci agnoscunt colorem in rebus, aut
res quasi coloratas. Nullus enim
color sine luce extat, ut recte docet
Lucret. infra vs. 794.

743 Corpora] Atomos.

744 Fuco] Colore.

747 Quod, quoniam vinco, &c.] His
9. vss. continetur II. argumentum,
quod repetit Poëta ex omnigena co-
lorum mutatione. Nullus enim est
color, qui mutari non possit in alium

Omnis enim color omnino mutatur in omneis ;
 Quod facere haud ullo debent primordia pacto :
 Inmutabile enim quiddam superare necesse est, 750
 Ne res ad nihilum redigantur funditus omnes.
 Nam, quodquomque suis mutatum finibus exit,
 Continuo hoc mors est illius, quod fuit ante.
 Proinde, colore cave continguas semina rerum,
 Ne tibi res redeant ad nihilum funditus omnes. 755
 Præterea, si nulla coloris principiis est
 Reddita natura, et variis sunt prædita formis,
 E quibus omnigenos gignunt, variantque, colores :

istud revera esse. Namque omnis color vertitur prorsus in omnigenos colores : quod quidem principia nullo modo debent facere ; oportet enim ut restet in rebus aliquid, quod mutari nequeat, ne res omnes omnino reducantur ad nihilum. Namque omne, quod vertitur et egreditur e terminis suis, id sane fit subito interitus illius, quod antea existit. Quapropter vide ne imbuas aliquo colore primordia rerum, ne res omnes tibi revertantur omnino ad nihilum. Deinde, si nulla ratio coloris data est primordiis rerum : tamen ea constant ex diversis figuris, ex quibus ipsa procreant et mutant omnimodos colores. Ideo, quia permagni interest,

P. Gryph. mutatur omnis Voss. vet. et L. B. et pro in Ferr. V. ed. Th. Ra.—750 quoddam P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald.—751 reducantur Mus. B. 2.—752 Ne Ferr.—755 nihilum : sic Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. nihilum vulg. Hinc usque ad vs. 806. non apparent in Voss. vet. loco suo, sed in fine ascripta inveniuntur eadem manu.—756 principia V. ed. Th. Ra. est deest Mus. B. 2.—757 at pro et P. Ald. Bip. Hav. Delph. sint Cant.—759 Prop-

NOTÆ

quemvis colorem. Jam vero si primordiis inesset color aliquis, ipsa etiam mutari possent pro mutatione coloris sui. Sin autem primordia mutarentur, sane res redirent ad nihilum, cum in rebus nihil superesset immutabile. Quod tamen fieri non posse demonstratum est lib. 1.

749 Quod facere, &c.] Hi 5. vss. positi sunt l. 789. vide annotat. ibid.

755 Nihilum] Alii per contractionem nihilum, sicut nil pro nihil.

756 Præterea, si nulla, &c.] His 19. vss. continetur III. argumentum, quod petitur ex vario ordine, varia dispositione, et variis plagis et motibus atomorum inter se. Itaque cum superioribus argumentis evicisse

ratus sit poëta nullos atomis colores inesse, jam docet easdem ideo tamen varios in rebus concretis colores gignere, quia constant ex variis et dissimilibus figuris ac formis, quarum varia dispositione, ordine, mutatione, ac motu colores rebus inducantur ac innascantur. Rem autem illustrat exemplo maris, cujus aquæ vulgo nigra videntur, cum tranquillum est : ubi vero ventis turbatur, tunc fluctus apparent albescere. Cur, inquit, nisi quia ventis ipsa semina seu atomi maris permiscantur?

757 Prædita] Constantia, vs. 722.

758 Omnigenos] Omnis generis. Sic vs. 820.

Præterea, magni quod refert, semina quæque
 Cum quibus, et quali positura, contineantur, 760
 Et quos inter se dent motus, adcipiantque ;
 Perfacile ex templo rationem reddere possis,
 Quur ea, quæ nigro fuerint paullo ante colore,
 Marmoreo fieri possunt candore repente :
 Ut mare, quom magnei conmorunt æquora ventei, 765
 Vortitur in canos candenti marmore fluctus.
 Dicere enim possis nigrum, quod sæpe videmus,
 Materies ubi permixta est illius, et ordo
 Principiis mutatus, et addita demptaque quædam ;
 Continuo id fieri ut candens videatur, et album. 770
 Quod, si cæruleis constarent æquora ponti
 Seminibus, nullo possent albescere pacto :

cum quibus primordiis, et quali sub ordine primordia singula conjungantur, et quas motiones reddant inter se, aut patiantur ; ideo, inquam, poteris subito dare facile rationem, cur res illæ, quæ paulo antea consisterint ex atro colore, subito queant esse colore candido instar marmoris albi : veluti v. g. mare, ubi vehementes venti turbaverunt aquas, illius planities mutatur in undas candidas albescenti æquore illius marmoreo. Namque poteris respondere quod cernimus vulgo mare esse cæruleum ; postquam vero semina illius transposita sunt, et dispositura primordiorum inversa est, et quædam primordia addita sunt, aut detracta ; exemplo fieri tale, ut appareat albescens et candidum. Quod si aquæ maris coalescerent ex principiis cæruleis, nullo modo possent fieri candentes. Etenim quacunque ratione

terea O. Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Cont. Bas. Cr. conj. magi Mus. B. 2.—760 qualibus V. ed. Ferr. Th. Ra. continuatur O.—762 exemplo V. ed. Th. Ra. Ald. Vind. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. Cant. Gryph. Nard. Bas. ratione Mus. B. 2. 3.—764 Marmorea V. ed. Ferr. Mus. B. 1. 2. et 3. sed in rasura. possint Vind. Voss. L. B. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. Hav. Bip. Delph.—766 candente V. ed. Th. Ra. utramque lectionem agnoscit P.—768 ullius V. ed. Th. Ra.—769 Principio V. ed. Th. Ra. mutatis Mus. B. 2.—770 cadens V. ed. Th. Ra. album Mus. B. 1.—772 ullo Mus. B. 2. possunt Bodl. possint Vind. Vind. fr.

NOTÆ

759 Præterea, magni, &c.] Hi 3. vss. positi sunt l. 817. et 907.

764 Marmoreo candore] Albedine, quæ accedat ad candorem marmoris albi, quod est exquisitissimum ; quale est marmor Parium aut Lavense. Plin. xxxvi. 7. Sic etiam vs. 766. et alibi passim.

765 Æquora] Bene. Dicitur enim mare æquor, quod æqua sit ejus planities, nullis agitantibus ventis.

Cic. Acad. Q. ' Quid tam planum quam mare, ex quo etiam æquor illud poëtæ vocant?' Sic vs. 771. &c.

767 Nigrum] Cæruleum. Color quippe maris nigricans dicitur cæruleus, quasi ad colorem cæli accedat. vs. 771.

768 Materies] Primordia, atomi.

769 Principiis] Alii principium, pro principiorum. Idem.

Nam, quoquomque modo perturbes, cærulea quæ sint,
 Numquam in marmoreum possint migrare colorem.
 Sin alio atque alio sunt semina tincta colore, 775
 Quæ maris efficiunt unum purumque nitorem;
 Ut sæpe ex aliis formis, variisque figuris,
 Ecfcitur quiddam quadratum, unaque figura;
 Conveniebat, uti in quadrato cernimus esse
 Dissimileis formas, ita cernere in æquore ponti, 780
 Aut alio in quo vis uno puroque nitore,
 Dissimileis longe inter se variosque colores.
 Præterea, nihil obficiunt, obstantque, figuræ

permiscas ea, quæ sunt cærulea, nunquam possunt transire in colorem album. At vero si primordia, quæ reddunt unicum et simplicem colorem maris, imbuta sint vario et diverso colore, veluti plerumque ex diversis formis, et ex variis figuris instruitur aliquid, quod sit quadrangulum, et constans unica forma quadrata; sane conveniens erat, sicut observamus in quadrangulo esse dispares figuras: ita observare in aqua maris, vel in quovis alio unico et simplici splendore, inesse colores omnino diversos et dispares inter se. Deinde formæ dispares non impediunt,

Hav. Bip.—774 nigrare Cant.—775 alia Mus. B. 1. sint Bodl. V. ed. P. Th. Ra. Ald.—777 Et Voss. L. B.—778 quoddam P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. marg. unæque figuræ Hav. ex Muret. Bip. figuræ Voss. vet. et L. B. est ad finem Cant.—780 æquore: sic P. V. ed. Th. Ra. Ald. Bip. Hav. Delph.

NOTÆ

774 Marmoreum] Album, vs. 764.

775 Sin alio atque alio, &c.] His 8. vss. satisfacit objectioni, quæ adversus exemplum superius propositum fieri potuit. Sensus horum versuum hic est: Si quis forte dicet atomos maris tinctas esse variis coloribus, atque totum maris nitorem, qui unus et simplex cernitur, coalescere tamen ex dissimilibus coloribus, sicut v. g. figuram quadratam cernimus fieri ex multis triangularibus figuris: sane, inquit Lucretius, necesse erit ut, quomodo in illa quadrata figura multas triangulares figuras inesse cernimus, ita in illo uno et puro maris nitore videamus varios illos et dissimiles colores, ex quibus fieret. Atqui non cernimus hos dissimiles colores in puro maris nitore. Igitur non sunt in eo.

Alio atque alio] Diverso et vario.

777 Aliis formis] Puta ex triangularibus figuris. Quadratum enim constat ex quatuor triangulis. Triangulus ex duobus lineis rectis in angulum cōcūntibus.

778 Unaque figura] Alii unæque figuræ; plur. minus bene.

780 Dissimileis formas] Puta triangulares et rectas figuras.

783 Præterea, nihil obficiunt, &c.] His 4. vss. respondet iterum superiori objectioni; negatque paritatem esse colores inter et figuras. Figuræ quippe diversæ non impediunt quin res aliqua sit una tamen figura: v. g. in quadro sunt lineæ seu figuræ rectæ, et triangulares, quæ tamen non impediunt, quin sit verum quadratum. At dissimiles colores impediunt, quin res aliqua sit uno colore;

Dissimiles, quo quadratum minus omne sit extra:
 At variei rerum inpediunt prohibentque colores, 785
 Quo minus esse uno possit res tota nitore.

Tum porro, quæ ducit et inlicit, ut tribuamus
 Principiis rerum non numquam, caussa, colores,
 Obcidit; ex albis quoniam non alba creantur,
 Nec, quæ nigra cluent, de nigris; sed variis de. 790

neque prohibent, quin quadratum totum sit extra figuras ex quibus constat: verum diversi colores rerum efficiunt ac obstant, quin tota res, cui insunt, queat constare ex unico colore. Denique ratio etiam, quæ inducit, et allicit nos, ut demus aliquando colores primordiis rerum, nulla est; siquidem res candidæ non fiunt semper ex candidis coloribus; nec pariter res, quæ sunt nigra, fiunt de nigris colori-

æquora reliqui.—784 quod P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. minus esset in illis Mar. Nard. Bas. P. in not. minus esse sit extra V. ed. Ferr. Vind. Mus. B. 1. 3. omne deest O. Mus. B. 2.—785 varia Voss. L. B. varios O. Mus. B. 1. Gassend.—787 quod dicunt illicitum hoc tribuamus Gryph. quod ducit ut illicitum hoc Nard. Bas. quod dicunt in licitum tribuamus P. Bodl. inlicitu V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. 3. illicitum O. in licitum Mus. B. 2. Cant. ut deest Voss. L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—788 coloris Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. O. Mus. B. 1. Bas. doloris Mus. B. 2.—789 quando V. marg. 1. creatur Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3.—790 Neque Ferr. V. ed. Th. Ra. nigrata Mus. B. 1. cluent V. ed. Th. Ra. ducunt Mus. B. 2. et pro sed Mus. B. 2. variis ea Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. variis sunt O. Cant. V. marg. 1. variant se P. Ald.

NOTÆ

v. g. color albus, et niger impediunt, quin res sit aut nigra tota, aut alba tota, aut aliquo alio uno colore: sed partim alba, partim nigra erit.

784 Omne sit extra] I. e. totum sit id per se, quod est, et sine figuris ex quibus constat. Est enim quadratum totum extra figuras rectas et triangulares, ex quibus tamen adornatur. Alii legunt: omne insit in illis. Alii: esset in illis. Verum prior nostra lectio magis probatur. Est enim quadratum, quod ex triangulis fit, totum extra triangula: non autem in triangulis.

787 Tum porro, quæ, &c.] His 7. vss. continetur iv. argumentum, quod repetitur ex causa, propter quam colores atomis attribui vulgo dicuntur; scilicet ut res singulæ, quæ coloratæ sunt, commodius colorem habere possint ex eorum genere, cujus colo-

rem habent: v. g. alba ex albis, nigra ex nigris, &c. Arguit autem hanc causam jam nullam esse Lucretius; siquidem sæpe ex albis fiunt non alba; et ex nigris non nigra. Unde satius est, inquit, ut alba v. g. de nullo exoriantur colore, quam de nigro, aut de quovis alio colore, qui repugnet. Hoc enim minus absurdum videtur. Nullum tamen profert exemplum. Quanquam v. g. calx alba fit ex non albis lapidibus: atramentum nigrum ex non atris rebus.

Inlicit, ut] Bene; inlicit, pro illicit, i. e. invitat, cogit, incitat, &c. Alii, ut illicitum hoc. Alii, in illicitum ut. Alii, quod dicunt inlicitum tribuamus. Hic enim locus corruptus est maxime.

789 Obcidit] Perit, nulla est.

790 Cluent] Sunt, vs. 524.

Quippe et enim multo proclivius exorientur
Candida, de nullo, quam nigro, nata colore;
Aut alio quo vis, qui contra pugnet, et obstat.
Præterea, quoniam nequeunt sine luce colores

bus, sed de diversis aliis. Namque res albæ creabuntur longe facilius de nullo colore, quam de colore nigricanti: vel de alio quocumque colore, qui adtersetur et repugnet. Deinde, cum colores possint existere sine lumine, et cum principia

varia ea Voss. vet. et L. B. variantur Gryph. Nard. Bas.—791 proclivis exorientur Mus. B. 2. exorientur Cant.—792 de pullo P. Ald. Bas. marg. de villo

NOTÆ

Sed variis de] I. e. sed de variis, supp. coloribus. Alii, sed variantur. Alii, sed variis ea. Alii, sed variis ad. Male omnino, ut patet.

792 Nigro, nata [nigrante] colore] Sic vs. 732. Alii, nigra nata colore.

794 Præterea, quoniam, &c.] His 15. vss. continetur v. argumentum; idque ducitur ex eo, quod color aut esse rebus, aut cerni nequeat sine luce: atomi vero nusquam in lucem veniant, hoc est, sub oculos cadant. Igitur atomi non sunt aliquo colore tinctæ. Rem exemplo duplici confirmat, columbarum et pavonum; quorum plumæ, adverso sole, mille variant colores: remota luce, coloris sunt expertes. Igitur color gignitur in rebus ex vario lucis ictu, nihilque aliud videtur esse, quam lux.

Quæstio de coloribus omnino difficilis est. Hinc alii aliud censent de coloris causa et ratione. Epicurus et Democritus, teste Diog. Laërt. lib. x. censuerunt colorem vere non inesse rebus: ceteri philosophi inesse vere asserunt, cum hoc tamen discrimine, ut Pythagorei colorem a corporum superficie, Stoici a primis materiæ figurationibus, Peripatetici a perspicuo materiæ termino non distinxerint: Empedocles unus colorem dixit esse quandam effluvi- onem e corporibus: Plato flammam

quandam esse voluit. Itaque mentem Epicuri clarius aperiāmus. Is autem, teste Plutarch. docuit colores non esse coherentes corporibus, sed juxta quosdam respectus visus ordines positusque gigni. Porro per vocem corporibus non intelligit ipsas atomos, sed res et corpora rerum, ut idem testatur Plutarchus. Igitur per colores corporibus non coherentes, interpretor colores non congenitos aut innatos rebus. Epicurus enim voluit ut in extremis rerum, seu superficiebus corporum inessent ejusmodi ordines ac dispositiones atomorum, ex quibus res coalescunt, ut adveniente luce certos exhibeant colores, et ex se mittant certas atomos, quæ constituentes rei visæ imaginem, certo ordine dispositæ feriant oculorum pupillam, faciantque per certos lucis ictus, ut in ipso oculo res videantur. Neque tamen colores inesse atomis voluit, sed ex earum certis dispositionibus ac ordinibus colores gigni docuit adveniente luce. Unde in tenebris cæcis nullos esse colores præclare cecinit Lucret. infra vs. 797. ad mentem Epicuri; ad cujus etiam mentem sic cecinit Virg. Æn. vi. 'ubi cælum condidit umbra Jupiter, et rebus nox abstulit atra colorem.' Itaque docet Epicurus non omnia esse æque disposita, ut adveniente luce colores pares ex-

Esse, neque in lucem existunt primordia rerum; 795
Scire licet, quam sint nullo velata colore.
Qualis enim cæcis poterit color esse tenebris,
Lumine qui in ipso mutatur, propterea quod,
Recta aut obliqua percussus luce, refulget?
Pluma columbarum quo pacto in sole videtur, 800
Quæ sita cervices circum collumque coronat.
Namque alia fit, utei claro sit rubra pyropo;
Interdum quodam sensu fit, utei videatur
Inter curalium virideis miscere smaragdos.

rerum non veniant in lumen: sane facile est noscere quod principia nullo colore sint obumbrata. Quis enim est ille color, qui poterit inesse tenebris obscuris, quippe qui varietur tantum in ipsa luce, eo quod renidet tantum; quatenus ictus est recto aut obliquo lumine? Quomodo pluma columbarum cernitur in luce solis, quæ posita est circa cervices, et cingit collum illarum. Etenim aliquando fit, ut fulgeat quasi pyropo flammante: aliquando in eo est aspectu, ut videatur miscere

Gryph. de nigrante pro nigro, nata Hav. Bip. Delph.—795 luce Bas.—798 mutatur in ipso Hav. Ald. Bip. Delph.—799 percussus Mus. B. 2. percussis V. ed. V. marg. 1. Th. Ra.—801 Quæ sita V. ed. Th. Ra.—802 aliâ: sic V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. alias P. O. Hav. Ald. Bip. Delph. ut Cant. rubro sit clara Hav. Bip. Delph. clara sit rubro Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—803 quoddam P. Ald. Cant. seri ut Mus. B. 2.—804 cæruleum vulg.

NOTÆ

hibeant: sed vult rem aliam alias habere dispositiones ad varios colores exhibendos: sicut v. g. aliæ fistulæ alios reddunt sonos accepto flatu: aut sicut alia grana, quæ florum sunt expertia, alios tamen edunt flores pro vario humore aut calore. Deinde, cum manifestum sit rem eandem colores mutare pro variis lucis aut umbræ gradibus, quod in pluma columbarum contingit; ideo Epicurus arguit non posse ullum ex hisce variis coloribus assumi, qui dicatur quasi vere inhærens rebus, v. g. plumis columbarum: sed omnes ejusmodi colores non inhærente censendos esse vult. Res exemplo confirmatur, v. g. trigoni vitrei. Quos enim varios colores exhibet trigonum vitreum, eos nihil aliud esse, quam lucem variis modis reflexam, vel refractam, aut

umbris intermixtam constat. Sic varii colores, quos emittunt plumæ columbarum, aut pavonum, nihil aliud sunt, quam lux quæ vario modo affecta rejicitur in oculos. Hæc Epicuri sententia de coloribus.

796 Velata] Circumlita, tincta. vss. 744. 775.

799 Recta aut obliqua, &c.] Alius enim color est si rectus sit luminis angulus: alius, si obliquus.

802 Pyropo] Pyropus gemma est flammæ colorem imitans. Gallice, Escarboucle. Ovid. M. II. 'flammasque imitante pyropo.' Plin. xxxvii. 7. Alii legunt: claro sit rubra pyropo.

803 Sensu] Aspectu.

804 Smaragdos] Smaragdus gemma est viridis, quæ tertium inter gemmas locum obtinet. Gallice, Emeraude. Plin. xxxvii. 5.

Caudaque pavonis, larga quom luce repleta est, 805
 Consimili mutat ratione obversa colores :
 Quei quoniam quodam gignuntur luminis ictu,
 Scire licet, sine eo fieri non posse putandum.
 Et, quoniam plagæ quoddam genus excipit in se
 Pupula, quom sentire colorem dicitur album ; 810
 Atque aliud porro, nigrum quom, et cætera, sentit ;
 Nec refert, ea, quæ tangis, quo fortè colore

smaragdos virides cum cæruleo colore. Et pari ratione cauda pavonis versa ad lucem variat colores, ubi scilicet plena est amplo lumine. Qui colores quia generantur certa percussione lucis, nimirum credendum est hoc non posse fieri sine ea luce. Et, cum pupilla oculi recipiat in se aliquod genus ictus, ubi dicitur percipere v. g. colorem candidum: et excipiat etiam aliud genus plagæ, ubi percipit nigrum colorem, et alios. Cumque nihil referat, quo fortasse colore imbutæ sint

cæruleos Gassend. virgis miscere V. ed. Th. Ra.—807 Quæ V. ed. Th. Ra.—808 Scilicet id Hav. Bip. Delph. ex Lamb. putandum est Voss. vet. et L. B. Cant. Hav. Bip. Delph.—810 Pupula Mus. B. 1. Pupilla Mus. B. 2.—811 alium V. marg. 1. et cum cætera Mus. B. 2.—812 tangis: sic Vind. Voss. L. B. O. Vind. fr. Mus. B. 3. tangit P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. Mus. B. 2.

NOTE

805 *Pavonis*] Dicitur pavo, onis: et pavis, i, Masc. et pava, æ, Fem. De quo Plin. x. 7.

808 *Sine eo*] Supp. lumine, aut luminis ictu.

809 *Et, quoniam plagæ, &c.*] His 7. vss. continetur vi. argumentum, quo probat atomos omnis coloris esse expertes: illudque deducit ex ipsa visione, quæ juxta Epicuri sententiam sic fit. Visus, inquit ille, fit ictu quodam, nimirum per imaginum incursionem in oculi pupillam; ea quippe incursio plaga est ac ictus quidam. Talis autem ictus alius est, si oculus sentit album colorem; alius, si nigrum, &c. At ictus non fit sine tactu: tactus autem non eget colore, ut suo fungatur officio. Nihil enim refert quo colore sint prædita ea, quæ tangis. Ergo prima corpora sen atomi nullo colore tinguntur. Ex hac Lucretii doctrina colligi potest Epicurum docuisse sensum omnem esse quendam tactum: sensationemque omnem fieri per incursionem spe-

ciei, seu imaginis ex objecto in sensum, qua sensus ipse percipitur. Hæc autem imago non est aliquid aliud ab ipsis atomis, quæ in sensum subeunt diverso modo, pro vario earum ordine, positura, figura, &c. Unde visio fit, cum atomi ex re visa adveniunt, et in pupillam oculi incurrunt, ac ipsam movent pro ea, quæ sunt figura, positura, ordine, &c. Cum autem perceptio illius imaginis alia sit pro alia atomorum motione seu affectione; hinc fit, ut varia ictuum genera sint, quos oculi pupilla excipit. Quo fit ut varios sentit colores. Aristoteles autem docuit visus causam esse, rerum, quæ cernuntur, qualitatem, quæ vim suam expromat, et explicet in videndi sensum. Plato et Stoici aliter sentiunt, nec inter se plane consentiunt. Sed de his consule A. Gell. v. 15. Quanquam nos iterum de his dicemus iv.

810 *Sentire*] Bene; quia visionem dicit fieri per ictum. I. e. videt.

Prædita sunt, verum quali magis apta figura ;
 Scire licet, nihil principiis opus esse colores,
 Sed variis formis varianteis edere tactus. 815
 Præterea, quoniam non certis certa figuris
 Est natura coloris, et omnia principiorum
 Formamenta queunt in quo vis esse nitore ;
 Quir ea, quæ constant ex illis, non pariter sunt
 Omnigenis perfusa coloribus in genere omni ? 820
 Conveniebat enim corvos quoque sæpe volanteis
 Ex albis album pennis jactare colorem ;

res eæ, quas tangis, sed potius qualis formæ sint capaces: facile est agnoscere principia non egere coloribus, sed reddere diversos tactus pro diversis figuris. Accedit quod, cum certa natura coloris non sit data certis formis, et cum cunctæ figurationes primordiorum possint reperiri in quolibet splendore coloris; quare res illæ, quæ constantur ex illis principiis, non sunt similiter imbutæ coloribus omnimodis in quolibet genere? Namque oportebat ut corvi etiam volitantes plerumque agitent colorem candidum de candidis alis; et ut cygni evaderent atris de atris

Gryph. marg. Bas. marg. tangas Mus. B. 1. 3. Voss. vet.—813 sunt: sic V. ed. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. sint reliqui.—814 colore Gryph. Nard. Bas. P. V. marg. 1. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—815 tractus V. marg. 1.—816 quando V. marg. 1. et sic passim. nisi certis Bas.—822 pennis V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. P. Cant. Gassend. V.

NOTÆ

814 *Principiis opus esse colores*] Sic i. 1050. 'Infinita opus est vis material.' Sic iii. 981. 'materies opus est.' Sic iv. 1261.

815 *Variis formis varianteis, &c.*] Tactus enim corporis est sensus: corpus autem omne figuratum est: igitur atomi, quæ corpora sunt, edunt varios tactus pro variis figuris, quibus prædita sunt: vs. 434.

816 *Præterea, quoniam, &c.*] His 9. vss. continetur vii. argumentum, quod repetitur ex absurdis, quæ sequerentur, si atomis inesset color. Etiam si enim, inquit poëta, 2. concederemus atomos esse coloribus prædita; tamen non dicent ii, qui hoc sentirent, certis atomorum figuris certum colorem inesse: v. g. colorem album figuris atomorum triangulis; colorem nigrum figuris quadrangulis; et ita

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

de ceteris. Sed fatebuntur sane singulas atomos in quavis figura prædita esse coloribus dissimilibus: v. g. in figura triangula alias atomos esse colore albo, alias nigro, alias cæruleo, alias rubro, &c. Fingamus igitur corvos v. g. aut cygnos majori ex parte constare atomis figuræ triangulæ, quas non unius coloris esse volunt: sane fiet, ut corvi non toti nigri, nec cygni toti sint albi; sed versicolores erunt, cum in iis sint atomi varii coloris. Quod quidem clara res demonstrat esse falsum et absurdum. Igitur nullus inest atomis color.

Figuris] Supp. atomorum.

818 *Formamenta*] Figuræ, figurationes.

818 *Nitore*] Colore: vss. 781. 786. &c.

820 *In genere omni*] Supp. coloris.

T

Et nigros fieri nigro de semine cynos,
Aut alio quo vis uno, varioque, colore.

Quin etiam, quanto in parteis res quæque minutas 825
Distrabitur magis, hoc magis est, ut cernere possis
Evanescere paullatim, stinguique, colorem:
Ut fit, ubi in parvas parteis discerpitur aurum,
Purpura, pœniceusque color clarissimus multo,
Filatim quom distractus est, disperditur omnis: 830
Noscere ut hinc possis, prius omnem eclare colorem
Particulas, quam discedant ad semina rerum.

primordiis, aut de alio quolibet unico, vel diverso colore. Imo vero quo res quæque distribuitur in portiunculas minores, eo magis fit, ut queas videre colorem abire sensim et extingui; veluti accidit, cum aurum dissecatur in minutas particulas, vel cum purpura, vel color pœniceus, qui longe nitidissimus est, deductus per filum totus perit et evanescit. Ita ut queas inde cognoscere partes minimas amittere omnem colorem, antequam recedant ad prima principia rerum. Denique, cum non

marg. 1.—825 quando Voss. vet. pratis Mus. B. 2.—827 Et vanescere Voss. vet. strictimque Gassend.—829 pœnitensque color V. ed. Th. Ra. Phœniceus P. Vind. Ald. fœnigeus Mus. B. 1. clarissimus omni P. Ald. ultro Voss. vet. in marg.—830 distractum est vel distractust V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. distractum Vind. distractim Mus. B. 2. distrahitur P. Gryph. marg. Bas. distractus Hav. Bip. Delph. dispenditur V. ed. Th. Ra. disperditus Mus. B. 2. omnis deest Mus. B. 2.—832 descendunt V. ed. Bodl. V. marg. 1. descendant P. Gryph. marg. Th. Ra. Ald. distendunt Vind. O. Mus. B. 2. 3. V. marg. 2. Ferr. discedunt Voss. L. B. disceduant Voss. vet.

NOTÆ

823 *Nigro de semine*] De atomis nigris.

825 *Quin etiam, quanto, &c.*] His 8. vss. continetur VIII. argumentum, quod repetitur ex eo, quod quo magis in minutas particulas res aliqua colorata distrabitur, eo magis colorem omnem suum amittit: v. g. cum aurum in minutas partes frangitur, color auri deperditur: cum purpurea vestis filatim discerpitur, purpureus color deperditur. Igitur fingamus rem aliquam coloratam ita in minutas partes dividi, ut ejusmodi partes jam sub oculos non cadant, sane eæ partes minutæ nullum colorem habebunt. Ergo a pari. cum atomi sub sensum oculorum non cadant, nullo sunt tinctæ colore.

827 *Stingui*] Extingui; eleganter. Color enim lux est quædam, ac flammula, ut aiunt Plato et Epicurus.

829 *Pœniceus* [*Puniceus*] Alii *Pœniceus*: alii *Phœniceus*. Idem. Color autem Puniceus dicitur, qui violæ flammæ colorem refert: Gallice, *écarlatte*. Quod coloris genus a purpureo distingui docet Plin. XXI. 23. Quia vero in Phœnice Syriæ regione lanæ tingebantur hoc colore, dictus est Phœniceus, vel Pœniceus, vel Puniceus color.

Clarissimus [*clarissimu*] *multo*] Clarissimus multo: demta litera s, ut syllaba corripiatur. Nota vocem multo cum superlativo.

832 *Ad semina rerum*] Ad atomorum parvitatem.

Postremo, quoniam non omnia corpora vocem
Mittere concedis, neque odorem; propterea fit,
Ut non omnibus adtribuas sonitus, et odores: 835
Sic, oculis quoniam non omnia cernere quimus,
Scire licet, quædam tam constare orba colore,
Quam sine odore ullo quædam, sonituque remota:
Nec minus hæc animum cognoscere posse sagacem,
Quam quæ sunt aliis rebus privata notarum. 840
Sed, ne forte putes, solo spoliata colore
Corpora prima manere; etiam secreta teporis
Sunt, ac frigoris omnino, calidique vaporis;

fatearis omnia corpora reddere sonitum, nec odorem; idco fit, ut non des omnibus corporibus vocem et odores: similiter, quia non possumus videre oculis res cunctas, inde facile est noscere quasdam res tam expertes coloris esse, quam quasdam esse absque ulla odore, et privatas voce: neque mentem solertem hominis minus posse cognoscere has res, quam cognoscit illas, quæ sunt orbatæ aliis rebus, et signo, quo noscuntur. Verum ne forsitan credas primordia esse privata solo tantum colore, sunt etiam expertia penitus teporis, et frigoris omnis, et calidi vaporis: nec

Vind. fr. descendunt Cant.—834 concedas V. ed. Th. Ra. sit Bas.—839 animi Mus. B. 1.—840 notarum: sic ex conj. Wakef. notisque vulg. notaque Voss. vet. et L. B. Bas. V. marg. 1. nataque O.—841 Sed ut V. ed.—843 omni

NOTÆ

833 *Postremo, quoniam, &c.*] His 8. vss. continetur IX. et ultimum argumentum, quo probat atomos omnis coloris esse expertes. Id autem petitur a simili, ut aiunt. Sicut enim, inquit, sunt quædam corpora, quæ odore, sonitu, et voce carent, ita possunt esse corpora quædam, puta atomos, quæ colorem non habeant.

837 *Quædam*] Puta atomos.

840 *Aliis rebus*] Aliis qualitatibus, quas vocant; puta, odore et sonitu.

Notarum [*notaque*] I. e. signo; seu qualitate, qua dignoscantur. Qualitates enim sunt quasi rerum indicia. Sic calor et fumus sunt nota seu indicium ignis. Alii, *notisque*, in plurali: idem.

841 *Sed, ne forte putes, &c.*] Hactenus de colore atomorum: nunc autem his 23. vss. seqq. disputat de ceteris atomorum sensibilibus, quas vocant, qualitatibus; puta de colore,

frigore, sapore, humore, siccitate, odore, &c. Quas omnes qualitates negat pariter inesse atomis; quia atomi hæc ex se non emittunt; et quia omnes hæc qualitates nativæ sunt, mortales, et caduæ: atomi vero immortales et æternæ. Rem autem illustrat præclara similitudine. Sicut enim, inquit, ad conficiendum unguentum quæritur oleum, quod minus sit odoriferum, ne fœtore suo inficiat odores florum; ita ad procreandas res, quæ odorem mittant, non est necesse, ut atomi plenæ sint odore: et ita de ceteris qualitatibus. Verum jam infra vs. 1020. dicetur qua ratione qualitates omnes, quas dicimus, ab atomis procreari possint, cum his expertes faciat Lucretius.

842 *Corpora prima*] Atomos.

843 *Calidique vaporis*] Calorisque, vss. 149. 152. 857. &c.

Et sonitu sterila, et suco jejuna, feruntur;
 Nec jaciunt ullum proprium de corpore odorem. 845
 Sic ut amaracini blandum stactæque liquorem,
 Et nardi florem, nectar qui naribus halat,
 Quom facere instituas; cum primis quærere par est,
 Quoad licet, ac possis reperire, inolentis olivi

edunt vocem: sunt et carentia humore: nec emittunt ullum odorem de suo corpore: veluti v. g. si quando tu in animo habeas facere unguentum suave amaracini et stactæ, et florum nardi, qui efflant nectar in nares; inprimis æquum est tibi perquirere, quantum potest fieri, et quantum potes invenire, naturam olei, quod nihil

Mus. B. 2. *rapores* V. ed. Th. Ra.—844 *sterilia* P. Ald. Gryph. Bas. *sterili* Mus. B. 2. *ac jejuna* P. delendum tamen censet ac in not. et una Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. *atque una* Th. Ra.—845 *ulla* Mus. B. 1. *proprio* Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 2. Cant. Bip. Delph.—846 *amara ci* Mus. B. 2. *blandumque* V. ed. Th. Ra. *est actæque* Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. *liquor est* Mus. B. 2.—847 *florum* Gif. Mar. Gryph. Delph. Nard. Bas. marg. Cr. conj. *rorem* dedisse Lucretium affirmat Wakef. Vide Ovid. Epist. xv. 76. *halat* P. Vind. Bodl. O. Vind. fr. Mus. B. 1. Cant. Gif. Par. V. marg. 1. *alat* V. ed. Th. Ra. *halant* reliqui.—849 *Quod* Gryph. Nard. Bas. P. V. ed. Bodl. Ferr. Ald. *hac possis* Th. Ra. *ac deest* V. ed. *potis es* vulg.

NOTÆ

844 *Sterila*] Sterilia. Antiquæ enim dicebatur Sterilus, a, um; et Sterilis, e.

Suco jejuna] Sicca, sine humore. Virg. Geor. II. 212. 'Nam jejuna quidem clivosi glareæ ruitis,' &c.

846 *Sicut amaracini, &c.*] His 7. vss. triplex memorat unguenti genus. 1. Amaracinum, 2. Myrrhinum, 3. Nardinum. Amaracinum seu sampsuchinum fit ex amaraco et oleo, valetque ad nervos calefaciendos et emolliendos; et adversus serpentes, inquit Plin. XXI. 11. Addit Lucret. VI. 973. infestum esse suis. 'Sunt et unguenta quædam ab inventorum nomine; ut amaracinum. Nam quidam tradunt regium quemdam puerum, Amaracum nomine, quam plurima unguentorum genera ferentem, casu prolapsum esse, et majorem ex commixtione odorem creasse. Unde nunc optima unguenta amaracina dicuntur,' inquit Isidor. IV. 12. Hæc autem desumpsit ex Servio ad lib. I. Æn. vs. 693. Idem legitur in Clementis pædagogo. Unde adagium vetus illud ortum, quod

usurpat Gell. X. cap. ult. 'nihil cum fidibus graculo: nihil cum amaracino sui.' Nihil enim minus convenit rostro suillo, quam deliciæ unguentariæ: quippe cui id demum dulce olet, quod cœnum olet. Vide Adag. Erasm. fol. 440. 441. Dioscorid. III. Plin. XIII. 1. et XXI. 22. Amaracus autem Gallice dicitur *marjolaine*. Myrrhinum unguentum, quod et stacta vel stacte dicitur, a verbo Græco *σπάσσειν* 'distillare,' fit ex pinguedine myrrhæ recentis. Nardinum, quod et foliatum vocat Plin. XIII. 1. fit ex nardo et oleo, quibus etiam adduntur myrrha, balsamum, costus, amomum, juncus, et balanus, teste Plinio ibid. Ex hoc autem unguento caput olim ungebant Romani. Tibul. II. 2. 'Illius puro distillent tempora nardo.' In his autem conficiendis unguentis opus est oleo præstantissimo, hoc est, inolenti, et quod nullum ex se mittat odorem.

847 *Nectar*] Odorem suavissimum. Ovid. M. IV. 'Protinus imbutum cælesti nectare corpus Delicuit, terramque suo madefecit odore.'

Naturam, nullam quæ mittat naribus auram: 850
 Quam minime ut possit mixtos in corpore odores,
 Concoctosque, suo contactos perdere viro.
 Propterea, eadem debent primordia rerum
 Non adhibere suum gignundis rebus odorem,
 Nec sonitum; quoniam nihil ab se mittere possunt. 855
 Nec simili ratione saporem denique quemquam,
 Nec frigus, neque item calidum tepidumque vaporem.
 Cætera, quæ quom ita sunt tamen, ut mortalia constent,
 Molli lenta, fragosa putri, cava corpore raro,
 Omnia sint a principiis sejuncta, necesse est; 860
 Immortalia si volumus subjungere rebus

olet, et quod nullum odorem emittat ad nares: ut quam minime queat inficere ac perimere suo veneno foetido odores, qui miscentur in ejus corpore, et quos coquit et tangit. Idcirco principia rerum non debent omnino afferre ullum suum odorem rebus procreandis, nec vocem; quia non valent emittere quidquam ejusmodi ex seipsis. Nec pari ratione denique debent adhibere ullum saporem, nec frigus, nec similiter vaporem calidum ac tepidum: et alia omnia, quæ quia sunt ejusmodi demum, ut sint nativa, nimirum mollia, flexilia, fractu facilia, putredini obnoxia, et natura rara, oportet ut necessario sint remota a primordiis, si volumus subjungere

possit Mus. B. 1. *violentis* Mus. B. 2.—850 *Natura* Cant. *quod* Delph. *emittat* Cant.—852 *Contractans* P. Ald. *suo contractus* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. marg. *contractos* O. Cant. V. marg. 1. 2. *contactus* P. in not. *contractas* Vind. Mus. B. 1. 2. 3. *servare et perdere* Non. *rires* Mus. B. 3.—853 *eandem* Voss. vet. et L. B. *eundem* Ferr. Th. Ra. Ald. Vind. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. *tandem* P. O. Cant. V. marg. 1. Bas. *demum* Hav. Bip. Delph.—855 *emittere* V. marg. 1.—857 *calorem et* Delph. *vaporem et* Hav. Bip.—858 *quæcunque* Vind. V. ed. Ferr. Mus. B. 1. Th. Ra. *quæque* P. Ald. *sint* P. in not. *tandem* Hav. Bip. Delph.—859 *Mollia* Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Bas. P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. *putricana* Mus. B. 2. *putricava* Ferr. V. ed. Th. Ra. Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Bas. P. Bodl. Vind. Mus. B. 3. Cant. *rara* P. Gif. Par. Gryph. Delph.—860 *a deest* Voss.

NOTÆ

850 *Auram*] Afflatum odoris: odorem.

852 *Viro*] Veneno: tetro foetore. 'Virus' autem jam habet casus, nominativum, accusativum, et vocativum: olim vero toto singulari numero declinabatur, sicut 'vulgus' et 'pelagus.'

859 *Fragosa*] Dividua, secabilia. A verbo 'frangere.'

Putri, cava [*Putricava*] Putredini

obnoxia. Gifan. *putria*. Idem. Sic vss. 897. 927.

Corpore raro [*rara*] Qualia sunt corpora spongiosa, minime densa. Res enim minus densæ sunt magis obnoxia corruptioni. Alii *corpore raro*, snpp. *cava*: ita ut vox *putricava*, non una, sed duplex sit, *putri*, et *cava*; quasi *putri* et *raro corpore cava*. Minus probata lectio.

Fundamenta, quibus nitatur summa salutis:
Ne tibi res redeant ad nihilum funditus omnes.

Nunc ea, quæ sentire videmus quomque, necesse est,
Ex insensilibus tamen omnia confiteare 865
Principiis constare: neque id manifesta refutant,
Nec contra pugnant, in promptu cognita quæ sunt;
Sed magis ipsa manu ducunt, et credere cogunt,
Ex insensilibus, quod dico, animalia gigni.

Quippe videre licet, vivos existere vermeis 870
Stercore de tetro, putorem quom sibi nacta est,
Intempestivis ex imbribus humida, tellus.
Præterea, cunctas itidem res vortere sese:

rebus gignendis fundamina æterna, quibus tota rerum conservatio innitatur, ne scilicet res cunctæ revertantur tibi penitus ad nihilum. Jam vero oportet ut necessario fatearis eas res omnes, quas cernimus habere sensum, fieri tamen ex primordiis, quæ careant sensu; neque res claræ, quæ nobis notæ sunt in aperto, refellunt istud aut etiam impugnant: verum potius ipsæ ducunt nos quasi manu, et faciunt credere istud, quod doceo, nempe animalia generari ex rebus, quæ carent sensu. Namque cernere est videntes vermes oriri de fætido excremento, ubi terra madida contraxit sibi putredinem ex pluviis non opportunis. Deinde videre est similiter ceteras res mutare sese invicem. Namque v. g. flumina, folia, et pas-

vet. sunt Bip.—864 videmus cuncta Mus. B. 1. O.—865 insensilibus Ferr. V. ed.—866 reputant Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. repugnant O. Mus. B. 1. V. marg. 1.—869 duco P. Ald. Bas. marg.—871 putrorem Bodl. Voss. L. B. Bip. Hav. Delph.—873 in idem P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald.

NOTÆ

862 *Fundamenta, &c.*] Sic enim probatum est i. 574. et seqq.
Summa salutis] Salus, et vita rerum. Sic iv. 509.

863 *Ne tibi res, &c.*] Hic vs. multoties repetitur apud Lucretium. Supra vss. 751. 755. i. 674. 791. &c.

864 *Nunc ea, quæ sentire, &c.*] His 158. vss. aliam jam ab atomis etiam affectionem, seu qualitatem, quam dicimus, conatur arcere Lucretius; docetque atomos omnis sensus esse expertes, quamvis ex iis generentur sensilia, et animalia. Hanc autem doctrinam variis confirmat exemplis, argumentisque astruit. Sed de his sigillatim. Itaque his 9. vss. prioribus probat i. ab experientia sensilia

gigni ex insensilibus. Vermes namque, inquit, vivi oriuntur e stercore, eque putridis terræ glebis.

Quomque [Cunque] Tmesis vocis quæcunque.

870 *Quippe videre licet, &c.*] Sic etiam apes nascuntur ex vitulo suffocato, et putrefacto, ut ait Virg. Geor. iv. Et Ovid. M. xv. Et Fast. i. 'Fervent examina putri De bove: mille animas una necata dedit.' Sic Diod. i. initio tradit mures magnos certis temporibus in agro Thebano ex terræ glebis solitos nasci, qui vastarent omnia.

872 *Intempestivis*] Non opportunis, extra tempus cadentibus.

873 *Præterea, cunctas itidem, &c.*

Vortunt se fluviei in frundeis, et pabula læta
In pecudes; vortunt pecudes in corpora nostra 875
Naturam; et nostro de corpore sæpe ferarum
Augescunt vires, et corpora pennipotentum.
Ergo omneis natura cibos in corpora viva
Vortit, et hinc sensus animantium procreat omneis:
Non alia longe ratione, atque arida ligna 880
Explicat in flammis, et in igneis omnia vorsat.

Jamne vides igitur, magni primordia rerum
Referre in quali sint ordine quæque locata,
Et conmixta quibus dent motus, adcipiantque?
Tum porro, quid id est, animum quod percutit ipsum, 885

cua grata mutant se in pecora: et pecora mutant naturam suam in nostra corpora: et plerumque vires belluarum, et corpora alituum crescunt de nostro corpore. Igitur natura mutat omnia alimenta in corpora viventia, et inde generat cunctos sensus animalium; haud absimili fere modo, quam resolvit in ignes sicca ligna, et vertit res cunctas in flammis. Nonne ergo jam cernis permagni interesse in quali ordine singula principia rerum posita sint? et cum quibus principiis mista sint, quos motus reddant, aut recipiant? At vero quidnam illud est, quod ferit ipsam tuam

Mus. B. 1. 2. 3.—874 et frondes Par. Cout. in deest Hav. Bip. Delph.—877 in corpore P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. V. marg. 1. et corpore P. in not.—879 Verticet Ferr. V. ed. Mus. B. 1. hic Mus. B. 2.—880 lingua Mus. B. 2.—881 in deest Ferr. V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. visat Mus. B. 2.—883 Referri V. ed.—885 quod Bas. marg.

NOTÆ

His 12. vss. probat ii. ab experientia sensilia gigni ex insensilibus. Observamus enim res cunctas, veluti quodam circulo, cedere in mutuum alimentum, et in mutuam vitam. Sic v. g. fluvii, frondes, et gramina cedunt in vitam pecudum: pecudes in vitam hominum: homines in vitam ferarum, et volucrum. Igitur res insensiles cedunt in alimentum, et in vitam rerum sensilium et animalium. Rem illustrat comparatione. Haud secus, inquit, ac ligna cedunt et vortunt se in ignem.

874 *Vortunt se fluviei, &c.*] Sic i. 251. et seqq.

875 *Vortunt pecudes in corpora nostra*] Cum earum carne vescimur.

876 *Nostro de corpore . . . Augescunt, &c.*] Cum a feris devoratur. Sic v. 989.

877 *Pennipotentum*] Avium, volucrum.

882 *Jamne vides igitur*] Hi 3. vss. positi sunt supra vs. 759.

885 *Tum porro, quid est, &c.*] His 16. vss. objectionem præoccupat et solvit. Percunctatur igitur auditorem, quæ causa sit cur sententiæ huic propositæ libere non assentiat ac veluti manus det; nimirum cur nolit credere ex iis, quæ sensu carent, tamen animalia generari. Forsan, inquit, quia neque ligna, neque lapides, neque terra simul mixta non reddunt sensum vitalem. Respondet autem

Quod movet, et varios sensus expromere cogit;
Ex insensilibus ni credas sensile gigni?

Nimirum, lapides, et ligna, et terra, quod una
Mixta tamen nequeunt vitalem reddere sensum;
Illud in hiis igitur foedus meminisse decebit, 890
Non ex omnibus omnino, quæquomque creant res,
Sensile, et ex templo me gigni dicere sensus:
Sed magni referre, ea primum quantula constant,
Sensile quæ faciunt, et qua sint prædita forma;
Motibus, ordinibus, posituris denique, quæ sint; 895

mentem? quid turbat te? et quid facit ut proferas diversam opinionem, ne putes sensitivum generari ex rebus, quæ careant sensu? Scilicet quia saxa, et ligna, et tellus simul commixta non possunt tamen referre sensum vitæ. Conveniens erit ergo recordari istud pactum in hiis rebus, nempe me non docere res sensiles et sensus ipsos subito generari ex omnibus prorsus primordiis, quæ generant res cunctas: sed permagni interesse primo quam quantitatem illa habeant, quæ creant rem sensilem, et qua forma constant; demum quibus motibus, ordinibus, et disposi-

idem Mus. B. 2.—886 exponere Mus. B. 2.—887 insensibili Priscian. insensilibus Ferr. V. ed. nisi Nard. Bas. ne Hav. Delph. nec Mus. B. 2. nasci pro gigni P. Ald. Priscian. Mus. B. 3.—889 Muta tamen Cant. virtutem r. sensûs Gassend.—890 foedus: sic Voss. L. B. Lamb. Ferr. Th. Ra. V. ed. sedus Voss. vet. sed sedulus superscr. rebus Gryph. Nard. Fab. Bas. P. Cr. in not. decebat Cant.—892 Sensibile V. ed. Sensilia P. O. Vind. fr. Cant. et omisso. et templo Cant. templo Vind. Mus. B. 1. 2. me gigni Mus. B. 2. progigni Mus. B. 1. sensu Cant. S. progigni extemplo producere s. Codd. Flor.—893 constet Mus. B. 2.—894 Sensibile V. ed.—895 quæ sint Fab. conj. Creech. cum

NOTÆ

Lucretius non eam sibi mentem esse, ut credat ea, quæ rem sensilem generant, extemplo et confestim per se generare: sed magni referre qua positura, quo ordine, qua figura, quoque motu sint prædita. Neque enim, v. g. lapides, ligna, et terra simul mista generabunt confestim animalia, ac sensilia, donec accedente putredine atomi ipsæ dissociantur, novoque ordine, nova positura, novoque motu sint aptæ ad animalium generationem. Importune quippe et opportune passim prædicat has atomorum varias disposituras, figuras, motus, ordines ad varias rerum generationes.

Animum] Supp. tuum, o Memmi: vel, cuiusvis auditoris.

886 *Varios sensus expromere*] Alia esse sententia: in varias abire sen-

tentias: in contrariam opinionem distrahi.

887 *Insensilibus*] Alii, *insensibili*. Utrumque bene; dicitur enim Latine insensile, et insensibile.

Ni [Ne] Alii ni, vel nisi.

889 *Vitalem*] Vita præditum, sensilem. Sic III. 528.

890 *Fœdus*] Conditionem, pactum: vel hypothesim, ut aiunt.

893 *Sed magni referre, &c.*] Sic vss. 759. 882. &c.

Quantula] Qua magnitudine prædita.

894 *Prædita*] Sic vss. 336. 608. 722. 757. 813. &c. ubi hæc carmina posita sunt.

895 *Quæ* [Quæ] Quibus. Alii, *quæ*, male.

Quarum nihil rerum in lignis, glebisque, videmus:
Et tamen hæc, quom sunt quasi putrefacta per imbreis,
Vermiculos pariunt; quia corpora materialia,
Antiquis ex ordinibus perimota nova re,
Conciliantur ita, ut debent animalia gigni. 900

Deinde, ex sensilibus quom sensile posse creari
Constituunt, porro, ex aliis sentire sueti,
Mollia confaciunt: nam sensus jungitur omnis
Visceribus, nervis, venis, quæquomque videmus
Mollia mortali consistere corpore creta. 905

Sed tamen esto jam, posse hæc æterna manere:

turis disponantur. Quarum omnium rerum nihil cernimus in lignis aut in glebis terræ. Et tamen, ubi hæc resoluta sunt per pluvias, generant parvos vermes, eo quod prima rerum semina percita re nova ex veteribus suis disposituris cœunt eo modo, quo animalia debent generari ex iis. Secundo, qui censent rem sensilem posse generari ex sensilibus rebus tantum, quæ scilicet consueverunt etiam esse sensiles ex aliis sensilibus, ii, inquam, tunc statuunt primordia mollia; namque sensus omnis attribuitur præcordiis, nervis, venis, quæ omnia cernimus esse mollia, et esse concreta ex nativo corpore. Verum concedatur etiam hæc omnia posse

sunt P.—896 videtis V. marg. 1.—897 sint P. V. ed. O. Th. Ra. Ald.—899 novare P. V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald.—901 Denique O. Denique principis qui Creech. qui Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Cont. V. marg. 1. quod Mus. B. 2. 3. sensibile V. ed.—902 sueci V. ed. suetis Lamb. et alii.—903 tum faciunt Hav. Bip. Delph. quum faciunt Gif. Par. Bas. marg. P. V. marg. 1. cum f. Voss. vet. et L. B. quæ f. Gryph. Nard. Mar. Bas. gignitur omnis Gassend.—905 corpora Mus. B. 1. certa Mus. B. 2.—908 similia Hav. Bip.

NOTÆ

897 *Hæc*] Ligna et glebæ.

898 *Corpora materialia*] Atomi.

900 *Ita, ut debent*] I. e. eo modo, quo debent. Hinc male alii, *ut debent*.

901 *Deinde, ex sensilibus, &c.*] His 5. vss. probat III. ex insensilibus sensilia generari; quia si ex sensilibus sensilia generarentur, sane rerum principia essent mollia. Quod enim sensile est, molle est: qualia sunt viscera, venæ, nervi, et cetera, quæ in animalibus sensu potiuntur. Sin autem mollia feceris rerum principia, igitur et mortalia erunt. Quod nec esse, nec posse esse probatum est lib. I. Argumentatur autem præcipue adversus Platonem et Anaxagoram,

quorum ille astruxit omnia esse animalia et sensilia: hic vero voluit omnia ita esse in omnibus, ut partes rerum insensiles sint sensilibus permixtæ. Sicque crediderunt ii, et eorum asseclæ sensilia generari ex sensilibus.

Quom [qui] Bene. Alii *cum*; minus recte.

902 *Ex aliis sentire sueti*] I. e. ex sensilibus.

903 *Confaciunt* [tum faciunt] Bene. Alii, *quæ*.

906 *Sed tamen esto, &c.*] His 12. vss. probat IV. ex insensilibus creari posse sensilia. Utitur autem dilemmate, vel cornuto, quod vocant, argumento. Sic ergo argumentatur: Etiam si con-

Nempe tamen debent aut sensum partis habere,
Aut simileis totis animalibus esse putari.
At, nequeant per se partes sentire, necesse est;
Namque alios sensus membrorum respuit omnis: 910
Nec manus a nobis potis est secreta, neque ulla
Corporis omnino sensum pars sola tenere.

existere immortalia: nimirum tamen debent vel habere sensum alicujus partis, vel credi esse paria totis animantibus. Sed ponamus ut partes non possint per seipsas nec existere, nec sensibiles esse; etenim hæc res postulat omnes alios sensus aliorum artuum: neque manus v. g. separata seorsum, nec ulla alia una pars corporis

Delph. putarim Gryph. P. Ald.—909 Aut P. Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. nec esse Hav. Bip. Delph. nec esset Gryph.—910 alius Vind. fr. Voss. vet. aliū Hav. Bip. res petit Hav. Gif. Par. Delph. Cout. Cr. Gassend. omneis P. Ald. omnium Bip.—911 Nec magnus Mus. B. 1.—912 Corporum V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. neque omnis Mus. B. 2. sensu Cant. sen-

NOTÆ

cederem has res, puta nervos, venas, viscera, &c. quibus sensus tribuitur, non mortales esse, sed æternas: tamen vel sensum habebunt partis, hoc est, talem qualem pars aliqua totius animalis habet: vel habebunt sensum totius animalis. Atqui non possunt habere sensum partis, quia pars animalis a toto animali secreta non sentit: v. g. manus recisa a corpore nullum habet sensum. Sin autem habebunt sensum totius animalis, igitur mortales erunt, quia animal est totum aliquod, omne autem animal mortale est. Validum sane argumentum. Si enim dixeris terram, v. g. ligna, aquam, et cetera, quæ in animalia vertuntur, jam esse antea sensilia et animata; frustra igitur et inepte res cunctæ dividuntur in animatas et in inanimatas. Sin autem dixeris pariter, terram, ligna, aquam, et cetera, quæ in animalia vertuntur, vivere, et sentire, quia ex iis res viventes et animatæ fiunt: principium, ut aiunt, sumes, hoc est, quæstionem pro argumento; quæritur enim cur res quæ insensiles sunt, qualis est

terra, aqua, et cetera, in quibus nullus sensus percipitur, nec visus, nec auditus, nec alius, generant tamen res sensu præditas.

Hæc] Viscera, nervos, venas, &c. vel ea, quæ Plato et Anaxagoras statuunt principia rerum sensilium.

908 *Simileis [similia] totis*] Sic vs. 913. 'Ut totis animalibus adsimilentur.' Porro in voce 'similia' duæ ultimæ vocales 'ia' in unam eoëunt longam syllabam.

909 *At, nequeant*] Supp. ponamus ut. Hi vs. repetuntur III. 553. 634. saltem quoad sensum.

910 *Namque alios sensus, &c.*] Sic in hunc locum restituendus est hic versus. Reddit enim rationem poëta, cur pars secreta a toto animali sentire non possit. Male ergo Lambinus posuit eum post duos vs. seqq. legendumque putat: *Namque alium sensus membrorum respuit omnes.*

Respuit [res petit] Supp. hæc: i. e. totum id, de quo agitur: totum animale, totum vivens; res, quæ sensum habeat.

Linquitur, ut totis animalibus adsimilentur;
Vitali ut possint consentire undique sensu.
Qui poterunt igitur rerum primordia dici, 915
Et leti vitare vias, animalia quom sint,
Atque, animalibus in mortalibus, una eademque?
Quod tamen ut possint, ab cœtu concilioque
Nihil facient præter volgum turbamque animantum;
Scilicet, ut nequeant homines, armenta, feræque, 920
Inter sese ullam rem gignere conveniundo.
Sic itidem, qua sentimus, sentire necesse est.

potest in nobis prorsus possidere sensum. Restat igitur, ut partes cunctæ corporis similes sint totis animantibus, ut queant ex omni parte simul habere sensum vitæ. Quomodo ergo poterunt dici principia rerum, et evitare vias mortis, quoniam sunt animalia, et quoniam sunt unum et idem cum animantibus morituris? Quamvis autem possent istud esse, tamen nihil aliud efficient per conventum et congregationem, quam confusam gentem et multitudinem animalium. Nimirum ita ut homines, pecudes, et belluæ feroces non possint cœuendo inter se per res Veneris generare rem aliam, præter homines, pecudes, et belluas feroces. Quod

sus Mus. B. 2. pars ulla V. marg. 1.—913 *animantibus* Vind. Mus. B. 3. Cant. V. marg. 1. Ferr.—917 *animabus* Cant. in Voss. L. B. Cant. id O. Mus. B. 1. sint P. Ald. Bip. Hav. Delph. sed omnino abest Vind. V. ed. Voss. vet. Vind. fr. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—918 *Quid* V. ed. coitu P. Bas. marg. V. ed. eo ortu Mus. B. 1. ortu O. Mus. B. 2. V. marg. 1. eo ratu V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. concretu V. marg. 1. eortu V. marg. 3. cortu Cant.—919 *animatum* V. ed.—921 *se* Mus. B. 1.—922 *Sicuti denique* Bodl. Voss. vet. et L. B. H. vs. deest Gif. Par. Cout. Bas. P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. hujus tamen loco substituitur vulg. *Per Veneris res, extra homi-*

NOTÆ

917 *Animalibus [animalibu']* Animalibus, demta litera s, ut syllaba corripiatur.

918 *Quod tamen ut possint, &c.*] His 5. vs. probat v. sensilia generari ex insensilibus. Argumentatur autem ex datis etiam et concessis, quæ jam superiori argumento negavit. Scilicet: Etiam si, inquit ille, concederem principia, ex quibus animalia fiunt, esse animalia simul et immortalia: tamen tunc nullum fieret animal, quale jam cernitur: sed acervus quidam et vulgus multorum minimorum animalium simul congregatum. Sicut enim jam per vias generationis homo non generat nisi hominem, pecus nisi pecudem,

fera nisi feram; ita turba illa principiorum, quæ animalia forent, nihil aliud generarent per cætum et concilium, quam turbam et acervum animalium; non autem certum animalium genus, quale nunc visitur.

Ut] Quamvis. Vel supp. esto, ut possint, &c.

Ab cœtu] Per concilium.

919 *Volgum turbamque*] Confusam congeriem, qualis est acervus tritici.

920 *Ut*] Ita ut. Alii, ut nequeunt, id est, sicut nequeunt.

922 *Sic itidem [Per Veneris res]* Per vias generationis. Sic vs. 173. 437.

Quod, si forte suum dimittunt corpore sensum,
Atque alium capiunt; quid opus fuit adtribui id, quod
Detrahitur? Tum præterea, quo fugimus ante, 925
Qua tenus in pullos animaleis vortier ova
Cernimus alituum, vermeisque ecfervere, terram
Intempestivos quom putor cepit ob imbreis;
Scire licet gigni posse ex non sensibus sensus.
Quod, si forte aliquis dicet, dum taxat oriri 930

si forsitan deponunt sensum suum e suo corpore, et assumunt alium, quid necesse fuit dari iis id, quod demitur? Deinde etiam (quod supra negando carimus), quoniam videmus ova avium mutari in pullos vivos; et vermiculos exire supra terram, ubi putredo occupavit terram propter pluvias cadentes extra tempus: hinc cognoscere est sensus generari posse ex insensilibus. Sed si quis forsitan dixerit

ves, armenta, ferasque.—923 demittunt P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Mus. B. 2. 3.—924 rapiunt Mus. B. 2. adtribui id, quod Voss. vet. et L. B. id deest vulg.—925 Dum P. V. ed. Th. Ra. Ald. præterea est P. Gryph. figimus Creech.—927 offervere Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3.—928 Intempestivus P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. quem V. ed. Voss. vet. et L. B. Vind. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. qua Cant. quam Vind. fr. putor P. Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. putror vulg. ab Mus. B. 2.—929 et non Mus. B. 1. sensibilibus V. ed. sensilibus Mus. B. 3. sensile P. Mus.

NOTÆ

923 Quod, si forte suum, &c.] His 7. vss. occupat et solvit objectionem, cuius solutio vim et locum tenet vi. argum. Si quis, inquit, dixerit, prima rerum principia, cum ad rerum sensilium generationem conveniunt, deponere suum, quem habent, sensum; resumere vero postea; sane id frustra fieri dicet. Cur enim principia tribuere, quod ipsis dematur? Deinde ergo jam res sensiles fient ex non sensilibus; quod antea negabatur.

925 Quo fugimus ante] Nempe negando sensilia generari ex insensilibus; puta vermes ex putribus glebis, lignis, &c. vs. 866. et seqq. ne scilicet res manifestæ repugnaret evidentiæ.

926 Vortier] Pro verti, poetice.

927 Ecfervere] Tertiæ conjugationis, effervo, is. Sic vs. 41. fervere. Vermes autem effervere dicitur ele-

ganter, pro vermes exundare, exoriri, existere e terra. Sic autem non male quidam legunt et interpungunt: vermesque effervere terram, Intempestivos quas putror cepit ob imbres.

929 Ex non sensibus [sensibu'] Ex non sensibus, i. e. ex insensilibus. Alii, ex non sensile, i. e. ex non sensili.

930 Quod, si forte aliquis, &c.] His 13. vss. præoccupat et solvit alteram objectionem, cuius solutio vii. argumenti locum tenet. Si quis igitur, inquit, dixerit, sensus quidem posse generari ex insensibilibus principia, ea tamen conditione et ratione, ut ea insensibilia principia prius mutata fuerint, et paulatim in sensum perfecta fuerint, eo fere modo, quo fœtus ab initio grandescit, extenditur, et animatus tandem, et sensibus præditus editur: is sane rem loquitur repugnantem evidentiæ manifestæ. Ne-

Posse a non sensu sensus, mutabilitate,
Ante, aliquo tamquam partu, quam proditur extra;
Huic satis illud erit, planum facere, atque probare,
Non fieri partum, nisi concilio ante coacto;
Nec quidquam conmutari sine conciliatu 935
Principiom; nequeunt ullius corporis esse
Sensus ante ipsam genitam naturam animantis:

sensus nasci quidem ex re non sensili, per aliquam mutationem, quæ facta fuerit antea, quasi aliquis fœtus, qui foras editur, sufficit manifestum facere, et ostendere huic homini non generari rem aliquam, nisi prius cœtu principiorum conciliato; neque rem ullam mutari sine concilio primordiorum, ita ut nullius corporis sensus possint existere, antequam natura ipsa animalis generata sit. Scilicet quo-

B. 1. Cant. Gryph. Nard. Mar. Bas. V. marg. 1. Ferr. Ald. sensibile O.—931 Posse ex Mus. B. 2. 3. Hav. Bip. Delph. ea reliqui sed in Voss. vet. corr. in a. sed sensus mobilitate P. in not. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. sed deest Par. sensus sed mobilitate alii.—932 Aut Gif. Par. Gassend. Turneb. Adv. v. 26. Voss. vet. et L. B. aliqua tangi P. in not. partum P. Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. quam Voss. vet. et L. B. quod reliqui. proditur P. O. Mus. B. 1. Cant. proditum reliqui.—933 Hinc Cant.—934 nec consilio Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—935 conmutari quidquam Voss. vet. et L. B. Vind. Bodl. Vind. fr. conuitare Mus. B. 2. coagmentari vel commentari Muret.—936 Principio Gryph. Nard. Bas. P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. Principium Gif. Par. Delph. Cout. Lamb. Gassend. Creech. Primorum ut Hav. Bip. ut nequeant Delph.—937 Sensum V. ed. Th. Ra. Sensu Voss. vet. et L. B. ante lasam V. ed. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. lasam Vind. Mus. B. 1. 2. 3. animantum P. V. ed. Th. Ra. Ferr. Ald.—

NOTÆ

que enim aliquid mutatur, nisi prius principia congressa fuerint et conciliata; neque pariter aliquid generatur, nisi principiorum cœtu et concilio. Igitur sensus naturæ animantis non possunt generari prius, quam ipsa natura animans generetur. Namque principia ex quibus et ipsa natura animans, et ipsius sensus generari debent, vagantur ubique, v. g. in aëre, in fluviis, et in aliis rebus in terra creatis. Ergo prius conciliari debent, quam quidquam generetur. Ubi vero conciliata sunt, non statim quemvis sensum generant, sed convenienti modo coire et conciliari debent ad vitales sensus. Hoc quippe totum pendet ab eorum certa dispositione, figura, motu, &c. ut dictum est supra vss. 882. not. Hic sane lo-

cus difficillimus est; hinc alii aliter legunt hos seqq. versus: alii enim: Posse ea non sensu, sensus mutabilitate Aut aliquo tanquam partu, quod proditur extra. Alii: Posse ex non-sensu sensus mutabilitate, &c. Alii: Posse ex non-sensu semper: sed mobilitate Ante aliqua tangi partum, quam proditur extra. Alii: Posse ea non sensu: sensus sed mobilitate, &c.

931 A [ex] non sensu] Ex insensili; sic vs. 929. 'ex non sensibus.'

932 Partu [partum] Res parta, res genita: fœtus. Sic vs. 934.

Proditur extra] Foras editur: in lucem profertur.

936 Principiom] Principiorum; i. e. atomorum. Alii legunt primorum: alii principio; ut patet.

Nimirum, quia materies disjecta tenetur
Aëre, fluminibus, terris, terraque creatis;
Nec, congressa modo, vitaleis convenientis 940
Contulit inter se motus, quibus omne tuentes
Adcensei sensus animantium quamque tuentur.

Præterea, quam vis animantem grandior ictus,
Quam patitur natura, repente adfligit, et omneis
Corporis atque animi pergit confundere sensus : 945
Dissoluuntur enim positurae principiorum,
Et penitus motus vitales inpediuntur;
Donec materies, omneis concussa per artus,
Vitaleis animæ nodos e corpore solvit,

niam principia rerum dispersa feruntur in aëre, in fluviiis, in terris, et in rebus in terra genitis: neque conciliata ratione apta reddiderunt inter se motus, qui valent ad vitam, et quibus apte sensus ipsi quasi inflammati conservant quamlibet naturam animalem. Deinde major plaga, quam natura ferre potest, subito vexat quamlibet naturam animalis, et perseverat perimere omnes sensus corporis et animæ: namque positiones omnes primordiorum disjiciuntur, et motus omnes vitæ omnino comprimuntur, usquedum primordia percussa per tota corporis membra resolvunt e corpore vincula vitalia ipsius animæ, et

938 *materia disjecte* Mus. B. 1.—939 *flammaque creatis* P. et vulg. edd. *creata* Bodl. Voss. vet.—940 *convenienti* Lamb. Hav. Bip. Delph.—941 *omnituentes* vulg. *convenienter* Delph. *convenientes* Bodl.—942 *Accensu* P. *animantium* P. V. ed. *animantem* reliqui.—943 *quemvis* P. Bodl.—947 *ingrediuntur* Delph.—948 *confusa* Mus. B. 2.—949 *nodos a* Voss. vet. Vind. fr. Cant. Bas. V.

NOTE

938 *Materies*] Primordia, atomi.

939 *Terraque creatis*] I. e. in rebus, quæ sunt in terra. Alii, *terraque creata*, h. e. terrena creatura. Idem sensus.

941 *Omne tuentes* [convenienter] Aperte, idonee. Alii *omnituentes*, quasi omnia servantes, sicut dicitur passim terra omniparens: capra omnicaipa: feræ montivagæ, &c. minus laudata lectio.

942 *Adcensei sensus*] I. e. animati sensus. Metaphora ducta ab igne juxta Platonis mentem, qui censuit animas esse igneas. Sic etiam loquitur poëta vs. 957. et III. 337.

943 *Præterea, quam vis animantem,*

&c.] His 10. vs. nihil aliud in animo habet Poëta, quam ut evincat, non nisi post atomorum conciliatum, fieri sensum in animantibus, cum ad earum dissolutionem sensus omnis in animantibus labefactetur et pereat. Quippe ubi major plaga advenit, repente affligit, et interimit totos sensus in animante. Plaga autem seu ictus nihil aliud in animante agit, quam ut atomos dissolvat. Dissolutio igitur atomorum interitus est sensuum. Ac proinde a contrariis, ut aiunt, conciliatus atomorum generatio est sensuum.

945 *Confundere*] Interimere, extinguere, perdere.

948 *Materies*] Atomum.

Disparsamque foras per caulas eicit omneis. 950
Nam quid præterea facere ictum posse reamur
Oblatum, nisi discutere, ac dissolvere, quæque?

Fit quoque, utei soleant, minus oblato acriter ictu,
Reliquiæ motus vitalis vincere sæpe;
Vincere, et ingenteis plagæ sedare tumultus, 955
Inque suos quidquid rursus revocare meatus;
Et quasi jam leti dominantem in corpore motum
Discutere, ac pene amissos adcendere sensus.
Nam, qua re potius leti jam limine ab ipso
Ad vitam possint, conjecta mente, revorti; 960

expellunt ipsam extra corpus et disjiciunt eam per cunctos meatus corporis. Etenim quid aliud insuper putamus plagam inflictam efficere, nisi concutere, et disjungere cuncta? Accidit etiam ut, plaga minus vehementer inflicta, reliquæ motus animalis consuescant posse superare, superare, inquam, et compescere etiam magnos impetus ictus; et reducere iterum cuncta in sua foramina; et dissipare etiam impetum mortis, qui jam quasi superat in ipso corpore, et inflammare sensus, qui sunt fere perditum. Namque cur sensus jam in ipsa janua mortis queant magis redire ad vitam, anima ipsa revocata in unum, quam progredi, quo fere jam om-

marg. 1. *nodoso* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—950 *Adpersam* V. ed. *Aspersam* Cant. *per cavas* V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. V. marg. 1. *per carias* Vind. Mus. B. 3. Cant. *quævias* Vind. fr. *ejicit* vulg. *deicit* O.—952 *et dissolvere* Cant.—953 *oblata* Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. V. marg. 1.—954 *Reliquias* O. Ferr. *Relique* V. ed. Th. Ra. *Reliqui* Vind. Bodl. Vind. fr. Voss. L. B.—955 *ingenitos* Voss. vet.—956 *quicquam* V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. P.—959 *lumine* V. ed. Th. Ra. Cant. *in ipso* Delph.—

NOTE

950 *Per caulas*] Per foramina, per meatus, per poros corporis: vs. 956. Sic loquitur III. 703. IV. 621. VI. 839. 'Caulæ autem a cavo dictæ sunt,' inquit Festus. Antiquitus enim ante usum tectorum oves in antro claudabantur.

953 *Fit quoque, utei, &c.*] His 9. vs. rem adhuc explicat, docetque ictu et plaga sensum in animantibus interire, si modo ictus acriter oblatus sit: sin autem minus acriter fuerit inflictus, hinc fit plerumque, ut animalia non moriantur, neque sensus in iis penitus extinguantur; quia reliquæ sensuum et vitæ, etiam in ipso leti limine, superant exitialem illum ic-

tum, seu mortis motum; et pæne extinctos vitæ sensus iterum accendunt, collecta tota anima, quæ jam ex membris abire cæperat.

954 *Reliquiæ motus vitalis*] Bene. Cum enim dolet animal, aut ictu pulsum est, vix usum sensuum habet. Sic III. 657.

956 *Quidquid*] Omnes vitales sensus.

958 *Adcendere*] Animare; sic vs. 942. metaphora est.

960 *Conjecta* [conlecta] *mente*] Collecta anima: quasi dissipatis animæ partibus in suum locum coactis et reductis. Cic. IV. Tusc. Q.

Quam, quo decursum prope jam siet, ire et abire?

Præterea, quoniam dolor est, ubi materiali
Corpora, vi quadam per viscera viva, per artus,
Solicitata, suis trepidant in sedibus intus;
Inque locum quando remigrant, fit blanda voluptas; 965
Scire licet, nullo primordia posse dolore
Tentari; nullamque voluptatem capere ex se:
Quandoquidem non sunt ex illis principiorum
Corporibus, quorum motus novitate laborent,
Aut aliquem fructum capiant dulcedinis almæ: 970
Haud igitur debent esse ullo prædita sensu.

Denique, utei possunt sentire animalia quæque,

nino itum est, et exire omnino extra corpus? Accedit quod, cum dolor sit, ubi semina rerum permota quadam violentia per præcordia viventia, et per membra corporis concutiuntur intrinsecus in suis locis: et cum redeunt in suam sedem, jucunda voluptas reddatur; cognoscere est principia nullo dolore posse affici, nullamque pariter ex seipsis percipere voluptatem; siquidem non constant ex aliquibus corporibus primordiorum, quorum motiones vexentur ob aliquam mutabilitatem: vel recipiant aliquod commodum summæ voluptatis. Non debent ergo habere aliquem sensum. Postremo, si reddendus est quoque sensus primordiis animantium,

960 *conlecta* Lamb. Hav. Bip.—961 *discursum* V. ed. *decursum* Mus. B. 3. *si et* V. ed. *siet* O. Ferr. Mus. B. 1. *sciret* Mus. B. 2. *sit et* Delph.—963 *corpora*, in Cant. *quædam ubi* Mus. B. 2.—964 *sensibus* Mus. B. 2.—965 *remigrat* Ferr. V. ed. Th. Ra.—968 *ex illis* Mus. B. 2. P. Gif. Par.—970 *capiet* O.—971 *Aut* V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 2. *debet* O.—972 *possunt* P. V. ed. Mus. B. 3.

NOTE

961 *Siet* [sit, et] Ita legendum. Alii *siet*, pro sit.

Abire] Mori. Fest. abitionem antiqui mortem dicebant. Sic Lucret. III. 527. 'ire' pro mori dixit.

962 *Præterea, quoniam, &c.*] His 10. vss. probat VIII. sensus non inesse atomis; argumentumque repetit ex dolore et voluptate; quorum ille fit ac sentitur, cum atomi per viscera et per artus intus concussæ trepidant, et quasi e sede dimoventur: hæc vero percipitur, cum eadem atomi revocantur aut remeant in suam sedem. Atqui atomi non constant ex iis aliis corporibus primis, quæ concuti possint aut ad dolorem, aut ad voluptatem; cum simplicia sint corpora.

Igitur neque dolore tentari, neque voluptatem capere ex se possunt atomi; ac proinde sensu omni carent.

Materiali Corpora] Atomii.

964 *Solicitata*] Tentata, pulsa, vexata, percussa: de loco suo permota.

969 *Novitate*] Mutabilitate, aut mutatione nova. Dum scilicet e sede sua moventur intus per membra.

970 *Dulcedinis almæ*] Summæ voluptatis. De voce 'alma' vide notas, quas fecimus ad vs. 2. lib. I.

972 *Denique, utei possint, &c.*] His 18. vss. probat IX. atomos carere omni sensu. Scilicet id confirmat ex absurdis, quæ sequerentur, recteque argumentatur. Si enim, inquit, atomi prædita sunt sensu, ad hoc ut ex

Principiis si jam est sensus tribuendus eorum;
Quid? genus humanum proprium de quibus auctum est,
Scilicet et risu tremulo concussa cachinnant, 975
Et lacrumis spargunt rotantibus ora, genasque;
Multaque de rerum mixtura dicere callent,
Et, sibi proporro quæ sint primordia, quærunt:
Quandoquidem totis mortalibus adsimilata,
Ipsa quoque ex aliis debent constare elementis; 980
Inde alia ex aliis, nusquam consistere ut ausis.
Quippe sequar, quodquomque loqui ridereque dices,
Et sapere, ex aliis eadem hæc facientibus, ut sit.

ut cuncta animalia queant habere sensum, quid? peto igitur ex quibusnam principiis concretum est proprie genus hominum? Nimirum, et ipsa ictu risu trepido rident? Et perfundunt fletibus irriguis vultum et malas? Et scient disserere plura de rerum permixtione? Et scrutantur longius etiam quænam sibi ipsis sint principia? Id enim ita se res habere debent, quoniam ipsa sunt similia totis hominibus, debent etiam coalescere ex aliis principiis, sicut homines: deinde hæc alia ex aliis, ita ut non audeas alicubi sistere et finire. Namque insequare, ita ut id omne, quod dices disserere, et cachinnare, et sapere ex aliis, tribuatur aliis,

Cant. Th. Ra. Ald.—973 *si etiam* vulg. edd.—974 *propratim* Vind. Vind. fr. *proprium* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. *propriam* O. *propter res* Mus. B. 3. *auctum* Vind. Nonius, XI. 18. *factum* Lamb. *aptum* edd. vulg.—975 *ut risu* Mus. B. 1.—976 *rotantibus* Ferr.—977 *naturâ* Gassend. *calent* Mus. B. 2.—978 *Et*, si Mus. B. 2. *propono* V. ed. Th. Ra. *sunt* Voss. vet. Mus. B. 1.—979 *animalibus* Gassend. *assimilata* V. ed. Th. Ra.—981 *ali* Voss. vet. *alii* Ferr. O. Mus. B. 1. 2. 3. V. marg. 1. *alid* V. marg. 2. *nunquam* Mus. B. 2.—982 *siquaret* Mus. B. 1. *duces* Gif. marg. Gryph. Bas. marg. P. *deces* V. ed. sed *disces* in marg.—983 *ut sint* V. marg. 1. *fit* P. V. ed. Ferr. Ald.—984 *Deteriora*

NOTE

iis fierent sensilia et animalia, sequeretur I. ut atomi illæ, ex quibus homo constat, riderent et fierent sicut homo. II. ut dissererent de rerum natura, sicut homo. III. ut scrutarentur sui principia, sicut homo. Siquidem totis hominibus similes sint. Quæ omnia delira sunt et absurda. Igitur atomi non sunt prædita sensu; sed res sensiles possunt fieri ex iis atomis non sensilibus; sicut homo sapere, loqui, et ridere potest, licet componatur ex atomis non sapientibus.

Delph. et Var. Clus.

Lucret.

bus, non loquentibus, et non ridentibus.

974 *Quid? genus, &c.*] Quæ his 5. vss. sunt, per ironiam dicuntur.

Proprium] Proprie. Sic vs. 177. 'blanditum,' pro blande.

975 *Cachinnant*] Rident. Sic I. 918.

978 *Proporro*] Longius, ulterius. Sic III. 276. 282. &c.

979 *Mortalibus adsimilata*] Similia hominibus totis. Sic vs. 913.

980 *Elementis*] Principiis, primordiis.

U

Quod, si delira hæc furiosaque cernimus esse,
 Et ridere potest non ex ridentibus auctus, 985
 Et sapere, et doctis rationem reddere dictis,
 Non ex seminibus sapientibus, atque disertis :
 Qui minus esse queant ea, quæ sentire videmus,
 Seminibus permixta carentibus undique sensu ?
 Denique, cœlesti sumus omnes semine oriundi; 990

quæ facient hæc eadem omnia. Si vero videmus hæc esse ridicula, et a ratione prorsus aliena, nimirum si homo creatus ex principiis non ridentibus potest ridere; et si creatus idem ex principiis non sapientibus et doctis potest sapere, et disertis verbis reddere causam rerum; cur non etiam res illæ, quas videmus habere sensum, possint esse mixtæ e primordiis, quæ expertia sint sensu ex omni parte? Tandem orti sumus omnes ex origine cœlesti: omnes habe-

Mus. B. 1. Quod si det ira Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Quod si dedita V. ed. Th. Ra. debita O.—985 ex non Vind. Voss. L. B. Vind. fr. et edd. vulg. et pro ex Mus. B. 1. factus Lamb. aptus vulg. auctum P. in not.—990 stirpe

NOTE

984 Furiosaque] Stultaque. Furiosi enim dicuntur ii, qui ab ratione mentis alieni sunt.

985 Auctus] Factus, et creatus. Supp. homo.

987 Non ex sapientibus, &c.] Supp. auctus, vel factus. vs. 985.

990 Denique, cœlesti sumus, &c.] His 19. vs. probat x. atomos non esse sensu præditos ex se. Ducitur autem hoc argumentum ex communi rerum exordio, quo manifestum est sensum non præcedere res concretas, sed ad atomorum concilium sequi; penitusque extingui per earundem discidium. Namque v. g. res cunctæ, quæ visuntur in terris, puta homines, feras, arbores, fruges, &c. oriuntur, aluntur, et crescunt de cœlesti semine, hoc est, de ætheriis imbribus: inque semen idem illud cœleste, hoc est, in ærios vapores redeunt, cum intereunt. Illud autem cœleste semen nullatenus est sensibile, cum ex eo insensilia pariter et sensilia excitantur, pro diversa illius dispositura.

Cœlesti] Aërio, ætherio. Sic enim i. 251. eodem usus est argumento:

‘Postremo pereunt imbres, ubi pater æther in gremium matris terræ præcipit,’ &c. Sic iv. 132. ‘In hoc cœlo, qui dicitur aër.’ Hinc v. 468. vocat æthera ‘diffusilem:’ et vi. 290. ‘Omnis uti videatur in imbrem vertier æther.’ Neque enim e cœlo exprimuntur liquentes humorum guttæ, quibus fœta tellus res cunctas pariat, sed ab æthere dimittuntur, ut ait infra vs. 999. et vi. 495. et seq. fusius hæc tractat. Sunt qui per vocem ‘cœlesti’ interpretantur ‘divino.’ Verum male ad mentem Epicuri, qui noluit Deos esse rerum auctores. Quanquam aliis poëtis, aër, æther, cælum, et Deus sunt idem. Unde Clem. Alex. ex Æschylo Strom. 5. Ζεὺς ἐστὶν αἰθήρ, Ζεὺς δὲ γῆ, Ζεὺς δ’ οὐρανός, Ζεὺς τοὶ τὰ πάντα: ‘Jupiter est aër, Jupiter est terra, Jupiter est cælum, Jupiter est omnia.’ Sic Arist. de Generat. dicit quod nonnulli naturam terræ quasi fœminam matremque statuunt; cælum autem et solem reliquaque ejusdem generis nomine genitoris patrisque appellant. Quod et feliciter æmulatus est Virg. Geor. ii. 325. ‘Jam Pater omni-

Omnibus ille idem pater est; unde alma liquenteis
 Humoribus guttas mater quom Terra recepit,
 Feta parit nitidas fruges, arbustaque læta,
 Et genus humanum; parit omnia secula ferarum;
 Pabula quom præbet, quibus omnes corpora pascunt, 995
 Et dulcem ducunt vitam, prolemque propagant:
 Quapropter merito maternum nomen adepta est.
 Cedit item retro, de terra quod fuit ante,
 In terras; et, quod missum est ex ætheris oris,
 Id rursum cœli relatum templa receptant: 1000
 Nec sic interimit mors res, ut materiai
 Corpora confaciat, sed coetum dissupat ollis:
 Inde aliis aliud conjungit; et efficit, omnes

mus illum eundem parentem, a quo, tellus magna parens, ubi excepit liquidas guttulas aquarum, quasi gravida facta edit ac enititur opimas segetes, et vigentes arbores, et gentem hominum: enititur cuncta genera belluarum cum subministrat iis pascua, quibus cunctæ belluæ alunt corpora, et degunt suavem vitam, et multiplicant progeniem suam. Quamobrem non sine causa consecuta est nomen matris. Similiter id, quod antea fuit ortum ex terra, redit iterum in terras: et quod demissum est ab regionibus aëris, iterum regiones cœli recipiunt illud ad se remissum. Neque lethum ita perimit res creatas, ut interimat primordia ipsa rerum, sed disjicit tantum concilium illorum. Ex quo fit, ut jungat aliud aliis; et facit, ut

oriundi quidam.—992 Humoribus: sic Vind. Voss. vet. et L. B. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. Humoribus vulg.—994 et parit Vind. Bip. Vind. fr.—996 ducunt V. ed. Th. Ra.—997 adempta Vind. Vind. fr. deest Mus. B. 2.—999 quos Mus. B. 1. missus Vind. Mus. B. 2. 3. Vind. fr.—1001 Hec si Th. Ra. ut res Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—1002 conficiant Cant. coetum V. ed. O. Mus. B. 1. Ferr. totum Mus. B. 2. Th. Ra.—1003 contingit P. efficit

NOTE

potens fœcundis imbribus Æther Conjugis in gremium lætæ descendit, et omnes Magnus alit, magno commixtus corpore, fœtus, &c.

991 Ille idem pater est; unde] I. e. æther, ut dixit i. 251.

Alma] Magna, fœcunda, &c. ut notavi i. 2.

993 Nitidas] Opimas, uberiores. Sic vs. 189. 594. et i. 252.

994 Secla ferarum] Cuncta genera ferarum, vs. 77. 173. 502. i. 20. 467. &c.

997 Maternum nomen, &c.] Sic vs. 598. supra.

1000 Relatum [rellatum] Relatum. Duplicata litera l, ut syllaba producatur.

Cœli templa] Cœli regiones. Sic vs. 1038. et i. 1013. 1063. 1097. &c.

1002 Dissupat] Dissipat. vs. 210.

Ollis] Antiquæ pro, illis.

1003 Inde aliis aliud, &c.] I. e. corruptio unius est generatio alterius: et contra.

Res ita convortant formas, mutantque colores,
Et capiant sensus, et puncto tempore reddant; — 1005
Ut noscas referre, eadem primordia rerum,
Cum quibus, et quali positura, contineantur,
Et quos inter se dent motus, accipiantque :
Neve putes æterna parum residere potesse
Corpora prima, quod in summis fluitare videmus 1010
Rebus, et interdum nasci, subitoque perire.
Quin etiam refert, nostris in versibus ipsis,
Cum quibus, et quali sint ordine quæque locata.

res cunctæ mutant figuras, et innovent formas exteriores, et accipiant sensus, et in instanti temporis cedant illos. Ut inde scias multi interesse, cum quibus principii apta rerum principia conjungantur, et sub quali dispositione, et quas motiones inter se reddant, aut recipiant. Neque credas primordia rerum posse parumper restare immortalia, quia cernimus ea jactari in extremis rebus: et aliquando oriri, et repente interire. Imo etiam interest in ipsis his nostris carminibus, cum quibus et quali sub ordine cunctæ literæ positæ sint. Etenim eadem significant cælum,

Mus. B. 1.—1004 *Res* ut P. Ald. Bip. Hav. Delph.—1005 *temporis* P. in not. Nard. Delph. Bas.—1006 *earum* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant.—1009. 1010. 1011 Rejiciendos censet Lamb. subjungendos 958. pronuntiat Creech.—1009 *putas* V. ed. Th. Ra. *parum* P. in not. *penes* reliqui. *interna parum vel minus* Creech.—1010 *fluitare* Mus. B. 2.—1011 *interdum subito nasci*, s. V. ed. Th. Ra. Ferr. Mus. B. 2. 3.—1012 *Quando* Ferr.

NOTE

1004 *Colores*] Formas exteriores, figuras. Sic I. 768. 'Alterius gignuntur enim mutantque colorem.' Sic IV. 266. 'Tangimus extremum saxi, summumque colorem.'

1005 *Puncto tempore* [*tempori*] *Tempori*, pro, temporis: litera s demta, ut syllaba corripitur. Sic vss. 263. 455. Alii *puncto tempore*.

1006 *Ut noscas referre*, &c.] Hi 3. vss. positi sunt vss. 759. 882. et alibi.

1009 *Neve putes æterna*, &c.] His 13. vss. interim docet a simili atomos non ideo minus æternas manere, quod modo aliis aliæ jungantur, modo dissidentur et jactentur ad rerum generationem aut interitum. Sicut enim literæ, quibus versus hi, quos pandit, variant et mutant tantum sedem ac ordinem ad varias voces for-

mandas, nec ipsæ mutantur et intereunt: ita atomi, licet mutant posituram, sedem, ordinem, figuras, formas, &c. non ipsæ tamen mutantur, sed æternæ manent et incolumes. Hac autem comparatione jam usus est non semel, I. 911. et supra vs. 687. &c.

Æterna parum] Minus immortalia. Alii, *æterna penes*.

Potesse] Posse, vs. 225. et I. 660. &c.

1010 *In summis Rebus*] In extremis rebus: in rebus frangendis, ut alibi loquitur.

1013 *Quæque locata*] Supp. elementa literarum; i. e. literæ ipsæ. Vel quæque res, puta literas, syllabas, dictiones, et ea quæ sunt in versibus.

Namque eadem cælum, mare, terras, flumina, solem,
Significant; eadem fruges, arbusta, animanteis. 1015
Si non omnia sint, at multo maxuma pars est
Consimilis; verum positura discrepitant res :
Sic ipsis in rebus item jam materiali
Intervalla, viæ, connexus, pondera, plagæ,

pelagus, terras, fluvios, solem; eadem significant segetes, arbores, animalia: si omnes non sunt similes, saltem longe maxima pars est similis: sed hæc res differunt sola dispositione. Ita similiter in ipsis rebus etiam, ubi spatia primordiorum,

V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 2. *nostris refert* Voss. vet.—1017 *discrepitant hæc* vulg. edd.—1018 *ita* V. ed. Th. Ra.—1019 *vias, plagas* Vind. V. ed. Bodl.

NOTÆ

1014 *Eadem*] Supra elementa literarum, id est, eadem literæ. Sic enim loquitur I. 910. 'Atque eadem, paulo inter se mutata, creare IGNEIS e LIGNIS? quo pacto verba quoque ipsa Inter se paulo mutatis sunt elementis, Quom ligna atque igneis distincta voce notemus,' &c.

1016 *Si non omnia*, &c.] Sic vs. 691. et seq.

1017 *Discrepitant*] Frequentativum a verbo discrepo, i. e. differo, disto.

Res] I. e. id totum, quod ex elementis literarum constat. Sic vox 'res' usurpatur supra vss. 289. et 910. pro, toto aliquo. Lambinus legere maluit *hæc*. Idem tamen sensus.

1018 *Materiali*] Atomorum.

1019 *Intervalla, viæ, &c.*] Hi 2. vss. positi sunt vs. 725. et alibi: complectunturque Conjuncta et Eventa atomorum, de quibus generatim disputatum est lib. I. 450. et seqq. Hic autem ea sigillatim explicaturi sumus. Intervalla, i. e. differentia, et spatium, quod intercedit inter atomos, cum conveniunt ad res creandas, aut etiam extra rerum concretiones. Viæ, regiones sunt et loca, ex quibus, in quæ, per quæ, et in quibus feruntur ac morantur atomi. Connexus, proximitates sunt, quibus

atomi aliæ aliis magis adjunguntur. Pondera, motus sunt naturales, quibus sua gravitate deorsum feruntur recta, aut etiam declinant. Plagæ, sunt ictus, per quos resiliunt a se invicem reperiuntur. Concursus, i. e. conciliatus, quo atomi inter se coeunt. Motus, i. e. ratio illa, qua sursum, deorsum, aut aliorum feruntur. Ordo, i. e. ordinatio illa, quam tenent inter se in rebus procreandis. Positura, i. e. situs, quo ponuntur. Figuræ, i. e. formæ exteriores, quas in rebus exhibent.

Ex his autem alia dicuntur conjuncta, seu propria: alia vero eventa, seu accidentia. Quanquam ex his tria primaria sunt conjuncta; duo vero eventa. Conjuncta tria sunt, magnitudo, figura, et pondus, ad quæ cetera conjuncta sequuntur. Namque ad pondus sequuntur motus, concursus, et plagæ. Duo vero eventa sunt, situs et ordo, ad quæ cetera eventa sequuntur. Namque ad situm sequuntur intervalla et connexus: ad ordinem sequuntur viæ, seu regiones.

Porro ex his omnibus conjunctis et eventis omnes rerum concretarum affectiones variæ, seu qualitates, quas dicimus, exoriri vult Lucretius ex Epicuro. Quanquam Epicurus ex

Concursus, motus, ordo, positura, figuræ 1020
 Quom permutantur, mutari res quoque debent.
 Nunc animum nobis adhibe veram ad rationem:
 Nam tibi vehementer nova res molitur ad aureis
 Adcidere, et nova se species obtendere rerum.
 Sed neque tam facilis res ulla est, quin ea primum 1025
 Difficilis magis ad credendum constet; itemque
 Nihil adeo magnum, neque tam mirabile quidquam,
 Quod non paullatim minuant mirarier omnes.

via, conjunctiones, gravitas, usus, congressus, motus, ordo, dispositio, formæ variant, res ipsæ debent etiam variare. Jam vero præbe nobis mentem attentam ad veram rem. Namque res nova conatur fortiter pervenire ad aures tuas; et novus rerum conspectus conatur se tibi manifestare. Verum nulla res est adeo facilis, quæ principio non sit valde difficilis creditu: et similiter nulla res est ita ardua, neque ita admirabilis in initio, quam omnes homines sensim non desinant admi-

Mus. B. 2. 3. Voss. vet. et L. B. V. marg. 1. Ferr. Th. Ra.—1022 *adhibueram* Mus. B. 2.—1023 *vehementes* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra.—1024 *Accedere* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—1025 *ulla* deest Mus. B. 2. *quando pro quin* V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra.—1026 *crescet* V. ed. Th. Ra.—1027 *nec pro neque* Vind. Vind. fr. Mus. B. 2. *quoiquam* Lamb.—1028 *Principio, quod non* vulg. edd. *minarier* V. ed.—1029

NOTE

his tribus, figura, ordine, et situ, cetera dici agnovit. Agnovit, inquam, situm apud Laërtium x. ordinem apud Empiricum adv. Phys. II. Figuram, situm, et ordinem apud Lacertium III. 17.

Qua vera ratione ex his tribus posterioribus atomorum conjunctis et eventis ceteræ rerum concretarum qualitates oriantur, longum esset ostendere. Consule P. Gassend. x. in Laërt. pp. 228. et 317. ubi singula hæc sigillatim persequitur et absolvit.

1022 *Nunc animum nobis, &c.* His 25. vs., quia inopinatum et a communi hominum opinione abhorrens dogma traditurus est Poëta, nimirum non unicum, sed innumeros jam existere mundos in rerum natura; non immerito auditoris animum præparat,

ne novitate ipsa doctrinæ ac rei perterritus quisque vix a limine salutatum ipsum relinquat. Præmonet igitur his 25. vs., nihil esse tam facile creditu, quod ab initio non difficile videatur: nihil contra tam esse incredibile ac admirabile videri primum, quod paulatim non credant homines, ac admirari desinant. Rem illustrat exemplo lucis solis, et nitore cæli.

Adhibe veram ad, &c. Sic vs. 841. et 1. 45.

1023 *Vehementer*] Anapæstus pro Spondeo.

1028 *Non minuant mirarier omnes*] Bene. Sic Terent. Andr. II. 3. vs. 18. fere loquitur: 'nec tu ea causa minueris facere hæc quæ facis.' Alii: *Non minus fiat mirabile cunctis: spreta omni versuum mensura.*

Principio, cæli clarum purumque colorem,
 Quemque in se cohibent palantia sidera passim, 1030
 Lunamque, et solis præclara luce nitorem:
 Omnia quæ nunc si primum mortalibus essent,
 Ex inproviso si sint objecta repente;
 Quid magis hiis rebus poterat mirabile dici,
 Aut minus ante quod auderent fore credere gentes? 1035
 Nihil ut opinor; ita hæc species miranda fuisset:
 Quam, tibi jam nemo, fessus satiate videndi,
 Subspicere in cæli dignatur lucida templa.
 Desine quapropter, novitate exterritus ipsa,
 Exspuere ex animo rationem; sed magis acri 1040
 Judicio perpende: et, si tibi vera videntur,

rari; veluti splendidum et nitidum nitorem cæli, et splendorem illum, quem errantes passim stellæ et solis et lunæ continent in se micantem claro lumine. Quæ omnia, si jam nunc primum inciperent occurrere hominibus, vel si exposita ipsis essent subito et ex inopinato, quid poterat memorari admirabilius, quam hæc res, vel quid homines antea minus ausi essent sperare futurum? nihil sane, ut puto. Tam hic rerum conspectus fuisset admirabilis, quam jam tibi nullus judicat dignum esse sursum aspicere claras ædes cæli, quippe qui sit fatigatus saturitate aspiciendi illas. Quamobrem cesses velim ejicere ex mente tua rationem ipsam, quasi terrefactus sis ipsa rerum novitate: sed potius pondera sagaci judicio: et si vera videtur,

Paullatim; ut cæli vulg. edd.—1030 *Quæque* Voss. L. B. O. Cant.—1031 *Lunamque* sic P. V. ed. Th. Ra. Ald. Bodl. Mus. B. 2. 3. Bas. marg. Cant. *Lunæque* Vind. Voss. vet. et L. B. Vind. fr.—1032 *si nunc* Vind. et vulg. *non si* O. *essent* V. ed. Gryph. marg. Bas. marg. P. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. *adsint* Mus. B. 1. et vulg. edd.—1033 *ceu sint* vulg.—1034 *Quod* Mus. B. 2. *poterit* Nard. *mutabile* O.—1035 *an* Mus. B. 2. *quo clauderent* V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. Cant. *quid* Lamb. *audirent* Gif. marg.—1036 *Nulli* Gryph. P.—1037 *Quom* Hav. Bip. Fab. *fessus sociate* V. ed.—1038 *hinc cæli* Voss. marg.—1040 *Respuere* Lamb.—1041 *per-*

NOTE

1029 *Colorem*] Cœruleum cæli nitorem.

1030 *Palantia sidera, Lunamque, et solis*] Sol enim et luna, sicut et alii planetæ, stellæ sunt erraticæ, quæ adverso cælo moventur motu suo proprio: motu vero primi mobilis rapiuntur cum toto cælo.

1036 *Nihil, &c.*] Sic interpungendi et legendi sunt hi duo versus: *Nil, ut opinor. Ita hæc species miranda fuisset, Quam tibi jam nemo fessus satiate videndi, &c.* Minus recte alii le-

gunt: *Nulli, ut opinor, ita hæc species miranda fuisset, Quam tibi. Jam nemo fessus, &c.* Alii: *Quam tibi jam, &c.*

1037 *Satiare*] Dicitur satias, atis; et satietas, atis. Sic v. 40. et 1390 Sic Cic. N. D. III. 'Dabitur satias, supplicii.' Sic Ter. Eum. 'Ubi satias cæpit fieri, commuto locum.'

1038 *Cæli templa*] Cælum. Sic 1. 1013. v. 491. 492. &c.

1040 *Exspuere*] Expellere, non audire rationem ipsam.

Dede manus; aut, si falsum est, adcingere contra.
 Quærit enim rationem animus, quom summa loci sit
 Infinita foris, hæc extra mœnia mundi,
 Quid sit ibei porro, quo prospicere usque valet mens; 1045
 Atque animi jactus liber sit, quo velit ipse.
 Principio, nobis in cunctas undique parteis,

tibi, da manus: vel si falsa est, arma te adversus. Namque an ratio mentis perquirat, (quia ratio spatii patet immensa foris extra hos muros cæli,) quid tandem ibi sit, quo animus cupiat longe intueri, et quo ipse injectus liber mentis pervolet? Primum nullus est nobis terminus, ut ostendi, per totum universum ex omnibus

inde Mus. B. 2. videtur P. Mus. B. 1. Ald. Bip. Hav. Delph.—1042 falsa P. Mus. B. 2. est deest Mus. B. 2.—1043 ratione Mus. B. 1. 2. 3. Hav. Delph. Bip. animi Delph.—1044 foras Tonst. extera P.—1045 sit ubi P. V. ed. si tibi Mus. B. 3. tibi si Ferr. O. Mus. B. 1. prospere Vind.—1046 tractus Gryph. Fab. Lamb. P. tactus Gif. Par. Cout. Voss. marg. Bodl. Voss. vet. et L. B. Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. V. ed. Th. Ra. injectus Nard. Bas. P. in not. libero Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 2. 3. Ferr. sit quo velit ipse V. marg. 1. Voss. L. B. O. sic etiam Vind. Mus. B. 2. 3. sit omissio. quo velit ipse V. ed. etiam sine sit. sit quo velit ipse Cant. quo pervolet ipse Vind. fr. Mus. B. 1. Hav. Bip. Delph. quoquo velit ipse Nard. Bas. quoquo velit ire

NOTÆ

1042 *Dede manus*] Fatere te victum vera ratione. Metaphora ducta a re militari. Victi enim, depositis armis, in victoriæ signum victori porrigebant manus.

Adcingere contra] Impugna illum. Metaphora est pariter ducta a re militari. Milites enim ad pugnam ituri succingebant vestes, ut paratiores et expeditiores essent ad pugnandum.

1043 *Quærit enim rationem animus* [*ratione animi*] &c.] Hos 4. vss. delendos immerito censuit Lambinus, quia non eos intellexit. Scilicet legendi sunt per interrogationem, quasi sic esset: *quæritne enim ratio animi, &c.* Lambinus legebat *rationem*; alii, *ratione* legunt, in ablativo casu: sed *ratione*, id est, an ratio. Quasi diceret, An dubitat ratio ipsa animi, an ambigit, an quærit, quid esse possit extra cæli mœnia, cum infinitæ atomi foris volitent, quæ in alios mundos congredi et convenire possint? Hæc

sane sententia bene congruit cum iis, de quibus agitur; nimirum an verum sit, falsumve, quod jam propositurus est Poëta; hoc est, infinitos esse mundos.

Summa loci] Locus, spatium, inane, ut dixit lib. 1. vs. 1000.

1044 *Mœnia mundi*] Cæli ambitus, qui mœniorum instar cingunt mundum. Sic vs. 1144. l. 73. 1094. &c.

1046 *Animi jactus*] Bene; i. e. injectus animi, ut locutus est vs. 739. 'animi tactus,' sicut enim philosophi tactum corporis statuunt, ita et animi tactum.

Quo velit [*pervolet*] Celeriter peringat, perveniat. Alii *pervolet*, quasi maxime cupiat. Antiquæ pro 'pervolit.'

1047 *Principio, nobis in cunctas, &c.*] His 42. vss. variis argumentis asserere conatur non unum hunc extare mundum, sed infinitum jam esse. His itaque 19. vss. prioribus, argumentum

Et latere ex utroque, infraque, superque, per omne
 Nulla est finis, utei docui, res ipsaque per se
 Vociferatur, et elucet natura profundi. 1050
 Nullo jam pacto veri simile esse putandum est,
 Undique quom vorsum spatium vacet infinitum,
 Seminaque innumero numero, summaque profunda,
 Multimodis volitent, æterno percita motu;
 Hunc unum terrarum orbem, cœlumque, creatum: 1055
 Nihil agere illa foris tot corpora materiai;
 Quom præsertim hic sit natura factus, et ipsa,
 Sponte sua, forte obfensando semina rerum
 Multimodis, temere, in cassum, frustra, coacta,

partibus in omnes partes, neque ex utroque latere, neque deorsum, neque sursum; et res ipsa ex se loquitur, et ratio totius immensi satis clara patet. Jam nullo modo credendum est igitur verisimile esse, (quoniam locus patet immensus in quamcumque partem, et quoniam corpora prima, quæ sunt numero infinito, et immensa ratione, volant per inane variis modis, percussa mobilitate æterna,) hunc globum terrarum, et hoc cœlum esse unum factum; totque illa semina rerum nihil facere extra cœlum; præcipue quoniam hic noster procreatus est a natura, et ipsa primordia rerum variis modis, occurrando ex seipsis fortuito, inconsulte, in

Gryph. P. quo pervolit ire Par. Cont. quo pervolitare Sus. Gronov.—1048 *infra* superaque vulg. edd. *infra* deest V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *super* Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. Th. Ra. *per* deest Vind. fr.—1049 *que* deest V. ed. Th. Ra.—1052 *Cum quoquovorsus* Delph. *vorsus* Mus. B. 1. *jacet* V. marg. 1. *patet* Mus. B. 2.—1053 *Denique* Mus. B. 2. *Seminaque* Mus. B. 1. 3. Cant. *numero* abest Mus. B. 1. *profundi* V. marg. 1. *profudit* Voss. vet.—1054 *volitant* V. ed. Th. Ra.—1059 *frustra quoque jacta* P. O. V. marg. 1. Ferr. Ald. *frustra* *jacta* Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Th.

NOTÆ

1. ducit ex eo, quod infinitæ sint atomi per inane magnum, et in omnes partes infinitum patens, quæ, ut hunc mundum fortuito ac temerario concursu et concilio bene sponte sua creaverunt, ita et infinitos alios mundos pariter creasse videantur. Quid enim foris ibi agerent? cur non bene congredierentur ad alios tales mundos?

1048 *Per omne*] Per τὸ πᾶν, per universum, vss. 305. 547. et lib. 1. passim.

1049 *Utei docui*] l. 959. et seqq.

1050 *Profundi*] Totius immensi, universi infiniti. l. 1001.

1052 *Spatium*] Inane vacans.

1053 *Semina*] Atom.

Summa profunda] Numero immenso, et infinito.

1054 *Multimodis*] Nempe deorsum, sursum, dextrorsum, sinistrorsum, &c. ut dictum est supra initio hujus libri, vs. 333.

1056 *Foris*] Extra hunc mundum, hocve cœlum.

1057 *Natura*] Non a Diis, sed vi naturæ.

1059 *Frustraque, coacta, Tandem, &c.*] Ita interpungendum est. Hujus enim loci sententia hæc est. Hic mundus noster natura factus est, postquam

Tandem coaluerint ea, quæ, conjecta repente, 1060
 Magnarum rerum fierent exordia semper,
 Terrai, maris, et cœli, generisque animantum.
 Qua re etiam atque etiam taleis fateare necesse est
 Esse alios alibei congressus materiai,
 Qualis hic est; avido complexu quem tenet æther. 1065
 Præterea, quom materies est multa parata,

vanum, frustra, congregata demum ea convenerint, quæ subito in cœtum compulsæ fierent perpetuo primordia magnarum rerum, puta terræ, æquoris, et cœli, et gentis animalium. Quapropter omnino necessum est, ut confitearis alios esse cœtus primordiorum in aliis locis tales, qualis est hic cœtus, quem regio cœli complectitur vasto suo ambitu. Deinde, quoniam plurima est copia materiæ præparata;

Ra. jactataque frustra Gryph. Nard. Bas. Mar. P. in not.—1060 colarunt P. in not. coierint Gif. Par. Delph. Cout. Bas. P. in not. coierunt Gryph. Cout. Mar. V. marg. 1. Voss. marg. conerint Sus. coarctarint Gryph. marg. P. Bas. marg. coartant V. ed. Th. Ra. cooluerint Hav. Bip. conlecta Tonst.—1061 fluerent Voss. vet. ex ordine V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—1062 Terra V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. magis Mus. B. 2.—1065 est deest Mus. B. 1. O. complexi Ferr. cum tenet V. ed. Ferr. Th.

NOTE

semina rerum offensando, et concurrando fortuito, temere, incassum, et frustra per aliquod tempus, tandem convenerunt, et coierunt ex illis ea certa, quæ coaluerunt in eas res, quas in hoc mundo cernimus esse, puta in terram, in mare, in cœlum, et in animalia: quæ sunt magnæ res hujus mundi. Hæc autem vocabula, frustra, temere, incassum, forte, fortuito, sine consilio, &c. Lucretio sunt synonyma; modumque signant, quo atomi coeunt in rerum concretiones. Male igitur alii jactataque frustra. Alii frustra quoque jacta. Aut saltem non ita clara sunt verba.

1060 Coaluerint [Coierint] Suppl. cum, vs. 1057. Alii coierunt, male. Alii cooluerint, quasi coalescere sit concrescere, cogi, coalescere, quia olescere, inquit Festus, crescere est.

Ea] Suppl. semina vs. 1058.

Conjecta] Compulsa in cœtum: coacta in unum locum ad rerum concretiones. Sic enim loquitur vs.

1072. 1073. et alibi passim. In unum quippe locum atomi conjici debent, ad rerum concretiones faciendas.

1061 Exordia] Principia.

1064 Congressus materiai] Cœtus et concilia atomorum.

1065 Qualis hic est] Id est, qualis hic congressus materiæ est: hoc est, qualis est hic mundus noster, qui ex atomis coalescit.

Avido] Vasto, ingenti, capaci. Metaphora est ab avaris ducta, qui parvis rebus nunquam contenti sunt, sed majores cupiunt. Sic loquitur v. 202. 'Inde avidam partem montes sylvarumque ferarum Possedere,' &c.

Æther] Cœlum, quod ambitu suo cingit hunc mundum.

1066 Præterea, quom materies, &c.] His 10. vs. argumentum II. continetur, quo non unum hunc mundum in universo esse probat. Illud autem ex Epicuro mutuatus est. Sic enim Epicurus apud Plut. Plac. I. 5. ratiocinatur: 'esse autem mundos mul-

Quom locus est præsto, nec res, nec caussa moratur
 Ulla; geri debent nimirum, et confieri, res.
 Nunc, et seminibus si tanta est copia, quantam
 Enumerare ætas animantum non queat omnis; 1070
 Visque eadem, et natura, manet, quæ semina rerum
 Conjicere in loca quæque queat, simili ratione
 Atque huc sunt conjecta; necesse est, confiteare
 Esse alios aliis terrarum in partibus orbeis,
 Et varias hominum genteis, et secla ferarum. 1075
 Huc adcedit, uti in summa res nulla sit una,

quoniam spatium est paratum; et quoniam nec res, nec causa ulla impedit, scilicet res debent creari et progigni. Item etiam, si tam magna est vis primordiorum, ut vita omnis animalium nequeat recensere illam, et si eadem potentia, et eadem natura extat, qua possit compellere in sua singula spatia primordia rerum pari modo, quo sunt compulsæ jam in hunc locum, in quo sunt; oportet ut fatearis esse alios globos terrarum in aliis locis, et diversa hominum genera, et varia genera belluarum. Adde quod in universa natura nulla res est unica, unica, inquam, quæ gene-

Ra.—1068 geni Lamb. confiteri Mus. B. 2.—1069 quanta Mus. B. 2.—1071 Vix Mus. B. 2. que et desunt V. ed. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. movet P. V. ed. Mus. B. 2. Gryph. Bas. marg. Th. Ra. Ald. monet Ferr.—1072 que pro quæque V. ed. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. quæ Ferr. queant Mus. B. 2.—1073 huc finit V. ed. hic sint Ald. sinit Th. Ra.—1075 secla Ferr. et V. ed. in marg.—1076 accedit Mus. B. 2.—1077 gignantur Vind. V. ed. O.

NOTE

titudine infinitos constat ex eo, quod causæ infinitæ sunt. Nam si hic quidem mundus finitus est, causæ vero, ex quibus est, fuere omnino infinitæ, necesse est mundi infiniti sint. Prorsus enim ubi sunt causæ, effectus quoque ibi sunt. Causæ autem sunt, sive atomi. Græcis supersedeo brevitatæ causa. Itaque ubi materia, inquit Lucretius, copiosa est, ubi locus in promptu est, ubi nihil repugnat, tunc res fieri debent. Atqui materia mundorum infinitorum copiosa est, immo infinita; locus immensus: nihilque repugnat, quominus sint infiniti mundi, cum eadem vis, eadem naturæ propensio constet, quæ ad hunc mundum faciendum extitit.

1068 Geri] Lamb. geni, quasi gigni, ut jam sæpe monui, vs. 166. 242. et I. 130. &c.

1070 Ætas animantum] Vita hominum. Antonomasia.

1073 Atque huc] I. e. atque in hunc locum, in quo hic mundus extat.

1075 Secla ferarum] Genera belluarum. Sic vs. 77. 173. et I. 20. 468. &c. Sed præsertim infra vs. 1078. 'Cujusque secli,' i. e. cujusque generis.

1076 Huc adcedit, uti, &c.] His 13. vs. argumentum III. ducit a simili. Nihil enim, inquit, rerum, quæ in hoc mundo sunt, unicum est in suo genere: sic in genere quovis animalium multa sunt animalia; sic in genere mortali hominum multi sunt homines: sic in muto piscium genere, multi sunt pisces: sic in volatili volucrum genere, multæ sunt aves. Quidni igitur in ipso hoc mundi nostri genere, multi queant esse mundi? Quidni multi

Unica quæ gignatur, et unica solaque crescat;
 Quin aliquoivis siet secli, permultaque eodem
 Sint genere: in primis animalibus indice mente
 Invenies sic montivagum genus esse ferarum, 1080
 Sic hominum geminam prolem, sic denique mutas
 Squamigerum pecudes, et corpora cuncta volantum.
 Quapropter, cælum simili ratione, fatendum est,
 Terramque, et solem, lunam, mare, cætera, quæ sunt,
 Non esse unica, sed numero magis innumerali; 1085
 Quandoquidem vitæ depactus terminus alte
 Tam manet hæc, et tam nativo corpore constant,

retur, et unica, quæ sola augeat. Quinimmo plurimæ sunt res cujusque generis, et plurimæ etiam in eodem genere; præsertim in animalibus, ut ratio ipsa indicat. Reperies gentem belluarum, quæ errant per colles, ita esse generatam, et progeniem humanam ita esse procreatam, et ita tandem elingues animantes piscium, qui gerunt squamas, et omnia corpora volucrum. Quamobrem confitendum est pari modo, cælum et terram, et solem et lunam, æquor, et cuncta omnia, quæ sunt, non esse unica, sed potius esse numero innumero. Siquidem finis vitæ tam alte defixus hæret his omnibus rebus: et hæc res omnes tam componuntur ex corpore

Vind. fr. Ferr. Th. Ra. *crescant* O. Mus. B. 2.—1078 *Quando* V. ed. Mus. B. 2. *aliquoivis siet* Gronov. *aliquoivis sient* Voss. L. B. *aliquoivis siet* Voss. vet. *alio quouussiet* Vind. *cujus si et* V. ed. *alio cuius sit* O. *aliquo versi et* Vind. fr. *alio cohibisse et* Mus. B. 1. *aliquo quovis si et* Mus. B. 2. *alio quovis si et* Mus. B. 3. *alio quovis sit* Cant. Nard. Bas. *cujusque sient* P. *cujuscunque siet* Creech. *multaque* Cant. H. vs. et seq. *spurijs asserit* Lamb.—1079 *Pro indice mente* Gronov. leg. *Inclute Memmi. injice mentem* Creech. Sus. Lipsius.—1080 *Invenisse* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *omne ferarum* Mus. B. 2.—1081 *genitam* P. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Ald. Bip. Delph.—1084 *Terrarum* Mus. B. 2.—1085 *una* Nonius. *unum alii.*—1086 *ter manus* V. ed. Th. Ra.—1087 *hæc etiam* Gif. Par. Gryph. Nard. Cont. Bas. P. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. V. ed. Ald. *his, et tam* Hav. Bip. Delph. *nativo hæc corpore*

NOTÆ

sint soles, multæ terræ, multæ lunæ, multa maria, &c. Immo infinitus horum omnium numerus? par enim utrobique ratio: tam enim certus vitæ terminus manet solem, lunam, terram, mare, &c. quam feras, homines, pisces, et aves: ac æque constant nativo, hoc est, mortali corpore. Hoc eodem argumento usus est Plutarchus, de Oracul. ad hoc, ut probaret, non infinitos quidem, sed plures esse mundos. Verum hæc ratio non plures aut infinitos jam esse mundos arguit: sed plures quidem aut infinitos fieri

posse, si Deo placuerit.

In summa] In Universo.

1078 *Aliquoivis* [*Cujusque*] . . . *secli*

Cujusque generis, vs. 1075.

Siet] *Antique pro sit.*

1080 *Montivagum*] Quod montes colit. Sic vs. 597.

1082 *Squamigerum pecudes*] Pisces. Sic vs. 343.

1086 *Depactus*] Fixus; a verbo depango, egi, actum. Sic i. 590.

1087 *Manet hæc* [*his*] Bene, i. e. hæret his, nempe cælo, terræ, soli, lunæ, mari, &c. Alii *manet hæc*, quia

Quam genus omne, quod hiis generatim rebus abundans.
 Quæ bene cognita si teneas, Natura videtur

mortali, quam omne genus rerum, quod multum est in his rebus in uno quoque suo genere. Quæ omnia si recte habeas nota, natura videbitur tibi repente soluta,

Hav. Bip. Delph.—1088 *generat in* V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. *generatur in* Ferr. *abundant* Voss. vet. *abundat* Mus. B. 1. Hav. Bip. Delph.—

NOTÆ

verbum 'manet' jungitur cum accusativo: 'hoc me manet præmium.' 'Pæna me manet certa,' &c. Verum hic a Lucretio usurpatur pro, hæret, stat, est. Utraque tamen lectio laudatur.

Nativo] Mortali, genitili; hoc est, quod sicut generationi, ita corruptioni obnoxium est. Sic vs. 542. et alibi passim.

1088 *Quam genus omne, &c.*] I. e. quam res illæ nativo corpore constant, quæ abundant generatim his rebus; id est, quæ in suo quæque genere multæ sunt in his rebus, i. e. non unicæ sunt insuo quæque genere; puta homines, feras, pisces, volucres, &c.

Hactenus de innumerali mundorum numero Lucretius. Porro non unus Lucretius aut Epicurus infinitos mundos esse censuit. Namque, ut taceam Plutarchum, qui plures esse voluit Plac. i. 51. Heraclitum, qui cum Stoicis innumeros successive, ut aiunt, fore voluit mundos, quasi alios ex aliis refectos; Heraclidem cum Pythagoreis, qui quot cæli stellas, quæ nobis infinitæ illucet, totidem esse mundos reputavit; ut hos, inquam, taceam, constat ex testimonio Stobæi Eclog. Phys. lib. ix. Anaximandrum, Anaximenem, Archelaum, Xenophanem, Diogenem, Leucippum, et Democritum, infinitos admisisse mundos. Addit et Anaxarchum Plutarchus, qui illo edisserente infinitos esse mundos Alexandrum magnum illacrymasse. Fuit et in hac

sententia Metrodorus, qui tam absurdum esse dixit unicum esse mundum in infinito universo, quam unam spicam nasci in immenso campo. Sed quam inepta sit hæc sententia nemo non videt: immo sacris codicibus omnino repugnat, in quibus, cum de rerum origine, de providentia, de humana conditione, deque aliis rebus agitur, unius et singularis mundi mentio fit. Hanc rite explodit etiam Plinius ii. 1.

1089 *Quæ bene cognita, &c.*] His 15. vss. concludit ex iis, quæ hactenus disputata sunt de natura et qualitatibus atomorum, concludit, inquam, id quod jam initio i. 57. et seqq. præmonuerat, nimirum, Deos semotos a rebus nostris immortaliter frui ævo summa cum pace, nec rerum curam agere; infensus quippe divinæ providentiæ et omnipotentia non potuit capere, quod Virgilius post ipsum bene cepit Georg. iv. 221. 'Deum namque ire per omnes Terrasque tractusque maris, cælumque profundum' &c. non potuit autem Lucretius ex Epicuri doctrina persuasum sibi habere naturam Deorum adeo potentem esse, ut validas hujusce mundi habenas teneret. Deinde voluit omnia in hoc mundo contingere fortuito et temerario casu. Demum in ea fuit opinione, qui vidit, ut ait Plutarchus Plac. i. 7. 'malis esse bene et bonis male;' h. e. ut S. Ambrosii utar verbis, improbos abundare bonis, et bonos egere. Quam impiam Epicuri sententiam præclare admodum dam-

Libera continuo, dominis privata superbis, 1090
 Ipsa sua per se sponte omnia Diis agere experts.
 Nam, pro sancta Deum tranquilla pectora pace
 Quæ placidum degunt ævom, multumque serenum!
 Quis regere immensi summam, quis habere profundi
 Indu manu validas potis est moderanter habenas? 1095
 Quis pariter cœlos omneis convortere, et omneis
 Ignibus ætheriis terras subfire feraceis;

carens magistris dominantibus: ipsa vacua Diis facere ex se et ex nutu suo res cunctas. Etenim per angusta corda Deorum, quæ vivunt quietam ætatem, et vitam tranquillam in otio quieto, quis potest gubernare universam totius universi molem; quis potest tenere in manu moderate lora vehementia immensi universi? Quis item potest versare cœlos omnes? Et quis potest suffumigare flammis

1089 bone Ald. modetur V. ed.—1091 sua per desunt V. ed. omne a Mus. B. 2. omne a diis regere P. Ald.—1092 tranquillaque V. marg. 1. Mus. B. 2. Cant.—1093 placido ævo V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. placitum Lamb. multumque serenum P. in not. et Cant. multamque serenam Voss. vet. et L. B. Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. vitamque serenam P. O. Mus. B. 1. Hav. Ald. Bip. Delph. serenant Nard.—1094 Quis gerere Mus. B. 2.—1095 moderantur V. ed. Th. Ra.—1096 converteret Ferr. Th. Ra. V. ed. omneis deest Mus. B. 2. et pro cœlos leg. cœlum.—1097 terra Vind. Mus. B. 2.

NOTÆ

nat, vel unus Cicero N. Deor. i. 'Sunt,' inquit, 'philosophi, et fuerunt, qui omnino nullam habere censerent humanarum rerum procuratorem Deos. Quorum si vera est sententia, quæ potest esse pietas? quæ religio? Hæc enim omnia pure et caste tribuenda Deorum numini ita sunt, si animadvertuntur ab his, et si est aliquid a Diis immortalibus hominum generi tributum. Sin autem Dii neque possunt nos juvare, neque volunt, nec curant omnino, nec, quid agamus, animadvertunt, nec est, quod ab his ad hominum vitam permanere possit; quid est, quod ullos Diis immortalibus cultus, honores, preces adhibeamus? In specie autem fictæ simulationis, sicut reliquæ virtutes, ita pietas inesse non potest, cum qua simul et sanctitatem et religionem tolli necesse est. Quibus sublatis perturbatio vitæ sequitur et magna confusio: atque haud scio an pietate

adversus Deos sublata, fides etiam et societas humani generis, et una excellentissima virtus iustitia tollatur,' &c. Sic præclare etiam N. Deor. ii.

1090 Dominis superbis] Diis. Sic Epicurus apud Cic. Nat. Deor. i. 'Itaque imposuisti in cervicibus nostris sempiternum Dominum, quem dies ac noctes timeremus. Quis enim non timeat omnia providentem et cogitantem, et animadvertentem, et omnia ad se pertinere putantem, curiosum,' &c.

1093 Quæ placidum, &c.] Sic i. 57. et v. 83.

1094 Summam] Universam naturam. Universum.

1095 Indu] Vel endo, i. e. in. Sic iv. 773. vi. 890.

1097 Subfire] Suffumigare, vaporare. Ferax enim terræ solum redditur ex vaporibus, seu caloribus, quos sol et astra terris mittunt.

Omnibus inve locis esse omni tempore præsto,
 Nubibus ut tenebras faciat, cœlique serena
 Concutiat sonitu? tum fulmina mittat, et ædeis 1100
 Ipse suas disturbet; et, in deserta recedens
 Sæviat, exercens telum; quod sæpe nocenteis
 Præterit, exanimatque indignos, inque merenteis?
 Multaque, post mundi tempus genitale, diemque

æriis cunctas fructiferas partes terræ? Et adesse in omni tempore omnibus locis? Ut reddat tenebras nebulis, et ut commoveat tonitru tranquillæ sedes cœli? Ut etiam vibret fulmina, et plerumque disjiciat sua templa, et secedens in loca deserta vexet res cunctas contorquens fulminis spiculum, quod plerumque prætermittit sotes, et interimit insontes, et innocentes? Demum, post ævum genitabile hujus

sufficere Mus. B. 2. suffice V. ed. Th. Ra.—1098 inque Vind. Mus. B. 1. Vind. fr. Hav. Bip. Delph.—1099 Nubibus et P. O. Ald.—1100 cum V. ed. Th. Ra. Ald. P. O. flumina Mus. B. 2. O.—1101 suos Mus. B. 2. in deest Vind. Mus. B. 1. 2. 3. Vind. fr. diversa Gassend. decedens Vind. Vind. fr. Mus. B. 1. 2.—1102 quo P. Gif. marg. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. nocenteis deest Mus. B. 2.—1103 Perterit P. examinat Mus. B. 2. Cant.—1105 cohetum V. ed.—1107

NOTÆ

1099 Cœlique serena] Pro Serenum cœlum. Sic dixit passim 'Clausas domorum,' pro, clausas domos: 'stratas viarum,' pro, stratas vias, &c.

1100 Sonitu] Tonitru. Sic vi. 387. 'Terrifico quatiunt sonitu cœlestia templa.' Sic Manil. i. 104. 'Eripuitque Jovi fulmen, viresque tonandi, Et sonitum ventis concessit, nubibus ignem.'

Ædeis] Templa sacra. Sic præclare vi. 416. et seqq.

1102 Telum] Fulmen.

Quod sæpe nocenteis, &c.] Sic vi. 392. 593.

1103 Inque merenteis] Immerentesque: insontes: indignos, qui puniuntur.

1104 Multaque, post mundi, &c.] His 69. vss. ultimis aliud jam docet Poëta; quippe quia visus est sibi nimium supra tribuisse et fortunæ et temerario casui, dum immensas myriades atomorum in nullius rei usum congregatas per inane magnum asseruit. Itaque hoc imposterum studet,

ut quæ atomi superflua viderentur, rerum genitarum generationi atque augmento præficiat. Qua ex occasione docet interim cur et qua ratione fiat in rebus augmentum, status certus, et decrementum. Ubi enim, inquit, rebus accedunt novæ atomi, res ipsæ crescunt: ubi rebus tot accedunt, quot decedunt atomi, res consistunt, hoc est, neque crescunt, neque minuuntur: ubi vero rebus non tot accedunt atomi, quot detrahuntur, res decrescunt, senescunt, et tandem intereunt. Quod et infinitis mundis, quos astruxit, continere voluit; quos nempe crescere, consistere, et tandem decrescere censet, instar animalium, et rerum ceterarum; quasi in mundo, sicut in plantis, et animalibus, adolescentia, vigor, et senium inessent. Voluit igitur Epicurus mundum primum crevisse: deinde constitisse: jam vero senescere: idque varias ob causas. i. quia mundus natus est et ortum habuit in tempore, ut ait Cic. i. N. Deor.

Primigenum maris, et terræ, solisque, coortum, 1105
 Addita corpora sunt extrinsecus, addita circum
 Semina, quæ magnum jaculando contulit Omne:
 Unde mare et terræ possent augescere; et unde
 Adpareret spatium cœli domus, altaque tecta
 Tolleret a terris procul; et consurgeret aër. 1110

mundi, et post diem primogenitum æquoris et telluris, et post exortum simul solis, plurimæ atomi adjunctæ sunt foris, plurima primordia sunt adjecta circa, quæ immensum totum coniecit et misit; ex quibus mare, et terræ quirent procreescere, et ex quibus templum cœli compararet sibi locum, et erigeret sursum longe e terris sublimia sua tegmina; et ex quibus aër ipse oriretur. Namque omnia corpora

contudit P. Ald. orbe O. H. vs. delendum censet Lamb.—1109 Aptaret P. Ald. Delph. Nard. Bas. Apparet V. ed. Ferr. Th. Ra. O. Mus. B. 1. 2. recta Mus. B. 2.—1110 alternis Mus. B. 1. a tectis O. surgeret Mus. B. 1.—1111

NOTÆ

II. quia mundum animalibus simile esse censuit. III. quia singulæ quæque mundi hujus partes nativo constant corpore, et intereunt. IV. quia inter mundi partes cunctas pugna est continua, ex qua mundus aliquando cadat necesse sit. V. quia nihil ingentium, incorruptibile, et æternum in mundo esse voluit, præter hæc tria, atomos, inane, et τὸ πᾶν, omne, seu universum.

Non defuerunt etiam SS. PP. qui huic opinioni assenserint. Sed imprimis S. Cyprianus ad Demetrian. his verbis: 'Scire debes jam mundum non illis viribus stare, quibus prius steterat: nec vigore ac robore eo esse, quo ante prævalebat. Hoc etiam nobis tacentibus, et nulla de Scripturis sanetis prædicationibus, que divinis documenta præbentibus, mundus ipse jam loquitur, et occasum sui rerum labentium probatione testatur. Non hyeme nutriendis seminibus tanta imbrium copia est: non frugibus æstate torrendis solita flagrantia est: nec sic verna temperie sata læta sunt: nec adeo arboreis fœtibus autumno fœcunda sunt. Minus de effossis et fatigatis fontibus

eruuntur marmorum crustæ: minus auri, et argenti opes suggerunt: exhausta jam metalla, et pauperes venæ breviantur in dies singulos. Decrescit in arvis agricola: in mari nauta: miles in castris: innocentia in foro: justitia in judicio: in amicitiiis concordia: in artibus peritia: in moribus disciplina. Minuatur necesse est, quidque fine jam proximo in occidua et in extrema devertit,' &c. Sic eadem fere Lucretius hic.

Tempus genitale] Tempus creationis: exortum mundi, diem primigenium, ut ait.

1105 *Primigenum*] Dicitur primigenus, a, um, et primigenius, ia, ium, I. e. primogenitum, primordiale.

1106 *Corpora*] Atomis.

1107 *Semina*] Atomis.

Contulit Omne] Sic I. 995. 'æternaque suppeditantur Ex infinito cita corpora materiali.' Et ibid. vs. 1034. et seqq.

Omne] Universum, infinitum, inane, τὸ πᾶν. I. 1095. et 1100.

1109 *Adpareret* [*Aptaret*] Compararet, faceret. Alii *appareret*, a verbo 'pario.'

Nam, sua quoique, locis ex omnibus, omnia plagis
 Corpora distribuuntur, et ad sua secla recedunt:
 Humor ad humorem, terreno corpore terra,
 Crescit; et ignem ignes procudunt, ætheraque æther:
 Denique, ad extremum crescendi perfica finem 1115
 Omnia perduxit rerum Natura creatrix:
 Ut fit, ubi nihilo jam plus est, quod datur intra
 Vitaleis venas, quam quod fluit, atque recedit.
 Omnibus hiis ætas debet consistere rebus;
 Heic, Natura suis refrenat viribus auctum. 1120
 Nam, quæquomque vides hilare grandescere ad auctum,
 Paullatimque gradus ætatis scandere adultæ,
 Plura sibi adsumunt, quam de se corpora mittunt;
 Dum facile in venas cibus omneis inditur, et dum

tribuuntur spatiis, sua cuique loco, per omnes ictus, et abeunt ad sua quæque genera. Aqua v. g. recedit ad aquam: terra augescit de corpore terrestri: ignes generant ignem: et aër aër. Donec natura parens rerum perficiens cuncta duxit ad ultimum augescendi terminum. Sicut accidit, cum jam nihil amplius est, quod mittitur intus in venas vitales, quam quod effluit, atque abit; tunc enim ibi vita debet stare rebus cunctis: tunc ibi natura suis viribus coercet augmentum. Etenim eæ res omnes, quas cernis augescere læto augmine, et sensim ascendere ad gradus ætatis perfectæ, accipiunt sibi plura corpuscula, quam emittunt ex seipsis, dum scilicet omne alimentum facile distribuitur in venas: et dum non sunt ita pro-

Tam sua conque Mus. B. 2.—1112 distribuunt et adversa Mus. B. 2. ad sua semina cedunt P. in not. ad sua fœdera alii. recellunt Sus. Gronov.—1114 producunt Gryph. P. Ald. ætherea O. Mus. B. 1. 3. que deest V. ed. Mus. B. 2. æther deest Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 2. 3.—1115 Donicum Hav. Bip. Delph. perficia Vind. fr. perfice V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. L. B. Par. P. V. marg. 1. Gryph. Nard. Bas.—1116 produxit P. Mus. B. 1. 2. 3.—1118 fluit Mus. B. 2.—1119 hic Delph.—1120 Heic vel Hic: sic P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Par. Delph. Gif. Gryph. Nard. Bas. His reliqui. auctam V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Bip.—1121 hilari P. V. ed. Par. Delph. Ferr. Th. Ra. Ald. hilaro Vind. Hav. Bip. hilar Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Mus. B. 3. hilarem O. Mus. B. 1. Gryph. Nard. Bas. hilum P. in not. Cant. V. marg. 1. illas Mus. B. 2. aduactu P. Vind. fr. Voss. L. B. Hav. Ald. Bip. Delph.—1124 Tum Mus. B. 1. diditur P. Mus. B. 2. Th. Ra.

NOTÆ

1112 *Secla*] Genera, species: vs. 1078.

1115 *Denique* [*Donicum*] Donec. Antiquæ.

Perfica] Antiquæ dicebatur perficus, a, um, I. e. perficiens: sicut maleficus, beneficus, &c. Plant. Rud. II. 5. 4. Alii legunt *perfice*, I. e. perfecte. Minus bene.

Delph. et Var. Clas.

1121 *Hilare grandescere ad auctum*] Læto et alacri augescere incremento.

1123 *Corpora*] Atomos.

1124 *Dum facile in venas, &c.*] Sic Cic. N. Deor. II. modum explicat, quo cibus per corporis membra distribuitur. Docet enim cibos primum ore percipi: perceptos dentibus moli: molitos stomacho excipi:

Lucret.

X

Non ita sunt late dispersa, ut multa remittant, 1125
 Et plus dispendii faciant, quam vescitur ætas.
 Nam certe fluere atque recedere corpora rebus
 Multa, manus dandum est; sed plura adcedere debent,
 Donec alescundi summum tetigere cacumen.
 Inde minutatim vireis et robur adultum 1130
 Frangit, et in partem pejorem liquitur, ætas.
 Quippe et enim, quanto est res amplior, augmine adempto,
 Et, quo latior est, in cunctas undique parteis
 Plura modo dispargit, et a se corpora mittit;

late adhuc, ut rejiciant plurima corpuscula: et ut patiantur plus damni, quam earum ætas pascendo capit. Namque profecto concedendum est corpuscula prima abire et effluere e rebus variis modis: plura debent advenire, donec res pervenerint ad extremum apicem crescendi. Postea ætas minuit paulatim vires, et vigorem perfectum, et tabescit tandem in deteriore partem. Namque quo res quæque major est, et quo amplior est, eo plura diffundit corpuscula ex omnibus sui partibus in omnes partes, et emittit ex seipsa, sublato nempe incremento illius. Nec

Ald. Bip. Hav. Delph.—1125 late Mus. B. 2. et multa V. ed.—1126 vestitur V. ed. Th. Ra. nancitur Fab. pascitur quidam.—1127 ac decedere Voss. vet. et L. B. Bip. Hav.—1128 Multimodis Gif. Par. Delph. Cout. minus V. ed. Th. Ra. accidere Mus. B. 2. debet Vind.—1129 Donicum Mus. B. 1. Hav. Bip. Delph. olescendi Hav. Bip.—1131 in deest Mus. B. 1. liquitur O. Mus. B. 1. loquitur Th. Ra.—1132 Quippe etiam Delph. Cout. et enim desunt O. Mus. B. 1. est deest Cant. amplius P. Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. agmine Mus. B. 2. dempto Vind. Mus. B. 1. Vind. fr. Hav. Delph. Bip.—1133 undequ V. ed.—1134 Pluria eo edd. vulg. dispargit

NOTÆ

exceptos alvo concoqui: coctos ad jecur primum, deinde ad cor, et inde ad reliquas corporis partes per venas didi atque distribui; unde totum animal crescat et alatur.

Inditur [diditur] Distribuitur. Alii *deditur*, mittitur. Idem: sic vs. 1137.

1125 *Late dispersa*] Rarefacta, vs. 1138. prolata, supp. 'quæcumque vides,' i. e. res concretæ, vs. 1121.

Multa] Supp. corpora prima: atomos multas.

1126 *Dispendii*] Dispendii, damni, detrimenti. Sic lib. 1. Docet res minui, et interire, quia exeunt ex iis atomi plures, quam assument. Sic etiam infra vs. 1132.

1128 *Multa, manus* [Multimodis] Sic Epicurus censet apud Plutarch. Plac.

II. 4. 'Plurimis modis interire mundum, quippe ut animal, et ut plantam, et prorsus multifariam.' Alii legunt: *multa, manus dandum est*. Multa, supp. corpora: manus dandum est, pro dandæ sunt manus, i. e. concedendum est, ut dixit vs. 1042.

1129 *Donec* [Donicum] Antiquæ, pro donec: vs. 1115.

Alescundi] Sic Pareus; i. e. grandescendi, augendi. Lambinus vero, *olescendi*, vetus verbum pro 'crescendi,' inquit Festus, ut jam monui vs. 1060. not.

1132 *Augmine adempto*] I. e. cum crescere desinunt.

1134 *Plura* [Pluria] Plura, I. 877. IV. 1082.

Nec facile in venas cibus omnis diditur ei; 1135
 Nec satis est, pro quam largos exæstuat æstus,
 Unde queant tantum suboriri, ac subpeditare.
 Jure igitur pereunt, quom rarefacta fluundo
 Sunt; et, quom externis subcumbunt omnia plagis:
 Quandoquidem grandi cibus ævo denique defit; 1140
 Nec tuditantia rem cessant extrinsecus ullam
 Corpora confacere, et plagis infesta domare.
 Sic igitur magni quoque circum mœnia mundi

alimentum omne facile distribuitur illi per venas: et quamvis alimentum quasi copiosissimos fluctus emittat: tamen non subministratur ex quo tantum possit subnasci et subministrari, quantum necesse est; et ex quo natura queat renovare, quod sufficiat. Merito ergo intereunt, quoniam diffuendo fiunt late dispersa, et quoniam cuncta vincuntur ictibus extrinsecis; siquidem alimentum tandem deficit longævæ ætati; et siquidem corpuscula prima tudentia rem externis plagis non desinunt quin interimant illam, et quin infensa vincant illam ictibus. Similiter ergo

Mus. B. 1. dispergit reliqui. etas et Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2.—1135 veras Mus. B. 2. deditur Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—1136 pre quam V. ed. Ferr. Th. Ra. pro qua O. per quam Mus. B. 1. præ quam largos Fab. quæ per largos Lamb. Bas. P. cum prælatos P. Ald. quæ per latos P. in not. sitis pro satis P. in not. artus Gif. auctus Fab.—1137 queat Mus. B. 1. 2. 3. Sequitur in P. Mus. B. 1. 2. 3. Hav. Bip. Delph. vs. quem reliqui meliores libri non agnoscunt: Quantum opus est, et quod satis est, natura novare.—1140 desit Mus. B. 2.—1141 Otruditantia Cant. truditantia V. marg. 1.—1142 ex donare Mus. B. 2. Post h. vs. sequitur in V. ed. O. Mus. B. 1. 2.

NOTÆ

Corpora] Atomos.

1135 *Diditur*] Distribuitur. Sic vs. 1124. Sic Virg. Æn. VII. 'Diditur hic subito Trojana per agmina rumor.'

1136 *Nec satis est, pro quam, &c.*] Ita legendus est hic versus. Bene quippe dicitur 'exæstnare æstus,' sicut 'vivere vitam,' 'gaudere gaudio,' 'gradi gressum,' &c.: metaphora autem est ducta ab æstu maris exundantis supra terras. Etsi enim, inquit, copia alimenti superabundet per omnes artus: tamen non satis est, unde natura reparet quod amiserit. Hinc corporis debilitas; hinc animalis interitus sequitur. Alii legunt: *Nec sitis est, quæ per largos exæstuat artus*. Alii: *Nec satis est, proquam largos exæstuat artus*.

Pro quam [proquam] I. e. perquam. Sic III. 200. 'parvissima corpora proquam Et levissima sunt,' &c.

1137 *Unde*] Ex quo. *Suboriri*] In locum amissarum atomorum substitui. Sic vs. 1047.

1138 *Rarefacta*] Late dispersa; vs. 1125. H. e. cum atomi majoribus intervallis a se distant per effluxum. En plaga interior, qua res effluxu atomorum pereunt.

1139 *Externis subcumbunt plagis*] En plaga exterior, qua res interimuntur.

1140 *Grandi cibus ævo defit*] Sic vs. 1124. et seqq. Sic I. 226. 234. &c.

1143 *Sic igitur magni, &c.*] Quod hactenus de rerum omnium incremento, statu constanti, et interitu dixit Poëta, id jam ab hoc versu ad

Expugnata dabunt labem, putreisque ruinas.
 Omnia debet enim cibus integrare novando, 1145
 Et fulcire cibus; cibus omnia subtentare.
 Nequidquam; quoniam nec venæ perpetiuntur
 Quod satis est, neque, quantum opus est, natura ministrat.
 Jamque adeo fracta est ætas; ecfetaque tellus
 Vix animalia parva creat, quæ cuncta creavit 1150
 Secla, deditque ferarum ingentia corpora partu.
 Haud, ut opinor, enim mortalia secla superne
 Aurea de coelo demisit funis in arva;

ambitus magni mundi labefactati undique dabunt ruinam, et interitus putridos. Namque alimentum debet restaurare res cunctas renovando illas, et sustentare alimentis, et sustinere res omnes; natura autem frustra suppeditat cibos, cum nec venæ patiantur quod sufficit, neque etiam natura subministret quantum necesse est. Et nunc ita ætas mundi debilitata est, et terra jam lassata pariendo vix progignit minima animalia, cum generaverit omnia genera animalium antea, et perpererit immania corpora belluarum per generationem. Neque enim, ut puto, aurata catena misit e coelo

3. Cant. Jamque senem mundum, et pusillius omnia nasci.—1144 turpesque ruinas Gassend.—1145 integra renovando V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—1146 cibus et omnia Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. Cant. cibos et omnia O. cibus ac omnia P.—1147 Nec quicquam V. ed. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Nec quoquam Mus. B. 2. perpeciuntur V. ed. perspiciuntur Mus. B. 2.—1148 opus, natura Mus. B. 2.—1149 fracta O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. affecta Vind. Vind. fr. Hav. Bip. ecfeta Gryph. Nard. Bas. P. in not. effectaque tellus Mus. B. 1. 3.—1152 et immortalia P. O. Cant. Ald. immortalia V. ed. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. in mortalia Mus. B. 3.—1153 dimisit P. V. ed. Mus. B. 1. finis Mus.

NOTE

finem libri de mundo hoc dicendum censet, quasi mundus hic, instar animalium, creverit, steterit, et tandem interiturus sit, ut monui vs. 1101.

Mœnia mundi] Sic vs. 1044. i. 74. 1094. &c.

1144 *Dabunt labem*] Corruent.

Putreisque] Quæ corruptione et putredine fiant.

1149 *Fracta est ætas*] Supp. mundi. Bene, i. e. debilitata, lassata. Lambinus autem legit: *Jamque adeo affecta est ætas, affectaque tellus*. Verum minus bene, alioquin addendum fuisset 'male affecta,' &c.

Ecfetaque] Defessa pariendo. Sic

enim sese explicat Poëta v. 824. nbi de terra ait: 'Sed quia finem aliquem pariendi debet habere, Destitit, ut mulier spatio defessa vetusto.' Male ergo Lambin. *affectaque*.

1151 *Secla*] Genera animalium; sic vs. 1152. Et lib. i. passim.

1153 *Aurea . . . funis*] Quanquam funis sit masculini generis, a Lucretio tamen ponitur in fœmineo. 'Cur,' inquit A. Gell. XIII. 19. ubi citat hunc versum, 'nisi ut grandiore sono sit versus?' Porro per funem aureum, notat Lucretius catenam illam auream Homericam, per quam scilicet res cunctas e coelo in terram de-

Nec mare, nec fluctus, plangentes saxa, crearunt;
 Sed genuit tellus eadem, quæ nunc alit ex se. 1155
 Præterea, nitidas fruges, vinetaque læta,
 Sponte sua primum mortalibus ipsa creavit;
 Ipsa dedit dulcis fetus per pabula læta:
 Quæ nunc vix nostro grandescunt aucta labore;
 Conterimusque boves, et vireis agricularum 1160
 Confacimus, seris vix arvis subpeditatei:

supremo in agros terrarum nativas gentes animantium, neque etiam æquor aut undæ generaverunt rupes, quas verberant: sed eadem terra, quæ nunc nutrit illas res de se ipsa, generavit easdem. Deinde eadem ipsa terra progenit per se principio opimas segetes, et grata vineta in usum hominum: ipsa præbuit suaves fructus, et grata pascua, quæ jam vix crescunt etiamsi bene sint adjuta nostro labore; et fatigamus boves, et consumimus omnes vires colonorum, etiamsi vix

B. 2.—1154 nec deest ante fluctus Mus. B. 1.—1155 gemit Mus. B. 2. nil alit Mus. B. 1.—1158 per: sic Mus. B. 2. et reliqui.—1159 Qua Voss. vet. et L. B. cuncta labore Mus. B. 2. Th. Ra.—1160 vireis: sic P. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. viribus reliqui.—1161 seris: sic P. Hav. feris V. ed. Mus. B. 2. fer-

NOTE

missas fabulantur. Quanquam, si Platoni credimus, nihil aliud Homerus, quam solem dicit, et ostendit esse catenam auream; quia dum sol mundum suo cursu ambit ac lustrat, omnia salva sunt et conservantur, vivunt et vigent, tum quæ apud Deos, cum quæ apud homines sunt. Si vero stet sol, et quiescat tanquam vinctus, res omnes intereant necesse est. Macrobius autem lib. i. in Somn. Scip. catenam illam Homericam vult esse a summo Deo ad ultimam rerum faciem, connexionem unam, mutuis se vinculis religantem, et nusquam interruptam.

1154 *Plangentes*] Verberantes. Undæ quippe maris verberant rupes et saxa mari adhærentia.

1156 *Nitidas fruges*] Læta sata. Sic vss. 189. 594. 993. et i. 253.

1157 *Sponte sua*] Nullo labore hominum.

1160 *Et vireis agricularum confacimus*] Vires agricularum, i. e. agricolas: sic vs. 265. et III. 8. 'vis equorum,' i. e. equi. Alii, et viribus, &c. minus bene, ut patet. Sequentes duos versus delendos censet Lambinus: quanquam nec adeo sunt inepti, si bene intelligantur, et legantur. Male enim quidam legunt: *Conficimus, seris vix arvis suppeditati*. Alii: *Conficimus ferrum vix arvis suppeditari*. Itaque fatetur poëta adeo terram esse effætam, ut etiamsi colendo illam fatigemus et conteramus boves, agricolas ipsos conficiamus labore, dum illam rastris, aratris, et vomeribus fatigant; vix tamen aucta laboribus nostris pabula læta, arbusta, frumentaue grandescere. Scilicet quasi jam senescat tellus, lassataque pariendo destiterit.

1161 *Subpeditatei* [suppeditarit] Supp. adeo ut, etiamsi, ita nt, &c.

Usque adeo pereunt fetus, augentque labore!
 Jamque, caput quassans, grandis subspirat arator
 Crebrius in cassum magnum cecidisse labores:
 Et, quom tempora temporibus præsentialia confert 1165
 Præteritis, laudat fortunas sæpe parentis.
 Tristis item vetulæ vitis sator, [acta peragrans]
 Temporis, incusat numen, cœlumque fatigat;
 Et crepat, antiquum genus ut, pietate repletum,
 Perfacile angustis tolerarit finibus ævom, 1170
 Quom minor esset agri multo modus ante viritim:
 Nec tenet, omnia paullatim tabescere, et ire

ferrum suffecerit agris colendis. Tantum fructus omnes intereunt, et tamen multiplicat operam hominum. Et nunc senex agricola concutiens caput ingemit, videns ingentem operam suam sæpius vertisse sibi frustra: et comparat tempora præsentialia cum temporibus anteactis: plerumque laudat felicem sortem patris sui, et crebro habet in ore, quam facile prisca gens hominum, plena pietatis, traduxerit ætatem in parvis limitibus agrorum, quippe quia longe minor finis agrorum antea esset singulis hominibus: verum non intelligit res cunctas jam minutatim deficere,

rint Th. Ra. ferrum reliqui.—1162 pereunt: sic Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 3. P. in not. pareunt V. ed. parvunt Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. Voss. marg. pariunt P. Mus. B. 1. 2. Cant. Th. Ra. Ald. labore Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. laborem P. Cant. labores vulg.—1164 Sæpius O. Mus. B. 2. manuum Voss. marg. laborem vulg.—1165 tempore Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—1166 Præteriti O. Mus. B. 1. 2. 3.—1167 vitilæ V. ed. viti sator V. ed. Mus. B. 1. vitisator Mus. B. 2. 3. æqua fatigat P. adque fatigat Vind. atque fatigat reliqui. H. vs. et seq. ab editoribus prætermitti solent.—1168 Vs. integer deest V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. numen, cœlumque Wakef. conj. nomen, seclumque P. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Cant. in sæculumque Vind. seclumque fatiscens P. in not.—1169 suppletate Voss. vet. sed ubertate superscr.—1170 angustis Mus. B. 2. toleraret V. ed. P. sed aliter in not.—1171 minus Bas. multimodos Vind. V. ed. multimodus P. Gryph. Ald. multis modus P. in not. multimos Mus. B. 2. diritim Cant. in marg.—1172 Hec O. Et P. ut ire Delph.—1173

NOTE

- 1163 *Caput quassans*] Vel minantis, colenda ætatem ducebant omnem.
 vel irascentis instar. 1170 *Perfacile*] Nullo, vel sine magno labore.
 1169 *Crepat*] Clamitat; in ore crebro habet: crebris sermonibus usurpat. *Angustis finibus*] Parvo agello.
 1171 *Viritim*] Per singula capita, per singulos viros.
 1172 *Tenet*] Novit, intelligit.
Pietate repletum] Prisci quippe homines solis Diis vacabant, quia terra sponte sua dabat fruges, nec in ea *Tabescere*] Fluere, liquescere, deficere, minui, senescere: vs. 1131.

Ad capulum, spatio ætatis defessa vetusto.

et abire ad metam ævi sui, quia confectæ sunt longævo spatio ætatis.

copulum Voss. vet. et L. B. scopulum vulg. et sic a man. sec. Voss. vet.

NOTÆ

Ire Ad capulum [scopulum] Ad finem tendere; perire, interire. Metaphora est ducta a navibus, quæ cum ad scopulos impingunt, dissolvi solent, et aquis mergi.
 1173 *Spatio ætatis defessa*] Sic v. 825. 'Spatio defessa vetusto.'

T. LUCRETII CARI

DE RERUM NATURA

LIBER III.

ARGUMENTUM.

HACTENUS, duobus nempe superioribus libris, naturam et affectiones, quas dicimus, atomorum, rite explicasse sibi visus est Poëta. Nunc quatuor reliquis libris ea, quæ ex atomis istis fiunt, attentius speculatur: atque, uti par fuit, primas detulit partes animæ et animo, de quibus hoc toto libro jam disputat. Hunc autem auspicatur librum ab Epicuri laudibus, quem a vs. 1. ad vs. 94. prædicat primum docuisse, non a Deo, sed ex fortuito atomorum concursu, mundum hunc, et omnia fuisse facta; atque inde hominum mentes a Deorum, mortis, et pœnarum post mortem, metu liberasse: hoc autem unus Epicurus feliciter perfecit, quod alii philosophi frustra conati sunt. Pauca hæc de Epicuro præfatns, docet a vs. 94. ad vs. 137. animum et animam partem esse hominis, æque ac pedes, manus, brachia, caput, et reliqua membra, et non habitum vitalem totius corporis, sed omnium partium corporis congruentiam, concentumque, qualem quidam veteres philosophi harmoniam dixerunt. Ne vero minus distincte disputare videatur, dum vocibus animus et anima promiscue utitur, a vs. 137. ad vs. 161. docet, animum et animam unam quidem rem esse, animum vero præcipuam esse partem, et in corde residere, quippe ibi metus, gaudium, et reliquæ passiones, quæ animum sequuntur, sese ostendant; dum anima, in qua locomotiva facultas unice sita est, per totum corpus sparsa, ad nutum animi movetur: inde a vs. 161. ad vs. 177. demonstrare conatur, animi naturam esse corpoream: animus enim tangit animam, quam movet; anima autem, corpus; nullus vero, nisi inter corpora, contactus est. A vs. 178. ad vs. 323. docet, corporeum hunc animum componi e seminibus minutissimis quidem, tenuissimis, et maxime rotundis: et, si rem ipsam spectemus, e calore, vento, seu vapore, et aëre; et

alia insuper re, quæ ex tenuissimis, minutissimis, et maxime mobilibus, seminibus constans, est sensus principium, et origo: quo modo tamen calor, ventus, aër, et quarta illa res innominata misceantur, explicare se non posse liquido fatetur. A vs. 323. ad vs. 350. asserit, animam et corpus ita conjuncta esse, ut sine utriusque pernicië separari non possint: deinde, a vs. 350. ad vs. 370. non solum animum, sed etiam corpus, sentire affirmat, seu potius totum animal, rem e corpore et anima compositam: post hæc a vs. 370. ad vs. 417. refutat opinionem Democriti, qui singulas animæ partes singulis corporis partibus appositas et conjunctas esse docuit: et, ut olim affirmavit, animum esse potiore totius compositi partem, sic ab animo potius, quam ab anima, vitam dependere, et salutem animalis conservari, asserit. Deinde a vs. 417. ad vs. 841. animos et animas nasci et interire cum corporibus, viginti octo argumentis demonstrare conatur, et transmigrationem Pythagoræ obiter deridet. Demum, a vs. 841. ad vs. 882. mortem nihil esse docet, cum post mortem nihil est mortali animæ timendum; immo, si anima immortalis (ut Platoni visum est) concedatur, mortem tamen nihil esse, cum anima separata non meminerit, se unquam antea extitisse. Proinde, ad vs. 906. ridet hominum vanam de sepultura solitudinem: deinde demonstrat, mortem non esse malum, quia mortui non indigent istis bonis, quibus vivi gaudent, neque istis doloribus afficiuntur, qui miseros mortales cruciant, usque ad vs. 943. Vitam etiam ipsam non esse desiderabilem, quippe quæ nihil novi afferat, sed easdem semper voluptates usque ad nauseam subministret, ad vs. 990. Ne vero istæ fabulæ, quas poëtæ narrant, de Inferis et pœnis post mortem, terreant mortales, inde ad vs. 1036. omnes illas commoda interpretatione elevat. Unde, usque ad finem hujus libri, monet, plerosque mortalium inepte et absurde de morte queri; cum sapientissimi hominum, et potentissimi ducum et imperatorum, vim diræ necessitatis senserint: ac docet, ideo mortales vitam sollicitam et inquietam agere, quod hanc mortis contemplationem refugiant, et inepte votis omnibus eam vitam expetant, quam aliquando amissuri sunt, quæ nullam novam voluptatem afferat, innumeris vero doloribus et periculis obnoxia reddatur; præsertim, cum vivendo nihil detrahant de tempore mortis, quæ manet omnes in æternum.

O! tenebris tantis tam clarum extollere lumen

Te subsequor, o nationis Græcæ ornamentum, qui prior potuisti expromere lu-

1 O! sic Vind. Voss. L. B. Vind. fr. A Bodl. Voss. vet. Cant. E vulg. ex-

NOTÆ

1 O! tenebris tantis, &c.] Tertium hunc librum auspicatur Lucretius ab laudibus Epicuri, quem non æmulari sed imitari conatur. Laudat autem illum inprimis, quod, perfractis quasi naturæ claustris, longe extra mundi mœnia mente processerit, animoque peragraverit omne immensum, unde nobis retulerit, quod oriri possit, quod nequeat. Laudat etiam illum præsertim, quod mentes humanas metu Deorum, mortis, ac Inferorum

Qui primus potuisti, inlustrans comoda vitæ,
Te sequor, o Graiæ gentis decus! inque tuis nunc
Ficta pedum pono pressis vestigia signis;
Non ita certandi cupidus, quam propter amorem, 5
Quod te imitare aveo. Quid enim contendat hirundo
Cynis? aut quid nam tremulis facere artubus hædei
Consimile in cursu possint, et fortis equi vis?

cem adeo lucidam e tenebris adeo magnis, demonstrans commoditates vitæ; et jam infigo impressas plantas pedum in tuis vestigiis signatis; non tamen tam avidus contendendi tecum, quam quia cupio imitari te propter amicitiam meam erga te. Quid enim est, de quo hirundo certet cum Cynis? vel quidnam simile hædi queant efficere inter currendum habentes membra debilia, æque ac virtus equi

collere V. ed.—2 in lustrans V. ed. Th. Ra.—3 sequar Bodl. gentis dux Gas-send. met in rasura pro nunc Mus. B. 1.—4 Fixa Hav. Bip. Delph.—5 que propter V. ed. Th. Ra.—6 de Mus. B. 1. Cant. invitare V. ed. Th. Ra. habeo Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 1. 2. 3. herendo V. ed. hirundo Mus. B. 1.—7 Cygnus V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra.—8 ac fortis P. Vind. Vind. fr. Hav. Ald.

NOTÆ

primus liberaverit. Neque enim Deos timendos voluit, quos otiosos maluit, quam non beatos: sed dum illos omni muneris aut negotii vacatione privat, nec beatos fecit aut otiosos, sed nullos. Neque pariter pœnas in morte metuendas voluit, quæ mortales animos nullæ post mortem manerent. Animas quippe corporeas fecit et mortales. Hoc quippe toto libro de animi et animæ natura disputat, variisque confirmat argumentis animas sicut nativas et corporeas, ita mortales, et cum corpore perituras esse. His 13. vss. primis continetur præmium.

Tenebris tantis] E. tanta rerum ignoratione.

Lumen] Cognitionem.

2 Inlustrans] Illustrans: hoc est, facilem ac proclivem beate vivendi viam hominibus demonstrans.

3 Graiæ gentis decus] Notat Epicurum, quem 1. 67. not. Atheniensem fuisse diximus, et de quo iterum infra vs. 1056.

4 Ficta [Fixa] Lamb. et alii; bene. Pareus *ficta*, quia, inquit, sic Cic. de Orat. III. 45. 'nullam partem corpori sine aliqua necessitate affictam,' &c. Verum verbum figo facit vulgo fixi, et fixum, in præterit. et supin.

6 Aveo] Cupio. Alias habeo. Non male.

Contendat hirundo Cynis] Vox Cynis est in dativo casu. Sic Horat. Ep. 1. ad Loll. 'mihi contendere noli.' Porro præclara est hæc comparatio. Namque hirundo garrula avis notat ineruditos: Cynus vero, quia non nisi mortem præsentiens canit, et quasi quid in morte boni sit prævidet, signat eruditos, inquit Cic. Tusc. 1. Unde illud adagium Græcum: *τὸτ' ἔσονται κύκνοι, ὅταν κολοιοὶ σιωπήσωσι.* I. e. 'tunc canent Cycni, cum tacebunt Graculi.' Dicitur id in garrulos, quibus inter eruditos non est dicendi locus.

8 Fortis equi vis] Fortis seu celer equus. Periphrasis.

Tu, Pater! es rerum inventor; tu patria nobis
Subpeditas præcepta: tuis ex, inclute, chartis, 10
Floriferis ut apes in saltibus omnia limant,
Omnia nos itidem depascimur aurea dicta;
Aurea, perpetua semper dignissima vita.

Nam, simul ac ratio tua cœpit vociferari
Naturam rerum, divina mente coortam, 15
Diffugiunt animi terrores; moenia mundi
Discedunt, totum video per inane geri res:
Adparet Divom numen, sedesque quietæ;
Quas neque concutiunt ventei, nec nubila nimbis

validi? Tu es parens et repertor rerum; tu das nobis paterna documenta; et sicut apes degustant omnia in pascuis florigeris, ita pariter nos decerpimus ex tuis scriptis, o vir clarissime, omnes sententias aureas, aureas, inquam, et quæ merentur perpetuo ævum sempiternum. Namque ubi primum vis mentis tuæ incepit clamare, summam universam rerum non fuisse creatam divina ratione, metus mentis abeunt: sepimenta mundi dissipantur: cerno res cunctas fieri per omne vacuum: potentia Deorum cernitur otiosa, æque ac domus illorum, quas neque venti commovent,

Bip. Delph.—9 et rerum Hav. Bip. Delph. es deest Voss. L. B. ô Voss. vet. sed a sec. m.—10 tuisque vulg. est pro ex Mus. B. 2. ex deest Mus. B. 3.—11 libant P. Gif. Par. Gryph. Cr. conj. Delph. Nard. Fab. Cout. Bas. Gas-send. limantur Bodl. deliniant Bas. marg.—14 repit V. ed. Th. Ra.—15 rerum haud divina vulg. Divum sine mente Lamb. coartam Voss. vet. coactam Lamb. in not. creatam alii.—19 neque nubila vulg.—20 acre Voss. vet. et L. B.—

NOTÆ

9 Tu, pater! es [et] Bene. Olim tu Pater es, male, ut patet.

Patria] Paterna, seu patrita.

10 Tuis ex [Tisque ex] Pro exque tuis. Sic vs. 852. 'quibus e,' pro, e quibus. Sic IV. 827. 'Validis ex apta lacertis.'

Inclute] Inclute.

11 Floriferis ut apes] Præclara altera comparatio. Lucretius autumat se instar apum flores decerpere, dum præcipua sapientis Epicuri documenta colligit, et persequitur.

Limant [Libant] Degustant, decerpunt, depascuntur. Bene. Lamb. limant: nimis durum: neque enim apes limant herbas aut flores: sed delibant. Hinc vs. seq. dixit Poëta 'depascimur' non, limamus.

12 Depascimur] Depascor verbum deponens, quod idem est ac depasco. Sic Virg. 'Florem depasta salicti.'

14 Ratio tua] Philosophia tua: vel mens tua.

15 Naturam rerum] Universam rerum summam: res cunctas.

16 Diffugiunt animi terrores] Neque enim est, cur Deos metuant homines, quos nec mundi auctores, nec rerum curam agentes jam agnoscunt.

Moenia mundi] Ambitus cœli. 1. 73. 1094. &c.

17 Geri] Fieri, administrari. Lamb. semper pro geri legit geni, quasi gigni.

18 Divom numen] Potentia Deorum, quos otiosos fecit Epicurus.

19 Quas neque, &c.] Hos 4. vss.

Adspargunt; neque nix, acri concreta pruina, 20
 Cana cadens, violat: semper sine nubibus æther
 Integer, et large diffuso lumine, ridit.
 Omnia subpeditat porro natura, neque ulla
 Res animi pacem delibat tempore in ullo.
 At contra nusquam adparent Acherusia templa; 25
 Nec tellus obstat, quin omnia despiciantur,
 Sub pedibus quæquomque infra per inane geruntur.
 Hiis ibi me rebus quædam divina voluptas

neque nubes perfundunt imbris, neque nix alba, compacta ex gelido rore, decedens tangit: et cælum perpetuo serenum cooperit illas et recreat per lucem late dispersam: denique natura subministrat illis cuncta, neque res ulla extenuat in ullo tempore tranquillitatem mentis illorum. Contra vero palatia Acherusia nullibi cernuntur: neque terra usquam impedit, quominus res cunctæ cernantur, quæ scilicet deorsum infra pedes nostros fiunt per vacuum magnum. Cum vero divina

21 semperque innubilis vulg. in nubibus Vind. V. ed. Th. Ra. Ferr. Mus. B. 1. 2. 3.—22 Integit vulg. ridit V. ed. ridet reliqui libri.—24 delibrat Lamb. Bip. illo V. ed. O. Th. Ra.—26 quando Ferr. V. ed. Mus. B. 3. despiciantur Mus. B. 2. Hav. Bip. Delph.—28 tibi vulg. ubi Gif. L. B. Par. Delph. Cout. P.

NOTÆ

sumpsit ex Homero Odys. 6. Οὐλυμπόνδ', ὅθι φασὶ θεῶν ἔδος ἀσφαλὲς αἰεὶ ἔμμεναι, οὗτ' ἀνέμοισι τινάσσεται, οὐτε πότ' ὕμῃσιν Δεύεται, οὐτε χιῶν ἐπιπίπτει· ἀλλὰ μάλ' αἰὲρ Πέπταται ἀννέφελος, λευκὴ δ' ἐπιδέδρομεν αἴγλη. 'Ad Olympum, ubi iniquiunt Deorum sedem firmam semper esse, quæ neque ventis concutitur, neque unquam imbre rigatur, neque vix admovetur, sed potius serenitas panditur absque nube, lucidus vero circumfulget splendor,' &c.

21 Semper sine nubibus [Semperque innubilis] æther] Innubilis, i. e. serenus. Alii, semper sine nubibus æther. Idem.

22 Ridit] Antique ridit, pro, ridet, sicut stridet, pro, stridet.

23 Omnia subpeditat, &c.] Sic i. 60. 'Ipsa suis pollens opibus, nil indiga nostri,' &c.

24 Delibat] Demit, detrahit, violat. Sic vs. 1102. Lambinus vero

legit delibrat, quasi decorticat, pro, extenuat.

25 Acherusia templa] Inferi, i. 120.

27 Per inane geruntur] Fiunt per omne immensum, seu in vasta natura.

28 Hiis ibi me rebus, &c.] His 13. vs. præmisso proæmio jam duplicem reddit rationem, cur de animæ et animi natura disputaturus sit. i. quia mira capitur voluptate in hisce rebus tractandis. ii. quia explicavit hactenus naturam et qualitates, quas dicimus, atomorum, ex quibus res cunctæ fiunt. Quia vero anima præcipua res est, rite ab animæ natura explicanda auscultaturus est, scilicet ut procul pellat ex humanis mentibus vanum et Deorum et Inferorum terrorem, si mortales animas esse subito manifestum fecerit. Quam postremam rationem fusius prosequitur usque ad vs. 94.

Ibi [Ubi] Postquam, cum, quoniam.

Percipit, atque horror; quod sic natura, tua vi 30
 Tam manifesta patens, ex omni parte resecta est.
 Et, quoniam docui, cunctarum exordia rerum
 Qualia sint, et quam, variis distantia formis,
 Sponte sua volitent, æterno percita motu;
 Quoque modo possint res ex hiis quæque creari:
 Hasce secundum res animi natura videtur, 35
 Atque animæ, claranda meis jam versibus esse;
 Et metus ille foras præceps Acheruntis agundus,
 Funditus humanam qui vitam turbat ab imo,
 Omnia subfuscans mortis nigrore; neque ullam

quædam lætitia, et ingens admiratio percusserit me in hisce rebus, eo quod natura ita per vires ingenii tui adeo clara et aperta revoluta est: et cum ostenderim qualia sint primordia rerum omnium, et quam diversis figuris differentia moveantur ex seipsis percussa mutuis plagis; et qua ratione res cunctæ queant fieri ex illis: sane post has res, natura animi et animæ videtur esse illustranda nunc meis carminibus; et timor ille Acheruntis longe prorsus expellendus, qui perturbat vitam hominis usque ad fundum, aspergens cuncta nigredine mortis, et qui non sinit ullas

Voss. marg. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—29 Percipit Gif. Gryph. Delph. Bas. marg. at V. ed. error V. ed. V. marg. sed in altero corr. fuit, dein rursus error repos. si Mus. B. 1. Cant. signatura Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. signatur a Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. 3. V. marg. 1.—30 patet Hav. Bip. recta V. ed. Voss. vet. et L. B. retenta V. marg. 2. retorta Th. Ra. Delph. es P. Ald. est deest Hav. Bip.—31 quom V. ed. cum Mus. B. 2.—33 alterno Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Lamb. P. Voss. et L. B. aiterno Gif. Par. alterna Bodl. Voss. vet. partita V. ed. perita Th. Ra.—34 Quore P. V. ed. Voss. vet. Mus. B. 3. Cant. motu Voss. vet. ex his res edd. vulg.—35 videtur deest V. ed.—39 suffundens P. Mus. B. 2. Cant. Hav. Ald.

NOTÆ

Relative ad vocem quoniam vs. 31.

Lamb. legit, tibi, supp. fateor. Verum gratis hæc interpretatio fit.

29 Percipit [Percipit] Percussit. Sic i. 13. 922. dicitur 'percutere animum.' Alii, percipit, h. e. occupat, pervadit.

Horror] Admiratio. Horrere enim stupere est et admirari.

30 Retecta [Retorta] est] Evoluta est, quæ prius quasi contorta, et involuta in seipsum videbatur. Metaphora ducta a tela in glomeramen involuta. I. e. manifestata est, illustrata est, cognita est.

31 Et, quoniam docui, &c.] Nimirum

Lib. i. et ii.

33 Sponte sua] Naturaliter, ex se ipsis.

35 Secundum] Post, vel pro.

36 Claranda] Declaranda, illustranda, manifestanda. Sic iv. 779.

37 Acheruntis] Inferorum. Dicitur Acheron, ontis: et Acheruns, untis. Est autem Acheron fluvius ex Acherusia palude profluens, quem qui trajecerit, nunquam redire ferunt Poëtæ. Sic dicitur a vocibus Græcis ἄχος 'dolor,' et ῥέω 'fluo,' quasi doloris fluvius. Hinc et Inferorum fluvius fingitur, et pro ipsis Inferis usurpatur.

Esse voluptatem liquidam, puramque, relinquit. 40
 Nam, quod sæpe homines morbos magis esse timendos
 Infamemque ferunt vitam, quam Tartara leti;
 Et se scire animæ naturam, sanguinis esse,
 Aut etiam venti, si fert ita forte voluntas,
 Nec prorsum quidquam nostræ rationis egere; 45
 Hinc licet advortas animum, magis omnia laudis

delicias vitæ esse liberas et sinceras. Etenim, quia homines dicunt vulgo morbos esse magis metuendos, et vitam ignominiosam magis esse timendam, quam inferna loca mortis, et quia dicunt se noscere naturam animæ esse sanguineum, nec aliquid omnino opus habere se nostris argumentis; inde oportet ut animadvertas, si forsitan

Bip. Delph. suffundans Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. subfundans Vind. fr. vigore V. ed. Bodl. Th. Ra. nec Ald. ne V. ed. Th. Ra.—40 relinquit V. ed. Th. Ra. Ald.—41 Namque V. ed. omnes Mus. B. 1.—43 H. vs. delend. censet Fab.—44 H. vs. vulgo sequitur vs. 46. vetiti Gif. Par. Cout. Bas. marg. P. voluptas Bas. marg. P.—45 H. vs. delend.

NOTÆ

40 *Liquidam, puramque*] Liberam, et puram. Metaphora ab aquis ducta, quas nec ventus agitat, nec limus fœdat.

41 *Nam, quod sæpe homines, &c.*] His 14. vss. nonnullorum objectioni facit satis, qui, quia putabant animas in sanguine esse et cum corpore mortales, jactabant se nihil opus habere doctrina Epicuri et Lucretii ad hoc, ut et Acheruntis terrorem et Deorum metum procul abigerent. Respondet Lucretius nihilominus tales homines egere nova sua doctrina. Neque enim sibi persuasum habere potest tales homines eadem et velle et dicere. Namque aliter loquuntur, aliter sentiunt. Neque putat eos jactare mortalitatem animarum, nisi inanis gloriæ et ostentationis causa. Dicunt se mortem non timere, et animas cum corporibus mori: et tamen mortuis parentant, inferias manibus mittunt; et religioni operam dant, si quando sint in rebus adversis. Non igitur eadem sentiunt, et dicunt. Namque, ut ait l. 108. 'si certam finem esse viderent Ærumnarum homines, aliqua ratione valerent Relligio-

nibus atque minis obsistere vatum.'

Quod] Etiam si, quamvis, licet.

Homines] Puta eos, qui animas sanguineas fecerunt, vs. 43.

42 *Tartara leti*] Inferos, in quibus post mortem sontes plectuntur. Dicitur Tartarus Masc. sing. Tartara Neut. plur. Sic Virg. Geor. iv. 481. 'Quin ipsæ stupere domus, atque intima leti Tartara.'

43 *Sanguinis esse*] Veteres quidam Ethnici censuerunt animam esse in sanguine, vel sanguinem, quæ cum corpore moreretur. Ita censuit Empedocles; ita Critias, testibus Cicer. l. Tusc. et Arist. de anim. l. c. 2. et Macrob. in somn. Scipion. et Tertull. de anim. c. 5. Hinc ad eorum mentem dixit Virg. Æn. x. 908. 'Undantique animam diffundit in arma cruore.'

44 *Venti*] Ostentationis; auræ popularis. Metaphora. Alii legunt aliter hunc versum: *Aut etiam vetiti, si fert ita fera voluntas*. H. e. aut etiam quia vetitum est illis, si fert ita voluntas eorum indomita; quasi nolint cedere, sed dura et fera sint cervice. Durior sane interpretatio.

Jactari caussam, quam quod res ipsa probetur:
 Extorres iidem patria, longeque fugatei
 Conspectu ex hominum, fedatei crimine turpi,
 Omnibus ærumnis adfectei denique, vivunt; 50
 Et quoquomque tamen miserei venere, parentant,
 Et nigras mactant pecudes, et Manibus Divis
 Inferias mittunt; multoque in rebus acerbis

ita lubet animo tuo, hæc omnia dici ab illis potius propter cupiditatem laudis, vel etiam propter vanitatem, quam quia res ipsa talis credatur ab illis. Idem isti homines exulati e patria, et procul pulsi ex oculis hominum, inquinati scelere infami, afflictis omnibus calamitatibus, tandem vivunt; et, in quemcunque locum pervenerunt, persolvunt tamen justa mortuis, et interficiunt atra pecora, et inferunt sacrificia Diis manibus, et eo vehementius applicant mentes suas ad religionem,

censet Fab. prorsus Mus. B. 1. 2.—47 causa Hav. P. Mus. B. 1. Cant. Delph. Ald.—50 afflecti V. ed. Th. Ra.—52 Quas Cant. Gif. marg. Nard. et ignibus divi Nonius, iv. 291. manibusque divisque Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. quas manibus dis V. marg. 1. manibus divis Voss. L. B. et mani-

NOTÆ

47 *Quam quod res ipsa probetur*] Hoc est, quam quod ita sentiant. Aliter enim vivunt, quam sentiunt.

48 *Extorres*] Exules.

50 *Adfectei*] Alias *Afflicti*. Idem.

Vivunt] Vitam amant: vivere cupiunt, ac mortem metunt.

51 *Parentant*] Justa mortuis persolvunt. Igitur credunt animas post mortem pœnis affici apud inferos.

52 *Nigras mactant pecudes*] Diis quippe Inferorum, manibus, et mortuis nigras hostias immolabant antiqui: Diis vero superis albas hostias. Cujus rei rationem hanc reddit Arnobius vii. adv. gentes, irridens sacra gentilium: 'Quæ in coloribus ratio est, ut merito his albas, illis nigras conveniat nigerrimasque mactari? Quia superis Diis, inquit, atque hominum dexteritate pollentibus color albus acceptus est, ac felix hilaritate candoris. At vero Diis lævis sedesque habitantibus inferas color fulvus est gravior et tristibus suffectus e fucis,' &c. Sic Virg. Æn. v.

736. et vi. 243. Sic Geor. iv. 546.

Manibus Divis] Manibus Diis, h. e. Diis Inferorum. *Manes* enim, inquit Servius, dicti sunt Dii inferi per antiphrasim, quia non boni. Aliis dicti sunt manes, boni Dii, a 'manum,' quod est bonum. Apuleius autem de dæmonio Socratis sic ait: 'Manes animæ dicuntur melioris meriti, quæ in corpore nostro genii dicuntur: corpori renunciantes, lemures: cum domos incursionibus infestarent, larvæ appellabantur. Contra, si bonæ fuerint, lares familiares.' Festus, 'Manes Dii ab Auguribus vocabantur, quod per omnia manare credebant, eosque Deos superos et inferos dicebant.' Hinc Cicero 2. de Leg. 37. 'Deorum manium jura sancta sunt.'

53 *Inferias*] Sacrificia, quæ Diis Manibus et mortuis fiebant. Sex autem res nomine inferiarum continebantur, aqua, mel, lac, vinum, sanguis, comæ. Eurip. in Orest. in Iphig. Virg. Æn. iii. 66. et v. 77. Senec. in Œdip.

Acrius advortunt animos ad religionem.
 Quo magis in dubiis hominem spectare periculis 55
 Convenit, advorsisque in rebus noscere, quid sit:
 Nam veræ voces tum demum pectore ab imo
 Eliciuntur: et eripitur persona, manet res.
 Denique, avarities, et honorum cæca cupido,
 Quæ miseros homines cogunt transscendere fineis 60

quo magis sunt in rebus adversis. Quapropter magis conveniens est considerare homines in periculosis discriminibus, et cognoscere in rebus miseris quales sint. Namque tunc tandem vera verba emittuntur ex profundo pectore, larva detrahitur, et res non ficta remanet. Postremo avaritia, et amens cupiditas gloriæ, quæ impellunt mortales infelices transgredi terminos æquitatis, et sæpe factos comites

busque divisque Mus. B. 2. 3.—54 avertunt O. advertant Mus. B. 1.—55 homines Gif. P. Gryph. Delph. Nard. Bas. Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—56 quid sit: sic P. in not. V. ed. Cant. Th. Ra. qui sint P. Ald. Delph. qui sit cett.—57 vere V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra. Ald.—58 Ejiciuntur Creech. Fab. Gif. Lamb. et deest Voss. vet. manare Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Vind.

NOTÆ

55 Quo magis, &c.] His 4. vss. concludit ex dictis supra, in rebus adversis potissimum homines esse agnoscendos. Tunc enim veras emittunt voces, remota omni calliditate.

Hominem [Homines] Alii hominem; et sic vs. seq. qui sit in singulari numero.

58 Eliciuntur] Sic loquitur Cicero pro Cael. 'nonne ipsam domum metuet, ne quam vocem ejiciat?' Alii eliciuntur, hoc est, expromuntur. Minus eleganter.

Persona] Larva, fucus, calliditas. Sic ducitur ab histrionibus, qui facie conficta utuntur; unde dicti 'personati.' Hinc et Quintilianus dixit, 'semper sub persona vivere,' de iis, qui aliud dicunt, aliud sentiunt.

59 Denique, avarities, &c.] His 28. vss. varia enumerat scelera, in quæ timor mortis miseros homines impellit. Alii enim, inquit, divitiarum aviditate inflammati, alii cupiditate laudis ac gloriæ ducti rem conflant et faciunt; quia paupertas acris, et

turpis fama jam quasi ad mortis fores morantur, mortemque ipsam hominibus videntur accelerare. Igitur non nisi metu mortis proximæ student alii divitiis, alii honoribus. Quo fit ut, dum homines utramque hanc cupiditatem divitiarum et honorum satiare student, pars sanguine civium rem faciunt, pars cæde parentum ad honores transcendunt. Simili ratione alii rumpuntur invidia, dum alios in dignitatibus esse cernunt, ipsi vero sine auctoritate et honoribus jacentes despiciuntur. Quæ invidia ipsis nascitur ex metu mortis. Alii vero mortem sibi consciscunt cupidine nominis et statuarum. Igitur ex ipso mortis metu illos invidia macerat: hos gloria laudis interficit. Denique alios usque adeo, mortis metu, tædium vitæ capit, ut mortem sibi inferant, obliviscanturque metum mortis esse fontem curarum omnium, pudorem omnem tollere, amicitias rumpere, pietatem evertere, patriam tradere, &c.

Juris; et interdum, socios scelerum atque ministros,
 Nocteis atque dies niti præstante labore
 Ad summas emergere opes: hæc volnera vitæ
 Non minumam partem mortis formidine aluntur.
 Turpis enim ferme contemptus, et acris egestas, 65
 Semota ab dulci vita, stabilique, videtur;
 Et quasi jam leti portas contarier ante.
 Unde homines, dum se, falso terrore coactei,
 Ecfugisse volunt longe, longèque remosse;

et ministros criminum tentare dies ac noctes evadere per summam operam ad maximas divitias: hæc, inquam, sunt plagæ vitæ hominum, quæ nutriuntur metu leti, maxima ex parte. Etenim ignominiosus despectus honoris, et acerba paupertas videntur longe secreta a suavi et immutabili vita, et veluti jam morari ad limina mortis. Ex quo fit, ut homines, dum impulsivi hoc fulso metu mortis cupiunt se procul recessisse

fr. Mus. B. 1. 3. manere Ferr. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 2.—61 sceleris Ferr. Mus. B. 2. V. marg. 1. sterilis V. ed. Bodl. sederis Th. Ra.—62 perstante P. in not.—64 minimam in partem V. marg. 1.—65 ferme: sic Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Cant. fama et vulg. formæ Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. forme Mus. B. 2. famæ P. Ald.—66 aduci Mus. B. 1. 3. videntur Vind. fr. Mus. B. 2. 3. Hav. Bip. Delph.—69 Refugisse Hav. Bip. Delph. remote Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. Cant. remoti O. Mus. B. 1. V. marg. 1. remossi Nard. recesse Lamb. Bip. remasse Gif. Par. Delph. Cout. remanse alii.

NOTÆ

62 Nocteis atque dies, &c.] Hic vs. positus fuit jam II. 12.

63 Volnera] Vulnera. Metaphora est, quasi avaritiæ et honoris cupido vulnere corda feriat.

64 Minumam partem] Minima ex parte. Sine præpos. sed subauditur secundum. Sic Cæsar de Bell. Gall. IV. 'non multum frumento, sed maximam partem lacte vivunt.' Sic Lucret. item VI. 1247.

65 Turpis ferme [famæ] contemptus] Ita antiqui codices; nec male. Sicut enim acris egestas opponitur avaritiæ, ita turpis famæ contemptus opponitur cæcæ honorum cupidini. Vox autem 'turpis' non ad vocem 'famæ,' sed ad vocabulum 'contemptus' refertur. Turpis contemptus famæ, h. e. turpis ignominia. Qui enim ignominiosi sunt,

spernuntur. Alii legunt, Turpis enim ferme contentus. Alii, Turpis enim fama et contentus. Nec male, sed cur hæc immutatio?

67 Contarier] Poëtice pro cunctari, h. e. morari, stare.

68 Falso terrore] Supp. mortis.

69 Ecfugisse [Reffugisse] Duplicata litera f, metri causa. Supp. ab eo terrore mortis; quasi longius absint a morte, dum erunt in summis honoribus, et summa rerum copia abundabunt.

Remosse [remasse] Remavisse. Fest. remare. olim, pro remeare; h. e. quasi redire. Lamb. vero remosse: male: namque refugisse absolute positum non convenit cum remosse, quod active dicitur. Alii recesse, pro recessisse. Bene.

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

Y

Sanguine civili rem conflant, divitiasque 70
 Conduplicant avidei, cædem cæde accumulantes:
 Crudeles gaudent in tristi funere fratris;
 Et consanguineum mensas odere, timentque.
 Consimili ratione, ab eodem sæpe timore
 Macerat invidia: ante oculos illum esse potentem, 75
 Illum adspectari, claro qui incedit honore;
 Ipsei se in tenebris volvi, cænoque, queruntur.
 Intereunt partim statuarum, et nominis, ergo;
 Et sæpe usque adeo, mortis formidine, vitæ
 Percipit humanos odium, lucisque videndæ, 80

et procul rediisse ab eo, parant opes cæde civium, et cupidi nimis ingeminant opes suas, addentes necem neci. Inhumani delectantur cruenta cæde fratris sui, et odio habent ac metuunt mensas propinquorum suorum. Pari modo plerumque ex eodem falso metu mortis invidentia exedit illos, dum vident ante suos conspectus alterum esse in imperio, alterum magni haberi, et procedere in summa veneratione: ipsi vero conqueruntur involvi in tenebris, et in luto. Pars alia mortem appetit causa gloriæ et simulacrorum: et plerumque tedium vitæ et intuendi luminis ita vehementer capit homines præ metu mortis, ut inferant sibi mortem mæsto corde,

—71 cædi Mus. B. 2. Bip. Hav. Delph.—72 fratres P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. V. marg. 1. Bodl.—73 timent quæ Ald.—74 rationi Voss. vet. H. vs. deest Mus. B. 1.—75 Macerati Voss. vet. potentum P. in not.—76 clarus qui incedit Lamb. claro incedere Bodl. claroque incedere vulg.—77 Ipsique Mus. B. 2.—78 Intereuntes fastus tantum vel Intereuntesque potentatus Voss. marg. statuarum O. Mus. B. 1. P. in not. Hav. Bip. Delph. statui Gif. Par. status Gryph. Sus. P. Ald. statuæ Bas. marg. statim vel statum V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B.—80 Percipit ingratos Gassend.

NOTÆ

70 Rem constant] Rem faciunt, rem augent, opes parant. Sic Terent.

73 Consanguineum] Consanguineorum, eorum quibuscum sunt juncti sanguine.

Mensas] Epulas, cænas.

75 Invidia] Invidentia. Namque, ut ait Cicero Tusc. iv. hoc vocabulum invidia, tam cadit in eum, qui invidet, quam in eum, cui invidetur: invidentia vero active sumitur.

Potentem] Rerum potiri: in dignitatibus esse.

76 Claro qui incedit honore [claroque incedere honore] Verbum incedere notat auctoritatem et hono-

rem. Sic Virg. Æn. 1. 50. de majestate incessus Jannonis: 'Ast ego, quæ Divum incedo regina, Jovisque,' &c. Sic Propert. Eleg. 11. 2. 'Incedit vel Jove digna soror.' Alii legunt: claro qui incedit honore. Supp. terror mortis. Alii: claroque incedit honore. Supp. invidia.

77 In tenebris] In obscuritate, quæ ignobilium est conditio ac fortuna villis. Metaphora est.

Cæno] Contemptu, abjectione. Metaphora est. Sic Livius dixit Plebeium cænum.

80 Lucisque videndæ] Supp. diei: h. e. fruendi vita.

Ut sibi consciscant mœrenti pectore letum;
 Oblitei fontem curarum, hunc esse timorem;
 Hunc, vexare pudorem; hunc, vincula amicitiai
 Rumpere; et, in summa, pietatem evortere suadet:
 Nam jam sæpe homines patriam, carosque parenteis, 85
 Prodiderunt, vitare Acherusia templa petentes.
 Nam, velutei puerei trepidant, atque omnia cæcis
 In tenebris metuunt; sic nos in luce timemus
 Interdum, nihilo quæ sunt metuenda magis, quam
 Quæ puerei in tenebris pavitant, finguntque futura. 90
 Hunc igitur terrorem animi tenebrasque, necesse est,
 Non radiei solis, neque lucida tela diei,
 Discutiant; sed Naturæ species, Ratioque.

Primum, animum dico, mentem quem sæpe vocamus,

immemores hunc metum esse originem ægritudinum suarum; hunc metum violare pudorem; hunc metum perfringere nexus amicitiae, et tandem destruere funditus pietatem omnem. Etenim homines jam plerumque tradiderunt patriam et amantissimos suos propinquos, cupientes effugere sedes infernas. Namque sicut infantes concutiuntur metu, et timent cuncta in obscuris tenebris: ita nos nonnunquam in die metuimus ea, quæ non sunt magis timenda, quam quæ infantes metuunt in tenebris, et quæ sibi repræsentant in animo eventura. Ergo oportet ut, non quidem splendor solis, aut clara spicula lucis, sed imago naturæ et lux mentis dissipent hunc metum, atque has tenebras mentis nostræ. Primo dico animum, quem non-

hodie Mus. B. 2.—81 morienti V. ed. Bodl. Th. Ra.—82 habent esse V. ed. Th. Ra.—83 huc vincula Mus. B. 2. Habent...habent pro Hunc...hunc V. ed. Th. Ra.—84 pietate Vind. Bodl. V. ed. O. Vind. fr. Sus. Ferr. Th. Ra. vertere Vind. fr. funditus Gif. Par. suadet Lamb. Gryph. Nard. Sus. P. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. V. ed. suadet V. marg. 1. suadet Bas. Bodl. suapte Voss. marg.—86 H. vs. deest Mus. B. 1.—87 ac omnia Mus. B. 1.—90 fugiunt Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. tingunt Vind. fr.—91 Nunc V. ed. O. Mus. B. 2. Sus. Th. Ra. tenebris Ferr.—92 radiis Mus. B. 2. nec Mus. B. 1.—94 quam Gryph. Nard. Mar. Bas.—95 vocatum Sus. V.

NOTÆ

82 Hunc timorem] Supp. mortis.

84 Evortere suadet [fundo] H. e. funditus evertere. Sic supra vs. 3. 'turbat ab imo.' Sic Virg. Æn. x. 88. 'Nosne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo Conamur?' Lamb. legit, evertere funditus.

86 Acherusia templa] Inferorum loca: Inferos, vs. 25.

87 Nam velutei puerei, &c.] Hi 7. vss. jam positi sunt 11. 54. et iterum re-

petuntur vi. 34. Confirmat igitur vanum esse metum, quem de Diis, de Inferis, et de pœnis post mortem habent homines; præclaraque utitur comparatione. Quasi hunc animi terrorem hominibus incusserit rerum ignoratio. Consule horum 7. vss. notas loco citato.

94 Primum animum, &c.] Disputaturus hoc toto libro de animi et animæ natura, his 43. vss. primum re-

In quo consilium vitæ, regimenque, locatum est, 95
Esse hominis partem nihilo minus, ac manus, et pes,
Atque oculi, partes animantis totius exstant.

Quam vis multa quidem sapientum turba putarunt

nunquam appellamus mentem, in quo ratio et regula vitæ posita est, non minus esse partem hominis, quam manus, et pes, et oculi sunt partes totius animalis. Licet sane magna multitudo philosophorum crediderint sensum animi non esse posi-

ed. Voss. marg. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra.—96 *ut manus* V. ed. Mus. B. 1. *ac pes* Mus. B. 2. *pes* deest V. ed. Th. Ra.—98 H. vs. deest Voss.

NOTE

lutat veterum philosophorum opinionem, qui crediderunt animum nihil aliud esse, quam harmoniam, seu quandam corporis intentionem, velut in cantu et fidibus. Hujus autem opinionis auctorem faciunt Aristoxenum, medicum et musicum, qui primum Lamprum Erythræum, deinde Zenophilum Pythagoreum, postremo Aristotelem audivit. Quamquam Cic. Tusc. I. non auctorem, sed fautorem tantum hujus opinionis illum esse dicit: 'Proxime autem Aristoxenus, musicus, idemque philosophus, intentionem ipsius corporis quandam, velut in cantu et fidibus, quæ harmonia dicitur; sic ex corporis totius natura et figura varios motus cieri, tanquam in cantu sonos. Hic ab artificio non recessit; et tamen dixit aliquid, quod ipsum, quale esset, erat multo ante et dictum et explanatum a Platone.' Noluit igitur Lucretius ex Epicuri doctrina animum esse harmoniam: sed ait æque totius animati partem esse, ac pes, manus, et oculi pars certa sunt corporis. Idque probat i. his 19. vs. infirmando comparisonem, quam illi instituebant de animo cum valetudine. Valetudo quidem non est certa pars animalis valentis: sed est temperamentum æquum quatuor primarum qualitaturn, ut aiunt. Verum animus non ita se habet; namque aliquando totius corporis iniqua est

intentio seu temperatio, hoc est, totum ægrotat corpus, aut certæ illius partes dolent, cum tamen animus lætatur: sicut sæpe caput dolet, non dolente pede; aut contra. Igitur animus certa pars est totius animati.

Mentem] Mens dicitur una e tribus animæ partibus. Gallice, *l'entendement*. Sunt enim Mens, Memoria, Voluntas.

96 *Nihilo minus ac manus, et pes, &c.*] Dum animum dixit esse partem hominis, non male philosophatus est poëta. Vere enim animus pars est hominis informans, ut aiunt; non autem assistens, et velut nauta in navi, aut auriga in curru, quod academici senserunt. Verum dum addidit partem esse hominis, æque ac pes, manus, oculi, &c. sunt partes totius animantis, turpiter hallucinatus est. Neque enim distinxit inter partes integrales, et essentielles, quas vocant. Partes quippe integrales seu integrantes faciunt totum compositum in genere materiæ: sic oculi, caput, manus, brachia, pedes, &c. totum constituent corpus: partes vero essentielles totius compositi essentiam faciunt: sic materia et forma: sic corpus et anima totum constituunt hominem. Verum sentiebat Lucretius cum Epicuro animam corpoream esse, ac proinde partem integram esse voluit.

Sensum animi certa non esse in parte locatum;
Verum habitum quemdam vitalem corporis esse, 100
'*Ἀρμονίαν* Graiei quam dicunt; qui faciat nos
Vivere cum sensu, nulla quom in parte siet mens:
Ut bona sæpe valetudo quom dicitur esse
Corporis, et non est tamen hæc pars ulla valentis;
Sic animi sensum non certa parte reponunt: 105
Magno opere in quo mi divorcei errare videntur.
Sæpe itaque in promptu corpus, quod cernitur, ægrum;
Quom tamen ex alia lætamur parte latenti:
Et retro fit, ubi contra sit sæpe vicissim,

tum in peculiari parte corporis; sed esse certam intentionem vitalem corporis nostri, quam Græci vocant harmoniam, eo quod faciat nos vivere cum sensu, nec tamen mentem esse in ulla parte corporis. Sicut quando firma sanitas corporis plerumque dicitur esse, et tamen hæc sanitas non est pars aliqua corporis sani: ita illi sapientes non ponunt animum in certa aliqua parte. Qua in re valde aberrantes videntur mihi falli. Profecto enim nonnunquam corpus, quod videtur, in aperta parte ægrotat: et tamen ex alia parte, quæ latet in nobis, læti sumus. Et contra, accidit ut plerumque vice versa contrarium fiat; quan-

vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. Cant. *putare* Bas. marg. *putaret* Gryph. marg. Ald. P. *putarit* Gif. Par.—99 H. vs. deest Mus. B. 1.—100 *Utrum* V. ed. Th. Ra. *vitalis* Voss. vet. Mus. B. 2. *totius corporis* Gas-send.—101 *Harmoniam* Hav. Ferr. V. ed. Th. Ra. Bip. Delph. qui Mus. B. 1. *quod reliqui*.—102 *concentu* Cr. conj. *quom* deest V. ed. *tamen in parte* Mus. B. 2. *sciet* Mus. B. 2. Ferr. *sit* Voss. vet. *si et* V. ed.—103 *posset pro sape* V. ed. Th. Ra.—104 *Corpore* V. ed. Th. Ra. *ulla* deest Vind. *illa* V. ed.—105 *animus* V. ed. *animis* Mus. B. 2.—107 *utique* Hav. Bip. Delph. *in promptu est* V. marg. 1. *ægrum est* Gif. Par. Delph. Cont. *agrūt* Hav. Bip.—109 *recto fuit* Mus. B. 2. *sit* Ald. Bip. *uti* Hav. Delph.—110 *Tum...lætare*

NOTE

99 *Sensum animi*] Animi operationem, ut aiunt. Scilicet voluit animum in homine esse sicut visum, auditum, tactum, &c. Sensus autem visus fit in oculis: sensus auditus in auribus, &c. ita et animi sensum in certa hominis parte fieri voluit.

100 *Habitum*] Intentionem, ut ait Cicero: 'Harmonia, quasi concentus partium omnium in omnes modos.'

101 '*Ἀρμονίαν* [*Harmoniam*] Græca vox, Latine concordia, concentus: vs. 129. et seqq.

Qui [*quod*] *faciat nos vivere, &c.*] Sic

302. et v. 760. vi. 266.

102 *Siet*] Antiquæ pro sit. Sic II. 1077.

106 *Mi*] Mihi.

Divorcei] Aberrantes, alieni a vera ratione.

107 *In promptu*] In aperto: manifesto, exteriori. Sic II. 148.

108 *Parte latenti*] Animo nempe, qui latet in nobis: corpus enim pars est hominis conspicua: animus vero pars latens in homine.

109 *Ubei* [*uti*] Ut; bene. Alii, *ubi*.

Quom, miser ex animo, lætatur corpore toto: 110
 Non alio pacto, quam si, pes quom dolet ægri,
 In nullo caput interea sit forte dolore.
 Præterea, molli quom somno dedita membra,
 Ecfusumque jacet sine sensu corpus onustum;
 Est aliud tamen in nobis, quod tempore in illo 115
 Multimodis agitur, et omneis adcipit in se
 Lætitiae motus, ac curas cordis inaneis.

Nunc animam quoque ut in membris cognoscere possis
 Esse, neque harmonia corpus retinere solere;
 Principio, fit utei, detracto corpore multo, 120

do homo æger mente, lætus tamen est toto corpore: non alio modo, quam si caput interim forsitan nullo dolore afficiatur, quando pes ægrotantis hominis afficitur dolore. Deinde quando artus dati sunt dulci sopori et totum corpus gravatum sternitur sine ullo sensu; aliquid tamen inest nobis, quod in eo tempore commoretur variis modis, et recipit in se omnes sensus gaudii et vanas etiam anxietates mentis. Jam vero ut queas etiam agnoscere animum recenseri inter partes hominis, nec harmoniam esse quæ consuescat coercere corpus, primum accedit, ut, multa parte corporis ablata, nonnunquam tamen vita maneat

Mus. B. 1.—111 *spes* Ferr.—112 *si forte* V. ed. Th. Ra. sic Mus. B. 2. *labore* Delph.—113 *somno quom* Hav. et alii.—114 *honestum* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Vind. Mus. B. 2. 3. Vind. fr. *honustum* Th. Ra.—115 *aliquid* Delph.—117 *ac*: sic Mus. B. 1. et reliqui.—118 *ut* deest Mus. B. 2. 3. *agnoscere* Cant.—119 *nec* Mus. B. 1. *harmonia c. interire* Vind. V. ed. Voss. vet. et L.

NOTÆ

113 *Præterea, molli, &c.*] His 5. vss. probat II. ab exemplo animum non esse harmoniam; toto enim corpore sopito, est aliquid in nobis, quod lætitiae et curæ capax sit: illud autem nihil aliud esse potest, quam animus: igitur animus non est harmonia totius hominis, sed pars quædam illius.

114 *Onustum*] Supp. vel cibo et potu: vel cura et labore.

115 *Aliud*] Nempe animus.

118 *Nunc animam quoque, &c.*] His 13. vss. probat III. animam non esse harmoniam; sed hominis partem æque ac pedes, manus, brachia, caput, &c. Namque, detractis paucis nervis instrumentorum, aut vel mutato etiam ordine, inversoque digitorum tactu super organa, jam desi-

nit esse harmonia: contra vero, detractis etiam non paucis corporis membris anima restat in corpore: nec secessit extra corpus, nisi cum pauca semina seu paucae atomi caloris et spiritus, quibus vita in corpore tota servatur, extra corpus per os, aut per aliam corporis viam diffugerunt. Igitur calor ille ac ventus vitalis sunt in nobis id, quod membra corporis deserit. Is autem calor ac ventus sunt ipsa anima, ut infra dicitur vs. 232. et seqq.

In membris] Inter membra: unam e partibus hominis.

119 *Retinere*] Servare: facere ut vitam servet.

120 *Corpore multo*] Multis corporis partibus.

Sæpe tamen nobis in membris vita moretur;
 Atque eadem rursum, quom corpora pauca caloris
 Diffugere, forasque per os est editus aër,
 Deserit ex templo venas, atque ossa relinquit;
 Noscere ut hinc possis, non æquas omnia parteis 125
 Corpora habere, neque ex æquo fulcire salutem:
 Sed magis hæc, venti quæ sunt calidique vaporis
 Semina, curare in membris ut vita moretur.
 Est igitur calor, ac ventus vitalis, in ipso
 Corpore, qui nobis moribundos deserit artus. 130

Quapropter, quoniam est animi natura reperta,
 Atque animæ, quasi pars hominis; redde harmoniai
 Nomen ad organicos saltu delatum Heliconis;
 Sive aliunde ipsei porro traxere, et in illam

nobis in artubus, qui restant. Et contra eadem vita derelinquit et deserit continuo venas et ossa, ubi primum paucilla semina prima caloris abierunt, et flatus aëris emissus est extra per os. Ita ut inde queas agnoscere cuncta corpuscula prima non agere æqualia munera in homine, neque sustinere æqualiter vitam hominis: sed ea primordia, quæ sunt flatus et calidi caloris, efficere, ut vita maneat in artubus. Ergo est in ipso corpore vapor calidus, et aër vitalis, qui relinquit nostra membra jamjam moritura. Quamobrem, cum natura animi, atque animæ, jam inventa sit veluti pars hominis, relinque illis sapientibus vocem illam harmoniæ, quæ deducta est ab nemore organico Heliconis; seu tandem deduxerunt ex alio loco, et converterunt eam vocem in illam rem significandam, quæ tunc

B. *interire* O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Bodl. V. marg. 1.—122 *rursus* vulg. *semina* pro *corpora* V. ed. *calore* V. ed. Th. Ra. *colore* Bodl.—123 *deditus* V. ed.—124 *reliquit* V. ed. Mus. B. 2.—126 *nec* Mus. B. 1.—127 *vapores* Vind.—130 *moribundus* Delph. *moribundis* Fab.—132 *redit* P. Ald. *reddit* Th. Ra. *crede* V. marg. 1. *harmoniam* V. ed. Ferr. Th. Ra.—133 *Nomine* Mus. B. 2. *ad organicos* Voss. vet. *saltu* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. *saltem* Th. Ra. *saltum* Bodl. Mus. B. 1. *alto* Voss. marg. *sacro* V. marg. 1. Cant. marg. *cantu ductum citharai* Fab. *Heliconis* P. Bodl. Cant. Th. Ra. Ald. Bip. *Helicone* Voss. marg.—134 *traxere* V. ed. *texere* Voss. vet.—135 *principio* pro

NOTÆ

122 *Eadem*] Supp. vita, vs. 121.

Corpora] Semina, atomi.

125 *Parteis*] Provincias, munera, officia.

126 *Corpora*] Atomos, primordia.

129 *Calor, ac ventus*] Ignis ac aër, quæ partes sunt ex quibus animam constare docet infra vs. 232. et seqq.

Calor ac ventus vitalis, i. e. anima.

131 *Quapropter quoniam, &c.*] His

6. vss. concludit hanc opinionem de harmonia pro anima procul esse removendam; docetque hoc vocabulum usurpatum ab illis veteribus philosophis, propter inopiam veræ vocis, et desumptum ab iis, qui ex fidibus et nervis suaves eliciunt sonos.

133 *Heliconis*] Helicon mons est Apollini Musisque sacer.

Transtulerunt, proprio quæ tum res nomine egebat: 135
Quidquid id est, habeant; tu cætera percipe dicta.

Nunc animum atque animam dico conjuncta teneri
Inter se, atque unam naturam confacere ex se;
Sed caput esse quasi, et dominari in corpore toto,
Consilium, quod nos animum, mentemque, vocamus: 140
Idque situm media regione in pectoris hæret.
Heic exultat enim pavor, ac metus; hæc loca circum,
Lætitiæ mulcent: heic ergo mens, animusque, est.
Cætera pars animæ, per totum dissita corpus,
Paret; et ad numen mentis, momenque, movetur. 145

curebat proprio vocabulo. Quicquid illud sit, servant sibi: tu vero accipe cetera mea verba. Jam itaque dico animum et animam mutuo conjuncta esse, et facere unam naturam per se: sed rationem illam, quam nos appellamus animum et mentem, esse velut caput, et præesse in toto corpore; eaque ratio manet posita in medio spatio pectoris. In eo quippe loco timor ac terror palpitat: circa has sedes motus lætitiæ dulciter morent: igitur animus et mens sita est in hac regione. Reliqua pars animæ diffusa est per totum corpus et obsequitur animo, et agitur

proprio quæ Mus. B. 2.—136 H. vs. deest Voss. vet. et L. B. id deest Mus. B. 2.—139 et deest V. ed. Th. Ra.—142 exultat neque Mus. B. 2. exultat Voss. vet.—143 Lætitiæ mulcet V. ed. Th. Ra. mensque Mus. B. 2. est deest Mus. B. 2.—145 nomenque P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gryph. marg.

NOTÆ

135 *Transtulerunt*] Penultima syllaba correpta; quod familiare est Lucretio.

137 *Nunc animam atque, &c.*] His 25. vss. jam tria docet Lucretius I. animum et animam ita inter se esse conjuncta, ut unam per se naturam efficiant. II. animum esse tamen quasi ducem, et dominum, ad cujus numen ipsa moveatur anima. III. animum situm esse in una pectoris regione, hoc est, in corde: animam vero diffusam esse per totum corpus. Sed sigillatim expendamus argumenta, quibus hæc omnia astruit.

141 *Regione in pectoris, &c.*] Non unus Lucretius cum Epicuro sedem animi posuit in corde; posuerunt enim ibidem Empedocles, Parmenides, et Democritus. Aristoteles autem, Plato, Pythagoras, et Hippo-

crates eam animi partem, quæ rationalis est, in cerebro sitam esse voluerunt: quæ vero irascibilis pars est, eam quoque in corde positam esse censuerunt.

142 *Heic exultat, &c.*] His 2. vss. probat animi sedem esse in pectore, quia ibi motus lætitiæ et pavoris versantur et exultant: lætitiæ enim et metus præcipuæ sunt animi affectiones; ubi igitur sunt rei effecta, ibi et res ipsa sit necesse est. Quamquam infirma hæc ratio videtur. Alias enim in brutis quoque inesset mens et animus: namque et in earum pectoribus lætitiæ ac pavoris motus exultant.

144 *Cætera pars animæ*] Anima. Sic vs. 151. His itaque 2. vss. ait animam ipsam per totum corpus esse diffusam, et ad nutum animi moveri.

Idque sibi solum per se sapit, et sibi gaudet,
Quom neque res animam, neque corpus, conmovet una.
Et, quasi quom caput, aut oculus, tentante dolore,
Læditur in nobis, non omni concruciamur
Corpore; sic animus non numquam læditur ipse, 150
Lætitiæque viget, quom cætera pars animæ
Per membra atque artus nulla novitate cietur.
Verum, ubi vehementi magis est conmotata metu mens,
Consentire animam totam per membra videmus:

ad nutum et motum animi. Eaque ratio animi sola sapit sibi, et lætatur sibi per seipsam; quippe quod neque res ulla, neque ipsum corpus agit animam: et veluti, quando caput vel oculus offenditur in nobis ob dolorem provocantem, non vexatur tamen in toto corpore: ita sæpe mens ipsa cruciatur, et exultat gaudio, neque tamen reliqua pars animæ ulla re nova agitur per membra et per partes corporis. Sed cum animus agitur majori timore, cernimus totam animam compati per singulos

Bas. marg. numenque Sus.—146 et deest Voss. vet. et L. B.—147 ulla vulg.—149 Editur Mus. B. 1. cum cruciamur Mus. B. 2.—151 urget Bodl. V. ed. Th. Ra.—152 novitatificietur Voss. vet. et L. B.—153 venienti Vind. V. ed.

NOTÆ

145 *Momen*] Motum. Sic vi. 483. 'momine ponti;' h. e. motu et æstu maris.

146 *Idque*] Supp. consilium, vs. 140. quod mentem seu animum vocat. His autem 16. vss. reliquis docet animum et animam simul esse conjuncta, ita tamen ut animus lætitiæ metuve afficiatur aliquando, intacta et quieta anima: remque comparatione illustrat. Sicut enim aliquando fit, ut, cui caput aut pes dolet, is tamen reliquis corporis partibus dolorem non sentiat: ita animus aliquando lætitiæ exultat, aut curis angitur, cum tamen anima non consentiat. Verum ubi metus animi ac lætitiæ major est, tunc et ipsa consentit, hoc est, metu pariter percutitur, aut lætitiæ exultat. Cujus rei indicium sunt sudor et pallor, qui per totum corpus eunt; linguæ ac vocis debilitas; oculorum caligatio; tinnitus aurium, et cetera ejusmodi, qui-

bus totum frangitur corpus, quod ab ipsa sic tangitur anima, quæ prius ab ipso pariter animo percussa fuit. Hinc animum et animam conjuncta simul esse contendit. Verum viderit Lucretius. Pugnancia enim loqui videtur. I. Si anima juncta est cum animo, animus vero hæreat unus in solo pectore, quid cetera pars animæ? Vagaturne per totum corpus? II. Si paret anima ad animi nutum, paretne semper, an aliquando reluctatur? Si paret, ergo sapit sibi æque ac animus, cum hujus domini sui mandatis audiens sit. Verum ad quid hoc obsequium? Nimirum ad consentiendum animo, non quidem in mediocribus motibus, sed in majoribus. Quasi vero animus solus sibi conscius minorum ærumnarum, nihil animæ impertiatur.

152 *Nulla novitate*] Nullo novo affectu, supp. doloris aut lætitiæ, aut alterius passionis.

Sudoresque ita, palloremque, exsistere toto 155
Corpore, et infringi linguam, vocemque aboriri,
Caligare oculos, sonere aureis, subcidere artus.

Denique, concidere ex animi terrore videmus
Sæpe homines: facile ut qui vis hinc noscere possit,
Esse animam cum animo conjunctam; quæ, quom animi vi
Percussa est, exin corpus propellit, et icit. 161

Hæc eadem ratio naturam animi, atque animai,
Corpoream docet esse: ubi enim propellere membra,
Conripere ex somno corpus, mutareque voltum,
Atque hominem totum regere, ac vorsare, videtur; 165

artus. Videmus igitur sudores et pallorem esse in toto corpore, et linguam debilitari, et vocem intercludi, oculos obduci tenebris, aures tinnire, membra debilia cadere: tandem videmus nonnunquam homines succumbere præ metu mentis, ita ut inde quilibet queat cognoscere, animam simul junctam esse cum animo; quæ, ubi percita est vi animi, inde propulsat, et verberat ipsum corpus. Hoc idem argumentum ostendit naturam animi et animæ esse corporalem; cum enim animus et anima cernantur percutere artus corporis, excitare corpus ipsum e somno, et mutare faciem hominum, et gubernare, et vertere totum hominem, (quarum rerum nihil

Bodl. Ferr. Th. Ra. *rementi* Ald. P. Vind. fr. Mus. B. 3.—155 *Sudorem* O. itaque Voss. vet. et L. B. *ita et* Vind. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. *pallorem* Voss. vet. et L. B.—157 *oculo* V. ed. Th. Ra. *sonare* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *sonore* V. marg. 1.—160 *anima c. a. conjuncta* Mus. B. 2. *animai* vi Cant. *vi* deest Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. *vis* Ferr. Bip. O. Mus. B. 1.—161 *Percussat* V. ed. Ferr. *Percussas* Th. Ra. *extim* Vind. Mus. B. 2. 3. *extra* V. ed. Bodl. Bas. Th. Ra. Gryph. marg. P. *exin* Vind. fr. et in Mus. B. 1. *exhinc* Priscian. p. 886. *exinde propellit corpus* Nonius II. 424.—163 *Corporea* Mus. B. 2. *esse* deest Mus. B. 1.—164 et *summum* Mus. B. 1. *somno* V. ed.—165 *At pro* *Atque* Cant.—167 *est* deest

NOTÆ

156 *Aboriri*] Intercludi, intermori. Metaphora est. Aboriri enim est fœtum ante tempus emittere in lucem.

157 *Sonere*] Sono, is, antiquum verbum tertiæ conjug. Sic vs. 887. i. e. tinnire.

Subcidere] Sic Plaut. 'genua succidunt.'

160 *Quæ, quom animi vi, &c.*] Sic locutus est II. a vs. 266. ad vs. 283.

161 *Exin [exhinc]* Vel, ut aliis placet, *exin*; i. e. inde, hinc. Alii *extra*. Minus bene: neque enim anima percutit corpus extra.

162 *Hæc eadem ratio, &c.*] His 7. vss. docet ex superioribus dictis ac probatis animum et animam corporea constare natura: i. quia uterque percutiunt corpus, mutant vultum, e somno excitant corpus, regant et versant totum hominem. Quod quidem fieri sine tactu non posse arguit: tactum vero sine corpore fieri non posse docuit I. 305. 'Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res.'

164 *Voltum*] Vultum. Antiqua scriptura.

Quorum nihil fieri sine tactu posse videmus,
Nec tactum porro sine corpore; nonne fatendum est,
Corporea natura animum constare, animamque?

Præterea, pariter fungi cum corpore, et una
Consentire animum nobis in corpore cernis. 170
Si minus obfendit vitam vis horrida teli,
Ossibus ac nervis disclusis, intus adacta;
At tamen insequitur languor, terræque petitus
Suavis, et in terra mentis qui gignitur æstus;

sane fieri posse cernimus sine contactu, neque contactum esse sine corpore,) nonne confitendum est animum et animam componi ex natura corporali? Deinde vides animum una cum corpore pati, et simul compati nobis in ipso corpore. Si forte violentia vehemens plagæ inflictæ intrinsecus, ossibus et nervis disjunctis, lædit minus vitam: tamen debilitas virium subsequitur, et lapsus humi dulcis, et conturbatio animi, quæ generatur humi, et aliquando etiam desiderium quasi dubium surgendi

Mus. B. 2.—169 *rem pro cum* V. ed. Bodl. Ferr. *rem cum* Th. Ra.—170 *morbis in corporis* Nard.—171 *offendis* Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. Cant. *nimis offendit* V. marg. Voss. vet. *teli* Voss. vet. et L. B. P. in not. Bip. Hav. Delph. *leti* reliqui. H. vs. et tres seqq. delendos putant Creech. Gas-send. Lamb.—172 *adapta* Mus. B. 2. *ad acta* Ferr.—174 *inter mærentes qui...* *inter lamentas...* in *cessamentis* Voss. marg. *interdum moriendi* Fab. in *terra mitis qui* Gif. marg. P. in not. *mentes* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 2.

NOTÆ

169 *Præterea, pariter, &c.*] His 9. vss. probat, II. animum et animam constare natura corporea, quia compatiuntur cum ipso corpore. Læso quippe corpore, ita ut mors non subsequatur, dolent animus pariter et anima.

Fungi] Pati. Sic I. 444. 'At facere et fungi sine corpore nulla potest res.'

170 *Consentire*] Compati, pati simul. Sic vs. 154.

Nobis] Bene. Joan. Nardius *morbis*. Male. Neque enim in solis morbis compatitur anima cum corpore: sed et in ceteris affectionibus.

171 *Si minus obfendit, &c.*] Hos 4. vss. delendos censet Lambinus quasi nihil ad rem facientes. Verum, pace tanti viri dixerim, his 4. vss. bene signat et indicat languores corporis

et animi, qui sequuntur ex minus vehementiori plaga, ita ut mors ipsa non sequatur. Cum quis enim animo debilitatur, tunc languet, humi succidit, humi stratus dulci quadam voluptate recreatur, et mens ipsius gravi percutitur æstu; interdum exsurgere cupit, nec tamen valet.

Teli] Plagæ, ictus. Alii *lethi*. Minus bene; neque enim de morte, sed de gravi debilitate animi quæstio est. Sic sese explicat vs. 177.

173 *Petitus*] Substant. quasi petitio. Quibus enim ægre est, ii cupiunt terram petere, et humi procumbere, quia recti stare non valent.

174 *Mentis æstus*] Conturbatio animi, Gallice *évanouissement*. Vel inquieta surgendi e terra cupiditas, si vires ferre possent.

Interdumque quasi exsurgendi incerta voluntas. 175
 Ergo corpoream naturam animi esse, necesse est;
 Corporeis quoniam telis, ictuque, laborat.
 Is tibi nunc animus quali sit corpore, et unde
 Constiterit, pergam rationem reddere dictis.
 Principio, esse aio persubtilem, atque minutis 180
 Perquam corporibus factum constare: id ita esse,
 Hinc, licet advortas animum, ut pernoscere possis.
 Nihil adeo fieri celeri ratione videtur,
 Quam sibi mens fieri proponit, et inchoat ipsa.
 Ocyus ergo animus, quam res se perciet ulla, 185

e terra. Igitur oportet ut natura animi sit corporalis, siquidem languescit ex plaga et spiculis corporalibus. Jam vero persequar verbis ostendere tibi, ex quali natura constet et ex quibus rebus factus fuerit iste animus. Primo dico eum esse tenuissimum, et conflatum esse ex seminibus minutissimis. Inde opus est ut applices mentem ad hoc, ut queas agnoscere illud ita se habere. Nihil videtur fieri tam veloci modo, quam si animi ratio statuit fieri aliquid, et ipsa incipit illud facere. Igitur animus movet seipsum velocius, quam ulla res alia ex iis, quarum

3.—175 voluptas Mus. B. 1.—176 esse deest Mus. B. 2.—177 Corporis Mus. B. 1.—178 At tibi Mus. B. 1.—180 animo pro aio Bodl. Mus. B. 2. animum

NOTÆ

177 Corporeis] I. e. a corpore inflic-
tis et illatis.

178 Is tibi nunc animus, &c.] His
54. vss. seqq. docet Poëta quibus et
qualibus ex atomis natura animi at-
que animæ constet. Vult autem con-
stare ex levibus, tenuibus, et rotun-
dis. Cujus rei rationem 1. reddit his
31. vss. prioribus. Quippe quia ani-
mus mira mobilitate viget. Quid
enim aliud, ex iis quæ cernuntur,
ocyus se movet, quam animus? In
instanti enim totum percurrit uni-
versum. Quæ vero mobilia sunt, ea
constant ex atomis rotundis, tenui-
bus, ac levibus. Sic v. g. aqua facile
fluit, quia volubilibus constat atomis:
contra vero, mel non nisi lente de-
fluit, quia tardioribus et constantio-
ribus fit ex atomis. Sic levis ventus
ingentem granorum papaveris acer-
vum facile disjicit, quia ejusmodi
grana constant ex atomis levibus et

rotundis: contra vero lapidum acer-
vus aut telorum, vento disjici non
potest, quia lapides et tela constant
ex atomis ponderosis et asperis.

Quali corpore] Quali natura. Vult
autem animum esse corpus aliquod.
Sic Epicurus apud Laërt. lib. x.
'Anima corpus est tenuissimis parti-
bus præditum, per totam animantis
massam diffusum.' Ibid. 'Animus
corpus est tenuissimarum partium,
et ex tenuissimarum partium corpori-
bus conflatum.'

Unde] Quibus ex rebus: quibus
ex atomis.

181 Perquam] Maxime. Sic vss.
188. 205. et alibi passim.

Corporibus] Atomis.

185 Ocyus ergo animus, &c.] Non
solus Lucretius cum Epicuro voluit
animum esse mobilissimum et a se
moveri: docuit enim id etiam Plato:
docuerunt et Pythagorei, qui definie-

Ante oculos quorum in promptu natura videtur.
 At, quod mobile tanto opere est, constare rotundis
 Perquam seminibus debet, perquamque minutis;
 Momine utei parvo possint impulsa moveri.
 Namque movetur aqua, et tantillo momine flutat; 190
 Quippe volubilibus, parvisque, creata figuris.
 At contra mellis constantior est natura,
 Et pigrei latices magis, et constantior actus:
 Hæret enim inter se magis omnis material
 Copia; nimirum, quia non tam lævibus exstat 195
 Corporibus, neque tam subtilibus, atque rotundis:
 Namque papaveris, aura potest subpensa levisque

natura cernitur in aperto ob oculos. Verum ea res, quæ adeo velox est, debet constari ex primordiis maxime teretibus, et maxime tenuibus, ut ea primordia percita queant permoveri minimo momento. Etenim aqua volvitur et fluit minimo momento, eo quod conflata est ex formis atomorum mobilibus et tenuissimis. Secus vero natura mellis est stabilior, et liquores ejus sunt magis tardi, et mobilitas ejus est tardior; namque cætus omnis corpusculorum magis inter se continetur, nempe quia non constat ex corpusculis adeo lævigatis, neque adeo tenuibus, et teretibus. Etenim flatus venti volitans per aëra, et parvus, potest facere, ut ingens cumulus

P. in not. per sutilem V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. Ferr.—186 quarum: sic Vind. Mus. B. 2. Cant. Vind. fr. Hav. Bip. Delph. quorum reliqui.—187 Aut V. ed. Bodl. Th. Ra. mobile est t. o. Mus. B. 2.—189 In omne Ferr. Vind. Mus. B. 2. 3. In homine V. ed. Inomine Th. Ra. Flamine super rasura Mus. B. 1.—190 nomine Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 2. 3. fluctuat Gif. Par. Delph. Cout. fluitat V. ed. O. Vind. fr. fluctat Gryph. Nard. Bas. fluat Mus. B. 2.—193 constantior Mus. B. 2. ictus V. ed. P. Bodl. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg.—194 et pro enim Mus. B. 1.—195 qui pro quia V. ed. Th.

NOTÆ

bant animum, 'numerus seipsum
moventem.' Aristoteles vero Lib. 1.
de Anim. negat animam ullatenus
moveri, sed immobilem esse causam,
cur corpus moveatur.

186 Quorum [quarum] Supp. re-
rum, 185. Male ergo olim quorum.

189 Momine] Momento, instanti
temporis. Sic vss. 145. 190. et vi.
173. 473.

190 Flutat [fluctuat] Alii fluitat;
sic enim iv. 75. fluitant in fine ver-
sus.

191 Figuris] Atomis. Sic ii. 385.
et alibi passim.

193 Latices] Liqueores, supp. mel-
lis; i. e. mel.

Actus] Cursus, fluxus. Metaphora
ab iis quæ aguntur. Difficilius
quippe ac tardius fluit mel, quam
aqua.

194 Materiali copia] Cætus atomo-
rum.

196 Corporibus] Atomis, vs. 181.

197 Papaveris] Alii papaverum, non
elisa litera m ante vocalem sequen-
tem.

Aura subpensa] Ventus leniter flans,
et quasi per medium aëra tantum spi-
rans.

Cogere, ut ab summo tibi diffluat altus acervus;
 At contra lapidum conjectum, spicarumque,
 Nenu potest: igitur, parvissima corpora pro quam 200
 Et lævissima sunt, ita mobilitate fruuntur.
 At contra, quæquomque magis cum pondere magno
 Asperaque inveniuntur, eo stabilita magis sunt.
 Nunc igitur, quoniam est animi natura reperta
 Mobilis egregie, perquam constare necesse est 205
 Corporibus parvis, et lævibus, atque rotundis:
 Quæ tibi cognita res in multis, o bone! rebus
 Utilis invenietur, et obportuna cluebit.

Hæc quoque res etiam naturam dedicat ejus,

granorum papaveris tibi disjiciatur ab imo: contra vero non potest disjicere cumulum saxorum, aut telorum. Ergo quo magis primordia sunt exigua et levigata, eo majori velocitate moventur. Contra vero, quo magis singula primordia reperiuntur cum ponderosa gravitate, et horrida sunt, eo magis sunt constantia. Jam vero itaque, cum natura animi inventa sit maxime volubilis, oportet ut componatur ex primordiis parvissimis, et levigatis atque teretibus. Quæ res ubi erit nota tibi, o amice, reperietur usui esse in pluribus rebus, et commoda erit. Hæc

Ra.—197 papaverum V. ed. Mus. B. 2. Hav. Ferr. Bip.—198 a Mus. B. 2. defluat Mus. B. 2.—199 conlectum Gif. Par. spicorum V. ed. Th. Ra. spicorum Hav. Bip. Voss. vet. Delph.—200 Nenu: sic Vind. fr. Bodl. Voss. vet. et L. B. Hav. Bip. Delph. Næmi Mus. B. 1. Nulla reliqui. perquam Cout. Sus. V. marg. 1. Voss. L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. quæque P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. quanto Hav. Bip. Delph.—201 Ut P. Ald. Ec V. ed. Th. Ra. mobilitata Vind. Voss. L. B. Vind. fr. Hav. Bip. fruuntur P. Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 3. in marg. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. Voss. marg.—202 quacunque Bodl. quo quæque Vind. fr. Hav. Bip. Delph. corpore magno Cr. conj. H. vs. deest Ferr.—204 est deest V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. reperta est Cant. V. marg. 1.—205 constans V. ed. Th. Ra.—207 et bone P. Ald. H. vs. deest Mus. B. 2.—208 oportune V. ed. Th. Ra. cluebit V. ed. luebit Mus. B. 2.—209 dederat O. declarat Mus. B. 1. dedicat Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Gryph. Nard. Cout. P. Bodl. Voss.

NOTE

- 198 *Ab summo*] Ab imo, a fundo, usque ad fundum, fanditus.
 199 *Conjectum*] Conjectus, us, i. e. congeries, cumulus. Alii *conlectum*, pro collectum, i. e. cætum. Idem.
Spicarum [*spicorum*] Spiculorum, telorum.
 200 *Nenu*] Antiqua vox pro non. Sic IV. 713.
Potest] Supp. cogere, ut differat: vel disjicere.
Corpora] Atomis.
Pro quam [*parvissima quanto, ita, &c.*] Nota vocem 'quanto' cum superlativo: et 'quanto, ita,' pro quo magis, eo magis.
 201 *Fruuntur* [*feruntur*] Lamb. fruuntur.
 206 *Corporibus*] Atomis, vss. 181. 196. &c.
 207 *O bone*] Supp. Memmi.
 208 *Cluebit*] Erit. Antiquum verbum: I. 120. 450. &c.
 209 *Hæc quoque res etiam, &c.*] His

Quam tenui constet textura; quamque loco se 210
 Contineat parvo, si possit conglomerari.
 Quod simul atque hominem leti secunda quies est
 Indepta, atque animi natura, animæque, recessit;
 Nihil ibi libatum de toto corpore cernas
 Ad speciem, nihil ad pondus; mors omnia præstat, 215
 Vitalem præter ventum, calidumque vaporem.
 Ergo animam totam perparvis esse necesse est
 Seminibus, nexam per venas, viscera, nervos:
 Qua tenus, omnis ubi e toto jam corpore cessit,

eadem etiam ratio declarat naturam illius, nimirum quam exili contextura sit, et quam in exiguo spatio cohibeat se, si queat cogi in unum glomeramen; quoniam ubi primum tranquillitas tuta mortis corripuit hominem, et natura animi atque animæ exiit, nihil vides tunc detractum de toto corpore quoad formam exteriorem, nihil quoad molem: letum relinquit omnia integra præter vitalem sensum, et calorem fervidum. Igitur oportet ut tota anima connexa sit minimis primordiis per venas, per intestina, et per nervos; quoniam, cum ipsa recessit ex omni corporis

vet. et L. B. deliquat vulg.—211 se possit P. in not. Voss. vet. et L. B. V. marg. 2. Cant. sic possit V. marg. 1. posset V. ed. Th. Ra.—212 simulatque Ald. quis Ferr.—213 Adepta Voss. vet. Cant. V. marg. 1. Inventa Mus. B. 2.—214 tibi Cant. limatum Vind. Vind. fr. Bip. delibratum Lamb. libratum alii.—215 nihil: sic P. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. nil vulg.

NOTE

23. vss. continetur II. argumentum, quo probat Lucretius animum atque animam constare ex levibus, tenuibus, ac rotundis atomis. Nimirum, quia, cum e corpore egressa est anima, nihil tamen ponderis aut molis videtur deperiisse corpori: nihil corpus vitari post mortem observamus quoad speciem; vixque, nisi solo sensu, cadaver a corpore vivente distinguitur. Rem illustrat a simili; quasi non aliter contingat, quam cum in vino vel unguento evanido, aut alio quovis corpore sapido, flos, aut odor, aut succus evanescit in aëra; remanet tamen, quoad speciem et molem, vinum integrum, vel unguentum integrum, vel corpus sapidum integrum. Igitur animus et anima constant ex tenuissimis atomis. Quamquam profecto certius hoc argumentum ex his elici potuit, quod anima sit omnino corporis expers.
Dedicat [*deliquat*] Antiquum verbum; i. e. declarat. Sic I. 368. et alibi. Alii *dedicat*, quasi affirmat.
 210 *Tenui textura*] Tenuissimarum atomorum contextu.
 211 *Conglomerari*] Cogi in unam molem; conduci in unum glomerem.
 213 *Indepta*] Assecuta, adepta. Indipiscor, quasi in et apiscor, interposita littera d.
 214 *Libatum*] Detractum, decerp-tum: vss. II. 717. et V. 261. 569. Lamb. *limatum*; minus eleganter.
 215 *Ad speciem*] Ad formam exteriorem: ad superficiem.
Præstat] Relinquit integra.
 218 *Seminibus*] Atomis.
Nexam] Retentam, implexam, junctam.
 219 *Qua tenus* [*Quatinus*] Antiqua vox, pro quoniam.

Extima membrorum circumcæsura tamen se 220
Incolomem præstat; nec deficit ponderis hilum:
Quod genus est, Bacchi quom flos evanuit, aut quom
Spiritus unguenti suavis diffugit in auras;
Aut aliquo quom jam sucus de corpore cessit:
Nihil oculis tamen esse minor res ipsa videtur 225
Propterea, neque detractum de pondere quidquam.
Nimirum, quia multa minutaque semina sucos
Ecficiunt, et odorem, in toto corpore rerum.

Qua re etiam atque etiam mentis naturam, animæque,
Scire licet perquam paucillis esse creatam 230
Seminibus; quoniam fugiens nihil ponderis aufert.

Nec tamen hæc simplex nobis natura putanda est:

parte, tamen circumtextura summa artuum conservat se integram; neque vel minimum quid gravitatis deficit. Cujusmodi fit, quando flos Bacchi effluxit: vel quando aura unguenti odoriferi evanuit in flatu aëris: vel quando jam succus excessit ex aliquo corpore sapido: tamen non idcirco res ipsa apparet oculis magis diminuta, neque aliquid demtum est de illius gravitate; scilicet quia plurima tenuia corpuscula faciunt succos, et odorem in toto corpore rerum. Quamobrem jam maxime cognoscere est naturam animi atque animæ constata esse ex primordiis minimis, siquidem discedens e corpore nil detrahit de illius gravitate. Neque ta-

prostat V. marg. 1.—218 noxam Vind. vixam V. ed. Th. Ra. nixam Ferr. V. marg. 1. Mus. B. 2.—219 e deest Mus. B. 2. et toto Voss. vet.—221 Incolumen V. ed. Ferr. Th. Ra. deficit illum Mus. B. 2.—222 evam pro evanuit Mus. B. 2.—223 suaves P. V. ed. O. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. diffudit Vind. defugit Mus. B. 2. Ferr.—225 oculos Mus. B. 2. H. vs. deest Mus. B. 1.—226 Prætera V. ed. O. Gryph. P. Ferr. Bip. de corpore Gassend.—227 sucus Mus. B. 2.—232 Hæc Ferr. pu-

NOTÆ

220 *Extima circumcæsura*] Græce περικοπή, 'extremitas' quasi summus cortex, circumtextura. Sic iv. 651. 'Extima membrorum circumcæsura coercet.' Plinius autem non 'circumcæsuram,' sed 'circumcisu-ram' dixit xvi. 30.

221 *Hilum*] Vel hillum: i. e. minimum quid, nihilum. Lucill. lib. 30. 'Quodque tuas laudes culpes, non proficis hilum.' Cicer. Tusc. ii.

222 *Quod genus est*] Cujus generis est, quale est, vs. 267. et alibi passim.

Bacchi flos] Odor vini. Sic Plautus

Cist. i. 2. 9. vocat vinum optimum 'flore[m] Liberi.' Sic Lucret. ii. 847. 'flore[m] nardi,' pro nardo suavissimo, dixit. Sic infra vs. 777. et v. 845. 'flore[m] ætatis,' pro ætate virgine, &c. et i. 556. 565. Est autem Bacchus vini Deus, qui pro vino usurpatur a poetis.

231 *Seminibus*] Atomis.

Fugiens] E corpore recedens, supp. anima.

232 *Nec tamen hæc simplex, &c.*] His 21. vs. seqq. docet non simplicem tamen esse naturam animi atque animæ, quantumvis tenuissimis con-

Tenuis enim quædam moribundos deserit aura,
Mixta vapore; vapores porro trahit aëra secum:
Nec calor est quisquam, quoniam non sit mixtus et aër. 235
Rara quod ejus enim constat natura, necesse est
Aëris inter eum primordia multa moveri.

Jam triplex animi est igitur natura reperta:
Nec tamen hæc sat sunt ad sensum cuncta creandum;
Nihil horum quoniam recipit mens posse creare 240
Sensiferos motus, quædam quæ mente volutant.

men ea natura animæ credenda est nobis una et simplex: namque levis quidam ventus mixtus calore relinquit eos, qui moriuntur: calor autem ducit secum aëra, neque ullus est vapor calidus, cum quo aër non sit etiam mixtus. Quippe, quia natura illius caloris non est stipata, oportet ut intra illum plurima semina aëris cieantur. Itaque jam triplex natura animi inventa est: neque tamen hæc tres naturæ omnes sufficiunt ad progignendum sensum; siquidem ratio ipsa nihil harum trium rerum approbat posse efficere motus, qui reddant sensus, et qui versent animo quasdam

tandum Gif.—234 aëre Vind. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. 3.—235 color Mus. B. 2.—236 enim Ferr.—237 intus eum O. in cereum Ferr. V. ed. Th. Ra. in cætum P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. incertum Bodl. interitu V. marg. 1. in jectum V. marg. 2. multa cieri Hav. et alii ex conj. Turneb.—241 quædam quæ Gif. Par. Gryph. Cout. Bas. P. V. marg. 1. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. volutant 'dedi ex ingenio.' Wakef. volutat Gryph. Nard. Bas. P. Bodl. Voss. vet. et L. B. volutet vulg. edd. queis omnia mobi-

NOTÆ

stet atomis: sed quia observavit moribundos, qui postremo expirant auram quamdam calore mixtam; calor vero comitem secum ducit aëra; hinc animi atque animæ naturam constare voluit ex his tribus, vento, aëre, et calore seu igne, atque ex quarta alia natura, quæ nominis expers sit. Scilicet, quia moribundi aut mortui potius nihil jam sentiunt, voluit etiam animam constare ex principio sentiendi, cum tribus illis, vento, aëre, calore. Sed singula hæc ponderemus sigillatim.

236 *Ejus*] Supp. Caloris.

237 *Eum*] Supp. Calorem.

Moveri] Alii cieri. Idem; i. e. volitare, esse, inesse.

240 *Recipit*] Approbat. Sensus is est horum versuum. Quoniam mens,

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

h. e. ratio animi, non recipit, seu non approbat, posse quicquam horum trium, h. e. ullam e tribus illis naturis, creare motus sensiferos, et qui queant cogitare aliquid, ac mente volutare. Sic enim notat externos et internos sensus. Quasi aër, ventus, et calor non valeant creare sensus internos, neque etiam externos: sed quarta requiratur res, quam nominis expertem ait, propter Latinæ linguæ egestatem; quæ nihil aliud tamen est, quam contextura ex illis tribus; et quæ sola sensiferos motus reddit.

241 *Sensiferos*] Qui reddant sensum. Sic vs. 246.

Mente volutant] Animo versant: cogitant. Sic Virg. Æn. iv. 'secumque ita corde volutat.'

Quarta quoque hiis igitur quædam natura necesse est
 Adtribuatur: ea est omnino nominis expers:
 Qua neque mobilius quidquam, neque tenuius, exstat,
 Nec magis est parvis et lævibus ex elementis; 245
 Sensiferos motus quæ didit prima per artus:
 Prima cietur enim, parvis perfecta figuris;
 Inde calor motus, et venti cæca potestas,
 Adcipit; inde aër: inde omnia mobilitantur:
 Concutitur sanguis, tum viscera persentiscunt 250

res. Ergo oportet ut quarta etiam quædam natura adjungatur his tribus: ea autem prorsus caret nomine; qua tamen nihil velocius, nihilque subtilius est, nihil constat ex primordiis levioribus aut tenuioribus, et quæ prior distribuit motus, qui reddunt sensum per membra corporis. Namque prior ipsa movetur prædita tenuibus formis: ab ipsa vapor calidus, et vis invisibilis venti, et aër pariter recipiunt motus suos; ab ipsa reliqua moventur; postea sanguis agitur; cunctæ partes intestinorum accipiunt sensum; denique sensus suus

litantur Fab. qui dant quæ mente volutes Voss. marg. 1.—244 nec his Mus. B. 1. tenuis Mus. B. 2.—245 est: sic Cant. e reliqui. aut pro et Vind. Mus. B. 2. Vind. fr. Delph. Bip. excrementis V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. ex est in rasura in Mus. B. 1.—246 qua Vind. Mus. B. 3. Voss. vet. et L. B. dedit V. ed. Bodl. Mus. B. 2. edicit Vind. Mus. B. 1. cedit O. edidit Vind. fr. sensit Mus. B. 3.—247 sciatur V. ed. ciere Mus. B. 1. scitetur Mus. B. 2.—249 Occipit V. marg. 1.—250 'Vs. multa lectionum varietate conturbatum, ad scripturam codicum Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Cant. et quos vocat Pius reverendæ fidei exemplaria, dedimus; nisi quod in quatuor prioribus voces sanguis tum ordine inverso legantur, ut in Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Wakef. Concutitur Mus. B. 2. Tum quatitur vulg. cum viscera Bodl. per venas viscera vivunt P. Ald. per sentes viscera iunt Vind. O. Mus. B. 3. per sentes viscera vint V. ed. Th. Ra. per sentes viscera vivit Bodl. tum deest Cant.

NOTÆ

242 Quarta quoque... nominis expers] Sic Plut. Plac. iv. 3. testatur Epicurum docuisse, 'animum esse temperatum quid ex quibusdam quatuor, nempe ex quodam igneo, ex quodam aëreo, ex quodam ventoso, et ex quarto quodam innominato, quod ipsi est sentiendi vis.' Quæ quatuor ex moribundis colligit Lucretius. Stobæus autem ea colligit ex viventium effectibus. 'Namque,' inquit, 'ex his aura quidem causa est motus: aër, quietis: calidum, ejus calor, qui in corpore cernitur: innominatum denique, sensus; cum nulli eorum elementorum quæ nomi-

nantur sensus sit.' Græcis supersedeo brevitas causa. Sed de his iterum Lucretius vs. 289. et seqq.

245 Elementis] Primordiis, atomis.

246 Didit] Dividit. Sic II. 1135. et inf. vs. 708. Virg. Æn. vii. Manil. L. i. et alii.

247 Perfecta] Prædita, constans, facta. Sic II. 409. 523. 676. &c.

Figuris] Atomis, vs. 191.

248 Inde] Nempe ab ipsa hac quarta natura. Sic vs. 249.

Venti cæca potestas] Ventus, qui sub oculos non cadit. Sic I. 278. 296. 1101. et alibi passim. Sic infra vs. 270

Omnia; postremis datur ossibus, atque medullis,
 Sive voluptas est, sive est contrarius ardor.
 Nec temere huc dolor usque potest penetrare, neque acre
 Permanare malum, quin omnia perturbentur;
 Utque adeo vitæ desit locus, atque animai 255
 Diffugiant partes per caulas corporis omneis.
 Sed plerumque fit, in summo quasi corpore, finis
 Motibus: hanc ob rem vitam retinere valemus.
 Nunc, ea quo pacto inter sese mixta, quibusque

redditur ossibus et medullis, sive is sensus sit voluptas, sive sit æstus doloris, qui contrarius est voluptati. Neque enim æstus doloris potest inepte intrare, aut malum aliquod vehemens pervenire huc usque, quin omnia turbentur. Ita ut etiam ratio vitæ deficiat, et partes animæ discedant per omnes meatus corporis. Sed nonnunquam terminus datur his motibus quasi in suprema corporis superficie; quamobrem possumus conservare vitam. Jam vero, dum cupio dicere

—251 postremo Mus. B. 1. vulg. edd.—253 acto Mus. B. 2. aër V. marg. 1.—254 Permanere Mus. B. 2. Ferr. quando Mus. B. 2. V. ed. Ferr. Th. Ra.—255 adeo ut vitæ Lamb. Hav. Bip. Delph. defit V. ed. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. P.—256 Diffugiunt Ferr. P. Mus. B. 2. Bas. culmas Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. culinus Mus. B. 2. 3. culvia Vind. fr.—257 fuit Mus. B. 2. deest Mus. B. 1. quasi in summo Vind. O. Cant. Ferr. in somno quasi Th. Ra. summo in quasi Mus. B. 1. 2. 3. quasi deest V. ed. quasi in summo fit Bas. corporis Vind. fr.—258 Motibus Mus. B. vita Mus. B. 2.—259 se V. marg.

NOTÆ

252 Ardor] Dolor: æstus doloris. Metaphora est, dolor quippe quasi ignis devorat. Sic Catul. de Nupt. Pelei: 'nostræque incendia mentis.' Idem ad Passerem: 'Credo ut tum gratis acquiescat ardor.' Sic Attius: 'Æstus ulceris.' Lambinus legendum putat, ægor, vel angor.

253 Nec temere huc usque, &c.] His 6. vs. interim docet modum, quo dolorem sequitur mors, si medullitus penetret: secus vero salus, si desinat in summo corpore, nec intus permanet. Sic supra hæc eadem docuit.

255 Ut desit] Lamb. bene. Alii defit.

256 Per caulas corporis] Per poros, per meatus corporis. Sic II. 950. et IV. passim.

258 Motibus] Supp. doloris.

259 Nunc, ea quo pacto, &c.] Hactenus de natura animi et animæ. Jam his 30. vs. seqq. explicaturus est modum, quo quatuor hæc naturæ coalescant in unam animam. Quamquam ait propter Latinæ linguæ egestatem modum huic esse inexplicabilem: sed rem simili confirmat. Sicut enim, inquit, in uno et eodem corpore sapor, odor, et calor reperiuntur, sed qua ratione misceantur, non innotescit; ita ex aëre, vento, calore, et vi sentiendi coalescit animi atque animæ natura: verum, quo pacto inter se misceantur, nos latet. Scilicet anima constat ex atomis adeo tenuibus, ut ejus natura non minus sensus nostros fugiat, quam vis ejusdem nos latet. Quam porro turpiter hal-

Compta modis, vigeant; rationem reddere aventem 260
 Abstrahit invitum patrii sermonis egestas:
 Sed tamen, ut potero summatim adtingere, tangam.
 Inter enim cursant primordia, principiorum
 Motibus inter se, nihil ut secernier unum
 Possit, nec spatio fieri divisa potestas; 265
 Sed quasi multæ vis unius corporis exstant.

modum, quo hæc quatuor naturæ commixtæ sint inter se, et quibus rationibus compositæ valeant, inopia linguæ patriæ avocatur me etiam reluctantem. Verum tamen quasi delibabo, prout potero quoad summum delibare. Namque principia, ex quibus constat animus, moventur inter se motibus primordiorum, ita ut unum nequeat distingui ab alio, neque vis una queat separata esse intervallo aliquo ab alia: sed plures sunt quasi potestates coactæ in unum

1.—260 *Cōpta* i. e. *coapta* Cr. conj. Fab. *ventem* Vind. fr. *habentem* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—263 *cursat* Mus. B. 2.—264 *secernitur* Vind. *sternere* V. ed. Th. Ra.—265 *diversa* Gryph. marg. Bas. marg. P.—266 *multa* ejus P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. O.

NOTÆ

lucinati sint veteres in explicanda animi atque animæ natura, satis constat vel ex ipsis variis illorum opinionibus de anima. Tredecim quippe diversas de anima sententias colligo ex Cicer. Tusc. I.: namque, I. aliis animus visus est esse cor. II. aliis non cor, sed in corde sedem habere animum placuit. III. aliis pars fuit cerebri. IV. non pars cerebri, sed in cerebro sita anima visa est. V. Empedocli anima fuit sanguis cordi suffusus. VI. aliis fuit spiritus seu flatus. VII. Zenoni, ignis. VIII. Aristoxeno, harmonia. IX. Pythagoræ et Xenocrati, numerus. X. Platoni triplex fuit animi pars; prima, ratio in capite: secunda, ira in pectore: tertia, cupiditas subter præcordia. XI. Dicæarcho, nihil omnino; sed nomen totum inane. XII. Aristoteli, *ἐντελέχεια*, quasi continuata et perennis motio. XIII. Democrito, et Epicuro, cætus tenuiorum atomorum. Et tandem aliis aliud.

260 *Compta*] Composita, perfecta, et quasi ornata. Sic IV. 31. de eadem anima: 'Et quibus e rebus cum compta vigeret.'

261 *Patrii sermonis*] Latinæ linguæ.

262 *Summatim*] A summo, leviter, quoad superficiem.

Adtingere] Explicare, quasi delibare.

263 *Inter enim cursant*] Tmesis, pro intercurant enim. Porro his 4. vss. rationem reddit hanc, cur modus, quo quatuor illæ naturæ in unam coalescunt animam, percipi non possit; nimirum, quia atomi, ex quibus quatuor illæ naturæ constant, adeo mobilitate vigent, ut præ jugi motu cunctæ confundantur, nec vis illarum secreta spatio aut tempore distingui possit.

Primordia, principiorum Motibus] H. e. atomi mutuis motibus; seu aliæ aliarum motibus.

264 *Secernier*] Poëtice, pro secerni, h. e. distingui, separari.

265 *Fieri divisa*] Dividi.

266 *Vis*] Plur. pro *vires*: sic II. 586. 'Et quam quidque magis multas vis possidet in se.' Vis autem seu vires unius corporis, id est, potestates in unum corpus coactæ et coagmentatæ.

Quod genus, in quo vis animantium visere volgo,
 Est odor, et quidam calor, et sapor; et tamen ex hiis
 Omnibus est unum perfectum corporis augmen.
 Sic calor atque aër et venti cæca potestas 270
 Mixta creant unam naturam, et mobilis illa
 Vis, initum motus ab se quæ dividit ollis;
 Sensifer unde oritur primum per viscera motus.
 Nam penitus prorsum latet hæc natura, subestque;
 Nec magis hac infra quidquam est in corpore nostro; 275
 Atque anima est animæ proporro totius ipsa:
 Quod genus, in nostris membris et corpore toto
 Mixta latens animi vis est, animæque potestas;

corpus. Cujusmodi vulgo reperitur in quibuslibet intestinis animalium quidam odor, quidam calor, et quidam sapor; et tamen ex his cunctis fit unus per se auctus corporis unius: similiter calor et aër et invisibilis vis venti simul juncta progignunt unam per se naturam, una cum illa potestate quæ movetur facile, et quæ ex seipsa dat illis tribus principium motus; et ex qua primo motus, qui reddit sensum, nascitur per intestina. Namque hæc quarta natura prorsus latitat, et omnino occultata jacet: neque est aliquid in corpore nostro, quod sit abstrusius, quam illa; et ipsa est omnino vere anima totius animæ. Sicut igitur in artubus nostris, et in toto corpore nostro vis seu facultas animi, et animæ ipsius, permixta

Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph. Nard. Bas. Sus. V. marg. 1.—267 *animantium est* Gryph. marg. Sus. Bas. marg. P. *viscere* P. Voss. vet. Ald.—268 *color* Gif. Par. ex *iis* Voss. vet.—271 *illa est* V. marg. 1. Cant.—272 *invitam* V. ed. Th. Ra. *initam* Voss. L. B. *nutum* Mus. B. 1. *vitam* Ferr. *initium* Vind. Mus. B. 2. Vind. fr. Hav. Bip. *illos* P. Ald. *illis* V. ed. Th. Ra.—273 *inde* Mus. B. 2.—275 *ac infra* O. Mus. B. 1. *cuiquam* P. *quiddam* P. in not.—276 *est animi* Bas. *proportio* O. Mus. B. 1.—277 *H. vs. deest* Mus. B. 2.—278 *animus est*

NOTÆ

267 *Quod genus*] Quale est, cujusmodi est, vss. 222. 277.

Volgo] Vulgo.

268 *Calor*] Alii *color*.

269 *Corporis augmen*] Corpus.

270 *Venti cæca potestas*] Ventus, qui sub oculos non cadit, vs. 248.

271 *Mobilis illa vis*] Quarta illa natura nominis expers, quæ dat motus et sentiendi principium in animantibus.

272 *Initum*] Dicitur initus, us, et initium, ii: lib. I. 18.

274 *Hæc natura*] Hæc quarta natura nominis expers.

275 *Magis infra*] Magis abscondi-

tum: interius: magis latens: minus cognitum.

276 *Anima est animæ*] Dat quippe motum et sensum singulis membris, ceterasque tres supra dictas alias naturas, ventum, aërem, et calorem, superat tenuitate ac mobilitate. Sic vs. 281.

Proporro] Longe, prorsus, omnino: vs. 282. II. 977. &c.

277 *Quod genus*] Cujus generis, cujusmodi: vs. 267.

278 *Animi vis, animæque potestas*] Animus et anima, quæ nos latent, quia paucillius constant atomis, inquit Lucretius.

Corporibus quia de parvis, paucisque, creata est.
 Sic tibi nominis hæc expers vis, facta minutis 280
 Corporibus, latet; atque animæ quasi totius ipsa
 Proporro est anima, et dominatur corpore toto.
 Consimili ratione necesse est, ventus et ær
 Et calor inter se vigeant conmixta per artus;
 Atque aliis aliud subsit magis, emineatque; 285
 Ut quiddam fieri videatur ab omnibus unum:
 Ne calor, ac ventus seorsum, seorsumque potestas
 Aëris, interimant sensum, diductaque solvant.
 Est etiam calor ille animo, quem sumit in ira,

latitat omnino, quia scilicet facta est ex seminibus paucillis et tenuibus: ita quarta hæc potestas, quæ caret nomine, latitat tibi prorsus, quia creata est ex seminibus parvis; et ipsa est omnino anima totius animæ, et tenet dominium in toto corpore. Pari modo oportet ut ventus, et ær, et calor inter se conjuncta valeant per membra singula; et aliquid aliud ex his subjiciatur magis, aliud vero dominetur, ut aliquid unum videatur creari de cunctis illis: et ut neque calor, neque ventus separatim, neque vis aëris etiam separatim et a se invicem separata perimant et tollant sensum. Is quippe calor, quem mens in ira suscipit, ubi incenditur, et ubi ignis

V. ed. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. vis deest Mus. B. 3. omnia ab h. voce usque ad vocem totius vs. 281. desunt Mus. B. 2.—279 E corporibus Ferr. V. ed. Th. Ra. Corporeis Voss. vet.—280 Sit Mus. B. 3.—281 late Vind. V. ed. Vind. fr. Cant. Th. Ra. Voss. marg. animus quasi Gryph. Nard. Bas. quæ sit Vind. fr. quasi deest Hav. Delph. Bip. et animæ pro animæ.—282 animi Gryph. Nard. Bas. comminatur V. ed. Th. Ra.—286 sub omnibus Mus. B. 2. de Lamb. et alii.—287 Ni V. marg. Voss. vet. et L. B. que deest V. ed. Th. Ra.—288 interimat Mus. B. 2. seorsum Gryph. marg. Bas. marg. P. deducta Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3.—289 color V. ed.

NOTÆ

283 Consimili ratione, &c.] His 6. vss. totus in id incumbit Lucretius, vss. posterioribus rationem reddit ut hæc tria, ventum, ærem, et calor cur tres illæ priores naturæ, ventus, rem concurrere ad animæ concre- ær, et calor, subesse debeant quar- tionem evincat. Rem autem probat tæ naturæ, quæ nominis expers est; ex variis animantium passionibus, seu scilicet, ne calor, aut ær, aut ventus motibus, quibus in hunc vel in illum seorsum vigeat, officiatque sensibus, affectum procliviora videntur. Alia ac penitus eos interimat. Quarta enim animalia prona sunt ad iram, quippe illa natura dominari debet, quia calor in iis effervescit, quales illisque tribus ex se dare motus sen- sunt leones. Alia timida sunt, quia siferos, ut dixit vs. 245. et seqq. friget ac riget in iis aura seu ventus; 286 Ab [De] omnibus] Sine elisione, quales sunt cervi. Alia placida sunt, Alii ab omnibus, minus eleganter. quia tepet in iis ær; quales sunt 289 Est etiam calor, &c.] His 35. boves. Sic par ratio contingere ho-

Quom fervescit; et ex oculis micat acribus ardor. 290
 Est et frigida multa, comes Formidinis, aura;
 Qua ciet horrorem membris, et concutit artus.
 Est etiam quoque pacati status aëris ille,
 Pectore tranquillo fit qui, voltuque sereno.
 Sed calidi plus est illis, quibus acria corda, 295
 Iracundaque mens facile effervescit in ira:
 Quo genere in primis vis est violenta leonum,
 Pectora quei fremitu rumpunt plerumque gementes;
 Nec capere irarum fluctus in pectore possunt.
 At ventosa magis cervorum frigida mens est, 300
 Et gelidas citius per viscera concitat auras;
 Quæ tremulum faciunt membris existere motum.
 At natura boum placido magis aëre vivit;
 Nec minus, irai fax numquam subdita percit

vehementius exilit ex oculis, est quoque in ipsa mente. Est etiam multus ventus frigidus, qui comitatur metum, qui gignat timorem in artubus, et qui concutiat membra. Est etiam illa constitutio aëris placidi qui creatur in corde placido, et in tranquilla facie. Verum plus caloris inest iis animantibus, quæ habent pectora iracunda, et quibus animus pronus ad iram haud difficile accenditur in ira: cujusmodi præcipue furor acris leonum est, qui sæpe, dum fremunt, disrumpunt sibi corda rugitu, neque valent continere in suo pectore æstum irarum. Verum anima certorum magis est gelida, quia ventosa, et excitat velocius ventos frigidos per præcordia, qui faciunt inesse motum timidum artubus. Sed natura boum pascitur aëre magis pacato; neque unquam lampas uberius iræ subjecta ac fumans per-

Th. Ra.—290 fervescit Bodl. Voss. vet. V. ed. fruescit Ferr. ærius Mus. B. 2. acribus Lamb. Hav. Bip. Ald.—292 Qua: sic P. Vind. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Quatiet Mus. B. 2. 3. in membris Hav. Bip. Delph.—294 sit qui Bodl. O. V. marg. 1. qui fit P. Hav. Delph. Ald. Bip.—295 est deest Mus. B. 2. quondam pro corda Mus. B. 2.—296 mens deest V. ed. Th. Ra. fervescit O.—302 membri V. ed. Th. Ra. membrorum Vind.—304 nimis P. Cant. Ald. Bip.

NOTÆ

minibus docet, ut alii effervescant in iram, quibus inest plus caloris: alii formidine teneantur, quibus inest plus venti: alii pacati sint, quibus inest plus aëris. Addit vero varios hominum mores, ac studia diversa, affectusve, oriri ex varia trium istarum naturarum contextura: quam tamen explicare non valet, quia latent ipsum tot nomina principiorum, quibus fiat. Verum hos proclives mores,

hosque affectus perversos posse doctrina et sapientia minui quidem, ac levare, non autem penitus extirpari ac tolli, censet.

Sumit] Supp. animus.

290 Ardor] Ira. Effectus pro causa.

299 Irarum fluctus] Sic Virg. Æn. iv. 532. 'magnoque irarum fluctuat æstu.'

304 Percit] Concitat, excitat, ac-

Fumida, subfundens cæcæ caliginis umbram; 305
 Nec gelidis torpet telis prefixa vaporis:
 Inter utrasque sita est, cervos sævosque leones.
 Sic hominum genus est; quam vis doctrina politos
 Constituat pariter quosdam, tamen illa relinquit
 Natura quousque animi vestigia prima: 310
 Nec radicitus evelli mala posse putandum est,
 Quin proclivius hicc' iras decurrat ad acreis;
 Ille metu citius paullo tentetur; at ille
 Tertius adciat quædam clementius æquo:
 Inque aliis rebus multis differre necesse est 315
 Naturas hominum varias, moresque sequaceis;
 Quorum ego nunc nequeo cæcas exponere caussas,

mouet ac suffit tenebras tetri fumi per præcordia; neque etiam friget unquam icta frigidis spiculis metus: sed posita est inter utrosque, cervos et leones. Tulis est gens hominum; licet enim scientia etiam reddat quosdam homines cultos et civiles; tamen ea linquit primas semitas cuiusque naturæ animæ; neque credendum est vitia posse funditus extirpari, quin alius homo proruat pronus ad violentas iras: alius multo velocius percutiatur formidine: alius vero tertius recipiat quosdam motus acrius, quam par sit. Sic etiam in aliis rebus pluribus oportet ut naturæ hominum, et studia quæ sequuntur, diversa sint. Quarum rerum ego jam non possum

Hav. Delph. unquam P. Cant. Ald. Bip. Hav. Delph.—305 Fumidas effundens Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. Fumides effundens Voss. vet. Cant. a pr. m. Tumidas effundens Bodl. Fumidans effundens O. umbra Voss. vet.—306 gelidi P. Ald. Voss. L. B. Mus. B. 2. Bip. Hav. genu distorpet Vind. fr. pavoris P. Voss. L. B. Mus. B. 2. Hav. Ald. Bip. Delph.—307 utrosque P. Ald. Bip. Hav. Delph. sitas pro sita est V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 2. 3. Vind. fr. scythas Cant.—308 natura pro doctrina Mus. B. 2.—310 Naturæ Hav. Bip. Delph. animi Gif. Par. P. Lamb. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. animæ Bodl. Voss. vet. et L. B. Hav. Bip. Delph.—312 Quando V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. decurrit Voss. L. B. sed corr. a rec. m.—313 tenetur V. ed. O. Mus. B. 1. terretur Th. Ra.—314 accipiet O. Mus.

NOTÆ

cendit. Dicitur percio, is, et percio, es.

308 Sic hominum genus, &c.] His 16. vss. posterioribus significat naturæ vitia in hominibus non posse quidem doctrina funditus extirpari: ita tamen studio, doctrina, et diligentia minui ac levare posse, ut nihil vetet quominus homo sapiat, beate vivat, ac inter homines quasi quidam Deus esse videatur.

310 Naturæ quousque] Nimirum, vel ventosæ, vel aëriæ, vel calidæ; i. e. vel timoris, vel clementiæ, vel iræ.

315 In aliis rebus] H. e. in aliis studiis et affectibus.

316 Sequaceis] H. e. quos sequi facile est: vel, qui sequuntur naturam.

317 Cæcas] Obscuras, non cognitatas.

Nec reperire figurarum tot nomina, quot sunt Principiis, unde hæc oritur variantia rerum.

Illud in hiis rebus videor formare potesse; 320
 Usque adeo naturarum vestigia linqui
 Parvola, quæ nequeat ratio depellere dictis;
 Ut nihil impediat dignam Diis degere vitam.

Hæc igitur natura tenetur corpore ab omni:
 Ipsaque corporis est custos, et caussa salutis: 325
 Nam communibus inter se radicibus hærent,
 Nec sine perniciæ divelli posse videntur.

reddere rationes, quæ me latent: neque invenire tot diversa nomina formarum, quot sunt primordiis, ex quibus diversitas morum nascitur. In his rebus video hoc unum posse probare, nimirum relinqui minimas semitas naturarum, quas ratio animi non possit tollere verbis, ut nihil obstet, quominus vita digna Diis degatur. Itaque hæc natura animæ retinetur a toto corpore, et ipsa vicissim conservatrix est corporis, et causa vitæ illius. Namque cohærent inter se per mutuas radices; nec videntur posse separari sine interitu alterutrius. Sicut enim difficile est elicere

B. 1. et quo Mus. B. 2. equo V. ed. Th. Ra.—320 video P. Mus. B. 3. Ferr. Ald. Cr. conj. Fab. vide V. ed. Th. Ra. firmare P. Vind. V. ed. Bodl. Vind. fr.—322 quis Voss. marg. nequeant Mus. B. 1. dictis P. Cr. conj. Cont. noctes Sus. Voss. marg. Voss. vet. noctis Mar. Bodl. Voss. L. B. V. marg. 1.—325 corporis et V. marg. 1. corpore est V. ed. est corporis Mus. B. 2.—326 Jam

NOTÆ

318 Figurarum] Atomorum, vs. 191. et lib. II. 385. &c.

319 Variantia] Varietas, diversitas, differentia: I. 654.

321 Naturarum] Nempe caloris, aëris, et venti, ex quibus anima constat.

322 Dictis] Verbis, seu monitis etiam sapientum. Alii doctis, h. e. sapientibus. Alii docta, supp. ratio.

323 Dignam Diis] Beatam. Quippe quæ in animi tranquillitate potissimum consistat.

324 Hæc igitur natura, &c.] His 14. vss. docet ex Epicuri mente corpus et animam inter se conjuncta esse, ut alterum ab altero sejunctum nec vivere, nec esse, nec sentire possit. Idque probat a simili, ut aiunt. Sicut enim, inquit, odor separari nequit a glebis seu granis thuris, quin natura thuris pereat: ita separari ne-

quit anima a corpore, quin et corpus et anima simul intereant. Impia sane sententia: licet enim anima custos sit corporis, et causa salutis illius; non ideo tamen corpus vicissim custos est animæ, et causa salutis ejus. Anima quippe dat corpori vitales motus, sensus, et vitam; neque ullo organo corporeo alligatur ipse saltem intellectus. Forma quidem continet corpus, non vero continetur. Hinc falso dixit quod anima 'tenetur corpore ab omni.' Quod sine corporis organo non valeat operari. Porro Epicurei voluerunt animas a corporibus teneri, eodem fere modo, quo aquam a vase. Vas enim, quia crassius, continet aquam, quæ tenuior est. Ita animam tenuioribus atomis, corpus vero crassioribus constare voluerunt. Sic enim Lucretius infra vs. 441. 'Quippe ete-

Quod genus, e turis glebis evellere odorem
 Haud facile est, quin intereat natura quoque ejus:
 Sic animi atque animæ naturam corpore toto 330
 Extrahere haud facile est, quin omnia dissoluantur;
 Inplexis ita principiis ab origine prima
 Inter se fiunt consorti prædita vita:
 Nec sibi quæque, sine alterius vi, posse videtur
 Corporis, atque animi, seorsum constare potestas: 335
 Sed communibus inter eos conflatur utrimque
 Motibus, adensus nobis per viscera, sensus.
 Præterea, corpus per se nec gignitur umquam,

odorem e cespitibus thuris, quin natura illius etiam pereat: ita difficile est evellere naturam animi ac animæ e toto corpore, quin cuncta hæc simul interimantur; adeo concordia vita mutuo donantur a primo suo exortu propter implicita inter se primordia, quibus constant; neque facultas corporis et animi videtur sibi posse sentire aliquid separatim sine potestate alterius: sed sensus accenditur nobis in præcordiis per motus communes inter illos ex utraque parte. Deinde neque corpus

Mus. B. 1.—328 *est turis* V. ed. Th. Ra. *divellere* Mus. B. 3.—331 *haud deest* Mus. B. 2.—333 *consortia fiunt* P. Ald. *cosorti fiant* Vind. *consorti fiunt* V. ed. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. P. in not. Ferr. Th. Ra. *consorti finem* O. *vita* P. V. ed. O. Mus. B. 1. Fab. Ferr. Th. Ra. Ald.—334 *N. sine vi quidquam alterius sibi p. v.* Hav. Delph. Bip. *quidquam sine vi alterius sibi* P. in not. *quoque* Bodl.—335 *stare* V. ed. Voss. L. B. Th. Ra. *sentire* Hav. Bip. Del. et alii.—336 *conflictatur* Gif. Par.—339 *nec post* Mus. B. 1. 2. et vulg.

NOTÆ

nim corpus, quod vas quasi constituit ejus, Cum cohibere nequit, &c.

328 *Quod genus*] Quale: cujus generis: sicut, vs. 267. &c.

Glebis] Massa, seu granis.

329 *Ejus*] Supp. thuris.

331 *Omnia*] Nempe et anima et animus et corpus. I. e. totum animal, totus homo.

332 *Inplexis principiis*] Implicatis inter se atomis: quasi atomi, quibus constat anima, nequeant esse seorsum sine atomis, quibus constat corpus. Et contra.

Ab origine prima] A primo suo cæta et conjunctione.

333 *Prædita*] Supp. corpus et anima.

334 *Alterius*] Supp. corporis, aut animæ.

336 *Inter eos*] Inter animum seu animam et corpus.

337 *Adensus . . . sensus*] Sic II. 940. Metaphora est. Vel loquitur ex opinione eorum qui animam, et animæ sensus, ignem esse censuerunt.

338 *Præterea, corpus, &c.*] Nentram, corporis et animæ, naturam seorsum per se solam vitæ munera exercere posse demonstraturus Poëta exorditur ab ipso corpore; hisque 13. vsa. declarat non posse corpus secretum ab anima, neque gigni, neque crescere, neque etiam post separationem animæ ab ipso diutius superstes esse, quin statim computrescat et resolvable.

Nec crescit, neque post mortem durare videtur.
 Non enim, ut humor aquæ, dimittit sæpe vaporem 340
 Qui datus est, neque ea caussa convellitur ipse,
 Sed manet incolomis: non, inquam, sic animai
 Discidium possunt artus perferre relictæ;
 Sed penitus pereunt convolsæ, conque putrescunt.
 Ex ineunte ævo sic corporis atque animai 345
 Mutua vitaleis discunt contagia motus,
 Maternis etiam membris, alvoque repostæ;
 Discidium ut nequeat fieri sine peste, maloque:

generatur unquam per se, neque augetur, neque post mortem videtur diutius existere. Etenim, non sicut liquor aquæ deponit plerumque calorem, qui datus est illi, quæ tamen de causa ipse liquor aquæ non destruitur, sed restat salvus; non, inquam, ita membra orbata possunt ferre separationem animæ: sed separata ab anima funditus intereunt, et computrescunt. Adeo mutui contactus animæ et corporis a prima sua origine norunt motus vitales, etiam dum illa sunt posita in alvo, et in artubus maternis, ut separatio unius ab altero non possit fieri sine mutua pernicie et in-

edd. *aurare* V. ed. Th. Ra.—340 *saporem* Gif. marg. Bas. Gryph. marg. P.—341 a Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *ab hac vulg. ipsa* Voss. vet.—343 *Dissidium* P. Mus. B. 1. 2. V. marg. 1. Ald. *Dissidue* Ferr. *distigium* V. marg. 1. P. in not. *inter pro possunt* V. ed. Th. Ra. *poterunt* Ald.—344 *conclusi* Mus. B. 1.—345 *corpus* Ferr. V. ed. Th. Ra.—346 *distant* O. Mus. B. 1.—347 *in membris* vulg. *reposta* P. O. Mus. B. 1. Cant. et vulg. edd.—348 *ut deest* P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. Ald.

NOTÆ

tur. Interim tacitæ satisfacit objectioni. Poterat enim quis comminisci animam jungi corpori, sicut calor jungitur aquæ: calor autem ab aqua divelli potest, absque ipsius aquæ interitu. Verum imparem utriusque sortem esse arguit. Calor enim, inquit, peregrinus est aquæ, et ejus tantum eventum, quod accidens vulgo vocant: at anima ita conjuncta est corpori, a prima sua origine, ut etiam quasi in alvo materno juncta fuerit: nec ab eo usquam sine utriusque pernicie separari possit: 'Ut videas, quoniam conjuncta est causa salutis, Conjunctionem quoque naturam consistere eorum.'

340 *Vaporem*] Calorem, vs. 216. Alii *saporem*.

341 *Convellitur*] Interimitur, interit.

343 *Relictæ*] Supp. ab anima.

344 *Convolsæ*] Convulsi, h. e. interemti: separati ab ipsa anima.

Conque putrescunt] Computrescuntque. Tmesis est.

345 *Ex ineunte ævo*] A prima sui origine: vs. 332.

346 *Discunt*] Norunt, tenent, habent, reddunt.

Contagia] Contactus, conjunctiones, connexus.

347 *Maternis membris, alvoque*] Quasi dum in alvo materno formantur. I. e. in primo suo exortu.

Reposto [*reposta*] Reposita, supp. corpus et anima.

Ut videas, quoniam conjuncta est caussa salutis,
 Conjunctam quoque naturam consistere eorum. 350
 Quod super est, si quis corpus sentire refutat,
 Atque animam credit, permixtam corpore toto,
 Subscipere hunc motum, quem sensum nominamus;
 Vel manifestas res contra, verasque, repugnat.
 Quid sit enim corpus sentire quis adferet umquam, 355
 Si non ipsa palam quod res dedit, ac docuit nos?
 At, dimissa anima, corpus caret undique sensu;
 Perdit enim, quod non proprium fuit ejus in ævo;

teritu. Ut inde agnoscas ideo naturam illorum etiam esse conjunctam, quia causa conservationis eorum conjuncta est. Quod reliquum est, si quis negat corpus habere sensum, et putat animam diffusam per totum corpus solam admittere hunc motum, quem appellamus sensum, is sane resistit etiam adversus res claras et certas. Etenim quis unquam dicet, quid sit corpus habere sensum, nisi illud ipsum, quod res ipsa manifeste tribuit, et monstravit nobis? sed, inquires, emissa anima e corpore, corpus ipsum privatur omni sensu. Nimirum, quia amittit id,

—351 *renutat* vulg. edd.—353 *nominamus* Ald. *nomicamus* V. ed. Th. Ra. —354 *variasque* Mus. B. 2.—355 *Qui fit* Nard. *quod adserat* Fab. *quis efferet* Cont. *asseret* Vind. Vind. fr. *affert* Ferr. *unquam?* P. in not.—356 *atque* Mus. B. 1. et V. marg. 1. Post h. vs. sequuntur 358. 359. Bodl. *quod enim* res Mus. B. 2.—357 *Ac* V. marg. 1.—358 H. vs. rejicit Lamb. delet Fab. *condemnat* Creech. *quid* Bas. marg. *eo in ævo* Voss. vet. sed *ei a pr. m. ejus inquam* Voss. marg. qui in Ms. tertio notat fuisse *ejus in quo*. unde Preiger. leg. *ejus*

NOTÆ

351 *Quod super est, si quis, &c.*] His 9. vs. duplicem solvit objectionem, quarum solutio locum tenet argumenti, quo probat non animam solam sensu præditam: sed sensum esse communem corpori et animæ. I. Itaque erroris arguit eos, qui soli animæ corpus tribuunt, cum res manifesta nos contrarium docet. Sensus enim ipse, quo nihil certius esse ait I. 700., docet nos corpori sensum esse. II. Quia remota anima e corpore, videtur corpus esse omnis expers sensus, respondet corpus quidem amittere cum vita sensum omnem: sed docet sensum non esse quid corpori proprium, verum corpori et animæ communem esse ait. Quod et docuit supra vs. 246. Deinde respondet non unum sensum amittere corpus cum

vita, sed multa præterea perdere; perdit enim ea omnia quæ sibi ex nexu animæ tributa fuerant, puta videre, audire, tangere, &c. Scilicet hæc omnia sibi non sunt propria, sed sibi et animæ communia ex nexu mutuo, quo conjunguntur.

356 *Si non ipsa palam, &c.*] Alii legendum putant: *Si non ipse, palam qui res dedit, ac docuit nos?* Ipse autem, nempe sensus. Verum eadem est sententia, si non eadem verba. Revocat enim nos poëta ad rem manifestam, qui sensus est ipse, quo nihil certius esse possit, ut ait I. 700. 'Quo referemus enim? quid nobis certius ipsis Sensibus esse potest, queis vera ac falsa notemus?'

358 *Perdit enim, &c.*] Hunc versum non Lucretianum judicat Lambinus,

Multaque præterea perdit, quom expellitur ævo.
 Dicere porro oculos nullam rem cernere posse, 360
 Sed per eos animum ut foribus spectare reclusis,
 Difficile est, contra quom sensus ducat eorum;
 Sensus enim trahit, atque acies detrudit ad ipsas:
 Fulgida præsertim quom cernere sæpe nequimus,
 Lumina luminibus quia nobis præpediuntur; 365

quod proprium sibi non fuit in vita: et insuper amittit multas res ubi e vita expul-satur. Ceterum dicere oculos non posse videre rem ullam, sed animum aspicere per ipsos quasi per apertas portas, sane non est sapere; quoniam sensus illorum repugnat: namque in hac re sensus ipse ducit et revocat nos ad ipsas pupillas oculorum. Præcipue cum nonnunquam non possumus intueri res splendidas, eo quod

unquam.—362 *Desipere est* vulg. edd. *sensum* Vind. fr. *ducat sensus* O. Mus. B. 1. *dicat* vulg. edd.—363 H. vs. rejiciendum censent Gif. Creech. Lamb.

NOTÆ

Verum non alienus videtur, cum rationem in eo reddat Lucretius, cur corpus dimissa anima non sentiat: nimirum quia dimissa anima corpus non perdit quod sibi fuit proprium, dum viveret. Sensus enim et vita sunt ab anima tanquam a principio; non autem sunt quid corpori proprium, ut monui vs. 351. not.

360 *Dicere porro oculos, &c.*] His 11. vs. seqq. refutat sententiam eorum, qui non animam et corpus, sed animam solam sentire, videre, audire, &c. voluerunt. Sic enim docuit Heraclitus, cujus illud notum est: *νοῦς δρῶν, νοῦς ἀκούει*: mens videt, mens audit. Sic apud Cicer. Tusc. I. 'Nos enim ne nunc quidem cernimus ea, quæ videmus. Neque enim ullus sensus est in corpore, sed, ut non solum physici docent, verum etiam medici, qui ista aperta et patefacta viderunt, viæ quasi sunt ad oculos, ad aures, ad nares, a sede animi perforatæ,' &c. Poëta hanc opinionem refellit. I. Quia si oculi v. g. nobis essent in corpore solum ut fores perforatæ, per quas anima videret, sane splendor lucis non iis noceret; neque enim fores ac fenestræ apertæ domo-

rum, per quas res cernimus extra, dolorem ullum sentiunt. At oculi dolorem sentiunt, cum res splendidas intuentur. Lumen enim clarius, v. g. solis, nivis candor etiam major, armorum splendor micantior, &c. nocent et offiunt oculis. II. Quia si per oculos, tanquam per fenestras, mens videret, sane, demtis oculis, mens facilius et clarius cerneret res ipsas. Quod falsum esse vult Lucretius, quasi anima e corpore egressa nulla jam sit.

362 *Contra quom sensus ducat [dicat]* Cum sensus contradicat. Tmesis est. Alii, *ducat*. Quasi ostendat, persuadeat. Eadem sententia.

363 *Trahit, atque acies detrudit ad ipsas*] I. e. revocat nos ad judicium oculorum. Cum enim oculi vident, sane aliquando dolorem patiuntur, in rebus saltem splendidioribus aspectandis. IV. 324. 'Splendida porro oculi fugitant vitantque tueri.'

Acies] Oculos, II. 420. I. 325. et IV. 692.

365 *Lumina*] Supp. oculorum: i. e. oculi. Sic vs. 368.

Luminibus] Luce, splendore nimio.

Quod foribus non fit: neque enim, qua cernimus ipsei,
 Ostia subscipiunt ullum reclusa laborem.
 Præterea, si pro foribus sunt lumina nostra,
 Jam magis exemptis oculis debere videtur
 Cernere res animus, sublatis postibus ipsis. 370
 Illud in hiis rebus nequaquam sumere possis,
 Democriti quod sancta viri sententia ponit;
 Corporis atque animi primordia singula, privis

oculi nobis officiuntur splendoribus lucis: quod quidem non contingit portis. Namque apertæ fores, per quas nos ipsi videmus, non patiuntur ullam difficultatem. Deinde si oculi nostri sint nobis pro portis, igitur, sublatis oculis ipsis, jam animus videtur debere videre res clarius, quasi fores ipsæ demtæ forent. In his autem rebus non potes usurpare illud, quod divina sententia viri Democriti statuit, nimirum principia quæque corporis et animæ adjuncta alternatim primordiis mu-

—365 Numina Mus. B. 2.—366 quæ O. Mus. B. 1. terminus V. marg. 1. cernimus esse Gassend. cerni ceteris deficientibus Mus. B. 2.—367 Hostia Ferr. Mus. B. 2. 3. Extra Mus. B. 1.—370 rem V. ed. Th. Ra.—372 sibi sententia

NOTE

366 Qua] Per quæ, quibus; supp. ostia, fores.

370 Postibus] Foribus, obicibus, iv. 275.

371 Illud in hiis rebus, &c.] His 26. vss. refutat pariter in his rebus Democriti sententiam. Voluit quippe hic singulas animæ atomos singulis totidem corporis atomis esse appositas: sicque animam et corpus alternatim per se mutuo sentire. Negat autem hunc nexum animæ et corporis Lucretius; quia, cum animæ rarior sit natura, quam corporis, tot in anima nequeunt inesse atomi, quot in corpore. Varias res in exemplum adducit, quibus singulas atomos animæ, singulis atomis corporis non annexas esse ostendit. i. Namque sæpe adhærent corpori multa pulveris ramenta, quæ tamen non sentimus. ii. Adhæret et insidet cuti nostræ creta, hoc est, squalida sordes, quam tamen non sentimus. iii. De nocte vigilantibus sub dio cadit pruina, quam non sentimus

etiam. iv. Tela araneorum obvia sæpe nobis progredientibus adhæret, quam non sentimus. v. Patris araneorum tela de tectis cadens in caput nostrum a nobis non sentitur. vi. Plumæ per aëra volitantes sæpe cadunt in nos, quas tamen non sentimus. vii. Flores maturi carduorum per aëra ventis rapti sæpe nobis occurrunt, nec tamen sentimus eos. viii. Culicum vestigia in corpore non sentimus. Igitur sunt in corpore plura corpuscula prima, seu atomi, quam in anima. Secus enim si singulis corporis atomis singulæ atomi animæ appositæ essent, quarum alterno connexu sensus fierent, sane deberemus ea sentire omnia, quæ aliquas corporis atomos tangunt. Quod secus fieri sat probant allata exempla.

372 Sancta] Divina. Hic vs. repetitur v. 621.

373 Privis [primis] Primordiis, atomis.

Adposita, alternis variare, ac nectere, membra.
 Nam, quom multo sunt animai elementa minora, 375
 Quam quibus et corpus nobis, et viscera constant;
 Tum numero quoque concedunt, et rara per artus
 Dissita sunt; dum taxat ut hoc promittere possis,
 Quantula prima queant, nobis injecta, ciere
 Corpora sensiferos motus in corpore, tanta 380
 Intervalla tenere exordia prima animai.
 Nam neque pulveris interdum sentimus adhæsum
 Corpore, nec membris incussam sidere cretam;
 Nec nebulam noctu, neque aranei tenuia fila
 Obvia, sentimus, quando obretimur euntes; 385
 Nec supera caput ejusdem cecidisse vietam
 Vestem; nec plumas avium, papposque volanteis,

tare, et connectere artus corporis. Etenim non solum principia animi longe minora sunt, quam ea, quibus et corpus et intestina nostra componuntur: sed etiam inferiora sunt numero, et dispersa sunt per singulas partes corporis per majora intervalla; ita ut queas affirmare istud, nimirum primordia animæ occupare in corpore tantum spatii, quanto intervallo apposita possint excitare nobis in corpore motus, qui dent sensum. Etenim sæpissime non sentimus adhæSIONem pulveris in corpore nostro, neque cretam, quæ immittitur, adhærere artubus nostris, neque etiam sentimus pruina de nocte, neque exilia fila araneæ occurrentia nobis, dum progredientes implicamur illis. Nec caducam vestem ejusdem araneæ prolapsam esse nobis in caput: nec plumas volucrum, nec flores carduorum, qui præ nimia

Fab.—374 vertere Delph.—375 sint P. Ald. O. animæ V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—376 quibus e vulg. edd.—378 promittere P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. possit Mus. B. 1.—383 insidere Bip. et alii.—384 neque: sic P. Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. nec reliqui. arani V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. araneæ Vind. Vind. fr.—386 supera: sic P. Vind. fr. Ald. super ea V. ed. Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. supra vulg.—387 plumam...

NOTE

375 Elementa] Atomi, primordia.

378 Promittere] Affirmare.

381 Exordia prima] Atomi, primordia.

382 Adhæsum] AdhæSIONem. Adhæsus, us.

383 Cretam] Sordes alba, quæ cuti adhæret.

384 Nebulam] Pruina, aut rorem de nocte decidentem.

Aranei] Dicitur araneus, et araneæ.

386 Vietam] Languidam: putri molitia præditam: caducam. Fest.

387 Vestem] Vel pellem, quam præ vetustate exuit interdum aranea: vel telam ejusdem, quæ cadit e laquearibus.

Pappos] Flores carduorum maturos, quos per aëra volitantes fert aura.

Quei nimia levitate cadunt plerumque gravatim:
 Nec repentis itum quouis vis quomque animantis
 Sentimus; nec priva pedum vestigia quæque, 390
 Corpore quæ in nostro culices, et cætera, ponunt.
 Usque adeo prius est in nobis multa ciendum,
 Quam primordia sentiscant concussa animai,
 Semina, corporibus nostris inmixta per artus;
 Et quam, intervallis tantis tuditantia, possint 395
 Concursare, coire, et dissultare vicissim.
 Et magis est animus vitai claustra coërcens,

sua levitate volitantes interdum ægre decidunt: neque pariter percipimus inces-
 sum ejuscumque animalis reptilis; neque etiam peculiares quasque pedum impres-
 siones, et reliquas res alias, quas culices figunt in corpore nostro. Adeo verum
 est illud, quod plura primordia, quæ diffusa sunt nostris corporibus per cuncta
 membra, permovenda sint, antequam principia animæ percita sentiant, et antequam
 percutientia sese invicem per spatia tam dissita queant concurrere, convenire, et
 dissilire alternatim. Ceterum animus retinet potentius vincula vitæ, et potentior

papos Mus. B. 2.—388 Quia Cant. gravatu Mus. B. 1. gravati P. in not.—
 389 repente situm Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. repenti
 situm Vind. fr. iter V. marg. 1.—390 Sentiamus Voss. vet. prima Gryph.
 marg. Bas. marg. P. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. Ferr. Ald.—392 in deest Voss.
 vet. in nobis sunt m. cienda Gryph. Nard. Bas. ciendo V. ed. Bodl. Voss. vet.
 et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. ciendus Vind.—393 sentifi-
 cent P. Ald. sentificant V. ed. Th. Ra. H. vs. postponitur seq. vulg. edd.—
 394 nobis Mus. B. 2. immissa Gassend. Turneb. Adv. xx. 26.—395 quantis
 intervallis Vind. V. ed. O. Vind. fr. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gif.
 L. B. Par. quam sis intervallis Lamb. Turneb. cuditantia V. ed. Mus. B. 2.
 Ferr.—396 Concussare P. Ald. Concussa recoire Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2.

NOTÆ

388 Gravatim] Ægre, vix.
 389 Itum] Incessum.
 390 Privæ] Privata, pecuniaria: vs.
 724. et iv. 26. 568.
 391 Et cætera] Supp. ejusmodi ani-
 malia. Vel ejusmodi res, quas re-
 linquunt culices in cute nostra, dum
 per corpus nostrum eunt: puta ex-
 crementa minuta, aut sordes ejusmo-
 di.
 392 Multa ciendum] Hellenismus.
 Multa cienda. Sic i. 111.
 395 Tuditantia] Percutientia, tun-
 dentia.
 397 Et magis est animus, &c.] His
 21. vs. asserit ex occasione Lucre-

tius primatum animi in animam at-
 que in ipsum corpus. Quamvis enim
 animi tenuiores atomos, quam animæ
 docuerit esse: tamen uni animo cus-
 todiam vitæ committere placuit. Sci-
 licet quia docuit supra sedem animi
 in medio esse pectore, animam vero
 per totum corpus esse diffusam: hinc
 ab animo, quasi a fonte vitam deri-
 vari voluit. Rem autem probat ex-
 perientia, qua constat homines, qui-
 bus membra fere cæsa sunt ac trun-
 cata, vitam adhuc retinere, cum ta-
 men pars animæ illorum resecta sit
 per laceros artus. Sic forsitan olim
 usu veniebat in ludis gladiatorum,

Et dominantior ad vitam, quam vis animai.
 Nam sine mente, animoque, nequit residere per artus
 Temporis exiguam partem pars ulla animai; 400
 Sed comes insequitur facul, et discedit in auras,
 Et gelidos artus in leti frigore linquit.
 At manet in vita, quoui mens, animusque, remansit,
 Quam vis est, curtum cæsis, lacer undique membris:
 Truncus, adempta anima, circum, membrisque remotus,
 Vivit, et ætherias vitaleis subscipit auras; 406
 Si non omnimodis, ut magna parte, animai

est ad salutem tuendam, quam potestas animæ. Namque sine mente et animo
 nulla pars animæ potest remanere per membra vel exiguo momento temporis: sed
 sociæ sequitur illum, et una cum eo facile abit in aëra: et deserit membra fri-
 gida, in frigore mortis. Verum ille restat in vita cui mens et animus est relictus,
 etiamsi laceratus sit, circum amputatis artubus cunctis undique. Etiamsi sit
 truncatus undique, sublata etiam ipsi anima, et artubus recisis, vivit tamen, et
 recipit aërios flatus, qui faciunt illum vivere, saltem, si non omnino caret anima,

3. Cant. Ferr. Th. Ra. dissulare Vind.—399 nequid Ferr. V. ed. Th. Ra.—
 400 exigui P. Th. Ra. Ald.—401 facile vulg. et deest Vind. V. ed. O. Mus.
 B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. e pro et Voss. vet. et L. B. descendit O. Mus.
 B. 2. Cant.—404 circum cæsis vulg. cæsum cæsis Vind. V. ed. Voss. vet. et L.
 B. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. cæsum cæsis Vind. fr. Cant. rerctum cæsis
 Mus. B. 2.—405 remotus: sic Voss. L. B. Voss. marg. remota Voss. vet. re-
 motis reliqui.—407 ut: sic Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.

NOTÆ

qui, laceris et resecatis membris, diu
 tamen vivebant adhuc. Quod et
 hodie contingit in Cayro, teste Nar-
 do, ubi umbilico tenus dissecti medii
 secantur grassatores, calcique fer-
 venti imponuntur, vivuntque ibi ad
 horas, et loquuntur. Rem eandem
 confirmat exemplo oculi; sicut enim,
 inquit, illæsa pupilla, si reliquæ par-
 tes oculi lædantur, remanet visus:
 sic illæso animo, si reliqua anima per
 artus cæsos lædatur, remanet vita.
 Sin autem oculi pupilla lædatur,
 visus occidit extemplo sequunturque
 tenebræ: ita si mens lædatur, vita
 tota interimitur. Scilicet: 'Hoc ani-
 ma atque animus juncti sunt fœdere
 semper.'

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

2 A

Vitai claustra] Sic i. 416. Sic i. 355.
 'clausa domorum.' iv. 613. 'clausa
 viarum,' &c.

399 Nam sine mente, &c.] Hæc ra-
 tio falsa est. Namque dementes et
 furiosi vivunt sine mente atque ani-
 mo.

400 Temporis exiguam partem] Supp.
 per. Sic vs. 64. et vi. 128. 1257. &c.

401 Discedit in auras] Quippe et-
 enim anima ex parte ventus est: vs.
 232.

402 Gelidos artus, &c.] Quia pari-
 ter anima ex parte calor est. Ibid.

405 Truncus] Quales esse diximus
 grassatores nunc in Cayro: aut gla-
 diatores olim Romæ: vs. 397. not.

Privatus, tamen in vita contatur, et hæret.
 Ut, lacerato oculo circum, si pupula mansit
 Incolomis, stat cernundi vivata potestas; 410
 Dum modo ne totum conrumpas luminis orbem,
 Et circumcædas aciem, solamque relinquo;
 Id quoque enim sine perniciæ non fiet eorum:
 At, si tantula pars oculi media illa peresa est,
 Obcidit ex templo lumen, tenebræque sequuntur; 415
 Incolomis quam vis alioquin splendidus orbis.
 Hoc anima atque animus junctei sunt foedere semper.
 Nunc age, nativos animantibus et mortaleis

sed magna parte illius, et moratur et manet in vita. Veluti, si pupilla oculi remansit salva, oculo reciso circum, facultas vivida videndi restat adhuc, modo non laceres totum orbem oculi: sed recidas solum pupillam oculi circum, et eam solam seorsum linquo; nam istud etiam fieri poterit sine interitu illorum. Sed si vel minima pars oculi, quæ media est, tantisper fuerit lacerata, etiamsi tamen orbis oculi clarus remaneat integer, lux oculi interimitur subito, et tenebræ subsequuntur. Animus et anima in ævum connexi sunt pari hac lege vinculi. Jam vero agendum, ut queas cognoscere animos in animalibus nasci et mori et animas

Ferr. at vulg. vaga parte Mus. B. 2. magnam partem Vind. fr.—408 contatur: sic Mus. B. 1. conctatur Cant. cunctatur vulg. edd.—409 pupilla Mus. B. 1. 2. remansit Mus. B. 1.—410 vivata V. ed. Th. Ra. innata Bodl. Ferr. vitata Sus.—411 Omnimodo V. ed. Th. Ra. corruptus Mus. B. 2.—412 Sed Hav. Bip. Delph. circumcædas Voss. vet. et L. B. V. marg. 1. Vind. Mus. B. 1. 3. Cant. circumcædas Vind. fr. circumcædas P. V. ed. Bodl. Mus. B. 2.—413 confiet Lamb. et alii. non fiet? P. in not.—415 H. vs. sequenti postponitur vulg. edd.—416 alioquin: sic V. ed. Th. Ra. Ferr. alioqui vulg.—417 juncti Ferr. V.

NOTÆ

409 *Pupula*] Vel pupilla, pars est oculi crystallina, quam sequitur vitreus humor introrsum: extrorsum vero aqueus. Vitreum humorem illum complectitur tunica, quæ a Græcis dicitur ideo ἀμφιβληστρον, 'circumdans.'

410 *Vivata*] Vivida: vs. 559.

411 *Luminis*] Oculorum.

413 *Non fiet* [confiet] Lamb. bene. Alii, non fiet.

Eorum] Supp. pupillæ, et oculi.

415 *Tenebræ*] Cæcitas.

418 *Nunc age, &c.*] Ab h. vs. 418. ad vs. 1109. hoc est, ad finem usque libri hujus, animæ humanæ mortalitatem

pro viribus Memmio suo insinuaturns Poëta præmonet his 8. vs. prioribus se nunc agere causam animæ et animi, atque ob eam rem indiscriminatim unius sub nomine alterum subintelligi debere toto disputationis excursu. Itaque et animum et animam nativos et mortales esse asserit. Quibus vero multis argumentis utitur, ea sigillatim expendemus, ac interim, natura ipsius animæ in nobis reclamante, atque ipsa Fide duce, refutabimus.

Nativos Esse] I. e. generari. Sic I. 755. II. 542. 1086. et alibi passim.

Esse animos, animasque leveis, ut noscere possis;
 Conquisita diu, dulcique reperta labore, 420
 Digna tua pergam disponere carmina vita.
 Tu face utrumque uno subjungas nomine eorum;
 Atque animam, verbi caussa, quom dicere pergam,
 Mortalem esse docens, animum quoque dicere credas;
 Qua tenus est unum inter se, conjunctaque res est. 425
 Principio, quoniam tenuem constare minutis

evanescere in auras, persequar componere versus dignos tua vita, o Memmi, quos ego quæsi diu, et reperi jucunda cum opera. Interim tu fac, ut reponas utramque vocem illorum, animi scilicet et animæ, sub eadem voce; et ubi persequar dicere et docere animam, verbi gratia, esse morti obnoxiam, putes quoque me dicere animum esse mortalem: in quantum sunt una et connexa res inter se. Primum igitur, cum demonstraverim animam exilem componi ex primordiis

ed. Th. Ra. Ald. P. Mus. B. 1. 3. Gif. marg. Nard. V. marg. 1. vincis, omisso sunt, Voss. vet.—421 D. t. Memmi, pergam disponere v. O. Mus. B. 1.—422 face: sic P. O. Mus. B. 1. fac reliqui. nomine Voss. vet. Mus. B. 3. Cant.—425 Quatinus Ald. Bip.—426 tenuem deest Vind.—427 que pro esse

NOTÆ

419 *Animasque leveis*] Animas, quæ facile dissolvi et interimi possint, quia constant ex levibus atomis.

420 *Dulcique reperta labore*] Sic II. 729.

422 *Eorum*] Scilicet animi et animæ.

426 *Principio, quoniam, &c.*] His 20. vs. continetur I. argumentum, quo probat animam nativam esse et mortalem; illudque deducit ex eo, quod anima corporea sit corporeisque constant ex atomis, quæ quidem tenuiores sunt ac mobiliiores, quam illæ, ex quibus constant aqua, fumus, et nebula; cum anima per somnum percellatur simulacris et imaginibus harum rerum, hoc est, aquæ, fumi, et nubilæ, quarum imaginum appulsus facit, ut res illas, quarum sunt imagines, per somnum cogitemus. Hinc arguit animam facilius dissolvi ac interire posse, quam fumum, aquam, aut nebulam, quasi res ea, quæ percutitur, facilius resolvi debeat, quam

quæ percutit.

Verum falsum est hoc argumentum, quo animas corporeas esse contendit; spiritus enim sunt. Deinde, quamvis mens in corpore per somnum cogitet fumum, aquam, nebulam, aut alias ejusmodi res; non ea tamen recipit harum rerum imagines, sed phantasia, quæ interior est animæ facultas; iisque imaginibus in phantasia receptis utitur mens ad res eas cognoscendas, quarum ea sunt simulacra. Adde quod mens alias res cognoscit, quarum imagines neque in seipsa neque in phantasia recipiuntur. Igitur non ideo corporea est anima, quia mens corporeis utitur simulacris ad res cognoscendas. Perperam ergo addit Poëta animam e corpore egressam non posse retineri sanam ab ipso aëre, qui rarior est ipso corpore, quo solo cohiberi potuit. Spiritus enim est anima, qui aëre non eget, ut salvus servetur ac vivat. Quasi vero sicut aqua continetur vase, quo fracto

Corporibus docui, multoque minoribus esse
 Principiis factam, quam liquidus humor aquai,
 Aut nebula, aut fumus : nam longe mobilitate
 Præstat, et a tenui caussa magis, icta, movetur ; 430
 (Quippe ubi imaginibus fumi, nebulæque, moventur)
 Quod genus, in somnis sopitei, ubi cernimus alta
 Exhalare vapore altaria, ferreque fumum :
 Nam procul hæc dubio nobis simulacra genuntur :
 Nunc igitur, quoniam, quassatis undique vasis, 435
 Diffluere humorem, et laticem discedere, cernis ;
 Et nebula, ac fumus, quoniam discedit in auras ;
 Crede animam quoque diffundi, multoque perire

minimis, conflatum esse ex primordiis longe minoribus quam fluidus latex aquæ, vel vapor, vel fumus constat; namque anima vincit hæc omnia vi movendi et ipsa movetur facilius, etsi percussa sit a levi causa; etenim movetur simulacris fumi et vaporis. Cujusmodi fit, cum dormientes videmus per somnia aras sublimes effundere nebulam, et proferre vaporem; namque sine dubio imagines istæ fiunt in nobis dormientibus. Itaque cum jam videas aquam, et humorem fluidum effluere, et exire undique ex vasis perfractis; et cum caligo ac fumus abit in flatus aëris, puta similiter animum dissipari, et longe citius

Mus. B. 2.—428 aquai est Mus. B. 2. et vulg. edd.—430 ista movetur Gas- send.—431 moventur: sic P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. Cant. movetur vulg.—434 genuntur Lamb. Hav. Bip. feruntur Cr. conj.—435 quoniam deest V. ed.—436 Diffugere P. in not.—437 discedat Voss. vet.—438

NOTÆ

diffinit: ita anima corpore cohibeatur, quo conquassato dissolvatur et in auras evanescat.

427 Docui] Supra vs. 162. et seqq. not.

430 Tenui caussa] Quippe quæ anima moveatur simulacris seu imaginibus aquæ, fumi, et nebulæ, dum has res cogitat mens per somnum. Ejusmodi enim rerum imagines tenuiores sunt, quam res ipsæ.

431 Quippe ubi] Quippe, quia, quoniam, cum. Sic passim alibi.

Imaginibus] Simulacris. Epicurus enim neque quicquam cerni, neque etiam cogitari, aut somnari posse voluit sine imaginibus. Cic. 1. de Fin.

432 Quod genus] Cujus generis: vs. 328.

434 Genuntur [geruntur] Fiunt. Lamb. genuntur, h. e. gignuntur.

438 Crede animam quoque, &c.] Sane ipse suo se jugulat gladio Lucretius. Si enim concusso ac fracto corpore dissolvatur anima, sicut aqua rupto vase effluit; igitur quo magis obstructum erit corpus, eo detentius in eo retinebitur anima, sicut aqua magis continetur in vase obstructo, quam in perforato: cum tamen in morte non violenta corpus non frangatur; in suspensis hominibus aliquomodo occludatur; nihilominus evolat anima etiam facilius, quam dum corpus per membra secatur. Corpus quidem vas est, sed e terrenis fictum. Anima vero continetur in corpore, sed e cælo oritur. Utrumque autem per mortem revertitur eo, unde ortum est.

Ocyus, ac citius dissolvi in corpora prima,
 Quom semel ex hominis membris, ablata, recessit. 440
 Quippe et enim, corpus, quod vas quasi constitit ejus,
 Quam cohibere nequit, conquassatum ex aliqua re,
 Ac rarefactum, detracto sanguine venis,
 Aëre qui credis posse hanc cohiberier ullo ?
 Corpore qui nostro rarus magis incohibessit ? 445
 Præterea, gigni pariter cum corpore, ut una
 Crescere sentimus, pariterque senescere, mentem.

interire; et semina prima longe velocius disjungi, ubi primum anima adempta e singulis artubus discessit. Namque ubi corpus, quod est sicut vasculum illius, non potest retinere illam, quia labefactum est ab aliqua re, et factum est minus densum ob sanguinem ablatum e venis, quomodo putes illam posse coerceri ab ullo aëre, qui, cum rarior sit quam corpus nostrum, cohibeat illam? Deinde experimur animum similiter cum corpore generari, et similiter crescere, et similiter conse-

Crede ð Voss. vet. Credere Mus. B. 2.—439 ac: sic Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. et vulg. in Voss. vet. deest in reliquis.—440 ex omnibus membris Gif. Par. Voss. L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. omnibus ex vel e reliqui.—442 Cum vel Quom vulg.—443 Arare factum V. ed.—444 credis: sic Voss. vet. Sus. credas reliqui. ac pro hanc Mus. B. 2.—445 incohibescat Mus. B. 1. in cohibessit Gryph. Bas. Nard. P. Bodl. Voss. vet. et L. B. an cohibessit Gif. hanc cohibessit Delph. am cohibessit Lamb. Hav. Bip. varius pro rarus Mus. B. 2.—446 et una Ald. Bip. Hav. Delph.—448 infirmi Th. Ra. tenere

NOTÆ

Corpus terræ mandatur: anima petit cælum. Valeat ergo Lucretii ratio tam infirma.

445 Incohibessit [hanc cohibessit] Alii, incohibescit. Alii, am cohibescit. Quasi vox 'am' antique pro eam dicta fuerit. Porro 'cohibessit' dicitur pro cohibuerit. Sic apud Plant. servassim, suplicassim, prohibessis, &c. pro servaverim, suplicaverim, prohibueris, &c.

446 Præterea, gigni, &c.] His 14. vs. continetur II. argumentum adversus animæ immortalitatem. Nempe, quia vult Lucretius, ex Epicuri doctrina, sicut corpus in homine, ita animam generari, crescere, vigere, senescere, ac mori; quippe quia animus sequitur diversas hominis ætates. Puerescere enim videtur cum pueris; vigere cum viris, senescere cum seni-

bus. Verum, ut recte arguit Lactantius de Div. Præm. VII. 12. par non est utriusque ratio. Corpus enim, quia ex mortali fit elemento, corrumpitur: anima vero humana, quia e cœlesti subtilitate deducitur, nec corrumpitur, nec occidit, sed sempiternus est spiritus, qui ex Dei spiritu originem ducit. Deinde tritum illud axioma, QUICQUID NATUM EST, INTERIRE NECESSE EST, valeat tantum in rebus corporeis. Anima quidem cum corpore oritur, sed a Deo oritur perfecta, cui neque ætas addit neque detrahit quicquam. Vires animi crescunt quidem et senescunt: at hæc non sunt animæ ipsius vitia, sed ipsius corporis organorum defectus. Sic præclare etiam Aristot. de Anim. I. 4.

Nam, velut infirmo puerei, teneroque, vagantur
 Corpore, sic animi sequitur sententia tenuis :
 Inde, ubi robustis adolevit viribus ætas, 450
 Consilium quoque majus, et auctior est animi vis :
 Post, ubi jam validis quassatum est viribus ævi
 Corpus, et obtusis ceciderunt viribus artus ;
 Claudicat ingenium, delirat linguaque, mensque :
 Omnia deficiunt, atque uno tempore desunt. 455
 Ergo dissolvi quoque convenit omnem animai
 Naturam, ceu fumus in altas aëris auras :
 Quandoquidem gigni pariter, pariterque videmus
 Crescere ; et, ut docui, simul, ævo fessa, fatisci.
 Huc adcedit, utei videamus, corpus ut ipsum 460

nescere. Namque sicut infantes huc illuc discurrunt in corpore debili et minime robusto ; ita infirma vis mentis comitatur infirmitatem corporis. Postea vero, cum ætas crevit ex firmioribus viribus, iudicium mentis fit etiam majus, et sententia animi major est. Tum, postquam corpus collabefactatum est fortioribus viribus ætatis diuturnæ, et postquam membra defecerunt præ robore præfracto, mens quoque vacillat, et animus ac lingua insaniunt : omnia debilitantur ac deficiunt in eodem tempore. Igitur necesse est totam naturam animæ evanescere, sicut fumus evanescit in sublimes flatus aëris : siquidem cernimus illam similiter generari, et similiter procreare ; et, ut dixi, fracta ætate deficit. Adde quod, sicut cerni-

V. ed. Ferr. Th. Ra.—449 *tenuis* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *tempus* P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald.—451 *auctor* Vind. V. ed. Mus. B. 1. *adest* Ferr. *vis* deest Ferr.—454 *delira* Ferr. V. ed. Th. Ra. *linguaque mens* Voss. L. B. *lingua, madet mens* Voss. vet. Voss. marg. *lingua animusque* Gif. marg.—455 *corpore desunt* Mus. B. 2.—456 *sic pro quoque* P. Ald. *sed quoque* P. in not. *jam* Ferr. V. marg. 1. O. Mus. B. 1. *deest* Vind. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. 3.—457 *ceu fumum* Gif. L. B. Bodl. Cout. *cum corpore* Cr. conj. *it in* O. *it* Cant. *acris* Voss. vet. et L. B. Cant. *it altas acris in auras* V. marg. 1.—459 *ut deest* V. ed. Vind. Mus. B. 2. Cant. Th. Ra. *fatisci* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Th. Ra. *fatiscit* Voss. vet. et L. B. *sed* Voss. vet. *fatiscit* in marg. *fatisci* Ferr. Ald. *fatiscit* vulg.—460 *et pro utei* V. marg. 1. *videmus* V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra. *id ipsum* P. Ald. *et ipsum*

NOTÆ

449 *Animi sententia*] Vis ingenii : *Fatisci* [*fatiscit*] Deficit. consilium.
 451 *Consilium*] Ingenium : mens : 460 *Huc adcedit, utei, &c.*] His 4. vss. continetur III. arg. ex eo deductum, quod sicut corpus, ita mens sen animus suis laboret morbis, nempe curis, luctu, metu, angoribus, &c. quæ omnia sunt æque causa mortis ac morbi corporis : 'Nam dolor ac morbus leti fabricator uterque est.' Quo pariter argumento usus est Panætius

Subscipere inmaneis morbos, durumque laborem ;
 Sic animum curas acreis, luctumque, metumque :
 Qua re participem leti quoque convenit esse.
 Quin etiam, morbis in corporis avius errat
 Sæpe animus ; dementit enim, deliraque fatur : 465
 Interdumque gravi lethargo fertur in altum

mus ipsum corpus obnoxium esse magnis morbis, et acri dolori : ita cernimus mentem capere duras anxietates, et mœrorem, et timorem. Quamobrem necesse est participem esse etiam mortis. Immo etiam mens aliquando devia insanit in morbis corporis ; namque desipit, et loquitur res stultas, et nonnunquam incidit in profundum et sempiternum somnum, ex gravi lethargia, oculis et vultu ipso venitus debilitatis.

—————

Mus. B. 2.—461 *laborem* : sic P. V. ed. Th. Ra. O. Bas. Creech. *dolorem* Vind. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Hav. Bip. Delph. *pavorem alii*.—462 *aëris* Ferr.—464 *Quomodo* V. ed. *corporum* Ferr. V. ed. *erret* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—465 *animum* V. ed. *dementia* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. Gif. marg. *dementia* O. *dementat* Lamb. in not. *timentur* V. marg. 1. *delita* Mus. B. 1. *delata* V. ed. *fatum* Mus. B. 1.—466 *que deest* Cant.—

NOTÆ

apud Cicer. Tusc. I. sed quod pariter Cicero ibid. refutat his verbis : 'Sunt hæc ignorantis, cum de æternitate animorum dicantur, de mente dici, quæ omni turbido motu semper vacet, non de partibus iis, in quibus ægritudines, iræ, libidinesque versentur ; quas is, contra quem hæc dicantur, semotas a mente et disclusas putat,' &c.

Ut] Bene ; id est, sicut, veluti. Alii *id* ; male, ut patet ex sequenti particula 'sic' vs. 462. cui hæc 'ut' respondet.

464 *Quin etiam, morbis, &c.*] His 11. vss. continetur IV. argumentum, deductum pariter ex eo, quod non modo suis laboret morbis animus, sed et morbis corporis attingatur ac frangatur. Namque sæpe gravi febre laborantis lingua delirat et animus insanit : sæpe lethargia captus in æternum soporem mergitur, et moritur. Verum, ut recte arguit Lactantius de Div. Præm. VII. 12. 'quia anima juncta est cum corpore, si virtute

careat corpus, contagio ejus ægrecet, imbecillitas de societate fragilitatis redundat ad mentem.' Hinc nonnisi per metaphoram dicitur mens ægra, aut dolens. Solo enim corporis vitio mens aut desinit operari, aut male operatur. Sic Arist. de Anim. I. 4. docuit odium, amorem, iram, metum, mœrorem, et alias ejusmodi animi passiones, quas dicimus, non intellectus, sed corporis ipsum habentis. Esse enim intellectum aliquid divinius, et passionis experts.

465 *Dementit*] Delirat, insanit. Alii *dementia*, h. e. delira, stulta.

466 *Lethargo*] Dicitur lethargus, i. masc. et lethargia, æ. Morbus est, quem Celsus III. 20. vocat torporem et inexpugnabilem pæne somni necessitatem cum alienatione mentis. Hinc a voce Græca λήθης 'oblivio' dici volunt. In eo quippe morbo contingit rerum omnium oblivio. Cerebrum quippe occupatur nimia pituitæ copia.

Æternumque soporem, oculis, nutuque cadenti:
 Unde neque exaudit voces, nec noscere voltus
 Illorum potis est, ad vitam quei revocantes
 Circumstant, lacrumis rorantes ora, genasque. 470
 Qua re animum quoque dissolvi fateare, necesse est;
 Quandoquidem penetrant in eum contagia morbi.
 Nam, dolor ac morbus, leti fabricator uterque est:
 Multorum exitio perdoctei quod sumus ante.
 Denique, cor hominum quom vini vis penetravit 475

Quo fit ut tum homo neque audiat clamores, neque possit agnoscere faciem eorum qui circum illum adsunt revocantes ad vitam, et irrigantes suos vultus et malas suas lacrymis. Quapropter oportet ut confitearis mentem etiam resolvi; siquidem pestilentia morborum intrans in eam. Namque dolor et morbus sunt uterque causa mortis; quod quidem antea sumus experti damno plurimorum hominum. Tandem quare gravis debilitas artuum occupat hominem, ubi violentia vehemens vini peni-

467 oculi V. ed. Th. Ra. nutum Voss. vet. vultu Gif. Par. Gryph. marg. Delph. Cont. P. V. marg. 1. Ald. motuque cadens sic Barth. ad Stat. Theb. iv. 831.—468 Unde nec Mus. B. 1. nec noscere P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Voss. vet. Mus. B. 1. 3. Cant. neque n. vulg.—471 fatere Voss. vet. et L. B. deest V. ed. Th. Ra.—474 que Vind. quam V. ed. Ferr. Th. Ra. Post h. vs. inseruntur Præterea mentem sanari, corpus ut ægrum, Et pariter flecti medicina posse videmus Gif. Par. Cont. Et quoniam menti sanari corpus inani Bodl. Et quoniam mentem sanari corpus ut ægrum, Et pariter mente (mentem Voss. vet. et L. B.) sanari corpus inani Voss. marg. Voss. vet. et L. B. mentem V. marg. 1. (ubi postea aliquid deest) Voss. vet. et L. B.—475 cor hominum: sic P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Sus. cur, hominem Hav. Bip. Delph. cur hominis quidam. viri Bas. P. Ald. sed vini P. in not. vim

NOTÆ

469 Ad vitam revocantes] Clamore quippe et tactu revocari debent ad vitam, qui lethargo tenentur, ne semipiterno sopore obruantur. Alludit et ad veterum morem, qui moribundos aqua calida et clamoribus ad vitam revocare conabantur. Hinc apud Terent. in Ennuch. 'conclamatum est;' i. e. jam nil vitæ corpus habet; mortuus est.

475 Denique cor hominum, &c.] His 11. vs. continetur v. argumentum. Nimirum quia in ebrietate tota mens turbatur ac collabascit, æque ac totum corpus mortalis est anima. Verum id argumentum jam manet solutum ex dictis, vs. 446. 464. not. Neque enim mens madet vino, sed cerebrum

ac phantasia, cujus species nebulosas ac confusas facit vini fumus, efficitque ut mens non ea, qua prius, claritate uti possit. Non igitur id mentis sed organorum corporis vitium est. Similiter imbecillitas ac gravitas membrorum, quæ sequitur ebrietatem, non ab animæ defectu, sed a corporis vitio, quod vi vini labefactum jam ab anima nec teneri nec regi potest. Sic non ideo sol labem contrahit, quia per obstructas fenestras cœnaculum non intrat. Sic manus non imbecilla fit, quia tritas in pulverem glebas terræ longius projicere non valet; compactas vero longe projicit.

Acris, et in venas discessit diditus ardor;
 Consequitur gravitas membrorum, præpediuntur
 Crura vacillanti, tardescit lingua, madet mens,
 Nant oculi; clamor, singultus, jurgia, gliscunt;
 Et jam cætera de genere hoc, quæquomque sequuntur: 480
 Quur ea sunt, nisi quod vehemens violentia viri
 Conturbare animam consuevit corpore in ipso?
 At, quæquomque queunt conturbari, inque pediri,
 Significant, paullo si durior insinuarit
 Causa, fore ut pereant, ævo privata futuro. 485
 Quin etiam, subito, vi morbi sæpe coactus,
 Ante oculos aliquis nostros, ut fulminis ictu,
 Concidit, et spumas agit; ingemit, et tremit artus;

tus subit enim, et ubi calor vini divisus secessit in venas? cur tibiæ illi homini titubanti impediuntur? cur lingua torpescit? cur animus quasi vino mergitur? cur oculi quasi mero natant? cur clamor, singultus, rixæ subsequuntur; atque etiam cur reliqua ejusmodi, quæ subsequuntur, talia sunt, nisi quia acris vis vini solita est turbare mentem in ipso corpore? Sed ea omnia, quæ possunt turbari et impedi, indicant, (si causa paulo vehementior subierit,) futurum esse ut intercant, et priventur ævo venturo. Immo etiam nonnunquam aliquis percussus subitanea violentia morbi cadit ante conspectum nostrum, quasi ictu fulminis, et emittit spumas,

Ferr. Th. Ra. V. ed. penetrant V. ed.—476 Acris Ferr. V. ed. Th. Ra. diditus Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Sus.—478 Cura Ferr. Crura; v. t. Mus. B. 1. 2. tubescit Mus. B. 2. manet Sus.—479 Haut Ferr.—480 sequuntur V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald.—481 Curbascunt Voss. vet. et L. B. Curbascunt Mus. B. 1. Hav. viri P. Ald. viri V. ed. Th. Ra. vini reliqui.—482 Contrahere V. ed. Th. Ra. animum O.—483 vique pediri Mus. B. 2.—486 Quando V. ed. Th. Ra. Sus. Mus. B. 2. subito P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Sus. Lamb. subita vulg.—

NOTÆ

476 Diditus] Divisus, dispersus, vs. 246.

483 Inque pediri] Tmesis; impeditur.

484 Insinuarit] Supp. se: i. e. intraverit, subierit.

486 Quin etiam, subito, vi, &c.] His 23. vs. continetur vi. argumentum. Nimirum quia in morbo comitiali ac epileptico, Gallice *mal caduc*, sicut corpus vi morbi distractum torquetur, ac laborat, ita animus turbatus desipit ac jactatur. Verum hoc ar-

gumentum, quia in superioris confirmationem accedit, manet pariter solutum ex superioris solutione. Neque enim vis illa morbi animam vexat, sed distorquet corpus ipsum per totos artus. Quanquam pati dicitur tunc anima, quatenus solito non fungitur officio. Sic quantumlibet quis fuerit peritus citharædus, non poterit tamen non dissonantes edere sonos, si perturbate citharæ chordæ intensæ fuerint ac distensæ.

Desipit, extentat nervos, torquetur, anhelat
Inconstanter, et in jactando membra fatigat. 490
Nimirum, qua vis morbi, distracta per artus,
Turbat agens animam, spumantis in æquore salso
Ventorum validis fervere viribus undæ.
Exprimitur porro gemitus, quia membra dolore
Adficiuntur; et omnino quod semina vocis 495
Eliciuntur, et ore foras glomerata feruntur,
Qua quasi consuerunt, et sunt munita viai.
Desipientia fit, qua vis animi, atque animai,
Conturbatur, et, ut docui, divisa, seorsum

gemit, contremiscit per membra, delirat, extendit nervos, contorquetur, ægre respirat, et perpetuo sese agitando lassat suos artus. Scilicet, quia violentia morbi dissita per membra conturbat et vexat mentem, sicut v. g. in mari salso aquæ spumas agunt, et exæstuant præ vehementibus viribus ventorum. Gemitus vero in homine tali emittitur, quia artus vexantur cruciatu, et quia primordia vocis funditus emittuntur, et conglobata exeunt foras per os, qua parte fere solita sunt exire, et parata sunt ad exitum. Delirium autem accidit, quia facultas mentis et animæ turbatur, et, ut dixi, disjecta separatim dissipatur, quippe quæ

489 Dissipit V. ed. Th. Ra. Sus. Disipit P. Ald. Descipit Mus. B. 2. extendat Mus. B. 3. ostentat Mus. B. 1.—490 Incunctantur Delph. et invalido membra Vind.—491 qua: sic Voss. vet. et L. B. Cant. Sus. V. marg. 1. quia reliqui.—492 animam: sic P. V. ed. Vind. O. Vind. fr. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. animum vulg. spumatis in V. ed. Bodl. spumanti ut in P. Ald. Gryph. marg. Sus. spumans in Vind. Mus. B. 1. 2. 3. spumantes O. Cant. spumans velut Voss. vet. et L. B. spumant ut Delph. spumans ut Ferr. Hav. Bip. spumantes ut in Gif. Par. spumantes æquore Gryph. Nard. Bas. Lamb. Cout. Gassend.—493 ac validis Delph. ut Lamb. Ferr. Ald. Bip. Gassend. Bas. fervere Hav. Bip. fervere Gif. Par. Lamb. frenescunt V. ed. Th. Ra. unde Ferr. V. ed. Th. Ra. unda Hav. Bip.—494 Et premitur Cant.—496 Ejiciuntur Bip. Delph.—497 Deest Cout. Delendum censent Lamb. Creech. minuta Creech. ed. sec.—498 qua: sic O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. qu V. ed. cum P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. quia Hav. Bip. Delph.—499 domi pro do-

NOTÆ

492 Spumantis in æquore [Spumant ut in æquora, &c.] Recte: alii legunt: Spumantes æquore salso Ventorum ut validis fervere viribus undæ. Bene quidem.

495 Semina vocis] Atomi, quibus vox efficitur.

496 Eliciuntur [Ejiciuntur] Bene, sic vs. 58. Alii, eliciuntur; minus eleganter.

497 Qua quasi, &c.] H. vs. delendum censet Lambinus. Verum eleganter

indicat rationem, ac viam, qua vox emittitur, et qua solent illa vocis semina exire, et parata esse ad exeundum.

Munita viai] Parata ad viam, ad exeundum. Sic loquitur Cic. Tusc. I. 'Nunquam abiisset ad Deos, nisi cum inter homines esset, eam sibi viam muniisset.' I. e. præparasset, patefecisset.

498 Vis animi] Animus.

499 Ut docui] Vs. 491.

Disjectatur, eodem illo distracta veneno. 500
Inde, ubi jam morbi reflexit caussa, reditque
In latebras acer corrupti corporis humor;
Tum, quasi vacillans, primum consurgit, et omneis
Paullatim redit in sensus, animamque receptat.
Hæc igitur tantis ubi morbis corpore in ipso 505
Jactentur, miserisque modis, distracta, laborent;
Quur eadem credis, sine corpore, in aëre aperto,
Cum validis ventis ætatem degere posse?
Et, quoniam mentem sanari, corpus ut ægrum,
Cernimus, et flecti medicina posse videmus; 510
Id quoque præsignit mortalem vivere mentem.
Addere enim parteis, aut ordine trajicere, æquum est,

divulsa sit eodem illo veneno. Deinde, cum primum causa morbi se placavit, et cum tetra bilis corporis infecti revertitur in suas latebras, tunc æger homo surgit veluti titubans, et revertitur sensim in omnes sensus, et recipit animam. Ergo cum hæc anima vexetur tantis morbis in eo corpore, et divulsa miserum in modum crucietur, quare putas eandem posse ducere vitam extra corpus, in ipso patenti aëre cum vehementibus ventis? Et quia videmus animum fieri sanum, veluti corpus ægrotum, et cernimus illum posse restaurari remediis, hoc etiam præsignificat nobis animum degere obnoxium morti. Etenim quicumque aggreditur

cui V. ed. Th. Ra.—500 dstricta Sus.—501 deflexit Sus. V. marg. 1. se flexit vulg. edd.—502 latebra sacer Voss. vet. ater P. V. ed. Mus. B. 2. Hav. Delph.—503 quis pro quasi V. ed. Th. Ra. V. marg. 1. Tumque vacillans id quasi vas quoddam esse videtur P. in not. talipedans Lamb. et alii.—506 Jactetur...laboret Hav. Lamb. Bip. Delph.—507 eandem Lamb. Hav. Bip. Delph.—510 fleti Ferr. medicinam Vind. V. ed. O. Ferr. Th. Ra.—511 mortale Mus.

NOTÆ

500 Veneno] Vi morbi subita, vs. 486. vel atro corporis corrupti humore, vs. 520.

503 Vacillans [Talipedans] Bene; quasi supra talos insists, Fest. Alii vacillans, verum prima syllaba corripitur.

507 Eadem [Eandem] Supp. animam.

In aëre aperto] In supremis ætheris auris, ut loquitur v. 144.

509 Et, quoniam mentem, &c.] His 16. vs. continetur VII. argumentum. Nimirum, quia mens æque ac corpus ægrum curari potest ac medicina

flecti, ideo mortalem illam esse vult. Quicquid enim sanatur, id sanatur aut per novas partes accedentes, aut per partium suarum transpositionem aliquam. Verum quod mentis insania curetur helleboro, vel aliis id genus remediis, non ad mentem, sed ad cerebrum pertinet hæc sanitas; quo bene restaurato mens suas optime functiones obit.

510 Flecti medicina] Curari remediis, sanari, restaurari, mutari. Sic vs. 515. 521.

511 Præsignit] Præsignificat, prænotat.

Aut aliquid prorsum de summa detrahere hilum,
 Conmutare animum quiquomque adoritur, et infit;
 Aut aliam quam vis naturam flectere quærit. 515
 At neque transferri sibi parteis, nec tribui, volt,
 Inmortale quod est, quidquam; neque defluere hilum.
 Nam, quodquomque suis mutatum finibus exit,
 Continuo hoc mors est illius, quod fuit ante.
 Ergo animus, sive ægrescit, mortalia signa 520
 Mittit, ut edocui; seu flectitur a medicina:
 Usque adeo falsæ rationis vera videtur
 Res obcurrere, et ecfugium præcludere eunti;
 Ancipitique refutatu convincere falsum.

et incipit mutare mentem, vel tentat etiam commutare quamlibet aliam rem, sane concepit ut ille vel adjiciat novas partes, vel transponat illas de sua positura, vel demum demat aliquid de massa illius rei. Verum id, quod non est mortale, non postulat sibi partes vel transponi vel quicquam addi, neque vel minimum quid sibi decidere. Namque illud omne, quod mutatur, et egreditur e limitibus sue naturæ, subito fit interitus ipsius, quod fuit antea. Igitur mens, seu ægrotat, seu restauratur a remediis, dat indicia mortis, ut dixi. Adeo vera ratio videtur obviare falsæ rationi, et intercludere fugam effugienti, et evincere falsitatem refuta-

B. 2. *rirere vitam* quidam.—512 *ordinem* Mus. B. 2. *traicere* Ferr. V. ed. Th. Ra. V. marg. 1.—513 *aliud* Hav. Bip. *trahere* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *illum* Hav. Bip. Delph.—514 *quecunque* V. ed. Th. Ra. *et insit* Mus. B. 1. *is ipsum* Bas. P. Ald. *et ipsum* Gryph. Nard.—516 *Atque terra ferri* V. ed. Th. Ra. *minui* volt P. in not. *metui* Sus.—517 *nec* Mus. B. 1. *diffluere* P. Nard. *hilum* Mus. B. 2.—518 *quod cum* V. ed. Th. Ra.—521 *uti docui* vulg. et super rasura Mus. B. 2. *ut ideo* Mus. B. 2. *si flectitur* Mus. B. 1. *ut medicinam* Vind.—522 *rationi* P. Ald. Bip. Hav. Delph.—523 *cuncti* Ferr.—524 *Ancipiti* atque Mus. B. 2. *refutatur* P. V. ed. Vind. Bodl. O. Voss. vet. et L. B.

NOTÆ

- 512 *Ordine trajicere*] Quasi de loco in locum transferre.
 514 *Adoritur, et infit*] Aggreditur et incipit. Sic v. 1027. Sic Virg. *Æn. x. et xi.* 'ita farier infit.' Festus, infit, incipit.
 515 *Naturam*] Rem.
Flectere] Mutare, restaurare, sanare: vs. 510.
 517 *Defluere*] Decedere, detrahi. Alii *diffluere*.
Hilum] Minimum quid; quasi ne nihilum quidem, vs. 221. et infra vs. 784. et alibi passim
 518 *Nam, quodquomque, &c.*] Hi 2. vs. positi sunt i. 671. 792.
 520 *Mortalia signa*] Mortalitatis suæ indicia.
 521 *Ut edocui*] Hactenus a vs. 418.
 522 *Falsæ rationis*] Supp. illorum, qui credunt animas esse immortales.
 523 *Ecfugium præcludere*] Effugienti viam intercludere. Sic i. 974.
 524 *Ancipitique refutatu*] Refutatione duplici, h. e. quæ in utramque partem valeat, sive hoc sive illud dicas.

Denique, sæpe hominem paullatim cernimus ire, 525
 Et membratim vitalem deperdere sensum.
 In pedibus primum digitos livescere, et ungueis;
 Inde pedes, et crura, mori: post indè per artus
 Ire alios tractim gelidi vestigia leti.
 Scinditur atque animo hæc quoniam natura, nec uno 530
 Tempore sincera existit, mortalis habenda est.
 Quod, si forte putas ipsam se posse per artus

tionem valente in utramque partem. Demum cernimus nonnunquam hominem mori sensim, et amittere sensum vitæ sigillatim per singulos artus. Primo enim videmus unguis et digitos in pedibus nigrescere: deinde pedes et crura emori: postea vero vestigia frigida mortis currere sequaci tractu per alia membra. Igitur, cum natura animæ secedit, nec sana manet uno tempore, putanda est obnoxia morti.

Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. V. marg. 1.—525 terminus V. ed. O. cernis obire Gryph. Nard. Bas.—526 *disperdere* Voss. vet. *dispergere* vel *disperdere* Gif. marg.—530 *atque* Mus. B. 3. Hav. Bip. *animo* Gif. marg. Nard. Bas. *animæ* Mus. B. 1. Hav. Bip. Delph. *quoniam hæc* Mus. B. 3. *hæc deest* Mus. B. 1. Bodl. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Gif. marg. Hav. Bip. Delph. Gryph. marg.

NOTÆ

- 525 *Denique, sæpe hominem, &c.*] His 22. vs. continetur VIII. argumentum; scilicet, quia homo membratim mori videtur; primum enim pedes, deinde crura frigescent, ac livescunt, postea reliquæ corporis partes sensum omnem vitæ amittere vulgo videntur. Igitur et ipsa anima particulatim etiam mori debet divulsa per singulos artus. Neque enim introrsum sese recipere ac contrahere credibile est. Alias in ea parte, in quam glomeraretur, major appareret vitæ sensus; quod tamen vulgo fieri non videmus. Verum responsio facilis ex ipsius Lucretii doctrina. Namque supra vs. 142. animi sedem posnit in pectore, animam vero, quia corpoream putat, dissitam voluit per totum corpus; neque tamen ab animo sejunctam. Igitur potest ab extremis corporis membris sensim se contrahere ad illud idem pectus, in quo sedet animus, quocum conjuncta est. Sed alia est responsio. Namque cum anima incorporea sit, tota per totum corpus, et tota in singulis corporis partibus diffunditur. Unde cum pars corporis moritur aut rescinditur, non ideo anima perit aut resecatur: sed in residuis partibus integris manet incolumis; nec e corpore exit, nisi facta mortali corporis resolutione. Sic v. g. ipsa intentionalis species, quam vocant, tota est in toto loco, et tota in qualibet loci parte. Namque v. g. quo in loco aut qua in parte loci speculum aut oculum posueris, illic ubique reperietur tota imago. Sic D. Jesu Christi corpus totum est sub tota panis specie, et totum sub qualibet panis parte in sacro-sancto Eucharistiæ Sacramento.
Ire] Mori, ii. 960.
 526 *Deperdere*] Alii *dispergere*, minus eleganter.

Introrsum trahere, et parteis conducere in unum,
 Atque ideo cunctis sensum deducere membris;
 At locus ille tamen, quo copia tanta animai 535
 Cogitur, in sensu debet majore videri:
 Qui quoniam nusquam est, nimirum, ut diximus ante,
 Dilaniata, foras dispargitur. Interit ergo.
 Quin etiam, si jam lubeat concedere falsum,
 Et dare, posse animam glomerari in corpore eorum, 540
 Lumina quei linqunt moribundei particulatim;
 Mortalem tamen esse animam fateare, necesse est:
 Nec refert, utrum pereat dispersa per auras,
 An, contracta suis e partibus, obbrutescat;
 Quando hominem totum magis, ac magis, undique sensus
 Deficit; et vitæ minus, et minus, undique restat. 546
 Et, quoniam mens est hominis pars una, locoque

Quod si fortasse credis ipsam posse ducere se intus per membra, et contrahere partes in unum, et ideo trahere sensum e singulis artubus, attamen ille locus, in quem tam magna vis animæ contrahitur, debet apparere in sensu majore. Qui cum nullibi videatur, scilicet ut docuimus supra, anima distracta dissipatur extra corpus. Igitur moritur. Immo etiam, si jam placeat dare id, quod tamen falsum est, et concedere animam posse conglomerari in corpore illorum hominum, qui morituri deserunt lucem solis paulatim, oportet tamen ut confitearis animam esse obnoxiam morti, neque interest, utrum disiecta inter flatu aëris intereat, an vero, conglomeratis in unum partibus ejus, fiat sine sensu rationis. Siquidem sensus magis ac magis relinquit totum hominem ex omni parte, et minus ac minus vita superest ex omni parte. Et quia animus pars est una hominis, et affixa hæret certo spatio

Sns. V. marg. 1.—533 *Introrsum* Voss. L. B.—534 *adeo* P. V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Gryph. marg. Cout. *deducere* Voss. vet. et L. B. V. marg. 1. Ferr.—538 *dispargitur*: sic Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. *dispargitur* vulg. *interit* V. ed. Th. Ra.—539 *Quando* V. ed. Th. Ra.—542 *tamen* deest Mus. B. 2. *est* deest Voss. vet.—543 *disperse* Voss. L. B.—544 *contractis* in se vulg. edd. *se p.* Vind. fr. *obbrutescat* Bodl. *obpurtesca* Vind. fr. *obpurtescat* P. in not.—546 *Deficit* V. ed. Th. Ra.—548 *Fixa* deest Mus. B. 2. *Fissa*

NOTÆ

535 *Copia animai* Vis animæ: *Partibus* Supp. ipsius animæ.
 cætus atomorum ipsius animæ, ani-
 ma. *Obbrutescat* Fiat sine sensu ra-
 tionis; desinat esse anima humana:
 pereat.
 537 *Ut diximus ante* Vs. 491.
 541 *Lumina quei linqunt* Qui lu-
 cem solis deserunt: i. e. qui moriun-
 tur.
 544 *Suis e* [*In se*] In seipsas, in
 unum.

Fixa manet certo; velut aures atque oculi sunt,
 Atque aliei sensus, quei vitam quomque gubernant:
 Et, velutei manus, atque oculus, naresve, seorsum, 550
 Secreta ab nobis, nequeunt sentire, neque esse;
 Secta etenim in parvo liquuntur tempore tabi:
 Sic animus per se non quit sine corpore, et ipso
 Esse homine, illius quasi quod vas esse videtur,
 Sive aliud quid vis potius connexius ei 555
 Fingere; quandoquidem connexu corpus adhæret.

hominis, sicut v. g. sunt aures, et oculi, et alii sensus omnes, qui regunt vitam; et sicut manus, et oculus, aut nares separatim sejuncta a nobis, non possunt habere sensum, neque existere, sed tamen derelinquuntur in minimo talicunque temporis momento: ita animus non potest existere per seipsum absque corpore, et absque ipso homine, quia videtur esse veluti vas illius; seu queas excogitare aliquid aliud, quod sit ei magis connexum quam corpus, siquidem conjunctus tenetur cum cor-

Mus. B. 3.—551 *ab*: sic P. V. ed. Mus. B. 2. *a* vulg. *nequeant* Mus. B. 2. 3. Hav. Bip. *nec* O. Mus. B. 1.—552 *Sed tamen in p. liquuntur t. tali* vulg. *linguntur* Ferr. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. *vincuntur* Voss. marg. H. vs. spurium esse aiunt Gassend. Lamb. Creech.—554 *hominem* Vind. Mus. B. 2. 3. *nos esse* V. ed. Th. Ra.—555 *aliquid* O. Mus. B. 2. Cant. *quod vis* Mus. B. 2. *potis* es Vind. Mus. B. 3. Vind. fr. Lamb. *connectinus* V. ed. *connectimus* Bodl. *conjunctius* vulg. *ei* P. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *eii* vulg.—556 *connexus* corpori

NOTÆ

brachia, caput, &c. privantur omni sensu vitæ, dum a toto corpore rese-
 cantur, ita anima debet privari om-
 ni vitali sensu, dum a corpore divel-
 litur. Quod autem pars hominis sit
 anima, id demonstratum a se putat
 Lucretius supra vs. 94. et seqq. ve-
 rum, ut taceam mentem non esse
 partem hominis, ut pedes, manus,
 brachia, &c. respondeo partem esse
 tantum essentialem, quam vocant, et
 quæ sibi sit vitale principium: reli-
 quæ vero hominis partes hoc habent
 ab anima, quod motus vitales, ac sen-
 sus habeant. Hinc nil mirum si par-
 tes reliquæ ab homine separatæ ni-
 hil sentiant, quia separantur a suo
 vitalis sensus principio.
Locoque ... certo] Nimirum in pec-
 tore, ut docuit vs. 137. not.
 549 *Quei vitam quomque*] Tmesis vo-
 cabuli quicunque.
 552 *Secta etenim* [*Sed tamen*] in par-
 vo, &c.] Hunc versum expungendum
 censet Lambinus. Quanquam ejus
 est sensus, quasi dicat poëta: pedes,
 oculi, manus, &c. seorsum a corpore
 nihil sentiunt, etiamsi vel minimo
 momento separata sint a corpore.
 554 *Vas esse videtur*] Sic vs. 441.
 Sic Cicer. Tusc. 1. 'Nosce animum
 tuum; nam corpus quidem quasi vas
 est, aut aliquod animi receptaculum.'
 Sic Xenocrati in Antioch. dicitur cor-
 pus, ψυχῆς σκήνος, 'animæ tabernacu-
 lum.' In Cratylo, ψυχῆς σῆμα 'animæ
 sepulcrum.'
 556 *Connexu* [*Connexus*] Supp. ani-
 mus: vs. 553.

Denique, corporis, atque animi, vivata potestas,
 Inter se conjuncta, valent, vitæque fruuntur:
 Nec sine corpore enim vitæleis edere motus
 Sola potest animi per se natura; nec autem, 560
 Cassum anima, corpus durare, et sensibus uti.
 Scilicet, avolsus radicibus ut nequit ullam
 Displicere ipse oculus rem seorsum corpore toto;
 Sic anima, atque animus, per se nihil posse videtur:
 Nimirum, quia per venas et viscera mixtim, 565
 Per nervos atque ossa, tenentur corpore ab omni:
 Nec magnis intervallis primordia possunt

pore. Tandem vivida vis animi atque corporis simul juncta vigent, et potiuntur vita. Neque enim sola natura animi potest reddere per se solam sine corpore vitales sensus; neque contra corpus privatum anima potest diu existere, et frui sensibus. Nimirum sicut ipse oculus non potest videre rem ullam, si erutus semel sit a suis radicibus et separatus a corpore toto; ita animus et anima per se non videntur posse facere aliquid: scilicet, quia principia promiscue cohibentur a toto corpore per venas, per nervos, et per ipsa ossa, neque quasi soluta queunt dissilire per

Lamb. Bip. Delph.—557 *animo* P. in not. *animi* V. marg. 1. *innata* Mus. B. 2. Ferr. P. in not. V. marg. 1. *vasta potestas* Sus.—558 *vivata* Mus. B. 1. *feruntur* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—562 *avolsis* Gif. Par. Gryph. Bas. P. Mus. B. 2. Ald. *radicitus* Lamb. et alii. *illam* V. ed. Th. Ra.—563 *oculus ipse* Vind. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *oculis* Mus. B. 1.—564 *videntur* O. Mus. B. 1. 3. Cant. Hav. Bip. Delph.—565 *mixtum* Mus. B. 1.

NOTÆ

557 *Denique, corporis, &c.*] His 22. vss. continetur x. argumentum. Scilicet, quia corpus et anima ita inter se conjuncta tenentur, ut alterum sine altero motus vitales exercere nequeat, ut demonstratum est supra vs. 324. et seqq. not. Sicut enim corpus ab anima separatum nullos vitæ sensus ciet, ita nec anima a corpore secreta sensiferos ullos motus reddere potest. Alias aër, in quem se reciperet, corpus esset animatum ab ea; quo quid absurdius? verum iniqua est hæc comparatio; anima enim corpori est vitæ principium: non contra. Unde nil mirum si corpus sine anima nihil sentiat: animam vero sentire posse extra corpus quis dubitat, cum sit

omnis sensus principium? neque propterea necesse erit ut aër, in quem evolat, in aliquod animal evadat, cum in eo non reperiantur apta organa, aptæque dispositiones ad vitales sensus. Sed secreta a corpore anima conservat semper innatam propensionem ad corpus rursus post resurrectionem animandum.

Vivata! Vivida. Sic vs. 410.

561 *Cassum*] Vacans, privatum. Sic Virg. 'Lumine cassus.'

562 *Avolsus*] Alii *avulsis*.

566 *Tenentur corpore ab omni*] Sic vs. 324.

567 *Primordia*] Atomis, quibus animus et anima constat.

Libera dissultare; ideo conclusa moventur
 Sensiferos motus; quos, extra corpus, in auras
 Aëris, haud possunt post mortem, ejecta, movere: 570
 Propterea, quia non simili ratione tenentur.
 Corpus enim atque animam serit aër, si cohibere
 Sese anima, atque in eos poterit concludere motus,
 Quos ante in nervis, et in ipso corpore, agebat.
 Qua re, etiam atque etiam, resoluta corporis omni 575
 Tegmine, et ejectis extra vitalibus auris,
 Dissolvi sensus animi fateare, necesse est,
 Atque animam; quoniam conjuncta est caussa duobus.
 Denique, quom corpus nequeat perferre animai

magna intervalla; idcirco cohibita cient motus vitales, quos extra corpus emissa post mortem in tenues flatus aëris nequeunt ciere; quippe quia non cohibentur pari modo. Namque aër erit corpus et vivens, si anima poterit continere sese et cohibere sese in illo ad eos motus ciendos, quos ciebat antea in nervis atque in ipso corpore. Quapropter maxime oportet ut confitearis sensus animi, et ipsam animam, quia connexa causa est ambobus, dissipari, ubi semel omne tegmentum corporis est dissipatum et flatus aërii vitales emissi sunt foras. Tandem quoniam corpus non

2. *mixti* Voss. vet. et L. B. Sus.—568 *dissolvere* V. ed. Th. Ra. *movebunt* Gryph. Nard. Bas. P. Ald.—570 *aut* V. ed. Th. Ra. *at* Voss. L. B. *ut* Mus. B. 2. Voss. vet. *haut* Voss. marg. *moveri* vulg. edd.—571 *moventur* Mus. B. 2.—572 *animans erit* Lamb. Hav. et al. *animam serit* V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. *animis erit* Gryph. *animam ferit* Mus. B. 2. *animum serit* P. Gryph. marg. *animus erit* Par. sic V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. P. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—573 *Esse* Voss. vet. *in eo* Fab. Creech. Bip. *potitur* Mus. B. 1.—574 *venis* P. Gryph. Par. Gryph. marg. Cout. Ald. *nervis* V. ed. neris Th. Ra.—575 *Quin* V. marg. 1. Ferr. *corpore ab* Mus. B. 1.—576 *jectis* Ferr.—578 *animæ* Gif. marg.—580 *Dissidium* V. marg. 1. P. Ald.

NOTÆ

568 *Moventur Sensiferos motus*] Hellenismus, seu Attica phrasis. Sic ap. Thucyd. *κειμένη θέσις*, 'sita situm.' Apud Arist. *ἡν κίνησις τὸ σῶμα κινεῖται, ταύτην καὶ ψυχὴ*. I. e. 'quem motum corpus movetur, eum et anima.' Itaque moveri motus, pati motus, motus excipere est. Sic inf. vs. 570. 'quos... moveri.'

575 *Corporis Tegmine*] Periphrasis; i. e. corpore, quo tegitur anima. *Vitalibus auris*] Aëre, qui pars est vitæ in homine, ut demonstravit supra vs. 232. et seqq.

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

577 *Sensus animi*] Animum. Periphrasis.

578 *Atque animam*] Alii *atque animæ*; supp. sensus vs. 577.

Duobus] Animo et animæ; quippe quæ inter se conjuncta sint, ut docuit vs. 137. et seqq.

579 *Denique, quom, &c.*] His 12. vss. continetur xi. argumentum. Nimirum quia putat animam esse divisibilem, atque paulatim exhalari sicut fumum per corporis apertas vias meatusque omnes. Quo fit, ut exhalata tandem anima corpus corrumpatur totum, ac

2 B

Discidium, quin in tetro tabescat odore; 580
 Quid dubitas, quin, ex imo penitusque coorta,
 Emanarit, utei fumus, diffusa animæ vis?
 Atque ideo tanta mutatum putre ruina
 Conciderit corpus penitus, quia mota loco sunt 585
 Fundamenta; foras anima emanante per artus,
 Perque viarum omneis flexus, in corpore quei sunt,
 Atque foramina? multimodis ut noscere possis
 Dispartitam animæ naturam exisse per artus;
 Et prius esse sibi distractam corpore in ipso,
 Quam, prolabsa foras, enaret in aëris auras? 590

Quin etiam, fineis dum vitæ vortitur intra,

potest ferre separationem animæ, quin ipsum corrumpatur putri fœtore; cur ambigis quin potestas animæ egressa ex intimo corpore funditus effluxerit dispersa sicut fumus? et idcirco corpus commutatum tanto ac tam tetro exitio funditus corruerit, eo quod fundamina animæ concussa sunt extra sedem suam et effluunt per membra, et per cunctos obliquos ductus viarum, qui sunt in corpore, et per meatus? ut inde queas agnoscere naturam animæ variis modis diffusam emanavisse per membra corporis, et ipsam fuisse sibi separatam in ipso corpore, antequam egressa extra corpus enaret in tenues flatus aëris. Immo etiam

quando V. ed. Th. Ra. id tetro vulg. edd.—581 quando V. ed. Th. Ra. ex imo P. Bodl. Mus. B. 3. ea uno Mus. B. 2. ex uno O. eanimo Vind. fr. ea imo reliqui. penitus sibi que V. ed. Th. Ra.—582 Et manarit V. ed. Th. Ra. furati Mus. B. 1. diffusa O. Mus. B. 1. anima ejus Vind. Voss. vet. Mus. B. 3. animæ ejus Mus. B. 2.—583 putte V. ed. pute P. Ald. Th. Ra. Gryph. marg. Gif. marg.—584 sint V. marg. 1. Ferr.—585 Sic ex ingenio Wakef. animæ; manantque Hav. et alii. manant animæque Ferr. V. ed. Th. Ra.—588 Dispartitam O. Mus. B. Cant. Dispartitam vulg. Dispartitam V. ed.—589 Ec V. ed. Th. Ra. isse Gif.—590 enatat V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra. enatet Ferr.—591 Quando V. ed. Th. Ra.—592 est causa Cant.—

NOTÆ

putri odore tabescat. Verum ridenda hæc ratio. Quasi vero anima exhaleatur per corporis foramina, sicut thus per thuribuli meatus exit in aërias auras. Sane tota est ipsa incorporea, unde per totum corpus æque ac per singula illius foramina tota incolumis evolat. Quod autem corpus, recedente anima fœteat, non ejusdem animæ divisibilitas aliqua, sed defectus vitalis agitationis quam habet ab anima sola, in causa est.

580 In [id] Corpus, vs. 579.

581 Ex imo penitusque] I. e. ex intimis et abditis visceribus ac partibus

corporis.

582 Animæ vis] Anima. Periphrasis.

585 Fundamenta ... anima [animæ] Anima enim fundamentum est corporis, a quo radicitus pariter tenetur, ut docuit vs. 326.

589 Esse] Bene, ut satis patet. Gifanius, isse, quasi interiisse, ut infra vs. 593. 'ire' pro mori dicitur, et supra vs. 525.

590 Enaret] Enataret, nando evolare. Metaphora ducta ab aqua ad aëra.

591 Quin etiam, fines dum, &c.] His

Sæpe aliqua tamen e caussa labefacta videtur
 Ire anima, ac toto membratim corpore solvi;
 Et quasi supremo languescere tempore voltus,
 Molliæque exsanguis cadere omnia corpore membra. 595
 Quod genus est, animo male factum quom perhibetur,
 Aut animam liquisse; ubi jam trepidatur, et omnes
 Extremum cupiunt vitæ reprehendere vinclum.
 Conquassatur enim tum mens, animæque potestas
 Omnis; et hæc ipso cum corpore conlabefiunt: 600
 Ut gravior paullo possit dissolvere caussa.

dum anima versatur in terminis vitæ, nonnunquam tamen videtur exire percussa ab aliqua causa: at ipsi artus videntur dissolvi a toto corpore, et vultus videtur torpescere perinde ac in extremo tempore vitæ, et omnes artus debiles deficere corpore exsanguis: quale accidit, ubi aliquid mali dicitur esse mentis, vel animam debilitatam esse, cum jam tali homini metuitur, et omnes astantes exoptant ultimum nexum vitæ resumere vires suas. Tunc enim animus, et tota vis animæ concutitur, et hæc ambo collabefactantur una cum ipso corpore, ita ut causa paulo vehementior

593 et Vind. Bodl. Mus. B. 1. 2. corpore omnia membra V. ed. Voss. vet. et L. B. H. vs. deest Gryph. Nard. Bas.—594 H. vs. et seq. desunt Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. corpore voltus Cant.—595 Molli Vind. fr. corpore deest Vind. fr.—596 genus aut P. Ald. Gif. marg. Gryph. marg. Bas. marg. perhibere Sus. perhiberet Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. P. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. prohibetur Bodl. cum perhibetur P. in not.—598 vitæ V. ed. Voss. vet. et L. B. vires reliqui. reprehendere P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. reprehendere vulg.—600 hoc V. ed. Th. Ra. conlabescunt

NOTÆ

11. vss. continetur XII. argumentum. Humanam animam mortalem esse rursus probare conatur ex animi atque animæ defectu, qui contingit in lipochymia seu lipoptychia, et in syncope, quæ præceps est omnium virium lapsus; quod morbi genus vulgo dicitur symptoma, vel animi deliquium. Verum hoc animi deliquium non animæ mortalitatem arguit, sed unius corporis organorum defectionem, quibus obstructis vitales animalesque spiritus, quibus ut ministris utitur anima ad vitam, transmitti nequeunt.

593 Ire] Abire, interire, mori: vs. 525.

594 Et quasi supremo, &c.] Hunc versum delendum censet Lambinus, sequentemque 'Molliæque exsanguis,'

&c. non habet. Verum uterque non alienus est a re. Namque animi deliquii signa sunt livor in vultu, frigus in toto corpore, ac pallor.

Voltus] Antique; nunc vultus.

596 Quod genus] Quale est, cujusmodi est: vs. 432.

Male factum] Malum. Sic Plaut. Mil. Glor. 'Animo male factum est huic repente miseræ.'

597 Animam liquisse] Animam defecisse. Hinc 'deliquium animi.'

Trepidatur] Supp. ab astantibus, a familia.

Omnes] Supp. astantes; vel tota familia, et amici.

600 Hæc] Mens et anima.

Conlabefiunt] Collabefiunt: collabefactantur, deficiunt.

Quid dubitas tandem, quin, extra prodita corpus,
Inbecilla, foras, in aperto, tegmine dempto,
Non modo non omnem possit durare per ævom,
Sed minimum quod vis nequeat consistere tempus? 605

Nec sibi enim quisquam moriens sentire videtur
Ire foras animam incolomem de corpore toto;

queat destruere ea. Quid ambigis demum, quin anima, ubi semel prolapsa est foras extra corpus, debilis admodum non possit existere salva in medio aëre, sublato ejus tegmento, non solum per totam æternitatem, sed ne vel per minimum quodlibet momentum temporis coexistere? nemo enim moriens videtur experiri ani-

P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. *conlabascunt* Gif. Par. Cont.—602 *quando* V. ed. Th. Ra. *perdita* V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl.—604 *omne* Ferr. P. Ald. *omne incolumis durare* Lamb. Delph. *omne ut possit* Gryph. Sus. Mar. P. in not. V.

NOTÆ

602 *Quid dubitas tandem, &c.*] His 13. vs. continetur XIII. argumentum: quia anima separata a corpore ne vel minimum temporis momentum durare potest, ac vivere. Alias enim moriens sentiret animam suam salvam et incolumem exire per fauces, ac prius ad primas gutturis partes, deinde ad extremas fauces pervenire. Quod contra fit. Namque moriens sentit animam in certis partibus, in quibus sita est, deficere, æque ac reliquos sensus. Unde moriens conqueritur animam suam, seque ipsum totum dissolvi ac interire. Secus autem conqueri deberet animam suam sibi exire extra corpus. Quod potius ipsi argumentum lætitiæ esse deberet; quippe qui sicut serpens pellem, aut senex cervus cornua deponit juvenilis ætatis recuperandæ causa; ita moriens homo corpus deponeret, quasi vestem veterem ac viatam. Verum id neque Lucretius, neque alius quisquam, expertus est usquam rem ita se habere. Quis moriens dixit astantibus se agnoscere quid animæ suæ fiat, quo vadat, qua ratione exeat e corpore, quo loco primum esse desinat, &c. Quod enim ait exire animam per fauces, tantum id gratis dixit ex vulgi opi-

nione. Namque, cum spiritualis sit tota, exire potest per totum corpus. Deinde quod ait moribundos fore, ut non conquererentur se mori, sed exire, futile est argumentum, cui præclare satisfacit Lactantius de Divin. Præm. VII. 12. his verbis: 'Equidem nunquam vidi, qui se quereretur in morte dissolvi: sed Lucretius fortasse Epicureum quendam viderat, etiam dum moritur, prophetantem, ac de sua dissolutione in extremo spiritu disserentem. Quomodo sciri potest, utrum dissolvi se sentiat, an corpore liberari, cum in exitu lingua mutescat? nam dum sentit et loquitur, non dissolutus est. Ubi dissolutus est, nec sentire jam nec loqui potest. Ita queri de dissolutione aut nondum potest, aut jam non potest. Etenim non prius, quam dissolvatur, intelligit se dissolutum iri. Quid quod videmus plerosque morientium non dissolvi conquerentes, sed exire se, et proficisci, et ambulare, ut ait, testantes, idque aut gestu significant, aut si adhuc possunt et voce pronuntiant?'

603 *In aperto*] In libero aëre.

Tegmine dempto] Detracto corpore: vs. 576.

Nec prius ad jugulum, et superas subcedere fauces;
Verum deficere in certa regione locatam,
Ut sensus alios in parti quemque sua scit 610
Dissolvi: quod, si immortalis nostra foret mens,
Non tam se moriens dissolvi conquereretur;
Sed magis ire foras, vestemque relinquere, ut anguis,
[Gauderet, prælonga senex aut cornua cervus.]

Denique, quæ animi numquam mens, consiliumque, 615

mam sibi salvam exire de toto corpore; nec antea pervenire ad guttur, et inde ad supremas fauces: sed positam in certa corporis parte debilitari, veluti novit alios sensus resolvi in sua quemque regione. Quod si animus noster esset immortalis, non igitur moribundus quereretur se resolvi, sed potius exire extra corpus; et lætaretur deponere vestimentum, ut serpens, vel ut cervus longævus deponit longiora sua cornua. Præterea quare ratio animi, et consilium nunquam generatur

marg. 1. *ævom omne* Gassend.—608 *accedere* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Vind. fr. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. marg. V. marg. 1.—609 *incerta* Ferr. O. Mus. B. 1. V. marg. 1. *locatum* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Vind. Mus. B. 2. 3. *locorum* V. marg. 1. O.—610 *imparti* V. ed. Th. Ra. *impartim* Mus. B. 2. *suâ sit* V. ed. *suasit* Th. Ra. Mus. B. 2. et superscr. in Voss. vet.—611 *quin* Mus. B. 1. *si deest* Vind. Mus. B. 1. 2. 3. *mortalis* V. ed. Th. Ra.—612 *tam* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. et Lactantius, VII. 12. *tamen* Voss. vet. *jam vulg. conquereretur* Mus. B. 3. *conqueretur* V. ed. Th. Ra.—614 *Deest* Ferr. V. ed. Th. Ra. V. marg. 1. Voss. vet. et L. B.—615 *Deest* Voss. vet. *animæ* Cant.—616 *incapitur* V. ed. *icapitur*

NOTÆ

608 *Jugulum*] Pars est anterior gutturis.

Superas] Supremas, extremas.

610 *In parti quemque sua, &c.*] Scilicet visum in oculo: auditum in auribus: gustum in palato, &c.

613 *Ut anguis, &c.*] Tertull. de pall. Theophylact. in cap. 10. Matth. Arist. Hist. Nat. VIII. 17. et Plin. VIII. 27. tradunt serpentes, ut senium præsentiant, vetere pelle exuta, novos se explicare. Sic Virg. Æn. II. 473. 'Nunc positus novus exuviis, nitidusque juvenia, Lubrica convolvit sublato pectore terga,' &c.

614 *Aut cornua cervus*] Plin. VIII. 32. scribit cervos prælonga deponere interdum cornua, ut nova induant.

615 *Denique, quæ animi mens, &c.*] His 9. vs. continetur XIV. argumentum. Nimirum quia res singulæ natu-

rales statim et certam sedem quæque habent ubi nascantur, et durent. Sic v. g. ignis nec gignitur, nec durat in aqua: sic frigus nec nascitur, nec durat in igne. Igitur et animus atque anima certam suam sedem habent in qua nascantur et durent. Alias enim ubique gignerentur et existerent. Itaque ubi semel ex certa sua sede remota est anima, jam desinit esse, nec extat. Sedes autem animi pectus est, animæ vero totum corpus, ut docuit supra vs. 140. Igitur ubi animus extra pectus, anima vero extra totum corpus exierunt, jam esse ac vivere desinunt. Verum anima non educitur de corporis substantia, sed creatur a Deo. Deinde falsum est argumentum; namque aves, v. g. nascuntur in nido, et extra nidum vivunt. Nux in arbore, granum frumenti in spica

Gignitur in capite, aut pedibus, manibusve; sed unis
Sedibus, ac certis regionibus, omnibus hæret;
Si non certa loca ad nascendum reddita quoique
Sunt, et ubei quidquid possit durare creatum;
Atque ita, multimodis, pro totis artubus, esse 620
Membrorum ut nusquam exsistat præposterus ordo?
Usque adeo sequitur res rem, neque flamma creari
Fluminibus solita est, neque in igni gignier alior.
Præterea, si immortalis natura animai est,

in capite, vel in pedibus, vel in manibus: sed tota manet in unis locis, et in certis partibus corporis; nisi quia certæ sedes datæ sunt cuique rei ad exoriendum, et in quibus id omne, quod generatum est, queat subsistere; et ita fieri ut nunquam ordo artuum sit perversus variis modis secundum varia omnia membra? Adeo verum est, quod res sequitur rem, neque ignis consuevit procreari in fluviis, neque frigus progigni in igne. Deinde si natura animæ est immortalis, et si valet ha-

Th. Ra. imis P. Gryph. marg. Bas. marg. V. ed. Th. Ra. Ald.—617 *et* vulg. omnis Gif. marg. Par. Hav. Bip. Delph. *inhæret* Hav. Bip. Delph. *omne ibus hæret* Voss. marg.—618 *laca* V. ed.—619 *quicquam* Gryph. Nard. Bas. P. V. marg. 1. 2. Ferr. Ald. *quicquam* V. ed. Th. Ra. Bodl.—620 *H. vs. et seq. de-* lent Gassend. Lamb. *multimode* Bas. marg. *de totis* Gryph. marg. P. Ald. *per* V. ed. Bodl. O. Voss. L. B. Ferr. Th. Ra. V. marg. 1. *par* V. marg. 2. Mus. B. 2. *dispertitum artubus* Voss. marg.—622 *creari in* vulg. edd.—623 *est deest* Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *gignitur* Sus. Mus. B. 1. *gignier* Mus. B. 2.—624 *mortalis* Mus. B. 1.

NOTÆ

nascitur: servantur tamen in horreis. Quidni ergo anima, etiamsi crearetur in certa corporis parte, posset extra illud vivere? Demum, ut præclare arguit Lactantius de Divin. Præm. vii. 12. pugnantia loquitur poëta; namque ii. 998. hæc docuit: 'Cedit item retro, de terra quod fuit ante, in terras; et, quod missum est ex ætheris oris, id rursum cæli relatum templa receptant.' Quod ejus non erat dicere, qui perire animas cum corporibus disserit jam. Verum veritate victus est, et imprudenti ratio vera surrepsit, ut Lactantii verbis utar.

Animi mens] Ratio. Sic iv. 759. 'Mens animi vigilat.' I. e. animus, mens.

617 *Omnibus hæret* [omnis *inhæret*] Bene: alii, *omnibus hæret*. Vox au-

tem 'omnis,' refertur ad illas 'animi mens,' non ad vocem 'consilium.'

620 *Atque ita, &c.*] Hos 2. vss. delendos censet Lambinus: sed sine ratione; namque recte conferunt ad rem, ut patet ex ipsorum interpretatione nostra.

624 *Præterea, si immortalis, &c.*] His 10. vss. continetur xv. argumentum. Si anima, inquit, foret immortalis, igitur sentiendi facultatem sibi reservat ad Inferos sese recipiens. Quod antiquis scriptoribus coævisque pictoribus placuit. Verum sicut organa sensus, seu sensoria nequeunt esse absque anima, ita anima sine illis. Sed facilis responsio. Neque enim sensus ii, qui animæ tribuuntur post mortem, v. g. visus, auditus, gustus, &c. proprie dicti sunt sensus;

Et sentire potest, secreta a corpore nostro; 625
Quinque, ut opinor, eam faciundum est sensibus auctam:
Nec ratione alia nosmet proponere nobis
Possumus infernas animas Acherunte vagare.
Pictores itaque, et scriptorum secla priora,
Sic animas introduxerunt sensibus auctas. 630
At neque seorsum oculi, neque nares, nec manus ipsa
Esse potest anima, neque seorsum lingua; neque aures
Auditum per se possunt sentire, neque esse.

bere sensum ubi separata est a nostro corpore, oportet, ut puto, facere illam præditam quinque sensibus; neque enim alio modo nos possumus fingere nobismet animas infernales errare in Acherunte. Igitur pictores, et antiquum genus scriptorum exhibuerunt nobis hac ratione animas præditas sensibus. Verum neque oculi, neque nares, neque manus potest existere separatim absque anima ipsa: nec lingua, nec aures possunt separatim sine anima per se existere, ac sensum habere. Et quoniam

2.—625 *primo pro potest* Mus. B. 1.—626 *Quando* P. Gryph. marg. Bas. marg. Th. Ra. Ald. *Certe* Gif. Par. Cout. *auctum* Voss. vet. et L. B. sed in priore corr.—628 *Possimus* V. ed. Th. Ra. *vagari* Gif. Par. Delph. *vocari* Gryph. Nard. Bas. Sus. V. marg. 1. *vacare* Gryph. marg. Bas. marg. P. Voss. L. B. *vocare* V. ed. Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—631 *nec...nec* Mus. B. 1. *sorsum* V. ed. *ipsi* P.—632 *animæ* P. in Not. Cr. conj. *nec aures* vulg. *auris* Voss. vet. et L. B.—633 *Absque anima per se* vulg. edd. *possunt per se* Mus. B. 1.

NOTÆ

sed est ipsa intelligendi vis quæ generatim sensus appellatur; quæ per seipsam tam colores discernat, quam oculus: tam sonos audiat, quam auris, &c.

626 *Quinque*] Bene. Hos enim recenset jam infra vss. 631. 632. 633. Alii *Certe*.

Eam faciundum est] Hellenismus. Sic i. 111. 'Pænas in morte timendum.'

628 *Infernas animas*] Animas, quæ sunt in Inferis.

Acherunte] Vs. 37.

Vagare [*vagari*] Alii *vagare*. Sic olim 'opino' pro opinor: 'anguro' pro auguror, &c. Plant. in Milit.

629 *Scriptorum secla priora*] Priores scriptores. Antiqua gens scriptorum. Seclum enim Lucretio gens dicitur. i. 20. 468. v. 77. et alibi passim.

630 *Sic animas introduxerunt, &c.*] I. e. finxerunt animas a corpore sepa-

ratas, et apud Inferos receptas, sensibus esse præditas. Ridet veterum fabulas de animabus.

631 *Ipsa anima*] Supp. seorsum, vs. 631. h. e. sine anima ipsa. Alii legunt *animæ*.

633 *Auditum* [*Absque anima*] Lamb. Alii *auditum*. Verum quid est 'aures auditum sentire,' pro audire? Porro videntur hic desiderari tres hi versus, aut similes, quos nobis Lambinus restituere conatus est: 'Nec sensus ipsi seorsum consistere possunt Nariibus, atque manu, atque oculis, atque auribus, atque Lingua; nec possunt per se sentire nec esse.' Alias enim iniqua foret comparatio. Ea quippe Lucretii mens videtur esse, ut sicut quinque sensus, nempe oculi, nares, aures, lingua, manus, suis muneribus fungi, aut esse nequeant in corpore, sine anima: ita in anima nequeant

Et, quoniam toto sentimus corpore inesse
Vitalem sensum, et totum esse animale videmus; 635
Si subito medium celeri præciderit ictu

percipimus sensum vitæ esse in universo corpore; et cernimus in toto animali esse animam, si violentia quædam repente secaverit plaga repentina totum istud per

nec esse Vind. et vulg. edd.—635 toto Voss. vet. et L. B.—636 præciderit P. V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra. Ald. Ferr. præsiderit Mus. B. 2. H. vs. deest

NOTE

esse sine corpore seu sine corporeis organis. Vel rem ita capias, ut poeta velit hos sensus inesse non posse seorsum animæ separatæ, cum corporea non foret: sicque falso introductas nobis fuisse animas apud Inferos existere cum sensibus. Quæ germana mens Lucretii potius videtur. Hinc legendi tres isti versus sic forent: *At neque seorsum oculi, neque nares, nec manus ipsa Esse potest anima: neque seorsum, lingua, neque aures Auditum per se possunt sentire, nec esse.* Quo pacto tres illi Lambiniani procul removendi sunt.

634 *Et, quoniam toto, &c.*] His 36. vs. continetur xvi. argumentum. Quicquid scindi potest et in partes dividi, illud non est æternum ac immortale, sed caducum ac mortale. Quis hoc negaverit? Atqui anima scinditur, et in partes dividitur: quod jam et ratione probat, et experimento duplici confirmat. Itaque, cum anima diffusa sit per totum corpus, ut docuit supra, sequitur ut recisis corporis membris anima quoque rescindatur ac dividatur. Rem confirmat experimentis. I. Ubi trunca membra militum olim a falcatis curribus humi deciderant, vitæ tamen superstitis vestigia præferabant; namque palpitabant, et motu quodam vitæ agebantur adhuc. II. Si serpentem in plures partes secaveris, quæque pars seorsum diu vivat, et movetur; immo experti sunt plures

caput viperæ abscissum diu vivere, ac stylo lancinatum ore mordicus apprehendere lacessentem: reliquum interim corpus cute nudatum atque excuteratum, et visceribus curiose orbatum, ac in pelvim aquæ projectum observatum est valide vixisse ad horam, ac movere se. Igitur signum est, quod anima sit mortalis: aut, quod absurdum est, necesse est multas in uno animali inesse animas. Verum, ut jam sæpe responsum est a nobis supra, animam humanam incorpoream esse fides nos docet. Deinde si mens peculiarem sibi delegit sedem in pectore, nunquam secari poterit ipsa, nisi discisso pectore in partes. Quod tamen falsum evenit. Præterea in iis truncis ac resectis membris militum, quæ in exemplum affert Lucretius, non anima remanet, sed certi spiritus calidi, qui intra nervos ac musculos superstites agitant ac movent trunos artus; nec deserunt illos prius, quam torpor ac frigus consequantur. Quod autem ad serpentis partes spectat, dico illas etiam resectas animari, quia corporea est animantum anima pariter ac mortalis.

635 *Totum esse animale*] I. e. animam esse in toto animali, seu animalis cunctis partibus. Ubi enim sunt animæ facultates, ibi est anima: neque enim hæ facultates esse possunt absque fundamento, a quo emanant, et quod est anima. Hinc Aristoteles dixit, si oculus esset in pede, pedem utique visurum.

Vis aliqua, ut seorsum partem secernat utramque,
Dispartita procul dubio quoque vis animai,
Et discissa simul cum corpore, disicietur.
At, quod scinditur, et parteis discedit in ullas, 640
Scilicet æternam sibi naturam abnuit esse.

Falciferos memorant currus abscidere membra
Sæpe ita de subito, permixta cæde calenteis,
Ut tremere in terra videatur ab artubus id quod
Decidit abscisum; quom mens tamen, atque hominis vis,
Mobilitate mali non quit sentire dolorem: 646

mediam partem, ita ut separet utramque partem seorsum, sane potestas ipsius animæ separata, et dissecta dissipabitur pariter una cum corpore. Sed quod secatur, et abit in aliquas partes, nimirum id negat se habere naturam immortalem. Narrant currus armatos falcibus, et fumantes adhuc sanguine recenter resperso, plerumque præscindere artus militum ita celeriter, ut ea pars, quæ præcisa detrahitur a membris, videatur palpitare humi jacens; cum nihilominus animus, et ardor ipsius hominis, non possit sentire dolorem ob

Vind.—637 sorsum p. ss cernat V. ed. seorsum parentem se cernat Th. Ra.—639 discisa Voss. vet. disicietur Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. dissipetur Cant. dissipetur Mus. B. 1. 3. disicietur vulg.—640 partem...ullam P. V. ed. Th. Ra. Ald. descendit Mus. B. 2.—641 abnuit V. ed. Th. Ra.—642 abscidere Voss. vet. et L. B. abscindere vulg.—643 cadentis P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. calentes P. in not. cadentum quidam.—645 Occidit V. ed. Th. Ra. abscisum Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. Ferr. abscissum reliqui. quando P. tamen deest P. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald.—

NOTÆ

639 *Disicietur*] Metri causa, pro disjicietur.

642 *Falciferos memorant, &c.*] His 15. vs. interim docet veterem morem de falcatis curribus inter prælia, de quibus Xenophon Cyri Instit. vi. sic loquitur: 'Currus bellicos fabricandos curavit ex rotis validis, ne facile comminuerentur, et axibus longis; minus enim omnia, quæ lata, minuantur. Sellam autem aurigis fecit tanquam turrim ex lignis validis constructam; altitudo vero sellarum est usque ad cubitos, ut possint equi supra sellas equitari. Aurigas autem armavit totos; addidit etiam axibus falces ferreas infra sub axe in terram

versas, tanquam hujusmodi curribus in hostes impetum facturus.' Græcis supersedeo brevitatis causa. Sic et Veget. de Re Milit. iii. 24. 'Quadrigas falcatas in bello rex Antiochus et Mithridates habuerunt, quæ, ut primum magnum in acie terrorem intulere, ita postmodum fuere derisui.' De his iterum Lucret. v. 1300.

643 *De subito*] Adverbialiter. Sic II. 265.

Calenteis] Supp. currus. I. e. calidos, fumantes sanguine, quo cruentati jam fuerunt. Sic v. 1312. Alii *cadentes*, male, ut patet. Alii *cadentum*. Supp. cæde, i. e. morientium; non male.

Et, simul in pugnae studio quia dedita mens est,
 Corpore cum reliquo pugnam, caedeisque, petessit;
 Nec tenet, amissam laevam cum tegmine saepe
 Inter equos abstraxe rotas, falcesque rapaceis: 650
 Nec cecidisse alius dextram, quom scandit, et instat.
 Inde alius conatur adempto surgere crure,
 Quom digitos agitat propter moribundus humi pes:
 Et caput, abscisum calido viventeque trunco,
 Servat humi voltum vitalem, oculosque patenteis: 655
 Donec reliquias animai reddidit omneis.
 Quin etiam, tibi si, lingua vibrante, minanti

celeritatem mali: et pariter, quia animus detentus est ardore certaminis, is homo appetit certamen et stragem cum reliquis corporis partibus, neque novit plerumque rotas et falces acutas abscidisse sibi sinistram, quam amisit cum suo clypeo inter equos: neque alius sentit sibi detractam esse dextram cum ascendit muros et urget. Ex alia parte alius nititur assurgere crure sibi detracto, cum pes jam moriturus non procul jacens in terra movet adhuc digitos. Hinc caput alterius amputatum, trunco calenti et vivente adhuc, conservat in terra vultum vitae, et oculos apertos, usque dum emisit cunctas reliquias animae. Adde quod, si tibi

646 Nobilitate P. in not.—647 similis p. P. Ald. similis in p. V. ed. Th. Ra. studio pugnae Mus. B. 2. cui P. Ald. qui Mus. B. 1. quod vulg.—648 tum Mus. B. 1. nam Sus. pugnas Mus. B. 2. petessit Delph. Nard. Bas. V. marg. 1. petescat P. Ald. Ferr. petestat V. ed. potestas Th. Ra. patescit Mus. B. 2. petescit Mus. B. 1. 3. Vind.—650 abstrasse V. ed. Cant. Th. Ra. abstraxisse Ferr. rotae Voss. vet. et L. B.—651 istat O. ista Mus. B. 1.—653 prope jam P. Ald. propere P. in not. propter deest Th. Ra.—654 abscisum: sic Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. abscissum reliqui.—655 vitalemque Ferr.—657 Cum Mus. B. 2. sit Mus. B. 2. minaci Mus. B. 1. minacem Gryph. Nard. Bas. mi-

NOTÆ

647 *In pugnae studio dedita*] Sic IV. 813. 'deditus in rebus.' Nunc dicitur cum dativo, 'deditus rei alicui.'
 648 *Petessit*] Vehementer appetit. Cicero Tusc. II. et de Consul. II. 'Antiqui,' inquit Festus, 'petessere dicebant pro petere, ea quidem forma verbi, qua lacessere, et incessere: sed ut mihi videtur tum eo significabant saepius petere; ut petessant saepius petant.'

649 *Nec tenet*] Nescit, nec sentit, nec novit.

Tegmine] Clypeo, aut scuto, quod laeva tenebant, ex quo sese tegebant in praelio milites.

650 *Abstraxe*] Syncope, abstraxisse. Sic I. 986.

651 *Quom scandit*] Supp. aut in currum aut in equum, aut in naves, aut in muros hostiles.

655 *Voltum*] Vultum.

656 *Reliquias animai*] Quippe quam secabilem fecit.

657 *Quin etiam si lingua, &c.*] His 7. vs. alterum profert experimentum de serpentibus, quorum partes abscissae seorsum vivunt. Igitur, vel in singulis illis partibus separatis singulae sunt animae: vel anima serpentis dividitur cum ejus corpore. Hoc posterius verum est. Scilicet, ut ait

Serpentis cauda, et procero corpore, utrumque
 Sit lubitum in multas parteis discidere ferro;
 Omnia jam seorsum cernes, amcisa recenti 660
 Volnere, tortari, et terram conspargere tabo;
 Ipsam seque retro partem petere ore priorem,
 Volneris ardenti, ut morsu premat, icta dolore.
 Omnibus esse igitur totas dicemus in illis
 Particulis animas? at ea ratione sequetur, 665
 Unam animantem animas habuisse in corpore multas.
 Ergo divisa est ea, quae fuit una simul cum
 Corpore: quapropter mortale utrumque putandum est;

placitum fuerit rescindere gladio in diversas partes ex utraque parte caudam longam serpentis, quae tibi minatur lingua coruscante, videbis etiam omnes illas partes separatim resectas recenti plaga adhuc torqueri, et aspergere terram sanie; et ipsam serpentem a tergo conari attingere ore partem quae sibi fuit antea, ut mordeat, adeo percussa est acri dolore suae plagae. Dicemus ergo totas animas integras inesse in illis minimis partibus? verum hoc modo sequetur unum illud animal habuisse plures animas in suo corpore. Illa igitur anima, quae una fuit simul cum corpore, divisa est. Quare credendum utrumque esse mortale, corpus et animam,

nantis vulg. edd.—658 Serpentem et caudae Gryph. Nard. Bas. caudam P. Vind. Ald. Bip. Vind. fr. Hav. Delph. caudae Voss. vett. et L. B. utrumque Vind. Voss. vet. Vind. fr.—659 multis Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. discidere Voss. L. B. Mus. B. 1. 3. discindere Vind. fr. discedere Vind. Voss. vet. Mus. B. 2. Cant. V. marg. 1. discindere vulg.—660 cernas Gif. Par. ancisa Vind. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. P. in not. Gif. Par. incisa Gif. marg. Gryph. P. Ferr. Ald. O. Mus. B. 1. aversa V. ed. Th. Ra.—661 Volnera V. ed. Th. Ra. Volvere Ferr. tornari P. in not. contari Mus. B. 1. conspargere Vind. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. Cant. conspergere vulg.—662 partam V. ed. petes Mus. B. 2.—663 Volucris Ferr. V. ed. Th. Ra.—665 Partibus Mus. B. 1. et O. Mus. B. 1. 2. Cant.—669 discidi-

NOTÆ

Aristoteles, ignobiliora animalia habent organa pæne indiscreta, plantarum in morem; quapropter pars illa, quae cordi analogae, extenditur simul cum corpore. Hinc fit, ut recisae partes vivant, quoniam singulae proprio vitae fonte gaudent.

Vibrante] Micante, coruscante.

658 *Cauda* [*Caudam*] *procero corpore*] Caudam proceram, ac longissimam. Alii, *caudae procero corpore*, h. e. quae

sit procero corpore caudae, seu longa cauda.

660 *Amcisa*] Amputata. Alii *incisa*. Supp. omnia, h. e. omnes partes resectae et amputatae.

661 *Tortari*] Antiquum verbum pro, torqueri.

663 *Icta*] Supp. serpens, quae vox communis est generis: sic vs. 666. 'unam animantem,' supp. brutam.

668 *Utrumque*] Corpus et animam.

In multas quoniam parteis disciditur æque.

Præterea, si immortalis natura animai 670
Constat, et in corpus nascentibus insinuatur;
Quur super ante actam ætatem meminisse nequimus,
Nec vestigia gestarum rerum ulla tenemus?
Nam, si tanto opere est animi mutata potestas,
Omnium ut actarum exciderit retinentia rerum; 675

quia æqualiter dividitur in plures partes. Deinde si natura animæ est immortalis, et infunditur in corpus hominum, dum nascuntur, quare igitur non possumus recordari vitæ ultra præteritæ, neque retinemus ulla signa rerum actarum? Etenim si vis mentis adeo est corrupta, ut omnis recordatio rerum gestarum penitus efflux-

tur: sic Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. disciditur Mus. B. 2. discinditur vulg.—670 mortalis O. Mus. B. 1. 2.—672 superante actam V. ed. Th. Ra. Post h. vs. legitur vs. 678. Gryph. Nard. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. P. Vind. Vind. fr. Mus. B. 1. 2. 3.—673 rerum deest Mus. B. 2. ulla esse Mus. B. 2.—674 animi est V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Vind. P. Cant. vitata P. Ald. Gif. Par. Gryph. marg. Delph. Cont.—675 Omnium P. Vind. V. ed. Bodl. Vind. fr. Mus. B. 1. Cant. Omnis vulg. Omnibus, omisso ut, Mus. B. 2.

NOTÆ

670 *Præterea, si immortalis, &c.*] His 9. vss. continetur xvii. argumentum. Scilicet, si anima foret immortalis, sane deberet præextitisse antequam in corpus infunderetur; atque adeo quisque homo recordaretur anteactæ illius vitæ. Quod tamen falsum esse docet experientia. Quis enim unquam dixit se prius extitisse, quam in corpus suum absolutum infunderetur ejus anima? verum, ut, quod res est, dicam, id argumenti non tam adversus immortalitatem animarum profertur, quam Pythagoræ metempsychosim damnat et arguit. Neque enim nos Christiani dicimus Animas præextitisse antequam in corpus infundantur: sed eas duntaxat tum a Deo creari, cum corporibus insinuantur. Unde non ab æterno, sed æternas in tempore creatas dicimus. Pythagoras autem qui animarum metempsychosim commentus

est, non dubitavit dicere se et anteactæ vitæ, et rerum gestarum meminisse. Recordatus enim est se primum Æthaliden fuisse, deinde Euphorbum, postea Hermotimum, tum Pyrrhum piscatorem Delium, denique se Pythagoram esse. Verum non minus hæc delirantis hominis somnia fuerunt, quam quæ Ennius fabulatus est de anima Homeri in se transmigratione. Plato quidem, qui rerum ideas universales ab æterno et æternas esse docuit, si non memoriam, saltem rerum anteactarum in ea vita, quæ animæ in corpus infusionem præcesserit, reminiscantiam esse voluit. Cic. Tusc. I.

674 *Mutata [vitata]* Pareus, bene. Lambinus vero *mutata*.

675 *Retinentia*] Recordatio. Sic vs. 863. 'repetentia.' Lucretiana inflexio; sic 'variantia' pro varietas vs. 319. et I. 654.

Non, ut opinor, id ab leto jam longiter errat.
Quapropter fateare necesse est, quæ fuit ante,
Interiisse; et, quæ nunc est, nunc esse creatam.

Præterea, si, jam perfecto corpore, nobis 680
Inferri solita est animi vivata potestas,
Tum, quom gignimur, et vitæ quom limen inimus;
Haud ita conveniebat, utei cum corpore, et una
Cum membris, videatur in ipso sanguine cresce:
Sed, velut in cavea, per se sibi vivere solam
Convenit, ut sensu corpus tamen adfluat omne. 685

erit, illa igitur, ut puto, non procul abest a morte. Quamobrem oportet ut confitearis eam animam periisse, quæ fuit antea; et nunc eam esse procreatam, quæ nunc est. Deinde, si vivida vis mentis consuevit infundi nobis cum corpus est absolutum, et tum cum generamur et ingredimur in lucem vitæ, sane non ita necesse erat ut anima videretur crevisse in ipso sanguine simul cum ipso corpore, et cum artubus: sed potius consentaneum est eam vivere sibi solam per se in corpore sicut in cavea, ita tamen ut totum corpus abundet per se suo sensu. Quamobrem omnino cre-

—676 *ab ea leto* Par. *ea ab Gif.* Cout. Lamb. *longius* Bodl. Voss. vet. et L. B. *erat* Mus. B. 2.—679 *perfecto* V. ed. Bodl. Cant. *imperfecto* Cout. *tempore* nobis Gassend.—680 *animi est* Bodl. Voss. vet. et L. B. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *innata* V. marg. 1. Mus. B. 2. Ferr.—681 *quom secundum* deest Mus. B. 1. 2. *lumen* P. O. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Delph. Cout. *lumine* V. ed. *adimus* Gif. Par. Delph. Cout.—682 *Aut P. Hac* Mus. B. 3. *ita* deest Mus. B. 2. *ut hic cum* quidam.—683 *et ipso* Mus. B. 2.—685 H. vs. *spurium* censent Lamb. et Gassend. nec amat Creech. *affluit* Sus.—686

NOTÆ

676 *Longiter*] Longe. Antiqua vox.

679 *Præterea, si jam perfecto, &c.*] His 18. vss. continetur xviii. argumentum.

Nimirum, si anima ingreditur et infunditur in corpus jam perfectum, non igitur convenit eam vivere in corpore jam, quasi cum corpore nata, et aucta, atque cum cunctis membris contexta esse videatur; sed potius convenit eam, ut avem in cavea, ita in corpore vivere sibi solam, atque corpori tamen sensum omnem impertiri. Sane si adversus Pythagoreos profertur hoc argumentum, nihil est quod nos moretur aut moveat. Sin autem nobis animas immortales in corpora creando infundi asserentibus objiciatur, manet jam solutum ex dictis ad argumentum II. vs. 446. not. Adde præterea animas

infundi nobis in corpora, non ut formas assistentes, ut aiunt, qualis nauta navi, aut auriga currui datur; sed ut formas informantes, et quæ sint vitalium motuum principia. Quod autem sine sui divisione ac labe exeat salva et incolumis ex artubus, quibus adnexa penitus videtur, id sibi asserit sua spiritualitas. Quod enim spiritale est, id dividi nequit.

681 *Vitæ quom limen inimus* [lumen adimus] Cum nascimur. Alii *vitæ cum lumen ivimus*. Idem sensus.

683 *Cresse*] Syncope, pro crevisse.

685 *Convenit, ut sensu, &c.*] Hunc versum delendum censet Lambinus: quanquam non alienus est a Lucretiana officina. Explicat enim quare ratione anima sit in corpore, tanquam avis in cavea, cum hoc discri-

Qua re, etiam atque etiam neque originis esse putandum est
 Experteis animas, nec leti lege solutas:
 Nam neque tanto opere adnecti potuisse putandum est
 Corporibus nostris, extrinsecus insinuatæ;
 (Quod fieri totum contra manifesta docet res: 690
 Namque ita connexa est per venas, viscera, nervos,
 Ossaque, utei dentes quoque sensu participantur;
 Morbus ut indicat, et gelidai stringor aquai,
 Et lapis obpressus subitis e frugibus asper:)
 Nec, tam contextæ quom sint, exire videntur 695
 Incolomes posse, et salvas exsolvere sese
 Omnibus e nervis, atque ossibus, articulisque.
 Quod, si forte putas, extrinsecus insinuatam,

dendum est neque animas carere exortu, neque liberas esse a legibus mortis. Neque enim existimandum est illas potuisse adjungi adeo certe corporibus nostris, si extrinsecus infusæ fuerint; quod omne contrarium esse res clara demonstrat. Etenim adeo arte annexa est corporibus per venas, per intestina, per nervos, et per ossa, ut dentes etiam participes sint sensus; veluti dolor dentium, et rigor frigida aquæ, et durus lapillus forte repertus in pane tritus repente ostendunt. Neque etiam, cum animæ adeo compactæ sint cum corpore, videntur posse egredi integræ, et liberare sese incolomes ex cunctis nervis, et e cunctis ossibus ac articulis. Quod si forsitan credis animam extrinsecus infusam consuescere diffundi

neque: sic P. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. nec vulg.—687 uti l. solutus V. ed. uti l. solutus Th. Ra. longe Mus. B. 2.—688 potuisse deest Mus. B. 2.—691 Nam quæ Ferr. V. ed. Th. Ra. connexa P. Ald.—693 Moribus u. i. gelidi V. ed. Th. Ra.—694 E lapsis Cant. subitus Bodl. Hav. expressus subito de Cr. conj. subito de Gassend. Delph. subitis offractibus Fab. subinis Mus. B. 2. sub dente vulg.—695 videtur V. ed. Th. Ra.—696 solvos V. ed. silvas Ferr. solos Th. Ra. solas P. Ald. Gif. marg. Gryph. marg. Bas. marg.—698 intrinsecus Par. Cont.—699 Permanere V. ed. Bodl. Mus. B. 2.

NOTE

mine, quod corpori det motum vitalem ac sensum. Vel saltem ita ut corpus per se suo sensu et motu vitali debeat affluere. Quod verius crediderim ad mentem Lucretii.

693 *Morbus*] Dolor dentium.

Stringor] Rigor, frigus, quo dentes perstringuntur, cum aqua frigida bibitur.

694 *Subitis e* [*Subito de*] *frugibus*] Alii, *subitis de frugibus*. Alii, *sub dente e frugibus*. Porro per fruges signat panem.

698 *Quod, si forte putas, &c.*] His 15.

vs. continetur XIX. argumentum. Nimirum, si anima extrinsecus insinuatæ permanat per artus corporis, necesse est ut ea divisibilis sit. Cum enim per partes corporis divisibiles diffundatur, ipsa dividi debet. Quod autem dividitur, illud dissolvatur necesse est. Rem confirmat exemplo alimenti, quod per membra diditum perit, et in aliam naturam convertitur. Verum cum anima incorporea sit et spiritalis, non mirum, ut jam docui supra, si salva, incolomis, et sine sui divisione possit in

Permanare animam nobis per membra solere;
 Tanto quoque magis, cum corpore fusa, peribit. 700
 Quod permanat enim, dissolvitur: interit ergo.
 Dispartita ergo per caulas corporis omneis,
 (Ut cibus, in membra atque artus quom ducitur omneis,
 Disperit, atque aliam naturam subficit ex se,)
 Sic anima atque animus, quam vis integra recens in 705
 Corpus eunt, tamen in manando dissoluuntur,
 Dum, quasi per caulas, omneis diduntur in artus
 Particulæ, quibus hæc animi natura creatur;
 Quæ nunc in nostro dominatur corpore, nata
 Ex illa, quæ tunc peritat, partita per artus. 710
 Quapropter, neque natali privata videtur

nobis per artus, eo magis quæque anima insinuatæ interibit una cum corpore. Etenim quod diffunditur, illud separatur. Igitur anima perit; namque dividitur per omnes meatus corporis. Et sicut alimentum, quando distribuitur in artus et in omnes partes corporis, dissipatur et subministrat ex seipso aliam naturam: ita anima et animus, etiamsi non divisa ingradientur in novum corpus, tamen in permanando per corpus dissipantur, dum scilicet minores partes animæ, ex quibus hæc natura animi fit, quæ nunc præest corpori nostro, et quæ orta est ex illa anima, quæ tunc interiit divisa per partes corporis, dum, inquam, partes animæ dimanant, quasi per foramina in cunctos artus. Quamobrem natura animæ non

Th. Ra.—700 quique Voss. vet. et L. B. Bodl. Sus. Vind. V. ed. Mus. B. 1. cuique Voss. marg. quæque P. Vind. fr. Mus. B. 2. 3. Ald. Bip. Delph. quippe O. Cant. nempe Fab.—701 pinant pro permanat V. ed. primo Th. Ra.—702 Dispartitur ergo Voss. vet. et L. B. Disperitur enim reliqui.—703 dicitur Mus. B. 2. diditur Ald. Bip. Hav. Delph.—704 Dispergit Mus. B. 2.—705 quamvis est V. ed. Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. quibus omnibus præter Voss. vet. in deest. rete est Sus.—706 emanando Sus.—707 causas Th. Ra. dividuntur Mus. B. 2. duidentur Sus. martus pro in artus V. ed.—708 hic V. ed. Th. Ra. hæc animantur atque creantur Sus.—710 periit Voss. vet. et L. B. Gryph. Nard. Bas. Delph. perurit Mus. B. 2. parita Bodl.—711 nec Mus. B.

NOTE

corpus et in membra insinuari. Et 707.

vero si v. g. candor lactis bene permanat per lactis substantiam sine sui divisione, quanto magis anima per corpus? Porro neque cibus diditus per membra animalium interit, sed postquam calore naturali concoctus est, vertitur in naturam corporis, quod alit.

702 *Per caulas*] Per foramina, per meatus, per inania corporis. Sic vs.

704 *Subficit*] Suppeditat, subministrat.

708 *Particulæ*] Partes. Quasi anima in partes dividatur, dum in corpus insinuatur.

710 *Peritat* [*Periit*] Alii *peritat*; frequentativum a verbo pereo. Sic Plaut. in Capt. 'peritat partita.'

711 *Natali die*] Origine, natalitio ortu.

Esse die natura animæ, nec funeris expers.

Semina præterea linquuntur, necne, animai
Corpore in exanimo? Quod, si linquuntur, et insunt,
Haud erit, ut merito immortalis possit haberi; 715
Partibus amissis quoniam libata recessit.
Sin ita, sinceris membris ablata, profugit,

videtur expers esse nativo die, neque libera lege mortis. Deinde, an corpuscula animæ remanent in corpore mortuo, an non remanent? Quod si remanent et restant, non causa erit, cur anima ipsa queat jure merito esse immortalis, cum diminuta propter particulas amissas exierit e corpore; contra vero si erepta recessit cum integris partibus suis, ita ut nullas sui particulas reliquerit in ipso

1.—712 *nec* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *ne* Mus. B. 2. *neque* reliqui.—
714 *in* deest Mus. B. 2. *Qui* Mus. B. 1. *insint* Mus. B. 2.—715 *Aut* V. ed.
Th. Ra. *mortalis* Mus. B. 3.—717 *sincera ex membris* Fab.—718 *Et*: sic Voss.

NOTÆ

712 *Funeris*] Mortis.

713 *Semina præterea, &c.*] His 28. vss. continetur xx. argumentum. Nimirum, vel anima discedens e corpore relinquit aliquas sui reliquias, vel non relinquit. Si relinquit, ergo partes habet, nec abit incolumis ex corpore: atque adeo dissolvi potest ac interire. Sin autem non relinquit, unde fit igitur, ut vermes nascantur in cadaveribus, ac in putridis visceribus? vel enim animæ vermiculorum illorum pariter extrinsecus insinuantur, quod est absurdum; quis enim crediderit tot millia animarum eo convenire, unde una prius excesserit? vel saltem jam in controversiam venit, utrum illæ animæ captent sibi semina et atomos vermiculorum, ut ex iis sibi domicilia, hoc est, corpora sine ossibus et sine sanguine, qualia sunt vermiculorum corpora, faciant ac fabricent: an vero perinde ac humana anima insinuent se in vermiculorum corpora jam formata et perfecta. Non est autem verisimile ejusmodi domicilia sibi formare animas vermium, quia, cum sint sine corporibus, antequam insinuentur in corpora vermium, neque ægrotant,

neque frigent, neque algent; quæ corporis sunt incommoda. Cur ergo hæc incommoda sibi quærerent vendendo sibi corpus? Deinde detur etiam, inquit ille, quod sibi fingant corpora, dum insinuantur: at nulla via, nullusve modus apparet, quo id possint. Quibus enim instrumentis, quo ingenio, qua arte? Vagantur hæc sollicitæ, ut capient sibi semina corporis? Quis igitur revocabit illas ad domicilium? Pudet sane has prosequi ineptias. Igitur, ut his argumentis satisfaciam, respondeo quod, cum anima humana sit incorporea, neque sui reliquias relinquit in corpore, neque vermium generatio in cadaveribus fit ex corruptione ipsius animæ humanæ; sed ex putredine ipsius unius corporis, sicut et in caseo, in terra putri, &c. neque denique animæ vermium extrinsecus insinuantur, sed generantur, ut Lucretii verbis utar, ubi in visceribus, et in putri corpore reperiuntur semina seu atomi, quæ ad eos vermes progignendos valeant.

Semina] Reliquiæ, corpuscula, particulæ, atomi.

716 *Libata*] Diminuta.

Et nullas parteis in corpore liquerit ex se;
Unde cadavera rancenti jam viscere vermeis
Exspirant? atque unde animantum copia tanta, 720
Exos et exsanguis, tumidos perfluctuat artus?

Quod, si forte animas extrinsecus insinuari
Vermibus, et privo si corpore posse venire,
Credis; nec reputas, quor milia multa animarum
Convenient, unde una recesserit: hoc tamen est, ut 725
Quærundum videatur, et in discrimen agendum;
Utrum tandem animæ venentur semina quæque
Vermiculorum, ipsæque sibi fabricentur, ubi sunt:
An quasi corporibus perfectis insinuentur.
At neque, quor faciant ipsæ, qua reve laborent, 730

mortuo corpore, unde fit ergo ut cadavera effundant vermiculos e visceribus jam putridis? et unde fit ut tanta multitudo animalium sine ossibus, sine sanguine, exæstuet per membra tumescentia? Quod si forsitan putas animas extrinsecus infundi in vermiculos, et singulas advenire illis in corpora, nec comprehendis quare plura millia animarum concurrunt in id, ex quo una tantum exiit: tamen istud est, quod videatur inquirendum, et vocandum in controversiam, scilicet utrum animæ vermium quærant sibi quæque sua corpuscula, et ipsæ faciant sibi domicilia, in quibus maneat: an vero infundantur in corpora jam absoluta. Sed nec potest dici, quare ipsæ animæ vermium fabricentur sibi domicilia, aut cur ita

vet. et L. B. O. Cant. nullam P. liquetur V. ed. Th. Ra.—719 *cadavere* Gif. Par. P. O. Cant. Ald. *recenti* V. ed. Th. Ra. Bodl. *renuenti* Gassend. *vivere* P. V. ed. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. *vicere* Sus. *jam* deest Mus. B. 2. *Unde cadavere jamque recenti vivere vermes Spirantes?* P. in not.—720 *animarum* Gassend. *animatum* Mus. B. 2. *corpora tanta* Gryph. marg.—721 *Ex os* V. ed. *Ex eos* Th. Ra. *tumidos* V. ed. Th. Ra. Nonius n. 267.—723 *privo* ex conj. Wakef. *privas* si P. V. marg. 1. Bodl. Ferr. Ald. *privasse* si V. ed. Th. Ra. *priva* si Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Vind. Hav. *privas* in Cant. Bip. Delph. *privos* in O. corpore P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *corpora* reliqui.—724 *Credit* Mus. B. 2. *quor* Mus. B. 2. *milia* V. ed. Th. Ra.—726 *discrimine* Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1.—727 *veneantur* Th. Ra.—728 *ipsa* V. ed. Th. Ra. *sint* Gif. Par. Gryph. Delph. Lamb. P. Bodl.—729 *An jam* Lamb. Hav. Bip. Delph.—730 *Aut* Mus. B. 2. *nec* Mus. B. 1. *faciunt* Vind. O. Mus. B. 3.—731 *suppeditant*

NOTÆ

719 *Rancenti*] Putri, putrido. Hinc ranceo et rancesco, i. e. putresco.

720 *Animantum*] Nempe, vermium.

721 *Perfluctuat*] Exæstuat. Vel fluctuat per artus tumidos; i. e. scaturit. Sic Hor. Epist. i. 1. 'personat aurem,' pro 'sonat per aurem.'

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

723 *Privo* [*privas*] Singulares: vs. 390.

725 *Convenient, unde, &c.*] I. e. convenient in corpus, ex quo, &c.

728 *Fabricentur, ubi sunt* [*sint*] I. e. fabricentur domicilium, in quo habitent et maneat.

2 C

Dicere subpeditat; neque enim, sine corpore quom sunt,
Solicitæ volitant morbis, alguque, fameque;
Corpus enim magis hiis vitiis, et fine, laborat;
Et mala cuncta animus contagi fungitur ejus.
Sed tamen hiis esto quam vis facere utile corpus,
Quod subeant; at, qua possint, via nulla videtur:
Haud igitur faciunt animæ sibi corpora, et artus.
Nec tamen est, qui cum perfectis insinuentur
Corporibus: neque enim poterunt subtiliter esse

735

solicitentur; namque, cum sint absque corpore, non est cur anxie morbis, frigore, aut fame, huc illuc vagentur. Etenim corpus ipsum potius cognatum his incommodis vexatur, et animus patitur multa incommoda contagione illius. Verum etiamsi detur utile illis esse fabricare sibi corpus, cum ingrediuntur in illud: tamen nulla ratio apparet, qua queant facere id. Ergo animæ non fabricantur sibi corpus et membra. Neque tamen ratio est cur infundantur in corpora, ubi jam facta sunt; etenim non poterunt annexæ esse corporibus examussim; neque con-

P. Ald. sint Vind. Bodl. Vind. fr. Hav. Bip.—732 Solicitent O. Solicitant Mus. B. 1. 3. Solicitat Mus. B. 2. volitant P. V. ed. Mus. B. 1. 3. Th. Ra. Ferr. Ald. Bodl. algo Nonius et alii.—733 adfine Lamb. et vulg. edd.—734 cuncta Mus. B. 2. multa vulg. animis V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra. contagi Lamb. contage Ferr. V. ed. Th. Ra. contagia P. et alii. fingitur V. ed. Th. Ra. fungitus Vind.—735 his tamen Mus. B. 1. facile Ferr. V. ed. Th. Ra.—736 Quom Lamb. Cum Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. P. Bodl. Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. Cur sec. man. atque Ferr. V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. V. marg. 1. qui O. Mus. B. 2. Cant. possunt Mus. B. 1.—737 Aut Mus. B. 1. 3. corpore Mus. B. 2.—738 tamen ut qui jam Gif. tamen est qui jam Gif. L. B. Par. Cont. tamen est ut cum Bodl. jam Lamb. tamen ut qui cum Gryph. P. V. ed. Voss. marg. Voss. vet. et L. B. tamen est quasi cur Nard. Bas. P. in not. quid Mus. B. 2. insinuetur Mus. B. 2.

NOTÆ

731 Subpeditat] Suppetit, licet, facile est.

732 Algu [algo] Pro algore, i. e. frigore. Lamb. algu. Sic Sosipater Charisius i. notat 'algu' dictum esse a Latinis, citatque locum ex Plauto in Rud. 'tu vel suda, vel peri algu.' Sic idem apud Priscianum citat et hunc locum ex eodem Plauto in Vidul. 'inopiam, luctum, mœrorem, paupertatem, algum, famem.' Verum Nonius docet legendum esse algo, profertque hunc Lucretii locum: 'alguque fameque;' pro 'algore.'

733 Et fine [affine] Cognatum, obnoxium, particeps vitiorum. Lambinus, et fine; h. e. morte et interitu.

Verum non ad mentem Lucretii, qui loquitur hic tantum de malis quibus obnoxium est corpus, puta morbis, frigore, fame, &c.

734 Contagi] Pro contage: sicut supra 'parti,' 'colli,' 'voci,' &c. pro parte, colle, voce, &c. Contage autem pro contagio, seu contagione. Sic iv. 336. 'Quæ contage sua pallo-ribus omnia pingunt.'

735 Hiis] Supp. animabus vermiculorum.

736 Quod [Cum] subeant] Supp. corpus, quod sibi fecerint.

739 Subtiliter] Examussim, quasi per omnes partes suas, quæ subtiles sunt.

Connexæ; neque consensu contagia fient.

740

Denique, quur acris violentia triste leonum
Seminium sequitur, volpeis dolus; et fuga cervis
A patribus datur, et patrius pavor incitat artus?
Et jam cætera de genere hoc, quur omnia membris
Ex ineunte ævo generascunt, ingenioque;

745

tactus fient ex æquo nexu corporis et animæ. Tandem, quare sæva vis comitatur crudelia semina materiæ leonum? Cur astutia vulpibus, et fuga cervis traditur a parentibus, et metus paternus percutit membra horum animalium? Atque etiam cur reliqua ejusmodi innascuntur membris corporis et menti a prima sua

—740 Connexere V. ed. Th. Ra. Convexe Ferr. nec Mus. B. 1. cum sensu Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Gryph. Nard. tum sensu O. fiant Gryph. Nard. V. ed. Bodl.—742 Seminum V. ed. Senimum Mus. B. 3. dolus volpibus Lamb. et alii. cervos Vind. V. ed. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. fugia pro fuga Voss. vet.—743 patruus Sus.—744 jam deest Mus. B. 1. nomina O. membrum Mus. B. 2.—745 grandescunt Mus. B. 2. in-

NOTÆ

740 Consensu] Concordi aut æquo nexu: æqua concordia, corporis scilicet et animæ.

Contagia] Contactus, connexus. Sic vs. 346. 'Contagia mutua discunt vitales motus,' &c.

741 Denique, quur acris, &c.] His 29. vss. continetur XXI. argumentum, quod quidem potius adversus Pythagoræ metempsychosin, quam adversus animarum immortalitatem, profertur. Itaque si animæ, inquit Lucretius, forent immortales, et e corporibus aliis in alia migrarent corpora, sane studia, ingenia, ac mores animantium jam singulis generibus non essent quid proprium: sed confusis ac permistis essent moribus atque studiis cuncta animantia; sicque leo non jam esset ferox, cervus non jam timidus, vulpes non jam dolosa: jam canis audacissimus fugeret cervum: jam accipiter timeret adventum columbæ: jam saperent brutæ: desiperent jam homines; et, etiamsi dixeris humanas animas in sola hominum corpora migrare, jam stulti saperent, sapientes desiperent: pueri prudentia valerent, senes puerasce-

rent, &c. Quod contrarium docet res manifesta. Scilicet suo utitur corpore quæque anima, sicut ars suis propriis instrumentis. Igitur anima sequitur corpus, crescitque cum eo, ac senescit; atque adeo æque mortalitas est ac corpus, cum æque mutetur ac illud. Verum hoc argumentum totum intenditur adversus Pythagoreos, qui docent animas e corporibus in corpora tum humana cum belluina migrare. Quod autem ait animas sequi corporis mores ac studia, cumque eo crescere, jam a nobis solutum est supra vs. 446. not.

Triste] Crudele. Sic Virg. 'Triste lupus stabulis,' &c. Itaque triste leonum seminum, dicitur a Lucretio supp. hominibus, quos devorant leones.

742 Seminum] Origo, exortus, genus.

Dolus [dolu'] Pro dolus, metri causa.

745 Generascunt [ingenerascunt] Innascuntur, generantur. Sic labasco a labo: sic integrasco ab integro, &c.

Ingenioque] H. e. animo, menti, in-

Si non, certa suo quia semine, seminioque,
 Vis animi pariter crescit cum corpore quoque?
 Quod, si immortalis foret, et mutare soleret
 Corpora, permixtis animantes moribus essent:
 Ecfugeret canis Hyrcano de semine sæpe 750
 Cornigeri incursum cervi; tremeretque, per auras
 Aëris, adcipiter, fugiens, veniente columba:
 Desiperent homines, saperent fera secla ferarum.
 Illud enim falsa fertur ratione, quod aiunt 755
 Immortalem animam mutato corpore flecti;
 Quod mutatur enim, dissolvitur: interit ergo:
 Trajiciuntur enim partes, atque ordine migrant;
 Qua re dissolvi quoque debent posse per artus,
 Denique ut intereant, una cum corpore, cunctæ.
 Sin animas hominum dicent in corpora semper 760

ætare, nisi quia certa potestas animi augetur æqualiter cum corpore toto ex suis principiis ac primordiis? Quod si anima esset æterna, et consuesceret migrare in corpora, sane animalia constarent ex studiis mixtis. Sic canis de seminio Hyrcano natus fugeret nonnunquam adventum cervi cornigeri: et accipiter evolans per tenues flatus aëris trepidaret incurrente columba: homines insanirent: crudelis gens belluarum saperet. Illud enim dicitur ex falsa ratione, quod dicunt animam immortalem mutari mutato corpore. Namque quod commutatur, id dissipatur; igitur perit. Siquidem partes transponuntur, et mutant suam disposituram. Quapropter singulæ omnes animæ debent posse dissipari etiam per membra, ut tandem simul cum corpore pereant. Contra vero si respondebunt animas humanas migrare

generascunt inque genuntur Lamb. et edd. vulg.—746 *seminioque* V. ed.—747 *animæ* Mus. B. 1. *corpore toto* Lamb. et alii.—753 *Dissiperent* Mus. B. 1.—754 *agunt* V. ed. Th. Ra.—758 *debent quoque* Mus. B. 1. H. vs. et seq. delet Creech.—759 *Deest* Voss. vet.—760 *Sic* V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus.

NOTE

stinctui. Lambinus, *inque genuntur*, h. e. ingignunturque.

746 *Si non, &c.*] Hi 2. vss. repetuntur vs. 764.

747 *Quoque [toto]* Lambinus, 'quoque. Bene.

748 *Mutare . . . Corpora*] Migrare e corporibus aliis in alia corpora, ut placuit Pythagoræ.

750 *Hyrcano de semine*] H. e. de semine Hyrcanæ tigris. Hyrcania regio est Asiæ, quæ ab ortu, mare Caspium: habet: ab occasu Iberiam: a

meridie Armeniam: a septentrione Albaniam. In ea autem regione pantheræ, pardi, et tigres abundant, e quibus canes sagacissimi progignuntur. Itaque canis de Hyrcano semine, i. e. canis sagacissimus.

753 *Fera secla ferarum*] Belluæ feroces: gens fera belluarum, vss. 629. 961. 980. 1103. &c. et l. 20. 468. &c.

755 *Flecti*] Mutari, vss. 511. 515. 522. &c.

757 *Trajiciuntur*] Transmutantur, transponuntur, vss. 513. 517.

Ire humana, tamen quæram, quur e sapienti
 Stulta queat fieri, nec prudens sit puer ullus;
 Nec tam doctus equæ pullus, quam fortis equi vis?
 Si non, certa suo quia semine, seminioque,
 Vis animi pariter crescit cum corpore quoque. 765
 Scilicet in tenero tenerascere corpore mentem
 Confugient; quod si jam fit, fateare necesse est
 Mortalem esse animam: quoniam, mutata per artus
 Tanto opere, amittit vitam, sensumque priorem.
 Quove modo poterit, pariter cum corpore quoque 770

semper in corpora hominum: petam tamen ab iis quare anima possit exadere stolidam e sapienti; cur nullus adolescens sit prudens; cur pullus equæ non sit adeo doctus, quam fortis equus, nisi quod certa potestas animi constans ex certo primordio et principio augetur simul cum singulis corporibus. Nimirum, saltem non negabunt animum tenerum fieri in puerili corpore. Quod si hoc jam fit, oportet ut concedas animam esse mortalem, cum ita valde commutata per ipsos artus perdat vitam, et sensum primum, quem habebat. Vel quam ratione potestas mentis jam facta

B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. *corpore* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Ferr. sed in Voss. vet. *corpora* superscr.—761 *Iræ* V. ed. Ferr. Th. Ra. *humana* Vind. V. ed. Mus. B. 1. Th. Ra. *humane* Mus. B. 2. Ferr. *quæ res* P. O. Cant. Gif. marg. Gryph. Nard. Bas. *quæ* Vind. Mus. B. 3. *quod* Mus. B. 2. *deest* V. ed. *cure* V. ed. Th. Ra. *curæ* Vind. Mus. B. 1. 2.—762 *Stulte* O. Mus. B. 1. *fit* Th. Ra. *sic* Mus. B. 2.—763 *Nec clam* Mus. B. 1. *æque* V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. *quæ doctus* V. ed. Th. Ra. *quam doctus* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ferr. *equus sit* P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald. *equinis* V. ed. Th. Ra. H. vs. sequenti postponitur Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B.—764 *cuncta pro certa* Mus. B. 2.—765 *Deest* Bodl. Voss. L. B. *corpore toto* Hav. Bip.—767 *Confingent* Ald. P. Gif. Par. Gryph. marg. Cout. V. marg. 1. *Non fugient* Lamb. Gassend. Creech. Delph. *Confugiant* Voss. vet. Mus. B. 3. *Confingerent* O. *Confugiet* Mus. B. 2. *sit* P. Ald. *fit jam* O.—768 *Mortale fore* V. ed. *Mortalem fore* Ferr. Th. Ra.—770 *Quæve* Mus. B. 2.—

NOTE

762 *Nec prudens sit puer*] Namque, ut ait Cicero in Caton. 'temeritas est florentis ætatis, prudentia senectutis.' Cum enim, ut docet Aristot. Ethic. vi. prudentia versetur in rebus singularibus, res autem singulares nisi usu cognoscantur, prudens puer esse non potest, quem prudentem sola ætas facit.

763 *Fortis equi vis*] Fortis equus. Periphrasis. Sic iv. 1191.

766 *Tenerascere*] Teneram esse.

767 *Confugient [Non fugient]*

Lamb. bene; id est, non negabant, non abnuent. Alii *confingent*, non male ad mentem Lucretii.

Quod si jam fit] H. e. quod si tenerascit mens in corpore pueri.

768 *Mutata*] Namque in robusto corpore robusta est anima: igitur mutatur cum corpore; atque adeo pereat necesse est.

769 *Vitam*] Supp. priorem, et quam in tenero corpore prius habuit.

770 *Quove modo poterit, &c.*] His 3. vss. continetur xxii. argumentum.

Confirmata, cupitum ætatis tangere florem
 Vis animi, nisi erit consors in origine prima?
 Quidve foras sibi volt membris exire senectis?
 An metuit conclusa manere in corpore putri?
 An, domus ætatis spatio ne fessa vetusto 775
 Obruat? At non sunt jam immortalis ulla pericla.

Denique, connubia ad Veneris, partusque ferarum,
 Esse animas præsto, deridiculum esse videtur;
 Exspectare inmortaleis mortalia membra

robustior poterit attingere una cum corpore optatum vigorem ætatis, nisi erit similis ei in primo suo exortu? Vel quid significat quod egreditur ex artubus confectis senio? An timet remanere inclusa in corpore putrido? Vel an metuit ne domicilium fractum longævo tempore ætatis opprimat eam? Verum nulla discrimina sunt timenda rei immortalis. Tandem ridicula res videtur esse dicere animas paratas adesse ad res Veneris et ad ortus belluarum: et illas, cum immortales sint, expectare in numero innumerabili artus corporis mortales, et contendere inter se,

771 *frangere* Mus. B. 2.—772 *animis omissio nisi* Mus. B. 2.—773 *senectus* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *senectæ* Gif. marg.—774 *conculsa* Th. Ra.—775 *An P. Et reliqui.*—776 *jam deest* Lamb. Hav. Bip. Delph. *mortali* Gif. marg. Sus. Bodl. Voss. vet.—778 *deridiculum* V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald.—779 *Expectare* Vind. V. ed. Voss. vet. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Sus. Ferr. Th. Ra. *Et spectare reliqui. mortalis* Mus.

NOTÆ

Scilicet, quia, nisi nata sit cum corpore anima, non videtur posse cum ipso ætatis florem attingere, quem exoptat æque ac corpus. Verum hæc omnia referuntur ad corporis et organorum rationem.

773 *Quidve foras sibi, &c.* His 4. vss. continetur xxiii. argumentum. Nimirum, quid est cur anima cupit exire e corpore confecto ætate ac senio, nisi quia senescit æque ac corpus? neque enim dixeris illam metuere sibi ne corpus ætate fractum corruat et opprimat eam; quid enim sibi timuerit, si immortalis sit? Verum non ideo recedunt e corporibus animæ, quia sibi metuunt a ruina corporum: sed quia confectis ac labefactatis organis jam vitæ munus obire non possunt in corporibus illis.

Membris senectis] Artubus senio confectis. Sic v. 884. 894. Sic Salust. lib. Hist. iv. 'omnes quibus se-

necto corpore animus militaris erat.' Sic Plant. 'senectæ ætate.'

775 *Domus*] Corpus.

777 *Denique, connubia, &c.* His 8. vss. continetur xxiv. argumentum. Nimirum quia, si immortales essent animæ, sequeretur fore ut illæ, quasi apum examina, cum sint numero innumeræ, circumstarent ad cujusvis corporis ortum expectantes, dum in illud insinueretur aliqua ex illis; vel saltem prior advolans et potissima ingredi diceretur. Quo quid absurdius? Hæc, fateor, absurda sunt, et adversus Pythagoreos urgent non mediocriter. Verum nihil adversus nos facit hæc ratio, qui credimus et docemus animas eo tempore a Deo creari, quo in corpus recenter formatum insinuantur.

Connubia ad Veneris] Ad tempus generationis. Sic II. 173.

Innumero numero, certareque præproperanter 780
 Inter se, quæ prima, potissimaque, insinuetur:
 Si non forte ita sunt animarum fœdera pacta,
 Ut, quæ prima volans advenerit, insinuetur
 Prima, neque inter se contendant viribus hilum.

Denique, in æthere non arbor, non æquore in alto 785
 Nubes esse queunt, nec pisces vivere in arvis,
 Nec cruor in lignis, neque saxis sucus, inesse:
 Certum ac dispositum est, ubi quidquid crescat, et insit:
 Sic animi natura nequit sine corpore oriri

Sola, neque a nervis et sanguine longius esse. 790
 Quod si posset enim, multo prius ipsa animi vis
 In capite, aut humeris, aut imis calcibus, esse
 Posset, et innasci qua vis in parte soleret;
 Quamde in eodem homine atque in eodem vase manere.

quæ prior, et præcipua celerrime infundatur in corpus recenter natum: nisi forsitan leges animarum ita sint factæ, ut, quæ prior volitans accesserit, prior infundatur: neque inter se vel minimum quid certent. Demum nec arbor potest existere in aëre, nec nubes in vasto mari, nec pisces possunt vivere in agris, nec sanguis potest esse in lignis, nec humor in lapidibus. Scilicet rarus ac statutus est locus, in quo quæque res crescat et sit. Ita natura animi non potest sola nasci, absque corpore, neque abesse seorsum a nervis et a sanguine. Namque si posset istud, ipsa potestas animæ longe citius posset esse in capite, vel in humeris, vel in infimis plantis pedum, et consuesceret oriri in quovis membro: demum remuneret in eodem homine veluti in

B. 2. *immortalem* Th. Ra.—780 *præproperantur* Vind. *eas properanter* P. Gryph. marg. Ald. Bas. marg. V. marg. 1. *properantur* Ferr. V. ed. Th. Ra.—784 *nec* Mus. B. 1. *contendat* Th. Ra. *illum* Mus. B. 2.—787 *neque*: sic Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. *nec* reliqui.—788 *Ac deest* V. ed. Th. Ra. *depositum* Mus. B. 2. *quicquam* P. V. ed. Bodl. Gryph. Ferr. Th. Ra. Ald.—789 *animæ* Wakef. marg.—790 *nec* Mus. B. 1.—791 *Hoc* Vind. P. Ald. Bip. Hav. Delph. *multa anima* Mus. B. 2.—792 *talabus* V. ed. *talibus* Th. Ra.—793 *Posset enim nasci* Voss. vet. et L. B. Sus. *quamvis* Th. Ra.—794 *Tandem in toto*

NOTÆ

784 *Hilum*] Ne vel minimum quid: vss. 221. 519. &c.

785 *Denique, in æthere, &c.* His 16. vss. continetur xxv. argumentum, quod ducitur ex eo, quod sicut ceteris rebus, v. g. arboribus, nubibus, piscibus, sanguini, succo &c. certa sit regio definita ac stata, in qua quæque nascantur, sint, et crescant: ita et animabus certa sedes esse debet, ni-

mirum corpora, cum quibus seorsum oriri, existere, ac crescere queant. Verum cum hoc argumentum non aliud sit a xiv., non est cur hic ea repetam, quæ ibi respondi, vs. 615. not. Porro hi 13. vss. seqq. repetuntur v. 130.

790 *Longius*] Alii *longiter*. Sic v. 134.

Quod quoniam nostro quoque constat corpore certum ; 795
Dispositumque videtur, ubi esse, et crescere, possit
Seorsum anima, atque animus; tanto magis inficiandum,
Totum posse extra corpus durare, genique.

Qua re, corpus ubi interiit, periisse, necesse est,
Confiteare animam, distractam in corpore toto. 800

Quippe et enim mortalem æterno jungere, et una
Consentire putare, et fungi mutua, posse,
Desipere est: quid enim divorsius esse putandum est,
Aut magis inter se disjunctum, discrepitansque,

eodem vasculo. Quod cum certus locus sit etiam status, ac definitus videatur in corporibus nostris, in quo anima et animus queat separatim existere, et procreare; eo magis negandum est posse vivere et generari extra totum corpus. Quapropter, cum corpus periit, oportet ut fatearis animam ablatam de toto corpore etiam interiisse. Scilicet enim dementire est conjungere rem mortalem cum immortali, et utrumque posse mutuo convenire, et mutuo pati. Quid enim credendum est esse magis contrarium, aut magis inter se alienum, et dissentiens, quam illud, quod est

h. aqua ut in toto v. Fab. Quamde ex conj. Benth. maneret vulg.—795 in nostro Vind. Hav. Bip. Delph. corpore rectum Cant.—797 Sursum O. Mus. B. 1. 2. Sorsum Ferr. V. ed. Cant. toto magis Mus. B. 2.—798 Tantum O. Cant. gigni Mus. B. 2.—799 Quâ c. u. interiit Mus. B. 2. periisse Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. fr. Voss. L. B. peritve P. in not.—800 Conficente V. ed. Conficiente Th. Ra.—801 mortalem: sic P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. mortale reliqui unam P.—802 Constare V. ed. Th. Ra. fingi Mus. B. 2.—803 Dispar Sus. Dissipere Bodl.—804 discrepans Mus. B. 2.—805 peremi Ferr. perhemni V. ed.

NOTÆ

798 *Genique*] Gignique. Priscianus x. gigno, genui, pro quo vetustissimi geno protulerunt. Sic l. 129.

801 *Quippe et enim mortalem, &c.*] His 6. vss. continetur xxvi. argumentum ex eo deductum, quod dementiæ esse arguit jungere res mortales cum immortalibus. Corpus autem mortale est, anima vero si foret immortalis, quomodo conjungi possent res adeo inter se diversæ? Verum, nisi potuit Lucretius hoc mente comprehendere, cur potuit intelligere aliunde inane, quod est incorporeum et æternum, immisceri rebus creatis, quæ corporeæ sunt et mortales? Sed alii magni viri id potuerunt bene capere: potuit enim Aristoteles, qui animas immortales in corporibus mortalibus astrux-

it: potuit Plato, qui mentem æternam per partes mundi hujus caduci et perituri infusam esse voluit: potuit et Hermes, qui, teste Lactant. de Div. Præm. xii. naturam hominis ex mortali et immortali texuit, unde homo factus sit velut horizon, in quo ima summis, et cælestibus terrena junguntur. Scilicet hi viri et alii agnoverint res alias mortales, alias immortales, operæ pretium fuit, ne extrema essent sine medio, ut quasdam mixtas res facerent ex mortali et immortali.

802 *Consentire*] Convenire: vel compati, *συμπαθεω*, concrucari. Sic vss. 154. 170. &c.

Fungi mutua] Mutuo pati. vss. 734. 814. et l. 444.

Quam, mortale quod est, immortali atque perenni 805
Junctum, in concilio sævas tolerare procellas?

Præterea, quæquomque manent æterna, necesse est,
Aut, quia sunt solido cum corpore, respuere ictus,
Nec penetrare pati sibi quidquam quod queat artas
Dissociare intus parteis; ut materiai 810
Corpora sunt, quorum naturam obstendimus ante;
Aut ideo durare ætatem posse per omnem,
Plagarum quia sunt expertia, sic ut inane est;
Quod manet intactum, neque ab ictu fungitur hilum:

mortale, conjunctum esse cum eo, quod est æternum et sempiternum, et in cætu mutuo ferre diras tempestates? Adde quod ea quæ sunt immortalia, oportet ut vel repellant plagas, quia constant solido corpore, nec sinant rem ullam intrare in se, quæ valeat dissolvere intrinsecus partes eorum connexas, qualia sunt corpuscula prima materiæ, quorum supra declaravimus naturam; vel ut idcirco possint existere per omne tempus, quod non sunt obnoxia ictibus, quale est inane vacuum; quod est intactile, et quod non patitur quicquam a plaga: vel idcirco quod nulla est facultas

Th. Ra.—806 Rubrica notatur Voss. L. B. deest Voss. vet. sævas Mus. B. 1. P. in not. sævas reliqui.—808 jectus Voss. vet. et L. B. Vind.—809 quodque ad Vind. Mus. B. 3. quod queat ad V. ed. artus P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. Ferr. Ald. Sus.—810 partus P. Vind. V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Sus. partes P. in not. et P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. Mus. B. 1. 3. Cant. aut Sus. Gryph. Bas. deest O. materiæ P. materiæ Cant. materiæ ceu P. in not. materiæ cum Sus. materia cum V. marg. l.—814 nec Mus. B. 1. figitur P. Vind. V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. fingitur Bodl. frangitur O. Gryph.

NOTÆ

807 *Præterea, quæquomque, &c.*] His 23. vss. continetur xxvii. argum. Scilicet, quia id solum immortale et æternum visum est Lucretio, quod aut solidum est, ut atomus: aut plaga expers, ut inane: aut quod loco caret, in quem aut extra quem excedat, ut dissolvatur, ut universum. Hæc enim tria solum statuit æterna, ut observavimus II. 303. Atqui anima nihil tale est. Igitur non est immortalis. Verum respondeo ad hæc omnia, I. Animum quidem non esse atomum, sed solam atomum non esse æternam. II. Animum quidem non esse inane, sed solum inane non esse æternum. III. Animum quidem non esse universum, sed solum universum

non esse æternum. Deus enim æternus est et immortalis: animæ humanæ æternæ sunt et immortales. Est igitur, præter hæc tria, quæ profert Lucretius, quartum genus rerum æternarum. Unde Plutarchus de N. Deor. ex Epicuri mente disserens refert ab ipso quatuor genera rerum corruptionis expertium constitui, ad quod genus quartum refertur ipsa hominis anima. Hi 23. vss. iterantur v. 353.

810 *Materiai Corpora*] Atomi.

811 *Ante*] Nempe Lib. I.

814 *Fungitur*] Patitur. vs. 803.

Hilum] Minimum quid. vss. 221. 519. &c.

Aut etiam quia nulla loci sit copia circum, 815
 Quo quasi res possint discedere, dissoluique;
 Sic uti summarum summa est æterna, neque extra
 Quis locus est, quo diffugiant; neque corpora sunt, quæ
 Possint incidere, et valida dissolvere plaga:
 At neque, uti docui, solido cum corpore mentis 820
 Natura est, quoniam admixtum est in rebus inane:
 Nec tamen est ut inane; neque autem corpora desunt,
 Ex infinito quæ possint forte coorta
 Prorueri hanc mentis violento turbine molem,
 Aut aliam quam vis cladem inportare pericli: 825
 Nec porro natura loci, spatiumque profundi,
 Deficit, exspargi quo possit vis animai,

loci circum, in quem res queant aliquomodo recedere, et ibi dissipari, veluti totum universum est immortale; neque spatium est extra, in quod discedant; neque corpora sunt quæ queant incurrere in illa, et vehementi ictu dissipare ea. Verum, ut ostendi, natura animi non constat corpore solido; siquidem vacuum est mixtum in rebus. Neque tamen ea natura mentis est sicut vacuum; neque vero corpora deficiunt, quæ orta ex immenso universo queant fortasse evertere funditus quasi vehementi procella hanc massam animi: vel inferre ipsi aliam quamlibet calamitatem discriminis atque periculi. Neque etiam natura magni spatii, neque locus immensi universi deest, in quem potestas animæ queat dissipari: vel percussa alia qualibet violentia

Nard. Bas.—815 *Haud* Mus. B. 2. *etiam* Voss. vet. et L. B. *ideo* P. Mus. B. 1. Cant. Ald. et vulg. *igitur* Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 2. 3. *corpora circum* Mus. B. 2.—816 *Quod* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. Mus. B. 2. 3.—817 *Sicuti*: sic Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. *Sicut* vulg.—818 *diffugiat* Mus. B. 1. 2. 3. Hav. Bip. nec Mus. B. 1.—820 H. vs. et usque ad vs. 830. in priscis omn. exempl. desunt exceptis P. Voss. vet. et L. B.—821 *est admixtum rebus* P.—822 *Re tamen* P. Ald.—824 *Cor-*

NOTÆ

817 *Summarum summa*] Universum, omne, τὸ πᾶν. i. 757. ii. 303. et alibi.

818 *Quo diffugiant, &c.*] Quasi, ad hoc ut res dissolvatur, cedere debeat a loco in locum; vel e loco exteriori corpora adveniant, incidant, et incurrant ita magno cum impetu, ut dissolvant res ipsas.

820 *Uti docui*] Nimirum initio huius libri, ubi animum constare dixit ex subtilioribus atomis, et intermixto ex inani; quod in cunctis rebus intermixtum esse docuit Lib. i.

822 *Corpora*] Atomii.

823 *Ex infinito*] Ex immenso universo, in quo infinitæ volitant atomi. Lib. i. sub finem.

824 *Prorueri*] Lamb. bene. Alii *conruere*, pro, *corruere*.

825 *Cladem pericli*] Periculum, discrimen, damnum.

826 *Profundi*] Immensi universi, quod patet in infinitum secundum omnes dimensiones altitudinis, profunditatis, latitudinis, longitudinis, ut dictum est Lib. i. sub finem.

827 *Exspargi*] Dispergi, dissipari, dissolvi. Animam quippe docuit su-

Aut alia qua vis possit vi pulsa perire:
 Haud igitur leti præclusa est janua menti.

Quod, si forte ideo magis immortalis habenda est, 830
 Quod vitalibus ab rebus, munita, tenetur;
 Aut quia non veniunt omnino aliena salutis;
 Aut quia, quæ veniunt, aliqua ratione recedunt
 Pulsa prius, quam, quid noceant, sentire queamus;
 [Scilicet a vera longe ratione remotum est.] 835
 Præter enim, quam quod morbis tum corporis ægrit,

queat interire. Igitur porta mortis non est interclusa animæ. At vero si fortasse anima putanda est magis immortalis, quia tuta est a rebus mortiferis; vel quia res, quæ ipsi adveniunt, non sunt prorsus contrariæ conservationi illius; vel quia res, quæ adveniunt ipsi, secedunt aliquo modo, et remonentur antea quam possimus percipere quid damni afferant; nimirum hæc omnia prorsus aliena sint a veritate rei. Namque ob id morbi, quod tunc est animæ, cum corpus ægrum est, accedit illud,

ruere Gif. Par. Gryph. Nard. Cont. Bas. P. Ald.—828 *teneri* P. Gif. marg. Ald. Gryph. marg. Bas. marg.—829 *Deest* Voss. vet. et L. B.—831 *Post h. vs. collocant* vs. 835. Gryph. Nard. *Qui* Mus. B. 1. *in talibus* V. ed. Th. Ra. *lethalibus* Creech. Hav. Bip. Delph. a Mus. B. 1. *ad Cant.*—832 H. vs. sequenti postponitur *Sus. aliena salute* Sus. V. marg. 1. O. *plena salutis* Mar. P. Ald. *ablata* Gassend.—833 *reliqua* Mus. B. 2.—834 *qui* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Gryph. *quod* Mus. B. 1. *noceat* Gryph. Nard. Bas.—835 H. vs. *deest* omn. exemp. præter P.—836 *Propter ægrit* V. ed. Bodl. *morbis est* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *qum* V. ed. Th. Ra. *cum* P. Vind. Bodl. Ald. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *corporis ægrit* Voss. vet. et L. B. *corpus ægrotat* reliqui.

NOTÆ

pra vs. 230. et seqq. constare ex quatuor, aëre, igne, flatu, et quarta nominis experte natura.

Vis animai] Natura animæ, anima. 830 *Quod, si forte, &c.*] His 12. vss. occupatio est, cujus solutio locum tenet xxviii. argumenti adversus Animæ humanæ immortalitatem. Ita-

que non est, inquit, quod quis pro Animæ immortalitate dicat animam a rebus letalibus et mortiferis esse tutam, vel quia quæ incommoda et mala eveniunt animæ, ea non sunt prorsus aliena ab illius salute; hoc est, non sunt omnino illi noxia, nec ei mortem valent inferre: vel si noxia fuerint, sane prius repelluntur, quam sentiatur damnum quod inferunt. Namque hæc duo falsa esse arguit cum ex corporis morbis, quo-

rum contagione anima ipsa labefactatur; tum ex ipsius animi curis, angoribus, lethargo, phrenesi et ex ejusmodi affectibus, quibus mens contabescit. Igitur obnoxia est anima rebus mortiferis, et morti. Verum, ut supra monui, non hæc Animæ aut Animi sunt deliquia, sed corporis ipsius ac organorum defectus.

831 *Vitalibus* [*lethalibus*] Lamb. Paræus, et alii plures, bene. J. Nard. *vitalibus*; male ut patet, et contra Poëtæ mentem.

832 *Aliena salutis*] Vel a salute: h. e. mortifera. J. Nard. *plena salutis*; male pariter, et contra Lucretii sententiam.

836 *Præter enim, quam quod* [*quod tum, &c.*] Ita Lambinus, bene; i. e. præter enim id morbi, quod tum est

Advenit id, quod eam de rebus sæpe futuris
 Maceret, inque metu male habet, curisque fatigat;
 Præteritisque male admissis peccata remordent.
 Adde furorem animi proprium, atque obliviam rerum; 840
 Adde, quod in nigras lethargi mergitur undas.
 Nihil igitur mors est, ad nos neque pertinet hilum,

quod vexat eam plerumque de rebus venturis, et quod tenet eam pessime in timore, et frangit solitudinibus; et deliquia commissa anteactis annis cruciant eam. Adjunge his rebus etiam propriam insaniam mentis, et obliviones rerum: adjunge, quod ipsa mens immergitur in atras aquas lethargiæ. Ergo mors non est aliquid;

—837 *futurum* Mus. B. 2.—838 *Macerat* P. vulg. edd. *metum* Sus.—839 *Præteritum* Mus. B. 2. *admissa malis* P. O. Cant. Gryph. Nard. V. marg. 1. *male admissa* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. *anis peccata* Par. *admissa anis* p. vulg. edd.—840 H. vs. *deest* Mus. B. 1.—841 H. vs. *deest* Vind.—

NOTÆ

animæ, cum corpori ægre est; h. e. cum corpus ægrum est. Nard. et alii, *Præter enim quam quod morbi est, cum corpus agrotat*. Peccat enim hic versus in mensura: deinde sensus obscurior est. Alii: *Cum corpus et ægrit*. Quasi ægrit pro ægrescit, ægrotat. Recte tamen cum corpori ægre est. Neque te moveat si non fiat eclipsis vocalis unius ante aliam. Hæc enim forma loquendi familiaris est Lucretio passim.

839 *Male admissis* [Annis] Alii *malis*; minus eleganter, ut patet.

840 *Furorem animi proprium*] Phrenesim, quæ morbus est animi insanientis, et furore agitati.

841 *Lethargi*] Vel lethargiæ, vs. 466.

842 *Nil igitur mors est, &c.*] Hactenus Poëta de animæ mortalitate; quæ prima pars fuit dissertationis propositæ initio hujus libri vs. 35. et 36. Nunc autem ab h. vs. ad vs. 1067. contendit persuadere mortem aut nihil esse, aut nihil ad nos pertinere, quæ altera pars fuit disputationis propositæ supra vs. 37. 38. 39. et 40. Itaque his 13 vs. docet r. a simili, ut aiunt, mortem ipsam, aut

ea quæ nobis post mortem feruntur eventura, nihil magis ad nos pertinere, quam quæ in anteactis temporibus evenerunt. Sicut enim v. g. nullo terrore fuimus percussi, cum de totius orbis terrarum imperio Carthaginenses cum Romanis certarunt, ita nec futurarum rerum eventus nos debet terrere. Quod præclare complexus est Cicero i. Tusc. his verbis: 'Natura vero sic se habet, ut quomodo initium nobis rerum omnium ortus noster offerat, sic exitum mors, quæ, ut nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit. In quo quid potest esse mali, cum mors nec ad vivos pertineat, nec ad mortuos? Alteri nulli sunt: alteros non attingit,' &c. Et paulo ante: 'Qui enim satis vident id, quod est luce clarius, animo et corpore consumto, totoque animante deleto, et facto interitu universo, illud animal, quod fuerit, factum esse nihil; is plane perspiciet inter Hippocentaurum, qui nunquam fuerit, et regem Agamemnonem, qui fuit, nihil interesse: nec pluris facere nunc M. Camillum hoc civile bellum, quam illo vivo ego fecerim Romam captam,'

Quandoquidem natura animi mortalis habetur.
 Et, velut ante acto nihil tempore sensimus ægri,
 Ad configundum venientibus undique Pœnis; 845
 Omnia quom, belli trepido concussa tumultu,
 Horrida, contremuere sub altis ætheris auris;
 In dubioque fuere, utrorum ad regna cadundum
 Omnibus humanis esset, terraque, marique:
 Sic, ubi non erimus, quom corporis atque animai 850
 Discidium fuerit, quibus e sumus uniter aptei;
 Scilicet haud nobis quidquam, quei non erimus tum,
 Adcidere omnino poterit, sensumque movere:

neque vel minimum spectat ad nos, siquidem natura animæ est mortalis. Et sicut nihil mali passi sumus in tempore præterito, cum Carthaginenses accurrerent ex omnibus partibus ad pugnandum, et cum omnia percussa horrendo motu belli quasi horrenda tremuerunt sub summis flatibus æris, et cum incertum fuit cunctis hominibus, sub quorum imperia deveniendum sibi esset tam in terra quam in mari: ita postquam non erimus, ubi scilicet separatio animæ et corporis facta fuerit, ex quibus facti sumus quid unum; nimirum nihil prorsus poterit evenire nobis, qui non erimus tunc; aut tangere nostros sensus, etiamsi terra miscebitur cum mari,

847 *altas auras* Voss. vet. *altas oras* Sus. *oris* Gif. Par.—848 *Ni* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *fueret* Gif. Par. *fuit* vulg. edd. *utroque* Ferr. V. ed. Th. Ra. V. marg. 1. Bodl. *sub utrorum regna* vulg. edd. *cadenda* Sus.—849 *maris* Mus. B. 1.—850 *nos erimus* V. marg. 1. *corporum* Mus. B. 2.—851 *Discidium* P. Mus. B. 1. 2. *Distigium* Sus. V. marg. 1. *fuerunt* Mus. B. 1. *e sumus* Voss. vet. *hæsimus* reliqui. H. vs. *adulterinum* appellat Gif. marg. Post h. inseritur: *Nam si materiam nostram conlegerit ætas*. Gryph.—852 *aut* Mus. B. 2. *quom* vel *cum non* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Mus. B. 3. *eri inustum* Mus. B. 2. *tam* V. ed. Th. Ra. *tunc* Mus. B. 2.—853 *monere* Par.—856 *De-*

NOTÆ

&c. Eodem argumento usus est Epicurus apud Laërt. Lib. 10.

Hilum] Vs. 814.

844 *Nil ægri*] Nil mali, nullum malum.

845 *Ad configundum*] Supp. adversus Romanos.

Pœnis] Carthaginensibus, qui duce Annibale Romanis bellum intulerunt. Tit. Liv. Flor. &c.

847 *Sub altis ætheris auris*] Sub æthere, sub cælo.

848 *In dubioque fuere* [fuit] sub, &c.] Lamb. bene. Alii minus recte: *In dubioque fueret utrorum ad regna cadenda*.

dum. Quasi 'fueret' antique pro, esset.

Utrorum] Pœnorumve, an Romanorum.

849 *Omnibus humanis*] Omnibus hominibus.

851 *Quibus e sumus uniter aptei*] H. e. e quibus facti et conflati sumus aliquid unum, nempe homo, qui corpore et anima constat.

Uniter] Unum quid. Sic vs. 858.

853 *Sensumque movere*] Sensum quidem corporis et animi; cum utrumque perire censeat Lucretius. I. e. male afficere corpus et animum.

Non, si terra mari miscebitur, et mare cœlo.

Et, si jam nostro sentit de corpore, post quam 855
Detracta est animi natura, animæque potestas;
Nihil tamen est ad nos, quei computu conjugioque
Corporis atque animæ consistimus uniter aptei.
Nec, si materiam nostram conlegerit ætas
Post obitum, rursumque redegerit, ut sita nunc est; 860
Atque iterum nobis fuerint data lumina vitæ;
Pertineat quidquam tamen ad nos id quoque factum,

aut terra cum cœlo. Et, si natura animi, et vis animæ habet aliquem sensum, postquam divulsa est jam de nostro corpore; tamen hoc nihil pertinet ad nos, qui compositi sumus in unum quid ex concilio et conventu corporis et animæ. Neque pariter, si tempus contraxerit primordia nostra post mortem, et iterum posuerit ea, sicut nunc posita sunt; et lux vitæ concessa rursus fuerit nobis; tamen non est cur

tracta Voss. vet. et L. B. Sus. Distracta reliqui.—857 hoc ad nos vulg. edd. quei deest V. ed. Th. Ra. quin Ferr. coitu Gif. Par. Gryph. Nard. catu Voss. L. B. V. marg. Hav. Bip. Delph. conctu Mus. B. 2.—858 unica capti Mus. B. 2.—859 H. vs. deest Ald. actas V. ed.—860 non est Mus. B. 2.—861 lumine Sus.—862 Pertineat V. ed. Th. Ra. quod factum Voss. vet. et L. B. Voss.

NOTÆ

855 Et, si jam nostro, &c.] His 28. vss. duplicem præoccupat objectionem, quæ adversus ea quæ jam docet fieri potuit, et ejus utriusque solutio habetur in locum argumenti II. quo probat aut mortem nihil esse, aut ad nos nihil pertinere. Itaque potuit quis Lucretio objicere, primum animam sibi sensum, postquam e corpore recessit, servare ac retinere: secundo futurum forte, ut eadem corpuscula et atomi, quibus constabat homo qui moritur, eodem ordine, et in eundem hominem compaginari queant. Respondet autem utrumque nihil ad nos pertinere. Non primum, quia homo constat ex corpore et anima simul junctis; unde anima seorsum sentire non valet. Non secundum, quia, cum semel vitæ nostræ cursus est interruptus per mortem, fieri nequit ut olim doleamus de iis quæ fecimus antea, neque de iis

quæ patraturi sumus postea, etiamsi nostræ eadem atomi concurrant, ac congregiantur iterum in eosdem homines, ac similes nobis ipsis. Itaque in ea est opinione Lucretius, ut tandem aliquando ex infinito cieri possint eadem atomi in easdem res quæ antea jam extiterint, vel in eosdem homines qui jam fuerint: sed negat hos homines posse recordari seipsos aliquando extitisse, quia cursus vitæ prioris interruptus adimit omnino sensum cum corporis tum animi.

856 Animi natura] Animus.

Animæ potestas] Anima.

858 Uniter aptei] Compacti in unum quid, vs. 851.

859 Materiam nostram] Atomos, ex quibus constamus.

Conlegerit] Antiqua scriptura, pro, collegerit.

861 Lumina vitæ] Vita.

Interrupta semel quom sit repetentia nostris;
Et nunc nihil ad nos de nobis adtinet, ante
Quei fuimus: nec jam de illis nos adficit angor, 865
Quos de materia nostra nova proferet ætas.
Nam, quom respicias inmensi temporis omne
Præteritum spatium; tum motus materiali
Multimodei quam sint; facile hocc' adcredere possis,
Semina sæpe in eodem, ut nunc sunt, ordine posta: 870

hoc etiam factum spectet ullatenus ad nos, siquidem reptans cursus vitæ nostræ jam semel interturbatus est. Et jam nunc nihil spectat ad nos de nobis ipsis, qui antea extitimus; neque jam nunc anxietas lacerat nos de illis, quos futurum tempus procreabit de nostris primordiis. Namque, si contempleris totum intervallum temporis infiniti anteactum, atque etiam quam varii sint motus atomorum, sane ratio erit cur queas haud difficile credere istud, nimirum primordia multoties sita fuisse in

marg.—863 retinentia Gif. Par. Gryph. marg. Cout. Bas. marg. P. Ald. repentia Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Gryph. Nard. Sus. Delph. repensia O. Mus. B. 1. nostri Gif. Par. Cout. nostrum Mus. B. 2. nobis P. in not. Gryph. marg. nostra Lamb. Hav. Bip. Delph.—864 Te Voss. vet. et L. B. Enunc Voss. marg. attineat Voss. vet.—865 fumus Vind. sumus Mus. B. 1. 2. 3. nec deest Voss. vet. L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. jam jam Cant. affigit Ferr. V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Sus. effugit V. marg. 1. affligit V. marg. 2.—866 H. vs. deest Voss. vet. et L. B. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. V. marg. 1.—867 Nam cur Mus. B. 1.—868 motum Mus. B. 2.—869 Multimodis Mus. B. 1. id credere O. Mus. B. 1.—871 attamen

NOTÆ

863 Repentia] Subst. a verbo repo; i. e. tacita et sensim progrediens vendi assiduitas. Vocat autem vitæ cursum repentiam, non inconcinne, quia vita non subsultim, sed sensim sine sensu, insectorum animalium in morem, repit atque procedit. Alii legunt repetentia subst. etiam, h. e. recordatio, ἀνάμνησις. Hinc alii retinentia, subst. quoque, i. e. recordatio pariter. Viderit lector, quæ lectio melior videatur.

864 Et nunc nihil ad nos, &c.] I. e. neque nunc de iis solliciti sumus, qui fuerunt iidem ipsi qui nunc sumus: neque rursus solliciti sumus de iis, aut eorum incommodis angimur, qui de eadem nostra materia creabuntur olim.

De nobis] De aliis nobismetipsis.

Finge v.g. alterum Lucretium poetam extitisse ante hunc nostrum, sane hic noster Lucretius nihil curavit: similiter finge tertium Lucretium alium futurum, sane nec de futuro isto laboravit hic noster Lucretius. Scilicet neque qui fuerunt, neque qui erunt, etiam alii nos ipsi, ullatenus ad nos nunc existentes pertinent.

866 De materia nostra] De nostris atomis, vs. 859.

867 Inmensi] Fallitur in hoc Lucretius, quod tempus statuat ab æterno æternum. Vel 'inmensi,' i. e. longi.

868 Materiai] Atomorum.

869 Multimodei] Diversi, varii, multiplices.

870 Semina] Atomis, primordia.

Posta] Posita; syncope.

Nec memori tamen id quimus reprehendere mente;
 Inter enim jacta est vitai pausa, vageque
 Deerrarunt passim motus ab sensibus omnes.
 Debet enim, misere est quoi forte ægreque futurum,
 Ipse quoque esse in eo tum tempore, quoi male possit 875
 Adcidere: id quoniam mors eximit, esseque prohibet
 Illum, quoi possint inconmoda conciliari

eo ordine, sicut nunc sunt: neque tamen possumus retinere istud animo memori. Namque cessatio vitæ interposita est, et cuncti motus longe passim vagati sunt a sensibus. Etenim cum cuidam fortasse infelicitate et male venturum est, ille ipse debet etiam existere in eo tempore, ut ei queat evenire misere. Verum cum mors tollat illud tempus, et impediatur illi antea extitisse, cui hæc eadem mala, quibus

Voss. marg. deprendere Mus. B. 1. vulg. edd.—872 Intus Mus. B. 2. vitæ Mus. B. 1. Th. Ra. V. ed. vagæ P. Gryph. Ald.—873 a sensibus Mus. B. 1.—874 misere est Voss. vet. et L. B. miser est Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Bodl. Mus. B. 1. 3. Cant. miser et P. Mus. B. 2. cum forte Gryph. Delph. Nard. Bas. quoi deest Ferr. V. ed. Th. Ra. quist ægreque futurum P. ægerque P. in not. si forte Voss. marg.—875 cum tempore P. V. ed. O. Ferr. Th. Ra. Ald. cum vel quom male edd. vulg.—876 id omn. vet. exempl. at edd. vulg. mox Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. eximis Mus. B. 2. esseque prohibet Voss. vet. et L. B. Salmas. Voss. marg. esse perinde P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. esse prohibe inde V. ed. im prohibetque Fab. Hav. Bip. esse prohibe Vind. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. esse inde Th. Ra. esse probatum Sus. V. marg. 1. Cant. esse proclire V. marg. 2. O. esse proinde V. marg. 3. esse prohibere Bodl.

NOTE

871 *Memori reprehendere* [deprenderi] *mente*] Recordari, meminisse.

872 *Inter enim jacta*] Tmesis, pro Interjecta enim.

Vitai pausa] Vitæ cessatio, ac quies; sic infra vs. 943. l. 745. ll. 118. i. e. facta vitæ interruptio.

873 *Deerrarunt*] Secesserunt, vagati sunt, cessaverunt.

874 *Debet enim, &c.*] Hujus loci hæc est sententia: is, qui forte miser ac æger futurus est, debet eo existere tempore, quo male sibi potest ægre esse: vel debet in eo esse tempore, cui misere potest accidere, atque ita, quo tempore sibi misere et ægre futurum est; alioquin non poterit usquam esse miser. At homo mortuus jam desinit esse in ullo tem-

pore; ergo nullo modo potest esse miser. Sic de his præclare disputat Cic. Tusc. l.

876 *Id*] Supp. tempus, vs. 875. Duo quippe statuit Poëta, tempus, in quo homini misere potest evenire: et hominem, cui male potest accidere. Docet autem hoc utrumque tolli per mortem: mors quippe adimit tempus illud: prohibetque hominem mortuum fieri posse miserum, cum jam non existat in tempore, in quo ipsi male possit accidere. Alii legunt *im pro eum*, quasi olim diceretur *im pro eum*. Quamquam Lambinus ipse docet in codicibus Mss. legi 13. pro *im*: ego inde legendum puto *id pro 13*. Viderit lector.

Hæc eadem, quibus e nunc nos sumus, ante fuisse;
 Scire licet nobis nihil esse in morte timendum:
 Nec miserum fieri, qui non est, posse; neque hilum 880
 Differre, a nullo fuerit jam tempore natus;
 Mortalem vitam mors quom immortalis ademit.
 Proinde, ubi se videas hominem indignariet ipsum,
 Post mortem fore, ut aut putescat corpore posto,
 Aut flammis interfiat, malisve ferarum; 885

jam nunc ipsi vexamur, queant comparari: juvat agnoscere nihil metuendum esse nobis in morte: neque ullum posse esse infelicem, qui non extat; et nihil referre, utrum in nullo tempore ortus extiterit antea, cui mors æterna sustulit vitam mortalem. Itaque, cum cernas hominem dolere seipsum futurum post mortem, ut vel putrefiat corpore deposito in terra, vel ut absumatur igne, aut maxillis beluarum;

—878 *Nec* Th. Ra. in quibus Vind. et edd. vulg. e deest Vind. V. ed. Th. Ra. et vulg. ægri nos sumus Mar. ægri nunc sumus Gryph. Nard. Bas. Delph.—879 nil P.—880 miseris V. ed. Th. Ra. nec hilum Mus. B. 1.—881 *Difficere* Mus. B. 2. a nullo Mus. B. 1. 2. 3. Cant. an ullo Voss. vet. et L. B. an nullo Ald. Bip. Hav. Delph. qui tempore Sus.—882 cui immortalis Vind. Mus. B. 2. edd. vulg.—883 miserariet Lamb. in not. Creech.—884 putrescat vulg. aut ut puti V. marg. 1. putrescans Sus. putes Ferr. V. ed. Th. Ra. putiscat quidam.—885 *Aut interfiat* morsu malisve Creech. P. in not. *Aut malis interfiat* is P. in

NOTE

880 *Neque hilum*] Nihilumque, vs. 814.

883 *Proinde, ubi se, &c.*] His 24. vs. continetur ill. argumentum. Scilicet increpat eos, qui, licet nullum sibi post mortem sensum superfuturum fateantur, dubii tamen hærent, sibi in animo fingunt fore ut aliquid sibi mali accidat: verenturque magis ne aut a feris devorentur, aut rostris volucrum lacerentur, quam aut igne cremantur, aut melle præfocentur, aut frigore rigeant. Cum tamen aliud alio non videatur acerbius. Itaque falsa est hæc indignatio, falsa cogitatio, falsusque metus, cum post mortem nihil nostri supersit vivum, aut sensu præditum, quod pati possit. Scilicet totus in eo est Lucretius, ut mortem non modo malorum omnium maxime horrendum non esse, sed ne ullum quidem esse Delph. et Var. Clas.

malum persuadeat. Quippe quicquid boni vel mali ad nos pertinet, id cum sensu sit necesse est. Mors autem, inquit, privatio sensus est. Igitur nihil ad nos ipsa pertinet. Verum quod mors sensus externi sit privatio; atque adeo quod nihil in morte timendum sit, quod deinceps visum, auditum, olfactum, gustatum, aut tactum ingrate afficiat, hoc sane cum Lucretio admittimus; cum hæc sine corpore esse nequeant, corpus autem per mortem dissolvatur. At, quod mortem velit esse privationem animi, qui suo modo sensus est internus, et quo superstite sensum superesse proficitur, id nos etiam atque etiam improbamus.

884 *Posto*] Posito. Syncope est. Id est, in terra condito, humato.

885 *Interfiat*] Interficiatur, absumatur, cremetur. Sic ll. 1067. 'Con-

Lucret.

Scire licet, non sincerum sonere, atque subesse
 Cæcum aliquem cordi stimulum; quam vis neget ipse
 Credere se quemquam sibi sensum in morte futurum.
 Non, ut opinor, enim dat, quod promittit et unde,
 Nec radicitus e vita se tollit, et eicit; 890
 Sed facit esse sui quiddam super inscius ipse.
 Unus enim sibi quom proponit quisque, futurum
 Corpus utei volucres lacerent in morte, feræque;
 Ipse sui miseret: neque enim se dividit hilum,

juvat noscere illum non dicere veritatem, et certum quendam aculeum inesse in corde illius; etiamsi ipse deneget se putare ullum sensum superstitem fore sibi post mortem. Neque enim, ut puto, præbet, quod pollicetur; et deinde neque se evellit funditus aut expellit e vita: verum ignarus ipse fingit aliquid sui superesse. Cum enim unusquisque vivus fingit sibi in animo fore, ut aves et bestiae dilacerent sibi corpus post mortem, ipse miseretur sui; neque enim vel minimum liberat se, nec

not. interficiat malisne Mus. B. 1.—886 Sive Mus. B. 1. nos in cerum V. ed. Voss. Bodl. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. nos incertum Mus. B. 1. Sus. nos id cæum Mus. B. 2. sonare Mus. B. 2.—887 aliqui Cant.—888 Credens Mus. B. 2. quicquam Cant.—889 inde V. ed. P. Th. Ra. Ald. Bip. Hav. Delph. abunde omisso et P. in not. Gryph. Nard. Bas. Lamb.—890 radicitus V. ed. Voss. vet. et L. B. Th. Ra. ut pro et Mus. B. 2. icit P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph. Nard. P. Ferr. Th. Ra. Ald.—891 insuper Mus. B. 3. justius ipse V. ed. Bodl. Th. Ra. ipsius ipse Gif. marg. Gryph. P. Ald.—892 Unus P. Mus. B. 1. Ald. Unius V. ed. O. Mus. B. 2. Vivus vulg. Minus Bodl.—893 morte sævæque O. corpore sævæ Mus. B. 1.—894 miser et V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra. miser est O. Mus. B. 1. Cant. V. marg. 1. nec Mus. B. 1. dividit P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gryph. Nard. Creech.

NOTÆ

fieri' pro, confici. Et v. 889. Sic Plaut. Trin. 'confit cito,' pro, conficitur.

Malisne ferarum, &c.] I. e. a feris devoretur, insepultus scilicet, et projectus, inhumatus. Huc sane pertinet illud Diogenis, qui cum post mortem projici se jussisset inhumatum, tum sibi amici dixerunt: 'Volucrisne et feris?' 'Minime vero,' inquit, 'sed bacillum prope me, quo abigam, ponitote.' 'Qui poteris?' inquit illi; 'non enim senties.' 'Quid igitur,' inquit ille, 'mihi ferarum laniatus oberit nihil sentienti?'

886 *Sonere]* Antique pro sonare. Nonius.

887 *Cæcum]* Incognitum, stultum, falsum, et inanem.

889 *Et unde[inde]* I. e. et deinde. Ita omnes, præter Lambinum, qui legit *abunde*, quod refert ad verbum 'dat;' quia, inquit, in vet. Ms. legitur, *et unde*.

890 *Eicit]* Pro, ejicit; dactylicus versus. Quid si legeremus *icit*, ab icio, quod est pello?

891 *Esse super]* Tmesis, pro superesse.

894 *Miseret]* Pro, miseretur. Sic Plaut. in Trin. 'Cave tui alius misereat.' Quanquam Lambinus ait se legisse in codice Joviani Pontani manu adscriptum: *ipse sibi miser est*.

Nec removet satis, a projecto corpore; et illud 895
 Se fingit, sensuque suo contaminat adstans.
 Hinc indignatur se mortalem esse creatum;
 Nec videt, in vera nullum fore morte alium se,
 Qui possit vivus sibi se lugere peremptum,
 Stansque jacentem se lacerari, urive, dolere. 900
 Nam, si in morte malum est, malis morsuque ferarum
 Tractari; non invenio, qui non sit acerbum,
 Ignibus inpositum, calidis torrescere flammis;
 Aut in melle situm subfocari, atque rigere

arceat satis illas a corpore suo humi prostrato insepulto; et videtur jam ipse esse illud corpus projectum; et quasi jam tunc adesset, coinquinat illud suo sensu. Inde fit ut doleat se natum esse mortalem; nec cernit neminem alterum se futurum in vera morte, qui queat aut vivens deflere se esse mortuum, aut stans, deflere se prostratum; nec qui queat gemere se dilacerari aut cremari. Etenim, si acerbum est distrahi maxillis et dentibus bestiarum, non reperio qua ratione non sit etiam malum hominem torreri ardentibus flammis inpositum ignibus: vel positum in

marg. vindicit Gif. Par. vindicat Lamb. vidit illum Voss. vet. illum Bodl. hilum P. O. Mus. B. 2. Cant. illum reliqui.—895 Pro illud, P. Mus. B. 2. hilum: ceteri illum, vere, censente Wakef. ut respiciat hominem in corpore delitescens. 'Totus locus ita f. rectius scribi potest... dividit ipsum... corpore; at illum Se fingit.' Wakef.—897 Hic Mus. B. 2.—898 videtur V. ed. Th. Ra.—899 Cui Ferr. V. ed. Th. Ra. Sus. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. posset Cant. unius V. ed. Th. Ra.—900 jacenter Sus. se deest Ferr. V. ed. Th. Ra. nec lacerari Hav. Bip. Delph. uti Mus. B. 1. deest Mus. B. 2. dolere Lamb. dolore reliqui.—902 cui Mus. B. 2.—903 torrescere O. terrere se cave V. ed. terrere se

NOTÆ

Quasi miser pro, misericors. Non laudatur hæc interpretatio.

Hilum] Vel minimum quid, vs. 880.

895 *Nec removet]* Supp. feras et aves, vs. 893.

896 *Se fingit... illud]* H. e. jam videtur sibi ipse esse hoc corpus projectum feris et volucris, insepultumque.

Sensuque suo contaminat] Supp. illud ipsum corpus insepultum, et exsangue, quod se esse fingit. Quippe quia cadaver nullo sensu præditum est, hinc contaminat illud talis homo, qui fingit se horrere ferarum morsum, quia tribuit sensum corpori exanimi, quod omni caret sensu. Quod quidem non faceret, si corpus exani-

mum omni sensu carere sibi persuasum haberet.

898 *Alium se]* Alium sibi similem. V. g. Lucretius, qui indignatur se mortalem natum esse, non videt in morte vera nullum alium fore Lucretium, qui vivus et stans possit se mortuum et jacentem lugere.

902 *Qui]* Quomodo, quod.

903 *Calidis torrescere flammis]* Comburi, cremari, in rogi imponi.

904 *In melle situm subfocari]* Hoc quoque genus sepulture fuit usurpatum a veteribus, aut certe ratio servandorum corporum. Cujus meminit Xenophon v. 'Ἑλληνικῶν, ubi narrat Agesipolin Lacedæmonium gravi morbo affectum, eoque ipso morbo consumptum die septimo, in melle po-

Frigore, quom summo gelidi cubat æquore saxi; 905
 Urguerive, superne obrutum, pondere terræ.
 ' Nam jam non domus adcipiet te læta, neque uxor
 Optuma, nec dulces obcurrent oscula natei
 Præripere, et tacita pectus dulcedine tangent.
 Non poteris factis florentibus esse; tuisque 910

*melle præfocari: aut etiam algore horrescere, quando jacet in suprema planitie lapidis frigidi: vel opprimi obrutum gravitate terræ superimpositæ. Verum, in-
 quies, jam familia tua gaudens non excipiet te, neque sponsa tua optima, neque
 cari tui liberi obviam ibunt interciperet tibi basia, nec afficient tibi cor secreta
 jucunditate. Neque etiam poteris esse adjumento tibi aut tuis per præclaras tuas*

Th. Ra. torrere Mus. B. 1. torreve Mus. B. 3.—904 At Mus. B. 1. molle Gryph.
 marg. mole Bas. marg. P. Ald.—905 in summo edd. vulg.—906 obrutum p.
 certe Bodl. Ferr. obrutum Sus. Voss. vet. et L. B. obrutum p. cratis P. in not.
 V. marg. 1.—907 Nam jam Voss. vet. At jam P. Ald. Mus. B. 2. At tua P.
 in not. V. marg. 1. Am jam Voss. marg. Voss. L. B. At viam V. ed. Th. Ra.
 Atnuam Ferr. Jam nam O. Ain ne Mus. B. jam Cant. amiam Vind. Voss.
 L. B. desunt vocc. Mus. B. 3. nec Mus. B. 1.—909 Percipere V. ed. Mus. B.
 1. Th. Ra. Præripere O. Mus. B. 2. Percipere et tanta Cant.—910 facti Vind.
 V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. fatis P. Ald. factis tibi fortibus edd.

NOTE

situm, et Lacedæmonem revectum ac
 regia sepultura fuisse donatum. Sic
 Varro *περὶ ταφῆς*: 'Quare Heraclides
 Ponticus plus sapit, qui præcepit, ut
 comburerent, quam Democritus, qui
 ut in melle servarent: quem si vul-
 gus secutus esset, peream si centum
 denariis calicem mulsi emere possi-
 mus.'

905 *Summo æquore saxi*] Supremo
 saxo, aut marmore plano, polito, et
 bene æquato. Sic mare, ut supra mo-
 nui, dicitur æquor ab æqualitate et
 planitie sua.

906 *Pondere terræ*] Alii, *pondere
 cratis*, ut alludatur ad Carthaginen-
 sium morem, qui hoc supplicii ge-
 nere sunt usi, ut est apud Plaut. in
 Pœnul.

907 *Nam jam non domus, &c.*] His
 18. vss. continetur iv. argumentum.
 Scilicet solvit objectiones, quæ fieri
 possunt adversus vitæ commoda, qui-
 bus privantur mortui, si nihil eorum
 post mortem supersit. Ad quid enim

uxoris, liberorum, ac familiæ tot tes-
 tificationes amoris, ac blandimenta?
 Quid tua te et tuos juvabant præclare
 facta, si totus in morte peribis? Re-
 spondet Lucretius hæc anilia esse
 officia, cum ad vitæ, quæ nulla est
 post mortem, felicitatem ac dulcedi-
 nem conducere valeant. Quæ qui-
 dem si parentes et amici bene nos-
 cerent, magno se animi angore libe-
 rarent. Namque sicut mortuus homo
 earum rerum cupidine nulla tenetur
 ac desiderio, ita nec earumdem pri-
 vatione aduritnr aut movetur. Verum
 stultitiam et cæcitatem arguit super-
 stitum, qui mortuos lugent; et ad
 mortuorum tumulum astantes perpe-
 tuo flent, cum mortui in æternum
 morte sopiti erunt, ut jam sunt, nec
 nostris fletibus, angoribus, dolori-
 bus, aut vocibus usquam movebun-
 tur.

Domus] Familia; servi nempe et
 parentes.

908 *Optuma*] Antiquæ pro optima.

Præsidium: misero misere,' aiunt, 'omnia ademitt
 Una dies infesta tibi tot præmia vitæ.'
 Illud in hiis rebus non addunt: 'Nec tibi earum
 Jam desiderium rerum insidet insuper una.'
 Quod bene si videant animo, dictisque sequantur, 915
 Dissolvant animi magno se angore, metuque.
 Tu quidem, ut es, lecto sopitus, sic eris, ævi
 Quod super est, cunctis privatus doloribus ægris:
 At nos horifico cinefactum de prope busto
 Insatiabiliter deflebitur; æternumque 920
 Nulla dies nobis moerorem e pectore demet.

*actiones. Et, infelix, o infelix, inquiunt omnes; unus infelix dies abstulit tibi
 cunctos tot fructus vitæ. Verum non adjiciunt istud in his rebus, nimirum quod
 necdum jam amor istarum rerum simul quoque inest tibi. Quod quidem si bene
 cernant mente, et exequantur re verba, liberabunt se anxietate mentis, et magno
 timore. Tu vero, sicut es soporatus morte, ita eris per omne tempus, quod restat,
 expers quidem omnium dolorum morbidorum. Nos contra lugebimus insaturabiliter
 stantes juxta te redactum in cineres in pyra; et nullus dies adimet nobis e corde*

vulg. factis tuis fortibus esse cuiquam Voss. marg. esse tuis Gif. Par.—911 *Præsi-
 dio* edd. vulg. misero misere Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3.
 Cant. Gif. marg. misere misere Bodl. miser! o miser! Gryph. marg. P. Ald.
 Hav. Bip. Delph. misera misero O. misere secunda dictione omissa Mus. B.
 2. autem pro aiunt Mus. B. 1. demit Vind. Mus. B. 1. 2. 3.—914 *rerum super
 insidet* P. Bodl. O. Cant. rerum super insit et Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3. Th.
 Ra. incidit V. marg. 2. P. in not.—915 *Quo* Sus. se V. ed. Th. Ra. sequatur
 Cant.—917 *Tu quidei mittes* Mus. B. 1. lecto P. in not. leto vel letho vulg.
 lætu Sus.—918 Rubrica notatur Voss. L. B. deest Voss. vet. privatque Sus.
 æger Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—919 *cinefacti* V.
 ed. temefacti Th. Ra. civemfactum Mus. B. 1. de O. Mus. B. 1. 2. Cant. P. in
 not.—920 *deflevimus* Vind. Mus. 2. 3. Cant. Sus.—921 *moerore* Mus. B. 2. de

NOTE

910 *Non [Nec] poteris, &c.*] Ita
 Lambinus restituit ex vet. Ms. in quo
 se legisse ait: *Nec poteris facti foreti-
 bus, &c.* Nec male restituit. Vul-
 gares editiones habent: *Nec poteris
 factis florentibus esse cuiquam Præsidio.*
 vel: *Nec poteris factis florentibus esse
 tuisque Præsidio.*

911 *Misero misere [Miser o miser]*
 Bene. Vulgares editiones, *misero mi-
 sere*; ita ut hæc verba conjungantur
 cum seqq. hoc modo: Una dies infesta

tibi misero ademitt misere omnia tot
 præmia vitæ.

918 *Privatus [Privatu']* Pro priva-
 tus, litera s demta, metri causa.

919 *Cinefactum*] In cineres versum,
 ac dissolutum.

Busto] 'Bustum,' inquit Festus, 'pro-
 prie dicitur locus in quo mortuus est
 combustus et sepultus.' Hinc idem
 ibid. 'Sed modo busta sepulcra vo-
 cantur.'

Illud ab hoc igitur quærandum est, quid sit amari
 Tanto opere, ad somnum si res redit, atque quietem,
 Quur quisquam æterno possit tabescere luctu?
 Hoc' etiam faciunt, ubi discubuere tenentque 925
 Pocula sæpe homines, et inumbrant ora coronis;
 Ex animo ut dicant, 'Brevis hicc' est fructus homullis:

sempiternum nostrum dolorem. Ergo istud petendum est ab isto homine, quid tam acerbi sit, si res revertitur ad soporem et ad quietem? Quare quisvis poterit marcescere perpetuo mærore? Multi homines quoque faciunt istud, cum accubare, et habent nonnunquam pateram manu, et velant vultum coronis, ut dicant ex plena mente, hoc est exiguum vitæ præmium hominibus: jam extiterit: neque

Mus. B. 1. ex Cant.—922 ob P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gif. marg. Cr. conj. quod V. ed. Ferr. Th. Ra.—924 Qur Mus. B. 1.—925 Hæc P. Ald. Nec V. ed. Th. Ra.—927 est hic O. Mus. B. 1. est deest Mus. B. 2. fructus Cant. fluctus

NOTÆ

922 *Ab hoc*] Supp. homine, qui talia objicit. Ita Lamb. et Paræus. Alii *ob hoc*: i. e. ob hanc rem; nec male, ut patet.

923 *Ad somnum . . . atque quietem*] I. e. ad mortem; sic vs. 917. 'Tu quidem, ut es leto sopitus, sic eris, ævi Quod superest,' &c. Et vs. 933. 934. et seqq. Scilicet ut mors est perpetuus somnus, ita somnus mors temporanea putatur, aut saltem imago mortis, ut ait, 'Stulte, quid est somnus gelidus nisi mortis imago?' Hinc Dux exercitus quidam, cum militem in excubiis dormitantem confodisset, lepide cavillatus ait: 'Talem relinqui, qualem inveni.'

925 *Hoc' etiam faciunt, &c.*] His 19. vs. continetur v. argumentum. Igitur pergit Lucretius mortis formidinem ex hominum mentibus excutere. Non solum, inquit, stulti sunt ii, qui mortuos insatiabiliter lugent, cum post mortem nihil nostri supersit; sed et stolidiores sunt ii, qui, comensationibus indulgentes, etiam inter pocula mortis memoriam refricant, quasi siti inexplata conficiendi sint, postquam e vita migraverint.

Placide quidem voluptuosos redarguit Lucretius, quippe qui voluptatem humanæ excursionis metam præfixerit. Cum igitur, ut jam monuit, mors sit somno similis, sane, qui mortuus est, nil curat aut appetit: namque, qui dormit, etiamsi anima corpus adhuc incolat, tamen omni sensu caret. Ergo multo minus mortuus nihil appetere aut curare debet. Tunc enim ita materia disjicitur, ut nihil supersit vitæ aut sensus.

926 *Inumbrant ora coronis*] Id est, capitibus imponunt coronas et floribus. Vel admovent labris pocula cincta floribus. Quod usitatum erat veteribus Græcis et Latinis. Martial. lib. 11. 'Frange toros, pete vina, rosas cape, tingere nardo: Ipse jubet mortis te meminisse Deus.' Quod et Auson. monet: 'Vive memor mortis, memor ut sis vive salutis.'

927 *Brevishicc' est fructus, &c.*] Sic Apollonides epig. 11. 'Tempus erit longum quo non potabimus. eia. Corripit et nobis tempora canities.' Sic Plaut. Bacchid. 'Non tibi venit in mentem, amabo, si dum vivas, tibi bene facias, Jam pol id quidem esse haud

Jam fuerit; neque post umquam revocare licebit!
 Tamquam in morte mali cum primis hoc sit eorum,
 Quod sitis exurat miseros atque arida torreat, 930
 Aut aliæ quous desiderium insideat rei.
 Nec sibi enim quisquam tum se vitamque requireret,
 Quom pariter mens et corpus, sopita, quiescunt;
 Nam licet æternum per nos sic esse soporem:
 Nec desiderium nostri nos adtigit ullum: 935

postea unquam fas erit reducere illud. Quasi in leto illorum id præsertim mali sit, ut sitis ardens adurat vel incendat, vel amor alterius cujusvis rei insit illis: neque enim tunc ullus desiderat seipsum aut vitam suam, siquidem animus ac corpus æqualiter soporata conquiescunt. Namque concedimus tunc somnum ita esse sempiternum, neque amor ullus nostri tangit nos: et tamen tum primordia illa, ex quibus

Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Ferr. Sus. homulli Fab.—928 *Jam fuerint* Cr. conj. nec Mus. B. 1.—930 *torreat* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Gryph. Nard. Ferr. Th. Ra. Ald. terra Lamb. Gassend. V. marg. 1. P. in not.—931 *aliæ* Gryph. Nard. Bas. *cuitis* Mus. B. 1. 2. *res* Gryph. Nard. Bas. Lamb. V. marg. 1.—932 *cum* Mus. B. 1. *requirit* edd. vulg.—933 *Com* Mus. B. 2.—934 *H. vs. sequenti* subjungit Salmas. *nobis* P. in not. *esse suprema* Salmas.—935 *adigit* Vind. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Gif. Par. *idigit* V. ed. Bodl. Th. Ra. *adfcit* Delph. *adlcit* Turneb. *attigit* Mar.

NOTÆ

perlonginquum? neque si hoc hodie amiseris, Post in morte id eventurum unquam?' Quos sic B. Hieron. adversus Jovinianum scribens redarguit: 'Manduca et bibe, et, si tibi placet, cum Israël lude consurgens, et canito: 'Manducemus et bibamus, cras enim moriemur.' Manducet et bibat qui post cibos expectat interitum; qui cum Epicuro dicit, 'Post mortem nihil est, et mors ipsa nihil est.' Quibus congruit illud epigramma, quod inter Veterum Poëtarum epigrammata Epicuro tribuitur: 'Cum te mortalem noris, præsentibus exple Deliciis animum; post mortem nulla voluptas.'

Homullis] Homuncionibus, hominibus. Sic Varro apud Nonium: 'Tunicare homullum.'

930 *Torreat*] Versus Dactylicus, qui

familiaris est Lucretio. Lambinus, terra; male omnino, ut patet.

931 *Aliæ*] Antiquæ pro aliis in genitivo; ut notant Diomedes, Sospater, Priscianus, et alii grammatici. Jam patrius casus quintæ declinationis fuit veteribus es, e, ei, ii: ut dies, die, diei, dii. Ennius, 'Postremæ longinqua dies confecerit ætas.' Cicero pro Pub. Sext. 'Equites vero daturus illius dies pœnas.' Virg. Georg. 1. 'Libra dii somnique pares ubi fecerit horas.' Hinc in fine hujus versus alii legunt *res*, alii *re*; alii *rei*.

933 *Quom pariter, &c.*] I. e. cum dormimus altum et profundum somnum.

934 *Licet . . . per nos, &c.*] I. e. non obstamus, non recusamus, quominus ita sit æternus sopor.

Et tamen haud quaquam nostros tunc illa per artus
 Longe ab sensiferis primordia motibus errant;
 Quom conreptus homo ex somno se conligit ipse.
 Multo igitur mortem minus ad nos esse putandum est:
 Si minus esse potest, quam quod nihil esse videmus. 940
 Major enim turbæ disiectus materiai
 Consequitur leto; nec quisquam expergitus exstat,
 Frigida quem semel est vitai pausa sequuta.
 Denique, si vocem rerum Natura repente

constamus, non parum vagantur per membra nostra procul a motibus, qui dant sensum; quin imo homo captus sopore recipit se ipsum ex eo. Ergo existimandum est post mortem longe minus spectare ad nos, si potest esse minus, quam id, quod cernimus esse nihil. Namque in morte major dissipatio principiorum sequitur, quam in somno, neque ullus expergefuctus existit, quem cessatio gelida vitæ semel consecuta est. Demum, si natura rerum emittat hanc vocem subito, et ita ipsa objiceret

Nard, unum Mus. B. 1.—936 ulla pro illa P.—938 Quin edd. vulg. contigit Delph.—939 minus deest Mus. B. 1. est deest Mus. B. 3. et edd. vulg.—941 disiectus Sus.—942 lecto quidam.—943 quam simul Sus. vita Mus. B. 2.—

NOTÆ

936 *Et tamen haud, &c.*] Sensus est: cum dormimus, nosmetipsos nos non requirimus, neque vitam nostram, neque ullo rerum desiderio afficimur: et tamen corpora prima, seu atomi, ex quibus noster constat animus, tunc non longe aberrant a motibus sensiferis, neque tota anima foras ejecta est: imo vero ex somno excitamur postea et expergiscimur. Quanto minus mors ad nos pertinere habenda est, quam somnus, in qua nullus remanet sensus?

938 *Conligit*] Colligit, excitat.

941 *Disiectus*] Disiectio, dissipatio. *Materiai*] Atomorum.

942 *Leto*] Supp. in. Alii *letum*: nec male.

Expergitus] Diomedes, 'expergis-cor, experrectus: expergor, expergitus.' Festus, 'expergitus, ab alio excitatus; quem solemus dicere expergefuctum.'

943 *Frigida vitai pausa*] Mors, quæ est vitæ interruptio et cessatio. Ita-

que recte dixit, 'frigida;' sic supra, 'gelidi vestigia leti;' et Lib. iv. 'Æterno corpus perfusum frigore leti:' quia animam facit ex igne, vs. 970.

944 *Denique, si vocem, &c.*] His 21. vss. continetur vi. argumentum. Nimirum prosopopœia est Naturæ: id est, oratio, in qua Naturam facit loquentem cum homine vitæ nimium cupido, mortemque horrente. Scilicet mortis timorem ex animis hominum solvere pergit Poëta. Sic igitur loquitur Natura homini vitæ cupido, mortemque horrenti: Vel omnibus vitæ voluptatibus usus es, vel adversa fortuna. Si voluptatibus usus es, cur non, ut conviva satur e convivio recedit, ita tu satur e vitasecedis? Sin autem adversis rebus usus es, cur vitam producere cupis, quæ tibi perfruenda non sit? nihil enim novi habeo, quod tibi possim subministrare. Qualem me hactenus expertus es, eandem in posterum semper experi-

Mittat, et hocce' aliquoi nostrum sic increpet ipsa: 945
 'Quid tibi tanto opere est, Mortalis, quod nimis ægris
 Luctibus indulges? Quid mortem congemis, ac fles?
 Nam, gratum fuerit tibi vita ante acta, priorque,
 Et non omnia, pertusum congesta quasi in vas,
 Conmoda perfluxere, atque ingrata interiire; 950
 Quur non, ut, plenus vitæ, conviva, recedis,
 Æquo animoque capis securam, stulte, quietem?
 Sin ea, quæ fructus quomque es, periere profusa;
 Vitaque in obfenso est; quur amplius addere quæris,
 Rursum quod pereat, mali, et ingratum obcidat omne? 955

istud cuiquam nostrum: Quid, o homo, tibi est, cur adeo nimis acerbis doloribus te tradas? Quid deploras ac defles ita letum? Namque si vita præterita, et prima fuit tibi jucunda; et si omnes vitæ commoditates non fluxerunt tibi sicut per vas perforatum, neque inutiles tibi perierunt, quare non abis, veluti convivor, saturatus vita? Cur non accipis lubenti animo, o stulte, quietem tutam? Contra vero, si res illæ omnes, quibus usus es, effluxerunt et interierunt, et si vita fuit tibi in offensione: quare cupis adjungere adhuc, quod iterum pessime tibi intereat, et totum

946 est deest Delph.—947 *congenus* V. ed. *congeris* Th. Ra.—948 *Nam tibi grata fuit* O. Mus. B. 1. 3. *Nam grata fluxit tibi* P. Ald. *gratis* P. in not. Voss. vet. et L. B. *fuit* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bip. Hav. Delph. si deest P. Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. Cant. *gratum* V. ed. Ferr.—950 *conteriire* Mus. B. 2. *interire* Cant.—951 *Conunia* V. ed. *communia* Th. Ra.—952 *animo atque* Mus. B. 2. *quietam* Ferr. V. ed.—953 *Sin ea quæ functus* P. Nard. Bas. Ald. *Sive æque fluctus* V. ed. Th. Ra. *Sive aquæ fluctus* Mus. B. 2. 3. *Sive aquæ fructus* Ferr.—954 *offensa* Mus. B. 3. *offensu* edd. vulg. *quæres* Vind. V. ed. Mus. B. 2. Cant. Th. Ra. *quæ res* Ferr.—955 *mali* V. ed. Bodl. Voss. L. B. O.

NOTÆ

eris: eadem enim sum; nec mutor usquam. Itaque solatur eos Poëta, qui prospera sunt usi fortuna: nec despiciit eos, qui adversam experti sunt. O! juvenum doctor, senumque censor egregius! si impia demas, anreis sane præceptis digna sunt hæc, quæ tradit ad calcem hujus libri.

946 *Mortalis*] O homo!

949 *Pertusum . . . vas*] Quod nihil continet, quod nunquam expletur. Sic infra vs. 1022. et vi. 19. 20.

951 *Quur non, &c.*] Imitatus est hunc locum Hor. Sat. i. 1. 'Inde fit ut raro qui se vixisse beatum Dicat, et ex-

acto contentus tempore vitæ Cedat, uti conviva satur, reperire queamus.' Adeo inexplabilis vitæ cupiditas homines tenet.

952 *Securam quietem*] Mortem, in qua nihil timendum est.

953 *Quæ fructus quomque*] Tmesis; quæcumque. Vox autem fructus, a verbo fruor, fruitus vel fructus. Hinc alii male *functus*. Sic vs. 969. 'perfructus.'

954 *In obfenso [offensu]* In offensione. I. e. si in vita offendisti in res adversas. Alii in *offensa*.

Non potius vitæ finem jadis, atque laboris?
 Nam, tibi præterea quod machiner inveniamque,
 Quod placeat, nihil est: eadem sunt omnia semper.
 Si tibi non annis corpus jam marcet, et artus
 Confectei languent; eadem tamen omnia restant, 960
 Omnia si perges vivendo vincere secla;
 Atque etiam potius, si numquam sis moriturus:—
 Quid respondemus, nisi justam intendere litem
 Naturam, et veram verbis exponere caussam?
 At, qui obitum lamentetur miser amplius æquo, 965
 Non merito inclamet magis, et voce increpet acri?

infructuosum pereat? Nonne satius quæris finire vitam et poenas tuas? Namque nihil habeo, quod amplius excogitem, et reperiam, quod gratum sit tibi: cuncta sunt perpetuo eadem. Si corpus nondum confectum annis languescit tibi, neque membra labefactata deficiunt et marcescunt: tamen hæc cuncta restant eadem, etiamsi continuabis superare omnia sæcula vivendo; aut etiamsi nunquam interiturus sis. Quid est, quod dicimus ad hæc, nisi naturam inferre nobis æquam actionem? et veram rationem explicare dictis? Verum, nonne rectius ac jure increpabit, et verbis minacibus objurgabit eum, qui infelix deploret mortem plus

Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. male reliqui. accidat V. ed. Th. Ra. Ald. P. accidit Bodl. gratum pro ingratum Mus. B. 2.—956 Non Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Nunc P. Bodl. V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. Nec vulg. fine Mus. B. 2. facis P. Cant. et edd. vulg. H. vs. deest Vind.—957 inveniamque est P. Ald. Bas. marg.—958 placet Voss. vet. et L. B.—959 marret V. ed. maceret Th. Ra.—961 perges P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Nard. Bas. pergas vulg. vivere secla Mus. B. 2.—962 Rubrica notatur Voss. marg. Voss. L. B. deest Voss. vet.—963 respondeamus edd. vulg. si Sus. P. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. V. ed.—964 Natura P. Ald. Naturæ P. in not. Cant. Naturam Mus. B. 2.—965 Atque Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th.

NOTÆ

963 Respondemus] Lambin. responderimus vel respondeamus; ut vocales e et a coalescant in unam syllabam.

965 At, qui obitum, &c.] His 20. vs. continetur vii. argumentum, quo probat mortem aut nihil esse, aut nihil ad nos pertinere. Est autem prosopopœia, seu oratio ejusdem Naturæ, quam loquentem inducit, et objurgantem eos, qui vitæ desiderio nimis tenentur, mortemque obire recusant, quasi vita non expletos; cum tamen ea sit rerum vicissitudo, ut

aliæ aliis cedant, aliæque generentur ac crescant ex interitu et seminibus aliarum neque vita ulli detur ad mancipium, sed cunctis ad usum. Hinc facetissimus extat dialogus apud Lucian. Menippi et Chironis, in quo Chiron interrogatus a Menippo, cur mori maluerit, cum sibi immortali esse liceret, respondet, perpetuum rerum tenorem, et similia omnia suo tempore vicissim occurrentia satietatem vitæ sibi peperisse.

'Aufer, ab hinc, lacrimas, Barathre, et conpesce querelas.'
 Grandior heic vero si jam, seniorque, queratur:
 'Omnia perfunctus vitæ præmia, marces;
 Sed, quia semper aves, quod abest, præsentia temnis, 970
 Imperfecta tibi elabso est, ingrataque, vita;
 Et nec opinanti mors ad caput adstitit ante,
 Quam satur, ac plenus, possis discedere, rerum.
 Nunc aliena tua tamen ætate omnia mitte,
 Æquo animoque, age dum, magnis concede; necesse est.'
 Jure, ut opinor, agat; jure increpet, inciletque. 976
 Cedit enim, rerum novitate extrusa, vetustas
 Semper, et ex aliis aliud reparare necesse est:

justo? Tolle hinc fletus tuos, o stulte, et reprime questus tuos. At vero si ætate provector et senior conqueratur: Languescis cum jam usus sis omnibus mercedibus vitæ. Verum, quia perpetuo cupis, quod non est, contemnis præsentia. Vita inofficiosa et nondum absoluta effluxit tibi, et inopinanti tibi mors stetit juxta caput prius, quam expletus et saturatus rebus queas excedere e vita. Attamen jam relinque omnia, quæ ad vitam tuam non pertinent, et agetis, jam lubenti animo cede aliis; namque oportet. Sane, ut puto, faciet recte, ac merito objurgabit, atque increpabit. Namque vetustas expulsa rebus novis continuo cedit; oportet rescire

Ra.—966 Num P. Ald.—967 Barathre Vind. Bod. Voss. vet. et L. B. Barathro Bip. Fab. Barde Gif. Par. Delph. P. Ald. Bande Gryph. marg. Baratte V. ed. Cant. Th. Ra. Baratre O. Mus. B. 2. 3. Ferr. Baractre Mus. B. 1.—969 perfructus Vind. Bodl. Hav. Bip. Delph. per sanctus V. ed. per sanctos Th. Ra. merces Sus. martes V. ed. Th. Ra. mæres quidam.—970 abes V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. abest Mus. B. 2. Ferr.—971 Imperfecte V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra.—972 opinati P. Vind. O. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. Ald.—973 et Mus. B. 2. discernere verum Mus. B. 1.—974 vitte V. ed. Th. Ra. amitte Sus. mittis Mus. B. 2.—975 agendum Voss. vet. et L. B. Vind. Cant. magnis Vind. V. ed. O. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. magis Mus. B. 2. jam aliis P. et edd. vulg. est deest Voss. vet.—976 incilet Vind. Cant. Ferr. Bip. insimulet O. Mus. B. 1.—977 exclusa Mus. B. 1.

NOTÆ

967 Barathre [barde] Stulte, stolidè. Lamb. barathro; est autem barathro, onis, insatiabilis homo, et avidissimus. Horat. 'Mendici, mimæ, barathrones, hoc genus omne.' Non male.

969 Perfunctus [perfructus] A verbo perfruo: vs. 953.

970 Quod abest] Quod futurum est; quod nondum habes.

974 Aliena tua. . . ætate] I. e. quibus frui non debeas in vita. Horat. Sat. 1. 1. 'Vivere si recte nescis,

decède peritis. Lusisti satis, edisti satis, atque bibisti: Tempus abire tibi est,' &c.

976 Agat, increpet, &c.] Supp. est ut. Vel subjunctiv. pro indicativi futuro.

Inciletque] Incilare, est increpare, improbare, atque incusare, inquit Festus. Pacuvius Duloreste: 'Si quis hac me oratione incilet, quid respondeam?' Lucil. 'Nunc, Cai, quoniam incilans nos lædi' vicissim.'

Nec quisquam in barathrum, nec Tartara deditur atra.
 Materies opus est, ut crescant postera secla : 980
 Quæ tamen omnia te, vita perfuncta, sequentur :
 Nec minus ergo ante hæc, quam tu, cecidere cadentque.
 Sic alid ex alio numquam desistet oriri :
 Vitaque mancipio nulli datur, omnibus usu.

Respice item, quam nihil ad nos ante acta vetustas 985
 Temporis æterni fuerit, quam nascimur, ante.
 Hocc' igitur speculum nobis Natura futuri

aliam rem ex aliis rebus; neque res ulla mittitur in abyssum, et in nigra Inferorum loca. Opus est materia, ut genera posteritatis augeantur: quæ tamen omnia genera postera ubi usa erunt vita, subsequuntur te. Igitur hæc omnia non minus antea perierunt, aut peribunt olim, quam tu ipse. Atque ita res una non desinit nasci perpetuo ex alia, nec vita conceditur ulli ad dominium, sed datur cunctis ad usum tantum. Vide quod antiquitas præterita temporis æterni nihil pertinuerit ad nos, priusquam orimur. Ergo natura exhibet nobis hoc speculum temporis venturi.

in rasura.—979 *quidquam...decidit* edd. vulg.—980 *ne crescant* V. ed. Th. Ra.—982 *ante hac* Lamb. *quam tu* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Ferr. Mus. B. 3. Cant. Delph. Nard. Sus. V. marg. 1. *te Mar. tum* P. Mus. B. 1. Ald. *tunc* Gryph. Mus. B. 2. *nunc* vulg. *deest* V. ed. Th. Ra.—983 *aliud* V. ed. O. Mus. B. 1. 2. Th. Ra. *desistit* Cant. *decessit* Delph. *desistat* Sus.—984 *mancipio* P. Vind. V. ed. Th. Ra. Ald. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *mancipio* vulg.—

NOTÆ

979 *Nec quisquam* [*quidquam*] in *barathrum*, &c.] I. e. nihil revertitur in nihilum, ut docuit lib. 1. sed omnia resolvuntur et revertuntur in prima corpora. 'In barathrum,' i. e. abyssum, in nihilum. Sumituret apoëtis pro Inferis.

980 *Materies opus est*] Sic locutus est II. 814.

Postera secla] Genera rerum ventura. Sic I. 20. 468. et II. 77. et supra vs. 629. &c. 'secla' pro genera usurpat.

983 *Sic alid* [*aliud*] Alii, *Sic alid*, metri causa. Sic I. 263. 1005. et v. 1304.

984 *Mancipio*] Dominio; Gallice *en propre*. I. e. ut loquuntur Jurisconsulti, nulli datur vitæ proprietas, sed usus. Mancipium dictum est a manu capiendi. Mancipio ea accepisse di-

cimur, quorum dominium nobis est quæsitum, seu quorum domini sumus per alienationem aliquam, vel per donationem, vel per in jure cessionem, ut aiunt. Plant. in Curculione. Cicero Epist. ad Curium VII.: et ibid. Curius ad Cicer.

985 *Respice quam nihil ad nos*] His 3. vss. cum dimidio continetur VIII. argumentum, quod a simili ducitur. Sicut enim, inquit, anteacta sæcula nihil ad nos pertinuerunt, et securiora nobis videntur quam ea, in quibus sumus: ita ventura sæcula nihil ad nos pertinebunt, in quibus æterno somno sepeliemur. Itaque sic bene consulit iis qui mortem metuunt ob vitæ amorem, quo tenentur.

986 *Quam nascimur, ante*] Tmesis; antequam nascimur.

Temporis exponit post mortem denique nostram.
 Num quid ibi horribile adparet? Num triste videtur
 Quidquam? Non omni somno securius exstat? 990
 Atqui animarum etiam, quæquomque Acherunte profundo
 Proditæ sunt esse, in vita sunt omnia nobis :
 Nec miser impendens magnum timet, aëre, saxum

Demum post mortem nostram an aliquid videtur nobis ibi inesse horrendum? an aliquid apparet mæstum? nonne illud omne tempus est tutius, quam omnis sopor? Et vero scilicet ea omnia, quæ tradita sunt esse in imo Acherunte, contingunt nobis tantum in vita. Neque infelix Tantalus metuit ingentem lapidem pendentem in

988 *Exponit temporis* Mus. B. 1.—989 *quid tibi* Cant.—990 *Quidquam* V. ed. Th. Ra. Non Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. V. marg. 1. Num Ferr. Tam V. ed. Th. Ra. Nonne vulg. *securus* V. ed. Th. Ra.—991 *Atqui animarum etiam* P. Priscian. I. p. 554. Ald. Nard. *Atque animarum etiam* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Bas. *Atque ea nimirum* O. Cant. Bodl. Voss. vet. et L. B. Hav. Bip. Delph. *quantumcunque* Mus. B. 2. *quæ cuique*

NOTÆ

988 *Exponit*] Proponit, foris ponit et expromit, exhibet.

Post mortem denique, &c.] His 47. vss. jam conatur Poëta persuadere hominibus nihil mali post mortem futurum, eaque omnia, quæ de infernalibus pœnis vulgus hominum credit, vitæ solius esse vitia. Nimirum quasi Tantali, Tityi, Sisyphi, Danaïdumque pœnæ, ac Cerberus, Furia, et Tartarus, &c. sint nobis in vita, nosque vivos exerceant, lacerent, excrucient, exterreant, fodicient, &c. Itaque his 4. vss. prioribus docet hæc omnia nulla esse apud Inferos, sed in vita tantum.

989 *Ibi*] In futuro tempore, post mortem.

991 *Acherunte profundo*] Inferis, ut docui I. 121. et supra vs. 25. et 628. et alibi passim.

993 *Nec miser impendens, &c.*] His 4. vss. explicat ea, quæ de Tantalo feruntur apud Inferos, non vera esse, sed hujus pœnis nobis significari homines, qui Deorum inani metu terrentur, casumque quemlibet timent. Scilicet Tantalus Jovis ex Plote nympha

filius dicitur, Agamemnonis et Menelai avus; is cum Deos convivio exciperet, Pelopem filium suum mensæ apposuit; a quo abstinerunt Dii: patremque tanti sceleris auctorem ad Inferos detruserunt, ubi perpetua fame et siti torqueretur. Scilicet fingitur mersus aquis Eridani ore tenus, quas tamen bibere non potest: fingunt et poma capiti ejus imminere, quæ carpere non licet. Mythologici hanc fabulam vulgo interpretantur de avaris, qui bonis paternis frui non audent. Horat. Sat. I. 1. 'Tantalus a labrissitiens fugientia captat Flumina: quid rides? mutato nomine, de te Fabula narratur. Congestis undique saxis Indormis inhians, et tanquam parcere sacris Cogaris, aut pictis tanquam gaudere tabellis.' Lucretius vero interpretatur de inani Deorum metu, ac casu quocumque, quem timent in vita homines. Sequitur autem eorum opinionem, qui saxum capiti Tantali apud Inferos impendere fingunt, cujus casum perpetuo metuatur. Sic Eurip. Orest. Κορυφῆς ὑπερέλλοντα δειμαίνων πέτρων ἀέρι ποπᾶται, καὶ τίνει ταύτην δι-

Tantalus, ut fama est, cassa formidine torpens;
 Sed magis in vita Divom metus urguet inanis 995
 Mortaleis; casumque timent, quem quoique ferat fors.
 Nec Tityon volucres ineunt, Acherunte jacentem;
 Nec, quid sub magno scrutentur pectore, quidquam
 Perpetuam ætatem possunt reperire profecto,
 Quam lubet inmani projectu corporis exstet: 1000
 Qui non sola novem disparsis jugera membris
 Obtineat, sed qui terrai totius orbem,

ære, sicut aiunt, vano metu marcescens. Verum potius vanus timor Deorum premit homines in vita, et metuunt infortunium quodcumque fortuna inferat. Neque aves descendunt super Tityum prostratum in Acherunte; neque sane possent invenire aliquid, quod rimentur per æternum ætatem sub ingenti pectore illius, quantumvis constet immenso spatio corporis; quippe qui etiamsi non occupet solum novem jugera terræ extensis suis artibus, sed etiam globum totius terræ: attamen non

Mus. B. 1.—996 *casum* Mus. B. 1. *timet* Ferr. *quemcumque* edd. vulg.—998 *Ne* V. ed. Th. Ra. *quid* Vind. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. *qui* P. Gryph. *quod* Gif. Par. *quod* reliqui. *quisquam* Mus. B. 3.—999 *possunt* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Sus. Mar. Ferr. *possent* Gif. Par. Delph. Cout. P. V. ed. Th. Ra. Ald. *poterunt* vulg.—1000 *pro* ictu V. ed. Th. Ra.—1001 *dispensis* edd. vulg. *distentis* quidam.—1005 *hic et* Ferr. V. ed. Th.

NOTE

κην. Consule de his Macrob. in Som. Scip. 1. 10.

997 *Nec Tityon ineunt, &c.*] His 11. vss. docet ea, quæcumque de Tityi pœnis apud Inferos fabulati sunt poëtæ, significari de hominibus, qui in vita amore libidinoso cruciantur, aut alia quavis cura sollicita. Sic Servius ad illum Virgiliæ *Æn.* vi. 595. ‘‘Necnon et Tityum,’ &c. Sane de his omnibus rebus mire reddidit Lucretius, et confirmat in nostra esse vita omnia, quæ finguntur de Inferis. Dicit enim Tityum amorem esse, hoc est, libidinem, quæ secundum physicos et medicos in jecore est, ut risus in splene, iracundia in felle,’ &c. Tityus itaque Jovis filius ex Elara Orchomeni filia fingitur. Is autem adultus captus amore Latonæ Apollinis matris, eam de stupro interpellavit;

qua re indignatus Apollo eum sagitta confodit et ad Inferos relegavit, ubi jecur ejus vulturibus fodicandum apposuit ea lege, ut consumptum denuo nasceretur, et sic nunquam a discerpendo cessarent vultures. Tantæ autem magnitudinis gigas fuisse fertur, ut jacens novem terræ jugera occuparet. Ovid. *M.* ‘Viscera præbebat Tityus lanianda, novemque Jugeribus distractus erat,’ &c. Virg. *Æn.* vi. 595. ‘Necnon et Tityum terræ omniparentis alumnum Cernere erat, per tota novem cui jugera corpus Porrigitur; rostroque immanis vultur adunco Immortale jecur tundens, fœcundaque pœnis Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto Pectore; nec fibris requies datur ulla renatis.’

999 *Perpetuam ætatem*] Perpetuo tempore, perpetuo.

Non tamen æternum poterit perferre dolorem;
 Nec præbere cibum proprio de corpore semper.
 Sed Tityos nobis hicc’ est, in amore jacentem 1005
 Quem volucres lacerant, atque exest anxius angor:
 Aut alia qua vis scindunt turpedine curæ.
 Sisyphus in vita quoque nobis ante oculos est,
 Qui petere a populo fascēs, sævasque secures,

poterit ferre dolorem istiusmodi perpetuum: neque subministrare alimentum perpetuo de suo corpore. Verum ille homo nobis dicitur Tityus iste, quem aves dilacerant occupatum amore, et quem acris anxietas exedit: aut quem sollicitudines lacerant alia quacumque cupiditate. Similiter ille nobis videtur Sisyphus in vita ob oculos nostros, qui sibi induxit in animum postulare a populo fascēs, et crudeles

Ra. est hic Mus. B. 2.—1006 *Quam* Ferr.—1007 *quamvis* V. ed. Th. Ra. *torpedine* P. Th. Ra. Ald. *turpidine* V. ed. Mus. B. 1. 3. *turpedine* Vind. Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 2. Cant. Bas. Nard. Voss. *marg. cuppedine* vulg.—

NOTÆ

1005 *Sed Tityos nobis, &c.*] Sic præclare Macrob. 1. 10. in Som. Scip. ‘Vulturem jecur immortale tundentem nihil aliud intelligi voluerunt [Veteres], quam tormenta conscientiæ, obnoxiiæ flagitio, viscera interiora rimantis, et ipsa vitalia indefessa admissi sceleris admonitione laniantis, semperque curas, si requiescere forte tentaverint, excitantis, tanquam fibris renascentibus inhærendo, nec ulla sibi miseratione parcentis; lege hac, quæ se judice nemo nocens absolvitur, nec de se suam potest vitare sententiam.’

1007 *Turpedine* [cuppedine] Alii *torpedine*.

1008 *Sisyphus in vita, &c.*] His 8. vss. explicat ea, quæ de Sisyphi pœna apud Inferos feruntur de hominibus, qui in vita sunt ambitiosi. Sic Macrob. citato loco: ‘Saxum ingens volvere inefficacibus laboriosisque conatibus vitam terentes, atram silicem lapsuram semper et cadenti similem illorum capitibus imminere, qui arduas potestates, et infaustam ambiunt tyrannidem, nunquam sine timore victuri, et cogentes subjectum vulgus odisse dum metuat, semper sibi viden-

tur exitium, quod merentur, excipere.’ Sisyphus itaque Æoli filius fuit, qui omnium mortalium astutissimus extitit: cum Atticam latrocinii vexaret occisus est a Theseo. Fabulati sunt poëtæ illum eo supplicii genere apud Inferos plecti, ut saxum in montis verticem provehere cogatur, unde repente deorsum delabatur. Ovid. *M.* 13. et Virg. *Æn.* vi. 616.

1009 *Fascēs*] Honores, magistratus. Fascēs enim apud Romanos erant magistratuum insignia, quæ a lictoribus præferebantur: Consulibus quidem duodeni, Proconsulibus vero et Prætoribus seni. Hinc factum est ut propriis magistratibus usurpentur. Sic Virg. *Georg.* 11. ‘Illum non populi fascēs, non purpura regum Flexit.’ Hæc autem fascium erat figura. Detractis ex betula arbore virgis ita includebatur securis, ut acies ferri in summitate emeretur, reliqua pars circumducto loro tegetetur. Quod eo consilio factum docet Plutarchus in *Problema*. ut noscerent magistratus, iram in sumendo supplicio non præcipitem debere habere. Hinc addidit Poëta noster, ‘Sævasque secures.’

Inbibit; et semper victus, tristisque, recedit. 1010
 Nam petere inperium, quod inane est, nec datur umquam;
 Atque in eo semper durum subferre laborem;
 Hocc' est, advorso nixantem trudere monte
 Saxum: quod tamen a summo jam vortice rursum
 Volvitur, et plani raptim petit æquora campi. 1015
 Deinde, animi ingratam naturam pascere semper,
 Atque explere bonis rebus, satiareque, numquam;
 Quod faciunt nobis annorum tempora, circum
 Quom redeunt, fetusque ferunt, variosque lepores;
 Nec tamen explemur vitai fructibus umquam: 1020
 Hocc', ut opinor, id est, ævo florente puellas,

secures; et tamen semper superatus et mæstus redit. Namque postulare magistratum, qui vanus est, qui nunquam conceditur, et ferre perpetuo extremam pœnam in eo petendo, sane istud est hominem conantem compellere saxum adverso monte, quod tamen jam devolvitur iterum a supremo cacumine montis, et quod proruit celeriter in planitiem æquatam campi. Præterea alere perpetuo naturam ingratam cordis, et replere illam optimis rebus, neque unquam saturare illam; quod quidem longa tempora annorum faciunt nobis, dum circum revertuntur, et portant fructus et diversas venustates, neque tamen saturamur unquam frugibus vitæ: istud sane, ut puto, hoc est, quod poëtæ aiunt virgines ætate florenti conjicere aquam in

1010 *tristique* Sus.—1011 *Nec* Mus. B. 2. *quid* Sus.—1012 *Atque adeo* Gif. marg. *Atque meo* V. ed. Th. Ra. *perferre* quidam.—1013 *vix autem pro nixantem* Mus. B. 2. *tendere* V. marg. 1. *montem* Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr.—1014 *e summo* Gif. marg. P. O. Ald. *e* deest Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. V. ed. Ferr. Th. Ra. in V. marg. 1.—1016 *Denique* P.—1017 *explete* Ferr.—1019 *Quin* V. ed. *Quam* O.—1021 *Non* Mus. B. 2.

NOTÆ

1010 *Inbibit*] In animum induxit. Sic loquitur vi. 71. 'Ut ex ira pœnas petere imbibat acres.' Sic loquitur Cic. Orat. pro Quint. 'Quod si facere nolis, atque imbibere ejusmodi rationibus illum ad suas conditiones inducere.'

1015 *Æquora*] Planitiem, ut supra jam sæpe monui. Unde mare dicitur æquor, quia planum et æquabile.

1016 *Deinde, animi ingratam, &c.*] His 8. vss. Danaidarum pœnas explicat de hominibus, qui rebus ac terræ frugibus nusquam expleri aut satiari queunt. Scilicet Danaus filius Beli et frater Ægypti filias habuit quinqua-

ginta, quæ nupserunt totidem filiis Ægypti: verum una nocte singulæ suos interfecerunt maritos, præter unam Hypermnestram. Hinc fabulati sunt Poëtæ illas ideo apud Inferos aquam in dolium pertusum congerere, donec compleatur, quod nusquam fieri poterit. Sic Macrobi. citat. Sic Horat. Od. iii. 11.

1018 *Quod faciunt, &c.*] I. e. quod fit, cum redeuntibus annis, tanta rerum copia, quas terra parit, fruentes nunquam tamen explemur.

1021 *Puellas*] Danaidas, Belidas, Danaï filias, Beli neptes.

Quod memorant, laticem pertusum congerere in vas;
 Quod tamen expleri nulla ratione potestur.

Cerberus, et Furiae, jam vero, et lucis egestas,
 Tartarus, horriferos eructans faucibus æstus; 1025
 Quei neque sunt usquam, nec possunt esse, profecto:
 Sed metus in vita pœnarum pro male factis
 Est insignibus insignis; scelerisque luela

vas perforatum; quod tamen nullo modo potest compleri. Nunc vero nec Cerberus, nec Furiae, nec Tartarus carens lumine, evomens horrendos ardores e gutture suo, hæc, inquam, omnia nullibi extant, neque sane queunt esse ullibi: verum timor suppliciorum pro sceleribus notatissimis est manifestus carcer, quæ est expiatio cri-

ut deest V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. *actio pro ævo* V. ed.—1022 *cogere* Voss. L. B. O. Mus. B. 2. 3. Th. Ra.—1023 *tamen deest* V. ed. Th. Ra. *explere* V. ed. ulla Voss. vet.—1024 *et abest* Mus. B. 3. *si me pro Furiae jam* Mus. B. 1. *lucis egestas* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Voss. marg. *lucis egenus* P. et vulg. edd.—1025 *horrifero* Mus. B. 2. *eruptans* O. Mus. B. 2.—1026 *Qui* P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gif. marg. Ferr. Th. Ra. Ald. *Hæc vulg. nec sunt* Mus. B. 1. *nec possunt* P. V. ed. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *neque reliqui*.—1028 *biela* V. ed. *lucella* Mus. B. 2. *numella* vel *numela* P. Gryph. marg. Bas. marg. vid.

NOTÆ

1022 *Pertusum in vas*] Sic vs. 950.
 1023 *Potestur*] Sic olim potesse pro, posse, ut monui i. 666. ii. 225. 1008. et supra vs. 320.

1024 *Cerberus, et Furiae, &c.*] His 13. vss. docet nusquam esse Cerberum, Furias, Tartarum, pœnas, verbera, et alia id genus instrumenta, quibus apud Inferos dicuntur plecti sotes. Quippe cum animas mortales docuerit, nullos esse Inferos necesse est. Cerberus autem fingitur a poëtis canis triceps, Inferorum custos. Virg. Æn. vi. 417. 'Cerberus hæc ingens latratu regna trifauci Personat, adverso recubans immanis in antro,' &c. Senec. in Fur. Ovid. vii. Horat. Od. ii. 19. et Od. iii. 11. et alii. Furiae autem poëtis dicuntur tres, Aleto, Tisiphone, Megæra, noctisque et Acheruntis filiae. Ad hæc autem sic præclare Cicero orat. pro Rosc. Amerino: 'Nolite putare, quemadmodum in fabulis, eos, qui aliquid impie scelerateque commiserunt, agitari et per-

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

terreri Furiarum tædis ardentibus; sua quemque fraus, suus terror maxime vexat, suum quemque scelus agitat, amentiaque afficit, suæ malæ cogitationes, conscientiaque animi terrent. Hæc sunt impiis assiduæ, domesticæque Furiae, quæ dies noctesque parentum pœnas a consccleratisimis filiis repetant.' Vide et Virg. Æn. vi. 605. et seqq.

1025 *Tartarus*] Sing. masc. at plur. Tartara, orum. Locus est Inferorum profundissimus, in quo sotes plecti creduntur. Virg. Æn. vi. 577. et seqq. Hom. Il. viii. Hesiod. in Theog. et Lucretius iterum iv. 418. 'Despectum præbet sub terras impete tanto, A terris quantum cœli patet altus hiatus.'

1028 *Luela*] Ita Lamb. Par. et alii plures. I. e. expiatio; a verbo luere. Nonnulli tamen legunt *Numella*. Est autem Numella, ait Nonius, machinæ genus ligneum ad discrucandos noxios comparatum, quo et collum et pe-

Carcer, et horribilis de saxo jactus eorum,
 Verbera, carnufices, robur, pix, lamina, tædæ: 1030
 Quæ tamen et si absunt, at mens, sibi conscia factis,
 Præmetuens, adhibet stimulos, torretque flagellis:
 Nec videt interea, qui terminus esse malorum
 Possit, quive siet pœnarum denique finis:
 Atque eadem metuit magis, hæc ne in morte gravescant.
 Hinc Acherusia fit stultorum denique vita. 1036
 Hoc' etiam tibi tute interdum dicere possis:

minis; et horrendus projectus deorsum de rupe, flagella, tortores, custodia obscura, pix, lamina, fuces: quæ omnia licet non adsint, tamen animus reus alicujus criminis patrati timens addit sibi aculeos, et urit se verberibus: neque interim cernit, quis finis queat esse suorum dolorum, nec quis terminus sit suorum suppliciorum; et timet etiam ne hæc eadem mala augeantur magis in morte. Inde demum accidit ut vita stolidorum fiat infernalis. Tu ipse poteris etiam aliquando loqui tibi: Bonus

Varr. R. R. II. Colum. VII. Plaut. in Asin.—1029 *deorsum* vulg. *deosum* Sus.—1030 *agmina* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr.—1031 *et deest* Mus. B. 2. *absumat mens* Voss. L. B. Voss. marg. *ac pro at* Mus. B. 2. *facti* P. et edd. vulg.—1033 *intera* V. ed.—1034 *quive siet* Mus. B. 1. *nec qui sit* P. V. ed. Bodl. *neque sit* Vind. Mus. B. 2. 3. *quive sit* O. *nec quæ sit* vulg.—1035 *hic* Mus. B. 3. *in deest* Mus. B. 1.—1036 *Hic* P. V. ed. Voss. vet. O. Cant. Ferr.

NOTE

des immittunt. Quale genus nos Galli vocamus forte *Pilori*. Festus autem scribit esse genus vinculi quo quadrupedes ligantur. Plantus hujus vocis meminit in Asin. 'Nervos, catenas, carcerem, numellas, pedicas, horas.'

1029 *De saxo jactus* [*jactu*'] Jactu' pro, Jactus. De hoc autem genere supplicii vide Horat. Sat. I. 6. Dejeciebantur enim rei perduellionis apud Romanos de Tarpeio monte.

1030 *Robur*] Festus, 'dicitur is locus quo præcipitatur maleficiorum genus, quod ante arcis robusticis includebatur.' Male autem Lambinus *rebus*. Sic enim Apuleius in Apolog. 2. 'O subtilitas digna carcere et robore.' Valer. Maxim. VI. de Severit. 'Quin etiam familiares eorum, ne quis reip. inimicis amicus esse vellet, de robore præcipitati sunt.' Scilicet ex arcis sotes interdum præcipitabantur et

interficiebantur. Quanquam non desunt interpretes, qui vocem 'robur' hic interpretantur de fuste aut ligno fustuario quo sotes tundeantur.

1036 *Hinc Acherusia, &c.*] I. e. hinc stultorum vita fit anxia, sollicita, ærumnosa, omnibus denique pœnis et cruciatibus repleta, ita ut vivi videantur eas ferre pœnas, quas apud Inferos damnati ferre dicuntur, Tityus, Tantalus, Danaides, &c.

1037 *Hoc' etiam tibi, &c.*] His 29. vs. seqq. consolatur interim mortalem quemque de sua mortali conditione, quod multi reges, imperatores, philosophi, et sapientes mortui sint, nec meliori usi sint conditione, quam vulgus hominum.

1038 *Ancus* [*Ancu*'] Pro *Ancus* metri causa. Fuit autem Ancus, cognomento Martius, quartus Romanorum Rex, cujus ingenium indicat T. Livius

'Lumina sis oculis etiam bonus Ancus reliquit;
 Qui melior multis, quam tu, fuit, inprobe! rebus.
 Inde aliei multei reges, rerumque potentes, 1040
 Obciderunt, magnis quei gentibus imperitarunt.
 Ille quoque ipse, viam qui quondam per mare magnum
 Stravit, iterque dedit legionibus ire per altum,
 Ac pedibus salsas docuit superare lacunas,
 Et contempsit equis, insultans, murmura ponti; 1045
 Lumine adempto, animam moribundo corpore fudit.

Ancus liquit quoque lucem ex oculis suis, qui tamen, o nequam, melior fuit, quam tu in pluribus rebus. Deinde alii complures reges, et domini, qui imperaverunt maximis populis, mortui sunt etiam. Ille etiam ipse Rex, qui olim fecit iter supra immensum pelagus, et fecit viam suis legionibus incedere per mare, et edocuit transire pedibus supra abyssos salsos maris alti, et gradiens super aquas spreverit strepitus Hellesponti, emisit animam e suo corpore mortali, et privatus est luce. Scipio, ful-

Th. Ra. Ald.—1038 *sic* P. Ald. Ferr. *suis* Delph. *sic etiam solus bonus Ancus* Nard. Bas. *reliquit Ancus* Mus. B. 2.—1041 *Occidere* Ferr. *impeditarunt* V. ed. *quæ* Mus. B. 2.—1043 *que* deest Mus. B. 2.—1044 *superare* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. O. Mus. B. 1. 2. Gryph. Nard. Bas. *superire* Gif. Par. Voss. marg. *super ire* vulg. *lacunas* V. ed. Th. Ra.—1045 *contusit* V. ed. Th. Ra. *aquis* Lamb. et edd. vulg. *æquis* Bodl.—1046 *fugit* V. ed. Ferr. Th. Ra. O.

NOTE

his verbis: 'Avitæ gloriæ memor; medium erat in eo ingenium et Numæ et Romuli memor: cuilibet superiorum regum belli pacisque et artibus et gloria par.' De quo Virg. Æn. VI. 815. 'Quem juxta sequitur jactantior Ancus, Nunc quoque jam nimium gaudens popularibus auris.' Scilicet qui et populi et Patrum favore regnum habuerit.

1040 *Rerumque potentes*] Imperatores, viri potentissimi.

1042 *Ille quoque, &c.*] His 5. vs. loquitur de Xerxe Persarum rege, qui Hellesponto juncto, perfosso Athone monte, maria ambulavit, terramque navigavit, ut narrat Herod. Polyhym. sed qui tamen mortem obiit.

1045 *Equis* [*Aquis*] *insultans*] Gradiens super aquas: vel, ad mentem Herodoti, contumeliose agens cum aquis maris. Namque Herodotus

citatus narrat Xerxem indignatum, quod audiisset pontem in Hellesponto factum, coorta sæva tempestate, esse disturbatum, et contritum, jussisse trecentas plagas fluctibus infligi et mare verberari, et compedibus constringi, cum quidem ii, quibus hoc negotii datum esset, talia quædam loquerentur objurgantes: 'O aqua amara et salsa, dominus has de te pœnas sumit, quia eum injuste læsisti nulla ab eo accepta injuria: et rex quidem Xerxes te trajiciet velis, nolis. Merito autem tibi nemo sacrificat, utpote qui sis fluvius dolosus et salsus.' Græcis supersedi, brevitatibus causa.

Ponti] Hellesponti.

1046 *Animam fudit*] Non posuit libenter, sed fudit, quia, ut scribit Diod. Siculus lib. II. interfectus est ab Artabano.

Scipiades, belli fulmen, Carthaginis horror,
Ossa dedit terræ, proinde ac famul infimus esset.
Adde repertores doctrinarum, atque leporum :
Adde Heliconiadum comites ; quorum unus Homerus, 1050
Sceptra potitus, eadem aliis sopitus quiete est.
Denique, Democritum, post quam matura vetustas
Admonuit memores motus languescere mentis,
Sponte sua leto caput obvius obtulit ipse.
Ipse Epicurus obiit, decurso lumine vitæ ; 1055

men belli, et timor Carthaginis, reddidit ossa sua humo, tanquam servus postremus fuisset. Adjunge inventores scientiarum et charitum : adjunge socios Heliconiadum, quorum unus Homerus assecutus imperium soporatus est eodem somno, quo ceteri. Demum ubi tempestiva longævitæ monuit Democritum, ut recordaretur sensus animi sui torpescere, ipse libenti animo et occurrens præbuit caput suum morti. Epicu-

Mus. B. 2. 3. Cant.—1048 *perinde* V. marg. 1. *improbis* P. Bas. marg. Th. Ra. Ald.—1050 *acus* Homerus Delph.—1051 *potitur* Nonius, vii. 112. *potius* V. ed. Th. Ra. *sopitusque* Ferr.—1052 *natura* V. ed. Vind. O. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. *nativa* Mus. B. 1. Ferr.—1053 *memorem* Mus. B. 3. Lamb. et edd. vulg. *metus* pro *motus* Mus. B. 2.—1055 *de curso* V. ed. *de cursu* Mus. B. 2. Th. Ra.—

NOTE

1047 *Scipiades*] Scipio. Sic loquitur Horat. Sat. ii. 1. 'Virtus Scipiadæ et mitis sapientia Læll.'

Belli fulmen] Sic Virg. Æn. vi. 'Dno fulmina belli, Scipiadas.'

Carthaginis horror] Loquitur de P. Cornelio Scipione, qui cognominatus est Africanus, quippe qui missus in Africam tantum terroris Carthaginensibus intulerit, ut Annibalem ab Italia ad patriæ defensionem revocaverint ; cum quo congressus Scipio ingenti illum clade fustum superavit, Carthaginemque fecit Romanis vectigalem. Sic Manil. i. 790. 'Scipiadæque duces, fatum Carthaginis unum.'

1048 *Famul*] Antiquitus dicebatur famul pro, famulus ; Nonius. Sic Ennius : 'Mortalem fortuna repente Reddidit e summo regno ut famul infimus esset.'

1049 *Leporum*] Gratiarum, charitum, elegantiarum, venustatis.

1050 *Heliconiadum*] Musarum, quæ ab Helicone monte sibi sacro dictæ sunt Heliconiades. Comites autem Musarum vocat poëtas, quorum Homerus princeps est. Sic Manil. ii. 8. et seqq. laudes Homeri prosequitur.

1051 *Sceptra potitus*] Principatum obtinens.

Aliis] Hellenismus, τῇ αὐτῇ τοῖς ἁλλοῖς. H. e. eadem, qua alii sopiti sunt quiete.

Sopitus [*Sopitu*'] Pro *Sopitus*, metri causa.

1052 *Democritum*] Qui centum et novem annos cum vixisset, primo mortem propinquam nidore panum aliquot dies retardasse dicitur : deinde mortem sponte oppetiisse traditur. Non igitur expectavit mortem Democritus, sed antevertit, et caput ipsi sponte obtulit.

1055 *Ipse Epicurus*] Supp. morti caput obtulit. Hunc autem laudat, quasi sapientum omnium facile principem. Sic initio hujus libri.

Qui genus humanum ingenio superavit, et omneis
Restinxit, stellas exortus uti aërius sol.

Tu vero dubitabis, et indignabere, obire,
Mortua quoi vita est prope jam vivo, atque videnti ?
Qui somno partem majorem conteris ævi ; 1060
Et vigilans stertis, nec somnia cernere cessas,
Solicitamque geris cassa formidine mentem ;
Nec reperire potes, quid sit tibi sæpe mali, quom
Ebrius urgueris multis miser undique curis,
Atque, animo incerto fluitans, errore vagaris ? 1065
Si possent homines, proinde ac sentire videntur

rus ipse mortuus est, absoluta luce vitæ, qui vicit gentem hominum mentis acumine, et qui obscuravit omnes, sicut sol aërius sidera, cum oritur. Tu autem hæsitabis, et dolebis mori, cui viventi ac videnti etiam jam jam fere vita est obita ? qui consumis majorem partem vitæ tuæ in sopore ? Et qui vigilans somnias, neque desinis videre soporem, et habes animum anxium inani metu ? Neque etiam potes invenire plerumque quid mali habeas, ubi scilicet tanquam vinolentus, infelix opprimeris pluribus solitudinibus ex omni parte. Et jactatus dubio errore mentis pervagaris ? Si homines possent cognoscere ex quibus causis, et unde tantum pondus malorum

1056 *ingenios* Ferr.—1057 *Restinxit* Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. et codd. Lactantii, iii. 17. *Restrinxit* Gryph. Nard. Bas. P. V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. *Præstinxit* Lamb. *Præstrinxit* Cout. Gassend. ut V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *atherius* Vind. et edd. vulg.—1060 *congeris* O.—1061 *vigilaris* V. ed. *vigilare* Th. Ra.—1063 *potes* ubi omisso tibi Mus. B. 1. quod Mus. B. 2. Bas. ibi pro tibi Mus. B. 3.—1064 *multis inseris* V. ed. Th. Ra.—1065 *animi* Vind. et edd. vulg. *vagoris* V. ed. Th. Ra.—1066 *videre* P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald.—1068

NOTE

1057 *Restinxit* [*Præstinxit*] Obnubilavit, obscuravit. Lamb. Pareus, et alii complures, a verbo præstingo, i. e. obtenebro, inquit Nonius. Hinc Cicero Deor. ii. 'Sol dictus, vel quia solus ex omnibus sideribus est tantus ; vel quia cum est exortus, obscuratis omnibus solus apparet.' Hinc male quidem *restinxit*, vel *extinxit*, vel *perstrinxit*. Igitur sicut sol exortus obscurat stellas, ita Epicurus ceterorum lumen ac ingenium præstinxit ac obscuravit.

1059 *Vivo atque videnti*] Sic Terent. Eunuch. 'vividensque perego.' Sic Cic. pro Quintio : 'huic acerbissimum vivo videntique funus

ducitur.' Sic Plant. Amph. 'vix apud me sum vigilans, prope dormio : vigilans somnio : vivus et sanus intereo.' Hæc proverbialiter dicuntur.

1062 *Cassa formidine*] Inani metu. Sic vs. 994.

1066 *Si possent homines, &c.*] His 42. vs. docet quod, si homines ita suarum ægritudinum ac molestiarum causas noscerent, sicut earumdem sentiant aculeos et gravitatem, sane non ita viverent, ut magna ex parte illos vivere videmus. Noverint igitur mortali esse conditione, ne ita vitæ cupidi sint.

Pondus inesse animo, quod se gravitate fatiget,
E quibus id fiat caussis quoque noscere, et unde
Tanta mali tamquam moles in pectore constet;
Haud ita vitam agerent, ut nunc plerumque videmus: 1070
Quid sibi quisque velit, nescire, et quærere semper;
Conmutare locum, quasi onus deponere possit.

Exit sæpe foras magnis ex ædibus ille,
Esse domi quem pertæsum est, subitoque reventat;
Quippe foris nihilo melius qui sentiat esse. 1075
Currit, agens mannos, ad villam præcipitanter,
Auxilium tectis quasi ferre ardentibus instans:
Oscitat ex templo, tetigit quom limina villæ;
Aut abit in somnum gravis, atque obliviam quærit:
Aut etiam properans urbem petit, atque revisit. 1080
Hoc se quisque modo fugit: at, quem scilicet, ut fit,

insit sibi in corde, æque ac videntur sentire molem mali constare sibi in mente, quæ moles frangit illos suo pondere: sane non ducerent vitam veluti nunc sapissime cernimus, nimirum ignorare, quid sibi quisque velit, et inquirere perpetuo, mutare sedem, veluti queat dimittere onus, quo gravatur. Alius plerumque egreditur foras ex magnis palatiis, quem tædet esse domi, et illico redit: nimirum quia experitur non sibi esse melius foris. Alius properat ad villam agitando equos suos cum omni festinatione, tanquam festinans ferre subsidium ædibus quæ incenduntur: verum ubi primum contigit atria villæ suæ, statim oscitat præ tædio. Vel dedit se in soporem, et quæritat obliviones rerum, vel etiam festinans vadit in urbem et revisitat illam. Hac ratione unusquisque vitat seipsum: verum quia nimirum ut

E quibus Vind. Voss. vet. et L. B. O. Cant. Delph. Bas. Nard. Et reliqui. cognoscere P. Ald. Mus. B. 2. et edd. vulg.—1069 tanti pro tanquam V. marg. 1. molles Mus. B. 2. tu pectore V. ed. Th. Ra.—1070 Aut non Mus. B. 2. Haud ira V. ed. Th. Ra.—1071 Quod V. marg. 1. nesciens Mus. B. 2.—1072 Commutes Mus. B. 2. disponere V. ed. Th. Ra. possis Mus. B. 2.—1073 Exiit P. Vind. V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald.—1074 Isse domum V. marg. 1. domi per quem Mus. B. 1. 2. 3. sit Voss. vet. reventat P. in not. Cant. revertat V. marg. 1. revertant P. in not.—1075 foras Cant. faris V. ed. Th. Ra.—1076 agens in annos V. ed. Th. Ra. villam hic edd. vulg.—1077 instas Vind.—1078 exemplo V. ed. Th. Ra.—1079 obliva V. ed. Th. Ra. H. vs. et seq. ita conflantur in Voss. vet. Aut abit in somnum, gravis atque revisit, &c. Cant. absit.—1080 potit V. ed. querit Mus. B. 2.—1081 ad quem V. ed. Ferr. Th. Ra. O. Mus. B. 1. 2. 3. ad quod P. ad quod? P. in Not. at quod Gryph. Nard.

NOTE

1076 Mannos] Equos parvos et breves. Horat. ad Mæcen. Lib. 1.
1078 Oscitat] Oscitatio quippe hominis est aliud agentis, et præsen-

tibus non contenti, et quæ adsunt fastidientis, et quæ absunt desiderantis.

Ecfugere haud potis est, ingratiis hæret, et obit;
Propterea, morbi quia caussam non tenet æger:
Quam bene si videat, jam rebus quisque relictis
Naturam primum studeat cognoscere rerum; 1085
Temporis æterni quoniam, non unius horæ,
Ambigitur status, in quo sit mortalibus omnis
Ætas post mortem, quæ restat quomque, manendo.
Denique, tanto opere in dubiis trepidare periclis
Quæ mala nos subigit vitæ tanta cupido? 1090
Certe equidem finis vitæ mortalibus adstat,
Nec devitari letum pote, quin obeamus.
Præterea, vorsamur ibidem, atque insumus, usque;

accidit, non potest fugere seipsum, invite vacillat, et vexatur, eo quod, cum ægrotus sit, nesciat causam morbi sui. Quam quidem si unusquisque recte noverit, tunc, depositis aliis negotiis, primo conaretur noscere naturam rerum, quia status temporis æterni, non autem unius tantum horæ, in controversia est; in quo quidem statu tota vita hominum, quæcumque superest perduranda post mortem, consistat. Demum quænam adeo magna et perniciose cupiditas vitæ cogit nos metuere adeo vehementer in discriminibus incertis? Certus sane terminus vitæ stat universis hominibus, neque mors potest evitari, quominus perfungamur ea. Adde quod volvimur semper et stamus in eodem loco: neque ulla nova voluptas excutitur

Bas. Mar. 1. Delph.—1082 ingratiis Gryph. Nard. V. marg. 1. Bodl. Voss. vet. et L. B. invitatus adhæret et odit P. obit Wakef. ex conj. adit V. ed. Th. Ra. odit Ferr. Ald. Sus. Bas. marg. V. marg. Bodl. Voss. vet. et L. B. angit Hav. Bip. Delph.—1083 Præterea Vind. V. ed. O. Ferr. Th. Ra.—1084 bone P. Ald. neque pro bene Mus. B. 1. O. suadeat Mus. B. 1.—1085 primi V. ed. Th. Ra.—1086 Æterni temporis Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. 3. Æterni q. n. temporis Cant. non deest V. ed. Th. Ra. velut unius P. Ald. Gryph. marg.—1087 fit V. ed. Th. Ra. sic Mus. B. 1.—1088 Actas V. ed. resta V. ed. testa Th. Ra. manendum Mus. B. 2. manenda edd. vulg.—1090 subiit O. subit Mus. B. 1.—1091 Certa quidem P. Vind. et edd. vulg.—1092 quando V. ed.

NOTÆ

1084 Rebus relictis] I. e. rebus aliis omnibus relictis; usitatum loquendi genus. Sic Plaut. Epid. 'Ego relictis rebus Epidicum operam quærendo dabo.' Et Terent. Andr. 'Herus me rebus relictis jussit Pamphilum hodie observare.'

1087 Ambigitur] In controversiam datur: h. e. non quæritur de statu unius horæ, sed temporis æterni.

1088 Manendo] Perdurando. H. e.

in quo statu temporis æterni homines omnem ætatem, quæcumque post mortem restat, necessario permanebunt; neque unquam iterum hanc lucem revisent.

1091 Certe equidem [Certa quidem] Lamb. bene. Pareus, certe equidem; idem sensus.

1092 Pote] Græcis δυνατον, quod possibile, dicitur; i. e. potest. Dicitur enim potis et pote, adjectivum.

Nec nova vivendo procuditur ulla voluptas :
 Sed, dum abest, quod avemus, id exsuperare videtur 1095
 Cætera; post aliud, quom contigit illud, avemus;
 Et sitis æqua tenet vitai, semper hiantis:
 Posteraque, in dubio est, fortunam quam vehat ætas;
 Quidve ferat nobis casus, quive exitus instet.
 Nec prorsum, vitam ducendo, demimus hilum 1100
 Tempore de mortis; nec delibrare valemus,
 Quo minus esse diu possimus morte peremptei.
 Proinde, licet quot vis vivendo condere secla,
 Mors æterna tamen nihilo minus illa manebit:

nobis producendo vitam. Verum ubi non est, quod cupimus, illud videtur nobis præstare aliis omnibus rebus: deinde, ubi consecuti sumus illud, jam cupimus aliud: et par sitis vitæ vexat perpetuo illos, qui avidi sunt illius; et ambigitur quam sortem vehat venturum ævum, et quid infortunii importet nobis, aut quis finis imminet. Neque tamen detrahimus, nec possumus etiam deripere vel minimum quid de tempore leti producendo vitam, quin queamus esse diutius perfuncti leto. Itaque, quantumvis liceat accumulare sæcula vivendo, nihilominus tamen mors

Th. Ra.—1094 *videndo* V. ed. Th. Ra. *producitur* Mus. B. 1.—1095 *obest* V. ed. Th. Ra. *abest id* Mus. B. 2. *habemus* Vind. Mus. B. 1. 3. Ferr. V. ed. Th. Ra. *habet* Mus. B. 2.—1096 *haberemus* V. ed. Th. Ra. *habemus* Mus. B. 2. 3.—1097 *Et satis* V. ed. Th. Ra.—1098 *Posteraque* V. ed. Th. Ra. Ald. P. *fortuna* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. 3. *ferat ætas* quidam.—1099 *referat* V. ed. Th. Ra. *casu* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. Vind.—1100 *prorsus* O. Mus. B. 1. *demus* V. ed. Th. Ra.—1101 *delibrare* P. Gryph. marg. *deliberare* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *delibare* O. Gif. Par. Gryph. Nard. Fab. Bas.—1102 *Quid* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *Quod* Mus. B. 2. *possumus* Voss. vet. *sorte* P. Voss. vet. Gryph. Nard. *forte* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—1103 *quod vis* V. ed. Bodl. O. Mus. B. 3. Delph. *quod omisso vis* Mus. B. 2. *conce-*

NOTÆ

1095 *Sed, dum, abest, &c.*] *Litera m* non eliditur, sed breviatur ante vocalem. Sensus est; nunquam presentibus bonis fruimur, sed futuris semper inhiamus; quæ ubi adepti sumus, alia item, quæ absunt, desideramus. Recte igitur præcipit Horat. Od. III. 29. qui suadet ut in diem vivatur: 'Ille potens sui Lætusque deget, cui licet in diem Dixisse, vixi, cras vel atra Nube polum pater occupato.'

1101 *Delibrare*] Lamb. i. e. detrahere, diminuere, decorticare. *Parrens delibare*, quasi lambere, perstringere, aut detrahere etiam.

1102 *Morte peremptei*] Mortui. Sic Virg. Æn. VI. 'indigna morte perempti.' Et Æn. IX. 'cæde peremptis.'

1104 *Mors æterna*] Sic supra mortem dixit immortalem: 'Mortalem vitam morsque immortalis ademit.'

Nec minus ille diu jam non erit, ex hodierno 1105
 Lumine qui finem vitai fecit, et ille,
 Mensibus atque annis qui multis obcidit ante.

erit sempiterna. Et is, qui imposuit terminum vitæ suæ ex hodierna luce, non minus diutius jam non existet, ac ille qui mortuus est pluribus mensibus et annis antea.

dere Mus. B. 2. *ducere* Voss. vet.—1106 *vita* Mus. B. 2.—1107 *accidit* V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

1105 *Nec minus ille diu, &c.*] I. e. licet cum futurum tempus sit infinitum, in quo mortui manebunt, uterque hodierno die vivendi finem fecit, ac ille infinitum tempus mortuus ille, qui multis ante annis obiit. Sci-

T. LUCRETII CARI

DE RERUM NATURA

LIBER IV.

ARGUMENTUM.

QUA supra libro primo usus est comparatione Lucretius, ut Memmii sui animum tantisper a contentione relaxaret, eadem hunc librum quartum a vs. 1. ad vs. 26. auspicatur, ut auditorem sibi docilem reddat, et attentum. II. Libri hujus proponit argumentum, quod ex industria cum superioribus connectit. Cum enim primo et secundo libro abunde docuerit, quæ et qualia sint rerum primordia, quibus figuris distincta, quo motu ferantur, ac ceteras res procreent, libro vero tertio animæ atque animi naturam fusius explicaverit, merito sane a vs. 26. ad vs. 46. hanc aliam subnectit disputationem, de sensatione tam vigilantium, quam dormientium. Quam disputationem ut ex ordine absolvat, a simulacris exorditur, quorum ope omnem sensationem fieri contendit. Docet itaque, III. a rerum superficie tenuia quædam et subtilissima simulacra mitti, quæ passim per aëra volitant, sigillatim tamen sub visum non cadunt, nisi a speculis, aut aqua, repulsa, in oculos incurrant, a vs. 46. ad vs. 108. IV. Subtilitatem horum simulacrorum demonstrat, et subinde exiguitatem primordiorum confirmat, ad ver. 129. V. Simulacrorum duplex distinguit genus, alterum eorum, quæ sponte sua generantur in aëre, qualia nonnunquam videmus fieri in nubibus, modo gigantum, modo montium, aut etiam belluarum, imagines imitantia; alterum eorum, quæ a rerum superficie avolant, quasi tenues rerum exuviae: et deinde a rerum superficie has exuvias perpetuo oriri docet, et ea motus celeritate per aëra ferri, ut vel luminis solaris jactum facile superent, a vs. 129. ad vs. 216. VI. Quia visus omnium sensuum primus habetur, ab eo exorditur, quem ex simulacrorum, seu imaginum, incursu fieri docet: interim autem explicat ea omnia, quæ ad visus causas spectant; variaque de visu problemata proponit,

quæ rite solvit et explicat, a vs. 216. ad vs. 471. VII. Ne vero aliquis ex phænomenis modo explicatis sensus fallaciæ arguat, illorum dignitatem copiose astruit, a vs. 470. ad vs. 524. Et subinde scepticos, præcipue a vs. 479. refutat: et demum asserit, omnem veritatem fidei sensuum inniti. VIII. His ita de visu disputatis, ceteros sensus aggreditur; ac primum docet, vocem ac sonum corporeas esse imagines, quæ aurem pariter feriant et auditum faciant: vocis naturam atque formaturam explicat. Cur eadem vox percipiatur a multis, rationem reddit; quid sit echo, quomodo fiat, a vs. 524. ad vs. 618. IX. Deinde de sapore, et gustu, de odore, et olfactu, docet; quid nempe sit sapor, quid odor, et cur non ab omnibus sentiantur. Cur cibus idem aliis dulcis, aliis amarus, fiat; cur odor alius aliis sit magis aptus; et vox aliis terrorem incutiat, quæ alios juvet, saltem non terreat, a vs. 618. ad vs. 725. X. De imaginatione atque cogitatione agit, quas per tenuissima rerum simulacra, seu imagines, quæ in mentem incurrant, fieri pariter ait; inde varia de cogitationibus problemata proponit et explicat; cur, v. g. videamur in somnis videre illos, qui jam mortui sunt; cur simulacra rerum, seu imagines, videantur nobis morari, dum cogitamus ea: cur subito quisque cogitet, quæ lubuerit: cur in somnis cernamus imagines moveri, usque ad vs. 820. XI. A vs. 820. ad vs. 904. docet, linguam, oculos, aures, nares, omnia denique sensationis organa, prius nata esse, quam eorum usum; secus vero in artificiosis rebus, quæ pendent ex prævisa indigentia. XII. De somno et insomniis agit; inprimisque docet, qua ratione fiat somnus in nobis, et in ceteris animantibus: somniorum varias assignat causas, et demum ad res venereas delapsus, a vs. 1030. usque ad finem libri, de amore, sterilitate, fecunditate, et aliis omnibus hanc materiam attingentibus, liberiorius forsitan et apertius, quam nonnulli vellent, disputat; sed philosophis saltem, vel in his tractandis, videtur esse indulgendum.

AVIA Pieridum peragro loca, nullius ante
Trita solo: juvat integros adcedere funteis,
Atque haurire; juvatque novos decerpere flores,

*Percurro sedes invias Pieridum, vestigiis pedum neminis ante me calcatas:
placet udire fontes illibatos, et trahere aquas ex iis: placet etiam legere novos*

1 Omnia V. ed. Vind. fr. Th. Ra. perago V. ed. Th. Ra. Bodl. nullus Bodl.
—2 Attrita Mus. B. 2. vivat V. ed. Th. Ra.—3 At Cant. juvat Mus. B. 2. vivatque

NOTÆ

1 *Avia Pieridum, &c.*] His 25. vss. ea, quæ jam hoc libro quarto disputaturus est. Quidam hanc recoctam crambem aversantur: alii vero mellifluam illam comparisonem non fastidiunt.

Insignemque meo capiti petere inde coronam,
 Unde prius nulli velarint tempora Musæ.
 Primum, quod magnis doceo de rebus, et artis
 Religionum animus nodis exsolvere pergo:
 Deinde, quod obscura de re tam lucida pando
 Carmina, Musæo contingens cuncta lepore:
 Id quoque enim non ab nulla ratione videtur;
 Nam, velutei pueris absinthia tetra medentes
 Quom dare conantur, prius oras, pocula circum,
 Contingunt mellis dulci flavoque liquore,
 Ut puerorum ætas improvida ludificetur
 Labrorum tenuis; interea perpotet amarum
 Absinthii laticem, deceptaque non capiatur,
 Sed potius, tali a tactu recreata, valescat:
 Sic ego nunc, quoniam hæc ratio plerumque videtur
 Tristior esse, quibus non est tractata, retroque
 Volgus abhorret ab hac; volui tibi suaviloquenti
 Carmine Pierio rationem exponere nostram,
 Et quasi Musæo dulci contingere melle;

flores, et ex iis locis querere capiti meo claram corollam, ex quibus Musæ nemini antea operuerint tempora. Primo quia edoceo res eximias; et persevero liberare mentes humanas strictis vinculis religionum. Secundo, quia fundo versus adeo claros de materia perobscura conspergens cuncta venustate Musarum. Hoc enim ipsum non est etiam alienum ab ulla ratione: verum sicut Medici, quando tentant præbere infantibus absinthia amara, conspergunt antea vasa circa labra suavi et florescenti humore mellis dulcissimi, ut pueritia incauta infantum decipiatur quoad labia tantum, et ut interim bibat tetrum liquorem absinthii amari, atque ita ludificata non tamen decipiatur, nec ludificetur, sed magis ut tali actione refecta bene valeat: similiter ego nunc, quia hæc materia, quam tracto, interdum videtur esse molestior iis hominibus, quos nondum fuit edocta; et quia vulgus hominum refugit eam, volui explicare tibi nostram doctrinam suavidicis versibus Pieriis, et aspergere illam tanquam suavi melle Musarum; ut tentarem si for-

V. ed. Th. Ra. decrepere Bodl. decepere Cant.—6 artis Voss. vet. et L. B. arctis vulg.—7 animos Vind. et edd. vulg.—8 pango Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Hav. Delph.—9 continguens Gif. liquore Gif. marg.—10 ulla Mus. B. 2.—11 velut Mus. B. 2. Sed veluti Delph. terra V. ed. Th. Ra.—12 conamur V. ed. Th. Ra.—13 melle Bodl. lepore V. ed.—14 Et Voss. vet. et L. B. sed in priore corr. actas V. ed.—15 tenuis V. ed.—17 a tactu P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Nard. Bas. ad Cant. a tacto Voss. L. B. attacto Voss. vet. attractu Mus. B. 2.—18 ergo V. ed. Th. Ra. quo pro quoniam Voss. vet. non pro ratio Mus. B. 1. videntur Mus. B. 1.—19 esse illis omissio non Mus. B. 3. non est desunt V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. tractatque Bodl. Voss. vet. et L. B. ideoque P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald.—20 ob hoc Bodl. suave loquenti V. ed.—

Si tibi forte animum tali ratione tenere
 Versibus in nostris possem, dum percipis omnem
 Naturam rerum, ac persentis utilitatem.
 Sed, quoniam docui cunctarum exordia rerum
 Qualia sint, et quam, variis distantia formis,
 Sponte sua volitent, æterno percita motu;
 Quoque modo possint res ex hiis quæque creari:
 Atque, animi quoniam docui natura quid esset,

tasse quirem tali modo retinere mentem tuam in nostris carminibus, dum interim intueris universam naturam rerum, atque percipis commoda, quæ inde eveniunt. Verum quia demonstravi qualia sint primordia rerum omnium, et quam diversis figuris dissimilia pervolitent coram oculis nostris per se et sua sponte concita motu perpetuo; et qua ratione singulæ res queant fieri ex illis; et quia monstravi

21 Pierio superscr. in Voss. vet. man. rec. al. mi Memmi.—24 percipis V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gryph. Bas. perspicis P. Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B.—25 per presentis V. ed. Th. Ra. præsentis Voss. vet. et L. B. P. Ald. Gif. Par. Gryph. Lamb. Bas. persentis P. in not. Naturam præsens ac perpntis Bodl. Voss. Quatuor seqq. inseruntur post vs. 51. P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. et hic desiderantur etiam in Mus. B. 3.—27 Sunt P.—28 alterno P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Cant.—29 Quæque Mus. B. 2. possit P. V. ed. O. P. Ferr. Th.

NOTÆ

25 Persentis] Alii præsentis, idem sensus.

26 Sed, quoniam docui, &c.] His 20. vss. Primum nequit ea, quæ tribus superioribus libris edocuit, cum iis quæ hoc libro jam disputaturus est. Deinde huiusce quarti libri argumentum atque institutum proponit. Demum instituti sui duplicem reddit rationem. Itaque i. monet se sat abunde dixisse quæ et qualia sint prima rerum principia, quibus constant figuris, quo concita motu ferantur, et qua tandem ratione ex iis cuncta fiant. Quæ omnia primo et secundo libro absolvit. Præterea monet item se satis edocuisse, quæ sit animi atque animæ natura, ex quibus ea constet, quid cum corpore juncta, quidve ab eo distracta valeat. Hæc enim ostendit libro tertio. II. Igitur non ab re visum est illi, ut de singulis sensibus utriusque, corporis

et animæ, disputationem subiceret; primasque partes tribuit visui, tanquam ceterorum sensuum duci ac principi: cuius in gratiam disputat potissimum hoc toto libro de 'Simulacris' seu Imaginibus, quas vocat 'Rerum effigias, tenuesque figuras.' Et quarum incursu, ut ait Cicero ex Epicuro i. Finib. 'non modo videmus, sed etiam cogitamus.' Hæc sane, si bene meministi, Lector benevole, pactus erat Lucretius initio libri i. vs. 133. 'Et quæ res nobis vigilantibus obvia mentes Terrificet, morbo affectis, somnoque sepultis, Cernere uti videamus eos, audireque coram, Morte obita quorum tellus amplectitur ossa.' III. Tandem duplicem huius instituti sui rationem reddit: alteram, quod hæc res non aliena sit a rebus quæ de anima tractavit supra III. cum compleat universam de animo atque anima lucubrationem: alteram

Et quibus e rebus cum corpore compta vigeret,
 Quove modo distracta rediret in ordia prima:
 Nunc agere incipiam tibi, quod vehementer ad has res
 Adtinet, esse ea, quæ rerum simulacra vocamus;
 Quæ, quasi membranæ summo de corpore rerum 35
 Dereptæ, volitant ultro, citroque, per auras;
 Atque eadem, nobis vigilantibus obvia, menteis
 Terrificant, atque in somnis, quom sæpe figuras
 Contuimur miras, simulacraque luce carentum;
 Quæ nos horrifice, languenteis sæpe sopore, 40

etiam quid esset natura animæ, et ex quibusnam rebus composita viveret cum corpore, et qua ratione divulsa de corpore, reverteretur in prima principia: nunc aggrediar tractare tibi de re, quæ magnopere pertinet ad has res, nimirum existere in natura ea, quæ appellamus idola rerum; quæ veluti pelliculæ detractæ de extremo corpore rerum vagantur huc illuc per flatus aërios, et quæ eadem occurrentia nobis vigilantibus perterritant nos, atque etiam in sopore, ubi nonnunquam videmus species mirabiles, et imagines eorum qui privati sunt lumine vitæ, quæ plerumque excita-

Ra. Ald. ex aliis res Mus. B. 2.—31 corpora Cant. cōpta Fab. vigere V. ed. Bodl.—33 H. vs. et seq. ponuntur post vs. 29. in Mus. B. 2. 3. Cant. et connectuntur his vss. 48. 49. 50.—34 et esse Voss. vet.—36 Dereptæ P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Th. Ra. ultroque citroque Gif. Par.—38 insomniis Mus. B. 2.—39 lite Mus. B. 2. carente Bodl.—40 orifice Bodl. horrifico su-

NOTE

vero, ne qua scilicet cuipiam irrepant nova suspicio aut credulitas de immortalitate animarum.

Sed, quoniam docui, &c.] Hi porro 4. vss. positi sunt jam III. 31. Consule notas ibid.

31 Compta] Composita, juncta. Sic III. 260. 'Quibusque Compta modis vigeant.'

32 Ordia prima] Primordia.

33 Agere] Disserere, disputare, tractare, loqui. Cic. Terent.

34 Simulacra] Democritus primum, deinde Epicurus εἰδωλα καὶ τύποις dixerunt, i. e. idola et imagines. Cicero, imagines. Quintilianus, figuras. Catius, spectra. Lucretius, effigias, pro effigies, imagines, species, formas, figuras, exuvias, spolia, quasi membranas, aut cortices, &c.

35 Summo de corpore] I. e. de summa rerum circumcæsura: de supre-

ma superficie: de extremis lineamentis rerum. Ita omnes præter Lambinum, qui legit, summo de cortice. Verum sic loquitur passim Lucretius: vss. 47. 57. 62. alibi.

36 Dereptæ] Detractæ.

Per auras] Per aëra.

37 Atque eadem, nobis, &c.] Sic fere iisdem verbis hos 4. vss. posuit I. 133.

39 Luce carentum] Mortuorum; vel ut ait I. 136. 'Morte obita quorum tellus complectitur ossa.' Sic Virg. Georg. IV. 255. 'Tum corpora luce carentum Exportant tectis,' &c. Ibidem: 'Umbrae ibant tenues simulacraque luce carentum.'

40 Languenteis sopore] Ægre dormientes. Somniantes. Sic Virg. Æn. X. 'Morte obita quales fama est volitare figuras, Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus.'

Excierunt: ne forte animas Acherunte reamur
 Ecfugere, aut umbras inter vivos volitare;
 Neve aliquid nostri post mortem posse relinqui,
 Quom corpus simul atque animi natura, perempta,
 In sua discessum dederint primordia quæque. 45

Dico igitur, rerum ecfigias tenuisque figuras
 Mittier ab rebus, summo de corpore, eorum
 Quæ quasi membranæ, vel cortex nominanda est,

verunt horride nos somno torpentes; ne scilicet forsitan putemus animas mortuorum exire ex Acherunte, vel umbras vagari inter viventes: aut ne putemus aliquid nostri posse superesse post mortem, postquam corpus et natura animæ una interemta tradiderunt suum reditum in sua quæque principia. Itaque dico imagines et species rerum emitti ab ipsis rebus de extrema superficie illarum; quæ veluti

perscr. Voss. vet. sapore Bodl.—41 Acheronte P. O. Bas. Ferr.—42 vibos Voss. vet. sed corr. ead. m.—43 aliquis V. ed. Bodl. possit post mortem Bodl.—44 animam Voss. vet.—45 dederunt Vind. Mus. B. 1. 2. Hav. Bip.—46 ecfigias Voss. vet. et L. B. Bodl. effigies reliqui.—47 cortice Gif. Par. Nard. Fab. Cout. Gassend. Bas. P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. earum P. O. Ald. Bip. Hav.—48 membranæ P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Cant. Gryph. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. membrana Mus. B. 2. 3. no-

NOTE

41 Excierunt] Penult. brevis. Sic vs. 45. 'dederunt.' Sic III. 1042. 'ociderunt.'

Acherunte] Ex Inferis, I. 121. III. 25.

42 Ecfugere] Exire, reverti, redire.

Umbras] Animas mortuorum, ut sæpe monui, sed præsertim I. 124.

44 Perempta] Festus, 'Peremta et interemta pro interfectis poni solent a poetis.'

45 In sua discessum, &c.] I. e. discesserunt seu redierunt in sua principia.

Dederint [Dederunt] Penult. brevis, vs. 41. Lambinus, dederint, quia vocem præcedentem 'cum' interpretatur 'eo quod;' non autem 'postquam.'

46 Dico igitur, &c.] Cum igitur quatuor potissimum quærenda veniant de simulacris istis, nempe I. existentia. II. natura. III. procreatio. IV. ce-

leritas motus; his 62. vss. seqq. hoc est ad vs. 109. demonstrat illorum existentiam, variisque confirmat argumentis. Itaque his 5. vss. prioribus thesim, ut aiunt, proponit; atque asserit esse rerum simulacra, seu idola, quæ quasi membranæ, seu pelliculæ aut cortices, vel exuviae mittantur de summo rerum corpore, hoc est, de suprema rerum superficie. Reliqua tria postea suo loco tractaturus est. Scilicet a vs. 109. ad vs. 130. simulacrorum naturam quam tenuissimam esse docet. Tum a vs. 144. ad vs. 177. docet modum quo generantur. Denique a vs. 177. ad vs. 30. de motu illorum agit.

Ecfigias] Antiquitus dicebatur effigia, æ; nunc effigies, ei. Sic vs. 103. Sic Plaut. Rud. 'Veneris effigia hæc quidem est.' Sic Apul. de Deo Socrat. 'Deorum effigiæ,' &c.

Quod speciem ac formam similem gerit ejus imago,
 Quousquomque cluet de corpore fusa vagari. 50
 Id licet hinc quam vis hebeti cognoscere corde;
 Principio, quoniam mittunt in rebus apertis
 Corpora res multæ, partim diffusa solutæ,
 Robora ceu fumum mittunt, ignesque vaporem;
 Et partim contexta magis, condensaque, ut olim 55

pellicula vocanda est, vel cortex, eo quod simulacrum fert imaginem ac parem figuram illius rei, de corpore cujus emissa videtur volitare. Hoc autem facile est animo vel rudiori agnoscere ex eo, primo quia res plurimæ fundunt corpuscula in rebus manifestis partim libere dissita, veluti ligna emittunt fumum et ignis calorem: et partim stipata magis et densata, veluti cicadæ aliquando in æstate depo-

minanda V. ed. Th. Ra.—49 et P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. ad Mus. B. 1. 2. O.—50 cui et pro cluet Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. cui Mus. B. 1. tui et O. Cant. fusta V. ed. Bodl. Mus. B. 1. Th. Ra. fusca Voss. L. B. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr.—51 cordi Delph.—52 mittuntur in Voss. vet. O. Mus. B. sed in Voss. vet. punctulis subnotatur in.—53 solutæ P. V. ed. O. Ferr. Th. Ra. Ald. solute vulg.—54 ceu P. V. ed. Bodl. O. Cant. Bas. seu reliqui.—55 contenta

NOTÆ

50 Cluet] Videtur. i. 120. 450. 481. 631. ii. 351. 524. iii. 108. &c.

51 Id licet hinc, &c.] His 19. vss. continetur i. argumentum, quo probat a simili, ut vocant, existere illa rerum 'simulacra.' Sunt enim res multæ, quæ certissima ex se mittunt corpuscula, cum diffusa, hoc est, tenuia et rara; tum magis contexta, hoc est, magis spissa et compactiora. Lignum v. g. mittit a se fumum: et ignis calorem. Fumus autem et calor sunt corpora tenuia et rara. Cicadæ vero ponunt veteres suas tunicas; vituli nascentes ponunt membranas; Serpentes exuunt pellem. At ejusmodi tunica, membrana, ac pelles sunt compacta magis ac condensata corpuscula. Similiter ergo quidni res quoque mittant de se imagines aut simulacra? Non enim est potior ratio, præsertim cum ea corpuscula, seu atomi, quæ sunt in rerum superficie, seu prima quasi fronte rerum, possint sese facile expellere, aut ab concitatis aliis inte-

rius propelli, atque ita una transferri, ut neque sese impendant, neque ab internis revinciantur; sed avolent, retineantque semper eundem suum ordinem, eandemque posituram, quam in rerum superficie habebant. Ex quo fit, ut bene concipiantur exire imagines illæ de supremo rerum corpore quasi exuviæ. Cum enim l. 1. docuit Lucretius atomos inter se cohærescere, de iis tantum intellexit, quæ concludantur in rerum concrectionibus, quæ quidem facile exire nequeant, quia varie sese revinciunt. At, quæ atomi sunt in prima rerum superficie, eas vult facile concieri, et propelli, nec inter se cohærescere.

Hinc] I. e. ex eo.

52 Principio, quoniam, &c.] H. e. ex iis quæ jam dicturus est.

In rebus apertis] In rebus notis, manifestis, et quæ nobis sunt in promptu.

53 Corpora] Atomos.

54 Vaporem] Calorem, i. 492. et alibi passim.

Quom teretes ponunt tunicas æstate cicadæ,
 Et vitulei, quom membranas de corpore summo
 Nascentes mittunt; et item quom lubrica serpens
 Exuit in spinis vestem; nam sæpe videmus
 Illorum spoliis vepreis volitantibus auctas. 60
 Quæ quoniam fiunt, tenuis quoque debet imago
 Ab rebus mitti, summo de corpore rerum.
 Nam, quur illa cadant magis, ab rebusque recedant,
 Quam quæ tenuia sunt, hiscundi est nulla potestas;
 Præsertim, quom sint in summis corpora rebus 65
 Multa minuta, jaci quæ possint ordine eorum,
 Quo fuerint, et formai servare figuram;

nunt antiquas vestes, et sicut vituli ubi nascentes ponunt pelliculas de extremo suo corpore; et similiter quando anguis relinquit tunicam in vepribus. Etenim plerumque cernimus spinas adauctas exuviis illorum animalium agitatæ vento. Cum igitur hæc fiant, subtile simulacrum debet jaci ab rebus de supremo corpore illarum. Etenim nulla facultas est mussitandi cur potius illa decedant, et discedant a rebus, quam ea quæ sunt subtilia; præcipue quoniam multæ atomi insunt in supremis rebus, quæ queant mitti cum eadem positura, qua fuerint, et conservare antiquam speciem

Vind.—56 teretes P. Gif. marg. Gryph. marg. Bas. Voss. marg. Cont. Ald. ceteris V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Th. Ra. tereris Vind. veteris O. Cant. Ferr. teneras Mus. B. 3. veteres reliqui. ætate Voss. marg. Voss. L. B.—59 Exiit iuspiis V. ed.—60 auctos Voss. vet. actas Mus. B. 2.—61 Hæc Vind. et edd. vulg.—62 A Bodl. A Mus. B. 1. 3. corpore earum edd. vulg.—63 cum illa Bodl.—64 ostendi est Gif. Par. Nard. Bas. O. Mus. B. 3. Cant. hiscendis i. e. hiscendi'st Voss. vet. iscendi derasa prima litera Voss. L. B. ostendit P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. Gryph. Bas. marg. Ferr. Th. Ra. Ald. ostendis Mus. B. 2. ostendi est, ostendi et V. marg. 2.—66 ordine rerum Gryph. marg. Gif. marg. Bas. marg. P. eodem P. in not. edd. vulg.—67 et conformæ Gif. Par. et forma Voss. L. B. et cum forma Voss. vet. solitam et formæ Nard. Bas. P. Ald. veterem et formæ vulg.

NOTÆ

56 Tunicas] Pelles.

57 Membranas] Pelliculas.

De corpore summo] De suprema superficie: vs. 35.

59 Vestem] Pellem.

60 Illorum] Nempe cicadarum, et vitulorum.

Spoliis] Exuviis, pellibus.

63 Nam, quur, &c.] Hi 2. vss. repetuntur infra vs. 100.

64 Hiscundi est nulla potestas] Ita restituit Lambinus ex codicibus Bertiniano et Memmiano. I. e. Ne hiscere quidem licet. Hyperbole. Alii,

Delph. et Var. Clas.

ostendi nulla potestas. Verum non ostendi, sed ostendendi legendum esset.

65 Corpora] Atomis, corpuscula.

67 Et formai [veterem et formæ] Lamb. bene, ut ex ipsa interpretatione patet. Pareus, et con formæ servare, quasi tmesis vocabuli conservare. Alii, et conformem, quasi consimilem; alii solitam et formæ. Quæ duæ postremæ lectiones non improbantur. Notandum autem, quod Epicurus dicat, 'Formam esse id, quod in corporis superficie continenter remanet, ipsa imagine tanquam spolio

Lucet.

Et multo citius quanto minus indupediri
 Pauca queunt, et sunt in prima fronte locata.
 Nam certe jacere, ac perciri, multa videmus;
 Non solum ex alto penitusque, ut diximus ante,
 Verum de summis ipsum quoque sæpe colorem:

70

figuræ; et eo citius, quo minus possunt impediri, quia paucae sunt numero illæ atomi, et quia sunt positæ in prima facie rerum. Namque sane cernimus multa corpuscula non modo mitti, et exire ex intimis, et intrinsecus, ut diximus supra, sed cernimus etiam plerumque ipsum colorem mitti de supremis rerum partibus.

edd. servate Bodl.—68 *Sed* Mus. B. 1. *multo tutus* Bodl. *endopediri* Voss. vet. *induediri* Bodl.—69 *Pauca queruntur* Mus. B. 2. *ut* P. V. ed. Bodl. P. in not. Th. Ra. Ald. *sint* V. ed. Bodl. in deest Vind. V. ed. Th. Ra. Voss. L. B. *prima sub* O. Cant. P. in not.—70 *jacere ac perciri* Wakef. ex conj. *jacier certe atque emergere* Gassend. *jacere ac jaculari* P. O. Ald. Cant. Gryph. Nard. Bas. *jacere ac ciorgiri* Vind. *jacere rea ciorgiri* V. ed. Voss. L. B. Ferr. *jacere ac vergiri* Voss. vet. Mus. B. 3. *sed in* Voss. vet. ead. man. superscr. *ac invergi*, recent. vero m. *ac mergi* in marg. *ac jacenterea aergiri* Bodl. in *etheria ciorgiri* Mus. B. 1. *jacere et ciorgiri* Mus. B. 2. *jacere ac invergi* Sus. Gronov. *jacere atque esciri* Voss. marg.—71 *penitus ceu diximus* P. Ald. Gryph. *jaci atque emer-*

NOTE

continenter avolante.' Scilicet docuit Epicurus, teste Empirico, aliquid coloris solido hæere, aliquid vero derasum transferri, quod sit simulacrum. Talem autem formam intelligit hic Lucretius, dum ait imagines 'Veterem et formæ servare figuram.'

68 *Indupediri*] Vel *endopediri*; i. e. impediri, I. 241. II. 101. et alibi passim.

69 *Et sunt*] Alii *ut sunt*, i. e. quippe quæ sunt.

In prima fronte] In summo cortice, in suprema rerum superficie. Sic vs. 195.

70 *Nam certe jacere* [*jaci, &c.*] His 15. vs. confirmat, quod superiori argumento assumserat; nimirum esse res multas, quæ non tam ex interioribus sui partibus, quam ex superficie jacent imagines ac simulacra sui. Præstabant enim hoc vela infecta coloribus luteis ac rufis, quæ populo Romano theatrales ludos spectanti faciebant umbraculum. Colores enim

illi perciti luce solis ac diei mittebantur e velis in populum, ita ut populus talibus coloribus infectus videretur. Quod et in vitreis nostris coloribus contingit. Hinc concludit pari ratione mitti rerum effigies ac simulacra de supremo corpore illarum. Porro versus hic varie legitur. Sic Lambinus restituit: *Nam certe jaci, atque emergere multa videmus*. Vocalis enim finalis in voce *jaci* non eliditur, sed breviatur. Quod et passim familiare est Lucretio. Alii legunt: *Nam certe jacere et jaculari, &c.* Verum rectius passive, quam active legitur. Alii: *Nam certe jacier ac tergeri*. Sed vox *jacier* dissyllaba foret. Alii *jacere ac mergiri*, vel *tergeri, corgeri*, vel *jergiri*. Quæ omnia corrupta sunt.

71 *Ex alto penitusque*] I. e. ex intimis et penetralibus rerum partibus. Sic vs. 190.

72 *De summis*] De supremis seu extremis partibus: de summo cortice.

Et volgo faciunt id lutea russaque vela,
 Et ferrugina, quom, magnis intenta theatri,
 Per malos volgata trabesque, trementia fluctant.
 Namque ibi consessum caveai subter, et omnem

75

Atqui linteæ luteolæ et subrubicundæ, et ferrugineæ sæpe efficiunt istud, ubi scilicet extensa magnis theatris volitantia et trepidantia inter malos et trabes suspenduntur. Namque ibi tingunt suo colore cætum senatorum, matronarum sedentium in spe-

gere edd. vulg.—73 *ad pro id* Bodl. *rufa* Gryph. Nard. Bas. P. Ald. *tusa* V. ed. Th. Ra. *tus* Bodl. *ruffa* Mus. B. 1. *rura* Mus. B. 2. *rusa* Mus. B. 3.—74 *ferruginea* Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. Gif. Par. *tensa* Mus. B. 1.—75 *tabes* Vind. *tenentia* P. in not. *fluctant* Voss. vet. *fluitant* Gif. Par. *pendent* Delph. Nard. Bas. P. Ald. Th. Ra. *flutant* Lamb. V. marg. 1. 2. 3. in Voss. L. B. *spatium est vacuum: et vox omnino deest* V. ed. Ferr. Bodl. Mus. B. 1. 2. *circum* P. in not. V. marg. 1.—76 *ubi* O. Mus. B. 2. *tibi* Mus. B. 1. *concessum* Bodl. Gassend. *consentum* Voss. vet. *confessum* O. con. Mus. B. 1. *cavea* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. *caveæ* O. Cant.

NOTE

73 *Volgo*] Antiquitus pro vulgo, ut sæpe monni.

Lutea] Lutei coloris, seu subrubicundi vel crocei. Sic Virg. Eclog. Alex. 'Mollia luteola pingit vaccinia caltha.' Gallice, *couleur jaune, couleur de souci*. Luteum autem colorem dictum volunt a Lutea herba, quam Græci Isatidem, Latini Glas-tum, vulgus Gualdum appellat. Eo colore est vitellum ovi, item caltha, quam idcirco Virgilius vocat 'luteolam.' Hic color, si vergat in colorem majorem, jam croceus est. Ejusmodi autem color nubentibus olim gratus erat. Plin. XXI. 8. 'Lutei video honorem antiquissimum in nuptialibus flammeis totum feminis concessum.' Hinc Catullus eodem colore ornat socios Hymenæi qui Deus est nuptiarum: 'Huc veni, niveo gerens Luteum pede soccum.' Sic Senec. de Hercule nubente ut femina, in Hipp. 'Crura distincto relegavit auro, Luteo plantas cohibente socco.'

Russa] H. e. coloris rutili, ac rubri. Catull. in Egnat. 'Quod quisque minxit, hoc sibi solet mane Dentem atque russam pumicare gingi-

vam.' Hic autem color finitimus est rubro colori, a quo russata factio nominata.

74 *Ferrugina*] Vel ferruginea. Est autem ferrugo purpura obscurior, et propemodum nigra. Color thalassicus. Sic Virg. Georg. IV. 183. vocat ferrugineos hyacinthos, qui toti pertinent ad colorem nigrum. Sic idem Georg. I. cum defectum solis notat, ait: 'Cum caput [sol] obscura nitidum ferrugine textit.' Sic Plaut. in Mil. glor. 'Facito ut venias ornatu huc naucleriaco: causiam Habeas ferrugineam, culturam ad oculos lineam: Palliolum habeas ferrugineum; nam is color thalassicus.'

75 *Volgata*] Volitantia. Sic II. 163. et 346. 'pervolgant.' Et jam infra vs. 208. et v. 1161.

Fluctant [*pendent*] Lambinus putat in hoc vocabulo inesse errorem. Namque alii codices, habent *fluctus*: alii *circum*. Hinc Pareus legit *fluitant*. Mallem ergo *fluctuant*, ut III. 190. 'fluctuat,' in fine versus.

76 *Caveai*] Caveæ. Cavea autem hoc loco significat totum illum locum inclusum, in quo sedent spectatores.

Scenalem speciem, patrum, matrumque, Deorumque,
 Inficiunt, coguntque suo fluitare colore :
 Et, quanto circum mage sunt inclusa theatri
 Mœnia, tam magis hæc intus, perfusa lepore, 80
 Omnia conrident, conrepta luce diei.
 Ergo lintea, de summo quom corpore fucum
 Mittunt, ecfigias quoque debent mittere tenueis
 Res quæque ; ex summo quoniam jaculantur utræque.
 Sunt igitur jam formarum vestigia certa, 85

linca, et Deorum, atque totum ornatum scenæ, et faciunt ea omnia fluctuare suo colore. Et quo magis muri theatri sunt circumclausi, eo magis hæc omnia suffusa intrinsecus pulchritudine videntur ridere raptim concepto lumine diei. Igitur, quoniam vela jaciunt colorem de supremo suo corpore, res singulæ debent pariter jacere persubtiles sui imagines ; siquidem utræque hæc res mittunt aliquid de supremo suo corpore. Ergo jam certa vestigia imaginum istarum extant, quæ

et postremus verbum ornant infercit post cavea.—77 Scenalem P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Vulgo autem Scenai ut antiqua manu in Voss. L. B. Scenali specimen Voss. vet. verum subducta litera m. Deorum Voss. vet.—78 sico V. ed. Th. Ra. fluitare suo colorem Bodl. fluitare Mus. B. 2.—79 inclusa Voss. vet. P. in not. inclaustra vel in claustra reliqui.—80 magnis V. ed. Th. Ra. hic P.—81 concepta P. V. ed. Bodl. Gif. marg. Gryph. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. correpta Voss. vet. et L. B.—82 Ergo, velut summo de corpore lintea factum O. ceu corpore P. Nard. Bas.—83 effigies P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas.—84 quoque de Mus. B. 1. quum V. ed. Th. Ra. cum Bodl. Mus. B. 2. jaculentur Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—85 cæca P. Ald. Bas.

NOTÆ

Cic. Cat. 'Ut Turpione Ambivio magis delectatur, qui in prima cavea spectat ; delectatur tamen qui in ultima.'

77 Patrum] Senatorum, qui Patres et Patres Conscripti sunt dicti apud Romanos.

Matrum] Matronarum. Dames.

79 Mage] Sic vss. 543. 757. et v. 1204. 1260. Hujus autem loci sensus est is : Et quanto magis mœnia theatri clausa erunt, ita ut nullus luci pateat locus a lateribus.

81 Conrident] Antiquæ pro corrient, i. e. renident ; vel lætitia diffundunt spectatorem ; vel ita hilaritatem præ se ferunt, ut ridere videntur. Metaph.

Conrepta] Correpta, hoc est, raptim et celeriter concepta a parte su-

perna.

82 De summo corpore] De suprema superficie, de cortice extremo rerum. Sic vss. 47. 62. &c.

Fucum] Colorem.

83 Ecfigias] Effigies, vs. 46.

84 Ex summo] Ex superficie, de supremo cortice.

Utræque] Nempe fucus seu color ille quem mittunt lintea : et effigias, quas res quæque mittit.

85 Sunt igitur, &c.] His 3. vss. concludit ex disputatis ac probatis hactenus inesse ac existere rerum illa simulacra, de quibus agitur : aut saltem certa vestigia illorum.

Certa] Alii cæca ; non male, ut patet ex duobus seqq. vss. i. e. quæ sub oculos non cadant.

Quæ volgo volitant, subtili prædita filo,
 Nec singillatim possunt secreta videri.

Præterea, omnis odos, fumus, vapor, atque aliæ res
 Consimiles, ideo diffusæ rebus abundant,
 Ex alto, quia, dum veniunt extrinsecus, ortæ, 90
 Scinduntur per iter flexum ; nec recta viarum
 Ostia sunt, qua contendunt exire coorta.
 At contra, tenuis summi membrana coloris
 Quom jacitur, nihil est, quod eam discerpere possit ;
 In promptu quoniam est, in prima fronte locata. 95

vulgo perfecta tenui textura pervolitant, et quæ nequeunt seorsum separata cerni. Deinde omnis odor, fumus, exhalatio, et aliæ res similes, idcirco dispersæ effluunt de rebus, quod, dum exortæ ex intimis partibus rerum effluunt, intersecantur per viam obliquam, neque aditus meatuum sunt recti, per quos certant egredi, et exoriri. Secus vero cum subtilis pellicula supremi fuci emittitur, nulla res est, quæ queat discindere illam, siquidem manifesto et aperte posita est in suprema facie rerum.

Gryph. marg.—87 singulatim V. ed. Th. Ra. Ferr.—88 odos Nonius. dolor Bodl. deest Mus. B. 2. odor reliqui. alia Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 3. Th. Ra.—90 alta V. ed. Bodl. Th. Ra. intrinsecus Mus. B. 1. 2. 3. et edd. vulg.—91 pariter Bodl. Mus. B. 2. 3. fluxum Bodl.—92 Hostia Ferr. V. ed. Th. Ra. contendunt Voss. vet. et L. B. exiere Voss. L. B. coorta P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. coortæ vulg.—93 colore Bodl.—94 possis Mus. B. 2.—95 promptum V. ed. Voss. L. B. Th. Ra.—96 in speculis P. et edd. vulg.

NOTÆ

86 Subtili prædita filo] I. e. pertenuia, subtilia. Metaphora ducta a tela seu lino. Verum quam tenuis sit harum imaginum textura, jam infra docebitur.

87 Singillatim] Vel sigillatim : i. e. seorsum, separatim.

88 Præterea, omnis odos, &c.] His 8. vss. docet quid intersit inter imagines illas, quæ ex alto, h. e. ex intimis rerum partibus erumpunt, et illas quæ ex summo corpore, h. e. ex suprema rerum superficie avolant, qualis est color et imago rerum. Vult autem illas, quæ ex extrinseco exoriuntur, dissipari, disjungi, ac vitiari in aëre, quia per obliquos meatus exeunt. Quæ vero ex superficie defluunt, eas nihil tale pati, quia facile emanant, quasi exuviae quædam, quæ cadant e

rebus. Quanquam, nisi purus et liber esset aër ambiens, earum integritas non servaretur. Immo jam infra docebit posse occurrere corpora, quæ temerent eas imagines, nimirum ut dum causam reddet infra cur non omnia corpora specularia sint, neque imagines perinde reflectant. Odor igitur, fumus, et vapor exeunt ex alto rerum per vias flexuosas ; quo fit ut dispersa effluant, sed integra remaneant.

89 Diffusæ] Dispersæ, dissipatæ, fractæ, non integræ.

90 Ex alto] Ex imo, ex intrinseco, ex intimis partibus rerum.

95 In promptu] In aperto, manifesto. Sic I. 878. II. 583. III. 107. 186. &c.

In prima fronte] In superficie,

Postremo, speculis, in aqua, splendoreque in omni,
 Quæquomque adparent nobis simulacra, necesse est,
 Quandoquidem simili specie sunt prædita rerum,
 Esse in imaginibus missis consistere eorum.
 Nam, quur illa cadant magis, ab rebusque recedant, 100
 Corpora, res multæ quæ mittunt corpore aperto,

Denique existentia illarum omnium imaginum, quæ cernuntur a nobis in speculis, in aqua, et in omni nitore, debet constare in simulacris illarum jactis, siquidem perfectæ sunt pari figura rerum. Namque nulla ratio est mussitandi, quare illa corpuscula decidunt potius et exeant de rebus, quæ quidem multæ res jaciunt visibili

—99 *Esse in imaginibus* Ald. P. *Ex imaginibus* Gif. V. ed. Ferr. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. *mistis* Delph. earum Gassend.—101 *Deest* Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 3. Cant. Gif. Par. Th. Ra. Ald. *multas* Gryph. marg. P.—102

NOTÆ

96 *Postremo in speculis, &c.*] His 7. vss. continetur ultimum argumentum, quo imaginum existentiam, quam vocant, asserit. Simulacra, inquit, quæ a nobis cernuntur in speculis, in fontibus, seu in aquis, et in re qualibet plana ac levigata, simillima sunt iis rebus, quarum sunt simulacra. Igitur necesse est, ut simulacrorum esse, seu existentia, consistat in imaginibus missis a rerum summo corpore. Namque nulla alia causa reddi potest, tam exactæ similitudinis, nisi cortex summus ille, qui toti rei dudum hærens, quasi membrana separatur, et appellit in speculum, aut in aquam. Notabis autem, quod et infra jam fusius explicabitur, dum de speculis agetur, singulas rerum imagines, quæ in speculis aut in aquis cernuntur, non unas esse, sed multas, quæ perpetuo repulsu multarum imaginum in specula brevi tempore appellationem e præsentibus corporibus continuatæ, non plures, sed quasi una videantur imago. Scilicet id nobis monstrat experientia, imagines ex ipsis usque corporibus transmitti, cum præsentibus corporibus appellant in speculum: et, si corpora moveantur,

moveantur ipsæ: si invertantur, invertuntur: si discedant, abeunt, &c. *Splendoreque in omni*] H. e. in omni corpore splendido, æquato, levigato, &c.

99 *Esse*] Hoc est, τὸ εἶναι, ἡ οὐσία, existentia. Vox enim 'esse' sumitur substantive, sicut vulgo velle, pro voluntas; scire, pro scientia, &c.

100 *Illa . . . corpora*] Illa simulacra, quæ corpuscula sunt, seu atomi, quæ rerum similitudinem referunt, e quibus cadunt et effluunt. Qualia sunt odor, fumus, vapor, &c.

101 *Corpora, res multæ, &c.*] Hic versus desideratur in quibusdam codicibus. Quanquam non alienus est a re, de qua agitur: immo necessarius. Alias enim per vocem 'illa' versu superiori intelligerentur simulacra quæ in speculis cernuntur, et quæ non crassiora sunt, sed tenuiora.

Corpore aperto] Hoc est, pleno corpore: non tenui filo prædita, non cæco corpore constantia, sed visibili, et quod sub sensu cadat. Sic r. 298. opponit cæcum visibili, cum ait ventos esse corpora cæca, amnes vero visibilia corpora: 'Qua re etiam atque etiam sunt venti corpora cæca;

Quam quæ tenuia sunt, hiscundi est nulla potestas.
 Sunt igitur tenues formarum, dissimilesque,
 Ecfigies, singillatim quas cernere nemo
 Quom possit, tamen, adsiduo crebroque repulsu 105
 Rejectæ, reddunt speculorum ex æquore visum:
 Nec ratione alia servari posse videntur
 Tanto opere, ut similes reddantur quoique figuræ.
 Nunc age, quam tenui natura constet imago,

corpore, quam ea quæ sunt subtilia. Ergo simulacra figurarum sunt tenuia et rebus quidem simillima existunt, quas cum nullus queat videre; tamen repulsa continua et frequenti percussione seorsum, referunt sui conspectum ex magna planitie speculorum: neque alio modo videntur posse conservari ita diu ut fiant consimiles cuique formæ rerum. Nunc vero agesis, cognosce, quam subtili et tenui ex

Nam V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. *ostendit* P. *ostendi est* Gif. Par. Vind. O. Mus. B. 2. 3. Cant. *ostendist* V. ed. *iscendi est* Voss. L. B. sed erasa, quæ prima steterat, litera.—103 *tenuest* Voss. vet. sed sup. m. r. correctione. *consimiles* vulg.—104 *Ecfigiæ* Vind. Mus. B. 2. et edd. vulg. *Effigiem* V. marg. l. *singulatim* V. ed. Bodl.—106 *Rejectare* V. ed. Th. Ra. *Rejecta* Par. Nard. *redeunt* Mus. B. 2. *specularum* Voss. vet. sed corr. ead. m.—107 *vide-*

NOTÆ

Quandoquidem factis, et moribus, æmula magnis Amnibus inveniuntur, aperto corpore qui sunt.

102 *Hiscundi*] Bene, ut jam dictum est vs. 64. Sic infra sese explicat poëta vs. 175. 'Dicere nemo est Qui possit,' &c.

103 *Sunt igitur tenues, &c.*] His 6. vss. concludit tandem esse et existere rerum simulacra seu imagines, quæ, licet tenues et subtiles, nec sub sensum cadentes, nihilominus videri possunt, ac cerni a nobis, dum plano æquore speculi aut aquæ limpidæ reperiuntur; namque alias volitant per aëra cæcæ, nec cernuntur. Concluditque nullam aliam reddi posse causam, cur imagines, quæ in speculis cernuntur, similes sint omnino rebus, quarum sunt imagines, nisi quia cadunt et exeunt a rerum superficie, quasi exuviæ ac membranæ quædam. Quale contingit in senecta serpentum, cicadarum, et cancrorum.

104 *Ecfigies* [*Effigiæ*] Antiquitus pro *effigies*: vs. 46.

106 *Speculorum ex æquore*] Ex æqualitate, et levore speculorum. Est enim æquor æquabilitas, ut docui multoties. Hic vs. repetitur infra vs. 291.

108 *Quoique figuræ*] Cuique rei.

109 *Nunc age, quam tenui, &c.*] Hactenus de existentia simulacrorum. Nunc vero, his nempe 21. vss. seqq. disputat de eorumdem natura. Docet autem ea esse natura tenuissima; vult enim cum Epicuro apud Laërt. lib. x. nihil aliud esse quam ἀροῖστος, h. e. 'effluxus,' seu subtilissimas et tenuissimas contexturas atomorum supremarum, quæ defluxu continuo decedant ex corporibus in totum spatium circumfusum. Qua in re sane Platonem præsertim et Empedoclem imitatus est Epicurus. Isti enim censuerunt imagines esse ὑποπόλας, h. e. 'effluxus quosdam substantiales.'

Percipe; et in primis, quoniam primordia tantum 110
Sunt infra nostros sensus, tantoque minora,
Quam quæ primum oculi cœptant non posse tueri.
Nunc tamen, id quoque uti conformem, exordia rerum
Cunctarum quam sint subtilia, percipe paucis.
Primum, animalia sunt jam partim tantula, ut horum 115

natura simulacrum componatur: et præcipue cum principia rerum sunt adeo infra nostros sensus, et multo minora, quam res illæ, quas oculi nostri incipiunt non posse videre. Attamen ut confirmem hoc etiam, cognosce paucis verbis, quam tenuia sint primordia rerum omnium. Primo quædam sunt animalia partim adeo parva, ut

tur Mus. B. 2.—110 Percite Bodl.—112 Quam que V. ed. Th. Ra. Quamquam Bas. Quam quo Bodl. oculi primum Mus. B. 1. roptant Cant.—113 conformem Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. confirmem vulg.—114 sunt Bodl.—115 ut horum O. Mus. B. 1. Gryph. Nard. V. marg. 1. Ferr. eorum ut Bas. Cant. eorum

NOTÆ

Aristoteles vero docuit esse mera accidentia, quæ nihil substantiæ deferant aut habeant, et a corporibus tamen visibilibus producta trajiciantur per medium aëra, sensusque visus afficiant, reflectantur ex speculo, et alia id genus. Alii viri docti existimant nihil aliud esse imagines, quam lucem, sive ex lucidis corporibus directam, sive ex ceteris reflexam et ad oculum allapsam. Verum quod ad Epicuri et Lucretii sententiam spectat jam videtur illud ambigi; quam ratione fieri possit, ut ex tot tantisque effluentibus continuo ac perenniter particulis de qualibet rerum superficie res quælibet adspectabilis tandem celeriter non absumatur. Hoc ipsum quærit D. Augustinus epist. 56. ad Diosc. Responderi tamen potest accrescere ipsis rebus adspectabilibus advenientia ex opposito alia corpuscula, adeo ut, quantum substantiæ rerum decesserit versus alias res, tantumdem aliunde accedat, fiatque compensatio. Neque ideo timendum est, ut res suam mutant figuram; cum ea, quæ accedunt, similis sint figuræ cum iis, quæ decedunt. Præterea responderi potest, quod

adeo tennes sint imagines, ut nihil sensile deesse appareat superficiæ rerum, quantumvis de ea decedat. Itaque his 6. vss. prioribus probat 1. a simili, primordiorum, quibus res cunctæ fiunt, simulacra esse natura tenuissima. Namque constant, inquit, ea simulacra ex atomis; quæ quidem atomi sunt omnino infra nostros sensus, et minutiores etiam iis rebus omnibus, quas aut vix oculi, nec vix quidem percipiunt. Igitur nil mirum si sub nostros sensus non cadant rerum simulacra, quæ tamen volitant per aëra detracta de corporibus; nec a nobis percipiuntur, nisi repercussa forsitan ab æquabilitate speculorum, aut aliorum corporum æquabilium.

111 *Infra nostros sensus*] H. e. sub oculos non cadunt: imperceptibilia sunt.

113 *Exordia*] Primordia, principia, atomi.

115 *Primum animalia, &c.*] His 7. vss. confirmat rerum primordia esse tenuissima. Finge tibi, inquit, modo animalia quædam adeo exigua, ut tertia illorum pars oculis percipi vix queat: v. g. finge tibi acarum, Gallice *un ciron*; aut aliud acaro minus;

Tertia pars nulla possit ratione videri.
Horum intestinum quod vis quale esse putandum est?
Quid cordis globus, aut oculi? quid membra? quid artus?
Quantula sunt? quid præterea, primordia quæque,
Unde anima, atque animi constet natura necessum est, 120
Nonne vides, quam sint subtilia, quamque minuta?
Præterea, quæquomque suo de corpore odorem
Exspirant acrem, panaces, absinthia tetra,

tertia pars illorum nequeat ullo modo cerui. Quantulæ igitur partes interiores illorum sunt credendæ? Quid orbis cordis aut oculi illorum? Quid membra? Quid artus? Quam minima sunt? Quid deinde? quantula sunt singula principia, ex quibus necesse est ut eorum anima et natura animi componatur? Num ceruis quam tenuia et quam exigua sint? Deinde, quæ res omnes exhalant de suo corpore nidorem gravem, qualia sunt panaces, et amara absinthia, et graveolentes

vulg.—116 nulla ut possit vulg. nulla possit ut Gryph.—117 Horum P. Voss. L. B. Nonius Marcellus, III. 114. Harum reliqui. quo quis qualet putandum Voss. vet.—120 animæ O. Gassend. necesse Voss. vet. Cant.—123 *Spirant* Mus. B. 2. *acris* P. Ald. *aërem* V. ed. Th. Ra. *aëris* Bodl. *panace* P. *panathos* Mus. B. 1. *apsinthia* P. Ald. Qui sequuntur h. vs. usque ad vs. 192. desiderantur in V. ed.

NOTÆ

divide hoc in tres partes, sane jam erunt infra sensus nostros. Quantula ergo erunt cetera membra? quantulum cor? quantula oculorum pupilla? quantuli ceteri artus? quantula etiam erunt principia, ex quibus eorundem anima atque animus constabit? Et tamen partes erunt veræ, licet cæcæ, ut ait, et sub sensus non cadant. Quidni ergo simulacra tenuissima natura esse queant?

117 *Intestinum*] Sic r. 290. ponitur in singulari.

122 *Præterea, quæquomque, &c.*] His 8. vss. probat 11. tenuissima esse natura simulacra rerum; idque ab exemplo odorum. Hujus autem loci ea est sententia. Cum tanta corpusculorum seu atomorum copia exhaletur v. g. e panacibus, absinthiis, abrotonis, centaureis, et similibus graveolentibus rebus, ut aërem ambientem compleat; sane dici non potest quantula sit pars, quæ ex superficie derivatur, cum tanta interim ex partibus

intimis perfundatur: ac perinde, cum imago fiat dumtaxat ex iis corpusculis, quæ ex superficie dimanant, neque etiam ex omnibus, (nam alia aliis sensibus destinantur,) sed ex iis tantum, quæ cum visu habent analogiam, aut etiam cum sono (namque sunt simulacra quæ solas tangunt aures;) excedit sane fidem, quantæ tenuitatis esse debeant ejusmodi imagines, cum etiam post multum tempus nihil, quod sensile sit, exhalatum de rebus deprehendatur. Et vero cum v. g. e pomo per multos menses odorum corpuscula infinita exeant etiam ex illius interioribus partibus, tamen nihilo fieri minutum observatur. Vapor autem seu odor longe crassior est imagine. Non igitur mirum est si imagines, quæ per multos etiam annos e rerum superficie continuo funduntur, tamen non efficiant eam molem, quæ sub oculos cadat.

123 *Panaces*] Vel panax, herba est cujus succus opopanax vocatur, ἐνπὶ

Abrotoneique graves, et tristia centaurea :
 Quorum unum quid vis leviter si forte movebis, 125
 Quin potius noscas rerum simulacra vagare
 Multa modis multis, nulla vi, cassaue sensu :
 [Quorum quantula pars sit imago, dicere nemo est
 Qui possit, neque eam rationem reddere dictis.]
 Sed, ne forte putes ea demum sola vagari, 130

abrotoni, et molesta centaurea: si fortasse movebis parumper unamquamque harum, fiet ut statim percipias plures imagines rerum volitare pluribus modis, sine ulla violentia, et esse privatas sensu. Neque ullus est homo, qui queat dicere, quam minima portiuncula illarum rerum simulacrum sit: aut qui possit explicare verbis eam rem. Verum ne fortasse credas eas tandem solas imagines rerum errare per aëra,

Bodl.—124 *Habrotani* Voss. vet. et L. B. Ferr. *Abrotani* Bas. Th. Ra.—125 *Quorum* P. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. Cant. *Horum* vulg. *quid vis* Voss. vet. et L. B. O. *quodvis* reliqui. *movebis* P. Ald. Gryph. Nard. Bas. Mar. *ciebis* Mus. B. 1. Lamb. Hav. Delph. Bip. *duobus* Gif. marg. Voss. vet. et L. B. *revolvat* Voss. marg.—126 *Quin potius* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. *Quando potius* Mus. B. 2. Th. Ra. *Quam primum* P. et edd. vulg. *Jam pote sis* Cont. Voss. marg. *vagari* P. Vind. Voss. L. B. O. Mus. B. 2. 3. Gif. Par. Gryph. Bas. marg.—127 *multimodis* Mus. B. 2.—128 H. vs. et seq. comparent in P. sed in reliquis desunt. *non est* Gif. marg.—129 *neque enim* P.—130 *eadem* Voss. vet. *tagare* edd. vulg.—134 *facere* Voss. vet. *facile*

NOTÆ

τοῦ πάντα ἀκεῖν, a sanandis omnibus morbis. Plin. xxv. 3. Colum. ii. 3. Vulgo *panacée*.

124 *Abrotoneique*] Vulgo dicitur *abrotonum*: herba est, quam vulgus vocat *sylvestrem cupressum*, Gallice *aurone*, *garderobe*.

Centaurea] Dicitur *centaureum*, i; *centaurium*, i: et *centaurea*, æ.

127 *Cassaue sensu*] Privata sensu. Sic vs. 367. 'Lumine cassus aër.' Sic iii. 563. 'Cassum anima corpus.'

128 *Quorum quantula, &c.*] His 2. vs. repetuntur infra vs. 175.

130 *Sed, ne forte putes, &c.*] His 14. vs. data occasione monet Poëta simulacra omnia non esse corporum exuvias: sed quædam sponte sua nonnunquam gigni, nec e corporibus ullis cadere. Quod videre est, inquit, in nubibus per aëra vagantibus. Harum enim nonnullæ modo gigantis, modo montium, modo saxorum, modo

etiam belluarum figuram imitantur; quam tamen diu non tuentur, quippe quæ sit in molli materia: sed abeunt tandem in varias ejusmodi et monstruosas formas. Sic Diodorus Siculus iii. commemorat spectra formari sua sponte in iis Africæ regionibus, quæ sunt ultra Syrtis et Cyrenen: 'Quandoque,' inquit, 'ac vigente tranquillitate aëris, conspiciuntur per aëra concrementa quædam formas animalium omnis generis referentia. Ipsorum nonnulla quiete se habent: nonnulla vero motionem subeunt. Quin etiam interdum insequentes fiunt, interdum fugientes insequuntur.' Græcis supersedeo brevitatibus causa. Confirmat et id Pomponius Mela, cum de Mauritania, quæ patet a tergo Atlantis, loquitur. Habet et similia Plinius de Scythiæ regione, quæ intra Imaum est. Nota sunt etiam quæ de Morgana, seu celebri

Quæquomque ab rebus rerum simulacra recedunt;
 Sunt etiam, quæ sponte sua gignuntur, et ipsa
 Constituuntur in hoc cœlo, qui dicitur aër:
 Ut nubes facere interdum, quom crescere in altum
 Cernimus, et mundi speciem violare serenam; 135
 (Quæ, multis formata modis, sublime feruntur,
 Nec speciem mutare suam liquentia cessant)
 Et quousque modi formarum vortere in oras,
 Aëra mulcentes motu: nam sæpe gigantum
 Ora volare videntur, et umbram ducere late: 140

quæ scilicet abscedunt a rebus; scito quod sunt quoque, quæ sponte sua generantur; et ipsæ collocantur in hoc cælo, qui vocatur aër; quæ quidem fabricatæ diversis modis volitant in altum aëra: et quia liquidæ sunt, non desinunt variare suam figuram, et convertere se in vultus figurarum quarumlibet. Sicuti nonnunquam videmus nubes facile congigni in aëre, et turbare claram faciem cæli, verberantes quippe aëra motu. Namque plerumque vultus gigantum cernuntur volitare, et ferre

reliqui. in alto vulg. Editores hunc vs. et seq. collocare solent post illum qui nobis est vs. 138. Wakef.—135 *ut mundi specimen* Mus. B. 2. *violasse* P.—136 H. vs. deest Mus. B. 1. 2. et duos seqq. etiam Vind. non habet.—137 H. vs. et seq. collocantur post vs. 143. in P. O. Mus. B. 1. 3.—138 *cujusce* P. Mus. B. 3. *hujusce* Mus. B. 2. *oras* P. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. Gryph. marg. Bas. marg. *horas* Voss. vet. *ora* Mus. B. 3. P. in not. et edd. vulg.—139 *mulgentes* Gif. Par. Delph. Cont. *motum* Gif. Par. *mulcentes*; *magnorum sæpe* Gryph. Nard. Bas. P. Ald. O. Mus. B. 1. *mulcantes* quidam. *motum in* Vind. *motu in* Mus. B. 2. *motu persæpe* Mus. B. 3. *motu vi* Cant.—141 *montes magnos*

NOTÆ

illo Rheginorum spectaculo nuper edidit Kircherus. Itaque cum jam disputaturus sit de modo, quo generantur simulacra, quæ fiunt per dereptionem e rerum superficie, nunc autem doceat alia gigni sua sponte, duplicem igitur agnovit modum, quo simulacra gignantur. Præcipuus quidem ille est, quo simulacra fiunt per dereptionem, de quo jam infra vs. 144. Minus vero præcipuus, quo fiunt spontanea quadam eruptione, ac concrectione in aëre. Hæc autem simulacra sponte genita vocat Epicurus apud Laërt. *συστάσεις*, quasi concrementa seu coagmentationes. Quæ vero fiunt per dereptionem ex supremis rerum partibus, ea vocat *ἀποστά-*

σεις καὶ ἀποπόλλας, quasi effluxus quidam e rebus.

135 *Mundi*] Cæli; crebro enim mundum pro cælo usurparunt, ut multoties notavi in Manilium nostrum.

136 *Sublime*] Adverbialiter. Sic ii. 206. et vi. 69. I. e. in altum.

137 *Liquentia*] I. e. ex liquida materia formata, nempe ex vaporibus et nubibus.

139 *Mulcentes* [*mulgentes*] Pareus. I. e. agitantes, impellentes. Lambinus, *mulcentes*, quasi delectantes, polientes. Alias *mulgantes*, quasi palam facientes, aperientes, nudantes. A quo promulgo. Quæ lectio non improbat.

Interdum magnei montes, avolsaque saxa,
Montibus anteire, et solem subcedere propter:
Inde alios trahere, atque inducere, bellua nimbos.

Nunc ea, quam facili et celeri ratione gerantur,
Perpetuoque fluant ab rebus, labsaque cedant. 145
Semper enim summum quidquid de rebus abundat,
Quod jaculentur; et hocc', alias quom pervenit in res,

longe suam umbram: aliquando ingentes montes apparent, et rupes detracta de montibus videntur præcedere, et subire ultra solem: mox quidem bestia videtur ducere et inferre alias nubes. Jam vero percipe quam facili et subito modo ejusmodi simulacra fiant, et continuo defluant ab rebus, et cadant, ac recedant. Namque semper aliquid extremum fluit de rebus, quod ipsæ jacent; et istud, ubi alla-

P.—143 *nubila nimbos* Gassend.—144 *quæ facile* Voss. vet. *genantur* edd. vulg.—146 *quicquam* Mus. B. 2. 3. P. *quidquid* P. in not.—147 *jaculetur* P. O.—

NOTÆ

141 *Avolsa*] Antiqua scriptura pro *avulsa*.

142 *Propter* [*præter*] Sursum, ultra, ante. Sic Cicero, 'Præter oculos Lollii;' i. e. ante oculos Lollii. Sic Varro, 'Præter matris Deum ædem;' i. e. ante matris Deum ædem.

143 *Inde alios, &c.*] I. e. interdum formæ illæ, quæ apparent in nubibus, mox mutantur in formas belluinas et monstrosas.

144 *Nunc ea, quam facili, &c.*] His 83. vs. jam docet modum generationis simulacrorum, quod tertium erat caput propositum a nobis vs. 46. not. Dicit autem modum hunc, quo generantur simulacra quæ e rerum superficie dimanant, esse facilem, celerissimum, et perpetuum, si nihil obstat. Namque quamdiu corpus illud, e quo manat imago, rariore quodam corpore ambigitur, v. g. aëre libero, et vestibis raris, sane jact a se et propellit facile imaginem sui. Transit enim ea imago, per aëra, et per vestes. Si autem obsit aliquid corpus solidum et obscurum, quod ea imago penetrare nequeat, quale est saxum, lignum, &c. tunc ea frangitur et illiditur, nec ad oculos reflectitur. Ubi vero corpus solidum, sed splen-

didum occurrit, quale est speculum, aqua, &c. tunc nec transit, nec frangitur ea imago, sed repellitur et reflectitur. Quo fit ut ad nostros oculos perveniat. Soliditas quippe seu densitas impedit quidem ne imago transvolet; at splendor seu levor excipit illam, priusquam dissiliat. Itaque his 18. vs. prioribus arguit objectum speculum regerere quovis tempore imaginem cujusque rei obviæ, argumentum esse perpetui effluxus e corporibus, sicut generatio instantanea imaginis est indicium celeritatis, qua fiat; æque ac incuriosus apparatus ad imaginis procreationem, facilitatis, qua generatur, est testimonium.

146 *Summum quidquid de rebus abundat*] I. e. aliquid cadit aliunde de suprema rerum superficie. Scilicet, quia atomi, quæ se mittere moluntur ex supremo rerum corpore ad imaginis concretionem, semper præsto adsunt propter motum sibi ingentum.

147 *Hocc'*] Snpp. summum quicquid; i. e. imago illa lapsa de rerum superficie.

In res] Snpp. quæ transiri possunt, qualis est vestis, ut ait.

Transit, ut in primis vestem: sed, ubi aspera saxa,
Aut in materiam ligni, pervenit; ibei jam
Scinditur, ut nullum simulacrum reddere possit. 150
At quom, splendida quæ constant, obposta fuerunt,
Densaque, ut in primis speculum est; nihil addidit horum:
Nam neque, utei vestem, possunt transire, neque ante
Scindi, quam meminit lævor præstare salutem.
Quapropter fit, ut hinc nobis simulacra redundant: 155

bitur ad alias res, permeat illas, sicut præcipue vestimentum: verum cum pertigit aut ad duos lapides, aut ad materiam ligni, ibi tunc frangitur, ita ut nequeat exhibere ullam imaginem. Sed ubi corpora, quæ sunt nitida et solida, fuerunt objecta, veluti præcipue est speculum, nihil harum rerum evenit. Etenim nequeunt permeare illa sicut vestimentum, neque possunt prius discindi, quam æqualitas speculi recordatur conservare illa. Quamobrem accidit, ut inde imagines ferantur ad nos.

148 *sed* in edd. vulg.—149 *materiem* Mus. B. 1. 2. 3. *naturam* Cant. *materiem ut ligni* edd. vulg.—151 *Aut* Mus. B. 2. *opposita* Voss. vet. et L. B. *Ferr. feruntur* Mus. B. 2.—152 *addidit* Bodl. Voss. vet. et L. B. *accidit* Mar. *accidet* Delph. *occidit* reliqui.—153 *possit* Vind. Bodl. Mus. B. 3. *autem* pro *ante* Voss. vet. et L. B.—154 *levior* P. Vind. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *Ferr. Ald. livor* Mus. B. 2. *lenior* Th. Ra.—155 *redundent* Vind. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Voss. vet. et L. B. *Ferr. Gryph. Nard. Voss. marg. gerantur* P. Mus. B. 2.

NOTÆ

151 *Obposta*] *Opposita*. Syncope.

152 *Nihil addidit horum*] Lamb. bene; i. e. neque scinditur, neque transit imago: sed levor speculi excipit illam, ac sanam reddit nobis. Pareus, *Nihil occidit horum*, h. e. nihil horum simulacrorum tunc perit, sed integra repellit ea levor speculi. Quæ posterior lectio priori videtur postponenda; namque sese explicat Poëta versu sequenti, 'Nam neque uti vestem possunt transire, neque ante Scindi, quam, &c.'

154 *Meminit lævor præstare salutem*] H. e. levor, seu æqualitas speculi conservat illa simulacra. Hic autem iterum non abs re fuerit observare duo potissimum ex omnium consensu requiri ad speculorum naturam, levor, qui nunquam est sine splendore, et densitas corporis. Neque enim alterum sine altero potest sufficere; namque si corpus leve sit ac splendidum, sed ita tamen, ut imago trans-

eat illud, sane nec speculum erit, nec imagines rerum reddet. Hinc errasse constat Platonem in *Timæo*, qui ad speculi rationem non requirit densitatem, sed splendorem solum ac levitatem. Duæ autem sunt sententiæ de speculorum ratione. Alii quippe volunt corporum, quæ speculis opponuntur, imagines in iis cerni, non quod imagines, quæ cernuntur, sint in speculo, sed quod oculorum acies in speculum projecta per lineam rectam, in seipsam a speculo per aliam lineam rectam reflectatur. Ita censuerunt Pythagorei: ita mathematici censent. Alii vero, quorum auctor videtur Epicurus, volunt simulacra ipsa a corporibus misse in speculum, vel in aliud quodvis corpus leve ac densum, in eo inesse et cerni, ea ratione, qua ceteræ res sunt et cernuntur. Sed de his rebus iterum jam infra disputabitur, ubi de speculis agetur.

Et, quam vis subito, quo vis in tempore, quamque
Rem contra speculum ponas, adparet imago :
Perpetuo fluere ut noscas e corpore summo
Texturas rerum tenuis, tenueisque figuras.
Ergo multa brevi spatio simulacra geruntur, 160
Ut merito celer hiis rebus dicatur origo.
Et, quasi multa brevi spatio submittere debet

Et licet cito, quolibet in tempore, objicias ante speculum quamlibet rem, tamen statim simulacrum illius videtur in hoc; ut cognoscas hinc subtiles contexturas, et subtiles formas rerum manare continuo e supremo corpore illarum. Igitur multae imagines generantur brevi tempore, ut non immerito generatio illarum rerum appelletur subitanea. Et quemadmodum sol debet sufficere multam lucem brevi

Gif. Par. Gryph. Delph. Cout. genantur Lamb. Hav. Bip.—156 subito quamvis Mus. B. 2. quanquam pro quamque O. Mus. B. 2.—158 materias pro noscas Mus. B. 2. e deest Voss. vet.—159 Exturas Meursins. tenueis deest Nard.—160 brevis Voss. vet. sed m. rec. corr. genuntur Lamb. et edd. vulg.—161 celeris P. Gryph. marg. Th. Ra. Ald. celer his P. in not.—162 Et ceu Gryph.

NOTE

158 *Perpetuo fluere, &c.*] Putat enim Lucretius cum Epicuro et Platone imaginem, quæ in speculo cernitur, non esse quid unum constans, certum, stabile, ac idem : sed alias atque alias imagines, alteram in alterius locum, deinceps et sine ulla interruptione succedentes. Quod quidem jam probat Lucretius v. 162. a similitudine radiorum ac lucis solis. Itaque censet Lucretius tenues quasi membranas ac texturas cadere de supremis rebus perpetuo, continenter, et indesinenter; et per medium aëra liberum ferri, pervadere corpora tenuia, vestes; frangi vero ac scindi ad saxa et corpora densa : sed ab levibus simul et densis ac splendidis corporibus, quale est speculum, aqua, &c. reflecti ad oculos nostros; secus enim infra nostros sensus manent.

160 *Geruntur*] Fiunt, generantur. Sic vs. 155. et alibi passim. Lambinus pro more, *genuntur*, quasi *gignuntur*.

162 *Et, quasi multa brevi, &c.*] His

7. vss. comparat imagines cum luce solis; putatque illas eo modo e corporibus fluere, quo hanc e sole. Scilicet perpetuo ac continuo tenore fluxus manare vult imagines multas e corporibus circumspectaque, eodemque temporis puncto; ita ut imago, quæ cernitur, non una eademque sit aut appareat, nisi jugi tenore fluxus, et similium imaginum continuo effluentium æquali, ut aiunt, valore. Sicut lux solis non una eademque est, sed alia aliam generat in aëre. Vel, si malueris, eo modo, quo flamma candelæ una et eadem non est aut apparet, nisi ob solam flammularum similitudinem ac tantumdem valentium indesinentem suffectionem. Vel, sicut flumen unum et idem est ob solam aquarum continuo succedentium et abeuntium æquivalentiam. Ex quo fit ut partes imaginis, quæ procedunt ex partibus cavis, tardius impingantur in speculum, ac pariter tardius reflectantur in oculos, quam quæ eminentes ac gibbæ. Unde licet imago impressa in re plana cernatur,

Lumina sol, ut perpetuo sint omnia plena :
Sic ab rebus item simili ratione, necesse est,
Temporis in puncto rerum simulacra ferantur 165
Multa modis multis in cunctas undique parteis :
Quandoquidem, speculum quoquomque obvertimus oris,
Res ibi respondent simili forma, atque colore.
Præterea, modo quom fuerit liquidissima cœli
Tempestas, per quam subito fit turbida fede 170
Undique, utei tenebras omneis Acherunta rearis
Liquisse, et magnas cœli conplesse cavernas.

spatio, ut omnia repleantur ea semper: similiter etiam oportet pari modo ut in instanti temporis plures imagines rerum mittantur a rebus ex omni parte in omnes circum partes diversis modis; quoniam quibuscumque regionibus objicimus speculum, res tibi conveniunt eadem figura ac colore quo sunt. Deinde mox ubi tempus aëris sudum erit, atque repente fit ita horride obscurum ex omni parte, ut putes omnes tenebras reliquisse Acherunta et replevisse ingentes fornices cœli; quam tunc, ex-

Nard. Bas.—164 a P. Vind. idem P. Th. Ra. Ald.—167 quocumque obvertimus oræ vel quamcumque obvertimus oram Lamb. quodcumque Gif. Par. Sus. obvertimus illuc Gif. obvertimus illud Gryph. Nard. Bas. P. Ald. advertimus illud Th. Ra. omnis Voss. marg. oris deest Voss. L. B. queiscumque obvertimus oris Lamb.—168 Res tibi Gif. Cout. O. Res sibi Voss. vet. Cant.—169 fuerint Vind. sit O.—170 turbida sæpe Gassend.—171 in tenebras Cout. Acherunte P. Cant. Th. Ra. Ald. Ferr. reamur Gryph. Nard. Bas. Mar. relecto P. Vind. O. Mus. B. 1.

NOTE

tamen cavi aut eminentis impressionem facit in oculo. Quam tamen Epicuri sententiam conatur infirmare Macrobius Satur. 7. 14.

Et, quasi] Alii, *Et ceu*. Alii, *Atque ut*.

167 *Quoquomque* [queiscumque] obvertimus oris] Lamb. bene; hoc est, quibus partibus. Alii, quocumque obvertimus illud: supp. speculum; non male. Alii, quocumque obvertimus, illuc Res tibi, &c. bene etiam.

169 *Præterea, modo, &c.*] His 8. vss. videtur potius asserere simulacrorum tenuitatem ac exilitatem, quam celestem eorum generationem. Quamquam confirmat simulacra celeriter ac subito generari; siquidem, mox ubi sudum est cœlum, fitque repente

turbidum, apparent species, spectra et imagines in aëre, quæ antea non apparebant. Ergo cito generatæ sunt.

Cœli Tempestas] Cœlum, aër.

170 *Fede*] Horride. Alii, *sæpe*.

171 *Acherunta*] Acheron, ontis; et Acheruns, untis, dicitur; i. e. Infernus: i. 121. Porro hi 2. vss. iterantur vi. 250.

172 *Conplesse*] Complevisse. Syncope.

Cœli cavernas] Sic loquitur Varro apud Nonium: 'Nubes aquai frigido velo leves cœli cavernas aureas subduxerant.' Sic Cicero in Arat. 'Dicitur et late cœli lustrare cavernas,' Ennius, 'cœli ingentes fornices,' I. e. cœli faciem, spatia ætherea.

Usque adeo, tētra nimborum nocte coorta,
 Inpendent atræ Formidinis ora superne:
 Quorum quantula pars sit imago, dicere nemo est 175
 Qui possit, neque eam rationem reddere dictis.
 Nunc age, quam celeri motu simulacra ferantur,
 Et quæ mobilitas ollis, tranantibus auras,
 Reddita sit, longo spatio ut brevis hora teratur,
 In quem quæque locum divorso numine tendit, 180

orta nocte obscura nubilorum, species tetri terroris imminet desuper! Quorum nullus est homo qui queat dicere quam minima particula sit simulacrum, neque explicare verbis eam rem. Jam vero agetis, quam subito motu, imagines volitent, et quæ celeritas data sit illis transeuntibus leves flatus aëris, ita ut brevis hora temporis consumatur in magno intervallo loci; quamcumque in partem incedant

2. 3. Cant.—173 terrâ Th. Ra.—174 ator Th. Ra.—176 poscit Mus. B. 2. ratione Voss. vet. et L. B. dicere Mus. B. 2.—178 nobilitas...tramantibus Th. Ra.—179 ut spatio Vind. et edd. vulg. ora P. O. Cant. Bas. Gryph. aura P. in not. feratur Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. marg. P. Voss. vet. et L. B. Vind.—180 quemcumque P. Vind. O. Mus. B. 2. Hav. Bip. monine Gryph. Nard. Bas. P.

NOTÆ

174 Ora] Pars pro toto. I. e. figuræ, formæ, spectra, &c.

175 Quorum quantula, &c.] Hi 2. vss. positi sunt supra vs. 128.

177 Nunc age, quam celeri, &c.] His 40. vss. seqq. disputat de imaginum mobilitate, qua feruntur; quod quartum caput est, quod notavimus supra vs. 46. not. Itaque vult Lucretius ex Epicuri doctrina simulacra rerum ferri celeritate inexuperabili, h. e. unico temporis instanti diversas in partes, diversaque in loca ferri nullo etiam conamine. Hanc autem celeritatem repetit ex atomorum tenuitate, quibus simulacra constant. Quæ enim levia sunt et minutis compacta corpusculis, ea celerrima sint necesse est, uti docuit abunde lib. II. Itaque his 7. vss. prioribus monet se disputaturum de simulacrorum celeritate, explicatis jam supra ceteris eorum qualitativis. Pollicetur autem se suaviloquis magis, quam multis ver-

sibus rationem explicaturum, ut magis delectet, quam doceat. Sicut enim parvus cynorum cantus gratior est, quam magnus gruum clamor: ita pauca suavissima carmina magis placebunt, quam ingens verborum ac argumentorum ratio.

178 Ollis] Antiquitas pro illis.

Auras] Supp. aëris. I. e. aëra.

179 Longo spatio ut brevis, &c.] Hoc est, ut breve temporis spatium longo loci spatio conteratur. Hypallage est. Sic Aristoteles IV. Physic. Celere definit, quod brevi tempore longum spatium percurrit: Tardum vero, quod longo tempore breve spatium permittitur.

180 Divorso numine] Diverso nutu, diversa potentia, diversa vi. Scilicet diverso suo quæque nutu ac numine simulacra cadunt aut mittuntur de supremis corporibus, pro ingenito sibi quibusque atomis motu, quo perpetuo moventur.

Suavidicis potius, quam multis, versibus edam:
 Parvus ut est cyni melior canor, ille gruum quam
 Clamor, in ætheriis dispersus nubibus austri.
 Principio, persæpe leveis res, atque minutis
 Corporibus stanteis, celereis licet esse videre. 185
 In quo jam genere est solis lux, et vapor ejus;
 Propterea, quia sunt e primis facta minutis:
 Quæ quasi cuduntur, perque aëris intervallum

missa diversa potentia; dicam jam suaviloquis magis, quam pluribus carminibus; sicut minimus cantus oloris gratior est, quam ille strepitus gruum, qui diffunditur per nebulas aërias austri. Primum cernere est vulgo res tenues et compositas ex corpusculis exiguis esse citissimas. Quo in genere jam lumen solis est, et calor illius; eo quod composita sunt ex primordiis exiguis, quæ veluti intruduntur, nec

in not. tendunt Mus. B. 2. et edd. vulg.—182 cygni P. Vind. Voss. L. B. O. Ferr. Ald.—183 ætherii Voss. vet. dispersis Mus. B. 2. Gryph. disperso Th. Ra.—184 per se Cant.—185 stanteis P. Gryph. marg. Bas. Th. Ra. Ferr. Ald. factas vulg.—188 trudentur edd. vulg.—189 sequente Mus. B. 2.—191 pro telo

NOTÆ

181 Suavidicis potius, &c.] Hi 3. vss. repetuntur infra vs. 908.

182 Parvus ut est, &c.] Sic initio tertii libri vs. 6. dixit, 'Quid enim contendat hirundo Cynis?' Hi porro 2. vss. leguntur fere verbo ad verbum apud Antipatrum in Erinnam lib. 3. epigr. Δαίτερος κύων μικρὸς θρόος, ἢ ἐκολοῦν Κρωγμὸς, ἐν τιαριναῖς κιδνάμενος νεφέλαις. I. e. 'Parvus cyni melior cantus, quam strepitus graculorum in nebulis æthereis sparsus.'

183 Austri] Auster ventus est meridionalis, qui dicitur Græce νότος, ab humore et nebula; humor enim Græce dicitur νῆρις. Est autem hic ventus humidus et pluviosus. Sumitur hic simpliciter pro vento, vel potius pro aëre.

184 Principio, persæpe, &c.] His 15. vss. probat 1. miram et inexuperabilem celeritatem redditam esse imaginibus, quæ de supremis corporibus cadunt; quia constant ex atomis seu principiis levibus ac minutis, et in-

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

nato motu volubilibus. Sic enim lux et calor solis, quia constant ex atomis levibus et minutis, celeriter feruntur per immensa mundi spatia, atque uno et eodem temporis instanti percurrunt a cælo in terras. Lux quippe trudit lucem, calor calorem; et sic continuo tenore fluxus lux alia generat aliam, et calor alius alium calorem. Igitur a pari imago trudit imaginem, et hæc altera aliam; idque in puncto temporis. Quippe etenim primum causa est, quæ a tergo pellat imaginem; nimirum innata vis atomorum quibus fit imago, sese emittendi foras. Deinde, adeo tenui natura contextitur imago, ut facile possit pervadere ac penetrare res cunctas, et in instanti temporis percurrere magnum aëris circumquaque intervallum.

186 Vapor] Calor, sic vs. 201. Sic II. 149. et alibi passim.

187 Primis] Hoc est, primordiis. Sic I. 492. II. 213. et 355.

Non dubitant transire, sequenti concita plaga: 190
 Subpeditatur enim confestim lumine lumen,
 Et quasi protelo stimulat fulgure fulgur.
 Quapropter simulacra pari ratione necesse est
 Innumerabile per spatium transcurrere posse
 Temporis in puncto: primum, quod parvula caussa
 Est procul a tergo, quæ provehat, atque propellat: 195
 Deinde, quod usque adeo textura prædita rara
 Mittuntur, facile ut quas vis penetrare queant res,
 Et quasi permanere per aëris intervallum.
 Præterea, si, quæ penitus corpuscula rerum

hæsitant transmeare per spatium aëris, ubi pulsa sunt ictu subsequenti. Namque lux solis subministratur subito ab alia luce, et splendor pulsatur a splendore quasi continuo tenore. Quamobrem oportet ut imagines simili modo possint in instanti temporis pervadere per intervallum inexplicabile; primo, quia causa pusilla est, quæ pone propulset satis et promoveat. Secundo, quia imagines jaciuntur contra contexto adeo parum denso, ut possint pervadere facile quaslibet res, et veluti perlabi per spatium aëris. Deinde, si illa corpuscula rerum, quæ interius jaciuntur ex summo

O. Cant. Ferr. Th. Ra. pro celo Mus. B. 3. simulantur Mus. B. 2. fulgere Mus. B. 2. 3.—193 Innumerabile P. in not. Ira memorabile Bodl. Immemorable reliqui.—194 parvula caussa Voss. vet. et L. B. plurima caussa Fab.—195 Es Bodl. Et satis Gryph. Nard. Est satis Bas. P. in not. Post h. vs. inserunt vs. 204. P. Voss. vet. et L. B.—198 permanere V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Th. Ra. acris

NOTÆ

191 *Protelo*] Perpetuo ac continuo
 ato impulsu, ut diximus II. 531.

Fulgure fulgur] Lumine lumen, ut
 notatum est II. 327. 332. &c. Fulgur
 enim pro fulgore usurpatur passim
 a Lucretio.

193 *Innumerabile* [*Immemorable*] H.
 e. ita immensum, ut dici nequeat.

194 *Parvula caussa*] Nimirum in-
 nata mobilitas, qua perpetuo moven-
 tur atomi, ut docuit lib. II.

196 *Textura*] Natura tenui. Sic
 vs. 159. Neque enim imago, licet
 corporea, profunditatis habet dimen-
 sionem: sed tota superficies est, ut
 ait Epicurus apud Laërtium.

199 *Præterea, si, &c.*] His II. vss.
 probat II. miram celeritatem imagini-
 bus esse redditam; atque a majori ad
 minus, ut aiunt, ducitur argumentum.

Si enim, inquit, corpuscula, quæ de
 cælo mittuntur ad nos, v. g. lumen et
 calor solis, puncto temporis totum
 ætheris immensum spatium occupant
 ac implent; quanto magis ea corpus-
 cula, quæ sunt in promptu, ac prima
 fronte rerum locata, nimirum simu-
 lacra, dum jaciuntur, nec ulla res ob-
 est, summa debent celeritate ferri,
 ac longius ire. Itaque putat lumen
 et calorem solis, quia penitus seu
 intrinsecus mittuntur a sole, minus
 celeriter ferri, quam imagines, quæ
 jaciuntur de suprema rerum facie;
 et quæ ideo minus retineri aut im-
 pediri debent. Eodem est usus ar-
 gumento II. 161. et seqq.

Penitus] H. e. ex intimis parti-
 bus.

Ex altoque foras mittuntur, solis utei lux 200
 Ac vapor, hæc puncto cernuntur labsa diei
 Per totum cœli spatium diffundere sese;
 Perque volare mare ac terras, cœlumque rigare;
 Quod super est, ubi tam volucris levitate feruntur,
 Quid, quæ sunt igitur jam prima fronte, parata, 205
 Quom jaciuntur, et emissum res nulla moratur,
 Quone vides citius debere, et longius, ire;
 Multiplexque loci spatium transcurrere eodem
 Tempore, quo solis pervolgant lumina cœlum?
 Hocc' etiam in primis specimen verum esse videtur, 210

æthere in terras, veluti lumen solis, et calor illius, si hæc, inquam, corpuscula videntur prolapsa in instanti diei dispergere sese per totum intervallum ætheris, et vagari per æquora et per terras, ac irrorare totum cœlum, quod est supra, cum ea moveantur tam celeris mobilitate: quid ergo illa corpuscula, quæ præsto sunt in prima rerum superficie, quando mittuntur, nec res ulla retardat jaculationem illorum, num cernis debere progredi et velocius et longius; atque pervadere majus intervallum loci eodem instanti temporis, quo lux solis percurrit cœlum? Istud quoque exemplum apparet præcipue esse verum, ut noscas quam veloci mobilitate

Bodl.—200 *Ex alto in terras* P. in not. Hav. Bip. Delph. ubi Mus. B. 2.—201 *At ... puncto* Mus. B. 2.—202 *defundere* Voss. vet. *cæcæ* Mus. B. 2.—203 *more* Bodl. V. ed. Th. Ra. *rigore* Bodl. V. ed. Th. Ra. *girare* O.—204 *super est* P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. L. B. O. Cant. *supera est* vulg. *volucris hæc* vulg. *ferantur* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3.—205 *prima in* edd. vulg. *igitur in prima*, omisso *jam*, Cont.—206 *jacitur ... ulla* Bodl.—207 *Quove* V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra. *Nonne* P. Ald. Bip. Hav. Delph.—208 *Multiplicis* P. Gif. Par. Cont. Bas. marg. Th. Ra. Ald.—209 *promulgant* Cont.—210 *speciem veri* P. *specimen veri* P. in not. *uci pro veri* V. ed. Th. Ra. *uti* Bodl.

NOTÆ

200 *Ex alto*] Ex cælo; altum enim
 absolute sumitur pro cælo, aut mari.
 Sic Virg. Æn. I. 'Hæc ait, et Maia
 genitum dimisit ab alto:' i. e. cælo.
 Ibidem: 'Multum ille et terris jacta-
 tus et alto:' i. e. mari.

202 *Cæli*] Ætheris: vs. 133.

203 *Cœlumque rigare*] Metaphora
 est ducta a fontibus. Sic v. 593.
 'Tantulus ille queat tantum sol mit-
 tere lumen, Quod maria, ac terras
 omnes, cœlumque rigando Compleat,
 et calido perfundat cuncta vapore.'

204 *Super* [*supera*] Antiquitus pro
 supra. I. 532. II. 475. III. 366. &c.

205 *Jam prima* [*in*] *fronte*] In su-
 perficie, vs. 64.

206 *Emissum*] Emissionem, jacula-
 tionem.

208 *Multiplexque loci, &c.*] Alii,
Multiplicisque loci, &c. Hi porro 2. vss.
 positi sunt jam II. 162. Consule an-
 notationes nostras ibid.

210 *Hocc' etiam in primis, &c.*] His
 7. vss. probat III. miram celeritatem
 imaginibus esse redditam. Experi-
 mentum subjicit. Si enim, inquit,
 pelvim aqua plenam, cælo stellante,
 h. e. stellis de nocte micantibus, sub
 dio exposueris, repente stellæ cer-

Quam celeri motu rerum simulacra ferantur:
 Quod, simul ac primum sub diu splendor aquai
 Pōnitur, ex templo, cœlo stellante sereno,
 Sidera respondent in aqua radiantia mundi.
 Jamne vides igitur, quam puncto tempore imago 215
 Ætheris ex oris in terrarum addidit oras?
 Qua re etiam atque etiam mira fateare necesse est
 Corpora, quæ feriant oculos, visumque lacessant,

imagines rerum moveantur, quod ubi primum fulgor aquæ collocatur sub aëre, repente, cœlo monstrante stellas, claræ stellæ cœli micantes redduntur e cœlo in aquam. Nonne ergo jam cernis, quam subito tempore simulacrum advolet ex cœlestibus regionibus ad regiones terrarum? Quamobrem omnino oportet ut confitearis ea corpuscula jaci, quæ percutiant oculos, et percipiant visum: et vero pariter odores

—211 motum Voss. vet. et L. B. feruntur Voss. vet.—212 Quo Bodl. sub diu Voss. vet. et L. B. Vind. Mus. B. 2. 3. sub dio Gryph. marg. sub divo reliqui. splendore Bodl.—213 exemplo V. ed. Bodl. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3.—215 temporis Gryph. Nard. Bas. P. in not.—216 ad terrarum edd. vulg. addidit vel accidit P. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. incidat Gryph. Nard. excidit P. in not. accidat Lamb. et alii.—217 etiam mitti hæc fateare Lamb. et edd. vulg. minima hæc Gryph. Gif. Par. Bas. Nard. Cont.—218

NOTE

nuntur in aqua. Igitur momento temporis imago stellarum advenit e cœlo in eam aquam, atque celerime fertur. Neque vero alia ratione solet nti communis sententia ad probandum lucem siderum ex cœlo in terram momento advenire.

212 *Sub diu* [dico] Sub dio, sub aëre. Divum enim vel dium substant. ponitur pro aëre. Horat. 'Sub divo moreris Victima nihil miserantis Orci.' Et Carm. lib. II. 'Vitæque sub dio et trepidis agat in rebus.' Sic Plin. XXI. 4.

214 *Mundi* Cœli, ut sæpe jam monui.

215 *Puncto tempore* I. e. brevi tempore.

217 *Qua re etiam atque etiam, &c.* Hactenus de existentia, natura, procreatione, et celeritate motus simulacrorum seu imaginum. Jam vero ex supra disputatis confirmaturus est perpetuo fluore mitti simulacra a re-

bus, quorum interventu seu potius incursu sensationes omnes fiant, et sine quibus non fierent. Itaque pervagatur singula sensuum objecta; incipitque a visu, de quo disputat ab hoc vs. 217. ad vs. 523. His itaque 14. vs. prioribus continetur I. argumentum, quo probat a simili, ut aiunt, visionem fieri ex incursu imaginum. Quo et argumento usus est Epicurus, teste Macrob. Saturn. VII. 14. his verbis: 'Quia in audiendo, gustando, et odorando atque tangendo, nihil e nobis emittimus, sed extrinsecus accipimus quod sensum sui moveat; quippe et vox ad aures ultro venit; et auræ in nares influunt; et palato ingenitur, quod gignat saporem; et corpori nostro applicantur tactu sentienda; hinc [Epicurus] putavit ex oculis nostris nihil foras proficisci, sed imagines rerum in oculos ultro meare.' Jam infra varias opiniones referemus de causa visus, vs. 235.

Perpetuoque fluant certis ab rebus obortu;
 Frigus ut a fluviis, calor ab sole, æstus ab undis 220
 Æquoris, exesor mœrorum litora circum:
 Nec variæ cessant voces volitare per auras:
 Denique, in os salsi venit humor sæpe saporis,
 Quom mare vorsamur propter; dilutaque contra
 Quom tuimur misceri absinthia, tangit amaror. 225
 Usque adeo omnibus ab rebus res quæque fluenter
 Fertur, et in cunctas dimittitur undique parteis.
 Nec mora, nec requies, inter datur ulla fluundi;
 Perpetuo quoniam sentimus, et omnia semper
 Cernere, odorari, licet, et sentire sonare. 230

manant continuo e certis rebus, sicut frigus manat a fluminibus, calor a sole, et impetus maris, edax mœniorum, quæ jacent circa oras maritimas, ab aquis maris: neque diversi etiam sonores desinunt vagari per aures: demum humor saporis salsi advenit plerumque in os, quando sumus juxta æquor; contra vero, quando intuemur absinthia conteri et misceri, amaritudo illorum ferit nos. Ita permanenter res quæque mittitur a cunctis rebus, et disjicitur ex omni parte in omnes partes. Neque ulla cunctatio aut quies interlabendi fit, siquidem sentimus continuo, et fas est nobis videre perpetuo omnia, et olfacere, et sentire sonum. Deinde cum quædam forma

fereant V. ed. Th. Ra.—219 *fluunt* edd. vulg. sub V. ed. Th. Ra. *obortu* Mar. Lamb. Juntin. ed. *abortu* P. in not. *odores* vulg.—220 *et pro ut* Bodl. Voss. vet. ab Vind. O. Mus. B. 1. 3. Voss. vet. et L. B. Cant. Nonius, IV. 40. a vulg.—221 *Æquorum* Ferr. V. ed. Th. Ra. *mœrorum* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. *mœrorum* Voss. vet. et L. B. Ferr. sed in Voss. vet. *murorum* man. rec. *mauro-rum* O. Mus. B. 1. Cant. V. marg. 1. *murorum* Bas. *incororum* Bodl. *nemœrorum* Mus. B. 3.—222 *aures* Gif. Par. Delph.—223 *in nos* Voss. vet. *falsi* Bodl. O. *sfal-si* V. ed. Th. Ra.—225 *Contuimur* Mus. B. 2. *miseri* Ferr. V. ed. Th. Ra. *apsin-thia* P. Ald. *absynthia* Mus. B. 1. *amator* Mus. B. 2.—226 *re* Voss. vet. et L. B. *fluentum* Voss. vet. *fluentur* Mus. B. 2. *Omnibus usque adeo* O. Mus. B. 1.—227 *dimittuntur* Voss. vet.—228 *incerdatur* V. ed. Th. Ra. *intercedatur* Cant. *fluenti* Mus. B. 2.—229 *quo* Voss. vet.—230 *sonorem* edd. vulg. *exaudire sonorem* Lamb.

NOTÆ

219 *Obortu* [odores] Ita omnes, præter Lambinum, qui legit *obortu*, quam refert ad vocem 'perpetuo.'

220 *A fluviis* Species pro genere: i. e. ab aquis.

Æstus Commotio maris; impetus, quo fertur ad littora: vulgo fluxus. Sic I. 309.

221 *Mœrorum* Antiqua scriptura pro murorum. Sic I. 32. 'mœnera' pro, munera. Sic VI. 926. Sic etiam Virg. Æn. x. 24.

222 *Per auras* [aures] Bene. Commemorat enim corpora, quæ primum feriunt oculos: deinde, quæ nares: tum, quæ tactum: postea, quæ aures: demum, quæ linguam. Male ergo Lambinus hic *per auras*, sicut supra vs. 219. *obortu* pro *odores*.

225 *Tuimur* Tertiæ conjug. Sic I. 301.

228 *Inter datur ... fluundi* Tmesis vocabuli interfluendi.

230 *Sentire sonare* [sonorem] Alii,

Præterea, quoniam manibus tractata figura
In tenebris quædam cognoscitur esse eadem, quæ
Cernitur in luce, et claro candore; necesse est
Consimili caussa tactum, visumque, moveri.
Nunc igitur, si quadratum tentamus, et id nos
Conmouet in tenebris; in luci quæ poterit res
Adcidere ad speciem, quadrata nisi ejus imago?
Esse in imaginibus quapropter caussa videtur

235

contacta manibus in tenebris agnoscitur esse eadem, quæ videtur in luce, et in lumine candida, oportet ut tactus et visus ciantur pari causa. Nunc ergo si tangimus figuram quadratam, et ea movet nos in tenebris, quænam res poterit magis accedere ad ejus imaginem, quam simulacrum illius quadratum? Quamobrem causa videndi

ed. pr.—232 eademque Ferr. V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. O.—235 temptamus V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1.—236 luce Mus. B. 2.—237 Accedere Ferr. Th.

NOTÆ

sentire sonare: Lambinus *exaudire sonorem*.

231 *Præterea, quoniam manibus, &c.*] His 9. vss. continetur 11. argumentum, quo probat visionem fieri ex incursu imaginum. Hoc autem tale est argumentum. Figura, inquit, aliqua in tenebris ac noctu tractata manibus, eadem esse cognoscitur, quæ de die ac in luce cernitur. Atqui figura in tenebris non cognoscitur manu, nisi per speciem et imaginem, quæ a figura illa extrinsecus accedat ad manum. Ergo neque in luce cernitur ab oculo, nisi per imaginem et simulacrum.

235 *Tentamus*] Tractamus, sentimus, exploramus.

236 *In luci*] In luce.

238 *Esse in imaginibus, &c.*] His itaque 2. vss. concludit Lucretius causam visus esse sola simulacra. Ita censuit Epicurus, qui ex imaginibus rerum perpetuo effluentibus et in oculos nostros incurrentibus visum fieri voluit. Plato vero ex conjunctione et cognatione duorum ignium seu luminum, alterius ex oculis nostris exeuntis, alterius a sole seu luce ma-

nantis, visum fieri docuit. Mathematici dicunt radios quosdam ex oculis nostris effluentes, et ad rem, quæ cernitur, accedentes, esse causas videndi. Aristoteles lib. 11. de Anim. docet non ex emissionem radiorum ab oculis visum effici; sed ex functione et actu rerum, quæ sub aspectum eadunt, in oculos crebro ventitante. Stoici voluerunt prodire interne ad superficiem usque oculorum radios, qui aërem ad usque rem visam ita trudent, ut inde fiat quasi conus, cujus cuspis sit in superficie oculi, basis vero in ipsa re visa. Sententiam hanc suam hoc exemplo explicant: sicut v. g. manus, baculo admoto, sentit nisu quodam, et pro ratione resistentiæ, quicquid ab illo contingitur, videlicet rem duram, mollem, æquabilem, asperam, lutum, lapidem, lignum, pannum, &c. ita oculus aëre intento sentire quidlibet, puta rem albam, nigram, flavam, deformem, pulchram, &c. Aristotelici plerique, quia nteumque varie interpretantur Aristotelem in hac re, utuntur eadem hac comparatione: sed ponunt colorem quasi manum; perspicuum seu

Cernundi, neque posse sine hiis res ulla videri.
Nunc ea, quæ dico, rerum simulacra feruntur
Undique, et in cunctas jaciuntur didita parteis:
Verum, nos oculis quia solis cernere quimus,
Propterea fit, utei, speciem quo vortimus, omnes
Res ibi eam contra feriant forma, atque colore.

240

videtur inesse in simulacris, neque res ulla videtur posse cerni sine illis. Jam vero illæ imagines rerum, de quibus loquor, vagantur ex omni parte, et dispersæ mittuntur in omnes partes. Sed, quia unis oculis nos possumus videre illas, ideo accidit ut, quoquoque convertimus visum, ibi res omnes percutiant illum sua figura et

Ra. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—241 *dedita* Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Cant. V. marg. 1. *debita* Mus. B. 2.—242 *non pro nos* O. Bas. *oculos* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *cælum pro solis* Mus. B. 2.—243 *Præterea* V. ed. Th. Ra. *ut* Mus. B. 2.—244 *ubi* Mus. B. 1. *ubi causa* V. ed. Th. Ra. *ibi causa* Bodl. *ibi ea* P. Ald.—245 *a*

NOTÆ

lumen quasi baculum; oculus, quasi rem contactam. Stoici vero ponunt oculus pro manu; aërem pro baculo; rem visam pro re contacta. Pythagoras vero et Pythagorei existimant visionem fieri reflexione visus, seu cum radii ex oculo tendentes in rem visam, ita reflectuntur ex illa in oculus, ut qualis ea sit veluti renuntient. Empedocles autem, etiamsi effluxus e rebus in oculos admiserit, tamen simul et igneos etiam spiritus ex oculis in res emitti credidit, voluitque oculos se habere quasi laternam. Hæ sunt præcipuæ de visus causa sententiæ. Quod spectat ad Epicuri sententiam, eam confirmant Macrobius et Agellius. Hic v. 16. 'Epicurus,' inquit, 'affluere semper ex corporibus simulacra quædam corporum ipsorum, eaque sese in oculos inferre, atque ita fieri sensum videndi putat.' Ille Saturn. vii. 14. 'Censet Epicurus ab omnibus corporibus jugi fluere quædam simulacra manare, nec unquam tantulam moram intervenire, quin ultro ferantur inani figura cohærentes corporum exuviæ, quarum receptacula in nostris sunt

oculis, et ideo ad deputatam sibi a natura sedem proprii sensus recurrant.'

240 *Nunc ea, quæ dico, &c.*] Postquam illa præmisit de causis visus, seu de imaginibus, quas visus causas esse ait, his 5. vss. jam docet imagines ubique adesse, nosque circumstare, ita ut per ipsas videre nihil nos prohibeat, si modo oculos illis percipiendis solos destinatos converterimus. Igitur etiamsi volitent ubique et undique imagines, tamen ea duntaxat parte cernimus eas, in quam oculos et faciem vertimus.

241 *Didita*] Dispersa, distributa.

243 *Speciem*] Vultum, faciem, oculos, ὄψιν, 'aspectum.'

244 *Forma, atque colore*] Epicureas voces agnoscere licet. Itaque censet Lucretius ex Epicuro imaginem esse quasi sigillum, seu typum, qui ex re adveniens illius figuram ac colorem referat atque in oculos incurrens eandem figuram ac colorem inprimat et exhibeat in oculis. Videtur autem Epicurus intellexisse illam sigillationem et exhibitionem imaginis, quæ in oculi superficie ob ejus levorem

Et, quantum quæque ab nobis res absit, imago 245
 Efficit, ut videamus, et internoscere curat.
 Nam, quom mittitur, ex templo procudit agitque
 Aëra, qui inter se quomque est oculosque locatus;
 Isque ita per nostras acies perlabitur omnis,
 Et quasi pertergit pupillas, atque ita transit. 250

fucco. Et simulacrum facit ut cernamus, quantum res distet a nobis, et percurat ut agnoscamus eam. Etenim ubi primum jacitur statim propellit et agit aërem omnem, qui positus est inter se et oculos nostros; atque adeo is aër permanat per totas nostras pupillas oculorum, et veluti permulcet acies oculorum, et sic per-

edd. vulg.—246 *inter nostere* V. ed. Th. Ra.—247 *procudit* Ferr. Ald. P. Vind. Bodl. Cant. Gif. Par. Nard. Bas. *protudit* V. marg. 1. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *procutit* O. Mus. B. 1. *protulit* Mus. B. 2. *prodit* Voss. vet.—248 *est deest* V. ed.—249 *omnes* P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. *omneis* Lamb. Ald.—250 *pertergit* Bodl. *pertergit* Voss. vet. et L. B. *præterget* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *perterget* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. et edd.

NOTÆ

apparet, quamque cernere licet, dum in alicujus pupillam paulo propius intuemur. Si quidem hæc opinio videtur fuisse Democriti, teste Aristotele lib. de sens. et sens. cap. 2. qui, Democrito dicente, τὸ δρᾶν αἰῶν ἐμφασιν, 'visionem esse apparitionem,' redarguit ipse ac objicit 'talem apparitionem fieri,' οὗτι τὸ ὄμμα λεῖον, 'quod oculus politus sit.' Deinde lib. III. Lucretius ex Epicuri doctrina improbat eos, qui censent animam ac animum intus per oculos quasi per fenestras videre; contenditque non animum ac animam sed ipsos oculos esse, qui anima præditi videant: sic III. 360. et seqq. 'Dicere porro oculos nullam rem cernere posse, &c.'

246 *Et, quantum quæque ab nobis, &c.* His ita præmissis de simulacris seu imaginibus, quas visus causas agnovit, jam diversa soluturus est problemata de visu; atque inprimis his 12. vss. illud I. Cur nempe, cum rem aliquam videmus, quantum ea procul absit a nobis cognoscere possimus. Neque enim imago solum rerum figuram ac summum colorem refert, sed et in-

tervallum; idque tanta celeritate fit, ut res simul et illius intervallum internoscatur. Scilicet quia imago a re contendens in oculos compulsat ante se aërem intermedium; prolixiorum quidem, dum eminus appellit: compendiosiorum vero, dum cominus. Atque ita aër ille protrusus et præcoactus ab imagine perlabitur pupillam oculi ea ratione, qua protruditur, h. e. vel compendiosa vel prolixa ratione: unde fit ut et rei intervallum sic internoscatur et videatur. Verum fallitur Lucretius cum Epicuro; neque enim distantia cognoscitur ab oculo, sed a facultate superiore, quæ comparat oculum cum re visa.

246 *Curat*] Facit, efficit. Sic vs. 821.

247 *Procudit*] I. e. pulsatur, agit ante se.

248 *Qui inter se quomque*] Tmesis, quicumque. Hic vs. repetitur infra vs. 282.

249 *Per nostras*] Alii *permistus*.

250 *Pertergit*] Permucet, leniter ferit; sic vs. 253.

Ita] H. e. ea ratione, eo modo, quo

Propterea fit, utei videamus quam procul absit
 Res quæque; et quanto plus aëris ante agitur,
 Et nostros oculos perterget longior aura,
 Tam procul esse magis res quæque remota videtur.
 Scilicet hæc summe celeri ratione geruntur, 255
 Quale sit, ut videamus; et una, quam procul absit.

Illud in hiis rebus minime mirabile habendum est,
 Quia ea, quæ feriant oculos simulacra, videri
 Singula quom nequeant, res ipsæ perspiciantur.
 Ventus enim quoque paulatim quom verberat, et quom 260
 Acre fluit frigus, non primam quamque solemus

transit. Inde accidit, ut cernamus quantum longe quæque res distet a nobis; et quo plus aëris agitur ante illud simulacrum, et quo longior aër permulcet nostros oculos, eo magis summat longe a nobis quæque res cernitur. Nimirum hæc omnia fiunt modo valde celeri, ita ut simul cernamus qualis sit res, et quam longe distet. Hoc autem non est putandum admirabile in his rebus, scilicet quare res ipsæ cernantur, cum ea cunctæ imagines, quæ movent oculos, non possint cerni. Namque v. g. ubi etiam ventus leniter diverberat; et ubi frigus asperum pungit, tamen

vulg. cum sit pro transit V. marg. 1.—251 In Vind. O. Cant. vss. 252. 253. præcedunt vs. 251. in V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. vss. 251. 252. transponuntur.—253 *perterget* Voss. vet. H. vs. et tres seqq. desunt Mus. B. 1.—254 *quæ* Mus. B. 2. *remotu* V. ed. Th. Ra. *remota* Voss. L. B. *revota* Voss. vet.—255 *summâ et celeri* P. Gryph. marg. *summa* Bas. marg.—256 *Quali* Creech. fit Bodl. Cout. *quæ procul* Mus. B. 2.—258 *friant* Voss. vet.—259 *percipiuntur* Cout.—260 *quocunque* Mus. B. 3.—261 H. vs. deest Mus. B. 1. 2. et sequenti postponitur in V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. *Acre fluit* Voss. vet. et L. B. *Ac refluit* O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. *At refluit* V. ed. V. marg. 1. Th. Ra. *Acre fluet* Vind. *Acre ferit*

NOTÆ

protruditur, aut agitur; sic vs. 249. vocem ita interpreteris.

253 *Aura*] Aër, flatus aërius.

256 *Quale*] H. e. qualis res sit. Mutat quippe genus. Nisi legeris *quali*, pro *qualis*, litera s demta, metri causa.

257 *Illud in hiis rebus, &c.*] His 13. vss. solvit II. problema, nimirum cur simulacra quæque, per quæ res cernuntur, a nobis tamen non videantur. Respondet autem id nihilo magis debere videri mirum, quam quod nec singulas partes venti aut frigoris videre possimus, cum tamen universum frigus, aut universum ventum senti-

mus, dum in nostro corpore quasi plagas ab iis fieri videmus. Deinde dum supremam saxi v. g. superficiem summis digitis tangimus, non sentimus tactu illam superficiem, quam summum colorem vocat; sed bene sentimus duritiem quæ intus est saxo. Itaque sunt res quæ sub visum non cadunt; aliæ vero quæ cadunt. Sic atomi, ventus, et simulacra sunt infra nostros oculos, licet aut ex iis aliquid fiat, quod sub oculos cadat, aut per ea res aliquæ videantur.

261 *Primam* [*Privam*] Singulam, quamque. Sic vs. 569. et III. 390. 723. &c. Bene; nam sequitur, 'Sed ma-

Et, quantum quæque ab nobis res absit, imago 245
 Efficat, ut videamus, et internoscere curat.
 Nam, quom mittitur, ex templo procudit agitque
 Aëra, qui inter se quomque est oculosque locatus;
 Isque ita per nostras acies perlabitur omnis,
 Et quasi pertergit pupillas, atque ita transit. 250

fuco. Et simulacrum facit ut cernamus, quantum res distet a nobis, et percurat ut agnoscamus eam. Etenim ubi primum jacitur statim propellit et agit aërem omnem, qui positus est inter se et oculos nostros; atque adeo is aër permanat per totas nostras pupillas oculorum, et veluti permulcet acies oculorum, et sic per-

edd. vulg.—246 *inter noscere* V. ed. Th. Ra.—247 *procudit* Ferr. Ald. P. Vind. Bodl. Cant. Gif. Par. Nard. Bas. *protudit* V. marg. 1. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *producit* O. Mus. B. 1. *protulit* Mus. B. 2. *prodit* Voss. vet.—248 *est* deest V. ed.—249 *omnes* P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. *omneis* Lamb. Ald.—250 *pertergit* Bodl. *perlegit* Voss. vet. et L. B. *praterget* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *perterget* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. et edd.

NOTÆ

apparet, quamque cernere licet, dum in alicujus pupillam paulo propius intuemur. Si quidem hæc opinio videtur fuisse Democriti, teste Aristotele lib. de sens. et sens. cap. 2. qui, Democrito dicente, τὸ ὁρᾶν εἶναι ἐμφασιν, 'visionem esse apparitionem,' redargnit ipse ac objicit 'talem apparitionem fieri,' ὅτι τὸ ὄμμα λεῖον, 'quod oculus politus sit.' Deinde lib. III. Lucretius ex Epicuri doctrina improbat eos, qui censent animam ac animum intus per oculos quasi per fenestras videre; contenditque non animum ac animam sed ipsos oculos esse, qui anima præditi videant: sic III. 360. et seqq. 'Dicere porro oculos nullam rem cernere posse,' &c.

245 *Et, quantum quæque ab nobis, &c.*] His ita præmissis de simulacris seu imaginibus, quas visus causas agnovit, jam diversa soluturus est problemata de visu; atque inprimis his 12. vs. illud 1. Cur nempe, cum rem aliquam videmus, quantum ea procul absit a nobis cognoscere possimus. Neque enim imago solum rerum figuram ac summum colorem refert, sed et in-

tervallum; idque tanta celeritate fit, ut res simul et illius intervallum internoscatur. Scilicet quia imago a re contendens in oculos compulsa ante se aërem intermedium; prolixiorum quidem, dum eminus appellit: compendiosiorum vero, dum cominus. Atque ita aër ille protrusus et præcoactus ab imagine perlabitur pupillam oculi ea ratione, qua protruditur, h. e. vel compendiosa vel prolixa ratione: unde fit ut et rei intervallum sic internoscatur et videatur. Verum fallitur Lucretius cum Epicuro; neque enim distantia cognoscitur ab oculo, sed a facultate superiore, quæ comparat oculum cum re visa.

246 *Curat*] Facit, efficit. Sic vs. 821.

247 *Procudit*] I. e. pulsatur, agit ante se.

248 *Qui inter se quomque*] Tmesis, quicumque. Hic vs. repetitur infra vs. 282.

249 *Per nostras*] Alii *permistus*.

250 *Pertergit*] Permulcet, leniter ferit; sic vs. 253.

Ita] H. e. ea ratione, eo modo, quo

Propterea fit, utei videamus quam procul absit
 Res quæque; et quanto plus aëris ante agitur,
 Et nostros oculos perterget longior aura,
 Tam procul esse magis res quæque remota videtur.
 Scilicet hæc summe celeri ratione geruntur, 255
 Quale sit, ut videamus; et una, quam procul absit.

Illud in hiis rebus minime mirabile habendum est,
 Quod ea, quæ feriant oculos simulacra, videri
 Singula quom nequeant, res ipsæ perspiciantur.
 Ventus enim quoque paulatim quom verberat, et quom 260
 Acre fluit frigus, non primam quamque solemus

transit. Inde accidit, ut cernamus quantum longe quæque res distet a nobis; et quo plus aëris agitur ante illud simulacrum, et quo longior aër permulcet nostros oculos, eo magis summæ longe a nobis quæque res cernitur. Nimirum hæc omnia fiunt modo valde celeri, ita ut simul cernamus qualis sit res, et quam longe distet. Hoc autem non est putandum admirabile in his rebus, scilicet quare res ipsæ cernantur, cum ea cunctæ imagines, quæ movent oculos, non possint cerni. Namque v. g. ubi etiam ventus leniter diverberat; et ubi frigus asperum pungit, tamen

vulg. cum sit pro transit V. marg. 1.—251 In Vind. O. Cant. vss. 252. 253. præcedunt vs. 251. in V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. vss. 251. 252. transponuntur.—253 *perterget* Voss. vet. H. vs. et tres seqq. desunt Mus. B. 1.—254 *quæ* Mus. B. 2. *remotu* V. ed. Th. Ra. *remota* Voss. L. B. *revota* Voss. vet.—255 *summæ* et *celeri* P. Gryph. marg. *summa* Bas. marg.—256 *Quali* Creech. fit Bodl. Cout. *quæ procul* Mus. B. 2.—258 *friant* Voss. vet.—259 *percipiuntur* Cout.—260 *quocumque* Mus. B. 3.—261 H. vs. deest Mus. B. 1. 2. et sequenti postponitur in V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. *Acre fluit* Voss. vet. et L. B. *Ac refuit* O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. *At refuit* V. ed. V. marg. 1. Th. Ra. *Acre fluet* Vind. *Acre ferit*

NOTÆ

protruditur, aut agitur; sic vs. 249. vocem ita interpreteris.

253 *Aura*] Aër, flatus aërius.

256 *Quale*] H. e. qualis res sit. Mutat quippe genus. Nisi legeris *quali*, pro *qualis*, litera s demta, metri causa.

257 *Illud in hiis rebus, &c.*] His 13. vss. solvit II. problema, nimirum cur simulacra quæque, per quæ res cernuntur, a nobis tamen non videantur. Respondet autem id nihilo magis debere videri mirum, quam quod nec singulas partes venti aut frigoris videre possimus, cum tamen universum frigus, aut universum ventum senti-

mus, dum in nostro corpore quasi plaga ab iis fieri videmus. Deinde dum supremam saxi v. g. superficiem summis digitis tangimus, non sentimus tactu illam superficiem, quam summum colorem vocat; sed bene sentimus duritiem quæ intus est saxo. Itaque sunt res quæ sub visum non cadunt; aliæ vero quæ cadunt. Sic atomi, ventus, et simulacra sunt infra nostros oculos, licet aut ex iis aliquid fiat, quod sub oculos cadat, aut per ea res aliquæ videantur.

261 *Primam* [*Privam*] Singulam, quamque. Sic vs. 569. et III. 390. 723. &c. Bene; nam sequitur, 'Sed ma-

Particulam venti sentire, et frigoris ejus,
Sed magis unvorsum: fierique perinde videmus
Corpore tum plagas in nostro, tamquam aliquæ res
Verberet, atque sui det sensum corporis extra. 265
Præterea, lapidem digito quom tundimus, ipsum
Tangimus extremum saxi, summumque colorem:
Nec sentimus eum tactu, verum magis ipsam
Duritiem penitus saxi sentimus in alto.

non consuevimus sentire singulam quamque partem illius venti ac frigoris: sed potius sentimus totum simul, ac tum cernimus veluti ictus fieri in nostro corpore, quasi res aliqua flagellet nos, et reddat extra se sensum sui corporis. Deinde quando percutimus digito saxum, contingimus ipsam superficiem, et supremum colorem lapidis: neque tamen sentimus eum colorem tactu, sed potius sentimus ipsam duritiem lapidis, quæ intus in imo illius est. Jam vero agedum, cognosce

P. et edd. vulg. *privam* Gif. Lamb. Creech. et alii.—262 *statire* V. ed. Bodl. Th. Ra. *frigora* Mus. B. 2.—263 *invorsum* P. Gryph. marg. Ald. *unvorsum* P. in not. *unorsum* Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. sed in Voss. vet. *unvorsum* man. rec. *morsum* V. ed. Th. Ra. *immersum* Mus. B. 2. *unicorsum* Gif. Par. *universum* Delph. Nard. Bas.—264 *aliqua* Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Sus. Bas. Gassend. Mus. B. 1. P. in not. *aliquas* P. Ald.—266 *contudimus* V. ed. Bodl. Voss. L. B. Th. Ra. *contundimus* Vind. O. Mus. B. 1. 3. Cant.—268 *cum tactu* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3.

NOTE

gis universum. Universum autem opponitur voci 'privam.' Itaque ea Lucretii mens est, ut totum seu universum ventum aut frigus bene sentiamus, dum iis ferimur, ac pungimur: singulas autem utriusque particulas sentire nequeamus. Hinc nil mirum si res ipsas oculis cernere possimus, rerum autem imagines fugiant nostras oculorum acies. Alii *primam*. Minus recte, ut patet ex dictis.

263 *Unvorsum* [*universum*] Ita scribendum, ut fiat tamen contractio *unvorsum*, nisi pedem creticum esse malueris. Sic vi. 1065. 'Singulariter' pro singulariter: et vs. 1085. 'Copulata' pro coplata.

264 *Aliquæ* [*Aliqua res*] Etiam si ultima vocis *aliqua* corripiatur. Lambinus, *aliquæ res*, pro aliqua res: sicut dicitur in simplici pronomini, quæ, in recto casu singulari, non, qua, ita in composito *aliquæ* dici potest in singu-

lari nominativo, etiam si vulgo dicitur, aliquis, aliqua, aliquod, vel aliquid. Porro per has voces 'aliqua res' notat Poëta aliquod corpus quod sub sensus cadat, et quod feriat extrinsecus et visibiliter.

266 *Præterea, lapidem, &c.*] His 4. vs. aliud experimentum vocat in rei testimonium. Dum enim, inquit, supremam v. g. saxi superficiem summumque colorem tangimus digitis, sane tactu nec sentimus supremam illam superficiem ac summum illum colorem, sed bene sentimus duritiem, quæ penitus, et intus inest saxo. Ergo non omnia cadunt sub sensus: nil mirum igitur si res videantur, cum tamen simulacra, per quæ videntur, sub oculos non cadant.

267 *Summumque colorem*] Supremam faciem. Neque enim color tangi potest, etiam ex Lucretii doctrina.

269 *Penitus . . . in alto*] Idem. Hoc

Nunc age, quur ultra speculum videatur imago, 270
Percipe; nam certe penitus remota videtur;
Quod genus illa, foris quæ vere transspiciuntur,
Janua quom per se transspectum præbet apertum,
Multa facitque foris ex ædibus ut videantur:
Is quoque enim duplici geminoque fit aëre visus. 275

quare simulacrum cernatur trans speculum; etenim sane prorsus semotum apparet. Quemadmodum res illæ, quæ vere ultra extrinsecus cernuntur, v. g. quando porta dat conspectum liberum per seipsam, efficitque ut complures res ex domibus cernantur extrinsecus. Ille aspectus fit etiam bino et duplici aëre; prior enim aër

tractu Mus. B. 2.—271 *semota* Gryph. Nard. Bas. P. Ald. *remota* vulg.—273 *tum inspectum* V. ed. Th. Ra.—274 *foras* P.—275 *Ipsæ etenim* Gif. Par. P. *Ipsæ etenim* Cont. *Ipsæ enim* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *Ipsæque enim* Mus.

NOTE

est intus, in intimis saxi visceribus, seu partibus.

270 *Nunc age, quur ultra, &c.*] His 23. vs. solvit et explicat III. problema; nimirum, cur rerum imagines, quæ in speculo cernuntur, non in summo speculo, sed quasi ultra speculum videantur. Rationem autem hanc reddit, quod, dum in speculo cernitur imago rei, duplex aër prins protruditur et agitur, quam a nobis cernatur illa; qui quidem geminus aër protensus facit, ut imago procul remota videatur, et ultra speculum transmissa appareat. Rem præclara illustrat comparatione. Verbi gratia dum homo stans in mediis ædibus videt per apertam januam aliquod objectum procul extra januam remotum. Tale autem objectum mittit ex se suam imaginem, ut docuit fieri de rebus omnibus. Prius aër ille, qui citra januam usque ad oculum videntis intercipitur, protruditur, et perterget oculum: deinde aër ille, qui ab objecto viso ad ipsam januam extrinsecus positus est, protruditur pariter: duplex autem iste aër sic protensus facit, ut objectum ultra januam foris esse sentiat. Scilicet supra docuit distantiam rei visæ inter nosci, propter aëra, qui protruditur

ab imagine rei appellentis ad oculum. His ita positis, sic a simili argumentatur. Nimirum dum imago speculi, h. e. non ea imago, quam recepit a nobis speculum, sed ipsa ipsius speculi imago, quæ ab eo mittitur, sicut a ceteris rebus mitti dixit; dum ea, inquam, speculi imago appellit ad nos, protrudit ante se primum aëra, qui speculum inter et oculum nostrum intercipitur; facitque ut prius aëra hunc sentiamus, quam speculum ipsum. Deinde illa imago, quæ a nobis missa pervenit ad speculum, dum a speculo rejecta retrovertitur ad nos, protrudit pariter alterum aëra, facitque, ut hunc alterum aëra prins quoque sentiamus, quam ipsam. Hinc nil mirum si imago in speculo videatur ultra illud, propter geminum aëra protrusum, qui facit, ut longe distans sentiat talis imago. Hæc sane ratio etiam si probabilis videatur, tamen non vera est, cum non oculorum, sed superioris sit facultatis, ut monui supra, internoscere talem distantiam.

272 *Quod genus*] Cujus generis, qualia sunt illa, quemadmodum, &c. Sic II. 194. III. 222. 267. 277. 328. et infra jam vs. 480.

Primus enim citra posteis concernitur aër;
 Inde fores ipsæ dextra, lævaque, sequuntur:
 Post extraria lux oculos pertinget, et aër
 Alter, et illa, foris quæ vere transspiciuntur.
 Sic, ubi se primum speculi projecit imago, 280
 Dum venit ad nostras acies, procudit agitque
 Aëra, qui inter se quomque est oculosque locatus:
 Et facit, ut prius hunc omnem sentire queamus,
 Quam speculum: sed, ubi in speculum quoque sensimus
 ipsum,
 Continuo, a nobis in eum, quæ fertur, imago 285
 Pervenit, ac nostros oculos rejecta revisit:

est, qui videtur cis ostium, deinde janua ipsa sequitur ad dextram et sinistram. Postea lumen extraneum permulcet oculos, et simul alter aër, et res illæ, quæ extrinsecus vere cernuntur. Ita statim atque simulacrum speculi emisit sese, dum advenit ad nostros oculos, propulsat, et volutat ante se aëra omnem, qui positus est inter se et oculos nostros; et efficit, ut possimus sentire hunc totum aëra, antequam sentiamus speculum. Verum postquam sentimus etiam ipsum speculum, extemplo illud simulacrum, quod mittitur a nobis, perfertur in ipsum speculum, et ab ipso remissum redit ad nostros oculos; et protru-

B. 1. 3. *Ipsaque enim* Mus. B. 2. *visis* V. ed. Th. Ra.—276 *enim est* Vind. et edd. vulg. *positus* Gassend. *post æstum* Voss. vet. *potes* Bodl. *cum vel quæ* cernitur V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *quam cernitur* Gif. qui cernitur Hav. Bip. Delph.—277 *Inde* Mus. B. 2. *sequuntur* deest O.—278 *perterget* Voss. vet. *pertingit* Mus. B. 2. *perterget* Hav. Bip. Delph.—278 *Alter ut* V. marg. 1. *Alterat* V. marg. 2.—281 *protudit* Voss. L. B. Mus. B. 3. *percutit* Bodl. *producit* Mus. B. 1. *pertrudit* Delph. *protrudit* vulg.—282 *inter se cum sunt* Mus. B. 2.—283 *ut* deest Voss. vet. *habent pro hunc* V. ed. Th. Ra.—284 *in* deest Vind. Hav. Bip. Delph.—285 *Continuo hæc in id, a nobis* Gif. Par. Delph. *a nobis in id hæc* vulg. *cum pro eum* Mus. B. 3. *cum pro quæ* Mus. B. 2.—286 *ac* Bodl. et reliqui.—287 *At* Voss. vet. *aëre* Mus. B. 2. *se*

NOTÆ

276 *Citra posteis*] Citra ostium, cis januam. Is autem prior seu antecedens aër protruditur ad oculum per ipsam ab objecto missam imaginem: sed prius, quam qui posterior sequitur, ultra januam.

278 *Extraria*] Externa, extranea, extrinseca, hoc est, quæ advenit foris et extra januam. Usurpat et hanc vocem Terentius in Phorm. 'Nam hanc conditionem si cui tulero extrario,' pro extraneo.

Pertinget [*Perterget*] Sic vs. 250. 253. h. e. permulcet, leviter ferit,

movel.

280 *Speculi imago*] Non ea, quæ in speculum recipitur missa a nobis occurrentibus, sed ipsa, quam speculum mittit. Sicut enim res quæque sui mittant imaginem, ita et speculum.

281 *Ad nostras acies*] Ad nostros oculos, ut docui i. 325. not. et ii. 420. iii. 363. et supra vs. 2. 48. et infra vs. 693. 720. &c.

282 *Quomque*] Tmesis, quicumque. Sic vs. 248.

283 *Hunc omnem*] Supp. aëra.

Atque alium præ se propellens aëra volvit,
 Et facit, ut prius hunc, quam se, videamus: eoque
 Distare a speculo tantum semota videtur.
 Qua re etiam atque etiam minime mirarier est par 290
 Illis, quæ reddunt speculorum ex æquore visum
 Aëribus binis; quoniam res confit utraque.
 Nunc ea, quæ nobis membrorum dextera pars est,

dens volutat alium aëra ante se, et efficit, ut cernamus antea hunc aëra, quam ipsum; et apparet nobis tantum remotum ab eo speculo, quantum speculum a nobis est remotum. Quapropter nullatenus omnino æquum est admirari de illis simulacris, quæ præbent aspectum ex planitie speculorum per geminum aëra, siquidem res efficitur per utrumque. Jam vero inde accidit, ut ea pars artuum, quæ

deest Mus. B. 2. *solvit* Mus. B. 1.—288 *facta ut* Voss. vet. m. rec. sed m. priore videtur fuisse *facta est vel facta 'st.*—289 *remota* Hav. Delph. *remota* Bip.—290 H. tres vss. delendos censent Lamb. et Creech. *mirarier es* (man. rec. est) par Voss. vet. *mirarier est* par Voss. L. B. Cant. P. in not. *mirari par est* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Par. Gryph. Delph. Nard. P. Ferr. Th. Ra. Ald. *mirari minime est* par Mus. B. 2.—291 *qui* Gryph. P. V. ed. Th. Ra. Ald.—292 *Aciebus* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. marg. Gryph. marg. Bas. marg. *Aeribus* P. in not. *cum fit* Mus. B. 2. *utraque* V. ed. Bodl. Voss. vet. Par. Gif. L. B. *utrimque* P. Mar. Gryph. marg. Gif. *utraque* Voss.

NOTÆ

288 *Quam se*] Nimirum, quam ipsam imaginem.

289 *Distare a speculo tantum*] Ita ultra speculum esse. Scilicet tantum, quantum a nobis distat speculum.

290 *Qua re etiam atque etiam, &c.*] Hos 3. vss. delendos censet Lambinus, quasi spurios. Verum, pace tanti viri dixerim, toti sapiunt Lucretianam locutionem; deinde his conclusio continetur superiorum.

291 *Illis*] Non aëribus binis, sed illis rebus, seu potius, illis simulacris, quæ reddunt visum ex speculo per geminum aëra protrusum. Hellenismus est, mirari illis; supp. de: sic etiam per ἑλλενῶν verbum mirari regit genitivum. Virg. Æn. ii. 'Justitiæve prius mirer bellive laborum.' Supp. Causa.

292 *Res*] I. e. talis visio, talis visus ratio.

Confit] Sic ii. 1067. et alibi passim.

293 *Nunc ea, quæ nobis, &c.*] His 10. vss. continetur iv. problema; cur in speculis ea, quæ dextera sunt, læva videantur; aut contra. Respondet autem Lucretius id fieri eo quod imago a nobis missa, cum ad speculum offendit, non revertatur ad nos incolumis, sed retrorsum elidatur; quemadmodum si quis personam eluto aut creta factam, humidam adhuc et mollem, allidat columnæ aut trahi, et ea persona retro convertatur expressa, hæretque columnæ illi aut trahi; tunc enim fiet, ut qui antea dexter erat oculus v. g. fiat sinister; et contra. Neque enim imago, ut jam sæpe monui, habet profunditatem. Quod quidem videtur non male congruere cum iis, quæ Plato tradit in Tim. nimirum ideo dextera apparere sinistra in speculis, 'quia contrariis partibus aspectus contrariæ partes speculi attinguntur, pro consuetudine adjectionis.' Ut si v. g.

In speculis fit, utei læva videatur, eo quod
Planitiem ad speculi veniens quom obfendit imago, 295
Non convortitur incolomis; sed recta retrorsum
Sic eliditur, ut si quis, prius arida quam sit
Cretea persona, adlidat pilæve, trabive:

dextera nobis est, appareat in speculis in sinistra parte, scilicet quia ubi simulacrum adveniens appellit ad æquor speculi, non retrovertitur saluum: sed rectum retro ita atteritur veluti si quis frangat laream luteam ad columnam aut ad trabem,

L. B. O. Mus. B. 3. Cant. utroque Mus. B. 1. 2. edd. vulg.—294 fit ut in læva vulg. ut leva videantur Bodl.—295 ostendit Cant.—296 incolomis P. V. ed. Th. Ra. Ald. incolomis vulg. set Mus. B. 1.—297 eliditur Mus. B. 2. arida his legitur in V. ed. Th. Ra. Bodl. sic Ferr. V. ed. Th. Ra.—298 Cretea P. Cant. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 1. Ald. Cerea Vind. Gryph. Bas. Cætera V. ed. Bodl. Th. Ra. Cretta Voss. vet. Creta O. Mus. B. 1. 2. Creteam vel Cressam Lamb. personam P. Lamb. Cant. ad ludum Vind. V. ed. Bodl. O.

NOTE

quispiam in loco speculi collocatus faciem obversam haberet; illius enim pars dextera nostræ sinistræ opponeretur; et contra. Mathematici autem apud Euclid. *Θεωρ.* 19. rem aliter explicant, variisque rationibus demonstrant. I. docent reflexionis angulum ei angulo, quem reddit linea a puncto rei visæ in speculum incidens, æqualem esse. Hinc itaque semper fit reflexio in partem oppositam ei parti speculi, in quam incidit linea a puncto rei visæ producta. II. docent imagines, quæ in speculo cernuntur, quam brevissimis fieri potest lineis contineri. Cum igitur pars dextera rei visæ respondeat ac subiaceat lineæ reflexionis sinistræ potius quam dexteræ, et contra; fit ut linea reflexionis, quæ magis dextera est, sub dexteram imaginis partem cadat; et contra. Quare læva rei visæ pars dexteræ imaginis parti opponitur; et contra. III. docent rei visæ imaginem et rem visam sic se inter se habere, quemadmodum duo gladiatores, qui frontibus adversis inter se certant; alterius enim dexter oculus respondet sinistro alterius oculo. Notabis autem duntaxat id

fieri in speculis planis et convexis; namque res aliter se habet in concavis, in quibus dextra dextris, et læva lævis respondent; cujus rei rationem reddunt Plato et Euclides, quam nos hic afferre brevior nostra interpretandi ratio non sinit. Quamquam jam infra aliquid a nobis annotabitur vs. 312. not.

295 *Planitiem*] Quam alibi vocat æquor, h. e. æqualitatem. vss. 105. 291.

298 *Persona*] Vulgo, *un masque*.

Pilæve] Pila, prima producta, stans est columna, quam Græci vocant *στήλην*. Apul. Met. III. 'Pila media, quæ stabuli trabes sustinebat.' Festus, 'Pila, quæ parietem sustentat, ab opponendo dicitur.' Pileæ etiam lapideæ, inquit Budæus, in ædificiis sunt columnæ structiles, aut structuræ ex lapide cæso, quasi quædam ædificiorum femora. Sunt et Pilæ opera informia, quæ in aqua construuntur, qualia Genævæ visuntur, dicunturque moles, Vitruv. III. et Virg. *Æn.* IX. 'Qualis in Euboico Baiarum littore quondam Saxea pila cadit,' &c.

Atque ea continuo, rectam si fronte figuram
Servet, et elisam retro sese exprimat ipsa, 300
Fiet, et ante oculos fuerit qui dexter, ut idem
Nunc sit lævus, et a lævo sit mutua dexter.
Fit quoque, de speculo in speculum ut tradatur imago:
Quinque, etiam sex, ut fieri simulacra suerint.

antequam sit exsiccata; et si ea larva nihilominus conservet semper a fronte integram formam et exhibeat sese ipsam attritam a tergo, eveniet ut idem ille oculus jam sit sinister, qui antea fuerit dexter, et vicissim e sinistro sit dexter. Efficitur etiam ut simulacrum reddatur de speculo in speculum: ita ut etiam quinque aut sex

Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. palo P. in not.—299 forte Mus. B. 2. Qui sequuntur vss. usque ad vs. 325. ponuntur post vs. 348. in Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—300 et deest Mus. B. 2. *tetro* V. ed. ipsam Bodl. Delph. Multi vss. in Voss. vet. confusi, man. rec. in ordinem redacti sunt.—301 *Fiet ut vulg. oculos* P. V. ed. Bodl. Cant. subscribitur etiam Voss. vet. man. rec. *oculus vulg. fieri* V. ed. ut idem Bodl. Voss. vet. et L. B. hic idem vulg.—302 fit P. Bodl. e deest Voss. vet. *mutuo* Mus. B. 1. 2.—303 H. vs. et usque ad vs. 305. in P. desiderantur sed ponuntur post vs. 348. Omittuntur h. l. 22. vss. quorum 16. post vs. 353. inseruntur, reliqui sex post vs. 364. Gryph. Nard. Bas.—304 ut sex Mus. B. 2. *sexu ut* Vind. *sexte ut* Mus. B. 1. et edd. vulg. fuerint Bodl. *suerunt* Mus. B. 1. 2.—

NOTE

302 *Mutua*] Adverbialiter, pro mutuo; sic infra vs. 946. sic II. 75. et v. 1099.

303 *Fit quoque, de speculo, &c.*] His 9. vss. continetur v. problema, quod solvit et explicat, nempe, cur de speculo in speculum tradatur imago, ita ut quinque aut sex imagines reddantur; seu quinquies aut sexies totidem speculis representari possit eadem imago, cujus alternatim pars læva fiat dextera, et dextera læva. Namque si qua sunt in ædibus quantumvis remota, et retro condita, ea tamen, pluribus adhibitis et dispositis speculis, per flexos quosdam aditus, longe videri poterunt. Immo vero fieri potest, ut terga tua cernas. Namque sumito duo specula plana, quorum alterum a tergo collocabis, ita ut sit resupinatum, i. e. neque prorsus rectum, neque prorsus supinum; alterum sublime supra caput appende, ita ut ob oculos tuos obversum sit

prono et proclivi situ; sine dubio cernes tergum tuum in hoc sublimi speculo. Cujus rei rationem hanc reddit Lucretius, quod imago rei, missa in speculum, ab eo speculo reddita reflectitur, et recipitur in oppositum quoquomodo speculum. Verum quanquam rata hæc sint, tamen quis poterit quærere, ntrum eadem sit illa imago toties multiplicata, an vero cujusque imaginis nova fluat exuvies, sicut primum e corpore delapsa est prima imago: respondebit Lucretius singulas imagines ab objecto fluere, supplerique perpetuo et continuo subortu discessum prioris per posterioris successionem, ita ut quæ modo conspicitur in novissimo speculo, dum fuerit in primo: huicque demum abeunti novam succedere; et sic perpetuam fieri successionem imaginum per singula specula.

304 *Suerint*] Sueverint; Syncope est.

Nam, quæquomque retro, parte interiore, latebit, 305
 Inde tamen, quam vis torte penitusque remota,
 Omnia, per flexos aditus educta, licebit
 Pluribus hæc speculis videantur in ædibus esse:
 Usque adeo e speculo in speculum translucet imago;
 Et, quom læva data est, fit rursum ut dextera fiat: 310
 Inde retro rursum redit, et convortit eodem.

Quin etiam, quæquomque latuscula sunt speculorum

imagines soleant reddi. Namque ea omnia, quæ latitabant pone in intimis partibus domi, etiamsi sint semota funditus et flexuose, tamen illinc extracta per sinuosos meatus poterunt cerni per plura specula esse in domibus. Ita simulacrum translucet e speculo in speculum. Accidit etiam quod cum redditum sit sinistrum, contra fiat dexterum; hinc refert se contra, et revertitur in idem, quod erat antea. Immo vero ea omnia parva latera speculorum, quæ donata sunt pari sinuoso simulacro

305 latebunt P. Mus. B. 1. et edd. vulg.—306 tortæ V. ed.—308 Pluribus e speculis Bodl.—309 e deest V. ed. Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 2. 3. et vs. integer cum seq. non legitur in Mus. B. 1. et erasi sunt Vind.—310 ut deest Bodl.—311 Inde retrorsum Vind. V. ed. Voss. vet. Mus. B. 1. 2. Cant. Hav. Delph. Indeque retrorsum Gryph. Nard. P. Bodl. O. Mus. B. 1. retrorsum etiam V. marg. 1. Cant. retroversum Voss. marg. reddit se Delph. Bip.—312 latuscula Mus. B. 2. latuscula Mus. B. 3.—313 latere Bodl. prodita

NOTÆ

305 Parte interiore] Puta domus, cubiculi.

306 Inde] H. e. ex illa interiori parte.

311 Inde, &c.] H. e. ex dextera; nimirum quæ jam reddita fuit imago, fit iterum retrorsum, h. e. læva, et vertit se in eundem ordinem et situm, quo prius erat. Scilicet, cum imago traditur de uno speculo in alterum, mutat suam lævam partem in dexteram; cum vero iterum a secundo speculo traducitur in tertium, resumit priorem situm, quem in primo habuit speculo; et ita vicissim per alia sequentia specula.

Redit [Reddit se] Lamb. bene. Parens, redit: verum non igitur convertit, sed convertitur, legendum esset. Quanquam idem sit sensus.

Eodem] I. e. in priorem situm et ordinem, ita ut quæ pars erat læva in priori speculo, iterum fiat læva,

dum de secundo in tertium speculum redditur.

312 Quin etiam, quæquomque, &c.] His 7. vss. continetur vi. problema, cur scilicet in iis speculis, quorum latuscula instar plurimorum speculorum sunt opposita ad dextram et sinistram, fiat quoque imaginis reflexæ restitutio situs, ita ut pars dextra imaginis respondeat parti dextræ objecti seu rei visæ: læva vero pariter lævæ. Nimirum quia latera speculi illius tenent locum speculorum, e quibus tanquam e speculis seorsum sitis in ipsum speculum imago reflectatur. Quod quidem contingit in speculis concavis. Unde videtur mihi Lucretius hic loqui de speculis concavis. Ita et Petrus Gassendus interpretatus est hunc locum. Lambinus vero opinatur Poëtam loqui de multis speculis conjunctis columnæ figura convexa. Scilicet vulgo nu-

Adsimili lateris flexura prædita nostri;
 Dextera ea propter nobis simulacra remittunt:
 Aut quia de speculo in speculum transfertur imago, 315
 Inde ad nos, elisa bis, advolat; aut etiam quod
 Circum agitur, quom venit imago: propterea quod
 Flexa figura docet speculi convortier ad nos.
 Indugredi porro pariter simulacra, pedemque

nostri lateris ideo reddunt nobis imagines dextras, vel eo quod simulacrum transmittitur de speculo in speculum, hinc advolat ad nos postquam fuit bis fractum; vel etiam quia ubi simulacrum advolat, circumvertitur, eo quod obtorta forma speculi ostendit imaginem reverti ad nos. Præterea fit ut putes similiter ima-

Mus. B. 1.—314 mittunt V. ed. Th. Ra.—318 Flexa Voss. vet. et L. B. sed corr. in Voss. vet. speculum Cant. cum vertitur Mus. B. 2.—319 pariter porro

NOTÆ

merantur septem speculorum genera, quibus imaginis rata et usitata fiat reflexio. i. speculum planum. ii. columnare convexum. iii. columnare concavum. iv. convexum in modum pyramidis formatum. v. concavum in modum pyramidis similiter figuratum. vi. globosum convexum. vii. globosum concavum. Qua ratione reflexio fiat de speculis planis docuit Poëta vs. 303. et seqq. 9. vss. Jam vero qua ratione reflexio fiat de aliis speculis omnibus non videtur docuisse; namque jam hic vs. 312. et seqq. 7. vss. videtur tantum docuisse de speculis concavis, vel convexis. Quanquam forte interpretari licet hos 7. vss. de ceteris istis speculis.

Latuscula] Facieculæ: Gallice *facettes de miroir*.

313 Adsimili lateris, &c.] H. e. exhibeant partem imaginis respondentem iisdem nostris partibus, nempe dexteram dextræ, lævam lævæ.

318 Flexa] Obtorta, obliqua. Nimirum vel concava, ut placet aliis: vel convexa, ut alii volunt, vel alia figura formata.

Convortier] Converti, supp. imaginem.

Delph. et Var. Clas.

319 Indugredi [Endogredi] porro, &c.] His 6. vss. continetur vii. problema; cur nimirum imagines in speculo visæ videantur nobiscum incedere, progredi, anteire, retrogredi, gestumque nostrum imitari. Hanc autem reddit rationem, quod qua de parte speculi recedamus, statim ex ea nequeat imago reverti; nam quæcumque ab rebus simulacra mittuntur, ea ad æquos et pares angulos referuntur. Itaque apposite id refert ad variatas speculi partes; ex quibus aliis atque aliis necessarium est reflexionem in oculum fieri, ac proinde imaginem fieri. Neque enim ut recte docent Mathematici, eadem manet imago visa, sed cum omnia puncta, hoc est, omnes partes rei visæ ab aliis atque aliis identidem partibus reflectantur, nova totius rei efficitur imago. Unde cum res visa movetur, necesse est, ut imago moveri videatur; cum perenniter rei visæ partes respondeant partibus imaginis, et contra vicissim. Quanquam revera non movetur imago, sed potius nova gignitur, mutato rei visæ situ. Id autem accidit propter continuam partium imaginis reflexionem, quæ

Lucret.

2 H

Ponere, nobiscum credas, gestumque imitari; 320
 Propterea, quia, de speculi qua parte recedas,
 Continuo nequeant illinc simulacra revorti:
 Omnia quandoquidem cogit natura referri,
 Ac resilire ab rebus, ad æquos reddita flexus.
 Splendida porro oculi fugitant, vitantque tueri; 325
 Sol etiam cæcat, contra si tendere pergas:
 Propterea, quia vis magna est ipsius, et alte
 Aëra per purum graviter simulacra feruntur,

gines incedere et figere pedem nobiscum, et exhibere nostras actiones; eo quod de ea parte speculi, qua tu secedas, subito imagines non possunt redire; siquidem natura facit ut res cunctæ redeant, ac relatæ resiliant ab rebus ad flexuras æquales. Oculi etiam fugiunt et avertunt intueri res lucentes: sol quoque excæcat oculos, si tentes niti contra illum; eo quod vis illius est fortis, et eo quod imagines lucis illius superne mittuntur acriter per purum aëra; et vex-

Voss. vet.—320 *nobis quæ* V. ed. Th. Ra.—322 *nequeant* P. Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. *nequeunt* vulg. *illuc* Lamb. remitti Gassend.—324 *At O. redita* Mus. B. 2.—325 *vitantque* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *vitæque* Mus. B. 1. 2.—326 *cernere* Gif. Par.—329 *compos*

NOTE

fit in extrema speculi cæsura. Hinc intelliges, quod si dum tui imaginem in speculo conspicias, sint alii, qui a læva dextrave, superne aut inferne eandem tui respiciant imaginem, omnes visuri sint eam in speculi locis a te et inter se diversis; adeo ut nulli ipsorum succedere possis, quin alio loco imaginem videas. Unde rursus intelliges non eam solum tui, quam conspicias, imaginem esse in speculo; sed innumeras etiam, easque sic mutuo communicantes, ut quo loco ipse tui vides nasum, alius videat mentum, alius frontem, alius oculum, alius os, &c. Neque propterea tamen nullus aliud videt, quam simplicem et distinctam imaginem. Hos autem 6. vss. recte hoc loco excudendos curavit Lambinus ex Bertiniano codice; namque ita ratio et ordo postulant: cum de speculis agatur. *Endogredi*, vel *Indugredi*, antiquitus dicebatur pro ingredi, ut monui I. 83. et II. 194.

sic infra vs. 368.

325 *Splendida porro, &c.*] Hactenus de speculorum ratione. His autem 8. vss. continetur VIII. problema; cur nempe splendida lædant oculos, solisque splendor excæcet. Cujus rei hanc reddit rationem; quia splendoris simulacra constant ex ignitis seminibus, quæ adurunt oculos; et quia adeo magna vis est Solis ut ejus simulacra lædant oculos. Hanc autem reddit rationem Aristoteles, lib. III. de Anim. quod cum hoc sit commune sensuum omnium, ut ea, quæ sub eos cadunt, (si modum superent) corrumpant sensus ipsos. Sic nimis sonitus exsurdat: nimis splendor excæcat: et ita de ceteris; namque omnis sensus quædam est ratio; omnis autem ratio corrumpitur ab eo, quod est nimium; sicut v. g. symphonia corrumpitur si chordæ nimis tensæ pulsantur.

326 *Tendere*] Alii, *cernere*.

Et feriunt oculos, turbantia composituras.
 Præterea, splendor, quiquomque est acer, adurit 330
 Sæpe oculos; ideo, quod semina possidet ignis
 Multa, dolorem oculis quæ gignunt insinuando.
 Lurida præterea fiunt, quæquomque tuentur
 Arquatei; quia luroris de corpore eorum
 Semina multa fluunt, simulacris obvia rerum; 335
 Multaque sunt oculis in eorum denique mixta,
 Quæ contage sua palloribus omnia pingunt.

ant oculos, perturbantque conformationes oculorum. Deinde lux omnis, quæ aspera est de se, plerumque oculos urit, præterea quod habet plures atomos, quæ infundendo sese oculis pariunt dolorem. Deinde ea omnia, quæ arquati vident, fiunt lutea; eo quod plures atomi palloris affluunt de corpore illorum, quæ occurrunt imaginibus eorum; et eo quod plures demum atomi miscentur in oculis eorum, quæ sua contagione imbuunt omnia luridis coloribus. Videmus

in cras Mus. B. 1. *tampus ituras* Mus. B. 2.—332 *gignitur* V. ed. Bodl. Th. Ra.—333 *Lutea* P. in not. ex Varrone.—334 *luroris* P. in not.—335 *mauult* Voss. vet. Ferr. V. ed. Th. Ra. sed in Voss. vet. corr. man. rec. *mault* Voss. L. B. *mala* Mus. B. 3. *simul aëris* Mus. B. 2. H. vs. deest O.—337 *tingunt* Gassend.

NOTE

329 *Composituras*] Sic I. 1026. 'disposituras.' Sic alibi 'positura,' &c.

333 *Lurida præterea, &c.*] His 5. vss. continetur IX. problema; cur scilicet quæ tuentur arquati, lurida sibi fiant et appareant. Cujus rei rationem reddit; tum quia lurida corpuscula seu atomi luroris effluunt de corpore arquatorum, quæ occurrunt imaginibus rerum advenientibus, et tingunt illas suo pallore per medium aëra antequam in oculos pervenerint: cum quia, quod verisimilius est, multa sunt semina luroris in eorum oculis, quæ allapas imagines rerum tingunt sua palloris contagione.

334 *Arquati*] Dicuntur ii, qui ictero, seu morbo regio laborant; Gallice, *qui ont la jaunisse ou les pasles-couleurs*: i. e. inquit Nonius, quibus color et oculi virent in modum arqui

seu arci, quem poëtæ Irim vocant; quia Iris stringens corpora ducit ea in arcum, seu arcum; nam antiquè scribebatur arcus pro arcus. Morbus autem Arquatus dicitur etiam Regius, Icterus. Dicitur Icterus, Græce *ἰκτερος*, 'milvus,' eo quod oculi illorum, qui bile suffusi sunt, similes videantur oculis milvi. Regius vero, quia ut ait Ovidius, 'Molliter excessa quoniam curetur in aula.' Arquatus autem, quia sicut celestis arcus, variis viret coloribus. Dictus est et olim Aurigo, inis, a colore auri, quem bilis diffusa per corpus imitatur: et Auriginosi dicti sunt, qui eo morbo laborant. Sipontin.

Luroris] Palloris. Luror seu luridus color dicitur, qui pallore viret; Gallice, *couleur jaunâtre tirant sur le bleu*.

337 *Contage*] Contagione, III. 734.

E tenebris autem, quæ sunt in luce, tuemur,
 Propterea, quia, quom propior caliginis aër
 Ater iniit oculos prior, et possedit apertos; 340
 Insequitur candens confestim lucidus aër,
 Qui quasi purgat eos, ac nigras discutit umbras
 Aëris illius: nam multis partibus hicc' est

porro ex tenebris res illas, quæ sunt in luce, eo quod, ubi aër niger tenebrarum, qui proximior est, primus ingressus est et occupavit oculos patentes, aër splendidus et albescens continuo subsequitur, qui veluti terget illos, et dispellit tenebras atras illius aëris. Namque hic aër lucidus longe velocior est in mul-

pingant O. tingant Mss. B. 2.—338 tenemur V. ed. Th. Ra.—339 propior Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. Creech.—340 Alter O. Mus. B. 3. in et V. ed. Th. Ra. iniit P. Ald. possidit Gif. Par. Cout.—341 cadens V. ed.—343 ullius

NOTÆ

338 E tenebris autem, &c.] His 16. vss. continetur x. problema; cur nempe e tenebris videamus ea, quæ in luce sunt: non autem contra e luce videre possimus ea, quæ jacent in tenebris. Par namque ratio videtur utrobique. Verum dispar est ratio, inquit Lucretius; quia, cum in tenebris sumus, e quibus res in luce positas cernimus, aër tenebrosus et ater, quia propior nobis, prior etiam ferit oculos: sed aër lucidus posterior adveniens discutit illum, purgatque ac veluti terget oculos; quippe qui mobiliior, minutior, et magis pollens, quam aër ater, qui pigrior, lentior, et minus vigen est. Namque tenebræ nihil aliud sunt quam aut privatio luminis, aut ipse aër lumine privatus. Lux vero addit aëri semina et corpuscula mobilia, subtilia, et penetrabilia. Hinc fit ut e tenebris bene videamus ea, quæ sunt in luce. Contra vero nequeamus ea cernere e luce, quæ sunt in tenebris. Namque cum in luce sumus, prius aër lucidus ferit oculos, quam tenebrosus et ater, qui non valet discutere lucidum illum, quia minus potens,

minus subtilis, ac minus mobilis. Hinc fit, ut simulacra rerum e tenebris advenientia, aërisque atri atomos missas comitantia, nequeant ferire oculos, ac eos lacessere ut videant. Aristoteles autem et Mathematici rem brevius explicant. Scilicet, inquiunt, nihil per se videri potest præter lucem et colorem. Itaque quicquid cernitur hujus utriusque beneficio et opera cernitur. Videndi autem sensus fit per contactum, nimirum per formam seu imaginem rei visæ ad oculos pervenientem. Quæ autem sunt in tenebris non possunt sui imaginem mittere ad oculum, defectu lucis ac coloris, quibus illustrata mittant sui formam. Igitur recte e tenebris videmus ea, quæ sunt in luce: non contra.

340 Iniit [init] Pro, Iniit, inivit; sic i. 71. inritat, pro, inritavit.

Possedit] Alii possidit, sicut vs. 352. obsidit pro obsidet; et alibi considit pro considet. Scilicet utraque conjugatione flectuntur hæc verba composita.

343 Aëris illius] Atri scilicet, qui remotior est.

Mobiliior, multisque minutior, et mage pollens.
 Qui simul atque vias oculorum luce replevit, 345
 Atque patefecit, quas ante obsederat ater;
 Continuo rerum simulacra adaperta sequuntur,
 Quæ sita sunt in luce, lacessuntque, ut videamus.
 Quod contra facere in tenebris e luce nequimus;
 Propterea, quia posterior caliginis aër 350
 Crassior insequitur, qui cuncta foramina conplet,
 Obsiditque vias oculorum, ne simulacra
 Possint ullarum rerum, contexta, moveri.
 Quadratasque procul turreis quom cernimus urbis,

tis partibus, et longe exilior in multis, ac magis vigen, quam ater. Qui quidem ubi primum implevit lumine aditus oculorum, et aperuit illos, quos niger antea occupaverat, confestim patefactæ imagines rerum, quæ positæ sunt in lumine, insequuntur, et excitant ut cernamus. Quod contra non possumus facere a lumine in umbris, eo quod aër tenebrarum ultimus subsequitur, qui spissior est, et qui replet omnes meatus, et occupat aditus oculorum, ne imagines ullarum rerum collectæ queant ad nos ferri. Et quando videmus longe quadratas turres ali-

Bodl. Voss. vet. et L. B.—344 Nobilior Bodl. O. Molior Cant. magne V. ed. Th. Ra.—345 ac Mus. B. 2. Cant.—346 obsiderat Delph.—347 simulacra adaperta O. Cant. P. in not. in reliquis adaperta deest, et quadam post rerum pro supplemento ponitur in P. et Bodl.—348 lacessunt quæ Bas. quæ deest Mss. B. 1. 2. videmus V. ed. Th. Ra. Hic Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. inserunt a vs. 299. ad vs. 325. et P. a vs. 303. ad eundem vs. 325.—349 jacere Voss. vet. e tenebris in luce P. Bodl. in luce Vind. V. ed. Th. Ra. Ferr. Mus. B. 2. 3. a luce edd. vulg.—351 replet Mus. B. 2.—352 Obsidit quia Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. Obseditque vias O. et Voss. vet. man. rec. Obsedit quia Mus. B. 2. Osseditque oculorum aciem Mus. B. 3.—353 Possunt Mus. B. 2. conjecta P. et edd. vulg. collecta Gif. Post h. vs. inseritur vs. 303. cum 15.

NOTÆ

344 Mage] Magis: sic alibi passim, ut monui.

346 Obsederat [obsiderat] Tertia conjug. pro obsederat, vs. 340. not.

347 Adaperta] H. e. quæ palam sunt in luce, quæ in aperta luce sunt; 'quæ sita sunt in luce,' ut sese explicat Poëta.

351 Foramina] Supp. oculorum.

352 Obsiditque] Pro obsidet: vss. 340. 346.

353 Contexta [conjecta] Missa, collecta, congregata. Sic ii. 159. 'conjectus materiali,' et vs. 1072. 'conjecta sunt huc.' Hoc est, congregata,

collecta: hinc alii legunt contexta. Alii autem contexta.

354 Quadratasque procul, &c.] His 11. vss. continetur xi. problema de apparentiis, cur ea, quæ quadrata sunt, nobis procul intuentibus videantur et appareant rotunda; v. g. turres quadratæ nobis procul aspicientibus videntur rotundæ. Scilicet, inquit Lucretius, quia turris quadratæ imago, dum procul ad nos per aëra magnum advolat, sæpius percutitur aëre occursante, quo fit ut anguli illius tandem hebescant, et obtundantur ita, ut cum ad nos pervenit quasi tornata

Propterea fit, ut ei videantur sæpe rotundæ, 355
 Angulus obtusus quia longe cernitur omnis;
 Sive etiam potius non cernitur, ac perit ejus
 Plaga, nec ad nostras acies perlabitur ictus;
 Aëra per multum quia dum simulacra feruntur,
 Cogit hebescere eum crebris offensibus aër. 360
 Hoc, ubi subfugit sensum simul angulus omnis,
 Fit, quasi ut ad tornum saxorum structa tuantur:

cujus oppidi, ideo accidit, ut plerumque appareant rotundæ, quod omnis illarum angulus procul videtur hebes; vel magis non videtur, et ictus ejus evanescit, neque plaga advenit ad nostros oculos, quia dum imagines rerum volitant per aëra longum, aër ipse facit ut ictus obtundatur per frequentes occursus. Inde accidit ut, cum omnis angulus non cadit sub sensum oculorum, structuræ lapidum appareant tan-

seqq. Gryph. Nard.—356 obtutus V. ed. Th. Ra. Cant.—357 at V. ed.—358 hæc pro nec V. ed. Th. Ra. nostras ates Voss. vet. sed corr. ead. m. allabitur Gif. illabitur Gryph. Nard. Bas. P. in not. adlabitur Delph. delabitur P. Ald. derivabitur Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. deriabitur Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. snperscr. ead. m. derivabitur.—360 hebestore V. ed. Th. Ra. cum pro eum P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. Gryph. marg.—361 Hæc P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Hinc Hav. Bip. Delph.—362 Et Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. quasi ut ad tornum O. Cant. Ferr. Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. Cout. quasi ut ad turnum Bodl. Voss. vet. et L. B. turrim P. Gryph. marg. Ald. turrim V. ed. Th. Ra. turnam Vind. curvum Mus. B. 3. acervum Mus. B. 1. turium Mus. B. 2. quasi tornata ut edd.

NOTÆ

et rotunda sub forma ferit nostras oculorum acies. Jam vero quod hic de visu observandum jam monemus, idem de ceteris sensibus observandum est: nimirum, cum turris, quæ quadrata est, apparet eminns rotunda, duo distinguenda sunt: alterum, quod rotunda appareat: alterum, quod rotunda reputetur, ac credatur. Quod enim rotunda appareat, id verissimum est: quod autem rotunda ideo reputetur, quia talis apparet, id falsum est. Alterum quippe spectat ad visum sen oculum, qui apparentiam, seu phantasiam aut imaginem, ut loquuntur Lucretius et Empiricus, rei visæ percipit: alterum pertinet ad mentem, quæ de apparentia fecit judicium. Visus enim id solum refert, quod sibi objicitur; unde neque fallax neque falsus est,

sed reddit rem, qualem accipit. Mens vero judicat rem talem esse, qualis apparet oculo ac visui; aut non talem esse: hinc sola mens fallit aut fallitur opinando, vel non fallit nec fallitur; sed de his jam fusius disputat Lucretius, vs. 380. et 480. et seqq. ubi sensus esse certos ac veros ait, eorumque falsitatem oriri ab animi opinatu.

358 Plaga] Ictus, impetus. Dum imago rei visæ appellit ad oculum, ferit illum.

Perlabitur [adlabitur] Alii, perlabitur: alii, illabitur: alii, delabitur.

360 Hebescere] Obtundi.

361 Subfugit sensum] Non venit sub visum; non cernitur, ut ait vs. 354.

362 Ad tornum [tornata] Lamb. I. e. rotunda, torno facta. Pareus et alii, ad tornum. Idem sensus.

Non tamen, ut coram quæ sunt, vereque rotunda;
 Sed quasi adumbratim paullum similata videntur.
 Umbra videtur item nobis in sole moveri, 365
 Et vestigia nostra sequi, gestumque imitari;
 Aëra si credis, privatum lumine, posse
 Indugredi, motus hominum, gestumque, sequentem:
 Nam nihil esse potest aliud, nisi lumine cassus
 Aër, id, quod nos umbram perhibere suemus. 370
 Nimirum, quia terra locis ex ordine certis

quam rotundæ; non tamen vere rotundæ, sicuti sunt ea quæ manifesto sunt rotunda, sed veluti parum adumbratæ, non adamussim rotundæ videntur. Umbra pariter apparet nobis progredi in sole, et subsequi nostros gressus, et æmulari nostras actiones, si putes aëra cassum luce posse incedere, imitantem actiones et incessum hominum. Etenim illud, quod nos solemus vocare umbram, nequit esse aliud præter aëra privatum luce. Scilicet, quia sicut in certis partibus terra fit vacua

vulg. tuentur Bodl.—364 Post h. vs. inseritur vs. 319. cum 5. seqq. Gryph. Nard. adumbrantim Bodl. simulachra V. ed. Bodl. Th. Ra. Ferr. Cant. videtur Bodl.—366 gressumque Nard.—367 credas Vind. P. in not. et edd. vulg.—368 gressum P. Ald. gestus Mus. B. 1. 2. 3. et edd. vulg. frequentem P. sequentum Mus. B. 2.—369 alium pro aliud nisi Voss. vet. casus Mus. B. 2.—370 umbra

NOTÆ

Saxorum structa] I. e. structura saxorum: saxa structa. Sic alibi dixit, 'clausa domorum:' 'strata viarum,' &c.

Tuantur] Dicebatur olim tuor, eris, tertiæ conjug. et tueor, eris, secundæ conjugat. I. e. videantur.

364 Adumbratim] Non adamussim, non exquisite rotunda; sed parum assimilata.

365 Umbra videtur item, &c.] His 15. vs. continetur XII. problema, cur umbra nobiscum in sole moveri videatur, ac gestum corporis nostri imitari. Res est quidem notissima; causa vero non æque perspicua. Hanc porro rationem reddit Lucretius, quod cum umbra nihil aliud sit quam aër ipse privatus lumine solis, hinc fit, ut ubi corpus interponitur solem inter et locum, is locus privetur lumine solis: ubi vero corpus recessit, ac ultra progreditur, statim

idem locus repletur solis lumine, alter vero, cui officitur corpus, privatur lumine. Hinc nil mirum si umbra videatur nos sequi, gestumque corporis nostri imitari. Neque revera umbra sequitur, namque, cum ea sit aër lumine cassus, ridiculum esset credere aëra lumine privatum nos comitari: sed ea tamen aëris pars, quæ ex ea interpositione corporis privatur luce, jam luce repletur, si corpus recedat; altera vero aëris pars, cui officit corpus, privatur lumine. Hinc fit ut umbra videatur nigra, quia nihil aliud est quam aër lumine privatus, seu quam privatio lucis. Lux autem candida est et clara. Igitur umbra nigra et tenebricosa.

368 Indugredi] Vel Endogredi, i. e. ingredi, incedere, moveri, ut monui jam supra vs. 319.

369 Cassus] Vacuus, privatus.

Lumine privatur solis, quaquomque meantes
 Obficimus: repletur item, quod liquimus ejus;
 Propterea fit, utei videatur, quæ fuit umbra
 Corporis, e regione eadem nos usque sequuta: 375
 Semper enim nova se radiorum lumina fundunt,
 Primaque dispereunt, quasi in ignem lana trahatur.
 Propterea, facile et spoliatur lumine terra,
 Et repletur item, nigrasque sibi abluit umbras.
 Nec tamen heic oculos falli concedimus hilum: 380

lucis solis ex ordine, in quamcumque partem progredientes obstamus soli: similiter ea pars illius, quam deserimus, completur luce. Ideo accidit, ut eadem umbra, quæ fuit umbra corporis, appareat subsecuta nos esse assidue in conspectu nostro. Namque nova lumina radiorum spargunt se perpetuo, et priora evanescent veluti si lana ducatur in flammam. Quapropter terra haud difficile non solum privatur luce, sed etiam pariter oppletur, et abstergit sibi atras umbras. Neque tamen in hoc fa-

Bodl. Mus. B. 2. prohibere Bodl. phibere V. ed.—372 quæcumque P. V. ed. Bodl. Cout. Ferr. Th. Ra. Ald.—373 Efficimus Mus. B. 2. liquimus Mus. B. 2. Cant.—374 videantur Cout.—377 Prima Mus. B. 2. 3. qua pro quasi Mus. B. 2. in ignem Voss. vet. et L. B. margine P. Ald. Nard. Bas. marg. carmine Par. agmine Voss. marg. in agmine P. in not. imaginem V. ed. Bodl. Vind. Cant. Ferr. Th. Ra. imagine O. Mus. B. 1. 2. 3. luna Mus. B. 1. trahantur Mus. B. 2.—378 expoliatur P. Ald. ut spoliatur V. ed. Th. Ra. ut ut dispoliatur Bodl. spoliatur O.—379 adluit Vind. Mus. B. 3. Voss. marg. 1. 2. alluit O. Cant. adludit P.—380 hoc P. Vind. Bodl. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. huc

NOTÆ

373 *Obficimus*] *Obstamus*, *objicimus*, *supp. soli*.

Ejus] *Nempe terræ, aut loci*.

377 *Quasi in ignem lana trahatur*] *Illustri exemplo illustrat ac docet qua ratione nova lumina solis suboriuntur prioribus dispereuntibus; nimirum sicut lana quæ in flammam traheretur; tunc enim tracta lana igne absumeretur, dum interim nova alia duceretur. Hunc locum ita Lambinus interpretatur et legit ex codicibus Bertiniano et Memmiano. Pareus vero ex Scaligeri castigatione legit carmine, pro in ignem. Putat enim Scaliger carmen instrumentum esse lanificum, quod et pecten dicitur: Gallice escarde. Hinc carminari, est quasi pectinare. Varro de L. L. 'Carminari lana tum dicitur*

cum caret eo, quod in ea hæret. Plin. ix. 38. et xix. 1. utitur eodem verbo. Quo in sensu sic Lucretii mentem interpretari licet: Lumina solis nova fundi primis dispereuntibus, sicut e massa lanarum nova fila ducuntur pectine, ita ut ductis prioribus filis nova trahantur eodem pectine. Quæ quidem interpretatio minus placet. Alias *agine* vel *imagine*, mendose omnino.

379 *Nigrasque sibi, &c.*] *Cur umbræ sint nigræ, dictum est a nobis jam vs. 365. not.*

380 *Nec tamen heic oculos, &c.*] *His 8. vss. docet jam Poëta, quæ nos præmonuimus vs. 354. not. Scilicet in hisce rebus, sen apparentiis, ut aiunt, oculos non falli. Licet enim in cernenda luce vel umbra fallamur,*

Nam, quoquomque loco sit lux, atque umbra, tueri
 Illorum est: eadem vero sint lumina, necne,
 Umbraque, quæ fuit heic, eadem nunc transeat illuc;
 An potius fiat, paullo quod diximus ante;
 Hocc' animi demum ratio discernere debet, 385
 Nec possunt oculi naturam noscere rerum.
 Proinde, animi vitium hocc' oculis adfingere noli.
 Qua vehimur navi, fertur, quom stare videtur;
 Quæ manet in statione, ea præter creditur ire:

temur oculos vel minimum decipi; namque pertinet ad eos videre quo in loco lumen et umbra sint: utrum autem eadem sit lux an non; et utrum eadem umbra, quæ antea fuit in hoc loco, transgrediatur in illum; vel utrum potius id accadat, quod diximus supra; ratio mentis debet tandem dijudicare istud; neque enim oculi queunt dignoscere naturam rerum. Quapropter noli attribuire oculis hunc defectum mentis. Ratis, qua ferimur, moveatur, cum creditur permanere: ea vero navis quæ

Mus. B. 2. *facili* Bodl.—382 *sine lumine* P. V. ed. Th. Ra. *sint lumine* Ferr. Ald. *nec ve* V. ed. Th. Ra. *vero* deest Mus. B. 3.—383 *quæque* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. *heic* deest Bodl. *nunc* V. ed. Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 2. 3. Cant. *num* reliqui. deest Voss. vet. *unum* pro *nunc* Cont.—385 *possit debet* Voss. vet. sed m. rec. prius expungitur.—387 *adfingere* P. in not. Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *effingere* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. Bas. marg. et in Mus. B. 2. *hoc* ponitur post *Proinde*, et in Mus. B. 1. scribitur *hæc*.—388 *tamen stare* Mus. B. 2.—389 *Hæc* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Bas. marg. Ferr. Th. Ra. Ald. *Hæc quæ* V. marg. 1. *Vel*

NOTÆ

tamen hoc vitium non oculorum, sed mentis est vitium. Oculorum enim tantum est cernere lucem ac umbram: quid vero sit lux et umbra, non eorum est, sed mentis dijudicare. Itaque dum umbra moveri videtur, etiamsi non moveatur, cum nihil aliud sit quam aëris privatio, tamen oculi nostri non falluntur; cernunt enim quod eorum est cernere, videntque umbram modo hic, modo illic esse. Itaque in hujus rei fidem jam varia alia experimenta est adducturus.

Hilum] *Vel minimum quid; III. 221. 519. 786. et alibi passim.*

384 *Paullo quod diximus ante*] *Nimirum, nova se radiorum lumina identidem fundere, ac prima quæque dispere: v. 376.*

388 *Qua vehimur navi, &c.*] *His 4. vss. ponit 1. exemplum seu experi-*

mentum de navi visa immota, ac de littoribus prætereuntibus, cum contra stent littora, navis vero feratur in altum mare, ut confirmet Lucretius non falsos aut fallaces esse oculos ac alios sensus, sed certos et veros: mentem vero unam falli ac fallere, quæ male res discernit. Neque enim oculorum est dijudicare v. g. an moveatur navis, necne: sed mentis est unius. Itaque non oculum, sed opinionem falli putat, quæ ita se habet, quasi ex eodem maris loco, perinde ac ex eadem navi varios observemus situs littoris. Sic præclare Cic. Acad. iv. veritatem sensibus attribuit, si modo tamen sani et valentes sint sensus, omniaque removeantur, quæ obstant iis.

389 *In statione*] *In portu; aut in loco immoto.*

Et fugere ad puppim colles, campeique, videntur, 390
 Quos agimus præter navem, velisque volamus.
 Sidera cessare, ætheriis adfixa cavernis,
 Cuncta videntur; et adsiduo sunt omnia motu;
 Quandoquidem longos obitus exorta revisunt,
 Quom permensa suo sunt cælum corpore claro: 395
 Solque pari ratione manere, et luna, videtur
 In statione; ea, quæ ferri res indicat ipsa.
 Exstantesque procul medio de gurgite montes,
 Classibus inter quos liber patet exitus; ingens 400

stat in portu, putatur progredi: montes etiam et agri apparent nobis præterfugere ad navim, ultra quos tamen impellimus puppim, et transvolamus carbasis. Astra omnia adhærentia cælestibus fornicibus apparent quiescere, cum tamen cuncta sint in motu perpetuo, siquidem, ubi primum acta sunt, redeunt ad longos occasus suos, postquam jam lucido suo corpore emensa sunt cælum. Simili modo sol et luna videntur permanere in eodem loco, quæ tamen res ipsa docet nos moveri. Rupes eminentes longe de medio vortice maris, inter quos egressus expeditus patefit navibus, videntur unus et idem mons; et quamvis sint procul dissiti, tamen ex iis con-

Mus. B. 1. movet O. Mus. B. 2. propter Bodl.—391 navem P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Cant. Ferr. navim vulg. navis Bodl.—392 ætheris Bodl. affissa Mus. B. 1.—393 videmus Voss. vet. at pro et Mus. B. 1. 2. et edd. recent. mota Voss. vet.—394 revisant Voss. vet. revisent Voss. L. B. sed corr. reniscuit V. ed. Th. Ra. revisci V. marg. 1.—396 moveri V. ed. Th. Ra. movere O. maneret et lumine Voss. vet. sed ead. man. corr.—397 eo V. ed. Th. Ra. judicat P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald.—398 Extantisque montis Ferr. Ex tantisque montis V. ed. Th. Ra. Extantisque monteis Ald. Exstantes montes vulg.—

NOTÆ

Præter creditur ire] Creditur præterire. Tmesis.

390 Colles, campeique] Littora.

391 Quos agimus præter, &c.] Præter quos agimus, &c. Tmesis.

392 Sidera cessare, &c.] His 6. vss. affert II. exemplum seu experimentum de sideribus, sole ac luna, quæ nobis quiescere videntur, cum tamen perpetuo ac veloci motu ferantur. Quo contendit Poëta non falli oculos, qui sidera, lunam ac solem vident, ubi sunt; sed mentem ipsam, quæ varia loca non discernens putat illa omnia loca, quibus sol, luna, et sidera adsunt, esse unum et eundem locum.

392 Ætheriis] Cælestibus.

Cavernis] Fornicibus. Sic supra vs. 171. 'Cæli complesse cavernas.'

397 Res...ipsa] Experientia ipsa.

398 Exstantesque procul, &c.] His 4. vss. proponit III. exemplum, de montibus in medio mari dissitis, qui tamen procul visi videntur conjuncti ita et continentes, ut aut unum montem ingentem, aut unam vastam insulam efficere videantur. Qua in re non falluntur oculi, quorum non est distantiam discernere: sed mens sola decipit, quæ, non visa procul tali distantia montium inter se, nullam esse opinatur.

Medio de gurgite] De medio mari. Sic Virg. Æn. I. 'Apparent rari nantes in gurgite vasto.' Nimirum quia altum et profundum est mare.

[399 Idem] Quasi unus et idem mons.]

Insula conjunctis tamen ex hiis una videtur.
 Atria vorsari, et circumcursare columnæ,
 Usque adeo fit utei pueris videantur, ubi ipsei
 Desierunt vorti, vix ut jam credere possint,
 Non supra sese ruere omnia tecta minari. 405
 Jamque rubrum tremulis jubar ignibus erigere alte

inentibus inter se una spatiosa insula cernitur fieri. Accidit etiam pariter ut parietes domorum appareant infantibus circumvolvi, et pilæ circumagi, postquam ipsi cessaverunt versari, ita ut vix non queant credere omnem domum minitari corruere supra ipsos. Et ubi primum natura incipit jam extollere sublime lumen diei pur-

400 inter aquas P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. ignes pro ingens Mus. B. 2. Classibus i. q. l. p. e. idem Apparent, et longe divolsi licet, ingens edd. vulg. quem vs. expulit Wakef. numeris appictis nihilominus haud perturbatis.—402 columnen Mus. B. 1.—403 ut Bodl. puris Mus. B. 2. ibi Mus. B. 1.—404 Desierunt P. Ald. vorti deest Mus. B. 2.—405 supra P. Ald. se struere V. ed. Bodl. Ferr.

NOTÆ

[400 Divolsi] Antique pro, divulsi.]

401 Conjunctis] Continentibus.

402 Atria vorsari, &c.] His 4. vss. proponit IV. exemplum de circumcursatione post gyrationem pueris apparente. Scilicet ubi pueri, immo et homines quilibet, circumcursarunt, aut circumacti fuerunt, atria, seu parietes domorum videntur ipsis circumversari, et circumagi, ubi ipsi jam circumversare se desierunt. Qua in re non falluntur oculi, sed mens ipsa, quæ reputat sensorium, in quo perseverat agitatio, species rerum quiescentium sic recipere, ut si commotarum reciperet quiescens. Id autem accidit ex eo, quod spiritus ad visum pertinentes, quia ex totius corporis circumacti motu et versatione fuerunt intus concussi, huc illuc oberrant, ac circumaguntur, nec quiescente corpore adhuc conquiescunt. Sicut v. g. cum rota diu circumacta est, etiam postquam manus, a qua impulsæ est, cessavit ac recessit, moveri tamen aliquandiu ipsa non cessat.

404 Desierunt] Penultima corripiatur; sic alibi passim.

406 Jamque rubrum, &c.] His 10.

vss. proponit V. exemplum de sole exoriente proxime montes viso, etiamsi solem inter et illos montes immensa spatia interjaceant. Supra quos enim montes sol exoritur tibi videtur, eos igne suo quasi contingere videtur, aut saltem ab iis vix abesse bis mille jactus sagittæ, vel quingentos teli cursus. Scilicet, quia oculus non percipit rerum distantiam, defectu rerum interceptarum, distantiam nullam opinatur esse.

Jubar] Varroni de L.L. V. stella ante solem exortum vocatur jubar, quod sit jubata. Festus item, 'Jubar stella, quam Græce φασφάρον, i. e. Luciferum appellant, quod splendor ejus diffunditur in modum jubæ leonis.' Quidam vero putant hic a Lucretio usurpari jubar, pro splendore et lumine, quod solem orientem antecedit; h. e. pro ipsa Aurora. Quæ interpretatio magis arrideret, nisi intercessisset sententia Varronis, Festi, atque Servii in illud Virg. Æn. IV. 'It portis jubare exorto delecta juvenus.' Ubi sic ait Servius: 'jubare exorto,' i. e. orto Lucifero. Nam proprie Lucifer jubar dicitur, quod jubar lucis effundat.'

Quom coëptat Natura, supraque extollere monteis;
 Quos tibi tum supra sol monteis esse videtur,
 Conminus ipse suo contingens fervidus igni,
 Vix absunt nobis missus bis mille sagittæ; 410
 Vix etiam cursus quingentos sæpe veruti.
 Inter eos, solemque jacent inmania ponti
 Æquora, substrata ætheriis ingentibus oris:
 Interjectaque sunt terrarum milia multa,
 Quæ variæ retinent gentes, et secla ferarum. 415
 At conjectus aquæ, digitum non altior unum,

pureum flammis micantibus, et evehere supra colles; supra quos colles tunc sol apparet tibi extare e propinquo, ardens et quasi tangens eos sua flamma; illi sane montes vix distant a nobis duo mille jactus arundinis, aut vix etiam plerumque quingentos conjectus longi teli; et tamen inter illos et solem ingentes planities maris interponuntur, quæ subjacent immensis spatiis cælestibus; et plurima milliaria terrarum interposita sunt, quæ diversæ nationes, et genera belluarum occupant. Atqui etiam collectio aquæ non profundior unum digitum, quæ moratur inter saxa in viis

Th. Ra. se fervere Mus. B. 2.—407 captat Mus. B. 2.—408 ubi cum P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. et ruidus Voss. vet. sed man. rec. corr.—409 Communis V. ed. Th. Ra. Quominus O. Cant.—410 Vise adsunt Mus. B. 2. missis Mus. B. 1. visus Mus. B. 2. missæ Mus. B. 3.—411 veruti Voss. vet. sed man. rec. mutat. in veluti.—412 solent pro solem Mus. B. 2. in inania Vind.—413 subtracta O. subtracta Mus. B. 2. ætheris in gentibus Cant. æternis ingentibus Gryph. marg.—414 Interjecta queunt Bodl. milia V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. P. Cant. millia vulg.—416 Ad Voss. vet. sed ead. m. corr. An Mus. B. 2. Et V. marg. 1. conjectus P. in not. Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. collectus Mus. B. 1. commictus P. V. ed. Th. Ra. Ald. commistus Gryph. marg. convictus Bas.

NOTE

409 *Igni*] Pro, Igne.
 411 *Veruti*] Verutum, inquit Nonius, genus est teli longi, quod et vervina seu verbina dicitur.
 413 *Æquora ponti*] Campi æquati, seu planities maris: planum mare.
 414 *Terrarum milia multa*] Multa milliaria, seu millia leucarum.
 415 *Secla ferarum*] Genera animalium, 1. 21. 408. &c.
 416 *At conjectus* [conlectus] aquæ, &c.] His 6. vss. præfert vi. exemplum de tanto spatio viso vel in minimis aquis, quantum patet altus conspectus a terris ad cælum. Dum enim quis despicit in aquam vix unum aut alterum digitum altam, tamen videt in ea cælum quasi sub terras tantum jacens, quan-

tum a terris ad cælum patet hiatus. Scilicet cum oculus rem videat semper ad illam partem, e qua radius ultimo directe in eum advenit, atque ideo cælum, vel solem ipsum ac stellas, conspiciat ad quam partem est aqua, idque radio, qui inter aquam et cælum seu solem ac stellas, quasi directe conjuncto cum illo qui inter oculum et aquam est; mens ipsa nihil discernens directam inter et reflexam imaginem judicat cælum seu solem ac stellas reipsa esse ad illam partem; et quicquid distantiae seu intervalli sursum est, illud omne deorsum transfert. Hinc non oculi, sed mentis est vitium istud.

Conjectus [Conlectus] Pro, Collectus,

Qui lapides inter sistit, per strata viarum,
 Despectum præbet sub terras inpete tanto,
 A terris quantum cœli patet altus hiatus;
 Nubila despiciere, et cœlum: ut videare videre 420
 Corpora mirande sub terras, abdita cœlo.

Denique, ubi in medio nobis equus acer obhæsit
 Flumine, et in rapidas amnis dispeximus undas;

stratis, tanta altitudine exhibet nobis aspectum infra terras, quantum summa patefactio cœli patefit a terris, ita ut videaris infra spectare et cernere nubes, ac cœlum, et corpora infra terras esse abscondita mirabili cœlo. Tandem, cum fortis equus jam apparet nobis jacere in medio fluvio, et infra spectamus in aquas celeriter

marg. digito Bodl. Mus. B. 3. digitus V. ed. Th. Ra. uno Mus. B. 3.—417 inter-sistit P. O. Cant. Nard.—420 ut deest Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. videre et edd. vulg.—421 Spurium censet Voss. L. B. rubrica notatur Voss. marg. mirande Voss. L. B. Gif. Par. mirandæ Voss. vet. munda Bodl. mirandum P. miranda Ferr. V. ed. Th. Ra. mirando reliqui.—422 in deest Gryph. Nard. Bas. Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. adhæsit Gryph. Nard. Bas. P. Bodl. Ferr. Th. Ra. V. ed. Ald.—423 Fulmine Mus. B. 2. animis Bodl. dis-

NOTÆ

h. e. Collectio; Gallice, un amas d'eau. Alii, conjectus. Idem.

Altior] Profundior. Utrunque enim notat vox altus, a, um, profunditatem et altitudinem.

417 *Strata viarum*] Stratas vias. Sic alibi 'clausa domorum,' pro, clausas domos, &c.

418 *Despectum*] Aspectum e loco superiore in inferiorem. Sic loquitur Cæs. B. G. II. 'Quod cum ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupes despectusque,' &c. Et III. 'Loca superiora, unde erat propinquus despectus in mare, ab exercitu tenebantur,' &c. Sic Lucret. jam infra vs. 420. 423. et alibi.

Inpete] Pro, Impetu. Olim enim dicebatur Impetus, us: et Impetis, is. Sic II. 326. et alibi passim.

419 *A terris quantum, &c.*] Sic Virg. Æn. VI. 'Bis patet in præceps tantum, tenditque sub umbras, Quantus ad ætherium cœli suspectus Olympum.'

421 *Corpora mirande* [Corpore mirando, &c.] Hunc versum non Lucre-

tianum esse suspicatur Lambinus. Nec immerito. Quid enim ad rem addit? Pareus autem non mirando, sed mirande, legit. 'Mirando' autem, i. e. mirabili; nisi sustuleris copulam 'et' e fine versus superioris: tunc enim 'mirando' poteris interpretari in admirando, vel quasi admirans, in particip. Per 'corpora' intellige cuncta quæ in aqua cernes, cælum, solem, arbores, domus, &c.

422 *Denique, ubi in medio, &c.*] His 6. vss. continetur VII. exemplum de flumine, quod, dum trajicitur, in caput suum reverti videtur, atque secum rapere in adversas aquas equos tranantes. Immo videtur flumen ipsum stare. Qua in re non oculus, sed mens ipsa, fallitur; quatenus, cum oculus succedentes tempore fluctus observet, ipsa apprehendit eos præterea veluti loco succedentes; sicque unum locum pro totidem retro locis habet, quotquot modulationes ex ea parte in equum tranantem appellant.

Stantis equi corpus transversum ferre videtur
Vis, et in advorsum flumen contrudere raptim: 425
Et, quoquomque oculos trajecimus, omnia ferri,
Et fluere, adsimili nobis ratione videntur.

Porticus æquali quam vis est denique ductu,
Stansque in perpetuum paribus subfulta columnis,

labentes, violentia aquarum apparet nobis rapere transversum corpus equi hærentis, et impellere illud cum impetu magno in oppositum fluvium. Et in quemcumque locum transtulimus oculos, cuncta apparent nobis pari modo moveri, ac prolabi. Demum etiamsi porticus sit ducta pari ordine, et extans sustentata in longum æquali-

peximus Voss. vet. et L. B. Vind. despezimus reliqui.—425 fulmen contundere Voss. vet. raptum Bodl. V. ed. Th. Ra.—426 quæcumque Delph.—427 hac simili P. O. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. ac simili Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Vind. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. at simili V. marg. 1.—428 dictu V. ed. Bodl. Th. Ra.—429 Stans Mus. B. 2. imperpetuum V. ed. Th. Ra. Ald. partibus se fulta

NOTÆ

425 Vis] Impetus fluminis, vis aquarum.

Raptim] Celeriter, cum impetu, raptientis in morem. Sic 1. 663.

428 Porticus æquali, &c.] His 6. vss. continetur VIII. exemplum de porticu, quæ rectis ac stantibus columnis in perpetuum æqualibus suffulta, quæ æquali altitudine tecti ac parietum æquali pariter latitudine ac distantia patens, ac si a summa parte procul inspicitur, videtur illa tibi paulatim superne atque inferne, ac dextra lævave, ita demum contrahi in apicem, ut in angustum conum desinat, qui vix sub oculos cadat. Qua in re non oculus, sed mens ipsa decipitur, quæ non animadvertit eandem aut æqualem magnitudinem, quanto fit recedentior, tanto ad speciem fieri minorem, ob decrecentem angulum, quo illius species seu radii oculum subeunt.

Mathematici causam, cur ita porticus videatur, hanc vulgo afferunt; quia parallelarum linearum partes ab aspectu remotiores ad extremum fere concurrere videntur. Quod sic demonstrant. Primum lineæ parallelæ eandem necessario soli extre-

mitatem occupant. Fingamus duas lineas parallelas centum pedes longas inter se distare pedes decem: ducantur lineæ decem transversæ ab altera parallela in alteram: hæ singulæ decem erunt inter se æquales, et quæque denos pedes longæ. Esto igitur oculus in summa parte soli seu planitie hujus, in qua parte ducta est prima linea transversa, secunda linea, (suam primam non numero quæ oculum tangit) videbitur longior tertia; tertia, quarta; quarta, quinta; quinta, sexta; sexta, septima; septima, octava; octava, nona; adeo ut decima seu ultima brevior ceteris videatur, quia ab oculo remotissima. Cujus rei ratio est, quod quo quæque magnitudo longius a nobis abest, eo angulum, qui sub oculum cadit, efficit minorem: et contra, quo quæ magnitudo nobis propior est, eo majorem efficit angulum, qui sub oculum cadit. Hinc fit ut pars remotissima et suprema tectorum porticus videatur desinere in minimum conum et tangere solum seu terræ superficiem; et duorum parietum partes extremæ videantur sese tangere.

Longa, tamen parte ab summa quom tota videtur,
Paullatim trahit angusti fastigia coni,
Tecta solo jungens, atque omnia dextera lævis;
Donec in obscurum coni conduxit acumen.

In pelago nautis, ex undis ortus, in undis
Sol fit utei videatur obire, et condere lumen; 435
Quippe ubi nihil aliud nisi aquam cœlumque tuentur:
Ne leviter credas labefactari undique sensus.

At maris ignaris in portu clauda videntur

bus pilis; attamen ubi procul tota cernitur a suprema parte, sensim ducit acumina coni exigui, conjungens summa fastigia cum terra, et omnes partes dextras cum sinistris, usque dum traxerit in cuspidem, quæ vix perspicitur. In mari accidit etiam ut sol appareat nautis exortus esse ex aquis, et occidere in aquis, et occultare lucem suam in iis: namque, cum illi nihil aliud videant præter aquam et cœlum, noli temere putare sensus visus violari ac decipi ex omni parte. Iis, qui non norunt pelagus, naves in portu apparent fractæ, et aplustris perfractis, viden-

Voss. vet. sed superscr. ead. m. paribus efula.—430 Longe Par. Gif. marg. Delph. Cont.—432 ingens V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. mergens Mus. B. 3. lenis Mus. B. 1.—433 Donicum edd. vulg. quom duxit O. tum duxit Mus. B. 1. cum duxit Mus. B. 2. duxit Mus. B. 3.—434 undis exortus Mus. B. 2. et ortus V. ed. Th. Ra. exundis portus sed corr. ead. man.—435 videtur Voss. vet. abire O. tendere P. V. marg. 1. Bas. marg. Ferr. Ald. contendere Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. non condere Voss. vet. sed ead. m. superscr. et condere.—436 ibi P. Ald. nil vulg. tenentur Vind.—437 Ne P. Cant.—438 porta Bodl. clausa P. Gryph. marg. Bas. marg. ponto clauda Creech. videtur

NOTÆ

430 Longa [Longe] Pareus et alii bene, etiamsi ultima corripitur. Sic vs. 441. superne: sic alibi apprime, clare, &c. ultima brevis. Lambin. Longa.

432 Solo] Terræ.

Dextera lævis] Hoc est, dextrum parietem sinistro parieti.

433 Obscurum] Cæcum, h. e. qui vix sub oculos cadat.

434 In pelago nautis, &c.] His 4. vss. profertur IX. exemplum de sole, qui nautis videtur oriri ex undis; et in undas demergi, cum occiditur. Scilicet in hoc fallitur mens ipsa, quæ, quia oculi nihil conspiciunt, quod solem inter et mare intercipiatur, nihil quoque intercipi male opinatur.

435 Obire] Occidere.

Condere] Abscondere, occultare.

437 Ne leviter credas, &c.] H. e. noli temere credere sensus, nempe visum, ideo decipi, vitiari, ac corrumpi, quia nautis videtur sol oriri ex undis et occidere in undas; cum nihil aliud cernant præter cœlum et undas.

438 At maris ignaris, &c.] His 7. vss. affert poëta X. exemplum de remis, qui in mari apparent inflexi, et refracti. Pars enim remorum, quæ in aquis mergitur, refracta et reflexa apparet: pars vero, quæ supra aquas eminet, recta est. Nimirum in eo fallitur mens, quæ non discernit partem remorum, quæ intra aquam jacet, videri per radios refractos, et oculis

Navigia aplustris, fractas obnitier undas :
 Nam quæquomque supra rorem salis edita pars est 440
 Remorum, recta est; et recta superne gubernat:
 Quæ demersa liquore obeunt, refracta, videntur
 Omnia convorti, sursumque supina revorti;
 Et reflexa prope in summo fluitare liquore.

tur obversari fluctibus. Etenim ea omnis pars remorum quæ sublata est super humorem maris, recta est: gubernacula etiam supra sunt recta: ea vero omnia, quæ circumjacent submersa in humore, apparent disrupta contorqueri, et obversa sursum redire; et fere retro plicata fluitare in supremo humore aqua-

Mus. B. 2.—439 *amplustris* Voss. vet. Mus. B. 2. *aplaustis* O. Cant. Ferr. *plaustris* Cont. *fractas* Bodl. Voss. vet. et L. B. V. marg. 1. *fractis* P. Ald. *factas* reliqui. *obnitier* Vind. Ferr. *obnitier* V. ed. Th. Ra. *ob virides* Mus. B. 2. *ob cum hiatu* Mus. B. 1. *unda* Bodl. Voss. vet. et L. B. *undis* P. Ald. Mus. B. 1. *undas* Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant.—440 *quacunque* Mus. B. 1. *rore* Bodl.—441 *tectæ est* V. ed. Th. Ra. *recte* Mus. B. 2. *superna gubernat* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *superne gubernacula* Gryph. Nard. Bas. *pars est superna* Bodl.—442 *Qua* Gif. marg. *diversa* V. ed. Bodl. Th. Ra. *refracta* V. ed. Bodl.—444 *Et flexa prope jam* P. Ald. *flexa prope in* V. ed. Th. Ra. *fluitare* Vind. V. ed. Cant. Th. Ra. *fluitare* Bodl. Mus. B. 2. *volitare* Delph.—445

NOTÆ

non apparere in quo loco situque est, sed ultra supremas aquas, e quibus radii directo tendunt in oculos. Mathematici vero hujus erroris causam hanc vulgo reddunt. In omni re cernenda, vel radii ab oculis incidunt in rem visam; vel reflectuntur in oculos; vel franguntur. Incidunt in rem visam, cum v. g. cernimus, equum, aut aliud corpus, aut colorem etiam in corpore non denso, sed levi. Reflectuntur autem, cum speculum v. g. aut aliquod corpus politum simul et densum cernimus. Franguntur vero, cum cernimus rem aliquam per plura corpora pellucida, v. g. per aëra, et per aquam: vel per aëra et per vitrum. Ideo igitur remi fracti, navigia clauda et fracta apparent nautis in mari, quia cernunt ea tertio modo, hoc est, per duo corpora pellucida, nempe per aëra et per aquam; quorum alterum altero magis est pellucidum, nimirum aër aqua; aqua vero densior aëre. Quo fit ut radii, qui ab oculis

in remos aquis mersos inciderunt, frangantur. Namque cum eam remi partem cernimus, quæ aquis mersa est, non recte, sed oblique cernimus eam: neque ipsam revera cernimus in aqua, quæ densior est aëre, sed tantum ejus imaginem et similitudinem; quia linea a re visa non reflectitur recta ad oculum, sed in extremitate aquæ refringitur. Quo fit ut oculus rem non suo loco, sed alio cernat: immo non rem ipsam, quæ recta est, sed rei umbram refractam et curvam.

439 *Aplustris*] Quid sint aplustra, vel aplustria, dixi II. 555.

440 *Supra rorem salis*] Supra aquam maris. Quia enim mare salsum est, sal pro mari aliquando usurpatur. Sic Virg. 'Et spumas salis ære ruebant.'

441 *Guberna*] Gubernacula. Sic lib. II. 553.

442 *Liquore obeunt*] Aquis merguntur.

Raraque per cœlum tum ventei nubila portant 445
 Tempore nocturno, quom splendida signa videntur
 Labier advorsum nimbos, atque ire superne
 Longe aliam in partem, ac qua, ratione, feruntur.
 At, si forte oculo manus uni subdita subter
 Pressit eum, quodam sensu fit, utei videantur 450

rum. Et quando nocturno tempore venti ferunt nubes paucas per æthera, tunc lucentia sidera apparent progredi contra nubila, et præterire supra longe in aliam partem, quam in eam partem, in quam moventur a natura. Verum si fortasse manus una supposita uno oculo compressit eum subter, aliquo modo accidit

Nam quæ per Bodl. V. ed. Th. Ra.—446 *Tempora* Bodl. quom Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Th. Ra. *tum* vulg.—447 *Lavier* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *nubeis* pro *nimbos* Lamb. et alii. *at quære* V. ed. Ferr. Th. Ra. *ac quærere* O. *ac quare* Mus. B. 1. *ac quere* Mus. B. 2. 3.—448 *atque* Voss. vet. *aquæ* Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. *aquæ* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *quam quo* edd. vulg.—449 *se...subiter* V. ed. Th. Ra.—450 *Pressit cum* Gif. Par. P. Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *ut* P. V.

NOTÆ

444 *In summo...liquore*] In supremis aquis.

445 *Raraque per cœlum, &c.*] His 4. vss. affert XI. exemplum de stellis, quæ noctu præter nubila videntur properare, et adverso motu ferri. Qua in re non oculus sed mens ipsa fallitur. Namque dum oculus cernit nubes, atque eas aliis et in aliis locis percipit, mens ipsa putat eas immotas loco; dumque visus manet affixus in illas, mens retur non ipsas, sed sidera super ipsas volitare ac præterire.

446 *Signa*] Sidera, stellas.

447 *Labier*] Poëtice, pro, labi, h. e. ferri, progredi.

448 *Ratione*] H. e. natura; motu naturali, quo aliqua cum ratione feruntur.

449 *At, si forte oculo, &c.*] His 6. vss. continetur XII. exemplum de rebus, quæ ob distortam tantisper oculi pupillam videntur geminari; ita ut v. g. videamur videre binas candelas pro una; binas hominis unius facies,

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

pro una; binam supellectilem, pro una, &c. Qua in re mens ipsa fallitur, quæ non attendit oculos in tali distorto situ non capere res visas solitis et conjugatis, sed insolitis et sejugatis radiis. Atque ideo cernimus rem visam geminari, sicut v. g. pari modo si globosus unus tangatur indice et medio digito transpositis, duplex sentitur ac geminatur. Aristoteles probl. sect. 3. hujus exempli rationem afferens ait idem contingere, quod ebriis, qui duo pro uno cernunt. Motum enim est principium aspectus, ita ut alter oculus convenire in unum non possit. Hoc unum discrimen est, quod in ebriis motus fiat intrinsecus. Potest et hæc reddi ratio, quod, cum alter oculus manu premitur, curvetur aspectus, et nervi sursum ac deorsum moveantur; atque huc illuc distraherentur; quo fit ut objecta geminentur.

450 *Quodam sensu*] Quodam modo; quadam ratione.

Omnia, quæ tuimur, fieri tum bina tuundo;
Bina lucernarum florentia lumina flammis,
Binaque per totas ædeis geminare supellex;
Et duplices hominum facies, et corpora bina.

Denique, quom suavi devinxit membra sopore 455
Somnus, et in summa corpus jacet omne quiete;
Tum vigilare tamen nobis, ac membra movere
Nostra videntur; et in noctis caligine cæca
Cernere censemur solem, lumenque diurnum:
Conclusoque loco cælum, mare, flumina, monteis, 460
Mutare, et campos pedibus transire, videmur;
Et sonitus audire, severa silentia noctis

ut ea omnia, quæ videmus, tunc appareant fieri gemina videndo: v. g. lucas lampadarum appareant gemina micantes ignibus: et supellex videatur duplicare se per totos cubiculos: et vultus hominum videantur gemini, et corpora etiam gemina. Demum cum sapor constrinxit actus nostros dulci quiete, corpus sternitur in profundo somno, tunc tamen videmur nobis pervigilare, et agitare nostros actus, et credimus videre solem et lucem diei in obscuris tenebris noctis, et credimus cælum, æquor, fluvios, ac colles commutari de sede qua clauduntur; et agros præterlabi sub pedibus nostris. Quinetiam credimus exaudire sonos, etiamsi tristia silentia noctis

marg. 1. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Voss. vet. et L. B.—451 quem Bodl. um (superscr. ut) bina Voss. vet.—452 flagrantia O. Mus. B. 2. Gryph. Nard. Bas.—453 germinare Cant.—454 duplicis P. Ald. duplicis Ferr. V. ed. Th. Ra. Cant.—455 dum suavi Bodl.—456 in deest Cant.—457 nobis deest V. ed. Th. Ra. at (superscr. ac) membra Voss. vet. et vulg.—458 videntur V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. videatur Voss. vet. et L. B. videmur edd. vulg. ut pro et P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald.—459 divinum V. ed. Bodl. Th. Ra.—460 Conclusoque Gif. marg. V. marg. 1. O. Conclusumque Mus. B. 2.—461 Nutare V. marg. 1. Ald. videmus Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra.—462 scilientia Mus. B. 2. montis Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. sed

NOTÆ

451 Tuimur] Tertia conjug. ut monui v. 225. et alibi.

452 Florentia] Metaphora ducta ab arborum floribus. Nonnulli legendum putant flammantia. Alii flagrantia.

455 Denique, quom suavi, &c.] His 9. vss. continetur XIII. exemplum et ultimum de rebus iis, quæ per somnia videntur, quasi per vigiliam. Aliquando enim obruti sopore videmur videre solem, lucem, cælum, mare, flumina, montes, campos, &c. Et hæc omnia nonnunquam mutare se-

dem. Immo videmur audire sonitus, et loqui, cum omnia tamen alte silent. Quod accidit ex eo, quod male ac temere mens interponat suum iudicium de his rebus et opinetur ejusmodi res ita se habere. Idem contingit per insaniam ac delirium aut furorem animi. Sic Orestes videbatur sibi videre Furias. Sed de somniis jam plura sub finem hujus libri.

460 Conclusoque] Alias, conclusique.

462 Severa] Vel quia tristia, vel quia sacra. Sic v. 1189.

Undique quom constent; et reddere dicta tacentes.

Cætera de genere hoc mirande multa videmus,
Quæ violare fidem quasi sensibus omnia quærunt: 465
Nequidquam; quoniam pars horum maxima fallit
Propter opinatus animi, quos addimus ipsei,
Pro visis ut sint, quæ non sunt sensibus visa.
Nam nihil ægrius est, quam res secernere apertas

sint ex omni parte; et referre verba, cum conticeamus. Cernimus plurimas res de hoc genere admirabili, quæ veluti tentant labefactare fidem sensibus. Sed frustra; siquidem pars maxima rerum istarum decipit ob opinionationes mentis unius, quas ipsi damus, ita fit ut ea, quæ non sunt conspecta sensibus, pro conspectis habeantur. Nihil enim excellentius est, quam distinguere res claras ab ambiguis rebus, quas mens

in Voss. vet. noctis superscr. mentis Mus. B. 2.—464 mirande Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. mirando P. Ald. Bip. miranda V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra.—466 quin pro quoniam V. ed. Th. Ra. quem Ferr. inquam Bodl.—467 opinatos Voss. vet. animis Mus. B. 2.—468 Provisis O. Mus. B. 2. 3. Cant.—469 ægrius est Voss. vet. et L. B. Voss. marg. Tollins in For-

NOTÆ

464 Cætera de genere hoc, &c.] His 7. vss. tandem ait multa alia esse ejusmodi, quæ afferuntur adversus veritatem et certitudinem sensuum; quæ tamen nullatenus sensus labefactent aut violent; cum, si quid erroris in ejusmodi exemplis annotetur, id omne non in sensus ipsos, sed in ipsam mentis opinionem sit transferendum, Sic præclare Cicero in Lucullo: 'Timagoras Epicureus negat sibi unquam, cum oculos torsisset, duas ex lucerna flammulas esse visas; opinionis enim est mendacium, non oculorum.' Ibidem: 'Eo rem dimittit Epicurus, si unus sensus semel in vita mentitus sit, nulli unquam esse credendum.' Et lib. 1. de Fin. 'Judicia rerum in sensibus ponit [Epicurus], quibus si semel aliquid falsi pro vero probatum est, sublatum esse omne iudicium veri et falsi putat.' Sic mentem Epicuri notam facit nobis hac de re Empiricus docens: 'Errare eos, qui phantasiarum [h. e. imaginum] alias esse veras, alias falsas dicunt, quatenus non valent ipsam opinionem ab evidentia seponere.

Quod ad Orestem quidem spectat, cum illi sibi videbatur intueri Furias, sensus quidem ipse a simulacris motus erat verus; simulacra enim vere suberant. At vero mens, existimans solidas esse seu veras Furias, opinione fallebatur.' Sic Tertullianus lib. de Anima cap. 17. 'Epicurei,' inquit, 'constantius parem omnibus atque perpetuam defendunt veritatem, sed alia via; non enim sensum mentiri, sed opinionem; sensum enim pati non opinari.' Sic præclare S. Gregor. Nyssenus de Phil. iv. 3. postquam de visu locutus memoravit illa de remo refracto in aquis viso, et de turri quadrata, quæ apparet rotunda, subdit: 'Neque est hic error visus, sed mentis. Nam ille videt ac renuntiat quidem; verum mens ad ea quæ exhibentur non attendit.' Sed de his præclare admodum Macrobi. Saturn. vii. 14. Consule locum. Empiricus adversus Logicos multo plura refert ad hanc rem.

467 Opinatus] Opinionones, iudicia.

469 Nam nihil, &c.] Hos duos ver-

Ab dubiis, animus quas ab se protinus abdit.

470

Denique, nihil sciri si quis putat, id quoque nescit,
An sciri possit; quoniam nihil scire fatetur.
Hunc igitur contra mittam contendere caussam,
Qui capite ipse suo in statuit vestigia sese.

subito abscondit a sua cognitione. Demum, si quis retur nihil certo cognosci, ipse etiam ignorat istud, nempe, utrum id queat certo cognosci, per quod confitetur se nihil certo noscere. Itaque desinam certare ratione adversus eum, qui ipse suo

tuit. p. 149. egregius est vulg. est deest P. O. Mus. B. 1. Cant. discernere Gif. est cernere P. Ald. Gryph. marg. cernere V. ed. Th. Ra.—470 A dubiis edd. vulg. animis Bodl. V. ed. Th. Ra. addit Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Gif. marg. Creech.—471 scire V. ed. Bodl. Th. Ra. si quis putat, id quoque nescit, An sciri desunt Mus. B. 2.—472 quoniam nihil Voss. vet. quo se nil P. Ald. Ferr. quo se nihil V. ed. Th. Ra. quo nihil Voss. L. B. Mus. B. 2. Cant. quo nil se O. quo nihil se Mus. B. 1. 3. quom se nil Tonst.—473 Nunc P. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Gryph. marg. Bas. Th. Ra. Ald. mutuam Bodl. Voss. vet. et L. B. mutuam V. marg. 1. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant. quidnam contendere curem? Lamb. H. duos vss. suspectos habet Lamb.—474 instituit V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Cant. instituit alii. insistit Gassend. vestigare se Vind. vestigia rese V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. vestigiare se Mus. B. 1. vestigia retro P. Ald. Creech. Lamb. Gif. Fab. et

NOTÆ

sus delendos censet Lambinus.

Ægrius [Egregius] Magis egregium. Sic Ulpian. 'exiguius.' Cato, 'iter arduius.' Plautus, 'industrior.' Pacuv. 'egregissima forma.'

471 *Denique, nil sciri, &c.* His 4. vss. jam ex occasione Poëta arguit Academicos novos, quorum princeps fuit Arcesilas. 'Hic quippe,' ut ait Lactantius de falsa sapientia III. 'introduxit genus philosophiæ ἀσύντατον, i. e. instabile, seu inconstans. Ut enim nihil sciri posse sciendum sit, aliquid sciri necesse est. Nam si omnino nihil scias, id ipsum nihil sciri posse tolletur. Ita si sciri potest, necesse est id ipsum sciri, nihil sciri. Si autem scitur nihil posse sciri, falsum ergo quod dicunt, nihil posse sciri.' Sic Metrodorus Chius apud Cicer. in Lucullo: 'Nego scire nos, sciamusne aliquid, an nihil sciamus; ne id ipsum quidem nescire, aut scire nos: nec omnino sitne aliquid, an nihil sit.' Ibid. 'Dubitari non possit

quin Socrati nihil sit visum sciri posse. Excepit unum tantum scire se, nihil se scire: nihil amplius. Quid dicam de Platone, qui certe tam multis libris hæc prosecutus non esset, nisi probavisset?' Hos autem omnes, sed præsertim Metrodorum et Arcesilam arguit Lucretius, quorum sophisma primo prosternit impetu. Eisdem autem armis aggreditur eos, quibus Aristoteles veritatis contradictores. Si enim certe scis nihil sciri posse, inquit, ergo saltem hoc unum scis, quod nescis. Cautior Socrates aiebat: 'hoc unum scio, quod nihil scio.'

473 *Mittam*] Omittam, desinam.

Contendere caussam] Cic. in Catilin. 'si causas contendere velimus.' H. e. disputare, certare.

474 *Qui capite, &c.* H. e. qui capite suo retro graditur. Signat eos Poëta præpostero et perverso esse capite seu iudicio, qui ita sentiunt.

Et tamen hoc quoque ut ei concedam scire, at id ipsum 475
Quæram, quom in rebus veri nihil viderit ante,
Unde sciat, quid sit scire, et nescire vicissim:
Notitiam veri quæ res, falsique, crearit;
Et dubium certo quæ res differre probarit.

Invenies primis ab sensibus esse creatam

480

capite retrorsum figit gressus. Attamen esto, ut fatear id etiam certo cognosci; verum percunctabor hoc ipsum, (cum nihil veri antea ipse perspexerit in rebus, ex quo certo cognoscat,) quid sit scire, et contra quid sit nescire: quæ res genuerit cognitionem veritatis et falsitatis; et quæ res docuerit distare dubium ab certo. Reperies sane cognitionem veritatis primum ortam esse ab sensibus, nec sensus

alii. suso Voss. marg.—475 hoc se Mus. B. 2. hunc quoque ubi Gassend. concedo Bodl. ad id Voss. vet. Nard. ac id Mus. B. 1. at quid Mus. B. 2.—477 Inde Mus. B. 2. sciant Cant.—479 deferre Mus. B. 2.—480 primus Vind. V. ed.

NOTÆ

475 *Et tamen hoc quoque, &c.*] Superioribus 4. vss. redarguit novos academicos, qui negabant aliquid sciri posse: ipsosque suo, ut aiunt, jugulo perfodit; namque hoc unum saltem fatentur scire, quod sciant nihil sciri posse. Verum his 5. vss. jam inchoatam disputationem monet se prosecuturum contra veteres academicos, qui quidem cum Socrate dicebant se nihil scire, nisi quod nihil scirent. Igitur demus, inquit, his id ipsum; sed percunctemur jam unde sciant se nihil scire; unde nata sit ipsis hæc scientia: unde veri ac falsi notitiam habeant; et cujus ope res certas distinguant dubiis: an a sensibus, an a mente. Namque academici veteres volebant mentem esse rerum arbitram atque iudicem: sensus autem omnes hebetes et tardos, nec ullo modo posse percipere res eas, quæ sibi subjectæ viderentur, quippe quæ ita parvæ essent, ut sub sensum cadere non possent: aut ita mobiles ac celeres, ut nihil unquam idem ac simile ipsis esset, sed omnia continuo laberentur ac fluerent. Epicurus vero censuit iudicium rerum penes sensus esse, nec esse quicquam, quod eos refellere

queat. Hinc a sensibus scientiam ortam voluit. Quod jam præclare demonstraturus est Lucretius ex illius mente et doctrina.

479 *Differre*] Distare, distingui.

480 *Invenies primis, &c.*] His itaque 22. vss. probare contendit 1. Lucretius ad mentem Epicuri veros esse sensus, et ab iis, tanquam a primis principiis, oriri scientiam; nec esse quicquam, quod eos falsitatis arguere queat. Quod ab iis oriatur scientia nemo negaverit; sensus enim et ratio sunt duo instrumenta scientiæ. Quod ab sensibus, tanquam a primis principiis, oriatur scientia, nemini dubium esse potest, cum ipsa ratio, quæ alterum est scientiæ instrumentum, tota pendeat ab illis. Quod vero veri sint, constat; namque ni veri sint, rationem ipsam veram esse nemo dixerit. Qui enim fieri potest ut orta ratio ab sensu falso possit esse vera? Denique, quod nihil sit, quod eos falsitatis arguat, patet; vel enim sensus, vel ratio. Non ratio; namque tota pendet ab sensibus, 'Quei nisi sunt verei, ratio quoque falsa fit omnis.' Non autem sensus sensum arguere potest: v. g. non oculos aures: non aures nares:

Notitiam veri, neque sensus posse refelli:
 Nam majore fide debet reperiri illud,
 Sponte sua veris quod possit vincere falsa.
 Quid majore fide porro, quam sensus, haberi
 Debet? an ab sensu falso ratio orta valebit 485
 Dicere eos contra, quæ tota ab sensibus orta est?
 Quei nisi sunt verei, ratio quoque falsa fit omnis.
 An poterunt oculos aures reprehendere? an aureis

posse refutari. Namque illud, quod tale est ut queat per se convincere falsum vero, debet inveniri dignum majore fide, quam sensus? An ratio creata a falso sensu poterit redarguere ipsos sensus, quippe quæ tota nata est ab ipsis? Qui quidem sensus, nisi sint veri, tota etiam ratio fit falsa. Etenim an aures poterunt redar-

Bodl.—481 *sensibus* Gif. Par. Cont. *sensus* Voss. vet. et L. B. *sensu* reliqui.—485 *falsa* Mus. B. 2. Cant. *ratio quoque orta* V. ed. Th. Ra.—486 *Dicere nos* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald.—487 *Qui milis* V. marg. 1. sint P. Mus. B. 1. sit Bodl. O.—488 *poterunt* P. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Ald. Hav. Delph.

NOTÆ

non nares linguam: non lingua tactum. Aut contra. Namque sensuum sua cuque facultas est, sua vis, sua potestas concessa, extra quam nihil possunt. Oculus enim videt colorem, non audit sonitum: auris audit sonitum, non videt colorem: nares olfaciunt odorem, non vident colorem, nec sentiunt sonitum: lingua sapit saporem, non videt, non audit, non olfacit: tactus denique tangit mollia et dura, non olfacit, non audit, non videt, non sapit seu non gustat. Igitur sensus alii alios reprehendere nequeunt. Similiter nec ipsi possunt redarguere sese, διὰ τὴν ἰσοσθένειαν, ut ait Epicurus, h. e. 'propter æquam rationem:' scilicet v. g. quatenus visus tam oculi dextri, quam sinistri: vel tam Petri, quam Pauli: aut tam equi quam hominis, ex æquo, pro sui constitutione, afficitur. Neque enim lippus v. g. minus videt id quod videt, quam lynceus videt id quod videt. Par enim utriusque visus ratio. Neque etiam una visio emendatur ab

alia, ut prior a posteriore; v. g. visio baculi visi primum partim in aqua, partim in aëre, refert quidem nobis baculum recurvum in priori statu, rectum vero in posteriore: sed in utroque statu æque afficimur; neque quantumvis connitamur, possumus videre baculum rectum in priori statu, et curvum in posteriori. Igitur una visio non emendat aliam, tanquam prior posteriorem.

Primis] Pro, primum.

481 *Sensus*] Ita Lambinus: Pareus vero, *sensibu'*, pro, sensibus, quasi sententia sit, 'Notitiam veri non posse refelli sensibus:' non autem, 'non posse sensus refelli.'

486 *Eos contra*] Contra seu adversus eos sensus.

Quæ tota ab sensibus orta] Sic Epicurus apud Laërt. πᾶς γὰρ λόγος ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων ἡρτῆται· πᾶσα δὲ αἰσθησις ἄλογός ἐστιν. I. e. 'omnis enim ratio a sensibus pendet: sensus autem omnis expertus est rationis.'

488 *An poterunt oculos, &c.*] Sic Epi-

Tactus? an hunc porro tactum sapor arguet oris;
 An confutabunt nares, oculive revincent? 490
 Non, ut opinor, ita est: nam seorsum quoique potestas
 Divisa est; sua vis quoique est: ideoque necesse est,
 Et, quod molle sit, et gelidum, fervensve, videri;
 Et seorsum varios rerum sentire colores, 495
 Et, quæquomque coloribus sint conjuncta, necesse est.
 Seorsus item sapor oris habet vim, seorsus odores
 Nascuntur, seorsus sonitus; ideoque necesse est,
 Non possint alios aliei convincere sensus.
 Nec porro poterunt ipsei reprehendere sese; 500
 Æqua fides quoniam debet semper haberi:
 Proinde, quod in quoque est hiis visum tempore, verum est.

guere oculos? an tactus aures? An quoque gustatus linguæ reprehendet ipsum tactum? An oculi refellent, et convincent nares? Res non sic se habet, ut puto; namque singulatim potentia distributa est unicuique, sua cuique facultas est. Atque idcirco oportet ut id, quod est flexibile, vel solidum, aut frigidum, vel calidum singulatim videatur flexibile, vel solidum, aut frigidum, vel calidum: oportet etiam ut separatim dignoscamus diversos colores rerum, et ea omnia, quæ adjuncta sunt coloribus: pariter gustus linguæ habet singulatim suam potestatem: singulatim odores generantur: singulatim sonus. Et idcirco oportet ut alii sensus nequeant arguere falsitatis alios sensus. Neque etiam ipsi poterunt redarguere sese, siquidem æqualis fides debet semper adhiberi ipsis. Itaque illud, quod prolaturum est his singulis

poterit Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. *poterint* V. ed. Th. Ra.—489 *arguat* P.—490 *consultabunt* O. Mus. B. 2. *oculi atque* P. Ald. *oculique* Delph. Mus. B. 2. *oculi quoque* Bodl. V. ed. Th. Ra. *oculi vere vincent* Cant.—492 *cui* Bodl. *est deest* Mus. B. 2. *adeo* V. marg. 1.—494 Duo vss. hic vulg. leguntur, *Quod molle aut durum est, gelidum, fervensve seorsum* Id *molle, aut durum, gelidum, fervensve videri*; Lamb. et alii. Id pro *Et O. mollescit* Voss. vet. *molescit* Mus. B. 2. *egelimus* P. Numeros versibus appictos non turbavimus, propter Indicem.—496 *sunt* Vind. Bodl. Mus. B. 1. 3. *est deest* Mus. B. 2.—497 *Seorsum* V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. *odoris* Mus. B. 1.—498 *Nascantur* Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant.—499 *possunt* Vind. V. ed. O. Ferr. Th. Ra. *possent* Cant. *convince* V. ed. Th. Ra.—500 *potest* Voss. vet. sed *possunt* superscr. *reprehendere* edd. vulg.—501 *Æque* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. *E que* Mus. B. 2. *Aque* Mus. B. 3. *qum* V. ed. Th. Ra. *quando* V. marg. 1. *habere* Voss. vet. sed corr.—502 *quocum est*

NOTÆ

curus apud Laërt. 'Neque enim sensus similis generis ejusdem generis sensum refellere potest, propter virium et potestatis æqualitatem: neque qui dissimilis generis est, eum qui dissimili genere est; propterea quod

dissimilis generis sensus de iisdem judicandi facultatem non habent.' Græcis supersedi, brevitatis causa.

495 *Sentire*] Dignoscere, cognoscere.

Et, si non poterit ratio dissolvere caussam,
 Quur ea, quæ fuerint juxtim quadrata, procul sint
 Visa rotunda; tamen præstat rationis egentem 505
 Reddere mendose caussas utriusque figuræ,
 Quam manibus manifesta suis emittere quoquam;
 Et violare fidem primam, et convellere tota
 Fundamenta, quibus nixatur vita, salusque.
 Non modo enim ratio ruat omnis, vita quoque ipsa 510
 Concidat ex templo, nisi credere sensibus ausis,
 Præcipiteisque locos vitare, et cætera, quæ sint
 In genere hoc fugiunda; sequi, contraria quæ sint.

sensibus in quolibet tempore, verum est. Et, si mens non valebit reddere rationem, cur ea, quæ cominus fuerint quadrangularia, visa sint eminus rotunda, tamen satius est hominem carentem ratione dare falso causas utriusque formæ, quam ejicere quocumque e suis manibus res, et contaminare primam fidem, et evellere omnia fundamenta, quibus vita et salus innititur. Etenim necesse est ut non solum omnis ratio corruat, sed etiam ut ipsa salus subito cadat, nisi audeas fidere sensibus, et evitare locos præcipites, et reliquas res, quæ sint vitandæ in hoc genere: et sequi res

Mus. B. 3.—504 *juxtim* Vind. in *juxtim* Voss. vet. *vistim* O. V. ed. Th. Ra. *risu* Mus. B. 3. *quadrata* Voss. vet. et L. B.—505 *Vasa* V. ed. Th. Ra. *egente* Vind.—506 *mendose* P. Ald. Bas. marg. *causam* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—507 *in festa* Bodl. V. ed. Th. Ra. *quoquam* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gryph. Delph. Nard. *quæque* Gif. Par. Gassend. *quæquam* vulg.—508 *volare* Mus. B. 2.—509 *nixantur* O.—510 *cum pro enim* Mus. B. 3.—512 *Præcipiti* V. ed. Bodl. Th. Ra.—513 *Deest* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L.

NOTÆ

503 *Et, si non poterit, &c.*] His 13. vss. probat II. sensus alios ab aliis, nec ipsos a seipsis reprehendi posse. Quanquam objectionem potius solvit, quam argumentum profert. Poterat enim quis arguere, quod sæpius contingat, ut ratio nequeat assequi causam alienius rei; v. g. cur turris, quæ in promptu et cominus quadrata est, procul tamen visa appareat rotunda. Respondet Lucretius monendo ut quis potius operam impendat in perscrutanda causa cur simulacra quandoque ferantur mutilata, quam abjicere evidentiam, ac rem manifestam, violareque primam fidem sensibus debitam ac evertere prima fundamenta, quibus vita hucusque tota nititur. Qui namque poterimus decli-

nare pericula, aut res bonas ac jucundas prosecui, si sensibus semel diffidamus? Ruit igitur ratio omnis nostra.

504 *Juxtim*] Cominus, juxta, proxime.

506 *Utriusque figuræ*] Rotundæ scilicet et quadratæ.

507 *Emittere quoquam*] Lambinus. Pareus, *emittere quæque*. Non male.

508 *Fidem primam*] Eam scilicet, quæ debetur sensibus.

511 *Nisi credere sensibus ausis*] I. e. si diffidas; si fidem deroges sensibus; si dicas sensus esse fallaces et incertos.

513 *Contraria quæ sint*] Supp. Fugientis: h. e. quæ sint expetenda.

Illa tibi est igitur verborum copia cassa
 Omnis, quæ, contra sensus instructa, parata est. 515
 Denique, ut in fabrica, si prava est regula prima,
 Normaque si fallax rectis regionibus exit,
 Et libella aliqua si ex parti claudicat hilum;
 Omnia mendose fieri, atque obstipa, necessum est,
 Prava, cubantia, prona, supina, atque absona tecta; 520

illas, quæ sint oppositæ. Ergo tota illa vis verborum tibi vana est, quæ apparatus et instituta est adversus sensus ipsos. Demum sicut in structura, si prima regula falsa est, et si norma iniqua excurret rectis tractibus, et si libella vacillat vel minimum quid ex aliqua parte: sequitur necessario ut omnia ædificia fiant falso et obliqua, vitiosa, incumbentia, inclinata, inversa, et absurda; ita ut quædam videantur

B. Bas. marg. Th. Ra. et inseritur post vs. 521. Cant.—514 *causa* Bodl.—515 *Deest* Gif. Par. P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Vind. Th. Ra.—516 *parva* Mus. B. 2. *falsa* Mus. B. 1. *sit* Cant.—517 *Norma* sibi que Cant. V. marg. 1. et sibi erat in Voss. vet. sed corr. *se* Bodl. *si deest* V. ed. Th. Ra. *rationibus* O.—518 *se* V. ed. Bodl. Th. Ra. *parte* P. Vind. Mus. B. 3. Cant. *hilum* Mus. B. 2.—519 *obstipe* O. *ostipa* Cant. *obstipa* Festus.—520 *Parva* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Th. Ra. *obsona* P. V. ed.

NOTÆ

514 *Cassa*] Vana, inanis. Sic vs. 126. et alibi passim.

515 *Omnis, quæ, contra, &c.*] Hunc versum delevit Gifanius quasi ineptus: ceteri tamen codices retinent illum.

516 *Denique, ut in fabrica, &c.*] His 9. vss. probat III. a simili, ut aiunt, veros et certos esse sensus. Vult enim sensus esse tanquam rerum omnium regulas, ac normas, ac libellas, quibus rerum ratio ac notitia regatur. Itaque sicut in architectura si regula, qua fabri utuntur ad exigendas rectitudines et dirigendos ædificiorum parietes, prava sit nec recta; vel si norma, quem vulgo vocant squadram, non rectis brachiolis exeat ad angulum rectum; h. e. prava sit et iniqua: vel si libella aliqua ex parte claudicet; si hæc, inquam, omnia prava sint et iniqua, sane totum opus, totum ædificium mendose fiat necesse est. Ita si sensus, qui prima sunt scientiæ fundamenta ac principia, falsi sint et incerti, nulla jam erit certa cognitio.

Regula] Gallice, Règle. Lignum est oblongum, rectum, et parum latum, ad dirigendos parietes aptum. Græci vocant κανόνα.

517 *Norma*] Gallice, equerre; duabus constat ex regulis rectis, quæ ad angulum rectum coeunt: ex ligno fit nonnunquam; sæpius ex ferro. Græcis dicitur γνόμεον.

518 *Libella*] Gallice, niveau; duabus constat regulis, rectis, æqualibus, et coeuntibus ad rectum angulum, a quo pendet e filo globulus plumbeus, qui tertiam regulam transversam mediam tangat æqualiter hinc inde ab duabus prioribus, quæ pronæ altera in alteram suis extremis nituntur.

Hilum] Vel minimum: supra vs. 380.

519 *Obstipa*] I. e. curvata, obliqua, inflexa. Sic Eunius XVIII. 'Montibus obstipis, obstantibus, unde oritur nox.' Cicero in Arat. 'Obstipum caput et tereti cervice reflexum.' Hor. Sat. II. 5. 'Davus sis comicus atque Stes capite obstipo, multum similis metu-enti.'

Jam ruere ut quædam videantur velle, ruantque
 Proditâ judiciis fallacibus omnia primis:
 Sic igitur ratio tibi rerum prava, necesse est,
 Falsaque sit, falsis quæquomque ab sensibus orta est.

Nunc aliei sensus, quo pacto quisque suam rem 525
 Sentiat, haud quaquam ratio scruposa relictâ est.

Principio, auditur sonus, et vox omnis, in aureis

jamjam velle cadere, cadantque; quippe quæ cuncta constructa sint mendacibus primis regulis: et similiter ergo necessum est ut omnis rerum cognitio, quæ tibi nata est ab sensibus incertis, sit quoque incerta et mala. Jam vero nulla ratio difficilis superest, quomodo alii sensus quisque sentiat suum objectum. Primum sonitus et omnis clamor exauditur, postquam immissa in aure, propulsaverunt

Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph. marg. Bas. marg.—523 *Sic etiam quidam. tibi deest Mus. B. 1. parva Bodl. Ferr. Mus. B. 2.—524 ut pro sit Ferr. absentibus O. Mus. B. 2.—525 pro pacto V. ed. Bodl. Th. Ra. suam vim Mus. B. 2.—526 aut Mus. B. 2. stuposa relictâ est V. ed. Th. Ra. scrupor elictâ est*

NOTÆ

525 *Nunc aliei sensus, &c.*] Hactenus de visu. Quia vero visionem fieri docuit ex incursu simulacrorum seu imaginum specierumve coloris et figuræ, ansam inde capit Lucretius disputandi de ceteris sensibus, quorum sensationes pariter censet fieri ex incurrente aliquo extrinsecus in ipsum sensorium. Itaque his 2. vss. monet se de reliquis sensibus disputaturum, præfaturque faciliorem jam nos nacturos viam ad ceteros sensus percipiendos.

526 *Scruposa*] Difficilis, aspera. Metaphora ducta a viis, in quibus aspera saxa dicuntur scrupi.

527 *Principio, auditur sonus, &c.*] His itaque 92. vss. seqq. disputat de auditu, cui secundum tribuit merito locum, utpote qui maxime conducat ad disciplinas capessendas, plurimumque conferat ad generis humani salutem atque societatem. Quia vero vox et sonus objecta sunt auditus, ideo studet demonstrare utrumque esse corporeum, 'quibus in aures incidentibus,' ut Epicuri verbis utar

apud Laërtium, 'peragi sensionem sen auditionem' censet. Epicurus autem apud Plutarch. Plac. iv. 19. docuit, 'Vocem sen sonum esse fluxum emissum ex rebus aut loquentibus, aut sonantibus, aut quomodocumque strepitum edentibus: fluxum autem istum constare ex fragminulis consimiliter figuratis.' Vel, ut loquitur apud Laërt. 'Effluxionem hanc esse instar guttularum aquæ a fullone exsufflatæ.' Neque proinde mirum esse si varios auditus pari modo feriat vox eadem, aut idem sonus, quod voces a variis exceptæ quasi guttulæ aquarum sint inter se simillimæ. His igitur 12. vss. prioribus etiamsi vocem inter et sonum aliquid insit discriminis, quod speciatim vox de solo animali aut homine dicatur; sonus autem de quocumque strepitu; videtur tamen de sola voce disputare; quam docet corpoream esse; 1. quia dum vox per fauces e pectore ejicitur, lædit, præterradit fauces, et asperiora reddit arteria, præsertim si cum vehementiori conatu emittatur. 'Tan-

Insinuata suo pepulere ubi corpore sensum.
 Corpoream quoque enim vocem constare fatendum est,
 Et sonitum; quoniam possunt inpellere sensus. 530
 Propterea radit vox fauces sæpe; facitque
 Asperiora foras gradiens arteria clamor.
 Quippe, per angustum, turba majore coorta,
 Iræ foras ubi cœperunt primordia vocum
 Scilicet, expletis quoque janua redditur oris 535

sensum auditus suo corpore. Etenim confitendum est etiam vocem esse corpoream, sonum corporeum, siquidem queunt perpulcare sensus ipsos. Namque vox plerumque abradit fauces, et clamor prætergrediens extra reddit arteria acriora. Namque cum principia vocum incœperunt exire extra per arctum locum, majore multitudine illorum conglobata, nimirum porta gutturis raucisona propter meatus impletos,

Voss. vet. sed corr. *scrupore relictâ est.*—529 *Corporea* Mus. B. 3. Vind. *Corpore* Mus. B. 2. *vocem* deest Vind. Mus. B. 2. 3.—530 *quomodo* Mus. B. 1. 2. *qum* V. ed. Th. Ra. *cum* Bodl. Ferr. *quando* V. marg. 1. *possint* P. V. ed. Bodl. Nard. Th. Ra. Ald. *implere* V. ed. Th. Ra. Bodl.—531 *Propterea* Voss. vet. et L. B. *Præterea* P. Mus. B. 1. 2. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. Sus. Voss. marg. *Præter* Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. *Præter radit enim vox* O. Cant. Mus. B. 3. Ferr. et edd. vulg.—532 *foris* V. ed. Bodl. Gif.—533 *coarcta* P. Gryph. marg. V. marg. 1. *coarta* Bodl. V. ed. Th. Ra.—535 *redditur* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. *reditu* Vind. Voss. vet. et L. B. *reditur* V. marg. 1. *raditur* edd. vulg. *auris* Voss. marg.—

NOTÆ

gere enim et tangi nisi corpus nulla potest res; ut docuit 1. 305. Porro non unus Epicurus vocem corpus esse voluit: voluerunt et Stoici, qui quicquid facit aut patitur, id corpus esse dixerunt. Vocem vero facere et pati: facere quidem, cum aures et ærem, qui est in capite, verberat, et imprimit auditum, sicut cera signat sigillum: pati vero cum incidens in loca levia et solida refringitur ac repellitur. Pythagoras autem, Plato, et Aristoteles vocem ac sonum fecerunt incorporea. Quia non quævis æris plaga vox est, inquirunt; cum digitus motus ærem verberat, neque vocem aut sonum efficiat. Itaque vocem ac sonum acceperunt abstracte, ut aiunt, pro ipsa figura sola in superficie æris, quam incorpoream esse constat, quia profunditatis expert est.

Plato autem definit sonum ac vocem, 'ærem, validamque percussionem æris,' apud A. Gell. v. 15.

532 *Arteria*] In neutro genere. Sæpius tamen in feminino usurpatur. Cicero N. Deor. II.

534 *Primordia*] Atomis.

535 *Scilicet, expletis, &c.*] Hos 2. vss. sic interpretatus sum, ut non comparisonem contineant, sed explicent modum, quo rauca fiat vox faucesque abradantur ab exennte clamore. Itaque horum alterum, veruto confodi jussit Lambinus; ego excudendum curavi. Sensus is est: Scilicet janua oris, h. e. gutturis os, raucisona fit, quia expletur corpuseculis vocis egredientis; et fauces ipsæ raduntur asperitate corpusculorum; cum nempe vehementiori conatu, aut, ut ait, multa turba coorta, egrediuntur corpus-

Rauca viis; et iter lædit qua vox it in auras.
Haud igitur dubium, quin voces, verbaque, constant
Corporeis e principiis, ut lædere possint.

Nec te fallit item, quid corporis auferat, et quid
Detrahat ex hominum nervis, ac viribus ipsis, 540
Perpetuus sermo, nigrai noctis ad umbram
Auroræ perductus ab exoriente nitore;
Præsertim, si cum summo est clamore profusus.
Ergo corpoream vocem constare necesse est,
Multa loquens quoniam amittit de corpore partem. 545

Nec simili penetrant aureis primordia forma,
Quom tuba depresso graviter sub murmure mugit,

abraditur etiam; et clamor vulnerat viam, qua exit in flatus aërios. Ergo non est dubium, quin voces et verba componantur ex primordiis corporeis, ut queant vulnerare sensus. Neque pariter fugit te, quantum corporis abstrahat, et quantum adimat de nervis hominum et de ipsis viribus continua oratio, quæ continuatur ab oriente luce auroræ in tenebras noctis atræ, præcipue si prolata est magno cum clamore. Igitur sequitur necessario vocem esse corpoream, siquidem homo plura locutus perdit partem aliquam de suo corpore. Neque principia intrant in aures pari ratione, cum v. g. buccina immugit acriter sub demis-

536 Deest Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. O. Gif. Par. Sus. spurium censet Lamb. suis e. i. reddit P. Ald. lædit iter qua Sus. radit, qua Gryph. marg. Bas. marg. P. in not. quo Delph.—537 dubium est edd. vulg. dubium P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald.—539 fallat P. Ald. fallit P. in not. quod corporis V. ed. Th. Ra. et quod Th. Ra.—545 Muta V. ed. Th. Ra. quomodo Mus. B. 1. cum Mus. B. 2. Ferr. quoniam V. ed. Th. Ra. Edd. plures ponunt vss. 555. 556. post h. vs. Distichon omnino deest Mus. B. 2.—547 sub murmura Vind. V. ed.

NOTÆ

cula. Ita Joan. Nardus ex veteribus codicibus hunc versum restituit: *Rauca viis: et iter lædit, qua it in auras. Male quippe in aliis: Rauca suis, et iter reddit, &c.*

538 Principiis] Atomis.

539 Nec te fallit item] His 7. vss. continetur II. argumentum, quo vocem corpoream esse probat. Scilicet quia vox continuata diu parit loquenti lassitudinem, detrahitque de viribus illius.

541 Nigrai noctis ad umbram] Ad noctem.

542 Auroræ ab exoriente nitore] Ab aurora, seu a matutino tempore.

546 Nec simili penetrant, &c.] His 5. vss. continetur III. argumentum, quod deducit ex diverso modo quo auditus noster afficitur, seu tangitur, cum tubæ raucum sonitum audimus, et cum dulce cygni morientis melos ferit aures nostras. H. e. alius est tubæ sonitus, alius cygni moribundi cantus. Nisi porro uterque, tubæ sonitus, et cygni cantus, esset corporeus, sic diversimode nostrum auditum afficeret ac tangeret. Omnis quippe tactus corporis est.

Primordia] Atomis vocis ac sonus.

Et revocat raucum retro cita barbara bombum;
Et valli cygnis, nece tortis, ex Heliconis
Quom liquidam tollunt lugubri voce querelam. 550
Hasce igitur penitus voces, quom corpore nostro

so sonitu, aut extera buccina recurvata resonat raucisonum bombum: et cum olores jam morte torti in vallibus Heliconis emittunt clarum questum cum voce lugenda. Ergo fundimus intus de corpore nostro istas voces, et ejicimus illas extra recto ore;

Voss. L. B. Mus. B. 2. Cant. Th. Ra. su murmura Voss. vet.—548 Aut Vind. et edd. plu. revocat Voss. L. B. O. Mus. B. 3. Gryph. Nard. Bas. P. in not. revocat Vind. Voss. vet. Cant. sed in Voss. vet. reboat superscr. reversa V. ed. Th. Ra. reboat Mus. B. 1. revera Mus. B. 2. reflexa Gryph. marg. tantum pro raucum V. ed. Th. Ra. tamen Bodl. Mus. B. 2. retro citra V. ed. Th. Ra. Et reflexa retro dant cornua P. barbita Gryph. marg. barbyta V. marg. 1.—549 Et validis nece tortis ex Heliconis Voss. vet. atque similiter prorsus Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. nisi quod nece pro nece det Voss. L. B. nec e tortis Mus. B. 1. nece tortis Mus. B. 3. bovis superscr. man. rec. inter vallibus et nece Cant. Et validi surgunt O. V. marg. 1. Vallibus et cygni nece detorti P. Ald. Delph. Vallibus et cygni detorti ex Heliconis P. in not. Et validi surgunt V. marg. 2. Et gelida cygni nece torta ex antro Heliconis Gryph. Nard. Bas. Vallibus et gelida cygni nece torta ex antro Heliconis Bas. marg. antro ex P. in not. Et validis cygni torrentibus ex Heliconis Voss. marg. Et validis cygni nece torti ex a. Hel. Gif. Par. Sus. Mar. Vallibus et cygni gelidis orti ex H. edd. vulg.—551 Nasce O. Mus. B. 2. tum Mus. B. 2.—552 Exprimamus V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

548 Et revocat [reboat] raucum, &c.] H. vs. quoque delendum censet Lambinus. Quanquam explicat sonitum barbaræ tubæ, de quo sic Catull. Carm. de Nupt. Pelei et Thetid. 'Multaque raucisonos efflabant cornua bombos, Barbaraque horribili stridebant cornua cantu.' In aliis autem codicibus legitur: *Et reflexa retro dant cornua barbara bombum.*

Revocat [reboat] Resonat, II. 28.

Barbara] Hostilis, puta Persica.

Bombum] Bombus est raucus tubarum sonus, nec valde acutus, a voce Græca βόμβος, quæ 'crepitum' significat: vel ab ipso sonitu.

549 Et valli cygnis [Vallibus et cygni, &c.] H. vs. varie legitur in variis codicibus. Nos Parisiensem editionem secuti sumus: Lambinus autem castigat: *Vallibus et cygni gelidis orti ex Heliconis.* Vulgatæ editiones: *Et gelida cygni nece torti ex antro Heliconis.*

Nece tortis [detorti] Morti vicini, moribundi.

Heliconis] Helicon mons est Bæotiæ Musis et Apollini sacer: I. 119. III. 133.

550 Liquidam] Claram. Sic II. 145. Sic Virg. de corvo Geor. I. 'Tum liquidas corvi presso ter gutture voces Aut quater ingeminant,' &c.

551 Hasce igitur penitus, &c.] His 4. vss. docet interim modum, quo vox configuratur et articulatur. Vult autem configurari a nobis, dum arteria et larynx scilicet una cum pulmone aëra pressius laxiusve emittunt, quo fit ut aut gravis aut acuta vox exprimatur. Articulari vero a lingua et labiis. Quanquam palatum et dentes ad illisionem a lingua faciendam conferunt. Neque hanc configurationem tanquam confictam aut absurdam respuas, quam Pythagoras, Plato et Aristoteles apud Plutarch. 4. Plac. 20. comprobant, dum asserunt τὸ σχῆμα

Exprimimus, rectoque foras emittimus ore,
 Mobilis articulatur, verborum dædala, lingua,
 Formaturaque labrorum pro parte figurat.
 Asperitas autem vocis fit ab asperitate 555
 Principiorum, et item lævor lævore creatur.
 Hoc, ubi non longum spatium est, unde una profecta

lingua vero velox formatrix verborum distinguit illas in partes, et contextura a labiis data partim format illas. Insuavitas vero vocis oritur ex squalore primordiorum, et suavitas pariter ex levitate eorundem gignitur. Cum autem intervallum non est magnum, ex quo illa quæque vox orta veniat, sequitur necessario

retroque P. Ald. mittimus Voss. vet. ictu pro ore Gassend.—553 Nobilis V. ed. Bodl. verborum Voss. vet. et L. B. Cant. nervorum reliqui.—554 Formatur aquæ V. ed. Th. Ra. Formatur atque Voss. vet. parte laborat Mus. B. 2.—556 levis P. Nard. Bas. levo V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. Cant. Ferr. levor V. marg. 1. leto O. letiore Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Cant. V. marg. 1. leture V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. V. marg. 2. vox leta Mus. B. 1.—557 Atque edd. vulg. Ac Gif. Par. Gryph. Nard. Delph. Hoc Mss. omn. est deest Mus. B. 1.

NOTE

figuram, quæ in aëre ejusque superficie fit, ex certo ictu κατὰ πολὺν πλῆξιν evadere vocem. Aristoteles clarius II. probl. 13. et 51. quærit; 'quare vox, cum sit aër quidam configuratus, et qui, dum transfertur, plerumque figuram amittat, illam tamen, dum a corpore solido repercutitur, incolumem servet.'

553 *Dædala*] Opifex, formatrix, tutrix, figuratrix, I. 7. et 229. Sic præclare Cicero 2. Nat. Deor. 'Deinde in ore sita lingua est, finita dentibus; ea vocem immoderate profusam fingit et terminat, sonosque vocis distinctos et pressos efficit, cum et ad dentes et ad alias partes pellit oris. Itaque plectri similem linguam nostri solent dicere, chordarum dentes, nares cornibus iis, quæ ad nervos resonant in cantibus.'

555 *Asperitas autem vocis, &c.*] His 2. vss. docet duplicem esse vocis differentiam insignem, nempe levorem et asperitatem: censet autem asperitatem seu insuavitatem aut inconcinnitatem vocis oriri ab asperis atomis, quibus ea constat, et quæ in aures

subeuntes dilacerent illas et exasperent. Levorem vero seu suavitatem aut concinnitatem vocis oriri ex levigatis atomis quibus ea constat, et quæ subingressæ aures suaviter afficiant et deliniant. Idem enim de voce, quod de odore, sapore, gustatu, et aliis rebus docuit lib. II. videtur sentire. Quanquam, dum, lyra v. g. aut aliud instrumentum pulsatur, asperitas ac levor soni, quicquid abnuat Lucretius, non sono, sed lyræ tribui debent. Id enim satis docet experimentum.

557 *Hoc, [Ac,] ubi non longum, &c.*] His 10. vss. docet quid causæ sit cur vox distincte aut confuse audiatur. Hoc autem utrumque refert ad diversam intervalli distantiam, a quo profecta vox pervenit ad aures. Namque si non longum sit spatium, nec per multum aëra transvolet vox, ea servabit suam formaturam, sive contexturam et coagmentationem integram; quia corpuscula seu atomi, quibus vox constat, non dissociabuntur, nec dissilient ita cito, sed ea configuratione ferient aures, qua con-

Perveniat vox quæque, necesse est verba quoque ipsa
 Plane exaudiri, discernique articulatim:
 Servat enim formaturam, servatque figuram. 560
 At, si interpositum spatium sit longius æquo,
 Aëra per multum confundi verba necesse est,
 Et conturbari vocem, dum transvolat auras.
 Ergo fit, sonitum ut possis sentire, neque illam
 Internoscere, verborum sententia quæ sit; 565
 Usque adeo confusa venit vox, inque pedita.
 Præterea, verbum sæpe unum perciet aureis

etiam verba illa clare audiri, et distingui per partes singulas; namque conservat contexturam suam, conservat et formam suam. Verum si intervallum majus justo sit interjectum, sequitur necessario verba perturbari per magnum aëra, et vocem dissipari, dum transit per flatus aërios. Igitur accidit, ut queas quidem exaudire sonum, neque tamen vel minimum queas discernere, quis sit sensus verborum; adeo conturbata et implicita vox pervenit ad aures tuas. Deinde unum edictum fustum

—558 *voxque* V. ed. *vox quæ* Th. Ra.—560 *Servat tamen* Bodl.—561 *fit* P. V. ed. Bodl. Gif. marg. Ferr. Th. Ra. Ald.—564 *servare* Voss. vet. *audire* Mus. B. 1. 2. 3. *illa* P. Ald. Gif. marg. Bodl. Cont. *illim* Voss. marg. *hilum* edd. vulg.—567 *verbum* Voss. vet. et L. B. *peditum* Vind. V. ed. Bodl. O. Mss. B. 1. 2. 3. Cant. P. in not. *edictum* edd. vulg. *prociat* Gryph. marg. Bas. marg.

NOTE

formata sunt et configurata. Sin autem longius sit intervallum, facilius ex multi aëris offensus dissilient, perturbabuntur, nec eam, qua constant, configurationem servabunt. Hinc nata vox confusa: illinc distincta.

564 *Illam [hilum]* Lambinus, bene. Parens illa; non male. Alias *illum*, mendose.

566 *Inque pedita*] Tmesis: *impeditaque*.

567 *Præterea, verbum [edictum, &c.]* His 5. vss. explicat Poëta, quomodo vox una, quæ quasi totalis seu generalis ab ore unius hominis emittitur, eadem a multis tamen audiat: v. g. dum præco edictum promulgat, a plebe tota adstante auditur. Scilicet quia vox ea dissiliet in voculas innumeras inter se consimiles. Sicut supra monuimus jam multoties, aquam v. g. dispergi varias in guttulas prorsus consimiles. Itaque sicut su-

pra docuit de visu non eandem imaginem esse, quæ a multis eadem ac prorsus similis cernitur, sed alias atque alias successive, ut aiunt, a rebus missas videri ab aliis atque aliis: ita dicendum est de auditu, vocem, quæ tamen eadem ac similis a multis auditur, non eandem tamen esse, sed multas similes voculas, in quas vox totalis et generalis emissa dissiliet, dum per aëra multum vexata, contrita, ac dissipata dissolvitur. Quemadmodum eandem aquam bibere dicuntur, qui bibunt ex eodem flumine. Quæ quidem Democriti fuit sententia, qui teste Plutarcho Plac. IV. 20. 'censuit voce semel formata in consimilia fragminula, aëra deinceps in consimilia ab iis formari, quæ cum reliquis se convolvendo avolent, ut, juxta proverbium, Graculus cum Graculo volat.' Ibidem Plutarchus de hoc fluxu corpuscu-

Omnibus in populo, missum præconis ab ore.
 In multas igitur voces vox una repente
 Diffugit, in privas quoniam se dividit aureis, 570
 Obsignans formam verbis, clarumque sonorem.
 At, quæ pars vocum non aureis incidit ipsas,
 Præterlata perit frustra, diffusa per auras :
 Pars, solidis adlisa, lapis rejecta, sonorem
 Reddit; et interdum frustratur imagine verbi. 575

ab ore præconis inter plebem propellit plerumque aures cunctis astantibus. Ergo vox una subito diffunditur in plures voces, siquidem dispergit se in singulas aures, imprimens formam verbis, et liquidum sonum. Sed ea pars vocum, quæ non pervenit ad ipsas aures, prætergressa evanescit, nequicquam dispersa per flatus aërios. Pars vero, quæ impingitur in loca dura, repulsa reddit sonum, et sæpe decipit

P. Ald. porciat V. ed. Bodl. Th. Ra. parciat Ferr. pertinet Cant.—568 emissum Vind. et edd. vulg. pedomis P. in not.—569 multis Voss. vet.—570 primas O. Mus. B. 1. quando Mus. B. 1. cum Mus. B. 2. dum Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. V. marg. 1. secli vidit V. ed. Th. Ra. sese V. marg. 1. Ferr. diviserit Mus. B. 2.—572 Atqui P. Ald. Atque V. ed. Th. Ra. Atque ea Mus. B. 3. accidit Mus. B. 3. Lamb. et alii.—574 Pars solis P. Gif. marg. lapis Voss. vet. et L. B. locis P. O. Bodl. Mus. B. 1. Ferr. Ald. Hav. Bip. Delph. lapis Cant. lapsis V. ed. Th. Ra.—575 Redit Bodl.—576 bone P. V. ed. Bodl. Th.

NOTÆ

lorum emisso ex rebus aut loquentibus, aut sonantibus, aut quomodocumque strepitum edentibus præclare ait, 'Hunc fluxum in frustula similis figuræ comminui.' Itaque cum emittitur vox, volunt Epicurus et Lucretius ipsam corpusculorum effluentium formaturam ita comprimmi, elidi, ac veluti conteri, ut abeat in frustula, seu in parvas moleculas omnino consimiles et consimiliter formatas, quæ et confestim dissiliant per aëra seu per circumfusus spatium, et similitudinem eam conservent usquedum ad aures perveniant. Quo fit ut eadem vox a multis audiri dicatur.

570 *Privas*] Singulas, privatas, vel proprias. Sic III. 398. 724. &c.

572 *At, quæ pars vocum, &c.*] His vero 4. vss. docet non omnes quidem vocis particulas incidere in aures audientium, cum undique in omnes par-

tes dispergantur: sed partem in aures incidere: partem aures præterlabi, et per aëra frustra diffusam perire: partem denique allidi ad saxa, aut ad alia solida corpora, quibus reperiuntur reddat sonum.

Incidit] Ita omnes. Lambinus, accidit.

575 *Imagine verbi*] H. e. echo, quæ vocis imago seu redditio, rejectio, vel repulsio vocatur; de qua jam multa disputaturus est Poëta. Fit autem ea in locis levibus, tortuosis, et concavis, ut in vallibus, antris, parietibus, muris, ædificiis cameratis maxime vetustis. Hunc Virg. G. IV. 'aut ubi concava pulsu Saxa sonant, vocisque offensa resultat imago.' Et Arist. de Anim. II. docet echo fieri cum ab aëre, qui unus efficiatur, propter vas definiens et prohibens ne frangatur, aër repulsus sit, ut globus.

Quæ, bone! quom videas, rationem reddere possis
 Tute tibi, atque aliis, quo pacto, per loca sola,
 Saxa pareis formas verborum ex ordine reddant,
 Palanteis comites quom, monteis inter opacos,
 Quærimus, et magna dispersos voce ciemus. 580
 Sex etiam, aut septem, loca vidi reddere voces,

nos similitudine vocis. Quas res cum recte prospicias, oportet ut tu ipse queas reddere causam tibi et aliis, qua ratione, per loca deserta, rupes referant ex ordine similes formas verborum, verbi gratia, quando per colles umbrosos investigamus socios nostros vagantes, et alta voce vocamus illos huc illuc errantes. Vidi loca re-

Ra. Ald. vene Voss. vet. sed bene superscr. bene vulg. ratione Bodl. possis deest V. ed. Th. Ra.—579 nam pro quom Mus. B. 2.—580 magnus dispersus Voss. vet. sed vera lect. superscr.—581 et jam Gif. Par. videre odore Voss.

NOTÆ

576 *Quæ, bone! cum videas, &c.*] His itaque 5. vss. docet Lucretius ex dictis facile reddi rationem posse, cur fiat echo. Scilicet, quia vocolæ allisæ ad saxa, ad arbores, ad parietes, aut ad alia solida corpora rejiciuntur ac resiliunt, vocisque reddunt imaginem. Echo vero comparatur ab Aristotele cum pila, luce, vel etiam cum imagine e speculo reflexa. Notabis autem nullam echo fieri, aut saltem non agnosci, si corpus reflectens nimis proxime stet; quia vox directa simul ac reflexa ingrediuntur aures eodem tempore. Hinc tantum accidit, si reflexio fiat in corporibus concavis, ac concameratis, ut post vocem combinatio quædam, ut ita loquar, hoc est, confusus quidam sonitus sen bombus sequatur, quia reflexiones multæ iterantur. Qualis est campanæ bombus, ubi jamjam illa cœpit quiescere, postquam agitata fuit. Sin autem procul abfueris a corpore reflectente, vocis reflexionem distincte audies; quoque propius, (sed in ea tamen distantia, unde vox reflexa discernatur a directa,) eo pauciores syllabas distincte referri agnoscas; quo vero remotius, eo plures. Nimirum quia temporis intervallum

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

inter cessationem loquentis, et perceptionem vocis reflexæ, minus est in priori casu, majus vero in posteriori. Hinc nihil mirum est interdum referri hexametrum integrum: sed oportet ut vox robusta sit, ad hoc ut valeat ex magna distantia pervenire ad corpus reflectens, et ex illo redire. Observatum est aliquando redditos plures tubæ sonos, quam necessariae syllabæ fuissent ad carmen hexametrum, si potuisset humana vox pervenire ex eodem loco.

581 *Sex etiam, aut septem, &c.*] His 8. vss. notat vocem eandem non semel tantum, sed sexties etiam aut septies reddi. Cujus rei alia est causa. Nempe id interdum accidit ex multitudine locorum ita inter se positorum, ut propiora prius vocem referant, remotiora posterius: interdum vero ex locis seu corporibus sibi mutuo oppositis, vicissimque reflectentibus vocem. Quod quidem olim observatum est Athenis, ubi, teste Pausania, septies iterabantur voces; qua de causa locus ille dictus est 'Ἐπιδόμωνος. Quod et non ita pridem Charentone, non procul ab urbe Parisiorum, observabatur, intra ædificium quadratum, altera parte lon-

Unam quom jaceres : ita colles collibus ipsei
Verba repulsantes iterabant dicta referri.

Hæc loca capripedes Satyros, Nymphasque, tenere
Finitumei fingunt; et Faunos esse loquuntur, 585

ferre sex etiam vel septem voces, cum funderes unicam; sic montes repellentes voces aliis montibus ingeminabant reddere verba. Vicini fabulantur Satyros, qui habent pedes caprarum, et Nymphas habitare hæc loca; et dicunt Faunos ibi versari;

vet. et L. B. *voces loca odore loca* Mus. B. 1.—582 *colles et* Bodl. *collibus* Vind. *ipsis* P. Vind. V. ed. Bodl.—583 *propulsantes* P. V. ed. Bodl. Bas. marg. Th. Ra. Ald. *referre* Vind. et edd. vulg. *referti* P. in not.—584 *Satyri O. teneque* V. ed. Th. Ra.—585 *Finitum* Mus. B. 2. *Finitimi* vulg. *Faunes* Vind.—588 *sonus*

NOTÆ

gius, et absque nullo tecto, cum duobus quinarum columnarum ordinibus : (quo loco jam exstructum est Carmelitarum cœnobium :) non septies tantum ibi, sed decies septies eadem syllaba pronuntiata in alterutro extremorum reddebatur quasi ex altero : pronuntiata vero e medio, toties ex utroque : cum etiam fuerit perhibitum a quibusdam voce validiore, redditam etiam vicies sexies, priusquam evadens sensim extenuatur audiri prorsus desineret; quod fuit profecto admirabilius, quam redditam quater aut quinquies, ut in Ægypti pyramidibus, ut testatur Plutarchus : vel etiam septies, ut in porticu Olympiæ. Sunt qui testantur ter et decies vocis imaginem etiam iterari Ticini in aula magna Basilicæ. Potest etiam ea vocis reflexio contingere ex eo, quod rupes aut ædes aliæ ultra alias in distantia sitæ sint, ut postquam sonum a propioribus rejectum exceperimus, rejectum similiter a remotioribus excipiamus. Hæc autem vocis rejectio, quam echo vocant vulgo, ac sæpius fit in solitudinibus, in sylvis, et in convallibus; quæ res fecit, ut prisca gens hominum credula sibi suaserit, Satyros, Nymphas, ac Faunos habitare in iis locis, ac illudere clamantibus nobis, cum tamen ex sola vocis reper-

cussione fiat echo, scilicet, ne desertis locis sua deessent numina, ut præclare canit hic Poëta noster.

584 *Capripedes Satyros*] Satyri quippe sylvarum crediti sunt Dii, Sylvanis et Faunis similes, humano capite, sed cornuto, pedibus caprinis, corpore villosa, sylvarum latebris gaudentes, lascivi inprimis. Revera sunt animalia quædam quadrupedia Æthiopix, specie humana, sed cornuta, pedibusque caprinis. Beato Hieronymo interroganti responderunt se esse homines in hæc corpora detrusos ob patrata scelera.

Nymphasque] Nymphæ creditæ sunt Deæ, quas varias variis nominibus insignierunt poëtæ. Alias enim fecerunt fluviorum et fontium Deas, quas Naiades vulgo vocant. Alias maris Deas, quas Nereides dicunt. Alias arboribus et sylvis præesse finxerunt, quas Dryades appellant. Alias montibus, quas Oreades. Alias locis amœnis, saltibus, et herbis, quas Napæas nominant.

585 *Faunos*] Fanni dicti sunt Dii rustici, a Fauno Italiæ rege Latini regis patre; qui, quia primus agriculturam docuit, post mortem in Deorum numerum est relatus; cui rustici, ob numinum terrorem, cornua, corneosque pedes, et aures acutas, ac formam caprinam attribuerunt.

Quorum noctivago strepitu, ludoque jocanti,
Adfirmant volgo taciturna silentia rumpi;
Chordarumque sonus fieri, dulceisque querelas,
Tibia quas fundit, digitis pulsata canentum :
Et genus agriculum late sentiscere, quom Pan, 590
Pinea semiferi capitis vallamina quassans,
Unco sæpe labro calamos percurrit hianteis,
Fistula sylvestrem ne cesset fundere musam.
Cætera de genere hoc monstra ac portenta loquuntur,
Ne loca, deserta ab Divis quoque, forte putentur 595
Sola tenere; ideo jactant miracula dictis :

quorum nocturno sonitu, et ludo joculari, testantur vulgo silentia tranquilla interrumpi, et sonitus fidium reddi, et suaves questus, quod fistula tacta digitis cantantium reddit; et agricolas longe præsentire, quando Pan, concutiens amictus piniferos sui capitis semiferi, pervadit plerumque adunco suo labro perforatas arundines, ne tibia desinat reddere sylvestre carmen. Commemorant plura ejusmodi monstra atque portenta, ne loca deserta credantur etiam fortasse solum occupari a Diis :

NOTÆ

587 *Volgo*] Pro vulgo.

Silentia rumpi] I. e. vocem mitti. Namque rumpere silentia, est loqui, aut vocem mittere. Virg. Æ. x. 'Quid me alta silentia cogis Rumpere?'

590 *Agriculum*] Agriculorum.

Pan, Pinea, &c.] Pan pastorum Deus creditur, coronam pineam in capite gerit, cornutus ac caprinis pedibus fingitur, fistulam septem calamis compactam altera manu tenet, altera pedum, i. e. baculum inflexum; solitudine delectatur, ac loca marina maxime colit. Ideoque a Græcis vocatur ἀλπιαγικτος, et echonem amare existimatur.

592 *Calamos*] Arundines, quibus fistula compacta est. Sic v. 1406.

'Et supera calamos unco percurrere labro.'

593 *Fistula*] Quæ septem calamis imparibus ordine junctis constat. Virg. Eclog. 'Est mihi disparibus septem compacta cicutis Fistula.' Fistulæ primus inventor Pan dicitur. Virg. ibid. 'Pan primus calamos cera conjungere plures Instituit.'

596 *Tenere* [*teneri*] Ita sane legendum, non *tenere*, si bina puncta post hanc vocem apponantur, ut Lambino, Pareo, et aliis compluribus placet. Sin autem sic interpunxeris, *Sola : tenere, ideo jactant miracula dictis : recte tenere*, non *teneri*, legendum est.

Aut aliqua ratione alia ducuntur; ut omne
Humanum genus est avidum nimis auricularum.

Quod super est, non est mirandum, qua ratione
Per loca qua nequeunt oculi res cernere apertas, 600
Hæc loca per voces veniant, aureisque lacesant:
Conloquium clusis foribus quoque sæpe videmus.
Nimirum, quia vox per flexa foramina rerum
Incolomis transire potest, simulacra renutant;

idecirco verbis jactitant prodigia, vel aguntur aliqua alia ratione, prout gens omnis hominum habet aures nimium cupidas. Quod reliquum est, non est mirum, scilicet quo modo oculi non possunt videre res manifestas per ea loca, per quæ loca voces transcant, et feriant aures, quod plerumque cernimus, quando loquimur januis oclutis. Scilicet, quoniam vox integra potest transmeare per sinuosos meatus rerum,

Th. Ra. declivis Bodl.—597 omen Bodl.—598 minus Mus. B. 2. amacula ramus V. ed. Ferr. Th. Ra. amacula ramis Bodl. amicularem Mus. B. 2.—600 Per loca quæ Vind. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Bas. Per loca quas P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. Quæ loca per vulg. Quæ loca quæ V. marg. 1. opertas Mus. B. 2.—602 Spurious censent Lamb. Fab. Conloquimini Vind. Cum loquimur P. in not. et edd. vulg. quod pro quoque edd. vulg.—603 perflexa Ferr. Th. Ra. O. V. ed.—604 remittant Gryph. marg. Bas. marg. P. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. renutant P. in not. O. Cant. remutant Gryph. Mus. B. 1.

NOTÆ

597 *Ut omne Humanum . . . auricularum*] I. e. ut omnes homines habent aures nimis avidas audiendi; voluntque semper audire aliquid novi. Hinc res admirabiles et portentis similes fingunt, quibus alliciant et retineant auditores.

599 *Quod super est*] His 9. vs. docet cur omnia voci sint pervia, non vero simulacris seu rerum imaginibus. Namque, clausis foribus, voces prætereuntium audimus, quos tamen non videmus; scilicet quia vocis corpuscula transire possunt per obliqua foramina, simulacra vero seu imagines non possint; alias enim perscinduntur ac franguntur. Sic imagines bene transeunt per vitrum, quia vitri foramina non obliqua sunt. Verum hæc ratio non laudatur; namque primum in vitro sunt obliqua foramina, ex quibus rerum imagines refringuntur, quoniam res visæ per vitrum non apparent esse in suis lo-

cis; et, refractione etiam peracta, non desinunt imagines tendere recta in oculum. Deinde non omnis seu tota ac integra imago transvolat vitrum, siquidem ex radiis imaginem constituentibus illi soli transvolant, qui incidunt in poros, seu in spatia inania vitri; reliqui vero, qui incidunt in partes vitri solidas, reflectuntur. Itaque non in hoc discrimen est vocis ab imagine. Unde Lucretius aliud jam statuere pergit vs. 607.

600 *Per loca qua* [*Quæ loca per*] Anastrophe, pro per quæ loca. Sic vs. seq. 'Hæc loca per,' pro per hæc loca.

602 *Conloquium* [*Cum loquimur, &c.*] Alii aliter legunt hunc versum. Lambin. *Conloquimur clausis foribus: quod sæpe videmus. Pareus, Conloquium clausis foribus quoque sæpe tenemus. Nos, cum Nardo, Gassendo, et aliis, vulgarem lectionem retinuimus.*

Perscinduntur enim, nisi recta foramina tranant: 605
Qualia sunt vitri, species quæ transvolat omnis.

Præterea, parteis in cunctas dividitur vox,
Ex aliis aliæ quoniam gignuntur; ubi nam
Dissiluit semel, in multas, exorta quasi ignis
Sæpe solet scintilla suos se spargere in igneis: 610
Ergo replentur loca vocibus, abdita retro
Omnia quæ circum fuerunt, sonituque cientur.
At simulacra viis de rectis omnia tendunt,

imagines vero abnuant. Namque perfringuntur, nisi transeant per rectos meatus; quales sunt meatus vitri, quos omnis imago facile pertransit. Deinde vox diffunditur in omnes partes aeris, siquidem partes illius generantur aliæ ex aliis, cum semel vox una creata dispersa est in multas voculas, sicuti plerumque scintilla ignis consuevit diffundere se in suos igniculos. Igitur cuncta loca penitus abstrusa, quæ circum adfuerint, complentur vocibus et percutiuntur sono. Verum imagines omnes

renutant Voss. L. B. retumant Voss. vet.—606 vitrei V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. utri Mus. B. 1. qua V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. quo Mus. B. 3. transvolat Bodl. Voss. vet. travolat Vind. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. tranolat V. ed. Th. Ra. tramat Bas. marg. traviat Gryph. marg. P. trameat Gif. Par. Delph. Cout. Bas. marg.—607 cunctis Vind. V. ed. Th. Ra. cuncta Bodl.—608 ubi jam Gryph. Nard. Bas. P. Ald. ubi una Lamb. et edd. vulg. ubina Voss. vet. et L. B.—609 Dissolvit P. V. ed. Dissiluit P. in not. Dissiliunt Cant. multis P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. Dissiluit scintilla suos se spargere in ignes Sæpe solet multas exorta quasi ignes V. marg. 1.—611 addita Bodl. Cant.—612 fuerint Voss. vet. Mus. B. 3. et edd. vulg.—613 directis Voss. vet. et L. B. Cant. de rectis Mus. B. 1. de-

NOTÆ

606 *Qualia sunt vitri*] Supp. foramina.

Quæ] Ita fere omnes: Lambinus testatur se in Ms. legisse *qua*. Verum recte *quæ*, in accusativo casu: supp. foramina.

Transvolat [*trameat*] Pareus et alii, bene. Lambin. *transvolat*. Idem.

607 *Præterea, parteis, &c.*] His 12. vs. secundum astruit discrimen vocem inter ac imagines: seu secundam reddit rationem cur vox transvolet parietes, non item imago. Nimirum, quia vox missa sursum, deorsum, dextrorsum, sinistrorsum in multas partes dissilit; sicque loca omnia complet recta, indirecta, et aperta, et abdita, et aer etiam remotus et inclusus per consensum verberatur, verberatus sonitum reddit, sonus seu

vox ad aures pervenit. Auditus enim semper patet, ut sonos ex omni parte editos excipiat. Vocem autem in voculas multas spargi confirmat similitudine ignis, qui in multas scintillas igneas, seu in multos parvulos ignes diffunditur. Verum hæc non contingunt rerum simulacris. Neque enim per obliquam aut transversam feruntur viam, sed per rectam semper ad oculos perveniunt. Quare non nisi ea, quorum imagines recte perducuntur ad oculos, cernere possumus. Audimus vero quæ sunt ab auribus nostris disclusa, remota, disparata, parietibus etiam ac muris interpositis. Quod autem vox in voculas dissiliat, jam sup. ostensum est vs. 567. not.

Ut sunt missa semel: quapropter cernere nemo
 Sæpta supra potis est, at voces adcipere extra. 615
 Et tamen ipsa quoque hæc, dum transit clusa viarum,
 Vox obtunditur, atque aureis confusa penetrat;
 Et sonitum potius, quam verba, audire videmur.

Hoc, qui sentimus sucum, lingua atque palatum
 Plusculum habent in se rationis, plus operai. 620

Principio, sucum sentimus in ore, cibum quom

feruntur rectis itineribus, ubi semel jactæ sunt. Quamobrem nullus homo potest videre supra seipsum: sed potest excipere voces foris. Et tamen dum hæc etiam ipsa vox permeat clausos aditus, hebescit, et indistincta intrat in aures, et videmur potius audire sonum, quam verba. Hæc autem, nempe lingua et palatum, quibus percipimus saporem, continent plus causarum, et plus laboris, quam quæ hactenus disputata sunt. Primum percipimus saporem in ore, ubi manducando

jectis O. directis reliqui. tendant Voss. vet.—615 Se P. Vind. et edd. vulg. Sæpe Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. super Mus. B. 2. ac V. ed. Bodl. Cant. excipere Mus. B. 1.—616 claustra Gryph. Bas. P. Ald. onusa Mus. B. 2. clausa per ædes Mus. B. 3. viarum deest Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. Et t. i. q. dum hæc clausa transit Mus. B. 1.—618 videntur Mus. B. 1. 3.—619 Hoc, qui Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Nec quis Par. Gryph. Fab. Bas. V. marg. 1. 2. Hoc quis V. marg. Hæc quis edd. vulg. sucum V. ed. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. succum vulg. linguam P.—620 plus operarum Mus. B. 1. plusque operai edd. vulg. operæque P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. operæ Vind. Voss. vet. et L. B.

NOTÆ

616 Clusa [clausa] viarum] Hellenismus, pro clausas vias. Sic alibi 'strata viarum,' 'aperta domorum,' &c.

619 Hoc, qui, [Hæc, quis] sentimus, &c.] Hactenus de auditu, deque voce seu sonitu. Nunc de gustatu deque sapore disputaturus est his 59. vss. seqq. Itaque his 2. vss. prioribus monet paulo plus inesse rationis, plusque operæ ac laboris, in disputatione de gustatu, quam in superioribus, nempe in visu et auditu, si Lambini, Parei, et nonnullorum sequimur lectionem. Contra vero, si Nardi et aliorum sententiæ subscribimus, docet Lucretius non magis allaborandum esse in explicando gustatu et sapore, quam in visu et auditu. Sic enim isti legunt: Nec, quis sentimus, lingua atque palatum

plusculum habent in se rationis, plus operai.

621 Principio, sucum, &c.] His 16. vss. subseqq. docet Poëta quid sit sapor, quomodo sentiatur, quo tempore sentiatur, et a quo. Sapor autem ex Epicuri doctrina Lucretio nihil aliud videtur esse; quam corpuscula e rebus manducatis exorta, quæ varie, hoc est, suaviter aut insipide, linguam atque palatum feriant, moveant, et afficiant, ita ut inde fiat gustatus. Democritus enim, Plato, et Epicurus duplex saporis genus distinxerunt: unum saporem suavem, qui nomine dulcis dicitur: alterum insuavem, qui variis nominibus insignitur, quatenus opponitur dulci; nempe dicitur amarus, salsus, acidus, acerbus, acris, acutus, austernus, &c.

Mandundo exprimimus: ceu plenam spongiam aquai
 Si quis forte manu premere, ac siccare, coëpit.
 Inde, quod exprimimus, per caulas omne palati
 Diditur, et raræ per plexa foramina linguæ. 625
 Hoc, ubi lævia sunt manantes corpora suci,
 Suaviter adtingunt, et suaviter omnia tractant,

alimentum elicimus succum ab eo, veluti si quis fortasse aggreditur comprimere manu spongiam repletam aqua, et siccare illam. Hinc id omne, quod elicimus, dividitur per poros palati, et per meatus obliquos linguæ spongiosæ. Cum autem hæc corpuscula saporis emanantis sunt levigata, feriunt jucunde, et

Mus. B. 2. operæ quod Cant. V. marg. 1. se deest V. ed.—622 aqua Vind. Mus. B. 2. Ferr.—623 ac siccare coëpit Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. exsiccareque caput P. siccescere V. marg. 1. ac siccare recepit Gryph. Nard. Bas. V. marg. 2.—624 palatim Bodl.—625 Dividitur Mus. B. 2. perplexa P. Vind. V. ed. O. per flexa V. marg. 1.—626 Hæc P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. manantis Vind. O. Mus. B. 1. 3. et edd. vulg.

NOTÆ

Dulcis sapor fit ex corpusculis levibus, et ita configuratis, ut linguæ poros ac palatum leniter afficiant, deliniant, ac demulceant. Insuavis vero constat ex corpusculis ita figuratis, ut sensorium gustatus male afficiant et exasperent. Quod quidem præclare cecinit Lucretius II. 398. et seqq. Linguam autem et palatum saporis sensoria esse docet: de lingua nemo ambigit, de palato adstipulantem habet Plinius lib. II. cap. 37. qui 'saporum intellectum' (verba sunt illius) palato concedit. Et certe id experimur, nos sapiditate affici, etiam palato, saltem tota postica palati parte, unde jam subdit infra, 'Deinde, voluptas est e succo, fine palati.' Itaque constat tum gustatum fieri, cum succus permeat finem palati, seu radicem linguæ: ubi vero jam cibus vel succus e cibo expressus descendit in membra, tum nulla voluptas sentitur, scilicet a gustu; namque et cibus in viscera delapsus suavis aut insuavis sentitur ab iis. Verum de sola gustus volup-

tate loquitur. Unde vanam docet fore ciborum electionem, nec referre quo cibo alatur corpus, dummodo bene coquatur, quod capitur; neque enim extra palati radices suavis aut insuavis ciborum sentitur. Unde Philoxenus vir voluptuosissimus a Diis petebat sibi collum gruis, ut sibi ciborum voluptas diuturnior esset ex diuturniori alimenti mora per fauces.

624 Per caulas] Per concavitates, per poros, quos Græci vocant.

625 Diditur] Dispergitur, differtur, distribuitur.

626 Hoc, [Hæc,] ubi lævia, &c.] Levor et asperitas atomorum, quibus succus constat, Lucretio causa est suavitatis et insuavitatis saporum: sicut et in aliis rebus supra docuit. Sed de his fusius disputatum est II. 399. et seqq.

Corpora] Atomis, quibus succus rerum constat.

627 Tractant] Demulcent, delectant, tangunt.

Humida linguae circum sudantia templa :
 At contra pungunt sensum, lacerantque, coorta,
 Quanto quæque magis sunt asperitate repleta. 630
 Deinde, voluptas est e suco, fine palati;
 Quom vero deorsum per fauces præcipitavit,
 Nulla voluptas est, dum diditur omnis in artus.
 Nec refert quidquam, quo victu corpus alatur,
 Dum modo, quod capias, concoctum didere possis 635
 Artubus, et stomachi humectum servare tenorem.
 Nunc aliis alius qui sit cibus, ut videamus,

contingunt jucunde cuncta palatia madida linguæ, quæ circum stillant. Contra vero, quo magis quæque corpuscula sunt plena squaloris, eo nata compungunt et dilacerant sensum gustus. Postea suavis percipitur a sapore in extremitate palati: ubi autem delapsus est succus infra per guttura, dum scilicet distribuitur per membra, nulla jam suavis sentitur. Neque interest ullomodo, quo alimento corpus nutriatur, modo queas concoquere, et distribuere per membra, quod sumas, et conservare humidum statum stomachi. Nunc vero jam dicam, quare

manentis Mus. B. 2.—628 Humidai lingua Vind. Mus. B. 2. Humidai linguæ V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra.—629 pingunt P. V. ed. O. Th. Ra. Ald. coarcta P. Bas. Ald. coarta V. marg. 1.—630 sint Mus. B. 2.—631 sicco Mus. B. 1. sine V. ed. Bodl. Th. Ra. in fine Vind. Mus. B. 1. 2. et omnia inter est et dum vs. 633. desunt Mus. B. 2.—632 vere Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Vind. Bodl. Cant.—633 deditur O. Mus. B. 1. 3. Cant.—634 quicquam V. ed. Th. Ra.—635 copias Mus. B. 1. concretum Mus. B. 3. posses Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B.—636 Artibus Mus. B. 2. humectum P. Hav. Bip. Delph. humidum Vind. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Voss. marg. V. marg. 1. Ferr. umidum V. ed. Th. Ra. vividum Bodl. Mus. B. 2. Voss. vet. et L. B.—637 cur sit edd. vulg.—638

NOTÆ

628 *Linguae templa*] Linguam.
 631 *Deinde, voluptas, &c.*] Lucretius itaque ex Epicuro docet omnem, quæ ex cibus percipitur, voluptatem in linguæ ac palati extremis regionibus sentiri. Ubi enim cibus in ventriculum delapsus est, nulla jam restat gustus voluptas. Hinc non immerito Nigrinus apud Lucianum ridebat eos, qui plus nimio studii adhiberent in ciborum condimentis. Multum enim laboris ac molestiæ suscipere illos arguebat, quos brevis voluptas mansura erat; quoniam quatuor digitos tantum longum esset guttur, per quod cibus delabens suaviter ac bene illos afficeret. Neque in apparandis

cibus voluptatem capere, neque post absorptos cibos jam ullam voluptatem sentire, sed in eo tantum tempore, quo per guttur cibus pertransiret. Frustra ergo et inepte tanto pretio cœnam pararent.

637 *Nunc aliis alius, &c.*] His 29. vss. novum jam et arduum proponit problema, solvitque; cur scilicet idem cibus aliis animantibus jucundus sit et salubris, suavis et amarus; aliis vero injucundus et noxius, ingratus et dulcis. Sic v. g. jejuni hominis saliva tactus serpens disrumpitur: serpentis vero morsu perit homo. Sic veratrum homini acre est venenum, quo tamen capræ et co-

Expediam: qua reve, aliis quod triste et amarum est,
 Hoc tamen esse aliis possit perdulce videri :
 Tantaque in hiis rebus distantia differitasque est, 640
 Ut, quod aliis cibus est, aliis fuat acre venenum.
 Est itaque, ut serpens, hominis quæ tacta salivis,
 Disperit, ac sese mandundo conficit ipsa.
 Præterea, nobis veratrum est acre venenum;

aliud alimentum sit aptum aliis animantibus, veluti cernimus; et cur id, quod aliis animantibus injucundum est et tetrum, queat tamen videri esse perdulce aliis. Et tam magna discrepantia, et differentia est in his rebus, ut quod est aliis alimentum, id fiat virus tetrum aliis. Namque nonnunquam serpens tacta saliva hominis interit, et ipsa interficit se mordendo. Deinde helleborum nobis est

rene O. Mus. B. 1. 2. 3. re ut Cant.—639 prædulce edd. vulg.—640 in deest V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. differentas V. ed. Th. Ra. que deest Mus. B. 2.—641 Et Cant. fiat Vind. Voss. vet. Mus. B. 1. 3. Ferr. Nard. fuit O.—642 Et V. ed. Th. Ra. utique Vind. Mus. B. 1. Bip. Sæpe etenim Delph. contacta Vind. Mus. B. 2. Bip. Hav. Delph. salivâ Delph. salvus V. ed. Th. Ra.—643 Desperit V. ed. Th. Ra.—644 veretrum V. ed. Bodl. Th. Ra.—645 Ac

NOTÆ

turnices pinguescunt. Et similia. Cujus rei rationem reddit ex eo, quod organum gustatus in sua contextura, sive atomorum spatiorumque inter atomos interceptorum configuratione, in animantibus variis differat, perinde ac differunt ceteræ partes, speciatimque externæ. Hinc in aliis animantibus, sive brutis sive hominibus, alia sunt intervalla et viæ inter atomos, ex quibus constant: alia nempe sunt intervalla majora, alia minora, alia rotunda, alia quadrata, alia multangula. Eodem enim modo discrepant foramina, seu intervalla, quæ interceptantur inter atomos, ex quibus animalia constant, quam ipsæ atomi. Nil ergo mirum si alia animalia, dum succos gustant, aliter afficiantur in lingua et palato, per quorum varia foramina succus e cibus expressus penetrat. Itaque diversitatem gustatus rejicit in diversas atomorum figuras, ex quibus constat succus, et in diversa intervalla, quæ

intercipiuntur inter atomos et figuras, ex quibus totum constat animal. Variant autem intervalla pro motu ac structura atomorum. Hinc fit ut quod uni suave est, id alteri sit amarum.

640 *Differitas*] Differentia, inquit Nonius. Hac voce utitur etiam Arnobius adv. gent. II. 'Vultis, favore deposito, cogitationibus tacitis pervidere animantia nos esse aut consimilia ceteris, aut non plurima differentia distantia?' Idem lib. VIII.

641 *Fuat*] Antiquæ pro, sit. Sic Virg. Æn. x. 'Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habebō.' Sic Terent. in Hecyr. 'Fors fuat Pol.' Sic Lucret. v. 584. et alibi.

642 *Est itaque, ut* [*Sæpe etenim*] *serpens, &c.*] Sic Plin. VII. 2. 'Et tamen omnibus hominibus contra serpentes inest venenum; feruntque eas ictum salivæ, tanquam aquæ ferventis contactum, fugere.'

644 *Veratrum*] Græci vocant Hel-

At capris adipēs, et coturnicibus, auget. 645
 Id quibus ut fiat rebus cognoscere possis,
 Principio meminisse decet, quæ diximus ante,
 Semina multimodis in rebus mixta teneri.
 Porro, omnes, quæquomque cibum capiunt, animantes,
 Ut sunt dissimiles extrinsecus, et generatim 650
 Extima membrorum circumcæsura coërcet;
 Proinde et seminibus constant, variantque figura.
 Semina quom porro distent, differre necesse est
 Intervalla, viasque, foramina quæ perhibemus,
 Omnibus in membris, et in ore, ipsoque palato. 655
 Esse minora igitur quædam, majoraque, debent;

crudele virus: sed addit pinguedines capellis et coturnicibus. Ut autem queas scire qua ratione hoc fiat, primum convenit te recordari ea, quæ docuimus supra, nimirum primordia esse commixta in rebus variis modis. Ceterum prout cuncta animalia, quæ sumunt alimentum, discrepantia sunt extra, et prout extrema formatura artuum retinet illa quæque secundum sua singula genera, ita componuntur ex variis primordiis et discrepant forma. Quoniam vero primordia differant, oportet ut spatia, et regiones (quas vocamus meatus) discrepent etiam in cunctis artibus, et præsertim in ore, et in ipso palato. Ergo alia intervalla debent esse minora, alia majora aliis, alia triangularia, alia qua-

cai capris V. ed. Th. Ra. coturnicibus Bodl. cocturnicibus Voss. L. B. quod tur-
nibus Voss. vet.—646 Ut quibus id edd. vulg.—648 tenere V. ed. Th. Ra.
Bodl. Gif. Par.—650 variatim Fab.—651 circumtextura Gif. Par. Gryph.
marg. Cont. Bas. marg. P. Ald. circumcæsura Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr.
—652 ex seminibus Gryph. Delph. Nard. Bas. P. ac Creech. ed. 2. Bip. Par.
Gif. distant Vind. Voss. vet. et edd. vulg. figuris Gif. Par. Voss. L. B. figu-
ram Mus. B. 2.—654 vias Mus. B. 1. phibemus V. ed. Th. Ra. perhibendum
Mus. B. 2.—655 uti membris Mus. B. 2.—656 maiusque V. ed. Th. Ra. minora

NOTÆ

leborum, teste Plin. xxv. 14. qui duplex hellebori genus facit; candidum alterum, quod Itali Veratrum album appellant: alterum nigrum, quod alii vocant Entomon, alii Polyrhizon, alii Melampodion, ab inventore Melampode pastore, qui primus ea herba capras purgari animadvertisse fertur. Utriusque periculosa sumtio est homini: capris vero et coturnicibus auget adipem. Plin. x. 12. Sic Lucret. v. 898.

647 *Quæ diximus ante*] Nempe ii. 1053. et seqq.

650 *Generatim*] Per singula ani-

mantum genera, i. 21. 228. &c.

251 *Extima membrorum*] H. vs. positus fuit iii. 220.

Circumcæsura] Alii *circumtextura*. Græcis περικοπή, seu περιγραφή, i. e. extremitas, extremum lineamen, extrema circumscriptio rei. Plinio 'circumcæsura' dicitur.

652 *Proinde*] Ita, sic, similiter: vs. 660.

656 *Minora*] Supp. intervalla, vs. 654. Scilicet formaturæ intervallo- rum, quæ intercipiuntur inter ipsas atomos, sequuntur texturam atomorum: ita ut, sicut aliæ atomi sunt tri-

Esse triquetra aliis, aliis quadrata, necesse est:
 Multa rotunda, modis multis multangula quædam.
 Namque, figurarum ratio ut motusque reposcunt,
 Proinde foraminibus debent differre figuræ. 660
 Et variare viæ, proinde ac textura coërcet.
 Hoc, ubi quod suave est aliis, aliis fit amarum,
 Illi, quod suave est, lævissima corpore debent
 Contractabiliter caulas intrare palati:
 At contra, quibus est eadem res intus acerba, 665
 Aspera nimirum penetrant, hamataque, fauces.
 Nunc facile est ex hiis rebus cognoscere quæque.

drangularia, non pauca orbicularia, nonnulla variis modis plures angulos habentia. Etenim prout ratio formarum, et motiones atomorum postulant, ita formæ debent distare a meatibus, et regiones debent esse diversæ prout formatura retinet atomos in rebus. Igitur, cum illud, quod dulce est aliis, fit acerbum aliis, iis, quibus dulce est, semina levigatissima debent facile ingredi in poros palati. Contra vero, scilicet primordia aspera et adunca intrant fauces eorum, quibus eadem res intrinsecus est amara. Jam vero haud difficile est nosse sin-

que Mus. B. 2.—657 triquetra Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. triquetra O. Cant. triquetria Mus. B. 1. aliis semel tantum scribitur in Mus. B. 1. 2. 3.—659 ut ratio P. et edd. vulg.—660 distare figura Gassend. —661 vias P. O. Cant. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 1. attextura V. ed. Ferr. Th. Ra. ut textura V. marg. 1. a textura Bodl.—662 Ergo edd. vulg. Hinc Gif. Par. Cont.—663 Illis queis edd. vulg. Illi qui P. Illi cū O. Cant. corpora Vind. Mus. B. 2. et edd. vulg.—664 Contractabiliter Mus. B. 2. Contractabilis Gryph. marg. Bas. marg. Contractabiliter edd. vulg. caulas Voss. vet. et L. B. sed in Voss. vet. corr. in caulas Gryph. marg. nitrare V. ed. Th. Ra.—665 re natus V. ed. Th. Ra. renatus Mus. B. 1. re tintus Mus. B. 2. renatus Ferr.—666 Asper animorum Vind. V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Aspera minorum Mus. B. 1. penetratur Mus. B. 1. penetrant Mus. B. 2. penetras Mus. B. 3. hamatque Mus. B. 2. hamataque formis Gassend.—667 fa-

NOTÆ

gonæ, aliæ quadratæ, aliæ polygonæ: tum dulcedine afficit, permulcere similiter alia intervalla sunt trigona, linguæ ac palati meatus inter penetrandum. Et contra, quibus cibum alia quadrata, alia polygonæ figura.

657 *Triquetra*] Trigona, triangula.

658 *Multangula*] Polygona.

660 *Proinde*] Ita, sic: vs. 652.

662 *Hoc* [*Ergo ubi, &c.*] Ita multi legunt. Alii, *Hoc ubi, &c.* Sensus est: Cum id, quod aliis suave est, aliis sit amarum, credibile est, atque adeo verum, corpora prima politissima et levigatissima, quæ sunt in cibo aut potu, qui linguam ac pala-

tum dulcedine afficit, permulcere linguæ ac palati meatus inter penetrandum. Et contra, quibus cibum est amarus, aspera primordia debent exasperare linguam ac palatum. Quod autem aliis cibis idem sit dulcis, aliis amarus, id accidit ex perturbata aut commutata atomorum contextura.

667 *Nunc facile est ex hiis, &c.*] His vss. confirmat exemplo suam hanc doctrinam. Quod igitur ille cibum aut potus, qui suavis est aliis, fiat

Quippe, ubi quoi febris, bili superante, coorta est,
 Aut alia ratione aliqua est vis excita morbi;
 Perturbatur ibei jam totum corpus, et omnes 670
 Conmutantur ibei posituræ principiorum:
 Fit, prius ad sensum quæ corpora conveniebant,
 Nunc non convenient, et cætera sint magis apta,
 Quæ penetrata queunt sensum progignere acerbum.
 Utraque enim sunt in mellis conmixta sapore; 675
 Id, quod jam supera tibi sæpe obstendimus ante.
 Nunc age, quo pacto nareis adjectus odoris

gulas res ex his rebus. Namque, v. g. cum alicui febris orta est ex bili exuperante, vel cum ex alia causa violentia quædam morbi est excitata, totum illius corpus conturbatur tunc, et cunctæ dispositiones primordiorum permutantur in eo: accidit, ut ea atomi, quæ ante aptæ erant ad certum sensum, jam non aptæ sint, et ut aliæ potius convenient, quæ ingressæ possunt creare sensum amarum. Namque utraque primordia, levia et aspera, mixta sunt in succo mellis, id quod jam antea supra frequenter demonstravimus tibi. Jam vero ex-

cile ex his est edd. vulg. facilis Voss. vet. est deest Mus. B. 2.—668 Quippe cui Bodl. bile Mus. B. 2.—669 aliquatius Mus. B. 2. aliqua si Mus. B. 3. aliqua vis P. V. ed. Th. Ra. Ald. aliquas Ferr.—670 Perturbat Mus. B. 2. ubi Bodl. totum jam edd. vulg.—671 Conmutentur V. ed. Bodl. ubi V. marg. 1.—672 ut quæ P. Vind. O. Cant. quo Bodl.—673 Nunc vero Bodl. sit Vind.—674 nequeunt Mus. B. 2. propingere P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald. propignere V. ed. Th. Ra.—675 Veraque Bodl. sunt deest Cant.—676 non pro jam V. ed. Th. Ra. superat ibi V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. superest tibi O. superat ubi Mus. B. 2. supra tibi Cant.—677 odore P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald.—678 Tangit V.

NOTÆ

aliis amarus, id accidere docet Lucretius ex perturbatione atomorum in corporibus: qualis perturbatio aut commutatio fieri solet in ægro ex bile superante, aut ex alia causa. Tunc enim totum conturbatur corpus, mutatur atomorum sedes ac positura. Hinc quæ prius ad sensum suavem conveniebant, jam ad amaritudinem conveniunt: aut contra.

677 *Nunc age, quo pacto, &c.* Hactenus de sapore et gustu: nunc de odore et odoratu disputaturus est ab h. vs. 677. ad vs. 723. His itaque 11. vs. prioribus docet, sicut imagines, voces, saporis e rebus emittuntur; ita odores variis e rebus fluere, et animalia cuncta diversimode afficere

propter dissimiles figuras atomorum ex quibus constant. Primum igitur astruit odores fluere, mitti, spargique continuo certis e rebus. Deinde monet non omnia animalia pariter affici cunctis odoribus: sed alios odores aliis animantibus esse aptos. Hinc apes allectæ odorem mellis etiam procul distantis longe peregrinantur. Hinc vultures pariter odore cadaverum procul extantium allecti advolant. Hinc canes sectantur vestigia ferarum. Hinc anseres præsentiant odorem hominum advenientium. Et ita de aliis. Itaque diversa temperamentorum ratio in hominibus, ac ceteris animantibus, (h. e. in olfactus sensorio,) causa est uno ex Lucretio, cur odores

Tangat, agam. Primum, res multas esse necesse est,
 Unde fluens volvat varius se fluctus odorum;
 Et fluere, et mitti volgo, spargique, putandum est. 680
 Verum aliis aliis magis est animantibus aptus,
 Dissimileis propter formas; ideoque per auras
 Mellis apes, quam vis longe, ducuntur odore;
 Volturique cadaveribus: tum, fissa ferarum
 Ungula quo tulerit gressum, permissa canum vis 685
 Ducit; et humanum longe præsentit odorem,
 Romulidarum arcis servator, candidus anser.

pediam, quomodo appulsus odoris feriat nares. Principio oportet ut res multæ extent, ex quibus copia multiplex odorum emanans propulset se. Etenim credendum est odores communiter emanare, jaci, et dispergi de rebus. Sed alius odor magis est conveniens aliis animalibus, ob dispares figuras atomorum, quibus constant. Et idcirco apes, etiamsi procul absint, attrahuntur per aëra odore mellis, et vultures odore cadaverum: pariter olfactus canum emissus procul attrahit canes eo, quo ungula bifida belluarum contulerit gradum; et albus anser custos arcis Romanorum procul præsentit odorem hominum. Ita diversus

marg. 1.—679 solvat Gif. marg. Voss. vet. in marg.—680 Nam edd. vulg. spergi V. ed. Bodl. Th. Ra.—681 est magis et Voss. vet. et magis est V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. ex magis est Mus. B. 2.—684 Volturi V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Volturius O. tamen fixa Mus. B. 2. fissa Mus. B. 1.—685 Ungula Mus. B. 3. permissa Voss. vet. Voss. marg. provisiva Mus. B. 2. promissa reliqui. caminus Mus. B. 2.—686 præsensit Gif. marg. P. Ald.—687 Romanorum Gassend. servatur V. ed. Th. Ra.—688 natus V. ed. Bodl.

NOTÆ

alii aliis sint grati, aliis tetri. Sic Plutarchus adv. Colot. i. meminit duarum mulierum, Berenices et Spartanæ alterius, quæ ad se mutuo accedentes æque aversatæ sunt, altera butyri, altera unguenti odorem.

Adjectus] Adjectio, appulsus. Sic i. 890.

679 *Volvat*] Alias solvat.

682 *Dissimileis propter formas*] I. e. propter varias atomorum contexturas in olfactus sensorio.

684 *Volturique*] Voltures, seu vultures, quos Plinius x. 46. narrat triduo ante volare eo, ubi cadavera futura sunt, quasi præsentiant multo ante cadaverum odorem. Sic Plant. in Trucul. 'Jam quasi vulturii triduo prius prædivinabant, quo die esurituri

sient.' Dicitur autem Vultur, Vulturinus, et antique Vulturis.

Fissa ferarum Ungula] Periphrasis, pro feræ, quæ ungulas habent fissas, ut cervi, apri, &c. Sic vs. sequenti 'canum vis,' pro, canes.

685 *Permissa* [*promissa*] Ita Pareus, et alii complures. I. e. longius emissa. Lambinus *præmissa*, h. e. ante missa.

687 *Romulidarum*] Romanorum, qui ab Romulo ducunt originem. Sic i. 1. eosdem Romanos vocat Æneadas, ab Ænea, a quo primam suam ducunt originem Romani.

Arcis servator anser] Capitoli. Huius historiae meminit Cicero pro Roscio Amerino. Plinius lib. 10. his verbis: 'Est et anseri vigil cura

Sic aliis alius nidor datus ad sua quemque
Pabula ducit, et a tetro resilire veneno
Cogit; eoque modo servantur secla ferarum. 690

Hicc' odor ipse igitur, nareis quiquomque lacessit,
Est alio ut possit permitti longius alter:
Sed tamen haud quisquam tam longe fertur eorum,
Quam sonitus, quam vox; mitto jam dicere, quam res,

odor concessus est aliis animantibus, et trahit quemque ad sua alimenta convenientia, et facit ut quisque recedat ab atro veneno; et hac ratione genera animalium conservantur. Ergo is omnis nidor, qui ferit nares, talis est, ut alius queat perferri magis procul, quam alius. Verumtamen nullus istorum odorum ita procul mittitur, quam sonus, quam vox; prætereo jam dicere, quam res quæ tangunt pu-

—689 *silire* V. ed. Th. Ra.—690 *servaturus* Mus. B. 2.—691 *Hic calor* Mus. B. 2. *variis* Cant.—692 *Est illo* Fab. *promitti* Gif. *longius ille* Fab.—693 *quicquam* P. Bodl. Th. Ra. Ald. *quiquam* V. ed. *tam deest* Cant.—695 *ferunt* V.

NOTÆ

Capitolio testata defenso, per id temporis canum silentio proditis rebus. Quamobrem cibaria anserum Censores imprimis locant.' Et Tit. Liv. v. 'Galli nocte sublustri tanto silentio in summum evasere, ut non custodes solum fallerent, sed ne canes quidem, sollicitum animal ad nocturnos strepitus, excitarent: anseres non fellere,' &c.

688 *Sic aliis alius, &c.*] His 3. vss. docet Lucretius odorem duo nobis ac ceteris animantibus commoda præstare. I. enim odore exploramus alimenta, quæ nobis apta sunt et idonea. II. eodem odore repudiamus alimenta, quæ nobis nocent: atque utinam perpetuum esset hoc beneficium ac odoris signum; haud enim tam facile veneno deciperemur.

691 *Hicc' odor ipse igitur, &c.*] His 11. vss. docet quid odorem inter et sonum imaginemque sit discriminis. Duplicem autem discriminis rationem instituit I. quia non æque longe mittitur e rebus odor, ac sonus aut imago. II. quia sæpius effluit odor e rebus, quam sonus aut imago ferantur per aëra. Scilicet quia odor

ex alto, ut ait Lucretius, h. e. ex intimis rebus manat: imago vero tantum ex summa rerum superficie. Unde prius interdum perit odor per aëra, quam ad nares pervenerit; nec nisi lente et segniter missus fertur. Plato autem in Timæo docet odores esse fumum ac nebulam. Odorum quidem id, quod ex aëre in aquam mutatur, esse nebulam: quod vero ex aqua in aëra vertitur, fumum. Hinc odorem aqua tenuiorem, aëre autem crassiorem esse vult. Cujus rei argumento illud est, quod si quis nares obturet, aëra trahet quidem una cum spiritu ducto: non autem odorem. Aristoteles de Anim. II. docet odoris vim esse calidam, odorandique vim in calido et sicco esse sitam. Hinc nil mirum, si frigus et gelu odores obtundant. Docet et odores idcirco nihil juvare ad alendum; neque edendi aut bibendi cupiditatem excitare, immo nauseam movere. Snares tamen odores valetudinem juvare, quia cerebrum quod ex se, et ex alimentorum vaporibus humidum est, suo calore ac siccitate temperant atque exsiccant.

Quæ feriunt oculorum acies, visumque lacessunt: 695
Errabundus enim tarde venit, ac perit ante
Paullatim, facileis distractus in aëris auras.
Ex alto primum quia vix emittitur ex re:
Nam penitus fluere atque recedere rebus odores
Significat, quod fracta magis redolere videntur 700
Omnia, quod contrita, quod igni conlabefacta.
Deinde, videre licet majoribus esse creatum
Principiis, quam vox; quoniam per saxea sæpta

pillas oculorum, et feriunt visum. Etenim omnis odor vagabundus lente advenit, et evanescit pedetentim antea facile dispersus in flatus aëris: principio quoniam vix emittitur ex interioribus rerum partibus. Namque id indicat odores emanare et secedere a rebus ex fundo rerum, quod res omnes, quæ franguntur, quod, quæ conteruntur, quod, quæ destruuntur igne, longe magis videantur reddere odorem. Præterea potes cernere odorem esse compositum ex principiis majoribus, quam vox

ed. O. Cant. Th. Ra. *fuertunt* Mus. B. 2.—698 *amittitur* Delph. *ex se* P. V. ed. Bodl. Gryph. marg. Bas. marg. Th. Ra. Ald.—699 *ac præcedere* P. O. Mus. B. 1. Ald. *atque præcedere* V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *ac procedere* Cant. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. *ac decedere* vel *atque excedere* Lamb. *recedere* deest Mus. B. 2.—700 *Significant qua* Mus. B. 1. *violenter pro videntur* V. ed. Th. Ra.—701 *non labefacta* P. *concoctata* Gif. Par. Gryph. marg. Bas. marg. P. in not.—702 *esse* deest V. ed. Th. Ra. *creatam* P. Vind. V. ed. O. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—703 *quam nox* Bodl. *voci* edd. vulg. *quanquam* pro *quoniam* P. V. ed. Ferr. Th. Ra.

NOTÆ

698 *Ex alto*] Ex fundo, ex intimis ac penitioribus rerum partibus. Sic vss. 71. 90.

699 *Nam penitus, &c.*] Probat odores ex alto rerum fluere, quia, quæ res odoriferæ franguntur, et conteruntur, et friantur, eæ magis redolent; quia odor latet intus.

702 *Deinde, videre licet, &c.*] His 8. vss. alterum notat discrimen, quod intercedit odorem inter et vocem ac sonitum. Odor quippe, quia halitiosa est effluxio rerum, constat atomis crassioribus: vox vero ac sonus tenuioribus. Hinc fit ut odor non penetret, quo vox ac sonitus. Itemque fit ut ea ratione non diffundatur odor, qua vox ac sonus. Neque enim dignoscere facile est ex qua parte odor adveniat, aut ex qua

parte mittatur. Non enim recta ac vivide venit ad sensus, quia per aëra refrigeratur vis ejus. Notabis autem Lucretium ex Epicuro exigere certam commensurationem inter atomos odoris et contexturam organi, quod vix quisquam esse ambigit nuncupatos illos mamillares processus, productionesve cerebri in spongiosum os inferioris nasi. Siquidem, tametsi atomi illæ accedant ad manus, ad genas, ad linguam, aut ad alios sensus, hos tamen sui non faciunt sensus, quia cum iis nulla est sibi proportio. Cum vero pertingunt mamillares processus, tum sentiuntur. Scilicet variis figuris contextuntur illæ odoris atomi. Quod præclare docuit Lucretius II. 415. et seqq.

Non penetrat, qua vox volgo sonitusque feruntur.
 Qua re etiam quod olet, non tam facile esse videbis 705
 Investigare, in qua sit regione locatum:
 Refrigescit enim contando plaga per auras;
 Nec calida ad sensum decurrunt, nuntia rerum.
 Errant sæpe canes itaque, et vestigia quærent.
 Nec tamen hoc solis in odoribus, atque saporum 710
 In genere, est: sed item species rerum, atque colores,
 Non ita conveniunt ad sensus omnibus omnes,
 Ut non sint aliis quædam magis acria visis.
 Quur etiam gallum, noctem explodentibus alis,

constet: siquidem non transit per loca munita lapidea, per quæ vox ac sonus transmeant. Quapropter perspicies haud ita facile esse reperire quo in loco positum sit illud, quod redolet. Namque ictus odoris refrigescit morando per flatus aërios, neque recens adhuc pervenit ad sensus quasi nuntiator rerum. Hinc fit ut plerumque canes decipiantur, et investigent vias, qua fera præterierint. Neque tamen id reperitur in unis odoribus, atque in ratione saporum: rerum pariter simulacra rerum, et colores non sic congruunt in omnibus rebus ad cunctos sensus, ut quædam non sint asperiora oculis quam alia. Immo etiam furiosi leones non possunt

Ald. cum Mus. B. 2. quando V. marg. 1.—704 quo P. Bodl. Th. Ra. V. ed. Ald.—706 locatum Mus. B. 2.—707 contando Mus. B. 2. Cant. cunctando reliqui.—708 calidi Mus. B. 2. sensus P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. Delph. decurr Voss. vet. occurrit Delph. decurrit Hav. Bip. Lamb.—710 Non V. marg. 1. soporum Vind. saporis Bodl.—711 In generu V. ed. Th. Ra. colorum Gassend.—713 sit Bodl.—714 Quur Voss. vet. Quin reliqui. nocte P. Nard. Bas. nodem V. ed. Th. Ra. in noctem V. marg. 1. explandentibus V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. explendenti-

NOTE

706 Locatum] Supp. odorem.
 707 Plaga] Supp. quam odor olfactui infert appellendo.

708 Calida] H. e. vivida, directa, recens.

Nuntia rerum] Nuntiatrice odorum. Sic vs. 1030. et vi. 76. Sic Cicero de Orat. i. 'Historia testis temporum, lux veritatis, magistra vitæ, nuntia vetustatis.'

709 Errant sæpe canes, &c.] Quia facile non agnoscunt, ex qua parte veniat odor ferarum, quas insectantur.

710 Nec tamen hoc solis, &c.] His 4. vss. confirmat idem accidere in aliis sensibus, nempe in visu, et gustatu,

quod et in olfactu. Sapor enim et simulacra varia conformatione constant, et aliquatenus hebescent, aut variam habent proportionem ad suos sensus, propter dissimiles atomorum figuras, quibus componuntur, dum ad sensus appellant. Sic odor, quia lente sequitur et sero fertur, hebescit illius plaga, dum ferit olfactum.

714 Quur etiam [Quinetiam] gallum, &c.] His 12. vss. confirmat pariter idem fieri in voce ac sonitu. Quod exemplo galli probat, cujus vox iis est constans atomis, quæ leonem ferociorem terreat. Immo ea est gallorum corporis conformatio, ut ex iis certa finant simulacra, quæ ita acri-

Auroram clara consuetum voce vocare, 715
 Nenu queunt rapidei contra constare leones,
 Inque tueri? ita continuo meminere fugai.
 Nimirum, quia sunt gallorum in corpore quædam
 Semina, quæ, quom sunt oculos inmissa leonum,
 Pupillas interfodiunt, acremque dolorem 720
 Præbent, ut nequeant contra durare feroces;
 Quom tamen hæc nostras acies nihil lædere possint:
 Aut quia non penetrant, aut quod penetrantibus illis

firmiter sistere neque aspicere adversus gallum, qui solet liquido cantu vocare Auroram, pennis excutientibus tenebras noctis: adeo statim recordantur effugere. Scilicet quia sunt quædam primordia in corpore gallorum, quæ cum injecta sunt in oculos leonum, compungunt acies oculorum, et inurunt ita asperum cruciatum, ut leones licet immanes non possint resistere adversus: quamvis tamen hæc eadem semina nequeant ullatenus pungere nostras pupillas: vel eo quod non intus intrent,

bus Voss. vet. expandentibus Cant. explaudentibus reliqui.—715 clare Bodl.—716 Quem nequeunt P. Ald. Nenu queunt Bodl. Voss. vet. Nocnu querunt sed Non nequeunt superser. Cant. queunt, spatio ante vocem relicto, Vind. Nec nequeunt Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 3. Hoc nequeunt O. Hos nequeunt Mus. B. 1. Non queunt Mus. B. 2. Hunc nequeunt Gryph. Nard. Bas. Voss. marg.—718 corpora Mus. B. 2.—722 nihil Vind. V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. nil vulg. possunt Bodl.—723 qua pro quod Mus. B. 1. ilus Voss. L. B. Cant.—

NOTE

ter feriunt leonum oculos, ut fugere cogantur. Quod tamen nobis non contingit, quia vel eadem gallorum corpuscula nostros oculos non penetrant: aut si penetrant, nos non lædunt. Igitur sola corpuseulorum soni discrepantia, atque incommensurabilitas, ut aiunt, cum contextura organi leonum, causa est, ut galli fugent ac terreat leones. Consule Plin. viii. 16.

715 Auroram consuetum vocare, &c.] De galli cantu hæc dici possunt. Cum sol est jam sensibilibus prætergressus mediæ noctis circulum, et versus Auroram accedens, frigidam noctis auram prius quiescentem propellit: gallus autem excitatus noctis frigore, atque commotus ne forte cadat, perterretur, ac cantat. Vel dici potest gallo esse stata somni et expergefacc-

Delph. et Var. Clus.

Lucret.

tionis tempora, sicut ceteris animalibus; ubi vero vel per se, vel alterius cantu, aut rei cuiusvis strepitu expergefuit, tunc sistit se, ne labatur, et alis perstrepit, ac in cantum prorumpit, qui ipsi et naturalis et familiaris est tum certis noctis horis, cum sæpe etiam interdiu. Sed de his vide Plin. x. 1.

716 Nenu] Non, ut monui iii. 201.

717 Inque tueri] Tmesis, pro, intuerique.

Meminere fugai] I. e. in fugam se conjiciunt.

719 Semina] Atomis.

720 Interfodiunt] Pungunt, stimulant, exasperant.

721 Feroces] Supp. quantumvis.

722 Acies] Pupillas oculorum, ut sæpe monui.

Exitus ex oculis liber datur, in remorando
Lædere ne possint ex ulla lumina parte. 725

Nunc age, quæ moveant animum res, adcipe; et unde,
Quæ veniunt, veniant in mentem, percipe paucis.

Principio hoc dico, rerum simulacra vagari
Multa, modis multis, in cunctas undique parteis, 730
Tenuia; quæ facile inter se junguntur in auris,
Obvia quom veniunt; ut aranea, bracteaque auri.
Quippe et enim multo magis hæc sunt tenuia textu,

vel quia, iis etiam intransibilibus penitus facilis egressus ex oculis tribuitur, ne in redeundo queant pungere oculos ex aliqua parte. Jam vero agendum, percipe quæ res cient et tanguunt mentem, et accipe paucis verbis unde res illæ adveniant in animum, quæ adveniunt ipsi. Primum dico istud, nempe plures rerum imagines exiles ferri variis modis ex omnibus partibus in omnes partes, quæ quidem imagines, facile conjunguntur inter se in aëre, cum sibi mutuo occurrunt, veluti araneæ telæ et tenuissima membrana auri. Scilicet enim hæc simulacra sunt longe magis exilia

724 *in remorando* Vind. Voss. vet. et L. B. Voss. marg. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *remeando* reliqui et edd. vulg.—725 *non possint* Voss. vet. Mus. B. 1. 2. *villa* pro *ulla* Voss. vet. et L. B. sed corr.—726 *percipe* Gassend.—727 *veniantque* Mus. B. 2. *veniant, veniant* Delph. accipe Mus. B. 1. 2.—730 *viguntur* V. ed. Th. Ra.—731

NOTÆ

724 *In remorando* [*remeando*] In redeundo; dum scilicet illa semina redeunt, si forte nostras in acies oculorum penetrarunt.

725 *Lumina*] Oculos.

726 *Nunc age, quæ moveant, &c.*] Hactenus Poëta docuit, qua ratione visus, auditus, gustatus, et olfactus fiant. Verum nescio, quo animo aut consilio præterierit sensum tactus, qui reliquorum tanquam basis videtur. Nisi quod forte satis de illo disputaverit lib. II. Illos autem sensus fieri non posse voluit sine certis corpusculis, quæ e rebus missa adveniant ad sensus quæque suos. Nunc vero disputaturus est ab h. vs. 726. ad vs. 823. de animi motu, de cogitatione, quam per rerum imagines in animum incurrentes fieri docet, sicut visio fit per rerum simulacra in oculos appellentia. Adeo ut, dum in tenebris aut per insomnia cogitamus, mens nostra percellatur imaginibus

in ipsam incurrentibus, quæ varie discurrant ac vagentur, sed quæ tenuiores sint iis, quæ in oculos visum faciunt. Ita censuit Epicurus, ita Democritus, testibus Plutarcho Plac. IV. 8. et Cic. de Finib. I. et de N. Deor. I.

728 *Principio hoc dico, &c.*] His 8. vs. primum distinguit cum Epicuro duo simulacrorum seu imaginum genera: alterum crassius, quod oculos feriat: alterum tenuius, quod mentem penetret ac percellat, quo fit ut imaginetur, intelligat, ac cogitet. Horum autem tenuitatem ostendere conatur, dum illa comparat cum telis aranearum, aut auri bracteis, quæ res sunt tenuissimæ. Quanquam et tenuiora sunt his adhuc simulacra, quæ mentem penetrant; quoniam tenuitate etiam superant imagines illas, quæ sistuntur in oculis, et visum movent.

Quam quæ percipiunt oculos, visumque lacessunt;
Corporis hæc quoniam penetrant per rara, cientque
Tenuem animi naturam intus, sensumque lacessunt. 735
Centauros itaque, et Scyllarum membra, videmus,
Cerbereasque canum fauces; simulacraque eorum,

textura, quam illa quæ occupant oculos, et lædunt visum; siquidem hæc simulacra intrant per spatia vacua corporis, et permovent intrinsecus exilem naturam animi, et excitant sensum illius. Igitur cernimus Centauros, et artus Scyllarum, et vultus Cerbereos canum, et imagines illorum, quorum terra continet ossa, post

bractea Mus. B. 1. Cant.—732 *magis* deest Voss. vet. hac Bodl.—733 *oculi* P. Ald. *percutiunt oculos* Gif. Par. Cont. oculis V. ed. Th. Ra. Bodl.—734 *per ara* sed superscr. *aëra* Voss. L. B. *per aëra* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—735 *Tenui* Cant. *sensu* Bodl. *mentem* Fab.—736 *silvarum* Mus. B.

NOTÆ

733 *Percipiunt*] Lamb. i. e. occupant, afficiunt, perfundunt. Pareus, *percutiunt*, i. e. feriunt, ut ait vs. 695.

734 *Corporis per rara*] I. e. per cavernas, per caulas, per inania corporis spatia, per intervalla, per poros, ut dixit supra.

736 *Centauros itaque, &c.*] His 7. vs. confirmat exemplo id, quod jam supra docuit; nimirum a rebus omnibus omnis generis simulacra decentia ferri per aëra: quæ casu fortuito coeuntia atque convenientia creant nobis in animo varias rerum species, varia spectra, variaque monstra, quales sunt centauri, qui creantur nobis in animo partim ex imagine hominis, partim ex imagine equi. Finguntur enim centauri fuisse humana facie, et tergo equino. Populi fuerunt Thessaliæ circa montem Pelium, qui primi ex equis pugnasse dicuntur. Unde orta est fabula. Hinc dicuntur, et semiferi, et bimembres: et nubigenæ, quia ex nube genuit illos Ixion: vocantur et Hippocentauri, hoc est, equorum stimulatōres. Sic et Scyllarum species nobis in animo creari docet. Scylla autem monstrum fingitur humanam faciem re-

ferens, quod canum latratum imitatur: Scylla quippe Phorci filia fuit, quam cum deperibat Glaucus, et ab ea tamen sperneretur, adiit Circe veneficam, ut illam carminibus in amorem sui induceret. Verum Circe, quæ Glaucum pariter amabat, indignata Scyllam sibi a Glaucō anteponi, fontem, in quo lavare se solebat Scylla, venenis infecit ita noxiis, ut Scylla fontem ingressa partem sui corporis inferiorem in caninos rictus statim mutatam viderit. Qua deformitate stupefacta sese in fretum proximum præcipitavit, ubi pariter ex adversa parte Charybdim mutatam in saxum fabulantur. Quæ duo sunt in mari Siculo periculosa freta, Cerberus item monstrum fingitur, canis triceps, Inferorum custos, quem Herculem ex Inferis catena vinctum traxisse fabulantur.

Videmus] Videre videmur; nempe somniantes: vel animo videmus, ac vigilantes cogitamus. Neque enim Centauri, Scyllæ, Cerberi, et cetera ejusmodi monstra usquam extiterunt, sed eorum imagines ad animos nostros perveniunt ex diversis rerum diversarum imaginibus simul junctis.

Quorum, morte obita, tellus amplectitur ossa:
 Omne genus, quoniam passim simulacra feruntur;
 Partim sponte sua quæ fiunt aëre in ipso, 740
 Partim quæ variis ab rebus quomque recedunt;
 Et quæ confaciunt ex horum facta figuris.
 Nam certe ex vivo Centauri non fit imago;
 Nulla fuit quoniam talis natura animai:
 Verum, ubi equi atque hominis casu convenit imago, 745
 Hærescit facile ex templo, quod diximus ante,
 Propter subtilem naturam, et tenuia texta.

mortem. Siquidem imagines omnis generis ubique volitant, quæ in parte creantur ex seipsis in ipso aëre: et quæ in parte veniunt ab diversis rebus, et quæ partim sunt compositæ ex formis horum simulacrorum. Neque enim simulacrum Centauri v. g. creatur ex vivente centauro, siquidem natura ejusmodi animalis nusquam extitit. Sed cum simulacrum equi et hominis fortuito conjungitur, subito adhæret facile, ut docuimus supra, ob exilem naturam, et exiguum contexturam eorum.

2.—737 *fauces* P. in not. Bodl. *facies* reliq. exempl. *que* deest Cant.—738 *obitâ* deest Mus. B. 2.—739 *Omnigenum* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 3. Cant. Gif. marg. Nard. Gryph. V. marg. 1. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. *Omnigenus* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1.—740 *fluunt* Vind. V. ed. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *flutant* P. in not.—742 *Et quo* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *conficiunt* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *confiunt* Voss. vet. et L. B. Gif. Par. Gryph. V. marg. 1.—744 *enim pro quoniam* Bodl. V. ed. Th. Ra. *cum* Mus. B. 1. *animai* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Gryph. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. *animal* Vind. *animantum* P. in not. *anima* Voss. vet. et L. B. *animantis* Gif. Par. *animalis* vulg. H. vs. et seq. desunt Cant.—745 *concurrit imago* Gif. Par. Cout. et in fine Nard.—746 *Acrescit* Vind. Mus. B. 1. *Hærescit* V. ed. Th. Ra. *Hoc crescit* Mus. B. 3.—

NOTE

738 *Quorum, morte obita, &c.*] Hic vs. positus fuit i. 136.

740 *Partim sponte sua, &c.*] Triplex simulacrorum prædicat genus. i. Eorum, quæ sponte sua fiunt in aëre ac nubibus, qualia sunt simulacra gigantum, montium, belluarum, et similitum quæ in nubibus nobis interdum apparent. ii. Eorum, quæ ab rebus recedunt; qualia sunt simulacra hominis, leonis, equi, domus, et rerum omnium, quæ nobis feriunt oculos, ac visum lacerant. iii. Eorum, quæ ex horum simulacrorum figuris coëuntibus fiunt, qualia sunt simulacra Centaurorum, Scyllarum, Cerberorum et similitum. Duo priora simulacrorum

genera descripsit fusius supra vs. 135. et seqq. Tertium hic nobis ob oculos præclare ponit jam infra vs. 743.

743 *Nam certe ex vivo, &c.*] His itaque 5. vs. docet nos, qua ratione fiat tertium hoc simulacrorum genus, nimirum quæ fiunt ex pluribus rerum simulacris. Neque enim usquam vixerunt aut extiterunt Centauri, Chimææ, et alia id genus monstra. Sed Centauri simulacrum fit partim ex simulacro hominis, partim ex simulacro equi. Chimææ simulacrum fit ex imagine partim hominis, partim capræ, partim leonis. Et ita de aliis monstribus.

Cætera de genere hoc eadem ratione creantur:
 Quæ quom mobiliter summa levitate feruntur,
 Ut prius ostendi, facile uno commovet ictu 750
 Quæ libet una animum nobis subtilis imago:
 Tenuis enim mens est, et mire mobilis, ipsa.
 Hæc fieri, ut memoro, facile hinc cognoscere possis;
 Qua tenus hoc simile est illi, quod mente videmus,
 Atque oculis, simili fieri ratione necesse est. 755
 Nunc igitur, docui quoniam me forte leonum
 Cernere per simulacra, oculos quæquomque lacerant;

Cetera simulacra hujus generis gignuntur hoc modo, quæ quia leviter volitant cum extrema mobilitate, veluti demonstrari antea, quodvis simulacrum tenue movet facile nobis mentem una plaga. Namque ipse animus subtilis est, et mirum in modum levis. Itaque facile est ut queas agnoscere inde res eas fieri, sicuti commemoro, quatenus id, quod cernimus animo par est cum eo, quod cernimus oculis; et quatenus oportet ut illud fiat simili modo quod fit oculis. Ergo quia demonstravi me videre leones fortasse per eas imagines, quæ feriunt oculos; oportet ut

748 *Cæteri* V. ed. Th. Ra.—751 *imago* V. ed. Th. Ra.—752 *mire* V. ed. Th. Ra.—753 *hinc* deest Mus. B. 2. *hic* O.—754 *Quatinus* P. V. ed. Mus. B. 3. Cant. *est* deest Bodl. *oculis* pro *illi* Mus. B. 3. Lamb. et alii.—755 *similis* Gryph. Bas.—756 *cum pro quoniam* V. ed. Th. Ra. *cum et* Ferr. *quando* V. marg. 1. *quoniam* docui edd. vulg. *leones* P. Vind.—758 *simul* Voss. vet.—

NOTE

748 *Cætera de genere hoc, &c.*] His 5. vs. docet non solum cetera monstra pari ratione fieri: sed modum, quo simulacra isthæc per corporis canas ac poros repentina moveant animum. Nimirum quia tenuissima sunt, ac facile mobilia. Crassiora quippe simulacra movere oculos docuit, tenuiora vero mentem. Mens enim, quia tenuissima est, tenuioribus simulacris moveri non recusat.

750 *Ut prius ostendi*] Nimirum vs. 732. et seqq.

753 *Hæc fieri, ut memoro, &c.*] His 8. vs. hanc doctrinam confirmat exemplo, vel similitudine potius, atque paritate. Ut enim, inquit, oculus movetur simulacris, quæ ab rebus decidit feriunt pupillam: ita et mens facile movetur simulacris istis tenuioribus. Sicut enim mens est oculo

tenuior, ita tenuioribus simulacris affici mentem necesse est, quam oculum.

754 *Qua tenus* [Quatinus] Antiquæ pro quatenus, ut jam sæpe monui. I. e. quoniam, quia.

Hoc simile est, &c.] I. e. quod mente videmus, simile est atque illud quod oculis cernimus.

755 *Atque oculis, simili, &c.*] I. e. Et necesse est nos cernere mente atque animo, similiter ut oculis videmus.

756 *Nunc igitur, &c.*] Exemplum proponit leonis, quem v. g. fingamus aliquo casu potius, quam aliud animal videri. Sane nonnisi per simulacrum sui cernitur oculis leo: cogitatio autem ita fit ut visus; igitur cogitatio pariter fit ex appulsu simulacri, tenuioris quidem, pro tenuiore animi natura.

Scire licet, mentem simili ratione moveri,
 Per simulacra leonum, cætera, quæ videt æque,
 Nec minus, atque oculi: nisi quod mage tenuia cernit. 760
 Nec ratione alia, quom somnus membra profudit,
 Mens animi vigilat, nisi qua simulacra lacessunt
 Hæc eadem nostros animos, quæ, quom vigilamus:
 Usque adeo, certe ut videamur cernere eum, quem,
 Reddita vita, jam mors, et terra, potita est. 765
 Hocc' ideo fieri cogit natura, quod omnes
 Corporis objectei sensus per membra quiescunt,
 Nec possunt falsum veris convincere rebus.

cognoscas animum pari modo cieri per ceteras imagines leonum, quas pariter, nec minus cernit, quam oculi cernunt, nisi quod videt eas magis exiles. Et, ubi sopor irrigavit artus nostros, ratio mentis non invigilat alia de causa, nisi quod eadem hæc imagines feriunt nostras mentes cum dormimus, quæ feriunt, cum invigilamus. Ita ut sane videamur videre illum, quem jam letum datum vitæ, et ipsa tellus tenuit humatum. Natura autem facit ut hoc fiat, eo quod omnes sensus corporis impediti somno conquiescunt per cunctos artus, neque queunt evincere falsi-

759 et cætera P. Nard. Bas.—760 oculi atque Voss. vet. et L. B. mage deest V. ed. Th. Ra. Bodl.—761 membra fatigat Gassend. profundit alii.—762 quæ Mus. B. 1. que V. ed. quod vulg.—763 quæ tum Gryph. marg. tum cum Bodl. P. Ald. Bas. marg.—764 tumque V. ed. Ferr. Th. Ra. cumque Vind. Mus. B. 3. quumque Mus. B. 1. 2.—765 vitæ P. O. Cant. vita reliqui. pausa pro mors Fab.—766 fieri deest V. ed. Th. Ra.—767 effecti P. Mus. B. 2. effecti V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Bip. affecti Gif. Gryph. Nard. Lamb.—768 possint

NOTÆ

760 Mage] Magis: sic alibi passim.

761 Nec ratione alia, &c.] His 11. vs. docet idem fieri in somnis nostris, dum aliquid cogitamus, quod contingit, cum vigilamus; nimirum mentem nostram in somnis cieri per tenuia rerum simulacra. Quod autem videamur in somnis cernere illos, tanquam vivos ac colloquentes nobiscum, qui jam pridem tamen mortem obierint, id oriri docet ex eo, quod per somnum sensus omnes nostri quiescant, languescatque ipsa memoria, quæ, quominus id cogitemus, non reluctatur, neque animo refricat diem jam obiisse illos, quorum simulacra

spectantur. Hæc igitur contingunt ob sensuum otium, et memoriæ torporem. Porro jam infra fusius disputabitur.

762 Mens animi] Animus. Ita passim hæc duo conjunguntur, III. 616. v. 150. VI. 1181. sic Catull. ad Ortol. sic Plant. Cist. et Epid. sic Hor. Epist. I. 14.

765 Reddita vita, [vitæ] jam mors] H. e. mors cum vita commutata.

Potita] Cum accusativo casu 'quem.' Sic III. 1050. 'Potitus seeptra Homerus.' Vide II. 13.

767 Objectei] Ita omnes legunt; id est, obstructi, et somno, quasi obice quodam, impediti. Sic II. 155.

Præterea, meminisse jacet, languetque sopore;
 Nec dissentit, eum mortis letique potitum 770
 Jam pridem, quem mens vivum se cernere credit.
 Quod super est, non est mirum, simulacra moveri,
 Brachiaque in numerum jactare, et cætera membra:
 Nam fit, ut in somnis facere hoc videatur imago.
 Hoc, ubi prima periit, alioque est altera nata 775
 Inde statu, prior heic gestum mutasse videtur.
 Scilicet id fieri celeri ratione putandum est:

tatem veris rebus. Deinde memoria torpescit et languescit somno, neque denegat illum jamdudum functum morte ac leto, quem animus putat se videre viventem. Quod reliquum est, non est res mirabilis imagines huc illuc ferri, et agitare apte et numerose lacertos, et reliquos artus; namque accidit ut simulacrum videatur facere istud in sopore. Etenim ubi prius disperit, et ortum est aliud in alio statu, primum illud videtur permutavisse suam actionem. Nimirum credendum est hoc fieri

P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. falsumque veris Bas.—769 Propterea quidam. mens ipsa jacet P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. sapore V. ed. Th. Ra.—770 discernit Mus. B. 1. Creech. descendit Mus. B. 3. cum pro eum V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. potitus V. marg. 1.—771 virum V. ed. verum Gassend. discernere Mus. B. 1.—773 Brachia qua V. marg. 1. et deest Bodl. V. ed. Th. Ra.—774 Jam V. ed. Bodl. Th. Ra. fricere V. ed. Th. Ra.—775 Hoc Mus. B. 1. 2. Quippe reliqui et edd. vulg. parit V. ed. Bodl. Th. Ra.—776 Endo Lamb. et alii.—777 Tres, qui sequuntur vs. immerito communibus edd. exsulant, quum codd. universis et vetustissimis impressis agnoscantur. Nos omnino admittendos esse censuimus; sed ex serie numerorum exclusimus.

NOTÆ

769 Meminisse] H. e. memoria. Sic velle, pro voluntas; scire, pro scientia; audere, pro audacia usurpatur.

770 Mortis potitum] Hoc est, in potestatem mortis redactum. Sic Plautus, 'Potitus hostium,' h. e. in hostium potestatem redactus.

772 Quod super est, &c.] His 6. vs. docet cur simulacra moveri ac gestulari in numerum videantur nobis interdum per vigiliam aut in somnis. Nimirum, non quod una et eadem imago pristinum suum statum ac gestum mutet, sed quia nova nascitur imago, quæ alium statum aliumve gestum referat. Neque enim, dum aliquid diu cogitamus, nos eadem utimur imagine, uti dictum est supra,

sed pluribus continuo succedentibus, atque uno et eodem tempore creatis: quemadmodum non est unum lumen, quod a sole fluit, sed aliud atque aliud.

773 In numerum] Apte, composite, numerose. Sic vs. 789. Sic II. 636. Sic Virg. Georg. IV. de Cyclopibus: 'Illi inter sese magna vi brachia tollunt In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum.' Cui contrarium est, 'extra numerum,' v. 1400.

776 Inde [Indu] Vel endu, i. e. in: II. 1094. et VI. 890.

777 Scilicet id fieri, &c.] Post h. vs. sequuntur tres alii isti apud Lambinum, quos et ipse non Lucretianos agnovit, sicut et ceteri interpretes: Tanta est mobilitas, et rerum copia tan-

Tanta est mobilitas, et rerum copia tanta,
Tantaque sensibili quo vis est tempore in uno
Copia particularum, ut possit subpeditare.

Multaque in hiis rebus quærantur, multaque nobis
Clarandum est, plane si res exponere avemus.

Quæritur in primis, qua re, quod quoique lubido 780
Venerit, ex templo mens cogitet ejus id ipsum.
Anne voluntatem nostram simulacra tuentur;
Et, simul ac volumus, nobis obcurrit imago?

modo momentaneo. In his autem rebus, si volumus explicare penitus res omnes, plura sane quærantur, et plura sunt illustranda nobis. Petitur primum, cur subito animus cujusque subito cogitet illud ipsum; quod sibi fuerit voluntas. Num imagines spectant ad nostram voluntatem? Et num, statim atque cupimus, simu-

Wakef.—778 querendum P. Ald.—779 nobis pro plane Mus. B. 1. expandere Delphi. abemus Voss. L. B. habemus Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—780 libido vulg.—781 in ipsum V. ed. Bodl. Th. Ra.—784 terra, est

NOTE

ta: Tantaque sensibili quovis est tempore in uno Copia particularum, ut possit subpeditare. Quanquam prior Lucretianus est, sed in alium locum jam infra reservandus, vs. 810.

778 Multaque in hiis rebus, &c.] His 2. vs. monet multa esse quærenda, quibus enodandis sese accingit.

Multa Clarandum est] Clarare oportet. Græca syntaxis. Sic I. 111. 'Pœnas timendum.'

780 Quæritur in primis, &c.] His itaque vs. 9. nobilis primo occurrit quæstio; cur scilicet, quoties aliquid cogitare, imaginari, aut intelligere lubet, illius imago statim discernatur, et deligatur. Cujus solutio pendet ex superiori quæstione, quamobrem simulacra moveri videantur. Itaque, Peripateticorum et Academicorum veterum more, pluribus modis et quasi dubitans ac sibi diffidens respondet, ac tandem, ultimo loco, quam magis probat, sententiam ponit. An, inquit, ideo, quod cuique libuerit, mens ejus cogitat, quia vigilans adstant

perpetuo rerum imagines et ad nutum voluntatis nostræ præsto sunt et occurrunt? An potius, quia in uno tempore multa delitescunt tempora, quæ non nisi ratione esse intelliguntur, idcirco fit, ut quovis tempore, et quibusvis in locis simulacra præsto sint, atque ad arbitrium nostrum parata nobis adsint? Quo fit ut imaginemur sæpe res dissimiles iis in rebus, quæ sunt in ea regione, ubi degimus. Sic v. g. ego, qui Parisiis jam nunc habito, appetam animo triremes, phocas, aut monstra marina, quorum hic nulla est copia. Hinc fit, ut omnis mutuatae imaginis cesset suspicio, cum etiam distantibus e regionibus actutum ad nos ferantur imagines, jubente voluntate. Hanc autem de imaginibus et de cogitandi per imaginum appulsu ratione, Epicuri sententiam irridet et improbat Cicero epist. ad Cass. lib. xv. et de N. Deor. I. et de Divinat. II.

783 Obcurrit] Alii, accurrit.

Si mare, si terram, cordi est, si denique cœlum,
Conventus hominum, pompam, convivium, pugnas; 785
Omnia sub verbone creat Natura, paratque?
Quom præsertim aliis eadem in regione, locoque,
Longe dissimileis animus res cogitet omneis?

Quid porro, in numerum procedere quom simulacra
Cernimus in somnis, et mollia membra movere; 790
Mollia mobilitate quom alternis brachia mittunt,
Et repetunt oculis gestum pede convenienti?
Scilicet arte madent simulacra, et docta vagantur,
Nocturno facere ut possint in tempore ludos?

lacrum obvium fit nobis? Si libet nobis videre pelagus, si tellurem, si tandem cœlum, si cœtus hominum, si pompam, si epulas, si certamina, cupimus videre, num natura gignit et præparat cuncta sub uno nostro mandato? siquidem qualibet mens imaginatur in eadem regione et loco res procul differentes ab aliis? Quid tandem dicemus, quod videmus in soporibus imagines incedere, et agitare flexiles artus numerose et apte, ubi alternatim jactant leviter flexiles lacertos? Et quod iterant sub oculis actionem pede consentienti cum brachiis? Nimirum, an imagines habent artem, et quasi instructæ volitant, ita ut queant agere spectacula in

cordi P. in not. cordis est Bodl. cordist P. V. ed. Th. Ra. Ald. Voss. vet. et L. B. —785 pugnas c. pompam Mus. B. 2.—786 verbo recreat Mus. B. 1. V. marg. 1. Ferr.—787 in deest Cant.—788 cogitat Ferr. V. ed. Th. Ra. omnis erasum est Vind.—792 ollis gestum Creech.—793 madent Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. Cant. valent reliqui. madet Gif. L. B. valens Ferr.—794 ut facere Mus. B. 2.

NOTE

789 Quid porro, &c.] His 12. vs. altera difficultas occurrit de choreis in somno, ubi nobis videmur ad numerum alterno pede quaterre terram, brachiisque molliter æmulari pedum laborem. Quid igitur? Callentne saltandi artem simulacra, vaganturque nocturnos actura ludos? An potius repetendum, quod jam supra docuit, subita nimirum imaginum successione deludi animum, unamque rem uno tempore, multas vero diversis momentis illi objici. Itaque nec mutatur eadem imago, sed alia atque alia diversa diversis temporibus occurrit menti. Non secus ac in voce præconis v. g. aut oratoris, quæ non eodem momento profertur, et ad au-

res auditorum pervenit, etiamsi confestim illam percepisse se sibi videntur ac persuadeant.

In numerum] Sic vs. 773.

791 Mollia] Flexilia. Sic vs. 791.

793 Arte madent [valent] Lambinus, bene. Pareus, arte madent, quia, inquit, sic loquitur Cicero pro Milon. et de Fin. III. 'Sed infici tamen jam debet iis artibus, quas si, dum tener est, combiberit,' &c. Sic etiam Martialis. 'Cecropiæ madidus Latæve Minervæ.' Et Horatius, 'Socraticis madet sermonibus.' Seneca, 'Liberalia studia non illa, quibus perfundi satis est, sed hæc, quibus tingendus est animus.' Verum lectoris esto judicium.

An magis illud erit verum, quia tempore in uno, 795
 Consentimus id, ut quom vox emittitur una,
 Tempora multa latent, ratio quæ conperit esse?
 Propterea fit, ut ei quo vis in tempore quæque
 Præsto sint simulacra, locos in quosque, parata:
 Tanta est mobilitas, et rerum copia tanta: 800
 Hoc, ubi prima periit, alioque est altera nata
 Inde statu, prior heic gestum mutasse videtur.
 Et, quia tenuia sunt, nisi quæ contendit, acute

tempore noctis? Vel, an illud potius erit certum, quod, tum cum videmus istud, sicuti v. g. quando vox una mittitur, in uno et eodem tempore plura tempora latitant, quæ ratio invenit inesse: ideo accidit, ut in quolibet tempore quæque imagines præparatæ adsint in singulis locis? Adeo magna est celeritas illarum, et adeo magna est vis rerum. Et, cum teneas sint illæ imagines, mens non valet videre eas perspicaciter, nisi adiungit se. Atque ita ceteræ aliæ imagines, quæ

possent V. ed. Bodl. Th. Ra.—795 illuderit V. ed. Th. Ra. tempore in illo P. in not.—796 Cum sentimus vulg. est pro ut Gif. Par. Gryph. marg. Bas. P. Bas. marg. Bodl. V. marg. 1. Voss. vet. et L. B. Hunc vs. rejicit Lamb. nec revocat Creech.—799 in pro sint Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. sin Voss. vet. locis O. Mus. B. 3. et edd. vulg. loco sui vel sibi Voss. marg. quosque P. Mus. B. 1. 2. quisque reliqui. parato Voss. marg.—800 Tanta his mobilitas et P. Tanta mobilitas stet Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Th. Ra. Tanta mobilitas et Voss. vet. Tanta mobilitas est Bodl. eorum pro rerum edd. vulg. 'Duo vs. qui sequuntur expelli solent editoribus; quamvis ne unus quidem vet. lib. illis careat. Nobis non libet ita temere rem administrare, nec licet modestis sane: sed, ut indicis numeri conserventur, non in ordinem seriei potuimus admittere.' Wakef. statim pro statu Gryph. Nard. P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. hæc P. imitasse Ferr. V. ed. Th. Ra.—801 sunt deest Mus. B. 1. nisi se edd. vulg.—803 nisi deest Mus. B. 1. nisi sic sese

NOTÆ

796 *Consentimus* [*Cum sentimus*] Ita Lambinus et alii complures. Quanquam delendum censet hunc versus Lambinus; quem tamen quis non male retinuerit, si sic fuerit interpretatus: An magis illud erit verum, tum cum id sentimus, id est, cum videntur nobis imagines in numerum brachia jactare, in uno et eodem tempore multa inclusa tempora latitare; ut cum vox una uno tempore missa, plura tempora metitur, nec simul ab auditoribus percipitur. Pareus vero ex Ms. eg. *Consentimus, id est, cum vox emittitur una.*

803 *Et, quia tenuia sunt, &c.* His 13. vs. objectionem solvit, quæ con-

tra repetitam solutionem fieri poterat. Poterat enim quis quærere: Sed, si mens cogitare non potest nisi per appulsum simulacrorum; et, si, quod cuique libuerit, id ejusque mens facile cogitare potest; quia quovis tempore, et quibusvis in locis, parata sunt et præsto simulacra; qui igitur fit, ut sæpius fallatur mens, neque distinguat inter simulacra, neque æque videat eodem tempore ea, quæ non vult, atque ea quæ vult? Respondet Lucretius id ex simulacrorum, quæ mens videt, tenuitate oriri; quibus enim movetur animus simulacris, ea sunt tenuia, et tenuiora quidem, quam ea, quæ oculus cernit. Qua-

Cernere non potis est animus; proinde omnia, quæ sunt
 Præterea, pereunt, nisi quæ ex sese ipse paravit.
 Ipse parat sese porro, speratque futuram,
 Ut videat, quod consequitur, rem quamque: fit ergo. 805
 Nonne vides, oculos etiam, quom, tenuia quæ sunt,
 Cernere cœperunt, contendere se, atque parare;
 Nec sine eo fieri posse, ut cernamus acute?
 Et tamen in rebus quoque apertis noscere possis,
 Si non advortas animum, proinde esse, quasi omni 810
 Tempore semotum fuerit, longeque remotum.

extant præterea, intereunt, nisi pariter mens ipsa se adiunxit. Ipsa autem componit sese ad eas videndas, et sperat fore ut cernat id omne, quod cuilibet rei est consequens: igitur res ita accidit. Nonne cernis quoque oculos, ubi inceperunt videre res, quæ exiguæ sunt, applicare sese, et componere ad eas cernendas: et absque hoc non posse fieri, ut videamus res distincte? Et tamen fit ut queas etiam cognoscere in rebus manifestis, nisi adjungas mentem, æque esse ac, si in omni tempore

Lamb. et alii. sese P. O. Mus. B. 1. se reliqui.—804 futurum Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. et edd. vulg.—805 videas quidam. rem deest Mus. B. 1. quacunque Mus. B. 2. sit Mus. B. 2.—806 quom deest Mus. B. sint Mus. B. 2. et edd. vulg. Deinde repetitur vs. 803. in V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Cant. Ferr. Th. Ra.—808 posse fieri Bodl.—811 semotæ fuerint longeque remotæ

NOTÆ

propter animus non, nisi contendit se, potest acute cernere; quæ igitur accurate et contente cernit, ea cernit acute et distincte; quæ vero leviter, et quasi aliud agens, cernit, ea dilabuntur et pereunt. Rem illustrat comparatione. Oculi, dum rem aliquam cernere cœperunt, (quam per simulacra cernunt,) eam acute cernere non possunt, nisi contenta acie cernant illius rei simulacra: ita et animus rem ante non videt, nisi contendat se, et paret se ad videndum. Sic etiam in rebus manifestis, dum eas cernimus, nisi animum attendamus, aut si mens alio peregrinetur, proinde est quasi res illæ fuerint remotissimæ, aut incognitæ omni tempore. Quod et Cicero i. Tusc. præclare docet: 'Itaque sæpe aut cogitatione, aut aliqua vi morbi impediti, apertis atque integris oculis, et auri-

bus, nec videmus, nec audimus.

Tenuia sunt] Supp. simulacra.

Quæ [Se] contendit] Lambinus, bene. Sic enim vs. 807. loquitur, 'contendere se;' quod active usurpatur, sicut dicitur contendere nervos, aciem oculorum, vires, &c. Pareus autem, *quæ contendit*, supp. simulacra.

802 *Omnia*] Supp. simulacra; scilicet omnia simulacra, quæ sunt præter illa, ad quæ cernenda contendit se et parat animus, pereunt, nec cernuntur.

803 *Nisi quæ ex sese ipse [sic sese] paravit*] H. e. nisi sese contendit animus, ut ea simulacra cernere queat, dum rerum consecutionem ac seriem considerat.

804 *Parat sese*] Supp. ad cernendum.

805 *Quod consequitur*] Quod cuique rei est consequens.

Quur igitur mirum est, animus si cætera perdit,
Præter quam quibus est in rebus deditus ipse?
Deinde, adopinamur de signis maxuma parvis,
Ac nos in fraudem induimus frustraminis ipsei. 815
Fit quoque, ut interdum non subpeditetur imago

sejunctæ, et distantes procul abfuerint. Quare ergo res est mirabilis, si mens non novit res alias, præter eas res, quibus rebus ipsa est adjuncta? Præterea imaginamur res maximas de minimis indiciis: sed inducimus nos in errorem, et ipsi decipimur. Accidit etiam, ut aliquando simulacrum ejusdem speciei non adveniat: sed

Lamb. et edd. vulg.—812 *Quur* Mus. B. 2. *Cum* Cant. *que* si Voss. vet.—813 *Præter* P. Vind. Mus. B. 2. 3. Gryph. marg. Bas. *Præterea* Bodl. Voss. vet. et L. B. Gryph. Nard. V. marg. 2. *quam* quis est rebus Gryph. Nard. *quam* qui est rebus V. marg. 2.—814 *adopinamur* O.—815 *At* Delph. *indimur* Mus. B. 1. *frustram* inis ipsi Voss. L. B. *frustraminis* Voss. vet. *frustranimis* ipsi Vind. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *frustra nimis ipsi* Gryph. Nard. V. marg. 1. Voss. marg. *frustra minus ipsi* V. ed. Th. Ra. *frustramur id ipsi* Gif. Par. Gryph. marg. Ald. *frustramur et ipsi* P. et edd. vulg.—816 *Ut* deest Mus. B. 2. *nos* pro non V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. Th. Ra. in nos V.

NOTE

811 *Tempore semotum* [*semotæ*, &c.] Ita Lambinus: ita ratio et ordo verborum legendum postulant, ut hæ voces 'semotæ' et 'remotæ' referantur ad voces vs. 809, 'rebus apertis.' Minus ergo recte ceteri codices: *Tempore semotum fuerit longeque remotum.*

813 *In rebus deditus*] Sic loquitur Catullus in Nupt. Juliae et Manlii: 'Non tuus levis in mala Deditus vir adultera.' Sic Lucretius III. 648. 'Et simul in pugnae studio quam dedita mens est.' Alii tamen legunt; *Præterea, quam quæis est rebus deditus ipse.*

814 *Deinde, adopinamur*, &c.] His 2. vss. addit et aliud de distractione animi. Fraudem enim etiam vigilantes nos sæpe induimus, si quando rem parvam concipimus tanquam magnam, ex eo nimirum quod animum non attendamus. Sic Aristoteles lib. de Insomn. scribit nos facile decipi ac falli circa sensus, maxime cum perturbati aliquo animi motu sumus: ut amantes videntur ex

parva similitudine eam, quam amant, cernere: ut ignari et timidi homines sibi fingunt hostium adventum, &c. Sic Cæsar de Bell. Gall. I. narrat Considium quendam, aliqui rei militaris peritissimum, cum exploratum quid hostes agerent, missus esset, metu perterritum renuntiasse sibi pro viso, quod non viderat.

815 *In fraudem induimus*] Eleganter. Sic Cicero in Verr. 'Hic videte in quot laqueos se induerit.' Et in Lucullo: 'in idipsum se induit, quod timebat.' Et lib. de Divin. 'Cur vos induitis in eas captiones, quas nunquam explicetis?' Sic Plaut.

Frustraminis ipsei [*Frustramur et ipsi*] Lambinus, bene. Alii, *frustramur id ipsi*. Alii, *frustra nimis ipsi*.

816 *Fit quoque, ut interdum*, &c.] His 5. vss. aliqua difficultas occurrit; cur scilicet varient simulacra, quæ representantur nobis in somno; ita ut quæ imago prius mas visa est nobis, subito videatur femina: aut alia ejusmodi facies diversa. Respondet autem id nobis mirum videri non debere, sed

Ejusdem generis; sed femina, quæ fuit ante
In manibus, vir utei factus videatur adesse:
Aut alia ex alia facies, ætasque, sequatur;
Quod ne miremur, sopor atque oblivia curant. 820
Illud in hiis rebus vitium vehementer inesse

quod antea fuit mulier, id postea videatur adesse mas factus inter ipsas manus: vel alius vultus factus ex alio, atque ætas subsequatur: somnus autem et obliviones efficiunt ne admiremur istud. In his porro rebus multo ante meditator maxime decli-

marg. 1. Cant.—817 *set* Mus. B. 1.—818 *vir tunc* P. Vind. *vir tum* V. ed. Th. Ra. *uti nunc* O. *vir tum* Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. et edd. vulg.—820 *ve* V. ed. Th. Ra. *re* Mus. B. 3. H. vs. inseritur post vs. 824. in Vind. V. ed. Th. Ra. Ferr. O. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—821 *Illud* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Lamb. *Istud* vulg. *vitium vitare* memento Fab. *inesto* Gif. Par. Gryph. Nard. Cont. P. Ald. *et illum* Delph.

NOTÆ

merito causam rejicit in soporem, quo præsentem nequit externorum sensuum suorum opera uti, qui somniat. Sic supra monuerat vs. 769. 'Præterea, meminisse jacet, languetque sopore.'

820 *Oblivia curant*] Oblivio quippe obvias imagines pæne obliterat, magisque confundit, quam discernit.

821 *Illud in hiis rebus*, &c.] His 35. vss. interim monet nos poëta, qui mordicus lib. I. II. et III. omnia fortuito ac temerario casu fieri voluit, ut caveamus a perversa illorum sententia, qui opinantur pellucidos oculos esse factos, ut prospiciamus: errura esse flexilia facta, ut progrediamur: manus nobis esse datas, ut ea, quæ ad vitam faciunt, facere possimus: et sic de membris ceteris. Scilicet perversam vult esse sententiam istam, quia negat facta esse membra propter usum, siquidem non vult visum fuisse ante oculos, neque sermonem ante linguam, neque sonum ante aures. Nimirum quæ sunt a natura, ea prius nata esse docet: deinde dederunt, inquit, notitiam suæ utilitatis, nempe cuinam forent usui. Secus vero in artificiosis rebus, utpote quæ pendeant ex prævisa in-

digentia: sic tela bellum antecessit: sic lassitudo præcessit strata lecti mollia: sic teli effugium parmam, &c. Lucretius sane sectatus sententiam Epicuri, qui omnia fortuito atomorum concursui dedit, non potuit in hisce aliam insistere viam. Anaxagoras autem olim ab Aristotele reprehensus fuit, quod hominem prudentissimum omnium animalium esse dixerit, quoniam unus omnium manns haberet; atque adeo datas ipsi esse manus, ut iis uteretur: Aristoteli venit in auxilium Galenus, qui longa oratione atque exemplis confirmat, quod omne animal nullo doctore præsentiat et suæ ipsius animæ facultates, et in quos usus partes suæ polleant; sicut v. g. lyra musicum non docuit, nec forceps fabrum. Stat vero Lucretius pro Anaxagora. 'Nihil ideo quoniam natum est in corpore, ut uti Possemus: sed, quod natum est, id procreat usum.' Aliter autem, quam Epicurei, sentiebant Stoici, teste Cicerone de Fin. III. Lactantius item hanc Epicuri doctrinam refutat lib. de Opificio Dei. Consule locum.

Illud in hiis rebus, &c.] Hos 3. vss. sic castigat Lambinus. Gifanius

Ecfugere errorem, vitareque præmetuenter,
 Lumina ne facias oculorum clara creata,
 Prospicere ut possimus; et, ut proferre viai
 Proceros passus, ideo fastigia posse 825
 Surarum ac feminum, pedibus fundata, plicari:
 Brachia tum porro, validis ex apta lacertis,
 Esse manusque datas, utraque a parte ministras,
 Ut facere ad vitam possemus quæ foret usus.
 Cætera de genere hoc, inter quæquomque pretantur, 830
 Omnia pervorsa præpostera sunt ratione:
 Nihil ideo quoniam natum est in corpore, ut uti

nare et evitare illum defectum, et illud erratum, ne scilicet ponas lucidos oculos factos esse ad hoc, ut queamus videre: et idcirco summitates crurum ac femorum erectas supra pedes posse complicari, ut queamus protrahere grandes gradus itineris: deinde etiam brachia esse formata ex musculis fortibus, et manus concessas esse ministras ab utraque parte, ut queamus efficere ad vitam tuendam ea omnia, quæ opus esset. Reliquæ res omnes, quas illi explicant in hunc modum, sunt omnino præposteræ ob perversam rationem. Siquidem nulla pars corporis idcirco facta est

et istum edd. vulg.—822 errore Vind. V. ed. multare Vind. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ferr. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. multas O. Cant. præmeditemur P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. præmetuentur Vind. V. ed. Bodl. Th. Ra. Voss. L. B. Mus. B. 1. Fab. præmerentur O. præmeditemur Cant. præmetuemur Ferr. illorumque errorem præmeditemur Gif. Par. Sus. Cout.—823 non facias Bodl. Mus. B. 2.—825 fastigia Vind. Voss. vet. et L. B. P. in not. Mus. B. 2. 3. Cant. vestigia P. V. ed. Bodl. Gryph. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. suffragia O. Mus. B. 2.—826 et Cant. mandata Mus. B. 2.—827 cum P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. nec P. in not. quum Mus. B. 1. 2. acta O. Mus. B. 1. 2. Cant.—828 datasque V. ed. Th. Ra. a deest Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—829 possumus P. Vind. et edd. vulg. feret usus Mus. B. 2. forenses Voss. vet.—830 precantur P. V. ed. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 1. 2. Th. Ra. Ald. petantur O.—831 pervisa Mus. B. 2.—832 Nihil ideo Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. Gif. Par. Bas. Ferr. Th. Ra. Nihil adeo Mus. B. 3. Nil ideo P. O. Ald. Cant. Nil adeo vulg. quando Mus. B. 1. V. marg. 1. cum V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 2.—833 procreat usus V.

NOTÆ

vero: Illud in his rebus vitium vehementer inesto; Effugere illorumque errorem præmeditemur, Lumina qui faciunt, &c. Quæ lectio probatur magis: lectoris esto iudicium.

824 Proferre] Supp. possumus.

825 Fastigia Surarum] H. e. summas suras, seu summa crura. Est enim sura posterior pars cruris carnosæ, quæ soli est homini; cetera enim

animalia habent crura sine suris. Gallico *le gras de la jambe*. Quamquam pro toto crure hic sumitur, et apud Virg. *Æn. 1.* 'Purpureoque alte suras vincire cothurno.'

827 Validis ex] Pro, ex validis.

829 Usus] Opus.

830 Inter quæquomque pretantur] Tmesis est, interpretantur.

Possemus; sed, quod natum est, id procreat usum.
 Nec fuit ante videre oculorum lumina nata;
 Nec dictis orare prius, quam lingua creata est! 835
 Sed potius longe linguæ præcessit origo
 Sermonem; multoque creatæ sunt prius aures,
 Quam sonus est auditus; et omnia denique membra
 Ante fuere, ut opinor, eorum quam foret usus:
 Haud igitur potuere utundi crescere caussa. 840
 At contra conferre manu certamina pugnae,
 Et lacerare artus, fedareque membra cruore,
 Ante fuit multo, quam lucida tela volarent:
 Et volnus vitare prius natura coëgit,
 Quam daret objectum parmai læva per artem. 845
 Scilicet et fessum corpus mandare quieti,
 Multo antiquius est, quam lecti mollia strata:
 Et sedare sitim prius est, quam pocula, natum.

ad hoc, ut queamus uti illa: verum, quod semel factum est, illud gignit suum usum. Neque enim visus fuit ante creatam lucem oculorum: neque oratio formata est, antequam lingua facta sit: contra vero ortus linguæ multum antecessit dictionem: et aures procreatæ sunt longe antea quam sonitus fuit auditus; et ceteri tandem artus corporis extiterunt, ut puto, antequam usus eorum esset. Non ergo potuerunt fieri ad hoc, ut possemus uti illis: contra vero committere manu prælia certaminis, et dilacerare membra, et contaminare artus sanguine, longe antea fuit, quam spicula fulgida mitterentur. Et natura docuit effugere plagam antea, quam sinistra præberet per disciplinam obicem clypei. Nimirum etiam longe vetustius est dare requiei fatigatum corpus, quam dulcia cubilia sternerentur. Et ortum est restringere sitim, antequam pocilla essent facta. Ergo hæc res, quæ inventæ sunt

marg. 1. procreatum V. ed. Th. Ra. procreatum sit Bodl. Mus. B. 1. Ferr. sit procreatum Mus. B. 2. 3. id deest Mus. B. 1. 2. 3.—834 oculi quam P. in not.—836 præcedit Gryph.—839 fuero V. ed. Th. Ra. eorum deest Nard.—845 dare V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. penai pena Mus. B. 2.—847 antiquus V. ed.

NOTÆ

834 Videre] H. e. visus, visio. Sic supra vs. 706. 'meminisse' pro memoria. Sic infra vs. 835. 'orare,' pro sermone, seu oratione aut pronuntiatione. Nisi malueris interpretari, 'nec fuit videre,' h. e. nec licuit videre: pariter 'nec fuit orare,' h. e. nec licuit orare.

840 Crescere] Augeri, creari, nasci. Sic vs. 849. 852.

Utundi caussa] Ut iis uteremur: ut uti possemus; sic vs. 832. sese explicat poeta, et vs. 855.

844 Volnus] Vulnus, antiqua scriptio.

845 Objectum] Objectus, us. Daret objectum parmai, i. e. objiceret parmam. Parma brevis est scutum.

847 Lecti strata] Sic alibi, 'strata viarum,' pro stratis viis.

Hæc igitur possunt utundi cognita caussa
 Credier, ex usu quæ sunt, vitæque, reperta : 850
 Illa quidem seorsum, sunt omnia quæ prius ipsa
 Nata, dedere suæ post notitiam utilitatis :
 Quo genere in primis sensus, et membra, videmus.
 Qua re etiam atque etiam procul est, ut credere possis,
 Utilitatis ob obfictum potuisse creari. 855
 Illud item non est mirandum, corporis ipsa
 Quod natura cibum quærit quousque animantis.
 Quippe et enim fluere, atque recedere, corpora rebus

ad utilitatem et ad vitam, queunt putari fuisse nata ut possemus uti illis. Illæ vero res, quæ antiquius ortæ sunt ipsæ omnes separatim, præbuerunt postea cognitionem sui usus; cuius generis præsertim cernimus esse sensus et artus corporis. Quamobrem maxime abest, ut queas existimare hæc potuisse procreari propter ministerium sui usus. Hoc pariter non est admirandum, quod ipsum corpus cuiuslibet animalis postulat suum alimentum; namque ostendi supra plures atomos cadere et

Th. Ra.—849 *Nec* Bodl. possent vulg.—850 *Credere* V. ed. Th. Ra. utraque r. P. in not.—854 *Que* V. ed. Th. Ra. *Quæ* Bodl. O. Quin Bas. possit Mus. B. 2.—855 *Utilitas* Mus. B. 2.—856 *idem* non Mus. B. 2.—857 *Quid* P. Bas. marg.

NOTÆ

849 *Hæc*] Puta, quæ ex arte fiunt.
 851 *Illæ*] Puta, quæ sunt a natura; ejusmodi sunt sensus et membra. Quanquam aliter sentiebant Stoici, ut refert Cicero de Fin. III. his verbis: 'Jam membrorum, i. e. partium corporis, alia videntur propter eorum usum a natura esse donata, ut manus, crura, pedes, et ea, quæ sunt intus in corpore, quorum utilitas quanta sit a medicis disputatur: alia autem nullam ob utilitatem, quasi ad quendam ornatum, ut canda pavoni, plumæ versicolores columbis, viris mammæ atque barba.'

856 *Illud item non est, &c.*] His 19. vss. causam investigat modo Lucretius, cur animalia sitiant et esuriant perpetuo. In promptu responsio est illi, qui supra sancivit de rebus quibusvis defluere semper corpuscula. Enimvero multa corpuscula ex intimis corporis partibus exhalantur

per sudorem: multa per expirationem, cum defessa anhelant animalia; præ qua deperditione atomorum rarescit corpus, ac tandem, perit, quia, quæ supersunt atomi, non bene coherant, totique corpori minantur ruinam, cuius prodromus seu præcursor est dolor, seu esuries. At cibus adest, sumitur, in animalis partes universas insinuat se; resarcit corpus, recreat vires, ac famelicam edendi cupidinem opplet. Pariter succedit potus, qui partes humoris indigentes irrigat, ardorem sitis extinguit, igneas atomos dissipat, ac cavet ne corpus torrefiat. Scilicet putat Lucretius sitim fieri calidis ex vaporibus, qui nostro in ventriculo incendium excitent. Consentiant philosophi omnes sitim esse appetitum frigidi et humidi.

858 *Corpora*] Atomos.

Multa, modis multis, docui: sed plurima debent
 Ex animalibus; hæc quia sunt exercita motu : 860
 Multaque per sudorem ex alto pressa feruntur;
 Multa per os exhalantur, quom languida anhelant.
 Hiis igitur rebus rarescit corpus, et omnis
 Subruitur natura: dolor quam consequitur rem.
 Propterea, capitur cibus, ut subfulciat artus, 865
 Et recreet vireis inter datus; atque, patentem
 Per membra ac venas, ut amorem obturet edundi.
 Humor item discedit in omnia, quæ loca quomque
 Poscunt humorem: glomerataque multa vaporis

decedere de rebus variis modis: verum plurimæ debent decedere præsertim ex iis animantibus, quæ sunt agitata motu: plures etiam compulsæ ex intimis partibus abeunt per sudorem: plures emittuntur per os, cum scilicet animalia debilitata respirant. Ergo corpus rarefit his rebus; et tota natura animalis corrumpitur: quam rem dolor subsequitur. Quapropter alimentum sumitur, ut sustentet membra, et ut interea subministratum reficiat vires, et oppleat cupidinem comedendi, quæ hiat per artus ac per venas. Potus similiter diffunditur in omnes partes corporis, quæ postulant potum: et accedens discedit plura corpuscula caloris, quæ conglo-

Ald.—858 *ac pro atque* Mus. B. 2.—859 *Multa modis docui* Gif. *Multis modis docui* Gif. L. B. Par. *pluria* Fab.—860 *hæc*: ita necessum habui ex ingenio rescribere; nam vox omnino deest Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. ex quo vs. laborat: P. his; O. Mus. B. 1. et; unde utrobique constructio non procedit. Wakef. *quæ sunt* Gif. Par. Gryph. Bas. P. *qualia* P. in not.—861 *Omnia*, quæ veniunt inter *Multa* hujusce vs. et per sequentis, desunt Mus. B. 2.—862 *per eos* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Th. Ra. *per hos* Bas. *exaltantur* Voss. vet. Cant. *exatantur* quidam.—863 *rarescit rebus* Voss. vet.—864 *sequitur* V. ed. Bodl. Th. Ra.—865 *Præterea* P. Bas. marg.—866 *nervos interdatus* Voss. marg. in *tardatus* Mus. B. 2. *parentem* V. ed. Th. Ra. O.—867 *ob divertendi* V. ed. Th. Ra. P. Ald. V. marg. 1. *obduret edendi* O. Mus. B. 1. 3. Cant. P. in not. Gryph. Nard. Bas. et Voss. L. B. a sec. man. *incitandum* Mus. B. 2.—868 *descendit* O. *descendat* Mus. B. 2. *dissedit*

NOTÆ

859 *Docui*] Nempe lib. I. et II. passim.

860 *Exercita*] Fatigata, agitata.

861 *Ex alto*] Ex internis corporis partibus: sic vs. 71. et 90.

863 *Rarescit*] Fit quasi inane.

864 *Natura*] Supp. illius, nempe animalis.

Quam rem] H. e. quam deperditionem, quem effluxum atomorum sequitur esuries ac dolor.

Delph. et Var. Clus.

866 *Inter datus*] Interea datus, interjectus.

867 *Obturet*] Alias, *obduret*; vel *obcludat*; vel *obvertat*. Sed rectius *obturet*. Lege Josephi Castalionis observ. Dec. III. c. 6. p. 143.

868 *Quomque*] Tmesis vocis quæcumque.

869 *Vaporis*] Caloris, ut sæpe monui.

Lucret.

2 M

Corpora, quæ stomacho præbent incendia nostro, 870
 Dissupat adveniens liquor, ac restinguit, ut ignem;
 Urere ne possit calor amplius aridus artus.
 Sic igitur tibi anhela sitis de corpore nostro
 Abluitur; sic expletur jejuna cupido.

Nunc, qui fiat, ut ei passus proferre queamus, 875
 Quom volumus, vareque datum sit membra movere;
 Et, quæ res tantum hocc' oneris protrudere nostri

merata accendunt ignem in pectore nostro; sicut humor accedens discutit et extinguit ignem; ne scilicet calor ardens queat amplius comburere membra. Hoc modo ergo sitis, quæ anhelat, abstergitur tibi de nostro corpore: hoc modo famelicus amor edendi obturatur. Jam vero docebo, qua ratione accidat, ut promovere gradus nostros, quando cupimus, et qua ratione concessum sit nobis contorquere artus nostros diversimode: et quæ res solita sit propellere hanc adeo ingentem massam

Cant.—871 *restringat* V. ed. Th. Ra. *restringit* Bodl. Mus. B. 2. *restringit* Cant. *ignis* V. marg. 1. *in ignem* Voss. vet.—872 *Vere* Mus. B. 1. *re possit* Cant. *arctus* Mus. B. 3.—873 *cibi pro tibi* Mus. B. 1.—874 *jejuna* V. ed. Th. Ra.—875 *stat* V. ed. Th. Ra. *quiemus* Voss. vet.—876 *rare* Vind. Voss. vet. et L. B. Cant. *varie reliqui. nare quæ ratio O. nam quæ ratio* Mus. B. 1. *nam quæ datio* Mus. B. 2.—877 *Æque* V. ed. Th. Ra. Bodl. *tamen* Mus. B. 2. *pro-*
tendere P. V. ed. Th. Ra. Ald. Cant. Gryph. marg. *pertrudo* Mus. B. 1.—878

NOTÆ

873 *Anhela*] Quæ anhelare facit præ nimio calore intus agente.

874 *Jejuna cupido*] Fames, esuries.

875 *Nunc, qui fiat, &c.*] His 30. vss. investigat quæ causa sit, cur ambulare, membra movere, ac totum corpus contorquere possimus, quo volumus. Scilicet, jam factum satis pro nobiliore vegetæ munere, quæ nutritio dicitur, supererat ut præstantiorum animalium prosequeretur officia, horumque causas solerter investigaret. Quod modo præstat. Itaque docet causam motus ad locum esse simulacra ad meandum apta, quæ advenientia mentem feriunt, ac e loco ad locum movendi voluntatem efficiunt. Quibus peractis animus imperat animæ sibi conjunctæ, per totum corpus excubanti; hæc vero artus atque lacertos sollicitat, inque mandatum corpus dirigit. His ita dispositis rarefit corpus, perque data foramina concitus aër ex debito penetrat. Rem

illustrat exemplo. Sicut enim, inquit, navis velis ac vento fertur, ita advenientia corpuscula feriunt animum, ac animam simul, quæ cum animo conjuncta est; anima vero, quæ spiritus est proporro pulsatur ipsum corpus et contorquet, quo volumus. Itaque ad motum animalium spontaneum seu voluntarium duo faciunt, cognitio et appetitio. Ubi enim rerum præcedentia simulacra ferierunt animum, animus pulsatus ferit voluntatem: voluntas sollicitat animam, quæ per totum corpus dissita facile totum contorquet corpus. Sic II. 260. et seqq. docuit voluntatem esse principium motus, et a corde initium motus existere. 'Nam dubio procul his rebus sua cuique voluntas Principium dat, et hinc motus per membra rignantur,' &c. 'Ut videas initium motus a corde creari,' &c. Sic Aristoteles de Anim. III. vult appetitum et mentem esse duas motus causas.

Corporis insuerit, dicam: tu percipe dicta.

Dico, animo nostro primum simulacra meandi
 Adcidere, atque animum pulsare, ut diximus ante: 880
 Inde voluntas fit: neque enim facere incipit ullam
 Rem quisquam, quam mens providit, quid velit, ante:
 Id, quod providet, illius rei constat imago.
 Ergo, animus quom sese ita commovet, ut velit ire,
 Inque gredi; ferit ex templo, quæ in corpore toto 885
 Per membra, atque artus, animai dissita vis est:
 Et facile est factum, quoniam conjuncta tenetur.
 Inde ea proporro corpus petit; atque ita tota
 Paullatim moles protruditur, atque movetur.

Præterea, tum rarescit quoque corpus; et aër 890

corporis nostri: tu accipe verba mea. Dico itaque primo imagines progrediendi advenire ad mentem nostram, et ferire mentem ipsam, veluti docuimus supra. Deinde voluntas efficitur; nemo enim instituit facere rem ullam, antequam animus præviderit, quid cupiat. Verum id, quod mens prævidet, est simulacrum illius rei, quam quisque facere instituit. Igitur ubi mens sic agitat sese, ut cupiat progredi, et intrare quoquam, subito pulsatur eam facultatem animæ, quæ facultas dispersa est per artus in universo corpore. Atque id non est difficile effectum, siquidem anima juncta est cum animo. Deinde pulsatur ulterius ipsum corpus; et sic universa massa corporis propulsatur et contorquetur pedetentim. Adde quod cor-

insuerint Mus. B. 2. *insuerit* Th. Ra.—880 *Accedere* V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Voss. L. B. a sec. man.—881 *illam* V. ed.—882 *nisi mens* P. Ald. *quasi mens* V. marg. 1. *quam deest* V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 2. *mens quam* Mus. B. 1. *quod velit* Ferr. P. V. ed. Th. Ra. Ald.—883 *At* Mus. B. 1. 3. et edd. vulg. *At quoque quod providet rei illius* Mus. B. 3. *constat* P. Bodl. Mus. B. 3. *constare reliqui.*—884 *promovet* Mus. B. 2.—886 *anima* Mus. B. 1.—887 *factum* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *factis* Nard. *factu* reliqui. *quam pro quoniam* V. ed. Th. Ra. *cum* Mus. B. 2. *quando* Mus. B. 1. Bas.—888 *petit* Wakef. ex conj. *perit* V. ed. Voss. vet. et L. B. Cant. Vind. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. *ferit* P. Ald. Bip. Hav. Delph.—890 *cum* P. Bodl. Ferr. Ald. *qum* V. ed. Th. Ra. *quum* V. marg. 1. *quorum* V. marg. 2. *et uxor*

NOTÆ

878 *Insuerit*] Insueverit, solita sit.

879 *Animo*] Pro, ad animum, ut locutus est supra vss. 215. et 236.

880 *Ut diximus ante*] Nempe II. 260. et seqq.

883 *Id [At] quod providet, &c.*] H. e. at id, quod mens providet, illius rei, quam quis facere instituit, est imago.

885 *Inqu gredi*] Tmesis, ingredique. *Ferit ex templo, &c.*] H. e. animus subito ferit ipsam animam, quæ sibi

conjuncta est, et quæ per totum corpus fusa permanat.

886 *Animai vis*] I. e. Anima.

887 *Conjuncta tenetur*] Ut docuit lib. II. fusius.

888 *Ea*] Supp. Anima.

Proporro] Ulterius, præterea: sic II. 977. III. 276. 282.

889 *Moles*] Corpus.

890 *Præterea, tum rarescit, &c.*] Altera causa motum adjuvans.

Scilicet, ut debet, qui semper mobilis exstat,
Per patefacta venit, penetratque foramina, largus;
Et dispargitur ad parteis ita quisque minutas
Corporis: heic igitur rebus fit utrimque duabus,
Corpus ut, ac navis velis ventoque, feratur. 895

Nec tamen illud in hiis rebus mirabile constat,
Tantula quod tantum corpus corpuscula possunt
Contorquere, et onus totum convortere nostrum.
Quippe et enim ventus, subtili corpore tenuis,

pus fit etiam inane; et aer, qui, nimirum, ut par est illi, est perpetuo in motu, copiosus advenit per meatus sibi apertos, quos ingreditur, et sic distribuitur ad singulas minimas partes corporis. Inde ergo accidit per duas res ex utraque parte, ut corpus moveatur, sicut navis fertur carbasis et vento. Neque tamen id admirabile videtur in hisce rebus, quod tam minuta corpora queant commovere tam ingens corpus, et circumagere tam ingens pondus; namque ventus, qui minutus constat ex tenui natura, propulsat et

Cant.—892 *largis* Bodl.—893 *dispargitur* P. V. ed. Voss. L. B. et vet. O. Mus. B. 1. 2. 3. *dispargitur* vulg. *quisque* Voss. vet. et L. B. *quasque* edd. vulg.—894 *Corpus* Mus. B. 2. *hinc* P. et edd. vulg. *his* Fab. Creech.—895 *Corpus* P. Bodl. *Corporis* reliqui. *uti, ut* edd. vulg. *ac deest* Cant. *hac* Gryph. marg. Bas. *hac* Gif. Par. *navis* V. ed. Th. Ra. *remis, ventoque* Gassend. Creech.—897 *possint* Voss. vet. Mus. B. 2. 3.—899 *tenuis* s. c. *ventus* Mus. B. 1.—

NOTÆ

894 *Rebus . . . duabus*] Nempe, et ex appetitione ac cognitione; et ex corporis rarefactione ac aeris ingressu. Hoc est, ex prima causa motus, et ex causa motum adjuvante. Scilicet non sola interna causa, sed et externa concurrat ad motum animalem, inquit Poëta.

895 *Ac [ut] navis velis, &c.*] Sic Lambinus; bene. Pareus vero minus bene, *corporis ut hac navis, &c.* vulgata lectio, *corpus ut hac navis, &c.*

897 *Corpuscula*] Atomis, seu simulacra rerum tenuia, quæ advenientia feriunt animum et animam.

899 *Quippe et enim, &c.*] Quia mirabile hoc videtur ut minima corpuscula simulacrorum totum contorquant corpus, rem exemplo confirmat. Aristoteles autem Mechan. cap. 7. rationem reddit, cur quanto antenna sit altius elata, tanto citius navis feratur eodem velo, eodemque vento.

Quam tamen rationem ut bene noscas, operæ pretium est ut prius cognoveris cur vectis tantam vim habeat movendorum onerum gravissimorum. Est autem vectis palus lignens seu ferreus rostratus, quem *μόχλος* Græci appellant. Itaque Vitruvius x. 8. docet quod onus manuum multitudo movere non valet, id vectis facile attollit, si illius rostrum oneri subdideris, caput vero depresserit vel unus homo. Cujus rei causa hæc est, quod pars prior vectis brevior ab ea pressione, quæ est loco centri, subit onus: et quia caput vectis longius ab ea pressione seu centro distans, cum per id ducitur, faciendo motus circinationem, ut aiunt, cogit pressionem paucis manibus oneris maximi pondus examinare. Semper enim quanto pars posterior vectis, i. e. ea, quæ est a centro ad vectis caput, quod a motore premitur, fuerit longior pri-

Trudit agens magnam magno molimine navem; 900
Et manus una regit quanto vis inpete euntem;
Atque gubernaculum contorquet, quo lubet, unum:
Multaque per trochleas, et tympana, pondere magno
Conmovet atque levi substollit machina nixu.

Nunc, quibus ille modis Somnus per membra quietem

agit ingenti impetu ingentem navim, et unica manus gubernat illam progredientem quantalibet celeritate, et unus temo convertit illam quo lubet. Et per trochleas ac tympana machina agit et sursum attollit vel minimo molimine res multas, quæ constant ingenti pondere. Jam vero proferam quibus viis ille sopor aspergat re-

900 *Trudita res* Mus. B. 2. *Trudita gens* V. ed. Th. Ra. *volumine* V. ed. Th. Ra. Bodl. *navim* Mus. B. 2.—901 *regit* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra.—902 *gubernandum* V. ed. Bodl. Th. Ra. *gubernaculum* Cant. *qua* Mus. B. 2. *una* Gif. Par. *unus* P. Ald.—903 *trochleas* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Cant. *trudeas* Vind.—904 *substollit* Mus. B. 2. *sustollit* vulg. *visu* V. ed. O. Ferr. Th. Ra. *nisi* Bodl. *nisu* vulg.—905 *quiete* V. ed. *quiete* Voss. L. B. Mus. B. 2. 3.—906 *atque*

NOTÆ

ore, i. e. ea parte, quæ a centro ad rostrum vectis pertinet, tanto facilius onus movebitur.

His animadversis, facile intelligere est, cur velum vento inflatum celerissime navem moveat, antenna licet non procul absit a cacumine mali. Malus enim rationem vectis obtinet: mali sedes, seu calx, tenet locum pressionis seu hypomochlii: ventus, qui velum implet, est veluti motor. Itaque si antenna longissime absit a sede mali, citissime feretur navis. Linea enim, quæ longius abest a centro, majorem circulum describit: circulus vero ut quisque est maximus, ita celerrime movetur.

901 *Et manus una, &c.*] Sic Vitruvius ibid. et Arist. Mechan. vi. hanc reddunt causam, quod gubernaculum obtineat locum vectis; navis vero locum oneris; gubernator vero locum motoris; cardines denique, in quibus vectitur gubernaculum, locum pressionis seu hypomochlii.

903 *Trochleas*] Trochlea machina est tractorii generis, cum æreo aut ligneo orbiculo, qui per axem brevem

versatur trajecto fune ductario. Gallice *poulie*. Sic dicitur a trochis seu rotis. Isidor. etym. xix. 2.

Tympana] Tympanum, quod Græci *τύμπανον* appellant, genus est rotæ magno circuitu præditæ, cujus axis fune obvolvitur, interea dum homines eam circumagunt quasi ascendentes, pro gradibus certas regulas affixas, quibus pedes infigunt. Gallice *gruë*.

904 *Substollit*] Sursum tollit. Sic Plant. Cistell. 'Amiculum hoc sustolle saltem.' Et Catull. de nupt. Pel. et Thet. 'Dulcia ne mæsto sustollens signa parenti.' Cicero in Arat. 'Istius in Boream quod se sustollit acumen.'

905 *Nunc, quibus ille modis, &c.*] His 58. vs. seqq. disputat Poëta de somno, qui nobis per membra irrigat quietem. Sed prinsquam modum nobis explicet, quo somnus fiat, his 9. vs. prioribus attentum sibi postulat auditorem; monetque se suaviloquis potius, quam multis versibus rem esse expediturum. Sicut enim, inquit, parvus cyenorum cantus dulcior est, quam ingens clamor gruum, ita sua-

Inriget, atque animi curas e pectore solvat, 906
 Suavidicis potius, quam multis, versibus edam;
 Parvus ut est cycni melior canor, ille gruum quam
 Clamor, in ætheriis dispersus nubibus austri.
 Tu mihi da tenuis aureis, animumque sagacem: 910
 Ne fieri negites, quæ dicam, posse: retroque
 Vera repulsanti discedas pectore dicta:
 Tutemet in culpa quom sis, neque cernere possis.
 Principio, somnus fit, ubi est distracta per artus
 Vis animæ; partimque foras ejecta recessit, 915
 Et partim contrusa magis concessit in altum:

quem per artus nostros, et adimat e corde solitudines mentis; dicam autem hoc carminibus potius suaviloquis, quam pluribus, sicut tenuis cantus cycni dulcior est, quam illa vox horrida gruum, quæ diffusaper aëria nubila Noti auditur. Tu vero præbe mihi teneras aures, et mentem solertem; ne neges ea, quæ te docebo, posse fieri, neve retrocedas, animo tuo rejiciente vera verba mea, ut non queas videre quod tu ipse sis in errore. Primum somnus fit, cum facultas animæ dispersa est per membra, et cum partim emissa foras decessit, et partim compacta magis recepit se

deest V. ed. curai se V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. cura se Cant. curas se Ferr.—910 da deest Mus. B. 3. animamque V. ed. Th. Ra.—911 Nec Mus. B. 1. 2. retorque Vind. V. ed. Th. Ra. retorque Bodl.—912 Vera re pulsanti Ferr. Verare pulsanti V. ed. Th. Ra. discedant Mus. B. 1. P. in not. pectora Bodl. discedans Ferr.—913 Tutimet P. Bodl. Bas. marg. Tu timet V. ed. Th. Ra. Ald. Tu tumet Mus. B. 2. Trutines Mus. B. 3. neque Vind. Bodl. Voss. L. B. O.

NOTÆ

vidica parva carmina placebunt magis, quam multa inconcinna oratio.

906 *Inriget*] Antiquæ pro irriget. Sic autem Virg. loquitur *Æn.* 1. 'Placidum per membra quietem Irrigat.' Et Persius Sat. v. 'irriguus somnus'; metaphora ducta a plantis, quæ irrigatæ crescunt. Sic corpora somno quasi irrigata vigent.

907 *Suavidicis potius, &c.*] Hi 3. vss. positi sunt jam supra vs. 181.

910 *Tu*] Supp. o Memmi, quem edocet.

911 *Negites*] Crebro neges; frequentativum verbum.

914 *Principio, somnus, &c.*] His itaque 13. vss. seqq. primum docet somnum fieri, cum membra dissolvuntur fluuntque ob animæ vim labefacta-

tam. Sic autem argumentatur: Somno sensus nostri impediuntur: at sensus, qui sunt in nobis, fiunt opera animæ: igitur necesse est, cum dormit animal, ut ejus anima partim foras ejecta recesserit, partim in penetrales corporis sedes altius concesserit, partim per membra distracta dispersa sit. Neque enim vult totam animam, dum dormit animal, e corpore ejectam esse; alias enim, nisi remaneret aliqua pars animæ superstes, non esset unde post somnum revivisceret animal, ac ejus sensus omnes. Rem illustrat exemplo. Sicut enim ignis in cinere sepultus non omnino extinguitur: ita nec anima tota extincta est in animali dormiente.

916 *Partim contrusa, &c.*] Sic fere

Dissolvuntur enim tum demum membra, fluuntque.
 Nam dubium non est, animai quin opera sit
 Sensus hic in nobis; quem quom somnus inpedit esse,
 Tum nobis animam perturbatam esse putandum est, 920
 Ejectamque foras; non omnem; namque jaceret
 Æterno corpus perfusum frigore leti,
 Quippe ubi nulla latens animai pars remaneret
 In membris, cinere ut multa latet obrutus ignis;
 Unde reconfliari sensus per membra repente 925
 Possit, et ex igni cæco consurgere flamma.
 Sed, quibus hæc rebus novitas conflatur; et unde
 Perturbari anima, et corpus languescere, possit;
 Expediam: tu fac, ne ventis verba profundam.

interius. Tunc enim partes corporis tandem quasi disjunguntur, et elabuntur. Etenim non est dubium, quin hic sensus noster maneat in nobis beneficio animæ: quem sensum existere ubi somnus prohibet, tunc credendum est animam nostram turbatam esse in nobis, et emissam extra corpus, non quidem totam; namque corpus remaneret irrigatum sempiterno frigore mortis; quoniam nulla pars animæ abscondita restaret in artubus nostris, veluti ignis latitat obiectus sub plurima cinere, ex qua parte animæ latitanti sensus queat subito refici per artus, sicut flamma potest surgere ex latenti igne. Verum edocebo jam quibus rationibus hæc novatio fiat, et ex quibus rebus anima æque ac corpus queat torpescere. Tu interim effice

Mus. B. 1. 2. 3. V. marg. 1. nec Cant. ne vulg.—917 dum V. ed. Th. Ra.—918 quom Th. Ra.—919 hic deest Mus. B. 2. tum somnus Mus. B. 1.—924 multo Gif. marg. Gryph. obrutus Bas.—926 et pro ut Cant. tecto consurgere P. Ald. tacto Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl.—927 confletur edd. vulg.—928 Perturbata Bodl.

NOTÆ

Aristoteles lib. de somno, ubi ait somnum esse coitionem calidi in intimis partibus, et ejus naturalem ab adverso frigore circumfuso compressionem, quia calidum ab humore exhalationis revertentis ad interiora repellitur ac detruditur. Sic Plin. lib. xi. cap. ult. ait, 'Somnum esse animi in sese medium recessum.'

In altum] In penetrales et intimas sedes. Sic vs. 861. et alibi passim.

922 *Perfusum frigore leti*] H. e. ex-animum.

924 *Cinere multa*] Sic Nonius ait nomen 'cinis' esse fœminini generis apud Cæsarem, Catullum, et Calvum. Calvo quidem dicitur, 'fulva cinis:'

'ipsa cinis.' Catullo ad Manlium, 'acerba cinis.' Vulgo tamen masculini generis est.

926 *Consurgere*] Supp. possit, quod repetendum est.

927 *Sed, quibus hæc rebus, &c.*] His interim 3. vss. monet se dicturum, quibus rationibus fiat ut anima partim foras ejici, partim in intimas corporis sedes contrudi, partimque per membra dispergi possit; ac tota simul cum corpore languescat.

Hæc novitas] Hæc animæ mutatio.

929 *Ne ventis verba profundam*] H. e. tu fac ut verba mea ad aures tuas perveniant, et in animo tuo penitus insideant, non autem abs te respuan-

Principio, externa corpus de parte necessum est, 930
 Aëriis quoniam vicinum tangitur auris,
 Tundier, atque ejus crebro pulsariet ictu:
 Proptereaque, fere res omnes aut corio sunt,
 Aut etiam conchis, aut callo, aut cortice, tectæ.
 Interiorem etiam partem spirantibus aër 935
 Verberat hicc' idem, quom ducitur, atque reflatur.

ne fundam dicta mea auris aëriis. Primum igitur oportet ut corpus percutiatur aëre in exterioribus suis partibus, siquidem propinquum contingitur flatibus aëtheriis; et ut frequenti plaga illius aëris propellatur. Et idcirco res pæne cunctæ sunt involutæ vel corio, vel seta, vel conchis, vel callo, vel cortice. Hic idem aër, cum trahitur, et respiratur ab animalibus spirantibus, contundit quoque intrinsecam

—930 *æterna* V. ed. Th. Ra. O. *recessum* Vind.—931 *Aëris* Mus. B. 2. O.—932 *Trudier* Delph.—933 *Propterea* quod Vind. Ferr. V. marg. 1. *Propterea* quo fore V. ed. Th. Ra. *omnis* Cant.—934 *etiam conchis*, aut Voss. vet. et L. B. *etiam conclusæ* ut P. Ald. *etiam conclusa* ut Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. V. marg. 1. *cute conclusæ* aut O. Cant. *seta aut conchis aut* Mus. B. 1. *ante conclusæ* P. in not. Gryph. Nard. *callo* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. Ald. *gallo* Mus. B. 2. Ferr. V. ed. Th. Ra. *tactæ* V. ed. Th. Ra. *rectæ* Mus. B. 2.—936 *hoc* Mus. B. 2. *inflatur* quidam.—938 *Perveniat* Mus. B.

NOTÆ

tur. Sic loquuntur Horat. Catull. et alii poetæ.

930 *Principio, externa corpus, &c.*] His itaque 21. vs. seqq. sic explicat rationem, qua corpus languescat, et in soporem abeat. Exorditur autem ab aëre tum circum verberante corpus, cum intus ducto et reflato ab animalibus. Is enim exteriores corporis partes, quibus vicinus est, crebro feriat necesse est: intus vero spiratus ferit pariter viscera; quo fit, ob duplicem hanc plagam, ut posituræ principiorum disturbentur, ac totius corporis atque animæ ruina sequatur; pars enim animæ inde elicitur: pars introrsum cedit: pars distracta per artus nequit sibi esse conjuncta, ita ut mutuam nequeat præstare operam. Igitur mutatis motibus sensus abit ac anima: et quia non superest, quod jam suffulciat corpus, hoc debile cadat necesse est.

932 *Tundier* [*Trudier*] Poëtice pro trndi. Sic pulsariet, pro pulsari.

933 *Proptereaque, fere, &c.*] I. e. ut res sint ab injuria aëris externi tutæ ac munitæ, teguntur aut corio, aut seta, &c. Uberius hanc rem persequitur Cicero de N. Deor. II. 'Animantium,' inquit, 'aliæ coriis tectæ sunt, aliæ villis vestitæ, aliæ spinis hirsutæ; pluma alias, alias squama videmus obductas,' &c. Sic Plin. lib. VII. Procem. 'Ante omnia unum animantium cunctorum alienis velat opibus: ceteris varie tegumenta tribuit, testas, cortices, coria, spinas, villos, setas, pilos, plumam, pennas, squamas, vellera,' &c.

934 *Aut etiam* [*Aut seta, aut conchis*] Sic Lambin. At Pareus, *Aut etiam conchis*.

936 *Quom ducitur, atque reflatur*] H. e. cum attrahitur atque respiratur, seu redditur.

Qua re utrimque secus quom corpus vapulet, et quom
 Perveniant plagæ per parva foramina nobis
 Corporis ad primas parteis, elementaque prima;
 Fit quasi paullatim nobis per membra ruina: 940
 Conturbantur enim posituræ principiorum
 Corporis atque animi; sic, ut pars inde animai
 Eliciatur, et introrsum pars abdita cedat;
 Pars etiam, distracta per artus, non queat esse
 Conjuncta inter se, neque motu mutua fungi: 945
 Inter enim sæpit coetus natura, viasque;
 Ergo sensus abit, mutatis motibus, alte.
 Et, quoniam non est, quasi quod subfulciat artus,

partem eorum. Quapropter, quoniam corpus verberatur prope ex utraque parte, et quoniam ictus adveniunt nobis usque ad primas partes, et usque ad prima principia per minimos meatus, clades veluti pedetentim sequitur nobis per artus. Namque omnes situs primordiorum corporis et mentis ita perturbantur, ut hinc pars una animæ expellatur, et pars altera latens concedat intus: pars alia quoque dispersa per membra non possit esse sibi connexa, nec agere mutuo motus suos; etenim natura intercipit meatus, et iter. Igitur sic motibus atomorum commutatis introrsum sensus recedit. Et quia non est, quod quasi sustineat membra, corpus efficitur

2. *per deest* Mus. B. 2.—942 *sicuti* Ferr. Vind. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 3. *sicut* V. marg. 1. *fit uti* Voss. vet. O. Cant. *sic omissu* ut Mus. B. 2.—943 *Ejiciatur* edd. vulg.—944 *querit* V. ed. Bodl. Th. Ra.—945 *nec* Vind. Mus. B. 1. et edd. vulg. *fongi* Mus. B. 1.—946 *sæpit* et P. Ald. *sepe* Vind. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. *sæpe* et V. ed. Th. Ra. Ferr. *sepsit* Cant. *coctus* V. ed. Th. Ra. *coitus* Gif. Par. *sæptus* Mar. *septus* Gryph. Nard. Bas. marg. *aditus* edd. vulg.—947

NOTÆ

937 *Utrunque*] Intus et extra.

Secus] Male; perperam.

939 *Primas parteis*] Primordia, atomos.

Elementa prima] Principia, atomos.

941 *Principiorum*] Atomorum.

942 *Inde*] Ex animo et corpore, per quod dissita est anima. Quæ autem sententia continetur his 3. vs. eadem posita fuit supra vs. 914. et seqq. et iterum infra vs. 956. et seqq.

945 *Mutua*] Mutuo. Sic II. 75. 'Inter se mortales mutua vivunt.'

946 *Inter enim sæpit*] Tmesis, in-

tersæpit enim.

Cætus [*Aditus*] Lamb. bene; neque enim te movere debet syllaba brevis ante vocalem, cum hoc familiare sit interdum Lucretio, et aliis etiam poetis. Gifanius, *Coitus*, quia in quibusdam Codicibus legitur *cætus*: aut *septus*.

947 *Sensus abit*] Quippe quia, mutatis atomorum posituris in corpore intrinsecus, ipsa recedit anima, quæ dat sensiferos motus.

Mutatis motibus] Supp. principiorum, seu atomorum.

Alte] Intus, intrinsecus, vs. 916.

Debile fit corpus, languescuntque omnia membra;
Brachia, palpebræque, cadunt; poplitesque cubanti 950
Sæpe tama submittuntur, viresque resolvunt.

Deinde, cibum sequitur somnus, quia, quæ facit aër,
Hæc eadem cibus, in venas dum diditur omneis,
Ecfcit: et multo sopor ille gravissimus exstat,

languidum, et artus cuncti deficiunt, brachia et cilia concidunt, et genua deficiunt. Præterea sopor consequitur alimentum; quia alimentum efficit eadem, quæ aër efficit, cum distribuitur in omnes venas; et ille somnus est arctissimus, quem carpis,

adit mutatus P.—949 languescuntque Voss. vet. et L. B. languescunt reliqui.—950 poplitesque procumbunt edd. vulg. procubant Gif. Par.—951 Deest Vind. Mus. B. 1. 2. 3. Delph. tamen Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. et Mss. omn. tama Voss.—952 sæpe facit V. ed. Th. Ra.—953 cum diditur Cant.—954 Efficitur

NOTÆ

950 *Brachia, palpebræque, &c.*] Ita Lambinus, Pareus, et Gifanius; at Joan. Nardus ex veteribus codicibus non solum mutat hunc versum, sed et alium addit: *Brachia palpebræque cadunt, poplitesque cubanti Sæpe etiam submittuntur; viresque resolvunt.* Quia vero nihil ad sensum addit, nos delendum hunc versum censemus.

952 *Deinde, cibum sequitur, &c.*] His 8. vss. alteram somni causam reddit. Scilicet quia alimentum, dum per corpus distribuitur, idem præstare experimur, quod aër irrepens atque percussus: quin majores etiam infert ictus, quo firmior est illi compages. Hinc sopor a cibo inductus arctior videtur; scilicet, quia pars animæ altius conjicit se introrsum: pars altera largior abit foras: pars vero cetera superstes ac per membra distracta divisor restat inter se. Idem scribit Aristoteles lib. de somn. et expergef. Nempe cibi et potus halitus humidus sursum ferri, qui, ubi supernum in locum pervenerint, tunc, quia sunt graves et corporei, deorsum recidunt, et una secum calorem vitalem nativum, qui sua sponte sursum fertur, corripunt, et ad interiora

detrudent. Quo facto creatur somnus. Itaque a cibo somnus altissimus et gravissimus esse solet. Item a labore, quia labor liquefacit et quasi tabefacit corpus. Quod autem ex corpore liquescentedeteritur, est veluti cibus non coctus. Vulgo autem somnus videtur esse quædam sensuum externorum feriatio: sensuum autem externorum operatio videtur per vigiliam peragi, quod ubi nervi sensorii, transmissis a cerebro spiritibus, turgentibus feriuntur a speciebus rerum, ipsi spiritus resiliuntione quadam versus cerebrum degenti interiorius facultati impressionem faciunt; unde, nisi facultas interior advertat, nulla sensatio fit. Quod cum ita sit, talis feriatio ideo contingit, quod officia nervorum flaccescant, ac ea ratione obturentur: sicque, nervis non amplius spirituum affluxu turgentibus, sed relaxatis potius, tum membra labascant, tum spiritus non amplius versus cerebrum resiliant, nec ad facultatem usque interioriorem acceptos externe ictus propagare possint. Sed hæc longioris sunt disputationis, quam nostra brevis isthæc interpretatio patitur.

Quem satur, aut lassus, capias; quia plurima tum se 955
Corpora conturbant, magno contusa labore.
Fit ratione eadem conjectus parte animai
Altior, atque foras ejectus largior ejus;
Et divisor inter se, ac distractior, intus.

Et, quo quisque fere studio defunctus adhæret; 960
Aut quibus in rebus multum sumus ante moratei,
Atque in ea ratione fuit contenta magis mens;

cum es vel saturatus, vel fatigatus; quia tunc plurima primordia agitant sese percussa magno impetu. Ob eandem causam recessio abstrusior animæ fit etiam, et copiosior emissio ejus extra corpus, et fit ipsa inter se disjunctior et separatio intrinsecus. Et cui exercitio quisque ferme detentus adjungitur; vel quibus in rebus antea plurimum hæsimus; et qua in re animus noster fuit magis attentus; vide-

multo Voss. vet. sed corr.—955 capias deest Cant. captas Bas. qui pro quia V. ed. Th. Ra.—956 concussa Cont. concusa Gif. Par. P. contusa Ald.—957 porro animai P. et edd. vulg.—958 Artior Voss. marg. formas Mus. B. 2.—959 cliviosior P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. divitior Gryph. se deest V. ed.—960 At quod Voss. vet. quoi edd. vulg. defunctus P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. devictus P. in not. devinctus vulg.—962 in qua ratione edd.

NOTÆ

957 *Conjectus animai altior, &c.*] H. e. anima cogitur et contruditur in altiores seu interiores aut abstrusiores partes.

960 *Et, quo quisque studio, &c.*] Hactenus de somno: nunc de somniis disputaturus est ab hoc versu ad finem usque hujus libri. Quia vero parum solliciti fuerunt interpretes de connexionione hujus disputationis de somniis cum superiori de somno, operæ pretium mihi visum est prius Lucretii quæ mens fuerit exponere. Ea autem fuisse mihi videtur, ut probet perpetua quoque animum angere perturbatione in somno, unde diuturnior sopor etiam fiat. Percutitur enim animus per soporem simulacris rerum, quæ vel ex officio, vel mora, vel studio, vel attentione nobis gratæ fuerunt per vigiliam. Neque mirum; namque et vigilantibus iis, qui diu studio alicui incubuerint, idem vel invitis etiam contingit. Somniant et cetera animalia in somno, moventur,

sudant, anhelant, ac vociferantur; quæ quidem perturbationes non parum viribus detrahunt; adeo ut sæpe homines ipsi, ut ait Lucretius, 'ex somno, quasi mentibus capti, Vix ad se redeant permotei corporis æstu.' His itaque 65. vss. prioribus plurima somnia narrat, quæ solent somniare homines per somnum; et quorum causam præcipuam refert ad varia hominum studia, quibus incumbunt homines per vigiliam; ad moram, per quam nimis rebus morantur; et ad mentis attentionem, in qua magis contenti sunt. Cum igitur, ut ait Aristoteles, somnia sint reliquæ rerum earum, quas nos vigilantes sensu percipimus; cumque ea, quæ a vigilantibus sensu percepta sunt, non statim, ut sensus afficere desierunt, evanescant, sed aliquantisper maneant, non est mirum dormientibus nobis earum rerum imagines objici, quas vigilantes aut egimus, aut locuti sumus, aut cogitavimus.

In somnis eadem plerumque videmur obire:
 Caussidicei caussas agere, et componere leges;
 Induperatores pugnare, ac praelia obire; 965
 Nautæ contractum cum ventis degere bellum;
 Nos agere hocc' autem, et naturam quærere rerum
 Semper, et inventam patriis exponere chartis.

Cætera sic studia, atque artes, plerumque videntur
 In somnis animos hominum frustrata tenere: 970
 Et queiquomque, dies multos, ex ordine ludis
 Adsidas dederint operas, plerumque videmus,
 Quom jam destiterunt ea sensibus usurpare,

mur sæpe in sopore facere res easdem. Advocati videntur sibi causas agere, et conciliare leges: Imperatores præliari, et committere certamina: nautæ agitare bellum, quod cum ventis comparaverunt: nos vero poëtæ facere hoc ipsum, quod facimus, nempe non solum investigare perpetuo naturam rerum, sed etiam exponere illam repertam papyris patriis. Ita reliqua studia et disciplinæ videntur sæpe occupare falso mentes hominum in soporibus, et quicvis continuas curas dediderint per plurimos dies spectaculis, cernimus sæpe illos, ubi jam desierint, percipere eas res

vulg.—963 *somniis* Mus. B. 3. *videtur* Mus. B. 2. *videntur* Mus. B. 3. Cant. *videantur* V. marg. 1.—964 *componere lites* quidam.—966 *degerere* Voss. vet. Gif. Par. Gryph. *cernere* Fab. Bip. Hav. *duellum* Bodl. *velum* Voss. vet. *cellum* Ferr. V. ed. Th. Ra.—967 *Nos autem hoc agere* Mus. B. 2.—969 *arces* V. ed. Th. Ra.—971 *homines pro dies* Mus. B. 2. *multas* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald.—972 *dedit* O. Mus. B. 2. *dederunt* edd. vulg.—973 *desti-*

NOTÆ

964 *Caussidicei caussas agere, &c.]* Supp. videntur.

Componere leges] H. e. conferre, comparare, vel dissidentes conciliare leges. Sunt qui legunt, *lites*, pro *leges*.

965 *Induperatores]* Imperatores. Sic v. 1226. Alii legunt *Enduperatores*. Sic Ennius lib. vii. *annal.* apud Cicer. 'Omnis cura viris, uter esset Enduperator.'

966 *Degere]* Compositum ex præpos. de, et ex verbo, ago; quasi deagere, h. e. agere, gerere, et usque in finem ducere. Gifanius legit, *spretâ omni mensura, degerere bellum*, quasi gerere, particula quippe, de, auget significationem.

Bellum] Alii, *velum*.

967 *Nos agere hocc']* Nimirum, quærere rerum naturam.

968 *Patriis . . . chartis]* H. e. Latinis versibus. 'Chartis' pro 'libris,' aut pro 'versibus' in charta scriptis.

970 *Frustrata]* Decipientia: vel falso, frustra.

971 *Et queiquomque, &c.]* H. e. Et quicumque per dies aliquot spectaverint tragædos, aut comædos, eosque recitantes audiverint, ubi desierunt spectare et audire illos, tamen sibi videntur eosdem audire cantores, tibicines aut fidicines.

973 *Sensibus usurpare]* Nimirum oculis ac auribus percipere. Sic i. 54. 301. &c.

Reliquas tamen esse vias in mente patenteis,
 Qua possint eadem rebus simulacra venire. 975
 Per multos itaque illa dies eadem obvorsantur
 Ante oculos, etiam vigilantes ut videantur
 Cernere saltanteis, et mollia membra moventeis;
 Et citharæ liquidum carmen, chordasque loquenteis,
 Auribus adcipere; et consessum cernere eundem, 980
 Scenaique simul varios splendere decore.

Usque adeo magni refert studium, atque voluntas;
 Et quibus in rebus consuerint esse operatei
 Non homines solum, sed vero animalia cuncta.
 Quippe videbis equos forteis, quom membra jacebunt 985
 In somnis, sudare tamen, spirareque, semper;

sensibus, et tamen reliquos meatus esse apertos in animo, quibus eadem imagines rerum queant accedere. Igitur res illæ eadem obijciuntur ob oculos per plurimos dies, ita ut vigilantes quoque videantur videre saltatores, et eos qui agitant flexiles artus; et percipere auribus clarum sonum et resonantes fides citharæ; et videre eundem cætum, et una diversos ornatus scenæ splendescere. Tanti voluntas et studium in hac re est momenti, et adeo refert in quibus rebus soliti fuerint esse occupati, non homines modo, verum etiam omnes animantes. Namque cernes equos feroces, ubi artus illorum conquiescent, sudare tamen in sopore, et plerumque anhelare, et

terunt Voss. vet. et L. B. Gif. Par. *destiterint* vulg.—974 *At reliquias* Gif. Par. *At reliquias* Gryph. Delph. Nard. Bas. *Reliquias* P. O. Cant. Ald. *Reliquias* Mus. B. 2.—975 *possunt* Voss. L. B. *rebus* V. ed. Th. Ra. Bodl. *rerum* vulg.—976 *Per multos* P. V. ed. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *Per multos* vulg. *cadere pro eadem* Mus. B. 1. *observantur* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3.—977 *videamur* V. marg. 1.—980 *consessum* Mus. B. 2. et edd. vulg. *concentum* P. in not. *consensum* reliqui.—981 *Scenæque* V. ed. Th. Ra. *In scena atque* Mus. B. 3. *Nunc scenam atque* Cant. *decoros* Mus. B. 2.—982 *referunt* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *refert* P. in not. *que pro atque* Mus. B. 2.—984 *animalia solum* Mus. B. 2.—985 *equos deest* Mus. B. 2.—986 *suadere* V. ed. Th. Ra. *sæpe pro semper* P. Mus. B. 2. 3. et

NOTÆ

974 *Reliquas, &c.] At reliquas, &c.* Lamb. bene. Nonnulli: *Reliquias tamen esse vias in mente patentes*. Quasi vias pro viæ usurpetur, ut apud Ennium *annal.* vii. et apud Livium *escas, monetas, pro escæ, monetæ*.

979 *Loquenteis]* Metaphorice. I. e. sonantes. Sic Catullus *carm.* ad Phæsel. de arbore vento agitata: 'Loquente sæpe sibilum edidit coma.'

981 *Decores]* Species venustas ac decoras; ornatus, ornamenta; Gallice, *Décorations de Théâtre*.

982 *Usque adeo magni, &c.]* H. e. usque adeo interest, quo quisque studio teneatur, ac qua sit voluntate. Vel usque adeo magnum momentum affert cujusque studium ac voluntas.

983 *Operatei]* Versati, occupati.

Et quasi de palma summas contendere vireis.
[Aut quasi carceribus patefactis sæpe quiete.]

Venantumque canes in molli sæpe quiete
Lactant crura tamen subito, vocesque repente
Mittunt, et crebro reducunt naribus auras, 990
Ut vestigia si teneant inventa ferarum;
Expergefacteique sequuntur inania sæpe
Cervorum simulacra, fugæ quasi dedita cernant;
Donec discussis redeant erroribus ad se.
At, consueta domu, catulorum blanda propago 995
Discutere et corpus de terra conripere instant;
Proinde, quasi ignotas facies atque ora tuantur.
Et, quo quæque magis sunt aspera semini-
orum,

tunc temporis eniti totis viribus plerumque in somno, ut si contenderent de victoria, carceribus ipsis veluti apertis. Et plerumque canes venatorum in dulci somno extemplo videntur movere crura, et emittunt subito clamores, et retrahunt frequentes flatus aëris, quasi invenerint, et insequantur vestigia ferarum; et excitati e somno plerumque insequuntur vanas imagines cervorum, veluti videant illas fugientes, usquedum dissipatis erroribus reducuntur ad seipsos. Verum adulatrix proles minorum canum, quæ solita est vivere domi, insistunt plerumque dissipare tenuem et celerem somnum ex oculis, et attollere corpus de humo, æque ac si videant vultus ac ora sibi incognita. Et quo magis quæque primordia illorum sunt impolita, eo ma-

edd. vulg. spirare tamen sudareque Bas.—987 palma Gif. marg. Bas. P. V. marg. Bodl. Voss. L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. palmas Voss. vet. plumis Mus. B. 1. concedere Mus. B. 2. 'Qui sequitur, vs. uncinis circumseptum volui, ut adulterinum et insititium.' Wakef.—988 Venatum P. V. ed. O. 'H. vs. in omnibus præter P. Vind. Mus. B. 1. abest hinc loco, sed inseritur in aliis, opinor, ut in nostris, post vs. 997. cum quatuor seq.' Wakef.—989 Lactant V. ed. Jactant edd. vulg. canes subito Voss. marg.—990 crebras Vind. Mus. B. 1. 2. 3. et edd. vulg.—991 Ut P. V. ed. Mus. B. 2. Cant. Et reliqui. juvenia V. ed. Th. Ra.—992 sequantur P. secuntur Mus. B. 3. sequuntur Cant.—993 Cervorum simulata Ferr. V. ed. Th. Ra. fuga V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. quasi dedita P. Vind. Cant. Ald. Hav. Bip. Delph. quasiddita vel quas iddita V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Th. Ra. quasi addita O. quas addita V. marg. 1. Ferr. quæ dedita Mus. B. 1. quasi subdita Mus. B. 2. quasi abdita Mus. B. 3.—994 erroribus Mus. B. 1. terroribus reliqui.—995 Post h. vs. inseritur: Degere, sæpe levem ex oculis, volucremque soporem Lamb. et edd. vulg.—999 Et quam

NOTÆ

- 987 De palma] De victoria. reus et alii, terroribus; minus probata lectio.
988 Aut [Tunc,] quasi carceribus] Quibusdam videtur hic versus notius. Quanquam sic nos interpungi curavimus, [i. e. s. c. vires, Tunc, q. c. patefactis, s. quiete.] ut abs re esse non videatur.
994 Erroribus] Lamb. bene. Pa-

- 996 Conripere] Corripere. Sic III. 164. Sic Virg. Æn. III. 'Corripio e stratis corpus,' &c.
997 Tuantur] Tertiarum conjug. Sic vs. 361. et alibi.
999 Semini-
orum] [Semina] Atomii.

Tam magis in somnis eadem sævire necessum est. 1000
At variæ fugiunt volucres, pinnisque repente
Solicitant Divom nocturno tempore lucos,
Adcipitres somno in leni si prælia pugnæque
Edere sunt, persectantes, visæque volantes.
Porro, hominum mentes, magnis quæ motibus edunt,
Magna itidem sæpe in somnis faciuntque, geruntque. 1006
Reges expugnant, capiuntur, prælia miscent;
Tollunt clamorem, quasi si jugulentur ibidem.
Multei depugnant, gemitusque doloribus edunt;
Et, quasi pantheræ morsu, sævire leonis, 1010
Mandantur, magnis clamoribus omnia complent.
Multei de magnis per somnum rebus loquuntur:

gis in sopore oportet ut eadem sint sæva. Multæ etiam aves confugiunt, ac subito turbant alis suis sacra nemora Deorum de nocte; quasi nempe accipitres visæ sint volitantes in medio dulci sopore, et pergentes agere pugnæ et bella adversus illas. Ceterum quantas res animi hominum agunt in somno magnis impetibus! Plerumque enim agunt et efficiunt res magnas in sopore: bellum gerunt adversus reges, que captivi fiunt, conferunt pugnæ: edunt vociferationes, ut si occiderentur ibi, ubi sunt: plures dimicant, et præ cruciatibus cient luctus: et, ut si devorentur morsu pantheræ vel crudelis leonis, implent omnia loca circum ingentibus vociferationibus. Plurimi loquuntur per soporem de negotiis magni momenti, et plerumque indicave-

edd. vulg. semina eorum Mus. B. 1. seminorum Mus. B. 2. 3. semina rerum Creech. semiviorum V. ed. Th. Ra.—1000 eodem Mus. B. 2. se jure V. ed. Th. Ra. Ald. necesse P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. recessus Vind.—1001 Et Mus. B. 2. pennis O. Mus. B. 2. 3.—1003 summo Mus. B. 3. levi V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. Gryph. Nard. Bas. sic P. Ald. se Mus. B. 2. Vind. que deest Voss. vet. et L. B.—1004 Adere sunt perfectantes Nard. visæ atque P. Ald. vis æque V. ed. Th. Ra. vis aquæ Ferr.—1005 montes V. ed. Th. Ra. magnisque V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. Cant. magis quæ Mus. B. 2. montibus Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Th. Ra.—1007 et-
nim Vind. et edd. vulg.—1008 clamorem P. Mus. B. 3. Cant. Ald. clamore Vind. V. ed. Th. Ra. clamores vulg.—1009 ædunt V. ed. Th. Ra.—1010 sævi ire V. ed. Th. Ra. sævique Mus. B. 2. 3. sevre Cant. et in marg. seu ore.—1011 Mandant V. ed. Th. Ra. Inundantur Mus. B. 2. Manduntur Mus. B. 3.—1012 Deest

NOTÆ

- 1002 Divom lucos] Divorum nemo-
ra sacra. Lucus quippe locus est arboribus consitus, opacus, et alicui Deo consecratus creditur. Itaque noctu somniantes aves in lucis opacis interdum imaginantur sibi bellum inferri ab accipitribus; quo timore percitæ volitant per lucos.
1003 Adcipitres] Usurpatur hæc vox in fœmin. genere a Lucretio. Sic Nonius profert hunc versum, ut ostendat vocem Accipiter interdum usurpari in fœminino genere.
1005 Porro, hominum, &c.] Redit jam ad hominum somnia.
1012 Rebus [Rebu'] Pro rebus, demta litera s, metri causa, ut sæpe monui.

Indicioque sui facti persæpe fuere.
 Multei mortem obeunt : multei, de montibus altis
 Ut quei præcipitent ad terram, corpore toto 1015
 Exterruntur; et ex somno, quasi mentibus captei,
 Vix ad se redeunt, permotei corporis æstu.
 Flumen item, sitiens, aut funtem propter amœnum
 Adsidet, et totum prope faucibus obcupat amnem.
 Purei sæpe, lacum propter, seu dolia curta, 1020
 Somno devinctei, credunt se extollere vestem :
 Totius humorem saccatum corporis fundunt ;

runt id, quod egerunt. Plurimi videntur sibi fungi mortem; plurimi, ut si se præcipites agant de summis rupibus ad terram toto corpore, perterrentur, et de sopore veluti mentis egentes vix revertuntur ad se, adeo concussi fuerunt motu corporis. Similiter is qui sitit videtur adesse juxta fluvium, vel fontem gratum, et haurire faucibus fere totum fluvium. Pueri obruti sopore nonnunquam putant se attollere vestimenta sua juxta lacum aut dolia brevia, ut effundant liquorem, qui per totum corpus illorum quasi per saccum percolatus est; cum tamen vestes Bu-

P. M. d. m. rebus persæpe l. Mus. B. 1.—1013 Judicio V. ed. Th. Ra. fati P. Bodl. Ferr. Ald. Gryph. marg. Bas. marg.—1015 Ut quasi Sus. Voss. vet. V. marg. Et quasi Bodl. Se quasi P. Vind. et edd. vulg.—1016 Exterruntur V. ed. Bodl. Cant. Th. Ra. Exterruntur Ferr. Exterruntur O. Exterruntur reliqui. montibus P. Bas. marg.—1017 promoti P. V. ed. Th. Ra. Ald. per mori Cant. æstus Gif. Par.—1018 Fulmen Mus. B. 2. sitiens Vind. saliens Mus. B. 2.—1019 sæpe pro prope Mus. B. 2.—1020 Purei vel Puri Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Puris Mus. B. 3. Pueri Bodl. Cant. Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. Cout. Multi Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. Poiri Voss. marg. Pusi Lamb. Delph. jacum Vind. jacunt Mus. B. 2.—1021 devincti P. O. Mus. B. 2. se deest Mus. B. 3. et edd. vulg.—1022 ut saceratum P. sacra- tum V. ed. Ferr. Th. Ra. Gryph. marg. Bas. marg. siccatum P. in not. O. Mus. B. 2. Cant. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. saccatum ut Vind. Mus. B. 1.

NOTÆ

1013 *Indicioque sui facti, &c.* H. e. Et sæpe indicant suum factum.

1016 *Mentibus* [*Mentibu'*] Pro *men- tibus*, metri causa. Sic vs. 1012.

1020 *Purei* [*Pusi*] Lambinus; bene. Olim quippe dicebatur Pusus, et Pusa, pro Puer et Puella. Varr. de L. L. vi. Alii legunt *Pueri*; quasi trochæus pro spondæo. Sententia autem horum 4. vss. hæc est: Pueri somniantes credunt se prope lacum aliquem aut ad dolium astare, ves- temque quasi attollant, meiunt, at- que stragulas interdum vestes et totum lectum lotio madefaciunt. Fue- runt autem Romæ, cum in aliis urbis

locis, tum in angiportis, dolia quæ- dam brevia aut similia vasa, meiendi causa comparata, quod satis indicant hæc verba C. Titii apud Macrob. iii. 17. 'Dum eunt, nulla est in angiporto amphora quam non impleant, quippe qui vesicam plenam vini ha- beant.'

1022 *Humorem saccatum*] Lotium, quod per totum corpus quasi per sac- cum percolatur. Hoc eodem voca- bulo lotium appellat Arnobius lib. ii. adv. gent.

Corporis [*Corpori'*] Pro *corporis*, me- tri causa.

Quom Babylonica, magnifico splendore, rigantur.
 Tum, quibus ætatis freta primitus insinuantur,
 Semen ubi ipsa dies membris matura creavit, 1025
 Conveniunt simulacra foris e corpore quoque,
 Nuntia præclari voltus, pulchrique coloris,
 Qui ciet irritans loca turgida semine multo;
 Ut, quasi transactis sæpe omnibus rebus, profundant
 Fluminis ingenteis fluctus, vestemque cruentent. 1030
 Solicitatur id in nobis, quod diximus ante,
 Semen; adulta ætas quom primum roborat artus.
 Namque alias aliud res commovet, atque lacessit;
 Ex homine humanum semen ciet una hominis vis:
 Quod simul atque suis ejectum sedibus exit, 1035
 Per membra atque artus decedit corpore toto,
 In loca conveniens nervorum certa; cietque
 Continuo parteis genitaleis corporis ipsas:
 Inritata tument loca semine, fitque voluntas
 Eicere id, quo se contendit dira lubido: 1040

bylonicæ colore splendido consperguntur. Deinde ii, quibus æstus ac fervores ata- tis, &c.

fundant P. V. ed. Bodl. Mus. B. 3.—1023 Ceu Gryph. marg. Bas. marg. P. —1025 ubique Mus. B. 2. natura Mus. B. 1. Cant. nocturna Mus. B. 2. Post hunc, vs. 1028. sequitur in P.—1026 fores P. V. ed. Th. Ra. de corpore P. Ald. quoque Gif. Par. cuique Cont. quæque V. ed. Bodl. Gryph. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra.—1027 colores Voss. vet. et sequuntur vss. 1033. 1034. in P.—1028 Qui Vind. Voss. L. B. Quæ Cant. et reliqui.—1029 Ut Vind. Voss. vet. Et reliqui. Ut, q. t. rebus persæpe profundant Mus. B. 1.—1030 Seminis, Flemi- nis Gif. marg. cruentet P. Voss. vet. et L. B.—1031 idem nobis P. V. ed. Bodl. Gryph. marg. in deest Vind. Mus. B. 2. nodis Mus. B. 2.—1032 adulta P. Ald. Bip. Hav. adjuta Voss. vet. sed corr. m. sec. et vita Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. m. sec. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. et ipsa V. marg. 1. e vita O. et ulta Mus. B. 1.—1033 alius Vind. Mus. B. 2. aliis Mus. B. 1. 3. O. Cant. V. marg. 1. Ferr. lacesset Mus. B. 2. latessit Cant.—1035 erectum V. ed. Bodl. Th. Ra.—1039 Intentata Mus. B. 2. tument V. ed. Th. Ra. voluptas Ferr. V. marg. 1.—1040 Eicere Voss. vet. et L. B. Ejicere vulg. Post hunc vs. inseritur Incitat irritans loca turgida semine multo P. Vind. V. ed. Voss. vet.

NOTÆ

1023 *Babylonica*] H. e. vestes stra- gula, diversis coloribus tinctæ, quæ ex Babylonia avehebantur. Plaut. Plin. Martial. eodem utuntur voca- bulo.

Delph. et Var. Clus.

Lucret.

1024 *Tum, quibus ætatis, &c.*] Super- sunt hujus libri vss. 266. quos, quia pudicum et castam lectorem non decent, nos puduit interpretari, atque annotationibus illustrare.

2 N

Idque petit corpus mens, unde est saucia amore.
 Namque omnes plerumque cadunt in volnus; et illam
 Emicat in partem sanguis, unde icimur ictu:
 Et, si conminus est, hostem ruber obcupat humor.
 Sic igitur, Veneris qui telis adcipit ictus, 1045
 Sive puer membris muliebribus hunc jaculatur,
 Seu mulier, toto jactans e corpore amorem;
 Unde feritur, eo tendit, gestitque coire,
 Et jacere humorem in corpus de corpore ductum:
 Namque voluptatem præsagit multa cupido. 1050
 Hæc Venus est nobis; hinc ductum est nomen Amoris:
 Hinc illa et primum Veneris dulcedinis in cor
 Stillavit gutta, et subcessit frigida cura.
 Nam, si abest, quod ames, præsto simulacra tamen sunt
 Illius, et nomen dulce obversatur ad aureis. 1055
 Sed fugitare decet simulacra, et, pabula amoris,
 Absterrere sibi; atque alio convortere mentem;
 Et jacere humorem, conjectum, in corpora quæque,
 Nec retinere, semel convorsum unius amore,
 Et servare sibi curam, certumque dolorem. 1060
 Ulcus enim vivescit et inveterascit alundo,
 Inque dies gliscit furor, atque ærumna gravescit,

O. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—1042 *homines* P. in not. V. marg. 1. *ipsam* Ferr. V. marg. 1. *illa* Mus. B. 2.—1043 *utimur* O. Mus. B. 1. *tuimur* Cant.—1044 *communis* V. ed. Th. Ra. *ostem* V. ed. Th. Ra. *os tum* Gryph. Bas. *rubor* Cant.—1045 *ictus* P. Vind. O. Mus. B. 1. Bas. V. marg. 1. Ferr. Ald. *ictis* V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. *ictum* vulg.—1047 *de pectore amorem* Mus. B. 2.—1049 *e corpore* V. ed. Bodl. *eductum* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3. Cant.—1050 *voluntatem* Bodl. *cupiditatem* Mus. B. 1. *muta* Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—1051 *Nec* O. Mus. B. 2. *ductum* Mus. B. 2. in marg. *vitæ* O. *mite* Lamb. in marg. *autem* vulg. *numen amoris* Creech.—1052 *illa et* Vind. O. Mus. B. 1. Cant. *illata* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Nard. Bas. *illa a* Voss. vet. Par. *illate* Mus. B. 2. *illa ut* Mus. B. 3. *illa ex* Voss. L. B. sed a sec. m. prior scrip. *erasa est. illa et* V. marg. 1. *prius* Nard. P. Ald.—1053 *fervida cura* Mus. B. 3.—1054 *Namque si abest* P. Ald. *Namst* V. ed. Th. Ra. *Nam si est* Bodl. *Nam est ut abest* Mus. B. 2. *Nam est obest* Mus. B. 3.—1055 *observatur* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. *servatur* Bodl. *oberratur* Voss. vet.—1057 *Abstinerere* Mus. B. 1. *Abstergere* Lamb. Gif. Par. Cout.—1058 *collectum* P. in not. et edd. vulg.—1059 *conceptum* Fab. Mar. Creech. *congestum vel conceptum* P. in not. *semen intus* Mus. B. 2. *amorem* P. Gryph. Fab. Creech.—1060 *Nec* P.—1061 *Vultus* Vind. Mus. B. 2. *virescit* Mus. B. 2. Post hunc inserit Gassend. *Quod cupido affixum cordi virescit, ut ignis.*—1062 *gescit* V. ed. Th. Ra. *gestit* Bodl. Ferr.—1063 *contundis*

Si non prima novis conturbes volnera plagis,
 Volgivagaque vagus Venere ante recentia cures,
 Aut alio possis animi traducere motus. 1065
 Nec Veneris fructu caret is, qui vitat amorem;
 Sed potius, quæ sunt sine pœna, conmoda sumit.
 Nam certe pura est sanis magis inde voluptas,
 Quam miseris: et enim potiundi tempore in ipso
 Fluctuat incertis erroribus ardor amantum: 1070
 Nec constat, quid primum oculis manibusque fruuntur.
 Quod petiere, premunt arte; faciuntque dolorem
 Corporis, et denteis inlidunt sæpe labellis,
 Osculaque adfligunt, quia non est pura voluptas:
 Et stimulei subsunt, quei instigant lædere id ipsum, 1075
 Quodquomque est, rabies unde illæc germina turgent.
 Sed leviter pœnas frangit Venus inter amorem
 Blandaue refrenat morsus admixta voluptas.
 Namque in eo spes est, unde est ardoris origo,
 Restingui quoque posse ab eodem corpore flammam: 1080
 Quod fieri contra totum natura repugnat;
 Unaque res hæc est, quouis quo plurima habemus,
 Tam magis ardescit dira cupedine pectus.
 Nam cibus, atque humor, membris adsumitur intus:
 Quæ quoniam certas possunt obsidere parteis, 1085
 Hoc facile expletur laticum frugumque cupido:

Mus. B. 1.—1064 *vageis* V. ed. Th. Ra. *vagas* Mus. B. 2.—1066 *caretis* V. ed. Th. Ra. *vitæ* V. ed. Th. Ra. *vita* Mus. B. 3.—1067 *Set* V. ed. *summit* Mus. B. 2.—1068 *certa et* P. Mus. B. 2. et edd. vulg. *certa* Vind. V. ed. Bodl. *voluntas* Mus. B. 2.—1069 *pereundi* Mus. B. 2.—1070 *incertus* V. ed. Bodl. Cant. Ferr. Th. Ra. *in certis* Nard.—1072 *Quid* V. ed. *arte premunt* Mus. B. 2. *arte* P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Cant. *arcte reliqui.*—1074 *adfligunt* P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. *adfigunt* vulg. *vera voluptas* Mus. B. 1.—1075 *simili* V. ed. Th. Ra. *instignant* Voss. vet.—1076 *Quocunque* V. ed. Th. Ra. *illæc* Wakef. Lamb. *illi hæc* P. Ferr. Ald. *illæ* Vind. Mus. B. 3. Hav. Bip. *ille hæc* V. ed. Th. Ra. *illa hæc* Bodl. Voss. L. B. a sec. m. O. Mus. B. 2. Cant. Gryph. Nard. Sus. *ille* Voss. vet. *illa hic* Mus. B. 1. *illæ hæc* Gif. Par. Gryph. marg. *gramina* Mus. B. 2. 3. *germinat urgens* Gryph. Nard. Bas. marg. P. in not.—1078 *frenat* Voss. vet. et L. B.—1080 *flammas* Mus. B. 2.—1081 *coram natura* edd. pl.—1082 *quo* P. *quam* reliqui. *pluria* Vind. P.—1083 *diraque* O. Ferr. *cupidine* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—1084 *absumitur* V. ed. Th. Ra. *ab sumitur* Ferr. *humor deest* Mus. B. 2.—1085 *absidere* V. ed. Th. Ra. *abscindere* Mus. B. 2.—1086 *Hæc* V. ed.—1087

Ex hominis vero facie, pulchroque colore,
 Nihil datur in corpus præter simulacra fruundum
 Tenuia; quæ vento spes raptâ est sæpe misella.
 Ut bibere in somnis sitiens quom quærit, et humor 1090
 Non datur, ardorem qui membris stingere possit;
 Sed laticum simulacra petit, frustra que laborat,
 In medioque sitit torrenti flumine potans:
 Sic in amore Venus simulacris ludit amanteis,
 Nec satiare queunt spectando corpora coram; 1095
 Nec manibus quidquam teneris abradere membris
 Possunt, errantes incertei corpore toto.

Denique, quom, membris conlatis, flore fruuntur
 Ætatis; jam quom præsagit gaudia corpus,
 Atque in eo est Venus, ut muliebria conserat arva; 1100
 Adfigunt avide corpus, junguntque salivas
 Oris, et inspirant, pressantes dentibus ora,
 Nequidquam; quoniam nihil inde abradere possunt,
 Nec penetrare, et abire, in corpus corpore toto:
 Nam facere interdum velle, et certare, videntur; 1105
 Usque adeo cupide in Veneris conpagibus hærent,
 Membra voluptatis dum vi labefacta liquescunt.
 Tandem, ubi se erupit nervis coniecta cupido,
 Parva fit ardoris violenti pausa parumper;
 Inde redit rabies eadem, et furor ille revisit, 1110

Et V. ed. Th. Ra. hominis deest Mus. B. 2.—1089 Rejicit Lamb. raptâ est O. Mus. B. 1. raptas V. ed. Th. Ra. raptat vulg. captat Gif. Par. Cout. venti suevit raptare procella Fab.—1090 qui quærit Gryph. marg. Bas. marg. P. ut pro et V. ed. Ferr. Th. Ra.—1091 in membris qui edd. vulg. tingere vel tinguere Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. V. marg. 1. Ferr. Th. Ra.—1092 laticum deest Mus. B. 2.—1093 torrenti Voss. vet.—1095 corpora quædam Mus. B. 1.—1098 flore utuntur Gif. Par. luuntur Palmerius. juvantur Lamb. in not.—1099 jam quom Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. quom jam vulg. jam tum P. Mus. B. 3. Cant. Gryph. V. marg. 1. Ferr. jam sunt V. ed. Th. Ra. jam tunc Mus. B. 2. dum jam Gif. Par. Cout. jam dum Nard. Bas. jam ut Voss. marg.—1100 At meost V. ed. Th. Ra. Ast in eost Ald.—1101 ringunt saltias V. ed. Th. Ra.—1102 presantes Ferr. V. ed. Th. Ra. prensantes V. marg. 1. O.—1104 nec abire Mus. B. 2.—1105 Nec Mus. B. 2. facte V. ed. Th. Ra. interdum id velle quidam.—1106 in Voss. vet. et L. B. Cant. V. marg. 1. deest vulg.—1107 in pro vi V. ed. Ferr. Th. Ra. liquescant Gif. marg. P. Ald. quiescant Mus. B. 2.—1108 rupit Vind. Mus. B. 2. Bip. eripuit Mus. B. 1. Sus. tenis P. in not. conjuncta P. Ald. cojecta V. ed. Th. Ra. conlecta Voss. vet. et L.

Quom sibi, quod cupiant ipsei, contingere quærunt;
 Nec reperire, malum id possunt quæ machina vincat:
 Usque adeo incertei tabescunt vulnere cæco.

Adde, quod absumunt nervos, pereuntque labore:
 Adde, quod alterius sub nutu degitur ætas. 1115
 Labitur interea res, et vadimonia fiunt;
 Languent officia, atque ægrotat fama vacillans:
 Unguenta, et pulchra in pedibus Sicyonia, rident
 Scilicet; et grandes viridi cum luce smaragdei
 Auro includuntur, teriturque thalassina vestis 1120
 Adsidue, et Veneris sudorem exercita potat:
 Et bene parta patrûm fiunt anademata, mitræ;
 Interdum in pallam, atque Alidensia, Chiaque, vortunt.
 Eximia veste et victu convivium, ludei,
 Pocula crebra, unguenta, coronæ,serta, parantur; 1125
 Nequidquam; quoniam medio de fonte leporum
 Surgit amari aliquid, quod in ipsis floribus angat:
 Aut quom conscius ipse animus se forte remordet,
 Desidiose agere ætatem, lustrisque perire;

B.—1111 capiant Mus. B. 1.—1112 inguina Mus. B. 2. vincant P. V. ed. Mus. B. 3. Cant.—1113 volvere toto V. ed. Th. Ra. volnere toto Bodl.—1114 adsumunt P. Gryph. marg. Bodl. Ald. adsumunt V. ed. Th. Ra. Ferr. assumunt Vind. Mus. B. 2. Cant. nervos P. Ald. nervis Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. deest Mus. B. 2. utris Vind. Mus. B. 3. Cant. vireis vulg. perunt V. ed. Th. Ra. premit Vind. perimunt Mus. B. 1. O. perimit Mus. B. 2.—1115 degetur Vind. tegitur V. ed. Th. Ra.—1116 vadimonia P. in not. Babylonia vel Babilonia reliqui. Babylonia V. marg.—1117 vacillans P. Mus. B. 1. Hav. vigilans Vind. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. vigilans Voss. vet. et L. B. sed in posteriore a sec. m. O. Mus. B. 2. 3. Cant.—1118 Unioque, vel Fibula, vel Tyrrhena, Fab. Sicyona V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra. Sicionia Voss. vet. Sitionia Cant.—1119 grades V. ed. smaragdi Voss. vet.—1120 includunt V. ed. Th. Ra. thasmalma V. ed. Th. Ra. thalassina Voss. L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. talasina O. talasia Mus. B. 2.—1122 Et bone P. Ald. Et vene V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. Advena Mus. B. 1. fluunt Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 3. Cant. fluitant Mus. B. 3. in marg. flunt Mus. B. 2. flores Mus. B. 1. riademata Mus. B. 1. dyademata Mus. B. 3. anadematha Cant. anademate V. ed. Th. Ra.—1123 pallam Melitensia Gif. Par. pallam et qualos et iachia vertunt Gryph. Nard. Bas. P. in not. pallam atque alidentia chiaque Sus. atque allidens iachiaque P. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Vind. allidens iachia Mus. B. 3. ac Æolidentia, Chiaque Voss. marg. Melitensia Chiaque Par. Cout. atque allidensia chiaque Bodl. in palam atque alidensia chiaque Voss. vet. et L. B. et stilitas et janthina Gryph. marg. in stilitas et janthinu vertunt P. in not. Interdum in pallas acilides et jatria vertunt P. in not. nempe quæ sibi tutamini et saluti erant. jatria Bas. marg. et quales densia choaque V. marg. 1. ac levidentia choaque V. marg. 2.—1124 luidi Voss. vet. et L. B.—1125 scita pro sarta Mus. B. 2.—1126 Ne qui quam V. ed. Th. Ra. donec medio O. cum iam medio Ferr. Mus. B. 2.—1127 augat V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra.—1128 Aut

- Aut quod in ambiguo verbum jaculata reliquit; 1130
 Quod, cupido adfixum cordi, vivescit, ut ignis:
 Aut nimium jactare oculos, aliumve tueri,
 Quod putat; in voltuque videt vestigia risus.
 Atque in amore male hæc proprio, summeque secundo,
 Inveniuntur: in advorso vero atque inopi sunt, 1135
 Prehendere quæ possis, oculorum lumine operto,
 Innumerabilia: ut melius vigilare sit, ante
 Qua docui ratione, cavereque, ne inliniaris.
 Nam vitare, plagas in Amoris ne jaciatur,
 Non ita difficile est, quam captum retibus ipsis 1140
 Exire, et validos Veneris perrumpere nodos.
 Et tamen implicitus quoque possis, inque peditus,
 Ecfulgere infestum, nisi tute tibi obviis obstes,
 Et prætermittas animi vitia omnia primum,
 Ut quæ corporis sunt ejus, quam perpetis, ac vis. 1145
 Nam faciunt homines plerumque, cupidine cæcei,
 Et tribuunt, ea quæ non sunt hiis comoda vere.
 Multimodis igitur pravas, turpeisque, videmus
 Esse in deliciis; summoque in honore vigere.
 Atque alios aliei inrident, Veneremque suadent 1150

quod Vind. et edd. mult. demordet Voss. vet.—1130 relinquit Mus. B. 2. jactata Gassend.—1131 affixum Cant. corde Voss. vet. deest Mus. B. 2. investit V. ed. Bodl. Th. Ra.—1133 vultu quod Ferr. baltu quod V. ed. Th. Ra.—1134 Atqui P. Ald. Aut quæ Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Aut quæ V. ed. male V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. mala vulg.—1135 fiant pro sunt V. ed.—1136 Prehendere Ferr. Th. Ra. V. ed. Mus. B. 2. Prendere vulg. operto Voss. vet. et L. B. Voss. marg. Cant. aperto vulg.—1137 Innumerabili aut Mus. B. 3. aut Mus. B. 2. si tante Mus. B. 2. 3.—1138 ne inliniaris P. Ald. Gif. Par. Cout. ne inliniaris Vind. ne in ligniaris V. ed. Th. Ra. ne inliniaris Bodl. ne inliniaris Voss. L. B. Mus. B. 1. neque inliniaris Voss. vet. ne ligniaris O. ne linguinaris Mus. B. 2. ne oligniaris Mus. B. 3. ne maligniaris Cant. ne illiciariis Gryph. Nard. Bas.—1139 jaciatur omn. exempl. vet. nisi jaciatur Mus. B. 2. iaciatur Lamb. et edd. vulg. inliciatur Voss. marg.—1140 est deest V. ed. Th. Ra.—1141 Venere V. ed. Th. Ra. prurumpere Ferr.—1142 tamen deest V. ed. non possis Mus. B. 1. pedita Mus. B. 3.—1143 nisi deest Ferr. obstat Delph.—1144 Ut Ferr. Nard. Bas. omnia pravi Gryph. Nard. P. Ald.—1145 Tum edd. vulg. Ut quasi Bodl. quæ pro quam Mus. B. 1. præpetis Mus. B. 3. Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. precis Voss. vet. præpetis Cant. percupis Lamb. et alii. ac jus V. ed. Th. Ra. Ferr. Corporis ut quæ Mus. B. 3.—1146 Nam hoc faciunt edd. vulg.—1147 sibi pro hiis P. Ald. deest V. ed. Th. Ra. vitæ pro vere Mus. B. 1.—1148 pravos Mus. B. 1.—1149 deliciis Cant. Vind. delitiis P. Mus. B. 1. 3. inde dictis Mus. B. 2. in delictis reliqui.—1150 aliis O. illi Mus. B. 1. Hos tres vss. delet Lamb.—1151

- Ut placent, quoniam fedo adflitentur amore;
 Nec sua respiciunt miserei mala maxuma sæpe.
 Nigra μελίχρους est; immunda ac fetida, ἄκοσμος
 Cæsia, Παλλάδιον nervosa et lignea, Δορκάς
 Parvola pumilio, Χαρίτων μία, tota merum sal; 1155
 Magna atque inmanis, κατάπληξις, plenaque honoris:
 Balba, loqui non quit? τραυλίζει· muta, pudens est;
 At flagrans, odiosa, loquacula, Λαμπάδιον fit:
 Ἴσχνον ἐρωμένιον tum fit, quom vivere non quit
 Præ macie; ῥαδινὴ vero est, jam mortua tussi; 1160
 At gemina et mammosa, Ceres est ipsa ab Iaccho:
 Simula, Σιληνὴ ac Σατύρα est: labrosa, φίλημα.
 Cætera de genere hoc, longum est, si dicere coner.
 Sed tamen esto jam quanto vis oris honore,
 Quoi Veneris membris vis omnibus exoriatur; 1165
 'Nempe, aliæ quoque sunt: nempe, hac sine viximus ante:'

placeant P. V. ed. Bodl. Voss. vet. a sec. m. O. Mus. B. 1. 3. placet Mus. B. 2. adflitentur Vind. O. Mus. B. 1. Cant. affectentur Mus. B. 2. afflictantur P. V. ed. Th. Ra. Ald.—1152 miserei mala desunt Mus. B. 2.—1153 Nigra V. ed. Th. Ra. μελίχρους P. μελίχλωρος, et μελανόχρους P. in not. mel tetrus V. ed. Th. Ra. melichrus Vind. Voss. L. B. melichrous Gif. melichrus Gif. L. B. Par. Delph. Voss. vet. meletrus Bodl. melachrium O. mel chru Mus. B. 1. mele crus Mus. B. 3. Cant. melerius V. marg. 1. melerios V. marg. 2. melenis V. marg. 3. est deest P. ac Mus. B. 2. et reliqui. cosmos Mus. B. 3.—1154 Casia Mus. B. 3. nævosa Mar. Voss. marg. nevosa Gryph. Nard. Bas. nigra pro lignea Mus. B. 1. dorcans V. ed. Th. Ra. dorchas Ferr. ad orcas Mus. B. 3.—1155 pumilio Ferr. V. ed. Th. Ra. pinillo Mus. B. 2. Χαρίτων 1a vulg. charitonia P. charitonia Vind. Voss. vet. O. chariton mia Voss. L. B. Mus. B. 3. Gif. Par. Delph. Nard. Voss. marg. charitonnuia Ferr. V. ed. Th. Ra. charitonia Bodl. Cant. Ald. torta psal Mus. B. 1.—1157 traulim Bodl. V. ed. Th. Ra. traulizi Ferr. Voss. vet. et L. B. craulixi Mus. B. 1. trauli Mus. B. 2. inuta V. ed.—1158 lampadum Vind. V. ed. O. Th. Ra. lampadium Ferr. lampadon Mus. B. 3. sit P.—1159 Ἴσχνος ἐρωμένιον P. Gryph. Sus. Bas. Isclimon cromenion V. ed. Th. Ra. Isclimon eromenion Bodl. Ferr. Ischy noneromenion Mus. B. 1. Isclinoncromenion Cant. tum sit P. cum fit Cant.—1160 Præmatia V. ed. ῥαδινὴ P. in not. rhadine Gif. Par. Delph. ῥαδινὴ Βήρτω est jam mortua tussi P. in not. radine est nam mortua tussis Bodl. tussit P. cussis V. ed. Th. Ra. tussas Mus. B. 2.—1161 gemina et Mus. B. 2. Turneb. jamiast P. jamina et Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Cant. lavima et V. ed. Th. Ra. lamina et Bodl. jamma et Mus. B. 1. maniosa deest certe P. Ald. mammosa cerest Vind. mannio sacer est Ferr. V. ed. Th. Ra. mammo sacer est Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. dulcedine Iacchi Mus. B. 3. ipsa deest Vind.—1162 satura vulg. λαλοῦσα P. labeosa Vind. Voss. vet. et L. B. lalcosa Ferr. V. ed. Th. Ra. labrosa O. Mus. B. 1. 2. Cant. Bas. V. marg. 2. φιλομένη P. Ald.—1163 id dicere P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. edicere Mus. B. 2.—1164 extollam quantoris quidam.—1165 membris suis Cant. suus O. jus V. marg. 1. exhortatur Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Ferr.—1166 sint P. Ald. deest V.

'Nempe, eadem facit, et scimus facere omnia turpeis;'

'Et miseram tetrus se subfit odoribus ipsa:'

Quam famulae longe fugitant, furtimque cachinnant.

At lacrumans exclusus amator limina saepe 1170

Floribus et sertis operit, posteisque superbos

Unguit amaracino, et foribus miser oscula figit.

Quem si, jam inmissum, veniens obfenderit aura

Una modo, caussas abeundi quaerat honestas;

Et meditata diu cadat, alte sumpta, querela: 1175

Stultitiaque ibi se damnet, tribuisse quod illi

Plus videat, quam mortali concedere par est.

Nec Veneres nostras hoc fallit; quo magis ipsae

Omnia summo opere hos vitae postscenia celant,

Quos retinere volunt, adscriptosque esse in amore; 1180

Nequidquam: quoniam tu animo tamen omnia posses

Protrahere in lucem, atque omneis inquirere risus:

Et, si bello animo est et non odiosa vicissim,

Prætermittere humanis concedere rebus.

Nec mulier semper ficto subspirat amore; 1185

Quæ complexa viri corpus cum corpore jungit,

Et tenet adsuctis humectans oscula labris.

Nam facit ex animo saepe; et, communia quaerens

ed. Bodl. Th. Ra. *maximus* V. ed. Th. Ra. Bodl.—1167 *turpes* Mus. B. 3. *turpi* vulg.—1168 *misera in terris* Cant. *fondit* Mus. B. 2.—1169 *longi* Voss. vet. et L. B. *fugiant* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *fugiunt* Bodl. *furtum* Mus. B. 2.—1170 *lacrumas* Mus. B. 2. *lumine* V. ed. Th. Ra.—1171 *que deest* V. ed. Th. Ra.—1172 *amaracina* Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. *amarathina* Mus. B. 2. *amaraca* Mus. B. 3. *floribus* O. Mus. B. 3. Cant. *fugit* V. ed. Th. Ra.—1173 *inmissum* P. *misum* reliqui. *admisum* edd. vulg. *miserum* Voss. marg. *ostenderit* O. Fab.—1175 *cadat* Vind. Mus. B. 3. *cedat* Mus. B. 2. *cadet* reliqui.—1176 *Stultitia* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *Stultitia* reliqui. *sibi* Bodl. V. ed. Th. Ra.—1177 *quam quod mortali* Mus. B. 2. *contendere* Sus.—1178 *Et* Mus. B. 2. *ipse* Ferr. V. ed. Th. Ra. *ipsa* Nard.—1179 *postscenia* Vind. Lamb. *post tenia* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. *postcænia* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. *post cenia* O. Cant. *proscenia* Mus. B. 3. Gryph. Nard. Bas. *Omnia summo opere et post vitæ tenia celant* Mus. B. 2.—1180 *adscriptos* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. *adstrictos* reliqui.—1181 *cum pro quoniam* V. ed. Ferr. Th. Ra. *possis* edd. vulg.—1182 *usus* V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 3. *anquirere nisus* Lamb. et alii. *inquirere in usus* Nard. P. in not. Bas. *inquirens usus* Gryph. *visus* V. marg. 2.—1184 *Prætermittite* P. *Prætermittet* O. *Prætermitto* Mus. B. 2. *Prætermittet te* quidam.—1185 *fictos s. amores* Bronkhus. ad Tibull. i. 7. 41. *respirat* Mus. B. 2.—1187 *assuetis* P. V. ed. Vind. Bodl. O. Mus. B. Gryph. Nard. Ferr. Th. Ra. Ald. *assuetisque* Mus. B. 2. *injectans* Mus. B. 1. *humetans* Mus. B. 3. *humectans* Cant.—1188 *Non* V. ed. Bodl. O. Ferr. Th. Ra. *facere* Cant.

Gaudia, sollicitat spatium decurrere amoris.

Nec ratione alia volucres, armenta, feræque, 1190

Et pecudes, et equæ, maribus subsidere possent,

Si non, ipsa quod illorum subat, ardet abundans

Natura, et venerem salientum læta retractant.

Nonne vides, Memmi! quos mutua saepe voluptas
Vinxit, ut in vinclis communibus excrucientur? 1195

In triviis quom saepe canes, discedere aventes,

Divorsei, cupide summis ex viribus tendunt;

Quom interea validis Veneris conpagibus hærent?

Quod facerent numquam, nisi mutua gaudia nossent;

Quæ jacere in fraudem possent, vinctosque tenere. 1200

Qua re etiam atque etiam, ut dico, est communis voluptas.

Et commiscendo quom semine forte virili

Femina vim vicit subita vi, conripuitque;

Tum similes matrum materno semine fiunt:

Ut patribus patrio: sed, quos utriusque figuræ 1205

Esse vides juxtim, miscenteis volta parentum,

Corpore de patrio ac materno sanguine crescunt,

Semina quom, Veneris stimulis excita per artus,

Obvia confligit conspirans mutuus ardor;

Et neque utrum superavit eorum, nec superatum est. 1210

—1189 *solicitant* Mus. B. 2. *decurrere* V. ed. Th. Ra.—1191 *quæ pro equæ* O. Mus. B. 2.—1192 *subito ardet* P. Bas. *subatardet* V. ed. Th. Ra. *subtardet* O. Mus. B. 3. *si tardet* Mus. B. 1. *suba tardet* Cant.—1193 *fallentum* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 3. Cant. Th. Ra. *fallentem* O. Mus. B. 1. *falentum* Ferr. Mus. B. 2. *nectere tractat* P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald. *læta retractant* O. Mus. B. 1. 3. *læta retractat* vulg.—1194 *vides Memmi* O. Mus. B. 1. *v. etiam* P. et edd. vulg. *v. subito* Gryph. Nard. Gryph. marg. *v. illos* Mus. B. 3. et vox omnino deest Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 2. Cant. *quod pro quos* Mus. B. 2.—1195 *Vincit* Mus. B. 1. *Vixit* Ferr. *ut deest* V. ed. Th. Ra. *vinciis* Vind. Mus. B. 1. Cant. *vitiis* Sus. *irus* V. marg. *viciis* V. ed. Th. Ra. *viciis* O. Ferr. *vitis* Mus. B. 3. *excrucientur* Vind. *extruuntur* V. ed. Th. Ra.—1196 *Interius* Mus. B. 3. *non saepe* Vind. et edd. vulg.—1197 *H. vs. in libris antiquis sequitur vs. 1203.*—1198 *Quom deest* P. Ald.—1200 *lacere* Lamb. Hav. Bip.—1201 *commune* Mus. B. 1.—1202 *quo in pro quom* Voss. vet. *semen* P. Vind. Mus. B. 3. Ald. *semino* V. ed. Th. Ra. *virilli* Vind. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. *vir illi* V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *virile* vulg.—1203 *Fæmineum* Gryph. Nard. P. Ald. *vim vicit* Salmas. Voss. marg. *mulcit* P. Ald. *vi mulcit* Vind. Voss. vet. Mus. B. 2. 3. Cant. *inmulcit* V. ed. Th. Ra. *inmulsit* Gif. Par. Bodl. *vi mulcet* O. Sus. *vi mulxit* Mus. B. 1. Voss. L. B.—1204 *semine fulcit* Mus. B. 2.—1205 *partibus* Vind.—1206 *mixtim* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Cant. in marg. Th. Ra. *vix tum* Mus. B. 1. *vulta* O. Ferr. Mus. B. 3. *multa* P. V. ed. Mus. B. 1. Th. Ra. Ald.—1207 *ac* Mus. B. 2. *et* vulg.—1210 *nequutrum*

Fit quoque, ut interdum similes exsistere avorum
 Possint, et referant proavorum sæpe figuras;
 Propterea, quia multa modis primordia multis
 Mixta suo celant in corpore sæpe parentes,
 Quæ patribus patres tradunt a stirpe profecta. 1215
 Inde Venus varia producit sorte figuras;
 Majorumque refert voltus, vocesque, comasque:
 Quandoquidem nihilo minus hæc de semine certo
 Fiunt, quam facies, et corpora, membraque, nobis.
 Et muliebre oritur patrio de semine seclum; 1220
 Maternoque mares exsistunt corpore cretei.
 Semper enim partus duplici de semine constat:
 Atque, utri simile est magis id, quodquomque creatur,
 Ejus habet plus parte æqua, quod cernere possis,
 Sive virum suboles, sive est muliebris origo. 1225

Nec divina satum genitalem numina quoiquam
 Absterrent, pater a gnatis ne dulcibus umquam
 Adpelletur, et ut sterili Venere exigit ævom;
 Quod plerumque putant, et multo sanguine mœstei
 Conspargunt aras; adolentque altaria donis, 1230
 Ut gravidas reddant uxores semine largo.
 Nequidquam Divom numen, sorteisque, fatigant:
 Nam steriles nimium crasso sunt semine partim,
 Et liquido præter justum, tenuique vicissim.
 Tenue, locis quia non potis est adfigere adhæsum, 1235
 Liquitur ex templo, et revocatum cedit abortu.

vel nec utrum Sus.—1213 *multimodis* Gryph. Delph. Nard. Bas. P. Bodl. Voss. vet. et L. B.—1214 *parentis* O. Mus. B. 2. 3.—1216 *varie* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Bas. *varias* Voss. vet. a sec. m. *varieque* Mus. B. 2. *forte* Vind.—1218 *nihil* Mus. B. 1. *minus* Vind. Mus. B. 1. 3. *magis* reliqui. a *semine* P. Ald. e O. deest V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—1219 *cum pro* quam Mus. B. 3.—1220 *semine semen* Ferr. Gassend.—1223 *At verisimile* P. Ald. Ferr. *Atque verisimile* V. ed. Bodl. Th. Ra. *Atque viri simile* O. Cant. V. marg. 1. *Atque uti semine* Mus. B. 2. *creator* Vind. Bodl. Voss. L. B. Cant. *teratur* Mus. B. 1.—1224 *quæ cernere* Gryph.—1226 *quemquam* P. Ald. *quicquam* Bodl.—1227 *Deest* V. ed. Th. Ra. *Abstergent* Gif. Par. Delph. *Abstereret* V. marg. 1. *præter* Bodl. Voss. vet. et L. B. *ac natis* Voss. vet. a *natis* vulg. edd. et *dulcibus* Gassend.—1229 *plerique* edd. vulg. *multas* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. *multos* Ferr.—1231 *At* Bas.—1236 *Liquitur* V. ed. Th. Ra. *credit* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *redit* Bodl. Voss. vet. et L. B.—1237.

Crassius heic porro, quoniam concretius æquo
 Mittitur, aut non tam prolixo provolat ictu,
 Aut penetrare locos æque nequit, aut penetratum
 Ægre admiscetur muliebri semine semen: 1240
 Nam multum harmoniæ Veneris differre videntur;
 Atque alias aliei complent magis, ex aliisque
 Subscipiunt aliæ pondus magis, inque gravescunt:
 Quom multæ steriles Hymenæis ante fuerunt
 Pluribus, et nactæ post sunt tamen, unde puellios 1245
 Subscipere, et partu possent ditescere dulci;
 Et, quibus ante domi fecundæ sæpe nequissent
 Uxores parere, inventa est illis quoque conpar
 Natura, ut possent gnatis munire senectam.

Usque adeo magni refert, ut semina possint 1250
 Seminibus commisceri genitaliter apta,
 Crassaque convenient liquidis, et liquida crassis.
 Atque in eo refert, quo victu vita colatur:
 Namque aliis rebus concrescunt semina membris,
 Atque aliis extenuantur, tabentque, vicissim. 1255
 Et quibus ipsa modis tractetur blanda voluptas,
 Id quoque permagni refert; nam more ferarum,
 Quadrupedumque magis ritu, plerumque putantur
 Concipere uxores, quia sic loca sumere possunt,
 Pectoribus positis, sublatis semina lumbis. 1260
 Nec molles opus sunt motus uxoribus hilum:

Crassius hoc vulg. cum pro quoniam V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *quando* Mus. B. 1. *quom* Mus. B. 2. 3. *concretus magis æquo* V. ed. Bodl. Th. Ra. *concretus* Mus. B. 2. *concretum magis æquo* Ferr.—1238 *notam* V. marg. 1. *pervolat* Gassend. *icto* Bas.—1239 *penetratis* Lamb. in vet. ed.—1240 *mulieri* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3.—1242 *Desunt voces inter magis et inque* Mus. B. 2.—1243 *Suscipiunt* V. ed. *Succip.* Mus. B. 3.—1244 *Quom vel Cum* Voss. L. B. *Et vulg.* *multum* Mus. B. 2. *Hymenæos* Mus. B. 1. in marg. *Hymenæisque* Cant.—1245 *et nata* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *et noctu* O. *amotæ* Mus. B. 1. *possunt* vulg. *inde* P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Bas. *ille* O.—1246 *possunt* P. Mus. B. 3.—1249 *natis* vulg.—1250 *id refert* Gif. Par. *in possit* Mus. B. 2. *possent* Voss. vet.—1252 *convenient* P. Mus. B. 1. 2. *conveniunt* reliqui. *liquidantia* Mus. B. 1.—1254 *alii* Mus. B. 3. Cant. *tenuantur tabescuntque* Mus. B. 1. *extenuantur item* Bas.—1256 *distractetur* Vind. Mus. B. 2. 3.—1257 *permagnum* Mus. B. 2.—1258 *plerum* V. ed. Th. Ra.—1260 *lumbis* Vind. V. ed. Th. Ra.—1261 *Ne* Mus. B. 3. Ferr. V. ed. *Non* Cant. *molles prosunt* Gryph. marg. Bas. Mus. B. 3. *moles prosunt* P. Ald. *opes sunt* V. ed. Ferr. Th. Ra. *apes sunt*

Nam mulier prohibet se concipere, atque repugnat,
 Clunibus ipsa viri Venerem si læta retractet;
 Atque exossato ciet omni pectore fluctus :
 Eicit enim sulcum recta regione viaque 1265
 Vomeris, atque locis avortit seminis ictum :
 Idque, sua caussa consuerunt scorta moveri,
 Ne complerentur crebro, gravidæque jacerent;
 Et simul ipsa viris Venus ut concinnior esset:
 Conjugibus quod nihil nostris opus esse videtur. 1270
 Nec divinitus interdum, Venerisque sagittis,
 Deteriore fit ut forma muliercula ametur :
 Nam facit ipsa suis interdum femina factis,
 Morigerisque modis, et mundo corpore culta,
 Ut facile insuescat secum vir degere vitam. 1275
 Quod super est, consuetudo concinnat amorem :
 Nam, leviter quam vis, quod crebro tunditur ictu,
 Vincitur id longo spatio tamen, atque labascit.
 Nonne vides, etiam guttas, in saxa cadenteis,
 Humoribus longo in spatio pertundere saxa ? 1280

O. Mus. B. 1. 2. *obsunt* quidam. *ne mollescere possunt* V. marg. 1.—1263 *Cris-*
sans Fab. *lenta* O. Mus. B. 2. *retractat* Voss. vet. O.—1264 *exossatim* P. in not.
ex ossato V. ed. Th. Ra.—1265 *Ejicit* P. Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.
Escit Voss. marg. *Icit* Bas. marg. Bodl. *sultum* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph.
 marg. Bodl. *sultu* quidam. *sulci* Lamb. et alii. *viatque* V. ed. Th. Ra.—1266
Volneris P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *Vometis* V. ed. Th. Ra. *Vomerem*
 Lamb. *semini' jactum* Fab. Creech.—1267 *Atque* Mus. B. 2. *Hacque ipsa causa*
 Fab. *Sicque* vel *Atque sua* Lamb. in not.—1268 *gravida* V. ed. Voss. vet. et
 L. B. Th. Ra. *gravida atque* Voss. marg.—1271 *Nam* P.—1272 *amentior* Mus.
 B. 2.—1274 *modis* Mus. B. 3. P. in not. *maris* Mus. B. 1. *moris* reliqui. *mundo*
c. culta P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *munde*
c. culto Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. *multo corporis culta* Mus. B. 1. et edd.
 vulg.—1275 *suescat* Bodl. Voss. vet. et L. B. *vir secum* O. Cant. *secum quoque*
 Mus. B. 1. Ferr. *vir deest* V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B.
 2. 3. *degerere* Voss. vet.—1278 *in longo* vulg. *id deest* Bodl. *labascit* V. ed. Mus.
 B. 2. Th. Ra.

Tantum Religio potuit suadere Malorum
p. 87

31/80

VOLUME 2

87L96 IE23

2

Columbia University
in the City of New York
LIBRARY

GIVEN BY

Montgomery Schuyler

T. LUCRETII CARI
DE RERUM NATURA LIBRI SEX

EX EDITIONE GILBERTI WAKEFIELDI

CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

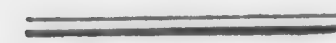
NOTIS VARIORUM

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

ET

INDICE LOCUPLETISSIMO

ACCURATE RECENSITI.

VOLUMEN SECUNDUM.

T

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.

1823.

T. LUCRETII CARI

DE RERUM NATURA

LIBER V.

ARGUMENTUM.

i. LAUDES Epicuri, cui propter inventam et explicatam philosophiam plus debent homines, quam Cereri, Baccho, Herculi, aliisque Divis, quos grati venerantur, ad vs. 55. prædicat. ii. Deinde, in vs. 92. proponit totius libri argumentum, cujus partes postea explicat: et iii. ad vs. 157. terram, mare, cælum, solem, sidera, mortalia docet, nec, quod Stoici putarunt, animata, Dei ipsius partes, aut sedem et domicilium Deorum esse, quod vulgus existimat, asserit. iv. Ne quis mundum a Diis fuisse factum, atque ideo immortalem credat, ad vs. 236. varias rationes congerit, tam a natura Deorum, quam a vitiis hujus mundi, ductas, quibus probare conatur, hanc compagem non a Diis constitutam, et mortalem esse. v. Ad vs. 417. quatuor elementa, terram, aquam, aëra, ignem, e quibus mundus constat, nasci et interire, et proinde mundum ipsum aliquando incepisse, aliquando etiam peritulum, arguit; variisque aliis argumentis confirmat, hanc compagem nec ab æterno extitisse, neque futuram esse immortalem. vi. Ad vs. 510. agit de primo mundi exortu; et singulis ejus partibus, prout graviores aut leviores sunt, sedes suas et locos assignat. vii. Ad vs. 613. multa de cæli et siderum motibus proponit, at nihil certi decernit: deinde docet, cur terra, cur tota compages, quod corpus grave est, nulli fundamento innixa, pendeat: solem denique, lunam, sidera, metitur; atque illa nec majora nec minora esse, quam nobis apparent, pronuntiat. viii. Ad vs. 770. varias utriusque solstitii, æstivi et hyemalis, causas reddit; quo modo nox fiat, cur aurora solem præcedat, cur dies et noctes vicissim sese superent, cur luna vultum et figuram variet, cur denique sol ac luna eclipsin patiantur, disputat. ix. Deinde, a cælo descendens, herbarum, arborum, avium, brutorum, ho-

num, origines describit. x. Ad vs. 835. monstra quoque, mutila quædam atque imperfecta animalia, nasci concedit; sed Chimæras, Centauros, Scyllas, reliquaque poëtarum portenta, suaviter deridet. xi. Demum, a vs. 922. ad vs. 1090. primorum hominum vires, rudem vitam, cultum, victum, ingenium, mores, domicilia, matrimonia, describit; et docet, unde sermo, voces, et rerum nomina. xii. Tandem, post ignem in terras a fulmine delatum, cultior vita facta est, et victus mollior; pacta et fœdera inierunt homines, agros partiti sunt; et pulcherrimi, aut fortissimi, reges constituti sunt; at brevi, orta seditione, respublica emersit, ad vs. 1160. xiii. Inde, ad vs. 1240. disputat de Deorum metu, et ortu religionis; quam divinæ naturæ, et causarum naturalium, ignorantia acceptam refert. xiv. Quæ sequuntur, metallorum ortum, primas bellandi artes, artis textrinae, agriculturæ, musices, et aliarum artium, ortum atque progressum continent, usque ad finem libri.

QUIS potis est dignum pollenti pectore carmen
Condere, pro rerum maiestate, hiisque repertis?
Quisve valet verbis tantum, qui fingere laudes

Quis potest facere versus dignos potenti animo secundum dignitatem harum rerum, et secundum hæc inventa, de quibus disputo? Aut quis adeo disertus est,

1 *palanti* P. Ald. Gryph. marg. *pallentis* V. ed. Th. Ra. *pallenti* Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. *polenti* Gif. Par.—2 *majestatisque repertis* P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Gryph. Nard. Bas. *majestatis atque repertis* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. *majestate atque* r. Sus.—3 *valet tantum verbis, ut fingere* Delph. *quis fingere* P. *queis pingere* Gif. Par.

NOTE

1 *Quis potis est dignum, &c.*] Quintum hunc librum auspicatur Lucretius ab laudibus illius viri, qui sapientiam invenit; eumque non modo Diis æquiparat, sed et Deum appellat. Quippe cujus hæc inventa divina plus hominibus profuerint, quam aut Cereris ac Bacchi reperta, aut Herculis tot ac tanta facinora; cum aut hæc omnia mortalibus parum utilia sint, aut sine his vita bene degatur: Sapientia vero omnino sit utilis, sine qua non bene vivatur, tum quia fugat ab animis vitia, cum quia rerum naturam omnem revelat, ac de Diis immortalibus plurima mortales edocet. Hæc

autem prosequitur eleganter his 55. primis vs. Videtur autem non alteri philosopho litare, quam uni Epicuro suo. Sic enim ab ejusdem Epicuri laudibus tertium librum inceperat. Sic jam infra vs. 56. Epicurum sane notat, cujus hic vestigia ingressus doctrinam explicat.

3 *Qui [ut] fingere*] Lambinus, *Quis fingere*. Pareus, *Queis pingere*: *Queis*, supp. *verbis*. Alii, *Quis fundere*. Bene autem, *Fingere*, h. e. adumbrare, componere. Sic Cicero de amic. dixit, 'Fingere sermonem ad voluptatem alterius.'

Pro meritis ejus possit, qui talia nobis,
Pectore parta suo quæsitæque, præmia liquit?
Nemo, ut opinor, erit, mortali corpore cretus.
Nam, si, ut ipsa petit majestas cognita rerum,
Dicundum est, Deus ille fuit, Deus, inclute Memmi!
Qui princeps vitæ rationem invenit eam, quæ
Nunc adpellatur Sapientia; quique per artem
Fluctibus e tantis vitam, tantisque tenebris,
In tam tranquillo, et tam clara luce, locavit.

Confer enim divina aliorum antiqua reperta:
Namque Ceres fertur fruges, Liberque liquoris

ut queat componere dictis, prout par est, laudes illius, qui reliquit nobis tanta munera, quæ peperit, et investigavit sagaci sua mente? Nullus, ut puto, qui ortus sit de humano corpore. Namque, si loquendum est, prout ipsa dignitas nota rerum postulat, is ille fuit Deus, Deus, inquam, o præclare Memmi, qui primus reperit eum modum vivendi, qui nunc vocatur Sapientia; et qui per miram disciplinam posuit vitam in tranquillitate, et in splendore adeo splendido, postquam eripuit eam e tantis tempestatibus, et e tantis obscuritatibus. Etenim compara divina prisca inventa aliarum rerum cum istis. Scilicet Ceres dicitur prima docuisse ho-

quis Fab.—4 *quia* pro *qui* Voss. L. B. *quis* P. Ald.—7 *Nemo* P. Ald. Gryph. sicut V. ed. Bodl. Th. Ra. Mus. B. 2. *ceu* ut P. in not. sic, *eraso* voc. seq., Mus. B. 1. *sit ut* Mus. B. 3.—8 *est* deest Mus. B. 2. *ipse fuit* Gif. Par. Delph. Cout. Voss. vet.—9 *tam* pro *eam* V. ed. Th. Ra.—10 *appelletur* V. ed. Th. Ra. *quippe* per Mus. B. 2. Cont.—11 *cantis* V. ed. Th. Ra.—12 *tranquilla* Mus. B. 1. *locavit* Voss. vet. et L. B. Sus. Voss. marg.—13 *Cum fet* V. ed. Th. Ra. *illorum* Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra. H. vs. deest Mus. B. 3.—14 *frugesque* Voss. L. B.

NOTE

5 *Parta . . . quæsitæque, &c.*] Sic locutus est III. 420.

7 *Nam, si, ut, &c.*] Dactylus est, nec fit elisio. Quod familiare est Lucretio.

8 *Ille [Ipse]* Lambinus legit *ille*.

Memmi] Quis fuerit Memmius dictum est a nobis I. 26.

9 *Princeps*] Primus. Sic I. 95. Porro ex hoc loco multi colligunt non Epicurum intelligi hic a Lucretio: sed alium antiquiorem, sive Pythagoram, sive Socratem, sive Thaletem, aut alium e septem Sapientibus. Ita Firmianus de falsa sap. III. 14. Verum jam his atque iterum Lucretius prædicavit Epicurum primum nobis rerum naturam expromississe beateque

vivendi viam demonstrasse; III. 2. et I. 66.

12 *In tam tranquillo, &c.*] Sic dicitur, 'esse in tranquillo,' 'ferri in tranquillum.' Lucill. Sed vide quam bene paria paribus reddat, e fluctibus, in tranquillo: e tenebris, in clara luce.

13 *Aliorum*] H. e. aliarum rerum, aliarum vitæ commoditatum, quas alii invenerunt. Ceteris autem inventis antiquis præfert sapientiam, quæ una plus ceteris rebus faciat ad bene beateque vivendum.

14 *Ceres*] Frugum inventrix ac Dea fertur. Virg. Georg. I. 147. 'Prima Ceres ferro mortales vertere terram Instituit,' &c. Hinc, testibus Varrone,

Vitigeni laticem, mortalibus instituisse; 15
 Quom tamen hiis posset sine rebus vita manere;
 Ut fama est, aliquas etiam nunc vivere genteis:
 At bene non poterat sine puro pectore vivi.
 Quo magis hic merito nobis Deus esse videtur:
 Ex quo nunc etiam, per magnas didita genteis, 20
 Dulcia permulcent animos solatia vitæ.
 Herculis antistare autem si facta putabis,

mines segetes, et Bacchus liquorem humoris qui fit ex vite: quamvis tamen vita poterat existere absque his rebus, veluti rumor est quasdam nationes jam nunc degere sine iis. Verum non poterat bene degi absque libero corde. Quocirca eo dignius videtur nobis Deus haberi ille, a quo tam suavia levamina vitæ jam nunc dispersa per magnas nationes demulcent mentes humanas. Si vero credes præclare gesta

liber V. ed. Th. Ra.—15 Virigeni latrone V. ed. Th. Ra.—16 monere V. ed. Th. Ra.—18 Deest Bodl. Ut Sus. bone P. Ald.—19 H. vs. et seq. desunt Bodl.—20 dedita P. Vind. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—21 animum Voss. vet.—22 se facta V. ed. Th. Ra. putabas Voss. vet. sed putabis superscr.

NOTÆ

Cicerone, et Arnobio, dicta est Ceres, quasi Geres, quod salutarium seminum frugem gerat, ut verbis Arnobii lib. III. utar.

Liber] Bacchus, qui primus vini usum reperisse fertur; et quem Liberum dictum fert Plutarchus in quæst. cent. vel quia potantibus libertatis paterextat: vel quia libamen præbuit: vel quia Liber dictus est a libera Bæotia. Sic Horat. Od. III. 21.

Liquoris Vitigeni laticem] H. e. vinum.

17 *Ut fama est, &c.]* Sic Diodorus Siculus III. narrat de iis populis, qui oram sinus Arabici, et Troglodyticam regionem, et Æthiopiam Australem incolunt, quorum alii piscibus et testudinibus, alii radicibus, alii frondibus, seminibus, et fructibus arborum, alii locustis vescuntur, neque frugum aut vini usum noverunt. Igitur sine pane et vino bene potest vivi: at sine sapientia non potest. 'Sapientia enim,' inquit Cicero lib. I. de

Fin. 'est una, quæ mœstitiam pellat ex animis, quæ nos exhorrescere metu non sinat, qua præceptrice in tranquillitate vivi potest omnium cupiditatum ardore restincto.'

18 *Sine puro pectore]* Sine sincero ac libero corde; quia, ut ait Horatius, 'Sincrum est nisi vas, quodcumque infundis acescit.' Ita, nisi sincerum cor habeas mentemque puram, non poteris beate ac tranquille vivere. Mentem autem puram ut habeas, 'adhibenda est sapientia,' ut ait Cicero I. de Fin. 'quæ, et terroribus cupiditatibusque detractis, et omnium falsarum opinionum temeritate derepta, certissimam se nobis ducem præbeat ad voluptatem.' Itaque purum pectus vocat, quod rerum ignoratione non turbetur, nec erroribus obnoxium sit. Sic vs. 44. infra.

19 *Hic]* Nempe, Epicurus: vel alius, si malueris.

21 *Dulcia . . . solatia vitæ]* Sic VI. 4.

22 *Herculis antistare, &c.]* His 16.

Longius a vera multo ratione ferere.
 Quid Nemeæus enim nobis nunc magnus hiatus
 Ille leonis obsesset, et horrens Arcadius sus? 25
 Denique, quid Cretæ taurus, Lernæaque pestis,
 Hydra, venenatis posset vallata colubris?

Herculis præstare his rebus, profecto longe procul aberrabis a veritate rei. Quid enim jam nunc ille ingens rictus leonis Nemeæi noceret nobis, aut aper horrendus Arcadius? Demum quid taurus Candia, et exitium Lernæum, nempe Hydra circumcincta etiam serpentibus veneficis, posset nunc nocere nobis? Aut quid

—23 longe ratione Mus. B. 2. referre Voss. vet.—24 Nemeus Vind. Mus. B. 3. re meus V. ed. Th. Ra. Nemeæus Ald.—25 abesset Vind. V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. abest Mus. B. 2.—26 cret taurus leoneaque V. ed. Th. Ra.—

NOTÆ

vss. seqq. Herculis aliquot memorat labores, quos eo magis postponendos ait inventis sapientiæ, quo anima præstat corpori. Hercules enim monstris quidem, quæ corpori nocerent, mortales feliciter liberavit: at Epicurus, qui primus per artem mortales edocuit sapientiæ, mentes omnibus terroribus ac cupiditatibus solvit, quæ beate vivere non sinunt: metum pepulit ex animis, quo percussi exhorrescimus: errores disiecit, quibus vitæ humanæ beatitudo vexatur, ut ait Cicero de Fin. I.

Antistare] Antecedere.

23 *Ferere]* Alii, *fereris*: idem.

24 *Nemeæus hiatus leonis]* Periphrasis; i. e. leo Nemeæus. Hic est v. inter Herculis labores; numerantur enim XXXIV. præcipui. Scilicet erat in sylva Nemeæa, prope Cleonas Argiæ urbem in Peloponneso, immanis leo, quem cum neque sagittis neque impacta clava interficere posset Hercules, unguibus apprehensum dissecuit; ejusque pellem, quæ neque saxo neque ferro erat penetrabilis, in vestem sibi assumsit ac pro insigni gestavit. Sic Plaut. in Pers. Sic Diodor. Sic Virg. Æn. VIII.

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

25 *Arcadius sus]* Hic fuit VII. labor. Neque enim ordinem servat Lucretius, sed præcipuos tantum Herculis labores enumerat. Erat igitur in Erymantho Arcadiæ monte horrendus aper, qui omnia vastabat; hunc vivum cepit Hercules, et ad Eurystheum Mycenorum regem attulit.

26 *Cretæ taurus]* Hic fuit IX. labor. Hunc autem taurum agros Cretensium populantem etiam vivum adduxit Hercules ad Eurystheum. Alii fabulantur immissum in Cretam fuisse a Neptuno, quem Minos Cretæ rex offenderat. Alii taurum fuisse illum, qui Europam Minois matrem transtulerat in Cretam: alii taurum cujus amore insanierat Pasiphaë Minois uxor. Virg. Æn. VI.

27 *Hydra . . .]* Lernæa pestis. Hic fuit III. labor. Erat serpens in aquis et terra vivax, cui nomen Hydra fuit ab ὕδωρ, 'aqua'; degentem hunc in Lerna palude, Mycenæ inter et Argos, capitibus septem, vel, ut alii volunt, quinquaginta aut centum, terribilem; quorum uno abscisso duo renascebantur: admoto tandem igne ad singula capita interfecit Hercules.

20

Quidve tripectora tergemini vis Geryonai,
Et Diomedis equei, spirantes naribus ignem,
Thracia, Bistoniasque plagas, atque Ismara propter? 30
Tanto opere obficerent nobis [uncisque timendæ
Unguibus, Arcadiæ volucres,] Stympkala colentes?
Aureaque Hesperidum servans fulgentia mala,

triplex corporea potentia triplicis Geryonis, aut equi Diomedis exhalantes flammam naribus, juxta Thraciam, et regiones Bistonias, et Ismara; aut aves illæ Arcadiæ hamatis unguibus metuendæ, quæ incolebant Stympkala, adeo jam nocerent nobis? Aut quid horrendus draco ille constans ingenti corpore, complexus truncum ar-

28 *tripectoris* Mus. B. 2. quoque *Geryonæ vis* P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *vis Geryona* Vind. V. ed. O. *vis Geryonis* Mus. B. 3. *vis Geryonæa* Cant. *tergemineve Geryona* Mus. B. 1.—30 *Thracen* P. Voss. L. B. Ald. Bip. *Thracem* Delph. *Bistonias* Vind. *Universa exempl. si P. excipias, h. vs. sequenti postponunt. Seqq. duos omittit Vind. et omnes alii præter P. vs. integrum uncinis cancellatum non agnoscunt.—31 officeret P. O. efficerent V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 2.—33 struans pro servans V. ed. Th. Ra.—34 in manu Cant.—*

NOTÆ

28 *Tripectora*] Adject. *tripectorus*, a, um, pro *tripector*; sic *Prudentius* dixit, *unicolorus* pro *unicolor*; et *versicolorus* pro *versicolor*.

Geryonai] *Geryonæ*; dicitur enim *Geryo*, *onis*: et *Geryones*, æ, vel *is*. Hic fuit XVI. labor *Herculis*. Erat autem *Geryo* Hispanorum rex non una sua vi, sed et duorum fratrum viribus corporis potens: unde *tripectorus*, *tricorpor*, *triceps*, et *teramplus* a poetis dictus est. *Virg. Æn. viii. 202.* *Horat. Od. i. 14.* *Pausan. et Diod. Siculus iv.* Hunc autem regem bello superavit, ejusque armenta abduxit *Hercules*.

29 *Diomedis equei, &c.*] Hic fuit VI. labor. *Diomedes* *Thraciæ* rex erat, qui equos, ut ait *Diodorus* citatus, non horreo aut avena, sed humano sanguine et carne pascebat, ut ferociore forent. Illum devictum *Hercules* equis propriis dedit in pabulum. Sic *Virg. Æn. x.*

30 *Thracia . . . propter*] H. e. juxta *Thracem*, seu *Thraciam*. Erat enim *Thrax* *Diomedes*.

Bistoniasque plagas] H. e. regiones *Thraciæ*, ab urbe *Bystonia*; vel, ut aliis placet, a *Bistone* stagno. Ex quo *Thraces* dicti sunt *Bystonides*, apud *Horat. Od. ii. 19.*

Ismara] Plur. neut., in sing. vero *Ismarus*; mons est *Thraciæ*.

32 *Volucres Stympkala colentes*] Hic fuit VIII. labor. *Stympkalus*, sing. mascul., at plur. *Stympkala*, orum, neutr. Nomen est et urbis, et montis, et paludis in *Arcadia*. In hac palude, aut monte, aves erant magnitudine grnibus pares, figura ibibus similes: rostra habebant ita solida, ut ferrum penetrarent; has sagittis confixit *Hercules*, testibus *Pausania* et *Catullo*: teste vero *Diodoro* *Siculo iv.* *ahenei crepitaculi sonitu fugavit.*

33 *Aureaque Hesperidum, &c.*] Hic fuit XIV. labor. *Hesperides* *Hesperii* filiae tres, *Ægle*, *Arethusa*, et *Hesperusa*, habuisse dicuntur hortos nemore aurifero pretiosos, in quibus *Draco* pervigil mala aurea custodiret. Hunc interfecit *Hercules*, aureaque mala

Asper, acerba tuens, inmani corpore, serpens,
Arboris amplexus stirpem, quid denique obesset, 35
Propter Atlanteum litus, pelagique severa,
Quo neque noster adit quisquam, nec barbarus audet?
Cætera de genere hoc quæ sunt portenta perempta,
Si non victa forent, quid tandem viva nocerent?
Nihil, ut opinor; ita ad satiatem terra ferarum 40
Nunc etiam scatit, et trepido terrore repleta est,
Per nemora, ac monteis magnos, sylvasque profundas:

boris, intuens acerbe, custodiens aurea mala tandem jam noceret nobis juxta oram Atlantæam, et crudele mare, in quæ loca nemo nostrum profectus est, neque exterius quisquam auderet adire? Si omnia monstra hujus generis, quæ fuerunt interfecta, non jam essent superata, quid demum videntia jam obessent nobis? Nihil, ut puto. Adeo terra jam nunc abundat feris ad satietatem, et plena est horrore tremendo per sylvas et per magnos montes ac per saltus altissimos: quæ tamen loca fugiendi

35 *Arboribus* V. ed. Th. Ra. *stirpens* Vind. *stipites* P. Ald. *serpens* V. ed. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. *stipes* Ferr. *stirpes* Mus. B. 1. Cant. *deest O.—36 Oceanum propter* P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. 3. Gryph. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. *Propter Atianeum* Voss. vet. et L. B. et pro var. lect. *Atianeam* Voss. vet. *Propter Acianeum* O. *Propter Accianeum* Mus. B. 1. *Propter Actianeum* Cant. *Æctianeum* Voss. marg. *Atlantarum* Delph. *litum* pro *littus* P. in not. *pelagique* Gryph. Nard. Bas. Voss. vet. et L. B. Bodl. Voss. marg. V. marg. 1. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *pelageque* edd. vulg. *sonora* P. Vind. Mus. B. 3. Bodl. Gryph. Nard. Bas. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—37 *nec* Vind. V. ed. O. P. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *neque* vulg.—39 *Non sic* Bodl. *Sed non* Voss. vet. et L. B. *vincta* vel *juncta* V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Cant. Ferr. Th. Ra. *qui tandem* P. V. ed. Bodl. O. Cant. Th. Ra. Ald.—40 *satietatem* Cant.—41 *scatet* O. Mus. B. 1. Gryph. *sentit* V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Ferr. Th.

NOTÆ

sustulit. *Diodor. Virg. Æn. iv. et alii poetæ.*

34 *Acerba*] *Acerbe*. Sic mutua pro mutuo. I. e. acerbo aspectu intuens. Sic *Virg. Geor. iii.* 'Asper acerba sonans.'

35 *Stirpem*] *Truncum*.

36 *Atlantæum litus*] H. e. ea oceani pars, quæ *Mauritaniam* ab occasu aluit: ita dicitur ab *Atlante* monte, qui eam oceani partem respicit.

Pelagique [*pelageque*] *severa*] *Maria* non navigabilia, et quæ navigantibus infesta sunt. Sic *iv. 462.* dixit, 'Severa silentia noctis.' *Pelage* autem indeclinabile est nomen, Græce πε-

λαγη; quo pariter utitur VI. 619. 'At pelage multa et late substrata videmus.' Scilicet, ut *Tempe*, *Cete*. Sic *Manilius ii. 90.* 'Atque hæc seditio pelage nunc sidere *Lunæ* Mota tenet.' Ut bene castigavit doctissimus vir *Petrus Daniel Huetius* ad nostram editionem *Manilianam*.

37 *Barbarus*] *Exterus*, quivis alius non Romanus.

40 *Ad satiatem*] Sic vs. 1390. et II. 102. H. e. valde, abunde.

41 *Scatit*] Pro *scatet*, tertiæ conjug. Sic *fervo*, *is*, pro *ferveo*, *es*. Sic infra vs. 597. 950. et VI. 896.

Quæ loca vitandi plerumque est nostra potestas.
 At, nisi purgatum est pectus, quæ prælia nobis,
 Atque pericula, sunt ingratiis insinuandum? 45
 Quantæ tum scindunt hominem cupedinis acres
 Solicitum curæ? quanteique perinde timores?
 Quidve superbia, spurcitia, ac petulantia, quantas
 Ecce clades? quid luxus, desidiæque?
 Hæc igitur qui cuncta subegerit, ex animoque 50
 Expulerit dictis, non armis, nonne decebit,
 Hunc hominem numero Divom dignarier esse?
 Quom bene præsertim multa, ac divinitus, ipsis
 Jam mortalibus, e Divis, dare dicta suerit,

sæpe nostra est facultas. Verum, si pectus non est purum, quæ certamina, et quæ discrimina sunt nobis etiam invitis subeunda? Quam magnæ sollicitudines acutæ cupiditatis discerpunt anxium hominem? et quam magni similiter metus? Aut quid ambitio, sordes, lascivia, quam magnas calamitates procreant homini? Quid luxuries, ac segnities? Ergo quicumque vicerit et eiecerit ex mente hominum hæc omnia verbis, non armis, nonne conveniens erit, ut is homo dignus sit, qui recensatur inter Deos? Præcipue quoniam consueverit docere multas res ac divinitus

Ra. senet Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. staret V. marg. 1.—44 Ac P. V. ed. Th. Ra. Ald. quoque prælia O. Mus. B. 1.—45 tunc ingratis Bodl. Mus. B. 1. 2. et edd. vulg. est ingratis Gif. L. B. se insinuant dum Voss. marg.—46 tum scindunt P. Vind. Voss. vet. et L. B. Cant. Ald. qum scindunt V. ed. Th. Ra. cum scindunt Ferr. conscindunt Bodl. O. Mus. B. 1. etiam scindunt Mus. B. 3. cupidines Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. cupidines Voss. vet. et L. B. Bas. cupidinesque Cant.—47 Sillicitum V. ed. Th. Ra.—48 spurcitias omisso ac Lamb. et alii.—49 desidiæque P. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. Cant. Ald. desidiæque Mus. B. 2. et edd. vulg. desidia equi Vind. V. ed. Th. Ra. desidia æqui Mus. B. 3. desidia æquæ Ferr.—50 sub egrit V. ed. Th. Ra.—51 decebat Sus.—53 bone P. Ald. ipsa Delph.—54 Jam mortalibus P. Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. marg. In mortalibus

NOTÆ

44 Purgatum] Purum vs. 18.
 45 Insinuandum] Hellenismus, pro insinuanda; h. e. ineunda. Sic I. 111. et alibi passim.
 46 Cupedinis] Cupiditatis. Sic I. 1081. III. 1008. IV. 1083. et VI. 24.
 51 Non armis] Non ferro, ut Hercules.
 52 Hunc] Nempe Epicurum, ut monui supra vs. 1. not. de quo III. sub initium, Et I. 67. et seqq. Neque

enim solum de rebus Physicis scripserat Epicurus, sed et de Ethicis. Quæ autem de Physicis scripsit, ea pæne integra remanserunt Laërtii studio ac cura. Quæ vero de Ethicis, vix reliqua sunt nonnulla in epistolis illius.
 Dignarier] Poëtice, pro dignari.
 54 Jam mortalibus [Immortalibus] Pro immortalibus, metri causa.
 Dare dicta] Docere.

Atque omnem rerum naturam pandere dictis. 55
 Quoius ego ingressus vestigia, dum rationes
 Persequor; ac doceo dictis, quo quæque creata
 Fœdere sint, in eo quam sit durare necessum;
 Nec validas valeant ævi rescindere leges.
 Quo genere in primis animi natura reperta est, 60
 Nativo primum consistere corpore creta;
 Nec posse incolomem magnum durare per ævom:

quidem ipsas de Diis immortalibus; et manifestare verbis universam rerum naturam. Cujus hominis semitas ego secutus sum, dum pergo tractare materiam ejus, ac demonstro verbis, quam necesse sit res cunctas permanere in ea concordia, qua procreata fuerint; et quod nequeant destruere firmas leges temporis. Quo in genere præsertim primo natura animi inventa est fuisse procreata de mortali corpore: nec posse salva permanere per longum tempus; verum imagines consuescere

Cant. Immortalibus O. et edd. vulg. de divis Lamb. et alii. fuerit Th. Ra.—56 nunc rationes P. et edd. vulg.—57 Prosequor V. marg. 1. quaque V. ed. Th. Ra.—58 sic durare V. ed. Th. Ra.—59 ævi valeant Mus. B. 1. et edd. vulg.—60 anima V. ed. Th. Ra. animæ P. Ald.—61 primo Bip. creata Cant.—62 incolomem P. Ald. incolumen Vind. in columen Ferr. V. ed. Th. Ra. incolumem Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. vinculum est Voss. vet. in lucem Mus. B. 2.

NOTÆ

55 Pandere] Sic I. 127. 'et rerum naturam expandere dictis.'

56 Quoius ego ingressus, &c.] His 36. vs. seqq. proponit jam libri hujus argumenta, quæ cum his quæ libro tertio et quarto docuit, apte connectit. Cum enim ex Epicuri doctrina disputet de rerum natura ac mortali exortu, prius hactenus de animæ et animi natura, tanquam de præcipuis ac nobilioribus rebus docuit: nunc vero de mundo, atque de mundi partibus, terra, mari, cælo, deque rebus omnibus quæ in illis continentur, ex ordine disputaturus est. Itaque mundum de novo factum, mortalemque futurum, æque ac singulas partes, nunc probare intendit. Præterea pollicetur se traditurum qua lege coierint atomi ad terræ, cæli, maris, siderum, solis, ac lunæ

generationem. Tum qua ratione animantes, quæ nullo antea tempore erant, natæ fuerint. Demum unde orta sit nominum impositio rebus; unde varius Deorum metus animis mortalium incussus; et qua vi sol, luna, ac sidera ferantur, ne forte hæc volvi credamus aliqua Deorum potentia, quos otiosos esse vult, secretos a rebus nostris, ac securam agere vitam. Quæ quidem omnia, si bene memineris, initio libri primi, cum totius operis sui universam proposuit materiam, rite pollicitus erat, nempe a vs. 50. ad vs. 64. et iterum a vs. 128. ad vs. 139.

Ingressus] Supp. sum.

60 Reperta] Nempe lib. III. in quo mortales animas esse docuit.

62 Nec posse incolomem, &c.] Sic III. 605.

Sed simulacra solere in somnis fallere mentem,
Cernere quom videamur eum, quem vita reliquit.

Quod super est, nunc huc rationis detulit ordo, 65
Ut mihi mortali consistere corpore mundum,
Nativumque simul, ratio reddunda sit, esse :
Et, quibus ille modis congressus material
Fundarit terram, cœlum, mare, sidera, solem,
Lunaique globum : tum, quæ tellure animantes 70
Exstiterint ; et, quæ nullo sint tempore natæ :
Quove modo genus humanum variante loquela
Cœperit inter se vesci per nomina rerum :
Et, quibus ille modis Divom metus insinuarit
Pectora, terrarum qui in orbi sancta tuetur 75

decipere animum sopore, quoniam videmur videre illum quem vita deseruit. Quod autem restat, ordo materiæ jam deduxit me eo, ut causa danda sit mihi mundum constare perituro corpore, et una fuisse natum : et quibus rationibus ille cœtus atomorum construxerit terram, cœlum, mare, astra, solem, et corpus rotundum lunæ ; deinde quæ animalia nata sint de terra, quæ tamen nullo tempore antea orta fuerint : et qua ratione gens hominum inceperit uti mutuo seipsis lingua mutante per diversa nomina rerum : et quibus rationibus ille timor Deorum intraverit in corda hominum, qui scilicet timor conservat in orbe terrarum sacra templa, lacus, nemo-

incolumis edd. vulg.—64 videantur V. edd. Ferr. Th. Ra. relinquit Ferr.—65 nunc me huc edd. vulg.—67 Nativamque V. ed. Th. Ra. redunda Vind. retunda sic V. ed. Th. Ra.—69 Fundarit Mus. B. 2.—70 cumque et tellure O. Mus. B. 1. quæ deest V. ed. Th. Ra.—71 et deest V. ed. Th. Ra. corpore natæ Mus. B. 2.—73 Comperit O. Mus. B. 1. vesci Voss. vet. et L. B. O. Cant. Nonius, iv. 784. nosci P. Vind. Bodl. Mus. B. 3. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. Ferr. Ald. nosti V. ed. Th. Ra. rescit Mus. B. 1. nesci Mus. B. 2. per deest V. ed. Th. Ra.—74 instruant V. ed. Th. Ra.—75 quin pro qui V. marg. 1. morbi Ferr.

NOTÆ

63 *Simulacra*] Rerum imagines, de quibus fusius lib. iv.

64 *Cernere quom* [cum, &c.] Sic i. 135. Hinc alii legunt, *Cernere ut* : vel, *Cernere uti*, &c. Pareus tamen *Cernere cum*.

65 *Huc*] Alii, *me* : alii, *me huc*.

68 *Congressus material*] Cœtus atomorum, concilium primorum corporum.

73 *Vesci*] H. e. nti, inquit Nonius, qui sic legit et interpretatur hunc versum. Quo sensu Virg. Æn. i.

ait, 'Quem si fata virum servant, si vescitur aura.' Et ipse Lucretius iterum infra vs. 855. Quanquam Joannes Nardus habet *nosci*.

74 *Insinuarit Pectora*] Supp. se in. Sic absolute usurpat hoc verbum alibi passim.

75 *Qui in*] Non elisio fit vocalis i, sed corripitur. Quod familiare est nostro Poëtæ.

Tuetur] H. e. facit ut homines Diis consecrent templa, aras, lucos, statuas, &c.

Fana, lacus, lucos, aras, simulacraque, Divom.

Præterea, solis cursus lunæque meatus,
Expediam, qua vi flectat Natura gubernans :
Ne forte hæc inter cœlum, terramque, reamur 80
Libera sponte sua cursus lustrare perenneis,
Morigera ad fruges augendas, atque animanteis :
Neve aliqua Divom volvi ratione putemus.
Nam, bene quei didicere Deos securum agere ævom,
Si tamen interea mirantur, qua ratione 85
Quæque geri possint, præsertim rebus in illis,
Quæ supera caput ætheriis cernuntur in oris ;
Rursus in antiquas referuntur religiones,
Et dominos acreis adsciscunt, omnia posse

ra, altaria, et statuas Deorum. Denique ostendam qua potentia natura regens gubernet cursus solis, atque vias lunæ ; ne forsitan credamus hæc sidera libera pergere sua vi motus suos perpetuos inter cœlum ac terram, obsequentia ad amplificandas terræ plantas et brutas animantes ; aut ne credamus ea moveri aliquo numine Deorum. Etenim, qui bene noverunt Divos vivere tranquillam vitam, interim tamen si admirantur quomodo cunctæ res queant fieri, præcipue in rebus iis, quæ super caput nostrum videntur in ætheris regionibus, iterum reducuntur in priscas superstitiones, et admittunt severos dominatores, quos illi infelices putant posse facere

V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 2. 3.—76 Fama V. ed. Th. Ra.—78 vis flectat Sus.—79 hæc Voss. vet. et L. B. O. Cant. Lamb. V. marg. 1. Delph. hic P. Bodl. Ald. Bip. hoc Ferr. V. ed. Th. Ra. intra Mus. B. 2.—80 Libere Vind. Lunam O. Mus. B. 1. Ferr.—83 bene P. Ald. vene V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. neu O. Mus. B. 1. neve Mus. B. 2. sed bene in marg. ne ve Cant. dixere V. marg. 1.—86 supra V. ed. Bodl. Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. supera vulg. ætheris V. ed. Voss. L. B. Th. Ra. æthereis Voss. vet. Ferr.—88 domino sacris O. Mus.

NOTÆ

76 *Lacus*] H. e. ædes. Pars pro toto. Lacus enim interdum accipitur pro trabe in ædificiorum contiguationibus, aut protignorum interstitio, lacuum quandam similitudinem referente. Sic Lucilius, 'Resultant ædesque, lacusque,' &c.

78 *Natura gubernans*] Sic vs. 108. Plinius vocat eam rerum parentem ac opificem. Seneca de Benef. iv. hanc facit Deum, a quo cuncta fiant et regantur. 'Quid enim,' inquit, 'aliud est Natura, quam Deus, et divina ratio toti mundo ac partibus inserta?' Lucretius aliam a Deo facit.

79 *Hæc*] Lamb. bene ; supple solem et lunam. Alii, *hic*.

80 *Libera sponte sua, &c.*] H. e. ad libitum spatiari, moveri.

81 *Morigera*] Obsequentia, sese accommodantia, apta.

83 *Nam, bene, &c.*] His 9 vss. iterantur vi. 57. et seqq. i. 56. et seqq. et ii. 645. et seqq. eadem fere docuit.

85 *Geri*] Fieri, administrari, ut passim alibi monui. Lambinus autem semper legendum putat, *geni*, quasi *gigni*.

88 *Dominos acreis*] Superbos ac se-

Quos miserei credunt: ignarei, quid queat esse,
 Quid nequeat; finita potestas denique quoique 90
 Qua nam sit ratione, atque alte terminus hærens.
 Quod super est, ne te in promissis plura moremur;
 Principio, maria, ac terras, cælumque, tuere:
 Quorum naturam triplicem, tria corpora, Memmi!
 Treis species tam dissimileis, tria talia texta, 95
 Una dies dabit exitio; multosque per annos

cuncta, ignari quippe quid possit creari, quid non possit, et quomodo demum potentia limitata sit, et meta posita sit radicibus cuique rei. Quod reliquum est, ne retardemus te amplius in pollicitationibus nostris: primum aspice æquora, terras, et cælum. Unica dies, o Memmi, destruet naturam tergemina, tria corpora, tria genera tam disparia, tres tantas texturas horum trium; et massa atque machina mundi,

B. 3. adiscunt Mus. B. 2. asistunt Ferr.—91 utque Gif. Par. hereat Gif. Par. Delph.—92 nec pro ne te Voss. vet. movemur V. ed. Th. Ra. meremur Voss. vet. moremus Nard.—94 Horum edd. vulg.—97 tuet V. ed. Th. Ra.—99 Adcidit

NOTE

veros Deos, quos miseri metuant, ac ignari rerum adorent tanquam rerum auctores.

90 *Quid nequeat, &c.*] His 2. vss. positi sunt supra l. 77.

91 *Hærens [hæreat]* Dactylus pro spondæo. Alii, *hærens*.

92 *Quod super est, &c.*] His 6. vss. jamjam conserit manus Poëta, jubetque Memmium observare inprimis terras, cælum, ac mare; quæ dies una integro dabit exitio. Quod quidem negant Aristoteles l. de Cælo, et Plato in Timæo. Quanquam etiam in eo discrepant, quod hic quidem nativum, et a Deo creatum esse mundum ait, sed interiturnum aliquando negat; non quod sua natura immortalis sit, sed quod non deceat sapientiam Dei opificis tantum opus aut dissolvere aut dissolvi sinere. Ille vero, quicquid natum sit, id interire posse atque interiturnum esse vult. Cælum autem neque natum esse, neque unquam interiturnum. Non unus autem Aristoteles gloriari debet statuisset mundum ingentem atque æternum: ante ip-

sum enim idem docuerunt Xenophanes, Parmenides, Melissus, Philolaus, Ocellus, Aristæus, Chaldæi, et alii. Similiter non unus Epicurus ex veteribus Philosophis initium fecit mundo; namque dederunt Empedocles, Heraclitus, Anaximander, Anaximenes, Anaxagoras, Archelaus, Diogenes, Leucippus, Democritus, Brachmanæ, Ægyptii et alii. Recte autem et congrue sacro Fidei dogmati sensus Epicurus, dum initium fecit mundo: sed erravit in eo, quod mundum non auctore Deo cæpisse crediderit, cum sacra Fides doceat Deum esse, qui 'in principio cælum et terram creaverit.' Erravit, et alii Philosophi cum ipso, in eo, quod non ex nihilo, sed ex præexistente materia creatum esse mundum docuerit. Itaque ab h. vs. 92. ad vs. 418. disputaturus est acriter Poëta de mundi primo exortu, et ejusdem futuro interitu.

94 *Memmi*] Quis fuerit diximus l. 27.

96 *Dabit exitio*] Sic infra vs. 998. Et ll. 1144. 'Sic igitur magni quo-

Subtentata, ruet moles, et machina, mundi.

Nec me animi fallit, quam res nova miraque menti
 Adcidit, exitium cœli terræque futurum;
 Et, quam difficile id mihi sit pervincere dictis: 100
 Ut fit, ubi insolitam rem adportes auribus ante,
 Nec tamen hanc possis oculorum subdere visu,
 Nec jacere indu manus, via qua munita fidei
 Proxuma fert humanum in pectus, templaque mentis.
 Sed tamen ecfabor: dictis dabit ipsa fidem res 105

quæ duravit per plura sæcula, penitus corruet. Neque ratio mentis decipit me, quam nova quamve admiranda res eveniat animo nostro, futura illa ruina cœli et terræ: et quam perdifficile sit mihi demonstrare istud verbis veluti accidit, cum afferas rem antea insuetam auribus, neque tamen queas subjicere illam oculis, neque dare inter manus, per quas partes via maxime propinqua transfert in cor hominum et in sedes animi firmam fidem rerum. Veruntamen dicam: forte res ipsa reddet

P. V. ed. Vind. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *Accidat* vulg.—100 *permittere* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Th. Ra. Ald. *pervicere* Mus. B. 3.—101 *tibi* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *ibi* Voss. L. B. *insolitum* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. 3.—102 *Deest* Vind. *hanc* pro *haud* Mus. B. 1.—103 *indumanus* P. V. ed. O. Cant. Gryph. Nard. *quam* P. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *in unica fidei* V. ed. Th. Ra.—104 *fit* Cant. *haud* manum

NOTÆ

que circum mœnia mundi expugnata dabunt labem, putresque ruinas.'

98 *Nec me animi fallit, &c.*] His 13. vss. interim fatetur hoc dogma de mundi interitu mirum videri; diffiditque, præ novitate doctrinæ hujus, se fidem apud auditores inventurum, cum rem experimento comprobare non valeat; quanquam, inquit, res ipsa forsitan dabit fidem, ac totum mundum brevi tempore conquassari cernemus; quod Fortuna gubernans procul avertat a nobis, 'Et ratio potius quam res persuadeat ipsa.'

Animi fallit] Supp. ratio. Sic l. 921. Genus loquendi Latinis usitatum, sed maxime poëtis. Vel, *Animus fallit*, ut notatum est l. 137.

102 *Visu*] Visui, h. e. oculis. Sic Terent. in Adelph. 'vestitu nimio indulges,' pro, vestitui.

103 *Nec jacere indu manus*] H. e.

nec manibus tractandam dare. Est enim indu, vel endo, antiqua præpositio, quæ valet, in, ut notatum est l. 1094. iv. 775. &c.

Qua] Per quam partem.

Munita fidei] Munitam fidem. Sic alibi passim, 'clausa domorum,' 'strata viarum,' &c. pro, clausas domos, stratas vias, &c. Sic III. 497. 'Munita viai.'

104 *Proxuma*] Supp. via: h. e. maxime propinqua, maxime certa. Ea enim maxime credimus, quæ cernimus ac tangimus, ut docuit l. 424. 'Sensus; quo nisi prima fides fundata valebit, Haud erit occultis de rebus quo referentes Confirmare animi quid. quam ratione queamus.' Idem vss. 694. 700. &c.

Templaque mentis] H. e. in præcordia, quæ sunt sedes mentis, ut docuit III. 141.

Forsitan; et graviter terrarum, motibus ortis,
Omnia conquassari in parvo tempore cernes:
Quod procul a nobis flectat Fortuna gubernans;
Et ratio potius quam res persuadeat ipsa,
Subcidere horrissono posse omnia victa fragore. 110

Qua prius adgrediar quam de re fundere fata
Sanctius, et multo certa ratione magis, quam
Pythia, quæ tripode a Phœbi, lauroque, profatur;
Multa tibi expediam doctis solatia dictis:
Religione refrenatus ne forte rearis, 115
Terras, et solem, et cœlum, mare, sidera, lunam,

fidem verbis meis, et videbis brevi tempore forsitan res cunctas dissolvi vehementer conquassationibus ipsius globi terrarum. Quod sors, quæ regit omnia, avertat longe a nobis, et ratio magis quam res ipsa edoceat nos, res cunctas posse subtercadere horrendo cum sonitu, ubi expugnata fuerint tempore. Qua de re antequam incipiam prædicare fatales casus divinius et cum longe veriori certitudine, quam Pythia sacerdos, quæ loquitur e tripode, et e lauro Apollinis, aperiam tibi doctis verbis meis plura solamina vitæ; ne fortasse repressus superstitione credas terras, et solem, et cœlum, æquor, astra, et lunam debere permanere quasi immortalia ex

Voss. vet.—106 orbis Mus. B. 1. 2. 3. et edd. quædam.—107 conquassa Mus. B. 2.—108 flectit V. ed. Th. Ra. Natura gubernans O. Mus. B. 2. V. marg. 1.—109 persuadet V. ed. Th. Ra.—110 Succedere V. ed. Th. Ra.—111 Quæ P. Bodl. Gryph. marg. Ald. Ferr. qua de re Cant.—113 Thyas Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3. Phytia O. Mus. B. 1. Phytias Mus. B. 2. tripodis Phæbi O. Mus. B. 1. tripode e P. et edd. vulg. tripode V. ed. Th. Ra. a deest Mus. B. 2.—114 dictis pro doctis V. ed. Th. Ra.—116 et posterius deest Vind. Cant.

NOTE

108 Fortuna gubernans] Bene ad mentem Epicuri, qui omnia temerario ac fortuito casu fieri ac geri voluit. Sunt tamen qui legunt, *Natura gubernans*, ad sensum versus superioris 78.

111 Qua prius adgrediar, &c.] His 12 vs. priusquam aggrediatur Poëta 'fundere fata' de mundi interitu, h. e. certis rationibus evincere ac persuadere certius mundum interitum, quam præfata est olim Pythia Phœbi sacerdos ac fatidica, monet Memmii suum atque auditorem omnem se vereri, ne arbitrati corpore divino constare cœlum, terram, mare, solem, ac sidera, &c. ejusdem illum faciant criminis reum, cujus olim gigantes rei, qui magna temeritate adorti sunt dis-

turbare mœnia mundi, pœnas pro immani scelere luerunt. Quod et ipse timet, ne censeatur iisdem pœnis dignus, dum mundi æternitati minari videtur, ac studet notare mortali sermone ea, quæ hactenus immortalia quibusdam philosophis visa sunt, præclarumque cœli solem restinguere vult.

Fundere fata] Prædicare, responsa dare, I. 738.

112 Sanctius et multo, &c.] Hi 2. vs. positi sunt I. 739. Consule annotationes ibi nostras.

115 Religione refrenatus] H. e. superstitione et inani Deorum metu repressus.

Corpore divino, debere æterna meare:
Proptereaque putes, ritu par esse Gigantum
Pendere eos pœnas inmani pro scelere omneis, 120
Quei ratione sua disturbent mœnia mundi,
Præclarumque velint cœli restinguere solem,
Immortalia mortali sermone notantes:
Quæ procul usque adeo divino a numine distent,

divino corpore; et idcirco credas, simile esse more gigantum eos omnes luere supplicia pro crimine crudeli, qui nempe ratione sua evertant ambitus mundi, et cupiant extinguere splendidum solem cœli, vocantes mortali nomine res quæ sunt immortales. Quæ quidem res oportet ut longe prorsus absint a divina natura, et quæ

et edd. vulg. cœlum et solem Mus. B. 2.—117 meare omn. lib. vet. manere edd. vulg.—118 par P. in not. pars reliqui. est Vind. V. ed.—121 restringere P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald.—123 a deest P. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. ab edd. vulg. animi lastent V. ed. Th. Ra. numine luscant

NOTE

117 Corpore divino...æterna] H. e. æterna ac immortalia esse æque ac Deos: vs. 122.

118 Proptereaque putes, &c.] H. e. Et idcirco putes æquum esse eos omnes dare pœnas pro sua impietate, ut gigantes impios, qui suis rationibus mundum interitum esse probare conantur, sicut gigantes olim cœlum disturbare ac Diis bellum inferre ausi sunt.

120 Mœnia mundi] Cœlum, quod ambitu suo munit et circumcingit mundum. Sic lib. I. 74. 1094. II. et III. passim.

121 Restinguere] Eleganter. Sol enim ignis creditur.

122 Immortalia] Nempe, cœlum, solem, lunam.

Mortali sermone notantes] Mortalia ea esse dicentes.

123 Quæ procul usque adeo, &c.] His 24. vs. seqq. nihilominus ait tantum abesse, ut, quæ de interitu mundi futuro docet, ea Deorum numinibus ac Diis immortalibus aliquid detrahant, ut eorum dignitatem ac naturæ præstantiam tueantur; cum inde noti-

tiam habeamus quid corpore divino præditum sit, quid vero non sit. Quid enim Diis indignum magis videtur, quam eorum immortalitate, æternitate, ac divino sensu prædita esse prædicare cœlum, terram, mare, solem, lunam, et sidera, (quod faciunt, qui hæc immortalia esse volunt,) quæ tamen ne anima quidem donata esse queunt, cum non magis in illis anima esse possit, quam aut arbor in æthere, aut nubes in mari, aut pisces in arvis, aut sanguis in arboribus, aut succus in saxis. Nimirum, 'Certum, ac dispositum est, ubi quidquid crescat, et insit.' Sic anima nequit oriri aut esse extra corpus, nervos, ac sanguinem. Quam sententiam jam supra tutus erat III. 557. et 786. Sed, quam impia sit, et a vera ratione aliena, constat vel ex ipso Fidei dogmate; animas enim immortales esse Fides docet. Præterea satis abunde factum est a nobis Lucretianis objectionibus adversus animæ humanæ immortalitatem lib. VIII. Quo fit, ut hic ad nauseam ea non repetamus. Ea igitur Lucretii mens est, ut ex Epicuri doc-

Inque Deum numero quæ sint indigna videri;
Notitiam potius præbere ut posse putentur, 125
Quid sit vitali motu, sensuque, remotum.

Quippe et enim non est, cum quo vis corpore ut esse
Posse animi natura putetur, consiliumque:
Sic, ut in æthere non arbor, non æquore salso
Nubes esse queunt, neque pisces vivere in arvis; 130
Nec cruor in lignis, neque saxis sucus, inesse:
Certum, ac dispositum est, ubi quidquid crescat, et insit:
Sic animi natura nequit sine corpore oriri
Sola, neque a nervis et sanguine longius esse.
Quod si posset enim, multo prius ipsa animi vis 135
In capite, aut humeris, aut imis calcibus, esse
Posset, et innasci qua vis in parte soleret:
Quamde in eodem homine atque in eodem vase manere.

res oportet ut non sint dignæ haberi in numero Deorum; sed ut magis credantur posse dare cognitionem, quid sit alienum a motu et sensu vitali. Neque enim ratio ulla est, ut natura animæ et mens credatur posse existere in quolibet corpore: veluti arbor non potest existere in aëre; neque nubila possunt esse in campis salis maris: neque pisces possunt degere in agris: neque sanguis potest esse in lignis: neque humor potest esse in lapidibus. Constat atque statutum est, quo in loco quæque res nascatur et existat. Ita natura animæ non potest sola nasci absque corpore, neque procul abesse a nervis et a sanguine. Namque si posset facere istud, longe potius facultas ipsa mentis posset inesse in capite, vel in humeris, vel in extremis calceamentis, et consuesceret nasci in qualibet parte corporis: demum permaneret in eodem homine et in eodem vasculo. Sed quia certum est, ac

Mus. B. 3.—124 quæ sunt V. marg. 1. Ferr. sic sint Lamb. sic sunt vulg.—125 et pro ut V. marg. 1.—126 Quidve O. Mus. B. 1. in tali V. ed. Th. Ra. Ald. O. Mus. B. 1. 2. sensuue Mus. B. 1.—127 inesse Mus. B. 1.—128 animai naturam Mus. B. 2. consilium Voss. vet. concilium Cant. P. in not. V. marg. 1.—129 arbore V. ed. Th. Ra. nec in æquore Vind. et edd. vulg. falso V. ed. Th. Ra.—131 nec pro neque Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Bip. Hav. Delph. sarris Mus. B. 2. fucus Voss. vet. cruor Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra.—132 et Cant. est deest Mus. B. 3. quicquam P. Ald. crescit V. ed. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. crescit Voss. vet. et L. B. inest Mus. B. 1.—134 longiter edd. vulg.—135 Hos quatuor vss. rejicit Fab. Hoc P. Vind. et edd. vulg.—137 quamvis V. ed.—138 Quamde Wakef. emend. in eadem Vind. maneret P. Vind. Mus. B. 1.—139

NOTÆ

trina notet mortali sermone cælum,
lunam, sidera, terras, ac mare, &c.
Unde peritura illa arguit.

128 *Animi natura*] Anima. Sic enim
III. 422. et seqq. monet se hoc utrum-
que vocabulum, animam et animum,

promiscue interdum usurpare.

Consiliumque] Mentemque, ut ait
III. 94. 'Primum animum dico, men-
tem quem sæpe vocamus, In quo con-
siliū vitæ, regimenque locatum est.'
129 *Sic, ut in æthere, &c.*] Hi 13. vss.

Quod quoniam nostro quoque constat corpore certum;
Dispositumque videtur, ubi esse, et crescere, possit 140
Seorsum ahima, atque animus; tanto magis inficiandum,
Totum posse extra corpus, formamque animalem,
Putribus in glebis terrarum, aut solis in igni,
Aut in aqua durare, aut altis ætheris oris.
Haud igitur constant divino prædita sensu, 145
Quandoquidem nequeunt vitaliter esse animata.

Illud item non est ut possis credere, sedes
Esse Deum sanctas in mundi partibus ullis:
Tenuis enim natura Deum, longeque remota

statutum etiam videtur esse, qua in parte in corpore nostro anima et animus possint separatim oriri et inesse, eo magis negandum est, utrumque posse permanere extra corpus et extra figuram animalem, et subsistere aut in corruptis cespitibus terrarum, aut in igne solis, aut in aqua, aut in supremis regionibus aëris. Ergo hæc res omnes non sunt constantes divino sensu, si quidem non possunt esse prædita anima ad vitam. Similiter hoc non est verisimile, ut queas putare divinas sedes Deorum esse in aliquibus partibus mundi. Namque cum natura Deorum sit subtilis,

quando Bodl. V. marg. 1. cum V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. quomodo Mus. B. 1.—143 Putribus V. ed. Th. Ra.—144 aut in altis O. Mus. B. 1. horis Mus. B. 2.—145 Aut O. Mus. B. 3. constat Mus. B. 1.—147 Illud autem V. ed. Th.

NOTÆ

seqq. supra positi sunt III. 786. Con-
sule ibi annotationes nostras.

142 *Totum*] H. e. utrumque, nempe
animam et animum.

145 *Constant*] Supp. cælum, terra,
mare, sol, luna, sidera, &c.

147 *Illud item non est, &c.*] His 10.
vss. monet etiam ac docet interim
Lucretius adversus Homerum, Aris-
totelem, ac vulgus philosophorum et
ceterorum hominum, qui cælum De-
orum esse domicilium consentiunt,
nullam mundi partem aut esse aut
posse esse Deorum sedem. Quod enim,
inquit, sedem habet, seu quod est in
loco, illud et tangit et tangitur. Lo-
cus enim et locatum, ut aiunt, sunt
corpora: corpus autem tangere aut
tangi potest. Sed Dii neque tangunt

neque tanguntur: non tanguntur qui-
dem, quia adeo tenuis est eorum na-
tura, ut a sensibus nostris sit remotis-
sima; unde et sedes illorum naturam
sequi credibile est, et nostris sedibus,
hoc est, iis sedibus, quas vulgo Diis
assignamus, longe esse dissimiles; h.
e. tenues, et a sensibus nostris pariter
remotas. Omnes autem mundi par-
tes sub sensus nostros cadunt. Igitur
nullæ possunt esse Deorum domici-
lium. At vero cum non tangantur
Dii, sane neque tangant necesse est.
'Tangere enim non quit, quod tangi
non licet ipsum.' Quapropter alia
est Diis quærenda sedes, quam quæ
hactenus iis assignata. Quod quidem
se præstiturum infra pollicetur.

Sensibus ab nostris, animi vix mente videtur. 150
 Quæ quoniam manuum tactum subfugit et ictum,
 Tactile nihil nobis quod sit, contingere debet:
 Tangere enim non quit, si tangi non licet ipsum.
 Qua re etiam sedes quoque nostris sedibus esse
 Dissimiles debent; tenues, de corpore eorum. 155
 Quæ tibi posterius largo sermone probabo.

Dicere porro, hominum caussa voluisse parare

et semota procul a sensibus nostris, vix etiam cernitur ratione mentis nostræ: quæ quidem natura Deorum cum fugiat tactum et plagas manuum nostrarum, ea sane non debet tangere aliquid, quod possimus tangere; etenim illud non potest tangere, quod ipsum non potest tangi. Quapropter sedes Deorum debent etiam esse dispares nostris sedibus, quippe quæ subtiles quasi de materia illorum sint. Quas res demonstrabo tibi infra multis rationibus ac verbis. At vero dicere Deos

Ra. possis dicere P.—150 ab Mus. B. 3. Cant. a vulg.—151 cum pro quoniam V. ed. Ferr. Th. Ra. quom manum Mus. B. 2. contactum fugit Delph.—153 qui pro quit Cant. si tangi P. Ald. Mus. B. 1. quod tangi vulg. quod si tangi Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—154 quasi pro quoque Mus. B. 3.—155 pro corpore Lamb.—156 longo Vind. O.—157 volui ipse Voss. vet.—158

NOTE

150 *Animi vix mente*] H. e. vix cogitatione et intelligentia comprehenditur. Sic IV. 759. 'Mens animi vigilat,' &c. et VI. 1181. Sic Plautus, Horatius, Catullus, et alii poetæ utramque hanc vocem, mens animi, conjungunt.

155 *Tenues, de corpore eorum*] Tenues, quasi de materia, de atomis, de corpusculis, ex quibus Dii constant.

157 *Dicere porro, hominum, &c.*] His 35. vs. totus in id incumbit Poëta, ut mundum hunc hominum causa non fuisse a Diis paratum persuadeat. Unde non sit, cur quisquam mortalis, quasi memor tanti beneficii a Diis accepti, tantum laudet opus, æternumque putet, ac futurum immortale. Quid enim, inquit ingratus ille vir, gratia nostra potuit apud Deos, ut mundum in nostrum gratiam condiderint, qui nullam a nobis gratiam erant relaturi? Deinde, quid novi fuit,

inquit, ut Dii, qui summa pace fruntur, illicerentur ad sui aut hominum causa priorem suam vitam otiosam mutandam, et ut hominum ac rerum creatarum curam susciperent, cum antea pulchre beateque viverent? Præterea quid mali fuisset nobis creatos non fuisse? Qui enim vitæ amorem gustavit, is jure merito cupit vivere: at qui nunquam fuerunt, non est quod vitæ voluptate retineantur. Denique quomodo Dii mundum in hominum gratiam fabricasse potuerint, nisi prævio exemplari, atque prævia cognitione? Nihil enim fieri potest sine idea. Verum unde primum Diis insita est idea mundi creandi? Unde innata est illis mundi notitiâ, per quam animo cernerent quid facere instituerent? Etenim cum ex atomis creandus fuit mundus, nullo alio modo vim illarum cognoscere potuissent Dii, hoc est, quid illæ valerent mutata positura,

Præclaram mundi naturam, proptereaque
 Adlaudabile opus Divom laudare decere,
 Æternumque putare atque immortale futurum; 160
 Nec fas esse, Deum quod sit ratione vetusta
 Gentibus humanis fundatum perpetuo ævo,
 Sollicitare suis ulla vi ex sedibus umquam,
 Nec verbis vexare, et ab imo evortere summa:
 Cætera de genere hoc adfingere, et addere, Memmi! 165
 Desipere est; quid enim immortalibus, atque beatis,
 Gratia nostra queat largirier emolumenti,
 Ut nostra quidquam caussa gerere adgredientur?
 Quidve novi potuit tanto post, ante quietos,

voluisse propter homines præparare pulchram hanc universi naturam; et ideo conveniens esse collaudare opus Deorum, et existimare illud esse ab æterno, et fore sempiternum; neque licitum esse conari movere unquam aliquid de suis stationibus, quod sit stabilitum antiquo consilio Deorum in gratiam generis humani ab æterno tempore; neque licitum esse labefactare dictis, ac disjicere ab fundo ipsum Universum: et fingere sibi atque adungere reliqua ejusmodi, delirare est, o Memmi! Quid enim commodi beneficium nostrum potest tribuere Diis immortalibus et beatis, ut suscipiant facere aliquid propter nos? aut quæ novitas potuit incitare illos, qui

Perclaram V. ed. mundi Mus. B. 2. prætereaque P. propterea quod V. marg. 1.—159 Adlaudabile lib. vet. Id laudabile P. in not. et edd. vulg. dium V. ed. Th. Ra. divini Vind.—162 fundatum Mus. B. 2.—163 ulla vi ex P. Gryph. Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. Ald. illum ex V. ed. Th. Ra. ullam de O. Ferr. ullam ex Mus. B. 1. 2. ullum de vulg. illud ex V. marg. 1. sensibus Gryph. P. Ald.—164 ab uno V. ed. Th. Ra. summam vulg. fundo Lamb. pessum Bentl.—166 De super Mus. B. 2. mortalibus O. Mus. B. 2.—167 rem alimenti Mus. B. 3.—168 quicquid V. ed. Th. Ra. Bodl. adgredientur P. Vind. V. ed. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. aggrediantur vulg.—169 Quodve Ferr.—172 ad-

NOTÆ

nisi natura creando mundum ex cætu temerario atomorum illis specimen dedisset, ac per ipsum rerum exortum experti essent, quæ vis esset atomorum. Igitur non a Diis creatus est mundus, sed ex temerario, natura tamen duce, atomorum concursu atque congressu factus. Impia sane sententia, quæ virtutem Deo omnipotenti detrahit.

163 *Sollicitare*] Quasi, solo citare, inquit Festus: h. e. e loco suo movere, aut labefactare.

164 *Summa* [*Summam*] Universum,

mundum, τὸ πᾶν, omne, quod scilicet 'Gentibus humanis fundatum perpetuo ævo.'

166 *Immortalibus*] Supp. Diis. Quam rationem hic prosequitur Lucretius, eandem præclare deducit Lactantius et refutat VII. 5.

167 *Largirier*] Poëtice, pro largiri.

169 *Quidve novi potuit, &c.*] Sic præclare Cicero de Nat. Deor. II. eandem rationem prosequitur his verbis: 'Quid autem erat, quod concupisceret Deus mundum signis et luminibus, tanquam Ædilis, ornare? Si,

Inlicere, ut cuperent vitam mutare priorem? 170
 Nam gaudere novis rebus debere videtur,
 Quoi veteres obsunt: sed, quoi nihil accidit ægri
 Tempore in ante acto, quom pulchre degeret ævom,
 Quid potuit novitatis amorem adcondere tali?
 An, credo, in tenebris vita ac mœrore jacebat, 175
 Donec diluxit rerum genitalis origo?
 Quidve mali fuerat nobis non esse creatis?
 Natus enim debet quiquomque est, velle manere
 In vita, donec retinebit blanda voluptas:
 Qui numquam vero vitæ gustavit amorem, 180

adeo multum antea conquiescebant, ut vellent commutare pristinam suam vivendi rationem? Etenim ille videtur debere delectari rebus novis, cui pristinæ nocent: verum, cui nihil ægritudinis evenit, cum beate viveret vitam in præterito tempore, quænam res potuit inculere cupidinem novitatis tali homini? An, puto, vita Deorum sepeliebatur in tenebris et erat in tristitia usquedum natus ortus rerum illuxit? Aut quid damni fuisset nobis non fuisse natis? Etenim quicumque creatus est, is debet cupere permanere in vita, quamdiu dulcis voluptas retinebit enim. At, qui nunquam degustavit voluptatem vitæ, neque fuit in numero viventium, quid

sunt Vind. cum pro quoi O. Mus. 1.—173 in ante acto V. ed. Th. Ra. Bodl.—174 Qui P. Quis Mus. B. 2. novitas V. ed. Th. Ra. amore P. Ald. Bas. marg. V. marg. 1. Nard. accedere P. O. Bas. marg. talis O. Mus. B. 1. Hic inseritur vs. 177. in P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—175 vitam Mus. B. 2. In Voss. vet. et L. B. h. et qui sequitur vs. transpositi leguntur.—176 diduxit Gryph. marg. Bas. marg.—177 fueret Gif. Par.—180 vere vitam Cant. gestavit Ferr. V. edd. Th. Ra. O. Mus. B. 1. Cant.—181 Non Mus. B. 2.

NOTÆ

ut Dens ipse melius habitaret; ante videlicet tempore infinito in tenebris, tanquam in gurgustio, habitaverat. Post autem varietatene eum delectari putamus, quæ cælum et terras exornatas videmus? quæ ista potest esse oblectatio Deo? quæ si esset, non ea tamdiu carere potuisset. An hæc, fere ut dicitis, hominum causa a Deo constituta sunt? Sapientumne? propter paucos igitur est tanta facta rerum molitio. An stultorum? at primum causa non fuit, cur de improbis bene mereretur, &c. Duo igitur circa mundi constitutionem peccavit Epicurus: 1. quod voluit non Deum, sed casum esse causam mun-

di; 11. quod censuit neque Dei causa, neque hominis gratia mundum esse factum.

170 *Inlicere*] Antiquæ pro illicere.

177 *Fuerat*] Lambinus; bene. Pareus et alii quidam fueret, pro fuisset; ita videtur usus hoc verbo Lucretius passim; sic infra vs. 1342. et 111. 849.

Creatis] In dativo casu, bene. Sic Latini scriptores loquuntur, ut similem casum ponant ante et post infinitivum 'esse.' Quanquam non ea semper constructio servatur. Sic infra vs. 181. non, creato, sed 'creatum' legitur, etiamsi dativus casus præcesserit.

Nec fuit in numero; quid obest non esse creatum?

Exemplum porro gignundis rebus, et ipsa
 Notities hominum Diis unde est insita primum,
 Quid vellent facere, ut scirent, animoque viderent?
 Quove modo est umquam vis cognita principiorum, 185
 Quidque inter sese permutato ordine possent,
 Si non ipsa dedit specimen Natura creandi?
 Namque ita, multimodis, multis primordia rerum

nocet tali homini non fuisse natum? Verum undenam principio exemplare, quod sequerentur in rebus creandis, notum est, et unde idea hominum innata est Diis, ut cognoscerent, et mente intuerentur quid cuperent agere? et quam ratione potestas atomorum fuit iis unquam nota, quidnam valeret inversa illarum inter se positura? nisi natura ipsa dedit iis exemplare gignendo res ipsas? Etenim plurima principia rerum adeo variis modis agitata fuerunt ictibus jam ab æterno tem-

in mundo O. Mus. B. 1. abest Cant. creato quidam.—182 gignandi V. ed. Th. Ra.—183 diis unde est insita Bodl. Voss. vet. et L. B. divis unde est insita Mus. B. 1. Cant. divis unde insita P. Ald. divisum est Vind. Mus. B. 3. divisum deest V. ed. O. Ferr. Th. Ra. divis deest Mus. B. 2.—184 aut scirent Mus. B. 1.—185 inquam vis Nard. Mus. B. 1.—186 Quidve Bodl. Quæque Mus. B. 3. Quidnam edd. vulg. Quicquid Voss. marg. Quidnam Bas. se Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Cant.—187 speciem P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Gryph. creando Lamb. Creech. Delph.—188 Namque ea V.

NOTÆ

181 *In numero*] Supp. viventium.

182 *Exemplum*] Exemplare, quod scilicet Dii sequerentur in creandis rebus.

183 *Notities*] H. e. ipsa idea, ad quam noverint Dii creare gentem humanam.

187 *Natura*] Natura gubernans, ut ait supra vs. 78.

188 *Namque ita, multimodis, &c.*] Scilicet argumentatur Lucretius ex principiis suis, quæ supra posuit lib. 1. et 11. Docuit enim cum Deos, tum homines æque ex atomis fieri, ac ceteras res creatas. Qui vero, inquit, vis atomorum perspecta fuisset Diis, antequam illæ ad novas generationes convenirent? Vult enim mutuam atomorum occurationem atque indefessam pugnam ex infinito tempore præcessisse earum concilium atque cætum. Hæc vero, cum suoapte nisu tantum percen-

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

tiant ac resiliant, atque in varias inde generationes ferantur, non poterant præmittere sui exemplar in mente Deorum opificum, antequam in res ipsas novas creatas convenissent. Undenam ergo Dii rerum creandarum notitiam habuerint?

Itaque negat Epicurus mundum opera Deorum esse factum: sed docet omnia esse effecta natura, seu fortuna ac casu, hoc est, atomorum fortuito concursu. Neque enim voluit fortunam aut sortem esse aliquam, quæ per se temperaverit atomos, et ad tales effectus, quos videmus, disposuerit: sed ipsas atomos ipsam esse fortunam, quatenus nulla præmeditatione sibi invicem occurrentes sese complectuntur, resque concretas, prout contigerit, faciunt. Ita enim Epicuri mentem explicavit Lucretius 1. 1020. 'Nam certe neque

2 P

Ex infinito jam tempore percita plagis,
 Ponderibusque suis consuerunt concita ferri, 190
 Omnimodisque coire, atque omnia pertentare,
 Quæquomque inter se possint congressa creare;
 Ut non sit mirum si in taleis disposituras
 Deciderunt quoque, et in taleis venere meatus,
 Qualibus hæc rerum geritur nunc summa novando. 195
 Quod, si jam rerum ignorem primordia quæ sint,
 Hoc tamen ex ipsis cœli rationibus ausim
 Confirmare, aliisque ex rebus reddere multis;
 Nequaquam nobis divinitus esse paratam
 Naturam rerum; tanta stat prædita culpa. 200

pore, et solita sunt moveri perlata sua gravitate, et omnibus modis convenire inter se, et turbare res cunctas, quas ipsa inter se congregata queant procreare; ut mirandum non sit, si delapsa sunt etiam in tales dispositiones, et devenerunt in talia intervalia, qualibus hæc universa rerum moles nunc administratur renovando ea, quæ sunt ætate confecta. Etiam si autem nesciam quæ sint principia rerum, attamen audacter possem demonstrare ex ipsis rationibus cœli, et dicere ex aliis rebus pluribus istud, nempe naturam rerum non esse creatam a Diis in gratiam nostram; adeo tantis incommodis, atque tantis defectibus repleta est. Primum, quantum

marg. 1. *Sed quia multo* Gassend.—190 *fieri* V. ed. Th. Ra.—191 *pertemptare* Vind. Mus. B. 1.—193 *vitalis* V. ed. Th. Ra.—194 *Deciderint* P. Ald. *tulibus* Mus. B. 2. *novatus* P. in not. Mus. B. 1. Ferr. *mestus* Vind. Cant. *mæstus* V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra. *in estus* Mus. B. 3.—196 *jam nunc* V. marg. 1. O. Cant. *jam ego* Mus. B. 1. *si deest* V. ed. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 1. 2. 3. Th. Ra.

NOTE

consilio primordia rerum Se ordine quæque suo, atque sagaci mente locarunt: Nec quos quæque darent motus pepigere profecto; Sed quia multa modis multis mutata per omne, &c. Et infra jam vs. 420. ubi repetit hos versus.

194 *Deciderunt*] Penultima brevis. Sic vs. 416. 'constiterunt.'

195 *Qualibus hæc, &c.*] Hic vs. positus est l. 1027.

Rerum summa] Natura, universum.

Novando] Supp. ea, quæ jam ætate et ævo confecta sunt.

196 *Quod, si jam rerum, &c.*] Hi 5. vss. jam positi sunt ll. 177. Monet autem iis quinque versibus, suppressa

etiam atomorum cognitione atque natura, facile probare posse ex ipsa cœli ratione, atque ex aliis etiam rebus imperfectis et incommodis, quæ in mundo sunt, mundum hunc divinitus, hoc est, a Deo, non fuisse creatum in hominum gratiam. Quod et Cicero de Nat. Deor. I. præclare explicat.

197 *Cœli rationibus*] Cœli conditione, natura: cœlo.

199 *Divinitus*] A Deo, a Diis immortalibus.

200 *Naturam rerum*] Hunc mundum.

Tanta stat prædita culpa] Adeo multa sunt in mundo hoc peccata, incommoda; et quæ non recte neque ordine facta sunt.

Principio, quantum cœli tegit inpetus ingens, *ae*
 Inde avidam partem montes, sylvæque ferarum,
 Possedere; tenent rupes, vastæque paludes,
 Et mare, quod late terrarum distinet oras.
 Inde duas porro prope parteis fervidus ardor, 205
 Adsiduusque geli casus, mortalibus aufert.
 Quod super est arvi, tamen id natura sua vi
 Sentibus obducat, ni vis humana resistat,

celerrimus ambitus cœli magnus obtegit, ex eo colles, et saltus, ubi feræ vagantur, occupare vastam partem; scopuli, ingentesque paludes, et æquor, quod vaste coercet fines terrarum, occupant etiam partem. Ex eo æstus ardens, et continuus lapsus gelu, tollunt hominibus fere etiam duas partes. Quod agrorum restat, natura tamen ex suo nutu operiret illud spinis, nisi solertia hominum obstaret, solita

—201 *quam tum* P. V. ed. Gryph. marg. Bas. marg. Th. Ra. Ald. *tegat* P. in not. *gerit* Mus. B. 2. et in marg. *regit* pro var. lect.—202 *Inde aliam* Mar. *sylvas* Mus. B. 2.—204 *destinat* P. V. ed. *destinet* Mus. B. 2.—207 *suavi* V. ed. Th. Ra.—208 *Gentibus* O. Mus. B. 1. 3. *abducat* Mus. B. 1. *iri ris* V. ed.

NOTE

201 *Principio, quantum, &c.*] His 6. vss. continetur I. argumentum, quo probat maximam terrarum partem hominibus esse inutilem; ut pote quæ partim montibus, sylvis, ac rupibus; partim vastis paludibus et mari possideatur: partim nimio fervore solis aduratur, aut frigore rigeat, ubi non licet habitare, nempe sub zona torrida, et sub zonis frigidis. Qui ergo dici possit terra in hominum gratiam creata divinitus, quæ tot ac tantis defectibus ac incommodis prædita est?

Quantum] H. e. eam mundi partem, quam cœlum tegit; i. e. terrarum orbem, qui partim terra est habitabilis: partim inhabitabilis, propter calorem et frigus: partim mare: partim sylvæ: partim fluvii: partim lacus ac paludes.

Inpetus ingens] Cœli ambitus celerimus et volubilissimus. Sic Cicero de Nat. Deor. II. 'Cum autem inpetum cœli admirabili cum celeritate moveri vertique videamus,' &c.

202 *Avidam partem*] I. e. magnam,

vastam, et ingentem partem, quasi avide occupatam. Hypallage. Sic Horat. Od. II. 14. dixit, 'pavimentum superbum,' pro pavimento superbi domini.

Sylvæque ferarum] Sylvæ, in quibus vagantur feræ.

205 *Fervidus ardor*] Nempe sub zona torrida.

206 *Assiduusque geli casus*] Nempe sub duabus zonis frigidis.

Geli casus] Gelu, quod est pruina frigida, quæ cadit ex aëre in terras vs. 217. Dicitur autem, teste Nonio, gelu, et gelus.

207 *Quod super est arvi, &c.*] His 7. vss. continetur II. argumentum, nimirum, quod ex residua terrarum, quæ colitur, parte, non nisi magno cum labore hominum colentium eam aratris et bidentibus fructus ægre proveniant. At si hominum gratia creata esset divinitus terra, cur sponte sua non ferret fructus?

Natura] Fortuna, sors, quam rerum opificem statuit Epicurus.

208 *Resistat*] Nempe, arando, co-

Vitai caussa, valido consueta bidenti
 Ingemere, et terram pressis proscindere aratris: 210
 Si non, fecundas vortentes vomere glebas,
 Terraique solum subigentes, cimus ad ortus;
 Sponte sua nequeant liquidas exsistere in auras.
 Et tamen, interdum magno quæsita labore,
 Quom jam per terras frudent atque omnia florent; 215
 Aut nimiis torret fervoribus ætherius sol,
 Aut subitei perimunt imbres, gelidæque pruinæ,
 Flabraque ventorum violento turbine vexant.
 Præterea, genus horrifera Natura ferarum,
 Humanæ genti infestum, terraque marique, 220
 Quur alit, atque auget? quur anni tempora morbos

genere fodiendo terram duro bidenti, et scindere terram depressis aratris, vivendi gratia. Nisi excitaremus terram ad fructus fundendos, invertentes aratro fertiles glebas, et conterentes solum telluris, non possent fructus vi sua exsurgere e terra in flatus fluidos æris. Et tamen aliquando res omnes conquisitæ magno labore, ubi jamjam veluti frondescent et quasi florescunt per omnes terras; tunc vel sol ærius urit illas nimiis suis ardoribus, vel pluviae repentinæ interimunt eas, et frigida pruinæ, aut flatus ventorum labefactant eas vehementiori flatu. Deinde quare natura nutrit et auget horrendam gentem ferarum, quæ inimica est generi humano, in terra et in mari? Quare tempestates anni afferunt morbos? cur mors

Th. Ra. vi vis Mus. B. 3. nisi vis Mus. B. 2.—210 Deest Voss. vet. possis Mus. B. 2.—211 iterantes Voss. marg. vomere terras Mus. B. 3. pro var. lect.—212 stimus V. ed. Th. Ra. scimus Voss. vet. et L. B.—213 persistere Mus. B. 2. exsurgere P. in not.—214 Sed tamen quidam.—216 nimium Mus. B. 1.—217

NOTE

lendo, pastinando, fodiendo, &c.

209 *Bidenti*] Bidens instrumentum fossorium est, quo terra foditur, quod duos dentes habet. Plin. xvii. 21. Colum. iv. 14.

211 *Si non fecundas, &c.*] Hi 2. vss. positi sunt i. 212.

212 *Subigentes*] Mollientes, colentes, conterentes. Sic Virg. Georg. i. 125.

Ad ortus] Supp. fructuum: h. e. ad fructus fundendos.

213 *Liquidus exsistere in auras*] Oriri, nasci, exsurgere in aëra.

214 *Et tamen, interdum, &c.*] His 5. vss. continetur iii. arg. nimirum, quod

etiam fructibus speratis ex labore et cultu duro terrarum, sæpe tamen frustremur per varios casus, nempe aut per assiduas imbres, aut per nimium solis æstum, aut per ventorum vim validam, &c. Sed de his omnibus consule Virg. Georg. i.

219 *Præterea, genus horrifera, &c.*] His 4. vss. continetur iv. arg. nempe, quod noxia animalia terra marique crescant et alantur: quod morbos anni tempestates afferant: quod mors immatura rapiat homines. Quibus malis obnoxii esse non debent homines, si cuncta creata fuerint eorum causa.

Adportant? qua re Mors inmatura vagatur?
 Tum porro puer, ut sævis projectus ab undis
 Navita, nudus, humi jacet, infans, indigus omni
 Vitali auxilio; quom primum in luminis oras 225
 Nixibus ex alvo matris Natura profudit:
 Vagituque locum lugubri conplet, ut æquum est,
 Quoi tantum in vita restet transire malorum.
 At variæ crescunt pecudes, armenta, feræque:
 Nec crepitacillis opus est, nec quoiquam adhibenda est 230

præcox fertur? Postea etiam infans, sicut nauta ejectus ab fluctibus immanibus, ita ejicitur nudus in terram, loqui nesciens, indigens omni juvamine vitæ, cum primum natura emittit illum in auras lucis ex utero genitricis suæ per natus magnos, et implet loca circum ploratu lamentabili, sicut justum est, quippe cui tot ac tantæ calamitates supersint traducere in vitam. Verum diversæ animantes, pecora, et belluæ feroces augentur, neque cymbala sunt necessaria illis ad ludendum; neque

subita Voss. L. B.—222 Important Lamb.—223 Cum Mus. B. 3. vero et Mus. B. 2.—224 Nam ita Vind. Nauta V. ed. Th. Ra.—225 Vitai Mus. B. 3. in marg. Gif. Par. Lamb.—226 albo Mus. B. 2. profundit P. V. ed. Voss. vet. Delph.—228 Qui Cant. V. marg. 1. tamen Mus. B. 2. transire est Voss. vet. et L. B.—229 Et Mus. B. 2.—230 Nec crepitacillis P. in not. Voss. vet. et L. B. Mus. B. Gryph. Nard. Bas. Voss. marg. Nec receptaculis Vind. Ne crepitaculis V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ne crepitat ancillis O. Nec reputaculis Mus. B. 2. Nec repitacillis Mus. B. 3. Nec repit ancillis Cant. Nec crepitacula eis P. Ald. et edd. vulg. opus sunt Lamb. Bas. marg. P. cuique pro quoiquam P. Vind. Mus. B. 3.

NOTE

223 *Tum porro puer, &c.*] His 13. vss. continetur v. arg. Nempe quod hominum videatur fuisse minor cura, quam ceterorum animalium: homo quippe nascitur infirmior pecudibus, omnium rerum indigens, nudus, infans, vagiens, &c. Quibus incommodis cetera animalia non sunt obnoxia. 'Cur ergo,' inquit Epicurus apud Lactantium vii. 5. 'Deus omnibus malis, quem diligebat, hominem objecit? Cur mortalem fragilemque constituit?' &c.

227 *Vagituque locum, &c.*] Sic præclare Plin. lib. vii. de imbecillitate naturæ humanæ. 'Hominem tantum nudum, et in nuda humo natali die abjicit ad vagitus statim et plo-

ratus, nullumque tot animalium pro-nius ad lacrymas, atque has protinus vitæ principio,' &c. Consule locum, atque cum his confer.

230 *Crepitacillis* [*crepitacula eis opus sunt*] Lamb. bene; male quippe vulgatæ editiones habent, *Nec crepitaculis opus est*. Est autem crepitaculum instrumenti genus, quod manibus pulsum reddit sonum. Martialis de crepitaculo xiv. 59. 'Si quis plorator collo tibi vernula pendet, Hæc quatiat tenera garrula sistra manu.' Quod quidem instrumenti genus nutrices quatiunt, ut a fletu et ploratu avocent pueros. Vulgo, *un hochet*.

Almæ nutricis blanda, atque infracta, loquela;
Nec varias quærunt vesteis pro tempore cœli:
Denique, non armis opus est, non mœnibus altis,
Quei sua tutentur; quando omnibus omnia large
Tellus ipsa parit, Naturaque dædala rerum. 235

Principio, quoniam terrai corpus, et humor,
Aurarumque leves animæ, calideique vapores,
E quibus hæc rerum consistere summa videtur,
Omnia nativo ac mortali corpore constant;
Debet eadem omnis mundi natura putari. 240
Quippe et enim, quorum parteis et membra videmus,
Corpore nativo, in mortalibus esse figuris,

ulli afferendus est dulcis et interceptus sermo nutricis alantis: nec quærunt sibi diversa indumenta pro diversis tempestatibus cœli: demum non habent opus armis, aut muris celsis, quibus custodiant suas res, quoniam terra ipsa, et natura, rerum opifex, progignit illis omnibus res omnes. Primum cum terra, et aqua, et teneri flatus aëris, et fervidi calores, ex quibus hæc universa moles rerum videtur constare, omnia habeant corpus genitabile et interiturum, universa quoque ipsa natura mundi debet existimari similis. Namque videmus res, quarum cernimus partes et mem-

Cant.—231 *Blandæ* Mus. B. 2. ac *infracta* P. V. ed. Th. Ra. Ald.—233 *aut mœnibus* Mus. B. 2.—234 *Queis* edd. vulg. Mus. B. 1. *Quæ* P. Ald. quoniam pro quando Mus. B. 2.—235 *petit* V. ed. Th. Ra.—236 *quom* pro quoniam Ferr. V. ed. Th. Ra. quomodo O. V. marg. 1. quando Mus. B. 1. V. marg. 2. cum Mus. B. 3.—239 *Corpore nativo ac mortalibus omnia constant* P. in not.—240 *eodem omnis* Gif. Par. *omnis idem* Voss. vet. *tota eadem* edd. vulg.—241 *quoniam parteis* Gassend.—242 *nativo immortalibus* P. Ald. *nativum mortalibus* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *nativom mortalibus* Voss. L. B.

NOTÆ

231 *Almæ nutricis*] De voce alma vus et mortalis est.
vide notas i. 2.

Infracta] Fracta et decurtata.

235 *Dædala*] Artifex, opifex. Vide quæ annotavimus i. 7. ad hunc locum, 'dædala tellus.'

236 *Principio, quoniam, &c.*] His 12. vs. jam monet se demonstraturum mundum neque esse æternum neque immortalem; sed nativum et mortalem. Cujus enim partes nativæ sunt et mortales, illud et nativum ac mortale sit necesse est. Atqui præcipuas mundi partes, nempe terram, aquam, aëra, et ignem, nativas esse ac mortales jamjam sigillatim ostensurum se ait. Igitur mundus et nati-

Terrai corpus] Terra, arida.

Humor] Aqua.

237 *Aurarum leves animæ*] Aër. Sic Manil. i. 151. 'Proximus in tenues descendit spiritus auras, Aëraque extendit medium per inania mundi.'

Calideique vapores] Ignis.

238 *E quibus, &c.*] Sunt enim quatuor elementa, quæ Manilius i. 138. vocat 'Quatuor mundi artus.' Et ipse Lucretius infra vs. 245.

Rerum summa] Mundus, vs. 196. 240.

240 *Mundi natura*] Mundus.

242 *Mortalibus figuris*] Mortalibus principiis, seu atomorum contexturis

Hæc eadem ferme mortalia cernimus esse,
Et nativa simul: quapropter maxuma mundi
Quom videam membra, ac parteis, consumpta, regigni; 245
Scire licet, cœli quoque item terræque fuisse
Principiale aliquod tempus, clademque futuram.

Illud in hiis rebus ne conripuisse rearis,
Memmi! quod terram, atque ignem, mortalia sumpsisti
Esse; neque humorem dubitavi, aurasque, perire; 250
Atque eadem gigni, rursusque augescere, dixi:
Principio, pars terrai non nulla, perusta
Solibus adsiduis, multa pulsata pedum vi,
Polveris exhalat nebulam, nubesque volanteis,
Quas validei toto dispargunt aëre ventei: 255

bra, constare genita natura, et formis atomorum perituris, esse penitus obnoxias morti, simul et generabiles. Quamobrem quoniam cerno plurimas partes mundi ac membra interemta regenerari, inde possum agnoscere aliquod fuisse simile tempus natale etiam cœli et terræ, ac venturum exitium. Verum ne fortasse putes, o Memmi, me assumisisse istud in his rebus, quod posui terram et ignem esse peritura, et quod docui eadem iterum regenerari et crescere. Primum certa pars terræ adusta continuis ardoribus solis, et trita frequenti impetu pedum, emittit levem nubem pulveris, et nimbos volitantes, quos venti rapidi disjiciunt per totum aëra.

nativum mortalibus Voss. vet. *nativo mortalibus* Nard. Bas. O. *nativo et mortalibus* edd. vulg.—243 *eadem* deest V. ed. Th. Ra. *forma* Mus. B. 1.—244 *natura* V. ed. Th. Ra.—246 *item* Bentleius. *idem* omn. exempl.—247 *Principale* Mus. B. 2.—248 *nec pro ne* Mus. B. 2. *ne arripuisse* Gif. Par. *ne me arripuisse* edd. vulg. *reatis* V. ed. Th. Ra.—250 *aurasque* V. ed. Th. Ra.—252 *non ulla* O. Mus. B. 2. Ferr.—254 *Polveris* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *Pulveris* vulg.—255

NOTÆ

mortalibus: sic passim loquitur.

247 *Principiale tempus*] H. e. tempus, quo principium et originem habuerint: sic ii. 423.

248 *Illud in hiis rebus, &c.*] His 4. vs. monet mirum videri non debere si assumerit ac dixerit terram, aquam, aëra, et ignem esse nativa et mortalia. Hoc enim jamjam declaraturus est sigillatim.

Conripuisse [arripuisse, &c.] Sententia est: Ne forte existimes me per vim et temere et sine ratione assumisisse, quasi abs te datum et concessum id, quod sumsi et posui, nempe

partes mundi esse interituras, &c.

250 *Humorem*] Aquam.

Auras] Aëra.

252 *Principio, pars terrai, &c.*] His 10. vs. probat i. de terra, quod corrumpatur et renascatur. Namque solibus assiduis assatur, pedibus detritur, vi ventorum in aëra dispergitur, tabescit imbris, abraditur a fluminibus, absumitur suis a fœtibus, rursusque redintegratur. Denique sicut rerum omnium videtur magna parens, ita et earundem sepulcrum commune. Ergo terra corrumpitur et renascitur.

Pars etiam glebarum ad diluviem revocatur
Imbribus, et ripas radentia flumina rodunt.
Præterea, pro parte sua, quodquomque alid auget,
Redditur: et, quoniam dubio procul esse videtur
Omniparens eadem rerum commune sepulcrum, 260
Ergo terra tibi libatur, et aucta recrescit.

Quod super est, humore novo mare, flumina, funteis,
Semper abundare, et latices manare perenneis,
Nihil opus est verbis, magnus decursus aquarum
Undique declarat: sed primum, quidquid aquai 265
Tollitur; in summaque fit, ut nihil humor abundet;

Pars quoque cespitum terræ reducitur ad inundationem per pluvias; et fluvii corradentes abripiunt oras. Adde quod id omne aliud, quod terra alit pro parte sua, corrodat; et quod, cum sine dubio videatur esse mater rerum omnium, eadem sit etiam communis tumulus rerum omnium. Igitur terra diminuitur tibi, et augmentata iterum crescit. Quod reliquum est, non opus est dictis ostendere, mare, fluvios, et fontes perpetuo affluunt novis aquis, et eorum aquas perpetuas fluere; magnæ aquæ undique defluentes ostendunt satis istud; sed primo ea pars aquæ, quæ sursum trahitur, et per quam efficitur, ut aqua non exæstuet in mole aquarum,

Qua Cont. dispargunt Mus. B. 2. 3. dispergunt vulg.—256 diluuiem V. ed. Th. Ra.—258 alid Voss. vet. et L. B. alit reliqui. alit et Mus. B. 2. Cant. augetque Bodl.—259 Roditur edd. vulg. ut quom V. ed. Th. Ra. et cum Mus. B. 2.—261 libatur Ferr. limatur Bip. Lamb. rectescit V. ed. Th. Ra. senescit Gassend.—263 perennis Cant.—264 equarum Ferr.—265 dedarat V. ed. Th. Ra.—266 summa quæ V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 3. ut deest Mus. B. 1. 3. nil P. O.

NOTÆ

- 256 *Ad diluviem revocatur*] Inundatur, obruitur torrentibus et aquis.
258 *Alid*] Lambin. bene, pro aliud.
Sic I. 263. 1106. III. 984. &c. Parens et quidam alii legunt, *alit*, non male; sic enim vs. 221.
259 *Redditur* [*Roditur*] Diminuitur.
260 *Omniparens*] Sic Virg. *Æn.* VI. 'Terræ omniparentis alumnum.' Sic Lucret. II. 705.
261 *Libatur*] Parens, bene: hoc est, diminuitur, roditur. Sic alibi passim, III. 214. 717. Sic infra vs. 569. Lambinus vero *limatur*.
262 *Quod super est, humore, &c.*] His 12. vss. probat II. de aqua, quod corrumpatur et iterum crescat. Novi enim semper latices fontium, fluminum, et maris perenniter manant; faciuntque tum venti, qui maria verrentes abripiunt aquas, cum calor solis, qui aquas absorbit, ut mare non redundet. Præterea pars alia aquarum maris per terræ cuniculos subter irrepit et percolatur, ac deposito ibi viro seu sale, rursus emergit in fontes; e fontibus in fluvios; e fluviiis in mare redit, perpetuo cursu ac recursu manans.
264 *Magnus decursus aquarum*] Magna aquarum copia, magni undique fluvii decurrentes in mare. Sic I. 1030. hæc sententia scripta fuit.
266 *In summa*] In massa, in tota mole aquarum.

Partim, quod validei, verrentes æquora, ventei
Deminuunt, radiisque retexens ætherius sol;
Partim, quod subter per terras diditur omneis: 270
Percolatur enim virus, retroque remanat
Materies humoris, et ad caput amnibus omnis
Convenit: inde super terras fluit agmine dulci,
Qua via secta semel liquido pede detulit undas.
Aëra nunc igitur dicam, quid corpore toto 275
Innumerabiliter privas mutatur in horas:

eo quod partim vehementiores venti stringentes maria minuunt aquas, et ipse sol ætherius revocans aquas, minuit eas: partim quia aqua distribuitur infra per omnes terras. Etenim aqua salsa colatur, et materia aquæ retrofluit et tota concurrat ad originem fluviorum; hinc decurrit super terras levi ductu, per eam partem, per quam iter semel factum deducit aquas humido pede. Jam vero loquar de aëre, qui in tota sua materia vertitur singulis horis in infinitos modos. Etenim id omne,

Ald.—267 Parti V. ed. Th. Ra. verrentes Ferr.—268 Diminuunt Gif. Gryph. Nard. Bas. P. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Diminuunt Gif. L. B. Par. Sus. V. marg. 1. æthereus O. V. ed. Th. Ra.—269 dividitur Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Vind.—270 Percolatur Cant. virtus Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. intus O. Mus. B. 1. utroque V. ed. Th. Ra.—272 fluit Mus. B. 2.—273 septa Mus. B. 1. retulit P. V. ed. Th. Ra. Ald.—274 qui corpore P. in not.—275 primas Mus. B. 3. in oras P. Vind.

NOTÆ

- 267 *Verrentes æquora*] Sic vs. 389. ubi hi 2. vss. repetuntur; et VI. 624. Sic I. 280. utitur eodem verbo.
268 *Retexens*] Vel revocans ad se aquas, quæ ex æthere decidunt: vel dissolvens radiis suis ipsam aquarum summam ac diminuens.
270 *Percolatur enim virus*] Supp. aquarum. Virus, i. e. sal. Sic II. 473. 'Humor dulcit, ubi per terras crebrius idem Percolatur, ut in foveam fluat, ac mansuescat; Linquit enim supera tetri primordia viri Aspera,' &c.
271 *Ad caput*] Ad fontes, ex quibus oriuntur fluvii; VI. 636.
272 *Inde*] E fontibus; I. 1030. II. 591.
273 *Qua via, &c.*] Hic vs. repetitur VI. 638.
274 *Aëra nunc igitur, &c.*] His 8. vss. probat III. de aëre, quod corrumpatur et iterum crescat. Is enim singulas in horas mutatur. Quicquid enim e rebus effluit, id fertur in vastum aëris spatium. Decidunt quippe e rebus assidue corpuscula, quæ feruntur ac volitant per aëra. Quæ quidem corpuscula nisi assidue redderet aër rebus, jam sane res omnes effluxisse deberent, ac perire. Igitur res perpetuo mutantur in aëra, et aër in res revertitur.
275 *Privas in horas*] In singulas horas: singulis momentis: semper: perpetuo. Sic vs. 732. 'privos in dies;' hoc est, in singulos dies. Sic VI. 793. Sic III. 724. IV. 568. &c. Sunt qui

Semper enim, quodquomque fluit de rebus, id omne
 Aëris in magnum fertur mare; qui nisi contra
 Corpora retribuat rebus, recreetque fluenteis,
 Omnia jam resoluta forent, et in aëra vorsa.
 Haud igitur cessat gigni de rebus, et in res 280
 Recidere, adsidue: quoniam fluere omnia constat.
 Largus item liquidi fons luminis, ætherius sol,
 Inrigat adsidue cœlum candore recenti,

quod decedit de rebus, semper abit in ingens æquor aëris; qui contra nisi reddat rebus corpuscula, quæ ex iis fluxerunt, et resarciat res eas, quæ decidunt, sane jam res cunctæ essent peremptæ, et mutatæ in aëra. Ergo aër non desinit generari de rebus, et continuo revertere in res, siquidem certum est res cunctas paulatim decedere. Similiter sol aërius, qui origo est copiosa claræ lucis, perfundit continuo

Ferr. Ald. Gryph. Nard. Bas. O. Cant. moras V. ed. Th. Ra.—276 quocunque P. cuicunque P. in not.—278 recreat V. ed. Th. Ra. Ferr.—280 Haut V. ed. Mus. B. 3. Aut Mus. B. 2.—281 Recidere Voss. vet. et L. B. O. Lamb. P. in not. Decidere Mar. quom Ferr. V. ed. Th. Ra. constant Cant.—282 ætheris sol V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2.—283 recenti P. O. Cant. Ald. regenti Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. sed in Voss. vet. corr. rigenti

NOTÆ

legendum putant, privas in oras. I. e. in proprias extremitates ignis, aquæ, et terræ.

277 Aëris...mare] Metaphora est; h. e. vastum aëra. Sic Ennius, apud Festum: 'crassa pulvis oritur, omne pervolat cœli fretum.' Sic II. 550.

278 Fluenteis] H. e. e quibus aliquid defluit ac deperit. Active.

281 Recidere [Reccidere] Duplicata litera c, metri causa. Sic II. 223.

282 Largus item, &c.] His 25. vss. probat IV. quod ignis corrumpatur, et iterum renascatur. Quod quidem contingere docet in sole, ejus lumen prius actum perit, et novum creatur; cujus rei fidem facit nebula interposita. Docet et id contingere in lychnis ac candelis nostris, in fulguribus cœli, in Luna, in sideribus aliis; quorum omnium prima lux perit, ac nova continuo subministratur. Lumen igitur, in quo ignis est, et perit et gignitur in omnibus luminosis corporibus; atque adeo ignis ipse

pereat et renascatur necesse est. Quod quidem ad nostra lumina spectat, quæ humido et pingui aluntur quasi oleo, nemo revocat in controversiam, quin continuo mutantur. At Aristoteles II. Meteor. negat solis lumen ceteris luminibus terrestribus esse simile. Semper enim idem et unum esse vult, quippe quod humoribus non alatur; alias enim quotidie sol novus oriretur, et novus assidue esset. Quod falsum et absurdum est. Lucretius quidem hoc in loco neque arguit solem aut sidera ignea esse aut ignem: sed sat habuit probare lumen, in quo ignis continetur, assidue et perire, et iterum gigni. Locus erit infra, quo probabit solne sit ignis, necne; docebitque ex Epicuro cœlestia corpora, nempe sidera, aut ignea esse, aut ex igne constare. Quod et alibi sæpius insinuavit.

283 Inrigat] Irrigat, eleganter; sol enim fons ac flumen est omnium ignium, ut ait infra vs. 597.

Subpeditatque novo confestim lumine lumen.
 Nam, primum quidquid fulgoris disperit ei, 285
 Quoquomque adcidit: id licet hinc cognoscere possis;
 Quod, simul ac primum nubes subcedere soli
 Cœpere, et radios inter quasi rumpere lucis;
 Ex templo inferior pars horum disperit omnis,
 Terraque inumbratur, qua nimbei quomque ferantur; 290
 Ut noscas splendore novo res semper egere,
 Et primum jactum fulgoris quemque perire:
 Nec ratione alia res posse in sole videri,
 Perpetuo ni subpeditet lucis caput ipsum.
 Quin etiam nocturna tibi, terrestria quæ sunt, 295
 Lumina, pendentes lychni, claræque coruscis
 Fulguribus, pingues multa fuligine, tedæ,

cœlum novo splendore lucis, et subministrat subito lucem recenti luce. Etenim primum quodque lumen deperditur ei, in quamcumque partem abeat. Licitum est ut queas cognoscere istud ex eo, quod et primum nubila inceperunt subjici soli, et veluti interscindere radios luminis, subito tota pars ima horum radiorum interit, et terra tegitur umbra in ea parte, in quam nubes abeunt, ut cognoscas res indigere semper nova luce et quodlibet prius jaculum lucis interire: neque ob aliam causam res posse cerni in sole, nisi fons ipse luminis assidue suppetat. Adde quod lumina nocturna, quæ sunt terrena, appensæ lucernæ, et faces micantes coruscantibus fulgoribus, sed

Mus. B. 2.—285 quidquid deest V. ed. Th. Ra. ei omn. vet. exempl. eii edd. recent. ejus V. marg. 1.—286 posse Bas.—287 nubes primum Mus. B. 1. nullos pro nubes V. ed. Th. Ra.—288 Corpore V. ed. Th. Ra. ac Mus. B. 2.—290 cuique V. ed. Th. Ra.—291 novo deest Mus. B. 2.—292 Ut V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—294 vi V. ed. Th. Ra.—295 Qum V. ed. Th. Ra.—296 Numina O. lychni Mus. B. 2.—297 Fulguribus P. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. Cant. pigues

NOTÆ

284 Subpeditatque novo, &c.] Sic vs. 661. et IV. 375. 'Semper enim nova se radiorum lumina fundunt, Primaque dispereunt, quasi in ignem lana trahatur,' &c.

285 Quidquid] Quidque, quodlibet, quodque. Sic vs. 292. et vs. 305.

287 Subcedere soli] Subjici soli: subire solem: succedere sub solem.

290 Qua nimbei quomque] Tmesis vocabuli, quacumque.

292 Primum jactum fulgoris] Metaphora est. Sic passim vocat lucem,

tela lucis.

293 In sole] Ad solem, in solis luce.

294 Subpeditet] Absolute sumendum; i. e. suppetat, subministret, supp. lucem, in qua res videri possint.

296 Pendentes lychni] Sic Virg. Æn. I. 'dependent lychni laquearibus aureis.'

297 Fulguribus] Fulgoribus, II. 327. 332.

Tedæ] Faces, lampadæ. Vide II. 387. et III. 1031.

Consimili properant ratione, ardore ministro
 Subpeditare novum lumen, tremere ignibus instant;
 Instant, nec loca lux, inter quasi rupta, relinquit: 300
 Usque adeo properanter ab omnibus ignibus ei
 Exitium celeri celeratur origine flammæ.
 Sic igitur solem, lunam, stellasque, putandum
 Ex alio atque alio lucem jactare subortu,
 Et primum quidquid flammaram perdere semper; 305
 Inviolabilia hæc ne credas forte vigere.

Denique, non lapides quoque vinci cernis ab ævo?
 Non altas turreis ruere, et putrescere saxa?
 Non delubra Deum, simulacraque, fessa fatisci?

pingues plurimo fumo, pari modo festinant subministrare tibi novam lucem, ministerio ignis, et celerant micare fulgoribus: celerant, inquam, neque lumen veluti interturbatum deserit loca, ubi est: adeo celeriter damnum lucis sustentatur a cunctis illius ignibus, subortu subito novæ lucis. Ita ergo credendum est solem, lunam, et sidera mittere lumen ab alio, et alio exortu lucis, et amittere continuo primam quamque lucem; ne fortasse putes has res manere semper integras. Tandem nonne vides etiam saxa labefactari a temporis longinquitate? Nonne vides celsas turres corruere, et lapides putrefieri? Nonne vides fana, et statuas Deorum

V. ed. Th. Ra.—298 *properant* P. Bodl. Mus. B. 3. *referam* Mus. B. 2. *proferant* reliqui.—299 *instar* Mus. B. 2.—300 *Priscant* Mus. B. 2. *empta pro rupta* Mus. B. 3.—301 *properant* Mus. B. 1. *ei* Vind. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *ejus* vulg.—302 *celeratur* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Voss. marg. *toleratur* P. V. ed. Mus. B. 2.—303 *stellas* Vind. *putandum est* Cant. V. marg. 1.—304 *sub ortu* P. V. ed. O. Mus. B. 1. Cant. Gryph.—305 *primum* V. ed. Th. Ra. *flammaram* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Mar. V. marg. 1. Ferr. *flammai* P. Vind. Bodl. Ald. Bip. Hav. Delph. *flammas* V. ed. Th. Ra. *flammare* Mus. B. 2.—306 *nec* V. ed. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—308 *Nonne* P. in not. *terris* V. ed. Th. Ra.—309 *fissa* Fab.—310 *pro-*

NOTÆ

299 *Subpeditare*] Præbere, subministrare. Active sumitur. Sic vs. 284.

300 *Inter quasi rupta*] Tmesis; quasi interrupta.

305 *Primum quidquid flammaram*] Primam quamque flammam: vs. 285. not.

306 *Hæc*] Solem, lunam, stellas, &c.

307 *Denique, non lapides, &c.*] Non contentus Poëta præcipuas mundi partes induxisse, quas et nativas et mortales docuit, his 12. vss. jam minores alias partes affert, sive quæ

arte tractentur, sive quæ naturæ suæ relinquantur; quas etiam et nativas et mortales esse contendit. Validissima ergo profert saxa, quæ vel sculpta in Deorum statuas, vel secta in eorundem templa, aut hominum monumenta, vel etiam neque in rupibus suis annexa, tandem ævo tamen vincuntur, senescunt, corrunt, et deterruntur. Quæ si forent æterna, sane in æternum injuriis temporis reluctanti potuissent.

309 *Fessa*] Fracta ævo.

Fatisci] Frangi, defetisci.

Nec sanctum numen fati protollere fineis 310
 Posse, neque advorsus naturæ foedera niti?
 Denique, non monimenta virum dilabsa videmus?
 Quærere, proporro, sibi quomque senescere credas.
 Non ruere avolsos silices a montibus altis;
 Nec validas ævi vireis perferre, patique, 315
 Finiti? neque enim caderent avolsa repente,
 Ex infinito quæ tempore pertolerassent
 Omnia tormenta ætatis, privata fragore.

Denique, jam tuere hoc, circum superaue, quod omne

fractas ævo cadere? Neque augustam potentiam fati posse proferre terminos vitæ? Neque posse resistere contra leges naturæ? Demum nonne cernimus monumenta hominum prolapsa tandem corruere, et celeri ruina consenescere? Nonne videmus saxa abstracta de celsis montibus cadere, neque posse tolerare ac ferre firmas vires temporis limitati? Neque enim abstracta ruerent subito, quippe quæ exempta tali casu pertulissent ab æterno tempore omnes impetus ævi. Demum nunc

tollere Vind. Voss. L. B. Mus. B. 3. *psetollere* Voss. vet. *protelere* Juntin. ed. *procellere* reliqui.—312 H. vs. *delendum* censet Fab. *monimenta* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *monimenta* vulg.—313 *Spurium* censet Lamb. *Cedere* vulg. *sibi omnique* V. ed. Bodl. Mus. B. 1. Th. Ra. *subitoque* P. *sibi omnique* Vind. *sibi omni* Mus. B. 2. *Quæ ruere proporro ibi conque senescere credas* Voss. marg. *Omnia ut porro* Fab. *subitoque senescere casu* vulg.—314 *avolsos* Vind. V. ed. O. et edd. recent. *salices* Mus. B. 2.—315 *Non* Mus. B. 2. O. *pacique* V. ed. Th. Ra.—319 *ruere* Gryph. marg. Bas. marg. P. O. Ald. *que deest* V. ed. Th. Ra. *quod deest* Vind. *omne* P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. V. marg. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. *omnem* Vind.

NOTÆ

310 *Numen fati*] Namque, ut fusi-
 us docui in Manil. l. 1. annot. pris-
 ca gens hominum subjici voluit fato
 Deos, et homines, et creaturas omnes
 tum animatas, cum inanimatas: cu-
 jus leges nemo frangere valeat.

Protollere] Proferre. Alludit ad
 hunc versum l. 77. 'Finita potestas
 denique quoque Quam sit ratione,
 atque alte terminus hærens.' Lambi-
 nus legit *procellere*.

312 *Denique, &c.*] *D. n. m. v. delapsa*
videmus *Cedere proporro, subitoque s. ca-*
su? Ita Lambin. et alii plures legunt
 et interpungunt hos duos versus. Pa-
 reus vero et alii posteriorem *delendum*
 censent; quia sic habent veteres co-

dices: *Denique non monimenta virum*
delapsa videmus, Quærere proporro sibi
cunque senescere credas. Cujus poste-
 rioris versus sensum sic interpretan-
 tur: ut credas ea quærere sibi ali-
 quando senectutem. Quæ sententia
 nihil ad mentem Poëtæ hic facit. Un-
 de *delendum* hunc versum putant.

317 *Quæ*] Quippe quæ, si.

318 *Tormenta*] Impetus. Metapho-
 ra est ducta a tormentis bellicis.

319 *Denique, jam tuere, &c.*] His 6.
 vss. inducit etiam cælum ipsum,
 quod, cum rerum omnium parens a
 cunctis dicatur, corruptibile etiam
 esse necesse est. Quod enim auget
 et alit res ex se, illud mortale esse

Continet amplexu terrarum; procreat ex se 320
 Omnia, quod quædam memorant, recipitque perempta:
 Totum nativum mortali corpore constat.
 Nam, quodquomque alias ex se res auget, alitque,
 Deminui debet; recreari quom recipit res.
 Præterea, si nulla fuit genitæ origo 325
 Terrarum et cœli, semperque æterna fuere;
 Quur supra bellum Thebanum, et funera Troiæ,
 Non alias aliei quoque res cecinere poëtæ?

intuere illud, quod circa et supra complectitur ambitu totam terram; quod progignit ex se res cunctas, (ut quidam aiunt,) et quod excipit res interemptas; illud, inquam, totum genitum est, et componitur ex corpore obnoxio morti. Namque id omne, quod procreat, et nutrit res alias ex seipso, debet decrescere; et augescere iterum, quando recipit res novas. Deinde si nullus fuit ortus genitabilis terrarum et cœli, et semper fuerunt æterna, quare poëtæ non cantaverunt aliquid ante bellum Thebanum, et cladem Trojæ, aut alii etiam poëtæ non cantaverunt alias res?

Bodl. et edd. vulg.—320 *terrarum* Mus. B. 1. *terrai* P. Ald. *terram* quod edd. vulg. *quæ terram* Mus. B. 3. *quod terram* Cant.—323 *quocunque* P. sed corr. in not.—324 *Diminui* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. Bas. marg. Mar.—326 *Terrarum* P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. *Terrai* Vind. et edd. vulg.—327 *Qur* Mus. B. 2. *Cur* vulg. *supra* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *supera* vulg. *Troianum* Mus. B. 2.—328 *aliquos* Voss. vet. et L. B. *alias quoque* Ferr. *aliasque* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. *tenuere* V.

NOTÆ

debet; cum res generando sibi aliquid detrahatur. Similiter, cum res recipiat, debet quoque recreari et regenerari.

Tuere] Tertix conjug. tuor, eris: et secundæ conjug. tueor, eris, dicitur.

Hoc] Nempe cælum, quod tanquam rerum pater creditur. Ennius, 'Aspice hoc sublime candens, quem invocant omnes Jovem.'

321 *Quædam memorant*] Poëtæ, qui fingunt cælum antiquissimum Deorum, qui terram sororem duxerit in uxorem; unde pater rerum omnium creditur.

325 *Præterea, si nulla fuit, &c.*] His 6. vss. aliud profert argumentum, quo probare conatur cælum et terram,

hoc est, mundum ipsum, non ab æterno fuisse. Alias enim, inquit, cur Poëtæ alii non aliquod aliud bellum cecinere ante bellum Thebanum aut Trojanum? Neque enim credere fas est hæc prima extitisse bella, aut non alios extitisse poëtæ, qui alia cecinerint. Quo igitur ceciderunt illa priora virorum præclare facta? Eodem argumento utitur Macrobius II. in Somn. Scip. adversus mundi æternitatem.

Genitalis] Principalis, quæ initium habeat.

327 *Supra* [*Supera*] *Supra*; ante.

Thebanum] Thebanum quippe bellum antiquius fuit Trojano. Macrobius citatus.

Quo tot facta virum totiens cecidere; neque usquam,
 Æternis famæ monumentis insita, florent? 330
 Verum, ut opinor, habet novitatem summa, recensque
 Natura mundi est; neque pridem exordia cepit.
 Qua re etiam quædam nunc artes expoliuntur;
 Nunc etiam augescunt: nunc addita navigiis sunt
 Multa; modo organicei melicos peperere sonores: 335
 Denique, natura hæc rerum, ratioque, reperta est
 Nuper; et hanc, primus cum primis ipse repertus
 Nunc ego sum, in patrias qui possim vortere voces.
 Quod, si forte fuisse antehac eadem omnia credis,

Quo præclare gesta toties tot virorum perierunt? neque ullibi insculpta sempiternis monumentis famæ vigent? At, ut puto, mundus habet novitatem; et nova est natura mundi, neque paulo ante sumsit initia. Quamobrem etiam quotidie artes quædam perficiuntur: quotidie quoque augentur: nuper plurimæ res additæ sunt navigationi: nuper musici invenerunt sonos dulces. Tandem hæc species naturæ, et hæc cognitio rerum recenter inventa est; et ego ipse prior sum inter priores inventus, qui queam traducere hanc rationem rerum in sermones patrios. Quod si fortasse putas easdem res cunctas extitisse antea; sed

ed. Th. Ra.—329 *totiens* Vind. V. ed. Th. Ra. O. Cant. *toties* vulg. *tot res* Sus. neque Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. V. marg. 1. *nec* vulg. *ne* V. ed. Th. Ra.—330 *monimentis* P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *monumentis* vulg. *forent* Ferr.—332 *mondi* Mus. B. 2. *mundi est* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. *est mundi* edd. vulg.—333 *partes* Cant.—335 *melitos* Mus. B. 1. 2. 3. et O. a pr. m. *peperere* V. ed. Th. Ra.—336 *ac rerum* Mus. B. 1.—337 *hac pro* *hanc* Mus. B. 1.—338 *sum deest* V. ed. Th. Ra. Bodl. *possem* Mus. B. 1. *possum* Lactantius, III. 16.—339 *fuisse* Mus. B. 2. *ante hoc* O. Mus. B. 1. *ante ac*

NOTÆ

331 *Verum, ut opinor, &c.*] His 8. vss. continetur aliud argumentum, quod potius responsum est ad superiorem percontationem. Quasi diceret; nil mirum si novæ sint artes, si recenter expoliuntur, v. g. navigatio, musica, poësis, &c. Scilicet, quia recens est ipse mundus, nec ab æterno fuit. Lactant. III. 16.

Summa] Mundus.

335 *Organicei*] Musici, fidicines, tibicines, citharædi, &c. II. 412.

336 *Natura hæc rerum*] Hæc philosophia, hæc rerum cognitio, quam ego primus in Latinum sermonem verto.

337 *Primus*] Idem de se jam sæpi-

us prædicavit, I. 925. et sub initium lib. IV.

Cum primis] In primis, e primis, inter primos. Sic I. 131. 717. II. 536. &c.

338 *Patrias*] Latinas.

339 *Quod, si forte fuisse, &c.*] His 13. vss. arguit ex concessis, ant concedendis, mundum non esse immortalem. Si enim, inquit, concedas multa oppida aut igne, aut inundatione, aut terræ motu corruiisse; hominumque gentem variis casibus peremptam esse; quarum tamen rerum memoria perierit: sane concedere debes universum mundum fore peritum, si major causa incubuerit. Sicut enim

Sed periisse hominum torrenti secla vapore, 340
 Aut cecidisse urbeis magno vexamine mundi,
 Aut ex imbris adsiduis exisse rapaceis,
 Per terras, amneis, ac oppida cooperuisse;
 Tanto quique magis, victus, fateare necesse est,
 Exitium quoque terrarum, coelique, futurum. 345
 Nam, quom res tantis morbis tantisque periclis
 Tentarentur, ibei si tristior incubuisset
 Causa, darent late cladem, magnasque ruinas.
 Nec ratione alia mortales esse videmur
 Inter nos, nisi quod morbis ægrescimus iidem, 350
 Atque illei, quos a vita Natura removet.

interiisse illas igne comburente gentem humanam: vel civitates corruisse vehementi motu universi: vel ex continuis pluviis extitisse rapidos fluvios per terras, et obruisse urbes; eo magis scilicet oportet ut convictus confitearis, cladem etiam terrarum ac celi venturam. Etenim si, ubi res vexarentur tantis malis, tantisque discriminibus, ibi tunc gravior causa advenisset, sane dedissent exitium, et ingentes ubique clades: neque ob aliam causam videmur esse mortales inter nos, nisi quia laboramus iisdem morbis, quibus ii laborarunt, quos natura avocavit a

Ferr. V. ed. Th. Ra.—340 *perisse* V. ed. Cant. Th. Ra. *omnium t. s. vapore* V. ed. Th. Ra.—341 *credidisse* V. ed. Th. Ra.—343 *ac* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. et Voss. vet. et L. B. *atque vulg. cooperuisse* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *cooperuisse* Cant.—344 *quique* Voss. marg. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. *quippe reliqui. victa* Mus. B. 2. *fatear* Vind.—345 *terrai* edd. vulg.—348 *daret* Mus. B. 2. *tristesque minas* Gassend.—350 *ægrescimus* P. Vind. Voss. vet. et L. B. V. ed. O. Cant. Ald. *ægrescimus* vulg. *iidem* vel *idem* omn. vet. exempl. *isdem* edd. vulg.—351 *quod avita* V. ed. Th. Ra. *quos avita* O.

NOTÆ

credimus inter nos morti esse obnoxios, quia iisdem laboramus morbis, iisdemque tentamur periclis, quibus et laboraverunt et tentati sunt, qui jam mortem obierunt: ita quia mundus seu mundi partes vexantur iisdem motibus, tentantur iisdem malis, quibus vexantur et tentantur ea, quæ perierunt, ac pereunt quotidie, sane fatendum est mundum totum interiturum aliquando, si major incubuerit causa. Negat autem Aristoteles hoc esse metuendum de mundo: quinimmo ait diluviones aquarum, et incendia, deflagrationesque terrarum

ad universi salutem afferre. Scilicet mundum æternum censuit. Quæ Aristotelica doctrina repugnat et Fidei Christianæ et ceterorum fere philosophorum opinioni.

340 *Hominum secla*] Gentes humanas, i. 21. 468. 591. 1091. et alibi passim.

Torrenti vapore] Calore adurenti. i. 491. ii. 149. 857. &c.

341 *Vexamine mundi*] Motibus terrarum.

347 *Tentarentur, &c.*] Sic i. 632. loquitur.

Præterea, quæquomque manent æterna, necesse est,
 Aut, quia sunt solido cum corpore, respuere ictus,
 Nec penetrare pati sibi quidquam, quod queat artas
 Dissociare intus parteis; ut materiali 355
 Corpora sunt, quorum naturam obstendimus ante:
 Aut ideo durare ætatem posse per omnem,
 Plagarum quia sunt expertia sic ut inane est,
 Quod manet intactum, neque ab ictu fungitur hilum:
 Aut etiam, quia nulla loci sit copia circum, 360
 Quo quasi res possint discedere, dissoluique;
 Sic ut summarum summa est æterna, neque extra
 Qui locus est, quo dissiliat: neque corpora sint, quæ
 Possint incidere, et valida dissolvere plaga.

vita. Deinde ea omnia, quæ sunt immortalia, oportet vel, quia constant solido corpore, ut repellant plagas, nec tolerant aliquid intrare intus in seipsa, quod possit dissolvere intrinsecus partes connexas, qualia sunt corpuscula prima materia, quorum demonstravimus naturam supra: vel ut idcirco queant permanere per omne ævum, quia non sunt obnoxia ictibus, veluti est inane, quod est intactile, et quod nullatenus labefactatur a plaga: vel etiam quia nullum est spatium circa, in quod res veluti queant dissilire et periri, quemadmodum universum ipsum est immortale et extra quod nullum est spatium, in quod res discedant: neque res sunt ullæ, quæ queant advenire, et disicere illud vehementi ictu. Verum, ut ostendi, neque natu-

Cant.—352 *necesse* Voss. vet. *necesse* reliqui.—354 *artas* V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. *ætas* V. marg. 2. *artis* Mus. B. 2. *arctas* vulg.—355 *Dissonare* Mus. B. 2. et Cant. V. marg. 1.—357 *Ante* V. ed. Th. Ra. Bodl.—359 *vitandum* V. ed. Bodl. Th. Ra. *figitur* P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *frangitur* O. Mus. B. 1. Gryph. Nard. Bas. Delph. V. marg. 1.—362 *summai* Gassend.—363 *Qui* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Cant.

NOTÆ

352 *Præterea quæquomque, &c.*] His 29. vss. eodem utitur argumento adversus mundi immortalitatem, quo usus erat iii. 808. et seqq. adversus animarum immortalitatem. Immo hi 23. vss. priores iidem hic repetuntur. Sic igitur arguit: Æterna sunt, vel quæ tam solido constant corpore, ut ictus respuant, neque plagis dissolvi queant, quales sunt atomi, quæ solidissima sunt corpora: vel quæ plagarum sunt expertia, quale est inane: vel quæ spatium non habent, quo

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

diffugiant, et unde dissolvantur, quale est universum, quod extra se spatium non habet, quo diffugiat, aut dissolvatur. Atqui mundus seu mundi pars quæque non est solido corpore constans, ut atomus; quia admixtum est in rebus inane. Neque ut inane est. Neque deest spatium aut quo diffugiat quæque mundi pars, aut unde corpora incidunt, quæ validis plagis quamque rem dissolvant. Sed de ceteris consule annotationes nostras ibi iii. 808. et seqq.

Sed periisse hominum torrenti secla vapore, 340
 Aut cecidisse urbeis magno vexamine mundi,
 Aut ex imbris adsiduis exisse rapaceis,
 Per terras, amneis, ac oppida cooperuisse;
 Tanto quique magis, victus, fateare necesse est,
 Exitium quoque terrarum, cœlique, futurum. 345
 Nam, quom res tantis morbis tantisque periclis
 Tentarentur, ibei si tristior incubuisset
 Causa, darent late cladem, magnasque ruinas.
 Nec ratione alia mortales esse videmur
 Inter nos, nisi quod morbis ægrescimus iidem, 350
 Atque illei, quos a vita Natura removet.

interiisse illas igne comburente gentem humanam: vel civitates corruiſſe vehementi motu universi: vel ex continuis pluviis extitisse rapidos fluvios per terras, et obruisse urbes; eo magis scilicet oportet ut convictus confitearis, cladem etiam terrarum ac cœli venturam. Etenim si, ubi res vexarentur tantis malis, tantisque discriminibus, ibi tunc gravior causa advenisset, sane dedissent exitium, et ingentes ubique clades: neque ob aliam causam videmur esse mortales inter nos, nisi quia laboramus iisdem morbis, quibus ii laborarunt, quos natura avocavit a

Ferr. V. ed. Th. Ra.—340 *perisse* V. ed. Cant. Th. Ra. *omnium t. s. vapore* V. ed. Th. Ra.—341 *credidisse* V. ed. Th. Ra.—343 *ac* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. at Voss. vet. et L. B. *atque vulg. cooperuisse* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *cooperuisse* Cant.—344 *quique* Voss. marg. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. *quippe* reliqui. *victa* Mus. B. 2. *fatear* Vind.—345 *terrui* edd. vulg.—348 *daret* Mus. B. 2. *tristesque minas* Gassend.—350 *ægrescimus* P. Vind. Voss. vet. et L. B. V. ed. O. Cant. Ald. *ægrescimus* vulg. *iidem* vel *idem* omn. vet. exempl. *isdem* edd. vulg.—351 *quod avita* V. ed. Th. Ra. *quos avita* O.

NOTÆ

credimus inter nos morti esse obnoxios, quia iisdem laboramus morbis, iisdemque tentamur periclis, quibus et laboraverunt et tentati sunt, qui jam mortem obierunt: ita quia mundus seu mundi partes vexantur iisdem motibus, tentantur iisdem malis, quibus vexantur et tentantur ea, quæ perierunt, ac pereunt quotidie, sane fatendum est mundum totum interiturum aliquando, si major incubuerit causa. Negat autem Aristoteles hoc esse metuendum de mundo: quinimmo ait diluviones aquarum, et incendia, deflagrationesque terrarum

ad universi salutem afferre. Scilicet mundum æternum censuit. Quæ Aristotelica doctrina repugnat et Fidei Christianæ et ceterorum fere philosophorum opinioni.

340 *Hominum secla*] Gentes humanas, I. 21. 468. 591. 1091. et alibi passim.

Torrenti vapore] Calore adurente. I. 491. II. 149. 857. &c.

341 *Vexamine mundi*] Motibus terrarum.

347 *Tentarentur, &c.*] Sic I. 632. loquitur.

Præterea, quæquomque manent æterna, necesse est, 355
 Aut, quia sunt solido cum corpore, respuere ictus,
 Nec penetrare pati sibi quidquam, quod queat artas
 Dissociare intus parteis; ut materiali
 Corpora sunt, quorum naturam obstendimus ante:
 Aut ideo durare ætatem posse per omnem,
 Plagarum quia sunt expertia sic ut inane est,
 Quod manet intactum, neque ab ictu fungitur hilum:
 Aut etiam, quia nulla loci sit copia circum, 360
 Quo quasi res possint discedere, dissoluique;
 Sic ut summarum summa est æterna, neque extra
 Qui locus est, quo dissiliat: neque corpora sint, quæ
 Possint incidere, et valida dissolvere plaga.

vita. Deinde ea omnia, quæ sunt immortalia, oportet vel, quia constant solido corpore, ut repellant plagas, nec tolerant aliquid intrare intus in seipsa, quod possit dissolvere intrinsecus partes connexas, qualia sunt corpuscula prima materiæ, quorum demonstravimus naturam supra: vel ut idcirco queant permanere per omne ævum, quia non sunt obnoxia ictibus, veluti est inane, quod est intactile, et quod nullatenus labefactatur a plaga: vel etiam quia nullum est spatium circa, in quod res veluti queant dissilire et periri, quemadmodum universum ipsum est immortale et extra quod nullum est spatium, in quod res discedant: neque res sunt ullæ, quæ queant advenire, et disicere illud vehementi ictu. Verum, ut ostendi, neque natu-

Cant.—352 *necesse* Voss. vet. *necesse* reliqui.—354 *artas* V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. *etas* V. marg. 2. *artis* Mus. B. 2. *arctas* vulg.—355 *Dissonare* Mus. B. 2. et Cant. V. marg. 1.—357 *Ante* V. ed. Th. Ra. Bodl.—359 *vitandum* V. ed. Bodl. Th. Ra. *figitur* P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 2. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *frangitur* O. Mus. B. 1. Gryph. Nard. Bas. Delph. V. marg. 1.—362 *summai* Gassend.—363 *Qui* V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Cant.

NOTÆ

352 *Præterea quæquomque, &c.*] His 29. vss. eodem utitur argumento adversus mundi immortalitatem, quo usus erat III. 808. et seqq. adversus animarum immortalitatem. Immo hi 23. vss. priores iidem hic repetuntur. Sic igitur arguit: *Æterna* sunt, vel quæ tam solido constant corpore, ut ictus respuant, neque plagis dissolvi queant, quales sunt atomi, quæ solidissima sunt corpora: vel quæ plagarum sunt expertia, quale est inane: vel quæ spatium non habent, quo

diffugiant, et unde dissolvantur, quale est universum, quod extra se spatium non habet, quo diffugiat, aut dissolvatur. Atqui mundus seu mundi pars quæque non est solido corpore constans, ut atomus; quia admixtum est in rebus inane. Neque ut inane est. Neque deest spatium aut quo diffugiat quæque mundi pars, aut unde corpora incidunt, quæ validis plagis quamque rem dissolvant. Sed de ceteris consule annotationes nostras ibi III. 808. et seqq.

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

2 Q

At neque, uti docui, solido cum corpore mundi 365
 Natura est, quoniam admixtum est in rebus inane;
 Nec tamen est ut inane; neque autem corpora desunt,
 Ex infinito quæ possint forte coorta
 Conruere hanc rerum violento turbine summam,
 Aut aliam quam vis cladem inportare pericli: 370
 Nec porro natura loci, spatiumque profundi,
 Deficit, exspargi quo possint mœnia mundi;
 Aut alia qua vis possunt vi pulsa perire.
 Haud igitur leti præclusa est janua cœlo,
 Nec soli, terræque, neque altis æquoris undis; 375
 Sed patet inmani, et vasto respectat, hiatu.
 Qua re etiam nativa necesse est confiteare
 Hæc eadem: neque enim, mortali corpore quæ sunt,
 Ex infinito jam tempore adhuc potuissent
 Inmensi validas ævi contemnere vireis. 380

ra mundi hujus constat solido corpore, siquidem inane intermixtum est rebus: neque tamen est veluti inane: neque corpora vero desunt, quæ fortasse egressa ex immenso spatio queant evertere hanc molem rerum vehementi concussione, vel quodlibet aliud quoque exitium discriminis inferre: neque etiam natura spatii aut locus immensus deest, in quem ambitus cœli queant ejici, vel vexati qualibet alia violentia queant interire. Non ergo porta mortis clausa est cœlo, neque telluri, neque profundis aquis maris: verum patefacta est, et latis atque ingentibus faucibus respicit. Quamobrem oportet ut fatearis has easdem res habere quoque exortum. Etenim ea, quæ constant corpore perituro, nondum potuissent jam ab infinito ævo

Ferr. Th. Ra. Quis reliqui.—365 *tum c. mundi* Mus. B. 2.—366 *quom* V. ed. Th. Ra. *quo* Mus. B. 2. *quomodo* V. marg. 1. *quoniam admixtum est in rebus inane* Nec tamen est desunt Vind.—367 *ante corpora* Mus. B. 2.—368 *fonte* Mus. B. 1. *coorta* P. Mus. B. 3. Hav. Ald. Bip. *coperta* Voss. vet. et L. B. Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra. *coperta* V. marg. 2.—369 *Cernere* Mus. B. 2. *Proruere* edd. vulg.—370 *Et* V. ed. Th. Ra.—372 *Deficit* V. ed. Th. Ra. *expergi* P. Ald. Bip. *expergi* Vind. *possunt* V. ed. Th. Ra.—373 *possunt* Voss. vet. et L. B. O. Cant. *possint* reliqui.—375 *neque* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. *nec* reliqui.—376 *spectatur* Mus. B. 2.—377 *et pro etiam* Mus. B. 2. *natura* Mus. B. 2. Cant.—378 *quo sunt* Delph.—380 *contendere* Cant.—381 *Deinde*

NOTÆ

372 *Mœnia mundi*] Ambitus cœli, nativa, atque initium habere, quocœlum. Sic vs. 374. lib. 1. 74. &c.
 377 *Qua re etiam, &c.*] His 4. vs. tale est, id nativum fuerit necesse concludit hæc eadem, nempe cœlum, est. Igitur mundus non æternus, sed solem, terram, et mare pariter esse nativus est.

Denique, tanto opere inter se quom maxuma mundi
 Pugnent membra, pio nequaquam concita bello;
 Nonne vides aliquam longi certaminis ollis
 Posse dari finem? vel, quom sol et vapor omnis,
 Omnibus epotis humoribus, exsuperarint; 385
 Quod facere intendunt, neque adhuc conata patrantur;
 Tantum subpeditant amnes, ultroque minantur
 Omnia diluviare ex alto gurgite ponti;

spernere fortes vires temporis infiniti. Tandem, quoniam præcipuæ partes mundi certant inter se, concitatæ quidem impio bello, nonne cernis aliquem modum diuturnæ pugnae posse fieri illis? quod fortasse fiet vel ubi sol et totus ejus calor vicerint, omnibus liquoribus aquarum exhaustis; quod quidem certant facere; sed quæ tentata nondum perficiuntur, usque adeo fluvii suppetunt, et sponte sua minantur obruere res cunctas diluvio exæstuentes de profundo abyso maris: frustra

Mus. B. 2. *quom* deest Mus. B. 2.—382 *Pugnet* Mus. B. 2. *pio* deest V. ed. Th. Ra.—383 *aliqua* Mus. B. 2. *longo* O. Mus. B. 1. *certamine solis* V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 1. *certamine ollis* Ferr. V. marg. *certamina solis* Mus. B. 2. 3. *olis* Vind.—384 *solet* V. ed. Th. Ra.—385 *e potis* Ferr. V. ed. Th. Ra. *humoris* Mus. B. 2.—387 *Deest* V. ed. Th. Ra. *ultraque* P. O. Mus. B. 1. 2. Ferr. Ald.—388 *diluvia recalto* Vind. *delimare ex alto* O. *dehiviare ex alto* Mus. B. 2.—389

NOTÆ

381 *Denique, tanto opere, &c.*] His 36. vs. continetur ultimum argumentum adversus mundi æternitatem et immortalitatem. Illud autem deducit Lucretius a pugna continua præcipuarum mundi hujus partium inter se. Cum enim modo incendia, modo eluvies superent, existimat Poëta tandem evincere posse, ut cum totius mundi ruina bellum hoc terminetur. Vel enim, inquit, sol et calor, epotis omnibus aquis, superabunt, recidetque tempus Phaëthontis, quod fabulantur poëtæ, quantumvis reluctentur amnes, mineturque pontus diluvium toti terrarum orbi. Vel tandem humor superabit rursus, qualis tempore Deucalionis superior fuisse fingitur. Quapropter tunc universum aut flammis in prædam concedet, aut aquis obrutum mergetur. Observabis autem Lucretium, cum et incendia

magna mundo contingere exemplo Phaëthontæ, et diluvia erumpere pari ratione ex Deucalioneo probare potuisset, noluisse tamen hæc Deorum interventu aut fieri aut cessare, sed ex naturali causa pendere.

Maxima mundi membra] Elementa.

382 *Pio nequaquam*] Impio; quia bellum hoc civile et intestinum est.

383 *Ollis*] Antique, pro *illis*.

384 *Vapor*] Calor, ut passim monui.

385 *Epotis*] Exhaustis.

Exsuperarint] Superiores fuerint.

386 *Conata*] Tentata; substantive. Sic Attius apud Nonium, 'Ego incipiam, conata exequar.' I. e. conamina.

387 *Tantum subpeditant*] Usque adeo suppetunt aquas.

388 *Diluviare*] Diluvie obruere.

Nequidquam: quoniam, verrentes æquora, ventei
 Deminuunt, radiisque retexens ætherius sol; 390
 Et siccare prius confidunt omnia posse,
 Quam liquor incepti possit contingere finem.
 Tantum spirantes æquo certamine bellum,
 Magnis de rebus inter se cernere certant; 395
 Quom semel interea fuerit superantior ignis,
 Et semel, ut fama est, humor regnarit in arvis.
 Ignis enim superavit, et ambens multa perussit,
 Avia quom Phaëthonta rapax vis solis equorum
 Æthere raptavit toto, terrasque per omneis.

tamen, siquidem venti stringentes maria minuunt aquas, et sol aërius revocans eas calore suo: et sperant posse exsiccare cuncta, antequam humor queat assequi finem sui cepti. Agitantes tam magnam pugnam æquo Marte contendunt decernere inter se de magnis rebus, eo quod ignis semel fuerit potentior in terra: aqua vero, sicut humor est, superior fuerit semel in agris. Etenim ignis vicit, et corrodens combussit multas res, quando valida vis equorum solis deflectens a recta via traxit Phaëthonta per totum aëra et per cunctas terras. Verum omnipotens genitor tunc

quom Ferr. V. ed. Th. Ra. comodo Mus. B. 2. vertentes V. ed. Th. Ra.—390 Diminuunt P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. Th. Ra. Ald. que deest V. ed. Th. Ra.—391 Exsiccare Mus. B. 3.—392 possint Mus. B. 2.—394 tentant Mus. B. 2.—395 interea Voss. L. B. O. Mus. B. 1. injecta V. marg. 1. in terra reliqua exempl.—396 regnavit Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. superavit Gassend.—397 ambens P. in not. Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. ambiens P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Nard. Bas. ambies Mus. B. 2. ambem Cant. sed ambiens a rec. m. in marg.—398 Phetontana Vind. Phaëthonta V. ed. O. Th. Ra.—399 terrasque perussit Gassend.—400 cum Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet.

NOTÆ

- 389 Quoniam, verrentes, &c.] Hi 2. vs. positi sunt supra vs. 267. 268. Consule locum, et notas ibi.
 394 Cernere] Decernere, controversiam dijudicare ac finire. Sic Ennius, 'Ferro non auro vitam cernamus utrique.' Idem, 'Ter sub armis malim vitam cernere, quam semel modo parere.'
 395 Superantior] Superior, potentior, validior.
 397 Ambens] Ambedens, ab ambedo. Compositum ab edo, edis, vel es. Sic ambesse, pro ambedere.
 398 Avia quom Phaëthonta, &c.] Fabulam hanc, quæ nota est, longa carminum serie prosecutus est Ov. II.

Met. Quid vero significet hæc fabula, docuit Plato in Tim. his verbis: 'Nam quod etiam apud nos dicitur, Phaëthontem olim, Solis filium, patris curru juncto, propterea quod non potuerit patria via anrigare, et ea, quæ sunt in terra, exussisse, et ipsum fulmine percussum periisse, hoc quidem dicitur per fabulæ figuram. Revera autem significatur et eorum, quæ sunt in terra, eorumque, quæ in cælo et cum cælo moventur, immutatio: tum is, qui fit longo intervallo interposito rerum, quæ in terra sunt multis ignibus grassantibus, interitus.' Sic Arist. de Mundo IV.

At pater omnipotens, ira cum percitus acri, 400
 Magnanimum Phaëthonta repenti fulminis ictu
 Deturbavit equis in terram; solque, cadenti
 Obvius, æternam suscepit lampada mundi:
 Disjectosque redegit equos, junxitque trementeis:
 Inde suum per iter, recreavit cuncta, gubernans; 405
 Scilicet, ut veteres Graium cecinere poëtæ:
 Quod procul a vera nimis est ratione repulsum.
 Ignis enim superare potest, ubi materiali
 Ex infinito sunt corpora plura coorta:
 Inde cadunt vires, aliqua ratione revictæ; 410
 Aut pereunt res, exustæ torrentibus auris.

Humor item quondam coepit superare coortus,
 Ut fama est, hominum multos quando obruit undis.

commotus gravi ira dejecit ex equis in terram subito ictu fulminis audacem Phaëthonta; et sol succedens delapso Phaëthonti sustinuit æternam facem mundi, et reduxit equos dispersos et alligavit trepidantes adhuc: postea ducens illos per solitam suam viam exhilaravit omnia, nimirum sicut antiqui Græcorum poëtæ cantaverunt. Quod tamen longe remotum est a veritate rei. Namque ignis potest vincere in ea parte, in qua plurima corpuscula materiæ exorta sunt ex immenso spatio: postea vires illius vicissim superatas ab aliqua causa minuuntur; vel res combustæ flatibus ardentibus intereunt. Aqua similiter suborta olim incepit vincere, sicut rumor est hominum, cum scilicet sepelivit plures civitates. Postea cum vis

et L. B. Ferr. Th. Ra. tum reliqui.—401 Phetonta Vind. Ferr. Phaëthonta V. ed. Th. Ra.—402 soli Cant. cadentis P. Ald. Bas. marg.—403 suscepit Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Lamb. Fab. Creech. suscepit vulg.—404 In Vind. syllabæ osque re erasæ fuerunt.—405 summi pariter V. ed. Th. Ra. summam per iter Mus. B. 2.—406 Deest Vind. gratum pro Graium Mus. B. 2. V. marg. et Mus. B. 3. a man. sec.—407 veris animis est Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. verâ est animi P. O. Mus. B. 1. et vulg.—410 revinctæ P. Ald. rejunctæ V. ed. Th. Ra. revicta O. Mus. B. 1.—413 hominem Mus. B. 2. multas Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. undas Vind. urbis Mus. B. 1. 2. urbeis vulg.—414.

NOTÆ

- 400 At pater omnipotens] Jupiter.
 401 Repenti] Repentino. Sic Cicero Tusc. III. 'Quamquam hostium repens adventus magis aliquando conturbat, quam expectatus.'
 402 In terram] Verum, ut ait Ovidius, excepit Phaëthonta Eridanus flavius.
 403 Cadenti] Nempe Phaëthonti.
 407 Quod procul, &c.] Hic vs. positus est II. 644.

408 Materiali] Atomorum, primorum corporum.
 409 Ex infinito] Ex immenso mundi spatio, per quod atomi volitant perpetuo. Sic vs. 415. Sic I. 1051. &c.
 410 Revictæ] Vicissim victæ.
 413 Ut fama est, [Ut fama est] hominum, &c.] Ita Lambinus. At Pareus et alii quidam: Ut fama est, hominum multos quando obruit undis. Quæ lec-

Inde, ubi vis, aliqua ratione avorsa, recessit,
Ex infinito fuerat quæquomque coorta, 415
Constiterunt imbres, et flumina vim minuerunt.
Sed, quibus ille modis conjectus materiali
Fundarit terram, et cælum, pontique profunda;
Solis, lunai, cursus; ex ordine ponam.

ejus secessit deflexa ab aliqua causa, quæcumque exorta fuerat ex immenso spatio, pluviae cessaverunt, et fluvii diminueverunt suum impetum. Verum nunc exponam ex ordine, quibus rationibus ille cætus atomorum fabricaverit cælum, et terram,

Unde P. V. ed. Th. Ra. Ald. ubi deest Mus. B. 2.—416 Constituerunt Vind. Mus. B. 2. 3. Cant. nubes Gassend.—417 conlectus Gif.—418 terram et cælum P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. marg. et deest Mus. B. 1. cælum ac terram O. et edd. vulg.—419 Solis lunai Voss. vet. O. Mus. B. 1. Cant. Solis lunæ Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. 2. 3. Solisque

NOTE

tio proba quoque videtur. Hoc autem intelligitur contigisse tempore Deucalionis, quo tempore terra aquis obruta natavit. Quæ fabula quoque nota est.

416 *Constituerunt*] H. e. repressi sunt et cohibiti. Penultima autem brevis est; sic vs. 194. 'deciderunt.'

417 *Sed, quibus ille modis, &c.*] Hactenus de mundi exortu et interitu. Sat igitur probasse sibi videtur Poëta mundum et nativum et mortalem esse; quod sibi proposuerat demonstrandum vs. 65. 'Quod superest, nunc huc rationis detulit ordo, Ut mihi mortali consistere corpore mundum, Nativumque simul, ratio reddenda sit, esse.' Nunc alteram, quæ sequebatur, promissi partem solvit. Namque sequenti vs. 68. simul pollicitus est edocturum, 'E quibus ille modis congressus materiali Fundarit terram, cælum, mare, sidera, solem, Lunaique globum,' &c. Itaque ab hoc vs. 417. ad vs. 510. disputaturus est Poëta de modo generationis, quo cælum, terra, mare, sol, luna, æther, et aër, ex atomorum concursu, con-

gressu, ac cætu coorta sunt et compacta. His ergo 35. vs. primum ait casu et fortuito res cunctas ex atomis constituisse; dum nempe atomi ex infinito tempore suis concitæ ponderibus, aut plagis resilientes, varios cætus inire satagebant. Dum vero, ita inter se convenirent percitæ atomi, docet neque terram, neque mare, neque cælum, neque sidera extitisse: sed rudem quandam indigestamque molem. Ubi vero præcipuæ mundi partes inter se disjungi cœperunt, tunc cælum affulsit, arida apparuit, congregatæ sunt aquæ in unum, &c. Sero itaque res cunctas crevisse vult Lucretius non solum ob diversa congressus atomorum impedimenta, sed etiam ob earundem cœuentium disparas figuras. Quo factum est ut neque ab æterno res extiterint, neque simul esse aut operari potuerint. De rerum autem præcipuarum exortu sigillatim est disputaturus.

418 *Pontique profunda*] Altum mare. Sicut alibi dixit 'vera viai,' pro vera via, 'ultima naturæ,' pro ultima natura, &c.

Nam certe neque consilio primordia rerum 420
Ordine se suo quæque sagaci mente locarunt;
Nec, quos quæque darent motus, pepigere profecto:
Sed, quia multa, modis multis, primordia rerum,
Ex infinito jam tempore percita plagis,
Ponderibusque suis consuerunt concita ferri, 425
Omnimodisque coire, atque omnia pertentare,
Quæquomque inter se possent congressa creare;
Propterea fit, utei, magnum volgata per ævum,
Omnigenos cœtus, et motus, experiundo,
Tandem convenient ea, quæ, conventa, repente 430
Magnarum rerum fiunt exordia sæpe,
Terrai, maris, et cœli, generisque animantium.
Heic neque tum solis rota cerni, lumine largo,
Altivolans, poterat; nec magni sidera mundi,

altum mare, et motus solis ac lunæ. Etenim profecto principia rerum neque providentia neque solerti animo disposuerunt se quæque in ea dispositura, qua sunt; neque certe convenerunt inter se de motibus, quos quæque redderent: verum cum plura principia rerum percussa ictibus jam ab infinito tempore diversis modis, et percita sua gravitate solita sunt moveri, et congregari omnibus modis, et experiri res cunctas, quas scilicet valerent congregata simul effingere. Ideo fit, ut vagata per tempus infinitum pertentando motus et congressus omnis generis, demum ea cœant, quæ congressa subito fiant plerumque exortus magnarum rerum, nempe terræ, maris, et cœli, et gentis animalium. Ibi tunc temporis neque rota solis subline lata poterat videri cum profusa sua luce, neque stellæ magni mundi, neque

et lunæ P. et edd. vulg.—421 quæque suo atque sagaci P. Gryph. Bas. se quæque atque sagaci Vind. et edd. vulg. quæque suo sagaci V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. se nec quæque sagaci P. in not. quæque suo quamque sagaci Mus. B. 2. suoque quæque sagaci Voss. vet. ut in text. Voss. L. B.—423 multa modis P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. multimodis Hav.—427 intus Ferr.—428 fuit revoluta Mus. B. 2.—430 ea convenient quidam. conveniunt ea quæ conjuncta Creech. conveniant ea quæ convenient P. quæ convenere P. in not. conjuncta Mus. B. 1. ut convenere edd. vulg.—431 fiunt P. O. Cant. Ald. fluunt Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Th. Ra. refuunt Mus. B. 1. Ferr. fiant Hav. Bip. Delph. nempe pro sæpe Fab. Benti.—433 His Macrobi. vi. 2. tunc Mus. B. 2. cum Mus. B. 3. claro Macrobi. vi. 2.—434 Altivolans Macrobi.

NOTE

420 *Nam certe neque consilio, &c.*] ubi convenere. Non male, ut patet. Hi 5. vs. positi sunt i. 1020.
424 *Ex infinito tempore*] Ab æterno. Vulgares lectiones, *Ea, quæ conventa.*
428 *Volgata*] Volitantia, vagata. Vel, *Ea, quæ conjecta.*
Sic iv. 75. 434 *Magni sidera mundi*] Stellæ cœli.
430 *Ea, quæ, conventa [conjuncta]* Pareus et alii; bene. Lambinus, *quæ*

Nec mare, nec cœlum, nec denique terra, nec aër, 435
 Nec similis nostris rebus res ulla videri:
 Sed nova tempestas quædam, molesque, coorta.
 Diffugere inde loci partes cœpere, paresque
 Cum paribus jungi res, et discludere mundum,
 Membraque dividere, et magnas disponere parteis 440
 Omnigenis e principiis; discordia, quorum
 Intervalla, vias, connexus, pondera, plagas,
 Concursus, motus, conturbat, prælia miscens,
 Propter dissimileis formas, variasque figuras;
 Quod non omnia sic poterant conjuncta manere, 445
 Nec motus inter sese dare convenienteis.
 Hocce' est a terris altum secernere cœlum,
 Et seorsum mare utei secretom, humorque, pateret;
 Seorsus item purei, secreteique, ætheris ignes.

æquor, neque cœlum, nec tandem tellus, nec aër, nec res ulla par rebus, quas jam videmus, cerni poterat: verum recens tantum quædam procella et confusa massa nata erat. Ex quo loco partes inceperunt discedere, et res similes conjungi cum similibus, et distinguere mundum, et separare partes mundi, et locare ordine magna mundi membra, facta ex primordiis omnis generis; quorum primordiorum pugna perturbabat distantias, regiones, vincula, gravitatem, ictus, congressus, et motus eorum, agitans bellum, ob dispares formas, et diversas figuras, eo quod cuncta non poterant permanere ita congregata, nec reddere motus inter sese aptos; id est, separare cœlum ingens et mare a terris, ut separatim extenderetur segregata aqua in unum locum; et similiter discernere flammam puri et segregati aëris separatim.

P. Vind. *Alterolans* reliqui. neque Macrobi.—435 *nec aër* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. Cant. Macrobi. Ferr. Th. Ra. Ald. neque aër vulg.—438 *indue loci* Vind. in *due loci* Cant. indu *loci* Voss. marg. P. in not.—442 *via* Vind. Mus. B. 3. *pondere* Vind. Mus. B. 2. 3. Ferr.—443 *conturbat* Cant. *turbabat* reliq. omn. exempl.—446 *se sedare* Vind. Mus. B. 3. Ferr. V. ed. Th. Ra.—447 *terris saltum* Mus. B. 2. *terre saltu* Mus. B. 3. *terris magnum* Delph. Macrobi.—448 *sursum* V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *sorsum* Voss. vet. et L. B. *rursum* Mus. B. 2. *secretum* P. Ald. *secreto* Ferr. V. ed. Th. Ra. Hav. Bip. Delph. *humorque* P. Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *humore* vulg.—449 *Seorsum pueri*.

NOTE

437 *Nova tempestas, &c.*] I. e. confusio quædam cæca atomorum, et indigesta moles, ut ait Ovid. i. Metam.

438 *Inde loci*] Ex quo loco. Sic Ennius, 'interea loci.' Sic Pacuvius, 'ubi loci.' Plautus, 'quo loci.' Sic infra Lucretius vss. 740. 789. vel, ut interpretantur omnes, Ex quo tempore.

439 *Discludere*] Discernere, distinguere, disparare. Sic vi. 239. et iii. 172.

440 *Membra*] Partes.

442 *Intervalla, vias, &c.*] De his omnibus atomorum qualitatibus, quas vocant, disputatum est fusius ii. passim.

Quippe et enim primum terrai corpora quæque, 450
 Propterea quod erant gravia, et perplexa, coibant
 In medio, atque imas capiebant omnia sedes:
 Quæ, quanto magis inter se perplexa coibant,
 Tam magis expressere ea, quæ mare, sidera, solem,
 Lunamque, ecficerent; et magni moenia mundi. 455
 Omnia enim magis hæc e lævibus atque retundis
 Seminibus, multoque minoribus sunt elementis,
 Quam tellus: ideo per rara foramina terræ,
 Partibus erumpens, primus se substulit æther

Namque principio corpuscula prima singula terræ, eo quod erant prædita pondere et implicata, congregabantur, et singula sumebant sibi inferiora loca in medio. Quæ quidem quo magis inter se implicita conveniebant, eo magis elicuerunt ea corpuscula, quæ crearent æquor, stellas, solem, et lunam, et ambitus immensi cæli. Namque hæc res omnes constant ex primordiis magis levigatis et globosis, et ex principiis longe minoribus, quam terra. Idcirco cœlum stelliferum exiens e partibus terræ

Mus. B. 2.—452 *In medio atque* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. O. *In medioque* vulg.—456 *hæc sunt* Gryph. marg. P. Ald. *hæc ex* Macrobi. *hæc* et V. ed. Th. Ra. *hæc a* Cant. *magis deest* Mus. B. 2.—459 *primas* V. ed. Th.

NOTE

450 *Quippe et enim primum, &c.*] His 31. vss. agitur de ortu terræ, cæli, solis, lunæ, et siderum. Docet nempe qua ratione coorta sint hæc primum ex fortuito atomorum congressu. Itaque primum terram secretam fuisse censet, quia tunc primum gravia et perplexa atque hamata corpuscula coibant, et in medio sedes imas capiebant. Dumque in dies magis ac magis ea gravia corpuscula sese premebant et complexabantur, tunc tenuia, levia, et rotunda exprimebantur et ascendebant in cæli, solis, lunæ, et siderum, aëris et ætheris concreciones. Haud secus ac videmus interdum attolli vapores, atque in nubes concrecere. Sic præclare Manil. lib. i. de terra: 'Imaque de cunctis mediam tenet undique sedem, Idcircoque manet stabilis, quia totus ab illa Tantumdem refugit mundus, fecitque cadendo Undique, ne caderet: medium totius et

imum est: Ictaque contractis consistunt corpora plagis, Et concurrando prohibent in longius ire.'

Corpora] Corpora prima, atomi.

451 *Perplexa*] Hamata, implexa.

452 *In medio*] Posuit quidem Lucretius cum Epicuro terram in medio mundi: sed negavit esse aliquod terræ medium, seu centrum ad quod omnia gravia tenderent, ut fusius explicatum est a nobis lib. ii. sub finem.

453 *Quanto magis, &c.*] Nota particulas, 'quanto magis, tam magis.' Sic vss. 484. 488. &c.

454 *Expressere ea, &c.*] Quippe levia, tenuia, rotunda corpuscula.

455 *Mœnia mundi*] Cœlum. Periphrasis.

457 *Minoribus* [*Minoribu'*] Pro minoribus, metri causa.

459 *Æther Ignifer* [*Signifer*] Cœlum stelliferum. Sic vs. 690. et vi. 481. et iv. 1032. vel per æthera intelligit eam mundi regionem, in quam sub-

Ignifer, et multos secum levis abstulit igneis : 460
 Non alia longe ratione, ac sæpe videmus,
 Aurea quom primum, gemmanteis rore, per herbas
 Matutina rubent radiati lumina solis ;
 Exhalantque lacus nebulam, fluvieiue perennes :
 Ipsaque et interdum tellus fumare videtur : 465
 Omnia quæ, sursum quom conciliantur in alto,
 Corpore concreto, subtexunt nubila cælum :
 Sic igitur tum se levis ac diffusilis æther,
 Corpore concreto circumdatus undique, sæpsit ;
 Et, late diffusus in omneis undique parteis, 470
 Omnia sic avido complexu cætera sæpsit.

Hunc exordia sunt solis, lunæque, sequuta ; et
 Inter utrasque globei quorum vortuntur in auris ;

per meatus apertos primum exexit se, et quia leve erat abripuit secum plures ignes: haud absimili fere modo, quam nonnunquam cernimus, ubi primum aurata lux matutina solis coruscantis rutilat per gramina perfusa rore; et paludes ac flumina perpetuo fluentia emittunt nubeculam; et terra etiam ipsa sæpe videtur fumigare. Quæ res omnes ubi sursum in aëre congregantur, nubes operiunt cælum corpore spisso. Ita ergo cælum leve ac fluidum, quasi circumvallatum corpore spisso ex omnibus partibus, tunc vallavit se, et, longe effusum ex omnibus partibus in omnes partes, circumvallavit reliquas res amplexu tam vasto, quam est. Principia solis et lunæ, quorum orbis volvantur in æthere inter utrosque globos terræ

Ra. *subtulit* P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. *sustulit* vulg.—460 *Ignifer* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. P. in not. *Signifer* reliqui.—462 *gementis rotæ* V. ed. Th. Ra.—464 *fluvieiue* V. ed. Ferr. Th. Ra. *fluvii* Mus. B. 2. *perhemnes* V. ed. Cant. Th. Ra.—465 *Ipsaque* et Wakef. ex conj. *Ipsa quoque* P. Hav. Ald. Bip. *Ipsaque ut omn. vet. exempl.*—466 *Omniaque et rursum* Mus. B. 2.—467 *sub texunt nebula* V. ed. Th. Ra.—468 *cum se* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. *difficilis* O. Mus. B. 2.—469 *circumdans* Mus. B. 1.—472 *Nunc* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. *Hinc* O. Mus. B. 3. P. in not. V. marg. 1. et Voss. L. B. deest in reliquis.—473 *H. vs. delent* Lamb. Creech. Parenthesi includunt Gif. Par. Delph. *Astrorumque globi* Fab.

NOTÆ

latus fertur ignis Elementarius, quæ nempe supra aëra surgit, infra cælum, et in qua Planetæ moventur, et phænomena. Sic vs. 501.

462 *Gemmanteis rore*] Sic II. 319. 'Invitant herbæ gemmantes rore recenti.' Sic Manil. v. 256. 'Ille colet nitidis gemmantem floribus hortum.'

464 *Exhalantque lacus nebulam*] Sic vs. 243. Sic Virg. Georg. II. 217.

'Quæ tamen exhalat nebulam fumosque volucres.'

468 *Diffusilis*] Qui facile diffunditur.

471 *Avido*] Vasto et ingenti. Sic vs. 202.

472 *Hunc*] Nempe æthera; h. e. cælum.

Exordia] Atomis, semina, primordia. Sic I. 150. II. 33. &c.

Quæ neque terra sibi adscivit, nec maxumus æther;
 Quod neque tam fuerint gravia, ut depressa sederent, 475
 Nec levia, ut possent per summas labier oras;
 Et tamen inter utrasque ita sunt, ut corpora viva
 Vorsent, et partes ut mundi totius exstent:
 Quod genus, in nobis quædam licet in statione
 Membra manere, tamen quom sint ea, quæ moveantur. 480
 Hiis igitur rebus retractis, terra repente,

et cæli, secuta sunt illud; quippe quæ principia solis et lunæ neque tellus, neque vastum cælum assumerit sibi, eo quod non fuerint adeo prædita pondere, ut dejecta considerent: nec adeo levia, ut possent ferri per sublimes regiones ætheris. Et tamen sic sunt inter utrosque, ut volvant duos suos globos, et ut sint membra præcipua totius mundi. Quemadmodum in nobis quidam artus possunt stare in quiete, ubi tamen sint ii artus alii, qui sint in motu. His ergo rebus ita remo-

utrosque P. et alii. in oras P. in not. aris V. ed. Th. Ra.—474 *nec* P. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Ald. *ut* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. *neque* vulg.—475 *Quot* Mus. B. 2. *neque* P. Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *nec* edd. vulg. *fuerunt* Vind. V. ed. O. Cant. Bas. Ferr. Th. Ra. *fuerint* vulg. *ac d. sederet* Mus. B. 2.—477 *utrasque* omn. vet. exempl. *utrosque* edd. vulg. *corpore bina* Delph.—479 *institutione* V. ed. Th. Ra.—480 *moveant* nos P. Ald. Gryph. Nard. *tamen* deest V. ed. Th.

NOTÆ

473 *Inter utrasque* [utrosque] Nempe inter æthera seu cælum, et terram. Sic vs. 479.

Globi quorum] Scilicet orbis solis et lunæ.

In auris] In æthere, in aëris regionibus.

474 *Quæ*] Supp. exordia solis ac lunæ.

Æther] Cælum: vs. 459.

476 *Labier*] Poëtice pro labi, h. e. ferri, attolli.

477 *Inter utrasque* [utrosque] Nempe inter terram et æthera maximum, h. e. cælum.

Corpora viva [bina] Lamb. bene. Pareus et alii, *Corpora viva*; male. Namque pugnancia loqueretur Poëta, cum supra negaverit solem et lunam vitali prædita esse sensu. Deinde verbum *versent* sat indicat legendum *bina*, non *viva*. Quid enim est quod sol et luna versent seu volvant corpora viva? Bene volvant corpora

bina, hoc est, suum quemque globum.

479 *Quod genus*] Qualia sunt, sicut, quemadmodum, &c. Sic vs. 271. &c.

480 *Manere in statione*] Quiescere. Sic vs. 518.

481 *Hiis igitur rebus retractis, &c.*] His ergo 18. vss. concludit terram in medio consedissee compressam et coactam, sublatis nempe levioribus corpusculis in aëra, in æthera, in cælum, in sidera, in solem, et in lunam, depressis vero gravioribus in terræ globum. Itaque dum interim terra magis ac magis in dies afficiebatur ab ætheris æstu solisque radiis, eo magis humor exprimebatur, ignea corpuscula sursum ascendebant, ac proinde elementa pura sunt reddita in suum quæque locum pro sua levitate aut gravitate. Quam elementorum sortem ac stationem præclare scripsit Manilius I. a vs. 149. ad vs. 173. 'Ignis in æthereas volucer se sustulit auras, Summaque complexus

Maxuma qua nunc se ponti plaga cærulea tendit,
 Subcidit, et salso subfodit gurgite fossas:
 Inque dies quanto circum magis ætheris æstus,
 Et radiei solis, cogeant undique terram 485
 Verberibus crebris, extrema ad lumina apertam,
 In medio ut, propulsa, suo condensa coiret;
 Tam magis expressus salsus de corpore sudor
 Augebat mare manando, camposque natanteis:
 Et tanto magis illa, foras elabsa, volabant 490
 Corpora multa vaporis, et aëris; altaque cœli
 Densabant procul a terris fulgentia templa:

tis, subito tellus, qua parte vastus cæruleus campus maris extendit sese nunc, depressa jacuit, et cavavit fossas in salso abyssu maris. Et quo magis de die in diem calor cœli, et splendor solis circumpellebant ex omni parte frequentibus ictibus tellurem patentem ad extremas oras, ut in medio suo compulsa et compressa conveniret, eo magis salsus humor elicuit de illius globo amplificabat emanando oceanum, et plagas humidas. Et eo magis illa plura corpuscula ætheris, et ignis egressa foras sursum ferebantur, et cogeant longe a terris sublimia laquearia splendida cœli.

Ra.—482 *quâ se nunc* Cant.—483 *falso* V. ed. Ferr. Th. Ra. *salso suffudit* Mus. B. 1. 2. *guttur* Cant. *fossa* Gassend.—484 *curvam* P. Ald. *curam* V. ed. Th. Ra.—485 *radiis* Voss. L. B. V. marg. 2. V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. *tegebant undique terras* Mus. B. 2.—486 *Verticibus* Mus. B. 2. *lumina* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *limina* vulg. *partem* Gryph. Nard. P. Ald. Ferr. V. ed. Th. Ra. P. V. marg. 2. Bodl. Voss. L. B.—488 *salsus deest* V. ed. Th. Ra.—489 *mandando* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *mandendo* P. proposuit in not.—490 *valebant* Vind. *volebant* V. ed. Th. Ra.—491 *altasque* Vind.

NOTÆ

stellantis culmina cœli, Flammarum vallo naturæ mœnia fecit. Proximus in tenues descendit spiritus auras, Aëraque extendit medium per inania mundi. Ignem flatus alit vicinum subditus astris. Tertia sors undas stravit fluctusque natantes, Æquora perfundit toto nascentia ponto, Ut liquor exhalet tenues atque evomat auras, Aëraque ex ipso ducentem semina pascit. Ultima subsedit glomerato pondere tellus, Convenitque vagis limus commixtus arenis, Paulatim ad summum tenui fugiente liquore. Quoque magis puras humor secessit in undas, Et siccata magis strinxerunt æquora terras, Adja-

cuitque cavis fluidum convallibus æquor, &c.
 483 *Subcidit*] Ima subsedit, sese retraxit.
Subfodit] Excavavit.
 485 *Cogeant*] Compellebant.
 486 *Apertam*] Nudam, nondum arboribus consitam, aut frugibus vestitam.
 489 *Camposque natantes*] Æquora.
 Sic vs. 402. 'ponti plaga.'
 491 *Corpora*] Atomis.
Vaporis] Caloris, ignis.
 492 *Densabant* [*Densebant*] Densabant. Dicitur denseo, es: et denso, as, passim.
Templa cœli] Cœlum; periphrasis.

Sidebant campe, crescebant montibus altis
 Adscensus; neque enim poterant subsidere saxa,
 Nec pariter tantumdem omnes subcumbere partes. 495
 Sic igitur terræ, concreto corpore, pondus
 Constitit; atque omnis mundi quasi limus in imum
 Confluxit gravis, et subsedit funditus, ut fæx.
 Inde mare, inde aër, inde æther ignifer ipse,
 Corporibus liquidis, sunt omnia pura relictæ; 500
 Et leviora aliis alia; et liquidissimus æther,
 Atque levissimus, aërias super influit auras;
 Nec liquidum corpus turbantibus aëris auras

Agri subsidebant, et acclivitates augebantur celsis montibus: namque lapides non poterant extendi in planitiem, neque similiter cunctæ partes subjacere æqualiter. Ita ergo gravitas telluris compacta est ex corpore spisso, et veluti limus totius mundi convenit in inferiorem locum, quia ponderosa erat, et sicut fæx alte depressa jacuit. Hinc æquor, hinc aër, hinc et ipse flammifer æther, sunt reservata cuncta pura corpusculis fluidis; et alia quidem leviora aliis; et æther fluidissimus et levissimus perfundit sese supra status aërios, neque miscet fluidum suum corpus cum

—492 *Densebant* edd. vulg.—493 *Sedebant* Ferr.—494 *subsidera* Vind. *sub sidere* V. ed. *sub sydera* Th. Ra. Mus. B. 2. *sub sidera* Mus. B. 1. 3.—495 *subcumbere* Cant. Ferr. *succumbere* vulg. *subsidere* Gassend.—496 *conjecto* Mus. B. 2.—501 *levior* V. ed. O. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra.—503 *auras* P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *auris* Mus. B. 2. et

NOTÆ

Sic vs. 522. Sic Manilius passim loquitur.
 493 *Sidebant*] Subsidedant, plani fiebant: vs. 449.
 494 *Subsidere*] H. e. ita sidere, ut planitiem efficerent.
 495 *Subcumbere*] Cadere, subjacere.
 497 *Mundi quasi limus, &c.*] Sic Manil. l. 159. 'Ultima subsedit glomerato pondere tellus, Convenitque vagis limus commixtus arenis, Paulatim ad summum tenui fugiente liquore, &c.'
 499 *Inde* [*mare, &c.*] His 11. vs. docet iterum qua ratione mare, aër, et æther constiterint ex levioribus, tenuioribus, et liquidioribus atomis, atque pro sua minori levitate ac li-

quiditate alia aliis superius evolaverint in eas, quas jam sedes occupant. Sic Manil. lib. 1. fusius hæc eadem prosequitur.
Æther ignifer] Cœlum, ut ait vs. 459. *Æther ignifer*, scilicet, quia Veteres crediderunt stellas aut igneas aut ignes esse, vocaverunt cœlum igniferum, æque ac signiferum, seu stellerum. Vel hic per æthera nōtat ignis elementaris regionem, quæ cœlo vicina subest, ut præclare cecinit Manil. l. 144. 'Ignis in æthereas volucer se sustulit auras, Summaque complexus stellantis culmina cœli Flammarum vallo naturæ mœnia fecit.'

Commisci: sinit hæc violentis omnia vorti
 Turbinibus, sinit incertis turbare procellis; 505
 Ipse suos igneis certo fert inpete labens;
 (Nam modice fluere atque uno posse æthera nixu
 Significat Ponto mare, certo quod fluit æstu;)
 Unum labundi conservans usque tenorem.
 Motibus astrorum nunc quæ sit caussa, canamus. 510

flatibus procellosis aëris: patitur hæc cuncta agitari validis ventis; permittit ea perturbare omnia tempestatibus inconstantibus: ipse vero fluens certo motu volvit suos ignes. Etenim quod æther possit moderate et uno tenore labi, tam vastum æquor, quod labitur certo fluxu, indicat, servans perpetuo eundem modum fluendi. Cantemus jam quæ causa sit data cursibus siderum. Primum si vastus globus

edd. vulg. H. vs. deest Mus. B. 3.—504 Commisci Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Commisti V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. Committit P. Committi Gryph. Commiscet edd. vulg. sunt pro sinit V. ed. Mus. B. 1. Cant. Th. Ra. ac P. Ald. Gryph. aut V. marg. 1. nec V. marg. 2.—505 sunt in certis V. ed. Th. Ra.—506 suo signis V. ed. Ferr. Th. Ra.—507 possit V. ed. Th. Ra. nixu O. Cant. nisu vulg. visu Th. Ra.—508 Ponto lib. vet. omn. Ponti edd. vulg. puncto P. in not. tantum mare Delph. certo deest Mus. B. 2.—509 labenti Mus. B. 2. construansque V. ed. Th. Ra. conservas Mus. B. 2.—510 fit V. ed.

NOTÆ

505 *Turbinibus*] Flatibus. Sic Manil. 1. 152. de aëre: 'Proximus in tenues descendit spiritus auras, Aëraque extendit medium per inania mundi: Ignem flatus alit vicinum subditus astris.'

506 *Suos igneis*] Sua astra, quæ vel ignea, vel ignes videntur.

Inpete] Impetu. Dicitur enim 'impetis,' ab antiquo nominativo 'impes.' Sic II. 326. IV. 418. 901. &c.

507 *Uno nixu*] Uno tenore.

508 *Ponto* [*Tantum*] Tam vastum, tam immensum. Sensus est: mare vastum, quod certo æstu fluit et refuit perpetuo servans eundem fluendi et refluxendi tenorem, significat et arguit quod æther uno et eodem modo circumagatur. Ita Lamb bene. Alii vero fere omnes, *ponto*, supp. in, inquit Pareus. Sed quid est, *mare significat in ponto?* an in ponto suo, pro 'in fluctibus suis?' an 'in Hellesponto,' ut quibusdam videtur? Ergo *Ponti mare* legendum foret. Deinde

quæ causa, eni potius cum Hellesponti maris, quam cum oceani æstu comparat motus materiæ cœlestis? æque enim liquidus est oceanus, ac illi certo æstui aptus, quam Hellespontos. Adde quod de mari, non de Hellesponto, quærat hic, et supra vs. 418.

510 *Motibus astrorum, &c.*] His 25. vs. docet poëta de motibus astrorum, memor scilicet eorum, quæ dudum supra pactus erat vs. 419. 'Solis, lunai cursus, ex ordine ponam.' Lucretius autem cum Epicuro dum agit hic de cœlo, et de iis, quæ ad cœli motum pertinent, et de iis, quæ *μετέωρα* Græci vocant, more Academicorum disputat, nihilque certo affirmat, neque harum rerum unam causam, sed plures, affert et reddit. Itaque his 8. vs. prioribus, si astra moveantur ad cœli motum, hocque cum illis moveatur, (quæ sententia verisimilior est,) dicendum est, inquit, aëra ex utraque parte, h. e. a dextera

Principio, magnus cœli si vortitur orbis,
 Ex utraque polum parti premere aëra, nobis
 Dicendum est; extraque tenere, et cludere utrimque:
 Inde alium supera fluere, atque intendere eodem,
 Quo volvunda micant externi sidera mundi: 515
 Ast alium subter, contra qui subvehat orbem;

cœli volvitur, debemus dicere aëra comprimere ab utraque parte axem utrumque illius, et continere et cohibere illum extrinsecus ab utraque parte: postea alium aëra labi supra, et vadere versus illum locum, in quem astra vertenda cœli perennis fulgent: alium vero delabi infra, qui contra sursum tollat globum cœli: veluti

Th. Ra. deest O.—511 vortitur Voss. vet. vertitur reliqui.—512 solum Mus. B. 2. parti quidam. partim Cout.—513 est extraque Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. ex utraque P. Ald. est ex utraque Vind. Cant. Bodl. Ferr. se ex utraque V. ed. Th. Ra. est et utraque Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. Dicendumque est extraque Mus. B. 3.—514 supra Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. super Mus. B. 3. supera vulg. et pro atque Mus. B. 2. eadem Cant.—515 micat V. ed. Th. Ra. æterni vet. exempl. alterni Fab. Creech. et alii. alternis Voss. marg.—516 Aut P. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. super Nard. quis P. V. ed.

NOTÆ

et sinistra, premere atque urgere desuper utrumque cœli polum extremum; et extrinsecus tenere et includere illum: dicendum est item alium aëra esse, qui supra cœlum extrinsecus labatur et eodem intendat, quo una cum cœlo feruntur sidera: dicendum est quoque alium esse aëra subter cœlum, qui extrinsecus subvehat illud depressum, ac una cum illo subterlabatur, quemadmodum videmus rotas et cados rotarum, quæ haustra vocant, a fluviiis circumversari, et sublevari. Scilicet quasi cœli motus explicari nequeat, nisi undique aëre rapido circumdetur, qui premat illud ab utroque polo, ne recedat extrinsecus, et qui subter et desuper urgeat illud, ne pariter extravagetur: sed ut motu certo feratur et volvatur. Itaque non affirmat Lucretius hoc ita se habere, sed sic esse posse.

512 *Polum*] Utrumque cœli cardinem. Polus dicitur a verbo *πολεῖν* 'vertere.' Duplex est cœli Polus, Arcticus et Antarcticus, seu Borea-

lis et Australis; qui dicuntur et duo cœli cardines, quia quasi in illis innixum cœlum, tanquam janua in suis cardinibus, volvitur. Dicuntur et vertices, a verbo *vertere*, quia in illis vertitur seu volvitur cœlum. Sunt igitur poli duo extrema illa, in quibus axis, circa quem volvitur cœlum, innititur. Porro per polum hic notat Poëta eam utramque cœli partem, quæ ad septemtrionem et ad meridiem est.

Parte [*parti*] Pro parte. Sic alibi 'contagi' pro contage, &c.

514 *Supra*] Nimirum, supra eam cœli partem, quæ verticibus nostris incumbit.

Eodem] Nempe versus occasum, quo cœlum fertur.

515 *Externi* [*æterni*] mundi] Cœli, quod perpetuo volvitur.

516 *Subter*] Nempe, subter eam cœli partem, quæ sub pedibus nostris depressa jacet.

Orbem] Supp. cœli, h. e. cœlum ipsum.

Ut fluvios vorsare rotas, atque haustra, videmus.

Est etiam quoque, utei possit cœlum omne manere

In statione, tamen quom lucida signa feruntur:

Sive, quod inclusei rapidi sunt ætheris æstus, 520

Quærentesque viam circumvorsantur, et ignes

Passim per cœli volvunt inmania templa;

Sive, aliunde fluens aliquunde extrinsecus, aër

Vorsat agens igneis; sive ipsei serpere possunt,

Quo quousque cibus vocat, atque invitat, euntes, 525

cernimus flumina vertere rotas, et cados rotarum. Potest quoque fieri, ut cœlum totum queat conquiescere in loco, etiamsi splendida sidera volvuntur. Seu quia violenti ignes ætheris sunt intersepti; et scrutantes sibi iter circumvolvuntur: et flammæ ubique versant se per vastos ambitus cœli: seu quia aër extraneus alicunde labens ex alio loco versat, et agit ignes illos: seu quia ipsi ignes queunt repere in eam partem, in quam alimentum singulorum advocat, et attrahit illos dum currunt,

Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—517 *fluvius* V. ed. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *fluvius* Mus. B. 1. 2. Gassend. Nonius. *atque austra* Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. *ac plaustra* O. Mus. B. 1. *atque astra* Mus. B. 2. 3. *ac transtra* V. marg. 1. *movere* Mus. B. 2.—519 *lucia* Vind. Mus. B. 2. Cant. et Mus. B. 3. in marg. *feruntur* Voss. vet. et L. B. *ferantur* reliqui.—522 *cœlum* Mus. B. 2. *sumania* Voss. vet. *sub inania* P. Ald. *sub mania* V. ed. Th. Ra. Bodl. *summania* Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *si inmania* Mus. B. 2. *se inania* Ferr. Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. *se inmania* Vind. et edd. vulg.—524 *Versata gens* V. ed. Th. Ra.—525 *euntes* Ferr. V. ed. Th. Ra. *euntis* vel *eunteis* reliqui.—

NOTE

517 *Haustra*] *Haustrum* genus est machinæ rotas habens, qua e puteis aut e fluminibus aqua hauritur, quod tympanum vulgo dicitur, *un seuu*. Vel, ut Nonio placet, sunt ipsi cadi, seu situlæ machinis affixæ, quibus hauritur aqua. Sic autem dicitur ab hauriendo.

518 *Est etiam quoque, &c.*] His 17. vss. posterioribus ait sic fieri etiam posse, ut cœlum quiescat, sidera vero moveantur. Quo casu triplicem motus astrorum causam assignari posse docet. I. Aut quod ætheris ignes, h. e. sidera, inclusi, dum sibi quærunt exitum, circumversentur et passim sese per cœlum liquidum circumgant. II. Aut quod aër extrinsecus aliunde fluens impellat ac verset il-

los ignes, seu sidera. III. Aut quod sidera ferantur eo, quo quæque cibus invitat et rapit. Cum enim ignes sint, pasci et ali necesse est. Itaque nihil certum statuit in re tam incerta. Sic Epicurus loqui solebat de rebus incertis et obscuris; sic cautius sese gerebat.

Manere in statione] Immotum stare.

519 *Signa*] Stellæ, sidera.

520 *Ætheris æstus*] sidera cœli, aut æterni mundi, ut ait vs. 515.

521 *Ignes*] Sidera.

522 *Cœli templa*] Vastos cœli ambitus, ut dictum est supra.

524 *Igneis*] Sidera, vs. 521. et alibi passim.

Flammea per cœlum pascenteis corpora passim.

Nam quid in hoc mundo sit eorum ponere certum

Difficile est: sed, quid possit fiatque per omne

In variis mundis, varia ratione creatis,

Id doceo; plureisque sequor disponere caussas 530

Motibus astrorum, quæ possint esse per omne:

E quibus una tamen sit et hæc quoque caussa necesse est,

Quæ vegeat motum signis; sed, quæ sit earum,

Præcipere haud quaquam est pedetentim progredientis.

Terraque ut in media mundi regione quiescat, 535

nutrientes ubique per cœlum sua corpora ignita. Namque haud facile est in hoc inferiori mundo statuere quid horum sit certum. Verum edoceo tantum istud, nempe quid queat esse aut quid per totum universum fiat in diversis mundis formati diverso modo; et persequor attribuire multas causas motibus siderum, quæ queant esse per totum universum. Inter quas tamen oportet ut una sit, et ea quidem etiam, quæ polleat motu in sideribus: verum quænam inter illas sit, nullatenus est hominis euntis lente docere. Atque ut terra conquiescat in media parte

527 *pondere* Ferr.—529 *mundi* P. V. ed. Voss. L. B. Th. Ra. Voss. marg. *mondi* Ald. *creatis* Cant. *creari* Mus. B. 1. Ferr. *creati* reliqui.—531 *omnem* V. ed. Voss. vet. O. Cant. Ferr. Th. Ra.—533 *Qua Mar. vigeat* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Delph. Mar. Nard. V. marg. 2. Voss. vet. et L. B. Bodl. *motu* P. in not. Delph. *multum* P. Ald. *motus* Mar. *eorum* Mus. B. 2.—534 *sunt* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. Th. Ra. *peditenti* Vind. Cant. *progredientes* P. Vind. Cant. Ferr.

NOTE

527 *In hoc mundo*] In hoc terrestri et infimo mundo: vel in hoc mundo, in quo cœlum hoc et hæc sidera videmus perenniter moveri. Plures enim mundos in toto seu in universo posuit Epicurus.

Quid sit eorum] I. e. earum rerum, seu cansarum, quas supra retulit de motibus cœli et astrorum.

528 *Per omne*] Per totum, τὸ πᾶν, universum, per summam summarum, ut monuimus lib. I. passim. Sic infra vs. 531. Totum enim seu universum dicitur Lucretio, quod multos continet mundos huic nostro similes, aut etiam majores.

533 *Quæ vegeat motum signis*] Quæ motum sideribus det.

534 *Pedetentim progredientis*] Hominis, qui paulatim rerum naturam Delph. et Var. Clas. Lucret.

et cognitionem assequi tentat: qui nondum rerum omnium est gnarus. Sic infra vs. 1452. 'Simul experientia mentis Paulatim docuit pedetentim progredientis.'

535 *Terraque ut in media, &c.*] His 30. vss. apte subnectit speculationi de cœli ac siderum motu perennem et tot sæculis anteactis minime interruptam terræ quietem. Cujus quietis permanentis ac stantis, ut ita dicam, rationem aliquam seu causam reddere conatur Lucretius. Cum enim pondere prædita sit ac gravitate terra, cavet in præsens, ne mediæ suæ stationis jus amittat. Scilicet causatur ille nescio quod ponderis decrementum, quod patitur terra, ob aëris subiecti cognationem, cui ab ineunte ævo insita vivit; hoc est, statum

Evanescere paullatim, et decrescere, pondus
 Convenit; atque aliam naturam subter habere,
 Ex ineunte ævo conjunctam atque uniter aptam
 Partibus æriis mundi, quibus insita vivit.
 Propterea, non est oneri, neque deprimit auras; 540
 Ut sua quoique homini nullo sunt pondere membra,
 Nec caput est oneri collo, nec denique totum
 Corporis in pedibus pondus sentimus inesse.

mundi, æquum est ut onus illius minutatim dispereat, et diminuat, et ut habeat subter aliam naturam, quæ a primo tempore connexa sit, et maxime cognata æriis partibus mundi, in quibus innixa permanet. Ideo non onerat, neque dejicit flatus ærios; veluti sui cuique homini artus nulli sunt oneri: neque caput opprimit colulum, nec tandem experimur omne onus corporis esse in pedibus. Verum ea omnia

Ald. *progreſſi certes* V. ed. Th. Ra. *progreſſientem* O.—536 *Et vanescere* Cant.—537 *subter* Mus. B. 1. Hav. Bip. Delph. *semper* P. O. Ald. *super* reliqui.—538 *inter raptam* Mus. B. 2.—539 *mondi* Mus. B. 2. *insita sedit* Gassend. *juvit* V. ed. Th. Ra. *sedit* edd. vulg.—540 *desinit* Mus. B. 3.—541 *Et Vind.* Bodl.

NOTÆ

snun conservat, stabilis manet, firmiter et radicitus hæret. Quo fit, ut terra, quantumvis gravis et ponderosa, nullo tamen sit oneri æriis auris, hoc est, nusquam deprimat æra; quemadmodum membra corporis nostri non sunt aliis alia oneri, licet sibi superimposita; nimirum quia uniter apta sunt, et cognata. Solum enim pondus foris adveniens lædit. Terra autem foris non est allata, et quasi aliena æri, sed ei uniter apta, cognata, et a primo mundi ævo conjuncta. Quod et alia ratione confirmat. Nisi enim, inquit, terra cognata esset æriis flatibus, sane, dum grandi tonitru concutitur, non pariter simul concuteret res cunctas, quas fert, et quæ in ea continentur. Denique levi satisfacit objectioni. Quærere enim quis potuerit, qui tenuis aer adeo grande pondus terræ sustinere valeat? Respondet Lucretius, et obtrudit tenuissimam animæ vim, quæ tamen onus corporis sustinet: nec sustinet tantum, sed et quandoque per-

nici saltu attollit totum corpus. Quæ causa est una rerum inter se cognatio et uniter apta conjunctio: 'Usque adeo magni refert, cui quæ adiaceat res.' Aristoteles autem non docet terram ideo in medio aëre vehi, quia cognata est æri, ut censuit Epicurus: sed quia omnium elementorum gravissima est. Plato vero in Phæd. vult ipsius terræ æqualitatem esse illius stationis mediæ cansam. Unde ad ejus mentem scripsit Ovid. Met. i. 12. 'Nec circumfuso pendebat in aëre tellus Ponderibus librata suis,' &c.

538 *Uniter aptam*] Cognatam, simili natura fere præditam, arcte conjunctam. Sic. vss. 556. 559. et III. 852. 859. &c.

539 *Quibus insita vivit*] Vivit, h. e. stat immota, firmiter hæret, stabilis manet. Sic i. 1032. dixit 'vivere' de sideribus, pro permanere, conservari. Neque enim animata vult esse sidera, ut docuit sub initium hujus libri.

540 *Auras*] Aëra.

At, quæquomque foris veniunt, inpostaque nobis
 Pondera sunt, lædunt permulto sæpe minora: 545
 Usque adeo magni refert, quid quæque queat res.
 Sic igitur tellus non est aliena repente
 Adlata, atque auris aliunde objecta alienis;
 Sed pariter prima concepta ab origine mundi,
 Certa pars ejus; quasi nobis membra videntur. 550
 Præterea, grandi tonitru concussa, repente
 Terra, supra se quæ sunt, concutit omnia motu;
 Quod facere haud ulla posset ratione, nisi esset
 Partibus æriis mundi, coeloque, revincta:
 Nam communibus inter se radicibus hærent, 555
 Ex ineunte ævo conjuncta, atque uniter aucta.
 Nonne vides etiam, quam magno pondere nobis
 Substineat corpus tenuissima vis animæ;

quælibet onera, quæ accedunt extrinsecus, et quæ ingeruntur nobis, sane vexant nos, quantumvis plerumque sint levia. Adeo magni interest, cui rei quæque res adjungatur. Ita ergo terra non fuit subito asportata in suum locum, quasi exterâ, neque ex alieno loco exposita exteris flatibus æriis: verum fuit similiter progenita a primo exortu mundi, et facta est quædam pars illius, veluti artus nostri corporis sunt nobis. Deinde terra commota subito magno tonitru, commovet simul suo motu res cunctas, quæ sunt supra ipsam: quod nullo modo posset facere, nisi arcte conjuncta esset cum partibus æriis mundi et cum cælo. Namque hæ mundi partes conjunguntur inter se per communes radices, et arcte vinctæ sunt mutuo a prima mundi ætate. Nonne cernis quoque quam valde exigua potestas animæ sus-

Mus. B. 1. 2.—542 *neque* O.—545 *permultos* Cant.—546 *quid quæ adiaceat res* Gif. Par. Bas. *quid quæque vehat res* Sus. Voss. marg. *quid quæque creat res* V. marg. 2. *nequeat* Mus. B. 2.—550 *videtur* edd. vulg.—551 *contra concussa* V. ed. Th. Ra.—552 *se quæ* P. Mus. B. 1. Ald. et edd. vulg. *se deest* V. ed. Th. Ra. *se quæ desunt et est pro sunt* Ferr.—554 *æri* Vind. *accri* V. ed. Th. Ra. *mundo* Cant. *rejuncta* Ferr. Nard. *rei functa* V. ed. Th. Ra.—555 *Non* Mus.

NOTÆ

544 *Foris*] Extrinsecus, aliena, non cognata.

546 *Quid quæque queat* [cui quæ adiaceat] res] Ita Lamb. bene. Pareus et alii quidam, *quid quæ adiaciat res*. Alias, *quid quæque queat res*: quæ lectio non aliena mihi videtur, si subaudiatur, dum certæ rei juncta est.

551 *Præterea, grandi tonitru, &c.*] His 6. vss. continetur argumenti su-

perioris confirmatio, de qua jam nos satis vs. 535. not.

557 *Nonne vides etiam, &c.*] His 8. vss. continetur responsio ad objectionem præoccupatam adversus terræ stationem in medio mundi. Sed de ea quoque fusius actum est vs. 535. not. Quæ sententia de vi animæ jam posita est iv. 884. et seqq. ubi corpus ab anima moveri docuit.

Propterea, quia tam conjuncta, atque uniter apta, est?
 Denique, jam saltu pernici tollere corpus 560
 Quis potis est, nisi vis animæ, quæ membra gubernat?
 Jamne vides quantum tenuis natura valere
 Possit, ubi est conjuncta gravi cum corpore; ut aër
 Conjunctus terris, et nobis est animi vis?
 Nec nimio solis major rota, nec minor ardor, 565

tentet in nobis corpus, quod constat gravi onere, scilicet eo quod adeo arcte conjuncta est et cognata cum illo? Demum quis potest etiam attollere corpus veloci saltatu, præter potentiam animæ, quæ regit artus? Cernisne tunc quantum queat viribus pollere natura exigua, quando est juncta etiam cum ponderoso corpore, qualis est aër ubi jungitur cum terris, et qualis est facultas animæ in nobis? Neque autem orbis solis multo amplior, neque ejus calor minor potest esse, quam appa-

B. 2.—556 *uniter apta* edd. vulg.—557 *etiamque magno* Ferr.—559 *Propterea quedam* V. ed. *quædam* Th. Ra. *inter* Mus. B. 2. *rapta* V. ed. Th. Ra. *rupta* Mus. B. 2.—560 *pernice* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. *attollere* O. V. marg. 1.—561 *Quid* Fab. Creech. Hav. Qui Bodl. *Quis p. e. nobis, n. v. animæ quæ m. g.* V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 3. Cant. *Qui p. e. nobis n. v. q. m. g.* Bodl. *vis erasa est e* Mus. B. 2.—563 *tam corpore* V. ed. Bodl.—564 *Conjuncta* V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *Conjunctus et O.*

NOTÆ

561 *Vis animæ*] Anima. Periphrasis. Sic vs. 564. et supra vs. 558.

565 *Nec nimio solis, &c.*] His 27. vs. rursus conscendit in cælum Poëta, siderum magnitudinem exploraturus ac mensurus; reduxque tandem certiores nos facit nulla parte majores aut minores esse solis, lunæ, ac siderum aliorum orbes, quam a nobis hinc cernuntur: ut saltem non multo majores aut minores esse possent. Quod ut confirmet, adducit in exemplum ignes, quos in terris procul distantes cernimus. Hi enim, inquit, ignes, sive cominus sive eminus cernuntur, non dissimili tamen magnitudine cernuntur. Fides sit penes Lucretium. Sic autem Epicurus apud Laërt. lib. 10. de siderum magnitudine loquitur: 'Solis autem et reliquorum astrorum magnitudo, quod ad nos attinet, tanta est, quanta videtur. Quod ad ipsum vero attinet, aut major est sol, quam videtur, aut paulo minor, aut tantus est, quantus

videtur. Sic enim et quæ apud nos sunt ignea, si ex intervallo cernantur, prout est sensus, cernuntur.' Ex quibus verbis intelligere possumus vix aliquid certi decrevisse Epicurum de siderum magnitudine. Haud secus ac nihil certi posuit de cœli ac siderum motu Lucretius supra vs. 527. Et vero tot ac tam diversæ sunt opiniones de siderum magnitudine, ut vix aliquid certi de ea quis habeat. Namque i. Heraclitus fecit solem pedis humani latitudini æqualem. ii. Anaxagoras multis vicibus Peloponneso majorem. iii. Anaximander terræ æqualem. iv. Empedocles ingentem ignis massam ipsa luna majorem. v. Archelaus siderum omnium maximum. vi. Plato inexcogitabilem. vii. Cicero immensum. viii. Egyptii octies terra majorem. ix. Alii, quorum sententiam quidem testantur, sed nomina tacent Cicero, Tattius, et Philoponus, partibus amplius duodeviginti terra majorem. x.

Esse potest, nostris quam sensibus esse videtur.
 Nam, quibus e spatiis quomque ignes lumina possunt
 Adlicere, et calidum membris adflare vaporem;
 Nihil ipsa intervalla in sis de corpore librant

ret nostris sensibus esse. Nam e quibusvis locis flammæ illius queunt emittere lucem, et inferre calorem fervidum artubus nostris, illa ipsa loca intermedia nihil detra-

animæ Bentl.—565 *De* Mus. B. 1.—568 *Adlicere* edd. vulg. *calidis* V. ed. Ferr. Th. Ra. *calidi* Mus. B. 2. *vapores* Mus. B. 2.—569 *Nihil nisi intervallis de* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Bas. marg. V. marg. 2. *Nil ipsis ex intervallis de* Gryph. Nard. Bas. et Ald. sec. *Nilque nisi ex intervallis de* P. V. marg. 1. O. Cant. *Nihil visus intervallis, et Nihil iis intervallis* Voss. marg. *Nihil visus intervalla* Gif. L. B. Par. Cout. *vibrant* P.

NOTÆ

Eratosthenes septies et vices terra majorem. xi. Cleomedes trecenties proxime terra majorem. xii. Aristarchus non majorem quidem terra trecenties sexagies octies, sed majorem quam ducenties quinquagies quater. xiii. Hipparchus millies quinquagies terra majorem. xiv. Plutarchus refert quosdam fuisse, qui fecerint solem terra majorem millies septingenties et vices octies. xv. Posidonius quinquagies novies millies trecenties et novies decies terra majorem. xvi. Ptolemæus centum septuaginta, aut saltem sexaginta septem partibus majorem terra. xvii. Copernicus centum et sexaginta duabus partibus terra majorem. xviii. Tycho Brahe centum triginta novem partibus terra majorem. xix. Landsbergius quadringenta et triginta quatuor partibus terra majorem. xx. Keplerus ducenties vices bis millies et sexies decies terra majorem. Quid ergo certi statui posset in his tam incertis opinionibus? Nihil sane. Hinc non abs re Archimedes de solis diametro accipienda sic loquitur: 'Id vere assumere, non admodum in promptu est; quoniam neque visus, neque manus, neque organa, quibus observatio percipitur, fide digna

abunde sunt ad accurate demonstrandum.' Hinc et Lactantius ait, 'Dementium esse disquirere, aut scire velle, sol utrumne tantus, quantus videtur, an multis partibus major sit, quam omnis hæc terra.' Quod autem dictum est jam de solis magnitudine, idem dicendum posse videtur de lunæ et aliorum siderum magnitudine. Quod vero ad solis figuram spectat, ne de ipsa quidem quidpiam definiit Epicurus: sed dixit tantum vera esse posse illa omnia, quæ varii de varia solis figura opinantur. Interim notabis diversas fuisse quoque opiniones de solis figura. i. Pythagorei, Platonici, Peripatetici, et Stoici globosum esse solem dixerunt. ii. Anaximenes voluit esse latum instar folii aut laminæ. iii. Alii fecerunt illum in disci formam. iv. Heraclitus voluit solem esse scaphæ instar incurvum. Eandem quoque figuram lunæ ascripserunt, ac ceteris sideribus. Sed de his satis.

567 *Quibus e spatiis quomque*] Tmesis, pro, quibuscumque e spatiis.

569 *Librant* [libant] Detrahunt, diminuunt. At Lambinus semper pro *libare* apud Lucretium legit *libmare*. Hujus autem loci hæc est sententia: E quibus spatiis ignes in ter-

Flammarum, nihil ad speciem est contractior ignis. 570
Proinde, calor quoniam solis lumenque profusum
Perveniunt nostros ad sensus, et loca fulgent;
Forma quoque hinc solis debet filumque videri,
Nihil adeo ut possis plus, aut minus, addere vere.

Lunaque, sive notho fertur loca lumine lustrans, 575
Sive suo proprio jactat de corpore lucem;
Quidquid id est, nihilo fertur majore figura,
Quam nostris oculis, qua cernimus, esse videtur.

hinc de corpore ignium, neque ignis minor apparet oculis nostris. Atque ita, cum ardor, et lux effusa solis pertingant usque ad nostros sensus, et spatia illustrentur ab illis, sane figura etiam solis debet ita apparere nobis ex his inferioribus locis alte, ut nihil queas adjicere vere amplius aut minus. Et luna, seu it illuminans spatia aliena luce, seu jactat suum lumen de suo corpore, quodcumque sit, non volat tamen forma majore, quam apparet esse illa forma illius, quam videmus nostris

corr. in not. *Illa ipsa intervalla nihil de corpore libant* edd. vulg.—570 *nihilo* P. et edd. vulg. *contracti originis* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. 3.—571 *quom* pro *quoniam* V. ed. Th. Ra. Hoc ordine vsa. hi scribuntur in V. ed. Vind. Voss. vet. et L. B. Cant. 572. 573. 574. 571. deinde repetitur vs. 572. In Vind. Mus. B. 3. vs. 571. suo loco deest, et sequitur vs. 574. Et in O. vsa. 571. 573. 574. omnino desunt.—572 *loca tingunt* Lamb. et alii. *vacant* V. marg. 1.—573 *filumque* Mus. B. 1. Turneb. Hav. Bip. *illumque* V. ed. Th. Ra. Vind. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. *illincque* Cant. V. marg. 1. *illimque* Gif. L. B. Par. *lunaque* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ferr. Ald. *lumenque* Gryph. Nard. Bas. Voss. marg. *flumenque* Voss. marg.—574 *teris* Cant.—575 *sine* O. Mus. B. 2. *noto* Cant.—576 *suo* V. ed. Th. Ra. *sua* Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Ferr. *suam* reliqui.—577 *nihil offertur* P. Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald.—578 *quam* Vind. O. Mus. B. 1. *quia*

NOTE

ris ad aliquem locum jacere lumen, et afflare calorem possunt, ea ipsa spatia seu intervalla nihil de ipsa ignium magnitudine detrahunt, neque diminuunt; neque ignes illi ad speciem sunt ulla re minores.

570 *Contractior*] Minor.

572 *Nostros ad sensus*] Nempe lumen quidem ad visum, calor vero ad tactum.

Loca fulgent] Ita omnes, præter Lambinum, qui legit *loca tingunt*, supp. lumine.

573 *Hinc*] E terris, ex his locis inferioribus, unde cernimus solem.

Filumque [sublime] Alte, in alto, ut ait infra 584. hoc est, in cælo, ubi

sol est. Ita restituit Lambinus. Patreus tamen et quidam alii legunt, *illimque*, antiqua vox *illim*, pro *illic*. Est autem *illic*, pro in alto, seu in cælo.

575 *Lunaque, sive, &c.*] Hactenus de sole, nunc his 10. vsa. seqq. de luna.

Notho lumine] Alieno lumine. Scilicet putant lunam non alio lucere lumine, quam eo quod a sole mutuatur: alii proprio lumine splendere volunt. Hanc litem non dirimit Lucretius: sed utramque proponit opinionem. Probabilior tamen opinio est lunam mutuari lucem a sole. Ita Festus, Catullus, Virg. 1. Georg. et Cicer. de N. Deor. 2. censent.

Nam prius omnia, quæ longe semota tuemur 580
Aëra per multum, specie confusa videntur,
Quam minui filum: quapropter luna necesse est,
Quandoquidem claram speciem certamque figuram
Præbet, ut est oris extremis quomque notata,
Quanta quoque est, quanta, hinc nobis videatur in alto.
Postremo, quosquomque vides hinc ætheris igneis, 585
Quandoquidem, quosquomque in terris cernimus igneis,
Dum tremor est clarus, dum cernitur ardor eorum,

oculis. Etenim res illæ omnes, quas procul distantes videmus per multum aëra, apparent nobis indistinctæ aspectu, antequam cernamus exiguum lineamentum illarum. Quamobrem, cum luna exhibeat nobis perspicuam et evidentem suam formam et figuram, sicuti est signata suis extremitatibus, oportet ut ex his inferioribus locis in sublimi appareat nobis tanta, quantalibet sit. Denique, (quoniam omnes ignes, quos videmus in terris, videntur aliquando variare aliquod minimum

Cant.—579 *remota* edd. vulg.—581 *Qua* P. Voss. marg. *Quæ* Voss. vet. et L. B. *nimum* Mus. B. 2. *minii* Voss. vet. et L. B. Voss. marg. *minimum* reliqui.—583 *ostoris* Vind. *esteris* V. ed. Th. Ra.—584 *Quanta quoque quanta est hinc* Bodl. Voss. vet. et L. B. *quanta sunt* V. ed. Th. Ra. *Quantaque sit nobis tanta hinc* P. Ald. *Quanta quoque sunt hinc nobis* O. Ferr. *Quantaque sit tanta hinc nobis* Mus. B. 1. *Quanto quoque quantaque sint hinc nobis* Mus. B. 2. *Quantoque quæque sunt hinc nobis* Mus. B. 3. *Quantaque sunt tanta hinc nobis* Cant. V. marg. 1. *Quanta quoque est tanta hinc* Gryph. Nard. Bas. *Quanta hæc cunque fuat tanta hinc* Bip. Delph. *hæc fuat* Hav. *Quin quoque quanta est tanta hinc* Voss. marg. *fuat tanta* Gassend. *videantur* Cant.—585 *hic* Mus. B. 2.—586 *quousque* Mus. B. 2. *interis* V. ed. Th. Ra. *igneis* deest Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. *horum pro igneis* O. Cant. V. marg. 1.—587 *Dumque* O.

NOTE

580 *Specie confusa*] Non subtiliter distincta, neque definita; sed indistincta specie et aspectu.

581 *Quam minui [minimum] filum*] Supp. cernamus. Sensus est: Omnia, quæ longe remota cernimus, prius cernimus ea confusa, quam minimum eorum filum, hoc est, lineamentum seu extremum ductum oculis usurpare possimus. V. g. si regem inter aulicos e longinquo loco cernas, primum ex aspectu agnoscis esse hominem tantum, neque eum a ceteris distinguere potes. Non enim licet, propter distantiam loci, proprias regis inspicere notas, quibus figura illius a ceterorum aulicorum figuris differt. Ubi vero proxime accesse-

ris, tunc proprias quasdam notas, aut oris lineamenta, aut staturam, aut alia ejusmodi inspicies, quibus illum a ceteris discernas.

583 *Ut est . . . quomque*] Tmesis, pro, utcumque.

584 *Quanta quoque est, [hæc cunque]* Similiter pro, quantacunque.

Quanta [Fuat] Antiquæ pro sit. Sic iv. 638. et alibi.

Hinc] E terris.

In alto] In ea sublimi ætheris regione, in qua est.

585 *Postremo, quosquomque, &c.*] His 7. vsa. posterioribus agit de siderum aliorum magnitudine.

Ætheris igneis] Sidera, quæ aut ignes aut ignea creduntur.

Perparvum quiddam interdum mutare videtur
Alteram utram in partem filum, quo longius absit;
Scire licet, perquam pauxillo posse minores 590
Esse, vel exigua majores parte, brevique.

Illud item non est mirandum, qua ratione
Tantulus ille queat tantum sol mittere lumen,
Quod maria, ac terras omneis, coelumque, rigando
Conpleat, et calido perfundat cuncta vapore. 595
Nam licet hinc mundi patefactum totius unum
Largifluum funtem scatere, atque erumpere lumen;

lineamentum in utramque partem, eo quod procul distent dum scilicet trepidatio illorum est adhuc visa, et lumen eorum videtur,) hinc potes agnoscere omnes illos ignes ætheris, quos cernis e terris, non posse esse multo minores, vel pauxilla tantum et parva parte majores, quam sunt. Hoc pariter non videtur admirabile, nimirum quomodo tam parvus ille sol possit jacere tam magnam lucem, ut impleat et irriget æquora, et totas terras, et cælum, et aspergat omnia fervido calore. Namque fieri potest, ut ex illo unicus abunde fluens et apertus fons ignium totius

Ferr. Ald. *cremor* Mus. B. 3. est deest Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. et Mus. B. 3.—588 *Per parum* V. ed. Th. Ra. *Perpetuum* Lamb. Gassend. *videntur* vulg.—589 *Alteram utram* Vind. Ferr. Bodl. Voss. vet. et L. B. Cant. *Alteram utram* V. ed. Th. Ra. *Alteram utram* O. *Alteram utram* vulg. *quom longius absint* edd. vulg.—590 *Ordo versuum* in codd. turbatur, hoc modo se habentium: vss. 589. 592. 593. 594. 595. 590. 591. et deinde vs. 584. repetitur in P. V. ed. O. Cant.—595 *valido* V. marg. 2.—596 *hunc mundi* Cout.—597 *statere* V. ed. Th. Ra. *stare* O. *flumen* P. Ald. Bip.

NOTÆ

587 *Dum tremor est clarus*] *Dum lux illorum tremit ac trepidat; dum lucent.*

589 *Filum*] *Lineamentum, ductum, extremitatem: vs. 581.*

Quo [cum] Lamb. bene. *Pareus, quo. Idem sensus.*

592 *Illud item non est mirandum, &c.*] His 21. vss. de calore solis agit; docetque quamobrem sol, cum tantulus, ac tam parva figura præditus sit aut appareat, tantum tamen calorem tantumque lumen mittere ac profundere queat. Cujus rei rationem hanc reddit, quod aut sol sit fons omnium luminum et ignium, ad quem cetera lumina, ceterique confluent ignes, et unde tanti ignes, tantaque lumina scaturiant atque mittuntur

in immensa totius mundi spatia: quemadmodum e fontibus parvis oriuntur tamen et scatent longa flumina. Vel quia forte, licet parvus sit solis ignis, incidit tamen in aëra, qui sit aptus et idoneus ad magnum incendium capessendum; sicut interdum ex una scintilla totæ segetes incenduntur. Vel quia sol ambitur ignibus, quos non videre est, et quos tamen certis temporibus in terram detrudit. Scilicet nihil certi in re tam incerta audet affirmare Lucretius.

595 *Perfundat . . . vapore*] *Metaphora ducta ab aquis. Sic II. 146. 'Quam subito soleat sol ortus tempore tali Convestire sua perfundens omnia luce.'*

Ex omni mundo qua, sic elementa vapore
Undique conveniunt, et sic conjectus eorum
Confluit, ex uno capite hicc' ut profluat ardor. 600
Nonne vides etiam, quam late parvus aquai
Prata riget fons interdum, campisque redundet?

Est etiam quoque, utei non magno solis ab igni
Aëra percipiat calidis fervoribus ardor;
Obportunus ita est si forte et idoneus aër, 605
Ut queat adcendi, parvis ardoribus ictus:
Quod genus, interdum segetes stipulamque videmus
Addidere ex una scintilla incendia passim.

Forsitan et rosea sol alte lampade lucens
Possideat multum cæcis fervoribus ignem 610

mundi scaturiat, et copia luminis effluat, ad quem scilicet ita omnia semina caloris confluent ex toto mundo; et ad quem confluxus illorum ita concurrat, ut hic totus calor, qui mittitur, emanet ex illo tanquam ex uno fonte. Nonne cernis quoque quam exiguus fons aquæ sæpe irriget ampla prata, et exæstuet arvis? Fieri potest quoque, ut calor occupet aëra fervidis ardoribus de parvo tamen igne solis: si fortasse aër sit ita aptus et accommodus, ut possit inflammari percussus levioribus caloribus. Quemadmodum cernimus aliquando fruges, et paleam concipere late magna incendia ex una scintilla ignis. Fieri etiam potest forte ut sol fulgens face roscida contineat circa se plurimam flammam sub occultis ignibus, et quæ nullo splendore sit

Mus. B. 2. Delph.—598 *quo* edd. vulg. *quia* quidam. *vapora* Nard. Bas. *vaporis* vulg. *vapores* P. in not. *sint* pro sic Mus. B. 1. O.—599 *convenient* Gif. Par. Cout. *confectus* Gif.—600 *Confluat* Gif. Par. Cout. *hinc*, omisso ut, Mus. B. 2.—602 *riget* Mus. B. 2. *camposque* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald.—603 *igne* Mus. B. 2.—604 *percipiat* Mus. B. 1. 3. et edd. vulg. *percipiat* Voss. L. B. *præcipiat* Bodl. Voss. vet. Ferr. Th. Ra. V. ed. *præcipiat* P. Ald. Gryph. marg. Bas.—607 *Quo* Nard.—608 *Adcidere* Voss. vet. et L. B. *Accendi* P. Cant. Gryph. Nard. Cout. V. marg. 1. Ferr. *Accipere* edd. vulg. *Accendere* V. ed. Th. Ra. Bodl. Gif. Par. Bas. Mus. B. 1. 2. 3.—609 *roseas* O. *alta* Mus. B. 3. *late*

NOTÆ

597 *Scatere*] *Tertiæ conjug. Dicitur quippe Scato, is, et Scateo, es. Sic vs. 41.*

Lumen [Flumen] H. e. copiam lucis. *Alias lumen.*

598 *Qua [Quo]* Ad quem solem. *Vapore [Vaporis]* Caloris, ut passim loquitur.

599 *Conjectus*] *Cætus, congressus, concursus.*

603 *Etiam quoque*] Sic III. 293. *jun-guntur hæ duæ particulæ. Sic Plaut. Asin. 'Atque etiam tu quoque ipse*

si esses percunctatus me ex aliis, &c.

604 *Percipiat*] *Occupet, comprehendat.*

607 *Quod genus*] *Cujus generis, quemadmodum, ut sæpe monui.*

608 *Adcidere [Accipere]* Lamb. bene; i. e. concipere. Sic enim loquitur VI. 140. 'Aridior porro si nubes accipit ignem.' Pareus et alii quidam, *Accedere*, h. e. complere.

610 *Possideat*] *Supp. Est etiam quoque, ut: vs. 603.*

Circum se ; nullo qui sic fulgore notatus,
Æstifer, in tantum radiorum exaugeat ictum.

Nec ratio solis simplex ac recta patescit,
Quo pacto, æstivis e partibus, Ægocerotis

conspicua, ut valde augeat plagam æstiferam ardorum suorum. Neque unica neque certa ratio patet nobis, quo modo sol percurrat e partibus æstivis ad hybernos

Wakef. ex conj. in marg.—611 qui pro se Mus. B. 2. 3. sic Wakef. ex conj. fulgure V. ed. Th. Ra.—612 Æstifer vi tantum Voss. vet. Æstiferum ut tantum P. et edd. vulg. Æstiferum utantur Vind. Mus. B. 1. 2. Æstiferi utantur Bodl. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Æstiferi notantur O. V. ed. Th. Ra. Æstifer vitantur Voss. L. B. Æstifer ut tantum V. marg. 1. Æstiferum ut cinctu Voss. marg. exaudiat V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. actum Vind. ictus Mus. B. 3.—613 ac P. V. ed. Ferr. Ald. Th. Ra. Gif. marg. Gryph. Nard. aut O. Cant. deest Vind. Mus. B. 1. 2. nec vulg. rectaque Mus. B. 1. certa edd. vulg.—614 Eglocerontis O. Mus. B. 1. Egloceruntis Mus. B. 2.—615 fluxus V. ed. Th. Ra.

NOTE

Cæcis] Obscuris, et sub oculis non cadentibus ; sic passim vocat atomos cæcas, quæ sensum oculorum fugiunt.

611 Nullo qui sit fulgore notatus] H. e. qui non fulgeat, et ideo non cernatur a nobis.

612 Tantum] Valide.

613 Nec ratio simplex] His 36. vs. seqq. quærit Lucretius, cur sol deflectens a solstitio æstivo deflectit ad brumam Capricorni : et contra. Deinde cur luna singulis mensibus peragat spatium, quod nonnisi singulis annis percurrit sol. Cujus utriusque rei non unam ac simplicem causam afferri posse ait, sed multiplicem. In primis autem Democriti sententiam ac placitum inducit, qui putavit sidera, quo propius ad terram accedunt, eo minus rapi posse motu ac turbine cœli seu primi mobilis. Cum enim sol sequatur aliquatenus motum cœli, cœlum vero subter delapsus non nisi ægre ac lento motu revertatur, hinc fit, ut sol tardior feratur quam cetera sidera fixa, quæ supra ipsum feruntur. Eadem de causa luna, quæ subter solem movetur, remotior quidem

quam sol a primo mobili, terræ vero propior, flaccidiore fertur motu ; eamque prætergrediuntur cetera signa. Quia vero hæc sententia pluribus difficultatibus videtur obnoxia, aliam proponit. Itaque censet solem, lunam, et sidera reliqua ab aëre ipso impelli, quem ab austro in aquilonem alternis conatibus ferri vult, ac secum rapere sidera cuncta : sicut videmus nubila ventis ire ac dispelli diversas in partes. Academicorum in morem disputat Poëta de his rebus omnibus, nihilque certi assignat, tum propter rerum difficultatem, cum propter varias in hisce rebus philosophorum opiniones.

Simplex] Unica.

614 Ægocerotis] Capricorni. Ægoceros enim signum est cœleste, quod Latinis dicitur Capricornus ; quod sidus sol ingrediens efficit brumam, seu brumale solstitium. Fabulantur autem poëtæ hunc fuisse natum ex Amalthææ nymphæ capra, quem Jupiter retulit inter astra, quia cum eo fuit eodem lacte educatus : a vocibus Græcis αἴξ, capra, et κέρας, cornu.

Brumaleis adeat flexus ; atque, inde revortens,
Canceris ut vortat metas ad solstitialeis :
Lunaque mensibus id spatium videatur obire,
Annua sol in quo consumit tempora cursu :
Non, inquam, simplex hiis rebus reddita caussa est.

Nam fieri, vel cum primis, id posse videtur,
Democriti quod sancta viri sententia ponit :
Quanto quæque magis sint terram sidera propter,
Tanto posse minus cum cœli turbine ferri :
Evanescere enim rapidas illius, et acreis
Inminui subter, vireis ; ideoque relinqui
Paullatim solem cum posterioribus signis,
Inferior multum quod sit, quam fervida signa :
Et magis hoc lunam ; quanto demissior ejus
Cursus abest procul a cœlo, terrisque propinquat,

circulos Capricorni, et inde redeat, ut convertat se ad solstitiales terminos Cancrī ; et quo pacto luna videatur percurrere singulis mensibus illud spatium, in quo sol percurrendo ponit tempora annua : non, inquam, unica ratio data est de his rebus. Etenim aut in primis videtur id posse fieri, quod opinio veneranda viri Democriti statuit, nempe, quo magis quæque astra sint prope terram, eo minus posse rapi cum impetu ac motu cœli ; putat enim veloces et vehementes illius cœli impetus infra perire et minui, et idcirco solem deseri pedetentim cum sequentibus sideribus, eo quod sit longe demissior, quam sidera ignifera : lunam vero multo demissiolem, quam ipsum solem, quo magis motus ejus longe distat a cœlo, et appropinquat ter-

—616 Cancrī iter uti vertat P. Ald. Canteris ut vertas V. ed. Th. Ra. metas abest Mus. B. 1. Edd. nonnullæ ponunt se post metas.—617 mensibus ad P. V. ed. Th. Ra. Ald. mensis ut id P. in not. videat V. ed. Th. Ra.—618 tempore V. ed. Th. Ra.—619 Nonnunquam P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. hic rebus P. Bas. causa sunt Vind.—620 vel deest Mus. B. 2. primus Ferr. in primis V. marg. 1. forte videtur O.—622 in pro sint V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. V. marg. 1. sidera tendunt V. marg. 1.—624 atris Mus. B. 1. 2.—626 posterioribus ignis P. V. ed. Bodl. O. Vind. Mus. B. 3. Cant. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 2. Ferr. Th. Ra. Ald.—627 multum P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. multo vulg.—628

NOTE

616 Canceris] Dicitur Cancer, eris : et Cancer, cri.

620 Nam fieri, &c.] His 16. vs. continetur Democriti sententia, de qua vs. 613. not.

621 Democriti quod, &c.] H. vs. positus est III. 372.

623 Cœli turbine] Cœlo, motu cœli :

quod turbine in morem circumvolvitur.

625 Relinquit] Superari celeritate.

627 Inferior] Humilior, demissior, longe infra.

628 Hoc] Supp. sole, quo luna inferior est.

Tanto posse minus cum signis tendere cursum. 630
 Flaccidiore etiam quanto jam turbine fertur,
 Inferior quam sol, tanto magis omnia signa
 Hanc adipiscuntur circum, præterque feruntur.
 Propterea fit, ut hæc ad signum quodque revorti
 Mobilius videatur, ad hanc quia signa revisunt. 635
 Fit quoque, ut e mundi transvorsis partibus ær,
 Alternis, certo fluere alter tempore possit,
 Qui queat æstivis lunam detrudere signis
 Brumaleis usque ad flexus, gelidumque rigorem :
 Et qui rejiciat gelidis ab frigoris umbris 640
 Æstiferas usque in parteis, et fervida signa.
 Et ratione pari solem stellasque putandum est,
 Quæ volvunt magnos in magnis orbibus annos,

*ris, eo minus posse celerare motum suum cum aliis sideribus: et vero quo demis-
 sior circumagitur motu, quam sol, eo magis cetera sidera assequuntur eam, et
 voluntur circa eam, et prætergrediuntur eam. Ideo accidit, ut ea videatur
 regredi velocius versus quodque sidus, cum tamen sidera revertuntur versus illam.
 Accidit etiam, ut oppositus ær queat alternatim effluere certo tempore e contrariis
 regionibus mundi, qui possit pellere solem e sideribus æstivis usque ad circulos
 hyberni solstitii, et usque ad gelu frigidum: et alter ær qui repellat eundem
 solem e frigidis tenebris rigoris ad partes æstivas, et ad sidera æstiva. Et pari
 modo credendum est lunam et sidera, quæ versant longos annos temporis in magnis*

*et quanto Lamb. et alii.—631 Flaccidior Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.
 V. marg. 1. Ferr. Th. Ra.—633 Hac Mus. B. 2. ferantur V. ed. Th. Ra.—634 id
 pro ad Mus. B. 2.—635 videantur Mus. B. 1. qua Ferr. V. ed. Th. Ra.—636 emun-
 di Cant. eundi Mus. B. 2.—637 Alterius Mus. B. 1. altere tempore V. ed. Th. Ra.
 —638 solem detrudere vulg.—639 rigore V. ed. rigore Th. Ra.—640 gelidus Cant.
 ab P. Ald. ad V. ed. Th. Ra. a vulg. unbris Cant. imbris V. ed. Th. Ra.—642 lunam
 pro solem vulg.—643 urbibus Ferr. V. ed. Th. Ra.—644 Aëreis P. Ald. Acribus V.*

NOTÆ

630 *Tendere cursum*] Celerare mo-
 tum, contendere cursum.

631 *Turbine*] Motu, vertigine, vs.
 623. not.

636 *Fit quoque, ut e mundi, &c.*] His
 13. vss. continetur altera opinio, quæ
 Epicuri fuit, de solis gressu et regres-
 su ab alterutro ad alterutrum tropi-
 cum, Cancræ et Capricorni. Quam sen-
 tentiam retulimus jam supra vs. 613.
 not. Præter has duas opiniones, fuit et
 tertia, quam Cleanthi ascribit Cicero
 de N. Deor. III. Is autem humidum,

quod e terra et mari sursum tollitur,
 causam esse voluit solstitii et brumæ,
 quasi sol pabulum sequatur. Hæc
 enim habet Cicero citatus: 'Quid
 enim? non eisdem vobis placet om-
 nem ignem pastu indigere, nec per-
 manere ullo modo posse nisi alatur?
 ali autem solem, lunam, et reliqua
 astra, aquis alia dulcibus, alia mari-
 nis? eamque causam Cleanthes affert,
 cur se sol referat, nec longius progredi-
 diatur solstitiali orbe, itemque bru-
 mali, ne longius discedat a cibo?'

Aëribus posse, alternis, e partibus ire.
 Nonne vides etiam divorsis nubila ventis 645
 Divorsas ire in parteis, inferna supernis?
 Qui minus illa queant per magnos ætheris orbeis
 Æstibus, inter se divorsis, sidera ferri?
 At nox obruit ingenti caligine terras,
 Aut, ubi de longo cursu sol ultima cœli 650
 Impulit, atque suos ecclavit languidus igneis,
 Concussos itere, et labefactos aëre multo;
 Aut quia sub terras cursum convortere cogit
 Vis eadem, supera quæ terras pertulit, orbem.
 Tempore item certo roseam Matuta per oras 655

*circulis peragendis, posse ferri ab aëribus e partibus alternis. Nonne cernis quo-
 que nubes ferri a ventis contrariis in partes contrarias, v. g. quæ infra sunt ire
 contra illas, quæ supra sunt? Quare pariter astra non possent ire per magnos
 circulos ætheris pulsa contrariis inter se motibus? Nox autem operit terras mag-
 nis tenebris, vel cum sol post magnum motum tetigit extremas partes cœli, et cum
 fatigatus extinxit suas flammæ labefactas itinere, et fractas plurimo aëre; vel eo
 quod eadem potentia, quæ detulit globum solis super terras, cogit agere suum
 motum subter terras. Similiter Matuta Dea certo tempore detehit roscidam Auro-*

*ed. Th. Ra. Acreis Ferr. Aëris O. Mus. B. 1. a partibus Mus. B. 1. 2. et edd.
 vulg.—647 ille Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. queat Mus. B. 2.—648 Deest
 Mus. B. 2.—649 Ac vox V. ed. Th. Ra.—650 Ac V. ed. Th. Ra. At Mus.
 B. 2. 3. Ast O. sol ultima Vind. O. Cant. solvet ima V. ed. Th. Ra. Voss.
 vet. et L. B. Mus. B. 3. solvet intima Mus. B. 1. solve ima Mus. B. 2.
 sol intima Ferr. sol extima P. et edd. vulg.—653 convortere Voss. vet. con-
 vertere reliqui.—654 supra Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. Cant. supera reliqui.
 —655 roseam Matuta P. Mus. B. 1. Ald. Bip. Hav. Delph. rosea matura Vind.
 O. Mus. B. 3. Ferr. roseam matura Voss. vet. et L. B. Cant. rose amatura*

NOTÆ

649 *At nox obruit, &c.*] His 6. vss. globus terminare ac dividere vide-
 explicat causas noctis. Bene quidem, tur.

ut parerat, causam noctis in solis re-
 cessum rejicit: at minus sane putat
 solem recedere, ac tenebras referre,
 quia longo itineris cursu labefactatus
 proprios jamjam ignes efflavit. Re-
 sipiscit tamen dum aliam, quæ vera
 et germana est, rationem reddit,
 nempe, quia sol pari vi ac potentia
 vicissim et indesinenter fertur super
 et subter terras. Dum igitur depri-
 mitur sub terras, noctis tenebræ su-
 periores auras occupant.

650 *Ultima [extima] cœli*] Extre-
 mas, seu imas partes cœli; nempe
 qua parte medium cœlum terrarum

651 *Igneis*] Calorem et lumen.

652 *Itere*] Pro itinere. Veteres
 quippe dicebant Iter, iteris; et itiner,
 itineris. Hinc vulgo dictum est
 Iter, itineris. Sic Nonius. Sic Ma-
 nil. I. 88. 'Fecit et ignotis itiner
 commercia terris.'

654 *Supra [supera]* Pro supra, ut
 sæpe monui.

655 *Tempore item certo, &c.*] His
 24. vss. quærit Lucretius, cur fiat
 Aurora. Varias quidem causas red-
 dit: I. vel quia sol revertens anticipat
 cœlum et prævio lumine perfundit,
 quod novæ lucis, novæque diei index

Ætheris Auroram defert, et lumina pandit;
 Aut, quia sol idem sub terras ille, revortens,
 Anticipat cœlum, radiis adcondere tentans;
 Aut, quia conveniunt ignes, et semina multa
 Confluere ardoris consuerunt tempore certo,
 Quæ faciunt solis nova semper lumina gigni.
 Quod genus, Idæis fama est e montibus altis

660

ram per regiones ætheris, et aperit lucem diei: vel eo quod idem sol ille rediens
 desubter terras anteoccupat cœlum, conatus illustrare illud suis splendoribus:
 vel eo quod plures ignes congregantur, et plures atomi caloris solitæ sunt con-
 currere in unum certo tempore, quæ faciunt novam lucem solis perpetuo generari.
 Cujusmodi rumor est ignes diffusos videri ex summis Idæ montis verticibus, ex-

V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2.—656 deferre Vind. deferte V. ed. Th. Ra. deffert
 et Voss. L. B. differt et Voss. vet. O. Cant. Voss. marg. difert et V. marg. 1.—
 657 inde pro ille Mus. B. 2.—659 cum veniunt P. in not. sydera multa P. in not.
 —662 Idæis V. ed. Th. Ra. Idæis Mus. B. 2. a O. in Mus. B. 2. deest Mus.

NOTÆ

est: II. vel quia in eam cœli partem
 multa caloris et lucis semina conve-
 niunt, quæ, antequam in massam et
 discum solis coalescant, prævium
 emittunt lumen. Quod quidem con-
 tingere ait Iis, qui e summo montis
 Idæ vertice solem exoriri cernunt.
 Placet referre hic verba Melæ de
 situ Orbis I. 18. 'Orientem solem
 aliter, quam in aliis terris solet
 aspici, ostendat: namque ex sum-
 mo vertice ejus speculantibus pæne
 a media nocte sparsi ignes passim mi-
 care, et, ut lux appropinquat, ita
 coire ac se conjungere videntur, do-
 nec, magis magisque collecti, pau-
 ciores subinde, et una ad postremum
 flamma ardeant. Ea cum diu clara
 et incendio similis effulsit, cogit
 se ac rotundat, et fit ingens globus.
 Diu is quoque grandis, et terris an-
 nexus, apparet; deinde paulatim de-
 crescens, et, quanto decrescit, eo cla-
 rior, fugat novissime noctem, et cum
 die, jam sol factus, attollitur.' Item
 Diodori verba referemus jam infra vs.
 662. Hæc autem postrema sententia
 tribuitur Epicuro et Epicureis. Hi

namque voluerunt novos soles quoti-
 die oriri, et extinguere. Cleomedes lib.
 II. cap. 1. Neque, ut testatur Servius
 in I. Georg. Virg. dixerunt ire solem
 per alterum hemisphærium: sed sem-
 per ab ortu fieri orbem solis; aut
 saltem nova solis lumina accendi, at-
 que veteris solis reparationem fieri.
 Quod quidem fieri posse variis con-
 firmat exemplis, quæ jam sigillatim
 expendemus. Verum, ut sæpe jam
 monui, nihil certi decrevit Epicurus
 in hisce rebus difficilioribus.

Matuta] Cicero de Nat. Deor.
 III. 'Ino Dea dicitur, quæ Leucothea
 a Græcis, a nobis Matuta dicitur,
 cum sit Caduci filia;' i. e. Aurora.

662 Quod genus] Quale, cujus-
 modi, ejus generis, &c. Sic passim
 loquitur.

Idæis montibus] In Ida, qui mons
 est omnium, qui sunt ad Hellespon-
 tum, altissimus, inquit Diodorus.
 Quanquam latus ejus tantum occi-
 dentale respicit ad Hellespontum:
 orientale ad Mysos declinat, ex qua
 parte aquæ multæ defluunt: septem-
 trionale pertinet ab angustiis Abydi

Dispersos igneis orienti lumine cerni;
 Inde coire globum quasi in unum, et confacere orbem.
 Nec tamen illud in hiis rebus mirabile debet
 665
 Esse, quod hæc ignis tam certo tempore possint
 Semina confluere, et solis reparare nitorem.
 Multa videmus enim, certo quæ tempore fiunt
 Omnibus in rebus; florescunt tempore certo
 Arbusta, et certo dimittunt tempore florem:
 670
 Nec minus in certo denteis cadere inperat ætas

oriente luce solis. Deinde convenire veluti in unum glomeramen, et efficere globum.
 Neque tamen istud debet videri admirabile in istis rebus, nempe quod hæc atomi
 ignium queant concurrere in unum tam certo tempore, et reficere splendorem so-
 lis. Namque cernimus multas res, quæ fiunt stato tempore in cunctis rebus:
 v. g. arbores florent stato anni tempore, et stato tempore deponunt suum florem.
 Ætas non minus jubet dentes decidere nobis in stato tempore, impubescentem

B. 1.—664 conficte V. ed. Th. Ra. conficier Mus. B. 1.—666 possit V. ed. Th.
 Ra. Vind. Mus. B. 3. posset Mus. B. 2.—669 In V. ed. Th. Ra. desunt omnes
 voces inter florescunt hujusce versus et tempore venientis.—670 dein mittunt
 Voss. marg.—671 incerto P. Cant. Ferr. Ald. Et quæ sequuntur minus usque

NOTÆ

ad Æsapum et Cizycenum agrum, et
 ad Propontidem. Præter, ad Melæ
 testimonium de modo et figura qui-
 bus sol oritur Iis qui orientem illum
 cernunt ex alto monte Ida, placet et
 Diodori verba referre, quæ sunt lib.
 XVII. 'Res singularis et admiranda
 huic Idæ monti accidit. Nam circa
 ortum Caniculæ tanta aëris circum-
 fusi in vertice montis tranquillitas
 est, ut ventorum flatui vertex super-
 emineat; et, nocte adhuc existente,
 exoriri sol videatur, non figura circu-
 lari tornatus, sed flamma hac illac
 dispersa: adeo ut plures ignes vide-
 antur finitorem contingere, qui qui-
 dem paulo post in unam cogantur
 magnitudinem, donec spatium fiat
 quasi plethri tergimini; ac, tum de-
 mum die apparente, apparens com-
 pleta solis magnitudo solitam diei
 lucem exhibeat.'

663 Orienti lumine] Oriente Sole.

665 Nec tamen illud in hiis, &c.] His
 13. vss. posterioribus confirmat variis
 exemplis rem ita se habere posse, ut
 congregatis ignium seminibus soles
 alios atque alios semper splendere
 ac regenerari dicamus. Sic enim, in-
 quit, certis ac statis anni temporibus,
 I. arbores florent et deflorent: II. sic
 certo ætatis tempore dentes homini-
 bus crescunt et decidunt: III. sic
 certis ætatis annis impubes homo
 pubescit, et puber demittit barbam:
 IV. sic certis in anni partibus fiunt
 fulmina, nix, imbres, nubila, venti.
 Scilicet quia natura sequitur semper
 eum ordinem, quem res habuerunt a
 primo suo exortu.

667 Semina] Atomis, corpusculis.

670 Dimittunt [Demittunt] Bene;
 i. e. deponunt. Lamb. dimittunt.

671 Inperat] Sic I. 170. et seqq.
 hæc eadem fere prosecutus est om-
 nia.

Tempore, et inpubem molli pubescere veste,
 Et pariter mollem malis demittere barbam.
 Fulmina postremo, nix, imbres, nubila, ventei,
 Non nimis incertis fiunt in partibus anni. 675
 Namque, ubi sic fuerunt caussarum exordia prima,
 Atque ita res mundi cecidere ab origine prima,
 Consequiæ quodque est jam rerum ex ordine certo.
 Crescere itemque dies licet, et tabescere nocteis,

puerum vestiri tenui lanugine, et similiter abradere tenuem barbam e genis. Denique fulmina, nix, pluviae, nubes, venti, non fiunt nimium in incertis partibus anni. Etenim cum primum prima initia causarum ita se habere ceperunt, et sicut res mundi evenerunt a primo suo exortu, natura rerum consecuta est postea certum ordinem. Datum est etiam dies augere, et noctes languescere; et dies

ad incertis in vs. 675. desunt Mus. B. 1.—673 dimittere P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—674 Flumina V. ed. Mus. B. 2. Cant.—675 Non minus incertis Gryph. P. V. marg. 1. O. Non minus hæc certis Fab.—676 Rejiciunt Lamb. et Fab. Namque uti sanxerunt Creech. fuerint P. Mus. B. 2. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. fuerant O.—677 Namque Fab. Lamb. Gassend. uti Mus. B. 2. 3. et edd. vulg.—678 Consequiæ Voss. vet. et L. B. Gronov. Consequi Vind. Consequi V. ed. Th. Ra. Consequitur P. Mus. B. 1. Ferr. Ald. Consequere Bodl. Mus. B. 2. Consequetur Mus. B. 3. quodque est P. Gryph. marg. Bas. marg. quoque, sine est, Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Consequa natura edd. vulg.—679 licet deest V. ed. Th. Ra.

NOTE

672 Veste] Lanugine. Sic vs. 815. et 887. Unde investes, i. e. impuberes, Nonius. Sic Virg. Æn. viii. 659. 'Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis.' Hoc est, lanugo, barba.
 675 Non nimis incertis, &c.] Bene; alii, non minus in certis, &c. Non male. Quo vero anni stato tempore, aut saltem frequentius fiant, docebit vi. 356. et seqq. de fulmine: infra jam vs. 745. de nive, et alibi de aliis.

676 Namque, ubi, &c.] Hunc versum non Lucretianum sed spurium censet Lambinus. Quanquam non alienus omnino videtur.

Fuerunt] Penultima corripitur. Sic alibi 'occiderunt,' &c.

678 Consequiæ [Consequa] Consequens.

679 Crescere itemque dies, &c.] His

24. vss. varias item refert causas incrementi et decrementi dierum ac noctium alternatim: i. causa ex cælo ducitur, quæ sane germana est ratio. Itaque docet dies ac noctes crescere et decrescere alternis perpetuo certis anni partibus, puta hyeme et æstate, propter obliquum zodiaci situm, quem sol decurrit perlustrans terras subter et superne. Oritur itaque dierum ac noctium inæqualitas ex obliquo sphaeræ situ. Unde fit ut, qui continuo fruuntur æquinotio, nempe qui sub æquatore degunt, iis, utpote sphaeram rectam habentibus, nulla sit unquam dierum ac noctium inæqualitas, sed æqualitas continua. Qui vero versus alterutrum polum degunt, iis longiores aut breviores sunt dies ac noctes, quo longius aut propius accedunt ad polum; æstivaque

Et minui luces, quom sumant augmina noctes;
 Aut, quia sol idem, sub terras atque superne,
 Inparibus currens amfractibus, ætheris oras
 Partit, et in parteis non æquas dividit orbem;
 Et, quod ab alterutra detraxit parte, reponit
 Ejus in advorsa tanto plus parte, relatus; 685

decrescere, cum noctes accipiant augmentum, vel eo quod idem sol, percurrens regiones ætheris inæqualibus flexibus subter terras et supra, dividit et partitur globum mundi in duas partes inæquales: et, quod aufert ab alterutra parte, reddit illud in parte opposita, quo magis reductus est ad eam, donec pertigerit ad illud sidus cæli,

crebescere Mus. B. 1.—680 Deest V. ed. Th. Ra. consumant Voss. L. B. cum sumunt Mus. B. 2. agmina Mus. B. 1. Ferr. noctis Mus. B. 2. noctes augmina sumant P. Ald.—682 In paribus P. Ald. Inparibus reponit P. in not. peragens amfractibus quidam.—684 detractus Mus. B. 2.—686 Donicum Lamb. et alii.—

NOTE

dierum aut noctium longitudine hyemale brevitate compensant. Qui vero sunt in sphaera maxime obliqua, hoc est, sub alterutro polo, ii sex menses lucis continuæ et vicissim totidem noctis ac umbræ obtinent; mirumque non fit id, quod ait Plinius iv. 12. ipsos 'serere matutinis, meridie metere, occidente sole fœtus arborum decerpere, noctibus in specus condi,' &c. Sed de his consule annotationes nostras in lib. i. Manilii a vs. 561. ad vs. 682. Hæc igitur i. causa vera et germana est. ii. causa ignobilior est: quasi aëris crassitudo major aut minor efficeret ut tardius aut citius sol terris exoriretur. iii. causa, quæ infirma est; quasi ideo dies aut noctes longiores sint aut breviores, quia citius ac tardius alternatim confluant semina lucis ad reparandum solis nitorem. Hoc tamen videtur annotare Poëta, dum hanc tertiam subnectit causam, quod et vulgus annotare solet: nempe non unius diei aut noctis, sed et Auroræ, ac vespertini crepusculi moram ac brevitate. Namque duratio quoque tam Auroræ, quam vespertini crepus-

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

culi in sphaera obliqua est inæqualis per annum: prolixior quippe per æstatem, contractior vero per hyemem, (nisi quod non, ut crepusculum vespertinum longissimum est sub æstivum solstitium, ita et brevissimum sit sub brumam; cum brevissimum potius nonnihil sit ante vernum et post autumnale æquinotium,) quatenus cum crepusculum aut mane incipiat aut vespere desinat, quando sol est infra horizontem octodecim gradibus secundum perpendicularum acceptis; arcus circuituum solis, qui cum illis gradibus aut mane ascendit, aut vespere descendit, sunt prolixiores per æstatem, et contractiores per hyemem. Adde quod hæc inæqualitas tanto major sit, quanto magis ab æquatore receditur. Sed longius esset hæc prosequi.

Tabescere] Minui: vs. 680. Sic ii. 1170.

680 Luces] Dies: vs. 679. Sic locutus est ii. 180.

682 Amfractibus] Viis, flexibus, curvis sinuosis.

683 Orbem] Totum mundum, cæli et terræ globum.

Tempore, et inpubem molli pubescere veste,
 Et pariter mollem malis demittere barbam.
 Fulmina postremo, nix, imbres, nubila, ventei,
 Non nimis incertis fiunt in partibus anni.
 Namque, ubi sic fuerunt caussarum exordia prima,
 Atque ita res mundi cecidere ab origine prima,
 Consequiæ quodque est jam rerum ex ordine certo.
 Crescere itemque dies licet, et tabescere nocteis,

675

puerum vestiri tenui lanugine, et similiter abradere tenuem barbam e genis. Denique fulmina, nix, pluviae, nubes, venti, non fiunt nimium in incertis partibus anni. Etenim cum primum prima initia causarum ita se habere coeperunt, et sicut res mundi exierunt a primo suo exortu, natura rerum consecuta est postea certum ordinem. Datum est etiam dies augere, et noctes languescere; et dies

ad incertis in vs. 675. desunt Mus. B. 1.—673 demittere P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—674 Fulmina V. ed. Mus. B. 2. Cant.—675 Non minus incertis Gryph. P. V. marg. 1. O. Non minus hæc certis Fab.—676 Rejiciunt Lamb. et Fab. Namque uti sanxerunt Creech. fuerint P. Mus. B. 2. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. fuerant O.—677 Namque Fab. Lamb. Gassend. uti Mus. B. 2. 3. et edd. vulg.—678 Consequiæ Voss. vet. et L. B. Gronov. Consequere Vind. Consequæ V. ed. Th. Ra. Consequitur P. Mus. B. 1. Ferr. Ald. Consequere Bodl. Mus. B. 2. Consequetur Mus. B. 3. quodque est P. Gryph. marg. Bas. marg. quoque, sine est, Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Consequa natura edd. vulg.—679 licet deest V. ed. Th. Ra.

NOTE

672 Veste] Lanugine. Sic vs. 815. et 887. Unde investes, i.e. impuberes, Nonius. Sic Virg. Æn. viii. 659. 'Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis.' Hoc est, lanugo, barba.
 675 Non nimis incertis, &c.] Bene; alii, non minus in certis, &c. Non male. Quo vero anni stato tempore, aut saltem frequentius fiant, docebit vi. 356. et seqq. de fulmine: infra jam vs. 745. de nive, et alibi de aliis.

676 Namque, ubi, &c.] Hunc versum non Lucretianum sed spurium censet Lambinus. Quanquam non alienus omnino videtur.

Fuerunt] Penultima corripitur. Sic alibi 'occiderunt,' &c.

678 Consequiæ [Consequa] Consequens.

679 Crescere itemque dies, &c.] His

24. vs. varias item refert causas incrementi et decrementi dierum ac noctium alternatim: i. causa ex cælo ducitur, quæ sane germana est ratio. Itaque docet dies ac noctes crescere et decrescere alternis perpetuo certis anni partibus, puta hyemem et æstate, propter obliquum zodiaci situm, quem sol decurrit perlustrans terras subter et superne. Oritur itaque dierum ac noctium inæqualitas ex obliquo sphaeræ situ. Unde fit ut, qui continuo fruuntur æquinotio, nempe qui sub æquatore degunt, iis, utpote sphaeram rectam habentibus, nulla sit unquam dierum ac noctium inæqualitas, sed æqualitas continua. Qui vero versus alterutrum polum degunt, iis longiores aut breviores sunt dies ac noctes, quo longius aut propius accedunt ad polum; æstivaque

Et minui luces, quom sumant augmina noctes;
 Aut, quia sol idem, sub terras atque superne,
 Inparibus currens amfractibus, ætheris oras
 Partit, et in parteis non æquas dividit orbem;
 Et, quod ab alterutra detraxit parte, reponit
 Ejus in advorsa tanto plus parte, relatus;

685

decrescere, cum noctes accipiant augmentum, vel eo quod idem sol, percurrens regiones ætheris inæqualibus flexibus subter terras et supra, dividit et partitur globum mundi in duas partes inæquales: et, quod aufert ab alterutra parte, reddit illud in parte opposita, quo magis repletus est ad eam, donec pertigerit ad illud sidus cæli,

crebescere Mus. B. 1.—680 Deest V. ed. Th. Ra. consumant Voss. L. B. cum sumunt Mus. B. 2. agmina Mus. B. 1. Ferr. noctis Mus. B. 2. noctes augmina sumant P. Ald.—682 In paribus P. Ald. Inparibus reponit P. in not. peragens amfractibus quidam.—684 detractus Mus. B. 2.—686 Donicum Lamb. et alii.—

NOTE

dierum aut noctium longitudine hyemale brevitate compensant. Qui vero sunt in sphaera maxime obliqua, hoc est, sub alterutro polo, ii sex menses lucis continuæ et vicissim totidem noctis ac umbræ obtinent; mirumque non fit id, quod ait Plinius iv. 12. ipsos 'serere matutinis, meridie metere, occidente sole foetus arborum decerpere, noctibus in specus condi,' &c. Sed de his consule annotationes nostras in lib. i. Manilii a vs. 561. ad vs. 682. Hæc igitur i. causa vera et germana est. ii. causa ignobilior est: quasi aëris crassitudo major aut minor efficeret ut tardius aut citius sol terris exoriretur. iii. causa, quæ infirma est; quasi ideo dies aut noctes longiores sint aut breviores, quia citius ac tardius alternatim confluant semina lucis ad reparandum solis nitorem. Hoc tamen videtur annotare Poëta, dum hanc tertiam subnectit causam, quod et vulgus annotare solet: nempe non minus diei aut noctis, sed et Auroræ, ac vespertini crepusculi moram ac brevitate. Namque duratio quoque tam Auroræ, quam vespertini crepus-

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

culi in sphaera obliqua est inæqualis per annum: prolixior quippe per æstatem, contractior vero per hyemem, (nisi quod non, ut crepusculum vespertinum longissimum est sub æstivum solstitium, ita et brevissimum sit sub brumam; cum brevissimum potius nonnihil sit ante vernum et post autumnale æquinotium,) quatenus cum crepusculum aut mane incipiat aut vespere desinat, quando sol est infra horizontem octodecim gradibus secundum perpendicularum acceptis; arcus circuituum solis, qui cum illis gradibus aut mane ascendit, aut vespere descendit, sunt prolixiores per æstatem, et contractiores per hyemem. Adde quod hæc inæqualitas tanto major sit, quanto magis ab æquatore receditur. Sed longius esset hæc prosequi.

Tabescere] Minui: vs. 680. Sic ii. 1170.

680 Lucet] Dies: vs. 679. Sic locutus est ii. 180.

682 Amfractibus] Viis, flexibus, cursibus sinuosis.

683 Orbem] Totum mundum, cæli et terræ globum.

Donec ad id signum cœli pervenit, ubi anni
 Nodus nocturnas exæquat lucibus umbras:
 (Nam medio cursu flatus Aquilonis, et Austri,
 Distinet æquato cœlum discrimine metas,
 Propter signiferi posituram totius orbis, 690
 Annua sol in quo contundit tempora serpens,
 Obliquo terras, et cœlum, lumine lustrans;
 Ut ratio declarat eorum, qui loca cœli
 Omnia, dispositis signis ornata, notarunt:)

in quo quasi cingulum anni reddit tenebras noctis æquales diebus. Namque in medio cursu flatus aquilonis et austri, cœlum tenet terminos cum æquali disparitate, ob situm totius circuli signiferi, in quo sol repens conterit tempora annua, perlustrans obliqua luce cœlum ac terras: veluti ratio illorum, qui signaverunt omnes partes cœli decoratas suis sideribus rite ordinatis, ostendit. Vel, quod aër densior est in certis

687 *Almis* P. Gryph. marg. Ald. *Malus* V. ed. Th. Ra. Bodl. *Modus* Ferr. V. marg. 1. *exæquant* P. Gryph. marg. et *æquat* Voss. vet.—689 *Destinet* Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. Delph. *Distruit* Bodl. *metans* Ferr. *mythram* P. in not.—691 *iniquo* Ferr. V. ed. Th. Ra. *contudit* Vind. Voss. vet. et L. B. Cant.

NOTÆ

686 *Donec* [*Donicum*] *Donec*. Sic II. 1114. et infra vss. 706. 875. His autem 9. vss. seqq. præclaram et elegantem instituit æquinocitii descriptionem. Duplex est signum, in quo æquinocitium contingit, Aries et Libra, in cuius utriusque initio mutua fit æquatoris et zodiaci intersectio. Qua in intersectione sol constitutus dies noctibus et noctes diebus pariter æquales reddit. Quod quidem semel contingit circa 22. diem mensis Martii, et iterum circa 24. diem mensis Septembris.

Anni Nodus] Nodum anni vocat illam zodiaci et æquatoris intersectionem.

688 *Medio cursu flatus, &c.*] Supp. in: h. e. inter aquilonem et austrum, seu inter solstitium æstivum, et brumam; nempe in æquatore, in quo sol currrens quasi medius lucet inter solstitium et brumam, seu inter austrum et aquilonem, qui venti sunt, hic a septemtrione, ille a meridie flans, et

quos vulgo accipiunt poëtæ pro septemtrionalibus et australibus partibus, seu pro septemtrionali et meridionali polo.

689 *Metas*] Nempe tropicum Canceri et tropicum Capricorni, quæ sunt duæ metæ, ad quas sol accurrit, sed quas non prætergreditur. In tropico Canceri fit solstitium hyemale. Ad has autem metas cum sol pervenit, iter suum flectit.

690 *Signiferi*] Zodiaci, in quo continentur duodecim signa, quæ sol singulis annis decurrit; et quæ hoc distich. continentur: 'Sunt Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libraque, Scorpius, Arcitenens, Capter, Amphora, Pisces.'

691 *Contundit*] Conterit, consumit. Sic vs. 618.

693 *Eorum, qui, &c.*] H. e. Astrologorum, et eorum qui scripserunt phænomena.

694 *Dispositis signis*] Nempe in sua nomina, in suas formas, in suas sedes.

Aut, quia crassior est certis in partibus aër, 695
 Sub terris ideo tremulum jubar hæsitat igni,
 Nec penetrare potest facile, atque emergere ad ortus;
 Propterea, noctes hiberno tempore longæ
 Cessant, dum veniat radiatum insigne diei:
 Aut etiam, quia sic alternis partibus anni 700
 Tardius, et citius, consuerunt confluere ignes;
 Quei faciunt solem certa desurgere parte.
 Luna potest, solis radiis percussa, nitere;

partibus, idcirco lumen trepidans flammæ diurnæ hæret subter terras: neque potest permeare commode, et assurgere ad exortum. Ideo noctes restant longæ hyemali tempore, donec lumen micans diei oriatur. Vel etiam eo quod ignes soliti sunt alternis partibus anni convenire velocius et lentius, qui faciant oriri solem de certa parte cœli. Luna icta lumine solis potest lucere, et in dies exhibere nobis lucem

contunditur V. ed. Th. Ra.—696 *igni* P. V. ed. *ignis* reliqui.—697 *utque* Mus. B. 1. *nec* Mus. B. 2. *mergere* Vind. Mus. B. 2. *emerge* V. ed. Th. Ra. *in jungere* Mus. B. 3.—699 *venit* Mus. B. 2. 3.—700 *quia etiam* Cant. *sit pro sic* Mus. B. 3.—702 *faciant* P. V. ed. *desurgere* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *de surgere* vulg. Deinde in libris omnibus præter Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. *venit* vs. 713.—703 *perculsa* P. Vind. V. ed.

NOTÆ

695 *Aut, quia crassior est, &c.*] His 5. vss. continetur II. causa, seu ratio incrementi et decrementi dierum ac noctium, de qua supra jam vs. 679. not.

696 *Igni* [*ignis*] *Lucis, luminis, diei, aut solis.*

697 *Ad ortus*] Ad nascendum, ad exoriendum.

700 *Aut etiam, &c.*] His 3. vss. continetur III. ratio, de qua nos item supra vs. 679. not.

701 *Ignes*] Vel potius, Semina ignium, ut ait supra vss. 69. 667.

702 *Certa desurgere* [*de surgere*] *parte*] *Anastrophe*; pro, 'de certa parte surgere.'

703 *Luna potest, solis, &c.*] His 47. vss. seqq. quærit jam de lunæ lumine. Nimirum, qui fiat, ut in tot ac tam varias formas luna se vertat, ut modo plena, modo dimidiata, modo bicornis, modo tandem nulla appareat.

Cujus rei varias causas sigillatim enucleat jam Lucretius. Itaque his 11. vss. prioribus I. proponit sententiam vulgo receptam, et probabiliorē; nempe lunam mutuari suum lumen a sole. Cum enim luna sit globosa, et quasi pilæ formam imitetur, quæ tota per se cæca sit et lumine cassa; facile potest explicari varius ac multiplex illius vultus, si ponamus illam suum accipere lumen a sole. Quo enim longius recedit a sole, eo pleniori corpore lumen excipit et exhibet, donec tandem opposita soli plena luceat. Quo vero propius accedit ad solem, eo minori sui disci parte lumen remittit ad nos, donec nulla sui parte inferiori illuminata fugiat oculos nostros. Cum enim infra solem volvatur, si recte sub eum jaceat, sane sui tantum superiori parte illuminatur, inferiori vero privatur lumine; quo fit, ut lumen ad nos non

Inque dies majus lumen convortere nobis
 Ad speciem, quantum solis secedit ab orbe, 705
 Donec eum contra pleno bene lumine fulsit,
 Atque oriens obitus ejus super edita vidit:
 Inde minutatim retro quasi condere lumen
 Debet item, quanto propius jam solis ad ignem
 Labitur ex alia signorum parte per orbem: 710
 Ut faciunt, lunam quei fingunt esse pilai
 Consimilem, cursusque viam sub sole tenere:
 Propterea fit, utei videantur dicere verum.
 Est etiam qua re proprio cum lumine possit

suam ad aspectum, quantum recedit a globo solis, donec luce bene plena splenduit e regione illius; et exoriens elata sublimis aspexit occasum illius. Postea debet similiter veluti abscondere retrorsum pedetentim lucem suam, quo propinquius delabitur ad flammam solis, per circulum siderum ex altera parte, quæ deprimitur, sicut ponunt ii, qui opinantur lunam esse similem pilæ, et ire iter sui motus subter solem. Ideo fit, ut ii videantur loqui veritatem. Potest quoque fieri, ut queat circumagi

Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Nard. Bas.—704 majus P. magis reliqui vet. magis et O. Mus. B. 1. Gryph. Nard. Ferr. magis hoc V. marg. 1.—705 ore V. ed. Th. Ra.—706 Donec P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Donicum edd. vulg. cum pro eum P. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—707 superedita Gif. Par. Delph.—709 Debeat it P. in not. quando O. proprius V. ed. Th. Ra. tam Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—710 Inlabitur Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Et in P. vss. 714. 715. hunc vs. sequuntur.—712 inere Voss. vet. sed meare in marg.—714 quæ re omn. vet. exempl.

NOTÆ

remittat, nec cernatur a nobis. Sic fere omnes censent mathematici: sic poetæ omnes, sed imprimis Manil. II. 96. 'Tu quoque fraternis reddis sic oribus ora, Atque iterum ex iisdem repetis; quantumque reliquit, Aut dedit ille, refers; et sidus sidere constat.'

Percussa] Icta luce solis. Sic II. 799. 807. et supra vs. 606.

706 Donec [Donicum] Donec, vs. 686.

Eum contra] Adversus solem; e regione solis; opposita soli.

707 Oriens] Dum oritur, ac surgit de orientali parte.

Obitus ejus] Occasum solis.

Super edita] Supra terras jamjam elata.

708 Condere lumen] Abscondere lumen, obscurari. Cum enim plena fuit luna, tunc retro cedit subter terras ad solem, et ad illum accedit. Quo fit, ut minutatim decrescat, donec cum eo conjuncta non appareat nobis.

710 Ex alia signorum parte] Nimirum ex ea parte cœli, quæ sub terris latet.

Per orbem] Per circulum suum. Vel, per mundum, h. e. per cælum ac subter terram.

714 Est etiam qua re, &c.] His 16. vss. seqq. II. proponit sententiam eorum, qui non alieno, sed nativo et proprio lumine lucere lunam putant. Verum ii non conveniunt in explicandis variis lunæ formis, quas refert

Volvier, et varias splendoris reddere formas. 715
 Corpus enim licet esse aliud, quod fertur, et una
 Labitur, omnimodis obcursans obficiensque;
 Nec potis est cerni, quia cassum lumine fertur.
 Vorsarique potest, globus ut, si forte, pilai,
 Dimidia ex parti candenti lumine tinctus; 720
 Vorsandoque globum varianteis edere formas.
 Denique, eam partem, quæquomque est ignibus aucta,
 Ad speciem vortit nobis, oculosque patenteis:
 Inde minutatim retro contorquet, et aufert,

cum sua luce, et exhibere diversas figuras luminis. Corpus enim aliud potest esse, quod rapiatur, et simul cum ea moveatur, occurrens et nocens ei diversis modis, et quod nequeat quia privatum luce movetur. Globus quoque lunæ potest verti, veluti si fortasse, globus esset similis pilæ perfusus nivea luce ex dimidia sui parte; et convertendo talem pilam reddere diversas species lucis ac formæ. Tandem exhibet nobis ad aspectum et ad oculos apertos eam sui partem, quæ ditata est flammis lucis: deinde pedetentim retrorsum convertit, et subducit nobis partem lucidam

quoque uti edd. vulg.—715 splendore V. ed.—719 ut sit Donza, ad Catull.—720 parti Bodl. Mus. B. 1. 2. et edd. vulg. parte it P. in not. cadenti Ferr. V. ed. Th. Ra. Cant.—721 varianti sedere formas V. ed. Th. Ra. varianti sed reformans O. Mus. B. 1.—722 Denique P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Donicum edd. vulg.—724 retorquet aufer Mus.

NOTE

nobis. Itaque his 5. vss. prioribus proponit Anaximandri sententiam. Is enim voluit quidem lunam propria lucere luce, sed interdum certis temporibus ac motibus corpus aliquod opacum lunæ corpori lucido quasi operculum obduci, ac vicissim subduci; qua ratione varius ac multiplex lunæ vultus bene concipiatur et explicetur.

Est etiam] H. e. Fieri potest. Sic vs. 603. et alibi passim.

715 Volvier] Poëtice, pro volvi.

719 Vorsarique potest, &c.] His 11. vss. seqq. alteram proponit eorum sententiam, qui lunam quoque proprio lumine lucere putarunt, sed qui corpus lunæ globosum ac in pilæ modum formatum esse voluerunt, quod media sui parte tingatur lumine, altera vero cæcum sit et tenebris suffusum. Quo fit, ut dum versatur ac in se ver-

titur, modo pleno luminis corpore, modo dimidiato, modo minimo, modo nullo nobis appareat. Quæ sententia fuit Berosi, et Babyloniorum adversus Chaldæos Astronomicos. Chaldæi enim cum Græcis consentiebant lucere lunam lumine alieno, ut testatur Diodorus Siculus lib. II. Babylonii vero voluerunt lunam sua luce lucere, sed media tantum sui globi parte lucidam esse. Itaque quamvis Lucretius post Epicurum priorem sententiam probabiliorem crediderit, posteriorem tamen non damnat: 'Proinde, quasi fieri nequeat, quod pugnat uterque; Aut minus hoc illo sit, cur amplectier ausis?' Sic Epicurus apud Laërt. lib. X. ait: 'Quamvis unus modus videatur arridere præ ceteris, non esse tamen ceteros illico damnandos, si apparentia consenserint.'

Luciferam partem glomeraminis atque pilai : 725
 Ut Babylonica Chaldæum doctrina, refutans
 Astrologorum artem, contra convincere tendit :
 Proinde, quasi id fieri nequeat, quod pugnat uterque ;
 Aut minus hocc' illo sit quur amplectier ausis.
 Denique, quur nequeat semper nova luna creari, 730
 Ordine formarum certo, certisque figuris,
 Inque dies privos aborisci quæque creata,

globi et pilæ; veluti scientia Babylonica Chaldæorum, refellens sententiam astronomorum Græcorum, conatur evincere adversus illos. Quasi vero id non possit fieri, quod uterque contendit; vel ratio sit aliqua, cur audeas minus sequi hoc, quam illud? Demum quare luna nova non possit perpetuo gigni cum certo ac stato ordine figurarum et cum certis formis? quare quæque forma lunæ procreata non

B. 2.—726 *Habilonisa caldeum* Vind. *Babilonis achaldeam* Ferr. Th. Ra. V. ed. *babilonis ad chaldeam* Mus. B. 2. *babilonis chaldeam* Mus. B. 3. *babilonisa chal-deam* Cant. *Chaldeam* O.—728 *id* omittitur edd. vulg. *nequeant* Ferr. *utrinque* P. Gryph. marg. V. marg. 1. Ald.—729 *ilico* Vind. Mus. B. 2. 3. Cant. V. marg. 1. *itio* Voss. L. B. *illud* Ferr. O. V. marg. 2. *deest* V. ed. Th. Ra. *sic* Vind. O. *curam plectier* Mus. B. 2. 3. *usus* P. corr. in not.—732 *primos* O. Mus. B. 1. 2. *aborisci* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gif. L. B. Par. *abolisci* superscr. in Voss. vet. *aboristi* Bodl. V. ed. Th. Ra. *abolesci* P. in not. Gryph. Nard. Marr. *aboriri* P. O. Ferr. Ald. *abolescere* Vind. et edd. vulg.—

NOTÆ

726 *Ut Babylonica Chaldæum, &c.* Chaldæos et Babylonios Astrologiæ fuisse peritissimos testantur Diod. lib. i. de divin. Plin. vii. 56. et alii complures. Unde Manilius i. 38. docet Astrologiam primum a Diis datam regibus Babyloniorum et Chaldæorum. Deus enim, inquit, 'Qui sua disposuit per tempora, cognita ut essent Omnibus, et cæli faciem, cæliumque supernum, Naturæque dedit vires; se quæ ipsa reclusit, Regales animos primum dignata movere, Qui domuere feras gentes oriente sub ipso, Quas secut Euphrates, in quas et Nilus inundat,' &c.

Chaldæum Chaldæorum. Quidam legunt *Chaldæam*, supp. artem. Idem semper sensus.

727 *Astrologorum* Supp. Chaldæorum.

728 *Uterque* Alii, *utrumque*, h. e.

utraque sententia, utraque res.

729 *Amplectier* Poëtice, pro amplecti.

730 *Denique, quur nequeat, &c.* His 20. vss. seqq. iii. proponit sententiam Epicuri, qui putavit lunam quotidie novam creari et interire, cum certa figura ac forma: quemadmodum solem voluit quotidie extinguere ad occasum, et rursus creari ad ortum. Quasi certo tempore lunæ vultus multiplex variari possit, sicut videmus certis anni temporibus multas res de novo gigni, et vicissim interire. Sic enim v. g. certo et inviolabili tempore sibi subsequuntur anni tempestates et ætates. Sic ver præcedit æstatem: æstas autumnum: autumnus hyemem: hyems vernam tempestatem, &c.

731 *Formarum* Varii vultus et aspectus, quem nobis exhibet luna.

Atque alia illius reparari in parte, locoque;
 Difficile est ratione docere, et vincere verbis :
 Ordine quom videas tam certo multa creari. 735
 It Ver, et Venus; et, Veris prænuncius, ante
 Pennatus graditur Zephyrus, vestigia propter
 Flora quibus mater præspargens ante viai
 Cuncta coloribus egregiis, et odoribus, obplet :
 Inde loci sequitur Calor aridus, et comes una 740
 Pulverulenta Ceres, et Etesia flabra Aquilonum.

possit in singulos dies annihilari, et alia refici in loco et in parte illius? non est facile ostendere ratione, et evincere dictis, cum præsertim cernas tot res gigni cum tam certo ordine. Ver progreditur et Venus; et Zephyrus alatus fertur ante quasi præcursor Veneris et quidem prope vestigia illius: quibus Flora parens conspergens vias omnes replet eximiis coloribus et odoribus. Postea calor siccus subsequitur, et simul Ceres pulvere comitatur, et Etesii flatus Aquilonum. Deinde autumnus ac-

733 *alius* pro *illius* Mus. B. 2. *raparari* V. ed. Th. Ra.—734 *Id facile* Fab. *ratio* V. ed. Cant.—735 *videas* deest V. ed. Mus. B. 3. *possunt* pro *certo* Mus. B. 3. *cuncta creari* O.—736 *Et* Mus. B. 1. *Sic* P. Ald. *Id* V. ed. Th. Ra. *arte* Ferr. V. ed. Th. Ra.—737 *Pennatus* vet. exemp. *Pinnatus* edd. rec. *Zephyri* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. V. marg. 1. Ferr. Th. Ra.—738 *præspargens* Vind.—741 *Polluerunt acres* Vind. *Polluerunt acres* V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. *Pulverit acer res* Mus. B. 2. *Pulverrent acres* Mus. B. 3. *Pulverulenta* vulg. et deest Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.

NOTÆ

732 *Aborisci* [abolescere] Lamb. bene. Parens, aborisci, antique pro aboriri, h. e. interire.

736 *Venus* Venus quippe generationis Dea comitatur vernum tempus. Quod præclare cecinit Poëta initio lib. i. usque ad vs. 24.

737 *Zephyrus* Ventus fluens ab occasu æquinociali adversus Solanum ventum; ita dictus quasi vitam ferens, quod, eo flante, cuncta germinant. Is autem ventus quasi Veneris præcursor fingitur, quia Venus verno præsertim gaudet tempore, quo potissimum flat Zephyrus.

738 *Flora* Dea, quam Romani floribus præesse voluerunt.

Viai Cuncta Pro vias cunctas; ut alibi, 'Strata viarum: clausa domorum,' &c.

740 *Inde loci* H. e. ab illo loco, vel,

ab illo tempore: h. e. postea, deinde. Sic vs. 786.

Calor aridus Æstas.

741 *Ceres* Quæ frugum Dea fingitur.

Etesia flabra Etesia, venti sunt, qui quotannis in vigore ætatis per undecim dies potissimum perfiant post Caniculæ exortum. Etesia dicti quasi annui, a voce Græca *ēros*, annus. Plin. xxxvii. 5. et Gell. ii. 18. Hos Strabo vocat Subsolanos: alii, Favonios: alii, Euros.

Aquilonum Ventorum: species pro genere. Vel quia hi venti flant inter septemtrionem et ortum solstitialem, unde Aquilo flat, a quo differunt, quod hic toto anni tempore ab iis partibus flat: illi vero certis tantum anni temporibus, nempe æstate.

Inde Auctumnus adit, graditur simul Euius Euan :
 Inde aliæ Tempestates, Venteique, sequuntur;
 Altitonans Volturnus, et Auster fulmine pollens.
 Tandem Bruma niveis adfert, pigrumque rigorem 745
 Reddit; Hyems sequitur, crepitans ac dentibus Algu.
 Quo minus est mirum, si certo tempore luna
 Gignitur, et certo deletur tempore rursus;
 Quom fieri possint tam certo tempore multa.
 Solis item quoque defectus, lunæque latebras, 750

cedit; et una cum eo Euius Euan incedit: et simul aliæ procellæ, et venti subsequuntur, v. g. altitonans Volturnus et Auster, qui generat fulmina. Denique bruma asportat nives, et inducit tardum frigus; et hyems percrepans fremitu frigoris subsequitur. Quare minus est admirabile, si luna creatur nova stato tempore et vicissim annihilatur, siquidem adeo multæ res queant creari certo tempore. Ceterum credendum est tibi deliquia et obscuritates solis ac lunæ posse etiam fieri propter

—742 Euius deest Mus. B. 2. euius Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. Mus. B. 1. 3. euius P. Gryph. euius Cant. Euthius Bas. ænam V. ed. Th. Ra. ænam Ferr. una Mus. B. 2.—744 anser V. ed. Bodl. Th. Ra. hauster Ferr. fulmen V. ed. Th. Ra. flamine P. conj. in not. pellens Mus. B. 1.—745 brumaninos V. ed. Th. Ra.—746 Redit Vind. Mus. B. 3. creditans Vind. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. Cant. deest Mus. B. 1. accentibus Vind. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Gryph. Delph. Nard. Bas. accentibi V. ed. Th. Ra. algit P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. algi Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. algi Gif. Par. algi vulg.—748 Signitur V. ed. Th. Ra.—749 Cum florere queant O. P. in not. Cant. in marg. flere possint V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. flere possint Bodl. Voss. L. B. fluere possint Mus. B. 1. V. marg.

NOTE

742 Euius Euan] Bacchus, a voce Bacchantium εβοῖ. Sic Ovid. Met. iv. 15. 'Nycteliusque, Elaleusque parens, et Iacchus, et Evan.'

744 Volturnus] Euronotus. Ventus inter Eurum et Notum flans; a Latinis dictus Volturnus, inquit A. Gell. ii. 22.

Auster] Ventus meridionalis, qui flare solet autumnali tempore.

745 Bruma] Hyems.

Rigorem] Frigus.

746 Ac dentibus Algu [accentibus algi] Lamb. non male. Parens, ac dentibus algi. Est autem algi vel algi, frigus.

750 Solis item quoque, &c.] His 21. vss. jam disputat de solis et lunæ de-

fectibus ac laboribus, quos vulgo vocant Eclipses. Cuius rei non unicam reddit causam: neque unicæ causæ fidendum, aut vulgatis rationibus assentiendum censet; sed sceptice disputandum. Vulgo enim solis eclipsis fieri creditur ex interjectu lunæ solem inter et nos: cum enim luna sit opacum corpus ac cæcum, privat nos solis lumine. Verum, quidni etiam, inquit Lucretius, aliud opacum corpus, quam luna, id præstare queat, quod radiis solaribus obijciatur? Vel cur sol ipse nequeat interdum languescere? quæ sententia fuit Xenophonis. Lunæ pariter eclipsis fieri putatur ex interventu terræ solem inter et lunam; quæ terra,

Pluribus e causis fieri tibi posse putandum est.
 Nam, quur luna queat terram secludere, poscis,
 Lumine, et a terris altum caput obstruere ei,
 Objiciens cæcum radiis ardentibus orbem;
 Tempore eodem aliud facere id non posse putetur 755
 Corpus, quod cassum labatur lumine semper?
 Solque suos etiam dimittere languidus igneis
 Tempore quur certo nequeat, recreareque lumen,
 Quom loca præteriit, flammis infesta, per auras;
 Quæ faciunt igneis interstingui, atque pariri? 760
 Et, quur terra queat lunam spoliare vicissim
 Lumine, et obpressum solem, super ipsa, tenere,
 Menstrua dum rigidas coni perlabitur umbras;

multas causas. Namque quare luna posset privare terram luce solis, et obducere ei soli caput suum sublime ne penetret ad terras opponens illi globum suum cassum luminibus splendentibus; neque tamen aliud corpus, quod feratur perpetuo privatum luce, possit credi posse facere istud idem? Et cur sol quoque certo tempore torpens non possit remittere suos ardores, et regenerare suam lucem, ubi prætergressus est loca per aëra, quæ inimica sint suis ignibus, et quæ faciant flammis illius extingui et interiri? Et quare tellus ipsa possit privare lunam vicissim luce, et retinere solem absconditum supra seipsam, dum menstrua pertransit frigidus tenebras terræ quæ in apicis modum accuntur; eodem tempore aliud corpus non

1.—751 tum posse P. Ald. ti posse V. ed. Th. Ra.—752 poscis V. marg. 1. posces Gryph. Nard. Bas. P. Ald. possis Ferr. V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B.—753 ei P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. ejus O. Cant. eii vulg.—755 eadem Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. putemus P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. putes V. ed. Th. Ra. putent Ferr.—756 casum Vind. flumine Mus. B. 2.—757 demittere Mus. B. 2.—758 lunam Mus. B. 1.—760 pariri Wakef. ex conj. periri vet. exempl. perire Mus. B. 1. P. et edd. vulg.—762 subter solem Lamb.—763 cum Mus. B. 2. comperiabiliter V. ed. Th. Ra.

NOTE

cum cæca sit, secludit lunæ lumen a sole. Verum si luna, inquit, ex aliorum opinione non mutuetur lumen a sole, sed nativa et propria luce ditetur, cur languescere etiam non poterit nonnunquam solis instar? Itaque in his omnibus rebus difficillimis nihil certi statuit; scilicet, 'Difficile est ratione docere, et vincere verbis.'

752 Terram secludere, poscis, [solis] Lumine] Terram separare a solis lumine, et ita privare ac spoliare illam lumine solis.

753 A terris] Ne penetret ad terras.

Altum caput] Sublime suum caput. Ei] Soli.

754 Cæcum] Obscurum et opacum. Orbem] Globum, corpus, discum.

759 Flammis infesta] H. e. luminibus suis inimica. Sic loquitur vs. 769. 'Dum loca luminibus propriis inimica peragrat.'

763 Menstrua] Supp. luna; quippe quæ singulis mensibus cursum peragat.

Coni perlabitur umbras] H. e. per-

Tempore eodem aliud nequeat subcurrere lunæ
 Corpus, vel supera solis perlabier orbem, 765
 Quod radios interrumpat, lumenque profusum?
 Et tamen, ipsa suo si fulget luna nitore,
 Quur nequeat certa mundi languescere parte,
 Dum loca, luminibus propriis inimica, per exit?
 Quod super est, quoniam, magni per cœrula mundi 770
 Qua fieri quidquid posset ratione, resolvi;
 Solis utei varios cursus, lunæque meatus,
 Noscere possemus, quæ vis, et caussa, cieret:

possit succedere in locum lunæ: vel pertransire super globum solis, quod interpellat splendorem et lucem solis effusam? Et tamen si luna lucet ipsa proprio lumine, quare non potest deficere in certa parte mundi, dum perlustrat regiones infestas suis lucibus? Quod reliquum est, cum explicaverim quo modo quæque res queat creari per cœrulea loca cœli immensi, ut possemus cognoscere diversos motus et vias solis ac lunæ, et quæ potentia quæve causa moveret illos: et qua ratione consuescant occi-

comparabiliter Mus. B. 2. undas O.—765 supra Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. supera vulg. perlabitur Mus. B. 2.—766 interrumpit Ferr.—767 fulgit Voss. L. B. et edd. vulg.—768 Quur Mus. B. 2. tetra mundi Gryph. Nard. Bas. terra mundi V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra.—769 i minuta Mus. B. 2. per exit P. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Ald. pererrat vel peragrat quidam. perrexit Vind. pervexit V. ed. Bodl. Th. Ra. perussit Mus. B. 1. Deinde, in P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. repetitur vs. 763.—772 varias V. ed. Th. Ra.—774 modo possent O. Ferr. V.

NOTÆ

labitur ultimam umbrarum terræ partem. Quidam per conum intelligunt terram, quasi sit *κωνοειδής*, cum Arist. lib. II. Meteor. dicat esse tympani figura, et lineas ab ejus centro ductas efficere duos conos. Verum significat poëta lunarem eclipsim fieri ob coniformem terræ umbram.

764 *Subcurrere*] Succedere, subter ire.

765 *Supra* [*Supera*] Pro supra, ut sæpe monui.

766 *Radios*] Supp. solis.

767 *Fulget* [*fulgit*] Utrumque olim dictum est, fulgeo, es: et fulgo, is. Sic VI. 159. 173. 213. 217. &c.

768 *Languescere*] Deficere, deliqui-um pati, laborare.

769 *Luminibus inimica*] Sic locutus

est vs. 759. Sunt qui post hunc verbum referunt sequentem alium, *Mentrua dum rigidas coni perlabitur umbras*. Verum nulla ratio videtur esse, cur iteretur hoc alieno loco.

770 *Quod super est, quoniam, &c.*] His 11. vss. quasi brevi epilogo resumit ea, quæ hactenus de cœlesti regione disputata sunt; deinde redit ad initium mundi, ut doceat quid primum in recenti mundi exortu sit natum.

Magni ... mundi] H. e. cœli late patentis.

Per cœrula mundi] H. e. per cœlum cœruleum. Sic 'strata viai,' pro strata viæ. Sic vs. 738. 'cuncta viai,' pro cunctas vias.

Quove modo soleant obfecto lumine obire,
 Et neque opinanteis tenebris obducere terras; 775
 Quom quasi connivent, et aperto lumine rursum
 Omnia convisunt clara loca candida luce:
 Nunc redeo ad mundi novitatem, et mollia terræ
 Arva; novo fetu quid primum in luminis oras
 Tollere, et incertis credunt committere ventis. 780
 Principio, genus herbarum, viridemque nitorem,
 Terra dedit circum colleis; camposque per omneis
 Florida fulserunt viridanti prata colore:
 Arboribusque datum est variis exinde per auras
 Crescundi magnum inmissis certamen habenis. 785
 Ut pluma atque pilei primum, setæque, creantur

dere, obstructa illorum luce, et cooperire tenebris terram, quæ non expectat istud, dum veluti claudunt lumen suum; et iterum patefacta luce revisunt omnia loca clara splendido lumine: nunc revertor ad res novas mundi, et ad resolutos agros terræ, ut dicam quid enisa sit edere in auras lucis novo partu, et committere incertis flatibus ventorum. Primum tellus fudit circum colles omnia genera herbarum, et viridantem splendorem; et per omnes campos prata florentia splenduerunt viridi nitore. Et postea magna vis augescendi per aëra concessa est diversis arboribus, laxatis scilicet illis habenis crescendi: sicut principio pluma, pili, et setæ gene-

marg. 1. possint Mus. B. 1. posset Mus. B. 3. deest vox V. ed. Th. Ra. effecto V. ed. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. effato P. Ald. Mus. B. 1. 2.—775 nec vulg.—776 Con Mus. B. 2. connibeunt Vind. connibent V. ed. Th. Ra. Cant. combent Mus. B. 1. cumbent Mus. B. 2. 3. rursus Mus. B. 2.—777 connisunt V. ed. Th. Ra. commiscent Mus. B. 1. condita luce P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald.—778 redo V. ed. Th. Ra.—780 Tolleret Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Tollere, omisso et, O. tentarit credere Lamb. et edd. vulg. ceperunt credere Voss. marg. tendat committere Nard. Bas. P. in not.—783 cinxerunt floridanti Mus. B. 2.—784 exire Mus. B. 1.—787 in membris edd.

NOTÆ

774 *Obfecto*] Obducto, obstructo. Sic locutus est II. 155.

776 *Connivent*] Lumen suum claudunt; supp. sol et luna.

781 *Principio, genus herbarum, &c.*] His 18. vss. docet Poëta quæ primum res procreatae fuerint in primo mundi exortu. Credit autem obductam primitus fuisse terram universam viridi quodam nitore, qui tamen subito creverit in gramina et herbas, et in arbores tenuissimas, instar plu-

marum aut pilorum, ut fieri videmus in novis fœtibus alituum et animalium. Post vero quasi paratam escam, censet varia procreata fuisse animalia e terris; unde terra mater-num nomen adepta sit. Neque enim credit fieri potuisse, ut e cœlo ceciderint varia animalia, aut e mari procreata fuerint.

785 *Inmissis*] Laxatis. Sic Virg. VI. Æn. 1. 'Sic fatur lacrymans, classique immittit habenas.'

Quadrupedum membris, et corpore pennipotentum;
 Sic nova tum tellus herbas, virgultaque, primum
 Subtulit; inde loci mortalia corda creavit
 Multa, modis multis, varia ratione, coorta. 790
 Nam neque de cœlo cecidisse animalia possunt,
 Nec terrestria de salsis exisse lacunis.
 Linquntur, ut merito maternum nomen adepta
 Terra sit, e terra quoniam sunt cuncta creata.
 Multaque nunc etiam existunt animalia terris, 795
 Imbribus et calido solis concreta vapore.
 Quo minus est mirum, si tum sunt plura coorta,
 Et majora; nova tellure, atque æthere, adulta.
 Principio, genus alituum, variæque volucres,

rantur in artubus animalium, et in corporibus volucrum; ita recens terra tunc primum tulit herbas, et arbusta. Deinde procreavit plura mortalia genera animalium, quæ nata sunt diversis modis et diversa ratione. Etenim neque animalia terrestria possunt venisse de cælo, neque possunt esse orta de salsis lacubus. Relinquntur, ut terra jure consecuta sit titulum omniparentis, siquidem res omnes procreatæ sunt e terra. Et nunc plura sunt etiam animalia in terris, quæ procreata sunt ex pluviis et ex ferventi calore solis. Quare eo minus est admirabile, si tunc primum plura et majora adulta animalia procreata fuerunt in recenti terra et cælo ætherio. Primum genus volucrum, et diversæ aves emissæ deseruerunt ova in

vulg.—789 corda O. sacra Vind. secla vulg.—790 creata Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Gryph. marg.—792 exire Mus. B. 2.—794 si de terra Vind. quom V. ed. Th. Ra. quomodo O. cum Mus. B. 2. sint P. V. ed. Th. Ra. Ald.—798 majora Bodl. O. Mus. B. 1. Hav. Bip. Delph. majore reliqui. adulto edd. vulg.

NOTE

789 Inde loci] Deinde. Sic vs. 740. Mortalia corda [secla] Animalia, putata homines et brutas: vs. 803. sic I. 21. 468. 591. et II. III. IV. passim.

791 Nam neque de cælo, &c.] Sic locutus est II. 456.

792 De salsis lacunis] De mari, cuius aquæ salsæ sunt.

793 Maternum nomen, &c.] Sic II. 1153. et infra jam vs. 819.

795 Multaque nunc etiam, &c.] Probat a simili, ut aiunt, animalia principio e terra humida solis calore calefacta extitisse, sicut nunc videmus procreari, v. g. ranas, vermes, et insecta.

797 Tum] Initio mundi, in primo

mundi exortu.

798 Et majora; nova tellure, &c.] Cum enim Lucretius sibi objici posse videret, perfecta et adulta jam animalia non erumpere e terra, innuit his verbis terram nunc effortam non posse gignere canem, leonem, et alia animalia: sed initio mundi potuisse, cum illa sua uberiore fecunditate turgesceret.

799 Principio, genus alituum, &c.] His 25. vs. seqq. docet quem ordinem secuta sit terra in procreandis animantibus, atque nutriendis. Putat volucres primum verno tempore ex ovis exclusas fuisse, atque ova reliquisse, ut victum quærarent; eo-

Ova relinquebant, exclusæ tempore verno;
 Folliculos ut nunc tereteis æstate cicadæ 800
 Linqunt sponte sua, victum vitamque petentes.
 Tum tibi terra dedit primum mortalia secla;

vernali tempestate: veluti cicadæ deserunt nunc in æstate suas tunicas rotundas, quæridentes vitam et alimentum sponte sua. Deinde primo tellus præbuit tibi mor-

—800 excusæ Mus. B. 2.—801 ætate Voss. marg.—802 petente V. ed. Th. Ra. —803 Tunc tibi Mus. B. 2. Tunc ibi P. Gryph. marg.—804 Multas V. ed. Th.

NOTE

dem fere modo, quo nunc videmus cicadas relinquere veteres suas tunicas. Deinde censet varia animalium, quadrupedum, et hominum etiam genera fuisse procreata; scilicet ubicumque dabatur opportunitas terra crescebat ac tumescebat in uteros; uteri vero isti, post debitam maturitatem infantium, qui non solius humoris terræ, sed et aëris alimentis indigebant, tempestive rupti patefiebant, atque ita pueri edebantur in lucis oras; terræ vero foramina verteabantur in ductus lactiferos; calor aëris fovebat teneros pueros; herba præbebat illis molles lectos; et sic adolescebant terra nutrice. Neque enim tunc primum ulla vel frigoris, vel nimii caloris dira tempestas erat: sed frigus et calor tunc primum cum ceteris rebus nascebantur et crescebant. Quam quidem primam originis rerum rationem explicat ex Anaximandri sententia, et aliorum quorundam veterum Philosophorum, juxta Diodori Siculi testimonium lib. I. non longe ab initio, his verbis: 'Hanc terram primum quidem, cum ignis solis circumfusus eam collustrasset, concrevisse: deinde, cum, propterea quod concaluerat, extremæ ejus oræ veluti fermentarentur, multis locis humida quædam intumuisse, et in eis putores quosdam tenuibus membranis circumdatos extitisse; quod in paludibus, et in stagnan-

tibus locis etiam nunc fieri cernere licet, cum, ea loci regione frigida facta, aër repente exarserit, neque sensim fuerit immutatus. Humida autem illa eo, quo diximus modo, calore animata, noctu quidem ex nebula superne cadente cibum cepisse: interdiu autem ab æstu solidata esse: postremo iis, quæ in uteris terræ inoluissent, justum incrementum consecutis, membranisque perustis ac perforatis, extitisse, atque exortas esse omnes generis animalium formas. Horum autem ea quidem, quæ plurimum caloris nacta fuissent, ad superna loca abiisse, volatilia facta: ea autem quæ terrenam retinuisent soliditatem, in reptilium et aliorum terrestrium ordine esse numerata. Quæ vero naturam humidam maxime haberent, ad locum ejusdem generis concurrisset, natatilia nominata.'

801 Folliculos] Tunicas, ut dixit IV. 56.

803 Mortalia secla] Hominum præsertim genus significat his verbis, ut patet ex vs. 820. 821. Significat et cetera animalia terrestria. Sic supra vs. 789. et alibi passim. Hoc loco non ex unius Epicuri, sed partim ex Stoicorum mente loquitur; hi enim apud Lactantium censuerunt 'Homines in omnibus terris et agris tanquam fungos esse generatos:' partim etiam ex Anaximandri sententia, qui

Multus enim calor, atque humor, superabat in arvis.
 Hoc, ubi quæque loci regio obportuna dabatur, 805
 Crescebant uterei terra, radicibus aptei:
 Quos ubi tempore maturo patefecerat ætas
 Infantum, fugiens humorem, aurasque petissens,
 Convortebat ibei Natura foramina terræ,

talia genera hominum. Namque plurimus calor, et aqua abundabat in campis. Et, ubi quæque loci regio erat apta, uteri creabantur inhærentes radicibus terræ; quos cum, maturo tempore, ætas infantum, evitans aquas, et postulans aërios flatus, ruperat, natura patefaciebat eo loco meatus terræ, et faciebat illos emittere succum

Ra.—805 *Hoc* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Voss. marg. *Hinc* P. Vind. Bodl. Mus. B. 1. Gryph. marg. Ald. *Hec* V. ed. *Hæc* Ferr. Th. Ra. *Hic* Bentl. *Ecce* Gryph. Nard. Bas. *Atque* Delph. tibi pro ubi Ferr. *ubiquoque* Cant.—806 *terra* Cant. et quædam exempl. Lactantii, II. 12. *terram* V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. *terræ* reliqui. in *radicibus* V. marg. 1. Cant. et ed. Juntin.—807 *æstus* Vind. V. ed. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—808 *humore* P. Ald. *petessens* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. Nard. Voss. marg. *petiscens* P. Ald. *petenses* V. ed. Th. Ra. Bodl. *potessens* O. *petissens* Mus. B. 1. Hav. *petescens* Mus. B. 2. Ferr.—809 *ibus natura* Lamb.—810 *Ut*

NOTE

licet tam homines, quam cetera animalia, ortos voluerit ex aqua, censuit tamen, ut est apud Plutarch. Plac. v. 19. 'fuisse corticibus spinosis contentos; et fœtus ad pubertatem intus retentos, tum demum, ruptis illis, viros, mulieresque, qui se jam alere possent, processisse.' Partim denique ex Archelai opinione, qui docuit apud Laërt. lib. II. 'homines ortos e terra, quæ limum similem lacti ad escam eliquaverit.' Vide plura de hoc primo mundi fabuloso exortu apud Diod. Siculum lib. I. Quam sententiam imitatus videtur Ovid. Met. I. 78. 'Natus homo est: sive hunc divino semine fecit Ille opifex rerum, mundi melioris origo; Sive recens tellus,' &c. Quam fabulosam sententiam rite refellit Lactantius II. 12. Consulas illum velim locum, qui lectione tua, lector c. dide, dignus est.

806 *Crescebant uterei, &c.* Citat hunc versum Lactantius lib. II. de Origine Error. cap. 11. et 12. ubi totam

hanc doctrinam de animalium origine refellit his verbis: 'Aiunt certis conversionibus cœli et astrorum motibus maturitatem quandam extitisse animalium serendorum: itaque terram novam semen genitale retinentem folliculos ex se quosdam in uterorum similitudinem protulisse, de quibus Lucretius lib. v. 'Crescebant uteri terræ radicibus apti:' eosque, cum maturassent, natura cogente, ruptos animalia tenera profudisse. Deinde terram ipsam humore quodam, qui esset lacti similis, exuberasse, eoque alimento animantes esse nutritos,' &c. Sic Cic. de Leg. I. Sic Censorinus scribit lib. de Divin. Nat. cap. 2. censuisse Democritum.

Terra [terræ] radicibus aptei H. e. affixi et inhærentes terræ radicibus.

808 *Fugiens humorem* Ita legendum censent omnes præter Lambinum, qui legit, *sugens humorem*.

Petissens [Petessens] Dicitur petesso, sicut capesso, lacesso, &c. a verbo peto.

Et sucum venis cogebat fundere apertis, 810
 Consimilem lactis; sic, ut nunc femina quæque,
 Quom peperit, dulci repletur lacte, quod omnis
 Inpetus in mammas convortitur ille alimenti.
 Terra cibum pueris, vestem vapor, herba cubile,
 Præbebat, multa et molli lanugine abundans. 815

At novitas mundi nec frigora dura ciebat,
 Nec nimios æstus, neque magnis viribus auras:
 Omnia enim pariter crescunt, et robora sumunt.

Qua re, etiam atque etiam, maternum nomen adepta 82
 Terra tenet merito, quoniam genus ipsa creavit
 Humanum, atque animans prope certo tempore fudit
 Omne, quod in magnis bacchatur montibus passim:
 Aëriæque simul volucres variantibus formis.
 Sed, quia finem aliquam pariundi debet habere,

similem lacti, patefactis venis, veluti nunc quæque mulier, ubi partum edidit, completur suavi lacte, eo quod illa tota vis nutrimenti conjicitur in ubera. Tellus dabat alimentum infantibus, calor vestimentum, gramen, quod constat plurima et tenera lanugine, præbebat lectum. Verum tunc novus mundus neque suscitabat rigida frigora, neque nimios calores, neque ventos, qui flant magnis impetibus. Namque cuncta tunc æqualiter creabantur et accipiebant vires pedetentim. Quapropter jure merito tellus possidet titulum maternum, quod assecuta est, si quidem ipsa genuit gentem humanam, et protulit certo tempore omne fere animalium genus, quod vagatur ubique per magnos montes, et una creavit aves ætherias, quæ diversicolores sunt. Verum, quia debet habere aliquem terminum generandi, cessavit,

P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. *sucum* Ferr. V. ed. Th. Ra. *succum* vulg.—811 *lacti* V. marg. 1. *flunt* pro *nunc* V. ed. Th. Ra.—812 *lacte* deest V. ed. Th. Ra.—813 *alundi* V. ed. Th. Ra. *elementi* Mus. B. 2.—816 *mundi* deest V. ed. Th. Ra.—821 *animans* deest V. ed. Th. Ra. *animas* Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. *animal* vulg. *fudit* Voss. vet.—822 *magni* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3.—823 *Aëriæ* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. *Aërias* vulg.

NOTE

818 *Crescunt, et sumunt*] Quasi res ita se habuerint initio mundi, ut jam nunc se habent, pro crescebant... sumebant.

819 *Maternum nomen adepta*] Sic supra vs. 793. Sic I. 1068.

822 *Bacchatur*] Bacchantium in morem vagatur.

Montibus [Montibu'] Litera s demta, metri causa.

824 *Sed, quia finem aliquam, &c.*] His 11. vss. præoccupat objectionem. Poterat enim quis scrutari, cur terra, quæ tunc initio mundi fœtus promte edebat, nunc jam effœta est? Cujus rei rationem hanc reddit Lucretius, quod ea sit rerum sublunarium sors ut tandem finem faciant. Unde terra, sicut mulier longo ævo defessa, languet, et finem pariendi facit. Ita

Destitit: ut mulier, spatio defessa vetusto. 825
 Mutat enim mundi naturam totius ætas,
 Ex alioque alius status excipere omnia debet,
 Nec manet ulla sui similis res; omnia migrant:
 Omnia conmutat Natura, et vortere cogit.
 Namque aliud putrescit, et, ævo debile, languet; 830
 Porro aliud concrescit, et e contemptibus exit.
 Sic igitur mundi naturam totius ætas
 Mutat, et ex alio terram status excipit alter:
 Quod potuit, nequeat; possit, quod non tulit ante.
 Multaque tum tellus etiam portenta creare 835
 Conata est, mira facie membrisque coorta:

veluti fœmina fessa longa ætate tandem cessat parere. Etenim tempus vetustum immutat naturam totius mundi, et alius status post alium debet capere res cunctas, neque res illa permanet diu sui similis: res cunctæ transeunt: natura mutat res cunctas, et facit mutare illas. Namque alia res corrumpitur, et ætate debilitata languescit: alia vero res procreatur et exoritur e vili materia. Ita ergo ævum conmutat naturam totius mundi, et alius status terræ nascitur ex alio. Ita ut non possit jam facere, quod potuit: neque queat producere, quod antea non produxit. Terra quoque tunc temporis tentavit procreare multa monstra, quæ nata sunt admirabili vultu, et artibus portentosis. Puta Androgynum, qui est inter utrum-

Aërias atque Mus. B. 2.—826 ætas V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2.—827 Ex alio atque Mus. B. 2. excipe V. ed. Th. Ra.—828 illa P. migrat Gif. marg.—830 aliud deest V. ed. Th. Ra. putrefit Mus. B. 2.—831 crescit V. ed. Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. e deest Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. contemptilibus Vind. V. ed. Cant. Ferr. contemptibilis O. contentibus Gryph.—833 exilio V. ed. Th. Ra. extitit Delph.—835 cum Ferr. V. ed. Th. Ra.—836 Concita V. ed. Th. Ra. facit Vind. V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

status statum sequitur, et ætas ætatem. Sic præclare II. 1149. et seqq. Sic respectasse videtur ad illud Diodori Siculi lib. 1. 'Cumque terra subinde magis ab igne solis spiritibusque constiparetur, illam ad extremum nihil potuisse amplius majorum animalium in vitam producere: sed animantium singula ex mutua commixtione genita fuisse.'

831 *E contemptibus*] Ex vili materia; ex fere nihilo.

835 *Multaque tum tellus, &c.*] His

20. vss. verisimile fuisse tradit multa quoque initio mundi procreata esse monstra ac portenta, dum terra spontaneo partu in lucem edebat animalia. Verum docet ea non potuisse propagare suum genus: 1. quidem ob alimenti inopiam, quod neque sibi parare, neque sumere valebant, præ membrorum impedito adhæsu, aut mutilatione: 11. defectu rerum genitabilium, aut ob coitus impedimenta; quo factum est ut multa quoque alia animalia interierint.

Androgynem, inter utras, nec utramque, utrimque remotum:
 Orba pedum partim, manuum viduata vicissim;
 Muta, sine ore, etiam; sine vultu, cæca, reperta;
 Vincitque membrorum per totum corpus adhæsu, 840
 Nec facere ut possent quidquam, nec cedere quoquam,
 Nec vitare malum, nec sumere quod volet usus.

Cætera de genere hoc monstra, ac portenta, creabat:
 Nequidquam; quoniam Natura absterruit auctum;
 Nec potuere cupitum ætatis tangere florem, 845
 Nec reperire cibum, nec jungi per Veneris res.

que sexum, nec uterque est, sed ab utroque alienus: alia partim carentia pedibus, et pariter privata manibus; plura quoque inventa sunt carentia lumine, absque ore, et absque vultu: alia ita impedita connexione artuum suorum per totum corpus reperta sunt, ut nihil possent facere, neque progredi in quenquam locum, neque fugere malum, neque capere, quod esset sibi utile ad vitam. Terra autem procreabat incassum reliqua monstra ac portenta hujus generis; siquidem natura prohibuit ea ab augmento; neque potuerunt assequi optatum vigorem ætatis, neque invenire alimentum,

Mus. B. 3. faci Cant.—837 Androgynum P. Mus. B. 1. 2. 3. Ald. Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. inter veras Mus. B. 1. inter utrum edd. vulg. inter neutra Heins. utrumque et P. et edd. vulg. utrimque Wakef. ex conj. utrumque V. ed. utrinque Ferr. Bip. Hav. utrumque Bodl. Voss. L. B. remoti Voss. vet.—838 induata V. ed. Th. Ra.—839 Multa vet. exempl. Muta Ald. sec. Nard. Bas. Creech.—840 Junctaque Mus. B. 1. Victaque Mus. B. 2. adhæsum Mus. B. 3.—841 possint q. n. credere Mus. B. 2.—842 foret usus Lamb. et alii.—844 abs se ruit Voss. L. B. abseruit Voss. vet. Mus. B. 1. abseruit O. absterguit Gif. Par. Cont. H. vs. deest Mus. B. 2.—845 Nec potue captum V. ed. Th. Ra.—846 nec deest Mus. B. 2. ut V. ed. Th. Ra.—847 debent O.

NOTÆ

837 *Androgynem, inter* [*Androgynum inter*] &c.] Hunc versum delendum censent Lambinus et alii nonnulli, tum quia varie legitur, cum quia ineptus videtur. Alii enim legunt: *Androgynum inter utrum nec utrumque et utrinque remotum.* Alii: *Androgynum inter utros, nec utramque, et utrinque remotum.* Alii: *Androgynum inter utras, nec utraque, utrinque remotum.* Androgynus autem is dicitur, qui utrumque sexum, virilem et muliebrem, habet, cujusmodi Hermaphroditum fuisse fabulantur poëtæ, Mercurii ex Venere natum; a vocibus *ἀνρ* vir, et *γυνή* mulier. Quod

Delph. et Var. Clus.

fatale quoddam monstrum fuit, inquit Cicero lib. de Divin.

839 *Muta* [*Multa*] Alias, *Muta*. Nec male.

840 *Adhæsu*] Adhæsione. Qua voce passim utitur: III. 382. IV. 1235. VI. 471. &c.

844 *Absterruit*] Lamb. bene. At Pareus, *absterguit*, i. e. depellit; ut IV. 1057. legerat.

845 *Nec potuere, &c.*] H. e. nec potuere ad justum ætatis robur ac vigorem pervenire. Sic II. 555.

846 *Per Veneris res*] Per generationem, per complexum venereum. Sic II. 173. 437. 921.

Lucret.

2 T

Multa, videmus, enim rebus concurrere debent,
 Ut propagando possint procudere secla:
 Pabula primum ut sint, genitalia deinde per artus
 Semina, quæ possint membris manare remissis: 850
 Feminaque ut maribus conjungi posset, habere
 Mutua, qui meterent inter se gaudia uterque.

Multaque tum interiisse animantum secla necesse est,
 Nec potuisse propagando procudere prolem.
 Nam, quæquomque vides vesci vitalibus auris, 855

neque conjungi per complexum Venereum. Namque cernimus multas res debere convenire rebus, ut queant procreare et multiplicare sua genera per generationem. Primo necesse est ut alimenta sint; secundo ut sit via, qua genitabilia semina dispersa per membra queant emanare artubus relaxatis: et ut femina jungi queat cum maribus, uterque debet habere aliquid, quo connectant inter se mutuas voluptates. Oportet idcirco plurima genera animalium jam tum periisse, nec potuisse procreare, nec amplificare genera sua. Etenim quæ animalia cernis frui vitalibus

Cant. V. marg. 1. *debere* vulg.—848 *procudere* P. Ferr. Ald. Delph. Nard. Lamb. *producere* Cant. *procludere* V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Th. Ra. *precludere* O. Mus. B. 1. 2. *concludere* quidam. Omnia quæ veniunt inter possint hujusce vs. atque eandem dictionem vs. 850. desiderantur in V. ed.—850 *qua* V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Bip. Hav. Delph. Nard. Creech. Gassend. Bas. *manere* Mus. B. 2.—851 *uti naribus* Vind. *ut in arvis* V. ed. Th. Ra. Voss. L. B. Mus. B. 2. *ut marvis* Bodl. *que deest* Mus. B. 2. *qua* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Cant. *habendum pro habere* Lamb. vid. Not. Var.—852 *qui meterent* Wakef. ex conj. *queis nectant* P. et edd. vulg. *qui metuent* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Cant. Voss. marg. Ferr. Th. Ra. *queis metuent* V. marg. 1. *quæ metuent* O. *queis metuent* Mus. B. 1. *queis metuunt* Mus. B. 2. *queis metuant* Mus. B. 3. in pro inter Mus. B. 2. *utrique* Lamb. *utrumque* Gassend. *utrisque* edd. vulg.—853 *Multaque* V. ed. Th. Ra. *cum* Vind. O. Mus. B. 1. 3. *tamen* Mus. B. 2.—854 *Ut procludere* V. ed. Th. Ra.—855 *vesti* V. ed. Th. Ra.—857 *tuta* V. ed. Vind. Mus. B. 2. 3. Cant. Th.

NOTÆ

847 *Debent* [*debere*] Versus hypermeter, in quo redundat syllaba, quam necat vocalis initialis versus sequentis.

848 *Secla*] Speciem, genus, ut sæpe monui.

849 *Genitalia*] Vim gignendi habentia. Sic 1. 53. 167. &c.

850 *Quæ* [*qua*] Supp. ut sit via, qua, &c. Alii, *quæ*, supp. semina.

Membris remissis] Per res Veneris relaxatis artubus.

851 *Habere*] Supp. debet. Unde in fine sequentis versus legendum *uter-*

que. Lambinus vero legit, *habendum*: et pro *uterque* legit *utrisque*. H. e. 'utrisque habendum est ea,' *queis*, &c. Hellenismus, pro 'habenda sunt ea,' quod locutionis genus familiare est Lucretio. Unde non insana Lambini lectio.

853 *Secla*] Genera, vss. 848. 860.

855 *Nam, quæquomque vides, &c.*] His 21. vss. seqq. docet interim, quid quæque animalia, quæ jam videmus, tutatum sit, ac conservaverit. Horum autem alia dolo, ut vulpes: alia virtute, ut leones: alia celeritate ac

Aut dolus, aut virtus, aut denique mobilitas, est
 Ex ineunte ævo, genus id tutata, reservans:
 Multaque sunt, nobis ex utilitate sua quæ
 Commendata manent, tutelæ tradita nostræ.

Principio, genus acre leonum, sævaque secla, 860
 Tutata est virtus, volpeis dolus; ut fuga cervos.
 At levisomna canum fido cum pectore corda,
 Et genus omne, quod est veterino semine partum,
 Lanigeræque simul pecudes, et bucera secla,
 Omnia sunt hominum tutelæ tradita, Memmi! 865
 Nam cupide fugere feras, pacemque sequutæ
 Sunt, et larga suo sine pabula parta labore:

æribus, vel astutia, vel vis, vel demum celeritas conservavit et defendit ab initio temporis id genus eorum omnium. Et plura sunt quoque data nostræ curæ, quæ sunt nobis commissa ob illorum commoditatem. Primum enim fortitudo conservavit sævam gentem et crudelia genera leonum, astutia vulpes, fuga cervos. Verum vigilantia pectora canum cum fideli corde suo, et omne genus animalium, quod natum est de semine idoneo vecturæ, et una pecudes, quæ ferunt lanam, et genera boum, mandata sunt omnia, o Memmi, custodiæ hominum. Etenim avide vitaverunt feras, et amplexa sunt securitatem, et alimenta copiosa comparata sibi sine suo

Ra. *restruans* V. ed. Th. Ra.—861 *Tutast* V. ed. Th. Ra. *et fuga* P. Mus. B. 1. et edd. vulg.—862 *Et* P. Ald. Mus. B. 1. *levis omnia* Vind. V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra. *levis ora* Mus. B. 3. Ferr.—863 *veteri non* Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. Cant. *uterino* Mus. B. 1.—864 *bucera* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 2. *buccera* Mus. B. 1. Ferr.—865 *tutela* V. ed. Th. Ra.—

NOTÆ

fuga ut cervos, salutem suam tutata esse ait: alia vero cura et tutela hominum servari; quippe quæ aut ad victum, aut ad vitæ commoda, aut ad vestitum essent utilia; qualia sunt boves, oves, capræ, equi, muli, canes venatici, &c. Reliqua vero ceteris manserunt in prædam, quam diu vivunt.

Vesci vitalibus auris] Sic Virg. *Æn.* 1. 550. 'Quem si fata virum servant, si vescitur aura.' I. e. vivere.

857 *Ex ineunte ævo*] Ab initio mundi, a primo mundi exortu.

860 *Sævaque secla*] Iracunda animalium genera: vss. 848. 851. &c.

862 *Levisomna canum corda*] Canes enim levem somnum dormiunt, e

somno facile excitantur. Unde ab Horat. Od. III. 16. dicuntur 'vigiles.'

863 *Veterino*] Vecturæ idoneo. 'Veterina,' inquit Nonius, 'animalia dicuntur ea, quæ vehere quid possunt;' citatque hunc Lucretii versum. Et Festus, 'Veterinam bestiam jumentum Cato appellavit a vehendo. Opilius veterinam dici putat, quasi venterinam, vel nterinam, quod onus ad ventrem religatum gerat.'

864 *Bucera secla*] Boves: II. 661. VI. 1240. Bucerum igitur pecus illud est, quod gerit magna cornua.

865 *Memmi*] Memmius is est, cui hoc opus dedicat Lucretius, 1. 27.

Quæ damus utilitatis eorum præmia caussa.
 At, queis nihil horum tribuit Natura, neque ipsa
 Sponte sua possent ut vivere, nec dare nobis 870
 Utilitatem aliquam, qua re pateremur eorum
 Præsidio nostro pasci genus, esseque tutum;
 Scilicet hæc aliis prædæ, lucroque, jacebant
 Indupedita suis fatalibus omnia vinclis,
 Donec ad interitum genus id Natura redegit. 875
 Sed neque Centaurei fuerant, nec tempore in ullo

labore; quæ tribuimus illis in mercedem ob commoda, quæ accipimus ab iis. Sed quibus natura nihil harum rerum dedit, neque dedit ut ipsa possent vi sua vivere, nec reddere nobis aliquod commodum, cur sineremus genus eorum nutriri nostra ope, et securum esse; nimirum ea exponebantur aliis feris in prædam et in quæstum, ut pote quæ omnia essent implexa suis fatalibus nexibus; donec natura reduxerit id genus animalium ad mortem. Verum neque Centauri unquam extiterunt, neque est ratio cur vis constans ex gemina natura et ex duplici corpore,

866 *paremque* V. ed. Th. Ra. *secuta* Lamb.—869 *Ac* V. ed. Th. Ra. *quis nil* P. Ald. *quis ni* Vind. Mus. B. 3. *quis in* Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 1. Cant. *aliquis ni* Mus. B. 2.—871 *quam pateremur* V. ed. Th. Ra.—873 *pre-*
cide V. ed. Th. Ra.—875 *Donicum* Lamb. et edd. vulg.—876 *fuerant* P. V.
 ed. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *fuerat* Nard. *fuerunt* vulg. *nec*
 P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gryph. Nard. *neque* O.—877 *queat*

NOTÆ

871 *Qua re*] Propter quam utilitatem. Neque enim interrogatio est; sed mera enunciatio.

873 *Hæc*] Supp. queis nihil horum, &c. vs. 869.

874 *Indupedita*] Vel *endopedita*; antiquæ pro impedita: 1. 241. II. 201. &c. Indupedita autem fatalibus vinclis, h. e. obnoxia morti fatali.

875 *Donec* [*Donicum*] Donec: vs. 706. 686. &c.

Ad interitum Natura redegit] Sponte sua mortem obierunt.

876 *Sed neque Centaurei, &c.*] His 47. seqq. docet interim nullos in primo mundi exortu, neque in alio tempore, extitisse Centauros, Scyllas, Chimæras, et alia id genus portenta. Sic negant et damnant ejusmodi portentosam animalium miscellam Diodorus lib. V. Aristoteles II. Phys. 8. de Hist.

Animal. et de Generat. Anim. IV. et V. 3. At Empedocles propugnat: et Claudius Cæsar, teste Plin. qui scribit, 'Hippocentaurum in Thesalia natum eodem die interiisse; et nos principatu ejus allatum illi ex Ægypto in melle vidimus.' Volateranus ait se vidisse Semicanem. Alii alia monstra, quæ Lycosthenes in lib. de Prodig. et Ostent. collegit. Cur autem Lucretius ejusmodi naturæ portenta extitisse, aut posse esse negat, varias reddit jam rationes. 1. de Centauris, quos anteriori parte homines, posteriori vero equos faciunt, arguit non posse esse, primum ex ætatis partium istarum diversitate. Namque floret equus triennis, puer vero vix ablactatus ea ætate incedit, sed dubio omnino pede calcat humum. Ubi vero puer ex ephebis

Esse queunt; duplici natura et corpore bino
 Ex alienigenis membris compacta potestas,
 Hinc illinc par vis ut non sic esse potissit:
 Id licet hinc quam vis hebeti cognoscere corde. 880
 Principio, circum tribus actis inpiger annis
 Floret equus; puer haud ita quaquam: sæpe etiam nunc

compositaque ex artubus alienis possit existere in ullo tempore, ut potentia illius ex utraque parte queat esse similis non simili. Quivis, quamvis stupida sit mente, potest agnoscere istud. Primum equus, circiter tribus exactis annis, fortis viget, puer vero non item; immo plerumque etiam nunc quæritat in soporibus ubera mamma-

P. et edd. vulg. *corpore uno* Voss. vet.—879 *paribus ut* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *partis ut* V. marg. 2. *parvis ut* Voss. vet. et L. B. V. ed. Ferr. Th. Ra. *pravis ut* Mus. B. 2. *non sit pars esse* Gif. Bodl. Voss. vet. et L. B. *non par esse* P. Ald. Bas. Bas. marg. *partibus esse* Fab. *non sic par esse* Gryph. Nard. *non pari esse* Delph. *non sit esse* Mus. B. 1. 3. *potis sit* Ferr. P. Vind. Voss. vet. et L. B. O. *potessit* Voss. marg.—882 *haud ita quaquam* Cant. *haud-quaquam* vulg. *quin sæpe* Vind. et edd. vulg. *quia sæpe* P. *etiam nunc* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Gryph. Delph.

NOTÆ

excedit, ut aiunt, jam tum equus ætate confecta languet. Quis ergo nexus inter eos esse potest? Deinde ob unam Veneris imparitatem. Licet enim, teste Aristotele, mulier et equa coitum nunquam detrectent, tamen non nisi æquinocitio concipit equa. Adde quod appetitus in iis sit varius. Præterea diversi sunt mores. Equa enim non nisi post duodecim menses, mulier vero nono parturit mense. Denique alimentum varium est et sæpius contrarium; homo enim alimento nutritur, equus vero disrum-pitur. Idem dicendum ait de Scyllis, et Chimæris. Addit insuper Chimæ-ræ genus infame esse monstrum; qui enim potest ore foras acrem flare flammam de corpore, quæ torret omnia? Non est igitur ut hujus porten-torum generis assertores ventilent hanc suam vaniloquentiam; licet enim multa sint mirabilia visa, tamen nulla est ratio cur hæ naturæ adeo contrariæ jungi tunc potuerint præ-ter ordinem, cum neque jam nunc jungi videamus alias naturas, dum plurima semina terræ commissa præ-

sto sunt et abundant adhuc, v. g. herbarum, frugum, arborum, quæ tamen mixta inter se non conjungun-tur.

Centaurei] Sic de his IV. 740. et seqq.

877 *Duplici natura*] Humana scilicet et equina.

878 *Potestas*] Potentia, vis.

879 *Hinc illinc, &c.*] Ita Lambinus. Pareus vero, *Hinc illinc par vis, ut non sic esse potis sit.* Idem sensus. Hic autem versus varie corrumpitur in variis codicibus. Cujus hæc est sententia: Non potest esse natura, seu potestas aliqua, ex alienigenis membris, v. g. humanis et equinis, compacta et conflata; ita quidem alienigenis, ut vis par pari esse, hoc est, par pari respondere non possit.

880 *Id*] Nempe, in Centauris non posse hinc illinc parem vim esse.

881 *Circum tribus actis*] Tmesis, circumactis: vel, actis circiter.

882 *Floret*] Viget; metaphora est.

Etiam nunc] Nempe, cum tres annos natus est.

Quæ damus utilitatis eorum præmia caussa.
 At, queis nihil horum tribuit Natura, neque ipsa
 Sponte sua possent ut vivere, nec dare nobis 870
 Utilitatem aliquam, qua re pateremur eorum
 Præsidio nostro pasci genus, essequæ tutum;
 Scilicet hæc aliis prædæ, lucroque, jacebant
 Indupedita suis fatalibus omnia vinclis,
 Donec ad interitum genus id Natura redegit. 875
 Sed neque Centaurei fuerant, nec tempore in ullo

labore; quæ tribuimus illis in mercedem ob commoda, quæ accipimus ab iis. Sed quibus natura nihil harum rerum dedit, neque dedit ut ipsa possent vi sua vivere, nec reddere nobis aliquod commodum, cur sineremus genus eorum nutriri nostra ope, et securum esse; nimirum ea exponebantur aliis feris in prædam et in quæstum, ut pote quæ omnia essent implexa suis fatalibus nexibus; donec natura reducerit id genus animalium ad mortem. Verum neque Centaurei unquam extiterunt, neque est ratio cur vis constans ex gemina natura et ex duplici corpore,

866 paremque V. ed. Th. Ra. secuta Lamb.—869 Ac V. ed. Th. Ra. quis nil P. Ald. quis ni Vind. Mus. B. 3. quis in Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 1. Cant. aliquis ni Mus. B. 2.—871 quam pateremur V. ed. Th. Ra.—873 pre-
 cide V. ed. Th. Ra.—875 Donicum Lamb. et edd. vulg.—876 fuerant P. V. ed. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. fuerat Nard. fuerunt vulg. nec P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gryph. Nard. neque O.—877 queat

NOTÆ

871 Qua re] Propter quam utilitatem. Neque enim interrogatio est; sed mera enunciatio.

873 Hæc] Supp. queis nihil horum, &c. vs. 869.

874 Indupedita] Vel endopedita; antiquæ pro impedita: i. 241. ii. 201. &c. Indupedita autem fatalibus vinclis, h. e. obnoxia morti fatali.

875 Donec [Donicum] Donec: vs. 706. 686. &c.

Ad interitum Natura redegit] Sponte sua mortem obierunt.

876 Sed neque Centaurei, &c.] His 47. seqq. docet interim nullos in primo mundi exortu, neque in alio tempore, extitisse Centauros, Scyllas, Chimæras, et alia id genus portenta. Sic negant et damnant ejusmodi portentosam animalium miscellam Diodorus lib. v. Aristoteles ii. Phys. 8. de Hist.

Animal. et de Generat. Anim. iv. et v. 3. At Empedocles propugnat: et Claudius Cæsar, teste Plin. qui scribit, 'Hippocentaurum in Thesalia natum eodem die interiisse; et nos principatu ejus allatum illi ex Ægypto in melle vidimus.' Volateranus ait se vidisse Semicanem. Alii alia monstra, quæ Lycosthenes in lib. de Prodig. et Ostent. collegit. Cur autem Lucretius ejusmodi naturæ portenta extitisse, aut posse esse negat, varias reddit jam rationes. i. de Centauris, quos anteriori parte homines, posteriori vero equos faciunt, arguit non posse esse, primum ex ætatis partium istarum diversitate. Namque floret equus triennis, puer vero vix ablactatus ea ætate incedit, sed dubio omnino pede calcatur humum. Ubi vero puer ex ephebis

Esse queunt; duplici natura et corpore bino
 Ex alienigenis membris compacta potestas,
 Hinc illinc par vis ut non sic esse potissit:
 Id licet hinc quam vis hebeti cognoscere corde. 880
 Principio, circum tribus actis inpiger annis
 Floret equus; puer haud ita quaquam: sæpe etiam nunc

compositaque ex artubus alienis possit existere in ullo tempore, ut potentia illius ex utraque parte queat esse similis non simili. Quivis, quamvis stupida sit mente, potest agnoscere istud. Primum equus, circiter tribus exactis annis, fortis viget, puer vero non item; immo plerumque etiam nunc quæritat in soporibus ubera mamma-

P. et edd. vulg. corpore uno Voss. vet.—879 paribus ut Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. partis ut V. marg. 2. parvis ut Voss. vet. et L. B. V. ed. Ferr. Th. Ra. pravis ut Mus. B. 2. non sit pars esse Gif. Bodl. Voss. vet. et L. B. non par esse P. Ald. Bas. Bas. marg. partibus esse Fab. non sic par esse Gryph. Nard. non pari esse Delph. non sit esse Mus. B. 1. 3. potis sit Ferr. P. Vind. Voss. vet. et L. B. O. potessit Voss. marg.—882 haud ita quaquam Cant. haudquaquam vulg. quin sæpe Vind. et edd. vulg. quia sæpe P. etiam nunc Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Gryph. Delph.

NOTÆ

excedit, ut aiunt, jam tum equus ætate confecta languet. Quis ergo nexus inter eos esse potest? Deinde ob unam Veneris imparitatem. Licet enim, teste Aristotele, mulier et equa coitum nunquam detrectent, tamen non nisi æquinoctio concipit equa. Adde quod appetitus in iis sit varius. Præterea diversi sunt mores. Equa enim non nisi post duodecim menses, mulier vero nono parturit mense. Denique alimentum varium est et sæpius contrarium; homo enim alimento nutritur, equus vero disrum-pitur. Idem dicendum ait de Scyllis, et Chimæris. Addit insuper Chimæ-ræ genus infame esse monstrum; qui enim potest ore foras acrem flare flammam de corpore, quæ torret omnia? Non est igitur ut hujus portentorum generis assertores ventilent hanc suam vaniloquentiam; licet enim multa sint mirabilia visa, tamen nulla est ratio cur hæ naturæ adeo contrariæ jungi tunc potuerint præter ordinem, cum neque jam nunc jungi videamus alias naturas, dum plurima semina terræ commissa præ-

sto sunt et abundant adhuc, v. g. herbarum, frugum, arborum, quæ tamen mixta inter se non conjunguntur.

Centaurei] Sic de his iv. 740. et seqq.

877 Duplici natura] Humana scilicet et equina.

878 Potestas] Potentia, vis.

879 Hinc illinc, &c.] Ita Lambinus. Parens vero, Hinc illinc par vis, ut non sic esse potis sit. Idem sensus. Hic autem versus varie corrumpitur in variis codicibus. Cujus hæc est sententia: Non potest esse natura, seu potestas aliqua, ex alienigenis membris, v. g. humanis et equinis, compacta et conflata; ita quidem alienigenis, ut vis par pari esse, hoc est, par pari respondere non possit.

880 Id] Nempe, in Centauris non posse hinc illinc parem vim esse.

881 Circum tribus actis] Tmesis, circumactis: vel, actis circiter.

882 Floret] Viget; metaphora est. Etiam nunc] Nempe, cum tres annos natus est.

Ubra mammarum insomnis lactantia quæret.
 Post, ubi equum validæ vires, ætate senecta,
 Membraque deficiunt, fugienti languida vita; 885
 Tum demum, puerili ævo florente, juvenas
 Obficit, et molli vestit lanugine malas:
 Ne forte ex homine, et veterino semine equorum,
 Confieri credas Centauros posse, neque esse:
 Aut, rabidis canibus subcinctas, semimarinis 890
 Corporibus Scyllas; et cætera de genere horum,
 Inter se quorum discordia membra videmus:
 Quæ neque florescunt pariter, nec robora sumunt
 Corporibus, neque perficiunt ætate senecta;
 Nec simili Venere ardescunt, nec moribus unis 895

rum, quæ lac suppedient. Deinde, postquam fortes vires, ætate jam confecta, deserunt equum, et artus languescunt, vita recedenti, jacent, tunc tandem juvena occupat pueros, ætate rigente in illis, et operit genas illorum tenera barba. Ne fortasse putes posse creari aut esse Centauros de semine idoneo tectura equorum, et de homine: vel Scyllas circumcinctas canibus rapacibus, et corporibus semimarinis; et cetera hujus generis monstra, quorum cernimus artus inter se dissimiles; quæ neque simul vigent, neque habent vires in suis corporibus, neque crescunt, in ætate confecta: neque ardent eadem Venere, neque similes sunt iisdem studiis, et quæ non

Nard. Voss. marg. etiam tunc P. Ald. Gif. Par. etiamnum Lamb. et alii.—883 in animarum V. ed. Th. Ra. animarum Mus. B. 2. 3. latantia Voss. vet. et L. B. Voss. marg. lactantia reliqui. quærit P. et edd. vulg.—884 validare V. ed. Th. Ra.—886 pueris P. et edd. vulg. florenta Vind. V. ed. Th. Ra. juvenas Mus. B. 1.—887 Occipit P. et edd. vulg.—888 Ne torto omisso et Nonius, i. 48.—889 credis Gif. L. B. Par. neque esse P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. nec esse vulg.—890 rabidis Wakef. Heins. rapidis vulg.—892 dissortia Creech.—893 nec P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. neque vulg.—894 perficiunt O. proficiunt Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Cout. Bas. P. V. marg. 1. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed.

NOTÆ

- 883 Lactantia] Lac suppeditantia.
 884 Ætate senecta] H. e. ætate confecta; sic vs. 894. sic III. 774. 'Seductis membris.' Sic infra vs. 894.
 886 Puerili [pueris] Alii, puerili; bene etiam.
 Juventas] Juventutis Dea: ipsa juvena: juvenilis ætas.
 887 Molli vestit lanugine, &c.] H. e. molli pilo, seu barba. Sic supra vs. 672. 'Impubeim molli pubescere veste.'
 888 Veterino] Supra vs. 863.
 889 Confieri] Confici: sic alibi passim.
 891 Scyllas] Quid monstri genus sit docuimus IV. 733. not. consule locum.
 895 Venere] Amore Venereo.
 Moribus] Vel studiis; vel pariendi temporibus, ut quidam interpretantur, et ut annotavi supra vs. 876. not.

Conveniunt; neque sunt eadem jocunda per artus:
 Quippe videre licet pinguescere sæpe cicuta
 Barbigeras pecudes, homini quæ est acre venenum.
 Flamma quidem vero quom corpora fulva leonum
 Tam soleat torrere atque urere, quam genus omne 900
 Visceris, in terris quodquomque, et sanguinis, exstet:
 Qui fieri potuit, triplici cum corpore ut una,
 Prima leo, postrema draco, medio ipsa chimæra,
 Ore ferox acrem flaret de corpore flammam?
 Qua re, etiam tellure nova, cœloque recenti, 905
 Talia qui fingit potuisse animalia gigni,
 Nixus in hoc uno, novitatis nomine inani;
 Multa licet, simili ratione, ecfutiat ore.

habent in membris res easdem gratas. Namque cernere est plerumque barbato greges fieri pingues cicuta, quæ est sævum virus homini. Ignis autem cum consuescat tam comburere et cremare rufa corpora leonum, quam omnem aliam rem, quæ constet in terris ex visceribus et ex sanguine, quomodo potuit fieri, ut una Chimæra constans tergemino corpore, nempe cujus prior pars sit leo, posterior draco, media ipsa Chimæra, emitteret ore extra corpus ignem ardentem? Quapropter, qui dicit ejusmodi animalia potuisse generari initio terræ recentis, et cæli recenter geniti, is innixus in hoc uno vano titulo novitatis potest pari modo plurima

Th. Ra. Ald. projiciunt Turneb. et edd. vulg.—896 neque P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. nec vulg. jocunda P. V. ed. Mus. B. 1. 3. Th. Ra. Ald.—897 cicuta V. ed. Th. Ra.—898 hominiquæ est V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Th. Ra. homini est quæ Mus. B. 2.—899 Flamma Mus. B. 2. vero deest P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Ignea flamma quidem cum P. Ferr. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 1. vulva V. ed. Th. Ra.—900 Jam Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. tonere V. ed. Th. Ra.—902 tempore pro corpore V. ed. unam V. ed. Th. Ra.—903 medio Vind. Mus. B. 1. Cant. media vulg.—904 ferox Mus. B. 1. feras Gryph. marg. Bas. marg. P. Voss. L. B. Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. ferens O. P. in not. Horriferas Mus. B. 2. foras Mus. B. 3. et edd. vulg. flaret P. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. 1. Cant. Gryph. Bas. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. marg. flare Mus. B. 2. 3. Vind. efflaret vulg. flammæ Mus. B. 2.—906 fingunt V. ed. Th. Ra.—907 Nixus Cant. hoc deest et mani pro inani V. ed. Th. Ra.—908 ecfutiat Vind. V. ed. Cant. Th. Ra.

NOTÆ

- 896 Eadem jocunda] Eadem grata alimenta, ut jamjam sese explicat vsa. seqq.
 897 Quippe videre licet] Sic IV. 644. de Veratro: 'Præterea, nobis veratrum est acre venenum: At capris adipem et coturnicibus auget.'
 898 Barbigeras pecudes] Capras. Sic VI. 970.
 903 Chimæra] Sat explicat Poëta quid sit Chimæra: nosque antea diximus satis II. 704. not. Sic Homer. Iliad. VI. 181. Hesiod. in Theog. Virg. Æn. VI. 288. &c.
 906 Qui fingit, &c.] Puta Euripidem in Bacch.
 908 Ecfutiat [effutiat] Effutire, inquit Nonius, est, cum mendacio dicere.

Aurea tum dicat per terras flumina volgo
 Fluxisse, et gemmis florere arbusta suesse : 910
 Aut hominem tanto membrorum esse inpete natum,
 Trans maria alta pedum nixus ut pandere posset,
 Et manibus totum circum se vortere cœlum.
 Nam, quod multa fuere in terris semina rerum,
 Tempore quo primum tellus animalia fudit ; 915
 Nihil tamen est signi, mixtas potuisse creari
 Inter se pecudes, compactaque membra animantum :
 Propterea, quia, quæ de terris nunc quoque abundant,
 Herbarum genera, ac fruges, arbustaque læta,
 Non tamen inter se possunt complexa creari. 920
 Sed, si quæque suo ritu procedit, et omnes,
 Fœdere naturæ certo, discrimina servant.

Et genus humanum multo fuit illud in arvis

eiusmodi fabulari ; verbi gratia, garrere fluvios aureos tunc olim delapsos esse communiter per campos ; et arbores solitas fuisse florere margaritis ; vel hominem creatum fuisse olim tanto cum robore artuum, ut posset ferre conatum pedum hinc inde trans maria profunda, et manibus movere circa se totum cœlum. Nam etsi multa corpuscula rerum fuerint in terris eo tempore, quo primum terra genuit animalia : tamen non est indicium animalia potuisse gigni commixta inter se, atque artus animalium fuisse complexos simul ; eo quod ea etiam genera herbarum, segetes, arbores florentes, quæ nunc procreantur de terris, non tamen queunt gigni inter se commixta. Ita quæque res nascitur suo more ; et omnes conservant differentias suas ex inviolabili lege naturæ. Prisca etiam gens hominum fuit longe durior in

efficiat Mus. B. 3.—909 cum P. O. Mus. B. 1. Ferr. Ald. fulgo V. ed. Th. Ra.—910 geminis Th. Ra.—912 nixus Cant. nixus vulg. visus V. ed. O. Mus. B. 1. pandere P. Gryph. marg. Voss. marg. Ald. pondere Vind. V. ed. Voss. vet. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. ponere edd. vulg.—915 quod Ferr.—916 Nihil Vind. Ferr. V. ed. Th. Ra. nil vulg.—920 possint Hav. Bip.—921 Sed si Ferr. V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Sed sic P. O. Ald. Gif. L. B. Par. Nard. Mar. Res sic vulg. Res si Vind. quicque s. r. p. et

NOTÆ

911 Aut hominem tanto, &c.] Docuit r. 200. cur natura non potuerit initio creare homines tantæ magnitudinis : ' Denique, cur homines tantos natura parare Non potuit, pedibus qui pontum per vada possent Transire, et magnos manibus divellere montes, Multaque vivendo mortalia vincere secla ; Si non, materies quia rebus reddita certa est Gignundis ? ' &c.

912 Pedum nixus] Pedes.
 921 Sed, si [Res sic] quæque, &c.] Sic Lambinus. Pareus vero : Sed sic quidque suo ritu procedit ; et omnia, &c. Utraque lectio probatur.
 923 Et genus humanum, &c.] His 104. vss. seqq. jam docet de primis seu priscis hominibus. Itaque, quid humano generi contigerit ab ineunte mundi ætate, qua valetudine fuerit,

Durius, ut decuit, tellus quod dura creasset ;
 Et majoribus, et solidis magis, ossibus intus 925
 Fundatum ; validis aptum per viscera nervis :
 Nec facile ex æstu, nec frigore, quod caperetur ;
 Nec novitate cibi, neque labi corporis ulla.
 Multaque per cœlum solis volventia lustra
 Volgivago vitam tractabant more ferarum. 930
 Nec robustus erat curvi moderator aratri ;
 Quisquam nec scibat ferro molirier arva,

agris, ut par fuit, eo quod terra dura generavisset illam : et constructa fuit intrinsecus ex majoribus, et durioribus ossibus, et compacta nervis fortibus per interiores partes : quæ nec frigore nec calore facile afficeretur : neque etiam novitate alimenti, nec ullo morbo corporis labefactaretur. Homines illi traducebant vitam, sicut feræ errantes solent, per plures cursus solis vertentes cœlum. Necdum ullus erat fortis rector flexi aratri : nec ullus sciebat colere agros ferro, neque sepelire

omnia Gif. L. B. Par.—925 E P. V. ed. Th. Ra. Ald.—926 Fundatum et P. Ald. Bip. Hav. Delph. actis pro aptum Mus. B. 1.—927 capetur V. ed. Th. Ra. Deinde sequitur vs. 931. V. marg. 1. 2.—928 labe Vind. Mus. B. 1.—930 tractabant V. ed. Th. Ra.—932 Quicquam Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. molirier Vind. O. Mus. B. 1. 3. Cant. moliner V. ed. Th. Ra.—

NOTÆ

quibusve moribus institutum ; et cetera ejusmodi, rite prosequitur Lucretius. Ac primum quidem his 41. vss. prioribus docet primos homines validiori, quam nunc, constitisse corpore, ob innatam dritiem, quam e terra dura geniti contraxerant ; unde minus obnoxii erant injuriis temporis, aut morbis. Deinde diutius vixisse tunc, quam nunc vivunt ; et more ferarum per nemora errasse victum quæritantes ex arborum fœtu ; (quippe quibus ignota fuerit agricultura ;) sitim vero sedasse fluviis ac fontibus. Præterea illis penitus ignotum fuisse ignis usum, atque pelium : sed frigus et æstus arcebant tegumine plantarum et testudinatis specubus. Denique jus nullum fuisse ; sed quemque sibi consuluisse ; ac promiscuam fuisse Venerem, aut pro valida viri vi, ac impensa libidine ; aut pro mutua cupidine ; aut

pro glandum ac arbutorum data mercede.

928 Labi] Pro labe : h. e. morbo.

929 Lustra solis] Annuos solis cursus. Est enim lustrum, certum temporis spatium, quo peracto census fiebat apud Romanos, nempe quinto quoque anno.

930 Volgivago] Vel Vulgivago ; i. e. turmatim errante. Sic iv. 1064.

931 Nec robustus erat, &c.] Unde Virg. Georg. i. 125. et seqq. docet ante Jovem nullos fuisse agricolas. Idem docent Ovid. Met. i. Tibull. Eleg. i. 3. Martial. xii. 63. et Manil. i. a vs. 66. ad vs. 96. ubi de agricultura et ceteris artibus docet, quas primis hominibus ignotas fuisse ait.

932 Scibat] Pro sciebat. Sic infra vss. 951. 957.

Molirier] Poëtice pro moliri. Est autem moliri arva, colere agros, et meliores reddere cultu : magno la-

Nec nova defodere in terram virgulta, neque altis
 Arboribus veteres decidere falcibus ramos.
 Quod sol atque imbres dederant, quod terra crearat 935
 Sponte sua, satis id placabat pectora donum.
 Glandiferas inter curabant corpora quercus
 Plerumque; et, quæ nunc hyberno tempore cernis
 Arbuta puniceo fieri matura colore,
 Plurima tum tellus, etiam majora, ferebat: 940
 Multaque præterea novitas tum florida mundi

in terram arbusta tenera, neque amputare falcibus putres ramos arboribus proceris. Illud munus, quod sol et pluviae tribuerant, vel quod tellus produxerat sua sponte, satis sedabat appetitum stomachi. Nonnunquam pascebant corpus suum inter quercus, quæ ferunt glandes; et quæ poma sylvestria vides hoc tempore nostro maturescere rubro colore, tunc ejusmodi terra portabat plurima, atque etiam majora. Et novitas mundi tunc florescens dedit insuper miserandis hominibus

933 nova deest V. ed. Th. Ra. neque P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3. Cant. Th. Ra. Ald. nec edd. vulg.—935 crearat Ferr. V. ed. Th. Ra.—936 placarat P. Ald. pectore Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—937 curabat O. Cant. pectora quercus Voss. vet.—939 Puniceo edd. vulg. natura Mus. B. 2.—940 majore Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3.—941 cum O. Mus. B.

NOTÆ

bore invertere; exarare, &c. Moliri enim dicimus, quicquid cum labore facimus. Olim mollirier, h. e. resolvi: sed prior lectio magis probatur.

933 *Nec nova defodere, &c.* Hic vs. repetitur infra vs. 1365. Defodere autem in terram, Gallice planter.

934 *Falcibus [Falcibu']* Pro falcibus, metri causa.

936 *Placabat pectora* Sitim ac famem sedabat.

937 *Glandiferas inter, &c.* Primi enim homines vivebant glandibus. Unde Virg. Georg. 1. 147. 'Prima Ceres ferro mortales vertere terram Instituit, cum jam glandes, atque arbuta sacrae Deficerent sylva, et victum Dodona negaret.'

Curabant corpora Pascebant corpora; h. e. manducabant. Sic II. 31. 'Non magnis opibus jucunde corpora curant.'

939 *Arbuta* Poma sylvestria, quæ Plinio xv. 24. dicuntur poma inhonora. Verum errat in eo Plinius, quod arbutum et unedonem ait esse rem eandem. Unedo enim nihil pertinet ad arbutum. Epimelis igitur arbor est, cujus fructus dicitur unedo: Arbutus vero Latinis, Græcis vero Comarus, arbor est, cujus fructus Arbutum Latinis, Græcis Memæcylum dicitur. Galenus lib. 11. alim. aperte distinguit unedonem ab arbutum: namque Epimelidi dat unedonem: Comaro seu arbutum memæcylum. Ita erroris arguit Plinium Dalecampus in Plin. lib. 1.

Puniceo [Puniceo] Pro puniceo: sic alibi mænera pro munera. Est autem puniceus color, rubicundus, seu purpureus. Sic II. 829. Sic Virg. Æn. XII. 77.

Pabula dira tulit, miseris mortalibus ampla.

At sedare sitim fluviei, fontesque, vocabant;
 Ut nunc montibus e magnis decursus aquai 945
 Claricitat late sitientia secla ferarum.
 Denique, nota vagis, sylvestria templa tenebant
 Nympharum; quibus excibant humore fluentia
 Lubrica, proluvie larga lavere humida saxa,
 Humida saxa, super viridi stillantia musco;
 Et partim plano scatere, atque erumpere, campo. 950

plura alia sufficientia alimenta, quasi divinitus nascentia. Verum flumina et fontes advocabant homines ad extinguendam suam sitim, sicut hoc tempore nostro liquidior delapsus aque ex altis montibus invitat genera ferarum quæ sitiunt. Demum errantes noctu occupabant sacra antra sylvestria Nympharum, e quibus latices aquæ humidæ et liquidæ manabant, ut lavarent copiosa sua diluvie saxa madida; guttatim quippe cadentes super saxa madida et operta virenti musco: et partim ut scaturirent et decurrerent per apertos agros. Nondum etiam sciebant

1. 2. Ferr.—942 *Pabula dira* P. Ald. Mus. B. 1. Hav. Bip. *Pabula dira* Ferr. Nard. Bas.—943 *Et Cant. Ad Macrobi. Sat. vi. 2. Voss. de Constr. p. 183. P. in not. vacabant* superser. in Voss. vet.—945 *Clarior accitat* P. Gryph. Delph. Nard. Bas. *Claritate a te* V. ed. Th. Ra. Bodl. Ferr. *Claricitatiæ* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. P. in not. V. marg. 3. *Claricitatiæ* Mus. B. 3. *Clarior aciatæ* O. Cant. *Clamjurat æstate* Mus. B. 1. *Clarior aciatæ* V. marg. 2. *Claritat æstate* V. marg. 1. *Clare citat ad se* Gif. Par. Cout. *Clare cit et late* Voss. marg. *Claricitate et P. in not.*—946 *nota vagis* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Voss. marg. *noctivagis* Vind. *noctivagi* vulg. *nocte vagi* Bendl.—947 *Nympharum* P. Ald. *excibant* O. Cant. *exibant* P. Mus. B. 1. 2. 3. et edd. vulg. *excibant* Vind. Voss. vet. et L. B. Voss. marg. *æstibant* Ferr. V. ed. Th. Ra.—948 *pro luvie* V. ed. Th. Ra. *larga deest* Mus. B. 2. *luere* Mus. B. 1.—949 *musto* Vind. V. ed. Th. Ra.—950 *statere* V. ed. Th.

NOTÆ

942 *Dira [Dira]* Vel, ut aliis placet, *dira*; id est, quasi divinitus venientia: seu sponte sua nascentia. Olim, *dura*, h. e. aspera.

Ampla Sufficientia; quibus mortales contenti essent.

943 *Sedare...vocabant* Hellenismata, pro, vocabant, ut sedarent, vel ad sedandam sitim.

944 *Decursus aquai* Aqua ex loco declivi fluens. Sic vs. 262.

945 *Claricitat [Clarior]* Sup. quam aliis in locis. Ita Lambinus: at Pa-reus, *clare citat*; minus clare.

Accitat Invitat, advocat.

Secla ferarum Genera ferarum, hoc

est, feras, ut sæpe loquitur. Sic vs. 965.

946 *Sylvestria templa Nympharum* Antra, quæ domus Nympharum finguntur.

947 *Quibus* Supp. ex.

948 *Lubrica humore* Liquida et humida.

Lavere Tertiæ conjug. lavo, is; et lavo, as, dicebatur olim: sicut scato, is; et scateo, es: vel fervo, is; et ferveo, es. Dixit autem exhibant lavere, h. e. ad lavandum; vel ut lavarent: sicut supra jam vs. 943. vocabant sedare. Græca phrasia.

950 *Scatere* Tertiæ etiam conjug.

Nec dum res igni scibant tractare, neque uti
Pellibus, et spoliis corpus vestire ferarum:
Sed nemora, atque cavos monteis, sylvasque, colebant;
Et frutices inter condebant squalida membra,
Verbera ventorum vitare, imbreisque, coactei. 955

Nec commune bonum poterant spectare, neque ullis
Moribus inter se scierant, nec legibus, uti.
Quod quoque obtulerat prædæ fortuna, ferebat;
Sponte sua sibi quisque valere, et vivere, doctus.

Et Venus in sylvis jungebat corpora amantum: 960
Conciliabat enim vel mutua quamque cupido,
Vel violenta viri vis, atque inpena lubido;
Vel pretium, glandes, atque arbuta, vel pira, lecta.

Et, manuum mira fretei virtute, pedumque,

præparare res igne: neque uti pellibus, ac operire corpus exuviis ferarum. Sed habitabant sylvas, nemora, et montes cavatos; et abscondebant nuda sua corpora inter arbusta, coacti quippe fugere vim acrem ventorum et pluvias. Neque etiam poterant respicere ad publicam utilitatem, neque sciebant etiam uti ullis institutis aut legibus inter se. Quisque rapiebat eam prædam, quam sibi sors objiciebat: quisque sciebat tantum sponte sua vivere et agere pro seipso. Et Venus conjungebat corpora amantium in sylvis: namque vel mutui amor jungebat quamque feminam, vel fortis viri vis, et impetuosa luxuries, vel merces aliqua v. g. de glandibus, et pomis sylvestribus, vel de piris lectis. Et confisi admirabilibus viribus

Ra.—951 scribant Vind. V. ed. Mus. B. 2. Th. Ra. neque P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. atque Vind. nec vulg.—955 umbrisque Mus. B. 2.—956 neque P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. nec vulg.—957 sciebant Voss. vet. et L. B. Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. scibant edd. vulg. uti deest V. ed. Th. Ra.—958 Quodcunque P. V. ed. Gryph. marg. Th. Ra. Ald. fitebat V. ed. Th. Ra.—960 lugebat V. ed. Th. Ra. lucebat Voss. vet. sed ludebat superscr. inciebat Gif. L. B. Par.—962 violenti V. ed. Th. Ra.—965 Con-

NOTÆ

ut jam monebam. Sic vi. 896.

951 Scibant] Sciebant: sic vs. 957.

Res igni tractare] Coquere cibos igne: aut igne uti, quomodo jam utimur.

Igni] Pro igne, ut supra vs. 928. labi pro labe; metri causa. Sic jam infra docebit, casis et pellibus reperitis, matrimoniisque atque institutis receptis, usum ignis fuisse cognitum.

952 Neque uti pellibus] Quæ quidem inventori primo fuerunt pesti-

feræ, ut docet infra vs. 1407.

954 Squalida] Nuda, hirsuta pilis.

956 Nec commune bonum, &c.] De hac re jam infra vs. 1107.

960 Venus] Amoris Dea: Amor ipse.

961 Quamque] Supp. feminam.

962 Impensa] Impetuosa, vehemens, effrænata, magna.

964 Et manuum mira, &c.] His 45. vss. aliis subseq. multa ac varia docet de primis hominibus. i. quod mira virtute pedum ac manuum pol-

Conflictabantur sylvestria secla ferarum 965.
Missilibus saxis, et magno pondere clavæ;
Multaque vincebant, vitabant pauca latebris:
Setigerisque pares subus sylvestribus, membra
Nudabant terræ, nocturno tempore captei,
Circum se foliis, ac frondibus, involuentes. 970

Nec plangore diem magno, solemque, per agros
Quærebant, pavidei palantes noctis in umbris;

manuum et pedum, persequerentur sylvestria genera ferarum lapidibus jaculabilibus, et ingenti onere clavæ: et captabant multa, et fugiebant pauca quærentes speluncas: et similes apris hirsutis ubi nocte caperentur, prosternebant humi suos agrestes artus nudatos, et cooperiebant se circum foliis ac frondibus. Neque trepidi requirebant ingenti planctu diem ac solem per campos, ubi errabant in tenebris

fluctabantur Wakef. ex conj. Consectabantur V. ed. Th. Ra. Conspectabantur quidam. Consectabantur vulg.—966 In Mss. omn. h. vs. sequitur vs. 973. et in P. deest.—968 subus Voss. vet. et L. B. suis reliqui. sylvestribus V. ed. Th. Ra. Gif. L. B. Par. sylvestria vulg.—969 Nuda dabant Hav. Bip. Delph.—973

NOTÆ

lentes consecrarentur feras, quas nec timebant, nec vitabant. ii. quod, ubi nox eos ceperat, ibi nuda corpora humi darent, involentes se foliis ac frondibus. iii. quod noctis tenebras non horrerent, nec pavidi solis adventum quærent: cum enim a pueris viderent diem ac noctem alternis temporibus gigni, utrumque vicissim expectabant taciti, aut somno sepulti. iv. quod noctu jacentes in cubili frondibus arborum strato metuerent sibi potissimum a feris, præsertim ab apris et leonibus, quibus advenientibus saxeas domos cedebant. v. quod idcirco tamen non plures tunc homines mortem obirent, quam nunc obeunt: sed qui dentibus ferarum petitus erat, is ingentes gemitus edebat, dum manderetur: si vero posset, adeso partim corpore, mortem vitare ad tempus, manum tenebat super vulnera, donec sæva vermina privarent eum vita; nesciebant quippe tunc vulneribus mederi homines. vi. quod non multa tunc

hominum millia, sicut nunc, in bello caderent, aut in maris aquis obruti perirent; quippe quibus et militaris et nautica ars ignota fuerit. vii. denique quod penuria cibi tantum morerentur, aut imprudentes se veneno necabant. Quod nunc contrarium fit. Plerique enim jam copia rerum pereunt, ac non sibi, sed aliis venena miscent.

965 Secla ferarum] Feras, vs. 945.

967 Vincebant] Capiebant, occidebant.

Vitabant pauca latebris] H. e. præsidio latebrarum vitabant paucas feras; quas non metuerent.

971 Nec plangore diem, &c.] Manilius tamen non ita censet, his vs. i. 66. loquens de primis artium inventoribus: 'Nam rudis ante illos, nullo discrimine, vita In speciem conversa operum ratione carebat, Et stupefacta novo pendebat lumine mundi: Tum velut amissis mœrens, tum læta renatis Sideribus, variosque dies incertaque noctis Tempora, nec similes

Sed tacitei respectabant, somnoque sepultei,
 Dum rosea face sol inferret lumina coelo.
 A parvis quod enim consuerant cernere semper, 975
 Alterno tenebras, et lucem, tempore gigni,
 Non erat, ut fieri posset mirarier umquam,
 Nec diffidere, ne terras æterna teneret
 Nox, in perpetuum detracto lumine solis:
 Sed magis illud erat curæ, quod secla ferarum 980
 Infestam miseris faciebant sæpe quietem;
 Ejecteique domo, fugiebant saxeæ tecta
 Spumigeri suis adventu, validique leonis;
 Atque intempesta cedebant nocte, paventes,
 Hospitibus sævis instrata cubilia frunde. 985
 Nec nimio tum plus, quam nunc, mortalia secla

noctis: sed silentes, respiciebant, aut obruti sopore expectabant, donec sol roscida lampade lucens redderet lucem celo. Namque, cum soliti essent a pueris videre perpetuo noctem et diem alterno tempore generari, non erat eis curæ usquam admirari, quomodo id posset fieri, neque timere, ne perpetuæ tenebræ noctis occuparent terras in æternum, ablata luce solis: verum hoc magis erat iis in cura, quod genera ferarum plerumque redderent somnum molestum sibi infortunatis; et pulsi e cubili suo, relinquebant saxeas domos ad accessum apri spumantis, aut sævi leonis: et in tempore concubii nocturni pavidi relinquebant crudelibus his hospitibus lectos stratos foliis. Neque tunc temporis mortale genus hominum magis desere-

placidi Mus. B. 2. expectabant Fab. resupinabant Creech. res spectabant Voss. marg.—974 interat V. ed. Th. Ra.—975 Aperuis Vind. Cant. A pueris quidam. Asperius Mus. B. 2. Aperuisset Mus. B. 3. quoniam P. Gryph. marg. Ald. consuerunt Cant. conservant Th. Ra.—978 Ne Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. de sidere V. ed. Th. Ra.—980 curæ quæ P. Ald. curæque V. ed. Th. Ra.—981 faciebat Voss. L. B. O. V. ed.—982 Et lecti V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2.—983 Setigeri edd. vulg.—984 tendebant Mus. B. 2. parentes Delph.—985 Hostibus senis Mus.

NOTÆ

umbras, jam sole regresso, Jam propiore, suis poterat discernere causis, &c.

974 *Rosea face*] Sic vs. 609. 'Rosea sol alte lampade fulgens,' et vss. 655. 656.

977 *Mirarier*] Poëtice pro mirari.

980 *Secla ferarum*] Feræ, vss. 945. 965. &c.

981 *Infestam faciebant*] Turbabant.

982 *Saxeæ tecta*] Antra, saxeas domos; latebras: sylvestria templa

Nympharum, ut ait vs. 946.

983 *Suis*] Apri.

984 *Intempesta nocte*] Quam Planctus vocat conticinium noctis. Alii, silentium noctis. Alii, concubium. Scilicet, cum cubant omnes, nec agendi tempus est ullum.

985 *Hospitibus sævis*] Puta, leonibus, apris, ursis, lupis, &c.

986 *Mortalia secla*] Homines, sic vss. 803. 1237.

Dulcia linquebant lamentis lumina vitæ.
 Unus enim tum quisque magis deprensus eorum
 Pabula viva feris præbebat, dentibus haustus:
 Et nemora ac monteis gemitu, sylvasque, replebat, 990
 Viva videns vivo sepeliri viscera busto:
 At, quos ecfugium servarat, corpore adeso,
 Posterius, tremulas super ulcera tetra tenentes
 Palmas, horriferis adcibant vocibus Orcum:
 Denique, eos vita privarant vermina sæva, 995
 Experteis opis; ignaros, quid volnera vellent:
 At non multa virum sub signis milia ducta

bat dulcem lucem vitæ fluentis, quam nunc relinquit. Cum enim tunc temporis unus aliquis eorum captus et dentibus ferarum devoratus magis, quam nunc, ministrabat viva alimenta feris, implebat planctu saltus, colles, ac sylvas circum, cernens sua intestina sepeliri viva in sepulcro vivo. Sed ii, quos fuga conservaverat, postquam corpus eorum dentibus ferarum fuisset petatum, habentes manus trepidas super vulnera fæda vocabant mortem horrendis clamoribus: donec crudeles vermes orbarissent eos vita, inopes omnis auxilii, et nescios quid remedii ulcera poscerent. Verum una dies non perimebat plurima milia hominum deducta sub vexil-

B. 2.—987 labentis Muret. ex conj. edd. vulg.—988 depensus V. ed. Th. Ra. deprensus P. O. Mus. B. 2. Ald.—990 gemitus Voss. vet.—992 Ac V. ed. Th. Ra. Ad Cant. effugiunt tempore Mus. B. 2.—993 supra Mus. B. 2. 3. Cant. ulcera P. Mus. B. 2. 3. Cant. viscera reliqui.—994 ortum Mus. B. 1.—995 Donicum edd. vulg. privarant P. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. privabant P. in not. Bas. marg. privarunt vulg. germina Mus. B. 1. Ferr. vermina Mus. B. 2.—996 ignavos Mus. B. 2.—997 ignis V.

NOTÆ

987 *Lamentis* [*Labentis*] Quæ fluxa labitur. Ita omnes præter unum Lambinum, qui legit laments, h. e. plangoribus.

988 *Eorum*] Nempe, primorum illorum hominum.

992 *Corpore adeso posterius*] H. e. postquam dentibus ferarum petiti erant.

994 *Adcibant*] Ab accio, is: vel accio, es: sicut supra scibant pro sciebant.

Orcum] Infernum; h. e. mortem.

995 *Denique* [*Donicum*] Donec, ut sæpe monui.

Vermina] Plur. Dicuntur ventris tormina, cum intestina minuto motu,

quasi vermibus quibusdam, scindi videntur. Quod doloris genus Græci vocant στροφόν. Fest. Unde Verminare, h. e. vermibus infestari.

996 *Experteis opis*] Medicinæ usum non habentes.

Quid volnera vellent] Quæ remedia vulneribus sanandis essent adhibenda.

997 *At non multa virum, &c.*] Nondum enim natum erat bellum. Namque, ut ait Ovid. Met. i. 'Nondum præcipientes cingebant oppida fossæ, Non tuba directi, non æris cornua flexi, Non galeæ, non ensis erat; sine militis usu, Mollia securæ peragebant otia gentes.'

Una dies dabat exitio; nec turbida ponti
 Æquora lædebant naveis ad saxa, virosque:
 Nec, temere, in cassum frustra, mare, sæpe coortum, 1000
 Sævibat; leviterque minas ponebat inaneis.
 Nec poterat quemquam placidi pëllacia ponti
 Subdola perlicere in fraudem ridentibus undis:
 Inproba navigii ratio tum cæca jacebat.
 Tum penuria deinde cibi languentia leto 1005
 Membra dabat; contra nunc rerum copia mersat.
 Illei imprudentes ipsei sibi sæpe venenum
 Vergebant; nunc dant aliis solertius ipsei.

Inde casas postquam, ac pelleis, ignemque, pararunt;

lis: neque procellosi campi maris allidebant naves atque homines ad scopulos: sed æquor sæpe frustra furebat exortis æstibus, et intermiscebat vanos terrores sine periculo. Neque dolosa fallacia maris tranquillæ poterat impellere quemquam in dolum, placidis fluctibus; tunc enim ars nequam navigandi erat ignota. Postea tunc temporis defectus alimenti inferebat mortem languentibus corporis artibus; nunc vero abundantia rerum mergit homines. Illi primi homines plerumque inopinantes ipsi infundebant sibi virus: nunc vero ingeniosius ipsi præbent aliis. Deinde ubi præparaverunt sibi domos, et pelles et ignem, et ubi fœmina juncta viro

ed. Th. Ra. milia P. V. ed. O. Cant. Th. Ra. millia vulg.—1000 Sed edd. vulg. N. t. incursu fluctus m. Gryph. P. in not. flustris mare Voss. marg. flustro Voss. ad Catull. p. 230. mare fluctibus sæpe coortis Lamb.—1001 ponebat Bodl. Voss. vet. et L. B. P. Ald. Hav. Bip. potebas Vind. V. ed. Th. Ra. possebat Ferr. poscebat O. Mus. B. 1. Cant. V. marg. 1. petebat Mus. B. 2. portabat et in marg. ponebat Mus. B. 3. miscebat Delph. Cout. fondebat quidam.—1004 cum Ferr. V. ed. Th. Ra.—1005 lacto V. ed. Th. Ra. lecto V. marg. 1.—1006 dedant V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3. dabant O. Mus. B. 2. Ferr. mersast V. ed. Th. Ra. mertat Turneb. Adv. xxx. 22.—1007 prudenter Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. prudentes Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. O. ipsis Gryph. P.—1008 nudant Vind. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. Cant. nedant etiam V. ed. et nudant O. et nudabant Mus. B. 1. Ferr. aliis deest Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. in cujus ultimi margine scribitur 'Abest corpus,' quod comparet in O. et Cant. ut letum in P.—1009 pelvis vel pelves P. Cant.—1011 Deest Vind. V.

NOTÆ

1000 Frustra [Fluctibus] Pro fluctibus, metri causa.

1002 Pellacia] Fallacia. Sic H. 559.

1004 Improba navigii, &c.] Sic Ovid. Metam. I. 'Nondum cæsa suis, peregrinum ut viseret orbem, Montibus, in liquidas pinus descenderat undas: Nullaque mortales præter sua littora norant.' E Manil. I. 76. 'Immotusque

novos pontus subduxerat orbes, Nec vitam pelago, nec ventis credere vela Audebant; sed quisque satis se nosse putabat.'

1008 Vergebant] Miscebant, infundebant. Vergendi verbo utebantur in sacrificiis. Plaut. Curcul. Sic Lucret. II. 212. 'In terras igitur quoque solis vergitur ardor.'

1009 Inde casas postquam, &c.] His

Et mulier, conjuncta viro, concessit in unum, 1010
 Castaque privatæ Veneris connubia læta
 Cognita sunt, prolemque ex se videre creatam;
 Tum genus humanum primum mollescere cœpit.
 Ignis enim curavit, ut alsia corpora frigus
 Non ita jam possent cœli sub tegmine ferre: 1015
 Et Venus inminuit vireis; puereique parentum
 Blanditiis facile ingenium fregere superbum.
 Tunc et amicitiam cœperunt jungere habentes
 Finitumei inter se, nec lædere, nec violare;

mansit simul, et ubi pudica conjugia Veneris privatæ cum gaudio cognita fuerunt, et conjuges viderunt progeniem natam ex seipsis: tunc gens hominum inceptum primum mansuefieri. Ignis enim fecit, ut corpora alsiosa non ita jam facile possent perferre frigus sub tecto cœli: et Venus minuit vires suas: et infantes blandimentiis suis mitigaverunt facile imperiosum animum parentum. Tunc etiam homines possidentes agros vicinos inceperunt facere amicitiam inter se, neque nocere

ed. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—1012 coortam Delph.—1014 algida O. Mus. B. 1. Ferr. P. Ald. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1.—1015 posset P. Ald. ferri P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald.—1016 pueiri V. ed. Th. Ra. pueris Mus. B. 2. Ferr.—1018 amicitiam Voss. L. B. P. V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. amicitiam vulg. amicitia Mus. B. 2. aventes Mar. Voss. marg. P. in not. V. marg. 1. Voss. vet.—1019 Finitumei vel Finitimi P. Mus. B. 1. 3. Cant. Mar. Voss. marg. Finitim Bodl. Voss. vet.

17

NOTÆ

vero 18. vss. seqq. multa docet de primis hominibus, quæ scilicet post longum tempus tandem usu et experientia repererunt. I. domos construxisse sibi. II. pelles pro vestibus parasse. III. ignem e silicibus excitasse. Quæ tria fecerunt ut matrimonia inierint, ac privatæ Veneris connubia cognoverint: ut mollius vitam degerint: ut parentes, pueros, ac muliebri genus, quod æque imbecillum est, miserari cœperint: ut amicitiam concordem junxerint. Sine quibus rebus totum genus humanum jam fuisset peremtum.

Pelleis] Primum enim pellibus corpus texerunt homines: deinde elegantiorum vestitum ex sericis velleribus sibi fecerunt. Unde Hercules Delph. et Var. Clas. Lucret.

pellibus tectus fingitur, et pingitur, ut antiquum vestiendi morem homines posterius memoria repetant, inquit Diod. Sicul. lib. 1.

1014 Curavit] Effecit: sic III. 127. et IV. 820.

Alsia] Alsus, a, um: vel, alsiosus, a, um, dicitur, qui frigus ferre non potest. Varro de Re Rust. II. 3. de capris: 'Stabulatur pecus melius, ad hybernos exortus si spectat, quod est alsiosum.'

1015 Cœli sub tegmine] Sub dio.

1018 Habentes] Bene. Nonnullis codicibus legitur, aventes; male.

1019 Finitumei [Finitima] Finitimos agros.

Nec lædere, nec violare] Supp. se mutuo, aut amicitiam junctam.

2 U

Et pueros commendarunt, muliebreque seclum, 1020
 Vocibus, et gestu; quom balbe significarent,
 Inbecillorum esse æquum misererier omni.
 Non tamen omnimodis poterat concordia gigni:
 Sed bona magnaue pars servabat fœdera, castei;
 Aut genus humanum jam tum foret omne peremptum, 1025
 Nec potuisset adhuc perducere secla propago.
 At varios linguæ sonitus natura subegit

sibi, neque frangere amicitiam. Et habuerunt in veneratione et cura infantes, et genus fœmineum, cum vocibus et gestu balbutientes indicarent, justum esse miserari omnes infirmos. Attamen amicitia mutua non poterat fieri omnibus modis: sed bona et magna pars hominum, qui puri erant, conservabant leges. Sine qua re, vel gens hominum jam tunc tota periisset: neque posteritas potuisset propagare usque ad hoc tempus genera quæque hominum. Postea vero natura coëgit edere

et L. B. Vind. V. ed. Th. Ra. *Finitima* vulg.—1020 *stilum* pro *seclum* Bodl. Ferr. V. ed. Th. Ra. *filum* V. marg. 1.—1021 *blando* Mus. B. 2.—1022 *miserier* Vind. O. Cant. *mistrerier* V. ed. Th. Ra. *omni* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. P. in not. Ferr. Th. Ra. *omnis* Gif. *omnium* vulg.—1023 *Nec* P. Mus. B. 2. Ald.—1024 *servabant* Vind. Mus. B. 1. 3. et edd. vulg.—1025 *At* P. *Haud* quidam, *cum foret* Cont.—1026 *sola* *propago* Mus. B. 2.—1027

NOTÆ

1020 *Muliebre seclum*] Mulieres. Sic IV. 1220.

1021 *Balbe*] Balbutientes.

1022 *Omni* [omnium] Versus [dactylicus: vel fit *συνίησις* vocalium. Sic Virg. 1. Æn. 'Dependent lychni laquearibus aureis.'

1026 *Adhuc*] Usque ad hoc tempus.

Secla] Genera hominum: homines. Sic alibi passim.

1027 *At varios linguæ, &c.*] His denique 63. vs. posterioribus docet de primo sermonis ac linguæ usu. Dicit autem quod necessitas extorserit a mortalibus loquendi usum, atque ad instar infantum, qui rem præsentem digito monstrant, homines expressisse, nescio quo facto, nomina cñusque rei; quasi natura duce quisque sentiat vires suas. Sic enim, inquit, vitulus, nondum enatis sibi cornibus, reluctatur in offensorem: sic catuli leonum et pantherarum, unguibus et

dentibus nondum sibi creatis, mordere ac dilacerare tentant obvium quemque: sic aves implumes tremulis alis quatunt aëra incassum. Ita ergo homines quibus a natura data est loquendi vis, sensim emisere vocem, ac rebus imposuere nomina. Unde turpiter in Sacra Scripturæ chronologum invehitur Poëta: dum negat a primo homine nomina rebus imposita fuisse. Quanquam, non contra Scripturam Sacram, quæ sibi forte fuit ignota, sed contra Platonem imprimis disputat hic Lucretius. Plato enim in Cratylo docet nomina consulto rebus esse imposita, eumque, qui primus nomina rerum fabricatus sit, *ὀνοματοῦργον*, 'nominum opificem,' et *ὀνοματοθέτην*, 'nominum impositorem' nominat. Itaque I. percunctatur poëta, cur huic primo nomenclatori datum sit cuncta notare vocibus: ceteris vero hominibus id muneris

Mittere, et utilitas expressit nomina rerum:
 Non alia longe ratione atque ipsa videtur
 Protrahere ad gestum pueros infantia linguæ; 1030
 Quom facit, ut digito, quæ sint præsentia, monstret:
 Sentit enim vim quisque suam quod possit abuti.
 Cornua nata prius vitulo quam frontibus exstent,
 Illis iratus petit, atque infestus inurguet:
 At catulei pantherarum, scymneique leonum, 1035

diversos sonos linguæ; et commoditas effinxit nomina rerum: haud alio procul modo, quam ipsa pueritia videtur adducere pueros ad gestum faciendum causa sermonis, cum facit, ut ii indicent digito res eas, quæ coram adsint; etenim unus quisque persentit in se vires suas, quibus queat uti. V. g. cornua nata sunt vitulo, antequam fronti illius appareant: succensus ferit illis, et infestus lacessit. Catuli etiam pantherarum, et catuli leonum jam tum unguibus et pedibus, et morsu sese

Aut Vind. Mus. B. 2. Cant.—1031 *Quæ* Mus. B. 2. et Voss. vet. *monstrent* edd. vulg.—1032 *vis* Voss. vet. et L. B. Cant. *quam* pro *quod* edd. vulg. quo V. marg. 1. *quæ* Mus. B. 3.—1034 *infessus* Voss. vet. et L. B. Vind. Cant. V. ed. Th. Ra. *infensus* vulg.—1035 *scyninique* V. ed. Th. Ra.—1036 *morsus* pro

NOTE

fuert denegatum? II. Si nullus præcesserat vocis usus, unde data est huic primo homini notitia utilitatis, quæ inde nascatur? III. Unde primus ille nomenclator potuit cogere ceteros homines, ut ediscerent ab eo, quid loqui vellent, atque memoriter voces a se datas retinere? IV. denique ait nihil in eo mirabile videri, quod quisque homo, cui natura dedit et linguam et vocem, potuisse pro suo arbitratu ac sensu vario, singulas res notare suis nominibus; præsertim cum muta animalia suos affectus, qui sunt admodum pauci, dissimilibus tamen vocibus notare possint ac soleant. Namque dolorem et voluptatem, et ceteros affectus, qui his duobus subjiciuntur, inarticulata quidem, sed tamen dissimili voce significant. Igitur quidni homines potuerint varias res variis rebus notare? Quæ rationes vix alicujus sunt momenti. Namque Scriptura Sacra docet nos Genes. cap. 3. quod appellavit Adam nomini-

bus suis creata animantia: cui scilicet, ut eadem Scriptura testatur Eccles. cap. 17. creavit Deus scientiam in animo, sensu implevit eum, et mala et bona ostendit illi, addiditque disciplinam. Quidni ergo primus ille homo scientia imbutus legitime potuerit rebus sua nomina assignare? Quidni homines, quorum prona est natura in eruditionem, avidaque sciendi, voces rebus datas ab illo memoriter retinere gavisi sint? Neque, ut muta animantia, suos tantum ac proprios affectus expressit primus ille nomenclator, sed alienos mores, alienamque naturam perspexit ac expressit. Sed de origine sermonis humani vide Laërt. lib. x. Diodor. Sicul. lib. I. sub initium, et Platon. in Cratylo.

1032 *Quod* [Quam] Bene: utor enim et abutor regunt accusativum æque ac ablativum. Plaut. Quidam olim legebant *quoad*, ut II. 849.

1035 *Scymnei*] Græca vox est: i. e. catuli.

Unguibus ac pedibus jam tum morsuque repugnant,
 Vix etiam quom sunt dentes unguisque createi.
 Alitum proporro genus alis omne videmus
 Fidere, et a pennis tremulum petere auxiliatum.
 Proinde, putare aliquem tum nomina distribuisse 1040
 Rebus, et inde homines didicisse vocabula prima,
 Desipere est: nam quur hic posset cuncta notare
 Vocibus, et varios sonitus emittere linguæ,
 Tempore eodem aliei facere id non quisse putentur?
 Præterea, si non aliei quoque vocibus usei 1045
 Inter se fuerant, unde insita notities est?
 Utilitas etiam, unde data est huic prima potestas,
 Quid vellet facere, ut sciret, animoque videret?
 Cogere item plureis unus, victosque domare,

defendunt, cum vix adhuc dentes et unguis orti sunt illis. Cernimus etiam gentem omnem volucrum credere se pennis nascentibus, et quærere ab alis suis auxilium trepidum. Itaque credere aliquem tunc temporis imposuisse nomina rebus, et hinc homines edidicisse primas voces, insanire est. Namque quare ille homo posset signare res cunctas suis nominibus, et edere diversos sonos linguæ, alii vero non credantur potuisse facere idem eodem tempore? Deinde, si alii etiam non usi erant inter se vocibus, unde igitur notitia commoditatis linguæ ingenerata est illi homini? et unde prima facultas concessa est illi, ut alii novissent, et mente conciperent facere, quicquid vellet? præterea unus homo non poterat subigere multos, ac subactos

morsuque Cant.—1037 Vix etiam quom Gif. Par. Hav. Vix tiam quom Voss. vet. Vix jam quom Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. Vix jam etiam quom P. Ald. Vix jam cum ipsis Bas. Ferr. Vix dum etiam cum vel Vix dum eis cum Lamb. Vix dum cum ipsis vulg. sint unguis dentesque Mus. B. 2.—1038 Alitum porro vulg. proporro Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. Cant. V. marg. 2. aliis Mus. B. 2.—1039 pinnis Voss. vet. Voss. marg.—1042 Desuper V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. V. marg. 2. Voss. marg. Ferr. Th. Ra. possit Ferr.—1044 nequisse Voss. vet.—1045 queque Vind. quæ O.—1046 fuerent Gif. marg. sita notitie Voss. vet. noties V. ed.—1047 Utilitas Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Utilitatis P. et edd. vulg. et pro etiam vulg. atque O. Mus. B. 1. Ferr. hinc prima Delph.—1048 Quod P. scirent P. Mus. B. 1. Ald. Bip. Hav. Delph. viderent P. Mus. B. 2. Ald. Bip. Hav. Delph. videre Voss. vet. L. B.—1051 surdes V. ed. Cant. Th. Ra. sor-

NOTÆ

1040 *Putare aliquem, &c.*] Pythagoras aiebat summæ illum fuisse sapientiæ, qui rebus nomina primus imposuit. Aiebat et idem Plato in Cratylo.

1042 *Notare Vocibus*] Nominare: sic

vss. 1057. 1089.

1044 *Tempore eodem, &c.*] H. e. si quis unus potuit imponere rebus nomina, potuit et alius eodem tempore pariter idem facere.

1048 *Facere*] Agere, efficere.

Non poterat, rerum ut perdiscere nomina vellent: 1050
 Nec ratione docere ulla, suadereque surdis,
 Quid sit opus facto; faciles neque enim paterentur:
 Nec ratione ulla sibi ferrent amplius aureis
 Vocis inauditos sonitus obtundere frustra.

Postremo, quid in hac mirabile tanto opere est re, 1055
 Si genus humanum, cui vox, et lingua, vigeret,
 Pro vario sensu varias res voce notaret;
 Quom pecudes mutæ, quom denique secla ferarum,
 Dissimileis soleant voces variasque ciere,
 Quom metus, aut dolor, est; et quom jam gaudia gliscunt?
 Quippe et enim licet in rebus cognoscere apertis. 1061

Inritata canum quom primum magna Molossum
 Mollia ricta fremunt, duos nudantia denteis,

cogere, ut vellent discere nomina rerum: nec ullo modo poterat edocere, ac persuadere hominibus non intelligentibus, quid oporteat facere. Neque enim æquo animo ferrent, neque ullo modo magis sinerent insolitos sonos linguæ incassum ferire sibi aures. Denique quid est in hac re, quod adeo admirabile videatur, si homines, qui habent linguam et vocem exprimant voce res diversas secundum diversum sensum, quoniam mutæ animantes, quoniam tandem genera ferarum consuescunt edere differentes et diversas voces, quando timor vel dolor est, et quando jam voluptates crescunt? Namque facile est nosse, hoc ipsum e rebus manifestis. Quando patentes et remissi rictus canum Molossorum irati frendent,

des O. surges Mus. B. 2. Omnia inter ulla hujusce vs. et eandem vocem vs. 1053. desunt Mus. B. 1.—1052 Quid facto esset opus edd. vulg. facile Nard. facile sine que Vind. V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra. facile si neque Ferr. neque enim faciles Lamb. peterentur Mus. B. 2.—1055 in os Ferr. esset pro est re Mus. B. 1. re deest V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra.—1056 vigetur P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg.—1057 varia Benth.—1060 atque dolor V. ed. Ferr. Th. Ra. aut quom O. Mus. B. 1. 2. nam gaudia Mus. B. sibi gaudia O. Mus. B. 1.—1061 enim Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. licet in P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Nard. Bas. Voss. marg. Ferr. Th. Ra. Ald. id licet e vulg.—1062 Irrita canum quo Mus. B. 2.—1063 fremunt P. Vind. Ald.

NOTÆ

1058 *Secla ferarum*] Feræ, ut sæpe monni.

1060 *Gaudia gliscunt*] Gaudia crescunt, irrepunt. Sic Pacuvius: 'sed nescio quidnam sit animi. Florescit, et gliscit gaudium.' Est autem Gliscere, inquit Nonius, congelascere et colligi: vel crescere, vel ignescere.

1062 *Inritata*] Antiquitus pro irritata.

Molossum] Molossorum. Est autem Molossia pars Epiri; qua in regione nascebantur olim canes egregii, qui Molossi dicti sunt. Virg. Georg. III. 'Nec tibi cura canum fuerit postrema, sed una Velocis Sparthæ catulos acremque Molossum Pasce sevo pingui.' Qui canes valde clamosi sunt ob rictus magnos, quibus præditi sunt.

Longe alio sonitu rabies districta minatur,
Et quom jam latrant, et vocibus omnia conplent. 1065
At catulos blande quom lingua lambere tentant,
Aut ubi eos lactant pedibus, morsuque potentes,
Subspensis teneros imitantur dentibus haustus,
Longe alio pacto gannitu vocis adulant, 1070
Et quom deserti baubantur in ædibus, aut quom
Plorantes fugiunt, submisso corpore, plagas.

Denique, non hinnitus item differre videtur,
Inter equas ubi equus florenti ætate juvenus

denudantes et diducentes acutos dentes, furore minitantur longe diverso clamore, quam cum vulgo latrant, et replent omnia loca clamoribus. Verum ubi student lingere lingua blanditum catulos suos, vel cum alliciunt eos pedibus, et morsu tenentes illos simulant teneros morsus dentibus sublevatis, longe diverso modo adulantur gannitione vocis, quam ubi relictis in domibus vociferantur, vel ubi plangentes effugiunt verbera flexo et inclinato corpore. Demum nonne pariter hinnitus equi videtur dissimilis esse, quando equus junior et vixens ætate furit

Hav. Bip. Delph. tremunt Nonius, III. 185. premunt reliqui.—1064 Longa V. ed. Th. Ra. alio P. Cant. Bip. Ald. Hav. Delph. alia reliqui. rabies P. Mus. B. 3. Cant. Ald. rabie vulg. stricta Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Th. Ra. et stacta Mus. B. 2. si stricta Mus. B. 3. minatur P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. minantur vulg.—1066 Aut Nard.—1067 At V. ed. Mus. B. 3. Nard. Bas. Th. Ra. Atque O. Ferr. jactant edd. vulg. potentes Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. petentes reliqui. patiente Voss. ad Catull. p. 6.—1068 Suspensi Mus. B. 2. veros imitantur Fab.—1069 Deest Mus. B. 2. canntu Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. adulant Nonius, VI. 10. et adulat I. 57.—1070 Ac Lamb. desertis baubantur P. in not. Mus. B. 2. Ferr. deserti busabantur Voss. vet. et L. B. desertis aubantur Mus. B. 1. desertibus aubantur Cant.—1071 Plorantis V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra.—1072 initus Mus. B. 2. videntur Cant.—1073 juvenus Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr.

NOTÆ

1063 *Ricta*] Olim dicebatur rictum, i, et rictus, us. Sic pilens, et pileum. Sic putens, et puteum. Sic vultus, et vultum: fremunt, alii premunt.

1067 *Lactant*] Alliciunt, laciunt, trahunt blanditum. Lacto, as, frequentativum est verbum, ab antiquo verbo lacio, quod facit in præterito laxui, vel lexi, et in supino lactum, vel lectum, unde lacto, et delecto. Est autem lacio, idem quod blanditum traho, blanditiis in fraudem induco; a vocabulo lax, acis, quod frau-

dem significat. Lacio vero jam nondum est in usu, sed ab eo sunt allicio, illicio, pellicio, &c. Ita Pareus et plures alii. At Lambinus jactant; minus bene. Itaque lactant pedibus, id est, *ils semblent qu'ils foulent leurs petits aux pieds, et les repoussent doucement.*

1068 *Subspensis*] Non graviter impressis, sed sublevatis.

1069 *Adulant*] Adulantur.

1070 *Baubantur*] Latrant.

Pinnigeri sævit calcaribus ictus Amoris;
Et quom sic alias, concussis artubus, hinnit, 1075
Et fremitum patulis sub naribus edit ad arma?

Postremo, genus alituum, variæque volucres,
Adcipitres, atque ossifragæ mergeique, marinis
Fluctibus, in salso victum vitamque petentes,
Longe alias alio jaciunt in tempore voces, 1080
Et quom de victu certant, prædaque repugnant.
Et partim mutant cum tempestatibus una
Raucisonos cantus; cornicum secla vetusta,
Corvorumque greges; ubi aquam dicuntur, et imbreis,
Poscere, et interdum ventos, aurasque, vocare. 1085

Ergo, si variei sensus animalia cogunt,
Muta tamen quom sint, varias emittere voces;

inter equas actus stimulis amoris aligeri, quam cum sub naribus patentibus emittit fremitum ad arma? vel cum ob alias causas, quassatis membris, ita hinnitum edit? Denique gens volucrum, et diversæ aves, accipitres, et ossifragæ, et arsaci quæritantes vitam et cibum in undis salsis maris, edunt diversos omnino clamores in temporibus diversis, quam ubi contendunt de cibo, et pugnant de præda. Et partim commutant raucos cantus simul cum diversis temporibus anni: veluti longæva gens cornicum, et turba corvorum, quando dicuntur petere aquam et pluviam, et plerumque postulare ventos et flatus. Igitur si diversi affectus faciunt ut animalia, quæ tamen

V. ed. Th. Ra.—1074 *Pinnigeris acuit* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. *Pinnigeris ævit* Cant. sed acuit superser. *Pinnigeris init* Mus. B. 1. *Pinnigeris hinnit* O.—1075 H. vs. sequenti postponitur edd. vulg. *Ac quom sis* edd. vulg. *tum pro quom* Mus. B. 3.—1077 *alitum variatque* V. ed. Th. Ra.—1078 *atque deest* Mus. B. 1. *ossifragæ* V. ed. Th. Ra. Vind. *ossifragi* Mus. B. 1.—1079 *in salsis* edd. vulg.—1081 *cernant* Voss. vet. *præda* P. Ald. Bas. marg. *prædata* Voss. vet. et L. B.—1083 *ut secla* Vind. Bodl. et edd. vulg. *secla* P. Ald. Voss. vet. et L. B. et *secla* reliqui.—1085 *ventus* V. ed. Th. Ra.—1086 *varios* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Th. Ra. *variis* Voss. vet. et L. B. V. marg. 1. *vario* Mus. B. 2.—1087 *Muta* P. Vind. Ald. *Multa* reliqui.—1088

NOTÆ

1074 *Pinnigeri*] Amor enim fingitur pennatus.

1075 *Sic*] Ita multi. Lamb. suis, monosyll. ut III. 1039.

1077 *Genus alituum, &c.*] Hic versus positus est supra vs. 799.

1078 *Ossifragæ*] Ossifraga, vel ossifragus, genus est aquilæ, inquit Plinius X. 11. quod Gallice dicimus *orfrayes*.

1083 *Cornicum secla*] Cornices. Sic vs. 1058.

Vetusta] Annosa, ut ait Horat. Od. III. 17. vel *vetula*, ut idem ait Od. IV. 13.

1084 *Ubi aquam Poscere, &c.*] Sic Virg. Georg. I. 'Tum cornix plena pluviam vocat improba voce,' &c.

1086 *Sensus*] Affectus.

Quanto mortaleis magis æquum est tum potuisse
Dissimileis alia, atque alia, res voce notare?

Illud in hiis rebus tacitus ne forte requiras, 1090
Fulmen detulit in terram mortalibus ignem
Primitus; inde omnis flammæ diditur ardor:
Multa videmus enim, cœlestibus insita flammis,
Fulgere, quom cœli donavit plaga vapores.
Et ramosa tamen quom, ventis pulsa, vacillans 1095

sunt muta, edant diversas voces: quanto magis par est homines tunc primum potuisse signare diversis nominibus res diversas? Ne fortasse taciturnus percuncteris istud in his rebus; scias quod fulgetrum primo deduxit ex æthere in terras ignem hominibus; postea omnis calor ignis diffunditur per totum orbem terrarum. Namque cernimus bene multas res illucere excitatas ignibus cœlestibus, ubi regio ætheris tribuit nobis calores suos. Atqui etiam ubi arbor ramea agitata ventis

aptum Mus. B. 1. tamen potuisse V. ed. Th. Ra.—1091 terras edd. vulg.—1092 unde O. deditur P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. diditus Gif. Par.—1093 incita Nonius, x. 12. et edd. vulg.—1094 vaporeis P. Ald. vaporis Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Cant.—1095 Ut P. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. V. marg. 1. Bodl. Voss.

NOTE

1088 *Mortaleis*] Homines.

Tum] H. e. in primo sui exortu.

1090 *Illud in hiis rebus, &c.*] His 17. vss. docet jam unde ignis datus sit hominibus, veritus ne quis sciscitaretur qui et quando ignis usus concessit in nostram utilitatem. Itaque duplicem modum assignat, quo ignis in terras potuerit deferri. I. putat fulgetrum, seu fulmen primitus detulisse nobis ignem in terram. II. præterea censet validis ventorum viribus concussas arbores, ac mutuo inter se collisas, potuisse flammæ excitasse, unde noster ignis sit ortus. Quod quidem factum olim fuisse traditur in Pannonia. Poterat et artificium addere, quo ex confricatis inter se lignis exprimitur ignis: qui mos frequentissimus est apud agrestes, et apud Indos. Poterat et inducere percussam scilicet, e qua scintillæ ignis vulgo eliciuntur; et alia similia. Postea vero ignis ministerio uti cœperunt homines, a sole edocti, ad cibos coquendos, et ad res, quæ usui forent, emol-

liendas. Inde præmonstrantibus iis, qui ingenio et inventione ceteris præstabant, rudem vivendi rationem, pristinumque victum commutarunt. Scilicet, ut ait Manil. I. 89. 'artes Semper enim ex aliis alias prosemnat usus.'

1094 *Fulgere*] Tertiæ conjug. Sic vs. 765. et vi. 159. 173. 213. 217. &c. Dicebatur olim fulgeo, es, et fulgo, is.

Vapores] Calores; ita passim Lucretius usurpat vocem vapor pro voce calor.

1095 *Et ramosa tamen, &c.*] Non ex solis arboribus contritis elici potest ignis, sed ex rebus fere omnibus. Namque, ut ait Manil. I. 850. 'Sunt autem cunctis permixti partibus ignes; Qui gravidas halitant fabricantes fulmina nubes: Et penetrant terras, Æt namque minantur Olympo, Et calidas reddunt ipsis in fontibus undas: Ac silice in dura, viridique in cortice sedem Inveniunt, cum sylva sibi collisa crematur. Ignibus usque adeo natura est omnis abundans,' &c. Hanc eam-

Æstuat, in ramos incumbens arboris, arbor,
Exprimitur, validis extritus viribus, ignis:
Emicat interdum flammæ fervidus ardor,
Mutua dum inter se ramei, stirpesque, teruntur:
Quorum utrumque dedisse potest mortalibus ignem. 1100
Inde cibum coquere, ac flammæ mollire vapore,
Sol docuit; quoniam mitescere multa videbant,
Verberibus radiorum atque æstu victa, per agros.
Inque dies magis in victum vitamque priorem
Conmutare novis monstrabant rebus et igni, 1105
Ingenio quei præstabant, et corde vigeant.
Condere cœperunt urbeis, arcemque locare

fluctuat, titubat, et incidit in ramos alterius arboris, ignis contritus vehementioribus ictibus elicitur, et aliquando fervor ardens flammæ resplendet, cum rami et trunci arborum mutuo inter se atteruntur. Quorum utrumque, fulmen et arbores istæ, potest tribuisse ignem hominibus. Deinde sol edocuit eos concoquere et emollire alimentum calore ignis: siquidem cernebant multas res emolli per campos, superatas quidem calore et ictibus lucis solis: et magis ac magis in dies illi homines, qui excelebant animo, et præstabant consilio ceteris, docebant alios permutare cibum et pristinam vivendirationem igne, et aliis recentioribus rebus. Postea reges

vet. et L. B. ramis pro ventis Mus. B. 2.—1096 Æstiva quidam. ardoris Mus. B. 1. ardor Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—1097 extructus Mus. B. 1. vicibus V. ed. Th. Ra.—1098 Et micat P. Ald. Bip. Delph.—1099 terentur V. ed. Th. Ra.—1101 quoquere O. Mus. B. 2. vaporem P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—1102 sed docui Mus. B. 2. quomodo Mus. B. 1. cum Mus. B. 2. Ferr. quom V. ed. Th. Ra.—1104 et victum P. Ald. hi victum Vind. Mus. B. 3. invictum Ferr. V. ed. Th. Ra.—1105 acri pro igni P. Ald. Bas. marg.—1107 cœperunt tum P. Ald. Bas. marg. Gif.

NOTE

dem sententiam de igne eliciendo ex collis arboribus jam posuerat supra Lucretius I. 896. et seqq.

1099 *Mutua*] Mutuo. Sic II. 75. IV. 301. &c.

1100 *Quorum utrumque*] Nempe fulmen ac collisæ inter se arbores.

1101 *Vapore*] Calore vs. 1094. not.

1103 *Verberibus radiorum*] Metaphora est. Sic vs. 485. 'Et radii solis cogeant undique terram Verberibus crebris, extrema ad lumina apertam.'

1106 *Corde vigeant*] Animo præ-

stabant: cordati erant.

1107 *Condere cœperunt urbeis, &c.*] His 28. vss. docet jam quomodo cicuratis moribus, ac rebus ad vitam necessariis repertis ac institutis, cœperint homines civilem inire societatem. Itaque I. Reges cœperunt condere urbes et arces. II. Partiti sunt agros hominibus pro sua cujusque speciosa forma, pro viribus, atque pro ingenio. Unde invaluit durum illud verbum, meum ac tuum. III. Repertis opibus, auroque invento, jam divitioris cujusque sectam secutisunt.

Præsidium reges ipsei sibi, perfugiumque:
 Et pecudes, et agros divisere, atque dedere,
 Pro facie quousque, et viribus, ingenioque. 1110
 Nam facies multum valuit, viresque vigeant:
 Posterius res inventa est, aurumque repertum,
 Quod facile et validis, et pulchris, dempsit honorem.
 Divitioris enim sectam plerumque sequuntur
 Quam lubet et fortes, et pulchro corpore cretei. 1115
 Quod, si quis vera vitam ratione gubernat,
 Divitiæ grandes homini sunt, vivere parce
 Æquo animo; neque enim est umquam penuria parvi.

inceperunt ædificare oppida, et ponere arcem sibi ipsis in propugnaculum et in refugium. Et partiti sunt pecora et arva, et concesserunt ea hominibus secundum pulchritudinem, et vires, et solertiam mentis cujusque. Namque pulchritudo plurimum potuit, et vires æstimabantur tum temporis. Postremo divitiæ sunt repertæ; et aurum fuit inventum, quod quidem haud difficile abstulit gloriam et fortibus et formosis hominibus. Namque et validi, et formoso corpore præditi amplectuntur sæpius quamlibet partem opulentioris hominis. Quod si quis reget vitam suam secundum verum rationem, magnæ opes essent illi homini, frugaliter vivere, et moderato animo; neque enim unquam est inopia paucitatis. Sed homines cupierunt se

Par. artemque V. ed. Th. Ra. artem Mus. B. 2.—1109 atque agros Mus. B. 3. diversim ut quisquis haberet P. in not. divisim ut quisquis haberet Cant. diviseratque debere Vind. diviserantque debere V. ed. Th. Ra.—1111 viresque vigentes Fab. vagebant V. ed. Th. Ra.—1113 depressit V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 2.—1114 secuntur P. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Th. Ra. Ald.—1115 jubet Mus. B. 3. certi Vind.—1116 gubernat P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. gubernet vulg.—1117 parte V. ed. Th. Ra.—1118 neque æs tanquam penuria Gryph. neque enim æs tanquam P. Ald. æstum quam V.

NOTÆ

Hinc fasces summisere viri fortes alioquin atque speciosi. iv. Denique invidia atque incuria dejecit opulentos, quod et tempore suo fieri conqueritur Poëta.

1110 *Pro facie*] Pro pulchritudine; quæ multum olim valuit apud homines. Unde Arist. lib. i. de Rep. scribit: 'Si qui reperiantur ea pulchritudine corporis præditi, quæ in Deorum statuis cernitur, nemini dubium futurum, quin ii aliis imperare debeant.' Unde Xenophon in Symposio ait, 'Pulchritudinem esse quicquam regum natura.'

1111 *Viresque vigeant*] Sic Varro

Margop. 'Qui pote plus viget, pisces ut sæpe minutos Magnu' comest: ut aves enecat accipiter.'

1112 *Res inventa est*] H. e. bona fortunæ inventa sunt.

Aurum] Pecunia.

1113 *Quod facile et validis, &c.*] Sic Horat. Sat. ii. 5. 'omnis enim res, Virtus, fama, decus, divina humanaque pulchris Divitiis parent,' &c. Et Ovidius. 'Aurea sunt vere nunc sæcula; plurimus anno Venit honos.'

1115 *Cretei*] Creati.

1118 *Neque enim est umquam, &c.*] H. e. neque enim desunt unquam hominibus pauca seu parva. Unde fit

At claros homines voluerunt se, atque potenteis,
 Ut fundamento stabili fortuna maneret, 1120
 Et placidam possent opulentei degere vitam:
 Nequidquam; quoniam, ad summum subcedere honorem
 Certantes, iter infestum fecere viai:
 Et tamen e summo, quasi fulmen, dejecit ictos
 Invidia interdum contemptum in Tartara tetra: 1125
 Ut satius multo jam sit parere quietum,
 Quam regere imperio res velle, et regna tenere.
 Proinde, sine, in cassum defessei, sanguine sudent,
 Angustum per iter luctantes ambitionis:

esse illustres et dominos, ut fortuna eorum inniteretur firmo fundamine, et ut divites possent ducere vitam tranquillam: sed frustra; namque conantes aliquando pervenire ad supremam dignitatem, ingressi sunt infelicem viam itineris. Et tamen Invidia, velut fulmen, deturbat eos percussos cum contemptu e sublimi loco in nigra Inferorum loca. Ita ut longe melius jam sit tranquillum obedire, quam velle administrare res dominio, et obtinere imperia. Quapropter patere ut fatigati frustra emittant sudorem sanguinis, anhelantes per arctam viam ambitionis, quoniam

ed. Th. Ra. parvo P. in not.—1119 Ad P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. se deest P. V. ed. Mus. B. 2. Ferr. Th. Ra. Ald. At claros se homines volvere esse atque potentes edd. vulg.—1121 placida Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. possunt Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. possint Cant. ducere V. ed. Bodl. Th. Ra. Ferr. Gif. marg. Bas. V. marg. 2.—1122 subcedere P. V. ed. Th. Ra. Ald. succedere vulg.—1123 Certantesque inter Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. Certantesque iter Mus. B. 1. Ferr. se infestum Mus. B. 2. 3. via Vind.—1124 fulmine Mus. B. 1. flumen Mus. B. 2. deicit V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. dicit Bodl.—1125 Invia Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. Invia et Bodl. Mus. B. 1. V. marg. 1. contemptum V. ed. Th. Ra. contemptus Cant. terra V. ed. Th. Ra.—1127 inferiores Voss. vet. et L. B. Voss. marg.—1128 side Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 2. 3. fidei Voss. vet. si Mus. B. 1. in cassu Cant.—1129 pariter V. ed. Th. Ra. ambitiones Vind. V.

NOTÆ

ut sapiens, qui parvo contentus vivit, nunquam sit pauper. Epicurus autem in ore sæpe habebat parsimoniam, continentiam, tenuitatem victus, et animi æquitatem. Quod quidem non verbis tantum laudabat, sed re comprobabat. Unde Cicero lib. iii. Tuscul. ait: 'Negat Epicurus jucunde posse vivi, nisi cum virtute vivatur: negat ullam in sapientem vim esse fortunæ: tenuem victum anteferat copioso,' &c. Sic et de eodem Laërtius.

1124 *E summo*] Supp. vel gradu, vel loco, vel principatu.

1125 *Contemptum*] Ita omnes legunt. Alias *contemptos*.

Tartara] Locus est Inferorum profundissimus, iii. 42. 979. 1025.

1127 *Res*] Imperium, regnum. Sic vs. 1140.

1128 *Sanguine sudent*] Laborent valde. Sic loquitur vi. 943. 'Ut in speluncis saxa superna sudent humore.'

(Invidia quoniam, ceu fulmine, summa vaporant 1130
Plerumque, et quæ sunt altis magis edita quomque :)
Quandoquidem sapiunt alieno ex ore ; petuntque
Res ex auditis potius, quam sensibus ipsis :
Nec magis id nunc est, neque erit mox, quam fuit ante.
Ergo, regibus obcisis, subvorsa jacebat 1135

summitas, et res cunctæ, quæ sunt altiores ceteris, sæpe flagrant invidia, quasi fulmine percenterentur ; quoniam non sapientes sunt nisi ex sermone aliorum ; et repetunt magis res ex iis, quæ audiunt, quam ex iis, quæ experti sunt suis sensibus. Quod quidem hodie non est melius, neque postea erit, quam fuit antea. Itaque, in-

ed. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra.—1130 *vaporat* Gryph. marg. Bas. marg. P. in not. Hunc vs. et sequentem deleri vult Creech.—1131 *aliis* edd. vulg. *magnis* Mus. B. 2.—1132 *repetuntque* Vind. Mus. B. 2.—1134 *neque* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. nec vulg. aut Mus. B. 2. quia

NOTÆ

1130 *Vaporant*] Ardent, flagrant.

1131 *Quæ . . . edita quomque*] Tmesis, quæcumque.

1133 *Ex auditis potius, quam, &c.*] H. e. ex iis quæ audierunt et acceperunt ab aliis cognoscere malunt res, quam ex propriis suis sensibus, quibus eas aut viderunt, aut experti sunt. Sic Plant. in Bacch. 'Quia ego, cum peribat, vidi: non ego ex auditu arguo.'

1135 *Ergo, regibus obcisis, &c.*] His 25. vs. jam docet quomodo ex Invidia occisis regibus res redierit ad populum; qui tandem vi ac turbis vitam degere pertæsus condidit jura ac leges quibus uteretur. Hinc innatus pœnarum metus, cum quis aliquod scelus commiserit. Namque etiamsi clam scelus fuerit commissum, tamen diffidere sons debet, illud clam fore perpetuo. Quoties enim occultissima quæque minima palam manifestata non sunt aut a delirantibus, aut a somniantibus?

Animadvertite autem Poëtam a vs. 1017. ad vs. 1163. hæc nonnulla problemata politica solvisse.

I. Cur homo natura liber ab ineunte

ævo regibus obtemperare passus sit? nimirum vel ob formam corporis, quæ multum valet; unde nunc etiam illud: 'Species digna imperio.' Vel ob vires quibus potentissimi ceteros invitos cogeant ad servitutem. Vel ob ingenii excellentiam, quæ admirationem et reverentiam merito sibi facile comparavit, et imperium.

II. Cur formosi, validi, et ingeniosi tandem regnare desierint? Scilicet, quia illos exauctorarunt opes inventæ, deque solio dejecerunt.

III. Cur reges primum studuerunt arcem locare? nempe quia metuebant sibi aut ab hostibus, aut ab invidiosis populis quos nimia servitute premerent.

IV. Cur regum pristina majestas, ac sceptrum superba tandem subversa jacuerunt? scilicet, quia nihil invidiæ resistit; scandit ea vel editissimas arces regumque turres. Invidetur enim præsertim præstanti ac florenti fortunæ.

V. Cur leges conditæ? forsitan ob commercium. Gregale enim animal est homo, mutuique officii indigum. Itaque ne perpetuo esset in armis ex-

Pristina majestas soliorum, et sceptrum superba ;
Et capitis summi præclarum insigne cruentum
Sub pedibus volgi magnum lugebat honorem :
Nam cupide conculcatur nimis ante metutum.

Res itaque ad summam fæcem, turbasque, residit ; 1140
Imperium sibi quom, ac summatum, quisque petebat.
Inde magistratum partim docuere creare ;
Juraque constituere, ut vellent legibus uti.
Nam genus humanum, defessum vi colere ævom,
Ex inimicitiiis languebat: quo magis ipsum 1145
Sponte sua cecidit sub leges, artaque jura.
Acrius ex ira quod enim se quisque parabat

terfectis regibus, antiqua regia dignitas thronorum dejecta deprimebatur, æque ac sceptrum imperiosa: et illustre ornamentum capitis imperantis cruentatum deflebat sub pedibus summam suam dignitatem. Etenim quia antea fuerat metuendum, eo avidius proteritur. Igitur administratio rerum revertebatur ad infimam fæcem, et ad tumultus populi, quando quisque poscebat sibi principatum, et summam auctoritatem. Hinc homines edocuerunt facere magistratus ex parte; et statuerunt edicta, ut vellent uti legibus. Etenim gens hominum lassu degere vitam sub violentia barbarum languescebat inter mutuas inimicitias: quapropter eo libentius ipsa nutu suo venit sub leges et sub stricta jura. Quia enim quisque præparabat vindi-

fuit V. ed. Th. Ra.—1137 *sic clarum* V. ed. Th. Ra. *si clarum* Mus. B. 2.—1138 *Sed* V. ed. Th. Ra. *lucet* Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. V. marg. 2.—1139 *Nam pedibus* Mus. B. 2.—1140 *Restaque* Vind. *Res tanquam* Mus. B. 1. *Resteque* Mus. B. 2. *Restatque* Mus. B. 3. *residit* Wakef. ex conj. *recidat* Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *recidit* Voss. L. B. *redibat* P. Mus. B. 2. et edd. vulg.—1141 *sibi cum* Voss. L. B. *si cum* Voss. vet. hac V. ed. Bodl. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *summa tum* Voss. L. B. *summa cum* Cant.—1142 *magistratus* Bas. *didicere creare* Creech. ex conj. *recreare* Vind.—1143 *et pro ut* Cant.—1144 *defossum* V. ed. Th. Ra. *vi colere* P. Cant. Ald. et edd. vulg. *vincere* Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *vigescere* Mus. B. 1. *vivere* V. marg. 1. *vigere* Voss. vet. *vi gerere* Voss. marg.—1145 *Et* Cant.—1146 *artaque* Vind. Cant. *arctaque* vulg. *atraque* Mus. B. 3. *jussa* Voss.

NOTÆ

cogitatæ sunt leges, quibus societatis communis norma servaretur, certisque finibus coerceretur petulantia ac effræna malesanorum libido.

1136 *Soliorum*] Sellarum regiarum.

1137 *Insigne*] Diadema.

1139 *Ante metutum*] Quod antea metuebant homines. Participium verbi metuo, quod jam obsolevit.

Priscian. lib. x.

1140 *Res*] Imperium: vs. 1127.

Ad fæcem] Ad plebem infimam, ad vulgus hominum. Quæ administratio Græcis dicitur *ὀχλοκρατία*.

1141 *Summatum*] Principatum, imperium, supremos honores.

1145 *Quo magis, &c.*] H. e. quapropter, tanto magis, &c.

Ulcisci, quam nunc concessum est legibus æquis,
 Hanc ob rem est homines pertæsum vi colere ævom.
 Inde metus maculat pœnarum præmia vitæ: 1150
 Circumretit enim vis, atque injuria, quemque;
 Atque, unde exorta est, ad eum plerumque revortit:
 Nec facile est placidam, ac pacatam, degere vitam,
 Qui violat factis communia fœdera pacis.
 Et si fallit enim Divom genus humanumque, 1155
 Perpetuo tamen id fore clam diffidere debet:
 Quippe ubi se multei, per somnia sæpe loquentes,
 Aut morbo delirantes, protraxe ferantur;

care se ex ira animosius, quam hodie permissum est justis legibus, ob hanc causam tæduit homines degere vitam sub violentia. Inde timor supplicii contaminat dona vitæ; namque violentia et offensa irretit quemque ob metum pœnarum, et sæpe redit ad illum hominem, a quo venit: nec is potest facile ducere vitam quietam et tranquillam, qui actionibus suis infringit communia pacta concordie. Namque etiamsi forte decipit gentem Deorum et hominum, tamen non debet sperare hoc semper futurum esse occultum. Quoniam plurimi dicuntur vel in somniis loquentes, vel morbo insanientes indicavisse sese plerumque: et misisse in publicum scelera,

marg.—1148 quam non P. in not. est concessum Mus. B. 2.—1149 incolere Mus. B. 2.—1150 Unde edd. vulg. Hunc vs. post 1152. ponendum censet Creech.—1151 Circum recite munus V. ed. Th. Ra. retite nimis Mus. B. 1. nimius Mus. B. 2. jus pro vis Vind.—1152 inde Mus. B. 2.—1153 facilis est V. ed. Th. Ra.—1154 Quis V. ed. Th. Ra. rebus pro pacis Mus. B. 2.—1155 Ec V. ed. Th. Ra. que deest V. ed. Th. Ra.—1157 multe V. ed. Th. Ra.—1158 protraxe Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. Th. Ra. Gryph. Nard. Bas. Gassend. Turneb. Adv. xxx. 22. prograxe Gif. Par. Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. protrasse Mus. B. 1. V. marg. prograsse Delph. prodasse Voss. marg. fortasse

NOTÆ

1150 *Inde*] Ex legibus: h. e. postquam conditæ sunt leges.

Præmia vitæ] Vitam: vel potius vitæ dulcedinem, aut fructum, qui ex vita percipi debet.

1151 *Circumretit enim, &c.*] Qui enim vim et injuriam infert alteri, legibus irretitus pœnas dare necesse est.

1153 *Nec facile est, &c.*] Quia, ut ait Cicero, 'Suaquemque fraud, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanitate ac mente deturbat.'

1156 *Id fore clam diffidere debet*] H. e. nunquam confidit id fore sem-

per occultum, ut ait Cicero lib. i. de Fin. agens de hisce rebus. Quoniam plurimi dicuntur vel in somniis loquentes, vel morbo insanientes indicavisse se plerumque, et misisse in publicum, scelera quæ diutius latuerant.

1157 *Quippe ubi se multei, &c.*] Sic iv. 1013. 'Multi de magnis per somnum rebus loquuntur, Indicioque sui facti persæpe fuere.'

1158 *Protraxe* [*Prograsse*] I. e. palam aperuisse, et quasi in publico garrivisse. Verbum est a Græco verbo κρᾶζω, clamo factum; pro-

Et, celata diu, in medium peccata dedisse.

Nunc, quæ caussa Deum per magnas numina genteis 1160
 Pervolgarit, et ararum compleverit urbeis,
 Subscipiendaque curarit solemnia sacra,
 Quæ nunc in magnis florent sacra rebus, locisque;
 Unde etiam nunc est mortalibus insitus horror,
 Qui delubra Deum nova toto subscitat orbi 1165

quæ diutius latuerant. Jam vero, quæ causa manifestaverit divinitatem Deorum per multas rationes et impleverit civitates altaribus, et fecerit ut sacræ cærimonie instituerentur, quæ cærimonie vigent hodie in multis locis ac rebus; unde hodie quoque incussus est hominibus timor, qui erigit nova templa Deorum per totum

Mus. B. 3. prograxe vulg. feruntur P. Ald. Gryph. marg.—1159 Ec V. ed. Th. Ra. diu deest Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. et peccata Vind. O. Mus. B. 1. 2. Cant. etiam peccata Mus. B. 3.—1160 terras pro genteis Mus. B. 2.—1161 Pervulgant V. ed. Th. Ra. Pervulgavit Mus. B. 2. anarum Vind. ranarum V. ed. Th. Ra. arnarum Ferr. orbis Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—1162 curant Mus. B. 1. curavit Mus. B. 2. curam Cant.—1163 sacra deest P. Voss. vet. Ald. rebusque P. Quæ in magnis florent nunc rebus sacra, locisque O. Mus. B. 1. Quæ nunc in cunctis fument arisque focusque Fab. emend.—1165

NOTÆ

graxo, prograxi; hinc prograxe pro prograxisse; sicut iii. 652. abstraxe pro abstraxisse.

1159 *In medium*] In publicum, in apertum, palam.

1160 *Nunc, quæ caussa Deum, &c.*] His 33. vs. seqq. indicat jam Lucretius ex doctrina Epicuri, perpetui Deorum ac religionis contemtoris, undenam priscis hominibus orta sit religio; undenam in hominum mentes incussus fuerit Deorum timor. I. Causatur insomnia mortales decipientia; ntpote in quibus homines repræsentarent sibi heroas ingentibus ac vegetis corporibus, superba voce, egregia facie, irrequieto motu, amplis viribus, immortalis vita, atque felicitate æterna donatos; mira patrant, nec laboris impatientes. Hinc Deos sibi finxerunt tales. II. Insomniorum deceptioni adjungit cæcam hominum ignorantiam; cum enim prisca gens hominum ignoraret causas rerum, ac

ordinis, quo cælum volvitur, ac certas anni tempestates certo tempore nobis reddit, perfugium unum erat omnia referre ad Deos, quorum nutu cuncta fieri, flecti, ac regi putarentur. III. Insuper addit ideo Deorum sedes ac templa in cælo ab hominibus esse collocata, quod cernerent hæc omnia in cælo volvi, fieri, ac esse, noctem, lunam, diem, sidera, nubila, solem, imbres, nivem, ventos, fulmina, grandinem, &c.

1160 *Per magnas genteis*] Per multas nationes.

1161 *Pervolgarit*] Sic ii. 163. 346. et iv. 208.

1162 *Curarit*] Fecerit; sic supra vs. 1014.

1163 *Quæ . . . sacra*] Epanaphora est poëtis usitata: sacra sacra.

Rebus [*Rebu'*] Rebus, metri causa. Per 'magnas res' intellige potissimum eas, quæ aut ad bellum aut ad pacem pertinent, ubi vota magna fiunt.

Terrarum, et festis cogit celebrare diebus ;
Non ita difficile est rationem reddere verbis.

Quippe et enim jam tum Divom mortalia secla
Egregias animo facies vigilante videbant ;
Et magis in somnis, mirando corporis auctu. 1170
Hiis igitur sensum tribuebant propterea, quod
Membra movere videbantur, vocesque superbas
Mittere pro facie præclara, et viribus amplis.
Æternamque dabant vitam, quia semper eorum
Subpeditabatur facies, et forma manebat : 1175
Et tamen omnino, quod tantis viribus auctos
Non temere ulla vi convinci posse putabant :
Fortunisque ideo longe præstare putabant,

globum terræ, et facit ut diebus festis ea templa colantur: non, inquam, perdifficile est dare dictis causam harum rerum. Namque tunc temporis homines cernebant aliquando, vigilantibus mente, sed sapius in sopore, præclaros vultus Deorum, et representabant sibi illos miro augmine corporis præditos. Itaque attribuebant his usum sensuum, eo quod videbantur movere artus, et edere voces graves secundum egregium cultum et ingentes vires eorum. Et tribuebant iis vitam perpetuam, eo quod vultus eorum exhibebatur perpetuo idem, et species eadem erat iis: et est revera prorsus eadem iis, quos temerario credebant tantis viribus præditos nulla potentia posse superari. Et idcirco credebant illos esse fortunatissimos, eo quod

tota V. ed. Th. Ra.—1166 Terram V. ed. Th. Ra.—1167 Nominata et redde pro reddere V. ed. Th. Ra.—1170 auctus Gryph. marg. Bas. marg. P. in not.—1172 videre Cant.—1176 (Et manet omnino) et quod edd. vulg. quos tantis Gif. Par. Delph.—1177 illa vi Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. illabi O. Cant.—1178 Deest Mus. B. 1.—1180 et posterius deest Mus. B. 2.

NOTÆ

1166 *Celebrare*] Supp. delubra Deum, vs. 1165. h. e. colere, frequentare, celebria reddere.

1168 *Quippe etenim jam tum, &c.*] His 14. vss. prioribus continetur i. causa religionis ac cultus Deorum: vs. 1160. not.

Mortalia secla] Mortales, homines. Sic vs. 986.

1169 *Egregias . . facies*] Heroas. *Animo vigilante*] Vigilantes, dum vigilabant.

Videbant] Depingebant sibi, representabant.

1170 *Et magis in somnis*] Supp. quam dum vigilabant.

Auctu] Augmine. Sic II. 481.

1171 *Hiis*] Supp. ingentibus corporum molibus, quas sibi animo depingebant.

Sensum] Usus sensuum.

1174 *Æternamque dabant vitam*] Et immortalitatem tribuebant: seu, valida illa Deorum corpora, qualia sibi in somnis fingeant, immortalia faciebant.

1176 *Et tamen [manet]* Ita Lambinus, non male: h. e. Et revera semper eorum subpeditatur facies, et forma manet. Parens et alii, *Et tamen*. Quæ lectio non improbat.

1178 *Fortunisque . . longe præstare*]

Quod mortis timor haud quemquam vexaret eorum ;
Et simul in somnis quia multa et mira videbant 1180
Efficere, et nullum capere ipsos inde laborem.

Præterea, cœli rationes ordine certo
Et varia annorum cernebant tempora vorti ;
Nec poterant quibus id fieret cognoscere caussis.
Ergo perfugium sibi habebant omnia Divis 1185
Tradere, et illorum nutu facere omnia flecti.

In cœloque Deum sedes et templa locarunt,
Per cœlum volvi quia nox, et luna, videtur ;
Luna, dies, et nox, et noctis signa severa,
Noctivagæque faces cœli, flammæque volantes, 1190
Nubila, sol, imbres, nix, ventei, fulmina, grando,
Et rapidei fremitus, et murmura magna minarum.

metus mortis nusquam pungeret quenquam illorum; et una quod cernebant in sopore illos facere res plurimas et admirandas; et illos hinc nullam percipere lassitudinem. Deinde videbant ratos motus cœli et diversas tempestates annorum volvi stato et eodem semper tractu: neque volebant agnoscere per quas causas id efficere-tur. Igitur habebant sibi refugium referre cunctas res ad Deos, et facere res cunctas fieri ex arbitrio illorum. Et postea constituerunt domicilia et ædes Deorum in cœlo, eo quod sol et luna apparent circumvolvi per cœlum: et eo quod in cœlo videtur esse luna, dies, et nox, et stellæ tristes noctis, et lampadæ cœli, quæ de nocte vagantur, et ignes volitantes, nubes, ros, pluviae, nix, venti, fulmina, grando, et vehementes strepitus, et sonitus ingentes minarum. O infortunata gens

—1181 *multum pro nullum* Mus. B. 2.—1183 *varias* Vind. Mus. B. 1. Ferr. vario V. ed. Th. Ra. anni Mus. B. 1.—1184 *fierent* Ferr. V. ed. Th. Ra.—1186 *eorum* Vind. *ipsorum* Gassend. *facile pro facere* Cant. V. marg. 1.—1188 *sol et luna videntur* edd. vulg. *mox pro nox* Mus. B. 2. nos Ald.—1189 *serena* Gryph. marg. Gassend. Mus. B. 2.—1191 *Nubilia* V. ed. Th. Ra. *ros pro sol* edd. vulg.

NOTÆ

H. e. fortunatissimos, et beatissimos esse.

1179 *Quod mortis, &c.*] Quod metu mortis vacarent.

1181 *Laborem*] Lassitudinem, defatigationem.

1182 *Præterea cœli, &c.*] His 7. vss. subseqq. continetur II. causa, vs. 1160. not. Hoc autem argumento potissimum utebantur Stoici ad Deorum providentiam asserendam ac probandam.

Cœli rationes] Certi, statim, ac rati cœlorum motus.

1187 *In cœloque Deum, &c.*] His 6.

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

vss. postremis continetur III. causa, vs. 1160. Notabis autem quod supra vs. 147. negaverit Lucretius in cœlo esse Deorum sedes.

1189 *Noctis signa severa*] Sic IV. 461. Vocat autem signa noctis severa, vel quia tristia, vel quia sacra. Quidni legere possis *serena* pro *severa*? *Serena* noctis signa, h. e. sidera nocte micantia, clara. Nihil tamen muto.

1192 *Murmura . . minarum*] Tonitrua, quibus Dii videntur hominibus minari, ac terrorem inferre.

O genus infelix humanum letalia Divis
 Quom tribuit facta, atque iras adjungit acerbas.
 Quantos tum gemitus ipsei sibi, quantaque nobis 1195
 Volnera, quas lacrimas peperere minoribus nostris!
 Nec pietas ulla est velatum sæpe videri

hominum, quando attribuit ejusmodi actiones Diis, et addidit iisdem acres iracundias! Quam magnos plunctus genuerunt ipsi sibi, et quam magnas plagas intulerunt nobis, quos fletus genuerunt posteris nostris! Neque enim jam inde ulla fuit

imber P. Gryph. marg. Bas. marg. flumina V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2.—1193 numina pro murmura Mus. B. 2.—1194 conjunxit Mus. B. 2.—1195 tunc gemitus homines Mus. B. 1.—1197 ulla est velatum P. ulla velatum est

NOTÆ

1193 O genus infelix, &c.] His 47. vs. seqq. jam priscorum illorum hominum superstitionem increpat Lucretius; qui ob rerum ignorantiam tales sibi finxerint Deos, quos metuerent, quosve colerent. Neque enim in eo pietatem esse vult, quod velato capite homines procumbant humi ante delubra Deorum; quod aras multo sanguine quadrupedum spargant; quod votis vota nectant: sed in eo veram putat esse pietatem, quod, quæ in natura fiunt, ea placata mente, et sine ullo animi turbido motu tueantur. Cum enim suspicimus cælum verti, stellis micare, solem ac lunam certis viis ire et redire, tunc rationis ac causæ ignoratio tentat dubiam mentem nostram; ambigimusque num aliqua fuerit mundi origo: num aliquis erit finis: et quem usque ad finem mundus stare poterit: num vero æternus sit. Deinde cum cælum tonat, quis est, qui non metu horrescat? qui non tremat, ne, ob aliquod facinus fœde admissum, aut ob dictum superbum, grave tempus advenit sibi solvendi pœnas? Hinc ad Deos palmas tendit. Similiter cum quis in mari periclitatur, aut cum sub pedibus terra concussa vacillat, tunc vota Diis nuncupat. Sed hæc

vota nequicquam sæpe fieri vult Lucretius, qui Deos rebus humanis providere negat: sed omnia vult obteri vi quadam abdita, et nobis ignota. 'Usque adeo res humanas vis abdita quædam Obterit, et pulchros fasces, sævasque secures Proculcare ac ludibrio sibi habere videtur.' O impia sententia! o stulta impietas!

O genus infelix, &c.] Sic II. 14. 'O miseras hominum mentes! o pectora cæca!'

1194 Atque iras adjunxit] Sic I. 61. de Deorum natura: 'Ipsa suis polens opibus, nihil indiga nostri, Nec bene promeritis capitur nec tangitur ira.' Quod quidem Epicurus dicebat alienum esse a præstanti Deorum natura. Sic iterum Lucret. II. 649. et seqq.

1195 Ipsi] Nempe prisce illi homines, qui sibi finxerunt Deos.

1196 Volnera] Vulnera: sic vs. 996. 1063. &c.

Minoribus [Minoribu'] Minoribus, metri causa. Minoribus, h. e. posteris.

1197 Velatum] Qui enim olim Deos venerabantur, operto capite erant. Plaut. in Amph. 'Invocat Deos immortales, ut sibi auxilium ferant, manibus puris, capite operto.' Cujus

Vortier ad lapidem, atque omneis adcedere ad aras:
 Nec procumbere humi prostratum, et pandere palmas
 Ante Deum delubra, neque aras sanguine multo 1200
 Spargere quadrupedum, nec votis nectere vota;
 Sed mage placata posse omnia mente tueri.
 Nam, quom subspicimus magni cœlestia mundi
 Templâ super, stellisque micantibus æthera fixum;
 Et venit in mentem solis, lunæque, viarum; 1205
 Tunc, aliis obpressa malis, in pectora cura
 Illa quoque expergefatum caput erigere infit:
 Ne quæ forte Deum nobis immensa potestas
 Sit, vario motu quæ candida sidera vorset.
 Tentat enim dubiam mentem rationis egestas: 1210

pietas frequenter cerni cooperto capite volutari ad statuam lapideam, et appropinquare ad omnia altaria: nec jacentem prosterni humi, et tendere manus ante templâ Deorum: nec conspergere altaria plurimo sanguine animalium: nec adjungere vota votis: sed potius posse intueri tranquillo animo res cunctas. Namque ubi aspicimus superne cœlestes fornices immensi cœli, et cælum fixum ornatum sideribus lucentibus; et ubi iter solis ac lunæ succurrit in animum: tunc illa etiam anxietas obruta pluribus aliis solitudinibus in imo pectore nostro incipit attollere caput expergitum, scilicet quænam sit nobis infinita fortasse potentia Deorum, quæ circumagat diverso motu stellas claras. Etenim inopia rationis agitat dubium animum, ut

reliq. cælum Gryph. marg. videre P. Ald.—1199 Et Lactantius, pondere Mus. B. 1.—1202 magis Cant. pacata edd. vulg.—1204 stellasque mirantibus V. ed. Th. Ra. stellasque icantibus Ferr.—1205 meatus pro viarum Mus. B. 1.—1206 pectoru V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. Th. Ra. pectore vulg.—1208 Et quæ P. Ald. Nec quæ Mus. B. 3. Ecquæ P. in not. Bip. Hav.

NOTÆ

ritus rationem reddit Plutarchus Πομπαικοῖς.

1198 Vortier] Poëtice, pro verti.

Vortier ad lapidem] Ad statuam lapideam aut marmoream volutari. Romani quippe Deos venerabantur dextrorsum circumacto et versato corpore. Plaut. in Curcul. I. 70.

1199 Pandere palmas] Tendere manus. Quod faciunt ii, qui Deos orant. Virg. Æn. I. 'Ingemit et duplices tendens ad sidera palmas.'

1202 Mage] Magis. Sic vs. 2260. et IV. 79. 343. 757. &c.

1203 Cœlestia mundi Templâ] Cœli

fornices; cælum. Sic vs. 491. 492. 1435. et II. 1037. &c.

1204 Æthera fixum] Firmamentum, in quo stellæ fixæ lucent.

1205 Et venit in mentem] Supp. cogitatio, memoria, notitia. Sic loquitur Terent. in Eunuch. Virg. Æneid. Cicer. Verr. I.

1207 Caput erigere] Sic I. 65. loquitur de varia religione.

Inf] Incipit. Sic III. 516.

1208 Ne quæ [Ecquæ] forte, &c.] Nunc aliqua. Sic vs. 1211.

1210 Rationis egestas] Rerum ignorantia.

Et quænam fuerit mundi genitælis origo?
 Et simul, et quæ sit finis, quoad mœnia mundi
 Et taciti motus hunc possint ferre laborem?
 An, divinitus æterna donata salute,
 Perpetuo possint ævi labentia tractu, 1215
 Imensi validas ævi contemnere vireis.

Præterea, quoi non animus formidine Divom
 Contrahitur? quoi non conrepunt membra pavore,
 Fulminis horribili quom plaga torrida tellus
 Contremittit, et magnum percurrunt murmura cœlum? 1220
 Non populei, gentesque, tremunt? regesque superbei
 Conripiunt Divom perculsei membra timore,
 Ne quod ob admissum fede, dictumve superbe,

sciat num aliquis fuerit exortus genitælis mundi; et una num aliquis sit ejus finis, et quousque ambitus cœli, et illius motus cæci queant tolerare hunc laborem: num præditi perpetua immortalitate a Diis, et volubiles æterno tenore temporis queant spernere ictus vehementes temporis infiniti. Deinde, quis est homo, cui mens non corripitur timore Deorum? quis est homo, cui artus non collabuntur præ timore, ubi terra exusta horrendo ictu fulminis concutitur, et immanes fragores pervadunt cœlum? Nonne populi et nationes metuunt? nonne reges potentes percussu metu Deorum contrahunt artus suos, ne jam durum tempus advenerit dandarum pœnarum, propter aliquod facinus commissum ab iis turpiter, aut dictum ar-

Delph. deum endo polis immensa Fab.—1211 Et quænam P. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Ecquænam vulg.—1212 et quæ P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. ecquæ edd. vulg. quod Mus. B. 1. quo ad Ferr. V. ed. Th. Ra. Cant.—1213 Et tanti Fab. Soliciti Bentl. hinc Voss. vet.—1216 valida sævi O. Mus. B. 3.—1217 nonanimis Vind. nova nimis V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3.—1219 Fulmine Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—1220 Conterrit e. m. p. nubila Mus. B. 2.—1221 Nam Mus. B. 2.—1222 Correpunt P. in not. percussu P. Ferr. V. ed. Voss. vet. et L. B. Th. Ra. V. marg. 2.—1223 Nec O. omissum Mus. B. 2.—1224 sint quidam. adauctum

NOTE

- 1211 Et quænam] Num aliqua. Sic nobis.
 vs. 1208. 1215 Labentia] Supp. mœnia mundi,
 Genitælis] Genitabilis, primordialis. vs. 1212.
 1212 Et quæ finis] Num aliqua
 finis. Sic ubique passim usurpat vo-
 cem finis in fœmininô genere. I. 108.
 551. II. 512. III. 1035. &c.
 Quoad] Quam usque ad finem.
 Mœnia mundi] Ambitus cœli; cœ-
 lum. Sic I. 74. 1094. II. 1043.
 1213 Taciti] Cæci et incogniti
 Perculsei] Alii percussu. Idem.

Pœnarum grave sit solvendi tempus ad auctum?
 Summe etiam quom vis violenti per mare venti 1225
 Induperatorem classis super æquora verit,
 Cum validis pariter legionibus, atque elephantis;
 Non Divom pacem votis adit, ac prece quæsit
 Ventorum pavidus paces, animasque secundas?
 Nequidquam: quoniam, violento turbine sæpe 1230
 Conreptus, nihilo fertur minus ad vada leti.
 Usque adeo res humanas vis abdita quædam
 Obterit; et pulchros fascas, sævasque secures,

roganter? Item quando magnus impetus venti validi agitat per pelagus super undas gubernatorem classis cum legionibus suis ingentibus similiter et cum elephantis, nonne is votis petit pacem Deorum, atque metuens quærit suis precibus tranquillitates ventorum, et flatus faventes? Sed frustra; namque plerumque abreptus vehementi tempestate rapitur tamen ad brevem mortis. Adeo verum est, quod potentia quædam occulta confundit res humanas, et videtur contere quasi pedibus præcla-

V. marg. 2. Bodl. Voss. vet. et L. B. adactum P. et edd. vulg. adacti quidam. adductum? quidam.—1225 Summa vulg.—1226 clausis Mus. B. 2. 3. æthera Gryph. marg. P. V. ed. Th. Ra. Ald. vertit V. ed. Th. Ra. Bip.—1228 adyta V. ed. Th. Ra. adita Ferr. addita Mus. B. 1. 2. 3. ac deest Vind. V. ed. Th. Ra. Ferr. Mus. B. 1. 2. 3. quærit V. marg. 2. rogat V. marg. 1. preceque sit V. ed. Th. Ra.—1229 Aurarum O. Mus. B. 1. Veniorum V. ed. Th. Ra. Venorum Mus. B. 2. Veniarum Mus. B. 3.—1231 ad vada lethes P. in not. aqua daleti Vind.

NOTE

- 1224 Pœnarum . . . solvendi] H. e. posnit.
 solvendarum pœnarum, vel solvendi
 pœnas. Sic loquuntur passim Te-
 rent. Plant. et Sueton. in Octav. sub
 finem: 'Iisdem etiam epulum in con-
 spectu suo præbuit, permissa, immo
 exacta, jocandi licentia, diripiendique
 pomorum et obsoniorum, rerumque
 missilium.'
 Ad auctum [Adactum] Scilicet, ad
 eos: jam advenerit.
 1226 Induperatorem] H. e. Impe-
 ratorem, gubernatorem: IV. 964.
 Verit] Impellit, jactat, agitat. I.
 280.
 1228 Divom] Divorum. Syncope
 est.
 Quæsit] Orat, quærit. Festus,
 'Quæso significat idem quod rogo.
 Quæsere tamen Ennius pro quærere
 1229 Animasque secundas] Ventos-
 que secundos. Sic Horat. Od. IV. 12.
 'Impellunt animæ lintea Thraciæ.'
 1231 Conreptus] Antiquitus pro cor-
 reptus. Sic vs. 1218. 1222. 'conre-
 punt' et 'conripiunt,' pro correpunt
 et corripiunt.
 Ad vada leti] Ad mortem. Meta-
 phora ducta a brevibus, ad quæ naves
 appulsæ colliduntur et pereunt.
 1232 Vis abdita] Potentia occulta,
 virtus cæca, et ignota hominibus.
 Mirum, quod Poëta noster, vim Deo-
 rum negans, tamen potentiam abdi-
 tam, occultam, et secretam agnoscit,
 quæ res humanas obterat. Quasi
 vero vis ea abdita alia sit, quam Dei
 potentia.

Proculcare, ac ludibrio sibi habere, videtur.

Denique, sub pedibus tellus quom tota vacillat, 1235
Concussæque cadunt urbes, dubiæque minantur;
Quid mirum, si se temnunt mortalia secla,
Atque potestates magnas mirasque relinquunt
In rebus vireis Divom, quæ cuncta gubernent?

Quod super est, æs atque aurum ferrumque repertum est,

vos fasces, et crudeles secures, et habere hæc sibi contemptui. Tandem ubi terra tota tremat sub pedibus, et oppida quassata ruunt, et infida minantur, quid mirum si homines contemnunt se ipsos? et concedunt rebus potentes virtutes et admirabiles potentias Deorum, quæ regant res omnes in universo mundo? Quod reliquum videtur superesse, æs et aurum, et ferrum inventum est, et una vis ingens argenti, et vis

V. ed. Mus. B. 1. 3. ad vada Lethæ Heins.—1233 Operit Voss. vet. Operit O. Mus. B. 1.—1235 sui pedibus Vind. sin pedibus Mus. B. 3.—1236 dubiæve Bentl.—1237 mirum deest Mus. B. 2. mirunt O.—1238 potestatis P. V. ed. Mus. B. 1. Cant. Nard. Ferr. Th. Ra. Ald.—1239 juris dicom V. ed. Mus. B. 1. Th. Ra. gubernant Mus. B. 1. 2.—1240 æs deest Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. æque V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. æque Mus. B. 3. Cant. æque est deleta ultimo est V.

NOTÆ

1233 *Fasces sævasque secures*] Hæc erant Magistratum Romanorum insignia, ut monui jam III. 1011. Per hæc autem insignia notat ipsos honores et magistratus, et dignitates.

1237 *Se temnunt, &c.*] Sibi diffidunt, et ad Deos confugiunt suæ imbecillitati diffidentes.

Mortalia secla] Homines, genus humanum: vs. 1168.

1239 *Divum*] Divorum: syncope est.

1240 *Quod superest, æs atque aurum*] His 40. vs. jam de prima metallorum inventionem docet. Narrat autem quomodo ferrum, plumbum, æs, argentum, et aurum, et cetera metalla, fortuito fuerint reperta. Vult enim ea reperta fuisse primum incendio sylvarum; sive ignis, qui sylvas cremaverit, e cælo missus; sive ab hominibus illatus. Namque scilicet primum hostes igne circumvenire atque exterrere solebat olim prisca gens hominum. Deinde pastores providi,

dum saltus expedire volebant ad pingua pascua, telluris viscera denudabant igne. Tertio venatores primitus non retibus sepiebant sylvas, sed fovea et igne. Hinc fortuito casu sylvas incensas fuisse vult, quarum incendio terræ viscera concalefacta ac fusa fuisse ait in æs, in argentum, in aurum, in plumbum, in ferrum, inque cetera metalla, pro variis terræ visceribus ac venis. Quam sententiam confirmat Aristotelis istud libro *Περὶ Θαιμασ. Ἀκουσ.* 'Aiunt in Hispania, sylvis incensis a quibusdam pastoribus, et terræ materia concalefacta, perspicue argentum in ea regione fluxisse: et, aliquanto post tempore, terræ motu subsecuto et locis discissis, ingentem vim argenti coactam esse. Quæ res etiam Massiliensibus vectigalia peperit non parva.' Sed de primis metallorum inventoribus lege Georg. Agricolam lib. I. de Metall. Itaque mortales primum delectati nitore metallorum, quæ in foveas

Et simul argenti pondus, plumbique potestas, 1241
Ignis ubi ingenteis sylvas ardore cremarat
Montibus in magnis; seu cœli fulmine misso:
Sive quod, inter se bellum sylvestre gerentes,
Hostibus intulerant ignem, formidinis ergo; 1245
Sive quod, inductei terræ bonitate, volebant
Pandere agros pingueis, et pascua reddere rura;
Sive feras interficere, et ditescere præda:
Nam fovea, atque igni, prius est venari ortum,
Quam sæpire plagis saltum, canibusque ciere. 1250
Quidquid id est, quaquomque ex caussa flammeus ardor

plumbi, simul atque ignis combusserat magnas sylvas in magnis montibus, sive ille ignis ortus sit ex librato fulmine cœli; seu, quia homines facientes inter se bellum sylvestre eo portaverant ignem ad incutiendum terrorem suis hostibus: seu quia attracti fertilitate telluris cupiebant prolaturæ arva fertilia, et efficere agros frugiferos: seu quia volebant occidere feras, et locupletari præda. Namque natum est venari igne atque fossa, priusquam circumcludere sylvam retibus, et agitare canibus feras. Quicquid sit, per quamcumque rationem ignea flamma consumserat fundi-

marg. 1.—1243 *ceu* V. marg. 1.—1246 *valebant* Vind.—1247 *redde* V. ed. Th. Ra.—1248 *detestere* V. ed. Th. Ra.—1249 *privis* V. ed. Th. Ra. *venari* Cant.—1250 *viere* Titius ad Bargæi Syriad. Voss. Ins. Orat. p. 182.—1251 *ex*

NOTÆ

ac lacunas fluebant, mox experti sunt eorum duritiem, eaque destinarunt in varios usus. Repudiaverunt vero tunc aurum, atque argentum, utpote molliora, et ictibus inferendis magis inepta. Verum, 'Nunc jacet æs, aurum in summum successit honorem: Sic volvenda ætas commutat tempora rerum,' &c.

1242 *Ignis ubi ingenteis sylvas, &c.*] Quod his 3. vs. ait de fortuito ignis casu idem jam docuit supra vs. 1090. et seqq.

1244 *Gerentes*] Supp. homines. Nec mirum si primum homines igne bellum inter se inferebant, qui prius in usu fuerit, quam ferrum, aut æs, et arma, quibus postea pugnatum est.

1245 *Formidinis ergo*] Terroris in-

ferendi causa. Vox 'ergo' valet idem quod *χάρω*, ait Festus.

1246 *Sive quod inducti, &c.*] Ita olim pingua reddebant arva pastores. Virg. Georg. I. 84. 'Sæpe etiam steriles incendere profuit agros, Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis,' &c. Sic Plin. XVIII. 30. et Hor. Epod. II. 2.

1249 *Venari*] Poëtice, pro venari.

Ortum est] Cæptum est, natum est. Sic IV. 848.

1250 *Plagis*] Plaga, penult. brevi, sumitur vel pro regione et loco, vel pro retibus, et laqueis, ut hic a Lucretio, et passim a Virg. Ov. et aliis. Penultima vero longa, sumitur pro vulnere.

Horribili sonitu sylvas exederat altis
 Ab radicibus, et terram pereoxerat igni;
 Manabat venis ferventibus, in loca terræ
 Concava conveniens, argenti rivus, et auri; 1255
 Æris item, et plumbi: quæ, quom concreta videbant
 Posterius claro in terras splendere colore,
 Tollebant, nitido captei lævique lepore;
 Et simili formata videbant esse figura,
 Atque lacunarum fuerant vestigia quoique: 1260
 Tum penetrabat eos, posse hæc, liquefacta vapore,
 Quam lubet in formam et faciem decurrere rerum;
 Et prorsum quam vis in acuta ac tenuia posse
 Mucronum duci fastigia procudendo,
 Ut sibi tela parent; sylvasque et cædere possint, 1265
 Materiemque dolare, levare ac radere tigna,

lus ab radicibus sylvas horrendo strepitu crepitans, et coxerat tellurem igne; rivulus argenti, et auri, æris pariter, et plumbi, confluent in cavata loca telluris effluebat e venis ebullientibus terræ; quæ metalla cum illi primi homines cernebant lucere splendore lucido, postquam congelata erant in terris, colligebant ea, ducti clara et levigata venustate illorum. Et observabant ea figurata eadem forma, qua signa fossarum erant formata cuique. Postea veniebant iis in mentem hæc metalla resoluta igne posse defluere in quamlibet figuram et speciem rerum, et tundendo posse diduci omnino in acumina cuspidum quantumvis exilia et peracuta, ut ex iis faciant sibi jacula, et queant resicare sylvas, et extenuare materiam, polire et complanare,

Mus. B. 2. e reliqui.—1252 *Horribilis sonitus* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *altas* P. Gif. Par. Delph. Lamb. Gassend.—1253 *A* Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—1254 *venit* Vind. *venæ* Mus. B. 2.—1257 *in terris* edd. vulg.—1258 *capiti* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. Ferr. *lenique* Mus. B. 2.—1259 *videbat* Vind. Mus. B. 3. Cant. *videbunt* V. ed. Th. Ra.—1261 *res pro eos* V. ed. Th. Ra. *vapore* P. in not. *favore* Gryph. Bas. P. Ald. *calore* reliqui.—1265 *excidere* P. O. Mus. B. 1. 2. et edd. vulg. *parent quibus sylvas cædere* quidam.—1266 *Materiam* Mus. B. 2. *dolarent* Vind. *delere* V. ed. Th. Ra. *dolaret* Mus. B. 2. 3. *dolare ac lævia reddere* P. Lamb. et Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. Cant. *signa* V. ed. Th. Ra. *lingua* Ferr. *Materiem læ-*

NOTE

1252 *Altis*] Alii *altas*. Idem sensus.
 1261 *Tum penetrabat eos*] H. e. tum veniebat eis in mentem. Tum sibi persnadebant.
 1263 *Quantis*] H. e. quantumvis.
 1265 *Tela*] Non jacula solum, sed et cetera instrumenta apta ad dolandum, levandum, radendum, perfo-

randum, &c. Sic vs. 1350.

1266 *Dolare*] Alii *dolere*. Utrumque dolo, as, et doleo, es, antiquitus dictum volunt Nonius, et alii. Hinc dolabrum. Sic autem Lambinus restituit recte hunc versum, cum Pareus et alii legant, *Materiamque dolere, levare, et radere tigna*. Nimirum hunc pedem creticum esse volunt. Quod

Et terebrare etiam, ac pertundere, perque forare.
 Nec minus argento facere hæc auroque parabant,
 Quam validi primum violentis viribus æris:
 Nequidquam; quoniam cedebat victa potestas, 1270
 Nec poterant pariter durum subferre laborem.
 Nam fuit in pretio magis æs, aurumque jacebat
 Propter inutilitatem, hebeti mucrone retusum;
 Nunc jacet æs, aurum in summum subcessit honorem.
 Sic volvunda ætas conmutat tempora rerum: 1275
 Quod fuit in pretio, fit nullo denique honore;
 Porro aliud subcedit, et e contemptibus exit,
 Inque dies magis adpetitur, floretque repertum
 Laudibus, et miro mortaleis inter honore est.
 Nunc tibi, quo pacto ferri natura reperta 1280

atque etiam perforare, et percutere, et terebrare trabes. Nec minus tentabant facere hæc omnia ope argenti et auri, quam prius tentaverant viribus validis duri æris: sed frustra; quia vis auri et argenti superata cedebat, nec valebat æqualiter perferre violentum laborem. Etenim primum æs fuit magis in pretio, et aurum spernebatur ob suum vanum usum, quia obtusum erat retuso acumine. Hodie vero æs spernitur, et aurum substituitur in magnum pretium. Ita ævum mobile mutat ætates rerum: quod fuit in honore primum, id postea fuit in nullo pretio. Deinde aliud sequitur, et egreditur e despectu, et in dies magis cupitur, et inventum celebratur honoribus, et est pretio admirabili apud homines. Jam vero haud difficile est tibi,

vare, dolare, ac radere tigna edd. vulg.—1267 *percutere* V. ed. Th. Ra.—1271 *poterat* Bodl. Mus. B. 1. 2. et edd. vulg.—1272 *æs deest* Vind. V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra. *jacebant* Cant.—1273 *recusum* V. ed. Th. Ra. *recusum* Cant.—1275 *volvendo* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Vind.—1277 *e deest* V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. *jam pro e* Cant.—1279 *Deest* Nard. *Claudibus* V. ed. Th. Ra. *Clauditur* V. marg. Ferr. *Cladibus* Cant. *miro est* vulg. *honores* Vind.

NOTÆ

alibi passim Lucretio familiare observatur.

1267 *Perque forare*] Tmesis, perforareque.

1270 *Victa potestas*] Supp. auri et argenti. Utrumque enim ære ac ferro mollius est.

1272 *Nam fuit in pretio magis æs*] Nimirum, quia solidius et durius auro.

1273 *Propter inutilitatem*] Quia aurum mollius est ære ac ferro.

1275 *Volvunda*] Volubilis. Sic Virg. Æn. vi. 'Volvenda dies en attulit

ultro.' Et Æn. i. 'Volvendis mensibus.'

1277 *Porro aliud, &c.*] Sic vs. 830. et ii. 75.

1280 *Nunc tibi, quo pacto, &c.*] His 16. vss. speciatim docet quomodo ferri ferrique usum reperierint prisci homines. Vult autem ferrum in usum hominum vocatum esse ab Discordia. Quanquam illud præcesserat æs, ut pote copiosius et tractabilius. Itaque prima mortalium arma fuerant manus, ungues, dentes, lapides; post-

Sit, facile est ipsi per te cognoscere, Memmi!

Arma antiqua, manus unguēs dentesque fuerunt;
Et lapides, et item, sylvarum fragmina, ramei;
Et, flamma atque ignes post quam sunt cognita primum,
Posterius ferri vis est, ærisque, reperta. 1285
Et prior æris erat, quam ferri, cognitus usus;
Quo facilis magis est natura, et copia major.
Ære solum terræ tractabant, æreque belli
Miscebant fluctus, et volnera vasta serebant,
Et pecus atque agros adimebant; nam facile ollis 1290
Omnia cedebant armatis nuda, et inerma.
Inde minutatim processit ferreus ensis,

o Memmi, noscere per te ipsum, quo modo natura ferri fuerit inventa. Pristina hominum arma fuerunt, manus, unguēs, et dentes, et saxa, et pariter rami, quæ sunt fragmina sylvarum; et flammæ et ignes, simulatque nota fuerunt. Postea potestas ferri, et æris fuit reperta. Et usus æris prior notus erat, quam usus ferri: eo quod natura æris facilius est, et abundantia ejus copiosior. Prisci homines colebant agros ære, et turbabant tumultus belli ære, et interserebant patentes plagas; et eripiebant pecudes et arva ære. Namque haud difficile concedebant iis, qui erant armati, cunctas res invalidas, et infirmas. Postea paulatim gladius ferreus prodit

Mus. B. 2.—1281 ipsum P. et edd. vulg. per deest V. ed. Th. Ra.—1283 lignorum fragmina O. Mus. B. 2.—1284 Et flamma atque P. Vind. Voss. vet. Cant. Ald. Et flammæ atque vulg. Efflamant V. ed. Th. Ra. Efflamantque Ferr. Et flammam O. Et flammati Mus. B. 1. Et flamina atque Mus. B. 2.—1286 quia ferri V. ed. Th. Ra.—1289 festa V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. fessa O. festa Mus. B. 1. ferebant Nard.—1291 credebant V. ed. Th. Ra. celabant celatis Mus. B. 2. unda Cant.—1292 ferus Mus. B. 2.—1293 obscenum

NOTE

ea ignis, ubi cognitus fuit. Posterius æs. Demum ferrum. Quod utrumque non in unius belli usum, sed et in agrorum cultum paratum fuit.

1281 *Ipsi*] Supp. tibi. Alii *ipsum*, Supp. per te. Idem sensus.

Memmi] Cui suum hoc opus dedicat Lucretius, l. 27.

1284 *Ignes post quam sunt cognita, &c.*] Ignis enim non fuit cognitus una cum hominibus natis. Unde jam supra dixerat vs. 951. 'Necdum res igni scibant tractare,' &c. Et Ovid. 14. Fast. 'Æs erat in pretio, chalybs

jam massa placebat Eheu! perpetuo debuit illa tegi.'

1288 *Solum terræ*] Terram, agros. Sic vs. 1294. et alibi passim.

1289 *Volnera*] Vulnera.

Serebant] Metaphorice. Sic Tacit. prælia serere. Sic Livius, pugnam inter se conserere: et manum conserere. Sic Plautus, Statius, et alii. Alias *ferebant*, pro inferebant.

1290 *Ollis*] Illis.

1292 *Ferreus ensis*] Sic Virg. Georg. 1. 'Et curvæ rigidum falces conflantur in ense.'

Vorsaque in obscenum species est falcis ahenæ,
Et ferro cœpere solum proscindere terræ;
Exæquataque sunt creperi certamina belli. 1295
Et prius est armatum in equi conscendere costas,
Et moderarier hunc frenis, dextraque vigere,
Quam bijugo curru belli tentare pericla.
Et bijugom prius est, quam bis conjungere binos,
Et quam falciferos armatum adscendere currus. 1300
Inde boves Lucas, turrito corpore, tetros,

in usum, et forma falcis æreæ mutata est in contemtum, et homines inceperunt scindere superficiem telluris ferro, et pugnae belli ancipitis æquatæ sunt pariter ferro. Et inventum est hominem armis instructum ascendere in costas equi, et regere hunc equum loris, et pugnare dextra, antequam adire discrimina belli curru tracto duobus equis: et repertum est jungere duos equos curru antequam jungere quatuor equos, et quam conscendere currus armatos falcibus. Postea Carthagi-

Macrobi. vi. 1. obscenum P. ex Macrobi. obprobrium omn. exempl.—1295 sunt deest V. ed. Th. Ra. dubii pro creperi Mus. B. 1.—1296 est deest Cant. repertum Lamb. descendere Mus. B. 2. costis V. ed. Th. Ra.—1297 virgaque viere Fab. dextraque viere P. in not. vegere Delph.—1299 bijugos Fab. Creech. bijugem Mus. B. 2.—1300 inventum P. in not. et edd. vulg. escendere Gronov. ad Liv. ii. 28. 6.—1301 Lucas aurito P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. castar-

NOTÆ

1295 *Creperi*] Dubii, ancipitis. Nonius, et Festus, Creperum, dubium; unde increpitare, quia maledicta fere incerta et dubia sunt. Et Varro v. de L. L. 'Crepusculum significat dubium; ab eo res dubiæ creperæ dictæ, quod crepusculum, dies etiamnum sit, an jam nox, multis dubium est.'

1296 *Et prius est armatum, &c.*] His 53. vs. seqq. ex occasione varias belandi artes enumerat. Ac primum quidem 5. vs. prioribus docet prius ex equo pugnatum esse inter homines, quam ex bijugo, seu ex curru duobus equis tracto: atque prius inventum esse curru bijugo pericula belli tentare, quam quadrigis uti, falciferisque curribus.

Armatum] Supp. hominem, aut militem. Ita Pareus et alii. At Lambinus *repertum*.

In equi costas] In equum.

1297 *Vigere* [*vegere*] Incitare, impellere, movere, vegetare. Lambinus legit *vigere*.

1299 *Bijugom* [*bijugo*] Curru a duobus equis tracto.

Bis binos] Supp. equos. Hoc est, quadrigis uti.

1300 *Falciferos . . . currus*] De quibus III. 642.

1301 *Inde boves Lucas, &c.*] His 6. vs. subseqq. docet posterius adhibitos fuisse elephantos in prælio. Namque per boves Lucas intelligit Poëta elephantos, quos Italia, inquit Plin. lib. viii. primum vidit Pyrrhi Regis bello; et boves Lucas appellavit in Lucanis visos anno urbis 472. Varro tamen lib. vi. de L. L. putat elephantos illos a Romanis dictos Boves Lucas a luce; quia longe relucebant propter inauratos clypeos, quibus ornatae erant turres, quas dorso

Anguimanos, belli docuerunt volnera Pœnei
 Subferre, et magnas Martis turbare catervas.
 Sic alid ex alio peperit discordia tristis,
 Horribile humanis quod gentibus esset in armis; 1305
 Inque dies belli terroribus addidit augmen.
 Tentarunt etiam tauros in munere belli,
 Experteique sues sævos sunt mittere in hosteis;
 Et validos Parthei præ se misere leones,
 Cum doctoribus armatis, sævisque magistris, 1310
 Quei moderarier hiis possent, vinclisque tenere:
 Nequidquam; quoniam, permixta cæde calentes,

nenses edocuerunt juvencos Lucas, horrendos turrato corpore, et anguimanos, recipere plagas belli, et permiscere ingentes turbas Martis. Ita Discordia mæsta procreavit rem aliam ex alia, quæ esset horrenda humano generi in armis. Et adiunxit de die in diem augmentum horroribus belli. Homines quoque conati sunt uti juvenis in usu belli, et tentaverunt mittere atroces apros in hostes; et Parthi agitaverunt ante se fortes leones cum ductoribus armatis, et pugnacibus dominis; qui quirent regere illos, et retinere catenis. Sed frustra; quia ferventes strage

rito V. ed. Th. Ra. Ferr.—1302 Anguimanus P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Anguimanes Gryph. Ignicomis Mus. B. 1. et Ignaros pro var. lect.—1304 Sic alii Vind. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. 2. 3. in quorum ultimo tamen postrema litera erasa est. aliud O.—1306 bellis Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. anguem Mus. B. 2.—1307 munere P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. mænere vulg. munera Gif. marg. Nard. Bas. munire V. marg.—1308 in pro sunt Mus. B. 2.—1309 Parthi Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. P. in not. partim reliqui.—1310 doctoribus Vind. O. Voss. vet. Cant. ductoribus reliqui.—1311 his P. Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B.

NOTE

gerebant ii. Hinc Poëta dixit: 'Turrito corpore tetros.'

1302 Anguimanos] Quippe quibus proboscis, quam manum elephantorum vocant, flexilis sit, volubilis, plibilis; et locum mannum teneat. Cicero II. de N. Deor. Manus etiam data elephantis. Hos itaque primum in Lucania Pyrrhus; postea Annibal in Africa adversus Romanos eduxerunt.

Pœnei] Carthaginenses, nempe duce Annibale, ut jam monebam.

1304 Alid [aliud] Alii alid, ut alibi passim, metri causa.

1307 Tentarunt etiam tauros, &c.] His 42. vss. posterioribus docet etiam

in prælio adhibitos fuisse tauros, leones, et apros. Quos tamen ait magis dominorum detrimento fuisse, quam usui. Neque enim cæde jam permista calentes sæviebant in solos hostes, sed et retroversi diripiebant suos dominos. 'Permistasque dabant equitum peditumque ruinas.'

Munere [mænere] Munere: sic lib. I. vs. 33.

1308 Sues sævos] Apros.

1311 Hiis] Supp. leonibus. Verbum igitur moderari regit etiam dativum. Quanquam alii legunt melius hos.

1312 Cæde calentes] Sic III. 643.

Turbabant sævei nullo discrimine turmas,
 Terrificas capitum quatientes undique cristas:
 Nec poterant equites, fremitu perterrita, equorum 1315
 Pectora mulcere, et frenis convortere in hosteis.
 Inritata læ jaciebant corpora saltu
 Undique, et advorsum venientibus ora petebant;
 Et nec opinanteis a tergo diripiebant,
 Deplexæque dabant in terram volnere victos, 1320
 Morsibus adfixæ validis, atque unguibus uncis.
 Jactabantque suos taurei, pedibusque terebant;
 Et latera, ac ventres, hauribant subter equorum
 Cornibus, et terram minitanti mente ruebant.
 Et validis socios cædebant dentibus aprei, 1325

confusa perturbabant, ut pote acres, catervas sine ulla distinctione, concutientes undique jubas horridas capitum suorum. Neque equites valebant permulcere pectora equorum terrefacta rugitu leonum, nec loris vertere illa adversus hostes. Læa mittebant undique saltu sua corpora exasperata, et rictus earum inhiabant iis, qui contra accedebant: et arripiebant a tergo illos qui non prævidebant, et solutæ affligebant ad terram eos, quos plaga attigerant, hærentes magnis morsibus, et unguibus aduncis, et tauri prosternebant apros, et proculcabant pedibus, et confodiebant cornibus subter latera et ventres equorum, et animo minaci proriebant illos ad terram. Sed apri dentibus suis fortibus occidebant socios suos, et furentes im-

2. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. hos vulg. iis Mus. B. 1.—1314 Terriferas Ferr. Hunc vs. rejicit Creech.—1315 perterriti V. ed. Th. Ra. Ferr. Vind. Voss. vet. perterriti Mus. B. 1. perterriti Mus. B. 3.—1317 læa pro læ V. ed. Th. Ra.—1318 patebant P. Vind. V. ed. O. Cant. Gif. Par. Gryph. marg. Bas. marg. Voss. marg. jaciebant Mus. B. 2.—1319 deripiebant Voss. L. B. Turneb.—1320 volnere Mus. B. 1. 2. vinctos edd. vulg.—1322 sues P. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 1. Th. Ra. Ald. tenebant Delph.—1323 ad ventres V. ed. Th. Ra. et ventres O.—1324 ad terramque minitanti edd. vulg.—1325 At edd. vulg. cedebant P. Vind.

NOTE

1314 Terrificas capitum, &c.] Sic II. 632.

1315 Fremitu] Supp. leonum: h. e. rugitu.

Equorum Pectora] Equos.

1317 Inritata] Irritata, Sic IV. 1039. et VI. 680.

Læa] Leonum sunt fæminæ.

1318 Advorsum] Adversum, contra.

Petebant [patebant] Alii petebant. Utrumque bene.

1320 Deplexæque] Supp. læa. Hoc est, Et deligatæ ac solutæ vinculis.

Volnere] Vulnere. Sic vss. 1289. 1302. &c.

Victos] Hoc est, fractos, impulsos. Ita Pareus et alii. Lambinus vinctos, quia sic locutus est Poëta I. 35.

1323 Hauribant] Hauriebant. Sic alibi scibant, pro sciebant.

1324 Mente] Animo. Sic alibi passim mentem tribuit feris. Vel minari mente, h. e. vultu minaci ac horrendo.

1325 Socios] Nempe alios apros. Dentibus] Gallice, avec leurs défenses.

Tela infracta suo tingentes sanguine sævei;
 [In se fracta suo tingentes sanguine tela]
 Permixtasque dabant equitum, peditumque, ruinas.
 Nam transversa feros exhibant dentis ad actus
 Jumenta, aut pedibus ventos erecta petebant: 1330
 Nequidquam; quoniam ab nervis subcisa videres
 Concidere, atque gravi terram consternere casu.
 Si quos ante domi domitos satis esse putabant,
 Ecfervescere cernebant in rebus agundis,
 Volneribus, clamore, fuga, terrore, tumultu: 1335
 Nec poterant ullam partem reducere eorum;
 Diffugiebat enim varium genus omne ferarum,
 Ut nunc sæpe boves Lucæ, ferro male mactæ,

buebant suo cruore spicula, quæ in seipsis frangebantur; et faciebant confusam cladem equitum et peditum. Namque equi obvertentes latera effugiebant sævos morsus dentium; vel elati verberabant auras: sed frustra; siquidem cerneret illos abscissos a nervis procumbere, et ponderoso lapsu percutere humum. Itaque, quos apros et tauros credebant bene fuisse subactos domi, videbant tamen illos ardescere in rebus agendis, plagis, fremitu, fuga, timore, ac perturbatione. Neque homines valebant revocare ullam partem illorum; namque diversum hoc genus belluarum ferocium fugiebat huc illuc; veluti plerumque boves effugiunt e templis, ubi male

Cant. Ald. Ferr. cedebat V. ed. Th. Ra.—1326 alio tingentes Voss. marg. Hunc vs. suspectum habent Lamb. et Creech.—1327 Hunc delendum censent Lamb. Mar. Creech. Gif. Deest Nard. Bas.—1329 dentis ad auctus P. Vind. Voss. vet. Ald. dentibus adauctus V. ed. Voss. L. B. Th. Ra. Mus. B. 3. dentibus ictus O. dentibus adauctas Mus. B. 1. dentibus ad auctas Cant. dentibus adactus Mus. B. 2. Nard. Ald. sec. dentibus ad auctus Ferr. dentis ad ictus Gryph.—1330 vento se recta V. ed. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. ventose recta Cant. patebant V. ed. Th. Ra. patebant Ferr.—1331 a nervis vulg.—1333 Sic edd. vulg. satis deest V. ed. Th. Ra.—1334 Ecfervescere quidam. rebus angustis Mus. B. 2.—1336 reducere P. Mus. B. 2. Cant. Ald. Bip.—1338 templis ferro male cæsæ Gif. Par. Delph. Cout. male mactatæ Gryph. Nard. Bas. mactat Ferr. V. ed.

NOTÆ

1326 *Infracta*] Non fracta.
 1329 *Exibant*] Effugiebant, declinabant. Sic lib. vi. 1204. 1215. Sic Virg. Æn. xi. 'Vim viribus exit.' Sic Manil. v. 194. 'Nunc exire leves missas, nunc mittere palmas.' Metaphora ducta a Gladiatoribus.
 1333 *Quos*] Nempe tauros atque apros.
 1334 *Ecfervescere* [*Ecfervescere*] Ab verbo ferveo, is, tertiæ conjug. Alii *Ecfervescere*, a verbo ferveo, es, se-

cundæ conjug. Utrumque enim fuit in usu.
 1336 *Eorum*] Nempe taurorum atque aprorum.
 1337 *Ferarum*] Taurorum scilicet ac aprorum.
 1338 *Lucæ* [*templis*] Ita Pareus et alii complures; bene, ut patet ex ipsa verborum interpretatione. Lambinus vero *Lucæ*, minus bene. Neque enim cæduntur elephantii. Deinde comparatio est.

Diffugiunt, fera facta suis quom multa dedere.
 Si fuit, ut facerent: sed vix adducor, ut ante 1340
 Non quierint animo præsentire, atque videre,
 Quam commune malum fieret fedumque, futurum:
 Et magis id possis factum contendere in omni,
 In variis mundis, varia ratione creatis,
 Quam certo atque uno terrarum quo lubet orbi. 1345
 Sed facere id non tam vincundi spe voluerunt,
 Quam dare quod gement hostes, ipseque perire,
 Quei numero diffidebant, armisque vacabant.
 Nexilis ante fuit vestis, quam textile tegmen:

fuissent mactati, postquam tamen fecerunt suis dominis multa mala crudelia. Ita saltem res potuit esse ut facerent. Verum vix existimo, ut homines ubi non potuerint mente præcognoscere ac prævidere, quam infortunium foret commune et turpe sibi. Et ratio est ut queas tueri id potius fuisse peractum in universo et in diversis mundis diverso modo factis, quam in certo et in uno quovis orbe terrarum. Verum, qui non fidebant suo numero, et qui carebant armis, voluerunt facere istud, non tam spe superandi, quam facere, quod hostes quererentur; et ipsi voluerunt interire. Vestimentum internexum prius extitit, quam vestis intertexta: inter-

Th. Ra.—1339 fera fata O. P. in not. quom Mus. B. 2. tum Mus. B. 3. cum reliqui.—1340 Sic P. Vind. V. ed. Mus. B. 1.—1341 persentire Mus. B. 2.—1342 fueret P. V. ed. Gif. Par. Delph. Th. Ra. Ald. fuerit P. in not. fuerat edd. vulg.—1345 certi uni Mus. B. 2.—1346 tum V. ed. Th. Ra. vicendi Ferr.—1347 perirent P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald.—1348 vocabant P. Ald.—1349 Nexilis

NOTÆ

Mactæ [*cæsæ*] Pareus, bene. Lambinus *mactatæ*, vel *mactæ*.

1340 *Si* [*Sic*] *fuit, ut facerent*] Sic fieri potuit, ut boves illæ male cæsæ mala tanta facerent suis immolatoribus.

1342 *Fieret* [*fueret*] Antiquæ pro foret, aut esset. Sic supra vs. 177. et iii. 849. Porro, *quam commune, malum, &c.* H. e. quam valde sibi cum adversariis hoc malum futurum esset commune. Vel quam æqualiter et peræque hæ feræ sibi et adversariis futuræ essent exitio.

1343 *In omni*] In universo. Sic passim vocat omne, τὸ πᾶν universum.

1347 *Quod gement*] Propter quod gement. H. e. dare ploratus hos-

tibus. Sic Terent. in Phorm. 'Vin' primum hodie facere, quod ego gaudam, Nausistrata, et quod tuo viro oculi doleant?'

Ipseque] Nimirum ii, qui feras in prælio adhibuerunt diffidentes numero, aut armis vacantes.

1349 *Nexilis ante fuit, &c.*] His jam 11. vs. docet post ferri inventionem tantum repertas esse nexiles et textiles vestes; quia utraque ferro paratur. Ante vero amiciebantur homines pellibus animalium. Studium autem imprimis virile fuit, lanam facere, ac lanæ fila texere, quia viri solertiores sunt fœminis, donec agriculturæ operam daturi fœminas lanificio subrogarunt.

Textile post ferrum est; quia ferro tela paratur: 1350
 Nec ratione alia possunt tam lævia gigni,
 Insilia, ac fusei; radiei, scapeique sonantes.
 Et facere ante viros lanam natura coëgit,
 Quam muliebre genus; nam longe præstat in arte,
 Et solertius est multo, genus omne virile: 1355
 Agricolaë donec vitio vortere severi;
 Ut muliebribus id manibus concedere vellent,
 Atque ipsei pariter durum subferre laborem,
 Atque opere in duro durarent membra, manusque.
 At specimen sationis, et insitionis origo, 1360

texta vero vestis exitit post ferrum, quia tela conficitur ferro. Neque ullo alio modo jam fieri queunt politi axes textorii, fusi, radii textorii, et scapi resonantes textorum. Et natura subegit potius mares facere lanam, quam sexum fæmininum; (etenim sexus masculinus multo magis excellit in hac arte, et longe ingeniosior est, quam fæmininus:) usquedum austeri agriculatores dederunt vituperio, ita ut cuperent permittere istud manibus fæmininis, et ipsi mallent exercere opus magis arduum, et firmare artus et manus in labore firmiori. Verum ipsa natura parens

V. ed. Th. Ra.—1350 *post factum* P. conject. in not. qui Cant. *paratur* P. V. ed. Mus. B. 1. 3. Cant. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Delph. *parantur* vulg.—1351 *jam lævia* Delph.—1352 *fusi et edd. vulg. radiis* O. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. V. ed. Th. Ra. *capique* Ferr. V. ed. Th. Ra. *campique* Mus. B. 2.—1355 *est deest* V. ed. Th. Ra.—1358 *potius durum* edd. vulg.—1359 *Spurium hunc esse ait Fab. durarunt* Nard. P. Ald.—1360 *A Vind. Ad V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—*

NOTÆ

1350 *Tela*] Sing. Ita Pareus et alii complures. Lambinus, *tela parantur*. Tela, plur. H. e. instrumenta, quibus vestis nexilis et textilis conficitur.

1352 *Insilia*] Pareus et alii. Insile autem axis est textorius, circa quem tela volvitur. Lambinus legit, *Insibula*. Idem.

Radiei] Gallice, *Navette de tisserant*.

Scapei] Scapus instrumentum est, quo tela percutitur et condensatur.

1359 *Opere in duro*] In agris colendis, in opere rustico faciendo.

Durarent] Dura et callosa membra redderent. Gallice *s'endurcir au travail*.

1360 *At specimen sationis, &c.*] His 18. vs. docet de prima agricultura,

cujus rudimenta prima ostendit hominibus ipsa natura; quandoquidem decidui arborum fructus suo tempore pullulare ac crescere in virgas videbant, quas et transplantare, et inserere diversis arboribus ausi sunt. Interim varia cultura terram cicurabant, quæ multo cum fœnore dulces fœtus ex agrestibus rependebat. Relegabant insuper sylvas ac saltus in summos montes; substituebant campos, et colles, in quibus extendebant prætata, lacus, rivos, ac segetes, oleas etiam ex ordine disponebant, sicut jam multis in locis cernere licet longos arborum tractus dispositos, variisque modis distinctos.

Specimen] Documentum, exemplum.

Ipsa fuit rerum primum Natura creatrix:
 Arboribus quoniam baccæ glandesque caducæ
 Tempestiva dabant pullorum examina subter.
 Unde etiam lubitum est stirpeis committere ramis,
 Et nova defodere in terram virgulta per agros. 1365
 Inde aliam atque aliam culturam dulcis agelli
 Tentabant; fructusque feros mansuescere terra
 Cernebant indulgendo, blandeque colundo:

rerum fuit primo documentum et auctrix serendi et inserendi; siquidem baccæ et glandes cadentes ex arboribus subministrabant fœtus tempestivos arborum pullulantium. Postea quoque placuit inserere ramis feraces surculos; et demittere altius in terram recentia virgulta per arva. Postea experiebantur diversum cultum grati agri, et videbant exercendo, et molliter excolendo terram, fruges agrestes dulcescere

1361 *cicatrix* Ferr. V. ed. Th. Ra.—1362 *buccas* V. ed. Th. Ra. *bacæ* O.—1363 *propter* Mus. B. 2.—1364 *Inde* Mus. B. 2. Gif. Par. *ramos* Mus. B. 3.—1367

NOTÆ

1362 *Baccæ*] Plur. vox est, quæ diversorum fructuum genera significat, ut lauri, olivæ, palmæ, corni, myrti, et aliarum id genus arborum.

Caducæ] Decidua, lapsæ.

1363 *Pullorum examina*] Fœtus arborum pullulantium. Examina dicuntur proprie de apibus.

1364 *Stirpeis committere ramis*] Unum hoc est e pluribus insitionis genus: Gallice, *greffer en fente*. Sed de variis modis, quibus arbores naturaliter et artificiose proveniunt, consule Virgilium lib. II. Georg. ab initio. Is enim docet arbores naturaliter tribus modis concrescere: I. sponte, ut siler et genistæ, populus et salices: II. semine, ut castanæ, quercus, et æsculus: III. radice, ut cerasus, ulmus, et laurus. Hominum vero industria docet arbores procreari posse septem modis. I. Cum stolones una cum radicibus avulsis ex arborum corporibus mandantur scrobibus. II. Cum trunci sen stipes una cum radicibus, aut etiam sudes fissæ, aut valli acuti, defodiuntur in terram. Sudes autem in formam crucis findi solent

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

cum infodiuntur; unde Virg. Georg. II. 25. vocat eas quadrifidas. III. Cum rami in modum arcus curvati, nec ab arboribus resecti, demittuntur in terram et infodiuntur. Quæ propagatio vitis est. IV. Cum arbusculæ, una cum terra quæ circumtegit illas, in alium locum transferuntur. V. Cum surculus amputatus e summa arbore in terram defoditur, etiamsi nihil habeat radicis. VI. Cum caudex olivæ carens omni radice sectusque per medium in partes plures infoditur. VII. Cum rami arboris unius inseruntur alteri arbori. Quæ vera insitio est, ejus duplex tamen genus est. Alterum dicitur inoculatio; Gallice, *greffer en ecusson*. Alterum insitio; Gallice, *greffer en fente*. Virg. Georg. II. 73. et seqq. 'Nec modus inserere atque oculos imponere simplex,' &c. 'Aut rursum enodes trunci resecantur, et alte finditur in solidum cuneis via, deinde feraces Plantæ immittuntur,' &c.

1368 *Indulgendo*] Exercendo, colendo suaviter. Sic Virg. Georg. II.

Inque dies magis in montem subcedere Sylvas
 Cogebant, infraque situm concedere cultis : 1370
 Prata, lacus, rivos, segetes, vinetaque læta,
 Collibus et campis ut haberent ; atque olearum
 Cærulea distinguens inter plaga currere posset,
 Per tumulos, et convalleis, camposque, profusa.
 Ut nunc esse vides vario distincta lepore 1375
 Omnia ; quæ, pomis intersita dulcibus, ornant,
 Arbustisque tenent felicibus obsita circum.
 At liquidas avium voces imitauer ore
 Ante fuit multo, quam lævia carmina cantu
 Concelebrare homines possent, aureisque juvare. 1380

e terra. Et de die in diem magis faciebant saltus sylvestres sursum cedere in montes, et relinquere inferiorem locum culturis ; ut haberent in collibus et in campis prata, lacus, rivulos, frumenta, et grata vineta : et ut tractus cæruleus olivarum discernens quæque quiret interlabi prolata per agros, per convalles, et per colles : veluti hodie cernis cuncta discreta diversa venustate, quæ intermiscent et decorant passim mitibus pomis, et occupant circumsata feracibus arboribus. Sed longe prius fuit æmulari ore claras loquelas volucrum, quam mortales quirent celebrare versus cantu, et delectare aures. Et Zephyri primo edocuerunt per concava murmura

terræ Gassend.—1369 *succidere* Mus. B. 2.—1370 *situm concedere* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *suum concedere* V. ed. Th. Ra.—1372 *ac habere* Mus. B. 2.—1373 *cernere posset* Gassend.—1374 *protusa* Delph. præfusa V. ed. Th. Ra.—1375 *varia* Ferr. V. ed. Th. Ra.—1376 *ducibus* Cant. ornat Mus. B. 2.—1377 *opsita* V. ed. Th. Ra. O. *opposita* Vind.—1379 *lenia car-*

NOTÆ

1369 *Subcedere*] Sursum cedere, ascendere.

1370 *Infraque situm* [locum] H. e. locum inferiorem.

1373 *Inter plaga currere*] Tmesis, intercurrere.

1377 *Obsita circum*] Circumsata.

1378 *At liquidas avium, &c.*] His jam 44. vss. docet de primis musicæ rudimentis. Vult itaque Lucretius desides homines et admirabundos studuisse primum ore atque sibilis imitari modulos avium. Post vero, vento monstrante viam, atque agitante aridas cicutæ ferulas ac arundines cavas, observasse illa resonare : hinc decisas cicutas inflare cœpisse, donec solidiori

e materia dulcisonam compegerint tibiam, cuius ad sonitum saltabant incomposite, seque parabant saturi ad somnum, vel somnum eludebant. Quod et tempore suo facere vigilis queritur. Habet enim, inquit, nescio quam gratiam obvia rerum novitas, quæ præteritarum rerum æstimationem deterit. Sic odium glaudis cepit homines, ut gulæ indulgerent : sic herbas spreverunt, ut molli- bus et auratis cubilibus decumberent : sic pelles deposuerunt, ut purpureas vestes induerent.

Liquidas] Claras : II. 145.

1380 *Aureisque juvare*] Auresque delectare. Sic vs. 1389. et 1406.

Et Zephyri, cava per calamorum, sibila primum
 Agresteis docuere cavas inflare cicutas.
 Inde minutatim dulceis didicere querelas,
 Tibia quas fundit, digitis pulsata canentum,
 Avia per nemora ac sylvas saltusque reperta, 1385
 Per loca pastorum deserta, atque otia dia.
 Sic unum quidquid paullatim protrahit ætas
 In medium, ratioque in luminis eruit oras.
 Hæc animos ollis mulcebant, atque juvabant,
 Cum satiate cibi ; nam tum sunt otia cordi. 1390
 Sæpe itaque inter se, prostratei in gramine molli,
 Propter aquæ rivum, sub ramis arboris altæ,

arundinum rusticos inflare calamos concavatos. Hinc paulatim edidicerunt suaves questus, quos fistula percussa digitis cantantium reddit, quæ quidem inventa fuit in mediis sylvis invisiis, et nemoribus et saltibus, et in locis desertis pastorum, atque in divinis otiiis. Ita ætas sensim profert in lucem, et solertia hominum educit in regiones lucis quamlibet rem. Hæc res demulcebant priscis illis hominibus mentes, et delectabant cum satietate ciborum. Etenim tunc temporis hæc res cunctæ placent. Igitur plerumque jacentes simul in tenera herba juxta rivulum aquæ, sub

mina Gryph. marg. V. marg. 1.—1384 *fondit* Mus. B. 2.—1385 *Oria* V. ed. Th. Ra. *repeta* V. ed. Th. Ra.—1386 *que otia oia i. e. omnia* Mus. B. 2.—1387 *quidvis* P. Ald. *quid quis* V. ed. Th. Ra. *actas* V. ed. Th. Ra.—1388 *ratio quæ* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. *erigit* V. marg. 1. Voss. vet. *exuit* Mus. B. 2.—1389 *Nec* Mus. B. 2. *olim pro ollis* O. Mus. B. 1. *juvabat* V. ed. Th. Ra.—1390 *Cum satiare* V. ed. O. *Consotiare* Mus. B. 2. *Cum satiata* Cant. *libi pro cibi* V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 2. *natam cum sit otia* Mus.

NOTÆ

1381 *Et Zephyri, cava, &c.*] H. e. Et Favonii docuerunt rusticos inflare cicutas, ex eo quod calami ab iis agitati sibilos edebant.

1382 *Cicutas*] Calamos, cannas. Sic IV. 590. 'Unco sæpe labro calamos percurrit hiantes.'

1386 *Dia*] Divina, dulcia. Sic vs. 942. 'dia pabula.' II. 172. 'dia voluptas,' &c.

1387 *Sic unum, &c.*] Hi 2. vss. repetuntur vs. 1453.

Quidquid] Quidque. Sic vs. 771. et alibi passim.

1388 *In medium*] In publicum, in lucem, palam.

1389 *Hæc animos ollis, &c.*] H. e. his cantibus rudes illi homines mulcebantur ac delectabantur eo ipso tempore, quo epulabantur et satiabantur. Vel, una cum cibo, quo satiabantur, agresti musica animos suos oblectabant.

1390 *Satiare*] Satietate. Utrumque enim dicitur, *satias*, *atis* ; *satietas*, *atis* : II. 163.

Sunt cordi] H. e. sunt grata.

1391 *Sæpe itaque inter se, &c.*] Hi 5. vss. positi sunt fere iidem lib. v. 29. et seqq. Consule annotationes nostras ibid.

Non magnis opibus jocunde corpora habebant :
 Præsertim, quom tempestas ridebat, et anni
 Tempora pingebant viridanteis floribus herbas. 1395
 Tum joca, tum sermo, tum dulces esse cachinnei
 Consuerant : agrestis enim tum musa vigebat.
 Tum caput, atque humeros, plexis redimire coronis,
 Floribus, et foliis, lascivia læta monebat :
 Atque extra numerum procedere, membra moventeis 1400
 Duriter : et duro terram pede pellere matrem :
 Unde oriebantur risus, dulcesque cachinnei ;
 Omnia quod nova tum magis hæc, et mira, vigeabant.
 Et vigilantibus hinc aderant solatia somno,

frondibus procerae arboris, bene curabant corpora sua sine magnis divitiis ; præcipue quando tempus arridebat, et tempestates anni conspergebant floribus virentia gramina. Tunc ludi, tunc colloquia, tunc grati risus soliti sunt esse ; namque tunc rustica Musa florebat : tunc hilaris mollities admonebat circumcingere caput et humeros coronis circumplexis, et floribus, et frondibus ; et agentes suos artus incomposite progredi firmiter, et firmiter pede percutere tellurem parentem. Qua ex re risus, et grati joci nascebantur, eo quod hæc res tunc temporis recentiores, et admirabiliores erant. Atqui etiam inde solatia dulcia soporis nascebantur vigilantibus, ita

B. 2. omnia chordæ Voss. marg. omnia cordi alii.—1393 *jocunde* Mus. B. 1. 2. 3. *jocunde* vulg. in *cunole* V. ed. Th. Ra. *rix unde* Voss. vet. *habebunt* Mus. B. 1. *alebant* V. marg. 1.—1394 *riolebat* V. ed. Th. Ra.—1395 *pinguebant* Mus. B. 1. O. Cant. Ferr.—1396 *loca* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *dulcibus cachinnis* Mus. B. 1.—1397 *Consueverant* Cant. *Consuerunt* Gif. Par. Delph. Lamb.—1398 H. vs. et quinque seqq. desunt Mus. B. 2. *corollis* Gif. Par. Delph. Cont.—1399 *morebat* P. V. ed. Voss. vet. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—1403 *hoc* V. ed. Th. Ra. et deest Mus. B. 2. *vigebat* Mus. B. 1. 3.—1404 *Erigilantibus* Voss. marg. *huic* V. ed. Th. Ra. *somni*

NOTÆ

1394 *Anni Tempora*] Nempe ver et æstas.
 1398 *Redimire coronis*] Respicit Poëta ad corollarum ejus seculi in conviviis luxum, quibus non modo vina et calices coronare mos erat, verum etiam capita, colla, ipsosque adeo humeros discumbentium. Quo spectat etiam illud Tibulli : ' Et capite et collo mollia sarta gerat.'
 1399 *Lascivia*] Mollities, lasciva voluptas.
Monebat] Quidam legunt, *jubeat*.
 1400 *Extra numerum*] H. e. non in numerum, incomposite. Cui opponitur, in numerum, vel ad numerum : iv. 789.
 1401 *Duriter*] Antiquitas pro dure. Sic Terent. in *Adelph.* ' Factum a vobis duriter.' Et in *And.* ' Parce ac duriter agebat.' Est autem saltare duriter, calcibus terram petere atque percutere, rusticorum more.
Terram matrem] Lib. ii. 598.
 1404 *Hinc*] Nimirum ex eo, quod sequitur, ' Ducere multimodis voces,' &c.
Solatia somno [*somni*] Somnum. Qui

Ducere multimodis voces, et flectere cantus ; 1405
 Et supera calamos unco percurrere labro :
 Unde, etiam vigiles, nunc hæc adcepta tuentur,
 Et numeris servare genus didicere ; neque hilo
 Majore interea capiunt dulcedine fructum,
 Quam sylvestre genus capiebat terrigenarum. 1410
 Nam, quod adest præsto, nisi quid cognovimus ante
 Suavius, in primis placet, et pollere videtur ;
 Posteriorque fere melior res illa reperta
 Perdit, et inmutat, sensus ad pristina quæque.
 Sic odium cepit glandis ; sic illa relicta 1415
 Strata cubilia sunt herbis, et frundibus aucta.

variis modis proferre voces, et movere cantus, et pervadere aduncis labiis super cannas. Inde vigilantes quoque homines hodie observant has res, et edidicerunt conservare modum numerorum ; neque interim percipiunt utilitatem majorem cum voluptate, quam olim agrestis gens hominum e terra genitorum percipiebat. Etenim illud, quod sponte præsens est, (nisi forte agnoverimus antea aliquid dulcius,) præcipue aridet, et videtur valere ; et ultima res ferme præstantior videtur, et destruit pristinas res inventas, et mutat sensus ad quaslibet res præteritas. Ita fastidium glandis incepit : ita derelicti sunt illi pristini lecti depressi humi, ornatique gra-

Vind. et edd. vulg.—1405 *multimodis* corr. P. in not. V. marg. 1.—1406 *supra* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. *rauco* pro *unco* P. in not. Mus. B. 1. Ferr.—1408 *numeris* P. Ferr. Th. Ra. Ald. V. ed. *numerum* P. in not. et edd. vulg.—1409 *Majore* P. Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. *Majorem* vulg. *dulcedinis* edd. vulg.—1410 *capiebat* deest Mus. B. 2.—1413 *ulla* V. marg. 1.—1414 *invitat* V. marg. 1.—1415 *cepit* Mus. B. 3. Cant. Ald. sec. *capit* vulg.—

NOTÆ

enim dormire nequibant olim, eos variis cantibus et vocibus solabantur veteres.
 1406 *Supera*] Supra ; nimirum in superiori parte calamorum. Sic l. iv. 590. ubi hic vs. positus est.
 1408 *Numeris* [*numerum*] Numerorum.
 1409 *Majore*] Alii *Majorem*, supp. fructum.
 1410 *Sylvestre genus terrigenarum*] Homines prisci e terra nati, et in sylvis primum degentes. Sic vs. 1426. et supra vs. 803. et seqq.
 1413 *Posterior fere, &c.*] H. e. fere evenit, ut res posterior sit melior, et perdat atque ex animo deleat res pristinas et prius repertas.
 1414 *Inmutat, sensus ad pristina*] H. e. faciat ut pristina quæque minus grata sint et jucunda sensibus, quam antea fuerant.
 1415 *Sic odium, &c.*] Rem confirmat exemplo, atque ostendit inventis frugibus odium glandis cepisse mortales : inventis textilibus et purpureis vestibus pelles fuisse contemptui ; et similia.

Pellis item cecidit, vestis contempta ferina;
 Quam reor invidia tali nunc esse repertam,
 Ut letum insidiis, qui gessit primus, obiret:
 Et tamen inter eos distractam, sanguine multo, 1420
 Disperiisse; neque in fructum convortere quisse.

Tunc igitur pelles, nunc aurum et purpura, curis
 Exercent hominum vitam, belloque fatigant;
 Quo magis in nobis, ut opinor, culpa resedit:
 Frigus enim nudos sine pellibus excruciat 1425
 Terrigenas; at nos nihil lædit veste carere

minibus et foliis. Similiter pellis exuta est, et spretum est tegumen ferarum: quod puto tunc temporis inventum fuisse eo odio, ut is homo, qui prior tulit illud, defungeretur mortem insidiis; et denique puto illum dilaceratum sparsisse tale vestimentum plurimo sanguine inter priscos illos homines, nec potuisse vertere illud in utilitatem. Itaque in illo tempore pelles cruciabant solitudinibus vitam mortaliū; hodie vero aurum et purpura sollicitant eos, et vexant bello. Qua in re, ut puto, majus malum nobis inest. Namque frigus tunc quidem vexabat homines filios terræ nudatos absque pellibus, sed non vexat nos non habere vestimentum pur-

1417 *ferina est* vulg.—1418 *nunc* V. ed. Voss. vet. et L. B. Cant. Th. Ra. *tunc* vulg.—1420 *tamen* Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *tandem* edd. vulg. *distractam* P. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. *distractum* reliqui.—1421 *Dispersisse* edd. vulg.—1422 *curæ est* Mus. B. 1.—1423 *fatisant* V. ed. Th. Ra.—1424 *resedit* edd. vulg.—1426 *nihil* Vind.

NOTÆ

1418 *Quam reor invidia, &c.*] H. e. quam vestem ferinam ita puto inventori ipsi fuisse invidiosam, ut is, qui primus eam gessit, per insidias ab aliis fuerit interfectus. Quippe quæ a multis cupita fuerit ac cædibus distracta.

1420 *Distractam* [*distractum*] In multas partes laceratum, supp. eum, qui primus vestem ferinam gessit. Alias, *distractam*, supp. vestem.

1421 *Disperiisse* [*Dispersisse*] Contaminasse. Quidam legunt, *disperiisse*; sed minus eleganter.

1422 *Tunc igitur pelles, &c.*] His 13. vs. jam luxum hominum posteriorum damnat Poëta, qui nondum pro pellibus aut veste ferina pugnent, sed pro auro et purpura; cum tamen homini sat sit plebeia vestis, ad frigus arcendum. Valeant ergo vani labo-

res et inanes curæ, quarum illicitis nesciunt sibi mortales moderari, sed ob quas vitam provehunt quasi in altum mare, variosque sibi belli commovent æstus, quos sedare nusquam poterunt.

Aurum et purpura] I. e. aurata et purpurea vestis, ut sese explicat Poëta vs. 1427.

Curis Exercent] Vexant, tranquille vivere non sinunt.

1425 *Frigus enim nudos, &c.*] Necessitas enim primo vestium usum reperit; frigoris scilicet arcendi causa. Deinde luxus et voluptas provexerunt purpureas et auro insignes atque ac pictas vestes.

1426 *Terrigenas*] Primos homines, quos terræ filios fuisse putat. Sic vs. 1410. et 803.

Purpurea, atque auro signisque rigentibus apta;
 Dum plebeia tamen sit, quæ defendere possit.
 Ergo hominum genus in cassum, frustra que, laborat
 Semper, et in curis consumit inanibus ævom: 1430
 Nimirum, quia non cognovit, quæ sit habendi
 Finis, et omnino quoad crescat vera voluptas:
 Idque minutatim vitam provexit in altum,
 Et belli magnos conmovit funditus æstus.
 At vigiles mundi magnum vorsatile templum 1435
 Sol et luna suo lustrantes lumine circum

pureum contextum auro et figuris magnis, modo tamen habeamus vulgare, quod queat tueri nos a frigore. Igitur gens humana nequicquam et in vanum sollicitatur perpetuo, et conterit ætatem suam in vanis solitudinibus: scilicet, quoniam non novit, quis modus habendi sit, et quousque verum gaudium prorsus excrescat; et ipsa paulatim produxit vitam suam in mare, et excitavit ingentes omnino procellas belli. Interea vero sol et luna perenniter peragrantes vastum et mobilem fornem cæli sua

V. ed. Mus. B. 1. 2. Ferr. Th. Ra. *nil* vulg.—1427 *vigentibus* V. ed. Th. Ra. P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *ingentibus* vulg. *gemmisque insigniter apta* Gassend. *acta* Mus. B. 1.—1428 *plebe lata mens id* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra. *que* Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. *quoque* V. ed. Th. Ra. *defende* V. ed.—1430 *in deest* V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. O. Ferr. Th. Ra. *Et semper curis* O. Mus. B. 1. 2. *manibus* V. ed. Th. Ra.—1432 *quo ad crescit* V. ed. Th. Ra. *quo ad crescat* Mus. B. 3. Cant.—1433 *perduxit* Mus. B. 2.—1434 *communit fonditus* Mus. B. 1.—1435 *magnum et* P. Vind. Cant. et edd. vulg. *vigilis* Mus. B. 3. sed i in rasura est.—1436 *lustrans* V. ed. Th. Ra.—1437 *Producuere* Mus. B. 2.

NOTÆ

1429 *Frustra que, laborat*] Quia non contentus est parvo ac modico, nec cognoscit, quæ sit habendi finis. Sic præclare Manilius IV. ab initio. 'Quid tam sollicitis vitam consumimus annis? Torquemurque metu, cæcæque cupidine rerum; Æternisque senes curis, dum quærimus ævum, Perdimus; et nullo votorum fine beati Victuros agimus semper, nec vivimus unquam; Pauperiorque bonis quisque est, quo plura requirit: Nec, quod habet, numerat: tantum quod non habet, optat,' &c.

1433 *In altum*] In mare. Metaphora est, qua vitam hominis comparat cum oceano, qui continuis æstibus

agitatur.

1435 *At vigiles mundi, &c.*] His 4. vs. scribit Poëta mortales ex solis et lunæ cursu didicisse annorum tempora circumagi, atque in orbem redire, et statos ac certos esse rerum ordines. Itaque in tantum brevi exercuerunt Astronomiam homines, ut non solas siderum leges perscrutati fuerint, sed et sideribus leges præscripserint.

Vigiles] Supp. sol et luna; quippe quæ perpetuo mundum lustrent.

Mundi] Cæli, I. 74. 788. &c. *Mundi templum*] Cælum, vs. 491. 492. et 11. 1037.

Perdocuere homines annorum tempora vorti;
Et certa ratione geri rem, atque ordine certo.

Jam validis sæptei debebant turribus ævom;
Et divisa colebatur, discretaque, tellus. 1440

Tum mare velivolis florebat propter odores:
Auxilia, ac socios, jam pacto fœdere, habebant:
Carminibus quom res gestas cœpere poëtæ
Tradere: nec multo prius sunt elementa reperta.
Propterea, quid sit prius actum, respicere ætas 1445
Nostra nequit, nisi qua ratio vestigia monstrat.

Navigia, atque agri culturas, mœnia, leges,
Arma, vias, vesteis, et cætera de genere horum

luce edocuerunt mortales tempora annorum circumagi; et rem fieri certo modo, et stato ordine. Tunc mortales vallati fortibus arcibus agebant vitam: et terra distincta, et terminata colebatur ab illis. Tum pelagus florescebat navibus curvis et veliferis: tunc habebant auxilia et socios inita amicitia, quando poëtæ inceperunt mandare versibus res factas, nec multo antea literæ inventæ fuerunt. Quapropter seculum nostrum non potest videre, quid sit factum antea, nisi ea via, qua ratio ostendit vestigia. Itaque usus una et experientia animi solertis et progredientis paulatim perdocuit sensim nos navigationem, et agriculturam, urbes, leges, arma,

—1439 *degebat* Voss. vet. et L. B. Voss. marg.—1440 *districtaque* V. ed. Th. Ra. Bodl. *descriptaque* Gif. L. B. Par. Delph. Cout. *discerptaque, disceretaque* Voss. marg.—1441 *Jam mare velivolum florebat navibus pandis* edd. vulg. *Tum mare velivolum florebat navibus pontus* Servius ad Virg. Æn. vii. 804. *navibus ponti* Gif. L. B. Par. *Protei ad oras* Voss. marg. *propter honores* Voss. marg.—1442 *ac* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. et reliqui. *pacto tempore* Mus. B. 2.—1444 *multo plus* V. marg. 1. *multo post* Mus. B. 1.—1445 *auctum* P. Th. Ra. Ald. *actum* P. in not.—1446 *nequid* V. ed. Th. Ra. *ratione* Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. *monstrant* Mus. B. 2. *monstra* V. ed.—1447 *agriculturas* Vind. V. ed. O. Delph.—1448 *et* deest Vind. V. ed. Mus.

NOTE

1439 *Jam validis sæptei, &c.*] His 18. vss. postremis docet Poëta de prima poëseos origine; cœperunt enim tandem poëtæ canere facinora, hymnisque heroas concelebrare. Qui mos hodie observatur etiam apud Indos, vicemque historiæ rependit. Tandem docet Poëta ceteras artes usu et solertia hominum repertas esse, ita ut, quæ prior inventa fuerit ex illis, vix facile discerni possit.

1440 *Discretaque* [*descriptaque*] Describere est partiri, et quasi limitibus

positis dividere, et suam cuique partem attribuere.

1441 *Propter odores* [*navibu'*] Navibus.

Pandis] Lambinus, bene: h. e. curvis. Pareus vero *ponti*.

1444 *Nec multo prius*] Nimirum, quam poëtæ res gestas carminibus tradere cœperunt.

Elementa] Literæ, literarum characteres: i. 198.

1446 *Qua*] Supp. via, aut ratione Adverbialiter usurpatur.

Præmia, delicias quoque vitæ funditus omneis,
Carmina, picturas, ac dædala signa, politus 1450
Usus, et inipigræ simul experientia mentis,
Paullatim docuit pedetentim progredienteis.

Sic unum quidquid paullatim protrahit ætas
In medium, ratioque in luminis erigit oras.
Namque alid ex alio clarescere corde videbant 1455
Artibus, ad summum donec venere cacumen.

itinera, vestimenta, et reliqua ejusmodi commoda vitæ; atque etiam voluptates vitæ prorsus omnes, et versus, et picturam, et perpolire statuas artificiosas. Ita ætas producit in lucem minutatim unam quamlibet rem, et ratio edit eam in regiones lucis. Etenim cernebant in artibus rem aliam elucere ex alia, usquedum tandem pervenerunt ad extremum fastigium rerum.

B. 3. Ferr. Th. Ra.—1449 *Prima* V. ed. Th. Ra. *vita effunditur* Voss. vet. *vita cultus et* V. marg. 1. Ferr. Mus. B. 1. *fonditus* Mus. B. 2.—1450 *ac* Cant. et vulg. *politus* Wakef. emend. *polito* Vind. Mus. B. 2. 3. O. *politos* Ferr. V. ed. Th. Ra. *polita* Voss. vet. et Voss. marg. *polire* reliqui.—1452 *progredienteis* P. Ald. Voss. vet. *progredientes* reliqui.—1453 *actas* V. ed. Th. Ra.—1454 *eruit oras* edd. vulg.—1455 *aliud* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Gif. Par. et Voss. L. B. a m. sec. ex deest Mus. B. 1. *videmus* Mus. B. 1. Voss. vet. et edd. vulg.—1456 *Partibus* Benth. ex conj.

NOTE

1449 *Præmia*] Supp. vitæ, hoc est, commoda. Sic vss. 5. 868. 1150. et lib. iii. vss. 913. et 970.

1450 *Dædala signa, politus*] H. e. sculpturam. Dædalus, a, un, Græca vox est, quæ idem significat ac arte laboratus, artificiosus, ingeniosus, ut monui i. 7. et ii. 504. iv. 551. et su-

pra hoc lib. vs. 235.

1452 *Pedetentim progredienteis*] Sic vs. 534.

1453 *Sic unum quidquid, &c.*] Hi 2. vss. positi sunt jam supra vs. 1387.

1455 *Namque alid ex alio, &c.*] Sic Manil. i. 90. 'Semper enim ex aliis alias [artes] prosemnat usus.'

Perdocuere homines annorum tempora vorti;
Et certa ratione geri rem, atque ordine certo.

Jam validis sæptei degebant turribus ævom;
Et divisa colebatur, discretaque, tellus. 1440

Tum mare velivolis florebat propter odores:
Auxilia, ac socios, jam pacto fœdere, habebant:
Carminibus quom res gestas cœpere poëtæ
Tradere: nec multo prius sunt elementa reperta.
Propterea, quid sit prius actum, respicere ætas 1445
Nostra nequit, nisi qua ratio vestigia monstrat.

Navigia, atque agri culturas, moenia, leges,
Arma, vias, vesteis, et cætera de genere horum

luce edocuerunt mortales tempora annorum circumagi; et rem fieri certo modo, et
stato ordine. Tunc mortales vallati fortibus arcibus agebant vitam: et terra dis-
tincta, et terminata colebatur ab illis. Tum pelagus florescebat navibus curvis et
veliferis: tunc habebant auxilia et socios inita amicitia, quando poëtæ incepterunt
mandare versibus res factas, nec multo antea literæ inventæ fuerunt. Quapropter
seculum nostrum non potest videre, quid sit factum antea, nisi ea via, qua ratio
ostendit vestigia. Itaque usus una et experientia animi solertis et progredientis
paulatim peredocuit sensim nos navigationem, et agriculturam, urbes, leges, arma,

—1439 *degebat* Voss. vet. et L. B. Voss. marg.—1440 *districtaque* V. ed. Th.
Ra. Bodl. *descriptaque* Gif. L. B. Par. Delph. Cout. *discerptaque*, *discretaque*
Voss. marg.—1441 *Jam mare velivolum florebat navibus pandis* edd. vulg.
Tum mare velivolum florebat navibus pontus Servius ad Virg. *Æn.* vii. 804. *navi-*
bus ponti Gif. L. B. Par. *Protei ad oras* Voss. marg. *propter honores* Voss. marg.
—1442 *ac* Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. et reliqui. *pacto*
tempore Mus. B. 2.—1444 *multo plus* V. marg. 1. *multo post* Mus. B. 1.—1445
auctum P. Th. Ra. Ald. *actum* P. in not.—1446 *nequid* V. ed. Th. Ra. *ratione*
Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Cant. Th. Ra. *monstrant* Mus. B. 2. *monstra* V. ed.
—1447 *agriculturas* Vind. V. ed. O. Delph.—1448 *et deest* Vind. V. ed. Mus.

NOTE

1439 *Jam validis sæptei, &c.*] His
18. vss. postremis docet Poëta de
prima poëseos origine; cœperunt
enim tandem poëtæ canere facinora,
hymnisque heroas concelebrare. Qui
mos hodie observatur etiam apud In-
dos, vicemque historiæ rependit. Tan-
dem docet Poëta ceteras artes usu et
solertia hominum repertas esse, ita
ut, quæ prior inventa fuerit ex illis,
vix facile discerni possit.

1440 *Discretaque* [*descriptaque*] De-
scribere est partiri, et quasi limitibus

positis dividere, et suam cuique par-
tem attribuere.

1441 *Propter odores* [*navibu'*] Na-
vibus,

Pandis] Lambinus, bene: h. e. cur-
vis. Pareus vero *ponti*.

1444 *Nec multo prius*] Nimirum,
quam poëtæ res gestas carminibus
tradere cœperunt.

Elementa] Literæ, literarum cha-
racteres: i. 198.

1446 *Qua*] Supp. via, aut ratione
Adverbialiter usurpatur.

Præmia, delicias quoque vitæ funditus omneis,
Carmina, picturas, ac dædala signa, politus 1450
Usus, et inipigræ simul experientia mentis,
Paullatim docuit pedetentim progredienteis.

Sic unum quidquid paullatim protrahit ætas
In medium, ratioque in luminis erigit oras.
Namque alid ex alio clarescere corde videbant 1455
Artibus, ad summum donec venere cacumen.

itineræ, vestimenta, et reliqua ejusmodi commoda vitæ; atque etiam voluptates
vitæ prorsus omnes, et versus, et picturam, et perpolire statuas artificiosas. Ita
ætas producit in lucem minutatim unam quamlibet rem, et ratio edit eam in regi-
ones lucis. Etenim cernebant in artibus rem aliam elucere ex alia, usquedum tan-
dem pervenerunt ad extremum fastigium rerum.

B. 3. Ferr. Th. Ra.—1449 *Prima* V. ed. Th. Ra. *vita effunditur* Voss. vet. *vita*
cultus et V. marg. 1. Ferr. Mus. B. 1. *fonditus* Mus. B. 2.—1450 *ac* Cant. et
vulg. *politus* Wakef. emend. *polito* Vind. Mus. B. 2. 3. O. *politos* Ferr.
V. ed. Th. Ra. *polita* Voss. vet. et Voss. marg. *polire* reliqui.—1452 *progre-*
dienteis P. Ald. Voss. vet. *progredientes* reliqui.—1453 *actas* V. ed. Th. Ra.—
1454 *eruit oras* edd. vulg.—1455 *aliud* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Gif.
Par. et Voss. L. B. a m. sec. ex deest Mus. B. 1. *videmus* Mus. B. 1. Voss.
vet. et edd. vulg.—1456 *Partibus* Benth. ex conj.

NOTE

1449 *Præmia*] Supp. vitæ, hoc est,
commoda. Sic vss. 5. 868. 1150. et lib.
iii. vss. 913. et 970.

1450 *Dædala signa, politus*] H. e.
sculpturam. Dædalus, a, un, Græca
vox est, quæ idem significat ac arte
laboratus, artificiosus, ingeniosus, ut
monui i. 7. et ii. 504. iv. 551. et su-

pra hoc lib. vs. 235.

1452 *Pedetentim progredienteis*] Sic
vs. 534.

1453 *Sic unum quidquid, &c.*] Hi 2.
vss. positi sunt jam supra vs. 1387.

1455 *Namque alid ex alio, &c.*] Sic
Manil. i. 90. 'Semper enim ex
aliis alias [artes] prosemnat usus.'

T. LUCRETII CARI

DE RERUM NATURA

LIBER VI.

ARGUMENTUM.

PRIMI triginta tres vss. hujusce libri continent, tam ipsarum Athenarum, quam Epicuri Atheniensis, laudes. Sequitur ad vs. 95. qualem ab Epicureo philosopho expectes, argumenti hujus libri explicatio: et de meteoris dicturo primum occurrunt tonitrus, fulgur, fulmen; de quibus diligenter disputat: et demum istos deridet, qui, neglectis causis naturalibus, ipsum Jovem fulmina jaculari existimant, ad vs. 421. His subjungitur, (nam prester fulmini affinis) a vs. 422. presteris brevis explicatio. Deinde, a vs. 450. ad vs. 533. multa de nubibus et pluvia; pauca de iride, de nive, vento, grandine, pruina, et gelu, disputat. Si terræ motus causas velis cognoscere, a vs. 542. ad vs. 606. habes fuse explicatas. A vs. 606. ad vs. 638. de mari Poëta disserit: inde ad vs. 710. de Ætna. Sequentia, ad vs. 738. Nilo destinantur. Deinde, a vs. 738. ad vs. 840. de Avernis, aliisque terræ tractibus, qui sunt hominibus, cervis, corvis, equis, et aliis noxii, disputatur. Deinde, a vs. 840. ad vs. 905. de puteis, variisque admirandis fontibus, agit per jucunde. Postea a vs. 905. ad vs. 1087. Magnes lapis diligentissime explicatur. Postremo, usque ad libri finem, de morbis et peste quædam disserit; quibus subjungit elegantem atque uberrimam sane descriptionem, nec minus eruditam et accuratam tamen, pestis illius, quæ tempore belli Peloponnesiaci Athenas opere maximo vastavit, e Thucydidis historia desumptam.

PRIMÆ frugiparos fetus mortalibus ægris
Dididerunt quondam, præclaro nomine, Athenæ;
Et recreaverunt vitam, legesque rogarunt;
E tprimæ dederunt solatia dulcia vitæ,

Athenæ nobiles claro nomine priores olim distribuerunt fructus frugiparos hominibus fame languentibus, et solatæ sunt vitam illorum, ac tulerunt leges; et priores etiam impertitæ sunt jucunda solamina vitæ, quando progenuerunt hominem

1 *frugiparos* Voss. vet. et L. B. Voss. marg. *frugiferos* edd. vulg.—2 *Dii dederunt* Vind. Bodl. Voss. L. B. O. Cant. *Dididerunt* Ferr. *Dediderunt* Voss. vet. *Dederunt* Mus. B. 2. *Diderunt* V. ed. Th. Ra. *præ charo* V. ed. Th. Ra. *munere* Mus. B. 1.—3 *crearunt* Mus. B. 2.—5 *Congnuere* Mus. B. 2.—7 *extincta*

NOTÆ

1 *Primæ frugiparos* [*frugiferos*, &c.] Quia multus ac fere totus est Lucretius in laudando Epicuro, sextum hunc librum auspicatur ab Athenarum laudibus; quam civitatem hominibus colendam ac verendam prædicat, non solum quod ab ea humanitas, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortæ, atque in omnes terras distributæ putantur, ut ait ipse Cicero Orat. pro Flacco: sed præcipue, quia ex ea ortus est Epicurus, qui, cum vidisset homines affluere rebus cunctis, quæ sunt necessariæ ad vitam bene tutoque traducendam, eos tamen animadvertens nihilominus anxiam et querulam degere vitam, scrutatus est tanti mali originem, reperitque vas ipsum, hoc est, ipsam hominis mentem, tanti vitii esse causam. Sicut enim omnia bona, quæcumque in vas male olens extrinsecus et foris comportata et congesta fuerint, illius vitio facile corrumpuntur; ita si mens hominis malesana fuerit, nusquam sibi modum facere sciet. Primum igitur ait Epicurum purgasse mentes hominum, quos sapientiam edocnit: quorum affectibus modum statuit: quorum ex animis timorem expulit: quibus summum indicavit bonum, viamque monstravit, qua recto et facili tramite possent ad illud

pervenire: quibus vias aperuit, quæ malis cunctis possent occurrere: et quos tandem vanis curis angi, atque inani trepidare metu probavit. Quæ omnia Lucretius noster præclare memorat his 33. vss. prioribus.

Primæ frugiparos [*frugiferos*, &c.] Sic Justinus lib. II. Cicero pro Flacco. Diodorus Sicul. lib. XIII. et Plin. VII. 56. et alii tradunt Athenienses primos monstrasse arare et serere frumenta glandem vescentibus: legesque invenisse, quibus vita communis ex vitæ cultu agresti atque injusto ad civilem et æquum convictum pervenit.

Ægris] Quasi fame languentibus, utpote glandem prius vescentibus. Sic Virg. Georg. I.

2 *Athenæ*] Civitas totius Græciæ clarissima et antiquissima, omnium bonarum artium inventrix, Philosophorum, oratorum, et poëtarum doctissimorum parens.

3 *Recreaverunt vitam*] Dum multa commoda invenerunt ad bene tutoque vivendum.

Rogarunt] Rogaverunt, h. e. tulerunt, statuerunt. Rogari enim solebat populus, num legem ratam vellet, quæ ferebatur.

4 *Solatia vitæ*] Sic v. 21. 114.

Quom genuere virum, tali cum corde repertum, 5
 Omnia veridico qui quondam ex ore profudit :
 Quoius et exincti, propter divina reperta,
 Divolgata vetus jam ad cœlum gloria fertur.
 Nam, quom vidit hic, ad victum quæ flagitat usus,
 Omnia jam ferme mortalibus esse parata, 10
 Et pro quo possent vitam consistere tutam ;
 Divitias homines, et honore et laude potentes,
 Adfluere, atque bona gnatorum extollere fama ;
 Nec minus esse domi quoiquam tamen anxia cordi,
 Atque animi ingratis vitam vexare querelis ; 15

inventum cum tali mente sapienti, qui scilicet olim effundit cuncta ex ore, quod docuit veritatem: et cujus mortui laus antiqua promulgata evehitur etiam nunc usque ad cœlum ob divina illius inventa. Namque ubi vir iste animadvertit ea omnia, quæ usus postulat ad vitam, et per quæ homines quirent reddere vitam securam, ea omnia, inquam, esse jam fere comparata, et mortales abundare opibus, et pollere dignitatibus atque gloria, et clarere bona laude liberorum; sed nihilominus tamen quemque habere in se mentes sollicitas, et mentem hominum cogi obedire

Vind. V. ed. Bodl. O. Cant. Ferr. Th. Ra. *exinctu* Mus. B. 3. *inextincta*, omisso *et*, Mus. B. 1.—10 H. vs. sequenti postponitur edd. vulg. a mortalibus Voss. marg.—11 Deest P. delendum censet Lamb. pro quo V. ed. Th. Ra. pro qua Vind. Bodl. O. Ferr. V. marg. 1. per quam Voss. vet. et L. B. per qua Mus. B. 3. pro quam Cant. Voss. marg. per quæ vulg. consciscere Mus. B. 2.—12 Divitias V. ed. Th. Ra. Divitiis vulg.—13 gnatorum Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. O. Mus. B. 2. 3. Cant. natorum vulg. extollere Bodl. O. Cant. V. marg. 1. Ferr. excolere V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. excellere P. Vind. Mus. B. 1. 3. Ald. et edd. vulg.—14 quidquam Gryph. quicquam Gassend. cordi Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. Cant. Ferr. Th. Ra. corda vulg.—15 Atque animum infestis cogi servire querelis edd. vulg. Et vs. qui statim sequitur, vulg. edd. exulat quamvis. in lib. omn. ant. conspiciatur. Nobis non licet ita pro imperio rem gerere; nec tamen ordinibus ascribi volumus ne numerorum ratio perturbaretur. Wakef. Causam quæ P. Ald. Plurima quæ infestis cogant Heins. 2. Pausa atque reliqui. sævire Vind. O.

NOTÆ

- 5 Virum] Nempe Epicurum, qui Atheniensis fuit: l. i. 62. not. et III. sub initium.
 Tali corde] H. c. tali sapientia.
 8 Divolgata] Divulgata. Antiqua scriptura.
 9 Hic] Epicurus.
 10 Parata] Quasi in medio posita, et parabilia. Natura enim res paratu difficiles et sumtuosas non desiderat,
 sed contenta est rebus parabilibus, et modicis.
 11 Consistere] Stabilire, constituere, reddere. Sic Sallust. 'Dein brevi cognitis insidiis constitit agmen.' Et A. Gell. v. 10. 'Et cum ad iudices conficiendæ consistendæque causæ gratia venisset.'
 14 Domi] Apud se, in animo.

Caussam, quæ infestis cogit sævire querelis,
 Intellegit ibei; vitium vas ecficere ipsum,
 Omniaque illius vitio conrumpier intus,
 Quæ con læta foris, et conmoda, quomque venirent :
 Partim, quod fluxum pertusumque esse videbat,
 Ut nulla posset ratione explerier umquam ; 20
 Partim, quod tetro quasi conspurcare sapore
 Omnia cernebat, quæquomque receperat intus.
 Veridicis igitur purgavit pectora dictis,
 Et finem statuit turpedinis atque timoris ;

infelicibus questibus; agnovit statim vas facere hoc ipsum malum in iis, et omnia bona, quæcumque extrinsecus comportata advenirent contaminari intrinsecus fœtore illius vasis, ex parte quia cernebat illud vas esse perforatum et fluere, ita ut nullo modo unquam quiret impleri: ex parte quia videbat illud vas commaculare suo fœtido odore res cunctas, quas intrinsecus acceperat. Ergo veriloquis verbis suis abluit mentes hominum, et posuit modum cupidinis, et metus eorum; et expli-

Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. *servire* reliqui.—16 Intellegit Voss. vet. et L. B. Sus. Intellegit Vind. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 2. 3. Cant. Intellexit vulg. fas Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—17 Omnia quæ Ferr. Th. Ra.—18 foras Voss. vet.—20 In P. ante pro unquam Mus. B. 2.—21 retro V. ed. Th. Ra.—22 cernebant Sus.—24 turpedinis Heins. Voss. vet. cupidinis Sus. cupidinis V. ed. Th. Ra. Vind. O. Mus. B. 2. cupedinis P. Mus. B. 1. 3. Ald.

NOTÆ

- 16 Vas] Hominum mentem, quam vasi comparat. Sicut enim vas, si semel male olenti sapore fuit imbutum, corrumpit liquores quos intus recipit; ita, quia primum mortales ex rerum ignorance sibi in animos incusserunt Deorum ac pœnarum post mortem metum, inde vitam vanis in anxietatibus degunt, tristesque curas in mentibus volvunt. Quas curas et anxietates animis solverent, inquit Lucretius, si noverint Deos non rerum esse auctores, mortemque nihil ad ipsos pertinere. Impia sane sententia, ut sæpe monui.
 17 Conrumpier] Poëtice pro corrumpi.
 18 Con læta [Conlata] Collata, comportata.
 Quæ....conmoda quomque] Tmesis, quæcumque comoda.
 19 Fluxum] Perforatum. Quale fingitur Danaïdum dolium. Sic III. 950.
 20 Explerier] Poëtice pro expleri.
 21 Partim, quod tetro, &c.] Sic Hor. Epist. i. 2. 'Sincerum est nisi vas, quodcumque infundis acescit.'
 23 Veridicis, &c.] Sic vs. 6.
 24 Turpedinis [cuppedinis] Cupidinis. Dicitur enim Cupido, et Cupedo: sed metri causa Cuppedo. Epicurus autem cupiditates necessitate et natura terminabat. Quæ vero neque necessariae, neque naturales essent, eas dicebat esse infinitas, ac stultis convenire.
 Timoris] Finem timoris fecit, dum scilicet Religiones omnes Deorum, ac animarum immortalitatem sustulit. Docuit quippe Deos non esse timen-

Exposuitque, bonum summum, quo tendimus omnes, 25
 Quid foret; atque viam monstravit tramite parvo,
 Qua possemus ad id recto contendere cursu:
 Quidve mali foret in rebus mortalibus passim;
 Quod flueret naturali, varieque volaret,
 Seu casu, seu vi, quod sic Natura parasset; 30
 Et quibus e portis obcurri quoque deceret:
 Et genus humanum frustra plerumque probavit
 Volvere curarum tristeis in pectore fluctus.
 Nam, velutei puerei trepidant, atque omnia cæcis
 In tenebris metuunt, sic nos in luce timemus 35
 Interdum, nihilo quæ sunt metuunda magis, quam
 Quæ puerei in tenebris pavitant, finguntque futura.

cavit, quid esset summum bonum, ad quod nos omnes intendimus, et proclivi itinere ostendit viam, per quam possemus proficisci recto gradu ad illud: ostendit etiam quid esset mali ubique in rebus caducis, quod manaret et adveniret per naturale venenum, sive casu, sive vi, scilicet quia natura ita statuisset; et e quibus aditibus conveniret obsistere cuique malo. Et ostendit gentem hominum sæpe nequicquam versare mæstos æstus solitudinum in corde. Namque sicut infantes metuunt et timent cuncta in obscuris umbris: ita nos nonnunquam in die metuimus ea, quæ non sunt magis timenda, quam ea, quæ infantes metuunt in umbris obscuris, et quæ

cuppedinis Cant. edd. vulg.—26 tramite prono edd. vulg. pravo Sus. limite prono Heins. 2.—27 recta Voss. vet. concedere Mus. B. 2. Gryph. Nard. Bas.—28 floret Ferr. V. ed. Th. Ra.—29 Quid Mus. B. 2. fuerit Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Voss. marg. fieret Sus. naturai Mus. B. 2. Gif. Par. fortunai Voss. marg. Hav. viro atque veniret Gryph. Delph. Nard. Bas. P. Ald. flueret permanenter vel permutatim Fab. Totum vs. deleri vult Creech.—30 signatura Voss. vet. et L. B. sit natura Mus. B. 1.—31 E V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. E quibus et Bodl.—32 At Hav. probaret Mus. B. 2.—33 Vulnere Vind. O. Mus. B. 2. Volnere Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Vulnerere Cant.—34 velut omnia Mus. B. 2.—37 in deest Mus. B. 2. fugi-

NOTÆ

dos, quia non irascuntur: et animas una cum corpore mori, atque omni sensu carere post mortem. Quæ impia fuit sententia.

26 Parvo [prono] Proclivi, facili.
 27 Recto cursu] Non per ambages aut flexiones viarum.

29 Quod flueret naturali, &c.] Ita vulgata lectio. Lambinus, Quod flueret naturæ vi, varieque volaret. Pareus, Quod flueret naturai varieque veniret. Quidam codices habent, Quod flueret naturali varieque volaret.

31 Portis] Viis, aditibus.

34 Nam, velutei puerei, &c.] Hi 7. vss. positi sunt II. 54. quorum etiam tres posteriores positi rursus fuerunt I. 148. Consule annotationes nostras utrobique. His itaque 8. vss. seqq. ait homines frustra pavere, ut faciunt pueri, qui varia spectra metuunt: verum docet has animi tenebras atque terrorem excuti debere non solis radiis, sed naturæ rerum cognitione, atque ratione mentis.

Hunc igitur terrorem animi, tenebrasque, necesse est
 Non radiei solis, nec lucida tela diei,
 Discutiant, sed Naturæ species, Ratioque: 40
 Quo magis inceptum pergam pertexere dictis.
 Et, quoniam docui, mundi mortalia templa
 Esse, et nativo consistere corpore cælum;
 Et, quæquomque in eo fiunt, fierique necesse est,
 Pleraque dissolvi; quæ restant, percipe, porro: 45

imaginantur sibi eventura. Ergo oportet ut, non quidem splendor solis, aut clara specula lucis, sed cognitio naturæ, et ratio ipsa dissipent hunc metum, atque has caligines mentis nostræ. Quare eo libentius persequar pertexere verbis ceptum meum. Et cum ostenderim fornices cæli esse interituros, et cælum ipsum consistere natura nativum; et cuncta, quæ creantur in eo, et quæ oportet creari, maxima ex parte resolvi; ceterum accipe, quæ supersunt, quoniam jam semel spes superandi

untque V. ed. Th. Ra.—38 Nunc Sus.—39 radiis V. ed. Th. Ra. Bodl. V. marg. 1.—43 E se Voss. vet. et L. B. Voss. marg. et deest Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Voss. marg. Th. Ra.—44 fientque necesse edd. vulg.—45

NOTÆ

41 Pertexere] Sic I. 419. Metaphora ducta a lanificio, vel textura. H. e. perficere, absolvere.

42 Et, quoniam docui, &c.] His 49. vss. argumentum hujus ultimi libri apte connectit cum iis, quæ libro quarto bene disputavit. Docuit autem superiori libro cælum, et quæ in cælo sunt, nativo ortui, atque mortali interitui esse obnoxia; sperat modo ut pari felicitate nobis explicaturus sit naturam ceterarum rerum, quæ fiunt in cælo, sed præcipue meteororum ac phaenomenorum, quæ nobis et admirationem sui pariunt et timorem incutiunt. Quod utrumque putat fieri nonnisi ex causarum ignorance, et ex vano mentis errore, quo omnes referunt in Deos id omne, cujus causam minus perspectam habent. Hinc nata est, inquit, superstitio in terris. Hinc timor ac cultus Deorum, quorum tamen otium ac tranquillitas tantum abest ut vanis mortalium opinionibus turbetur, aut rebus moveatur, ut etiam mortales

ipsi se solos perturbent, et ineptos reddant ad Deorum cultum et venerationem. Scilicet, ut ait Stat. Theb. 3. 'Primus in orbe Deos fecit timor.' Itaque hunc timorem excutiat rerum notitia necesse est: sed in primis futura de meteoris speculatio; ita ut, deposita omni formidine, tueri valeant homines iracunda Jovis fulmina: addit autem ad hanc de meteoris disputationem jucundissimas quæstiones de Ætnæ montis ignibus, de Nili incrementi et decrementi causis, de Avernorum ratione, de variis fontium, et puteorum naturis, de magnetis virtute; deque pestilentiae origine; quibus accedit Atheniensis illius pestilentiae descriptio, quæ ex Thucydide pænead verbum exprimitur. Hoc est totius hujusce libri argumentum omne, de quo disputaturus est Poëta.

Mundi templa] Cælum: II. 1037. v. 491. 1435. &c.

45 Quæ restant] Nempe meteora, fulmina; nubes, imbres, nives, grandines, &c.

Quandoquidem semel insignem conscendere currum
Ventorum excierat pacator, et omnia rursum,
Quæ furerent, sunt placato convorsa favore.

Cætera, quæ fieri in terris cœloque tuentur
Mortales, pavidis quom pendent mentibus, sæpe, 50
Et faciunt animos humileis formidine Divom,
Depressosque premunt ad terram; propterea quod
Ignorantia caussarum conferre Deorum
Cogit ad inperium res, et concedere regnum;
Quorum operum caussas nulla ratione videre 55
Possunt, ac fieri divino numine rentur.

hortata est nos ascendere nobilem currum; et quoniam ea, quæ jam occurrerant contra, mutata sunt in favorem propitium. Reliqua, quæ homines vident creati in terris, et in cœlo, quia ipsi plerumque hærent animis timidis, reddunt mentes eorum summissas præ metu Deorum, et deprimunt eas abjectas ad terram; eo quod ignoratio causarum rerum illarum facit referre res ipsas ad jussa Deorum, et tribuere Diis dominationem rerum. Quarum rerum nullo modo queunt cernere causas,

Esse ea dissolvi edd. vulg.—47 Ventorum omn. vet. lib. Vincendi edd. vulg. exhortantur spes P. Ald. Gryph. Nard. Heins. 2. Votorum Gryph. Nard. Heins. 2. Exultant votorum spes P. in not. exultant placentur Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. Cant. exultant placentur V. ed. Th. Ra. exultant placentur Ferr. exultant placentur Mus. B. 1. spes hortata est vulg. circant placentur Sus. exhortat pellacia Voss. marg. atque pro et P. Ald. et deest ceteris. omnia rursum Voss. marg. Sus. Bodl. Voss. vet. atque obvia rursum Gryph. Nard. Heins. 2. omnia rursum Voss. L. B. obvia cursu edd. vulg.—48 furerent Wakef. ex conj. fuerint P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. fuerant Vind. et edd. vulg. sunt edd. vulg. sint Gryph. Nard. Bas. Sus. P. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. placito V. ed. Th. Ra. furore edd. vulg.—50 tamen pro quom V. ed. Th. Ra. montibus Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. motibus V. marg. 1. Mus. B. 2. 3. Ferr.—51 Efficiunt P. in not. et edd. vulg.—52 Depressosque Cant.—53 confiteare Cant.—54 regni Mus. B. 2. regnum et edd. vulg.—56 has fieri P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. hæc fieri edd. vulg.—59 possunt V.

NOTE

Porro] Porrotenus, tandem, ceterum.

46 Conscendere currum, &c.] Allegoria est ducta a certaminibus Circensibus. Sic Manil. II. 58. 'soloque volamus In cœlum curru,' &c.

47 Ventorum, &c. [Vincendi exhortata est spes] Ita Lambin. At Pareus, *ventorum exhortantur spes.* Vulgares editiones, *Votorum exhortatur spes.*

48 Convorsa favore] Mutata in pro-

pitium favorem. H. e. quæ mihi obstabant, facta sunt propitia et secunda, dum ea feliciter explicui.

50 Mentibus [Mentibu'] Pro Mentibus, litera s demta, metri causa.

51 Et faciunt animos humileis, &c.] H. e. ad terram abjiciunt mentes humanas, &c.

55 Quorum operum, &c.] Hi 2. vss. iterantur infra vs. 89.

Nam, bene quei didicere Deos securum agere ævom,
Si tamen interea mirantur, qua ratione
Quæque geri possint, præsertim rebus in illis,
Quæ supera caput ætheriis cernuntur in oris, 60
Rursus in antiquas referuntur religiones,
Et dominos æcreis adsciscunt, omnia posse
Quos miseris credunt; ignarei, quid queat esse,
Quid nequeat; finita potestas denique quoique
Qua nam sit ratione, atque alte terminus hærens: 65
Quo magis errantes cæca ratione feruntur.

Quæ nisi respuis ex animo, longeque remittis
Diis indigna putare, alienaque pacis eorum;
Delibata Deum per te tibi numina sancta

et credunt eas creati divina potentia. Etenim ii, qui recte noverunt Deos degere tranquillam vitam, si tamen interim admirantur, quo modo quæque res fieri queant, præcipue in iis rebus, quæ videntur in regionibus cælestibus supra caput nostrum, reducuntur iterum in pristinas superstitiones vanas, et imponunt sibi magistros severos, quos miseri putant posse cuncta; nescientes quid possit existere, quid non possit, tandem quo modo limitata potentia sit data, et meta funditus hæreat cuique rei. Quapropter eo magis decepti abeunt in fallacem rationem. Quas res nisi rejicis ex mente tua, proculque repellis judicando illas indignas Diis, et contrarias tranquillitati illorum, sacra potentia Deorum erit sæpe tibi diminuta per te; non

marg. 1. Ferr.—60 supra V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Th. Ra. supra P. Vind. Ferr. Ald. et edd. vulg. super ad Voss. vet. et L. B. sed a sec. man.—62 domino sacris Mus. B. 1. diros acris Mus. B. 3. addiscunt V. ed. Th. Ra. ad-sistunt Mus. B. 1.—63 miseris Vind. V. ed. Voss. vet. Ferr. Th. Ra. miseri vulg. ingnari Cant.—64 nequeant Ferr.—65 cernimus V. ed. Th. Ra. utque a. t. hærent Gif. Par. hæreat Cout.—66 cæca ratione P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Cant. Gif. Par. Gryph. marg. Delph. Heins. 1. V. marg. 1. Ferr. Th. Ra. Ald. tota ratione Gryph. Nard. Heins. 2. tota a ratione Benti. tota regione vulg. Hunc vs. parenthesi includit Sus.—67 que deest Mus. B. 1. remitti Vind. Mus. B. 2. 3.—68 putando edd. vulg.—69 Deliberata Voss. L. B. Delibata vet. lib. Delibrata edd. vulg. Deirata Creech. parte V. ed. Th. Ra. V. marg. 1. 2.

NOTÆ

57 Nam, bene quei, &c.] Hi 9. vss. seqq. positi sunt v. 83. Consule ibid. annotationes nostras.

65 Atque] Ita I. 78. Pareus tamen, *utque.*

66 Ratione] Ita omnes legunt. Lambinus putat legendum esse *regione.* Sic enim loquimur, 'errare toto cælo,' 'tota via.'

Delph. et Var. Clas.

67 Remittis] H. e. longe abs te rejicis ac repellis.

68 Alienæque pacis] Sic III. 832. 'aliena salutis.' H. e. contraria.

69 Delibata] Diminuta, violata, detrita. Lambinus ubique legit *delibrata*, in eadem significatione. Est enim, inquit, delibrare, quasi corticem detrahare.

Lucret.

2 Z

Sæpe oberunt: non, quo violari summa Deum vis
Possit, ut ex ira poenas petere inbibat acreis;
Sed, quia tute tibi, placida cum pace quietus,
Constitues magnos irarum volvere fluctus;
Nec delubra Deum placido cum pectore adibis:
Nec, de corpore quæ sancto simulacra fuerunt,
In menteis hominum divinæ nuntia formæ,
Subscipere hæc animi tranquilla pace valebis.
Inde videre licet, qualis jam vita sequatur;
Quam quidem ut a nobis ratio verissima longe
Rejiciat, quamquam sunt a me multa profecta,
Multa tamen restant, et sunt ornanda politis

quod suprema potentia Deorum queat violari, ita ut concipiat ex ira sumere poenas atroces: sed quod ipse apud te statuas eos, qui tranquilli sunt in pace, versare in animo ingentes æstus irarum: et quod ideo non vises templa Deorum cum corde tranquillo, neque poteris jam cum placida tranquillitate mentis recipere eas imagines, quæ referentes divinam pulchritudinem veniunt de sacro corpore in animos hominum. Hinc potest cerni, cujusmodi jam vita subeat. Quam quidem vitam ut certissima ratio procul a nobis repellat, quamvis plures res sint jam allatæ a me, tamen plures adhuc supersunt, et eæ sunt adornandæ carminibus elaboratis, et

—70 oberunt Wakef. oderunt vet. exempl. aderunt P. et edd. vulg. quod violari P. et edd. vulg.—71 ire omisso ex Vind. ex inde V. marg. 1. exire V. ed. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. inibat Vind. inibat Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—72 quietos edd. vulg.—73 vulnere Mus. B. 1. fletus Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—75 fuerunt Voss. vet. et L. B. ferunt V. ed. Th. Ra. feruntur P. et edd. vulg.—76 eruntive pro nuntia V. ed. Th. Ra.—80 Reiciat Mus. B. 3. sunt deest V. ed. Th. Ra. profecta Vind. et edd. vulg.—81 ornata Sus. tornanda P. in not.—82 superum cœlique O.

NOTE

70 Quo [quod] Alii quo. Alii ut.

71 Inibat] In animo habeat, concipiat, vehementer cupiat. Sic locutus est III. 1010. 'Qui petere a populo fascēs, sævasque secures Imbibit.' Sic Plautus Mil. 'Atque ab illo imbibit abire.' Auratus autem legit imbitet, h. e. incipiat; minus eleganter.

72 Quietus [quietos] Nempe Deos, quos otiosos fecit Epicurus.

73 Irarum volvere fluctus] Irasci. Sic vs. 33.

76 Divinæ nuntia formæ] H. e. refricantia memoriam divinæ formæ:

vel referentia divinam formam. Sic lib. IV. 1026. 'Conveniunt simulacra foris e corpore quoque, Nuntia præclari vultus pulchrique coloris.'

77 Subscipere hæc, &c.] H. e. non poteris Deorum simulacra et imagines, quæ proficiscuntur et fluunt ex eorum quasi corporibus, animo quieto concipere, seu in animum tranquillum recipere: id est, mente quietam et tranquillam complecti. Non poteris animo quieto de Diis cogitare; sed, quoties ii tibi venient in mentem, tristibus curis sollicitus eris, turbaberis, trepidabis.

Versibus; et ratio Superum, cœlique, tenenda;
Sunt tempestates, et fulmina clara canenda;
Quid faciant, et qua de caussa quomque ferantur;
Ne trepides, cœli divisis partibus amens,
Unde volans ignis pervenerit, aut in utram se
Vortetur hinc partim; quo pacto per loca sæpta
Insinuarit, et hinc dominatus ut extulerit se.
Quorum operum caussas nulla ratione videre
Possunt, ac fieri divino numine rentur.

ratio cœli ac rerum superarum est cognoscenda. Igitur cantandæ sunt tempestates et fulmina coruscantia, quid efficiant, et a qua causa mittantur. Noli pavitare quasi insanus distributis partibus cœli, ut videas ex quibusnam partibus ignis volitans venerit, vel utram in partem inde contulerit se, quomodo penetraverit per loca clausa, et inde quomodo victor exierit. Quorum effectuum causas nullo modo mortales queunt cernere, et putant fieri divina potentia. O tu Calliope, Musa

Cant. Gif. Par. Delph. Heins. 2. Lamb. Voss. marg. superum cœlisque Voss. vet. et L. B. cœli speciesque P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bip. Hav. cœli terræque Mus. B. 1. cœlisque omissis reliquis Mus. B. 2. cœli sit quæque Mus. B. 3.—83 flumina Voss. vet. et L. B. Cant. cavenda Mus. B. 1.—84 quomque vel cunque P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Gryph. Nard. Lamb. Bas. V. marg. 1. quæque vulg. quaque Mus. B. 2.—85 trepidas Vind. O. Mus. B. 2. 3. Cant. trepidans Mus. B. 1. paribus V. ed. Th. Ra.—86 vitam pro utram V. marg.—87 partim Voss. vet. O. Mus. B. 3. partem vulg.—88 Insinuari Ferr.—89 causa V. ed. Th. Ra.—90 hæc fieri V.

NOTE

82 Ratio Superum, &c.] Sic I. 128. Alias, ratio cœli speciesque tenenda. Per vocem autem 'Superum,' intellige meteorum, de quibus hoc libro potissimum disputatur.

84 Qua de causa quomque] Tmesis, quacumque.

85 Cœli divisis partibus] Hoc pertinet ad Haruspicum et Hetruscorum disciplinam, de qua sic Tullius de Divin. II. 'Cœlum in sexdecim partes dividerunt Hetrusci. Facile id quidem fuit, quatuor, quas nos habemus, duplicare; post idem iterum facere, ut ex eo dicerent, fulmen qua ex parte venisset.'

86 Volans ignis] Fulmen, aut saltem fulgur seu fulgetrum, quod per aër nubesque volitat. Hi porro 2. vs. re-

petuntur, infra vs. 382.

In utram...partim] Dextramne scilicet, an sinistram. Sunt autem dextræ partes octo ab occasu, totidem ab ortu, quas dividerunt sic Hetrusci et Haruspices.

88 Insinuarit] Absolute, pro insinuarit se. Sic alibi passim; hoc est, subierit, intraverit, penetraverit.

Dominatus] Victor, superans.

Extulerit se] H. e. vel exierit, nempe hinc, h. e. e locis septis, per quæ se insinuarit: vel exaltaverit se, omnia consumens et cremans. Sic vs. 384.

89 Quorum operum, &c.] His 4. vs. invocatur Calliope sibi in auxilium; quippe quæ Musarum præstantissima sit, et carminis heroici inventrix.

Tu mihi, supremæ præscripta ad candida callis
 Currenti, spatium præmonstra, callida Musa,
 Calliope! requies hominum, Divomque voluptas:
 Te duce, ut insigni capiam cum laude coronam.
 Principio, tonitru quatiuntur cærulea cœli, 95

solers, tranquillitas hominum, et delicia Deorum, ostende viam mihi properanti ad finem certum cursus mei superioris; ut te monstrante percipiam corollam cum inclyta gloria. Primum cæruleum cælum concutitur tonitru, ideo quod nubila

marg. 1. hac fieri V. marg. 2.—91 summæ Mus. B. 2. præscripto Voss. L. B. præscripta Voss. vet. quæ scripta V. marg. 1. ac Voss. vet. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Gryph. Nard. Bas. Ferr. et P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. collis Bodl. ta-

NOTE

91 *Præscripta ad candida callis* [calcis] Ita Pareus, bene. Hoc est, ad finem certum curricula. Lambinus *præscripta et candida*, ntrumque neutro genere. Itaque dicitur 'præscripta et candida calcis,' pro præscriptam et candidam calcem.

95 *Principio, tonitru, &c.* Cum de meteoris disputatur sit Poëta merito exorditur a tonitru, cujus varios modos variasque differentias rite distinguit et explicat his 64. vss. seqq. Primum autem modum, quo fieri putat illud, explicat his 20. vss. prioribus. Vult ergo i. tonitru fieri ex nubium concursu, ventis contra pugnantibus. Hanc autem illisionem affricationemque nubium, qua tonitru fieri putat Lucretius, probaverunt apud Diog. Laërtium Epicurus et Anaxagoras; probaverunt et Stoici apud Stobæum; nec denegavit Seneca cap. 30. 'Quid enim,' inquit, 'non quemadmodum illis manus inter se plausum edunt, sic illis inter se nubium sonus potest esse magnus, quia magna concurrunt?' Quod autem addit Epicurus, nubes collisas sic sonare, ubi aliquam congelationem induerint, id videtur ita intelligendum, ut nubes collidendæ corradendæve

debeant in glaciem indurescere; ex cujus glaciei disruptione existimat Lucretius fieri tum fragmina illa, quæ grandinem vocamus, cum fragorem, qui tonitru dicitur. Ita enim jam infra vs. 155. et seqq. Verum jam ait sic explicari posse sonitum illum creari ex nubium collisione, ut nubes non quidem indurescant, sed obrigescant tantum, et firmitatem quandam induerint minorem quidem, quam lapides; majorem vero, quam nebulae aut fumus. Quo fit ut sonitum dent telarum intentalum adinstar, si quando vento hæ agitentur; crepitum vero, si scindantur; vel chartarum, aut vestium adinstar appensarum, et vento agitarum. Addi potest illud, quod Seneca respondit objicienti 'Nubes impingi montibus, nec sonum fieri;' nimirum, inquit, 'Non quomodo cumque nubes illis sunt, sonant; sed si apte sunt compositæ ad sonum edendum. Aversæ inter se manus collisæ non plaudunt, sed palma cum palma collata plausum facit,' &c.

Cærulea cæli Cæruleum cælum, sicut 'clausa domorum,' pro clausæ domus, vel 'strata viæ,' pro strata via, &c. Hellenismus est.

Propterea, quia concurrunt, sublime volantes,
 Ætheriæ nubes, contra pugnantibus ventis.
 Nec fit enim sonitus cœli de parte serena;
 Verum, ubiquomque magis denso sunt agmine nubes,
 Tam magis hinc magno fremitus fit murmure sæpe. 100
 Præterea, neque tam condense corpore nubes
 Esse queunt, quam sunt lapides, ac tigna; neque autem
 Tam tenues, quam sunt nebulae, fumeique, volantes.
 Nam cadere aut bruto deberent pondere pressæ,

aëria volitantia per altum concursant adversus se ipsa per ventos contrarios. Namque murmur non redditur de regione suda cœli: sed, in quacumque parte cœli nubila sunt cum duetu magis densato, eo magis ex ea parte plerumque sonitus redditur cum ingenti fremitu. Deinde nubila nequeunt constare corpore tam denso, quam saxa, aut tigna constant; neque contra tam exilia sunt, quam caligines, et vapores volitantes. Etenim oporteret ut vel deciderent propulsa scilicet præcipiti

lis Mus. B. 2. calcis edd. vulg.—94 insignem edd. vulg.—96 cucurrunt V. ed. Th. Ra.—100 hic Heins. 2. Mus. B. 2.—101 tamen V. ed. Th. Ra. nubes P. O. Ald. et edd. vulg. in ire Vind. in aëre Voss. marg. mire V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. miræ Mus. B. 1. mixtæ V. marg. 1. firmæ Wakef. in not.—102 popides Vind. pepides O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. ac ligna P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. ac lingua Ferr. ac rigna Mus. B. 1. agnigna Mus. B. 2.—104 Nam cadere abrupto P. Mus. B. 2. pressi P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg.—

NOTE

96 *Sublime* Adverbialiter. Sic II. 206. et IV. 133. H. e. per altum aëra.

97 *Pugnantibus* [pugnantibus] Pugnantibus; metri causa.

98 *Cæli de parte serena* Non enim tonat ab ea parte cœli, quæ serena est. Sic infra vs. 246. Horatius autem Od. I. 34. scribit ex vulgi opinione nonnunquam tonare Jovem de sereno cœlo: 'Namque Diespiter Igne corusco nubila dividens Plerumque, per purum tonantes Egit equos, volucrumque currum.' Quæ fulmina sereno cœlo facta portendunt hominibus tristia.

99 *Denso agmine* Denso actu et ductu nubium. Sic v. 272. agmen usurpatur pro ductu et actu, ubi de fluminibus ait, quod leni agmine fluant.

101 *Præterea, neque, &c.* His 6. vss. docet qua ratione explicari possit, quod nubes collisæ sonitum edere queant; nempe, quod medium corporis, seu naturæ, genus induerint inter lapides et fumum: si enim æque solidæ forent ac lapides, repente caderent e sublimi aëre: sin autem æque tenues forent ac fumus, constare non possent, sed statim evanescerent, neque cohibere possent grandinem et nives.

104 *Aut bruto* [abrupto] Prærupto, præcipiti. Abrupta enim dicuntur ea, quæ cum impetu delabuntur, quales sunt montes et rupes. Sic locutus est I. 215. 'Nunc hinc, nunc illinc abrupti nubibus ignes.' Sic Virg. Æn. III. et alii.

Ut lapides; aut, ut fumus, constare nequirent, 105
 Nec cohibere niveis gelidas, et grandinis imbreis.
 Dant etiam sonitum patuli super æquora mundi,
 Carbasus ut quondam, magnis intenta theatri,
 Dat crepitum, malos inter jactata, trabesque.
 Interdum, perscissa fuit petulantibus auris, 110
 Et fragileis sonitus chartarum conmeditatur;
 Id quoque enim genus in tonitru cognoscere possis:

sua gravitate veluti saxa cadunt: vel non possent consistere, veluti fumus non consistit; neque adeo possent continere in seipsis nives frigidas et imbres grandinis. Nubes edunt quoque sonitum super campos mundi diffusi, veluti plerumque velum extensum supra magna theatra edit sonitum, si agitetur inter malos et trabes: sæpe etiam illud perfractum ventis furentibus fertur, et imitatur leves crepitus chartarum. Licet enim ut queas animadvertere huiusmodi sonitum in tonitru vel

105 *haud* P. in not. *neque irent* V. marg. 1.—106 *gelidos* V. ed. Bodl. Th. Ra. aut O.—108 *trachelis* P. in not.—109 *malos* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. P. in not. *muros* Gassend. Gryph. marg. Bas. marg. P. V. marg. 1. Ferr. Ald. *matos* Vind. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 1. Cant. in *altos* O. *magnos* Mus. B. 3. *agitata* Mus. B. 2.—110 *petulantibus* Vind. *petiantibus* Mus. B. 1. *petulantibus* Mus. B. 3. *petulantibus* Mus. B. 3. in marg. *perviantibus* Sus. *Euris* pro *auris* edd. vulg.—111 *sonitus* deest V. ed. Ferr. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 2.—112 *Hunc* vs. parenthesi includit Lamb. *Idque* V. ed. Th. Ra.—113 *chartasque* P.

NOTE

106 *Grandinis imbreis*] Grandinem, quæ cadit in modum imbris.

107 *Dant etiam sonitum, &c.*] His 8. vs. comparisonem instituit, qua explicari queat sonitus, qui creatur ex nubium collisione, ventis contra pugnantibus. Sic enim v. g. telæ seu vela theatri intenta, si ventis agitentur, sonitum edunt; aut crepitum, si scindantur. Sic chartæ vel vestes appensæ, si ventis versentur, sonitum reddunt.

Patuli super æquora mundi] H. e. super campos seu planitiem mundi. Sic v. 277. vocat aëra 'magnum mare aëris.'

108 *Theatri*] Solebant enim apud Romanos vela prætendi theatri aut solis aut imbris arcendi causa, ut patet ex Lucretio ipso iv. 73. Quorum etiam meminit Propertius lib. ii. Eleg. et Plinius lib. xxiii. his verbis: 'Vela

in theatri tantum umbram fecere, quod primus omnium invenit Q. Catulus, cum Capitolium dedicaret. Carbasina deinde vela primus in theatro duxisse fertur Lentulus Spinther, Apollinaribus ludis.' Sunt qui legendum putant non *theatri*, sed *trachelis*. Est autem trachelum media pars mali navis. Scilicet quia subdit Poëta, 'malos inter jactata, trabesque.' Verum per malos et trabes significat ea tigna, quibus appenduntur vela: Gallice *tringles, chevrons, perches*.

109 *Malos*] Lamb. *muros*.

110 *Auris [euris]*] Ventis. Euris enim ventus est ab oriente flans. Alias legabatur *auris*, h. e. flatibus, ventis.

111 *Conmeditatur*] Per metaphoram ab hominibus ductam ad res inanitates. Sic Hor. Od. iv. 14. de Achelao fluvio: 'Horrendamque cultis Diluvium meditatur agris.'

Aut, ubi subspensam vestem, chartasque volanteis,
 Verberibus ventei vorsant, planguntque per auras.

Fit quoque enim interdum, non tam concurrere nubes
 Frontibus advorsis possint, quam de latere ire, 116
 Divorso motu radentes corpora tractim;
 Aridus unde aureis terget sonus ille, diuque
 Ducitur, exierunt donec regionibus artis.

Hoc etiam pacto, tonitru concussa videntur 120

cum venti agitant ictibus vestimentum appensum, aut chartas volitantes, atque verberant per flatus aërios. Accidit etiam ut aliquando nubila nequeant tam concurrere contrariis frontibus, quam procedere de latere, corradentia vario motu effusionem corporis, ex quo sonitus ille acutus radit aures, et diutius protrahitur, usquedum egressus fuerit e locis angustis. Hac quoque ratione res cunctæ quassatæ vehementi

V. ed. O. Mus. B. 3. Cant. *chartasque* edd. vulg. *voluntas* V. ed. Th. Ra.—114 *planguntque* Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. Cant. Bas. marg. *plangentque* Vind. O. Mus. B. 1. 2.—115 *ut non* P. in not. et edd. vulg.—117 *motura dentes* V. ed. Th. Ra. *corpora* Sus. Gronov. Obs. p. 214. *corpore* P. Bodl. Voss. L. B. Ferr. Ald. *e corpore e corpore* V. ed. Th. Ra. *corporis* Voss. vet. V. marg. 1. Hav. *tractim* Voss. vet. et L. B. Sus. Gronov. *tractum* vulg. *tractam* Ferr. *terram* V. marg. 1.—118 *terget* V. marg. 1.—119 *exierunt* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. Voss. marg. Creech. *exierint* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. Bodl. Sus. *exierit* reliqui. *artis* Vind. Cant. *ultis* Mus. B. 3. *arctis* vulg.—121 *tremore*

NOTE

114 *Verberibus*] Sic v. 935. vocat 'verbera ventorum,' ventos ipsos, seu ventorum flatus.

Plangunt] Verberant, percutiunt. Sic Ovid. 'Plangere nuda meis conabar pectora palmis.' Et Lucill. 'Plangunt littora fluctus.'

115 *Fit quoque enim, &c.*] His 5. vs. alterum tradit modum, quo explicari queat tonitru. Vult igitur ii. tonitru fieri posse non solum ex mutua nubium arietatione et collisione; sed etiam ex abrasione quadam et tactu nubium obliquo. Neque enim semper frontibus adversis concurrunt nubes, sed aliquando ex latere sese premunt et feriunt radentes sese mutuo, stridulumque clangorem edunt.

117 *Corpora [corpori]*] Corporis, metri causa.

Tractim [tractum]] Ita Lambinus et alii complures. H. e. quasi effusio nem; dixit enim 'tractum corporis,'

pro corpus fusum. Recte autem corpus fusum dicitur, quia nubes diffusæ sunt. Pareus vero *tactum*, h. e. actum; quia sese tangunt nubes. Sic ii. 1045. 'tactum corporis,' h. e. corpus.

118 *Aridus*] Acutus, acris.

Terget] Lambit, radit, leviter percutit, mulcet. Sic iv. 70.

119 *Exierunt [exierit]*] Non calor et ignis compressus, ut male interpretatur Lambinus, sed ille sonus acris et aridus, qui tamdiu radit aures, quamdiu coarctatur in nubibus sese corradentibus; h. e. quamdiu radunt sese nubes.

120 *Hoc etiam pacto, &c.*] His 11. vs. tertium affert modum, quo explicari queat tonitru. Autumat igitur Lucretius iii. fieri posse tonitru, non solum ex collisione, sed etiam ex distractione et disruptione nubium: ubi scilicet ventus in iis inclusus un-

Omnia sæpe gravi tremere, et divolsa repente
 Maxuma dissiluisse capacis mœnia mundi;
 Quom subito validi venti conlecta procella
 Nubibus intorsit sese, conclusaque ibeidem,
 Turbine vorsante magis ac magis undique nubem, 125
 Cogit, utei fiat spisso cava corpore circum.
 Post, ubi conmovit vis ejus, et inpetus acer,
 Tum perterricrepro sonitu dat missa fragorem.
 Nec mirum, quom, plena animæ, vesicula parva

tonitru videntur plerumque contremere, et immensi ambitus cœlorum vastorum dis-
 clusi videntur dissolvi, ubi tempestas venti repente contracta involvit sese in nubi-
 bus, et intersepta in iis facit, turbine magis ac magis agitante ex omnibus partibus,
 ut nubes reddatur concava, suo corpore densato circum. Postquam vero vividâ po-
 tentia, et impetus illius concitavit eam, tunc ipsa egressa edit crepitum cum mur-
 mure, quod incutit terrorem. Neque hoc est mirabile, siquidem membrana exigua

Vind. Ferr. tremor V. ed. Th. Ra. tremuere omissio et Mus. B. 2.—122
 Maxime Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. 3. dissiluisse P. Mus. B. 3.
 Gryph. Bas. sed dissiluisse Mus. B. 3. in marg. Heins. Voss. vet. et
 L. B. dixiluisse Mus. B. 1. H. vs. et octo seqq. desunt Mus. B. 2.
 —123 Tum O. Mus. B. 1.—124 intersit Bodl. V. ed. Ferr. Th. Ra. in-
 tercit Voss. marg. contusaque Sus. contrusaque quidam.—125 vorsante vel
 versante Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. versanti
 vulg.—126 ut pro utei Vind. corpora Ferr.—127 contumuit Voss. marg.—128
 præterri crepro V. ed. Th. Ra.—129 tum pro quom V. ed. Th. Ra. tensi-

NOTE

dique se torquens ac versans tandem
 frangit eas, et erumpens fragorem
 edit, qui non solum aures percutit,
 sed et totum mundum valida vi con-
 cutit. Quod quidam exemplo vesicæ
 confirmat, quæ si vento plena displo-
 datur ac media crepitet, sonitum in-
 gentem reddit. Qua etiam ratione
 Plinius lib. II. cap. 43. declaravit pos-
 se 'spiritum nube cohibitum tonare,
 natura strangulante sonitum, dum
 rixetur, edito fragore, cum erumpat,
 ut in membrana spiritu intenta.'
 Quam opinionem tutati sunt olim
 etiam Anaximander, Strato, Dioge-
 nes, sed præsertim Leucippus, Em-
 pedocles, et Aristoteles; et quæ vul-
 go recepta est, et quæ apprimè pot-
 est explicari per tormentorum nos-
 trorum ictus ignitos, uti præclare

Pontan. in meteor. 'Ut, cum irata
 manus tormento exclusit alieno fu-
 mantem pilam, versatque volubile
 saxum, Inclusi erumpunt ignes ni-
 grantibus auris, Fit tremor, horren-
 dumque sonat, tum plurimus ante
 Sternit iter fragor, et gemitu saxa ic-
 ta resultant, Disjectæque ruunt pro-
 stratis mœnibus arces.'

121 Divolsa] Divulsa.
 122 Dissiluisse] Dissoluta esse, dis-
 cessisse.

Mœnia mundi] Ambitus cœli: I. 74.
 II. 1043. III. 16. v. 120. 455. &c.

123 Conlecta] Collecta. Sic IV.
 416. 1108.

128 Perterricrepro] Terrorem inter
 crepandum incutiente.

Missâ] Emissâ, supp. vivida vis
 venti.

Sæpe ita dat magnum sonitum, displosa repente. 130
 Est etiam ratio, quom ventei nubila perflant,
 Ut sonitus faciant; et enim ramosa videmus
 Nubila sæpe modis multis, atque aspera, ferri.
 Scilicet ut crebram sylvam quom flamina Cauri
 Perflant, dant sonitum frundes, rameique fragorem. 135
 Fit quoque, ut interdum validi vis incita venti
 Perscindat nubem, perfringens inpete recto.

repleta vento plerumque ita similiter edit crepitum, ubi subito dirumpitur. Est
 quoque ratio, quando venti agitant nubes, ut ipsi edant murmur. Nanque sæpe-
 numero cernimus nubes formatas in modum ramorum, et impolitas, volitare. Nimi-
 rum sicut folia edunt murmur, et rami crepitum, quando flatus Cauri agitant spis-
 sam sylvam. Accidit etiam ut aliquando acer impetus vehementis venti discindat
 nubem, perfringens eam recto ictu flaminis. Etenim res aperta ostendit, quid ven-

cula V. ed. Th. Ra. Vind. Cant. vessicula P. Ferr. Ald. O. et V. ed. Cant.
 pro var. lect.—130 magnum Isidor. Voss. marg. parum V. ed. Ferr.
 Th. Ra. Sus. Bodl. Voss. vet. et L. B. pariter P. Vind. Mus. B. 1. 2. et edd.
 vulg. dat per vim sonitum Wakef. in not.—132 Et P. O. Mus. B. 2. Ferr. Ald.
 Cur edd. vulg. faciunt P. Vind. V. ed. O. Bodl. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.
 —135 dant deest V. ed. Th. Ra. clam sonitum Mus. B. 1.—136 insita Cant.—

NOTE

129 Animæ] Venti, aëris, spiritus.
 Sic v. 23. 'animæ leves ventorum.'
 Et alibi passim. Sic Hor. Od. IV. 12.
 'Impellunt animæ lintea Thraciæ.'
 Sic Virg. Æn. VIII. Claudian. de Rap.
 Proserp. I.

130 Displosa] H. e. magno cum
 sonitu dirupta. Eadem porro com-
 paratione utitur Epicurus apud Laërt.
 lib. X. his verbis: 'Tonitru autem
 fieri potest ex spiritu in nubes cavas
 involuto, atque intorto, quemadmo-
 dum in vasis nostris ab igne inflatis
 edi spiritum videmus.'

131 Est etiam ratio, &c.] His 5. vss.
 quantum comminiscitur modum, quo
 tonitru fieri queat. Putat ergo Lu-
 cretius IV. tonitru fieri posse non so-
 lum ex vivida vi venti nubibus invo-
 luti: sed etiam ex sola vi ventorum
 nubes disjicientium. Quod quidem
 fieri vulgo cernimus in sylvis, quæ, si

ventis agitentur, sonitum edunt atque
 ingentem fragorem.

132 Ramosa Nubila] Quæ non sunt
 æquabilia, sed aspera; et quæ arbo-
 rum ramosarum instar constant par-
 tibus eminentibus et huc illuc pro-
 jectis.

134 Cauri] Caurus ventus est spi-
 rans ab occasu æstivo. I. 291. v. 741.
 Species pro genere, ut aiunt.

136 Fit quoque, ut interdum, &c.] His
 8. vss. quantum affert modum quo
 fieri tonitru possit. Igitur v. Lucre-
 tius censet non solum ex ventis nubes
 agitantibus sylvarum adinstar fieri
 tonitru; sed etiam fieri posse ex ven-
 to nubes perstringente. Sicut enim,
 inquit, vis valida venti in terris altas
 arbores radicitus evellit, inque mari
 fluctus excitat quos frangit magno
 cum fragore atque reboatu, ita in
 nubibus idem contingere potest.

Nam, quid possit ibei flatus, manifesta docet res
Heic, ubi lenior est, in terra, quom tamen alta
Arbusta evolvens radicibus haurit ab imis. 140

Sunt etiam fluctus per nubila, quei quasi murmur
Dant in frangundo graviter; quod item fit in altis
Fluminibus, magnoque mari, quom frangitur aestu.

Fit quoque, ubi e nube in nubem vis incidit ardens
Fulminis: hæc, multo si forte humore recepit 145
Ignem, continuo magno clamore trucidat:

tus valeat in eo loco: siquidem in terra hic, ubi minus vehemens est, tamen discutiens celsas arbores abripit eas ab altis radicibus. Fluctus quoque fiunt in nubibus, qui edunt quasi sonitum confringendo sese fortiter; quod similiter accidit in profundis fluviiis, et in vasto æquore, ubi confringitur fluctu. Accidit etiam ut, cum impetus igneus fulminis incurrit e nube arida in nubem madidam, si fortasse hæc nubes madida exceperit ignem fulminis in plurimo liquore, accidit, inquam, ut repente

137 *perfingens* Voss. L. B. Voss. marg. *perstringens* O.—138 *qui* O. Cant. *doceres* Vind. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 1. 2. Th. Ra. Voss. marg.—139 *levior* V. ed. Th. Ra. *certa pro terra* V. ed. Th. Ra.—140 *Arbuste volvens* Cant. *Arbusta volvens* Voss. vet.—141 *quæ quasi* Sus.—142 *in frangendo* P. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Cant. *infringendo* vulg. *graviterque item* V. ed. Th. Ra.—143 *aestus* V. marg. 1. Cant.—144 *uti* Gif. Par. *incidat* Mus. B. 2.—146 *continuo ut m. c. trucidet* edd. vulg.—148 *propere* P. et edd.

NOTÆ

138 *Ibei*] In nubibus.

139 *Heic*] In his inferioribus mundi partibus, nempe, in terra et in mari.

Heic est lenior] Supp. quam in nubibus.

Quom...haurit] Pro, cum hauriat. Jungit enim vocem 'cum' cum indicativo, quæ tamen vulgo cum sub-iunctivo jungitur. Quanquam idem sæpe facit Cicero multis in locis.

144 *Fit quoque, ubi e nube, &c.*] His 11. vss. sextum dat modum Poëta, quo tonitru fieri posse putat. Itaque vi. docet etiam tonitru fieri posse cum ignis fulmineus e nube arida et sicca incidens in nubem uvidam et humidam extinguitur magno cum crepitu ac stridore; sicut v. g. videmus candens ferrum in aquam frigidam de-

pressum stridere et crepitare: vel, sicut cernimus laurum in igne crepitare: ita nubem, si forte aridior fuerit, igne æthereo succensam crepitare, et magno cum stridore comburi, unde tonitru fiat.

Fit, &c.] Ita [*Fit...Fulminis, hæc...Ignem, ut...trucidet*] Lambinus legit hos tres versus. Pareus vero et alii quidam: *Fit quoque uti e nube, &c. Ignem continuo, &c.*

Nube] Arida scilicet, et sicca, quæ ignem conceperat.

Nubem] Uvidam scilicet et madidam, quæ multo suo humore extinguitur ignem incidentem.

145 *Hæc*] Nempe, nubes uvida et madida.

146 *Clamore*] Stridore, sonitu.

Trucidat] Extinguit.

Ut calidis candens ferrum e fornacibus olim
Stridit, ubi in gelidum propter demersimus imbrem.

Aridior porro si nubes adcipit ignem,
Uritur ingenti sonitu, subcensa repente: 150

Lauricomos ut si per monteis flamma vegetur,
Turbine ventorum, conburens, inpete magno.
Nec res ulla magis, quam Phœbi Delphica laurus
Terribili sonitu, flamma crepitante, crematur.

Denique, sæpe geli multus fragor, atque ruina 155

extinguat illum cum magno crepitu; veluti aliquando ferrum ignitum tractum ex ardentibus fornacibus crepitat, cum immergimus illud subito in frigidam aquam. Verum si nubes siccior recipit ignem, continuo accensa crematur cum magno clamore: veluti si ignis feratur per colles lauriferos impetu ventorum, concremans omnia cum impetuosa vi. Neque enim res ulla comburitur igne stridente, cum clamore magis terrifico, quam Delphica laurus Apollinis. Demum plerumque ingens fragmen gelu

vulg. *demersus* in Mus. B. 2.—149 *sin nubes* Sus.—150 *ingentis* Vind. V. ed. Cant. Th. Ra. *subcensa* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *succensa* vulg. *recente* V. ed. Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. Th. Ra. Ald. *repenti* Cant.—151 *monteis* deest Mus. B. 2. *si deest* V. ed. Th. Ra.—152 *Turmæ ventorum* Sus.—153 *res rita* Vind. Mus. B. 2. V. marg. *resina* O. P. in not. Cant. *res visa* Mus. B. 3.—154 *sonitum* V. ed. Ferr. Th. Ra. *sonitu* in Voss. marg.—156 *Grandibus* V.

NOTÆ

147 *Olim*] Aliquando. Hæc enim vox olim utrumque notat tempus, futurum et præteritum.

148 *Stridit*] Tertiar conjug. Strido, is. Sic Hor. II. Sat. ult. 'Stridere secreta divisos aure susurros.' Dicitur etiam strideo, es, secundæ conjug.

149 *Adcipit ignem*] Sic v. 608. 'Accipere ex una scintilla incendia passim.'

151 *Lauricomos monteis*] Colles lauris insitos, vestitos, et coopertos; laurigeros, lauriferos.

153 *Nec res ulla magis, &c.*] Sic Plin. xv. cap. ult. Laurus manifesto abdicat ignes crepitu, et quadam de-
testatione, interaneorum etiam vitia ligno torquente.

Phœbi] Apollinis, cui sacra fertur Laurus.

Delphica] Quasi Apollinea, seu

Apollini Delphico sacra. Duplex enim laurus genus distinxisse Catonem scribit Plinius xv. cap. ult. Delphicam, et Cypriam. Hæc folio brevi, nigro, per margines imbricato, et crispo. Illa folio maximo, maximis baccis, atque e viridi rubentibus: qua victores Delphis, et Romæ triumphantes coronari solebant. Pompeius Lenæus tertium laurus genus adjecit, quam Mustacem appellavit, quod mustaceis subjiceretur.

155 *Denique, sæpe geli, &c.*] His 4. vss. septimum proponit modum, quo tonitru fieri posse ait. Ergo vii. docet etiam tonitru fieri posse, cum nubes gelu grandineque prægnantes in unum densantur a vento, moxque ita franguntur, ut et gelu fragor, et grandinis ruina, h. e. ut gelu præruptum, præruptusque imber, grandinis efficiant fragorem, quod tonitru vocamus.

Grandinis, in magnis sonitum dat nubibus alte :
Ventus enim quom confertit, frangitur, in artum
Concretei, montes nimborum et grandine mixta.
Fulgit item, nubes ignis quom semina multa

et lapsus grandinis, edit murmur cum magno clamore in magnis nubilis. Namque ubi ventus condensat nubes, tunc montes nubilorum, condensi in angustum intermisti grandine dirumpuntur. Pariter fulgurat, quando nubes conflictu suo exci-

ed. Th. Ra.—157 enim deest Mus. B. 2. convertit P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. Bodl. confersit O. confertur Mus. B. 1. confe, reliquis omissis, Mus. B. 2. confertit Cant. Mus. B. 3. consertit Ferr. confarcit quidam. altum P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg.—158 mixta P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. mixti edd. vulg.—159 Fulgit Nonius, x. 12.

NOTÆ

[Geli fragor] H. e. gelu præruptus lapsus. Dicitur autem gelum, i, et gelu indeclinabile. Sic vss. 529. 877.

[Ruina grandinis] Imber grandinis ruentis, et cadentis.

157 Confertit] Condensat, cogit.

158 Montes nimborum] Nimbi, seu nubes instar montium grandes.

159 Fulgit item, &c.] Hactenus de tonitru: nunc vero his 59. vss. seqq. docet Poëta de fulgure seu fulgetro, aut coruscatione. Tria enim sunt, tonitru, fulgur, et fulmen. Tonitru, Gallice, *le bruit du Tonnerre*. Fulgur, Gallice, *l'éclair*. Fulmen, Gallice, *le carreau du foudre*. Supra disputatum est jam de tonitru: nunc de fulgure. Docet autem Lucretius hisce 4. vss. prioribus fulgur seu coruscationem nihil aliud esse, quam inflammationem ex attritione nubium. Censet enim, sicut in lapide, ferro, aut ligno semina ignis continentur, quæ attritu possunt excuti et in scintillas elici, ita in nubibus semina quoque ignis esse, quæ nubium ipsarum attritu facto per validam vim venti queant excuti in coruscationem. Licet enim nubes humidæ sint, tamen earum attritu generari potest ignis; cum, teste Seneca II. 25. et 26. neque ignis sine aliquo humore gignatur, neque

nubes tota aquea sit, sed partem etiam contineat, quæ possit ignescere, eo modo quo sæpe in ligno alia pars ardet, alia sudat. Sane neque id abnuit Plinius, qui II. 42. censet 'posse et attritu, dum in præceps feratur, illum, quisquis est, spiritum accendi: posse et conflictu nubium elidi, ut duorum lapidum scintillantibus fulgetris.' Addit Seneca citatus exemplum lignorum, ut lauri, aut hederæ, quæ attrita exprimant ignem. Sic Democritus apud Stobæum Eclog. Physic. dixit 'Fulgur esse collisionem nubium, qua corpuscula ignis effectricia, variis affrictionibus, per earum inania multiplicia in unum coeuntia, quasi percolentur.' Itaque fulgur nihil aliud est, quam lax emissæ, diffusæque per aërem a fulminis flamma. Plinius autem, II. 43. Seneca II. 16. et 21. et Aristoteles de meteor. II. 9. volunt ignem fulguris esse laxiorem, quippe qui nubem solummodo findat, et in aërem evanescat: ignem vero fulminis esse compressiorem, quippe qui nubem perimpat, et interdum in terram impingatur. Quod quidem verisimile solum videtur esse in iis fulguribus, quæ sine tonitru micant: in iis enim, quæ cum tonitru ac fulmine creantur,

Excussere suo concursu; ceu lapidem si
Percutiat lapis, aut ferrum: nam tum quoque lumen
Exsilit, et claras scintillas dissipat ignis.

Sed tonitrum fit utei post auribus adcipiamus,
Fulgere quam cernant oculi, quia semper ad aureis
Tardius adveniunt, quam visum, quæ moveant, res. 165
Id licet hinc etiam cognoscere: cedere si quem

tant plura primordia ignis, veluti si silex feriat silicem, vel ferrum. Etenim tunc etiam lux erit, et ignis disjicit coruscantia semina flammæ. At vero accidit ut percipiamus auribus tonitrum, postquam oculi viderunt fulgurare; propterea quod res illæ, quæ perveniunt ad aures veniant semper lentius, quam quæ tangunt oculos. Quod potes quoque inde agnoscere, si cernas aliquem longe amputare augmen arbo-

Voss. vet. Mus. B. 1. Fulget reliqui.—161 lapidis Vind. V. ed. Mus. B. 3. et in Mus. B. 3. τὸ δὲ τοῦ lapis in rasura scriptum est.—162 Exaliter, omisso et, V. ed. Th. Ra. stratillas dissipat V. ed. Th. Ra.—163 ut Vind. Mus. B. 2.—164 Fulgura Sus. V. marg. 1.—165 moveat Cant.—166 Hic Mus. B. 2. cedere P.

NOTÆ

id fieri non potest; siquidem ea fulgura seu coruscationes perrumpunt nubem perrumpente fulmine, neque tam diffundunt, quam quoquoque avolant, dum interim fulmen in unam solum partem contendit. Itaque, quo momento materia fulminis accenditur, fulgur fit: fulgur autem momentaneum est, quia fulminis flamma momentanea est; ac, si nonnihil interdum perdurat coruscatio, nonnihil quoque perseverantior sit flamma fulminis necesse est. Res patet in tormentis bellicis. Cum enim noctu tormenta bellica exploduntur, coruscatio ex flamma concepta quoquoque diffunditur, unde facile sit procul distantibus divinare murmur brevi auditum iri.

[Fulgit] Tertiæ conjug. Sic vs. 161. et alibi passim. Dicitur et Fulgeo, es.

162 Dissipat] Dissipat. Sic vs. 180. et alibi.

163 Sed tonitrum fit utei, &c.] His 9. vss. docet tonitrum tardius audiri, quam fulgur, seu coruscatio, cerna-

tur. Cujus rei rationem hanc reddit, quod res, quæ movent oculos, citius ad visum perveniant, quam quæ aures mulcent. Rem exemplo confirmat. Si quis enim cædat arborem, proculque stes observans, sane videbis plagam prius infligi arbori, quam sonum audias. Ita Arist. II. Meteor. γίνεται δὲ μετὰ τὴν πληγὴν, καὶ ὕστερον τῆς βροντῆς· ἀλλὰ φαίνεται πρότερον διὰ τὸ τὴν ὕψιν προτερεῖν τῆς ἀκοῆς. H. e. 'fit autem fulgur post plagam, et posterius quam tonitru: sed cernitur prius, propterea quod videndi sensus celerior sit, quam audiendi.' Ibidem pariter rem alio declarat exemplo, nempe remigum. Jam enim, inquit, remigibus remos iterum attollentibus, primus ad aures sonitus pervenit. Sic Lucretius infra vs. 182. idem repetit.

[Tonitrum] Dicitur tonitru, neutr. indeclinab. sing. In plural. vero tonitrua. Dicitur et tonitrus, us, mascul. Plin. Cicero. Ovid. T. Liv.

164 Fulgere] Tertiæ conjug. vs. 159. et infra vs. 173.

Ancipiti videas ferro procul arboris auctum,
 Ante fit ut cernas ictum, quam plaga per auras
 Det sonitum; sic fulgorem quoque cernimus ante,
 Quam tonitrum adcipimus, pariter qui mittitur igni 170
 E simili caussa, concursu natus eodem.
 Hoc etiam pacto, volucris loca lumine tinguunt

ris cum ferro ex utraque parte acuto: namque accidit ut videas plagam, priusquam ictus reddat sonum auribus tuis: ita etiam videmus fulgetrum, priusquam audimus tonitrum, qui æque ac flamma fulgetri emittitur e pari causa, et qui ortus est eodem congressu. Hac quoque ratione nubila colorant loca circum luce subitanea,

Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—167 *Ungipiti* Vind. V. ed. Mus. B. 2. Cant. Th. Ra. *videas* Mus. B. 1. P. in not. *videat* reliqui. *auctu* Mus. B. 2. *ictum* Gryph. marg. Bas. marg. P. in not.—168 *quem* P. auras P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *auris* vulg.—169 *fulgurem* Voss. vet. et L. B. *fulgure* Mus. B. 2.—170 *tonitru* Ferr. *tonitum* Sus.—171 *Et* P. V. ed.

NOTÆ

167 *Ancipiti*] Ex utraque parte acuto.

Arboris auctum] Arborem. Sic II. 494. et III. 269. dixit 'corporis augmentum,' pro corpore.

169 *Fulgorem*] Fulgur, fulgetrum, coruscationem. Alterum enim pro altero passim usurpat Lucretius, v. g. hic vss. 169. 216. et II. 327. 328. 332. v. 297. &c.

170 *Pariter qui mittitur igni*] H. e. qui tonitrus mittitur in eodem tempore, atque ignis seu fulgur. Sic loquitur Hor. Epist. I. 10. 'Annuimus pariter vetulis notisque columbis.'

Igni] Fulguri, coruscationi.

172 *Hoc etiam pacto, &c.*] His 14. vss. docet de facta a ventis e nubibus excitatione corpusculorum fulgur creatum. Quod quidem ad Heracliti sententiam attinet, qui, teste Seneca II. 56. statuit fulgurationem esse veluti apud nos incipientium ignium conatus, et primam flammam incertam, modo intereuntem, modo resurgentem. Pertinet et hoc ad Metrodori

opinionem, qui, teste Plutarcho Plac. III. 3. existimavit excitari fulgur, dum nubes a vento impetitur atque discutitur. Quod nec Stoicis displicuit, uti colligere est ex Laërtio. Similiter horum sententiis affinis est sententia quæ motum ait esse causam caloris. Itaque Lucretius ex Epicuro putat, non solum fulgur creari ex nubium attritu, sed etiam gigni posse ex ventorum contentione, et circumvolutione vehementi, qua nimirum venti in nubibus inclusi, instar flatus folium, ignem excitent. Sic enim multa mobilitate calefieri videmus, v. g. rotas, et rotarum axes. Sic glans plumbea volubilis longo cursu per aëra liquefit. Sic Virg. Æn. v. 525. ait sagittam arsisse per aëra: 'Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo, Signavitque viam flammis, tenuisque recessit Consumpta in ventos,' &c.

Tinguunt] H. e. illustrant et quæsi colorant. Sic v. 720. 'Candenti lumine tinctus.'

Nubes, et tremulo tempestas inpete fulgit:
 Ventus ubi invasit nubem, et vorsatus ibidem
 Fecit, ut ante, cavam, docui, spissescere nubem; 175
 Mobilitate sua fervescit, ut omnia motu
 Percalcrafta vides ardescere: plumbea vero
 Glans etiam longo cursu volvunda liquecit:
 Ergo fervidus hic, nubem quom perscidit atram,
 Dissupat ardoris, quasi per vim expressa, repente 180
 Semina, quæ faciunt nictantia fulgura flammæ:
 Inde sonus sequitur; qui tardius adlicit aureis,
 Quam quæ perveniunt oculorum ad limina nostra.

et procella fulget celeritate trepidanti, cum ventus occupavit nubem, et circumvolutus in eadem fecit nubem concavam denseri, ut supra ostendi: nubes ardescit sua celeritate motus, veluti cernis res cunctas calefieri et fervescere celeri agitatione: et vero globulus plumbeus volubilis longo cursu liquefit. Igitur postquam hic ventus vividus perrupit nigra nubila, dispergit scintillas ignis, quæ veluti per vim illius fuerunt elicite subito, et quæ efficiunt fulgetra ignis micantia. Postea sonus venit, qui lacessit aures lentius, quam ii fulgores, qui veniunt ad oculos nostros. Nimirum

O. Cant. Th. Ra. Ald. *causa* et edd. vulg.—175 *spirescere* Vind. *spissescere* Cant. *spissassere* Sus.—176 *ferviscit* quidam.—177 *ad estem* pro *ardescere* V. ed. Th. Ra.—178 *quiescit* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. O. Ferr. V. ed. Th. Ra. V. marg. 1.—179 *perscindit* V. ed. Th. Ra. Vind. *proscidit* O.—181 *victantia* V. ed. Th. Ra. *luctantia* O. Mus. B. 1. *micantia* Mus. B. 2. *nictantia* Mus. B. 3. Sus. *metancia* Cant. *minitantia* Voss. marg.—182 *adfcit* quidam.—183 *oculos ad lumina nostros* edd. vulg. *limina* Vind. Voss. L. B. V.

NOTÆ

173 *Inpete*] Ab antiquo nominativo *Impes*, etis. Sic II. 326. IV. 418. v. 911. et VI. multoties.

Fulgit] Tertiæ conjug. vss. 159. 164.

175 *Fecit, ut ante, &c.*] Ordo est, fecit spissescere nubem cavam, ut ante docui. Sic enim supra vs. 123. 'Cum subito validi venti consecta procella Nubibus intorsit sese,' &c.

Spissescere] Cogi, condensari, crescere.

176 *Fervescit* [*ferviscit*] A verbo *fervo*, is, tertiæ conjug. Sic infra vss. 427. 851. 1162. et III. 290. 495. Laminus autem legit *fervescit*, a verbo *ferveo*, es, secundæ conjug.

177 *Plumbea vero, &c.*] Sic vs. 305.

178 *Volvunda*] Volubilis. Sic v. 1275. 'Volvunda ætas,' h. e. volubilis ætas.

179 *Fervidus hic*] Supp. ventus, vs. 174.

180 *Dissupat*] Antiqua scriptura, pro dissipat, vs. 162.

Ardoris ... Semina] Ignis corpuscula, scintillas.

181 *Nictantia*] Vibrantia, micantia. 'Nictare,' inquit Festus, 'est oculorum et aliorum membrorum nisu sæpe aliquid conari.'

182 *Adlicit*] Allicit, h. e. lacessit et provocat ad audiendum.

Scilicet hoc densis fit nubibus, et simul alte
Exstructis aliis alias super inpete miro. 185

Ne tibi sit fraudi, quod nos inferne videmus
Quam sint lata magis, quam sursum exstructa quid exstent.
Contemplator enim, quom, montibus adsimilata,
Nubila portabunt ventei transversa per auras;
Aut ubi per magnos monteis cumulata videbis 190
Insuper esse aliis alia, atque urguere superna

hoc efficitur in nebulis spissis, et coacervatis aliis una excelsæ supra alias, mirabili cum celeritate. Ceterum non tibi sit deceptioni, quod nos ex locis infernis cernimus, quam nubes magis pateant, quam quantæ sint superne exaggeratæ. Observa enim quando venti ferent nubes transversas per aëra quasi adæquatas montibus; vel quando cernes illas exstructas alias supra alias per ingentes montes, et positas in

ed. lumina reliqui.—184 alti Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Sus. V. marg. 1. altis Mus. B. 2. ala V. ed. Th. Ra.—185 agmine miro Creech.—186 Nec P. Vind. Ald. Bip. Hav. Delph. inferne Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 2. 3. Ferr. inferna P. in not. V. marg. 1. inferre V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bodl. Mus. B. 1. inferve Cant. sit deest Mus. B. frudi Mus. B. 3. in marg.—187 sit P. Vind. O. Mus. B. 2. 3. Cant. Sus. Ferr. Ald. sic V. ed. Th. Ra. exstructus V. ed. Cant. extritus O. quod P. V. ed. Voss. vet. Gryph. marg. Bas. marg. Ferr. Th. Ra. Ald.—188 assimilata Cant.—189 portabant Sus.—190 At V. ed. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra. Ast O. tibi pro ubi Mus. B. 2. collata P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. culata Vind. colata Mus. B. 2. procul alta O. Cant.—191 vignere V. ed. Th. Ra. urgere vulg. superne Sus. Bentl.

NOTÆ

184 *Hoc*] Nempe fulgur, et fulmen. Sic enim vs. 245. 'Fulmina gignier e crassis, alteque putandum est Nubibus exstructis,' &c.

185 *Inpete*] Impetu: vs. 173.

186 *Ne* [*Nec*] tibi sit fraudi, &c.] His autem 27. vs. seqq. quia poterat quis ambigere de illo fulgure totum hemisphaerium illustranti, cum tamen nubes, ex quarum attritu excutitur, non adeo magna mole constare appareant, tollit has ambages Poëta; monetque nos non nisi inferiorem nubium partem conspiciere, quæ quidem non adeo late patet; verum superne ac sursum nubes simul alte exstructæ sunt, et exaggeratæ, ut montes ingentes. Quod quidem interdum videre licet, ubi transversas nubes alias aliis superiores ventus portat; aut ubi cumulata aliis insuper aliæ quasi per

montes apparent. Unde nil mirum si ex iis nubium molibus tantus fulgor excuti possit, ut totum hemisphaerium lumine suo tremulo compleat, tinguat, et illustret. Sunt enim in nubibus plurima ignis seminia.

Ne tibi sit fraudi, &c.] Horum 2 vs. ordo is est; ne te decipiat, quod ex locis infernis magis cernimus quam late pateant nubes, quam quanta sint mole, seu altitudine; h. e. quam in altum et sursum exaggeratæ sint.

Inferne] Ex terris, ex locis his infernis. Ultima autem syllaba 'inferne' breviatur, sicut iv. 440. ultima 'superne.'

187 *Quam sursum exstructa quid exstent*] Quam quantum in altum spissa sint et densa.

188 *Contemplator*] Contemplare, aspice. Sic vs. 457. et ii. 113.

In statione locata, sepultis undique ventis:
Tum poteris magnas moleis cognoscere eorum,
Speluncasque velut, saxis pendentibus structas,
Cernere; quas ventei quom tempestate coorta 195
Conplerunt, magno indignantur murmure clusei
Nubibus, in caveisque ferarum more minantur:
Nunc hinc, nunc illinc, fremitus per nubila mittunt;
Quærentesque viam, circumvorsantur, et ignis
Semina convolvunt e nubibus; atque ita cogunt 200
Multa, rotantque cavis flammam fornacibus intus,
Donec divolsa fulserunt nube coruscei.

Hac etiam fit utei de caussa mobilis ille
Devolet in terram liquidi color aureus ignis;

superiori loco premere infernas, ventis ex omni parte oppressis; tunc poteris discernere ingentes massas illarum, et videre cavernas illarum exstructas quasi sub rupibus suspensis, quas ubi venti repleverunt, exorta procella, inclusi jam nebulis quasi irascuntur illis ingenti sonitu, et minitantur instar ferarum, quæ clauduntur in cavernis suis. Modo ex hac parte, modo ex illa edunt stridorem per nubes; et perscrutantes iter circumvolvuntur, et corradunt semina ignis ex nebulis, et sic congregant plura, et versant ignem in fornacibus cavatis intrinsecus, usquedum nube disrupta tandem micantes coruscarunt. Accidit quoque ob hanc causam, ut ille color

—193 *Tu* V. ed. Th. Ra.—196 *clausæ* Sus.—197 *minantes* Heins. 2. *minantur* more ferarum Mus. B. 2.—198 *Nunc huc nunc illuc* Gassend. *fremitur* V. ed. Th. Ra. *fremitu* Voss. vet. et L. B.—200 *convolvuntur* V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Cant. Th. Ra. e deest Cant. Mus. B. 3. in *nubibus* Creech.—201 *flammas* Voss. vet. deest Mus. B. 3.—202 *divolsa* Vind. Cant.—203 *Hoc* V. ed. Th. Ra.—204 *Devolet* Vind. Mus. B. 3. *calor* Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Vind. V.

NOTÆ

192 *Sepultis*] Metaphorice; h. e. sedatis, stratis, silentibus.

196 *Indignantur murmure, &c.]* Sic Virg. Æn. i. 'Illi indignantes magno cum murmure, montis Circum claustra fremunt,' &c.

200 *Convolvunt*] Corradunt, collidunt.

202 *Fulserunt*] Fulgorem conceptum ediderunt.

203 *Hac etiam fit utei, &c.]* His 10. vs. jam aliam fulguris causam reddit; nempe quod in nubibus multa ignis semina contineantur, quæ ventis cogentibus expressa fulgorem edunt. Quod autem in nubibus sint

Delph. et Var. Clas.

multa semina ignis, ex hoc vel maxime arguit, quod interdum nubes sine humore appareant, flammeum colorem referentes, et ignibus solis accensæ. Ita Aristoteles ait quosdam huic sententiæ esse suffragatos, quam tamen refellit lib. ii. Meteor. Empedocles autem dicit hunc ignem, qui in nubibus accenditur, ex solis radiis concipi: Anaxagoras vero ex supremo æthere, quem ille ignem appellat, superne deorsum delatum esse censet.

204 *Liquidi*] Puri, clari, lucidi, non turbidi. Metaphora ducta ab aqua ad ignem. Sic vs. 669. 'Ignis

Lucret.

Semina quod nubeis ipsas permulta necesse est 205
 Ignis habere: et enim, quom sunt humore sine ullo,
 Flammeus est plerumque colos, et splendidus, ollis.
 Quippe et enim solis de lumine multa necesse est
 Concipere, ut merito rubeant, igneisque profundant.
 Hasce igitur quom ventus agens contrusit in unum 210
 Conpressitque locum, cogens; expressa profundunt
 Semina, quæ faciunt flammæ fulgere colores.
 Fulgit item, quom rarescunt quoque nubila cœli.

velox auratus ignis lucidi delabatur velociter in terram, nempe, quia oportet ut nubila ipsa contineant plurima corpuscula ignis. Namque, quando sunt absque ulla aqua, sæpe illæ habent colorem igneum et fulgidum. Scilicet quia oportet ut recipiant plura semina de luce solis, ut ob hanc causam rubeant, et spargant flammæ. Ergo ubi ventus impellens compulsit has nubes, et congregans illas contraxit in unum locum, spargunt tunc corpuscula elicita ex se, quæ faciunt ut fulgores ignis coruscent. Coruscat pariter ubi nubes ætheris rarefiunt; etenim ubi ventus dis-

ed. Ferr. Th. Ra.—206 H. vs. et duo seqq. desunt V. ed. Th. Ra. *sed enim P.*—207 *color* Vind. Voss. vet. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. *coloret* Mus. B. 2. *splendidus solis* Voss. L. B. *est* deest Vind. O. Mus. B. 3. *Flammatus plerumque color* Mus. B. 1.—208 *et* deest Mus. B. 3. *lumina* Vind. Mus. B. 3.—209 *jubeant* V. ed. Th. Ra.—210 *Has igitur* Gryph. Nard. Sus. *contorsit* Mus. B. 2.—211 *tegens* V. ed. Th. Ra.—212 *fulgore* P. Ald. Gryph. marg. Sus. Bas. marg. *fulgure* V.

NOTÆ

abundare Ætnæus, flammescere cœlum. Sic Virg. Eclog. vi. 34. 'Et liquidi simul ignis,' &c. Eleganter autem, quicquid abnuat Macrobius Sat. vi. 5.

207 *Colos*] Utrumque dicitur, colos, et color; sicut honos, et honor: odos, et odor: labos et labor: vapos et vapor, &c. Nonius.

212 *Quæ faciunt, &c.*] H. e. quæ faciunt, ut flamma existat, et fulgor oriatur.

213 *Fulgit item, &c.*] His 5. vss. aliam denique fulguris causam affert; nimirum cum rarefiunt nubes, et ventis agitatae huc illuc deducuntur, tunc semina ignis, quæ in iis continentur, decidere censet, et fulgorem reddere. Porro quod spectat ad hanc nubium fractionem, seu potius

rarefactionem, atque ad prolapsionem atomorum fulguris effectricium sine tetro sonitu, seu tonitru, videtur Poëta insinuare sententiam Clidemi, qui apud Aristotelem existimavit fulgur non esse ignem, sed inanem speciem, nempe nubem agitam, et humida parte veluti percussam, perinde splendescere ac mare candescit, dum virga cæditur. Eodem pariter spectat, quod Anaximenes apud Stobæum affert exemplum refulgentis maris, dum remis scinditur. Eodem spectat, quod et Xenophanes dixit, nubem motu suo concipere splendorem, qui fulget. Eodem denique pertinet, quod Anaximander dixit, spiritum seu ventum splendere, distensione facta per nubes nigredinem.

Nam, quom ventus eas leviter diducit eunteis,
 Dissolvitque, cadant ingratiis illa necesse est 215
 Semina, quæ faciunt fulgorem: tum sine tetro
 Terrore et sonitis fulgit, nulloque tumultu.

Quod super est, quali natura prædita constant
 Fulmina, declarant ictu subinusta vaporis
 Signa, notæque, graveis halantes sulfuris auras. 220
 Ignis enim sunt hæc, non venti, signa, neque imbris.
 Præterea, sæpe adcendunt quoque tecta domorum,

trahit parum et dissipat eas volitantes, oportet ut illa semina ignis invite decidant, quæ edunt fulgetrum. Tunc autem coruscat absque terribili horrore, sine murmure, et sine ullo sonitu. Quod restat, plagæ, et vestigia perusta vapore; et signa exhalantia tetros halitus sulfuris, indicant quali natura fulmina componantur; namque hæc sunt notæ ignis, non autem venti, neque pluviae. Deinde fulmina

ed. Th. Ra.—213 *Fulcit* Mus. B. 1.—214 *deducit* V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 2. *diducat* V. marg. 1.—215 *ingratiis* omn. vet. lib. *ingratiis* Voss. L. B. *ingratis* P. in not.—216 *cum pro tum* Mus. B. 2.—217 *et sonitis* Cant. *et sonis* Ferr. V. ed. Th. Ra. *atque sonis* Mus. B. 1. *et sonitu* reliqui.—218 *quod sic natura* P. O. Cant. Gryph. Nard. Bas. *quod sit n.* P. in not. Ald. *ignis natura* P. in not. *quali* deest Vind. V. ed. Mus. B. 1. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—219 *ictu subinusta vaporis*. Sic, partim ex conjecturâ, rescribendum putavi. Wakef. *ictus et inusta vapore* edd. vulg. et mixta pro *inusta* P. in not. Heins. 2. O. *ictu et inusta vapore* Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *ictu et inusta vaporis* Voss. vet. et L. B. *ictu ut inusta vapore* Mus. B. 2.—220 *halantis vel halanteis s. auris* P. O. V. ed. Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph. marg. Bas. marg.—221 *noventi* V. ed. Th. Ra.—222 *sæpe* Voss. marg. *seque* Mus. B. 1. per se P. Ald. et edd. vulg. *sese* O.

NOTÆ

214 *Diducit*] Distrahit, divellit.

215 *Ingratiis*] Invite; velint, nolint. Sic III. 1083. v. 45.

218 *Quod super est, quali, &c.*] Hactenus de fulgure. Nunc de fulmine, nempe ab hoc vs. 218. ad vs. 422. Plura autem quærit de fulmine: i. naturam: ii. modum, quo generetur: iii. mobilitatem: iv. qua anni tempestate frequentius creentur fulmina: v. invehitur in superstitiosos homines, qui Jovi fulmina tribuunt; et in Hetruscos, qui ex iis auguria ducebant. His igitur 20. vss. prioribus disputat et agit de natura fulminis. Docet autem fulmina ignea et subtili constare natura; ignea quidem, i. quia loca fulmine tacta tetrum sulfuris odorem mittunt, et

quasi calore inusta cernuntur. ii. quia, dum cadunt, domos per se accendunt: subtili vero, quia fulminis igni nihil obsistit. Is enim penetrat clausas domos, ut vox: dicto citius liquefacit metalla duriora: vinum intacto dolio absorbet; et alia id genus præstat, quæ per infinitam ætatem sol præstare non valet: 'Tanto mobilior vis, et dominantior hæc est.'

219 *Ictu*] Supp. fulminum.

220 *Signa*] Nota, vestigia, loca notata.

Graveis] In accusat. supp. auras. H. e. tetras, sulfureas.

Halantes] In nominat. supp. notæ. H. e. exhalantes, mittentes. Olim legebatur, *halantis*, supp. sulfuris.

Et celeri flamma dominantur in ædibus ipsis.
Hunc tibi subtilem, cum primis ignibus, ignem
Constituit natura, minutis motibus atque 225
Corporibus; quoi nihil omnino obsistere possit:
Transit enim validum fulmen per sæpta domorum,
Clamor uti, ac voces; transit per saxa, per æra;
Et liquidum puncto facit æs in tempore, et aurum.

concremant etiam per se tecta domorum, et veloci cum igne grassantur in ipsis ædibus. Natura fecit tibi hunc ignem tenuem præsertim ex ignibus tenuissimis, et ex primordiis velocibus, cui nulla res prorsus queat resistere. Namque fulmen penetrat rivede clausas domos, veluti sonus et vox; penetrat lapides, æra; et in instanti

P. in not. se Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—221 Nunc P. O. Cant. Ferr. Ald. ubi pro tibi Mus. B. 2.—225 motibus atque Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 2. 3. Cant. Ferr. Heins. montibusque Vind. V. ed. Th. Ra. montibus atque V. marg. 1. mobilibusque P. et edd. vulg.—226 nihil V. ed. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. nil vulg. absistere P. Vind. V. ed. Mus. B. 2. 3. Th. Ra. Ald.—227 valide P. V. ed. Mus. B. 2. Hav. Delph.—228 Spuriū censet Creech. ut hac Vind. Mus. B. 2. ut hac V. ed. O. Ferr. Th. Ra. ut has Mus. B. 1. ut ac Mus. B. 3. uti vocis Gryph. Nard. Bas.—229

NOTÆ

224 Cum primis] In primis, præsertim. Sic vss. 259. 939. et alibi passim.

226 Obsistere] Sic infra vs. 330.

227 Transit enim, &c.] Sic I. 490. Porro dum hic mira fulminis effecta memorat, multiplex fulminis notat genus. Aristoteles duplex distinxit: alterum fumosum, ad quod rerum tactarum infuscatio pertineat: alterum clarum, ad quod rerum penetratio spectet. Plinius vero II. 51. tertium addit, quod vocat siccum, cujus 'mirificam naturam' dicit; et 'quo,' inquit, 'dolia exhauriuntur, intactis operimentis, multoque alio vestigio relicto: aurum et æs et argentum liquatur intus, sacculis ipsis nullo modo ambustis, ac ne confuso quidem signo ceræ...Martia princeps Romanorum icta gravis, partu exanimato, ipsa citra ullum aliud incommodum vixit.' Addit et Seneca II. 31.

quod 'manente vagina, gladius liquescit; et inviolato ligno circa pila ferum omne distillat: stat fracto dolio vinum, nec citra triduum rigor ille durat,' &c. Et cap. 52. 'Valentiora, quia resistunt, vehementius dissipat: cedentia nonnunquam sine injuria transit: cum lapide, ferroque, et durissimis quibusque configit, quia viam necesse est per illa impetu quærat; itaque facit viam, qua effugiat: teneris et rarioribus parcit, quanquam et flammis opportuna videantur, quia transitu patente minus sævit,' &c. Sic præclare hic Lucretius.

Sæpta domorum] Septas domos; sic IV. 614. 'clausa viarum,' pro clausas vias: et alibi 'clausa domorum,' pro clausas domos.

229 Puncto tempore] Puncto temporis. Sic enim passim loquitur, II. 263. IV. 164. &c.

Curat item, vasis integris vina repente 230
Diffugiant: quia, nimirum, facile omnia circum
Conlaxat, rareque facit lateramina vasi,
Adveniens calor ejus; ut, insinuatus in ipsum,
Mobiliter solvens differt primordia vini:
Quod solis vapor ætatem non posse videtur 235
Efficere, usque adeo cellens fervore corusco:
Tanto mobiliior vis, et dominantior, hæc est.
Nunc, ea quo pacto gignantur, et inpete tanto

temporis liquefacit æs et aurum. Facit etiam ut, vasculis incolumibus, vina subito evanescent; eo quod scilicet vapor illius accedens facile remittit et rarefacit cuncta latera lateritia vasculi circum, ubi ingreditur in illud vas, et dissolvens velociter disjicit corpuscula vini: quod calor solis non videtur posse facere per longum tempus, etiamsi valeat calore ardenti. Adeo hæc potentia fulminis velocior est, et potentior, quam calor solis. Jam vero quo modo ea fulmina generentur, et tanta

puncto Mus. B. 2.—230 Cur autem P. in not. item ut edd. vulg.—232 rareque V. ed. Th. Ra. latera omnia Gryph. Nard. Bas. P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. Ald. latera minus Vind. latera invia Mus. B. 3. latera minua Cant. Gif. Par. Lamb. lateramina P. in not. vasis vulg.—233 insinuatus Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. insinuatur V. marg. 1. insinuatur edd. vulg. et in ipsum edd. vulg.—234 Nobiliter Mus. B. 1.—235 vapore ætatem Mus. B. 1. vapore tacere Vind.—236 exque pro usque Voss. vet. cellens Voss. vet. tellens Voss. L. B. tollens Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Gif. Par. pollens edd. vulg. candens

NOTÆ

232 Rareque facit] Rarefacitque. Tmesis.

Lateramina] Lateres, seu vasa ex latere ficta; vasa lateritia. Veteres quippe vina sua condebant in fictilibus vasis, seu testis. Olim legebatur, Latera omnia: quod et probari posset, nisi jam superiori versu vox omnia fuisset posita.

233 Ut] Ubi, cum: Gallice, à mesure que.

235 Ætatem] Supp. per: sic loquitur Plautus in Hecyr. 'nam neque ille hoc animo erit ætatem.' Ubi Donatus, 'ætatem,' positum pro, diu ac sæpe.

236 Cellens [Pollens] Lamb. bene. Pareus, tollens, quia V. 310. dixit 'fati protollere fines.' Sed quid ad hæc? viderit lector.

237 Tanto mobiliior, &c.] Sic fere

eadem docuit II. 382. 'Quare fulmineus multo penetratior ignis, Quam noster fluat e tædis terrestribus ortus. Dicere enim possis cœlestem fulminis ignem Subtilem magis e parvis constare figuris, Atque ideo transire foramina, quæ nequit ignis Noster hic e lignis ortus, tædaque creatus.'

238 Nunc, ea quo pacto, &c.] Explicata natura fulminis, nunc dicturus est modum, quo fulmen generetur, nempe ab hoc vs. 238. ad vs. 322. His igitur 7. vss. prioribus monet se docturum, unde fit, ut fulmen tam miros auditu effectus faciat; nempe turres discludat, domos disturbet, avellat trabes, demoliat dura monumenta hominum ac Deorum, homines exanimet, pecudes enecet, et similia ejusmodi.

Fiant, ut possint ictu discludere turreis,
 Disturbare domos, avellere ligna trabesque, 240
 Et monumenta virum conmoliri atque ciere,
 Exanimare homines, pecudes prosternere passim;
 Cætera de genere hoc qua vi facere omnia possunt,
 Expediam, neque te in promissis plura morabor.
 Fulmina gigni de crassis, alteque, putandum est, 245
 Nubibus exstructis: nam cœlo nulla sereno,
 Nec leviter densis mittuntur nubibus umquam.
 Nam dubio procul hoc fieri manifesta docet res;
 Quod tunc per totum concrescunt aëra nubes

vi constant, ut queant dissolvere turres; evertere domos; abstrahere tigna et trabes; movere et labefactare monumenta hominum; enecare homines; et ubique profligere pecora; qua tandem potentia queant efficere similia ejusmodi, dicam tibi, neque te amplius retardabo in pollicitationibus meis. Credendum est fulmina generari ex nubilis spissis, et alte cumulatis aliis super alia. Namque nulla unquam vibrantur e cœlo puro, neque e nubilis parum densatis. Quippe etenim sine dubio res clara monstrat id fieri, quia tunc nebula densantur ex omni parte per totum

Gryph. Nard. P.—239 discindere quidam.—240 tigna Vind. signa Voss. vet.—241 demoliri P. Voss. vet. et edd. vulg.—243 de gente hoc qui vi V. ed. Th. Ra. possunt P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph. Nard. Sus. possint vulg.—244 te deest V. ed. Vind. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Gryph. Nard. Bas. Voss. L. B. neque quam in Voss. vet. neque quem in Voss. marg.—245 gigni de Wakef. ex conj. gignier e P. et edd. vulg. gigni e Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. V. marg. 1. progigni in O. progigni e Mus. B. 1. nunc gigni e Cant.—246 extractis P. Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. Ald. extrusis et exstructis P. in not.—248 hæc fieri Gassend.

NOTE

241 Conmoliri] Pareus, bene; hoc est labefactare, tentare, ciere. Laminus, demoliri, quasi, evertere, destruere.

244 Neque te, &c.] Sic v. 92.

Plura] Amplius.

245 Fulmina gigni de crassis, &c.]

His itaque 23. vss. assnmit i. Lucretius fulmina generari in nubibus crassis, densis, et compactis. Cujus rei rationem reddit, quod fulmina non fiant sereno cœlo, aut rarescentibus tantum nubilis obumbrato; sed dum nubibus tenebrosis obtegatur. Sic enim picens nimbus prægansque fulminibus nonnunquam mari minitatur, terrasque terrefacit omnes. Ne-

que enim solis lumen tunc nobis denegaretur, nisi alte exstructæ nubes interponerentur.

Gigni [Gignier] Poëtice, pro gigni.

Alte...exstructis] Sic vs. 184. et 185. Et infra vs. 267. H. e. exag-

geratis, cumulatis, densis.
 246 Nam cœlo nulla sereno, &c.] Eadem quippe est venti, terræ motus, tonitrus, et fulminis materia, nimirum sicca exhalatio, inquit Aristoteles Meteor. II. cap. ultim. Ex hac enim sicca exhalatione fit ventus in aëre: terræ motus intus in terra: imber, procella, tonitrus, et fulmen in nubibus.

Undique, utei tenebras omneis Acherunta reamur 250
 Liquisse, et magnas cœli complesse cavernas:
 Usque adeo, tetra nimborum nocte coorta,
 Independent atræ Formidinis ora superne,
 Quom conmoliri tempestas fulmina cœptat.
 Præterea, persæpe niger quoque per mare nimbus, 255
 Ut picis e cœlo demissum flumen, in undas
 Sic cadit, et fertur tenebris procul; et trahit atram,
 Fulminibus gravidam, tempestatem, atque procellis;
 Ignibus, ac ventis, cum primis ipse repletus:
 In terra quoque ut horrescant, ac tecta requirant. 260
 Sic igitur supera nostrum caput esse putandum est
 Tempestatem altam: neque enim caligine tanta
 Obruerent terras, nisi inædificata superne

aërem, ita ut putemus cunctas tenebras deseruisse Acherunta, et implevisse ingentes fornices cœli. Adeo vultus horroris nigri desuper pendent, tenebris atris nubilorum exortis undique, ubi nimbus procellosus incipit præparare fulmina. Deinde plerumque atra nubes etiam ita per æquor decedit in aquas, sicut fluvius picis missus e cœlo; et longe a tenebris ducitur, et attrahit nigrum nimbum gravem fulminibus et ventis; præsertim cum ipsa quoque nubes plena sit ignibus et procellis, ita ut homines in terra paveant et cito repetant domos suas ubi latitent. Itaque credendum est nimbum alte exstructum esse supra verticem nostrum. Neque enim nubes obtegerent terras tantis tenebris, si non plures alte exstructæ forent supra multas,

—250 adierunt arctamur V. ed. Th. Ra. adierint aëra Mus. B. 3.—251 implese Mus. B. 1. complexa O.—252 terra V. ed. Cant. Th. Ra.—253 Impendunt P. Ald. Impendant Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—254 ceptas V. ed. Th. Ra.—256 demissum Voss. vet. et L. B. Ferr. fulmen P. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. Ald. V. ed.—257 et fertur lib. vet. ætheris Mus. B. 1. et fertus edd. vulg. terris procul Fab.—259 repletur Gryph. P. Ald.—260 Interea V. ed. Th. Ra. In terram O.—261 supra nostrum Vind. O. Mus. B. 1. 3. super a nostris V. ed. Th. Ra. supera nostris Ferr. super anos-trum Cant.—262 aliam Mus. B. 1. caline V. ed. Th. Ra.—264 exemplo V. ed.

NOTE

250 Undique, utei tenebras, &c.] Hi 4. vss. positi sunt IV. 170. Consule ibid. nostras annotationes.

254 Tempestas] Vortex, ventus, nimbus procellosus.

257 Fertur tenebris procul] H. e. etiam in eam cœli partem, quæ serena est, et sine nubibus.

259 Cum primis] Inprimis, vs. 224.

260 Horrescant] Supp. homines.

Tecta requirant] Domos repetant, ubi latitent. Immo etiam specus et caveas ingradientur; quod de Tiberio traditum est. Sueton.

262 Tempestatem altam] Nimbum, seu nubem alte exstructam.

263 Nisi inædificata superne, &c.]

Sic vss. 185. 246. et jam infra vs. 267.

Multa forent multis exempto nubila sole :
 Nec tanto possent venientes obprimere imbri, 265
 Flumina abundare ut facerent, camposque natate,
 Si non exstructis foret alte nubibus æther.
 Heic igitur ventis, atque ignibus, omnia plena
 Sunt: ideo passim fremitus, et fulgura, fiunt.

sole ipso sublato: neque pariter hæc nubes quirent obruere terras tanta pluvia, ut facerent fluvios exundare, et agros innatare aquis, nisi aer constaret nubilus alte inædificatis aliis supra alia. Ergo cuncta loca nubilorum repleta sunt his ignibus atque his ventis; idcirco ubique tonitru et fulgetra fiunt. Namque ostendi supra nubila

Th. Ra. lumina sole Gassend.—265 N. t. p. has terras o. i. edd. vulg. tantos... imbres Heins. Mar. tantos P. in not. V. marg. 1. venientes deest V. ed. Th. Ra.—266 Fulmina Gryph. marg. Bas. marg. P. V. ed. O. Mus. B. 3. Cant. Th. Ra. Ald.—268 His edd. vulg. Sic O. plana Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1.

NOTÆ

265 Venientes [Hæc terras] Ita Lamb. ex vulg. lectionibus. Hæc autem supp. nubila vs. 264. non fulmina, ut male interpretatur Lambinus. Pareus vero legit venientes. Verum ad quid refertur? an ad nubila? non sane. An ad Tempestatem altam? multo minus. Alias viventes, h. e. homines, animantes.

267 Si non exstructis, &c.] Hoc igitur manifestum est, quod fulmina non fiant nisi densis et crassis nubibus; atque ita materia fulminis intra nubes concluditur. Namque quod alioquin Plinius II. 51. ait, 'Catilianiis prodigiis Pompeiano ex municipio M. Herennium decurionem sereno die fulmine ictum fuisse;' et quod apud Horatium Carm. I. 34. ut jam supra monui, dicitur de Jove, qui 'plerumque per purum tonantes age-ret equos, volucrumque currum;' id sane fide tantum dignum est, si, reliquo cælo sereno, pars alia ad quandam horizontis partem nubibus oblecta fuerit, e quibus fulminarit, aut tonuerit.

268 Heic igitur ventis, &c.] Postquam demonstravit fulmen creari in crassis et alte cumulatis nubibus,

his jam 26. vss. aliis docet et ex ignibus, et ex ventis, quos simul nubes habent, fulmen maturum erumpere, quod acris sonitus, terræ tremor, horror mortalium, gravisque imber sequuntur. Itaque censet Lucretius primum in nubibus esse multa ignis corpuscula, ut supra docuit vs. 205. Deinde ventum, seu vorticem in nubibus inclusum cogere nubes quasi in altos montes, et illa ignis e nubibus exprimere corpuscula, quorum contactu accendatur, nisi forte sua mobilitate ipse calefiat. Tertio, ubi ventus ille percaluit, maturum fulmen erumpere, quod nubem perscindat, omniaque circum lumine perlustret. Quarto sonitum seu tonitru sequi; inde tremorem terræ, horrorem mortalium; atque tandem adeo uberem pluviam, 'Omnia uti videatur in imbrem vertier æther.'

Omnia] Supp. nubila; vel, æris loca.

269 Passim] Ubique, nempe per totam cæli regionem; per omnes ætheris partes.

Fremitus] Tonitrua, murmura, sonitus acres.

Quippe et enim supera docui, permulta vaporis 270
 Semina habere cavas nubeis; et multa necesse est
 Concipere ex solis radiis, ardoreque eorum.
 Heic, ubi ventus, eas idem qui cogit in unum
 Forte locum quem vis, expressit multa vaporis
 Semina, seque simul cum eo commiscuit igni; 275
 Insinuatus ibei vortex vorsatur in alto,
 Et calidis acuit fulmen fornacibus intus.
 Nam duplici ratione accenditur: ipse sua cum
 Mobilitate calescit, et e contagibus ignis.
 Inde, ubi percaluit gravior ventosus, et ignis 280
 Inpetus incessit; maturum tum quasi fulmen
 Perscindit subito nubem, ferturque, coruscis

concava continere plura corpuscula ignis; et oportet ut recipiant plura etiam a radiis solis, et a calore illorum radiorum. Postquam hic idem ventus, qui contrahit casu fortuito illas nubes in unumquemque suum locum, elicit plurima corpuscula ignis, et miscuit sese una cum illo igne, ventus procellosus, qui eo ingressus est, volvitur in profundo illarum, et exacuit fulmen intrinsecus in illis ardentibus fornacibus. Etenim vortex inflammatur duplici modo: namque primum ipse accenditur suo celeri motu, et secundo ex contactu ignis. Postea vero quam potestas vorticis calefacta est, aut ubi vehemens vis ignis incidit, tunc fulmen veluti tempestivum perrumpit repente nubem; et vapor illius percussus volitat perhistrans suis lucidis

—270 et deest Vind. supra Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. supera vulg. ut supra V. marg. 1.—271 Semina hæc de re Vind. Voss. marg. Semina hac de re V. ed. O. Mus. B. 3. Cant. Semina ciere Voss. marg.—273 Hoc V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Nard. V. marg. 1. Hæc Heins. 2. etas pro eas Cant.—275 similis Cant. cum in eo Gryph. P. Ald.—276 vortex Voss. vet. et L. B.—278 attenditur Cant. sua tum Mus. B. 1. sua nam edd. vulg. suapte Gassend. Lamb. Creech.—279 Nobilitate V. ed. Th. Ra. e deest Mus. B. 1.—280 gravior jam ventus in ignis Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. vis venti vel gravis ignis P. in not. O. Cant. et edd. vulg. gravis ventum insigni Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. gravis venti vis igni Voss. vet. et L. B. gravibus ventis insignis Mus. B. 1. gravis ventilis vis Mus. B. 3.—281 cum quasi

NOTÆ

270 Supera docui] Nempe vs. 205. Vaporis] Caloris, ut sæpe monui. Sic vs. 274.

272 Eorum] Supp. radiorum solis.

275 Cum eo] Olim in præpositione cum vocalis m non elidebatur.

276 Insinuatus ibei vortex, &c.] H. e. tum globus ventorum intromissus circumagitur in aëre et nubibus; fulmenque velut in fornacibus ar-

dentibus parat, acuit, excudit.

278 Ipse] Supp. vortex: vs. 276.

279 Contagibus] Contactu: III. 472.

735. 741. &c.

280 Percaluit gravior ventosus [vis venti] Supp. sua mobilitate: vs. 279.

Ventosus, et ignis [vel gravis ignis, &c.] Namque, e contagibus ignis vis venti calefit: v. 279.

Omnia luminibus lustrans loca, percitus ardor :
 Quem gravis insequitur sonitus, displosa repente
 Obprimere ut cœli videantur templa superne. 285
 Inde tremor terras graviter pertentat, et altum
 Murmura percurrunt cœlum ; nam tota fere tum
 Tempestas concussa tremit, fremitusque moventur :
 Quo de concussu sequitur gravis imber, et uber,
 Omnis uti videatur in imbrem vortier æther, 290
 Atque ita præcipitans ad diluvium revocare :
 Tantis, discidio nubis, ventique procella,
 Mittitur, ardenti sonitus quom provolat ictu.

Est etiam, quom vis extrinsecus incita venti

luminibus cuncta loca. Quem vaporem murmur acre subsequitur, ita ut fornices cœli quasi dissoluti videantur obruere desuper terras. Hinc horror percipit acriter totas terras, et tonitrua pervadunt summum cœlum; etenim totus ferme nimbus tunc conquassatus tremiscit, et murmura cientur. Qua de concussione ingens pluvia, et copiosa subsequitur, ita ut totus aër videatur converti in pluviam. Et sic præceps cadens vocare iterum ad diluvium. Adeo magnum est murmur cum perfertur vehemēti plaga, scilicet ex dissolutione nubis, et ex vortice venti. Fit quoque fulmen, ubi vis venti percita extrinsecus impingit in nubem firmam, et plenam

P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald.—283 *locus* V. ed. Th. Ra.—285 *et* V. ed. Th. Ra. *videatur* Mus. B. 3.—287 *fere cum* V. marg. 1.—288 *que deest* V. ed. Th. Ra.—289 *Quod e* V. ed. Th. Ra. *concussus* O. Cant. *concussis* V. ed. Th. Ra.—290 *Omnibus ut* O. *Omnis ut* Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. *Omnis ita ut* Cant.—291 *Atque ita Pyrrhæ nos Fab. revocari* Wakef. in not.—292 *Tantos O. Tanto* Cant. *dissidio* P. Ald.—293 *pervolat* Delph.—294 *Esse* Voss. vet. et L. B. *tum vis* Mus. B. 3. *excita* a pr. m. sed lect. recepta superscr.

NOTÆ

- 283 *Ardor*] Ignis.
 284 *Gravis sonitus*] Tonitru.
Displosa] Sic vs. 130. de vesicula rupta.
 285 *Cœli templa*] Cœlum: cœli fornices, ut ait Nonius. Sic II. 1037. v. 491. 492. 1435. &c.
 286 *Pertentat*] Percipit, occupat, pervadit, permovet.
 287 *Murmura*] Tonitrua.
 288 *Tempestas*] Nimbus ater.
 289 *Uber*] Abundans et multus.
 290 *Vortier*] Poëtice, pro verti.
 292 *Discidio*] Discidium vox Latina est, a verbo discindo nata; et valet idem quod discissio, disjunctio, dissolutio. Sic I. 453. II. 119. III. 348. 852. &c.
 294 *Est etiam, quom vis, &c.*] His 5. vss. secundum et tertium affert modum, quo fieri fulmen putat. Nimirum cum ventus extrinsecus adveniens perscindit nubem prægnantem maturo fœtu, h. e. fulmine: vel etiam cum ventus in alias atque alias, h. e. in diversas partes deducit nubem pariter fulmine prægnantem. Tunc enim scissa nube fulmineus vortex decedit, quo vis fert.
Est etiam, quom, &c.] Hellenismus. H. e. interdum etiam vis venti extrinsecus incita, &c.

Incidit in validam maturo a culmine nubem : 295
 Quam quom perscidit, ex templo cadit igneus ille
 Vortex, quem patrio vocitamus nomine fulmen.
 Hoc fit idem in parteis alias, quoquomque tulit vis.
 Fit quoque, ut interdum venti vis, missa sine igni,
 Igniscat tamen in spatio, longoque meatu, 300
 Dum venit; amittens in cursu corpora quædam
 Grandia, quæ nequeunt pariter penetrare per auras :
 Atque alia ex ipso conradens aëre portat
 Parvola, quæ faciunt ignem, conmixta, volando :

fulmine jamjam formato; quam ubi ventus perfregit, subito flammeus ille vortex decedit, quod vocamus patrio vocabulo fulmen. Hoc quoque fertur in diversas partes, in quascumque scilicet impetus ejus portabit illud. Accidit etiam ut plerumque impetus venti pulsus absque igne tamen inflammetur in longo cursu et spatio, perdens, dum currit, in cursu suo quædam magna corpuscula, quæ non possint similiter transire per aëra; et colligens quædam alia minima ex ipso aëre, fert ea, quæ

Cant.—295 *Incedit* Vind. ad pro in Mus. B. 1. *valida* Vind. O. *fulmine* P. et edd. vulg.—297 *Vertex* Voss. vet. et L. B. *quam* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3. *quod* O. Cant. *spatio* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 3. *e Latio* Voss. vet. a sec. m. et *Latio* ascribitur in marg. Cant.—298 *item* in Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Bas.—300 *Igniscat* Vind. Voss. vet. et L. B. *Ignificat* Cant. *Ignescat* vulg.—304 *Parvula* P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3.

NOTÆ

- 295 *Maturo a culmine* [fulmine] Sic vs. 281.
 296 *Igneus Vortex*] H. e. fulmen, quod tortuosum in modum, ac verticis instar decedit.
 297 *Patrio*] Latino.
 298 *Hoc fit idem, &c.*] Hoc versu continetur alter ille modus, quo, ut docui vs. 294. not. ventus ferens ac diducens nubem in diversas partes, nec extrinsecus tantum in eam incidens perscindit nubem, cujus discidio fulmen cadit.
 299 *Fit quoque, ut interdum, &c.*] His 9. vss. quartum affert modum Poëta, quo putat fieri fulmen. Nimirum, quia fulmen nihil aliud fere videtur, quam ventus incensus: tamen censet etiam Lucretius hoc modo fieri posse fulmen. Potest enim, inquit, ventus, qui frigidus est, tamen, dum fertur, ignescere; namque eundo amittit corpuscula quædam grandia, diuturno itineri inepta, nec per aëra transire facile valentia; novaque acquirit parvula, quæ maxime idonea sint ad ignescendum.
 301 *Corpora*] Atomos, semina.
 302 *Grandia*] Quæ ab ignea natura prorsus sunt aliena. Constat enim ignis ex parvulis et subtilibus corpusculis, ut docuit lib. II.
Per auras] H. e. per aëra, ut sæpe monui; est enim aër nihil aliud, quam flatu extensus.
 303 *Conradens*] Corradens; anti-qua scriptio. H. e. colligens, conqui-rens, sumens, petens. Sic vs. 443.

Non alia longe ratione, ac plumbea sæpe 305
 Fervida fit glans in cursu, quom, multa rigoris
 Corpora dimittens, ignem concepit in auris.
 Fit quoque, ut ipsius plagæ vis excitet ignem,
 Frigida quom venti pepulit vis, missa sine igni;
 Nimirum, quia quom vehementi perculit ictu, 310
 Confluere ex ipso possunt elementa vaporis:
 Et simul ex illa, quæ tum res excipit ictum:
 Ut, lapidem ferro quom cædimus, evolat ignis;
 Nec, quod frigida vis ferri est, hoc secius illa
 Semina concurrunt calidi fulgoris ad ictum. 315
 Sic igitur quoque res adcendi fulmine debet,

commixta concipiunt ignem eundo. Haud dissimili prorsus modo, quam plerumque plumbeus globulus calefit, ubi relinquens plura corpuscula frigoris ignescit per flatu aërios in cursu suo. Accidit etiam, ut vehementia ipsius ictus accendat ignem, ubi rigida violentia venti percussit absque igne; scilicet quia, ubi vis venti percussit valida plaga, semina caloris queunt emanare ex ipso vento. Et pariter emanare possunt ex illa re, quæ tunc recipit plagam venti. Veluti v. g. ignis exsilit, ubi percutimus saxum ferro; neque illa corpuscula fervidi splendoris minus conveniunt ad plagam, eo quod natura ferri sit frigida. Ergo ita res etiam debet inflammari

Cant.—306 *Fecunda fit* V. ed. Th. Ra. Ferr. *Fervidior* O. Mus. B. 1.—307 *concepit* Vind. Voss. marg.—308 *ipsis* V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 3. *ex ipsis* O. Ferr.—310 *qui pro quia* V. ed. *pertulit* Bodl. O. Cant. *percutit* Delph.—311 *vapores* P. Ald.—312 *excipit illum* P. V. ed. Bodl. Gryph. marg. Bas. marg. Th. Ra. Ald.—313 *cædimus* Vind. Cant.—314 *ferri est* Voss. vet. et L. B. *ferris* Vind. V. ed. O. Cant. *sit ferri* vulg. *secius* Vind. O. *sentiunt* Cant. *stutius* V. ed. Th. Ra. *saucius* Mus. B. 1. *sentiunt* Mus. B. 3. *ille* Ferr. V. ed.

NOTE

305 *Non alia longe ratione, &c.*] Sic supra vs. 178.

306 *Rigoris*] *Frigoris*. Sic vs. 367. et v. 639. 745.

308 *Fit quoque, ut ipsius, &c.*] His 14. vs. quintup affert modum, quo credit creari posse fulmen. Nimirum, inquit, valet etiam ipse ictus seu plaga venti validi ad ignem fulminem excitandum, etsi frigidus sit ventus. Namque tum ex vento percutiente, cum ex re percussa generari potest ignis fulmineus, pariter ac vulgo fit ignis, cum lapidem ferro cædimus; scilicet quia ex utroque

exsiliunt semina ignis. Ita similiter nisi semina ignis eliciuntur ex vento, dum fertur, tamen tepefieri et calefieri potest ita, ut, si forte res percussa illius impetu opportuna sit flammis, ignem facile faciat.

311 *Elementa vaporis*] Semina ignis; atomi ignis.

313 *Ut, lapidem ferro, &c.*] Sic supra vs. 161.

314 *Nec, quod, &c.*] H. e. quia ferum frigidum est, ideo minus illa caloris semina ad plagam concurrunt.

315 *Calidi fulgoris*] Ignis fulminis igniti.

Obportuna fuit si forte, et idonea, flammis.
 Nec temere omnino plane vis frigida venti
 Esse potest, ex quo tanta vi missa superne est;
 Quin prius, in cursu si non adcenditur igni, 320
 At tepefacta tamen veniat, commixta calore.
 Mobilitas autem fit fulminis, et gravis ictus,
 Ac celeri ferme pergunt tibi fulmina lapsu,
 Nubibus ipsa quod omnino prius incita se vis
 Conligit, et magnum conamen sumit eundi. 325
 Inde, ubi non potuit nubes capere inpetis auctum,

fulmine, si fortasse fuit apta et parata ad ignem concipiendum. Neque sine causa penitus violentia venti potest esse frigida, ex eo quod desuper missa est cum tanto impetu: quin, si antea in meatu non inflammatur igne, saltem calefacta et mixta calore tepido cadat. Celeritas autem fulminis, et valida plaga illius fit, et fulmina ita veloci casu fere feruntur, eo quod vis ipsa fulminis immissa e nubibus prius contrahit se, et accipit magnum conatum progrediendi. Hinc, postquam nubes non

Th. Ra. O. Cant. *illo* Voss. vet. *illum* Mus. B. 3.—317 *indomeat* V. ed. Th. Ra. *indomita* Ferr. *pervia* super rasura Mus. B. 2.—318 *Nec tamen* Gassend.—319 *ex qua* P. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Mus. B. 1. *vi missa* Voss. L. B. Cant. V. marg. 1. *immissa* Ferr. V. ed. Th. Ra. *umissa* Vind. *vis missa* O. *vi nixa* Mus. B. 1. *vi immissa* vulg.—320 *Quin tamen* Mus. B. 1. *in cursus* P. Mus. B. 1. 3. V. ed. Th. Ra. Ferr. O. Ald. Vind. *si deest* V. ed. Vind. Ferr. Th. Ra.—321 *Ad Vind.* O. Mus. B. 1. 3. *colore* Ferr. Th. Ra. Vind. V. ed. O.—322 *gravius ictus* Ferr.—323 *Ac Wakef.* ex conj. *At lib.* vet. *Et edd.* vulg. *pergunt tibi* Wakef. ex conj. *pergunt sic* edd. vulg. *pergunt ubi* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. *sic deest* Vind. *dispergunt* O. Mus. B. 1. *pergunt cum* Mus. B. 3. *jam pergunt* Cant.—324 *insita* Gryph. *sævis* O. V. ed. Ferr. Th. Ra. *sacius* Vind.—

NOTÆ

317 *Obportuna fuit si forte, &c.*] H. e. si forte fuit apta ad ignem accipiendum.

318 *Nec temere, &c.*] H. e. nec omnino sine causa aut ratione ventus potest esse frigidus, ex quo tempore, seu ex quo loco tanta vi immissus est.

322 *Mobilitas autem fit, &c.*] Hactenus de fulminis natura et generatione: nunc de ejusdem mobilitate; quæ tertia est quæstio proposita supra vs. 218. not. Hæc autem tria complectitur. I. mobilitatem. II. gravem ictum. III. celerem fulminis lapsum ad ima. Quas quidem quæstio-

nes intermiscet. Itaque his 7. vs. prioribus asserit fulminis mobilitatem, I. quia fulmen tunc erumpere ait e nubibus, cum vis valida incussa venti, et agitatio illa intolerabilis est corpori continenti, seu nubibus includentibus illum ventum. Quapropter exprimitur, inquit, velut ea, quæ a tormentis exploduntur.

325 *Conligit*] Antiquè, pro colligit. Sic vs. 303. 'Conradens,' pro Corradens.

Conamen sumit eundi] Sic vs. 1039.

326 *Inpetis*] Ab antiquo nominativo impes, genit. impetis; h. e. impetus. v. 506. et alibi passim.

Exprimitur vis; atque ideo volat inpete miro,
Ut validis quæ de tormentis missa feruntur.

Adde, quod e parvis, et lævibus, est elementis;
Nec facile est tali naturæ obsistere quidquam: 330
Inter enim fugit, ac penetrat, per rara viarum.
Non igitur multis obfensibus in remorando
Hæsitat: hanc ob rem celeri volat inpete labens.

Deinde, quod omnino natura pondera deorsum
Omnia nituntur: quom plaga sit addita vero, 335

valuit recipere augmen impetus, vis fulminis elicitur, et idcirco fertur admirabili mobilitate; veluti ea, quæ pulsa de firmis tormentis volant. Adjice quod fulmen constat ex tenuibus atque levigatis primordiis: et difficile est aliquid resistere tali naturæ. Namque præterlabitur, et permeat per raros meatus rerum. Ergo non cunctatur retardando propter plures occursus obvios rerum. Propter hanc causam cadit et fertur mobili vehementia. Præterea adde quod omnia pondera feruntur deorsum ex natura sua, sed ubi ictus est superadditus, celeritas geminatur, et

326 *impetus* V. ed. Th. Ra. O. Ferr.—329 *et* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. ac vulg.—331 *per ara* V. ed. Th. Ra. Vind. *per aëra* Ferr. *per astra* O. *per strata* Mus. B. 1. *per arcta* Mus. B. 3. *per aperta* Cant. *per operta* Heins. *per apta* V. marg. 1.—332 *inter morando* Ferr. V. ed. Th. Ra.—333 *Hæsit* at V. ed. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *celeri deest* V. ed. Th. Ra. *cæli* O. *cæli* Mus. B. 1.—334 *naturæ* P. *deorum* Vind. Voss. vet. et L. B. V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *deorum* Voss. marg.—335 *si addita* Vind. Mus. B. 1.

NOTÆ

327 *Inpete*] Impetu: vs. 326.

328 *Tormentis*] Tormentum genus est machinarum, quibus tela, saxa, et alia id genus mittebantur olim.

329 *Adde, quod e parvis, &c.*] His 5. vss. repetit II. mobilitatem fulminis ex tenuitate atomorum, quibus constat. Sic II. 385. probavit fulmen constare levibus et tenuibus elementis. Quo fit, ut nihil ei resistat. Hinc gravem ictum fulminis arguit.

330 *Nec facile est, &c.*] Sic supra vs. 226. 'Cui nil omnino obsistere possit.'

331 *Inter enim fugit*] Tmesis, interfugit enim. H. e. fugit inter omnes res, in quas incidit, si modo raræ sint, et non solidæ.

Per rara viarum] Per raras vias, per patentes et apertos meatus. Hellenismus. Sic 'clausa domorum,' pro

clausæ domus: sic 'strata viarum,' prostratæ viæ. Et alia similia passim.

332 *Obfensibus*] Occursibus. Sic II. 223. 438. III. 95. &c. Sensus is est huius versus: Non igitur offendit in multas res, quæ ipsum remorari queant.

333 *Inpete*] Impetu: vs. 326.

334 *Deinde, quod omnino, &c.*] His 5. vss. repetit III. mobilitatem fulminis ex eo, quod omnia corpora gravia deorsum ferantur vehementi nisu; quibus si vis impellens accedat, tum ea ferre necesse est miro, veloci, et mobili omnino impetu. Fulmen autem grave est corpus, desuper cadens impellitur vi venti. Hinc nihil mirum si obvia quæque discutiat plagis, perfringat, et evertat. Hinc gravem ictum fulminis et celerem lapsum ad ima repetit Poëta.

Mobilitas duplicatur, et inpetus ille gravescit:
Ut vehementius, et citius, quæquomque morantur,
Obvia discutiat plagis, itinerque sequatur.

Denique, quod longo venit inpete, sumere debet
Mobilitatem, etiam atque etiam quæ crescit eundo, 340
Et validas auget vireis, et roborat ictum.

Nam facit, ut, quæ sint illius semina quomque,
E regione locum quasi in unum cuncta ferantur,
Omnia coniciens in eum volventia cursum.
Forsitan ex ipso veniens trahat aëre quædam 345

Corpora, quæ plagis incendunt mobilitatem:
Incolomeisque venit per res, atque integra transit
Multa, foraminibus liquidus quia transviat ignis.

vis illa augescit; ita ut velocius et violentius disjiciat ictibus ea, quæ occurrentia retardant ipsum, et pergat ire viam suam. Demum adde, quod, quia descendit longinquo impetu, debet accipere velocitatem quæ maxime augeatur progrediendo, et quæ adaugere vires magnas illius, et corroboret plagam quam infert. Etenim efficit, ut ea omnia primordia, quæcumque illud fulmen habet, veluti directe concurrant in unam regionem, compellens quidem ea omnia quæ volubilia sunt in eum motum. Fit quoque ut forte descendens ducat ex ipso aëre quædam corpuscula, quæ augeant celeritatem ictibus suis. Et ignis fulmineus ille descendit per res illæsas, et permeat multas res salvas, quia transit per meatus apertos; et perrumpit

—338 *gladiis pro plagis* Nonius, VIII. 2.—340 *quia crescit* Cant.—344 *coniciens* Cant. *coniciens* vulg.—345 *Forsan* et P. et edd. vulg. *trahit* Hav.—346 *intendant* Gif. Par. Delph. *incendunt* O. *incedunt* Bodl. Voss. vet. et L. B. *intendunt* P. et edd. vulg.—347 *venit partes* Cant.—348 *liquidus* Voss. L. B. Nard. Heins. Bas. Creech. *liquidus* P. Vind. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Ald.

NOTÆ

338 *Itiner*] Antiquitus, pro iter. Sic Manilius I. 88. 'Fecit et ignotis itiner commercia terris.' Vide Notium in voce Itiner.

339 *Denique, quod longo, &c.*] His 8. vss. repetit IV. mobilitatem ex longo impetu, quo venit et fertur fulmen: quæ enim longius feruntur, ea mobilitatem acquirunt eundo; fulmen itaque dum longius descendit vel conijcit quasi in unum locum omnes atomos, quæ in cursum, quem inquit, simul feruntur: vel fortasse veniens corradit ex aëre ipso cunctas atomos volubiles, quas invenit. Quo fit ut mobilitas illius intendatur aut plagis

volubilium atomorum accedentium, aut contracto suarum impetu.

342 *Nam facit*] Supp. mobilitas.

Quæ sint illius quomque] Tmesis, quæcumque.

343 *E regione*] Directo, recta.

344 *Volventia*] Volubilia quæ ad cursum et motum celerem apta sunt.

346 *Incendunt* [intendant] Augeant, amplificent.

347 *Incolomeisque venit, &c.*] His 9. vss. arguit et gravem ictum et celerem lapsum fulminis ex ejusdem mobilitate.

348 *Liquidus* [liquidus] Apertis, patentibus, raris.

Multaque perfregit, quom corpora fulminis ipsa
Corporibus rerum inciderint, qua texta tenentur. 350

Dissolvit porro facile æs, aurumque repente
Confervefacit; e parvis quia facta minute
Corporibus vis est, et lævibus ex elementis,
Quæ facile insinuantur; et, insinuata, repente
Dissolvunt nodos omneis, et vincla relaxant. 355

Auctumnoque magis, stellis fulgentibus apta,

multas res, ubi corpuscula ipsa fulminis impeerint in corpora rerum, qua parte convexa hærent. Liquefacit autem facile æs et calefacit subito aurum, quia vis illius tenuiter constat ex tenuibus corpusculis, et ex levigatis primordiis; quæ facile penetrant, et quæ ingressa subito disjiciunt nexus omnes, et remittunt vincula rerum. Et templum cæli editum supra sidera lucentia ex omni parte, et simul

lapidis V. ed. Th. Ra. liquidum Voss. vet. transviat Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. travolat edd. vulg. trameat Gif. Par. Delph. traviat P. Ald. Gryph. marg. transvolat Gryph. Nard. Lamb. Bas. transivit Bodl. transeat O.—349 perfregit Voss. vet. Bodl. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. perfringit vulg. perfigit Voss. L. B.—350 inciderint V. ed. Th. Ra. quæ P. Th. Ra. Ald. Gryph. que V. ed. tecta Gryph. tuentur Cant.—351 Dissolvunt Creech. ed. sec.—356 telis fulgentibus Fab. Sus. apta Creech.

NOTÆ

349 Corpora] Atomis.

350 Corporibus rerum] H. e. rebus corporeis.

Qua texta tenentur] H. e. qua parte res durissimæ, solidissimæ et maxime contextæ sunt.

353 Vis] Supp. fulminis, non autem æris et auri, ut male interpretati sunt Lambinus et Pareus. Non enim adeo fulmen penetrat, dissolvit, ac liquefacit æs et aurum, quia ea constant ex parvis elementis; sed quia ipsum fulmen constat ex parvis et tenuibus corpusculis.

353 Elementis] Atomis, corpusculis.

356 Auctumnoque magis, &c.] His 22. vss. solvitur quæstio IV. proposita supra a nobis vs. 218. not. Nimirum qua potius anni tempestate fulmina fiant. Respondet autem Lucretius potissimum generari in autumno et

vere; quia utrumque hoc tempus constat inter calorem et frigus, quæ duo sunt necessaria ad fulminis generationem. Veris namque initium, finis est hyemis, seu frigoris; atque principium æstatis, seu caloris. Autumni pariter initium, finis est æstatis, seu caloris; principium vero hyemis, seu frigoris. Ex utriusque porro, frigoris et caloris pugna censet creari fulmina Lucretius. Deinde ad fulmina nobis procreanda necesse est ut calor seu ignis, et ventus seu tempestas adsint. At in hyeme desunt ignes: in æstate deficiunt venti. Igitur nonnisi in autumno et vere fiunt vulgo fulmina. Lucretio suffragantur Seneca, et Plinius II. 50. ubi docet æstate ac hyeme eatenus solum fulminare, quatenus mitiore hyeme, et æstate nimborum semper quodammodo vernat vel autumnat. Argumen-

Concutitur cœli domus undique, totaque tellus;
Et, quom tempora se veris florentia pandunt:
Frigore enim desunt ignes, venteique calore
Deficiunt, neque sunt tam denso corpore nubes. 360
Inter utrasque igitur quom cœli tempora constant,
Tum variæ caussæ concurrunt fulminis omnes.
Nam fretus ipse anni permiscet frigus, et æstum;
Quorum utrumque opus est fabricanda ad fulmina nobis,
Ut discordia sit rerum, magnoque tumultu 365
Ignibus et ventis furibundus fluctuet aër.

tota terra conquassatur potius in autumno; et quando tempestates florentes veris aperiunt sese. Namque in frigore hyemis ignes deficiunt, et in æstate venti desunt, neque nubila in iis temporibus constant corpore adeo spisso. Itaque quando tempora cœli sunt inter utrumque illud tempus, tunc omnes diversæ causæ fulminis conveniunt. Namque extremitates ipsæ anni miscent frigus et calorem. Quorum utrumque necessarium est ad faciendâ nobis fulmina, ut discordia rerum extet, et ut aër furiosus fluitet ingenti tumultu, nempe per ventos et per ignes.

Turneb. Adv. XXVIII. 6. alta vulg. et vet. lib.—358 tempora seris Vind. V. ed. Th. Ra. tempora veris V. marg. temporibus seris Mus. B. 1. tempora quæ veris Mus. B. 3.—359 Frigora Voss. vet. ventique colores Vind. ventisque calores Ferr. V. ed. Th. Ra. venti atque calores Voss. vet. et L. B. Cant. V. marg. 1. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Bas. Nard. Ferr. Th. Ra. Ald.—361 utrasque Vind. V. ed. quidam.—363 Namque frit ipse Heins. 2. frigidus æstum Heins. 1. Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. frigus ad æstum Nonius, III. 92.—365 sit deest Vind. V. ed. Th. Ra. cum rerum Mus. B. 3. sic rerum Cant.—366 veris pro ventis O. fluctus et Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3.

NOTÆ

tum etiam petit ab regionibus, v. g. Scythia, quæ ob rigorem, et Ægypto, quæ ob calorem immunes præstantur a fulminum ictu. Sed de his consule P. Gassend. in lib. x. Laërt. de Meteorolog.

Stellis fulgentibus apta [alta] Alte fulgens luce stellarum. Sic Ovid. Met. II. 1. 'Regia solis erat sublimibus alta columnis.'

357 Cœli domus] Cælum: sic II. 1098.

361 Inter utrasque [utrumque] Nempe, inter ignes et calores: h. e. inter hyemem et æstatem.

Cœli tempora] Tempestates anni. Delph. et Var. Clas.

363 Fretus] Dicitur fretum, i. neut. et fretus, i. masc. H. e. mare. Nonius. A. Gell. XIII. 19. Porro per 'fretum' hic notat Lucretius extrema illa anni tempora, quæ inter utrumque, calorem et ignem, h. e. inter æstatem et hyemem, intersepiuntur. A similitudine quidem freti, quod est mare angustum interceptum inter duas terras: fretus autem, seu fretum, dicitur a fervendo; quia in talibus terræ angustis fervet et æstuat mare.

364 Utrumque] Calor et frigus.

Opus est] Requiritur, necessarium est. Sic II. passim.

Lucret.

Prima caloris enim pars, et postrema rigoris,
 Tempus id est vernum: qua re pugnare necesse est
 Dissimileis inter sese, turbareque, mixtas. 370
 Et calor extremus primo cum frigore mixtus
 Volvitur, auctumni quod fertur nomine tempus:
 Heic quoque configunt hyemes æstatibus acres.
 Propterea, sunt hæc bella anni nominatanda;
 Nec mirum est, in eo si tempore plurima fiunt
 Fulmina, tempestasque cietur turbida cœlo, 375
 Ancipiti quoniam bello turbatur utrimque,
 Hinc flammis, illinc ventis, humoreque mixto.
 Hoc est igniferi naturam fulminis ipsam

Etenim prima pars caloris, et ultima frigoris, sunt id tempus, quod vernum dicitur. Quapropter oportet necessario ut res dispare præliantur inter seipsas, et ut permixtæ perturbentur. Et ultimus calor junctus cum primo frigore vertitur, quod tempus vocatur vocabulo autumnus temporis. Tunc temporis etiam dira frigora pugnant cum calore; et ideo hæc pugna vocandæ quoque sunt pugnae anni. Neque admirabile debet videri, si in ea tempestate multa fulmina fabricentur, et si tumultuosa procella excitatur in aëre; siquidem aër perturbatur pugna ambigua, ex utraque parte; nempe ex una parte ignibus; ex altera, ventis; et permixta aqua. Hoc dicitur perscrutari naturam ipsam fulminis flammiferi; et inspicere qua poten-

Ferr. Th. Ra. æther Gassend.—367 et Mus. B. 1. 3. est P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Voss. vet. et L. B. rigoris edd. Juntin. et Ald. sec. liquoris reliqui vet. lib.—368 Tempus adest Gryph. marg. Bas. marg. Heins. Nard.—369 sese Voss. L. B. Mus. B. 1. se res vulg. se Vind. Voss. vet. sese res O. res inter se Cant. se conturbareque Mus. B. 3.—370 Deest Vind. extremis Gif. Par.—371 cum fertur Heins. 2.—373 bella deest Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. et anni Mus. B. 3. non imitanda V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra.—374 mirum si in eo tum P. Ald. mirum est in eos Vind. mirum æstivo hoc Mus. B. Th. Ra. mirum si in eo jam O. Gryph. Nard. Bas. mirum æstivo hoc Mus. B. 3. mirum si in eo sic Cant. Heins. 1. V. marg. 1.—375 cie Vind. ciet V. ed. Th. Ra.—376 utriusque V. ed. Th. Ra. utrumque Mus. B. 1. sed utrinque a man. sec.

NOTE

370 *Extremus*] Lambin. bene; est enim calor extremus, ipsa ultima pars æstatis, quæ in autumnio miscetur cum hyemis, seu frigoris initio. Pareus, *extremis*.

Primo cum frigore] Supp. hyemis.

372 *Configunt hyemes, &c.*] Hyems et æstas pugnant inter se.

376 *Utrunque*] Nempe, et ex parte æstatis, et ex parte hyemis.

377 *Hinc*] Ex parte æstatis.

Illinc] Ex parte hyemis.

378 *Hoc est igniferi, &c.*] His 44.

ves. exprobrat modo Tyrrhenis con-
 jectoribus propriæ scientiæ vanita-
 tem et errorem: Tyrrheni namque a
 Tagete quodam edocti, cujus et libri
 Tagetici dicti sunt, circumfereban-
 tur ætate Macrobii. Hi porro aude-
 bant partiri cœlum in varias partes,
 unde venire fulmen observarent:
 minas Deorum venditabant, aut pros-
 pera pollicebantur omnia de cœlo,
 pro diversa cœli parte, a qua falmen
 venerit. His autem merito varia ob-
 jicit Lucretius, quæ jam ex ordine

Perspicere, et, qua vi faciat rem quamque, videre:
 Non, Tyrrhena retro volventem carmina frustra, 380
 Indicia obcultæ Divom perquirere menti;
 Unde volans ignis pervenerit, aut in utram se
 Vorterit hic partim, quo pacto per loca sæpta
 Insinuarit, et hinc dominatus ut extulerit se;
 Quidve nocere queat de cœlo fulminis ictus. 385
 Quod, si Jupiter, atque aliei fulgentia Divei

tia faciat quamlibet rem. Non autem revolvantem nequicquam versus Tyrrhenos inquirere voluntates secreti consilii Deorum, ut sciatur ex qua parte cœli volitans ignis fulmineus advenerit, vel in utram partem ipse contulerit sese; quomodo per loca clausa intraverit, et quomodo inde victor exsilierit: aut quid plaga fulminis de cœlo missa possit officere. Quod si Jupiter et alii Dii concutiunt horrendo mur-

—379 quam faciat O.—381 *Judicia* P. V. ed. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Gryph. marg. Delph. Heins. Bas. marg. Cout. *occulte* P. V. ed. O. Th. Ra. *menti* V. ed. Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. *mentis* reliqui.—382 *utramve* Mus. B. 3. *utram e* V. ed. Th. Ra. Vind.—383 *partim* V. ed. Voss. vet. et L. B. Th. Ra. *partem* vulg.—384 *dominatur* V. ed. Th. Ra. *ut fatulerit se* Vind. *ut faculerit* V. ed. Th. Ra. *ut attulerit se* Mus. B.

NOTÆ

expediamus suis in locis. Itaque his
 8. vss. prioribus notat totam artem
 Tyrrhenorum illorum.

380 *Tyrrhena . . carmina*] Tyrrhe-
 ni, seu Hetrusci, Italiæ populi, quos
 Tages annos duodecim tantum natus
 edocuit haruspiciam. De quo sic
 Cicer. lib. de Divin. 'Tages quidam
 dicitur in agro Tarquiniensi, cum
 terra araretur, et sulcus altius esset
 impressus, extitisse repente; et eum
 affatus esse, qui arabat. Is autem
 Tages, ut in libris est Hetruscorum,
 puerili specie dicitur visus, sed senili
 fuisse prudentia. Ejus aspectu cum
 obstupisset bubulus, clamoremque
 majorem cum admiratione edidisset,
 concursus esse factum, totamque
 brevi tempore in eum locum Hetru-
 riam convenisse: tum illum plura lo-
 cutum multis audientibus, qui omnia
 ejus verba exceperint, literisque
 mandaverint: omnem autem oratio-
 nem fuisse eam, qua haruspiciæ

disciplina contineretur: eam postea
 crevisse rebus novis cognoscendis, et
 ad eadem illa principia referendis,
 &c.

Retro volventem] Revolventem.

381 *Indicia* [*Judicia*] Pareus et
 alii; bene. Lambinus, *indicia*; nec
 male.

382 *Unde volans ignis, &c.*] Hi 3.
 vss. positi sunt supra vs. 86. Est au-
 tem volans ignis fulmen.

384 *Insinuarit*] Absolute, pro in-
 sinuaverit se. Sic passim loquitur
 Poëta.

386 *Quod, si Jupiter, &c.*] His ita-
 que 9. vss. exprobrat i. Tyrrhenis
 haruspicibus superstitionem. Si
 enim, inquit, fulmina, non ex legibus
 naturæ, sed ad Deorum arbitrium
 mittuntur de cœlo, cur ergo confici-
 unt innoxios, parcuntque sontibus?
 nonne potius parcendum esset inno-
 centibus, et reis ictus infligendus, ut
 ceteris mortalibus foret acre docu-

Terrifico quatiunt sonitu cœlestia templa,
 Et jaciunt ignem, qua quoique est quomque voluntas;
 Quur, quibus incautum scelus avorsabile quomque est,
 Non faciunt, icti flammis ut fulguris halent 390
 Pectore perfixo, documen mortalibus acre?
 Et potius, nulla sibi turpi conscius in re,
 Volvitur in flammis innoxius, inque peditur,
 Turbine cœlesti subito conreptus, et igni?

mure splendentes cœlestes domos, et vibrant flammis in quamcumque partem placet cuique illorum, quare igitur non efficiunt, ut ii omnes, qui non caverunt sibi ab evitando crimine, percussu fulmine comant ignes fulgetri de pectore suo transfixo, quod sit documentum forte ceteris hominibus? Et contra, cur innocens, et conscius sibi nullius rei nefandæ magis involvitur, et implicatur in ignes, et abreptus

1. ut facile erit se Mus. B. 3.—388 igneis edd. vulg. quo quoique vel cuique est O. Cant. quo inducit P. Ald. quo in quæ est Vind. quo inquit (i. e. inquit) se V. ed. Th. Ra. quo inque est Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. at qua eis est Voss. marg. voluntas P. Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Heins. 2. Gassend. Ferr. Th. Ra. Ald. voluptas edd. vulg.—389 avorsabile P. V. ed. Mus. B. 3. Cant. Gryph. Nard. Bas.—390 ictu V. ed. Mus. B. 1. Cant. Gryph. Nard. P. habent V. ed. Th. Ra. alent Mus. B. 3. edant Delph.—392 si pro sibi Cant. conscius jure V. ed. Th. Ra. nullæ sibi turpis conscius rei edd. vulg.—396 cum pro tum V. ed. Th. Ra. con brachia suefaciunt Vind. et edd. vulg.—397

NOTÆ

mentum? censet itaque non a Diis mitti fulmina, sed ex naturalibus causis fieri.

387 Terrifico sonitu] Tonitru. Sic vs. 154.

Cœlestia templa] Cælum.

388 Ignem [ignes] Fulmina ignifera: vs. 377.

Qua [quo] quoique est quomque voluntas [voluptas] Ita Lambinus. Est autem tmesis quocumque. Pareus vero, quo ducit quemque voluptas. Alii pro voluptas legunt voluntas.

389 Avorsabile] H. e. quod aversari debent homines. Sensus est: Cur Dii non faciunt, ut quicumque a nefario et horrendo scelere non caverint, seu non abstinuerunt, ii percussu fulmine halent flammis fulguris, ac flammis conficiantur, ut ceteris hominibus documento sint atque exemplo? innocentes vero potius ful-

mine percutiunt? sic Aristophanes Νεφέλα. 'Si Jupiter fulmine perjuros petit, qui fit ut Simonem non inflammavit, neque Cleonymum, neque Theodorum? atqui valde sunt perjuri: sed templum suum petit, et Sunium Athenarum Promontorium et quercus magnas. Quamobrem? non enim quercus pejerat.' Græcis supersedi brevitas causa.

Quomque] Tmesis, quibuscumque.

390 Halent [edant] Pareus; at Lambinus, halent. Idem sensus.

392 Nulla [Nullæ] Genitiv. pro nullius. Antiquæ enim dicebatur, nullus, a, um: genitiv. nulli, æ, i. Nunc vero nullius.

Consciis [Consciu'] Consciis, metri causa.

393 Inque peditur] Impediturque.

394 Turbine cœlesti] Vortice fulminis

Quur etiam loca sola petunt, frustra laborant? 395
 An tum brachia consuescunt, firmantque lacertos?
 In terraque Patris quur telum perpetiuntur
 Obtundi? quur ipse sinit, neque parcat in hosteis?
 Denique, quur numquam cœlo jact undique puro
 Jupiter in terras fulmen, sonitusque profundit? 400
 An, simul ac nubes subcessere, ipsus in æstum
 Descendit, prope ut hinc teli determinet ictus?
 In mare qua porro mittit ratione? Quid undas

repente vortice et flamma cœlesti? Quare quoque Dii percutiunt deserta loca, et nequicquam impendunt laborem? an tunc exercent sua brachia, et roborant suos lacertos? Et quare sinunt spiculum patris cœlestis hebescere in terra? quare ipse pater cœlestis perpetitur, nec reservat illud contra suos hostes? Tandem, quare Jupiter nunquam vibrat fulmen, ac spargit tonitru in terras de cœlo sereno ex omni parte? an, statim atque nubila subierunt cælum, ipse tunc delabitur in ea, ut ex his propius designet plagas spiculi? Quamobrem quoque jact fulmen in

Et terræ matris P. in not. In terra atque petris superscrib. Voss. vet. cælum pro telum V. ed. Th. Ra. O.—398 sint Cant. a pr. m. atque V. ed. Th. Ra.—401 ipse in æstum P. Voss. vet. et L. B. Cant. Gryph. Bas. marg. ipse in æstum Vind. Mus. B. 3. Nard. Bas. Bodl. ipse in hæstum V. ed. Th. Ra. ipse et in æstum Mus. B. 1. ipseque æstum Ferr. ipse in eas tum edd. vulg.—402 cæli P. Ferr.

NOTÆ

395 Quur etiam loca sola, &c.] His 4. vss. arguit II. fulmen non a Diis, sed ex causis naturalibus fieri. Alias enim, cur Dii tela sua perdi patiuntur, dum ea torquent in deserta et solitudines? Cur Jupiter ipse obtundi sinit tela sua in terra, nec reservat ea in hostes perdendos? Ridet quippe Lucretius Tyrrenorum haruspicinam.

Petunt] Supp. Dii fulmine.

396 Consuescunt] Pareus; h. e. consuefaciunt, exercent. Alii, suefaciunt.

397 Patris] Jovis.

398 Ipse] Jupiter.

In hosteis] Scilicet perdendos. Namque, ut ait Virg. Æn. IV. 208. 'Au te, genitor, cum fulmina torques, Nequicquam horremus? cæci- que in nubibus ignes Terrificant ani-

mos, et inania murmura miscent?'

399 Denique, quur numquam, &c.] His 6. vss. arguit III. fulmen non ad Deorum arbitrium, sed ex legibus naturæ fieri. Namque si ad Deorum arbitrium fierent, cur igitur nunquam fiunt sine nubibus, sine murmure; cur æque cadunt in mare ac in terras? Quid peccavit mare, ut fulmine percutiatur?

Puro] Sereno vs. 247.

400 Sonitus] Tonitrua.

403 In mare qua porro, &c.] Sic Cicero de Divin. II. 'Quid enim proficit, cum in medium mare fulmen jact Jupiter? quid cum in altissimos montes? quod plerumque fit. Quid cum in desertas solitudines? quid cum in earum gentium oras, in quibus hæc ne observantur quidem?' &c.

Arguit, et liquidam molem, camposque natanteis?
 Præterea, si volt caveamus fulminis ictum, 405
 Quur dubitat facere, ut possimus cernere missum?
 Si nec opinanteis autem volt obprimere igni,
 Quur tonat ex illa parte, ut vitare queamus?
 Quur tenebras ante, et fremitus, et murmura, concit?
 Et simul in multas parteis qui credere possis 410
 Mittere? An hocc' ausis numquam contendere factum,
 Ut fierent ictus uno sub tempore plures?

pelagus? Quid accusat aquas, et massam fluidam, et planitiem fluitantem aquis? Deinde, si placet illi ut evitemus plagam fulminis, quare ambigit efficere, ut queamus videre illud, dum jacitur? Sin autem placet illi conficere flammis nos inopinantes, quare tonat ex illa parte, qua fulminat, ut possimus evitare fulmen? quare prius concitat caligines et strepitus et sonitus? Et quomodo fit ut queas credere illum jacere fulmen una in multas partes? an potest fieri ut audeas negare hoc unquam esse factum, scilicet ut plures ictus fulminis mitterentur in uno tempore?

V. ed. Th. Ra. Ald. teli P. in not.—405 Propterea Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Propter Mus. B. 1. si cuuit Vind. sinuit V. ed. Th. Ra. si nuit Ferr. juvit Voss. vet. et L. B. sævum O. Mus. B. 1. sevit Mus. B. 3. sevi ut Cant.—407 premere Mus. B. 1. perimere Mus. B. 3. vel pro volt Voss. vet.—411 Mittier P. in not. hac Mus. B. 3.—413 Et V. ed. Th. Ra. Ac O.—416

NOTÆ

404 Camposque natanteis] Æquora maris. Sic sæpe loquitur.

405 Præterea, si volt, &c.] His 11. vss. arguit IV. fulmen fieri ex causis naturalibus. Quod ut ostendat, utitur hoc dilemmate, quod vocant: si Jupiter ad arbitrium suum fulmina jact, vel ante vult denuntiare nobis et præsignificare fulminis ictum, ut ab eo caveamus; vel vult nos nec opinantes opprimere. Si præmonere nos vult, cur non facit igitur, ut fulmen ab eo missum cernamus? Sin autem nos imparatos opprimere intendit, cur ex certa tantum cæli parte tonat, a qua nobis possumus cavere? Deinde an audebis affirmare Jovem posse mittere plura fulmina in diversas partes uno eodemque tempore? Ad hoc enim ut nos inopinantes opprimeret, uno sub tempore deberet jacere multa fulmina in multas

partes. Qui vero credes id fieri posse ab Jove? Quod enim id sæpe contingat, res ipsa manifesta plerumque docet, natura scilicet ita jubente, sicut uno et eodem tempore pluit in multis regionibus.

409 Tenebras] Nebulas, nubes.

Murmura] Tonitrua.

Concit] Dicitur concio, is, et concio, es.

410 Et simul in multas, &c.] Sententia horum 4. vss. hæc videtur esse: Vel dices Jovem uno et eodem tempore fulmen mittere in plures partes: vel negabis. Si dices, quomodo id persuaderi potest cuiquam? Qui enim Jupiter sufficeret ad tot fulmina torquenda in tot diversa loca? Si negabis, tamen contingit sæpe, ut fulmen cadat in diversa loca, sicut pluit in diversis regionibus.

412 Ictus] Supp. fulminis.

At sæpe est numero factum, fierique necesse est,
 Ut plueret in multis regionibus, et cadere imbreis,
 Fulmina sic uno fieri sub tempore multa. 415

Postremo, quur sancta Deum delubra, suasque
 Discutit infesto præclaras fulmine sedes;
 Et bene facta Deum frangit simulacra, suisque
 Demit imaginibus violento vulnere honorem?
 Altaque quur plerumque petit loca; plurima quo plus 420
 Montibus in summis vestigia cernimus ignis?

Quod super est, facul est ex hiis cognoscere rebus,

Verum id frequenter factum esse, et oportet ut fiat, nempe ut, sicut pluit et pluvia decidunt in pluribus regionibus, ita multa fulmina generentur in uno tempore. Denique, quare Jupiter ipse disjicit hostili fulmine augusta templa Deorum, et proprias suas pulchras ædes? et perrumpit statuas Deorum arte elaboratas? et tollit honorem suis simulacris per plagam adeo vehementem? Et quare sæpius ferit summa loca? Et quare videmus plurimas notas istius ignis fulminei in altis montibus? Quod reliquum est, haud difficile est agnoscere ex istis rebus Presteras, quos Græci

dilubra Cant.—419 volvere V. ed. Th. Ra.—420 plerumque petitiora Vind. plurima quo plus Gryph. P. Ald. plurima quam plus Ferr. plurimaque plus V. ed. Gif. Par. Nard. Bas. plurimaque hujus Lamb. et edd. vulg.—423 Presteras vet.

NOTÆ

413 Sæpe est numero] Tmesis sæpenumero.

416 Postremo, quur sancta Deum, &c.] His 6. vss. arguit V. Lucretius fulmen non ad Deorum arbitrium fieri. Alias enim cur Jupiter ipse suas ædes, templa, simulacra, aliorumque Deorum imagines et statuas bene factas fulmine discuteret? Deinde, cum plerumque cadant fulmina in altos montes, nonne potius credere est fieri naturalibus ex causis?

Deum] Deorum. Sic vs. 418.

417 Sedes] Templa, ædes, puta Capitolium. Sic II. 1100. et seqq.

419 Vulnere] Vulnere: h. e. ictu fulminis.

420 Plurima quo plus [plurimaque hujus] Lambinus, bene. Pareus vero, plurimaque plus. Quasi sit versus μέγας, ut ait.

422 Quod super est, &c.] Hactenus de fulmine. His autem vss. 28. de

prestere, columna, vortice, et turbine agit Poëta, quod est novum meteorologi genus. Græcis dicitur Πρηστὴρ, quasi inflammans, aut tumefaciens, aut fervefaciens. Quod ut intelligas, distinguendum tibi est cum Aristotele lib. III. Meteor. et Plinio II. 48. inter ecnephiam, presteras, typhonem, et fulmen. Cum enim hæc omnia, tonitru, fulgura, ecnephias, prester, typho, et fulmen nihil aliud sint, quam flatus seu venti, distinguendum est inter isthæc. Itaque si ventus tenuior sit, ac minutatim sparsimque diffundatur ac difflatur, edit tonitrua et fulgura. Si densior, crebrior, et minus tenuis fuerit, gignit procellam, quæ Græcis dicitur Έκνεφίας, hoc est, sine pluviis, ut ait Plin. II. 48. Si vero ventus e nube erumpens incidit in ventos alios erumpentes ex aliis nubibus, sine igne, fit aut vortex, aut turbo, quod Græcis dicitur τυφών:

Πρηστῆρας Graiei quos ab re nominatarunt,
 In mare qua missei veniant ratione superne.
 Nam fit, ut interdum, tamquam demissa columna, 425
 In mare de cœlo descendant; quam freta circum
 Fervescunt, graviter spirantibus incita flabris:
 Et, quæquomque in eo tum sunt deprensa tumultu,
 Navigia in summum veniunt vexata periculum.
 Hoc fit, ubi interdum non quit vis incita venti 430
 Rumpere, quam cepit, nubem; sed deprimit, ut sit
 In mare de cœlo tamquam demissa columna
 Paullatim; quasi quid pugno brachiique superne

vocaverunt ita ab illorum effectu; scilicet quo modo pulsi desuper cadant in pelagus. Namque accidit, ut aliquando veluti columna missa de cœlo veniat in pelagus; circa quam maria excitata ventis flantibus vehementer exæstuant, et omnes naves, quæ tunc sunt comprehensæ in tali turbine, labefactatæ incurrunt extremum discrimen. Hoc autem accidit, cum aliquando violentiù excitata venti non valet perfringere nubem, quam suscepit rumpere: sed demittit eam, ita ut pedetentim sit depressa de cœlo in pelagus veluti columna, ut si res aliqua detrudatur desuper manu,

exempl. Græci V. ed. Th. Ra. Vind. Grai Cant.—424 mus V. ed. Th. Ra.—425 tam cum Vind. tantum Mus. B. 1. tum cum Mus. B. 3.—426 descendant O. distendat Mus. B. 1. descendat Mus. B. 3. descendat vulg. qua Mus. B. 1. 3.—427 incita P. O. Mus. B. 1. Cant. lacita V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 2. 3. Ferr. Th. Ra.—428 cum sint P. V. ed. Th. Ra. Ald. tum sint Mus. B. 3. Cant. Gryph. Nard. Bas. Ferr. deprehensa P. V. ed. O. Ferr. Th. Ra. Ald. deprensa vulg.—430 quitus V. ed. Th. Ra. quantus Mus. B. 1.—431 cepit Vind.

NOTÆ

vortex quidem, si fragorem edat; turbo vero si nullus fiat fragor, sed quidam tantum stridor. Sin autem ventus, ubi e nubibus erupit, arserit, accensusque fuerit, fit prester, qui Græcis dicitur πρηστήρ, quasi 'comburens contacta pariter et proterens,' inquit Plinius citato loco. Si ventus non, posteaquam e nube erupit, ignem concipiat; sed, cum primum nube exprimitur, ardeat, fit fulmen quod Græcis dicitur Κεραυνός. Si denique ventus ille non potest frangere nubem, sed eam deprimit deorsum in terram aut in mare, tunc fit columna. Itaque his 28. vss. disputat Lucretius de his presteris variis generibus. Videtur enim vocare hæc meteora,

nempe columnam, turbinem, et vorticem, quasi presteras quosdam. His igitur 3. vss. prioribus ait facile esse ex dictis cognoscere naturas, causas, et motus presterum.

423 *Ab re*] Ab effectu. Prester enim quasi inflammans, inflans, tumefaciens, ac fervefaciens dicitur.

425 *Nam fit, ut interdum, &c.*] His 10. vss. explicat quid sit columna, et quomodo creetur. Nimirum, cum ventus in nubibus involutus erumpere nequit, tunc deprimit nubem deorsum in modum columnæ.

427 *Fervescunt* [*Ferviscunt*] A verbo ferveo, is, tertiæ conjug. Alii, *fervescunt*, a verbo ferveo, es, secundæ conjug. Utrumque enim dicitur.

Conjectu tradatur, et extendatur in undas:
 Quam quom discidit, hinc prorumpitur in mare venti 435
 Vis, et fervorem mirum concinnat in undis.
 Vorsabundus enim turbo descendit, et illam
 Deducit pariter lento cum corpore nubem:
 Quam simul ac gravidam detrudit ad æquora ponti,
 Ille in aquam subito totum se inmittit, et omne 440
 Excitat ingenti sonitu mare, fervere cogens.
 Fit quoque, ut involvat venti se nubibus ipse
 Vortex, conradens ex aëre semina nubis;
 Et quasi demissum cœlo presterâ imitetur.
 Heic, ubi se in terras demisit dissoluitque, 445

et viribus brachii, et effundatur super aquas. Quam nubem ubi violentia venti perripit, postea proruit in æquor, et efficit admirabilem æstum in aquis maris. Namque turbo disturbaturus cuncta delabitur, et abripit secum quoque nubem illam, quæ fertur tardo cum corpore. Quam nubem statim atque plenam ventis turbo ille depressit in campos natantes maris, ille repente præcipitat se totum in undas, et perturbat totum pelagus, faciens ut illud exæstuet immani murmure. Accidit etiam, ut interdum turbo venti ipse se impediat in nubilis, colligens corpuscula nubis ex ipso aëre, et ut veluti æmuletur presterâ missum de cœlo. Igitur cum is turbo

Cant. qua cepit Gassend. cum cepit V. marg. 1.—433 brachiisque O. Mus. B. 3.—435 huc Cant. prorumpit Mus. B. 1. ventus Voss. vet.—439 detrudit P. Voss. L. B. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Ald. Gryph. Nard. Bas. detendit V. ed. Th. Ra. detrusit edd. vulg.—442 ventis e Gryph. Nard. Bas. P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. venti se e P. in not.—443 Vertex V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Voss. vet. Ferr. Th. Ra. concandens V. ed. Th. Ra. aëra V. ed. O. Th. Ra. acre Cant.—444 annitetur Vind. mutetur V. ed. Ferr. Th. Ra.—445 dimisit Cant.—446

NOTÆ

435 *Quam quom discidit, &c.*] His 7. vss. explicat, qua ratione fiat turbo, quod genus est procellæ vehementis. Fit autem, inquit Lucretius, ubi vis venti perfringens nubem, jam non amplius inclusa, sed convoluta et volutabunda extra nubem turbat funditus omnia, undas excitat, radicibus evellit arbores, &c.

436 *Concinnat*] Efficit. Nonius, 'Concinnare, a cinno potionis genere ex multis liquoribus confecto.' Sic vs. 1116. et iv. 436. 1276.

437 *Vorsabundus*] Non inclusus, sed jam jam extra nubem eruptus, susde-

que versat omnia.

442 *Fit quoque, ut, &c.*] His 8. vss. reliquis docet, qua ratione vortex fiat. De quo sic Plinius II. 48. 'Sin vero flatus repentini depresso sinu aretius rotati nubem effregerint, sine igne, hoc est, sine fulmine, vorticem faciunt.' Est autem ventus circumactus et circumvolutus.

443 *Conradens*] Conradens, h. e. colligens.

444 *Et quasi... presterâ imitetur*] Fit enim sine igne vortex; at prester ardet simul et proterit.

Turbinis inmanem vim provomit, atque procellat.
Sed, quia fit raro omnino, monteisque necesse est
Obficere in terris; adparet crebrius idem
Prospectu maris in magno, cœloque patenti.

Nubila concrescunt, ubi corpora multa volando, 450
Hoc super in cœli spatio, coiere repente
Asperiora; modis quæ possint indupedita
Exiguus tamen inter se compressa teneri.

venti depressit se in terras, et dissipavit se, evomit horribilem violentiam tempestatis et vorticis. Verum, cum id infrequenter prorsus accidat, et cum necessarium sit ut in terris montes obstent, frequentius idem videtur in vasto conspectu æquoris, et in aperto conspectu cœli. Nubes autem coguntur, cum plurima corpuscula minus levigata subito convenerunt volitando sublime in hoc spatio cœli, quæ implicata parvis modis queant tamen mutuo inter se complexa connecti. Hæc faciunt primo

Turbines Cant. immane in V. ed. Th. Ra. promovit Vind. O. Creech. ed. sec. procellat Bodl. Voss. marg. Voss. vet. et L. B. procellæ P. et edd. vulg.—448 Officeret in V. ed. Vind. Officeret Mus. B. 1. Ferr.—450 Jubila Mus. B. 1.—451 coire V. ed. Th. Ra. Vind.—452 quo V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. possent Gif. Par.—453 Ex ignis V. ed. Th. Ra. comprehensa Cant. comprehensa edd. vulg.

NOTE

446 Turbinis] Venti vehementioris.
447 Sed, quia fit raro, &c.] Docet Lucretius vorticem sæpius in mari, quam in terris fieri. Officiunt enim montes, ac vim illius infringunt: mare vero, quia patens et liberum, vim illius totam recipit. Quanquam frequentiores etiam vortices fiunt Florentiæ, et aliis in regionibus terrarum.

449 Prospectu maris in magno] H. e. in lato mari, in quo major est conspectus, quam in terra, propter aquarum æqualitatem et planitiem.

450 Nubila concrescunt, &c.] His jam 44. vss. seqq. agit poëta de nubium generatione. Harum autem generationis triplicem modum refert. I. His 8. vss. prioribus ait se in ea opinione esse, ut nubes fieri credat, cum asperiora et minus levigata corpuscula, hoc est, atomi, sursum latæ connectuntur, et cohærent paulatim in crassam molem, modicis ciendam ventis, vehementibus disjiciendam.

Putat igitur I. nubes concrescere posse ex atomis ipsius aëris, quæ figuris sint asperioribus. Aër quippe constat ex atomis corpore et figura diversis. Prætermittit autem modum, quo Anaximenes, Plutarchus, et Seneca voluerunt nubes creari; nempe per ipsam ex aëre ipso concretionem. Anaximenes enim voluit omnia ex aëre gigni. Plutarch. III. Plac. 4. vocat nubes, ἄερος παχύτητα, 'aëris incrassamenta.' Epicurus vero apud Laërt. ἄερος πλῆσεις, 'aëris cumulationes.' At Seneca II. 30. 'spissitudinem aëris crassi.' Non vult enim aëra illimum posse concrescere in nubes, quia tenuior est, et sine habitibus, propter quos valeat densari in nubes.

452 Indupedita [endopedita] Pro impedita. Sic I. 241. II. 201. V. 874. &c.

453 Compressa [comprehensa] Alias, compressa.

Hæc faciunt primum parvas consistere nubeis:
Inde ea comprehendunt inter se, conque gregantur, 455
Et conjungundo crescunt, ventisque feruntur
Usque adeo, donec tempestas sæva coorta est.

Fit quoque, utei montis vicina cacumina cœlo
Quam sint quoique magis, tanto magis edita fument
Adsidue fulvæ nubis caligine crassa: 460
Propterea, quia, quom consistunt nubila primum,
Ante videre oculi quam possint tenuia, ventei
Portantes cogunt ad summa cacumina montis.
Heic demum fit, utei, turba majore coorta,
Et condensa atque arta adparere, et simul ipso 465
Vortice de montis videatur surgere in æthram.
Nam loca declarat sursum ventosa patere

tenuis nebulas concrescere: deinde ea conjungunt se mutuo, et conciliantur, et congregando augentur, et tandiu portantur flatibus, usquedum acris turbo venti natus est. Accidit etiam, ut quanto plus quique vertices montis propinqui sint cœlo, tanto plus alti continuo fumigent de spissis fumis nubis subrutilæ; eo quod, ubi statim nubes concrescunt, priusquam oculi queant cernere illas adhuc exiguas, flatus ferentes condensant illas in altis verticibus montis. Ibi tandem accidit, ut, cœtu majore facto, videantur densatæ et compactæ una, et appareant ascendere de humido cacumine montis in æthera. Namque res ipsa et sensus ostendit nobis, ubi conscendimus in summos

—455 comprehendunt O. cunque Vind.—459 Qua sint conque Voss. marg. quoque V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. quæque vulg.—460 nubes V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—461 tum consistunt P. V. ed. Bodl. Gryph. Ferr. Th. Ra. Ald.—464 Hinc Heins. 2. Gassend. uti turba minora Vind. uti turba minore O. Mus. B. 1. Cant. utitur sammor V. ed. Th. Ra.—465 Et P. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. O. Vind. Ferr. Th. Ra. Ald. deest Bodl. Voss. vet. et L. B. condensatque Vind. V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra. rata Cant. apparere O. Cant. patere P. Ald. parere reliqui vet. lib. Condensa ac stipata simul cernantur et udo Lamb. et edd. vulg.—466 videantur Vind. Mus. B. 1. Cant. et edd. vulg.—467 Delet Lamb. Nam si P. Nam loca P. in not. Nam se Gryph. Nard. Bas. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Vind. Nam

NOTE

458 Fit quoque, utei, &c.] His 11. vss. confirmat nubes primum exiguas ac tenuis consistere; deinde in nubes crassas et latas extendi. Ideo enim summa montium cacumina videntur nobis assidue fumare, quia prima nubes caligo consistit primum in montanis regionibus; deinde, quia montanæ regiones ventosæ sunt, nubes concretæ tandem ventis feruntur ad

summa montium cacumina, donec, orta sæva tempestate, portantur per totum aëra lentius aut citius, pro minori aut majori vi ventorum.

466 Æthram] Aëra lucidum. Nomen est Græcum, quo Latini sæpe utuntur. Sic Virg. Æn. XII. 'Namque volans rubra fulvus Jovis ales in æthra.'

467 Nam loca declarat sursum, &c.]

Res ipsa, et sensum, monteis quom adscendimus altos.

Præterea, permulta mari quoque tollere toto
Corpora naturam, declarant litore vestes 470
Subspensæ, quom concipiunt humoris adhæsum.
Quod magis, ad nubeis augendas, multa videntur
Posse quoque e salso consurgere momine ponti :
Nam ratio consanguinea est humoribus omnis.

montes, loca, in quibus venti sunt, patefieri supra. Deinde vestimenta appensa in ora maris, ubi recipiunt adhæSIONem liquoris, ostendunt naturam etiam extollere sursum ex omni pelago plurima corpuscula. Quapropter ideo plura corpuscula videntur posse ascendere etiam de salso spatio maris ad amplificanda nubila; etenim liquores carent omni ratione et sanguine. Deinde cernimus caligines et vaporem

vel Mus. B. 1. Nam ea Mus. B. 3.—468 Delet Lamb. et sensum Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Cant. et sensus P. Ald. Mus. B. 1. 3. et sensim O. V. marg. 1. ad sensum vulg.—472 Quo Mus. B. 1. P. Vind. Ald. Bip. Hav. Delph. Quid O.—473 in homine Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3. nomine Voss. vet. et L. B. O. V. marg. 1. momina ponto Voss. marg.—474 Delendum censent Lamb. Creech. P. cum sanguine adest Heins. 2. Bas. marg. Gryph. marg. P. cum sanguine abest Vind. O. cum sanguine ab V. ed. Mus. B. 1. tum segnis abest Mar. Heins. 2. consanguineas Voss. vet. et L. B. cum sanguineas Mus. B. 3. tum

NOTE

H. e. loca superna.

469 *Præterea, permulta mari, &c.*] His 11. vss. refert alterum modum, quo nubes concrecere videantur. Putat II. nubes non solum fieri per concretionem ex corpusculis asperioribus, quæ in aëre volitant: sed etiam ex effluxibus seu halitibus e mari, fluviisque, atque ex ipsa terra surgentibus in aëra. Quod enim vapores e mari sursum emergant, probant ipsæ vestes in littore appensæ de nocte, quæ concipiunt humorem. Similiter quod e fluviis et e terra exhalationes sursum ferantur, docet ipsa experientia, qua constat interdum totum aëra suffundi densa vaporum caligine, qui sursum conveniunt in nebulas. Ita censet Aristoteles libro I. Meteor. nisi quod velit mutationem prius fieri vaporis in aëra, deinde ex aëre fieri nubes, postea ex nubibus pluviam.

470 *Declarant litore vestes, &c.*] Sic I. 306.

471 *Adhæsum*] AdhæSIONem. 'Humoris adhæsum,' h. e. humorem.

473 *Momine*] Pareus, et alii plures; bene, h. e. spatio. Momen enim significat et spatium loci, et spatium temporis, ut monui III. 190. Itaque 'e salso momine ponti,' h. e. salso ponto. Lambinus, nomine.

474 *Nam ratio, &c.*] Hic vs. non videtur Lucretianus; aut saltem alium in locum transferendus est, nempe post vs. 404. 'Arguit et liquidam,' &c. Nisi forte dixeris ideo vapores et halitus e mari atque fluviis emissos sursum emergere, ut in nubes concrecant; non autem ut in alium usum veniant; neque enim sensus est aut ratio aquis, ut humores mittant cum ratione. Aut vi naturæ exoriantur in nubes creandas, non autem ex sensu et ratione aquarum. Ego delendum censuerim hunc versum, nisi reperiretur in omnibus codicibus. In Parisiensibus Codd. legitur: *Nam ratio cum sanguine adest humoribus om-*

Præterea, fluviis ex omnibus, et simul ipsa 475
Surgere de terra nebulas, æstumque, videmus;
Quæ, velut halitus, hinc ita sursum expressa feruntur,
Subfunduntque sua cælum caligine, et altas
Subficiunt nubeis paullatim conveniundo :
Urguet enim quoque signiferi super ætheris æstus, 480
Et, quasi densendo, subtextit cærulea nimbis.

Fit quoque, ut hunc veniant in cœtum extrinsecus illi
Corpora, quæ faciunt nubeis, nimbosque volanteis.

consurgere ex omnibus fluminibus, et una ex ipsa terra; quæ caligines et vapor extracta inde supra attolluntur sicut halitus, et obtegunt cælum suis tenebris, et suppeditant sublimia nebula minutatim congregiundo. Namque calor ætheris signiferi desuper etiam premit, et velut condensando nebulas superinducit illis colorem cæruleum. Accidit etiam ut illa corpuscula, quæ efficiunt nubila, et nebulas volitan-

sanguinea est V. marg. eumoribus Voss. vet. et L. B. Ferr.—477 alitus V. ed. Mus. B. 1. 3.—480 Surgit V. ed. Gryph. marg. Bas. marg. Urget Voss. vet. Ferr. Bip. Hav. Delph. quoque deest V. ed. Th. Ra.—481 densando Vind. V. ed. Mus. B. 1. nimbus P. Ald.—482 huc Gryph. marg. Bas. marg. P. hinc O. Mus. B. 1. Cant. V. marg. 1. in cælum P. Ald. V. ed. Bodl. O. Ferr. Th. Ra. illi Vind. V. ed. Bodl. O. Voss. L. B. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. 3. ille Voss.

NOTE

nis. Vel rejiciendum crediderim post vs. 522. Sic legit Pius: sic Codices Parisienses.

476 *Æstumque*] Vaporem calidum.

479 *Subficiunt*] Suppeditant.

480 *Urguet enim, &c.*] His 2. vss. ait Poëta non mediocriter conferre ad nubium condensationem ipsum æthera, seu cælum, qui connato suo æstu ac calore nubes ipsas desuper condensat. Verum, nisi illud explicetur de antiperistasi, qua regio nubium frigescit, non videtur esse germana causa condensationis nubium. Calor enim attenuat potius, quam addensat. Dixerim ego nubes subsidere ob gravitatem propriam, et ob frigus circumstantis, quo cohibentur.

Signiferi] Zodiaci, qui signifer dicitur, quia in eo sunt ignes cælestes et stellæ. Namque per 'signiferi ætheris' intelligit cæli stelliferi. Sic

enim v. 460. Consule annotationes nostras ibi.

481 *Subtextit cærulea nimbis*] Reddit nimbos cæruleos: facit ut nubes sursum elatæ nobis hinc e terris videantur imitari cæruleum cæli colorem.

482 *Fit quoque, ut hunc, &c.*] His 12. vss. tertium addit modum, quo nubes concrecere queant. Putat itaque III. illa corpora seu atomos, quæ congregantur in nubium concretiones non solum ex ipso aëre, aut ex ipsa etiam aqua et terra; sed etiam extrinsecus ex immenso spatio convenire: cum enim docuerit II. 515. et seqq. infinitum et immensum esse spatium, in quo, ex quo, et per quod infinitæ volitent atomi; non est mirum si ex illa profundi summa suppeditent, quæ in nubium concretiones convenient.

Innumerabilem enim numerum, summamque profundi
Esse infinitam docui; quantaque volarent 485
Corpora mobilitate, obstendi, quamque repente
Innumerabile per spatium transire solerent:
Haud igitur mirum est, si parvo tempore sæpe
Tam magnos monteis tempestas atque tenebræ
Cooperiant maria, ac terras, inpena superne: 490
Undique quandoquidem, per caulas ætheris omneis,
Et quasi per magni circum spiracula mundi,
Exitus introitusque elementis redditus exstat.
Nunc age, quo pacto pluvius concreseat in altis

tes, adveniant foris in hoc concilium. Namque ostendi numerum et summam infiniti spatii esse innumeram; et demonstravi quanta velocitate præditæ essent atomi; et quam subito consuescerent transgredi per spatium inexplicabile. Non ergo mirandum est, si plerumque exiguo spatio temporis nimbus atque caligines desuper effusa operiant tantos montes, et æquora, et terras; quoniam ex omni parte datus est egressus et ingressus primordiis per cunctos meatus æris, et veluti circum per omnia spiracula mundi. Jam vero agendum, dicam qua ratione liquor pluviosus fiat in sub-

vet. illa vulg. illinc V. marg. 1.—484 summaque V. ed. Th. Ra.—485 cunctaque V. ed. Ferr. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 3. et qua cuncta O. Cant. V. marg. 1.—486 mobilitatem V. ed. Th. Ra.—487 Innumerabile Mus. B. 1. Cant. Immemorable reliqui. per deest Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. 3. Cant. tum P. Ald.—488 Hanc Mus. B. 1.—489 magnis Vind. V. ed. O. Ferr. Th. Ra. magni Mus. B. 1.—490 Cooperiant Vind. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Delph. Comperiant V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 1.—491 caveas Vind. V. ed. Mus. B. 3. Cant.—494 crescat V. ed. Th. Ra.—495 dimissus P. V. ed. Bodl. O. Cant. Ferr.

NOTÆ

Hunc in cætum] In hunc nubium concretionem.

Extrinsicus] H. e. non ex ipso solo aëre, aut ex ipso solo mari, aut ex ipsa sola terra, sed etiam foris, nempe ex infinito et immenso profundi seu universi spatio.

484 *Profundi]* Immensi spatii, infiniti, universi: I. 1001. et III. 827. v. 371. &c.

485 *Docui]* Nempe II. 141. et seqq.

486 *Corpora]* Atomis.

490 *Inpena superne]* Effusa e regione superna. 'Inpena' autem supp. tempestas et tenebræ, vs. 489.

492 *Spiracula]* Aditus, fauces.

493 *Elementis]* Primordiis, atomis: vs. 353.

494 *Nunc age, quo pacto, &c.]* His 29. vs. seqq. agit de pluviis. Epicurus voluit pluviam generari posse duplici modo: I. per compressionem; II. per transmutationem. Per compressionem quidem, quasi ipsa aqua revera contineatur in nubibus, ex quibus compressis vi venti aut nimia ipsius aquæ copia exprimitur: veluti e spongia, quam manu comprimis, elicitur aqua. Per transmutationem vero, quasi primum natura aëris, ac deinde nubis ea sit, ut recedente calore, et frigore succedente, vertatur in naturam aquæ. Quæ sententia fuit quoque Aristotelis, et ejus sectatorum, qui volunt elementa inter se mutari, ac fieri generationis circu-

Nubibus humor, et in terras dimissus, ut imber, 495
Decidat, expediam. Primum, jam semina aquai
Multa simul vincam consuigere nubibus ipsis
Omnibus ex rebus; pariterque ita crescere utrumque,
Et nubeis, et aquam, quæquomque in nubibus exstat,
Ut pariter nobis corpus cum sanguine crescit, 500
Sudor item, atque humor quiquomque est denique membris.
Concipiunt etiam multum quoque sæpe marinum
Humorem, velutei pendentia vellera lanæ,
Quom supera magnum mare ventei nubila portant.
Consimili ratione ex omnibus amnibus humor 505

limibus nubibus, et quomodo pluvia missa cadat in terras. Primo jam convincam plura semina aquæ attolli una in ipsa nubila ex cunctis rebus; et sic similiter augeri utrumque, nempe et nubila et aquam omnem, quæ est in nubilis: sicut similiter corpus augetur nobis cum sanguine, et pariter sudor, et omnis humor tandem, qui est in artubus nostris. Nubes quoque recipiunt etiam plerumque multam aquam, sicut glomeramina lanæ appensa recipiunt, quando venti ferunt illas super vastum æquor. Pari modo aqua surgit ex cunctis fluviis in ipsa nubila. In quæ nubila ubi plurima

Th. Ra. Ald. Bas. demissus vulg.—497 vineam Vind. nivea Mus. B. 1. videam Mus. B. 3.—498 utrasque edd. vulg.—499 nubibus Vind. Mus. B. 3. ut V. ed. Th. Ra.—500 sanguis cum corpore Lamb.—501 Delet Lamb. edenique Cant. V. marg. 1.—502 Consugunt P. in not. V. marg. 1. Conciderint V. ed. Th. Ra. Concidunt Vind. Concidiunt Voss. vet. et L. B. Cant. Conciderunt Mus. B. 3.—504 super Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. supra O. Cant. venti mare edd.

NOTÆ

lum. Lucretius videtur eo duplici modo velle pluviam fieri. Namque ubi commemoravit qua ratione materia imbris coacervetur sursum in nubibus, docet I. vi venti atque ipsa simul majore nimborum copia nubes comprimi, ex quibus pluvia expressa effluat: II. vel vi venti, vel ardore solis nubes rarefactas demittere pluviam, seu potius mutari, vel, ut ejus verbis utar, liquescere in pluviam, sicut videmus ceram igni superimpositam liquescere. Neque enim alia est cera liquefacta a cera prius compacta. Similiter ergo censet nubes in pluviam liquefactas non alias esse a nubibus antea compactis.

Nunc age, quo, &c.] His itaque 8. vs. prioribus docet I. materiam plu-

viæ coacervari posse in nubibus ex cætu infinito atomorum per inane volitantium, quæ ad pluviam naturam aptæ sint. Infinitas namque atomos omnis generis ac figuræ per inane profundum volitare ostendit lib. II.

497 *Vincam]* Firmissimis rationibus demonstrabo. Sic II. 747.

498 *Utrumque]* Pareus, bene. Lamb. utrasque.

502 *Concipiunt etiam, &c.]* His 4. vs. cum dimidio, docet etiam ex mari et fluviis multum humorem tolli in nubes, dum ipsæ feruntur ventis per æquora et fluviis: sicut videmus lanas appensas super aquam concipere humorem.

Tollitur in nubeis: quo quom bene semina aquarum
 Multa modis multis convenere, undique adaucta,
 Confertæ nubes humecti mittere certant
 Dupliciter: nam vis venti contrudit, et ipsa
 Copia nimborum, turba majore coacta, 510
 Urguens ex supero premit, ac facit ecfluere imbreis.
 Præterea, quom rarescunt quoque nubila ventis,
 Aut dissolvuntur solis super icta calore,
 Mittunt humorem pluvium; stillante, quasi igni
 Tela super calido, tabescens multa, liquescat. 515
 Sed vehemens imber fit, ubei vehementer utraque

corpuscula aquarum accumulata ex omni parte concurrunt pluribus modis, tum nubila densata vi venti tentant demittere aquas duplici modo; namque primum vis venti de-primat aquas illas, et simul ipsa abundantia nebularum, facto scilicet majore cætu, compellit, et desuper instat, et cogit pluvias effundi. Deinde ubi quoque nubes rarefiunt agitata per ventos, vel ubi disjiciuntur percussæ calore solis, demittunt pluviosum liquorem, et distillant, velut si cera contabescens super ardentem ignem abundanter liquefiat. Verum ingens pluvia fit, cum nubes confertæ utroque, nempe pondere proprio

vulg.—508 nubes vi venti mittere edd. vulg. nubes tument V. ed. Th. Ra. nubes imbres tum mittere Creech. nubes vim venti V. marg. 1. Cant. humenti Mus. B. 3.—510 membrorum Ferr. V. ed. Th. Ra. turbam more Vind. V. ed. Mus. B. 1. Th. Ra. turbam more Voss. L. B. O. V. marg. 1. Ferr. turbai more Voss. vet. turbatus humore Mus. B. 3. coacta Voss. Mss. P. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Gryph. Nard. Ferr. Th. Ra. Ald. coorta vulg. coapta Cant.—511 Urgens Voss. vet. et L. B. Urget et vulg. a supero Vind. et super Voss. vet. et L. B. e supero vulg. insuper opprimit Voss. marg.—514 stillantia Gif. Par. Cont. stillando Heins. 2. Mar. stillantque edd. vulg.—515 Tela Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. Th. Ra. Cera P. O. et edd. vulg. Tera Mus. B. 1. Cara V. marg. 1. Teda Voss. marg.—516 utraque Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. utroque Vind. et edd. vulg. utrinque P. V. ed. Th. Ra. Ald.

NOTÆ

506 Quo quom bene, &c.] His itaque 5. vss. cum dimidio primum modum refert, quo pluvia generari queat: nempe per compressionem; dum scilicet vi venti ac ipsa etiam nimborum copia majore nubes compressæ demittunt pluviam, instar spongiæ aqua plenæ, ex qua, dum manu comprimitur, aqua exprimitur.

508 Mittere] Supp. aquas conceptas et collectas.

511 Facit ecfluere imbres] Sic vs. 212. 'Quæ faciunt flammæ fulgere colores:' et v. 661.

512 Præterea, quom rarescunt, &c.] His 4. vss. alterum refert modum, quo pluviam fieri posse putat, nempe per transmutationem; dum scilicet nubes aut vi venti aut ardore solis ictæ et rarefactæ demittunt pluviam, seu mutantur in pluviam, ut explicavi supra vs. 494. not.

514 Stillante [stillantque] Lamb. bene, ut patet ex ipsa interpretati-one. Pareus et alii quidam, stillantia, quasi igni. Minus bene; claudicat enim versus.

516 Sed vehemens imber, &c.] His 2.

Nubila vi, cumulata, premuntur, et inpete venti.

At retinere diu pluviae, longumque morari,
 Consuerunt, ubi multa fluenter semina aquarum,
 Atque aliis aliæ nubes, nimbeique rigantes, 520
 Insuper, atque omni volgo de parte, feruntur;
 Terraque quom fumans humorem tota redhalat.
 Heic, ubi sol radiis, tempestatem inter opacam,

et vi venti, comprimuntur fortiter. Imbres autem soliti sunt retardare diutius, et cohibere multum homines domo, cum plura corpuscula aquarum collecta sunt, et nubila alia supra alia, imbresque stillantes super alios, et undique passim circumportantur: et ubi terra omnis fumigans iterum exhalat aquam. Inde fit ut quando

Heins. 2. utrumque Bas. marg. uterque Mus. B. 3.—517 Nubila in Mus. B. 1. premunt Mus. B. 3.—519 Consuerant Mus. B. 1. fientur Vind. Voss. vet. et L. B. fient Ferr. V. ed. Th. Ra. fiant Mus. B. 1. 3. fuerunt edd. vulg. fluent V. marg. 1. flentur et afflentur Voss. marg.—521 Insuperaque omni quidam.—522 consumens Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. cum sumans V. ed. Th. Ra. relatr Voss. marg. redralat Voss. vet. et L. B. rehalat vulg.—523 Hinc vulg.

NOTÆ

vss. docet tunc ingentem pluviarum copiam cadere, ubi plurima aquarum semina collecta exprimentur e nubibus tum proprio pondere, cum vi ventorum.

Utraque [Utroque] Nempe vi seu pondere proprio, et impetu venti: vss. 509. 510.

518 At retinere diu, &c.] His 5. vss. docet tunc diuturnam cadere pluviam e nubibus, ubi plurimæ nubes aliæ super alias, et semina aquarum plurima collecta sunt; et ubi terra suppeditat perenniter vapores et halitus, qui sursum in nubes ferantur, ut inde resoluti cadant.

522 Redhalat] Iterum atque iterum sursum halat.

523 Heic, ubi sol radiis, &c.] His 3. vss. interim monet Poëta tunc creari in nubibus arcum cælestem, quem iridem vocant, cum spissus est nimbus, et atra sunt nubila. Verum de variis illius coloribus ac forma parcius philosophatus nihil nos docet.

Delph. et Var. Clus.

Lucret.

Quod autem ad iridis colores spectat, duo potissimum quærentur, numerus et causa. Quod ad numerum pertinet, Aristoteles tres tantum colores discernit, puniceum, seu croceum aut rubeum, ut quibusdam placet; viridem et purpureum, seu violaceum aut cæruleum. Unde iridem vocat tricolorum. Ptolemæus autem vocat eam septicolorem, ob intervenientes medios colores minus præcipuos inter tres illos primarios. Alii vocant eam multicolorem, quasi vix illius infiniti colores distingui queant; unde Virg. Æn. iv. 'Mille trahit varios adverso sole colores.' Quatuor autem præcipui tantum colores observantur: 1. Puniceus. II. Flavus. III. Viridis. IV. Purpureus. Qui quidem colores ordinem mutant pro diversa iride. Duplex enim distinguitur iris, primaria, et secundaria. Primaria dicitur ea, quæ sola plerumque apparet, et in qua puniceus color est extimus, seu supremus, flavus succedens, viridis

3 C

Advorsa fulsit nimborum adspargine contra;

Tum color in nigris existit nubibus arqui. 525

Cætera, quæ sursum crescunt, sursumque creantur;

Et, quæ concrescunt in nubibus omnia, prorsum

Omnia, nix, ventei, grando, gelidæque pruinae,

Et vis magna geli, magnum duramen aquarum,

Et mora, quæ fluvios passim refrenat, aventeis 530

sol relaxit radiis inter spissum nimbum contraria aspersione nubilorum, tunc color venit arcui in atris nebulis. Quæ reliquæ res supra fiunt et supra generantur, et quæ res omnes fiunt in nubibus, omnes omnino, v. g. nix, venti, grando, et frigidæ pruinae, et rigida vis gelu, quod indurat acriter aquas, et quod retardat et cohibet

intus V. ed. Bodl. Ferr.—524 adspargine Voss. vet. et L. B. Vind. aspergine vulg. aspargine Ferr. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. aspergere Mus. B. 1.—525 nubibus P. in not. arquis P. in not. arquis Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. arca Vind. aeo V. ed. Th. Ra. arci Mus. B. 1. Ferr. Gryph. Nard.—528 Sicuti nix Heins. 2.—530 refrenata ventis Vind. Mus. B. 1. refrenat amentis V. ed. Th. Ra. refrenat aquantis O. Gif. marg. Heins. 2. refrenat agentis Mus. B. 3.

NOTÆ

tertius, et purpureus intimus seu infimus. Secundaria vero vocatur ea, quæ nunquam sola, sed aliquando superior ampliorque apparet, quam primaria; habetque eosdem colores, sed ut debiliores, ita plane inversos. Videlicet in ea purpureus color extimus est, sequens viridis, tertius flavus, et intimus puniceus. Jam vero quod ad causam colorum iridis pertinet, consentiunt omnes duplicem tantum agnosci, solem, et nubem aquosam ex adverso sitam: verum eodem modo rem non explicant. Metrodorus apud Plutarch. Plac. III. 3. putat ruborem iridis oriri a solis radiis, cœruleum a nube. Cui suffragatur Seneca, adjiciens ceteros colores esse hujus utriusque misturam. Aristoteles Meteor. III. vult nubem esse velut speculum, a quo solis radius varie reflexus varios reddit colores: puniceum quidem, quod reflectatur ex ea nubis parte, quæ vicinior est: viridem, quod reflectatur ex ea nubis parte, quæ remotior: purpureum denique, quod vix reflectatur, ob ma-

jorem adhuc nubis remotionem. Flavum autem colorem non distinguit a puniceo, nisi quod ob viciniam viridis veluti albescit. Scaliger, quia putat nubem constare ex quatuor Elementorum particulis, ideo vult supremas nubis partes lucem solis excipientes rutilare, tanquam igneas: sequentes flavescere, tanquam aëreas: tertias virescere, tanquam terreas. Quod ad iridis formam spectat, ea rotunda quidem est; sed cur rotunda sit, longius esset hic referre diversas auctorum opiniones de hac re. Consule P. Gassend. in lib. x. Laërt. Animad. de Meteorolog. pag. 1123.

525 *Arqui*] Vel *arcui*. Utrumque enim scribitur, *Arcus*, et *Arquis*. Id est, iris, arcus cœlestis.

526 *Cætera, quæ sursum, &c.*] Pariter Lucretius nihil nos docet de ceteris, quæ sursum creantur, nempe nix, ventus, grando, gelu, glacies.

529 *Geli*] Utrumque dicitur, gelu, u, indeclinabile; et gelum, i: vs. 155.

Duramen aquarum] Glacies, seu vis ea, quæ durat aquas.

Perfacile est tamen hæc reperire, animoque videre,

Omnia quo pacto fiant, qua reve creentur,

Quom bene cognoris, elementis reddita quæ sint.

Nunc age, quæ ratio terrai motibus exstet,

Percipe: et in primis terram face ut esse rearis 535

Subter item, ut supera, ventosis undique plenam

Speluncis; multosque lacus, multasque lacunas,

In gremio gerere, et rupeis, diruptaque saxa:

Multaque sub tergo terrai flumina tecta

Volvere vi fluctus, submerso capite putandum est: 540

ubique flumina labentia, facile est tamen invenire illas, et cernere mente, qua scilicet ratione concrescant, et cur generentur; si recte cognoveris quæ res quæque referantur principiis. Agedum vero, jam audi, quæ causa sit motibus terræ. Et primum fac ut credas terram esse subter, sicut supra est, refertam ubique ventis et cavernis; et ferre in sinu suo plures lacus, et plures fossas, et saxa, et rupes abruptas; et credendum est plures fluvios latentes versare cum impetu, sub tergo terræ, suas undas, et lapides mersos in suis aquis. Namque res ipsa petit terram esse

refrenat aquantes Cant. aquades V. marg. 1.—531 Perfacile est P. O. Mus. B. 1. Cant. Perfacile si Vind. V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. cuncta hæc Heins. 2. timet hæc V. marg. 1. te per te P. Ald. sed reperire P. in not. repente V. ed. Th. Ra.—532 fluant Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. refuant O. Mus. B. 1.—533 cognitis V. ed. Th. Ra. cognoveris Cant. sunt P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. bone pro bene P. Bas. marg. Ald.—534 terra Vind. terræ V. ed. montibus Cant. sed n subnotatum est. exstat Mus. B. 1.—535 terras V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. fac P. O. Cant. fac reliqui. ut deest Delph. V. marg. 1.—536 et P. V. ed. Th. Ra. Ald. supera P. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. Ald. super V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. supra Vind. Mus. B. 3. ut supera est ventis atque undique edd. vulg.—538 Ingenio Ferr. gemere Heins. dirupta V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. derupta vulg.—540 Volvier in O. Mus. B. 1. Volvere in Cant. Volvere jam P. submersaque saxa putandum est P. O. Cant. submersis saxa Bas. submersos caputandum est Vind. Voss. vet. et L. B. submersos ea putandum est Mus. B. 1. submersis caputandum est V. ed. Bodl. Th. Ra. submersas ita putandum est Ferr. submersis ita putandum est V. marg. 1. submersis hincque putandum est Mus. B. 3.

NOTÆ

530 *Et mora, quæ, &c.*] Idem est, ac 'duramen aquarum,' nempe glacies, quam notat ab effectis, ut aiunt.

533 *Cognoris*] Cognoveris.

Elementis] Principiis. H. e. quibus principiis quæque sint referenda.

534 *Nunc age, quæ ratio, &c.*] His 73. vs. disputat jam Poëta de terræ motibus. Quam disputationem priusquam aperiatur, his 8. vs. statuit

terram in visceribus suis pari congerie constare, qua in extimis suis partibus observatur. Itaque vult illam includere ventos, speluncas, rupes, dirupta saxa, lacus, lacunas, et flumina. Quibus rebus ita statutis, triplicem terræ motus causam jam assignabit, nempe terram, aquam, et ventum. Jam nos de his sigillatim agemus.

Undique enim similem esse sui, res postulat ipsa.

Hiis igitur rebus subjunctis, subpositisque,
Terra superne tremit, magnis concussa ruinis
Subter, ubi ingenteis speluncas subruit ætas;
Quippe cadunt totei montes, magnoque repente 545
Concussu late disserpunt inde tremores:
Et merito; quoniam, plostris concussa, tremiscunt
Tecta, viam propter, non magno pondere, tota:
Nec minus exsultant ædes, ubiquomque equitum vis

parem sibi ex omni parte. Ergo his rebus distinctis et statutis, terra contremiscit supra, ubi subter conquassata est gravibus casibus, nempe cum longum ævum evertit magnas cavernas illius. Namque montes integri corruunt, et subito ex ingenti concussione illa motus terræ passim longe discurrunt. Et non sine causa, siquidem domus juxta viam positæ, conquassatæ vehiculis, sine magno pondere, tremunt. Neque minus contremiscunt etiam, quando magna fortitudo equorum concutit orbes

—541 simile P. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Heins. 2. et res O. vires Vind. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. et vires Mus. B. 3. et par res Cant. expostulat Mus. B. 3.—542 sejunctis Delph.—543 superna P. O. Mus. B. 1. Ald.—544 actas V. ed. Th. Ra.—546 disserpunt P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. undique tremores Ferr.—547 tremescunt Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O.—549 In hoc versu, conturbato vexatissima lectionum dissimilitudine, constituendo, ad acumen divinationis necessario fuit defugiendum. Ad hunc modum vulgares editi:—*exsultant ubi currus fortis equum vis*. Nos mediocrem, qua pollemus, sagacitatem adhibentes, operam navavimus, ita rem administrare, ut maxima vetustæ scripturæ reverentia conservari posset. Ita P. *exultantia sunt fortis quam tibi equum vis*: Vind. Voss. vet. et L. B. et pro var. lect. Cant. dant: *exultantes dupuis*

NOTE

542 *Hiis igitur rebus, &c.*] His 9. vss. refert I. terræ motus causam esse ipsam terram, cujus speluncæ pro vetustate exesæ tandem concidunt; quibus concidentibus saxa dirupta, totique montes corruunt, magnoque suo concussu terram quatiant: quem admodum plaustra vel currus, dum per viam prætergrediuntur, domos ac ædes ad ima fundamenta concutiunt. Hæc opinio fuit Anaximenis, qui apud Senec. lib. vi. censuit terræ partes decidere posse, quas aut humor solverit, aut ignis subterraneus exederit, aut spiritus violentia excusserit, aut vetustas fregerit. Quanquam Aristoteles et Plutarchus volunt Anaximenem hos terræ prolapsus fieri docu-

isse tantum ex siccitate et humore. Epicurus vero apud Senec. vi. 20. de hac I. terræ motus causa sic censet: 'Fortasse aliqua parte terræ subito decidente terra ipsa percutitur, et inde motum capit: fortasse aliqua parte terræ velut columnis quibusdam ac pilis sustentetur, quibus vitiatis ac recedentibus tremit onus impositum. Fortasse calida vis spiritus in ignem versa et fulmini similis cum magna strage obstantium fertur.' Sic apud Senec. vi. 9. Anaxagoras docuit simili pæne ex causa aëra concuti et terram, nempe fulmine.

548 *Non*] Sine.

549 *Exsultant ædes, [ubi currus fortis, &c.]* Ita Lamb. bene. Pareus

Ferratos utrimque rotarum subcutit orbeis. 550

Fit quoque, ubi magnas in aquæ vastasque lacunas
Gleba vetustate ex terra provolvitur ingens,
Ut jactetur aquæ fluctu quoque terra vacillans;
Ut vas interea non quit constare, nisi humor

ferratos rotarum vehiculi ex utraque parte. Accidit etiam ut, quando magna gleba præ ævo proruit e terra in ingentes et immensas fossas aquarum, tellus etiam titubans concutitur impetu aquarum. Sicut v. g. vas non potest consistere supra ter-

cunque vim vel dupius: V. ed. Bodl. exultantes dupius cumque viri. O. Cant. exultant ubi currus cumque equum vi. Mus. B. 1. exsultans omissis ceteris. Mus. B. 3. exultant duplices hos cumque vierunt. Unde sic possumus tentare: exsultant, duplices ubiquomque viri vis; vel virum vis. Hoc etiam modo: exsultant, currus ubiquomque viarum. Wakef.—550 Ferratos cum utrinque Voss. marg.—551 uti Cant. in magnas V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. in deest Voss. vet. et L. B. æque Gryph. Nard. aquas Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald.—552 ex Wakef. ex conj. e vulg. et Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—553 jactentur Cant. aqua et fluctu Lamb. et edd. vulg. vacillans P. Delph. Ald. vacillat Ferr. Th. Ra. V. ed. Vind. Mus. B. 1. 3. vacillas Voss. vet. vacillet O. Hav. vacilla Voss. L. B. vacillent Cant.—554 Et vas Ferr. V. ed.

NOTE

vero, *exultantes, quam ubi fortis equum vis, &c.* Male, ut patet; quoniam vox 'exultantes' referri debet ad vocem 'tectæ' versu superiori. Non igitur *exultantes*, sed *exultantia* legendum esset. Deinde, cur vox 'quam?' nihil enim comparatio facit ad rem.

Equitum [Fortis equum] vis] Fortes equi: sic passim alibi. Periphrasis est.

551 *Fit quoque, ubi in, &c.*] His 5. vss. refert II. terræ motus causam esse ipsam aquam. Hæc autem sententia fuit Democriti, teste Aristotele lib. II. de Rebus Superis: 'Democritus autem ait terram, cum sit aquæ plena, multamque aliam aquam pluviam recipiat, ab hac moveri. Nam et cum hæc augetur crescitque, propterea quod lacunæ totam non recipiunt, eam ait vi irrupentem efficere terræ motum, et terram arescentem, atque in partes inanes e locis plenioribus attrahentem ab aqua locum mutante et illabente moveri.' Græcis supersedi brevitas causa. Sic Epicurus apud Senec. vi. 20.

'Ergo, ut ait Epicurus, potest terram movere aqua, si partes aliquas eluit et abrasit, quibus desiit posse excavatis sustineri, quod integris ferebatur.' Sic apud A. Gellium II. 28. poëtæ fingunt Neptunum terræ motorem et quassatorem. Posset huc referri sententia Thaletis, qui opinatus est terram aquis sustentatam, navigii instar, interdum fluctuare. Et vero plerumque in terræ motibus erumpunt dehiscente terra, eo fere modo, quo rupta navi aqua navim ingreditur. Lucretius vero putat terram tremiscere ex ingentibus glebis terrarum ruptis, et deciduis in aquam: sicut v. g. dolium aqua plenum non potest consistere ac stare immotum, si intus aqua fluctuet, donec ipsa aqua constet ac conquiescat. Igitur loquitur ex Thaletis opinione, qui terram aqua innatare voluit.

553 *Vacillans*] Lamb. bene. Quidam *vacillet*, sed ita totum versum legant: *Ut jactetur aquæ, et fluctu quoque terra vacillet.*

Destitit in dubio fluctu jactarier intus. 555

Præterea, ventus quom, per loca subcava terræ

Conlectus, parte ex una procumbit, et urguet

Obnixus magnis speluncas viribus altas;

Incumbit tellus, quo venti prona premit vis:

Tum, supra terram quæ sunt exstructa domorum, 560

ram, nisi aqua desiit agitari intrinsecus in fluctu aquæ agitato. Deinde, ubi ventus coactus per spatia concava terræ proruit ex una regione, et luctatus impellit profundas cavernas validis cum impetibus, terra inclinatur in eam partem, in quam incumbens violentia venti pellit. Postea domus, quæ sunt ædificatæ supra terram,

Th. Ra. *Et vis* P. Ald. Gryph. marg. in terra P. Ald. Hav. Bip. Delph. intra Cant. a pr. man. in marg. inter Voss. vet. et L. B. Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. inferi Voss. marg. interno pro in terra non Mus. B. 1. item non Mus. B. 3.—555 jactarier V. ed. Th. Ra.—557 parce Mus. B. 3. parti edd. vulg. urgit P. V. ed. Th. Ra. Ald.—558 altus V. marg. 1.—560 supra Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Th. Ra. supera vulg. extincta V. ed. Th. Ra.—562 In-

NOTÆ

555 Jactarier intus] Poëtice pro jactari.

556 Præterea, ventus, &c.] His 31. vss. reliquis refert III. terræ motus causam esse ventum. Verum, quia duplici modo rem explicat, his 20. vss. prioribus ait ventum esse causam terræ motus, ubi collectus per concava terræ loca tandem proruit et incumbit potius in unam partem, in quam pariter terra vento impulso inclinatur et incumbit. Adeo ut, nisi venti aliquando respirarent, ac flare cum impetu cessarent, ipsa terra tota parata esset ire, quo vis venti ferret eam. Verum, quia interdum respirant venti, ideo ipsa terra sese suo librata pondere recipit in proprias sedes, ac moveri desinit. Dum autem terra inclinatur, quo venti ferunt, tum omnia ædificia supra terram concutuntur, et interdum concussa prouunt; quoque magis edita sunt, eo magis aut concutuntur, aut concussa majoribus ruinis prouunt. Ad quod spectat illud, quod Plin. II. 83. refert de portento singulari, quod in Mutinensi agro contigisse invenit in libris Hetruscorum. 'Namque,' in-

quit, 'montes duo inter se concurrerunt crepitu maximo assultantes, recedentesque; inter eos flamma fumoque in cælum exeunte interdiu; spectante e via Æmilia magna Equitum Romanorum, familiarumque et viatorum multitudine.' Hunc autem terræ motum vocant inclinationem. Aristoteles enim duas tantum terræ motus species agnovit, tremorem et pulsum. Tremor autem comparari solet a quibusdam cum agitatione febrili in nobis: pulsus vero cum motu arteriæ. Quia vero pulsus videtur esse succussio terræ, dum quatitur, et sursum deorsumque movetur, seu interruptus motus et perpendicularis quidem; tremor autem videtur esse continens, sed lateralis et quasi secundum horizontem; ideo nonnulli medium terræ motum fecerunt, quam inclinationem appellant, scilicet dum terra nutat more navigii.

557 Conlectus] Antiquæ pro collectus; i. e. coactus, conveniens, congressus.

Parte [Parti] Pro parte. Sic alibi passim,

560 Exstructa domorum] Domus

Ad cælumque magis quanto sunt edita quæque,

In clinata minent in eandem, prodita, partem;

Protractæque trabes inpendent, ire paratæ.

Et metuunt magni naturam credere mundi

Exitiale aliquod tempus clademque manere, 565

Quom videant tantam terrarum incumbere molem?

Quod, nisi respirent ventei, vis nulla refrenet

Res, neque ab exitio possit reprehendere eunteis:

Nunc, quia respirant alternis, inque gravescunt,

Et, quasi conlectei, redeunt, ceduntque repulsei; 570

Sæpius hanc ob rem minitatur terra ruinas,

et quo magis quæque altæ sunt ad cælum, eo magis pronæ ac impulsæ incumbunt in eandem partem: et trabes attractæ pronæ festinant sequi. Et postea homines dubitant putare naturam vasti universi expectare aliquod tempus perniciosum et ruinam, quoniam cernunt tam magnam terræ massam inclinare; ita ut, nisi venti cessarent flare, nulla res sit omnino quæ queat cohibere aut reprimere terram a certa sua ruina? Nunc vero, quoniam venti cessant alternatim flare, et alternatim augescunt, et veluti contracti revertuntur, et rejecti recedunt, ob eam causam tellus minatur sæpius exitium, quam facit; namque incumbit, et retro reclinat, et

clinata vulg. minent Vind. V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. Hav. Delph. Bip. manent P. in not. minant Gryph. Nard. Bas. P. in not. Cant. Ald. O. micant Gryph. marg. Bas. marg. P. minatur V. marg. 3. eadem Ferr. V. ed. Th. Ra. prodit Mus. B. 1. percita P. in not.—563 irreparatæ V. marg. 2.—564 Te Vind. V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra.—566 tantum Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. tandem Nard. tantarum pro terrarum Vind.—567 ventei vis nulla Wakef. emend. venti non ulla vulg. venti si nulla P. Ald. Gryph. Nard. Bas. ventis nulla V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3. ventis non ulla O. ventis et non ulla Mus. B. 1. ventis si nulla Ferr. refrenet Vind. V. ed. Cant. re festinet Voss. vet.—568 reprehendere Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. reprehendere vulg. deprehendere P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. eunteis vel euntis P. Vind. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. euntem edd. vulg. vintis V.

NOTÆ

exstructæ. Sic alibi 'strata viai:' 'clausa domorum:' 'structa saxorum,' &c.

562 Minent] Imminent. Est autem mineo verbum simplex, minus usitatum.

Prodita] Ita Lamb. et Pareus: sic etiam vs. 606. Alii percita, vel procita.

564 Et metuunt, &c.] Hellenismus est. Et homines post hæc metuunt usqueadeo, ut credant exitium aliquod aut cladem non imminere?

567 Quod, nisi] H. e. si autem non. Sic vs. 596.

Refrenet] H. e. nulla res est, quæ tam potens sit, ut refrænaret.

568 Reprehendere] Pareus, bene: h. e. reprimere, retinere. Lambinus, deprehendere.

Eunteis [Cunque] Tmesis, non ullacunque: i. e. nulla omnino. Ita Pareus et alii. Lambinus, euntem, supp. terram; h. e. pronam et paratam ire ac inclinare, ut ait vs. 563.

570 Conlectei] Collecti: vs. 557.

Quam facit; inclinatur enim, retroque recellit;
 Et recipit prolapsa suas in pondere sedes.
 Hac igitur ratione vacillant omnia tecta,
 Summa magis mediis, media imis, ima perhilum. 575
 Est hæc ejusdem quoque magni caussa tremoris;
 Ventus ubi, atque animæ subito vis maxuma quædam,
 Aut extrinsecus aut ipsa tellure coorta,
 In loca se cava terrai conjecit, ibeique
 Speluncas inter magnas fremit ante tumultu; 580
 Vorsabundaque portatur: post, incita quom vis,

gravitate sua delapsa reddit se in suas stationes. Ergo hoc modo domus omnes contremiscunt, supremæ quidem plus quam mediæ, mediæ plus quam infimæ, infimæ perpaulum. Hæc est etiam causa ejusdem magni terræ motus, nimirum, cum ventus, et vehementissimus quidam impetus venti repente exortus, vel foris, vel intus ab ipsa terra, contulit se in loca subcava telluris, et ibi inter ingentes cavernas furit antea murmure; et deinde ubi violentia venti percita fertur furibunda, coacta egre-

ed. Th. Ra. cunque? Delph.—571 ruinam P. Ald. ruinatur Th. Ra. V. ed.—572 recedit O. Mus. B. 1. 3.—573 suas se in Vind. et edd. vulg.—578 ut ipsa Cout. ipsa a tellure edd. vulg. ipsa ab tellure Gif. Par. Heins. Cout.—579 terra V. ed. Th. Ra.—580 magno Fab. fremit autem Vind. fremitante Cant.

NOTÆ

572 *Recellit*] Reclinat: Festus. tremorem, quam si erumpat foras.
 575 *Summa magis, &c.*] Sic vs. 561. Namque ancipiti terrore trepidant
Perhilum] Vel minimum: fere nihilum, perpaulum. Sic III. 221. 815. IV. 379. v. 359. &c. urbes, tecta superne cavernæque inferne minantur ruinas, ita ut homines metuant, ne tota mundi machina dissolvatur. Et quidam, etiamsi mundum æternum et immortalem credant, metuunt tamen ne sibi sub pedibus terra raptim subtrahatur. Prior ille motus terræ, qui ex vi ventorum erumpente incutitur, vocatur pulsus seu succussio. Posterior vero tremor seu horror, ut ait ipse Lucretius vs. 592. Sic Archelaus apud Senec. VI. 13. Sic Epicurus, Aristoteles, Theophrastus, Callisthenes, Strabo, et alii apud Plutarch. Plac. III. 13. et 23.
 577 *Animæ*] Venti. Sic v. 237. et alibi passim.
 581 *Vorsabunda*] Sic vs. 437. 'Vorsabundus enim turbo descendit,' &c.

Exagitata foras erumpitur; et simul, altam
 Diffindens terram, magnum concinnat hiatum.
 In Syria Sidone quod addidit, et fuit Ægii
 In Peloponneso: quas exitus hicc' animai 585
 Disturbât urbeis, et terræ motus obortus!
 Multaque præterea ceciderunt mœnia, magnis

ditur extra, et statim discindens profundam tellurem efficit ingentes scissuras. Quod contigit olim in urbe Sidone Tyria, et quod accidit Ægis in Peloponneso. Quas civitates ejusmodi egressus venti, atque terræ motus factus disjecit. Plures

Nard.—581 que deest V. ed. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. portatus Mus. B. 3. Portatur vorsabundus Mus. B. 1.—582 simul artam edd. vulg. simulatam Gif. L. B. Par.—583 Diffidens Ferr. V. ed. Th. Ra.—584 In Tyria Lamb. et edd. vulg. Ægii vel Ægi et Egi vet. exempl. Ægis edd. vulg. Argis Heins. 2.—585 qua V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. anima Vind. animantes Mus. B. 3.—586 Disturbatque O. P. Mus. B. 1. Ald. Disturbate Mus. B. 3. Disturbans Gryph. Nard. Bas. abortus Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Ferr. Ald. ab ortus V. ed. Th. Ra.—587 Multa Bodl. Voss. marg. cecideret

NOTÆ

582 *Simul, altam*] Lamb. bene. Pareus et alii quidam, *simulatam*: male omnino; quid est enim 'scindere terram simulatam?'
 583 *Concinnat*] Efficit. Sic vs. 436. et IV. 1276. et infra jam vs. 1116.
 584 *In Syria [Tyria] Sidone*] Sidon urbs Phœnices, quam Tyrii condiderunt. Tyrii enim, cum mediterranea incolerent, perpetuis terræ motibus vexati, relictis suis sedibus, novam urbem condiderunt. Justin. lib. XVIII. 'Tyriorum gens condita a Phœnicibus fuit, qui terræ motu vexati, relicto patriæ solo, Assyrium stagnum primo, mox mari proximum littus incoluerunt, condita ibi urbe, quam a piscium ubertate Sidona appellaverunt. Nam piscem Phœnices Sidon vocant.' Posidonius apud Strabonem ait oppidum olim prope Sidona terræ motu fuisse destructum: non loquitur autem de ipsa Sidone.
 Ægii [Ægis] in Peloponneso] Ægæ nomen est multorum oppidorum: I. in Macedonia non procul ab Halyacmone fluvio; qua in urbe Reges Ma-
 cedoniæ sepeliebantur, Plin. IV. 10. II. in Cilicia non procul a Pyramo fluvio, Plin. v. 27. III. in Æolide, Plin. v. 30. IV. in Eubœa, a quo Strabo dictum putat mare Ægæum: v. in Lydia: VI. in Ætolia: VII. in Locride, Steph. Loquitur autem Lucretius de Ægis Achaicis, quæ urbs vulgo dicitur Ægira, Plin. IV. 5. Quem vero terræ motum hic memorat Poëta, eundem forte significavit Aristoteles Meteor. II. 8. et quidam veteres, qui tradunt olim prope Ægiram duas celebres civitates Helicen et Buran terræ motu periisse. De quibus Ovid. Met. xv. 'Si quæras Helicen et Buran Achaidas urbes, Invenies sub aquis: et adhuc ostendere nautæ Inclinata solent cum mœnibus oppida mersis.'
 Peloponneso] Peloponnesus est nobilissima totius Europæ peninsula, Isthmo angustissimo Græciæ annexa, inter Ægæum et Ionium mare.
 586 *Disturbât*] Pro disturbavit. Sic I. 71. 'inritat,' pro inritavit.
 587 *Multaque præterea, &c.*] Lege

Motibus, in terris; et multæ per mare pessum
 Subsedere suis pariter cum civibus urbes.
 Quod, nisi prorumpit, tamen inpetus ipse animai, 590
 Et fera vis venti, per crebra foramina terræ
 Dispartitur, ut horror; et incutit inde tremorem:
 Frigus utei, nostros penitus quom venit in artus,
 Concutit, invitos cogens tremere, atque movere.
 Ancipiti trepidant igitur terrore per urbeis; 595
 Tecta superne timent, metuunt inferne cavernas
 Terrai ne dissolvat Natura repente;
 Neu distracta suum late dispanat hiatum,
 Idque suis confusa velit complere ruinis.
 Proinde, licet quam vis, cœlum terramque reantur 600
 Inconrupta fore, æternæ mandata Saluti:

pariter muri oppidorum corruerunt in magnis motibus terræ, et multæ quoque civitates deorsum ceciderunt in pelagus cum suis incolis. Sin autem ipsa vis venti, et furibunda violentia flatus non erumpit foras, attamen distribuitur per frequentes meatus telluris, veluti fremitus quidam, et hinc impingit motum terræ: sicut v. g. quando frigus intus penetrat in nostra membra, concitat ea faciens tremiscere, et trepidare. Ergo homines tremunt per civitates horrore dubio, metuunt ædificia a superiori parte, metuunt ab inferiori parte, ne natura discindat subito speluncas telluris: aut ne tellus ipsa divulsa pandat longe suas scissuras, et ita disiecta velit replere illos hiatus multis cladibus. Itaque etiamsi homines putent cœlum et terram immortalia fore, et tradita immortalis conservationi: tamen aliquando vis ipsa

Vind. cecidere et Cant. Voss. marg.—588 multis Gif. Par. Cont. passim Mus. B. 1. 3.—589 Subsidiere P. Ald. civibus et V. ed. Th. Ra.—591 Et feta V. ed. Th. Ra. Et crebra Mus. B. 1.—592 Disperditur Bas. Disperitur V. ed. Th. Ra. unde P.—593 ut in Ferr. V. ed. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. Bip. et in O.—594 moveri edd. vulg.—596 superna P. Gryph. Bas. marg. metuunt deest V. ed. Th. Ra. inferna P. Ald. Gryph. marg. caverna Gryph. Nard. Bas. cariernas V. ed. Th. Ra.—597 Terræ ne P. Ald. Bas. marg. Terra ne Vind. Mus. B. 3. Terrave V. ed. Th. Ra. Terrarum ne O. Heins. 2. Gryph. marg. Terra orbem Cant. dissolvatur P. dissolvit Mus. B. 1. dissiliat Gryph. marg.—598 Heu Cant. Nec Delph. dispanat Mus. B. 1.—599 complere Cant.

NOTÆ

Plin. II. 80. qui memorat duodecim urbes Asiæ una nocte totas periisse terræ motu. Similiter paucis abhinc annis idem contigit civitati S. Severi in Apulia. Nuperrime Ragusæ pars in barathrum cecidit.

590 *Animai*] Venti, flatus: vs. 577.

595 *Trepidant*] Supp. homines.

596 *Tecta superne timent, &c.*] H. c.

timent ædificia a superiori parte, scilicet ne cadant, et obruant eos.

Metuunt inferne, &c.] Timent ab inferiori parte, ne scilicet terra dehiscat.

598 *Dispanat*] In diversas partes late aperiat.

599 *Idque*] Per appositionem; pro illum, supp. hiatum.

Et tamen interdum præsens vis ipsa pericli
 Subditat hunc stimulum, quadam de parte, timoris;
 Ne pedibus raptim tellus substracta feratur
 In barathrum, rerumque sequatur prodita summa 605
 Funditus, et fiat mundi confusa ruina.
 Nunc ratio reddunda, augmen quur nesciat æquor.

præsens discriminis subter admoveat iis hunc aculeum de aliqua parte metus, ne scilicet terra subito sub pedibus sibi subducta abripiatur in abyssum, et universa natura rerum projecta tota omnino subsequatur, et conturbatum exitium totius universi accidat. Jam vero danda est ratio, cur mare non habeat augmentum. Primum

complere reliqui.—602 Attamen P. in not. Mus. B. 3. et edd. vulg.—603 Subdit et P. Ald. Subdita et Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. O. Mus. B. 1. 3.—604 substracta P. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. Cant. Delph. substructa Voss. vet. et L. B. Voss. marg.—605 barathrum O. Mus. B. 1. 3. Cant. forma Mus. B. 3. in marg.—606 Deest V. ed. Th. Ra.—607 Deest P. V. ed. Th. Ra. Ferr. Ald.

NOTÆ

603 *Subditat*] Subdit, subter admoveat.

604 *Ne pedibus raptim, &c.*] Sic I. 1098.

605 *Barathrum*] Locus Athenis fuit immensæ profunditatis, in una parte mollis et cœnosus, quo sceleratos deturbabant. Hinc vulgo accipitur pro horrenda voragine, pro abyso profunda, pro ipsis etiam Infernis.

Prodita] Propulsa, dejecta. Sic vs. 562.

Rerum summa] Universa rerum natura, universum, mundus ipse totus.

607 *Nunc ratio reddenda, &c.*] His 32. vs. novum problema proponit et solvit Lucretius; cur nempe mare non augeatur, tot in illud decurrentibus aquis, fluviis, fontibus, ac imbribus. Quæstionem artificiose solvit, causamque refert in jugem humoris detractationem. I. Namque adeo vastum est æquor, ut ceteri decursus aquarum sint ad mare veluti guttula. II. Sol etiam æstu suo partem aquarum non mediocre absumit, non secus ac vestes madidas exsiccat. III. Venti vis partem humoris verrit et tollit; sic enim una nocte vias siccat et agros, lutumque crustis ob-

ducit. IV. Nubes attrahunt multum humorem, quem per aëra passim portant. V. Terra ipsa arida et bibula exigit et attrahit in se plurimum humorem e mari, quod eam circumcingit undique. Percolatur enim aqua maris per terræ meatus, et ad fluminum capita remeat perenniter. Auctor Sacer Eccl. I. sic quæst. solvit: 'Omnia flumina intrant in mare, et mare non redundat, quoniam ad locum, unde exeunt flumina, revertuntur, ut iterum fluant.' Hinc Homerus Iliad. et alii poëtæ vocant oceanum, modo fluviorum, marium, fontium, et puteorum omnium originem: modo eorundem omnium Barathrum, aut Tartarum. In hanc enim voraginem omnes fluvii confluunt, et ex hac origine omnes vicissim fluvii effluunt. Itaque his 9. vs. prioribus postquam rem proposuit, I. vastitatem maris, in quam fit aquarum omnis decursus, exponit, tanquam aliquam causam, cur mare non augeatur. Adeo enim vastum est mare, ut et fontes, et fluvii, et imbres omnes non nisi sint ad totum mare veluti guttula una. Sic Arist. Meteor. lib. 2. eodem utitur argumento, quod exemplo confirmat.

Principio, mare mirantur non reddere majus
 Naturam, quo sit tantus decursus aquarum,
 Omnia quo veniant ex omni flumina parte. 610
 Adde vagos imbreis, tempestatesque volanteis;
 Omnia quæ maria, ac terras, sparguntque riganque:
 Adde suos fuinteis: tamen ad maris omnia summam
 Guttai vix instar erunt unius ad augmen;
 Quo minus est mirum, mare non augescere magnum. 615
 Præterea, magnam sol partem detrahit æstu:
 Quippe videmus enim vesteis, humore madenteis,
 Exsiccare suis radiis ardentibus solem.
 At pelage multa, et late substrata, videmus.

homines admirantur naturam non efficere æquor majus, in quod tam magnus concursus aquarum fit: in quod nempe fluvii omnes undique concurrunt. Adjunge errantes pluvias, et nimbos volitantes, quæ conspergunt et irrigant omnia æquora et omnes terras: adjunge suos fontes; attamen hæc omnia vix erunt ad totum mare adinstar unius guttulæ ad augmentum illius. Quare minime mirandum est, vastum æquor non augeri. Deinde sol calore suo diminuit magnam partem aquarum maris. Namque cernimus solem ferventibus suis radiis siccare vestimenta tota uvida aquis. Cernimus autem æquora esse multa, et late extensa jacere; unde,

Bodl. Voss. vet. et L. B. Voss. marg. Mus. B. 1. 2. 3. Cant.—609 *Natura* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *quo tantus fuit* Lamb. Hav. Bip. *quo fit tantus* Delph. *quo fiat tantus* Gif. Par. *quo fuit tantus* Gassend.—610 *veniunt* Delph.—611 *valenteis* Heins. 2.—614 *Gutta* V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. *ungem* O.—615 *mare est mirum* Ferr. V. ed. Th. Ra.—616 *sol magnam* P. Vind. V. ed. Mus. B. 3. Cant.—617 *humore addentis* Vind.—619 *Ad* Mus. B. 1. V. marg. *pelage* Vind. Voss. vet. et L. B. P. in not. *pelagi* P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Cont. *pelago* O. Cant. *pelagus* Nard. sub-

NOTE

Sicut enim, inquit, si quis in vastam mensam profuderit cyathum aquæ, ac dilatarit, vix tanta apparet aqua, vel brevi tempore exsiccatur.

609 *Decursus aquarum*] Sic I. 284. v. 264.

610 *Quo*] In quod, nempe mare. Sic I. 1030.

614 *Ad augmen*] Supp. maris; h. e. ad augendum mare.

616 *Præterea, magnam sol, &c.*] His 7. vss. continetur II. causa, cur mare non augeatur. Quæ quidem ratio jam reddita est v. 268. et de qua sat abunde jam supra vs. 607. not.

618 *Ardentibus* [ardentibu'] Pro ardentibus, metri causa.

619 *At pelage multa, &c.*] His 4. vss. interim respondet Lucretius objectioni, quæ fieri potuit adversus hanc II. causam. Si quis enim objiciat imparem esse destructionem a sole factam aquarum decursui venientium in mare; respondet Poëta immensam æquoris planitiem compensare largiter detractiois mediocritatem. Aristoteles risu melius solvit et explicuit ea comparatione, quam retulimus jam supra vs. 607. not. Consule locum iterum.

Proinde, licet quam vis ex uno quoque loco sol 620
 Humoris parvam delibet ab æquore partem,
 Largiter in tanto spatio tamen auferet undis.
 Tum porro, ventei quoque magnam tollere partem
 Humoris possunt, verrentes æquora ventei:
 Una nocte vias quoniam persæpe videmus 625
 Siccari, mollisque luti concreescere crustas.
 Præterea, docui multum quoque tollere nubeis
 Humorem, magno conceptum ex æquore ponti;
 Et passim toto terrarum spargere in orbi,
 Quom pluit in terris, et ventei nubila portant. 630
 Postremo, quoniam raro cum corpore tellus
 Est, et conjuncta est, oras maris undique cingens;

etiamsi sol detrahat exiguum partem aquæ e mari in uno quoque loco, attamen detrahet copiose aquis in tam vasto spatio, quo mare patet. Deinde etiam venti queunt auferre partem aquarum, dum stringunt campos maris; siquidem in una nocte cernimus plerumque itinera exsiccari ventis, et crustas cæni liquidi indurescere. Insuper ostendi supra nubila etiam auferre plurimam aquam, quam hauriunt ex vastis campis maris; et diffundere illam ubique in omni globo terrarum, quando pluit in terris, et venti circumferunt nimbos. Denique, cum terra constet corpore non omnino pleno, et juncta sit cum æquore circumcingens littora maris ex

tracta P. in not. O. Cant. *substracta* Mus. B. 3.—622 *Largius* P. Ald. *Largitus* V. ed. Bodl. Heins. 1. Ferr. Th. Ra. *aufert* Mus. B. 3. *auferat* Cant. V. marg. 2. *undas* V. marg. 2.—623 *magnam quoque* edd. vulg.—624 *verrentes* Ferr. V. ed. Th. Ra. *æquora ponti* P. O. Mus. B. 3. Ald. Bip. Hav. Delph.—625 *cum pro quoniam* Ferr. V. ed. Th. Ra. *quomodo* Mus. B. 1. 3.—626 *mollis* P. Ald.—628 *ex æquore venti* quidam.—629 *orbe* P. Cant. et edd. vulg. *orbis* Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra.—632 *conjuncta storas* V. ed. Th. Ra. Vind. *conjunctas oras* Lamb. *magis undique* P. Vind. V. ed. O. Mus.

NOTE

Pelage] In plurali. Dicitur enim pelage indeclinabile, ut Tempe, cete, &c. Quod semel jam annotavimus supra v. 36. Male ergo Pareus *pelagi*, quasi Hellenismus esset 'multa pelagi,' pro multum pelagus.

621 *Delibet*] Degustet, diminuat, detrahat. Sic alibi passim.

623 *Tum porro, ventei, &c.*] His 4. vss. continetur III. causa, cur mare non augeatur; de qua nos satis vs. 607. not. Quam causam reddidit jam supra v. 267. et 389.

624 *Verrentes*] Sic v. 267. 625. et 389.

626 *Mollisque luti, &c.*] H. e. Et lutum, quod erat molle, durescere.

627 *Præterea, docui, &c.*] His 4. vss. continetur IV. causa, de qua nos supra fusius disputavimus, vs. 607. not.

Docui] Nempe vs. 502. et seqq.

631 *Postremo, quoniam, &c.*] His 3. vss. posterioribus continetur V. causa, cur mare non augeatur; eaque germana est et vera ratio. Et quam retulit v. 269.

Debet, ut in mare de terris venit humor aquai,
In terras itidem manare ex æquore salso :
Percolatur enim virus, retroque remanat 635
Materies humoris, et ad caput amnibus omnis
Confluit; inde super terras redit agmine dulci,
Qua via secta semel liquido pede detulit undas.
Nunc, ratio quæ sit, per fauces montis ut Ætnæ
Exspirent ignes interdum turbine tanto, 640

omni parte, liquor aquæ debet ita decurrere in terras ex salso mari, sicut effluit e terris in æquor. Namque venenum aquæ maris quasi per colum transmittitur, et tota materia aquæ remeat, et convenit ad originem omnium fluminum; hinc revertitur supra terras dulci ductu per ea loca, per quæ semel iter factum deduxit aquas pede fluido. Jam vero dicam quæ causa sit, cur aliquando ignes exhalant adeo magno cum impetu per hiatus montis Ætnæ; namque non procella ignis

B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. cingit Lamb. Bip. augens V. ed. Th. Ra.—634 terra sic idem V. ed. Th. Ra. terra sit idem O. Ferr. terram sic idem Mus. B. 1. terras sic idem Cant.—635 intus pro virus Mus. B. 1.—637 reddit V. ed. Th. Ra. reddet Cant. augmine P. Mus. B. 1. Ald.—638 septa Mus. B. 1. Cant. recto pede Gassend.—639 fauceis edd. vulg. et Cant. æthnæ P. V. ed. O. Cant.

NOTÆ

632 *Conjuncta est, oras, &c.*] Ita Parens et Lambinus. Alii tamen; *conjunctas oras maris undique cingit*. Idem plane sensus.

635 *Percolatur enim, &c.*] Hi 4. vss. positi sunt supra v. 270. Consule locum et annotationes nostras.

639 *Nunc, ratio quæ sit, &c.*] His 74. vss. disputat de ignibus montis Ætnæ. Quæ quidem quæstio, quotquot præclara et solertia ingenia fuerunt, torsit et exercuit, torquebitque et exercebit, quotquot imposterum erunt. His itaque 41. vss. prioribus præmonet: I. Siculorum agros non pluvia ignis aut flammarum vastatos fuisse multoties; sed ignibus et flammis ex Ætna monte eructatis vi magna et impetu vehementi. II. In memoriam revocat ea, quæ supra docuit lib. I. et II. passim, nempe inane immensum esse secundum altitudinem, latitudinem, longitudinem, et profunditatem: in quo, ex quo, et per quod infinitæ atomi diversarum omnium figurarum volitent, ex quibus

diversæ res omnes concresecunt. Hinc parat semina flammis et ignibus itidem ex Ætna monte erumpentibus ob congressum et conventum atomorum ignitarum in eum locum concurrentium: sicut v. g. identidem procellosus nimbus terras cooperit imbribus ob collectas pluviosas atomos undique ex fluviiis et mari: vel sicut ex aëre, terra, et aqua suppeditatur, unde fiat terræ motus, ita ex ignitis atomis in unum concurrentibus suppeditari, unde mons Ætna flammis late evomat: aut sicut in nobis suppeditatur, unde frigus corripiat membra et calor urat intus viscera, dum febri laboramus. III. Etiam si incendium illud magnum videatur, parvum tamen esse, si comparetur cum ceteris rebus, quæ sunt in toto universo. Sic etiam fluvius, licet non adeo magnus, tamen maximus videtur iis, qui alios majores non viderunt. Ita illud incendium Ætnæ montis videtur nobis magnum, quia aliud majus non videmus.

Expediam: neque enim mediocri clade coorta
Flammæ tempestas, Siculum dominata per agros,
Finitumis ad se convortit gentibus ora;
Fumida quom cœli scintillare omnia templa
Cernentes, pavida complebant pectora cura, 645
Quid moliretur rerum Natura novarum.
Hiisce tibi in rebus late est alteque videndum,

exorta de medio aliquo exitio, grassata per campos Siculorum traduxit vultus populorum vicinorum in se, quando videntes cunctos fornices cœli micare flammis replebant corda sua timida sollicitudine, dubitantes quas res novas natura intenderet. In istis rebus aspiciendum est tibi late et penitus, et prospiciendum est tibi

—641 *mediocri clade coorta* Heins. in Ov. Met. iv. 536. *dia de clade coorta* Fab. emend. Hav. Sus. *media quæ clade coorta* P. *media grecia de coorta* Vind. Voss. et L. B. Mus. B. 1. Cant. *media grecia decorata* V. ed. Th. Ra. Bodl. *media de glande coorta* O. V. marg. 2. *media grecia coorta* Mus. B. 3. *Enceladi de clade coorta* Benth. *mediocre clade coorta* Voss. marg. *media de clade coorta* vulg. —642 *Siculos* Cant. V. marg. 2. —643 *sese* Mus. B. 1. —644 *stillare* Ferr. Cant. sed corr. in marg. —645 *panda* V. ed. Th. Ra. Ald. P. Bas. marg. *pando* Gryph. marg. Heins. 1. *complectant* V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. *corpora dura* V. ed. Th. Ra. Ald. —647 *in deest* edd. vulg. —648 *despiciendum* Voss. vet. et

NOTÆ

641 *Neque enim mediocri* [media, &c.] Sensus est. Neque enim flamma illa, quæ per agros Siculorum grassata omnes gentes in admirationem rapuit, exorta est ex aliqua media clade, h. e. ex aliquo alio loco, quam ex monte Ætna; quo tempore omnes videbant aëra totum circum micare ignibus, et dubitabant quidnam novi hoc esset.

642 *Siculum*] Siculorum. Mons enim Ætna est in Sicilia, ut jam dicemus.

644 *Fumida*] Ignis, flammæ, et favillas erumpere ex Ætna testantur fere omnes: sed inprimis D. August. de Civit. III. 31. his verbis: 'Legimus apud eos, Ætnæ ignibus ab ipso montis vertice, usque ad litus proximum decurrentibus, ita feruisse mare, ut rupes exurerentur, et pices navium solverentur. Hoc utique non leviter noxium fuit, quamvis incredibiliter mirum. Eodem rursus ignium æstu tanta vi favillæ scripserunt oppletam esse Siciliam, ut Cata-

nensis urbis tecta obruta et oppressa diruerit; qua calamitate permoti misericorditer ejusdem anni tributum ei relaxavere Romani.' Sic ex Vesuvio, monte in Campania; ex Hecla in Islandia; ex Quitto in Peruvia; et aliis ex locis memorantur ignes et favillæ interdum eructari. Verum non adjiciuntur tenebræ, de quibus tamen sic Cicero de N. Deor. lib. II. 'Nos autem tenebras cogitemus tantas, quantæ quondam eruptione Ætnæorum ignium finitimas regiones obscuravisse dicuntur; ut per bidnum nemo hominem homo agnosceret.' Sic Plinius junior testatur in epistolis erumpere fumum, pumices, et cineres ex Vesuvio, quibus suffocatus est ejus avunculus Plinius magnus. Appianus de Bell. Civil. lib. V. addit horrendos fremitus. Sed unus Lucretius hæc omnia et alia insuper adjecit, ut jam videre est infra. *Cœli templa*] Cœlum, ut sæpius monui. Sic vs. 670.

Et longe cunctas in parteis despiciendum,
 Ut reminiscaris, summam rerum esse profundam,
 Et videas, cœlum summai totius unum 650
 Quam sit parvola pars, et quam multesima constet:
 Nec tota pars, homo terrai quota totius unus.
 Quod bene propositum si plane contueare,
 Ac videas plane, mirari multa relinquo.
 Num quis enim nostrum miratur, si quis in artus 655
 Adcepit calido febrim fervore coortam,
 Aut alium quem vis morbi per membra dolorem?
 Obturgescit enim subito pes, adripit acer
 Sæpe dolor denteis, oculos invadit in ipsos;
 Exsistit sacer ignis, et urit, corpore serpens, 660

procul in omnes partes, ut memineris universam massam rerum esse immensam; et ut intuearis, quam exigua particula totius universi unum cœlum sit; et quam minima sit multoties; et quantula portio totius terræ unus homo sit. Quam propositionem meam si recte omnino concipias, ac intueare perfecte, oportet ut desinas admirari multa. Etenim an aliquis nostrum admiratur, si quis homo recepit febrim in membra sui corporis exortam ex fervido calore; vel si recepit quemlibet alium dolorem morbi per artus suos? namque pes repente tumet: plerumque sævus dolor corripit dentes, aut occupat ipsos oculos: ignis sacer inest et irrepens adurit in cor-

L. B. Vind. Mus. B. 3. Cant. *dispiciendum* vulg.—649 *summa* O. Cant.—650 *Ut P. summa* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. *cum summa* Mus. B. 3.—651 *constant* Heins. 2.—652 *Nec quota* P. O. Cant. Gryph. marg. Bas. marg. Mar. *Et quota p. h. t. sit totius unus* Lamb. Creech. et alii. *terra* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. *terna* Mus. B. 1. *Nec sit pars homo* Gryph. Nard. Bas. Heins.—653 *bone* Bas. marg. P. Ald. *propositus si* Vind. O. *propositum est si* Cant. *plani* Vind. Mus. B. 3.—654 *Et P. V. ed. Th. Ra. Ald. Ut Ferr. At* Mus. B. 3.—655 *miratus* P. Ferr.—658 *obbrutescit* P. in not.—659 *dentes* Vind. V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. *oculosque* P.—660 *Exurit* Gryph. marg. Bas. marg. P. Ald. *Exiscit* Th. Ra. V. ed. *corpora* P. V. ed. Ferr.

NOTÆ

649 *Ut reminiscaris, &c.*] Docuit enim i. 958. et ii. 89. omne, seu universum esse infinitum, immensum, et profundum. Cujus hic mundus pars sit una; ceteri vero infiniti alii pares mundi, ceteræ partes.

Summam] Universum, ut passim docui. Sic vss. 650. 679.

Profundam] Infinitam, non finitam. Sic lib. i. et ii. citatis locis.

651 *Multesima*] H. e. quam parva,

similis quidem et par multis aliis similibus partibus. Multesima enim pars dicitur ea, cui multæ aliæ partes similes ac pares sunt ad constituendum aliquod totum. Nonius. Græcis dicitur *πολλοσὶν μέρος*.

660 *Sacer ignis*] 'Sacer ignis,' inquit Celsus v. 28. 'malis ulceribus annumerari debet.' Græcis dicitur *ἐρυσίπτελας*: vulgo, *Erysipele*. Sic Virg. Georg. iii.

Quamquamque adripuit, partem, repitque per artus;
 Nimirum, quia sunt multarum semina rerum;
 Et satis hæc tellus morbi, cœlumque, mali fert,
 Unde queat vis immensi procreescere morbi.
 Sic igitur toti cœlo, terræque, putandum est 665
 Ex infinito satis omnia subpeditare,
 Unde repente queat tellus concussa moveri,
 Perque mare, ac terras, rapidus percurrere turbo,
 Ignis abundare Ætnæus, flammescere cœlum;
 Id quoque enim fit, et ardescunt cœlestia templa. 670
 Et tempestates pluviae graviore coortu
 Sunt, ubi forte ita se tetulerunt semina aquarum.
 At nimis est ingens incendii turbidus ardor!

pore eam omnem partem, quam invadit et serpit per membra; scilicet, eo quod principia multarum rerum sunt. Et terra atque aer inferunt nobis sat maleficii, a quo violentia ingentis doloris possit provenire. Ita ergo credendum est res cunctas administrari abunde ex infinito universo ipsi toti aeri et telluri, ex quibus terra ipsa conquassata possit subito tremiscere: et ex quibus vehemens tempestas possit pervadere per æquor et per terras; ex quibus flamma Ætnæa possit exilire, et cœlum incendi; namque illud etiam accidit, et cœlestes fornices incenduntur, sicut turbines imbris fiunt majore copia aquæ, cum fortasse sic principia aquarum contulerunt se in nubes. Verum, inquires, nimium magnus est impetus violentus incendii. Quasi

Th. Ra. Ald.—661 *repetitque* V. ed. Bodl. O. Th. Ra.—663 *tellus nobis* Mus. B. 1. 3. et edd. vulg. *male* P. Vind. V. ed. O. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. *orbem cœlumque malum fert* P. in not.—664 *immensi* Cant. *immensi* reliqui. *mobi* Vind.—665 *cœli* V. ed. Th. Ra.—666 *Et V. ed. Th. Ra. suppeditari* Gryph. Delph. Nard. Bas.—668 *ac* Vind. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. et vulg.—671 *Ut* edd. vulg.—672 *retulerunt* O. Mus. B. 1. Delph. *detulerunt* V. ed. Th. Ra. Cant.—673 *incendii* P. V. ed. Ferr. Ald. *incendit*

NOTÆ

663 *Morbi* [nobis] Lambin. bene. Pareus, morbi.

666 *Ex infinito*] Ex immenso universo, ex profunda rerum summa, vs. 649.

Subpeditare [suppeditari] Lamb. bene. Pareus, *suppeditare*, quasi neutrum sit verbum. Verum passim legitur passive. Sic i. 995. ii. 568. iv. 189. et jam infra vss. 816. 1084.

669 *Ignis abundare Ætnæus*] Metaphora est ab aquis ducta. Sic Virg.

Delph. et Var. Clas.

Æn. iii. 572. de ejusdem Ætnæ eruptione ignita: 'Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem Turbine fumantem piceo, et candente favilla: Attollitque globos flammarum, et sidera lambit.' Quam metaphoram jam supra annotavimus.

Flammescere cœlum] Dum coruscat, ac fulgurat.

670 *Cœlestia templa*] Cœlum: vs. 644.

673 *Incendii* [Incendi] Incendii, metri causa.

Lucret.

3 D

Scilicet, et fluvius, qui visus, maxumus ei,
 Qui non ante aliquem majorem vidit: et ingens 675
 Arbor, homoque, videtur; et omnia, de genere omni,
 Maxuma quæ vidit quisque, hæc ingentia fingit:
 Quom tamen omnia cum cælo, terraque, marique,
 Nihil sint ad summam summai totius omnem.
 Nunc tamen, illa modis quibus, inritata repente, 680
 Flamma foras vastis Ætnæ fornacibus ecilet,
 Expediam. Primum, totius subcava montis
 Est natura, fere silicum subfulta cavernis.
 Omnibus est porro in speluncis ventus, et ær;

vero; nonne et flumen, quod non est magnum, videtur maximum ei, qui non vidit antea aliquod aliud majus? et arbor celsa et homo magnus, et cetera ejusmodi, quæ quisque vidit unquam maxima, imaginatur ea magna prorsus: cum tamen hæc omnia nihil sint ad massam totius universi, si comparentur cum cælo, et terra, et æquore. Attamen jam dicam, quibus rationibus ille ignis percitus subito expi- ret extra ex ingentibus fornacibus montis Ætnæ. Primo natura totius illius mon- tis est cava subter, quasi sustentata speluncis saxorum. Est autem ventus et ær in

vulg.—674 eii vulg. est in fine Vind. O. Cant. quivis ut maximus Voss. marg. qui non est, maximus eii est Lamb. et alii.—676 Ardor homo V. ed. Th. Ra. omnis Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3.—679 Nihil V. ed. Th. Ra. Nil vulg. sum- ma Vind. Mus. B. 3. summa totius in V. ed. Th. Ra. Bodl.—681 raras V. ed. Th. Ra. et ne Cant.—683 ferens illi cum V. ed. Th. Ra. Ferr. fores illic Mus. B.

NOTÆ

676 Videtur] Supp. ei qui majorem arborem, majoremque et hominem non vidit.

677 Maxuma] Supp. quibus majora nunquam antea vidit.

679 Summai totius] Universi. Sic vs. 650.

680 Nunc tamen illa, &c.] His 14. vss. jam peculiare causas redditurus, cur Ætna flammæ et ignes evomat, imprimis ponit hujus montis viscera concava esse, atque saxis constare. Addit insuper ventum et æra complere cavernas illas ingentes. Ventum autem fieri vult ex concito ære. Aër vero, ubi præ agitatione conca- luit intra montis viscera, saxa pari- ter calefacit, urit, et ex iis ignem, flammæ, et scintillas excutit, quas

foras extrudit. Porro per ventum et æra intra cavernas Ætnæ montis concitatum intelligi potest halitus sul- fureus ac bituminosus, qui continen- ter genitus convolutusque et agitatns intra illas cavernas, ubi jam præ ni- mia copia contineri non potest, obices rumpit, in flammæ erumpit. Sic Tro- gus apud Servium in Æn. III. Nam Sicilia terra cavernosa et fistulosa. Quo fit, ut ventorum flatibus pateat, unde ignis concipitur. Intrinsecus sulfur habet et bitumen; in quæ ubi ventus per spiramenta cavernarum incubuit, diu luctatus ignem concipit. Sic Ætnæ durat incendium.

Inritata] Antique, pro irritata. Sic lib. IV. 1039. et alibi passim.

Ventus enim fit, ubi est agitando percitus ær. 685
 Hic' ubi percaluit, calefecitque omnia circum
 Saxa furens, qua contingit, terramque; et ab ollis
 Excussit calidum flammis velocibus ignem;
 Tollit se, ac rectis ita faucibus eicit alte,
 Vortitque ardorem longe, longèque favillam 690
 Differt, et crassa volvit caligine fumum;
 Extruditque simul mirando pondere saxa.
 Ne dubites, quin hæc animai turbida sit vis.
 Præterea, magna ex parte mare montis ad ejus

totis cavernis illis; namque ibi ventus creatur, ubi ær est agitatus movendo. Hic vero ær, cum calefactus est, et calefecit cunctos silices, et terram circum, qua parte sæviens pertingit, et cum expressit ex illis silicibus et terris calefactis ignem fervidum cum flammis volantibus, tunc evehit seipsum, et sic sublime erigit se rectis crateribus, et dispergit calorem longe et longiter scintillam, et volutat fumum cum spissis tenebris, et eicit una lapides, qui constant admirabili pondere. Ut non ambigas, quin hæc sit potentia violenta venti. Deinde pelagus perfringit

1. fere illi cum Mus. B. 3. suflata Cant.—686 percellit Sus. Scaliger. ad Virg. Cat.—687 ferens Sus. terens Scaliger. ut sup.—689 Deest P. Ald. eicit Mus. B. 1. 3. eicit Cant. eicit vulg.—690 Vortitque Voss. marg. Ondendorp. ad Jul. Obs. p. 152. Funditque vulg. Fecitque P. Vind. O. V. ed. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Fertitque P. in not. Voss. L. B. V. marg. 2. Fervitque V. marg. 3. Cant.—691 Differe P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. Defferet Ferr. Post hunc versum inseritur vs. 689. P.—693 Nec P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald.—694 magni Delph. parte P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph.

NOTÆ

685 Ventus enim fit, &c.] Tres sunt de vento opiniones. I. Ventorum ori- ginem referunt ad terram Aristoteles Meteor. II. 4. et Theophrastus teste Olympiodoro in 1. et 2. Meteor. II. Alii referunt ventorum originem ad aquam: sed imprimis Metrodorus, qui apud Plutarch. Plac. III. 7. de- finit ventum, 'aquosi anhelitus æs- tum;' et Vitruvius præsertim I. 6. cui ventus dicitur, 'Aëris fluens unda cum incerta motus redundantia.' III. Alii volunt ventum ad æra referri, nihilque aliud esse præter æra agi- tatum. Ita Hippocrates lib. I. de flatibus definit ventum, 'Aëris fluxum et fusionem.' Ita Anaximander apud Plutarch. Plac. III. 7. Ita Anaxagoras

apud Laërt. Ita Seneca v. I. et 6. Ita Lucretius hic.

686 Hic'] Supp. Aër.

687 Ollis] Antique, pro illis.

690 Vortitque ardorem longe, &c.] Sic Virg. Æn. III. vs. 572. 'Inter- dumque atram prorumpit ad æthera nubem Turbine fumantem piceo, et candente favilla; Attollitque globos flammæ et sidera lambit. Inter- dum scopulos, avulsaque viscera mon- tis Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras Cum gemitu glomerat, fundoque exæstuat imo.' Sic Clau- dian. Rapt. I. Vide locum.

693 Animai] Venti, flatus, spiritus. Sic vss. 585. 590. et alibi passim.

694 Præterea, magna] His 9. vss.

Radices frangit fluctus, æstumque resolvit. 695
 Ex hoc usque mare speluncæ montis ad altas
 Perveniunt subter fauces : hac ire, fatendum est,
 Et penetrare, mari, penitus res cogit, aperto,
 Atque ecflare foras ; ideoque extollere flammæ,
 Saxaque subjectare, et arenæ tollere nimbos. 700
 In summo sunt vertice enim crateres, ut ipsei

partem undarum suarum ad radices illius ingentis montis, et iterum absorbet fluctus suos. Ab illo æquore funditus ad summos crateres illius montis cavernæ subter ducuntur. Confitendum est ventum ingredi per hæc loca ; res manifesta docet illum hac intrare, pelago ita patente, et extra expirare ; et idcirco evehere ignes, et extrudere lapides, et attollere nubila arenæ. In vertice sunt crateres, velut illi quidam

parti edd. vulg.—695 æstusque V. marg. 1. resolvit Vind. O. Mus. B. 1. resolvit V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. resorbet P. Cant. et edd. vulg.—696 mare P. V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. mari vulg.—697 hæc Gryph.—698 mare et penitus se cogier arcto Gryph. Nard. Heins. Bas. animam penitus Creech. mare Gif. Par. res cogit aperto Gryph. marg. Heins. 2. Hunc vs. spurium censet Lamb.—699 ideo Mus. B. 3. flammæ Vind. Mus. B. 1. 3. et Cant. a pr. man.—700 objectare Mus. B. 1.—701 vertice item P. Bodl. Gif. Par. Gryph. Mar. Bas. Nard. Voss. marg. Ald. vertice Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. verticem Voss. vet. et L. B. vertice m O. Mus. B. 1. vertice ni Mus. B. 3. vertice in Cant. ventigeni Creech. Lamb.

NOTÆ

aliam peculiarem addit causam, cur Ætna vomat ignes. Nimirum auxiliares annectit maris fluctus, quibus Ætnæ viscera perciti conceptum intus ignem eructant per supremas fauces apertas. Innuit etiam per aquas maris foveri posse et augeri incendium, ea fere ratione, qua fornaces aqua aspersi non extinguuntur, sed magis ardent, et vehementiori cum impetu ignem emittunt per apertas superiores fauces. Non meminit autem nivium, quas in ejusdem montis cacumine esse memorant alii, sed præsertim Solinus cap. 11. Pindarus Od. 1. Pyth. et Claudian. his versibus 1. Rapt. 'Sed quamvis nimio fervens exuberet æstu, Scit nivibus servare fidem, pariterque favillis Durescit glacies tanti secunda vaporis. Arcano defensa gelu, fumoque fideli, Lambit contiguas innoxia flamma pruinas.'

Magni [magna] Supp. montis. Alii magna, supp. parte.

Parte [parti] Pro parte. Metri causa ; vs. 721. sic alibi passim.

696 Mare [mari] Alii mare, in ablat. 697 Hac] Nempe per fauces subterraneas.

698 Mari, penitus, &c.] Ita Pareus ; bene, ut ex ipsa interpretatione patet. Lamb. Et penetrare mare, et penitus se cogier arcto.

Res] Ratio manifesta, res ipsa, effectus ipse.

701 Vertice enim [ventigeni] crateres] Sic appellat fauces illas Ætnæ montis, per quas fumus, nebulae, aura, ignis, saxa, &c. eructantur. Sic Apuleius lib. de Mundo pag. 73. eandem vocem Græcam retinet : 'Ex Ætnæ cervicibus quondam effusis crateribus per declivia, incendio divino, torrentis vice, flammarum flumina concurrerunt.'

Nominant ; nos quod fauces perhibemus, et ora.
 Sunt aliquot quoque res, quarum unam dicere caussam
 Non satis est, verum plureis ; unde una tamen sit.
 Corpus ut exanimum si quod procul ipse jacere 705
 Conspicias hominis, fit ut omneis dicere caussas
 Conveniat leti, dicatur ut illius una.
 Nam neque eum ferro, nec frigore, vincere possis
 Interiisse, neque a morbo, neque forte veneno ;
 Verum aliquid, genere esse ex hoc, quod conscius dicet, 710
 Scimus : item in multis hoc rebus dicere habemus.
 Nilus in æstatem crescit, campisque redundat,

vocant, et quos nos vocamus fauces et ora, qui generant ventos. Sunt pariter res aliæ, quarum unicam reddere rationem non sufficit, sed complures sunt afferendæ, ex quibus tamen unica sit vera : veluti v. g. si tu ipse prospicias longe corpus hominis exanimatum humi prosterni, accidit ut oporteat afferre cunctas causas mortis illius hominis, ut unica tamen vera causa illius afferatur. Namque non fit ut queas convincere illum periisse vel ferro, vel frigore, vel morbo, vel etiam fortasse veneno : sed novimus esse aliquam ex hisce causis, quam turba astantium nominet. Possumus similiter hoc dicere in pluribus rebus. Nilus augetur in æstate, et ille

vertigeni quidam. crateres Mus. B. 3.—702 nos quod Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. nos V. ed. Th. Ra. nosque O. quos nos P. Ald. nos quas vulg.—704 una una Cant.—705 laceret Vind. jaceret V. ed. O. Th. Ra. latere Mus. B. 1.—706 homines Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Cant. sic pro fit Mus. B. 1.—707 Convenient Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. ullius O.—708 Namque cum Vind. V. ed. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Namque et eum Mus. B. 1. Nam neque cum Cant. Nam nec eum V. marg. 3. neque frigore quidam.—710 Verum P. Mus. B. 1. Utrum reliqui vet. lib. genere aliquid Ferr. V. ed. Th. Ra. esse ex genere hoc aliquid Gryph. Nard. Bas. conscius dicet Benth. et Wakef. ex conj. concio dicet P. concio credit O. Cant. concio ites Vind. contio ites V. ed. Th. Ra. concio ires Bodl. concio credat Gryph. concio itel Voss. L. B. concio ite Voss. vet. concio item est V. marg. 2. Ferr. contiones Mus. B. 1. conjiciolca Mus. B. 3. quod contigit eii Hav. ex Preiger. emend.—711 avemus Heins. 2.—712 Nilus V. ed. Th. Ra. Nilus Mus. B. 1. Nilus Cant. æstate Gif. Par. Gryph.

NOTÆ

703 Sunt aliquot quoque res, &c.] His 9. vss. postremis excusat se Poëta, pro multiplici allata causa, ratus in reincipiti sic esse procedendum, donec una vera causa satisfecerit auditori. Rem exemplo confirmat, seu a simili, ut vocant.

707 Dicatur ut illius una] H. e. ut causa illius leti, quo homo ille interiit, quæ una est tantum, dici possit.

710 Consciis dicet [concio dicat] Turba, quæ circumstat, et quæ ad audiendum convenit, dicat et afferat.

712 Nilus in æstatem, [æstati, &c.] His 25. vss. disputat de Nili incremento æstivo. Cujus rei pariter non unicam causam reddit, sed quadruplicem ; quarum duæ primæ remanentur aquas Nili, postremæ adaugent. His itaque 12. vss. prioribus 1. continetur causa, cur Nilus crescat

Unicus in terris, Ægypti totius amnis:
Is rigat Ægyptum medium per sæpe calorem;
Aut, quia sunt æstate Aquilones ostia contra, 715
Anni tempore eo, qui Etesiae esse feruntur;

solus fluvius in terris totius Ægypti exæstuat agris. Ille irrigat Ægyptum plerumque in medio calore æstatis, vel eo quod venti Aquilones sunt in æstate adversus ostia illius, ea tempestate anni, qua Etesii flatus erumpunt contra; et spirantes

Nard. P. Ald. æstati edd. vulg.—713 annis Cant.—716 qui Etesiae esse Cant. Juntin. Ald. sec. Gryph. Nard. Bas. qui etes ire esse Vind. Mus. B. 3. qui etes ut esse V. ed. Th. Ra. qui etesiae inesse O. quietes inesse Mus. B. 1. Ferr. quo etes ire esse Mus. B. 3. quo Etesiae efflare P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. quo

NOTÆ

tempore æstivi solstitii, et totius Ægypti campis exæstuet. Nimirum, forte quia venti contrarii tunc spirantes duo, alter impellit undarum cursus, alter retardat. Tunc enim temporis Aquilo, qui flat a septentrione, et Etesii flatus, qui veniunt ab austro, furere dicuntur. Aquilo retardat aquas Nili: Etesii flatus impellunt illas; quoniam Nilus venit ab austro in septentrionem. Oritur enim in montibus Æthiopiæ. Quæ causa placuit olim Thaleti Milesio, quem nec Philo Jud. lib. i. de vit. Mos. nec Plinius v. 9. improbarunt. Euthymenes pariter apud Senec. iv. 2. in Etesias refert Nili incrementi causam: putat enim crescere Nilum ex aquis Atlantici maris, quas Etesiae ejiciunt in Nili alveum. 'Inde enim,' inquit, ex Atlantico mari, 'Nilus fluit major, quamdiu Etesiae tempus observant; tum enimejicitur mare instantibus ventis. Cum resederint, pelagus conquiescit, minorque discedenti inde vis Nilo est. Ceterum dulcis mari sapor est, et similes Niloticæ belluæ.' Verum hæc ratio non valet. Namque interdum crescit jam Nilus, cum nondum Etesiae flaverint: et decrescit etiam illis adhuc flantibus. Deinde etiam spirantibus adversus Etesias Nilus in mare de-

fluit. Præterea cur idem non contingeret ceteris fluviis decurrentibus contra Etesias? Impares sane sunt ejusmodi venti fluctibus Nili.

Æstatem [æstati] Æstatè. Sic supra parti pro parte, vss. 699. et 271. Crescit autem Nilus in æstate, nempe sub sidere Cancræ. Sic Manil. iii. 630. 'Nilusque tumescit in arva. Hic rerum status est, Cancræ cum sidere Phæbus Solstitium facit et summo versatur Olympo.' Cujus rei rationem jam reddemus infra.

713 Unicus] Nullus enim præter Nilum in Ægypto est fluvius.

714 Medium per sæpe calorem] Anastrophe, pro, 'sæpe per medium calorem;' h. e. eo tempore quo fervet magis sol.

715 Aquilones] Venti sunt ab septentrione flantes, qui cogunt aquas Nili revertere in seipsas adverso flumine.

716 Etesiae esse] Venti sunt ab austro seu a meridie flantes, ut jam annotavimus lib. v. 7. Unde ferunt aquas Nili labente cursu. Vide Plin. xi. 47. Isidor. xiii. 11. Arist. ii. de Rebus Superis, qui ait: οἱ δὲ Ἑτησιαὶ πνέουσι μετὰ τροπὰς καὶ κυνὸς ἐκπτόλην, Etesiae autem flant post Solstitium et Canis ortum. Dicuntur autem παρὰ τὸ ἔτος, quæ

Et, contra fluvium flantes, remorantur; et, undas
Cogentes sursus, replent, coguntque manere.
Nam, dubio procul, hæc advorso flabra feruntur
Flumine, quæ gelidis ab stellis axis aguntur: 720
Ille ex æstifera parte venit amnis, ab Austro
Inter nigra virum percocto secla colore,

adversus retardant flumen, et adigentes aquas sursum opplent, et faciunt sistere. Etenim sine dubio hi flatus, qui mittuntur ex sideribus frigidis axis septentrionalis, eunt contrario fluvio. Ille vero fluvius descendit ex partibus æstivis, nempe ab austro inter gentes hominum atras, et coctus æstu solis, capiens originem suam

Etesia flabra edd. vulg. qui Etessii esse Voss. marg.—718 rursus P. V. ed. Bodl. O. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. Heins. 1. manare Voss. L. B. Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra.—719 dubii Cant. flabrum Vind.—720 Flamine Heins. 1. 2. a stellis edd. vulg.—721 parte Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. parti vulg.—722 nigra nigrum

NOTÆ

vox significat annum: quia certo tantum anni tempore flant: nempe in æstate.

718 Sursus] Nempe seorsum versus caput Nili.

720 Axis] Supp. Septemtrionalis, ut satis indicant hæ voces, gelidis stellis.

721 Æstifera] Meridionali, australi; quasi ab ea calor augeatur, respectu quidem nostri.

Austro] Auster ventus est meridionalis, qui pro meridionali parte, aut Axe, sumitur.

722 Inter nigra virum, &c.] Notat Æthiopiam, cujus ex regionibus Australibus oritur Nilus. Sic Manil. i. 44. 'Gentes, in quas et Nilus inundat, Quæ mundus reddit et nigras superevolat urbes.' Quod ad Nili originem spectat, multi veteres desperaverunt unquam agnosci posse. Unde Ammianus Marcell. lib. xxii. ait: 'Origines fontium Nili, sicut adhuc factum est, posteræ quoque ignorabunt ætates.' Hinc sunt illæ Poëtarum querelæ, Tibull. lib. i. 'Nile pater, quamvis possum te dicere causa, Aut quibus in terris oculuisse caput?' Claudianus epigr. 'Secreto

de fonte cadens, qui semper inani Quærendus ratione latet: nec contigit ulli Hoc vidisse caput: fertur sine teste creatus.' Lucanus lib. x. 'Arcanum Natura caput non prodidit ulli; Nec licuit populus parvum te, Nile, videre.' Hinc Homerus vocat Nilum δῆπερ ἐκ ποταμῶν, 'fluvium divinitus demissum.' Et Meroës incolæ apud Diod. lib. i. vocant eum Astapoda, lingua sua, quod est, tenebrosus. Herodotus quæsiturus Nili fontem destitit ab itinere, quadrimetri jam peracto, cum accepit ab Ægyptiis adhuc fluere ex Meroë, et ex Automolis. Ptolemæus Philadelphus misit, qui caput explorarent, sed frustra, ut testatur Strabo lib. xvii. Misit et frustra Alexander Magnus, teste Lucano lib. x. Misit et Nero duos Centuriones, quos Plinius vi. 6. scribit reduces audisse narrantes, 'Ad ulteriora quidem pervenimus, ad immensas paludes, quarum exitum nec incolæ noverant, nec superare quisquam potest.' Auctores sacri senserunt oriri Nilum ex Paradiso terrestri. Pomponius Mela putat illum nasci apud Antichthonas.

Exoriens penitus media ab regione diei.

Est quoque, utei possit magnus congestus arenæ

Fluctibus advorsis obpilare ostia contra, 725

Quom mare, permotum ventis, ruit intus arenam;

Quo fit utei pacto liber minus exitus amnis,

Et proclivis item fiat minus impetus undis.

Fit quoque, utei pluviae forsitan magis ad caput ejus

longe sub media regione diei. Fieri etiam potest, ut ingens cumulus arenæ queat contra obstruere ostia illius contrariis undis, ubi pelagus concitatum ventis pellit arenam in illum. Unde accidit, ut delapsus non adeo sit expeditus fluvio, neque pariter cursus sit adeo præcipitatus aquis. Accidere etiam potest, ut forte imbres

Gryph. marg. Bas. marg. *percoctaque sæcla calore* edd. vulg.—725 *opilare* Vind. *opillare* V. ed. Th. Ra.—726 *per totum* Vind.—727 *amni* Vind. Voss. L. B. Mus. B. 1.—728 *proclivis* Voss. L. B. Mus. B. 1. 3.—729 *caput ei* Vind. V. ed.

NOTÆ

Enthymenes ex Senec. iv. 2. et ex Plutarch. Plac. 17. 1. deducit illum ex Atlantico mari. Plinius a monte Mauritaniæ inferioris. Ptolemæus ex paludibus duabus ultra æquinoctialem lineam. Constat autem jam Nilum oriri apud Æthiopas Abyssinos dictos, ac in ea provincia quæ dicitur Goyama. Sic enim testatur rex Abyssinorum nomine Davides, scribens ad Papam Clementem vii. Sic testatur et Franciscus Alvarez in descriptione Æthiopiæ. Verum nondum Geographice notatus est illius provinciæ Goyama situs in chartis nostris.

723 *Media regione diei*] Meridionali regione. Sic vss. 714. et 732.

724 *Est quoque, utei possit, &c.*] His 5. vss. continetur ii. causa incrementi Nili. Nimirum quidam voluerunt Nilum increcere ex arenarum cumulis, quos maris ferocia cogat ad ostia Nili; unde aquarum fluminis fiat obstructio. Hanc quoque rationem commemorat Pompon. Mela.

725 *Obpilare*] Obstaré, instar multarum pilarum seu columnarum confertim oppositarum.

726 *Ruit*] Active: h. e. propellit, volvit. Sic i. 293. 'Quamlibet in partem trudent res ante, ruuntque.' Sic Virg. Æn. i. 'Spumas salis ære ruabant.'

728 *Proclivis*] Dicitur proclivus, a, um; et proclivis, e: sicut sublimus, et sublimis; unanims, et unanimis.

729 *Fit quoque, utei pluviae, &c.*] His 6. vss. continetur iii. causa cur Nilus crescat. Putat igitur Nilum etiam increcere posse ex pluviis, quæ ad caput ejus, cogentibus nubes Etesiis, ad altos Æthiopiæ montes, cadant, et augeant undas Nili. Hujus sententiæ tripartiti sunt auctores. i. Democritus voluit ex solutis nivibus, quæ ad Boream sunt, excitari vapores, qui per ventos Etesias deferantur in Æthiopiæ montes, ad quos allisi concrecant in pluvias. Quod et Lucretius probat hic. ii. Philosophi Memphitani apud Diodorum censuerunt Nilum fluere ex zona temperata australi. Unde, cum ibi sit hyems, dum nobis est æstas, fit ut Nilus intumescat nobis in æstate ex pluviis frequentibus ad caput ejus decidentibus in hyeme australi. iii.

Tempore eo fiant, quo Etesia flabra Aquilonum

Nubila conjiciunt in eas tunc omnia parteis.

Scilicet ad mediam regionem ejecta diei

Quom convenerunt, ibi ad altos denique monteis

Contrusæ nubes coguntur, vique premuntur.

Forsit an Æthiopum penitus de montibus altis 735

Crescat, ubi in campos albas descendere ningues

maiores cadant ad originem illius fluvii in eo tempore, quo Etesii flatus compellunt nimbos omnes Aquilonum tunc temporis in eas regiones Australes. Nimirum postquam compulsi nimbi concurrerunt ad mediam regionem diei, tum in ea tandem regione nubes compulsæ contra summos montes condensantur, et vi comprimuntur. Forte fit etiam, ut Nilus augeatur omnino de summis montibus Æthiopum, cum Sol

Bodl. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra.—730 *eo deest* V. ed. Th. Ra. *quod Etesia* Heins. 2. *quo desia* V. ed. Th. Ra.—731 *conjiciunt* O. Cant.—732 *et mediam* O. Mus. B. 1.—734 *Contrusat* V. ed. Th. Ra. *inque* Mus. B. 1. 3.—735 *Forsit* et edd. vulg.—736 *Crescit* P. Ald. *albos* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *descendere* Mus. B. 1. 3. et edd. vulg. *decedere* P. Vind. V. ed. Bodl. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. *discedere*

NOTÆ

Agatharchides apud Diodorum voluit Nilum intumescere ex pluviis in montes Æthiopiæ continuo cadentibus per totam æstatem. Quod quidem æque posse fieri ait, quam circa Hydaspin quotidie per æstatem pluit, ad Caucasum ningit, et in India grandinat.

730 *Etesia flabra*] Vs. 715.

Aquilonum nubila] H. e. nubes et nimbos ex Boreali parte compulsos, ut jam explicui supra vs. 729. not. ex Democriti sententia.

732 *Ad mediam regionem diei*] Ad regionem meridionalem: vs. 723.

735 *Forsit an Æthiopum, &c.*] His 3 vss. postremis iv. continetur causa incrementi Nili. Hæc autem sententia tribuitur Anaxagoræ, qui existimavit Nilum intumescere ex nivibus solutis æstate in montibus Æthiopiæ. Quam sententiam falsam esse arguit Herodotus, quod ut ea regio calidissima sit, ita et nivis maxime expers: quod inde venti calidi sint. Deinde remotissimus est sol ab iis regionibus, cum nives illæ solvi deberent. Con-

stat autem jam nunc ætate nostra germanam Nili incrementi causam esse pluvias, quæ a medio circiter Junio in Septembrem usque vigent in Æthiopia. Nempe illic hyems est, quæ a fine circiter Maii durat ad initium Septembris. Ita testatur Alvarez, Fernandus, et alii recentiores. Quod etiam confirmatur ex fluvii Nigri incremento iisdem temporibus. Constat enim Nigrum fluvium ob eadem Æthiopiæ pluvias eodem tempore increcere, quo Nilus. Quod et Plinio innotuit. Namque v. 8. ait: 'Nigro fluvio eadem natura, quæ Nilo.' Calamum, et papyrus, et easdem gignit animantes, iisdemque temporibus augescit. Vide Gassend. p. 1084. in lib. x. Diog. Laërt.

Forsit] Fortasse, forsitan. Antiqua vox. Sic Virg. Æn. ii. Horat. Sat. i. 6.

Æthiopum] Æthiopes populi sunt Australes trans lineam æquinoctialem inter regnum Occidentale Congo, et Orientale Zanguebar.

Tabificis subigit radiis sol, omnia lustrans.

Nunc age, Averno tibi quæ sint loca quomque lacusque,
Expediam; quali natura prædita constant.

Principio, quod Averno vocantur nomine, id ab re 740
Inpositum est, quia sunt avibus contraria cunctis,
E regione ea quod loca quom venere volantes,
Remigiom oblitæ, pennarum vela remittunt,
Præcipitesque cadunt, molli cervice profusæ,
In terram, si forte ita fert natura locorum; 745

peragrans regiones omnes cogit suis radiis liquefacientibus candidas nives cadere in agros. Jam vero agendum, dicam tibi quæ sint loca Averno, et lacus, et quali natura prædita sint. Primum, quod ea loca appellantur Averno, id nomen datum est iis ab effectu; namque sunt infesta cunctis alitibus, quia ubi volitantes ex adverso devenerunt supra ea loca, non memores remigii relaxant vela alarum suarum, et præcipitantes se labuntur effusæ in terram a tenero capite, si forsitan natura

Voss. vet. et L. B. diffundere Heins. 2. defundere Wakef. in not. nungues Vind. Voss. vet. et L. B. Cant. Servius. nunguis vulg. in igneis P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. in ignes V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. ningens O. nigeis Mus. B. 1. nives Mus. B. 3.—738 *avernantibus* Ferr. V. ed. Th. Ra. sunt P. V. ed. Th. Ra. Ald. loca deest Gryph.—740 *Principio quidem* Nonius, i. 46. nomine Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 3. Cant. nomen reliqui. a re Nonius.—742 *advenere* edd. vulg.—743 *Remigiom* Wakef. *Remigio* P. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. V. marg. 1. Ferr. Th. Ra. Ald. *Remigii* vulg.—744 *mollite* hiatu

NOTÆ

736 *Descendere* [*decidere*] Cadere; reddidit his versibus Æn. vi. 'Spe-

Nungues] Nunguis, is, antiqua vox, pro nix, nivis.

737 *Tabificis*] Liquefacientibus, vim liquefaciendi habentibus.

Subigit] Cogit. Sic Virg. Æn. vi. 'subigitque fateri.'

738 *Nunc age, Averno, &c.*] His 102. vss. jam luculentam disputationem instituit Poëta de Avernis locis, deque pestilentis ac gravibus quibusdam in locis odoribus. His itaque 2. vss. prioribus pollicetur se nobis explicaturum, quæ et qualia sint Averno.

Quæ loca quomque] Tmesis, quæcumque loca.

740 *Principio, quod Averno, &c.*] His 7. vss. primum præmittit etymologiam, seu rationem nominis, eandem scilicet, quam Virgilius eum imitatus

reddidit his versibus Æn. vi. 'Spelunca alta fuit, vastaque immanis hiatu, Scrupea, tuta lacu nigro, nemorumque tenebris; Quam super haud ullæ poterant impune volantes Tendere iter pennis, talis sese halitus atris Faucibus effundens supera ad convexa ferebat. Inde locum Graii dixerunt nomine Averno.' Græcis quippe *Ἀορνος* dicitur, quod est sine avibus. Namque halitus inde ejectus adeo teter est, ut enecet aves supervolantes. Sic Hom. Odyss. xii. *τῇ μὲν τ' οὐδὲ ποτὶ γὰρ παρέρχεται, οὐδὲ πέλειαι*. I. e. 'Hac neque volucres prætervolant, neque columbæ.' Sic igitur de ratione nominis Averno. Hoc autem extendit ad omnia loca, supra quæ volantes aves cadunt morituræ, propter tetrum odorem inde erumpentem et enecantem illas.

Aut in aquam, si forte lacus substratus Averno.
Is locus est Cumas apud; acri sulfure montes
Obpletei calidis ubi fumant fuintibus auctei.

Est et Athenæis in mœnibus, arcis in ipso
Vertice, Palladis ad templum Tritonidis almæ, 750

regionum sic exhibet: vel in aquam, si forsitan lacus jacet sub Averno. Qualis est lacus juxta Cumas et in monte Veservo, in quibus scaturigines repletæ fontibus fervidis fumigant. Qualis est etiam locus in muris Athenæis, in ipso cacumine arcis, prope ædes sacras magnæ Palladis Tritonidos, in quem locum nunquam cor-

sequente Mus. B. 1. 3. *molli pore* Mus. B. 1. in marg.—746 *subiratus* V. marg. Th. Ra. Bodl. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *subjectus* Heins. 2. *Averno* est edd. vulg.—747 *Hunc* vs. ex emend. Salmasii exhibemus. *Wakef.* *Hic* P. Vind. Cant. *His* V. ed. Bodl. Voss. L. B. Vind. fr. Ferr. Th. Ra. *Hiis* Mus. B. 3. *Cumas apud ejus sub pede montis* P. *cum asupede crisui per montis* Vind. V. ed. Bodl. Th. Ra. *Cumas apud ecriis viper montis* Voss. L. B. *Cumas apud ecriis viper montes* Voss. vet. *cumas apud ecrium per montis* O. *cum asupede crisui per montes* Vind. fr. *cumas apud chrysim per montis* Mus. B. 1. *desunt hæc* Mus. B. 3. *cumas apud et risui per montis* Cant. *Qualis apud Cumas locus est montemque Veservum* edd. vulg. *lacus Delph.*—748 *Pompeii calidis* Lamb. *auctus* P. Mus. B. 3. et edd. vulg.—749 *Athoneis* V. ed. Th. Ra. Bodl. *montibus* P. Bodl. Gryph. marg. Ald. *mentibus* V. ed. Th. Ra.—750 *Tritonidis* P. Vind. V. ed. O.

NOTÆ

747 *Is locus est Cumas apud* [*Qualis apud Cumas, &c.*] His 2. vss. tradit Lucretius talem esse locum apud Cumas et apud montem Veservum. Sunt autem Cumæ urbs Lucaniæ in Italia, ad mare, juxta Puteolos. Veservus, seu Vesuvius, mons est Campaniæ, non longe a Neapoli, flammam et fumum evomens, ut Ætna Siciliæ. Sic Aristoteles lib. de mirab. auscult. describit lacum illum, qui circa Cumam Italiæ est. Quem lacum Plutoni dicatum, et Inferorum limen esse rudis vetustas credidit. Ita autem restituit hunc versum Lambinus; bene quidem. Namque constat hic Poëtam loqui de Avernis locis in genere, non autem de illo uno lacu, qui apud Cumas Avernus vulgo dicitur; siquidem multa similia loca jam infra citat. Pareus legit; *Is lacus est Cumas apud, et Vesuvi per montis*. Nardius, *Is lacus est Cumas apud Hetruscos et montes*. Gassendus; *Qualis apud Cumas Miseni sub pede montis*. Hinc

alii putant hos duos versus non esse Lucretianos. Quanquam constat illum locum, quam Averno vulgo vocant, non longe abesse a Cumis et a Vesuvio monte.

748 *Auctei*] Scaturigines, et quasi incrementa aquarum.

749 *Est et Athenæis, &c.*] His 7. vss. talem etiam lacum esse ait Athenis, in vertice Arcis juxta templum Palladis.

750 *Tritonidis*] Pallas dicitur Tritonia, vel Tritonis, vel Tritogenia, quod Ogygio regnante visa sit primum habitu virginali circa fluvium Tritonis. Vel a voce Græca *τρίτη*, quod est caput, utpote quæ Jovis ex capite sit orta. Vel quia tertio mensis die, vel tertia a ternario numero, nata sit ex Jove post Apollinem et Dianam. Vel denique quod sit scientiarum inventrix; hoc enim vocabulo prudentia significatur.

Almæ] Venerandæ, divæ, fœcundæ, &c. i. 2.

Quo numquam pennis adpellunt corpora raucae
Cornices; non, quom fumant altaria donis.
Usque adeo fugitant, non iras Palladis acreis,
Pervigilii caussa, Graium ut cecinere poetæ;
Sed natura loci opus efficit ipsa suapte.

755

In Syria quoque fertur item locus esse, videri,
Quadrupedes quoque quo, simul ac vestigia primum
Intulerint, graviter vis cogat concidere ipsa,

nices crocitanes admovent sua corpora, nequidem etiam ubi aræ fumant muneribus. Non quod adeo fugiunt sævam iracundiam Palladis, quod nimium vigilaverint, veluti vates Græci cantaverunt; sed ipsa natura loci facit idipsum opus suamet vi. Talis locus dicitur etiam similiter qui videtur esse in Syria, in quem statim atque quadrupedes animantes etiam contulerint pedes, ipsa violentia loci faciat illos pro-

Vind. fr. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Tritonidos vulg.—751 *pemus* V. ed. Th. Ra.—755 *loci hoc opus* edd. vulg. sed *hoc deest* V. ed. Ald. sec. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. *sua vi* Mus. B. 1. 3. Lamb. et alii.—756 *item spelunca videri* Fab. *locus (lacus) sulphuris esse* Voss. marg. *esse vigentes* Creech. *esse volantes* Heins. 2. Mar.—757 *Quadrupedum quo secla simul vestigia prima* Fab.—758 *concedere* Ferr.—761 *hæc pro e* Mus. B. 1. O. *causis fiunt* P.

NOTÆ

752 *Non, quom fumant, &c.*] Quo tempore verisimile erat Cornices advolare ductas odore victimarum cæsarum, et crematarum.

753 *Usque adeo fugitant, non, &c.*] H. e. non quod adeo fugiunt iras Palladis. Notat autem Poëta fabulam Coronidis. Coronis enim quæ in Cornicem mutata est, cum Erichthonium vidisset inclusum in cista, (cistam aperientibus Pandroso, Herse, et Agle-ro,) rem detulit ad Palladem. Quam ob garrulitatem irata est Pallas in Coronidem, et e comitatu suo eiecit eam. Ovid. Met.

754 *Pervigilii caussa*] H. e. quod nimium vigiles fuerint in animadvertendo Erichthonio, qui inclusus erat in cista.

756 *In Syria quoque, &c.*] His 4. vs. tradit talem esse locum etiam in Syria. Putat autem Lambinus eum significari locum Plutonium, qui est in

Hierapoli non procul a Laodicea; de quo sic Strabo lib. XIII. 'Plutonium autem sub exiguo montis imminens supercilio os est ea amplitudine, ut hominem capere possit tantum: altitudine vero immensa. Animanti autem eo ingresso mors præsens parata est. Tauri enim introducti concidunt, et extrahuntur mortui. Nos autem passerulos immisimus, et statim ceciderunt anima profusa.' Est etiam Panium antrum in radice montis Libani, quod gravem ac mortiferum spiritum exhalat.

Fertur locus esse, videri] Dicitur locus, qui videtur esse.

758 *Ipsa*] Mutatio generis, quæ familiaris est Lucretio. Sic jam infra vs. sequenti: cum supra vs. 757. posuerit 'Quadrupedes;' unde dicere debuit 'ipsas.' Sic genus mutavit i. 353. &c. alibi passim. Ipsa autem supp. animalia, ut satis patet.

Manibus ut si sint Divis mactata, repente.

Omnia quæ naturali ratione geruntur;

760

Et, quibus e fiant caussis, adparet origo:

Janua ne posita hiis Orci regionibus esse

Credatur; post hinc animas Acheruntis in oras

Ducere forte Deos Maneis inferne reamur:

Naribus alipedes ut cervei sæpe putantur

765

Ducere de latebris serpentia secla ferarum.

Quod procul a vera quam sit ratione repulsum,

Percipe: namque ipsa de re tibi dicere conor.

cumbere, veluti si sint subito immolata Diis Manibus. Quæ tamen res omnes fiunt naturali modo; et causa videtur per quas causas gerantur: ne porta Inferorum putetur locata magis in hisce locis, quam alibi, unde credimus fortasse Deos Maneis attrahere infra in regiones Acheruntis animas mortuorum, veluti cervi alipedes creduntur attrahere plerumque naribus suis genera repentina bestiarum de cavernis terræ. Audi autem, o Memmi, quam hoc sit remotum a veritate rei. Primum dico illud, quod jam supra dixi etiam sæpissime; nimirum esse in terra

Cant. et edd. vulg.—762 *ne posita hiis vel his vel iis* Wakef. ex conj. *ne portis* et P. Ald. *ne potis* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 3. *neu postes* Voss. marg. *ne poteis* Voss. vet. Vind. fr. *ne potius* O. Mus. B. 1. Cant. Gryph. Nard. Gif. Par. Bas. *ne his Orci potius* edd. vulg.—763 *Credatur posita, hinc* edd. vulg. *posita hinc* Heins. 2. Mar.—764 *deos in avis* V. ed. Cant. V. ed. Th. Ra. *deos inanis* Mus. B. 3. *inferna* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—768 *ipsa de re nunc* edd. vulg. *P. nam nunc ipsa tibi d. c.* V. ed. O. et Cant. nisi quod posterior habet *de re pro tibi*. Voces *ipsa tibi* desunt Mus. B. 1. *P. nam quæ sit nec ipsam d. c.* Mus. B. 3. *nam de re nunc*

NOTÆ

759 *Manibus Divis*] Diis Manibus, Diis Inferorum: II. 52.

760 *Omnia quæ naturali, &c.*] His 9. vs. monet jam ea omnia naturali ratione fieri. Hinc falso a poetis finguntur ea loca Averna esse januas Orci, seu Inferorum. Quas fabulas commenti sunt tantum poetæ, ut hominibus terrorem incuterent. Polliceturque se rem clare demonstraturum, et causas redditurum de hisce effectis mirabilibus.

762 *Orci*] Orcus a veteribus creditus est Inferorum Deus, quem et Plutonem et Ditem vocabant. Hinc vulgo usurpatur pro Inferis.

763 *Post hinc [posta]* Syncope, pro

posita. Sic i. 1058. II. 871.

Hinc] Ex hac Orci janua.

Acheruntis] Inferorum, i. 121. III. 992. IV. 41.

764 *Deos Maneis*] Deos infernales: vs. 759.

765 *Naribus alipedes, &c.*] Cervi enim, quibus pedes alarum sunt loco, quia pedum celeritate mira præstant, naribus serpentes e latebris ducere dicuntur. Plin. II. 53. ubi idem dicit de elephantis.

766 *Serpentia secla ferarum*] Periphrasis; h. e. serpentes. Sic i. 20. 468. 590. &c. dixit 'secla ferarum, animantum, hominum,' &c.

Principio, hoc dico, quod dixi sæpe quoque ante,
 In terra quousque modi rerum esse figuras: 770
 Multa cibo quæ sunt vitalia; multaue morbos
 Incutere et mortem quæ possint adcelerare:
 Et magis esse aliis alias animantibus aptas
 Res ad vitæ rationem, ostendimus ante,
 Propter dissimilem naturam, dissimileisque 775
 Texturas inter sese, primasque figuras:
 Multa meant inimica per aureis, multa per ipsas
 Insinuant nareis, infesta, atque aspera tactu:
 Nec sunt multa parum tactu vitanda, neque autem

atomos rerum omnis generis: plurimas esse, quæ dent vitam homini: et plurimas inferre morbos, et esse quæ etiam queant maturare letum: et demonstravimus supra res alias esse magis idoneas, quam alias, animalibus ad rationem vivendi necessariam, ob disparem naturam illarum, et ob disparem contexturas inter se ipsas, et ob primas formas, quibus constant. Plures igitur res infestæ penetrant per aures, plures etiam noxiæ, et tetræ odore ingrediuntur per ipsas nares: neque parum multæ sunt fugiendæ tactu: neque pariter parum multæ quæ sint vitandæ

ipsa dicere quidam.—770 Interea V. ed. Th. Ra. O.—771 Multa cibos P. V. ed. Bodl. Gryph. Nard. Bas. Multa homini Vind. fr. Mus. B. 3. Lamb. et alii. æque sunt Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. Cant. Hav.—772 ad mortem O. Mus. B. 1. possunt O. Delph.—774 vitæ Vind. V. ed. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. vita Vind. fr.—776 Exuvias quidam.—777 ineant Vind. Mus. B. 3. immita V. ed. Th. Ra. auras O. Voss. vet. et L. B. V. ed. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra.—778 infecta Mus. B. 3. aspera odore Lamb. et edd. vulg.—779

NOTÆ

769 Principio, hoc dico, &c.] His 49. vss. priusquam hæc naturali ratione fieri demonstret Poëta, rem veluti alius repetens refricat Memmio suo memoriam eorum, quæ lib. I. et II. docuit, nempe contineri in terra atomos rerum multiformes, quarum aliæ beneficæ sint animantibus, aliæ perniciosæ, ob naturæ dissimilitudinem, obque diversam figurarum texturam. Cujusmodi rem pergit variis exemplis ostendere. Itaque his 8. vss. prioribus docet, quod et jam docuerat lib. I. II. et IV. varias esse figuras omnium atomorum in terra, quarum aliæ nocent, aliæ juvant hominibus et animantibus.

Quod dixi sæpe] Præsertim II. vs.

333. et seqq.

770 Figuras] H. e. atomorum formas. Sic lib. I. et IV. passim.

774 Ostendimus ante] Lib. IV. 634. et seqq. l. v. 897.

777 Multa meant, &c.] His 6. vss. idcirco multas res hominibus infestas esse ait, et omnes sensus nostros male afficere, quia variis signis præditæ constant. Aliæ enim lædunt oculos, aliæ nares, aliæ aures, aliæ linguam, aliæ tactum omnem. Quod jam exemplo confirmaturus est.

778 Tactu [odore] Lamb. bene. Pareus, tactu: verum bis de tactu loqueretur; namque vs. seq. de eo loquitur.

Adspectu fugiunda, saporeque tristia quæ sint. 780
 Deinde, videre licet, quam multæ sint homini res
 Acriter infesto sensu, spurcæque, gravesque.
 Arboribus primum certis gravis umbra tributa;
 Usque adeo capitis faciant ut sæpe dolores,
 Si quis eas subter jacuit, prostratus, in herbis. 785
 Est etiam magnis Heliconis montibus arbos,
 Floris odore hominem tetro consueta necare.
 Scilicet hæc ideo terris ex omnia surgunt,
 Multa modis multis multarum semina rerum
 Quod permixta gerit tellus, discretæque tradit. 790
 Nocturnumque recens exstinctum lumen, ubi acris

visu: neque paucæ, quæ sint asperæ gustatu. Demum potes cernere, quam multæ res sint maxime contrario sensu hominibus, et fœdæ atque infestæ. Primo umbra adeo infesta reddita est certis arboribus, ut plerumque generent dolores capitis, si forte aliquis jacens in graminibus recubuit sub illis. Est quoque arbor in altis montibus Heliconis, quæ solet interimere hominem fœtido suo fœtore. Nimirum hæc primordia cuncta plurima rerum plurimarum oriuntur variis rationibus ex terris, ideo quia terra fert illa confusa simul, et reddit eadem separata seorsum. Et lampas nocturna recenter restincta opprimit somno, statim atque lædit nares tetro

nec autem Mus. B. 3. et edd. vulg.—780 tristitia Vind. Vind. fr.—782 infestæ Mus. B. 1. sic scribi voluit Lamb.—783 primum terris Mus. B. 1. tributa est P. et alii.—784 faciat V. ed. Th. Ra. faciunt Ferr.—785 ea Vind. V. ed. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. eam O.—786 etiam in edd. vulg.—787 retro V. ed. Th. Ra.—788 ideo terris P. et alii. in deotris Voss. vet. et L. B. Vind. V. ed. Bodl. Vind. fr. Cant. Th. Ra. inde otris O. Mus. B. 3. inde terris Ferr. ideo tetris Bas. inde hiatu relicto Mus. B. 1. ex somnia Mus. B. 3.—789 multis deest V. ed. Th. Ra.—790 cadit Mus. B. 1.—791 acris Gif. Par. Bodl. Voss. vet. et L. B. Ferr. V. ed. Th. Ra. acreis Gryph. Nard. Bas. P. Ald. acris Mus. B. i. et

NOTÆ

782 Infesto sensu] H. e. infestæ sint hominis sensui. Hinc Lamb. putat legendum, infestæ sensu, nimirum sensu, pro sensui. Sic Nonius citans hunc versum legit, infestent sensum.

783 Arboribus primum, &c.] His 3. vss. continetur I. exemplum eorum, quæ infesta sunt homini. Tacet nomen arboris, cujus umbra nocet. Plinius XVII. 12. docet quod 'Juglandium gravis et noxia sit umbra, etiam capiti humano, omnibusque juxta satis.' Virg. Ecl. X. docet etiam quod cunctantibus noceat juniperi umbra, vs. 75. 'Surgamus: solet esse gravis

cunctantibus umbra; Juniperi gravis umbra; nocent et frugibus umbræ.' Sic etiam umbra taxi dolores capitis excitat.

786 Est etiam... Heliconis, &c.] His 5 vss. proponitur II. exemplum, nempe flos certæ arboris, quæ nascitur in Helicone. Taxi florem forte intelligit, cujus meminit aliquatenus Plin. XVI. 10. Helicon autem mons est Musis et Apollini sacer, juxta Phocidem, non procul a Parnasso.

788 Terris ex] Anastrophe, pro ex terris.

791 Nocturnumque recens, &c.] His

Nidor subfundit nareis, tum cogit ibeidem
Concidere; ut pronos qui morbus mittere suevit.

Castorcoque gravi mulier sopita recumbit,
Et manibus nitidum teneris opus ecfluit ei, 793
Tempore eo si odorata est, quo menstrua solvit.
Multaque præterea languentia membra per artus

suo nidore, veluti morbus ille, qui plerumque consuevit prosternere et projicere humi homines. Et fœmina etiam consopita acri Castoreo procumbit; et opus præclarum cadit e solutis manibus ejus, si olfecit Castoreum in tempore quo emittit menstrua sua. Deinde plurimæ etiam res relaxant debiles partes per cuncta membra,

edd. vulg.—792 Nidor subfundit Wakef. ex conj. Nidore offendit vulg. tum sopit Voss. vet. et L. B. Voss. marg. consopit vulg. Post hunc inserit Lamb. Quin gravidis hinc nidor abortum immittere suevit.—793 Concidere omn. vet. lib. ut Mus. B. 1. et reliqui. Dejicere ut Hav. Bip. Delph. primos P. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Bodl. Bas. marg. pinnos Vind. Mus. B. 1. pumos Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Cant. fumos O. pennos Mus. B. 3. fumus, fumo, fumum, Voss. marg. morbos P. Ald. morbo reliqui vet. lib. mittere omn. vet. lib. sæpe suevit edd. vulg. Nidore ut somnos qui morbus mittere suevit Fab. Cum cinere et fumus qui morbum m. s. Voss. marg. Concidere; et fumus quasi morbum m. s. Wakef. in not. ut spumas qui morbo m. s. Lamb. in not.—795 ei P. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. ei vulg.—796 odorata P. odorata Cant.—798

NOTÆ

3. vss. proponitur III. exemplum, nempe fumus lucernæ recenter extinctæ morbum comitalem parit ob gravem odorem; et ut Plinius scribit VII. 7. plerumque etiam abortus causa est.

793 Concidere [Dejicere, &c.] Ita legendum, partim ex Pareo, partim ex Lambino et aliis. Namque sententia hæc est: fumus lucernæ recenter extinctæ consopit hominem, sicut solet eum consopire morbus ille, qui pronos dejicit homines. Morbus autem qui dejicit pronos homines, morbus est comitialis, Gallice *mal caduc*. Pareus itaque legit: *Dejicere ut privos qui morbus saepe suerit*. Lambinus, *Concidere ut pronos qui morbus mittere suevit*. Vulgares editiones corruptæ sunt omnino. Aliæ enim, *Concidere ut primos*, &c. Aliæ, *Concidere ut Lomos*. Aliæ, *Concidere ut pronus*, &c.

794 Castorcoque gravi, &c.] His 3.

vss. continetur IV. exemplum de Castoreo, quod genus est pharmaci ex testiculis Castoris avulsis compositum, quod fœtido et gravi suo odore ita lædit mulieres gravidas, ut partum abjiciant, inquit Plinius: Lucretius vero ait fœminas tantum consopire, et facere ut e manibus remittant quicquid tenent, si odorata sint illud eo tempore quo menstrua solvunt.

795 Nitidum opus] Nempe, telam, aut opus ad lanificium pertinens: quod nitidum vocat, propter varios colores quibus splendet: vel quod plane perfectum est.

796 Si odorata est] Supp. Castoreum. Porro vocalis i non eliditur in voce 'si' ante vocalem sequentem, sed breviatur.

797 Multaque præterea, &c.] His 2. vss. monet alia esse similia, quæ noceant hominibus.

Solvunt, atque animam labefactant sedibus intus.

Denique, si calidis etiam contere lavabris
Plenior, et fueris solio ferventis aquai; 800
Quam facile in medio fit utei des sæpe ruinas?

Carbonumque gravis vis, atque odor, insinuatur
Quam facile in cerebrum, nisi aquam præcepimus ante?

At, quom membra domus perceptit fervida, nervis
Tum fit odor vini plagæ mactabilis instar. 805

et disjiciunt animam e suis sedibus. Tandem, si tardes quoque in ferventibus balneis, et altior fueris in solio aquæ calidæ, accidit perfacile tibi in medio illo solio, ut plerumque patiaris deliquium animi. Et acris odor, et virtus carbonum penetrat perfacile in cerebrum, nisi antea sorpsimus aquam. Atqui etiam ubi calida febris occupavit artus hominis, tunc odor vini fit adinstar ictus penetrabilis. Nonne quoque

utque P. labefaciunt Mus. B. 3. sedibus ipsis Delph. Gassend.—799 si in edd. vulg. cum te relavaris P. V. ed. O. Mus. B. 3. Ald. Ferr. cunctæ relavaris Vind. cunctere lavaris Vind. fr. cunctere lavacris Mus. B. 1. contere lavari Cant. Gryph. Nard. Bas. cunctæ lavaris Bodl. condere lavaris V. marg. 2. nisi relavaris V. marg. 3.—800 afflueris Cant. et fluites Mus. B. 1. efflueris reliqui vet. lib. afflueris dolio Heins. 2. et solio in fueris Hav. Bip. et superis solio in Par. et fueris solio in Delph. aqua Vind. fr.—802 odor Vind. ardor Cant.—803 cerebrum Vind. fr. aqua Vind. Mus. B. 3. percepimus Mus. B. 1.—804 Aut nisi Gif. Par. Sus. domus P. in not. Ferr. Sus. Gryph. marg. domus Vind. Voss. vet. et L. B. domis vel donus O. Cant. dominus V. ed. Th. Ra. Mus. B. 1. Gryph. Bas. marg. Nard. Bas. domans Mus. B. 1. in marg. Voss. marg. Heins. 2. membra minus Gryph. Bas. marg. P. Ald. membra prius Gif. Par. pertexit P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Gryph. Bas. marg. Nard. Bas. nervis Wakef. ex conj. mustum Gronov. Sus. servus P. Gryph. Bas. marg. Ald. servis Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra. Heins. 2. fervis Voss. vet. et L. B. Vind. fr. febris vulg.—805 Dum facit Vind. Tum facit O. Mus. B. 3. Aut sit Gif. Par. vim pro vini Vind. O. Mus. B. 3. manabilis P.

NOTÆ

799 Denique, si calidis, &c.] His 3. vss. proponitur V. exemplum, nempe balnei, quod nocet homini, si diutius in eo immoretur. Patitur enim animi defectionem si diutius maneat in calidæ aquæ solio.

Si [in] Lamb. bene, ut patet. Pareus, sic calidis; male, ut manifestum patet.

Lavabris] A lavando: h. e. balneis.

800 Solio] Solium vas erat, in quo veteres lavabant se sedentes.

801 Des ruinas] Animi deliquium patiaris.

802 Carbonumque gravis, &c.] His 2. vss. proponitur VI. exemplum,

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

nempe carbonis, cujus potius odor gravis suffocat homines, nisi prius aquam biberint.

804 At, quom membra, &c.] His 2. vss. continetur VII. exemplum. Ubi febris aliquem invasit, huic sane odor vini perniciosus est, et instar plagæ manabilis. Sic autem bene restituit hunc versum Lambinus. Minus enim recte Pareus, *Aut nisi membra prius pertexit frigida servus*. Nardius, *Aut cum membra dominus pertexit fervida servis*. Alii, *Aut nisi membra prius pertexit fervida servus*. Gassendus, *At quem membra hominis, &c.* Sana quoque lectio.

Nonne vides etiam terra quoque sulfur in ipsa
 Gignier, et tetro concreescere odore bitumen?
 Denique, ubi argenti venas aurique sequuntur,
 Terrai penitus scrutantes abdita ferro;
 Qualeis exspiret scaptensula subter odores? 810
 Quidve mali fit, ut exhalent aurata metalla?
 Quas hominum reddunt facies, qualeisque colores?
 Nonne vides, audisve, perire in tempore parvo
 Quam soleant; et quam vitai copia desit,
 Quos opere in tali cohibet vis magna, necesse est? 815

cernis etiam sulfur generari in ipsa tellure? et bitumen etiam, quod constat gravi odore, generari in terra? Demum, cum homines sectantur venas argenti et auri fodientes funditus cum ferro viscera terræ, quales odores subter Scaptensula exhalet? Et quantum malum datur, ut metalla auri expirent illud sursum? Quales reddunt vultus hominum fodientium? Et quales colores? Nonne cernis, et audis quot homines consuescant interire in minimo tempore? et quam minimum sit iis donum vitæ, quos violentia fortis retinet in tali opere? Oportet ergo

Gif. Par. Delph. Gryph. Bas. marg. *mutabilis* O. *mattabilis* Cant.—806 ipso Mus. B. 1.—808 *argento* Vind. Mus. B. 3. Vind. fr.—809 *Terra* Vind. Mus. B. 3.—810 *exspiret* P. Vind. Bodl. O. Vind. fr. Cant. *exspirat* vulg. *scatens via* O. Cant. *scatensilla* Mus. B. 1. *scatensula* Mus. B. 3. *scaptensula* Ferr. *stuptensula* V. ed. Th. Ra. *scaptensula* Hav. Bip. Delph.—811 *sit* Bas.—812 *homini* Mus. B. 1.—813 *audire* Vind. Mus. B. 3. Vind. fr.—814 *sole antequam* Mus. B. 1. ac P. ae V. ed. Th. Ra. *deest* O. *vita* Vind. fr. *defit* Gryph. Nard. Bas. V. ed. P. Ferr. Th. Ra. Ald. *defiat* Gif. Par.—815 *operire* Bas. marg. *magna*

NOTÆ

805 *Mactabilis* [*manabilis*] Penetrabilis. Sic I. 535. 'Manabile frigus.' Lambinus legit, *mactabilis*, quæ mactare queat.

806 *Nonne vides etiam, &c.*] His 2. vss. continetur VIII. exemplum. Sulfur enim et bitumen, quæ homini maxime sunt noxia, generantur ex ipsa terra. Scilicet propius rem scrutatur Poëta in ipsis terræ visceribus. Occurrunt primum sulfur et bitumen.

807 *Gignier*] Poëtice, pro gigni.

808 *Denique, ubi argenti, &c.*] His 10. vss. proponitur IX. exemplum. Scaptensula metallaria pariter ita male olet, ut brevi conficiat damnatos ad metalla fodienda. Igitur ex his terrarum venis, et aliis supra dictis rebus exhalantur semina quædam tetra et graveolentia.

809 *Terrai...abdita*] Terras abditas; terræ viscera. Sic alibi 'strata viai,' pro strata via: 'clausa domorum,' pro clausæ domus, &c.

810 *Scaptensula* [*Scaptensula*] Locus in Macedonia, ubi argentum fodi solebat, a verbo *σκάπτω*, fodio. Apud Stephanum legitur *σκαπτησώλη*, fossilis materia. Quanquam ille non in Macedonia, sed in Thracia eam collocat. Quidam legunt *Scaptensula*.

Subter] Supp. terram.

812 *Quas hominum reddunt facies*] Nimirum, quam pallidas, quam lividas, et quam exsanguis; ita ut videantur mortui ambulare.

814 *Desit*] Alii, *defiat*. Supp. iis, quos, &c.

815 *Opere in tali*] Nempe in metallis effodiendis.

Hos igitur tellus omneis exæstuat æstus;
 Exspiratque foras in aperta, promptaque, cœli.
 Sic et Averna loca alitibus submittere debent
 Mortiferam vim, de terra quæ surgit in auras,
 Ut spatium cœli quadam de parte venenet; 820
 Quo simul ac primum pennis delata sit ales,
 Inpediatur ibei, cæco conrepta veneno,
 Ut cadat e regione loci, qua dirigit æstus:
 Quo quom conruit hæc eadem vis illius æstus,
 Reliquias vitæ membris ex omnibus aufert. 825
 Quippe et enim, primo quasi quemdam conciet æstum;
 Posterius fit, utei, quom jam cecidere veneni

ut terra exhalet istos omnes vapores, et emittat extra in patentem et facilem aëra. Similiter etiam ipsa Averna loca debent sursum mittere avibus virtutem letiferam, quæ ascendit de tellure in flatus aërios, ut inficiat veneno spatium aëris in certa parte. Quam in partem aëris statim atque avis deportata fuerit suis alis, necesse est ut in ea parte retineatur capta veneno latenti, et decidat ex ea parte loci, per quam vapor gravis ascendit. In quam partem loci ubi cecidit, hæc eadem violentia illius vaporis abstrahit ei reliquias vitæ ex cunctis illius artubus. Namque primum excitat veluti quandam perturbationem mentis. Verum postea accidit ut, ubi

vacare Gryph. Nard. Bas. Heins. 2.—816 *Nos* Mus. B. 3. V. ed. Th. Ra. *exæstuat* P. Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Ferr. V. ed. Th. Ra. *ræstuat* vulg. *æstuat* Cant.—817 *Exspiretque* Hav. Bip. Delph. *apertaque* O. V. marg. 2. *apertum* Voss. marg.—818 *malit bussum mittere* Mus. B. 1. Vind. *malit bus summittere* Vind. fr. *malit sursum mittere* Mus. B. 3. *pestem* pro debent Mus. B. 3. *odorem* in marg. Mus. B. 3. *deest* Mus. B. 1. Vind. fr. Ferr. V. ed. Th. Ra.—820 *veneni* P. V. ed. Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *veneni est* Mus. B. 3. legi jubet *Et...venenat* P. in not.—822 *corrupta* V. ed. Th. Ra.—823 *Et* Delph. Gassend. *qua se erigit* Fab. *derigit* Gif. Par.—824 *hic* Mus. B. 1. 3. Gryph. Nard. Bas. *ulius* Cant. H. vs. *deest* V. ed. Th. Ra.—825 *vita* Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. *vitam* Vind. fr.—826 *primum* Mus. B. 3. *continet* Mus. B. 1.—827 *tum jam* Mus. B. 1. *venena* P.

NOTÆ

816 *Æstus*] Vapores tetros. Non omnium tamen metallorum unus est odor: odor enim auri igne calefacti suavis est: argenti minus gratus: æris spurcus: ferri teter.

817 *In aperta, promptaque, cœli*] In apertas et promptas cœli auras. In apertum cælum. Sic supra vs. 809. 'Terrai abdita.'

818 *Sic et Averna loca, &c.*] His 12. vss. concludit a simili, ut aiunt, ter-

ram ex iis locis, quæ Averna vocant, emergere atomos tetras et graveolentes, quæ et volucres prætervolantes, et quadrupedes ingressos ene-cent.

822 *Conrepta*] Pro correpta.

827 *Cecidere*] Supp. aves. Mutatur enim numerus, sicut et genus vs. 758. Quod familiare est Lucretio, et Homero passim.

In funteis ipsos, ibi sit quoque vita vomunda,
Propterea quod magna mali sit copia circum.

Fit quoque, ut interdum vis hæc atque æstus Averni 830
Aëra, qui inter aveis quomque est terramque locatus,
Discutiat, prope utei locus hinc linquatur inanis:
Quoius ubi e regione loci venere volantes,
Claudicat ex templo pennarum nixus inanis,
Et conamen utrimque alarum proditur omne. 835
Heic, ubi nictari nequeunt, insistereque alis,
Scilicet in terram delabi pondere cogit
Natura; et, vacuum prope jam per inane jacentes,
Dispargunt animas per caulas corporis omneis.
Frigidior porro in puteis æstate fit humor, 840

aves illæ corruerunt in ipsas scaturigines veneni, in iis etiam evomenda sit illis anima; eo quod abundans vis veneni stet circa. Accidit etiam, ut aliquando vis illa atque ille vapor Averni disjiciat aëra totum, qui positus est inter alites et terram, ita ut inde spatium relinquatur fere vacuum. Contra quam partem spatii cum aves volitantes accesserunt, subito conamen incassum alarum claudicat, et tota vis pennarum ex utraque parte deseritur. Cum igitur non valent conari, neque sustineri pennis suis, tunc natura facit ut ibi nimirum cadant præ sua gravitate; et languentes fere jam per inane vacans disjiciunt animas per cuncta foramina corporis. Ceterum aqua fit frigidior in puteis æstivo tempore, eo quod terra fit arida

Gryph. Ald.—828 *frontis* Cant. *ipsos sibi* Mus. B. 1. *ipso sibi* Mus. B. 3. V. ed. Th. Ra.—829 *fit* P. Vind. V. ed. Vind. fr. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald.—831 *que* deest O. *locatur* Vind. Th. Ra. V. ed. Ferr.—832 *linquatur* Vind. Vind. fr.—833 *est regione* V. ed. Th. Ra.—834 *pinnarum* P. Vind. Bodl. O. Mus. B. 1. Cant. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *in anis* Cant.—835 *perditur* P. Gryph. marg. Bas. marg. Ald.—836 *nixari* vulg. *vexari* Gryph. *nixari* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra.—837 *terris* P. V. ed. Gif. L. B. Par. Th. Ra. Ald.—838 *Naturam* P.—840 *Cur frigidior* Vind. Vind. fr. Ferr. V. ed. Th. Ra. *sit* Vind. Mus. B. 1. Ferr.—841

NOTÆ

828 *Vita vomunda*] Vita amittenda: anima efflanda.

830 *Fit quoque, ut interdum, &c.*] His 10. vss. novam, sed ridiculam subnectit causam, cur alites cadant in Averna loca: quasi, inani facto aëre per halitum tetri vaporis, aves sustentari nequeant.

836 *Nictari* [*nixari*] Conari, niti; a verbo nitor. Lambinus *nictari*.

838 *Vacuum per inane*] Per aëra vacuum. Sic passim loquitur I. et II.

839 *Per caulas corporis*] Per poros, per aperta foramina, per meatus corporis. Sic III. 703.

840 *Frigidior porro, &c.*] His 76. vss. quærit jam cur aqua in puteis ac fontibus quibusdam æstate frigidior sit, hyeme vero calidior. Cur fons ad Ammonis fanum de die frigidus sit, et de nocte calidus. Cur in aqua frigida fontis Jovis in Dodone, tæda tamen admota accendatur. Cur dulces in mari fontes scaturiant. Qua-

Rarescit quia terra calore, et semina si qua
Forte vaporis habet, propere dimittit in auras:
Quo magis est igitur tellus ecfeta calore,
Fit quoque frigidior, qui in terra est abditus, humor.
Frigore quom premitur porro omnis terra, coitque, 845
Et quasi concrescit; fit scilicet in coëundo,
Exprimat in puteos, si quem gerit ipsa, calorem.
Esse apud Hammonis fanum funs luce diurna

æstu; et, si fortasse continet aliquas atomos ignis, subito emittit eas in flatus aërios. Ergo quanto plus terra est prædita calore, tanto frigidior fit aqua, quæ latet sub terra. Verum ubi tota terra comprimitur, et contrahitur præ frigore, et veluti congelatur, tunc nimirum accidit ut conveniendo in seipsam emittat in puteos calorem, si ipsa continet aliquem. Fons quidam prope templum Ammonis dicitur esse

Arescit P. Bodl. Voss. vet. Mus. B. 1. 3. Cant. Gif. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. Voss. marg. Ferr. Th. Ra. Ald. *Rescit* O.—843 *ecfeta* vel *effeta* P. Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 1. 3. *affected* O. et edd. vulg. *effecta* Bodl. Vind. fr. Cant. *vapore* P. Heins. 1.—844 *Hoc fit* edd. vulg. *Hoc quoque* quidam. in deest Delph.—846 *ut coëundo* edd. vulg. *quoëundo* V. ed. Vind. Vind. fr. Th. Ra. Ferr.—848 *Esse* Voss. vet. et L. B. Delph. Lamb. Hav.

NOTÆ

rum rerum causas reddere conatur. Itaque his 8. vss. prioribus perscrutatur unde fiat, ut æstate aqua puteorum frigidior sit, hyeme vero calidior. Hanc autem reddit rationem; nimirum, quia putat æstate terram aridam fieri præ nimio solis æstu; ex ariditate autem inducta meatus terræ fiunt et pori late aperiuntur, quibus, quicquid caloris intus inest, exhalat foras. Hyeme contra, terra comprimitur et contrahitur frigore in summa sua superficie; quo fit ut calor non exhalet in aëra, sed subter exprimatur in puteorum aquas. Quod Aristoteles dicit fieri per Antiperistasin; et quod Cicero lib. II. de N. Deor. sic explicat ex Stoicorum mente: 'Omnes igitur partes mundi, tangam autem maximas, calore fultæ sustententur. Quod primum in terræ natura perspicui potest. Nam et lapidum conflictu atque tritu elici ignem videmus: et recenti fossione

terram fumare calentem: atque etiam ex puteis jugibus aquam calidam trahi, et id maxime hybernis fieri temporibus, quod magna vis, terræ cavernis, contineatur caloris; eaque hyeme sit densior, ob eamque causam calorem insitum in terris contineat arctius.'

841 *Rarescit*] Lamb. et Pareus, bene. Sic enim vs. 870. 'Et rarefecit calido miscente vapore.' Nardius vero *arescit*. Rarescit autem terra, quia arescit.

843 *Ecfeta* [*affected*] Lamb. bene. Ideo enim aqua in puteis hyeme fit calida, quia terra affecta calore calefacit eam subter. Vulgatæ lectiones, *effeta*; male, et contra verba Lucretii.

848 *Esse apud Hammonis* [*Ammonis*] &c.] His autem 31. vss. seqq. sciscitatur unde fiat ut fons ad Ammonis templum interdiu frigidus sit, noctibus vero ferbeat. Quintus Curt. III. Plin. II. 103. et P. Mela I. 8. testan-

Frigidus, et calidus nocturno tempore, fertur.
 Hunc homines funtem nimis admirantur, et acri 850
 Sole putant subter terras ferverescere partim,
 Nox ubi terribili terram caligine texit:
 Quod nimis a vera est longe ratione remotum.
 Quippe, ubi sol, nudum contractans corpus aquai,
 Non quierit calidum supera de reddere parte, 855
 Quom superum lumen tanto fervore fruatur:

frigidus diurno tempore, nocturna vero luce calidus. Mortales mirantur nimium hunc fontem, et credunt illum calefieri celeriter vehemēti calore solis subter terras, statim atque nox operuit terras horribilibus tenebris. Quod quidem nimis est procul repulsum a veritate rei. Namque, cum sol tangens nudatum corpus aquae non potuerit tamen calefacere illud de parte suprema, etiamsi lux illius superna

Cont. Est reliqui.—849 *Frigus* Cant. at *calidus* edd. vulg.—851 *raptim* Mus. B. 1. et edd. vulg.—852 *Hoc* Ferr. *terram* Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Ferr. *terra* V. ed. Th. Ra. *terras* vulg.—854 *udum* Gryph. Nard. Bas. marg. *nitidum* Mus. B. 3. *contractans* edd. vulg.—855 *querit supere* Cant. *quient super ade* V. ed. Th. Ra. *parti* Bas.—856 *Lumine cum superum* Mus. B. 1. *lumen tanto*

NOTÆ

tur idem de hoc fonte. 'Ammonis,' inquit Mela, 'oraculum fidei inclytæ; et fons, quem solis appellant...fons media nocte fervet: mox et paulatim tepescens, fit luce frigidus; tum, ut sol surgit, ita frigidior subinde; per meridiem maxime riget. Sunt deinde tepores iterum; et prima nocte calidus; atque, ut illa procedit, ita calidior; rursus, cum est media, perfervet.'

Hammonis [*Ammonis*] Jovis, qui Ammon dictus in desertis Libyæ sub Arietis forma colebatur. Cujus appellationis hæc ratio redditur. Liber pater seu Bacchus cum per Libyæ deserta duceret exercitum, universa jam Asia devicta, siti admodum laboravit. Imploravit ergo auxilium a Jove patre, statimque apparuit ei figura Arietis, quem dum fugientem insequeretur, pervenit ad fontem amœnissimum. Itaque desiderio potitus credidit Arietem illum fuisse Jovem, cui templum ibi in arena consecravit, Jovenique vocavit Ammonem, h. e.

Arenarium.

850 *Hunc homines, &c.*] His 11. vs. refutat sententiam eorum, qui crediderunt aquam fontis Ammonis interdiu frige fieri, noctibus vero fervere ab unius ardore solis aut recedente, aut accedente. Quod a majori, ut aiunt, fieri non posse arguit. Si enim sol nudum et apertum aquæ corpus superne nequit calefacere, quanto minus potest aquam subter terræ corpus spissum latentes coquere. Namque necesse esset ut totum terræ corpus permearet solis ardor, ut de nocte calefaceret aquas illius fontis. Cum tamen vix permeare queat septas et clausas domos.

851 *Ferverescere* [*serviscere*] A verbo ferveo, is, tertiæ conjug. Dicitur autem, et ferveo, es, et ferveo, is, ut sæpe monui.

854 *Nudum*] Lamb. bene; h. e. apertum et patens. Nonnulli *udum*. Male.

855 *Supera de parte*] De supera, seu superiori parte: superne.

Qui queat hic, subter tam crasso corpore terram,
 Percoquere humorem, et calido sociare vapore?
 Præsertim, quom vix possit per sæpta domorum
 Insinuare suum radiis ardentibus æstum? 860
 Quæ ratio est igitur? Nimirum, terra magis quod
 Rara tenet circum funtem, quam cætera tellus;
 Multaque sunt ignis prope semina corpus aquai.
 Hoc, ubi roriferis terram nox obruit umbris,
 Ex templo subtus frigescit terra, coitque: 865
 Hac ratione fit, ut, tamquam compressa manu sit,

prædita sit ingenti calore, quomodo igitur fiet ut possit ille calor calefacere aquam subter terram, quæ constat corpore adeo denso, et temperare illam calore ferventi? Præcipue quoniam vix ille sol queat mittere suum calorem cum suis ferventibus splendoribus per clausas domos. Quænam ergo causa est? Scilicet, quia terra magis rarefacta circumcingit hunc fontem, quam omnis alibi terra. Et quia juxta corpus aquæ sunt plures atomi ignis. Inde fit ut, cum nox obduxit terram tenebris madidis, subito terra subter frigescat, et contrahatur. Hoc modo accidit ut, quasi

O. *fenore* Vind. V. ed. Th. Ra. *fevore* Vind. fr.—857 *Quæ queat hunc subter* P. Ald. *Quique adit super* Vind. Mus. B. 3. *Quique adhuc super* Mus. B. 1. V. ed. Ferr. Th. Ra. *supera* V. marg. 1. *supra* V. marg. 2. *Qui queat hic super* O. Vind. fr. *Qui queat hic supra* Cant. *crassi corporis* Gryph. Nard. Bas. *terra* Bodl. et sic legendum censet P. in not.—858 *Perquo ceremnore* Vind. *Perquoquere umorem* Vind. fr. *Per quæ ter'a humorem* Mus. B. 3. *Perquo quere humorem* Cant. *Perquoquere minorem* Ferr. *Perquere minorem* V. ed. Th. Ra. *calidoso clare* Vind. Vind. fr. *calido saccare* O. et sic legendum pronuntiat P. in not. *calido sol dare* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *calido sedare* Mus. B. 1. *calidos efflare* Mus. B. 3. *vapore* Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1. Cant. Gryph. Nard. Bas. Delph. *vaporem* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. sed *vapore* P. corr. in not. *vapori* vulg.—859 *lux possit* Ferr.—862 *Parva tenet* P. Bodl. Cant. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. *Para tenet* Voss. L. B. *Partene* Voss. vet. *Pura tenet* O. Mus. B. 1. 3. Gryph. Nard. Bas. Bas. marg. *Parthenice* Voss. marg. *certum* P. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. Ald. Bas. marg. *circum hunc fontem* edd. vulg. *extera tellus* Cant.—864 *Hinc* edd. vulg. *tibi* V. ed. Bodl. *undis* P. Bodl. O. Mus. B. 3. Cant. *undas* Mus. B. 1.—865 *sonitus* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1.

NOTÆ

858 *Sociare vapore*] Temperare calore; calefacere.

859 *Sæpta domorum*] Septas et clausas domos. Sic vs. 227. et alibi passim.

861 *Quæ ratio est igitur, &c.*] His 13. vs. refert i. causam hujus frigoris diurni, et nocturni caloris aquarum fontis Ammonis in ignis seu caloris

semina, quæ in terra circum fontem illum sunt, et sub aqua. Rem autem sic explicat, ut terra nocturno frigore compressa velut exprimat et transmittat in aquam ejusmodi semina; unde aqua incalescat. Calore vero diurno laxata terra veluti resorbeat eadem semina; unde et aqua frigida remaneat.

Exprimat in funtem, quæ semina quomque habet ignis;
 Quæ calidum faciunt laticis tactum, atque vaporem.
 Inde, ubi sol radiis terram dimovit obortis,
 Et rarefecit, calido miscente vapore; 870
 Rursus in antiquas redeunt primordia sedes
 Ignis, et in terram cedit calor omnis aquai:
 Frigidus hanc ob rem fit fons in luce diurna.
 Præterea, solis radiis jactatur aquai
 Humor, et in lucem tremulo rarescit ab æstu: 875
 Propterea fit, utei, quæ semina quomque habet ignis,
 Dimittat; quasi sæpe gelum, quod continet in se,

contracta esset manu, emittat in fontem omnes atomos ignis, quas continet; quæ reddunt aquam illam calidam ad tactum et ad gustatum. Postea, cum sol percussit tellurem splendoribus suis exortis, et fecit eam raram ferventi suo calore, qui miscet se intra terram, semina ignis revertuntur iterum in prisca sua loca, et totus calor aquæ recedit in terram. Propter hanc causam fons fit gelidus in tempore diurno. Deinde aqua agitur splendoribus solis, et de die rarefit per calorem micantem. Ideo accidit, ut ejiciat omnia primordia caloris, quæ sunt in ea, veluti plerumque ejicit gelu, quod habet in seipsa, et deserit glaciem, et remittit vincula, quibus

Cant. fons intus Mus. B. 3. solito Heins. 2.—867 frontem Cant.—868 aquæ tactum Beda apud Putschium, p. 2375. sic legendum censet P. in not. saporem edd. vulg. usque vapore Heins. 2.—869 umbram dimovit Creech. abortis V. ed. Bodl. V. marg. 1. Mus. B. 1. abortus O. Ferr. obortus Mus. B. 3. Cant. Gif. Gryph. Nard.—872 terras O. cadit Cant. redit Bodl. V. ed. Bas. Ferr. Th. Ra.—873 sit fons ut luce V. ed. Th. Ra.—875 luci Mus. B. 1. luce Gif. Par. Delph.—876 utique Cant.—877 Demittat P. Vind. Voss. vet. et L. B. O. Vind. fr. Ferr. Th. Ra. Ald. cum sæpe Gryph. Nard. Bas. Heins. 2. gelu Mus. B. 3.—

NOTÆ

867 *Quæ semina quomque*] Tmesis; quæcumque. Sic vss. 831. 876.

868 *Quæ calidum faciunt, &c.*] H. e. quæ faciunt ut hujus fontis aqua sit ad tactum et gustatum calida.

870 *Miscente*] Supp. seipsam intra terræ corpus aut partes.

874 *Præterea, solis, &c.*] His 5. vss. refert II. causam in solis calorem, quasi fieri possit, ut aqua, quæ nocturno tempore calida facta est de nocte per semina ignis, fiat rursus frigida de die per radios solis ita aquam penetrantes ac rarefacientes, ut liberum exortum in aëra faciant illis seminibus ignis. Non secus ac

dum glacies solvitur iisdem radiis solis penetrantibus. Utrum autem causa quærat rei quæ non sit, non auderem affirmare. Nemo enim historicorum aut geographorum, qui fontes describunt, hunc vidisse testatur.

875 *In lucem [luce]* In die, de die. Quidam in lucem legunt.

876 *Quæ semina quomque*] Tmesis, quæcumque. Sic vs. 867.

877 *Quasi*] Pareus et alii omnes; bene. Instituitur enim comparatio. Lambinus unus, *quin*.

Gelum] Vel gelu, utrumque dicitur, ut sæpe monui.

Mittit; et exsolvit glaciem, nodosque relaxat.
 Frigidus est etiam fons, supra quem sita sæpe
 Stuppa jacet flammam, concepto protinus igni; 880
 Tedaque consimili ratione, adcensa per undas,
 Conlucet, quoquomque natans inpellitur auris:
 Nimirum, quia sunt in aqua permulta vaporis
 Semina; de terraque necesse est funditus ipsa
 Ignis corpora per totum consurgere funtem, 885
 Et simul exspirare foras, exireque in auras;
 Non tam viva tamen, calidus queat ut fieri fons.
 Præterea, dispersa foras, erumpere cogit

tenetur. Fons est quoque gelidus, super quem stuppa posita emittit plerumque flammam, igne subito accenso: et pari de causa fax lucet inflammata super aquas, quacumque ex parte innatans inducitur a ventis. Scilicet eo quod plura primordia caloris sunt in aqua, et eo quod oportet ut per omnem ipsum fontem ipsa corpuscula ignis ascendant de terra infra jacente, et ut una exhalentur extra et evadant per flatus aërios, non tamen adeo vivida sunt, ut fons possit calefieri. Insuper violentia, qua feruntur, facit ea disjecta extra exire raptim per me-

878 Mutat Gryph. Nard. Bas. Nutat Gryph. marg. Bas. marg. novosque Vind. Ferr. V. ed. Th. Ra. nobosque Vind. fr. venasque Cant. Heins. 2. V. marg. 1. nivesque V. marg. 2. nervosque Gif. L. B. Par. Voss. marg.—879 supera quæ Mus. B. 1.—880 Stuppa Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Th. Ra. Stupa vulg. jacet Vind. lacit Vind. fr. flammis edd. vulg. conceptus Mus. B. 1.—885 consurgunt ire V. ed. Th. Ra.—887 tanta vi Vind. ita vita Vind. fr. tam vita Mus. B. 1. Cant. vis tanta Mus. B. 3. ita multa Voss. marg.—889 conciliari

NOTÆ

878 *Mittit*] Pareus, et alii; bene. Lambinus, *mutat*; male, ut satis patet.

Nodosque] Lamb. bene; sic Lucretius supra vss. 529. 530. describit gelum ab effectis. Glacie quippe tenentur aquæ quasi nodo ac vinculis. Pareus, *nervosque*; h. e. viresque. Verum aqua glacie concreta, dum solvitur, non relaxat de viribus, sed potius de vinculis.

879 *Frigidus est etiam, &c.*] His 27. vss. alium fontem mirabilem profert, cujus tamen et nomen et locum tacet. Sane videtur notare fontem Epiri de quo Plinius II. 103. 'In Dodone Jovis cum sit gelidus, et immensas faces extinguat, si extinctæ admoveantur,

accendit.' Notat et Gassendus in lib. x. Laërt. pag. 857. fontem ardentem esse non procul a Gratianopoli, qui admota face et flammam concipiat, et in dies non paucos ardeat. His itaque 9. vss. prioribus id fieri ait ob semina ignis, quæ foras e terris per fontem exhalant.

880 *Igni*] Pro igne. Sic alibi passim.

882 *Conlucet*] Collucet.

Auris] Flatibus, ventis.

888 *Præterea, dispersa, &c.*] His 18. vss. posterioribus etiam autumat id fieri ex eo, quod semina illa ignis per fontis aquas erumpentia foras tandem supra ipsas aquas concilientur et condensentur ita, ut ignem accendant

Vis per aquam subito, sursumque ea conciliare:
 Quod genus, indu mari est Aradio fons, dulcis aquai, 890
 Qui scatit, et salsas circum se dimovet undas:
 Et multis aliis præbet regionibus æquor
 Utilitatem obportunam sitientibus nautis,
 Quod dulces, inter salsas, intervomit undas.
 Sic igitur per eum possunt erumpere funtem, 895
 Et scatere, illa foras in stuppam semina: quæ quom
 Conveniunt, aut in tedai corpore adhærent,
 Ardescunt facile ex templo; quod multa quoque in se

diam aquam, et sublime congregari. Cujusmodi quidam fons dulcis aquæ exsilit in medio æquore, qui scaturit, et separat aquas salsas circum se. Et vero mare præstat in pluribus aliis locis similem bonam commoditatem nautis, qui sitiunt; quia emittit aquas dulces inter salsas suas. Itaque ergo primordia illa ignis queunt exire et scaturire extra in stuppam per medium ipsum fontem; in quam stuppam ubi coeunt, vel ubi adjunguntur corpori lampadis, haud difficile subito accenduntur; eo quod stuppæ continent etiam in seipsis

edd. vulg.—890 in O. endo Vind. fr. Posui est de meo; sed illud Aradio Vossii ingenio et doctrinæ debetur. Wakef. mari spirat P. Vind. fr. Cant. Gryph. Nard. maris parat Vind. Mus. B. 1. 3. mari sparat Voss. vet. et L. B. V. ed.—891 Quod P.—892 pariter regionibus P. sed præbet ex prisca lectione P. in not. præter Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. religionis V. ed. Th. Ra.—894 dulcit Voss. vet. et L. B. internovit Vind. Mus. B. 3. immiscuit Mus. B. 3. in marg.—896 quo edd. vulg.—897 in tedai corpore Voss. emend. in tæda cum corpora P. Gryph. Nard. Bas. in tæda corpori V. marg. 1. in corpora Vind. fr. inde corporibus Mus. B. 3. in tæda corpora Cant. inde ad corpora Mus. B. 1. Voss. vet. videda corpora Vind. quom tedai corpori vulg.—898 Edescunt Mus. B. 1. quod P. Voss. vet. et L. B. quia vulg. quæ V.

NOTÆ

stuppis, lychnis, et aliis rebus ejusmodi admotis. Sic enim saliunt fontes aquæ dulcis e medio mari; namque semina dulcis aquæ sursum erumpentia simul coeunt, et rivum dulcis aquæ salientis faciunt, ita et illa ignis semina sursum elata coeunt, et ignem facile concipiunt. Sic etiam recens extinctum elychnium, si candelæ accensæ, aut igni admoveatur, iterum facile ardet et accenditur, antequam tetigerit flammam.

889 Vis] Supp. seminum illorum ignis erumpentium per medias fontis aquas.

Conciliare [conciliari] Cogi, congregari.

890 Quod genus] Cujus generis. Sic v. 479. II. 194. &c.

Indu [Endo] H. e. in. Sic IV. 773.

Fons, dulcis aquai, &c.] Qualis est Arethusa, quæ non quidem in mari, sed in extrema Sicilia est. Plin. II. 101. 'Quidam fontes odio maris ipsa subeunt vada, sicut Arethusa fons Syracusanus, in quo redduntur jacta in Alpheum.'

891 Scatit] A verbo scato, is, tertiarum conjug. Dicitur et scateo, es, secundarum conjug. vs. 896.

896 Quæ [Quo] Ad quam stuppam.

898 Ardescunt] Supp. stuppæ, et tæda.

Semina habent ignis stuppæ, tedæque, tenentes.
 Nonne vides etiam, nocturna ad lumina linum 900
 Nuper ubi extinctum admoveas, accendier ante,
 Quam tetigit flammam; tedamque pari ratione?
 Multaque præterea, prius ipso tacta vapore
 Eminus ardescunt, quam conminus inbuat ignis.
 Hoc igitur fieri quoque in illo fonte putandum est. 905
 Quod super est, agere incipiam quo foedere fiat
 Naturæ, lapis hicc' ut ferrum ducere possit,
 Quem Magneta vocant patrio de nomine Graiei,

plura primordia ignis pariter ac lampades, quæ continent stuppas. Num cernis quoque, cum applicas ad faces nocturnas elychnium recenter restinctum, illud ardescere priusquam contigerit ignem? nonne lampada simili modo? Deinde plures res contactæ ipso igne procul accenduntur, antequam ignis prope perfundat illas. Credendum est ergo idipsum etiam evenire in ipso fonte. Quod reliquum est, aggrediar dicere, qua lege naturæ fiat ut lapis ille, quem Græci appellant magneta de

ed. Mus. B. 3.—900 ut pro ad V. marg. 1. lumine Vind. fr. limina Mus. B. 1. linum V. ed. Bodl. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. Gryph. Nard. Bas. lychnum P. O. lumen Vind. Mus. B. 3. linum Cant.—901 admoveas Cant. amoveas Ferr. V. ed. Th. Ra.—903 tactu V. ed. Th. Ra.—905 fatendum est Gassend.—907 lapsi V. ed. Vind. Th. Ra. Vind. fr.—908 Quam

NOTÆ

899 Tenentes] Supp. semina ignis. Porro 'Tenentes habent,' h. e. tenent et habent.

901 Accendier] Poëtice pro accendi.

903 Vapore] Igne, calore.

904 Imbuat] Metaphora est ab aquis ad ignem. Sic v. 595.

906 Quod super est, agere, &c.] His 182. vs. h. e. ab h. vs. 906. ad vs. 1088. disputationem instituit de magnetete. His autem 4. vs. prioribus ait Poëta se dicturum de virtute magnetis, quam unam agnoscit, licet duplex distinguatur: altera, qua ferrum trahit ad se: altera, qua et se et ferrum dirigit versus polos mundi, de qua utraque jam nos infra dicemus. Porro nomen illius explicat, vultque Magneta dici a Magnesia, quæ regio est Lydiæ apud Græcos, ubi primum inventus fertur is lapis. Nos illum

dicimus patrio nomine Amantem, Aimant: forte respicientes ad illud, quod Orpheus cecinit de magnete apud Claud. in carm. XLVIII. nempe ferrum deduci ad magneta, ut sponsam ad sponsi amplexus: 'Pronuba fit natura Deis, ferrumque maritat Aura tenax Flagrat anhela silex, et amicam saucia sentit Materiem, placidosque chalybs cognoscit amores Jam gelidas rupes, vivoque carentia sexu Membra feris: jam saxa tuis obnoxia telis, Et lapides suus ardor agit, ferrumque tenetur Illecebris,' &c. Aristoteles vocat illum simpliciter λίθον lapidem, per excellentiam: quidam Herculeum, vel quod Hercules repererit illum primus; vel ab urbe Heraclea, ubi repertus dicitur; vel a vi, qua pollet.

908 Graiei [Gra] Graii, Græci.

Magnetum quia sit patriis in finibus ortus.

Hunc homines lapidem mirantur: quippe catenam 910
Sæpe ex annellis reddit pendentibus ex se:
Quinque et enim licet interdum, pluresque, videre,
Ordine demisso, levibus jactarier auris,

patrio vocabulo, quoniam natus sit in patriis regionibus Magnetum, queat attrahere ferrum. Mortales admirantur hunc lapidem; nimirum quia plerumque facit catenam ex annulis ferreis appendentibus ex seipso. Namque cernere est aliquando quinque, et plures etiam, ejusmodi annulos pendentes ex illo agitari levibus flati-

Mus. B. 3.—909 *fit* Vind. Mus. B. 3.—911 *anellis* P. O. Cant. Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald.—912 *Qui neque enim* Vind. Mus. B. 1. 3. Ferr. V. ed. Th. Ra. *Quinque enim* O. *Qui neque et eum* Vind. fr. *Quin quoque enim* Cant. *plures* P. O. Cant. Ferr. V. ed. Th. Ra.—913 *demisso* P. Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. *demissos* vulg. *lenibus* Vind. Mus. B. 3. Ferr. *latarier* Mus. B. 3. *hamis*

NOTE

910 *Hunc homines, &c.*] His 7. vss. seqq. notat primam præcipuam magnetis virtutem. Trahit enim quinque aut plures etiam annulos ferreos alios aliis adhærentes. Itaque videtur tantum disputare de i. virtute magnetis, quæ est attractrix; de ii. quæ est directrix nihil agit. Scilicet nihil apud antiquos disputatum videtur de hac vi posteriori. Recentiores enim tantum fuere, qui de ea quæsierint aliquid, ex quo usus acus magneticæ repertus est, nempe paulo ante quinque sæcula, ann. mcc. Quo tempore hanc inventionem commendavit Guyotus Provinceus poëta Gallus, Marinetam indigitans. Hinc ad extremum unum illius acus ubique etiam apud barbaras nationes applicatur lilium Galliarum insigne. Quidam igitur opinati sunt hanc magnetis vim directricem pendere a cœli polis. Alii ab uno polo Arctico. Cardanus a cauda Ursæ. Cartesius a nescio quo ultra cœlum tractario puncto. Frencastorius a montibus quibusdam magneticis sub polo Arctico. Guilielmus Gilbertus ab ipsamet terra, quæ, ut ingens magues,

magneta ipsum quasi parvam terram, et ferrum quasi ejus prolem, in nativum situm, hoc est, in Boream et Austrum conformet. Quod spectat ad i. magnetis virtutem, quæ tractrix est, jam cum Lucretio sigillatim disseremus ex Epicuri doctrina, si prius pauca præfati fuerimus de Veterum nonnullorum opinione. Thales, Aristoteles, et Hippas primus opinati sunt referendam esse vim illam in magnete tractricem ad animam, qua præditus sit. Verum non constat quas manus, quosve sensus huic lapidi Natura dederit. Cardanus innuit esse tantum nutritionis quendam appetitum, quo magnes ferrum corripit; quod et Clandianus cecinit Epigr. 'Ex ferro meruit vitam, ferrique rigore Vescitur; has dulces epulas, hæc pabula novit.' Et Diog. Apoll. lib. ii. Nat. Q. c. 23. dum censuit humiditatem esse in ferro, quam siccitas magnetis depasceret. Nonnulli recurrunt ad sympathiam, et ad virtutem occultam. Superest ut Epicuri, Democriti, et Lucretii proponamus opinionem, de qua jam.

913 *Jactarier*] Poëtice pro jactari.

Unus ubi ex uno dependet, subter adhærens;
Ex alioque alius lapidis vim, vinclaque, noscit: 915
Usque adeo permanenter vis pervaleat ejus.

Hoc genus in rebus firmandum est multa prius, quam
Ipsius rei rationem reddere possis;
Et nimium longis ambagibus est adeundum:

Quo magis adtentas aureis, animumque, reposco. 920

Principio, omnibus a rebus, quasquomque videmus,
Perpetuo fluere, ac mitti spargique, necesse est
Corpora, quæ feriant oculos, visumque lacescant;
Perpetuoque fluunt certis ab rebus odores:

bus venti, cum unus annellus pendeat ex altero, cui subter annectitur, et alius agnoscit virtutem et nodos lapidis ex alio: adeo virtus illius perenniter valet in unum ex alio. Multa ostendenda sunt in rebus ejus generis, antequam queas afferre causam hujusce rei; et procedendum est per multas nimis circuitiones; quapropter eo magis postulo aures attentas, et mentem docilem. Primum oportet ut confitearis corpuscula continuo jaci, et decidere a rebus omnibus, quas cernimus; quæ corpuscula percutiant oculos et exasperent aspectum; et ut odores continuo manent ab

Ferr. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. P. Bodl.—914 *ubi corno* V. ed. Bodl. *super* Vind. Voss. vet. Mus. B. 3. Cant. Ferr. V. ed. Th. Ra. *super* O. *aderens* Vind. fr. *ad hærtas* V. ed. Bodl. Th. Ra.—915 *altoque* Vind. V. ed. Voss. L. B. Vind. fr. O. Ferr. Th. Ra. *lapidum* Vind. *cundaque* Vind. Ferr. V. ed. Th. Ra. *vinciaque* Vind. fr. *vim vinclaque* desunt Mus. B. 1.—916 *permanant et* P. Ald. sed corr. P. in not. *permanat et* Ferr. V. ed. Th. Ra. *permanenter* Vind. *permetur* Vind. fr. *prævalet* P. *pervolat* Bentl. *permanenter vis* per desunt Mus. B. 1. *permanat enim semper valet et vis* Mus. B. 3.—917 *priusque* V. ed. Th. Ra.—918 *rei* P. O. Mus. B. 1. 3. Cant. *reii* vulg.—921 *ab rebus* Nard. *quæcunque* P. Ald. *qua cunque* V. ed. Th. Ra.—922 *mitti fateare* P. Gif. Delph. Cout. Lamb. Gassend. Ald. *miti sparareque* Vind. *micis parcieque* V. ed. Th. Ra. *micis partique* Ferr. *mitis pariterque* O. *miti sparcieque* Vind. fr. *mitti patique* Mus. B. 1. *mitis parcieque* Mus. B. 3.—923 *aquæ* Vind. O. Vind. fr. *visus* Cant.—924 *fluant* P. Ald. *rebus obortu* Mar.—925 *e fluviiis* P. Ald. *de fluviiis* V. ed. Th. Ra. *præpositio* deest Vind. Mus. B. 3. Vind. fr. *sole et* Mus. B. 3.—

NOTE

917 *Hoc genus in rebus, &c.*] Priusquam rem explicet Lucretius prævia quædam præmittit. His itaque 4. vss. præfatur se rem altius repetiturum.

Hoc genus] Hujus generis, hujusmodi; supp. in rebus. Sic vs. 890. et alibi.

Firmandum est multa] Hellenismus, pro firmanda sunt multa. Sic i. 139. et alibi passim.

921 *Principio omnibus, &c.*] His 15. vss. præmittit i. effluere continuo corpuscula quædam ex rebus omnibus. Quod quidem jam supra iv. 217. et seqq. docuerat. Scilicet id inculcatum esse vult ob insignem difficultatem jam solvendam.

923 *Corpora, quæ feriant, &c.*] Hi 13. vss. positi sunt iv. 217. et seqq. Consule nostras ibid. annotationes.

Frigus ut a fluviiis, calor a sole, æstus ab undis 925
 Æquoris, exesor mœrorum litora propter:
 Nec variei cessant sonitus manare per auras.
 Denique, in os salsi venit humor sæpe saporis,
 Quom mare vorsamur propter; dilutaque contra
 Quom tuimur misceri absinthia, tangit amaror. 930
 Usque adeo omnibus ab rebus res quæque fluenter
 Fertur, et in cunctas dimittitur undique parteis.
 Nec mora, nec requies, inter datur ulla fluundi;
 Perpetuo quoniam sentimus, et omnia semper
 Cernere, odorari, licet, et sentire sonare. 935

Nunc omnes repetam quam raro corpore sint res
 Commemorare, quod in primo quoque carmine claret.
 Quippe et enim, quamquam multas hoc pertinet ad res
 Noscere, cum primis hanc ad rem protinus ipsam,
 Qua de disserere adgredior, firmare necesse est; 940
 Nihil esse in promptu, nisi corpus mixtum in inani.

certis rebus; veluti frigus a fluminibus: calor a sole: æstus ab aquis maris, qui corradit mœnia, quæ sunt juxta maris littora: neque etiam diversi sonitus desinunt pervenire ad aures: demum vapor saporis salsi plerumque pervenit in os, ubi sumus juxta pelagus: et ubi cominus videmus absinthia dilui, et misceri, amaritudo illorum pervenit etiam ad nostras nares. Adeo verum est quod res quæque mittitur perpetuo a cunctis rebus, et fertur ex omni parte in omnes partes. Neque pausa, neque quies ulla conceditur intermanandi. Siquidem sentimus continuo, ac possumus perpetuo videre res omnes, et olfacere; et audire sonum. Jam iterabo dicere quam raro corpore res cunctæ constant, quod etiam patet in primo libro hujusce poematis. Namque etiamsi spectet ad plurimas res cognoscere istud, sed præsertim extemplo ad hanc ipsam materiam, de qua suspicio disputare, tamen oportet confirmare nullam rem palam existere, nisi sit corpus intermixtum inani.

926 *exesor* Mus. B. 1.—927 *aureis* edd. vulg.—928 *mox pro in os* O. Mus. B. 1. 3.—930 H. vs. et seq. in lib. vet. omn. præter P. inseruntur post vs. 935. *amara* Vind.—935 *sonorem* edd. vulg. *sanare* Bas. marg.—937 *dare* Vind. Voss. vet. et L. B. *clare* Vind. fr. Mus. B. 3. *dixi pro claret* Mus. B. 1. V. marg. 1.—938 *partium pro pertinet* V. ed. Th. Ra.—941 in Wakef. ex conj. *mixtum corpus inani* P. O. Mus. B. 1. et edd. vulg. *corpus mixtum inani* V. ed. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Gif. Par. Delph. *corpus injectum inani*

NOTÆ

936 *Nunc omnes repetam, &c.*] His 23. vs. præmittit II. nullum esse corpus adeo solidum, quod non constet inani: hoc est, quod non inania spatiola contineat. Quod quidem fusius jam demonstravit I. 420. et seqq.
 937 *In primo carmine*] In primo li-

bro hujus carminis.
 939 *Cum primis*] Inprimis. Sic I. 131. 716. &c.
 941 *In promptu*] In aperto, in rerum natura, palam. Sic I. 878. III. 186. &c.

Principio, fit, ut in speluncis saxa superna
 Sudent humore, et guttis manantibus stillent:
 Manat item nobis e toto corpore sudor;
 Crescit barba, pileique per omnia membra, per artus: 945
 Diditur in venas cibus omneis; auget, alitque,
 Corporis extremas quoque parteis, unguiculosque.
 Frigus item transire per æs, calidumque vaporem,
 Sentimus; sentimus item transire per aurum,
 Atque per argentum, quom pocula plena tenemus. 950
 Denique, per dissæpta domorum saxeæ voces
 Pervolitant, permanat odos, frigusque, vaposque
 Ignis: qui ferri quoque vim penetrare suëvit
 Denique, qua circum colli lorica coërcet.

Primum accidit, ut in cavernis lapides superne pendentes exsudent aqua, et distillent guttulis fluentibus. Sudor etiam fluit nobis ex omni corpore. Barba increscit, et pili crescunt per membra et per partes corporis. Alimentum omne distribuitur in venas, amplificat et nutrit ultimas partes corporis, et ipsos ungues. Similiter experimur frigus, et fervidum calorem permeare per aurum, et per argentum, ubi habemus manu crateras plenos aqua calida aut frigida. Demum voces transeunt per meatus lapideos domorum: odor transit, et frigus, et calor ignis; immo etiam omnis virtus morbi, quæ nobis venit foris, solita est transire etiam duritiem ferri, qua parte lorica circumcingit undique corpus. Et tempestates quæ oriuntur in

Vind.—943 *Suadent* Cant. in more V. ed. Th. Ra.—946 *Diditus* Lamb. et alii.—947 *unguiculasque* P. Ald. utramvis lectionem probat P. in not. *nuge oculosque* Ferr. V. ed. Th. Ra.—949 *sentimur* Mus. B. 1.—950 *plana* Vind. V. ed. Th. Ra. Bodl. Mus. B. 1. 3. Cant. et var. lect. edit. Junt.—952 *Pervolitans* Nonius, VIII. 27. *odos* Voss. vet. et L. B.—953 *quin ferri* Cant. et edd. vulg. *suerit* P. Ald.—954 *Undique* edd. vulg. *certum* Vind. *colli* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Bodl. Gryph. Nard. Bas. *coli* Vind. Gif. Par. *cali* Voss. vet. et L. B. O. Vind. fr. Mus. B. 1. *corii* Cant. Fab. Lamb. *cohæret* Gryph. marg. P. Ald. *cohercet* Ferr.—955 *Fervida* Creech. *vis quæcunque* edd. vulg. *vi quacunque* Sns. *vis*

NOTÆ

942 *Saxa superna, &c.*] Quod probavit I. 349. et seqq.

943 *Sudent humore*] Sic v. 1128. et infra vs. 1145.

946 *Diditur in venas, &c.*] Quod ostendit I. 351. et seqq.

948 *Frigus item, &c.*] Sic I. 495. et seqq.

951 *Denique, per dissæpta, &c.*] Sic I. 490.

953 *Suëvit*] Supp. morbida vis vs. 595.

954 *Circum colli [Corpus]* Lamb. bene. Sensus est: Morbida vis penetrat etiam ferrum ea parte, qua lorica corpus undique circum coërcet. Hoc est, morbus etiam hominem loriatum tentat et corripit; neque enim lorica, quæ totum hominis corpus tegit et circumdat, arcere vim et causam morbi externam potest, quominus in corpus penetret. Alii *circum coli*; coli autem circums, seu circulus, id est, pectus, venter, et la-

Morbida visque simul, quom extrinsecus insinuatur: 955
 Et tempestatem, terra cœloque coortam,
 In cœlum terramque remote jure facessunt:
 Quandoquidem nihil est, nisi raro corpore nexum.
 Huc adcedit, utei non omnia, quæ jaciuntur
 Corpora quomque ab rebus, eodem prædita sensu 960
 Atque eodem pacto rebus sint omnibus apta.
 Principio, terram sol excoquit, et facit are;
 At glaciem dissolvit, et altis montibus altas
 Exstructas ningues radiis tabescere cogit:

terra, et in aëre, merito omnes exortæ e cœlo et e terra subito veniunt, siquidem nihil est, quod non sit contextum corpore raro. Additur ad hæc, quod omnia corpuscula, quæ mittuntur ab rebus, non sint donata pari qualitate, neque idonea sint pari ratione cunctis rebus. Primum sol urit, et arefacit terram: sed liquefacit glaciem, et facit liquescere radiis suis nives accumulatas sursum in montes celso.

simulacrum Voss. marg. excusseris pro extrinsecus Heins. 2.—956 Nam Fab. tempestatem Vind. V. ed. Voss. vet. O. Vind. fr. Mus. B. 1. Cant. Fab. Heins. 2. Ferr. Th. Ra. tempestates P. Mus. B. 3. et edd. vulg. tempestate in Voss. L. B. coortam O. Mus. B. 1. Cant. Fab. Heins. 2. coortæ P. Mus. B. 3. Ald. et edd. vulg. coortæ reliqui.—957 remote Vind. O. Vind. fr. remotæ reliqui. in re Vind. V. ed. Th. Ra. mente Mus. B. 3. E cœlo emotæ terraque repente facessunt edd. vulg. terrasque remote e jure Voss. marg. Vel ferri natura timet circumque fatiscit Fab. terrasque timet arcumque fatiscit Heins. 2.—958 non raro Vind. Voss. L. B. Vind. fr. et edd. vulg.—959 non deest Vind. Vind. fr.—961 Det quoque Mus. B. 1. fuit Mus. B. 3.—962 quo pro sol Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. excoquit Vind. fr.—963 alte edd. vulg.—964 Extinctas Vind. V. ed. Bodl. Th. Ra. Exstructasque P. O. Mus. B. 1. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 1. Heins. 2. nives P. Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Vind. fr. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 1. Heins. 2. et Cant. sed in rasura. nubes Mus. B. 1. ningues P. in

NOTÆ

tera, quæ velut in orbem ambit et circumvenit intestinum illud, quod colum vocant.

957 In cœlum [E cœlo emotæ, &c.] Lamb. bene. Ea enim mens est Poëtæ, ut et terram et cœlum ostendat esse corpora mixta inani. Sunt autem si ex iis exeant tempestates, quæ in iis fiunt. 'Emotæ' igitur, i. e. extra motæ, ejectæ, expulsæ.

Facessunt] I. e. discedunt. Pareus vero et alii: In cœlum terrasque remotæ jure facessunt. Non male. Si enim e cœlo et terra ortæ tempestates re-

deunt in cœlum et in terram, cœlum et terram corpora esse mixta inani necesse est.

959 Huc adcedit, utei, &c.] His 20. vss. præmittit III. corpuscula, quæ ab rebus mittuntur, non congruere rebus cunctis eadem ratione. Quod etiam demonstravit passim superioribus libris, sed præsertim lib. IV.

960 Quomque [Cunque] Tmesis vocabuli quæcumque.

962 Facit are] Anastrophe, pro arefacit. Sic alibi passim.

Denique, cera liquefit in ejus posta vapore. 965
 Ignis item liquidum facit æs, aurumque resolvit:
 At coria et carnem trahit, et conducit in unum.
 Humor aquæ porro ferrum condurat ab igni;
 At coria et carnem mollit, durata calore.
 Barbigeras oleaster eo juvat usque capellas, 970
 Ecfluat ambrosia quasi vero, et nectare, tinctus:
 Qua nihil est homini quod amarius frundeat estu.
 Denique, amaracinum fugitat sus, et timet omne
 Unguentum; nam setigeris subus acre venenum est,
 Quod nos interdum tamquam recreare videtur. 975
 At contra nobis cœnum teterrima quom sit
 Spurcicies, eadem suibus hæc munda videtur,

Demum cera posita ad calorem illius liquefit. Ignis similiter liquefacit æs, et dissolvit aurum: verum ducit et contrahit in unum coria et carnem. Liquor etiam aquæ indurat ferrum candens ab igne: verum emollit coria et carnem, quæ condurata sunt ab igne. Oleaster adeo delectat capras, quæ gerunt barbam, veluti si imbutus ambrosia et nectare fluat: verum nihil est, quod sit magis amarulentum homini, quam folia hujus arboris. Tandem sus fugit amaracinum, et metuit omne unguentum; namque id est virus asperum suibus, qui gerunt setas: quod tamen aliquando videtur veluti juvare nos ipsos. Contra vero, cum lutum sit nobis sordidissima sordes, hæc eadem sordes videtur grata suibus, ita ut toti se versent in

not.—965 liquefit Vind. Voss. L. B. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. liquescit reliqui. in ignis posta Gryph. marg. Bas. marg. P. in nis posita V. ed. Th. Ra.—966 facile æs P. O. Mus. B. 1. Ferr. Ald. V. marg. 1. favilies V. ed. Th. Ra. facere æs Cant.—967 Ac O. Mus. B. 1.—969 Et V. ed. Ac O. Mus. B. 1.—970 celaster Voss. L. B. comnat pro eo juvat V. ed. Th. Ra. eo vivat Ferr.—971 Ecfluat Vind. fr. Diffultat edd. vulg. ambrosiam P. O. Ald. ambrosias V. ed. Bodl. Mus. B. 1. 3. Cant. et nectaretintus Vind. et nectar et nitus V. ed. et nectar et intus Mus. B. 1. O. Ferr. Th. Ra.—972 At P. Ald. ed edd. vulg. Quo Cant. inarius Vind. mariue Vind. fr. V. ed. Th. Ra. in majus O. in arvis Voss. vet. et L. B. Ferr. magis Mus. B. 3. hoc vocab. et seq. desunt Mus. B. 2. fronde ac V. ed. Th. Ra. Vind. fr. fronde hac Voss. marg. estu Mus. B. 3. exstet reliqui.—973 maricinum Vind. Cant. maricum V. ed. Th. Ra. amaricum Ferr. maracinum Vind. fr. maritimum Mus. B. 1. 3.—974 subis V. ed. Th. Ra. suis Mus. B. 1. suibus Mus. B. 3.—976 cœni Mus. B. 1. O.—977 suibus hæc munda Gryph. Nard. Bas. subus hæc res munda edd. vulg. hæc jucunda P. Mus. B. 3. Delph. Cont. Heins. 2. Ald. hæc munela V. ed. Th. Ra. civunda Voss. L. B. hæc tam munda O. Mus.

NOTÆ

965 Posta] Syncope, pro posita. 973 Amaracinum] Unguentum ex
 968 Igni] Pro igne: sic alibi passim. Amaraco factum.
 974 Subus] Suibus. Sic vs. 977.
 970 Barbigeras Oleaster, &c.] Capræ enim frondibus amaris et salicibus vide Plin. VIII. 15.
 delectantur.

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

Insatiabiliter totei ut volvantur ibeidem.

Hoc' etiam super est, ipsa quam dicere de re
Adgredior, quod dicundum prius esse videtur. 980

Multa foramina quom variis sint reddita rebus,
Dissimili inter se natura prædita debent
Esse, et habere suam naturam quæque, viasque.
Quippe et enim variei sensus animantibus insunt,
Quorum quisque suam proprie rem percipit in se. 985
Nam penetrare alio sonitus, alioque saporem
Cernimus e sucis, alio nidoris odores.

Præterea, manare aliud per saxa videtur,
Atque aliud lignis: aliud transire per aurum;
Argentoque foras aliud, vitroque, meare; 990
(Nam fluere hac species, illac calor ire, videtur;)

eadem sine satietate. Illud quoque restat, quod videtur esse præmittendum, antequam incipiam loqui de ipsa materia, quam tracto; nimirum, quoniam multi meatus dati sunt diversis rebus, ii debent esse donati dispari natura inter se, et singuli debent habere suam naturam, et suas semitas. Namque diversi sensus redduntur animalibus, quorum animalium singuli sensus recipiunt in se rem sibi idoneam. Etenim videmus sonos permeare per alias vias; et saporem, qui mittitur e succis, per alias vias. Deinde res alia videtur fluere per lapides, et alia videtur penetrare per ligna, alia per aurum; et alia videtur transire extra per argentum, alia per vitrum; namque imago videtur transire per hoc posterius, et calor per illud prius; et res alia videtur transire velocius per

B. 1.—978 *tuti* Gryph. marg. Bas. marg. P. *volnerantur* V. ed. Th. Ra.—979 *quia pro quam* P. Gryph. marg. Ald.—984 *variis* P.—985 *prope præcipit* V. ed. Th. Ra.—986 *alia s. aliaque* Lamb. et edd. vulg. *alio sonituque* Mus. B. 1. *alios sonitus* Mus. B. 3.—987 *alia* Lamb. et edd. vulg. *nidores* Vind. V. ed. Th. Ra. Post hunc vs. vss. 994. 995. collocantur in P. Vind. Gryph. Nard. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. atque in sex posterioribus exempl. suo loco repetuntur.—988 *Propterea* P. V. ed. Bodl. Th. Ra. Ald. *manere* Vind. Nos sequimur Voss. vet. et L. B. sic ponentes vs. 995. qui vs. 988. est vulgari editionum, et in scriptis omn. exempl. vss. 993. 994. comitari solet. Wakef.—989 *lignis* Voss. vet. et L. B. *tignis* P. O. Cant. *ignis* V. ed. Mus. B. 3. *per ligna* vulg.—990 *intro* Vind. *intus* Ferr. V. ed. Th. Ra. O. Mus. B. 1. 3.—991 *illas* Vind. V. ed. Mus. B. 3. *color* Cant. *ille videtur* Gassend.—992

NOTÆ

978 *Ibeidem*] In eodem cæno, in eadem spurcitie.

979 *Hoc' etiam super est* [*superest*] &c.] His 17. vss. præmittit iv. in rebus cunctis varia esse spatiola seu foramina dissimilium figurarum. Unde nec eadem quibuslibet queunt apta esse, Quod variis confirmat exemplis, et

quod antea demonstravit II. 381. 389. 682. et iv. 597. 635. et 674. &c.

987 *E sucis*] Supp. effluentem. Vel, e succis, i. e. succorum; sicut jam postea, 'nidoris odores,' pro e nidore.

991 *Hac*] Nempe, per vitrum.

Illac] Nempe, per argentum.

Atque aliis aliud citius transmittere eadem.

Scilicet id fieri cogit natura viarum,

Multimodis varians, ut paullo obstendimus ante,

Propter dissimilem naturam, textaque, rerum. 995

Quapropter, bene ubi hæc, confirmata atque locata,

Omnia constiterint, nobis præposta, parata;

Quod super est, facile hinc ratio reddetur, et omnis

Causa patefiet, quæ ferri perliceat vim.

Principio, fluere e lapide hoc permulta necesse est 1000
Semina, sive æstum, qui discutit aëra plagis,

eandem viam, quam alia res. Nimirum natura foraminum, quæ diversis modis mutatur, facit id fieri, veluti demonstravimus paulo antea, ob disparem naturam, et contexturas dissimiles rerum. Quamobrem cum hæc omnia fuerint nobis bene probata, et posita, et præparata, et præmissa, postea haud difficile ratio afferetur ejus rei, quæ restat, et omnis causa manifesta erit, quæ scilicet attrahat naturam ferri. Primum id necessarium est, nempe plurima corpuscula emanare e lapide magnetico, vel potius turbam corpusculorum, quæ dissipat ictibus aëra omnem, qui

Detque Mus. B. 1. *eandem* P. Gryph. Ald.—994 *variant* Mus. B. 1. 3. Cant. *varias* Mus. B. 3. in secundo loco.—996 *bone* P. V. ed. Th. Ra. Ald. *at locata* V. ed. Th. Ra.—998 *huic* P. V. ed. Th. Ra. *reddet* Vind. *redditur et* V. ed. Th. Ra. *omnes* Vind. fr.—999 *fieri* V. ed. Th. Ra. *perliceat vim* Vind. Mus. B. 1. *pelliciat vim* vulg. *perlicit arcum* P. in not. V. marg. 1. *perlitratum* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *perliceatum* Voss. vet. et L. B. *pelliceat vim* O. Cant. *pelliceat tum* Mus. B. 3.—1000 *et lapide* Ferr.—1001 *destinat* V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

992 *Eadem*] Supp. via.

994 *Ostendimus ante*] Lib. II. et lib. IV.

995 *Textaque, rerum*] Texturasque rerum. Sic alibi, 'clausa domorum,' 'strata viarum,' &c.

996 *Quapropter bene ubi, &c.*] His 4. vss. concludit et monet, his præmissis rebus, bene intelligi posse, quo modo et qua ratione fiat, ut magnes trahat ferrum. Quod quidem jam explicaturus est.

997 *Præposta*] Præposita, h. e. præmissa.

1000 *Principio, fluere, &c.*] His quatuor ita præmissis jam aggreditur dicere causam, seu modum, quo magnes ferrum attrahit, ferrumque vicissim ad magnetem fertur. Itaque

his 15. vss. docet 1. multa corpuscula effluere tam ex magnete, quam ex ferro, plura tamen et potentiora ex magnete. Quo fit, ut aër semper longe magis discutiatur circa magnetem, quam circa ferrum inania spatia creentur. Et quia, cum ferrum collocatur intra discussi aëris sphaeram, ut aiunt, multum inanis inter ipsum et magnetem intercipitur, tunc fit, ut corpuscula ferri liberius ferantur in eam partem, ac proinde versus magnetem; nequeant vero majore copia contendere, quin pelliciant simul cohærentia corpuscula ferri, atque ideo totam ipsam ferri massam.

Lapide hoc] Nempe magnete.

1001 *Æstum*] Turbam confusam, copiam ingentem.

Inter qui lapidem ferrumque est quomque locatus.
 Hoc ubi inanitur spatium, multusque vacefit
 In medio locus; ex templo primordia ferri
 In vanum prolapsa cadunt conjuncta, fit utque 1005
 Annulus ipse sequatur, eatque ita corpore toto.
 Nec res ulla magis, primoribus ex elementis
 Indupedita suis, arte connexa cohæret,
 Quam validi ferri naturæ frigidus horror :
 Quo minus est mirum, quod dicitur; ex elementis 1010
 Corpora si nequeunt, de ferro plura coorta,
 In vacuum ferri, quin annulus ipse sequatur :
 Quod facit; et sequitur, donec pervenit ad ipsum

positus est inter lapidem magneta et ferrum. Cum autem is locus vacefit, et plurimum spatium inanitur in medio, subito semina cohærentia ferri decidunt et labuntur in vacuum spatium, et accidit ut ipse annulus ferreus subsequatur, et sic feratur toto corpore. Neque res ulla est, quæ magis stricte contextu connectatur implicata ex suis primis primordiis, quam gelidus rigor naturæ ferri solidi cohæret. Quapropter eo minus est mirandum, quod paulo supra docuimus, si corpuscula plurima nata ex ferro non possunt mitti in spatium vacans, quin ipse annulus subsequatur; quod revera ipse facit, et subsequitur usquedum jam contingat ipsum

Bodl. sive et seqq. omn. vocab. versus desunt Mus. B. 3.—1003 inaniter V. ed. O. Th. Ra. multisque P. Ferr. vacescit V. ed. Bodl. Th. Ra. vacuefit Hav. ex Carrione. rarescit V. marg. 1. 2. lacessit Mus. B. 3. et in ora codicis, 'Alii rarefit.'—1004 ferre Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 1.—1005 In ranum Cant. Delph. In vacuum vulg. cadant Gif. Par. Heins. Mar. commenta V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. prolapsa Voss. vet. sed conjuncta in marg. ut qui P. Vind. V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. ut quin legendum censet P. in not.—1007 ex deest Voss. vet. et L. B. Vind. V. ed. Vind. fr. tunc pro ex Cant. aliementis V. ed. Th. Ra.—1009 humor Mus. B. 1.—1010 paullo diximus ante edd. vulg.—1011 sive queunt Vind. Mus. B. 1. e ferro P. Vind. fr. Cant. Ald. Voss. marg. re-ferre Vind. V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. te ferro O. deferri Mus. B. 1. te ferre

NOTÆ

1002 Inter qui, &c.] H. e. quicumque locatus est inter lapidem et ferrum. Sic vs. 831.

1003 Vacefit] Vacuus fit. Sic vs. 965. et infra vs. 1005.

1005 Fit utque] Et fit ut.

1006 Annulus] Supp. ferreus: hoc est, ipsum ferrum.

1007 Primoribus ex elementis] Ex primis corpusculis, e primordiis. Sic

II. 313.

1008 Indupedita [Endopedita] Vel Indupedita; h. e. impedita. I. 241. II. 101.

1009 Quam validi, &c.] Periphrasis; h. e. quam ferrum validum.

1013 Quod facit] Nempe ferrum sequitur sua corpuscula exeuntia in vacuum, donec adhæreat totum magneti.

Jam lapidem, cæcisque in eo compagibus hæsit.
 Hoc fit idem cunctas in parteis; unde vacefit 1015
 Quomque locus, sive ex transverso, sive superne,
 Corpora continuo in vacuum vicina feruntur :
 Quippe agitantur enim plagis aliunde, nec ipsa
 Sponte sua sursum possunt consurgere in auras.
 Huc adcedit item, qua re queat id magis esse : 1020
 Quod simul a fronte est anelli rarior aër

lapidem magneticum, et adhesit ei per vincula, quæ non cadant sub sensus. Illud etiam accidit, nimirum corpuscula proxima ferri subito eunt in vacans spatium in omnes partes, ex quibus omnis ipse locus inanitur, seu ex obliquo, seu ex alto. Namque jactantur ictibus ex alia parte, neque ipsa queunt attollere se in flatibus aërios sursum ex seipsis. Ad hoc etiam additur, cur id possit potius esse, nimirum quod, ubi primum aër magis rarefactus est a capite anelli ferrei, et spatium fac-

Mus. B. 3.—1014 cæcis in eo Heins. 2. cæcisque in eis P. Ald. cæcis quin eo Vind. O. Mus. B. 3. cæcis qui nec V. ed. Th. Ra. Bodl. Ferr. compagibus Cant. compagibus vulg. hæret Gassend.—1015 idem Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. item reliqui. partibus et i super a scripto in cunctas Mus. B. 1. vacescit Vind. O. barescit V. ed. Th. Ra. Bodl. rarescit V. marg. 1. 2. rarefit Mus. B. 3. vid. vs. 1003.—1016 sine Mus. B. 3. ex deest O. et Vind. Vind. fr. Mus. B. 3. e Cant. Heins. 2.—1017 racina Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. nativa O. V. marg. 1. votiva Mus. B. 1.—1018 agitur Cant. plagit Vind. V. ed. Th. Ra. Vind. fr.—1020 Hoc Bas. queat ad Ferr. qui ad V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 3. Vs. 1031. hunc versum in vulg. edd. sequi solet; nos ad stationem, quam habet in codd. Voss. vet. et L. B. amandavimus. Wakef.—1021 simil a Vind. simili V. ed. Th. Ra. simila Ferr. simul ac Gif.

NOTÆ

1014 Cæcis compagibus] Vinculis, quæ sub sensus nostros non cadunt. Sic passim vocat cæcas atomos, quæ fugiunt oculos.

1015 Hoc fit idem [item] &c.] His 5. vss. quia ferrum tendit indiscriminatim, sursum, deorsum, transversum, et in quamcumque partem, prout ad magnetem apponitur, interea docet id fieri non posse, nisi ob inductum vacuum, in quod corpuscula ferri, alioquin deorsum solum prolabantia, ferantur indiscriminatim.

1016 Quomque [Cunque] Tmesis, undecunque.

1018 Aliunde] Nempe ab inducto vacuo. Neque enim sponte sua sursum fertur ferrum, cum sit grave ac

ponderosum.

1019 In auras] In aëra, sursum.

1020 Huc adcedit item, &c.] His 12. vss. docet etiam adjuvari motum illum ferri ab aëre, ob continnam ipsius agitationem. Et primum quidem ab aëre exteriore, qui, cum semper urget, et quidem vehementius ex ea parte, qua copiosior est, non possit non impellere ferrum in quam partem est parciior seu inanior, utpote versus ipsum magnetem.

1021 Simul] Simul atque; statim atque.

A fronte] A parte anteriore.

Anelli] Annuli ferrei; h. e. ferri. Sic vs. 1006. annulum pro ferrum usurpavit.

Factus, inanitusque locus magis, ac vacuatus;
 Continuo fit, utei, qui post est quomque locatus
 Aër, a tergo quasi provehat, atque propellat.
 Semper enim circum positus res verberat aër; 1025
 Sed tali fit utei propellat tempore ferrum,
 Parte quod ex una spatium vacat, et capit in se.
 Hic tibi, quem memoro, per crebra foramina ferri
 Parvas ad parteis subtiliter insinuatus,
 Trudit, et inpellit: quasi naves velaque ventis, 1030
 Hæc quoque res adjumento, motuque, juvatur.
 Denique, res omnes debent in corpore habere
 Aëra, quandoquidem raro sunt corpore, et aër

tum est magis vacans, atque vacuum, statim accidit, ut aër omnis, qui positus est a tergo illius anelli, veluti propulset et promoveat a tergo ipsum. Etenim aër circumlocatus semper agitat res ipsas. Verum accidit præsertim ut eo tempore propulset ferrum, eo quod locus vacet ex una parte, et recipit illud in seipso. Postquam vero iste aër, de quo loquor, intronissus est leviter ad intimas partes ferri per frequentes ejusdem ferri meatus, protrudit et pulsat illud, veluti ventus tradit et impellit navim et carbasa, et res ipsa etiam adjuvatur auxilio et motu. Tandem res cunctæ debent continere in suo corpore aëra, quoniam constant corpore

Nard. Bas. avelli Vind. V. ed. Mus. B. 1. Th. Ra.—1022 *magnis* Vind. Vind. fr.—1023 *ut* Vind. Ferr. Th. Ra. V. ed. *potest* Vind. Ferr. Th. Ra. V. ed. Mus. B. 1. H. vs. in Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. post vs. 1030. locatus est.—1024 *Erat ergo* Cant. V. ed. Th. Ra. *Errat ergo* Ferr. *Is a tergo* Vind. fr. H. vs. deest Vind. *provehit atque propellit* Heins. 2. V. marg. 1.—1025 *reberat* Cant.—1026 *utei* deest Vind. V. ed. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. Post hunc versum vacat duorum spatium Mus. B. 3.—1028 *Hic ubi* Vind. fr. *ferri est* quidam.—1029 *Pronas* P. V. ed. Gryph. Nard. Bas. Mar. Ferr. Th. Ra. Ald. *Privas* Gif. Par. Delph. Benti. *Primas* Lamb. Gassend.—1030 *naves* Wakef. ex conj. *navem* P. O. Vind. fr. Mus. B. 1. Cant. Ferr. Ald. *navim* vulg. *avem* Vind. *annem* V. ed. Th. Ra. *ventis* Vind. V. ed. O. Vind. fr. Cant. *ventus* vulg.—1031 Hunc versum suspectum habent Lamb. et Benti.—1033 *rescunt* P. Gryph. marg. V. marg. 1. Ald. *rare sunt* V. ed. Th. Ra. *corpora* V. ed. Vind. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. marg. P. V.

NOTÆ

1025 *Semper enim, &c.*] Quod docuit iv. 931.

1027 *Capit in se*] H. e. Spatium vacuum, seu locus vacuatus a magnete recipit in se ferrum.

1029 *Parvas [Privas]* Intimas, interiores. iii. 390. iv. 261. &c.

1030 *Quasi naves [navim] &c.*] Supp. impellit. Sic iv. 895.

1032 *Denique, res omnes, &c.*] His 8. vss. docet etiam motum ferri adjuvari ab aëre interiore, qui pari ratione, cum semper agitet res cunctas, impellit et movet ferrum ipsum, et præcipitat illud in eam partem, in quam jam fertur, et quæ jam facta est inanior.

Omnibus est rebus circumdatus adpositusque.
 Hic' igitur, penitus qui in ferro est abditus, aër 1035
 Solicito motu semper jactatur, eoque
 Verberat anellum, dubio procul; et ciet intus
 Scilicet: atque eodem fertur, quo præcipitavit
 Jam semel, et vacuum partem in conamina sumpsit.
 Fit quoque, ut a lapide hoc ferri natura recedat 1040
 Interdum: fugere, atque sequi, consueta vicissim.
 Exsultare etiam Samothracia ferrea vidi;
 Ac ramenta simul ferri furere intus ahenis
 In scaphiis, lapis hic Magnes quom subditus esset:

rarefacto, et aër circumseptus est adhærens cunctis rebus. Ergo ille aër, qui intrinsecus latet in ferro, agitur irrequieta mobilitate perpetuo, et percutit sine dubio anulum ferreum eodem motu; et nimirum movet illud intrinsecus; et ipse annulus procedit in eandem partem, in quam ipse jam semel detrudit seipsum, et in eam partem inanem, in quam ipse cepit suos conatus. Accidit etiam, ut natura ferri remeet ab hoc lapide magnetico, quippe quæ solita sit aliquando sequi, et aliquando evitare illum alternatim. Et vero vidi annulos ferreos a Samothracia asportatos et una ramenta ferri exsilire et agitare sese intus in pelvibus æneis,

marg. 1. ut pro et Gryph. marg. P. V. marg. 1. Ald.—1034 H. vs. et seq. de-sunt Voss. L. B.—1035 in deest O. et pro est Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra.—1038 Deest Vind. atque deest P. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. eadem O. Mus. B. 1. illo edem Vind. fr.—1039 vacuum V. ed. Bodl. Th. Ra. quamquam in partem edd. vulg. partem in vacuum Voss. vet. et L. B. Gif. Par. Delph. Cout. Gassend. P. V. marg. 1.—1040 huc O. deest V. ed.—1041 ac V. ed. Ferr. Th. Ra.—1042 ferremdi V. ed. Th. Ra.—1043 Ac ramenta Mus. B. 1. Ramenta O. Ferr. Ferramenta Mus. B. 3. Et ramenta reliqui. alienis Mus. B. 3. Cant.—1044 scaphis Vind. Mus. B. 3. Magne cum Vind. Cant.

NOTÆ

1036 *Solicito*] Sic i. 344.

1037 *Anellum*] Ferrum, vs. 1006. 1021.

1038 *Eodem*] In eundem locum.

Præcipitavit] Supp. se annulus.

1039 *Vacuum partem in*] H. e. in partem aëris jam factam inanem, ob corpuscula educta et abstracta a virtute magnetis: vs. 1000. not. et vs. 1003. et seqq.

Conamina sumpsit] H. e. ire cœpit.

1040 *Fit quoque, a lapide, &c.*] His 14. vss. docet interim cur ferrum, quod lapidem magnetem sequi consuevit, eum tamen fugiat ære interposito. Expertum autem se ait Po-

ëta ac vidisse ferreos annulos et ramenta ferri in lebetæ æreo posita exsilire ac surgere, quasi fugiant a magnete, qui lebeti subditus est. Id vero fieri respondet, eo quod ferrea illa segmenta, ferreique annuli opplentur æris afflatu; unde fit ut adveniens magnetis æstus, seu affluxus, repariat omnia plena, nec habeat, quo tranet.

1042 *Samothracia ferrea*] Ferreos annulos a Samothracia dictos, ubi primum fieri cœpti sunt; qui erant pervii et cassi, ubi amuleta condebantur.

1044 *In scaphiis*] In vasis amplis.

Usque adeo fugere a saxo gestire videtur
 Ære interposito; discordia tanta creatur:
 Propterea, quia nimirum prius æstus ubi æris
 Præcepit, ferrique vias possedit apertas;
 Posterior lapidis venit æstus, et omnia plena
 Invenit in ferro: neque habet qua tranet, ut ante: 1050
 Cogitur obfensare igitur, pulsareque fluctu
 Ferrea texta suo: quo pacto respuit ab se,
 Atque per æs agitat, sine eo quod sæpe resorbet.
 Illud in hiis rebus mirari mitte, quod æstus

ubi hic lapis magnes positus erat subter: adeo videtur lætari recedere a ferro cum æs interponitur; et adeo tanta inimicitia nascitur inter ferrum et magnetem; eo quod scilicet cum turba corpusculorum æris prius occupavit et arripuit meatus patentes ferri, turba corpusculorum lapidis magnetis accedit postrema, et reperit omnia loca repleta in ferro; neque habet locum, in quem insinuet se, veluti antea. Ergo necesse est ut crebro jactet et propulset ferreos textus suo motu. Qua ratione repellit ferrum a se ipso, et vexat illud per medium æs; quod tamen ferrum plerumque absorbet sine eo ære interposito. Desine autem admirari illud in his

Magnetum O. Mus. B. 1.—1046 et discordia Delph. Gassend.—1048 Percepit P. Bodl. Gryph. Nard. Bas. Ferr. Ald. Præcipit V. ed. Th. Ra. percipit V. marg. 1.—1050 tranet Cant. et ante O. Mus. B. 1.—1051 pulsare quo V. ed. Th. Ra. fluctus Nard.—1052 Terrea testa P. Mus. B. 3. Ald. Ferrea texta P. in not. Terreat exta V. ed. O. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. Terrea texta Cant. Ferrea testa Bas. marg. et expuit V. ed. Th. Ra.—1053 eo quæ edd. vulg.—

NOTE

- 1045 Videtur] Supp. ferrum.
 1046 Discordia creatur] Supp. inter ferrum et magnetem.
 1048 Præcepit] Præoccupavit.
 1049 Æstus] Effluxus, copia corpusculorum, afflatus. Sic vs. 1001. Plena] Occupata ab æris æstu.
 1050 Tranet] Transeat.
 1051 Obfensare] Crebro offendere, motu seu æstu suo verberare.
 1052 Ferrea texta] Ferreos textus; ferrum, quod arcte contextum est.
 1053 Sine eo quod sæpe resorbet] H. e. quod ferrum magnes alioquin quasi absorbet sine eo, h. e. ubi æs non interponitur.
 1054 Illud in hiis rebus, &c.] His 9.

vss. quia quis non injuria percunctari poterat, cur magnes unum attrahat ferrum, non autem alias res, causatur Lucretius i. rerum mistarum quarundam contumaciam, quæ pondere suo fretæ, quale est aurum, reluctantur et detrectant æstum magnetis. ii. incusat raritatem corporum, ob quam pervia sunt adveniendi æstui, nihilque invenit hic, quod impellat; ut fit in ligno. Ferrum vero medium sistit inter utraque corpora, rara et densa, concinneque adhæret magneti. Quod quidem non mirum esse ait, cum id etiam fieri jam ostensurus sit in aliis rebus.

Non valet e lapide hoc alias inpellere item res. 1055
 Pondere enim frētæ partim stant; quod genus, aurum:
 Ac partim, raro quia sunt cum corpore, ut æstus
 Pervolet intactus, nequeunt inpellier usquam:
 Ligna materies in quo genere esse videtur.
 Inter utrasque igitur ferri natura locata, 1060
 Æris ubi adcepit quædam corpuscula, tum fit,
 Inpellant ut eam Magnesia flumina saxi.
 Nec tamen hæc ita sunt aliarum rerum aliena,
 Ut mihi multa parum genere ex hoc subpeditentur,

rebus, nempe quod turba corpusculorum egredientium ab hoc lapide magnete non potest pariter protrudere res alias. Namque res aliæ partim consistunt nixæ sua gravitate; quale est aurum: et partim non possunt unquam moveri, quia constant corpore adeo rarefacto, ut turba corpusculorum illibata transeat; in quo genere lignea materies videtur contineri. Ergo cum natura ferri posita inter utrasque naturas æris et magnetis recepit quædam semina æris, tunc accidit, ut æstus Magnesii lapidis protrudant illam. Neque tamen hæc res sunt adeo remotæ ab aliis rebus, ut paucae admodum ejusdem generis occurrant mihi, quas possim referre

1055 a lapide Delph.—1057 ratio pro raro Mus. B. 3.—1058 Provolet V. ed. necnon pro nequeunt O.—1059 Ligna V. ed. Th. Ra.—1061 cum sic P. Mus. B. 1. Ald. Gryph. marg. cum fit Ferr. V. ed. Th. Ra. Bodl.—1062 Impellantur eo Magnesia saxa quidam. eum Vind. O. Mus. B. 1. 3. Cant. eo Vind. fr. cum Ferr. V. ed. Th. Ra. magnetis P. Ald. Gryph. marg. magnesi Vind. et edd. vulg. semina P. flumine Vind. V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. magno sub flumine V. marg. 1. faxit P. Ald. sed saxi rescribendum jubet P. in not. semina saxi edd. vulg. Magnesii flumina saxi vel Magnesia flumine saxa Heins. ad

NOTE

- 1056 Quod genus] Cujus generis, ut tauri, quod Gallice vocatur, cole sæpe monui.
 1057 Æstus] Supp. Magnetis.
 1058 Intactus] H. e. non tangat, intactus eat per eas res, quæ sunt raro corpore.
 1062 Magnesia [Magnesi flumina saxi] Æstus magnetici lapidis. Sic vs. 1057. dixit 'æstum.'
 1063 Nec tamen hæc, &c.] His 25. vss. monet Poëta non novum esse hoc genus naturalis coalitus in magnete, siquidem idem fit in multis aliis rebus: i. namque saxa coalescunt et conglutinantur calce: ii. asseres glutine facto ex auribus et genitalibus

tauri, quod Gallice vocatur, cole forte, ita inter se copulantur, ut vitio ligni potius ipsi dehiscant, quam gluten illud relaxet illos: iii. vinum miscetur aquæ, non oleum aut pix: iv. lana imbibitur purpuræ colore: v. argento ferruminantur aurum et æs, non plumbo. Scilicet quia rerum ejusmodi junctura optima est, et inter se mutuo conveniunt plena et concava, ut alia aliis respondeant, hamata hamatis, rotunda rotundis, et cetera bene conveniant.

Hæc] Supp. quæ modo de magnetis et ferri conjunctione docuit.

- Quæ memorare queam inter se singulariter apta. 1065
 Saxa vides primum sola coalescere calce:
 Glutine materies taurino jungitur una,
 Ut vitio venæ tabularum sæpius hiscant,
 Quam laxare queant conpages taurea vincla.
 Vitigenei latices in aquai funtibus audent 1070
 Misceri, quom pix nequeat gravis, et leve olivum.
 Purpureusque colos conchylii jungitur uno
 Corpore cum lanæ, dirimi qui non queat usquam;

esse similes peculiariter inter se. Principio cernis lapides conglutinari inter se per solam calcem. Secundo materia lignea copulatur simul per gluten taurinum, ita ut sæpius rimæ tabularum discutiantur defectu ligni, quam nexus taurini possint remittere commissuras. Tertio humores vini possunt commisceri in fontibus aquæ, cum tamen pix ponderosa non possit, neque oleum leve. Quarto color Tyrius ex cochlea factus imbuatur simul cum corpore lanæ, qui quidem nequeat unquam sepa-

Claud. Idyll. v. 26.—1065 *singulariter* P. Ald. Bip.—1066 *vide* Vind. V. ed. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. solo c. calcis Heins. 2. *coalescere* P. Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 3. Ferr. Ald. Gif. Par. Gryph. Delph. Nard. Bas. *calescere* V. ed. Th. Ra.—1067 *aurino* Vind. Cant. Ferr. *anrivo* Mus. B. 3. *aurius* V. ed. Th. Ra. *aurifio* O. *mergitur* Mus. B. 3. *mergatur* V. ed. Th. Ra. *taurino* ita edd. vulg. *materies si arenæ* jungitur Heins. 2.—1068 *vena* O. Mus. B. 1. *rabulatum* V. ed. tribularunt Cant. *hiscat* Mus. B. 1. 3.—1069 *Quas* P. in not. *lapsare* Ferr. V. ed. Th. Ra. *compage* V. ed. Th. Ra. *syllabæ ges taurea* desunt Mus. B. 1. *stamina munda* V. ed. Bodl. Ferr. Th. Ra. *aurea vincla* Mus. B. 3. *voces* desunt in Vind. et pro *vincla* Mus. B. 1. *legit gesta*.—1070 *in* deest Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. Cant. *aqua* Vind. Mus. B. 1. Cant. *in aquai funtibus audent* desunt Mus. B. 3.—1071 *lene* Vind. V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. Cant.—1072 *color* Vind. O. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. *colcis* V. ed. Th. Ra. *colus* Bodl. Heins. 2. *jungitur* P. in not. edd. Juntin. et Ald. sec. Vind. Voss. vet. et L. B. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph. Bas. *mergitur* vulg. *mergitur* V. ed. uno P. Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *una* vulg.—1073 *lanæ* Mus. B. 1. *dirum* Ferr. V. ed. Th.

NOTÆ

1065 *Singulariter*] Peculiariter, unice, eximie. Legendum autem foret *singulariter*, metri causa; sed ita legit 'universum,' non 'unversum' IV. 262. Sic infra vs. 1086. quidam legunt *copulata*, pro *coplata*.

1066 *Coalescere* [*coalescere*] Pareus et alii; bene. H. e. concrescere, conglutinari. Lambinus, *coalescere*. Idem.

1067 *Glutine . . . taurino*] Gluten quippe, quod Gallice dicimus *cole forte*, fit ex auribus et genitalibus tauri. Plin. XXVIII. 17.

Materies] Lignum.

1069 *Conpages*] Commissuras, conjunctiones.

Taurea vincla] Gluten taurinum.

1070 *Vitigenei latices*] Vina: v. 15. *Audent*] Possunt, non dubitant. Sic vs. 1190.

1071 *Leve olivum*] Neque enim subsidit oleum, sed supereminet humoribus omnibus.

1072 *Purpureus colos conchylii* [*conchylii*] Purpura, quæ fit ex sanguine conchyliorum. 'Conchylii' autem pro Conchylii, metri causa.

- Non, si Neptuni fluctu renovare operam des;
 Non, Mare si totum velit eluere omnibus undis. 1075
 Denique, et auro res aurum concopulat una,
 Ærique æs plumbo fit utei jungatur ab albo.
 Cætera jam quam multa licet reperire? Quid ergo?
 Nec tibi tam longis opus est ambagibus usquam,
 Nec me tam multam heic operam consumere par est; 1080
 Sed breviter paucis præstat comprehendere multa.
 Quorum ita texturæ ceciderunt mutua contra,
 Ut cava convenient plenis hæc illius, illa

rari; non sane, etiamsi naves operam revocare illam ad nativum colorem undis Neptuni: non, inquam, licet Oceanus totus conetur lavare illum cunctis suis aquis. Quinto tandem res quædam conjungit argentum simul cum auro; et efficitur a candido plumbo ut æs copuletur ari. Nunc vero quam multas alias res possem invenire! Quid igitur? Neque enim nunc usquam opus est tibi longis circuitibus; neque æquum est me perdere hoc loco adeo longum laborem; sed superest complecti paucis verbis multas res breviter. Quarum rerum contexturæ adeo mutuo vicissim congruerunt, ut hæc concavitates rei respondeant plenitudinibus illius

Ra. *divum* Mus. B. 1. *quod* Mus. B. 3. *unquam* Delph.—1074 *fluctus* V. ed. Bodl. O. Mus. B. 1. Cant. Nard. Ferr. Th. Ra. Bas. *det* O. Heins. 2. H. vs. deest, *lineæ spatio vacante*, Mus. B. 3.—1075 *juvet eluere* V. marg. 1. *vivere* Vind. Mus. B. 1. *velite vivere* V. ed. Ferr. Th. Ra. *late vivet* vel *juvet* O. *cite vivere* Mus. B. 3. *velit ejucere* Cant. *velit ebibere* quidam.—1076 *Denique, res auro aurum copulat una* Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 1. *concopulat* O. Voss. vet. et L. B. Cant. *auro fit uti aurum* P. Gryph. marg. Bas. marg. *tum copulat* Mus. B. 3. *argentum copulat* Gif. Par. Gryph. Nard. *Denique, res auro non aurum copulat una?* Fab. *Denique, res auro argentum concopulat una* edd. vulg.—1077 *Æs æque* P. Ald. *Æs æque nec* Nard. *Æraque* Vind. Vind. fr. *Ær aquæ* V. ed. O. Mus. B. 1. 3. *Æraque æs* Voss. vet. et L. B. *Æraque* Cant. Voss. marg. *Æraque res* P. in not. *Æra quæ* Ferr. *Aureaque res* Gif. Par. *tangatur* Nard. *nigatur* V. ed. Th. Ra. *ungatur* Ferr. *nigratur* Mus. B. 3. *rigatur* V. marg. 1.—1080 *operam hic* Mus. B. 3.—1081 *præstat* Voss. vet. P. Ald. Hav. *restat* reliqui. *comprehendere* P. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. Ald.—1082 *Quod* V. ed. Th. Ra. *in mitia* Mus. B. 3. *cuncta pro contra* Heins. 2.—1083 *cana* Mus. B. 3. *convenient* Heins. 2.—1084 *Cujusque* Mus. B. 3. *ho-*

NOTÆ

1074 *Neptuni fluctu*] Oceani aquis. Neptunus enim, qui creditur maris Deus, usurpatur a poetis pro oceano ipso.

Renovare] Revocare ad nativum colorem.

1076 *Res*] Nempe Chrysocolla, quæ dicitur gluten auri; de qua Plinius XXXIII. 5.

1077 *Ærique æs*] Ita Lambinus;

bene. Pareus vero, *æreaque res*.

Plumbo ab albo] Hoc est, ab stanno. Sic Cæsar in comment. v. de bello Gall. vocat stannum, plumbum album.

Quid ergo] Quasi dicat: num me idcirco hoc loco oportet omnia proferre?

1082 *Mutua*] Mutuo, ut sæpe monui.

Hujusque; inter se junctura hæc optuma constat.
 Est etiam, quasi ut annellis hamisque plicata, 1085
 Inter se quædam possint cop'lata teneri:
 Quod magis in lapide hoc fieri, ferroque, videtur.
 Nunc, ratio quæ sit morbis, aut, unde repente
 Mortiferam possit cladem conflare coorta
 Morbida vis hominum generi, pecudumque catervis, 1090
 Expediam. Primum, multarum semina rerum

rei, et illæ concavitates plenitudinibus hujus rei; commissura enim harum rerum optima inter se stat. Fit quoque ut quædam res veluti implicitæ annulis et hamis queant inter se conjungi et coerceri. Quod quidem hoc cernitur præsertim accidere in saxo et in ferro. Jam vero dicam, quæ sit causa morborum, vel ex quo fiat ut mortifera potentia exorta queat afferre lethiferam perniciem humanæ genti, et gregibus pecorum. Principio ostendi antea primordia plurimarum rerum esse,

rum optima edd. vulg. per optima Heins. 2.—1085 placita Vind. V. ed. O. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 3. Cant.—1086 cop'lata Vind. V. ed. Voss. vet. a sec. m. Gryph. marg. copulata O. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Ferr. completa Bas. marg. compactu Gryph. Nard. Bas.—1087 Quo Voss. L. B. lapidem Cant. fieri hoc O. ferri Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 1.—1089 cratem V. marg. 1. Voss. L. B. Vind. O. Mus. B. 3. Cant. creare V. ed. Th. Ra. cradem Vind. fr. cratere Ferr. co-

NOTE

1086 Cop'lata] Pro copulata, vs. 1065.

1087 In lapide hoc] In magnete.

1088 Nunc, ratio quæ sit, &c.] Hac-tenus Poëta disputavit de rebus, quæ vulgo secundum naturam vocant. Nunc dicturus est de rebus, quas præter naturam appellant medici. Tria vero sunt hæc: I. Morbus. II. Causa Morbi. III. Symptoma. Quod ad morbi rationem et symptomatis spectat, parum id nunc curat Lucretius. Aspernatur enim hic plebeios morbos, unius pestis causas præsertim perscrutaturus. His itaque 3. vss. prioribus proponit se dicturum de causis morborum, qui lethiferam cladem inferunt et hominibus et pecudibus. Neque enim unis hominibus peculiaris est pestis, sed et pecudibus promiscua. Scilicet, ut melioris notæ auctoribus placet, vel pestem præcedit brutorum lues, vel comitatur, vel subsequitur. Præcedit quidem, dum mali e terra prodeunt halitus,

quos pecudes pascentes primæ mortifera clade afficiuntur. Qualis strages observata est in regno Neapolitano an. 1619. ubi, post diutinas pluvias alluvione obruentes campestria, tondebant armenta gramen erumpens e solo limoso adhuc, necdum bene co-acto; quo fiebat, ut pecudes suffocatae interirent. Sic Tit. Liv. lib. XLI. narrat de peste, 'quæ priore anno in boves ingruerat.' Comitatur autem pestem homines invadentem sæpe ipsa brutorum lues, ut ab omnibus recte est observatum. Sic et ipse Thucydides testatur de peste Atheniensi; 'Cum enim,' inquit, 'multa essent insepulta hominum cadavera, si ea degustassent feræ ac volucres, moriebantur.' Subsequitur denique sæpius hominum pestem lues brutarum animantium. Recte igitur dixit Poëta pestem esse communem hominibus et pecudibus.

1091 Primum, multarum, &c.] His 20. vss. subjicit 1. repetendam esse

Esse supra docui, quæ sint vitalia nobis;
 Et contra, quæ sint morbo, mortique, necesse est
 Multa volare; ea quom casu sunt forte coorta,
 Et perturbarunt cælum, fit morbidus aër. 1095
 Atque ea vis omnis morborum, pestilientiaque,
 Aut intrinsecus, ut nubes nebulæque, superne
 Per cælum veniunt; aut ipsa sæpe coorta
 De terra surgunt, ubi putorem humida nacta est,
 Intempestivis pluviisque, et solibus, icta. 1100

Nonne vides etiam cæli novitate, et aquarum,
 Tentari, procul a patria queiquomque, domoque,
 Adveniunt? ideo quia longe discrepant res.

quæ sint salutifera nobis: et contra oportet multa volitare, quæ afferant morbum et lethum. Quæ quia nata sunt fortuito casu, et turbaverunt cælum, necesse est ut aër fiat morbifer. Et sic tota illa ratio morborum et pestilentia veniunt vel foris desuper per aëra sicut nubes et nebula: vel ea plerumque nata exoriuntur de terra, cum ea arida contraxit putredinem, percussa scilicet imbris intempestivis et ardoribus Solis. Nonne quoque cernis eos omnes, qui longe accedunt a patria sua et a suis ædibus lubefactari mutatione cæli et aquarum? Idcirco nempe,

arta V. ed. Vind. Th. Ra. Mus. B. 3.—1092 ut alia V. ed. Vind. fr. Mus. B. 3.—1096 Atque avis Vind. Mus. B. 3. Atus anis V. ed. Th. Ra. omnium quidam. pestilentas Vind. pestilientas Cant.—1097 intrinsecus Vind. Voss. L. B. Heins. 2. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. et in var. lect. ed. Florent. extrinsecus vulg. intus secus V. ed. Th. Ra. in pro ut Cant.—1098 ipsa aut persæpe Mus. B. 1. coarta Mus. B. 3.—1099 putorem edd. vulg. munda pro humida Vind. V. ed. Th. Ra.—1100 fluviis V. ed. Mus. B. 1. 3. Th. Ra.—1103 a longe Ferr. V. ed. Th. Ra. at longe Mus. B. 1. discrepant res Vind. Voss. vet. et L. B. O. Vind.

NOTE

morborum rationem ex ipsa aëris malefica natura. Docet autem qui fieri generatim valeat, ut aër morbifer fiat. Vult igitur per aëra volitare multas atomos, quæ sint morbi-feræ et letiferae: sicut multæ volitant, quæ sunt vitales. Incidunt vero in aëra morbidæ illæ atomi extrinsecus, vel e cælo desuper missæ, vel e terra sursum elatæ, ubi terra, ut ait, putorem nacta est, 'Intempestivis pluviisque et solibus icta.'

1092 Supra docui] Nempe vs. 634. et v. 897.

1093 Quæ sint morbo, &c.] H. e. quæ sint morbida et mortifera.

1099 Putorem] Alii putrorem. Utrumque dicitur, putor et putror.

1101 Nonne vides etiam, &c.] His 11. vss. confirmat diversam esse aëris et cæli rationem pro diversa regione. Aliud enim constat esse cælum, hoc est, aëra, Britannia ambiens ab aëre Egypti. Nec minus differt is aër, qui in Ponto est, ab eo, quem respirant Gaditani, atque Æthiopes. Quod quidem experiuntur peregrinantes et advenæ. Hinc diversos hominum colores in vultu arguit. Sic etiam præclare Arist. lib. de aëre, aquis, et locis.

1103 Discrepant res [discrepat aër]

Nam quid Britannis cœlum differre putamus,
 Et quod in Ægypto est, qua mundi claudicat axis? 1105
 Quidve quod in Ponto est, differre, et Gadibus, atque
 Usque ad nigra virum percocto secla calore?
 Quæ quom quatuor, inter se divorsa, videmus
 Quatuor a ventis, et cœli partibus, esse;

quia aër procul differt. Etenim quantum credimus cœlum discrepare Britan-
 nis ab illo, quod est in Ægypto, qua parte axis mundi inclinat? Aut quan-
 tum putamus discrepare illud cœlum, quod est in Ponto, a Gadibus et us-
 que ad gentes atras hominum, et coctas calore solis? Quas regiones quatuor
 cum cernimus esse inter se differentes a quatuor ventis et a partibus cœli, tunc etiam

fr. Cant. edd. Flor. et Ald. sec. Gryph. Nard. discrepat aër edd. vulg. discrepit
 acres Ferr. V. ed. Th. Ra. discrepat acres Mus. B. 1. discrepat hæc res Mus. B. 3.
 sed acres in marg. discrepat res Gif. Par. discrepantque res Bas. marg.—
 1104 Britannis P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant.
 Gryph. Delph. Bas. Britannis Vind. V. marg. 1. Bodl. Britanno cœlo Lamb.
 Brittanum cœlum Lamb. et alii. Brittanidis Hav. Namque Britannis quid cœlum
 Heins. 2.—1105 Id quod Lamb. Et quid Bas. quia V. ed. Th. Ra.—1106 et
 Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. Nard. Heins. 1. 2. Ald. sec.
 Juntin. a vulg.—1107 percoctaque edd. vulg. colore Gryph. marg. Heins. 2.
 Bas. marg. P.—1108 Quæquæ P. Ald. Quæ cum P. in not. Quæcunque Vind.

NOTÆ

Lambin. bene. Pareus vero, discre-
 pitat res. Idem sensus.

1104 Britannis] Anglis.

Cœlum] Aëra.

1105 Et quod] H. e. ab eo, quod.

Ægypto] Ægyptus, regio est Afri-
 cæ notissima; quæ toto mari Medi-
 terraneo distat a Britannia. Porro
 per Ægyptum notat meridiam mun-
 di partem, sicut per Britanniam no-
 tat septemtrionalem.

1105 Qua mundi claudicat axis] H.
 e. qua parte axis, seu polus Arcticus,
 qui nobis (Italiam) sublimis semper ap-
 paret, est depressus. Seu, qua parte
 mundus inclinat est ad oram nobis
 ignotam; est autem pars hæc meri-
 dionalis.

1106 Quidve quod in Ponto est, &c.]
 Per Pontum autem, quæ regio est
 Græciæ, notat partem mundi orien-
 talem: et per Gades, quæ insulæ
 sunt versus occidentem, ubi Europa

dirimitur ab Africa, notat partem
 mundi occidentalem. Sumsit enim
 quatuor ea loca, quæ maxime tum
 nota et insignia inter se distare tem-
 poribus illis credebantur. Duo sci-
 licet a septemtrione ad austrum, Bri-
 tanniam et Ægyptum; quæ distantia
 est latitudinis: duo ab ortu ad occa-
 sum, Pontum et Gades; quæ distan-
 tia est longitudinis.

Et Gadibus] Gades, insulæ sunt in
 oceano occidentali, a quibus dictum
 est fretum Gaditanum.

1107 Usque ad nigra virum] Hoc
 est, usque ad Mauritaniam, vel Æthio-
 piam, in quibus nigri sunt homines.

Virum] Virorum.

Secla] Homines, ut sæpe monui.

1108 Quæ... quatuor, &c.] Nempe,
 Britanniam, Ægyptum, Gades, et
 Pontum. Britannia a septemtrione:
 Ægyptum a meridie: Gades ab oc-
 casu: Pontum ab ortu.

Tum color et facies hominum distare videntur 1110
 Largiter, et morbei generatim secla tenere.

Est elephas morbus, qui propter flumina Nili
 Gignitur Ægypto in media, neque præterea usquam.

Atthide tentantur gressus, oculique in Achæis 1115
 Finibus: inde aliis alius locus est inimicus
 Partibus, ac membris; varius concinnat id aër.

Proinde, ubi se cœlum, quod nobis forte venenum,
 Conmovet, atque aër inimicus serpere cœpit;

color et vultus hominum videntur multum inter se discrepare, et genera morborum
 esse generatim diversa. Morbus est nomine Elephas, qui generatur in media
 Ægypto juxta fluentia Nili, neque alibi præterea. Pedes laborant in Attica. Et
 oculi in oris extremis Achæis laborant. Sic in aliis regionibus alius locus est
 infestus certis partibus et artibus corporis. Diversus aër efficit istud. Itaque,
 cum cœlum, quod fortasse est inimicum nobis, movet sese, et aër infestus inceptit

V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra.—1110 videtur P. V. ed. Gryph. Nard. Bas.—1111
 Deest Nard.—1113 Unguitur V. ed. Th. Ra. Ægypti P. V. ed. Ferr. Th. Ra.
 Ald. Gryph. Nard. Ægypta Vind. Cant. Vind. fr. medio P. Ald. Gryph. Nard.
 —1114 Atc Vind. Ac dudæ Ferr. V. ed. Th. Ra. At dudum Mus. B. 1. At du-
 dæ Mus. B. 3. Hac lue Heins. 2. tentatur O. Cant. machæis V. ed. Mus.
 B. 3. Cant. Th. Ra. micantes Heins. 2.—1115 est locus Vind. V. ed. Mus.
 B. 3. Ferr. Th. Ra. est morbus iniquus Heins. 2.—1116 variis P. Vind.
 V. ed. O. Mus. B. 1. 3. vanus V. marg. 1. ad aër Nard.—1117 se deest V. ed.
 Th. Ra. cœli Mus. B. 1. venenum Voss. vet. alienum reliqui, præter Mus. B. 3.
 qui dat ab omni.—1118 Commonet Mus. B. 3.—1119 Venubula V. ed. Th. Ra.

NOTÆ

1111 Morbei secla] Morbi genera
 peculiaria, quæ videntur habere na-
 tiones istas infestas.

1112 Est elephas] His 5. vss. pro-
 fert in exemplum certas regiones,
 quæ certis morbis obnoxie sint ex
 ipsa aëris natura. Sic in Ægypto
 generatur ille morbus, qui Elephas
 dicitur, vulgo Elephantiasis, a tu-
 more et asperitate crurum, Elephan-
 tos æmulantium. Contagiosa est hæc
 lues, et incurabilis, si diuturna fu-
 erit; est enim velut Cancer totius
 cutis. Sic Galenus II. 11. testatur
 hunc morbum infestare tantum in-
 colas Ægypti, qui de Nilo bibunt.
 Vocatur Gallice lepre.

1114 Atthide tentantur gressus] H. e.
 in Attica tentantur pedes; quia Athe-
 nienses podagra laborant.

Oculique in Achæis] Hoc est, Achivi
 laborant ex oculis.

1115 Inde aliis alius, &c.] Sic Flo-
 rentiæ aër infestus est cerebro:
 cruribus vero beneficus. Sic Pari-
 siis aër capitis vulneribus periculo-
 sus, &c.

1117 Proinde, ubi se cœlum] His 6.
 vss. concludit ex aëris inclementia
 oriri pestilitatem omnem; aër quippe
 infensus nobis, ubi movetur, irrepit
 forte in artus et in corpus, nobis in-
 cautis; veluti nubes aut fumus ali-
 quis. Sicque, qua graditur in nobis,
 omnia turbat et mutat. Unde gravi-
 ter ægrotamus. Vel ubi aër infestus
 ille advenit in nostrum cœlum, cor-
 rumpit totum ipsum aëra; unde re-
 gionalis oritur morbus, et per plura
 loca grassatur.

Ut nebula ac nubes, paullatim repit, et omne,
Qua graditur, conturbat, et inmutare coactat. 1120
Fit quoque, ut in nostrum quom venit denique cœlum,
Conrumpat, reddatque sui simile, atque alienum.

Hæc igitur subito clades nova, pestilintasque,
Aut in aquas cadit, aut fruges persidit in ipsas,
Aut alios hominum pastus, pœcudumque cibatus; 1125
Aut etiam subspensa manet vis aëre in ipso:
Et, quom spirantes mixtas hinc ducimus auras,
Illa quoque in corpus pariter sorbere necesse est.
Consimili ratione venit bubus quoque sæpe
Pestilitas; etiam pigris balantibus ægros. 1130
Nec refert, utrum nos in loca deveniamus

insinuare se, tunc veluti nubecula, et nubilum sensim irrepit, et turbat omne, qua via procedit, et cogit mutare. Accidit etiam ut tandem contamine nostrum cœlum, ubi irrepit in illud, et ut efficiat par sibi, et omnino inimicum nobis. Ergo hæc nova repente perniciēs, et pestilentia vel decedit in aquas, vel incidit in ipsas segetes, vel in alia alimentia hominum, et pabula animalium; vel etiam ea vis pestilentiae restat pendens in ipso aëre. Et, ubi respirantes haurimus mixtos status aërios, oportet ut nos illa similiter etiam intret in corpus nostrum. Simili modo pestilentia etiam plerumque contingit bobus, et languor venit quoque ovibus. Neque

Mus. B. 3. *Ventilet* Mus. B. 1. *Venebula* Cant.—1120 *conturbas* Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 3. Th. Ra. *coactat* Mus. B. 1.—1121 *quoque* deest Mus. B. 3.—1122 *reddet* Vind. Vind. fr. Ferr. *reddit* V. ed. Th. Ra.—1123 *Nec* V. ed. Th. Ra. *subita* P. Ald. *subitur* V. ed. Th. Ra.—1124 *persedit* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Nard. Bas. Ferr. Th. Ra.—1125 *homini* V. ed. Ferr. Th. Ra.—1127 *spiranteis* edd. recentior. *dicimus* Mus. B. 3.—1128 *corpore* Cant.—1130 *et jam* Voss. vet. et L. B. *etiam pœcudum* Gryph. Nard. Mar. *etiam pœcubus* Hav. *talantibus* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. *calantibus* Vind. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. *lanigeris balantibus* Voss. marg. *halantibus* P.

NOTÆ

1120 *Coactat*] Frequentativum a verbo cogo, cœgi, coactum.

1123 *Hæc igitur clades, &c.*] His 13. vss. scite Lucretius, ne semina illa pestilentiae, longo defatigata in itinere, pendula manerent in aëre, statas decernit sedes in quibus persidant: alia quidem cadere ait in aquas; alia in fruges; alia in cibatus alios animalium. Hinc pestilentia æque vexat nonnunquam pecudes ipsas ac homines. Itaque unum agnoscit aëra causam pestilentiae.

1126 *Vis*] Supp. pestilentiae.

1129 *Bubus*] Antiquitus pro bobus, et bobus per syncopen pro bovis.

1130 *Pigris* [*pecubus*] Ab antiquo nomine *pecu*, ut *terru*, inquit Festus. Lambinus legit *pecuis*, a pecunia, orum, plur. unde 'res pecuaria' dicta est. *Pecubus* autem balantibus, i. e. ovibus.

1131 *Nec refert, &c.*] Horum 5. vss. is est sensus, ut Poëta velit parem imminere nobis calamitatem, dum petimus cœlum nobis infensum, ac si cœlum seu aëra corruptum nostra in

Nobis advorsa, et cœli mutemus amictum;
An cœlum nobis ultro natura corruptum
Deferat, aut aliquid, quod non consuevimus uti;
Quod nos adventu possit tentare recenti. 1135
Hæc ratio quondam morborum et mortiferæ vis

interest an nos veniamus in regiones infestas nobis, et commutemus tectum cœli: an vero natura reddat sponte nobis aëra infectum, vel aliquid aliud, quo non solemus uti, quod queat lubefactare nos novo accessu. Hæc causa morborum, et hic letifer

in not. V. marg. 1. balantibus Bas.—1132 *ab diversa* P. Ald. *ad diversa* Ferr. V. ed. Th. Ra. Cant. *diversa* Mus. B. 1. Gryph. Nard. *mutemus* Mus. B. 3. *cœlum mutemus amicum* O. *amicum* Vind.—1133 *intro* Vind. V. ed. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. Gryph. Nard. *naturam intro* Heins. 2. Bas. *natura ultro* Gryph. Bas. marg. P. Ald. Voss. marg. *natura vitio* Voss. vet. O. Cant. V. marg. 1. *corruptum* Mus. B. 3. *corruptum* Vind. fr. *corruptum* Voss. vet. et L. B. *corruptum* reliqui.—1134 *quod* P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Gif. Par. Delph. *quo* reliqui.—1135 *temptari* Vind. V. ed. Th. Ra.—1136 *mortiferæ vis* Wakef. ex conj. *mortifer æstus* P. O. Ald. Bip. *mortifere* Vind. *mortiferæ* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. fr. *mortiferæ* Voss. vet. et L. B. Cant. V. marg. 1. *mortifer aër* Mus. B. 1. Voss. marg. *mortifero-*

NOTE

corpora natura introducat, aut novum aliquid deferat nobis inconsuetum, quod noceat nobis adventu suo.

1132 *Advorsa*] Inimica, infesta.

Cœli mutemus amictum] H. e. cœlum seu aëra mutemus, quo amicimur, dum nos ambit undique.

1133 *Natura corruptum* [*corruptum*] Pes creticus in quinta sede. Quod familiare est Lucretio, ut passim observatum est a nobis.

1134 *Quod...uti*] 'Quod' in accensativo; verbum enim *Utor* regit utrumque, accusativum et ablativum. Plaut. Terent.

1136 *Hæc ratio quondam, &c.*] Hactenus de aëris corruptione, causave pestilentiae, quæ sic serpit, ut ex parvis plerumque initis incrementum accipiens longe lateque diffundatur. Nunc vero ab hoc versu 1136. ad finem usque libri subjicit indicatam illam pestis descriptionem, quæ Athenas olim vastavit. Quæ pestis Atheniensibus in finibus contigit primis annis belli Peloponnesiaci; et cujus

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

spectator et actor fuit Thucydides, graphiceque proinde illam descripsit in sua historia: verum non minori cum felicitate complexus est idem argumentum Poëta noster, quem imitati sunt Virgilius lib. III. Georg. teste Macrobio lib. VI. Satur. et Ovidius, et alii. His accedit Hippocrates, qui oculatus testis manus non privatim tantum admovit auxiliares, et publico emolumento pestem illam profligavit, ob cuius rei rationem divinos honores ab Atheniensibus est assecutus; sed etiam suis illam depinxit coloribus lib. III. de morb. popul. His itaque 7. vss. prioribus docet pestem illam Atheniensem ex iis causis, quas dixit, advenisse. Peregriina autem fere semper est pestis; unde ait Atheniensibus contigisse ex Ægypto; Thucydides tamen longioribus advolasse scribit, nimirum ex Æthiopia, quæ est supra Ægyptum.

Mortiferæ vis [*mortifer æstus*] Quid per 'æstum' intelligat, non patet. Quanquam intelligere videtur vim il-

Finibus in Cecropiis funestos reddidit agros,
 Vastavitque vias; exhaustit civibus urbem.
 Nam penitus, veniens Ægypti finibus, ortus,
 Aëra permensus multum, camposque natanteis, 1140
 Incubuit tandem populum Pandionis omnem:
 Inde catervatim morbo, mortique, dabantur.
 Principio, caput incensum fervore gerebant;

affluxus fecit olim arva noxia in regionibus Cecropiis; et direxavit itinera, et vacuavit civitatem civibus. Etenim ille æstus morborum adveniens funditus e regionibus Ægypti, ubi natus erat, et permeans longum aëra, et planities aquosas, incidit demum in gentes Pandionis: hinc omnes homines turbatim reddebantur morbo et leto. Primum ferebant caput inflammatum ardore, et geminos

rum Mus. B. 3.—1137 in deest edd. vulg. in Cecropis Macrob. Voss. vet. et L. B. P. Vind. fr. Mus. B. 1. Gryph. Nard. Bas.—1138 exhaustit Cant.—1139 e finibus P. in not. et edd. vulg. orcus P. Ald. Gryph. marg. Bas. marg. V. marg. 1. orchus Mus. B. 1.—1141 omnem Vind. Voss. vet. et L. B. Mus. B. 3. Cant. omni P. Ald. Gryph. marg. oranem V. ed. Th. Ra. omnes P. in not. Ferr. omne Vind. fr. oionon V. marg. 1. omen O. in omnes Mus. B. 1.—1144 ru-

NOTÆ

lam morbidam, quæ quasi æstus adveniens cuncta vastavit. Itaque vel per 'æstum' intellige calorem pestis; cum pestis aut febris sit, aut non sine febre sit: vel intellige affluxum corrupti aëris advenientem; cum causam pestilentiae retulerit supra in ipsam aëris corruptionem: vel calorem vehementissimum aëris incurrentis; cum Æthiopia et Ægyptus sint regiones calidissimæ, e quibus illa pestis advenit Atheniensibus. Quidam legunt *mortifer aër*.

1137 *Finibus in Cecropiis*] H. e. Atheniensibus. Fuit enim Cecrops Atheniensium legislator, a quo dicti sunt Cecropii.

1139 *Nam penitus, veniens, &c.*] Sic Thucydides lib. II. 'Initium autem fecit primum illa pestis ex Æthiopia ea, quæ est supra Ægyptum. Deinde etiam in Ægyptum et Libyam descendit, atque in magnam regis Persarum ditionis partem. Tum autem in Atheniensium urbem repente invasit.'

Græcis supersedeo brevitatibus causa.

1140 *Camposque natanteis*] Maria et lacus. Sic v. 489.

1141 *Populum [populo Pandionis]* Atheniensibus civibus. Fuit enim Pandion rex Athenarum.

1143 *Principio, caput, &c.*] Hactenus de causa pestis Atheniensium. Triplex autem contagii modus observatur a peritis Medicis: I. Per distantiam; cum aër corruptus adveniens sorbetur ab hominibus, qui procul a peste laborantibus distant. II. Per contactum; cum pestilentia laborantes proxime quis tangit. Hinc, ut ait Ovid. 'inque ipsos sæva medentes Erumpit clades, obsuntque auctoribus artes... Quo propior quisque est, servitque fidelius ægro, In partem leti citius venit.' III. Vero per fomitem. Cum aër infectus male asservatur diutius in lanis, vestibis, &c. Itaque his 18. vss. varia ac præcipua indicat symptomata et signa, quæ observabantur in iis, qui peste

Et duplicibus oculos subfusa luce rubenteis.
 Sudabant etiam fauces intrinsecus atræ 1145
 Sanguine; et ulceribus vocis via sæpta coibat:
 Atque, animi interpres, manabat lingua cruore,
 Debilitata malis, motu gravis, aspera tactu.
 Inde, ubi per fauces pectus conplerat, et ipsum
 Morbida vis in cor moestum confluxerat ægris; 1150
 Omnia tum vero vitæ claustra lababant.

Spiritus ore foras tetrumolvebat odorem,
 Rancida quo perolent projecta cadavera ritu:

oculos rubescentes perfuso lumine ruboris. Fauces quoque intus manabant tetro cruore, et aditus vocis obductus erat vulneribus; et lingua, quæ est interpres mentis, stillabat sanie, et erat languens ulceribus, gravis mobilitate, et aspera tactu. Postea, cum ægorum impleverat pectus per guttur, et delapsus erat in tristem stomachum ægrotantibus, tunc etiam omnes claustræ vitæ corruebant. Halitus mittebat extra ex ore gravem fætores, quomodo putrida cadavera prostrata humi

bentes Ferr. V. ed. Th. Ra.—1145 fontes Mus. B. 3. atro P. et edd. vulg. acre V. ed. Th. Ra.—1146 notis Mus. B. 1.—1148 asperat actu Mus. B. 3.—1149 jam fauces Cant. V. marg. 1. fauces et O. fauces Vind. Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. fr. fauceis vulg. per deest Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Mus. B. 1. 3. Huic subijungi versus 1152. et 1153. vult Creech.—1151 cum O. Mus. B. 1. vita Vind. vitæ V. ed. Th. Ra. ita Vind. fr.—1152 rerum Bas. marg.—1153 Rancidaque V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. Rancida quæ O. Rancida quæ et Mus. B. 1.

NOTÆ

illa laborabant Athenis. I. Gravis fervor capitis. II. Inflammatio oculorum. III. Cruor emanans ex faucibus. IV. Ulcus, gravitas, et asperitas linguæ. V. Fætor spiritus. VI. Deliquium animi et corporis. VII. Anxius mentis angor. VIII. Gemitus et querela. IX. Singultus frequens.

Caput incensum fervore, &c.] Sic Thucydides: 'Primum quidem capitis fervores acres, et validi; et oculorum rubores, et inflammatio eos corripiebat.'

1145 *Sudabant etiam fauces, &c.*] Sic Thucydides: 'Interna, et fauces, et lingua continuo cruenta erant, seu cruore manabant.'

1148 *Debilitata malis*] Puta, intemperie, spirituum deperditione, maligni succi affluxu, exhalationum ne-

quitia.

Motu gravis] Ob facultatis animalis imbecillitatem, exorbitantemque copiam imbibiti humoris.

Aspera tactu] Ob æstum nimium e præcordiis exhalantem.

1149 *Inde, ubi, &c.*] Sic Thucydides: 'Non longo post temporis intervallo dolor in pectora descendebat cum tussi vehementi: et ubi in corde, seu stomacho hæserat, cum ipsum torquebat, tum purgationes bilis omnes, quæ a medicis nominatæ sunt, consequantur.'

1150 *In cor*] In stomachum; contentum pro continente, ut aiunt: more Græcorum.

1151 *Vitæ claustra*] Sic v. 225. Quidam legunt, *vitalia claustra*.

1152 *Spiritus*] Gallice, *l'haleine*.

Atque animi prorsum vires totius, et omne
 Languebat corpus, leti jam limine in ipso :
 Intolerabilibusque malis erat anxius angor
 Adsidue comes, et gemitu conmixta querela :
 Singultusque frequens noctem per sæpe, diemque,
 Conripere adsidue nervos et membra coactans,
 Dissolvebat eos; defessos ante fatigans.

1155

1160

Nec nimio quoquam posses ardore tueri
 Corporis in summo summam ferverescere partem;
 Sed potius tepidum manibus proponere tactum,

male olere solent. Et vires omnino totius mentis, et totum ipsum corpus debilitabantur, jamjam in ipso aditu leti. Et tristis anxietas animi comes erat perpetuo doloribus corporis intolerandis, et questus mixtus fletu; et singultus qui crebro plerumque per diem ac noctem solebat occupare continuo nervos; et cogens conficiebat artus, attenuans eos, qui ante defatigati erant vi morbi ipsius. Neque potuisses videre supremam superficiem in extremitate corporis ulli ardere nimio fervore: at magis quemlibet exhibere tactum tepidum manibus. Et tamen una

pervolent Cant.—1154 et totius O. Mus. B. 1. et deest Vind. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Cant.—1155 leti lumine Ferr. V. ed. Th. Ra.—1156 malis alius Ferr. V. ed. Th. Ra.—1159 coarctans Mus. B. 1.—1162 partim Magius, Misc.—1163 totius V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. Cant. Voss. L. B.

NOTÆ

1154 Animi] Cordis.

1158 Singultusque frequens, &c.] Sic Thucydides: 'Singultusque plerisque multis incidebat inanis, convulsio-nem excitans vehementem, aliquibus quidem statim cessantem, nonnullis multo serius.'

1159 Coactans] Cogens, vs. 1120.

1161 Nec nimio quoquam, &c.] His 15. vs. alia symptomata atque indicia notat Lucretius, quæ peste illa laborantibus accidebant. Inprimis autem ait extimas et extremas partes illorum nihil ad tactum fuisse calidas, sed tepidas tantum; non pallidas aut virides; sed subrubras, et pustulis parvis efflorescentes: internas autem adeo flagrasse, ut nullum, quantumvis leve ac tenue, vestimentum posset membris vertere in utilitatem: nihilque prodesset iis aut ad frigora et

ventum adstare perpetuo; aut in fluvios mergere corpora; aut in puteales et frigidæ aquas alte descendere: nihilque valeret ingens aquarum copia ad sitim sedandam.

1162 Corporis in summo] In summitate, seu extremitate corporis: in summo corpore.

1163 Sed potius tepidum, &c.] Sic Thucydides: 'Corporis quidem extremitas non erat admodum tactu calida, neque pallida, aut viridis; sed subrubra, et pustulis parvis ac ulceribus efflorescens: internæ autem partes ita flagrabant, ut neque tenuissimarum vestium et linteorum injectiones, neque aliud quidquam, præter nuditatem sustinere possent. Alii in fluvios gelidos se conjiciebant: et in puteos multi se præcipites egerunt inexplibili siti cruciati.'

Et simul, ulceribus quasi inustis, omne rubere
 Corpus, ut est, per membra sacer quom diditur ignis. 1165
 Intima pars hominum vero flagrabat ad ossa;
 Flagrabat stomacho flamma, ut fornacibus, intus:
 Nihil adeo posses quoiquam leve tenueque membris
 Vortere in utilitatem: ad ventum et frigora semper,
 In fluvios partim gelidos, ardentia morbo 1170
 Membra dabant, nudum jacentes corpus in undas.
 Multei præcipites nymphis putealibus alte
 Inciderunt, ipso venientes ore patente:
 Insedabiliter sitis arida, corpora mersans,

totum corpus rubescere veluti pustulis impressis igne, veluti fit, quando ignis sacer spargitur per artus. Interior autem pars inflammata ardebat cuilibet homini ægrotanti: ignis ardebat intus in pectore, veluti in caminis; adeo ut nulla vestis quantumvis exigua et levis quiret esse commodo artubus illorum: stabant perpetuo ad flatum et ad frigora: pars mergebant artus suos ferventes morbo in amnes frigidus, mittentes suam corpus nudatum in aquas: plurimi accurrentes ipso ore inhiant et anhelante præcipitantes descenderunt deorsum in aquas puteales. Sitis ingens immergens insatiabiliter corpora illorum in aquas adæquabat magnam

totis Mus. B. 1. V. marg. 1. Ferr.—1164 muscis Vind. Cant. V. marg. 2. mistis Mus. B. 3. rubore Ferr. V. ed. Th. Ra.—1165 in est Vind. Mus. B. 1. 3. vi est Ferr. V. ed. Th. Ra. uti est O. Cant.—1166 Intera Benti. homini V. ed. Hav. Delph. flagrabat adesa Gif. Par. Gryph. Delph. Bas. marg. P. Ald.—1167 Rejicit Lamb. Flagravit Creech. ut et superiore versu.—1168 Nihil V. ed. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Nil vulg. possis V. ed. Th. Ra. posset edd. vulg. positus cuiquam Heins. 2. lene Vind. V. ed. Mus. B. 3.—1169 Verteret utilitatem Vind. Voss. L. B. Vind. fr. O. Mus. B. 3. Cant. Gryph. Nard. Bas. in deest V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. Vertere et Voss. vet. Vertere ad Voss. marg. frigore Ferr. V. ed. Th. Ra. Pro semper Bentleius proponebat partim.—1170 calidos Mus. B. 1. cæli dos V. ed. Th. Ra.—1171 dabunt Vind. V. ed. Mus. B. 3. Cant. Th. Ra. jacentes Cant.—1172 nymphis V. ed. Ferr. Th. Ra. Voss. vet. et L. B. lymphis vulg. H. vs. postponitur vs. 1176. in P. Mus. B. 1. 3. Cant.—1173 vehementes V. marg. 1. Ferr.—1174 satis V. ed. Th. Ra. Vind. inerrans Voss. vet. et L. B. vexans Fab.—1175 per-

NOTÆ

1165 Sacer ignis] Gallice, feu sacre, feu de Saint Anthoine.

1174 Insedabiliter sitis, &c.] H. e. sitis ingens et insedabilis efficiebat, ut magna aquæ copia, aqua pauca videretur. Sic Thucydides: 'Tantumdem eis proderat liberalior et parciore potus ad sitim sedandam.' Unde sequenti versu legendum parvis,

non pravis, ut quibusdam placet. Alias sic interpreteris: Pravitas humorum, qui erant causa sitis, compensabat et tandem eludebat ingentem aquarum copiam. Hinc factum ut pari in periculo versarentur, et qui nimio, et qui parvo uterentur potu.

Æquabat multum parvis humoribus imbrem. 1175
 Nec requies erat ulla mali: defessa jacebant
 Corpora; mussabat tacito Medicina timore:
 Quippe patentia quom totiens, ardentia morbis,
 Lumina vorsarent oculorum, expertia somno;
 Multaque præterea mortis tum signa dabantur. 1180
 Perturbata animi mens, in mœrore, metuque;
 Triste supercilium, furiosus voltus, et acer;
 Solicitæ porro, plenæque sonoribus, aures:
 Creber spiritus, aut ingens, raroque coortus;

copiam aquarum paucis aquis. Nec ulla quies morbi dabatur: corpora defatigata prosternebantur: Medicina muta erat præ taciturno metu: eo quod ægri voluerent per noctes integras lumina oculorum sine sopore, semper aperta, et rubentia. Plurimæ etiam aliæ notæ leti tunc præbebantur: nempe animus turbatus in tristitia, et timore: mœstum supercilium: frons horrida et aspera: aures etiam anxie et repletæ murmuribus: frequens anhelitus, et vehemens, et infrequenter factus: et

nix humoribus V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. P. in not. parvis P. in not. pravis Nard. —1176 ulla ari Vind. Mus. B. 3. ulla mari Cant. mali defessa desunt Mus. B. 1. nulla in aride fessa V. ed. Th. Ra. —1177 missabant V. ed. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra. miscebant O. —1178 patientia Vind. V. ed. Mus. B. 3. totas ardentia nocteis edd. vulg. toties ardentia morbis Gryph. Nard. Bas. —1179 experientia V. ed. Th. Ra. —1180 tunc P. Ald. cum V. ed. Th. Ra. O. quum Mus. B. 1. —1184 spiritum Vind. V. ed. Vind. fr. Mus. B. 3. Th. Ra. ac ingens Gif. Par.

NOTÆ

1176 *Nec requies erat, &c.*] His 4. vss. docet nullum reperiri potuisse remedium ad hanc pestem expellendam; adeo novum et inusitatum fuit id morbi genus. Sic infra vs. 1224. 'Nec ratio remedi communis certa dabatur.' Sic præclare Manilius de hac eadem peste l. 882. 'Qualis Erechtheos pestis populata colonos Extulit antiquas per funera pacis Athenas, Alter in alterius labens cum fata ruebat: Nec locus artis erat medicæ; nec vota valebant: Cesserat officium morbis, et funera deerant mortibus et lacrymæ: fessus defecerat ignis, Et coacervatis ardebant corpora membris.' Quanquam si Poëta hic, sicut alibi, imitatur Thucydidem, non est hæc illius sententia; Thucydides enim solum ait quod quietis ac somni adempta esset facultas, nec remedii locus erat ad hoc, ut somnus ægris procurari posset. Quod quidem mihi magis probatur, quicquid alii reluctantur interpretes.

1179 *Expertia somno*] Sic Thucydides: 'perpetuæ vigiliæ negabant,' &c.

1180 *Multaque præterea, &c.*] His 14. vss. memorat plura alia mortis signa, quæ continebant iis, qui peste hac tenebantur: quæ retexere hic in annotationibus nostris longum esset: et quæ desumit poëta ex Hippocrate in prognost. Neque enim sunt apud Thucydidem.

1183 *Plenæque sonoribus, aures*] Tinnitus aurium.

1184 *Creber spiritus*] Qui, teste Hippocrate, significat inflammationem.

Sudorisque madens per collum splendidus humos: 1185
 Tenuia sputa, minuta, croci contacta colore,
 Salsaque, per fauces rauca vix edita tusse.
 In manibus vero nervei trahere, et tremere artus;
 A pedibusque minutatim subcedere frigus
 Non dubitabat: item, ad supremum denique tempus, 1190
 Compressæ nares, nasi primoris acumen
 Tenue, cavatei oculi, cava tempora: frigida pellis,
 Duraque, inhorrebat tactum; frons tenta meabat:

liquor albus sudoris stillans per collum: saliva exigua, parvula, et tincta colore croci, et salsa, et ægre missa per fauces raucisonas tussi. Nervi autem non dubitabant contrahi in manibus, et membra tremiscere; et frigus audebat sensim ascendere a pedibus: similiter sub extremum vitæ finem tandem nares contractæ fiebant: apex extremi nasi fiebat acutus; oculi concavati: tempora astricta: cutis gelida, et aspera: hiatus oris horrebat: frons distenta fluebat. Nec paulo post prostrati

Delph. haud ingens Gryph. Bas. —1185 humor P. O. Ferr. Ald. umum Vind. V. ed. Vind. fr. Th. Ra. imum Mus. B. 1. 3. udum Cant. —1186 contracta P. V. ed. Cant. a pr. m. Bas. marg. Th. Ra. Ald. continctæ edd. vulg. —1187 faucibus edd. vulg. rauca Vind. V. ed. Bodl. Vind. fr. Nard. Ald. sec. Cant. Ferr. Th. Ra. Voss. marg. raucas vulg. vox Vind. tusse Vind. V. ed. Bodl. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Nard. Voss. marg. Th. Ra. tussi vulg. tussis P. O. Mus. B. 1. Macrob. Ferr. Ald. —1188 trahier tremere edd. vulg. trahier nervi et tremere Gif. Par. Delph. Lamb. trahere nervi et tremere Nard. —1189 De pedibusque O. Cant. —1190 summum O. deest Vind. surenum V. ed. Th. Ra. —1191 Non pressæ Vind. Mus. B. 3. Non præesse V. ed. Th. Ra. Non pressæ Ferr. nisi V. ed. Ferr. Th. Ra. Vind. O. Mus. B. 3. Cant. —1193 inhorrebat P. inhorret jacet Vind. V. ed. Voss. vet. et L. B. Ferr. Th. Ra. V. marg. 1. inhorret jacent Bodl. in ore jacet O. Mus. B. 3. inoret jacet Vind. fr. in ore jacens P. in not. Duratusque horret Mus. B. 1. tactum Wakef. ex conj. facies pro tactum P. Ald. rictum P. in not. rictum Vind. Mus. B. 1. Vind. fr. Delph. Lamb. in ore patens rictum Hav. rectum Voss. vet. et L. B. O. Cant. V. marg. 1. Sus. casu Mus. B. 3. tecta pro tenta P. V. ed. Ferr. Th. Ra. Ald. meabat P. Vind. V. ed. Voss. L. B. O. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. manebat P. in not. Mus. B. 1. Heins. 2. Creech. mebat Voss. vet. minebat Sus. Duraque in

NOTÆ

Ingens, raroque coortus] Si parvus, extinctionem nativi caloris notat.

1185 *Sudorisque madens, &c.*] Sudores frigidi per caput et collum sunt letales, inquit Hippocrates ibid.

1186 *Tenuia sputa, &c.*] Sputum flavum, aut rufum, aut quod multam tussim præbeat, et minutum, neque admodum concretum, deterius est, inquit Hippocrates ibid.

Contacta [continctæ] Imbuta. Ita

Lambinus, bene. Parens vero, contacta.

Croci colore] Croceo colore, colore flavo.

1188 *Trahere [trahier]* Poëtica pro, trahi.

1190 *Non dubitabat*] Audebat. Sic vs. 1070. et iv. 188.

Ad supremum tempus] Usque ad diem et horam mortis.

1193 *Inhorrebat tactum [rictum]* Ve-

Nec nimio rigida post artus morte jacebant;
 Octavoque fere candenti lumine solis,
 Aut etiam nona reddebant lampade vitam.
 Quorum si quis, ut est, vitarat funera leti,
 Visceribus tetris, et nigra proluvie alvi;
 Posterius tamen hunc tabes, letumque, manebat:
 Aut etiam multus capitis cum sæpe dolore
 Conruptus sanguis expletis naribus ibat;
 Huc hominis totæ vires, corpusque fluebat.
 Profluvium porro qui tetri sanguinis acre

1195

1200

recumbabant leto rigente; et ferme octava albescente luce solis, vel etiam nono lumine relinquebant vitam. Si quis autem eorum effugerat funera mortis, vulneribus putridis, et atro proluvio ventris, ut verum est aliquos effugisse: tamen postea sanies et mors occupabat eum; vel plurimus quoque teter cruor manabat ex repletis naribus plerumque cum dolore capitis; omne robur, et corpus hominis affluebat ad hanc partem. Qui autem evitaverat molestam proluviem nigri cruoris,

ore jacens rictu frons tenta manebat Nonius, II. 868.—1194 *prostrati* O. Mus. B. 1. Gryph. Nard. *post strati* Lamb. et edd. vulg.—1195 *Octava* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3. Cant. *candente* Nard. *candentis* Heins. 2.—1197 *vitaret* Voss. vet.—1198 *Ulceribus* Lamb. et alii. *nigris* Ferr. V. ed. Th. Ra. Vind. Mus. B. 1. 3. *proluvie alvi* desunt Mus. B. 1.—1199 *tales* O. Mus. B. 1. 3. *tales* Cant. sed *tales* in marg.—1200 *multis* Ferr. *multo* Benti.—1201 *expletis* P. Vind. V. ed. Bodl. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. Bas. *pletis* ex Gif. Par. *plenis* ex edd. vulg.—1202 *Hac* Fab. Benti. *fluebant* Heins. 2.—1203 *cui tetri* P. O. Cant. Gryph. Nard. Ald. *culta* et Vind. *cultetris* V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra. *cultæ tris* Ferr. *cui tetris* Voss. vet. et L. B. *culta etris*

NOTÆ

teres dixerunt rictum, i, neutr. Sic v. 1063. Lucretius dixit: 'cum primum magna Molossum Mollia ricta fremunt.' Nardius autem sic corrigere tentavit hunc versum: *Duraque in ore jacens rectum frons tenta meabat.* Vel, *Duraque in ora jacens rictu frons tenta manebat.*

Meabat] Lambinus vero *minebat*, h. e. imminebat.

1194 *Nec nimio, &c.*] His 3. vss. docet, quod octavo fere aut nono, postquam ægrotare cœperant, die morerentur.

1195 *Lumine solis*] Die: sic vs. 1217.

1196 *Lampade*] Luce solis, die.

1197 *Quorum si quis, &c.*] His 16. vss. docet, quod, si quis forte mortem effugerat, ut verum est quosdam effugisse, is tamen aut genitalibus corporis partibus, aut oculis, aut pedibus, aut manibus privatus vitam degere cogeretur; quia tota vis morbi in eas partes ita affluebat, tantaque sanies, ut eas ferro amputare necessum esset, metu mortis. Immo quosdam etiam ita rerum obliviam ceperint, ut nec ipsi sese agnoscerent.

Funera leti] Letum, mortem. Periphrasis.

1202 *Huc*] H. e. in nares.

Exierat, tamen in nervos huic morbus et artus
 Ibat, et in parteis genitales corporis ipsas:
 Et graviter partim metuentes limina leti
 Vivebant, ferro privatei parte virili;
 Et manibus sine non nullei, pedibusque, manebant,
 In vita tamen, et perdebant lumina partim:
 Usque adeo mortis metus hiis incusserat acer.
 Atque etiam quosdam cepere obliviam rerum
 Cunctarum, neque se possent cognoscere ut ipsei.
 Multaque humi quom inhumata jacerent corpora supra
 Corporibus, tamen alituum genus, atque ferarum,
 Aut procul absiliebat, ut acrem exiret odorem;

1205

1210

1215

huic tamen malum veniebat in nervos et in membra, et in ipsas partes genitales corporis. Et pars vehementer timentes aditum mortis vitam agebant orbi parte genitali per ferrum adempta: et quidam restabant absque manibus et pedibus; attamen restabant in vita; et pars amittebat oculos. Adeo vehemens timor leti occupaverat ipsos. Et obliviones quoque rerum omnium occupaverant aliquos, ita ut ipsi nequirent agnoscere sese. Quamvis autem plura cadavera prosternerentur humi supra aliis cadaveribus, attamen gens volucrum et ferarum vel longe ab iis recede-

Vind. fr. *culta* cum hiatu sequente Mus. B. 2.—1204 *hinc* Vind. V. ed. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra.—1206 *spartim* P. *intuentes* V. ed. Th. Ra. *lumina* V. marg. 1. Ferr.—1207 *Humabant* Mus. B. 3. *Urabat* V. ed. Th. Ra. *parti* Vind.—1208 *seu pro sine* Mus. B. 1. *non nulli* V. ed. O. Cant. Ferr. Th. Ra. *nonnulli* vulg.—1210 *iis* P. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 1. Th. Ra. Ald. *is* Cant. *intus* erat Vind. Mus. B. 3. *incuserat* V. ed. Th. Ra. *incus erat* Vind. fr. *invaserat* Gif. Par. Delph. *incesserat* Lamb. et alii. *ater* V. marg. 1.—1213 *corpora sæpta* Heins. Adv. p. 510. *tum pro quom* Mus. B. 3.—1214 *alitum* Vind. V. ed. Th. Ra. *geners atque* V. ed. Th. Ra. *generatque* Vind.—1215 *Haud* Ferr. V. ed. Th. Ra. *aut pro ut* Mus. B. 1. Cant. *exciret* P. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Gryph.

NOTÆ

1204 *Exierat*] Aufugerat, vitaverat. Sic vs. 1215. et v. 1329.

1206 *Limina leti*] Letum, mortem. Periphrasis.

1210 *Hiis incusserat* [*invaserat*] Verbum invadere jungitur vel cum dativo, vel cum accusativo. Sic Cicero ad Tiron. 'mirus invaserat furor non solum improbis.' Sic Plautus. Sic Varro. Lambinus autem *incesserat*.

1213 *Multaque humi, &c.*] His 10. vss. notat quanta fuerit putredo illius pestilentiae; siquidem aves et feræ,

sed canes præsertim, qui ex cadaveribus degustassent, subito morerentur. Immo tantus erat ille cadaverum insepulorum teter odor, ut neque Athenis, neque circa Athenas avis ulla de die, aut fera ulla de nocte compareret. Sic Thucydides: 'Aves et quadrupedes quæcumque hominum carnes attingunt, cum multa essent insepulta cadavera, vel ad ea non accedebant, vel, si gustassent, moriebantur.'

1215 *Exiret*] Evitaret: vs. 1204.

Aut, ubi gustarat, languebat morte propinqua.

Nec tamen omnino temere illis solibus ulla
Conparebat avis, neque noxia secla ferarum
Exibant sylvis; languebant pleraque morbo,
Et moriebantur: cum primis fida canum vis
Strata viis animam ponebat in omnibus ægre:
Extorquebat enim vitam vis morbida membris.
Incomitata rapi certabant funera vasta.

1220

bat, ut evitaret gravem factorem: vel, statim atque degustaverat, torpescere subito proximo leto. Neque enim fere ulla volucris imprudenter cernebatur in illis lucibus solis, neque de nocte genera ferarum egrediebantur e saltibus: plurima torpescant morbo, et moriebantur; præsertim fidelis gens canum prostrata in semitis cunctis reddebat animam languidam; etenim violentia morbi extrahebat iis vitam ex artibus. Innumera funera hominum certatim rapiiebantur non comitata. Ne-

Bas. marg. excisset P. in not. excint V. ed. Th. Ra.—1217 tenere Cant. sedibus Gryph. Nard. Bas. Heins. 2. P. in not. ex Macrob. Sat. vi. 2. Mar. V. marg. 1. Ferr.—1218 Comparabat V. ed. Cant. Th. Ra. nec vulgo. noxia Sus. Voss. marg. tristia P. O. Macrob. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. Mar. Ferr. Ald. neque noxia desunt Vind. noxia deest Mus. B. 3. noctis, omisso neque, V. ed. Th. Ra. noctia Voss. L. B. noctia Voss. vet. Lamb. forcia Cant. fortia P. in not. noctibus Vind. fr. Hav. Bip. nocti Delph. Gif. L. B.—1219 Exiebant Vind. Mus. B. 3. Exuperant Heins. 2.—1220 tum V. ed. Th. Ra. cacumis V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. cacummis Ferr. canum vis deest Vind.—1221 animam deest Mus. B. 1. animum O. Mus. B. 3. Cant. anni Ferr. V. ed. Th. Ra. æger Vind. Mus. B. 3. ægere V. ed. Th. Ra. agere Ferr. agram Mus. B. 1. Bip. Delph.—

NOTÆ

1217 Illis solibus] Illis diebus, vs. 1195. Sic Persius, 'multos consumere soles,' pro dies. Nardius legit *sedibus*, pro *solibus*; h. e. locis.

1218 Noxia [Nocti] Pro, nocte. Sic alibi passim igni, pro igne.

Secla ferarum] Feræ; sic i. 21. 468. &c. Sic supra vs. 722. &c.

1220 Cum primis] Inprimis: vs. 224. 259. 939. et i. 151.

Fida canum vis] Canes: v. 862. Sic Thucydides: 'Canes autem propter contubernii et victus societatem sensum mali ingruentis magis præbebant.'

1223 Incomitata rapi, &c.] His 5. vs. duo tradit Lucretius. Alterum, de neglecto funerum tempore illius pestis; cum tamen, quantum operis et

opum erogare in funeribus solerent veteres nemo non noverit. Alterum de inani medicorum cura, ac remediorum ratione. Quod enim aliis fuerat remedio, id aliis erat exitio. Sic Thucydides: 'Neque ullum extitit medicamentum, ut ita dicam, quod erat ægrum, si quis illud offerret, adjuvaturum; nam quod alicui contulerat, alium id lædebat.'

Incomitata rapi, &c.] H. e. rapiiebantur funera, non autem solenni more et pompa ducebantur; neque enim propinqui neque amici suorum corpora ad rogum prosequiebantur, sed aut passim insepulta patiebantur jacere, aut in alienum rogum temere conjiciebant. Sic Manilius i. 885. 'Nec locus artis erat medicæ, nec

Nec ratio remedii communis certa dabatur:

Nam, quod alii dederat vitaleis aëris auras

1225

Volvere in ore licere, et cœli templa tueri,

Hoc' aliis erat exitio, letumque parabat.

Illud in hiis rebus miserandum magno opere unum

Ærumnabile erat; quod, ubi se quisque videbat

1230

Implicitum morbo, morti damnatus ut esset,

Deficiens animo, mœsto quom corde jacebat,

Funera respectans, animam inmittebat ibidem.

Quippe et enim nullo cessabant tempore apisci

que ulla regula certa remedii communis habebatur; etenim, quod tribuerat fas esse aliis versare in ore flatus aëris vitalis, et intueri fornices cœli, id erat aliis pernicii, et præparabat iis mortem. Hoc autem unum erat miserabile, et maxime perniciosum in his rebus, nempe quod, cum quisque cernebat se occupatum morbida vi, quasi esset condemnatus ad mortem, debilitatus animo languebat cum tristi corde, et respiciens mortem quasi propinquam reddebat animam extemplo. Quod contagio morbi rapacis nullo temporis intervallo desinebat rapere alios homines post

—1224 remedii Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. remedi vulg.—1225 alii P. Vind. V. ed. Bodl. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. ali Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. Gryph. Nard. Bas. V. marg. 1. alii vel aliis vulg.—1226 more pro in ore V. ed. Th. Ra.—1228 et magnopere vulg. et opere Vind. opere V. ed. Th. Ra. Mus. B. 3. et summo opere Mus. B. 1.—1230 morbi Nard.—1232 animam inmittebat Voss. L. B. Cant. V. marg. 1. animam et mittebat Mus. B. 1. et edd. vulg. animam mittebat P. V. ed. O. Mus. B. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. anima inmittebat Vind. animam amittebat Voss. vet. Vind. fr. idem Vind. V. ed. Th. Ra. et idem Ferr. Mus. B. 1. V. marg. 1. Hunc versum vs. 1236. sequitur in P. Vind. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. —1233 enim, omisso et, V. ed. Th. Ra.—1234 alii pavidi P. in not.—1235 H.

NOTÆ

vota valebant: Cesserat officium morbis, et funera deerant Mortibus et lacrymæ, &c.

Communis] Dicitur tamen Hippocrates hoc commune remedium excogitasse, succendi nempe per compita odoratas pyras curasse.

1226 Cœli templa] Cœlum. Periphrasis. Sic iii. 79.

1228 Illud in hiis rebus] His 5. vs. docet illud inprimis exitiale pariter et miserandum fuisse, quod, qui morbo tenerentur, statim in desperationem irent de sanitate recuperanda; quo fiebat ut nullam corpori curam im-

penderent. Quæ quidem incuria nonnunquam plures morti dat, quam vis morbi. Sic Thucydides: 'Omnium autem malorum hoc erat gravissimum, et maxime horrendum, quod simulatque aliquis se a morbo correptum esse sentiebat, de sua salute desperabat, animumque despondebat; omni enim spe salutis orbatu multo magis sese projiciebant, ac negligebant.'

1231 Deficiens animo] Desperans, ac animum contrahens, ut ait Thucydides.

1233 Quippe et enim] H. e. quod, quia.

Ex aliis alios avidi contagia morbi;
 Lanigeras tamquam pecudes, et buccera secla: 1235
 Idque vel in primis cumulabat funere funus.
 Nam, queiquomque suos fugitabant visere ad ægros,
 Vitai nimium cupidos mortisque timentis
 Pœnibat paullo post turpi morte malaque,
 Desertos, opis experteis, Incuria mactans. 1240
 Quei fuerant autem præsto, contagibus ibant,
 Atque labore, pudor quem tum cogebat obire,

Et alios; veluti pecora, quæ ferunt lanas, et genera pecudum, quæ ferunt corium. Et hoc præsertim addebat mortem morti; etenim, quicumque fugiebant invisere suos amicos ægros, quasi nimis avidi vitæ, et metuentes mortem, non multo post negligentia vicissim plectebat eos misero et fædo leto derelictos et inopes omnis auxilii interficiens eos. Qui vero venerunt auxilio, interibant contagiis, et labore, quem pudor et clamor blandus et cum gemitu immixto questus cogebat tunc

vs. in edd. vulg. poni solet post vs. 1240. sed in P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Cant. sequitur vs. 1243.—1236 *Atque* P. V. ed. Mus. B. 3. Gryph. marg. *Idque uti* Mus. B. 3. *cum labat* V. ed. Th. Ra. *cumulabant* Nard.—1237 *visere ad* O. Vind. fr. Cant. Lamb. Hav. *ut fit ad* P. Ald. *ut fere ad* Vind. Ferr. *ut facto ad* V. ed. Th. Ra. *ut se redeat* Voss. vet. et L. B. *fere ut* Mus. B. 1. *ut, relicto spatio* Mus. B. 3. *ut fit ab ægris* Gryph. Nard. Bas. Voss. marg. *agros* P. in not.—1238 *Vita* V. ed. *cupidi* edd. vulg. *cupidis* Nard.—1239 *Pœnibat* Turneb. *Pœnas et* P. Gryph. marg. Ald. *Pœnibus vel Penibus et* Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. O. Mus. B. 3. Cant. *Pœnibus at* Voss. vet. *Penibus ac* Vind. fr. *Peni et* Mus. B. 1. *Pœnis* P. in not. *Pœna ibus at* Voss. marg.—1240 *in cura* Vind. Voss. vet. et L. B. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. *mattans* Cant. *mactat* Gryph. Nard. Bas.—1241 *H. vs. et seqq. duo desunt* Vind.—1242 *pudoreque omni* P. Ald. Gryph. marg. *pudor quem omni* Ferr. V. ed. Th. Ra. *pudor quem*

NOTE

1235 *Buccera secla*] Boves: v. 864.

1236 *Idque vel in primis, &c.*] His 8. vss. docet pariter, quod etiamsi quidam ad suos curandos non accessissent, aut curare neglexissent, tamen contagibus morbi correpti morerentur, sicut oves aut boves contagione intereunt: et quia suos neglexerant, ipsi vicissim negligenterentur. Sic Thucydides: 'Sive noluisse metu deterriti se mutuo invisere, deserti peribant, et tanquam pecudes moriebantur.'

1237 *Visere ad ægros*] Sic lib. II. vs. 359. 'Revisit ad stabulum;' et lib. V. vs. 635. 'ad hanc quia signa revisunt.' Sic Plantus passim loquitur.

1239 *Pœnibat*] Pro *punibat*; sic alibi 'mœnera' pro munera. *Punibat* autem pro *puniebat*.

1241 *Quei fuerant autem, &c.*] His 9. vss. docet, quod, qui ad curandos peste correptos accedebant, ii duplici malo conficerentur; vel enim contagione communicata ab ægrotis parem subibant sortem: vel labore, quem subibant, lassati tandem in morbum incidebant. Accedebant autem aliis præstituri opem duplici stimulo adacti, pietate et pudore.

Ibant] Interibant, moriebantur. Sic III. 527. 'cernimus ire,' h. e. videmus interire.

1242 *Pudor quem, &c.*] Sic Thucy-

Blandaque lassorum vox, mixta voce querelæ:
 Optumus hoc leti genus ergo quisque subibat.
 Inque aliis alium, populum sepelire suorum 1245
 Certantes, lacrumis lassæ luctuque redibant.
 Inde, bonam partem, in lectum mœrore dabantur:
 Nec poterat quisquam reperiri, quem neque morbus,
 Nec mors, nec luctus, tentaret tempore tali.
 Præterea, jam pastor, et armentarius omnis, 1250
 Et robustus item curvi moderator aratri,

eos subire. Igitur vir quisque maxime probus obibat hoc genus mortis; et conantes mandare sepulture turbam suorum mortuorum, aliam in aliis, fessi fletibus et gemitu revertentur: et hinc bona ex parte mittebantur in cubile præ tristitia; neque ullus poterat inveniri, quem nec morbus, nec letum, nec fletus, vexaret eo tempore. Deinde etiam opilio et omnis custos gregis, et similiter fortis rector aratri curvati

unum Mus. B. 1. *pudor quemcunque* Mus. B. 3.—1243 *lassorum querellæ* Cant.—1244 *lacti* V. ed. Ferr. Th. Ra. *legi* Cant.—1245 *alius* Fab.—1247 *bona in partem* Vind. *bonam in partem* V. ed. O. Mus. B. 1. 3. *bona partem* Vind. *bona ex parte* Gryph. Nard. *bona ex parti* Heins. 2. Bas. *in letum* P. Ald. Gryph. Nard. V. marg. 1. et Cant. *in marg. injectum* Ferr. V. ed. Th. Ra. *in solummodo* Mus. B. 1. *majore* Vind. *majore* V. ed. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *redibant* Mus. B. 1.—1248 *morbo* V. ed. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra.—1249 *tentari* Mus. B. 1. *tentare* Mus. B. 3.—1250 *ideo pro jam* V. ed. Th. Ra.—1251 *vir immoderator* Vind. V. ed. Mus. B. 1. Ferr. Th. Ra.—1252 *Languet* P.

NOTE

dides: 'Querelæ perennium tandem etiam propinqui et domestici succumbebant, ac cedebant mali magnitudine victi.'

1245 *Inque aliis alium, &c.*] H. e. postquam certaverant et contendebant sepelire turbam suorum in turba aliorum redibant lassati luctu et lacrymis. Quo fiebat ut in morbum inciderent.

1247 *Bonam partem*] Antiptosis; subauditur enim præp. secundum. Sic III. 64. 'Non minimam partem mortis formidine aluntur.' Sic infra vs. 1257. H. e. bona ex parte: maxima pars. Sic etiam Cicero loquitur Offic. lib. VII. 'Maximam partem ad injuriam faciendam aggrediuntur nonnulli.'

1250 *Præterea, jam pastor, &c.*] Postquam Poëta tragicam urbis Athenarum conditionem ob oculos posuit, his 20. vss. inducit modo in scenam armentarios, pastores, et colonos, qui sævissima peste sancii, cunctarum rerum egeni, consilii præsertim inopes, manus dabant, angustaque casa conclusi, catervatim moriebantur, fame lueque confecti. Quid atrocius, quid horrendum magis excogitari potest? Pars etiam confugiebat in urbem morbo languida: pars in viis morbo languida jacebat nudata vestibus, ulceribus plena, &c.

Armentarius] Qui præest armentis, ut bubulcus.

1251 *Et robustus item, &c.*] Hic vs. positus fuit v. 931.

Languebat; penitusque casa contrusa jacebant
Corpora, paupertate et morbo dedita morti,
Exanimis pueris super exanimata parentum
Corpora non numquam posses retroque videre 1255
Matribus et patribus gnatos super edere vitam.

Nec minumam partem ex agris mœros is in urbem
Confluxit; languens quem contulit agricolarum
Copia: conveniens ex omni morbida parte,
Omnia condebant loca, tectaque; quod magis æstus 1260

torpebant; et corpora coniecta intus in tuguria sternebantur, reddita leto præ morbo et egestate. Posses cernere aliquando mortua corpora parentum supra natos mortuos; et contra, pueros reddere vitam supra genitores et genitrices. Nec mediocre malum convenit partim rure in civitatem, quod languida multitudo colonum attulit, concurrrens languens ex omni parte. Replebant cuncta loca et cunctas do-

Vind. V. ed. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *Languebant* vulg. *casis* edd. vulg.—1253 *tradita* P. V. ed. Th. Ra. Ald. Gryph. marg.—1254 *Exanimi pueri* Voss. vet. et L. B.—1257 *Nec minimum partim* Lamb. et alii. *Nec minima pars* Heins. 2. *ægris* V. ed. Th. Ra. *mæroris id u. conj.* Wakef. *mæroris* P. V. ed. Voss. vet. et L. B. O. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *ægroris* Vind. Vind. fr. Voss. marg. Delph.—1258 *Conduxit* V. marg. 1. *luguens* V. ed. Th. Ra.—1259 *parti* Hav. Bip.—1260 *condiebant* Voss. vet. Vind. fr. *complebant* Vind. et edd. vulg. *tectis* P. Ald. *tecta* Vind. V. ed. O. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. *quoque* Vind. V. ed. Mus. B. 3. *quoque et O. co* Vind. fr. *æstum* Bodl. *mage eos tum* Lamb. et alii.

NOTÆ

1252 Casa [*casis*] *contrusa*] In *casis* coniecta, coarctata.

1254 *Exanimis pueris super*] Anastrophe; pro, super exanimis pueris. Sic vs. 1256. 'matribus et patribus super,' pro super matribus et patribus.

1257 *Minumam* [*minimum*] .. *ægroris*] *Minimus ægror*, mediocre malum. Ita Lamb. At Pareus et quidam alii, *minimam partem*; verum potius *minima pars* esset legendum. Ubi enim nominativus verbi *confluxit*? Sic Thucydides: 'non parum stragis tam ingenti cladi accessisse iis, qui undique hostes fugientes in urbem confluebant. Cum enim tantus esset eorum numerus, ut domus non sufficerent, in casulis ac tuguriis habitare coacti sunt, qui, cum ob anni tempus

(æstus enim erat) nimio calore prope modum deflagrarent, ipso æstu confecti, alii super aliis expirabant.'

Partem [*partim*] Ita plerumque auctores bonæ Latinitatis usurpant hanc vocem simpliciter, et semel; significat enim 'aliqua ex parte.' Sic Cicero in Verr. 'statuæ in locis publicis positæ, partim etiam in ædibus sacris.' Sic Lucretius passim, v. g. v. 597. 'Et partim plano scatere atque erumpere campo.'

1258 *Quem*] Supp. ægrorem.

1260 *Condebant* [*complebant*] Lamb. bene, ut patet. Pareus vero *condebant*, h. e. tegebant.

Quod [*quo*] *magis æstu*] Ita legendum est, ut patet ex Thucydide, quem hic imitatus est Lucretius. Sic autem jam citatus Thucydides: 'ipso

Conferto situ acervatim Mors adcumulabat.

Multa, siti prostrata, viam per, proque voluta,
Corpora, silanos ad aquarum structa, jacebant,
Interclusa anima nimia ab dulcedine aquarum:
Multaque per populi passim loca prompta, viasque, 1265
Languida semianimo cum corpore membra videres,
Horrida pædore, et pannis cooperta, perire
Corporis inluvie: pellis super ossibus una,
Visceribus tetris prope jam, sordique, sepulta.
Omnia, denique, sancta Deum delubra replebat 1270

mos; unde fiebat ut eo magis mors congereret eos adeo summatim pereuntes scilicet nimio calore. Plura corpora jacentia et prostrata per semitas, et præcumbentia ad aquarum tubos recumbent spiritum intercluso ab nimia cupiditate aquæ. Et cerneret etiam plures artus ubique positos in aperto per publica loca plebis, et per semitas, languidos, corpore tunc semimortuo, horrentes fæto, et velatos pannis laceris interire proluvio corporis; unica cutis erat iis super ossa, quæ jam fere sepulta erat etiam sordibus et squalidis ulceribus. Tandem mors impleverat au-

—1261 *Conferto situ* V. ed. Th. Ra. *Infertos ita* P. Ald. *Confectos ita* Hav. Delph. Sus. *Confertos ita* reliqui.—1262 *præterque voluta* V. marg. 1.—1263 *syllanos* Mus. B. 1. *sic amneis* P. *sicanos* Mus. B. 3. *sic amnis* Heins. 2. *structa* Wakef. ex conj. *strata* reliqui. *tacebant* Vind. Vind. fr. Mus. B. 3. Cant.—1264 *in via* pro *nimia* Vind. *aquæ* edd. vulg.—1266 *se in animo* Vind. Vind. fr. *semanimo* Cant. *cum animo* V. ed. Th. Ra. *vires* pro *videres* Vind. *tum corpore* edd. vulg.—1267 *pedere* Vind. *putere* Mus. B. 1. *coapta* V. ed. Th. Ra.—1268 *ima* V. marg. 1.—1269 *Ulceribus* Vind. et edd. vulg. *cæcus* pro *tetris* V. ed. Th. Ra. *sorde* Vind. V. ed. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Cant. Ferr. Th. Ra. Ald. *sordetque sepultis* Heins. 2. *sordeque sepultis* Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. *cordique sepulta* Delph. Bas. marg.—1270 *divis* V. marg. 1. *replebat* Mus. B. 3.—1271

NOTÆ

æstu confecti alii super aliis expirabant.' Lambinus legit: *quo mage eos tum*.

1261 *Confectos*] Ita legendum pariter ex Thucydide citato. Lambinus vero *confertos*.

1262 *Viam per*] Anastrophe, pro per viam.

Proque voluta] Tmesis, provolutaque. Sic II. 469.

1263 *Silanos*] Tubos, fistulas, aquæ ductus, fontes scaturientes.

1264 *Interclusa anima, &c.*] Intercluso et extincto spiritu præ nimia aquarum cupiditate.

1265 *Per populi passim loca prompta*]

H. e. in promptu et aperto posita et jacentia. (supp. corpora,) per loca publica populi.

1269 *Visceribus* [*Ulceribus*] Lamb. bene: Pareus, *Visceribus*.

Sepulta] Lambin. bene, supp. pellis, quæ terris ulceribus plena, et quasi sepulta erat. Pareus *sepultis*, supp. visceribus.

1270 *Omnia, denique, &c.*] His 6. vs. ait ita tunc dura Atheniensibus imperasse necessitatem, ut Æditui admitterent in templo multitudinem adventantium hospitem, qui tabernacula extruxerint sibi et familiæ, et pecundibus forsitan, quas secum addux-

Corporibus Mors exanimis, onerataque passim
Cuncta cadaveribus cœlestum templa manebant;
Hospitibus loca quæ conplerant ædituentes.
Nec jam religio Divom, neque numina, magni
Pendebantur enim: præsens dolor exsuperabat. 1275

Nec mos ille sepulturæ remanebat in urbe,
Quo pius hic populus semper consuerat humari:

gusta templa Deorum corporibus mortuis, et omnes ædes sacræ Deorum erant ubique strata cadaveribus; quæ loca æditui repleant hospitibus. Neque enim tunc cultus nec potentia Deorum magni habebantur: malum quippe præsens vincebat. Neque ritus ille sepulturæ restabat in civitate, quo antea populus ille solitus erat

oneratque V. ed.—1272 plana Vind. fr. manebat Vind. V. ed. Th. Ra. manebit Vind. fr.—1273 ædit cunctes Mus. B. 3. edit. . . Vind.—1274 deum V. ed. Ferr. Th. Ra.—1275 Pendebatur Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B. Cant. Nard. Th. Ra. Pendebant etenim Heins. 2.—1277 Quo Voss. vet. Vind. fr. Delph. Ut P. O. Gif. Par. Gryph. Nard. Bas. Hav. Huc Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Bodl. Voss. L. B. Mus. B. 3. Cant. Hic Mus. B. 1. pius P. Vind. V. ed. Bodl. Voss. L. B.

NOTÆ

erant. Magno sane periculo et contemptu religionis, quem summa induxerat desperatio salutis. Sic Thucydides: 'Et templa, in quibus tabernacula construxerant, mortuis erant plena, qui ibidem moriebantur; præter modum enim sæviante malo, homines non habentes quid agerent, in eam mentem versi sunt, ut sacra sanctaque omnia pariter negligere.' *Deum*] Deorum.

1272 *Cælestum*] Deorum.

1273 *Ædituentes*] Janitores et portitores ædium et templorum. *Æditu-*us enim vel *ædituens*, dicitur quasi ædis tuitor.

1275 *Enim*] Hæc particula in fine periodi posita est. Quanquam Pareus putat debere poni in initio periodi sequentis, pro etenim: unde præfigit duo puncta ante illam, sic 'enim præsens,' &c.

1276 *Nec mos ille sepulturæ, &c.*] His 9. vss. ultimis docet Poëta non sat fuisse Atheniensibus, quod sacras ædes cadaveribus temerassent, sed quod 'leges etiam sepulcrorum per-

turbaverint, quibus antea utebantur, sepelirentque ut quisque poterat,' ut ait Thucydides. Leges autem et mores, quibus utebantur olim Athenienses, in sepeliendis corporibus, nunc tibi breviter referemus ex Nardii animadversione p. 850. Officiosissimi enim in mortuos prædicantur Athenienses unanimi omnium auctorum consensu. Si quis bello interemptos sepelire neglexerat, morte multabatur. In tantum excreverat olim apud eos pompa funerum, ut legibus eam cohibere fuerit coactus Solon. Verum tempestate pestis nulla est ratio funerum servata. Sic Thucydides: 'Et multi ad impudentia sepulcra animum converterunt, penuria necessariorum, quod jam frequentes sibi domestici ante occubuissent. In alienas enim pyras alii antevertentes, et qui exstruxerant, et imponentes suum mortuum accendebant ignem; alii, dum cremaretur, alterum suum ipsi cadaver injicientes, quod ferebant, abiire.'

1277 *Pius* [prius] Alii *pius*.

Perturbatus enim totus repedabat, et unus
Quisque suum pro re consortem moestus humabat.

Multaque vi subita paupertas horrida suasit: 1280
Namque suos consanguineos aliena rogorum
Insuper exstructa ingenti clamore locabant,
Subdebantque faces; multo cum sanguine sæpe
Rixantes potius, quam corpora desererentur.

inhumari; namque totus confusus turbabatur, et unusquisque tristis inhumabat suum socium pro viribus suis. Et violentia subitanea, et horrenda egestas persuasit bene multa; etenim ponebant magna cum vociferatione suos affines et cognatos super alienos rogos structos, et subiciebant lampadas, plerumque certantes plurimo cum sanguine effuso, antequam corpora relinquerentur.

Cant. prius Voss. vet. O. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. Delph.—1278 Deest O. repedabat P. V. ed. Voss. L. B. Mus. B. 1. 3. Ferr. Th. Ra. Ald. Gryph. Nard. trepidabat edd. vulg. repedabat Bodl.—1279 pro rem Vind. Vind. fr. præ re V. ed. Th. Ra. suam prolem Mus. B. 1. consortem pro re Cant. cognatum P. Ald. Gryph. marg. complorans Mus. B. 3. et explorans in marg. deest vocab. Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Vind. fr. Mus. B. 1.—1280 vi Wakef. vis P. Hav. Delph. Ald. Bip. res O. Cant. V. marg. 1. vocula deest Vind. V. ed. Ferr. Th. Ra. Vind. fr. Mus. B. 1. 3. et deest Voss. vet. et L. B. subita et Mus. B. 3.—1282 instructa Creech.—1283 Subdebant fauces Vind. V. ed. Mus. B. 3. Th. Ra. Sudabant fauces O. Mus. B. 1. Subdebantque fauces Vind. fr. Suadebantque faces Cant. faceis edd. vulg.—1284 Rorantes Mus. B. 1. deferrentur P. Ald. deferrentur V. ed. Th. Ra. Bodl. deserrentur V. marg. 1. Ferr.

NOTÆ

1279 *Pro re*] Pro viribus, pro opibus, prout quisque poterat.

1281 *Aliena rogorum exstructa*] Alienos rogos exstructos. Sic alibi passim 'strata viarum,' 'clausa domorum,' &c. pro strata viæ, clausæ domus, &c. Hellenismus est.

1284 *Rixantes potius, &c.*] Sic præclare Ovidius Lucretium imitatus et Thucydidem: 'Ante sacros vidi projecta cadavera postes: Ante ipsas, quo mors foret invidiosior, aras. Pars animam laqueo claudunt, mortisque

timorem Morte fugant; ultroque vocant venientia fata. Corpora missa neci nullis de more feruntur Funeribus; neque enim capiebant funera portæ. Aut inhumata premunt terras, aut dantur in altos indotata rogos: et jam reverentia nulla est. Deque rogis pugnant, alienisque ignibus ardent. Qui lacryment, desunt; indeflectæque vagantur Natorumque virumque animæ, juvenumque senumque: Nec locus in tumulos, nec sufficit arbor in ignes.'

ANIMADVERSIO

JOANNIS NARDII

DE FUNERIBUS ATHENIENSIIUM.

ADsunt Athenienses, unde humanitas, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortæ atque in omnes terras distributæ putantur, b 'Et recreaverunt vitam, legesque rogant,' Lucretio Auctore: quibus tamen nil antiquius, aut religiosius fuisse videtur, quam justa mortuis persolvere, iis præsertim qui fortiter pro patria pugnando cecidissent. c Quapropter gravissime olim in transgressores animadverterunt, 'decemque imperatores suos, et quidem a pulcherrima victoria venientes, capitali judicio exceptos necarunt, quod militum corpora, licet sævitia maris interpellante, sepulturæ mandare non potuissent, sed in fluctus necessitate adacti projecissent.' d Cautior Chabrias Atheniensis, maritimarum copiarum dux, profligatis ad Naxos, inque fugam versis Lacedæmoniis, totus fuit in legendis suorum, qui ceciderant, cadaveribus, metuens populi superstitionem: cum tamen, nisi cunctatus, facile universam hostium classem delevisset. Et Nicias, egregius Atheniensium imperator, jussit universum exercitum subsistere, ut duos tantum peremptos milites sepulturæ mandaret. Majus est, quod refert e Isocrates de Adrasto Argi Rege; hic enim, ab expeditione adversus Thebanos infortunatus, cum eos, qui in Thebano bello mortui erant, recipere non posset, Athenienses, Theseumque rogavit, ut communi infortunio opitularetur, nec despiceret eos, qui, in bello desiderati, Funere et pompa caruere, nec veterem consuetudinem, patriasque violandas indicans. Verum neque spe sua frustrati fuere. Suscepto namque bello pro his, qui mortem oppetierant adversus Thebanos, impugnarunt illos, coëgeruntque, ut defunctos vita justo Funeri sepultureque redderent. Minus me movet Cimonis pietas, qui, ut Miltiadem parentem humaret, ipse vincula paterna induit. Hanc vero pietatem non in eos tantum erogabant, qui proprio sanguine publicæ securitati litaverant, verum et in contribules, nulliusque pretii homines, quorum propinquos cogere poterat Demarchus, vel cum populo tandem

NOTÆ

a Cic. orat. pro Flac.

b Lucr. lib. vi.

c Xenoph. l. p. Rerum Græc. Val.

Max. lib. ix. c. 8.

d Diod. Sic. Bibl. l. xv.

e In Panegy. et alibi.

ille pacisci de sumtu funeris, ita ut eadem die efferretur, secus vero graviter mulcatur. a Celebrant Pisistratum historiæ, referente Eustathio, quod comites semper habuerit duos tresve gerulos pecuniarum, quas aliena in funera impenderet. Sustollitur necnon b Cimonis pietas in complures pauperes mortuos, qui unde efferrentur cum non reliquissent, suo sumtu extulit, c ossaque Thesei insuper, magno studio conquisita, reportavit tandem Athenas. d Neque præterea ignorare fas est insignæ pietatis officium, quod jubebat Attica Lex, si quando insepultum hominis ignoti cadaver forte occurrisset; terram e namque injicere saltem debebat viator in os defuncti, illudque ter manu plena, pro sepultura, cujus præstandæ tunc non erat facultas. Deinde ita receptus hic f mos et veluti necessarius, ut requireretur etiam a properante: quod nisi fecisset, videbatur esse execrabilis. Non h glebam vero jaciebant in mortuos, sed xou, h. e. terram solutam: quod quidem officium dicebant i επιβάλλειν γῆν seu kion palunein, veriti, forsan, gravem defuncto futuram, si solida atque compacta. Hæc de pietate Atheniensium in defunctos. De funebribus vero illorum ritibus illustriora quædam tantum seligam, veritus lectoris tedium atque suspicionem in re obscurissima. Quapropter duces sequar melioris notæ auctores, ne vacillet fides, improbeturve nostrum florilegium. Erit vero decumbentis exitus institutæ orationis exordium. Ut enim supremum sibi illuxisse diem intellexerat ægrotans, detracto sibi l annulo, cariori præbebat; quod fecisse Alexandrum memorant historici. Hinc postremis illis prolatis verbis, m 'Vive, ac Vale,' animam exhalabat in complexu et osculo dilecti. n Os namque credebant januam esse animæ, quam fugientem apposito nitebantur excipere biatu. Sic Antigone apud Eurip. in Phœniss. 'O amantissime, quin et os tuum applicabo ori: ' ejus forsan exemplo et Anna apud Virgilium, o et extremus si quis super halitus errat, Ore legam: ' et p Livia apud Albinovanum, 'Sospite te saltem moriar Nero: tu mea condas Lumina, et excipias hanc animam ore pio.' Quapropter senilem animam in q primis labris haberi, vel in primo ore, parœmia erat Romæ consueta, nobisque vernacula illa, non infrequens, 'Animam dentibus detinere,' ne avolet, scilicet, a monogrammis atque depontanis. Hanc vero credulitatem Græcia in nos derivavit. Nam et Aristoteles r literarum monumentis tradidit, vitæ protasim inspiratione, catastrophæ expiratione circumscribi. Verum Livie nostræ vota suggerunt nobis et aliud in morientem officium, quod Græci καθαιρεῖν τοὺς ὀφθαλμούς, Latini condere vel tegere oculos dixere. Is enim, s qui affinitate aut amore reliquos anteibat, palpebras deducebat incunctanter. t In supremum enim spectari oculos ab homine nefas existimabant. Quanti vero facerent, quod diximus, pietatis specimen, videre

NOTÆ

a In com. Il. ad calcem.

b Emil. Prob.

c Plutarch. in Vita.

d Demosthenes advers. Macartat.

e Ælian. l. v. Var. Hist. Phocilides.

f Moschus. Sophocles. Acron.

g Hor. Od. 28. l. i. Quint. Decl. 5.

h Sophocl. Scholiast. in Antig.

i Eustat. Sophocl. l. c.

j Ælian. l. c.

k Sophocles l. c.

l Diod. Sic. Val. Max. l. vii. in fin.

m Servius v. Æn.

n Aristænetus l. ii. Epist. 7. et 9. Plato carmin. in Agathon.

o Virg. iv. Æneid.

p In Epicedio.

q Seneca in Ep. 30. Senec. Tragœd. in Herc. Fur.

r Lib. de Insp. et Resp.

s Eurip. in Phœn.

t Plin. l. xi. c. 37.

est passim apud claros ^aauctores. Dum hæc aguntur seduli astantes elata voce proprioque nomine vita jam orbatum ^bcompellabant, atque confestim magno ejulatu et lacrymis defuncti ruebant in amplexus. Nam, ut habet ^cAlcinous, qui, parentibus mortuis, nullo dolore tangitur, caret animi motu. Aderant ex condito mulieres corporis curatrices, quæ calentis adhuc mortui os componebant. Quanquam Crito decedenti Socrati officium præstiterit, exclusis a damnato mulieribus, ne lacrymis turbarent infractum animum. Hinc membra reliqua ^ddirigebant, mox illum calida lavabant: solet namque plerumque (ut ille dicebat) vitalis spiritus exclusus putari, et homines fallere, propterea mortui calida lavabantur. Ungebant tandem, si liber atque ingenuus: servis namque interdicta erat unctura ex Solonis lege. Modum ille statuit et lacrymis, verum publicis magis quam privatis. Quin ipse ^eSolon amisso filio flebat. Et cum dixisset quidam, nihil eum proficere flendo, propter hoc ipsum flere se dixit. Et vero ^fQuis matrem, nisi mentis inops, in funere nati Flere vetet? ubi præsertim supra genua mœrentis lotum unctumque collocabant, quem illa medio gremio excipiens, fovensque sinu trementi frigida membra, splendidissime tandem suis manibus ^hvestiebat. ⁱFunera hæc a Romanis jure ac merito dicebatur, ad quam plenissimo jure funus universum, jactura, dolorque pertinebant: licet non ignorem Lege xii. Tab. cautum esse olim, ne cœlo tacti supra genua tollerentur, aut justa ^kconsuetudo illis fierent, sacros rati, docente Gracia, dignosque divinis honoribus, qua de re superius. Linea erat vestis, qua operiebatur defunctus, atque subtilis, desuper vero alba: ^lcujus in texturam delusis ^mprocis, integros impendit annos plures casta Penelope, simulans reduci suo Ulyssi parare funereum amiculum. In castris vero Græcorum ad Trojam nemo succensuit Hippodamiae, et Diomedæ, quam perditæ Patroclus, dum vixit, amabat: hæc namque, ut habet Dictys ⁿCretensis, funus ornarunt decore omni pretiosæ vestis. Nec dubito quin Atheniensibus, procedente tempore, laxatisque moribus, sumtuosæ fuerint in usu. Observo namque oblatam Socrati extremo vitæ in agone ^onitidam vestem et pallium ab Apollodoro; lotum vero ^pPhiloclem, Atheniensium ^qPrætozem, splendidaque indutum chlamyde, impavidum victoris Lysandri capitale subiisse judicium. Certum illud est redimisse mortuos corona ex oleastro ^ret vittis; ex selino præterea, seu apio, quod Dares tradidit in lib. de certaminibus, referente Suida; nonnunquam floribus ^stempestivis, pallida inter folia, ut puto, insertis. Corona vero imponi mortuo consuevit a maxime necessario, deque Pericle refert Plutarchus, quod, quamvis tenderet ille gravitatem tueri, et retinere animi celsitudi-

NOTÆ

- ^a Eurip. in Hecuba, in Phœniss. Hom. Odyss. K. Iliad A. Plato in Socr.
^b Servius iv. Æn. Propert. iv. Eleg. 6.
^c De Doct. Plat. c. 12.
^d Eurip. in Hipp. in Medea. Pet. Vict. l. iv. Var. lect. c. 20.
^e Eurip. in Hecuba, in Phœniss. Hom. Il. ix. Odyss. xxiv. Socrat. apud Plat. in Phæd. Plut. in vita Sol. Cic. i. de Leg. f Stobæus ser. 276.
^f Ovid. de Remed. Amor.
^g Lucian. de Luctu. Herod. musa 5.
^h Plin. l. xi. c. 45. Servius in Ecl. 6.
ⁱ Artemid. l. ii. c. 8.
^j Hom. Il. 2. Plut. xii. de Leg. Artemid. l. ii. c. 3. et lib. iv. c. 3.
^k Hom. Odyss. B.
^l Lib. iii.
^m Elian. Var. Hist. cap. 16. Diog. Laërt. in Vita.
ⁿ Plut. in Lysan.
^o Eurip. in Phœniss. in Herc. Furent. Chion. in Epist. ad Plat. Artemid. l. iv. c. 49.
^p Lucian. de Luctu.

nem, fractus tamen laxavit dolori habenas tunc, cum coronam ingereret filio Paralo extincto. Naulum ^apostremo defuncti in os imposuisse, quod ^bΔανάη patria voce dicebant, et ^cκαρκάδοντα, licet consuevisse Atticos affirmet ^dAristophanis expositor binos obolos in ora mortuorum ingerere. Curatus sic defunctus pro arbitrio intus collocabatur, indultu legis a Solone latæ, qua tamen cavebatur, ut ante lucem efferretur postridie collocationis. Obsoleverat illa jam tempore Demetrii Phalerei, nec recentata forsitan evicit, quominus Romano more per septem ^eintegros dies domi custodiretur, ^facerraque vario thymiamate redolens illius ad pedes institueretur. Quandoquidem ^gleniebatur lugentium dolor diuturna extincti præsentia, sensimque assuescebat animus perditæ amantium supremo discessui. Hinc factum ut Græci ad Trojam nonnisi exacta decima-septima die rogo dederint Achilleum cadaver. Villissima credo servitia præstitisse pollinctores, quos Græci ^hκαταγέστας et νεκροθάπτας nuncupabant, hos vero adeo abominabantur, ut domicilio urbis illos arcerent. Demades certe Athenis eum qui necessaria funeribus venditabat damnavit, cum probasset magnum lucrum optasse, quod contingere illi sine multorum morte non poterat. Funestæ interim domus cernebantur indicia, ⁱcupressus, vas ^jfiglinum ventrosam extra portam, aqua lustrali plenum, quod ^kἀρδάνιον Græcorum vulgo, Aristophani vero ^lδοτρακον: aqua vero ex alia domo erat allata. ^mComa insuper defuncti appensa primo in limine portæ, ne quis imprudens pollueretur domum ingrediens. Verisimile prorsus est Græcas matronas, depositis tunc delicatioribus vestibus, ⁿatratis luxisse, nonnunquam et albis ^oamictas, super vero quadris, Græco more, mundo tamen muliebri universo despecto, cunctoque penitus neglecto ornatu. Vestis vero genus ^pῥάδιον dicebatur, ex decreto Solonis. Sedebant illæ squalidæ, mœrentesque coronabant thorum, cui assidebat ^qcapularis custos, is, eave nempe, quæ defuncto proxima: cari insuper circumstabant ^rsocii, et ancillæ non otiosæ, quæ lugentibus ^scommodabant lacrymas, stantesque deformabant ^tcorpus pulchrum ^umanibus pectus frequenter percutientes, de quo ritu mox uberius. Extorquebat sævus interea dolor a segniori sexu præcocem capillorum divulsionem. Hi namque, ex condito, nonnisi ad pyram tumulumve deponebantur. Vetus quin etiam mos erat in luctu ^vsupercilia nudari, singulaque præstare quæ tædium vitæ animique angorem testarentur. Vix credam cibum, illumque vilem, gustasse, neque inverisimile est, atos tunc ^wcalices mensis appositos, quod Romæ erat consuetum, et ex Pollentina terra conficiebantur. Horum unus visitur adhuc integer in nostro Museo.

NOTÆ

- ^a Suidas.
^b In Ranis.
^c Servius in v. Æneid.
^d Festus.
^e Odyss. xxiv.
^f P. Vict. lib. ii. Var. Lect. c. 7. Lil. Gyrard.
^g Senec. lib. vi. de Benef.
^h Asclepiades.
ⁱ Pollux lib. viii. Suidas.
^j Eurip. in Alcest. in Suppl.
^k Eurip. in Iphig. in Aulid. Moschus in Epitaph. Bion. Artemid. l. iii. c. 3.
^l Theoc. in Epitaph. Adon.
^m Pl. xii. de Leg. Artemid. l. ii. c. 3. Astrampsychus.
ⁿ Petr. Arbiter in Ephes.
^o Hom. Il. xxviii.
^p P. Arbiter l. c.
^q Calab. l. iii.
^r Hom. l. xi. 19.
^s Sophoc. in Ajac.
^t Artem. l. i. c. 27.
^u Martial. l. xiv. Epigr. 157. Eur. in Troad.

Ut vero septimus instabat dies, collocabatur a necessariis. ^a Beatulus alto Compositus lecto, crassisque lutatus amomis, et, quod non sine mysterio, 'In portam rigidos calces extendit.' Ita enim ^b componuntur mortui ad significandam nunquam deinde ad domum reversuros: sat bene ille, sed elegantius noster. Nam ritu naturæ ^c capite hominem gigni mos est, pedibus efferri. Et vero collocationes ^d idcirco fiebant, ut cerneretur mortuus, ecqua ei vis allata. Indulgebat tamen lex Attica, ut mortuus collocaretur in ^e ædibus ad libitum. Funera frequentissime nihilominus ponebantur in vestibulo, pedibus ad januam versis: qui mos et nostris hodie familiaris. Utinam abstinuissent a ridicula vanitate abigendi ^f muscas, officiosæ Thetidis seducti forsân exemplo. Meminit præterea ^g Socrates apud Platonem antiquæ legis Atticæ circa Inferias servatæ, ut non prius efferretur cadaver, quam hostias jugulassent, in defuncti, ut reor, expiationem. Et quoniam de legibus incidit sermo, hand differam Hippiae Tyranni sanctionem producere, qua jubebat, referente ^h Aristotele, ut sacerdoti Minervæ, quæ est in arce, in singulos mortuos duos hordei sextarios, totidem frumenti, itemque obolum penderent. His explebatur domesticus luctus, primaque funeris pars, cui succedebat incunctanter et altera. Antelucanis horis, ex ⁱ Solonis lege, seu Demetrii Phalerei, quod placuit ^j Tullio, præsertim si morte immatura quis fuisset peremptus ^k ('ΗΜΕΡΑΣ 'ΑΡΠΑΓΗΝ, 'diei raptum,' scilicet, appellabant, tanquam non expirasset, sed amoris desiderio raptus esset, vel quasi intolerandum esset solem hujusmodi malum intueri, dicunt illos diem rapuisse,) efferebatur defunctus, longo ordine præcedentibus ^l facibus, quarum fulgore discutebantur tenebræ: quanquam ^m hasta in funere vi peremptorum præferebatur. Comitabantur raucisonæ ⁿ Ptubæ, præsertim si vir ^o militaris, deque Republica optime meritis, et ^p publico sumtu, quod erat in more, sepeliretur, hisque convocabatur populus. Succedebant ^q τυμβαῖλαι, hoc est, siticines infantēs funebres tibias, quas ^r γυγυρίας Græci mutuata voce a Phœnicibus ^s dixere, lamentabilem sonum Lydio ^t modo exprimentes, incitamentum profecto mercede conductarum mulierum ad mortuum deflendum, quæ ^u σοφίσται θρήνον Græcis, puta ^v simulatrices planctus, et Principes, non doloris; Romanis, ^w Præficæ. Harum Coryphæa ^x ἡγεμόστρια a cantionis genere, quod ^y ἡγεµων vel ἰδεµων Græci dixere,

NOTÆ

- ^a Pers. Satir. III. Hom. Il. H.
^b Schol. Hom. in Iliad.
^c Plin. l. VII. c. 8.
^d Jul. Pollux l. VIII.
^e Demosth. in Macartatum.
^f Hesychius.
^g Iliad. VIII.
^h In Minoë.
ⁱ Econom.
^j Demosth. in Orat.
^k II. de Leg.
^l Eustath. Odys. E.
^m Plut. an seni R. P. Meleager.
ⁿ J. Pollux l. VIII. c. 7.
^o Hyginus c. 174. Scholiast. Theocr.

- ^p Tertul. de Coron. Militum.
^q Thucyd. l. II. Diog. Laërt. l. IX. in Democr.
^r Gal. lib. IX. de Sympt. cau.
^s Hesychius.
^t Athenæ. 4. Deipnosoph. Eustath. in Hom. Il. 2.
^u Aristoxen. in I. Musicæ, ex Plutar.
^v Lucian. de Luctu. Plato in Minoë.
^w Servius IX. Æneid.
^x Festus. Lucilius Satir. XXII. Plaut. in Frivolaria, in Truculento. Nævius in freto.
^y Hesychius. Suidas.
^z Apollon. L. Suidas in T.

Latini ^a Lessum, Lausum, atque ^b Mortualia, ^c Nænia interim ambigente, ^d Ciceronis indicio, vel iis nolentibus, qui Græcos in Graculos deformant. Jungebantur mercenariis ^e consanguineæ defuncti virgines, atque matronæ, ^f passis crinibus, ^g pulvere ac cinere conspersis, ^h nudato vultu, et ⁱ pectore ^k tundentes ubera, ^l laniantes faciem, ^m ululantes singulæ magis, quam ejulantes. Sed præstat funebri ritus, adhuc in Græcia supersûtis, auritum oculatumque inducere ⁿ testem. 'Durat etiam in hunc diem mortuos deflendi apud Christianos consuetudo, ab antiqua illa lugubri Ethnicorum ejulatione originem ducens. Erat autem hic olim Ethnicorum mos, ut defunctos multos dies deflerent: quem morem a majoribus suis acceptum Græcia retinet. Ubique etenim quadam consuetudine promiscua, cum quispiam ^o familia, sive maritus, sive affinis, quem illi debeant de more lugere, moritur, detecto capite et facie, in publicum prodeuntes mulieres urbem circumlustrant capillis passis, sinuque denudato, ingentes ejulatus et ululatus emittentes. Comas quoque, et genas lacerantes, et extensis manibus, cum dextra, tum sinistra, supra mammas percutiunt. Dextra autem manu partem sinistram, sinistra vero dextram unguibus dilaniant. Comam quoque eodem modo, ita ut dextra manus sinistram latus, sinistra dextrum trahendo dilaceret. Et nunc genas per vices scarificando, nunc pectus percutiendo, nunc crines trahendo, luctum peragunt, Qui quidem lugendi mos mulieribus tantum, cujuscumque generis sint, concessus est: nam viri funus non lugent. Quam rem ego non auditione, aut aliorum historia percepi, sed sæpius nuper in multis Græciæ locis sum intuitus. Primum quidem Corcyræ; siquidem Martio mense 1547. cum per horam mane ante lucem jam per multos dies strepitum atque multorum ejulatus audissem, quos initio canum inclusorum latratus esse credebam, tandemque, quo id cognoscerem, surrexissem, mulierumque ejulantium conventum vidissem, magna certe sum admiratione captus. Ut autem hæc ejulatio melius peragatur, conventum plancturis indicere solent, locumque idoneum quærunt, ubi defuncti mortem bis quôtidie lugeant. Quæ vero ex his mulieribus vocis bonitate reliquas superat, et quæ altius cantat, sola cantum incipit, voceque ab aliis dissona defuncti laudes cognatis et affinibus recenset. Quod si mulier ex parentibus desit, quæ ista præstet, aliam mercede conducunt. Nam multæ in urbibus Græciæ mulieres reperiuntur, quæ nulla alia ex re quæstum facere solent, quam ut mortuos defleant. Ita enim ad recensendas defunctorum laudes factæ sunt, ut vel nolentes ad ejulatum provocent; mulierum autem illa, quæ melius eas recensere norit, majori præmio conducitur. Reliquæ autem mulieres astantes attente, quicquid canitur audientes, simul aspirata miscentes, eadem cum illa voce funebrem canunt cantionem. Ea autem, quæ plures unguum scarificatus in faciem infixit, et genas acrius dilaniarit, præmium majus referre solet. Magnam vero laudem virgines ex hac faciei dilaceratione consequuntur. Quamvis autem, ubi aliquis apud eos vita func-

NOTÆ

- ^a Plaut. in Truculento.
^b Agel. l. XVIII. c. 7. Cato. Plaut. in Asin.
^c Turneb. in Animadv. Vide Jul. Pol-
^d luc.
^e II. de Legib.
^f Lysius in defensione. Terent. in And.
^g Lucianus. Lycophron. Petronius in Ephesina.

- ^h Il. XVIII. XXIV. Eurip. in Electra.
ⁱ Plut. in Prob. Eustath.
^j Lucianus.
^k Arthem. l. I. c. 43. Servius.
^l Plut. in Solone.
^m Lucian. de Luctu.
ⁿ P. Bellonius l. II. de Medicato fu-
^o nere c. 14.

tus est, vicinæ mulieres turmatim accedant, et ita, ut supra dixi, detectæ funus humandum cantantes comitentur; non tamen ita sese verberant, unguibusque genas lacerant, sed illas formam ac pulchritudinem in funere ostentare juvat.^a Næniarum vestigia supersunt adhuc in magna Græcia, minime oblitterata mortuos deflendi ad rhythmum consuetudine. Harum unam Calabris rusticis adhuc familiarem recenset eruditissimus atque elegantissimus A. ^aSantorellus in sua Postpraxi, seu de Curando Defuncto. Et Lilius Gyraldus, superioris sæculi decus, testatur muliebrem illum ejulandi morem, et comas genasque lacerandi, sua ætate perseverasse in Sabinis, et toto fere Latio, et supra Latium. Succulentam observa Næniam nostrum apud Lucretium. ^bAt jam non domus accipiet te læta, neque uxor Optima: nec dulces occurrent oscula nati Præripere, et tacita pectus dulcedine tangent. Non poteris factis florentibus esse, tuisque Præsidium, misero misere (aiunt) omnia ademittit Una dies infesta tibi tot præmia vitæ.^c Ad rem vetuit quidem Solon diram illam genarum laniationem, necnon *σεννοτονίαν*, ^dBaltha Cretense monitorem, ut est apud Plutarchum, haud vero sustulit, quod neque obtinere Veneti, referente eodem Bellonio, ^ea Græcis, quibus dominantur. Namque, ut hoc obiter dicam, credula antiquitas sibi persuaserat, umbras sanguine et lacte satiari; unde, inquit Servius, fœminæ, quæ mortuos prosequuntur, ubera tundunt, ut lac exprimant, cuncti autem se lacerant, ut sanguinem effundant. Cum vero maxima omnisque ordinis conflueret fœminarum frequentia ad funestam domum; cautum lege est, ne qua mulier ad funus accederet, nisi ^fconsanguinea, atque sexagenaria. Sublata namque erat celebritas virorum ac mulierum, quo lamentatio minueretur. Habet enim luctus concursus hominum: quocirca ^gPittacus omnino accedere quenkumque vetat in funus aliorum: quæ sanctio ^hAristotelis ætate in usu erat: 'In funere quoque cognatos potissimum prodire oportere arbitrantur.' Nondum liquet, an præter cognatos, et necessarios, qui primi in ordine atrati, capiteque velato, mulierum cœtum anteibant, amici quoque, et totus adesset familiæ ejus, qui unquam fuerat, populus, præter ludios, mimos, archimimos, saltatores, servos præterea manumissos ex testamento, liberos, latores lectorum, munerum, coronarum, tropæorum, cerearum imaginum, lictores insuper, Senatus ministros, quod ⁱRomani erat moris. Illud tamen certum, Atheniensem magistratum honestasse nonnunquam præstantium civium funera, necnon intempestive officiosum persolvere quandoque justitium. Et Solon apud I. Tzetzem, ut audivit, quod 'Civitas vero deducebat universa funus juvenis,' captus amici Thaletis artibus, elatum filium confestim credidit. Non dubito tamen humeros subjecisse feretro amicos, atque necessarios, quod tamen erat duorum generum apud fortunatos homines, lectus, et lectica: et notat ^jPlutarchus, quod Timoleontis lectum delecti a populo juvenes portaverunt. Lectica vero, aut ^kHexaphoros, aut Octophoros nuncupabatur, a numero bajulorum. Procedebat funebris pompa per compita civitatis, donec in foro consisteret, ubi præsentis defuncti

NOTÆ

- ^a De Curand. Defunct.
^b Lib. III.
^c Cic. II. de Leg. Plut. in Solone.
^d In vit. Sol.
^e Loc. cit.
^f Solon refer. Demosth. in Or.

- ^g Cic. II. de leg.
^h Arist. IX. eth. c. II.
ⁱ Eustath.
^j Dionys. Halicarn. Tacitus.
^k Plut. in Vita.
^l Hom. XVIII. Il. Odys. XXIV.

laudes celebrabantur: qui mos, ut testatum fecit ^aAnaximenes Orator, a Solone fuit olim institutus, temporisque decursu, forsitan, oblitteratus, revixit tandem integer, eo præsertim tempore, quo ^bBarbaros, Græciam invadentes, profigarunt ad Thermopylas. Ad umbilicum jam deducta laudatione commovebatur funus, pergebatque ad locum sepulturæ, quæ tamen, neque unius modi, neque unius loci semper fuit, sed varia pro hominum instituto atque religione. ^cPrincipio suos referebant mortuos proprias ad ædes, ibique illos tumulabant: hos Lares dicebant, et domus Tutelaria Numina. Temporis vero processu, vetantibus legibus, nefas fuit intra Urbem hominem sepelire, qua de re exactius posthac. Duo vero extitisse sepulturæ genera apud Athenienses, nemo est qui ambigat. At mihi quidem antiquissimum sepulturæ genus id fuisse videtur, inquit Tullius, quo apud Xenophontem Cyrus utitur. Redditur enim terræ corpus, et ita locatum, ac situm, quasi operimento matris obducitur. ^dNam et Athenis jamille mos a Cecrope, ut aiunt, permansit, corpus terra humandi, quam cum proximi fecerant, obductaque terra erat, frugibus obserebatur, ut sinus, et gremium, quasi matris, mortuis tribueretur; solum autem frugibus expiatum, ut vivis redderetur. Humationis tamen jura non immerito turbat combustio, suæque exordia ad ^eHerculis referet ætatem: qui Archeum Lycymni filium orbo parenti cinefactum restituit, ut declinaret perjurium. Observo tamen ad Socratis usque tempora utrumque sepulturæ modum fuisse in usu, quod ex morientis verbis in ^fPhædone apposite assequeris. Licet vero religione se teneri responderint Athenienses S. ^gSulpicio, ne Marcelli cadaver intra urbem sepelirent; movent me tamen melioris notæ ^hAuctores morem fuisse Græcis, vel in civitatis medietate, ipsoque foro, claros viros sepelire: ⁱTheseum nobis obtrudit Plutarchus, cujus ossa a Cimone in sua triremi deportata, ovantes Athenienses eximia celebritate et sacrificiis, sicut reducem ipsum ad urbem exceperunt, ac media conditus est urbe prope gymnasium, quod nunc est: quanquam non diffiteor, frequentissimam fuisse sepulturam in Ceramico. ^jDuo vero Athenis numerabantur Ceramicæ, unus in civitate, alter extra civitatem, ubi sepeliebant eos, qui in bello cecidissent, inibique funebres orationes habebantur, in altero etenim scorta prostabant: mirum ne superior, et bustuarias aluerit mœchas ^k'Spurcas' et monumenta lupas.' Illud tamen animadvertas velim ex ^lPausania, non omnes in Ceramico tumulatos, sed plurimam illustrium virorum partem juxta publicas vias sepulcra habuisse: primumque ei, quæ ex Pyraeo ducit ad Urbem, adjuncta fuisse, Menandri, Diopithis filii, et Euripidis: in Curiis præterea ipsis extra urbem, et in viis passim Deorum templa, heroum, et hominum fuisse sepulcra, inter quæ primum obtinet jure locum Thrasybuli Lyci filii, Periclis insuper, Chabriæ, Phormionis, Cononis deinde, et Timothei. Atqui tumulus ^mAristidis extat in Portu Phaleri, quem ei, cum ne sumtum quidem funeris reliquisset, publice ferunt factum. Erat etiam suum omni-

NOTÆ

- ^a Apud Plut. in Vita Solonis.
^b Plato in Minoë. Servius v. Æn.
^c Plat. I. c.
^d Cic. II. de Leg.
^e Andron. Hist. Eustath. II. A.
^f Plato in Phæd.
^g C. Serv. Sulp. in Epist. ad Cic.
^h Paul. in Attic. Diog. Laërt. in vita Xenoph. I. VII. Thucyd. I. V. Arnob. I.

- VI. adv. G.
ⁱ In Vita.
^j Suidas in K. Demosthenes. Philost. I. I. de Vita Sophist. Clem. Alex. Stromath. V. Schol. Aristoph. in Equit.
^k Martial. lib. I. Epigram.
^l In Atticis.
^m Plut. in Vita.

bus, qui aut navalibus, aut terrestribus præliis pro patria mortem oppetierant, monumentum, illis exceptis, qui ad Marathonem ceciderunt, perire ubi locorum Persarum circiter sex millia trecenta ex ^aHerodoto, Atheniensium vero centum nonaginta duo. His vero, eodem, quo occubuerant, loco sepulcra ad virtutis memoriam erecta; alios omnes in via, quæ ad Academiam ducit, tradunt fuisse sepultos. In magnis vero cladibus, ne quid de pietate, sœtave gratitudinis minueret Atheniensis R. P. sic prospiciebat gregariis militibus: promiscuo saltem collectorum ossium funere, facto triduo ante exequiarum diem ^btabernaculo, mortuorum ossa proponebantur, et suorum quisque reliquias, si quid libuisset, imponebat. Cum efferebatur, singularum tribuum singulas arcas, suæ cujusque tribus ossa continentes, vehiculo deportabant. Unus præterea totus inanis, constratus simul deferebatur, eorum, quorum ossa non extarent, vel inter cæsorum corpora reperti non fuissent. Educebant vero funus voluntarii quique promiscuo, vel cives, vel hospites, cum interea fœminæ aliquæ, defunctis necessitudine conjunctæ, lacrymantes deflerent. Ossa sepulcro publico composita inferebantur, quod Athenis juxta Callisti monumentum fuerat in suburbanis. Hæc de publico sepulcro. Haud tamen inverisimile est domesticis in fundis, extremisque proprii agri in finibus, posita fuisse privatorum hypogæa. Propria insuper sepulcra fuisse ^cfamiliis quibusque controversere minime fas est. Quapropter Marcellinus cognationem Thucydidis cum Cimone probat hoc argumento, ^dprobroque dabatur privari majorum sepulcro. Nam ^eAthenis scelestorum corporum projectio, mortuorumque effossio, ne jugulorum quidem filiorum filiis aspicere fas erat. Extat decretum Atheniensium apud ^fPlutarchum in perduellionis reos, Archeptolemum et Antiphontem: præter vero injustas illis infamiæ notas, accessit et quod sequitur: 'Nec liceat Archeptolemum et Antiphontem Athenis humare, neque in finibus, qui juris sint Atheniensis.' Par futura erat ^gHyperidis Oratoris sors, ni Alphenus ejus consobrinus permissum sibi corpus a Philopite Medico cremasset, et ossa Athenas deportasset ad necessarios, contra Atheniensium et Macedonum decreta: non modo enim pulsum in exilium fuisse, verum etiam, ne in suo sepeliretur interdictum. Præstiteri necnon simile officium Themistoclis ^hamici, verum clam fuere illius ossa sepulta, quum legibus non concederetur, quod proditiōis esset damnatus: jussumque inimicis ⁱPhocionis est, ut illius corpus extra fines projiceretur, ac ne quis Atheniensis rogum funeri incenderet. ^kHinc factum ut, conspirante in illius odium multitudine, nemo liber ausus sit Phocionem sepelire, itaque a servis sepultus est. Enorme prorsus fuisse, quod contigit quandoque apud trecentos delectos ex primoribus judices ^lMyrone postulante Phylensi damnati, et in exilium qui supererant, acti sunt, defunctorum cadavera effossa, trans fines projicere. Tyrannis siquidem Athenienses cives adeo fuere odio, ut quando illorum obtinerent bona, nedum ædes demolirentur diruerentque, sed et sepulcra effoderent, referente ^mIsocrate. ⁿInimico homini illuc

NOTÆ

- ^a Lib. vi.
^b Thucydides.
^c Demost. in Macartatum.
^d Diacanthus.
^e Plut. de Ser. Num. Vindicta.
^f In Vit. Or. x.
^g Plut. lib. cit.

- ^h Æmil. Prob. in Vita.
ⁱ Plut. in vita.
^k Æmil. Prob.
^l Plut. in Solon.
^m Isoc. de Jugo.
ⁿ Soph. in Ajace. Isæus.

accedere, ne quidem licebat, ^aneque cuivis, nisi dum iret ad exequias. Singulare tibi occurret, quod de Thesei sepulcro narrat ^bPlutarchus; est enim id perfugium inviolabile servis, et omnibus demissioribus, timentibusque potentiores, quod tutelarioris Theseus atque auxiliarius fuisset, et benigne accepisset abjectorum preces. Horum tamen violavit jura Philippus ^cMacedo, tanquam expeditionem, non in viventes Athenienses, verum in vita functos, illorumque sepulcra suscepisset. Promptior tumulandi ^dmos erat aggesta humo, sumtuosior in arca, præcipue si marmorea, quorum una apud nos extat: omnium sumtuosissimus in camerata ædícula, cujus in medio locabatur et arca. ^eNostræ vero titulus est:

ΑΧΙΛΛΕΥΣ ΕΠΑΦΡΑ ΤΗ
 ΙΔΙΑ ΓΥΝΑΙΚΙ ΓΕΜΙΝΙΑ
 ΜΥΡΤΑΛΗ ΜΝΗΜΗΣ
 ΤΕΛΕΤΤΑΙΑΣ ΧΑΡΙΝ
 ΤΗΝ ΣΟΡΟΝ ΕΦ' Ω ΜΗΔΕ
 ΝΑ ΜΗΤΕ ΠΩΛΗΣΑΙ
 ΜΗΤΕ ΘΕΙΝΑΙ ΕΞΟΤΣΙΑΝ
 ΕΧΕΙΝ ΠΑΛΗΝ ΕΙ ΜΗ ΤΙ
 ΑΥΤΟΣ Ο ΑΧΙΛΛΕΥΣ
 ΠΑΘΟΙΗ ΑΝΘΡΩΠΙ
 ΝΟΝ ΕΙ ΔΕ ΤΙΣ
 ΕΚΒΑΛΗ ΤΗΝ ΜΥΡ
 ΤΑΛΗΝ ΔΟΞΕΙ
 ΤΩ ΦΙΣΚΩ
 .Ω. Β Φ

ACHILLES. EPAPHRA.
 PROPRIÆ. CONJUGI. GEMINIÆ.
 MYRTALÆ. MEMORIÆ.
 SUPREMÆ. GRATIA.
 MONUMENTUM. IN. QUO. NEMO.
 NEQUE. VENDENDI.
 HABEAT. NISI. QUID.
 IPSE. ACHILLES.
 PATIATUR. HUMANUM.
 SI. QUIS. VERO.
 EJECERIT. MYR.
 TALEM. DABIT,
 FISCO.
 .Ω. Ω. Ω. Ω. Ω.

NOTÆ

- ^a Plutar. in Sol.
^b Plut. in Vita.
^c Livius.

- ^d Cic. ii. de Leg.
^e Petr. Arbitr. in Eph.

^aMos vero Atheniensibus erat mortuos condere obversos ad occidentem, cum spectantes orientem Megarenses suos conderent, quicquid per memoriae lapsum dicat Diogenes Laërtius: ni tamen Megarensem ^bHeream admiseris reclamantem, Megarenses quoque cadavera in occasum versa collocasse. Neque te ignorare par est, singulos ^coculos habuisse Athenienses, secus quam Megarenses: hi namque terni aut quaterni unico in loculo condebantur. Non sum nescius, huic consuetudini derogatum quandoque fuisse. ^dFerunt enim, quod Syrianus Procli præceptor, vivens ab ipso petierat, ut secum sepeliretur, ideoque duplices monumenti loculos faciendos curaverat. Cum vero post illius obitum vir sanctissimus aliquando ambigeret, numquid præter decori rationem hoc futurum esset, solutum corpore in somnis sibi hac solum de causa minitantem sensit. ^eCondebantur nonnunquam simul et arma, cujus rei illustre testimonium præbet nobis Plutarchus in vita Thesei, inquit; Reperti sunt magni corporis loculi, adjunctaque cuspide hastæ ænea cum ense. Cimon vero sepultus fuit ante Urbem trans viam, quæ vocatur Diacæle, et e regione sepultæ sunt equæ illæ, quæ tres Olympicas victorias reportarunt. At combustio operosior expetebat apparatus. Abstinebo volens a dispendioso funere, quod universus pæne orbis Hephæstioni, Alexandri amico, paravit, ita ut nullam posteris æmulandi facultatem reliquerit. Sat mihi in præsentem est Lectorem admonere, quod ingens componebatur ^fodoratorium, pinguiumque lignorum strues, quæ *πυρὰ νεκρῶν* Atticis, rogi Romanis dicebatur. ^gQuadrata erat pyra, et æquilatera; centum vero pedibus longam quoquoersus dimensi sunt ^hAchilleam Myrmidones ad Trojam. Par est credere, sublimem erectam magnatibus, humilem plebeiis, nulloque ornatu decoram. Nam in tantum excreverat sumtus in funere, ut modum imponere necesse fuerit, legeque cavere Athenis, ne levigatis lignis in pyra quis uteretur. Quo e fonte, ut cuncta fere, vel ⁱTullii ipsius testimonio, in sua derivarunt Decemviri, necnon et illud, Rogum ascia ne polito, ne quid dicam de annulis, longis coronis, tibicinum numero, reliquisque funebribus sublati ab eodem legislatore: quorum tamen vestigia vix observantur in fragmentis duodecim tabularum, temporum forsitan injuria, vel hominum dolenda incuria. Ut igitur ventum erat ad Ustrinæ locum, consistebat funebris pompa, factique propius cari operiebant defunctum ^kcomis quas sibi in doloris signum ^llevellebant, aut ^mtondebant: præterea ⁿoleaginis ramusculis, quanquam ^onefas erat Athenis oleas convertere ad profanos usus. Non controversor, habitas et nonnunquam fuisse ibi locorum funebres orationes, præsertim in militum sepultura, quod me monet ^pThucydides. At neque dubito veris tunc lacrymis, postremisque amplexibus vita functum prosequi et alloqui consuevisse, ut si ^qquis sensus post mortem superstes, vividi saltem amoris deliniretur

NOTÆ

^a Plut. in Solone. Eustath. II. T. Ælian. I. VII. c. 19. et I. V. c. 14.

^b In Solone.

^c Hereas apud Plut. in Solon.

^d Enarrator in illius Vita ex vers. L. Hostenii.

^e Herod. I. XVI.

^f Ælian. de Var.

^g Herodianus.

^h Hom. lib. XVIII.

ⁱ Cic. II. de Leg.

^k II. Sophoc. in Ajace, et Oreste. M. Tyrius Orat. VIII. D. Halicarn. lib. XI.

^l Petr. in Eph. Hom. II. XVIII. Calab.

^m I. XIII. Apol. Argonaut. A.

ⁿ Hom. loc. cit. Calab. I. cit. Hom. Odyss. Δ. Plutarch. in Rom. Eurip. in Suppl.

^o Artem. Oniroc.

^p Demosth. ex Ant. Claro.

^q In Historia.

^r Isocrates in Ægenetico. Aristid. in

officiis. Suprema tandem collocabatur in pyra defunctus a ^acognatis ferali cum lectulo et ornamentis; nondum tamen liquet, num clausos jacenti reserarent oculos, quod ^bRomani consuevere, an resignantem oculos Mercurium expectarent. Hinc adipe operiebatur animalium, quæ mactata, mox rogo imponebantur cremanda, simul et nonnunquam cum ^cjugulatis hostibus, servis, equis, canibus, avibus, non absque pretiosis vestibus, melle, vino, auro, succino, unguentis, inimicorum ^darmis, et propriis, necnon amicorum postremis copiosisque muneribus: ita ut ^eSoloni necesse fuerit inanem compescere luxum, et lege interdiceret, ne plus quam unicus bos immolaretur, isque forsitan simulatus, neve plures quam tres vestes rogo injicerentur. Ridelicula vero superstitionem ditem cremandi suppellectilem hinc defluxisse existimo. Nam ^fcum Periander apud Thesprotos, qui sunt ad flumen Acherontem, nuntios misisset, Melissa (uxor) apparens negavit se indicaturam, aut dicturam, ubinam depositum esset collocatum, quoniam ipsa algeret, quia nuda erat. Nihil enim sibi prodesse vestes, cum quibus sepulta fuisset, utpote non crematas. Itaque Corinthias mulieres omnes ad Junonis templum convenientes exiit, atque eas vestes ad foveam comportatas, Melissam precando, cremavit. Suadent XII. Tab. ^gsanctiones, ut credam, eundem legislatorem cavisse, ne aurum cremaretur; nulli futurum emolumento mortuis, maximo vero detrimento viventibus, interdicta ob illius penuriam commutatione. Sed ^hquid hæc loquor? Quot enim sunt, qui equos, ac concubinas, rursum alii, qui pincernas etiam in funere mactarunt, qui vestem, reliquumque mundum pariter in rogi injectum cremarunt, aut una cum cadavere sepeliebant? Perinde quasi illic sit usurus, et apud Inferos fruiturus? Supererat postremo pyra incensio, quam necessarius, admota face, ⁱaversoque vultu moliebatur, ne officium volens præstare videretur. Serpebat actutum ignis, præque copioso congruoque fomento, flammam excitabat ingentem. ^kRogabant interim ventos, votisque illorum adventum sollicitabant, quo citius absumeretur cum lignis cadaver, ^llicet Herculis pyra subito circumdantibus fulminibus exusta sit, Diodoro auctore. Tempus jam aderat, cum luctificum clangente tuba, decursores monebat, ut rogi ter circumirent, et divisa nonnunquam acie concursarent ad simulacrum pugnae. Non ignoro tamen varium fuisse apud Antiquos decursionis tempus: in funere namque Patrocli apud ^mHomerum præcessit illa, ⁿcomitabatur vero Achillei cadaveris combustionem, subsequebatur, et nonnunquam, vel ipsam tumulationem: quod videre est apud Apollonium in ^oArgonauticis. Hac, inquam, putabant defunctum lustrari; etsi credam ego ad hoc institutam decursionem, ut nēnias lugentium compesceret, aut interpolaret, (quod habes a ^pP. Statio,) et reliquos funeris spectatores in officio contineret, ne præ tædio concederent. Longa namque sub dio erat mora, licet copiosa pinguium fomenta igni apposuisent. Quapropter Achilles, vel amici

NOTÆ

Platon. Quint. Declam. 332. Ovid. I. de Ponto.

^a Pind. Od. III. Pyth.

^b Plin. I. XI. c. 37.

^c Pind. Od. II. Olym. Eurip. in Troad.

Hom. II. XXIII. Odyss. O. Calab. I. III.

^d Luc. de Luctu.

^e Plutar. in Vita, Cic. II. de Leg.

^f Erod. I. V.

^g Cic. I. cit.

^h Luc. de Luctu.

ⁱ Virg. VI. Æn. Terent. in Comœd.

Diod. Sic. I. V. c. 2. Plut. in Phocione.

^k Hom. II. Ψ.

^l Lib. V. c. 2.

^m II. XXIII.

ⁿ Odyss.

^o Lib. I.

^p Theb. lib. VI.

carissimi in funere, quod reliquum erat cremationis, commisit functoribus, qui excubantes, pyræ ligna accumularent. Et vero in ^atriduum usque dilatam nonnunquam observo cinerum atque ossium collectionem: quanquam non sum nescius eadem decedente ^bdie, frequentissime peractam. Rogum igitur post deflagrationem ^cannoso vino, nigroque respergebant, quo tutior ad eum esset accessus, quandoquidem discincti, nudisque pedibus et lotis manibus, qui ^dsanguine vel necessitudine juncti ^enoctu supremum ossilegii præstabant officium. Nacti vero semiustulata ossa, adhuc velata cana favilla, irrigabant ^fvino, lacte, et lacrymis, inque linteis ^gventilabant, sinuque fovebant, donec exsiccata conderent in ^hvas, una cum cineribus, odoribus, et vasculis lacrymarum. Neque suppressam nactus occasionem, horum duo vitrea reperta nuper fuisse humili in loculo inter parietinas atque ruinas antiquissimæ Fesularum urbis, una cum fictili lucerna: quæ singula nostri modo facta juris per icones communicamus curiosis. Non unius vero erat formæ neque materiæ cinerarium illud vas, quandoquidem heroibus ⁱaureum decernebatur, atque ^kargenteum; æreum marmoreumque divitibus; fictile aut ligneum tenuioris fortunæ hominibus: quod clausum tegebant tandem purpureis mollibus peplis, aut linteo subtili, terræque mandabant. Raritas Asbesti lini fecit hæc tædia. Consuevere namque feliciores incremabili tela funus involvere, ignique committere, exclusa penitus nobili ingenio adulterina ^lfavilla. Prætereo volens auream ^mDemetrii urnam regali purpura et diademate exornatam, quæ decurrente Corinthum classe ex puppi prætoris navis conspicua coronis onerabatur, cum ad littus ligna appellerent. Habuit enim, ut inquit Plutarchus, funus Demetrii tragicam theatralemque speciem, et celeberrimus illius ætatis tibicen Xenophantus assidens, sacratissimum carmen accinuit, cui concinente remigio, clangor cum modulatione quadam velut in planctu respondit carminum ad tibias ambitibus. Neque indictum abibit pientissimum ⁿEvagoræ funus a Nicocle filio præstitum, celebre, nedum multitudine inferiarum, atque valore, verum et choris, musica, gymnicsque conflictibus, cum equorum, ac triremium ludis. Contigit præterea fortunatis nonnullis claudere funus ^ospectaculis atque certaminibus, quod tamen non omnium erat: gratusque ^pAtheniensis populus in viros, qui bello Persico ceciderant præter sepulcrorum ornamenta funebres instituit ludos, atque certamina ad sepulturam. Verum post peracta sacra ter nomine compellabant ^qdefunctum ^ræternumque vale, ^sterramque levem precati discedebant, dimissi tamen prius a flamine vel funera, terque aqua lustrati, ob contractam pollutionem ex aspectu funeris. Præter enar-

NOTÆ

- ^a Virg. Æneid. l. x.
^b Eur. in Oreste.
^c Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^d Calab. l. iii.
^e Diocles. Sueton. in August.
^f Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^g Eur. in Oreste.
^h Tibull. Eleg. l. iv.
ⁱ Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^k Calab.
^l Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^m Amm. Marcel. lib. xix.
ⁿ Calab. l. iii.
^o Diocles. Sueton. in August.
^p Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^q Eur. in Oreste.
^r Tibull. Eleg. l. iv.
^s Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^t Calab.
^u Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^v Amm. Marcel. lib. xix.
^w Calab. l. iii.
^x Diocles. Sueton. in August.
^y Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^z Eur. in Oreste.
^{aa} Tibull. Eleg. l. iv.
^{ab} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{ac} Calab.
^{ad} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{ae} Amm. Marcel. lib. xix.
^{af} Calab. l. iii.
^{ag} Diocles. Sueton. in August.
^{ah} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{ai} Eur. in Oreste.
^{aj} Tibull. Eleg. l. iv.
^{ak} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{al} Calab.
^{am} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{an} Amm. Marcel. lib. xix.
^{ao} Calab. l. iii.
^{ap} Diocles. Sueton. in August.
^{aq} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{ar} Eur. in Oreste.
^{as} Tibull. Eleg. l. iv.
^{at} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{au} Calab.
^{av} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{aw} Amm. Marcel. lib. xix.
^{ax} Calab. l. iii.
^{ay} Diocles. Sueton. in August.
^{az} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{ba} Eur. in Oreste.
^{bb} Tibull. Eleg. l. iv.
^{bc} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{bd} Calab.
^{be} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{bf} Amm. Marcel. lib. xix.
^{bg} Calab. l. iii.
^{bh} Diocles. Sueton. in August.
^{bi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{bj} Eur. in Oreste.
^{bk} Tibull. Eleg. l. iv.
^{bl} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{bm} Calab.
^{bn} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{bo} Amm. Marcel. lib. xix.
^{bp} Calab. l. iii.
^{bq} Diocles. Sueton. in August.
^{br} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{bs} Eur. in Oreste.
^{bt} Tibull. Eleg. l. iv.
^{bu} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{bv} Calab.
^{bw} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{bx} Amm. Marcel. lib. xix.
^{by} Calab. l. iii.
^{bz} Diocles. Sueton. in August.
^{ca} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{cb} Eur. in Oreste.
^{cc} Tibull. Eleg. l. iv.
^{cd} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{ce} Calab.
^{cf} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{cg} Amm. Marcel. lib. xix.
^{ch} Calab. l. iii.
^{ci} Diocles. Sueton. in August.
^{ck} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{cl} Eur. in Oreste.
^{cm} Tibull. Eleg. l. iv.
^{cn} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{co} Calab.
^{cp} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{cq} Amm. Marcel. lib. xix.
^{cr} Calab. l. iii.
^{cs} Diocles. Sueton. in August.
^{ct} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{cu} Eur. in Oreste.
^{cv} Tibull. Eleg. l. iv.
^{cw} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{cx} Calab.
^{cy} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{cz} Amm. Marcel. lib. xix.
^{da} Calab. l. iii.
^{db} Diocles. Sueton. in August.
^{dc} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{dd} Eur. in Oreste.
^{de} Tibull. Eleg. l. iv.
^{df} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{dg} Calab.
^{dh} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{di} Amm. Marcel. lib. xix.
^{dj} Calab. l. iii.
^{dk} Diocles. Sueton. in August.
^{dl} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{dm} Eur. in Oreste.
^{dn} Tibull. Eleg. l. iv.
^{do} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{dp} Calab.
^{dq} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{dr} Amm. Marcel. lib. xix.
^{ds} Calab. l. iii.
^{dt} Diocles. Sueton. in August.
^{du} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{dv} Eur. in Oreste.
^{dw} Tibull. Eleg. l. iv.
^{dx} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{dy} Calab.
^{dz} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{ea} Amm. Marcel. lib. xix.
^{eb} Calab. l. iii.
^{ec} Diocles. Sueton. in August.
^{ed} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{ee} Eur. in Oreste.
^{ef} Tibull. Eleg. l. iv.
^{eg} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{eh} Calab.
^{ei} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{ej} Amm. Marcel. lib. xix.
^{ek} Calab. l. iii.
^{el} Diocles. Sueton. in August.
^{em} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{en} Eur. in Oreste.
^{eo} Tibull. Eleg. l. iv.
^{ep} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{eq} Calab.
^{er} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{es} Amm. Marcel. lib. xix.
^{et} Calab. l. iii.
^{eu} Diocles. Sueton. in August.
^{ev} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{ew} Eur. in Oreste.
^{ex} Tibull. Eleg. l. iv.
^{ey} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{ez} Calab.
^{fa} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fb} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fc} Calab. l. iii.
^{fd} Diocles. Sueton. in August.
^{fe} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{ff} Eur. in Oreste.
^{fg} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fh} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi} Tibull. Eleg. l. iv.
^{fi} Hom. Il. xxiii. xxiv. Odys. xxiv.
^{fi} Calab.
^{fi} Hom. Il. xxiii. Odys. xxiv.
^{fi} Amm. Marcel. lib. xix.
^{fi} Calab. l. iii.
^{fi} Diocles. Sueton. in August.
^{fi} Eurip. in Hel. Pind. iii. Pyth. Hom. Il. ii. Diod. Sic. l. v. c. 2.
^{fi} Eur. in Oreste.
^{fi}

tum pilis, in quibus cæsorū nomina, et tribus scriptæ sunt. His vero eodem quo occubuerant loco sepulcra erecta, ad virtutis memoriam, licet suum esse omnibus consueverit, qui aut navalibus aut terrestribus præliis pro patria mortem oppetere. En tibi ex ^aDiodoro Siculo Epitaphion eorum, qui ceciderant ad Thermopylas. 'Hospes nuntia Lacedæmoniis istic nos jacere, decretis ducibusque suis obsecutos.' Illud interim data occasione non præteribo, quod ad ^bPlatæas desiderati sunt ex Atheniensibus duo et quinquaginta, omnes ex tribu Aiantide, quæ, ut Clidemus ait, pugnavit fortissime. Quamobrem Nymphis Sphragitidibus Aiantidæ victoriæ causa, sacra ex Apollinis oraculo, præscripta sumtu publico faciebant. Sepeliebantur vero in via, quæ ad Academiam ducit, ac pilæ tumulis imponebantur cum Elogiis, nomen cujusque et curiam testantibus. Æquitatis autem plenissimum illud plebiscitum fuit, quo publicæ sepulturæ honor est cum servis communicatus, eorumque nomina columnis incisa sunt, ob fideliter et strenue dominis in prælio operam suam navatam. Honoraria vero illa fuisse non dubito, vacuæque sepulcra, ni tamen ante elationem, digitus osve post deflagrationem fuisset ex industria surreptum, ad quod juxta fierent in patria; propter Decem Viri æmulati, forsā, ut in omnibus fere, Atheniensium funebres mores, ossilegium sustulerunt, extra quam si quis foris militansque mortuus esset. Cenotaphia vero Græcis usitata fuisse controvertet is, cui nova est ^cCorinthiorum pietas in Argivos ad Trojam occisos, et cenotaphium magnum factum Athenis ^dmilitibus, quorum corpora inventa non sunt: ne quid dicam de celebri illo Cyri, quod refert ^eXenophon in Expeditione. Volens prætereo sepulcrum Euripidis in via, quæ ex Piræo ducit Athenas, quum tamen ^fEuripides in Macedoniam ad Archelaum profectus esset, ibique sepultus. Illud vero intercedebat discriminis, quod honoraria militum navali pugna peremtorum, tabulæ, seu nautici ligni emblemate, aut remi, quod contigit Elpenori apud ^gHomerum signabantur, reliqua vero minime; et si non ignorem sepulcris quibusque, præter titulos, apposita nec non frequenter fuisse emblemata: ut Archimedi ^hsphæram et cylindrum, ⁱDiogeni canem, ^kIsocrati arietem, ^lnoctuas vero frequentissime, ne quid dicam de ^mstatuis sepulcralibus, quibus ornabantur ditiorum monumenta. Servo sophoque Æsopo nec non ⁿingentem statuam posuere Attici, Servumque collocarunt æterna in basi, Patere honoris scirent ut cuncti viam, Nec generi tribui, sed virtuti gloriam. Volupe, Lector, forsā tibi esset comparem noctuam observare marmoream Græci operis, nostri dudum factam juris liberalitate Illustrissimi Equitis Benedicti Dragomannii. Illud non præteribo, quod Athenienses in efferendo funere ^ohastam, quam adhibebant, si quando eorum cognati alieno facinore interfecti essent, ut audisti superius, in tumulo defigebant, eoque modo ultionem interfectori- bus denuntiabant: unde horum funeri, qui intererant, testabantur se non fecisse. ^pMoris vero tandem fuit post elationem cadaveris familiares lavari purgationis gratia.

NOTÆ

- ^a Lib. xi.
^b Plut. in Arist.
^c Paus. in Corinth.
^d Paus. in Atticis.
^e Lib. vi.
^f Paus. l. c.
^g Odyss. xii.
^h Cic. in Tusc.

- ⁱ Laërt. in Vita.
^k Plut. Rhet. x.
^l Athen. l. xiii.
^m Lycophron. Pind. Od. x. Nem.
Plato xii. de R. P.
ⁿ Phæd. lib. ii.
^o Suidas.
^p Scholiast. Aristoph. in Nubib.

Instaurabatur tandem evanidus luctus libaminibus sepulcro illatis, atque ferali cœna: existimabant siquidem ibi vagari manes defunctorum, et ^asuperstite sensu, alimentis egere, officiisque deliniri. Quapropter stata die et circa solis ^boccasum, atrati, liquoribus perfundebant loculos: ^cerant vero mel, ^dlac, ^evinum, ^faqua, ^gsanguis, ^hunguenta, non absque lacrymis, longisque coronis saxum ambientibus, ex apio ⁱet ^kmyrto, una cum ^ltæniis. Operosius quid exigebat Argivorum Encnisma. Nam qui amiserant ^mpropinquum, aut familiarem, his moris erat mox sub luctum, ut Apollini operarentur diebus triginta, post Mercurio. Arbitrabantur enim, quo modo corpora mortuorum terra recipit, ita Mercurium animas. Apollinis ministro hordeum dabant, et carnes hostiæ accipiebant: extinguebant, ut pollutum, ignem, eumque ab aliis accendebant, quo carnes assarent, quas Encnisma nuncupabant. Duo vero sunt, quæ te moneam: primum de aqua inferenda, cui ministerio, ut notarunt ⁿeruditi, si vir, aut femina e vita excessisset, portatam fuisse a mulieribus, quæ ^oΕγγυρπλορπια dicebantur: si vero juvenis quispiam, aut virgo; tunc commissum fuisse officium puero defuncti consanguineo. Alterum quod ex me, quin ex ^pLibanio, monitum te velim, de sanguine humano mortuis oblato ab Achille, recessisse hunc a moribus Græcorum, indignis modis mortuos tractantem, et Patrocli sepulcro alienos quosdam honores excogitasse. Supervacanea dixit Plutarchus, ^qAchillem cum rogo Patrocli cremasse, cum alia animalia, tum etiam homines, non quidem hoc laudante Homero, ut qui accinat, 'Facta agitans animo mala.' Iphigenia namque apud ^rEuripidem fontes sanguinis parabat ex montanis rivulis, et ovium cæsarum imbre, non ex hostibus ad rogam jugulatis, quod ille patravit. At quis est nescius, ^scaptum hostem non jam pro adversario habendum, cum ipsa victoria mutet nomen illius, et appellari faciat pro hoste supplicem? Redeo ad pensus. Omnigenis præterea ^tfloribus undique perfundebatur solum: quos inter primas obtinere ^urosæ, subsecuti ^vamaranthi, ^xlilia, ^yloti candidus flos, rubens papaveris, pallentes denique ^zviolæ, quibus necnon conspergebatur exigua patella, ferali ^acœnæ destinata. ^bFercula huic mandari sueta numero enumerat Latinus Poëta, docetque focus imponi, quod pridem et Græci ^cmonuerant. Dum vero irridet sui sæculi mores ^dLucianus, rem nobis ob oculos ponit. Quid igitur, inquit, saxa illa coronant, unguentaque inungunt? alii præ tumulis constituto rogo ac fovea effossa sumtuosas illas excavant cœnas, et vinum multum, quantum con-

NOTÆ

- ^a Ovid. i. de Ponto. Cic. pro Sextio.
Isocr. in Ægin. Aristid. in Plat.
^b Scholiast. Apoll.
^c Plutarch. de consol. ad Apoll.
^d Eur. in Orest. in Iphigen.
^e Luc. de Luctu.
^f Soph. in Electr.
^g Eur. in Iphig.
^h Anacreon.
ⁱ Plut. Timol. Diod. Sic. in Philip.
Suidas.
^k Eur. in Electr.
^l Plut. in Vita Philip.
^m Plutarch. in quæst. Græc.
ⁿ Meursius.
^o In Progymn.
^p Plutarch. de Hom.
^q In Electra.
^r Libanius l. c.
^s Pind. Od. iv. de Sup. Amph.
^t Anacreon Ode in Ros.
^u Philostrat. in Heroicis.
^v Dioscor. Antig.
^w Theophr. l. vi. de Plantis.
^x Prudentius.
^y Lucianus de Luctu.
^z Ovid. Fast.
^a Sophocl. in Electra. Lucian. de Luctu.
^b Dial. Char.

jectura assequi possum, in ipsas foveas infundunt: neque conjectura hominem fefellit, ut mox audies. ^aParentabant vero Athenienses mense Anthesterione, quo tempore fere et ^bRomani. Nam xi. Kal. Martii his fuit in more animas placare paternas. ^cPriscus Athenis profecto fuit ille ritus; patriaque lege tenebantur quotannis deplorare sepultos, ^deosque præterea, ut audisti, in concione illa die laudare, qui fuissent in præliis sublatis. Illudque ratum, quod sacrum maximum, referente Plutarcho, exhibebant Theseo, octavo die mensis Pyanepsionis, quo ex Creta rediit cum impuberibus, attamen et aliorum mensium octavo quoque die colunt eum. Par vero grati memorisque animi testimonium. Collatum necnon fuit in ^eGræcos, qui a Medis interfecti, siti jacebant apud ^fPlatæenses. Volupe modo est rem præ oculis ponere, Plutarcho direttore. Platæenses receperunt Græcis, qui ceciderant illic, et humati fuerant, quotannis parentare, quod in hanc diem ad hunc faciunt modum: ^gMæmacterionis mensis, qui apud Bæotios est Alcomenius, sextodecimo die pompam agunt: quam antecedit prima luce tubicen, classicum canens. Sequuntur plaustra myrti, et coronamentorum plena, taurus niger, libamina in amphoris, vini, et lactis, crossosque olei et unguenti adolescentes ingenui ferunt. Nulli enim licet homini conditionis servilis illud attingere ministerium: quod illi viri pro libertate occubuissent. Novissimus Platæensium Archon, cui alias neque ferrum attricare, neque aliam quam candidam induere vestem fas est, tunc sago puniceo amictus sumit ex tabulario hydriam, gladiumque tenens medio oppido ad monumentum pergit. Mox aquam ex fonte capit, abluit pilas et inungit, immolatoque super pyram Tauro, Jovem, ac Mercurium Inferum precatus, viros illos fortes, qui letum pro Græcia oppetierunt, ad cœnam et Inferias illas per sanguinem invitat. Tum pateram vino miscet, quam ubi profudit, ita fatur: Propino illis viris, qui pro libertate Græciæ occiderunt. Hæc solennia servant, inquit, in hodiernam diem Platæenses. Neque minoris habenda sunt, quæ Timoleonti decrevit Syracusana Respublica; lecto namque in rogum illato, Demetrius, præconum illius memorie omnium vocalissimus, scriptum decretum recitavit hujusmodi: Populus Syracusanus scivit, Timoleonem hunc, Timodemi filium, Corinthium, quod tyrannis obtritis, barbaris superatis, et amplissimis urbibus, quæ eversæ fuerant, incolarum multitudine frequentatis, leges suas Siculis reddiderit, ducentarum minarum impensa funerandum, honorandum insuper in perpetuum ludis musicis, equestribus, et gymniciis. ^hTempus inferiarum particulare erat meridianis horis, vix tutis ab Empusæ spectro, variis technis molesto parentantibus. ⁱPlena superstitionis sunt, atque hypocrisis, quæ narrantur de Proco Lycio ab illius assentatore. Tanta enim, inter cetera, inquit, beato huic viro et cognitio et cura inerat justorum, quæ decedentibus ex hac vita persolvuntur, quanta vix scio an nemini. Neque enim tempus ullum Inferiis ex more persolvendis prætermittebat. Quin etiam quotannis statis diebus Atticorum heroum et philosophorum sepulcra obibat; uti et reliquorum, quibuscum amicitiam et familiaritatem coluerat: iisque non aliena opera ac ministerio, sed ipse per se justa faciebat. Deinde justis unicuique persolutis discedebat ad Aca-

NOTÆ

- ^a Hesychius.
^b Ovid. ii. Fast.
^c Lysias in Or.
^d Cic. lib. de Orat.

- ^e Thucyd. l. iii. in Orat. Platæen.
^f Plutarch. in Aristide.
^g Expos. Arist. in Ranis.
^h Eustat. refer. Cæli Rhod. l. vi. c. 28. Suidas.

demiam; ubi majorum suorum, omnesque cognatas sibi animas seorsim uno in loco sacrificiis placabat. Alia autem in parte cunctas simul philosophorum animas mactabat Inferiis. Præterque cuncta hæc tertium aliquem homo religiosissimus designabat locum, in quo omnibus demortuorum animabus justa persolveret. Quæ profecto officia, aut assentationes, in tantum excrevere, ut non contenti Athenienses benemeritis ^ade R. P. peplo Minervæ intexere, in Deorum præterea numerum referrent, ^bdivinosque illis haberent honores. Parum abfuit quin Alexander pro Deo ^cAthenis coleretur: evicissetque rem turpissimam adulatio, ni obstitisset vir prudens, tali scommate in multitudinem jacto: Ecquis Deus, inquit, hic erit, cujus templum ingredientiæ polluuntur, egredientes purgatione indigent? Viden, mi Lector, quantum deflexerint Athenienses a prisco funerandi ritu, et quæ morum irreperit corruptela finibus in Cecropiis, sæviante pestilentia? Verum, quoniam diverterat olim necnon universa Græcia a peregrinis institutis, legesque funerum vitia- verant, id quod Græcis usurpatissimum est, qui nihil certi, nihil fixi, et quieti habent, et nunquam consistunt, vel ^dIamblichi depositione; est enim ingenium his suapte natura semper ad nova propensum, præcepsque passim fertur absque fulcro, et retinaculo, nec quicquam acceptorum ab aliis custodiunt, sed statim dimittunt, omnia transformantes, atque immutantes, ob instabile, ac versatile novarum rerum inveniendarum, tam ingenium, quam studium; non ab re proinde, quin e re nostra erit in præsens Ægyptiorum archetypum ^erimari. Fuit namque Cecrops Atheniensium auctor, ut nosti, Ægyptius, et ^ffama est Melampodem ^gAmyathonis ex Ægypto in Græciam mysteria transtulisse: Eumolpidas vero ex sacerdotibus Ægyptiis desumptos olim fuisse, testantur non infimæ notæ ^hhistorici.

NOTÆ

- ^a Aristoph. in Equitib.
^b Pausan. in Atticis.
^c Lycurg. orat. apud Plutarch.
^d Segm. vii. c. 5.
^e Diod. Sic. l. i. Bibl.

- ^f Herod. in Euterpe. Clemens in Protr.
^g Diodor. Sic. l. iii. c. 6.
^h Diod. Sic. l. i. Bibl.

NOTÆ VARIORUM .

IN

T. LUCRETII CARUM.

EX EDITIONE S. HAVERCAMPI,

LUGD. BAT. 1725. 4to.

NOTÆ VARIORUM

IN

T. LUCRETII CARUM.

DE RERUM NATURA LIB. I.

¹ *Æneadum*] Pro *Æneadarum* dicitur eloquendi more perusitato: ut Dardanidum pro Dardanidarum. Priscianus citat hoc carmen. *Æneadas* expone Romanos. Virgil. 8. 648. 'Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant,' Ovid. 'Horreat Æneadas et primus, et ultimus orbis.' Pius. *Æneadarum*, i.e. Romanorum, qui ab Ænea prognati sunt. profert hunc primum versum Prisc. lib. vii. *Lamb.*

Genetrix] Quærent nonnulli non incuriose quænam sit causa cur professus sectam Epicuræam Lucretius Deos invocet: cum Deos esse nullos, et inane cælum affirmet Epicuræi: vel saltem curare quicquam negent. non est igitur Venus tanquam Dea invocanda, quæ invocationem mortalesque preces non curet. Quam argutiolam ita rejicimus, si tenemus Venerem non tanquam cæleste numen Lucretium invocare: sed tanquam prolubium et invitamentum naturæ: quod se animantibus inserens, proleat ad fœtificationem: quam Empedoclis amicitiam complures esse contenderunt. Genitricis itidem cognomento colebatur Venus a Ro-

manis: quod (ut diximus) ab Ænea Veneris filio genus ducebant. Sed et Julia gens, condente et dicante J. Cæsare, templum erexit Veneri Genitrici, quod et Plinius Tranquillusque notificant. Usus est in hoc lib. Poëta miro ordine. Nam de natura acturus expugnat illorum sententiam, qui tradunt res e nihilo gigni et in nihilum cadere: et hoc confirmat multis argumentis, quæ sunt inferius a nobis excutienda. Notandum est tamen longam esse in iis versibus evagationem et zeugma ab inferiori, recurrendumque esse ad id carmen. 'Te sociam studeo scribendis versibus esse.' Hoc ordine. Venus, genetrix Æneadum, quæ mare, quæ terras concelebras, te studeo præviam esse, et ducem carminibus meis, quæ conor de rerum natura pangere: et hoc est in causa, cur optem te mei operis assecclam; quoniam tu rerum naturam regis et propagas, et per te genus omne animantium concipitur. Insuper te invoco peculiariter, quod carmina secessum scribentis et otia quærent: unde colligi potest, non tam invocationem hanc

esse, quam insinuationem: cum ait se de Venere, hoc est natura rerum esse scripturum. Tu Venus procellosos ventos expellis: nubes amoliris: Tu cælum flatu Zephyrio reficis: tu mari pacem, tu fluviis quietem, tu mentibus incutis lenimen amatorium. Nec hoc incuriose prætereundum; ordine præpostero prius invocare poetam, si modo invocatur, quam proponere. Et hoc facit non alia ratione, quam quod Empedoclis opus non tantum sequitur, quantum ordinem poetarum Græcorum, qui prius invocant quam proponant: quorum fons Homerus, Odysseam auspicaturus, sic exorsus est: 'Dic mihi Musa virum, captæ post tempora Trojæ, Qui mores hominum multorum vidit et urbes.' Et ut in re manifestaria non diutius immorer, Rhodii Apollonii principium operis subtexam: 'Ἀρχόμενος σέο Φοῖβε παλαιγενέων κλέα φωτῶν Μνήσομαι, h. e. 'incipiens a te, Phæbe, antiquorum gloriam virorum memorabo.' Subdit interpres: ἔθος γὰρ ἀπὸ θεῶν προσιμᾶσθαι. id significat: 'mos est a Diis proœmiari.' Sed tamen ita invocant Græci, ut in ipsa invocatione propositionem comprehendant: quod et apud omnes evidens: planius tamen et apertius in Oppiano, qui sic exorsus est historiam piscium: 'Ἐθνέα τοι πόντοιο, πολυπερέας τε φάλαγγας Παντοίων νεπέδων, πλωτῶν γένος Ἀμφιτρίτης, Ἐξερέω, γαίης ὑπατὸν κράτος Ἀντωνίνε. Latine sic: 'Agmina ponti dispersa, phalangesque natantum, Squammigerum Amphitrites genus exequor, O Antonine, ejus augustæ fortitudini terra subest.' Pius. Ita v. q. in aliis *Genetrix*. Giph. Æneæ matrem esse Venerem his versibus testatur Homerus *Il.* ε. 247. Αἰνέας δ' οἶδ' μεγαλήτορος Ἀγχίσαν Εὐχεται ἐκγεγάμεν, μήτηρ δέ οἱ ἔστ' Ἀφροδίτη. i. e. 'Æneas gloriatur et prædicat se ab Anchisa esse natum: Mater autem ejus est Venns.' Et Sophoc. in *Laocoonte*: Νῦν δ' ἐν

πόλεισιν Αἰνέας δ' τῆς θεοῦ. i. e. 'Nunc autem in portis est Æneas Deæ filius.' et Virg. *Æn.* 1. 329. 'Sic Venus: at Veneris contra sic filius orsus.' idem 7. 555. 'Talia connubia et taleis celebrent Hymenæos Egregium Veneris genus et rex ipse Latinus.' et T. Livius lib. 1. *Annal.* 'Æneam, filium Anchisæ et Veneris,' &c. Quemadmodum autem a Romanis Mars, eo quod Romuli pater haberetur, Romani generis auctor dicebatur: ita Venus Romanorum genetrix appellabatur, propterea quod Æneæ mater existimabatur. Idcirco Romulus cum annum describeret, enimque ex decem mensibus constitueret, primum a Marte patre, Martium, secundum a Venere, tanquam matre, aut certe progenitrice, Aprilem nominavit; atque ob eandem causam Romani in sacris Martem Patrem, Venerem Genetricem appellabant, ut scribit Macrob. 1. 12. Saturn. Eodemque loco Aprilem dictum esse tradit, quasi Aphrilem, ἀπὸ τῆς Ἀφροδίτης. Quin Arnobius testis est lib. 4. *Adversus Gentes*, 'Venerem non solum Æneadum matrem, sed etiam Romanæ dominationis esse auctorem, litteris Romanis esse proditum.' *Genetrix* autem excudendum curavi, non *genetrix*, tum quia ita scriptum reperi in duobus libris manuscriptis, tum quod sciam ita locutos esse veteres, tametsi genitor dicerent, non *genetor*, quemadmodum *meretricem* dicimus, non *meritricem*, a *merito*. Lamb. Huc respiciebat Ovidius in 11. *Trist.* 1. 261. 'Sumpserit Æneadum Genetrix ubi prima, requies, Æneadum genetrix unde sit alma Venns.' Æneadæ autem Romani sunt; neque hic ad familiam Cæsarum respicit. In marmoribus et nummis, VENERI GENETRICI, et GENETOR apud Ennium pag. 28. 'O pater, o Genetor, o sanguen Diis oriundum.' *Faber*.

Carmen de rerum natura scripturus

Lucretius, Venerem invocatur, lepidam sane venustamque Deam; Æneæ, a quo originem ducebant Romani, matrem; amicam insuper Marti (sic fabulæ), et aliquando nimis immodeste facilem: at cujus illecebris tota rerum natura regitur, et cujus virtute, quicquid animale est, generatur; et quæ sola venustatem et leporem largiri possit. Hanc igitur tanquam aptissimam sibi de rerum natura scripturo patronam eligit, ab ea petit leporem suis versibus, pacemque Romanis (turbata enim Repub. nec ipse, nec Memmius, cui hoc Carmen scribit, studiis Philosophicis vacare potuit), quam illa a suo Marte facile impetraret. Et hac invocatione Physici poetæ, et Epicurei etiam philosophi (quicquid alii sentiant), partes probe et decore agit; irridet enim dum invocatur, et ut raro magis bellam, sic nunquam magis probrosam Veneris et Martis imaginem inveniemus. Nimis autem argute pii videntur isti, qui poetam providentiæ iniquissimum, vi quadam, seu potius lusu numinis coactum esse volunt opem et auxilium a famosissima Dea implorare. Nec minus otiosi, qui Venerem Hortos curasse observant, ideoque aptissimam fuisse Epicureis, Hortorum incolis, Patronam; aut mysteria nescio quæ sub Venere, Marte, Cælo, &c. latere sentiunt: istæ nugæ sublimi et fastoso Lucretii ingenio improbe conveniunt; mysteria Veterum non minus quam Religionem contemserunt Epicurei: Cic. de *Nat. Deor.* 1. 59. Sed istam sapientiam Nardio, ejusque similibus relinquamus. Abest etiam Grammatici cum sua *Venere Genetrice*, nisi existimare velint Lucretium tam Divinum esse, ut Venerem olim a Julio Cæsare isto titulo consecrandam fore conjectaret. Poëta erat Lucretius, ideoque non neglexit leges suæ artis; Epicureus, ideoque patriæ superstitioni subdole

obsequitur; qui plura quærit, inveniat, et inventis gaudeat. *Creech*. Virg. *Æn.* 1. 619. 'Quis te, nate Dea,' &c. Rutil. *Itin.* vs. 67. 'Auctorem generis Venerem Martemque fatemur, Æneadum matrem, Romulidumque patrem.' ubi male in contextu Almeloventianæ editionis legitur *Mutremque*, vitio typothetarum. Ante Fabrum Carrio locum Ovidii huc retulerat, atque ut nunc legitur emendarat, Emend. 1. 8. et 11. 17. ostenderatque huc pertinere locum Arnobii 1. 4. 'Nonne vestris cautum est literis, arsisse in Anchisæ nuptias ipsam illam Venerem Æneadum et Romanæ dominationis auctorem?' qui Carrio ibidem primo loco ostendit, secus ac nonnulli opinabantur, non olim aliud principium Lucretii fuisse. In exordio enim operis libere pro voluntate sua principium, ut in fine epilogum, captabant Veteres, unde non tantum Sallustius exordiis nihil ad historiam pertinentibus usus est, sed in Horatio quoque idem, ex nota quæ apud Porphyrium legitur, observare est. ubi etiam Carus noster illustratur. Ille itaque ad Horat. *Epist.* 1. 20. ubi poëta ita librum suum alloquitur: 'Vertumnum Janumque, liber, spectare videris.' hæc notat: 'Mirum est hanc locutionem inter epistolas poni, cum neque ad absentem, neque ad præsentem hominem scripta sit, nisi quia receptum est, et principia et fines in omnibus libris nullius legis formula contineri. Unde sic Lucretius incipit primum Epicuræ sectæ librum. Sic Virg. quartum Georg.' *Havercamp*.

1 *Divomque voluptas*] Nam poëta etiam Deos faciunt rebus Veneris delectari: quod est indignum eorum majestate: 'sed illi humana ad Deos transferunt, divina mallem ad nos,' inquit M. Tul. *Lamb*.

2 *Alma Venus*] Quæ alit omnia, quæ stimulo suo cuncta generat et propagat. ab alendo dicitur alma:

quod epitheton est terræ. Alma dicitur sancta. Calphurnius in Bucol. ludicro 1. 43. 'Et redit ad terram tandem squalore situque Alma Themis posito.' Peculiare hoc Veneris epitheton apud Lucretium. Alma, sancta sive pulchra vel alens ab alendo: author Pompeius. 'Almities, habitus almarum rerum.' Pius. Festus: 'Alma, sancta, sive pulchra, sive alens, ab alendo scilicet.' Hoc principium secundi versus, et principium item primi, mutuatus est in illo disticho Ausonius: 'Orta salo, suscepta solo, patre edita cælo, Æneadum genetrix, hic habito alma Venus.' Lamb. Ridiculum fortasse videatur, Deos ab homine Epicureo invocatos fuisse: sed hic poëtæ partes agit Lucretius, non philosophi. Ceterum locum hunc ex Ennio adumbratum arbitror. is pag. 42. 'Te nunc sancta precor Venus, et genetrix patris nostri, Ut me de coilo visas cognata parumper.' Fab. 'Sancta, pulchra,' Festo. Aliis, 'læta, fecunda, grata.' Ego 'benigna' mallet: vox enim ista exprimit alias omnes virtutes Veneris, quas non minus quam fecunditatem intuetur Lucretius. Creech. Ita Ansonio. i. e. fecunda, ab alendo rationem nominis reddit poëta, quoniam per illam g. o. a. concipitur. Plauto 'alma nutrix.' Lucret. 1. 47. 'tellus alma.' Columella 3. 21. Virg. 'parturit almus ager.' adde Hor. Carm. 4. 5. et Lucret. 5. 230. *Hætercamp.*

Cæli subter lab. sig. &c.] Ordo est: quæ concelebras terras subter signa cæli labentia, id est, quæ moventur una cum cælo. Unde 'æthera signiferum' appellat 5. 460. 'Partibus erumpens primis se sustulit æther Signifer.' Lamb. Unam esse vocem contendit Barthius (et Serv. vid. Turn. Adv. 19. 15.) acute: quasi stellas, æque ac mare et terras variis animalibus Venus concelebrasset. Vid. 4. 413. Creech. H. e. qua patet orbis. Preig.

3 *Quæ mare . . . quæ terras, &c.]* Egregie hoc illustratur veteri Epigrammate, quod exstat in Anthol. 4. 12. in Cupidinem, nudum, inermemque, sed altera manu Delphinum, altera florem tenentem, utpote qui in mare pariter, ac terras imperium obtineat. Γυμνὸς ἔρως ἐπὶ τοῦτο γελᾷ, καὶ μέλιχρός ἐστιν, οὐ γὰρ ἔχει τόξον καὶ πυρόεντα βέλη. Οὐδὲ μάτην παλάμαις κατέχει Δελφίνα καὶ ἄνθος, τῇ μὲν γὰρ γαῖαν, τῇ δὲ θαλάτταν ἔχει. Vid. Spanh. de Præst. et usu Numism. pag. 199. ed. in quarto. ubi id genus imagines plures in veteribus nummis exhiberi docet. Preig.

4 *Concelebras]* Auges tuo dulci intuitu: ut ita multiplicata celebra sint et populosa. Vel concelebras, frequentas: penetras enim in viscera maris et in terras: afflatuque tuo seminali mare terramque non minus auges quam lætificas. 'Celebrare' significat frequentare, nec solum id. Invenimus enim celebre pro veloci. Actius in Ægistho: 'Celebri gressu gressum accelebrasse docet.' 'Celebre' famigerabile, insigne, notumque ostendit. 'Celebrescat' prisci dixerunt pro celebris fiat. Exponit tamen Marcellus hic 'concelebras,' pro commoves, hoc est incitas et invitas. Pius. Hunc et superiorem versum profert Nonius Marcellus: interpretaturque 'concelebras,' commoves. ego 'concelebras' malim interpretari, celebres et cultas reddis, vel colis et frequentas. sic 2. 344. 'Et variæ volucres, lætantia quæ loca aquarum Concelebrant.' Mecum facit ea ratio, quæ sequitur: 'per te quoniam genus omne animantium,' &c. id est, quoniam tua opera, et tuo beneficio omne animantium genus oritur. Lamb. Reple varia animantium fœtura. Celebres effcis, i. e. frequentas. Ita fere alicubi apud Comicum 'plateam tibia concelebrare:' et apud Ovidium III. Fastorum, 'celebrare se mero,' quod observandum homini Latinitatis studioso. Sententia poëtæ est, Quæ

frequentas et fœtura reple omnia quæ sub cælo sunt. Neque enim mihi interpretatio Dionysii placet. Celebris autem et desertus opposita. Scriptor ad Herennium lib. 2. 'locus quæritur, celebris an desertus?' Fab. 'Commoves' Nonio. 'Colis' et 'frequentas' Lambino. Sic Ovid. Met. 2. 45. clarius vero, 'reple et exornas varia Animantium fœtura.' Celebris autem apud Antiquiores idem quod frequens, 'via bona celebrisque' Cat. de re rustica lib. 1. 'Locus quæritur celebris an desertus?' Scriptor ad Herennium lib. 2. Vid. 2. 345. et 5. 1380. Creech.

Per te quoniam genus, &c.] Sic Ovid. 4. Fast. 'Quid genus omne creat volucrum, nisi blanda voluptas?' et Catull. epithal. in Manl. et Juliam vs. 61. 'Nulla quit sine te domus Liberos dare, nec parens Stirpe dicier,' &c. Lamb. Hyperbatum usque ad vs. 22. 'Quæ quoniam.' Fab.

Genus omne animantium] Juxta alterius Senecæ in Hippolyto versiculos hosce vs. 467. 'Excedat agendum rebus humanis Venus: Quæ supplet ac restituit humanum genus: Orbis jacebit squallido turpis situ; Vacuum sine ullis classibus stabit mare; Alesque cælo deerit, et sylvis fera.' Pius.

5 *Visitque exort. lum. sol.]* Exoritur, prodit in lucem, hac lucis usura frui incipit. sæpe hæc duo nomina sic a Lucretio junguntur, ut infra eod. lib. 987. 'Nec foret omnino cælum, neque lumina solis.' 2. 107. 'hæc aëra rarum Sufficiunt nobis, et splendida lumina solis.' Ibid. 740. 'Nam cum cæcigeni, solis qui lumina numquam Aspexere,' &c. Et 5. 463. 'Matutina rubent radiati lumina solis.' Usurpavit et Virgilius Æn. 6. 255. 'Ecce autem primi sub lumina solis et ortus.' Idem 8. 68. 'Surgit, et ætherii spectans orientia solis Lumina,' &c. Hom. Od. λ. 92. φῶς

ἡέλιου, i. e. 'lumen solis.' et item sæpe. Lamb. Lumine: Mss. frustra. Creech. Mss. Gott. Lug. Bat. 1. 2. lumine: sed alia lectio in 2. superscribitur.

6 *Te, dea, te]* Διακοπή, ut apud Virgil. Georg. 4. 358. 'Duc, age, duc ad nos.' Ibidem, 444. 'Scis Proteu, scis ipse.' Lamb.

Te fugiunt venti, &c.] Quia tu tuo adventu cælum, terras, et maria serenatas. Lamb.

Venti . . . nubila cæli] 'Venti,' inania, vana, falsa. 'Nubila cæli,' ignorantia, tristitiaque. Claud. de Nupt. Honor. vs. 184. Lucretium imitatus: 'Adventu Veneris pulsata recedunt nubila.' Preig.

7 *Adventumque tuum]* Sic restitui ex auctoritate quinque librorum manuscriptorum: quibuscum consentiunt nonnulli typis excusi. repetendum autem est ἀπὸ κοινοῦ verbum 'fugiant,' quod antecedit. Jam vero per adventum Veneris, mensis Aprilis initium significat. Lamb. Adventumque Nar. et B. ad ventumque Turnebus. Curiose nimis: hic enim, *Te adventumque tuum*, ut *Te tuumque initum*, vs. 12. et 13. vide Ovid. Fast. 1. 4. Creech. Bis idem videtur dicere: *Te, adventumque tuum*. Quid si admittamus? *Ad ventumque*, cujus et nos admonent Is. Vossii Notulæ, atque ita distinguamus: *Te, Dea, te fugiunt venti, te nubila cæli, Ad ventumque tuum tibi suavis dædala tellus Submittit flores, &c.* Nam *Ad ventum tuum tibi tantundem erit*, ac si dixisset: *Advenienti tibi*, quum et *ventus* pro *adventu* apud Plautum occurrat, vide Curc. 2. 4. 37. Cist. 1. 1. 16. Sed nescio qua majestate *Adventum Veneris* una voce hoc loco potius dixisse videtur τῇν τῆς Θεᾶς ἐπιφάνειαν, nam et proprie ita appellabant veteres Deorum Dearumque apparitiones: inde et apud Claudian. de Raptu Proserp. 1. 9. 'Adventum testata Deæ:' et istiusmodi paronomasia, qualis hic

vocibus *Venti* et *Adventum* inest, mirum quantum Caro nostro arriserunt. Sic vers. 99. 'Casta inceste.' 312. 'Annis annulus.' 3. 780. 'Innumero numero' 5. 1333. 'Domi domitos,' &c. *Preig.*

Dædala tellus] Festus: '*Dædala* a varietate rerum artificiorumque dictam esse apud Lucretium terram, apud Ennium Minervam, apud Virgilium Circen, facile est intelligere, cum Græce δαιδάλλειν significet variare.' Hactenus Festus. Idem Lucretius hoc eodem lib. vs. 229. 'Aut reductum dædala tellus Unde alit?' Idem 4. 551. 'Mobilis articulat verborum dædala lingua.' Idem 5. 235. 'naturaque dædala rerum.' Ibid. 1450. 'Carmina, picturas, et dædala signa polire.' Virgil. Georg. 4. 179. 'Et munire favos, et dædala fingere tecta.' Homer. *Il.* σ. 482. Ἀντὰρ ἐν αὐτῇ Ποίει δαίδαλα πολλὰ ἰδυῖνσι πραπίδεσσιν. i. e. 'in eo autem multa varie figurata efficiebat mente sagaci et perita.' ibid. Πάντοσε δαιδάλλον, i. e. 'omni ratione, seu in omnem partem figurans, et varians.' Quod si quis malit hoc nomen a Dædalo, præstantissimo fabro ductum esse, non pugnabo. *Lamb.* Δαίδαλος varius. ita tellus variis distincta coloribus et omnigeno frugum proventu dædala dicitur. *Fab.* Calpurnius in Eclog. 2. 19. 'illis etiam certantibus ausa est Dædala nectareas apis intervisere flores.' Macrob. 6. 4. in hujus loci imitationem notat dixisse Ilium in Theutrante, 'Dædala Circe.' *Hav.*

Tellus] Nota distributionem 'Terra, mare, cælum.' Juvenal. Sat. 2. 25. 'Quis terræ cælum non misceat, et mare cælo,' et Terentii illud Adelph. 5. 3. 4. 'O cælum, o terra, o maria Neptuni.' *Preig.*

8 *Submittit*] Subministrat, et suppeditat: vel sursum mittit, effert, profert. idem in eodem lib. 193. 'Lætificos nequeat tellus submittere flores.' *Lamb.* Gifanii verba sunt

[*submittere*, efferre, producere, procreare; quod certe annotatione fuit dignum.] Ita quidem est, ut scribit; sed addi et his aliquid poterat; submittere esse de sub mittere (ut dicebant de sub altari, postante, inante, exante. Carr.) ita Virgil. 12. 287. 'et corpora saltu Subjiciunt in equos.' i. e. tollunt in equos. Idem ita *Æn.* 1. 428. 'Manibus subvolvere saxa,' de sub, atque adeo in altum. Ita apud Plantum emendavi, *de sub ara erepere*, ubi legitur *sub ara*. Ita tenella arbor 'sub ingenti matris se subjicit umbra,' i. e. sese attollit. Ita alius scriptor dixit, 'subjecto in mentum gladio,' ubi 'subjecto' nil aliud est quam 'erecto,' apud Virgil. 'subrigit aures,' est ἀνορθοῖ. Et apud Varronem 'pedes subrecti,' in altum sublatis. Ita Lucil. apud Festum 'subjicit hastas,' in altum tollit. ita denique 'subjectare vallis triticum,' aut quid tale apud Varr. in lib. de R. R. sed τούτων ἄλιν. *Fab.* Effert, producit, procreat, 'submittere' enim est de sub mittere, sic apud Lucr. 6. 70. 'Saxaque subjectare,' i. e. in altum extrudere: vid. etiam 1. 194. 2. 673. 6. 818. Sic 1. 1032. 'Submissa gens animantium.' Quo in loco pro ingenio moreque suo turpiter errat Interpres Fayus. *Creech.* In omnibus hisce, aliisque, *submittit*, &c. est manifesta translatio ab isto vexillorum, fascium, aliorumve insignium submittendorum ritu, qui venerantium erat, aut obedientiam profitentium; quum interim alludat elegantissimus Poëta ad solemnes illas florum sparsiones, quarum specimen in Cybeles sacris exhiberi solitum ipse describit 2. 626. his verbis: 'Ære atque argento sternunt iter omne viarum Largifica stipe ditantes, nunguntque rosarum Floribus,' &c. *Preig.*

Rident] Sua æquabilitate et tranquillitate hilaritatem quandam præ se ferunt. Tralatio est a rebus animatis, et ratione præditis, quæ risu

hilaritatem significant: vel idcirco res inanimæ ridere dicuntur eæ, quæ sunt ornatae, magnificæ, bellæ, placidæ, tranquillæ; quod, quemadmodum qui rident risu et hilaritate diffunduntur, ita et res aspectu pulchræ, et nitentes, et politæ, hilaritate diffundunt spectatorem. Horat. Od. 11. lib. 4. 'Ridet argento domus.' Hom. *Il.* τ. 362. Ἀγλῇ δ' οὐρανὸν ἴκε, γελᾶσσε δὲ πᾶσα περὶ χθόον. i. e. 'Fulgor autem in cælum venit: terra autem tota circum risit.' Virgilius Pollione, Ecl. 4. 20. 'Mistaque ridenti colocasia fundet acantho.' Lucret. 2. 32. 'Præsertim cum tempestas arridet, et anni Tempora conspergunt viridanteis floribus herbas.' et 4. 1118. 'Unguenta et pulchra in pedibus Sicyonia rident.' et 5. 1394. 'Præsertim si tempestas ridebat, et anni Tempora pingebant viridanteis,' &c. *Lamb.*

Rident] Amat hoc verbum Lucretius: sic infra 2. 559. 'Subdola cum ridet placidi pellacia ponti.'

Æquora ponti] Tranquillitas atque æquabilitas maris: mare nullis ventis concitatum, et idcirco æquabile et tranquillum. *Lamb.*

9 *Placatumque*] *Pacatumque* Juntæ. Gryph. Nard. Gif. Minus recte. *Creech.* Et ita cælum serenum minimeque turbulentum, tranquillum. tralatio est. *Placatum* autem habent libri manuscripti, et nonnulli typis excusi: alii, *Pacatumque*. confirmat hanc scripturam quam secutus sum, illud Ciceronis oratione ad Quirites post red. 'Tamen si mihi tranquilla et placata omnia fuissent, incredibili quadam, et pæne divina, qua nunc vestro beneficio fruor, lætitiæ voluptate caruissem.' Præterea *placatum* opponitur irato: *pacatum*, bellum inferenti, aut facienti. Quemadmodum igitur mare turbulentum, iratum dicitur a poetis, Horat. Epod. 2. 6. 'Nec horret iratum mare:' ita hic a Lucretio tranquillum, *placatum*. *Lamb.*

Diffuso Numine] Immisso et insinuato geniali et genitivo, hoc est, omnia generante mulcenteque, spiritu venerio. Sunt qui legunt *lumine*, h. e. radiis et luce tui syderis corusco vibratu omnia serenantis. Veneris enim sydus est Lucifer, æmulum Solis et Lunæ. Quidam tamen Junoni adscripserunt. *Pius.* *Lumine*] Dispulsi et discussi a sole tenebris. Idem Lucr. 3. 21. 'Semperque innubilis æther Integit, et large diffuso lumine ridet.' *Lamb.*

10 *Nam simul ac species, &c.*] I. e. nam statim ut ver advenit. *Lamb.*

Species p. e. v. d.] Nitor et formositas temporis, quæ peculiariter verno tepore pulchrior est et gratior; cum soles melius nitent. *Species* multa significat, ut pulchritudinem: unde id dici solet, 'Species Priami digna est imperio.' Speciosus inde pro pulchro capitur. Verba Porphyrii sunt hæc in codicibus promulgatis, quos bibliopolæ corruperunt: τὸ δὲ εἶδος λέγεται μὲν καὶ ἐπὶ τῆς ἐκάστοι μορφῆς, καθ' ὃ εἴρηται, πρῶτον εἶδος ἔξιν τυραννίδος. Significant hæc postrema verba: 'Species formam significat, ut dici solet, primum, species digna est imperio.' lego non πρῶτον, sed πρίμουν, ex codice prisco castigatissimo: qui fuit Lionorii ejusdam Flaminis Bononiensis, quem non sine admiratione legimus ego et Ladislaus Minius, Hispanus, auditorum meorum acutissimus: quem nescio quem musculum inscite deluxasse non æque ferendum, qui græcas latinasque literas imperitis denticulis arrodit ex furum culo carcinoma faciens, et ex pernionibus podagras. Adjuvat quod pulcherrimum Homerus Priamum inducit. Nec te moveat si a tragico pede desilit hic versiculus. Hoc enim a Porphyrio addi potuit: ut exemplo suo serviret, quod videmus Boëthium in Elenchis fecisse, carmina Martialis advocantem, qui longo post tempore ab Aristotele floruit. Dicere ille refractarius et pertinax,

ita recognoscitur a Græcis: cui non statim annuo, nihil tamen ad me. Ita Boëthius vertit, nec unquam aliter alibi lectum est apud sobrios Latinos: nec statim concedo hoc prolatum esse ab Euripide, sed a Porphyrio exemplificante. Brixiae emendatissimum codicem legi apud Joannem Taberium græce et latine doctissimum, in quo *Priami* non *primum* scriptum notavi. 'Diei' pro temporis posuit etiam Virgilius *Æn.* 11. 425. 'Multa dies variusque labor mutabilis ævi Rettulit in melius.' Succinit Tibullus *Eleg.* 1. 4. 17. 'Longa dies molli saxa peredit aqua.' *Pius.*

Species] Infra 1. 321. 'Invida præcluit speciem natura videndi.'

Verna] Ver enim Veneri sacrum. Ovid. alii. *Fab.*

11 *Et reserata viget]* Idem dicit: et simulatque Favonius, veris prodromus, apertus ac patefactus vigere cœpit, qui antea quasi obseratus et clausus videbatur, &c. Obserare, est vera claudere. Catull. ad Ipsith. 33. 5. 'Nequis luminis obseret tabellam,' cujus contrarium est reserare. Ennius p. 9. 'Nos ausi reserare.' M. Tull. *Offic.* 2. 'Quamobrem nec ita claudenda res est familiaris, ut eam benignitas aperire non possit: nec ita reseranda, ut pateat omnibus.' *Lamb.*

Genitabilis] Genitivi, generantis fecundo flatu cuncta. paternus casus est 'genitabilis.' Vernal tempus Zephyro flante incipit quando herbarum creatio: sic illum Græcis appellantis quod vitam ferat. ζωή vita, φόρος ferens. Latini Favonium dicunt a fovendo, quod herbis, et rebus cæteris favet, et spiritu suo lenissimo creat et recreat. Catullus: 'Quos propter fluminis undas Aura parit flores tepidi fecunda Favoni.' De vento Favonio hæc Plinius libro naturalis historiæ decimo sexto: 'Hic est genitilis spiritus mundi a fovendo dictus. Flat ab occasu æquinoctiali

ver inchoans. Cathlitionem rustici vocant: gestiente natura semina accipere, eaque animam inferente omnibus satis.' In priscis Plinii codicibus non *cathlitionem*, verbum agreste et absurdum legitur, sed *catulitionem*, quod mirum quam belle quadret. Catulire fœminæ dicuntur cum marem nimis appetunt, a prærabida canum libidine etymo detorto. Æque terra catulit, cum gestit parere genitabili Zephyro prolectante. Eritque rusticus usus non in verbo, sed in significatione verbi metaphorica: terram catulire urbani non dicerent. sicut rustici nostri cortices arborum vere succoso se resolventes a ligno, 'subare' dicunt, cum prægnantes fœtifico alimento sunt, metaphora a suum libidine tracta. *Pius.* Ita vet. scripti manu et formis. (Mss. etiam Par. Lamb. et Bodl.) Marull. *genitabilis*. Gif. Sic habent omnes libri typis excusi præter Venetos antiquos, et Vicetinos. Manuscripti autem cum quibus impressi ii, quos dixi, consentiunt, *genitalis*: qua voce sæpius idem Lucretius utitur, ut hoc eodem libro vs. 52. 'Quæ nos materiem, et genitalia corpora rebus,' &c. Et 2. 548. 'Corpora jactari unius genitalia rei.' ibid. in extremo vs. 1103. 'Multaque post mundi tempus genitale, diemque.' Et 4. 1227. 'Nec divina satum genitalem numina cuiquam Absterrent.' Et 5. 176. 'genitalis origo.' Et item Virg. *Georg.* 2. 324. 'genitalia semina poscunt.' Et 3. 136. 'obtusior usus Sit genitali arvo.' Arnobius 3. *Advers. Gent.* 'Quid ergo dicemus?' 'Deos procreare? Deos nasci? et ideo his additas genitalium membrorum partem, ut sufficere prolem possent, et ut nova quaque suboriente fœtura, quicquid prior ætas abstulisset, redi-viva substitutio subrogaret?' genitale autem est, quod ad gignendum valet, quodve gignendi vim habet. Credi-

bile est porro idem valere genitabile, et genitale: quemadmodum penetrabile, et penetrabile, utrumque pro eadem re est in usu: ut exitiale, et exitiabile: innumerable, et innumerabile: naturalis, et naturabilis. M. Tull. in *Lælio*: 'ita pulcherrima illa et maxime naturabili carent amicitia.' ita enim legitur in vet. codic. *Plant. Mostell.* 5. 2. 40. 'Non potuit venire orator magis ad me impetrabilis.' Idem *Epid.* 4. 2. 36. 'Si invenio, exitiabilem ego illi faciam hunc, ut fiat, diem.' Existimant tamen quidam docti viri hoc loco legendum *genitalis*, non ob id solum, quod ita habeant aliquot libri manuscripti, verum etiam quod vox *genitabilis* non videatur Latinis usitata. Quod autem ad versum attinet, aiunt choreum esse pro dactylo, seu spondeo: quam licentiam sibi interdum permittunt poëtæ. Ego hac de re iudicium meum non interponam. viderint doctiores. Sed vox *genitabilis* tamen reperitur apud Varronem libro de *L. L.* 4. ubi tanquam testem producit Lucretii versum, si modo locus mendo vacat, his verbis: 'A qua bipartita divisione Lucretius suorum unius et viginti librorum initium fecit hoc: 'Ætheris et terræ genitabile quærere tempus.' Et apud Tull. in *Arato*: 'Sollers natura, et rerum genitabilis ordo.' *Lamb.* Al. *genitalis*, sed non est tanti, hoc semel meminisse operæ pretium fuerit, hujus formæ nomina utriusque significationis esse, activæ, dico, et passivæ, ita placabilis qui placat et placatur, penetrabilis qui penetrat et penetratur. Quod minime mirum videri debet, cum a verbo neutro manare procuderit manabile Lucretius, et a volare volatile Virgilius; sed huic quidem aures assuevere. ita cura vigilabilis apud Varronem, quæ insomniam affert; et spongia deletilis, quæ delet, apud eundem, ut et alibile, quod alit, et dissociabilis apud Horat. et flebile cæpe, quod

lacrymas ciet. Lucil. Apud Plautum denique in *Epidico*, dies impetrabilis. *Fab.* Aliis *genitalis*, G. Gif. Ms. Sed non tanti est: hoc semel monuisse operæ pretium fuerit, hujus formæ nomina utriusque significationis esse, activæ, dico, et passivæ, ita placabilis qui placat et placatur; penetrabilis qui penetrat et penetratur. *Creech.* Citatur a Turnebo *Advers.* ix. 26. versus, ut Lucretii, 'Ætheris et terræ genitabile quærere tempus,' qui quidem nusquam nunc in Lucretio comparet. Habet quid similitudinis hic noster, et magis adhuc appropinquat 2. 1104. 'Multaque post mundi tempus genitale.' verum ipsi numeri nusquam. Turnebus ex Varrone hausit, cujus verba sunt 4. de *L. L.* 'A qua bipartita divisione Lucretius suorum unius et viginti librorum initium fecit hoc: 'Ætheris et terræ,' &c. Unde subiit animum cogitatio, pro Varrone afferri posse morem illum Veterum, qui libros suos nonnunquam cum curis secundis prælegere atque edere solebant, de quo videri possunt Notæ in Tertulliani *Apolog.* p. 292. 313. 409. Pro varietate itaque materiæ in plures initio libros distinguere opus suum Poëta potuit, postea contrahere numerum, atque ipsum exordium Poëtica invocatione exornare. Neminem autem offendant *genitalis* (quod reposuimus) postremam habere hic longam, alias passim brevem, quum exemplum, nostro simile, exstet apud Broukhus. ad Tibull. 1. 7. 72. atque ipse citet Gifanius in *Conlectan.* inf. p. 267. unde patet syllabam *is* etiam sine cæsura aliquando a veteribus productam fuisse. *Hav.*

12 *Aërie primum]* Nota hic *primum*. vs. 14. inde. vs. 18. denique. *Preig.*

13 *Initum]* 'Inire', significat salire et subagitare. 'initus' coitus. Ovidius *Fast.* 4. 94. 'Perque suos initus concipit omne genus.' 'Inii' ponitur interdum pro concubui: interdum pro inveni: ut 'iniit rationem.' in-

terdum pro introiti: ut Plautus in *Fragm.* 'Init te nunquam febris?' Cæterum in priscis exemplaribus legitur *nutum* non *initum*: ac si pro persuasione et voluntate nutus acciperetur: ut dicantur animalia sentire nutum Veneris, h. e. percipere Venerem id annuere, ut in amorem et copulam ruant. Reperitur etiam renutus pro negatione, et renuere renutareque pro negare. *Pius.* I. e. ingressum, introitum, initium: a verbo ineo, quod valet ingredior: ut inire magistratum, inire viam, et ineunte ætate, ineunte vere: sed non dissimulabo in Gabrielis Faërne, et Scipionis Tettii, et Bertiniano et Memmiano codice scriptum esse *initium*. qua scriptura tamen rejecta, *initum* retinui, ut habet Vaticanus, et omnes typis excusi. Sic Ovid. de Venere, *Fast.* 4. 93. 'Juraque dat cælo, et terræ, et natalibus undis: Perque suos initus continet omne genus.' Idem *Lucr.* 11. 269. 'Ut videas initum motus a corde creari.' Idem hoc eod. lib. 383. 'Unde initum primum capiat res quæque creandi:' et lib. 3. 272. 'Et mobilis illa Vis, initum motus ab se quæ dividit ollis.' *Lamb.* Alii *initium*, quod doctis placebit magis, est autem in modulo vocis *ovvί-ζῆτος*, res trita apud Græcos, Latinos, et quos non? *Fab.* *Nutum* B. alii *initium*: eligat Lector quod magis placet: penes eundem etiam sit, utrum *percussæ*, an *perculsæ* legi debeat. *Creech.* Ms. L. B. 2. *initium*. Ed. 1. *Gif.* Par. Cout. Ms. Bod. *nutum*, unde in Bas. Mss. Susii male exsculpi cernas *nuncium* pro zephyro, ut scribit Ed. Angl. novissimus. *Percussæ* habent mox Mss. 1. 2. L. B. Gott. ed. Gryph. Nard. *Gif.* P. in Marg. *Hav.*

Percussæ] Ita v. l. vulg. *initum percussæ*. vide Ind. *Gif.*

Percussæ corda] Hellenismus, ut inf. eod. lib. vs. 262. 'menteis percussa novellas:' et Virg. *Æn.* 6. 495.

'lacerum crudeliter ora, Ora, manusque ambas:' et sexcentis aliis aliorum scriptorum locis. Sic autem habent omnes libri impressi, et plerique libri veteres, neque video, quamobrem hanc scripturam rejicere debeamus: percellere enim plus est, quam percutere, ut pluribus verbis docui comment. Horatianis. nempe valet pervertere, prosternere, dejicere, *καταβάλλειν*, (sic enim interpretatum reperi in lexico Latino-Græco manuscripto,) ut apud Virg. 5. 374. 'Perculit, et fulva moribundum extendit arena.' Percutere vero, est ferire, et icere, et permovere: per translationem ad animum etiam pertinet, et animum permovere, atque adeo labe-actare significat. Licet tamen hic legere, *percussæ*, me probante, aut certe non repugnante. Sic Ter. *And.* 1. 1. 98. 'Percussit illico animum.' *Lamb.* Ego, quum *perculsæ* a Mss. Lugd. Bat. Gottorp. Bodl. præter multas editiones confirmari videam, recipere non dubitavi; est enim in illo verbo frequens Lucretius, et Ennius, ut sæpe, sequitur. Is autem pag. 148. 'Perclusi pectora Pœni.' *Hav.*

14 *Feræ pecudes*] Bruta animalia quæ facie humana carent dicuntur pecudes, et pecora. Virg. *Geor.* 4. 327. 'Et pecudum custodia solers.' *Lucret.* 2. 243. 'Præterea genus humanum raucæque natantes Squammigeræ pecudes.' Marcellus: 'Pecus non solum quadrupes animal, verum omnia animalia pecudes dicuntur. Fucos, primo *Æneidos* libro Maro ignavum pecus appellat.' 'Pecunia' simpliciter Apuleius de Asino aureo libro 11. vocat animalia bruta: cujus hæc verba sunt in fidelibus exemplaribus: 'Nec tantum pecunia, et ferrina, verum inanima etiam divino ejus luminis numinisque nutu vegetari.' Inanima Lucius appellat ea, quæ animam non habent. M. Tullius libro *Officiorum* 3. et in *Hortensio*:

'Nam cum omnis solertia admiranda est: tum ea quæ efficit: ut inanima quæ sunt, vivere et spirare videantur. Hac loquendi figura Gellius animalia *inora* vocat, quæ os non sortita sunt. Pompeius. Inori minoris. Tu scribe *minores ore*, h. e. ore privati, ut *capite minor* dicitur: vel *inores*, ut per verbum notius et magis grammaticum dictionem priscam explicet. Agmina pecorum pecuaria dicimus. Est et quartæ inflexionis pecus. Plautus in *Rudente*. 4. 2. 5. 'Men' vides referre uvidum rete cum squamoso pecu.' *Pecua* Solinus dicit: unde *pecuinus* venit, non a pecude, sed a pecore. *Pius.* Cur *feræ*, omissis mansuetis? an quia feras omnes simpliciter bestias dixit, oppositione ad homines facta? quemadmodum alibi mutas pecudes, non pisces solum; ut 2. 1581. sed et cætera animalia dixit. 5. 1058. 1087. an, quia amore omnes efferantur mansuetæ pariter ac feræ? *Preig.*

Persultant pabula] Pedibus proterunt, fastidientes etiam alimonias præ una voluptate. Pulsu ungulæ frequenti terram percutere signum est alacritatis. Maro *Æn.* 9. 629. 'Jam cornu petat, et pedibus qui spargat arenam.' significat id quoque Venerem appetere. Claudius in *Annalibus*: 'Equæ hinnibundæ inter se terram spargentes calcibus.' Quidam codices habent *persulcant*. *Pius.* Salu percursant, et prætereunt, et ita negligunt, scilicet rebus Venereis intentæ. *Lamb.*

Pabula leta] Pinguia, quod hominis proprium ait Servius ad inanima transfertur. *lætamen* inde finis appellatur quia lætas segetes facit. Maro, *Georg.* 1. 1. 'Quid faciat lætas segetes?' pro commodis et pulchris dixit. *Pius.*

15 *Tranant amneis*] Transfretant, transmigrant, transnatant. Sic Virg. *Georg.* 3. 269. de equabus: 'Illas ducit amor trans Gargara, transque so-

nantem Ascanium; superant montes, et flumina tranant.' A nando natibula Lucius appellat in *Floridis* loca accommoda natationibus. *Pius.*

Capta lepore] Bas. *Pius*, et V. L. Heinsianæ quodque *lepore*. Alias res agit Heinsius ad Claudian. *Epithal.* Honorii vs. 292. quum citat. 'Ignotosque tranant amnes.' quod nec metrum patitur, nec sensus. *Preig.*

16 *Inlecebrisque tuis, &c.*] Versum *Inlecebrisque* induxi, quia et a v. l. abest, et necess. non est. *Gif.* H. vs. abest a quatuor cod. manuscriptis (etiam Gott. Bodl. et Ed. Pii, et Bas. imo præcedens etiam ab utroque L. B. præter omnes fere impressos) neque eum Naugerius neque Pontanus habuerunt: desideratur denique in codicib. Vicetini. et Parisiensib. Marullus unus, vir doctus, ex auctoritate veteris ejusdam codicis, (quemadmodum mihi religiose asseveravit Donatus Janottus,) nobis eum restituit. Amicus quidam meus, ingenio et doctrinâ præstantissimus, putat esse ab ipso Marullo factum, ac pro Lucretiano suppositum, cum putaret ille aliquid deesse, neque desit quicquam. Sic enim hunc locum hoc versu deleto explicat: ita capta lepore quæque pecus 'Te sequitur cupide, quo quamque inducere pergis.' ego aliud, quod dicam, nihil habeo, nisi quod mihi videtur versus Lucretio dignissimus. jam hæc duæ voces in extremo versu, *natura animantum*, sæpe ab eodem item usurpatæ sunt: ut infra hoc libro, 194. 'Nec porro secreta cibo natura animantum Propagare genus possit,' &c. ibid. in extremo, 1037. 'Nam veluti privata cito natura animantum Diffluit,' &c. *Lamb.* Hunc versum, quem non agnoscit B. neque plurimi alii Mss. et impressi Codices, e veteri Codice inseruit Marullus: et quidni pro genuino reciperemus? est enim Lucretio dignissimus; et si deleatur iste, turbata subito essent omnia, et obscura. *Creech.* Potest

Delph. et Var. Clus.

Lucret.

3 K

hic versus abesse, nisi forte cniquam durum nimis videatur, quod tam simpliciter: 'lepore capta quæque pecus' dicatur sequi Venerem, nec expresse pateat, quo lepore? *Preig.*

17 *Quamque*] Q. v. *cumque*. (ut Flor. et Bodl.) *Gif.* Duo libri manuscripti, et novem impressi, habent *quocumque*: utraque scriptura probabilis est. *Lamb.* *Quocunque*, B. et alii. *Creech.* Videtur huc oculos quodammodo habuisse Lactantius, scribens 2. 5. 'Cæterum si Dii essent, huc atque illuc passim sine ulla necessitate ferrentur, sic animantes in terra; quorum quia liberæ sunt voluntates, huc atque illuc vagantur ut libuit; et quo quamque mens duxerit, eo fertur.' *Hav.*

Pergis] Ms. L. B. 2. *tergis*, ut et 1. sed ibi recta superscribitur lectio.

18 *Fluviosque rapaceis*] Sic Virgil. Georg. 3. 142. 'fluviosque innare rapaceis.' *Lamb.*

Monteis fluviosque] Valles omisit, quia fluviorum fortasse conspectui jam involvuntur: unde et in lingua Hebræorum Nahal 'vallem' pariter et torrentem notat. *Preig.*

19 *Frundiferasque*] Sic v. l. q. *Gif.*

Frundiferasque domos avium] Nidos frundiferas autem excudendum curavi, libros manuscriptos et veterum auctoritatem secutus. *Lamb.* Citat Servius ad Virg. Georg. 2. 372. ubi docet sic legendum Maronis versum: 'Præcipue frondis tenera i. l.' quia antiqui frondis dixerunt in nom. sing. pro quo nunc frons; cui tamen lectioni adversatur Nonius: *Frons* pro fronde. Virg. Georg. 2. 'frons tenera imprudensque laboris.' Malui autem per u quam per o efferre, Ennianam auctoritatem secutus, apud quem pag. 328. 'populea fruns,' et pag. 77. 'Rurescant frundes,' et pag. 69. 'Arbustum fremitu sylvai frundusai.' *Hav.*

Frundiferasque] Sic inf. 257. 'Fron-diferasque novis avibus canere nu-

dique sylvas.' 'domos avium' autem dixit; quemadmodum Virg. Georg. 2. 209. 'Antiquasque domos avium,' et Stat. Achill. 2. 16. 'Jamque timens qua fronde domum suspendat inanem.' *Preig.*

20 *Incutiens blandum per pectora amorem*] Ut incutere metum, bellum, ictum, sic et amorem dicunt poëtæ: est enim amoris plaga gravis. quod autem huic participio addidit ἐπιθετον 'blandum,' significavit, in amore dolorem inesse cum voluptate conjunctum. notum est, Amorem, seu Cupidinem, γλυκύπικρον a Platone dici. quod attribuit et Veneri Catullus Carm. 69. 18. ad Manlium: 'non est Dea nescia nostri Quæ dulcem curis miscet amaritiem.' Sed idem tamen etiam ipsi Cupidini, carm. de Pelei et Thet. nupt. 65. 95. 'Sancte puer, curis hominum qui gaudia mices.' Usus est Lucretius eodem genere loquendi eod. libr. inf. 922. 'Et simul incussit suavem mi in pectore amorem.' *Lamb.* Observandum in re blanda, suavi, jucunda, usurpari τὸ incutere. tamen et ita Horat. in Ep. 1. 14. 26. 'fornix tibi et uncta popina Incutiant urbis desiderium.' Ita et in 1. Lucret. 923. 'Et simul incussit suavem mi in pectus amorem.' *Fab.*

Incutiens, &c.] Inf. h. l. vs. 921. 'Percussit thyrsos laudis spes magna meum cor, Et simul incussit suavem mi in pectus amorem.' *Preig.*

21 *Efficis, ut cupide*] Sunt enim in singulis animantibus innatæ miræ conjunctionis et procreationis libidines. Quidam docti legendum putant *cupida*, ut cohæreat cum voce *pecudes*. *Lamb.*

Generatim] Per genera quæque animalia foetus propagant. Leo leones, equus equos, et sic in cæteris similibus. Hæc adverbium sic exeuntia referuntur in nomina quibus componuntur, et hanc præpositionem *per*: ut generatim per singula genera, mu-

nicipatim per municipia, vicatim per vicos, ostiatim per ostia, tributim per tribus, populatim per populos: rusticatim tamen rustice significat, urbanatim urbane. Pomponius: 'At ego rusticatim tangam, urbanatim nescio.' Tuatim tuo more. Artuatim, ut illa priora, per artus: generatim per genera. Aliter tamen utitur Varro lib. 5. de L. L. Quandoque sunt simpliciter adverbium: ut moderatim idem est quod moderate: canatim more canis: suatim more suis: boatim more bovis: ut si dicas canatim rabiem exercet, suatim spurcatur et volutatur, et boatim incedit, aut aspicit, aut comedit. Coxim significat in coxis. Laberius: 'Quantum est hominum qui coxim cacant.' Agminatim, turmatim, dense, instar turmæ, aut agminis: velitatim ultro citroque more velitum. Zonatim per zonas. Cunctim per cunctos: quo adverbio Sidorius et Apuleius utuntur. Efflicim Plauto ardentem. Exquisitum exquisitum: et multa id genus, quæ libens omitto. Dictione generatim utitur M. Tullius libro 11. de Oratore: pro qua recentiores minus nitide generaliter dicunt. Idem Cicero in Verrem actione quarta: 'Ergo ab universa provincia generatimque a singulis ejus partibus non solum diligitur, sed etiam ornatur.' Idem infra in septima. 'Quid sigillatim, potius quam generatim atque universe loquar?' *Pius.* Κατὰ τὸ ἴδιον ἐκάστου γένος, secundum genera. *Lamb.* Vocabulum Lucretio amatum. 'Generatim-sæcla. q. d. sæculum,' h. e. genus quæque suum. 'Generatim-sæcla.' ut apud Ter. 'semper-lenitas.' *Preig.*

Sæcla propagent] Sua genera amplificent et multiplicent, in hoc eodem verbo producit primam syllabam infra eodem libr. 'Propagare genus possit, vitamque tueri.' Et sane Lucretius præpositionem *pro*, in plerisque compositis nunc producere, nunc corripere solet. *Lamb.*

Sæcla] Vox Lucretiana, qua et alii, ut Manilius in 2. usi sunt; utitur quoque Lucanus in fine lib. vi. 816. 'Quas jubeat vitare plagas, quæ sæcula mundi.' sic legit vetus liber, non sidera. Græci poëtæ φῶλα vocant. Horat. genus. 'piscium genus,' Od. 2. lib. 1. Id autem significat quod vulgus vocat species animalium: vulgus, inquam, nam certe non ita veteres Latini; quod ostendit Muretus. De ea voce sic scribit Adrianus Turnebus lib. 26. cap. 13. 'Sæcla ferarum cum apud Lucretium legerem, subiit quærere unde sumpta esset ista sæculi significatio in veteri scriptore tam nova tamque insolita, nec aliis auctoribus Latinis usurpata. Igitur Lucretium existimavi non tam notionem hominibus Latinis receptam sequentum esse in hac usurpatione, quam vocabuli originem et natales, ad quos redegit significationem vimque vocabuli. Nam sæculum ab ἡλικία deduci videtur: cum aspiratio millies in sibilum desciscat, ut notum est: λ autem et κ transponantur invicem sedibus mutatis. cum autem ἡλικία Græcis sæpenumero ætatem significet, tamen etiam genus declarat, ut in Lucretio sæclum, ut cum Græci dicunt, ζῶρκα esse ἡλικίαν ἐλάφου ἢ δορκὸς, i. e. hinnulum esse genus et sobolem cervi. aut si cui hoc nimis repetitum videtur, ut cum quis dixit, Væ ætati tuæ, pro væ tibi: sic licet existimare sæcula bucera eadem ratione dici et pro bubus poni: quod et verius puto. Ejusdem illud et novæ significationis est.' Fallitur: legendum enim ζῶρξ, ἢ θήλεια ἐλάφου ἢ δορκὸς. unde et δόρκων pro leone. nam ζῶρξ et δῶρξ eadem. Id autem notaverat Hesychius quasi rem non vulgarem; ut et reipsa talis est. *Fab.*

22 *Quæ quoniam rerum*] Quia ab illo loco, 'per te quoniam genus omne animantum,' &c. longum est hyperbatum, multaue interjecta sunt,

iterat copulationem illam, 'Quoniam, hoc modo: 'Quoniam igitur sola rerum naturam gubernas, &c. Te sociam cupio,' &c. *Lamb.*

23 *Dias*] Vitales, aërias, cœlestes. *Δῖος* Græcis generosus: unde Homero *Δῖος Ἀχιλλεύς*. *Dia* Camilla Virgilio. et Persio Sat. 1. 44. 'Quærunt Romulidæ sature quid dia poemata narrent: pro nobilibus, et generosis, et absolutissimis. Diales lares vocantur vitales, h. e. vitæ præstitutes, vel quos sub dio colimus. *Sub dio* dicebantur, et *sub divo*, sub cœlo, sub aëre, in aperto. Subdiales dicuntur ambulationes, quæ sub dio fiunt, quas Græci vocant hypethras, et paradromidas; quibus utimur sub operto, iidem vocant hypostega. Pompeii verba subjunxi: 'Dium antiqui ex Græco appellabant a Deo ortum, et diurnum sub cœlo lumen. *Zēus* Dios: unde adhuc sub Dio fieri dicimus, quod non fit sub tecto: et interdum, quod contrarium est nocti.' *Pius*. Aërias, seu ætherias, seu diurnas. 'Dium' (inquit Festus) 'quod sub cœlo est: ex quo sub Dio fieri dicimus, quod sub cœlo fit, et non sub tecto.' interdum dium idem valet quod divinum. Virg. *Æn.* 11. 657. 'dia Camilla.' Hor. Sat. 2. lib. 1. 'maeste Virtute esto, inquit sententia dia Catonis.' Idem Lucr. 2. 172. 'Ipsaque deducit dux vitæ dia voluptas.' *Lamb.*

In luminis oras] Interpretare regiones aërias. Ora proprie loquendo regio littoralis appellatur. Sed factum est demum latius verbi significatum: ut perperam loquantur illi, qui oras funes appellant, quibus religatur navis, quos Græci 'prymnesia' dictitant: Ovidius et cæteri peculiariter 'retinacula.' Propertius libro elegiacon secundo: 'Nam melius duo defendunt retinacula navem.' De prymnesio sic Pompeius: 'Prymnesius palus, ad quem funis nauticus religatur, quem alii tonsulam dicunt.' Oræ pro regionibus capiuntur, et parti-

bus, a Varrone libro 4. de L. L. 'Oræ dicuntur quæcunque extremitates.' Quod si apud Livium comperis 'decidentes a littore incidisse oras,' scito mendosum esse codicem, et *lora* scribendum. quem fœdum Sipontini lapsus demonstrat alibi codex Livianus, in quo passim *lora*, non *oras* scribitur: quæ coria in fastigio funium vel pro funibus tanquam firmiora et humori magis invicta annectebantur. Qui si inter cætera exempla sui lapsus fucos affert, ut Quintiliani testimonium libro primo ita scribentis: 'Solventibusque oram bene prece-mur;' Respondeamus, maculosum esse exemplar, et auctoritate Sipontini, quæ inter grammaticas et literatores non parva est, convulsum circumferri. Est enim in Quintiliano recognoscendum *ora* casu sexto, non *oram*: ut 'ora solvere' sit ab ora, h. e. a littore recedere. Proclivis error fuit et facile admissus, putantibus semidoctis 'solvere ora' grammaticæ non dici: persuasis a Sipontino 'oram' significare retinacula. 'Ora' proprie dicitur, auctore Plinio, quæ Græcis ægialos. Vel figurate dicimus 'oram solvere,' ut solvere vitam, hoc est, a vita discedere. Priscianus, cum omnes oræ significationes poneret, non dixit oram significare retinacula. Male feriatus essem si Ringium Bergomatem musarum grunnienti rostro delitias subruentem confutare acrius experirer: quando est gloria præterire asellos. *Pius*. In lucem: in regiones luminis. usitatum genus Lucretio, inf. eodem lib. vs. 178. 'Dum tempestates adsunt, et vivida tellus Tuto res teneras effert in luminis oras.' et 2. 577. 'Quem pueri tollunt visentes luminis oras.' ibidem, 617. 'indignos esse putandos, Vivam progeniem qui in oras luminis edant.' 5. 226. 'cum primum in luminis oras Nixibus ex alvo matris natura profudit.' et sæpe alibi. idque imitatus est Virg. *Geor.* 2. 47. 'Sponte sua quæ se tollunt in

luminis oras: et *Æn.* 7. 660. 'sub luminis edidit oras.' Sed videtur uterque ab Ennio sumsisse. sic enim ille pag. 51. 'At si se, sum quæ dederat in luminis oras.' *sum* autem apud Ennium, valet eum, seu ipsum. Idem pag. 38. 'O Romule Romule dic, o Qualem te patriæ custodem Dii genuerunt? Tu produxisti nos intra luminis oras.' Arnobius Lucretii verborum amator, lib. 2. advers. Gent. 'Antequam Tages Thuscus oras contingeret luminis,' &c. *Lamb.*

24 *Neque fit latum, &c.*] Sic Callimachus: *Τίς δὲ χάρις, τί δὲ τερπνὸν ἄνευ χρυσῆς Ἀφροδίτης; Τεθναίνην, ὅτε μοι μηκέτι ταῦτα μέλει.* i. e. 'Quid lepidum, quid jucundum sine Cypride pulchra? Vita vale, hæc curæ mi esse ubi desierint.' Tale fere est illud Menandri, quod refert Plutarchus libro, *πῶς δὲ τῶν ποιημ. ἀκούειν*: 'Ἀπανθ' ὅσα ζῆ, καὶ τὸν ἥλιον βλέπει τὸν κοινὸν ἡμῶν, δοῦλα ταῦτ' ἔσθ' ἡδονῆς. i. e. 'Omnia, quæ vivunt, et solem nobis communem intuentur, hæc voluptati serviunt.' ex quo Græci *ἀκύθηρον*, et *ἀναφρόδιτον* appellant, quod Latini invenustum, i. e. illepidum, atque inornatum. M. Tull. epistolarum lib. 7. ad Volumn. 'Sed quoniam tanta fæx est in urbe, ut nihil sit tam *ἀκύθηρον*, quod non alicui venustum videatur, pugna, si me amas,' &c. quo loco legitur in libris vulgatis *ἄκυρον*, mendose. *Lamb.*

Neque amabile] Nam a Venere Venustus. Monet Interpres locum Ciceronis 7. Ep. in ea quæ prior est ad Volumnium, corruptum esse, ac pro *ἄκυρον* legendum esse *ἀκύθηρον*. at ego scio qui probare possint legendum esse potius *ἄγροικον*. nam *ἀκύθηρος* haud facile, opinor, reperitur; dein Cicero plus uno loco agrestem, seu rusticum (i. e. *ἄγροικον*) opposuit τῷ venustus, lepidus. Si quid mutandum sit, posset et legi *ἀκύκλιον*, i. e. *ἀπαίδευτον*, ex Hesychio. origo vocis notissima est. sed ea loci

hujus non sunt; et raptim scribimus. *Fab.*

25 *Te sociam studeo, &c.*] Quæritur a doctissimis viris, quid sit, quamobrem, cum Lucretius Epicuri rationem et sententiam hoc poemate exprimere instituat, Epicurus autem dicat, Deos neque bene meritis capi, neque gratia flecti, neque irasci, neque res mortalium curare, hoc loco tamen Venerem Lucretius imploret, eam sibi in suo poemate scribendo sociam adungere cupiat: precetur denique, ut illa interea dum ipse rerum naturam explicat, terras et maria tranquillet, bella componat, et pacem constituat. Exstat hac de re eruditissima P. Victorii Florentini ad Joan. Casam Florentinum epistola: in qua huic quæstioni ita putat responderi posse, si dicamus, Epicurum, tametsi voluerit, Deos nihil neque habere negotii, neque aliis exhibere, *εὐχὰς* tamen, i. e. preces non sustulisse, et vota mortalium de suis rebus a Diis immortalibus audiri putavisse, aut certe Deos immortalis propter eorum præstantem et excellentem naturam, ab hominibus venerandos et colendos esse censuisse. Utitur autem scriptoris locupletis Plutarchi testimonio; cujus hæc verba sunt in libro adversus Coloton Epicureum: *πῶς οὖν ἀπολείπουσι φύσιν, καὶ ψυχὴν, καὶ ζῶον; ὡς ὄρκον, ὡς εὐχὴν, ὡς θυσίαν, ὡς προσκύνησιν, ῥήματι καὶ λόγῳ, καὶ τῷ φάναι, καὶ προσποιεῖσθαι, καὶ ὀνομάζειν, ἢ ταῖς ἀρχαῖς καὶ τοῖς δόγμασιν ἀναιροῦσιν.* i. e. 'quomodo igitur naturam, et animum, et animal relinquunt? ut iusjurandum, ut preces, ut sacrificium, ut venerationem et adorationem, verbo, et aientes, et simulant, et nominantes ea, quæ principiis et decretis evertunt.' Eodem pertinet id, quod scribit M. Tull. lib. 1. de Nat. Deor. 'Si nihil aliud quæremus, nisi ut Deos pie coleremus, et ut superstitione liberaremur, satis erat dictum. nam et præstans Deo-

rum natura hominum pietate coleretur, cum et æterna esset, et beatissima. habet enim venerationem justam quicquid excellit, &c. Ibid. 'His terroribus ab Epicuro soluti, et in libertatem vindicati, nec metuimus eos, quos intelligimus nec sibi fingere ullam molestiam, nec alteri quærere: et pie sancteque colimus naturam excellentem atque præstantem.' Ego ut P. Victorio assentior, ita hoc etiam dici posse puto, Lucretium in proëmio sui poematis non ut philosophum, sed ut merum poetam, a Deo opem et pacem petere: et tamen in eo, quod a Venere potissimum auxilium petat, non longe ab Epicuri sententia discedere, qui summum bonum in voluptate, atque in non dolendo constituit; ut omittam quod homo Romanus neque indecore neque inepte Venerem Romanorum matrem imploravit. *Lamb.* Non tam sibi quam versibus suis sociam Venerem optat, nempe inquit; ut 'obscura de re tam lucida pangam Carmina, Musæo contingens cuncta lepore.' *Preig.*

26 *Pangere*] Translatum. nam proprie agricolæ plantas pangere, i. e. infigere, dicuntur. M. Tullius ad Tiron. 'An pangis aliquid Sophocleum?' sic idem Lucret. lib. 4. in proëmio. vs. 8. 'Deinde quod obscura de re tam lucida pango Carmina.' *Lamb.*

Conor] Conari hoc loco cogitare est, sibi aliquid proponere, decernere, &c. *προαυρεῖσθαι*. ita in hocce lib. vs. 936. 'cum dare conantur.' ut et in 6. 'namque ipsa de re jam dicere conor.' Sic Varro in præfatione lib. 1. 'quo brevius de ea re conor tribus libris exponere.' Non aliter Terentii ille locus accipiendus: 'Conabar tibi obviam, Dave.' i. e. de te conveniundo cogitabam. neque porro alia ratione accipiendum est quod alibi dixit: 'isthuccine conari queam?' Ibi certe conari, velle est, vel cogitare. Ita Plautus alicubi, 'Neque conari id facere audebatis prius.'

Quid quod Græci utuntur verbo *πειράσθαι* in eadem notione? rarum esse fateor; neque tamen dubium est. sic enim Menander dixit in utili illa sententia, et nemini unquam satis audita. *μη πᾶσι πειρῶ πιστεύειν ἀέλ.* Ubi illud *μη πειρῶ* significat 'noli;' ad verbum autem significat, 'ne coneris.' Livius item in 1. sic usurpavit hanc vocem ut Plautus, Terentius, et Lucretius: 'Aucta civitate magnitudine urbis, formati omnibus domi ad belli et ad pacis usus, ne semper opes armis acquirerentur, consilio augere imperium conatus est.' i. e. sibi proposuit. Atque adeo locum quemdam Ciceronis ex Epist. 4. lib. 5. emendandum puto. En tibi illius verba: 'Nunc mihi Quintus frater meus, mitissimam tuam orationem, quam in senatu habuisses, perscripsit; qua inductus, ad te scribere sum coactus.' Ibi nemo, qui saltem admonitus fuerit, dubitabit quin legendum sit *conatus*, non *coactus*; quam vocem et sententia, et *τὸ inductus*, satis respuunt. *Fab.*

27 *Memmiadæ*] Memmio Gemello: qui prætor fuit in Bithynia, et postea exsulavit Athenis, ut perspicere licet ex M. Tullii ad eum epistolis libr. 13. *Memmiadæ* autem pro *Memmio*, ut *Scipiadæ*, apud Horat. Sat. 2. 1. 'Virtus Scipiadæ, et mitis sapientia Læli.' et apud Virg. *Æn.* 6. 843. 'duo fulmina belli Scipiadæ.' et idem Lucret. 1. 44. 'Quod superest, vacuas aureis mihi Memmiada, et te,' &c. Ubi tamen vulgo legitur, *mihi Memmius et te*. ut sit rectus pro vocandi casu. *Lamb.* Caius Memmius Gemellus dicebatur; ille ipse, de quo Catullus, qui ei subiratus erat, scripsit, *O Memmi bene me, &c.* quæ quia turpicula sunt, huc non transferentur. De illo sæpe apud Ciceronem. *Fab.* Memmius Gemellus, quocum Athenas olim profectus erat Lucretius, et quo familiariter utebatur: de illo autem plurima videat Lector in disserta-

tione Gifanii de gente Memmia. *Creech.*

28 *Ornatum*] *Ora latum* in vet. Gro-novii cod. conjecit Salmasius *altatum* pro exaltato et excelso, ut *vivat* idem dixit Lucretius 3. 410. 557. 680. at vox *altata*, licet Apollinari Sidonio aliisque sequioris ætatis nota fuit, vix tamen forsitan erat Lucretiani ævi. *Creech.* Ms. *Omnibus ora latum*. Unde Wallius, et cum eo Vossius, fecit *Omnibus prælatum*. Quod non videtur rejiciendum. q. d. quem relictis rebus (nota formula) voluisti excellere, seu curasti ut excelleret. *Preig.*

29 *Dictis*] Alibi: 'doctis dictis.' *Preig.*

Leporem] Tu leporis Dea, æternum et divinum meis versibus leporem asperge. nam sine te essent illipidi atque invenusti. *Lamb.*

30 *Effice*] Al. et *face*. melius: ita enim vinculum erit in hoc versu cum superioribus. *Fab.*

Mœnera] Officia, expeditiones. Bene rogat Venerem ut bellum sedet. Sunt enim Amor et Venus duo numina pacis amica, ita canente Propertio 3. 3. 23. 'Pacis amor Deus est: pacem veneramur amantes.' Perit amor audito classico, qui corda otiosorum occupat: quales castra nolunt: sed 'tubas et lituos procul,' ut ait Manlius. *Plus.* Ita v. l. *Gif.* *Mœnera*, *Munera*, *mœnia*, munia. *pœna*, punio. *Pœnus*, Punicus. *coirantes*, curantes. Ennius plus semel. De conversione *τὸν οὖν* in *u* dixit eruditus Interpres Columnæ Duillianæ. adde et superioribus oïnos unus, ut in illo saxo legitur de quo in vita Peyreskii mentio fit; ejus exemplar a Simon-do Viro Doctiss. editum est et notis illustratum. *Fab.* *Mœnera Militiæ* belli seu militiæ munera, sic *mœnire* pro *munire*, *mœtuus* pro *mutuus*, *cœra* pro *cura*, &c. *Creech.*

Militiæ] Militiæ: diæresis. Jam diphthongus *æ* olim scribebatur per *ai*,

ne cui mirum sit, ex *æ* fieri κατὰ διαίρεσιν *ai*, ut 'viai, naturai, materiai, Iphianassai, Geryonai,' et similia innumerabilia apud Lucretium, et item apud M. Tullium in Arato: 'Vos quoque signa videtis aquai dulcis alumnæ.' et sæpe alias: etiam apud Virg. ut *Æn.* 3. 354. 'Aulai in medio libabant pocula Bacchi.' denique apud omnes veteres. *Lamb.*

32 *Nam tu sola*] *Ætiologia.* *Lamb.*

Nam tu sola potes, &c.] Hujus loci lepore captus Papinius Theb. 3. 295. Lucretium, sed non æquis passibus, ut fit, sequitur; ubi bellator ille furens, occurrentem sibi Venerem, multaque cum eo de bello Thebano, quod instabat, expostulantem, de curru desiliens amplectitur, dictisque ita mulcet amicis. 'O mihi bellorum requies, et sacra voluptas, Unaque pax animo, soli cui tanta potestas Divorum, hominumque, meis occurrere telis Impune,' &c. *Preig.*

33 *Quoniam*] *Αἰτιολογία αἰτιολογίας*. quia (inquit) Mars belli moderator, et dominus est, qui tibi, ut amans, servit. *Lamb.*

Mavors] Mars sen Mavors, quia magna veritat, appellatus. Marc. Tullius libro secundo de natura Deorum. *Lamb.*

34 *Armipotens*] Virg. *Æn.* 9. 717. 'Hic Mars armipotens animum, vi-reisque Latinis Addidit.' *Lamb.*

In gremium] Ovidius Venerem ita in sinu Adonidis collocat Met. 10. 558. 'Inque sinu juvenis posita cer-vice reclivis Sic ait, ac mediis inserit oscula verbis.' *Hav.*

Sæpe] Hoc apte concludit inde, quod æterno amore devinctus sit Veneri. *Preig.*

35 *Refficit*] Instaurat, et amplexu, otio, suavitateque venerea reparat et renovat ad bella robustius capessenda, juxta Ovidianam sententiam: 'Quod caret alterna requie durabile non est. Hæc reparat vires: fessaque membra novat.' Ex consuetudine prisca duas

consonantes copulat pro libitu ad intendendam producendamque syllabam. Nam cum *reficit* unico *f* scribatur, alterum addit ut syllabam fulciat. Prima brevi alibi *reficit* ponit. Sic inf. 264. 'Quando aliud ex alio *reficit*.' vel ita distingue, ut cum *reficere* ponitur pro renovare, prima correpta donetur: cum ad animum mulcendum et recreandum, produci posse syllabam et intendi constet: ut per adjectionem consonantis fiat in verbo discrimen. Sed hoc nec probo, nec reprobo. Prisci tamen codices habent *rejecit*: quo verbo significatur Martis impatientia ad Venerem, in cuius sinu non se molliter componit, sed raptim *rejecit*: et hoc probo; quoniam in *gremium* sequitur. Non enim dicere possumus *reficio me in gremium*, sed in *gremio*: quod in *reficio* verbo nullus est motus. Est pes proceleumaticus *rejecit* quatuor brevibus constans. *Rejecit* Lutatius legit citans hoc carmen in tertio Thebaidos. *Pius*. *Reficit*. Ita v. l. q. et vetustiss. vulg. quidam: *Refficit*. vulg. *Rejecit*. et in q. *devictus*. Gif. *Rejecit*. Sic habent fere omnes libri vulgati. quidam scripti tamen *Reficit*. quam scripturam si quis probabit, legendum erit, in *gremio* qui saepe tuo se *Reficit*: i. e. recreat: quæ scriptura quibusdam doctis placet. neque desunt, qui nihilominus in *gremium* retinent, ut sit illis simile, in potestatem prædonum fuisse, in mentem fuisse, &c. quæ notat Gel. 1. 7. *Lamb*. *Rejecit*. Gifan. *Reficit*. male, neque enim dicimus *reficere se in gremium*. Fab. *Rejecit*. *reficit*. B. et Gif. quasi *recreat*, minus eleganter. Creech. Barthius tamen (hunc enim litera B. denotat) ad Statium Theb. 3. 263. *rejecit* legit, sed mox male *repostum*. Hav.

Devictus] Possessus, expugnatus. Si *devinctus* scribis, interpretare deligatus et distentus. *Pius*. *Devinctus*. Sic habent tres libri manuscripti,

quibus Romæ usus sum, et item alii, Bertin. et Memm. sic Furius Bibaculus: 'Ille gravi subito devinctus volnere habenas Misit equi.' et Virgil. *Æn*. 8. 394. 'Tum pater æterno fatur devinctus amore.' Notum est autem ex Homeri *Ὀδυσσ. βιβ. ο.* Venerem Martis amicam esse, eamque cum illo in adulterio deprehensam fuisse, cum eos ambos tenuissimis et subtilissimis vinculis irretitos, atque implicatos Vulcanus Diis spectandos præbuisset. quæ fabula significat primarum qualitatum, calidi frigidi, sicci humidi, temperationem. Mars enim siccus est et calidus: Venus humida et frigida *Lamb*.

Devinctus volnere] Metaphora paulo durior. tamen dicebant 'præpeditus dolore,' et *κολληθεὶς ἀνλίας* Callimachus. Fab. *Devinctus*] Lambino assentior. Lib. 5. tamen vs. 1320. videndum, an non potius legendum: *volnere victos*. Nam et apud Virg. *Æn*. 10. 842. et 12. 640. ita legitur. *Preig*.

Volnere amoris] Virgil. *Æn*. 4. 67. 'tacitum vivit sub pectore vulnus.' Theocrit. *κύκλωπι*, *Idyll*. 11. 15. *ἐχθιστον ἔχων ὑποκάρδιον ἔλκος Κύπριδος ἐκ μεγάλας*. I. e. 'infestissimum sub corde vulnus, seu ulcus, habens a Veneri acceptum.' *Volnere* autem et *volnus*, et *volgus*, et *volt*, et similia, per *o* exendenda curavi, quia sciam ita veteres esse locutos. *Lamb*.

36 *Suspiciens*] Admirans tuam divam et formosissimam speciem. Quidam legunt *suspirans*, hoc sensu: Ita tuis facibus vulneratus et perustus Mars suspiria ex vulnere trahens cogitur tibi copulari, te desiderare, te tenere, tibi etiam ingratis famulari. *Pius*. *Suspiciens*, sursum aspiciens. Sic autem habent libri aliquot vulgati, et tres manuscripti: duo item scripti, et quidam vulgati, *suspirans*, quam scripturam equidem non damno. *Lamb*. Alii *suspirans*. Sed placet *suspiciens*. Vox enim ista bellæ

huic imagini optime convenit: nullam vero tabulam, uti sentit Faber, (inf. vs. 38.) respexit Lucretius; quid enim tabula opus, ubi vividum est, quod res optime pingeret, ingenium? Amo etiam verecundiam, et utinam in Fabro inveniri possit: non paulo modestior est poëta, quam interpres; nulla enim vera res hic agitur, nulla *μεγάλα μυστήρια*. Illa interpretatio quam apposui non minus fida est, quam modesta: Mss. *suspiciens*. Creech. *Suspiciens* Ms. *Susciens* non male. certe longe prævalet *τῷ suspirans*, quod Ed. Gryph. habet. *Preig*.

Tereti] Oblonga, sed carnulenta. Rotundum et teres differunt: quod Teres est compactile in longitudinem, Rotundum est sphaericum et orbiculare. Cylindrus teres appellari potest, non rotundus. Rotundus follis pugilatorius, non teres. Maro *Ecl*. 8. 16. 'Incumbens tereti Damon sic cæpit olivæ.' Teretes digitos et exiguum pedem Naso laudat in puella. Hic est ordo codicis. Atque ita suspirans Mars et inhians pascit visus avidos amore, reposta tereti cervice in te, O Dea, Venus. *Pius*. Teres appellant Latini longum cum rotunditate et lævore: id fortasse quod Græci *ραδινόν*. Hor. *Od*. 2. 4. 'Brachia, et vultum, tereteisque suras Integer laudo,' &c. Virgil. *Æn*. 8. 633. 'illam tereti cervice reflexam.' *Lamb*.

Tereti cervice reposta] Ovid. *Met*. 10. 558. 'Inque sinu juvenis posita cervice renidens, Sic ait, et mediis interserit oscula verbis.' *Preig*.

Reposta] Reposita. sic alibi *posta*, *composta*, *disposta*; et Virgil. *Æn*. 1. 30. 'manet alta mente repostum:' et Georg. 3. 527. 'non illis epulæ nocuere repostæ.' *Lamb*.

37 *Pascit amore avidos*] I. e. delectat amore avidos oculos. idem Lucret. 2. 419. 'Neve bonos rerum simili constare colores Semine constituas,

oculos qui pascere possunt.' Plaut. *Pæn*. 5. 4. 1. 'Fuit hodie operæ pretium ejus, qui amabilitati animum addiceret, Oculis epulas dare, delubrum qui hodie ornatum eo visere venit.' et Ter. in *Phorm*. 1. 2. 35. 'restabat aliud nihil, nisi oculos pascere.' et Virg. *Æn*. 1. 612. 'Sic ait: atque animum pictura pascit inani.' Etiam Aristotel. quodam loco scribit, 'jucundissimum esse amanti rei quæ amatur aspectum.' *Lamb*.

In te] In sinum tuum. amatorius mos et delitiosus in sinu dominæ cubare, ibique dulces et persnaves somnos aucupari. Pindarus obiit dormiens in gremio amati pueri. *Pius*.

Pascit visus] Extrema fere linea amantis hoc esse Terentius non ineleganter docet, apud quem nihil 'nisi oculos pascere sibi relictum' esse graviter adolescens quidam queritur. Eadem autem extenuatio hoc loco Veneris potentiam haud parum exaggerat. q. d. si Mavors Armipotens ille præclare secum actum putat, si, quod leve profecto et extremæ lineæ ac sortis est, oculos tuo adspectu pascere ipsi liceat; quæ tandem tua ista potestas, tuum illud regnum est, quod in mare pariter ac terras frugiferentis obtines? *Preig*.

Inhians] Imminens cum desiderio rei ipsi amatae. Nimia voti cupidinei expressio. Inhiare significat ita cupide appetere ut hiatum oris emittas. Virg. *Georg*. 2. 463. 'Nec varios inhiant pulchra testudine postes.' *Inhiant* interpretatur Servius 'habere desiderant:' et dicimus inhio illam rem, et illi rei. Apuleius libro tertio Asini Aurei: 'His inhians et spe salutis alacer lætus propius accessi.' Statius: 'Fraternos inhiantem obitus,' Plaut. *Stic*. 4. 2. 25. 'Tuam hæreditatem inhiant, quasi esuriens lupo.' Idem in *Aul*. 2. 2. 89. 'Credo illum audisse me habere thesaurum domi: id inhiat.' *Pius*.

Inhians in te] Translatio est ab

animantibus, et avide atque ore aperto cibum appetentibus. Virg. Æn. 7. 813. 'Et prospectat euntem Attonitis inhians animis.' Plant. Aul. 2. 2. 89. 'Credo illum audisse me habere thesaurum domi: id inhiat.' Lamb.

Visus] Oculos videndi cupidissimos, quorum est in amore dulcissimum pabulum vel auctore Propertio 2. 12. 11. 'Quid juvat in cæco Venerem corrumpere motu? Si nescis, oculi sunt in amore duces.' Pius.

38 *Eque tuo pendet resupini*] Ita presse, ita coherenter, et, ut dicitur, columbatim, labra labris junxit et impressit Mavors, ut spiritus omnis illius pendeat ex ore tuo, in quod omnem spiritum insinuavit. Sic et Plato: 'Savia dans Agathon, animam in sua labra tenebam: Ægra etenim properans tanquam abitura fuit.' Coniungere labra lasciviter Plautus conferruminare dixit: antiqui graphice collabellare. In Asin. Plaut. lepide 3. 3. 105. 'Fac me proserpentem bestiam, ut duplicem habeam linguam.' Pius.

Spiritus] Anima, anhelatio. Tibullus. 1. 9. 37. 'Et dare anhelatim spumantibus humida linguis Oscula.' *Resupini*, i. e. resupinati, reclinati in gremium Venerium. In alia significantia resupinare est ab incepto pervertere, confundere, inquietare: in præceptis dare etiam hoc verbum significare ostendit Satyricus: 'Anlam resupinat amici.' Propertius 4. 8. 51. 'Nec mora cum totas resupinat Cynthia valvas.' Liv. lib. 4. 'Assurgentem ibi regem umbone resupinat.' Pius. Vel significat os ori, et labra labris affixa, quale est illud Tibulli 1. 9. 37. 'Et dare anhelanti spumantibus humida labris Oscula;' et Lucret. 4. 1186. 'Quæ complexa viri corpus cum corpore jungit, Et tenet adsuctis humectans oscula labris.' vel certe Martis amantis spiritum ex Veneris amicæ aspectu pendere, atque

aptum esse: cui sententiæ consentanea esset lectio, *Atque ita suspirans tereti cervice reposta.* Lamb.

Eque tuo pendet resupini spiritus ore] Inclinat animus ut credam Lucretium respexisse tabulam aliquam, in qua Mars gremio Veneris molliter insidens exhiberetur. Qui autem in gremio amiculæ per ludum et jocum sedent, eos aversos esse necesse est, neque desiderato aspectu frui posse; quare addit poëta 'cervice reposta,' et 'resupini,' et 'suspiciens;' qua voce ostenditur, Martem, amore et admiratione defixum, pascere avidos oculos inhiantem in Venerem cervice reflexa. Et hæc quidem, ut opinor, in tabula; sed quæ mox sequuntur, 'Hunc tu, Diva, tuo,' &c. et, 'circumfusa super,' non amplius ad tabulam pertinent. Vera res agitur; et *μεγδα μυστήρια τελεῖται.* Ex his, uti spero, lucis aliquid huic loco accedet. Fab.

39 *Hunc tu, Diva, &c.*] Hunc tu, Diva, recubantem tuo corpore complexa. Lamb.

40 *Loquelas*] Apposite loquelas appellat snavia ac mellita verba. Vocis ipsius id sonus videtur sonare. et v. 231. illa, 'Nutricis blanda atque infracta loquela,' quas illecebras habeat ex imitatione Minuciana patet, qua tenellis pueris quam elegantissime attribuuntur 'dimidiata verba, ipso loquelæ fragmine dulciora.' Notus hinc Lallus Deus, et Lallare verbum inde formatum apud Persium. Preig.

41 *Incluta*] Sic habent libri scripti. *inclutus* autem (inquit Festus) clarus, nobilis. jam *y* et *u* idem sonant. Lamb. Non sæpe apud Latinos scriptores reperias Deos *inclutos* vocari; sed ita fere semper vocat Homerus: *κλυτὸς Ἑρνοσιγαῖος*; ita de Vulcano, &c. sic quoque Ennius (p. 53.) apud Nonium: 'Olim de cælo lævum dedit incluta signum.' Fab.

41 *Placidam pacem*] Virg. Æn. 1. 253. 'Placida compositus pace.' Preig.

42 *Agere hoc*] Naturam rerum explicare; hoc ipsum, quod suscepimus, attente et summa cura agere: in hoc studium incumbere. de hoc loquendi genere nos plura diximus in commentar. Horatianis. Sic 4. 966. 'Nos agere hoc autem, et naturam quærere rerum.' Lamb.

Agere hoc] Scribere, de ratione philosophica cogitare. Notum quid sit 'Hoc age;' eo respicere Lucretium credibile est. Fab.

Hoc patriai, &c.] Ita inf. 4. 966. 'Nos agere hoc autem.' Gif.

Tempore iniquo] Tempore adverso. 'tempore iniquo,' æquo animo,' antithesis. Lamb.

Tempore iniquo] Tunc enim et Clodius et Catilina Rempublicam vexabant. Fab.

Tempore iniquo, æquo animo] Παρονομασία Caro amata. vid. ad vs. 7. Preig.

44 *Talibus in rebus*] In rebus turbulentis: tempore belli. Lamb.

45 *Quod superest*] Attentionem sibi comparat. *Quod superest* autem, i. e. quod reliquum est. Atque ita sæpe loquitur, ut 2. 39. 'Quod superest, animo quoque nil prodesse putandum.' et 6. 998. 'Quod superest, facile hinc ratio reddetur, et omnis Causa patefiet,' &c. Lamb.

Vacuas] Otiosas, atque attentas. Lamb.

Memmius] Ita o. 1. Male Lambin. *Memmiada*: rectus pro vocandi casu. Gif.

Memmiada, et te] O Memmi. sic autem restitui conjectura ductus, cum hic locus in codice Bertiniano totus in litura demersus esset. sic supra dixit, *Memmiadæ nostro*. Quod autem quidam Thrasones *Memmius et te*, lectionem vulgatam, tuentur, ut sit vocandi casus recto similis, non me movent. nam, ut hoc non ignoro, ita scio illos esse barbaros, impudentes, et sycophantas. Lamb.

Memmiada] Gifan. *Memmius*. qua-

si jam antea non appellavit *Memmiadam*; sed solenne facit Gifan. ut venena colligat. Fab.

Memmiada] *Memmius*, Gif. frustra. His vero 12. vss. Memmio suo, quem attentum sibi et aliis curis vacuum optat, futuræ disputationis argumentum aperit, docetque se disputaturum de Cæli et Deorum natura, et de primis rerum principiis, e quibus res omnes fiunt, et in quæ iterum resolvuntur; quod enim ad Deos attinet, illi beato otio fruuntur, ab omni cura et negotio semoti. Posteriores autem hos sex versus versui 44. subjungit B. non vero agnoscunt quidam vett. Cod. et sane abesse possunt, infra autem loco magis apto legentur. Tamen et hic non abs re locum habeant per occupationem, ut vocant Magistri; quasi dicat Lucretius: Ex primis corporibus omnia fiunt, nam Dii quidem, contra quam sensit Philosophorum vulgus, Naturam rerum nec fecere, nec curant. Creech.

46 *Semotum a curis*] Sic vs. 59. 'Semota a nostris rebus sejunctaque longe.' et vs. 464. 'Semotum ab rerum motu.' Horat. 'Semotique prius tarda necessitas Lethi,' &c. Preig.

Veram ad rationem] Ita Epicurus de suis opinionibus sentiebat. Notum et ille Celsi ἀληθὴς λόγος, de quo Origenes. Fab.

47 *Tibi disposa*] Tibi disposita, et in ordinem digesta. Lamb.

49 *Ratione*] Ita v. 1. et Seneca Ep. 69. vulg. regione. male. Gif.

De summa cæli ratione, Deumque] Sic habent quatuor libri manuscripti, et Aldini utrique, et Vicetini, et Florentini: alii, *regione*: ego *ratione* magis probo. sæpe enim ita loquitur; ut paulo infra vs. 127. 'Quapropter bene cum superis de rebus habenda Nobis est ratio,' &c. et 2. 169. 'Hoc tamen ex ipsis cæli rationibus ausim Confirmare tibi,' &c. M. Tull. lib. 3. de Fin. 'Nec vero potest quisquam

de bonis et malis vere iudicare, nisi omni cognita ratione naturæ, et vitæ, etiam Deorum,' &c. *Lamb.*

De cæli ratione] De natura cæli ac Deorum, vel de doctrina quæ περὶ τῶν οὐρανῶν haberi potest, de meteorologia, &c. Non temere alibi reperias in hac ratione. *Fab.*

Ratione] Alii regione Deumque, supplet Nardius, domicilio. Utrumque imperite; non enim de Cæli ac Deorum regione, sed natura, poëta disputat. *Creech.*

50 Rerum primordia] Rerum principia. *Lamb.*

Pandam] Aperiam. Virg. *Æn.* 3. 179. 'Anchisen facio certum, remque ordine pando.' *Lamb.*

51 Unde] Ex quibus rebus, seu principiiis. *Lamb.*

Unde] Ex quibus primordiis, seu principiiis. Post *pandam* vel minima distinctio satis fuerit. *Fab.*

52 Quove] Vel in quas res. *Lamb.*

Quove] Quemadmodum illud *unde*, quod supra observabam, non interrogat, ita nec istud *Quove* interrogare potest. Non bene itaque Interpretes, qui existimant istud *Quo* significare, in quas res. Neque enim res plane resolvuntur in res concretas per degenerationem, sed in principia. Dices Lucretium ipsum ita tamen existimasse, qui scilicet sic infra scripserit vs. 763. 'Denique quatuor ex rebus si cuncta creantur, Atque in eas rursum res omnia dissolvuntur.' fatebor; sed ibi ex falsa suppositione in eos agit, qui ignem, aquam, terram, aëra, principia esse dicebant. Itaque istud *Quo* significabit in quæ principia; atque adeo, ne quis dubitet, addit poëta versu proxime sequenti, 'Quæ nos materiam et genitalia corpora rebus Reddenda in ratione vocare et semina rerum Appellare suëmus, et hæc eadem usurpare Corpora prima, quod ex illis sint omnia primis.' Et merito. Nisi enim res ad principia redirent,

ut ex iis novi aliquid effloresceret, jamdudum omnia desiissent. *Fab.*

Quove eadem rursus] In Senec. 'Quoque eadem rursus.' *Gif.*

Eadem] Mutat genus: eadem enim, i. e. easdem res peremptas natura resolvat: vel hoc modo: Quove eadem natura resolvat res peremptas: nam utrovis modo 'perempta' est accusandi casus. *Lamb.*

Eadem perempta] Eas ipsas res peremptas. Mutavit autem orationem, ut alibi, cum enim genus humanum scripsisset, mox addit 'eos,' intelligens non genus humanum, sed homines; quod fieri licet, ubi nomina sunt συμπλεκτικά, non aliter. *Fab.* Eas ipsas res peremptas: mutavit autem orationem, ut alibi, cum enim genus humanum scripsisset, mox addit 'eos.' Hoc etiam Lucretio familiare. Alii, *eadem perempta*, nempe Natura, supple seipsam, resolvat: imperite. *Creech.*

Perempta resolvat] Vocem *perempta* sequentibus connecto, hoc modo: Natura resolvit perempta ea quæ nos materiam vocare solemus, &c. sic non mutat genus aut orationem. *Preig.*

53 Genitalia] Vim gignendi habentia, ad gignendum valentia. hac voce utitur sexcentis locis. *Lamb.*

Genitalia rebus] Notanda Latinitas, *rebus* pro *rerum*. Sed alibi tale quid reperies, ut et apud Plautum plus semel. *Fab.*

55 Suëmus] Consuemus, pro consuevimus. Dividunt subinde vocales poëtæ, et quæ coire deberent separantur. Hor. *Serm.* 1. 'Cum mihi non tantum furesque feræque suëtæ.' Idem apud Ovidium Papiniumque observatur. 'Aurarum et sylvæ metu,' apud Horatium trissyllabum est. *Pius.*

Usurpare] Vocare. *Fab.*

Usurpare] Notandum omnino hoc verbum in significatione cognata cum verbis 'vocare' et 'appellare.' *Preig.*

56 Quod ex illis sunt omnia primis] Quoniam res omnes naturales ex illis primis corporibus concretæ et conflatae sunt. *Lamb.*

57 Omnis enim, &c.] Hi sex versus a v. q. absunt. iterantur inf. lib. 2. *Gif.*

Omnis enim] Occupatio est. Non temere dixi (inquit Lucretius) ex corporibus primis omnia constare, et omnia in eadem resolvi, naturamque omnia ex illis creare, et in eadem perimere. Nam si quis putet, Deorum opera et consilio res naturales creatas esse, vehementer errat. Impia sententia. Iterantur hi sex versus lib. 2. absuntque ab hoc loco, in exemplis Venetis recentiorib. et Florentinis, et codicibus nonnullis manuscriptis. *Lamb.*

Omnis enim per se] Hi sex vs. ut docti monuere, a quibusdam veterum librorum absunt. Et sane abesse possunt; infra autem loco magis apto legentur, tamen et hic non abs re locum habeant, per occupationem, ut vocant magistri; quasi dicat Lucretius, 'Ex primis corporibus omnia fiunt; nam Dii quidem, contra quam vulgus philosophorum sentit, rerum naturam nec fecere, nec curant.' *Fab.*

Omnis enim per se, &c.] Quod hi sex versus, qui 2. 645. loco magis apto occurrunt, hic etiam collocentur, id procul dubio ex eo factum, quod non nemo eos huc transtulerit, ut ostenderet Lucretium sibi adversari, qui cum Deos mortalia non curare affirmet, Venerem tamen invocet. Is. Voss. Confer. Not. ad 2. 645. At Veneris nomine in illo Proœmio abuti maluit, ut cum ipso loquar 2. 55. quam Venustatis, Elegantiae, Leporis, Jucunditatis, Suavitatisve proprium aliquod proferre vocamen. Vide quæ de Instituti sui ratione canit inf. vers. 942. et seqq. Sic et callidam Musam Calliopen invocabit, 'præscripta ad candida calcis,' 6. 91. et seqq. *Preig.*

60 Privata dolore] Doloris expertus. *Lamb.*

Privata dolore] Nequis sibi ingeniosus videatur, atque adeo reprehendat τὸ *privari dolore*, quasi verbum illud sit eorum quæ necessariam anaphoram habeant ad quid χρῆσθον καὶ ἡδὺν, quo careas, meminerit τὸ *privari* et *carere* esse synonyma; et tam ad mala referri quam ad bona et comoda. Itaque dicebant carere febri, privari injuria, privari dolore. quæ omnia apud Ciceronem occurrunt. *Fab.*

61 Ipsa suis pollens opibus, &c.] Ἀνδρικής, se ipsa contenta. *Lamb.*

62 Nec bene promeritis, &c.] Nec capitur bene meritis, nec ira commovetur. 'Promeritis' una vox est, non duæ, a verbo promereor. Plutarchus comment. ὅτι οὐδὲ ζῆν ἐστὶν ἡδέως, &c. verba ipsa Epicuri profert ad hunc locum pertinentia: 'Ἐν νόσοις δειναῖς καὶ πόνοις ὑπερβάλλουσιν ἐλπίζεις τι χρῆσθον παρὰ Θεῶν; τετύφωσαι. τὸ γὰρ μακάριον καὶ ἄφθαρτον οὔτε ὄργαις οὔτε χάρισι συνέχεται. i. e. 'In morbis gravibus et laboribus immoderatis speras aliquid boni a Diis? insanus es: nam quod beatum et immortale est neque ira commovetur, neque gratia flectitur.' Sic M. Tullius lib. 1. de N. D. 'Quod æternum beatumque sit, id nec habere ipsum negotii quicquam, nec exhibere alteri. Itaque neque ira, neque gratia teneri; quod, quæ talia essent, imbecilla essent omnia.' *Capiturque*, corrumpitur, vel flectitur, vel, ut Nonius Marcellus interpretatur, propitiatur. *Attangitur*, commovetur, afficitur, ut idem Nonius. Sic Virg. *Æn.* 9. 138. 'nec solos tangit Atridas Iste dolor.' Et 12. 933. 'miseri te si qua parentis Tangere cura potest.' Jam hoc totum 'nec tangitur ira,' valet, nec irascitur. Porro autem hoc etiam erat unum ex Epicuri decretis, Deos neque irasci cuiquam, neque esse propitios. quod cum alibi declarat M. Tull. tum in

oratione in L. Pisonem, ubi Pisonem ipsum sic facit loquentem: 'Quid est, Cæsar, quod te supplicationes tantopere delectent? in quibus homines errore ducuntur; quas Dii negligunt: qui (ut noster ille divinus dixit Epicurus) neque propitii cuiquam esse solent, neque irati.' Idem Epist. ad Trebat. lib. 7. 'Quomodo autem tibi placebit Jovem lapidem jurare, cum scias Jovem iratum esse nemini posse?' Arnobius lib. 1. adversus gentes: 'Ita non animadvertitis, non videtis, affectus quam turpeis, quam indecoras numinibus attributis insanias? Quid est enim aliud irasci, quam insanire, quam furere, quam in ultionis libidinem ferri, et in alterius doloris crucem efferati pectoris alienatione bacchari? &c. quæ longum sit referre: quibus declaratur iratorum affectus in corporibus expressus.' Idem paullo post: 'Ceterum Dii veri, et qui habere, qui ferre hujus nominis auctoritatem condigni sunt, neque irascuntur, neque indignantur,' &c. Lamb.

Nec tangitur ira] Execratur hæc Lucretiana carmina Lactantius libro de Ira: utpote quæ templa, quæ religionem et cultum Deorum tollant. Huic Epicuri sententiæ reclamationem et Cicero, 'Deus,' inquit, 'si talis est, ut nulla gratia, nulla hominum charitate teneatur, valeat.' Pius.

Nec bene promeritis capitur, nec tangitur ira] Contra hunc locum fuse egit Lactantius, et alii. quamquam nil opus fuit. Interpretanda tantum Epicuri mens fuerat. Fab. Tangi ira explicant quidem irasci, sed quid, si bene promeritis opponatur? ut ira hominum in Deos stultitia illa sit non dissimilis Caligulae, qui non sine jurgiis exilium etiam Jovi comminabatur apud Suetonium cap. 23. vel morientis Pompeii indignationi apud Lucan. 8. 665. 'At Magni dum terga sonant, et pectora ferro, Permanisse decus sacræ venerabile formæ, Ira-

tamque Deis faciem.' Tali ira non tangitur Deus, inquit, id est commovetur, prout exstat apud Tertullianum, crebrum Latinitatis Lucretianæ observatorem, in Apolog. cap. 40. p. 351. 'Invidia cælum tundimus, Deum tangimus.' Haver.

63 *Humana ante oculos*] Significat, Epicurum animos hominum religione, i. e. inani Deorum timore, et superstitione liberasse. Nam Epicurus quidem, ut testantur Diog. Laërtius et M. Tullius, scripsit librum de pietate erga Deos: et supra diximus, Epicurum, quamvis negaret, Deos curam habere rerum humanarum, neque preces tamen, neque venerationem, et cultum Deorum, tanquam præstantium naturarum, sustulisse. quæ sunt profecto valde inter se pugnantia, ut ostendit M. Tullius lib. 1. de N. D. his verbis: 'Atqui scripsit librum de pietate erga Deos Epicurus, ita ut Coruncanium, aut Scævulam, pontifices maximos, te audire dicas; non eum, qui sustulerit omnem funditus religionem; nec manibus, ut Xerxes, sed rationibus, Deorum immortalium templa et aras everterit. Quid est enim cur Deos ab hominibus colendos dicas, cum Dii non modo homines non colant, sed omnino nihil curent, nihil agant? At est eorum eximia quædam, præstansque natura, ut ea debeat ipsa per se ad se colendam allicere sapientem. An quidquam eximium potest esse in ea natura, quæ, sua voluptate lætans, nihil nec actura sit nunquam, neque agat, neque egerit? Quæ porro pietas ei debetur, a quo nihil acceperis? aut quid omnino, cujus nullum meritum sit, et deberi potest?' Lamb. Qui ingenium cum Cicerone in Lucretio desiderant, hanc imaginem contemplantur, et si pulchriorem monstrare possint, id mihi facient quod est gratissimum. Ut misere enim sordideque jacent humiles isti religione oppressi homines, et quam horrendo ore

Dominus ille Metus desuper minatur! Crederes visum præsentem Dæmonem flagella intentare. His positis, Epicuri (Atheniensis, et Neoclis filii) laudes aggreditur, qui primus his omnibus terroribus se intrepidum opposuit, et, acri vi mentis extra hujus mundi limites in Omne infinitum delatus, totius naturæ potestatem penitus perspexit, docuitque homines res fieri sine cura et opera Deorum, ideoque omnem religionem funditus sustulit, ut docet Cicero lib. 1. de N. D. 'Quid est enim cur ab hominibus colendos dicas, cum Dii non modo homines non colant, sed omnino nihil curent, nihil agant?' Otio autem suo abutuntur, ut Gassendus, Faber, alique, qui Epicuri librum περί θείων, ejus Sectæ pietatem erga Deos, et religionem pro superstitione tantum, metuque Deorum inani a Lucretio hoc loco positam esse crepant; quasi Poëta non omnem de Providentia opinionem sustulit, aut ille esset superstitiosus qui Deum aliquid agere, a humana curare existimaret. Creech.

Ante oculos] Παρέκκον. Distinguedum autem puto in hunc modum: *Humana ante oculos fæde cum vita jaceret* In terris, oppressa gravi sub Religione, Quæ caput, &c. Jacere verbum elegans, Nostro familiare. Sic lib. 5. 1272. et 1274. 'Nunc jacet æs, aurum in summum succedit honorem.' Preig. *Jaceret*] Tanquam contempta, vilis, et abjecta. Juxta Ovidium, 'Pauper ubique jacet.' Exponit Nonius 'sorderet: non læta esset.' Pius. Humilis, mæsta, et prostrata esset: vel, ut Nonius interpretatur, qui hunc versum profert, sorderet. Lamb.

64 *Gravi sub religione*] Gravem religionem dixit, tanquam onus. Lamb. Exitiali, molesta, importuna, &c. utpote quæ præsentissimum divini cultus venenum sit. Fab.

Religione] Superstitione: hæc enim propria significantia est vocabuli hujus: etsi nostri Theologi super-

stitionem vocent metum quendam Deorum, qui peculiaris est aniculis: unde sortita nomen superstitio a superstitibus scilicet, h. e. vetulis et senibus, qui diu superfuerunt. In hanc significationem locutus est inferius poëta, vs. 84. 'Religio peperit scelerosa atque impia facta.' Proverbium vetus est: 'Religenter esse oportet: religiosum nefas:' quod retulit Nigidius sic: 'Hoc inclinamentum semper hujusmodi verborum, ut vinosus, mulierosus, religiosus, nummosus, significat copiam quandam immodicam rei, super qua dicitur.' Quocirca religiosus is appellabatur, qui nimia et superstitiosa religione se alligaverat: eaque res vitio assignabatur: unde religiosi dies dicuntur tristi omine infames impeditique, in quibus res divinas facere, et rem quampiam novam exordiri temperandum est, quos multitudo nefastos appellant. Itaque M. Cicero libro epistolarum ad Atticum nono: 'Majores,' inquit, 'nostri funestiores diem esse voluerunt Alliensis pugnae, quam urbis captæ: quasi hoc malum ex illo: itaque alter religiosus etiam nunc dies: alter in vulgus ignotus.' Idem tamen religiosa delubra majestatis venerationisque plena vocat. Religiosi dies ominosi. Unde Terentius in Heaut. 2. 1. 16. 'Nam nihil esse mihi religio est dicere.' Sabinus religiosum esse contendit, quod propter sanctitatem aliquam remotum ac sepositum a nobis est. Verbum a relinquendo dictum: ut cerimonie a carendo. Pius. Qui nequitie suæ auctorem quærunt, insanientis dum sapientiæ consulti aberrant, hoc Lucretii loco contra sententiam Scriptoris abuti solent. Existimant enim religionem hoc loco positam pro Deorum cultu seu pietate in Deos; ut infra, loco illo decantatissimo, vs. 48. 'Tantum religio potuit suadere malorum;' sed utrobique falluntur. Religio enim superstitio est. Epicurus certe Deos prop-

ter præstantiam naturæ suæ colendos non negabat; quod et Cicero, non semper homini æquus, ostenderit; nec non Laërtius, ut et Lucretius infra, qui librum Epicuri περὶ τῆς δαιμόνητος satis innuit. Poëta autem si extra omnem ἀμφιβολίαν loqui voluisset, scribere potuerat *Religiones*, non *religionem*, quod alibi fecit, ut et Varro in admirandis istis versibus: 'Non fit thesauris, non auro pectus' solutum, Non animis demunt curas ac religiones Persarum montes, non divitis atria Crassi.' In quorum versuum postremo novi qui velint legi *horrea Crassi*. Et ita fere Cicero ad Atticum 1. Ep. 4. 'quod si assequor, supero Crassum divitiis, atque omnium vicos et prata contemno.' *Fab.*

65 *Quæ caput a cæli*] Σωματοπολῆσις. Nam corpus quoddam affingit religioni, et facit eam caput e cælo proferentem ad terrendos mortaleis. *Lamb.*

A cæli regionibus] Ἀπὸ τῆς θυρίδος τοῦ οὐρανοῦ. *Fab.*

Ostendebat] Virg. *Æn.* 2. 68. de Sinone, ubi æque ut noster in sono etiam producit verbum, quod ibi significat aliquem factum attonitum similiter cum horrore aliquid facere. 'Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit.' *Hav.*

66 *Horribili super adpectu*] Citat Serv. ad Virg. *Æn.* 8. 187. ubi binam rationem affert, cur religio nimis anxiosa et superflua dicatur superstitio. sed melius Cicero 2. de N. D. a 'superstes' deducit: 'Non enim philosophi solum, verum etiam majores nostri superstitionem a religione separaverunt. Nam qui totos dies precabantur et immolabant, ut sui liberi sibi superstites essent, superstitiosi sunt appellati: quod nomen postea latius patuit.' Sed cum Servius definiat superfluum et inanem timorem, Voss. de Anal. 1. 22. judicat esse a 'superstare,' i. e. superfluum, nimium esse. Hic vero apud Lucret. poeticam fictionem agnosco eleganter

ter adcommodatis verbis expressam. *Hav.*

67 *Graius homo*] Epicurus, Atheniensis, Gargettius, Neoclis filius. *Lamb.* Epicurus Atheniensis, ex oppido seu populo ut vocabant, Gargetto; unde passim Gargettius. *Fab.*

Tollere] Nonius legit, *Tendere*. Gif. *Tendere*] Sic Non. Marcellus legit, non, ut habent libri omnes et vulg. et manuscripti, *tollere*: quem hac secunda editione secutus sum, rejecta altera scriptura, ut supposita. *Tendere* oculos autem dixit, pro contendere. Contendere porro oculos ita dictum, ut contendere vocem, vireis, cursum, et similia. 5. 630. 'Tanto posse minus cum signis tendere cursum.' Est autem longe plus oculos contendere, quam tollere. Illud enim significat contenta acie aliquid intueri, et aciem oculorum in rem quæ cernitur, defigere. sic Afran. 'Contendit oculos: derrepente abijt cælo.' Hor. Ep. 1. 1. 28. 'Non possis oculos quantum contendere Lynceus.' Lucret. infra hoc eod. lib. 325. 'Nulla potest oculorum acies contenta tueri.' Idem 4. 801. 'nisi se contendit acute.' *Lamb.*

Mortaleis tollere contra] Non male *tendere*, sed id includitur in *obsistere*, debebatque prius oculos *tollere*, quod scilicet ipsum nemo adhuc ausus fuerat, quamque locutionem pluribus adstruit Bentleius ad Hor. Od. 1. 3. 18. Vetus poëta apud Galenum, ex observ. Scaligeri ad Cirin Virgilii, Ἀνταγχεῖν πρὸς ὀλυμπον ἀπαρβήτοισι προσώποις. ipse Virg. ibid. 'Altius ad magni subtendit sidera mundi.' *Hav.*

Tollere] *Tendere* ex Nonio in textum receperat in secunda tertiaque editione sua Lambinus. Et forsitan ita scripsisse Lucretium, nonnihil indicium est, quod et apud Virg. plus semel hæc versus clausula occurrat. vid. 9. 377. et 795. item vs. 21. sed contra omnes libros *tendere* non est nostrum. *Preig.*

69 *Fama Deum*] Qui curiosos puniunt. Nam Dii lege Saturni videri nolunt. *Pius.*

Fulmina] Vid. Horatii Od. illam: 1. 34. 'Parcus Deorum cultor et infrequens.' *Preig.*

Minitanti murmure] Terrorem incutiente suo strepitu minis consimillimo. a murmure per diminutionem fit murmurillum. Sed agendum cum detur occasio Plantinum illum locum retractemus ex Rudente. Sic in Plauti codicibus vulgatis legitur in Rud. 5. 3. 48. 'Nolo ego murmur ullum neque susurrum fieri.' Tu lege ex Nonio *murmurillum*, pro parvo murmure. *Pius.*

71 *Virtutem inritat animi*] *Inritat* pro *irritavit* positum: ut apud Virgil. 9. 9. 'Septra Palatini, sedemque petit Evandri.' Notat Priscianus, 'fumat,' 'cupit,' 'audit,' et similia, habere ultimam syllabam circumflexam, si patiantur syncopam. sic iterum Lucret. 6. 586. 'quas exitus hic animi Disturbat urbeis.' Itaque postrema syllaba longa est, quem (inquit) neque fama Deorum, neque fulmina, neque cælum minaci murmure compressit, sed eo magis irritavit atque excitavit ejus animi virtutem, ut omnibus difficultatibus sublatis ac remotis, ad explicationem naturæ, cognitionemque rerum involutarum atque obscurarum, aditum viamque sibi muniret. *Lamb.*

Virtutem] Mirum ni Lucretius scripserit: *acris Virtus inritat*, &c. *Preig.*

Inritat] Contractio est pro *inritavit*; quare et postrema producta est: nam in tertia olim persona contractionem admittebat prima verborum inflexio. ita Terent. Phorm. 5. 7. 50. 'Ex qua filiam Suscepit et eam clam educat.' I. e. educavit. Ita alibi Lucret. 'disturbat urbes,' disturbavit; id quod et metrum et ratio suadent, ibi enim de re olim facta agitur. Virg. quoque, *Æn.* 3. 2. *Delph. et Var. Clas.*

'ceciditque superbum Ilium, et omnis humo fumat Neptunia Troia.' Quod ignorasse se veteres magistri, ut et Probus et Charisius, satis ostendunt, dum in eo versu solæcismum esse contra tempus existimavere. Sic quoque Ennius p. 112. 'Tum timido manat ex toto corpore sudor.' Gifaninus Terentii locum in Indice suo, eumque solitarium, produxit, ut id probaret quod modo ostendi; sed in quo plane puer est, et Lambini convicio dignus, si animadvertisset Lambinus. Addo exemplis superius allatis hanc quoque observationem; solitos olim contractiones admittere in prima numeri plurali. Ter. Andr. 3. 3. 11. 'omnem rem modo seni Quo pacto haberet enarramus ordine.' I. e. enarravimus: addit enim *modo*. Sic denique Plaut. in Stich. 5. 3. 5. 'ibi festinamus omnes, Lectis sternundis studuimus.' Ubi *festinamus* positum planissime est pro *festinavimus*; nam sequitur mox *studuimus*. Neque vero *festinamus* pro *festinavimus* magis mirum videri debeat, quam *suevumus* pro *suevimus*, et alia id genus: sed illis aurium consuetudo favit. *Fab.*

Confringere ut arcta, &c.] Allegoria est ducta a re militari, ex expugnationibus urbium. libri veteres omnes habent *arta*. *Lamb.* Voss. in Obs. ad Catull. p. 170. *confrangere*, cujusmodi plura a viris doctis invitis libris antiquis e Lucretio sublata esse queritur. *Preig.*

72 *Cupiret*] Ita o. l. Prisc. lib. 10. et Nonius. Gif. I. e. cuperet: notant Nonius et Priscianus: atque hoc verbo in hac inflexione sæpe utitur Lucret. *Lamb.* Pro *cuperet*, ut alia passim; quod scilicet et tertia et quarta olim non ita a se invicem junctæ erant et secretæ, quin utrique essent multa communia. *Fab.* Multi descriptors, non attendentes ad metri legem, voluerunt *cuperet*, quomodo in Gottorp. atque Lugd. Bat. utroque (in altero tamen cor-

recta lectione) Bodl. atque Edit. Veron. Dixerunt autem *cupere* et *cupire*, ut *parere* et *parire*. Ennius apud Varronem et alios, ut et in *Fragm.* p. 182. 'Ova parere solet genus pennis condecoratum.' *Hav.*

73 *Vivida*] *Acris*, potens, animosa. idem infra, vs. 180. 'et vivida tellus Tuto res teneras effert in luminis oras.' Virg. *Æn.* 5. 754. 'Exigui numero, sed bello vivida virtus.' idem 10. 609. 'non vivida bello Dextra viris, animusque ferox.' 'Vivatus et vividus' (inquit Festus) 'a magna vi dicuntur.' *Lamb.*

Et extra Proc.] Et longe processit extra mœnia mundi, &c. *Lamb.*

74 *Flammantia*] *Flammantia* propter sidera, et igneis æthereos. *Lamb.*

Flammantia mœnia mundi] Propter stellas et ignes æthereos, unde 'stellantis regia cœli.' Virg. *Æn.* 7. 210. Manil. autem 'stellantia cœli tecta' et in 5. 120. 'mœnia mundi.' *Fab.*

75 *Atque omne immensum, &c.*] Aliud esse putat Epicurus id, quod appellat omne, i. e. τὸ πᾶν, aliud, mundum. Nam mundus est finitus: omne autem, est infinitum: mundus omni continetur, immo vero (si Diis placet) mundi innumerabiles, ejus sententia, quotidie et fiunt in omni, et intereunt: at omne et hunc mundum ceterosque omneis continet, et numquam neque natum neque interitum est. *Lamb.*

Omne immensum] Omne, ut alibi passim, τὸ πᾶν, rerum universitas, quidquid est in rerum natura; non autem hic mundus, qui τοῦ παντὸς respectu fere nihil est; quod immensa fere cœli nostri spatia et siderum inexplicabilis altitudo facile suadent; sed id infra docebit Lucretius. *Fab.*

Omne] τὸ πᾶν. Omnia maluit dicere Cicero, lib. de Univ. verum ipse etiam hanc vocem aliquando usurpavit. lib. 2. de Div. Epicurus τῶν ὅλων φύσιν, et apud Plutarchum

τῶν ὅτων φύσιν dixit. Idemque valent apud Lucretium, Natura rerum: Summa rerum. Summa omnis. Summa tota. Summæ totius summa, &c. Hoc Omne apud Epicureos est infinitum et sempiternum, incrementi simul et decrementi incapax; dum mundus finitus sit, aliquando natus, et interitui obnoxius. *Creech.*

Mente animoque] I. e. mente animi, ut 'poculis et auro' Virg. pro poculis aureis. 'molemque et montes,' Id. pro 'molem montium.' mens autem animi quid sit in 3. ostendit. *Fab.*

76 *Unde refert*] Profert hunc versum Nonius, et interpretatur *refert*, ostendit. Ego *referre* hoc loco sic accipiendum puto, ut apud Virg. *Æn.* 4. 95. 'Egregiam vero laudem, et spolia ampla refertis,' pro reportare, ut sit translatio a re militari. *Lamb.*

Quid possit oriri, &c.] Iterantur hi duo versus et hoc libro infra, et lib. 5. Victor Epicurus (inquit Lucretius) refert nobis ex ea veritatis investigatione, atque explicatione naturæ, quid possit nasci, quid non possit: qua ratione suus cuique rei finis sit constitutus, et terminus immotus, stabilis, æternus, altissimeque defixus ac depactus. Legendum autem *quam sit ratione*, ut duobus aliis locis legitur. *Lamb.*

78 *Utque alte terminus hereat*] Ita v. 1. et inf. vs. 590. et v. 91. Virg. *Æn.* 4. 614. 'Et si fata Jovis poscunt, sic terminus heret.' *Gif.*

Atque alte terminus hærens] Hunc locum Virgilius est imitatus, seu potius mutuatus 4. *Æn.* 614. 'Et si fata Jovis poscunt, hic terminus hæret.' Horatius 'stabilem rerum terminum' appellat carmine sæculari. Thraso ille, quem jam supra descripsi, ridicule legendum hic censet, *utque alte terminus hæreat*, et repugnantibus libris omnibus et reclamante lege carminis. *Lamb.*

Hæreat] Συνίησις, ut passim apud

Virg. Hor. &c. alii tamen *hærens*. Si autem *finita cuique, &c.* inde fiet ut miraculis, quæ a Deorum providentia, nulla fides; nil illi præter naturæ fœdera moliri queant, &c. huc scilicet tendit Lucretius; neque enim physiologiæ ullam rationem habuisset Epicurus, nisi quod ex rerum naturalium contemplatione effectum iri credebatur, ut animi hominum superstitionis terribilamentis sese exolverent. *Fab.*

Atque] *Utque* Gif. et C. *Hæreat*. *Hærens* D. P. C. N. *quamam quantum* B. *Creech.* Virg. *Æn.* 10. 850. ubi in Lausi morte Mezentius dicit: 'Nunc alte vulnus adactum.' *Hav.*

79 *Pedibus subjecta*] Virg. Georg. 2. 490. 'Felix, qui potuit rerum cognoscere causas, Atque metus omneis, et inexorabile fatum Subjecit pedibus, strepitumque Acheruntis averni.' *Lamb.*

Vicissim] Quæ antea 'e cœli regionibus caput ostendebat,' et homines sub se tanquam gravi onere oppressos tenebat. *Lamb.*

Vicissim] Εἰς ἀνταμοιβήν, ἐν ἀλλὰξ, ut quæ olim homines abjecisset, ea tandem abjecta jaceret. *Fab.*

80 *Obteritur*] Cod. Memm. habet, *Exteritur*. ceteri cum vulgatis congruunt. *Lamb.*

Obteritur] *Exteritur*. Gif. Phædr. 1. 30. 10. 'Et proculcatas obteret duro pede.' *Hav.*

Victoria] Epicuri, qui cognitis rerum causis inanem Deorum metum sustulit, pietatem duntaxat securam, et Deorum majestati consentaneam reliquit: vel qui omnes religiones funditus evertit, et ita terroribus animos hominum liberavit. Sed dicamus, Epicurum cum in plerisque aliis rebus, tum in hac impium fuisse: atque idcirco nullo modo audiendum. *Lamb.* Victoria Epicuri videlicet, qui (ut verbis Manil. 1. 67. utar) 'Cepit profundam Naturam rerum causis, viditque quod usquam est: Nubila cur tanto quaterentur pulsa

fragore,' &c. 'Solvitque animis miracula rerum, Eripuitque Jove fulmen, viresque tonanti.'

81 *Illud in his rebus*] Occupatio est. Illud (inquit) in his rebus timeo, ne te putes introire disciplinam impiam. 'Impia elementa' impias institutiones ac præceptiones, aut impiam disciplinam: vel timeo, ne dicas, te ad impiæ rationis initia introire. *Lamb.*

Illud] His 22. vss. Huic tam impiæ doctrinæ, quæ providentiam negat, aversum fore Memmium suspicatur; ideoque illius animum confirmat monendo, religionem istam, quæ providentiam confitetur, sæpe olim maxima scelera suasisse; quod probat exemplo Iphigeniæ Aulide (Bœotiæ ad Euripum portu) a patre suo Agamemnone ad aras Dianæ Triviæ ex jussu Oraculi mactatæ, 'Exitus ut classi felix faustusque daretur.' *Creech.*

82 *Impia rationis elementa*] Pro *elementa impiæ rationis*. Figura huic nostro et Virgilio familiaris. Ratio autem θεωρία est, philosophandi studium, &c. Posset et pro secta sumi, uti a Lucretio alibi ea vox usurpata est. *Fab.*

83 *Endogredi*] Ita ex v. l. semper scripsi. *Gif.*

Endogredi] *Endo* præpositio antiqua quæ valet *in*; ut 'endoperator,' seu induperator, 'endopeditus,' 'endo statu,' 'endo mari,' 'endo manu' apud hunc eundem, pro imperator, impeditus, in statu, in mari, in manus. Et testamentum 'endo procinctu,' 'endoitium,' pro in procinctu, et initium: de quibus lege Festum. sic et apud Lucillum: 'Quam lepide lexes compostæ! ut tesserulæ omnes Endo pavimento, atque emblemate vermiculato!' sic enim legendus ac scribendus secundus versus, non, ut vulgo, *Arte pavimento, &c.* Idem. 'Jactare endo foro se omnes, decedere nusquam.' Quod autem vulgo *indu* quoque pro *in* usurpant, *indu* factum

esse puto ex *endo*. Quamquam *Indugredi* a veteribus dictum esse arbitror, Probi grammatici auctoritate fretus, qui hunc versum profert. *Lamb.*

Endogredi] Ingredi. *endo*, *ἐνδορ*, in, intus, endoiacito, endopedita, endotnetur, Enn. endoitium apud Fest. pro injicito, impedita, intuetur, initium. Neque minus dicebant endu et indu, ex quibus nata illa sunt induperator, industrius, &c. Id quod contra Gifanii iudicium dictum velim. *Fab.* Et ita passim Gott. Lugd. Bat. 1.2. et alii. *Hav.*

Endogredi] Ingredi. Quis autem nescit *endo*, *ἐνδορ*, in, intus, esse præpositionem antiquis notam? *Creech.*

Sceleris] I. e. impietatis. nam scelus, facinus est vel cruentum, ut sicariorum et paricidarum; vel in parente, patriam, Deos. *Lamb.*

Quod contra] Ita o. v. Marullus et vulg. *Quin.* *Gif.*

Quod contra] Sic habent libri quatuor manuscripti, et ita legendum putant viri docti, quibus assentior. Sic enim et M. Tull. cum alibi, tum in Lælio loqui memini: 'Peccasse enim se non anguntur; objurgari moleste ferunt. quod contra oportebat, delicto dolere, objurgatione gaudere.' Ubi vulgo legitur, *quin contra*. *Lamb.*

Quod contra] Non ex vulgi palato est hæc Latinitas; neque Gifanius animadvertit istam voculam *quod* esse quarti casus. Lambinus ex Cicerone exemplum unum attulit; ego item alterum ex oratione pro Quintio: 'Reliquum est ut eum nemo iudicio defenderit, quod contra copiosissime defensum esse ostendi.' Aliquoties ita locutus est et alibi, ut et Rhetor ad Herennium. *Fab.* *Quod contra* scribit etiam nterque Lugd. Bat. nisi quod in altero *m* sit superscriptum. *Hav.*

Sæpius illa] Miror hanc lectionem ita neglectam fuisse ab editori-

bus, quum eam et Pins jam pridem in contextu, et ad oras Gryphii exhibuerint. Restituimus autem veram lectionem ex Mss. Lugd. Bat. 1.2. Bodl. insuper, Gottorp. Barth. Collationib. Heinsian. et Notis Mss. Jacobi Susii. Sicut autem non uno loco Virgilius, ita quoque Lucretius vim quandam singularem in hac voce agnovit, sicut 4. 181. 'Parvus ut est cygni melior canor, ille gruum quam Clamor in ætheriis dispersus nubibus anstri.' et 5. 923. 'Et genus humanum multo fuit illud in arvis Durius, ut decuit.' Hanc emphasim qui non intellexerunt, in *olim* hic, et alibi aliter mutarunt, sicut patere potest ex Notis nostris in Tertulliani Apologeticum, non uno in loco. *Hav.*

84 *Scelerosa*] Scelerata, seu sceleris plena. Varro lib. 5. de L. L. 'scelerosi hominis.' Ter. Eunuch. 4. 3. 1. 'nbi illum scelerosum misera, atque impium inveniam?' *Lamb.*

85 *Aulide quo pacto*] I. e. quemadmodum ductores Danaum, &c. Post vocem *facta*, apponenda duntaxat virgula est, aut comma. nam hic versus, et aliquot qui deinceps sequuntur, ex superioribus apti sunt. *Lamb.*

Aulide] Bæotiae portus est ad Euripum. Trivia virgo, Diana, Iphianassa, Agamemnonis filia, quæ aliis Iphigenia. omnia notissima et decantatissima. Tragedia seu fabula orta ex historia Jephthæ, ut et illa altera Idomenei, qui filium sub voti specie, &c. Facinus enim illud Jephthæ, de quo in lib. Suffetum Hebræorum agitur, non ita multis annis ante obsidionem urbis Trojanæ evenerat. *Fab.*

Triviae virginis] Triviae virginis, nempe Dianæ. 'Dicta' autem 'Diana trivia est,' ut scribit Varro lib. 6. de L. L. 'vel quod in trivio ponatur, vel quod luna putetur esse, quæ in cælo tribus viis movetur, in latitudinem, longitudinem, altitudinem.' vel quod (ut alii volunt) eadem sit Luna, Diana, Proserpina. Virg. 4. Æn. 517.

'Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.' *τριοῖτιν* appellant Græci, eadem ratione: iidemque *παρθένον*, ut Lucretius virginem. *Lamb.* Martial. Spect. 1. 1. 'Nec Triviae templo molles laudentur honores,' et Ep. 6. 47. 'Triviae te misit ab antro.' et 9. 65. 'Qua Triviae nemo-rosa petit dum regna viator.' *Hav.*

86 *Iphianassai*] Ita Prisc. lib. 7. pro *Iphianassæ*. Fuit ea Agamemnonis filia. Homer. Iliad. 8. Alii *Iphigeniam* vocant. *Gif.*

Iphianassai] Iphianassæ, Iphigeniæ Agamemnonis filia. Cum Græci vento adverso Aulide detinerentur, neque eis ulla ad Trojam perveniendi facultas daretur, Agamemnon, Calchante consulto, ejusque responso audito, quod fuit ejusmodi, iratam Dianam esse placandam, votumque ei persolvendum (voverat autem Dianæ, quod in suo regno pulcherrimum anno illo nasceretur) Iphigeniam filiam suam, qua nihil erat eo quidem anno natum pulchrius, immolavit. 'Promissum potius non faciendum, quam tantæ turmæ facinus admittendum fuit,' inquit M. Tull. lib. 3. de Offic. sic et Hor. Sat. 2. 3. 199. 'Tu cum pro vitula statuis dulcem Aulide natam Ante aras, spargisque mola caput improbe salsa, Incolumi capite es?' Hac de re autem lege Sophoclis Electram, et Euripidis Iphigeniam in Aulide. Huc pertinet illud Virg. Æn. 2. 72. 'Sanguine placastis ventos, et virgine cæsa.' *Iphianassai* autem legendum, quod agnoscit Prisc. non *Iphianassæo*, ut est in libris vulgatis. *Lamb.*

Turparunt] Inquinarunt, contaminarunt. sanguis enim inquinat: et quod cruentum est, impurum est: ex quo *cruentum* pro impuro usurpatur. ut 6. 1133. 'An cælum nobis ultro natura cruentum Deferat,' &c. ubi vulgo legebatur *natura corruptum*. *Lamb.*

87 *Dilecti*] Hic apponenda est dis-

inctionis nota. Theocr. Eid. γ. 18. Πασάν ἐκ πολλῶν προλελεγμένοι, ὧν ὀφέλος τι. i. e. 'viri ex omnibus civitatibus dilecti, quorum aliquis usus esset.' Admonendus est lector, in tribus libris manuscriptis *dilecti* scriptum esse: quod probo. Nam Festus quoque testatur *dilectus militum* dixisse veteres, non *delectus*. Atque hanc vocem semper ita scriptam reperio in libris manuscr. tum apud alios scriptores, tum apud M. Tullium. Exempli causa, Philipp. 5. 'Bello autem dubio quod potest esse studium dilectus?' Et paucis verbis post: 'Tumultum decerni, justitium edici, saga sumi dico oportere, dilectum haberi, sublatis vacationibus.' Idem pro Milone, in narratione, 'Convocabat tribus, se interponebat, Collinam novam ex dilectu perditissimorum civium conscribebat.' Quem locum eo libentius protuli, quod in omnibus libris vulgatis mendose legitur, non eo solum quod *delectum* habent pro *dilectu*, et *scribebat*, pro *conscribebat*, sed etiam quod *coloniam novam*, pro *Collinam novam*. Fuit autem *Collina* una ex quatuor tribubus urbanis. Nolim vero Fr. Fabricium Marcoduranum sua laude fraudare, qui se hunc M. Tullii locum ita scriptum in libris antiquis reperisse testatur. *Lamb.*

Dilecti] Sen *dilecti*, ut Lambinus, legas, sen *delecti*, non est cur pugnetur. *Fab.*

Prima virorum] Flos virorum. Idem Theocr. θεῖος ἄνθρωπος: vel prima virorum, i. e. *πρῶτα τῶν ἀνδρῶν*, ut loquuntur Græci. Lucianus Timone, *πρῶτα τῶν κολάκων*: et ita Adrianus Turnebus. sed utraque explicatio videtur mihi eodem recidere. *Lamb.*

Prima virorum] Ita Ov. Amor. lib. 1. Eleg. 9. 'summa ducum Atrides,' plane ex hoc Lucretiano expressum. Est autem imitatio Græci sermonis. Herodotus sæpe. Ex multis locis en tibi unum lib. 6. sectione 100. Αἰσχλνς ὁ Νόθωνος, ἐὼν τῶν Ἑρε-

τρίτων τὰ πρῶτα: 'Æschines Nothonis filius Eretriensium primarius.' Ita apud Lucianum, τὰ πρῶτα τῶν Ἀθηναίων ἔσθ: 'Atheniensium primarius vir eris.' Est et alius in eodem libro (Timon est) sed quem protulit Lambinus. *Fab.* Dion πρῶτα τῆς βουλῆς ἄν. *Creech.*

88 Cui simul infula] Sic leg. ex l. v. non quæ. Talis syntaxis fere est inf. lib. 2. initio. *Gif.*

Simul] Simulatque, simul ut. *Lamb.*

Infula] Filamentum laneum, quo sacerdotes fæminæ, et hostiæ velabantur. *Virg. Georg. 3. 487.* 'Lanea dum nivea circumdatur infula vitta.' *Lamb.*

Infula] Qua hostiæ velabantur. res notissima; erat fere ad eundem modum, quo stolas, ut vulgus vocat, Sacrificulorum esse videmus. *Fab.*

Infula] Velamentum e lana intra Hostiarum cornua. *Varro.* Fascia in modum Diadematis, a qua ex utraque parte vittæ dependent: *Servius ad 10. Æn. Creech.* *Virg. de Sinone Æn. 2. 133.* 'Et salsæ fruges, et circum tempora vittæ.' *Hav.*

Virgineos circumdata comtus] Data circum virgineos comtus. ἀναστροφή: i. e. circumdata capiti et temporibus comtæ virginis, vel comto capiti virginis. *Lamb.*

Virgineos circumdata comptus] Cingens, seu ambiens comas comptas; dein notanda Latinitas, 'ex utraque pari.' *Fab.*

90 Et mæstum simul, &c.] Et simul, id est, eodem tempore; vel et simulatque sensit, id est, vidit, vel cognovit potius (erat enim velata) mæstum parentem Agamemnonem adstare, &c. Ad hunc locum pertinent illa *M. Tull. in orat. perfecto:* 'Si denique pictor ille vidit, cum, immolanda Iphigenia, tristis Calchas esset, tristior Ulysses, mæreret Menelaus, ob-

volvendum caput Agamemnonis esse, quoniam summum illum luctum penicillo non posset imitari,' &c. *Lamb.*

91 Hunc propter] Jussu et voluntate Agamemnonis. Gemebat virgo patrem ita religione dira captum et possessum esse, ut sæviret ad explendam satiandamque Deorum iram in propria usque viscera. Vel interpretare propter hunc, prope hunc Agamemnonem: quoniam præposuit, et mæstum ante aras adstare parentem. Victimatores sacrificuli erant apud Agamemnonem: qui comitatus fuerat pompæ funebri miserandum choragium. Propter, ut notum est, prope significat. *Ov. Met. 8. 258.* 'Propter humum volitat: ponitque in sepibus ova: Antiquique memor metuit sublimia casus.' Idem significat præter. Vel propter Agamemnonem dicit Calchantem accelerasse ferrum, ne spacio, ductu, tractuque cædis cresceret dolor. vel ne pœnitentia ductus, interim retraheret virginem, sacrificiumque non absolveretur magno Græcorum incommodo. *Pius.*

Hunc propter] Prope hunc τὸ propter natum est ex 'propiter,' ut 'humaniter' ex 'humane,' et alia pæne infinita. *Fab.*

Hunc propter] Ut infra; hoc eodem lib. vs. 317. 'portas propter.' Amat *Lucretius* præpositionum postpositionem. Quod semel monuisse sat est. *Preig.*

Celare] Celerare. *Gif.*

Celare] Vagina tectum conditumque habere: vel, si quis malit legi celerare, ut scriptum est in nonnullis codicibus, id erit celeriter expedire. codices manuscripti tamen quatuor habent celare. *Lamb.*

Ferrum celare] Al. celerare, i. e. expedire, promere, exerere. quod magis placeret. *Fab.*

Celare] Celebrare *Gif.* alii celerare, i. e. expedire: quæ lectio probanda est, haud timeret enim Iphi-

genia quod ministros ferrum celare sensisset. *Creech.*

93 Muta metu terram genibus summissa petebat] Sic habent omnes libri et manuscripti, et typis excusi: neque video quamobrem quicquam mutare debeamus. sic enim *Virgilius* est locutus *Æn. 9. 341.* 'Molle pecus, mutumque metu.' et *12. 718.* 'Stat pecus omne metu mutum.' et *M. Tull. Frumentaria:* 'Itaque illum in jure, metu conscientiaque peccati mutum, atque exanimatum, ac vix vivum relinquo.' Idem pro domo sua; 'Civitateque fractam malis, mutam, debilitatam, abjectam metu,' &c. *Avancius* tamen legendum putabat, Vultu metu terr. gen. &c. ut sit hæc hujus loci sententia, Iphigenia vultu (i. e. vultus) summissa, metu, i. e. propter metum, terram genibus petebat: vultus summissa autem, h. e. vultu summisso. neque enim est quod quemquam offendant vocis novitas. Nam eam etiam usurpavit *4. 1206.* 'sed quos utriusque figuræ Esse vides juxtim, miscenteis volta patentum,' &c. Præterea eadem voce utuntur Latini in numero multitudinis, pro singulari. *M. Tull. Epist. lib. 12.* 'Vultus tuos mihi expressit omnes:' et *lib. 2. de Orat.* 'Vultus omnes adversarii diligenter perspicendi.' *Virg. Æn. 4. 4.* 'hærent infixi pectore vultus:' et *1. 688.* 'notos pueri puer indue vultus.' Jam vero 'summisso vultu' dixit *Virg. Æn. 12. 807.* 'Sic Dea summisso contra Saturnia vultu:' et *Catull. 'summisso poplite,' Carm. de Pel. et Thet. nupt.* 'Projiciet truncum summisso poplite corpus.' Ego tamen lectionem receptam et vulgatam retinendam, præsertim a veteribus libris confirmatam, censeo. Nam et *Virg. postremam* hujus versus partem imitatus est: 'Summissi petimus terram,' &c. *Æn. 3. 93.* et idem *Lucretius 3. 173.* 'terræque petitus Suavis.' *Lamb.*

Muta metu] Avancius legendum

putat Volta metu, &c. ut sit hæc hujus loci sententia, Iphigenia volta i. e. vultus (voce enim ista utitur *Lucretius lib. 4.*) summissa i. e. vultu submisso propter metum. Sed quid indigeamus ingenio, cum altera lectio proba sit, et a Codicibus confirmata? *Creech.*

Muta metu] Solita paronomasia. *Virg. Æn. 12. 718.* 'Stat pecus omne metu mutum, mussantque juvencæ.' *Preig.*

Summissa] Succidua, hoc loco. *Fab.*

95 Quod patrio, &c.] Ex *Eurip. πρώτη σ' ἐκάλεσα πατέρα, καὶ σὺ παῖδ' ἐμέ. Gif.*

Quod patrio princeps, &c.] Princeps i. e. prima. sic *5. 9.* 'Qui princeps vitæ rationem invenit eam, quæ Nunc appellatur sapientia.' Notavimus in commentat. *Horat. ad illum locum Od. 1. 16.* 'Fertur Prometheus addere principi Limo coactus particulam undique Desectam,' &c. sic idem *Horat. Epist. 1. 19.* 'Liberam per vacuum posui vestigia princeps.' Magnum immanitatis atque atrocitatis in patre argumentum, filiam eam, a qua prima sit pater appellatus, mactare. Sic *Æschines* in oratione κατὰ Κτησιφῶντος invehitur in *Demosthenem*, quod is die septimo post filiæ ejus, quæ se prima patrem appellarat, mortem, hostias immolasset, his verbis: Πρὶν πενθῆσαι καὶ τὰ νομιζόμενα ποιῆσαι, στεφανωσάμενος, καὶ λευκὴν ἐσθῆτα λαβὼν, ἐβουθύτει, καὶ παρηνόμει, τὴν μὲν ὁ δέλαιος καὶ πρώτην αὐτὸν πατέρα προσειποῦσαν ἀπολέσας. i. e. 'prius quam filiam luxisset, prius quam ejus funeri justa solvisset, coronatus, et albatu, bovem immolabat, morem majorum negligebat, leges et instituta civitatis violabat, unica filia miser amissa, quæ ipsum prima patrem appellarat.' Quem locum commemorat *M. Tull. Tuscul. 3.* his verbis: 'Itaque et *Æschines* in *Demosthenem* invehitur, quod is septimo die post filiæ mortem hostias immolasset. At

quam rhetorice! quam copiose! quas sententias colligit! quæ verba contorquet! ut licere quidvis rhetori intelligas.' Eundem profert Plutarchus παραμυθητ. πρὸς Ἀπολλών. et in vita Demosthenis notat. Itaque Iphigenia apud Euripidem his maxime verbis se patrem Agamemnonem flexuram sperat: Πρώτη δ' ἐκάλεσα πατέρα, καὶ σὺ παῖδ' ἐμέ, i. e. 'Te prima patrem vocavi, tu me filiam.' Lamb.

Quod patrio princeps, &c.] Princeps, est prima. (Adde Leopard. Emend. 5. 24.) Sensus est, Iphigeniam fuisse πρωτότοκον inter Agamemnonis liberos. Fab.

96 Nam sublata virum manibus] Tolli manibus virorum, aut etiam sustolli, ut mactaretur, cum ratione consentaneum est: ut vero in matrimonio collocaretur, absurdum fortasse alicui videatur. Sed videri non debet. Nam fortasse hoc referendum est ad morem Romanum, quo novæ nuptæ sursum latae, id est, sublatae, domum viri ducebantur; natum ex Sabinarum raptu, quæ primæ Romanorum uxores fuerunt, vel, ut alii volunt, significare volebant, virgines debere videri eo ire invitas, et vi coactas, ubi virginitatem essent amissuræ: vel hanc sublationem signum esse conjunctionis sempiternæ et indissolutæ præsigniebant, ut, quemadmodum invita domum viri ingressa esset, ita, nisi vi et necessitate magna coacta, eam non esset relictura. Lamb.

Sublata virum manibus] Metaphora a ritu nuptiarum. Vide interpretes ad illud Catulli; 'teneram rapis ad virum Virginem.' In aureolo poemate de nuptiis Manlii, vs. 3. Fab.

Sublata, &c.] E ritu nuptiarum forsan, etsi non affirmem, quem tradit his verbis Festus Pompeius: 'Rapi simulatur virgo e gremio matris, aut si ea non est, ex proxima necessitudine, cum ad virum trahitur, viz. ea res feliciter Romulo cessit.' Creech.

Ad aras] Jonstonus edidit *ad aram*, quomodo etiam exstat in Lugd. Bat. 2. nec tamen video cur repudianda sit vulgata lectio. Virg. in simillimo casu de Sinone Æn. 2. 155. 'Vos aræ ensesque nefandi Quos fugi.' Hav.

97 Deducta] Verbum solenne in nuptiis. Preig.

Solemni more sacrorum] Non deducitur ad aras Iphigenia: ut illi auspex flammeum involvat, et nupturæ bona verba dicat: sed ut victima juguletur. Exaggeratio invidiæ commemoratione felicitatis: ad quam erat a natura destinata: quam nunc religio dira et barbara per violentiam rescidit. Sacra vocat hic illa solennia, quæ celebrantur cum primum bona et sacra verba sponsæ canit auspex. Perfecto, i. e. ut post expeditum illum morem sacrorum in manus sponsi veniret. Pius.

Sollemni] I. e. usitato, stato, rato et fixo. Sollemne vel a solo, quod est τὸ ὑφιστάμενον, i. e. 'quod subsistit,' vel ab Osca voce sollo, quod est totum: ex qua sollers, quasi ὅλος ἀπερῆ, i. e. 'totus ars, et virtus, totusque in omni re prudens.' Recte autem geminatur l, ut producat prima syllaba. Deducta est (inquit) non ut sollemnibus et usitatis sacris perfectis, posset in claro et amplo matrimonio collocari, &c. Lamb.

98 Claro comitari hymenæo] I. e. vel in claro matrimonio collocari, ut 4. 1244. 'Et multæ steriles hymenæis ante fuerunt Pluribus:' vel nuptiali carmine, eoque claro propter nuptiarum claritatem, celebrari. Nam comitari hoc loco παθητικῶς accipiendum est, nec mirum, cum etiam 'comito, as' fuerit veteribus usitatum. Lamb.

Comitari] Deduci. Est autem significationis passivæ, ut alibi. Fortasse etiam sumpserit pro conjungi. Ita Græce συνελθεῖν in eadem notione. Fab.

Claro comitari Hymenæo] Respici-

tur ad acclamationem, quæ in nuptiali solemnitate fiebat. Plaut. in Casina 4. 3. 2. 'Suavi cantu concelebra omnem hanc plateam hymenæo.' adde Catull. in carm. de nuptiis Juliæ et Manlii. Ad quem ritum pertinet etiam 'sublata v. m.' Hav.

99 Casta inceste] Ἀντὶθεσις. inceste autem, i. e. impure, propter sanguinem. nam sanguis inquinat, et impurum reddit. ex quo *cruentum* posuit 6. 1183. pro eo quod est impurum: 'An cælum nobis ultro natura cruentum Deferat,' quod paullo ante commemoravimus. Lamb.

Nubendi tempore in ipso] Eo ipso tempore, quo nubere debebat: vel quo matura viro, et nubilus erat. Lamb.

Sed casta inceste] Inceste est impure, ut volunt; at ego hic aliter accipio: nam *castus* quandoque pium significat. Virg. Æn. 3. 409. 'Hac casti maneant in religione nepotes.' Itaque inceste fuerit impie. Sic Julius apud Festum... 'caste qui parant sacra,' i. e. pie. Ita etiam apud Varronem olim in formula templorum dedicandorum: EGO CASTE NUNCUPAVERO. Et Virg. iterum in 7. 71. 'castis adolet dum altaria tædis.' Sic enim intellexisse Servium ex illius excerptis satis constat. Fab.

Casti inceste] Paranomasia. Preig.

100 Hostia concideret] Atque ita ut pecus jugularetur. qualis apud Virgil. 'procumbit humi bos.' Æn. 5. 481. Hav.

Mactatu] Mactatione. nomen est verbale. Mactare significat hostiam sacrificare. Tractum est a victimatore, qui tauro ad sacrum tracto effundebat molam inter cornua: et tunc dicebatur mactus, i. e. magis auctus. Unde Maro Æn. 9. 641. 'Macte nova virtute, puer: sic itur ad astra.' Plaut. Amph. 4. 2. 14. 'Macto ego te infortunio.' Mactatu parentis, interpretare immolatione,

jussa a parente, et indicta ab Agamemnone. Pius.

Mactatu] Mactatione et immolatione a parente facta. mactare proprie valet magis augere, quasi magis auctare, ornare, honorare. M. Tullius ex Nonio, 'Ferunt laudibus, mactant honoribus.' Itaque non solum ita loquimur, mactare Diis hostiam, i. e. immolare: ut Virg. 3. Æn. 21. 'Cœlicolum regi mactabam in litore taurum,' et Lucret. 5. 52. 'Et nigras mactant pecudes, et manibus Divis Inferias mittunt:' sed et mactare Deos, pro eo quod est, sacrificiis Deos honorare, seu placare. M. Tull. in Vatin. 'Cum puerorum extis Deos mactare soleas:' ex quo mactare malo, et mactare infortunio. Plant. Bacchid. 4. 8. 45. 'et ego te, et ille mactamus infortunio.' cujusmodi est illud apud Terent. Heaut. 4. 1. 15. 'ergo herus damno auctus est.' Lamb.

Mactatu] Sic Euripides Iphigen. in Aulide vs. 1176. Ἀπώλεσέν σ', ὡ τέκνον, δ φυντεύσας πατήρ, Αὐτὸς κτανὼν, οὐκ ἄλλος, οὐδ' ἄλλη χεὶρ. Creech.

101 Exitus ut classi] Hæc Agamemnonis erat πρόφασις, propter quam filiam suam immolaret. itaque sic eum facit privato homini respondentem Hor. Sat. 2. 3. vs. 205. 'Verum ego, ut hærenteis adverso litore navis Eriperem, prudens placavi sanguine Divos.' Vide Eurip. Iphig. in Aulide. Lamb.

Exitus ut classi] Eleganter Callimachus hymno eis Ἀρεμὴν dixit μέλιον ἀπλοῖης. Fab.

102 Tantum religio potuit] Acclamationis: ut infr. eod. lib. 827. 'Tantum elementa queunt permutato ordine solo.' Et Virg. Æn. 1. 37. 'Tantæ molis erat Romanam condere gentem.' Lamb.

Tantum Religio] Lactant. 1. 21. 'Pescennius Festus in libris historiarum per satyram refert, Carthaginien-

ses Saturno humanas hostias solitos immolare: et cum victi essent ab Agathocle rege Siculorum, iratum sibi Deum putavisse: itaque ut diligentius piaculum solverent, ducentos nobilium filios immolasse. Tantum religio potuit suadere malorum, Quæ peperit sæpe scelerosa atque impia facta.' quem postremum versum ex alio Lucretii loco paullo immutatum ad sententiam suam illustrandam appinxit. adde Juv. Sat. 15. 37. et Lucianum de sacrificiis in initio. *Hav.*

Suadere] Sic infra 176. 'Auctumno suadente.' et 142. 'Quemvis perferre laborem suadet, et inducit,' &c. Ovid. 'Nox et amor vinumque nihil moderabile suadent.' *Preig.*

103 *Tutemet, &c.*] Nihil deest. Ita abrupte et inf. eodem hoc lib. 5. 918. et 3. 171. *Gif.*

Tutemet a nobis] Hunc versum profert Prisc. lib. 12. Sententia autem hujus loci hæc est: Quid Agamemnonem, regem ambitiosum et stulte religiosum commemoro? tu ipse doctrina politus, atque ab omni superstitione liber ac solutus, jam a nobis desciscere conaberis. *Lamb.*

Tutemet] Neque mirum id fecisse Agamemnonem regem illum regum, ex genere bellipotentum non sapientipotentum, ut dixit Ennius: quin et fortasse metuendum sit, ne tu ipse, qui præclaris artibus excultus es, superstitioni capistratum os subdideris. *Fab.*

Tutemet] Iterum dubitat Lucretius, ne Memmius cedens poetarum fabulis de Cerbero, Acherunte, et pœnis post mortem, quibus jam diu assueverat, opiniones suas aversetur. Harum ideo vim elevat, suggerendo istas fabulas mera forsan esse otiosorum Poetarum figmenta, ipse enim potuit fabulas fingere quæ essent æque ac illæ terribiles. *Creech.*

Jam] Pro etiam. sic 6. 1250. 'Præterea jam pastor et armentarius om-

nis.' *Preig.*

104 *Terriloquis*] I. e. quæ loquuntur poetæ ad homines terrendos: quibus non imbecilli solum animi, verum etiam fortes et constantes terrentur interdum, ut de Cerbero, de Acherunte, de Tantalo, Sisypho, Tityo, et ceteris. *Lamb.*

Vatum terriloquis dictis] Quæ de cruciatibus inferorum dicunt; de rota Ixionis, saxo Sisyphi, flagellis Eumenidum, Cerberi latratu, aut 'cum pice torrentes atraque voragine ripas' confingunt; quæ omnia olim in frequenti senatu Ciceronem ipsum derisisse scimus. *Fab.*

Desciscere] Vet. libri quidam *desistere*. quidam *disciscere*. *Gif.*

Desciscere] Duo libri manuscripti habent *disciscere*: nonnulli *desistere*, quibuscum consentiunt quidam vulgati; ceteri *desciscere*. quos sequor. *Lamb.*

105 *Quippe etenim*] Nempe, scilicet, scommatice. *Creech.*

Tibi me fingere possum] Ita ex Vet. libris scripti. Accusandi casus pro recto. In quibusdam, ut in vulgatis: *jam*. In quibusdam vulgatis: *possunt*. *Gif.*

Jam fingere possum] Sic habent tres libri manuscripti, et typis excusi Vicetini et Parisienses. sed hoc præterea varietatis in libris manuscripti. reperi, quod quidam habent *me fingere possum*: quam scripturam nonnulli docti viri probant; aiuntque sic locutos esse veteres. alii ex hac suspicantur esse legendum, *Ex me fingere possum*. Ego suspicatus aliquando sum legendum, *Confingere possum*. Verum tamen aut vetus scriptura probanda, aut vulgata ac recepta, ne illa quidem mihi rejicienda videtur, *ex me fing. possum*. *Lamb.*

Jam fingere possum] Gifan. e veteribus libris, sed corruptis, legit, *me fingere possum*, nil deterius. Sed fortasse non male legeris *jam fingere*

possunt; Vates scilicet somnia et inania rerum fingere poterant, quibus, &c. *Fab.* *Jam fingere*] *Me fingere* ex vet. lib. Gifan. hinc alii conj. legend. *ex me fingere*, alii *confingere*. *Creech.*

106 *Somnia*] Terriculamenta: pavores: miracula: juxta Persii sententiam Sat. 3. 83. 'Ægroti veteris meditantibus somnia: gigni De nihilo nihil, in nihilum nil posse reverti.' Et hoc est quod inquit ille: Quæ tam absona somniavit unquam febriculosus senex, quæ ion aliquis philosophorum dixerit? Simile apud Marcum Tullium in oratione contra Rullum: 'Hæc per deos immortales sunt vobis consilia siccorum, an vinolentorum somnia?' *Pius.*

Vertere] Evertere. Virg. *Æn.* 1. 24. 'Tyrias olim quæ verteret arceis.' Lucret. 3. 84. 'pietatem vertere fundo.' *Lamb.*

Vertere] Alibi (ut inf. 3. 84) 'Evertere fundo.' et Virg. *Æn.* 10. 88. 'vertere fundo.' *Preig.*

108 *Nam si certam finem*] Sic habent libri omnes manuscr. Vaticanus, Memm. Tettianus, Bertin. atque hanc scripturam agnoscit Novius. Denique apud hunc scriptorem fere semper hoc nomen in genere fæmin. usurpatur, ut inf. eod. lib. 585. 'Denique jam quoniam generatim reddita finis.' et 2. 511. 'certa Finis ntrinque tenet summam.' et 3. 1034. 'nec quæ sit pœnarum denique finis.' et in plerisque aliis locis. sic apud Virg. *Æn.* 5. 384. 'Quæ finis standi?' et apud Horat. Epod. 17. 36. 'Quæ finis, aut quod me manet stipendium?' Sententia autem hujus loci hæc est: Si homines ærumnarum et miseriarum finem in morte viderent, aliqua ratione religionibus obstare possent. Nunc autem, cum putent animos esse immortales, nasci videntur in miseriam sempiternam, neque se umquam conquieturos sperant. *Lamb.*

Nam] *Jam*. His 20. vss. seipsum quasi corrigit, et aliquam esse in iis

fabulis vim fatetur; dum enim de anima diversi Philosophi diversa pronuntiant, alii nasci et interire cum corpore, alii vero prius subsistentem in corpora nascentia infundi, et a corpore per mortem separatam Inferos subire, vel in pecudum corpora migrare (quæ fuit Ennii Pythagorici sententia, quam fuse exponit, obiter etiam convellit et deridet, tanquam sibi ipsi contrariam) profecto temere agerent qui providentiam contemnerent, dum istos contemptores æternæ maneant post mortem pœnæ. Hæc est hujus loci sententia quem præruptum alii, et obscurum queruntur. *Creech.*

110 *Religionibus*] Ita vulgo hoc capiunt quasi ad religiones absolute sit referendum, quum connecti cum *minis* possit; ut innuat Lucretius superstitiones, quibus credulum vulgus implent, quasque illis incutiunt vates, minasque, quibus terrent. *Hav.*

111 *Restandi, nulla facultas*] Ita interpungendum putavi. *Gif.*

112 *Æternas quoniam pœnas in morte timendum*] Pro timendæ pœnæ. Sed verbum hoc est aparephaton, hoc est, indefinitum, quod per accusativum profertur. Cicero septima in Verrem actione: 'Hanc sibi rem sperant præsidio futurum.' *Pius.*

Æternas quoniam pœnas in morte timendum] I. e. timere oportet, ut apud Græcos φοβητέον. Sic loquitur inf. eodem lib. vs. 139. 'Multa novis verbis præsertim cum sit agendum.' i. e. cum multa agere oporteat. et 2. 491. 'Addendum parteis alias erit: inde sequetur,' &c. et 3. 626. 'Quinque (ut opinor) eam faciendum est sensibus auctam.' ibid. 392. 'Usque adeo prius est in nobis multaciendum.' et 4. 779. 'multaque nobis Clarandum est, plane si res exponere avertimus.' *Lamb.*

Pœnas in morte timendum] Id ex sese non dicit Lucretius, sed ex scriptis vatum, qui rem eo deduxerunt.

rant, ut mors ipsa doloribus finem non imponeret; cum contra ex opinione Epicuri nil mortuis timendum; qui enim bona fide mortui sunt, ii neque mordent, neque mordentur. ἀλλ' οὐκ ἐμὸς λόγος. Nam illud Catonis facio meum: 'Diverso itinere malos a bonis loca tetra, inculta, fœda, atque formidolosa habere.' Sall. in Cat. 52. Istud autem *timendum* pœnas e veteri et bono Latio est: neque temere aliter loquitur Lucretius, ut nec Varro. sic in lib. de R. R. 'videndum hæc quatuor.' alibi, 'vasa vinaria faciundum.' alibi, 'præfectos alacriores faciundum præmiis.' Item, 'ponendum quadrimos.' et, 'emendum veteranos boves.' Sed infinita ad eam rem exempla congeri nihil necesse est. Nam nec Virgilius quoque abstinnit: Æn. 11. 230. 'Pacem a rege petendum est.' Fab.

Timendum] Istud *timendum* pœnas e veteri et bono Latio est, nec aliter temere loquitur Lucretius, vs. 139. 'multa agendum:' vs. 382. 'privandum est Corpora motu,' &c. Ipse etiam Virgilius Æn. 11. 230. 'Pacem a Rege petendum.' Creech.

In morte timendum] De hac constructione præter Lamb. videndus Vossius de Anal. 3. 10. et de Construct. c. 53. citatque Servius ad Virg. Æn. 11. 230. ut explicet illud 'aut pacem Trojano ab rege petendum.' Har.

113 *Natura*] Οὐσία. Fab.

114 *Nata sit, an contra*] Utrum anima nata sit una cum corpore, ut volunt Stoici et Aristoteles: an contra ab æterno creata in corpora nascentium insinuetur atque infundatur, ut sentit Plato et veteres Academici. Arnobius lib. 1. advers. gentes. 'Quid sit sensus, quid anima, advolaritne ad nos sponte, an cum ipsis sata sit, et procreata visceribus: mortis participes degat, an immortalitatis perpetuitate donata sit.' Lamb.

Nata sit, &c.] Una cum corpore,

ut Stoici et Peripatetici. Fab.

Insinuetur] Ita ut ab æterno creata sit, ex Platonis dogmate. Fab.

115 *Et simul intereat, &c.*] Et utrum nobiscum moriatur anima, an ad inferos descendat, an in alia corpora migret: quæ postrema opinio fuit Pythagoreorum. Dictum autem *insinuet se pecudes*, pro *sinuet*, seu *insinuet*, *se in pecudes*. nam veteres interdum non addebant præpositionem, si ea jam esset in verbo composito; ut 'adigere arbitrum,' potius quam 'adigere ad arbitrum,' et 'adigere iusjurandum.' 'Propugnat nugis,' apud Hor. 1. Ep. 18. 16. sic idem Lucret. 2. 124. 'Hoc etiam magis hæc animum te advertere par est.' Lamb.

Dirempta] Separata videlicet a corpore et dissipata, nisi potius legatur *perempta*. Creech.

116 *Vastasque lacunas*] Ingentia stagna, quas evagata Cocytii et Phlegethontis aqua facit. Pius.

117 *Pecudes alias insinuet se*] Ex Pythagoræ placitis. Fab.

Pecudes alias insinuet] Ut 'adigere arbitrum,' 'adigere iusjurandum,' 'propugnare nugis,' et Lucret. 2. 124. 'Hæc animum te advertere par est.' Creech.

118 *Ennius ut noster cecinit*] Qui videtur fuisse Pythagoreus. Hor. Epist. 2. 1. 50. ad August. 'Ennius et sapiens, et fortis, et alter Homerus, Ut Critici dicunt, leviter curare videtur, Quo promissa cadant, et somnia Pythagorea.' Persius Sat. 6. 10. 'Cor jubet hoc Enni, postquam deatertuit esse Mæonides, quinctus pavone ex Pythagoreo.' Lamb.

Qui primus] Primus Latinorum. Lamb.

Ennius] Qui Pythagoricus fuit, ut fere omnes illius ætatis scriptores. Notum quid de majori Græcia dictum a Cicerone fuerit in Tuscul. Fab.

Primus] Primus enim Latinorum Ennius Epicum et Heroicum Poëma ad exemplum Homeri scrip-

sit. Creech.

Qui primus] Imitatus Virg. Georg. 3. 11. 'Primus ego in patriam mecum (modo vita supersit) Aonio rediens deducam vertice Musas.' Preig.

119 *Helicone*] Bæotiæ monte, quem Musæ incolunt. Lamb.

Frunde] Ita vet. libri. Gif.

120 *Per gentes Italas omnium*] Sic ex vet. quibusdam scripsi. Vulg. *hominum*. Vid. Indicem: 'Omnibus,' 'Omnium' et 'Positivus.' Gif.

Per gentes Italas hominum quæ clara] Sic habent nonnulli libri manuscripti: alii, *omnium*. utraque scriptura probabilis est. utra sit recta et vera, quæritur. Si *hominum* probabimus, ita explicabimus: quæ corona clara esset per gentes hominum Italarum. Sin *omnium*, sic: quæ corona, omnium coronarum clarissima, per gentes Italiæ clueret, ut sit positivus pro superlativo. quale est illud apud Ennium, pag. 65. 'Saturnia magna Dearum:' nisi quis dicat hic genitivum esse divisionis: quod genus apud Græcos usitatissimum quidem est, sed etiam Latini usurpant, ut Plinius, 'Nigræ ovium.' Lamb.

Gentes Italas hominum] Pro, *gentes Italarum hominum*. Tale aliquid apud Virgil. plus uno loco. Quidam libri, *omnium* pro *hominum*. Itaque esset *corona clara omnium*, i. e. inter omnes: quod genus multa Græce reperias, ut *δια θεων*, &c. id est, ut Callimach. *hymnoeis Δήλον* dixit, *πολὸν προύχονσα θεών*. Ita apud Ennium citante Probo: 'pulchra Dearum.' Fab. *Omnium clara* si legas, erit clarissima. Sic Ennius pag. 11. 'Venus quem pulchra Dearum,' et pag. 65. 'Juno Saturnia sancta Dearum,' i. e. pulcherrima, sanctissima. Preig. Idem Ennius pag. 34. de Venere 'Dia Dearum,' ut et de Junone rursus pag. 151. 'Optima Cœlicolum, Saturnia magna Dearum.' Har.

Clara clueret] Appareret, fulge-

ret. *Cluere*, auctore Plinio togatorum eruditissimo libro vigesimo quinto, antiqui pugnare dicebant: unde grammatici clypeum detorquebant: ex qua etymologia Venerem quam colebant armatam Cluacinam dictitarunt. Hic 'splendere' interpretare. In commentariis Plantinis affatim refutavimus Veneti Hermolai opinionem: qui *cluere* pro *esse cupit*. *Cluere* Marcellus pro *nominari* exponit. quod si probamus in Lucretio *clara clueret*, pro *nominaretur* et haberetur expone. Hoc enim verbum *cluet* vim passivam habet. Plautus sæpe utitur in hoc significato. et Terentianus. 'Ennius per gentes cluebat omnium miserimus:' hoc est, vocabatur. His vero, qui *cluere* pro *splendere* et apparere nobilem et gloriosum volunt interpretari, non repugno, a dictione scilicet κλέος, quæ gloriam significat: etsi κλήξω significat nomino et voco: ut prima significatione verbum *clueo* significet splendo: sed consequenter appareo. unde 'cluebat miserimus' cum dixit Ennius, interpretare apparebat. Mendum est in epistolis Symmachi eo versiculo: 'Bis seno celsus Summache fasce clius.' scribe *clues*, pro *splendes*. Pius.

Clueret] I. e. nominaretur: et ita Nonius. citat et illum Lucillii versum: 'Cuia opera Troginu' calix per castra cluebat:' et illud Ennii, p. 295. 'per gentes esse cluebat omnium miserimus.' Valet etiam *cluere* interdum idem, quod *videri*, insignem esse, haberi, excellere, esse: ut infra eod. lib. vs. 481. 'Nec ratione cluere eadem, qua constat inane.' ibid. 632. 'Quæ nondum clueant ullo tentata periclo.' et 2. 351. 'Nec minus, atque homines, inter se nota cluere.' ibid. 521. 'primordia rerum, Inter se simili quæ sunt perfecta figura, Infinita cluere.' et 3. 208. 'Utilis invenietur, et opportuna cluebit.' 4. 50. 'Cnjuscunque cluet de corpore fusa vagari.' utitur hoc verbo et Plautus

non uno loco. *Lamb.*

Clueret] Esset. *clueo*, *cluo*, sum, celebror, dicor, videor, κλέω. dicebant item *clueo*. Ennius de se ipso, pag. 11. 'Nam Latii populi res atque poemata nostra Cluebunt.' Ita tum prima longa est. *Fab.*

121 *Etsi prætere]* Quasi diceret: Tanta tamen veritatis vis est, ut ille idem Ennius alibi dicat, &c. *Fab.*

Etsi prætere] *Etsi prætereat* V. quæ verba si admittas, alium prorsus efficies sensum: non opus est isto acumine. *Creech.*

Tamen] Pro tandem. H. e. ut uno verbo summam te expediam, non assentior Ennio sedes infernas opinanti. Quod tamen significet idem quod tandem, docet iis Marcellus in integris exemplaribus. 'Sallustius quarto Historiarum: Nam qui enare conati sunt icti sæpe ferramentis navium aut afflictis a suis, undarum vim multato fœde corpore tamen evaserunt.' *Pius.*

Templa] Regiones, tractus, loca. Vetus significatio et auguralis: qua figura loquendi dicebantur aruspices loca in cælo designare, anticam scilicet et posticam, hoc est, posteriorem et anteriorem. *Pius.*

Templa] Regiones, loca. Varro 6. de lingua Latina: 'Unus erit, quem tu tolles in cærula cæli Templa.' 'Templum tribus modis dicitur, ab natura, ab auspicio, ab similitudine: ab natura, in cælo: ab auspiciis, in terra: ab similitudine, sub terra. In cælo templum dicitur, ut in Hecuba: 'O magna templa cælitum Commixta stellis splendidis,' &c. *Lamb.*

Acherusia templa] Acherontis seu Inferorum loca vasta, spatiosa, &c. Templa enim id significabant. Ita 'templa cæli.' Terent. Alibi apud Lucretium, 'templa ætheris,' 'tonitralia templa.' Vox petita ab auspiciorum disciplina. Primo templum dicebant, a tuendo (videndo)

deinde templum, extrito u, ut ex duellum bellum, duomus bonus, in illo antiquo saxo, cujus in vita Peyreskii mentio est. Sic Ennius, p. 124. 'coirola coilei templa.' Varro autem, 'Tunc repente cælitum altum tonitribus templum tonescit.' ubi legendum *tonit*, ex ratione versus. *tonere*, ut *sonere*. Lucretius. Iterum Ennius p. 246. in Hecuba. 'O magna templa cælitum Commista stellis splendidis.' Lego, *Conficta stellis splendidis*, i. e. confixa. ut 'stellis ardentibus aptum.' Sin minus, legendum, *Commista*, i. e. vineta, compaginata. *Fab.*

122 *Edens]* Edens per hos duos versus, qui sequuntur, 'Quo neque,' &c. ut quidam doctiss. viri putant: alii volunt esse Lucretianos. *Lamb.*

123 *Quo neque, &c.]* Putant nonnulli hos duos versus esse Ennii. falso. Certe Macrobius in ea non fuit opinione 6. 1. *Gif.*

Permanant] Permanare soleant. *Fab.*

Animæ] Non sentit Ennius Pythagoricus animas nostras cum ex uno corpore transiliant in aliud inferos petere: quoniam si id concederet transanimationem Pythagoricam negaret. Sed simulacrum hominis, non anima, petit inferos gurgites. cujus opinionis sciens apprime Maro 4. 654. *Æn.* cum Ennio sic cecinit. 'Et nunc magna mei sub terras ibit imago.' Servius hæc addidit. 'Deprederunt esse quoddam simulacrum: quod nostri corporis effigiem fictum petat inferos: et est species corporea, quæ non potest tangi.' Hoc innuere videtur Ovidius tertio Fastorum: 'Ipsa virum rapui: simulacraque nuda reliqui. Qui cecidit ferro Cæsaris umbra fuit. Ille quidem cælo positus Jovis atria vidit.' *Pius.*

124 *Sed quædam]* Hic versus a lib. quibusdam abest. *Malc.* Macrobi. *Gif.*

Simulacra] Hoc non tanquam imitator Maro detorsit: sed descripsit, ut insertum, pugnaret cum suis, auctore Plinio. Crediderim potius Virgilium sententiam primo Lucretianam sequi voluisse: mox cum verba non reperiret ita signate affectum prodentia, maluisse fateri a quo profecerit, quam in furto deprehendi. *Pius.*

Sed quædam simulacra modis pallentia m.] Imitatus est hunc versum Virgilius multis locis, sive sit Ennianus, sive Lucretianus: ut Georg. 1. 478. 'et simulacra modis pallentia miris:' et *Æn.* 1. 357. 'Ipsa sed in somnis inhumati venit imago Conjugis, ora modis attollens pallida miris:' et 7. 89. 'Multa modis simulacra videt volitantia miris.' et 10. 822. 'Ora modis Anchisiades pallentia miris.' Sed non dissimulabo, hunc versum abesse a codice Bertiniano et Memmiano. *Lamb.*

Sed quædam simulacra] Notum illud Homeri, in quo Hercules εἰδωλον ad Orcum isse dicitur; ipse autem, sen ipsius anima apud Jovem. Nam corpus quidem in Oëta monte crematum fuerat. o rem bellam et ingeniosam! *Fab.*

Sed quædam simulacra] Ex illa veterum opinione, qua putabant imaginem nostri quandam ad inferos descendere, unde Dido apud Virg. *Æn.* 4. 654. 'Et nunc magna mei sub terras ibit imago.' ubi Servius: 'Valde quæritur apud philosophos, quid illud sit quod inferos petat. Nam tribus constamus: anima, quæ superne est, et originem suam petit: corpore quod in terra deficit: umbra, quam Lucretius sic definivit, spoliatus lumine aër.' (sed legend. ex 4. 369. lumine cassus aër) 'Ergo umbra si ex corpore creatur, sine dubio perit cum eo, nec est quicquam reliquum de homine quod inferos petat. Sed deprehenderunt esse quoddam simulacrum, quod ad nostri corporis

effigiem fictum, inferos petit: et est species corporea, quæ non potest tangi, sicut ventus.' Citat hinc Lucretii locum Macrobi. 6. 1. Et mire hinc arrepta occasione in divinitatem Herculis ludit Lucianus, in dialogo Diogenis et Herculis, quem vide. *Hav.*

125 *Unde sibi exortam, &c.]* Ad hunc locum pertinent illa M. Tullii 2. Acad. Quæst. 'Num censes Ennium, cum in hortis ambulasset cum Ser. Galba vicino suo, dixisse, Visus sum mihi cum Galba ambulare? at, cum somniavit, ita narravit, 'Visus Homerus adesse poëta.' Idem ibid. 'Dormientium visa imbecilliora esse dicebas, quam vigilantium. quo modo? quia cum experrectus esset Ennius, non diceret, se vidisse Homerum, sed sibi visum esse.' *Lamb.*

Unde sibi exortam] Locus ille Ennii (p. 4.) apud Ciceronem est, 'Visus Homerus adesse poëta.' *Fab.*

Semper florentis] Sempiternos flores et fructus perennis eloquentiæ summittentis: a quo, ut ait Manilius, 2. 9. 'Posteritas latices in pocula duxit.' Fingit Ennius in suum corpus per metempsychosin insinuatam Homeri animam. Tamen cum homo corpus habeat terræ debitum: quod spoliatum anima et cadaver effectum terræ reddit: animam cælo; sive, ut Pythagorici volunt, formam sumit aliam post mortem; simulacrum vero tartaro: fingit hic Ennius, apparuisse sibi imaginem Homeri, quæ pallens et lurida lachrymas fundebat. Est enim corpus quod tangi non potest hæc imago: quam finxit Ennius. Marci Tullii codicem in Academicis obiter sic emacula. 'Quomodo cum experrectus esset Ennius, non diceret, se vidisse Homerum, sed visum esse.' Exortam sibi. i. e. Apparuisse. Hæc dicuntur ab Ennio ut testatius et planius regenerationem argumentis approbaret. *Pius.*

Semper-florentis] Sic olim hic scrip-

tum didici. Vid. Indicem. Gif.

Semper-florentis] Legendum, *Semper-florentis* Homeri, ut sit ὅφεν. quemadmodum notat Donatus ad illud Ter. Andr. 1. 2. 'Et heri semper-lenitas,' &c. Lamb. Adde Schottum Obs. Hum. pag. 89. Hav.

Semper-florentis] Grammatici vocant ὅφεν, seu subunionem. Ita apud Ter. 'semper-lenitas,' et ἀεικαταφρόνησις apud Herodianum, quod imprimis notandum. Fab.

Homeri] Hoc Ennii somnium Cicero in Lucullo memorat, 'Visus Homerus adesse poëta.' Et in somnio Scipionis. 'Fit enim fere ut cogitationes sermonesque nostri pariant aliquid in somno tale quale de Homero scribit Ennius, de quo videlicet sæpissime vigilans solebat cogitare et loqui.' Creech.

126 *Speciem*] Εἶδος, sic in Evang. Lucæ 9. 29. τὸ εἶδος τοῦ προσώπου αὐτοῦ. inf. 149. 'naturæ species,' et 322. 'Invida præcluserit speciem naturæ videndi.' Preig.

Et fundere] Sic codex Bertinianus, et Memmianus, alii *effundere*. Lamb.

Lacrymas et fundere] Al. *effundere*, non male. Fab.

Effundere] Mss. Lugd. Bat. et alii non præ se ferunt *et fundere*, sed *effundere*; scripsit forsitan *lacrymasque effundere salsas*, habuit hoc certe ante oculos in apparitione Hectoris Virg. quem vidit Æn. 2. 271. 'largosque effundere fletus.' Sensus et constructio verborum Lucretii talis est: Unde commemorat exortam sibi speciem semper-florentis Homeri cæpisse effundere salsas lacrymas. Erit *effundere*, antique, ut *ecfari*. Hav.

Salsas] Epitheton lachrymarum. Sunt enim salsæ non secus ac sudor humanus. Et hoc magis indicat illam imaginem quæ petat inferos corpoream vim retinere: quæ in lachrymis salsuginem viventis corporis

observat. Quidam *falsas* legunt, et fictitias intepretantur, apparentia, commentitia. Ut Maro Æn. 2. 793. 'Par levibus ventis, volucrique similima somno,' et præ gaudio forte lachrymas stillabat Ennio congregiens, qui suam gestabat animam, mentem, et facundiam poëticam ut hæreditariam. Pius.

Salsas] Epithetum otiosum, ut quidam putant. qualia sunt illa, λευκοὺς ὀδόντας, i. e. albos denteis: λευκοῖο γάλακτος, apud Homerum, i. e. albi lactis: 'humida vina,' apud Virg. 'alba nive,' apud Hor. et alibi, 'dentibus albis.' Lamb.

Salsas] Alii *falsas*. Imperite. Quis enim nescit lac album, humida vina, &c. poëtis esse familiaria? Creech.

127 *Expandere*] Explicare. In nonnullis libris scriptum est *exponere*, in aliis *expromere*. ego hanc lectionem retineo. Lamb.

128 *Quapropter bene cum superis*] Concludit hunc locum hoc modo: Quoniam igitur videmus, ignorance causarum, et rerum a natura involutarum, homines misere conturbari, cum ceteræ res omnes obscuræ nobis sunt perquirendæ et cognoscendæ, tum maxime, quæ sit animi natura, videndum est. Cum hoc loco conjunctio est, cui respondet altera *tum*, quarto abhinc versu. Lamb.

Quapropter] Ut omnes igitur Memmii timores discutiatur, his vss. 9. docet se disputaturum non tantum de Cæli Deumque ratione, et de generatione rerum, quæ omnia olim promiserat; sed explicaturum etiam quænam sit animæ natura, et quænam sint illæ res, quæ aliquando vigilantes, aliquando dormientes ita afficiunt, ut præsentem videre nos et audire olim mortuos putemus, et inde conjectemus animas existere a corpore separatas. Quam ob rem: Gasendus. Creech.

Superis de rebus] De cælo, de-

que universa meteorologia; ex cujus ignorance terrores animis offunduntur, &c. ibique tum in deos omnia conferantur. Fab.

130 *Gerantur*] Lamb. *genantur*. Vid. inf. vs. 329. et Indicem. Gif.

Et qua vi quæque gerantur] Legendum videtur *genantur*; non *gerantur*, ut vulgo legitur. *geno* enim idem valet quod *gigno*. Cujus verbi ignorance complures non apud hunc poëtam solum loci depravati sunt, ut posterius ostendemus, verum etiam apud Varronem, et ceteros. 'Genium appellabant deum (inquit Festus) qui vim obtineret rerum genendarum:' ubi vulgo legitur et scribitur *gerendum*, corrupte. Varro lib. 1. de R. R. 31. 'Id ex pabuli segete viride sectum, antequam genat siliquas.' Idem cap. 12. 'Quod est principium genendi.' Idem in Andabata: 'Sed quod hæc loca aliquid genunt,' quem postremum locum testem producit Priscian. lib. 10. cum altero Lucretii ex 3. 797. 'tanto magis infitiandum, Totum posse extra corpus durare, genique.' Verum tamen ferri hic potest recepta lectio *gerantur*. *Gerantur* autem, i. e. administrantur, a natura scilicet, ut sit tralatio ab imperatoribus et magistratibus, qui res gerunt: quod ipsum tamen etiam translatus est ab iis qui oneraverunt; id est, sustinent. Lamb.

Genantur] Ita olim loquebantur. γένω. *gerantur*, non placet. Fab.

Genantur] *Gignuntur*, qua voce passim utitur Lucretius: alii *gerantur*, male. Creech.

Et qua vi quæque gerantur] Veram hujus verbi, toties a Lambino lacescitant impugnati, interpretationem, atque adeo defensionem, nemo melius præstabit, quam ipse Lucretius, qui continuos rerum ortus interitusque, seu primordiorum concilia ac discidia passim exemplis a rebus bellicis desumptis illustrat. Sic 2. 113. in illa similitudine ab agitatibus Delph. et Var. Clas. Lucret.

per opaca domorum pulvisculis: 'Multa minuta modis multis per inane videbis Corpora misceri radiorum lumine in ipso, Et velut æterno CERTAMINE PRÆLIA PUGNASQUE Edere TURMATIM certantia, nec dare pausam Conciliis et discidiis exercita crebris.' Lambinum præter loca a Gifanio in Indice jam notata refellit etiam vs. 473. 'Denique materies si rerum nulla fuisset, Nec locus ac spatium, res in quo quæque geruntur Nunquam,' &c. quem Poëta ipse non aliter se scripsisse versu inde sexto indicat: 'Perspicere uti possis res gestas funditus omneis Non ita uti corpus per se constare, nec esse.' Preig.

131 *Tum, cum primis*] Ita malui scribere, quam *tunc*, prout quidam codices habent. Pariter Ennius in Fragm. pag. 65. 'Tum, cum corde suo Divom pater atque hominum rex.' Dixit *primis* pro *in primis*, ut et quidam Mss. præferunt, i. e. præcipue, ante omnia. Hav.

Sagaci] Indagatrice, unde sagax canis. Plant. Curcul. 1. 2. 17. 'Canem esse oportuit: sagax nasum habet.' *Sagare*, significat acute sentire, auctore Marco Tullio. Unde *præsagire* præsentire et consequenter prædivinare. Pius.

Sagaci] Sagaces proprie canes dicuntur: quia inest in eis vis odorandi eximia. Itaque 'sagaces appellantur, multi, et solertis acuminis,' inquit Festus. idem Lucr. inf. eodem lib. 131. 'Est igitur nimirum id, quod ratione sagaci Quærimus,' &c. ibid. infr. 369. 'Verum animo satis hæc vestigia parva sagaci Sunt,' et 2. 839. 'Nec minus hæc animum cognoscere posse sagacem,' et 4. 910. 'Tu mihi da tenuis aureis, animumque sagacem.' Lamb.

132 *Unde anima atque animi constet natura*] Non temere. Anima enim et animus differunt et facultatibus et sede. quod in 3, maxime apparebit.

Ceterum hoc loco animi natura, animus ipse est; neque fere aliter loqui amat Lucretius. Sic natura animantum, animantes ipsæ, aquæ natura, inanis natura, natura corporis, ardoris natura, loci natura, sensus natura, &c. pro aqua, inani, corpore, ardore, igni, loco, sensu ipso, &c. Ita auctor libri de mundo, homo Stoicus, non Aristoteles, φύσεως χρωμάτων alicubi posuit, naturas colorum, pro coloribus ipsis; et in cap. 11. φύσεων pro rebus concretis, &c. Iterum circa medium ζῶων φύσεως pro ζῶα. *Fab.*

Anima atque animi] Emendabat Clariss. Jensus in ep. ad me scripta, animæ atque animi c. n. et sane ita disertim legitur apud ipsum Lucret. 3. 330. 'Sic animi, atque animæ naturam corpore toto Extrahere haud facile est.' Idem tamen Lucretius sibi constat 4. 120. 'Unde anima, atque animi constet natura, necessum est. *Haverc.*

133 *Quæ res*] Intelligit species rerum, quas vulgo intentionales vocant. εἰδῶλα, τύποις, ὑμένας, membranulas, effluvia ex superficie corporea; quæ cum ex omnibus omnino rebus perpetuo emanent, et animos impellant, &c. Sed res inferius notescet. *Fab.*

134 *Somnoque sepultis*] Ex Ennio: p. 83. 'Nunc hostes vino domiti, somnoque sepulti.' sic et Virg. *Æn.* 2. 189. 'Invadunt urbem somno vinoque sepultam.' idem 9. 189. 'somno vinoque sepulti Procubuerunt.' ibid. 236. 'Rutulii somno vinoque sepulti Conticuere.' Hoc totum autem, vigilantibus, somnoque sepultis, Græci dicunt ὕπνῳ καὶ θνῶπ. *Lamb.*

136 *Morte obita quorum, &c.*] Iteratur hic vs. lib. 4. mutuatus autem est hoc principium vs. Virg. *Æn.* 10. 641. 'Morte obita quales fama est volitare figuras.' notat Macrobius 6. Saturn. *Lamb.*

Morte obita] Cicero pro Sextio: 'Nec vero illorum quisquam quos a majoribus nostris morte obita posi-

tos in illo loco, atque in rostris collocatos.' Virg. *Æn.* 10. 641. 'Morte obita quales fama est volitare figuras.' *Obita*, sumpta, suscepta, et completa, ut *obire munus* dicitur. Servius. *Creech.*

Amplectitur] Operit materno affectu æmulante humanæ et viventis matris dulces amplexus in sobolem. *Pius.*

Tellus amplectitur ossa] Vel tanquam mater, vel simpliciter, continet. Virg. *Æn.* v. 30. 'Quam quæ Dardanum tellus mihi servat Acesten, Et patris Anchisæ gremio complectitur ossa.' *Lamb.*

137 *Nec me animus*] Corrige *Nec me animi fallit*. *Pius.*

Nec me animus fallit] Ita habent Vet. libri, manu formisque descripti. nec mutari debet. vid. Indicem. *Gif.*

Nec me animi fallit] Sic potius legendum, quam, ut in quibusdam libris legitur, *animus fallit*. Sic enim loquuntur interdum Latini, præsertim poëtæ, Falsus animi, æger et saucius animi: et crucior animi, &c. quamquam alteram lectionem non ausim damnare. Verum tamen ausim, præsertim cum sic habeant plures codices, et ita scriptum sit apud Macrobius lib. 6. Est autem hoc loco occupatio. *Lamb.*

Nec me] Proposito futuri operis argumento, his 20. vs. difficultatem expendit Poëta, monetque ea, de quibus Græci, Epicurus viz. ejusque Sectatores disputaverant, Latino Carmine scribere opus esse arduum et difficile, cum propter egestatem Linguae Latinæ, tum propter novitatem rerum; quemvis vero laborem ferre se paratum esse profitetur, Memmii sui gratia, amicissimi ornatissimique viri, quem instituendum susceperat. *Creech.*

139 *Multa novis verbis præsertim cum sit agendum*] I. e. cum multa sint novis verbis agenda, seu agere oporteat,

ut supra admonuimus: agendum enim actionem significat, ut apud Græcos παρέρειν, i. e. agere oporteat: cum multa nobis verba sint innovanda: vel cum multa nobis novis verbis sint appellanda. *Lamb.*

140 *Propter egestatem linguæ*] Hoc etiam conqueritur Manilius et Cic. *Gif.*

Propter egestatem linguæ] Sic inf. eod. lib. 832. 'nec nostra dicere lingua Concedit nobis patrii sermonis egestas.' et 3. 260. 'rationem reddere aventem Abstrahit invitum patrii sermonis egestas.' Sic Cato apud M. Tull. lib. 3. de Fin. de Zenone: 'Cum uteretur in lingua copiosa factis tamen nominibus, ac novis: quod nobis in hac inopi lingua non conceditur. quamquam tu hanc copiosorem etiam dicere soles.' Idem contra lib. 1. 'Non est hic omnino docendi locus: sed ita sentio, et sæpe disserui, Latinam linguam non modo non inopem, ut vulgo putarent, sed locupletiore etiam esse, quam Græcam. Quando enim (ne nobis dicam, aut oratoribus bonis, aut poëtis, postea quidem quam fuit, quem imitarentur) ullus orationis vel copiosæ vel elegantis ornatus defuit?' *Lamb.*

141 *Sperata voluptas*] Ita lego ex Vett. Est autem imitatus Epicurum, qui ad Pythoclem suum ita ait: ἡμεῖς δὲ ἡδέως τὸ σου τὴν δέησιν ἀπεδείξαμεθα καὶ ἐλπῖσιν ἡδέως συνεσχέθημεν. Γράψαντες οὖν, &c. In vulg. quibusdam: *spectata voluntas*. Qua in re sæpe variatum est. vid. inf. 2. 257. *Gif.*

Sperata voluptas] Sic habent quinque lib. manuscripti, et excusi Paris. Veneti antiq. Vicetini, Florent. Quam scripturam secutus sum, tum adductus tot librorum auctoritate; tum quod consentaneum est Lucretio, Epicuri decreta Latinis literis illustranti, amicitiae, et ex amicitia nascentis voluptatis causa, scribendi laborem perferre. alii codices, si quis forte eos sequi malet, habent

spectata voluntas. *Lamb.*

142 *Efferre*] Sic Vet. Codd. Vulgati: *perferre*. *Gif.*

Quemvis efferre laborem] Sic habent quinque libri manuscripti, et ex impressis, Vicetini: atque hæc germana est scriptura. nam et ita veteres loquebantur. vetus poëta apud M. Tull. orat. pro Sextio: 'Si tu laborem summa cum cura efferas nulum.' Vulgati autem *perferre lab.* quam lectionem quamvis non damnem, antiquam tamen magis probo. *Lamb.*

Perferre] Al. *efferre*. fort. etiam, *sufferre*, ut in Emendationibus (ad 5. 1271.) innuimus. *Fab.*

Efferre] Patet ex Notis Lambini atque optimorum Codicum consensu unanimi, vulgatum illud *perferre*, a Lucretio non esse profectum. *Ecferrere* autem forte scribendum, ut *ecfari* apud Ennium pag. 18. et 124. 'Hæc ecfatus, ubi latrones dicta facessunt.' 'Hæc pater ecfatus, germana repente recessit.' *Hav.*

143 *Inducit*] Sic in principio li. lib. vs. 17. 'quo quamque inducere pergis.' *Preig.*

Serenas] Claras, pacatas. Quidni *severas*? vox enim ista laborem poëtæ fortius, et felicius, exprimit. vide l. 4. 462. *Æstivas* Muretus. Quibus alii somno indulgebant. *Creech.*

Serenas] De æstivis noctibus capit Muretus v. Lect. 18. 13. de quibus Cicero ad Brutum in commendat. Paradoxorum libello: 'Accipies igitur hoc parvum opusculum elucubratum his jam contractionibus noctibus.' Gronovius Pater, in quibus ad lucernam accensam lucubravimus. Observ. lib. nov. 4. 12. nam Barthii commentum nimis est ridiculum. At cur non innuere posset protractas studendo in lucem usque et serenum tempus diei? *Hav.*

Noctis vigilare serenae] Claudian. de bello Gildon. vs. 450. 'Discatque coactus Quas vigilat Veneri,

castris impendere noctes.' *Preig.*

145 *Præpandere lumina*] *Ἀφδονχεῖς*, 'præferre faceis:' præferendo faceis, lumen aperire. 5. 655. 'Tempore item certo roseam Matuta per oras Ætheris auroram defert, et lumina pandit.' Uno verbo Latino præluere. *Lamb.*

146 *Penitus*] *Introrsus.* *Lamb.*

147 *Hunc igitur terrorem*] Tres vs. qui deinceps consequuntur, iterantur in princip. lib. 2. et lib. 6. Eorum autem hæc sententia est: Hunc igitur terrorem, quem animis nostris incutit ignoratio causarum, cogitatio mortis, simulacra mortuorum, vel morbo affectis, vel dormientibus obijci solita, et similia, dissipent et depellant, necesse est, non radii solis, et lux diurna: sed contemplatio naturæ, et ratio. *Lamb.*

Hunc terrorem] Quem tandem? illum ipsum scilicet de quo sup. vs. 112. 'Æternas quoniam pœnas in morte timendum.' *Fab.*

Hunc igitur] Jam tandem opus aggredditur, vs. 13. Et ut omnem de providentia opinionem subverteret, probare conatur, res primo factas fuisse sine Deorum auxilio, ideoque non ab iis regi aut administrari: ut antem felicius procedat, primum hoc statuit principium; nihil de nihilo fit. Quod fusius olim demonstraturus est; observaverat enim opinionem de providentia exinde natam esse, quod homines multa in Terris Cœloque fieri viderint, quorum causas cum invenire non potuerint, ea a Diis e nihilo fieri crediderunt. Si igitur nihil de nihilo fieri demonstratum fuerit, actum esset de providentia: at vero facile agnosceret lector, Lucretium tanto conamine id solum probasse quod nemo negat; Nihil viz. intra naturæ ambitum de nihilo produci. Nec est quod ulla contra Dei potentiam timeamus argumenta, cum acutissimum Lucretii ingenium tam infirmis utitur; si enim (ut Virg. *Æn.* 2. 292.)

'Pergama dextra Defendi possint, certe hac defensa fuissent.' *Creech.*

148 *Tela diei*] Idem dicit. nam radii solis, *tela diei* sunt, utpote quibus, tanquam telis huc et illuc jactis ac diffusis, totus orbis terrarum illustratur. Jam tela a Græco *τηλόθεν* dicta sunt, quod e longinquo loco mittuntur. Sic Ausonius Mosella vs. 260. 'Luciferique pavent letalia tela diei.' Notum autem est, Apollinem ab Homero et ceteris poetis Græcis *ἑκηβόλον*, et *ἑκηβελέταν*, i. e. longe jaculantem, appellari. *Lamb.*

Tela diei] Radii solis. Ita Græci *βέλη ἡελίου.* *Fab.*

Tela diei] Radii solis, qui telorum instar jacti et diffusi per universum orbem inferunt lucem: notat autem per 'tela diei' exteriorem rerum cognitionem, sicut per 'naturæ speciem' significat internam rerum cognitionem per causas. *Fayus.* Puerriliter! ut et omnia. *Creech.*

Tela diei] Vetus Poëta in carmine quod protulit Turnebus Adv. 19. 3. 'Lumina, qua major jaculis radiantibus exit, Nil obstante globo tendunt per inania vasta.' *Hav.*

149 *Species*] 'Ἡ θεωρία, ἡ θέα, i. e. contemplatio. Cicero 2. de N. Deor. 'Nulla est enim insatiabilior species,' &c. *Lamb.*

Species] Contemplatio, meditatio, &c. sæpe alibi. *Fab.*

Ratio] Vel ratio simpliciter, i. e. λόγος: vel ratio naturæ, ut supra 'ratio cæli,' et 'ratio Deorum.' *Lamb.*

150 *Principium hinc*] I. e. cujus contemplationis et rationis principium nobis hinc nascetur, et proficietur. *hinc* autem, nempe 'Nullam rem e nihilo,' &c. *Lamb.*

Principium hinc cujus, &c.] Quam ab hac consideratione exordimur, Nullam scilicet rem e nihilo gigni posse, nec si Dii ipsi tale aliquid moliantur. Quod etsi modulo ratiocinationis nostræ verum est, ἀλλὰ κατὰ γε τὸν θεόν, plane falsum

est. Nam etsi ex ratione τῆς ἀναλύσεως doctrina de corporibus insectilibus stare possit; tamen corruat necesse est, nisi creatam a Deo atomon ponas, eique a causa æterna motum impressum et ingenitum existimaveris. Causam autem æternam intelligo, quæ γνῶμη τι ποιῇ, ut loquitur Xenophon. Ceterum hoc axiomate quasi aliqua multiplici machina utebatur Epicurus. Sed res per se ipsa inferius patecet; neque longius abibis. Nam versus sequens, &c. Deinde probabit incuriosos esse rerum nostrarum, physicarum, inquam, rerum incuriosos esse deos. Itaque divino numine nil tale fieri. *Fab.*

Principium] Ita distinguitur in Ed. Bas. *Principium hinc, cujus nobis exordia sumet:* non male. *Hav.*

Hinc cujus] Quidam Cod. *cujus hinc.* *Gif.*

151 *Nullam rem e nihilo gigni*] Omnium, qui umquam de natura locuti sunt, fuit hæc opinio communis, nihil ex nihilo fieri: quod testatur Arist. 1. lib. φυσικ. τὸ γινόμενον ἐκ μη ὄντων γίνεσθαι ἀδύνατον. περὶ γὰρ ταύτης δημογνωμονοῦσι τῆς δόξης πάντες οἱ περὶ φύσεως. i. e. 'Non potest fieri, ut id quod gignitur, ex iis quæ non sunt, gignatur. Nam de hac opinione omnes, qui de natura scripserunt, consentiunt.' i. e. Κοινὴ δόξα τῶν φυσικῶν, οὐδὲν γίνεσθαι ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. i. e. 'Communis opinio eorum qui de natura disputarunt, nihil fieri ex nihilo.' Etiam Democritus, quem auctorem in primis sequitur Epicurus, (nam in Physicis totus est alienus Epicurus, ut scribit M. Tullius lib. de finibus, qui a Democrito pleraque omnia sumat;) Democritus igitur quoque hanc eandem sententiam probat, μηδὲν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γίνεσθαι, μηδὲ εἰς τὸ μὴ ὄν φθείρεσθαι: i. e. 'nihil ex nihilo fieri, neque in nihilum interire.' Huc pertinent illa M. Tull. lib. 2. de Divin. 'Non ergo omnium interitus atque obitus natura conficiet: et erit

aliquid, quod aut ex nihilo oriatur, aut in nihilum subito occidat, quis hoc physicus dixit umquam? Ne Aristoteles quidem ab hac communi omnium opinione longius discessit.' Ita enim longam hac de re disputationem concludit lib. 1. φυσ. ἀκροῶσ. 'Nihil fere ex eo, quod non est simpliciter, seu ex eo, quod non est per se, quale est privatio, quam Græci στερησις nominant, fieri: sed contra omnia fieri ex materia, quæ est ὄν, i. e. ens (liceat nobis hoc vocabulo uti) ens (inquam) per se: non tamen ex materia fiunt omnia ea ratione, qua est aliquid, sed qua ratione nihil est, seu est non ens, et κατὰ συμβεβηκός, i. e. ex eventu: hoc dico, qua ratione inest in ea privatio formæ ejus, quam jam jam est indutura: id est, qua ratione est informis, et experta ejus formæ, quæ materiam illam informatura est. ex eo autem, quod nihil est simpliciter et per se, veluti ex privatione, nihil fit: ex eo igitur, quod est ens per se, fit ens. Verum tamen non fit per se, sed ex eventu, id est, quia evenit materiæ, ut ea forma, quam jam jam consecutura est, et ad quam accommodata est, careat.' Hæc sunt Aristotelis. *Lamb.*

Divinitus] Divina voluntate, seu divino numine, ut idem statim loquitur. *θεῖα μοίρα.* *Lamb.*

E nihilo] Ad hanc doctrinam spectant Antiphanis versus apud Athenæum lib. 3. p. 99. ὃ δὲ μὴ γέγονέ πα. 'Ἐκ τοῦ γὰρ εἶναι γέγονεν. εἰ δ' οὐκ ἦν, ὅθεν; Πῶς ἐγένετ' ἐξ οὐκ ὄντος; οὐχ οἶδόν τε γάρ. i. e. quod autem factum est, ex eo quod est, factum est. Nam si non esset, quo pacto fieret ex eo quod non esset? hoc sane fieri nequit.' *Hav.*

152 *Continet*] Afficit, seu coërcet, et constrictos tenet. *Lamb.*

153 *Tuentur*] Cernunt, vident. *Lamb.*

154 *Videre*] Animo. *Lamb.*

155 *Divino numine*] Divinitus. *Lamb.*

Rentur] Arbitrantur. *Lamb.*

Rentur] Post hoc verbum interserunt Mss. Ludg. Bat. ut et Oxon. et Ed. Veron. versum qui paulo post sequitur, ibidem illum delentes, quique hic est, *Et quo quæque modo fiant opera sine Divm.* quod si placet, illa videtur vera lectio, *Nec quo quæque m. f. o. s. d. sc.* perspiciunt. sen *videre possunt*, ut præcessit. Quid si unico adhuc versu superior; i. e. hoc ordine legatur: *Quorum operum causas nulla ratione videre, Et (vel Nec) quo quæque modo fiant opera sine Divom, Possunt, &c.* sed nihil mutandum videtur. *Hav. et Preig.*

157 *Tum, quod sequimur*] Sic habent omnes libri et manuscripti et typis excusi. quæ lectio si emendata est, hoc significat: Ubi viderimus, nihil ex nihilo creari posse, tum facilius id perspicimus, *quod sequimur*, i. e. quod probamus, et quod nobis proponimus ad probandum, nempe, et unde quæque res creari possit, et quomodo sine Deorum opera creetur. Videtur mihi tamen reclamantibus libris omnibus legendum esse, *tum quod sequitur, &c.* *Lamb.*

Sequitur] Emendavit *Lamb. sequitur*, cui assentitur *Jensius*, et ita exhibent Mss. L. B. sed altera lectio omnino est retinenda. Significat enim hic, indagare conamur, sicuti feras, atqueprehendere sequendo. Sequitur autem *Statius*: 'penitusque sequar, quo carmine muris,' &c. item: 'sed summa sequar vestigia rerum.' Adde *Barth.* ad *Stat. T. 3. p. 761. Preig. et Hav.*

158 *Ut unde*] Mss. *ut unde*. Neque dubium est, quin scripserit ita *Lucretius*, quare totus locus ita videtur distinguendus et emendandus. *Quas ob res, ubi viderimus, nil posse creari De nihilo, tum, quod sequimur, jam r. i. Perspicies, ut unde queat res quæque creari, ut hic tantundem valet ac, ut et, i. e. quomodo, cætera sunt perspicua. Hav.*

159 *Opera sine*] Sine opera, ἀναστροφή. *Lamb.*

160 *Nam si de nihilo fierent: ex omnibus rebus*] Epicuri verba ad hunc locum pertinentia, quæ exstant apud *Laërtium*, hæc sunt: Πρῶτον μὲν οὐδὲν γίνεται ἐκ τοῦ μὴ ὄντος. πᾶν γὰρ ἐκ παντὸς ἐγίγνετ' ἂν σπερμάτων γε οὐδὲν προσδεόμενον· καὶ εἰ ἐφθείρετο δὲ τὸ ἀφανιζόμενον εἰς τὸ μὴ ὄν, πάντα ἂν ἀπολώλει τὰ πράγματα, οὐκ ὄντων τῶν εἰς ἀδιελύετο. i. e. 'Primum quidem nihil fieri ex nihilo. Alioqui enim omnia ex omnibus orirentur, nihil egentia seminibus: et si id quod interit, in nihilum interiret, res omnes occiderent, cum ea, in quæ res resolverentur, non essent.' *Lamb.*

Nam si, &c.] Primum hoc argumentum quo probare conatur nihil de nihilo fieri breviter *Epicurus* in *Epist. ad Herodotum*, οὐδὲν γίνεται ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, πᾶν γὰρ ἐκ παντὸς ἐγίγνετ' ἂν, σπερμάτων δ' οὐδὲν προσδεόμενον. Fusius poëta. Si res de nihilo producerentur, tum quodlibet ex quolibet oriretur, semine non opus esset; sed e terra homines, e cælo pisces pecudesque exilirent, &c. Cum autem quodlibet non oritur e quolibet, certisque seminibus opus sit, recte concludit nihil de nihilo produci. *Creech.*

161 *Nil semine*] *Ni semine* Ms. quasi sequentis versus sensus hinc exordium sumere debeat. duos vero hosce versus citat *Lactantius* de *Ira Dei c. x.* ut ostendat falsitatem sententiæ *Epicureæ* sibi ipsi contrariantis. *Hav.*

162 *E mare primum*] *E mare* pro *e mari*, antiquum. *Carisius* tamen docet: nomina neutralia in *e* non factitia, in ablativo quoque eandem litteram servare. *M. Varro lib. 3. de gente Rom.* 'A mare separata oppida.' idem *lib. 12. antiq. human.* 'Ab Erythræo mare orti.' *Varro Atacinus*: 'Cingitur Oceano, Libyco mare, flumine Nilo.' sic et *Hor. Sa-*

tyr. 2. 8. 11. 'Gausape purpureo mensam pertersit.' ad hunc locum pertinet jocus ille *Plautin.* in *mil. Glorioso* 4. 7. 26. 'Maris causa hercle ego hoc utor oculo minus, Nam si amare abstinuissem, tanquam hoc uterer.' jocus est ex ambiguo: quod inest in voce *amare*; dubium est enim utrum dicat *a mare* pro *a mari*, an *amare* a verbo *amandi*. qui locus explicatus est a *Mureto* *libr. Var. lect. 3. 17. Lamb.*

E mare primum homines] *Primum* hoc loco vim eandem habet ac, 'exempli gratia.' Sic et alibi usus est τῆ jam. Græci autem τὸ ἤδη in eadem notione usurpant, ut et τὸ ἀντίκα. idque ea propter annotare visum est, quod vulgo non observetur. *Fab.*

163 *Squammigerum genus*] Pisces squammas gerentes. *Desquamare* verbum *Plautinum*, quod significat pisces squamma privare. quemadmodum *exdorsuare* dorsualibus pinulis mundare. *Pius.*

Squammigerum genus] Pisces. ut *infr.* eodem *lib. vs. 379.* 'Nam quo squammigeri poterunt procedere tandem, Ni spatium dederint latices?' et *lib. 2. 343.* 'Præterea genus humanum, mutæque natantes Squammigerum pecudes.' *Animantium* (inquit *M. Tull. lib. 2. de N. Deor.*) aliæ coriis tectæ sunt, aliæ villis vestitæ, aliæ spinis hirsutæ: pluma alias, alias squamma videmus obductas, alias esse cornibus armatas, alias habere effugia pinnarum. *Lamb.*

165 *Incerto partu*] Vult dicere, oves apros, leones lepores, aquilas columbas. &c. progenituras, nec genus cujusque in progenie permanens, quod omisit in interpretatione sua *Creechius*. Nisi potius scripserit *Lucret. incerto pastu*, quod magis ad *culta et deserta*, quæ subjungit, facit. *Hav.*

Teneret] *Tenerent*, quod quidam *Codd.* habent, non est rejiciendum,

et ad loca 'culta ac deserta' referri potest: at suspicioni locum præbet, an non scripserit *Lucretius, Incerto pastu*, i. e. pabulo, cibo, alimento, quo sensu 6. 1155. etiam pastus hominum dixit, ad amplificandam magisque exaggerandam talem confusionem. *Preig.*

166 *Constare*] Constanter manere. *Lamb.*

167 *Ferre omnes omnia possent*] Omnes arbores omnia fructuum genera ferre possent. *Virgilius* hunc locum expressit *Georg. 2. 109.* 'Nec vero terræ ferre omnes omnia possunt.' *Lamb.*

168 *Quippe ubi*] I. e. nam cum, &c. *Lamb.*

Genitalia] Ad gignendum valentia, vim gignendi habentia: ut supra. *Lamb.*

Quippe ubi] Cum videlicet, ἄτε δὴ οὐκ ὄντων, &c. *Fab.*

Genitalia cuique] Jam superius observatum, cum dandi casu. *Fab.*

169 *Consistere certa*] Nihil hoc loco sanius videtur, et tamen Mss. *Ingd-Bat.* dubitare faciunt, quorum alter habet *consisteret erta* superscripto *certa*. alter *consistere derta*, superscripto pariter *certa*. quasi fuerit scriptum olim, *consistere terra?* illa certe omnium mater, quæ pabula pecoribus, frugibus alimenta ministrat; jam vero si absque semine cuncta constant et incrementum capiant, nec terra amplius mater vocari meretur. Verum sequentia me jam docent nihil esse innovandum. *Hav.*

Qui posset] Non opus est interrogatione. Nam et *infra vs. 182.* eodem modo infert: 'Quippe, ubi nulla forent,' &c. Cæterum quod hic 'matrem rebus consistere certam' dicit, *Virgilio* etiam placuit, is enim *Georg. 2. 268.* 'Mutata ignorent subito ne semina matrem.' *Preig.*

171 *Inde*] Ex eo loco, ubi cujusque materies inest. conjunge hæc duo, *inde ubi. Lamb.*

Inde enascitur] Refer ad id quod in versu sequenti est, 'Ubi materies,' &c. *Fab.*

Enascitur] *Nascitur* Ms. quæ vox forsitan illis grata erit, qui in Veterum versibus hiatus quærent, et amant. *Creech.*

Enascitur] *Nascitur* Ms. quod et notavit Creechius, qui aliquot pagellas priores Lucretii cum Cod. Voss. collatas habuisse videtur, nam in reliquis Ms. lectionis nisi ex Gifanio, Lamb. et aliis non meminit. *Hav.*

173 *Hac re*] Hanc ob rem, seu hanc ob causam. *Lamb.*

Hac re] *Διὰ τοῦτο.* *Fab.*

174 *Certis in rebus*] Libentius hoc loco legerim *cunctis* quam *certis*, quo versus superiores inducunt, et ille vs. 173. præter ceteros, 'Atque hac re nequeunt ex omnibus omnia gigni.' Id quamobrem, Lector? *Quod cunctis*, &c. Innuit enim facultatem secretam, distinctam, seu specificam in una quavis re esse; unde e caulibus juglans, ex homine leo, &c. non enascatur, &c. *Fab.*

Secreta] *Distincta et separata.* *Lamb.*

175 *Præterea cur vere*] Si omnia de nihilo, tum tempestatibus statis sui fructus, sua munera non essent, &c. *Fab.*

Præterea cur, &c.] Modo ex ipsa rerum origine, jam vero probat ex statis temporum effectibus, nihil e nihilo fieri vs. 10. Cur enim Vere tantum Rosæ, Æstate Fruges, Autumno Uvæ, et non Hyeme, aliisque etiam anni partibus producerentur, si ad illorum originem *materia* nihil conferat, cum non major sit in una tempestate quam in alia dispositio, ut ex nihilo quicquam procreetur? *Creech.*

Calore] Æstate. *Lamb.*

176 *Viteis auctumno fundi suad.*] Treis codices manuscriptos secutus sum: quibuscum congruunt nonnulli

vulgati. nam alii habent *sudante*. Præterea in Florent. legitur *uvæ*, non *viteis*. auctumno autem *suadente* dixit per translationem: ut et tralatio est in *sudante*, si cui forte hæc scriptura probetur magis. ego quidem *suadente* magis probo. simili enim translatione usus est infra lib. 2. 171. 'Et jam cetera, mortaleis quæ suadet adire, Ipsaque,' &c. Tale fere est illud Plautinum Bacchid. 1. 1. 20. 'Quid est? quid metuis? ne tibi lectus malitiam suadeat?' Sic iterum Lucret. 5. 671. *imperare* a rebus ratione utentibus, ad rem inanimam transtulit: 'Nec minus in certo denteis cadere imperat ætas Tempore.' *Lamb.*

Auctumno] Turnebus Adv. 6. 14. imaginatur hic sibi Dei effigiem torcular calcantis, qualiter apud Ov. Met. 2. 28. 'Stabat et Autumnus calcatis sordidus uvis.' quales sibi tabulas sæpe representat etiam Faber, (ex gr. lib. 2. 538. ubi bene Creech.) quibus tamen Lucretius nihil juvatur. Idem Turneb. tamen 25. 1. retinens *suadente*, eodem ut Lamb. modo exponit. *Hav.*

Sudante] Vel spumoso et sordido uva calcata: a qua *mustulentus* dicitur Apuleio. Ovidius Met. 2. 28. 'Stabat et Autumnus calcatis sordidus uvis. Stabat nuda æstas: et spicea sarta gerebat. Inde senilis hyems tremulo venit horrida passu, Aut spoliata suos, aut, quos habet, alba capillos.' Vel *sudante* expone calore suo vitibus sudantes et stillatitias guttas emittere cogente. Quidam intelligunt vites fundi auctumno *sudante*: resolvi in maturitatem uvarum *sudante*, hoc est, hymbrico vel sordido, auctumno. *Pius.*

Sudante] Ita veteres quidam et vulgati. Sudor, seu humor, ac vapor congruit vitibus, vino, et auctumno. In aliis: *suadente*. male. *Gif.*

Auctumno suadente] Propter vin-

demiam et humectum vaporem illi tempestati proprium. alii tamen *suadente* habent; quod fortasse melius. certe placeret magis. *Fab.*

176 *Sudante*] *Suadente* G. Lambinus, et alii ex Mss. i. e. impellente vel sollicitante: hæc etiam vox Fabro placet. Salmasius legit *Sua dante*. Ver sua dat, cum det Rosas, Calor Frumenta, Autumnus Uvas. Sed quidni *Sudante* retinerem? *Humido* viz. et *udo*, vel *sudores eliciente*, non enim dura est nec incommoda translatio. *Creech.*

Sudante] Insigni metaphora vel metonymia. Vel potius per *συνωπτοῦ* Ver, Æstatem, Auctumnus sudare dixit, ut v. 736. 'It Ver et Venus, et Veneris prænnuntius ante Pinnatus graditur Zephyrus,' &c. *Preig.* *Suadente* tamen mihi germana videtur lectio; nam et codex Ms. G. *fundis vadente*, qui adeo nihil mutat, sed litteram *s* alieno loco adhærentem habet. *suadente* vero est impellente. Sic lib. 2. 'suadet adire,' vs. 171. et 6. 1280. 'paupertas horrida suasit.' apud Virg. 6. 276. 'male suada famæ.' *Hav.*

177 *Quia*] Mss. habent vel *que*, vel *quæ*. unde patet scripsisse auctorem: *Si non certa, suoque in tempore semina rerum Cum confluerunt.* hæc enim duo ad fructus bonos ferendos requiruntur, ut certa cuique rei sint semina, et ut suo non alieno tempore incrementum capiant. Ipse mox versu 190. 'Semine certo.' *Hav.*

179 *Dum tempestates adsunt*] I. e. tempora idonea, atque opportuna, nam tempestatis nomen est *μέρον*. *Lamb.*

Tempestates] Tempora commoda gignundis rebus. Veteres autem tempestates bonas, tempestates malas, tempestates pluvias potius, quam tempestatem dicebant: exempla ex Catone Censorio peti possunt, et ex Varrone. *Fab.*

Vivida] Altrix, nutrix, quæ vitam, hoc est vegetativam animam

affert herbis, plantis, et arboribus. quod vitam suppetat ac subministret terra *vivida* nuncupatur. Et tellus *vivida* vocari potest epitheto suo, quoniam omnibus vitam præstat. *Pius.*

Vivida] Vegeta, valida. 'Vivatum et vividum' (inquit Festus) 'a magna vi dicta sunt:' supra notatum est. *Lamb.*

180 *Tuto res teneras*] Virg. Georg. 11. 332. de æsculo arbore, 'Inque vos soles audent se gramina tuto Credere.' *Preig.*

Teneras] Epithetum *teneras* licet conjungere cum voce *oras*: et tum interpretabimur, liquidas, molles: licet et cum voce *res*, ut intelligamus res adhuc recenteis, et infirmas, necdum ita corroboratas, ut injuriam cæli ferre possint. Sic infra paucis post versibus vs. 208. 'Aëris in teneras possint proferrier auras.' *Lamb.*

Teneras oras] Malim *auras*. sic infra *aëris in teneras auras*. Sic Græci *μαλακὰς αἶρας*. alioqui *τὸ teneras* cum *res* jungi possit. Locus Virgil. in Georg. notissimus est. *Fab.*

Luminis] Vitæ vel hujus cæli. Silius 2. 223. 'O blandum cæli lumen! tanto ne cavetur Mors reditura metu, viventique addita fata?' *Pius.*

Auras] Sunt qui legunt *oras*: vel *auras* pro *oras* posuit, ut *aula* pro *olla*: *plostrum* pro *plaustrum*: et sexcenta hujusmodi. 'Solventibus oram bene precemur' cum Quintilianus ait: lego *ora* in sexto casu pro *ab ora*, i. e. regione litorali. Nam *oræ* dicuntur litorales regiones. Maro 6. 2. 'Et tandem Euboicis Cumarum allabatur oris.' quod ex Livio adducitur mendosissimum affertur. In Livianis etiam priscis exemplaribus non *oras* legitur sed *lora*: qua voce in re eadem utitur alibi etiam in editis codicibus. Cujus hæc verba sunt ex lib. 12. 'Vix dum omnes conscenderant: tum alii resolutis loris ut anchoram evellerent, alii ne quid teneat an-

chora, lora incidunt: raptimque omnia præpropere agendo nautica ministeria impediuntur.' Quæ verba fidem faciunt et illum locum, in quo legebatur *oras*, adulterinum esse, reclamantibus fidelissimis exemplaribus: et omni eruditorum corona: in quibus nusquam reperies *oram* pro retinaculo sive fune nautico sumi. Sed ne te moveat dictio *lora*: scito priscos retinacula solitos ex corio bubulo facere, quod docet Maro cum inquit 6. 1. 'Sic fatur lachrymans, classique immittit habenas.' Audi quæ huic rei facientia repperi in integris Honorati Servii codicibus, qui apud Vicum, omni cumulo virtutis ac dignitatis insignitum, Comitem Trusardum Calepium, equestriis ordinis, servantur: 'Immittit habenas:' aut funes per metaphoram equorum dixit, aut Homerum sequutus est, qui ait στρέπτουσι βόας. i. 'loris retortis.' iis enim utebantur antiqui.' Subsequentibus in eisdem synceris exemplaribus duo testimonia ex Homero. Cæterum quidam non *ora* scribunt: sed *oriam*, pro freno, auctore Pompeio: quod non probo. *Oram* Livius libro primo de secundo Punico bello regionem litoralem vocat. *Pius*.

Oras] *Auras* mavult Faber, sic infra 'Aëris in teneras auras;' sic Græci μαλακὰς αἶρας. ubi vero *Luminis auras* inveniet? ideoque non sollicitanda lectio. *Creech*.

182 *Spatio*] Nimirum temporis. *Preig*.

Alienis partibus] I. e. intempestivis: tempore non suo. *Suum*, et *alienum*, inter se opponuntur: quæ oppositio est illustris in illo Terentiano in Eunuchio 2. 2. 34. 'Vide quid os suum, et cibus faciat alienus.' ubi vulgo tamen legitur *otium*. *Lamb*.

Alienis] Minus convenientibus, minus idoneis ad progignendum quid. *Fab*.

183 *Quæ genitali concilio*] I. e. quæ prohiberi possent, quo minus inter

se congregarentur, et convenirent ad rem aliquam gignendam. Concilium apud bonos scriptores, per translationem, quarumlibet rerum ac personarum congregationem ac cœtum significat: ut hoc loco concilium genitale est congregatio corporum primorum ad gignendum valens. sic 2. 109. 'Multaque præterea magnum per inane vagantur, Conciliis rerum quæ sunt rejecta:' i. e. quæ non potuerunt coherere ad resignandas. *Ibid*. 918. 'Quod tamen ut possint, ab cœtu, concilioque, Nil facient præter volgum, turbamque animantium.' et 3. 806. 'Quam mortale quod est, immortali, atque perenni Junctum in concilio, sævas tolerare procellas?' *Proprie* autem *concilium*, et *conciliare*, voces sunt fulloniæ, ut docet Varro lib. 5. his verbis: 'Apud fullonem vestimentum, cum cogitur, conciliari dicitur.' Josephus Scaliger tamen notat, *concilium* et *conciliare* a ciliis dici, et *conciliare* esse συμπιλοῦν, πιεῖν, συμπάειν, i. e. condensare, constringere, et conculcare. *Lamb*.

Genitali concilio] Vox Lucretiana in hoc significatu. congressum, conventum, coitionem primigeniorum corporum, mox denique 'seminis coitum' vocat. *Fab*.

184 *Concilio genitali*] Concilium genitale congressus corporum primorum ad gignendum valens. Concilium a cogendo, nude apud Fullonem vestimentum, dum cogitur, conciliari dicitur: Varr. lib. 5. 'Concilium nominis' apud Tertullian. de pallio, est compositio nominis e duabus vocibus, et vetus Scholiastes in primam Sat. Juvenalis v. 116. inquit, Ciconia quæ contra templum Concordiæ ex *concilio* (ita enim leg. non *consilio*) rostri sonitum facit. *Creech*.

Tempore iniquo] Propter temporis iniquitatem, seu propterea quod tempus esset alienum, adversum, atque inopportunum. sic supra, 42. 'Patriæ tempore iniquo.' *Lamb*.

Tempore iniquo] Propter incommodas tempestates. *Fab*.

185 *Nec porro augendis rebus*] I. e. nec porro rebus jam natis spatio opus esset ad congregationem corporum primorum, per quæ res illæ justam magnitudinem colligerent, atque acquirerent, et (ut infra loquitur) 'ætatis florem contingerent.' *Lamb*.

Nec porro, &c.] Tertium proponit argumentum vs. 8. ex Naturali rerum incremento ductum: si enim e nihilo res fierent, quidni etiam e nihilo auferentur? Ideoque tempore non opus esset ut ad summum ætatis florem, justamque magnitudinem pervenirent; uno saltem momento punctoque temporis tenellus infans robustus juvenis evaderet, &c. ideo enim tarde et paulatim res crescunt, quia ex certa materia certisque principiis augentur, quæ momento temporis nec congregari, nec disponi, nec conjungi possunt. Porro autem cum ex certo semine res augeantur, e certo etiam semine nascantur necesse est. *Creech*.

Spatio usus] I. e. spatio opus. Ter. Heaut. 1. 1. 28. 'Mihi sic est usus: tibi ut opus est facto, face.' sic idem Lucret. paucis versibus post vs. 220. 'Nulla vi foret usus enim, quæ partibus ejus Discidium parere,' &c. Sic et Plautus non semel. *Lamb*.

Spatio usus] I. e. Spatio opus, sic 1. 220. 'Nulla vi foret usus enim.' Virg. Æn. 8. 441. 'nunc viribus usus.' *Creech*.

189 *Omnia quando, &c.*] I. e. quoniam res omnes sensim crescunt certo semine conveniente. *quandò* hoc loco legendum est cum accentu gravi in postrema syllaba. Docet enim Festus, *quandò*, cum gravi accentu pronuntiatur, idem significare quod *quoniam*, et esse conjunctionem: cum acuto accentu vero, esse temporis adverbium. *Lamb*.

190 *Ut par est*] Ut decet. in eadem significantia dicebatur *ut verum est*.

Hor. Ep. 1. 7. 98. 'Metiri se quemque suo modulo ac pede verum est.' *Pius*.

191 *Crescendoque*] *Crescentesque* V. viz. Res: nec insolens lectio, etsi *Omnia* præcedat. *Creech*.

192 *Quæque*] *Quicque* Mss. uti rursus vs. 216. 'Huc accedit uti quidque in sua corpora rursus,' &c. *Hav*.

Materia] Ms. *materiæ*. Forte scribendum *materie*, ut passim alibi loquitur. *Hav*.

193 *Huc accedit uti*] Cum augeantur terræ fœtus ex imbre opportuno, non igitur ex nihilo. *Fab*.

Huc accedit] Quartum proponit vs. 7. argumentum ex alimenti necessitate deductum, idque etiam non minus firmum et validum, quam cætera; cum enim nisi cadant imbres nihil e terra surgat, cum animalia alimento privata nec propagare genus suum possunt, nec vivere, quis tam ineptus est qui credat animalia vel fruges e nihilo produci, cum videat materiam et producendis et alendis rebus omnibus esse necessariam? imo potius concludendum est, semina esse quædam e quibus res, ut voces e literis, componantur. *Creech*.

194 *Lætificos*] Lætitiæ effectores. ex quo *lætificare*. Quo verbo etiam M. Tullius usus est lib. 2. de N. Deor. 52. 'Indus vero, qui est omnium fluminum maximus, non aqua solum agros lætificat, et mitigat, sed eos etiam conserit.' *Lamb*.

Summittere] Subministrare, suppeditare, seu efferre. sic supra vs. 7. 'tibi suavis Dædala tellus Summittit flores.' *Lamb*.

Summittere] Jam supra occurrit. *Fab*.

195 *Secreta cibo*] Sine cibo, seorsum a cibo. *Lamb*.

Secreta cibo] Privata, remota. *Fab*.

196 *Propagare*] Amplificare, multiplicare. tralatio a vitibus. in verbo *propagare* primam syllabam produxit,

ut 5. 848. 'Ut propagando possint producere sæcla.' ibidem 854. corripuit: 'Nec potuisse propagando producere prolem.' sic et sup. 21. 'et sæcla propagent.' sic et Virg. nomen *propago* corripuit 6. 871. 'nimium vobis Romana propago Visa potens, Superi.' Propagatur genus autem, maris et fæminæ conjunctione scilicet, et rebus Veneris. Atqui sine Cerere quidem et Libero friget Venus: sine cibo autem non solum Venus in amante languescit, sed ipsum quoque animans interit. *Lamb.*

Propagare genus possit] Posset. *Gif.*

197 *Ut potius multis*] I. e. ut probabilius quis existimare possit, multa esse primordia rebus, quæ gignuntur, communia, quemadmodum elementa litterarum multa videmus esse nominibus communia, quam rem ullam sine primordiis nasci atque oriri posse. *Lamb.*

198 *Ut verbis elementa*] Ut credibilis sit res ex multis diversisque ac pugnantibus etiam principiis constare, quemadmodum vocabula ex diversis literis constant, quam e nihilo exoriri. *Fab.*

200 *Denique cur, &c.*] Rursus vs. 9. arguit e rerum naturalium definita magnitudinem et durationem. Si enim e nihilo homines v. g. producerentur, unde constanter tam pusilli et imbelles? unde brevis vita, cæteraque humani generis et incommoda, et vitia? jam vero e certis seminibus certa materia nasci homines admittas; et hæc omnia necessaria plane erunt, et explicatu facilia. *Creech.*

Parare] *Κατασκευάζειν*, efficere. *Lamb.*

Cur non potuit] Quod tamen esset, si e nihilo forent, sed cum rerum genera modum suum habeant, ultra quem non liceat egredi, ideo fit ut sibi constent. *Fab.*

201 *Pedibus qui, &c.*] Tales dicuntur fuisse gigantes. vid. Themist. in 11. Phys. et Plin. *Gif.*

Pedibus qui pontum] Qualis fingitur Polyphemus a Virg. *Æn.* 3. 665. 'graditurque per æquor Jam medium, nec dum fluctus latera ardua tinxit.' quales et gigantes fuisse accepimus: de quibus lib. 2. fortasse nonnulla dicemus, ad illum locum, 'Vix animalia parva creat.' *Lamb.*

Pontum per vada] Pontum vado transire; intelligit autem tanta tantæque immani corporis proceritate futuros, ut quod aliis esset ἀπέπαρον, iis trajectu facile foret: quippe quæ maris altitudo quantalibet pro vado esset. Noli itaque locum hunc ita interpretari, quasi si dixisset *per ponti vada*. Quod enim Salmasius hunc versum depravatum esse judicavit, non ideo facilius crediderim. Intelligit autem Lucretius Titanas, Gigantas, Cyclopes, &c. quæ genera pro figmentis poetarum habet. *Fab.*

Pontum per vada] Salmasius Ep. 50. legit *Pontu*, i. e. πόντον, ut idem Lucretius *Pelage*, i. e. πελάγη, dixit 5. 36. et 6. 619. at rectius Faber, noli hunc locum ita interpretari quasi dixisset *per Ponti vada*. Quod enim Salmasius hunc versum depravatum judicavit, non ideo facilius crediderim. *Creech.*

203 *Vitalis sæcla*] *Sæcla* hoc loco pro spatiis annorum posuit. *Vitale* autem idem valet, quod vita prædictum, vel ad vitam pertinens, vel cum vita conjunctum: hoc totum autem 'multa vitalia sæcla vivendo vincere,' est diu vivere. *Lamb.*

Vincere] *Vivere* *Fayus*, vox nihili. *Creech.*

Vivendo vincere] Virg. 11. 160. ubi Evandrus: 'Contra ego vivendo vici mea fata.' sic infra 3. 961. 'Omnia si pergas vivendo vincere sæcla.' Virg. Georg. 2. 295. de arbore æsculo, 'immota manet, multosque per annos Multa virum volvens durando secula vincit.' *Preig.*

204 *Reddita*] Attributa, ut sæpe alias. *Lamb.*

Reddita] Data, tributa, assignata. Ita sæpe Virg. semper Lucret. *Fab.*

Si non, &c.] Ut vs. 176.

Quia] Ms. *qua*, nec temere forte. cum *qua* hic possit usurpari pro aliqua i. e. aliquo modo. Veterem lectionem mutare tamen nolui. *Hav.*

207 *Quando*] Quoniam: ut supra. *Lamb.*

208 *Aëris in teneras possint proferrier auras*] I. e. proferri in aërem. sic infr. 801. 'Ordine mutato, et motu facere aëris auras.' *Lamb.*

209 *Postremo, &c.*] Observaverat poeta fruges, arbores, floresque, &c. humana industria meliores et lætiores fieri, indeque vs. his 7. arguit hæc omnia e latentibus quibusdam seminibus oriri. Quid enim prodesset labor si e nihilo producerentur? vanus profecto esset, irritusque, et nihil ille ageret, qui nihil coleret. Immo nihil impedit quin fruges e nihilo productas sponte sua quotannis meliores et lætiores nasci videremus. *Creech.*

Quoniam] Lego ex probatis exemplaribus *quando* pro *cum*: nisi *quoniam* pro *quando* interpretari MAVIS. *Pius.*

210 *Manibus*] Opera hominum, et opere rustico, cultura. *Lamb.*

Reddier fetus] Ita conjectura: ex locis aliis simil. in libris tamen: *reddere*, barbare. vid. Indicem. *Gif.*

Reddi] Sic legendum, libris omnibus reclamantibus. hic enim ordo est: et quoniam videmus, fætus manibus *reddi*, hoc est fieri, meliores, et cetera. *reddere* autem, quod est in omnibus libris, ferri non potest. *Lamb.*

Manibus] Manibus hominum meliores reddunt fætus, quam, ut ita dicam, sponti suæ. Nam et ita nostro labore et sponte sua opponuntur. At sponti suæ reddunt culta etiam loca ea quæ sponte sua nascuntur; veluti Virg. Ecl. 5. 37. 'Infelix lolium et steriles dominantur avenæ.' *Preig.*

Reddere] *Reddier*: *Gif.* et P. ex conjectura. *Reddi*: Lambinus. Docetque 'Legendum ita esse libris omnibus reclamantibus.' *Reddere* autem quod est in omnibus libris ferri non posse. Dum vero innocenti immeritæque voci irascatur, veterem, quam omnes libri assignant, sedem possideat *Reddere*. Aliqui libri dicier: *Parrens*. *Creech.*

Reddere] Omnino sic legendum est. Non enim de fovendo aut conservando, sed producendo fætu loquitur; et culta loca fætus suos reddunt manibus cultorum suorum, quibus subigi solent et conseri, quibusque rerum primordia, quæ sint in terris, 'ciemus ad ortus,' ut mox pergit. *Preig.*

Reddere] Merito Gronovius Patet deridet Giphianum *reddier*, ut et *reddi* *Lamb.* contra auctoritatem Mss. omnium, explicans ita: culta reddunt meliores fætus manibus, i. e. labore manuum: atque illustrans ex Sallustio, Cicerone, aliis, Obs. 11. 7. Quid tamen simplicius, quam *reddere manibus*, esse compensare manuum laborem, retribuere fructibus quod terræ fodiendo, arando, stercoreando feceris? optime ad sensum Poætæ Vetus Inscriptio

DATE TER. FRUCTUM UT
TERRA REDDERE POSSIT
AB ALTERO SPERES
ALTERO QUOD FECERIS.

Injicit tamen scrupulum lectio Ms. *manibus melioris reddere fæti*, quasi innueret meliori vel laboriosiori agricolæ loca fæta jam, ita enim tum scribendum, i. e. fecundiora facta, operam suam redditura fructuositate. Sed maxime probabile videtur ita fuisse scriptum: *manibus melioris reddere fætus*, melioris scilicet fructus seu fætus, pro *meliores*, ut *omnis homines*, et multa talia apud Sallustium et alios; pro quo hic Lucretiano more reposui *meliores*. *Hav.*

211 *Esse videlicet*] Sic sæpe Enn.

Plaut. et Ter. 'Scilicet futurum.' Videre licet in terra reperiri, &c. neque enim, quod aliquando putavit Interpres, repeti debet ἀπὸ κοινοῦ, fatendum est. Fab.

Esse videlicet] Sic sæpe Ennius Plaut. et Ter. et Salust. 'Scilicet futurum: videlicet in Terra reperiri,' &c. neque enim quod aliquando putavit Lambinus repeti debet ἀπὸ κοινοῦ fatendum est. Vid. 2. 468. Creech.

212 *Quæ nos fecundas*] H. vs. et qui proxime sequitur, iterantur lib. 5. Lamb.

Vertentes] Virg. Georg. 1. 2. 'quod sidere terram Vertere Mæcenæ,' et Æn. 7. 539. 'terram centum vertebat aratris.' Lamb.

213 *Terraique solum*] *Solum* (inquit Festus) terra. Dicimus tamen solum terræ, et solum regni. Ennius, p. 134. 'Sed sola terrai postquam permensa parumper.' idem, p. 55. 'Tarquinio dedit imperium simul et sola regni.'

Terraique solum] *Terram*. Festus Pompeius, 'Solum, Terram.' Ennius lib. 3. 'Tarquinio dedit imperium, simul et sola regni.' Et alibi, 'Sed sola terrarum postquam permensa parumper.' Creech.

Subigentes] Mollientes, colentes. Vide Festum in voce *subactus*, Virg. Georg. 1. 125. 'Ante Jovem nulli subigebant arva coloni.' M. Tull. in Catone majore: 'Quæ cum gremio mollito ac subacto sparsum semen excepit,' &c. Idem translate lib. 2. de Orat. ad Q. Fr. 'Subacto mihi ingenio opus est.' Lamb.

Subigentes] Eleganter de terræ solo; quod et ingenio applicatur, et a farinæ subactione similibusque laboribus est assumptum, quo et illud facit Persii 3. 23. 'Udum et molle lntum es, nunc nunc properandus et acri Fingendus sine fine rota.' Preig.

Subigentes] Hunc vero locum respexisse Priscianum docet Vossius de Anal. 3. 35. cum perperam ita ci-

tetur, *aura cimus ad ortus*, ut Putsc. Ed. vel, *avarum cimus adortus*, ut Ed. Veneta, vel denique *avarum cimus ad ortus*, ut Ms. Lugd. Bat. Nisi contendas ita olim fuisse scriptum: *fecundas vertentes comere glebas Terraique solum, aurarum cimus ad ortus*. pro, ad ortus in auras, i. e. in lucem. sæpius vero elisio solita apud nostrum non admittitur. Hi duo vs. lib. 5. etiam, quod mireris, eodem versuum numero repetuntur. Hav.

Cimus ad] Provocamus ad ortus, id est facimus nasci, et oriri. Lamb.

215 *Sponte sua*] *Sua vi*, per se: ex quo *sponte nata* dicuntur, quæ sine manu hominum et cultura nata sunt. Arnob. lib. 2. advers. Gent. 'Cum animantia cetera sponte natis alerentur, et nulla satione prolatis,' &c. Græci ἀντροφυῆ appellat. Lamb.

Meliora] Haud dubie meliora: quandoquidem non modo non prodesset labor, sed maxime obesset. Fab.

216 *Huc accedit*] Posteaquam docuit, nihil ex nihilo fieri, nunc (quod est consequens) ostendere incipit, res creatas non interire in id quod non sit, id est in nihilum, sed prima corpora, ex quibus res omnes creatæ constant, utpote solidissima, et simplicissima, æterna remanere. Lamb.

In sua corpora] Primordialia, scilicet, in corpora materiæ. Fab.

218 *Nam si, &c.*] Effatum modo propositum primo probat vs. 8. ex communi resolutione rerum: si enim res in nihilum interirent, aut mortales essent e cunctis partibus, nulla esset vis necessaria, ut unaquæque dissolvatur: sed ut sine ulla vi aut conamine aliarum rerum subito nata apparet, sic sine ulla vi, aut conamine aliarum rerum unaquæque res, non dissolutione partium, interiret, sed nostris oculis subducta repente evanesceret: ideo enim vi opus est ut res unaquæque dissolvatur, quia constat ex seminibus quæ dissolutionem

supersunt. Hujus argumenti ne minimam partem intellexit Fayus. Creech.

219 *Repente periret*] Horæ momento concreta perirent, uti horæ momento enata essent. Fab.

220 *Nulla vi foret usus ei*] Ita vet. libri, sc. naturæ. in aliis: *enim*. Gif.

Nulla vi foret usus enim] Sic habent tres libri manuscripti: alii, *usus ei*. utraque lectio probabilis est. sed hanc magis probo. Hæc enim hujus loci est sententia: nulla enim vi opus esset, quæ vis parteis ejus rei, quæ periret, discinderet, ac dissolveret. Lamb.

Nulla vi foret usus enim] *Usus pro opus*. qui legunt *ei pro enim*, sine judicio vivunt. Fab.

Enim] *Ei* Gif. viz. Naturæ. Hanc lectionem tuetur Parens: Lambinus, Faber, alique rejiciunt: et tantos authores tuto sequi potuit Fayus, si tacere voluisset. Hæc autem iste: Aliis *usus ei*, supp. Naturæ: mihi minus arridet, alias enim non *rei cuiusque* sed *Naturæ* partibus discidium pareretur. Ingenium Hominis! quasi *eius* non æque respiceret *rem quamque*, si *ei*, ac si *enim* admittatur. Creech.

221 *Discidium*] Sic habent tres libri manuscripti. *discidium* autem vox Latina est, ne quis forte de hoc dubitet, a verbo *discindo* nata, ut *exscidium* a verbo *exscindo*, non a verbo *excido*. Virg. Æn. 2. 657. 'Abnegat exscissa vitam producere Troja.' idem 7. 316. 'At licet amborum populos exscindere regum.' *discidium* autem idem valet quod *discissio*, *disjunctio*, *dissolutio*. quo nomine utitur sæpius et Lucretius, et alii boni scriptores, ut ego jam alias indicavi. Lamb.

Et nexus] Ita vet. libri. Vulgati: *At*. ut inf. vers. 245. 'At nunc,' ubi quidam: *quid*. Gif.

Et nexus exsolvere] I. e. et vincula dissolvere, quod valet interimere. Lamb.

Nexus exsolvere] Compagem et co-

agmentationem dissolvere, seu interimere, καταλύειν. Fab.

222 *At nunc, æterno*] Omnes libri scripti, et nonnulli excusi, habent, *Quod nunc æterno*: quæ scriptura si recta est, ut mihi quidem fit verisimile, sic interpretanda est, *at nunc, sed nunc, nunc autem*: ut dicimus *quod si*, pro *si autem*. Lamb.

Quod nunc] I. e. *nunc autem*. notandum. Debet hic versus jungi cum illo altero, *Nullius exitium, &c.* Fab. Ita supra vs. 83. 'quod contra, Hav.

Constant semine quæque] Gifan. constat. non bene. Fab.

223 *Obiit*] Ita vet. libri. Vulg. *obeat*. Gif.

Donec vis obiit] Secutus sum quinque librorum manuscriptorum auctoritatem. *obiit* autem, i. e. obviam iit, incurrit, occurrit. Nam vulgati habent *obeat*. quam lectionem qui probant, desipiunt. Lamb.

Obiit] Occurrit, incurrit. unde 'obitus' apud Ter. pro *occursus*. Fab.

Obiit] *Obeat* P. Na. D. sed *obiit* veteres Mss. Cod. Creech.

224 *Intus*] Notandum, cum motu. quod vulgo non observatur. Fab.

Dissoluatque] Licet legere *dissolvat*, ut sit trium syllabarum, et ita erit versus spondaicus: licet et per diæresin *dissoluat*; et item alibi; ut sit quadrisyllabum. Lamb.

225 *Exitium*] Interitum. 'Exitium' (inquit Festus) 'ponebant antiqui pro exitu: nunc exitium pessimum exitum dicimus.' Lamb.

226 *Præterea quæcunque vetustate*] *Præterea* (inquit) quæcunque senio et vetustate intereunt, si ea omnia funditus, et penitus, et omni ex parte intereunt: unde animalia suo quæque in genere reparari possunt per conjunctionem maris et fæminæ? Lamb.

Præterea, &c.] Secundum Argumentum quo probatur nihil in nihilum reverti breviter proponit Epicurus in

Epist. ad Herodotum. εἰ ἐφθείρετο δὲ τὸ ἀφανιζόμενον εἰς τὸ μὴ ὂν, πάντα ἂν ἀπολώλει τὰ πράγματα, οὐκ ὄντων τῶν εἰς αὐτὸ διελύετο. Fusius vero poëta, et fortius. Olim probaverat nihil e nihilo fieri, et inde jam demonstrat nihil in nihilum reduci. Animalia enim quotidie pereunt, et nascuntur, fontes aquas, e quibus mare fluminaque constat, perpetuo subministrant, &c. Unde vero hæc omnia, nisi quædam essent immortalia semina, quæ dissolutioni corporum superessent e quibus renovarentur? Quis enim tam insanus quin concederet materiam aliquando interitui obnoxiam, in tam infinita annorum serie quæ ab initio rerum fluxit, debere penitus consumi, ita ut nihil omnino superesset e quo res quotidie pereuntes reparari possint? Creech.

Ætas] Senium: longinquitas temporis: quæ omnia dente corrumpit: de qua Ovidius in calce Met. vs. 236. 'Tempus edax rerum, tuque invidiosa vetustas Omnia destruitis.' *Ævitatem* Plautus noster prisci temporis longinquitatem dixit. Pius.

227 *Consumens*] Proprium ætatis ac vetustatis epitheton. Preig.

228 *Unde animale genus*] Profert hunc vers. Carisius lib. 1. et 2. non longe a principio, ubi tamen non videtur ille animadvertisse, hoc loco animale esse adjectivum: ut et 2. 726. 'quæ non animalia solum Corpora sejungunt,' &c. et in eodem 929. 'Quatinus in pullos animaleis vertier ova Cernimus alitum,' &c. et 3. 635. 'Et totum esse animale videmus,' et 5. 142. 'tanto magis infitiandum Totum posse extra corpus, formamque animale,' &c. Lamb.

Generatim] Quidam vett. *Generatum*. Gif.

Generatim] Per singula genera, ut supra. sic autem habent libri duo manuscripti: in quibus est Bertinianus: reliqui duo *generatum*: quos non

sequor. Lamb.

In lumina vitæ] Virg. *Æn.* 6. 829. 'Heu quantum inter se bellum, si lumina vitæ Attigerint, quantas acies, stragemque ciebut?' Lamb.

229 *Reducit*] Revocat, retrahit, reconciliat. more Homérico, ut syllabam correptam intendat modo, modo producat, addit consonanti alteram consonantem: quod et fecisse nostros palam est, in religione, reliquiis, litteris, littoribus, et pluribus hujusmodi. *Reduco* sane prima correpta profertur ferme ab omnibus: sed hic addita altera consonante produxit: quam ambiguitatem nonnulli vitantes hic legere malunt *deducit*: sed male. Priscianus libro primo: 'In sed pariter nulla posset syllaba desinere præpositiva: nisi sequens quoque ab eadem incipiat in simplicibus dictionibus, et in plerisque compositionibus: ut ab ad et dare, adde redduco. Ter. in Phorm. 1. 2. 36. 'Sectari, in ludum ducere atque redducere.' Horatius in Epod. 13. 8. 'Deus hæc fortasse benigna Redducet in sedem vice.' Pius.

Redducit] Geminatur *d* metri causa: ut Rettnlit, repperit, reccidere, reppulit, refferre, redducit, apud hunc, et apud Virg. et apud Hor. et sexcenta similia. Lamb.

Et reductum] Legendum ex fidelibus exemplaribus, aut *reductum*. Petit causam Poëta, si pereunt omnia, unde fit ut res omnes terra nutriat: quæ cum quotannis novo colore vestiatur, nisi principia essent æterna, sine causis suis perennibus renovari non posset: et consequenter nec animalia nutrire. Pius.

229 *Dædala tellus*] Supra: vs. 7. 'tibi suavis Dædala tellus Summittit flores.' Lamb.

231 *Ingeniti fontes*] Ex terra geniti, sed in codicibus antiquis scriptum est *ingenui*, pro eo quod est nativi: vel, ut aiunt quidam, inde nati: non manu et opere humano deducti: non

castellis aquaticis: non tubis subterraneis: sed nativa scaturigine decori: cui interpretationi satyrographus adstipulatur 3. 20. 'Et ingenuum violarent marmora tophum.' Vel fontes ingeniti: qui generantur in mari. Nam, auctore Plinio, in maris sæpe meditullio scaturiunt aquæ dulces. Pius.

Ingenui] Aliis: *ingeniti*. Gif.

Ingenui fontes] Secutus sum quatuor libros manuscriptos, quibuscum consentiunt Florentini. *Ingenuos* autem interpreto, non manu aut opere factos, sed nativos; ingenui etiam dicuntur, qui liberi sunt genere et natura, non manumissione, aut vindicta, aut simili juris civilis ratione: unde illa, ingenuus animus, ingenuus civis, ingenuæ artes, ingenuus pudor. Ceteri libri habent *ingeniti*, si quis forte magis probabit. Lamb.

Ingenui] Quos natura, non ars, &c. ita ingenuus color, pro nativo, qui nulla arte, nullo pigmento evocatur. Propert. 1. 4. 13. 'Ingenuus color et multis decus artibus,' &c. Fab.

232 *Suppeditant*] Suppetunt? vel parata sunt? absolute enim accipiendum, ut infra: vs. 548. 'Materies ut suppeditet rebus reparandis.' sic M. Tullius Quæst. Tuscul. 'Quocunque loco bona suppeditant, ibi beate possumus vivere.' Lamb.

Suppeditant] Lambinus et Pareus suppetunt vel parata sunt: rectius autem supplent vel subministrant. Creech.

Unde æther sidera pascit] Hinc apud Virg. *Æn.* 1. emendate 612. 'polus dum sidera pascit.' non *palus*. *Æther*, ut pater (inf. vs. 251.) corpora cælestia, et omnes omnino res humore suo pascit et tuetur. Inf. vs. 1093. aut potius, ut inf. v. 525. Gif.

Unde æther sidera pascit] Etiam nonnulli alii philosophi existimant, solem, et cetera sidera, et stellas, humoribus Oceani et terræ vaporibus ali. sic M. Toll. lib. 2. de N. Deor.

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

'Ergo' (inquit) 'cum sol igneus sit, oceanique alatur humoribus, quia nullus ignis sine pastu aliquo possit permanere: necesse est, aut ei similis sit igni, quem adhibemus ad usum atque ad victum; aut ei qui corporibus animantium continetur.' Ibid. 'Probabile igitur est, præstantem intelligentiam in sideribus esse, quæ et ætheream mundi partem incolant, et marinis terrenisque humoribus longo intervallo extenuatis alantur.' Virg. *Æn.* 1. 612. 'polus dum sidera pascit.' sed hac de re plura dicentur lib. 5. Lamb.

Æther sidera pascit] Non modo id ἐκ τοῦ ἐνδεχομένου Epicuri est, sed et Stoicorum sententiæ. V. Plutarch. in de Placit. Phil. et Interpretes Virgil. Certe ante Zenonis ætatem vestigia illius opinionis reperias. Fab.

233 *Omnia enim debet*] Fortasse: *debeat*, ut inf. 2. 900. et 3. 963. Gif.

234 *Consumse*] I. e. consumpsisse. talia sunt illa, promissæ, quo utitur Catull. evasti, percusti, divisæ, erepsimus, quibus Horatius: vixet, direxti, accessis, extinxem, quibus Virg. et Ter. Lamb.

Consumse] Consumpsisse. Sic sumpsisse pro sumpsisse apud Nævium in Tryphallo. vid. A. Gellium 2. 19. eodem modo cesse et cresse, pro cessisse et crevisse, divisæ pro divisisse apud Horatium. Promissæ pro promississe apud Catullum: atque ita porro. Creech.

Ætas infinita diesque] Hoc firmabit emendationem nostram circa locum illum in quo antea legebatur, *longa diei infinita ætas anteacti temporis*. Fab.

Anteacta diesque] In Ms. Voss. L. B. primo, clare ita olim exstitit, verum manu recentiori mutatum est in *ante facta*. in Ms. Voss. vet. legitur *Ante facta*. Denique in margine ejusdem legitur: quid si *facta*? Nihil muto, mox enim versu sequenti huc respiciens dicit *anteactam ætatem*, sicuti et 3. 672. 'anteacti temporis,' 1. 559.

'anteacto tempore.' 3. 844. 5. 173. et similia passim. *Hav.*

235 *Fuere*] Si fuerunt ea, a quibus, &c. id est, si fuerunt principia quædam et semina rerum; reficitur, et reparatur, et constat: illa certe sunt immortalia atque æterna. *Lamb.*

Fuere] Subaudiendum, illa, ut jungatur cum *E quibus*, &c. intelligit prima corpora insectilia. *Fab.*

236 *Rerum summa*] Τὸ πᾶν rerum universitas; cujus vix millesima pars est hic mundus; quod Dei majestate dignius. *Fab.*

239 *Denique res omnes, &c.*] Hujus loci hæc sententia est, ut mihi quidem videtur: Denique nisi et materia æterna esset, et ipsa teneret res magis aut minus inter se connexas, eadem vis et causa res omnes genitas consumeret et deleret: nam solus tactus res genitas conficere posset. Sed legendum esset *Inter se nexas minus, aut magis endopeditæ*, ut *nexas* referatur ad *res*, et *endopeditæ* ad *nexas*. *Lamb.*

Denique, &c.] Deinceps probat vss. 12. res in nihilum non reverti, quod non una vis ad dissolvendum omnia sufficiat; frustra enim aliquis obtendat unam eandemque vim omnia corpora dissolvere non posse, quia dispari nexu corporum principia conjunguntur. Quid enim ista nexuum disparitas efficeret, cum principia ipsa, si modo in nihilum revertantur, vel levissimum tactum ferre non valeant? Admittas vero principia quædam æterna esse, et ex dissimilitudine contextus eorum inter se ratio reddenda est, quare non una eademque vis ad omnia dissolvendum sufficiat. *Creech.*

Volgo] Καθόλου, et recte quidem, ex positis; cum enim principia infirmitatis ultimæ essent, vel levissima causa satis esset ad dissolutionem, et ad resolutionem ad τὸ μηδὲ ὄν. *Fab.*

Volgo] Vulgo, passim. Sic Cæsar de Bel. Civ. l. 1. p. 7. 'Vulgo ex tectis significabant.' *Creech.*

241 *Nexus*] Vincula, instaurationem, renovationem: qua tanquam vinculo copulans antiqua novis mereatur æternitatem: ita, auctore Pacato, nihil nocet esse perituros cum singulatim moriamur: speciatim autem simus æterni, aut intelligit numeros elementorum et gradus, qui sunt in homine. Quidam *nexu* in ablativo legunt et cum *indupedita* jungunt. *Pius.*

Inter se nexas] Sic vet. libri, et supra et mox: *inter se quia nexas, &c.* *Gif.*

Inter se nexas, minus, aut magis endopedita] Sic habent tres libri manuscripti, et multi vulgati, quos sequor hac editione, quamvis olim aliam scripturam probaverim. alii enim habent, *Inter se nexu minus, aut magis endopedito*: alii, *Inter se nexas minus, aut magis endopeditæ*. Atque hanc scripturam olim probaram, ejusque sententiam sic explicabam: Nisi materies æterna res teneret nexas minus aut magis impeditæ et perplexe, alii, *Inter se nexas minus, aut magis endopeditos*, quæ lectio etiam probabilis est: ut per *nexas inter se minus aut magis impeditos* significetur nexus inter se dissimiles: quo modo continuo loquatur. *Lamb.*

Nexas endopeditæ] *Nexu endopedito*: Nardius. *Nexas endopedita*: Gasendus, *Gif.* Par. cum vet. Codd. Alii *Nexas endopeditos*: quod placet. Lector eligat. *Creech.*

Endopedita] Ita vet. libri. In aliis: *indupeditæ, ta. to.* *Gif.*

242 *Tractus leti*] Levis convulsio mortis. Sensus est: nisi materia esset æterna, unico tractu mortis omnia perirent neque corrumperebantur. *Pius.*

Tactus enim, &c.] Hoc dicit: solus tactus, seu contactus satis magna causa esset leti: id est, satis potens esset ad res interimendas. durisculum est hoc loquendi genus, *satis esset causa leti*, pro *satis esset magna causa leti*, quidam docti ita legendum

putant, hoc loco: *Tactus enim leti omnibus esset causa profecto.* *Lamb.*

Tactus satis esset causa leti] Non temere alibi reperias tale Latinitatis exemplum; sensus est: Vel levissimus tactus satis foret, quia nihil fundamenti in re concreta esset. *Fab.*

Satis esset causa] Tale Latinitatis exemplum vix alibi reperies, ideoque quidam existimant legendum, *Tactus enim leti omnibus esset causa profecto.* *Creech.*

243 *Quippe ubi nulla forent, &c.*] I. e. Nam cum corpora prima æterno corpore nulla essent, quælibet vis, et quævis causa eorum texturam, et concilium, et nexus dissolvere posset. Cum in omnibus libris vulgatis, et nonnullis manuscriptis legeretur *quorum*, ego a duobus manuscriptis admonitus, *eorum* reposui. Jam quod in codicibus Florentinis legitur *dissolvere quinquam*, ut referatur ad vocem *contextum*, non probo. Namque hujus loci hæc mihi videtur esse sententia: Si materies non esset æterna, id est, si non essent quædam corpuscula prima immortalia, atque ita solida, ut nullo ictu perfringi possint: et si hæc æterna corpora non continerent res genitas magis aut minus inter se implicatas et connexas, quælibet vis, et quilibet tactus ac pulsus eas dissolvere atque interimere posset; nunc autem quia et corpora prima sunt æterna, et res genitæ aliæ aliis magis sunt inter se connexæ, eæ tamdiu manent incolumes, donec vis satis potens ac valida, pro cuiusque rei textura, in eas inciderit atque incurrit. Per *nexas principiorum inter se dissimileis*, significat res genitas inter se connexas minus aut magis impeditæ: quod paulo ante dixit. Licet tamen ita legere, *Quippe ubi nulla forent æterno corpore, quorum, &c.* eadem sententia, ut hic versus, et qui deinceps sequitur, pendeant ab iis quæ antecedunt. *Lamb.*

Quippe ubi] Jam supra, sed hic paulo aliter, *Cum, &c.* *Fab.*

Quorum] Ita omnes libri fere Lambinus: *eorum*, sequor veteres. *Gif.*

Eorum] Cum in libris vulgatis multisque Mss. legitur *quorum*, e duobus Mss. quibus adderem B. *eorum* reposuit Lambinus. *Quorum* Na. C. Gifan. Par. alii tuentur. Penes Lectorem sit. Codices Florentini *dissolvere quinquam*, viz. *contextum*. *Creech.*

244 *Quæque*] Vel levissima, ἡ τοῦ χοῦσα. *Fab.*

245 *At nunc*] *Nunc*, Latine, et νῦν, Græce, pro *autem*. *Fab.*

246 *Dissimiles . . . æterna*] Nam æternitas per se nil valeret, nisi eo accederet quoque dissimilitudo; sine qua nil connecti potest. Nam æterna quidem essent corpora prima, sed non ideo vel per horæ momentum concreta manerent. *Fab.*

247 *Dum*] Interea dum, donec. *Fab.*

248 *Obeat*] Bene, *obeat*, hoc loco; non supra. *Fab.*

250 *Discidio*] Per discissionem ac dissolutionem. sic autem habent quatuor libri manuscripti, non *dissidio*. *Lamb.*

Discidio] Κατάλυσις, seu ἀνάλυσις, est. *Fab.*

Ad corpora materiai] Ad ultimam resolutionem, quæ tum talis est, dum ad corpora materiæ, &c. qui terminus ultimus est meditationis physicae. *Fab.*

251 *Postremo*] Vox est objectioni serviens. Dicit aliquis, pereunt imbres: imo non pereunt; nam ex illis lætæ fruges, pueri, puellæ, rosæ, lilia, leones, pantheræ, omnia. *Fab.*

251 *Postremo, &c.*] Quoniam autem res pleræque sint, quæ dum dissolvuntur, ita ex oculis manibusque evanescent, ut prorsus perire videri possunt; monet his 15. vss. imbres ipsos, qui in terram decedentes maxime

evanescent, non perire, sed materiam suppeditare, unde fruges arboresque augentur, et fructibus onerantur; istis autem frugibus fructibusque homines, feræ, aves vescuntur; ideoque minime credendum est ullam imbrum particulam penitus interire, dum tot tantæque res ex iis reparantur: concludit denique nihil in nihilum reverti, cum natura aliud ex alio reficit, nec aliquid unquam novum producit, quin utitur materia alterius rei olim dissolutæ. *Creech.*

Pater Æther] Ennius p. 274. 'aspice hoc Sublime candens, quem invocant omnes Jovem.' pater est æther: terra mater. *Lamb.*

Pater] Versus Virgili in Georg. huc referendi. Æther pater, tellus mater; a situ et virtute. *Fab.*

Pater Æther] Elegans locus et decore poetico insignis. Imitatus Virg. Georg. 2. 320. 'Vere tument terræ, et genitalia semina poscunt: Tum pater omnipotens fecundis imbribus æther Conjugis in gremium lætæ descendit, et omnes Magnus alit magno commistus corpore fœtus.' Ambo Æschylum. is Danaïdibus 'Ἐρῆ μὲν ἀγνὸς οὐρανὸς τρήσαι χθόνα. Ἐρως δὲ γαῖαν λαμβάνει γάμον τυχεῖν. Ὀμβρος δ' ἀπ' εὐνοοῦντος οὐρανοῦ πεσὼν ἔκυσσε γαῖαν ἢ δὲ τίκεται βροτοῖς Μήλων τε βόσκας καὶ βίον Δημήτριον. Δένδρων δὲ θ' ὥρα ἐκ νοτίζοντος γάμον Τελείος ἐστι. τῶν δ' ἐγὼ παραίτιος. quæ ita vertit Grotius in Excerpt. Trag. p. 44. 'Penetrare terram purus ille æther cupit: Cupit vicissim terra conjugio frui. Ab amante cælo defluens terram simul Fœcundat imber: illa mortali parit Cereale generi germen, et pastus gregum: Maturitatem dat suam arboribus quoque Mador maritus: causa at his cunctis ego.' Imo et Enripidem: 'Ἐρῆ μὲν Ὀμβρου γαῖ', δταν ξηρὸν πέδον Ἀκαρπον αὐχμῶ νοτίδος ἐνδεῶς ἔχει. Ἐρῆ δ' ὁ σεμνὸς οὐρανὸς πληρούμενος Ὀμβρου πεσεῖν εἰς γαῖαν ἀφρο-

δίτης ὑπο. Ὅταν δὲ συμμιχθῇτον εἰς τ' αὐτὸν δύο, τίκτουσιν ἡμῖν πάντα, κακτρέφουσ' ἅμα. Ὅθεν βρότειον ζῆ τε καὶ θάλλει γένος. quod idem vertit Grotius: 'Cerne, amat ut imbrem terra, cum sterili solum Squallore lugens poscit humectas opes. Rursum amat et æther ipse, venerisque impetu Fœtos madoris explet in terram sinus. Quæ fœderata mutuis amplexibus, Quod ubique verum est proferunt, ac nutriunt. Hinc vita visque seculis mortalibus.' Adde et Excerpta ex eod. poëta p. 417. *Hav.*

In gremium matris, &c.] Virg. hunc locum expressit Georg. 2. 321. 'Tum pater omnipotens fecundis imbribus æther Conjugis in gremium lætæ descendit, et omnes Magnus alit magno commistus corpore fœtus.' Ut et Statius Epith. Stellæ et Violantill. Sylv. 2. 185. ubi Venns 'ipsum in connubia terræ Æthera (cum pluviis rarescunt nubila) solvit.' *Preig.*

252 *Matris terræ*] Terra, Deorum atque hominum mater est; omnium Deorum antiquissima, ut aiunt poëtæ: de qua leges plura lib. 2. *Lamb.*

Præcipitavit] Præcipiteis egit, ac demisit. *Lamb.*

253 *Nitidæ*] I. e. opimæ, pingues, uberes. Sic 2. 189. 'Et sursum nitidæ crescunt.' Idem eod. lib. vs. 594. 'Tum porro nitidas fruges, arbustaque læta,' &c. Sic Hor. Sat. 2. 5. 12. 'Res ubi magna nitet domino sene.' *Lamb.*

Nitidæ] Lætæ, uberes, ἀδραί. πεπανθείσαι. *Fab.*

254 *Ipsæ*] Sine cultu humano; sed non sine vi primigenia. Virg. sæpe in Georg. et Lucretius non minus sæpe. *Fab.* Curiose nimis, nec forsitan vere. *Creech.*

255 *Hinc*] Junge cum pingues, hinc pingues factæ, &c. *Fab.*

256 *Pueris florere*] Statius Theb. 5. pag. m. 214. 'Florebat dives alumnis Terra.' *Preig.* Puerum B. *Creech.*

257 *Frundiferasque*] Ita vet. libri. *Gif.*

Frundiferasque notis] Supra vs. 19. 'Frundiferasque domos avium.' *Lamb.*

Canere undique sylvas] Virg. Georg. 2. 358. 'Avia tum resonant avibus virgulta canoris.' *Preig.*

257 *Canere*] Aucupium novitatis quod captavit auctor, idem Turneb. ibid. 18. 6. observat, cum, quod contenti est proprium, continenti attribuitur. quomodo rursus 1. 1088. 'Atque ideo totum circumtemere æthæra signis.' cum ipsa sint signa, quæ tremant in cælo. *Hav.*

258 *Fessæ*] Quidam codex: *fetæ*. *Gif.*

Hinc fessæ pecudes pinguis per pabula læta] Sic cod. Faëni, Scipionis Tettii, et Bertinianus. Vaticanus autem, *Hinc fætæ pecudes, pingues, &c.* *Lamb.*

Fessæ] Al. *feræ* vel *fætæ*. non placet. *Fab.* et *Creech.*

Pabula læta] Pabula cum apud hunc scriptorem sæpe hoc epitheto appellantur, tum apud Virgil. Dixit tamen etiam 'pinguia pabula' Virg. Georg. 1. 86. 'et pabula terræ Pingua concipiunt.' *Lamb.*

Pingues] Mss. *pinguis*, tanquam pro *pingueis*, nisi malis legere *pingui*; ut adeo adipe onustæ pecudes frequenter in molli gramine requiem captare innuat. Pro *fessæ* Ms. *feræ*, alii *fætæ*, neutrum placet. Non est vero dissimulandum quod reperias in edit. Bas. a. 1531. pariter ut in illa Pii, *Hinc fessæ pecudes per pinguia pabula læta, &c.* verum præfero vulgatam lectionem. *Hav.*

259 *Deponunt*] Ponunt. sic Horat. Od. 2. 7. 18. 'Longaque fessum militia latus Depone sub lauru mea,' &c. *Lamb.*

260 *Uberibus manat distentis*] Sic Hor. Epod. Od. 2. 46. 'Distenta siccet ubera.' Virg. Pollione 4. 21.

'Ipsæ lacte domum referent distenta capellæ Ubera.' idem Melibæo 7. 3. 'Thyrsis oveis, Corydon distentas lacte capellas.' *Lamb.*

261 *Artibus*] Sic et vet. libri, et Scaurus. Vulgati: *Artubus*. *Gif.*

Artubus] Al. *artibus*, quod idem est. tamen malim *artubus*. unde artutus, a, um, bonos et solidos artus habens, &c. *Fab.*

Lasciva] Ludibunda (*enjouée*;) unde 'lasciva capella,' Virg. 'lascivi pueri,' Hor. (sine omni obscenitate) et apud Varr. de R. R. 1. 14. ubi de sepimento naturali loquitur, 'prætereuntis lascivi non metuet facem ardentem.' Pacuvius de piscibus: 'piscium lasciviam, Intuerentur, nec tuendi satias capere possiet?' apud Ciceronem de Divinat. et lib. 3. de Oratore. Sallust. in Jugurth. 'Quod is (dies) festus celebratusque per omnem Africam, ludum et lasciviam magis, quam formidinem, ostentabat.' Iterum Varro de R. R. c. 3. 'quod capræ lascivæ, et quæ dispergunt se.' Vides quid sit. *Fab.*

262 *Lacte mero*] Puro lacte. subintellige satiata distentaque. *Merum* dicitur proprie vinum purum sive puritium per exochen. quin omnia non fucata nec adulterina dicuntur mera. Pius.

Menteis percussa] Alias *percussa*. utraque lectio probabilis est. *Lamb.*

Percussa] Ita ratione motus scripti. vid. Indicem. Vulgati: *percussa*. *Gif.*

Mentes percussa] Sic vs. 12. 'Percussa corda tua vi.' *Creech.*

Novellas] Tenellas: novas. i. juveniles, recentes. Ovidius primo de arte amandi: 'Utque fugit visos agna novella lupos,' Idem. 'Et lædunt teneros prata novella pedes.' *Novellare* est novellas pangere: sic enim vocantur vitium propagines: quæ de novo plantantur. et *novellare*

est nova vitium capita humi depangere. Scribit Tranquillus, gravis auctor in primis, Cæsarem Domitianum jussisse uti Italia nemo novellaret, h. e. vineta reficeret et renovaret depactis novellis vitibus: quem non ob aliam causam carpit Apollonius: tanquam vetuisset eunuchos fieri: et terram fecerit eunucham. *Novelletum* a novellis vitibus dicitur locus propaginibus vitiligineis novis consitus: et ita debes intelligere apud Paulum jurisconsultum quamvis ibi perperam *novellactum* scribatur. *Pius*.

Menteis novellus] H. e. quod Græci poetæ dicunt, ἀπαλὰς φρένας. Lege quæ ad illum versum scripsimus 3. 756. 'Scilicet in tenero tenerascere corpore mentem non fugient.' *Lamb.*

Mentes novellas] Versus plane admirabilis, seu physico seu ethico homini; ἀπαλὰς φρένας, μαλακὰς, &c. *Fab.*

264 *Quando alid*] I. e. quoniam aliud ex alio natura reficit, et reparat. sic autem loquebantur veteres *alis* et *alid*, pro *alius* et *aliud*. Catull. de coma Berenices versu 28. 'Anne bonum oblita es facinus, quo regium adepta es Conjugium: quo non fortius ausit *alis*?' *Alis* pro *alius* dixerunt antiqui, inquit Prisc. lib. 12. et Sospater lib. 2. Veteres non tantum *alius* dixerunt, sed etiam *alis*. ut Salust. 'Alis alibi stantes, omnes tamen adversis vulneribus conciderunt.' Iterum Lucret. infra 408. 'Sic alid ex alio per te tute ipse videre Talibus in rebus poteris.' idem ibidem: 1108. 'Namque alid ex alio clarescet.' et 3. 983. 'Sic alid ex alio numquam desistet oriri.' et 5. 1304. 'Sic alid ex alio peperit discordia tristis.' Quod autem quidam Thraso ait veteres dixisse *alis* pro *alius*, de *alid* nullam fieri mentionem: quid istis asinis facias? quasi vero non satis sit, grammaticos veteres admo-

nuisse, *alis* usurpatum esse ab antiquis pro *alius*, et non eo ipso significarint etiam *alid* eosdem usurpasse pro *aliud*. Sed quid opus est admonitione Grammaticorum, cum et Catullus in coma Berenices usurparit *alis*, pro *alius*, ut supra ostendimus, et *alid* pro *aliud*? sic enim ille ad Manlium vs. 140. 'Nec tantum niveo gavisus est ulla columbo Compar, seu quid alid dicitur improbius.' Sic autem lego apud Catullum. et item Ausonius in epigramm. non longe a princip. 'Sic enim ille: 'Suasisti Venus alma duos *δυσέρως* ut amarem: Odit me utraque: alid da modo consilium.' Postremo liquido jurare possum, sic scriptum esse in duobus libris manuscript. Bertin. et Memmiano. *Lamb.*

Alid] I. e. *aliud*, dicebant *alis* pro *alius*. adi Muret. ad Catullum, ut et Scaligerum. Item Manut. ad Salust. *Fab.*

Alid] Aliud. *Alis* pro *Alius* veteres usurparunt. Gifanius dubitat, an *Alid* pro *Aliud* dicitur; hanc vero contumeliam non patitur Lambinus, indignatur, furit, Catullum et Ausonium in partes vocat, at frustra: jurat denique se *Alid* in duobus Mss. legisse. Et hac lectione fruatur. *Creech.*

Alid] Ita constanter omnes Mss. et impressi meliores, quomodo ex suis codicibus jam defendit Ger. Joh. Voss. de Arte Gram. c. 29. sed forsitan in scansione ita usu venit, verum non male *aliud* scriberetur ubique. *Hav.*

265 *Nisi morte adjutam aliena*] Sic Arist. lib. 1. περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς: ἢ τοῦδε φθορὰ, ἄλλου γένεσις καὶ ἢ τοῦδε γένεσις, ἄλλου φθορὰ sic vulgo dicimus, 'Ortus unius, alterius est interitus: et unius interitus, ortus est alterius.' Idem lib. 1. τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ, cap. 2. Atque hoc eleganter exprimit Lucretius: nulla res

nascitur nisi morte aliena adjuta: 'morte aliena,' i. e. alterius rei interitu. *adjutam* autem excudendum curavi, tum quia in uno manuscripto exemplari hujus vocis postrema syllaba demersa erat in litura, tum quod si *adjuta* legeremus, significaret, ipsam naturam mori posse, et mors aliena opponeretur morti naturæ: *alienum* enim eorum est, quæ ad aliquid referuntur. Quæ sententia esset absurda: oportet enim mortem alienam opponi morti seu origini potius ejus rei quæ gignitur. *Lamb.*

265 *Adjuta*] Ita vet. libri quidam recte. *Lamb. adjutam*, etiam recte. Sed nihil muto. *Gif.*

Adjutam] *Adjuta* B. Na. Gif. Par. Nec minores sunt de hac, quam de illa altera lectione lites, quas tutius aliquis negligat, quam componat. *Creech.*

266 *Nunc agesis, quoniam docui nihil p. c. D. n. neque item genita ad nihilum revocari*] In vet. codice quodam: *agesis quoniam d. non posse cr. D. n. neque res genitas ad nihil revocari.* Et quidam veteres: *quando*. *Gif.*

Nunc age, res quoniam] Libri Faëri et Tettii habent, *Nunc agesis, quando docui nil posse creari De nihilo, neque item genita ad nihilum rev. alii, Nunc age, res quoniam docui non p. cr. quos nunc secutus sum.* Nunc incipit ostendere, esse atomos, i. e. corpora prima et individua: neque ea idcirco minus esse, quod oculis non cernantur: idque probat multis aliis similib. collectis, quæ nihilominus corpora sunt, etiam si adspectu non sentiantur. Auctores atomorum sunt Leucippus et Democritus, ut tradunt Plutarch. Diogenes Laërtius, M. Tull. Plutarchus, περὶ τῶν ἀρεσκ. τοῖς φιλοσόφ. Ἐπίκουρος ὁ Νεοκλέους Ἀθηναῖος, κατὰ Δημόκριτον φιλοσοφῆσας, ἔφη τὰς ἀρχὰς τῶν ὄντων σάματα λόγῳ θεωρητὰ, ἀμέτοχα κενού, ἀγέννητα, ἀίδια, ἀφθάρτα, &c. i. e. 'Epicurus Neoclis

filius Atheniensis, Democritum in philosophia secutus, principia rerum dixit esse corpora quædam, quæ ratione cernuntur, inanis, seu vacui expertia, non generata, æterna, numquam interitura.' Diog. Laërtius in Democ. Δοκεῖ αὐτῷ τὰδε, ἀρχὰς εἶναι τῶν ὄντων ἀτόμους, καὶ κενόν τὰ δ' ἄλλα πάντα νενομίσθαι, καὶ δοξάζεσθαι ἀπείρους τε εἶναι κόσμους, καὶ γεννητοὺς, καὶ φθαρτοὺς. i. e. 'Videntur hæc Democrito: principia rerum esse atomos et inane: reliqua autem omnia lege et opinione valere: tum mundos esse infinitos, ortos, et interituros.' M. Tull. lib. 1. de Finib. 'Principio (inquam) Epicurus in physicis totus est alienus: Democrito adjicit per pauca mutans, sed ita, ut ea, quæ corrigere vult, mihi quidem depravare videatur. Ille atomos quas appellat, id est, corpora individua, propter soliditatem censet in infinito inani, in quo nec summum, nec infimum, nec medium, nec ultimum, nec extremum sit, ita ferri, ut concursionibus inter se cohærescant.' Idem in Lucullo: 'Cur enim (inquies) cum ex illis individuis, unde omnia gigni Democritus affirmat,' &c. Idem iterum lib. 1. de Finib. 'Aliena dicit in physicis, nec ea ipsa, quæ tibi probarentur, sed si qua in his corrigere voluit, deteriora fecit.' Has atomos multis locis idem M. Tull. exagitat, ut lib. 1. de N. Deor. 'Abuteris ad omnia atomorum regno, et licentia: hinc, quodcunque in solum venit, ut dicitur, effingis, atque efficis, quæ primum nullæ sunt. Nihil enim est minimum. deinde nullum est inane. nihil n. est, quod vacet corpore. Corporibus autem omnis obsidetur locus. Ita nullum inane, nullum esse individuum potest.' Ibid. 'Ista enim flagitia Democriti, sive etiam ante Leucippi, esse corpuscula quædam lævia, alia aspera, rotunda alia partim angulata, curvata quæ-

dam, et quasi adunca: ex his effectum esse cælum atque terras, nulla cogente natura, sed concursu quodam fortuito.' Idem lib. 2. de N. Deor. 'Hic ego non mirer esse quemquam, qui sibi persuadeat, corpora quædam solida, atque individua, sua vi et gravitate ferri, mundumque effici ornatissimum, et pulcherrimum, ex eorum corporum concursione formata? Hoc qui existimat fieri potuisse, non intelligo, cur non idem putet, si innumerabiles unius et viginti formæ litterarum vel aureæ, vel qualeslibet aliquo conciciantur, posse ex his in terram excussis annales Ennii, ut deinceps legi possint, effici: quod nescio an ne in uno quidem versu possit tantum valere fortuna.' Ibidem paucis post versibus: 'Quod si mundum efficere potest concursus atomorum: cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non potest, quæ sunt minus operosa, et multo quidem facilliora? Certe ita temere de mundo effutiant, ut mihi quidem numquam hunc admirabilem cæli ornatum, qui locus est proximus, suspexisse videantur.' Sic Octavius apud Arnobium lib. 8. 'Quo magis mihi videntur qui hunc mundi totius ornatum non divina ratione perfectum volunt, sed frustis quibusdam temere cohærentibus conglobatum, mentem, sensum, oculos denique ipsos non habere.' *Lamb.*

Nunc age] Jam vero ne frustra disputaret, dum Memmius suis omnibus quæ proposuerat argumentis diffidat, quoniam principia illa æterna, seminaque rerum per se atque separata in sensum non cadant, sed præ sui exilitate omnem visum, etiam acutissimum longissime fugiant; varia congerit exempla rerum corporearum, quas nemo neget existere, licet videri non possint. Primo venti vss. 33. cujus vim quicumque perspexerit, ut tollit mare, ut impellit naves, &c.

illum corporeum esse, licet particulae ejus oculis cerni non possunt, fatebitur; idque libentius, si cognoscat ventum eodem plane modo ferri, et æquali impetu impellere, ac rapida et imbris aucta flumina, quæ corporea esse sensus ipsi apertissime demonstrant. *Creech.*

Agesis] *Sis*, si vis. facsis, dicis, venisis, et alia id genus. In plurali dicebant sultis, i. e. si vultis. Ceterum in al. melius legitur, *Nunc, age, res quoniam.* *Fab.*

268 *Cæptes diffidere*] *Diffidas.* V. Muret. ad Catull. *Fab.*

269 *Nequeunt oculis*] Quam Epicuri doctrinam taxans in minutissimæ staturæ homine ridet epigrammaticus Lucilius Anthol. 1. 2. 'Εξ ἀτόμων Ἐπίκουρος ὅλον τὸν κόσμον ἔγραψεν, εἶναι τοῦτο δοκῶν, Ἀλκιμε, λεπτότατον. Εἰ δὲ τότ' ἦν Διόφαντος, ἔγραψεν ἂν ἐκ Διοφάντου, τοῦ καὶ τῶν ἀτόμων πούλῳ τι λεπτοτέρου. Ἡ τὰ μὲν ἄλλ' ἔγραψε συν-εστάναι ἐξ ἀτόμων ἂν, Ἐκ τούτου δ' αὐτὰς, Ἀλκιμε, τὰς ἀτόμους. Quod satis feliciter ita vertit Opsopæus: 'Ex atomis Epicurus ait consistere mundum, Alcime: quippe quibus nil minus esse putat. Si tunc vixisset Diophantus, is ex Diophanto Scriberet: hic atomis nam minor esse solet. Ex atomis aut si vel cætera cuncta probasset, Sed tamen ex illo diceret esse atomos.' *Hav.*

270 *Tute*] Hunc locum testem producit Prisc. lib. 12. *Lamb.*

272 *Vis incita*] *Vis incitata.* male quidam supponunt *vis insita.* nam cum hæc lectio recta sit, et veterum codicum auctoritate confirmata, tum a Lucretio sæpe alibi est usurpata: ut 5. 1093. 'Multa videmus enim cælestibus incita flammis Fulgere.' et 6. 427. 'Fit quoque, ut interdum validi vis incita venti Percindat nubem.' Sed non dissimulabo, scriptum esse in cod. Faëni, et item in Tettii, *Verberat incita portus:* in Ber-

tin. *cortus.* ad quem locum emendator quidam adscripserat *corpus.* ego *portus,* ut in re obscura, et scriptura corrupta, non damno. *Lamb.*

Incita] Miror fuisse qui legi viderint, *insita:* certe hinc Virgilius sumpsit quod in XII. legas, 492. 'apicem tamen incita summum Hasta tulit:' et paulo post, 534. 'Crebro super ungula pulsu Incita, nec domini memorum, proculcat equorum.' Eos locos afferre poterat Gifanius. *Fab.*

Incita] *Incitata.* Ista voce sæpe Lucretius utitur, et Virgilius. Alii *insita,* male. *Creech.*

Portus] Aut ita legendum, aut aliud latet. Nam veteres omnes habent: *portus.* Marullus: *pontum.* atque ita vulgati. *Gif.*

Pontum] Mss. quidam *cortus:* inde *portus* plurimi Mss. ut et B. eamque vocem Pareus, Gif. alique acriter defendunt: at vero quis dubitet *Pontum* scribere qui versum 279. legerit? Salmasius legit *Porcas.* *Porca* enim τὸ μεταξὺ τῶν κυμάτων dicitur ab auctore veterum Glossarum, translatione facta ab agris: inter duos enim sulcos elata terra dicitur *Porca.* Varro de R. R. lib. 1. et τὰ φῆ Μενίππου. *Creech.*

Pontum] Quum vulgati et plerique libri quos Lambinus vidit haberent *portus,* Salmasius Epistola 48. Joh. Frid. Gronovio inscripta, *Porcas* legendum censuit, improbens, quod Gronovius suggesserat, *corpus.* Eamque conjecturam suam narrat his verbis: 'In caractere Longobardico quem vocant, quo plurimi olim libri descripti fuere, V et A plane confunduntur. *Portas* igitur scriptum putarim, non *Portus,* et id pro *Porcas.* Cave nares corruges. Id verbum videtur et auctor veterum Glossarum ita legisse, *Porta* τὸ μεταξὺ τῶν κυμάτων. Non dubium quidem quin pro *Porca,* quo id quod inter duos sulcos eminent significatur, posuerit.

At *Porta* et eo sensu legit, *Porta;* τὸ μεταξὺ τῶν αὐλάκων ὕψος. Nec error est librarii sed compilatoris, qui ita in veteribus legit ac sic disposuit *porta,* *portat,* *porta* ἡ πύλη. Cum venti mari incubuere, faciunt, ut in arato, *porcas lirasque.* Hoc est ergo quod dicit Lucretius: *Venti vis verberat incita porcas, Ingentesque ruit naves:* Fluctuum sulcos vis venti verberat, et naves subvertit.' Sed ingeniosissimam hanc conjecturam suam quasi somnium narrat, nec plures fortasse faciendum et fatetur et prævidit. Vulgata scriptura quid ferat incommodi, non video. *Preig.* Quoniam tamen Mss. multi hic variant et *cortus* seu *cortus* habent, posset hic legi, *Principio venti vis verberat incita corti,* &c. atque ita versus 277. suum *pontus* retinere, quo pacto ibi omnes habent Mss. majori distinctione posita post *fremitu,* ut ibi descriptio venti desinat: ita: *ita perfurit acri Cum fremitu; sævitque minaci murmure pontus.* Eligat Lector quod velit, mihi magis adhuc Fabri lectio placet. *Hav.*

273 *Ruit*] *Ἐνεργητικῶς* accipiendum est; ut infra v. 293. 'Quamlibet in partem trudent res ante, ruuntque.' Sic Virg. Georg. 1. 105. 'cumulosque ruit male pinguis arenæ.' Idem 2. 309. 'et ruit atram Ad cælum picea crassus caligine nubem.' *Lamb.*

Differt] Dividit vel scindit. Virg. Georg. 3. 197. ex Lucretio tamen. 'Scythiæque hyemes atque arida differt nubila.' Ter. in Adelph. 3. 4. 40. 'Miseram me: differor doloribus.' Virg. 8. 642. 'Haud procul inde citæ Metium in diversa quadrigæ Distulerunt.' Plaut. in Aulul. 3. 2. 32. 'Nisi reddere mihi vasa jubes pipulo te differam ante ædis.' *Pius.*

Nubila differt] I. e. dissipat, et dissipat. sic infra vs. 1087. 'Et calidos simul a medio differrier igneis.' et 2. 674. 'Scintillasque agere, et late

differre favillam.' Virg. Georg. 3. 197. 'Scythiæque hiemes, atque arida differt Nubila.' Hor. Od. 10. Epod. 6. 'Fractosque remos differat.' Idem ibid. Od. 5. 99. 'Post insepulta membra different lupi.' Lamb.

274 *Interdum rapido percurrens turbine*] Virg. Georg. 1. 318. 'Omnia ventorum concurrere prœlia vidi: Quæ gravidam late segetem ab radicibus imis Sublime expulsam eruerent: ita turbine nigro Ferret hiems culmumque levem, stipulasque volantes.' Lamb.

275 *Sternit*] *Sævit* Marull. Gif.

Montisque supremos] I. e. montium cacumina. Virg. Georg. 4. 460. 'At chorus æqualis Dryadum clamore supremos Implent montes.' *Silvifragis flabris* autem, i. e. ventis silvas frangentibus, i. e. acribus et validis. Lamb.

Montes supremos] Τὰ ἄκρα τῶν ὄρων. Fab.

276 *Sylvifragis vexat flabris*] Μύησις. Exauditur enim in hisce vocibus ipse sonus venti tam vehementis. Sic 2. 618. 'Tympana tenta tonant.' Preig.

Vexat] Conturbat. *Vexare*, agitare, conturbare, præcipitare significat, a vi, quasi violentare. auctor Gellius. unde vim magnam huius verbi Maro callens sic infit Ecl. 6. 76. 'Dulichias vexasse rates.' *Flabris*, flatibus. unde flabella muscaria dicta: quam dictionem modo prima intenta, modo correpta reperio. *Sylvifragis*, silvas frangentibus et arbores per silvas convellentibus: a sylva et frangendo detorta vox. Quemadmodum 'navifragum Scyllaceum' Maro Æn. 3. 553. dictitat. Pius.

Ita perfurit acri c. f.] Notandum hic τὸ *perfurit*, cui *coortus* seu *cortus* opponitur: dicit enim ventum tali vi esse præditum, ubi post collectam rabiem edito in initio murmure sese effuderit. Imitatur Virg. Æn. 9. 342.

'Nec minor Euryali cædes: incensus et ipse Perfurit.' Prius oritur illi cædis amor; dein, multa corpora dans letho, perfurit. Hav.

277 *Sævitque minaci murmure*] Virg. Æn. 1. 59. 'Illi indignantes magno cum murmure montis Circum claustra fremunt.' Idem ibid. 128. 'Interea magno misceri murmure cælum.' Lamb.

Coortus] Atomus videri non posse ut probet Lucretius, ait esse quædam corpora multis partibus grandiora et ὀγκωδέστερα quam atomi sint, quæ ipsa tamen sub oculorum sensum minime cadant: quo in genere ventos esse scribit: 'Ne qua forte tamen cœptes diffidere dictis, Quod nequeunt oculis rerum primordia cerni, Accipe præterea quæ corpora tute necesse est Confiteare esse in rebus, nec posse videri. Principio venti vis verberat incita pontum, Ingentesque ruit naves, et nubila differt: Interdum rapido percurrens turbine campos, Arboribus magnis sternit, montesque supremos Silvifragis vexat flabris; ita perfurit acri Cum fremitu, sævitque minaci murmure pontus.' Primum omnium legendum videri possit (sed minus sic cohæret cum superioribus. Preig.) propterea, non præterea; sed hoc perpauillulum quiddam est præut quod jam dicam: gravissimum enim in illis versibus mendum esse si dixero, id dicam quod res est: *ita perfurit acri Cum fremitu, sævitque minaci murmure pontus*. Quippe contra sensum faciat, qui orationem ad hunc modum formaverit: 'Ventus PONTUM verberat, naves disjicit, nubila differt, interdum campos arboribus sternit, montesque supremos flabris suis vexat, ITA FVRIT PONTVS.' Vel puer facile viderit, redeundum fuisse ad VENTVM ipsum, non autem ad PONTVM; est enim bene et naviter ridicula, planeque ἀσυνλόγητος oratio.

Quamobrem legendum, *ita perfurit acri Cum fremitu, sævitque minaci murmure cortus*. Quod jam probabo, ubi sic loqui solitum esse Lucretium ostendero. Ad hunc igitur modum in hoc ipso libro dixit, 'flammai flore coorto.' Sic vs. 899. 2. 306. 'in omne Unde coorta queat nova vis irrumperere.' Item 552. 'Sed quasi naufragiis magnis multisque coortis.' 3. 823. 'Ex infinito quæ possint forte coorta.' 6. 577. 'Ventus ubi atque animæ subito vis maxima quædam Aut extrinsecus aut ipsa ab tellure coorta.' Iterum eodem in libro vs. 956. 'Et tempestates terra cœloque coortæ.' Multi alii loci ex indicibus Lucretianis peti poterunt, ni satis sint qui modo allati fuere. Ceterum seu *cortus* legas, seu *coortus*, perinde plane est; cum soleat Lucretius geminas vocales, ubi continuæ sunt, in eandem syllabam concludere. Ita lib. 5. 343. 'cooperuisse' est quinque syllabarum tantum, quæ vox tamen sex syllabis constare debuerat: 'atque oppida cooperuisse.' Ita in 6. 409. 'cooperiant' quatuor tantum syllabarum fecit: 'Cooperiant maria.' Alibi etiam 'cooluerunt' tetrasyllabum fecit. Nunc ad τὸ *cortus* veniendum. Certum est in Cod. Ms. Bertinii, quo usus olim est Dionys. Lambinus, eum versum, *Principio venti vis verberat incita pontum* [vel *portus*] sic scriptum esse, *Principio venti vis verberat incita cortus*; sed cum eam vocem non intelligerent Interpretes, ex *cortus* fecere *portus*; quod hodieque in multis editionibus apparet; qua in re bis peccarunt; nam in eo versu *portus* esse non potest; ut nec τὸ *cortus*: dein, uti videtur, illam vocem nihili esse existimarunt, quæ tamen et Latinissima, et huic descriptioni maxime apta est, si modo in suam sedem, uti a me factum est, reducta fuerit, legendo scilicet, *ita perfurit acri Cum fremitu, sævitque minaci murmure cor-*

tus. Ex ignorance autem huius vocis factum item est, ut locus quidam in 3. et alius in 4. quem, cum eo ventum fuerit, indicabimus, nondum ab ullo Interprete explicari potuerit. Quemadmodum vero non viderunt quid esset *cortus*, ita quoque quid esset *coptus* haud sane animadvertere potuerunt. Inde adeo nata illa est ἀπορία καὶ ἀμυχανία, uti suo aperietur loco, quæ Interpretes invasit. Existimabant enim *coptus* esse *comptus*; qua in re haud sane leviter lapsi sunt. Fab.

Pontus] *Coortus*, vel *Cortus*: ut optime Faber, qui istam vocem e versu 277. ejectam suo restituit loco. *Pontus* enim vox nihili est, et solo Fayo digna, qui ad versum 276. hæc monet. 'Ita] Particula Comparationis. Comparat quippe venti validi fremitu murmuri maris furentis.' Acumen hominis. Creech.

Pontus] Merito sane vocem hanc alienam hic sedem occupasse censet Faber, proque ea substituit *cortus*. Nisi forte magis arrideat, quod nobis admodum juvenibus jam in mentem venisse memini, nempe: *sævitque minaci murmure Corus*. præprimis enim creber hic ventus *procellis* audit. Virg. Georg. 3. 356. 'Semper hyems, semper spirantes frigora Cauri.' Et Lucanus, qui hunc locum ante oculos habuisse videtur, adeoque conjecturæ nostræ haud leve momentum accedit, Phars. 5. 572. 'si murmura Ponti Consulimus, Cori verrent mare.' Juv. Sat. 10. 180. 'In Corum atque Enrum solitus sævire flagellis.' et Claudian. in Ruf. 2. 222. 'Quantum non madidis elisa tonitrua Coris.' Preig.

Coortus] Argute veram lectionem *cortus*, seu *coortus*, ex Ms. Bertini. firmavit Faber. Verum tunc hic *ventus* subintelligi debet; dixit enim in initio *vis venti*. Possis alias emendare *corus*, qui ventus est vehemens

et acer, Virg. *Æn.* 5. 126. 'hyberni condunt ubi Sydera Cori.' et Lucan. 2. 617. 'si non violentos insula Coros Exciperit saxis.' sed satis apte venti ingenium describit Lucretius, qui, antequam incitatus vehementem profert spiritum, in ipso ortu minaci fremit murmure. Verbum vero coortus, coorta, coortum, quod hic, ut multa talia apud auctorem, crasin patitur, sæpissime (vide Indicem) usurpatum a Caro invenies. Atque ita quamvis olim juvenis de *Coro* cogitare, nunc malo Fabro adhærere, *coortus* enim opponitur τῷ *perfurit*. Hav.

278 *Corpora cæca*] I. e. quæ cerni oculis non possunt: quæ sub adspectum non cadunt: ἀόρατα. inf. eod. lib. vs. 779. 'Naturam clandestinam cæcamque adhibere.' Virg. Georg. 4. 237. 'et spicula cæca relinquunt.' Idem *Æn.* 1. 540. 'nimbosus Orion In vada cæca tulit.' Lamb.

Cæca] Quæ oculis non subiaceant, Virg. et Lucret. centies. Fab.

Cæca] Quæ oculis cerni non possunt: sic eodem 5. 779. 'Naturam clandestinam cæcamque adhibere.' 'Nimbosus Orion In vada cæca tulit.' Virg. *Æn.* 1. 593. Creech.

280 *Verrunt*] Virgil. Georg. 3. 201. 'Ille volat simul arva fuga, simul æquora verrens.' Sic Arnobius lib. 8. sub persona Octavii, 'Nec mirare, si Deum non vides. Vento et flatibus omnia impelluntur, vibrantur, agitantur: et sub oculos tamen non venit ventus et flatus.' Lamb. Confer inf. v. 267. 389. 1226. 6. 624. Preig.

Verrunt] Vertunt G. Verrunt autem amat Virgilius Lucretianæ Elegantiae perpetuus Imitator. 'Maria, ac terras, cælumque profundum Quippe ferant rapidi secum, verrantque per auras.' *Æn.* 1. 63. Creech.

Vexantia] Ita quidem omnes Mss. et editi qui nunc restant, sed vix

est dubium, quin olim fuerit scriptum *vexanti*: (quod et Pius vidit:) turbo enim vexans est vehens omnia secum, trahens, propellens. clarissime Gellius 2. 6. 'Vexasse grave verbum est, factumque ab eo videtur, quod est vehere: in quo inest jam vis quædam alieni arbitrii. Non enim sui potens est, qui vehitur. Vexare autem, quod ex eo inclinatum est, vi atque motu proculdubio vastiore est: nam qui fertur et raptatur, atque huc atque illuc distrahitur, is vexari proprie dicitur.' Nec aliter accipe hæc Virgilii ex *Ecl.* 6. 76. 'Dulichias vexasse rates.' Quod si placet, vetus lectio, *vexantia*, eodem modo est explicanda: venti sunt corpora cæca, quæ vexantia nubila cæli, &c. Quomodo et vs. 276. superius ventus ipse 'vexat Sylvis fragis flabris montes,' &c. sed præstat referre ad turbinem. Est denique id ipsum quod ita explicat vs. 293. 'trudunt res ante, ruuntque Impetibus crebris: interdum vertice torto Corripiunt, rapidoque rotanti turbine portant.' ita enim ibi ex omnium optimorum Mss. consensu restituimus, et plurimis in locis gaudet ita Lucretius geminare adjectiva et multiplicare. Hav.

Raptant] Valde rapiunt et turbant: juxta quam formulam Plautus in *Amphitruone* protulit illud, 'raptant pro mœchis.' Hac ratione sensus est: venti rapidissimi non minore feruntur impetu quam fluvius ex magni montis vertice se proripiens: qui inter eundem montes et montanas arbores secum rapidissime trahit: ut apud poetam Georg. 1. 355. Eridanus 'Cum stabulis armenta trahens.' Pius.

282 *Mollis aquæ*] *Mollis*, id est, quæ aliis corporibus cedit. Sic Virg. *Æneid.* 9. in extr. 817. 'ac mollibus extulit undis.' Iterum Lucr. 2. 376. 'qua mollibus undis Litoris in-

curvi bibulam pavit æquor arenam.' Non celabo autem lectorem, me in nonnullis libr. manuscriptis scriptum reperisse, *Ac cum moll. aq.* Lamb.

Mollis aquæ natura] Id est aqua, jam supra. et 'natura serpentis' Salust. serpentes ipsi. Fab.

284 *Magnus decursus aquai*] Illustris tralatio. Nam *decurrere* est de superiore loco currere. Virgil. *Æn.* 2. 41. 'Laocoon ardens summa decurrit ab arce.' Idem *Æn.* 4. 153. 'Ecce feræ saxi dejectæ vertice capræ Decurrere jugis.' Idem in *Daphnide* *Ecl.* 5. 84. 'Saxosas inter decurrunt flumina valles.' sic Horatius dixit, 'Fluminis ritu delabentis in mare Etruscum.' *Od.* 29. lib. 3. Cum hoc loco magis congruit Virgilianus ille *Æn.* 12. 521. 'Ant ubi decursu rapido de montibus altis Dant sonitum spumosi amnes, et in æquora currunt.' Lamb.

286 *Nec validi possunt*] Confer hæc Lucretiana cum illis Virgilianis Georg. 1. 322. 'Sæpe etiam immensum cælo venit agmen aquarum, Et fœdam glomerant tempestatem imbribus atris Collectæ ex alto nubes: ruit arduus æther, Et pluvia ingenti sata læta, boumque labores Diluit,' &c. Idem *Æn.* 2. 304. 'In segetem veluti cum flamma furentibus Austris Incidit, aut rapidus montano flumine torrens Sternit agros, sternit sata læta, boumque labores.' Sed videtur Lucret. Homerum exprimere voluisse, ubi Diomedem cum torrente comparat βιβλ. Ιλ. ε. 88. Θῶν γὰρ ἀμπεδιον ποταμῷ πλήθοντι ἐοικώς Χειμάρρῳ, ὅστ' ὅκα βέων ἐκέδασσε γεφύρας, &c. i. e. 'properabat enim, seu ruebat, per campum fluvio abundanti similis torrenti, qui celeriter et rapide fluens pontes disjicere solet.' Lamb.

287 *Turbidus*] In ora codicis sui Vossius emendavit *turgidus*; quod non videtur improbum; *turbidus* enim est

amnis, qui multum limi vehit; *turgidus*, qui nimietate aquæ ripas excedit. Sed amnis hic quasi iratus fingitur. Hav.

Turbidus] Dextre ex turbata voce *turbio* fecit *turgidus* Is. Vossius. Apud Ovid. tamen *Fast.* 2. 206. de Cremera legimus: 'Turbidus hybernis ille fluebat aquis.' nisi et ibi legendum: *Turgidus*. Apposite autem *magno imbri turgidum* amnem dixit; qui tam late cuncta vastare, ac tantam stragem edere tanquam iratus constituit, non aliter quam in Sacra Scriptura Euphrates Regis Assyrii longe lateque vicinas regiones vastaturi Symbolum sustinens depingitur apud Jesaiam 8. 7. 8. Aut etiam Ismenus fluvius contra Hippomedontem aquas suas movens apud Stat. *Theb.* 9. Preig.

288 *Molibus incurrens*] Ita vet. quidam libri. rectius et pressius. In aliis veteribus et omnibus Vulgatis: *incurrit validis cum viribus amnis: dat, &c.* Gif.

Molibus] Obstaculis, offendiculis, objicibus. Vim certe fluminis adversam nulla mœchanemata, hoc est mœchanicæ moles, tolerare queant: propterea vice proverbii sic satyricus cecinit, *Sat.* 4. 89. 'Hic nunquam jactavit brachia contra Torrentem.' Ovid. *Met.* 3. 568. 'Sic ego torrentem, qua nil obstabat, euntem Lenius, et modico strepitu decurrere vidi. At quacunque trabes, obstructaque saxa tenebant, Spumeus et fervens et ab objice sævior ibat.' Pius.

Incurrens] *Incurrit* Nard. imperite, et frustra se aliquorum Codicum autoritate tuebitur. Creech.

290 *Grandia saxa*] Non videntur intellexisse Interpretes hunc locum; loquitur enim de molibus congestorum saxorum quæ insultui aquarum opponebantur, ut hodieque fit in promontoriis maritimarum pagorum, quæ

capita, de hoofden vocantur. Id antiquitus oppilare dicebant, i. e. pilis vel saxis grandioribus impetum fluminis retundere. Ipse Lucret. 6. 725. 'Fluctibus adversis oppilare ostia contra.' unde hodieque appellantur hi loci de kaayen. Hav.

Ruit qua quidquid] Virgil. Æn. 1. 87. 'Qua data porta ruunt.' quidquid autem idem quod quidque, hoc loco, ut sæpe alibi. de quo dicitur a nobis alias. Lamb.

Ruit qua quidquid] Quidquam, Gif. sed Ruunt quæ, saxa viz. semper legendum putavit Faber. Nec improbanda esset ista conjectura si Codices confirmarent, et non foret panlo frigidior: non solicitanda est igitur illa altera lectio, quam vetus Latium probaret. Ruitque forsitan admitti potest, et probe respondebit Ruuntque 5. 293. Ab istiusmodi etiam hiatus non abhorrent veteres poetæ. Creech. Ingeniose Faber. ruunt quæ sc. saxa. Quod verum quidem, cum alia, tum docet historia domus Alvaradi apud Benzonem Novi Orbis 1. 17. referente Camerario Subs. 1. 86. 'Accidit autem paulo post ut imber,' &c. p. 398. Melius tamen Codd. Mss. Ita simpliciter explica: ruit i. e. sternit quidquid obstat fluctibus, qua obstat, i. e. quo maxime obstat loco. quidquam Ed. Bas. non ita recte. Hav.

291 Venti] Illustis vero venti comparatio cum fluvio est: Ita, inquit, fluunt venti, quemadmodum et fluvios ferri videmus: 'Nec ratione fluunt alia, stragemque propagant, Quam cum mollis aquæ fertur natura repente Flumine abundanti, quod largis imbribus anget Montibus ex altis magnus decursus aquai, Fragmina conjiciens silvarum, arbustaque tota. Nec validi possunt pontes venientis aquai Vim subitam tolerare, ita magno turbidus imbri Molibus incurrens validis cum viribus amnis

Dat sonitu magno stragem, volvitque sub undis Grandia saxa, ruit qua quidquid fluctibus obstat. Sic igitur debent venti quoque flamina ferri.' Sunt hæc plane admirabilia, fateor; iisque et Virgilius et ceteri post Lucretium poetæ satis commode nisi sunt: Sed quid hoc? volvitque sub undis Grandia saxa, ruit qua quidquid fluctibus obstat. Sane istud qua nihil esse aliud possit, nisi qua parte, per quem locum, aut in quantum, &c. unde tamen quando erit ut sensus aliquis satis aptus emergat? nam rō qua jungi nequit cum voce saxa. Præterea quod aiunt hoc loco quidquid positum esse pro quidque, id vero est quod haud facile probari posse scimus. neque vero, si probatum fuerit, res tamen in tuto fuerit. Legendum itaque semper existimavi, Grandia saxa, ruunt quæ quidquid fluctibus obstat: sensu tam plano quam necessario: Fluvius saxa volvit, quæ saxa ruunt (i. e. evertunt, evellunt, eruunt) quidquid fluctibus obstat. Esse autem activæ significationis rō ruere si probandum erit, non longe abeundum. Sequitur enim, 'Quamlibet in partem res trudunt ante ruuntque.' Ita alibi, 'tauri cornibus ruunt equos ad terram,' et 'mare ruit arenam,' et 'ventus it runaves.' Ita, 'ceteros agerem, ruerem, prosternerem,' Terent. et alia apud alios sexcenta. Fab.

292 Cum procubere] Cum flatus suos aërios ad terram ponunt: et aëris relicta regione terram petunt: et arbores sylvaticas infestant. In hanc significantiam Maro Æn. 5. 481. 'Procumbit humi bos.' Huic dictioni iunge vocem ante: quæ est in sequenti versu: cum venti ante procubere, trahunt postea res secum impetu vasto. Pius. Verum ego vocem ante aliter explico, et conjungo cum res, atque ita 'res ante' sunt res anteriores, quas oppositas sibi provolvunt. Hav. Forte valido cum flu-

mine; transponunt enim plurimi Mss. Preig.

293 Trudunt res ante, ruuntque] Virg. Æn. 4. 581. 'Idem omnes simul ardor habet; rapiuntque, ruuntque.' et 9. 516. 'Immanem Teucris molem volvuntque ruuntque.' Lamb.

295 Rapidique rotanti turbine] Ita vet. libri. quidam vero: rapidoque. Lamb. rotantia, contra libros vett. Gif.

Rapidoque rotantia] Alii Rapidique rotantia: Rapidique rotanti Gif. e vet. Codic. perinde est. Mallem vero rotantia, ut vs. 280. 'Subito vexantia turbine raptant.' Creech.

Rotanti turbine] Sunt qui legant, rotantia. perinde est. Fab. Non est perinde apud Lucretium, qui (ut diximus ad versum 280.) amat geminare et conjungere adjectiva plura, uti fecit quoque vs. 258. 259. Hav.

297 Moribus] Ita fere libri vet. in vet. quibusdam motibus. et ita vulg. Gif.

Moribus] Plerique libri typis excusi habent moribus: et item manuscript. dno, Memmianus et Bertinianus: alii autem tres manuscripti habent factis, ac moribus: quæ scriptura si placebit, tralatio erit ab hominibus ad ventos. Lamb.

Moribus] Ita legendum, non motibus. Id uterque Interpres probare poterat auctoritate Virgilii; est enim in Georg. 1. 51. 'Ventos et varium cœli prædiscere morem Cura sit.' Fab.

Moribus] Ita plurimi vet. codd. quidam autem Mss. et impressi motibus. Virgilius Georg. 1. 51. 'Ventos et varium Cœli prædicere morem Cura sit.' Creech.

297 Moribus] Eleganter de ventis, proprie autem in amulatione, unde et apud Juvenalem 8. 21. 'Drusus moribus esto.' Preig.

298 Aperto corpore qui sunt] Qui sub oculos cadunt. Fab.

299 Tum porro] Sentimus odorem, calorem, frigus et sonum; quæ omnia

naturæ corporeæ sunt, neque tamen sub oculos cadunt. nil igitur mirum si prima corpora, quæ tantæ tenuitatis sunt, videre nequimus. Fab.

Tum porro, &c.] Quin Gif. Iterum docet vs. 7. posse esse in rerum natura principia quædam corporea, quamvis sub oculos non cadunt; cum calorem, odores, sonos, frigusque esse omnes fatentur, quæ tamen nemo unquam oculis usurpavit. Ista vero omnia corporea esse quis dubitet, dum impellunt sensus, ideoque tangunt? Quodcumque autem vel tangit, vel tangitur, id est corpus. Corpus Græce definitur, τὸ ὁρώμενον, ἢ πᾶσιν ὁρᾶν. quam definitionem significare volens Lucretius, ita scripsit: 'Tangere enim et tangi nisi corpus nulla potest res.' A. Gell. 5. 15. Creech.

301 Tuimur] Cernimus. Festus: Tuor, video; tueor, defendo. Sed jam promiscue altero pro altero utuntur. Lamb.

Tuimur] Intuemur. Fab.

302 Usurpare oculis] Cernere: quemadmodum usurpare sermone dicimus pro commemorare, et referre. Idem Lucret. 4. 972. 'Cum jam destiterint ea sensibus usurpare.' Lamb. Ita et Statius l. Achill. 3. pag. edit. Crue. 617. 'illam oculis iterumque iterumque resumit.' Preig.

303 Quæ tamen omn. corp.] De odoribus et vocibus disputaturus est lib. 4. Lamb.

305 Tangere enim et tangi] Hoc unum est ex principiis et sententiis ratis ac fixis Epicuri: quidquid tangere et tangi potest, id corpus est. Itaque Lucretius 2. 815. non solum vocem, verum etiam animi vireis contendens, hoc idem asseverat, his verbis, 'Tactus enim, tactus, (pro Divum numina sancta) Corporis est sensus.' et 3. 166. 'Quorum nil fieri sine tactu posse videmus: Nec tactum porro sine corpore.' Neque vero quisquam philosophus tactum sensum esse maxime corporis proprium negat. Aristot. lib. 4. φυσ. ἀκροῦς. Σῶμα οὐκ ὄντα εἶναι

πάν ἀπτόν. i. e. 'Putant omnes fere philosophi corpus esse quidquid tangi potest.' Contra idem Epicurus τὸ κενὸν appellat interdum φύσιν ἀναφῆ, i. e. 'naturam tactus expertem,' sive naturam intactilem. Profert hunc versum Tertullianus lib. 4. adv. Marcion. 'Jam vero quod tactum maxime animalis esse proprium plerique item philosophi dicunt, hoc non est hujus loci.' Lamb.

Et tangi] Citat hunc versum Tertullianus non tantum adversus Marcionem 4. 8. sed et in lib. de Anima c. 5. item Gellius 5. 15. qui postremus legit aut tangi. Hav.

306 Denique, &c.] Alio vss. 6. utitur exemplo: Aqua est corpus, at illam in particulas, nimis minutas aspici, aliquando dividi experimur. Panni enim aut lintea juxta littus expansa humescunt, a solis calore autem iterum siccantur, at istas aquæ particulas Pannis insidentes, vel ab iis recedentes nemo unquam vidit. Creech.

Fluctifrago] Nonius: fluctivago. malo. Gif. Sic habent quatuor libri manuscripti, et impressi, utrique Veneti, et Vicetini, et Parisienses, et Florentini, et Lugdun. Nonius Marcellus tamen in voce seresco, hunc versum testem producit, legit fluctivago, si locus mendo vacat. Lamb. Id proprie Græci vocant κυματογῆν, i. e. αἰγιαλοῦ ὑπαγωγῆν. Fab. Recte, ut notat Turneb. Adv. 6. 14. quia littora fluctum sibi illisum frangunt, ut apud Horat. Od. 1. 11. 5. 'Quæ nunc pumibus oppositis debilitat mare.' ἀκτὴ quoque Græcis a frangendo dicitur littus. Hæc ille. Hav. Elegans litoris Epitheton, æmulum Homericum illi maris l. 1. 34. παρὰ θίνα πολυφλοίσβοιο θαλάσσης. Preig.

Fluctifrago littore] Fluctus frangente, qui in suam duritiem incurunt. Franguntur enim fluctus qui ad littus ipsum accedunt. Littus, auctore in Topicis Marco Tullio, vocatur ideo quod circa ipsum fluctus

allidunt. In Marcelli codice fluctivago littore scriptum est: quod si probas, vagato et inundato a fluctibus interpretare. Pius.

Suspensæ] In altum appensæ et affixæ in sublime. Quidam codices habent suspansæ: quod significat apertæ, explicatæ, a verbo pando. Pius.

307 Uvescunt] Humescunt: uvidum. i. e. madidum humorem contrahunt. Uvidus, succulentus et qui nimium habet humoris, appellatur. Maro in Bucolico ludico 10. 20. 'Uvidus hyberna venit de glande Menalcas.' Differentia auctore Servio est inter uvidum et humidum. Uvidus dicitur qui succum intus habet, non extra: et nominis inclinamentum est ab uva: quæ quicquid humoris habet, intus habet. Humidum per contrarium, succum extrinsecus habens. Signate significanterque locutus est poëta, vestes uvescere dicens: quæ intra se humorem omnem habent. Sic Plautus, puellarum ejectarum vestes faciens humentes esse, sic propemodum cecinit in fabula, cui titulus est Rudens, 1. 4. 31. 'Siccine hic cum uvida veste grassabimur?' Ibidem quoque 1. 5. 6. 'Unde vos ire cum uvida veste dicam?' Horatius Od. 1. 5. 13. 'Me tabula sacer votiva paries indicat uvida Suspendisse potenti Vestimenta maris Deo.' Acron. uvida, madida. madidus extrinsecus: uvidus intrinsecus. Pius. I. e. humescunt: ex quo verbo fit uvidus. Horat. Od. 1. 5. vs. 13. 'uvida Suspendisse potenti Vestimenta maris Deo.' Virgil. in Gallo 10. 20. 'Uvidus hyberna venit de glande Menalcas.' Iterum Horat. Od. 4. 5. vs. 39. 'dicimus integro Sicci mane die, dicimus uvidi, Cum Sol oceano subest.' Varro 4. de L. L. 'Uvidum est, quod humidum, et ideo ubi id non est, succus abest.' Lamb. De humido et uvidum disputantem ad hunc locum videre est Franciscum Luisinum Parerg. 2. 25. Hav.

Eadem dispansæ in sole ser.] Sic habent libri manuscripti: quibuscum consentiunt impressi Veneti recentiores, Vicetini, et Lugdunenses: at Parisienses, et Aldini antiqui, et Florentini, Eadem candenti in sole serescunt. dispansæ autem, id est explicatæ, extantæ, a verbo dispando. Sed quid si dicamus, legendum esse dispansæ, seu dispessæ? Nam A. Gellius 15. 15. notat, veteres dixisse passum pro passum, a verbo pando, ut passis manibus, et passis velis. Itaque Plantum in milite Glorioso mutata a vocali in e, per verbi compositi morem, dispessis dixisse pro dispansis, i. e. dispansis. Omnino sic hos duos versus legendos puto, Denique fluctifrago dispansæ (sive dispessæ) in littore vestes, Uvescunt; eadem candenti in sole serescunt. Lamb.

Dispansæ] Quidam: candenti. Ita etiam Nonius. Gif. Virg. in 6. 'aliæ panduntur ad ventos.' Fab. Aliqui libri candenti. Alii dispessæ ex A. Gellio lib. 15. c. 15. Qui observat passum a pando, et cum præpositione expassum, non expansum, a veteribus dici; Plautumque in Mil. Glor. 2. 4. 6. et 7. scribere 'Credo ego isthoc exemplo tibi esse eundem actutum extra portam, Dispessis manibus patibulum cum habebis.' Eadem Servius ad vs. 484. lib. 1. Æn. At dispensæ agnoscit Nonius in voce Seresco. Lambinus autem hos duos versus ita legendos censet, Denique fluctifrago dispansæ in littore vestes Uvescunt, eadem candenti in Sole serescunt. Creech. Ita disertim Mss. hancque lectionem cum Giphano contra Gellium et Servium defendit Vossius de Analogia 3. 26. Hav.

Serescunt] I. e. siccantur, ut interpretatur Non. Marc. ex quo verbo 'serenitas.' Lamb. Ἐνπαύονται, in veteri onomastico Vulcanii. a 'sereo,' unde 'serenus.' Origo enim vocis Latine a Græca ξερὸς seu ξηρός. Fab. Siccantur; quod serenitas sicca sit: sic Virgilius docte in Georg. 1. 46. Delph. et Var. Clas. Lucret.

'Unde serenæ Ventus agat nubes.' I. e. Siccas. Idem alio in loco Georg. 3. 197. 'Atque arida differt Nubila.' Creech. Vide Giphanium. Sed et Turneb. Adv. 6. 14. et 25. 1. Hav.

308 Persederit] In vestibis in littore suspensis, sed dispansis, atque explicatis inhæserit. Lamb. Penetrarit, seu inhæserit, imbuerit. Fab.

309 Fugerit æstu] Neque quo pacto humor fugerit æstu, i. e. propere abierit ob calorem, seu per calorem solis. Sic autem reposuimus, auctoritate librorum manuscriptorum freti, nam vulgati habent æstus. Lamb.

Æstu] Sic vetus codex. non æstus. Gif.

312 Multis] Multum, Marull. Gif.

Multis solis redeuntib. an.] Expresit vim Græci nominis ἐνιαυτός, quod annum significat, dictus quasi in seipsum rediens, tanquam circulus quidam. sic Virg. Æn. 8. 47. 'Ex quo terdenis urbem redeuntibus annis Ascanius clari condet cognominis Albam.' Horat. Sat. 2. 2. 83. 'Sive diem festum rediens advexerit annus.' Lamb.

Quin etiam multis solis redeuntibus annis] Mihi maxime placeat, si legatur, Quin etiam multis olim redeuntibus annis. Idque, ut venustius et concinnius est, ita et elegantiores homines probaturos satis confido. Error natus est ex geminatione τοῦ S in multis, more imperitorum librariorum. Fab. Multum Marullus. Multis olim Faber. Varia vss. 11. congerit exempla; Annulus viz. in digito, Vomer in agris attenuatur; Gutta lapidem cavat; Pavimenta atteruntur; Æreasque etiam statuas crebro tactu detritas conspiciamus. Ab his omnibus ita detritis corporeæ quædam particulæ recedunt; qui vero istas viderit, oculos habebit longe acutiores quam 'Aquila aut serpens Epidaurius.' Creech. Hæc lectio si retineatur, solis anni significabunt annos solares. Sed non est improbanda emendatio 3 O

Fabri et Vossii, *olim*, quæ tamen nullius Ms. auctoritate confirmatur. *Hav.* Egregie *olim* Faber. Sed mera conjectura est. *solis annos* Lucretius videri potest, tam distincte dictos, opposuisse *annulis*, qui volvuntur *in digitis*. et *magnos annos*, otioso alias, ac nullius momenti Epitheto, dicit infra vers. 1028. sed propriæ ac primæ ipsius nominis notioni intentus. Annus enim non nisi circulum quendam adeoque temporis qualemunque periodum certam significasse ab initio videtur. *Preig.*

313 *Subter*] Significat sub, ut notum est. Junge hoc verbum cum dictione superiori, *multum*: ut poëta dicat multum subtertenuari dum gestatur in digito. In hanc sententiam canit Ovid. 'Ferrens assiduo consumitur annulus usu. Interit assidua vomer aduncus humo.' *Pius.* Qua parte carnem tangit. *Lamb.*

Habendo] Dum habetur: dum est in usu frequenti. Huic astipulatur Maro in Georg. 3. 215. 'uritque videndo Fœmina.' Item in Bucol. 8. 71. 'Frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.' i. e. dum videtur: dum incantatur. *Pius.* Dum habetur, dum gestatur in digito. sic illud Virg. Georg. 3. 215. 'uritque videndo Fœmina.' *Lamb.* Dum fertur, dum geritur; passivæ significationis. Virg. Georg. 3. 454. 'alitur vitium, vivitque tegendo.' i. e. dum tegitur. Ita Lucret. 4. 1062. 'inveterascit alendo: dum alitur. *Fab.* Dum gestatur. Passivæ significationis; Virg. Georg. 3. 455. 'Alitur vitium, vivitque tegendo.' i. e. dum tegitur. Lucret. 4. 1062. 'Inveterascit alendo.' i. e. dum alitur. *Creech.* Virg. Georg. 2. 250. 'Sed picis in morem ad digitos lentiscit habendo.' et 3. 159. 'Et quos ant pecori malint submittere habendo, Aut aris servare sacris.' *Preig.*

314 *Stillicidi casus*] Festus: 'Stillicidium, quasi stillicidium, cum stillæ concretæ frigore cadunt. Stiria enim

principale est, stilla deminutum.' Quod autem ad sententiam attinet, eam lib. 4. nberius tractavit in extr. vs. 1280. 'Nonne vides, etiam guttas, in saxa cadenteis, Humoribus longo in spatio pertundere saxa?' eandem sic Cherilus malus poëta, de quo Horat. epist. ad August. vs. 233. 'Gratus Alexandro regi magno fuit ille Cherilus, incultis qui versibus et male natis Rettulit acceptos, regale nomisma, Philippos.' hanc igitur eandem sententiam sic Cherilus ille complectitur: Πέρραν κοιδάλνει βανὺς ἔδαρος ἐνδελεχέη. et Ovidius, quem quidam viri docti alterum Cherilum esse volunt: 'Gutta cavat lapidem non vi, sed sæpe cadendo.' *Lamb.*

315 *Occulte*] Servius, ut explicet illud Virg. Georg. 1. 46. 'et sulco attritus splendescere vomer,' hunc verbum adhibet, quodque videtur elegantius, legit: *occulto decrescit vomer in arvo.* *Hav.*

Decrescit] Diminuitur, evanescit. Ovidius. 'Interit assidua vomer aduncus humo.' *Pius.*

316 *Strata viarum*] *Strata viarum* sic dictum, ut 'suprema montium,' 'clausa domorum,' 'vana rerum,' 'amara curarum,' et similia, quæ notavimus in comment. Horatianis. Virg. Æn. 1. 426. 'Miratur portas, strepitumque, et strata viarum.' *Lamb.*

317 *Portas propter*] Ἀναστροφῇ. propter autem valet prope. portas porro urbium intellige. *Lamb.* Supr. vs. 91. 'Hunc propter.' Ad ea quæ hoc loco notant *Lamb.* et *Fab.* adde Turneb. Adv. 22. cap. 28. ad illud Virg. Æn. 3. 351. 'Scææque amplector limina portæ.' *Preig.*

318 *Signa*] Quæ collocabantur in portis urbium: quæque salutabant et qui peregre proficiscebantur et qui peregre redibant. Collocabant et patroni statuas in figuram et formam suam conformatas pro valvis ædium suarum, ut eas clientes venerarentur et oscularentur, si quando illi sui co-

piam facere non possent, ut notat Alciatus *παρέργων* juris, 8. 19. *Lamb.*

Signa manus dextras] Ridicule *Pius* in Annot. post c. v. exponit de feramentis ostium pulsantibus, effigiem humanam vel ferinam habentibus, quod idem et in Notis suis ad Lucretium inculcavit, aliquid tamen in fine videns, quum ad simulachra numinum, portarum et urbium præsidum, potius censet referendum; quod et præter alios docet Turneb. Adv. 18. 6. et 25. 1. Legitur et *manus extras*, quod Ed. Bas. in margine etiam agnoscit. quod significaret eam manuum partem quæ in signis ex vestimentis prominere videbatur. Nam certe, licet plus religionis et honoris in dextra simulacri manu, tamen præ multitudine salutantum etiam læva manus minui necesse habuit. Imo et barbam et mentum, et quodcunque vestibis eminebat, præhendebant; uti singulari loco docet Cicero 4. in Verr. cap. 40. de Templo Agrigentino: 'Ibi est ex ære simulacrum, ipsius Herculis, quo non facile quidquam dixerim me vidisse pulchrius, tametsi non tam multum in istis rebus intelligo, quam multa vidi; usque eo, iudices, ut rictum ejus ac mentum paullo sit attritus, quod in precibus et gratulationibus non solum id venerari, verum etiam osculari solent.' *Hav.* Legunt quidam *manus extras* pro *exteris*: hoc est marculus ferreus ostiarius: qui figuratus in similitudinem manus, et, ut nunc fit, usum pulstandi foribus præstat. *Extras* pro *exteris* dicimus sicuti *dextras* pro *dexteris*. Sunt qui referunt ad statuas formatas in similitudinem habitus pacificatoris: qui porrecta manu dextra pacem largiri videbant: super qua re Quintilian. et Papinianus Sylv. 1. 16. 'Juvat ora tueri Mista notis belli placidamque gerentia pacem.' Tale etiam ahenum hodie pacificatorem agens visitur in foro Ticinensi: quem regem censorem vulgo dicunt,

quæ appellatio Trajano vel Antonino quadrat. Erit Lucretii sensus: quæ signa ahena, hoc est, ærea simulacra, ostendunt manus dextras, quas porrigunt ad pacem indicandam: se salutantum, qui osculantium et conjunctione manus salutem reddentium contactu, ostendunt tacite ævo carpi et attenuari: quoniam sentimus quod decreverunt; sed quando et qua injuria, minime. *Pius.* Quas osculabantur qui ex urbe exibant, et qui peregre in urbem redibant. *Lamb.* Intelligit Deorum tutelarium signa, quorum manum dextram qui exirent ex urbe, et qui ingrederentur, osculari solebant, idque boni ominis causa. neque tamen ullus, quod sciam, veteris scriptoris locus ad id demonstrandum affertur; sed ita res describitur, ut minime dubia videri debeat. Cur autem dextram potius oscularentur, quam lævam, habes Varronem qui doceat in excerptis ex Servio in Æn. 1. *Fab.* *Extras* in margine apponit Gifanius, forsan pro *exteras* aut prominentes: sic apud Lucretium lib. 4. vs. 278. *extraria lux* pro *externa*, vel *extrinseca*. Versum sequentem non agnoscit B. *Creech.*

319 *Sæpe salutantum tactu*] Hujus salutandi moris infinita sunt apud Latinos scriptores exempla: ex quibus licet pauca degustemus. Cic. epist. ad Brutum: 'Hæc scripsi in ipsa turba matutinæ salutationis.' Qu. Frater de pet. consul. 'Deductorum officium majus est, quam salutatorum.' Virg. Georg. 2. 462. 'Si non ingentem foribus domus alta superbis Mane salutantum totis vomit ædibus undam: At secunda quies, et nescia fallere vita.' Mart. 4. 8. 'Prima salutanteis atque altera distinet hora, Exercet raucos tertia caudicos.' *Lamb.*

320 *Sunt detrita*] Sic conjectura ductus scripsi. In libris fere: *sint*. Gif.

Cum sint detr.] Sic habent omnes

libri, et veteres et recentiores. Nonnulli tamen cum sunt detrita legi volunt. *Lamb.*

Sint] Ex omnibus libris ita scripsit Lambinus. *Sunt* ex conjectura Gifaninus, ut et *præcludit* pro *præclusit* v. 322. *Creech.*

Detrita] Similiter Philostratus in Heroicis: περιτρίψας (ita emendat Rutgers. Var. Lect. c. 5.) δὲ αὐτὸ ὁ χρόνος, καὶ νῆ Δία οἱ ἀλείφοντές τε, καὶ οἱ σφραγίζόμενοι τὰς εὐχὰς ἐξηλλάχασιν τοῦ εἶδους. *Hav.*

322 *Invida præclusit*] Sic habent codices scripti, Vatic. Bertin. et typis excusi, Vicetini, Parisienses, Veneti antiquiores. alii minus recte, *præcludit*. sententia autem hujus loci est: natura invidit, atque ademit videndi facultatem, quæ corpuscula decedant in quoque tempore ex illorum æneorum simulacrorum manibus. *Lamb.*

Invida] Quæ nobis hanc sui cognitionem invidit. *Fab.*

Præclusit] Quidam veteres et Vulg. *præcludit*. *Gif.*

323 *Postremo, quæcunque, &c.*] Denique monet vs. 7. rebus paulatim crescentibus apponi quasdam particulas corporeas, ab iis iterum decrescentibus detrahi; eas vero particulas oculum, ne quidem acutissimum, intueri: et demum concludit posse esse quædam principia corporum quæ aciem oculorum fugiant. Hæc omnia breviter Epicurus in Epist. ad Herodotum: πᾶν τε μέγεθος μὴ εἶναι περὶ ἀτόμους. (Democritus maximas posse esse atomos existimabat) et, οὐδέποτε γοῦν ἄτομος ὤφθη αἰσθήσει. *Creech.*

324 *Modum*] Mensuram. Propertius eo versiculo 2. 12. 30. 'Verus amor nullum novit habere modum.' *Pius.*

Moderatim] I. e. modice, et moderate, et sensim. ita (inquit) res naturales crescunt, ut, quid quotidie accedat, cernere nemo possit. *Lamb.*

325 *Contenta*] Quemadmodum dicimur oculorum aciem contendere, cum quippiam defixis oculis et acerrimo obtutu aspiciamus, ita *contentam*, i. e. intentam, et acerrime defixam oculorum aciem Latine dicimus. Simili modo usurpantur a Latinis, contendere nervos, vocem, fideis, seu chor-das, pro *intendere*. Idem Lucr. infra lib. 4. 803. 'Et quia tenuia sunt, nisi se contendit, acute Cernere non potis est animus.' ibidem paucis post versibus, vs. 807. 'contendere se, atque parare.' Vide supra, ad illum locum, vs. 68. 'mortaleis tendere contra Est oculos ausus.' *Lamb.* Quantumvis intenta. *Fab.*

326 *Æro macieque senescunt*] Hunc locum Lucretius ex Pacuvii Peribœa imitatus videri potest. 'Corpus meum tabe, mœrore, errore, marcere senet.' Sed ibi pro errore legendum est *agror*, qua voce in 6. et alibi, usus Lucret. *Fab.*

327 *Nec, mare quæ impendent*] Sic habent tres libri manuscripti, quibus-cum consentiunt vulgati, Parisienses, utrique Veneti, Florentini, Vicetini, Lugdunenses. Postremo hanc lectionem agnoscit Pomp. Festus in voce *rescus*. Dictum est autem 'impendent mare,' pro 'impendent mari,' seu 'in mare:' et ita Terent. Phorm. 1. 4. 2. 'Ita nunc imparatum tanta te impendent mala.' *Lamb.*

Impendent mare] Ita legendum, pro impendent mari. Terent. 'tanta te impendent mala.' Ita Plautus et Lucilius. Quamobrem errasse Festum arbitror in *ME*, cum hæc scribit: *me* pro *mihi* dicebant antiqui, ut Ennius, cum ait lib. 2. 'Si quid me fuerit humanitus, et teneatis.' et Lucilius: 'Nunc ad te redeo, ut quæ res me impendet agatur.' Male; nam prius illud exemplum nil probat, cum Latini omnes non minus recentiores quam vetustiores dicant, 'si quid illo homine fuerit,' 'Quid me fiat,' &c. quod Interpres Ter. explicabit. Posterius autem, nihilo etiam

amplius; cum in hoc Lucretii loco legamus, *saxa impendent mare*. Præterea, quod plane ejusdem modi est, dicebant, 'exitium instat illos.' En tibi auctorem locupletem in Pœnulo, 4. 2. 96. 'Dii immortales meum herum servatum volunt, et hunc disperditum lenonem; tantum eum instat exitii.' An ibi dixerit Festus *eum* esse in dandi casu? Mox dixit *vesco sale*, id est, qui arrodit, exedit, &c. V. Gell. qui hunc locum respexit lib. 16. cap. 5. *Fab.* Pro *impendent mari*. Similiter 'Instare illam' Veteres dicebant, ut Plautus in Pœnulo, 'Tantum eum instat exitii.' *Creech.*

Vesco] Incitante vescendi appetentiam, vel sine quo vesci non possumus laute et jucunde. Hinc illud a Plinio per tersissimam annominationem prolatum: 'Humanior vita degi non potest sine sole et sale.' Servius exponens illud Maronianum in Georg. 3. 175. 'Et vescal salicum frondes:' cum debuisset interpretari nutrimento accommodas et cibarias, siccas et teneras exposuit: quod non dissonat, ut perperam Serviomastix accepit. Sed passas frondes per ea verba significare voluit Servius: quæ de viriditate deque ariditate participarent, hoc est, mediam quandam inter recentes et obsoletas saporis bonitatem retinerent. Cum per teneras virides Servius intelligere voluerit, per siccas et teneras simul, quæ neque essent recentes et aridæ, sed in hyemis pabula reservatæ: ut et hodie fieri solet. Gelliana verba ex 16. 'Ve particula, sicut quædam alia, tum intensionem significare, tum minutionem. Nam vetus et vehemens, alterum ab ætatis magnitudine compositum elisumque est, alterum a mentis vi atque impetu datur. Vescum vero quod ex ve particula et esca copulatum est, utriusque diversæ significationis vim capit. Aliiter enim Lucilius vescum appellat cum edendi fastidio: aliter Lucret.

ab edendi incitamento.' Vescum papper, ut sentio, Maro vocitavit ab edendi fastidio potius quam ab intentione; quoniam si adhibeatur cibus, illiberale esse consuevit. Pompeius vescum scribit usurpari pro fastidioso et edace, et in hoc loco Pompeius vescum exponit pro edace, h. e. erodente ac attenuante scopulos: quod cum Gellio non convenit. Cum τὸ ve dictioni alicui prisce jungebant, parvum quid significabant: quod iis docet Ovid. in Fast. 'Vegrandia farra coloni Quæ male creverunt, vescaque parva vocant.' unde ædes Vejovis, parvi Jovis. Ovid. 'Sic Vejovis ædem, Ædem non magni suspicor esse Jovis.' Itidem vesculi gracili corpore dicuntur. Oves vegrandes Varro in R. R. pro gracilentis et imbecillibus vocavit. 'Vescum' corpus in Plinio 7. macilentum est. 'Corpore,' inquit, 'vesco esse, sed eximii viribus, Tritanum in gladiatorio ludo Samnitium armatura celebrem.' Sunt qui in Plinio *vescos* scribant, nec inscite prorsus. Corpus vescum est pondere carens et adipe: sed nervosum et torosum: quale Ovidianum fuisse didicimus: qui sic cecinit in amoribus: 'Pondere non nervis corpora nostra carent.' Et alibi. 'Longus amor tales tenuavit corpus in usus, Aptaque subducto pondere membra dedit.' Nervosam et masculam orationem, plus ponderis habentem et lacertorum quam pinguedinis, i. e. superfluitatis oratoriæ, vesculam Sidonius sic appellat; 'Non tantum dictio exossis, tenera, delumbis, quantum vescula, torosa, et quasi mascula placet.' In expositione cujus dictionis in commentariolo nostro in Apollinarem mirum dictu quam mihi non satisfacio. *Pius.*

Sale] Ab undis maritimis. Virg. pro mari Æn. 1. 89. 'Et spumas salis ære ruebant.' *Pius.*

Vesco sale] 'Vescus' (inquit Festus) 'fastidiosus; ve enim pro pu-

sillo utebantur. Lucretius vescum dixit edacem, cum ait, 'Nec mare quæ impendent vesco sale saxa peresa.' Hactenus Festus. significat autem ille, vescum salem, seu sal, a Lucretio dictum, quia saxa peredat, et minuat, et consumat. Gell. lib. 16. 'Vescum, quod ex ve particula, et esca copulatum est, utriusque diversæ significationis vim capit. Aliter enim Lucretius vescum salem dixit, ex edendi intentione, aliter Lucilius vescum appellat cum edendi fastidio.' *Lamb.* *Ve*, Particula, sicut quædam alia, tum intentionem significat, tum minutionem. Sic Vescum, quod ex ve particula, et esca copulatum est, utriusque diversæ significationis vim capit: aliter enim Vescum salem dicit Lucretius ex edendi intentione, aliter Lucilius Vescum appellat cum edendi fastidio. A. Gell. 16. 5. Lucilii verba landat Nonius Marcellus. *Vescum*, minutum, obscurum. Lucilius lib. 26. 'Quam fastidiosum ac vescum cum fastidio vivere.' Ubi addit ex Virgil. Georg. 3. 'Nec vascas salicum frondes.' Item ex Afranio in Sororibus. 'At puer est Vescis imbecillus viribus.' Festus. *Vescus* fastidiosus, *Ve* enim pro pusillo utebantur. Plin. 7. 20. 'Corpore vesco sed eximii viribus Tritannm.' Ovid. Fast. 3. 445. 'Vegrandia farra coloni, Quæ male creverunt, vescaque parva vocant. Vis ea si verbi est, cur non ego Vejovis ædem, Ædem non Magni suspicer esse Jovis?' *Creech.* Ad edacitatem plerique referunt, ut et Virgilii commentator Junius Philargyrius ad Georg. 3. 175. 'Sed vide, ne vascas, appetibiles dixerit. Lucretius certe pro edace posuit, ut, 'vesco sale saxa peresa.' Sed rectius Gronovius Pater vescum exponit vietum, molle, subtile, gracile, quale est sal sive salum maris, quem vide ad Livii 33. 48. *Hav.* Virg. Georg. 3. 175. 'vascas salicum frondes.' dixit, et Georg. 4. 131. 'vescum papaver;' ibi siccas

et teneras, hic papaver, quo vescimur, explicat Servius. *Preig.*

Peresa] Circumquaque attrita, consumpta: Maro Æn. 1. 39. 'Amor quos tabe peredit.' *Pius.* Qualia describit etiam Ov. Met. 11. 784. 'et e scopulo, quem ranca subederat unda, Decidit in pontum.' *Hav.*

328 *Quid quoque*] *Quæque* Gif. Sic legendum ex auctoritate trium librorum manuscriptorum. Sic paulo ante, 321. 'Sed quæ corpora decedant in tempore quoque,' &c. *Lamb.*

Possis] *Posset.* Gif.

329 *Corporibus cæcis*] *Cæcis*, i. e. *ἀοράτοις*, seu, quæ non cadunt sub sensum, et quæ cerni non possunt. *Lamb.*

Gerit res] Recte, *gerit*. non *genit*. vet. codex. et inf. 2. 166. Gif. I. e. res administrat, et moderatur, tanquam imperatrix. sed fortasse legendum *genit*, i. e. gignit: quod verbum Lucretio est usitatissimum. *Verruntamen* nihil mutandum censeo. *Lamb.* Non opus est ut hic suum *genit* inculcet Lambinus, cum sit imitatio illius Enniani apud Festum: 'Cum magno strepitu Vulcani ventus gerit rem.' Eodem hoc versu Ms. pro *cæcis* habet *cæsis*, quod non est probandum. *Hav.*

330 *Nectamen undique*] Nunc posteaquam docuit esse corpora prima, aggreditur ad ostendendum esse inane. Et primum, a motu e loco ad locum, quem Græci *φορὰν* nominant, probabit esse inane. Non tamen (inquit) omnia constipata et condensata sunt corporibus. *Lamb.* Supra probavit esse corpora prima, eaque miræ cujusdam exiguitatis, quæ sola sunt rerum principia; nunc probat esse *Inane*. Ceterum, quod tamen multi existimant, inane non est principium, non magis quam privatio. *Fab.* Supra probaverat corporea quædam esse principia, jam aliam rem aggreditur, et vss. 6. docet in omni aliud plane esse præter Corpus, viz. *Inane*: Istud autem inane defi-

nit locum intactum, et vacantem: spatium viz. quod neque tangit, neque tangitur, quod neque agere, neque pati potest. Sic 3. 813. 'Plagarum quia sunt expertia, sicut inane est. Quod manet intactum, neque ab ictu fungitur hilum.' *Creech.* Quam Epicuri doctrinam futilem putat Epigrammaticus Automedon lib. 1. Anthol. *ἐὶς γάμον. Ταῦτ' εἰδὼς, σοφὸς ἴσθι μάρτην δ' Ἐπίκουρον ἔασον* Ποῦ τὸ κενὸν ζῆτεῖν, καὶ τίνας αἱ μονάδες. 'Hæc sciens sapis satis: nec opus Epicuri inane inquiras, quidve sint atomi quæras.' *Hav.*

Stipata] *Densata.* *Lamb.*

331 *Namque est in rebus inane*] *Per*siana hujus loci imitatio notabilis est, in ipso Satyræ 1. principio, 'O curas hominum, O quantum est in rebus inane!' Stoicorum hoc proprium fuisse videtur; sic enim et Seneca Virgilianam illam equi fortis ac generosi descriptionem, Georg. 3. 75. et seqq. sapienti suo accommodat, Epist. 95. ut et formicarum discursantium et in angusto laborantium imaginem, quam exhibet poeta Æn. 4. 404. exercitibus erectis vexillis euntibus, in Præf. Controversiarum. *Preig.*

332 *Cognosse*] *Commune* B. et vs. 334. *In pro De B.* *Creech.*

335 *Quapropter locus est int.*] Cum corpus et inane inter se sint contraria; quidquid autem tangit, et tangitur, sit corpus; sequitur, ut inane sit intactum quiddam, i. e. locus intactus, seu locus sine corpore. Inane autem, locus non est simpliciter. nam locus, locati locus est. ergo corpore non vacat. at inane, ex Epicuri et Democriti sententia, ita debet esse corporis experts, ut corpora prima, seu primordia rerum, nihil in se habeant inanis, aut vacui, hoc est, sint solidissima. Itaque Arist. lib. 4. *φυσ. ἀκροῦς*. inane ait esse locum, in quo nullum est corpus: et eodem lib. τὸ κενὸν, i. e. inane, dicit esse τοῦ σώματος διάστημα, i. e. 'corporis spa-

tium:' et Lucret. 3. 813. 'Plagarum quia sunt expertia, sicut inane est: Quod manet intactum, neque ab ictu fungitur hilum.' *fungitur* autem, i. e. patitur. *Lamb.* Definit quid sit. Inane, inquit, est locus intactus et vacans, sine quo nil gignit natura; nam absque meatulis et exiguis τοῦ κενοῦ porulis seu spatiolis, a quibus aliena non est natura, haud facile quid crearetur. *Fab.*

336 *Quod si non esset, nulla rat.*] Si non esset inane, non esset motus, inquit. At motus est: ergo est inane. Hac de re sic Diog. Laërt. in Epic. τὸ κενὸν οὔτε ποιῆσαι οὔτε παθεῖν δύναται: ἀλλὰ κίνησιν μόνον δι' ἑαυτοῦ τοῖς σώμασι παρέχει. i. e. 'Inane neque facere quicquam, neque pati potest: sed motum duntaxat per se corporibus præbet.' et Arist. 1. 4. *φυσ. ἀκρ.* Λέγουσι δὲ ἐν, ὅτι ἡ κίνησις ἢ κατὰ τόπον οὐκ ἂν εἴη· αὐτὴ δ' ἐστὶ φορὰ, καὶ ἀβήσις. Οὐ γὰρ ἂν δοκεῖν εἶναι κίνησις, εἰ μὴ τῇ κενόν· τὸ γὰρ πλήρες ἀδύνατον εἶναι δέξασθαι· εἰ δὲ δέξαιτο, καὶ δύο ἐν τῷ αὐτῷ ἐνδέχοιτο, καὶ ὁπόσα οὖν ἕμια εἶναι σώματα, i. e. 'Dicunt autem unum, motionem a loco ad locum non fore: hæc autem translatio, et accretio est. Non enim queat esse motio, inquit illi, nisi sit inane. Nam quod plenum est, nihil in se recipere potest: quod si recipiat, et duo, et quælibet in eodem loco corpora simul esse queant,' &c. quod fieri non potest. Ibidem Aristoteles scribit, *Melissum*, cum probare vellet, universum esse immobile, hoc uti solitum esse argumento. Si universum esset mobile, aut si moveretur, esset inane: at non est inane: ergo universum est immobile, et quietum. Ex quibus intelligere licet, neque motum esse sine inani, et, si motus sit, necessario etiam esse inane. Ratio autem cur sine inani motus esse non possit, hæc est; quod sublato de rebus inani, quicquid est in natura rerum, corpus esset. atqui corporis officium est

obstare: ergo res omnes sibi inter se obstarent, et ita nihil moveretur, nihil procederet, nihil progrediretur, sed omnia quiescerent, cum eis nulla pergrediendi via pateret, aut facultas daretur: cumque nihil esset, unde cedendi principium nasceretur. Hanc de inani opinionem videtur probare Virg. in Sileno his versibus, seu Ecl. 6. 32. 'Namque canebat, uti magnum per inane coacta Semina terrarumque, animæque, marisque fuissent, Et liquidi simul ignis: ut his exordia primis Omnia, et ipse tener mundi concreverit orbis.' *Lamb.* Primum quo probatur inane argumentum vss. 14. continetur: quo etiam Epicurus Epist. ad Herodotum utitur: Εἰ μὴ ἦν ὁ κενὸν, καὶ χάραν, καὶ ἀναφῇ φύσιν ὀνομάζομεν, οὐκ ἂν εἶχε τὰ σώματα ὅπου ἦν, οὐδὲ δὲ οὐ ἐκινεῖτο, καθάπερ φαίνεται κινούμενα. Ut vero vim hujus argumenti melius percipias, Lector, cogita universum mundum, si nihil inane interspersum habeat, confertissimam esse molem, adeo ut corpusculum, ne minimum quidem, valeat de novo suscipere: quippe si nihil non plenum est, nullus locus restat complendus; quare aut corpus non admittetur, aut in illo loco collocabitur, in quo aliud jam situm est; sicque idem locus duo corpora sese undique penetrantia capiet, quod sane per vires naturæ fieri posse non dixeris: deprehendes autem hac ratione, aliquodne corpus ex iis quæ intra hanc molem disposita sunt moveri e suo loco possit, ut invadat locum alterius: sane cum plenum locum offendat, necesse erit ex illo pellat quod corpus illum occupat; illud prorsus quoniam contendat, si omnia quidem plena sunt? An ipsum rursus expellet aliud? Sed par redibit difficultas, continuabiturque in ævum. Ideoque nisi inane sit rebus intermissum, ita essent omnia stipata, ut non modo nulla res mundi moveri loco jam valeat; sed neque

explicari possit quomodo gigni quidquam potuerit, cum ad generationes rerum motus localis requiratur. Idem fere argumentum ex Democrito et Lencippo, quos Epicurus sequitur, collectum proponit Aristot. 4. Phys. 6. Gassendus. *Creech.*

337 *Officium quod corporis*] Sic legi malo, cum præsertim plerique libri sic habeant, quam *corporum*. *Lamb.*

Quod corporum] Sic Vet. libri, ut et inf. Vulgati: *corporis*. Vid. Indicem, littera M. loquitur de atomis. *Gif.* *Corporum* Pareus, aliique contra Codicum fidem: in sequenti versu *Abesset* pro *Adesset*, Idem. *Creech.*

Exstat] Codex Gottorp. *est* Mss. Lugd. Bat. *est* ut, recte: lege itaque: Namque officium quod corporis est, ut Officere, atque obstare, &c. Hav.

339 *Procedere*] Porro cedere, progredi. *Lamb.*

341 *Sublimaque cæli*] Sic dictum *sublima cæli*, ut ab Horat. 'acuta belli,' a Cæsare, 'occulta et remota templi,' l. III. de Bello Civili: ab hoc eodem Lucretio, 'vera viai,' 'serena cæli,' 'abditæ terrai,' 'convexa cæli,' 'prima viai,' et similia: quorum plura exempla collegimus in commentariis Horatianis. Jam *sublimus* et *sublimis* æque sunt in usu, ut imbecillus et imbecillis, inermis et inermis, hilarus et hilaris, &c. *Lamb.* *Sublimus*, a, um, qua voce olim unus et Salustius, ut *sublimis*, hilarus, hilaris, gracilis (Terent.) gracilis, sterilis, sterilis. *Fab.*

343 *Quæ si non esset inane, Non tam*] I. e. quæ non modo motu non carerent, si non esset inane, sed omnino nata, seu genita non essent. vel sic explica: quæ, si non esset inane, non tantum dico ea fuisse motu caritura, sed numquam fuisse nascitura. vel sic: quæ si non esset inane, genita omnino non essent, nedum motu carerent. quæ omnes explanationes eodem recidunt. In hoc autem genere loquendi *privata carerent*,

intelligere debemus, participium *privata* adjuvare verbum *carerent*, quod non est bonis scriptoribus inusitatum: quemadmodum scilicet et nomina poni solent, quæ vim verbi adjuvent. quod in commentar. Horatianis observavimus. Turnebus tamen, novitate rei offensus, censet hoc loco legendum *pronata carerent*, a quo dissentio. *Lamb.*

344 *Non tam*] Sententia est: Non modo carerent motu, sed potius nata omnino non essent. *Fab.*

Privata carerent] Turnebus aliquando legit, *Pronata carerent*: aliquando *Privata jacerent*. Frustra; ut et Gassendus, qui vs. 346. pro *Quiesset* legit *fuisse*. *Creech.* At vero in Adversariis suis: 'Libenter,' inquit, 'contra vetustatis tabularia legerem: Non tam sollicito motu *privata jacerent*. Nam *carerent* et *privata* nescio quid, quod Battum potius, quam Lucretium sapiat, ostendunt.' Vid. Turn. Adv. 19. 15. *Preig.*

346 *Materies quiesset*] Nam sine motu nulla dari nec fingi generatio potest; at sine inani nullus motus. *Fab.*

347 *Præterea, quamvis, &c.*] Hoc dicit: Propone mihi res genitas quantumvis densas ac solidas; attamen ex iis quæ jam dicam ex iisque exemplis quæ afferam, perspicuum est, illas esse raro corpore contextas ac præditas *quamvis*, i. e. quantumvis. *Lamb.* Quantum voles solidæ, quamlibet. Virg. Æn. 1. 3. quamvis avido. et in 7. Varr. de R. R. 'Lucienus homo quamvis humanus et jocosus.' cap. 5. *Fab.* Iterum vss. 12. probat inane esse, quoniam res, quæ maxime solidæ videntur, corpora quædam permeant, et permanent. Sic aqua saxum; alimentum omnia animalium membra; succus truncos ramosque arborum. Soni parietes et mœnia, et frigus carnem et nervos usque ad ipsa ossa penetrat. Quæ tamen non omnino fierent, nisi essent vacua quædam spatiola inter solidarum is-

tarum rerum particulas, quæ corpora quæque pertransirent. *Creech.*

348 *Hinc tamen esse licet*] Ordo est: licet cernas, hinc, i. e. ex his quæ statim subjungam, eas res esse raro cum corpore. *Licet cernas*, i. e. licet tibi, et enivis non cæco, cernere. Mendose autem habent nonnulli libri typis excusi *liquet*, reclamantibus quatuor codicibus manuscriptis: quibuscum consentiunt Veneti antiquiores, Parisienses, Vicetini. Jam post verbum *cernas*, debet scribi interpolationis nota. *Lamb.*

Licet] Sic in veteribus et *Lamb.* recte. *Gif.* Non est cur increpent Lambinus Gifaniusque lectionem nonnullorum editorum, qui habent *liquet*. Turbatum certe aliquid innuunt Mss. qui habent *liceret*. Absurdus certe locus non erit, si cum Ed. Bas. ita legas et distinguas: *Hinc tamen esse liquet raro cum corpore: cernas In saxis, ac speluncis: permanat aquarum Liquidus humor: et uberibus flent omnia guttis.* Hav.

349 *In saxis, &c.*] Hæc sunt exempla. *Lamb.*

350 *Flent*] *Fluunt*. B. *Creech.*

351 *Dissipat*] Ita ex quibusdam libris scripsi. *Gif.* Alii libri habent *Dissipat*: quod tantundem valet. ego plerosque veteres secutus sum. *Lamb.*

353 *Quod cibus in totas usque ab*] Sic restitui ex vet. libris quibusdam. Marull. *totos*, ut vulgati. Veteres quidam: *vel ab*, male. Vid. Indicem: *Generis mutatio*. *Gif.* Olim fretus auctoritate trium librorum manuscriptorum, in quibus erat scriptum, *Quod cibus in totas usque ab, &c.* reposueram. *Quod cibus in tota usque vel ab rad. imis, &c. in tota*, scilicet arbusta. Nunc autem *totas* retineo, et subintelligo *arbores*, ut res significata spectetur, non vocabulum quod significat. *arbustum* enim et *arborem* pro eodem usurpat Lucretius. Ne quis autem minus exercitatus in lec-

tione veterum, hoc loquendi genus, ut inusitatum, damnet: sic Homerus quodam loco, cum ita dixisset Odys. 12. 74. *νεφέλη δέ μιν ἀμφιβέβηκε Κνανή*, subiecit τὸ μὲν οὐ ποτε &c. cum *νεφέλη* sit generis fæminini. Quod defendens Plutarchus, *νεφέλη* (inquit) καὶ νέφος συνωνύμως λέγεται. Quare cum vocem *νεφέλη* priore loco posuisset, subiecit articulum neutrum τὸ, spectans vocem ejusdem significationis νέφος. Sic Lucretius hoc loco, cum supra posuisset *arbusta*, vocem neutri generis, subiecit *totas*, spectans vocem *arbores*, quæ idem valet. Sic iterum Lucret. 6. 756. 'In Syria quoque fertur item locus esse videri, Quadrupedes quoque quo simul ac vestigia primum Intulerint, graviter vis cogat concidere ipsa, Manibus ut sisint divis mactata repente.' Nam hic cum posuisset *quadrupedes* mutato genere subjungit *Ipsa*, et *mactata*, quasi vocem *animalia* usurpasset. Alii legunt in *totos* usque a *rad.* et referunt ad vocem *fætus*, ut sit in *totos fætus*: a quibus dissentio. *Lamb.* *Arbores* viz. licet supra posuerit *Arbusta*. Alii tamen legunt *Tota usque vel ab, &c.* Alii *Totos* viz. fætus. *Creech.* Ed. Bas. *totos.* anne *nodos?* sarmenta enim arborum quæ fructus ferunt, quo fructuosiora, eo magis nodosa, et in corpore humano vel ferino internodia vocantur conjuncturæ articulorum. Calpurn. Eclog. 1. 26. 'Nam tibi longa satis pater internodia largus, Procerumque dedit mater non invida corpus.' Cum *Lamb.* tamen facit Turneb. Adv. 19. 15. neque temere sollicitare V. L. volo. subintelligi enim potest *partes*. Hav.

A radicibus] Elegantius cum codicibus antiquis leges, *ab radicibus*. Pius. Vim ἐπιτακτικὴν habet τὸ usque. Terent. 'usque ex Æthiopia.' 'Cum repeteret usque a Corace nescio quo et Tysia,' &c. Cicero de Orat. lib. 1. et ad Attic. 1. Ep. 13. 'eos usque isthinc exauditos putem.' Græ-

ci dicerent ἐτι. Callim. Hym. in Apoll. vs. 47. ἐξ ἐτι κείνον, &c. ab eo usque. κείθεν, alibi. *Fab.*

355 *Inter septa meant v.*] Sic 6. 951. 'Denique per dissepta domorum saxea voces Pervolitant.' Hac de re lege 4. *Lamb.*

Clausula domorum] Parteis domorum clausas, sic supra, strata viarum, et alibi, rara viarum. Idem 4. 616. 'Et tamen ipsa quoque hæc, dum transit clausa domorum, Vox obtunditur,' &c. *Lamb.*

356 *Rigidum*] Ab effectum. Quæ enim frigore condensata et congelata sunt, ea frangantur potius, quam flectantur, quæ proprie rigida dicuntur a Latinis. *Lamb.*

357 *Quod: nisi inania sint*] Ita interpretunxi: vulg. *Quod nisi.* *Gif.*

358 *Fieri*] Alii, *Qua irent.* *Videres.* Alii, *Valeret.* *Creech.*

359 *Denique cur alias, &c.*] Tertium quo probatur inane argumentum vs. 12. deducitur e diverso rerum, quæ ejusdem magnitudinis et figuræ sunt, pondere: neque enim explicari potest, cur e duobus corporibus ejusdem figuræ et magnitudinis alterum plus ponderis haberet, alterum minus; nisi quod in illo plus insit corporis, cui pondus naturale est; in hoc vero plus inanis, quod nullum omnino habet pondus. *Creech.*

361 *Tantundem est in lanæ glomere*] Mirum primam vocis *glomeræ* produci, cum prima verbi *glomeræ* sit brevis: ut apud Virg. Georg. 2. 117. 'Et gressus glomerare superbos:' et sæpe alibi. *Tantundem* autem, nempe corporis, ἀπὸ κοινού. *Lamb.* *Pondere* alii, solliciti de quantitate, inepte: æque enim licet Lucretio producere, ac aliis corripere. *Creech.*

362 *Corporum*] Deberent tantundem pendere, cum omnia corpora utpote gravia deorsum vergant. prisco more nihil abjicit in hac dictione: quoniam *m* brevis ponebatur ab antiquis: et non excludebatur similitu-

dine quadam vocalis, ut hodie fit. Ennius, citante Prisciano, p. 91. 'Insignita fere tum milia militum octo.' Pius. Sic vet. codex ut et supra; et quidam impressi. *Gif.* Sic habent quattuor libri manuscripti, et omnes typis impressi, præter Vicetinos, et unos Lugdunenses, et Venetos recentiores: in quibus legitur *corporum*. quam scripturam si recipimus, dicendum nobis erit hic *m* non elidi ante vocalem: quod non est novum, præsertim apud Ennium, Lucretium, Horatium, ut alibi dicemus. *Lamb.* *Corporum* ut et vs. 363. et 367. B. Et pro ista voce pugnat Gifanius ridicula plane ratione; licet enim de principiis corporum aut atomis loquatur Lucretius, nihil tamen obstat quo minus *Corporis* legatur: ut infra vs. 423. 'Corpus enim per se communis deliquat esse Sensus.' *Creech.*

363 *Corporis off.*] Simile est, ac si dicat, quoniam proprium est eorum quæ gravia sunt, deorsum ferri: vel corporum primorum. Licet autem Lucretius de atomis loquatur, quod quidam volunt, neque admodum pugno, nihil tamen obstat, quo minus *corporis* legatur in numero singulari, ut infra eod. lib. 423. 'Corpus enim per se communis deliquat esse sensus.' *Lamb.*

Omnia deorsum] In voce *deorsum*, fit συναίρεσις, seu συνίησις, quemadmodum in seorsum, suevit, suadet, et similibus. *Lamb.*

364 *Natura inanis*] Ἡ οὐσία τοῦ κενοῦ: natura ipsius inanis, seu vacui; inanis enim hoc loco patrii casus est: ut tertio ab hinc versu: 'Nimirum plus esse sibi declarat inanis.' *Lamb.*

Contra autem] Series verborum, natura τοῦ inanis manet (est) sine pondere. *Fab.*

367 *Corporum inesse*] Quidam codices habent *corporis esse*. Pius. Veteres et quidam impressi *corporum esse*, vulg. *inesse*, et quidam *corporis*. male. loquitur de atomis. *Gif.* *Corporis*

esse. Sic habent quattuor libri manuscripti: et vulgati, Lugdunenses, et Florentini. Parisienses autem et Vicetini, *corporum inesse*. *Lamb.*

368 *Dedicat*] Legitur et indicat, hoc est, indicium facit et signum affert. Indicina pro indicio Apuleio. Vel *dedicat* expone præsupponit (ut crassius loquar et intelligibilius) ne mergeretur tanquam res consecrata et dedicata. Vel *dedicat* honoris genera deputat aut dicendo defert. Cæcilius. 'Legati qui missi sunt veniunt: dedican mandata.' Quare Martianns libro dialectico dedicativam propositionem vocat affirmativam: abdicativam negativam. Cujus hæc verba sunt. 'Nam universalem abdicativam particulari abdicativæ obliquam licet ambas posse vertier asserebat.' Quare hic *dedicat* interpretari potes affirmat. Pius. Ita veteres et quidam vulgati, ut et inf. vs. 423. Vide Indicem. Vulgati *indicat*. *Lambinus deliquat*, mendose. *Gif.* Cum in quinque libris manuscriptis, et utrisque Venetis, Parisiensibus, Florent. Vicetinis *dedicat* scriptum reperissem: in ceteris autem impressis, *indicat*, ego *deliquat* reposui. *deliquare* autem vetustum verbum est, quod valet aperire et declarare, ut docet Nonius. Titinnius lib. 5. 'quid istuc est, aut quid istic sibi vult sermo? Mater deliqua.' Accius: 'Qua re alia ex crimine inimicorum effugere possis, deliqua.' Idem Lucret. infr. eod. lib. vs. 423. 'Corpus enim per se communis deliquat esse Sensus.' Idem 3. 209. 'Hæc quoque res etiam naturam deliquat ejus.' Ita autem certa est hujus loci restitutio ut, qui eam improbet, se in litteris parum videre ostendat. Neque autem me movet Thrasonis cujusdam flagitiosa impudentia et confidentia, qui *dedicat* retinet ac tuetur: et *deliquat* mendose repositum esse pronuntiat. gravis auctor scilicet. Ut vero intelligat ille, quantopere contemnam et ejus,

et aliorum ejus similium nebulonum judicium; non ita dico, mihi videri, sic esse legendum, sed ita, mihi exploratum et perspectum esse. Sic, inquam, dico, (rumpantur indocti et malevoli licet) scio et hic ita legendum esse, et in aliis locis, quæ exempli causa paullo ante posui. *Lamb.* Asserit, probat. *de* enim affirmat, ut *demagis* apud Lucil. *demiror*, &c. al. legunt, *deliquat*, i. e. liquido declarat, *διαρρήδην ἀποφαίνεται, ἀποδείκνυται*. alii etiam *delicat*, ut Plant. in Mil. 4. 3. 30. 'Ita vero, ut tu ipse me dixisse delicas.' *Fab.* Declarat, aut ostendit; alii *Indicat*. Alii *Deliquat*, ut vs. 423. et lib. 3. vs. 209. Alii *Delicat*. Sic Plant. in Mil. 'Ita vero ut tu ipse me dixisse delicas.' Nonius *Delica*. Explana, indica, &c. Sed *Dedicat* amat Faber: *De* enim affirmat, ut *Demiror*, *Demagis*, valde magis apud Lucilium in Nonio; Festus tamen, *Demagis* pro minus Antiqui dicebant: forsitan leg. *nimis*. Creech. Scriptura hæc est proba et codd. Mss. confirmatur, atque etiam in margine Ed. Bas. est notata. Cum acerba lis inter Lambinum Gifaniumque hoc de verbo orta esset, vindicavit Gifanii sententiam Fruterius, carmine, quod legitur in epistolis ejus Philologicis, quæ connectuntur lib. 3. Conject. Verisimilium. *Hav.*

Multo] Junge cum *minus*. Et *dedicat*, i. e. declarat vacuum multo minus corporum intus habere quam solidum. *Pius.*

Vacui] Al. *Vacuum*. Gif.

369 *Id*] Nardius et alii non agnoscunt, at retinendum arbitror. *Creech.*

370 *Admistum*] Sic loquitur vs. 383. et sexcentis aliis locis. recta est ergo nostra interpunctio, 'Est igitur nimirum, id quod ratione sagaci Quærimus, admistum rebus, quod inane vocamus.' *Gif.*

371 *Illud in his rebus*, &c.] Quoniam vero aliqui, inter quos Arist. I. 4. Phys. vim hujus argumenti eludere

conantur dicendo, inanis non opus esse ut corpora moveantur; cum in pleno corpora possunt sibi invicem officiose cedere, quoniam corpus quodcunque movetur relinquit spatium ab alio corpore, quod e suo loco detrudit, occupandum; ut aqua cedit piscibus procedere conantibus, locumque quem illi reliquerunt subit: urget Lucretius pisces in aqua sibi viam aperire, locumque post se relinquere non posse, nisi aqua cedat locum; cedere autem locum aquam non posse, nisi pateat vacuum spatium a piscibus relictum: igitur aut admittendum est inane corporibus admistum, aut nihil omnino moveri possit. *Creech.*

372 *Præcurrere*] Occupatio, qua solvit argumentum negantium inane. vid. Cic. 2. Acad. Quæst. *Gif.* Illud ipsum est, quod vulgo dicunt, prævenire objectionem; cum videlicet difficultati obviam imus, &c. Alibi dixit, *illuc prævertor*, &c. *Fab.* Præoccupare Græcis *προαπαντᾶν*. nec audiendi sunt, qui legunt *percurrere*, ut Ed. Bas. *Hav.*

373 *Squammigeris*] Piscibus, ut supra 163. 'Squammigerum genus.' *Lamb.*

Latices] Undas, aquas. Festus: 'Latex a lapsu profluens aqua dicitur. interdum tamen et in vino hoc vocabulo utimur.' *Lamb.*

Cedere squammigeris latic. &c.] Ad hunc locum pertinent ea quæ scribit Arist. lib. 4. φυσικ. ἀκροῶς. his verbis: Αἴτιον δὲ κινήσεως οἶονται εἶναι τὸ κενὸν οὕτως, ὥς ἐν ᾧ κινεῖται. τοῦτο δ' ἂν εἴη, οἶον τὸν τόπον τινὲς φασὶν εἶναι. Οὐδεμία δ' ἀνάγκη, εἰ ἔστι κίνησις, εἶναι κενόν. ὅλως μὲν οὖν ἀπάσης κινήσεως, οὐδαμῶς δ' καὶ Μέλισσον ἔλαθεν. Ἀλλοιοῦσθαι γὰρ ἐνδέχεται τὸ πλήρες. ἀλλὰ δὴ οὐδὲ τῆς κατὰ τόπον κινήσεως. ἅμα γὰρ ὑπεξίεναι ἀλλήλοις ἐνδέχεται, οὐδενὸς ὄντος διαστήματος χωριστοῦ παρὰ τὰ σώματα τὰ κινούμενα καὶ τοῦτο δῆλον καὶ ἐν ταῖς τῶν συνεχῶν δυνάμεις, ὥσπερ καὶ ἐν ταῖς τῶν ὑγρῶν.

Id est, 'Motionis autem putant esse causam inane, nempe ita, ut in quo res aliqua movetur. Hoc autem tale quiddam fuerit, quale quidam locum esse dicunt. Sed non est necessarium, si est motus, esse inane. Omnino igitur omnis motionis causam esse inane, nullo modo necessarium est: quod quidem et Melissum fecellit. Nam contingere potest, ut corpus, seu plenum et solidum, varietur, atque (ut ita dicam) alteretur. Sed ne motionis quidem a loco ad locum causa est. Nam contingere potest, ut res sibi inter se cedant, nullo posito intervallo separabili præter ea corpora, quæ moventur. Atque hoc perspicuum est in rerum continuarum vertiginibus, quemadmodum et in liquidorum vorticibus.' Adde illa M. Tullii ex lib. 2. Acad. Quæst. 'Tunc aut inane quicquam putes esse, cum ita completa et conferta sint omnia, ut, quod movebitur corpus, ei aliud cedat, et qua quicque cesserit, aliud illico subsequatur?' &c. *Lamb.*

381 *Quo*] Qui, Gifan. versus 279. immemor. *Creech.*

Pisces ire nequibunt] Si inane adimas scilicet. *Fab.*

382 *Aut igitur motu privandum est corp.*] Privandum est corpora, i. e. privanda sunt corpora, seu privare oportet corpora. sic Græci *στερητέον σώματα*. quod genus loquendi supra usurpavit vs. 112. 'Æternas quoniam pœnas in morte timendum:' et ib. 139. 'Multa novis verbis præsertim cum sit agendum:' et item alibi. *Lamb.*

384 *Unde initium primum*] Sic habent tres codices manuscripti: et ita Parisien. et quidam alii vulgati. duo item manuscripti. *initium*: cum quibus congruunt utrique Veneti, Florentini, Lugdunenses, Vicetini. duo alii manuscripti sic, *Primum unde initium*: quam scripturam probant quidam docti viri, aiuntque tribrachum,

sen trochæum positum esse pro dactylo. Ego suum cuique judicium liberum relinquo: verumtamen mihi magis placet ea, quam secutus sum, scriptura. Quod si quis magis probabit *initium*, non pugnabo. Nam in voce *initium*, fieri potest *συνίζησις* duarum syllabarum, i et um: id est, possunt duæ syllabæ in unam coire. *Initus* autem apud veteres idem valet quod ingressus, introitus, initium, ut supra diximus, ibi 12. 'tuumque Significant initum.' *Lamb.*

Unde initium] Ita veteres quidam. alii veteres: *Primum unde initium*. Quidam veteres: *initum*. et ita vulgati: male. vide Indicem. *Gif.* Passive, τοῦ κινεῖσθαι. ita erudiendi, πρὸ παιδεύεσθαι, ex Trogo. Sic Cicero, Plantus et meliores. Sed Varronis in 2. de R. R. locus observandus: 'Sive enim aliquod sit principium generandi animalium, ut putavit Thales.' Neque aliter illud Virgil. in Æn. 7. accipiendum: 'pænuria adegit edendi.' Ceterum pro *initium* legit Lambinus *initum*, quod probum esse potest, ita enim *initus* pro principio, ut exitus pro fine sumitur: sed locus ille Ovidii quem attulit ad versum 13. hujus libri, aliud significat, nempe *μῖξιν ἀφροδίταιν*. Quod autem *initium* trisyllabon est, nihil frequentius ejusmodi synizesi. *Fab.*

385 *Postremo duo de concursu*] Sic habent quattuor libri manuscripti, et excusi omnes præter Venetos antiq. in quibus ita legitur, *de concursu*: quæ scriptura reperitur etiam in Bertiniano. Ego hanc scripturam rejiciendam putavi, ut mendosam. sæpe enim scriptores librarii o pro u, et contra u pro o scribebant. Sententia autem hujus loci hæc est: Si duo ampla corpora inter se concurrerint, et ex illo concursu cito dissilierint, necesse erit, posteaquam corpora illa dissilierint, totum illud inane, quod per subitam illam corporum discessionem fuerat inter duo corpora effec-

tum, aër occupet. neque tamen is aër ita cito confluere poterit, quamvis ab auris circumstantibus vehementer impellatur, ut uno tempore totum illud inane spatium compleatur. *Lamb.* De, quod pauci observant, significat *post*. Plaut. 'non bonus est somnus de prandio.' in *Mostellaria*. 3. 2. 8. Virgilius autem non aliter interpretandus: 'Jamque adierit multo Priami de sanguine Pyrrhus.' itaque *de concursu* est *post concursum*. *Fab.* Quinto his vs. 7. pugnat argumento, eoque satis valido. Si enim duo corpora plana et lata concurrant, subitoque a se invicem dissiliant, inane fieret; omnis enim materia ab istis corporibus ita concurrentibus elideretur. Ideoque spatium quod inter illa dissilientia patet omnis corporis esset vacuum: quid enim impleveret? aër, an materia subtilis? At quantumvis celerem, quantumvis subtilem fingas materiam, inane tamen semper relinques, cum aër ille aut materia subtilis uno eodemque momento totum quod patet spatium occupare et implere non possit. *Creech.*

De concurso] Ex ictu et regione concurrente. Scribe *de concursu* ut nomen sit, non participium. *Pius.* Ita legendum puto ex veteribus libris. vide *Indicem. Gif.* Post concursum; sic Plautus, 'Non bonus est somnus de prandio.' Alii, inter quos Gifanius, legunt *Concurso*, ut et *Culto*, lib. 4. vs. 1274. Plurima enim erant apud Veteres nomina ambiguae formæ. Sed hunc castigat Lambinus, an jure alii videant. *De concursu*, de conjunctione, de commissura, alii. *Creech.*

Lata] Quantitatem habentia, et consequenter solida. *Pius.* Forte, (ut etiam in quodam Ms. est) legere præstat *late*; dissiliunt enim *late* et in omnes partes corpora *de concursu*, i. e. post assultum mutuum fracta. Quod vero *de concurso* *Lamb.* se in nonnullis codicib. invenisse testatur,

id in Mss. fere omnibus melioribus ita se etiam habet, multaque talia amat Lucretius, unde et nos etiam elegimus cum Gifanio. *Hav.*

386 *Cita*] Amota, disclusa. *Marcellus.* 'Citum divisum vel separatum, unde et oscitæ dictum.' Virg. *Æn.* 8. 642. 'Haud procul inde citæ Metium in diversa quadrigæ Distulerunt.' Servius tamen Donatum vellicat, quod apud Maronem *citæ* pro separatæ posuerit: quippe cum in hoc significato *citus* prima longa proferant; quod cum testimonium non afferat, forte sentiam cum Donato hac Lucretiana autoritate ductus: quæ mihi solet esse pro anchora: etiam si alias senserim cum Servio. 'Quo me cunque rapit tempestas deferor hospes.' Citum et heretum in antiquis legibus scriptum est pro divisum: unde apud jurisperitos titulus de re herciscunda: et via herciscunda in Apuleii Asino. Quod si *cita* pro cito mavis hic interpretari, non repugno. Si quis tamen velit a Servio stare, legat: si cito dissiliant, ut in nonnullis exemplaribus reperitur. *Pius.*

387 *Fiat*] Scribunt aliqui ex priscis exemplaribus *flabit*: hoc est afflabit: et aërei spiritus motu insinuabitur omnis pars illius corporis extrema: quod corpus afflabit aër. *Pius.* Quidam veteres: *fuant*, quidam *flat*. male. *Gif.*

Inter corpora quod fuvat] Libri vulgati omnes, et duo manuscripti habent *quod fiat*: unus manuscriptus, *quod fuat*: ex qua scriptura Muretus legendum putabat *fuat*: alius item manuscriptus, *flat*, plane mendose. ego olim vulgatam retinebam, dum certior et verior aliqua afferretur: præsertim cum *flat* errorem librarii ostendat, qui *l* pro *i* scripserit: in quo sæpe ab hoc genere hominum peccabatur. Mureti tamen conjecturam non improbabam. Nunc autem Turnebo assentior, qui *fuat* scribendum esse censet. *fuat* autem dictum pro

fuat: de quo genere alibi infra, aut certe in commentariis Plautinis: quos propediem edituri sumus, Deo approbante. *Lamb.* Quasi fuerit. Alii *Fiat*: et *Possidat* Veteres pro *Possideat*. *Creech.*

Possidat] Possideat, occupet. *Lamb.*

388 *Celerantibus*] *Densantibus* veteres quidam. *Gif.* Sic habent quatuor libri manuscripti, et nonnulli typis impressi, quos secutus sum. Alii, *circum densantibus auris. celerantibus* autem, i. e. accelerantibus, urgentibus, et celeriter pellentibus aërem. *Lamb.* Aliqui *Densantibus*: nullo plane sensu. *Creech.*

390 *Complere*] Ita conjectura ductus scripsi. vulg. *compleri*. vid. *Indicem. Gif.* Quidam legi volunt *Complere*, ut sit hic ordo: is porro non poterit uno tempore totum spatium complere, quamvis, &c. *Lamb.* *Compleri* *Gif.* perinde est. *Creech.* *Compleri* tamen omnes habent Mss. quibuscum sentio, apto satis sensu. *Hav.* Forsan *complere* scripserat Auctor, improbantibus librariis, quibus id ob metri rationem, displicuit. Simile facinus admissum videri apud Virg. *Æn.* 5. 163. me monuit Vir doctus quidam, mihiq; amicissimus, ubi legimus: 'Littus ama, et lævas stringat sine palmula cautes.' *Læva* substitue pro *lævas*, et sensus erit optimus, ac versus ipse multo concinnior, *Lævas cautes* dixisse Virgilius potuit quod ad lævum navigii latus essent; sed ubi dextræ non erant, a quibus debebant distingui, otiosum nimis tale videtur Epitheton. Quo autem cum stridore, quamque ingrato voces illæ: *Lævas stringat* pronunciari debeant, dicere nihil attinet. *Preig.*

Primum quemque] Vossius legit *primum quisque*, nempe aër. et sic *primum* et *privas* noster auctor usurpat III. 723. IV. 570. V. 275. *Hav.*

392 *Quod si forte, &c.*] Si quis autem (inquit) putat duo grandia et lata corpora dissilire posse, non quod sit

vacuum, sed quod aër se contrahat, et condenset, suasque partes in unum colligat, errat. Nam primum per dissultum illum, id quod ante erat plenum fit inane: et contra, quod erat inane, fit plenum: nec tali ratione, nempe per corporum dissultum, potest aër densari: et si demus posse, non posset tamen sine inani. Densatio enim nihil aliud est, quam partium disjunctarum et laxatarum contractio et compressio. at nullius totius partes contrahi possunt, nisi intelligamus inclusum in eo esse vacuum, seu inane. nam si nullum in eo toto esset inane, id totum esset solidum et plenum. Si plenum esset, ergo id corpus suas partes non posset in unum magis contrahere. *Lamb.* Responsionem præoccupat, impugnatque Lucretius vs. 8. Hic versus aliquos excidisse, mutilumque esse hunc locum semper judicavi. Præclara enim Responsio, 'Vacuum non est, quoniam aër condensatur: quis autem intelligat? ideoque hunc locum ita censeo supplendum: Cum duo ista corpora concurrant, inter eorum superficies, aër interceptus condensatur, saltem in superficierum cavitatibus (nulla enim corpora perfecte plana) latet: cum vero dissiliant ista corpora, aër iste interceptus rarefit; spatiumque inter duo ista corpora dissilientia patens occupat et implet. Urget autem Lucretius, Cum ista duo corpora separentur inane fieri necesse, (quis enim neget cum in aliquibus saltem partibus se invicem tangebant,) et id inane iterum ab aëre repleti; ideoque prius argumentum firmum satis esse et certum. Urget insuper, aërem non omnino condensari, vel si condensetur, ex ista condensatione tamen sequi inane esse: quoniam absurdum est, unam eandemque materiæ molem aliquando majus aliquando minus spatium occupare, nisi inane esset. *Creech.*

393 *Condenseat*] Densescat, a denseo, es. Maro a Lucretio stetit in Georg. 1. 418. 'Denset erant quæ rara modo: et quæ densa relaxat.' Pius. *Condenseat* hoc loco actionem significat; neque est quod quisquam vereatur, ne locus sit mendosus. nam primum hanc scripturam omnes libri confirmant. Deinde *densere*, in eandem significationem, et *denseri*, voce passiva, usitata sunt bonis scriptoribus. Idem Lucret. quarto abhinc versu, 'Nec tali ratione potest denserier aer.' Virgil. Georg. 1. 418. 'Jupiter humidus austris Denset, erant quæ rara modo, et, quæ densa, relaxat.' Idem Æn. 12. 264. 'Vela dabit. Vos unanimeis densete catervas.' Sallust. lib. 3. Histor. 'Ille subsidiis princeps angere et densere frontem.' Iterum Virg. Georg. 1. 248. 'silet nox Semper, et obtenta densentur nocte tenebræ.' Lamb. Sic Virg. Æn. 10. 432. 'Extremi addensent acies.' Et Æn. 7. 794. 'Agmina densentur campis.' Ad quem locum Denseo, denses dici agnoscit Servius. Creech.

397 *Nec si jam*] Notandum pro, *Nec si etiam*. Fab. Eleganter *jam*. Pro quo alii *vel maxime*, aut simile quid usurparent. Preig.

398 *Conducere*] Συνάγειν, contrahere. Cic. Philipp. 8. 'Res geritur: conductæ vineæ sunt.' Cæsar de Bell. Gall. 2. 'Exercitus in unum locum conduci.' Arnobius libro quarto Adversus Gentes: 'Ergone (iterum dicam) tonans, fulgens, et fulminans, et nubila terribilia conducens suxit fluentia mammarum? vagitum edidit? repisit?' Idem Lucretius infra vs. 691. 'Acrior ardor enim conductis partibus esset: et 3. 532. 'se posse per artus Introrsum trahere, et parteis conducere in unum.' et 4. 433. 'Donicum in obscurum coni conduxit acumen.' Lamb. Συνάγειν, συνάγειν, cogere. Fab.

399 *Causando multa*] I. e. multas causas afferendo: πολλά προφασίζόμε-

vos, πολλάς προφάσεις προχειρίζων. M. Tullius pro Rosc. Amer. 'Nunquid causare, quin ab iudicio discedas turpissime victus?' Virg. Mœride 9. 56. 'Causando nostros in longum ducis amores.' Lamb.

401 *Multaque præterea, &c.*] Multa proposuit, non vero omnia argumenta; reliqua autem ex iis, quæ memoraverat, ab ipso Memmio colligenda relinquit: idem enim philosophis ac canibus venaticis accidit, cum certa veritatis vestigia semel legerint, abditos illius recessus facile invenient. Creech.

402 *Fidem contradere*] Hoc in vet. lib. inveni. vide Indicem. Lambinus: *contradere*. Gif. *Contradere* fidem iis quæ diximus, colligere, conciliare, comparare, conquirere. *contradere* autem legendum est, non *contradere*: quod verbum non est Latinum. *Contradere* autem, seu *contradere*, translate positum est pro undique colligere. Sic Ter. Adelph. 2. 2. 35. 'minas decem corradet alicunde.' Idem Phorm. 1. 1. 6. 'ei credo munus hoc corraditur.' Lucret. 6. 303. 'Atque alia ex ipso conradens aëre portat.' Ibid. 443. 'Vortex conradens ex aëre semina nubes.' Lamb. Conciliare, Comparare, 6. 303. 'Atque alia ex ipso conradens aëre portat.' Et vs. 443. 'Conradens ex aëre semina nubes.' Ideoque non audiendi sunt isti, qui *Contradere* reponunt. Creech.

403 *Vestigia*] Tralatio a venatione. Virg. 4. 23. 'agnosco veteris vestigia flammæ.' Itaque ab eadem simile quod sequitur, ducitur: 'Namque canes,' &c. Lamb.

405 *Canes montivagæ*] Quomodo Græcos canes ad venandum κύνες θηρατικὰς vocare docet Turneb. Adv. 19. 15. Hav.

Montivagæ] Fœminine, ut passim de venaticis canibus cum Græci tum Latini scriptores solent. Preig.

Ferai] Ms. *ferare*, scriptum forte *ferarum*. Hav.

406 *Intectus fr. qu.*] Cubilia frondibus obducta, atque operta. Cic. in Pison. 'Strages provinciæ tuæ: quas non vestigiis odorantes ingressus tuos, sed totis volutationibus corporis, et cubilibus persecuti sumus.' Idem Verrina de jure dicundo in extrema: 'Ut omnes mortales non jam vestigia, sed ipsa cubilia videre possint.' Lamb. Livius 'Intecta stramento tecta: Non opus est igitur istorum ingenio qui amant *Intectas*. Creech.

Intectas frunde quietes] Sic Sallustius apud Isidorum lib. 19. cap. 23. 'Germani intectum renonibus corpus tegunt.' *Integi* etiam dicebantur fulmina ab Haruspibus ex Hetrusca disciplina, ut videre est apud Festum in 'Sceleratus campus.' Quod alias etiam includi cespitem, et abscondi dicebatur, ut apud Lucan. 8. 864. 'Inclusum fusco venerantur cespitem fulmen.' Mss. *Thusco cespitem*. ubi vide H. Grotium. Cæterum *intectum* negative etiam dicitur quod non est tectum, vel quod non tegitur. quemadmodum *incultum*, quod non cultum est, vel non colitur, *intactum*, quod tactum nullum admittit. Nec tamen verba ipsa, quod sciam, veluti *integere*, *incolere*, et id genus cætera, unquam sensu negativo occurrunt. Qualem fraudem incogitanter plane Latinitati puræ incogitat Gifanius in Indice; 'Inolere, non olere, ut impensus apud Fest. non pensus.' quod Lucretius 2. 849. 'inolentis olivi Naturam' dicat pro 'non olentis.' ad quem locum Faber vix risum tenet. Simile facinus a quibusdam admissum in verbo 'incogitare,' merito indignatur Joh. Fr. Gronov. ad Plautum in Stichio 1. 1. 54. Preig.

Quietes] Haud scio an ullibi reperias τὸ *Quietes* in hoc significatu. Κυνηγετικά Græcorum κόπας vocant, ut Callim. Hymn. in Dianam, unde et vox Latina orta est ex κοίτῃς, quietis, (quod nunc quies,) ut ex αἰκῃς, Delph. et Var. Clas. Lucret.

acies, &c. Fab.

407 *Institerunt*] Deprederunt: ut illud Virg. Ecl. 4. 61. 'Matri longa decem tulerunt fastidia menses.' Diomedes libro primo. Præterea id observandum fuit, quod fere in tertio ordine plerumque veteres in tertia persona finitiva temporis perfecti numeri pluralis *e* mediam vocalem corripiunt, quasi 'legerunt,' 'emerunt,' et similia, ut apud Terentium in prologo Eunuchi. 'Postquam ædiles emerunt.' Silius 16. 699. 'Talibus accensi patres: fatoque vocante Consulis annuerunt dictis.' Flaccus Argonauticon 2. 247. 'Irruerunt actæ pariter natæque nurusque.' Pius. Sic veteres. alii *Institerint*. male. Gif. Sic habet codex Vaticanus et Bertinianus: quibuscum congruunt impressi Parisienses, Veneti antiquiores, Vicetini. in verbo *institerunt* autem *e* corripitur. tale est illud Virg. Æn. 2. 774. 'Obstupui, steteruntque comæ, et vox faucibus hæsit.' Bene Latine autem dictum 'insistere vestigia,' et 'insistere viam.' Sic enim sæpe Plaut. ut Captiv. 4. 2. 14. 'proinde omnes itinera insistant sua.' Idem Cistell. 4. 2. 14. 'et utrum hac, an illac institerit.' Idem Asinar. 4. 2. 11. 'rectam instas viam.' Lamb. Semel dictum esto, præultimam in omnibus hujusmodi præteritis communem olim fuisse. Fab.

408 *Aliud*] Vid. Indicem D. vulg. *Alid*. Gif. *Alid* i. e. Aliud, ut supr. Sic autem habent omnes libri veteres, et aliquot vulgati emendatiores, nisi quod in duobus scriptum est *alit* pro *alid*. Lamb.

409 *Cæcasque latebræ*] Et ingredi in latebras obscuras ac retrusas. Lamb.

411 *Nisi*] Sic veteres; et postulat sententia. In aliis: Si. quidam veteres: *abscesseris*. Gif.

Quod si pigraris, paullumve abscess.] I. quod si tardior fueris: aut si ab hoc ipso vero paullum modo te distinxeris, &c. Sic videtur hic locus

intelligendus, si verbum *pigrandi* accipiamus absolute, et, ut ita dicam, neutraliter. Nam alias *ἐνεργητικῶς* usurpatur, quemadmodum apud Accium: 'Melius pigrasse, quam properasse est nefas.' I. e. præstat factum aliquod injustum, tardius admittere, aut omnino numquam admittere, quam celerius. Idem, 'Sed cur propter te pigrem hæc, Aut hujus dubitem parcere capiti?' Itaque potest et hoc modo intelligi: *Quod si pigraris*, i. e. quod verum si tardaveris, seu tardius et segnius tibi paraveris, &c. Quidam tamen legi volunt, *Quod nisi pigraris, &c.* Præterea mihi non est dissimulandum, reliquam hujus versus partem ita legi in omnibus fere codicibus impressis, ... *paullumve recesseris ab re*: in Bertiniano autem ... *paullumve reabscesseris ab re*: in Memmiano, ... *paullumve abscesseris ab re*. ut ego excudendum curavi: quæ lectio si cui probabitur, ita erit interpretandus hic locus, ut supra dixi. quod si tardus et piger fueris, paullumve propter tuam pigratiam ab re, i. e. a vero, seu ab ea re, quam doceo, te removeris; hoc tibi de plano, &c. Atque ego hanc scripturam, et sententiam, quod ad hanc versus partem pertinet, magis probo. de altera, utrum sit legendum, *Quod si pigr. an, Quod nisi pigr.* viderint ernditi. *Lamb.* Si vero te pigeat hanc veritatem admittere; aut, Si vero vel tantillulum modo te pigeat, hunc laborem veri investigandi capere. Quod autem hic dicit Lucretius (*paullumve abscesseris abs re*) habet locum plane germanæ significationis paulo inferius: *retroque vulgus abhorret ab hac*. Interpres putavit τὸ *pigraris* significare, tardior fieri. mihi longe aliter videtur. In libb. quibusdam legitur, *quod nisi pigraris*, quam lectionem amplexus est Gifanius. quo judicio, ipse viderit. *Fab.* Aliam ab omnibus interpretum vs. 9. commentis sententiam sequutus sum, quam veram tamen esse fatebi-

tar is lector, qui sequentes versus diligenter perpendit, novitque Lucretium de Epicuro et de se ipso nihil moderatum sentire. *Creech.*

412 *Hoc tibi de plano*] *De plano*, i. e. quasi ex æquo loco, non e superiore, ut qui sedent in tribunali, vel concionantur: vel *de plano*, i. e. liquido, et sine dubio, et non multa opera insumta magnave cura adhibita. Fortasse ducta tralatio est a prætoribus, aut proconsulibus, qui liteis et controversias facileis atque explicatas *de plano* dijudicabant: difficileis autem atque implicatas e loco superiore, atque e tribunali. *Ulpianus lib. 2. de Offic. Proconsul.* 'De plano autem proconsul potest expedire hæc: ut obsequium parentibus, et patronis, liberisque patronorum exhiberi jubeat: comminari etiam, et terrere filium a patre oblatum, qui non, ut oportet, cum ipso versari dicatur: poterit de plano similiter et libertum non obsequentem emendare aut verbis, aut fustium castigatione.' Huc pertinent illa Ciceronis in Bruto, 'Quare si anguste et exiliter dicere, est Atticorum; sint sane Attici. Sed in comitium veniant: ad stantem judicem dicant: subsellia grandiorum et pleniorum vocem desiderant.' Et hoc Ausonii, ex gratiarum actione pro consulatu: 'Has ego literas tuas si in omnibus pilis atque porticibus, unde de plano legi possint, instar edicti pendere mandavero; nonne tot statuis honorabor, quot fuerint paginæ libellorum?' *Lamb.* Hoc quidnam illud? Id scilicet quod modo legisti, Fore ut possis cæcas latebras rerum physicarum convisere, &c. De plano pronuntiare quid sit in Jure, ex *Brissonio*, *Hotomanno*, et *Budæo* notum. Nam τὸ *de plano* oppositum est τῷ *de tribunali*, vel *pro tribunali*. Sed fortasse nil opus istis. *De plano* enim fuerit pro plane, ut *de facili*, pro facile, *ῥαδίως*, *de nihilo*, ob rem nullam. Forte etiam, ut apud *Plautum*, plane,

obnoxie. Quid sit docebunt Interpretes. *Fab.* 'Stans pede in uno;' ut ait *Horat. Preig.*

413 *Largos haustus de fontibus magnis*] Ita malim cum veteribus, et impressis omnibus. Intelligit fontes Epicuri. Nam quid est *haustis fontibus*? *Lambinus* tamen ex veteribus quibusdam legit: *haustis de f. amnis*. Ac sic *Lucilius*: 'Quantum haurire animus Musarum e fontibus gestit.' Et *Noster* infr. 4. 2. *Gif.* Restitui ex auctoritate quattuor librorum manuscriptorum. *Usque adeo largos, haustos de fontibus, amnis*. Nam libri vulg. habent, *Usque adeo largos haustus de fontibus magnis, &c.* significat autem, se tantam rerum copiam ex Epicurea doctrina haustam e pectore profusurum, ut verendum sit, ne prius ipse et *Memmius* senescant, ac moriantur, quam *Memmius* quamlibet unam rem vel intellexerit, vel audierit. *Largos amneis* dixit *ὑπερβολικῶς*. *Lamb.* *Lambinus* e Mss. legit *Usque adeo largos, haustos de fontibus, Amnes*. *De fontibus*, ex *Epicuri* libris, cujus non tantum opiniones, sed etiam verba ubique premit, et sectatur. *Creech.* *Gifanio* hic nihil reponit *Lambinus*: sed tacite pro *Largos haustus e fontibus amneis* in tertia sua editione substituit: *largos, haustos de fontibus amneis*. *Amnes* autem, vel *amnis*, præter quattuor *Lambini* Mss. libros, etiam *cod. Gottorp.* et *Lugd. Bat.* habent. Et, *haustis fontibus*, quæ vulgata olim scriptura, non ita absurda. vid. *Lamb.* inf. ad vs. 926. 'juvat integros accedere fonteis Atque haurire.' Facit *Statii*, ut videtur, imitatio pro *Gifanio* *Achill.* 1. 8. 'Tu modo, si veteres digno deplevimus haustu, Da fontes mihi Phæbe novos,' &c. *Virg.* *Georg.* 4. 229. 'prius haustu sparsus aquarum, Ore fove:' vel, ut alii volunt, *Ore fave*. Pro *fontibus* autem *amnes* dixit *Stat.* in *Epith.* *Stellæ* et *Viol.* 258. 'Tecum similes junctæque Camænæ Stella mihi, multumque pa-

res bacchamur ad aras; Et sociam doctis haurimus ab amnis undam.' *Preig.* Mss. optimorum secutus auctoritatem, et, addita distinctione necessaria, locum, ut puto, integrum reddidi. Sensus est: dabo tibi haustus, qui sunt amnes ex ipsis fontibus. *Hav.*

414 *Lingua meo suavis, &c.*] Vide τὴν ἀπὸ τοῦ στόματος καύχῃσιν σοφιστικὴν, ita dictam apud *Diog. Laërt.* in *Epicuro* lib. 10. segm. 7. verum iste locus valde perturbatus est, plene, ut mihi quidem videtur, ita restitendus: καὶ ἐν ταῖς ἑπτὰ καὶ τριάκοντα βίβλοις ταῖς περὶ φύσεως τὰ πλεῖστα ταῦτα γράφειν καὶ ἀντιλέγειν (ex *Gassendi* conjectura pro λέγειν, καὶ ἀντιγράφειν) ἐν αὐταῖς ἄλλοις τε καὶ *Ναυσίφάνει* τὰ πλεῖστα καὶ αὐτῇ λέξει φάσκει (pro φάσκειν, quod omnia turbat) οὕτως. 'Ἄλλ' εἴ τις ἄλλος, εἶχε κακείνος, ὠδίνων τὴν ἀπὸ τοῦ στόματος καύχῃσιν τὴν σοφιστικὴν, καθάπερ καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ἀνδραπόδων.' Inque voluminibus, quæ de natura triginta septem numero exstant, pleraque hæc scribere; (*Timocrates* nempe refert, ut ἀπὸ κοινοῦ hic repetendum est) plurima quoque in illis voluminibus, cum aliis, tum speciatim *Nausiphani* contradicere. Idque ad verbum: (vel Et ad verbum) in hunc modum refert (non *Epicurus*, ad cujus dicteria mox diserte redit, sed *Timocrates*): sed habuit ille si quis alius (*Epicurus* nempe,) veluti parturiens, ab ore jactantiam *Sophisticam*, quemadmodum et complura alia (popularis auræ) mancipia. Verba ipsa *Timocratis* sunt in *Epicuri* jactantiam. Nam si *Epicuri* essent, in *Nausiphane* dicta fuissent. At manifesto hoc refellitur ex iis, quæ sequuntur: καὶ αὐτὸν Ἐπίκουρον ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς λέγειν, &c. Cæterum quod in *Epicuro* istiusmodi jactantiæ nomine traducebant isti, ab amicis tanquam suaviloquentia celebrata est. Nam paulo post τῆς ἀνυπερβλήτου πρὸς πάντας τοῦ ἀνδρὸς εὐγνωμοσύνης testes inter alios recensentur οἱ γνώριμοι πάν-

τες ταῖς δογματικαῖς αὐτοῦ Σειρήσι προκατασχέοντες, 'omnes ipsius discipuli, seu familiares, quos dogmaticis suis Sirenibus ceperat.' Ubi τὰς δογματικὰς αὐτοῦ Σειρήνας manifesto auctor τῇ ἀπὸ τοῦ στόματος καυχῆσαι, ipsi objectæ, opponit. *Preig.*

416 *Serpat*] Sensim irrepat non exaudita: insono vestigio. 'Festinat enim decurrere velox Flosculus, angustæ miseræque brevissima vitæ Portio, dum bibimus, dum sarta, unguenta, puellas Poscimus: obrepit non intellecta senectus.' ab aliis dicitur inopina, qua se pressum Boëthius dolenter queritur, cum ait: 'Intempestivi funduntur vertice cani, Et tremuit effæcto corpore laxa cutis.' *Pius.* Obrepat, sensim veniat. *Lamb.*

Et in nobis vitæ claustra res.] I. e. et in nobis corporis et animæ conjunctionem dirimat, ac dissolvat, i. e. moriamur. *Lamb.* Virg. 10. 601. 'Tum latebras animæ pectus mucrone recludit.' *Preig.*

417 *De quavis una re*] Pro, qualibet, poterit notari. *Fab.*

420 *Omnis ut est igitur, &c.*] Tota (inquit) hæc rerum natura duabus ab initio rebus constat, corporibus, et inani, in quo corpora sita sunt, et per quod huc et illuc feruntur, ac moventur. Hæc opinio (quod supra paucis attigi) non fuit solius Epicuri, sed et aliorum multorum. Leucippus enim posuit τὸ πλήρες καὶ τὸ κενόν, i. e. 'plenum et inane.' Democr. τὰ ναστὰ καὶ τὸ κενόν, i. e. 'plenum et inane.' Metrodor. σώματα λόγῳ θεωρητὰ, ἀμέτοχα κενού, ἀγέννητα, ἀδιάφθαρτα, οὔτε τραυσθῆναι δυνάμενα, οὔτε ἀλλοιωθῆναι, καὶ τὸ κενόν, i. e. 'corpora, quæ ratione duntaxat cerni possunt, inanis expertia, neque umquam orta, neque umquam interitura: quæ neque perfringi, neque immutari possunt: et inane.' Empedocles autem, et Plato, et ceteri ante Platonem, negarunt esse in rebus inane. Arist. τοσοῦτον εἶναι κενόν φησιν ἐκτὸς τοῦ κόσμου, ὥστε ἀναπνεῖν

οὐρανὸν εἶναι γὰρ πυρινόν. i. e. 'tantum esse inanis concedit extra mundum, quantum cælo satis ad respirandum: esse enim ignem.' Stoici, ἐντὸς τοῦ κόσμου οὐδὲν εἶναι κενόν, ἐκτὸς δὲ ἄπειρον, i. e. 'intra mundum nihil esse inane, extra autem infinitum.' *Lamb.* Jam corpus et inane demonstraverat. His vero vs. 11. olim posita argumenta breviter recenset, et unum addit a sensu deductum: asseritque nihil per se existere præter Corpus et Inane. Sic Epicurus in Epist. ad Herodotum, τὸ πᾶν ἐστὶ πῇ μὲν σῶμα, πῇ δὲ κενόν. In Epist. ad Pythoclem, τὸ πᾶν σῶμα, καὶ ἀναφῆς φύσις. Et Cicero in 2. de N. Deor. 'Omnia, quæ secundum naturam corpus et inane docet Epicurus.' 'Omnis, ut est per se, natura,' i. e. Omnis natura, vel omne per se existens: et ut Epicurus in Epist. ad Herod. Καθ' αὐτὰς φύσεις. *Creech.*

421 *Consistit rebus*] Ita ex veteribus quibusdam scripsi. vid. inf. vers. 1017. vulgati et alii vet. libri; *Constitit in rebus.* Non male. vid. Indicem: *Constitit.* Gif. Alii *Constitit in,* imperite. *Creech.*

Et inane, Hæc in quo sita sunt] Et inane (inquit) in quo hæc corpora sita sunt, et per quod huc et illuc, horsum et illorsum feruntur. Nam inane neque facere quidquam, neque perpeti potest: sed tantum corporibus motionis viam, et locum, et facultatem præbet. Itaque Epicurus inane appellat χώραν, i. e. locum, et διδοτήμα, h. e. spatium. *Lamb.*

422 *Diversa*] Alia sursum, alia seorsum, dextrorsum alia, &c. hanc enim vim habet τὸ diversus. Virg. Æn. 2. 716. 'Hanc ex diverso sedem veniemus in unam.' Salust. 'diversi abeunt.' *Fab.*

423 *Corpus enim, &c.*] Communis sensus (inquit) per se, h. e. sine ulla ratione, deliquat, i. e. declarat, esse corpus. *Communem autem sensum* intellige hoc loco vel omnium animantium communem, vel sensum illum,

qui est præter quinque sensus distinctos notissimos: qui de singulis rebus sub suos singulos sensus cadentibus communiter judicat. Horat. Sat. 1. 3. 66. 'Communi sensu plane caret, iniquimus, eheu,' &c. *Lamb.* Ipsa Epicuri verba: Τὰ μὲν σώματα ὥς ἐστιν, καὶ αὐτὴ ἡ αἴσθησις ἐπὶ πάντων μαρτυρεῖ, καθ' ἣν ἀναγκαῖον τὸ ἄδηλον τῷ λογισμῷ τεκμαίρεσθαι· εἰ μὴ ἦν ὁ κενόν, καὶ χώραν, καὶ ἀναφῆ φύσιν ὀνομάζομεν, οὐκ ἂν εἶχε τὰ σώματα ὅπου ἦν, οὐδὲ δι' οὗ ἐκινεῖτο, καθάπερ φαίνεται κινούμενα. Epist. ad Herod. *Creech.*

Communis sensus] Non intelligit eam animorum nostrorum facultatem, quæ vulgo sensus communis dicitur, sed sensum omnium omnino hominum. Corpus est per se inquit, id enim ita esse omnes homines sentiunt, certissimum veritatis criterium. *Fab.* Eleganter a Juvenale transsumta locutio. Sat. 8. 73. 'Rarus enim ferme sensus communis in illa Fortuna.' ubi 'illa fortuna' pro hominibus in illa fortuna constitutis dicitur; plane ut apud Heliodor. Æthiop. pag. 328. de Arsace illa nequissima: κοινόν τι χρημὲς ἐστὶ πρὸς πᾶσαν τύχην, καὶ πλέον ἐπικούρος γίνεται τοῖς παρ' ἀξίαν ἐλαττόν τι πράττονσι. 'Æqualis est enim et accommodata ad omnem Fortunam; quin etiam magis est auxilio iis, qui præter dignitatem quippiam sunt passi.' *Preig.*

424 *Quo nisi, &c.*] Cui, vel qui; i. e. quo. Gif. Hoc in primis tuetur et retinet mordicus Epicurus, sensus esse veros, neque umquam fallere: et a sensibus omnium rerum cognitionem ac scientiam proficisci: quod item Peripatetici comprobant. Arist. βιβ. α'. μετὰ τὰ φυσικά: Πάντες ἄνθρωποι τοῦ εἶδέναι ὀρέγονται· σημεῖον δ' ἡ τῶν αἰσθήσεων ἀγάπησις. i. e. 'Omnes homines sciendi cupiditate ducuntur: cui rei argumento est, quod ab omnibus maxime sensus diliguntur.' Lucr. hoc eod. lib. vs. 694. 'Nam contra sensus ab sensibus ipse repugnat, Et

labefactat eos, unde omnia credita pendent.' Idem eos uberius defendit 4. 464. 'Cetera de genere hoc mirando multa videmus,' &c. Plato vero in Phædone refellit sensus, his verbis: τί δὲ δὴ περὶ αὐτὴν τῆς φρονήσεως κτήσω, πότερον ἐμπόδιον τὸ σῶμα, ἢ οὐ, ἐάν τις αὐτὸ ἐν τῇ ζητήσει κοινωνῶν συμπαραλαμβάνῃ; οἷον τὸ τοιόνδε λέγω· ἄρα ἔχει ἀλήθειάν τινα ὅψις τε καὶ ἀκοή τοῖς ἀνθρώποις, ἢ τὰ γε τοιαῦτα καὶ οἱ ποιηταὶ αἰεὶ ἡμῖν θρυλοῦσιν, ὅτι οὐτ' ἀκούομεν ἀκριβὲς οὐδὲν, οὔτε ὁρώμεν; καίτοι εἰ αὐταὶ τῶν περὶ τὸ σῶμα αἰσθήσεων μὴ ἀκριβεῖς εἰσὶ, μὴδὲ σαφεῖς, σχολῇ γε αἱ ἄλλαι. πᾶσαι γὰρ ποντοῦ τούτων φανιλότερά εἰσιν. i. e. 'Quid vero quod ad prudentiæ possessionem attinet, utrum corpus ei impedimento est, an non, si quis id socium in quærendo adhibeat? Verbi gratia, hoc dico: utrum veritatis aliquid habet aspectus, et auditus hominibus, an illa talia, quæ et poëtæ semper habent in ore, nos neque cernere quicquam perfecte, neque audire? Atqui si ex sensibus corporis hi non sunt veri et perfecti, neque certi, multo minus alii.' Omnes enim sunt his deteriores.' Sensus enim si falsi fuerint, quid certum existimare queas? quodnam nobis a natura datum instrumentum est? &c. neque enim ultra iudicia sensuum datur progredi, nisi per additionem, applicationem, &c. quæ sæpe fallaces, aut certe nihil ad sensum. *Fab.*

426 *Animi quidquam ratione*] Sic recte Lambinus, ex vet. libris. vulgati: *animos.* Gif. *Animi ratione,* usitatum Lucretio loquendi genus: id est intelligentia. secutus autem sum quattuor codices manuscriptos: in his Bertinianum, et Memmianum. *Lamb.* *Animos* Nardius et alii. Quo sensu ipsi viderint, *Creech.*

427 *Locus ac spatium*] Χώρα καὶ διάστημα. *Lamb.*

429 *Neque omnino quaquam*] Neque omnino per ullam regionem, sive hanc, sive illam, meare. secutus sum autem

duorum librorum manuscriptorum, cum quibus Veneti antiquiores congruunt, scripturam. Nam ceteri habent *omnino quoquam*. 'Quaquam' autem adverbium est motus per locum. *Lamb.*

Quaquam] Quidam veteres: *quoquam*. et ita Marullus. *Gif.*

430 *Id quod jam supera*] Sic legendum: atque hanc scripturam agnoscit Priscianus 14. et 28. confirmant quattuor libri manuscripti, Faëni, Tettii, Bertinianus, Memmian. Veneti antiq. Parisienses, Vicetini, *Supera*, (inquit Priscianus) pro *supra*. sic enim antiqui protulerunt, et maxime Cicero: 'Torvum draco serpit snbter, superaue retorquens Sese.' Idem ibid. 'Hunc supera duplices humeros affixa videtur Stella micans tali specie talique nitore.' *Lamb.*

Supera] *Supra*, ut *infera* pro *infra*. Sunt autem formata ἀναλόγως; at illa altera deenrtata sunt. *Fab.*

431 *Præterea nihil est, &c.*] His vs. 10. docet nihil esse per se existens præter inane et corpus. Quicquid enim est, quantitate aliqua, magna aut parva, donatur. Id vero si tactile sit, motumque impediatur, corpus censebitur: Epicurus apud Empiricem, κατ' ἀθροισμὸν σχήματος, καὶ μεγέθους, καὶ ἀντικυρίας, καὶ βάρους, τὸ σῶμα νοεῖται. Si vero intatile, motumque non impediatur, vocabitur inane. Nihil igitur est præter corpus et inane. *Creech.*

Quod possis dicere ab omni] Sic habent omnes, quos quidem viderim, vulgati codices, et item duo manuscripti: duo tamen item manuscripti, *Quod dicere possit ab omni*: ex qua scriptura suspicabatur M. Anton. Muretus legendum esse, *Quod dici possit ab omni*: quæ conjectura mihi non displicet. Sententia autem hujus loci hæc est: Quicquid est in rerum natura, id esse aut corpus, aut inane: nihil esse tertium. *Lamb.* Alii *Dici possit ab*: Alii *possit dicier*: eligat

lector. *Creech.*

Possit dicere] Ita Ms. sed diversimode legi in Mss. Lamb. et Gifan. ostendunt. forte refingendum ita: *quod possit dicier omni Corpore sejunctum*. uti suspicatus quoque est Gifanius. *Hav.*

433 *Tertia sit numero*] Ita vet. libri; in vulgatis: *rerum*. *Gif.* Sic habent quattuor libri manuscripti, *Quod quasi tertia sit numero natura reperta*: quos secutus sum. vulgati, *Quod quasi tertia sit rerum natura reperta*. dixit autem *tertia numero*, ut dicimus *tertium ordine*. *Lamb.* Quidquid est, inquit Lucretius, id vel corpus est vel inane; *Præterea nihil est quod possis dicere ab omni Corpore sejunctum, secretumque esse ab Inani*, *Quod quasi tertia sit numero natura reperta*. In versu tertio Mss. Codd. quidam habent *quo*, non *quod*. Sed non est tanti. debuerat enim expungi hic versus, quippe qui ex conclusione seu orationis clausula petitus et huc translatus sit: mox enim legitur: 'Ergo præter inane et corpora, tertia per se Nulla potest rerum in numero natura relinqui.' Deinde et Latinitas vitiosa est: *Nihil est quod possis dicere sejunctum, &c.* quod sit quasi *tertia natura reperta*. al. habent, *tertia sit numero*. Sed nihilo melius. *Fab.* Nimis rigide hunc versum hinc exulare jubet Faber; sed, pro *quod quasi*, quæ quasi non temere substituit Creechius. Alii: *quo quasi*. *Natura* autem et hic et vs. 447. et sæpius dicitur, quæ alias simpliciter *res*. At legendum erit, prout plerique libri habent: *Quo quasi tertia sit numero natura reperta*. Preig. Pro *Rerum*, Alii legunt *Numero*. Nec lis inter harum vocum Patronos facile componatur, cum qui *Rerum*, æque ac qui *Numero* amat, vs. 447. autoritate seipsum tueri possit. Totum vero hunc versum rejicit Faber, et existimat illum ex conclusione seu Oratio-

nis clausula petitus, et huc translatus fuisse. Deinde dicit Latinitatem esse vitiosam: *Nihil est quod possis dicere sejunctum, &c.* quod sit quasi *tertia Natura reperta*. Ita ille: Quid autem si legamus *Quod dici possit*? Quid si *quod possit dicier*? Quid etiam si legamus, *Quæ quasi Tertia*? dum Cod. Ms. B. alique agnoscunt *Quo*? Profecto ista omnia incorruptum vetusque Latium sapiunt; nec Illius autoritas tanta est, ut omnium Codicum fidei præferatur. *Creech.*

434 *Nam, quodcunque erit, esse aliud, &c.*] Secutus sum libror. manuscr. et Vicetinorum auctoritatem, qui ita habent, ut ego excudendum curavi. cujus scripturæ hæc mihi sententia videtur esse: In hoc universo nihil est præter corpus et inane. Quid ita? quidquid erit, vel erit ingenti mole ac magnitudine præditum, vel perparvum et perexiguum, dummodo sit: quod quidem si tangi poterit, corpus erit: sin tangi non poterit, erit inane. Sed libri typis excusi, Parisienses, Veneti utrique, Florentini, Lugdunenses, sic: *Nam quodcunque erit, esse aliud debet, &c.* cujus scripturæ si quis eam probabit, hæc sententia videtur esse: Nihil est in universo præter corpus et inane. Nam si quid erit præterea, id ipsum aliud erit, id est, differet vel magnitudine, vel parvitate quantalacunque, dummodo sit, i. e. dummodo id ipsum non sit ita parvum, ut jam amplius non sit. Quod quidem si tangi poterit, in corporibus numerabitur: sin autem tangi non poterit, erit et inane. Ergo nihil est præter corpus et inane. *Lamb.* *Esse aliud* Alii: in cujus insanæ Lectionis interpretatione nollem Lambinum tot verba perdidisse. *Creech.*

436 *Tactus*] Intellige tactilitatem, in notione passiva scilicet. *Fab.*

437 *Corporum augebit*] Hæc verissima scriptura, ut et supra sæpe. Marullus: *Corporeum*. Alii: *Corporis*,

&c. *Gif.* Magna est hoc loco librorum typis excusorum varietas: Florentini sic habent, *Corporeum augebit numerum*, plane mendose. Parisienses et Lugdunenses alteri, *Corporum adaugebit numerum*: nonnulli, quibuscum consentiunt quattuor libri manuscripti, *Corporis augebit numerum*. Vicetini et Lugdunenses alteri, *Corporum augebit numerum*; et ita Memmianus: quam scripturam veram et rectam esse judicavi. Ex hac autem vera ceteræ vitiosæ natæ sunt, dum alii offensi postrema syllaba vocis *corporum*, in qua *m* non eliditur, ut neque olim interdum elidebatur, ex ea faciunt *corporis*; alii ex verbo *augebit* faciunt *adaugebit*. veteres autem interdum e versu non elisisse litteram *m*, apparet ex versibus Ennii, et ejusdem Lucretii. Ennius lib. 10. Annal. p. 91. 'Insignita fere tum millia militum octo Duxit dilectos bellum tolerare potenteis.' Lucretius 2. 465. 'Nam quod fluidum est, e lævibus atque rotundis Est.' Idem 3. 1095. 'Sed dum abest quod avemus, id exsuperare videtur Cetera.' Idem 4. 1256. 'Eicit enim sulci recta regione, viaque Vomerem, atque locis avertit seminis ictum.' Horat. Sat. 2. 2. 28. 'num vesceris ista, Quam laudas, pluma? cocto num adest honor idem.' *Lamb.*

441 *Præterea, &c.*] Iterum vs. 9. docet nihil esse per se existens præter corpus et inane. Quodcunque enim est, vel in aliud agere, vel ab alio pati potest. Id autem erit corpus. Quodcunque enim agit vel patitur, tangitur aut tangit: Vel est id in quo res sitæ sunt, in quo etiam fiunt, et moventur: Id autem inane est: Nullum igitur est tertium rerum genus, quod sensu (qui corpus esse docet) vel ratione (quæ inane demonstrat) deprehendere valeamus. Epicurus, τὸ δρώμενον, ἢ πάσχον, σῶμά ἐστι· τὸ δὲ κενὸν οὔτε ποιῆσαι, οὔτε παθεῖν δύναται, ἀλλὰ κίνησιν μόνον δι' ἑαυτοῦ τοῖς

σώμασι παρέχει. Creech. Distinguebatur male antea: 'Præterea per se quodcunque erit, aut faciet quid, Aut aliis fungi debebit agentibus ipsum; Aut erit ut possint in eo res esse gerique.' Respondent enim tribus hisce prædicatis, ut loquuntur, totidem verba, quæ sequuntur: 'Facere,' 'Fungi,' 'Locum præbere.' Verbum autem 'Geri' hic manifesto τῷ 'Facere quid' opponitur, adeoque immerito in *Geni* et hic transformatur a Lambino. Preig.

442 *Aut aliis fungi debebit*] Ordo verborum hieest: aut ipsum debebit fungi, id est pati, aliis agentibus. Lamb. *Fungi*. Vox Lucretiana pro pati. Fab.

443 *Aut erit, ut*] I. e. aut erit ejusmodi, ut in eo res esse, et geri, seu gigni possint. Lamb.

Gerique] *Geri*, i. e. a natura administrari, tanquam ab imperatrice, et omnium rerum parente, et domina: vel, si legamus *geni*; *geni*, id est gigni, ut supra diximus. Quod autem *Thraso geri* interpretatur moveri, digna mehercle interprete interpretatio, hoc est ridicula, atque inepta. Nam primum hoc dico, *geri* nusquam in tota lingua Latina significare moveri: deinde quod idem profert hæc verba Epicuri ex Diog. Laërtio, adversus meam, ut ait, auctoritatem, τὸ κενὸν οὐτε ποιεῖσαι, οὐτε παθεῖν δύναται, &c. ea vero me non fugerunt, a me enim relata sunt supra ad illum locum, 'Quod si non esset: nulla ratione,' &c. Sed quod iste nunc ea profert, nihil ad rem. nam præbere locum corporibus, et tale aliquid esse ut in eo res esse, aut moveri possint, hæc sunt propria inanis: et quod est hujusmodi, ut in eo res, sive corpora, moveri aut esse possint, id est inane, et id corporibus locum præbere potest, sive moveantur, sive quiescant. *Gerere* autem, ut docet Varro, valet sustinere. ex quo imperatores bellum et res gerere dicuntur, tanquam onera. Sed quid agas cum istis, qui nihil

præter os habent? Lamb. *Genique P.* et alii, improbe. *Gerique* est fieri et moveri, dum enim *Gerere* idem apud Lucretium ac *Facere* aut *Administrare*, ut in vs. 329. 'Corporibus cæcis igitur natura gerit res,' immerito Lambinus Gif. succenset quod *geri* interpretetur moveri. Sine motu enim nihil Natura vel agit, vel administrat. Creech. Ita omnes libri, ut et inf. vs. 472. 'res in quo quæque geruntur.' Et mox, vs. 479. 'Perspicere ut possis res gestas:' *Geri*, i. e. moveri. Hanc rem ita confirmat Laërtius; ubi ait Epicurum docuisse: τὸ δὲ κενὸν οὐτε ποιεῖσαι, οὐτε παθεῖν δύναται, ἀλλὰ κίνησιν μόνον δι' ἑαυτοῦ τοῖς σώμασι παρέχεται. Hæc propter Lambini auctoritatem adnotavimus. vid. et inf. 2. 166. Preig.

449 *Nec, ratione animi quam*] *Nec* ulla tertia natura est, quam quisquam *ratione animi*, i. e. intelligentia, *apisci*, i. e. comprehendere, possit, verbo *apisci* utitur et lib. 6. 1234. 'Quippe etenim nullo cessabant tempore *apisci*,' &c. *ratione animi* autem, i. e. intelligentia, et cogitatione. quod loquendi genus Lucretio usitatum est. Lamb. *Ratione animi*, Διαβολή, cogitatione, intelligentia. Fab.

Apisci] Apprehendere. Gr. ἀπτεσθαι. Fab.

450 *Cluent*] Videntur, nominantur, sunt, aut dicuntur esse præter corpus et inane. Lamb. Cum vero plurima dicimus esse præter corpus et inane, ut bellum est, pax est, calor est, &c. ne ex communi hoc usu loquendi errores nascerentur, monet vs. 10. hæc omnia conjuncta tantum esse, vel eventa corporis et inanis: conjunctum (σύμπτωμα, sive proprium accidens) est, quod non potest abesse sine interitu subjecti; quale est calor in igne, humiditas in aqua, &c. Eventum vero (συμβεβηκός, sive accidens commune) quod potest abesse vel adesse sine subjecti interitu; quale est bellum, paupertas,

concordia, &c. Creech.

451 *Horum eventa*] Τούτοις συμβεβηκότα, quæ vulgo accidentia appellant: quæ sic definiuntur: Συμβεβηκότα ἐστὶν, ἃ γίνεται καὶ ἀπογίνεται χωρὶς τῆς τοῦ ὑποκειμένου φθορᾶς: i. e. 'Eventa sunt, quæ adsunt, et absunt sine ejus, quod eis subest, interitu.' M. Tull. 2. de N. Deor. 'Epicurus ita dividit, omnium quæ sint, naturam, esse corpora, et inane, quæque his accident.' Lamb. *Conjuncta, Eventa*] Gr. συμβεβηκότα, καὶ συμπτώματα. Intellige autem accidentia. Ex illis vero quæ sunt inseparabilia (ἀχώριστα Stoicis) ea conjuncta dicuntur Lucretio, alii propria vocant; sed quæ eventa dicuntur huic nostro, ea vulgo accidentia communia vocitantur. Conjunctum, ut τὸ συμβεβηκός, notat aliquid extraneum, et a casu, σύμπτωμα. Quod notio verbi attentius considerata suadet. Fab.

452 *Conjunctum est*] Declarat, et definit, quæ dicat conjuncta. Sunt igitur ea conjuncta (inquit) quæ rei alicui, sive sit corpus, sive inane, ita adhærescunt, ut sine ejus interitu separari non possint: ut pondus conjunctum est saxi, neque ab iis segregari ullo modo potest salva saxorum natura. nam si pondus saxo demas, jam desinat esse saxum. Lamb.

Sine perniciali] Intellige inseparabilia, ut pondus a saxo separari nequit, &c. sed eventa possunt. Mox fusiùs explicabit; et res nota est. Fab.

453 *Discidio*] Sic habet cod. Vaticanus, quem secutus sum. *Discidium* autem a verbo discindo ductum est: ut excidium, seu excidium, ab excindo. Lamb.

Potis est] Potest. Priscianus lib. xv. tradit, 'hic et hæc potis' dici et 'hoc pote.' Unde Persius 1. 70. 'Qui pote? vis dicam?' i. e. quomodo possibile est. Hinc fit comparativum potior et superlativum potissimus: et adverbium potissimum. Pius. Neutraliter. De quo ad alium quemdam

poëtæ nostri locum. Fab.

Seque gregari] Quod interpositum gratia metri pro *segregari*, hoc est, abinvicem secerni. Quale illud apud Virgilium libro nono Æn. 288. 'Inque salutatam linquo.' pro *Insalutatam*: et est tmesis, ut Æn. 10. 794. 'Inutilis inque ligatus Cedebat.' Pius.

454 *Pondus uti saxi, calor ignibus, liquor aquai*] Sic restitui ex auctoritate codicis Bertiniani, et vulgatorum Vicetinarum, cum in ceteris vulgatis omnibus legatur, *Pondus uti saxi, calor ignis*. Lamb.

Saxi] Ald. *Saxi*. non placet. Gif.

455 *Tactus corporibus*] Nam tactus sensus est maxime omnium corporis proprius. Lamb.

Intactus] Mira compositio, seu junctura. nam *intactus* contrarium quiddam est *tactus*, καὶ τὸ ἀναφές, quemadmodum incultus apud Sallustium de bello Jugurth. cultui opponitur, et apud omnes probatos auctores Latinitatis, injussus, jussui: quamquam hoc vix alibi præterquam in septimo casu reperitur, ut cum dicimus, 'injussu imperatoris de præsidio decedere,' et apud Plantum Trinummo, 1. 2. 130. 'inconsulto meo.' Lamb.

Tactus, intactus] Tactilitas et intactilitas. Ita enim intelligi debet ut supra. Fab.

460 *Tempus item per se non est*] Vult tempus esse ὃν ratione tantum, non re. Sed præstat unam (sunt autem plures) rationem adscribere, per quam possit negare aliquis tempus esse: quam refert Arist. lib. 4. φυσικ. 'Ὅτι μὲν οὖν ὅλως οὐκ ἔστιν, ἢ μόγῃς, καὶ ἀμυδρῶς, ἐκ τῶνδ' ἐστιν, καὶ οὐκ ἔστι· τὸ δὲ μέλλει, καὶ οὕτω ἔστιν. Ἐκ δὲ τούτων, καὶ ὁ ἄπειρος, καὶ ἀεὶ λαμβανόμενος χρόνος σύγκειται. τὸ δ' ἐκ μὴ ὄντων συγκείμενον, ἀδυνάτον ὃν δόξειε κατέχειν ποτε οὐσίαν, &c. i. e. 'Non esse igitur omnino tempus, aut vix,

et obscure, ex his suspicari quispiam possit. Nam alia quidem ejus pars præteriit, et non est: alia futura est, et nondum est. Ex his autem et infinitum, et quod semper sumitur, tempus constat. At quod constat ex partibus, quæ non sunt, fieri non posse videatur, ut essentiali locum obtineat, &c. Idem eodem lib. tempus definit esse numerum motionis ex eo quod est prius et posterius. Tempus igitur (inquit Lucretius) per se non est, sed ex rebus olim gestis et præteritis, tempus præteritum cognoscimus: ex iis rebus quæ hodie sunt, ac fiunt, præsens: ex iis quæ sunt futura, et quas futuras suspicamur, aut divinamus, aut quas cogitamus, futurum. *Lamb.* Dixeris, esse aliud quid in rerum natura, quod nec agit, nec patitur; nec locum præbet gignendis rebus; ergo minus vere aiebas modo, &c. Falleris, inquit Lucretius, nam tempus, cum nec agat nec patiatur, nihil esse potest; ergo, &c. nam sine moto et movente non est. *Fab.* Qui paupertatem, bella, pacem, &c. inter eventa poni haud graviter ferebant, magnificentius de tempore sentiebant. Pythagoras, Heraclitus, alii (vide Empiricum adv. Phys. lib. 21.) corpus esse, Stoici vero incorporeum aliquid esse docuerunt: his omnibus Epicuri sententiam vs. 5. opponit Lucretius, quam accipe lector Gassendi verbis luculentius explicatam: 'Tempus est eventum cogitatione duntaxat seu mente attributum rebus, prout concipiuntur in eo, in quo sunt, statu perseverare, aut desinere et longiorem aut breviorē existentiam tueri; ac ipsam habere, habuisse, aut habituræ esse.' *Creech.*

461 *Consequitur*] Colligit, cognoscit, percipit. *Gif.* et *Lamb.*

Sensus] Cogitatio: nam per memoriam amplectimur præterita, de futuris autem ratiocinamur. Item memoria sublata tempus præteritum

nihil est; futurum nondum est; præsens quoque, nisi de eo cogites, non magis est quam utrumque. *Fab.*

Consequitur] Συλλογίζεται, colligit. *Fab.*

462 *Porro*] Pars edidit Fayus, eodem judicio quo vs. 476. clara interpretatus est notissima. *Creech.*

463 *Nec per se quemquam*] Idcirco eodem lib. Aristoteles ait tempus esse numerum eum, qui numerari potest, aut qui numeratur, non quo numeramus, i. e. ἀριθμὸν ἀριθμητὸν, ἢ ἀριθμοῦμενον, οὐχ ὅτι ἀριθμοῦμεν. *Lamb.* Sensus est: Tolle motum, tolle quietem, nulla temporis notio est. Istud autem per se jungi debet non cum quemquam, sed cum tempus. *Fab.*

465 *Tyndaridem*] Helenam Tyndari filiam. Denique (inquit) cum dicunt vulgo: Helenam olim raptam esse, et Trojanos devictos esse: videndum est, ne forte hæc cogant nos fateri tempus esse per se, quod est falsum. *Lamb.* Helenam Tyndari filiam. Ceterum tam alio exemplo uti poterat: ut Philippi, Epaminondæ, Xerxis, &c. quam Helenæ; sed hoc illustrius visum est, καὶ ποιητικώτερον. *Fab.*

466 *Cum dicunt esse*] Uti vet. quidam libri. *Gif.* Secutus sum codicem Bertinianum, et Memm. manuscr. et Florentinos, et quosdam alios impressos. Nam ceteri manuscripti et impressi habent, ut dicunt esse, plane, mea quidem sententia, mendose. Suspensus sum autem aliquando ex hac codicum varietate legendum, qui dicunt esse: quod ne nunc quidem displicet. *Lamb.* Haud scio an facile explicare possim, quid sentiam, sed ego, ut potero, dicam. Hæc objectio Latine fieri posse videtur, Græce non ita. Nam sermonis Latini inopia cogit, ut utamur verbo sum, es, est, in re temporis præteriti, ubi quid factum dicere volumus. Itaque si quis dixerit, Victum est Ilium, extemplo argutator aliquis responderit, Victum est? ergo est.

quod falsum. At Græce hic lusus sophisticus in nebulam abiret; nam diceremus ἐνικήθη, κατεφλέχθη neque opus haberemus verbo ἔστι ad enunciationem illam formandam. Hunc locum sic necessario intelligendum arbitror. Si fallor, hoc habeo solatii, me aliorum opinionem non ignorare. Certe quæ addit Lucretius, huic explicationi maxime favere videntur. *Fab.* Hæc Faber, quo nemo melius: versu igitur 7. captiosum Sophisma solvit, ex communi usu loquendi, quo dicimus res præteritas gestas esse, ductum: et huc spectare existimo omnia illa, quæ de accommodandis temporibus familiaribus sermonis formis Epicurus scribit in Epist. ad Herodotum: οὐτε διαλέκτους, ὡς βελτίους, μεταληπτέον, ἀλλ' αὐταῖς ταῖς ὑπαρχούσαις κατ' αὐτοῦ χρηστέον. Qui vero dixerit has esse nugæ dialecticas, verissimum dixerit. Nec nugaretur Lucretius, nisi Stoici, (inter quos et Epicuræos immortale odium,) futilissimi hominum, hisce argutiis ineptire cōgessent. *Creech.* Ego lacerum Poëtam non existimo, (ut Creechius putat ad vs. 469.) verum ita esse explicandum: Dicunt Trojugenas gentes esse subactas bello, et Tyndaridem esse raptam; at cave ne, dum hæc audias, interpreteris, quasi illud 'esse' præsens etiam denotet tempus, quum (ex versu 461. et 462.) probe inter tres temporis articulos sit distinguendum; et tempus quidem sit, sed non per se (versu 461.) neque ita semper idem; nam quidquid evenerit, sive actum erit, poterit dici EVENTUM, sed alia ratione rebus, alia ratione regionibus. id est: hoc est eventum, Rapta est Tyndaris et subacti sunt Trojugenæ, estque hoc eventum rei, idque adhuc est et manet, diciturque in præsentī; at eventum regioni seu regionibus, jam est eventum temporis, seu temporibus; atque adeo transactum, et de eo debemus dicere

quod fuerit, non quod sit. Quæ cuncta planiora, atque nullo modo obscura erunt, si pro regionibus legere licet temporibus; quomodo tempus opponitur rebus, supra vs. 440. *Hav.*

467 *Ne forte hæc per se cogant nos, esse fat.*] Sic habent quattuor libri manuscr. sine ulla varietate. Excusi autem inter se dissentiunt: in aliis sic est, *Ne contra hæc per se cogant nos forte fateri*: in aliis hoc modo, *Ne contra hæc per se cogant nos esse fateri*. quam ego scripturam omnibus antepono, cum præsertim eam confirmet cod. Memmianus. In Paris. et Veneris antiquiorib. *Ne forte hæc per se cogant nos cuncta fateri*. *Lamb.*

468 *Quando*] Quoniam. *Lamb.*

Sæcla hominum] Genera hominum. *Lamb.*

Quando et sæcla] Quasi dicat, Qui tandem hæc sint, cum illi homines non sint amplius, quorum eventa fuerunt illæ seu historiæ, seu fabulæ? At eventorum natura nota est; ergo, &c. Hi vero duo versus intra parenthesin includendi. *Fab.*

469 *Præterita atas*] Post hunc versum hiatum in Interpretatione reliqui, nec temere: quis enim non videt omnes istos excidisse versus, qui solutionem Sophismatis continebant? Lacerum vero poëtam esse testor versus quosdam a veteribus laudatos. Nonius in voce Torpor, 'Tantus conduxerat omnia torpor. Lucret., quas tamen voces in Lucretio hodie ne quæras. *Creech.* At vide sup. ad vs. 466. *Hav.*

470 *Namque aliud rebus*] Sic legendum, non, ut vulgo, *aliud terris*. hoc enim significat, quidquid actum est, eventum esse vel rebus, id est personis, vel regionibus. neque vero est quod quemquam moveat syllaba *bus* brevis, quæ hic longa sit. *Lamb.*

472 *Denique materies, &c.*] Sophisma iterum aggreditur, et vs. 12. demonstrat res olim gestas non per se constare, sed inanis et corporis eventa

esse: quoniam si nullum corpus et inane olim extitisset, istæ res numquam fuissent gestæ. *Creech.*

472 *Res in quo quæque geruntur*] Si vulgatam scripturam sequimur, ac probamus, intelligendæ sunt res bellicæ, laboriosæ, ac præclaræ, quæ *geri* dicuntur ab imperatoribus et regibus; vel, *geruntur* accipiendum est pro aguntur, ut sit tralatio ab imperatore et principe res gerente. Sin *genuntur* malumus, (quod ego quidem magis probo,) referendum est ad res naturales, quæ fortuito primordiorum concursu et conflictu in spatio et inani gignuntur. Quoniam autem in omnibus libris *geruntur* scriptum reperi, et ex hac scriptura probabilem sententiam elici posse arbitror, ita excudendum curavi. *Lamb.*

475 *Ignis*] *Æstus*, cupiditas, libido, quæ est instar ignis et flammæ. sic Horat. Od. 14. lib. Epod. 13. 'quod si non pulchrior ignis Accendit obsessam Ilium,' &c. *Lamb.*

Alexandri] *Paridis*, qui nomen *παρὰ τὸ ἀλέγειν*, h. e. ab expellendo defleat, quod abacta armenta latronibus interemptis recuperavit: propterea cecinit Ovid. in Epist. circa fin. 'Pene puer victis abducta armenta recepi Hostibus: et causam nominis inde tuli.' *Pius.* *Paridis*, qui cur ita dictus sit, docebit Eustath. et Apollod. in 3. *Fab.*

Gliscens] *Gliscens* sub Phrygio *Paridis* pectore. *gliscere*, crescere est, et ita Festus, et Nonius Marcellus. Sallustius: 'Gliscente vento.' Plaut. 'Gliscit prælium.' Virg. *Æn.* 12. 9. 'Haud secus accenso gliscit violentia Turno.' Cic. in Hortens. 'Gliscunt voluptates.' Lucr. 4. 1062. 'Inque dies gliscit furor, atque ærumna gravescit.' Idem 3. 479. 'Naut oculi? clamor, singultus, jurgia gliscunt?' et 5. 1060. 'Cum metus, aut dolor est, et, cum jam gaudia gliscunt.' *Lamb.*

Phrygio sub pectore] Sub pectore

Paridis, qui *Phryx* fuit. Ita: 'Tyrrhenam hastam vibrabat,' Virg. i. e. ipse Tyrrhenus *δὴν* hastam vibrabat, &c. hac figura delectabatur Virgilius. *Fab.* Crescens, coalescens, sed non id quod Gallice significat, labi, insinuare se, influere: alioqui grave in oratione vitium sit; et tamen hunc errorem erravit vir omni admiratione major in physiologia, cum scripsit: 'Videtur Epicurus existimasse corpora illa minora, rotunda, lævia, gliscencia, fuisse,' &c. item, pag. 672. 'Horizontem quoque deflexum haberent, ac supra eum magis magisque gliscerent, donec consistere omnino non possent.' *Fab.*

476 *Accendisset*] 'Accendere bellum' Virg. etiam dixit *Æn.* 12. 804. Claudian. in Ruff. 1. 300. 'accendit prælia.' in Ruff. 2. 173. 'accendit voce cohortes.' *Preig.*

477 *Nec clam*] Quod si non *Paridis* amor pellexisset Helenam Pergamum ad Trojanas arces, equus ille celebris, qui alvum armatis plenam gerebat, non Trojanis irrepsisset fatalis machina muris. Hanc historiam exequitur Maro libro *Æneidos* secundo: de quo Plautus in *Bacchidibus*, et de Epeo ejus artifice quædam: de quo Ovidius: 'Sit licet antiquo manibus collatus Epeo.' Vitruvius captam Trojam affirmat tormento ligneo, cui nomen equus: unde Homero fabulandi datur occasio. Ter ob equum periit Troja: cum Herculi Laomedon denegavit equos; cum est equo epeio capta dolo. Tertio cum Cinnæ ter consuli portas claudere voluisset, equus valvis interceptus claudendi facultatem ademit. Servius. De hoc equo varia in historiis lecta sunt: ut Hyginus dicit, machinamentum bellicum fuit: ut alii, porta, quam eis Antenor aperuit, equum pictum habuisse memoratur: vel certe domus Antenoris, quæ equum pictum habuit, quo posset agnosci. Aut equestri prælio victa est Troja, aut monte

Hippio, post quem se absconderant Græci. *Pius.*

Durateus] *Ligneus*: dictio ex Græcia sumpta. hic equus dictus est *δούριος*, hoc est *ligneus*: unde nonnulli *duræus* hic legunt. sed *durateus* scribendum auctore Homero, qui in octavo *Odysseæ* *δουράτειον* vocat non semel. Aristophanes durion lingua communiore dictitavit: unde sunt qui in Flacci *Argonauticis* legant, 'Manet immotis nox durica fatis.' *δουράτειος ἵππος καὶ δουράτειος* ait Suidas, h. e. 'duratæus et durateus' indiscriminatum. Subdit: 'Durius ligneus equus Græcorum: de quo Aristophanes: μέγεθος ὅσον ὁ δούριος. de quo sic inquit Lucilius poëta Græcus: Ὅπως δούριον ἵππον, ὃν εἰ φρύγες εἰλκον ἅπαντες σὺν Δανόισι Σκαῖα δὲ ἄν ἐσθλὴ πύλας.' *Pius.* *Durateus*, sen *durius* equus, i. e. *ligneus*: cujus opifex fuit Epius, sen Epeus. Lege Hom. *Ὀδυσσ.* θ. et Virg. *Æn.* 2. 401. 'Instar montis equum,' &c. et 6. 515. 'Cum fatalis equus,' &c. Festus, 'Epeus nomen fabri, qui equum *durateum* fecit.' Equum Trojanum interdum appellant scriptores: et ita semper M. Tullius: 'equum Minervæ' Horatius: 'quasi arte fabricatum, et ligneum.' Quo nomine eum appellat Plautus in *Bacchidibus*, sed de hoc equo plura diximus in commentar. Horatianis ad illum locum, 'Ille non inclusus equo Minervæ,' &c. Od. 4. 6. *Lamb.* *Ligneus*. *δόρας*, *δοῦρας*, *δῶρον* *δοῦρον*, lignum. *Dureus*, *Durius*, &c. *δούριος*. Euripid. in *Troad.* rem explicat. *Fab.* *Δουράτειος* Hom. *Odys.* 8. ex trabibus compactus. *δούριος* Euripid. *Troad.* 'Ὅθεν πρὸς ἀνδρῶν ὕστερον κληθήσεται Δούριος ἵππος κρυπτοῦν ἀμπύσχων δῶρον.' *Creech.* Adde Politian. *Observ.* cap. 5. *Hav.*

Trojæ Pergamæ] Sic reposui reclamationibus quidem omnibus exemplaribus antiquis, sed tamen certissima conjectura fretus. Nam primum vox *Trojanis*, quæ est in libris vulgatis,

non videtur huic loco convenire; deinde *Trojæ*, i. e. *Trojæ*, *Pergamæ*, olet nescio quomodo antiquitatem. Sic enim Stesichorus οὐδ' ἴκεο Πέργαμα Τροίης, i. e. 'neque isti ad Pergamam Trojæ.' *Lamb.*

Trojanis] Ita omnes libri, Lambinus *Trojæ*, etiam recte: sed contra vet. libros. *Gif.* *Trojanis* omnes Codd. præter B. *Creech.* *Trojæ Pergamæ*. Ita restituit *Lamb.* nec post fruges glandibus vesci debuit Gifan. præferendo *Trojanis*, ut enim Stesichorus dixit Πέργαμα Τροίης, ita etiam Euripides usurpavit in *Helena* vs. 390. Πέργαμα Δαρδανίας. ὧλεσεν, ὥλεσεν Πέργαμα Δαρδανίας. 'perdit, perdit Pergamam Dardaniæ.' Quod ita jungitur, quum vox *Pergamæ* primo Ioniis arcem significaret. Imo inter Latinos, ex nostri imitatione, 'Urbem Patavî' dixit Virgil. *Æn.* 1. 251. *Hav.*

Partu] Virg. *Æn.* 6. 516. 'gravis attulit alvo,' et alibi. *Fab.*

479 *Res gestas*] Si supra vs. 473. *res in quo quæque geruntur* scripsisset, nonne et hoc loco *res genitas* dicere debuisset? *Preig.*

481 *Eadem*] *Συνίησις* fit in ea, duæque vocales, quarum altera brevis est, altera longa, pro una syllaba habentur. *Lamb.*

483 *Corporum atque loci*] Sic supra sæpissime; et ita Veteres nostri. In aliis: *Corporis*; pessime. *Gif.* *Corporis*. Sic habent quattuor libri manuscripti: quibuscum congruunt Parisienses, et Lugdunenses. Alii, *Corporum atque loci*. Neque vero hæc scriptura damnanda est, quod fit a Thrasone quodam barbaro. Confirmat enim eam vel ille versus, qui non ita longe abest supra, 'Non ita uti corpus per se,' &c. Et item is, qui est infra nihilo longius, 'Stringere. nam solido vincunt ea corpore demum.' *Lamb.* Sed mox corpora dicit vs. seq. *Hav.*

Gerantur] Quidam libri hic: *rogan-*

tur. Lambinus: *genantur*. male. Gif. *Res in quo quæque gerantur*] Etiam hoc loco legi fortasse potest *genantur*: verumtamen nihil muto. Lamb. *Gerantur*; *Genantur* alii, alii *Rogantur*: utrumque vitiose. Creech.

484 *Corpora sunt porro*] Corporum (inquit) alia sunt primordia rerum, nempe corpora individua, simplicissima, et solidissima, i. e. *ἁτομοί*: alia, quæ sunt ex atomis concreta, conflata; ut arbor, saxum, aqua, terra, et similia. Hac de re sic Laërt. in Epic. τῶν σωμάτων τὰ μὲν ἐστὶ συγκρίσεις, τὰ δ' ἐξ ὧν αἱ συγκρίσεις πεποληνται. Lamb.

Corpora] Corporum alia sunt simplicia, alia concreta. Fab. *Corpora sunt porro, &c.*] Demonstratis jam duobus naturæ principiis, corpore viz. et inani, et explicata etiam inanis natura, de corpore fusius disputat: Corpora autem dividit in simplicia et composita. Sic Epicurus ad Herodotum, τῶν σωμάτων τὰ μὲν ἐστὶ συγκρίσεις, τὰ δ' ἐξ ὧν αἱ συγκρίσεις πεποληνται. Docet insuper vs. 20. corpora ista simplicia, seu compositorum principia, solidissima esse, perfecte plena, nullum inane continere, ideoque nulla vi dividi aut diffingi posse: fatetur interim opus esse validissimis argumentis, quibus persuaderi possit, corpora aliqua esse perfecte solida et plena, cum aurum, æs, saxa, reliquaque omnia, quæ solidissima putamus, perosa esse, et aliis corporibus pervia sentimus. Creech.

487 *Stringere; vincunt demum*] Ita malim ex quibusdam vet. et omnibus vulgatis; i. e. avellere, deminuere. ut inf. vs. 607. In quibusdam vet. *stinguere evincunt damnum*. Ita et inf. variatum fuit vs. 667. et apud Nonium: *Glubere, destringuere*. vulg. *distinguere*. Gif. Radere, vulnerare. Lamb. Virg. Æn. 9. 577. 'hunc primo levis hasta Camillæ Strinxerat.' Cod. Vatican. et Bertin. tamen habent *stinguere*, id est, exstinguere. de quo verbo infr. lib. 2. ad illum locum.

stinguere colorem. Lamb.

Nam solido vincunt ea corpore demum] Sic habent omnes libri vulgati, et tres manuscripti, nisi quod quidam habent *evincunt*: et damnum, non, demum: in quibus est Memmianus. Lamb.

488 *Credere quicquam*] Ita fere libri Vet. et vulgati. In aliis: *fors ita*. pro *forsitan*. Gif. Sic habent quatuor lib. manuscr. Bertinian. Faërn. Tettian. Memm. et vulgati Florentini. Vaticanus autem et vulgati Venedi utrique et Parisiens. et Vicetin. et utrique Lugdun. *Videtur fors ita quicquam*. quam scripturam si quis probabit, *fors* accipiendum erit pro *forsitan*, ut particula *ita* conjungatur cum voce *solido*. neque vero assentior iis, qui *forsita* positum volunt pro *forsitan*. Lamb. *Forsitan* Nard. Et quidam Codd. *Fors ita* exhibent; monetque Lambinus, si ista lectio admittatur *Ita* debere attribui *Solido*. Creech.

489 *In rebus*] *In rerum natura*: Fayus, *In rebus ipsis concretis*: et idem dixisset Lucretius, si fuisset Fayus. Creech.

490 *Fulmen cæli, &c.*] Lectio non improbanda, quam ipse Lucret. confirmare videtur lib. sexto. Bas. tamen *fulmen cæli per septa domorum Clamor ut it vocis*. Quare etiam scribere possis: *Transit enim fulmen cælum: per septa domorum Clamor et it vocis*: Præfero tamen vulgatam. Hav.

Transit enim fulmen] Sic 6. 226. 'Transit enim valide fulmen per septa domorum.' Cur autem hoc fiat, docebit 6. 531. 'Perfacile est jam animi ratione,' &c. Lamb. Parenthesis est, quæ novem versus amplexitur. Fab.

491 *Clamor ut, ac voces*] Sic legendum, et ita habent codices emendati. neque tamen rejicienda est scriptura alterorum Venetorum, *Clamor item, ac voces*. sic 6. 226. 'Clamor ut, ac voces; transit per saxa, per æra.'

Lamb. Quidam Codd. *Clamor item ac voces*. Nard. vero, *Clamor ut et vocis*. Creech. Sic supra vs. 355. 'Inter septa meant voces et clausa domorum Transvolitant.' Preig.

492 *Dissiliuntque fero ferventi Saxa vapore*] Quattuor codices manuscripti habent, *Dissiliuntque fero, ferventi saxa vapore*: quæ scriptura si probabitur, duo erunt epitheta ἀσυνδέρως posita: quod est usitatum et Horat. Sat. 1. 3. 85. 'habere insuavis, acerbus.' Idem Sat. 7. 7. 'Confidens, tumidus, adeo sermonis amari,' &c. Memmianus autem, *Dissiliuntque fere ferventia Saxa vapore*. Unde licet legere, *Dissiliuntque fero ferventia saxa vapore*. Lamb.

Fero ferventi] Ita vet. libri plerique. In quibusdam: *fero ferventia*, ut in vulgatis. Gif. Duplex Epithetum est, quod nec clarissimi poetæ refugerunt. alii tamen lib. *ferventia* habent. Fab. *Ferventia*. Alii *Ferventi*. Nihil muto, at si per otium ridere liceat, Nardius ridendi materiam præberet: ille enim suspicatur Poëtam respicere Anvibalem Alpes aceto rumpentem. Creech. *Fero*. Fortasse scribendum: *fere*. Preig.

493 *Conlabefactatus*] Sic optime in vet. quibusdam. In quibusdam: *cum labefactatus*. Quidam vulgati: *Tum*. Marullus, ut vulg. *Quin labefactatus*. male. Gif. *Rigor auri*, id est durities auri, *astu*, i. e. calore, labefactatus, solvitur. Sic autem legendum, non, ut vulgo, *Quin labefactatus, &c. conlabefactatus* autem, i. e. victus, ut 4. 701. 'Omnia quod contrita, quod igni conlabefacta.' quamquam hic quidam legunt *concalefacta*. Virg. Æn. 8. 390. 'Intravit calor, et labefacta per ossa cucurrit.' Lamb.

Rigor auri] Aurum solidum, durum; *glacies æris*, eadem metaphora. πλᾶξ, forte et aliter, aurum frigidum, æs frigidum. prius malo. Fab.

494 *Tum glacies æris*] Sic restitui,

secutus quinque librorum manuscriptorum auctoritatem: neque vero dubium est, quin hæc sit recta et vera scriptura: *vulgata* contra, quæ habet *glacies acri flamma devicta*, depravata et mendosa. Nam quid ineptius, quam proposito exemplo uno de auro, deinde altero de argento, inculcare tertio loco exemplum de glacie? præsertim cum glacies non modo sine acriore flamma, verum quavis flamma, et vel frigore remisso, vel solis tepore liquescere soleat? Nunc autem quemadmodum paullo ante dixerat *rigor auri*, sic hoc loco glaciem æris per translationem sermonis posuit. qua de re lege Adr. Turneb. Advers. 6. 14. Lamb.

Æris] Sic recte Vet. libri. Marullus, et vulg. *acri*. Gif. *Glacies acri*: Nard. At, ut recte Lambinus, inter Aurum, Argentum, reliquaque Metalla *Glaciei* quis locus? *Glacies æris*, durum et compactum æs. Creech.

495 *Penetrabileque frigus*] Virgil. Georg. 1. 93. 'penetrabile frigus adurat.' et Æn. 10. 481. 'Aspice num mage sit nostrum penetrabile telum.' Lucret. hoc eod. lib. vs. 536. 'Nec penetralem ignem.' Lamb.

496 *Utrumque*] Calorem et frigus. Hujus loci hæc sententia est: Calor et frigus per argentum permanant, quoniam nos poculum argenteum manu tenentes, aqua frigida, aut calida infusa, statim utrumque sentire solemus. Adhibebant autem frigidam veteres, atque adeo nivem ad refrigerandum vinum: calidam, ad tepesciendum. Jam *utrumque* legitur in quattuor codicibus manuscriptis, et item vulg. Paris. utrisque Venedis, Florent. Lugdun. in aliis *utrumque*, minus recte. sic 6. 948. 'Frigus item transire per æs, calidumque vaporem Sentimus: sentimus item transire per aurum, Atque per argentum, quom pocula plena tenemus.' Lamb. Quidam Codd. *Utrumque*, improbe. Hic multa de calida frigidaque aqua

in vinam olim infundi solita garriunt Interpretes, quæ solis imperitis placebunt. *Creech.*

497 *Lympharum rore*] Aquis calidis, aut frigidis, minutim et guttatim roris instar infusus: vel rorem lympharum translate dictum intellige. *Lamb.* Ros pro quavis aqua; res nota est. Sed utinam per otium ridere possem; Gifanius enim ad eam rem choragus foret. 'Horat.' inquit, 'maris rorem dixit pro aqua marina.' Verum ubi ille 'ros maris' apud Horat. pro aqua marina? docebit Pareus ὑποφύτης Gifanii, homo ligneus lib. 3. inquit, Od. 23. vs. 16. Videamus itaque. En tibi ipsissima poetæ verba. 'Parvos coronantem marino Rore Deos, fragilique myrto.' Bene! aqua marina coronantur Dii. O me hominem nihili, qui olim putabam rorem marinum esse fruticem illum seu arbusculam notissimam, quæ Gall. *romarin*, Ital. autem *Rosmarino*, dicitur. Græc. *λίβαντος*. Sed tamen in hoc Ovid. ex 3. Artis, aquam etiam marinam esse dicent? dignum factis suis facerent: 'Sylva nemus non alta facit: tegit arbutus herbam, Ros maris et laurus, nigraque myrtus olent.' *Fab.*

498 *Usque adeo*] Epiphonema, seu acclamatio. *Lamb.*

499 *Rara*] Subintellige, hæc narratio, et explicatio, cum a raris sit tacta. Alii scribunt *vera*. Pius.

Vera ratio] Ἀληθὴς λόγος. *Lamb.*

Naturaque rerum] Supp. 'ut jam est composita.' *Fayus.* Imperite. In sequenti versu quidam Codd. *Cognita de paucis*; nullo sensu. *Creech.*

500 *Ades*] Animo. Sic Cic. pro Milone: 'Adeste animis, iudices, et timorem, quem habetis; deponite.' Idem pro Sylla: 'Adestote animis, qui adestis corporibus.' Admonendus est autem lector minus in litteris exercitatus, mendose legi in quibusdam libr. vulgatis, . . . *naturaque rerum* *Cognita de paucis*, cum sit le-

gendum ita, ut habent manuscripti, *Cogit, ades, paucis, &c.* *Lamb.*

De paucis] Lego ex antiquis exemplaribus *ades paucis*, pro *adsis* et *fa-veas* cognita a me rerum natura, dum paucis versibus explico, quod ex lectione tua percepi. *Ades* pro *adsis* usurpari quis nescit, vel ex illo Maronis exemplo Georg. 2. 44. 'Ades et primi lege littoris oram.' Ovidiana Sappho 15. 96. 'Huc ades, inque sinus formose relabere nostros.' Ovid. Trist. 5. 3. 43. 'Huc ades, et casus releva pulcherrime nostros.' Pius.

504 *Principio quoniam, &c.*] Jam probaverat duo esse rerum principia dissimilis prorsus naturæ, corpus viz. et inane; ista vero dissimilia per se vel a se invicem separata mutuo, et distincta existere quis neget? Quacunque enim inane est, ibi quid dicit corpus esse absurde dixerit, et vice versa. Unde infert vss. 8. prima corpora perfecte solida et plena esse; ibi enim existunt ubi nullum est inane. *Creech.*

505 *Dissimilis rerum longe*] Longe dissimilis. *Fab.*

506 *Corporum atque loci*] Ita vet. libri. Marullus et Lambinus: *Corporis*. pessime. *Gif.* *Corporis, &c.*] Sic habent libri manuscripti, et item impressi, Paris. Veneti antiqui, Florent. Alii excusi, Veneti recentiores, Lugdun. Vicetini, *Corporum, atque loci*; quæ lectio non est rejicienda, ut supra ostendimus. *Lamb.*

Res in quo quæque geruntur] Videtur etiam hoc loco *genuntur* legendum, non *geruntur*. *genuntur* autem i. e. gignuntur, ut supra diximus. infra paucis post vss. 'Præterea quoniam genitis in rebus inane est,' &c. Verumtamen receptam scripturam, *geruntur*, non censeo loco movendam. *Lamb.*

507 *Esse utramque, &c.*] Quoniam duæ naturæ repertæ sunt multum inter se dissimiles, corpus et inane, in quo inani corpora prima sunt et mo-

ventur, et res quæque gignuntur, seu geruntur: necesse est, hanc utramque naturam esse per se meram, et puram: i. e. et corpora prima, quæ dicimus esse principia rerum, esse inanis expertia: et contra inane esse incorporeum, et ab omni corpore vacuum. Sed dicet aliquis, in inani feruntur et moventur corpora prima; ergo non est nullum purum inane. respondeo, ea ratione inane sua natura, et per se purum, ac merum intelligi, quod sedem, et locum, et viam præbet corporibus. Quod si aliter esset, id est, si nullum esset inane per se, et a corporea natura separatum: corpora prima non haberent ubi consistere, aut qua moverentur. quod autem corpora prima in inani, seu per inane moveantur, non iccirco minus inane purum intelligitur. Quin eo ipso, quod in inani corpora prima moventur, ipsius inanis natura pura declaratur. Hoc enim vacui atque inanis proprium est, corporibus locum et viam suppeditare, et corpora in se recipere, et corporibus cedere: contra corporum proprium est obstare, nullumque aliud corpus in se recipere. *Lamb.* Observanda Latinitas, 'Utraque sibi per se est:' arbitror autem istud *sibi* jungendum esse cum *se*; uti dicebant meus mihi, tuus tibi, suus sibi, &c. pro eo qui maxime propius καὶ ἰδιαιτῶς esset. Exemplum e Plauto Terentioque peti possunt. *Fab.*

508 *Quacumque vacat spatium; et ea vacuum, &c.*] Hoc ipso refelles quod asserit Gifanius in illo suo Indice ad locum quemdam Ovidii in voce ut. Testimonia multa collegit Ciofanus ad Eleg. 1. lib. 1. Ponticorum. *Fab.*

509 *Corpus ea non est*] Corpus ea quidem parte non est, qua parte est inane: sed tamen nihil vetat, quo minus per inane ferantur corpora prima. Hæc igitur verba, 'Corpus ea non est,' sic intellige: ea parte, qua parte est inane, non est corpus,

Delph. et Var. Clas.

nempe spectata ipsius inanis natura per se, et separatim, ut principio separato. Pergit autem, et conatur ostendere hoc argumento Lucretius, corpora prima esse simplicissima, et solidissima, utpote inani carentia: quemadmodum inane alterum principium mollissimum est: utpote corporis omnis expers, et corporibus omnibus cedens. *Lamb.*

510 *Vacuum Inane*] Quod otiosum alias epithetum addidisse notat Turnebus Adv. 5. 24. cum alias aër quoque inane vocetur. Virgil. *Æn.* 12. 906. 'Tum lapis ipse viri vacuum per inane volutus.' quæ nostri est imitatio. *Hav.*

511 *Sunt igitur solida, &c.*] Ergo (inquit) corpora prima, quæ sunt primordia rerum, ab inani separata, eique plane adversa, ab inani sunt plane vacua. *Lamb.*

Sine inani] I. e. ἀνέροχα κενόν, seu inanis expertia. *Lamb.*

512 *Præterea*] Altera ratio, per quam probat, corpora prima esse inanis expertia. Res genitæ (inquit) habent in se inclusum inane: alioqui non interirent, neque dissolverentur. Quod si ob id intereunt, quia in eis est inane: materiam igitur aliquam solidam et inanis expertem constare necesse est, ne res omnes ad nihilum redigantur. *Lamb.* Vss. 7. supponit in rebus concretis, quas genitas vocat, varia spatiola inania intermixta; et tum adjicit corpora prima, seu simplicia, esse perfecte solida: congeries enim istorum simplicium corporum inania illa continet, et quid Inane potest continere præter solidum, nisi quis fingat inane posse inania complecti? Et demum vss. 2. monet ista solida nulla vi diffringi posse, ideoque indissolubilia esse, et æterna. *Creech.*

Genitis in rebus inane est] Alioqui nunquam dissolverentur: imo nunquam creatæ fuissent. *Fab.*

514 *Nec res ulla potest, &c.*] I. e.

Lucret.

3 Q

nemo est, qui vera ratione probare possit, ullam rem suo corpore inane continere et celare, nisi id, quod continet et celat ipsum inane, solidum esse fateatur. At hoc solidum nihil aliud esse potest, quam primorum corporum congressus. *Lamb.*

516 *Si non*] Pro *nisi*. quod amat Lucretius. *Preig.*

Quod cohibet] Id quod continet ipsum inane in se inclusum. *Lamb.*

518 *Concilium*] Cætus, congressus, *συμπλοήσις*. *Lamb.*

Quod inane queat rerum cohibere] Ita libri vet. *inane rerum*, i. e. in quo res geruntur. supra vers. 440. Et ita semper loquitur. vulg. *tectum*. pessime. *Gif.* Secutus eram olim libros excusos Parisienseis, Venet. recentiores, Florent. Lugdunenseis, in quibus scriptum est, *quod inane queat tectum cohib.* Nunc manuscriptos omnes, quibuscum consentiunt Veneti antiq. et Vicet. qui habent, *quod inane queat rerum cohibere*, sequi malui: cujus scripturæ rationem exputare non possum, nisi forte dicamus, *inane rerum* dici a Lucretio alteram naturam rerum, quæ appellatur *inane*. supra enim dixit, duas esse naturas duntaxat in rebus, corpus et inane: et quæ iis accidunt. *inane rerum* igitur, i. e. id principium, seu eam naturam, quæ est in numero rerum: vel inanitatem rerum, quomodo usurpavit Persius Sat. 1. 1. 'quantum est in rebus inane?' vel potius *inane*, quod est in omnibus genitis, ut supra, non longe: 'quoniam genitis in rebus inane est.' Non placet autem quod sycophanta quidam, et germanus Zolius, *inane rerum* sic explicat: inane, in quo res geruntur. i. e. feruntur, seu moventur, inquit ille. *Lamb.* *Inane queat rerum*. Hic vero naviter ridiculus est Gifanius. Sed jam a Lambino vapulavit. *Fab.* *Inane rerum*. Id inane quod in rebus genitis est, ut vs. 512. Gifanius, Illud Inane in quo res geruntur vel moventur:

absurde. Quidam Codd. pro *Rerum* habent *Tectum*. Creech. Ita probatior Mss. et editiones meliores, quomodo et ex veteribus membranis restituit Turneb. Adv. 19. 15. *Hav.*

519 *Materies igitur, &c.*] I. e. corpora igitur prima æterna esse possunt, cum cetera, nempe genita omnia, intereant aut dissolvantur. Sic Diogen. Laërt. ταῦτα δὲ τὰ σώματα ἐστὶν ἄτομα, καὶ ἀμετάβλητα, εἴπερ μὴ μέλλει πάντα εἰς τὸ μὴ ὂν φθαρῆσθαι. id est, hæc autem corpora sunt individua, et immutabilia, nisi velimus, omnia in id quod non est interire. *Lamb.*

520 *Esse æterna potest*] Μεῖωσις. vult enim dicere, debet. Exempli alibi. *Fab.*

Dissolvantur] Tertia vocalis separatur a sequente metri gratia, ut in illo patet Horatiano, Od. 1. 23. 4. 'Aurorum et sylvæ metu:' pro 'sylvæ.' Est enim trisyllabum in Horatio. In hoc licentiosus est quam maxime Tibullus, Græcos poetas imitatus. *Pius.* Vel dicendum est verum esse spondiacum, vel fieri *διαίρεσι* hoc modo, *dissolviuntur*. *Lamb.*

521 *Tum porro, &c.*] Alio vss. 8. argumento soliditatem principiorum confirmat. Ut enim, nisi Inane foret, omne (quod olim absurdum esse demonstraverat) esset Plenum: sic nisi Plenum aliquod foret, ideoque perfecte solidum; totum quacunque patet universum esset spatium Inane, quod non minus incongruum et absurdum. Huc spectant Epicuri verba apud Plutarchum de Placitis Philos. 1. 3. ὅτι δὲ ἐστὶν ἄτομος, σαφές· καὶ γὰρ ἐστὶ στοιχεῖα ἀεὶ ὄντα, καὶ ἀπὸ τοῦ κενοῦ διοριζόμενα. ut emendat Gassendus. *Creech.*

522 *Certa*] Ita Vet. libri fere omnes, ut et mox. Marullus: *cæca*. et ita quidam libri, et omnes vulgati fere. Quod tamen inrepsit ex aliis locis. Vide *Cæcus* in Indice, et inf. vs. 527. et 4. 85. *Gif.* Si legemus *corpora cæca*, ut habent omnes libri

vulgati, *cæca* interpretabimur, sub aspectum non cadentia, et oculorum obtutum effugientia, ἀόρατα. Sin, ut manuscripti, Vaticanus, et Bertin. et Memm. *corpora certa* (quam lectionem nunc magis probo) dicemus, corpora finita non numero, sed ratione. *Lamb.* *Cæca*. *Certa* rectius: ut et vs. 527. *Creech.*

523 *Quæ loca complerent*] Quæ complerent spatia, seu διαστήματα a se occupata, et possessa. *Lamb.*

Quæcumque] Quæcumque veteres quidam. *Gif.*

524 *Omne quod est spatium, vacuum constaret inane*] Hæc verissima inter-junctio. Vacuum, inane semper vocat. *Gif.* Parum admodum refert, utro modo distinguas, hocne modo, *Omne, quod est, spatium vac. const. inane*. an illo, *Omne, quod est spatium vacuum, &c.* ego tamen priore modo malo. Nam per *omne* significare videtur, τὸ πᾶν, i. e. universum. *Omne* igitur quod est, inquit, i. e. universum, esset spatium vacuum, atque *inane*: neque præter inane quicquam esset in natura rerum. Hæc est hujus loci sententia, quantumvis reclamant licet simioli. *Lamb.*

525 *Alternis*] Alternatim. *Lamb.* Corpus inani distinguitur, inane autem corpore. miscentur, temperantur, alternatim coalescunt, si ita licebit loqui. *Fab.*

526 *Quoniam nec plenum naviter*] Quoniam nec plenum est duntaxat in natura rerum, nec inane. *Lamb.*

Naviter] Prorsus, ἀκριβώς. Sed ne quis erret, non dicit Lucretius, id, quod est plenum, id est corpus solidissimum, et ἄτομον, non esse naviter plenam, nam contra supra probatum est, et id, quod est corpus seu plenum, esse sine inani, et merum corpus: et inane, esse merum inane, ac sine corpore: sed docet, hoc universum neque esse prorsus plenum, et corpus merum, nec vicissim prorsus inane, sed corpore, et inani distinctum.

Nam et in inani corpora prima assidue moventur; et inane corporibus locum præbet, ubi moveantur. Vel hoc dicit, nihil esse genitum, quod vel prorsus plenum, vel prorsus inane sit. *Lamb.*

Nec plenum naviter] Nil est quod sit plenum naviter, neque quidquam est quod sit plane vacuum sine omni pleni mixtione. Loquitur autem de rebus genitis seu concretis, non autem de principiis rerum. Quamquam principia dici non possunt plena, sed solida. *Fab.*

527 *Corpora cæca*] Corrige *tota*. hoc est, corpora solida: quæ undecunque penitus plena, sunt meatus nullos habentia. *Pius.*

528 *Pleno*] Recte, ut liquet e vs. 526. quoniam vero in Ms. Cod. nescio quo *pæna* legitur, aliquis legendum conjicit, *Quæ spatium pæna possint distinguere inanis*: i. e. efficiendo ne sit inane. *Creech.*

Pleno possit distinguere inane] Cum in Gottorp. cod. atque aliis nonnullis libris Mss. reperiretur: *pæna possint dist. &c.* Vossius legendum conjecit: *Quæ spatium pæna possint distinguere inanis*. ut *pæna inanis* q. d. *dummo inanis*, significet: *efficiendo ut sit Inane*. Et Vossii autem Mss. quidam liber penitus habebat, unus autem pro *inane*, *inanis*. *Preig.*

529 *Hæc neque dissolvi, &c.*] Res omnes genitæ dissolvuntur atque intereunt vel injuria externa, et ictibus extrinsecus inflictis, vel interno aliquo vitio. Corpora prima autem (inquit Lucretius) neutro modo dissolvi, aut labefactari, aut perfringi possunt, neque ullo alio modo. *Lamb.* Postquam soliditatem corporum primorum demonstraverat, eorum æternitatem adstruit vss. 12. Solida enim sunt perfecte plena, nullum inane continent, ideoque dissolutioni minime obnoxia; omne enim corpus quod divisibile exsolubileque est, tale est, propter Inane interceptum, par-

tes dissocians, et ingressum præbens virtuti externæ, ad eassejungendas: Id vero quod inextolubile indivisibileque est, tale est, quia omnino plenum solidumque, quod nullum Inane habeat ex quo partium separationem timere possit. Epicurus ad Herodot. definit Atomum Πλήρη τινὲ φύσιν, καὶ οὐκ ἔχουσιν ὅπη, ἢ ὅπως διαλυθήσεται. Creech. Neque extrinsecus. Quia plagæ nil possunt sine inani, qua scilicet penetrent. Fab.

530 Nec penitus] Quia, cum sint solida, nullus locus plagis internis esse potest. Fab.

Retexi] Ἀναλύεσθαι, resolvi. Lamb. Dissolvi, ita ut textura pereat. Notum est τὸ Re habere aliquando vim ἀνασκευαστικὴν, ut refixit, revelare, &c. Fab.

531 Nec ratione alia] Nulla enim esse potest, nisi ex utraque superius posita constaret. Fab.

Tentata] Sic dicimus Latine, morbo tentari. idem 6. 1114. 'Atthide tentantur gressus, oenique in Achæis Finibus.' Idem hoc eod. lib. vs. 632. 'Quæ nondum clueant ullo tentata periculo.' Horat. Epist. 1. 6. 28. 'Si latius aut renes morbo tentantur acuto.' Lamb.

532 Id quod jam supera] I. e. supra. sic autem habent quattuor libri manuscripti, quibuscum consentiunt Parisienses. Lamb.

Capere] Δέχεσθαι, recipere. Lamb.

535 Manabile frigus] Quod Virgil. dixit penetrabile: i. e. quod facile in parteis intimas penetrat. sed mirum nomen 'manabile,' a verbo manandi, cum sit absolutum. tale est interibile ab interire, apud Arnobium lib. 2. 'Quod et illis argumenta sunt præsto, quibus eas passivas atque interibiles invenitur; et his contra non desunt, quibus esse divinas immortalesque monstratur.' Lamb.

536 Nec penetr. ign.] I. e. qui in res omneis, quibuscumque adhæserit, sese cito insinuat. Lamb.

Conficiuntur] Perficiuntur, consummantur, absolvuntur: juxta illud Ovidianum Met. 1. 432. 'Cumque sit ignis aquæ pugnax, vapor humidus omnes Res creat, et discors concordia factibus apta est.' In alia significatione conficere idem est quod enecare et occidere: unde ferarum confectores appellati, qui conficiunt bestias: hos multi bestiarios appellant. Pius.

537 Et quam quæque magis] Sic est legendum, reclamantibus omnibus exemplaribus, et libr. vulgatis. Sic enim loquuntur Latini: quo magis, hoc, vel eo magis: quanto magis, tanto magis vel tam magis: quam magis, tam magis, seu tanto magis. Itaque cum hoc loco ita scriptum esset, Et quo quæque magis, et cætera, Tam magis, &c. ego et ab aliis locis admonitus, et consuetudinis Latinorum memor, scripturam vulgatam emendavi. Lucretius 2. 197. 'nam quam magis mersimus (al. ursimus) altum Directa, &c. Tam cupide sursum revomit magis.' Idem 4. 249. 'et quanto plus aëris ante agitur, Et nostros oculos perterget longior aura, Tam procul esse magis res quæque remota videtur.' Licet et alia ex hoc scriptore exempla colligere. sic Virg. Æn. 7. 787. 'Tam magis illa fremens et tristibus effera flammis, Quam magis effuso crudescunt sanguine pugna.' quem Virgilii locum Quintilianus ait esse ex illo versum, 'Quam magis ærumna urget, tam magis ad malefaciendum viget.' Idem Virg. Georg. 3. 309. 'Quam magis exhausto spumaverit ubere mulctra, Læta magis.' quo in proximo exemplo subintelligitur tam. Terentius Adelph. 4. 5. 63. 'nisi quia quam Misere hoc cupio esse verum, tam vereor magis.' Plant. Bacch. 5. 1. 5. 'quam magis id repeto, tam magis uror.' Idem Pœnulo 1. 2. 135. 'Quam magis aspecto, tam magis est nimbata, et nungæ meræ.' Lamb. Lambinus quam.

contra libros omnes. Gif. Quam. Quo Omnes Codd. Lambinus tamen multis aliis exemplis monitus Quam edidit. Creech.

538 His rebus] Videtur legendum, Tam magis ictibus hæc penitus tentata labascit. Scio quidem esse, qui per ista verba (his rebus) ignem, humorem, &c. intelligant; sed hoc loco agitur de plagis in universum, æstu, humore, frigore, &c. Tamen vide Emendationes. Fab. Ictibus hæc legit Faber, et addit, se quidem scire esse qui per ista verba (his rebus) ignem, humorem, &c. intelligant (Lambinus notat) sed hoc loco agitur de plagis in universum. Ingeniose fateor, at quis non videt his rebus aptissime respondere istis verbis vs. 536. 'Quibus omnia conficiuntur?' Creech.

541 Præterea nisi, &c.] Præterea (inquit) nisi materia fuisset æterna, res omnes genitæ ad nihilum redactæ essent: et quæcumque videmus, ex nihilo renata essent. Lamb. Alio vs. 11. pugnat argumento e communi illo Epicuræorum effato, De nihilo nihil, et in nihilum nihil, deducto. Si enim prima rerum semina interirent seu dissolverentur, in nihilum reciderent: nulla enim sunt priora primis principia in quæ resolvi possint. Ideoque res quotidie natæ e nihilo orirentur. Æterna igitur esse semina, vel res e nihilo oriri, quo nihil absurdius dici posse philosophi crediderunt, concedatur necesse est. Epicurus ad Herodotum, ταῦτα δὲ τὰ σώματα ἔστιν ἄτομα, καὶ ἀμετάβλητα, εἴπερ μὴ μέλλει πάντα εἰς τὸ μὴ ὂν φθαρῆσθαι. Versu autem 549. et duobus sequentibus hanc Principiorum immortalitatem solidæ istorum simplicitati deberi breviter ostendit. Creech.

543 De nihilo quoque nata] Ita recte quidam libri. In quibusdam vet. quæ nata, quæ tanta, quæ rata. sæpe que pro quoque positum est ob notas: et r pro n. Nec mutanda scriptura est

ex loco inf. vs. 675. Similia vide inf. 3. 710. 716. Gif. Sic restitui a codicibus manuscriptis ad hanc scripturam quasi manu ductus: in quibus scriptum est partim, De nihiloque nata: partim, quæ tanta: partim, quæ nata. ex qua postrema scriptura alii fecerunt, De nihilo quæ nata, ut habent omnes fere vulgati codices: alii, De nihilo quoque nata: quæ tamen probabilis lectio est. alius, nescio quis, in cod. Bertiniano reposuerat, De nihiloque creata. Sunt et qui legunt, De nihiloque parata forent. sed ita legendum esse, ut excudendum curavi, evincit locus similis infra eod. lib. vs. 675. 'De nihiloque renata virescat copia rerum.' Quod autem quidam sycophanta negat ex illo loco hunc sic esse scribendum, ego mendaci et perjurio non credo. Lamb. Quod necessario sequitur. al. de nihiloque renata. Fab. Quæ nata. Nard. vitiose Quidam Nihilo quoque nata. Alii Nihiloque creata. Gassendus reducta. Creech.

547 Dissolvi quo] I. e. in quæ primordia res quæque genitæ sui interitus tempore dissolvi queant. Lamb.

547 Supremo] Ultimo. Horat. Epist. ad Torqu. 1. 5. 3. 'Supremo te sole domi Torquate manebo.' Idem ad Alb. Tib. 1. 4. 13. 'Omnem crede diem tibi diluxisse supremum.' Lamb.

548 Suppetit] Suppetat, satis sit, ἐπαρκεῖν, vel parata sit. Nam suppetit, hoc loco absolute accipiendum est, ut sæpe alibi. Lamb.

549 Sunt igitur solida] Concludit hunc locum hoc modo: Constant igitur corpora prima solida simplicitate, i. e. sunt solidissima et simplicissima: atque ita sunt æterna. quod si non essent solidissima, interirent tandem, neque æterna essent. Si corpora prima interirent: vel non haberent res naturales, semel peremta, unde reficerentur, vel ex nihilo reficerentur: quod fieri non posse probatum est. Lamb.

550 *Nec ratione queunt*] *Lego queant*, possint, possent. *Fab.*

552 *Denique si, &c.*] Perperam Marullus hunc ordinem contra veteres libros omnes mutaverat; quod et alii male sunt secuti. *Gif.* Scio hos quatuordecim versus, qui deinceps ab hoc numerati sequuntur, in codicibus vulgatis ordine converso infra verum, cujus principium est, *Innumeralibus plagis, &c.* collocari. Ego tamen, quem ordinem in quinque codicibus manuscriptis, et in Venetis antiquis, in Paris. in Vicetinis reperi, servavi. *Lamb.* Sic habent libri manuscripti. sententia autem hujus loci hæc est: Si non essent aliqua corpora solidissima, quæ numquam ulla vi frangerentur; et si non esset tum rerum frangendarum finis, cum ad ea corpora perventum esset: jam corpora prima, i. e. primordia rerum, ita ad nihilum essent redacta, ut nihil ex illis conceptum et concretum ad justam magnitudinem pervenire posset, &c. *Lamb.* Nobilis quæstio. Sensus est: Nisi finem certum frangendis seu dissolvendis rebus natura statuisset, ita jam deminuta corpora primordialia essent, nihil ut ex iis posset maturescere: at nunc, uti sese res habere videmus, finis aliquis rebus frangendis est, ultra quem nullus progressus datur. Itaque solidum aliquid et *ἄθραυστον* in natura sit necesse est, unde omnia revirescant. *Fab.* Iterum vs. 14. monet rerum omnium incremento statutum esse certum et definitum tempus; ideoque semina e quibus istæ res augentur certæ esse molis, indissolubilia etiam, nec frangi posse: aliter enim per infinitum illud, quod abiit, tempus fracta et dissipata in tam exiles minutias redacta fuissent, ut nullis unquam, ideoque non paucis annis reficerentur, et in molem coalescerent. Et hæc omnia agnoscet qui res citius dissolvi, quam refici posse cogitat. *Creech.*

556 *Finem*] Codices fideliores reseruant *florem*: quam lectionem maxime probo. *Florem* expone absolutam crescendi perfectionem. *Pius.* Ita omnes fere. veteres quidam tamen *florem*; quod etiam rectum est, sed ex aliis locis inrepsisse videtur. Vid. similia inf. 3. 771. *Gif.* *Finem* Quidam libri manuscripti, et nonnulli typis excusi habent, *pervadere finem*: quos ego sequor. *florem* tamen, quod in aliis libris reperitur, non improbo. sic enim sæpe alibi, ut infr. statim 565. 'quibus possint ævi contingere florem.' et 3. 771. 'cupitum ætatis tangere florem.' et 5. 845. 'Nec potuere cupitum ætatis tangere florem.' *florem* autem, i. e. ἀκμήν, justum et perfectum vigorem. *Lamb.* *Florem.* *Finem* G. *Lamb.* alique, istamque etiam vocem *Fayus*, qui aliorum errores semper approbat, tuetur. At *Finem* vel prorsus enervat argumentum, vel saltem infirmius reddit, et obscurius. Flos ætatis, ἀκμή, justus perfectusque vigor. *Creech.*

557 *Nam quidvis citius diss.*] Facilius est diruere, quam ædificare. sententia vulgata. Sic *Isoc.* πρὸς Φίλιππον Εἰδότες, ὅτι συστήσαι μὲν ἐστὶν ἅπαντα χαλεπὸν, διαλῦσαι δὲ ῥᾶδιον. i. e. 'Scientes componere quidem in rebus omnibus esse difficile, dissolvere vero, et diruere, facile.' *Plutarch.* περὶ τοῦ ἀκούειν "Ὅσπερ ὁ Λακεδαιμόνιος ἀκούσας, ὅτι Φίλιππος Ὀλυμπον κατέσκαψεν, ἀλλ' οὐκ ἀναστῆσαι γε τοιαύτην, ἔφη, πόλιν ἐκείνους ἂν δυνηθείη. i. e. 'Quemadmodum Lacedæmonius ille, cum audisset, Philippum Olynthum funditus evertisse: at talem urbem (inquit) de integro excitare non possit ille.' *Lamb.*

558 *Quapropter longa diei Infinitæ ætas anteacti temporis omnis* Quod *fre-gisset adhuc disturbans dissolvensque, Nunquam reliquo reparari tempore posset.* Rem vero admirabilem, scilicet! 'Ætas longa diei infinitæ anteacti temporis!' quid hoc? Si serio lo-

quendum, et libere, dicam, Nugæ et mera ἀπράδια. Legendum enim, *quapropter longa dies*, et *Infinita ætas anteacti temporis omnis, &c.* Notum illud: *Longa dies homini docuit parere leones.* Et hoc *Lucretii* in 4. 201. 'hæc puncto cernantur lapsa diei.' i. e. temporis. Neque unquam aliter scripsere, qui pure et Romano ore locuti sunt. *Fab.* *Faber* legit *Longa dies, et Infinita ætas*, et hanc emendationem hujus libri vs. 234. *Infinita ætas consumse, anteacta ies-que* egregie confirmat. *Creech.* Iterum hic adjectiva duplicat. *Hav.*

559 *Infinita ætas*] Infinitum tempus præteritum. Si legis *infinitæ*, junge cum diei. *Pius.*

Anteacti temporis omnis] Sic habent libri manuscripti. *Lamb.*

560 *Adhuc*] Εἰς τὸ νῦν in hunc usque diem. *Fab.*

561 *Nunquam reliquò*] Ita veteres quidam. *Fab.* In aliis quibusdam: *Reliquò id nunquam.* Vulg. *Id nunquam reliquo.* *Gif.* Sic habebant etiam nostri libri veteres: quod cum in prima editione non observassem, admonuit me *Adr. Turnebus.* *reliquò* porro quattuor syllabarum est. *Lamb.* Ita *Msa.* uterque *Lugd. Bat.* nisi quod *relicuo* scribatur in *Sec.* et quum ita quoque manu prima in primo existisset, mutatum deinde atque interpolatum est. Ita quoque *Turnebus Advers.* 19. 15. et ipse *Lucretius* 4. 973. 'Reliquas tamen esse vias in monte patentes.' *Hav.*

562 *At nunc nimirum*] Concludit, certum finem esse rerum frangendarum, ad quem cum perventum fuerit, tum res frangi desinant. Ex quo efficitur, ut sint quædam corpora minima et solidissima, inanis expertia, quæ numquam frangi possint: ex quibus res quæque et reficiuntur, et ad ætatis florem, justamque magnitudinem perveniunt. *Lamb.*

564 *Generatim*] Itaque genera seu

species non minuuntur, οὐδ' ἀλλοιοῦνται. *Fab.*

565 *Contingere*] Consequi, adipisci. *Lamb.*

566 *Huc accedit*] Alia ratione probat, primordia rerum solidissima esse oportere, nempe quod, quamvis sint talia, possint tamen in concilio et congressu, id est, in rebus gignendis, effici mollia, inanis interventu, ut ita ex iis fiat aër, aqua, vapores, et similia. at si essent sua natura mollia, non possent ex iis fieri silices, ferrum, adamas, et similia. *Lamb.* Alii *Hoc.* quod idem est. *hoc*, pro *huc*, *isthoc*, pro *isthuc*; titivilitia grammaticæ. Sententia est: Sed cum solida sint prima corpora, unde mollities, ὑγρότης, et liquidum concretum, &c. Ex admistione inanis. *Fab.* *Huc accedit uti, &c.* Atomorum soliditatem vs. 12. confirmat. Quia enim manifestum est esse in rerum natura corpora dura ac mollia, declarat, si principia quidem assumantur solida, posse ex illis fieri non modo res duras, ut perspicuum est, verum etiam molles; quoniam quod concrevit ex ipsis mollescere poterat ex intermitione inanis. Sin autem mollia supponantur; tum poterunt quidem res effici molles; at nulla ratio suberit cur possint dici duræ effici; soliditate viz. quæ est fundamentum duritiei, nulla extante. *Gassendus.* *Creech.*

567 *Cum constant*] Sic legendum, et ita scriptum est in quattuor libris manuscriptis: quibuscum faciunt aliquot typis impressi, ut *Parisiens.* *Veneti antiq.* *Vicetini.* quod annotavi, ne quis semidoctus putet reponendum, *cum constant.* illo enim modo potius loquebantur antiqui. *Lamb.* Pro, *cum constant.* Ita scilicet loqui mos erat. Istud enim *cum* eandem vim habet ac τὸ *quamvis*; sed *quamvis* apud *Horat.* *Ovid.* *Sallust.* cum primo modo junctum videas, exempla ex iis peti possunt. *Fab.*

568 *Aer, aqua, terra, vapores*] Vapor, ignis est. Dices, ergo elementa non sunt prima corpora; non sunt, neque adeo possunt. quid ita? quia concreta, quia *συστήματα*, &c. Elementa enim sunt principia secundaria, ut vulgus loquitur. *Fab.*

569 *Quo pacto fiant*] Scribe interrogative: quomodo fiunt mollia, scilicet cum e solidissimis principiis oriuntur? Et qua vi? Qua potentia? *Quæque gerantur.* Lego *geruntur*? per interrogationem. Mirum est, inquit poëta, ex solido corpore genita, fieri corpora meatibus plena. Interrogat quomodo hæc, quæ contradictionem inferre videntur, geruntur. *Pius.* Tmesis, quocunque modo fiant, et quacunque vi gignantur illa, nempe aer, aqua, terra, vapores; proinde quasi dicat, Non est enim hujus loci docere, quomodo ex primordiis solidissimis fiant aer, aqua, et cetera mollia. Mendose in aliis libris legitur, *Quæ vi quæque gerantur.* legendum enim, *Qua vi cunque gerantur.* quantumvis reclamant quidam *βδελυροὶ συκοφάνται.* *Lamb.*

Et qua vi cumque gerantur] *Quæque.* ut et supr. vers. 130. *Lambinus* *genantur.* male, contra libros vet. *Gif.* Istud *cumque* jungi cum *pacto* debet, ut et cum *vi.* *Genantur* autem, optime *Lambinus.* At *Gifanius* qui male istud ab illo introductum queritur, nimis nugator est. Deinde quid discriminis inter τὸ *genere* et *gerere*, non viderat. *Fab.* *Quæque gerantur* *Nardini.* *Gerantur* *Gif.* et *Parrens* *amant.* *Genantur* tuetur *Lambinus.* Totum vero hunc versum tanquam importunum, et malæ fidei possessorem, ex hoc loco amovendum esse censeo: at si quis retineat, cum *Lambini* explicatione abeat contentus. Hæc enim ille: Quocunque modo fiant, et quacunque vi gignantur illa, nempe aer, aqua, terra, vapores; proinde quasi dicat, &c. *Creech.* Sic

cum *Gifanio* legimus. Quicquid aliter post *Lambinum* statuunt viri docti. *Preig.* Ex consensu optimorum codicum Mss. *genantur*, quod mihi satis aptum videtur, hoc loco retinui. *Hav.*

570 *Semel*] Ita præclare legunt Mss. quum etiam *Ed. Bas.* hanc vocem in marg. ut ex *Ms.* haustam agnoscat. *Simul* enim, quod hactenus locum occupavit, plane hic est inconueniens. Veteres vero eleganter hac voce *semel* sunt usi. *Lucan.* 3. 147. de *Cæsare*: 'semel omnia victor Jusserat.' et de *Pompeio* 8. 705. 'Pompeiusque fuit, qui nunquam mixta videret Læta malis: felix nullo turbante Deorum, Et nullo parcente miser. Semel impulit illum Dilata Fortuna manu. pulsatur arenis,' &c. et alibi. Quod ipsum verbum *Tertulliano* in *Apologético*, et aliis auctoribus suo tempore restituimus. *Semel*, omnino, *eens voor al.* *Hav.* *Simul.* Cur *simul*? Nonne sufficit *admistum* dixisse. Lege cum *Lib. Mss.* *semel.* quo sensu *Lucanus* etiam: alibi, et lib. 6. fine: 'Nequeunt animam sibi reddere fata Consumpto jam jure semel.' *Preig.*

572 *Unde queant validi*] Hunc versum producit testem *Nonius Marcell.* in voce *silex.* *Lamb.* *Validi silices.* Huc respexit *Servius* ad *Virg. Æn.* 8. 233. 'Stabat acuta silex,' ita scribens: 'Pene omnes hunc silicem dixerunt. Nam et *Varro* et *Lucretius* ita dixerunt. Tanta tamen est *Virgili* auctoritas ut persuadeat nobis, etiam hanc silicem dici.' *Hav.*

573 *Nam funditus omnis Principio fundamenta*] Fundamentum cujusque rei debet esse firmissimum ac solidissimum. At si principia rerum essent mollia, fundamentum rerum naturalium esset infirmum, imbecillum, fragile, et caducum. Ergo primordia, seu principia rerum non sunt mollia, sed potius solidissima. *Lamb.*

Omnis. Omni G. P. recte. Creech.

Porro si nulla est] Quod est falsum *Epicureorum* sententia: sed *Peripatetici* volunt esse verum. Sciendum est autem, hæc duo, nullum esse finem rebus frangendis, et res in minimas parteis non resolvi, ratione, et sententia unum esse, vel se mutuo consequi, atque inter se congruere. nam si res non resolvuntur in minimas parteis; ergo nihil erit minimum: ergo erit aliquid minus: ex quo consequetur, ut res omnes in parteis infinitas dividi possint. *Lamb.* Ut isti volunt, non *Epicurus.* *Fab.* Ultimum, quo utitur, argumentum vss. 7. jam probatis nititur. Olim demonstraverat, vel semina quædam ab æterno indissoluta et infracta esse, aut nullas res omnino nasci, vel e nihilo oriri potuisse: res nasci ipsi sensus demonstrant, et nihil e nihilo oriri fatentur omnes; si vero nullum esset solidum quod frangi et dissolvi nequeat, ubi inveniremus corpora illa ab æterno indissoluta et infracta? Cum enim fragiles moleculæ infinitis occursibus ictibusque obnoxie sint, fieri non potest, ut tam diuturno tempore non sint exsolutæ. *Creech.*

Porro si nulla est, &c.] Hi 7. versus non inveniuntur in *B. v.* 630. pro *Tempore* *Fayus* legit *Corpore*; et pro *quædam* alii *Quæque.* utrumque imperite. *Creech.*

579 *Quædam*] Sic legendum, non *quæque*, nec *quæquam*: quæ duæ scripturæ vitiosæ natæ sunt fortasse ex illa depravata *quaquam*, quæ reperitur in duobus manuscriptis: depravata est autem ex recta *quædam*, cum a librario d littera esset inversa. Sed hujus loci sententiam explicemus. *Demus* (inquit) nullum esse rerum frangendarum finem, quod tamen est falsum. verum tamen *demus.* certe nihilo minus necesse est aliqua corpora superare, i. e. superesse, et *περιγίvesθαι* rebus gignendis, quæ corpora nullo periculo fuerint tentata. alioqui

consumpta materia, et rebus ætate confectis, et corruptis, vel nihil renascetur, vel res ex nihilo reficerentur: quod est *ἀδύνατον.* *Lamb.*

Tamen] Pro *tandem.* *Plaut. Terent. Fab.*

581 *Clueant*] *Sint. Fab.* An ex Mss. ductu scribendum? *Quæ nodum cieant nullo t. p. i. e.* quæ densam et stipatam efficiant materiam. Non tamen temere mutandum, sæpe enim *cluere* a poëta pro *esse* dicitur. *Hav.*

582 *At quoniam*] Argumentum est a repugnantibus. Si quis dicat, corpora prima esse fragili natura prædita, negetque esse solidissima, hæc pugnant inter se, et illa esse fragilia, et eadem ab æterno tempore ad hunc diem integra et salva remanere potuisse, cum assiduis ictibus fuerint verberata ac vexata. atqui salva et incolumia remanserunt: alioqui res ex nihilo reficerentur. ergo corpora prima sunt solidissima, neque fragili natura prædita. Est igitur in rebus aliquid minimum: et frangendarum rerum modus, et finis est aliquis. *Lamb.* Et *quoniam.* Falsa suppositio ex assertione *Peripatetica.* *Fab.*

585 *Denique jam quoniam*] In duobus cod. manuscript. et in aliquot excusis etiam hoc loco, ordine mutato, deinceps sequebatur hic versus, cum aliis sex, *Porro si nulla est frangendi redd. fin.* ego secutus sum plerosque typis excusos, neque tamen meum esse puto hunc vel illum ordinem probare, aut improbare. *Lamb.* His vss. 15. aliam subjicit rationem *Lucretius* ductam ex multiplici naturæ constantia, ut in provehendis semper animantibus ad certas usque virium, incrementi, ac vitæ metas, in imprimendis semper iisdem singulorum generum discriminibus et notis; quæ præstitura sane non esset, nisi principiis uteretur certis, et constantibus, atque adeo dissolutioni, mutationique non obnoxiiis. Unde enim seminibus quotidie mutatis ista

tam pertinax constantia? profecto non eadem hominibus, aliisque animalibus, constaret forma: quædam immensis viribus et longævitate fruerentur, dum alia ejusdem generis pusilla nimis essent, et brevissimæ ætatis: frequenter albos corvos, et aliquando nigros cygnos videremus. Creech.

586 *Vitamque tuendi*] Quidam libri habent *tenendi*, minus recte: quamvis non me fugiat, Latine dici *vitam retinere*, et simplex pro composito interdum usurpari solere. Lamb. Rebus etiam inanimatis vitam hoc loco, ut supra ævi ætatisque finem ac florem cuique suum tribuit. vid. vs. 556. 565. Preig.

587 *Fœdera naturai*] Senec. in Medea non minori elegantia 'fœdera mundi' dixit. Sic enim ille vs. 335. 'Bene dissepti fœdera mundi Traxit in unum Thessala pinus Jussitque pati verbera pontum.' et vs. 606. 'Vade qua tutum populo priori: Rumpe nec sacro, violente, mundi Fœdera sancta.' adde Claud. 1. in Ruff. in princ. Preig.

589 *Nec commutatur quicquam*] Et quando nulla res genita suam nascendi condicionem mutat, aut a suo naturali ordine discedit, immo vero constantissime legem a natura descriptam, ratumque ordinem servat, usque adeo, ut corvi nigri ex corvis nascentur, et e cyenis cyeni candidi gignantur: nimirum dicendum etiam est, prima corpora, ex quibus cetera constant, et quidem multo magis, esse immutabilia. legendum autem est, *quin omnia constant*, potius quam, ut vulgo, *quando omnia constant*. Lamb.

Quin constant] Imo constant. in al. *quando*. male. Fab. et Creech. *Constant*. Suam naturam, suumque ordinem servant, *Usque adeo, ut variæ volucres, &c.* Lamb.

590 *Variæ volucres*] Varios colores habentes. Propertius: 'Aut variam plumæ versicoloris avem.' Pius.

In ordine] Ex ordine, vel ordine, ἐφεξῆς, vel ἐξῆς, una serie, perpetuo. Plaut. Terent. Virgil. Fab.

591 *Ostendant*] Sic habent libri manuscripti. nam vulgati habent *ostendunt*, mendose. Lamb.

Maculas generales] Sic legendum, non *genitales*. et ita mox: *generatim*. Gif. I. e. sui cujusque generis proprias. quidam legi volunt *genitales*, i. e. a natura insitas, atque a primo statim ortu tributas: non probo. Lamb.

Corpori inesse] Mss. *Corpore*. Fortasse etiam *esse*. ut supr. vs. 367. et inf. vs. 658. Gif. Alias *corpore inesse*, i. e. in corpore esse. Lamb.

592 *Materia*] Primordiorum. Fab. 594 *Revicta*] Ita veteres. Alii: *revincta*. Gif. I. e. vicissim victa, et superata. sic restitui secutus libros manuscriptos, et nonnullos typis excusos, in his Paris. Venet. antiq. Vicedin. Lamb.

597 *Utque alte terminus hæreat*] Vide supra vs. 78. et inf. 5. 91. Gif. I. e. terminus firmus, ac stabilis, et qui nullis viribus convelli potest. hic versus, et superior, supra positi sunt non longe a principio. Lamb. *Terminus hærens*. Ita Mss. omnes; quomodo cum etiam omnes membranæ quas Lamb. inspexit habeant, merito damnes licet Gifanii, *utque alte terminus hæreat*. vel, quod Faber et Creech. receperunt, *atque alte terminus hæreat*. sumptum a termino qui finem agri cujusque signat. Olympius Nemesianus Ecl. 1. 'Sub te ruris amor, sub te reverentia justi Floruit; ambiguos signavit terminus agros.' Hav.

598 *Generatim sæcla*] I. e. genus omne animantium quodque suam naturam, &c. referre possent. *generatim-sæcla*, hic et passim Lucretius dixit; ut 'semper-lenitas' apud Ter. et 'semper-deus' apud Virg. et similia. Preig.

Sæcla] I. e. animantium genera.

Lamb. Pro singularibus cujusque generis. Fab. Simpliciter hoc loco pro omni animantium genere posuit. Statius Lucretium imitatus l. 11. p. m. 497. pro hominibus, vel potius hominum, ut apud Inferos, simulacris: 'Interea longum cessante magistro, Crescat opus, totisque exspectent sæcula ripis.' Preig.

599 *Natur. motus, v.*] Quod fieri usus docet, et iterum Lucretius 4. non longe ab extr. Lamb.

Motus] Gesticulationes referunt filii quæ sunt in parentibus. Causa est quod sicuti aves colorem in peninis eundem referunt; similiter mores parentum filii repræsentant. quoniam natura primi principii est immobilis. cum idem sit ipsum in filio, quod fuit in patre, neque mutari queat; necessarium est igitur eadem genitiva signa inesse filio, quæ inerant patri. De similitudine Plinius hæc graphice conscribit libro septimo naturalis historiæ. Similitudinum quidem in mente reputatio est: et in qua credantur multa fortuita pollere, visus, auditus, memoriaque haustæ imagines sub ipso conceptu. Cogitatio etiam utriuslibet animo subito transvolans effingere similitudinem aut miscere existimatur. Ideoque plures in homine quam in cæteris omnibus animalibus differentiæ. quoniam velocitas cogitationum animique celeritas, et ingenii varietas multiformes notas imprimit, cum cæteris animantibus immobiles sint animi: et similes omnibus singulisque in suo cuique genere. Hæc Secundus. Aristoteles vero libro de generatione animalium secundo de similitudinibus et earum causis enixissime disputat opiniones priscorum confutans: qui hoc ascribebant semini ex toto corpore defluenti. Pius.

Victum] Sic Codices, at *Vultum* non incommode substituatur. Creech.

Tum porro quoniam, &c.] Hoc dicit; Quoniam usque ad eum apicem, seu

ad id punctum, et *cacumen*, quodvis corpus minui potest, ut id jam cernere nequeamus: nimirum id *cacumen*, quod jam sub aspectum non cadit, partibus caret, et minimum est, i. e. non potest esse minus, quam est. Verum ut totius hujus loci sententiam usque ad versum, *Quapropter qui materiam, &c.* facilius consequamur, sciendum est, Peripateticos et Epicureos cum in aliis multis, quæ ad hanc disputationem non pertinent, tum in his maxime inter se dissidere: primum quod illi volunt omne corpus in parteis infinitas secari posse, neque ullas corporis parteis usque adeo parvas esse posse, ut non possint fieri minores: id est, infinitum nihil esse quidem re et usu, seu functione, et (ut vulgo loquimur) actu; sed τῇ δυνάμει, i. e. potestate: quod item sensit Empedocles: Epicurei autem contra, cujusque corporis censent minimas esse parteis, id est ejusmodi, quibus nullæ possint esse minores, ad quas cum deventum sit, divisioni nullus jam amplius sit relictus locus: deinde quod illi negant inane, ut et Empedocles, et tamen motum recipiunt: Epicurus autem et inane ponit, ac mordicus retinet, et sine inani motum esse non posse contendit. Horum duorum versuum scripturam vulgatam paullum immutavi, partim veterum codicum auctoritate fretus, partim conjectura ductus: quam adjuvat locus, qui sequitur infra vs. 750. 'Cum videamus, id extremum quousque cacumen Esse, quod ad sensus nostros minimum esse videtur.' Sæpe autem in hac voce, et *quojus*, et *quoi*, peccatum a librariis est, cum in hoc scriptore, tum in aliis. Venit nunc unius loci in mentem, qui est hoc eodem in libro, infra non longe, vs. 617. 'Quoi quoniam ratio reclamat vera,' &c. pro quo libri aliquot vulg. habent, *Quod quoniam, &c.* Lamb. Nunc aget de Minimo, (Epic. ἡδίστον vocabat,) ultra quod nulla de-

tur fractio, contra Peripateticos. Inde probabit atomos suas. Cacumen autem vocat Lucretius punctum illud corporis, ad quod ubi deventum est, nulla sectio detur. *Fab.* Alio vss. 16. utitur argumento, subtili equidem, et quod pauci perceperint: *Semina* secundum Epicurum sunt aliqua quantitate prædita, quod vero quantum est extremum habet. Id autem extremum minimum est quod potest concipi; neque unquam existit ab aliis partibus sejunctum et separatum, atque ex istis minimis tota cujusque seminis moles construitur. Cum vero partes constituentes a se invicem separatæ existere nequeant, a se invicem divelli non possunt: quodcunque enim Corpus ab alio disjungi potest, sine illius ope et auxilio suum Esse tueri valet. Ideoque quodlibet semen simplex necesse est, et indissolubile: quoniam constat partibus conceptu minimis, et quas nulla vis potest disjungere, quoniam nulla est vis quæ in nihilum valeat redigere: in nihil enim nihil. Alii legunt: *Quoniam est extremum quodque cacumen Corporis illius, quod nostri, &c.* Creech. Nescio cur veterum lectionem immutaverit Lambin. et qui eum postea secuti sunt editores, cum illa quæ in Mss. etiam L. B. inveniat et omnib. fere impressis, ferri possit, *Tum porro quoniam est extremum quodque cacumen Corporis illius, quod nostri, &c.* quomodo et Ed. Bas. nisi quod ita distinguat: *Corporis: illius, quod, &c.* Hav.

Quojusque cacumen] Ex quojusque fecerant quodque. ut ex quoi, quod. vs. 617. Vide et inf. 2. 17. 3. 998. *Gif.*

603 *Nec fuit umquam per se secr.]* I. e. neque id corporis cacumen, quod jam oculi nostri cernere nequeunt, fuit umquam a suo toto secretum, aut per se: neque posthac esse poterit: quoniam ipsum alterius pars est. *Lamb.* Sed *νῆ* et *δυνάμει* tantum. *Fab.*

605 *Alterius quoniam est ipsum]* In aliis vett. libris: *Alterius quoniam sunt ipsum primaque et ima.* In quibusdam: *Alternis.* Omnia, nisi fallor, mendose. *Gif.* Secutus sum cod. Bertin. et Memm. et quosdam typis excusos. *Lamb.*

Primaque et ima, &c.] I. e. et prima, atque ultima, deinde aliæ, atque aliæ partes corpus constituunt. *Lamb.* Non contemnendum, quod unus ex Vossii codd. habet: *primaque et una.* Preig.

607 *Agmine cond.]* Quidam legi volunt, *Augmine condenso, &c.* *Lamb.* Alii leg. *augmine,* melius. Intelligit autem moleculas, quas alibi glomeramina vocavit. *Fab.*

Naturam corporis] Quidam veteres: *corporum.* *Gif.* Tandem corpus constituunt. *Fab.*

608 *Necesse est hæere, ut nequeant ulla]* Sic restitui, primum injecta mihi mendi suspitione ex veterum codicum scriptura, quæ est, *Unde queant ulla,* cum vulgati habeant *Unde queant nulla:* deinde conjectura auguratus ita esse legendum, ut ego exendendum curavi; cum præsertim hanc scripturam ad oram codicis Memm. annotatam reperissem. sententia autem verborum apertissima est. necesse est (inquit) ita hæere, ut nequeant, &c. *Lamb.* Vet. libri quidam; unde queant ulla. Forte: ut nequeant ulla, et ita Lambinus. *Gif.*

611 *Quæ minimis stip.]* Atqui statim negabit, prima corpora ullis partibus esse prædita. Et certe si partibus constant, ergo possunt dividi. respondet ipse huic objectioni versu proximo. *Lamb.*

Minimis partibus] Quod tamen falsum. unde mox addit *non ex ullorum conciliatu, Sed magis aterna pollentia simplicitate.* Itaque est correctio sen emollitio audacioris dicti. *Magis* autem significat *potius;* idque ni foret, sensus absurdus esset. Catull. 'Id, Manli, non est turpe, magis mi-

serum est.' *Fab.*

612 *Non ex ullorum]* Est διόρθωσις, seu ἐπιθεράπνευσις, per quam declarat, quod superiore versu dixerat, proinde ac si ita dicat: sed ne erres, audi quo pacto sit hoc intelligendum, quod dixi, prima corpora minimis partibus stipata arte cohærere: non enim hoc sentio, prima corpora ex ullarum rerum cœtu atque congressu esse concreta, cum sint simplicissima: sed hoc significare volui, ea esse solidissima, et ita compacta, et stipata, ut neque frangi, neque dissolvi ullo modo possint. *Lamb.*

Non ex ullorum] Gottorp. cod. *illarum.* Lego: *illarum,* sc. partium. Id puto sensus postulat. *Preig.*

613 *Sed magis]* Ἀλλὰ μᾶλλον, sed potius. *Lamb.*

614 *Neque deminui jam]* Sic cod. Bertinianus et Memmianus et Veneti antiq. quos secutus sum. atque ita legendum. *Lamb.*

615 *Reservans semina rebus]* Nam si daretur fractio ad infinitum, necessario species deminuerentur. *Fab.*

616 *Minimum]* I. e. aliquid, quo aliud minus esse non possit. *Lamb.* Modo statnerat semina ex partibus conceptu minimis componi, talia vero minima esse vss. 13. notissimo illo, quo omnes fere philosophi utuntur, argumento confirmat. In his versibus explicandis non tam interpretis quam patroni partes agit Gassendus, et Lucretii sententiam corrigit et emendat, potius quam explicat. Si qua enim sit in hoc argumento vis, siquid ipsa verba valeant, minima hæc, e quibus sua principia componit, Lucretius plane mathematica esse voluit: 'Quæ nullis jam prædita partibus extent.' vs. 619. Semina enim Epicuri magnitudine, et figura, ideoque partibus prædita esse quis dubitat nisi qui in illius philosophia hospes sit, neque Epicurum περὶ γωρίας Ἀτόμου scripsisse noverit? Hoc igitur voluit Lucretius: Semina pri-

ma sunt indissolubilia et æterna, non quia partibus carent, sed quia perfecta soliditate pollentia nulla vi diffringi, aut divelli possint. Si vero quis roget, Quales sunt istæ partes e quibus Semina prima tanquam composita concipiuntur? Resp. Eas nullas habere partes, et esse mathematicas: nisi enim talia minima darentur, nulla esset inter Rem maximam et minimam inæqualitas, quoniam utraque res infinitas partes pariter containeret; ideoque utraque esset infinita. Epicurus Epist. ad Herodotum, οὐ δεῖ νομίζειν ἐν τῷ ὀρισμένῳ σώματι ἀπείρους ὄγκους εἶναι· οὔτε γὰρ σαφῶς, ἐπειδὴν ἀπαξ τις εἴπηδ' ἀπειροὶ ὄγκοι ἐν τινὶ ὑπάρχουσιν, ἐστὶ νοῆσαι πῶς ἂν εἴ τι πεπερασμένον τοῦτο εἴη τὸ μέγεθος. Creech.

617 *Ex partibus infinitis]* Quod absurdum; nam ubi ad ἐλαχιστότατον devenero, tum licebit Peripateticis porro pergere; unde fiet ut his millesima pars in totidem partes æque dividi possit, ac universa corporis moles. *Fab.*

618 *Quippe ubi]* I. e. quippe cum, seu, quippe quia. *Lamb.* Quandoquidem. *Fab.*

Dimidiæ partis pars] Suspecta mihi est littera postrema. Nam cur *dimidiæ partis partem* potius, quam ipsam illam partem dimidiam dixit? deinde: *quotam dimidiæ partis partem* potissimum velit intelligi non addit. Quid si legamus: *dimidiæ partis par* pro quavis parte dimidia. Dimidia quæque pars habet *par suam;* *par* autem *dimidiæ* cujusque partis nihil aliud quam partem dimidiam efficit. *Preig.*

619 *Perfiniet]* Ita et cum vet. quibusdam malui. In aliis: *præfiniet.* *Gif.* *Perfiniet ulla.* Sic habent duo libri manuscripti, quos sequor: alii, *præfiniet.* *Lamb.*

620 *Escit]* Ita ex Vet. libris restitui. Vide Indicem. Quidam Vet. codex: *Quod escit.* *Gif.* Secutus eram initio lectionem vulgatam, *quid esset?*

cujus hanc sententiam esse scripseram, Ergo quid interesset inter summam rerum, et minimam? nihil scilicet. Sed cum aliquot in lib. manuscriptis scriptum reperissem, *minimamque quid escit?* atque hanc scripturam iudicio lectoris ingeniosi permissem, eam non longo post tempore in editione secunda, quæ sine commentariis prodiiit, repræsentavi, et secutus sum. *escit* autem, ut docet Festus, valet *erit*, quemadmodum *superescit*, eodem auctore et doctore, *supererit*. Ennius, p. 60. 'Dum quidem et unus homo Romæ totæ superescit.' Nonnulli tamen *esit*, et *superesit*, &c. et sine *e* scribendum existimant. Lamb. Erit; e veteri Latio. Hujus loci emendatio Lambino, non Gifanio, debetur. Arbitror autem corruptos esse veteres codices, et Festum ipsum; neque enim temporis futuri terminatio est *scit*, sed *scet*, ut a lego, leget, condo, condet, &c. Inde est quod apud Festum alibi legas, *obescet*, oberit. Fit autem a Græco *ἔω* sum, unde *ἔσχω*, et *ἔσκειν* toties apud poëtas pro *eram*. Ita ex eo, esco, ut a floreo, floresco, &c. Pro *erit* autem dicendum fuit more veterum *esit*, *ἔσει*: unde in 12. Tab. *nec esit* pro *nec erit*. Fest. in Nec. At in futuro modi subiectivi dici oportuit, esse, is, it, ut a prohibeo prohibesso (i. e. prohibuero) ab expugno, expugnasso (i. e. expugnavero.) Fab. Seu *Escet*, ut Festus, Obescet pro Oberit: seu *Esit*, ut veteres pro *Erit*; et hanc lectionem probat sequens versus: Alii *Esset*. Creech. Sic habent omnes Editiones. Rerum summam quam dicat, nequaquam obscurum est. Verum quo illud adjectivum *minimam* referendum sit, non patet. Scribe: Ergo rerum inter Summam Minimumque quid escit? unaquæque res seu corpus habet summam suam, ac minimum suum; Summam Lucretius τὸν σύγκρισιν, Minimum τοῦλάχιστον vocat. Lambinus vocem *minimam* æque ac

summam pro substantivo accepisse videtur. Sed nullo exemplo; et ipse Lucretius neutro genere jam *Minimum* diserte dixerat, id quod in quaque re minimum esse cum Epicuro statuit, in illo vers. 616. 'Præterea nisi erit Minimum.' Preig. Satis hæc sunt speciosa, sed quum Poëta versu 617. dixerit *partem dimidiam*, non video cur hic *summam* et *minimam*, scilicet partem, vituperemus, quibus videlicet tribus tota res absolvitur. Possis ita etiam legere, ducibus Mss. Ergo, rerum inter summam minimamque quod escit, Nil erit ut distet. i. e. nihil distabunt, omnia erunt similia. Hav.

621 Non erat, ut distent] Οὐκ ἔστιν ὅπως διαφέρειν, i. e. non poterit fieri, ut summa et minima res distent: non distabunt, nisi (inquit) erit aliquid minimum, nihil intererit inter rem summam, et minimam, nam ratione eorum, qui quodvis corpus infinite dividi posse volunt, etiam res minima, æque ut res maxima, in parteis infinitas dividetur, et æque ex partibus infinitis constabit. Lamb. Οὐχ οἶόν τε ἔστιν ὅτε διαφέρειν, &c. Fab.

624 Quoi quoniam ratio] Ita vet. quidam libri supra vers. 593. quojusque. In quibusdam libris: quod. Gif. In uno cod. manu exarato reperi scriptum Qui quoniam, non sine litura, nam audaculus aliquis ex voce, Quoi, conatus erat facere Quod, ut est in plerisque libris vulgatis, ita tamen ut adhuc appareant rectæ et veræ scripturæ impressa vestigia. Lamb.

Negatque Credere posse animum: rictus, &c.] Cum in quattuor codicibus calamo exaratis reperissem scriptum negatque, consentientibus quibusdam excensis, et item manuscriptis animum, non, ut in vulgatis, animi; ego sic restitui, existimans hanc esse veram, et germanam scripturam. Quod si quis, mutata distinctione, legi mallet: negatque Credere posse: animi rictus fateare necesse est, &c. non repugnabo. animi rictus autem ita dictum intelli-

getur, ut 'falsus animi,' 'ager animi,' 'excruciatu animi,' 'saucius animi,' et similia. Sententia autem horum versuum hæc est: Cui (inquit) quia vera ratio reclamatur, et quia negat se credere posse, necesse est, ut tu animi, seu animo victus, fateare esse corpora quædam, quæ nullis partibus constant: vel ut nos excudendum curavimus: Cui quia vera ratio reclamatur, negatque animum credere posse, necesse est ut tu victus, &c. Lamb.

625 Credere posse Animum, victus] Aliqua prisca exemplaria victum habent. 'Animi victus' pro 'victus animo' consueto poëtæ loquendi more. victus, superatus argumentis veræ philosophiæ. Pius. Hæc est antiqua et vera scriptura, quam Marullus mutavit temere. Ita et inf. alibi loquitur. Gif. Recte, dum alii legant Credere posse: Animi victus, &c. Creech.

629 Denique sic minimas, &c.] Sic omnes libri recte. I. e. Si omnia porro semper secantur, nihil regigni poterit. Quia omnia segmenta semper habebunt aliquas partes, cum rerum principia non habeant, ut vs. 747. Gif. Denique nisi (inquit Lucret.) natura res omnes creatas in parteis minimas (minimas autem parteis appellat eas, quibus aliæ non possunt esse minores, et ad quas cum perventum est, res dividi posse desinunt) dividi ac resolvi cogeret, nihil ex illis partibus reparare posset; quælibet harum partium rursus constaret ex partibus infinitis, at quæ multis, aut omnino aliquibus partibus constant, non possunt eas res habere, quas materies habere debet, plagas, pondera, connexus, &c. ni minimas autem repositui, hanc scripturam sententia ipsa postulante, cum libri vulg. habeant si minimas, plane mendose, quam scripturam qui tuentur, cæcitiunt. Nam Epicurus, et cum secutus Lucretius, volunt aliquid esse in rebus minimum. Itaque infra paucis post paginis, ve-

teres philosophos reprehendit Lucretius; primum quod motum constituant, exemplo inani, deinde quod faciant non esse finem rebus secandis, neque esse quicquam in rebus minimum. Lamb. Explicata de minimo mathematico sententia, ad minimum suum physicum redit Poëta, quod propter soliditatem, non vero propter exilitatem, indissolubile fingit, et æternum: quod vs. 7. iterum confirmat: Nisi enim ad extremam resolutionem natura perveniret, nisi omnes, etiam minutissimas, moleculas explicaret; inepta foret rerum materies innumeris illis quibus debet subijci mutationibus, atque formis; moleculæ enim ex variis partibus connexæ, et inane inter se, ex sententia Epicuri, continentes, non æquabili pondere, non uniformi motu donarentur; aliorum ictibus maligne obsequerentur, ideoque minime connecti possent. Creech. Denique ni. Ita sententia ipsa postulante edidit Lambinus. Denique si, Nardius, Gifanius, Pareus. Quos omnes merito negligimus; reclamatur enim vs. 625. Creech.

Propterea quia quæ ullis sunt partibus aucta] Nos ita, Lambinus: multis. In omnibus libris: nullus. Ex hiatus mendum. Sic et variatum sup. vs. 602. Gif. Multis s. p. Sic legendum est, reclamantibus omnibus exemplaribus, in quibus est nullis sunt partibus. hoc enim significat Lucretius: omnia in minimas parteis resolvi solent natura, non infinitas. hæc autem partes minimæ sunt corpora prima, et primordia rerum, quæ in nullas jam amplius parteis secari possunt. Hujusmodi autem corpora ad res gignendas sunt aptissima, quod contra si essent multis partibus aucta, et si in multas parteis secari possent, ea, quæ materies genitalis habere debet, habere nullo modo possent, videlicet varios connexus, pondera, plagas, &c. Licet etiam legere, Propterea quia quæ sunt ullis partibus aucta, &c. verum-

tamen sicut edidi, legi malo. Quod autem φορτικώταται quidam legi volunt, Propterea quia quæ ullis sunt partibus aucta, taleis versus sibi habeant: Lucretio vero politissimo scriptori ne affingant. *Lamb. Multis.* Optime a Lambino restitutus hic locus est, in vitis omnibus *Mss. Fab. Quæ multis* recte Lambinus contra omnes libros. *Codd. Quæ nullis:* vitiose. *Gif. Par. Quæ ullis:* quos qui sequitur, Lucretium et sensum communem deseret. *Creech.*

633 *Non possunt ea*] Subaud. *habere.* non possunt habere, quia concreta sunt, determinata, affecta, &c. Itidem ut metalla se habent ad lapidem chymicum, ut vocant; sunt enim mortua. *Fab.*

635 *Geruntur*] I. e. a natura administrantur: vel, ut videtur hic legendum, *genuntur*, i. e. gignuntur, ut sæpe alias. *Lamb. Lambinus: genuntur,* contra veteres libros. *Gif. Genuntur* Lambinus, Gassendus, eamque lectionem contra Gifanii et Parei strepitus vs. 626. probe defendit, et tuetur. *Creech.*

636 *Quapropter*] Cum tractatum sit copiosissime principia prima esse æterna, indivisibilia, immobilia; quæ tamen corpora cogunt habentia varios connexus, pondera, concursus, motus; per quas res quæque geruntur; illi maxime falluntur qui principium rerum omnium ignem esse putarunt: cujus opinionis et princeps et auctor habetur Heraclitus: sed fallitur: quod evidentissimis rationibus demonstrabitur. Quod autem Heraclitus ignem crediderit esse principium rerum docet Macrobius et omnes eruditi. hic est ille Heraclitus, qui tenebris quibusdam sensus suos diligenter involvit: qui propter obscuritatem desertus est: ob quam caliginem σκοτεινός, hoc est tenebrosus est dictus a Græcis: de quo Hieronymus primo contra Jovinianum: 'Heraclitum quoque, cognomento σκο-

τεινός, sudantes philosophi vix intelligunt.' Extat elegantissimum poema Græcum, quo lector admonetur volumina Heracliti ne temere attrectet; quoniam primo obtutu offundent se ei caligo et tenebræ; verum dein cum sensum perceperit inveniet lumen sole splendidius. Græcanicos subscripsi versus: Μη ταχὺς Ἡρακλείτου ἐπ' ὁμφαλὸν εἴλεε βίβλον τοῦ φεσίου. μάλα τοι δύσβατος, ἀτραπιτός. Ὀρφή καὶ σκότος ἐστὶν ἀλάμπειον. ἦν δέ σε μύστης εἰσαγάγη, φανεροῦ λαμπρότερ' ἡελίου. Hic est ille Heraclitus, quem Plato Cratylo asserit censuisse cuncta fluere semper, nihilque consistere: unde fortasse manavit illud ejusdem Platonis sexto de republ. 'Multo magis quam sol Heraclitius extinguuntur.' Adde quod ait Symmachus in epistolis: 'Heraclitum physicum summam laudis arbitratum esse uni placere.' Innuit quoque Cic. l. tert. de N. Deor. ignem esse principium, sic: 'Sed omnia vestri, Balbe, solent ad igneam vim referre, Heraclitum, ut opinor, sequentes: quem ipsum non omnes interpretantur uno modo: qui quoniam quid diceret intelligi noluit, eum omittamus.' *Pius.* Nunc aliquot suis rationibus, quæ principiorum instar sunt, confirmatis, ac stabilitis, incipit aliorum, eorumque clariorum, philosophorum opiniones refellere, ac labefactare: atque ab Heraclito initium facit: qui dicebat (ut scribit Laërtius) πάντα ἐκ πυρὸς συνεσθάναι, καὶ εἰς τοῦτο ἀναλύεσθαι τὰ πάντα, ἀραιώσει, καὶ πυκνώσει γινόμενα, βεῖν τὰ πολλὰ ποταμοῦ δίκην· πυκνοῦμενον τὸ πῦρ ἐξηγρᾶνεσθαι καὶ ἀέρα γίνεσθαι· συνιστάμενον ἀέρα γίνεσθαι ὕδωρ· πηγνύμενον τὸ ὕδωρ, εἰς γῆν τρέπεσθαι, καὶ ταύτην ὁδὸν ἐπὶ τὸ κάτω εἶναι· πάλιν τε αὐτὴν τὴν γῆν χεῖσθαι, ἐξ ἧς τὸ ὕδωρ γίνεσθαι· ἐκ δὲ τούτου τὰ λοιπὰ ὁμοίως, &c. αὕτη δ' ἐστὶν ἡ ἄνω ὁδός, i. e. 'Omnia ex igne constare, et in ignem resolvi. Cum autem omnia rarefactione, et condensatione fiant, fluere magna ex parte

fluminis instar: ignem, cum densatur, humescere, et ita aërem fieri: aërem, cum cogitur et congregatur, aquam fieri: aquam concretam in terram verti: atque hanc esse viam ad locum infimum. contra terram ipsam fundi: ex qua fieri aquam: ex aqua autem reliqua similiter, &c. hæc autem via est ad supremum locum.' De eodem sic Vitruv. 2. 2. 'Heraclitus Ephesius, qui propter obscuritatem scriptorum a Græcis σκοτεινός est appellatus, ignem principium rerum posuit.' Eadem fere sunt apud Plutarch. de Heracl. lib. 1. περὶ τῶν ἀρεσκ. quem locum mox testem producemus. *Lamb. Quapropter qui, &c.*] Positis et stabilitis Epicuri principiis, aliorum sententias convellit; omnia argumenta in duo distribuens Capita, impugnat primum eos, qui elementum unicum, ac deinde eos qui plura assumunt. Inter priores deligit Heraclitum, vss. 70. qui ignem constituerit; reputat nempe quicquid contra illum argumentatus fuerit, contra cæteros valitrum; quandoquidem nihil opponi adversus ignem valeat, quod non pari jure et de aëre, et de quolibet alio concludatur. Et certe ad rem attendenti illa opinionum varietas merus esse ludus videtur; quatenus cum earum authores diversa supponant, circulatione tamen utuntur, qua in idem cadant recidantque omnes. Sortiatur enim quis elementum quodcumque tandem lubuerit, is nihil aut minus consequatur, aut amplius, quam quivis alius, a quo aliud occupatum fuerit; siquidem uno habito, illud condensans ac rarefaciens statim habebit cætera: adeo ut nihil plane intersit, sive hoc sive illud primum usurpetur. *Gassendus. Creech.*

638 *Lapsi sunt a vera ratione*] Erraverunt a via militari: per calles et semitas Heracliti fallaces et laciniosas. *Pius.*

639 *Heraclitus*] Blythonis, vel *Delph. et Var. Clus. Lucret.*

raciyontis filius, Ephesi natus, circa LXIX. Olympiad. floruit: ἔδοξεν αὐτῷ πάντα ἐκ πυρὸς συνεσθάναι, καὶ εἰς τοῦτο ἀναλύεσθαι. *Creech.*

640 *Clarus ob obscurum*] Ex quo dictus est σκοτεινός, ut testatur Vitruvius, et item M. Tull. lib. 2. de Finibus, his verbis: 'Epicurus ita loquitur, ut non intelligatur: quod duobus modis sine reprehensione fieri potest: si aut de industria facias, ut Heraclitus cognomento σκοτεινός: aut cum rerum obscuritas, non verborum, facit, ut non intelligatur oratio.' Idem lib. 3. 'Sed omnia vestri, Balbe, solent ad igneam vim referre, Heraclitum, ut opinor, sequentes: quem ipsum non omnes interpretantur uno modo. Qui quoniam quid diceret, intelligi noluit, eum omittamus.' *Lamb. Notissimum illius cognomentum, σκοτεινός, et αἰνικτός, de quo Laërtius. Fab. 'De industria, et consulto occulte dixit Heraclitus.' Cicero de Finibus lib. 2. et in 3. de N. Deor. 'Intelligi noluit.' Inde Σκοτεινός, Tenebrosus dictus: Author Homericarum Allego-
ρίων Σκοτεινός Ἡρακλείτος ἀσαφὴς καὶ διὰ συμβόλων εἰκάζεσθαι δυνάμενα θεολογεῖ τὰ φυσικὰ, &c. Menagius ad Laërtium Vit. Heracliti. Naturam viz. imitabatur: Φύσις γὰρ καθ' Ἡρακλείτον κρύπτεσθαι φιλεῖ. Themistius Orat. 12. Creech. Inde tenebrosus appellatus a Tertulliano de Anima c. 11. 'Ut merito Heraclitus ille tenebrosus vastiores caligines animadvertens apud examinatores animæ, tædio quæstionum pronunciarit, terminos animæ nequaquam invenisse omnem viam ingrediendo.' *Hav.**

Inanes] Obscurus enim hic Scriptator, et qui intelligi noluit, multos habuit interpretes, Sectatores etiam plurimos Ἡρακλειτέλους dictos. Laërtius Vit. Heracliti. *Creech.*

641 *Quamde Grajis qui inter Grajos*] Hæc eradenda sunt, et in eorum vicem ista substituenda: *Quam gra-*

vior Grajos inter, qui vera requirunt. Sensus est: Hic Heraclitus, qui credidit se aliquid esse dum tenebris lucem involveret, hoc est, philosophiam obscuritati, plus auctoritatis habet in coetu illorum, qui sunt inanes, et philosophicæ frugis ignari, quam retulerit gratiam novitatis inter illos, quorum finis est veritatem inquirere. Ordo talis est: Heraclitus est clarior inter inanes, quam sit gravior inter illos, qui nudam veritatem indigitant. Pius. *Quamde graveis*. Ita ex vet. libris et Festo restitui, etiam ita restituendo. *Quamde*, i. e. *quam*, et *gravis* pro *graves*. Gif. *Quamde graveis inter Grajos*. Secutus sum quinque librorum manuscript. auctoritatem; quibuscum consentiunt nonnulli typis excusi. Denique hanc scripturam agnoscit Pompeius Fest. his verbis: '*Quamde* pro *quam* usos esse antiquos cum multi veteres testimonio sunt, tum Livius in primo: '*Jupiter ut muto fretus magi, quamde manu stat*;' et secundo, '*Quamde tuas omneis legiones, ac populareis*;' Et Lucret. l. 1. 640. '*Clarus ob obscuram linguam magis inter inaneis, Quamde graveis inter Grajos*;' &c. Sententia autem hæc est: Clarus ob obscuram linguam inter Græcos vanos atque inaneis, magis, quam inter graveis, eos dico, qui veri studio ducuntur. Lamb. *Quamde*, quam, ut alii probavere. Addo ego et olim dictum fuisse, *quodde*, a Græco ὅτι δέ. (nam quod Latinorum natum est ex ὅτι.) Versum itaque Lucilii apud Nonium lego, '*Quodde tuas laudes culpas, nil proficis hilum*.' Dicebant etiam *quode* pro *quo* movendi adverbio. Plant. Most. '*quod*' ego eam an scis?' Fab. Nardius vero legit, *Quam de Grajis inter*, &c. imperite. Creech.

Qui vera requirunt] Virg. Æn. 6. 100. '*Obscuris vera involvens*.' Preig.

643 *Inversis quæ sub verbis*] Verba

inversa, verba immutata: i. e. ab ea re, in qua proprie locum habent, ad aliam translata: et ita interdum obscura. nam talis inversio parit fere obscuritatem. Cic. Partit. '*Genus loquendi alterum sua sponte fustum, alterum versum atque mutatum*. Idem in Bruto hujusmodi verborum immutationes τρεῖς ait a Græcis appellari. Alii per *inversa verba* significari putant, verba præpostere pronuntiata, ut *vola, lao*. Terent. Heant. 2. 3. 131. '*inversa verba tua, cervices eversas tuas*.' quem locum declarans Turnebus, '*inversa verba*' (inquit) '*i. e. inflexa, tropoque immutata, quibus plerumque amatores uti solent, verbi gratia, cum amicam appellant, vitam, animam, cor, mel merum, delicias, et similib. nominibus*.' Lamb. Notus Terentii locus. ex eo probat Turneb. *inversa verba* esse inflexa et tropo mutata. Quod verum est. Fab. '*Inversa verba*,' inflexa et tropo immutata. '*Inversi mores*' apud Horatium mores a recta Virtutis norma deflectentes. Immer-sis Gassendus. Creech.

644 *Belle*] Eloquenter, generaliter, amœne. Hic est ordo. Leves philosophi existimant illa verba fucata esse vera, quæ possunt belle tangere aures, hoc est, captare modulatione sua interiora animi, et mentem demulcere: juxta illud Persianum l. 35. '*Tremulo scalpuntur ubi intima versu*.' Bellum festivum et elegans dicimus. Varro. '*Græci belliores quam Romani nostri*.' Catullus. '*Nec qui cum bella puella cubet*.' Tibull. 1. 10. 71. '*Non tibi sed juveni cui-dam vult bella videri*.' Bellatula in eodem significatu dictum a Plauto. Pius.

645 *Et lepido quæ sunt fuc. son.*] Virg. Georg. 2. 465. '*Alba nec Assyrio fucatur lana veneno*.' Et '*Lana nec Assyrio mutabit vellera fuco*.' Pius. Translatio ab oculorum sensu ad auditum. *Fucata* enim oculis cernun-

tur: soni auditu sentiuntur. Virg. Georg. 4. 334. '*Milesia vellera Nymphæ Carpebant hyali saturo fucata colore*.' Lamb. *Fucata*] Audax translatio: sed tam egregiæ audaciæ quis non indulgeat? Creech.

646 *Nam cur tam varia, &c.*] Primum vss. 10. contra Heraclitum proponit argumentum: Concipi non potest quomodo tanta varietas rerum, imo quomodo unica res varietate quadam partium prædita, ex uno quodam simplici ac uniformi principio constet. Esto ignis, at nisi quidpiam aliud admisceas, nihil unquam habebis præter ignem: quoniam quomodocunque tandem partes illius transmutatæ commistæque inter se fuerint, perinde semper futurum sit propter eandem omnium naturam. Et ne evadat condensationis rarefactionisque beneficio (ἀραιώσει καὶ πυκνώσει ἐκ τοῦ πυρὸς πάντα Laërtius Vit. Heracliti,) monet: intelligi quidem posse ex condensatione partium calidarum ignis evadere quidpiam calidius, ex rarefactione quidpiam minus calidum; at evadere frigidum, imo et frigidissimum, qualia in rerum natura multa experimur, qui intelligi possit? Creech.

647 *Ex uno si sunt*] Sic legendum est potius quam, ut vulgo, *Ex vero si sunt*, &c. uno autem, id est, solo. sequitur deinceps *puroque*, id est, meroque. Lamb. *Ex vero*. Lamb. uno, i. e. solo. Fab. Quid moverit viros doctos, cur a Lambini lectione, *Ex uno si sunt igni*, recesserint, non video, Nisi forte auctoritas alicujus Libri defecerit. At vero jam Cod. Gottorp. (monstrante nuperrima Ed. Lond.) habet ejus vestigia: *Ex uro si*. Quod idem Gottorp. Cod. habet in hoc versu, *vereque creatæ*, non est contemnendum. Preig. Imo et Lugd. Bat. Codd. ut ex V. L. nostris patet, confirmant editam a nobis lectionem *ex uno*, sed cum iidem constanter *puroque* retineat, ego quoque retinui. Hav.

648 *Nil prodesset enim*] Hæc est hujus argumenti vis, dicit Heracl. ignem esse principium rerum: hanc autem varietatem rerum ex condensatione et rarefactione existere, id fieri non potest (inquit Lucretius); nam ignis condensatus ac rarefactus vel desinit ignis esse, vel ignis naturam retinet: si ignis esse desinit, ignis igitur non est principium. sin ignis naturam retinet: hoc tantum efficiet condensatio et rarefactio, quod contractis partib. ignis erit acrior: disjectis et dissipatis, remissior. Itaque in natura rerum nihil erit præter ignem. Lamb.

Denserier] Sic habent lib. manuscr. et aliquot typis impressi. *Denseri* autem usurpabant veteres pro *densari*, et *densere* pro *densare*: quod supra jam indicavi. Lamb.

Nil prodesset enim] Quasi diceret, Quod enim ait Heraclitus, ut suo dogmati consulat, ignem, dum densatur, humescere, &c. nil agit: quanto enim impensius densabitur ignis, tanto et ignis amplius fuerit; quin rarefactio nil efficiet; nam, ignis quantumvis rarefactus, ignis tamen est. Fab.

650 *Super ignis*] Corrige ex priscis exemplaribus, *suus ignis*, h. e. in se coactus et stipatus. Sunt qui legunt *separ* pro *separatus*. Syllabæ mensus ne annum facit. Pius.

Quam totus habet super ignis] Ita vet. libri, manu formisque descripti; alii vulg. *suus*. quod Marullus est commentus. Vide Indicem *super*. Gif. Lib. vulgati habent, *quam totus habet suus ignis*: manuscripti autem, *quam totus habet super ignis*: quam scripturam et in prima editione et in secunda annotavi. hanc nunc sequor. *Super* autem hic pro *superus* sive *superior* accipi debet. Lamb. Lambinus de igni supero seu ætherio intelligit; (nam et *infer* et *super* olim dicebant, uti ex Catone Censorio cap. 149. constat.) Eadem Gifanii

mens est. Sed istud *Totus* ne quid tale potem efficit. Quare existimo hoc loco *Super* esse adverbialis formæ, ita ut *totus super ignis*, sit reliquus ignis, seu alii ignes. Exemplum cuperes. En tibi, nec longe abeo. Virg. 3. 489. 'O mihi sola mei super Astyanactis imago.' imago quæ reliqua es. *Fab.* Ita Codices, *Super* i. e. *Superior*. Lambinus. Et hæc interpretatio forsitan admitti potest ex vs. 782. At *Totus*, ne quid tale putet Faber, efficit. Hæc ille: 'Existimo hoc loco *Super* esse adverbialis formæ, ita ut *totus super ignis*, sit reliquus ignis, seu alii ignes. Exemplum cuperes, En tibi, nec longe abeo. Virg. *Æn.* 3. 489. 'O mihi sola mei super Astyanactis imago.' imago quæ reliqua es.' Servius vero ad Virg. *Super* valde, vehementer. Alii legunt *Suus*, et ista vox non incommode respicit *Partes* in vs. 649. *Creech.* *Super ignis*. Cælestem cum Lambino putant Turneb. Adv. 19. 15. et Voss. de Analogia 2. 25. quo pacto per hyphen deberet scribi; sed recta videtur Fabri explicatio, hic pro illo igni, qui est reliquus, poni. *Hav.*

651 *Conductis partibus*] I. e. contractis et congregatis. *συνηγμένων τῶν μερῶν*, ut supra. *Lamb.* Condensatis. *συναθροισθέντων.* *Fab.*

Esset] Scribendum *esse*: subintellige 'videmus': par est credere cum videamus maiorem esse partibus ardorem ignis concretis quam separatis: immo necesse est concedas quod peto. *Pius.*

652 *Seque paratis*] Que conjunctio interposita est gratia metri. In codicibus manuscriptis legitur *disque sipatis*, h. e. dissipatis et divisis. *Pius.*

Disque supatis] I. e. et dissipatis, seu dissipatis. Tmesis. Sic reposui commotus scriptura primum trinum librorum veterum aliquantum illa quidem depravata, sed tamen germanæ et rectæ proxima. Sic enim illi, *desjectis*, *disque superatis*:

deinde Bertiniani et Memmiani; in quorum altero scriptum est plane, *disque supatis*; in altero, *deque supatis*. Fuit tamen cum putarem legendum, *disque paratis*. *disparare* autem idem fere valet quod diducere, et disjungere. Cæs. lib. 7. de Bello Gallico: 'Disparandos, diducendosque ad suos curaret.' Vitruv. 2. 2. 'Ex his ergo congruentibus cum res omnes coire nascique videantur, et ex infinitis generibus rerum, natura essent disparatæ,' &c. *Lamb.* Et dissipatis. *Supare*, jacere est. unde insipare pro injicere, obsipare pro objicere, (ut 'obsipa puellis escam,' objice Varr.) i. e. *παράβαλλε*, Aristophani. Exempla autem hujus divisionis, sectionis, tmeseos in verbis et nominibus afferam. apud Lucil. est, 'deque petigo,' pro depetigoque: Noni. 'deque totondit agros.' Enn. at vero apud eundem plane mirabile est, 'Cere comminuit brum,' pro Cerebrum comminuit: apud Varr. R. R. 2. 9. 'consue quoque faciunt,' at 1. 9. 'perferve ita fit,' pro ita perfervefit. 3. 4. 'Excaude me fecerunt cupiditate.' Ita in quibusdam precationibus, 'ob vos sacro,' pro obsecro vos, et 'sub vos placo,' pro supplicio. Fest. Ita Enn. p. 77. 'Annibal audaci dum pectore de me hortatur,' pro dehortatur me. Ex Calpurnio. Exempla bene multa apud Lucretium reperies, quibus emolliendis hæc erunt. *Fab.*

654 *Talibus in causis*] Si tales causas ponas, quales et Heraclitus et alii induxerant. Notanda Latinitas. *Fab.*

Nedum variantia rerum] I. e. tantum abest, ut tanta rerum variantia esse possit. *Nedum* negationem continet, et in extremo membro periodi aut sententiæ ponitur. *Variantia* autem, i. e. varietas, nomen est ex participio factum, varians: cujus generis sunt illa apud eundem, retinentia, repetentia; et apud M. Tull. decentia, negantia, repugnantia, cohærentia: et hæc omnibus usitata, dis-

tantia, affluentia, abundantia, convenientia, &c. *Lamb.*

656 *Atque hi si faciant*] Vulgati: *Id quoque*, &c. Gif. Sententia horum verborum perspicua est. hoc enim significat Lucret. *Atque si hi faciant*, i. e. si ponant, et statuant, inane rebus admistum esse: procederet eis ex animi sententia, quod volunt: et possent ignes nunc densari, nunc rarefieri. Nunc autem cum densationem et rarefactionem fingant sine inani: longe aberrant a vero. nam ut nihil rarum esse potest sine inani; ita nihil densari, quod careat inani. *Lamb.* *Faciunt*. Ponent, supponent; *fac ita esse*. *τίθει*. &c. *Fab.* Instat vss. 10. Physicos Heracliti fautores ad condensationem et rarefactionem ignis confugere non posse, prout inane non admittunt, sine quo nihil rarum fiat aut densum, ut supra demonstraverat vs. 396. Aliqui legunt *Id quoque si faciant*. *Creech.*

658 *Contraria esse*] Sic ex veteribus scripsi; in quibus erat: *inesse*, *imesse*, *mussant*, *musse*, *mu*. Vulg. *multi*. Ita supr. vs. 367. 'corporum esse.' quidam, *corporum inesse*. quidam *corporis esse*. Gif.

Contraria, mussant] Secutus sum libros manuscriptos, aut eorum certe vestigia: quorum alii habent, *contraria inesse*: alii, *musse*: alii, *mu*: alii, *mussant*: quod retineo. *mussant* autem, id est, tacent, muti sunt, hærent, neque habent quod dicant. eodem verbo usus est idem scriptor 6. 1177. 'mussabat tacito medicina timore.' et Virg. 11. *Æn.* 454. 'Flent mæsti, mussantque patres.' Idem 12. 657. 'mussat rex ipse Latinus.' Idem valet apud Græcos *μύζειν*. Homer. *Ιλ.* δ. 20. *Αἰ δ' ἐπέμυξαν Ἀθηναίη τε καὶ Ἥρη*. Est enim verbum natum et factum ex littera *μῦ*, mutorum propria, ntpote quam solum proferre possunt. Ex eadem *μύω*, *μυστήρια*, mutio, tis, tit, et proverbium. 'Ne *μῦ* quidem facere audere.' *Lamb.* Ita omnino legendum;

sed *παγγελοῦς* fecit Gifanius, qui legerit, *sed quia multa sibi cernunt contraria esse*. o versum admirabilem! Verum metrum omitto. Nonne videre oportuit loco *τοῦ esse*, debuisse ibi verbum aliquod fuisse, cum id orationis vinculum probet: *Et fugitant*; ergo *mussant*, et *fugitant*, &c. *Fab.* Recte Lambinus, et ibi verbum aliquod debere esse ad vinculum orationis, *Et*, probat. *Et fugitant*. Negligamus autem illos qui amant *Multi*: *Contraria inesse*. Vel *Amusæ*. *ἄμουσοι*. Nævius: 'Odi summussos, proinde aperte dice quid sit.' Terentius Mussare pro Tacere posuit; Sile, cœla, occulta, tege, tace. Mussa. Festus in voce 'Summussi.' *Creech.* Vossius ex *Musæ* quod in Cod. quodam suo repperat, fecit *amusæ* i. e. *ἄμουσοι*, quales a scriptis suis arcebat Heraclitus, juxta illud epigramma, quod apud Diog. Laërt. exstat: 'Ἡράκλειτος ἐγὼ τί με ὦν κάτω ἔλκετ', *ἄμουσοι*; *Οὐχ ὑμῶν ἐπὶ νόον, ἀλλὰ μ' ἐπισταμένους*. *Εἰς ἐμοὶ ἄνθρωπος τρισμύριοι οἱ δ' ἀνὰριθμοι Οὐδέεις*. *ταῦτ' αὐδῶ καὶ παρὰ Περσεφόνη*. 'Sum Heraclitus ego: quid me vexatis, inepti? Non vos, sed doctos tam grave quærit opus. Unus homo est nobis id quod ter mille: sed unus Vix sunt innumeri: et Manibus hæc recito.' Sic in ipsum qui solebat omnes alios *ἄμοιους* vocare, retorqueret hoc convicium Lucretius, et ex vero, si audiamus Diog. Laërt. *Μεγαλόφρων δὲ γέγονε παρ' ὀντιναοῦν καὶ ὑπερόπτης*. *ὥς καὶ ἐκ τοῦ σύγγραμματος αὐτοῦ δηλόν, ἐν ᾧ φησί*. *Πολυμαθὴς νόον οὐ φύει*. 'Fuit autem præ cæteris elato animo, omnesque alios contemnente, ut ex ipso ejus opere patet, ubi ait: Multifaria scientia mentem non juvat.' Rursus: *ἤκουσέ τε οὐδενός, ἀλλ' αὐτὸν ἔφη διδάσασθαι, καὶ μαθεῖν πάντα παρ' ἑαυτοῦ*. 'Neminem audivit; verum semet investigandæ veritati dedisse, omniaque ex semet didicisse, ait.' Quod dictum tamen in sensum longe meliorem

accipit Casanbonus, et postea Menagius. Preig.

659 *Et fugitant*] Sic habent lib. manuscripti. hoc verbo sæpe utitur, ut 6. 1237. 'fugitabant visere ad ægros.' Lamb.

660 *Ardua dum met. am. v. v.*] Sic fere M. Tull. Acad. lib. 4. 'Alterum est, quod fallacibus et captiosis interrogationibus circumscripti atque decepti quidam, cum eas dissolvere non possunt, desciscunt a veritate.' Talis fere sententia est apud Aristotel. libr. η. ἡθικ. Νικομ. λεχ. β. non longe admodum ab extr. Lamb.

Vera viai] Notavimus alibi hoc loquendi genus, 'vera viai,' 'promta cæli,' 'ultima naturai,' et cetera. Lamb.

662 *Denseri*] Sic legendum, et ita habent libri veteres omnes. Lamb.

663 *Mittereraptim*] Libri scripti habent partim *raptis*, partim *raptim*: cum quibus concordant Veneti antiq. et Parisienses: ceteri excusi omnes *natum*, præter Vicetinos, in quibus legitur *raptum*: ego *raptim* puto rectam esse scripturam, eamque esse depravatam ab imperitis librariis, qui scripserant *raptiz*. per *z*, in extr. syllaba, *z* pro *m*: ex quo factum est postea *raptis*. si quis tamen malit *raptum*, non rejicio. *natum* puto esse suppositum et adulterinum: *raptim* autem interpretor celeriter: quomodo et alibi usurpatur. Lamb. Ita veteres quidam. In aliis vett. *raptis*, non recte, ut opinor. Vulgati: *raptum* et *natum*. Gif. *Raptim*. Alii *Raptis*; *Ab se raptis*, id est, *Ab se constipatis*. Alii *Natum*. Alii *Raptum*. Sed *Raptim* sequenti versui maxime convenit. Creech.

664 *Lumen jact atque vap.*] Lumen jact et calorem. Sic lib. 2. de sole vs. 149. 'At vapor is, quem sol mittit, lumenque serenum.' Lamb. Calorem, jam antea. Varro. 'ut ciconiæ Quarum bipennis fulminis plumas vapores Perussit alte.' Ita 'vapore

flammeo,' Paen. apud eandem in de R. R. 1. 2. Ita 'vapore solis,' apud Curtium, ubi de Cydno et Ciliciæ terræ ingenio. Ovidii locum in 1. Amor. Eleg. 2. videor emendare posse. Ibi Cupidinem alloquens, scribit, 'Non possunt, licet ipse velis, cessare sagittæ; Fervida vicino flamma vapore nocet.' Legendum, *nativo*, non *vicino*; nam propter illud *licet ipse velis*, debuit dicere, *nativum est flammæ*, ut semper urat; hoc ei naturale est. Fab.

666 *Quod si forte ulla credunt*] Quidam libri: *una*. quidam, *dicent*. Gif. Altera pars: *Si vero Ignis ita stinguatur* (al. male *stringatur*) &c. Fab. Porro quia posset quoddam patere effugium, Si quis diceret *Ignem* extingui, et converti in aliud corpus, eapropter urget vs. 10. fieri id non posse, nisi admittitur abire ignem in nihilum: quia res simplex et inconcreta, quale debet esse illud Elementum, si prima quidem et unica rerum materies fuerit, mutari non potest, quin omnino pereat. Nam res quidem composita sic mutari potest, ut desinens esse quod erat, relinquat partem superstitem, quæ, veteri statu amisso, novum subeat; verum quod incompositum est, naturam suam deperdere, quin plane intereat, non potest. Creech.

Potesse] Posse. *potesse* autem integrum est, et eo utebantur veteres, ut Plautus, et Ennius, et Lucilius, et similes. unius Lucilii versus in præsentī proferam, ex lib. 5. 'Nam si, quod satis est homini, id satis esse potesset; Hoc sat erat: nunc cum hoc non est, qui credimus porro Divitias ulla animum mi explere potesse?' Lamb.

667 *Ignis in cætu stingui, mutareque*] Sic vet. libri nostri, nisi quod pro *mutare*, feci: *mutare*. vulgati: *cætus stringi massareque*. Et supra versu 582. &c. variatum. Gif. Secutus eram initio libros vulgatos, in quibus ita impressum est, *Igneis in cætus*

stringi, massareque corpus: quæ sic declarabam, *igneis stringi*, i. e. denseri, et contrahi, et, quod subsequitur, *massare*, i. e. solidare, et constringere corpus. Dicebat autem Heraclitus, ut refert Plutarchus. ὅτι τὸ παχυμερέστατον τοῦ πυρὸς εἰς αὐτὸ συσπυρρῶμενον γίνεταί γῆ· ἔπειτα ἀναχαλασμένη γῆ ὑπὸ τοῦ πυρὸς ὕδωρ ἀποτελεῖται· ἀναθυμιάμενον δὲ ὕδωρ ἀπὸ γίνεταί, &c. i. e. 'Id ignis quod sit crassissimis particulis præditum, cum in se contrahitur, terram fieri: deinde terram, cum ab igni laxatur, aquam: exhalantem autem aquam et extenuatam, aërem.' In secunda autem editione sic excudendum curavi, *Igneis in cætu stingui, mutareque corpus*. quam scripturam nunc item amplector, et retineo. Ejus autem sententia non est obscura: 'Igneis in cætu stingui,' i. e. igneis in congressu et concretionem rei genitæ extingui, et corpus igneum mutare, &c. Lamb. Alii *Stringi*: imperite. *Mutareque*, Alii *Massareque* i. e. *Solidare* et *Constringere*: at *Mutare* probabit qui vs. 671. legit. Creech.

668 *Facere id*] Igneis mutare corpus. Lamb.

Pararent] In exemplaribus legitur *receptet*, hoc est, concedat. ponit inconvenientia quæ sequerentur si corpus ignis in massam conflaretur. Sunt qui legunt *parcere porcent*. Quidam parte *reporcent*. *Porceo* significat prohibeo: de quo Marcellum lege in dictione *porcet*. Pompeius. 'Porcet quoque dictum ab antiquis quasi porro arcet: et pro eo quod est continet ponit. A quo porcæ in agris pulvini et areolæ: in quibus sulcatim grana cujusque generis seruntur:' de quibus lege Plinium, Varronem, et Columellam quoque. Pius. *Reparcent*. Ita ex vet. omnibus restitui. quidam *reporcent* malunt teste Pio. Marullus et Vulgati: *receptent*. *Pararent* quidam vulgati, male. Gif. Dabunt, concedent, probabunt. codices vete-

res hoc loco depravatos esse initio putabam, in quibus lectori significaram legi *reparcent*: non etiam probaram, sed fallebar. Itaque et in secunda editione *reparcent* edendum curavi: et nunc item hanc scripturam probo, Turnebo assentiens: atque hoc verbo utitur et Plautus in Truculento 2. 4. 25. 'Utinam a principio rei item parsissem meæ, Ut nunc reparcis suaviis.' Sic autem compositum est *reparco*, ut resero, retego, recludo, revelo, refigo, et similia. *reparco* enim idem valet quod non parco, largior: ut resero, aperio, &c. Al. *reporcent*. male. *Reparco* autem eandem habet vim propter illud suum Re, quam multa alia verba, ut relino, refigo. Nam relino non est iterum lino, sed id quod litum erat detergo, picem seu ceramentum abrado, &c. Ita 'repercutere nummum,' Tertulian. At Latine 'parco id dicere,' significat, 'nolo dicere,' caveo ne dicam. 'Parce pias scelerare manus.' Virgil. Æn. 3. 42. Itaque *reparco facere*, significabit libenter facio, aut quid tale. Ceterum τὸ *facere*, in hoc versu pro τὸ *εἶναι*, accipio; ut cum dicimus, fac ita esse; pone illum esse victum, &c. Fab. Turnebum cui hic assentitur Lambinus, vid. Adv. 7. 2. ubi ad versum etiam præcedentem monet *stringi, massareque corpus* scripturam depravatam esse ex illa antiquorum Codd. *stingui massareque*, &c. *Massare* verbum infandum Lucretio, neque ei unquam eloquendum dicit. Clodio Thusco tamen, ut et Servio *Massare* facere est. ut monent marginalia nostra. Preig.

671 *Nam quodcunque*] Hi duo versus iterantur infra eod. libr. et lib. 3. Lamb.

672 *Mors est*] I. e. resolutio, dissolutio. Virg. Georg. 4. 225. 'Scilicet huc reddi deinde, ac resoluta referri Omnia: nec morti esse locum.' Ubi Servius hunc poetæ locum in partes adducit; cujus Grammatici verba

quoniam vitiose circumferuntur, emendata reponere placet: 'Locum morti: i. e. perditioni. Nihil enim est quod perire funditus possit, cum sit τὸ πᾶν, i. e. omne in quod redeant universa resoluta. Res autem hæc, quæ mors vocatur, non est mors: quippe quæ nihil perire facit, sed resolutio; unde mors (ita lege cum Maasvicii Ed. non ut vulgo mire) plerisque bene interitus dicta est, quasi interveniens, et mistarum rerum connexionem resolvens. Lucretius: 'Continuo hoc mors est illius quod fuit ante Connexum.' ut ultimum illud Servii sit explicatio, non principium novi versus. Hav.

Hoc] In quod mutatum est scilicet. Fab.

673 Proinde aliquid superare, &c.] Vss. 18. concludit, si extincto igne generari quidpiam debeat, necessarium esse ut supersit aliquid, quod deperdita ignis forma rei istius generatæ formam induat: Perspicuum est autem hoc esse communem materiam: quam Lucretius supponit esse incorrupta Corpuscula, quæ adjectione, detractatione, transpositione sui varia, nunc formam ignis, nunc alicuius alius rei exhibere valeat. Quod autem illa Ignea ex natura sua non sint, merito arguit ex eo, quod additio, detractio, transpositio nihil operaretur; cum ex ipsa ignis natura remanente Incolumi nihil fieri præter Ignem posset: Deinde sententiam Epicuri exponit: Quædam viz. Corpuscula nulla forma, quam sensus percipere valeant, prædita, rerum esse principia, et ex iis diversimode coëuntibus tam ignes, quam reliqua omnia oriri. Creech.

Superare] Superesse, περὶγενεσθαι, ut supra. 580. Lamb.

Olli] Illis. sic loquebantur antiqui, ut, 'olla centuria,' et 'ollus letho datus est,' ex Varrone de L. L. 6. Virgil. etiam usurpat interdum, ut lib. 1. 'Olli subridens hominum sator atque

Deorum,' et M. Tull. de Leg. Lamb. Illis. Virg. sæpe. sed ille locus ('Olli subridens hominum sator atque Deorum Oscula libavit gnatae') improspere a Dionysio allatus est; Olli enim significat Tunc. Illi, pro illic apud Terent. et Plaut. alioqui nunquam dixisset Virg. 'illi gnatae suæ.' Fab.

676 Corpora] Primordialia. Fab.

681 Quædam decedere, abire] Sic reposui a tribus codicibus manuscriptis, et excusis Parisiensibus et Venetis antiquis admonitus atque adjunctus: in quibus scriptum reperi, descendere, abire, decedere, abire, autem dictum est ἀσυνδέτως: cui opponitur id quod statim sequitur, atque alia attribui, i. e. alia accedere. Lamb. Descendere. Ita ex veteribus legendum. In quibus omnibus est: descendere. Hinc Marullus: descendere. Lambinus: decedere. vide et simile infr. 3. 76. Gif. Alii legunt Adire, atque alio. Creech. Quod Ed. Bas. habet adire, insulsum non videtur, quum ipse auctor supra vs. 678. dicat: Quorum abitu, aut aditu m. o. m. Hav.

683 Si tamen] Quidam libri veteres, et omnes vulgati, tantum. Gif. Sic emendavi fretus auctoritate duorum codicum manuscript. aliis invitis, in quibus est, Si tantum: sententia quidem hanc scripturam postulat. Hoc enim sentit Lucret. Nil referret, i. e. nil prodesset, seu nihil attineret, quædam ex igne decedere, et quædam ad eum accedere, et quorundam ordinem mutari, si nihilominus omnia naturam ignis retinerent. Lamb. Ita Lambinus ex quibusdam Codd. Alii Codd. Si tantum: unde alii Si tandem libenter legunt. Creech. Nuperrima Lond. Ed. in variantib. lect. notat: si tandem quidam. Tantum alii. Prius illud ex Mss. et Marginalia nostra referunt, sed pro ardoris, arboris. Lege igitur: Si tamen ardoris, &c. mire enim id genus vocibus ludere solet Auctor; idque sæpius, licet non ubique notamus. Preig.

684 Omnimodus] Scribo unimodus. Hoc enim ad omnes ignes se haberet uno modo: esset unicum principium ad singula, etiam si cuncta crearet. Unimodus dicitur simplex: omnimodus, omnifarius: multimodus, multiplex. Si legis omnimodus, interpretare ignem non tantum calidum futurum: sed habiturum omnem proprietatem: cum diversæ naturæ gignantur ab eo per Heraclitum: sed cum ignis omnimodus esse nequeat: sequitur ut principium rerum esse nequeat. Pius. Ita ex veteribus scripsi. In quibusdam tamen: omnimodus. unimodus Gif. Id est, omnibus modis ignis esset. Atque ita legebat Turnebus noster: et ita habent libri aliquot manuscripti alii. omnimodus, manente eadem sententia. vulgati plerique habent unimodus: quibuscum consentit Memmianns, quæ lectio etiam probabilis est. Lamb.

Crearent] Nempe ignea corpora: quodcumque crearent corpuscula, et primordia rerum ignea, id esset ignis omnimodus, seu unimodus, seu omnimodis, i. e. omnino, et omnib. modis. Lamb.

688 Neque ullæ] Sic habet codex Vaticanus, quam scripturam secutus sum: ita enim loquebantur antiqui: Plant. ex Varronis libro sexto de ling. Lat. 'gannit odiosus totæ familiæ.' Terent. Heaut. 2. 3. 30. 'hæc ipsa in itinere, alteræ Dum narrat, forte audi.' M. Tull. de Divinat. lib. 2. 'Sed si eadem hora aliæ pecudis jecur nitidum atque plenum est, aliæ horridum et exile, quod declarari possit habitu extorum?' sic idem Lucret. l. 3. 931. 'Aut aliæ cunctis desiderium insideat res.' Idem 6. 392. 'Et potius nullæ sibi turpis consciu' rei,' &c. Lamb. Ullæ rei. Ita dicebant, totæ, illæ, ipsæ, alteræ, &c. in dandi casu. Fab.

689 Rei] Olim, ut Priscianus docet lib. 1. scripserunt regi et egi, unde passim producit. Hav. Vid. Turn.

Adv. 19. cap. 12. Preig.

690 Adjectu] Jactu ad sensus: ap-pulsu, seu conjectu, qui ad nostros tactus perveniat: nam 'adjicere telum,' est plus quam jacere: nempe ita jacere, ut ad eum locum, quem jaculator petit, perveniat. Cæs. lib. 2. de Bello Gall. 'Et quia non longius hostes aberant, quam quo telum adjici posset; prælii committendi signum dedit.' Idem lib. 4. 'Atque ita montibus angustis mare continebatur, ut ex locis superioribus telum in litus adjici posset:' sic Lucret. dixit 'adjectum odoris.' 4. 677. 'Nunc age, quo pacto nareis adjectus odoris Tangat, agam.' et 'lumina adjicere,' 5. 568. 'Nam quibus e spatiis cumque ignes lumina possunt Adjicere,' &c. et M. Tull. 'adjectæ voces,' lib. 2. de N. Deor. 'Extra autem eminent quæ appellantur aures, et tegendi causa factæ intantur sensus, et ne adjectæ voces laberentur atque errarent, priusquam ab his pulsus esset.' Lamb. Εἰσβολῆς, jactu, ut dicimus, telum adjicere. Fab.

Tangere tactus] I. e. ad tactus nostros pervenire, eosque afficere. Pulchre dictum, tangere tactus. Lamb. Bene. Nam omnis sensus necessario tactus est. Fab.

691 Dicere porro, ig.] Porro autem (inquit Lucret.) dicere unum esse rerum principium, ignem, nihilque omnino in natura rerum esse præter ignem, quod idem Heraclitus facit, valde delirum esse videtur. Lamb. 'Dicere porro ignem res omnes esse, neque ullam Rem veram in numero rerum constare, nisi ignem,' &c. In secundo versu lego, non rem veram, sed naturam: neque ullam Naturam in numero rerum constare, &c. Quippe concoqui istud non potest, Nulla res vera in numero rerum constat. Non enim hic de iis agitur quæ sint et existant vere et ὄντως; quod fusiùs explicare non est necesse. Ceterum apud Lucretium τὸ natura passim po-

nitur pro re creata, id est, producta, genita, *ai φέως* in lib. de Mundo. *Fab.* His 11. vss. Criterium sensus advocat, ut non constare omnia ex ignea natura confirmet, fatetur Heraclitus ignem sibi ope sensuum notum esse; monet Lucretius sensus non minus percipere plura alia diversæ omnino ab igne naturæ, quam ipsum ignem; eandem autem semper, aut nullam unquam fidem sensui adhibendam esse; et deinde Epicuri sententiam de Criterio breviter exponit. *Creech.*

Res, Rem] Scribendum, ansam dantibus priscis exemplaribus, ignem. Si dicas res omnes ignem esse falleris. hic est ordo: perdelirum esse videtur dicere res omnes ignem esse; et est perdelirum sentire rem nullam constare veram in numero rerum nisi ignem. *Pius. Rem veram. Naturam.* Quippe istud concoqui non potest. *Nulla res vera in numero Rerum constat.* Faber: Delicias Stomachi! *Res veras* nos jejuni non contemnimus. Res aliquas præter ignem Apparere nunquam negavit Heraclitus: at Esse nunquam concessit: Hanc opinionem convellit Lucretius, ideoque probare debuit Res esse veras, et quas sensus vere cognoscant, vs. 697. *Creech.*

693 *Hic idem*] Heraclitus. *Fab.*

Perdelirum] Valde delirum et fatuum. Delirare significat a recta ratione discedere. Metaphora deducta est a liris, h. e. sulcis: qui sunt in agro. Unde errores et exorbitantia deliramenta dicuntur. *Pius.* Qui pro delirum scribi volunt, *delerum* quasi a λῆπος, falluntur. Nam delirus vox est terræ Italiæ, Varr. *Fab.* Desipere est, et similia in promptu habet Lucretius; ut *ματαιάζουσιν* Epicurus apud Diog. Laërt. 10. 67. quales loquendi modos ante oculos habuisse videtur Sanctus Apostolus in Ep. ad Rom. cap. 1. versu 21. *ἐυαταύθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν.*

Certe Lactantius, assiduus ille Lucretii perscrutator, lib. 6. de Opificio Dei: 'Epicuri sunt omnia quæ delirat Lucretius.' *Preig.*

694 *Contra sensus*] Contra eos sensus, qui alia sentiunt præter ignem. *Lamb.*

Ab sensibus] Pro sensib. per quos ignem cognovit. *Lamb.*

Nam contra sensus ab sensibus ipse repugnat] Sic locum hunc explicandum puto. Pugnare, seu stare ab aliquo, est pugnare pro aliquo, partes alienjus tueri, &c. Heraclitus autem qui sensus esse certos dicebat, planissime contra sensus agebat, cum diceret omnia esse ignem; nam id si verum foret sensus nostri ignem sentirent, quem tamen in pomo, in aqua, in marmore, ligno, &c. non sentiunt. *Fab.*

695 *Unde omnia cr.*] I. e. in quibus omnium rerum fides nititur et fundatur, ut supra dictum est, et infra plenius dicetur. *Lamb. Unde:* ex quibus sensibus. *Fab.*

696 *Quem nominat ignem*] Sic habent tres libri manuscripti, Vatic. et Berlin. et Memm. *Lamb.*

697 *Credit*] Heraclitus credit, sensum, verbi gratia, tactum, ignem cognoscere; et in hoc non fallitur. quid enim me docuit ignem esse calidum? tactus. *Lamb.*

698 *Cetera non credit*] Non credit, sensum cetera cognoscere, quæ nihilo minus perspicua sunt, quam ignis? verbi gratia, aërem, aquam, terram: quæ etiam sensibus cognoscuntur. *Lamb. Sensus nostros cognoscere, aëra, aquam. Fab.*

700 *Quo referemus enim*] Legendum ex priscis exemplaribus, *Quid.* Et hic est sensus: Quid afferemus certius et verius esse quam sunt illa, quæ sensu corporeo percipimus? *Referemus.* In medium pro exemplo adducemus. *Certius.* Cognitius et exploratius. *Ipsis sensibus.* quam sint illa quæ sensibus nostris percipimus.

Qui. Scribe quis pro quibus; hoc est, sensibus. *Pius. Quo referemus enim*] Sic habent quattuor libri manuscripti. quibuscum congruunt vulgati, Veneti antiq. et Vicet. probabantque hanc scripturam Jovianus Pontanus, et Francisc. Puccius. quo referemus enim, nisi ad sensus scilicet, tanquam arbitros et judices? sic supra, vs. 425. 'Haud erit occultis de rebus quo referentes Confirmare animi quicquam ratione queamus.' Lib. vulg. autem sic, *Quid referemus enim, &c.* mea sententia minus recte. *Lamb.*

701 *Qui vera*] Sic ex Vet. libris malim. Marullus: quo. et ita vulgati. *Gif.*

702 *Præterea quare quisquam, &c.*] Vss. 4. supponit, Si aquam, si alia, tam multa inspexerimus tetigerimusve, aliam plane nobis naturam apparituram, quam ignem; unde docet non esse majorem rationem, cur asseramus omnia esse ignem, quam negato igne quidvis aliud. *Gassendus. Creech.*

704 *Ignis*] Hodie ignes. ut supra: *Efficiunt ignis.* nisi repetas: *naturam.* Quod non puto. *Gif. Quam neget esse ignis.* Repete ἀπὸ κοινοῦ *naturam.* Nonnulli tamen legi volunt *igneis,* seu *ignis,* in accusandi casu. *Lamb. Quam neget esse ignes.* Satijs enim fuerit, cetera ponere et ignem tollere, quam contra; Major enim, si nihil aliud, Naturæ amplitudo sit; quamquam ex illorum positionibus nil tale stare possit; nam manca foret natura. *Fab.*

Summam tamen] Quidam legunt *aliam tamen:* a quibus dissentio. *Lamb.*

705 *Æqua videtur enim*] Par dementia videtur, id est, æque delirum ac stultum videtur, solum ignem ponere et concedere, ceteris omnibus negatis ac sublatis: atque ignem negare, ceteris omnibus rebus positis et concessis. *Lamb.*

706 *Quapropter qui Materiem, &c.*] Denique vss. 7. tam de igne, quam

de quovis alio singulari elemento, de quo eadem dici proportionem valeant, concludit: Omnes viz. delirant qui vel ignem, ut Heraclitus, vel aëra, ut Anaximenes Milesius, vel aquam, ut Thales Milesius, vel terram, ut Pherecydes, rerum omnium principium statuerunt. *Creech.*

707 *Consistere posse*] Supra vs. 637. *consistere solo.* *Preig.*

708 *Et qui principium gign. aëra*] Ut Anaximenes Milesius: de quo sic M. Tull. in Lucullo: Anaximenes infinitum aëra dixit esse, ex quo omnia gignerentur. et Plutarchus τῶν περὶ ἀρεσκ. Ἀναξίμενης ὁ Μιλήσιος ἀρχὴν τῶν ὄντων ἀέρα ἀποφάνετο. ἐκ γὰρ τούτου τὰ πάντα γίνεσθαι, καὶ εἰς αὐτὸν ἀναλύεσθαι. i. e. 'Anaximenes Milesius principium rerum aërem pronuntiavit. Ex hoc enim oriri omnia, et in eum resolvi.' Archelaus item Atheniensis aëra infinitum principium rerum dixit, ut refert Plutarchus eodem loco: Ἀρχέλαος ὁ Ἀπολλοδώρου Ἀθηναῖος ἀέρα ὑπεῖρον, καὶ τὴν περὶ αὐτὸν πυκνότητα, καὶ μάνωσιν. *Lamb. Et qui principium.* Anaximenes Milesium præter ceteros intelligit. Videndus omnino libellus Plutarchi de placitis Philosophorum; in quo hæc et plura. *Fab.*

709 *Aut humorem quicumque*] Aut quicumque aquam putarunt esse principium rerum: ut Thales Milesius, de quo Marcus Tullius libro primo de natura Deorum, et in Lucullo: et Vitruvius libri secundi capite secundo, et procemio libri octavi. *Lamb. Aut humorem.* Uti a Thalete factum est. *Fab.*

710 *Terramve creare omnia*] Aristoteles libro primo τῶν μετὰ τὰ φυσικὰ scribit nullum ex physicis principium rerum terram posuisse. *Lamb. Terramve.* Quod mirandum: est enim tellus elementum iners et brutum, quodque alienam opem, unde excitetur, expectat. Neque ullum omnino nominatim reperio qui id de terra dixerit; nam quod Pherecyden aiunt ejus opinionis auctorem fuisse, haud scio an de uno

Pherecyde intelligi debeat, cum et alii multi, qui Theogonias scripserunt, a terra originem rerum repetierint. Locum Aristotelis alii notavere; itaque describendo parcam. *Fab.*

712 *Longeque errasse*] Quidam codices: *longe deerrasse*. Haud scio an verius hic. *Gif.* Codices duo manuscripti habent, *longe deerrasse videntur*. *Lamb.* *Longe deerrasse* quidam Codd. et an hoc sit verius adhuc dubitat Gifaninus. *Creech.*

713 *Adde etiam qui conduplicant, &c.*] Inter posteriores Empedoclem deligit, vs. 116. adversus quem quatuor elementa asserentem quicquid objicit, etiam adversus cæteros, duo, vel tria asserentes intelligi objectum potest. Nimirum si ne quatuor quidem sunt reputanda sufficere, longe minus pauciora sufficient. Non sufficere autem quatuor, imo et longe plura corporum genera, ad tantam rerum varietatem, quanto in mundo cernitur, ex infra dicendis clarius percipietur. Interea vero concipere potes, uti ex una litera non nisi unam faciem habes, ut A; ex duabus, nisi duos, Am, Ma; ex tribus nisi sex, ut Amo, Aom, Mao, Moa, Oam, Oma; ex quatuor, nisi viginti quatuor, ut Amor, Amro, Mora, &c. ita ex uno corpore simplici, quantumvis versetur, non posse unquam fieri nisi unum, ex duobus commistis nisi duo, hoc est, unum compositum, quod prout erit rarius aut densius, aut habebit amplius ex uno, quam ex altero, ad unius magis, quam ad alterius naturam accedat: ex tribus pari ratione, nisi sex: ex quatuor, nisi viginti quatuor. Et commuta situs, commuta gradus, versa ac reversa quantum voles omnia; semper tamen erunt eadem genera; ac omnino denique ad varietatem rerum innumerabilem, necessaria esse elementa seu principia varietate innumerabilia. *Gassendus.* *Creech.* Verbi gratia, Archelans, qui aërem et eam, quæ circumfusa est, densitatem, et eam, quæ circumdata est, raritatem, i. e. ignem,

et aquam vult esse principia rerum. *Conduplicant.* Quales fuerunt, Xenophanes, qui terram et aquam statuit; Parmenides, ignem et terram; Cænopides Chius, et ignem et aërem; Hippo Rheginus, ignem et aquam. Quæ omnes opinioniones stare possunt; nisi argutari libeat. Sed non semper veteribus æqui sumus. *Fab.*

714 *Aëra jungentes Igni*] Cænopides Chius: *Terramque liquori*, Xenophanes. Armenides autem Ignem Terræ junxit; Hippo Rheginus, atque Archelans Ignem junxerunt Aquæ; et Onomacritus Ignem, Aquam, et Terram simul posuit rerum Primordia. *Fayus.* *Creech.*

Terramve liq.] Ut Parmenides. *Lamb.*

716 *Ex igni, terra, &c.*] Apud Servium ad Ecl. Virg. 6. 31. ut et ad Æn. 1. 127. legas, *Ex igni, terra, atque anima nascuntur, et imbri.* pro *procrecere*. Sed ita Grammatici nonnunquam testimonia veterum Poëtarum adducentes, aliquod verbum pro instituto suo et comodo mutant, suæque orationis filo accommodant. Hunc locum respicit Lactant. Inst. Div. 11. c. 13. 'Empedocles, quem nescias utrumne inter poëtas an inter philosophos numeres, qui in rerum natura versibus scripsit, ut apud Romanos Lucretius et Varro, quatuor elementa constituit, i. e. ignem, aërem, aquam, et terram: fortasse Trismegistum secutus, qui nostra corpora ex his quatuor elementis constituta esse dixit a Deo.' *Hav.*

Atque anima] Atque ex aëre Virg. in Sileno, 31. 'Namque canebat uti magnum per inane coacta Semina terrarumque animæque marisque fuissent.' *Lamb.*

Imbri] Post hoc verbum octodecim versuum hyperbaton est, usque ad, 'Hic tamen,' &c. *Fab.*

717 *Agrigentinus*] Quidam libri: *Agragantinus*, quidam: *Agrugentinus*. *Gif.* *Acragantinus*. Dno cod. Manuscript. habent, *Agrigentinus*: Bertin.

et Memm. *Agragantinus*: Vatiæ. *Agragantinus*. *Acragas* fluvii et oppidi nomen est. dictum autem oppidum a fluvio est. *Lamb.* *Acragas* in meridiana Sicilia parte, hodie *Grigenti*, *Gergenti*, &c. *Fab.*

Empedocles] Vixit Olympiad. 80. Epicharmo æqualis. Laërt. Gyraldus, et nos in poëtis Græcis, qui mox Gallico sermone prodibunt. *Fab.* Metonis filius, ut aliis placet, Archinomi, ut aliis, Exeneti, sed omnes fatentur *Acragantinus* esse: floruit Olymp. 84. eleganti carmine de rerum natura scripsit, docuitque omnia e quatuor elementis igne, aqua, aëre, et terra componi, et in ea iterum resolvi. 'Εμπεδοκλῆς Μήτωνος Ἀκραγαντίνος τέτταρα μὲν λέγει στοιχεῖα, Πῦρ, Ἀέρα, Ὕδωρ, Γῆν' δύο δὲ ἀρχικὰς δυνάμεις, φιλίαν τε καὶ νεῖκος, ὧν ἡ μὲν ἐστὶν ἐνωτικὴ, τὸ δὲ διασπρικόν. Plutarchus de Placit. Philos. 1. 3. *Creech.*

718 *Triquetris*] *Triquetra* Sicilia vocatur a Latinis quoniam habet tria promontoria. Dicitur enim *triquetra*, ut placet Quintiliano, quasi *triquadra*. *Trinacria* seu *Trinacris* quod habeat tria ἄκρα, hoc est, promontoria, vocatur a Græcis: et, ut inquit Plinius, 'a triangula specie.' Ovid. lib. 4. Fast. circa medium: 'Trinacris a positu nomen adepta loci.' Pius. Siculis. Sicilia enim dicta est *Triquetra* a tribus promontoriis, Peloro, Pachyno, Lilybæo. *Triquetram* dictam esse quasi *Triquadram* a tribus sedibus indicat Quintilianus 1. 6. dicitur et Θρινακρία a Græcis, quasi *τρινακρία*; seu a *Thrinaco* quodam Sicilia tyranno. Horat. Sat. 2. 6. 55. 'militibus promissa, *Triquetra* Præmia Cæsar, an est Itala tellure daturus?' *Lamb.* Notandum genus dicendi, Quem insula gessit in oris triquetris terrarum. pro, insula *triquetra* gessit, &c. Sicilia autem *triquetra* dicitur quasi *τριχέδρα*; est enim ad figuram τοῦ Δ. accedens, et tria ἄκρα habet, Pelorum ad septentrionem, Pachynum orientem ver-

aus, Lilybæum ad meridiem et occidentem. *Fab.* His vs. 18. Siciliam, Empedoclis patriam describit, illumque egregia laude ornat. *Creech.* Ad locos quos collegit *Lamb.* addi potest Justin. 4. 2. 'Siciliæ primo *Tinacriæ* nomen fuit.' Plin. Nat. Hist. 3. 8. 'Trinacria pluribus, aut *Triquetra* a triangula specie.' Isidorus Orig. 14. 6. et alii. *Hav.*

718 *Gessit*] Vide Ind. Gifanii: *Gerere*. Sed cave credas. *Preig.*

719 *Amfractibus*] Circuitionibus fractis. Cicero, 'Longo amfractu circumscripta oratio.' idem, 'Solis amfractu.' Virg. 11. 522. 'Est longo amfractu valles accommoda fraudi.' *am* enim in junctura significat plerumque circum, ut anquirere, ambire, ambustus, ancilia, hostiæ ambarvales. *Lamb.*

720 *Ionium glaucis aspergit littus ab undis*] Ita hunc locum interpungendum putavi, ex quibusdam libris. Quidam: *virus ab undis*. Quidam: *Ionio*. *Gif.* *Ionium glaucis asp. virus ab u.* Hic versus varie scriptus est in veteribus exemplaribus, et vulgatis codicibus. Nam libri Faër. et Tett. et Bertin. habent, *Ionium glaucis aspergit virus ab undis*, aut *in undis*. Vatiæ. et Memm. *littus ab undis*. quibuscum consentiunt Ald. antiq. Paris. Vicetini. Veneti autem recentiores, et utrique Lugdunenses, et Florentini, *Ionio et Libycis aspergit litus ab undis*. ego hanc scripturam proximam adulterinam esse puto: illam superiorem, germanam, eamque jam in secunda editione secutus sum. *Virus* autem significat cujusque rei humorem et virtutem naturalem, ut docet Nonius. *Lamb.* Majorem enim Sicilia partem mare Ionium alluit. *aspergit* autem positum pro *adfundit*. *Fab.* *Ionio*. Magnam enim Sicilia partem Mare Ionium alluit. Quidam legunt, *Ionio, et Libycis aspergit littus ab undis*. Alii *Ion. g. a. Littus ab undis*. Optimi Codd. *Virus*. *Virus* autem non Hu-

mores, ut Lambinus et Faber sentiunt, sed Salem denotat; sic 5. 475. tetrum virus, 'Liquit enim supera tetri primordia Viri Aspera.' Creech. Sic 2. 475. 'Tetri primordia viri,' et 5. 270. 'Percolatur enim virus,' &c. Lucanus 10. 124. 'Tyrio quorum pars maxima succo Cocta diu, virus non uno duxit aheni.' Adde Virg. Georg. 3. 281. 419. Preig.

Virus] Recte; adstipulantibus optimis membranis ut et L. B. non *littus*. significare vero salsedinem et amarorem maris dudum docuit Turneb. 19. 15. Hav.

721 *Fretu*] *Freto*. Figura loquendi priscorum, qui *lauru*, pro *lauro* dicebant et multa huiusmodi. hunc locum citat Priscianus in Ms. sic: 'Multa præterea vetustissimi etiam in principalibus mutabant syllabis: gumgrum pro chongrum, chumchim pro comchim: huminem pro hominem, proferentes, futes pro fontes, frundes pro frondes. unde Lucretius in primo libro: Angustoque fretu rapidum mare dividit undis: pro fretu.' Gellius 12. 20. Noctium Atticarum. 'Marco Ciceroni mollius teretiusque visum est in quinta in Verrem, fretu scribere quam fretu: perangusto, inquit, fretu divisa. Erat enim crassius vastiusque perangusto fretu dicere. Itidem in secunda simili usus modulamine, Manifesto inquit peccatu: sicuti Ennius rectos cupressos dixit, contra receptum vocabuli genus p. 135. hoc versu: 'Capitibus nutantes pinos: rectosque cupressos.' Firmior ei credo et viridior sonus esse vocis visus est rectos dicere cupressos quam rectas. Contra vero idem Ennius ære fulva dixit. et Homerus κέρα βαθεῖον. Pius. Producit hunc versum testem Prisc. lib. 1. atque *fretu* positum esse pro *freto*: ut Acheronta pro Acheronta, et frundes pro frondes, et ita M. Tull. Ver. 5. 'Sicilia perangusto fretu divisa.' Sicilia autem erat olim Italiæ continens, et

agro Brutio annexa: post vi maris, quod nunc Siculum dicitur, abscissa, atque abrupta est ad Rhegium: quod a verbo ῥήγνυμι, i. e. frango, dictum est. Sed tamen fretus, us, in usu est. idem Lucr. 6. 363. 'Nam fretus ipse anni permiscet frigus,' &c. Arnob. lib. 1. Advers. Gent. 'Et tamen, o isti, qui pollutas res nostras vitiorum criminamini: sribilignes et vos istas libris illis in maximis atque admirabilibus non habetis? Nonne aliud hæc utria, aliud dicitis hos utres? cælus, et cælum? non item filus et filum? non item crocus et crocum? non item fretus et fretum?' &c. Lamb. *Fretu*, Ita hunc locum legerunt veteres magistri; quos inter Priscianus. quin et eadem flexione usus Cicero est. Fab. Pro *freto*, ut docet Voss. de Anal. 2. 17. Imitatus hunc locum nobilis Geographus Pomponius Mela lib. 2. 7. 'Id angustum et anceps alterno cursu modo in Thuscum, modo in Ionium pelagus perfluit, atrox, sævum, et Scyllæ Charybdisque sævis nominibus inclutum.' Hav.

Rapidum mare] Fretum Siculum, Italiam ab insula dispescens. Fab.

722 *Italiæ terrai oras*] Sic legendum, non *Italiæ terrarum*. Sic enim loquuntur Latini, 'Italia terra,' 'Campania terra,' 'Gallia terra,' &c. Verumtamen alteram scripturam non damno. Lamb. *Italiæ terrarum oras*] Ita omnes libri Vet. Lambinus: *terrai*, bene quidem, sed libros posco. Gif. *Italiæ terrai*. Terra Italia, terra Gallia, terra Umbria, terra Græcia, terra Apulia; sic fere semper veteres. Exempla passim apud Plantum et Varronem, Lucretio στήληρον. Fab. Ita Lambinus, Italia enim Terra, Campania terra, Gallia Terra, apud Veteres occurrunt; *Terrarum* Codd. Quidam e Mss. legit *Æoliæ*, ea enim, quam Jocastes Æoli filius ad fretum Siculum habitabat, pars olim dicta est Æolia. Creech. *Italiæ*. *Hælia* ex Gottorp. codd. refert nuperrima

Lond. Ed. in Var. Lect. *Æoliæ* ex Mss. Marg. nostra: addita hac notula: 'Sic et in iisdem Mss. terrarum repperi;' ut et ed. Gifanii. Additur: 'Ea, quam Jocastes Æoli filius ad Fretum Siculum inhabitabat, pars dicta ÆOLIA.' Nansii, Vossii an alterius cuiusdam viri docti sit, non liquet. Preig. *Æoliæ terrarum*. Ita scribi debere docent constanter Mss. Lugd. Bat. quorum auctoritate ita reposuimus. adde Creechium. Hav.

722 *Ejus*] Siciliæ nempe, quæ circa tempora Josuæ, uti in Epistolis nuper ostendimus, vi Superi maris a reliquo Italiæ corpore divulsa fuit. Fab.

723 *Hic est vasta Charybdis*] In fretu Siculo ad oram Siculam; nam erravit Ovidius qui ad oram Italicam statuit; in eum errorem a Virgilio inductus est, quem non satis attente legerat, immemor describi a Marone navigationem a Græcia in Italiam; tunc enim Charybdis ad latus sinistrum jacet. Fab. *Vasta charybdis*. quæ fuit aquarum vorago. Homer. Od. μ, 104. δῖα χάρυβδῖς ἀναρροῖ βδέϊ μέλαν ὕδωρ. Virg. 3. 'ter gurgite vastos Sorbet in abruptum fluctus.' Lamb.

Etnæa min.] De Ætna, et ignibus ac murmuribus Ætnæ, lege l. 6. Lucret. ibi: 'Nunc ratio quæ sit,' &c. Lamb.

724 *Murmura flammæ, &c.*] Unius vocabuli *sursum* ingrata ista repetitio, ac per iterum reciprocatio, mirum si nullius paulo Elegantioris aures offenderit. Præsertim quum multa suppedient variantes, quas præ manu habemus, lectiones. Tentemus aliquid. Lego: *Et hic Ætnæa minantur Murmura flammæ sursum se conligere iras, Faucibus eruptos vis omnis ut evomat igneis, Ad cælumque ferant flammæ fulgura cursum. sursum-iras*, ut apud Terent. 'Semper-lenitas.' Minantur h. e. monent, neque fulgura in vel ad Cælum cursum suum ferre minori elegantia dicuntur, quam 6. 325.

'Magnum conamen eundi sumere.' Preig.

Rursum se conl.] Nam Ætna aliquando vicinas urbes cineribus et favillis obruisse dicitur: aliquando tantam vim cineris et favillarum eiecisse, ut vicini biduum tenebris sepulti viderentur. M. Tull. de N. Deor. lib. 1. 'Nos autem tenebras cogitemus tantas, quantæ quondam eruptione Ætnæorum ignium finitimas regiones obscuravisse dicuntur, ut per triduum nemo hominem homo agnosceret: cum autem tertio die sol illuxisset, tum, ut revixisse sibi viderentur.' Idcirco dixit *rursum*. Alii legunt *sursum*: quibuscum non pugna-bo. Lamb. Propter tot exempla antiquarum cladum quas Ætnæ incendium importaverat. Fab.

725 *Faucibus*] Crateribus: sic enim eas fauceis appellant Græci. idem Lucr. 6. 701. 'In summe sunt ventigeni crateres, ut ipsi Nominant, nos quæ fauceis perhibemus, et ora.' Lamb.

Eruptos] Emissos. Notandum participium 'eruptos,' ab absoluto verbo erumpo. Lamb. Notandum, inquit Interpres, 'eruptos' ab absoluto verbo. Tamen exempla alibi sunt, quæ vel unus Virgilius multa dabit. 'Erupti nubibus ignes,' 'Proruptus corpore sudor.' Deinde, quod nec Lambin. nec Gifan. cogitarunt, erumpo et prorumpo, ab origine prima non minus activa fuerunt, quam abrumpo et corrumpo. Fab. Sic Virg. Æn. 3. 199. et 7. 459. 'Erupti nubibus ignes.' 'Proruptus corpore sudor.' Creech.

Iterum vis] Ita vet. libri elegantissime. Vulgati: *ut vis*. Gif.

726 *Ferant*] Hoc elegantius. Et ita quidam libri. In aliis: *ferat*. Gif.

Fulgura] Fulgores. Nam apud hunc poetam *fulgur*, et *fulgor* pro eodem ponuntur. Lamb. Sæpe alibi pro fulgores. Fab.

Magna modis mult. miranda] Magna, miranda, duo epitheta ἀσυνδέτως posita. *Lamb.*

Videtur] Sic legendum, non, ut in vulgatis, *videntur*. *Lamb.*

Cum videtur, cum fertur] Ita loquebantur pro, cum feratur, videatur, &c. sæpe alibi Lucretius. *Fab.*

729 *Rebus optima bonis, &c.*] Multis Codd. hic versus desideratur. *Fayus.* Ille viz. summæ industriæ et perspicacitatis vir multos evoluit libros, quos neque Lambinus, neque Gifanius, neque alii viderunt. *Creech.* Isidorus Orig. 14. 9. 'terris frugifera, auro abundans.' *Hav.*

730 *Nil tamen hoc habuisse*] Vide apud Diog. Laërt. multa de Emped. quæ hoc loco referre longum sit. Non possum tamen mihi temperare, quin versus ejus gravissimos, quibus poëtas insectatur, qui membra humana Diis affinxerunt, ponam, a me apud Ammonium repertos, commentario περί ἐρμηνείας, τμήμ. δ. ubi ostendit Deos esse meras energias, natura, et essentia sua, non ex potestate et habitu proficiscentis, ut humanas. sic autem ille tandem: Διὰ ταῦτα δὲ δ' Ἀκραγαντῖνος σοφὸς ἐπιβράβιζων τοὺς περὶ Θεῶν, ὡς ἀνθρωποειδῶν ὄντων, παρὰ τοῖς ποιηταῖς λεγομένους μύθους, ἐπήγαγε προηγουμένως μὲν περὶ Ἀπόλλωνος, περὶ οὗ ἦν αὐτῷ προσεχῶς ὁ λόγος, κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ περὶ τοῦ θείου παντὸς ἀπλῶς ἀποφανόμενος· Οὔτε γὰρ ἀνδρομένη κεφαλὴ κατὰ γυῖα κέκασται, Οὐ μὲν ἀπὰ νώτων γε δῶ κλάδοι ἀΐσσουσιν, Οὐ πόδες, οὐ θοὰ γούνα, οὐ μήδεα λαχνήεντα, Ἀλλὰ φρήν ἱερὴν, καὶ ἀθέσφατος ἔπλετο μῶνον, Φροντίσι κόσμον ἅπαντα καταΐσσουσα θοῆσι. i. e. 'Propter has causas Agrigentinus sapiens insectans et exagitans poëtarum fabulas, quæ de Diis narrantur, tanquam humana forma præditis, subjecit præcipue quidem de Apolline, de quo institutus ei erat sermo, sed eodem modo de omni essentia divina simpliciter et absolute pronuntians,

Οὔτε γὰρ, &c. Quorum versuum hæc fere sententia est: Deos neque caput humanum habere, neque brachia ex humeris apta, neque pedes, neque genua, neque inguina hirsuta, sed mentem sacram et divinam duntaxat, et cogitationibus celeribus universum mundum moventem. *Lamb.*

731 *Carumque*] Plurisque faciendum: τιμώτερον; repetendum enim ἀπὸ κοινοῦ magis. Alii libri habent, *clarumque*. *Lamb.* Al. *carum*. id erit Græc. τίμιον. sed malim *clarum*. *Fab.* *Carumque*. Pluris faciendum, τιμώτερον. *Clarumque* alii legunt, et probat Faber, quasi Lucretius dixisset, Nihil habuit præclarius, et magis clarum. *Creech.*

Videntur] Scribe *videtur*; h. e. Sicilia ejus carmine. *Pius.*

732 *Quinetiam*] Ὀμηρικὸς Ἐμπεδοκλῆς, καὶ δεινὸς περὶ φράσεων γέγονε, μεταφóρικὸς τε ὢν, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς περὶ ποιητικὴν ἐπιτεύγμασι χρώμενος. Aristot. ἐν τῷ περὶ ποιητικῶν. Laërtius. *Creech.*

733 *Vociferantur*] Ostendunt. probant. Ita Aristoph. αὐτὸ χρῆμα βοᾷ, quod alii imitati sunt. *Fab.* Quia sublime et grandiloquum dicendi genus in poësi sua secutus est Empedocles. Hujus fragmenta collegit in poësi philosophica Henricus Stephanus. *Hav.*

Reperta] Εὑρήματα. Inventa, seu inventiones. *Fab.*

734 *Ut vix hum.*] Immortale divini viri testimonium, tanto magnificentius, quod ab illo profectum, qui hoc in loco contra ejus sententiam ire parat. Nec absimile apud Jambl. de Pythagora. is p. 120. Ed. Kuster. Ταῦτά τε οὖν λέγουσι πρὸς πίστιν, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. ὡς δὲ τούτων ὁμολογουμένων, καὶ ἀδυνάτου ὄντος περὶ ἀνθρώπων ἕνα ταῦτα συμβῆναι, ἤδη οἴονται σαφὲς εἶναι, ὅτι ὡς περὶ κρείττονος ἀποδέχεσθαι χρὴ τὰ περὶ ἐκείνου λεχθέντα, καὶ οὐχὶ ἀνθρώπου. i. e. 'Hæc igitur, aliaque id genus commemorant, fidei

conciliandæ: cumque ista in confesso sint, nec fieri possit, ut in unicum hominem congruant; hinc jam liquere autumant: quod dicta de illo, non tanquam de homine, sed tanquam de Numine quodam accipienda sint.' *Hav.*

735 *Hic tamen et supra, &c.*] Vss. 8. Egregium fuisse philosophum Empedoclem fatetur, Heraclito, et aliis quos supra refutaverat, maximis licet viris, et quibus tutius quam ulli Deorum oraculo credamus, majorem: hunc tamen principia rerum non recte statuisse plurimis argumentis demonstrare aggreditur. *Creech.*

Inferiores] Empedocle. *Lamb.*

736 *Egregie multis*] Valde, impense, &c. Rhetor ad Herennium lib. 3. 'Nec egregie magnam esse utilitatem audacter pronuntiaverunt.' Paulo post: 'At si quid videmus aut audimus egregie turpe aut honestum.' Itaque 'egregie turpe' idem ferme fuerit, quod paulo post 'unicam turpitudinem' vocavit. Notanda hæc fuerant ab interpretibus. *Fab.*

738 *Ex adyto tanquam cordis*] Ex animi recessu: ex animi penetralibus. ἄδυτον vox Græca, composita a privativa particula α, et δύο, quod valet 'ingredior.' Sunt enim ἄδυτα ex templi partes, quæ sunt abstrusæ, et quas intrare profanis non licet. Dixit autem, 'tanquam ex adyto,' ut sit εἰκὼν. *Lamb.* Lucanus Phars. 9. 565. 'Ille deo plenus tacita quem mente gerebat, Effudit dignas adytis e pectore voces.' *Preig.*

Responsa dedere] Sic M. Tull. 2. de Fin. loquens de Epicuro: 'In alio libro, ubi breviter comprehensis gravissimis sententiis quasi oracula edidisse sapientiæ dicitur.' *Lamb.*

740 *Ex Phæbi*] Quidam veteres: dio. Gif. Cod. Memm. habet, tripode ex dio. de tripode Apollinis, et de lauro, lege interprete Aristoph. ad illum locum, in Pluto vs. 39. τί δῆθ' ὁ Φοῖβος ἔλακεν ἐκ τῶν στεμμάτων; ubi *Delph. et Var. Clus.* *Lucret.*

ille, 'laurum,' inquit, 'gerebat Pythia, et tripodes ipsi coronati erant.' et Diodorum Siculum l. 16. pag. 523. *Lamb.*

741 *Fecere ruinas*] Sic Arist. l. 1. φυσικ. ζητοῦντες γὰρ οἱ κατὰ φιλοσοφίαν πρῶτοι τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὴν φύσιν τῶν ὄντων, ἐξετράπησαν. i. e. 'Primi illi philosophi veritatem et naturam rerum quærentes, eversi sunt, seu graviter ceciderunt.' nam versus proxime sequentem, 'Et graviter magni magno cecid. ibi casu,' puto esse declarationem, seu ἐρμηνείαν, hujus versus, καὶ ἐπεξήγησιν. Sed cur non dixit 'magnum cecidere ibi casum,' ut 3. 380. 'Sensiferos motus movere?' *Lamb.* Κατεσφάλησαν. corruerunt, ceciderunt. *Fab.*

742 *Ibi*] Circa illam quæstionem, illud argumentum. *Fab.*

743 *Primum, quod motus, &c.*] Aggreditur refutationem primo vss. 4. Quod tam Empedocles, quam cæteri plurium elementorum assertores inane perinde ac superiores rejiciant, et motum tamen, raritatem, mollitudinem, quæ sine inani esse nequeunt, admittunt. *Creech.*

746 *Admiscet in eorum Corpus*] *Admistum rebus*: et *Admistum in rebus*: Sæpe Lucretius: Quidni igitur legamus, *Corpore*? *Creech.*

747 *Deinde quod omnino finem, &c.*] Secundo vss. 7. quod velint omne corpus esse infinite dividuum, secus quam Lucretius ante ostenderit, et nunc eodem, quo usus est Argumento vs. 593. probat. Alia Plutarchus de Placit. Philos. 1. 13. Ἐμπεδοκλῆς πρὸ τῶν τεσσάρων στοιχείων θραύσματα ἐλάχιστα οἰοῦν στοιχεῖα, πρὶν στοιχείων, ὁμοιομερῆ, ὅπερ ἐστὶ στρογγύλα. Ἡράκλειτος ψηγμάτιά τινα ἐλάχιστα, καὶ ἀμερῆ εἰσάγει. cap. 17. Ἐμπεδοκλῆς δὲ ἐκ μικροτέρων ὄγκων τὰ στοιχεῖα συγκρίνει, ἅπερ ἐστὶν ἐλάχιστα, καὶ οἰοῦν στοιχεῖα. Et 4. Empedoclem cum Epicuro jungit: Ἐμπεδοκλῆς δὲ, καὶ Ἐπίκουρος, καὶ πάντες ὅσοι μετὰ συνάθροισμον τῶν λεπτομερῶν

Magna modis mult. miranda] Magna, miranda, duo epitheta ἀσυνδέτως posita. *Lamb.*

Videtur] Sic legendum, non, ut in vulgatis, *videntur*. *Lamb.*

Cum videtur, cum fertur] Ita loquebantur pro, cum feratur, videatur, &c. sæpe alibi Lucretius. *Fab.*

729 *Rebus opima bonis, &c.*] Multis Codd. hic versus desideratur. *Fayus*. Ille viz. summæ industriæ et perspicacitatis vir multos evolvit libros, quos neque Lambinus, neque Gifanius, neque alii viderunt. *Creech*. Isidorus Orig. 14. 9. 'terris frugifera, auro abundans.' *Hav.*

730 *Nil tamen hoc habuisse*] Vide apud Diog. Laërt. multa de Emped. quæ hoc loco referre longum sit. Non possum tamen mihi temperare, quin versus ejus gravissimos, quibus poëtas insectatur, qui membra humana Diis affinxerunt, ponam, a me apud Ammonium repertos, commentario περί ἐρμηνείας, τμήμ. δ. ubi ostendit Deos esse meras energias, natura, et essentia sua, non ex potestate et habitu proficiscentis, ut humanas. sic autem ille tandem: Διὰ ταῦτα δὲ δ' Ἀκραγαντίνος σοφὸς ἐπιβραβεῖν τοὺς περὶ Θεῶν, ὡς ἀνθρωποειδῶν ὄντων, παρὰ τοῖς ποιηταῖς λεγόμενους μύθους, ἐπήγαγε προηγουμένως μὲν περὶ Ἀπόλλωνος, περὶ οὗ ἦν αὐτῷ προσεχῶς ὁ λόγος, κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ περὶ τοῦ θείου παντὸς ἀπλῶς ἀποφανόμενος. Οὔτε γὰρ ἀνδρομέη κεφαλὴ κατὰ γυνὴν κέκασται, οὐ μὲν ἀπὸ νῶτων γε δύο κλάδοι ἀΐσσουσιν, οὐ πόδες, οὐ θοὰ γοῦν, οὐ μήδεα λαχρήντα, Ἀλλὰ φρὴν ἱερὴν, καὶ ἀθέσφατος ἔπλετο μῦθον, Φροντίσι κόσμον ἅπαντα καταΐσσουσα θοῇσι. i. e. 'Propter has causas Agrigentinus sapiens insectans et exagitans poëtarum fabulas, quæ de Diis narrantur, tanquam humana forma præditis, subjecit præcipue quidem de Apolline, de quo institutus ei erat sermo, sed eodem modo de omni essentia divina simpliciter et absolute pronuntians,

Οὔτε γὰρ, &c. Quorum versuum hæc fere sententia est: Deos neque caput humanum habere, neque brachia ex humeris apta, neque pedes, neque genua, neque inguina hirsuta, sed mentem sacram et divinam duntaxat, et cogitationibus celeribus universum mundum moventem. *Lamb.*

731 *Carumque*] Plurisque faciendum: τιμώτερον; repetendum enim ἀπὸ κοινοῦ magis. Alii libri habent, *clarumque*. *Lamb.* Al. *carum*. id erit Græc. τίμιον. sed malim *clarum*. *Fab.* *Carumque*. Pluris faciendum, τιμώτερον. *Clarumque* alii legunt, et probat Faber, quasi Lucretius dixisset, Nihil habuit præclarius, et magis clarum. *Creech.*

Videntur] Scribe *videtur*; h. e. Sicilia ejus carmine. *Pius.*

732 *Quinetiam*] Ὁμηρικὸς Ἐμπεδοκλῆς, καὶ δευτὸς περὶ φράσεων γέγονε, μεταφóρικός τε ὢν, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς περὶ ποιητικῆν ἐπιτελέμασι χρώμενος. Aristot. ἐν τῇ περὶ ποιητικῶν. Laërtius. *Creech.*

733 *Vociferantur*] Ostendunt. probant. Ita Aristoph. αὐτὸ χρήμα βοᾷ, quod alii imitati sunt. *Fab.* Quia sublime et grandiloquum dicendi genus in poësi sua secutus est Empedocles. Hujus fragmenta collegit in poësi philosophica Henricus Stephanus. *Hav.*

Reperta] Εὐρήματα. Inventa, seu inventiones. *Fab.*

734 *Ut vix hum.*] Immortale divini viri testimonium, tanto magnificentius, quod ab illo profectum, qui hoc in loco contra ejus sententiam ire parat. Nec absimile apud Jamblichum de Pythagora. is p. 120. Ed. Kuster. Ταῦτά τε οὖν λέγουσι πρὸς πίστιν, καὶ ἄλλα τοιαῦτα. ὡς δὲ τούτων ὁμολογουμένων, καὶ ἀδυνάτου ὄντος περὶ ἀνθρώπων ἕνα ταῦτα συμβῆναι, ἥδη οἴονται σαφὲς εἶναι, ὅτι ὡς περὶ κρείττονος ἀποδέχεσθαι χρὴ τὰ περὶ ἐκείνου λεχθέντα, καὶ οὐχὶ ἀνθρώπου. i. e. 'Hæc igitur, aliaque id genus commemorant, fidei

conciliandæ: cumque ista in confesso sint, nec fieri possit, ut in unicum hominem congruant; hinc jam liquere autant: quod dicta de illo, non tanquam de homine, sed tanquam de Numine quodam accipienda sint.' *Hav.*

735 *Hic tamen et supra, &c.*] Vss. 8. Egregium fuisse philosophum Empedoclem fatetur, Heraclito, et aliis quos supra refutaverat, maximis licet viris, et quibus tutius quam ulli Deorum oraculo credamus, majorem: hunc tamen principia rerum non recte statuisse plurimis argumentis demonstrare aggreditur. *Creech.*

Inferiores] Empedocle. *Lamb.*

736 *Egregie multis*] Valde, impense, &c. Rhetor ad Herennium lib. 3. 'Nec egregie magnam esse utilitatem audacter pronuntiaverunt.' Paulo post: 'At si quid videmus aut audimus egregie turpe aut honestum.' Itaque 'egregie turpe' idem ferme fuerit, quod paulo post 'unicam turpitudinem' vocavit. Notanda hæc fuerant ab interpretibus. *Fab.*

738 *Ex adyto tanquam cordis*] Ex animi recessu: ex animi penetralibus. ἄδυτον vox Græca, composita a privativa particula α, et δύο, quod valet 'ingredior.' Sunt enim ἄδυτα ex templi partes, quæ sunt abstrusæ, et quas intrare profanis non licet. Dixit autem, 'tanquam ex adyto,' ut sit εἰκὼν. *Lamb.* Lucanus Phars. 9. 565. 'Ille deo plenus tacita quem mente gerebat, Effudit dignas adytis e pectore voces.' *Preig.*

Responsa dedere] Sic M. Tull. 2. de Fin. loquens de Epicuro: 'In alio libro, ubi breviter comprehensis gravissimis sententiis quasi oracula edidisse sapientiæ dicitur.' *Lamb.*

740 *Ex Phæbi*] Quidam veteres: dio. Gif. Cod. Memm. habet, tripode ex dio. de tripode Apollinis, et de lauro, lege interpretem Aristoph. ad illum locum, in Pluto vs. 39. τί δῆθ' ὁ Φοῖβος ἔλακεν ἐκ τῶν στεμμάτων; ubi *Delph. et Var. Clas.*

ille, 'laurum,' inquit, 'gerebat Pythia, et tripodes ipsi coronati erant.' et Diodorum Siculum l. 16. pag. 523. *Lamb.*

741 *Fecere ruinas*] Sic Arist. l. 1. φυσικ. ζητοῦντες γὰρ οἱ κατὰ φιλοσοφίαν πρῶτοι τὴν ἀλήθειαν, καὶ τὴν φύσιν τῶν ὄντων, ἐξετράπησαν. i. e. 'Primi illi philosophi veritatem et naturam rerum quærentes, eversi sunt, seu graviter ceciderunt.' nam versum proxime sequentem, 'Et graviter magni magno cecid. ibi casu,' puto esse declarationem, seu ἐρμηνείαν, hujus versus, καὶ ἐπεξήγησιν, Sed cur non dixit 'magnum cecidere ibi casum,' ut 3. 380. 'Sensiferos motus movere?' *Lamb.* Κατεσφάλησαν. corruerunt, ceciderunt. *Fab.*

742 *Ibi*] Circa illam quæstionem, illud argumentum. *Fab.*

743 *Primum, quod motus, &c.*] Aggreditur refutationem primo vss. 4. Quod tam Empedocles, quam cæteri plurium elementorum assertores inane perinde ac superiores rejiciant, et motum tamen, raritatem, mollitudinem, quæ sine inani esse nequeunt, admittunt. *Creech.*

746 *Admiscent in eorum Corpus*] *Admistum rebus*: et *Admistum in rebus*: Sæpe Lucretius: Quidni igitur legamus, *Corpore*? *Creech.*

747 *Deinde quod omnino finem, &c.*] Secundo vss. 7. quod velint omne corpus esse infinite dividuum, secus quam Lucretius ante ostenderit, et nunc eodem, quo usus est Argumento vs. 593. probat. Alia Plutarchus de Placit. Philos. 1. 13. Ἐμπεδοκλῆς πρὸ τῶν τεσσάρων στοιχείων θραύσματα ἐλάχιστα οἰοῖ στοιχεῖα, πρὶν στοιχείων, ὁμοιομερῆ, ὅπερ ἐστὶ στρογγύλα. Ἡράκλειτος ψηγμάτια τινα ἐλάχιστα, καὶ ἀμερῆ εἰσάγει. cap. 17. Ἐμπεδοκλῆς δὲ ἐκ μικροτέρων ὄγκων τὰ στοιχεῖα συγκρίνει, ὅπερ ἐστὶν ἐλάχιστα, καὶ οἰοῖ στοιχεῖα, Et 4. Empedoclem cum Epicuro jungit: Ἐμπεδοκλῆς δὲ, καὶ Ἐπίκουρος, καὶ πάντες ὅσοι μετὰ συνάθροισμον τῶν λεπτομερῶν

Lucret.

σωμάτων κοσμοποιούσι. Creech.

748 *Pausam*] I. e. quietem, finem, *παύσαν, παύσιν*. Lucill. Sat. l. 1. 'Hæc ubi dicta dedit, pausam facit ore loquendi.' Ennius apud Var. l. 9. de L. L. 'pansam fecere fremendi.' Lucret. 3. 872. 'Inter enim jecta est vitæ pausa.' et 4. 1109. 'Parva fit ardoris violenti pausa parumper.' Plaut. Ruden. 4. 6. 1. 'Aliquando osculando melius est uxor pausam fieri.' Arnob. lib. 5. Advers. Gent. 'Sed quid terrenis obvolvisse vos sordib. Deum loquimur matrem, cum ab Jovis ipsius maledictis nullam pausam facere vel exigui temporis quiveritis?' A. Gell. 9. 13. ex Q. Claud. Quadrigario: 'Is maxime prælio commoto, atque utrisque summo studio pugnantibus manu significare cœpit, utrique ut quiescerent pugnare. pugnae pausa facta est.' Lamb. Finem; A. Gellius 9. 13. 'Pausa pugnae facta est,' Ennius p. 168. 'Hæc ubi dicta dedit, Pausam facit ore loquendi.' Creech.

Faciant] Supponant, constituent. Fab.

Fragori] I. e. frangendis corporibus. Lamb.

Neque pausam stare fragori] Itaque fractionem dari ad infinitum: quam non admittebat Epicurus. Ceterum, non est finis secandis corporibus, et, pausa fragori non stat, idem significant. Fragor autem a frago, unde fragesco apud Accium duobus locis, pro frangor, ut a tago, tagax, attigo, &c. Fab.

749 *Nec prorsum in rebus minimum*] Minimum intellige, quo nihil minus esse potest, et ad quod cum perventum sit, tum fiat cujuslibet corporis secandi finis, ut supra diximus. Ad hunc locum pertinent ea quæ a Cicer. disputantur sub Varronis persona, l. 1. Acad. Quæst. 'Ex materia putant Peripatetici omnia expressa atque efficta; quæ tota omnia accipere possit, omnibusque modis mutare, at-

que ex omni parte: eoque etiam interire non in nihilum, sed in suas parteis, quæ infinite secari ac dividi possint, cum sit nihil omnino in rerum natura minimum, quod dividi nequeat.' Idem l. 1. de Finib. disputans adversus Epic. 'Ne illud quidem physici est, credere aliquid esse minimum,' &c. Vult igitur Epic. aliquid esse in rebus minimum, nempe corpora prima: quæ scilicet jam secari aut dividi non possunt, eorumque sententiam nunc refellit Lucret. qui negant quicquam in rebus esse minimum. Lege, si tibi commodum est, quæ hac de re supra diximus. Lamb.

750 *Cum videamus id extremum*] Confer hunc locum cum illo superiore 593. 'Tum vero quoniam extremum quojusque cacumen,' &c. Lamb.

752 *Conjicere ut possis*] Locus est aliquantum obscurus: quem sic declaro. Conjicere ut possis ex hoc extremo cacumine, quod jam cernere non potes, et quod ad sensus nostros videtur esse minimum, id extremum esse in rebus minimum, quod extremum ipsæ res habent. Secutus autem sum scripturam duorum codicum manuscr. cum quibus congruunt Parisienses, et Veneti antiq. Nam cæteri codices habent. *Conjicere ut possis ex hoc, quæ cernere non quis, &c.* quam scripturam si quis probabit, ita erit explicanda: Conjicere ut possis ex hoc extremo, quod extremum habent ea, quæ cernere non quis, esse aliquid minimum in rebus. Lamb.

Quod] Quæ Gifanius. Et in sequenti versu inter minimum et consistere Lambinus legit in. Qui probant Quæ ita explicant: Conjicere ut possis ex hoc extremo, quod extremum habent ea quæ cernere non potes, esse aliquid minimum in rebus. Creech.

Quæ cernere non quis] Ita omnes veteres fere, quod omnino rectum

est. Quidam veteres, Marullus, et Vulgati: quod. Gif.

753 *Extremum*] Extremum illud esse τὸ ἐλάχιστον, de quo antea in rebus ὄντως consistere. Fab.

Minimum in cons. r.] I. e. minimum consistere in rebus, seu minimum esse in rebus. Sic autem sæpe loquitur Lucretius, κατ' ἀναστροφὴν. Lamb.

754 *Huc accedit item, quod jam*] Sic restituendum existimavi certissimis conjecturis ductus. alii libri habent, quoniam primord. Lamb.

Quoniam primordia] I. e. quod. ὅτι. Lambinus: quod jam. Gif.

Huc accedit item] Tertio vss. 6. quod mollia, ac proinde mutabilia, et in nihilum abitura elementa faciunt: prima enim corpora, si mutarentur, in nihilum recidunt: at e nihil nihil, et in nihilum nihil, supra demonstratum est. Creech.

755 *Mollia*] Ignem, aquam, terram, aëra. Fab.

Nativa] Ergo pereunt; quare principia esse nequeunt. Fab.

756 *Atqui*] Gryphii Ed. at qui. ut et Heinsiana collatio altera. In Marg. autem Ed. Gryphianæ, nec non Heins. collatione prima, cod. Ms. Bodleiano, et Ed. Pii: ut qui. Forsan scripsit Lucretius: utque; et vers. 754. illud quoniam retineri poterit, quod ex Lambini conjectura in quod jam mutatum; Gifanio autem idem valet, quod ὅτι, apud Græcos, sed soli procul dubio. Optimum enim sensum hi tres versus fundent, si ita distinguas: *Huc accedit item (quoniam primordia rerum Mollia constituunt, quæ nos nativa videmus) Esse et mortali cum corpore funditus, utque Debeat ad nihilum jam rerum summa reverti, De nihiloque, &c.* Preig.

758 *Vigescere*] Ita hic malui ex quibusdam in Vet. nam virescere (quod in quibusdam libris est) videtur irrepsisse ex loco supr. vs. 675. Gif. Virescere. sic supra, 'de nihiloque virescat copia rerum.' non dissimu-

labo tamen, in quibusdam libris legi vigescere. Lamb. Vigescere, Gif. Nard. alii. Quibus non repugno. Creech.

759 *Quid a vero, jam, distet, habebas*] Ordo est: quorum utrumque, nempe et rerum summam ad nihilum reverti, et ex nihilo res gigni aut renasci, quantum a vero distet, jam habebas, i. e. jam cognovisti, vel paullo ante didicisti. Sic autem restitui, mendose enim legitur in vulgatis codicibus, et in nonnullis manuscriptis, habebis. Est autem hic sermo implicatus, Quorum utrumque quid a vero: jam distet, habebas. sic enim dictum oportuit, si versus pateretur: Quorum utrumque quid a vero distet, jam habebas: ut paullo ante diximus. quomodo interdum etiam loquuntur Græci, et vero liberius, et sæpius. Soph. in Œd. Tyr. Μὴ νῦν ὀναίμην, ἀλλ' ἀραίος, εἰ σέ τι Δέδρακ', ὀλοίμην, ὧν ἐπαίτιά με δρᾶν. Nam hoc ordine verba collocari debuerunt, Μὴ νῦν ὀναίμην, ἀλλ' ἀραίος ὀλοίμην, εἰ σέ τι Δέδρακα ὧν ἐπαίτιά κακῶν. Sic iterum Lucr. 2. 250. 'Sed nihil omnino recta regione viai Declinare, quis est, qui possit cernere, sese?' Idem 6. 175. 'Fecit, ut ante, cavam, docui, spissescere nubem.' Lamb.

Habebas] Quidam veteres, et nos, et Lambini quidam libri habebis. Et ita quoque vulgati. Gif. Didicisti. ut apud Plaut. Ter. 'habeas,' i. e. didicisti. Do, pro doceo. Accepi, pro didici. Fab.

760 *Deinde inimica modis multis s. atque venena*] Deinde (inquit Lucret.) hæc, quæ Empedocles, et qui ejus sententiam sequuntur, principia rerum esse volunt, sunt inter se inimica, et quasi venena, i. e. mortifera, et letalia. aqua enim cum sit humida et frigidissima, cum igne maxime pugnat sicco et calidissimo: aër cum sit humidissimus et calidus, cum terra pugnat aridissima et frigida. præterea ignis cum aëre et terra pugnat: aër cum aqua: aqua cum terra. Sic

autem Catull. Rufum quendam 'vitæ venenum' dixit. *Lamb.* Quarto, vss. 4. quod elementa contraria, ac proinde se mutuo peremptura, aut nunquam certe inter se coalitura inducant. Horum enim elementorum fautores, veluti patres familias singulis suas qualitates attribunt, calorem et siccitatem alteri, alteri vero humiditatem et frigus, humiditatem et calorem tertio, quarto denique siccitatem et frigus. Ita hæc elementa in mutuam perniciem armant, ab iis tamen nihil præter pacem, concordiam, et fœdera expectant. *Creech.*

761 *Ipsa inter se se sunt venena*] Alia aliis adversa, Varro lib. 1. R. R. 'Ejus enim salivam fructus esse venenum.' Paulo autem superius, plane ut Lucretius: 'Quædam enim pecudes culturæ sunt inimicæ ac veneno.' Alibi item c. 45. 'venenum enim gelum radicibus tenellis.' Ut alio nescio quo loco, 'talparum venenum.' Sed 'venena formosarum mulierum' in admirandis illis Afranii versibus, longe aliud dicas. *Fab.*

762 *Ut tempest. coorta*] Sic legendum, non *coacta*, nam sic loquuntur Latini M. Tull. Verr. 3. 'Tantæ subito tempestates coortæ sunt.' Lucret. 2. 552. 'Sed quasi naufragiis magnis, multisque coortis.' et 4. 929. 'Usque adeo tetra nimborum nocte coorta.' Cæsar lib. 4. non longe ab extr. 'Tanta tempestas subito coorta est.' idem lib. 5. non longe a princip. 'Qui nuntiant, superiore nocte maxima coorta tempestate prope omnes naveis afflictas.' Idem eod. lib. 'Maximo coorto vento.' *Lamb.* *Coacta*. Sic recte omnes libri. Male ergo Lambinus: *coorta*. Gif. Male Gifanius, cui placeat legi *coacta*. male, inquam, nam etsi dixerit Virgilius, *in nubem cogitur ær*; non continuo dicemus *tempestas coacta*. *Fab.* *Coacta* Mss. rectius: *Coacta* vero non τῇ Tempestate, sed τῇ Fulmina conjungas. *Creech.* *Coacta* etiam complures

Libri tam Mss. quam excusi in nupera Lond. Ed. indicati, sed et Marg. nostra habet addita notula: 'recte sic Mss. et alii Libri. male *Lamb. Coorta*.' Nos tamen Lambino ac Fabio hic facile accedimus. *Preig.*

764 *Denique quatuor ex rebus, &c.*] Quinto, vss. 18. quod aut dicere debent elementa amissis naturis mutari in res, quæ deinde rursus in ipsa mutantur, quo casu, non ipsa potius rerum, quam res ipsorum principia sunt: aut naturis servatis acervos solum quosdam ex iis fieri, quo casu nulla unius speciei uniusque nominis res oriretur; sed tantum ignis, æris, aquæ, et terræ, rudis quædam et indigesta moles; ut ex auri, argenti, stanni, ærisque ramentis nihil unquam præter auri, argenti, stanni, ærisque acervum efficias. Concludit denique rerum principia sensibili aliqua qualitate prædita ad rerum generationem prorsus inepta fore. *Creech.*

766 *Qui magis illa qu.*] Mutat genus; dixit enim quatuor ex rebus, deinde in eas res; nunc: 'Qui magis illa,' i. e. illæ res, et illa elementa, ex quibus omnia nasci, et in quæ omnia dissolvi volunt Empedocles, et qui eum sequuntur. Quod si quis vocem *illa*, referet ad voces *cuncta*, et *omnia*, videbitur legendum *Quo minus, &c.* *Lamb.*

767 *Retro*] Interpretare rursum retrocedendo et vicissim succedendo: ex cadavere fiet *retro*, hoc est, rursus elementum. Quidam corrigunt, *retræque putari*: cui si arrides, expone conventiones aut decreta ex illis principiis. Scimus enim pacta et conventiones Græcos *retras* appellare: unde Laconum leges illæ notissimæ dictæ. nunc idoneo verbo res ex successione elementorum per vires genitæ vocantur *retræ* tanquam leges decretæ ex primis legibus elementariis; prior expositio simplicior. *Pius.* *Retroque putari*. Ita ut principia dici queant. *Fab.*

768 *Mutantque colorem*] Ita sæpe filum pro qualitatibus legas. (est autem vox pictoriæ artis filum) ita et χροὶαν usurpant Græci. *Fab.*

771 *Roremque liquorum*] Elementum aquæ liquidum. Quidam legunt: *roremque liquentem*. *Pius.* *Roremque liquorum*. Veteres fere libri: *liquoris*. Gif. *Liquoris* habent tres lib. manuscr. alii, *liquorum*. *Lamb.*

772 *Nil in concil. naturam ut*] I. e. ut nihil eorum in congressu naturam immutet. *Lamb.*

Concilio] Congressu, cœtu, mixture. pæne peculiaris Lucretio vox est in ea notione. *Fab.*

Ut mutet] Vossii cod. alter ut et Marg. nostra: *et mutet*. F. *et mutat*. ut constructio sit: *si ita forte putas, et, juxta illam opinionem tuam nil naturam mutat, &c.* *Preig.*

774 *Non exan. q. corp.*] I. e. non quicquam corpore exanimo constans, seu non quicquam exanimum. *Lamb.* *Cum corpore*. Ita libri. Lambinus: *quid*. Gif.

775 *In cœtu*] Quidam veteres: *cætum*. Gif. *In cœtu var.* I. e. in concilio et congressu varii acervi. *cætus* idem significat quod *coitus*: immo vero *coitus* et *cætus* idem sunt. *Lamb.*

777 *Atque ardor cum rore m.*] Sic reposui non dubiis conjecturis ductus: nam libri omnes habent, *et quodam cum rore man.* plane mendose. sententia autem perspicua est: Si quatuor illæ res (inquit) ita congregabuntur et coibunt, ut naturam suam non mutant: primum nihil ex illis creari poterit, deinde videbitur ær cum terra confusus, et *ardor*, i. e. ignis, *cum rore*, i. e. cum aqua: quod natura non patitur. Sic supra *ardorem* pro igni posuit vs. 669. 'Occidet ad nihilum nimirum funditus ardor.' et infra eod. lib. 901. 'Verum semina sunt ardoris multa,' &c. *Lamb.* *Atque ardor*. Ita Lambinus non dubiis conjecturis ductus, sententia

enim ipsa postulat. *Ardor* pro Igne vs. 669. *Creech.*

779 *Cæcam*] I. e. latentem, et obscuram. Idem 2. 126. 'Quod tales turbæ motus quoque materiali significant clandestinos cæcosque subesse.' *Lamb.* Non obscuram et latentem, ut alii, sed sensibus non apparentem. *Creech.*

780 *De numero nequid*] Subintelligatur sit. ne ex numero illorum principiorum sit aliquid quod invicem repugnet et generationem impediat. Nam elementa nisi essent tenuissima, ignis aquæ repugnaret, et alterum succumberet. sed cum sint simplicia valde, non possunt exercere vires ob tenuitatem adversatrices. Quidam codices non *de numero* habent: sed *diminuat* hoc sensu. Sint primordia tenuissima, ne quid, id est, aliqua virtus intrinseca diminuat, hoc est, corrumpat quod contra pugnet, id est, elementum contrarium tollat, et obstet aqua, verbi gratia, igni; ne possit ad generationem coire, altero naturali vi in alterum obruendum nitente. *Pius.* *Emineat ne quid, quod*. Vera lectio procul dubio. Pro qua Heinsiana collatio prima, ut et Marg. nostra suppeditant *demineat*. In Pii ac Gryph. Edd. erat: *de numero nequid*. Quo sensu? nescio: nisi forte scribendum, *de numero ne quidquam, contra, &c.* *Preig.*

781 *Quominus proprie*] Ita ut illud concretum non sit aqua, ignis, &c. sed proprietatem suam specificam habeat. *Fab.*

Proprie quodc.] Forte: *proprium*, i. e. suæ propriæque naturæ: non mixtum ex omnibus elementis. *Gif.*

782 *Quin etiam rep. &c.*] Sic item Aristot. ait enim elementa inter se commutari, et alterum ex altero gigni. Sed ea (ut dixi) appellat elementa non principia. Inter principia autem et elementa multum vult

interesse. *repelunt* autem, i. e. initium ducunt. *Lamb.* Agit de circulatione seu permutatione elementorum; quamquam Peripatetici recte distinguunt elementa et principia. *Fab.* Sexto, vss. 21. quod admittentes mutuam Elementorum transmutationem, admittere debent communem, atque adeo priorem materiem, quæ varias eorum formas successive induat: Empedocles enim, ejusque sectatores docuerunt elementa mutuas prædas agere, modo ignem partem aliquam aëris abripere, modo aërem quasdam ignis particulas detrahare, et idem facere alia Elementa. Πικνούμενον τὸ πῦρ ἐξυγραινέσθαι, καὶ ἀέρα γίνεσθαι· συνιστάμενον ἀέρα γίνεσθαι ὕδωρ· πηγνύμενον τὸ ὕδωρ εἰς γῆν τρέπεσθαι· καὶ ταύτην ὀδὸν ἐπὶ τὸ κάτω εἶναι. πάλιν δὲ αὐτὴν τὴν γῆν κείσθαι, ἐξ ἧς τὸ ὕδωρ γίνεσθαι, ἐκ δὲ τούτου τὰ λοιπὰ ὁμοίως· αὐτὴν δὲ εἶναι τὴν ἄνω ὀδὸν dicebant: Laërtius de Heraclito: et eadem de Empedocle affirmari possunt. Urget autem Lucretius, mutantur principia, et in nihilum recident, ideoque cum elementa mutari omnes fatentur, ista non sunt rerum primordia: e nihilo enim nihil. Quædam igitur est materia immutabilis e qua diversimode mota et disposita modo aër, modo aqua, modo ignis, modo terra conficitur. *Creech.*

783 *Ignem se vertere*] Hesychius tamen Ἀγένητα· στοιχεῖα παρὰ Ἐμπεδοκλέϊ. Quod si non fallitur Grammaticus, frustra disputat Lucretius. Falli autem non patitur Plutarchus, qui toties affirmat Empedoclem agnoscere στοιχεῖα τῶν στοιχείων Principia elementorum, et de his primis principiis intelligendus est Hesychius. Inter Empedoclem igitur et Epicurum probe convenit, nisi quod Empedoclis sententia sit operosior, simplicior Epicuri: Empedocles enim ex primis suis principiis elementa componit, et ex iis elementis constituit

res omnes; Epicurus autem e primis principiis res cunctas immediate conficit. *Creech.*

Auras] Spiritale elementum aëris. infra vs. 801. 'Ordine mutato et motu facere aëris auram.' *Pius.*

786 *Calorem*] I. e. ignem, ut supra ardorem dixit. *Lamb.*

787 *Mutare, meare*] Prisci codices: *mutando meare*. h. e. ire et redire per superiorum corporum transmutationem. *Pius.* Sic habent quinque libri manuscripti, quibuscum vulgati consentiunt, Paris. et Vicet. alii habent, *inter se mutando, meare, &c.* quam scripturam tamen non improbo: sed antiquam ei antepono. *mutare inter se* autem sic dictum, ut *amare inter se, &c.* *Lamb.* Marullus *mutando*, contra vet. libros omnes. *Gif.* *Mutare, meare.* Ovid. Met. 15. 244. 'Omnia fiunt Ex ipsis, et in ipsa cadunt. resolutaque tellus In liquidas rorescit aquas: tenuatus in auras Aëraque humor habet, dempto quoque pondere rursus In superos aër tenuissimus emicat ignes: Inde retro redeunt, idemque retextitur ordo.' *Hav.*

788 *Ad sidera mundi*] Quidam libri habent *ad sidera cæli*: et ita Virg. Georg. 4. 58. 'Hinc ubi jam emissum caveis ad sidera cæli Nare per æstatem liquidam suspexeris agmen,' &c. idem Æn. 10. 176. 'cæli cui sidera parent.' *Lamb.* Cæli, jam alibi. ita Virgil. Manil. sæpissime, *Fab.* *Ad Sidera Cæli*, quidam Codices: mutatur viz. hic versus ab iis qui *Mundum* pro *Cælo* sæpissime poni ignorarunt. *Creech.*

790 *Superare*] Περιγίγνεσθαι, superare, reliqua esse. *Lamb.* Perpetuo remanere, superesse. *Fab.*

792 *Nam, quodcumque fuit, &c.*] Hic versus cum eo qui deinceps sequitur, jam supra positus est. Ad hunc autem locum, atque ad sententiam pertinent, quæ scribit M. Tull. 3. de N. Deor. his verbis: 'Præterea omnia

hæc tum intereunt, cum in naturam aliam convertuntur: quod fit, et cum ex aqua oritur aër, et cum ex aëre æther, et cum eadem vicissim retro commeant.' *Lamb.*

794 *Quæ paullo dix.*] Sic habent tres libri manuscripti, non, ut alii, *quod paullo dix.* Sed quæ sunt illa? ignis, aër, aqua, terra. *Lamb.*

795 *In commutatam veniunt*] I. e. in commutationem. Venire autem in commutationem, nihil aliud est, quam in naturam aliam converti et esse commutabilia. *Lamb.* In commutationem, &c. id est commutantur. Hujusmodi verba in *us* amabant veteres. Virg. Æn. 12. 95. 'o nunquam frustrata vocatus, Hasta, meos.' Varro alienbi dixit, 'agitatus,' Cato, factus, (in singulos factus, a *chaque façon*, vel *pour chaque façon*) c. 67. 'factoribus det in singulos factus olei sextarios.' Ita *occasus* pro occasione. Enn. 'occasus' juvat res.' Ita 'conciliatus' in hoc libro. Et sane multo melius quam posteriores Latini; aliud enim est commutatus, aliud commutatio: illud passionem significare debet, hoc vero vel actionem, vel agendi modum. *Fab.*

Constare necesse est Ex aliis ea, quæ] Ordo est: necesse est ea, nempe ignem, aërem, aquam, terram, constare ex aliis, quæ nunquam commutari possunt. *Lamb.*

796 *Convertier*] I. e. converti. Virg. 4. 493. 'Magicas invitam accingier artes.' *Pius.*

798 *Quin potius tali, &c.*] Hos quatuor versus, qui deinceps sequuntur, quidam legunt cum interrogationis nota, hoc ordine, et sensu: Cur non potius constituas quædam corpora tali natura prædita, ut, si forte ignem crearint, possint eadem paucis detractis, paucisque additis, &c. aërem facere? Sed fortasse præstat sine interrogatione pronuntiare, et conjungere cum versu superiore, hoc modo: Ne tibi res omnes ad nihilum redi-

gantur, immo potius, ut quædam corpora tali natura prædita, i. e. immutabilia, et quæ nequeant ullo tempore converti, constituas: i. e. statuas et existimes posse, si forte ignem crearint, eadem paucis demtis, i. e. detractis, et paucis tributis, i. e. additis, atque attributis, ordine et motu mutato facere aërem. *Lamb.* Ἀλλὰ μᾶλλον, sed potius. *Fab.*

801 *Facere aëris auras*] Sic habent libr. manuscripti, melius, quam quidam vulgati, *aëris auram*, sic et paullo post, 803. 'At manifesta palam res indicat (inquis) in auras Aëris,' &c. *Lamb.*

802 *Sic alias aliis rebus mutarier omnes*] Aliquid ulceris hic lateat necesse est: Latini enim sermonis consuetudo postulabat, ut scriberetur: *Sic alias aliis rebus res mutarier omnes.* At, inquis, error in metro fuerit: scilicet; glossemia enim in veræ et germanæ lectionis locum invasit. Neque dubitandum putem quin pro *mutarier* olim scripserit poëta *vertier*: *Sic alias aliis rebus res vertier omnes.* Frequenter enim usurpat τὸ *vertere* in ea significatione. ita in hoc ipso libro: 711. 'et in rerum natura vertier omnes.' 2. 307. 'Naturam rerum mutare et vertere motus.' Iterum, 873. 'Præterea cunctas itidem res vertere se se,' Ibid. 821. 'in ignes omnia versat.' et 926. 'in pullos animales vertier ova.' Sic 4. 136. 'Et cujusque modi formarum vertere in ora.' Omitto cetera exempla quæ legenti occurrunt. Illud autem *rebus res*, ut *rerum res*, *rem res*, præterquam quod necessarium est hoc loco, nisi Lucretium, lectissimæ et tersissimæ dictionis scriptorem, βαρβαρίζειν dicemus, tam crebro usurpatum ab eo est, id ut amasse videatur. Exempla fidem fecerint. 'Multarum rerum in rebus primordia mista.' 'Res putet immistas rebus latitare.' 'Scire licet non esse in rebus res ita mistas.' 'Multarum rerum in rebus communia de-

bent.' 'Postremo ante oculos rem res finire videtur.' Sed hoc satis: neque alia exempla huc congesse attinet. *Fab.* Faber legit, nec absurde, *Sic alias aliis rebus res vertier omnes.* Creech.

803 *At manifesta palam, &c.*] Alia objectio. At res omnes (dicit aliquis) e terra crescunt, et terra ipsa nihil fere gignere potest, nisi imbris irrigetur, et solis calore foveatur. Ergo ignis, aër, aqua, terra, sunt principia rerum. *Lamb.* Objectio est: Omnia e terra crescunt, quod nemo neget; sed tamen nisi benignus aëris tepor, lux solis, et opportuni imbres accedant, nihil quidquam terra ex sese progignet; ergo fatendum est, aquam, ignem, &c. esse principia. Ad eam objectionem respondet, ea non magis esse principia quam vinum, triticum, et alia, quæ vitam sustentamus. *Fab.* Tandem vss. 20. objectionem proponit et solvit: Plantæ, cæteraque animalia nutritionem et incrementum suum quatuor elementis debent. Omnia enim e terra crescunt, quod nemo neget; sed tamen nisi benignus aëris tepor, calor solis, et opportuni imbres accedant, nihil quidquam terra ex sese progignet: ergo fatendum est aquam, ignem, &c. esse principia. Respondet vs. 809. Ea non magis principia esse quam vinum, triticum, et alia quibus vitam sustentamus. Quæ enim nutriunt non sunt illico principia, sed illa potius ex quibus ipsa sic contextuntur ut rebus alimento sint. *Creech.*

806 *Focillant*] *Recreant*, foveant, muniunt contra aritudinem. Dicimus focillo: unde focillare passim: et focillor: qua forma deponentis usus est Varro lib. 2. de Vita patrum. Reperitur et foculare unde focula pro nutrimentis foveantibus et instaurantibus vires: qua dictione Plautus usus est in Persa. Legendum tamen est hoc pacto: *Imbribus et tabe membrorum arbusta vacillant*: ut

sic hic sensus: nisi tempestas sit fausto tempore exorients arbusta vacillant: nutant et diruuntur tabe membrorum: ruentibus videlicet eorum flagellis. Sic Priscianus legit lib. vii. p. 768. loquens. 'Vetustissimi tamen etiam in quibusdam Latinis: quæ nominativum in *es* productum terminant, pares cum genitivo habent syllabas: in hac declinatione solebant producere ablativum more quintæ declinationis vel supra dictorum Græcorum: ut a mole, fame, tabe: quod adhuc etiam profertur. Virg. vi. 421. 'Offam objicit: ille fame.' Lucanus in 10. 158. 'Non mandante fame multas volucresque ferasque Ægypti posuere deos.' Juven. in 15. 102. 'Membra aliena fame lacerabant, esse parati Et sua.' Lucretius. *Imbribus et tabe membrorum arbusta vacillant.* Pius. *Et tabe nimborum arb. vacillant.* Ita et vet. libri, et Priscianus lib. vii. Sic inf. 3. 503. Quidam veteres, Marullus, et Vulgati: *focillant*, male. Vid. et inf. 6. 553. *Gif.* *Et tabe nimborum arb. vacillant.* Hanc scripturam agnoscit Priscian. lib. 7. confirmant quattuor codices manuscripti, Vatican. Faërnus, Tettianus, Bertinianus: quibuscum consentiunt Veneti antiq. et Lugdunenses alteri. neque est quod quisquam putet legendum *tabi*, veritus, ne secunda syllaba *tabe*, brevis sit: nam fortasse eadem ratione producitur, qua secunda vocis fame. Virgil. Æn. 6. 420. 'medicatis frugibus offam Objicit; ille fame rabida tria guttura pandens Corripit.' *tabe nimborum* autem, i. e. liquore nimborum, quod totum valet imbribus. *Lamb.* *Tabe nimborum.* Hic vero turpissime, si unquam alias, se dedit Gifanius; quod a Lambino animadversum non fuisse miror. 'Tabes nimborum,' inquit in Indice, 'i. e. nimbi noxii et pestiferi, elegante metaphora. Tabes veteribus nihil aliud quam pestis valet seu perniciēs. Vide Festum,' inquit.

Eum certe κατὰ καμικὸν elephantī corio circumtectum esse oporteat, qui talia scribat. Lucretius ex sensu illius qui contra ipsius principia aliquid objiciebat, dicit, ni tempestas fausto tempore et imbribus indulgeat, ni arbor quandoque uberrimis pluviis ita recreata sit, ut folia graventur, ni sol foveat, ni calorem tribuat, &c. fruges, arbusta, animantes crescere nequibunt. Ibi, ut vides, omnia fausta, commoda, opportuna adscribit Lucretius: ibi autem homo noster de pestilentibus et noxiis imbribus narratum advenit. Deinde falsum illud est quod apud Festum legitur, Tabem nil aliud quam pestem apud veteres valere: sed ex pluribus significationibus cum unam modo annotasset Festus, existimavit Gifanius nullam aliam præterea esse; cum tamen hic Lucretii locus (si vel tantilulum modo eum intellexisset,) satis ostendere potuerit aliud omnino cogitandum fuisse. Tabes enim humorem, fluorem, seu liquefactionem significat; unde in 6. 737. 'tabificis radiis sol omnia lustrans;' et 'tabida nix' apud Livium, quæ jam μαρμυρεται, et τηκεδὼν apud Diodorum lib. 1. ubi de Nili incremento agit, idem est, pag. 36. edit. Rodomannianæ. τὸ δὲ πλῆθος τῆς σεσωρευμένης χιόνος ἐν τοῖς Βορείοις μέρεσι περὶ μὲν τὰς τροπὰς μένει πεπηγὸς, ἐν δὲ τῇ θέρει διαλυομένων ὑπὸ τῆς θερμασίας τῶν πᾶγων, πολλὴν τηκεδὼνα γίνεσθαι, καὶ διὰ τοῦτο, &c. Ibi πολλὴν τηκεδὼνα χιόνος, significat, multam tabem nivis. Inde itaque factum ut trahere et tabescere pro diffluere, minui, &c. usurpent veteres. Unde et μεταφορικῶς in Andromacha Ennii, p. 241. 'Quid fit? seditio tabetne, an numeros augificat suos?' *Fab.* Si hæc, quæ Faber attulit, non placeant, Fayum lege, et egregium interpretem admirabere: quidam legunt *Focillat*, quæ vox Lucretii sententiæ non absurde convenit. *Creech.* Eleganter: vide notas Fabri, qui adducit Diodori

locum, quem plane expressit Lucanus 10. 225. 'Adde quod omne caput fluvii quodcunque soluta Præcipitat glacies, ingresso vere tumescit Prima tabe nivis.' ubi tabes nivis est distillatio nivis. Diodorus similiter de Nilo agens, vocat τηκεδὼνα χιόνος. *Hav.*

806 *Vacillant*] Ita recte Mss. Alii minus recte *focillant*, significat gravatōs inflexosque arborum ramos præ pondere guttarum. Vide Var. Lect. *Hav.*

808 *e possint fruges*] Ita vet. libri. Ne autem pro non quod sententia postulat. *Gif.* Non. Uti Fayus, qui vim et argumenta poetæ optime intellexit. Ne pro Non e Codd. *Gifanius.* Creech. Non possint. Turnebus Adv. 19. 15. probat, quod in antiquis instrumentis se invenisse ait, non possunt, idque nulla addita nota recepit Creechius. Atqui si quid mutandum, melius ita reponas supra vers. 805. *Ut nisi tempestas, &c. possint* enim, cui exolvatur mox respondet, mutari non debet. Vide Var. Lect. *Hav.* Non possunt. Sic Angl. sed nullo fundamento. Ego omnino possint retinendum puto. Sic solet Lucretius. v. gr. 1. 674. 'Jam tibi res redeat ad nilum funditus omnis.' Mox etiam: 'exolvatur,' &c. &c. Cæterum *Imbribus* versu præced. dativus casus est: et indulgere imbribus eleganter Tempestas dicitur, et quidem tempore fausto, quasi dicat justo. Nam Tempestates pro vario rerum procreandarum usu variæ suo quæque tempore adesse debent, ut loquitur alibi Lucretius. Adeoque et illa, quæ imbres afferre, sive imbribus locum præbere potestatemque facere solet. Quod monendum fuit, nequis Fabri illa Paraphrasi: 'ni tempestas fausto tempore et imbribus indulgeat,' a vero hujus loci sensu abducatur. Cujus editio etiam male post vocem fausto distinguit. *Tabe* autem, non *tabi*, ut et *vacillant*

pro *vacillent*, retinendum omnino putamus. Ibi cæsura sufficit. Hic sensus nimis est manifestus. *Preig.*

810 *Adjuvat*] Post alias editiones, etiam Fabri illa, Salmuriensis, *adjuvet* præferebat, male. quidni enim sibi constet poëta? præcessit enim: *nisi indulget, vacillant, sovent, &c.* *Preig.*

Amisso tam corpore] Sic loquitur M. Tull. epist. quadam ad Gall. lib. 7. 'Vireis et corpus amisi.' iterum Lucr. inf. eod. lib. 1039. 'Nam veluti privata cibo natura animantium Diffluit amittens corpus,' &c. *Lamb.* *Amisso corpore.* Quemadmodum dicebant facere corpus, uti apud Phædrum optimum et purissimum scriptorem, ita et illum corpus amittere dicebant, cui succus corporis defluit, *φθίνεται, τήκεται.* Contrarium est *σωματοποιεῖν*, de quo aliquid olim dixi. *Fab.* *Vires et Corpus amisi* Cicero. Pro Corpore B. exhibet *Tempore.* *Creech.*

812 *Adjutamur*] Frequenter et multipliciter adjuvamus. Sensus est: cum non uno alimur cibo et alimento, hoc est, monophagia: sed vario et diverso, hoc est, polyphagia: hoc indicat corpora non ab uno principio, sed multiplici esse compacta. *Adjuto* est adjuvo. Marcus Tullius ex poëta prisco: 'O Tite, si quid ego adjuto curamque levasso.' Gellius hoc verbo nititur. *Pius.*

814 *Nimirum quia multa modis, &c.*] Sic legendum, et ita scriptum est in duobus cod. manuscriptis, non, ut in vulgatis, *multi modis.* Cur aliis aliis animantibus sit cibus, copiose et suo loco disputat lib. 4. 637. 'Nunc aliis aliis cur sit cibus,' &c. *Lamb.*

815 *Mista*] Gottorp. Cod. *multa.* ut et Cod. Ms. Voss. quod non ab aliis forsan proscriptum, quam quibus versu præced. illud: *multa modis* nimis placuit pro *multi modis*; quod omnes fere libri habent. Poëta autem manifesto captat hoc loco omnimodam vocis hujus multiplicationem,

et valde exaggerat quod dicit; nimirum quia multa multarum rerum primordia in rebus multis multimodis communia sunt. Illud *mista* autem ex vs. 822. transsumere in promptu fuit. In *multis* autem *rebus* ita se rem habere dixit, quod tamen ex ipsius hypothese in rebus quibusvis, omnibus et universis se ita habet; quemadmodum paulo inferius: 'Passim nostris in versibus ipsis MULTA elementa vides multis communia verbis,' dicere contentus est, quum vere potuisset dicere: QUÆVIS elementa; nullum non elementum. Ne nullum quidem quod non multis verbis commune sit reperias. *Preig.*

816 *Multimodis*] Sic omnes vet. fere, et omnes Vulgati; recte. ut inf. vs. 894. quidam veteres tamen: *multa modis*, non male. *Gif.*

818 *Contineantur*] Collatio Mss. Voss. prima: *continuentur.* Non male: sed nihil muto. *Preig.*

823 *Quin etiam passim nostris in versibus ipsis*] Utitur eadem similitudine, atque adeo iisdem versibus lib. 2. *Lamb.* Ea, qua sæpe utitur, similitudine vs. 7. sententiam suam egregie illustrat. Eadem litteræ vario tantum ordine dispositæ innumera componunt verba, et forma et sono plurimum diversa: quid igitur dubitemus eadem semina, quæ longe plura quam literæ sunt, quæ diversas etiam habent figuras, ignem, terram, aquam, omnem denique varietatem posse constituere? *Creech.*

824 *Elementa*] Literas, characteres, quæ et Gr. *στοιχεῖα.* *Fab.*

825 *Inter se vorsus*] Ita hic veteres quidam. *Gif.*

826 *Sonitu distare sonanti*] *Sonitu sonanti* sic dictum, ut lib. 3. 'anxius angor' (nisi forte ibi legendum est, *anxius agror*) apud Plautum 'amœnitas amœna,' Captivis: 'pretio pretioso,' Epidico: 'nitoribus nitidis,' Casina: 'pulchram pulchritudinem,' Milite glor. 'acrem acrimoniam,' apud

Nævium in Lycurgo ex Nonio. *Lamb.* *Sonitu sonanti.* Ita 'cavas cavernas' Virg. Ennius autem, 'cupienter cupit,' et alia id genus. *Fab.*

827 *Tantum elementa queunt*] *Ἐπιφώνημα*, seu acclamatio. *Lamb.*

828 *At rerum*] Marg. *Et rerum.* quod non caret elegantia. *Preig.*

829 *Unde*] Ex quibus. Sensus est: Primordialia corpora debent suppetitare plura, ex quibus, &c. *Fab.* Aliquando legi *Possumus*: sed jam nihil muto admonitus vs. 778. 'At primordialia gignundis in rebus oportet Naturam clandestinam, cæcamque adhibere.' *Creech.*

830 *Nunc et Anaxagoræ*] Nunc contra Anaxagoram accingitur. 'Anaxagoras' (ut scribit M. Tull. lib. 2. Acad. Quæst.) 'materiam infinitam dixit esse, e qua omnia gignerentur: eamque, particulas simileis inter se minutas, primo confusas, postea in ordinem adductas a mente divina.' Hic librum suum sic orsus est: *ἁμῶς πάντα χρήματα ἦν· νοῦς δ' αὐτὰ διήρε, καὶ διεκόσμησε* i. e. 'Simul erant res omnes: mens autem ea distinxit, et in ordinem redegit.' Quæ videntur esse a Mose sumta. *Lamb.* Refutata Heracliti, Empedoclis, et aliorum Philosophorum de rerum principiis sententia, Anaxagoram vs. 92. impugnât: Anaxagoras autem Clazomenius, Hegesibuli vel Ebuli filius, viginti annos ante Xerxis trajectionem natus, teste Laërtio. Ille docuit materiam infinitam esse, e qua omnia gignerentur, eamque particulas similes inter se minutas, primo confusas, postea in ordinem adductas a mente Divina: Cicero Acad. Quæst. I. 4. Librum suum de Rerum Natura sic orsus est, *ἁμῶς πάντα χρήματα ἦν, νοῦς δ' αὐτὰ διήρε, καὶ διεκόσμησε.* Plutarchus 1. 3. Ex partibus vero inter se similibus res omnes componi asseruit, ex Ossiculis Ossa, Sanguinem ex Sanguinis Guttulis, &c. *ἔλεγε ἄρχας τὰς ὁμοιομερείας* καθάπερ γὰρ ἐκ τῶν ψηγμάτων λέ-

γομεν τὸν χρυσὸν συνεστάναι, οὕτως ἐκ τῶν ὁμοιομερῶν μικρῶν σωμάτων τὸ πᾶν συγκεκρίσθαι; Laërtius: Fusinus Plutarchus C. 3. de Placit. Phil. I. 1. 'Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος ἀρχὰς τῶν ὄντων τὰς εἶναι ὁμοιομερείας ἀπεφήνατο· ἐδόκει γὰρ αὐτῷ ἀπορώτατον εἶναι, πῶς ἐκ τοῦ μὴ ὄντος δύναται τι γίνεσθαι, ἢ φθεῖρεσθαι εἰς τὸ μὴ ὄν τροφήν γοῦν προσφερόμεθα ἀπλήν, καὶ μονοειδῆ· οἷον τὸν Δημήτριον ἄρτον, τὸ ὕδωρ πίνοντες· καὶ ἐκ ταύτης τῆς τροφῆς τρέφεται θρίξ, φλέψ, ἀρτηρία, νῆυρα, ὅστᾳ, καὶ τὰ λοιπὰ μόρια. Τοῦτων οὖν γινομένων, ὁμολογητέον ἐστίν, ὅτι ἐν τῇ τροφῇ τῇ προσφερομένῃ πάντα ἐστὶ τὰ ὄντα, καὶ ἐκ τῶν ὄντων πάντα αὔξεται· καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ τροφῇ ἐστὶ μόρια αἵματος γεννητικά, καὶ νεύρων, καὶ ὀστέων, καὶ ἑλλων τῶν δ' ἦν λόγῳ θεωρητὰ μόρια· οὐ γὰρ δεῖ πάντα ἐπὶ τὴν αἰσθησιν ἀνάγειν, ὅτι ἄρτος καὶ τὸ ὕδωρ ταῦτα κατασκευάζει, ἀλλ' ἐν τοῦτοις ἐστὶ λόγῳ θεωρητὰ μόρια. ἀπὸ τοῦ οὖν ὁμοῖα τὰ μέρη εἶναι ἐν τῇ τροφῇ τοῖς γενομένοις, ὁμοιομερείας αὐτὰς ἐκάλεσε, καὶ ἀρχὰς τῶν ὄντων ἀπεφήνατο· καὶ τὰς μὲν ὁμοιομερείας, ὕλην, τὸ δὲ ποιοῦν αἴτιον, τὸν νοῦν τὸν τὰ πάντα διατάξμενον. *Creech.* *Anaxagoræ.* Ad ea, quæ collegit Creechius, addi potest locus ex commentario Nicetæ ad Gregorii orationem in laudem Basilii p. 519. edit. Leunclav. In quibusdam vero codicibus aliter olim fuisse scriptum, discimus ex Servio, qui ad vs. 625. *Æn.* 4. ita legit: *Nunc ad Anaxagoræ veniamus homoeomeriam.* docens respectu illius doctrinæ dixisse Virgilium 'Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor!' De iis in quibus magistrum Anaxagoram secutus est Euripides videri potest Schottus Nodor. Ciceron. 2. 15. *Hav.*

'*Ὅμοιομερίαν*'] Hoc nomen scriptum est litteris Latinis in aliquot lib. manuscriptis. nos vulgatos secuti, Græcis excendendum curavimus, non pugnaturi, si quis Latinis scribat. 'Ὅμοιομερή' autem dicuntur, quorum partes appellantur nomine totius: ut os, sanguis, lapis. Nam quamvis hæc

sint inter se dissimilia, constant tamen singula partibus similibus. *ὁμοιομερίαν* igitur, quam Anaxagoras principium rerum esse dixit, licet interpretari vel similitum partium naturam, vel partium similitudinem. *Lamb.* *ὁμοιομέρειαν*. Græca excudendum curavimus, contra quam Anglicæ Edd. saltem nuperrima; ut sibi constet Poëta, qui id genus plura coacervat circa finem libri quarti: Imprimis quoniam rem ipsam patria dicere lingua nequit, ut ipse fatetur, adeoque nec scribere, ut par est, Latine voluit. Nec video, cur Lucretio potius quam cæteris auctoribus Latine scribentibus Græcorum vocum Græcam scripturam denegemus. *Preig.*

832 *Egestus*] Hoc refer ad copulandas diversæ naturæ dictiones: in qua quidem re belliores sunt Græci quam Romani nostri. Livius, cum de Androgyno loquitur, tradit Græciam copulandis dictionibus aptissimam. Nec tamen concedo linguam Latinam esse Græca pauperiorem in necessariis; quod non æquis auribus admitteret Cicero, modestiores fuerunt Latini: Græci licentiores: ut qui entelechian dixerunt esse animam: nostri non minus perfecti habitiam dixissent: sed peregrinis favemus; et in nos legem sancimus iniquam. Hemicyclon quod illi dicunt, idem munditer Apulejus semirotundum. Quod illi *διδυμοτόκον*, Ovidius concinnius gemelliparam; nec minus exculente noctilucam Horatius: et enim magnus Albertus imitatus libro de animalibus 23. Audi quam ingrati in nosmet simus: et alienis faveamus: idque homine Græco Theodoro Gaza Latinissimo a nobis stante. 'Sed enim sufficit,' inquit Theodorus, 'lingua Latina singulis Græcæ orationis sive vocabulis sive sententiis: quamquam nonnulli quæ Latine exprimere nequeunt: hæc inopiæ linguæ tribuunt Latinæ: suamque pauperiem vitio dare linguæ lo-

cupletissimæ audent: quos satis convinci a Marco Tullio puto, cum ille linguam Romanam ne copia quidem verborum a Græca superari autemet. Exclamat ille aliquantulum quidem importune, O inopem interdum linguam Græcam: sed non sine causa: quoniam nonnulli ita contendunt, ut Græcis nihil deesse, Latinis permulta desiderari pronuncient.' Hæc ille Græcorum omnium doctissimus: qui, ut maxima veritatis vis est, latinissimus latinatatem tuetur adversus nos Græculos ne dicam græculos propugnans: qui incedunt suffarcinati cum libris cum sportulis: et operto capitulo in thermopolio calidum bibunt: meræ alaudæ: ne dicam incropes: quando paucissimi sunt illa vetere Græcia digni. Hieronymus quoque magnorum maximus ad Sunniam et Fretelam: 'Nec quis,' ait, 'Latinam linguam angustissimam putet quod non possit verbum de verbo transferre: cum etiam Græci pleraque nostra circuitu transferant: et verba Hebraica non interpretationis fide, sed linguæ suæ proprietatibus nitantur exprimere.' Rufinus tamen lib. 1. contra Hieronymum: 'Unde et nos propter paupertatem linguæ et rerum novitatem: et, sicut quidam ait, quod Græcorum et sermo latior et lingua felicius sit.' Sed cuidam hoc Rufinus ascribit ut apud se suspectum. Seneca Controversiarum libro sexto. 'Græcas sententias in hoc refero: ut possitis æstimare primum quam facilis Græcæ eloquentiæ in Latinum transitus sit: et quantum omne quod bene potest dici commune omnibus gentibus sit: deinde ut ingenia ingeniis conferatis: et cogitetis Latinam linguam facultatis non minus habere, licentiæ minus.' Fronto tamen apud Gell. 2. Noctium Atticarum ait: 'Non inficias imus quin lingua Græca prolixior fusiorque sit quam nostra.' Frontoni Cicero reclamat his Thusculanarum quæstio-

num secundo: 'Hæc duo Græci illi, quorum copiosior est lingua quam nostra, non nomine appellant. Itaque industrios homines illi studiosos vel potius amantes doloris appellant: nos commodius laboriosos. aliud est enim laborare, aliud dolere.' O verborum inops interdum quibus abundare te putas Græcia, aliud inquam est dolere, aliud laborare. Terentianus tamen alienis magis favet sic: 'Quo probarem planius et simul quam multa Græcis nostra non respondeant: quæque respondent ab ipsis esse nobis tradita.' *Pius.*

834 *Principium rerum*] Sic restitui, cum in omnibus libris vulgatis legatur, *Principio*, &c. atque hoc idcirco nunc annotavi, quod Thraso ille, quem sæpe describo, meam emendationem secutus, tacitam præterit. quamquam quid in hoc queror, cum idem fecerit in aliis innumerabilibus? *Lamb.*

834 *Homoimerian*] Sic libri veteres litteris Latinis: quod novum non est. Sic inf. *harmonia*, 4. 1242. *Gif.* *Homoimeriam*. Quænam dicantur *ὁμοιομερή* mox explicabit; ea autem sunt, quorum vel minimæ partes nomen totius sui habent, ut lapis, ut aurum, ut sanguis, &c. Latine *similaritatem* dicere possemus. *Fab.*

836 *Ossa*, &c.] Servius *Æn.* 4. 625. 'Exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor.' secundum Anaxagoram qui homiomeriam dicit. i. omnium membrorum similitudinem esse in rebus creandis. Ergo sicut ex ossibus, sic ex sanguine et medullis. Nam omnia pro parte sui transeunt in procreationem. De homiomeria Anaxagoræ lege Aristotelem lib. 1. de generatione animalium. *Pius.*

836 *Ossibus*, sic et de] Ita veteres nostri. Marullus; ut Vulgati: *Ossibus* *etsi de*. contra veteres libros omnes. *Gif.* Sic habent duo cod. manuscr. quæ scriptura perspicue recta est. Nam vulgati vitiose habent, *Ossibus*,

et sic de, &c. *Lamb.*

Pauxillis atque minutis] Paucissimis, et parvissimis, optimus interpres Fa-
nus: Os viz. maximum et paucissimis et parvissimis ossibus conficitur! 3. 330. 'Scire licet perquam pauxillis esse creatam Seminibus, quoniam fugiens nil ponderis aufert.' *Creech.*

837 *Viscus*] *Visceris* facit in patrio casu. Hoc carmen citat Servius. Marcellus: 'Viscus positum pro viscere. Lucret. Visceribus viscus, et reliqua. Virg. Georg. lib. 1. 139. Tum laqueis captare feras et fallere visco Inventum. i. e. tractis visceribus. Lucil. An quod pane et viscere privo?' Idem carnem inter corium et ossa *viscus* appellabant. Viscerari prisci dicebant viscus populo dividere: quare visceratio, carnis distributio. Romani prope solenniter Latinis in Albano viscerationem dabant: de qua Gellius, Livius, Servius meminerunt. Seneca: 'Visceratio sine amico leonis ac lupi vita est. Visceratum, per viscera. *Pius.* Vir industrius, sed quem, propter ordinem florentissimum, non appellabo, in eo libro, quem homini Germano surripuerat, negat viscus unquam pro omni carne sumi quæ sub cute sit: atque in eo ceteros imperitissimos esse et nugacissimos dicit: vellem probasset. Id certe, qui illi favent, si probare volent, Lucretium, Virgilium, Ovidium, atque adeo omnes bonos scriptores adversatores, faxo, habebunt. *Fab.*

Sanguen] Sanguis. antiqui pro sanguine, voce notissima, hoc *sanguen* dicebant. Author Priscianus lib. 6. advocat super hac re testimonia priscorum. lege commentaria nostra in Plautum. Est et sanguen arbor: quæ virga sanguinea vulgo. A Columella sanguinaria herba dicitur a sanguine sistendo: quam polygonon Græci dicunt. Gell. lib. 3. 'Eumque inter mortuos defatigatum vulneribus, atque spirantem, quod sanguen de-

fluxerat, cognovere.' Sunt tamen non Gellii verba, sed Catonis. *Pius. Sanguenque creari.* Profert hunc versum Non. Marcell. in voce sanguen, et in voce viscus. profert et Fl. Sospater Charisius lib. 1. his verbis, 'Sanguis masculino genere dicitur: et facit, hunc sanguinem. Sed Cato de habitu ait, sangnen demittatur, et Lucr. 'Visceribus viscus gigni, sanguenque creari.' Utitur eodem nomine et Ennius l. 2. Annalium: 'O pater, o genitor, o sanguen Diis oriundum.' Et idem Ennius apud M. Tull. l. 5. de finib. 'Non refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu?' testatur et Priscianus lib. 7. Denique A. Gellius lib. 3. cap. 7. hæc Catonis verba profert: 'Eumque inter mortuos defatigatum vulneribus, ægreque spirantem, quod sanguen defluxerat, cognovere.' Probus quoque grammaticus in Catholicis hunc locum spectavit, cum scripsit, 'Lucretium posuisse hoc sanguen, novo more, cum sit hic sanguis.' Iterum Lucret. paullo infra, 'sanguen an ossa?' *Lamb. Sanguen.* Ita omnino primi Latini loquebantur. Nam *sanguis* natu junius est; itaque a sanguen sanguinis, ut a flumen fluminis, &c. *Fab. Sanguenque.* Servius citat ad Virg. *Æn.* 1. 215. adjiciens: 'Sanguen autem ideo dixit, quia sanguinis facit, ut carmen carminis. Si enim sanguis diceret, par esset nominativus genitivo, ut anguis, pinguis.' Exstat apud eundem ad Georg. 1. 139. ubi quæ præcedunt legas, *idem ipse*, non, ut est vulgatum, *item ipse*. *Hav.*

839 *Ex auri que putat micis*] Sic hac de re Laërt. Καθάπερ ἐκ τῶν ψηγμάτων λεγομένων τὸν χρυσὸν συνεστάναι, οὕτως ἐκ τῶν ὁμοιομερῶν μερῶν μικρῶν τὸ πᾶν συγκεκρίσθαι, καὶ νοῦν ἀρχὴν κινήσεως, &c. i. e. 'Quemadmodum ex auri micis, quæ appellantur, aurum constare: ita ex multis partibus similibus parvis universum concretum esse: et mentem, motionis principium esse.'

Lamb. Granis, particulis, &c. ut mica thuris, χόνδρος. ut mica salis. auri micas Hispani pipitas vocant, i. e. grana, ψήγματα χρυσοῦ, Lat. ramenta auri, quasi rasimenta. *Fab.*

841 *Ignibus ex ignem*] Ita ex vet. libris scripsi. Qui tamen habebant: *ex ignes*, seu *ignes*. *Ignem* ego malui. Vs. 'Sic ignem inter se,' &c. quia ab libris veteribus aberat, circumscripsi. In quibusdam libris vet. *humorem humoribus*. *Gif.* Admonueram in prima editione, versum hunc, qui reperitur in omnibus libris vulgatis, *Sic ignem inter se parvis cœuntibus nasci*. abesse ab aliquot lib. manuscript. eum autem, qui deinceps sequitur, sic legi in nonnullis vulgatis, *Ignem ex ignibus, humorem ex humoribus esse*; in manuscriptis autem sic, *Ignibus ex ignis, hum. ex hum. esse*. Unde ortam mihi suspicionem, versum *Sic ignem, &c.* non esse Lucretianum: proximum autem sic esse legendum, *Ignibus ex ignem, humorem ex humoribus esse*. Itaque in secunda editione versu illo deleta, sic edendum curaveram, *Ignibus ex ignem, humorem ex humoribus esse*. atque hanc scripturam sycophanta omnium hominum impudentissimus sibi arrogavit, ut et alias innumerabilis. eam igitur ego nunc, ut meam, vindico. Sententia autem ita aperta est, ut declarationem non requirat. Jam vero *ignibus ex, ἀναστροφῇ* est, pro *ex ignibus*. Quod si quis malet legi, ut in vulgatis, *Ignem ex ignibus, hum. &c.* equidem non pugnabo. sed antiquam scripturam malo.

Lamb. Quidam scribunt *Sic ignem inter se parvis cœuntibus nasci Ignibus, exiguis Humorem Humoribus esse*. Hic de Lambino, Gifanio, et Pareo, quorum nec Scripta nec Nomina profecto unquam vidit, multa commentus est et nugatur Fayus. *Creech.* Amat Lucretius præpositionum postpositionem. ut jam superius notavimus. Quod Græcorum in primis Poëtarum

morem redolet. Quodque non satis animadverterunt, qui hic turbas excitant, et quasi illud, *Ignibus ex*, pro *Ex ignibus*, ferri non posset, in alia omnia abierunt. *Preig.*

842 *Putatque*] Hoc loco positum pro λογίζεται, unde 'rationes putare.' *Fab.*

843 *Nec tamen esse ulla, &c.*] Quod Epicuro non placuit Anaxagoræ opinio, ideo Lucretius ipsam studiose insectatur, et initium facit vss. 4. a duobus Argumentis adversus superiores, Heraclitum, Empedoclem, et alios allatis: Uno, quod inane in natura detur: Altero quod nullum Continuum infinite dividuum sit. *Creech.*

Ulla parte idem] Marg. nostra *ulla idem parte*. etiam recte. *Preig.*

845 *Quare in utraque mihi pariter*] In utraque ratione, nempe et in eo, quod tollit inane, et in eo, quod vult corpora in parteis infinitas secari posse: *pariter atque illi*, i. e. æque atque illi, seu ita ut illi, videtur errare. *Lamb.*

847 *Adde quod imbecilla*] Cum primordia rerum debeant esse validissima, atque ab omni injuria tuta. *Lamb.* Quæ tamen solida esse deberent. *Fab.* Tertio, vss. 12. arguit, quod cum Anaxagoras vellet constare similia ex similibus, et principia esse ejusdem plane cum compositis naturæ, sequeretur, ut composita, sic etiam principia interire posse: et nulla certe ratio est, cur, si major quædam carnis portio corruptioni obnoxia sit, non sit quoque obnoxia minor, cum etiam, tametsi consistas in aliqua minima, non appareat, quamobrem illa, dum caro sit, pati aliquid, destruique non possit: at si principia corrumpantur, in nihilum recident, quod absurdum et impossibile esse olim demonstratum est. *Creech.*

848 *Si primordia sunt*] Ἐνανόρθωσις seu διόρθωσις. *Lamb.* Si Correctio: ἐπανόρθωσις, Si tamen vocare principia

debemus, &c. *Fab.*

Simili atque] Itaque esse principia non possunt. Alioqui crearent aliud principium, quod ridiculum. *Fab.*

850 *Neque res ulla refrænât*] Subaudi, *Illa principia*. *Fab.*

851 *In oppressu valido*] In acri oppressione. *Lamb.*

852 *Cætibus*] In congressu perniciæ. Tale apud Plautum *Amph.* 2. 2. 25. 'Primo cætū vicimus.' Priscum tamen exemplar *dentibus* habet: per *dentes* corruptionis assiduas mutationes intellige: quæ res genitas prementes cogunt esse obnoxias perniciæ: unde vetustas ab Ovidio dicitur edax. *Pius. Dentibus.* Sic veteres libri. Optime. Quidam veteres: *rentibus, cætibus* male. *Gif.* Sic habent libri manuscripti. quæ scriptura si emendata est, tralatio ducta est a feris: quæ quidquid invadunt, dentibus dilacerant, et discerpunt. In plerisque libris vulgatis legitur, *Leti sub cætibus ipsis*: in nonnullis, *Lethi subeuntibus ipsis*: plane mendose. assensus sum aliquando viro cuidam doctissimo, qui putabat hoc loco legendum esse, *Leti sub motibus ipsis*. cujus conjecturam possum confirmare exemplo ex 2. 957. 'Et quasi jam leti dominantem in corpore motum.' Ego tamen a vetere scriptura discedere non sum ausus. Confirmare eam potest Arnobius lib. 2. Adversus Gentes: 'Hæc cum ita se habeant, et cum ab summo traditum teneamus auctore, non esse animas longe ab hiatibus mortis et faucibus constitutas,' &c. tale est illud Ciceronis, 'Urbs ex faucibus Fati erepta.' et illud Crassi, 'Eripite nos ex faucibus eorum.' et iterum illud Arnobii eodem libro, 'Ab Orci faucibus vindicari.' *Lamb.* Mors omnia absument, τρώγει, devorat, Catull. inde et Cancros et fauces Orci legas; ita hic dentes lethi. *Fab. Sub dentibus.* Alii *Sub cætibus*: Quidam libri *Subeuntibus*: Muretus legit *Sub Motibus*: at

Dentibus aptius convenit Oppressu valido in versu præcedenti. Creech.

853 *Sanguinis ad nos*] Corrigendum, *sanguinis an ne os*: sensu tali: Quid eorum durabit cum venerit hora dissolutionis et exitii? ignis: an aqua: an anima, hoc est, aër: an ossa quæ membrorum ligamenta sunt in homine: quæ terræ repræsentant elementum? nihil ex his certe corruptioni poterit obstare. Per ignem intelligit elementum, quod in homine est; per humorem aquam, per auram aërem, per os terram. Reperio in codice viri docti Codri Bononiensis grammatici: cuius mihi legendi copiam fecit Bartholomæus Blanchinus, facundus et eruditus municeps meus, Musarum sacerdos intimus: *sanguis δμοιος*: qua dictione significatur *similis*. posset quoque legi *δμοίως* pro *similiter*. Pius. Mire corrupti sunt hoc loco codices, tum manuscripti tum typis excusi: eorumque omnium varietatem longum sit proponere. alii enim habent, *sanguinis ad nos*? alii, *sanguinis, an ne os*? alii, *sanguis, omos*? alii *sanguis δμοιος*? alii aliter. Ego eam scripturam secutus sum, et quæ proxime accedit ad veterem, et quam reperi ascriptam ad oram cujusdam libri manuscripti. M. Anton. Muretus putabat esse legendum, *Quid horum? sanguis, an ossum?* *Ossum* autem ab antiquis usurpatum est pro *osse*, teste Sosipatro Charisio lib. 1. *Ossu*. Varro ad Cicer. 13. *Olivo et Ossu*. Idem: *Osse* scribebant, non *Ossu*, quamvis Gell. lib. 33. dixerit, 'Calvariæque ejus ipsum ossum expurgarunt, inauraruntque.' Idem Muretus existimat apud Terent. in Eunuch. 2. 2. 34. legendum, *Viden', ossum, et cibus quid faciat alienus?* sed non est ita. nam ex librorum manuscript. vestigiis legendum, ut conjecit Langius, *Viden' os suum, et cibus quid faciat alienus? os suum autem, cibus alienus, ἀντίθεσις* est. Jam quod quidam hoc loco legi voluit, *sanguisne. an ne os? τερόφωται*.

Lamb. Sanguis ane os. Sic restitui ex vestigiis vet. librorum, quæ sunt: *sanguis onos, sanguis an os, sanguinis ad nos*. Vulgati: *sanguis an, ane os*. Lambinus: *sanguen an ossa*. Non male, ut inf. sed a libris nolim discedere. *Gif. Sanguis an ossa. Sanguis, ane os? Gif. Sanguis an? ane Os? Nard. Codd. Sanguinis ad nos; Sanguinis onos: Sanguis δμοιος*. Aliqui legunt *Sanguis, an Ossum?* *Ossum* enim Veteres agnoscunt. His adderem *Sanguis an? Os an?* Creech. Qui receptam lectionem *sanguis an ossa* hic sollicitare in animum induxerunt suum, næ illi ad vs. 860. plane cæcutiisse videntur. *Preig.* Non; in scandendo *sanguis* divelli debet; et hic Poëta in sing. numero loquitur, ibi, quantum potest, in plurali. *Hav.*

856 *Aliqua vi victa perire*] Vi victa: complosio, ut apud Virg. Georg. 1. 74. 'Siliqua quassante legumen.' et Æn. 2. 250. 'ruit oceano nox.' et Æn. 4. 380. 'neque te teneo, neque dicta refello.' vel dic esse *παρήχησιν*. *Lamb. Προῦδα ὀχεσθαι, ἀφανῆ γίνεσθαι. Fab.*

857 *Recidere*] Dilabi, cadere rursus: quidam *decidere* legunt, offensi mensura syllabica. ego nihil immuto: quoniam scilicet exemplo Homeri et Maronis potuit addere alterum consonantem, ut pro nutu syllabæ uteretur ambigua quantitate. *Pius. Recidere.* Sic legendum, non *recidere*, aut *recedere*. *reccidere* autem dictum eadem ratione, qua *reppulit* (Virg. 4. 214. 'connubia nostra reppulit') retulit, redducere, repperit, subbigit, et simil. Cic. in Mario: 'Subbigit ipse feris transfigens unguibus anguem.' refferre apud Hor. pro referre, in epist. ad Pison. vs. 135. 'Unde pedem refferre pudor vetat, aut operis lex:' ubi vulgo legitur *proferre*. Utebantur enim hac machina veteres ad productionem brevium syllabarum, in verbis compositis, ut primam litteram verbi simplicis geminarent. Recidere autem ad nihilum, i. e. ut

alibi loquitur, reverti ad nihilum. Sic locutus est et M. Tull. Phil. 7. in extr. 'Hunc tuum tantum apparatus, tamque præclarum, ne ad nihilum recidere patiare.' *Lamb.*

Neque autem] Elegantia Lucretiana: sic inf. vs. 1078. 'Nec quod inane autem est,' &c. et passim. sic 1009. 'Et quod inane autem est.' *Preig.*

858 *Testor res*] Ad fidem et probationem argumenti satis ea fuerint, quæ ante allata sunt. *Fab.*

859 *Præterea quoniam Cibus, &c.*] Talis est vis hujus argumenti: Corpus cibo augetur, et alitur: cibus autem, quo alimur, non est unus, neque unius generis. alimur enim, verbi gratia, pane, carnibus, piscibus, radicibus, caseo, fructibus, et baccis arborum, aqua, et vino, et similibus. atqui hæc sunt alienigena et dissimilia inter se. ergo neque venæ, neque sanguis, neque cetera singula constant partibus similibus: cum omnia hæc, atque adeo singula, cibus illis omnibus alantur, et crescant. Quod si dicant cibos omneis constare corpore misto: ergo alienigenis partibus constabunt. *Lamb.* Venæ, sanguis, et ossa variis cibus aluntur; at cibi ejusdem generis esse non possunt: ergo neque sanguis, neque venæ, &c. similia sunt. Itaque Anaxagoræ homoiomeria carere possumus. *Fab.* Quarto, vss. 9. præclare disputat: Ex variis alimentis quæ dissimilibus prorsus constant partibus corpora nostra nutriuntur, unde partes nostri corporis dissimilibus constare sequitur, singulæ enim partes, ossa, nervi, venæ, &c. diversis et dissimilibus alimentis nutriuntur. Si autem dicant ista alimenta continere particulas nervorum, ossium, &c. fateantur necesse est non esse in istis corporibus eam, quam finxit Anaxagoras, Homœomeriam. Diversas et dissimiles partes alienigenas nuncupat Lucretius, quas re-tenta voce Græca vulgo Heteroge-

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

neas, uti similes Homogeneas vocamus. *Creech.*

860 *Scire licet nobis venas*] Ita rectissime in vet. libris, ut et mox vs. 893. 'scire licet non esse,' &c. *Gif.* Hunc locum nimis audaciter corrumperant arrogantes quidam homines, et, quod gravius est, versum proximum, nescio quibus causis adducti, sustulerant. Alii nuper exorti, sceleratissimi et immanissimi barbari, hanc meam emendationem sibi arrogarunt, ut alias fere omneis. *Lamb.*

Sanguen et ossa] Marg. nostra: *sanguen et ossa*: vitiose. sic forsitan remansit ex integra voce, *sanguinem*; quam hic restituere omnino debuissent, qui supra vs. 853. prætulerunt: *sanguis? an ossa? vel sanguis* (trisyllabum) *ane os? vel similia*. Immo *sanguenque* quod jam vs. 837. præcessit, quasi contractum ex sanguinemque necessario accepissent. Sed jam ex Ennio veteres etiam sanguen dixisse constat, a quo, ut multa, hoc vocabulum etiam transsumpsit Lucretius. Utitur eo etiam Cato de habitu. *Preig.*

861 *Et nervos alienigenis ex partibus esse*] Quia constant ex iis rebus quibus aluntur et augescunt. At ea, quibus alimur et augemur, non sunt ejusdem generis, neque similibus inter se partibus constant. *Lamb.* Hunc versum multi Codd. non agnoscunt, quod librariorum negligentia imputandum est, illum enim sibi vendicat Lucret. *Creech.* Deesse hunc versum in omnibus Mss. monent hic etiam marginalia nostra: quum tamen omnino hic requiratur; nec non elegantiam ac morem Lucretii referat. quum dicit *nobis venas* ex alienigenis partibus esse. Id genus *παράλεκτα* amat Lucret. vid. vs. 917. et sic passim. *Preig.*

862 *Sine*] Nota, ut apud Plautum et Terentium, pro 'si autem,' vel, 'sique:' quod ob sententiam notandum fuit. *Fab.*

863 *Esse, &c.*] Marg. nostra: *Esset*, confusione seu conflatione duarum litterarum in unam non insolita. *Preig.*

867 *Venisque*] Quidam veteres: *anisque*. Hinc Marullus: *sanisque*. Fortasse non male. *Gif.* Sic legendum, non, ut habent quidam vulgati, *nervis sanique*: quamvis Turnebus aliter sentiat. Sic enim supra, 'Scire licet, nobis venas, et sanguen, et ossa,' &c. *Lamb.* Alii legunt *sanique*: at quis non videt ex vs. 860. *venisque* retinendum? *Creech.* Turn. Adv. 19. 15. *sanique*. *Preig.*

868 *Præterea quæcunque e terra, &c.*] His vs. 6. contra Anaxagoram sextum proponitur argumentum: Si omnia quæ e terra oriuntur in terra latuerint, necesse est ut terra constet e rebus dissimilibus, quoniam corpora dissimilia e terris oriuntur. Urgetque insuper, Si flamma, fumus, et cinis, quæ sunt res inter se dissimiles, in lignis sint, tum ligna e rebus dissimilibus componi; ideoque nullam esse homœomeriam. *Creech.*

869 *Si sunt in terris*] I. e. Si in terra latebant priusquam crescerent, ergo terra ipsa ex alienigenis constabit, quæ (alienigena) e terris exoriuntur. *Fab.*

Necesse est] Ea enim omnia, si cum ligno comparentur, alienigena omnino sunt. *Fab.*

870 *Quæ terris exoriuntur*] Quæ alienigena ex terris oriuntur. *Lamb.*

871 *Transfer item*] Transfer similiter ad alia. *Lamb.*

873 *Ex alienigenis consistent*] Nempe flamma, fumo, cinere. *Lamb.* Post hunc versum ex Glossemate irrepserant duo versus, ut et supra, qui absunt a vet. libris. *Gif.* Quid sibi cum isto versu: 'Ex alienigenis quæ lignis exoriuntur?' voluerit Lambinus, satis mirari nequeo. Reliqui duo: 'Præterea tellus quæ corpora cumque alit auget Ex alienigenis quæ lignis exoriuntur.' quos repræsentat

nupera Ed. Lond. in var. lect. in marg. nostris etiam comparent, sed, pro lignis, terris habent: quod procul dubio ad mentem fabricatoris est, et illud quod Lucretius dixit clare repetit. *Preig.*

874 *Ex alienigenis quæ lignis*] Quæ 'alienigena,' nempe flamma, fumus, cinis, exoriuntur e lignis: quæ ligna alio sunt genere, quam flamma, fumus, cinis. Versum qui in libris vulgatis deinceps sequebatur, 'Præterea tellus, quæ corp. cumque al. ang.' temere inculcatum, sustuli. Hunc quoque versum, 'Ex alienigenis quæ lignis exor.' Thraso delendum censet, *δὲν πρὸς λόγον*. *Lamb.* Post hunc versum inserit Lambinus, *Ex alienigenis quæ lignis exoriuntur*: Et castigat Gifaninum qui delendum esse censuit. At dum deleatur iste versus irascatur Lambinus. *Creech.*

875 *Linqvitur hic tenuis latitandi*] Habet (inquit) hoc loco latebram Anaxagoras, in quo delitescat, nempe id, quod dicit, res omnes in omnibus rebus esse mistas et confusas: sed illud unum apparere, cujus plura sint mista, et in prima fronte posita. *Lamb.* Proponit Anaxagoræ sententiam, eamque vs. 22. protinus invadit. Hæc vero Anaxagoræ sententia in hunc modum ab Aristotele expressa est: 'Res et apparere, et denominari invicem differentes aiunt, ab eo, quod in infinitorum mistura maxime abundat: non enim esse totum pure aut album, aut nigrum, aut dulce, aut carnem, aut os; cujus autem amplius unumquodque habet, eam talis rei naturam videri.' Sensus est: Carnis nomine v. g. non esse intelligendam naturam simplicem, ac uniusmodi, sed congeriem plurium, imo innumerabilium, diversarum particularum, quæ hanc corporis speciem, quam dicimus carnem, tum faciunt, cum major quædam est copia illarum particularum, quæ ad talem speciem exhibendam idoneæ sunt,

quam cæterarum quarumcunque quæ sub illis delitescunt ipsis concedant formam et nomen: facta autem exsolutione translationeque earundem partium in aliam congeriem, tum particulæ carneæ cum cæteris delitescunt et nomen et formam similiter concedant aliis, quarum copia major fuerit, et species visibilior: Adversus vs. 880. objicit Lucretius, quod si hæc vera esset sententia, tum in detritione frugum, herbarum, et similium, oporteret aliquando apparere speciem sanguinis, lactis, aliarumve id genus rerum, &c. Gassendus. *Creech.*

Fugæ copia] Id quod sequitur, ut omnibus rebus res omnes immixtæ sint. *Fab.*

876 *Sibi sumit*] Supponit, nec satis probat. *Fab.*

878 *Pluria*] Sic legendum: sic enim loquebantur veteres. Ter. Adelph. 1. 2. 44. 'Te pluria in hac re peccare ostendam.' Idem Phorm. 4. 3. 6. 'multa adveniendi, ut fit, nova hic compluria.' Cato Origin. lib. 2. 'Fana hoc loco compluria.' M. Tull. Protag. 'Confirmandi genera compluria.' Quin A. Gellius testimonio veterum confirmat, pluria et compluria potius esse dicendum, quam plura et complura. *Lamb.* Sic Veteres, ut 'compluria' apud Terentium. Valeant B. et Nard. cum suo *plurima*. *Creech.*

Unum] Series verborum, Cnjus mixta sint plura, *ὁτινὸς κράματα πλείω τυγχάνη*. unum, pro unicum. E-menda locum Ovidii lib. 2. Trist. 'Corruit hæc igitur Musis accepta sub uno, Sed non exiguo, crimine lapsa domus.' Legendum est, *Si non exiguo*. Sensus enim hic esse debet: Si grave peccatum meum est, quo familia nostra Musis accepta corruit, illud saltem unicum est; si quid graviter deliqui, id semel feci non pluries. *Fab.*

881 *Minutas*] Quidam libri manuscr.

habent *minacis*. 'Minacis' autem (ut cohæreat cum voce 'saxi') interpretor, duri, rigidi. tralatio est. in uno cod. manuscr. legitur *minaci*, ut jungatur cum voce 'robore:' in quo inest etiam tralatio. In quibusdam impressis, *Fruges quoque sæpe minutas*: atque ita habet codex Memm. eamque puto esse rectam scripturam. *Lamb.* *Minaci* B. Nard. *Minacis*. *Creech.* Totum locum ex optimis Mss. ita puto esse legendum: *quoque sæpe minaci Robore quom in saxi fr. &c.* hic enim 'in' et 'franguntur' debet jungi, pro infringuntur, qualia multa in poëta hoc. *Hav.* Marg. nostra *minaci*, astipulantibus variis lectionibus ed. nupera: ut sit epitheton roboris, sive saxi molaris. Quod quidem non ita contemnendum mihi videtur. Supra etiam dixit: 'minaci murmure' de vento. Similia forsitan alibi de rebus aliis; quæ jam non succurrunt. Certe 'fruges minutas' frumentum appellare debuit. At quo exemplo potuit? Cur 'minutas?' Quia franguntur? At tum potius dixisset: *dum minuuntur*. An quia ex granis, quæ parva sunt, constant? At vero id nimis otiosum atque supervacaneum est, imo præter ullam rationem. Transsumptum procul dubio hoc adjectivum est, ut in promptu erat, sed inconsiderate factum est, ex vs. 889. et 891. Pari facinore ac supra vs. 815. ad vocem 'mista' monitum a me est. *Preig.*

882 *Franguntur*] Marg. nostra *in franguntur*. Quid si ergo ista jungamus; ut fiat verbum 'infranguntur' pro infringuntur. Vide quæ ex Vossii ad Catull. obs. sup. ad vs. 71. notavimus. *Preig.*

883 *Sanguinis*] Quia ex frugibus gignitur sanguis in corpore humano. *Lamb.*

Aut aliquid nostra] Non dubito, quin hæc verissima scriptura, etsi in libris sit: *nostro quæ corpore*. Mendo causam dedit nostra. *Aliquid* sc. præ-

ter fruges. *Gif. Aut alium.* Aut aliorum, signum subintellig. quæ in nostro corpore aluntur, verbi gratia, venarum, nervorum, ossium, *alium*, i. e. aliorum. Sic esse legendum ratio et veritas advincunt. Hoc enim sentit Lucretius: Si verum esset quod Anaxagoras sibi sumit: conveniebat, fruges quoque minutas, cum moluntur, signum sanguinis mittere, aut aliarum rerum, quæ in nostro corpore aluntur, verbi gratia, nervorum, venarum, ossium, &c. Quod autem quidam legentes *aut aliquid*, ut est in libris vulgatis, et nonnullis manuscriptis, subjiciunt, *Nostra quo corpora aluntur*, modis omnibus ineptum est. Conveniebat, inquit illi, fruges minutas, aut aliquid præter fruges, quo nostra corpora aluntur, signum mittere sanguinis. Falsum posset enim signum mittere ossium, aut nervorum, aut venarum, et cetera. Præterea illud 'fruges minutas,' nimis longe distat ab hoc 'aut aliquid.' Deinde quod in 'aliquid' subintelligunt, præter fruges, fictum ad libidinem contra usum Latini sermonis. Postremo versus inconcinnus est, 'nostra quo corpora aluntur.' Quid multa? omnia ipso auctore digna, Lucretio indigna, ratione carentia, atque absurda. *Lamb.* Ceterarum rerum quæ, &c. locum hunc optime restituit Lambinus. *Fab.* Ita optime restituit Lambinus: et solus Nardius, ejusque similes amant *Aliquid nostra quo corpora aluntur*: Nec alii magis sapiunt, qui legunt *Aut aliquid, nostro in quæ corpore aluntur.* Creech. Marg. nostra: *aliquid*, quod et Var. Lect. Anglicæ ed. referunt. Unde vere, et recte viri docti restituerunt, *aliquid, nostra quo corpora aluntur*: quod procul dubio immutatum fuit ab iis, qui nescirent posteriorem syllabam in 'nostra' produci hic posse. Quid autem tam durum, quam: 'sanguinis, aut alium?' pro aut aliarum rerum. Deinde, quænam illa tandem

sunt, 'nostro quæ corpore aluntur?' *Preig.*

884 *Quom lapidi lapidem ter.*] Hæc scriptura probabilis est, sive 'lapidi' sit dandi casus, sive septimi pro lapide, ut 'colli' pro colle, 'contagi' pro contage, et simil. apud hunc scriptorem. *Lamb. Lapidum lapidem.* Quidam libri: *lapidem in lapidem.* *Gif. Cum lapidi lapidem, &c.* Primus ego, ni fallor, moneo, versum hunc adulterinum esse, atque adeo hinc ejiciendum. Nihil enim aliud in eo est quam quod in versu superiore lectum fuit: 'Robore cum saxi franguntur, mittere signum Sanguinis.' Illud autem 'manare cruorem,' nonne idem est cum τῶ 'mittere signum sanguinis?' Sed unde natum putem, si roges, dicam, ex glossemate scilicet, aut aliquo consimili loco, qui ad oram libri adscriptus a studioso lectore fuerat ad illa verba ['Robore cum saxi franguntur,'] poterat quidem hanc Virgilii imitationem significasse, *Æn.* 1. 183. 'Et torrere parant flammis et FRANGERE SAXO,' qui locus haud dubie ex hoc Lucretiano expressus est: sed maluit addere illum Plauti ex *Asinaria* 1. 1. 16. 'Num me illuc ducis UBI LAPIS LAPIDEM TERIT?' I. e. in pistrinum. *Fab. Cum lapidem lapidi terimus.* Hunc versum ejiciendum esse monet Faber, quoniam nihil in eo est, quod in priori versu 'Robore cum saxi franguntur, mittere signum Sanguinis' non legitur. Turnebus tuetur, et docet intelligendum esse de quodam molendi genere, in quo 'lapis lapidem terit,' ut est apud Plautum, *Asin.* 1. 1. 16. 'Num me illuc ducis ubi lapis lapidem terit?' Aliquando putavit Lambinus ferri non posse lectionem vulgatam *Manare cruorem* (quamobrem enim conveniebat ex lapidibus collisis et contritis cruorem manare) legendumque esse *Manare calorem*, i. e. ignem seu flammam, ut sit hic Lucretii sensus, Conveniebat, si Anaxagoræ

sententia vera esset, ex lapidibus inter se contritis calorem, i. e. ignem manare. Hæc ille. Quasi ex lapidibus contritis scintillæ non exiliant: ejiciatur igitur hic versus tam importunus et inutilis, ne forsitan aliqui, quod jam Fayus fecit, ex eo concluderent Lucretium docuisse, corpora nostra saxi et lapidibus nutriri. Interpres tali ferculo dignissimus. *Creech. Cum lapidi.* Vide Var. Lect. Exterminavit (et quidem recte) Faber, defendit Turneb. Adv. 5. 24. Vossius pater testatur in suis membranarum scriptum *Cum lapidi in lapidem t. m. c.* in addendis ad c. 12. lib. 2. de Anal. *Hav. Cum lapidi, &c.* Delendum hunc versum monet marginalis noster annotator. Recte, ut opinor: est enim ἀποσδιόνυστος nec facit ad Rhombum. glossema tantum et marginalis annotatio partim ad id, quod dixit poeta, 'Mittere signum sanguinis,' partim ad id quod de 'frugibus robore saxi frangendis' dixit. Cæterum pro *terimus* corrupte quidam liber Ms. Voss. *tenemus.* Pro *cruorem, civorum* vocem nihili habebat. *Preig.*

Cruorem] Putabam ferri non posse hanc lectionem vulgatam, *manare cruorem*: (quam ob rem enim conveniebat ex lapidibus inter se collisis et contritis cruorem manare?) Legendumque esse, *manare calorem*; i. e. ignem, seu flammam: ut sit hic Lucretii sensus; Conveniebat, si Anaxagoræ sententia vera esset, ex lapidibus inter se contritis calorem, i. e. ignem, manare: sed Turneb. cui assentior, receptam lectionem retinet, et ait, verba illa, 'Cum lapidi lapidem terimus,' intelligenda esse de quodam molendi genere, in quo 'lapis lapidem terit,' ut est apud Plaut. *Asinar.* 'Num me illuc ducis, ubi lapis lapidem terit?' ut sit hæc sententia: conveniebat, ex frugibus, cum eæ lapidibus duobus et molis contritis moluntur, cruorem effuse

effluere. Cum autem ita semper ediderim, quidam barbarus calumniatur me edidisse, 'manare calorem,' ex eo, quod in errorum emendationibus scriptum fuerat, *manare calorem*: quod errore librarii factum est, qui initio ediderat *manare calorem*, pro *manare cruorem*, meo injussu: statim autem suo errore cognito, in omnibus exemplis *manare cruorem* restituerat, quod nesciens jusseram in errorum numerum hoc referri: quod fecit: idque perverse. Nam cum esset in contextu *manare cruorem*, recte: ille inter errorum emendationes posuit, *manare calorem.* *Lamb. Cruorem.* Ita omnes libri. Male ergo Lambinus: *calorem.* *Gif.*

886 *Latices*] Aquas, obiter aperiamus locum apud Papinium Sylv. 4. 7. 17. nondum satis obvium: ubi Domitius culpa tamen mendosi codicis, fœdissime est lapsus. 'Ecce,' inquit, 'me natum propiore terra Non tamen portu retinent amœno Desides Baiæ, laticenve notus Hectoris armis.' Scribendum ex priscis exemplaribus, *liticenve notus Hectoris armis*: et intelligit se nulla nec Baiarum nec Miseni teneri voluptifica amœnitate. Scimus etiam Misenum in Campania vocatum a Miseno illo Maroniano illic sepulto: qui fuit Hectoris liticen, hoc est, lituum, retortam videlicet tubam, inflabat; de quo Maro sexto *Æn.* (unde hæc Statium descripsisse aut colorasse contenderim) vs. 167. 'Et lituo pugnæ insignis obibat et hasta.' *Pius. Latices dulcis.* *Laticis dulcis*, male. *Gif. Et latices.* Sic legendum: et ita habent tres libri manuscripti: quibuscum consentiunt lib. Paris. Veneti antiq. Vicetini, 'consimili ratione' (inquit) 'conveniebat, herbas,' quibus pascuntur pecudes: et latices, i. e. aquas, quas potant, guttas dulcis, et lactei saporis, mittere. *Lamb. Et laticis.* *Latices* ex Codd. Lambinus, conveniebat enim latices, i. e. aquas quas po-

tant guttas dulces, et lactei saporis mittere. Hæc ille. Alii *Laticis dulces guttas* legunt: nec repugno. Creech.

887 *Lanigeræ*] Corrige *lanigero*, et junge cum 'ubere,' sensu ferme tali: Si in corporibus omnia sunt confusa, simul decebat herbas mittere guttas lacteas, non dissimiles illis, quæ ex ubere sunt lanigero. Pius. *Quali sunt ubera lactis.* Quidam libri: *quales.* In quibusdam: *ubere.* Gif. Simili sapore quali sapore est lac ovile. *ubera lactis*, i. e. lac: *lanigeræ*, i. e. ovis, seu ovi. Hunc locum restitui a tribus codicibus manuscr. adjutus, quorum in duobus scriptum reperi, *quali sunt ubere*: in tertio, *quales sunt ubera.* idem Lucret. 2. 370. 'Ad sua quisque fere decurrunt ubera lactis.' sic Varro Tithono *περὶ γήρας*, dixit 'mammas lactis.' Lamb. Ovis lac ipsum. Nam τὸ *uber* copiam significat, 'divitis uber agri,' et 'ubere glebæ.' Virgil. Notum est, *ὄσθαρ ἀπόβρης*. Ita Ennius, p. 15. 'Dolciferæ fici lactantes ubere toto.' Ubi legendum est, *lactentis*. Varro etiam, uti apud Nonium legitur, dixit 'mammas lactis.' 'Ac mammas lactis sugentem pascere pupum,' ubi in quibusdam codicibus male legitur *surgentem*. Fab. Quidam: *Mittere, lanigeræ quali sunt ubere lactis.* quibus satis simplex videtur esse interpretatio, Herbas ita debere mittere humorem similem illi, quem lanigeræ pecudes ubere lactis continent, id est, lacti, quod ex uberibus suis illæ emittunt. Verum longe præstat altera lectio. 'Lanigerum' quoque, subintellecto arietis vocabulo, dixit Ov. Met. 7. 312. 'Protinus innumeris effæctus laniger annis Attrahitur.' Hav. Varro 'mammas lactis' dixit i. e. lac. Noster lib. 2. 370. eadem versus clausula, sed absque tali metonymia utitur. Preig.

888 *Scilicet et*] Ut supra vs. 809. 'scilicet et nisi nos,' inf. vs. 900. 'sci-

licet et lignis non est tamen,' &c. Preig.

Friatis] Tritis, comminutis. 'Friare' significat digitis terere et depulverare: verbum est Plinio togatorum eruditissimo peculiare. Composita affrio, et infrio, et friabile: qua dictione Plinius quoque utitur lib. 28. Pius.

890 *In terris latitare*] Marginalis apud nos annotatio Ms. habet: *in terra vi.* quod et Vossio Ed. nupera Lond. acceptum refert. Fortasse scripsit Lucretius: *Dispersita in terris vi latitare minute.* 'dispersita vi,' i. e. copia. 'minute' autem 'dispersita,' i. e. paucillis atque minutis herbis, frugibus, frondibus. Legi etiam potest: *dispersita vi in terris*, &c. Preig.

Minute] Repete ἀπὸ κοινοῦ, 'decebat.' Fab.

892 *Præfracta*] In prima fronte, et in summo quasi cortice fracta. Ex quo *præfracti* dicuntur per translationem duri, contumaces, pervicaces. Cic. Offic. 3. 'Cato nimis præfracte videbatur mihi ærarium defendere.' Lamb. Cum *præfracta forent*. Leviter et in summo cortice fracta, stricta. Fab.

Minutos] Decebat scilicet, quod sexto superiori versu occurrit. Fab.

895 *Multi modis*] I. e. multis modis: vel *multimodis* una vox est, et coheret cum voce 'rebus,' versu proximo, 'multimodis in rebus.' 'Multi' modis' autem pro multis modis usurpatum esse a veteribus testatur M. Tull. in Perf. Orat. 'Sed quid ego vocaleis? sine vocalibus sæpe brevitatibus causa contrahebant, ut dicerent multi' modis, vas' argenteis, passi' crinibus, tecti' fractis.' Lamb. Duos hosce versus aliunde huc translatos arbitror, (nam alibi plus semel leguntur,) atque adeo tollendos. Alioqui dicendum fuerat non *debent*, sed *debere*. Fab. Verum *Semina multi modis*, &c.] Duos hosce versus aliunde

huc translatos arbitror, nam alibi plus semel leguntur) atque ideo tollendos. Alioqui non dicendum fuerat *debent* sed *debere*: Faber. Sæpe leguntur: utinam indicasset! Et ista de *debere* et *debent* sententia atrox profecto et truculenta est, et quæ plurimos Lucretii versus jugularet. Creech.

897 *At sæpe in magnis*] Occupatio est, per quam adversarium ita facit disputantem atque argumentantem: Quæ ex rebus exprimuntur atque eliciuntur, ea in illis insunt. Ignis ex arboribus inter se collisus et conflictis elicitur: ergo ignis in arboribus inclusus latet. Etiam fatetur Thucydides lib. 2. incendium oriri in silvis, sua sponte arboribus inflammatis ex conflictu, his verbis: 'Ἡδη γὰρ ἐν ὄρεσιν ὕλη τριφθεῖσα ὑπ' ἀνέμων πρὸς αὐτὴν, ἀπὸ ταυτομάτου πῦρ καὶ φλόγα ὑπ' αὐτοῦ ἀνῆκε, i. e. 'Jam enim in montibus silva a ventis in sese contrita, sponte sua ex se ignem et flammam sursum extulit.' Lamb. *At sæpe magnis fit montibus.* Objectio est: At sæpe fit ut ex crebro attritu cacumina arborum subito incendio conflagent; ergo ignis in ligno est. Petitum ex Thucydide exemplum notissimum est, cui addam et illos versus qui apud Manilium leguntur, lib. 1. pag. 27. quamquam ab opinione Epicuri diversus abit: 'Sunt autem cunctis permixti partibus ignes, Qui gravidas habitant fabricantes fulmina nubes, Et penetrant terras, Æt namque imitantur Olympo, Et calidas reddunt ipsis in fontibus undas, Ac silice in dura, viridique in cortice sedem Inveniunt, cum silva sibi collisa crematur.' Sed in tertio legi mallet, *Æt namque imitantur Olympum*; quod ex Virgilio adumbratum scimus. Fab. *At sæpe in magnis*, &c. Propouit, solvitque vs. 10. quod Anaxagoras urgebat ad probandum omnia in omnibus esse, atque adeo omnia generari ex omnibus. Exemplum, viz.

ignis, qui latere debeat in arboribus collisione vehementi ignescentibus. Respondet Lucretius, Non ignem quidem esse in arbore ipsa, sed tamen semina ignis seu moleculas atomorum, quæ certa ac nova ratione dispositæ speciem ignis exhibeant: nam alioquin si ignis actu et revera in sylvis foret, is haud dubie suas vires passim ostentaret. Creech. *Arboribus*, &c. Ita et vs. 1095. 'Et ramosa tamen cum ventis pulsa vacillans Æstuat in ramos incumbens arboris arbor. Exprimitur validis extritus viribus ignis.' Sueton. in Tib. c. 6. de ipso: 'Digrediens inde itinere nocturno, discrimen vitæ adiit: flamma repente e sylvis undique exorta, adeoque omnem comitatum circumplexa, ut Livix pars vestis et capilli amburerentur.' Hav.

900 *Flammæ fulserunt flore coorto*] Ita ex vet. libris scripsi. In aliis: *fulserunt flammæ fulgore coorto*. In quibusdam: *fluxerunt*, male. *fulserunt*, sc. arbores. Gif. *Donec fulserunt flammæ flore*. Hunc locum fateor a me esse prætermisum, qui in libris vulgatis sic legitur: *Donec fulserunt flammæ fulgore coorto*, quem tamen in codice Bertiniano et Vaticano ita plane scriptum videram. Sed nescio quo modo fugit me ratio, cum præsertim eundem mihi indicasset Adr. Turnebus paucis ante quam excederet e vita diebus. Sic igitur legendum, ut ille admonuit ex libris veteribus. Flammæ flore autem translatio est, sic Horatius Ep. 17. 33. dixit, 'Virens in Ætna flamma.' et Homer. contra Il. I. 212. *φλόξ ἐμαρῶνθη*, i. e. 'flamma exaruit.' Qua de re plura in commentariis Horat. Non dissimile est illud ejusdem Lucretii 4. 452. 'Bina lucernarum florentia lumina flammis.' Lamb. Flammæ flore. *Ἄνθος πυρὸς*, ut aiunt, Homericum est, proferturque a multis hic versus ex principe poëta: *Ἀὐτὰρ ἐπεὶ πυρὸς ἄνθος ἀπέπτωτο, παύσατο δὲ φλόξ*,

'Sed postquam ignis flos avolavit, cessavit autem flamma.' Verum id legere me apud Homerum haud sane memini; quin et illam vocem, ἀπέπτατο, Homericam esse non puto. Acrotelentium autem illud, παύσατο δὲ φλόξ, occurrit Iliad. Ψ. 225. Tamen hujus metaphoræ semen est in alio Homeri loco, ut notare poteramus, ni occupasset Interpres; idque in voce ἐμαράνθη; qui locus legitur, Non Il. 7. ut aiunt, sed Il. 1. vers. 212. Αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ πῦρ ἐκάη, καὶ φλόξ ἐμαράνθη. Cui et locum alium addere possum, Iliad. Ψ. 228. Τῆμος πυρκαϊῇ ἐμαράνθητο, παύσατο δὲ φλόξ. Itaque qui magis memoriosi erunt, versum illum, ubi ἄνθος πυρὸς visitur, quæritabunt; aliorum enim scrinia compilare meum non est; hoc addam tantum, Scio ego illustrem esse et luculentam metaphoram, πυρὸς ἄνθος, 'flammai flos,' &c. tamen meminisse non abs re fuerat in vulgatis codicibus legi, *Donec fulserunt flammæ fulgore coorto*. Addo amplius, ἄνθος quandoque nil esse aliud præter colorem vividiusculum. Solon apud Diogenem Laërtium, Φασὶ δὲ τινες ὅτι κοσμήσας ἑαυτὸν ὁ Κροῖσος παντοδαπῶς, καὶ καθίσας εἰς τὸν θρόνον, ἤρετο αὐτὸν εἴ τι θέαμα κάλλιον τεύεσθαι, ὃ δὲ ἀλεκτρούνας εἶπε, φασιανούς, καὶ ταύς· φυσικῶ γὰρ ἄνθει κεκόσμηται, καὶ μυρὶν κάλλιόνι. 'Aiunt quidam, Cræsum, quum se exquisitissimo omnium ornamento- rum genere composuisset, sublimique in solio sederet, interrogasse eum, an pulchrius unquam spectaculum vidisset, illumque dixisse, gallos gallinaceos, phasianos, atque pavones; naturali eos nitore et incredibili speciositate vestiri.' Tale aliquid apud Platonem et Plutarchum legisse videor. *Fab. Fulserunt flammæ fulgore coorto*. Alii *Flammai fulserunt igne coorto*: Alii e veteribus Codd. longe melius, *Fulserunt flammai flore coorto*. Creech. Sic fere edendum curavimus. Mss. Lamb. aliosque secuti, et

Creechium, a quo tamen nupera Londinensis editio recedit, et ex Pii codd. antiq. vulgatam olim lectionem revocavit: *flammæ fulgore*. Vid. Turneb. lib. 6. Adv. cap. 14. cæterum rem ipsam 5. 1095. exponit Lucretius his versibus: 'Et ramosa tamen quum ventis pulsa vacillans Æstuat in ramos incumbens arboris arbor; Expri- mitur validis extritus viribus ignis: Et micat interdum flammai fervidus ardor, Mutua dum inter se rami stirpesque teruntur.' Corn. Severus in Ætna pag. m. 42. 'Haud aliter, quam cum prono jacuere sub austro, Aut Aquilone fremunt sylvæ, sunt brachia nodo Implicitæ, hæc serpunt junctis incendia ramis.' ubi vid. Scallig. Quibus adde Senec. Nat. Quæst. 2. 22. Plin. 16. 40. Vitruvius quoque: 'Interea, inquit, quodam in loco ab tempestatibus et ventis densæ crebritatibus arbores agitatae et inter se terentes ramos, ignem excitaverunt.' Virg. 2. Georg. 310. idem innuere videtur, his verbis: 'Præsertim si tempestas a vertice sylvis Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus.' denique et Statius 6. Theb. pag. m. 262. 'Non grassante notocitius nocturna peredit Flamma nemo.' *Preig.*

901 *Scilicet*] Respondens Lucretius concedit adversario, verum esse, ex arboribus inter se collisis flammam excitari: non tamen iccirco in arboribus ignem insitum esse: sed quædam ignis semina inesse: quæ ubi terendo concurrerunt, et congregata sunt, silvas incendunt, Scilicet hoc loco affirmat, aut comprobatur, proinde ac si ita loquatur, verum est illud, quod dicis, neque tamen, &c. in quibusdam libris legitur, *Scilicet: at non est*. Lamb. Quidem libri: *at*. Gif.

902 *Terendo*] Junge cum inferioribus: et expone per ramorum attritum: et dum teruntur: ut est illud Maronianum in Bucolico ludicro vulgatissimum, Ecl. 8. 71. 'Frigidus

in pratis cantando rumpitur anguis.' *Pius.*

903 *Quæ cum confluxere*] Quidam libri typis impressi habent, *Quæ tum cum fluxere*: quidam, *Quæ cum confluxere*. Lamb.

904 *Facta*] Illud *facta* cum Lond. Var. Lect. tum et nostra marginalia suppeditant. Optime, ut opinor. Nam factam flammam et semina ardoris seu flammæ sic distinguere debuit; semina flammæ sunt, unde flamma creari debet, nondum flamma ipsa, h. e. flamma jam facta ejus ignis naturam induerunt. *Preig.*

906 *Conficerent*] Depopularentur, prosternerent. Similiter Lactantius lib. 2. Div. Inst. 'Ignis quidem permisceri cum aqua non potest: quia sunt utraque inimica: et si comminus venerit alterutrum quod superavit conficiat alteram necesse est.' Unde 'confectores ferarum' vocati: quos bestiarum appellant. *Pius.*

Vulgo] Passim, indiscriminim. 5. 930. 'Volgivo vitam ducebant more ferarum.' *Pius.*

907 *Jamne vides igitur, &c.*] Hæc hujus loci sententia est: Jamne igitur perspicuum est id, quod paullo ante dixi, multa in rebus communia rerum primordia, quæ alio atque alio ordine locata, et aliter atque aliter mota, res dissimileis ex se creant? Id ostendit a similitudine litterarum, quam et sæpe alibi usurpat. Utitur item hoc eodem versus principio, aliis locis, ut 2. 277. 'Jamne vides igitur, quamquam vis extima multos,' &c. et eodem lib. vs. 882. hanc eandem sententiam iterat, iisdem pæne versibus: 'Jamne vides igitur magni primordia rerum Referre in quali sint ordine quæque locata?' et 5. 562. 'Jamne vides igitur,' &c. *Lamb.* Semina multa ignis in lignis latere supra affirmaverat, illa autem ligna ista non consumere, quia aliis diversæ figuræ seminibus impedita speciem

formamque ignis induere non poterunt; et inde vss. 8. supra positam Epicuri sententiam egregie confirmat: Communia viz. esse multarum rerum in multis rebus semina, eadem principia cælum, terras, mare, omnia denique constituere; ideo autem res diversas esse quia alia semina aliis diversæ figuræ diverso ordine junguntur, et diversimode moventur, ut in vocibus LIGNA et IGNIS communes sunt literæ, at voces ipsæ sunt diversæ. *Creech.*

909 *Contineantur*] Alii *Conjungan- tur*: *Contingantur* B. *Contignantur*. Creech. *Contineantur*. Marg. nostra *conjungan- tur*. quod et Variæ Lectiones Edit. Lond. tanquam ex Fabri Emen- dationibus referunt: sed in iis nuspiam apparet. Vulgata lectio omnino vera est et jam sup. vs. 718. sic expressa. *Preig.*

911 *Atque eadem paullo inter se mutata*] Non est hoc ita accipiendum, quasi primordia rerum mutantur, sed ad ordinis, posituræ, motionis mutationem referendum: quod satis declaratur ipso loquendi genere 'inter se mutata:' vel intellige primordia rerum aliquantum inter se dissimilia ac diversa: nempe aliis in aliorum locum substitutis, vel aliis adjectis. *Lamb.* Non respicit substantiam ipsam; sed ordinem, situm, &c. *Fab. Mutata*. Recte Lambin. ad motum refert, quod multis etiam exemplis demonstrat J. Fred. Gronovius Obs. lib. 3. c. 1. *Hav.*

912 *Quo pacto*] Quemadmodum: sic sæpe alibi: ut 2. 800. 'Pluma columbarum quo pacto in sole videtur:' et sup. vs. 85. 'Aulide quo pacto Triviai virginis aram,' &c. *Lamb.*

Verba quoque ipsa] Argumentatur a pari. Mutatio aut diversa positio litterarum res plane diversas efficiunt iisdem literis manentibus, ut, AMOR, MORA, ROMA. vel demptis aut additis, AXOZ, dolor, AKOZ, remedium, KOINOZ, communis, KAINOZ, novus, KE-

NOΣ, inanis, KEINOΣ, ille, XHNOΣ, anseris, et alia sexcenta. *Fab.*

914 *Cum ligna atque igneis*] Quemadmodum (inquit) cum res dissimiles, nempe lignum, et ignem, paullum mutatis literarum elementis, aliis additis, aliis detractis, distincta voce notamus. *Lamb.* Sonitu non valde distant; atque adeo paullulum tantum mutatis elementis. *Preig.*

915 *Denique jam quæcunque, &c.*] Ultimum argumentum contra Anaxagoram subjicit ex absurdo vss. 6. Sequeretur enim *ὁμοιομελίας* ridentes, flentesque, et alias id genus constitui, ut omnia ex similibus fieri probaretur. *Creech.*

917 *Consimili natura*] I. e. Homœomeria consimilibus partibus, seu consimilium partium principiis. *Lamb.* Respicit Anaxagoræ homœomeriam. *Fab.*

918 *Rerum*] Aliquid deesse aut inverti suspicatur Gassendus, aut certe particulam et interserendam esse post 'rerum.' Alia Lambinus; et Hi disputent: sive interponas et, sive rejicias, eadem est argumenti vis, et qui nullos in Lucretio hiatus patitur, ille est nimis elegans, et morosus. *Creech.*

919 *Fiet uti risu tremulo*] Quidam putant, inter hunc versum et superiorem, aliquot versus deesse: ego non puto. Itaque hunc locum sic explico: Si quis existimabit, nihil eorum quæ cernuntur oculis, aliunde quam ex principiis consimilibus nasci posse, hac ratione primordia rerum peribunt, neque jam erunt primordia, sed res concretæ, et genitæ, atque etiam animatæ, et rationis participes. Nam cum homines nascuntur ex aliquibus principiis, et cum iidem interdum cachinnentur, interdum lacrymentur; fiet, ut ea principia, ex quibus homines constant, cachinnari quoque et lacrymari possint. quod erit absurdissimum. *Lamb.* Ita abrupte sup. 133. et alibi sæpe. *Gif.*

Reductio ad absurdum. Nihil est in rebus creatis, ex Anaxagoræ effato, quod ex consimili natura non sit; itaque cum homines rideant, illud a principiis ridentibus habeant necesse est. Id autem ridiculum: Ergo. *Fab.*

Cachinnent] Cachinnos tollant. Utitur hoc verbo etiam 4. 1169. 'Quam famulæ longe fugitant, furtimque cachinnant.' *Lamb.*

920 *Genasque*] Genæ oculi sunt, aut saltem ea pars vultus quæ sub oculis est. Ennius p. 143. 'Pandite sulti genas et corde relinquit somnum.' Ovid. lib. 2. A. A. 61. 'Nec patriæ lacrymas continuere genæ.' *Fab.*

921 *Nunc age quod superest, &c.*] Fatigatum longa de rerum principiis disputatione Memmii ad majora et sublimiora ducit, de suo carmine vs. 931. magnifice loquutus: Horridam esse Epicuri philosophiam, nec ad vulgi gustum fatetur; promittit vero se versibus suis suavis et decoris ita illam perfusurum et ornatum esse, ut speciosissima tandem et dulcissima videatur: saltem id effecturum quod medici faciunt, qui ingratam potionem pueris dantes poculi oras melle contingunt; cujus sapore decepti pueri amara etiam phar-maca absorbent. Improbis quidem hic labor, sed futuræ gloriæ spes incitat, et ut Memmio suo totam naturam rerum explicet, aggreditur opus difficile, arduum, et a nullo hactenus Latino carmine tentatum. *Creech.*

922 *Nec me animi fallit, &c.*] Hæc repetivit initio lib. 5. *Gif.* *Nec me animi fallit.* Hunc locum imitatus est Virg. Georg. 3. 289. 'Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum Quam sit, et angustis hunc addere rebus honorem: Sed me Parnassi deserta per ardua dulcis Raptat amor: juvat ire jugis, qua nulla priorum Castaliam molli divertitur orbita cli-

vo.' Jam hoc genus loquendi, 'animi fallit,' simile illis est, 'victus animi,' 'maturus ævi,' 'saucius animi,' &c. sic et 5. 98. 'Nec me animi fallit, quam res nova miraque menti Accidat,' &c. Sic sup. vs. 137. 'Nec me animi fallit, Graiorum obscura reperta,' et cetera. *Lamb.* *Animi fallit.* Hos versus cum Virgiliana imitatione confert Macrob. Sat. 6. 2. Plautus ita dixit 'falli sermonis,' Epid. Act. 2. 2. 55. 'Nec satis exaudiebam, nec sermonis fallebar tamen, Quæ loquerentur.' *Hav.*

Sed acri Percussit thyrsos] *Θυρσο-πλήγες*, i. e. 'thyrsos percussi,' appellantur *οἱ ἐν τοῖς βακχείοις ἐνθεασόμενοι*, i. e. 'qui in sacris Bacchi furore divino concitantur:' et Bacchi sacerdotes thyrsos gestabant in Orgiis. Sunt autem thyrsi, hastæ pampinis involutæ atque implicatæ. Horat. Od. 2. 19. 8. 'Eucæ: parce Liber, Parce gravi metuende thyrsos.' *Lamb.* *Thyrsos.* Veluti furore quodam; notum quid thyrsus, *θυρσοφόρος, θυρσοπλήγες*, quæis omnia plena. *Fab.*

923 *Percussit thyrsos*] Summe elegans! quodque pulcherrime illustrat illud Ovidii in epist. Laodamiæ ad Protesilaum: 'Ut quas pampinea tetigisse bicorniger hasta Creditur, huc illuc qua furor egit, eo.' Exemplatalla apud Nonnum passim sunt obvia. Quare Musa nostri Statio notata, ut 'Docti furor arduus Lucreti.' 2. Sylv. 7. 76. *Hav.*

924 *Incussit amorem*] 'Incutere amorem' dixit, ut 'incutere metum,' 'bellum,' et simil. sic sup. princip. vs. 20. 'Omnibus incutiens blandum per pectora amorem.' *Lamb.* Ait in Proëmio: 'Omnibus incutiens,' &c. *Preig.*

925 *Quo nunc instinctus*] Quo nunc incitatus, ac stimulatus. Instinguo compositum est a verbo stinguo, ut præstinguo, restinguo, existinguo, distinguo. *Lamb.*

926 *Avia Pieridum, &c.*] Producit tanquam testem hunc locum Quintil. 8. 6. de tropis, et ait esse allegoriam. Et certe hanc eandem sententiam lib. 5. videtur Lucretius propriis verbis, et sine tropo expressisse vs. 337. 'Denique natura hæc rerum, ratioque reperta est Nuper: et hanc primus cum primis ipse repertus Nunc ego sum, in patrias qui possim vertere voces,' sic et Hor. Epist. 1. 19. 21. 'Libera per vacuum posui vestigia princeps: Non aliena meo pressi pede: qui sibi fidet Dux, reget examen.' et Virg. Georg. 3. 10. 'Primus ego in patriam mecum, modo vita supersit, Aonio rediens deducam vertice Musas, Et viridi in campo templum de marmore ponam.' idem ibidem. vs. 291. 'Sed me Parnassi deserta per ardua dulcis Raptat amor,' &c. Nam paullo ante retulimus. et Oppianus βιβ. α. κυνηγετικ. vs. 20. 'Ἐγρεο, καὶ τρηχέϊαν ἐπιστείβωμεν ἀταρπὸν, τὴν μερόπων οὐπὼ τις ἔηρ ἐπάτησεν αἰδαῖς. i. e. 'Eia age, flectamus deserta per aspera currum, Qua nondum proprio callem quis carmine trivit,' sic Eusebius non longe a principio historiæ Ecclesiasticæ dicit, se primum ingressum tale argumentum, tanquam desertam quandam viam, et a nemine tritam, inire ausum esse, &c. Verba ejus hæc sunt: 'Ἐπεὶ καὶ πρῶτοι νῦν τῆς ὑποθέσεως ἐπιβάντες, οἱ δὲ τιν' ἐρήμην καὶ ἀτριβὴν ἰέναι ὁδὸν ἐχειροῦμεν, &c. Iterantur hi aliquot versus initio lib. 4. *Lamb.* Tam illustris hic locus, ut passim sint imitati, qui Parnassum calcarint. Virgilius præterquam in notissimis istis versibus, ubi totum locum ab Lucretio translatus Servius notat, etiam Georg. 3. 8. 'Tentanda via est, qua me quoque possim Tollere humo, victorque virum volitare per ora. Primus ego in patriam mecum (modo vita supersit) Aonio rediens deducam vertice Musas: Primus Idumæ-

as,' &c. Phædrus. Propert. Ausonius. Nemesianus. Plinius. aliique. *Hav.*

Avia Pieridum, &c.] Vide quæ ad vers. 419. *Preig. Pieridum.* Musarum. *Pieria* Bæotiæ mons, in quo Musæ genitæ dicuntur. *Lamb.*

927 *Solo]* Solea, pede. Itaque recte apud Varr. 4. de L. L. legit Scaliger F. *quæ solo teri possunt sola terræ.* *Lamb.* Planta pedis. Varr. de R. R. 1. 47. 'Solum enim hominis exitium herbæ, et semitæ fundamentum,' i. e. vestigium impressum. *Fab. Loca.* Suspicio olim nobis oriebatur legendum *sola*, ut ita poëta luserit in 'solo' et 'sola.' Contra tamen faciebat repetitio horum versuum alibi apud poëtam nostrum, ut et infra 2. 144. 'Et variæ volucres nemora avia pervolitant Aëra per tenerum liquidis loca vocibus opplent.' Sed tamen nihil non est, quod confirmatum invenimus apud Vossium patrem lib. 1. de Anal. qui c. 41. manifeste ita citat, ut appareat ita eum vel in Ms. quodam invenisse, vel eam lectionem probare. Noster quoque 'Sola terræ' lib. 2. usurpavit vs. 692. Denique par fere lusus in his vocabulis est apud Flavium Vopiscum, qui narrat in vita Probi, imperatorem devictis Gallis, iisque coactis Romanis ex agris suis frumentum, equos, jumenta suppeditare, ita inter alia scripsisse ad Senatum: 'Quid plura? illis sola relinquimus sola, nos eorum omnia possidemus.' *Hav.*

Integros] Nondum a quoquam libatos, seu degustatos: vel sinceros, i. e. limos, et puros, *ἐλευκροῦς.* *Lamb. Integros.* Hinc Horatius ad Musam, 1. 26. 6. 'o quæ fontibus integris gaudes,' &c. *Fab. Integros.* Sic eleganter Jcti terram vocant *integram*, in quam nondum pecus injicitur, et quæ depasta non est a grege, in L. Sylva Cædua de verb. appell. ut notat Scalig. in Epist. p. 416. *Hav.*

928 *Atque haurire]* E fontibus integris. intellige autem, hos esse Musarum fonteis. Sic Lucill. Satyra tricesima ex Nonio; 'Quantum haurire animus Musarum e fontibus gestit.' Quidam tamen subintelligi volunt illa eadem duo, *integros fonteis.* ut sit, atque haurire integros fonteis: idque hyperbolicus dictum intelligatur. Quorum sententiam adjuvat versus ille, qui est supra, ut in quibusdam libris legitur: *Usque adeo largos haustus e fontibus amneis, &c.* Nam *haustos* legi malo: ut habent libri emendatiores. *Lamb.*

929 *Insignemque meo capiti petere]* I. e. et ex ea re meo capiti coronam expetere, ex qua re Musæ neminem corona donarint. *Lamb.*

Inde] Junge cum versu sequenti, 'unde prius.' Ex eo loco scilicet, unde poëtarum flores decerpserit. *Fab.*

930 *Velarint]* Ornaverint. Velare, auctore Servio, est redimire et exornare. Maro *Æn.* 11. 100. 'Jamque oratores aderant ex urbe Latina Velati ramis oleæ.' *Pius.*

931 *Doceo de rebus]* Cicero Orat. pro domo, 'Docere Pontificum Collegium de Rebus divinis.' *Creech.*

932 *Relligionum]* Superstitionum. 'Diximus nomen religionis a vinculo pietatis esse deductum: quod hominem Deus sibi religaverit et pietate constrinxerit: quia nos servire ei ut domino et obsequi ut patri necesse est. Eo melius ergo id nomen Lucretius interpretatus est, qui ait: religionum se nodos solvere.' Hæc Div. Inst. lib. 4. Lactantius. *Pius.* Videtur significare 'religionem' dici a religando: quamquam M. Tull. ducit a relegendo; a quo dissentit Lactantius libro quarto de vera sapientia, capite vigesimo octavo, probans a religando dici. Idem Lactantius lib. 1. de falsa sap. 'Magnum hoc opus, et homine dignum: Relligionum ani-

mos nodis exsolvere pergo, (ut ait Lucretius,) qui quidem hoc efficere non poterat, quia nihil veri afferebat. Nostrum est hoc officium, qui et verum Deum asserimus, et falsos refutamus.' *Lamb.*

Animos] Marg. nostra: *animum.* Quod etiam ex tribus editis libris seu editionibus suppeditant Var. Lect. Londinenses; vulgata lectio unde manarit nihil moramur. sufficit, quod et in Princ. lib. 4. compareat. *Preig.*

Porgo] Ita ex vet. quibusdam malui. In aliis, ut et vulgatis: *pergo.* Fortasse: *ex solvere porgo.* Quid sit, *exporgo*, vide Indicem. *Gif. Pergo.* Codex Bertin. *porgo:* et item Memmianus, mendose, opinor. *Lamb.* In quibusdam Mss. *porgo;* quo usus est et Ennius, ut ex Servii excerptis in 1. *Æn.* constat. *Fab.*

933 *Pango]* Ut supra, 25. 'versibus esse, Quos ego de rerum natura pangere conor.' *Lamb.*

934 *Contingens]* Tingens, non a verbo tingo seu tinguo, sed a tango. Idem inf. 947. 'Et quasi Musæo dulci contingere melle.' Itaque paullo post malim legi, *Tali tactu recreata valescat.* quam, ut scriptum est in libris omnibus, *tali facto.* *Lamb.*

Lepore] Duo lib. manuscr. habent *liquore.* *Lamb.*

935 *Non ab nulla ratione]* Hoc loco 'ab' non tollit, aut privat: sed adjungit, atque adjuvat, ut 'locus a frumento copiosus,' et 'a vero sensu judicas.' 'non ab nulla ratione' igitur, i. e. ab aliqua ratione, quod valet *εὐλόγως*, merito, cum aliqua ratione, non temere. *Lamb.*

936 *Sed veluti pueris, &c.]* Consimiliter Hieronymus in Rufinum 'Ecceco,' inquit, 'te veneni calicem circumlinere melle voluisse ut simulata dulcedo virus pessimum tegeret.' Huic Lucretianæ sententiæ sic in epistolis Symmachus allusit. 'Ubi vero chartulam pono: et memetipsum

interrogo: cum absinthium meum respicio: et circumlita melle tuo pocula depréhendo.' Quintiliani lib. 3. Inst. verba sunt hæc: 'Sed ut hoc ipso alliceremus magis juventutem ad cognitionem eorum quæ necessaria studiis arbitrabamur: si ducti jucunditate aliqua lectionis libentius discerent ea: quorum ne jejuna atque arida traditio averteret animos, et aures præsertim tam dedicatas raderet, verebatur. Qua ratione se Lucretius dicit præcepta philosophiæ carmine complexum. Namque hac ut est notum similitudine utitur: 'Ac veluti:' et reliqua: sic nunc nos veremur ne parum hic liber mellis, et absinthii multum habere videatur: sitque salubrior studiis quam dulcior.' *Pius. Sed veluti.* Testem producit hunc versum Nonius in voce 'absinthium,' et in voce 'tætra.' Quintilianus porro lib. 3. in princip. hunc locum respiciens ita scribit: 'In ceteris enim admiscere tentavimus aliquid nitoris, non jactandi ingenii gratia, &c. sed ut hoc ipso magis alliceremus juventutem ad cognitionem eorum, quæ necessaria studiis arbitramur, &c. qua ratione se Lucretius dicit præcepta philosophiæ carmine esse complexum. Namque hac (ut est notum) similitudine utitur: Ac veluti pueris,' &c. Utitur eadem similitudine et Themistius in oratione quadam ad Nicodemenseis, *Μιμητέον ἡμῖν τοὺς σοφωτέρους τῶν ἱατρῶν, οἱ τὰ πικρότερα τῶν φαρμάκων μέλιτι τὴν κύλικα περιχρίσαντες, πίνειν διδάσκει.* Quem locum Themistii protulit Muretus Var. lect. lib. 6. 3. 'Imitandi' (inquit Themist.) 'nobis sunt sapientiores medici: qui medicamenta amariora ægris dant ebibenda, oris poculi melle circumlitis.' 'Tætra' i. e. amara, ut Non. Marcellus interpretatur. 'Medentes' i. e. medici. *Lamb.* Hos versus ita convertit admirabilis poëta Torquatus Tattius, *Così à l'egro fanciul porgiamo aspersi Di soavi liquor gli orli*

del vaso; Succhi amari, ingannato, in-
tanto ci bere, E da l' inganno suo vita
riceue. Fab.

Medentes] Ἀκούμενοι, Medici. Fab.
I. e. medici. Ovid. Met. 15. 629.
'Nihil artes posse medentum.' et ipse
Lucret. lib. 6. 'ædituentes,' pro ædi-
tuis: 273. Hav.

937 *Conantur*] Cogitant, sibi propo-
nunt. Jam antea. Fab.

938 *Contingunt*] Quidam libri *Aspergunt*. quidam: *Aspirant*. Gif. In quibusdam lib. legitur *Aspergunt*: in nonnullis, *Aspirant*, et ita apud Quintilianum, sed sine dubio mendose. Nam 'aspirant' factum ex aspergunt: aspergunt autem credibile est fuisse interpretationem verbi 'contingunt,' ab aliquo litterarum studio: so ad oram libri adscriptam: deinde postea in contextum translata. 'Contingunt' enim compositum verbum est a verbo simplici tango, non a tinguo, ex contactu autem rerum, maxime liquidarum, et coloratarum, et similitum, contrahitur similis liquor, et color, aliave talis qualitas. Lamb. Varro R. R. 'Levi tectorio contactus paries.' Non potuit melius. Fab. Mox, 'Musæo contingens cuncta lepore,' imitatur Virgil. Georg. 3. 403. 'Et parco sale contingunt.' Hav.

Mellis dulci] Ut Sibylla apud Virg. 4. 486. 'Spargens humida mella soporiferumque papaver.' i. e. offam melle illitam. Facit et huc locus Gellii 11. 29. 'Æsops, ille e Phrygia fabulator, haud immerito sapiens existimatus est; quum quæ utilia monitu suasque erant, non imperiose præcepit et censuit, ut philosophis mos est, sed festivos delectabilesque apologos commentus, res salubriter ac perspicenter animadversas, in mentes animosque hominum cum audiendi quadam illecebra induit.' Hav.

*Dulci flavo*que] Epithetis usus est valde accommodatis. mel enim dulce et flavum est. Lamb.

939 *Puerorum ætas*] Pro pueris ip-
sis. Ita, 'væ ætati tuæ,' i. e. tibi.
Plant. Ter. Fab.

940 *Interea perpotet, &c.*] Græci di-
cerent: ἵνα παραπολάτῃ τοῦ μέλιτος, καταπίνῃ δὲ, &c. Preig.

941 *Deceptaque non capiatur*] Ὁξύμωρον, quale est illud: 'cum tacent, dicunt.' Quomodo enim qui deceptus est, non capiatur? Nisi dicamus, deceptam quidem esse puerorum ætatem laborum tenuis: sed iccirco non capi, quia absinthii succo perpotato convalescit. Lamb. Ὁξύμωρον. Tale illud Terentii: 'At enim cave ne, priusquam acceperis, amittas.' Ita ingeniose ab Ennio de Pergamis Trojæ, p. 94. 'Quæ neque Dardaniis campis potuere perire, Nec, cum capta, capi, nec, cum combusta, cremari.' Quod in Æneidem suam transtulit, more suo, Virgilius. Fab. Donatus ad Ter. Eunuch. Act. 3. Sc. 3. pag. 146. 'Quia est et bonus dolus, quo a medentibus falli ægros, non tamen decipi poëta Lucretius testatur.' Turneb. Adv. 6. 14. a feris tractum putat quæ superstratis frondibus deceptæ, in perniciosas foveas cadunt, non vero ita pueri qui amaro poculo sed mellito epoto, convalescunt. Hav.

942 *Tali tactu recr. val.*] Sic malo legi, *tali tactu* inquam, i. e. tali tactu, quam, ut vulgo legitur, *tali facto recr. val.* quia libro quinto, ubi hi versus iterantur, ita scriptum est, non, ut hoc loco, *tali facto. valescat*, autem i. e. convalescat, valida fiat. Lamb. *Tali facto*. Al. *tactu*. minus placeat. Fab. *Tali tactu* Lambinus, ex voce *Contingunt* in vs. 938. Non placet. Creech. Ita sup. vs. 789. Mss. *facto pro pacto*. Hav.

943 *Hæc ratio*] Hæc philosophia: ita sæpe Cicero et noster alibi passim. Fab.

944 *Retroque*] Ita vet. lib. vulg. *ideoque*. Gif. Sic habent omnes libri ma-

nuscripti: neque video quamobrem hanc scripturam rejicere debeamus. Nam *retro abhorrere* nihil aliud esse puto, quam horrendo retro cedere, refugere, et reformidare. ut Æn. 2. 378. 'Obstupuit, retroque pedem cum voce repressit; Improvisum aspris veluti qui sentibus anguem Pressit humi nitens, trepidusque repente refugit,' &c. Hom. Il. γ. 33. πάλιν ὀπισθ' ἀπέστη. et paullo post, 35. Ἄψ' ἀνεχώρησε. libri fere omnes typis excusi habent, *ideoque Volgus*, &c. Lamb. Rectius quam *Ideo*que, quod Codd. nonnulli exhibent. Creech.

946 *Et quasi Musæo dulci contingere*] Quidam libri habent *contingere*. Ego *contingere* magis probo, a verbo tango. Lamb.

949 *Dum perspicis omnem Naturam qua figura sit compta*] Hellenismus Plauto et Terentio, Lucilioque familiaris; 'nescio illum qui sit,' pro nescio quis ille sit. Sed hoc exemplum in Pænulo arbitror esse singulare, certe exsuperat cetera: 5. 2. 106. 'Patrem atque matrem viverent vellem tibi.' Pro, pater atque mater viverent. *Compta* autem, prædita, ornata, culta, &c. Fab. Lib. 4. in quibusdam Edd. *percipis*; sed male, ut opinor. Preig.

950 *Qua constet compta figura*] Compta, i. e. prædita atque ornata. Atque ita scriptum est in quattuor libris manuscriptis, et in Parisiens. Venetis antiquis, Vicetinis, et quibusdam aliis impressis. In uno scripto, et nonnullis excusis, *Qua constet cuncta figura*. Hoc autem 'constet compta,' tale est, quale illud supra, 344. 'Privata carerent.' Lamb. Lib. 4. 25. hoc hemistichium imitatur in: 'ac præsentis utilitatem.' Preig.

951 *Sed quoniam docui, &c.*] Corpora esse, eaque perfecte solida et indissolubilia, inane etiam multis argumentis affirmaverat; ex iis vero universum constare, nec tertium esse rerum genus docuerat Lucretius. Jam vs. 7. nobilem quæstionem proponit, 'An

universum hoc infinitum sit, an terminis aliquibus inclusum?' variisque argumentis evincere conatur omne ex nulla parte terminatum esse, sed tam multitudine corporum, quam inanis magnitudine prorsus infinitum. Creech.

953 *Nunc age summai ecquænam sit finis eorum, necne sit, evol. item, quod inane, &c.*] Hunc locum in omnibus libris vulgatis depravatum, in quibus est, *Nunc age, summa audi, quæ nam sit, &c.* restitui germanæ scripturæ vestigia secutus, in velustis exemplaribus non leviter impressa. Sic enim habet codex Vatic. *Nec si te voleamus: Tettianus, Faërn. Nec si te volumus. Bert. et Memm. Nunc age summa quænam sit finis eorum. Nec sit evolamus.* Ex his igitur vitiosis scripturis ad rectam et veram quasi manu ductus sum: cujus hæc sententia est: Nunc, explicemus, 'ecquæ,' seu 'ecqua,' i. e. utrum aliqua sit finis summae corporum primorum, necne sit. Lamb. *Nec sit evolamus.* Sic libri veteres. Forte: *Necne. vel Nec siet.* Gif. Quæstionem ponit, an summa primordialium corporum infinita sit an finita; dein, utrum inane sit immensum et interminatum, an contra. Fab. *Summai ecquænam sit finis eorum, Necne sit evolamus* B. Nard. *Summa audi. Summai quænam* Fayus. *Nec si te volamus. Hæc sic volamus* Nardius. Creech. *Summai ecquænam.* Ita edidit Lamb. ex conjectura: recensens itidem varias codicum scripturas. Secutique hunc Faber et Creechius. Gifaninus reposuit, *summai quænam.* quomodo in antiquis libris invenisse se testatur Turneb. Adv. 19. 15. Sed omnino hic est præferenda lectio Membr. L. B. quæ solæ veram Lucretii manum servarunt, nempe *summai* (nam calami vitium est *summa*) *quædam.* Jam enim incipit disputare hoc ne totum an sit finitum an vero infinitum. Hav. *Ecquænam.* Marg. nostra: ex Voss. Emendd. *Quædam* an. Turn. adv. 19. 15. *quænam.* Preig.

954 *Reperitum est*] Antea probavimus. *Fab.*

955 *Res in quo quæque gerantur*] Sic omnes quidem habent libri vulgati; sed videtur legendum *genantur*, non *gerantur*. Verumtamen nihil mutandum censeo. Similiter (inquit) pervideamus, utrum inane, sive locus ac spatium, in quo res quæque gerantur seu gignuntur, sit prorsus finitum, an infinitum. *Lamb. Gerantur*. Ita legendum. supra. *Gif.* Sic edendum curavimus, contra quam est factum in Ed. nuperrima, quæ *genantur* habet; cum aliis rationibus, tum Mss. omnium auctoritate freti; quibus et Gottorpiensis, et tot alii ut et Codd. Vossii accedunt. *Preig.*

957 *An immensum pateat vasteque prof.*] Duo lib. manuscripti habent, *vel ad usque prof.* ut et vulgati. *Vatic. pateat ad usque Bertin.* et *Memm. pateat, vasteque* quam scripturam sequor, nam vulgata *pateat vel ad usque prof.* supposititia est: quamvis eam nonnulli veteres confirmare videantur. Nam ratio, præter alios codices antiquos meliores, eam refellit. Quod enim patet usque ad profundum, finitum est. Nunc autem evolvere et explicare parat, utrum summa rerum sit finita, 'an pateat immensum, et vaste profundum,' i. e. an sit infinita. nam quod vaste est profundum non habet fundum. *Lamb. Vasteque profundum.* Ita veteres quidam, recte. In aliis vet. *pateat ad usque prof.* Non male Lambinus: *vel ad usque. Gif. Patefiat ad usque Nardius.* Sed rectius legendum; *pateat vasteque. Creech.* Sic retinendum putavimus. Licet nuperrima Lond. Ed. vulgatam olim lectionem, *pateat vel ad usque profundum*, revocet. Turn. etiam Adv. 19. 15. *vasteque. Preig.* Ita Mss. L. B. ita Vossius Pater ex suis restituit 2. de Arte Gram. c. 29. Ita Turneb. Adv. 19. 15. ita in secunda Ed. *Gifan.* ita olim Carus scripsit. Pro eo quod in nonnullis est pa-

teat ad usque, Petrus Candidus in Florentin. Ed. reposuit *patefiat ad usque*, quod sequitur Ed. Bas. *Huv.*

958 *Omne quod est igitur*] 'Omne quod est' (inquit) i. e. τὸ πᾶν, seu τὸ ὅν, ipsum universum est infinitum, sive spectes magnitudinem atque infinitatem vacui, sive primorum corporum multitudinem infinitam. Cujus rei hanc rationem afferebat Epicurus. Nam si inane quidem esset infinitum, corpora autem finita, numquam copulari aut cohaerescere possent; sed perpetuo in infinito inani dispersa ac disjecta ferrentur, cum, ubi niterentur, aut quibus fulcirentur, aut unde coercerentur, plagis, et verberibus iteratis, non haberent. sin corpora quidem essent infinita, inane autem finitum, non haberent corpora infinita, ubi continerentur. Ad hunc locum pertinent quæ scribit M. Tull. lib. 2. de Divinatione: 'Videsne Epicurum, quem hebetem et rudem dicere solent Stoici, quemadmodum quod in natura rerum omne esse dicimus, id infinitum esse concluderit? Quod finitum est, inquit, habet extremum. Quis hoc non dederit? Quod habet extremum, id cernitur ex alio extrinsecus, hoc quoque est concedendum. At quod omne est, id non cernitur ex alio extrinsecus. ne hoc quidem negari potest. Nihil igitur cum habeat extremum, infinitum sit necesse est.' Verba Epicuri hæc sunt ex Laërtio: 'Ἀλλὰ μὴν καὶ τὸ πᾶν ἀπειρόν ἐστι. τὸ γὰρ πεπερασμένον, ἄκρον ἔχει. τὸ δ' ἄκρον παρ' ἑτερόν τι θεωρεῖται. παρὰ τὸ πᾶν δ' οὐδέν ἐστιν. ὥστε οὐκ ἄκρον ἔχει. τὸ δὲ οὐκ ἔχον ἄκρον, πέρας οὐκ ἔχει. πέρας δ' οὐκ ἔχον, ἀπειρον ἂν εἴη. i. e. 'At etiam omne infinitum est. Nam quod finitum est, extremum habet, extremum autem ex alio quodam, seu præter aliud cernitur, at præter omne nihil est. Quare extremum non habet. At quod non habet extremum, finem non habet, quod autem finem non habet, infinitum sit oportet.' *Lamb. Omne quod est igitur.* Hæc est et es-

ries et sententia loci hujus: Quod est omne, seu, quod est universum, τὸ πᾶν, id nullo modo finitum est: nam si finitum sit, tum non erit τὸ omne, cum necesse sit dari aliquid a quo finiatur. *Fab.* Primum argumentum, quo universi infinitionem vss. 10. probat, explicat Cicero de Div. 2. 154. Quod finitum est habet extremum. Quis hoc non dederit. Quod autem habet extremum id cernitur ex alio extrinsecus. Hoc quoque est concedendum. At quod omne est id non cernitur ex alio extrinsecus. Ne hoc quidem negari potest. Igitur omne quod est non habet extremum. Epicurus ad Herodotum: 'Ἀλλὰ μὲν καὶ τὸ πᾶν ἀπειρόν ἐστι, τὸ γὰρ πεπερασμένον ἄκρον ἔχει, τὸ δὲ ἄκρον παρ' ἑτερόν τι θεωρεῖται, ὥστε τὸ οὐκ ἔχον ἄκρον πέρας οὐκ ἔχει, πέρας δὲ οὐκ ἔχον ἀπειρον ἂν εἴη, καὶ οὐ πεπερασμένον. *Creech.*

958 *Nulla regione viarum*] Nullo limite. 'Regio viæ,' est recta via; quod firmari potest sex septem exemplis apud Virgilium. *Fab.*

959 *Namque extremum debebat hab.*] Cod. Bertin. habet *namquam*, ex qua scriptura quidam vir doctus legendum putat *nam qua*. 'qua' autem, i. e. aliqua in parte. *Lamb. Namque extremum.* Nam qua alii legunt quos negligo. *Creech. Debebat habere.* Lego, *debebat habere*, i. e. habeat necesse est. Mox lego quoque *et videatur*, pro *ut videatur*. *Fab. Namque extremum debebat habere.* Ita huc usque lectum fuit et editum, putide prorsus, cum ita diceret Lucretius, quodcumque igitur est, nusquam est finitum, nam si finitum esset, deberet esse finitum, quomodo sanus nemo loquatur. Verum itaque et sincerum sensum ex optimis Membr. Lugd. Bat. agnosce, emenda et lege cum interrogationis nota, *Nam qua extremum debebat habere?* ubi tamen *debebat* mutari debet in *debebit*. Si enim finitum est, ubi illud, quo finitur, in-

venies? *Hav.*

960 *Extremum porro, &c.*] Duos hos versus obscuros esse omnes queruntur, nonnulli corruptos: Faber delet, neque ego retinerem, si sine illis integrum esset, quod nobis exhibet Lucretius, Epicuri argumentum. Id facit ut retineam, et, nisi fallor, non erunt amplius obscuri. Quidam legunt *Quoad non*, i. e. ultra quod. *Creech.*

961 *Nisi ultra sit quod finiat*] I. e. nisi id quod finiat, sit ultra id, de cuius fine aut infinitate quæritur. Quidam legendum putant *extra* pro *ultra*: quæ scriptura magis consentanea esset cum verbis Epicuri, et M. Tullii. *Lamb. Ultra sit.* Repone *Extra sit* ex vs. 962. *Creech.*

962 *Quo non longius*] Ita vet. libri. Vulgati: *quod*. Fortasse legendum: *quoad*, ut sæpe alias. *Gif.* Locus obscurus, atque adeo corruptus. secutus sum tamen scripturæ veteris auctoritatem: quam sic interpretor: 'ut videatur:' nempe id extremum, quod finiat: 'Quo longius,' &c. i. e. ultra quod, 'hæc natura sensus,' i. e. visus, seu aspectus, 'non sequatur,' i. e. non possit vim suam explicare atque expromere: seu non possit pervenire, 'hæc sensus natura' autem δεικτικῶς. Quidam viri docti legendum putant, *Quoad non longius hoc*: i. e. usque ad quod extremum, et non longius hoc, sensus natura, nempe visus, perveniat. Codices vulgati habent, *Quod non longius hæc*, quæ scriptura sine dubio depravata et corrupta est. Cum hæc scripsissem anno 1563. barbarus quidam Zoilus tribus annis post hæc sibi vindicavit, ut alia sexcenta atque adeo omnia mea, pauculis exceptis. *Lamb. Ut videatur Quo non longius, &c.* Locum hunc obscurum atque adeo corruptum esse interpretes existimat; additque doctis quibusdam visum fuisse, legendum, *Quoad non longius hoc sensus natura sequatur.*

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

3 U

Ego autem existimo hos duos versus, 'Extremum porro' et 'Esse nisi,' &c. spurios esse. Nam illud 'posse videtur' in acroteleutio prioris, et, 'ut videatur' in fine secundi, non placet, cum nulla ex similitudine figura existat. Si autem uterque versus deletus fuerit, tum vere absolutissimus sensus fuerit, et plane perspicuus, legendo et connectendo, *Namque extremum debet habere, Quo non longius hæc sensus natura sequatur.* I. e. 'debet habere aliquod extremum, quo longius' (i. e. ultra quod) 'hæc sensus natura' (i. e. sensus videndi, ut exempla ante allata suaserunt) 'non sequatur,' non pervadat. Si quis autem retineri illos velit, res jam facilis est ad explicandum. *Fab.*

963 *Nunc extra summam quoniam*] *Nunc* hoc loco vim habet adversandi, ut sæpe alias. Ex hoc loco, *extra summam*: probabilis est eorum conjectura, qui putant paullo ante legendum, *nisi extra sit quod finiat*. Jam vero mendose habent quidam libri, *extra summum*. *Lamb.* *Nunc.* Autem, ut alibi *jam* in eadem significatione. *Fab.* *Extra summam*] Nam extra totum quid sit? *Fab.*

964 *Nunc habet extremum: caret ergo, &c.*] Ex Epicuro sunt hæc expressa: *οὐκ ἄκρον ἔχει, οὐδὲ δὴ πέρας ἔχει.* *Lamb.*

965 *Assistas*] *Fayus absistas.* *Creech.*

966 *Possidet*] Ita conjectura ductus scripsi. Vide Indicem. I. e. tenet. In libris: *possedit*. *Gif.* *Possidet.* Possidet. Omnia ferme verba secundæ et tertiæ communia erant. Ita Catull. Virg. alii, 'obsidet' pro obsidet: 'fervo' pro ferveo, 'strido,' strideo: sensus autem est: In quocumque loco totius, seu summæ rerum consistat aliquis, tantumdem infinitum relinquet in omnes partes, quod vero de telo jacto sequitur, rem illustrabit. *Fab.*

968 *Præterea si jam*] Liber unus scriptus habet, *Præterea sic tam.* ego

tamen nihil muto. *Lamb.* *Præterea si jam, &c.* Pro infinitate universi iterum vs. 16. telo suo egregie pugnat Lucretius. Esto omne finitum, in extrema illius universi ora collocetur aliquis, et telum, aut ab aliquo sistetur: si evolet, ultra extremam oram patet spatium; si sistatur, aliquid extra extremum est. Ubiunque extremæ universi oræ statuuntur hoc modo instabit Lucretius, et telo suo minabitur. *Creech.* *Si jam.* *Ms. L. B. sic jam,* quomodo se in uno etiam invenisse Lambinus testatur; dicit posito, non concessio, ut loquuntur logici. *Hav.* *Si jam.* Egregie unus ille quem Lambinus vidit, Liber scriptus: *Sic jam.* concessio est; et hæc distinctio poterit fieri: *Præterea, sic jam finitum constituatur. Omne quod est spatium: si quis procurrat, ad oras Ultimus extremas jaciatur, &c.* Vulgata lectio durum nescio quid sonat: *si constituatur, si quis procurrat, &c.* *Preig.*

969 *Omne quod est spatium*] Universum. Qui inane interpretantur, ineptiunt; ut patet ex vs. 972. *Creech.*

Procurrat] Quidam libri Vet. et vulgati: *percurrat*. Forte, rectius. *Gif.* Sic habent omnes fere libri typis impressi. Duo manuscripti, et Aldini antiq. cum Paris. *percurrat*. *Lamb.* *Procurrat.* Ita Codd. optimi. Alii *percurrat.* *Creech.*

970 *Jaciatque volatile*] Virgil. *Æn.* 4. 71. 'liquitque volatile ferrum Nescius,' &c. Idem 8. 694. 'Stuppea flamma mann, telisque volatile ferrum Spargitur.' 'Jaciat telum' autem, ab oris extremis, aut certe ab eo loco, in quo finem constituerit. *Lamb.*

971 *Invalidis*] Utrum dicis id jaculum ab oris extremis non ad oras extremas pervenire, quoniam vires invalidæ jaculatoris obfuerunt? Quidam interpretantur *invalidis* summo-pere validis. sensu tali: vel sagitta lacertosis brachiis excussa longe volabit; quo colligemus vacuum non

finiri. In aliquando auget: quod patet in inclyto, incano, et id genus multis: quo pacto locutum Maronem quidam volunt in Georg. 1. 973. 'Nunquam imprudentibus imber Obfuit?' et Georg. 4. 564. 'Ignobilis oci.' *Pius.* *Id validis utrum, &c.*] Sic restitui, hanc scripturam efflagitante sententia, et ipsa veritate. Id telum (inquit) utrum vis longe volare, magnis viribus, validisque lacertis contortum, an aliquid obstare posse censes? Virg. 2. 52. 'validis ingentem viribus hastam Contorsit.' Qui *invalidis* retinent, quod est in lib. vulgatis, et valde validis interpretantur, *τερόφλωνται, καὶ τερόφωνται.* *Lamb.* *Invalidis...* Quo fuerit. I. e. valde validis. Ita vet. Lambinus: *Id validis.* et mox *Quod fuerit.* Etiam non male. *Gif.* *Id validis.* Recte Gasendus et alii *invalidis* pro valde validis. *Creech.*

972 *Quo fuerit missum*] Eo volare et pervenire, quo fuerit missum. sic autem legendum videtur, non *quod fuerit*, ut est in aliis: quamquam etiam hæc lectio ferri potest. Sed enim ita ut edendum curavi, loquitur septimo abhinc versu, infra, ibi, 'Quo minus quo missum est, veniat,' &c. volare autem translate positum est. Virg. 9. 698. 'volat Itala cornus Aëra per tenerum.' Homer. *Ιλ. γ.* 587. *ἀπὸ δ' ἔπτατο πικρὸς δῖος Ἄρης.* *Lamb.* Quo. Quod Nard. Hunc versum non agnoscit B. *Creech.*

975 *Quorum utrumque tibi eff.*] I. e. utrumcumque sumseris, effugiendi viam intercludit: utrumcumque dixeris, elabi non potes, ita ut cogaris concedere et fateri omne esse infinitum, seu sine fine in omnes parteis patere. *Lamb.*

977 *Prohibeat*] Jaculum tendere ad scopon. Notandum 'prohibeo' prima intenta a Lucretio proferri pro dictionis observante: quæ modo prodicitur, modo corripitur: ut patet exemplo Juv. Sat. 6. 485. 'Profectura domo Sicula non mitior ara.' H. vero

aspirationis in hoc loco nedum vim habet, sed consonantis: ut apud Horat. Od. 1. 2. 31. 'Nube candenti humeros amictus Augur Apollo.' licet nonnulli *candentis* malint. Quantam vim habeat afflatus docet is Martini-ani versiculus in geometria. 'Tellus, quæ rapidum consistens suscipit orbem, Puncti instar medio hæserat una loco.' Hic tamen apud Lucretium potest multarum vocalium fieri collisio et *pribeat* servari ut extritis cæteris in scansione remaneat i, longa quæ brevis erat. Tutius est tamen in hac dictione excludere vocalem antepenultimam et scandendo dicere *prohibit*: ut deinde, in duas metiendo carmen deducamus syllabas. *Pius.* *Prohibeat.* Synæresis esse potest, ut sit trisyllabum. ut in 'proilium,' 'proelium,' et Festus 'proibiam.' *Gif.* *Quod prohibeat, officiatque, &c.* Sic legendum. *prohibeat* autem procelens-maticus est, ut, 'Genua labent:' et alibi, 'Arietat in portas.' Licet etiam legere, *proibeat*, seu *præbeat*, *τρισυλλάβως.* *officiat* i. e. obstet. *Lamb.* *Prohibeat.* Trisyllabum; quod non magis mirabile haberi debet, quam 'præbet' a præhibet, quo sæpe utitur Plautus. *Fab.* *Prohibeat.* Turnebus ex *Ms.* legit *probeat* per crasin pro prohibeat, Adv. 19. 15. Sed non est opus. *Lamb.* et Gifanium secutus *Bas.* *prohibeat: faciatque.* et in marg. *officiatque.* *Hav.* *Quod prohibeat officiatque.* Turneb. Adv. 19. 15. *quod probeat.* et 'probeat,' inquit, 'hic prohibeat conflatis in unum litteris valet.' *Preig.* *Officiatque. Efficiatque vet.* quidam; male, ut puto. Vulgati: *faciatque; pessime.* *Gif.*

979 *Non est ea finis profecto*] Sic restitui, Jo. Aurato approbatore, atque adeo auctore. sententia autem perspicua est. Sive (inquit) obstat aliquid telo, quo minus eo, quo missum est, perveniat, nempe ad finem; sive foras fertur: profecto non erat is finis, quem esse posueras. Nam si quid obstat, corpus est. At

corpus est in universo, et est res genita. Si nihil obstat, non est finis. Nam si finis esset, telum ultra non volaret. natum autem mendum est ex nomine 'fini', in quo s. elisum est, ut integrum sit 'finis,' et ex voce 'profecto:' qua depravata factum est ab imperitis et indoctis, 'profectum,' et ex 'ea,' 'a.' Solet autem Lucret. libenter hoc adverbium 'profecto' usurpare, et in extremo versu ponere, ut sup. 242. 'Tactus enim leti omnibus esset causa profecto.' et inf. eod. lib. 1022. 'Nec quos quæque darent motus, pepigere profecto.' et 3. 998. 'Nec, quod sub magno scrutentur pectore, quicquam Perpetuam ætatem poterunt reperire profecto.' ibidem 1026. 'Hæc neque sunt usquam, neque possunt esse profecto.' Lamb. Ita quidem Jo. Auratus, vir doctissimus, et recte, ut puto. In libris tamen est: *a fine profectum*. Gif. *Non est ea finis profecto*. Ita optime Lambinus. Alii *a fine profectum*, quod Fayus, ut solet, approbat; quasi telum quod prohiberetur vs. 977. dici possit non *a fine profectum*. Creech. Ita egregie restituit Lambinus probante Aurato, cui totum tribuit Gifan. ne Lambino quid concedere videatur. Mss. L. B. ut omnes, *non est a fine profectum*. Mendose. Sensus enim est, quodcumque eligis adversatur tibi, neque est profecto finis ille universi, quem tibi proposueras. Hav. Elegantissime hoc adverbio uti solet, quoties aliquid rejicere aut exagitare et salse ridere ipsi est animus. Sic rursus vs. 1022. 'Nec quos quæque darent motus, pepigere profecto.' et 3. 998. 'Nec, quod sub magno scrutentur pectore quicquam Perpetuam ætatem possent reperire profecto.' et eodem lib. vs. 1226. 'Hæc neque sunt usquam, neque possunt esse profecto.' Virg. Æn. 8. 532. 'ne vero, hospes, ne quare profecto.' Ad quem locum Servius: 'Hic 'profecto' vetustæ pro expletiva conjunctione posi-

tum. ambæ particulae ad ornatum pertinent tantum.' Ambæ puta 'vero' et 'profecto.' Preig.

981 Telo] B. Cælo manifesto errore. Creech.

983 Effugiumque fugæ prolatet] I. e. et fiet, ut fugæ copia, i. e. spatii infinitas perpetuum telo effugiendi atque evolandi locum præbeat. prolatare est amplificare, et porrotenus latius facere. Lamb.

984 Præterea, spatium Summai] Aliud argumentum, quo probat, spatium esse immensum, infinitum, et, ut supra locutus est, vaste profundum. Si spatium totius summæ finitum esset, et fundo aliquo terminaretur: corpora prima suo pondere ad imum confluiscent. quo facto, nihil amplius sub cælo gigni posset. At videmus quotidie res gigni, &c. Lamb. Præterea. Nova ratio. Bene autem argumentatur. Id enim si foret, omnia jam pridem ad imum devenissent, propter motum ingenitum principiis; quæ cum corpora sint et quidem solidissima, jam ad imum defluxissent: neque quidquam gigni posset, ita omnia obstipata, πεπικνωμένα forent. Fab. Præterea spatium, &c. Urget opus poëta, et vss. 14. subjicit incommodum, quod eveniret si finitum, et aliquibus terminis inclusam esset universum. In isto enim finito imus aliquis esset locus, ad quem materies ab æterno subsidens innata sibi gravitate contendisset, effectumque jam pridem fuisset, ut depressa in eum locum universa materia nihil generari deinceps posset: ex seminibus enim quiescentibus nihil oritur: Cum autem non sit imus locus, jugiter moventur principia, undique nascuntur res, et ex infinito universo nova semina singulis mundis perpetuo inferuntur. Creech.

985 Si inclusum certis consisteret] Conclusio. certis si insisteret. Gassendus. Creech.

987 Confluxet] Confluxisset. ejusmodi sunt illa apud Virgil. 'vixet'

pro vixisset, 'extinxem' pro extinxissem: apud Horat. 'erepsemus' pro erepississemus, 'divisse' pro divisisse, 'evasti' pro evasisti: apud hunc eundem, 'consumse' pro consumsisse: et alia sexcenta. Lamb. Ut 'manse' pro mansisse, 'invasse' pro invasisse, Lucil. 'Cesse,' infra vs. 1104. pro cessisse, 'jusse' pro jussisse. 'vixet,' et, ut necessario legendum est apud Virgilium in v. 'dejexet' pro dejecisset: locus est, vs. 542. 'Nec bonus Eurytion prælato invidit honori, Quamvis solus avem cælo dejecit ab alto.' Ibi, inquam, legendum, cælo dejexet ab alto. Quod omnibus probatum iri confidimus, qui Latinitatis vim sentiunt. Fab.

988 Nec res ulla geri] Legendum hic videtur geni, reclamantibus quidem omnibus codicibus: sed pervincente veritatis voce. Geni autem valet gigni, ut sæpe jam admonui. Verumtamen si quis pervicax geri retineat, 'geri' (quod sæpe jam ante dixi) tractum erit a re militari, et a munere imperatoris, qui res gerit. Nam hoc loco profecto non potest Thraso interpretari, 'res geri,' res ferri, nisi secum ipse impudentia certare volet. Lamb. Lambinus: geni, male. Gif. Geri omnes Cod. vet. ut et Geruntur vs. 924. eamque lectionem Gif. Par. Nard. Omnes præter Lambinum tuentur: at contra omnes libros admittenda est ea vox quæ Lucretium sapit, et ad argumentum aptissime facit. Creech. Geri edendum curavimus, a nuperis editionibus recedentes, ob rationes sæpius jam allatas. Preig.

Sub cæli tegmine] Sub cælo. M. Tall. in Arato, 'Inde est ales avis lato sub tegmine cæli.' Lamb. Sub cælo: sub luna. Fab. Supra in præmio: 'cæli subter labentia signa,' h. e. qua patet orbis. Preig.

989 Nec foret omnino cælum] Id enim consequens est. Fab.

990 Quippe ubi] Quippe quia. Lamb. Cum videlicet. Fab.

992 At] Marg. nostra: Aut. male. Preig.

995 Geruntur] I. e. administrantur a natura rerum. vel lege gemuntur, i. e. gignuntur: vel potius, cientur, i. e. moventur. Ego tamen geruntur retineo. Lamb. Lambinus: genuntur, contra vet. libros. Gif. Idem hic quod ad vs. 987. notamus. Preig.

996 Æternaque] Infernaque B. et alii Codices, nullo sensu. Creech. Æternaque. Et Mss. Lugd. Bat. Infernaque. sed male. Preig.

Suppeditantur] Προίξεται: suggeruntur et sufficiuntur ad res gignendas. Lamb.

997 Corpora materiai] Primordia, atomi. Fab.

998 Postremo] Argumentum a dissimili, noto, et confesso. aër quidem monteis terminat, et montes aëra, et ita de ceteris: sed omne nulla re extrinsecus terminari potest, cum extra omne nihil sit. Vel dic esse argumentum a simili, hoc modo: Si omne esset finitum, necesse esset, id ab aliqua re externa terminari, quemadmodum, quæ in promptu sunt, aër monteis terminat, montes aëra finiunt, terra mare, et mare terram: sed nihil est extra, quod omne terminet: ergo omne est infinitum. Lamb. Alio his vss. 10. utitur argumento: Quicquid enim terminatur ab aliquo quod extra se est finitur, sic aër terminat montes, et montes aërem, mare terras, et terræ mare. At quis dixerit aliquid esse extra universum, quod illius terminus esse possit, cum id ipsum quod extra est, sit universi pars; universum enim continet omne quod est? Concludit igitur universum esse immensum, eamque immensitatem præclara periphrasī describit. Creech.

Ante oculos] Quidquid videmus, finitum est; at τὸ πᾶν non ita. Fab. Ante oculos. ut supra: vs. 63. Nam et hic παρέλκει, vs. 856. Ex oculis. Preig.

999 Dissepit] Ὀπίξει. Fab.

1002 Natura loci] Locus ipse. Fab.

1003 *Clara suo percurrere flumina cursu, Perpetuo, possint, ævi labentia tractu*] In quibusdam legitur *fulmina*; quod tamen neutri interpreti placuit; an quia *labentia* lentius et remissius visum est? at ita alibi locutus est Lucretius; dein et Virgilius accedit, *Æn.* 1. 398. ubi de aquila insectante cyncos: 'ætheria quos lapsa plaga Jovis ales aperto Turbatat cælo.' Atqui solemne celeritatis exemplum est fulmen: 'et fulminis ocior alis.' Dein 'clara' an bene cum natura fluminum congruet? Itaque legendum existimo *fulmina*, non *flumina*. Fab. *Flumina*. Aliqui libri, ut et Nard. *Fulmina*; hæc vox et Lambino et Gifanio displicuit; eam Faber amplectitur, an merito, judicent alii. Creech.

1004 *Perpetuo possint ævi labentia tractu*] *Tractu ævi*, i. e. production et continuatione ætatis. sic 'longos flammæ tractus' dixit 2. 207. sic 6. 117. 'corporis tractum.' Lamb. *Possint*. *Possunt* vet. libri; et rectius fortasse. Gif.

1005 *Ut restet minus ire meando*] Nec possunt facere flumina meando, i. e. fluendo, et labendo, ut minus via restet. in quibusd. cod. legitur, *Percurrere fulmina cursu*. quam scripturam non probo. Lamb.

1008 *Ipsa modum porro*] Natura (inquit) impedit, quo minus summa rerum sibi modum, seu finem comparare possit, propterea quod inane corpore, seu pleno, terminatur: corpus, seu plenum, inani. Nam (ut dicebat Epicurus) τὸ πᾶν ἀπειρόν ἐστι τῷ τε πλήθει τῶν σωμάτων, καὶ τῷ μεγέθει τοῦ κενοῦ. i. e. 'Omne seu universum infinitum est et multitudine corporum, et magnitudine inanis.' Lamb. Iterum vs. 13. Universum esse infinitum probat Lucretius; quia corpus et inane sese mutuo terminant, ex ista autem mutua terminatione necesse est ut immensitas oriatur, quoniam neutrum, neque corpus, neque inane potest esse ulti-

mum. Cujus vero nulla pars potest esse ultima id profecto infinitum. Si autem alterutrum (corpus viz.) non finiret alterum, (inane,) inane autem esset infinitum, quod olim probaverat, corpora vero finita, ut Stoicis placuit, dissolverentur omnia; rupta enim subito compage finita semina per immensum inane dissiparentur, imo nunquam coaluissent, cum finita semina in inania infinito semel dispersa perpetuo vagarentur. Hæc omnia Epicurus ipse ad Herodotum: εἴτε γὰρ ἦν τὸ κενὸν ἀπειρόν, τὰ δὲ σώματα ὀρισμένα, οὐδαμοῦ ἂν ἔμενε τὰ σώματα, ἀλλ' ἐφέρετο κατὰ τὸ ἀπειρόν κενὸν διεσπαρμένα, οὐκ ἔχοντα τὰ ὑπερείδοντα, καὶ στέλλοντα κατὰ τὰς ἀντικώπας. Creech.

1009 *Natura tenet*] Simplex est pro composito, ut tendit pro contendit, fert pro offert, &c. Virgil. Ita 'tenet' pro retinet, vetat, obstat, impedit: Cicero sæpius, Virgil. Plinius Secundus. sed locos afferre piget. Fab. *Et quod inane autem est*, ut vs. 857. Preig.

1011 *Ut sic alternis*] *Utque sit alterius* B. frustra. Creech.

1012 *Aut etiam alterutrum, nisi terminet alterum eorum, Simplicem naturam et pateat tantum immoderatum*] Si quis locus est in hoc libro difficilis et obscurus, hic est: neque fortasse mendo vacat. Joannes Auratus, homo acerrimi iudicii, idemque amicus et collega meus, putabat priorem quidem versum sic esse legendum, ut legitur in vulgatis: *Aut etiam alterutrum, nisi terminet alterum eorum*: posteriorem sic, *Simplicem naturam pateat totum immoderatum*: (nam in vulg. legitur *tantum*:) ut per 'totum' intelligamus τὸ πᾶν, quod alias appellat omne: 'immoderatum' autem 'simplicem naturam,' i. e. infinitum una natura, videlicet inani. Sed libri omnes manuscripti habent, *pateat tamen*: neque habent copulationem et, post vocem 'natura:' et ita vulgati Parisiens. Veneti, Vicetini. cujus scripturæ rationem explicare

non possum, nisi quis dicat ita legendum in priore versu, *Aut si, etiam alterutrum si terminet alterum eorum Simplicem naturam pateat tamen immoderatum*: hac sententia, 'Aut si, etiam si alterutrum terminet alterum eorum, pateat tamen immoderatum simplicem naturam,' i. e. inane tamen sit infinitum unica natura, h. e. corpora prima non sint infinita, sed inane duntaxat sit infinitum, &c. Sed quomodo si alterutrum ab altero usque ad infinitum terminatur, potest esse alterutrum duntaxat infinitum? Omnino locus est mihi quidem inexplicabilis, neque habeo, quod afferam, quicquam melius. scripturam igitur, quæ reperitur in omnibus libris vulgatis, quod ad priorem versum attinet videamus, eamque sic interpretemur: *Aut etiam nisi alterutrum alterum eorum terminet, et si immoderatum simplicem naturam, i. e. spatium immensum, unica natura tantummodo pateat, quod est dicere, si inane duntaxat sit infinitum, corpora autem prima sint finita: 'nec mare, nec,' &c. Atque hanc hujus implicatissimi loci explicationem probabat Muretus: cui hac tertia editione assensus sum. Sed velim copulationem et poni in fine versus prioris, hoc modo, *Aut etiam, alterutrum nisi terminet alterum eorum, et Simplicem naturam pateat tantum immoderatum*. Præterea posterior versus videtur mihi sic esse explicandus: 'Et immoderatum simplicem naturam tantum pateat:' i. e. si vel infinitum inane sit tantum sine corporibus infinitis: vel infinita corpora sint tantum sine inani infinito: si hoc ita sit: *Nec mare, nec tellus, &c.* Hæc mihi nunc tandem hujus obscurissimi loci videtur esse sententia. Sic autem usurpavit vocem 'immoderatum' M. Tall. lib. 2. de N. Deor. 'Vides sublimis fusum immoderatum æthera, Qui teneram terram circumvectu amplectitur.' Lamb. *Aut etiam alterutrum, &c.*] Ita ut vulgo legitur, et ve eres quidam comprobant, scripsi.*

Sententia est: Corpus terminatur inani, et inane corpore. Nam si hoc non fieret, et immoderatum seu inane simplicem naturam et impermixta seu corpore mutuo terminata tantummodo pateret; hinc efficeretur, quod nec mare, &c. Quæ de re infra latius. Gif. Hæc ille; sed nihil dicit, quod non viderit Lambinus, et acutius multo et solertius. Sunt qui existiment versum illum, 'Simplicem naturam,' &c. prorsus esse delendum: sic enim, ut aiunt, nihil in hac ratiocinatione difficultatis superesset: Quod mihi aliter longe videtur. Existimo enim versus aliquot hinc excidisse: ita ut cum de incommodis ab inani immoderato, sine admistione corporis infiniti, et alternis misti proficiscentibus dixerit, altera pars omisa sit, aut non satis perspicue a Lucretio explicata: eadem enim ἀπορία remaneat necesse est. Deinde duæ illæ voces 'alterum' et 'alterutrum,' satis id probant quod dico. Fab. De his duobus versibus varia Critici: in priori si pro nisi legit P. nec agnoscit copulam et in posteriori versu. In posteriori pro *tantum*, tamen B. P. Gif. Par. Omnesque Mss. ut fatetur Lambinus, nec agnoscunt Copulam et. Posteriorem versum adulterinum esse existimant Gifanius et Pareus, ideoque rejiciunt: Auratus legit *Aut etiam alterutrum, nisi terminet alterum eorum: Simplicem naturam pateat totum immoderatum*. Per 'totum' intelligit τὸ πᾶν: quod alias appellatur 'omne.' *Immoderatum autem simplicem naturam*, est infinitum una natura viz. inani. Et hanc lectionem amplectitur Gassendus. Lambinus hæret, aliquando autem legit *Aut si, etiam alterutrum si terminet alterum eorum Simplicem naturam pateat tamen immoderatum*. Hac sententia: *Aut si, etiamsi alterutrum terminet alterum eorum, pateat tamen immoderatum, simplicem naturam i. e. inane tantum sit infinitum unica natura, h. e. corpora prima non sint infinita, sed inane duntaxat sit infinitum*.

tum: sed hanc sententiam absurdam esse ipse vidit et confessus est; et tandem legit: *Aut etiam alterutrum nisi terminet alterum eorum, et Simplice natura pateat tantum immoderatum.* Existimat Faber vulgatam lectionem retinendam esse, et aliquot versus hic excidisse, ita ut cum de incommodis ab 'inani immoderato' sine admistione corporis infiniti, et alternis misti, proficiscentibus, dixerit; altera pars omissa sit, aut nonsatis perspicue a Lucretio explicata: eandem enim ἀπορίαν remeare necesse esse: deinde duas illas voces 'alterum' et 'alterutrum' probasse quod dicit. Displacent omnia. Integer est poëta, nullique exciderunt versus: rejectis Aurati, Gassendi, aliorumque conjecturis, admittatur Cod. Mss. lectio, et sana protinus erunt omnia et integra. Legantur itaque, *Aut etiam alterutrum nisi terminat alterum eorum, Simplice natura pateat tamen immoderatum.* Inane viz. ut sequentes versus et vox ipsa 'pateat' demonstrant. Hæc igitur horum versuum sententia: Nisi 'alterutrum,' corpus viz. 'alterum eorum,' viz. inane, terminet, inane vero solum concedatur *Infinitem*, ut olim probavi, et Stoici, contra quos disputo, fatentur: Nec mare nec tellus, &c. Epicurus ipse, fateor, alteram hujus argumenti partem proponit in Ep. ad Herodot. Εἴτε τὸ κενὸν ἦν ὀρισμένον, τὰ δὲ σώματα ἀπειρα, οὐκ ἂν εἶχε τὰ ἀπειρα σώματα ὅπου ἂν ἔστη. Sed eam neglexit Lucretius, quoniam inane esse infinitum aliis argumentis jam probaverat. Creech.

Nisi terminat] Sic Vet. libri: recte, Vulgati: *terminet.* versus proximum *simplice, &c.* omnino adulterinum et inducendum puto. Minime necessarius est, et corrumpit cum elegantia sententiam. Gif.

1013 *Pateat tamen*] Ita Vet. libri. Vulgati: *et pateat tantum.* Gif.

1014 *Nec cæli lucida templa*] Ennius apud M. Tull. lib. 2. de Div. 'Quam-

quam multa manus ad cæli cærula templa 'Tendebam lacrymans.' Lamb.

1015 *Dixim corpora sancta*] Deos sanctos; sic enim ex formula loqui solebant. Ovid. Amor. 3. 7. 'A tenera quisquam sic surgit mane puella, Protinus ut sanctos possit adire Deos.' Quos ego versus potius quam ullos alios protuli, quod eos a nemine usque adhuc emendatos viderim. Certe nuperrima editio hoc sphalmate, ut infinitis aliis, quæ ingenio, ut aperiuntur, opus habent, inquinata est. legendum: *A tenera quisquis sic surgit mane puella, Protinus is sanctos possit adire Deos.* Notum enim est post rem Veneream ὁσίον fuisse, ne quis ad sacra accederet, nisi ante purgatus esset; 'discedite ab aris,' inquit 2. 1. 11. amabilis scriptor (Tibullus est) 'queis tulit hesternæ gaudia nocte Venus.' Juvenalis in 6. 535. 'Ille petit veniam, quoties non abstinet uxor Concubitu sacris observandisque diebus.' Quod et capitalius erat. Locum autem Ovidii, quia hilarior paulo est, et paraphrastikῶς explicari non eget, χαρίεντος hominum iudicio relinquam. Fab.

1017 *Dispulsa*] *Dissipata, C. De cætum.* Detectum: B. Unde aliquis conficiat dejectu, sed de cætu vel coitu placet. Creech.

Cætu] Quidem Vet. libri: *coitu.* Gif. Al. *coitu.* ut *proilium*, prælium, *coilei*, cæli, *poina*, pœna. Fab.

1019 *Sive adeo potius*] Διόρθωσις. quid dixi, futurum fuisse, ut copia materiai de suo cætu et concilio depulsa per inane immensum differretur? immo vero nunquam quicquam congregiendi genuisset. Ratio est in promptu: quoniam si inane duntaxat esset infinitum, prima autem corpora finita; nunquam illa congregi, nunquam cohærere potuissent, sed per infinitum inane dispersa vagarentur. tale est illud supra, 343. 'quæ, si non esset inane, Non tam sollicito motu privata carerent, Quam genita omnino nulla ratione fuissent.'

Lamb. Imo, inquit, nil omnino genitum fuisset. Fab.

1020 *Quoniam cogi disjecta*] I. e. quoniam cum materia esset dissipata et distracta, in unum convenire et conciliari non potuisset. Lamb. Cogi. Concrescere, συνάθροισθαι. Fab.

1021 *Certe*] Occupatio. Diceret enim aliquis: At mens, aut Deus posset materiam dissipatam colligere, et congregare, et ita res creare. hoc negat, et refellit Lucretius ex Epicuri sententia. Lamb. Stoicos irridens jocose propositum argumentum prosequitur vs. 14. Finita enim semina in infinito spatio dispersa nunquam convenissent, nisi, quod Stoicis placuit, mundus esset grande animal, et plane Deus: ejusque semina summa arte et consilio a spiritu, per omnia membra infuso, disposita fuissent. Prudentia hæc, et meditantia Stoicorum principia deridet, et ex placitis Epicuri docet, res omnes fortuito infinitorum corporum in infinita inani volitantium concursu tandem procreatas fuisse, et quotidie reparari ex istis seminibus, quæ infinita corporum primorum copia jugiter suppeditat. Creech.

1022 *Se ordine quæque suo, atque sagaci*] Hanc scripturam traxi ex quattuor manuscriptis codicibus, levi immutatione facta longe (opinor) vulgata meliorem, et, nisi fallor, veram, et rectam. Ordo autem verborum, et sententia hæc est: Nam certe neque consilio atque sagaci mente ('consilio' autem, i. e. consulto) primordia rerum se quæque ordine suo locarunt, neque pepigere, &c. Sic autem habent lib. manuscript. *Ordine se suo quæque, atque sagaci mente locarunt.* Itaque in hoc loco restituendo ordinem verborum tantum mutavi: nihil de meo addidi, nihil detraxi. Sed non dissimulabo lectori, mihi aliquando visum esse sic esse legendum, *Se ordine se quæque atque sagaci mente loc.* cum putarem 'suo' natum esse ex interpretatione

vocis 'so,' ad oram libri adscripta, deinde 'so' versum in 'se,' et ita factum 'se suo:' 'se' autem, quod erat in principio versus, quasi supervacaneum deletum. Lamb. *Ordine se quæque, atque, &c.* Lambinus. Vet. quidam: *se suo quæque.* quidam veteres: *se suo atque sagaci.* Marullus: *Ordine quæque suo atque sagaci.* Fortasse: *Ordine se suo atque sagaci.* Vide Indicem. et inf. vs. 421. Gif. Quidam libri *Ordine se suo quæque.* Marul. *Ordine quoque suo:* Gifanius, *Ordine se suo.* Aliquando etiam Lambinus legit *Se ordine suo quæque:* *Ordine seque suo* B. Alii *Se ordine quæque suo:* proximum versum non agnoscit B. Creech. Margo Nostra id ipsum habuit, quod et Gottorpiensis Cod. et Vossius in Var. Lect. Ed. Lond. nempe: *Ordine se suo quæque sagaci mente locarunt.* Preig. Levissima mutatione sua feci, et post 'se' distinctionem posui; *sua*, i. e. et *sua.* Hav.

1023 *Profecto*] Vid. ad vs. 978. Preig.

1024 *Mutata*] Quidam *motata* legunt pro *valde mota.* Plautus Amph. 1. 5. 119. 'Nec se jugula quoque in cælo motat.' Poëta in Priapæis: 'Extis altius aptiusque motat.' Pius.

1025 *Vexantur*] Subinde moventur. A *veho* derivatum. Maro in bucolico ludicro: 'Dulichias vexasse rates:' pro agitasse inter elidendum et trahendum. lege Gellium. Pius.

Vexantur percita plagis] Democritus dicebat, κινεῖσθαι τὰ σώματα κατ' ἀλληλοτυπίαν ἐν τῷ ἀπείρῳ, i. e. 'moveri corpora prima in infinito plagis mutuis ac reciprocis.' Sic M. Tull. de Epicuro lib. 1. de Fin. 'Censet in infinito inani, in quo nec summum, nec infimum, nec medium, nec ultimum, nec extremum sit, corpora individua ita ferri, ut concursu inter se cohærescant.' Quem locum supra protuli. Sed non dissimulabo, in codicibus dnobis manuscriptis, Faënni, Tettii, scriptum esse, *vexantur perc. pl.* Lamb. *Vexantur.*

Versantur, veteres quidam. *Gif. Per-cita plagis.* Intellige ἀλληλοτυπίαν τῶν ἀτόμων ἐν τῷ ἀέρι. de qua docti in philosophia Democritea seu Epicurea, quæ penitissime eadem est. *Fab.*

1027 *Tandem deveniunt in tales disposituras*, Qualibus hæc rebus consistit summa creata] Quamvis ita scriptum sit in optimis et luculentissimis editionibus, constat tamen hic errorem esse: neque enim dubium est quin legendum sit, idque plane necessario, *Qualibus hæc rerum consistit summa creata*, ut et alicubi legi scio. Sensus autem est: 'deveniant in tales disposituras, qualibus summa rerum creata est.' Illud enim qualibus ad disposituras refertur; quod facile viderit qui vel levissime sapiat. Rerum autem summa est τὸ πᾶν, ut alibi, 'Nec summam rerum commutare ulta potest vis.' Et, 'Debeat ad nihilum jam rerum summa reverti.' Sed neque aliter in toto opere loentus est Lucretius. Itaque exemplorum satis est. Nunc ad secundum librum veniamus; ibi enim occurret, opinor, aliquid quod manu medica opus habeat. *Fab.*

1028 *Rebus*] *Rerum*: Faber: nec contemnenda ista emendatio. Sensus autem est, 'Deveniant in tales disposituras, qualibus rerum summa creata est.' Illud enim 'qualibus' ad 'disposituras' refertur. *Creech.*

1029 *Magnos annos*] Fort. intelligit magnum illum annum Platonis, seu, melius, Chaldaeorum: res notissima est. *Fab. Magnes.* Forsan intelligit magnum illum Platonis annum, seu potius Chaldaeorum. *Fab.* Isto vero acumine non opus est, cum, ut observat Gassendus 5. 643. quorumlibet astrorum circinitus magnos vocet. 'Servata' mox, idem est, quod formata. *Creech.* Otiosum Epitheton, nisi annos pro quibusvis temporum periodis accipias. Vide quæ ad vs. 312. notavimus. *Preig.*

1031 *Avidum mare*] Horat. avarum

appellat. *Lamb.* *Integrent mare.* Exhaustum reficiant, renovent, &c. flumen autem, ut apud Virgil. passim, pro aqua, humore. Homo vero ridiculus existimavit τὸ 'integrare' hoc loco significare, integrum manere. Huic mandes si quid recte curatum velis: Parenim dico, ne nescias. *Fab.*

1032 *Integrent annes*] Sic legendum: et ita scriptum est in quinque lib. manuscript. nam vulgati quidam habent *integrent*: mendose. Accius apud Nonium: 'Nam huc venio, ut mea ope opes Trojæ integrem.' Arnobius lib. 2. adversus gentes: 'Virtutum omnium servamus atque integramus tenorem.' Idem ibidem infra: 'Columba manu missa revolare didicit ad dominicas sedes: canis, cum invenerit prædam, cohibere et continere latratum: verba psittacus et integrare, et nomina prorsus expromere.' *Lamb. Integrent annos.* Ita et veteres libri nostri. *Gif.*

Vapores] I. e. calore, ut sæpe alias: et ita Virg. et Horat. non semel. *Lamb.*

1034 *Vivant*] Tralatio est ab animatis ad ignem, admodum usitata scriptoribus omnibus Græcis at Latinis. Horat. Od. 3. 21. 23. 'Vivæque producent lucernæ, Dum rediens fugat astra Phœbus.' Sic Græci σκιντillam, ζῶπυρον, i. e. 'ignem vivum,' seu 'ignis vitam' dicunt, et ζῶπυρον apud illos 'ignem excitare.' *Lamb.*

Labentes] Supra princip. vs. 2. 'Cæli subter labentia signa.' *Lamb.* Ut in præmio 'cæli labentia signa' dixit. *Preig.*

1036 *Ex infinito*] Infinito semper subjungit 'Inani.' Fayns et alii: cum tamen nihil evidentius, quam quod infinitum non inanis magnitudinem, sed corporum multitudinem, seu potius universum denotet. *Creech.*

Suboriri] In locum decedentium aut pereuntium oriri, et quasi subvenire, atque in subsidium oriri. *Lamb.*

1037 *Unde amissa solent reparari in tempore quoque*] Hujus scripturæ sen-

tentia non est obscura, hoc enim per eam significatur, materiæ copia in locum ejus, quæ defluit ex corporibus compositis, et rebus genitis, suboriente, in quoque tempore ea, quæ sunt amissa, reparari, ac resarciri. Proxime autem accessi veterem. Nam in libris manuscriptis fere omnibus legitur partim, *In tempore quoque*: partim, *In tempore quoque*: in plerisque autem impressis, *In corpore quoque*: ex qua lectione quidam legi volunt, *In corpore quoque*, i. e. in quaque re genita corporea. Quod si quis mallet legi, *Reparari corpora quoque*, ut quidam vir doctus, non repugnabo. ego tamen vel eam, quam secutus sum, et antiquam, tutiorem esse puto; vel hanc, *In corpore quoque*. *Lamb. Quoque*] Veteres quidam: *quoque*. *Gif.*

1038 *Nam veluti, &c.*] Propositum modo argumentum his vs. 4. illustrat, docetque res cunctas resolutum iri, nisi materies ex infinita copia atomorum jugiter suppeditaretur, quæ damnum quod corpora patiuntur resarciret, ut animalia brevi pereirent, nisi alimento indies repararentur. *Creech.*

1039 *Amittens corpus*] Sic loquitur Marcus Tullius Epist. 7. 26. ad Gallum: 'Ego hic cogito commorari, quoad me reficiam. Nam et vireis, et corpus amisi.' Idem Lucretius supra, 810. 'amisso jam corpore, vita quoque omnis Omnibus e nervis atque ossibus exsoluatur.' *Lamb.*

1041 *Defecit*] Desiit. *Lamb.*

Recta regione aversa viai] Sic restitui, aliorum locorum similium testimonio usus. 2. 249. 'Sed nihil omnino recta regione viai Declinare, quis est, qui possit cernere, sese?' idem 4. 265. 'Eicit enim sulci recta regione, viaque Vomerem, atque locis avertit seminis ictum.' sic Virg. *Æn.* 2. 737. 'nota excedo regione viarum.' Idem 7. 215. 'Nec aidus regione viæ, litusque fefellit.' sic M. Tull. lib. 5. accus. 'Nostræ accusationis

regio et via.' ibid. 'Si quis tantulum de recta regione deflexerit.' *Lamb. Aliqua regione aversa viai.* Sic omnes libri. Lambinus tamen: *Recta. Regionem* autem viai etiam supra dixit, et infra lib. 2. *Gif. Recta regione. Aliqua ratione.* B. Nard. *Aliqua regione* *Gif. Pa. e vet. libris. Creech.*

1042 *Nec plagæ possent*] Sic habent aliquot libri typis excusi, et duo manuscr. alii possunt: ego possunt non improbo: et ita hi duo versus pendebunt ex superioribus hoc modo: Nec simul ac materia defecit, plagæ possunt extrinsecus summam conservare. possent etiam legere licet: eritque sententia aperta hoc modo: Nec plagæ possent, &c. nisi materiæ copia suboriri posset, i. e. si materia deficeret. *Lamb. Nec plagæ, &c. extrinsecus.* Ita omnino legendum: imperite igitur Gifanius, qui in utraque editione habet *intrinsicus*. *Fab. Nec Plagæ, &c.* Nequis vero forsitan obijciat atomos occurrentes officiose se (etiam fatente Lucretio) mutuo percutere, et ex eo conflictu fieri, ut morantes et tardatæ coalescant, et compingantur in corpora; ideoque cum, finitæ licet, sese mutuo percutiant; sane tantum abesse ut rebus jam concretis aliquid detrahatur, ut etiam novis semper advenientibus atomis magis ac magis auferentur: monet, atomos finitas se invicem perpetuo omnique puncto temporis ferire non posse, imo interdum debere resilire, ideoque tempus spatiumque concedere principiis compositorum (τοῖς συνεχῶς κινουμένοις Epicurus ad Herodotum,) quæ semper motum affectant, quo rupta compage a se invicem avolarent. Imo nullos omnino futuros esse ictus, ut olim vs. 1019. observaverat, nisi atomi essent infinitæ. *Creech.*

Possent] *Possunt*, recte. *Gif.*

Extrinsicus] *Intrinsicus* *Gif. et V.* imperite, ut patet ex vs. 1054. *Creech.*

1043 *Conciliata*] I. e. congregata,

coacta, congressa. *Lamb.* Subaudi, et adde, nisi materies suppetat, suppetitet, sufficiatur; id enim ratio postulat. *Fab.*

1044 *Cudere*] Percutere: illæ plagæ: unde vocatur 'incus:' sensus: Motus atomorum agitat illa principia; quare dum materiæ pars per motum disjicitur, alia movetur usque dum novæ plagæ et atomorum impetus illam vexant. 'Cudere:' percutere, procudere. *Virg.* in *Georg.* 1. 261. 'Durum procudit arator Vomeris obtusi dentem.' *Pius.*

Partemque morari] Quidam libri habent, *Partimque morari*. *Lamb.* Junge ἐκ παραλλήλου cum τῷ 'interdum' versu abhinc secundo. *Fab.* *Partemque.* *Partimque* *Gif.* quam vocem et *Faber* approbat, jungitque ἐκ παραλλήλου cum τῷ 'interdum' versu abhinc secundo: at *Partem* melius respondet τῷ 'aliæ,' et τῷ 'summa.' *Creech.*

1045 *Suppleri summa queatur*] Sic loquebantur veteres. *Plautus* *Satyrione*: 'retrahi nequitur, quoquo progressa est semel.' *Cato* lib. 1. *Orig.* 'Fana in eo loco compluria fuere: ea exauguravit, præterquam, quod *Termino* fanum fuit, id nequitum exaugurari.' *Pacuv.* 'Si qua potestur investigari via.' *M. Tull.* *Epist.* lib. 9. ad *Papir.* 'Qui primus *Papisius* est vocari desitus.' Idem alibi: 'Nunc de rep. consuli cœpti sumus.' *Virg.* *Æn.* 8. 402. 'Quod fieri ferro, liquidove potestur electro.' Idem *Lucr.* 3. 1023. 'Quod tamen expleri nulla ratione potestur.' 'suppleri' autem, i. e. aliis corpusculis succedentibus redintegrari, atque expleri: ex quo verbo 'supplementum,' natum est. *Lamb.* *Queatur.* Ut poteratur, possetur, possitur, potestur, nequitur, quitum est, &c. Ita loquuntur *Ennius*, *Scipio*, *Plautus*, *Sallustius*, alii. *Fab.* Præter *Lambinum*, &c. vide etiam *Vossius* de *Anal.* lib. 3. 38. *Hav.*

1046 *Coguntur*] Plagæ scilicet. *Lamb.* et *Fab.*

1048 *Ut possint*] Principia rerum, et corpora prima. Non enim omnia corpora prima cum omnibus coherere et copulari possunt. ea igitur, quæ cum aliquibus coherere non possunt, a cœtu et concilio libera feruntur, et vagantur, donec cum aliis copulentur. Præterea ex rebus genitis quotidie, atque adeo singulis horarum momentis, corpora prima decedunt, neque perpetuo cum iis, quibuscum semel coiverint, coherescunt. *Lamb.*

A cœtu] A congressu. *Lamb.*

1050 *Et tamen ut*] Nam nisi corpora prima sint infinita, perpetuæ plagæ suppetere nequeant. *Lamb.* *Et tamen.* Nisi enim infinita sit materiæ copia, perpetuæ esse nequeant plagæ. *Fab.*

1051 *Infinita opus est vis, &c.*] *Opus est vis*, genus loquendi bonis scriptoribus usitatum; sic 3. 980. 'Materies opus est,' &c. et 2. 20. 'Ergo corpoream ad naturam pauca videmus Esse opus omnino;' eod. lib. 814. 'Scire licet nil principiis opus esse colores.' *Lamb.*

1052 *Illud in his rebus*] *Peripateticorum*, et veterum *Academicorum* (quamquam *Plato* fortasse excipiendus est, de quo mox dicemus) et *Stoicorum*, et omnium denique qui unum mundum, eumque finitum esse volunt, hæc sententia est, omnia gravia in medium ferri, levia a medio ad extremum. *Epicurus* autem, et ceteri, qui mundos censent esse innumerabiles, et omne, infinitum: neque extremum, neque medium esse concedunt. Ita eorum ratione neque gravia in medium, neque levia ad extremum moventur. *M. Tull.* lib. 2. de *N. Deor.* 'Omnes enim partes mundi undique medium locum capessentes nituntur æqualiter; maxime autem corpora inter se juncta permanent, cum quodam quasi vinculo circumdata colligantur: quod facit ea natura, quæ per omnem mundum omnia mente et

ratione conficiens funditur, et medium rapit et convertit extrema.' Sed *Plato* quoque in *Timæo* videtur negare esse sursum ac deorsum, his verbis: Βαρὺν δὲ καὶ κοῦφον μετὰ τῆς κάτω φύσεως ἄνω τε λεγομένης ἐξεταζόμενον ἂν δηλωθεῖ σαφέστατα. φύσει δὴ τινες τόπους δύο εἶναι, διειληφότες διχῇ τὸ πᾶν, ἐναντίους, τὸν μὲν κάτω, πρὸς δὲ φέρεται πᾶνθ' ὅσα τινὰ σώματος ὄγκον ἔχει, τὸν δὲ ἄνω, πρὸς δὲ ἀκουσίως ἔρχεται πᾶν, οὐκ ὀρθὸν οὐδαμῇ νομίζω. Τοῦ γὰρ παντὸς οὐρανοῦ σφαιροειδοῦς ὕψος, ὅσα μὲν ἴσον ἀφεστῶτα τοῦ μέσου γέγονεν ἔσχατα, ὁμοίως αὐτὰ χρὴ ἔσχατα πεφυκέναι τὸ δὲ μέσον, τὰ αὐτὰ μέτρα τῶν ἐσχατῶν ἀφεστηκὸς, ἐν τῷ κατ' ἀντικρὺ νομίζειν δεῖ πάντων εἶναι. τοῦ δὲ κόσμου ταύτῃ πεφυκὸς, τῶν τι εἰρημένων ἄνω τις ἢ κάτω τιθέμενος οὐκ ἐν δίκῃ δόξει τὸ μηδὲν προσήκον ὄνομα λέγειν. ὁ μὲν γὰρ μέσος ἐν αὐτῷ τόπος, οὔτε κάτω πεφυκὸς, οὔτε ἄνω λέγεσθαι δίκαιος, ἀλλ' αὐτῷ ἐν μέσῳ. Ὁ δὲ περίξ, οὔτε δὲ μέσος, οὔτε ἔχων διάφορον αὐτοῦ μέρους ἕτερον θατέρου μᾶλλον πρὸς τὸ μέσον, ἢ τι τῶν κατ' ἀντικρὺ 1. e. 'Grave autem et leve si cum ea natura, quæ deorsum et sursum dicitur, perpendatur, planissime declarari possit. Esse igitur duo quædam loca natura inter se diversa, et contraria, quæ universum bifariam diremerint, unum deorsum, ad quem omnia quæ molem aliquam aut pondus aliquod habent, feruntur; alterum vero sursum, ad quem omnia vi subigente rapiuntur; nullo modo existimare oportet. Nam cum totum cælum rotundum sit, quæcunque a medio æqualiter distantia extrema facta sunt, ea similiter extrema oportet esse nata. Medium autem, cum paribus intervallis ab extremis disjunctum sit, cum ex adverso cum extremis comparatur, existimandum est omnium esse. Cum igitur mundus ita natura factus sit, si quis eorum, quæ dicta sunt, sursum aut deorsum ponat, injuria videbitur nomen eis non conveniens imponere. Nam medius quidem qui in eo locus est, ne-

que deorsum, neque sursum dici debet, sed hoc ipso nomine medius est appellandus. Qui autem ambit, neque medius est, neque habet sui partem alteram ab altera differentem magis, quam alteram, quod ad medium attinet, aut ullam, quæ sit e regione,' &c. *Lamb.* Quod extremum non habet, id habere medium non potest: at summa summarum extremum non habet; ergo nec medium. Ceterum in his versibus disponendis *Lambinianam* editionem sequor. *Fab.* Denique ne *Memmius* diversam sententiam amplexus centrum esse aliquod universi crederet, in quod omnia tenderent innata sua gravitate, ideoque non opus infinita atomorum multitudine, quæ, concursantes, ictibus externis hanc mundi compagem sartam tectam conservarent; totam illam de centro opinionem convellit pariter et deridet. Supponit autem, ut illi ipsi *Stoici*, qui amant centrum, supponunt, olim fuisse confusam particularum copiam, in immenso spatio undique dispersam; has vero omnes particulas in unum punctum, medium viz. universi, niti, inde terram fieri rotundam, in medio universi suspensam, omnesque, etiam adversas hujus globi partes, animalibus habitatas esse, quæ non decidunt in partes cæli sibi subiectas, quia gravitate sua in medium tendunt: inde etiam circumvolvi æthera, et solem cæli fornitem perpetuo motu percurrentem diem oppositis terræ partibus alternatim facere: nec unquam timendum imas summasque compagis partes a se invicem disjunctas fore, cum in unum idemque medium nitantur. Hæc omnia vs. 16. quæ tamen vs. 1036. et tribus sequentibus obiter deridet. Absurdum enim grave aliquod seipsum sistere et sustinere posse, aut in adversam terræ partem (cum vulgo enim sapuerunt *Epicuræi*) sursum tendere. *Creech.*

1052 *Fuge quærere*] Sic *Hor.* 9. 1.

Od. 13. 'Quid sit futurum cras, fuge quærere.' Preig.

1053 *In medium*] Strabo lib. 1. non longe a principio, ubi de Indis et Hispanis agit, illos pronuncians *τρόπον δὲ τινα καὶ ἀντίποδας*, 'quodammodo antipodas,' καὶ ἔτι τῆς ἐπὶ τὸ μέσον φορᾶς, κινήσεως τὴν ἀρχὴν ἔχον, 'nec non motum versus centrum vel medium summæ, principii loco habent.' Hav. *In medium*, &c.] Hinc apud Stat. 6. Theb. p. m. 278. Apollo inter alia canit: 'Imane tellus An media,' &c. Preig.

Omnia] Gravia. Nam sic definit Arist. 'grave' lib. 1. de cælo, 'quod suapte natura ad medium fertur: leve, quod a medio ad extrema.' Lamb.

Niti] Incumbere, vergere. Lamb.

1054 *Naturam*] *Ὀδύσσειαν*. Lamb.

Atque ideo sine ullis] Quod tam esset, si vera dicerent. Fab.

1057 *Ipsam si*, &c.] Hos quatuor versus parentesi includendos non tam explicare, (quicquid alii sentiant,) quam convellere istam de centro opinionem contendo. Creech.

1058 *Sub terris*] Sub medio terrarum puncto, quod 'centrum' appellant. Lamb. Apud antichthonas, seu antipodas. Fab.

Suum] Ad punctum medium: quod tamen Aristoteli est deorsum ferri. Lamb. Respectu scriptoris scilicet; antipodibus deorsum. Antipodas autem esse nec multi e veteribus crediderunt, neque sane e primis Christianis multi. Sed in eam rem plura a doctis congesta, et res hodie notissima est. Fab.

1059 *In terramque*] Sic veteres quidam. Aliis: terra. Gif. Sic habent quinque lib. manusc. et ita legendum, non, ut in vulgatis, *In terraque retro requiesse reposta*. Lamb.

Retro] Πάλιν, contra. Lamb.

Retro posta] Præpostero situ, ut per aquas, &c. quæ enim simulacra animantium in aquis videmus, eorum pedes versus cælum nostrum tendunt. Fab.

1061 *Animalia cuncta*] Habent præsci codices *animalia suapte*. Significabit hoc animalia sponte sua se moventia, quæ aurigante natura vergunt in centrum. Pius. *Animalia subtu' vagari*] Magna est hoc loco scripturæ varietas. in aliis enim codicibus scriptum est, *supra vagari*, in aliis *cuncta vagari*, in aliis *suapta*, in aliis *suapte*. Ego *subtu'* reposui: quæ lectio perspicue recta et vera est: *subtus* autem, i. e. sub pedibus nostris, et sub medio terræ puncto, in regione *ἀντιχθόνων*, et *ἀντιπόδων*. Lamb. Lambinus ita egregie, ut opinor. Nam in libris: *suapta, suapte, cuncta, supra*. Itaque omnes vulgati. Gif. *Subtu'*. In Mss. plerisque *supra, cuncta, suapte*, istamque vocem multæ editiones approbant, sed optime reposuit Lambinus *subtus*: nisi forsitan audiendus sit Salmasius, qui Epist. 59. hæc habet. Pro illis *Subtu' vagari*, quæ ex ingenio suo reposuit Lambinus, nota in veteribus libris esse partim *supra*, partim *suapte*, partim *suapta*; ex quibus vestigiis olim faciebam *suppa*, i. e. supina, antiqua voce. Nam illi qui pedes nobis adversos habent, *ἀντιχθόνες* nobis sunt supini, et nos illis. *Suppa* porro notat Festus antiquos dixisse quod nos supinum dicimus. Liber Vossii nostri plane præfert *suppa*. Creech. *Subtu' vagari*. Egregia lectio Mss. L. B. *suppa vagari*. i. e. supina. cum enim imagines ambulantium eorum in aquis videntur, quasi supina ibi vagantur. Et sic quoque emendavit Salmas. ep. 59. probavitque hoc Creechius. Spectat huc Luciani locus in Demonacte, ubi ista de Philosopho illo inter alia narrat: *Φυσικὸν τινα, περὶ τῶν Ἀντιπόδων διαλεγόμενον, ἀναστήσας, καὶ ἐπὶ φρέαρ ἀγαγὼν, καὶ δείξας αὐτῷ τὴν ἐν τῷ ὕδατι σκιάν, ἤρετο· τοὺτους ἄρα τοὺς Ἀντίποδας εἶναι λέγεις;* i. e. 'Physicum quoque, super Antipodibus disserentem, surgens deduxit ad puteum, illique umbra in aqua monstrata, quæ sivit: Nunquid tales confirmas esse

Antipodas?' i. e. umbras hominum, nullosque in rebus humanis. Hav.

1063 *Reccidere*] Sic habent libri Parisien. et Veneti antiquiores, a quibus non discrepant manuscripti. licet tamen etiam legere, *Decidere*, ut referamus ad antipodas, qui videantur esse superiores ea cæli parte, sub qua habitant, si pars illa cæli ad nos referatur, tamquam illis antipodas. Lamb. *Reccidere*. Alii *Decidere*: quam vocem etiam Lambinus admittit. Immerito. Non enim observavit Lucretium uti vocibus opinioni istæ quam exagitat, suisque præiudiciis accommodatis, ut enim Centripetæ gravia a circumferentia ad centrum olim decidisse existimarunt, sic Lucretius eadem gravia a centro in inferiores circumferentiæ partes recasura esse pronuntiavit. Creech.

Inferiora] I. e. quæ loca sunt nobis inferiora: sed animalibus illis antichthonibus atque antipodibus superiora. contendunt (inquit) ea animalia, quæ sub pedibus nostris vivunt, nihilo magis recidere posse in cælum, quod est nobis inferius, quam nos possumus sponte nostra in cælum nostri hemisphærii volare. Lamb. Nobis scilicet, at antipodibus superiora. Fab.

1064 *Cæli templa*] Sic supra, 'nec cæli lucida templa.' Lamb.

1065 *Illi cum videant solem*] Quatuor libri manuscripti habent *illi, illi* autem, si hæc scriptura placet, positum puto, pro *illic*, ut apud Ter. Phorm. 1. 2. 41. 'Interea dum sedemus illi, intervenit Adolescens quidam.' ego tamen olim in prima editione vulgatam scripturam secutus eram, suspicatus e litteram vocis antecedentis postremam a librario esse omissam propter similem primam vocis subsequenter. quod sæpe reperimus factum in libris manuscriptis; cuiusmodi est illud apud Horat. Sat. 2. 3. 208. 'Qui species alias veri, scelerisque tumultu Permistas capiet.' ubi ego, verissima et certissima con-

jectura ductus, restitui, 'Qui species alias veris, i. e. differenteis veris. Nunc illi magis placet, sive accipiat pro pronomine, sive pro adverbio. Nec quemquam vox 'animalia,' quæ antecedit, quasi ea non possit coherere cum provocabulo *illi*, moveat. Sæpe enim scriptores mutant genus. licet igitur ita hunc locum declarare: Cum illi, nempe antipodes, vel cum illa animalia, quæ sub pedibus nostris habitant, videant, &c. Hoc igitur sentit Lucretius: Contendunt ii, de quibus loquimur, cum homines, qui sub pedibus nostris vivunt, 'solem vident.' i. e. cum eis dies est, 'nos sidera cernere.' i. e. nobis esse noctem. Lamb. *Illi cum videant*. Ita in veteribus libris, antiquæ pro *illic*. Gif. *Illi*. Jam superius, pro *illic*, *olli*, &c. Fab. *Illi*. Idem quod *illic*. Sic Ter. *Illi* etiam pronomen admitti potest quamvis animalia præcedat; mutare enim genus æque licet placetque Lucretio, ac aliis veterum. Creech.

1067 *Et nocteis parileis agitare, diesque*] Sic omnes fere vulgati, et nonnulli manuscripti habent, plures tamen item manuscripti, *Parileis agitare diebus*. quibuscum congruunt Parisienses, ego tamen alteram scripturam potius secutus sum, quia videtur hoc dicere Lucr. eos homines, qui sub pedibus nostris habitant, dieis et nocteis nobis, seu nostris diebus ac noctibus, pareis atque æqualeis agere. Si quis tamen alteram scripturam magis probabit, cum eo non pugnabo. Lamb. *Diebus*. Ita fere veteres libri, manu formisque descripti. In quibusdam vet. *diesque*; ut et in vulgatis fere, et Marullus. Gif. *Pariles*. *Paribus* B. *Diesque*. *Diebus* Gif. Pa. alii fere omnes: sed istis omnibus sapienter Lambinus, qui legit *diesque*. Creech.

1068 *Sed vanus stolidis hæc omnia finxerit error*] Sic habent tres libri manuscripti; vulgati autem fere omnes, *parturit error*, quæ lectio conficta et supposita est. a duobus aliis manu-

scriptis absunt sex versus, qui deinceps sequuntur. *finxerit* autem interpretor, fingendi ansam et causam præbuerit, et præbuisse credibile est. *Lamb.* Sed *vanus*, &c. Explicatam de centro opinionem his vss. 25. aggreditur. Primoque docet nullum posse esse medium cum inane sit infinitum. Sic Plutarchus, universum infinitum est, infinito autem, cum neque principium neque finem habeat, medium habere non convenit: nam et ipsum medium est quidpiam extremum, et ipsa infinitio extremorum privatio est; et Chrysippum manifestæ contradictionis arguit, quod medium in infinito locum statuit: De Stoic. Repug. Deinde concesso medio, nulla suadet ratio fore, ut res graves in illa media inanis parte potius quam in ulla alia consistent et quiescerent: quoniam est natura totius inanis cedere ponderibus, neque potest ulla illius inanis pars sustinere res graves, quia inane solidum minime est, ac firmum, τοῦ κενοῦ φύσις τὴν ὑπέρεισιν οὐχ οὐδ' αὖτε οὐσα ποιέσθαι. *Finxerit.* Nard. et Vulg. *Parturit.* Creech. *Finxerit.* Bene. Expressit formulam: εἰς ἄρρονας ταῦτα παῖδας. *Preig.*

1069 *Amplexi quod habent*] I. e. quia *amplexi* sunt: et tenent perverse prima elementa, et primas vias naturæ investigandæ: quia statim ab initio non sunt ingressi veram naturæ cognoscendæ viam, sed longe diversam. Jam vero *amplexi habent* sic dictum, ut a Virg. *Æn.* 2. 517. 'et Divum amplexæ simulacra tenebant:' et ab ipso Lucret. 6. 899. 'Semina habent ignis tedæ, stuppæque tenentes:' et a M. Tullio pro Sylla, 'Illud erat genus hominum horribile et pertimescendum, qui tanto amore suas possessiones amplexi tenebant, ut ab his membra divelli citius ac distrahi diceres. Idem lib. 2. de N. D. 'Quocirca sapientem esse mundum necesse est, naturamque eam, quæ res omnis complexa teneat.' Neque enim

probo lectionem vulgatam; *Amplexi quod habent*, &c. 'prima viæ' autem sic dictum, ut 'ultima naturæ,' 'abditæ templi,' 'acuta belli,' 'abditæ terræ,' 'cærula cæli,' et similia. *Lamb.* Hellenismus notissimus, πρῶξας ἔχει, pro ἐπραξε, et alia id genus sæpe apud Atticos, Euripidem in primis. *Fab.* Notissimus Hellenismus, πρῶξας ἔχει pro ἐπραξε, et alia id genus sæpe apud Atticos. *Amplexi quod habent* Vulg. non probo. *Creech.*

1070 *Nam medium nihil*] Μέσον (inquit Arist. lib. 4. de cælo) ἐναντίον τῷ ἐσχάτῳ, i. e. 'Medium contrarium ultimo est.' itaque si non est extremum, nec medium est. *Lamb.*

1071 *Infinita*] Fortasse: *Infinitus*. simile inf. 2. 19. *Gif.*

1073 *Quam quavis alia longe regione*] Nec si demus esse medium, (inquit) propter hanc causam in medio potius, quam in quovis alio loco quicquam consistere queat. Corrupte habent libri quidam typis excusi, *alia longe ratione*. *Lamb.*

1075 *Concedat oportet æque*] *Concedat*, i. e. cedat. *æque*, i. e. æqualiter. male autem in vulgatis libris legitur, *Æquis ponderibus*. Nam præter auctoritatem veterum codicum, ex illo loco, qui est 2. 238. intelligere licet, hic quoque legendum, *Æque*, non *Æquis*: 'Omnia quapropter debent per inane quietum *Æque* ponderibus non æquis concita ferri.' *Lamb.* I. e. æqualiter cedant ponderibus, quacumque motus feruntur. Quidam legunt, *æque ponderibus motis*. At *Gifan.* in edit. 2. legit, *mota quacumque feruntur*. Elegantiā hominis! *Fab.*

1076 *Æque ponderibus*] Sic veteres libri. vulgati et quidam veteres: *Æquus*, non tam recte. Scripsi: *mota*, etsi Libri fere: *motus*. Vide Indicem. *Gif.* *Æque* Gotthorp. *Gif.* Par. *Lamb.* Rectius. τὸ κενὸν τὴν ἕξιν ὁμοίαν παρέχει τῇ κορυφαίᾳ καὶ τῇ βαρυτάτῃ ἀτόμῳ εἰς τὸν αἰῶνα, Epicurus ad Herodotum. Pro *motus*, alii legunt *motis*. Alii mo-

tu: *Gif. mota*: eligat lector. *Ponderibus*, supple 'præ.' i. e. propter pondus et gravitatem. *Fayus.* Quid hæc sibi velint alii conjectent, certe *Fayus* sapiunt. *Creech.*

Motus quac. fer.] Quidam vir doctus putat legendum, *Ponderibus motis quacumque feruntur*. 'feruntur' autem, videlicet pondera. Quidam, *Motu quacumque feruntur*. *Lamb.*

1077 *Nec quisquam*] I. e. nec quisquam locus inanis est, ad quem cum corpora pervenerunt, possint in eo inani stare, tanquam pondere spoliata: nec vero inane corporibus subsistere ullo modo potest. *Lamb.*

1079 *Nec autem*] Ut sæpius jam supra. *Preig.*

Subsistere] I. e. fundamenti loco esse, fundamenti vicem præbere, ὑποστήσθαι. sic 2. 235. 'At contra nulli, de nulla parte, neque ullo Tempore, inane potest vacuum subsistere reii.' *Lamb.* Et ex adducto hoc poetæ loco patet, nos recte reposuisse ex Mss. ulli scil. rei vel corpori pro illis. Dicit poeta contra naturam esse inanis motui ullius corporis resistere, illumque sustinere, tardare, id enim si faciat, ipsum inane fit corpus. *Fab.* Eis ὑπόστημα præbere, sustinere. *Hav.*

1080 *Quin sua quod nat. petit*] I. e. quin potius semper concedat, i. e. cedat, et viam ac locum det corporibus: quod ipsius natura petit ac postulat. vel dic, *Quin sua quod nat. &c.* I. e. ut non pergat concedere, et dare locum corporibus, id quod sua natura petit, et postulat. *Lamb.*

1081 *Haud igitur*] Non possunt igitur res in concilio et cœtu constare et permanere tali ratione, nempe quod medii cupiditate affectæ sint. *Lamb.*

1082 *Concilio*] Quidam libri: *concilium*. *Gif.* In concilio. I. e. in congressu, in cœtu. *Lamb.*

Cuppedine] Hermolaus in Plinium malit: *cappedine*, uti puto. *Gif.* I. e.

Delph. et Var. Clas.

cupidine, cupiditate. *Lamb.* Sic veteres pro 'cupidine' vel amore. Quid si dein legatur *vinctæ* pro *victæ*? *Creech.*

1083 *Præterea quoque jam, &c.*] Si quis hunc locum usque ad extremum attente legeret, ut erat initio scriptus, et ut in libris vulgatis legitur, non esset ei fortasse facile, quo referatur, et quam quasi ἀνταπόδοσιν habeat, videre. Nunc autem, in ordinem versibus restitutis, et mendo ex hoc versu sublato, ut legamus, *Præterea quoque jam*, non, ut vulgo, *Præterea quoniam*, &c. omnia erunt satis plana, expedita, et facilia. *Lamb.* Quin etiam, inquit Lucretius, sibi non constant; nam ignis, qui corpus est, secundum illos naturaliter fertur a medio, non in medium. Epicurus autem existimat ignem ferri in altum per vim, per expressionem, ἐκθλίβειν. *Fab.* Perturbatos fuisse sequentes versus queritur Lambinus. In aliquem saltem ordinem redegit; sed in meliorem *Gifan.* quem sequar: secundum igitur vss. 24. argumentum contra fautores centri, ipsorum viz. sententiam recitat: qui enim absurda memorat eadem refutat. Docent autem, terræ tantum et aquæ particulas ad centrum, ignis vero et aëris a centro niti, ex ignibus etiam a medio surgentibus astra stellasque fieri, et nutriri. (ut vigent animalia, et arbores virescunt, tellure succos et debita alimenta præbente.) Circum vero omnia solidos aliquos circumvolvi cælos, qui leves has et a medio surgentes particulas sistant, et contineant; nisi enim sisterentur istæ particulæ, per immensum inane subito diffugerent, cælum rueret, terra se pedibus nostris subduceret, et dissolveretur totius machinæ compages. Quandocumque enim aliqua hujus mundi pars secessum facit, totius interitus sequetur. *Creech.* *Præterea, &c.* Locum perturbatum queritur Lambinus, et in ordinem redegit,

Lucret.

3 X

fautore Fabro et Mss. L. B. Digerit aliter Gifanius, cui Creechius favet, quem vide, iis nos assensum damus. Plane vero ita exstat in Edit. Bas. Hav.

Quoque jam] Omnes præter Lambinum *Quoniam*, nullo plane sensu: forsan *Quianam*: et vox ista sit otiosa, quales apud Poëtas sæpissime occurrunt. Creech. Ita recte Lamb. quem secuti Faber et Creechius. Gifanius inepte retinet *quoniam*, omnibus licet Mss. adsentientibus, nullo certe sensu. Creechius conjicit etiam *quianam*. Vide de varia lectione quæ ad vs. 756. Hav. et Preig.

1084 *Sed terrarum atque liquorum*] Tres libri manuscripti habent, *Sed terrarum, atque liquoris*, ut legendum fortasse sit, *Sed terrai, atque liquoris*. Lamb. *Sed terrarum atque liquoris*] Ita ex vet. libris restitui. Vulgati: *terrarum atque liquorum*. Posset etiam legi: *terrai*. Gif. *Terrarum atque liquorum*] *Liquoris* Mss. unde Gif. post Lambinum conjicit legendum *terrai atque liquoris*. Creech.

Liquorum] Lamb. in tribus Mss. invenit *liquoris*, quomodo etiam in L. B. et ferri potest. Hav. et Preig.

1086 Hunc versum non agnoscit B. Creech.

Et quasi terreno] In veteribus quibusdam versus ille: *Et quasi, &c.* erat ante: *Humorem, &c.* Gif.

1087 *Exponunt*] Dicunt. Lamb.

1088 *Differrier*] Dissipari, dispergi, ut lib. 2. 'Scintillas agere, et late differre favillam.' Lamb.

1089 *Circumtremere*] Propter scintillantem, palpitantem, ac nictantem siderum micantium ignem. Fab.

Circumtremere athera] Cum potius ipsa signa in cælo tremere videantur. Sed ita supra quoque 257. 'Frundiferasque novis avibus canere undique silvas.' quæ ipsa novitate delectant. Hav.

Æthera] Hic pro aëre: nam omnia in æthere puræ lucis plena sunt. unde

Lucan. 2. 273. 'Pacem summa tenent.' quare Papinius cum significare vellet animum sapientis non perflari perturbationibus, inquit: 'Celsa tu mentis ab arce Despicias errantes.' Pius.

1090 *Cæli cæcula*] Lib. 5. 'cæcula ponti,' et ibidem, 'cæcula mundi.' Lamb. Ex Ennio: 'Coilei cærola.' Fab.

Pasci] Sup. 232. 'unde æther sidera pascit?' et lib. 5. 525. 'Quo quousque cibus vocat, atque invitat eunteis.' Lamb.

1091 *Ibi colligat igneis*] Marg. nostra, non ineleganter: *Sibi colligat omnis*. Omnis calor nempe sibi cælum colligit. Preig.

1092 *Quippe etiam*] Quidam putant esse Lucretii verba, ostendentis, philosophos illos etiam in eo errare, quod non omnia corpora fingant in medium niti, sed corpora terrarum atque aquarum duntaxat: nam etiam corpora gravia (inquit Lucret.) videmus quodammodo sursum ferri, quando animalia mortalia e terra vescuntur, &c. Sed videtur potius eorum philosophorum esse ratio, per quam dicunt levia corpora, ut flammæ et vapores, sursum ferri, iisque solem et sidera pasci. Omnino hic locus est aliquantum difficilis, atque obscurus. Lamb.

1094 *Nisi a terris paull. quisque cibetur*] Sic visus est mihi tandem hic locus restituendus, idque ex vestigiis scripturæ veteris: quam in prima editione non satis consideraram. Quisque autem, videlicet arboris ramus, cibetur porro, i. e. alatur. Lamb. *Quodque cibatur*] Ita ex Vet. libris scripsi. Versus proximus: 'Terra,' &c. *παρεμβέβλητο*, ob non intellectum *ὑπέρβατον* longissimum. Nam istud: 'Ne volucrum,' &c. conjungi debet cum: 'Illud in his rebus,' &c. supra. et alioqui, quis dixit nunquam: terra dat cibatum a terris? Aberat etiam a quodam Vet.

Codice nostro. Vid. et sup. vs. 232.

Gif. Cuique Cibatum] *Quisque cibetur* Lambinus, et sequentem versum rejicit; *Quodque cibetur*, Gif. ex Vet. Cod. monetque versum proximum 'Terra det,' &c. insertum fuisse ob non intellectum *ὑπέρβατον* longissimum: nam istud 'Ne volucrum,' &c. conjungi debet cum 'Illud in his rebus,' &c. et alioqui quis unquam dixit 'Terra dat cibatum a terris?' aberat etiam a quodam vet. Cod. nostro. Sed alii Codices admittunt, et recipiendus est ut aliquis saltem sit hujus loci sensus, cui per se satis obscuro istud *ὑπέρβατον* majores tenebras offundit. Creech.

1096 *Ne volucrum ritu*] Totus hic, qui deinceps sequitur, locus miserabilem in modum perturbatus et confusus erat; ex qua ordinis perturbatione ita obscurus erat, ut nulla ex ea probabilis sententia elici posset. Ego autem versibus in suum ordinem restitutis, eadem opera eorum sententiam declaravi atque explicavi. Lamb.

Mœnia mundi] I. e. ambitus mundi. Metaphora. Lamb. *Mœnia mundi*. Ita eleganter appellat cælum, quod undique mundum ambit et coercet. 5. 455. 'Lunamque efficerent et magni mœnia mundi.' Hav.

1098 *Consimili ratione sequantur*] Secutus sum fidem quatuor librorum manuscriptorum, quibuscum faciunt cod. Veneti antiquiores, et Parisienses. nam ceteri vulgati habent *ferantur*. Lamb.

1199 *Tonitralia*] Sic habent quatuor libri manuscripti: quos secutus sum. nam vulgati habent *penetralia*. 'Tonitralia' autem interpretor loca, in quibus fit tonitru: *βροντεία* Græci nominant: vel in quibus habitat is, qui tonat, Deus: vel quæ observantur ab Etruscis, et haruspicibus. Lamb. *Tonitralia*] Ita Veteres libri. *Penetralia*, Vulg. Gif. Recte Lambinus, dum B. Nard. alique retinent

penetralia. Creech.

1100 *Raptim*] I. e. rapientium in modum, seu celeriter, ut supra, 662. 'Nil ab se quod possit mittere raptim.' Horatius Epist. 2. 2. 198. 'Exiguo gratoque fruatur tempore raptim.' Lamb.

Subducat] Subtrahat. Virg. Ecl. 3. 6. 'Et succus pecori, et lac subducitur agnis.' idem Æn. 3. 564. 'Tollimur in cælum curvato gurgite, et iidem Subducta ad maneis imos descendimus unda.' Lamb.

Et omnes Inter permist. terræ, cælique] Hunc locum restitui conjectura ductus, ab uno tamen codice vetere adjutus, in quo vox *rerum* erat aliena manu scripta, et tota in litura mersa. sententia autem verborum hæc mihi videtur esse: Et ne omnes homines solventes inter cæli et terræ ruinas, 'corpora prima,' ex quibus constant, i. e. sua principia resoluti, abeant per inane profundum. Quidam tamen *solvente* legunt casu quarto, ut conjungatur cum voce 'ruinas,' vulgata autem scriptura, *rerum, cælique*, mihi nullo modo probatur: nam 'rerum' appellatione etiam cælum continetur. Lamb.

1101 *Rerum, cælique ruinas*] Ita omnes libri. Lambinus: *terræ cælique*. Ego si quid mutem, ita legam: *Inter mixtas terrarum*. Sæpe jungit illa duo, 'terrarum cælique,' poëta. 5. 326. 345. Gif.

1105 *De parti corpora cesse*] Sic restitui ab uno codice manuscripto admonitus: in quo scriptum erat, *corpora adcesse*, non sine litura: suspicatus primum scriptorem librarium peccasse, quod vocalem *a* bis scripserit, hoc modo, *corpora a cesse*, deinde supra litteram *c* ab homine, qui vocem *acesse* Latinam non esse videret, sed mendam tollere nequiret, *d* positum esse: ut legeretur *adesse*: deinde ex verbo illo corrupto, *acesse*, seu *adesse*, seu *adcesse*, factum *deesse*, cum esset potius *cesse* reponendum: quod

suo fecimus. Jam hoc 'cesse' conjungo cum præpositione de, quæ antecedit, ut sit 'decesse,' pro decessisse. sic infra 2. 71. 'Propterea quia, quæ decedunt corpora, quoi- que, Unde abeunt minuunt.' et 3. 224. 'Aut aliquo cum jam succus de corpore cessit.' Lamb.

Cesse] Ita in nostris. Vulgati: de- esse. Gif.

Nam quæcunque prius de parti cor- pora cesse] Ita Lambinus, qui de Lu- cretio optime meritis est. B. Quæ- cunque corpore deesse. Creech.

Cesse] I. e. cessisse, decessisse. et ita recte emendavit Lamb. quod non (ut pleraque) debuit sublegere Gifan- ius, quasi ex codicibus quos solus inspexerat haustum. Mss. L. B. ut plurimi vulgati, deesse. 'Parti' vero pro parte passim utitur auctor, ut patet ex lib. 3. et 6. Plautus etiam, Cicero in poësi, et alii usurparunt. Hav.

1106 Janua leti] I. e. causa interi- tus. Metaphora est: sic 3. 829. 'Haud igitur leti præclusa est janna menti.' et 5. 374. 'Haud igitur leti præclusa est janua celo.' Virg. Æn. 2. 661. 'Patet isti janna leto.' sic Arnobius adversus gentes: 2. 'Om- nis enim passio, leti atque interitus janua est,' &c. Lamb. Interitus cau- sa, exitium; exprimit illas Homeri ἄδου πύλας, quod in sacris quoque li- bris legitur, pro morte, fine, exitio. Euripides in Hecuba vocavit σκότου πύλας. Tale etiam aliquid apud Cal- limachum in Epigrammatis, opinor. Fab.

Janua lethi] Sic 3. 829. 'Haud igi- tur lethi præclusa est janua menti.' et 2. 958. 6. 1155. 1207. 'Limen lethi' dixit. Preig.

1107 Hac se turba dabit] Hac se ejiciet, vel hac erumpet. Lamb.

1108 Hac si pernosces parva perf. opella, &c.] Hæc si perspecta et per-

cepta, non magna opera insumta, ne- que magno admodum labore suscep- to, &c. Cum in omnibus libris et vulg. et manuscript. legatur, Parva perductus opella, ego certa conjectura ductus, sic reponi jussi, Parva per- functus opella. atque hæc est sine du- bio vera et germana scriptura, a me restituta. ita enim Latini loquuntur, 'perfungi opera,' 'labore,' 'periculo.' Jam vox opella, ab opera deminutum est. Horat. Epist. ad Mæcen. 1. 2. 8. 'Et opella forensis Adducit febreis.' Lamb.

Si pernosces] Quidam veteres: sic. cui conveniret: nec tibi cæca, vers. seq. Gif.

Perductus] Sic omnes libri Lam- binus: perfunctus. Gif. Perfunctus. Melius quam Perductus. Creech.

Perfunctus opella] In lib. Ms. per- ductus. male. Dionysius itaque op- time, perfunctus opella, i. e. labore. Nam, ductus aut perductus sum la- bore, οὐτιδανόν ἐστι, ne dubites. Fab.

1109 Aliud] I. e. Aliud, ut supra. Lamb.

Non tibi cæca Nox iter eripiet] Non tibi ignoratio causarum eripiet adi- tum ad ultimam cognitionem totius naturæ rerum. Lamb. Non tibi cæca] Nec in Vet. quibusdam, pro non, anti- que. Gif. Efficacior Mss. L. B. lec- tio, nec tibi cæca. i. e. nec ipsa, &c. Hav.

1110 Ultima naturai] Ultima natu- rai, ut 'prima viai,' supra: ultima an- tem naturæ intellige ultimas seu pri- mas naturæ causas. Lamb.

1111 Accendent] Male Gifan. in utraque editione, accendunt: ad ea enim tendit quæ in libris sequentibus, præsertim autem secundo, scripturus est: ex quo ubi emergeris, tum om- nia jam tibi prona et secunda erunt: post illa jam ut lubet ludas licet. Fab.

Interpretationem primi libri, et in illum notas absolvi: labore meo fruatur lector, et erroribus ignoscat. Sed quid ego candidos iudices expos- cerem, cum acrem et iniquam for- san in ipsum Lucretium censuram in animo instituum? Inquiram enim quid recte, quid perperam commen- tus est poëta, et ut non omnia reji- ciam, sic non omnia probabo. Qui laudem ingenii Lucretio denegavit, artem concessit: et quis invidet illi istum honorem quem summa ma- lignitas agnovit? Opus igitur optime dispositum asserimus; ubique nitet ordo, et ita se invicem adjuvant ar- gumenta, ut nisi in Epicuri opinio- nibus quædam fuisset deformitas, quæ nulla venustate cohonestari, quædam infirmitas, quæ nullis inge- nii viribus sustentari possit; pulcher- rimam simul et firmissimam philoso- phiam poëta exhibuisset. Fœlicita- tis non minimam partem existimat Epicurus sine metu vivere, et hanc fœlicitatem sola naturæ cognitione acquiri posse: 'Terroris animi te- nebrasque necesse est Non radii sol- lis, non lucida tela diei Discutiant, sed naturæ species, ratioque.' Lucr. Μη ἀλλό τι τέλος ἐκ τῆς περὶ μετεώ- ρων γνώσεως, εἴτε κατὰ συναφὴν λε- γομένων, εἴτε αὐτοτελῶς, νομίζειν δεῖ εἶ- ναι, ἥπερ ἀταραξίαν, καὶ πίστιν βέβαιον, καθάπερ δὲ καὶ τῶν λοιπῶν. Epicurus ad Pythoclem. Omnium natura cog- nita levamur superstitione, liberamur metu, non conturbamur ignorance rerum, e qua ipsa existunt horribiles sæpe formidines. Cicero l. 1. de Fin. Omnem istam formidinem, quæ ho- mines molestia afficit, Epicurus ex- istimat oriri ex opinione de provi- dentia, et de pœnis, quæ alteram ne- cessario consequitur, post mortem futuris. Quis enim potest, cum exis- timet a Deo se curari, non et dies et noctes divinum Numen horrere? Vide

Ciceronem in Lucullo. Ita iste insa- nientis sapientiæ consultus erro: contra quem si quis disputet, rem profecto ageret ridiculam. Communi enim sensu caret istius sententiæ fautor, et est medico committendus. Cura benevoli principis aut parentis metu et tristitia liberat, nec benignos horremus. Unde igitur iste horror cum nos a beneficentissimo et poten- tissimo Numine curari existimemus? Absurdam hanc opinionem in primo libro proponit Lucretius, et post præparatum artificioso exordio Lec- torem, argumentum, quod infœliciter elegerat, exornat. Vs. 160. Nihil e nihilo fieri, et nihil in nihilum reverti, decem argumentis probare nititur; ingeniose fateor invenit, copiose ex- plicat, at rem ipsam minime attingit. Concedamus enim quodlibet e quolibet oriri non posse, certis tempori- bus res nasci, opus esse tempore quo crescant, et materia qua augeantur; denique certos esse ætatis viriumque terminos, et agros industria et cultu- ra hominum fertiliores reddi: sup- ponamus insuper nihil interire nisi vi aliqua dissolvatur, animalia quo- tidie nasci non posse nisi ex cer- tis seminibus reficerentur; suppona- mus unam eandemque vim res cunc- tas dissolvere non valere, nec natu- ram aliquid producere, nisi morte aliena adjuvetur: quid efficiet Lu- cretius? Semina ipsa non fuisse e ni- hilo producta? Aut nihil Numinis nutu et providentia fieri? Neutrum concludet, ideoque decem argumenta perierunt, licet non tam ingenii sui, quam causæ vitio. vs. 266. Semina sua exilia et minuta contra illos, qui solis oculis credunt, egregie tuetur; et vs. 330. inane esse argumentis qua- tuor, quibus nemo unquam meliora protulit, evincit: quorum primo et quarto (secundum enim ac tertium non sunt ejusdem firmitatis) nunquam

vidi quod reponi possit. Vs. 420. Nihil esse præter corpus et inane duobus argumentis confirmat, reliqua omnia, quæ alii inter res numerant, detrudit in classem accidentium, quæ sola opinione a corpore et inani distinguuntur, et subsistunt. Hic vero callide supponit quod probare debuit, solum corpus agere et pati, tangere et tangi posse. Hanc enim definitionem humanæ animæ omnesque immateriales substantiæ aversantur. Vs. 484. Seminibus suis perfectam soliditatem attribuit multis argumentis, nec repugno. At vero ideo illa dissolvi non posse nulla suadet ratio. Soliditas enim seminum oritur ex partium, quæ concipi possunt, contactu; at in omnibus concretis corporibus datur partium contactus æqualis saltem isti, qui est inter partes seminum, contactui: ideoque corpora concreta essent æque indissolubilia ac ipsa semina. Reliqua argumenta quibus suis seminibus æ-

ternitatem adstruit vitiosa suppositione innituntur, assumit quod probare debuit: et cum demum ad minimum quod vocant mathematicum fugit, vs. 609. magnis difficultatibus, fateor, adversarios premit, sed ipse non minoribus tenetur. Vs. 630. De Heraclito, Empedocle, Anaxagora, aliis, triumphos agit, et demum vs. 950. universo, quod ex corpore et inani constat, infinitionem longa disputatione attribuit, ubi multa contra Stoicos in universo infinito medium statuentes copiose, multa secundum Epicuri placita ornate; sed illa falsis suppositionibus subnixa corrunt. Deinde antipodas extorres agit, quos in veteres sedes olim restituit sanior philosophia et experientia. Utcunque tamen suis argumentis adblanditur hominum imaginationi, quæ in infinitum deferri amat, nec unquam spatio fixit terminos, nec figere audebit. Creech.

DE RERUM NATURA LIB. II.

1 *Suave, mari magno, &c.*] Videntur hæc ex illis Menandri sumta, 'Ὡς ἡδὺν τὴν θάλατταν ἔποθεν γῆς ὄρεν, ὧς μῆτέρ, ἔστι, μὴ πλέοντα μηδαμῶς: i. e. 'Quam suave est, mater, procul e terra mare cernere non navigantem.' Non dissimile est illud Oppiani βιβλ. ε. ἀλιεντ. 'Ἀλλὰ θάλασσα Χαῖρέ μοι ἐκ γαίης, ἔκαθεν δέ μοι ἥπιος εἶης. i. e. 'At mare salve Ex terra mihi, longe autem mihi propitium sis.' Eodem pertinent illa M. Tull. lib. 2. Epist. ad Attic. 'Nunc vero, cum cogar exire de navi, non abjectis, sed ereptis gubernaculis cupio istorum naufragia ex terra intueri: cupio, ut ait tuus amicus Sophocles.' Καὶ ὑπὸ στέγῃ πυκνῇ Πυκνὰς ἀκοῦσαι ψεκᾶδος εὐδοῦσῃ φρενί.

quem Sophoclis locum profert Stobæus ex Tympanist. paulo integrior, τί τοῦτου χάρμα μείζον ἂν λάβοις ποτὲ τοῦ γῆς ἐπιψαύσανθ' ὑπὸ στέγῃ πυκνῇ Πυκνὰς ἀκοῦσαι ψεκᾶδος εὐδοῦσῃ φρενί; i. e. 'Quam majorem animo lætitiā percipere queas, quam terra potientem sub denso tecto imbrem crebrum audire, mente quieta et tranquilla?' Lamb. Propter hos versus, quibus Memmii suum ad Philosophiæ studium, sepositis aliis, hortatur, quidam Lucretium diritatis accusant; morosi nimis et improbi. Id asserit poëta quod omnes sentiunt: qui dolore, morbo, &c. laborantem videt, protinus 'O me felicem!' Creech. Stat. 6. Theb. pag. m. 272. 'Ibi corpore mix-

to, Metiri numerum, vultusque habitusque suorum Dulce Viris.' Preig.

Mari magno] Tumido, agitato. Catull. et Virgil. 'magnaue surgunt Æquora,' et sæpe alibi. Fab. et Turn. Adv. 23. 3. atque Serv. ad Virg. Æn. 5. 628.

2 *E terra magnum alt.*] Hunc verum testem producit Nonius Marcell. Lamb.

3 *Quemquam est*] Quidam libri: *quemquam est*. Fortasse vere. Gif.

5 *Per campos instructa, &c.*] Desiderabatur hic versus in Mss. Vossii, quibusdam, ut opinor, non omnibus; in aliis, uti superius notatur in Var. Lect. confuso legebatur ordine. Sed male. sensus plenissimus est. Sicuti non nisi a terra illum alterius laborem; ita non nisi 'tua sine parte periculi' hæc certamina videre snave est. Preig.

Tua sine parte periculi] Secutus sum scripturam quatuor libr. manuscriptorum, quibuscum consentiunt libri Parisienses, Aldini, et Vicetini: atque hanc lectionem longe anteposunt vulgatæ viri doctissimi, in his M. Antonius Muretus: vulgati autem habent, *Tui sine parte periculi*. Lamb. Sic omnes Vett. optime; vid. Indicem: *Tua*. Vulgati: *Tui*. Gif. Ita Scipio apud Appianum Alexandrinum de Bell. Pun. pag. 39. prælium gravissimum inter Masinissam et Asdrubalem Passerem cognomento, securus cum maxima spectavit voluptate: 'Id prælium' (inquit) 'Scipio spectavit e sublimi, tanquam in theatro; aiebatque postea, sæpe se interfuisse variis certaminibus, sed nunquam tanta cum voluptate: non aliud enim secure se spectasse, decem tum supra centum millibus inter se dimicantibus.' Hav.

7 *Dulcius*] *Suavius* Gassendus, et forsitan melius. Creech.

Bene quam] Ordo verborum est: quam tenere edita templa, bene munita, &c. i. e. altas arceis bene munitas sapientum doctrina. tralatio est

perpetua. Lamb.

8 *Edita doctrina sapientum templa serena*] Veluti arcem et speculam philosophiæ, unde humana despicere liceat. Hunc locum ante oculos habebat Virgilius in Ciri. Sed versus non transcribam. Fab. Quæ Lucretius Memmio suo, olim Epicurus Menæceo proposuit. Μῆτε νέος τις ὦν μελλέτω φιλοσοφεῖν, μήτε γέρον ὑπάρχων κοπιᾶτω φιλοσοφῶν· οὔτε γὰρ ἥωρος οὐδὲς ἔστιν, οὔτε πάρος πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαίνειν. ὁ δὲ λέγων, ἢ μήπω τοῦ φιλοσοφεῖν ὑπάρχειν ὦραν, ἢ παρεληλυθέναι τὴν ὦραν, ὁμοίως ἔστι τῷ λέγοντι, πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ μὴ παρῆναι τὴν ὦραν, ἢ μηκέτι εἶναι. Creech.

9 *Despicere unde*] Ex quibus templis, seu arcibus, possis deorsum aspicere, &c. hoc enim proprie valet verbum 'despicere.' Virg. Æn. 1. 228. 'Despiciens mare velivolum, terrasque jacenteis.' Et 'despectare,' idem Virg. 10. 409. 'Ille sedens victor flammæ despectat ovanteis.' sic et 'despectus' est e loco superiore aspectus. Cæs. lib. 2. de Bello Gall. 'Quod oppidum cum ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupeis, despectusque haberet,' &c. Lamb. Virgilius Ciri hunc locum expressit, ubi male est: *despicere*. Gif. Præter Virgilium, in Ciri, vs. 14. 'Si me jam summa sapientia pangeret arce, Quatuor antiquis quæ hæredibus est data consors, Unde hominum errores longe lateque per orbem Despicere, atque humileis possem contemnere curas, Non ego te talem venerarer munere tali.' Ovidius quoque 15. Met. vs. 147. 'Juvat ire per alta Astra: juvat, terris, et inerti sede relicta, Nube vehi, validique humeris insistere Atlantis, Palantesque homines passim ac rationis egentes Despectare procul.' Et Statius 2. Theb. prope finem: 'Mediis urbis tibi templa dicabo Collibus, Ionias qua despectare procillas Dulce sit.' Et 2. Sylv. in Surrentino Pollii: 'Celsa tu mentis

ab arce Despicis errantes, humanaque gaudia rides.' *Preig.*

10 *Palanteis*] Vaganteis, 'palantis' enim non patrii casus est, sed accusandi, numeri multitudinis. *Lamb.*

11 *Certare, contendere, niti, &c.*] Horum contrarium in Epicuro ἐπικεικίας, titulo venit apud Laërtium, ὑπερβολῇ γὰρ ἐπικεικίας, οὐδὲ πολιτείας ἤφατο. 'Nam prae summa modestia ne accessit quidem ad Remp.' Quod tamen aliter longe interpretatur Cic. 7. Fam. ep. Vid. et inf. 3. 62. *Preig.*

13 *Rerumque potiri*] Reipublicae summam esse; quo nil infelicius homini Epicureo, et ei qui ex naturae norma vivat, quorsum enim belluae tumultuanti vaces? tibi vive, tibi vale; τὰ πολιτικά, οὐδὲν πρὸς τὸ εὖ. Si recte facies, male tibi a corpore erit: nam sexcenta negotia per caput inque latus salient: si male, tum metues; uno verbo, vile mancipium fueris; si quid autem in usus privatos derivabis, id omne forte cum fenore reddendum, et omnia vitae praemia amittenda. Itaque 'fuge magna,' ait ille: καὶ λάθε βιώσας. *Fab.* Quibus adjungas illa Epicuri: Ἐνδοξοὶ καὶ περίβλεπτοί τινες ἐβουλήθησαν γενέσθαι, τὴν ἐξ ἀνθρώπων ἀσφάλειαν οὕτως νομίζοντες περιποιήσεσθαι ὥστε εἰ μὲν ἀσφαλὴς ὁ τῶν τοιούτων βίος, ἀπέλαβον τὸ τῆς φύσεως ἀγαθὸν· εἰ δὲ μὴ ἀσφαλὴς, οὐκ ἔχουσιν οὐ ἕνεκα ἐξ ἀρχῆς παρὰ τὸ τῆς φύσεως οἰκείον ὠρέχθησαν. *Creech.*

14 *O miseras hom.*] Lutatius, seu Lactantius Firm. profert hos versus l. 1. Instit. sed legit, *O stultas hominum, &c.* *Gif. et Lamb.*

16 *Degitur hoc avi*] Apud Nonium sic legitur hic versus: *Degimus hoc avi, &c.* *Lamb. et Gif.* Respexisse videtur Iacum Euripidis, in quo dubitat poeta, ea ne vita sit an mors, quam vitam vocamus. Nonius legerat, *degimus*; arridet magis. *Fab.*

Nonne videre, &c.] Omnes lib. vulg. habent, *nonne videtis.* Veteres autem, et manuscr. fere omnes, *nonne videre*:

quos sequor. 'Nonne videre' autem oratio est praecisa et decurtata: (adde Turn. Adv. 5. 27.) quali uti solent in perturbationibus et indignationibus, proinde ac si dixisset: Itane sunt caeci, ut non videant, 'nihil aliud naturam latrare,' i. e. poscere, 'nisi ut,' &c. *Lamb.* *Videre*] Sic ex Vet. nostris scripsi, i. e. 'Videre est.' recte. In Vulgatis: *videtis*, ut et Marull. *Gif.* *Nonne videre*] Licet. Ita ἐν ἐρωτηματικοῖς solent. *Fab.* *Videre*] *Videtis* B. *Videre* Mss. Opt. Cui est frustra a quibusdam adjungitur. *Creech.*

17 *Latrare*] I. e. poscere. Festus: 'Latrare' Ennius pro poscere posuit. *Lamb. et Turn. Adv. 2. 2.* Clamare, βοᾶν Aristoph. *Fab.*

Apprime huc facit Senec. Ep. 119. 'Nec illud praecipio, ut aliquid naturae neges: contumax est, non potest vinci, suum poscit.' Infra 6. 522. Vossii Mss. habent: *Terraque cum fumans humorem tota relatat.* Non male forsan. Vossius tamen *redhalat* pro vulgato *rehalat* ibi restituendum censet. Caeterum 'latrare' pro poscere Ennius, teste Festo, posuit, sed alio hand dubie loco, quam qui ex Varronis 6. de L.L. prodicitur. *Animus cum pectore latrat, &c.* Hic enim ex Homericis illo expressus est *Odyss.* T. vers. 13. Κραδίη δὲ οἱ ἔνδον ὀλάκτει. Et Petronio placuit, in Carm. de Bell. Civili: 'Sed veluti tabes, tacitis, concepta medullis, Intra membra furens curis latrantibus errat.' Ut et Statius, 2. Theb. 'Quoties haec ora natate Fletibus, et magnas latrantia pectora curas Admota deprendo manu!' Et 2. Sylv. Carm. 1. 'Stat pectore demens Luctus, et admoto latrant praecordia tactu.' *Preig.*

Nisi ut quoi Corpore sejunctus, &c.] Vulgati: *utque.* Veteres: *utques. utquis. ut cui.* Ego: *quoi, vel qui, vel cui.* Graeco more omissum est antecedens: ille. Ita fere supra 1. 88. *Gif.* *Nisi ut, cum Corpore sejunctus, &c.* Haec

est recta et germana scriptura, quam partim conjectura, partim ex auctoritate trium librorum manuscriptorum restitui. Ordo autem et sententia horum verborum est, non videre homines, id est, itane caecos oportet esse homines, ut non videant, naturam nihil aliud sibi latrare, hoc est poscere, nisi ut, cum dolor absit a corpore, etiam mente fruatur jucundo sensu, id est voluptate, semota (ipsa natura videlicet) ab omni cura et metu? Omnes igitur libri manuscripti habent *mente*, sine ulla varietate: quibuscum congruunt nonnulli typis excusi, ut Parisienses, Veneti antiq. Vicetini, in eo autem dissentiant et hi ab illis, et illi inter se, quod alii (Confer Turn. Adv. 5. 27.) habent *nisi ut qui*: alii, *nisi ut cui*: alii *nisi utque*: ego ex cui feci cum. Jam participium 'semota' refero ad vocem 'natura.' Quod si quis contendet legendum esse *nisi ut cui*, quemadmodum habent nonnulli typis impressi, et Vaticanus, et Memmianus, non pugabo: sed participium 'semota' quo sit referendum, non video. Nam cum voce 'natura' non facile poterit cohaerere, propter relativum 'cui,' et propter ejus antecedens, quod subintelligitur, hoc modo: nisi ut is, cui absit dolor, a corpore sejunctus fruatur, &c. Itaque qui hanc scripturam probabit, necesse etiam habebit ex participio 'semota,' facere semotus, aut semotu', quod quibusdam viris doctis non displicet. Jam qui se hanc lectionem conjectura ductos probasse dicunt, triennio postquam haec a me scripta sunt, impudentissime et confidentissime mentiuntur. refellit enim eos ipsa prima editio. Sed infinitum sit toties lectorem admonere, quoties faciunt. Nam ubi non faciunt? Docet autem hoc loco Lucretius, finem bonorum esse frui voluptate, et dolore carere. quod probabat Epicurus, ut apparet ex M. Tull. lib. 1. de Fin. ubi Tor-

quatus ostendit, Epicureos non eam solam sequi voluptatem, quae suavitate aliqua naturam ipsam movet, et cum jucunditate quadam percipitur sensibus, sed maximam illam eis videri voluptatem, quae percipitur omni dolore detracto: iisdem placuisse, nihil esse medium inter dolorem et voluptatem: eumque, qui dolore careat, summa voluptate perfrui: denique omnis doloris privatione summam voluptatem terminari. *Lamb.* Al. *ut cui*, quae lectio si admittatur, tum in versu tertio *cura semotu* sin secus, *semota*, leges, et ad vocem 'natura' referetur, non autem ad τὸ *cura*, ut vellet Gifaninus. Dii boni ποῖόν τινα ὄρμηθα μουσῶν! sed, inquit, 'Antibacchius erit.' Euge, nunc omnes bene mirae eritis res, quia Antibacchium nominavit. *Fab.* *Nisi utque*, et sequenti versu, *Mensque* legit Fayus contra omnes Codd. Alii approbant *ut qui*, alii *ut cui*, et pro *Semota* legunt *Semotu'*: forsan rectius. σώματος ὁγμεία καὶ ψυχῆς ἀταραξία τοῦ μακαρίως ζῆν ἐστὶ τέλος τοῦτου γὰρ χάριν ἅπαντα πράττομεν ὥστε μήτε ἀλγῶμεν μήτε παρβῶμεν. Et rursus, ἡδονὴν λέγομεν ἀρχὴν καὶ τέλος τοῦ μακαρίως ζῆν: Epicurus ad Menaeceum. *Creech.*

Nisi ut cui] Gifanii conjecturam probat Vossius, ut legendum sit: *Nisi ut, cui Corpore sejunctus dolor absit, mente fruatur Jucundo sensu, cura semotu', metuque.* Quid ni autem ita scripserit poeta? quum et sensus multo elegantior, nec metro quicquam metuendum sit. Expressit autem Lucretius id ipsum, quod Epicuri discipulus Metrodorus Σαρκὸς εὐσταθὲς κατάστημα dixit, 'Firmam affectionem corporis' Cicero. *Preig.*

18 *Mente*] Marullus et Vulgati, *mensque*, pessime. *Gif.* *Mente fruatur jucundo sensu*] Vera et sincera voluptas, Epicureo homine digna, corpus turbida res, fallax, οὐδὲν σταθῆρον, οὐδὲν ὁγμείας. Sed dolor absit necesse

est; absque ea re sit, cetera quantumvis magnifica, κόμπος βημάτων, σκιά, θρασυνισμοί ἀεροβατούσης δοξοκοπίας. *Fab.* Epicurei non eam solam sequebantur voluptatem, quæ suavitate aliqua naturam ipsam movet, sed maxima illa iis videbatur voluptas, quæ percipitur omni dolore detracto: Tull. 1. de Fin. Et cum aliquando dixit Epicurus πάν ἀγαθὸν καὶ κακὸν ἐν αἰσθήσει, Epist. ad Menæceum, vox ista αἰσθήσεως latius sumenda, et opponitur morti, quæ est στήρισις τῆς αἰσθήσεως. Epicurus enim de voluptate a Cyrenaicis dissentit, οἱ μὲν γὰρ τὴν καταστηματούχην οὐκ ἐγκρίνουσι, μόνον δὲ τὴν ἐν κινήσει, ὃ δὲ ἀμφοτέρων, ψυχῆς καὶ σώματος, Laërt. vit. Epicuri. Et Epicurus ipse in libro περὶ αἰρέσεως. Ἡ μὲν γὰρ ἀταραξία καὶ ἀπονία καταστηματούχαι εἰσιν ἡδοναί, ἥ δὲ χαρὰ καὶ εὐφροσύνη κατὰ κίνησιν ἐνεργεῖα βλέπονται. *Creech.*

19 *Semotus, metuque*] Ita conjectura ductus scripsi. Nam libri habent: *semota*, etiam non male; ut sit anti-bacchius. Sed ex præcedentium versuum mendis puto et hunc depravatam. *Semotus* a *curis* dicit. vide et supra 1. 45. et inf. *Gif.*

20 *Pauca videmus esse opus*] Pauca videmus esse utilia ac necessaria. ut sup. 1. 1049. et 1069. 'Infinita opus est vis undique material.' *Lamb.*

Ergo] Notandum pro itaque adeo. Sensus est; homini tum bene esse, cum dolore caret; nam voluptas quidem corporea, si paulo vehementior erit, sui sensum amittet; dein animus hominis liber non est; unde igitur τὸ εὖ εἶναι? unde illa εὖ εἶναι boni Democriti? *Fab.*

21 *Quæ demant quemque dolorem*] Vulgatos codices secutus sum. nam manuscripti, et Parisienses, et Veneti antiquiores habent, *quæ demant cumque dolorem*. Quam lectionem si quis probabit, *cumque*, interpretandum erit, qaandocunque, et quovis tempore: vel dicemus esse τμησιν,

quæ demant cumque, pro *quacunque demant*. Ergo sic, ut edidi, legi malo. *Lamb.* *Quæ demant cumque dolorem*] Ita ex libris vett. scripsi. Vulgati: *quemque*. In hac re millies variatum est. *Gif.* Magis multo placeret, *cumque*. *Fab.* et *Creech.*

22 *Delicias quoque uti nullas*] Sic legendum, non, ut in nonnullis libris est, *multas*; neque, ut in aliis, *haud multas*; neque, ut habebat Pontani codex, *molleis*. Sententia autem hæc est: Quamvis etiam nullas delicias, nullasque voluptates supervacaneas adhibere possint, et quasi substernere; tamen ne natura quidem quicquam gratius desiderat. *Lamb.* *Nullas*. Ita legendum videtur. In libris: *multas*. sic sup. lib. 1. vs. 625. *Gif.* Lambinus, Gifanius, Pareus, alii, et hanc lectionem ipse Faber amplectitur: *Multas* alii, quod retinendum iudico, et vs. 31. 'Non magnis opibus jucunde corpora curant.' Admonitus contendo. *Creech.* *Multas* omnino legendum cum Vossio arbitramur, ut sensus sit: pauca illa, quæ corpoream ad naturam opus esse videmus, multas tamen delicias continere, et substernere posse. *Preig.*

Delicias] Post τὸ dolorem minima distinctione seu ὑποστιγμῇ opus est, non τελεία; quippe consecutio orationis hæc sit necesse est: Etiam si nullas voluptates congeras (ex iis intellige quas natura pravis corrupta opinionibus postulat) satis bene naturæ nostræ fuerit, si nullum dolorem sentiat. Sed in Latinitate notandum maxime, quod nos fortasse primi annotamus, 'Interdum neque,' positum esse pro nunquam. Alioquin nil fere certi diceret Lucretius, qui tamen certi aliquid afferre voluit. Deinde παιδαγωγὸς sententia foret. Sed satis est monuisse. *Fab.*

24 *Si non aurea sunt*] Hunc locum imitatus est Virg. in Culice vs. 61. 'Si non Assyrio fuerint bis lauta colore Attalicis opibus data vellera: si

nitor auri Sub laqueare domus animum non tangit avarum, Picturæque decus, lapidum nec fulgor in ulla Cognitus utilitate manet, nec pocula gratum Alconis referunt, Bætique toreuma, nec Indi Conchea baca maris pretio est: at pectore puro Sæpe super tenero prosternit gramine corpus, Florida cum tellus gemmantibus picta per herbas Vere notat dulci distincta coloribus arva,' &c. Et Georg. 2. 461. 'Si non ingentem foribus domus alta superbis Mane salutantum totis vomit ædibus undam, Nec varios inhiant pulchra testudine posteis, Illusasque auro vesteis, Ephyreiaque æra, Alba nec Assyrio fucatur lana veneno, Nec casia liquidi corrumpitur usus olivi: At securæ quies, et nescia fallere vita, Dives opum variarum: at latis otia fundis, Speluncæ, vivique lacus: at frigida Tempe,' &c. Notavit Macrob. 6. c. 2. apud quem admonendus est lector, legi *aurataque tecta*, pro *aurataque templa*: *Lamb.* Ut in aulis regum, principum. Lychnuchos intelligit: hodie integra simulacra non sunt, sed brachia argentea, inaurata, &c. Virgilius merus Epicureus, nisi in Æneide, hos versus æquare conatus est; sed tanto conatu, tanto molimine, ut dum magistrum superare vult, cadat. Versus in Georg. et Culice cuilibet obvii sunt, neque huc transferendi. *Fab.*

25 *Lampadas igniferas manibus*] Huiusmodi simulacra aurea, in ædibus divitum, candelabrorum locum et vicem obtinent. *Lamb.* Insignis Homeri est locus de Phæacibus Odyss. 7. 100. Χρύσειοι δ' ἄρα κοῦροι ἐὺδμήτων ἐπὶ βαμῶν ἔστασαν, αἰδομένας δαΐδας μετὰ χερσὶν ἔχοντες, φαίνοντες νύκτας κατὰ δώματα δαιτυμόνεσσι' quæ ad verbum a Lucretio nostro expressa esse pulcre docuit Casaub. ad Athen. Lib. 4. Cap. 11. *Hav.*

26 *Lumina nocturnis*] Sumtuosiores et apparatusiores cenæ apud veteres

noctu factitabantur, et totam noctem producebantur. Horat. Od. 21. lib. 3. ad Amphoram, 29. 'Te, Liber, et si læta aderit Venus, Segnesque nodum solvere Gratia, Vivæque producent lucernæ, Dum rediens fugat astra Phœbus.' ad quem locum plura. *Lamb.*

27 *Nec domus argento fulget*] Secutus sum quinque libros manuscriptos, quibuscum consentiunt Vicetini. Neque vero est quod quemquam moveat syllaba postrema brevis in verbo 'fulget.' Hanc enim licentiam sibi interdum permittunt poëtæ, ut iambum pro spondeo ponant: ut Virg. 5. 521. 'Ostentans artem pariter, arcumque sonantem.' idem 12. 13. 'Congredior. fer sacra pater, et concipe fœdus.' Horat. Sat. 2. 3. 259. 'Amator Exclusus qui distat, agit ubi secum, eat an non?' &c. Lucret. 4. 340. 'Ater init oculos.' *Lamb.*

Fulget] Ita in Vet. libris. Vulgati: *fulgens, renidens*. Quod Marullus induxit. *Gif.*

Argento] Lancibus, cantharis, poculis, &c. 'Ingens argentum mensis.' Virg. 'Ridet argento domus.' Hor. *Fab.*

Auroque renidet] Fortasse: *ostroque renidet* Lucretius scripsit; nam versus seq. auri satis superque meminit, imo jam 'aurea juvenum simulacra' præcesserunt. Conjecturam suggerit Petronius, in Carm. de Bell. Civ. 'Ecce Afris eruta terris Citrea mensa, greges servorum, ostrumque renidens Ponitur, ac maculis imitatur vilibus aurum.' 'Ostro' autem æque ac 'argento' fulgere ac renidere domum apposite dixit, inter epulas nempe nocturnas, dum 'in ostro jactantur,' ut vs. 35. loquitur, qui mensis accumbunt. Jam vide, quam apte huic ostro 'gramen molle,' argento 'aquæ rivum,' laqueatis auratisque tectis, 'altarum arborum ramos' mox opponat. Apud Macrob. hic locus, et vulgatæ lectioni convenienter *auroque*

renidet etiam legitur, sed et plura ibi a vera scriptura recedunt. *Preig.*

28 *Citharis*] 'Citharas,' 'Citharam,' in Macrob. et 'Cithara.' *Gif.*

Rehoant] Resonant. Virg. Georg. 3. 223. 'reboant silvæque, et magnus Olympos.' *Lamb.*

Templa] *Tecta*, Macr. *Gif.* Longe mihi, ut debet, potior est altera lectio, *aurataque tecta*, et ita legisse Macrobinum constat; neque aliter legisse Virgilium dejerare possum, uti ex Culice judico. Quin ita etiam legerat Horatius, uti infra ad illud 'curæque sequaces' videbimus. *Fab.*

Aurataque templa] Macrob. 'aurataque Tempe.' Sed 'templa' vox Lucretiana est, nec temere sollicitanda. *Preig.* Imitatum quoque constat Lucanum, qui non modo 'cæli templa' dixit l. 155. sed quasi Lucretianum hunc locum respiciens, ita epulas Cleopatrarum descripsit 10. 111. 'Ipse locus templi, quod vix corruptior ætas Extruat, instar erat: laqueataque tecta ferebant Divitias, crassumque trabes absconderat aurum.' *Hav.*

29 *Attamen inter se*] Hanc scripturam reperi adscriptam ad oram libri typis impressi, quem mihi commodaverat Vincentius Laureus Calaber: eamque secutus sum, rejecta vulgata, *Cum tamen*: ex qua probabilis sententia elici non potest. quidam docti legi volunt *Tum tamen*, propius accedentes ad vulgatam. Ad hunc locum pertinet illud Varronis *Ἀνθρωποφυγ.* 'Non fit thesauris, non auro pectus' solutum: Non demunt animis curas, nec religiones Persarum montes, non atria diviti' Crassi.' *Lamb.*

Quin tamen inter se, &c.] Ita omnes libri et Macrob. Lambinus: *At*, vulgati: *cum*. *Gif.* istud 'Quin' hic eandem vim habet ac cum dicimus, 'Quin omitte me.' Terent. et ante illum Plautus. *Fab.* *Tum tamen*: *Cum*

tamen: *Quin tamen*, Alii. Quæ vox a Macrobio probatur. *Creech.*

31 *Non magnis opibus, &c.*] *Καὶ μὲν οὐκ ἔστιν ἡ ἀποδοῦναι ἡδονήν.* Epicurus ad Menæceum. Et inter *κυρίας δόξας* illius legas: 'Ὁ τῆς φύσεως πλοῦτος καὶ ἕριστος καὶ εὐπόριστος ἐστίν.' *Creech.*

32 *Arridet*] Idonea et opportuna est translatio. *Lamb.*

34 *Nec calidæ citius*] Sic Horat. Epist. ad Loll. 1. 2. 47. 'Non domus, aut fundus, non æris acervus et auri Ægroto domini deduxit corpore febreis, Non animo curas,' &c. *Lamb.*

35 *Textilibus picturis*] Bene. Intellegit belluata tapetia, atque adeo omnia peristromata, in quibus omnicolor lana omnia imitatur; nam *μονόχρωστα* viliora sunt. *Fab.*

Ostroque rubenti] Vestibus stragulis purpureis.

36 *Jacteris*] Voluteris, decumbas. intelligit vestem stragulam. *Fab.*

Plebeia in veste] Petron. de Bello Civ. princ. 'Non usu plebeio trita voluptas.' Cæterum tractat hunc locum haud ineleganter etiam Claudian. in Rufin. 1. 197. et seqq. *Preig.*

37 *Gazæ*] Ingentes divitiæ, et Persicæ. *Lamb.*

39 *Quod superest*] Nil prosunt isthæc corpori; animo autem, quid? tantundem, inquit, fortasse etiam minus: nam mollities quidem vestis et *εὐκράσια* colorum fortasse juvant corpus: animum autem sumptu et cura lacerant. *Fab.* Huic tres optimos Varronis Epicuræi versus subjiciamus: 'Non fit thesauris, non auro pectus' solutum, Non demunt animis curas, nec religiones Persarum montes, non divitis atria Cræsi.' *Creech.*

40 *Si non forte tuas legiones*] *Εἰ ποτέλα*, nisi forte (inquit) curæ, et religiones, et mortis formidines perterritæ legionibus, et turmis equitum, effugiunt ex animo: quod nunquam futurum est. *Lamb.* *Ἐπωρικῶς* loquitur. *Fab.*

41 *Fervere cum videas; classem lateque vagari, Ornatamque armis belli simulacra cientem*] Ita ex Vet. libris et Nonio, *Fervere*, scripsi. Aliorum scripturam piget recitare. *Gif.* *Fervere cum videas*. Nonius Marcell. testem producit versum ex hoc libro, hujusmodi, *Fervere cum videas classem, lateque vagari*: quem cum ego nusquam reperissem, ei hic locum esse existimavi. Perierat autem in exemplaribus manuscript. errore librarium, propterea quod duorum versuum idem principium esset. Habet vero hæc *ἐπανάληψις* venustatem non injucundam. Quod autem simius quidam impudentissimus triennio post quam hæc scripseram, ita se ex Nonio scripsisse dixit: *Fervere cum videas classem, lateque vagari, Ornatamque armis, belli simulacra cientem*, deleto versu, *Fervere cum videas belli simulacra cientis*: in eo declarat, se esse et furem impudentissimum, et barbarum. *Fervere* autem a verbo *fervo*, quo sæpe utitur et Virg. ut Georg. 1. 456. 'Omnia tunc pariter vento, nimbisque videbis *Fervere*.' Idem *Æn.* 4. 409. 'cum litora *fervere* late Prospiceres.' Lucillius etiam indicativo 'fervit': 'Fervit aqua, et fervet: fervit nunc: fervet ad annum.' *Lamb.*

Fervere cum videas, &c.] Perperam huic loco ex Nonio intruserunt viri docti alterum illum versiculum: *Fervere cum videas classem, lateque vagari*. cum Nonius potius ex Mss. Lucretii corrigendus sit. Ingeniose autem huic Nonii apposuit Gifanius: *Ornatamque armis, belli simulacra cientem*. Sed prior pars conflata ex duobus illis versiculis, qui quo fato huic loco adhæserint, mihi nondum liquet, certe haud parum turbant. *Fervere* autem egregie hoc loco dicuntur legiones per loca campi, 'Cum circumvolitant equites, mediosque repente Transmittunt, valido quatientes impete campos: Fulgur ibi ad cælum se tol-

lit,' &c. ut infra vs. 325. loquitur: quemadmodum 'formicarum iste discursus' appellatur apud Senec. Nat. Quæst. lib. 1. princ. 'Cum te in illa vere magna sustuleris; quoties videbis exercitus subrectis ire vexillis, et quasi magnum aliquid agatur, equitem modo ulteriora explorantem, modo a lateribus affusum, libebit dicere: It nigrum campis agmen.' De vermibus enim usurpat Noster verbum 'effervere' infra, vs. 926. 'Quatenus in pullos animaleis vertier ova Cerninus alituum, vermeisque effervere terram.' *Preig.*

Belli simulacra cientis] Sic et inf. vs. 324. Virg. quoque *Æn.* 5. 585. 'Pugnæque cient simulacra sub armis.' et Sil. Ital. 7. 119. 'Fertur ovans, pugnæque agitat simulacra futura.' *Preig.*

43 *His tibi cum rebus*] Veteres: *tum*. Sic supra lib. 1. vers. 699. *Gif.*

Timefactæ] Sic omnes veteres. Marullus et Vulgati, *timefacto*, male. *Gif.* Sic legendum, non, ut in vulgatis quibusdam, *tumefacto*. nam ut omittam, quod libri manuscripti habent *timefactæ*, sententia ipsa hanc lectionem flagitat. hoc enim sentit Lucretius, divitias, nobilitatem, imperia, potentiam, nihil neque corpori nostro prodesse, neque animo: nisi forte timores, religiones, curæ, et ceteræ animorum pestes, perterritæ armorum sonitu, et telorum horrore, ex animis effugiunt. quod longe aliter est. usus est eodem verbo M. Tull. de Off. 2. 'Quamvis enim sint demersæ leges alicujus opibus, quamvis timefacta libertas,' &c. Sic enim habent libri veteres, ubi vulgati *tremefacta*. *Lamb.* Male Gifan. in edit. 2. *cum*. *Fab.*

His tibi tum rebus timefactæ religiones Effugiunt animo pavidæ, mortisque timores] Non possum ab animo meo impetrare, isthuc ut adprobem, *religiones timefactæ pavidæ*; cum τὸ

'pavidus,' et τὸ 'timefactus' idem sint, nunc quidem. quamobrem lubens legerim, *His tibi tum rebus pavidæ religiones Effugiunt animo, pavidæ mortisque timores?* Solet enim noster conjunctiones aut transponere, aut longius paulo trahere, idque more veterum poetarum. Quin et Ovidium ipsum, qui tamen arti obsequitur maxime, idem factitasse satis ei constat, cui notior ille paulo est. Quod autem *pavidos timores* dixi legi velle, nihil me novi fecisse arbitror. Ita enim optimus quisque veterum loquitur. sic Ovidius 'pavidos metus' alicubi vocavit, in Fastis opinor; alibi 'pavidam formidinem,' in Met. ut et 'pavidum timorem,' nescio quo loco; nam hæc a memoria sunt. Qui otio abundabunt, plura his addent. *Fab. Emend.* Voce 'Timefactæ' utitur Tullius lib. 2. de Off. nec rejicimus, etsi 'pavidæ' sequatur. Alii legunt *tumefacto*. Quid ni 'tumefactæ religiones' i. e. superbæ; ut 'Dominus metus' apud Lucretium, Δεινότης Εἰμαρμένη apud Epicurum? Laërtius in vita Epicuri. Faber non potest ab animo suo impetrare ut approbet *Religiones timefactæ, pavidæ*, cum 'pavidus' et 'timefactus' idem sonent, quamobrem lubens legit, *His tibi tum rebus pavidæ religiones Effugiunt animo, pavidæ mortisque timores Tum vacuum pectus linquunt, &c.* Creech. Et cur non *pavidæ mortisque timores* scribas? sola distinctione mutata, pro morte pavidum reddente, ut multa talia. *Hav.*

44 *Effugiunt*] Vide Emendationes. Ceterum ita existimo, tolli debere distinctionem, et hunc versum cum sequenti connectendum. *Fab. Not.*

45 *Tum vacuum pectus*] Libri quidem veteres habent, *vacuum tempus*: quod si probemus, 'tempus' accipiendum pro capite, ut apud Cornificium, qui lib. 4. ad Herennium eadem voce utitur, ad extr. ibi, 'Percutit tempus:' et apud Virgil. 9. 418. 'it hasta

Tago per tempus ntrumque.' sed libris omnibus reclamantibus, *pectus* legendum arbitror. Nam etiamsi *tempus* scriptum esset a Lucretio pro capite, tamen ne hoc quidem ferri posset. Pectus enim, non caput, ex omnium philosophorum sententia perturbationum sedes est. Quin rationem ipsam Epicurus in pectore, non in capite collocat. Sic enim Lucret. hoc eodem libro infra: 280. 'Tamen esse in pectore nostro Quiddam, quod contra pugnare, obstareque possit.' et 3. 140. 'Consilium, quod nos animum mentemque vocamus: Idque situm media regione in pectoris hæret. Hic exsultat enim pavor, et metus,' &c. et eod. lib. 615. 'Denique cur animi numquam mens, consiliumque Gignitur in capite?' *Lamb.* *Tum vacuum tempus.* Antiquæ pro tempora seu caput. Lambinus: *pectus*, contra omnes libros. *Gif. Linquunt.* Quidam vetus meus: *linquit.* Idem: *Tum vacuum pectus.* Hæc lectio Lambini est, cum libri omnes constanter habeant *tempus*, quod Gifanius et Lambinus ipse pro capite, (nam tempus in singulari κροταφὸς significat, uti ex Virgilio, Catullo et aliis certum est,) sumi existimant: mea sententia pessime. 'Tempus' enim hoc loco vita est, quod facile animadvertere poterant: res enim plana est. *Fab.* *Tempus* Codd. Caput, si Lambinum, aut Gifanium audiamus, vitam si Fabrum. *Creech.*

46 *Quod si ridicula hæc*] Quod si hæc omnia, nempe gazas, gloriam regni, legiones, ridicula esse videmus, et si revera metus et curæ non metuunt armorum sonitus, &c. *Lamb.* Cum reges, nobiles, ditissimi et potentissimi hominum metu, cura, solitudine turbentur, nec beatiorem, quam alii, vitam agant; honorum, divitiarum, &c. cupiditatem ex ignorantia veræ felicitatis nasci vss. 15. pronuntiat: nec mirum tam crassam esse ignorantiam, cum omnes veluti in tene-

bris ambulemus, vitamque agamus Epicuræ philosophiæ luce nondum illustratam. In tenebris vero nos omnes vivere, ex vano hominum metu, et ridiculis timoribus demonstrat; ut pueri enim in tenebris metuunt omnia, et ridicula sibi ipsis effingunt pericula, sic omnes opinione de providentia, et futuris post mortem pœnis (ægri, ut sentit Epicurus, somnio) terrentur. Ut has tenebras fuget, et Memmii suum omni metu et solitudine liberet Lucretius, opus prosequitur, et rerum naturam copiose et ornate explicat. *Creech.*

47 *Re veraque*] Sic Horat. Od. 3. 1. 37. 'Sed timor et minæ Scandunt eodem, quo dominus: neque Decedit ærata triremi, et Post equitem sedet atra cura.' Idem Od. 2. 16. 21. 'Scandit æratas vitiosa naveis Cura, nec turmas equitum relinquit,' &c. *Lamb.*

Metus hominum] Virg. Georg. 2. 490. 'Felix, qui potuit rerum cognoscere causas: Atque metus omnes, et inexorabile fatum Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis Averni.' *Preig.*

Curæque sequaces] Horatius hunc locum in animo habebat cum scripsit, 'Scandit æratas vitiosa naves Cura, nec turmas equitum relinquit,' i. e. ὑπολείπεται; ergo facile sequaces sunt curæ: unde et alibi 'alatas' facit: 'Curas laqueata circum Tecta volantes;' vides 'laqueata tecta' Lucretii et 'curas' ipsas, quod ex hoc loco hauserat, ut innuimus. Sed ἰδέαν τοῦ 'volantes' ex Theognide, quod primi, ut videtur, monemus, sumpserat. Græci scriptoris versus sunt: Φροντίδες ἀνθρώπων ἔλαχον πτερὰ ποικίλ' ἔχουσαι. Vides 'curas alatas:' sed hæc raptim; tamen, ut recta sint et proba. *Fab.*

49 *Rerumque potentes*] Qui potiuntur rerum, qui cum imperio sunt, &c. *Fab.*

50 *Fulgorem ab auro*] Hellenismus,

ab auro effluentem, provenientem. *Fab.*

51 *Quin omne sit hoc rat. eg.]* Cod. Bertin. habet *quin omni sit hæc rationis egestas.* *Lamb.* *Omne sit hoc]* Quidam libri veteres: *omnis sit hæc:* etiam recte. *Gif.* Alii: *Quin omnis sit hæc:* non probo, et multo minus *potestas* pro *egestas:* quod quidam Codd. agnoscunt. *Creech.* Jam pridem viris doctis arrisit *omnis sit hæc;* tanquam lectio haud improbanda. Utrum vero hæc *rationis egestas* potius, an *potestas* dicenda sit, non minus expendi meretur, postquam ex tantæ fidei Codd. prodiit et hæc scriptura: *Quid dubitas, quin omnis sit hæc rationis potestas?* Et: *Omnis hæc rationis egestas est,* pro: hæc omnia a rationis egestate seu inopia proficiscuntur sive imputanda sunt, nullo forsitan exemplo dictum fuerit; quum: *Omnis hæc rationis potestas est,* pro: hæc omnia potest ratio, vel hæc sola potest ratio; nempe timefacere et fugare religiones timoresque mortis, metusque illos audaces, &c. stylum Lucretianum oleat. Nam et infra vs. 286. non aliter: 'Quare in seminibus quoque idem fateare necesse est, Esse aliam præter plagas, et pondera causam Motibus, unde hæc est nobis innata potestas.' Nec non, quod sapius usurpat: 'Hiscendi est nulla potestas.' *Preig.*

53 *Nam veluti pueri]* Iterantur hi quinque vss. qui deinceps sequuntur, et 3. 90. et princ. sexti. Sed quod hic dicit, pueros in tenebris timere, idem fere accidit omnibus: neque id temere. Nam cum videndi sensus omnium sensuum sit præstantissimus, oculusque tanquam corporis dux in capite sit collocatus; in tenebris autem suo munere fungi non possit; fit ut in tenebris quasi eo, quo maxime nitimur et confidimus, præsidio nudati, et ab omni ope derelicti, paveamus. Huc pertinent illa Senecæ epist. 3. lib. 19. 'Itaque res falsa

et inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. Tanti putemus oculos intendere: jam apparebit, quam tuta timeantur. Talis est animorum nostrorum confusio, qualis Lucretio visa est: 'Nam veluti pueri trepidant, atque omnia cæcis in tenebris metuunt, ita nos in l. tim.' Quid ergo? Non omni pnero stultiores sumus, qui in luce timemus? Sed falsum est, Lucreti; non timemus in luce: omnia nobis fecimus tenebras, nihil videmus, nec quid noceat, nec quid expediat. tota vita incursitamus: nec ob id resistimus, aut circumspectius pedem ponimus. Vides autem quam sit furiosa res in tenebris impetus. At me Hercule id agimus, ut longius revocandi simus: et cum ignoremus quo feramur, velociter tamen illo quo intendimus, ire perseveramus. Sed lucescere, si velimus, potest. Uno autem modo potest, si, &c. *Lamb.*

58 *Hunc igitur terrorem, &c.* Hi tres versus, qui deinceps sequuntur, positi sunt sup. 1. 147. *Lamb.*

Hunc igitur terrorem Jam superius lecti sunt hi versus. *Fab.*

61 *Nunc age* Nunc aggreditur ad disputationem de motu. Est autem motus apud Epicurum triplex: motus deorsum, omnium corporum et ponderum proprius, ad lineam, seu ad perpendicularum: motus per plagam: motus per declinationem: de quibus mox plura dicemus. *Lamb.* Triplex secundum Epicurum motus est, deorsum, per plagam, per declinationem, seu per clinamen. *Fab.* Argumentum secundi libri vs. 5. continetur: primo promittit se explicaturum seminum motus, quibus res generantur et dissolvuntur: secundo causam istorum motuum, et tertio motuum seminum celeritatem. Hæc cum perfecit, parata erunt omnia, quibus generationes et resolutiones rerum explicari possint. *Creech.*

63 *Cogantur* Propter ingenuum

motum: qui si aliter sit, alia quærenda principia sint, et ad Deos confugiendum. *Fab.* Quæ sit ollis. Quidam vetus meus; quæque, ut supra 1. 52. *Gif.* Ollis. illis, ut supra, et sæpe alibi. *Lamb.*

64 *Reddita* Attributa. Sic sæpe alibi. *Lamb.* *Reddita* Tributa, ita ut naturaliter illam habeant. *Fab.*

66 *Nam certe, &c.* De diversis seminum motibus, et eorum causa disputatur, viam sibi præmunit, motumque aliquem esse contra ignavos quosdam et inertes philosophos ex incremento et decremento rerum vs. 13. demonstrat: ideo enim augentur res, quod quædam materiæ particulæ advolent, et adhæreant; ideo minuantur, quod molecule quædam nexu solutæ avolent: istas vero particulas accedere vel recedere sine motu qui dixerit, absurda dixit. *Creech.*

Stipata Id ni foret, res in statu manerent. *Fab.*

67 *Quoniam minui rem* Αἰτιολογία αἰτιολογίας. Ut probet esse motum, sumit, quod supra probatum est, materiam non esse inter se stipatam, sed rebus admistum esse inane. materiam autem non coherere inter se stipatam, ex eo intelligere licet, quod res augentur, et minuantur. αἰτίας autem et φύσιν sunt motus κατὰ ποσόν. 'Usque adeo omnibus ab rebus res quæque fluenter fertur, et in cunctas dimittitur undique parteis.' et 6. 933. 'Nec mora, nec requies inter datur ulla fluendi.' *Lamb.* Occulte dilabi, et sensim minui. Hac voce elegantissimi antores utuntur, at non Manilius in lib. 4. 'Tunc et opes, et regna fluunt.' quod sensit Parens. Consule locum, et apud Manilium *Fluere* aliud significare agnosces. *Creech.* *luere* Sic 4. 225.

70 *Videatur* Non δοκῇ, sed plane videamus.

71 *Quæ decedunt corpora quoique* Sic legendum putabam, non corpora cunque: quamvis quidam docti, in his

Turnebus, et Muretus, et Passeratius, probent, ut sit tmesis, pro quæcunque. *Lamb.* Alii cunque: non tanti. *Creech.*

72 *Unde abeunt, minuunt* Id, unde abeunt, minuunt. *Lamb.* Quo venire, &c. id, quo accesserunt, augment. *Lamb.* Agmine alii: quos non sequor. *Creech.*

74 *Sic rerum summa novatur Semper* Quia quod ex uno decedit, alteri accedit, et ortus unius, alterius est interitus; ita quædam æternitas, quoad ejus fieri potest, per successionem rerum conservatur. Itaque Homerus Il. 5. hominum ætatem cum foliorum ortu et natura comparat, vs. 146. Οἷη περ φύλλον γενεῇ, τοιήδε καὶ ἀνδρῶν: i. e. 'Non alius multo est hominum ortus, quam foliorum.' Idem Il. φ. 464. de hominibus: Οἱ φύλλοισιν ὁμοῖοι ἄλλοτε μέντοι Ζαφλεγέες τελέθουσιν, ἀρούρης καρπὸν ἔδοντες, Ἄλλοτε δ' αὖθις φθινύθουσιν ἀκήριοι: i. e. 'Qui foliis similes, interdum munere terræ Vescentes, florent: interdum lumine cassi Intereunt.' Sic et Mimnermus: Ἡμεῖς δ' οἶά τε φύλλα φέει πολύνανθεμος ὦρη Ἥρος, ὅτ' αἰὲρ αὐγὴ αἰχμαίηται ἡελίου. i. e. 'Nos autem, quales frondeis fert floriferum ver, Solis fulgor eas quando alit, atque fovet.' Cum his congruunt et illa Lucretiana 5. 1275. 'Sic volvenda ætas commutat tempora rerum. Quod fuit in pretio, fit nullo denique honore: Porro aliud succedit, et e contemtitibus exit.' Idem 3. 977. 'Cedit enim rerum novitate extrusa vetustas.' Idem hoc eodem libro infra, 575. 'Nunc hic, nunc illic superant vitalia rerum, Et superantur item: miscetur funere vago, Quem pueri tollunt visentes luminis oras: Nec nox ulla diem, neque noctem aurora secuta est, Quæ non audierit mistos vagitibus ægris Ploratus, mortis comites, et funeris atri.'

75 *Mutua* I. e. mutuo. et ita sæpe alias. *Lamb.* Mutuo. Hellenismus: successive, ἐνάλλαξ. *Fab.*

Delph. et Var. Clus.

Lucret.

3 V

78 *Et quasi curs.* Sumtum a ludis, quos faciebant Athenienses, quosque ἀγῶνας λαμπαδούχους appellabant: in quibus is qui currebat, lampada tenebat, et, cursu confecto, ei qui postea cursurus erat lampada tradebat. significabatur autem per hæc lampadem, et cursum, vitæ humanæ brevitatem. qua de re vide Aristophanis scholiasten. Usurpat hoc et Plato lib. 6. de legib. Γενῶντες καὶ ἐκτρέφοντες παῖδας, καθάπερ λαμπάδα τὸν βίον παραδίδόντες ἄλλοις ἐξ ἄλλων. i. 'Gignentes et alentes liberos, vitam tanquam lampada aliis ex aliis tradentes.' Pers. Sat. 6. 61. 'Qui prior es, cur me in decursu lampada poscis?' Huc pertinet illud Cornif. l. 4. Rhet. 'Non enim, quemadmodum in palæstra qui tædas ardenteis accipit, celerior est in cursu continuo, quam ille qui tradit; ita melior imperator novus, qui accipit exercitum, quam ille qui decedit: propterea quod defatigatus cursor integro facem, hic peritus imperito exercitum tradit.' Et illud Varronis lib. 3. de R.R. 'Sed, o Merula, Axius noster ne, dum hæc audit, physicam addiscat, quod de fructu nihil dixi, cursu lampada tibi trado.' Commemorat hos ludos Harpocratio in voce λαμπάδιον, his verbis: τρεῖς (al. τρίς) ἄγονσιν Ἀθηναῖοι ἑορτὰς λαμπάδος: Παναθηναῖοις, Ἡφαιστείοις, Προμηθείοις, Πολέμων φησὶν ἐν τῷ περὶ τῶν ἐν τοῖς προπυλαίοις πινάκων. Ἰστρος δ' ἐν πρώτῃ τῶν Ἀττικῶν εἶπεν, ὡς ἐν τῇ τῶν Ἀπατουρίων ἑορτῇ Ἀθηναίων οἱ καλλίστας στολὰς ἐνδεδυκότες, λαβόντες ἡμένας λαμπάδας ἀπὸ τῆς ἐστίας, ὑμνοῦσι τὸν Ἡφαιστον, θύοντες, ὑπόμνημα τοῦ κατανοήσαντα τὴν χρεῖαν τοῦ πυρὸς διδάξαι τοὺς ἄλλους. i. e. 'Tres (al. ter) dies festos Lampadis agitant Athenienses: Panathenæis, hoc est quinquatribus, Hephestiis, i. e. die festo Vulcani, Prometheis, ut ait Polemo libro de tabulis quæ in templorum vestibulis positæ sunt. Ister vero in primo Atticarum tradidit, die festa

Apaturiorum, eos ex Atheniensibus, qui pulcherrimis vestibus ornati sunt, sumtis lampadibus accensis ex urbis foco, Vulcanum laudare, eique sacrificare, ad memoriam illius in mortaleis beneficii prodendam, quod ignis usum intellectum alios docuit. Commemorat et Isæus hunc ludum ἐν τῷ περὶ τοῦ Φιλοκτ. κλήρου, sub extr. ibi, Γεγυμνασιάρχηκε δὲ λαμπάδι. Eodem pertinet illud ἐν τῷ ὑπὲρ τοῦ Ἀπολλ. κλήρ. Γεγυμνασιάρχηκα εἰς Προμήθειαν, ubi vulgo legitur προμήθειαν, mendose. Nam Προμήθεια, Promethei dies festi sunt: quibus etiam hi ludi Lampaduchi fiebant, ut diximus. Admonet me hujus loci apud Isæum emendatio, ut significem lectori Græcarum litterarum studioso, me prope diem decem rhetores editurum plus decies mille locis emendatos, et scholiis utilissimis illustratos. *Lamb.* Debet hic versus alio migrare; neque enim sedem suam occupat. Sic igitur eum cum superioribus connectes, si me audiveris: *Nec remoratur ibi: sic rerum summa novatur Semper, et inter se mortales mutua vivunt: Et, quasi cursores, vitæ lampada tradunt.* Qui non indiligenter legerit, is ita fieri debere satis ipse per sese judicaverit. *Fab. Emend.* Vide emendationes. de his ludis abunde multa Meursius in lib. de Græcia feriata: multa ex Aristoph. Philostrato, auctore ad Herennium, Varrone, congeri possent: sed id alii præstiterunt. *Fab.* Ex Pausania, Harpocrate, Aristophanis Scholiaste, Varrone, Scriptore ad Herennium, &c. multa corradunt Interpretes. Breviter: Athenis in quibusdam festis currebant homines accensam lampada tenentes; qui cursum perfecerat alteri cursuro lampada tradebat; inde λαμπαδεύεσθαι 'tradi successive,' ut apud Philonem, τὸ τῆς ἀρετῆς φέγγος λαμπαδεύμενον ἐπ' ἀλλήλοις διαδοχαῖς ἰσόχρονον γενήσεται κόσμος. Et apposite Plato l. 6. de Leg. γενῶντες καὶ ἐκ-

τρέφοντες παῖδας, καθάπερ λάμπαδα τὸν βίον παραδίδόντες ἄλλοις ἐξ ἄλλων. Hunc versum loco suo movet Faber, et vs. 75. subiungit. *Inter se mortales mutua vivunt, Et quasi cursores, &c.* Creech. Adde Herodotum, qui lib. 8. Historiarum, refert cursores Persarum perniciosissimos primum secundo, secundum tertio, et ita deinceps alium alii mandata tradere solitos; 'quemadmodum,' inquit, 'apud Græcos fax traditur, quam Vulcano per vices ferre cursores perseverant.' citat inter alia Beroaldus, in Annot. App. cap. 18. Tom. 1. Fac. Crit. pag. 308. Planius ritus hic ex Pausania discitur, qui Promethei aram in Academia commemorat, a qua ad urbem cum accensis facibus currebant. Certamen autem in eo positum fuisse, in cursu tædam servare accensam, &c. Idem in Cerealiis fieri solebat, uti auctor est Themistius unde Cereri forte a Prometheo aram illam dicatam intellexerit Pausanias. Vide Beroald. Ann. App. c. 18. et Pii Annot. post. cap. 114. Tom. 1. Fac. Crit. pag. 519. *Preig.*

79 Si cessare putas] Subaudiendum, enim. *Fab.* Quicumque credunt novos rerum motus, incrementum viz. et decrementum a quiescentibus atomis produci posse, eos insanos, nec refutatione dignos existimat: insuper vs. 9. docet semina, quæ per inane vagari probaverat, motum vel suo ponderi debere, vel aliorum ictui. Quodcumque enim solidum (et soliditas est principalis seminum affectio) id grave est: gravia autem deorsum tendunt, ita seminum motus deorsum stabilitur. Cum vero solida hæc semina deorsum tendentia in corpora vel quiescentia, vel tardius procedentia impingunt, resiliant necesse est: corpus enim solidum in alterum corpus solidum impactum non omnem suum motum alteri impertit, ideoque istis gradibus motus, quos retinet, alio feretur: sic motus sur-

sum confirmatur. Alter horum motuum est naturalis, violentus alter, uterque generationi et resolutioni rerum necessarius. Epicurus docuit κινεῖσθαι τὰ ἄτομα κάτω, τότε μὲν κατὰ στάθμην, τότε δὲ κατὰ παρέγκλισιν τὰ δὲ ἄνω κινούμενα κατὰ πληγὴν καὶ παλμόν. Laërtius. *Creech.*

82 Necesse est Aut gravitate, &c.] Loquitur hic de motibus duntaxat: quorum alter omnium ponderum est proprius, vocaturque motus deorsum, ad perpendiculum, et ad lineam: alter fit per ictum, seu plagam, vocaturque motus sursum. Est et tertius motus κατ' ἐγκλισιν, i. e. 'per declinationem,' quem infra commemoravit Lucretius: qui quamobrem ab Epicuro sit excogitatus, docent M. Tull. et Plutarchus multis locis. M. Tull. de Fato: 'Sed Epicurus declinatione atomi vitari fati necessitatem putat. Itaque tertius quidam motus oritur extra pondus et plagam, cum declinat atomus intervallo minimo: id appellat ἐλάχιστον: quam declinationem sine causa fieri, si minus verbis, re cogitur confiteri.' Sed de hac declinatione dicemus suo loco. de motu autem, qui fit deorsum, sic idem M. Tullius lib. 1. de finib. 'Censet enim, eadem illa individua et solida corpora ferri suo deorsum pondere ad lineam: hunc naturalem esse omnium corporum motum: deinde ibidem homo acutus, cum illud occurreret, si omnia deorsum e regione ferrentur, et, ut dixi, ad lineam, nunquam fore, ut atomus altera alteram posset attingere, ita attulit rem commentitiam: declinare dixit atomum perpauillum: quo nihil posset fieri minus: ita effici complexiones, et copulationes, et adhæSIONES atomorum inter se: ex quo efficeretur mundus, omnesque partes mundi, quæque in eo essent.' Plutarchus item lib. 1. περὶ τῶν ἀρεσκόντων. duos motus duntaxat ab Epicuro positos esse refert, motum ad lineam, seu

motum deorsum e regione: et motum per declinationem. Sed dicendum est, Plutarchum, et M. Tull. in illo 1. libri de finibus loco, præterisse motum, qui fit sursum per ictum, seu plagam, utpote violentum, minimeque naturalem. Diogenes autem Laërtius triplicem atomorum motum ab Epicuro positum esse non obscure tradit his verbis: κινεῖσθαι δὲ τὰ ἄτομα κάτω, τότε μὲν κατὰ στάθμην, τότε δὲ κατὰ παρέγκλισιν τὰ δ' ἄνω κινούμενα, κατὰ πληγὴν καὶ παλμόν. i. e. 'moveri autem corpora individua nunc ad lineam, nunc per declinationem; ea autem, quæ sursum moventur, ictu quodam, et palpitatione, seu concussione quadam moveri.' *Lamb.*

83 Gravitate sua] Motus εἰς τὰ κάτω, deorsum. *Fab.*

84 Aut ictu auferri alterius] Sic habent veteres aliquot codices. Alii, et maxime vulgati, aut ictu forte alterius. Ego illos sequor. Vulgatam lectionem tamen, Aut ictu forte alterius, non damno, sed alteram lectionem ei antepono. *Lamb.* Aut ictu forte alterius] Ita vulgati libri et veteres quidam. Sed in quibusdam veteribus libris: Aut ictu auferri alt. Et mox: Nam concita sæpe Obvia, confligere ita uti diversa. Gif. Aut ictu] Motus εἰς τὰ ἄνω, sursum. *Fab.* Aut ictu auferri: Lambinus. Et in quibusdam Codd. Nam concita sese Obvia confligere ita uti diversa repente: quam lectionem tanquam probabilem amplectitur: at istam interpretis facilitatem damnat poeta, et lectionem rejicit; nam gravia semina deorsum tendunt, ideoque considerata sunt tanquam 'superne obvia.' *Creech.*

Nam cita superne Obvia cum fligere, fit ut di.] Hujus scripturæ sententia perspicua est. fligere autem, i. e. per concursum se mutuo contigerunt, et concusserunt. Utitur eodem verbo, aut certe ejusdem verbi supino 6. 1051. 'Pulsareque sictu Ferrea texta suo,' &c. Sic enim ibi le-

gendum conseo, non, ut vulgo, *fluctu*. Virg. 9. 667. 'Dant sonitum flictu galeæ: pugna aspera surgit.' in quibusdam libris manuscr. reperi scriptum, *Nam concita sæpe Obvia confligere ita, ut diversa repente Dissiliant*, &c. quæ scriptura etiam probabilis est. *Lamb.* Vide Fayum, et admirare acumen hominis, qui sententiam Epicuri tot sæculis ignotam tandem invenit: Ea viz. 'sursum' regio dicatur atomis, ex quacunque advenirent, sive desuper, sive infra, sive ab ortu, sive ab occasu, sive a dextra, sive a sinistra, &c. Ea vero deorsum regio dicatur iisdem atomis, in quacunque ferantur, sive sursum, sive deorsum, sive ab ortu, sive ab occasu, sive a dextra, sive a sinistra, &c. Et hanc sententiam Cicero in 1. lib. de Finibus rite assecutus est. Ita res omnes in tuto sunt: Epicurum explicat Fayus, et Ciceronis solertiam suo testimonio confirmat. Quasi Epicurus non existimasset omnia semina ferri deorsum pondere ad lineam, aut paululum declinare semina dixisset, si gravitate sua ab ortu, ab occasu, a dextra, a sinistra ferri potuissent: aut hæc scripsisset Cicero l. 1. de Fin. 'Requiro quonam pacto semina sese assequerentur vicissim, atque comprehenderent, aut quomodo ad insertum complexumque mutuum accedent, ut subinde res alias, veluti ipse prædicat, concursu progenerent!' Alia enim semina ab ortu, alia ab occasu, alia a sinistra, alia a dextra, ad insertum complexumque mutuum accederent. 'Esse supra,' et 'esse infra' attribui posse universo agnoscit Epicurus, licet non ut sit quicquam supremum, quicquam infimum: καὶ μὲν κατὰ τοῦ ἀπείρου οὐ δεῖ κατηγορεῖν τὸ ἄνω, ἢ κάτω, ὡς ἂν εἴη τὸ μὲν ἀνωτάτω, τὸ δὲ κατωτάτω, &c. Epicurus ad Herodotum. *Creech.*

85 *Fluxere*] Sic 6. 1051. 'Pulsareque flictu Ferrea texta suo:' et Virg. 9. 667. 'Dant sonitum flictu

galeæ.' *Confluxere* B. et *Fluxere* Nardius. *Creech.* et Voss. de Anal. p. 112.

Diversa repente dissil.] Hunc motum κατὰ πληγὴν et κατὰ παλμὸν appellabat Epicurus: i. e. motum qui fit per plagam et palpitationem. *Lamb.*

86 *Durissima*] Quæ principalis, ut ita dicam, proprietas atomi est, durities, soliditas. *Fab.*

Quæ sint] Legendum omnino *quom sint*. Quod habent editiones nonnullæ. *Preig.* At qua necessitate? *quæ sint*. i. e. ut quæ sint, &c. *Hav.*

87 *Neque quidquam*] Nam inane non remoratur. *Fab.* *Neque quicquam a tergibus obst.*] Sic legendum, non *tergibus*. Est enim versus spondaicus, habens non solum in quinta sede spondeum, verum etiam in quarta, ut hi Virgiliani: 7. 634. 'Aut læveis ocreas lento ducunt argento:' et Georg. 3. 276. 'Saxa per, et scopulos, et depressas convalleis.' et Hom. *Il.* a. 339. Πρὸς τε θεῶν μακάρων, πρὸς τε θνητῶν ἀνθρώπων: et in catalogo 3. 658. δὲν τέκεν Ἀστυόχεια βίη Ἡρακλῆϊ. *Lucr.* sup. 1. 209. 'et incultis præstare videmus Culta loca, et manibus meliores reddi fætus.' *Lamb.* *Lambinianum* hoc facinus est simile prorsus isti, quod 1. 210. commisit, illis verbis: 'Et manibus meliores reddi fætus.' Vide locum. Neque Gifanius, quod nullo ibi successu fecit, hoc loco quicquam habet quod reponat. Veram lectionem, ex 'tergibus,' 'tergoribus,' 'tergoibus' Vossius, opinor, eruit, licet neque Creechins, neque Londinenses id animadverterint. Scribe: *Neque quicquam a tergo ibus obstet*. 'Ibus' antique pro iis. Occurrit apud Plautum 1. 1. 74. in *Mil. Glor.* item in *Prol. Rud.* et, ubi extra omnem controversiam ita scripsit, in *Trucul.* 1. 11. 14. 'Ibi est ibus pugnae et virtuti, de prædonibus prædam capere.' More enim solito paronomasiis ludit. Similiter *DIBUS* pro diis in Inscriptionibus Gruterianis

reperias, pag. XLVI. Num. 9. et pag. XCVIII. Num. 5. nec non *FILIBUS*, pro filiis. pag. DLIV. Num. 4. *Preig.*

88 *Et quo actari, &c.*] Ut melius hanc jactationem et agitationem seminum percipiat Memmius, ad primum suum librum reducit, et vss. 6. monet se olim docuisse nullum esse in infinito spatio centrum aut medium, aut imum locum, quo semina tendant. et ubi, cum semel attigerint, quiescant: ideoque cum pondere suo deorsum ferantur; et in alia impacta aliquando resiliant, quis neget illa plerumque perpetuo motu jactari? *Creech.*

Jactari] Agitari, volvi, ferri. *Fab.*

89 *Reminiscere totius*] Repete (inquit) memoria, nihil esse imum in summa totius, id est, in omni, seu in universo, ἐν τῷ παντί. Supra enim lib. 1. docuit, nihil esse extremum, nihil medium, nihil primum, ibi, 957. 'Omne, quod est igitur, nulla regione viarum Finitum est,' &c. *Lamb.*

Totius] Τοῦ παντός, Summæ. *Fab.*

93 *Ostendi*] Lib. 1. sub finem. *Fab.*

94 *Quod quoniam constat, &c.*] Igitur cum semina assiduo motu exerceantur, cum percutiant, ac resiliant, docet vss. 14. semina ista resiliencia ad inæquales distantias reflecti; varietatem ictuum varietas reflectionum sequitur: ex iis autem quæ ad brevem distantiam reflectuntur, et arctiori spatio jactantur, ferrum, lapides, et reliqua dura et solida corpora componuntur: ex iis quæ ad longam distantiam resiliunt, et laxius vagantur, aër, ignis, et mollia ejusmodi et rara corpora constituuntur. *Creech.*

Nimirum nulla quies est] Mss. omnes, quos annotator noster consuluit, habent: *multa*. Unde faciendum censet: *invita*. Nimirum, quasi sensus foret: raro, nec facile, neque etiam lubenter aut sua sponte quiescere corpora prima: qui quidem an inde elici possit, alii viderint. *Vulgatæ*

lectioni: *nulla quies est, &c.* male respondet, quod sequitur: 'Sed magis assiduo,' &c. cur enim 'magis' dixit? ac non potius: 'prorsus assiduo?' vel simile quid? Melius forsitan erit restituere ipsam Mss. lectionem; ut sit sensus; nimirum multa quidem quiete gaudent corpora prima, sed pluribus tamen motibus magisque assiduis ac variis exercentur. *Preig.*

Constat] I. e. sine controversia est. *Lamb.*

95 *Reddita*] Attributa, ut sæpe alias. *Lamb.*

96 *Magis*] Imo potius. *Fab.*

97 *Consulta resultant*] Sic antiqui libri. In *Vulgatis* quibusdam: *confulta*. Marullus et Lambinus: *conflicta*. Ego libros sequor, licet vix intelligam; nisi 'consilire' a salio; et hinc 'consulta,' συμπεδήσαντα principia, i. e. coacta; elegantitalatione et allusione ad verbum, *resultant*. *Gif.* *Contusa resultant*] Sic reposui, partim conjectura ductus, partim veteris scripturæ vestigia secutus, cum libri manuscripti habeant, partim *consulta*, partim *conflicta*, partim *confulta*: licet et legere *conflicta*, ut olim edidi. Fuit et cum putarem legi posse *consuta*, ut respondeat illi quod statim sequitur, *connexa resultant*. 'Consulta' autem a verbo consilio, quod barbarus quidam probat, ineptum est, et suo auctore dignum. Nam neque consilio, is, it, in tota lingua Latina reperitur, neque si reperiretur, consultus participium ab eo fingi posset. Omnino *conflicta*, aut *contusa* legendum videtur. Nam corpora prima ex conflictu aut contusione resultare probabile est. *Intervallis magnis contusa resultant*. Μακρὰν διάστανται. Sic enim Epicurus (ut refert Laërt.) αἱ μὲν εἰς μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων διάστανται, αἱ δὲ αὐτὸν τὸν παλμὸν ἴσχουσιν, ὅταν τύχῃσιν εἰς τὴν περιπλοκὴν κεικλεισμένοι, ἢ στεγαζόμενοι ὑπὸ τῶν πλεκτικῶν. i. e. 'Aliæ atomi magnis intervallis inter se distant,

aliæ palpitationem cohibent, cum casus ita tulerit, in concilium et copulationem conclusæ, aut ab atomis perplexis et hamatis retentæ.' *Lamb.*

Conflicta] Ita Lambinus: Gifanius autem *consulta*, quod se intelligere negat: Mss. *consulta*, quod probat. Notum est quid 'conflicio,' *πυκνῶω, πυκνάζω*, &c. ita pro certo legendum. Exempla afferrem ex Plauto et aliis, ni operæ urgerent, et ratio studiorum. *Fab.* *Contusa*, Lambinus: *Consulta*, Gifanius: quam vocem vix intelligit, nisi 'constitire' a salio, et inde *consulta*: Mss. *Confulta*: quod probat Faber, notum est quid *Conflicio*, *πυκνῶω, πυκνάζω*, &c. ita pro certo (inquit) legendum. Sed festinantem Fabrum operæ urgebant, ideoque non vidit istam lectionem vs. 105. repugnare. *Conflicta* itaque amplector. *Creech.*

98 *Nexantur ab ictu*] I. e. copulantur, et coherescunt per plagam et ictum. quidam libri manuscripti tamen habent *vexantur*: quos non sum secutus. ne illud quidem dissimulabo, in uno scriptum esse *vexantur a victu*: quod ideo adscripsi, ut meminerint studiosi litterarum homines, librarios illos scriptores sæpe *u* pro *b* posuisse, et contra *b* pro *u*. Quis enim non videt, *a victu* pro *ab ictu* esse mendose scriptum? Atque hic locus me admonet mendorum illorum apud Non. in nominibus 'prolunivium' et 'proluvidinem,' ubi legendum *prolubium* et *prolubidinem*. *Lamb.* *Vexantur* quidam codices. Ut supra bis terve. *Gif.* Connectuntur per plagam. *Fab.* Quidam Codd. *Vexantur*; retineo *Nexantur*; vs. 100. admonitus. Hæc Epicurus apud Laërtium: Αἱ μὲν εἰς μακρὰν ἀπ' ἀλλήλων διάστανται, αἱ δὲ αὐτὴν τὴν παλμὸν ἔχουσιν, ὅταν τύχῳσιν εἰς τὴν περιπλοκὴν κεκλεισμέναι, ἢ στεγασόμεναι ὑπὸ τῶν πλεγματικῶν. *Creech.*

99 *Et quacunque magis condenso*] Sic habent duo libri manuscripti, Vaticanus et Bertinianus, et impressi omnes. Sed Faëri et impressi Florentini, *contenso*, quam scripturam agnoscit Priscianus lib. 10. eo loco, ubi docet, a verbo tendo fieri tensum et tentum. Ego *condenso* non improbo. Sic et 1. 567. 'Quorum condenso magis omnia conciliatu Arctari possunt.' *Lamb.* *Magis contenso*. Sic veteres quidam et Priscianus. In quibusdam veteribus et vulg. *condenso*, ut supra 1. 576. Sed vide menda similia inf. *Gif.*

100 *Exiguus intervallis connexa*] Sic legendum potius, quam *conjecta*, aut *conrecta*. Nam ex *connexa*, vera scriptura, factum *connexa*: ex quo *conrecta*. *Connexa* autem nullo modo ferri potest. *Lamb.* *Connexa resultant*. Ex quibusdam vet. libris ita scripsi. Quidam libri: *conjecta*. *Conrecta* Marullus, *connexa* Lambinus, male. Vide Indicem, et inf. 111. 555. *Gif.*

101 *Endopedita*] Impedita, atque implicata. *Lamb.*

Perplexis] I. e. inter se connexis et colligatis. Festus: 'Plexa, colligata significat ex Græco: cui nos etiam præpositionem adjicimus, cum dicimus perplexa.' Ter. Eun. 5. 1. 'Pergin' scelestia perplexe loqui?' Virg. Æn. 9. 391. 'perplexum iter omne revolvens Fallacis silvæ.' verbum 'perplexabile' apud Plant. Asinaria. Et in vocabulario Latino-græco, manuscripto, quod mihi commodavit Cl. Puteanus, ita scriptum est: *perplexus, πεπλεγμένος*. *Lamb.* *Perplexis*, *περιπεπλεγμένοις σχήμασι*, &c. *Fab.*

Ipsa] Cum ipsa per se naturaliter talem *σχέσιν* habeant. *Fab.*

103 *Et cetera de genere horum Paucula*] Sic distinguendum et interpretandum, ut sit hic Lucretii sensus: Ea corpora individua, quæ exiguis intervallis connexa, et suis perplexis

figuris impedita resultant, saxa, et ferrum, et cetera hujus generis paucula constituunt. *Lamb.*

104 *Quæ porro magnum, &c.*] I. e. ea porro, quæ inagnum per inane moventur, et vagantur, et cita dissiliunt longe, longeque resiliunt; ea creant aëra, et solem, et similia. *Lamb.*

Paucula] Nam multo pauciora numero sunt solida quam rara. *Fab.*

105 *Et cita dissiliunt*] Sic legendum, non, ut vulgo legitur, *Cetera dissiliunt*: quod mendum natum est ex indoctorum hominum arrogantia, aut certe inscitia, ac stultitia, qui hunc locum non intelligentes, corruerunt. Quidam vir doctus putabat legi etiam posse, *Citæque*, quod non displicet. Cum hæc scripsissem triennio post, Thraso ille, hanc emendationem sibi arrogans, scripsit, ita esse legendum ut edidi, et in vulgatis mendose legi *Cetera*. Quid flagitiosius? Quid impudentius? *Lamb.* Vulgati: *Cætera*, male. supra lib. 1. *Gif.* Vulg. Lib. *Cætera*: inepte quidam *Citæque*. *Creech.* Omnes libri Mss. *Cetera dissiliunt*, inquit auctor marginalium; adeoque in hunc modum distinguendos istos versiculos censuit, opinor, *Et cetera de genere horum. Paucula, quæ porro magnum per inane vagantur, Cætera dissiliunt longe, &c.* Sed contra Auctoris mentem, quantum video. *Preig.*

107 *Sufficiunt*] Suppeditant. *Lamb.*

108 *Multaque præterea, &c.*] Et præter illa corpora, quæ vel magnis intervallis, vel exiguis feruntur, ita tamen ut connectantur, et copulentur, sunt alia, quæ nondum congregi, neque connecti potuerunt. *Lamb.*

Multaque præterea, &c.] Præter illa semina, quæ brevibus spatiis resultantia in dura et solida corpora connectuntur, et illa quæ magnis vagantia, et longe recursantia mollia et rara corpora constituunt; alia sunt

ab omni nexu et concretionem libera et irrequieta, quæ aliis incursant, et perpetuo vexant: porro ut ostenderet quasi similitudine quadam perennem illam agitationem, qua atomi extra concretiones per inane quasi exercentur vs. 16. imitatus Democritum Leucippumque est, dum Aristotele referente compararunt atomos cum vocatis illis ramentis corpusculisve per aërem, *ἃ φαίνεται ἐν ταῖς διὰ τῶν θυρίδων ἀκτίσιν*, Quæ sunt in solis radiis per januas fenestrasve trajectis conspicua. *Creech.*

Magnum per inane] Virg. in Sileno Ecl. 6. 32. 'Namque canebat uti magnum per inane coacta Semina terrarumque, animæque, marisque fuissent.' *Lamb.*

109 *Conciliis rerum quæ sunt rejecta*] I. e. quæ cohærere, et conciliari, et consociari non potuerunt. *Lamb.* I. e. quæ nondum inhæsum, seu adhæsum suum reperire potuerunt. *Fab.*

111 *Uti memoro*] Veteres quidam: *memorabo*. Hoc natum ad illud: 'reii.' *Gif.*

113 *Contemplator enim*] Sic idem 6. 188. 'Contemplator enim, cum montibus adsimilata Nubila portant,' &c. mutuatus est et Virg. Georg. 1. 187. 'Contemplator item, cum se nux plurima silvis Induet in florem.' idem 4. 61. 'Contemplator: aquas dulces, et frondea semper Tecta petunt.' *Lamb.* Vide, inquit, &c. Pulvisculum autem illum atomos vulgus vocat: imperite ut cetera: atomus enim videri nequit, non magis quam ventus, qui tamen crassissimus est, *ὡς πρὸς ἄτομον*. *Fab.*

Cum solis lumina cumque, &c.] I. e. quandocunque solis lumina, &c. Sic Aristot. lib. 2. de Anima: *ὅσον τὰ καλούμενα ἐν τῷ ἀέρι ξύσματα, ἃ φαίνεται ἐν ταῖς διὰ τῶν θυρίδων ἀκτίσιν*. i. e. 'Ut quæ appellantur in aëre ramenta, quæ cernuntur in iis qui per fenestras transeunt radiis.' *Lamb.* *Cum*

cumque. Notandum in primis, pro, quotiescumque. non temere alibi. *Fab.*

114 *Insertum fundunt, &c.*] Sic omnes Vulgati et Veteres plerique ac Servius, ibi: *Namque canebat, &c.* Ecl. 6. Quidam tamen vetus meus et Lambini: *Inserti, forte radii.* Gif. Hunc locum habebat in animo Virg. cum scribebat, 'Clara per insertas fundebat luna fenestras.' De quo tot longæ *ῥήσεις*, et queis carere poteramus, in scholiis veterum. *Fab.* Quidam Codd. *Inserti radii*: quæ lectio videtur posse aliquo modo e Servio confirmari, qui ad 6. Ecl. Virg. scribit e Lucretio hæc corpuscula 'infusis' per fenestram 'radiis' solis videri. *Creech.* Imo non aliter puto fuisse lectum tempore Virg. qui ideo 'insertas' dixit 'fenestras.' *Hav.*

Per opaca domorum] Per parteis domus opacas. Quidam legendum censent *per aperta domorum*: sed errant, meo quidem iudicio. Illud admonendus est lector, in uno cod. manuscripto ita legi, *Inserti fundunt radii*: quam scripturam tamen minus probo. Hunc locum spectavit Servius cum adscripsit ad illum locum Virgil. in Sileno, 'Namque canebat uti, &c. Omne enim quod est, aut continet, aut continetur. et corpus voluit esse ἀτόμους, i. e. quasdam minutissimas parteis, quæ τμήνη, i. e. sectionem, non recipiunt. unde et ἀτομοί dictæ sunt. quas Lucretius minutiores dixit illis corpusculis, quæ infusis per fenestram radiis solis videmus. *Lamb.* Ita lege, nec illos audi, qui *Per aperta domorum* amant. *Creech.*

118 *Nec dare pausam*] Nec ipsa cessare, nec aliis cessandi facultatem dare. Pausa nomen est a Græco verbo παύω deductum: quod quietem et cessationem significat. utitur eodem et 3. 872. 'Inter enim jecta est vitæ pausa, vageque Deerrant passim motus ab sensibus omnes.'

ibidem: 943. 'Frigida quem semel est vitæ pausa secuta:' et item alibi. et Lucill. 'Hæc ubi dicta dedit, pausam facit ore loquendi.' Ennius p. 146. 'Pausam facit ore fremendi.' supra 1. 748. 'Neque pausam stare fragori.' *Lamb.*

119 *Conciliis, et discidiis*] Sic legendum ex auctoritate trium librorum manuscr. et nonnullorum impressorum. Discidium autem quid sit, supra diximus. Præter ea porro quæ ibi diximus, non pigebit me lectorem admonere, sic esse scriptam hanc vocem in vocabulario illo Claud. Puteani, eique hanc continuo interpretationem subungi: 'discidium,' χωρισμός. 'Discidium' inquit, i. e. separatio, et divortium. Nam 'discidium' etiam pro divortio inter virum et uxorem usurpatur. *Lamb.*

Exercita] Fatigata, agitata. sic Nonius in voce *exercitum*. Terent. Adelph. 4. 2. 48. 'Ego te hodie exercebo, silicernium.' Virg. Æn. 3. 182. 'Nate, Iliacis exerce te fatis.' Suetonius de Tiberio: 'Pueritiam habuit laboriosam, et exercitam, (al. *exercitatum*).' *Lamb.*

120 *Conjicere ut possis ex hoc*] Ut possis ex hoc parvorum corpusculorum concursu et conflictu, quæ per opacas domorum parteis solis radiis illustratas, infusis per fenestras, jactantur, conjicere, quo pacto primordia rerum per inane jactentur. *Lamb.*

121 *Quale sit*] Sensus, Ut facile intelligas quale illud sit quod dico, scilicet, Prima corpora in magno inani agitari. *Fab.*

122 *Duntaxat*] Quære, licet, in toto Latio exemplum non reperies hujus significationis: nam τὸ 'duntaxat' hoc loco non significat μόνον, aut γοῦν, ut vulgo, neque, ut Gifanius, scilicet: sed, usque adeo: Epiphonema est. Latini sermonis amatores notabunt. *Fab.*

123 *Exemplare*] Exemplar, specimen. *Lamb.*

Exemplare] Exemplar. Quæ nunc nomina in AR exeunt, omnino decurtata sunt; nam olim in *are* exhibant. *Fab.*

Et vestigia notitiae] Et vestigia, quibus ad eorum, quæ de primordiis rerum dicimus, intelligentiam et cognitionem pervenire possis. *Lamb.*

124 *Hoc etiam magis hæc*] Sic legendum, et ita scriptum est in tribus libris calamo exaratis: neque vero est, quod quisquam hoc loquendi genus improbet, ut insolens, *advertere animum hæc*, pro *advertere animum ad hæc*. sic enim loquebantur antiqui: cujusmodi illa sunt, 'adigere arbitrum,' et 'adigere jusjurandum,' pro 'adigere ad arbitrum,' et 'adigere ad jusjurandum.' Tale est illud Horatianum Epist. 18. lib. 1. 'Propugnat nugas,' i. e. 'pugnat pro nugis,' ad quem locum, si tibi commodum est, lege quæ annotavimus. *Lamb.* Marullus contra veteres libros scripserat: *huc*. Gif.

125 *Turbare*] I. e. turbas excitare, tumultuari. Nam *turbare* hoc loco absolutum est. sic Virg. 6. 800. 'Et septem gemini turbant trepida ostia Nili.' Et Terent. Hec. 4. 4. 12. 'dum ne reducam, turbent porro quam velint,' turbent (inquit Donatus) i. e. errent, et tumultuentur. Lucret. eod. lib. infr. 238. 'Aut ex offensu cum turbant corpore in ipso Semina,' ex quo illud impersonale apud Virg. Tityro, 12. 'undique totis Usque adeo turbatur agris,' ubi alii male scribunt *turbamur*. *Lamb.* Trepidare, motari. *Fab.*

126 *Quod tales turbæ*] Hujusmodi agitatio tumultuaria nullam habere potest causam, nisi motum impressum a principiis: quid igitur de Principiis ipsis dixeris? Quæ sequuntur, rem in aperto statuent: sunt enim clarissimæ perspicuitatis. *Fab.*

127 *Cæcos*] Obscuros et latenteis. Virg. Æn. 6. 30. 'Cæca regens filo vestigia.' M. Tull. lib. 2. de Orat. ad Quint. fratr. 'Res cæcas et ab

aspectus iudicio remotas.' Idem Lucret. infra proximo versu, 'Plagis ibi percita cæcis,' et ita sæpe. *Lamb.*

130 *In cunctas denique parteis*] Quidam libri scripti manu habent, *In cunctas undique parteis*. *Lamb.*

131 *Scilicet hic a principiis*] I. e. scilicet hoc motu jactantur et errant cetera omnia, ducto a principiis, seu a corporibus primis, motionis initio. vel sic: hic vagus motus corpusculorum omnium, quæ sub sensus nostros cadunt, a primordiis et corporibus primis nascitur. hæc mihi videtur hujus vulgatæ scripturæ, quæ etiam in codicib. antiquis reperitur, sententia. Quidam autem sic legi volunt, *Scilicet hic et princip. est omnibus error*, ut sit hæc sententia: Quippe etiam 'principia,' i. e. corpora prima, hoc modo jactantur et vagantur, quo modo minuta illa corpuscula, quæ in solis radiis inter se certare et depreliari videntur. *Lamb.*

133 *Parvo sunt conciliatu*] I. e. parva mole constant, paucorum primordiorum congressu concreta sunt. *Lamb.* In quodam Vet. Cod. nostro: *corpore conciliata*. Gif. Vis ratiocinationis: Quanto minora corpora et simpliciora concreta sunt, tanto et, ceteris paribus, agilior motus est, &c. atomus per se ipsa movetur, et ab illius motu concreta minora, &c. *Fab.*

134 *Et quasi*] Libri: *Ecquæ*. Gif. *Et quasi proxima sunt*] Quo enim propius ad simplicitatem principiorum accedunt concreta, tanto facilius moventur. *Fab.*

136 *Ipsaque, quæ porro*] I. e. et hæc ipsa, ea dico, quæ sunt ab aliis icta et impulsæ, lacessunt ea quæ deinceps paullo sunt majora. in duobus libris manuscriptis reperi scriptum, *Ictaque, quæ, &c.* quam scripturam non sum secutus, interpretationem verborum Lucretianorum esse suspicatus, ab aliquo studioso lectore ascriptam: deinde ab imperito librario in locum rectæ suppositam. Nam

'ipsa' intelligenda sunt ea corpora, quæ ictibus aliorum impulsa clientur, seu (ut tribus verbis dicam) corpora ab illis icta. *Lamb.*

137 *A principiis ascendit motus*] Ergo motus impressus et naturalis atomo: sed id jam superius. *Fab.*

Ascendit] Marg. nostra: *abscedit*, hand male. *Preig.*

Et exit paull. nostr.] Ut motum illum oculis cernamus, aliove sensu percipiamus. *Lamb.*

140 *Ne, quibus id faciant plagis*] Ita ex veteribus libris scripsi. *Ne pro non.* Vulgati: *Nec.* Gif. *Nec, quibus id faciant pl.*] Sic habent nostri libri veteres. quod si aliter haberent, tamen sic legendum esset. Hoc eo adscripsi, quod Thraso dicat scriptum esse in suis lib. veteribus, *Ne*: idque approbans ait positum pro *non*. Quo nihil ad hunc locum ineptius esse potest. *Lamb.* Adde, nam ratiocinationi aliquid deest, adde, inquam, 'Nisi a motu principiorum.' *Fab.*

141 *Nunc quæ mobilitas*] Nunc docere parat, quanta mobilitate prædita sint prima corpora: idque argumento, seu comparatione a minori. *Lamb.*

Reddita] I. e. attributa: ut supra hoc eodem lib. 95. 'Nimirum nulla quies est Reddita corporibus.' ibidem, non longe a principio, 64. 'Quæve sit ollis Reddita mobilitas.' et infra eodem lib. 757. 'Præterea si nulla coloris principiis est Reddita natura.' et 1. 204. 'Si non, materies quia rebus reddita certa est Gignundis.' ibidem, 578. 'Denique jam quoniam generatim reddita finis Crescendi rebus constat,' &c. ibidem, 629. 'Porro si nulla est frangendis reddita finis Corporibus.' et 3. 618. 'Si non certa loca ad nascendum reddita cuique Sunt.' et 5. 619. 'Non (inquam) simplex his rebus reddita causa est.' *Lamb.* Nunc ostendet quanta motus celeritas in principiis sit. Sunt autem versus plane admirabiles. *Fab.* Ad declarandam celeritatem atomorum

solaris lucis trajectionem per tanta hæc spatia adeo celerem tanquam argumentum a minori vss. 26. inducit. Lucem e moleculis quibusdam ex sole, ipso fonte lucis, profluentibus constare sentiebant Epicuræi, has insuper moleculas constare e principiis diversis motibus agitatis, unde communis molecularum motus tardior fit et remissior, denique per aërem non invenire viam, sed facere; et aërearum particularum occursu retardari: semina vero simplicia esse corpora, non privatis partium suarum motibus impedita, et per liberum inane deferri: et hinc concludunt radios solis cum sunt tenuissimæ quædam atomorum contexturæ, quæ in unum motum non omnes consentiunt, neque per spatium plane liberum tendant, concedere debere celeritate ipsis atomis, cum et solutæ, et spatio penitus libero feruntur. *Kal mèn kal ò dià tou keuou fora katà mēdēmiān apantēsiv tōn antikoψάντων γινομένη πᾶν μήκος περίληπτον ἐν ἀπερινοήτῳ χρόνῳ συντελεῖ, &c.* Epicurus ad Herodotum. *Creech.*

143 *Primum aurora novo, &c.*] Hunc locum mutuatus est Virgil. *Æn.* 4. 584. 'Et jam prima novo spargebat lumine terras Tithoni croceum linquens anrora enbile.' *Lamb.* In Macrobi. lib. 6. cap. 1. *Cum primum aurora respergit.* Male, ut puto, contra omnes libros. Gif. Argumentatur a minori ad majus; si enim tanta mobilitas per plenum, certe per spatium minus liberum, uti aër est, &c. quanta igitur per inane? *Fab.* Macrobius olim, *Cum primum Aurora respergit.* *Creech.*

144 *Nemora avia pervolat.*] Etiam hunc locum mutuatus est *Æn.* 8. 24. in princip. 'Omnia pervolat late loca, jamque sub auras Erigitur.' Iterum Lucret. inf. 346. 'Et quæ pervolgant nemora avia pervolitant.' *Lamb.*

145 *Aëra tenerum*] Ut supra, 'te-

neras aëris auras; liquidum, cedentem,' *μαλακόν, &c. Fab.*

Liquidis vocibus] Horatius hinc, *Carm.* 1. 24. 3. 'Cui liquidam pater Vocem cum cithara dedit.' *Fab.* Et Virg. *Georg.* 1. 410. 'Tum liquidas corvi presso ter gutture voces Aut quater ingeminant.' *Creech.*

147 *Convestire*] Translatio. sic poëta quidam vetus apud M. Tull. *Tuscul.* 3. 'Herbis prata convestier.' *Lamb.* Virgilius *Æn.* 6. 640. 'Largior hic campos æther et lumine vestit.' *Creech.*

148 *Omnibus in promptu*] Ante oculos omnium positum, omnibus apertum: *ἐπιπολῆς ἐστίν. Lamb.*

149 *At vapor*] Vapor, i. e. calor, ut sæpe alias. argumentum est, ut dicebam, a minori, hoc modo: Si calor et lumen solis, quæ ipsa constant ex corporibus primis, tam cito meant per spatium, quod non est inane: quanto citius credibile est corpora prima per inane deorsum moveri? ad hanc autem sententiam pertinent illa, quæ sunt 6. 956. 'Et tempestates terra cæloque coortæ, E cælo emotæ, terraque, repente facessunt.' Præterea quod dicit hic Lucretius vaporem et lumen a sole mitti, idem fere dicitur infra, 210. aliis verbis: 'Sol etiam summo de vertice dissipat omneis Ardorem in parteis, et lumine conserit arva.' idemque de igne supra 1. 664. 'Æstifer ignis uti lumen jacet, atque vaporem.' *Lamb.*

150 *Quo*] Quamobrem. *Fab.*

151 *Aërias quasi dum diverb.*] Tres libri manuscripti, et aliquot typis impressi: utrique Aldini, Parisienses, utrique Lugdunenses, habent, *quod sol diverb. undas.* Pontanus legebat, *aërias quasi dum.* atque hæc scriptura reperitur in cod. Bertin. et Memm. ex qua, si conjecturam facere liceret, ego existimarem legendum, *Aërias quasi tum diverberet undas.* Verum tamen eam, quam secutus sum, scripturam rectam et veram esse puto:

cujus sententia non est obscura. hoc enim significat: vapor, id est, calor quem sol mittit, non transit per inane vacuum. idcirco tardius ire cogitur, interea dum undas aërias, i. e. humidum et caliginosum aërem, permeando, quasi diverberat. *Lamb.* I. e. aërem, liquidum. Gif. I. e. aërem liquidum, inquit Gifanius: pessime: neque enim argumentationis vim animadvertit. Deinde deterrimam lectionem secutus est, hanc scilicet: *aërias quod sol diverberet undas.* Sed hic morari nolim: illud 'quasi' plane necessarium est, debetque jungi cum 'undas,' hoc sensu, quem tibi, lector, probatum iri confido: At calor ille solis, quantumvis celer sit, tamen cogitur meare per aërem turbidum, et quasi undosum, propter ventos, et accessum decessumque exhalationum, quæ perpetuo in illum recipiuntur. Præterea corpora primordialia singillatim, divulsa alia ab aliis jactantur; at corpora lucis et caloris ex globo solis manantia meant complexa, *συμπλεχθέντα*, inter se se, ac conglobata, inde itaque fit, ut tardius eant. *Fab.* Gassendus, et Codd. *quasi dum*: Alii *quod Sol*: quam tanquam pessimam lectionem Faber rejicit, et ex voce illa 'undas' mira extorquet; calor ille solis quantumvis celer sit, tamen cogitur meare per aërem turbidum, et quasi undosum, propter ventos et accessum decessumque exhalationum, quæ in illum perpetuo recipiuntur. *Creech.*

152 *Corpuscula quæque vaporis*] Sic legendum, non *vapores*, ut habent omnes fere codices vulgati, et nonnulli veteres. sed veritas et ratio vaporis efflagitant. *Lamb.* Ita in veteribus nostris. In aliis et Vulgatis: *vapores.* mendose. Gif.

153 *Complexa*] Compositum nomen est a *con* et *plexa*, ut perplexa, implexa: non participium a verbo complector. *Lamb.*

154 *Simul inter se retrahuntur*] Sic

legendum est, si auctoritatem quatuor librorum manuscriptorum, quibuscum consentiunt impressi Paris. Veneti antiquiores, sequimur. denique hanc scripturam agnoscit Priscianus lib. 8. Sed ego, et libris omnibus repugnantibus, et Prisciano, si hic mendo caret, reclamante, *tardantur* legendum puto, sententia longe planiore et concinniore. Quin Priscianum et libros Lucretianos corruptos esse arbitror: et a Lucretio ac Prisciano *tardantur* scriptum esse existimo. Verumtamen judicent hac de re eruditi. *Lamb.* Legendum putat Lambinus *tardantur*, 'vel libris omnibus,' inquit, 'reclamantibus:' miror; neque enim unquam melius Lucretius locutus est. Qui in angusto aditu, cum magna hominum multitudo est, *συνωλόθησαν*, ii facile vident, nullum dubitandi locum fuisse. *Fab.* Reclamantibus omnibus libris, Lambinus legit *tardantur*: Faber libros sequitur, et addit, nunquam melius Lucretius locutus est. Qui in angusto aditu, cum magna hominum multitudo est, *συνωλόθησαν*, illi facile vident nullum dubitandi locum fuisse. Hæc ille, sed rem ipsam non attingit: semina quæ corpora rara, qualia sunt radii solis, constituunt, cito dissilire, et longe recursare asserit Lucretius, horum vero dissilientium longeque recursantium communem motum tardiolem fore quis non percipit, ideoque semina inter se retrahi? *Creech.*

Et extra] Dum enim effunduntur ex globo solis, undique ab ambiente aëre efficiuntur. *Fab.*

155 *Officiuntur*] Mire ex verbo absoluto *officio*, patiens fecit *officior*. Id quod notat Priscianus eo quem dixi libro. Hinc participium *effectus*: Lucret. lib. 5. 774. 'Quove modo soleant effecto lumine obire.' *officiuntur* autem valet obstando et officiendo impediuntur. Sic M. Tull. a verbo 'obstrepo,' fecit 'obstrepore,' sic enim

ille orat. pro M. Marcello: 'Aut dum leguntur, obstrepi clamore militum videntur.' *Lamb.* Miror, inquit interpres, ex verbo absoluto, patiens fieri. Sed nonne dicebant, 'Ille aut ille nocetur?' quod idem est. *Fab.*

157 *Res remoratur*] *Crescere moræ* B. vitiose, ut et *se remoretur*. *Creech.*

158 *Suis e partibus unum*] I. e. effecta unum corpus, atque unum totum e suis partibus. hoc dicit, non quod significare velit, corpora prima partibus constare, sed ut ostendat esse infracta, ac solidissima. sic supra 1. 336. 'Quæ minimis stipata coherent partibus arcte: Non ex ulorum conventu conciliata, Sed magis æterna pollentia simplicitate.' *Lamb.*

159 *Connixa*] Sic legendum, non *connexa*: quanquam reclamantibus omnibus libr. manuscript. et impressis, præter Venetos recentiores. *Lamb.* *Connixa* in veteribus quibusdam. Vulgati: *connexa*. ut et Marull. *Gif.* Hic locus vulgo male explicatur, qui scilicet male legatur. Sic enim emendari oportuit, *At, quæ sunt solida primordia simplicitate, Cum per inane meant vacuum, nec res remoratur Ulla foris, quin ipsa suis e partibus unum, Unum, in quem cæpere locum connixa ferantur.* Natus autem error est *ἐκ τῆς παρρησίας* scriptoris librarii, qui ante oculos habebat versum illum, 'At quæ' . . . Docti viderint, docti, inquam. *Fab. Emend.* Recte: et frustra *Connexa* legitur. *Creech.* *Suis e partibus unum, Unum in quem connixa locum, &c.*] Satis in emendationibus, ubi de Palilogia, &c. ostendimus, qua ratione hic locus intelligendus esset: sed quia deprehendi aliter sentire Lambinum, ejus verba proferam, 'I. e. effecta unum corpus, atque unum totum e suis partibus: hoc dicit, non quod significare velit, corpora prima partibus constare, sed ut ostendat esse infracta, ac solidissima.' Fallitur, hoc tantum: satis enim esse debet quod errorem

indicavi: est quippe mera Palilogia. Vide Emendationes. Ejus figuræ occasione fiet ut loci cujusdam apud Ovidium in Amor. lib. 3. Eleg. 14. emendationem proponam. Poëmatis argumentum est, ut si peccatura sit puella, occulte peccet. 'Mens abit et morior, quoties peccasse fateris, Perque meos artus frigida gutta fluit.' Mox addit, 'Tunc amo, tunc odi frustra quod amare necesse est, Tunc ego, sed tecum, mortuus esse velim.' In tertio versu illud 'amo,' locum habere, si quis judicium consulat, non putabit: id enim res ipsa indicat; legendum crediderim, *Tunc ah! tunc odi frustra quod amare necesse est.* *Fab.*

162 *Multiplexque loci spatium*] Cod. Vaticanus habet *Multiplicesque*: ex qua scriptura suspicari possit aliquis, legendum *multiplicis que loci spatium*: ego tamen vulgatam lectionem retineo. *Lamb.* *Multiplicis que loci.* Ita ex quibusdam veteribus scripsi. Ut et inf. 4. 208. In aliis: *Multiplexque*. *Gif.* Arridet magis altera lectio, *multiplicis que loci spatium, &c.* ex Mss. Codd. *Fab.* Legat qui velit *Multiplicis que*. *Creech.*

163 *Pervolgant*] Celebrant, complent. *Lamb.* Plane ut 'concelebrant' in 1. replent, convestiant, perfundunt, &c. *Lamb.* et *Fab.* Ita veterem poëtam apud Varr. dixisse 'litus pervolgans,' docet Turneb. Adv. 23. 16. *Hav.*

Solis fulgura] Solis fulgores, sen lumina. nam fulgur et fulgor idem valent, præsertim apud Lucr. *Lamb.* Lux, splendor, nitor, &c. *Fab.*

164 *Consilio*] *Τῇ προαίρεσει*. mendose in quibusdam libris legitur *Consilio*. significat enim, non esse *προαίρεσις*, i. e. consilium, in corporibus primis, neque illa consulto aut moveri, aut tardari. Sic supra 1. 1021. 'Nam certe neque consilio primordia rerum Se ordine quæque suo, atque sagaci mente locarunt.' *Lamb.* Hic

vs. deest in quodam vetere nostro. *Gif.* Neque enim dixerit quispiam, principia dum inter sese deliberant quæ prima, quæ secunda ferantur, cessare, morari. *Fab.* Hunc versum quidam Codd. non agnoscunt, et in sequenti versu pro *perscrutari* exhibent *persectari*. Qui retinet, Fabri explicatione fruatur: Neque enim dixerit quispiam, principia dum inter se deliberent quæ prima, quæ secunda ferantur, cessare, morari. Qui rejicit, eo modo quo potest, explicet. *Creech.* *Nam neque consilio.* Margo noster. Abest hic versus merito ab omnibus Mss. Verum quæ ista erit connexio? quis sensus: 'Primordia, quæ solida sunt simplicitate,' vs. 157. 'debent præcellere mobilitate' vs. 160. 'nec perscrutari primordia,' &c. rectone? an accusandi casu posita postrema hæc vox? Male igitur rejicitur hic versus, qui ad sanum sensum constituendum requiritur. Atque is demum hic est: Nam primordia, neque *concilio* (quæ lectio mihi magis placet) morari, hoc est, instar senatus alicujus consessum aliquem agere, neque 'res singulas perscrutari' coguntur, ut deliberent, dispiciant, ac 'videant, qua ratione quæque gerantur.' *Preig.*

165 *Nec perscrut. prim.*] I. e. nec primordia debent singula quæque perscrutari, ut videant, &c. In nonnullis libris vulgatis et antiquis legitur, *Nec persectari*. *Lamb.*

166 *Geratur*] Administretur a natura: vel lege *genatur*, i. e. gignatur. Quod autem Thraso hoc loco 'geratur,' interpretatur gignatur, procudatur, seu producat, primum veritate victus fatetur tacite legendum esse *genatur*: deinde facit intelligendo, ut nihil intelligat: postremo suam linguæ Latinæ inscientiam indicat ac declarat. *Lamb.* Lambinus: *genatur*, male. Vide Indicem: 'Geri.' *Gif.*

167 *At quidam*] Hæc disputantur

in Platonem, et in Stoicos: qui mundum a Deo creatum esse, et ejus providentia gubernari volunt, non ut Epicurus, qui ex atomorum concursione fortuita hunc mundi pulcherrimum ornatum esse perfectum, et sine ulla divina providentia aut opera æquabilem, et ratum, et immutabilem rerum omnium ordinem conservari existimat. quam Epicuri sententiam sic insectatur et refellit M. Tull. lib. 2. de N. D. 'An cum machinatione quadam moveri aliquid videmus, ut sphaeram, ut horas, ut alia permulta; non dubitamus, quin illa opera sint rationis: cum autem impetum cæli admirabili cum celeritate moveri vertique videamus, constantissime conficientem vicissitudines anniversarias cum summa salute et conservatione rerum omnium; dubitamus, quin ea non solum ratione fiant, sed etiam excellenti quadam divinaque ratione?' Idem eod. lib. paullo superius: 'Isti autem quemadmodum asseverant, ex corpusculis non colore, non qualitate aliqua, quam *πολύτητα* Græci vocant, non sensu præditis, sed concurrentibus temere, et casu, mundum esse perfectum, vel innumerabilis potius in omni puncto temporis alios nasci, alios interire? Quod si mundum efficere potest concursus atomorum: cur porticum, cur templum, cur domum, cur urbem non potest? quæ sunt minus operosa, et multo quidem faciliora.' Heraclitus autem, *κόσμον* (inquit) *οὐτε τις θεῶν, οὐτε τις ἀνθρώπων ἐποίησεν*: i. e. 'mundum neque quisquam Deorum, neque quisquam hominum effecit.' 'Quasi metueret' (inquit Plutarchus) 'ne a Deo re abjudicata, i. e. hoc judicato, Deum non esse mundi opificem, suspicari posset aliquis, hominem esse ejus effectorem. Sed præstat nos (inquit ille) Platoni fidem habentibus et prædicare, et canere, hunc mundum a Deo esse conditum. Mundus enim omnium quæ

sunt, pulcherrimum quiddam est: Deus omnium causarum efficientium, causa est optima.' *Lamb.* Contra Stoicos, Academicos et assertores providentiæ. *Materia Naturam*: i. e. materiam ipsam. *Fab.* Providentiæ impotentissimus impugnator Lucretius scommata quædam vss. 16. effundit contra eos qui materiam inertem dicunt, et non vi sua aut necessitate naturæ, sed mente Divina motam esse et dispositam; rudem deinde materiam sine ulla arte aut consilio hunc mundum posse constituere, eaque perficere opera, quæ vulgus hominum rationi et providentiæ attribuit; voluptatem esse ducem vitæ hominum, illius nutu omnes regi et gubernari; nec hominum causa mundum hunc, aut quidvis aliud a Deo fieri, audacter et impie affirmat. Denique promittit se olim ostensurum compagem mundi tam ineptam, inconcinnam, et vitiosam esse, ut Divina sapientia sit prorsus indigna. Quid fecerit hic promissor tanto hiatus dignum, lib. 5. videbimus. Interim quanto sapientior ille qui 'Cælos Dei gloriam enarrare' dixit! *Creech.*

168 *Reddi*] Hæc constans Mss. Lugd. Bat. est scriptura, unde patet, neque *rentur* hic ferri posse, neque aliter quam *admoderate* legi in versu sequenti debere. Quidam, inquit, ignari, stulti, objiciunt naturam tam admoderate reddi non posse rebus humanis sine Deum numine &c. fingunt Deos hæc omniaque constituisse. *Hav.*

169 *Tantopere humanis*] Tam compositis, quæque humanæ prudentiæ rationibus similes sint. *Fab.* Cum Salmasio tamen e Mss. rectius forsitan legatur pro *Ac moderatis*, *Admoderate humanis rationibus*: i. e. ut humanæ rationes postulant: et hæc Interpretatio optime respondet vs. 174. 'Quorum omnia causa Constituisse Deos fingunt.' *Creech.*

Ac moderatis] Ordo verborum est:

rentur materiæ naturam non posse annorum tempora mutare, frugesque creare, sine Deorum numine, rationibus tantopere humanis. i. e. tam humanis, tamque prope ad rationem humanam accedentibus, et tam moderatis, id est, tam temperatis, constantibus, ratis, et certis. sic autem hunc locum restitui, cum vulgo legatur *ac moderate*, veterum codicum auctoritate fretus, et tamen nonnihil etiam conjectura ductus. *Lamb.* Sic editum de conjectura Lambini, cum antea esset: *ac moderate*. Ms. maximi patris et nobilissimi filii Vossiorum: *humanis rationibus atmoderate*. Nimirum scribendum est: *Tantopere humanis rationibus admoderate*. i. e. accommodate, attemperate, voce Terentiana, opportune, sic ut rationes necessitatesque humanæ exigunt. Vulgatæ quidem ne sensus constet. Gron. Obs. 3. 6. Ex scripto codice plane legendum opinor: *admoderate*. Putant, inquit, qui *τὴν πρόνοιαν* asserunt, sine divino numine tempora annorum mutari non posse admoderate humanis rationibus, i. e. prout humanæ rationes postulant. 'Admoderate,' ut 'adtemperate' apud Comicum: Andr. 5. 4. 13. 'Adtemperate venit in ipsis nuptiis.' Tantopere admoderate, adeo consentaneæ humanis rationibus. Nec *admoderare*, nec *admoderari* satis placet Salmas. Epist. XLVIII. Haud dissimili loquendi forma Horatius dixit: 'Naturæ convenienter vivere,' &c. *Preig.*

171 *Et jam cetera mortaleis, &c.*] I. e. jam etiam cetera, ad quæ diva voluptas homines quasi manu ducit, nempe ut per res Venereas genus suum propagent, ne genus humanum funditus intereat, repete *ἀπὸ κοινοῦ*, rentur illi materiam efficere aut consequi non posse sine Deorum nutu, voluntate, ac providentia. Quidam legendum putant, *Nec tam cetera*, subintelligentes rentur naturam materiæ posse, &c. Quæ scriptura eo-

dem recidit. *Lamb.*

172 *Dux vitæ d. vol.*] Voluptas, quam homines, atque adeo omnes animantes ducem sequuntur, aut certe sequi debent. Volunt enim Epicurei omnia in hac vita ad voluptatem, tanquam ad finem, esse referenda. *Lamb.*

173 *Res per Veneris*] Per complexum Venereum. sic loquitur infra eod. lib. 473. 'Aut juvat egrediens genitales per Veneris res,' ibid. 922. 'Inter sese ullam rem gignere conveniendo Per Veneris res,' &c. et 5. 922. 'Nec reperire cibum, nec jungi per Veneris res.' *Lamb.* τὰ Ἀφροδίτια: ut 'res sacras' τὰ Θεῖα dixit Severus in Æt-na vs. 463. teste Scaligero. *Hav.*

Blanditim] I. e. Blandiendo. *blanditim* dictum, ut exsultim, insertim, cursim, raptim. *blanditim* autem esse legendum conjeci ex scriptura, quæ reperitur in uno vetustiss. codice, *blanditir*. 'Blanditir' enim factum ex blanditiz, quod valet blanditim: ut supra raptis ex raptim. reperi et in alio *blanditum*. *Lamb.* *Blanditim*. Ita Lambinus, rectissime. Vulgo et in aliis veteribus: *blanditum*. *Gif.*

174 *Quorum*] In nomine possessivo 'humanum,' primitivum inclusum est 'hominum,' ut sit 'genus humanum' pro 'genus hominum:' et ita conveniet provocabulum relativum 'quorum.' *Lamb.* Hominum. Antea tamen humanum genus dixerat; sed numerum mutavit. jam supra. *Fab.*

175 *Cum fingunt*] Sic nunc edendum curavi, codicem Bertinianum et Memmian. et Vatic. secutus, in quibus scriptum est *confingunt*. Sententia autem et ordo verborum est: quorum (hominum) causa cum fingunt Deos omnia constituisse, omnibus in reb. magnopere videntur a vera ratione aberrare. *Lamb.* *Confingunt*] Ita veteres libri. Marullus: *fingunt*, sed in omnibus. Videbatur illi nimis abruptum illud: *Omnibus*. Ego libros sequor. Nam et ita sæpe. Forte

etiam legendum: cum fingunt. Gif.

177 *Nam quamvis rerum*] Etiam libro quinto, hi qui deinceps sequuntur, sex versus ponuntur. *Lamb.* Quasi diceret: Si etiam principia rerum physicarum ignorarem, tamen ex consideratione cœli ipsius, in quo isti curiosos Deos statuunt quasi in specula; ex universa meteorologia, et infinitis aliis ostendere possem, &c. *Fab.*

178 *Ex ipsis cœli rationibus*] Sic loquitur 1. 50. 'Nam tibi de summa cœli ratione, Deumque Disserere incipiam.' *Lamb.*

179 *Reddere*] Ἀποδιδόναι, ostendere, ob oculos ponere, colligere. *Lamb.* Ostendere, probare, docere. alibi. *Fab.*

180 *Nequaquam nob. divinit. &c.*] Sic 3. 14. 'Nam simul ac ratio tua cœpit vociferari, Naturam rerum haud divinitus esse coortam,' &c. al. *creatam.* *Lamb.*

181 *Quæ tanta est*] Quamque hæc sint B. *Creech.*

183 *Nunc id quod s.*] Hic versus videtur supervacaneus, minimeque Lucretianus. *Lamb.* Hunc versum ὁβελίζει Dionys. recte opinor. *Fab.* Hunc versum rejicit Lambinus, an merito alii judicent, certe nec supervacaneus est, nec Lucretio indignus. Olim affirmaverat semina omnia deorsum tendere, et omnem motum sursum esse violentum, idem urget vs. 33. et docet nullum corpus, ne ignem quidem ipsum, naturaliter sursum ferri, sed vi aliorum corporum extrudi, eodem modo quo succus in arboribus, sanguis e venis exiliens et trabs aquis immersa; quis enim dubitat et succum istum, et sanguinem, et trahem istam in inani deorsum tendere, licet alter per truncum ascendat, alter e venis emicet, et altera ex undis emergat: observat denique radios solis ad terram deorsum tendere, stellas etiam, meteora ignita, et fulmina in terras cadere, et concludit flammam non vi sua, sed corporum

extrudentium impulsu sursum ferri: καὶ τὰ πρῶτα μὲν ἄπλῶς, καὶ τὰ ἐξ ἐκείνων συγκρίματα βάρος ἔχει: Plutarchus 1. Plac. Phil. Cap. 12. Et Simplicius docet Epicuri fuisse sententiam ἅπαν σῶμα βάρος ἔχειν, τῷ δὲ τὰ βαρύτερα ὑφίστασθαι, τὰ ἥττον βαρέα ὑπὲρ ἐκείνων ἐκθλίβεσθαι ἐπὶ τὸ ἄνω. *Creech.*

184 *Nunc locus est*] Nunc conatur docere, omnia corpora, sua vi, et natura deorsum ferri: quod si qua sursum interdum ferantur, eum motum esse violentum, atque ab ipsorum natura alienum. Sed videtur hic legendum, *Nunc opus est*, &c. Verumtamen nihil ausim mutare. *Lamb.*

185 *Sua vi*] Naturaliter. Nam nec ignis quidem sine vi, sine expressione seu extrusione alta petit, nullum enim corpus sursum fertur naturaliter. *Fab.* Ciceronis de Epicuri hac opinione locum illustrat Turneb. in Operib. pag. 229. *Hav.*

187 *Nec tibi dent in eo f.*] I. e. nec te in eo inducant, nec tibi sint fraudi, et cogant te credere, non omnia corpora sua sponte deorsum ferri. *Lamb.* In eo] Ita ex veteribus nostris scripsi. Vulgati: timeo. Gif. Sic legendum est, non, ut vulgo, timeo: quam scripturam in secunda editione representavimus a Turnebo admoniti, cum eam in libris nostris veterib. repertam, in prima per imprudentiam, et aliud agentes prætermissemus. *Lamb.* Nec alii, vitiose: et imperite. Timeo pro in eo legit Nardius. *Creech.*

188 *Augmina sum.*] Augescunt. *Lamb.*

Sursus enim vorsus gignuntur] In vet. quibusdam: Gignunt. Gif. Est tacita ἀνθροποφορὰ, Sursum enim, inquit, fertur ignis; ad quam versu sequenti respondet, Sed fruges et arbores in altum feruntur, propter vim subigentem quæ e terra prorumpens in altum crescere cogit, cum tamen omnia pondera naturaliter (quantum in se est) ferantur deorsum. *Fab.*

189 *Et sursum nit.*] Solutio est. respondet autem hoc modo: quid tum postea, si flammæ sursum moventur? Etiam fruges et arbores sursum crescunt, cum tamen omnia corpora, quantum in ipsis est, deorsum moventur. *Lamb.*

Nitidæ fr.] Snp. 1. 253. 'At nitidæ surgunt fruges,' &c. *Lamb.*

191 *Subsiliunt*] Sursum saliant. Itaque malim legi *sussiliunt*. 'Sussum' enim dicebant antiqui pro sursum, et 'deossum' pro deorsum. *Lamb.* Bene Lambinus: videndum autem an in tota lingua Latina verbum 'subsiliere' locum habeat. 'Sussiliere' procul omni dubio non a præpositione sub, sed suso susum, quod sursum valet, suam significationem mutuatur. *Preig.*

192 *Degustant*] Translatio est; depascuntur, absumunt, lambunt, ut loquitur Horat. Sat. 1. 5. 73. 'Nam vaga per veterem dilapso flamma culinam Vulcano, summum properabat lambere tectum.' *Lamb.* Hanc metaphoram ad telum transtulit Virgil. Æn. 12. 376. 'et summum degustat volnere corpus.' Alio autem loco bibere dixit, de sagitta Æn. 11. 804. 'virgineumque alte bibit acta cruorem.' *Fab.*

193 *Sine vi subjecta putandum est*] Ita etiam in libris nostris, et aliis etiam vulgatis. Lambinus ex uno codice: *subigente*. Est pro dactylo. Vide Indicem: 'Versus.' Gif. *Sine vi subigente*] Sic restitui ab uno cod. manuscr. adjutus, cum in aliis omnibus libris legeretur, *sine vi subjecta*, plane mendose; quod homo barbarus probat, cum syllaba postrema vocis *subjecta*, longa sit. Quid est autem tam perversum, aut incitum, quod non probet ac recipiat stupor cum impudentia et arrogantia conjunctus? *Lamb.* Ita Lambinus uno Ms. adjutus. Alii omnes *subjecta*. *Creech.*

194 *Quod genus*] I. e. quale est, seu cujus generis est. sic sæpe alibi lo-

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

quitur, exempli gratia, 3. 222. 'Quod genus, aut Bacchi cum flos evanuit, aut cum,' &c. ib. 278. 'Quod genus, in nostris membris, et corpore toto Mista latens animi vis est, animæque potestas.' ib. 432. 'Quod genus, in somnis sopiti ubi cernimus alta Exhalare vapore altaria.' ibid. 596. 'Quod genus est, animo malefactum cum perhibetur.' iv. 272. 'Quod genus illa, foris quæ vere transpiciuntur, Janua cum per se transpectum præbet apertum.' et 5. 478. 'Quod genus, in nobis quædam licet in statione Membra manere tamen, cum sint ea quæ moveantur.' et Marcus Tullius de Invent. 2. 'Id faciet, si ostendet aliqua ejus nota et communia officia: quod genus in parenteis, cognatos, amicos,' &c. Idem ibid. 'Nam est quiddam, quod sua vi nos alliciat ad sese, non emolumento captans aliquo, sed trahens sua dignitate: quod genus, virtus, scientia.' Lucill. Sat. lib. 6. 'Crebræ ut scintillæ in stricturis: quod genus olim Ferventi ferro,' &c. *Lamb.* Quod genus] Veluti, quemadmodum. *Fab.*

195 *Cruorem*] Notandum, sanguis mittit cruorem. aliud enim sanguis, aliud cruor, aliud inquam, non quod ad substantiam, sed πρὸς ἀλλοίωσιν, et frige factionem. Proprie enim, ubi ex venis effusus est, sanguis dici amplius sanguis non debet, sed cruor. *Fab.*

196 *Nonne vides etiam, &c.*] Delectatus videtur Lucretius hoc versuum principio: ut inf. vs. 207. 'Nonne vides longos flammæ ducere tractus?' et 4. 1297. 'Nonne vides etiam guttas in saxa cadenteis?' et 5. 601. 'Nonne vides etiam quam late parvus aquai Prata riget fons interdum, campisque redundet?' ibid. 645. 'Nonne vides, etiam diversis nubila ventis, Diversas ire in parteis, inferna supernis?' et 6. 806. 'Nonne vides etiam terra quoque sulfur in ipsa Gignier?' &c. *Lamb.*

197 *Nam quam magi' mersimus altum*]

3 Z

Sic restitui ex auctoritate veterum codicum, partim ex conjectura, *quam magis, tam magis*. Sic loquebantur politi illi scriptores, ut sup. admonuimus. jam hoc 'mersimus altum,' seu 'alte,' significanter et proprie dictum. Itaque quæ 'mersa' hic dicuntur, mox dicuntur 'emergere.' Atque hoc totum barbarus homo sequitur, et probat, quasi suum. Vulgata autem scriptura *urgimus*, inepta est. Alii *ursimus* reponunt, quod, sicubi reperitur, natum est ex 'mersimus.' *Lamb.* Nam *quam magis ursimus alte*] Ita veteres omnes et vulg. Lambinus tamen: *mersimus*, non recte. *Gif.* *Quam magis urgimus* B. et alii Codd. 'urgere' enim apud Veteres ut fervere: alii *ursimus*. Creech. Ego *ursimus* præfero, mox enim *pressimus*, non *premissus*. Dein opponitur prius hoc τῷ 'revomit,' efficacius quam si legas *mersimus*; est enim metaphora a cibo desumpta, quem qui sumere vult invito stomacho, urget per fauces, unde postea sæpius revomitur. *Hav.*

199 *Revomit*] Alibi scriptum est *removet*: minus recte. *Lamb. Gif. et Creech.*

200 *Plus parte*] Dimidia parte amplius. *Fab.*

203 *Sic igitur debent, &c.*] Quemadmodum (inquit) ligna sponte quidem sua deorsum feruntur, sed per expressionem quandam, et vi subigente, sursum moventur, et in aquam mersa, revomuntur, ac rejiciuntur: ita dicendum est flammam non suapte natura, sed vi aliqua expressas, per anras subvolare. *debent succedere*, i. e. credibile est succedere: quod est sursum moveri. *Lamb.*

204 *Expressæ*] Ἐκδιφθεῖσαι, per expressionem emissæ. *Lamb.*

Succedere] Εἰς τὰ ἄνω φέρεσθαι, sursum ferri. *Fab.*

Quamquam] Quamvis pondera flammæ contendant naturaliter deducere flammam, deprimere, καταβάλλειν,

&c. sed vis ambientis illam exprimit, ἐκθλίβει. itaque graviore et densiori elemento cedit, non autem sponte sua sursum fertur. *Fab.*

205 *Quantum in se est*] Sua vi. *Lamb.*

Deducere] Deprimere et deferre flammam. *Lamb.*

Pugnent] Contendant. Translatio est. *Lamb.*

206 *Sublime volanteis*] Sic habent omnes libri tum manuscripti, tum typis excusi. quod eo dico, ne quis putet legendum *sublima*: quod scio, quosdam conatos esse, verentis ne syllaba ultima longa sit. quod longe aliter est. sic enim idem 4. 134. 'Quæ multis formata modis sublime feruntur.' et 6. 96. 'Propterea quia concurrunt sublime volantes Ætheriæ nubes.' et item Virg. Georg. 3. 108. 'Jamque humiles, jamque elati sublime videntur.' Idem Æn. 10. 664. 'Sed sublime volans nubi se immiscuit atræ.' *Lamb.*

Nocturnas faces] Intellige διδρυπτας ἁστέρας. Trajectiones Latine dicuntur. *Fab.*

209 *Non cadere, &c.*] Virg. Æn. 2. 9. 'Suadentque cadentia sidera somnos.' atqui stellæ in terram non decidunt, sed sicci quidam halitus, solis et ætheris ignibus accensi. *Lamb.* Fallitur, inquit, Epicurus, et cum illo una Lucretius, neque enim stellæ cadunt. Ita est: sed muta nomen, pro stellis, pinguem, sulfurosam, et oleaginosam exhalationem ponito; quod dicit verum erit tamen. *Fab.* Lambinus et Pareus e Virgilio explicant Lucretium, 'Suadentque cadentia sidera somnum.' locum inspicere, eosque viros nihil agere deprehendentes. *Creech.*

210 *Dissupat*] I. e. dissipat, et dispergit. Utitur et M. Tull. in Lælio: 'Ea, contrahere amicitiam, dissupare discordiam.' Talia sunt illa, 'simulare,' simulare: 'recuperare,' recipere: 'exsiliū,' exsiliū, quam-

quam 'exsiliū,' non etiam 'exsiliū' dici posse arbitror. *Lamb.*

211 *Et lumine conserit arva*] Translatio: 'conserit' enim positum translate pro complet et collustrat. *Lamb.*

212 *Vergitur*] Propendit, profunditur. Virg. Æn. 6. 244. 'invergit vina sacerdos.' ad quem locum notat Servius, 'veteres in sacris inferorum vinum ita libare solitos, ut patera in partem lævam converteretur: quod vergere dicebant.' Plaut. Curcul. 1. 2. 12. 'ipsum expeto tangere, invergere in me liquores tuos Sino ductim.' quidam tamen legunt, *spargitur ardor*. *Lamb.* Servius ad Æn. 12. 727. 'quo vergat pondere lethum.' Bene 'vergat,' nam morientes Inferos petunt. Et hæc melius Lucretium explicant quam illa quæ alii Interpretes ex Servio ad Æn. 6. 244. proferunt: 'Frontique invergit vina sacerdos.' 'Vergere' est conversa in sinistram partem manu ita fundere, ut patina convertatur, quod in infernis sacris fit. Alii legunt *spargitur*. Creech.

213 *Transversosque volare, &c.*] Quemadmodum globi ferrei exprimuntur ex fistulis æneis. *Lamb.*

214 *Abrupti nubibus ignes*] Sic Virg. 3. Æn. 199. 'ingeminant abrupti nubibus ignes.' Sic Græci πῦρ ἀπερρώγδης dicunt, i. e. ignem abscissum, et qui nubibus scissis erumpit. quod notat Turneb. Adv. 5. 27. Ne quis autem hoc loco legendum putet *abruptis*, testificor, in quatuor libris manuscriptis, et in plerisque excusis legi *abrupti*, non *abruptis*. Et quod vulgo in codicibus Virgilianis legitur eo, quem supra testem produxi, loco, *abruptis*, antiqua exemplaria docent legendum *abrupti*. *Lamb.* Virg. Æn. 3. 19. et 6. 459. 'Erupti nubibus ignes.' 'Proruptus corpore sudor:' et Æn. 3. 199. melius ex Codd. vet. legatur 'Abrupti nubibus ignes' quam *abruptis*. Creech.

216 *Illud in his quoque*] Nunc incipit disputare de motu tertio, qui fit per declinationem, seu κατ' ἐγκλισιν: quam excogitavit Epicurus duas ob causas: Primum, quod si corpora prima suapte natura ad perpendicularum moverentur duntaxat, neque paululum declinarent; numquam inter se copularentur, numquam cohærent, numquam configerent; et ita numquam quicquam gignerent: deinde, ut fati necessitatem vitaret, qua de re sic M. Tull. libr. 1. de N. D. 'Cum videret Epicurus, si atomi ferrentur in locum inferiorem suoapte pondere, nihil fore in nostra potestate, quod esset earum motus certus et necessarius, invenit quo modo necessitatem fati effugeret: quod videlicet Democritum fugerat. ait, atomum, cum pondere et gravitate directodeorsum feratur, declinare paululum. Hoc dicere turpius est, quam illud quod vult, non posse defendere.' Sed proprius huius disputationis locus est infra vs. 251. 'Denique si semper motus connectitur omnis, Et vetere exoritur semper novus ordine certo: Nec declinando faciunt primordia motus Principium quoddam, quod fati fœdera rumpat,' &c. ad quem locum plura dicemus. *Lamb.* Nunc acturus est de motu tertio, qui est κατ' ἐγκλισιν, quem Epicurus excogitarat ad fati necessitatem avertendam. Sed de eo inferius. *Fab.* De seminum motu naturali deorsum, et violento sursum fuse poëta disputavit: unde autem motus ille violentus nisi ex ictu? at gravia æquali velocitate ad lineam per inane descendunt nunquam concurrerent, alia nunquam assequerentur alia, proinde nulla foret omnino generatio, nihilque existeret 'Desertum præter spatium et primordia cæca:' Hoc vitio laborabat Democriti sententia, qui unicum tantum motum κατὰ πλῆγην (ita enim legendum, non κατὰ πλάγιον, ut ex Ci-

cerone manifestum est, qui lib. de Fato, 'Quandam vim motus,' inquit, 'habebunt a Democrito impulsio- nis, quam plagam ille appellat, a te, Epicure, gravitatis et ponderis:') agnovit: Plutarch. de Plac. Phil. 1. 23. Epicurus igitur duas species motus naturalis constituit, aliam ad perpendicularum, aliam ad declinationem, 'Ἐπικουρος δύο εἴδη τῆς κινήσεως, τὸ κατὰ στήθεα, καὶ τὸ κατὰ πᾶρύνκλινον. Plutarchus de Plac. Phil. 1. 23. Motus hic declinationis idcirco necessarius est visus, quoniam alioquin nullus inter atomos ictus futurus fuisset, nullaque proinde extitisset unquam ullius rei generatio. Cicero in lib. 1. de Fin. 'Censet Epicurus eadem illa individua et solida corpora ferri suo deorsum pondere ad lineam, hunc naturalem esse omnium corporum motum. Deinde ibidem homo acutus, cum illud occurreret, si omnia deorsum e regione ferrentur, et, ut dixi, ad lineam, nunquam fore ut atomus altera alteram possit attingere, itaque attulit rem commentitiam. Declinare dixit atomum perpaullum quo nihil possit fieri minus, ita effici complexionem, et copulationem, et adhæSIONES atomorum inter se, ex quo efficeretur mundus omnesque partes mundi quæ in eo sunt.' Hanc sententiam vs. 35. explicat Lucretius. Creech.

216 *Cognoscere avemus*] Non celabo lectorem, quod leve ac nugatorium fortasse cniptum videatur, sed ei tamen, qui versatur in lectione librorum calamo exaratorum, magni sit momenti: in quatuor libris manuscriptis legi *cognoscere habemus*, perspicue mendose. quod eo consilio notavi, ut sciat lector minus tritus in huiusmodi libris, primum in eis aspirationis notam sæpe esse supervacaneam; et contra sæpe desiderari: deinde sæpe *b* pro *u*, et *u* pro *b* scriptum reperiri: quemadmodum et

supra breviter admonui, nullo exemplo proposito. Itaque nunc duo exempla huius rei insignia afferam. Unum est in oratione Cluentiana, quæ vulgo inscribitur, pro A. Cluentio Habito: in quaque passim, 'A. Cluentius Habitus' cognomento appellatur, cum et pro A. Cluentio Avito legendum sit, et A. Cluentius cognomento 'Avitus' sit appellandus. Alterum est in Catone majore, ubi vulgo legitur: 'Audire te arbitrator, Scipio, hospes tuus habitus Massanissa, quæ faciat hodie,' &c. cum legendum sit, *hospes tuus avitus*. De quibus locis me admonuit Petr. Faber Tolosanus, vir doctiss. cum una Romæ essemus: idque se a Cujacio, jurisconsulto ætatis nostræ clarissimo, accepisse addidit. Sic infra in principio lib. 3. cod. Vaticanus habet: 'Quod te imitari habeo. Quid enim contendat hirundo Cynis?' cum perspicuum sit, legendum esse *aveo*. Sic contra 'ovire' pro obire, et multa similia in eisdem libris sæpe reperimus. Lamb. *Cognoscere avemus*] Veteres libri: 'habemus,' antique pro *avemus*. Gif.

217 *Rectum per inane*] I. e. motu perpendiculari. Ita autem dicitur rectum inane, ut 'recta regione viai.' Neque enim necesse est legere *vastum per inane*, quod cuipiam videatur. Fab. Alii illam, quam apposui, Interpretationem sequuntur. Creech.

218 *Ponderibus propriis*] Innata gravitate. *Firme*] Sic habent libri veteres, de qua scriptura iudicet lector ingeniosus. Nam ex vulgatis alii habent *ferme*: alii, *ferri*. Lamb. *Firme*] Ita veteres libri. Vulgati: *ferme* et *ferri*. Gif.

Ferri incerto tempore incertisque locis] Ridiculum plane videri queat quod hoc loco scribit Lucretius, prima corpora moveri incerto tempore, incertisque locis; dices id ad vitandam fati necessitatem valere.

Intelligo; sed non minus ridicula assertio foret; cum omnia corpora in inani æquielocia sint: de quo dubitari non potest, cum pondus ferri 20. librarum cum alio pondere ejusdem materiæ, quod libræ unius sit, si voles, non citius terram attingat, si uno eodemque momento cadere incipiant. Sed uno verbo dicendum est, agi hoc loco non de motu primo, sed tertio, seu de clinamine. Fab. *Incerto tempore*, non uno-definito, sed modo hoc modo illo tempore: 'incertis locis,' aliis atque aliis: ita moventur semina tanquam animalia quæ vs. 256. 'Declinant motus nec tempore certo Nec regione loci certa, sed ubi ipsa tulit mens:' ita Lucretius malignus providentiæ hostis stupida sua et bruta semina tantum non animo et voluntate donat. Creech.

219 *Spatio se pellere paullum*] Ita veteres libri. In quibusdam vulg. antique: *depellere*. Marullus, ut Vulgati fere: *decedere*; male, contra veteres libros. Gif. *Spatio secedere paullum*] Omnes, quos vidi, libri manuscripti habent; *spatio se pellere*: Parisienses, et Veneti antiquiores, et Vicetini *depellere*: quos non sum secutus. *decedere* non rejecissem, cum præsertim quidam testentur scriptum reperiri etiam in exemplaribus antiquissimis, quemadmodum legitur in Florentinis et Venetis recentioribus, nisi pluris fecissem cujusdam docti viri conjecturam, qui existimat legendum *secedere*, ex antiqua scriptura *se pellere*. quam tamen ipsam verbis Ciceronis confirmare possum ex lib. 1. de N. D. 'Omnis autem ista rerum effigies quomodo ex individuis corporibus oritur? quæ etiam si essent, quæ nulla sunt, pellere se ipsa tamen, et agitari inter se concursu fortasse possent: formare, figurare, &c. non possent.' Quare *se pellere* scriptura sit fortassis om-

nium optima et rectissima, cum præsertim in omnibus libris antiquis reperiatur expressa, ut in prima jam editione indicavi. Lamb.

220 *Tantum quod momen mutatum dic. poss.*] Sic reposui, secutus antiquæ scripturæ vestigia. Nam tres quidem manuscripti codices habent, *Tantum quod momen mutare dicere possis*. Bertinianus. autem, et Memm. sine ulla litura, aut dissensione, ita ut excudendum curavi, *Tantum quod momen mutatum dicere possis*. quibuscum congruunt Florentini vulgati. Turnebus autem legi volebat, *Tantum quod momen mutatus dicere possit*. Et 'mutatus' interpretabatur mutationis, ut sit hæc sententia: vix dicere possis levem mutationem esse factam. Jam vero 'momen' idem valet quod *momentum*, i. e. exiguus motus, ῥοπή. Quidam docti putant legendum, *Tantum quo ad momen, &c.* alii quidam, *Tantum quod minimum momentum dicere possis*. Appellabat enim minimum illud spatium ἐλάχιστον, ut testatur M. Tull. de Fato. 'Tantum quod' autem locutio veteribus usitata, Plauto, Terentio, M. Tullio, ceteris: quæ idem fere valet quod 'nisi quod,' 'hoc tantum,' 'non amplius quam quod.' De quo satis multa in commentar. ad Æmil. Prob. Lamb. *Momen*. Ita veteres libri, rectissime. Vulgati: *minimum mutatum*. In quibusdam veteribus: *mutare*. Forte, *mutatus*, ut Turnebus, pro mutationis. Gif.

Tantum quod momen mutatum dicere possis] Intelligit clinamen seu ἐγκλίσις; quod ut explicet, ait intelligi licere, si, quam minimam declinationem cogitare potes, eam principiis tribuas. Fab. *Tantum quod*. Exempla abunde congegit Lambinus, pro tantum, vel levissime, &c. Fab. *Momen*] Usus est aliquoties et Manilius. Fab. Ita vet. Lib. Turnebus legit *Momen mutatus*, i. e. mutationis (ut

ipse Lucret. 'In commutatum veniunt:') ut sit hæc sententia, vix dicere possis levem mutationem esse factam. Alii, *Tantum quoad momen: alii, Quod minimum mutatum:* Cicero lib. de Fato, 'Cur declinet atomus uno minimo, non declinet duobus aut tribus?' et Lucret. infra vs. 243. 'Paulum clinare necesse est Corpora, nec plus quam minimum.' Gassendus: *Minimum momentum.* Creech.

221 *Quod nisi declinare, &c.* Breviter vs. 4. hunc motum declinationis admittendum docet, alioquin disjuncta semper et discreta ferrentur semina, tanquam imbris guttæ; nullæ forent adhæsiones et complexiones atomorum, et proinde nulla composita. Creech.

223 *Nec foret offensus natus* I. e. nec corpora prima umquam inter se offendissent, et conflisissent: non esset nata occursatio, aut offensio atomorum. *offensus*, i. e. ut Græci appellant, ἀπάντησις. Utitur eodem vocabulo infra eod. lib. 483. 'Aut ex offensu cum turbant corpore in ipso.' et lib. 4. 306. 'Cogit hebescere eum crebris offensibus aer.' et 6. 332. 'Non igitur multis offensibus in remorando hæsitat.' Lamb. *Offensus* Occursatio. Fab.

225 *Quod si forte* Occupatio est. Si quis (inquit) forte existimat, graviora corpuscula, quo citius directo per inane feruntur, eo magis incidere posse in ea quæ sunt leviora, et ita plagas quasdam gignere, quæ motus genitales reddere queant, errat. Nam si non esset inane, per quod moverentur corpora prima, sed omne esset plenum, et in eo pleno moverentur principia rerum; valeret hæc ratio, et diceret aliquid qui ea niteretur, cum perspicuum sit, aquam et aërem facilius cedere corporibus gravioribus, quam levioribus. nunc autem cum probaverimus, corpora pri-

ma per inane moveri; dicendum est, æque celeriter moveri corpora prima levissima atque ea quæ sunt gravissima. Lamb. Vide notam ad illum locum, 'ferri incerto tempore.' Fab. Motum hunc ad declinationem, κίνησιν κατὰ παρέγκλισιν, ita deperit Lucretius, ut illum nullo modo sibi extorqueri patiat; idcirco vs. 18. acriter insurgit in eos, qui existimant graviora semina per inane descendentia posse assequi leviora, et illa percutere; ita ut non opus sit ista, quam fingit, seminum declinatione: asserit omnia semina æquivelocia esse, et pari pernecitate per Inane ferri, ideoque illa quæ pone subeunt nunquam posse assequi præcedentia: medium quidem facere aliquid ad motus accelerationem et retardationem, et corpora ejusdem materiæ pondere inæqualia, cum per aquam aut aërem superne deorsum cadant, non æquivelocia esse, quod falsum est, concedit: vult autem motum eo velociorem semper fieri quo spatium liberius seu inanius est, ut, ubi spatium denique liberrimum inanissimumque est, motus sit velocissimus, et qui plures in eo sunt motus ii sint æque veloces. Creech.

225 *Potesse* Antiquum, et tamen integrum, pro posse, a verbo potissimum, quod valet possum, ut supra diximus. Lamb.

226 *Rectum* Margo nostra rectum. quod notandum. Preig.

227 *Incidere e supero levioribus* I. e. incidere in corpora leviora, et propter levitatem tardiora. Sic loquitur infra paucis post versibus, 240. 'Haud igitur poterunt levioribus incidere umquam Ex supero graviora, neque ictus gignere per se.' Lamb.

Atque ita plagas gignere Sic restitui, reclamantibus codicibus omnibus, in quibus legitur *plagis gignere*, veritate ipsa hanc scripturam flagitante. hoc enim significat, verendum esse, si omnia corpora prima

æque celeriter per inane ferantur, ne numquam alia aliis incidant: atque ita plagas, seu ictus non gignant, ex quibus ictibus motus genitales oriuntur. Meam conjecturam adjuvat similis ille locus, quem paullo ante testem produxi 2. 241. 'Neque ictus gignere per se, Qui varient motus, per quos natura gerat res.' Lamb. *Plagas*] Ita Lambinus: ut 'gignere ictus,' inf. vs. 241. In libris: *plagis.* Gif. et Creech.

228 *Genitales reddere motus*] Ita ut res creentur. Fab.

230 *Deorsum*] Alii *Rarum*: quæ vox respondet vs. 232. 'Naturaque tenuis Aëris.' Creech.

231 *Pro ponderibus*] Pro ratione ponderum, i. e. prout graviora aut leviora sunt. Lamb.

Casus celerare] Casus suos celeriores habere, citius cadere. Fab.

232 *Naturaque tenuis*] In voce *tenuis* duæ syllabæ breves habentur pro una longa: vel *u* fit consonans: quod item fit locis innumerabilibus. Lamb.

233 *Haud possunt æque rem quamque*] Haud æque, i. e. non æqualiter, non similiter. nam aqua magis subsistit corporibus, quam aer. hinc fortasse fit, ut homines natate possint, qui didicerint: volare nunquam: quod aves possunt: lignum in aqua exstet, neque mergatur; in aëre non exstet, neque quiescat, sed deorsum feratur in terram. Lamb. Hæc Lambinus, sed longe alia est, eaque ipsa, quam apposui, Lucretii sententia. Creech.

234 *Exsuperatæ*] Convenit cum viciniore nomine: 'natura.' Gif.

237 *Quin sua quod natura petit, &c.*] Usurpavit hunc versum supra in extremo primi libri. 'Quin' autem, i. e. ut non. Lamb. *Quin*] Ut non. Fab.

238 *Inane quietum*] Quod nulli rei resistit, nam quo liberius est spatium,

eo velocior secundum Epicuræos motus: καὶ μὴν καὶ ἰσοταχεῖς ἀναγκαῖον τὰς ἀτόμους εἶναι, ὅταν διὰ τοῦ κενοῦ εἰσφέρονται, μηδενὸς ἀντικόπτοντος· οὔτε γὰρ αἱ βαρεῖς θάπτον οἰσθήσονται τῶν κούφων, ὅταν γε δὴ μηδὲν ἀπαντᾷ αὐταῖς, οὔτε αἱ μικρὰ τῶν μεγάλων, ὥς πάντα πόρον σύμμετρον ἔχουσιν, ὅταν μηδὲν μήδε ἐκείναις ἀντικόπτη, οὔθ' ἡ εἰς τὸ πλάγιον διὰ τῶν κρούσεων φορά, οὔθ' ἡ κάτω διὰ τῶν ἰδίων βαρῶν τῇ ταχύτητι διαφέρει. Epicurus ad Herodotum. Creech.

239 *Æque ponderibus non aquis*] Ex hoc versu emendavi illum, qui est lib. 1. eo, quem modo commemoravi, loco. Lamb. Series et sententia est; æque feruntur etiamsi æqua pondera non sint. Fab. *Atque Ponderibus* e suis forsitan, quos alibi jactat, Mss. Codd. edidit Fayus: tales Codd. tam eleganti viro non invideo. Creech.

241 *Per se*] I. e. solo motu ad lineam, sine ulla declinatione. Creech.

242 *Per quos natura gerat res*] I. e. administret res. Sed videtur hoc etiam loco legendum *genat*, non *gerat*. nam quos paullo ante motus genitales dixit, per eos motus nunc ait naturam res gignere: quæ idem valent: verumtamen nihil muto. Lamb. Ita omnes libri. Lambinus, *genat*, male. Gif. *Genat*. Gifanius et Pareus huic voci, quam deperit Lambinus, nimium quantum infensi, legunt *gerat*, quasi *genat* non melius respondeat: vs. 228. 'Quæ possint genitales reddere motus.' Creech.

243 *Quare etiam atque etiam*] Refutata, quam modo exposuerat, opinione, concludit vs. 8. semina declinare perpauillum, et quo nihil potest minus esse, ita etiam ut non oblique moveri dicantur: sensus enim ipsi docent gravia deorsum tendentia non obliquo motu ferri; at iidem sensus non negant gravia minimum declinare; declinatio enim minor est quam ut percipi possit; ideoque cum non refragentur sensus, et postulet

rerum generatio, quæ sine isto motu nunquam prorsus foret, admittenda est seminum declinatio. *Creech.*

Paullum clinare] Libri vulgati, et nonnulli manuscripti habent *inclinare*. in uno lib. manuscr. legitur plane *clinare*: quam scripturam probo: eamque puto esse corruptam ab eo qui putaret verbum clinandi non esse Latinum, cum ab eo nascatur vox 'clinamen,' qua infra utitur, vs. 292. 'Id facit exiguum clinamen principiorum.' *Lamb.* Ita veteres quidam. In aliis: *inclinare*. Gif. Alii *inclinare*; sed quis 'clinare' rejiceret, qui 'clinamen' vs. 292. admittit? *Creech.*

244 *Nec plus quam minimum*] Id appellabat Epicurus ἐλάχιστον, ut testantur Laërtius, et M. Tull. lib. de Fato. verba M. Tullii sunt hæc: 'Tertius motus, cum declinat atomus intervallo minimo: id appellat ἐλάχιστον.' *Lamb.* *Nec plusquam minimum.* Quod antea dixerat, 'Tantum quod momen mutatum dicere possis.' ἐλάχιστον Epicuro. *Fab.*

Ne fingere motus] Huc pertinent illa M. Tullii lib. 1. de Finib. 'Nam et ipsa declinatio ad libidinem fingitur, (ait enim declinare atomos sine causa: quo nihil turpius physico,) et illum motum naturalem omnium ponderum e regione inferiorem locum petentium, sine causa eripuit atomis. Nec tamen id, cujus causa hæc finxerat, assecutus est. Nam sive omnes atomi declinabunt, nullæ umquam cohærescent; sive aliæ declinabunt, aliæ suo nutu recte ferentur: primum erit hoc quasi provincias atomis dare, quæ recte, quæ oblique ferantur: deinde eadem illa atomorum, in quo etiam Democritus hæret, turbulenta concursio hunc mundi ornatum efficere non poterit.' *Lamb.*

245 *Ne fingere motus obliquos videamur*] Neque enim naturæ corporis congrueret; at clinamen illud suum haud equidem scio an vel levicula ali-

qua probabilitate defendere possit Epicurus; Cicero certe non videbatur. 'Sed,' ait, 'quis est qui possit cernere principia nihil omnino recta regione viai declinare sese?' Sic solet Epicurus scilicet; non vides illa non declinare, ergo ita fit ut dico. Argumentatio fallax est, etsi alias vera esse possit. *Fab.* Modeste, et motus vel maxime obliquos æquius postulasset: si sensuum judicium timeat, abeant isti molesti sensus, et hoc uno se falli patiantur. Non iniquior est postulatio: 'Nam et ipsa declinatio (Cicero de Fin. 1.) ad libidinem fingitur, ait enim Epicurus atomos declinare sine causa, quo nihil turpius est physico, et illum motum naturalem omnium ponderum e regione inferiorem locum petentium, sine causa eripuit atomis: nec tamen id, cujus causa hæc finxerat, assecutus est. Nam sive omnes atomi declinabunt, nullæ unquam cohærescent, sive aliæ declinabunt, aliæ suo nutu recte ferentur; primum erit hoc quasi provincias atomis dare, quæ recte, quæ oblique ferantur; deinde eadem illa atomorum, in quo etiam Democritus hæret, turbulenta concursio hunc mundi ornatum efficere non poterit.' *Creech.*

249 *Sed nihil omnino, &c.*] Ordo est: sed quis est, qui possit cernere, corpora prima nihil omnino se de recta regione declinare? implicata oratio: qualis illa est, l. 755. 'Quorum utrumque quid a vero jam, distet, habebas.' Verbum *declinare* hoc loco jungitur cum quarto casu, et est ἐνεργητικόν; ut apud Virg. *Æn.* 4. 185. 'Nec dulci declinat lumina somno.' et apud M. Tull. de Fato: 'Quæ ergo nova causa in natura est, quæ declinet atomum?' *Lamb.*

251 *Denique si semper*] Si motus unicus esset, neque ulla declinatio daretur, unde libertas homini? *Fab.* Pro declinatione seminum iterum pugnat Lucretius, vss. 43. Quosdam mo-

tus esse voluntarios omnes sentiunt, libertatem in se ipso quilibet percipit, et similem esse in aliis animalibus non inepte conjicit; illa enim videt motus suos non certo tempore certoque ordine peragere, sed pro libitu variare, et nutu suo vivere. Imo cum carceres subito patefiant, tantum non videmus ipsam voluntatem equi prompcentem et longe præcurrentem antequam moventur artus: primo plausu erigitur, internus animi motus præceps fertur, dum spiritus, qui per nervos in singula membra dirigendi sunt, tardius conveniant. Animique motui morosius obsequantur. Deinde cum externa vi impellimur, aliquid intus latet quod vi isti obsistat et repugnet; et aliud plane nos agere sentimus, cum nostro nutu, quam cum aliorum impulsu moveamur. Unde vero hæc libertas? Excute semina ipsa, nihil tale in iis latet, ex motu directo et ad lineam fati et necessitatis catena nectitur, ex ictu (si potest esse ictus sine declinatione) eadem sequitur necessitas. Relinquitur igitur sola declinatio cui se debeat libertas. Motum hunc declinationis Plutarchus De An. solert. docet ab Epicuro induci, ὅπως εἰς τὴν ζῶην ἡ τύχη παρείσθῃ, καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν μὴ ἀπόληται. 'Hanc Epicurus rationem induxit ob eam rem quod veritus est ne, si semper atomus gravitate ferretur naturali et necessaria, nihil liberum nobis esset, cum ita moveretur animus, ut atomorum motu cogere-tur.' Et alibi: Epicurus ab atomis petit præsidium, easque de via deducit, et uno tempore suscipit res duas inenodabiles: unam, ut sine causa fiat aliquid, ex quo existet ut de nihilo quippiam fiat, quod nec ipsi, nec cuiquam physico placet: alteram, ut cum duo individua per inanitatem ferantur, alterum e regione moveatur, alterum declinet: Cicero de Fato. *Creech.*

254 *Quod fati fœd. rump.*] I. quod tollat fatum, seu fati necessitatem. Hac de re sic M. Tull. lib. de Fato: 'Sed Epicurus declinatione atomi vitari fati necessitatem putat. Itaque tertius quidam motus oritur extra pondus et plagam, cum declinat atomus intervallo minimo: id appellat ἐλάχιστον. Quam declinationem sine causa fieri si minus verbis, re cogitur confiteri. non enim atomus ab atomo pulsa declinat: nam qui potest pelli alia ab alia, si gravitate feruntur ad perpendicularum corpora individua rectis lineis, ut Epicuro placet? Sequitur enim ut si alia ab alia numquam depellatur, ne contingat quidem alia aliam. Ex quo efficitur, etiamsi sit atomus, eaque declinet, declinare sine causa: hanc rationem Epicurus induxit ob eam rem, quod veritus est, ne, si semper atomus gravitate ferretur naturali ac necessaria, nihil liberum nobis esset, cum ita moveretur animus, ut atomorum motu cogere-tur.' Legito, si vacas, cetera quæ sequuntur. Huc eodem pertinet locus ille ex lib. 1. de N. Deor. quem paulo ante testem produximus: 'Velut Epicurus cum videret, si atomi ferrentur in locum inferiorem suo pte pondere, nihil fore in nostra potestate, quod esset earum motus certus et necessarius, invenit quomodo necessitatem fati effugeret,' &c. Eadem de re sic Plutar. l. πότερα τῶν ζώων φρονιμώτερα; Οὐδὲ γὰρ αὐτοὶ τῶν Ἐπικούρου διδάσιν ὑπὲρ τῶν μεγίστων, σμικρὸν οὕτω πρᾶγμα καὶ φαῦλον, ἄτομον παρεγκλῖναι μίαν ἐπὶ τοῦλάχιστον, ὅπως ἄστρον, καὶ ζῶα, καὶ τύχη παρείσθῃ, καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν μὴ ἀπόληται. I. e. 'Neque enim ipsi (Stoici) dant Epicuro rerum maximarum causa, rem tam parvam et levem, atomum unam, declinare minimo intervallo, ut astra, et animalia, et fortuna recipiantur, et ut ne libera voluntas ac potestas nobis pereat.' *Lamb.*

255 *Ex infinito ne causam*] Atque ita sit fatum. nam fatum nihil aliud est, quam *είρως*, seu *συμπλοκή αἰτιῶν τεταγμένη*: i. e. 'series, seu connexio causarum ordinata, seu causarum inter se nexarum æternitas.' Jam qui introducunt causarum seriem ordinatam ac sempiternam, ii mentem hominis libera voluntate spoliata, fati necessitate devinciunt, ut scribit M. Tull. de Fato. *Lamb.*

257 *Fatis avolsa voluntas*] I. e. fatis non alligata. Sic autem legendum hoc loco, non, ut in vulgatis, *avolsa voluntas*: ut contra proximi versus scriptura recta est, *Per quam progredimur, quo ducit quemque voluptas*. tale enim est illud Virgilianum in Alex. Ecl. 2. 65. 'trahit sua quemque voluptas.' *Lamb.*

258 *Per quam progredimur*] Ita ex veteribus libris descripsi, rectissime. Verbum: *inquam*, id postulat. *voluptas*, legendum. Marullus: *voluntas*, male. Ita et 6. 388. et 1. 141. *Gif.*

259 *Declinamus*] Inclinamus, variamus, dirigimus, et absurde Fayus *Vitamur*. Creech.

Tempore certo] Horæ momento, puncto temporis, *ἐν ἀκαρπείῃ*. *Fab.*

261 *Nam dubio proc. his r. s. quique vol.*] Voluntas est principium motus in nobis. sic Aristot. Phys. *Lamb.*

262 *Et hinc motus per membra geruntur*] Sic conjectura ductus scripsi; cum in veteribus libris quibusdam invenissem: *reguntur*. Qua in re variatum etiam apud Sallust. et supra 1. 483. Vulgati: *rigantur*. Recte quoque quidam veteres: *vagantur*. *Gif.* *Et hinc motus per membra vagantur*] Omnes libri typis excusi, quos quidem viderim, habent, *per membra rigantur*. quam scripturam si probabimus, erit translatio; et hunc locum sic explicabo: hinc, i. e. a voluntate, motus rigantur, i. e. complentur, aluntur, amplificantur, et propagantur. 5. 594. 'Quod maria, ac terras om-

nes, cælumque rigando Compleat.' In duobus lib. manuscript. scriptum est, *Per membra vagantur*: cujus scripturæ sententia plana est: eamque, ne quid dissimulem, ceteris antepono. quidam legendum censent, *Per membra reguntur*: atque ita legitur in cod. Memmiano, et Tettiano. Ex qua scriptura, si conjecturæ locus est, libenter facerem *genuntur*, i. e. gignuntur. Quasi diceret Lucretius, in nobis a voluntate motus proficisci, atque oriri. quod quidem idem valet, atque id quod et paullo ante dictum a nobis est, et Aristoteles item tradidit, voluntatem esse principium et originem motus in nobis. Fuit autem lapsus proclivis, ut ex *genuntur*, fieret *geruntur*: deinde ex *geruntur*, modo *reguntur*, modo *rigantur*. Sic autem loquitur alibi, ut supra eod. lib. 80. 'Cessandoque novos rerum progignere motus.' Qui autem 'geri motus' pro creati Latine dici posse putant, in lingua Latina sunt hospites, ne quid gravius dicam. Gerere dicitur proprie et nutrix, aut mater alumnus, aut filium, et bajulus onus, et qui vestitus est, vestem, et coloratus colorem, et similia: translate, imperator bellum, et magistratus personam publicam, et negotiorum gestor, seu procurator, negotia, et similia. Gerere motus vero pro creare aut gignere motus, scio Latine dici nullo modo posse, quicquid blaterent Thrasones. *Lamb.*

Rigantur] Gassendus *vagantur*: alii *Reguntur*. De anima mundi Manilius, 'Cum spiritus unus Per cunctas habitet partes, atque irriget orbem Omnia pervolitans, corpusque animale figuret.' Creech.

263 *Nonne vides etiam patef. temp. p.*] Virg. Georg. 1. 512. 'Ut cum carceribus sese effudere quadrigæ,' &c. *Lamb.* *Tempore puncto*] Sic veteres libri. *Gif.*

265 *Vis cupida Equorum*] Ut apud

Virgilium Æn. 4. 132. 'Odora canum vis.' Creech.

Tam desubito] Idem 3. 643. 'Sæpe ita desubito permista cæde calenteis.' Ennius: p. 296. 'Cum desubito me orat mulier, lacrymansque ad genna accidit.' Plantus Bacch. 1. 1. 46. 'Quid si apud te veniat desubito prandium, aut potatio,' &c. *Lamb.*

Quam mens avet ipsa] Profert hunc locum Nonius, sed corrupte. Scriptum est enim in exemplis Nonii, *quam mens habet ipsa*, b pro u, cum aspiratione supervacanea: quæ duo sæpe peccantur in codicib. manuscript. ut supra diximus. *Lamb.* *Quam mens avet ipsa*] Quidam veteres, et in Nonio: *habet*. vide Indicem. *Gif.*

266 *Omnis enim totum, &c.*] Vss. 6. motus voluntarios animalium obiter, nec inepte explicat: vult ipse animus, deinde colligit spiritus, qui sibi obsequantur, per nervos in membra dirigit, languidos fovet, novos et vigentes subministrat, ita movetur animal, et continuatur illius motus. Creech.

267 *Conquiri debet*] In quibusd. lib. manuscr. scriptum est *conciri* quod non temere admoneo, sed ut sciant studiosi lectores, sæpe a librariis illis positum reperiri c pro qu: ut 'aca' pro aqua, 'delica' pro deliqua, et similia. nisi quis dicat, *conciri* esse rectum et integrum. de quo judicent eruditi. Omnino *conquiri* magis probo. *Lamb.*

Conquiri debet] In quibusdam veteribus nostris, et Lambini: *conciri*; ut fortasse ita legendum sit: *conciri debet, concita per artus Omnis, ut, &c.* *Gif.*

268 *Connexa sequatur*] Sic habent omnes libri vulgati: quidam scripti, *connixa*. *Lamb.* *Connixa sequatur*. Sic ex veteribus quibusdam malui. In aliis: *connexa*. Variatum est et supra vs. 159. *Gif.* Cum aliis con-

nixa libentius legerem. Creech.

269 *Ut videas initum motus, &c.*] Sic habent codd. Aldini recentiores, et Paris. et Lugd. utrique, et manuscript. Bertin. Memm. Tettian. 'initum' autem interpretor ingressum, seu introitum: ut libr. 1. 13. 'Significant initum percussæ corda tua vi.' alii habent *initium*, ut manuscript. Vaticanus, et excusi Vicetini ac Florentini: quam posteriorem scripturam si recipimus, in voce 'initium,' i et u coeunt in unam syllabam. sic idem 3. 272. 'et mobilis illa Vis, initium motus ab se quæ dividit ollis.' *Lamb.*

271 *Dari porro*] Dari porro, i. e. amplificari, ac dilatari, seu permanere, distribui, didi. sic fere supra dixit, 'dare se foras,' ad extr. lib. 1. *Lamb.*

272 *Nec simile est, &c.*] Quia hoc fit ab invitis: illud sponte, et voluntate nostra. Vide Aristot. libr. 3. *ἡθικ. Νικομ.* ubi disputat *περὶ ἐκουσίου καὶ ἀκουσίον*. *Lamb.* I. e. longe aliter fit, cum inviti trudemur; est enim aliquid in nobis quod repugnet. *Fab.* Explicatum modo voluntarium motum vss. 12. illustrat, comparatione facta inter eum et motum violentum; nam motu violento acti vim externam sentimus, cum nutu nostro procedamus, nihil tale: deinde vi externæ repugnat voluntas nostra, aliquando etiam vincit; unde patet esse aliquid principium internum motus, liberum plane, nec ulla necessitate vinctum. Creech.

Procedimus] Quidam veteres: *procedimus*. *Gif.*

273 *Viribus alterius*] Significat id quod Aristoteles eo, quem modo dixi, loco *βίαιον*, i. e. violentum nominat: quod sic definit ille: *βίαιον, οὗ ἀρχὴ ἐξωθεν, μηδὲν συμβαλλομένου τοῦ πράττοντος*. i. e. 'Violentum est, cujus principium est extrinsecus, nihil adjuvante eo quod agit.' Sumsit autem partem *ἀκουσίον*, i. e. 'ejus quod fit invite.' Nam *ἀκούσιον* dividitur ἐς

τὸ δὲ ἄγνοιαν, ἐπὶ λυπον δὲ καὶ ἐν μεταμε-
λειᾳ, καὶ ἐς τὸ βίαιον, i. e. 'in id quod
fit per ignorantiam, quod postea mo-
lestum sit, cuiusque pœniteat, et in
violentum.' *Lamb.*

276 *Donicum eam*] *Eam*, nempe
materiam. nonnulli libri habent, *Do-
nec clausa refr.* unde legendum exis-
timavi, *Donicum eam*. Nam vulgati
habent, *Donec eam*, &c. *Lamb.*

277 *Vis extima*] Nonnulli libri ha-
bent *extera*. *Lamb.* *Vis extera*] Ita
omnino legendum puto. ex veteribus
libris, ut mox: 'Externa quasi vi.'
Marullus: *extima*, et ita vulgati,
male. *Gif.* *Extera* melius quam *ex-
tima* Lambini. *Creech.*

278 *Cogit*] *Βιάζεται, ἀναγκάζει.*
Lamb.

280 *Quiddam*] Nempe voluntatem
fati necessitate solutam. *Lamb.* et
Fab.

283 *Et projectæ refr.*] Et profusa
reprimitur, et retro quiescit. *Lamb.*
Concussa, profusa, *eis τὸ πρόσθεν ὥσ-
θεῖσα.* *Fab.* *Projecta*] Quasi procul
rejecta, *Fayus*: ama interpretem.
Creech.

284 *Quare in Seminibus, &c.*] E li-
bertate voluntatis motum declinati-
onis vss. 10. demum adstruit. Ex
ictu nunquam nascetur ista libertas,
ictus quippe est vis externa, quæ li-
bertati maxime adversatur, pondus,
licet sit principium motus internum,
dum tamen deorsum eodem semper
tenore tendat, non minus adversatur
libertati, quam ipse ictus, sola igitur
restat declinatio, quæ nec certo tem-
pore, nec certo loco facta necessita-
tem istam, quam et ictus et pondus
inducunt, evitat, et rumpit fati fœ-
dera. *Creech.* *Seminibus*] Primis cor-
poribus. *Fab.*

285 *Esse aliam præc. pl. et pond.*
caus.] Nempe declinationem. Per-
spicue igitur hoc loco Lucretius ex
Epicuri sententia tertium genus mo-
tus, qui fit per declinationem, ponit.
Lamb. *Præter plagas*] Per quas fit

motus sursum. *Lamb.* *Pondera*] Ex
quibus oritur motus deorsum, qui
proprius est omnium corporum. *Lamb.*
Plagæ motum sursum efficiunt, pon-
dus autem deorsum; tertium autem
faciet *ἐγκλισις.* *Fab.*

286 *Unde hæc est nobis*] A qua de-
clinatione nata est in nobis libertas
agendi, fati necessitate soluta. Mar-
cus Tullius lib. primo de N. D. 'Epi-
curus cum videret, si atomi ferrentur
in locum inferiorem suo pte pondere,
nihil fore in nostra potestate, quod
esset earum motus certus et necessa-
rius, invenit quo modo necessitatem
effugeret.' Legendum est autem, ut
excudendum curavimus, *nobis innata
potestas*, ut scriptum est in codice ma-
nuscript. Vaticano et Memmiano:
non, ut habent plerique libri excusi,
illis innata potestas. *Lamb.*

Potestas] Facultas qua resta-
mus et adversamur motui coacto.
Fab.

287 *De nihilo quoniam, &c.*] At de
nihilo esset hæc nobis innata quidli-
bet agendi potestas, si non esset ato-
morum declinatio. *Lamb.* Nihil de
nihilo fit; at voluntas libera ex pri-
mo aut secundo motu esse non po-
test; ergo admittendus alius motus,
per *ἐγκλισιν* scilicet. *Fab.* *De nihi-
lo quoniam, &c.*] I. e. res non fiunt ex
nihilo, quia pondus et ictus atomo-
rum id impediunt, at pondus et ictus
atomorum non faciunt, ut nobis in-
nata sit libertas agendi. Hæc *Fayus*:
quibus nihil absurdius vel ipse *Fayus.*
Creech.

288 *Pondus enim*] Per quod corpo-
ra deorsum moventur per se, et sua
sponte: et cum æquali celeritate mo-
veantur, numquam alterum ab altero
tangi potest. *Lamb.* Natura pon-
deris omnia corpora ex æquo depri-
mit; quare plagis fieri omnia ne-
queunt; sed ne mens nostra necessi-
tatem agendi intestinam habeat, de-
bet admitti motus per *ἐγκλισιν.* *Fab.*

289 *Sed ne res ipsa*] Sic omnes qui-

dem habent libri: sed legendum pu-
to, *mens ipsa*, vel reclamantibus libris
omnibus, ratione hanc scripturam
efflagitante. *Lamb.* *Res ipsa.* Sic om-
nes libri. Lambinus tamen: *mens.*
vid. Indicem. *Gif.* Palmaria Lam-
bini correctio. Mss. enim omnes ha-
bent *res*; quod hoc loco stare posset
ἀναφορικῶς. sed nihil præcessit ad
quod referri queat. *Fab.* Codices
omnes *ne res ipsa.* Istis omnibus Co-
dicibus præferenda est Lambini con-
jectura, sententia ipsa postulat, *mens.*
Hunc locum, de quo nihil interpre-
tes, difficilem existimo, et ita expli-
candum: de nihilo nihil fit, ergo li-
bertas voluntatis ex aliquo oritur;
quodnam vero istud sit jam inquiren-
dum est; motus seminum est du-
plex, alter naturalis deorsum, qui a
pondere procedit, alter violentus sur-
sum, qui ab ictu: jam ab ictu omnia
non fieri manifestum est, quoniam
aliquis motus a pondere procedit; iste
autem motus a pondere procedit,
dum sit naturalis, et eodem semper
tenore labatur, libertati non magis
favet, quam ipse ictus; ne igitur ani-
mus, qui ex seminibus constat, neces-
sitate aliqua interna, i. e. motu qui a
pondere procedit determinetur, sola
potest seminum declinatio efficere,
quæ in incerto loco, incerto etiam
tempore facta illius libertatis causa
esse potest. *Creech.*

Necessum Intestinum] Necessitatem
intestinam, cujus causa efficiens esset
motus atomorum naturalis certus et
necessarius, qui fit deorsum. *Lamb.*
Necesse est nomen, nam necessus, ne-
cessitas, et necessum lec-
tum est: Donatus ad Sc. 5. Act. 5.
Eunuch. Ter. *Creech.*

292 *Exiguum clinamen*] I. e. minu-
ta declinatio atomorum: 'clinamen'
autem a verbo 'clino, as.' ex quo
'acclinis.' Horat. Sat. 2. 2. 6. 'Ac-
clinis falsis animus,' &c. Sic enim le-
gendum esse indicavimus, cum vulgo
legeretur *Acclivis*, &c. *Lamb.*

294 *Nec stip. mag. fuit umq.*] I. e.
neque contractiora inter se, et densi-
ora umquam principia fuerunt, ne-
que rariora, et diductiora, quam ho-
die sunt. *Lamb.* I. e. nec densior,
nec rarior, *ἁραιότερα.* Quod verum;
sed etsi verum id de summa summa-
rum sit; de mundis variis aliter se
res habere potest. *Fab.* Semina mu-
tari non posse olim docuit Lucretius,
jam vss. 14. asserit, universam mate-
riam nec minoribus unquam, nec un-
quam majoribus intervallis distinc-
tam, quippe nullum semen perit, ita
ut hiatus relinquatur; nullum novum
semen introducit, unde spissius fi-
eret universum. Deinde motus se-
minum esse immutabiles, eosdem olim
fuisse, qui nunc sunt, et eosdem in
æternum futuros. Ideoque quales res
olim productæ erant, tales iterum
produci posse. Quippe ubi eadem
semina, idem semper pondus, et ubi
nulla vis externa introduci possit,
ibi idem motus, qui ex illo Pondere
profluit, sit necesse est. *Creech.*

299 *Et post hoc s.*] Ita veteres libri,
rectissime. *Gif.* *Et post hac semper*
Al. *Et post hoc semper, &c.* *Lamb.*

300 *Et quæ consuerunt*] Quidam ve-
teres *consuerint.* Forte: *qua.* *Gif.*
Et quæ consuerunt] Sic legendum, et
ita habent duo libri manuscripti: alii
consuerint. Ridicule autem Thraso
putat legendum, *Et qua consuerunt,*
&c. ut sit hæc sententia: et qua con-
ditione prima corpora consuerunt
gigni, eadem conditione gignentur:
quasi vero primordia rerum gignan-
tur, et non res omnes gignantur, vel
certe ex iis res omnes gignantur.
Lamb.

Eadem Conditione] Eadem lege, eo-
dem pacto. *Lamb.*

301 *Inque valebunt*] Et invalebunt,
seu invalescent. *τμήσις.* ut Virgil.
Æn. 9. 288. 'Inque salutata:' et
Lucret. 'conque globata,' inque pe-
dita,' 'disque supatis,' 'neque grega-
ri,' et simil. sexcenta. *Lamb.*

302 *Quantum quique dat. est*] Verbum est, quod aberat a plerisque vulgatis, reposui auctoritate manuscripti. codicum et aliorum vulgatorum fretus. *Lamb.*

303 *Nec rerum summam, &c.*] I. e. nec τὸ πᾶν, i. e. universum, seu omne, ut sæpe ipse appellat, vis ulla commutare potest. longe igitur aliud est omne, quam mundus. Nam mundus interibit etiam ex sententia Epicuri. immo vero idem sentit, infinitos quotidie mundos et oriri et interire. 5. 92. 'Quod superest, ne te in promissis plura moremur, Principio maria, ac terras, cælumque tuere: Horum naturam triplicem, tria corpora, Memmi, Treis species tam dissimiles, tria talia texta, Una dies dabit exitio, multosque per annos Sustentata ruet moles, et machina mundi.' idem eodem lib. infra: 244. 'qua propter maxima mundi Cum videam membra ac parteis consumpta regigni, Scire licet cæli quoque idem, terræque fuisse Principiale aliquod tempus, clademque futuram.' *Lamb.*

305 *Ex omni*] Ex summa, ex universo, ἐκ τοῦ παντός. ut paullo ante diximus.

Neque rursus, in omne Unde] Ordo est: neque rursus quicquam est, unde, i. e. ex quo, nova vis coorta in Omne irrumpere queat. *Lamb. In omne*] Eis τὸ πᾶν. *Lamb.*

308 *Illud in his rebus*] Obiectio: Qui fieri potest, ut, cum principia perpetuo motu jactentur, summa tamen quiescere videatur? Fateor, inquit, videtur; sed non quiescit tamen; cum enim prima corpora pervideri nequeant, qua tandem ratione illorum motus videas? Si pilam videre non potes, quo pacto de illius motu judicabis? *Fab.*

Illud in his rebus] Ἀνθυποφορά. non est, inquit, mirum, ipsum universum atque ipsam summam rerum videri stare et quiescere, cum principia rerum perpetuo motu agitentur.

Lamb. Contra Lucretium forsitan aliquis objiciat, ipsos sensus hanc de perpetuo seminum motu opinionem evertere, nam si universa materia agitaretur, unde rerum summa τὸ πᾶν tam alta quiete torpescere videatur? Respondet poëta vs. 25. inepte id objici, necesse enim est ut motus seminum sit imperceptibilis, cum ipsa semina aciem oculorum fugiant. Deinde subjungit, rerum etiam sensibilium motus oculos nostros e longinquo spectantes non raro latere, quod exemplis ovium per agros reptantium, et militum per campos discurrentium illustrat. *Creech.*

311 *Præterquam si quid*] Ut cælum, aër, aqua, &c. *Lamb.* Ut sunt aër, aqua, cælum, astra, &c. *Fab.*

312 *Omnis enim*] Responsio est ad ἀνθυποφοράν superiorem. *Fab.*

Longe nostris ab sensibus infra] Videtur legendum, *Nostris ab sensibus ipsa.* verumtamen nihil mutare ausim. *Lamb.*

Infra] *Lamb. ipsa.* Gif. *Ipsa* alii exhibent, sed Lambinus nihil mutare ausus est. *Creech. Infra jacet longe a sensibus.* I. e. sensus nostri illa attingere nequeunt. Lambin. *ipsa* pro *infra.* non male: frustra tamen de hac lectione dubitabat; nam lib. quoque tertio occurret. *Fab.*

313 *Quapropter ubi illa*] Cum in duobus libris calamo exaratis scriptum reperissem: *ubi illum:* ego ex voce *illum* feci *illa,* ut intelligamus corpora prima. Quod si quis malet legi *illam,* ut subintelligamus primorum naturam, non magnopere repugnabo: sed tum versu proximo legendum erit *surpere debet.* *Lamb. Quapropter ubi illa, &c.* Quandoquidem ea videre non potes, qui tandem eorum motum cognoscas? *Fab. Ubi ipsa.* Lambinus *illa.* Veteres quidam *ipsum.* quidam: *illum.* Marullus: *ipsum.* Gif.

314 *Surpere*] Pro surripere. Sic Horat. Od. 4. 13. 18. 'quid habes illius, illius, Quæ spirabat amores:

Quæ me surpuerat mihi?' *Lamb. Surpere*] Surripere, subducere, eripere, furari. Virg. Æn. 5. 845. 'oculos furare labori.' *Fab.* Sic fere contrahi ac mutilari vocabula solent apud poëtas priscos, quoties metri necessitas postulat. Ego vero a me vix impetro, ut credam, tale quid ipsis unquam in mentem venisse. Porro, ut verbum 'surripere' hoc loco trissyllabum fiat, cur integra syllaba *ri,* h. e. antepenultima potius, quam unica littera *e* in penultima exteritur? Quid ni enim scripserint plene: 'surripere,' pronunciantes tamen, tanquam scriptum esset: *surpere?* Sic 2. 680. legendum sive pronuncian- dum erit: *contingere parto,* ut lectio Mss. Vossii *contingere parato,* pro *contingere parto,* subsistat, quam sensus postulat. Et lib. 4. vs. 965. *degrere bellum,* juxta Gifanii scripturam, quæ habet *degerere.* Nec obstat locus Horatii, a Lambino adductus, ubi, *surripuerat,* similiter retineri poterit, et tamen τετρασύνδρος efferri. Non enim positio litterarum *pu* præcedentem syllabam magis in hoc verbo producit quam *qu* quoties in reliquis occurrat. *Preig.*

315 *Præsertim cum quæ*] Argumentum ductum a rebus; quæ videndi sensu percipiuntur, cujus argumenti hæc vis est. Si earum rerum, quas cernere possumus, motus, aspectum nostrum fugiant propter longum locorum intervallum: quanto verisimilius et magis cum ratione consentaneum est, principiorum, quæ sub sensum oculorum non cadunt, motus non cerni? *Lamb.*

317 *In colli*] In colle, sic alibi *parti, voci, contagi, &c.* pro parte, voce, contagio, &c. ponere solet. *Lamb. In colli.* Sic *parti,* et fortasse *voci,* inf. 4. 703. Gif. Pro *colle,* præter necessitatem. Vide, quæ ad lib. 5. nisi, quod hoc loco Euphoniæ consultum videtur. Sic iterum vs. 322. *Preig.*

Tondentes pab. l.] Tondentes, i. e.

depascentes, sic Virg. Georg. 1. 15. 'Tercentum nivei tondent dumeta juveni.' et Æn. 3. 537. 'Quattuor hic, primum omen, equos in gramine vidi Tondenteis campum late, candore nivali.' Eadem ratione dictum est ab eod. 6. 597. 'Rostroque immanis vultur obunco Immortale jecur tondens.' sic enim legendum, non, ut vulgo, *tundens.* *Lamb.*

318 *Reptant*] Translatio. Horat. etiam ad homines transtulit Epist. ad Tibull. 1. 4. 4. 'An tacitum silvas inter reptare salubreis,' &c. *Lamb.*

319 *Gemmantes*] I. e. rore perfusæ, et ita gemmarum speciem præ se ferentes, idem 5. 462. 'Aurea cum primum gemmanteis rore perherbas,' &c. *Lamb.*

320 *Satiati agni*] Venuste a Varone dictum est, 'agni satulli.' *Fab.* Eleganter *satiare* Marginalia Vossii habent, modo non sit nomen, sed adverbium, ut mox: 'blanqueque.' *Preig.*

Chroniscant] Adulterinum verbum, cui sincerum substituendum est *coniscant,* hoc est, capite vicissim arietando ludunt. *Coniscare* et *conificare* idem quod caput adversum per vices inurgere mutuis ictibus: quod arieti peculiare est, qui frontem adversarii fronte percutit, et ab eodem repercutitur. Cum Quintilianus 'capite conificans' dixit, hoc significare voluit. Quidam *croniscant* defendunt, a saltibus unde crasmata: quasi significare vellet Lucretius agnos in pratis lætos et pingues saltitare. Sunt et qui 'croniscant' pro cornibus decertant interpretantur gratia metri paulum inversa dictione: ut 'croniscant' positum sit pro corniscant, h. e. alterno cornu petunt: et licet agni teneri cornua non habeant: imitantur tamen arietes cornigeros: qui criomachiam exercent. Quid si *coruscant* legis? propter illud Juvenalis: 'Sed procul extentum petulans quatit hostia funem, Tarpeio servata Jovi,

frontemque coruscat.' Jurisconsultus libro digestorum nono 'committere' dicit in hoc significatu: cujus verba sunt hæc: 'Cum arietes,' inquit, 'et boves commisissent, et alterum occiderit.' Pius. Blandeque coruscant. Secutus fueram jam in prima editione cod. manuscriptos, Vaticanum et Bertinianum, et typis excusos, Florentinos. in quibus plane legitur *coruscant*. Nam ceteri vulgati fere omnes habent, partim *chroniscant*, partim *croniscant*, partim *coniscant*. 'Coruscant' interpretabar dimicant, cornibus scilicet: cornibus se mutuo petentes *coruscationem* quandam referunt. Sic fere Virgil. nisi quod *ἐνεργητικῶς* usurpavit Æn. 12. 919. 'Cunctanti telum Æneas fatale coruscat.' idem 8. 661. 'duo quisque Alpina coruscat Gæsa manu.' vel simpliciter *coruscant*, trepidant, huc et illuc moventur, saltitant. sic fere Plautus Rud. 2. 6. 42. 'Equidem me ad velitationem exerceo. Nam omnia corusca præ tremore fabulor.' Neque vero quemquam movere debet, quod Virgilius in eis exemplis, quæ supra posui, hoc verbum *ἐνεργητικῶς* usurpat. Nam nihilo magis est activum, quam *vibrandi* verbum. At cum dicantur ignes et flammæ, et linguæ vibrare, absolute, ut alibi notavimus: dicimur tamen etiam vibrare ensem, hastam, venena, &c. active. Sic igitur *coruscare* proprie absolutum est, quamvis et active interdum usurpetur. Virg. Georg. 4. 73. 'Tum trepidæ inter se coeunt, pennisque coruscant.' ibid. 98. 'elucet alæ, et fulgore coruscant, Ardentes auro.' Hæc igitur scriptura mihi videtur probabilissima, et me hercule tutissima: eamque hac tertia editione retinui. Verumtamen etiam mihi venit in mentem, fortasse *corussant* esse legendum, aut *corussunt*, a verbo Græco *κορύττω*, ex quo fit *κορύσσω* communiter. credibile enim est hinc Lucretium finxisse 'corusso, as,' aut 'co-

russo, is.' est autem *κορύπτω*, seu *κορύττω*, 'cornibus dimico,' et 'cornibus peto.' quo verbo utitur Theoc. et Plato. De scriptura autem illa, quæ in nonnullis item lib. veter. reperitur, *coniscant*, quærendum. Lamb. Blandeque *coniscant*] Ita ex vet. Codicibus restitui. Vide Indicem. In quibusdam veteribus *croniscant*. Quidam: *coruscant*, mendose. *Coruscare* est 'vibrare.' Gif. Nullibi hoc verbum occurrit, nisi apud Quintilianum ex Cicerone; significatque, ut videtur, arietare. Sed pro *coniscant* sunt quibus legendum videatur, *conissant*, a *κονίζειν*, 'pulverem jactare' (ut apud Virg. 'pedibus qui spargat arenam') quod probare non possum vel ob hanc unam rationem, quod cum τῷ blande ea vox congruere non potest. Lambinus suspicatur legendum *corussant* a *κορύσσωσι* cornu petunt; nam quandoque *κορύσσειν*, quod vir doctus negabat, idem est ac *κορύπτω*, ut *δοσσομαι* pro *δοπτομαι* dicitur, et *πέσσω* pro *πέπτω*; erat autem idiotismus *Æoleων*, qui et pro *ἐμπίπτω* dicebant *ἐμπίσσω*. Sed cum in Mss. Codd. legatur vel *croniscant*, vel *chroniscant*, haud equidem scio an legi debeat *corniscant*, donec innotuerit quid sit *coniscare*, de qua tamen voce infra aliquid scribetur. Quid autem, inquires, si legatur, *blandeque corniscant*, nonne syllabæ modus facere debebit, quo minus versus stet, cum prima syllaba producenda sit, idque *πάσῃ ἀνδρίῃ*? At ego aliter longe sentio; qui sciam propter liquescentiam τοῦ R syllabam esse communem, quemadmodum τὸ φέρβε apud auctorem diligentissimum (Callimachus est) hymno in Cererem unice ostendet; 137. φέρβε βόας, [at Mss. ibi φέρε. Voss.] φέρβε μᾶλα, φέρε στάχυν, οἷσε θερισμόν. Vides in eodem versu priorem in φέρβε modo corripì. Cujus rei olim exempla aliquot ad Phædrum protuli. Ceterum, quod facturum me supra pollicitus sum, illud

'coniscare,' si vera lectio est, ex *corniscare* oriri potnit per abjectionem τοῦ R. quemadmodum ex *κέντρον* fit cento, ex *πέρδω* pedo, et alia id genus. Fab. Lambinus *Coruscant*, vel *corussant*, a *κορύττω* Cornibus peto: Theocritus Idyll. 3. 5. Τὸν Λιβυκὸν Κνέκωνα φυλάσσει μὴ τὸ κορύψῃ: Schol. μὴ τὸ κορύψῃ· μὴ σε κερατίζῃ· τὸ γὰρ κερατίζειν κορύττειν οἱ Ἀττικοὶ λέγουσιν, ὥς συντρεχόντων ἀλλήλοις τῶν κριῶν, καὶ τὰς κορυφὰς πληττόντων, καὶ ῥηγνυμένων. At 'coniscans' utitur Cicero in Pisonem, 'Caput opponis cum eo coniscans.' Quintiliani Inst. 8. 3. quidni igitur *Coniscant* retineamus, cum sit appposita vox, et significet Arietare, vel cornibus petere? Hic vero mira commentus est Fayus; docet enim Quintilianum lib. 6. Ciceronem voce 'coniscans' utentem, et hunc ipsum Lucretii versum laudare: ita isti semper errant, qui alienis, non suis oculis utuntur. Creech.

322 *Candor*] Intellige veluti *συστροφὴν*, seu glomeramen album quod longe videtur. Fab.

324 *Belli simulacra cientes*] Virg. 5. 674. 'Qua ludo intentus belli simulacra ciebat.' ibid. 585. 'pugnæque cient simulacra sub armis.' Lamb.

325 *Fulgur*] I. e. fulgor: sic item infra sexto versu. videtur enim Lucret. altero pro altero promiscue et *ἀδιαφόρως* uti. Ut lib. 4. 191. 'Et quasi protelo stimulator fulgure fulgur.' et sup. hoc eodem libro, 50. 'neque fulgorem reverentur ab auro.' et lib. 5. 611. 'nullo qui sit fulgore notatus.' Lamb. *Fulgur ibi ad cæl. se t.*] Il. β. 456. ἔκαθεν δέ τε φαίνεται αὐγὴ· ὧς τῶν ἐρχομένων ἀπὸ χαλκοῦ θεοπέσοιο Ἀίγλη παμφανόωσα δι' αἰθέρος οὐρανὸν ἴκε. Lamb. Stat. 5. Theb. princip. 'Tellus jam pulvere primo Crescit, et armorum transmittunt fulgura sylvæ. Preig.

326 *Renidescit*] Splendore armorum perfusa hilaritatem quandam præ se fert, et quasi risu diffundit spectato-

Delph. et Var. Clas.

rem. Lamb.

Subterque] Et subter pedes, sub pedibus. Lamb.

328 *Rejectant voces*] Referunt voces. in quibusdam cod. manuscriptis reperi scriptum, *Clamor quoque montes Icit, et ejectat voces ad sidera*. Lamb. *Clamoreque montes Icti rejectant*. Quidam veteres: *clamor quoque montes, Icit, et ejectat*. Gif.

Mundi] Veteres quidam: *cæli*. Hoc ex Glossa. Gif.

329 *Et circumvolitant equites*] Hos duos versus alio translatos, in suum locum restitui [n. post vs. 324.] Lamb.

330 *Transmittunt valido*] Libri manuscripti duo, et Aldini antiqui habent, *Tramittunt*. hunc locum profert Macrob. lib. 6. Saturn. ubi ostendit, hinc effectum atque imitatum esse illud Virgilianum Æn. 4. 154. 'alia de parte patenteis Transmittunt cursu campos,' &c. sic et Valer. Flaccus 3. 434. 'jamque ipse recenti Stat tumulo placida transmittens agmina lauro.' *Tramittunt*] Ita veteres quidam. In aliis, *Transmittunt*. Gif.

Impete] I. e. impetu: qua voce pluribus locis utitur, ut 4. 418. 'Despectum præbet sub terras impete tanto,' &c. et 5. 506. 'Aut hominem tanto membrorum esse impete natum.' et 6. 185. 'Exstructis aliis alias super impete miro.' quod item nomen indicat A. Gellius 19. 6. a Nævio poëta esse usurpatum. Lamb.

332 *In campis consistere fulgor*] Tunc enim omnia e loco edito videntur luce collecta seu repercussa convestiri, quasi nimbo igneo. Nimbus autem sæpe nubem radiis auratis fulgentem significat. Virg. atque ita intelligo. Fab.

333 *Nunc age jam*] Hinc incipit docere, primum atomos formis seu figuris inter se differre: deinde ostendet, figurarum dissimilitudines esse finitas: postremo, singularum figurarum corpora prima esse infinita. Lamb.

Lucret.

4 A

Semel meminisse necesse tria tantum conjuncta in atomo agnoscere Epicurum, magnitudinem scilicet, figuram, et pondus; cetera hinc pendunt. *Fab.* De soliditate seminum, et de affectionibus, pondere viz. et motu, quæ ex illa profluunt, copiose disputavit. Jam de alia seminum affectione, figura viz. quæ magnitudinem consequitur, (figura enim terminus et modus magnitudinis,) dicturus, monet vss. 5. atomos esse diversimode figuratas. Non profecto quod ipsarum figuræ discerni visu magis valeant, quam de magnitudine est dictum, sed quod ea figuratio rationibus variis comprobari possit: Epicurus apud Plutarchum docet atomos, ἴδια ἔχειν σχήματα λόγῳ θεωρητά. Epicurus Epist. ad Herodotum, τὰ άτομα τῶν σωμάτων καὶ μεστὰ, ἐξ ὧν καὶ αἱ συγκρίσεις γίνονται, καὶ εἰς ἃ διαλύονται, ἀπερίληπτά ἐστι ταῖς διαφοραῖς τῶν σχημάτων οὐ γὰρ δυνατόν γενέσθαι τὰς τοσαύτας διαφορὰς ἐκ τῶν αὐτῶν (for- san ἀτόμων) σχημάτων περιειλημένων. *Creech.*

336 *Non quod multa parum*] Non quod parum multa sint corpora simili figura nata, (nam tantum abest, ut pauca sint, ut etiam sint infinita,) sed quia omnia corpora non sunt simili inter se figura prædita. *Lamb.* Intelligit multa esse simili figura, non autem infinita. Ceterum per formam intellige figuram; ut dixi; neque enim, quod nonnullos in fraudem induxit, figura et forma diversa sunt. *Fab.* *Non quod multa parum, &c.*] Intelligit multa esse simili figura, non autem infinita: hæc Faber. Contra Lucretius vs. 522. 'Primordia rerum Inter se simili quæ sunt perfecta figura Infinita cluere.' vid. vs. 691. e quo quid hæc sibi velint disces. *Creech.*

338 *Nec mirum cum, &c.*] Primo vss. 4. docet semina diversimode esse figurata, quod verisimile non sit, corpuscula illa, cum sint infinita, esse

figuræ uniusmodi. Res quaslibet contemplemur; quo major earum numerus, eo major plerumque figurarum varietas, et idem, quod de rebus aliis, est de seminibus sentiendum. *Creech.*

339 *Ut neque fin. uti d. neque*] I. e. ut primordiorum neque finis neque numerus sit ullus. Nam τὸ πᾶν dicebant Democritus et Epicurus esse infinitum et magnitudine spatii infiniti, et multitudine atomorum. *Lamb.*

341 *Esse pari filo*] Simili textura: translatio a tela: sic dicimus poëma et orationem esse tenui filo, crasso filo, subtili filo. Lucretius 4. 86. 'Quæ volgo volitant subtili prædita filo.' Filum significat etiam interdum extremum cuiusque rei lineamentum, ut 5. 588. 'Perparvum quiddam interdum mutare videtur Alterutram in partem filum.' idem 'Forma quoque hinc solis debet, filumque videri.' Plantus Mercat. 4. 4. 15. 'satis scitum filum mulieris.' Arnob. lib. 3. adv. Gent. 'At vero vos Deos parum est formarum quod amplectimini mentione, filo etiam atterminatis humano.' Apuleius lib. de Deo Socrat. loquens de dæmonum corporibus: 'Sed fila corporum possident rara et splendida et tenuia usque adeo, ut radios omneis nostri tuoris et raritate transmittant, et splendore reverberent, et subtilitate frustrentur.' Gell. 1. 14. 4. 'Facit quippe imaginem Justitiæ, fierique solitam esse dicit a pictoribus rhetoribusque antiquioribus ad hunc fere modum: forma atque filo virginali, aspectu vehementi,' &c. *Lamb.* Antea dixi in atomo considerari debere magnitudinem, figuram, et pondus. Lucretio autem figura dicitur quoque forma, quod idem est. Sed quia Quintilianus alicubi (10. Instit. ut opinor) atomos vocaverat figuras, Gifanius in Indice, sed dissimulato monitoris sui nomine, hoc loco figuram pro atomo

sumi persuadere cupit; cum tamen nullibi illustrius imperitiam suam circa has hypotheses ostenderit. Locum alium affert e 5. 242. 'quippe etenim quorum partes et membra videmus Corpore nativo et mortalibus esse figuris.' Ibi quoque 'figuras' pro atomis sumi dicit. Itaque rem novam habemus, atomos corruptibiles, principia quæ pereant. Sed hic non stabit Gifanius; affert enim et locum alium e 4. 742. 'Proinde et seminibus distant variantque figuris.' Item, 659. 'Namque figurarum ut ratio.' Idem, 660. 'Proinde foraminibus debent variare figuræ.' Quibus omnibus in locis se plane puerum prodidit; et tamen qui in hoc genere scriptorum subacti non sunt, hominis illius fidem, quæ nulla sit, maximam esse crederent; videlicet splendida et luculenta editio est; sed præter id quod furatrinæ debuit, οὐδὲν ὕγιές. *Fab.*

342 *Præterea genus humanum, &c.*] Argumentum ab effectis: animantes ipsæ, quæ constant ex atomis, animantes (inquam) ejusdem generis et speciei, differunt inter se figura. non enim omnes equi, non omnes tauri, non omnes canes (et idem de ceteris sentiendum) simili sunt figura præditi. Nam si ita esset, mater prolem non agnosceret: at mater prolem agnoscit, ut equa suos equuleos, canis suos catulos, cerva suos hinnulos, et contra; ergo atomorum non una est figura. hunc versum cum eo qui proxime sequitur, citat Non. Marcellus in voce 'pecudes,' probans, non solum quadrupedes, verum etiam pisces, 'pecudes' appellari. *Lamb.* Secundo vss. 7. variæ principiorum figuræ arguuntur ex eo, quod omnia naturalia ex iis contexta, homines, feræ, aves, pisces, &c. diversimode figurentur. *Creech.*

Mutæque natantes] Duo epitheta maxime piscium propria, mutæ, et natantes. Ita Græci πλευστὸν γένος

καὶ ἄφωνον dicunt. sed tamen non omneis pisces esse mutos tradiderunt Aristoteles, alii nonnulli. lege, si vacas, quæ annotavimus in commentariis nostris Horatianis ad illum locum Od. 3. lib. 4. 19. 'O mutis quoque piscibus Donatura cyeni, si libeat, sonum.' 'Squammigerum' autem pro squammigerorum positum. sic infra eod. lib. 1082. 'sic denique mutas Squammigerum pecudes.' *Lamb.*

343 *Et læta armenta*] Necessaria prorsus emendatio, quam Editoribus Londinensibus acceptam ferimus, et lubenter amplectimur. *Preig. et Hav.*

344 *Et variæ volucres*] Vel dissimiles, vel varii coloris, et ποικίλαι. Idem 4. 1001. 'Tum variæ fugiunt volucres,' &c. *Lamb.*

Lætantia] Quid sibi velit hoc lætantia, non satis dispicio, nisi forte lætantia dixit, ab effectu, quæ lætificant, seu lætari faciunt volucris. Quid si legendum dicamus, *fluitantia*? quid si *lactantia*? i. e. invitantia. *Lamb.* Ferri non potest illud lætantia; quanquam enim probe scio usitatum fuisse apud veteres Latii scriptores τὸ lætare aliquem, pro lætitia perfundere, hilariorum reddere; (nam ecce prodit Livius Andronicus, teque rogatum venit, lector, 'Jamne oculos specie lætavisti optabili?') tamen minus aptum huic loco id verbum est; quod, ut videtur, e versu superiori in hunc per incuriam deductum est; 'Squammigerum pecudes et læta arbusta,' &c. Legendum itaque putaverim *liquentia*. Loca autem liquentia erunt lacus, paludes, fluvii, maria. Unde Virgilius, qui Lucretium fere plerumque exprimit, (quem enim ante oculos potius haberet, quam Lucretium?) in Æn. 6. dixit 724. 'Principio cælum ac terras, camposque liquentes, Lucentemque globum lunæ, Titaniaque astra, Spiritus intus alit,' &c. Ita Græci, ὕγρὰ κέλευθα, 'liquiditas vias' pro mari, fluvio, &c. Primam autem in 'liquentia' vel bre-

vem esse vel longam, si mavis, usus et consuetudo poetarum satis ostendunt. Locus porro Livii, de quo modo agebam, apud Nonium Marcellum legitur. *Fab.* Quid sibi velit hæc vox *lætantia* nescit Lambinus, nisi forsitan ab effectu loca aquarum dicantur '*lætantia*,' quia volucres lætificent: conjicit autem legendum *fluitantia*, vel *luctantia*, i. e. invitantia. Faber legit *liquentia*, suamque conjecturam tuetur auctoritate Virgilii, qui dixit '*Campos liquentes*.' Vossius ad Catullum p. 234. *lætantia* defendit; et confirmat ex vs. 884. lib. 5. '*Puer handquaquam, quin sæpe etiam tunc Ubra Mammarum in somnis lætantia quærit*.' Creech.

345 *Concelebrant*] Colunt, celebra reddunt: ut 1. 3. '*quæ terras frugiferentis Concelebras*.' Lamb.

348 *Inveniens tamen inter se dist. figuris*] Duo libri manuscripti habent, *distare figuras*. Bertinianus autem, *differre figuris*: et ita Memm. alii, *distare figuris*, quos sequor: etiam *differre figuris* probo. Lamb. In veteribus quibusdam nostris: *differre*, ut inf. vs. 684. '*Primis differre figuris*.' Gif.

349 *Nec ratione alia, &c.*] Quarto vs. 22. ostendit hanc diversimodam figurationem, non tantum in rerum generibus, sed in individuis ejusdem generis manifestam esse et conspicuam: ex sola enim diversa figuratione agnitio matris a prole, prolis a matre in brutis. Hoc argumentum illustrat præclara descriptione vaccæ mactatum vitulum requirentis: et demum quædam de agnitione matrum ab hædis et agnis subjungit. Creech.

351 *Nota cluere*] Nota apparere, nota esse. Lamb. Animalia viz. inter se, vel sibi invicem nota sunt. Creech.

352 *Ante Deum delubra*] I. e. ante Deorum simulacra et statuas. Nam '*delubrum*' dictum est quasi delibrum: estque fustis delibratus: i. e. lignum, cui cortex detractus est:

quod venerabantur pro deo. Festus. Lamb. Adde Stat. 6. Theb. pag. 267. '*Non secus ac primo fraudatum lacte juvencum, Cui trepidæ vires, et solus ab ubere sanguis, Seu fera, seu durus advexit pastor ad aras, Nunc vallem spoliata parens, nunc flumina questu, Nunc armenta movet, vacuosque interrogat agros, Tunc piget ire domum, mæstoque novissima campo Exit, et appositæ impastæ avertitur herba*.' Preig.

353 *Turicrem. pr. m. c.*] Virg. *Æn.* 4. 423. '*Vidit turicremis cum dona imponeret aris*,' &c. Macrobius lib. 6. Lamb.

355 *At mater virid. salt.*] Hunc affectum maternum, matrum omnium communem, ac naturalem erga fætus suos, etiam Oppianus *Ἀλέντ. α.* describit sub finem his verbis: *Οἷον δ' ἐλκομένας περὶ πόρτιας ἀσχαλῶσι Μητέρες, οὐκ ἀπάτερθε γυναικείων στενάχουσι Κωκυτῶν, αὐτοὺς δὲ συναλγύνουσι νομήας, &c.* nam satis est mihi locum indicasse, et item apud Ov. lib. 4. *Pastorum*, Ceres, amissam filiam lamentabili voce requirens, cum vacca vitulum suum raptum gemente comparatur: '*Ut vitulo mugit sua mater ab ubere rapti, Et quærit fætus per nemus omne suos*.' Lamb.

356 *Linguit*] Nescio quis *Non quit*: *Quit* a *Quio*, quiesco: *Non Quit*, i. e. non facit quiescere vestigia, ut apud Plantum '*Quiesce istam rem*': '*Quiesce istum tumultum*.' Si esset vox *Quio*, quam nondum inveni, lectionem veram esse judicarem. Creech.

Bisulcis] *Διχῆλοις*, bifidis. Lamb.

359 *Adsistens*] Luctu et dolore orbitatis perfixa ibi stans, obstupefacta, *ἐπιστήσασα ἑαυτὴν*. Lamb. Nescio quis *Adsistens*, ex voce *σίττα*, Hesychius *Σίττα* ἐπιφώνημα αἰξίν. Scholiastes ad quartum Idyllium Theocriti, *Σίττα* ἐπίφθεγμα βουκολικόν, ὅπερ λέγουσιν οἱ βουκόλοι· ὁμοίως καὶ τὸ ψίττα. Idem ad quintum Idyllium: *Σίττα*, ψίττα, ποιμενικὰ, αἰπολικὰ, καὶ βουκολικὰ

ἐπιφθέγματα. Ita hæc conjectura Vaccam Lucretii in Pastorem, Caprarium, vel Armentarium convertit: *Adsectans* alii; *Adsistens* i. e. Proximum; Lambinus: *Adsistens*, Luctu et dolore orbitatis perfixa ibi stans, stupefacta, *ἐπιστήσασα ἑαυτὴν*. Faber. Creech.

Et crebra revisit] *Crebra*, i. e. crebro. Virg. Georg. 3. 500. '*Et pede terram Crebra ferit*.' idem 4. 122. '*nec sera comantem Narcissum*.' sic apud Hom. *κραιπνὰ* pro *κραιπνῶς*, et similia. Lamb. Plaut. Ter. melius quam *revisit stabulum*. Fab.

360 *Ad stabulum*] *Revisit ad stabulum*, honeste dictum, ut illud Ter. Hecyr. 3. 2. 4. '*nunc ad eam visam*.' Idem Lucretius 6. 1236. '*Nam quicumque suos fugitabant visere ad ægros*,' &c. Plautus Menæchm. 1. 1. 32. '*Nunc ad eum in viso*.' idem Trucul. 2. 6. 17. '*Nunc ad amicam decimo mense post Athenas Atticas Viso*.' Lamb.

Perfixa] Translatio a jaculatoribus. Sic infra 3. 306. '*Nec gelidi torpet telis perfixa pavoris*.' Lamb. Hinc Horat. '*desideriis icta fidelibus*,' &c. Fab.

361 *Nec ten. sal. atque h. rore videntes*] Quæ ex rore vigorem et vireis colligunt; nonnulli tamen legi malunt, *virentes*, non admodum dissimile est illud supra: 319. '*Invitant herbæ gemmantes rore recenti*:' cum hoc loco congruit ille Virgilianus Georg. 3. 520. '*Non umbræ altorum nemorum, non mollia possunt Prata movere animum, nec qui per saxa volutus Purior electro campum petit amnis*,' &c. Lamb.

365 *Derivare queunt anim.*] Sic omnes quidem fere habent libri manuscr. et vulg. quæ scriptura si recta est, '*derivare*' positum videtur translate pro avocare, et avertere. Sed locus est mihi valde suspectus. Itaque olim in prima editione cum in duobus libris manuscriptis reperissem scrip-

tum, *Derivare queunt aio*, cumque sæpe me antea hic locus cruciasset, quod putabam Latinos ita loqui non solere, '*derivare animum*,' pro avocare animum a molesta aliqua cogitatione, aut cura; existimaram hac scriptura attente considerata legendum, ut ego in prima et sec. ed. imprimendum curavi, *Derivare queunt alio*. neque me meæ conjecturæ ne nunc quidem pœnitet. *derivare alio* autem, hoc est convertere alio, quo modo loquitur 4. 1057. '*atque alio convertere mentem*:' vel traducere alio, quo modo ibid. 1065. '*Aut alio possis animi traducere motus*.' '*Derivare*' enim, '*alio*,' seu in aliam personam, usitatum bonis scriptoribus. Ter. Phorm. 2. 1. 2. '*atque ex crimine hoc Antiphonem eripiam, atque in me omnem iram derivem senis*?' Marcus Tull. 1. 1. accensat. '*Alio responsionem suam derivavit*.' idem pro Milone: '*Dicam enim non derivandi criminis causa, sed ut factum est*.' idem 1. accus. 4. '*Quid est quamobrem putes te tuam culpam non modo derivare in aliquem, sed communicare cum altero posse*?' Lamb. *Derivare queunt animum*] Ita ex omnibus libris legendum. Et Virg. Georg. 3. 520. '*Non mollia possunt Prata movere animum*.' Et modo hic: '*Oblectare animum*,' &c. Lambinus tamen: *alio*. Gif. Flectere, avertere, mutare. Fab. Alii *animum*: ut vs. 363. '*Oblectare animum*:' et Virg. Georg. 3. 520. '*Non mollia possunt Prata movere animum*.' Alii *Derivare queunt, animum curaque levare*: Pro *alio* reliqui pugnant, et laudant Ciceronem alicubi dicentem, '*alio responsionem suam derivavit*.' Creech.

Curaque levare] Sic habent libri veteres: alii, *curamque levare*. quamquam parum refert utro modo scribatur. Lamb.

368 *Cornigeras norunt m.*] Ita in veteribus, et Festo. Apud Macrobi. *corniferas*. Gif. *Agnique petulci*] '*Pe-*

talantes et petulci appellantur (inquit Festus) qui protervo impetu, et crebro petunt, lædendi alterius gratia. Virg. Georg. 4. 10. 'neque oves, hædique petulci Floribus insultent.' citat Macrobius lib. 6. Lamb.

369 *Balantum pecudes*] Ovis. Sic autem esse legendum, non, ut habent libri vulgati, *Balatum pecudis*, arguunt veteres codices. sic Virg. Georg. 1. 272. 'Balantumque gregem fluvio mersare salubri.' Idem 3. 457. 'Quin etiam ima dolor balantum lapsus ad ossa.' Putaveram tamen olim legendum *Balanteis pecudes*. Sic enim fere idem Lucretius loquitur 6. 1130. 'etiam pecubus balantibus ægror.' Sed nunc *balantum* malo. Propius enim ad scripturam antiquam accedit. Lamb. Ita quidam codices veteres. In quibusdam: *Balatum*. in quibusdam: *pecudis*. male. Vide Indicem. Lambinus: *Balantes*. Gif.

Quod natura reposit] Quidam docti legendum censent, *Quoad natura reposit*. præterea quidam libri vulgati habent, *Quod natura peposcit*. Lamb.

370 *Ad sua quisque fere*] Facit hic versus ad confirmandam conjecturam meam, ad 1. 492. 'Dissiliuntque fero ferventi saxa vapore.' Quæ loquendi feritas non aliunde videtur profecta, quam a supervacanea pro metro sollicitudine. Scribo *Dissiliuntque fere ferventi saxa vapore*. Preig.

Ubra lactis] Ubra lactea. supra 1. 886. 'Lanigeræ quali sunt ubra lactis.' Lamb.

371 *Postremo quodvis*] Sic Stoici. Marcus Tull. lib. 2. Acad. 'Stoicum est id quidem, nec admodum credibile, nullum esse pilum omnibus rebus talem, qualis sit pilus alius: nullum granum. Hæc refelli possunt: sed pugnare nolo. Ad id enim, quod agitur, nihil interest, omnibus ne partibus visa res nihil differat, an internosci non possit, etiam si non differat.' idem ibid. 'Vides ne, ut in

proverbio sit ovorum similitudo? tamen hoc accepimus, Deli fuisse compluris (salvis rebus illis) qui gallinas alere solerent. hi cum ovum inspexerant, quæ id gallina peperisset, dicere solebant.' Lamb. Eandem specialem, seu (ut loquuntur) individua-lem differentiam agnosci docet, 5. 6. siquis attendat, non modo in herba, sed etiam in granis frumenti, in conchis, et similibus: et demum vss. 4. concludit semina ipsa, cum a nullo artifice ad unam formam facta sint, debere non minus quam res cæteras variis et diversis figuris ornari. Creech.

Quodvis frumentum] E vs. 347. repete 'Sumere perge.' Creech.

373 *Intercurrat*] Censet quidam ex amicis legendum *intercurrant*, ut sup. vs. 333. 'Qualia sint et quam longe distantia formis.' Ego vulgatam amplector. Hav.

375 *Pingere*] Variare, ornare. translatio. Lamb.

Tell. grem.] Virg. Georg. 2. 326. 'Conjugis in gremium lætæ descendit.' Lamb.

Mollibus] *Molles undæ* dicuntur, quia facile cedunt aliis corporibus. Virg. Æn. 9. 817. 'Accepit venientem, et mollibus extulit undis.' sic iterum Lucret. 1. 282. 'Quam cum mollis aquæ fertur natura repente Flumine abundanti,' &c. Lamb.

376 *Incurvi*] Valde curvi: ut apud Vergilium Georg. 3. 311. 'Incanaque menta Cinipii tondent hirci.' Lavit. Pro lavat. Carmen hoc Marcellus advocat. Plautus in Amphit. 5. 1. 50. 'Postquam peperit, pueros lavere jussit: nos occēpimus.' Virg. Georg. 3. 359. 'Lavit improba teter Ora cruor.' Pius. *Litoris incurvi b. l. æ. a.* Hunc versum profert Nonius in voce 'lavit,' ut probet, hoc verbum a veteribus usurpatum esse in tertia conjugatione. quod item admonimus in comm. Horatianis ad Oden 3. lib. 2. Verumtamen in cod. Bertin. et Vaticano scriptum est,

Bibulam pavit æquor arenam. Atque ita hic reponendum esse censeo, reclamante atque invito Nonio. 'Pavire' autem est ferire. M. Tullius lib. 2. de Div. 'Sed quia cum pascuntur, necesse est aliquid ex ore cadere, et terram pavire, terripavium primo, post terripudium dictum est,' &c. Quod si hæc scriptura, quam secutus sum, Nonii auctoritate et testimonio non niteretur, ego eam rejcissem. quamquam, ut dicam quod sentio, et jam antea satis ostendi, Nonii auctoritas non semper, neque ubivis mihi gravis est: ut neque hoc loco. Lamb. Ita in veteribus nostris. Quidam veteres: *lavit*. Quod deformatum videtur, etsi non sit malum. Sic Marullus ex *pavit*, quod in vet. libris invenerat, etiam fecerat: *lavit*. Ita et legendus Nonius. Retineri ergo poterit percommode. Gif. Ita ex Ms. Lambinus, contra Nonium, recte. 'Pavit' enim significat percutit, quatit, ferit; idem quod plantat, Virg. 'Nunc nemora ingenti vento, nunc litora plangunt.' Georg. 1. 334. *Fab. Bibulam arenam*] Virg. Georg. 1. 114. 'Collectum humorem bibula deducit arena.' Lamb.

378 *Natura quoniam constant*] Alii: *constat*, ut *Natura* sit recti Casus, ac sensus: quoniam primordiorum natura constat, i. e. sibi constat. Preig.

380 *Volitare*] Moveri, ferri. translatio. Lamb.

381 *Perfacile est jam, &c.*] Hanc pro varietate figurarum contentionem non inanem et inutilem esse, sed variis naturæ phænomenis explicandis necessariam demonstrat; et ex iis ipsis naturæ phænomenis varietatem figurarum egregie et copiose probat. Primo vss. 9. docet cur ignis fulminis facilius et fortius res penetrat quam ignis e teda vel e lignis ortus; nempe ignis fulminis e parvis et subtilibus seminibus constat, dum crassiora sunt et hebetiora semina istius ignis, qui e teda aut lignis oritur. Illa alia se-

mina aliis minora. Creech. *Perfacile est jam*] Sic excudendum curavi, cum a vulgatis absit particula *jam*. quod et alii *κακῶθεις* post secuti sunt quasi vulgatum. Lamb. *Perfacile est animi.* Ita omnes libri. Lambinus tamen: *est jam animi*. Mox vs. 282. quidam veteres, et Vulgati fere omnes: *penetratius*, ut jungatur *τῇ fluat*. Et mox vs. 384. Quidam veteres: *cælestis*. non male utrumque. Gif.

Ratione animi] I. e. intelligentia. supra 1. 449. 'Nec ratione animi quam quisquam possit apisci.' M. Tullius libro primo de Inv. Rhet. 'Nec ratione animi quisquam, sed pleraque viribus corporis administrabant.' Lamb.

382 *Penetratior ignis*] Sic habet cod. Bertinianus et Memm. vulgati autem *penetratius*, mendose. *penetratilis* autem actionem significat, ut alias notavimus. Lamb. *Πυρόρεπος*, penetrantior. ut 'penetrabile frigus.' Virg. *Fab.*

383 *E tedis*] Teda sextum genus est arborum cognatarum, quæ picem et resinam gignunt. sunt enim hæc sex, pinus, pinaster, abies, picea, larex, teda. lege Plin. 16. 10. Lamb.

Quam noster fluat, &c.] Videri alieni possit legendum esse *fuat*, pro *sit*; sed nil mutandum; est enim illustris translatio; *sed quæ continuo tenebris obducta periret*; deinde illius exempla innumera sunt apud Lucretium. *Fab.*

384 *Cælestem fulminis ignem*] Codices Bertinianus et Memmianus habent, *Cælestis fulminis ignem*. Lamb.

385 *E parvis*] In aliis, et *parvis*: quod malim. *Fab. Et Parvis* mavult Faber, et sapit. Creech.

Figuris] *Figuras* et *σχήματα* vocari docet individua hæc corpuscula Turneb. Adv. 5. 25. quod quædam sint hamata, alia uncinata, quadrata, &c. Hav.

387 *Noster hic*] Quidam putant hinc audendi Virgilio datam ausam cum Æn. 4. 22. inquit: 'Solutus hic inflexit

sensus, animumque labantem.' Et apud eundem, *Æn.* 6. 793. 'Hic vir, hic est tibi quem promitti sæpius audis.' Sunt tamen qui semper hic productam volunt, audentque asserere hunc non esse dactylum pedem. *Pius.* Sic restitui secutus codices Ald. antiquos, Vicetinos, Parisienses, Lugdunenses: quibuscum consentiunt manuscripti Bertinian. et Memm. et jam hic pronomen quin breve sit, non dubium est. *Virg. Æn.* 4. 22. 'Solus hic inflexit sensus,' &c. *Lamb.*

388 *Per cornu*] *Per* laternam corneam: de qua epigrammaticus poëta: 'Dux Laterna viæ clausis feror aurea flammis.' Erat et ex vesica: de qua idem poëta: 'Cornea si non sum, num quid sum fuscior?' Pœni ex ebore tenuissimo factitabant: unde Plautus in *Anulularia* 3. 6. 20. 'Curiosus agnoscis pellucet, ut laterna Punica.' *Pius.* *Per cornu transit.* Sic habent libri manuscripti tres: quibuscum congruunt utrique Aldini, Vicetini, Parisienses, Florentini. Sed codex Bertinianus *cornum*. *per cornu* autem, sive *cornum*, laternam corneam intellige. *Lamb.* *Per cornum.* Ita vet. libri quidam. In aliis: *cornu*. *Gif.* *Per cornum* alii e veteribus. *Vss.* 3. docet eandem diversitatem figurarum causam esse cur lux per cornu transit dum aqua in superficie sistitur. *Creech.* *Vossius* legit *per cornum*, quod masculini generis esse ait cum Prisciano. At 'verum' pro veru, neutro posuit Plautus, in *Rud.* 5. 2. 15. 'Nam quidem hoc vere natum est verum: ita in manibus consenescit.' *Preig.*

389 *Minore*] Bono animo sit Fayus: non secum pugnat Lucretius: alia semina aliis minora esse libenter agnoscit, nec tamen sibi ipsi repugnat, licet semina minima esse olim dixerit. *Per* minima enim nihil aliud volunt Epicuræi quam simplicia, solida corpora, ideoque individua. *Creech.*

391 *Et quamvis subito*] I. e. quantumvis subito. *Lamb.* *Quantumvis* su-

bito mallem cum Lambino, quam *licet subito* cum bono Fayo. Alia semina non tantum aliis majora, sed alia hamata et ramosa esse, dum alia rotunda sint, *vss.* 7. demonstrat. Vinum enim ideo cito per colum transit, dum oleum tardius fluit, quoniam olei semina hamata sunt, et inde perplexior nexus, ita ut non facile adeo exsolvantur, et coli foramina penetrent. *Creech.*

393 *Majoribus elementis*] Atomis crassioribus. *Fab.*

394 *Aut magis hamatis*] Quæ ἀγκυροειδῆ nominat Epicurus. *Lamb.*

Perque plicatis] Et valde perplexis. *tmesis*: ut 'inque peditis,' 'conque globatis,' et similia. *Lamb.*

395 *Non tam deducta*] Sic legendum, non *diducta*. atque hanc scripturam confirmant codices, Vaticanus, Bertinian. et excusi Vicetini, ac Parisiens. *deducta* autem interpretor *subtilia atque attenuata*. *Virg. Ecl.* 6. 5. 'Deductum dicere carmen.' *Afran.* 'respondit voce deducta.' *Pompon.* 'Vocem deducas oportet, ut mulieris videantur verba.' lege *Macrob.* *Saturn.* 6. Alii *diducta* probant, et interpretantur *distracta*. quam scripturam, tanquam mendosam, rejicio: neque eorum qui eam tuerentur me movet auctoritas, quia, ut hanc scripturam scio esse veram et rectam, ita illos exploratum habeo pingueis esse atque hebetis et, quod pejus est, quodque vel optima ingenia, et subtilissima judicia corrumpit, malevolentia et livore suffusos. *Lamb.* *Diducta repente*] Ita recte; i. e. *distracta*. Quasi diceret: atomi hamatæ sunt initio, nec statim omnes diductæ. Veteres quidam: *deducta*. *Gif.* *Tenuia*, *subtilia*, λεπτομερῆ, si ita de atomo loqui liceret; *deductus*, *tenuatus*, metaphora a lana, ut opinor; exempla passim. al. *diducta*, ut in *Libb. Mss.* legitur, quod esset *distracta*, *divulsa*, *separata*, &c. sed pessime, ut opinor. Nam in concretis, atomi non mutant natu-

ram. Ridicule itaque Gifaninus, qui scribit: 'atomi hamatæ sunt initio, nec statim omnes diductæ.' Plausum clarum date. *Fab.* Ipse ridendus: Hamata semina perplexe connecti quis nescit? 'Semina in concretis naturam mutare,' nec ipse credidit Gifaninus, hamatas vero atomos subito diduci non posse existimavit, et recte: *Diducta* igitur libenter legerem, cum semina hamata, et inter se perplicata, nisi diducantur, per coli foramina permanere non possunt. *Creech.*

396 *Singula quæque*, *Singula*] Παλλολογία, ut apud *Virg. Ecl.* 6. 20. 'timidisque supervenit Ægle, Ægle Naiadum pulcherrima.' *Lamb.* Existimavit interpretes esse παλλολογίαν in *singula*. Mihi vero contra videtur: series enim verborum hæc est: 'Singula quæque primordia possent per singula cujusque foramina permanere.' *Fab.*

398 *Huc accedit, uti m.*] Aliis argumentis ab effectis, seu exemplis potius, docet, prima corpora non iisdem figuris omnia esse prædita. *Lamb.* *vss.* 10. idem urget argumento e diverso rerum sapore ducto; lac enim et mel dulcia sunt, quia constant e corpusculis ea ratione configuratis, ut in organum gustatus effusa, porulosque ejus subeuntia apposite ipsis eisdem particulis accommodentur, sicque ipsum demulceant, leniter placideque afficiant: absynthium vero et centaurium amara et acerbiora, quod corpuscula ex quibus constant ea ratione configurentur, ut in porulos organi subeuntia haud debitam habeant cum ipsis commensurationem, unde et particulas ejusdem compungant, concidant, convellant, organumque adeo dilanient, discerpant, asperiter moveant. Et hinc licet conjectare, dulcia e lævibus et rotundis corpusculis componi, amara ex asperis et hamatis. *Creech.*

400 *Tætra absinthii nat.*] *Supr.* lib.

1. 935. 'Sed veluti pueris absinthia tætra medentes Cum dare conantur,' &c. *Lamb.*

400 *Perique Cent.*] Et feri centaurii natura: i. e. centaureum, seu centaurium, productis iis syllabis quæ sunt ante ultimas. *Ferum* autem appellat proprie, respiciens Chironem Centaurum partim equum, partim hominem: et ita immanem, agrestem, et non humanum. 'Centaurium' (inquit Festus) 'medicamentum a Chirone Centauro inventum.' *Virg. Georg.* 3. 270. 'grave olentia centaurea.' *Lucret.* 4. 124. 'Abrotonique graves, et tristia centaurea.' *Lamb.* Centaurium ipsum, &c. plantæ notissimæ. *Fab.* ut 'Absynthium tetrum,' et lib. 4. 'Tristia Centaurea.' Valeant grammatici cum bellis istis de immanitate Chironis conjecturis, et miser Fayus cum suo *Agrestis*. *Creech.*

401 *Pertorquent ora*] I. e. efficiunt, ut, qui ea gustat ac mandit, os distorqueat: quemadmodum aiunt, eos qui herbam Sardoam degustarint, ore distorto mori: unde risus Sardonius. *Hom. 'Odyss.* Σαρδόνιον δ' ἐγέλασσε. *Lamb.*

404 *Quæ amara*] In voce quæ, diphthongus æ corripitur, neque eliditur. quod sæpe fieri solere admonuimus in comment. *Horat.* 'quæ amara, &c. cunque,' pro quæcunque amara, &c. *tmesis.* *Lamb.* Faciunt ut qui in os admiserint, os sibi distorqueant propter eorum amaritatem. *Ter. Eun.* 4. 4. 3. 'Illud vide, ut sibi os distorsit carnufex.' *Fab.* *Virgil.* imitatur *Georg.* 2. 246. 'At sapor indicium faciet manifestus, et ora Tristia tantum sensu torquebit amaror.' *Hav.*

406 *Vias rescindere*] Sic habent duo cod. manuscr. et typis excusi Paris. Florentin. uni Lugdun. al. *restringere*. *Lamb.* Quidam veteres: *restringere*. Vide *Indicem.* *Gif.* *Rumpere*, *Aperire*. Alii legunt *restringere*, quod forsitan idem valet. *Creech.*

408 *Omnia postremo bona, &c.*] Hactenus de dulci et amaro sapore, jam vss. 18. docet res aliis etiam sensibus jucundas aut injucundas fieri propter eandem causam, quoniam viz. Semina e quibus constant sint lævia et rotunda, vel aspera et hamata. Sic in gratis sonis, odoribus, et coloribus, rotunda et lævia semina, in ingratis autem hamata et aspera agnosces. *Creech.* Bona sensibus et mala tactu. Commoda sensibus aliis, sed non tactui; quod genus infinita cibaria sunt. *Fab.* In hisce 'sensibus' et 'tactu' dandi casu accipi potest pro tactui, et tamen æque recte ablativus dici potest; uti docuit Vossius de Construct. cap. 54. in fine, loca similia adducens et illustrans. Virg. Georg. 3. 416. 'Sæpe sub immotis præsepibus aut mala tactu Vipera delituit.' quod et pro tactui accipi potest, sicuti 'sensu' aliquando pro sensui, atque ita nostrum 'sensibus' pariter diceretur: ut in dandi casu in Mimambi Cn. Matii apud Gell. 15. 25. 'Quapropter edulcare convenit vitam, Curasque acerbas sensibus gubernare.' *Hav.*

410 *Serræ strid. acerb. Horr.*] *Acerbum horrorem*, tralatio est a gustandi sensu ad auditum. Nam acerbæ sunt linguæ et palato ingrata propter insitam immaturitatem: serræ horror autem non gustum sed auditum offendit. M. Tull. lib. 5. Tuscul. 'Surdi vocem citharædi non audiunt: ne stridorem quidem serræ audiunt, tum cum acuitur.' *Lamb.*

412 *Musæa mele*] Cantilenas musicas. sic *cynea mele* dicit inf. 504. 'Et cynea mele, Phœbeaque dædala chordis.' μέλη, vox Græca, unde poëtæ melici, qualis Simonides. Plin. 7. 24. 'Inventa memoria est a Simonide melico.' de quo Quintil. 11. 2. videntur autem hi poëtæ, melici appellati, quod eorum carmina non ad lyram, sed ad alia organa musica

canerentur. Idem Lucret. 5. 335. 'Modo organici melicos peperere sonores.' *Lamb.* Cantica elaborata et ex arte composita. mele, pelage, cete, usurpantur a Græcis. *Fab.* Cantica elaborata, et ex arte composita. 'Mele' ut 'Pelage:' vs. 504. 'Cynea mele.' 1. 933. 'Musæo lepore' vs. 946. 'Musæo melle,' 5. 336. 'Melicos sonores.' *Creech.*

Organici] Qui digiti pulsantes organorum chordas, seu nervos, suavis inde eliciunt sonos. Idem 5. 335. 'modo organici melicos peperere sonores:' quem locum jam jam protuli. *Lamb.* Qui organa seu instrumenta musica tangunt. *Fab.*

413 *Mobilibus digitis*] Sic legendum, non *nobilibus*. *Lamb.*

Expergefacta] Excitata. *Lamb.*

Figurant] Conformant, δαίδαλλουσι. *Lamb.* Bene. nam in arte canendi sunt σχήματα et χρώματα, ut in saltationibus seu staticulis. *Fab.*

416 *Scena*] Scio hoc nomen passim in veteribus marmoribus et membranis scribi cum diphthongo æ, *scæna*: veruntamen usum secutus sum, præsertim cum sit Græcum σκηνή: η autem vertatur in e longum. *Lamb.*

Croco Cilici] Crocum Cilicium laudatur, ut oleum Venafranum, vinum Falernum. Ovid. Fast. 4. 'Terque lavet nostras spica Cilissa comas.' Plin. 21. 6. 'Prima nobilitas est croco Cilicio in Coryco monte,' &c. perfundebatur autem scena croco. Horat. Epist. ad August. 2. 1. 70. 'Recte, neene crocum, floresque perambulet Attæ Fabula, si dubitem: clament periisse pudorem,' &c. *Lamb.* Croci enim, qui e Cilicia advehebatur, floribus scena respergebatur. Martialis, alii. Panchæi autem Arabiæ pars thurifera. *Fab.* Croco vino permisto fundebantur Theatra, ut tradit Plinius, quo et illud ex primo libro sylvarum trahunt quidam: 'Et olenti spargere nymbo.' Quod non probo,

nam vera lectio servat: *thymbra*. Flavius in Conjectaneis, cap. 88. tom. 1. Facis Crit. pag. 988. Sed videndus Gevartius ad Statii locum illum 1. sylv. in Epithal. Stellæ, ubi de 'Odoratis imbribus,' 'Cilicum nimbis,' &c. *Preig.*

417 *Araque propter exhalat*] Ita mallem quam *propter odores exhalat*. *Creech.*

Panchæos] Arabicos. Virg. Georg. 4. 379. 'Panchæis adolescent ignibus aræ.' *Lamb.*

419 *Pascere*] H. e. delectare, tralatio. Sic Terent. Phorm. 1. 2. 35. 'Restabat aliud nihil, nisi oculos pascere, Sectari, in ludum ducere, et reducere.' Virg. Æn. 1. 468. 'atque animum pictura pascit inani.' Lucr. 1. 37. 'Pascit amore avidos inhians in re, dea, visus.' *Lamb.*

421 *Turpes, tætrique vid.*] Nonnulli legunt, *fædi turpesque*: in quibusdam libris scriptum est, *turpes olidique*. Sed hoc 'olidi' depravatam esse puto: alibi 'cæli.' Ego ex hac vitiata scriptura libenter fecerim, *turpes fædique*. *Lamb.* Quidam veteres: *turpes olidique*. Et ita Marullus. In quibusdam: *cæli*. Latet quid. Forte legendum, *cæli. specie cæli*, i. e. cœrlei. Aut, forte legendum, *cæsi*; qui duo colores turpes et feri habentur. *Gif.*

422 *Omnis enim sensus quæ mulcet, causa, juvatque*] In eo codices manuscripti, secuti sumus, quod *mulcet*, rejecto illo *multat*, excudendum curavimus (quamquam nonnulli habent, *mulceat*) quibuscum consentiunt vulgati Veneti antiq. Vicetini, Parisiens. in hoc non sum secutus, quod habent *cumque videntur*, vitiose, non, ut legendum est, *causa, juvatque*. *Lamb.* Omnes veteres libri: *quæ mulcet cumque videntur*. Marullus, et Vulgati: *multat causa, juvatque*. Veterum librorum illa: *cumque videntur* non intelligo. Modo ea posuerat. vs. 404. *Gif.* De varia lectione hac *mulcet* et

mulctat disputat Turneb. Adv. 16. 2. in fine; notatque Priscianum docere 'mulceo' in supino mulsum et mulctum facere. Lambinianæ tamen lectioni adhærere sese dicit. *Hav.*

423 *Haud sine princ. al. lævorem*] Sic legebat hunc versum Pontanus, et ita habent cod. Aldini antiq. et Parisiens. ita denique emendatum est ad oras codicum Lugdunensium: lævorem principialem intellige lævorem primorum corporum, seu principiorum, ut contra statim dicit materiæ squalorem. usus est eadem voce 5. 247. 'Scire licet cæli quoque idem terræque fuisse Principiale aliquod tempus, clademque futuram.' *Lamb.*

424 *At contra quæcumque*] Sic legendum, et ita habent cod. Aldini, et Vicetini Paris. et aliquot manuscr. Post versum proximum in omnibus vulgatis libris, (Aldinos, et Vicetinos excipio,) reperiuntur duo versus inepti, et supervacanei. Itaque eos rejeci, cum absint a manuscript. et in codice Joviani Pontani deleti sint. Cum hoc scripsissem, triennio post barbarus homo idem se fecisse, hoc est, hoc versum delevisse dicit. Postestne ulla describi major impudentia? sed quid queror de hoc loco? ubi non est sui similis? *Lamb.*

425 *Squalore*] Squalor proprie asperitas est; itaque vestis auro et signis aspera (sic enim vulgo loquuntur) 'squalens auro' dicitur Virgil. alias aliud. Istud autem squalor fit a squalus, unde squalitas et squalens. Sed his locus non est. *Fab.*

426 *Sunt etiam quæ*] Etiam corpuscula quædam esse dicit media inter lævia et aspera. *Lamb.* Quoniam sunt quædam objecta, quæ sensus organa nec prorsus lacerant, ut amara, nec ita delectant ut dulcia, sed titillant potius et grato dolore excitant, ideo putandum est nec prorsus lævia et rotunda eorum semina esse, nec hamata et aspera; sed angulis quibusdam extantibus figurata, ita

ut aliquatenus pungere valeant, lacerare non possint, vs. 5. *Creech.*

428 *Angululis*] In libris vulgatis et manuscriptis scriptum reperi partim *angellis*, partim *angululis*, quod idem valet. *Lamb. et Gif. Angululis*] Γωμσκόλις, parvis angulis. *Fab.*

Prostantibus] Prominentibus, projectis, extantibus. *Fab.*

429 *Titillare*] Ταραλίζειν. tralatio. Nam titillare est certæ partis corporis humani contactu, nempe ejus quæ sub alis est, risum vel invito excitare. Itaque solus homo titillatur. Hic autem translate posuit pro eo quod est, contactu neque prorsus jucundo, neque plane aspero et molesto, sensus hilarare, et quasi diffundere. *Lamb.*

430 *Fæcula jam quo de g.*] Horat. Sat. 2. 8. 7. 'acria circum Rapula, lactuæ, radices: qualia lassum Pervellunt stomachum: siser, alec, fæcula Coa.' *Lamb.* De fæcula et garo, legendi interpr. Horat. et Martialis. Græci etiam, sed voce a Latinis sumpta, φακλήν vocarunt. *Fab.*

Inulæque sapes] Sic restitui ex auctoritate duorum cod. manuscr. tametsi Bertinianus habeat, *inviæ*: Memmianus, *initia*, non *inulæ*. sed culpa est scriptorum librariorum, qui scribebant interdum *l* pro *i*, et contra *i* pro *l*. Inulam Horatius et Plinius dicunt amaram. Horat. Satyr. 2. 8. 51. 'Erucas virideis, inulas ego primus amaras Monstravi incoquere.' duo alii item manuscripti habent, *viciæque sapes*. *vicia* leguminis genus. Virg. Georg. 1. 75. 'Aut tenues fætus viciæ, tristisque lupini.' vulgati fere omnes habent, *rinique sapes*. *Lamb.* Herba notissima est, *aulnee* nostris hominibus. *Fab.*

431 *Denique jam calidos ignes, &c.*] Ad tactum tandem venit, et illius objecta diversimode figurata esse docet vs. 13. quia calor et frigus organa diversimode afficiunt. Deinde tactum (quem Epicuræi unice admira-

bantur et amabant) et diversas illius species non sine effusione quadam animi, et exultatione explicat. *Creech.*

432 *Dissimili dentata*] Sic habent quinque lib. manuscr. et ita legendum, non, ut vulgo, *tentata*. *Lamb.* Sed, inquires, igni figura orbicularis conveniet magis; unde igitur *dentata*; dein pruinæ plane aliam figuram considerant, quippe igni adversæ. Sed ignis mordet, pungit; ergo non ita perfecte orbicularis est glomeraminis, quin aliquid extet, quod pungat; nam de pruinis certa res est. Vir maximus in physiologia 'dentatum' hoc loco pro figurato accepit: illum adibis, si vacat, p. 325. edit. prioris. *Fab.* Figurata, ne putes Lucretium velle ignis atomos angulosæ esse, non orbicularis figuræ, et 'sensus uterque' (ita legit) dicitur, metonymicæ pro Utriusque. *Gassendus.* Sed plus 'dentata' significat: semina enim ignis compungunt sensum, ideoque necesse est angulos quosdam habeant extantes. Frigus ad figuram trigonicam seu pyramidalem, quæ nimirum constat ex quatuor faciebus triangularibus, Epicurus refert. Et enim in Epist. ad Pythoclem glaciei causam declarans, fieri eam dicit κατ' ἐκθλιψιν μὲν τοῦ περιφεροῦς σχηματισμοῦ ἐκ τοῦ ὕδατος, σύνωσιν δὲ τῶν σκαληνῶν καὶ ὀξυγωνίων τῶν ἐν τῷ ὕδατι ὑπαρχόντων, ἢ κατὰ δὲ τὴν ἐξωθεν τῶν τοιοῦτων πρόσκρισιν, &c. 'Dum exploduntur ex aqua orbicularia (effectricia caloris) corpuscula, coarctantur vero in eadem aqua, reperiuntur scalenæ, et acutangulæ, aut dum eo corpuscula adsciscuntur extrinsecus,' &c. Eadem Plutarchus in libro de primo frigido. *Creech.*

433 *Tactus uterque*] Tactus ignis et pruinæ. quidam doctus legendum putat, *tactus utrique*, i. e. tactus utriusque. *Lamb.* Quidam legi vellent, *tactus utrique* (i. e. utriusque) pruinæ et ignis. Ille, ille, quem dicebam modo, sic scribit [Videtur uterque

dici metonymicæ pro utriusque] Ego libentius, ut jam alibi, tactum pro tactibilitate sumerem. *Fab.*

434 *Tactus enim tact.*] Διακοπή, ut sup. princ. 1. 6. 'Te, Dea, te fugiunt venti.' *Lamb.*

Pro divum numina sancta] Pro Dii immortales, pro Divum atque hominum fidem. his exclamationibus uti solemus in indignationibus, quasi hominibus diffisi ad Deos confugientes. M. Tull. in Lælio: 'Nam quis est, pro Deum fidem atque hominum, qui velit, ut neque diligat quemquam, neque ipse ab ullo diligatur, circumfluere omnibus copiis,' &c. innumerasunt alia apud Plant. et Terent. exempla, sic idem Lucret. infr. eod. lib. 1032. 'Nam pro sancta Deum tranquilla pectora pace, Quæ placidum degunt ævum, vitamque serenam,' &c. Quod autem ad hujus loci sententiam attinet, supra lib. 1. docuit, tactum, sensum esse maxime corporis proprium, vs. 305. 'Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res:' contra inane neque facere quicquam, neque pati posse, sed duntaxat motionem, seu motionis facultatem corporibus præbere: quod his verbis docuit Epicurus: τὸ δὲ κενὸν οὐτε ποιῆσαι, οὐτε παθεῖν δύναται, ἀλλὰ κίνησιν μόνον δι' ἑαυτοῦ τοῖς σώμασι παρέχεται. De tactu integros commentarios scribebant Epicurei. *Gif.*

Ad tactum provocat, sensuum omnium principem; nam sensus omnes ad tactum revocantur. Itaque uno appellato omnes intelligere potest. Ex criteriis autem, quæ tria sunt, sensus, anticipationes, et passiones, primæ partes dandæ sunt sensibus. *Fab.* *Pro divum numina sancta*] Poëtice, non philosophice; certe non κατ' Ἐπίκουρον loquitur [proh dii immortales,] quos frustra invocet, si illos securum agere ævum credideris. *Fab.* Inconsiderate, ut et omnia de tactu. Epicurus ipse, ὁρκους δὲ καὶ ὀρκισμοὺς μυρίους τοῖς ἑαυτοῦ βιβλίοις ἐγγράφει, ὁμνύς τε συνεχῶς καὶ Μὰ Δία, καὶ Νὴ Δία, ἐφορκῶν

τοὺς ἐντυγχάνοντας, καὶ προσδιελέγοντο, πρὸς τῶν θεῶν vid. Eusebium Præp. Evang. 1. 14. Cap. 27. Lucretius imitatur Epicurum, inde hæc exclamatio, et illa infra 1092. 'Nam proh Sancta Deum tranquilla pectora pace,' &c. *Creech.*

435 *Corporis*] Vir summi judicii Fayus existimat corpus hoc in loco idem significare ac in 1. 305. 'Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res.' *Creech.*

Res extera] I. e. exterior. unde a Papinio exter honor dicitur. *Pius.*

438 *Aut ex offensu*] Sic legendum, et ita habent quattuor libri manuscr. usus est eadem voce sup. 223. 'Nec foret offensus natus, nec plaga creata.' *Lamb.* Jam antea; cum corpora diversæ naturæ se se mutuo offendunt, et altera alteris intercurrent. *Fab.*

Cum turbant] I. e. turbas excitant, ut accipiamus absolute, quomodo et sup. 125. 'Corpora, quæ in solis radiis turbare videntur,' ad quem locum lege quæ annotata sunt. vel conjunge cum voce *sensum*, quæ sequitur, hoc modo: cum semina turbant confundunt sensum, ut sit ἐνεργητικόν. *Lamb.* Nentrale est, seu absolutum: quamquam et cum τῷ *sensum* possis jungere. *Fab.* Ita veteres libri. Vulgati: *offensa*. *Gif.*

439 *Confunduntque*] De voce ista nihil interpretes: semina inter se concita confundunt sensum, quia tumultuantur; nisi quis mavult *Compungunt*, ut in vs. 420. *Creech.*

440 *Quamvis jam partem*] Quamlibet voles partem: vel, Ne longius abeam: id enim, ut supra ostendi, significat τὸ 'jam'. *Fab.*

442 *Quapropter longe formas distare, &c.*] Recte argumentatur; varios edunt sensus: ergo varias figuras habent. Figurarum varietas id efficit; non magnitudo, non pondus, per se quidem. *Fab.*

443 *Var. edere sensu*] Amicus quidam meus legi posse putabat, *varios*

reddere sensus. Ego nihil muto: *lædere sensus* autem plane mendosum est. *Lamb.* *Edere sensus*] *Lædere.* ut supra et inf. vs. 469. *Gif.* Alii legunt *reddere*, nihil muto: at *lædere*, quod amat Gifaninus, nullo modo ferri potest. *Creech.*

444 *Denique quo nobis, &c.*] Hactenus diversitatem figurarum probavit ex diversis motibus quos in organis sensuum objecta excitant: jam alia argumenta congerit, vss. 34. e firmitate et fluiditate rerum ducta. Quædam enim semina habent hamulos, unculosve, quibus possint sese invicem irretire, continere, et spatiolis inanibus, quantum fieri potest, seclusis impedire mutnam sese evolvendi dissociandique libertatem: ista firma duraque corpora constituunt æs, ferrum, saxa, et similia. Aliæ particulæ læves sunt et ad orbicularem figuram accedentes, et ex iis fluida corpora componas; nam particulæ læviores et orbiculari figura præditæ dissociabiles sunt, emobiles, impulsu facile cedunt, et in proclive provolvi possunt. *Creech.*

445 *Hamatis*] *M. Tull. lib. 2. Acad.* 'Ut ille, qui asperis et lævibus: hamatis uncinatisque corporibus concreta hæc esse dicat, interjecto inani.' *Lamb.*

446 *Et quasi ramosis*] Sic restitui secutus codicem Bertinianum, et alios duos manuscriptos. nam ceteri vet. et vulgati habent *per ramos.* *Lamb.* *Per ramos*, vulgati, et quidam veteres. *Gif.* Ergo implicatis, sed extensione inæquali, perplexabili, &c. veluti sunt ramorum brachia. *Fab.*

447 *Adamantina saxa*] Nota de lapillo pretioso et qui nunquam magnæ molis est, saxum: nam de magnete, quem saxum vocat alibi, longe aliud est. *Fab.*

448 *Prima acie*] *Metaph. a copiis militaribus.* *Fab.*

Ictus continere sueta] Sic *Plin. de adamantibus 37. 4.* 'Incudibus deprehenduntur, ita respuentes ictum,

ut ferrum utrinque dissultet,' &c. *Virg. 6. 552.* 'Porta adversa ingens, solidoque adamante columnæ, Vis ut nulla virum, non ipsi exscindere ferro Cælicolæ valeant.' Itaque adamas ex re dictus, quod nulla vi domari, hoc est, vinci aut frangi possit: a verbo *δαμάσσω*, seu *δαμνάω*, quod 'domare' significat; et particula privante *a.* *Lamb.* Ita respuit ictus, ut ferrum utrinque dissultet. *Ride.* Tum de sanguine hirci, ride id quoque. falsum est et nugatorium; nam vel unico malleoli ictu in pulverem abibit; hircinus autem cruor non magis nocebit quam sericum aut gossypium. *Fab.*

449 *Robora ferri*] *Tralatio* est ab inanimato ad aliud inanimatum. nam robur proprie de quercu dicitur. sic sup. 1. 881. 'Robore cum in saxi franguntur.' *Lamb.*

450 *Claustris restantia*] Vectibus, aut clavibus resistentia, sonitum edunt. Quidam legunt *quæ claustris exstantia*, et interpretantur, æra quibus portæ sunt inductæ atque operatæ. Sed præstat lectionem receptam tneri: et per *æra* intelligere vel cornices, quibus fores pulsantur, ut placet *Turnebo* (*κορώνας* appellant Græci) vel cardines ahenos, quod ille magis probat. *Lamb.* De cardinis stridore intelligendum. Vir doctissimus qui aliter sentiebat, alibi erat, aut certe ibi indiligenter fuit. 'Restantia,' quasi sustinentia. *Fab.* *Voceferantur*, *Voss.* ad *Catull. p. 170. Preig.*

451 *Illa autem debent*] Sic legendum, non, *illa quidem.* *Lamb.*

452 *Esse magis, fluido quæ corpore liq. c.*] Sic habent omnes fere vulgati, quibuscum consentiant duo manuscripti. sed cod. *Scip. Tettii*, et *Faërne* habent: *Esse magis, liquido quæ corpore fluida constant.* *Lamb.* Quidam veteres: *liquido.* Quid. codices: *fluida.* *Gif.*

453 *Nec retinentur enim*] Inter hunc versum et superiorem interpositus fuerat a nescio quibus hominibus ver-

sus et illepidissimus, et ab hujus loci sententia alienissimus, *Namque papaveris haustus item est facilis, quod aquarum.* eum ego delevi. sententia autem hujus loci hæc est: Ea (inquit) ex lævibus et rotundis principiis constant oportet, quæ sunt liquida, et fluida. cui rei argumento est, quod eorum glomeramina quæque, i. e. corpuscula et rotunda, seu particulæ glomeris in morem globosæ, non retinentur inter se, id est, non cohærent inter se, neque manent constipatæ aut compactæ. *Lamb.*

Glomeramina] Ita vocat atomos retundas, ait *Gifaninus.* male; sed ei ignoscendum censeo: post *Lambinum* erravit. Numquam enim *Lucretius* atomos glomeramina vocavit, neque adeo potuit: sed intelligit moleculas; quod explicaretur, si obscurum foret. Ex multis atomis fit glomeramen; multa glomeramina corpus magnum constituunt. *Fab.* *Faber* vix ignoscit *Gifanio* scribenti *Lucretium* vocare atomos orbiculares glomeramina; nunquam enim *Lucretius* atomos vocavit glomeramina, neque adeo potuit: sed *Fabri* clementiam non implorat *Gifaninus*, et poëta potuit vocare atomos glomeramina, vocavit enim. Nisi quis censeat *Lucretium* de figuris seminum disputantem aliud quam semina significare velle. *Creech.*

454 *Et procursus item*] I. e. et cursus eorum productus, et porrotenus continuatus, item, i. e. similiter, in proclivem et prorum locum volubilis est: similiter autem, nempe ut glomeramina inter se non retinentur. 'Procursus' est porro currere, ut progredi, proferre, &c. porro gradi, et in publicum ferre. in quibusdam libris tamen scriptum reperi, *Et percursus item.* Ne hoc quidem reticebo, a codice *Bertiniano* abesse præpositionem *in*, quæ est ante nomen *proclive.* quæ scriptura si cui placebit, 'proclive' erit adverbium. neque

est quod quemquam moveat syllaba ultima. nam brevem esse licet: cuiusmodi est in his, 'sublime volantes,' 'superne gubernæ,' et simil. *Lamb.*

In proclive] A quibusdam veteribus abest. In quibusdam libris: *percursus.* Ante hunc versum in libris vulgatis et veteribus quibusdam hic est versus, meo iudicio nothus: *Namque papaveris haustus ita est facilis quam aquarum.* In quibusdam: *idem est.* *Gif.*

455 *Omnia postremo, &c.*] Quædam sunt corpora quæ inter fluida numeremus, vss. 9. Fumus, nebula, flamma, &c. quæ vel levissimo impetu dissolvi possunt et dissipari, ideoque ex hamatis et inter se perplexis seminibus non constant. Eadem tamen corpora sensus pungunt, Ut nebula et fumus oculos, res etiam duras penetrant, ut flamma lapides et saxa: ideoque e lævibus et prorsus rotundis principiis non componuntur. Hæc autem vss. 8. ex acutis seminibus partim componi asserit. Ista est hujus loci, qui toties exercuit interpretes, sententia. *Creech.*

Puncto tempore] I. e. brevissimo tempore. *Puncto* participium est. Alii legunt *puncto tempore.* ego nihil muto. Sic sup. eodem libro: 263. 'Nonne vides etiam patefactis tempore puncto Carcerib.' &c. et 4. 215. 'Jamne vides igitur, quam puncto tempore imago Ætheris ex oris ad terrarum accidat oras?' *Lamb.* Ita libri veteres. Alii: *temporis.* *Gif.*

457 *Si minus omnibus sunt*] Ita legit *Muretus*, elegantius quam vulgati *Codd.* qui *Si minus omnia* exhibent. *Creech.*

Si minus omnibus sunt] *Muretus* legendum putat, *Si minus omnibus sunt:* non, ut vulgo, *Si minus omnia sunt,* cui assentior. Nam supra dixit, 'Omnia postremo,' ut hic iterare eandem vocem, sit *ταυτολογεῖν.* *Lamb.*

Si minus omnibus sunt] Optima hæc *Mureti* emendatio est. I. e. si non

omnia fumi, nebulæ, &c. sunt rotunda. *Fab.*

459 *Pungere uti*] In quibusdam libris scriptum est, *pandere*: in nonnullis impressis, *pangere*: utrumque mendose. *Lamb.*

460 *Nec tamen hærere, &c.*] Hunc versum, et duos, qui deinceps sequuntur, *ὀβελίζω*, ac delendos censeo, tanquam inculcatos, adulterinos, neque Lucretianos germanos. quod cur ita sentiam, cum possim pluribus aliis argumentis firmissimis probare, his tribus contentus sum: quorum hoc primum, quod sint supervacanei: alterum, quod sententiam corrumpant: tertium, quod horum versuum scriptor dicat cognosci posse, res illas, fumum, nebulas, flammæ, et simil. constare ex acutis elementis, cum dicere debeat, ex lævibus et rotundis. nam acuta elementa in iis rebus locum non habent. *Lamb.* Inducit hos tres versus Lambinus. Ego ob librorum consensum, non ausim. Sed pro *sentibus* ex veteribus libris restitui *sentibus*, ut melior sit sensus. *Gif.* Hos tres versus optime ejecit Lambinus; neque enim a Lucretio esse possunt. In secundo typographicus error est, *sensibus* pro *sentibus*. Quæ vox unice probat non esse Lucretii; aliquo enim exemplo opus fuit ejusdem naturæ, cujus erant fumus, nebulæ, &c. Ibi autem sentes et dumos arripit. Lambini vero ratio nil probat: cum dicit debuisse dicere auctorem illorum versuum, 'non acutis ex elementis,' sed lævibus atque rotundis; non ita est. Id enim homo nugator, quisquis ille fuerit, de sentibus dictum volebat, non de corpore fluido. *Fab.* Hos tres versus agnoscunt Codd. rejicit Lambinus; asseritque supervacaneos esse: quasi non debuit Lucretius affirmare fluida ista pungentia et penetrantia acuta semina non minus quam lævia et rotunda continere: atomi enim vel læves vel rotundi non pungunt corpus, neque pe-

netrant: libenter igitur retinerem si esset quod pro *sentibus* reponi possit. *Creech.* Fumus, inquit, flammæ, &c. effectu quidem senitibus sunt similes, sed non cohærentia et duratione; atque ita pungunt quidem subito, &c. at non diu, quoniam acuta modo sunt, non vero ramosa et perplexa, ut sentes. *Har.*

463 *Sed quod amara*] Occurrit tacitæ objectioni. poterat enim quispiam dicere: si, quæ fluida sunt, ea constant primordiis lævibus et rotundis: amara autem, et cetera quæ lædunt sensus, ex asperis, hamatis, et squalidis: quid aqua marina fiet, quæ liquida est simul, et hamata? *Lamb.* Alia sunt fluida, quæ simul et amara aut acerba v. g. Aqua marina; hæc omnia componi asserit vss. 14. partim e lævibus et rotundis, unde istorum fluiditas, partim e squalidis et asperis, unde acerbitas et amaritudo; denique demonstrat istiusmodi corpora ex particulis diversimode figuratis compingi, quoniam separari possunt, percoletur enim per arenam aqua marina, asperas particulas deponit, et cum lævibus suis tantum et rotundis seminibus dulcis fluit. *Creech.*

464 *Sudor uti maris est*] Sudor est maris, i. e. aqua marina. Empedocles est hoc. Nam Empedocles dicebat, mare esse sudorem terræ, ut testatur Aristoteles lib. 2. *μετεωρ.* cap. 3. eum reprehendens, his verbis: 'Ὁμοίως δὲ γελοῖον καὶ εἰ τις εἰπὼν ἰδρῶτα τῆς γῆς εἶναι τὴν θάλατταν, οἷεται τι σαφὲς εἰρηκέναι, καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς. πρὸς πολὺν γὰρ οὕτω εἰπὼν, ὥσως εἴρηκεν ἱκανῶς· ἢ γὰρ μεταφορὰ, ποιητικόν. πρὸς δὲ τὸ γινῶναι τὴν φύσιν, οὐχ ἱκανῶς. I. e. 'Similiter autem ridiculum est etiam, siquis, cum dixerit terræ sudorem esse mare, existimet se plani et manifesti aliquid dixisse: quemadmodum Empedocles, Nam ad poësin quidem ita locutus, satis dixit: sed ad cognoscendam maris naturam, parum.' *Lamb.* Hic vero, sicubi alias,

mirificos ludos præbent Interpretes. 'Sudor maris,' inquit, 'est aqua maris.' Bene sane. Sed quid ita tandem? Quia scilicet testimonio Aristotelis probari potest ex veteribus physicis nonnullos ita fuisse locutos. Sed ego utrumque falsum esse omnibus suffragiis facile vincam; id quod mox apparebit. Locus ille Aristotelis legitur in secundo Meteorologicorum pag. 555. edit. Parisiensis: en tibi hominis verba, ex cap. 2. in quo de maris salsugine ex professo agit: 'Ὁμοίως δὲ γελοῖον, καὶ εἰ τις εἰπὼν ἰδρῶτα τῆς γῆς εἶναι τὴν θάλατταν, οἷεται τι σαφὲς εἰρηκέναι, καθάπερ Ἐμπεδοκλῆς. πρὸς πολὺν γὰρ, &c. i. e. 'Neque minus ridicule dixerit quispiam, uti ab Empedocle factum videmus, qui mare sudorem esse telluris dixerit,' &c. Hoc quidem loco Aristoteles solens more suo facit, ut meliores carpat; quasi scilicet agatur de genio τῆς διδασκαλίας: sed id alias videbitur; ad rem veniendum. Empedocles, διὰ μεταφορὰς scribens, dixit, mare esse sudorem terræ; at Lucretius sudorem maris nominat, o bone. An igitur Lucretium inter et Empedoclem quidquam erit quod utrique convenire possit? An vero, quod, si quid unquam aliud, ridiculum est, mare ipsum 'sudor maris' fuerit? Non, ut opinor. Deinde negamus hoc quoque, Lucretium hic de salsugine, seu, ut veteres loquebantur, de amaro maris egisse: hoc enim sex septem demum versibus inferius faciet: 'Et quo mixta putes magis aspera lævibus esse Principiis, unde est Neptuni corpus acerbum, Est ratio secernundi,' &c. Ubi 'Neptuni corpus' mare est. Quamobrem satis confido fore neminem, cui de nostra conjectura, nisi si certa potius emendatio vocanda est, dubitandum videatur. Agitur enim tantum de sudore, qui, ut et lacrymæ, salsus et amarus esse, vel sensus judicio, vel auctoritate Aristotelis et Plutarchi,

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

comprobatur. Legendum itaque: *Sudor amarus ut est, &c.* His addo et aliud: Quod de Empedoclis sententia legerant interpretes, si in locum convenientem conferre volebant, debuisse ea, quæ hic scripserunt, ad hos libri 5. versus retulisse, ubi disputat Lucretius, qua ratione factum fuerit, ut mare e terra expressum sit. Ibi enim diserte 'sudorem terræ' vocavit: vs. 484. 'Inque dies quanto circum magis ætheris æstus, Et radii solis cogeant undique terram Verberibus crebris, extrema ad limina apertam, In medio ut propulsa suo condensa coiret; Tam magis expressus salsus de corpore sudor Angebat mare manando, camposque natantes.' Quid vero quod in Mss. Codd. ad oram horum versuum, de quibus superius actum est, adscriptum legitur, *de sudore salso*? Non igitur aliter olim legebatur hic locus, quam ut a me restitutus fuit. Poterant fortasse hæc fusius tradi; sed doctioribus scribimus, quibus hæc sat erunt. Nam salsum et amarum, *ἀλμυρὸν* et *πικρὸν*, alterum pro altero sumi non est, opinor, cur probem, cum ea res notior sit, quam ut hinc illinc petitis ex utraque lingua testimoniis egere videatur. *Fab.* *Sudorem maris* vocat salem. Auctor Et. M. in *λιθουμέθα*. vide T. Fabri Ep. Crit. p. 188. ubi non recte corrigit Porphyrii locum, qui sic legendus τὴν θάλατταν ἐκάλει βύναν δάκρυον. vide quoque versus Empedoclis apud Plutarchum lib. 1. c. 3. placit. Philos. ubi νῆστιν vocat mare. *Voss.* Faber legit *Sudor amarus ut est* et asserit Lucretium his 7. vss. de sudore tantum disputare. Hæc conjectura illi mirifice placet, et fruatur; non invideo. *Sudor maris* seu *udor maris* lege. Non quia, ut interpretes, Empedocles olim vocavit mare *Sudorem terræ*, (*ἰδρῶτα τῆς γῆς* Aristoteles 2. Meteor.) sed quia 'Sudor,' seu ut alii 'Udor,' idem est ac Humor: vid. Varronem

de L. L. lib. 4. voce 'Usus.' De sudore autem et non de aqua marina hic loci agere poetam isti soli dicunt qui indiligenter legunt. Creech.

Minime id mirabile habendum] Sic habent plerique codices typis excusi: quos secutus sum. nam manuscripti hoc loco depravati sunt: ex quibus quidam, cum aliis vulgatis congruentes, habent *mirabile cuiquam*: alii, *mirabile debet*. ex qua scriptura vitiosa, facere ausim, *mirari debes*. Lamb. *Minime id mirabile cuiquam*] Ita veteres libri, haud scio, an recte. Marullus et Vulgati: *habendum*. Gif.

465 *Nam quod fluidum est*] Hic non eliditur: qua de re supra diximus lib. 1. Respondet autem iis quæ objecta fuerant, hoc modo: Non est quod quisquam miretur, eadem interdum esse et amara, et fluida: quamvis dixerimus fluida constare e lævioribus et rotundis elementis: amara, ex asperis, squalidis, et molestis. Nam in his quæ sunt amara simul et liquida, dicendum est primordiis rotundis, politis, et lævibus esse admista quædam doloris et molestiæ corpora, id est horrida, aspera, et squalida: quo fit ut provolvi possint simul, et sensus lædere. Lamb.

466 *Mixta doloris*] *Admixta*, forte rectius. Gif.

Doloris corpora] I. e. aspera, et squalida. Lamb. Aspera, inæqualia: unde dolor et insnavis motus. Fab.

467 *Nec tamen hæc retineri hamata*] I. e. nec tamen hæc hamata inter se retineri et hæerere necesse est. sic supra locutus est: vs. 453. 'Nec retinentur enim inter se glomeramina quæque.' Lamb.

468 *Scilicet esse globosa, tamen cum squal. cons.*] Sic habent omnes libri et manuscripti, et typis excensi: neque est quod quisquam dubitet de integritate scriptoræ: *scilicet* autem positum pro *scire licet*: ut apud Ter. Heaut. 2. 3. 117. 'scilicet facturum me esse.' ibidem: 5. 1. 19. 'Continuo

injecisse verba tibi Dromonem scilicet.' sic apud Plantum videlicet pro, videre licet, in Sticho 4. 1. 49. 'Videlicet parcum illum fuisse senem, qui dixerit.' ibidem paullo post vs. 51. 'Videlicet illum fuisse nequam adolescentem, qui illico,' &c. sic idem Lucretius supra 1. 211. 'Esse videlicet in terris primordia rerum, Quæ nos.' Ita totius hujus loci hæc sententia est: Scire licet, ea principia ex quibus constat aqua marina, esse globosa, cum tamen constant, i. e. sint, squalida. Debet autem distinctionis nota scribi post vocem 'globosa,' ut 'tamen cum' sic intelligamus, quasi dictum sit. cum tamen. Jam antea: Scias licet esse globosa; neque aliter veteres. Ceterum post 'globosa' distinctionem ponito, ut legas conjunctim, 'tamen cum,' i. e. quamvis. Fab. Scilicet, 'scire licet,' ut sæpe Lucretius; quodcumque enim est fluidum ex orbicularibus et globosis principiis constat. Creech.

470 *Magis aspera*] Cave istud *magis* cum *aspera* jungas: nam cum τῷ *putes* connecti debet: alioqui a sensu abieris. Vab.

471 *Unde*] A quibus, nempe principiis asperis. Lamb.

Est Nept. corp. acerb.] I. e. aqua marina, salsa et amara est. infra eod. lib. vs. 654. 'Hic si quis mare Neptunum, Cereremque vocare Constituet fruges, et Bacchi nomine abuti Mavult, quam laticis proprium proferre vocamen Concedamus, ut,' &c. Arnob. 1. 3. adv. Genteis, traditum esse a veteribus scribit, 'Neptunum esse appellatum ex eo quod aqua nubat terram.' Cicero vero lib. 2. de N. Deor. a nando. 'Acerbum' improprie posuit pro amaro: vel 'acerbum' intellige, linguæ injucundum, ingratum, ac molestum, ut sup. Lamb. Aqua marina, quod exemplum post sudorem nunc sumit. Fab.

472 *Est rat. secern.*] I. e. ratio et

via est aliqua secernendi ejus quod dulce est, ab eo quod est amarum. Lamb.

Seorsumque videndi] *Sevidendi*, ut secernendi, a verbis ejusdem significationis. Fab.

473 *Humor dulcet, ubi*] Conjectura ductus ita scripsi. Vide Indicem. Vulgati *dulcis*. Gif. *Hum. dulcet, ubi, &c.*] Si vulgatam et receptam scripturam tuebimur, *humor dulcis*, hic erit ordo: ita (subintellige) ut humor, nempe dulcis in foveam fluat, et mansuescat, ubi idem humor, nempe dulcis, crebro percolatur, id est permanat, et pertransit, ut, &c. Sed videtur legendum, *Humor acerbus*: ut sit hic ordo, Ubi humor acerbus percolatur crebrius ita, ut, &c. vel, ut quidam existimat male de me meritis, *Humor dulcit, ubi, &c.* vel, *Humor dulcet: dulcet* autem, seu *dulcit*, i. e. dulcescit, ut idem ille notat. cur enim cuiquam, quantumlibet improbo atque injusto, suum eripiam? nisi forte hoc quoque illi alienum est, non suum. 'Humor' porro, nempe salsus, et marinus. Licet etiam, ut mihi videtur, legere, *Percolatus*, ut sit hic ordo verborum: Est ratio secernendi humoris salsi, ab eo qui dulcis est, ubi, id est quando, humor (marinus scilicet) crebrius idem percolatus, ita ut in foveam fluat et mansuescat, dulcit, sive dulcet, i. e. dulcescit. quod si cui placebit, sic erit distinguendum, *Seorsumque videndi Humor dulcit ubi, per terr. crebrius idem Percolatus, &c.* Lamb.

474 *Percolatur*] Quasi per colum purgatur, unde *colatus* apud Tertull. lib. 1. ad Nationes, 'Serenitas colata,' pura scilicet, 'innubilus æther,' Virg. Virus autem antea occurrit pro humore. Fab.

475 *Linq. en. sup. tæti. &c.*] Nam aqua marina (inquit) supera, i. e. in superiore parte terræ, linqvit primordia tætri viri, id est humoris naturalis marini. Ita autem legendum

esse, quemadmodum excudendum curavimus, vincunt lib. tres manuscript. et Ald. antiq. et Paris. nisi quod in Paris. et uno manuscript. legitur, *Liquit enim tætri supera prim.* Prisc. autem libr. 6. hunc versum paullo aliter profert. sic enim ille, *Liquit enim supera tætri vestigia viri.* sed vel aliud agebat Prisc. vel scriptoris librarii peccatum est. Lamb. Priscianus lib. 6. *Linqvit vestigia.* Quidam veteres etiam: *liquit.* Gif. Viri. Servius ad Virgil. Georg. 1. 128. 'Hodie tres tantum habet casus: hoc virus, hoc virus, o virus. Antiqui hujus viri dicebant. Lucretius. 'tætri primordia viri.' Hav.

476 *Quo magis*] Quia sunt aspera scilicet. Fab.

477 *Quod quoniam docui, &c.*] H. e. quod probandum suscipit; variant figuræ atomorum, et est illarum varia magnitudo, ut jam ostensum est, sed tamen illa varietas infinita non est; etsi sit indefinita, seu incomprehensibilis. Id primo probat vs. 22. ex ipsa seminum, quam olim demonstraverat, parvitate. Ut enim figurarum varietas foret infinita, necesse est ut immensa sit seminum quorundam moles, cum sola immensa magnitudo sit infinitæ varietatis figurarum capax. Si corporis figuram mutare velis, transpone partes, quot sunt diversæ positiones tot erunt diversæ figuræ; idem in semine aggregare, omnibus modis partes, quæ in illo concipi possunt, versa et transpone, et finitam tantum figurarum varietatem in tantillo corpore agnoscas. Epicurus docuit, εἶναι τὰ σχήματα τῶν ἀτόμων ἀπερίληπτα, οὐκ ἄπειρα. Plutarchus de Placit. Phil. 1. 1. C. 3. 'Ἀτόμοι ταῖς διαφοραῖς οὐχ ἁπλῶς ἄπειροί εἰσιν, ἀλλὰ μόνον ἀπερίληπτοι, εἰ μὴ μέλλει τις καὶ τοῖς μεγέθεσιν ἁπλῶς εἰς ἄπειρον αὐτὰς ἐκβάλλειν, ὅτε ἐν τῷ ὁρισμένῳ μεγέθει ἀπέλρους ἐννοεῖν διαφορὰς ἀδύνατον. Epicurus ad Herod. Ita recte legit Gassendus:

Meibomius autem suis emendationibus omnia turbavit. *Creech.*

478 Ἐξαφθείσα, ἐχομένη, annexa, connexa, pendens: fidem autem i. e. probationem: ut et Græce πίστις in eadem notione. *Fab.* Apta, adepta Barthius. ut in vs. 636. Claudiani de Bello Getico. 'O meritam nomen fælicibus apta triumphis.' *Creech.*

Primordia rerum] Hoc illud est quod probandum suscipit: variant figuræ atomorum, et est illarum varia magnitudo, ut jam ostensum est: sed tamen illa varietas infinita non est, etsi indefinita, seu incomprehensibilis. Incommoda jam proferet. Cui addas hoc ad illustrationem, atomorum non unam esse magnitudinem; sed magnitudinis varietas quanta erit, non debet certe esse infinita: alioqui fieret ut unica atomus totum esset; at eo ducit te invitum figurarum varietas: nam infinitæ figurarum varietates necessario infinitas magnitudines postulant. Quæ sequuntur, his ita expositis, plana sunt et perspicua. *Fab.*

479 *Finita variare figurarum ratione*] Sic legitur hic versus in quinque lib. manuscriptis, nisi quod in uno scriptum est *variata*, non *variare*. In codicibus autem Aldinis antiq. Vicet. Parisiens. et ceteris vulgatis, *Finitas variare figurarum rationes*. quarum lectionum utra sit potior, judicet lector. verbum *variare* quidem neminem movere debet, si hoc loco absolute poni præter morem videatur. nam etiam alibi eodem modo usurpatur, ut infra eod. libro, quinto abhinc versu. Nunc ad hujus loci sententiam veniamus. Posteaquam docuit, primorum corporum figuras dissimileis esse ac dispares, docet jam, eas ipsas figurarum dissimilitudines ac varietates finitas esse. quæ de re sic Laërt. ex sententia Epicuri: πρὸς δὲ τοῖς αἰσθητοῖς τῶν σωμάτων καὶ μετὰ, ἐξ ἧς καὶ αἱ συγκρίσεις γίνονται, καὶ εἰς αὐτὰ διαλύονται, τῇ ἐνεργείᾳ

ἀπερίληπτα, περιληπτά ἐστὶ ταῖς διαφοραῖς τῶν σχημάτων. οὐ γὰρ δυνατόν γενέσθαι τοσαύτας διαφορὰς ἐκ σχημάτων ἐνεργείᾳ περιελημμένων, &c. i. e. 'Præterea corpora individua et plena, ex quibus res compositæ concretæque gignuntur, et in quæ dissolvuntur, comprehendere non possunt re et usu, figurarum autem differentiis possunt. Non enim fieri potest, ut tot rerum naturalium differentiæ ex figuris re comprehensæ nascantur.' In unaquaque autem figurarum simplicitate infinita sunt corpora individua: differentiis autem non sunt infinita, sed eo tantum, quod re comprehendere non possunt, infinita. Sic propemodum Plutarchus περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλο. εἶναι δὲ τὰ σχήματα τῶν ἀτόμων ἀπερίληπτα, οὐκ ἄπειρα. i. e. 'Figuras autem atomorum re comprehendere non posse, non tamen esse infinitas.' *Lamb.* *Finita variare.* *Finitas* rationes. Et ita infr. 'variare figuras:' et 'ratio figurarum' nihil est aliud, quam figuræ, Lucretiano more. Ut 'ratio animi.' *Gif.*

480 *Quod si non ita sit*] Tale est argumentum Lucretii: Si essent infinitæ atomorum figuræ, essent aliquæ atomi immani et immensa magnitudine: hoc falsum: ergo et illud. minorem propositionem sic probat, 'Nam,' &c. *Lamb.*

482 *Namque in eadem una quousquojus brevitate*] Secutus sum in hoc versu religiose codices veteres, nisi quod ex *quousvis*, feci *quousquojus*, i. e. cujusque, ut 'quicquid' pro quicque usurpari solet et apud hunc poetam, et apud alios scriptores: *quousvis* autem, aut *cujusvis*, ferri non potest in hoc versu. *Lamb.* *Cujusvis* in. Ita veteres omnes libri. *m* in 'eadem' non exteritur. Numeri sunt Enniani. Cicero de orat. Male vulgati et Lambinus: *cujuscujus*. *Gif.*

484 *Fuc enim*] Sic habet cod. Berthinianus, quem secutus sum. alii, *face enim*. *Lamb.* Ita veteres. Marullus

et Vulgati: *face*. Vide Indicem. *Gif.*

485 *Tribus vel Pluribus auge*] Non, tres aut plures partes addas, ut alii interpretes; sed supponas, e tribus aut pluribus, i. e. definito partium numero constare. Quælibet figuratio positionem partium peculiarem exigit, porro autem partes magnitudinis finitæ tot modis transponi, et componi possunt, ut nullus tandem positionis modus superstes fiat: alioquin enim novæ et novæ in infinitum partes essent, ex quibus magnitudo tandem infinita conciperetur, cujusmodi sane in atomo non est, quæ infra visum longe consistit. *Gassendus.* *Creech.*

488 *Omnimodis expertus eris*] Libri manuscripti. sic habent. alii: *Omnimode expertus fueris. omni, modis* autem, i. e. omnibus modis. *Lamb.*

Omnimodis] *Omnimode, Omnimodo.* *Gif.*

489 *Formai spec.*] *Formarum speciem* habet secunda mea editio: sed primæ editionis lectionem, *Formai*, hic assero. *Lamb.* Ita et paulo infra. *Lambinus: Formai.* *Gif.*

491 *Addendum parteis altas erit*] I. e. parteis alias addere oportebit: quod loquendi genus notavimus supra I. 112. ad illum versum, 'Æternas quoniam pœnas in morte timendum:' et item ad 139. 'Multa novis verbis præsertim cum sit agendum.' sic Varro lib. 8. de L. L. 'Sic omneis repudiandum arteis, quod in medicina, et in aliis multis discrepant scriptores.' *Lamb.*

492 *Adsimili ratione*] Sic restitui librorum manuscriptorum auctoritate fretus. Virg. 6. 602. 'Quos super atra silex jamjam casura, cadentique Imminet assimilis.' *Lamb.*

495 *Quare non est ut cred. p.*] Οὐκ ἔστιν ὅπως πιστεύῃς, i. e. 'non potest, vel non debet fieri, ut credas.' *Lamb.*

497 *Immani*] I. e. ingenti, ut apud eundem, 'immania templa.' *Lamb.*

Maximitate] Vox rara 'maximitas': quam ut probet esse Latinam, hunc

versum profert Nonius Marcellus. Utitur Arnobius lib. 6. 'Aut vero in vastis porrigere se longius, atque in maximitate producere.' *Lamb.* Vox Lucretiana: quæ tamen fastidio fastidiosulas aures non magis radere debet quam 'proximitas' sæpe apud Ovidium. *Fab.* Sic 'proximitas' apud Ovidium, 'optumitas,' et 'opulentitas' apud Plantum. *Creech.*

499 *Barbaricæ vestes*] I. e. Babylonica. idem 4. 1023. 'Cum Babylonica magnifico splendore rigantur.' vestes sunt purpureæ textiles, aut acupictæ, ex Babylonia avectæ, vel dic Phrygiæ significari. *Lamb.* Phrygiæ, Persicæ, Babylonica. Hæc omnia a consequenti dicuntur, et plane necessaria sunt ex positis. Eo enim fieret, ut quæ hodie splendidissima, suavissima, &c. sunt, ea ab aliis aliisque tandem vincerentur: denique eadem incommoda, quæ modo de magnitudine dicebam, enasci videres. *Fab.*

Melibæaque] Festus: 'Melibæa purpura a nomine insulæ, in qua tingitur, est dicta.' Virg. *Æn.* 5. 251. 'Purpura Mæandro duplici Melibæa currit.' Melibæa autem Thessaliæ est urbs, de qua Strabo lib. 9. et item Stephanus de urbibus. *Lamb.* *Melibæa.* Melibæa Thessaliæ oppidum infectura purpuræ nobile. nam quod excerpta Serviana insulam faciunt, nugæ. *Fab.* *Jam tibi Barbaricæ vestes, &c.*] Vss. 15. aliam accipe rationem: Si aliæ et aliæ figuræ in infinitum concederentur, nullæ essent extremæ qualitates rerum naturalium certæ et determinatæ; quando figuratio nova ita variarentur, ut et quacunque optima melior, et quacunque pessima deterior exoriri possit. Vestes pretiosissimi coloris, odores, soni, et saporis optimi ab aliis superarentur, nec amplius in honore essent; dum quæ jam ingratiissima videntur, et quæ maxime aversamur, præ aliis deterioribus quotidie exortis eligeremus. A Peneo ad Sepiada, Gyrtona, Melibæa,

Castanæa; pares ad famam, nisi quod Philoctetes alumnus Melibæam illuminat. Pomp. Mela 2. 3. Ad quem locum Vossius, Non ob Philoctetem tantum urbs hæc illustrior erat aliis istis duabus, sed et ob purpuræ tincturam, Lucretius 2. 499. 'Melibæaque fulgens Purpura Thessalico concharum tincta colore.' Sed et Virgillii locum, cum inquit Æn. 5. 251. 'Quam plurima circum Purpura Mæandro duplici Melibæa cucurrit,' de hac ipsa urbe interpretantur. Alii tamen, quod sciam, Thessalicæ, vel Melibæensis purpuræ non meminerunt. Præterea, Festus Pompeius dicit insulam fuisse, 'Melibæa purpura a nomine insulæ, in qua tingitur, vocatur.' Atqui hæc Melibæa in recessu sinus, quem Osæ et Pelii promontoria efficiunt, erat sita, nihilque minus erat quam insula. Locum itaque Lucretii et Virgillii de Phœnicia purpura accipiendum esse existimo: in ditione enim Apamiæ, quæ Pella dicta erat a Macedonibus, caputque fuit aliquamdiu omnium Syriæ civitatum, insulam Melibæam eleganter describit Oppianus, sitam in Oronte flumine, qui, antequam mari mergitur, late circa illam stagnat. Thessalicas vero illas conchas dixit Lucretius, quia a Thessalis vel condita est, vel nominata est ita Phœnicia Melibæa. Thessali enim et Macedones innumeris Syriæ locis patria indidere cognomina. Hinc illa in Syria vocabula, Berrhæa, Edessa, Larissa, Heraclea, Ægæ, Chalcis, Euporos, Dium, Maronea, Pieria, Cyrestica, aliaque infinita. Creech.

500 *Tincta colore: et aurea*] Aberat a vulgatis omnibus copulatio et post vocem 'colore:' quam restitui conjectura ductus, cum reperissem scriptum in duobus cod. manuscr. *coloret*. Lamb.

501 *Aurea pav. ridenti imb. col. &c.*] Sic habent cod. manuscripti, et ita legendum, quod item jam pridem admonuit P. Victorius annotat. in Epist.

15. 19. *sæcla* autem, i. e. genera. vulg. *Sedula, quæ rerum, et*. Lamb. Ita et libri nostri in quibusdam: *sæcla novo*. Vulgati: *sedula quæ rerum*: pessime. Gif. Pulcra, 'Venus aurea,' (quamquam ex historia,) 'equi aurei' apud Pind. in 1. Olymp. 'aureus puer,' Apul. χρυσοῦς ἵππεύς, Aristænet. *Fab.*

503 *Smyrnæ*] Veteres libri ita rectissime. Vulgati: *myrrhæ*. Gif.

Myrrhæ] Vet. Codd. *Smyrnæ*; idem sonat: μύρρα γὰρ ἡ σμύρνα παρ' Αἰολεῶσιν, ἐπειδὴ τὰ πολλὰ τῶν μύρων διὰ Σμύρνης ἐσκευάζετο. Athenæus, p. 668. vid. etiam Theophrastum de Odoribus. Creech.

504 *Cycnea mele*] Cantiones cycnorum. cycnos traditum est moribundos suavissime canere. Plato in Phædone: Κύκνοι ἀποθανοῦμενοι τότε δὴ μάλιστα ἄδουσι, γεγηθότες ὅτι μέλλονσι παρὰ τὸν θεὸν εἰσιέναι, οὗ εἰσι θεράποντες: i. e. 'Cycni morituri tum maxime canunt, lætantes quod ad Deum ituri sunt eum, cujus sunt ministri.' μέλη autem Græcum est. sic supra, vs. 412. 'Ac Musæa mele,' &c. Lamb.

Dædala chordis] Variata, πεποικιλμένα chordis: quæ varios sonos reddunt chordis: vel varietate grata, et jucunda. Phœbea autem intellige quæ cithara canuntur. Nam poëtæ Phæbum cithara canentem faciunt. Hom. Il. α. 603. οὐ μὲν φόρμιγγος περικαλλέος, ἣν ἔχ' Ἀπόλλων. Et Mercurius Phæbo pro virga quam ab eo accepit lyram ei vicissim donasse dicitur. Lamb. Quæ vario fidium sono canuntur, &c. *Fab.*

507 *Cedere item retro possent*] Sensus est: Quod de præstantia certorum unguentorum, purpuræ, canticorum, quæ quandoque oppressa silere modo dicebam, id contra de foetore, sono ingrato, turpitudine, &c. dicas licet. Nullus enim adeo tæter odor est, qui non infinitis partibus tærior fieret. *Fab.*

511 *Quæ quon. n. s. in reb. redd.*] I. e. quæ quoniam in rebus locum non

habent, vel non sunt rebus attributa, vel in rebus non reperiuntur, &c. Lamb.

Certa et finis] Et quoniam certa finis, &c. alii legunt, *certaque finis*, ut sit versus hypermeter. sed errant. Lamb. *Certaque*] Ita lego omnino. In libris omnibus fere, *certa*. Lambinus: *certa et*. Vide in Indice. Vers. Dactyl. Gif.

512 *Utrinque*] Et ab iis rebus quæ sensus vehementer offendunt, et ab iis quæ magnopere delectant: vel a duobus extremis contrariis. Lamb.

514 *Ab ignibus*] A caloribus æstivis. Lamb. Hunc locum de Zonis accipiendum non puto, sed de vi intensissima ignis, de frigore, de tepore, &c. *Fab.* Confirmat vs. 7. quia vulgo res determinantur contrariis qualitibus, quæ ita extremæ sunt, ut plures quidem gradus medios, at nullam prorsus extra se habeant. Creech.

515 *Finitum est*] Spatium. Lamb.

Retroque] A frigore hibernis ad calores æstivos. Lamb. *Retroque remensus est*] A pruinis ad ignes; res plana. Nota tamen passivæ significationis *remensus*, ut *adeptus*, *expertus* et alia id genus apud Sallustium. *Fab.*

516 *Finit enim*] Declarat id quod obscurius dixerat. *finit* autem legendum, non *finis*. Sed aliter hac de re M. Tull. lib. 6. de rep. et Virgil. et ceteri: quamquam Lucret. de summa rerum agit, seu de omni, M. Tull. de mundo. Epicurei enim non unum mundum, sed plureis et innumerabilis esse volunt. sic igitur M. Tull. 'Cernis autem terram quasi quibusdam redimitam et circumdatam cingulis: e quibus duos maxime inter se diversos, et cæli verticibus ipsis ex utraque parte subnixos obriguisset pruinam vides: medium autem illum et maximum solis ardore torreri.' Virg. Georg. 1. 233. 'Quinque tenent cælum Zonæ, quarum una corusco,'

&c. Lamb.

519 *Ancipiti quon. mucrone*] Hinc calore, illinc frigore dominante. *mucrone*, i. e. fine, ut interpretatur Turnebus. Lamb. Terminum intellige, ultra quem nec frigus intendatur, nec calor. *Fab.*

Notantur] Metaphora a terminis depactis: alioqui locus vulgo non intelligitur. *Fab.*

520 *Insesta pruinis*] Si hanc scripturam recipimus, ut rectam et germanam, 'insesta' interpretabimur obsessa et circumfusa, aut oblecta: atque ita habent libri fere omnes vulgati, præter Aldinos antiq. in quibus impressum est *insensa*. In manuscriptis autem aliis scriptum reperi, *insensa*, et ita habent Vicetini: in aliis, *infessa*: quæ scripturæ varietas facile declarat, locum esse corruptum. Ego aliquando existimavi legendum, *infesta pruinis*. Sic enim loquuntur Latini: 'viæ latrociniiis infestæ, ætas aliorum libidine infesta: mare prædonibus seu piratis infestum, pro infestatum.' Sed Turneb. cujus judicium plurimi, ut debeo, facio, ait, scripturam antiquorum codicum, defendi posse, si intelligamus, *infessa pruinis* dictum pro *fessa in pruinis*, i. e. desinentia in pruinis: seu finita pruinis, seu fatigata pruinis. quod concoquere non possum. Lamb. Ita vett. libri fere. In quibusdam tamen: *insensa*. In vulgatis *insesta*, *infesta*. Gif. Sic omnino legi debere credidi: etiamsi *infesta* ferri queat, in notione passiva. *Infessa* autem, Turnebi, non placet. *Insesta* vero, occupata, ut locus insessus ab hoste, &c. *Fab.* Obsessa, circumfusa. Alii *Infesta*: Turnebus *Infessa pruinis*, i. e. Fessa in Pruinis, seu desinentia in pruinis, seu pruinis finita; ita ingenio et acumine suo abutitur vir ille magnus, ut imperiti Librarii errores explicet, et defendat. Creech. Legendum haud dubie *insesta*, quod vel

unus locus Statii evicerit, qui est lib. 12. Theb. p. m. 516. 'Somnosque ferarum Prætereo horrendis insessa cubilia monstris.' Ubi apposite de ferarum cubilibus, quibus decumbunt, participio *insessa* utitur, ita ut neque *infessa*, neque *infensa*, neque *infesta* pro eo substitui ullo colore queat. Manifesto autem Lucretium, ut solet, imitatur. Vide etiam Canteri Nov. lect. 2. 8. Preig.

521 *Quod quoniam docui*] Probavit dissimiles figuras finitas esse; jam vss. 7. subjungit aliam Epicuri sententiam, 'Semina viz. quæ sunt similis figuræ numero infinita esse,' infinita orbicularia, infinita ovata, infinita pyramidalia, atque ita de cæteris; addit deinde rationem ex infinitate seminum superius probata; quippe, cum species figurarum finitæ sint, perspicuum est, si, quæ sub ipsis continentur, atomi finito forent numero, nullam fore in universo atomorum infinitatem. Καθ' ἐκάστην δὲ σχημάτων ἀπλῶς ἄπειροι εἰσιν ἁτόμοι· οὐ γὰρ τὸ πᾶν εἶη τῷ πλήθει τῶν ἁτόμων ἄπειρον, εἰ μὴ ἀπλῶς ἄπειροι ἂν εἰσιν αἱ καθ' ἐκάστην τε σχημάτων ὁμοῖαι. Epicurus ad Herod. Creech.

522 *Ex hoc apta fidem ducit*] Sic sup. vs. 477. 'Quod quoniam docui, perg. conn. rem, q. Ex h. apta fid. ducat, p. r. Finita var.' &c. et M. Tull. Tusc. lib. 5. 'Fulgentem gladium e lacunari seta equina aptum demitti jussit.' Idem Acad. lib. 2. 'Mundus undique ex se aptus.' Idem de Finib. lib. 4. 'Ordo rerum conservatus, et omnia inter se apta, et connexa.' Ab hoc loco incipit docere, cujusque figuræ primordia, inter se similia, esse infinita: quod hoc modo probat: Dissimilitudo, seu distantia figurarum, finita est, ut ante probatum est. at si similes principiorum figuræ, erunt etiam finitæ: fiet, ut summa materiæ sit finita. Hoc falsum, (contrarium enim supra probatum est,) ergo et il-

lud. Lamb.

Primordia rerum inter se simili, &c.] Probavit dissimiles figuras esse finitas; si autem similes itidem finitæ essent, summa finita foret: at finita esse summa non potest; ergo. Fab.

524 *Etenim distantia, &c.*] Non adscripsissem in hac tertia editione hoc quiddam leve, sic esse scriptum in tribus lib. manuscript. Vaticano, Memm. et Bertiniano, nisi homo barbarus, et quod gravius est, insignite impudens, et contumeliosus, post meas duas editiones, contendisset, hunc versum ita legendum et scribendum, *Infinita cluere. enim distantia cum sit, &c.* cui neminem doctum et sanum crediturum puto. Est enim versus ipso quidem plane dignissimus, Lucretio vero indignissimus. Quod autem ait a Marullo factum *etenim*, ex *enim*, quod erat in manuscriptis; magnum et impudens mendacium. nam, ut de aliis taceam, liquet mihi dejerare, ita scriptum esse hunc versum, ut edidi, in cod. Bertin. quem scio nunquam in Marulli manus incidisse. quid est esse sycophantam, si hoc non est, ea conferre et ementiri in alterum, præsertim doctum et clarum virum, (mitto dicere, mortuum, quo quid sceleratius?) quæ perspicue falsa sunt? Lamb.

524 *Cluere. enim*] Sic habent veteres libri. Marullus fecit: *etenim*, male. Vide Indicem: *Enim*. Gif. Pro *Enim* contendunt Gifanius et Pareus, quibus nihil magis displicet quam versus integer. Creech.

528 *Quod quoniam doc. nunc suavit.*] Nunc incipit docere, infinita materiei corpuscula, ab æterno tempore usque continuata plagarum impulsione, summam rerum continere, et ita res omneis naturaleis singulareis ab æterno usque tempore progignere et procreare. Lamb. Quatuor sequentes versus tanquam inidoneos argumento explicando prætermisit Gas-

sendus. Et abesse possunt, si consideremus Lucretium de figuris seminum disputare; si vero particulare, quod sequitur, argumentum spectemus, necessarii videntur: atomorum sub unaquaque figura infinitatem modo probaverat: objectionem vero imminentem prævidentem prævidet, quæ ut melius una cum responsione intelligatur, quatuor his versibus lectorem monet, quid expectare debuit. Creech.

Nunc age ostendam] Summam rerum stare, et contineri per continuatas ab æterno plagas. Fab.

531 *Protelo*] I. e. impulsu, seu tenore, ut interpretatur Donatus in Phorm. ubi hunc versum Lucret. profert. ad illum locum, 'Ne te iratus suis sævidicis dictis protelet.' docetque protelum dictum esse vel a *πρὸ* et *ἐλαίν*, vel ab assiduo telorum jactu. Utitur eadem voce idem Lucretius 4. 191. 'Et quasi protelo stimulator fulgure fulgur.' Est autem hic, ut opinor, significatque, longe, producte, perpetuo, et continuo tenore. 'Protelare, longe propellere (inquit Festus) ex Græco videlicet *τῆλε*, quod significat longe.' Turpill. apud Nonium: 'Propter peccatum paucillum indignissime Patria protelatum esse, sævitia patris.' lege et Nonium in verb. 'protelare:' ubi hos versus Lucilii profert, 'Quem neque Lucanis oriundi montibus tauri Ducere protelo validis cervicibus possent.' Sic Catull. ad Catonem: 'hunc ego, si placet Dionæ, Protelo rigida mea cecidi.' Lamb. Plura hic possem, si luberet: sed nolim onustum his notis Lucretium. 'Protelum' proprie est tenor ille ducti aratri per sulcos. Itaque 'protelum' erit continuata actio et *ἄπαντος*. Reliqua forte ad Terentium olim, ni me harum rerum tædeat. Fab. 'Protelare' Fugare, Terent. Phor. Act. 1. Sc. 3. 'Ne te iratus suis sævidicis dictis protelet.' vid. denique Voss. ad Catull. p. 123.

Creech. Hinc 'protelare' apud Terullianum, assiduum Lucretii imitatore. De Pœnit. cap. 4. 'Hæc te peccatorum fluctibus mersum perlavabit, et in portum divinæ clementiæ protelabit:' et de spectat. cap. 1. 'Tanta est enim vis voluptatum, ut et ignorantiam protelet in occasionem.' et alibi. Adde Scalig. ad Varron. p. 250. et ad Virg. catalecta p. 240. Hav.

532 *Nam quod*] *Ἀνθυποφορά*. Dicet aliquis (inquit) esse quædam animalia alia aliis rariora, verbi gratia, elefantos, monocerotes, phœnices: cum igitur elefanti rari sint, debent eorum corporum primorum, ex quibus constant, figuræ esse raræ et finitæ: ergo quædam corporum primorum figuræ sunt finitæ. hæc est *ὑποφορά*, seu objectio. Lamb. Objici poterat, species quasdam animantium et aliorum concretorum rariores esse quam aliorum: Quid tum? inquit: si in hoc mundo ita se res habeat; in aliis, qui infiniti numero sunt, aliter fit. Fab. Objicit sibi, posse videri finitas esse atomos sub aliquibus figuris, cum rariora quædam, et minus frequentia animalia esse videamus; et respondet vss. 37. primum, Illa, quæ hic sunt rara, abundare alibi; elephantes v. g. quos Roma vix unquam vidit, in India esse plurimos. Deinde quamvis unica nnius generis res esse in orbe concederetur, nisi tamen infinitæ ejusdem formæ essent atomi, futurum non fuisse, ut ea res nasceretur et procrearetur: idque allata comparatione egregie illustrat. Creech.

533 *Fæcundamque minus*] Sic necessario legendum, non ut vulgo, *Fæcundamque magis*. Loquitur enim de animalibus raris duntaxat, in quibus natura sit minus fæcunda. Lamb. Sic veteres nostri, et Lambinus. Vulgati: *magis*. Gif. *Fæcundamque minus*] Alii *magis*, quos sequi nolo; *Fæcundam minus naturam in illis*, infæ-

cundiora animalia, Gassendus: quod displicet. *Creech.*

534 *At regione, locoque alio*] Hæc est solutio objectionis. *Lamb.*

535 *Multa licet genere esse in eo*] I. e. possunt esse multa: vel nihil obstat, quo minus multa sint animalia singularia in eo genere, alio in loco, etiamsi apud nos pauca et rara sint: genere autem legendum, non genera. sic statim, 'Sicut quadrupedum cum primis esse videmus In genere anguimanos,' &c. et infra, 'Esse igitur genere in quovis primordia rerum,' &c. *Lamb.* Ita recte; ut mox: 'in genere,' &c. et vs. 567. 'Esse igitur genere in quovis,' &c. *Gif.*

Numerumque repleti] Qui respondeat aliorum frequentia. *Fab.*

537 *Anguimanos*] In hanc sententiam ita scribit libro de opificio Lacantius. 'Jam enim manus amissa dignitate, quam nunc habet, mobilitate nimia promuscidis similis mirabiliter videretur: essetque hoc plane anguimanus: quod genus in illa immanissima bellua mirabiliter effectum est.' *Pius.* Quibus manus est tortilis, flexilis, lubrica, volubilis serpentis in morem. *M. Tull.* lib. 2. de N. Deor. 'Manus etiam data elephantis,' &c. Iterum *Lucret.* 5. 1031. 'Inde boves Lucas turrito corpore, tætros Anguimanos, belli docuerunt vulnera Pœni Sufferre,' &c. Elefanto autem pro manu est proboscis. Sed de elephantis lege *Plinium* 8. 10. *Lamb.* Quorum manus, seu proboscis, est veluti anguis. *Fab.*

India quorum mil. e mult.] Nam (ut scribit *Plin.* lib. 8.) 'postium vicem in domiciliis præbeant dentes elephantorum: sæpeisque in iis et pecorum stabulis pro palis fieri ex his dentibus *Polybius* tradidit.' *Pius* et *Lamb.*

538 *Vallo munitur eburno*] Respicit tabulam aliquam in qua India vallo eburno cincta esset. Quæ dicuntur ab aliis, &c. nihil moror. *Fab.* In

extremis Africae postium vicem in domiciliis præbere, sedesque in iis, et pecorum stabulis palos Elephantorum dentibus fieri *Polybius* tradit, autore *Golussa* regulo: *Plin.* 8. 10. idem *Lucretium* voluisse *Lambinus* docet, et ex illo *Fayus*: frigide. Respicit tabulam aliquam in qua India vallo eburno cincta esset: *Faber*, qui *Lucretium* ubique tabulas spectantem inducit: maximam India vim in elephantis sitam esse quis nescit? Illorum ope se, suamque patriam Indi defendebant. Hæc cogita, et mentem *Lucretii* attinges. *Creech.* Mira ad hunc locum *Lambinus*, et *Faber* narrant. Verum sensum *Creechius* tetigit. Omnino enim de elephantis, apud Indos in aciem produci solitis, suisque dentibus, tantum vallo eburno, Indiam munientibus loquitur auctor. Gemina loquendi ratio est, qua utitur 5. 26. 'Denique quid Cretæ taurus Lernæaque pestis, Hydra venenatis posset valata colubris?' et lib. 4. *Theb. Stat.* 'Et galea annosi vallatur dentibus apri.' Denique, lib. 9. de Elephantis *Libycis*, in aciem eductis, adeoque ad ipsam veluti interpretationem hujus loci *Lucretiani*: 'Stat niveis longum stipata per agmina vallum Dentibus.' *Preig.* *Joseph.* de Bello *Jud.* 2. 16. §. 4. pariter (ut ibidem ostendimus pag. 189. Edit. nostræ) inpenetrabiles Britannos dicit propter murum eorundem, mare scilicet, quo a continenti dividuntur. *Σκέψασθε δὲ καὶ τὸ Βρεττανῶν τεῖχος, οἱ τοῖς Ἱεροσολύμων τελεσσι πεποιθότες.* I. e. 'Porro et Britannorum murum considerate, qui Hierosolymorum muris adeo confiditis.' *Hav.*

541 *Sed tamen id quoque*] Hujus loci hæc sententia est: Verum esto, demus, unam rem unius generis in toto orbe terrarum esse natam, nisi erunt tamen infinita materiae corpora similia, et ejusdem formæ, ex quibus ea res conflata in lucem proferri

queat: neque creari, neque creata procreare et ali poterit. *Lamb.* Ingeniosior argumentatio quam videatur. *Fab.*

543 *In orbe*] Nihil mutavi, quamvis libri duo manuscripti habeant, in orbi. Satis est mihi admonuisse lectorem, utrumque usurpatum esse a veteribus. *Lamb.* In orbi. Ita in veteribus quibusdam; quod rectius puto. In aliis tamen: orbe. *Gif.*

546 *Quod superest*] Nota, sed et alibi, positum ἀπὲρ præterea. *Fab.*

Alique] Non simpliciter nutriri, verum et ad adultam pervenire ætatem; uti docuit *Turneb.* 5. 27. sicuti et in illis inf. 1129. 'Donicum alescenti summum tetigere cacumen:' et 1. 192. 'Quæque sua de materia grandescere alique.' *Hav.*

547 *Omne*] Τὸ πᾶν. *Lamb.*

548 *Unius genitalia rei*] Quæ ad unam rem gignendam valeant. *Lamb.*

550 *Materiae tanto in pelago*] I. e. in tanta atomorum multitudine et copia, et, ut verius dicam, infinitate. *Lamb.* Non potuit *Elegantius*, cum perpetuo agitentur semina, et sint omnæquore magis irrequieta. *Creech.*

Turbaque aliena] I. e. in turba atomorum dissimilis figuræ. *Lamb.* Intelligit atomos quæ ad constitutionem aliorum generum seu specierum necessariae sunt. *Fab.* *Inhabili ad cætum*, *Fayus*, ut solet: *Lucretius* autem intelligit atomos quæ ad constitutionem aliorum generum necessariae sunt. *Creech.*

551 *Rationem conciliandi*] Liber *Vaticanus* habet, conciliari. ego tamen nihil muto. *Lamb.* Conciliari, quidam libri veteres. *Gif.* Conciliandi] In notione passiva, Quam rationem haberent cur conciliarentur, et σύγκριμα aliquod facerent? Ita jam supra 1. 1021. 'neque enim consilio se locarunt.' *Fab.*

552 *Sed quasi, &c.*] I. e. quemadmodum, &c. Sic sæpe alibi poeta noster, exempli causa, 3. 148. 'Et

quasi cum caput, atque oculus, tentante dolore, læditur,' &c. Idem 4. 162. 'Et quasi multa brevi spatio summittere debet,' &c. Sic et *M. Tullius* in *Cat. maj.* 'Et quasi poma ex arboribus, si cruda sunt, avelluntur; si matura et cocta, decidunt: sic vitam adolescentibus vis aufert, senibus maturitas.' *Lamb.*

Magnis multisque coort.] Sic reposui, secutus libros omnes manuscriptos, cum in vulgatis legatur, ventisque coortis: quæ scriptura, quamvis videatur speciosa et probabilis (sic enim locutus est 6. 578. 'Ventus ubi, atque animæ subito vis maxima quædam Aut extrinsecus, aut ipsa ab tellure coorta est,' &c.) placet tamen mihi magis antiqua. *Lamb.* *Marullus* contra omnes veteres: ventis. *Gif.*

553 *Magnum*] Tumidum, commotum, &c. supra. *Fab.*

Transtra, gubernæ] Sic restitui, secutus vestigia veteris scripturæ. nam cum reperissem in tribus libris manuscriptis, transtra, caverna; in uno, transtra curva carina: statim conjeci 'caverna' corruptum fuisse ex gubernæ; atque ex 'gubernæ' factum esse 'guverna,' u pro b: deinde 'caverna:' postremo carinas: quod postremum est in libris vulgatis. quam meam conjecturam spero doctos viros, eosque maxime, qui versati sunt in lectione membrarum antiquarum, probaturos. usus est *Lucret.* eadem voce 4. 441. 'et recta superne gubernæ.' 'gubernæ' autem idem valet quod gubernacula. qua de voce plura ad illum locum dicemus. *Lamb.* *Lambinus* gubernæ egregie, ex veteribus libris. In aliis et vulgatis: carinas. *Gif.* Egregia *Lambini* emendatio: gubernæ, i. e. gubernacula. *Fab.*

554 *Antemnas*] 'Antemna,' (ut scriptum est in vocabulario *Cl. Pu. teani*) κέρας πλοίου: i. e. 'cornu navis.' *Lamb.*

Tonsasque natanteis] I. e. remos fluc-

tuanteis. Virg. *Æn.* 7. 28. 'et in lento luctantur marmore tonsæ.' Ennius: 'Pone petunt, exin referunt ad pectora tonsas.' Idem: 'Poste recumbite, vestraque pectora pellite tonsis.' 'Tonsa (inquit Festus) remus, quod quasi tondeatur ferro.' Tonsæ, ut interpretatur auctor vocabularii Latinogræci, κῶραι. Lamb. Remos. Ennius apud Festum, 'Poste recumbite, vestraque pectora tollite tonsis.' Lege. *pone recumbite*; exprimit gestum remigum. *Fab.*

555 *Aplustra*] 'Aplustra' (inquit Festus) 'navium ornamenta, quasi amplustria, quia erant amplius, quam essent usu necessaria,' scriptum est in vocabulario Latinogræco Cl. Puteani, 'Aplustrum: πτερὸν πλοῦ, ὡς Ἐννίος καὶ ἄκρον τῆς πλώρας.' Cic. in Arato, 'Navibus absumentis fluitantia quærere aplustra,' quemadmodum autem Lucretius, et M. Tull. dixerunt, 'fluitantia aplustra:' sic Virg. 10. 306. 'fluitantia transtra.' Lamb. Ἀφλαστὰ ornamenta navium erant, non in prora, ut plerique veterum scripserunt, sed in puppi. ornamenta enim quæ in prora erant, 'acrostolia' dicebantur. De his et aliis id genus olim multa observaram: sed illa omnia in lib. 1. Schefferi viri diligentissimi, quos ille de militia navali veterum edidit, occupata video. *Fab.* Verbum 'fluitare' in hoc negotio mire placuit Lucretii imitatoribus, Virg. *Æn.* 10. 306. 'Fragmina remorum quos et fluitantia transtra Impediunt.' Petronius, Carm. de Bell. Civ. proprius Nostro accedens: 'Unde omnes terras, atque omnia littora possit Aspicere, ac toto fluitantes orbe catervas.' *Preig.*

557 *Infidi maris ins.*] Itaque Herodotus in Polyhymn. ex persona Persarum regis, mare δολερὸν ποταμὸν appellat. et Pittacus unus e septem dicere solebat, πιστὸν γῆ, ἄπιστον δὲ θάλασσα: i. e. 'fida res, terra; infida, mare.' Lamb. Virg. *Æn.* 3. 69.

'Inde ubi prima fides pelago, placataque venti Dant maria,' &c. *Preig.*

559 *Pellacia*] I. e. fallacia, a *pelliciendo*. Utitur eadem voce etiam 5. 1002. 'Nec poterat quemquam placidi pellacia ponti Subdola pellicere in fraudem, ridentibus undis.' 'Pellicere' (inquit Festus) in fraudem inducere idem alibi in verbo 'laci,' 'lax fraus est.' Virg. *Æn.* 2. 90. 'invidia postquam pellacis Ulysssei (Haud ignota loquor) superis concessit ab oris.' Arnobius lib. 4. adv. Gent. 'Quis est, inquam, qui credat, ad humanas accubuisse Deum mensas, interemtum avaritiæ causa, fefellisse supplices ambiguitate responsi? præcellere in furum ordine? adulterasse? servisse? vulneratum esse? et adamasse? et per omnes libidinum formas incestarum cupiditatumque circumegisse pellaciam?' Lamb. Recte *placidi p. p.* non vero *penitus*, ut citat Philargyrius ad Virg. Georg. 4. 443. 'Verum ubi nulla fugam reperit fallacia,' ubi docet quosdam codices quoque habere *pellacia*, sicuti *Æn.* 2. 90. 'pellacis Ulyxi.' Adde Janum Rutgers. Var. Lect. 6. 15. *Hav.*

561 *Ævum debent sparsa per omne*] Quidam lib. scripti habent, *ævum debent sparsa per omnem*. Lamb. *Per omnem*] Hoc rectissimum ex veteribus libris puto. In aliis. *omne*. Gif. Al. *ævum omnem*: nam et *ævus* dicebant, ut alia id genus sexcenta. *Fab.* *Omnem* Gifaninus; et fruatur: *ævus* enim Veteres. *Creech.*

562 *Æstus materiai*] Modo dixit 'materiae pelagus,' et jam 'æstus materiae.' *Creech.*

563 *In concilium ut possint comp. coire*] In concilium coire, i. e. conciliari, congregari. Lamb.

567 *Esse igitur genere*] Concludit, cujusque generis primordia esse infinita. Lamb.

Genere in quovis] Vel ex hoc loco apparet supra legendum, *Multa licet genere esse in eo, &c.* Lamb.

569 *Nec superare queunt motus utique exitiales*] I. e. nec utique motus exitiales, et pestiferi, res genitas superare et funditus perimere possunt, quin extinctæ aliquando renascantur: nec genitales, et ad gignendum utiles, et salutare, queunt easdem in perpetuum servare. mendose in omnibus lib. scriptum et impressum est *exitialeis*. Legendum enim *exitiales*, in recto casu. Lamb. Aliud vss. 12. continetur argumentum, quod superius consequitur: si finita uniusmodi figuræ semina supponamus, tum res ex iis finitis seminibus constitutæ, cum semel solutæ fuerint, nunquam instaurarentur. Si finita fuerint semina frustra generationem et augmentationem rerum expectaremus. At quid certius quam res alias nasci et augeri. alias diminui et interire? Unde semina similis figuræ numero infinita esse concludendum. *Creech.* *Exitiales*] Est rectus casus, ut mox: *auctifici motus*, contrarii hisce. *Gif.*

570 *Salutem*] Rerum scilicet. *Fab.*

573 *Sic æquo geritur, &c.*] Sic æquali (inquit) principiorum certamine seu prælio bellum geritur ab æterno tempore. Nam neque res genitæ manent æternæ, neque in perpetuum intereunt; sed et res quæ genitæ sunt, intereunt; et quæ interierunt, renascuntur. Ita fit, ut summa rerum sit æterna, cum res singulares quotidie nascantur et moriantur, oriuntur et occidunt. Lamb.

574 *Contractum*] Sic idem lib. 4. 965. 'Nautæ cum ventis contractum cernere bellum.' Lamb.

575 *Vitalia rerum*] I. e. res vitales. quemadmodum apud Horat. Epist. ad Scævam, 1. 17. 15. 'tu poscis vilia rerum:' i. e. res vileis. quem locum nos in omnibus libris corruptum restituimus, ex auctoritate codicum manuscripti. 'Res vitales' autem intellige, quæ ad vitam aliquid conferunt, et adjuvant. Lamb.

576 *Et superantur item*] Videri possit hic versus ex Lucilio sumptus, nam in veteri codice ex secundo Lucilii profertur: 'Et superant urnæ, miscetur funere vagor.' Sed locus bis corruptus est; quanquam scio urnam ad mortualia pertinere. *Fab.*

Vagor] Vagitus. Festus: Vagorem pro vagitu posuit Ennius lib. 16. 'Qui clamorem oppugnatis vagore volanti.' Et Lucr. 2. 576. 'Et superantur item, miscetur,' &c. producit testem hunc eundem Lucretii versum Nonius, sed corruptum. Lamb.

577 *Visentes luminis oras*] Nascentes. 1. 23. 'dias in luminis oras Exoritur.' Lamb.

578 *Nec nox ulla d. &c.*] I. e. neque nox ulla diei successit, neque dies ullus noctem excepit, quo non ab altera parte puerorum nascentium vagitus auditus sit: ab altera, vox eorum qui mortem amicorum aut propinquorum lamentantur ac deplorant. Atque, ut brevius complectar, eodem die, et eadem nocte, alius nascitur, alius diem obit supremum. Lamb.

581 *Illud in his reb.*] Nunc docet, nullam rem genitam uno primordiorum genere constare. Lamb.

Obsignatum] I. e. memoriæ mandatum, in pectore conditum. Translatio ducta a tabulis obsignatis: ea enim obsignare solemus, quæ ab aliis videri nolumus, quæque diligentissime custodienda esse putamus. sic Arnobius loquitur libro 3. adv. Gent. 'Quia fornicem Lucilianum, et Marsyam Pomponii, obsignatum memoria continetis.' Lamb. Dicimus, Reconde hoc imis sensibus. Virg. Ecl. 3. 54. 'Sensibus hæc imis, res est non parva, reconde.' Sed quæ talia sunt ut condantur, fere plerumque obsignantur; iis επιβολή σημεῖον apponitur, &c. itaque metaphoricōs, Hæc in animo habe, serva. *Fab.*

582 *Et mem. m. m.*] Declarat quod obscurius dixerat, καθ' ἐμπειρίαν. Lamb.

583 *Nil esse, &c.*] Nihil esse in promptu positum, nihil natum, nihil genitum, quod ex uno genere principiorum, aut quod ex omnibus unius figuræ et similibus principiis constet. 'Nil esse in promptu' autem, subintell. 'eorum, quorum,' &c. *Lamb.* *Nihil esse, in promptu quorum, &c.* Sic interpunxi, et scripsi. Vulgati aliter; et post, *videtur*. *Gif.* Uno verbo id probat quod verissimum est, nil esse simplex in concretis: quomodo enim fieret, ut multæ ejusdem generis magnitudines, et ejusdem generis figuræ cohærent sine vinculo; itaque diversum aliquid esse debet. Series verborum: 'Nihil eorum omnium,' quorum natura nobis nota sit, tale esse, ut constet, &c. *Fab.*

Quorum natura tenetur] I. e. quæ nota sunt, seu quorum natura nota est. Porro autem sic habent libri manuscripti: vulgati, *Quorum natura videtur*. *Lamb.*

586 *Et quam quicque magis multas vis, &c.*] *Prisc.* hunc versum profert libr. 6. (quamvis eum paullo aliter legat) docens *vis* a *Lucr.* numero multitudinis usurpatum esse: ut etiam a *Sallust.* libr. 3. histor. 'Malo jam assuetum ad omne vis controversiarum.' Utitur eadem voce in eodem numero et 3. 366. 'Et quasi multæ vis unius corporis exstant.' Animadvertat autem literarum studiosus, etiam usitatum fuisse bonis scriptoribus hoc loquendi genus: 'quam magis,' 'ita magis,' 'quam magis,' 'ita plura.' Nam usitatus illud, de quo alibi diximus, 'quam magis,' 'tam magis.' Sic autem citatur hic versus a *Prisc.* 'Et quam multarum rerum vis possidet in se.' *Lamb.* Ita ex vet. lib. *Vulg. quo:* et mox: *plurima*. In *Prisciano:* *Et quam multarum rerum vis;* male, uti puto. *Gif.*

Multas vis] Facultates, is, virtutes. Ita in plurali usurpatum a *Sallustio* est. *Fab.*

587 *Ita plura*] Sic legendum. Nam sic reperio veteres esse locutos; quod quidam semidocti et arrogantes non videntes, supposuerunt hoc loco *plurima*. Idemque et alibi fecerunt. *Lamb.*

588 *Docet*] Offendit, declarat. *Tralatio* est. *Lamb.*

589 *Principio tellus, &c.*] *Parechasis* ad mysteria Cybeles. Vide hic, lector, admirabile politissimi poetæ ingenium. *Gif.* Primum, tellus primordia omne genus habet; humorem, ignem, herbarum frugumque materiam. *Fab.* Primum argumentum vss. 9. ducit e terra, quam e diversis seminum generibus constare nemo negabit, qui fontes ebullientes, flammæ erumpentes ex illius visceribus viderit, aut qui illam arbores producere, et hominibus ferisque alimenta subministrare consideraverit. Ista enim omnia ex seminibus ejusdem magnitudinis, ponderis, et figuræ oriri nequeant. Deinde vss. 61. multa subjungit de terra, prout Mater Deorum et Cybele dicta a veteribus poetis fuit, ornamenta illius Deæ describit, mysteria totius fabulæ explicat, deridet superstitionem, et tandem providentiam ipsam convellit. *Creech.*

590 *Unde mare imm. vol.*] I. e. ex quibus fontes flumina volubilia et delabentia in mare effundentes, mare redintegrent: quod partim a ventis, partim a sole minuitur, partim a terra, dum per terrarum meatus dimanans, ad caput amnium revertitur: ut idem *Lucretius* ait 5. 262. 'Quod superest, humore novo mare, flumina, fonteis Semper abundare, et latices manare perenneis, Nil opus est verbis: magnus decursus aquarum Undique declarat,' &c. *Lamb.* Fontes volventes flumina, i. e. fluentia. *Fab.* *Frigora* *Cod.* *Vossii* quod *Salmasio* unice placet. *Creech.*

591 *Adsidue renovent*] Sic legendum, et ita scriptum est in libr. manuscriptis: nisi quod *Vaticanus* li-

brarii culpa habet, *revovent*. *Lamb.*

Habet, ignes unde] Habet corpora, ex quibus ignes oriantur. *Lamb.*

593 *Eximiis vero*] Sic habent omnes lib. manuscripti. Omnes fere vulgati, *Ex imis*, quos non sum secutus. 'Eximiis' autem interpretor egregiis, insignibus, non vulgatis, neque usitatis. *Lamb.* *Eximiis vero*] Sic veteres libri omnes. Vide Indicem: 'Eximius.' *Marullus* ex *Virg.* libr. 5. fecerat: *Ex imis*; contra veteres libros. *Gif.* Magnis, *Plautus* in *Trinummio* dixit 'Eximios sump-tus.' *Creech.*

Impetus Ætnæ] Sic puto 'impetum Ætnæ' dictum esse, ut 'impetum cæli' 5. 830. 'Principio quantum cæli tegit impetus ingens.' De Ætnæ autem ignibus copiose disputabit libr. 6. *Lamb.*

594 *Tum porro nit.*] Porro autem habet primordia in se inclusa, unde fruges et arbores hominibus efferre, et pabula mutis animantibus ac feris subministrare possit. *Lamb.* *Nitidas*] *Sup.* 1. 253. 'At nitidæ surgunt fruges, ramique virescunt,' &c. et infra eodem lib. in extr. 1157. 'Præterea nitidas fruges, vinetaque læta,' &c. *Lamb.*

596 *Fluidas*] Quæ cibatu esse possunt, sin minus, in stramento loco illa erunt. *Fab.* Molles, teneras, seu vento facile mobiles. *Codex Vossii* *fluvios*; quæ vox vs. 874. aliquo modo confirmatur, sed *fluidas* malo. *Creech.* *Unde etiam fluidas frondeis, &c.*] Restituendam veterem *Cod. Vossii* lectionem censet hoc loco *Salmasius*, *Epist.* 48. nempe: 'Unde etiam fluvios, frondeis, et pabula læta.' At contentus fuit *Lucretius*, dixisse, tellurem hominibus fruges et arbusta sup-peditare, de potu nihil sollicitus; quare igitur plura feris annumeraret? præterea: 'nitidæ fruges' et 'finidæ frondes,' 'arbustaque' et 'pabula læta,' quam egregie inter sese respondent; ut taceam fluviorum implici-

tam mentionem factam vs. 590. etiam si pro: *volventes flumina fonteis*, ibi legas: *volventes frigora fonteis*, quod idem ille vir doctus tantopere laudat eadem epistola. *Preig.*

598 *Quare magna Deum mater*] Hæc eadem Cybele a poetis appellatur, et Cybeli cultrix, et Dindymene, et Berecynthia. *Arnob.* libr. 3. adv. Gent. 'Terram quidam e vobis, quod cunctis sufficiat animantibus victum, matrem magnam esse dixerunt: eandem hanc alii, quod salutarium seminum frugem gerat, Cererem esse pronuntiarunt; nonnulli Vestam, quod in mundo stet sola, ceteris ejus partibus mobilitate in perpetua constitutis,' &c. Idem libr. 7. 'Sed et magna mater accita ex Phrygio Pessinunte jussis consimiliter vatam, salutaris populo, et magnarum causa lætitarum fuit.' &c. sequitur statim: 'Nihil quidem aliud scribitur missum ab Attalo Rege, nisi lapis quidam non magnus, ferri manu hominis sine ulla impressione qui posset, coloris furvi atque atri, angulis prominentibus inæqualis: et quem omnes hodie ipso illo videmus in signo oris loco positum, indolatum, et asperum, et simulacro faciem minus expressam simulatione præbentem,' &c. de eadem lege *Herodianum* libr. 1. et *Ovid.* *Fast.* 4. et *M. Tullium* oratione de harusp. respons. et *Varr.* libr. 5. de L. L. *Lamb.* *Magna deum mater*] Et absolute *Μεγάλη*, unde *μεγαλήσια*. *Fab.* *Quare magna Deum, &c.*] Incipit fabula: Favete; terra, quæ parit omnia, Mater Deorum, hominum, et ferarum dicta est; sacra instituuntur, quæ partim ad physicam, partim ad ethicam trahit *Lucretius*; illa quæ Jovem spectant proponit deridenda: sed ipsa prodit Dea. *Creech.* *Le-pide Hydaspes ad Ægyptios* qui Nilum similesque Deos celebrant, respondet apud *Heliod.* libr. 9. pag. 457. τὸν γοῦν ποταμὸν τοῦτον, εἶτε καὶ καθ' ὑμᾶς θεὸν, καὶ κύριος ἅπαν τὸ ποτά-

μον, ἡ Αἰθιοπῶν δαῖτα παραπέμποσα, δικαίως ἂν παρ' ὑμῶν τυγχάνοι σεβάσματος, μήτηρ ὑμῶν γενομένη θεῶν. i. e. 'Cæterum cum fluvium hunc, seu vestra opinione Deum, et omnium fluviorum cumulum, Æthiopum terra ad nos deducat, merito a vobis coli debet, quæ vobis Deorum mater existat.' Hav.

601 *Sublimem in curru*] Sic hunc versum restitui, reclamantibus libris omnibus, conjectura sola ad hanc scripturam, nisi fallor, rectam et veram ductus. Atque hæc meæ conjecturæ ratio est. Ita scriptum erat in emendatis illis et antiquissimis libris, *Sublimem in curru*. Annotatum est postea ab aliquo studioso ad oram libri e regione hujus loci, idque signis duobus similibus apposis, *Sedentem*: quæ erat interpretatio vocis 'Sublimem.' Deinde, qui ex illo codice aliud exemplum descripsit scriptor librarius, existimans vocem *Sublimem* esse mendosam, et *Sedentem* in ejus locum substituendum, ita fecit: deinde semidocti, hunc versum legentes, cum animadverterent primam syllabam vocis 'Sedentem' esse brevem, neque huic loco convenire, reposerunt satis temere *Sedibus*. Ita ex *Sublimem*, *Sedibus* factum esse puto. hæc mea conjectura est. Quæ mihi ita demum εὐστοχία videbitur, si doctis probabitur: sin minus, primum fatebor me parum vidisse: deinde rogabo, ut aliquid melius repariant. nam mea quidem sententia, vox *Sedibus* hoc loco inepta est. Dicitur est autem a Lucretio *Sublimem in curru*, et item a Sex. Julio Frontino lib. 1. Stratagematum, cap. 9. ita ut a Virg. 'Sublimes in equis' 7. *Æn.* 285. nam 'sublimes in curru' nihil aliud significat, quam qui, vel quæ vehitur in curru, et sedet in sella curuli. quod si barbarus homo, qui hanc meam emendationem non tam malevolentia et invidia, quam cæcitate mentis, et ignorance bonarum artium impeditus, improbavit, ac

damnavit, cognovisset: vulgatam lectionem non defendisset. Sic Livius lib. 38. 'Itaque iret consul sublimis curru, multijugis, si vellet, equis: uno equo per urbem verum triumphum vehi,' &c. Possem hujus locutionis plura afferre exempla: sed ita in promptu res est iis qui aliquid vident in litteris, ut non egeat exemplis. Virgilius videtur hunc locum imitatus *Æn.* 6. 784. 'Qualis Berecynthia mater Invehitur curru Phrygiæ turrita per urbeis Lætæ Deum partu, centum complexa nepotes, Omneis cælicolas, omneis supera alta tenentes.' ad quem locum notat Servius, 'quia ipsa est terra, quæ urbeis sustinet, iccirco designari (al. *adsignari*) ei coronam cum turribus.' Lamb. *Sedibus in curru*] Male contra omnes libros Lambinus: *Sublimem*. Nisi fallor enim, designat poëta, eam vehi sella curuli. Gif. Sic optime Dionysius; in aliis, *Sedibus*: quam lectionem qui probant, ἀκριστον suam produnt. Fab. *Sublimem in curru*, &c.] *Sedibus*, Codd. Gifanius: *Seditus*, *Seduli*, vel *Sedulem*, Palmerius: sed istorum omnium libris vel conjecturis præferendus est antiquissimus Lambini Cod. Creech. Quod ita omnino scribendum dicit Lambinus, ubi omnes libri: *Sedibus in curru*, quale est tandem? Quid simile 'Sedibus,' et 'Sublimem?' At ille tamen ad sua somnia abit, et quomodo mendum inoleverit inanissimus conjectator comminiscitur. Nec eo dico, quod studium improbem; sed quod eum mundo imposuisse, et qui non aliter esset: noluisse a quoquam leviter reprehendi, æquo animo non fero. Quanto verius, scripsisse Lucretium: *Seditus in curru bejugos agitare leones?* Ut 'Seditus' adverbium sit, qua forma alia multa; aut *Seduli in curru* Ut enim 'sella' aut sedes curulis, ita 'currus sedulis.' Neque mala scriptura *Sedulem in curru*, ut *curulem* dicimus: quæ omnia, vulga-

to mendo affinia sunt. *Palm. Spicil.* Tom. 4. Fac. Crit. p. 695. Tam acriter nove effectis, nullaque auctoritate comprobatis vocibus instructus Lambinus aggreditur ille; quid facturus tandem, si rite armatus cum ipso in arenam descenderet! *Preig.* Lambinus reclamantibus, ut ipse ait, omnibus libris, substituit: *Sublimem in curru*, proque eo vehementer pugnat, et quomodo librarii *Sublimem in Sedibus* transformare potuerint, rationes comminiscitur. Gifanius tueretur scripturam veterem, qua designetur sella curuli vehi solitam. Palmerius, *Seditus* aut *Seduli*, aut denique, *Sedulem in curru*, conjectat. Sed videtur aliquid voluisse Lucretius, quod nescio an aliter facile exprimere potuerit. Id docet Varronis fragmentum apud Augustinum ex lib. 16. rerum divinarum: 'Eandem dicunt Matrem Magnam: quod tympanum habeat, significari esse orbem: quod turres in capite, oppida: quod sedes fingantur circa eam, cum omnia moveantur, non moveri.' Ergo *Sedibus in curru*, intellige ex Varrone, circa eam factis vel fictis. Hinc εὐθρονον appellat Apollonius lib. 1. 1092. Αἰσονίδη, χρεῖώ σε τὸδ' ἱερὸν εἰσανιόντα Διὸς δῶμον ὀκρυβέντος, εὐθρονον ἰδέσθαι Μητέρα συμπάντων μακάρων. *Gron.* obs. 1. 3. c. 5.

Bijugos agit. leones] *Macrob.* Sat. 1. 21. 'Quis enim ambigat matrem Deum terram haberi? Hæc Dea leonibus vehitur, validis impetu atque fervore animalibus: quæ natura cæli est: cujus ambitu aër continetur.' Hac de re sic Virg. *Æn.* 3. 113. 'Et juncti currum dominæ subiere leones.' Aliam mox causam subjungit Lucretius. *Lamb. Leones: Aëris in spatio*] Leonis enim natura ardentissima est et rapida. *Fab.*

604 *Adjunxere feras, quia*] *Ovid. F.* 4. aliam vult causam esse: 'Cur huic genus acre leonum Præbeat insolitas ad juga curva jubas? Desieram. cæ-

Delph. et Var. Clus.

pit: feritas mollita per illam Creditur. id curru testificata suo est.' *Lamb.* Aliam rationem dat Oppianus ex poëtico figmento, Curetes videlicet ob servatum Jovem in leones a Saturno fuisse mutatos; quibus pro servata vita Jupiter postea regnum in feras dederit, καὶ βιγεδανὸν θοδὸν ἄρμα Πείης εὐωδῖνος ὑπὸ ζεύγλῃσιν ἄγουσιν: i. e. 'et terribilem celerem currum Rheæ fæcundæ sub jugis trabunt.' Locns integer exstat Lib. *Κυνήγ.* tertio, mox a principio. *Hav. Quamvis*] Quantumvis. *Lamb.*

606 *Muralique*] Sic ab Ov. turri-fera, a Virg. turrita appellatur. Dabatur autem muralis corona ei qui primus murum subiisset: quæ erat aurea. Et poëta urbeis appellant εὐστεφάνους, i. e. 'pulcris coronis ornatas,' seu 'pulcre coronatas.' *Hom. Il.* τ. 98. Ἥματι τῷ, ὅτ' ἐμελλε βίην Ἑρακλεΐην Ἀλκμήνῃ τέξεσθαι εὐστεφάνῳ ἐνὶ Θήβῃ. i. e. 'quo die Alcmena Herculem erat paritura in urbe Thebe, seu Thebis bene coronatis.' quod interpretatur Eustathius, εὐτειχίστῳ, i. e. 'quæ bonis et firmis muris septæ sunt.' *Lamb.*

607 *Eximiis munita locis*] Sic habent lib. manuscr. quibus usus sum. Vulgati fere omnes, *Ex imis*. Ego antiquam scripturam probo, veruntamen judicet lector. Quidam testantur se scriptum reperisse in libris suis veterib. *Extremis mun. locis.* *Arnob. lib.* 5. aliam rationem affert, his verbis: 'Verum Deum mater adolescentuli fatum sciens, interque homines illum tamdiu futurum salvum, quamdiu esset solutus a matrimonii fœdere, ne quid accideret mæsti, civitatem ingreditur clausam, muris ejus capite sublevatis: quod esse turritum ratione ab hac cæpit.' *Lamb. Ex imis munita*] Sic in Veteri quodam; rectissime. Vide Indicem. Lambinus: *Eximiis*. Vulgati: *Ex imis*. Gif. In priori tamen editione *Extremis* habuit. Al. *extremis*. nihil interest. Aliis, *ex imis*;

Lucret.

quod nec magis necesse est. *Fab.*

608 *Quo nunc insigni*] Qua corona. *Lamb.* Nota, signo, &c. Coronam muralem intelligit, ob turres. *Fab.*

609 *Horrifice*] Non potest satis laudari istud *Horrifice*; quis enim (de vulgo loquor) non imis medullis cohorrescat, ubi pulsatis æramenis nugæ prodeunt huiusmodi. *Fab.* Sic vs. 623. 'Impia pectora vulgi Conterere metu quæ possunt numine Divæ.' *Creech.*

611 *Idæam vocitant matrem*] *Phrygiam*, e *Phrygia* advectam. *Lamb.* Veram Etymologiam esse arbitror (quod dico aliis indictum est) non quam Lucretius, et alii omnes attulere, sed hanc, Ἰδαί sunt montes et loca saltuosa, (Hesychius, Eustath. Herodot. in Melpomene sect. 259. ubi male interpres, quod monuisse sat est,) unde et Ἰδη pro ligno seu materia tectonica apud eundem. At primi homines glande vescebantur, et in quercu penuriam iis erat. Hinc itaque Mater Deum 'Idæa.' Sed post inductum tritici nsum, φρυγία dicta fuit; nam triticum φρύγιον seu torrere solebant: quod hodieque fit circa farinam, ubi major alendi pueri cura est. Notandum in primis quod ait Lucretius, eas appellationes ex antiquo ritu sacrorum profectas. Ad do amplius ex Virgil. et aliis, ritum illum seu τελετήν ex Crete in oras Hellesponti deportatum: sed Cretes id omne a Syris habebant. Verum ab it hora. Pæne oblitus eram Ἰδην a schol. Theocr. pro herba sumi, in Idyll. 1. locum quæritabit qui otio abundabit. *Fab.* His aliquid reponeretur si otium fuisset, at quid damni si veras omnium Deorum gentium etymologias nesciremus? *Creech.*

613 *Fruges*] Παρὰ τὸ φρύγεσθαι. qui aliter sentiunt, μακρὰν χαίρειν ἰάσομεν. *Fab.*

614 *Gallos attribuunt*] Festus: 'Galli, qui vocantur matris magnæ comites, dicti sunt a flumine, cui nomen

est Gallo: quod qui ex eo biberint, in hoc furere incipiant, ut se privent virilitatis parte. Alii putant ideo eos sibi genitalia incidere, quia violaverint nomen patris, matrisve, ne possint ipsi fieri parentes.' Lege Ovid. hac de re, eodem lib. *Lamb.* Matris Deum comites, agyrtas, &c. quorum Reverendus et Venerabilis antistes 'Archigallus' a Tertulliano dicitur in Apologetico sect. 25. i. e. 'archicastratus.' Fanatica illa mendicabula a Gallo fluvio, &c. nolo ridere hodie, ringor enim. Itaque de D. Hieronymo nil dicam. Res certe quam mirificissima est, tam et profecto ridiculissima est. Scilicet in re nova novis verbis opus arbitror. Adi præter ceteros Herodianum. *Fab.*

615 *Matris*] Si fabulas enarrare vellem de tympanis, de cymbalis, proferrem multa; sed hæc nihil ad Lucretium; tantum monebo Fayum, poetam de magna illa Deum matre in hoc versu nihil cogitasse. Matres, quibus nos homines pusilli orti sumus, divinitate donat; et impios adversus illas liberis prorsus indignos esse asserit. *Creech.*

616 *Indignos... qui progeniem edant*] Nam Galli, si Diis placet, ex eo genere erant, de quo illa Terentii ancillula alicubi (Eun. 4. 4. 24.) dixit, 'Sed nil potesse.' *Fab.*

617 *Qui in oras*] In voce qui, i vocalis non eliditur, et corripitur. *Lamb.*

618 *Tympana tenta tonant*] Profert hunc versum Nonius in voce 'tenta.' Quem cum lego, et pronuntio, aut ab alio pronuntiari audio, tympani sonitum audire mihi videor. *Lamb.*

Et cymbala circum Concava] Cymbala dicta sunt ἀπὸ τοῦ κύπτειν, quasi κύφαλα, quia incurva, et cava. Itaque epithetum addidit valde accommodatum. *Lamb.*

620 *Phrygio numero*] Harmonia Phrygia, quæ entusiastica. de Lydia, Ionica, Dorica, Myxolydia, &c. passim. de quibus ex professo Gla-

reanus et Zarlinus diligentissimus musicorum. *Fab.* *Phrygio*] Phrygius numerus, entusiasticus; et ad furorem excitandum maxime idoneus. *Creech.*

Cava tibia] Non temere: paulo enim crassior et longior erat Phrygia tibia quam ceteræ. *Fab.*

621 *Telaque præportant*] Queis sibi lacertos quandoque conscribabant. Vide Tertullian. ubi supra: sed quos non? si lubeat. *Fab.* Telis istis non tantum terrebant vulgus, sed sibi lacertos quandoque conscribabant; inde vs. 631. 'In numerumque exultant sanguine pleti.' *Creech.*

625 *Munificat*] Donat, munerat. Scitum illud Antisthenis, quod refert Clemens Alexand. προτροπικῶς: qui, cum μητραγύρται, qui appellantur a Græcis, i. e. matris Deorum stipis coactores, stipem ab eo poscerent; respondit, οὐ τρέφω τὴν μητέρα τῶν θεῶν, ἣν οἱ θεοὶ τρέφουσιν, i. e. 'non alo matrem Deorum, quam Dii alunt.' *Lamb.* Versus plane admirabilis, et tanto admirabilior, quod ab his nugis Lucretium philosophia vindicaret. *Fab.* *Munificat*, &c.] Versus plane admirabilis, et scomma acutissimum. Mater enim illa magna lapis rudis, nec dum arte elaboratus, non admodum loquax et garrula, beneficia multa laud dubio contulit, at quæ dedit tacebat ipsa. Interim miselli homines spargebant flores, et stipem erogabant, immemores Antisthenis, qui nummum pro Dea poscenti dixit, οὐ τρέφω τὴν μητέρα τῶν θεῶν, ἣν οἱ θεοὶ τρέφουσιν. *Creech.*

626 *Sternunt iter omne viarum*] Sic restituit hunc locum Turnebus ex libris veteribus. Nam omnes vulgati habent, *sternunt iter: omnia circum*, &c. *Lamb.* Sic veteres quidam. Alii: *omnia mirum*. Reliqui: *iter omnia circum*. ut etiam legi possit: *itera*. Sed repugnat Carisius, lib. 1. *Gif.* *Iter omne viarum*] Melius quam, *iter omnia circum*. *Creech.*

627 *Largifica*] Larga, munifica, liberali. Auctor vocabularii Latino-græci mihi a Cl. Puteano commodati, 'Largus,' inquit, 'δαμνός.' *Lamb.*

Stipe] Nummo signato, ut docet Festus. cui rei testimonio, inquit, est, quod datur militi 'stipendium:' et quod cum spondetur pecunia, 'stipulari' dicitur. Huc pertinent illa Ciceronis libr. de Leg. 2. 'Stipem sustulimus, nisi eam, quam ad paucos dies propriam Idææ matris excepimus,' &c. *Lamb.* De stipe Matris Deorum, vide Cic. lib. 2. de Leg. *Gif.* Nam quisque κερμάτιον dabat Matri D. quis enim renuat? quis exigua stipe cælum non mereat? sed qui sapiebant, stipi parcebant tamen. 'Tacita salute,' bene tacita, &c. ex eo enim læti frugum proventus erant, scilicet, ab ope divina, nullo boum, nullo hominum sudore. rem commodam! *Fab.*

Ninguntque] Et tantam rosarum copiam effundunt atque aspergunt, ut ninguere seu ningere videantur. Tralatio est. a ninguo fit ninguidus. Auson. Epist. 2. ad Paul. 'Jam ninguida tinguit Oppida Iberorum.' quidam tamen legi volunt, *pinguntque*. Ego nihil mutandum censeo. *Lamb.* *Pinguntque rosarum Floribus*] Ita ex vet. cod. quodam malim, quam *vincuntque*, vel, quod in aliis: *ninguuntque*. *Gif.* *Ninguntque*] Νιφάδες Cyrilli Lex. νιφεῖν, βρέχειν. vide quoque Hesych. V. νῆφε et νιφάδες. Adscribitur in ora Cod. N. *rosarum ῥόδων*, (utinam Latine dicere possem!) Ita apud Pindarum Danaë dicitur ad se se recipere Jovem 'auro ningentem:' Χρυσῶ μεσονύκτιον Νίφοντα δεξαμένη τὸν φέρτατον θεῶν. Quidam Codd. habent, *pinguntque*. *Fab.* Claudian. de Nupt. Hon. et M. vs. 291. 'Nec signifer ullus Nec miles pluviam flores dispergere ritu Cessat, purpureoque Ducem perfundere nimbo.' vide Gevartium ad Stat. in Epithalam. Stelæ lib. 1. sylv. qui Lambinianam Lec-

tionem contra Gifanium egregie defendit. Statius in Epithal. Stellæ, syl. 1. ita habet 'Me blandus Amor nec Gratia cessat Amplexum niveos optatæ conjugis artus Floribus innumeris et olenti spargere nimbo.' Non *Thymbra*, ut ad eum locum docet Gevartius, qui ea occasione Lucretii lectionem Lambinianam contra Gifanium defendit. Et fortasse hoc loco non male cuipiam subierit cogitare, an non vox 'nimbus' a ningendo sive ningnendo derivetur. Iterum enim Claudian. in Consul. Prob. vs. 45. 'Quippe velut denso currentia muna nimbo Cernere semper erat.' 'Nimbi,' inquit Heinsius, poetis passim hæc munera dicuntur quæ in populum spargebantur. Mart. 8. Ep. 78. 'Nunc veniant subiti lasciva numismata nimbi.' sic bene veterimus Vaticanus; non *subitis nimbis*. Preig.

629 *Curetus*] Virg. Georg. 4. 150. 'Pro qua mercede canoros Curetum sonitus, crepitantiaque æra secutæ,' &c. Callimach. *eis Δία* vs. 52. Οἷα δὲ Κούρητες γε περὶ πρύλιν ὠρχήσαντο, Τεύχεα πεπλήγοντες, ἵνα Κρόνος οἴασιν ἡχὴν Ἀσπίδος εἰσαῖοι, καὶ μὴ σέο κούριζοντος, iidem Corybantes nominantur. Ovid. lib. quem sup. dixi: 'Pars manibus clypeos, galeas pars tundit inaneis: Hoc Curetes habent, hoc Corybantes opus,' &c. Virg. *Æn.* 3. 3. 'Hinc mater cultrix Cybeli, Corybantiaque æra.' Hi sunt pueri et sacerdotes magnæ matris Deorum, de quibus lege Diodorum Sicul. lib. 1. et 5. et Strabonem libr. 10. cujus mihi hæc pauca verba ascribere libet: Τούτους δ' ὠνόμαζον Κουρήτας, νέους τινὰς, ἐνόπλιον κίνησιν μετ' ὀρχήσεως ἀποδιδόντας, προστησάμενοι μῦθον τὸν περὶ τῆς τοῦ Διὸς γενέσεως, ἐν ᾧ τὸν μὲν Κρόνον εἰσάγουσιν εἰδισμένον καταπίνειν τὰ τέκνα ἀπὸ τῆς γενέσεως εὐθύς, τὴν δὲ ῥέαν πειρωμένην ἐπικρύπτεισθαι τὰς ὠδύνας, καὶ τὸ γεννηθὲν βρέφος ἐκποδῶν ποιεῖν, καὶ περισώζειν εἰς δύναμιν πρὸς δὲ

τοῦτο συνεργοὺς λαβεῖν τοὺς Κουρήτας, οἱ μετὰ τυμπάνων, καὶ τοιούτων ἄλλων ψόφων, καὶ ἐνόπλιον χορείας, καὶ θαυροῦ περιέποντες τὴν θεὸν, ἐκπλήξουσιν ἔμελλον τὸν Κρόνον, καὶ λήσειν ὑποσπάσαντες αὐτοῦ τὸν παῖδα. I. e. 'Hos autem Curetas nominabant, adolescenteis quosdam, armatam saltationem referenteis, proferentes de Jovis ortu fabulam: in qua Saturnum quidem introducunt liberos suos statim ut nati sunt, devorare solitum: Rheam autem partus dolores celare, et puerum editum summovere et servare conantem: atque ad hanc rem Curetas assumentem, qui cum tympanis, et talibus aliis rebus sonoris, et saltatione armata, et strepitu Deam officiose circumeuntes, terreant Saturnum, furtimque ei suum filium subtrahant.' His accedunt illa ex Apollodoro: Οἱ δὲ Κούρητες ἐνόπλιοι ἐν τῷ ἄντρῳ τὸ βρέφος φυλάσσοντες, τοῖς δόρασι τὰς ἀσπίδας συνέκρουον, ἵνα μὴ τῆς τοῦ παιδὸς φωνῆς ὁ Κρόνος ἀκούσῃ. I. e. 'Curetes autem armati in antro infantem custodientes, clypeos hastis collidebant ne Saturnus pueri vocem audiret.' Eadem de re et Arnob. lib. 3. fere consimilia scribit. *Lamb.*

630 *Inter se f. cat.*] Reposueram olim, *terque quaterque*, conjectura ductus: cum in lib. vulg. impressum reperissem, *forte caterræ*. Venerat enim mihi in mentem, scriptum esse in libro aliquo antiquo, *terce caterce*, pro *terque quaterque*, (sæpe enim *e* pro *qu* reperitur scriptum in membranis antiquis,) ex '*caterce*' postea factum esse '*caterve*,' ex '*terce*,' '*forte*.' Sed in secunda editione, libris veteribus repetitis, et accuratius consideratis, et approbata Turnebi sententia, *catenas* edendum curavi. '*catenas* ludere' autem, si recta omni ex parte scriptura est, valet *catenas* in choreis ducendis imitari, quod '*restim ductare*' dicit Ter. *Adelph.* 4. 7. 34. Itaque putabam hic legendum, *catenas Ducunt*. Sed

nihil affirmo. Ex eo autem, quod Curetes armati saltant, saltationis genus intelligere debemus ἐνόπλιον: '*saltationem Purrhicam*,' sen Πυρρικήν posteriores appellarunt. Fuit enim alterum genus, quod Ἰλεων dixerunt, quodque ἐνοπλίῳ altera ex parte respondet. Utrumque genus significat Hom. *Il.* σ. 597. Καὶ ῥ' αἱ μὲν καλὰς στεφάνας ἔχον, οἱ δὲ μαχαίρας εἶχον χρυσεῖας ἐξ ἀργυρέων τελαμώνων. I. e. 'Puellæ quidem corollas gestabant, juvenes vero gladios habebant ex balteis argenteis pendenteis.' *Lamb.* Ita in veteribus quibusdam. *Lambinus: terque quaterque*. '*Catenæ*' accipi possunt choreæ, adlusionem facta ad *restim*, quam olim ductitantes, maxime in rebus divinis, saltitabant. In plerisque tamen veteribus: *caterva*, forte optime, ut sit *caterva* sexti casus, positum pro, *catervatim*, turbatim, &c. *Gif.* Imo *catervatim* fortasse hoc loco legendum, ut versus sit hypermeter. in Indice, '*Versus hypermetri*,' censet idem *Gif.* quem consule. Hand infelici tamen conjectura *Is. Voss.* inter alia protulit: *fronte corusca Ludunt*, &c. ut supra de agnis vs. 320. '*Ludunt*, blandeque coruscant.' Et Virgil. Georg. 2. 526. '*Inter se adversis luctantur cornibus hædi*.' Nam *κορύσσειν* est '*vibrare, jactare caput*.' Et Curetas coruscasse galeas, et enses notum est. *Preig.* Saltatio Pyrrhicha describitur, et ludere catenas, est orbem quasi catenatum modo laxiorem, modo strictiorem saltatione efficere; ut '*Phæbi mendacia ludere*' apud Suetonium, imitari Phæbi faciem et habitum, in Augusto cap. 70. '*Impidum Phæbi Cæsar mendacia ludit*, Et nova Divorum cœnat adulteria.' Orbicularem hanc Pyrrhichamque saltationem describit hisce Apuleius Asini sui lib. 10. '*Nam puelli puellæque virenti florentes ætatula, forma conspicui, veste nitidi, incessu gestuosi, Græcanicam saltantes pyr-*

rhicham, dispositis ordinationibus decoros ambitus inerrabant, nunc in orbem rotarum flexuosi, nunc in obliquam seriem connexi, et in quadratum patorem cuneati, et in catervæ discidium separati.' *Hav.*

630 *Catenas Ludunt*] Locum hunc sibi corruptum videri ait Gifanius, in Indice; ego autem nil mutandum contendere possum, non propter locum illum notissimum ex *Adelph.* '*Tu inter eas restim ductans saltabis*,' sed propter alium longe aptiorem ex 27. Livii petitum, quem nemo, ut opinor, interpretum vidit. Is ita se habet: '*In foro pompa constitit; et per manus reste data, virgines sonum vocis pulsu pedum modulantes inceserunt*.' *Fab.* Forte *catenas ludunt*. Olim reposuit Lambinus, *Terque quaterque*: deinde approbata Turnebi sententia forte *catenas* edidit, et *Ducunt* pro *Ludunt* scribendum putavit. Addit Faber, Locum hunc sibi corruptum videri ait Gifanius, (qui amat *caterva* i. e. *catervatim*.) Ego autem nihil mutandum contendere possum; non propter locum illum notissimum ex *Adelph.* '*Tu inter eas restim ductans saltabis*,' sed propter alium longe aptiorem ex 27. Livii petitum. Is ita se habet, '*In Foro pompa constitit, et per manus reste data virgines, sonum vocis pulsu pedum modulantes, inceserunt*.' Alii scribunt *Canentes*. Quidam *Coruscans*: Curetas enim clypeos et Enses coruscasse notum est, et mox ipse Lucretius confirmat. *Creech.*

631 *Læti*] Libri veteres habent *fleti*, unde suspicetur aliquis legendum *pleti*, i. e. repleti, completi. *Fleti* tamen retinent alii, et interpretantur aspersi, madefacti. *Lamb.* *Sanguine fleti*. Sic veteres libri quidam. Vulgati *freti*, male. Vide Indicem. Forte etiam: *pleti*. Vide Indicem. Vulgati: *lati*, male. *Gif.* Alii *fleti*, i. e. aspersi. Alii *pleti*, i. e. repleti: vide vs. 621. *Creech.* Magis

multo placeat quod in al. *sanguine fleti*, aspersi sanguine, seu sanguineis guttis in modum lacrymarum. *Fab.*

632 *Numine*] Nutu, motu. *Virg. Æn. Fab.* Horrore Deæ, Fayus: viz. Magna mater cristis Curetum insidet: 'Numine,' nutu, sic Servius ad *Æn.* 4. *Creech.*

633 *Qui Jovis illum Vag.*] Hoc pulchre describit Callim. iis vss. quos paullo ante protuli; et *Ovid.* eod. lib. 'Tutus ut infanti vagiat ore puer.' *Lamb.*

Illum] Semper aliquid insigne notat *Ille.* *Virg.* passim. Hoc loco significat decantatum, de quo poëtae tot nugas, &c. *Fab.*

635 *Cum pueri*] Versum inter hos, 'Cum pueri,' et 'Armati,' &c. interjectum, quia in veteribus libris non erat, sustuli. Est iste: *Armati in numerum starent: pernice chorea.* *Gif.*

636 *Armati in num. starent*] Hunc versum delendum censeo. *Lamb.*

Pulsarent æribus æra] Citat hunc versum Carisius lib. 1. *Lamb.*

637 *Malis mandaret*] In veteri quodam nostro: *manderet*, haud scio, an rectius, ut esset tribrachus dactyli loco. *Gif.* *Ne Saturnus eum malis mandaret*] I. e. ne maxillis eum permetteret, et ita devoraret. Nam Saturnus, ut ostendimus ex *Strab.* filios suos devorare solitus esse fingitur. unde etiam a Latinis Saturnus dictus est *M. Tull.* 1. 2. de *N. D.* 'Saturnus autem appellatus est, quod satiretur annis. Ex se enim natos comesse fingitur solitus, quia consumit ætas temporum spatia, annisque præteritis insaturabiliter expletur.' Sic Græci Saturnum Κρόνον dicunt, quasi χρόνον. i. e. tempus. quod negat esse Deum *Arnob.* lib. 3. adv. *Gen.* 'ex quo ne Saturnus quidem.' Quod autem *Thraso* quidam *manderet* legit, secunda brevi, ut sit tribrachus loco dactyli, *eis κόρακας* cum suo versu. Ex hujus loci similitudine versus poëtae cujusdam veteris, quos profert *M.*

Tull. lib. 4. *Tuscul. Quæst.* et lib. 3. de *Orat.* ad *Q. fratrem*, qui in omnibus, quos quidem viderim, libris, corrupte leguntur, sic restitui: *Impius hortatur me frater, ut meos malis miser Mandem natos.* vulgo enim legitur *manderem* pro *mandem*. Atque ut aliud ex alio incidit, fateor, non tam librarii culpa, quam mea, factum esse, ut versus ille *Horatianus*, qui est *Sat.* 2. 3. 71. 'Cum rapies in iura malis ridentem alienis,' non fuerit cum multis aliis locis emendatus in prima editione. Habebam enim scripturam codicum manuscriptorum in meis adversariis; sed cum suspensus atque occupatus essem pluribus curis et cogitationibus, in eo versu dormitavi, eumque ita, ut legitur in vulgatis libris, excudi neglexi. Sed legendus ita est, *Cum rapies in ius malis ridentem alienis.* Jam 'malis alienis,' i. e. maxillis alienis. 'malis' autem, seu 'maxillis alienis ridere,' ut docet *Eustathius*, est non libenter, neque ex animo ridere, quasi non tuis, sed alienis maxillis rideas. quod sumtum esse ex illo *Homeri* versu, 'Ὀδυσσ. v. 347. Οἱ δ' ἤδη γναθμοῖσι γελῶν ἄλλοτρίοισιν, i. e. 'Illi autem malis jam ridebant alienis,' indicavit mihi *Jo. Auratus*, collega meus, vir doctissimus, a *Simeone Bosio* per litteras admonitus. Sed nunc secunda editione *Horatiana* emendatus et explicatus est. Atque (ut ad *Lucretium* redeam) non desunt quidam docti, qui antiqua scriptura, quæ reperitur in codice *Memm.* percussa, putent legendum *manderet* secunda syllaba longa, ut intelligamus, mando, des, det, usurpatum esse a *Lucretio* pro mando, dis, dit, quod a nullo vetere grammatico traditum esse puto, neque id me usquam legere memini. *Lamb.* *Tais γνάθοις ὑποβάλλοι*, intra maxillas conderet, &c. *Fab.* *Manderet* *Gifaninus*, quem, qui velit, audiat. *Creech.* *Amant* poëtae hanc periphrasin ut

videtur, quoties de voraci quadam comestione ac devoratione potius quam comestione agitur. Sic lib. 3. 885. 'Ut aut putrescat corpore posto, Aut flammis interfiat malisve ferarum.' simile quid obtinet apud *Virg. Æn.* 3. 255. 'Sed non ante datam cingetis mœnibus urbem, Quam vos dira fames, nostræque injuria cædis, Ambesas subigat malis absumere mentas;' et 7. 112. 'Ut vertere morsus Exiguam in Cererem penuria adegit edendi, Et violare manu malisque audacibus orbem Fatalis crusti.' Unde et merito tanquam prorsus ἀπροσδιόνυσος hinc facessat ista dubitatio *Gifaniana*, quin et *Lambiniana* de lectione *malis manderet.* *Preig.*

638 *Volnus*] Dolorem. *Fab.*

639 *Propterea magnam*] Sic habent omnes libri manuscripti, præter *Vaticanum*, in quo scriptum est, *Præterea.* *Lamb.* Hanc esse scripturam verissimam sententia evincit; hic enim versus ad præcedentes pertinet. Propterea, id est, in memoriam illius partus, et *Cretensium* Curetum. Unde et sup. 'Dictæos referunt,' &c. Est enim eadem *Dea.* Deinde aliam addit causam poëta: 'Aut quia significant,' &c. Quod ergo quidam libri habent, *Præterea*, mendosum est. Et in *Vet. q. nost. Matrem armati.* *Gif.*

640 *Divam prædicere*] Malim *prodicere*; est enim significantius et plenius. *Fab.*

641 *Patriam def. terram*] Πατρίδα γαίαν. *Lamb.*

642 *Decorique parent.* &c.] Sic 3. 910. 'Non poteris factis tibi fortibus esse tuisque Præsidio.' et *Hor. Od.* 1. 1. 2. 'O et præsidium et dulce decus meum.' *Preig.*

643 *Quæ bene et eximie*] Ingenium poëtarum agnoscit; rem ipsam rejicit. Quid enim beata otio æterno numina terras, colonos, arva, et segetes curarent? Vocibus *Neptuno*,

Cerere, *Baccho*, pro vino, mari, segete, uti licet, at Deos ne fingas. *Creech.*

Disposta] I. e. disposita, ut semper alibi 'reposta,' 'composta,' et simil. pro reposita et composita. *Lamb.*

Ferantur] Sint, quemadmodum habetur plus semel apud *Sallust.* pro est. 'Virtus clara æternaque habetur.' *Fab.*

645 *Omnis enim per se*] Hi vss. positi jam sunt sup. lib. 1. in principio. *Lamb.* Mollissima *Epicuræi Dei* imago, ut languidus otio, ut supinus jacet: τὸ μακάριον καὶ ἀφθαρτον, οὐτε αὐτὸ πράγματα ἔχει, οὐτε ἄλλω παρέχει, ὥστε οὐτε ὀργαῖς, οὐτε χάρισι συνέχεται· ἐν ἀσθενεῖ γὰρ πᾶν τὸ τοιοῦτον. *Epicurus* ad *Menæceum*. Quis talem principem, imo hominem non despuit? *Creech.* Sic ridet metum, ne *Saturnus Jovem* 'Malis mandaret adeptus.' 'Summa cum pace.' Sic *Saturni* et magnæ *Matris* dissensionem. 'Semota a nostris rebus,' &c. ut universam illam sacrorum scenam refutet. 'privata dolore,' quale æternum illud sub pectore vulnus fuisset. 'Periclis,' veluti ne *Jupiter* puer a *Saturno* patre devoraretur. 'Ipsa suis pollens opibus nihil indiga nostri,' ut ostendat quam stulte ditare præsumerent *Cybelem* argento, ære, largifica stipe. 'Nec bene promeritis capitur,' ut nempe munificet tacita mortaleis muta salute; 'nec tangitur ira,' ut non opus sit contereri numine divæ vulgi pectora impia. Attentius *Lucretii* hosce versus hoc loco perlustranti patebit quidem alieno inculcatos eosdem; et anticipatos lib. 1. *Preig.*

652 *Sed quia mult.*] Quidam legunt, *Sed quia*, quod malo, quam *Et quia*, quod est in libris fere omnibus vulg. et manuscript. *Lamb.* *Et quia.* *Sed v.* quidam. *Gif.*

654 *Hic*] *Gall.* dixeris, et là dessus, si quelqu'un, &c. Ita exponendus ille

Terent. locus, 'Atque in eo disputant,' &c. *Fab.* *Hic si quis.* In quibusdam libris legitur, *Huc si, &c.* quidam docti legi volunt, *Hinc si quis, &c.* Lamb. *Hic si quis.* *Huc v. q. Gif.*

Mare Neptun.] 'Quod aqua nubat terram (inquit Arnob. lib. 3.) appellatus est, inquit, cognominatusque Neptunus.' At M. Tullius lib. 2. et 3. de N. Deor. 'Neptunus a nando dictus est,' inquit. *Nubat* porro apud Arnobium, nequis forte de hoc verbo hic erret, valet *teget.* Ex quo illud, 'caput obnubito.' Lamb.

Cereremque voc. Const. fr.] M. Tull. lib. 2. de N. Deor. 'Itaque tum illud, quod erat a Deo natum, nomine ipsius Dei nuncupabant, ut cum fruges Cererem appellamus, vinum autem Liberum, ex quo illud Terent. Sine Cerere et Libero friget Venus: tum,' &c. A Cerere autem dicti sunt Cerriti, quasi Cereriti: i. e. furiosi, et insani, et a Cerere percussi. qua voce utitur Horatius Sat. 2. 3. 278. 'Cerritus fuit, an commotæ crim. m.' &c. ad quem locum adnotavimus satis multa. utitur et Plautus: utitur et M. Tull. in Epist. 8. 5. ad Attic. quem locum eo libentius lectori indicabo, quod nondum ullis in exemplis emendate legitur. Sic igitur Cicero: 'Etsi solet eum, cum aliquid furiose fecit, pœnitere; numquam cerritior fuit, quam in hoc negotio.' Sic autem legendum esse princeps vidit Simeo Bosius Lemovix. nam vulgo legitur, *certior.* Lamb.

656 *Vocamen]* Utitur hoc eodem vocabulo. Arnobius lib. 2. adv. Gent. Lamb.

657 *Dicat et orbem]* Ita ex veteribus libris malui, quam *dictitet*, vel potius, *dictet* et Gif.

Dictitet] Voss. *dicitet*, quasi antique pro dicat positum, a dicitare. *Preig.*

658 *Dum ne sit re tamen apse]* Sic ex veteribus libris scripsi. Vulg. *dum vera re tamen haud sit.* Idem.

I. e. dum tamen *re apse*, quod valet re ipsa, seu revera, non sit. sic restitui conjectura ductus. Nam cum reperissem in omnibus libris vulgatis, paucis exceptis, *Dum vera re tamen haud sit*; in manuscriptis vero, *Dum vera re tamen ipse*; facile suspicatus sum, primum cum declarans aliquis illud *apse*, tanquam obscurum, adscripsisset ad oram libri *vera*, translatum esse hoc *vera* in contextum verborum Lucretii: deinde *apse*, factam esse *ipse*: ita totum versum corruptum esse. *re apse* autem dixisse veteres, testatur Festus: utiturque testimonio Pacuvii in armorum iudicio, 'Si non est ingratum reapse, quod feci bene.' usurpat et Apuleius libr. 1. de Asin. aur. 'Ad hæc Meroë (hoc enim ei reapse nomen magis, quam fabulas Socratis, convenire sentiebam) immo supersit hic saltem,' &c. Idem lib. 2. 'At sacerdos, ut reapse cognosci potuit, nocturni commonefactus oraculi, miratusque congruentiam mandari muneris,' &c. M. Tull. lib. 1. de Div. 'Formæ reapse nullæ sunt: speciem tantum animis offerunt,' et lib. 1. de Fin. 'Quamobrem ordiamur ab eo, quod primum posui: quod idem reapse primum est.' Idem in Lælio: 'Securitas specie quidem blanda, sed reapse multis locis repudianda.' Plaut. Rud. 4. 3. 41. 'minus, quam reapse experiundo,' &c. Cum hunc locum ita restituissem etiam in prima editione, tamen homo injustissimus triennio post ausus est hanc restitutionem sibi vendicare, duarum vocularum ordine immutato. Nam cum ediderim, *Dum re non sit tamen apse*: gravis auctor ait se scripsisse, *Dum non sit re tamen apse*. Sic solent fures: earum rerum, quas furati sunt, formas immutant, ne cognoscantur. Sed quid de hoc loco queror, cum alii sint innumerabiles? Lamb. Emendatio Lambini, *reapse*. Sed ὁ θαυμάσιος Gifan. suo jure illam sibi vindicavit. *Fab.*

659 *Sape itaque ex uno]* Post degressionem de matre Deorum, redit ad disputationem institutam, in qua ostendit, nullam rem esse, quæ ex uno genere principiorum constet, quod nunc exemplis multis collectis docet. Lamb. Hic redit ad rem. Gif. Nunc tandem ad institutum redit: Nihil ex uno aliquo primordiorum genere constare. *Fab.* Finita Magnæ Matris pompa, ad institutum redit, et secundo vs. 8. probat varia seminum genera in rebus singulis inveniri, v. g. in iisdem herbis, in eadem aqua, quæ cum alimento sint tam variis animantium generibus, equis, bobus, &c. necesse sit varia contineant Principiorum genera, quæ singulis accommodentur. Creech.

660 *Duellica proles]* *Duellica*, i. e. bellica. Nam 'duellum' idem valet quod bellum, 'duis' idem quod bis, et 'duonum' dixerunt veteres pro bonum. Festus: 'Duellum bellum, videlicet, quod duabus partibus de victoria contendentibus dimicatur.' In voce *duellica*, *u* et *e* in unam syllabam coeunt. Alii dicunt in voce equorum, *m* elidi, ut in metiendo versu ita legamus, *et equorum duellica proles*. Jam per 'equorum duelliam prolem,' equos intellige, equus enim animal est bellicum. Virg. *Æn.* 3. 540. 'Bello armantur equi,' &c. Lamb. Bellica. alia hujus mutationis exempla in 1. *Fab.*

661 *Buceriæque greges]* Ita libri omni. et Nonius. Puto tamen legendum: *Buceraque*. Vide Indicem. Gif. Citat hunc versum testem Nonius in voce 'buceriæ,' et in voce 'greges,' docens 'greges' reperiri etiam in genere fæmineo. 'Bucrum' (inquit Festus) 'de bobus dicimus.' Est autem Bucrum vox ducta e duabus Græcis, βούς bos, et κέρας cornu. *Bucera* porro, quod quidam putant, legi non potest: nam κέρας, unde hoc nomen factum est, habet priorem syllabam brevem. Lamb. Græce

quidem βούκερος, et βουκέρας dicitur, βουκέριος haud scio an reperiri queat. Ceterum olim dicebant *grex*, ut hæc lex, a gregis primo casu. In hac voce supplendæ sunt glossæ Philoxeni. 'Bucrum, γέννημα βίος.' Recte vidit Vulcanius legendum esse βόδς, sed locum mutilum esse, id vero est quod haud vidit: legendum enim, *Bucrum sæclum*; itaque 'sæclum' erit γέννημα, quod mihi ad 1. lib. exciderat, properanti. Philoxenus respiciebat locum Lucretii, *bucera sæcla*, in quinto et sexto. *Fab.* *Buceriæ* quoque citat Servius ad Virg. Georg. 3. 227. *Hav.*

663 *Retinentque Parentum]* Quidam Codd. *Retinente Parente*, i. e. Tellure retinente suam naturam: quo nihil ineptius. Creech.

665] *Tanta est]* Ἐπιφώνημα. Lamb.

667 *Jam vero quamvis an.]* Sic habent libri manuscripti. Vulg. autem, *Hinc porro, &c.* Lamb.

Ex se ea corpora tr.] Sic hunc locum restitui, cum in codic. manuscr. corpora scriptum reperissem. quidam vir doctus tamen legendum putat, *ex so corpore*, i. e. ex suo corpore. Lamb. Neque illud in terra modo, in aqua, &c. verum est; sed in uno quovis concreto tanta varietas partium est, ut quod de illis grandioribus corporibus dictum fuit, minime mirabile habendum sit; cum in minimis reperiri queat. *Fab.* Priori argumento aliud vs. 4. connectit: Quin etiam quæ accommodantur uni animanti necesse est generum adhuc diversissimorum sint, cum varia variis ipsius partibus, venis, visceribus, nervis, ossibus, &c. coaptentur. Creech.

671 *Tunc porro quæcunque, &c.]* Quarto, vs. 7. arguit ex ligno, et aliis rebus igne resolutis: Cum enim in ignem, in lucem, in fumum, et cineres resolvantur, existimandum esse videntur non fieri resolutionem in alia quam quæ reipsa continebantur; neque ex ligno perire aliud, quam connexionem

et situm partium, sive specialem existendi modum, formam, qualitatem, speciem, accidens, eventum, cujus causa erat, et dicebatur lignum. Ideo in ligno aliisque rebus varia illa genera seminum, e quibus lux, fumus, cineres constant, latere concedendum est. Creech.

672 *Tamen hæc in corpora tradunt*] Ita vetus liber; ut 'in,' pro, intus, seu *ἐνδοθεν* accipiat, quod equidem nusquam legi. Forte etiam, exin, pro *ἐνδοθεν*. Lambinus: *ex se corpora*; nimis remote. Vulgati: *hæc in corpore*, i. e. in illorum corporibus hoc est insitum, hanc habent vim ingentam, inquit Pius; male, quia et contra veteres libros, et sententiam, ac elegantiam est. Sententia est: omnis quæ crematur materies, corpora et figuras continet etiam varias, tam unde eliciatur ignis, quam unde lumen, scintillæ, ac favillæ, quæ sunt diversa omnia: si nihil aliud, certe tradunt, i. e. edunt, projiciunt talia intus corpora, unde, &c. In scriptura hæreo. Gif.

Ex se ea corpora] *Hæc in se corpora*, ut 'in' pro intus, sive *ἐνδοθεν* accipiat: Gifanius. *Ex se ea corpora*, Lambinus restituit; alii legunt *Ex so*, vel *Ex suo corpore*. Creech. Non video quo sensu trudent ex se corpora, unde, &c. Omnino locus hic mihi videtur desperatus. donec quid melius occurrat ego quidem amplecterer tamen *hæc in corpore aluntur*. Preig. Vide V. L. nostras. Hav.

673 *Unde*] I. e. ex quibus corporibus, &c. Lamb.

Ignem lacere] Ita scripsi conjectura ductus. In libris: *jacere*. Vide Indicem. Gif. *Lacere*: i. e. elicere, Gifanius. qui ingenio nimis indulget. Creech.

674 *Differre*] *Διαφέρειν*, in diversas partes ferre. Lamb.

675 *Mentis ratione*] Sic dictum 'mentis ratione,' ut alibi 'animi ratione.' 'Perfacile est jam animi ra-

tionem exsolvere nobis,' &c. 3. 696. Lamb.

677 *Corpore celare*] In corpore suo inclusa et abdita habere. Lamb.

Cohibere] Continere in suo corpore inclusas. Lamb.

678 *Denique, quibus et color, &c.*] Ita ex veterum librorum vestigiis, et conjectura, restitutus est locus, et explanatus. Vide infra, 3. 268. De aliis scripturis dicere nimis esset longum. Gif. *Denique m. v. quib. est odor et sap.*] Secutus sum in hoc versu lib. vulgatos: qui omnes sic habent, exceptis antiq. Venetis. manuscripti autem sic: *Quibus et color et sapor una*. quos quamobrem non simus secuti, mox dicemus. Lamb.

679 *Religione anim. turpicum tang.*] Sic hunc versum restitui, partim auctoritate veterum codicum fretus, partim conjectura ductus. Nam cum reperissem in codicib. manuscriptis aliis, *Religione animum turpi contingere parato*: aliis, *contingere patro*: in nonnullis excusis, ut Paris. *contingere porro*: ex *contingere feci cum tangere*, i. e. cum tangeris. ex *parato*, aut *patro*, feci *parto*, (quæ vox reperitur integra in cod. Venet. antiq.) approbante, atque adeo mihi præeunte nostro Turnebo. Hunc igitur versum sic declaro: *Cum tangere animum religione*, i. e. cum Deorum timore conturbaris, atque æstnas, turpi parto, ob turpe partum, id est propter ea lucra, quæ tu mentiando, pejerando, fraudando, et malis artibus fecisti, seu cum ob tuas injurias, furta, et rapinas Diis immortalibus sacrificas, ut eos tibi propitios et placatos reddas. hæc est hujus versus sententia. Sed liberet nunc mihi de toto hoc loco, id, quod sentio, expromere. Non te diutius suspensum, lector, tenebo: versum *Reddita sunt, cum adoles in primis pleraque dona*, vel, ut in nonnullis libris reperitur, et maxime manuscript. *Reddita sunt cum odore, &c.* adulterinum esse puto: atque ita a Lucretio

scriptum esse arbitror, quemadmodum excudendum curavi: totiusque hujus loci hæc mihi videtur esse sententia. Denique multa vides odore simul et sapore prædita, nempe quo tempore tua turpia lucra animum tuum mordent, urunt, et cruciant: id est, cum hostiis immolandis Deos placare studes: hæc igitur, quæ tu immolas, quæ prædita sunt odore simul et sapore, debent variis constare figuris. Sed quærat aliquis, unde in contextum carminis Lucretiani irreperit hic alienus versus? dicam quod mihi venit in mentem. ad hunc versum, *Religione animum turpi cum tangere parto*, studiosus aliquis fortassis annotavit, i. e. 'cum adoles dona Diis oblata:' seu, 'cum sacrificas.' Hanc annotatiunculam arripuit alius, et ex ea, additis quibusdam, quæ ad superiorem versum pertinere possent, versum illum fecit ineptum: *Reddita sunt, cum adoles, &c.* ex quo postea concinnavit alius, *Reddita sunt cum odore, &c.* et eadem opera corripit superiorem, in quo erat, *Quibus est odor et sapor una*, et substituit, *Quibus et color et sapor una, &c.* cum hic Lucretius de duobus tantum loquatur, nempe odore et sapore, seu nidore et succo: cumque ex sententia Epicuri colorum varietas non sit ex dissimilitudine figurarum, sed ex varia et dissimili positura, ordine, motu, &c. ut mox docebit ipse Lucretius. Cum hæc scripsissem, itaque hunc locum, ut nunc editus est, edendum jam ab initio curavissem, homo barbarus, paucis quibusdam immutatis, et retento eo versu, quem damnavi, hujus loci, aut certe versus hujus, 'Religione animum,' &c. emendationem sibi arrogavit, suum tenens institutum. Lamb. Secundum versum ejiciendum putat Lambinus, et merito: tertium autem nihilo magis stare debere existimo. Nam quæ Latinitas? 'tangeris animum religione turpi parto.' Dein

cur hoc exemplum potius quam aliud quodvis? an quia necesse sit immolare capellam, ovem, &c. ut noscamus multa esse quibus et sapor et odor una sint? Fab. Locus mirifice vexatus, cui quodnam aliud solatii afferri queat, quam ut Mss. vestigiis insistamus, non video. In iis: *contingere parato* versu abhinc tertio reperitur, quod cum concoquere non possent Interpretes, hinc illæ lachrymæ. Scribe itaque. *Denique multa vides, quibus et color et sapor una Redditasunt, cum odore, imprimis pleraque dona, Religione animum turpi contingere parato.* 'Et color, et sapor, cum odore,' q. d. quibus præter 'colorem,' quem vides, et sapor cum odore redditus tibi est. *Contingere parato*, q. *conting're parato*. Vide quæ supra ad vs. 314. i. e. tibi parato, et paranti immolare victimas. Et hoc exemplum potius, quam quodvis aliud adhibuit, qui ridet, et indignatur, vel nulla occasione data, illam quam vocat religionem. Sic sup. vs. 352. et passim. Pr.

680 *Reddita sunt cum odore*] Alii, cum adoles. Hunc versum rejicit Lambinus, præcedentem etiam delet Faber. Nam quæ Latinitas? 'Tangeris animum religione turpi parto?' Dein, cur hoc exemplum potius quam aliud quodvis? an quia necesse sit immolare capellam, ovem, &c. ut noscamus multa esse, quibus et odor et sapor una sint? Hæc Faber: acute, ut solet, uterque enim, aut neuter rejiciendus: neutrum rejicio, Latinitas enim haud absimilis isti, quam vs. 63. legimus, et quamvis non necesse sit immolare capellam, ovem, &c. ut noscamus multa esse quibus odor et sapor una sint; tamen haud indecorum poetæ Epicuræo duos versiculos subinde infarcire, quibus Deos obiter sugillet, et rideat pietatem. Alii legunt *Contingere parato*; Tibi nempe parato contingere sive inquinare animum turpi religione: et 'contingere' faciunt Trisyllab. ut

infra 'degere duellum:' imperite ut patet ex vs. 660. Leg. autem. *Quibus et odor et sapor una Reddita sunt, cum adoles.* Creech.

681 *Hæc igitur variis debent, &c.*] Hæc igitur, quibus est odor et sapor una, dicendum est variis figuris constare. *Lamb.*

682 *Nidor*] Quem paulo ante dixit odorem nunc nidorem dicit. *Nidor*, inquit, ea via penetrat in artus, qua succo, seu rerum saporis præclusus aditus est: et contra succus seorsum in sensus insinuat. Ex quo intelligere licet, nidorem et succum, seu odorem et saporem, non ejusdem figuræ principiis constare. *Lamb.*

683 *Et rerum*] *Seorsum* Codd. rectius; ut et 'privis' pro primis in sequenti versu haud absurde legitur. *Creech.* *Succus enim seorsum, et rerum sapor, &c. rerum vox intempestive huc intrusa.* Repete *seorsum* cum Voss. unde litura in Mss. *Preig.* et *Hav.*

684 *Privis*] Egregie et hoc loco *privis* habet marginalis noster. Sic infra 3. 723. 4. 570. 5. 275. opinor. *Preig.* et *Hav.*

685 *Glomerantur in unum*] In unum concilium et cœtum. *Lamb.* *Glomeramen in unum*] Gassendus: *Glomerantur in unum.* Creech.

687 *Quin etiam nostris, &c.*] Usus est eadem similitudine, atque adeo iisdem versibus, supra libro primo. *Lamb.* Sententiam suam illa, qua sæpe utitur, similitudine vss. 12. illustrat, objectionem subinde proponit, et solvit. Si enim, dicet aliquis, communia sunt multis rebus semina, unde res ipsæ sunt diversæ? similia semina res similes efficerent. Hunc vero argutorem Lucretius jubet intueri versus suos: in illis multas literas communes multis vocibus inveniet, at voces ipsas inter se diversas esse; ex iis etiam diversa carmina componi negari non potest. Pari ratione, licet in multis rebus communia sint semina, res tamen ipsæ,

quæ ex istis seminibus similibus componuntur prorsus diversæ esse possunt. *Creech.*

691 *Non quo multa parum*] Debet ad id referri quod de similibus figurarum infinitate dixerat vs. 525. contra autem de numero finito dissimilium vs. 481. Cui et aliquid germanum post paucos versus occurret. vid. vs. 721. *Fab.* et *Creech.*

692 *Ex omnibus isdem*] Sic legendum, nisi malis legere, iisdem. 'isdem' Marcus Tullius in perfecto oratore usurpatum tradit ab Ennio: 'templis isdem, eisdem erat verius' (inquit) 'nec tamen opimius: male sonabat iisdem: impetratum est a consuetudine, ut peccare suavitatis causa liceret.' *Lamb.*

695 *Longe dissimili tamen*] Quanto verius: verum? Pr. Imo rerum, opponit enim primordia et summam, conf. vss. 688. 689. *Hav.*

696 *Dissimili summa*] I. e. Res dicantur ex dissimili seminum congerie, si totam compagem simul intueare, componi. *Creech.*

698 *Arbustaque*] Quin et hic *armentaque* substituas, nihil impedit. *Preig.*

699 *Omnimodis*] I. e. omnis generis, seu cujusvis figuræ, videlicet principiis. unus est eadem voce supra hoc eodem lib. 488. pro 'omnibus modis: 'Omnimodis expertus eris.' *Lamb.* Quamvis multa semina sint multis rebus communia, unaquæque tamen res eam exigit dispositionem, ut atomi ipsam constituentes eas, quæ sunt sibi congruæ, adiscant, ac velut consociant, alias prætereant, et respuant. Ex quo rursum fit, ut cum res dissolvitur, congruæ quæque se mutuo trahant, et ab incongruis expediant. Sed audire plenius ex Lucretio juvat, qui rem ipsam 5. 10. proponit, et causam reddit, quod alioquin monstra quotidie nascerentur; Centauros, Chimæras, et omnia poëtarum figmenta videremus. Nul-

la autem istiusmodi apparent portenta, quia ex certis quibusdam, non ex omnigenis seminibus nascuntur res; certis insuper aluntur. *Creech.*

701 *Semiferas hom. species*] Ut hippocentauros. de portentis lege 5. 835. 'Multaque tum tellus etiam portenta creare Conata est, mira facie, membrisque coorta.' *Lamb.*

702 *Ramos egigni corp.*] I. e. ramos gigni a corpore vivo: ut apud Hor. Sat. 2. 2. 105. 'Tanto emetiris acervo:' quod genus observatum et notatum est a nobis ad illum locum. *Lamb.* Ramos e corpore vivo hominis egigni prorsus mirabile sit; sed nec fortasse mirabile non sit, quod de insitione arboris cum homine legitur in vita Peireskii, circa pastorem quemdam Tarraconensem, qui cum forte in prunulum incidisset, ita illa radices egit in thorace medio, ut et flores et fructus tulerit. lib. 5. *Fab.* Narrat Gassendus l. 5. de vita Peireskii: Pastor Tarraconensis in prunulum incidit, spinaque ad eam partem implantata, sic per biennium radices egit, ut post resectos surculos varios, aliqui tandem prodierint, in quibus flores et fructus visi. Non destitit instare Peireskii, donec Cardinalis Barberinus curavit fidem fieri per illius loci archiepiscopum, et eques Puteanus non literas modo attestantes, sed surculos etiam accepit, et cum illo communicavit. Hæsit vero deinceps minus, cum accepit simile quidpiam contigisse in Thuscia, circa Gallinæ cujusdam collum, et Frontiniani in Occitania, circa digitum Piscatoris, in quem cum implantata fuisset spinula scorpionis marini, res eo evasit, ut chirurgus inde eduxerit tres pisciculos generis scorpionum; quanquam hæc omnia qui viderit, fidem habere tutiorem potest. *Creech.*

704 *Chimæras*] Chimæram sic describit Hom. Il. 5. 181. Πρόσθε λέων, δπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα, &c.

i. e. ut vertit noster Lucretius 5. 903. 'Prima leo, postrema draco, media ipsa chimæra.' Virg. 6. 288. 'flamisque armata chimæra.' *Lamb.*

705 *Pascere Naturam*] Alere se, vel, ut aliis placet, vastare, depascere, devorare totam naturam: Fayus: Sic omnia. *Creech.*

Terras omniparenteis] Γαῖα παμμήτωρ a Græcis dicta. *Lamb.*

707 *Certa genitrice*] Sup. 168. 'Quippe ubi non essent genitalia corpora quoque, Qui posset mater rebus consistere certa?' *Lamb.*

709 *Scilicet id certa, &c.*] Octo qui sequuntur versus non tam constituunt diversum argumentum, quam præcedentis rationis posteriorem partem explicant. Res enim, e certis seminibus ortæ, ideo dum crescunt, genus suum conservant, nec in aliud degenerant, quia natura ex alimento istas tantum seligit particulas quæ sibi aptæ et convenientes sunt, incongruas vero secernit, et rejicit. Hinc rami vivo corpore nunquam egignuntur, quoniam corpus humanum particulas materiæ arboribus alendis aptæ ejicit, nec in alimentum unquam convertit: et idem de reliquis monstris dicendum. *Creech.*

710 *Sua*] Convenientia specifica. exemp. gr. ex pane id educit homo per coctionem, quod speciei humanæ convenit, canis contra, quod canino generi. *Fab.*

711 *Corpora discedunt*] Sic legendum; et ita habent quinque libri manuscripti. ex omnibus cibis sua cuique, id est propria et accommodata cuique, corpora prima discedunt, i. e. diduntur seu distribuuntur in artus. *Lamb.*

713 *Multa cæcis Corporibus fugiunt e corpore*] Multa, quæ non videas, e cujusque animantis corpore partim rejiciuntur, partim sponte fugiunt, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι συνήφθαι τοῖς οὐχ ὁμοιογενέσι. *Fab.* Quod statica experimenta egregie confirmant. *Creech.*

715 *Qua neque connecti quoiquam*] Libri omnes vulgati habent *cuiquam*. quidam libri scripti, *quoiquam*. quo modo loquebantur veteres, quos sequor. *Lamb.* *Quoiquam*] Ita veteres libri. *Gif.*

Neque intra] Libri manuscripti aliquot habent *inter*. *Lamb.* *Intra*] Veteres quidam: *inter*. *Gif.* Quidam *Codd.* *Inter*: Alii *Inte*: forsán indu legendum. *Creech.*

716 *Atque animari*] Sic restitui, reclamantibus lib. omnibus, in quibus legitur *atque imitari*, levi mutatione facta. Nam sume *atque imitari*, ut habent omnes libri vulgati, et manuscripti, (nisi quod unus habet *imitare*,) deinde ex *e* facito *a*, postremo ex *imit*, *nim*; totidem enim sunt pedes; habebis *animari*. Quam correctionem nemini erudito, maxime in libris veteribus versato, violentam visum iri confido. Turnebus autem mavult leg. *atque micare*. et *micare* interpretatur *moveri*. Alii lectionem vulgatam retinent: eamque interpretantur conformari, similia fieri. Ego nullius iudicium reprehendo, nullius diligentiam insector: (quamquam scripturam *imitari* nullo modo probo, ejusque interpretationem multo minus: illam autem alteram, *micare*, mihi refellere licet:) sed meam conjecturam confirmare possum verbis Cic. ex lib. 1. de N. D. 'Si essent corpora individua, quæ nulla sunt, pellere se ipsa, et agitari inter se concursu fortasse possent: formare, figurare, colorare, animare non possent.' et ex lib. 6. de Repub. 'Hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera et stellas vocatis: quæ globosæ et rotundæ, divinis animatæ mentibus, circulos suos orbeisque conficiunt celeritate mirabili.' Adjuvat eam et illud Arnobii ex lib. 1. adv. Gent. 'Immo si arbores, glebæ, saxa, sensu animata vitali vocis sonitum quirent, et verborum articulos inte-

grare,' &c. Idem lib. 2. non longe a princip. 'Utrum illum tellus uliginis alicujus conversa putrore, tamquam vermeis, animaverit, tamquam mu-reis?' Postremo sic fere loquitur Lucretius noster 5. 146. 'Quandoquidem nequeunt vitaliter esse animata.' *Lamb.* Lege *imitari*, et sic omnes libri. *Gif.* Hæc Lambini conjectura est (*animari*) contra omnes libros, inquit; sed tale quid sensus postulat. Mss. certe codices habent *imitari*; quare quærendum esset aliquid quod ab illa scriptura propius abesset. Nullum autem video verbum quod sententiæ magis conveniat, et ad libros manu descriptos accedat magis, quam *adigitari*; si vero (quod infinita apud Lucretium exempla suadent) vocem illam diviseris interserendo *que*, non male huic loco consultum fuerit. Lego igitur, *adque igitari*, i. e. et *adigitari*, seu *adigi* intra vitales motus, &c. Nulla certe vox magis propria occurrere possit, et quam sententiæ pronius admittat. Sed cum istud *igitari* non intelligerent exscriptores, suum illud *imitari* procuderunt, quod et sensus respuit, et Latinitas probare non potest. *Fab.* Hæc est conjectura Lambini contra omnes libros, qui *imitari* exhibent, suamque conjecturam 5. 146. tnetur 'Quandoquidem nequeunt vitaliter esse animata.' *Faber* dicit quærendum esse aliquid quod ab illa scriptura *imitari* propius abesset; nullum autem videt verbum quod sententiæ magis conveniat, et ad libros manu descriptos accedat magis, quam *adigitari*; si vero (quod infinita apud Lucretium exempla suadent) vocem istam diviseris interserendo *que*, non male huic loco consultum fuerit. Legit igitur *adque igitari*, i. e. et *adigitari*, seu *agitari* intra vitales motus. *Micare* i. e. *Moveri*. Turneb. *Creech.*

717 *Sed ne forte putes*] Quod de animalibus dixerat, id porro existiman-

dum de cæteris rebus, quæ pari modo ex certis, proprioque modo dispositis atomorum generibus constant. Communia licet in omnibus semina reperiantur, alia tamen certa accedunt; illa efficiunt ut diversa sint intervalla, diversi motus, situs, positura, &c. Et inde oritur rerum varietas, et differentia. *Creech.*

718 *Eadem ratio res terminat omneis*] Cum reperissem in quattuor libris manuscriptis ita scriptum, *Eadem ratio disternat omneis*, ego reposui, *Res terminat omneis*. quæ lectio mihi videtur recta. *Lamb.* *Ratio disternat omnia*. Sic fere libri veteres. Quidam Vulgati: *omnes*. Lambinus: *res terminat omnis*, etiam non male. *Gif.* *Eadem ratio res terminat omnes*. Ita Lambinus, cum *Codd.* *Disternat omnia*, quod probo. *Creech.*

724 *Differre necessum est Intervalla, &c.*] *Necessum est* reposui secutus libros scriptos: quamquam utrum legatur, *necessum est*, an *necesse est*, parum interest, nisi quod illud magis Lucretianum est. cum hoc loco congruunt illa, sup. 1. 905. 'Jamne vides igitur, paullo quod diximus ante, Permagni referre, eadem primordia sæpe Cum quibus, et quali positura contineantur, Et quos inter se dent motus, accipiantque?' *Lamb.*

728 *Retentant*] Ne cælum cum terris misceatur. *Lamb.* Optime concludit; semina quidem distant; sed nisi intervalla, viæ, motus, &c. itidem differrent, omnia prorsus, cælum, mare, sidera, &c. confunderentur. *Fab.* Ita vox ista 'retentant' est vis maximæ; nisi illa impediret, cælum mari, mare terris misceretur: at nihil tale voluit Lucretius: ad illud 'retentant' idem plane quod distinguunt, aut faciunt differre. *Creech.*

729 *Nunc age dicta meo*] Nunc aggredditur ad docendum, prima corpora colore vacare, atque adeo omnibus qualitibus, præter figuram,

magnitudinem, et pondus. qua de re sic Laërtius: *Φησὶ δ' ἐνδοτέρω μὴδὲ ποιότητά τινα περὶ ἀτόμους εἶναι, πλὴν σχήματος, καὶ μεγέθους, καὶ βάρους· τὸ δὲ χρῶμα παρὰ τὴν θέσιν τῶν ἀτόμων ἀλλάττεσθαι*. i. e. 'Ait autem interius neque qualitate ulla atomos esse præditas, præterquam figura, magnitudine, et pondere: colorem autem ex positura atomorum variari.' M. Tull. lib. 2. de N. D. 'Isti autem quemadmodum asseverant ex corpusculis non colore, non qualitate aliqua, quam *ποιότητα* Græci vocant, non sensu præditis, sed concurrentibus temere, atque casu, mundum esse perfectum, vel innumerabileis potius in omni puncto temporis alios nasci, alios interire?' *Lamb.* Prima corpora calorem non habent, neque adeo ulla qualitates, præter, ut jam bis antea ostensum est, pondus, magnitudinem, et figuram. Fallitur enim Cicero, qui dicat l. 2. de N. Deor. nullam omnino qualitatem corpusculis tribuere Epicureos. 'Isti autem quemadmodum asseverant ex corpusculis non colore, non qualitate aliqua, quam *ποιότητα* Græci vocant, non sensu præditis, sed concurrentibus temere atque casu mundum esse perfectum,' &c. *Fab.* *Καὶ μὴν καὶ τὰς Ἀτόμους νομιστέον μὴδεμίαν ποιότητα τῶν φαινομένων προσφέρεισθαι πλὴν σχήματος, καὶ βάρους, καὶ μεγέθους, καὶ ὅσα ἐξ ἀνάγκης σχήματος συμφυῆ ἐστί. Ποιότητες γὰρ ἄλλαι, ὅλον χρῶμά τε, καὶ θερμότης, παρὰ τὴν θέσιν τῶν Ἀτόμων μεταβάλλουσιν, διὸ καὶ ταῖς Ἀτόμοις οὐκ ἐνυπάρχουσι*. Epicurus ad Herodot. Eandem sententiam Lucretius exponit, et vss. 9. semina affirmat colorum expertia, neque opus esse alborum seminum, ut album foret compositum, neque nigrorum, ut nigrum. *Creech.*

Induta colorem] Emendatio Lambini, in libb. *imbuta*, quod Latini sermonis ratio improbat. Deinde ex Epicuri sententia corpora non possunt

dici imbuta colore. *Fab.* Cui crederem, si probasset. *quem* Gassend. *Creech.*

730 *Albis ex*] Sic habent libri manuscripti: quæ scriptura præterquam quod suavior est, etiam Lucretiana est. *Lamb.* *Albis ex*] Veteres lib. ita. Marull. et Vulgati: *ex albis*. Anastrophas amat Titus noster. Vide 4. 600. et 6. 183. *Gif.*

732 *Nigrant*] I. e. nigra sunt. Virgil. *Æn.* 4. 120. 'His ego nigram commista grandine nimbū, Dum trepidant alæ, &c. Desuper infundam.' hunc locum memoria teneat lector: erit enim nobis usui ad locum quendam, qui sequitur, emendandum. *Lamb.*

733 *Neve alium*] Quidam libri manuscripti habent *Nive*, pro *Neve*. quod docti probant, ut antiquum: ne ego quidem improbo: verum tamen nihil mutavi: satis est mihi lectori indicasse. *Lamb.* *Nive*] Ita quidam libri. Alii: *Neve*. *Gif.*

Alium quemvis quæ sunt i. c.] Sic restitui partim conjectura et ratione ductus, partim quattuor librorum manuscriptorum auctoritatem secutus; in quibus cum sine ulla litura scriptum reperissem, *imbuta colorem*, primum cœpi mecum diligentius atque attentius hanc scripturam considerare, et ita existimare, non temere in tot cod. manuscr. reperiri scriptum *colorem*: qui casus cum videatur cum participio 'imbuta' non posse cohærere, (verbum enim 'imbuere' semper conjungitur cum sexto aut septimo casu,) verisimile esse, mendum subesse in voce 'imbuta.' Deinde mihi venit in mentem, si quis forte contenderet legendum *colore*, ut est in vulgat. non satis aut vere aut proprie dici aliquid 'imbutum colore,' cum color vel sit ipsa corporum extremitas, vel in corporum extremitate, seu extremo cortice consistat, non interius manarit: 'imbuta,' au-

tem et 'tincta' ea dicantur a Latinis, quæ a Græcis *δενσσοποιά*. Præterea 'imbutum' de odore aut succo aliquo dicitur, non de colore, ut apud Hor. *Epist.* 1. 2. 69. 'Quo semel est imbuta recens, servabit odorem Testa diu.' Præterea infra ita loquitur, 796. 'Scire licet quam sint nullo velata colore,' ac 'velari colore,' et 'indui colorem,' simillima sunt: immo vero eadem figura dicta sunt. tralatio enim sumta est ab iis animalibus quæ vestiuntur. Postremo eo, qui deinceps sequitur, versu ita loquitur, 'gerere colorem:' quod item de persona et vestitu dicitur. M. Tull. *Offic.* lib. 1. 'Est igitur proprium munus magistratus, intelligere se gerere personam civitatis.' Sic Lucr. 5. 1419. loquens de pelle: 'Ut letum insidiis, qui primus gessit, obiret.' Sic Hor. de Aristippo *Epist.* 1. 17. 29. ad Scævam: 'Personamque geret non inconcinnus utramque.' ibid. de eod. vs. 28. 'Quidlibet indutus celeberrima per loca vadet.' Ex quibus intelligere licet, Latine dici, ut 'induere' et 'gerere personam,' ita 'induere' et 'gerere colorem:' et 'velari colore,' et 'contingi' seu 'tingi colore,' et 'circumlini fuco,' ut statim loquitur: 'imbui colore' autem nullo modo. Ita adductus sum, ut *induta colorem* reponerem. *Lamb.* *Imbuta colorem*] Ita omn. lib. veteres. Cur ergo mutemus, vel in *induta* cum Lambino, vel aliter? *Gif.*

735 *Tincta colore*] Proprie dictum. nam quæ tincta sunt, etiam colorata dicuntur: sed 'imbuta colore' Latine dici non potest: omnino malim *tacta*. *Lamb.*

737 *Neque par rebus neque denique dispar*] I. e. nullus omnino. *Fab.*

738 *In quæ corpora si null. &c.*] I. e. quæ corpora si tibi videntur non posse cogitatione aut ratione comprehendere: vel sic, quæ corpora si existimas

neminem animo complecti posse, &c. *injectus animi* i. e. animi adjectio ad rem aliquam, et cogitatio. Sic M. Tull. 'injicere animum' dixit lib. 1. de N. Deor. 'In quam magnitudinem regionum se injiciens animus, et intendens, ita late longeque peregrinatur, ut nullam tamen oram ultimi videat.' Sic Arnobius dixit 'oculorum injectum,' lib. 1. non longe ab extr. 'Quod oculorum' (inquit) 'susceperet injectum:' et eodem libro, infra, 'jaculationem mentis.' *Lamb.* 'Animi injectus' est comprehensio. Sensus itaque verborum hic erit: Si negas posse concipi ejusmodi corpora sine omni colore, falleris; neque enim ad cognitionem corporis necessarius est color; cum ii, qui cæci nati sunt, corpus cognoscant, per alias qualitates scilicet; colorem, frigus, pondus, figuram, &c. *Fab.* Sensit Lucretius se multis ægre persuasurum fuisse nullos esse in seminibus, et proinde neque in ipsis compositis, colores. præjudiciis enim penitus obedientes, pauci credunt se aliquid corporeum posse concipere, quod non sit coloratum; ideoque semina, quæ mente percipi non possunt, utpote coloris expertia, sibi obtrudi non ferunt. Hisce præjudiciis vs. 9. breviter occurrit. Cæci res percipiunt, quarum tamen colores nunquam viderint; nec omnis rerum perceptio una cum sole occidit, in densissimis tenebris non minus illa, quæ tangimus, percipimus, quam illa quæ medio die et luce clarissima versamus. *Creech.*

739 *Animi injectus*] Venuste admodum. Res percipiendæ ab animo videntur remotæ, in eas sese injicit mens, et arreptas percipit. Alii pro *fieri, ferri*. *Lamb.*

740 *Cæcigeni*] Cæci nati. *Lamb.*

741 *Adspexere*] Nonnulli libri habent, *dispexere*. *Lamb.*

742 *Nullo continctâ colore*] Non dicit, corpora naturalia nullo colore

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

esse contacta, sed ea cognosci a cæcis solo tactu, non oculorum sensu, cui subjicitur 'color.' Cæco enim nihil est coloratum, cum ei semper sint tenebræ: color autem non nisi luce cerni queat: utpote qui ita definiatur ab Arist. lib. *περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητοῦ*: τὸ τοῦ διαφανοῦς ἐν σώματι ὁρισμένον πέρας: i. e. 'pellucidi in corpore finito extremum:' quod quidem extremum cerni non potest, nisi illud *διαφανές*, re seu functione sit *διαφανές*: quod est lumen. Atque hæc ex sententia Arist. *Contacta* autem puto legendum potius, ut habent tres libri veteres, quam, ut vulgati, *continctâ*. *Lamb.* Relative ad cæcigenos; neque enim unquam corporis ullam cognitionem sibi peperere ope coloris. *Fab.* Pro *convinctâ* Lambinus *contacta*: ut et *tacta*, vs. 746. *Creech.*

744 *Fuco*] Color est, *ἀπλῶς*. Virg. *Fab.*

Vinco] Argumentis allatis ostendo id fieri; nunc id necessarium esse demonstrabo. *Fab.*

747 *Vinco fieri*] Probo argumentis, et quasi expugno. Sic sæpe loquitur Hor. ut *Sat.* 2. 3. 225. 'Vincit enim stultos ratio insanire nepotes.' et M. Tull. *Parad.* *ὅτι πάντες οἱ μωροὶ μάλινται*, 'Ego vero te non stultum, ut sæpe, non improbum, ut semper; sed dementem, et insanum, rationibus (seu, ut alii legunt, *rebus*) vincam (seu *advincam*) necessariis.' sic enim legendum censeo, non, ut vulgo, *ad dicam*. *Lamb.* Quoniam probavi semina coloris expertia percipi posse, 'Nunc esse docebo,' rerum principia nullis coloribus esse tincta: ita ut deesse videatur versus *Corpora materiæ nullo continctâ colore*. 'Vinco fieri,' ut apud Hor. *Sat.* 2. 3. 225. 'Vincit enim stultos ratio insanire poëtas.' Integer vero sit locus; conjecturam meam non pertinaciter defendam. Lucretius vs. 9. primo probat rerum semina non esse colorata, quia omnis color mutari potest, at semina

rerum sunt immutabilia, aliter omnia in nihilum reciderent. Ποιότης πάσα ἀτόμοις ἐνυπάρχουσα καὶ ἰδία μὴ μεταβάλλει, ὥς καὶ αἱ ἀτόμοι μὴδὲν μεταβάλλουσιν· ἐπειδήπερ δεῖ τι ὑπομένειν ἐν ταῖς διαλύσεσι τῶν συγκρίσεων στερεὸν καὶ ἀδιάλυτον, ὃ τὰς μεταβολὰς οὐκ εἰς τὸ μὴ ὂν ποιήσαιο. Αἱ δὲ ποιότητες οὐκ ἐνυπάρχουσιν, καὶ μὴ ἰδία, οἷον χρώμα τε καὶ θερμότης, ἐν τῇ μεταβάλλοντι οὐκ ὥσπερ ἐκείναι καταλείπονται, ἀλλ' ἐξ ὅλου τοῦ σώματος ἀπώλλονται. Epicurus Epist. ad Herodotum. Inde Lucretius: Si color esset intrinsecus seminibus, semina forent mutabilia, omnis enim color mutabilis. Creech.

748 *Omnis enim color omnino mutatur in omnes*] Hæc ratio est: Si intrinsecus esset color principiis, mutabilia essent, &c. Omnem autem colorem cum in omnes colores verti ait, debet id, opinor, de mediis intelligi. Fab.

Omnis enim col.] Sic habent cod. manuscr. nisi quod in duob. scriptum est, *et omneis*, plane mendose. Quod autem ad hujus loci sententiam attinet, sic argumentatur Lucret. Si prima corpora essent aliquo colore contacta, seu tineta, mutarentur. nam color omnis in quemvis alium colorem mutatur. (quod intellige de mediis coloribus.) At prima corpora immutabilia esse docuimus: ergo prima corpora coloris omnis sunt expertia. Lamb. *In omnis*] Ita in veteribus libris, sc. *colores*. Gif.

750 *Immutabile enim quiddam*] Hunc versum cum tribus qui deinceps sequuntur, posuit 1. 790. Lamb. *Quiddam*] Veteres quidam: *quoddam*. Gif.

756 *Præterea si nulla*] I. e. Præterea, etsi principia omni colore vacent, at tamen dissimilibus et variis figuris sunt prædita. Itaque principia dissimilium inter se figurarum, alio atque alio ordine posita, varios colores efficiunt. Hæc igitur verba, 'Si nulla coloris principiis est Reddita natura,' sic declaro: etiamsi hoc

sit verum, nullum colorem principiis esse attributum, aut innatum, &c. Lamb. Occurrit interrogationi, Unde igitur colores, o Lucreti? Nil facilius; colores enascuntur et variantur ex mixtura atomorum. Fab. Secundo vss. 19. Docet semina nullis coloribus imbuta esse, quia frustra aliquis semina colore tingat: varias figuras atomis attribue; et ex diverso earum ordine, dispositione, et positura varii colores orientur. Exempli gratia, mare est cærulei coloris, at agitata fluctibus albescit: semina viz. quæ in nno ordine disposita cæruleum colorem exhibebant, jam in alio constituta album colorem induunt. At vero si color cæruleus esset seminibus natus, nulla agitatione ista principia speciem albam ostentarent. Creech.

759 *Propterea, magni, quod refert*] Ita omnino lego. Gif. Recte. Creech.

762 *Extemplo*] I. e. continuo. de qua voce, ejusque ratione, lege Varr. lib. 6. de L. L. Lamb.

764 *Marmoreo candore*] Candore exquisitissimo, et eo qui ad Parii aut Lunensis marmoris candorem proxime accedat. Horat. Od. 1. 19. 5. 'Urit me Glycæ nitor Splendentis Pario marmore purius.' Lamb.

765 *Ut mare*] Id probat a simili. Lamb.

766 *Candenti marmore*] Vetus quidam noster: *in marmore*. Gif. Corpus politum, marmor dicitur, etiamsi solidum non sit. Ita Græci, ita Latini, de mari, de papillis, &c. Fab.

767 *Dicere enim possis, nigr. q. s. v. &c.*] Hujus loci hæc sententia est: Dicere possis, mare, quod interdum nigrum videtur, continuo fieri ut candidum videatur, ubi ejus principia inter se permista sunt, et ordo principiorum immutatus est, et quædam principia sunt addita, quædam detracta. quod non fieret, si mare cæruleis seu nigris principiis constaret. Lamb.

769 *Principiis mutatus*] Quidam veteres: *Principio*. Forte legendum: *Principium*, ut infra hoc lib. 936. Gif.

774 *Marmoreum*] I. e. candidum marmoris instar. Lamb.

775 *Sin alio, atque alio*] Si quis dicet (inquit) semina maris alia alio colore esse contacta, et ex dissimilibus coloribus unum colorem effici, quemadmodum ex disparibus figuris fit alia figura, exempli causa, ex triquetris seu triangulis quadratum: necesse erit, quo modo in figura quadrata alias figuras inesse videmus; ita et in puro maris colore, aut in uno quovis alio, dissimileis colores comparere. at hoc non fit. non igitur, &c. Lamb. Sententia horum versuum est: Dixerit fortasse quispiam, aquam maris ex variis et diversicoloribus atomis concrevisse, unde ille et ille color, modo cæruleus, modo albus enascatur, uti quadratum ex duobus aut quatuor triangulis inclusis componitur, quæ ipsa triangula alias intra sese figuras habeant: sed non ita est, inquit; nam in quadrato dissimiles formas cernere potes extra quas est quadratum, (i. e. quas in sese habet et continet quadratum,) in aqua autem marina, nil tale videas. Atque adeo objectio nulla est, qua quidam instarent, non alba ex albis, non nigra ex nigris, sed alba ex nigris et contra ('Tum porro quæ ducit et inlicit'...usque ad, 'Sed variis de'). Videlicet ostendit vanam esse objectionem, cum principia omnino mutari nequeant; quod fieret tamen, si quantum in se est, vel alba forent vel nigra. Fab.

778 *Unæque figuræ*] Sic restituit M. Antonius Muretus, a codicibus manuscript. ad veram scripturam conjectura, et prope manu ductus. Nam cum hunc locum in cod. Vaticano una legeremus, in eoque reperissemus, *unaque figura*, in aliis duobus, *una figura est*, immo, ne mentiar, *figura est*, suspicatus est ille e vesti-

gio legendum, *unæque figuræ*. Cui ego continuo assensus sum, et maneo in sententia. sic enim veteres loquebantur. Plant. Trucul. 4. 3. 16. 'istæ dedi.' Ter. Heaut. 2. 3. 30. 'Hoc ipsa in itinere alteræ Dum narrat, forte audi.' Idem Eun. 5. 7. 3. 'Mihi solæ ridiculo fuit.' Cic. pro Tullio: 'Hoc judicium sic expectant, ut non unæ rei statui, sed omnibus constitui putetur.' sic Lucret. sup. 1. 689. 'neque sunt igni simulata. neque ullæ Præterea rei.' et 6. 392. 'Et potius nullæ turpis sibi consciu' rei.' Lamb. *Unæque figura*] Ita Veteres omnes; recte. Similem syntaxin explicat Macrobius 6. 8. Lambinus: *unæque figuræ*; recte quidem, sed libros sequi malim. Vulgati: *figura est*; male. Gif. Sic istæ, alteræ, solæ, ullæ, nullæ, Plant. Ter. Cic. Lucret. Creech.

780 *Dissimileis formas*] Figuras, nempe triquetras, seu triangulas. nam ex triangulis constant quadrata. Lamb.

783 *Præterea nihil efficiunt, &c.*] Vss. 4. hoc effugium nullum esse demonstrat, corpora enim diversæ figuræ in alteram diversam figuram consentire possunt, ut triangula in quadratum, at non eadem est colorum ratio, nec diversi colores unquam unum simplicem componunt. Creech.

784 *Quo quadratum minus omne sit extra*] Sic excudendum curavi, secutus librorum manuscriptorum testimonium. quamquam mihi non displicet ea scriptura, quam amicus quidam mens ex vulgata leviter immutata traxerat. *Quo quadr. minus insit in illis*. ille enim ex verbo *esset*, fecerat *insit*. Sed omnino antiqua scriptura melior est, et, si rem propius spectes, verior. quadratum enim ex triangulis factum, extra triangula est, non in triangulis. Lamb. Ita Lambinus e Codd. dum Marullus, et Nardius: *Minus esset in illis*. Creech. *Extra*] In superficie, et ambitu, atque ita veteres

libri. Vulg. et Marullus: *minus esset in illis*. Gif.

787 *Tum porro, quæ ducit et illicit, ut tribuamus, &c.*] Hæc est vera hujus loci scriptura, quam ego cum in codice Bertiniano et Memm. expressam reperi, tum Adriani Turnebi auctoritate comprobata illustravi. Vix autem me puto fidem lectori facturum, si enumerem lectionis hujus loci dissimilitudines et differentias. Nam cum usus sim quinque libris manuscriptis, octo impressis et amplius, vix treis reperi qui inter se congruerent: cum alii haberent, *quæ ducit in illicitum, ut trib.* alii, *quod dicunt illicitum trib.* alii, *quæ ducit et ut illicitum hoc, &c.* Hujus igitur veræ et rectæ scripturæ hæc sententia est: Tum porro ea causa, quæ nos ducit et illicit, ut nonnunquam principiis rerum colores tribuamus, nempe hæc, quoniam ex albis non creantur alba, nec nigra ex nigris, sed ex contrariis, aut dissimilia: hæc, inquam, causa occidit, id est, nulla est. Quippe etenim, &c. hic est ordo verborum, quo explicato, etiam sententia explicata et aperta est. Cum hæc jam pridem scripsissem, homo barbarus et inhumanus hanc emendationem et scripturam ita commemorat, et laudat, non ut meam, sed ut nostrum communem: idemque de illa superiore 'omne sit extra.' Hanc proximam quæ sequitur, 'sed variis de,' tacitus probat et sequitur, itemque illam quæ sequitur, 'quam de nigrante' &c. potest ne fingi βόσκων οἷος impurius? Sed quid hic stomachor? talem se præbuit in ceteris, ut dixi jam antea sæpius, quam me decuit. Sentio enim quam sit indecorum cum talibus sycophantis velitari. Sed tamen injuriæ magnitudo, et rei indignitas fecit, ut hæc lectori indicanda existimarem. *Lamb.* Tum porro, *quæ ducit, et illicit, &c.*] Hæc verissima scriptura, etiam ex libris nostris, et Lambino. Ordo verborum

est iste: Causa quæ induceret, ut principiis tribueremus colores (causa autem illa comprehensa est parenthesi) illa, inquam, causa occidit, i. e. nulla est, Quippe etenim, &c. *Gif.* Tum porro, &c.] Iterum vs. 7. pugnat: Qui dicunt unum simplicem colorem ex seminibus alio atque alio colore tinctis effici posse, priorem deserunt opinionem, unicamque suæ sententiæ rationem evertunt: hi enim postulabant colorata semina, ut alba corpora ex albis seminibus, et nigra ex nigris orirentur. Si tamen e principiis diversimode coloratis niger, aut albus color oriretur, tota illa, cui prius fidebant, ratio perit. Deinde subjungit album colorem (et idem de aliis dicendum) citius nasci posse ex seminibus nullo, quam e principiis vel nigro, vel alio quovis colore tinctis. Ita hos versus expono, quos alii interpretes nondum intellexerint. *Creech.*

Ducit et illicit] I. e. Suadet. Ita feliciter restituit Lambinus locum maxime corruptum. *Creech.*

789 *Ex albis quoniam]* Hæc ratio est, cui obviam ire voluit. *Fab.*

790 *Sed variis de]* I. e. de variis et differentibus. *ἀναστροφῇ.* cum in libris manuscr. reperissem partim *variis ea*, partim *variis ad*, et ita in Vicetinis, ego *sed variis de* restitui. Nam ceteræ scripturæ, *sed variant se*, *sed variantur*, *sed variata*, (quam postremam Pontanus substituerat,) omnes sunt depravatæ. *Lamb.*

Sed variis de] Sic lego cum Lambino; vel *e*. Nam vetus codex: *ea*, *ad*. *Gif.*

791 *Quippe etenim multo]* Hæc est ratio, seu αἰτιολογία, quare causa illa, quæ illicit ad tribuendos principiis colores, nulla sit. *Lamb.* Contra illam rationem, 'ex albis quoniam,' &c. *Fab.* Insper observandum: Hanc interpretationem tota disputatio confirmat. *Creech.*

792 *Candida de nullo, quam de ni-*

grante colore] Postremam hujus versiculi partem depravatam, feliciter, doctorum virorum judicio restitui in antiquum statum. Nam cum reperissem ita scriptum in cod. Vaticano, *Quam de nigro nate colore, ex nigro nate, feci nigrante*, quæ scriptura perspicue, et sine controversia, recta est. 'nigrante' autem interpretor nigra, ut supra 'nigrant' interpretatus sum nigra sunt: 732. 'Aut ea quæ nigrant, nigro de semine nata.' Virg. *Æn.* 5. 97. 'Totidem nigranteis terga juvencos.' Et 8. 353. 'cum sæpe nigrantem Ægida concuteret dextra.' Atque hanc emendationem miror Thrasonem sibi non vendicasse, ejusque approbatione tacita, hoc est, maligna et invida, contentum fuisse: qua moderatione tamen in aliis locis quamplurima usus est, si moderatio appellanda talis injuria est. *Lamb.*

794 *Præterea quon. nequeunt sine luce]* Sic argumentatur: Sine luce colores non cernuntur. corpora prima non cernuntur. ergo corpora prima nullo sunt colore prædita. Syllogismus invalidus quidem est: omnes tamen ejus partes veræ sunt. Nam sine luce colores non cerni etiam Aristoteles docet. Sic enim ille: *Τὸ ἐν φωτὶ δρώμενον, χρώμα. διὸ οὐχ ὁράται τὸ χρώμα ἄνευ φωτός. τοῦτο γὰρ ἦν τῷ χρώματι εἶναι, τὸ κινητικὸν τοῦ κατ' ἐνέργειαν διαφανούς.* i. e. 'Quod in luce cernitur, color est: idcirco sine luce color non cernitur: hæc enim est coloris essentia, ac definitio, quod vim habet movendi id, quod est re et functione pellucidum.' Idem docet colorem esse adspectabilem in eo, quod per se adspectabile est: nempe *ἐν ἐπιφανείᾳ*, i. e. 'in extremitate corporis,' seu 'in summo cortice.' Extremitas autem per se adspectabilis, quia in se habet, per quod cerni possit, nempe colorem. pellucidum porro adspectabile est non per proprium colorem sed per ali-

enum. *Lamb.* Syllogismus Epicurei commatis; singulæ partes veræ sunt; *τὸ δὲ ὅλον ἀσυλλόγιστον.* *Fab.* Iterum vs. 15. concludit Lucretius semina esse colorum expertia, quia color nil aliud sit quam lux in corpore refracta, vel a superficie opaci corporis reflexa. De luce refracta nihil poëta, at si prisma seu trigonum vitreum vulgare oculis apponas, senties radios lucis geminam refractionem passos varios colores exhibere: observat autem plumas circa columbæ collum, aut in pavonis cauda prout recto aut obliquo radio lucis illustratæ sunt, modo flavum, modo viridem, modo flammeum, &c. colorem diffundere. Et inde arguit in densis tenebris in quas lux nulla penetrat, et ex quibus nulla reflectitur, nullos prorsus colores esse; ac proinde colores qui redeunte luce in rebus cernuntur, procreari ab ipsamet luce, pro dispositionibus quas res habent ad eam recipiendam, reflectendam, refringendam, et referendam ad oculos. Ideoque quoniam semina nunquam in lucem veniunt, aut radios reflectunt, quasi in densissimis tenebris obruta, sunt prorsus excolora. Epicurus in libro adversus Theophrastum secundo dicit, *οὐκ εἶναι τὰ χρώματα συμφυῇ τοῖς σώμασιν, ἀλλὰ γεννᾶσθαι κατὰ ποιάς τινος τάξεις, καὶ θέσεις πρὸς τὴν ὕψιν.* Et rursum, *οὐκ οἶδα ὅπως δεῖ τὰ ἐν σκότει ὄντα φῆσαι χρώματα ἔχειν.* Plutarchus adv. Colorem. *Creech.*

798 *Propterea quod Rect. aut obl.]* Alius enim color est, si rectus sit luminis angulus: alius, si obliquus.

799 *Percussus]* Sic legendum, non *perculsus*, ut habent nonnulli typis impressi: et ita fere loquitur infra: 953. 'Qui quoniam quodam gignuntur luminis ictu,' &c. et 5. 703. 'Luna potest solis radiis percussa nitere.' *Lamb.* Vulgati: *perculsus*; male. Vide 'Percussus' in Indice. *Gif.* *Recta aut obliquæ percussus luce]*

Nam ex variantia anguli recti aut obliqui variatur color. *Fab.*

800 *Pluma columbarum*] M. Tull. in Lucullo: 'Neque vero hoc loco expectandum est, dum de remo inflexo, aut de collo columbæ respondeam. Neque enim is sum, qui, quidquid videtur, tale dicam esse, quale videatur.' *Lamb.* Quo pacto? *Ὡσπερ*, quemadmodum. *Lamb.*

801 *Quæ sita cerv. circ. collumque cor.*] Ordo est: quæ circum sita, id est, circumposita, seu circumdata, cervices et collum columbarum coronat. Fortasse imitatus est illud Nævii Iliad. lib. 1. 'Collum marmoreum torquis gemmata coronat.' *Lamb.* Quæ circumposita, *περικειμένη*, coronat, cingit collum et cervicem columbæ. Cervix *τὸ παχὺ* et *τὰ ὕψιν*, collum *τὸ πρόμηκες* et *τὰ ἐμπροσθεν* significabit. *Fab.*

802 *Pyropo*] Pyropus genus est metalli. Plin. 34. 8. 'Æs in uncias duas, additis auri scrupulis senis, prætenui pyropi bractea ignescit.' Isidorus 'Pyropum' ait 'esse metalli genus ex dimidia parte auri, et dupla argenti.' Esse et gemmam quam Latini 'carbunculum' appellant, nonnulli putant. Sed videtur legendum potius, *Rubro sit clara pyropo*, quam, ut vulgo legitur, *Claro sit rubra pyropo*. idque vel ex Ovidii versu intelligere licet 2. Met. 1. 'Clara micante auro, flammæque imitante pyropo.' *Lamb.*

Claro sit rubra pyropo] Ita in Veteribus. Nihil muto. Lambinus: *rubro sit clara*. Gif. A Lambino hæc lectio est. Vulg. *claro sit rubra pyropo*. Ex Ovid. in Met. 'Pyropus' autem, seu metallum quoddam, seu auri argentique *κράμα*, sive carbunculum putes, haud magni interest. *Fab.* *Rubro sit cl.* Ita cum Lambino contra omnes Codd. 'Rubrum Pyropum' dixit Lucretius ut vs. 804. 'Virides smaragdus.' *Creech.*

803 *Quodam sensu*] Ut Gall. *en un*

certain sens, ubi de visione agitur, i. e. ut mox loquetur, 'quodam luminis ictu.' *Fab.*

808 *Scilicet id sine eo f. n. p. putandum est*] Velsic legendum, ut excudendum curavi, cum in tribus libr. manuscriptis reperiatur scriptum, *putandum est*: vel sic, *Scire licet sine eo fieri non esse putandum*. Cum hæc scripsissem in prima editione, Thraso ille impudentissimus dixit me alteram scripturam probasse, altera improbata. Potest quisquam mentiri impudentius? *Lamb.*

Scire licet] Ita veteres libri. Lambinus: *Scilicet id*. Gif.

Sine eo] Ictu scilicet. *Fab.*

809 *Et quoniam plagæ quoddam*] Audi quomodo cernamus ex sententia Epicuri: quod sumit argumenti loco ad probandum, rerum primordia coloris esse expertia. visus fit ictu quodam (inquit) nempe *διὰ τῆς τῶν εἰδώλων εἰς τὴν ὕψιν ἐμπτώσεως*, i. e. 'per imaginum incursionem in videndi sensum,' et per plagam, seu ictum quandam: qui ictus alius est, si oculus sentiat album colorem: alius, si nigrum: et ita de ceteris. at ictus non fit sine tactu. tactus autem non eget colore, ut suo officio fungatur. nihil refert enim, quo sint colore prædita ea quæ tangis. ergo prima corpora nullo colore contacta sunt. Sed quod ad disputationem attinet de causa visus, seu aspectus, Aristoteles visus causam esse arbitratur *τὴν τῶν δρωμένων ἐνέργειαν, ποιότητα ἐνεργούσαν εἰς τὴν ὕψιν*: i. e. 'eorum quæ cernuntur, qualitatem vim suam expromentem atque explicantem in videndi sensum.' Plato et Stoici aliter sentiunt: quin ne hi quidem inter se plane consentiunt. qua de re lege A. Gellium libro quinto, capite decimo quinto. sed de his plura suo loco etiam a nobis dicentur lib. 4. *Lamb.* Aliud argumentum vs. 7. continetur: In omni coloris perceptione pupilla oculi percuti-

tur, alium vero ictum sentit cum albus color repræsentetur, et alium cum niger, aut quivis alius. At quid semina postulent colores quibus diversimode percutere et ferire possint? Principia ista sint tantum diversimode etiam disposita, inde variæ imagines orientur, a quibus oculus diversimode percuteretur, et diversi motus in organis excitarentur. Visus enim, secundum Epicurum, *διὰ τῆς τῶν εἰδώλων εἰς τὴν ὕψιν ἐμπτώσεως*. *Creech.*

814 *Opus esse colores*] Sic legit Nonius: profertque etiam versum ex Plauto in Capt. 1. 2. 61. 'Jam maritimi omnes milites opus sunt tibi.' possem alia exempla afferre quam plurima. Cæs. libro quinto de bello Gall. 'Quæcunque ad proximi diei oppugnationem opus sunt, noctu comparantur.' Marc. Tullius Epist. ad Curionem, 'Dux nobis et auctor opus est.' Idem Lucr. sup. 1. 1050. 'Infinita opus est vis undique materiali.' et 3. 980. 'Materies opus est, ut crescant postera sæcla.' et 4. 1261. 'Nec motus opus sunt nostris uxoribus hilum.' *Lamb.*

816 *Præterea quoniam non certis*] Sic habent lib. omn. manuscr. quibuscum congruunt aliquot typis excusi. sententia autem et vis hujus argumenti hæc est. Præterea (inquit) demus, prima corpora colore esse prædita: non dicent ii qui hoc volunt, in certis figuris certum inesse colorem: verbi gratia, omnia corpora prima triquetrae seu triangulae figuræ, esse nigra, omnia quadrangulae formæ, esse cærulea, &c. sed in unaquaque figura fatebuntur esse principia dissimilibus coloribus prædita: verbi gratia, primordia triangulae figuræ alia esse alba, alia nigra, alia mediorum colorum. Fingamus igitur, corvos majore ex parte constare ex primordiis triangulis: quæ, ut diximus, non sunt unius coloris. Fiet igitur, ut corvi nascantur non nigri, sed vel albi, vel virides, vel cæ-

rulei, vel versicolores. Atqui hoc non fit: ergo principia non sunt colorata. Legendum autem est, *Præterea quoniam non certis*, non, ut vulgo, *nisi certis*. *Lamb.* Sed ponamus primordialia corpora colorata esse; an ideo dicent isti certas figuras talem et talem colorem habere? Certe fateantur necesse est in multis figuris multa esse corpora diversorum colorum; inde quid fiet? ut certarum specierum (de cynis, corvis, et aliis id genus loquor) colores ita varientur, ut prorsus sibi non constant. Id non fit; ergo falsa suppositio. *Fab.* Aliud vs. 9. subjungit argumentum, partim ex confessione eorum contra quos disputat, partim ex constantia colorum, qui in diversis rerum generibus apparent, ductum. Qui colorata fingunt semina certos colores certis figuris non attribuunt, non affirmant quadrata omnia semina nigra esse, nec rotunda alba, triangularia cærulea, &c. Unde igitur ista in quibusdam rerum generibus constantia? Cur omnes corvi nigri, cygni interim albi? Profecto utrumque genus variis coloribus perfusum videremus, cum semina, e quibus componuntur, variis coloribus contingi possint. *Creech.*

Non certis] Vulgati, male: *nisi*. Gif. *Non certis*, e Mss. Lambinus. *Nisi certis*, Nardius, imperite. *Creech.*

822 *Ex albis album pennis*] Melius forsitan *pennis* quam *pariter* Gassendi. *Creech.*

825 *Quinetiam quanto*] Aliud argumentum, quo utitur ad probandum, primordia rerum coloris esse expertia. Quo quicque minutiores in partibus secatur, eo magis evanescit ejus color. finge igitur, rem aliquam in partibus ita parvas esse dissectam, ut illæ fugiant sensum oculorum. tum scilicet intelliges, earum colorem evanuisse, atque extinctum esse. quod si ita est, multo credibilis est, semina rerum, quæ sunt subtilissima, et

simplicissima, et minima, colore omni carere. *Lamb.* Quo quidque in minutiores partes discerpitur, tanto evanescit magis ex oculis color; quid igitur de incomprehensibili tenuitate primorum corporum dicas? *Fab.* Iterum 8. vss. disputat: Quodlibet corpus coloratum divide, quo minutiores fiunt particulæ, eo dilutior fit color, et tandem, imo dum particulæ manent sensibiles, evanescit: impudenter igitur expectamus colores in seminibus rerum, quos in exilioribus corporum partibus frustra quærimus. *Creech.*

827 *Stinguique colorem*] I. e. extinguui. 'Stinguo' verbum simplex: composita exstinguo, restinguo, distinguo, præstinguo. Usus est eodem verbo et 4. 1091. 'Ardorem in membris qui stingere possit.' et M. Tull. Arato: 'Quem neque tempestas perimet, neque longa vetustas Interimet, stinguens præclara insignia cæli.' Idem in Prognost. 'Ut cum Luna means Hyperionis officit orbi, Stinguuntur radii cæca caligine tecti.' *Lamb.* Exstinguui. Ceterum imitationem Platonis esse arbitror, qui colorem flammam e corporibus manantem esse dicebat. Locus est in Timæo, p. 542. edit. Læmatianæ, et quidem adscribi dignus: Τέταρτον δὲ λοιπὸν ἐστὶ γένος ἡμῶν αἰσθητικόν, ὃ διελέσθαι χρή, συχνὰ ἐν ἑαυτῷ ποικίλματα κεκτημένον· ὃ ξύμπαντα μὲν χροὺς ἐκαλέσαμεν, φλόγα τῶν σωμάτων ἐκάστων ἀποβρέουσιν, ὅψει σύμμετρα μόρια ἔχουσιν πρὸς αἴσθησιν. 'Nunc quartum sentiendorum genus dicendum, quod dividere oportet, multas enim varietates complectitur; quas omnes vocavimus colores, flammam, scilicet, ex singulis corporibus effluentem, quæ visui ad sentiendum partes convenientes habeat.' Περὶ τῆς ἀπορροῆς ferme eadem in Menone dixerat, ex Pindaro et Gorgia; quæ cum Lucretianis alibi facere possint. *Fab.* *Stinguique colorem.* Sic 1. 667. 'Ignes

in cætu stingui.' Gassendus tamen, *strictim.* Faber arbitratur *stinguique colorem* esse imitationem Platonis, qui colorem flammam e corporibus manantem esse dixit; frigide. Certe Lucretius vel nunquam inspecto Platone dixisse potuit purpureum et puniceum colorem, qui pene igniti videntur, extinguui. *Creech.*

829 *Pæniceusque color*] Duo libri manuscripti habent, *Puniceusque color*: tres *Pæniceusque*: quod probo. dictum enim *Pæniceus* pro *Puniceus*, ut *mænera* pro *munera*. Pæniceus autem, seu puniceus color, differt a purpureo et cæruleo. Ac differentia quidem pænicei coloris et cærulei nota est: sed pænicei et purpurei fortasse non cuivis nota est. Purpurens color igitur ex sanie et cruore purpuræ piscis conficiebatur. Ex quo eum credibile est ruborem fuisse nigricantem. Pæniceus color vero fortasse ex palma et similibus plantis fiebat, isque rubor dilutior et floridior erat. Virg. Melib. Ecl. 7. 32. 'Puniceo stabis suras evincta cothurno.' Idem 12. 76. 'Cum primum crastina cælo Puniceis invecta rotis aurora rubebit.' Varro 4. de L. L. 'Pænicum, purpuræ genus ex Karthagine primum allatum.' idem, 'Pænica pavimenta ex lapide Numidico.' *Lamb.* Ita (*pæniceus*) omnes Veteres fere. *Gif.* Purpura densior erat, puniceus color, lætior et dilutior. Eadem, puto, differentia, quæ inter roseum et coccinum apud Tertull. lib. 4. adversus Marcionem. *Fab.*

833 *Postremo quoniam*] Argumentum a simili. quædam sunt corpora odore, et sonitu, seu voce carentia. nihil obstat igitur, quo minus etiam sint corpora quædam coloris expertia, nempe corpora prima: quæ sub oculos non cadunt, et iccirco non egent colore. *Lamb.* Corpora sunt quæ certis quibusdam qualitatibus carent, cur non, (a simili,) et prima

corpora careant colore, sensibilitate, frigore, siccitate, &c. *Fab.* Demum vss. 8. premit adversarios. Omnes concedunt ea corpora quæ nares sentire nequeant inodora esse; illa insuper quæ aures non audiunt sonum non habere. Quidni igitur fatendum illa etiam corpora quæ oculi percipere non valent esse colorum expertia? De qualitatibus enim soli sensus judicant, nec credendum est ullam qualitatem alicui corpori competere, quam illi sensus non attribuunt. *Creech.*

839 *Nec minus hæc*] Festus hunc versum profert in voce *sagax*, doretque sagaceis appellari multi ac sollertis acuminis. *Lamb.*

840 *Notisque*] Sic malui ex vet. cod. *Vulgati: notaque.* *Gif.*

841 *Sed ne forte*] Posteaquam docuit, corpora prima colore esse spoliata, probat jam aliis etiam qualitatibus carere, ut calore, frigore, siccitate, humore, succo, odore, sonitu. *Lamb.* Etiam aliis qualitatibus privata esse prima corpora. *Gif.* Satis de coloribus: cæteris etiam omnibus qualitatibus, odore, frigore, calore, sono, humiditate, sapore, mollitie, lentitudine, &c. raritate vss. 23. sua semina carere demonstrat. Tribus utitur argumentis, 1. Si odorem seminibus concedas, turbabis omnia: gratissimi odores seminum graveolentium interventu sordescerent, ut in componendis unguentis, nisi artifex inolens oleum misceat, suavissimi odores ab oleo corrumperebuntur. Idem etiam de sapore, sono, calore, et frigore dicendum. 2. Semina dividi non possunt, ideoque nec odorem, neque sonum, neque saporem, neque calorem, neque frigus, quæ constant e particulis e corpore emissis, emittere valent. 3. Si mollitiem, lentitudinem, paritatem, fragilitatem, &c. seminibus apponas, mutabilia insuper efficies, et interitui obnoxia, ideoque res in nihilum reciderent. *Creech.*

843 *Calidique vaporis*] Satis erat dixisse 'vaporis.' Tale igitur illud est, λευκοῦ γάλακτος. *Lamb.*

844 *Et sonitu sterilia*] Si quis lectionem vulgatam probabit, (vulgo enim *sterilia* legitur,) *i* et *a* conveniunt in unam syllabam, atque *a* postrema vocalis eliditur. Ego *sterilia* excudendum curavi, quo modo scriptum reperi in tribus codicibus manuscr. et item in antiq. Venetis et Vicetinis. *Lamb.* In quibusdam codd. *sterilia*. *Sterila* malim ex veteribus libris, et quibusdam *Vulgatis.* *Gif.* Ut 'sublima,' &c. item ut 'deformus' apud Tertul. lib. primo ad Nationes: 'deforma simulacra.' *Fab.* *Vulg. sterilia*: sed recte *sterila*, ut 'deforma' apud Tertullianum: et 1. 341. 'sublima.' *Creech.*

Feruntur] Sunt. Jam antea. *Fab.*

846 *Sicut amaracini, &c.*] 'Unguentum amaracinum unguentis omnibus in Co insula præpositum est,' ut scribit Plin. 13. 1. Jam hic versus cum sex deinceps sequentibus cohærent cum superiore, et ex eo pendent, ut sit hic Lucretii sensus: prima corpora omnis qualitatis expertia sunt, ut caloris, frigoris, saporis, odoris, quemadmodum si quis unguentum amaracinum, aut myrrhinum facere in animo habeat, quærere eum par sit oleum, quoad ejus fieri possit, omnis odoris expertus. *Lamb.* Ejus σκευασίαν, seu compositionem diligenter persecutus est Dioscorid. lib. 1. c. ξή. *Fab.* Qui plura de unguentis velit, Plinium, Dioscoridem, Theophrastum, Athenæum legat. Qualia qualia sunt unguenta, eadem est argumenti Lucretiani vis et virtus. *Creech.*

Stactæque] Stacta, liquor myrrinæ. Theophrast. περὶ ὀσμῶν ἐκ κινναμώμον, καὶ ἐκ σμύρνης κοπτομένης ἔλαιον βέλ. στακτή δὲ καλεῖται διὰ τὸ κατὰ μικρὸν στάζειν. i. e. 'Ex cinamomo, et ex smyrna contusa oleum manat: stacte autem appellatur, quia paulatim et

guttatim fluit.' *Lamb.* Στακτή δὲ καλεῖται τῆς προσφάτου σμύρνης τὸ λιπαρὸν, κεκομμένης μεθ' ὕδατος ὀλίγου, ἀποτεθλιμμένον τε δι' ὀργάνου. 'Stacte vero vocatur pinguitudo recentis myrrhæ cum pauca aqua contusæ et organo expressæ.' Dioscorid. lib. I. c. σγ'. ibi optime legit Saracenus ἀποτεθλιμμένον. Sed et illud τέ tollendum arbitror. De Nardino vide caput οέ. scriptoris ejusdem. *Fab.*

847 *Et nardi florem*] Alii libri habent, *Et nardi florum*: quæ lectio ferri potest, ut subintelligamus *liquorem*. alii, *Et nardi florem*: ut nihil subintelligamus, sed per nardi florem unguentum ex nardi flore confectum intelligamus: quos nunc quoque sequor. Sic autem Plato in *Timæo*, quod ad sententiam attinet: Δὲ καὶ πάντων ἐκ τῶς εἰδῶν εἶναι χρὲν τὸ τὰ πάντα ἐνδεζόμενον ἐν αὐτῷ γένει, καθάπερ περὶ τὰ ἀλείμματα, ὅποσα εὐώδη, τὰ δεζόμενα ὕγρα τὰς ὁσμάς, &c. i. e. 'Quapropter et omnium formarum expers sit oportet id quod omnia in se genera recepturum est, quemadmodum qui versantur in confectione unguentorum, aut liquorum odoratorum, ii liquores, qui suavis odores recepturi sunt, dant operam ut sint omnis odoris expertes.' De unguentis legendus *Plin.* 13. 1. ubi unguentum ex narcissi flore compositum, narcissinum nominat, his verbis: 'Narcissinum quoque ex flore narcissi desiit componi.' quæ verba hanc scripturam comprobant. Præterea Festus hunc versum profert in voce 'nectar': sed mendose. *Lamb.* *Et Nardi florem*. Ita ex veteri codice, et Festo restitui. Vulgati, ex Marullo: *florum, halant*; pessime. In Festo, *qui floribus halet*; male. Vide Indicem: *Flos*. *Gif.* *Lambinus florem*: Unguentum viz. ex Nardi flore confectum. Solenne optimis authoribus id quod eximium cuiusque rei florem appellare: Sic 'Flos vini' apud *Plautum*, 'Flos flammæ' apud *Lucretium*: 'Flos populi' apud

Ennium: 'Flos illibatus populi, suadæque medulla.' Festus in voce 'Nectar' legit, *Et Nardi florem Nectar qui floribus halet*. Cr.

Nectar] Odorem suavissimum. tractatio est a gustandi sensu ad odoratum. *Lamb.*

Halant] Apud Festum legitur *halet*, plane corrupte. Pro *halet*, sive *halat*, in vulgatis aliquot, *halant*: quo modo excudendum curavi. Nam in quattuor libris manuscr. scriptum reperi *halat* numero singul. et ita habent ceteri vulgati: quæ fortasse vera scriptura est, ut sic dicamus: 'qui flos nardi nectar n. h.' seu potius, 'qui liquor amaracini, stactæ, nardi florum, nectar naribus halat, seu halet.' *Lamb.*

849 *Quoad licet, ac potis es*] Ita ex veteribus libris scripsimus. Vulgati: *possis*. *Gif.* Sic reposui, partim conjectura ductus, partim codicum veterum testimonio commotus. *Potis es* autem valet potes: ut 'potissimum,' possum. Vulgati autem habent, *Quoad licet, ac possis*, mendose. Thraso tamen triennio post, ita se restituisse prædicat. Quid impudentius? *Lamb.* Carrio e Mss. *Potis est reperiri*. Creech.

Inolentis] I. e. non olentis, odore carentis, ἀόσμου. *Lamb.* *Gifanius* criticæ familiæ column rem novam in Indice te docebit, lector; 'inolere,' non olere, ut 'impensus' apud Festum, non pensus. Nisi legissem ipse, nunquam tale quid potuisse ab ullo homine scribi credidissem. Et tamen hæc ab eo sunt de cuius hodieque virtutibus multi tam libenter prædicant. Sed et ille et qui cum illo eadem sentiunt, pueriliter falluntur, quamvis enim 'inolens' sumatur pro eo qui non olet, haud tamen continuo dicas 'inolere' pro non olere. 'Indoctus' dicitur, sed non indoceo, 'Injussus,' sed non injubeo. 'Insciens,' sed non inscio. 'Me indicente hæc non fiunt.' Ter. *Adelph.* 3. 4. 62. i. e. Ita fac-

tum iri dixeram; et tamen nusquam reperias, 'indico' pro non dico. Apud *Varronem* R. R. 3. 6. de apibus, 'Neque ipsæ sunt inficientes, nec non oderunt inertes.' Vides ibi 'inficientes' pro ignavis et inertibus sumi, neque tamen nllibi reperias 'inficio' pro 'nihil facio.' In *Apologet.* *Tertulliani* legere est, 'Totum enim hoc mundi corpus sive innatum et infectum secundum *Pythagoram*, sive natum et factum secundum *Platonem*,' &c. ubi 'innatus' pro non natus sumitur; neque tamen fando unquam auditum est innasci pro non nasci, neque intingo pro non tango, quamvis 'intactus' in ea notione sumatur. Apud Festum denique, nam illius exemplum quasi rarum citat *Gifanius*, cum tamen alibi infinita numero sint, 'impensus' pro non pensus, sed non ideo tamen dicas 'impendere' pro non pendere. Videlicet, ejusmodi formationes intra participia consistunt; doctus, indoctus, sciens, insciens, &c. Pudendus error, et viro indignus. Sed quando semel cœptum est, naviter nugari oportet. *Marcus Zuerius Boxornius*, qui nobis inquinatissimum *Plautum* nuper dedit, nihilo plus sapiebat quam *Gifanius*; cum enim legisset in *Amphitruone* 4. 1. 9. 'Nam me, quam illam quæstionem inquisitam amittere, Mortuum satius est;' (quem locum vel pueri intelligant;) quid ibi cymbalistes noster? audi; facinus enim faciet dignum toga, dignum eponide et corynephoris. 'Inquirere,' inquit, 'non modo diligenter et anxie quærere, sed etiam, 'non quærere' significat, sicut hoc loco.' Vides clarissimum doctorem ab eodem principio atque *Gifanium* errasse. Itaque ubinam cor, ubi cerebrum? ἐν πτέρῃ. *Fab.*

852 *Concoctos*] Una coctos. Nam quæ inter se commiscuntur ad unguenti alicujus compositionem, concoqui debent. *Plin.* eodem lib. loquens de unguento megalio: 'Hujus

proprietas ut ventiletur in coquendo, donec desinat olere: rursus, refrigeratum, odorem suum capit.' *Lamb.*

Viro] Sua naturali virtute: sic enim *Nonius Marcellus* hunc versum proferens interpretatur. *Lamb.* Humore, jam antea sæpius. Adde locum *Tertulliani* de Anima: 'De limo caro in Adam; quid aliud limus quam liquor optimus? inde erit genitale virus.' Et paulo superius: 'Denique, ut adhuc verecundia magis periclitetur quam probatione, in illo ipso ultimo voluptatis æstu, quo genitale virus expellitur, nonne aliquid de anima quoque sentimus exire?' Obiter animadvertendum idem de anima sentire cum *Lucretio*, quod ad τὸ corporeitatem pertinet; quod ei cum aliquot doctoribus commune est: sed in ceteris ab illo diversus abibit. *Fab.*

853 *Propterea demum*] Postremo (inquit) primordia rerum debent non adhibere gignendis rebus suum odorem, propterea quoniam, &c. hic enim est ordo verborum. *Propterea quoniam* autem, i. e. propterea quod, vel propterea quia, ut sæpe idem loquitur. *Lamb.*

858 *Et Cetera: quæ cum ita sunt tandem, ut mort. const.*] Sic habent quattuor libri manuscr., eandemque scripturam vidi annotatam ad oram codicis typis impressi, quem mihi commodarat *Vincentius Laureus Calaber*, vir doctus et integer, cujus scripturæ sententia non obscura est. Et simili ratione (inquit) primordia rerum non adhibent in rebus gignendis saporem, nec frigus, nec teporem, nec calorem, &c. quæ cum sint hujusmodi tandem, ut sint mortalia, utpote 'Molli lenta, fragosa putri, cava corpore raro;' necesse est a principiis sint sejuncta. *Lamb.* Tepidumque vaporem, *Cetera*: Ita vetus liber; recte. Vide in Indice: 'Cetera.' *Gif.*

859 *Mollia, lenta, fragosa, putri cava, corpore rara*] Ita ex conjectura restitui. Vulgati: *putricava*; quod et bar-

barum est. *Putri* pro putredine et carie exesa. Aliis: *raro*. Forte: *putria*. Gif. *Molli lenta, fragosa putri, &c.*] Sic hunc versum restituit (Adv. p. 157. et 203.) Turnebus. Nam omnino vox 'putricava' non erat Latina: sed cum eam interpretabar carie et putrore exesa, sequebar vulgus. Sic igitur hic versus explicandus: cum sapor, frigus, calor, seu tepor, sint molli corpore lenta, putri corpore fragosa, i. e. fragilia, raro corpore cava: debent ea a principiis esse sejuncta, et principia debent his carere. *Lamb.* Optima hæc lectio a Lambino est: ceteræ pessimæ sunt. Sensus est: Ubi calor, tepor, frigus reperiuntur, necesse est corpora esse lenta, id est cedentia, flexibilia propter molliem, fragilia propter putredinem et coctionem, cava propter raritatem, (*ἀραιότητα*), quæ in principiis si statuas, tum omnia ruant necesse est. *Fab.* Ita legit Turnebus. Sensus est, ubi calor, frigus, tepor reperiuntur, necesse est corpora esse lenta, i. e. cedentia, flexibilia propter molliem, fragilia propter putredinem et coctionem, cava propter raritatem, quæ in principiis si statuas, tum omnia ruant necesse est. Hæc Faber. Probatur lectio, sed interpretatio displicet; nam mollietis, raritas, et similes qualitates æque ac sapor, odor, sonus, frigus et calor videntur his versibus a seminibus separari. *Creech.*

864 *Nunc ea quæ sentire videmus*] Nunc docere incipit, animalia constare ex principiis insensibilibus: hoc est, principia, ex quibus constant animalia, esse insensilia, insensilia autem, i. e. sentiendi vim non habentia. nam sensilia sunt, quæ sentiendi vim habent, *αἰσθητικά* appellant Græci. 'quæ sentire videmus cumque,' i. e. quæcumque sentire videmus: tmesis. *Lamb.* Fieri animalia ex principiis insensilibus. Vera ratio est, etiam si plures afferet, Ad sensum multa requiri; At primordia sunt simplicia,

ergo. *Fab.* Haecenus semina rerum calore, frigore, odore, sapore, colore, cæterisque qualitatibus destituta esse demonstravit Lucretius, ex iis tamen res calidas, frigidas, sapidas et olentes constituit: jam majus opus movet, et docet res sensiles e principiis nullo prorsus sensu præditis componi posse: 1. fidem Experientiæ implorat vs. 9. E stercore putrido vermes nascuntur, at in stercore isto frustra vitam, aut sensum aliquem requiras. *Creech.*

866 *Neque id manifesta refutant, &c.*] Sic solebat interdum suas sententias, suæque decreta confirmare Epicurus, ea quæ non facile sensu probari possent: *ταῦτα οὐ μάχεται τοῖς φαινομένοις*, i. e. 'hæc non pugnant cum iis quæ sunt in promptu.' et *οὐδὲν τῶν φαινομένων τούτοις ἀντιμαρτυρεῖ*, i. e. 'nihil eorum quæ sunt in promptu contra hæc dicit testimonium.' Itaque et apud Plutarch. et apud Diog. Laërtium crebra sunt hæc: *οὐδὲν τούτων ἀπογινώσκει Ἐπίκουρος, ἐχόμενος τοῦ ἐνδεχομένου*. i. e. 'nihil horum improbat, aut rejicit Epicurus, hærens in eo quod ejusmodi est, ut fieri et contingere queat.' *Lamb.* Solemnis Epicuri ratio, *οὐ μάχεται τοῖς φαινομένοις*. quæ eo validior videri debet, quod omnibus magis obvia est. *Fab.*

868 *Manu ducunt*] *Χειραγωγοῦσι*. Quippe videre licet, vivos, &c.] Docet Aristoteles lib. 5. de Hist. Anim. cap. 19. quo loco enumerat insectorum origines, etiam e cæno, fimo, et sterquilinio nasci: quæ scilicet e verminibus ante genitis fiunt. Sic apes existunt ex vitulo suffocato et putrefacto, quemadmodum docet Virg. 4. Georg. et mures magni certis temporibus in agro Thebano ex terræ glebis nascuntur, ut refert Diodorus Siculus lib. 1. non longe a principio. *Lamb.*

871 *Putrorem cum sibi, &c.*] Sic legendum, non *putorem*. Simile erratum invasit in Arnobii lib. 2. non longe a

principio, ibi, 'Utrum illum tellus uliginis alicujus conversa putore, tamquam vermeis, animaverit, tamquam mureis?' nam legendum *putrore*. *Lamb.* Ita (*putrorem*) legendum, ut mox: 'quasi putrefacta per imbres.' De hoc et infra, lib. 6. fere extremo. Vulgati: *putorem*. Vide et inf. vs. 928. *Gif.*

873 *Præterea cunctas, &c.*] Neque exemplum tantum proponit in vermiculis et animalibus dum gignuntur, sed in animalibus etiam genitis, vs. 12. cum cibus assumptus ex inanimitate animatus evadit. Alimentis insensibilibus, gramine, frondibus, &c. pecudes, et aves, res totæ sensiles, nutriuntur; istis vescitur humanum genus, ideoque e particulis insensibilibus graminis et frondium tandem constituitur. Hæc omnia appositae similitudine illustrat. Lignum aridum in ignem et flammam resolvitur, at non magis distat insensibile alimentum a carne viva et sentiente, quam lignum a flamma lucente et clara. Et quemadmodum oportet ex ligno extricari particulas, quæ sese cientes, explicantes, novaque ratione disponentes, nova illa lucendi, calefaciendique vi polleant, ita ex cibo secerni oporteat spirituosas particulas, quæ certa ratione diductæ, novoque modo dispositæ energiam hanc sentiendi obtineant. Sensus enim sensibilisve rei procreatio ex insensibilibus principiis debetur certæ et speciali eorum magnitudini, figuræ, positioni, ordini, et motui. *Creech.*

874 *Vertunt se fluvii, et frondes, et pab. l.*] Sic legendum, non, ut est in vulgatis, *Vertunt se fluvii in frondeis, &c.* hoc enim significat, fluvios, et frondeis, et pabula, verti in naturam pecundum, cum scilicet pecudes fluviiis sitim sedant, frondibus famem explent. *Lamb.* Vulg. *in frondes*. Gif. *Lego: Vertunt se fluvii in frondeis*. Salm. Ep. 48.

875 *Vertunt pecudes in corp.*] Cum

vescimur earum carnibus. *Lamb.*

876 *Et nostro de corp. s. f.*] Cum devoramus a feris: ut 5. 998. 'Unus enim tum quisque magis deprensus eorum Pabula viva feris præbebat dentibus haustus; Et nemora ac monteis gemitu, silvasque replebat, Viva videns vivo sepeliri viscera busto.' et Homer. *Ιλιδ. α.* in princip. *αὐτοὺς δ' ἐλάφια τεύχε κύνεσσιν, Οἰωνοῖσι τε πᾶσι*, et sæpe alibi. *Lamb.*

877 *Pennipotentum*] Avium. *Lamb.*

880 *Non alia longe*] I. e. simili fere ratione. *Lamb.*

881 *Explicat*] Resolvit, videlicet natura. *Lamb.* Dissolvit, resolvit, *ἀναλύνει*. *Fab.*

882 *Jamne vides igitur*] Innuit, dissimilitudinem rerum creaturarum adscribendam esse variis ordinibus, posituris, motionibus, conciliis principiorum potius, quam figurarum dissimilitudini. *Lamb.* Sup. vs. 759. *Propterea magni, &c.* Gif.

885 *Tum porro quid id est*] Hoc sentit Lucret. Porro quidnam illud est, quod animum commovet, et secum hac de re dubitare cogit, ita ut credere non possis, sensile ex insensibilibus principiis gigni? nimirum quod lapides, et ligna, et terra, et similia, commista et confusa, nequeunt vivere, neque sentire. quemadmodum igitur ea quæ dixi, una mista, vitalem sensum reddere nequeunt, ita videtur incredibile ex principiis insensibilibus gigni animanteis. *Lamb.* Ne argumentis ab experientia ductis repugnare videatur ipsa experientia, cavet vs. 16. Negare non potuit ligna, lapides, terramque commista aliquando insensilia manere, aliter viventes domos, et turres sensiles efficeret. Fatetur igitur res insensiles, nisi certa figura et magnitudine donentur, debito motu agitentur, certoque ordine disponantur, nunquam efficere res sensiles; at debita omnia et requisita adhibeantur, animal nascitur e re maxime insensili. Putres-

cat enim lignum, aut glebæ imbribus resolvantur, et animalium huc et illuc reptantium agmina subito admirabere. *Creech.*

Percutit ipsum] Ter. Andr. 1. 1. 98. 'percutit illico animum.' Quid te movet, qua causa impulsus dubitas? nam 'varios sensus expromere,' dubitare est. *Fab.*

886 *Et varios sensus exprom.*] I. e. et in varias sententias animum distrahit. *Lamb.*

887 *Ex insensilibus ne credas*] In voce 'insensilibus' nullum inest mendum, mea quidem sententia, cum hæc scriptura confirmetur auctoritate omnium codicum et manuscr. quibus usus sum, et impressorum; tametsi Priscianus lib. 4. legat, *Ex insensibili*, nisi sit eo loco corruptus Priscianus. in verbo 'credas' fortasse videatur alicui aliquid inesse mendosi, et legendum *credat*. Tum in particula 'ne' suspicantur docti quidam subesse aliquod ulcus, propterea quia libri manuscripti habent, *ni credas*. ego tamen nihil mutavi, quamvis sciam, *ni* usurpatum esse a veteribus pro *ne*: sup. 773. ubi vulgati libri habent, *Neve*, alium quemvis *quæ sunt induta*, &c. in manuscriptis legitur, *Nive* alium, &c. Satis est mihi lectorem admonuisse de antiqua scriptura, ejusque rationem breviter attulisse. *Lamb.* Priscianus, lib. 4. *insensibili*. *Gif.* *Sensile gigni*. Codex Bertin. et Vatic. et aliquot vulgati, habent *sensile nasci*. *Lamb.*

889 *Vitalem*] Vitæ convenientem, vel vita præditum, vel ad vitam accommodatum. *Lamb.*

890 *Illud in his igitur fœdus*] Non video quamobrem scripturam veterem immutare debuerim: quæ reperitur in quattuor lib. manuscriptis, nisi quod Bertinianus et Memm. habent *sedus* parva immutatione: quibuscum consentiunt Vicetini et Florentini. hujus autem loci hæc sen-

tentia est. Dixi equidem, ex principiis sensu carentibus animalia gigni: videtur hoc esse absurdum, ut si quis dicat, ex lapidibus et lignis animantem oriri et conflari posse. illud igitur fœdus, id est, illam conventionem et pactionem, per quam a me dissentire desinas, mihiq; assentiare, meminisse decebit: non dicere me, ex omnibus principiis omnino et simpliciter extemplo res sensu præditas et sensus gigni: sed ex principiis hac vel illa figura, et quæ sic vel sic moveantur, et quæ hoc vel illo ordine collocentur, &c. *Lamb.* Vulgati: *rebus*. In quibusdam veteribus: *sedus*. *Fœdus*; recte, i. e. sit hoc inter nos constitutum, et pactum. *Gif.* *Illud in his igitur fœdus meminisse decebit*, Lectio vulgata fuerat, *Illud in his igitur rebus meminisse decebit*: sed illam uterque interpret mutavit; legendo non *rebus* sed *fœdus*. At nihil necesse fuit; sic enim loqui amat Lucretius: id quod uberrima exemplorum seges probabit. 'Illud in his rebus longe fuge credere, Memmi.' 'Illud in his quoque te rebus cognoscere avemus.' 'Illud in his rebus non est mirabile.' 'Illud in his obsignatum quoque rebus habere.' 'Illud in his rebus videor [sic legendum] firmare potesse.' 'Illud in his rebus nequaquam sumere possis.' 'Illud in his rebus non addunt, nec tibi earum.' 'Illud in his rebus minime est mirabile habendum.' 'Illud in his rebus vitium vehementer.' 'Illud in his rebus ne me arripuisse rearis.' *Fab.* in Emend. Magis probem quod in al. legitur, *Illud in his igitur rebus*. *Fab.* in Not.

Fœdus] Ita Lambinus e quatuor Mss. Et 'Fœdus' interpretatur illam conventionem et pactionem, per quam a me dissentire desinas, mihiq; assentiare: sed non tanta est librorum auctoritas. 'Illud fœdus' nunquam in Lucretio invenies, sed passim 'Illud in his rebus,' quod alii rectius amplectuntur. *Creech.*

892 *Sensilia extemplo*] Sic scriptum reperi in quinque libris manuscript. quibuscum impressi Aldini antiquiores congruunt. Alii habent, *Sensile et extemplo*. præter Florentinos, qui habent, *Sensile progigni extemplo, et producere sensus*. plane vitiose. *Lamb.*

893 *Sed magni referre ea primum quantula constant Sensile quæ faciunt, et qua sint prædita forma, Motibus, ordinibus, posituris denique quæ sint.*] Liquido jurare possim, legendum; *queis sint*; i. e. quibus posituris, &c. ut versu superiori 'qua prædita forma,' quod et arbitror lectum in aliquo exemplari fuisse. Sic in vs. 194. 'in tales venere meatus Qualibus hæc rerum genitur nunc summa novando.' Cui loco concinit quod in 2. est vs. 1007. 'Propterea magni quod refert, semina quæque Cum quibus et quali positura contineantur.' *Fab.* in Emend. Necessario legendum *queis sint*, ut alibi monitum. *Fab.* in Not. Non opus mutatione. 'quæ' enim, ut passim, valet qualia, ut in præcedenti 'qua' valet quali. *Voss.*

900 *Concil. ita, ut deb.*] I. e. hoc modo congregantur, et conveniunt, quomodo animalia gigni necesse est, vel gigni oportet. Venit mihi aliquando in mentem, legendum esse *debeant*: quod et quidam conjecerunt, ut sit hæc sententia: ita conciliantur, id est, tali modo et tali ordine conjiciuntur et coeunt, ut ex iis ita conjectis et congressis animalia gigni debeant. Sic 3. 963. *respondeamus* positum est, quattuor syllabarum, ibi: 'Quid respondeamus, nisi justam intendere litem,' &c. ad quem locum plura. *Lamb.* Forte: *debeant*. Vide 1. 233. et 3. 963. Et in Indice: 'Respondeamus.' *Gif.*

901 *Deinde ex sensilibus cum sensile*] Hujus scripturæ, quæ nihil fere ab antiqua discrepat, nisi quod *suetis*, pro *sueti*, quod est in libris omnibus, substitui, sententia plana est. Dein-

de (inquit) cum constituunt, id est, statuunt sensile ex sensilibus principiis posse creari; quæ quidem sensilia ex aliis sentire consueverunt, nempe ex venis, nervis, visceribus, et similibus; tum faciunt principia illa sensilia, mollia; et ita mortalia, quod esse non potest. Sed tamen demus ista posse æterna permanere, &c. *Lamb.* Aliud Lucretii argumentum vs. 5. continetur, quia si principia, ex quibus est sensus, sensilia sint, erunt igitur ipsa mollia, cum nulla res dura, solidave, sit capax sensus: quare et erunt corruptibilia, quippe cum, nisi solida sint, distrahi possint, atque idcirco suam naturam amittere: atqui debent rerum principia, ut declaratum superius est, incorrupta perseverare. Ita optime philosophus Gassendus: grammaticum vero Lambinum audiamus. Deinde cum statuunt sensile ex sensilibus creari posse; quæ quidem sensilia ex aliis sentire consueverunt, nempe ex venis, visceribus, nervis, et similibus; tum faciunt illa sensilia mollia, et ita mortalia. Hæc grammaticus, dum verba potius quam sensum spectat; quippe vitiosos Codices sequutus desipit. Quid enim sibi velint istæ voces, 'Ex sensilibus, porro ex aliis sentire suetis,' cum illi, Plato et Anaxagoras, contra quos disputat Lucretius, ipsa rerum principia statuerunt sensilia? Nullis igitur libris adjutus, sed re ipsa admonitus audacter lego *Denique principiis qui sensile posse creari*, &c. *Creech.*

902 *Sentire suetis*] Sic videtur legendum, ut sit hic Lucretii sensus: ex sensilibus suetis, i. e. quæ solita sunt, porro, id est, porrotenus, sentire ex aliis, videlicet ex visceribus, nervis, venis, ut diximus: quæ quidem sunt mollia et mortalia. *Lamb.* *Suetis*. Ita Lambinus; recte, ut opinor. In libris omnibus tamen: *sueti*. *Gif.* Quod tamen rectum puto, et *sentire*, &c. Poëtæ significare, sapere ex

aliis, alios sequi. Præterea post 'porro,' distinctione posita, planior (ut puto) locum reddidi. Hav.

903 *Mollia tum faciunt*] Quinque libr. manuscript. habent, *Mollia cum faciunt*: vulgati plane mendose, *Mollia quæ faciunt*. Lamb. *Mollia cum faciunt*. Ita omnes libri veteres, vel: *qum*. Marullus: *quæ*. Lambinus: *tum*. Forte etiam, *confaciunt*. Gif. Male in utraque editione Gifanii, *cum*. est enim contra sententiam. Fab. E Codicibus nescio quibus *cum* exhibet Gifanius, et conjicit legendum, *confaciunt*. Creech. *Mollia confaciunt* ex Vossii mente scripsit hoc loco Lucretius. At *conficere* apud nostrum valet interimere. 1002. 1143. 1161. quod hoc non quadrat. Preig.

906 *Sed tamen esto*] I. e. sed tamen demus. Lamb. Aliud vs. 12. proponit argumentum. Supponamus sensilia hæc rerum principia, quæ Plato et Anaxagoras statuerunt, ac proinde mollia, æterna esse posse nec interitui obnoxia, haberi tamen sensilia non possunt, neque ut partes, quia partes separatæ non sentiunt, neque ut tota, quia hoc modo essent quædam animalia, ac ideo mortalia, seu corruptibilia; quod adversatur suppositioni. Creech. Sic 4. 1165. 'Sed tamen esto jam quantovis oris honore, Cui Veneris membris vis omnibus exoritur, Nempe aliæ quoque sunt.' Preig.

907 *Nempe tamen, &c.*] Dilemma est hujusmodi: demus, hæc principia sensilia posse esse immortalia. ea aut habebunt sensum partis, id est, talem sensum habebunt, qualem habent partes, aut erunt putanda similia totis animantibus, i. e. talem sensum habebunt, qualem totæ animantes: si dicas, partis sensum habere; pars a toto separata neque sentit, neque est: verbi gratia, manus separata ab humano corpore non sentit, estque manus καθ' ὁμοιότητα, i. e. ex similitudine nominis, ut manus picta. sin

erunt similia totis animantibus, ergo erunt mortalia: si mortalia, ergo non principia. Lamb.

908 *Aut similia*] Sic legendum, reclamantibus omnibus codicibus, præter Florent. et Venetos recentiores, et Basilienses: quos secutus sum, ut hoc loco emendatiores. Est autem hic anapæstus pro spondeo, *lia to*: vel dic, duas breves pro una longa haberi. Lamb. Sic (*similia*) recte, ut puto, Marullus. Omnes veteres libri: *similis*. Vide et supra, hoc libro, 718. Gif.

Putari] Sic habent codices Veneti antiq. et ita legendum. Lamb. Ita in veteribus nostris. Gif.

909 *At nequeant per se partes, &c.*] Hunc versum sic restitui, partim secutus codices Florent. et Aldin. recentiores, partim conjectura ductus; cum legeretur antea in omnibus libris *sentire, necesse est*, plane mendose. admonitus sum autem a simili loco, qui est 3. 632. 'nec aures Absque anima per se possunt sentire, nec esse.' Lamb. Vulgo male *necesse*. Ita olim apud Festum, in 'Nec,' ex nec escit, depravatam erat 'necescit.' Gif.

910 *Namque alios sensus membrorum res petit omnes: Nec manus a nobis potis est secreta, neque ulla Corporis omnino sensum pars tota tenere*] Ita in veteribus quibusdam, eamque scripturam et ordinem non vulgati tantum libri, sed sententia omnino postulat. Est enim in hoc versu ratio præcedentis, nimirum: ex pluribus rem consistentem partibus earum omnes sensus requirere. Atque ita omnes partes inter se colligatas esse. Gif. *Namque alium*. I. e. nam pars a toto suo separata aliorum omnium membrorum sensus respuit. argumentum est a partibus, hoc modo: pars a toto separata aliarum omnium partium suarum sensus rejicit ac respuit. ergo pars sola, id est a toto sejuncta, totius corporis sensum tenere

potest. Qui hos versus ordine converso legunt, nihil vident; qui aliam sententiam esse dicunt, *μάλιστ' αὖ*. Lamb. Interpretes disputant quo modo legendus sit hic versus, et quo ordine collocari debeat: Lambinus, Gassendus, Faber, *Namque alium Sensus membrorum respuit omnes*, et vs. 912. subjungunt: quasi dixisset Lucretius: Pars a toto suo separata aliorum membrorum sensus respuit, ergo pars sola, i. e. toto sejuncta, totius corporis sensum tenere non potest. Displicet hæc interpretatio; sufficit enim, (respondeant illi qui statuunt semina sensilia,) si pars sejuncta sensum sibi peculiarem, licet non totius corporis sensum retineat. Legendum autem existimo, *Namque alium sensus membrorum res petit omnis*: et vs. 909. subjungendum: viz. quælibet pars postulat unionem cum aliis membris, ut sensus capax sit, nam sine vitali partium consensu, ut sæpe Lucretius, nullus est omnino sensus. Creech.

Omnium] Sic legendum, non, ut vulgo *omneis*. Lamb.

912 *Corporis*] Quidam veteres: *Corporum*, male. Gif.

915 *Qui poterunt igitur*] Si primordia rerum erunt animalibus similia, atque adeo eadem, et erunt sensu prædita, quomodo poterunt dici primordia rerum, et esse immortalia, cum sint animalia? Lamb.

916 *Et leti vitare vias*] I. e. et mortem vitare. eadem translatione dictum *letī vitare vias*, qua 'letī januam animo patere, et non patere, sen præclusam esse,' 3. 829. Lamb.

917 *Mortalibus una, eademque*] Ταῦτα τοῖς θάοις. sic loquitur 3. 1050. 'quorum unus Homerus Sceptra potitus, eadem aliis sopitus quiete est:' et Hor. ad Pison. 467. 'Invitum qui servat, idem facit occidenti.' Lamb. Una atque eadem cum animalibus. 'Idem facit occidenti,' Hor. ad quem Delph. et Var. Clas. Lucret.

locum exempla conghesserunt Interpretes. Græce nil frequentius, alibi quoque Lucret. *Fab. Eadem animalibus mortalibus dixit, ut inf. 4. 1168. 'eadem turpi.' Preig.*

918 *Quod tamen ut possint*] Quamvis possint vias leti vitare, et immortalia esse, non fungentur munere principiorum tamen: neque ex iis quicquam gigni poterit, præter animanteis. Lamb. Uterius progreditur vs. 5. Quia licet admittantur et quasi animalia et immortalia simul, tum nullum animalium, qualia jam visuntur, gigni poterit, sui scilicet generis, coalitumve in unam speciem: sed acervus solummodo et congeries variorum animalculorum. Hæc Gassendus. Alia Faber, sed pejora: Ponamus sensibilia esse principia neque tamen corruptibilia, quando ita vis, quid tandem ex illis fieri poterit? Nihil certe præter animalia, non arbor, non metallum, &c. Creech.

920 *Scilicet ut nequeant*] Argumentum a simili. Lamb. *Scilicet ut nequeant homines, &c.* Ita conjectura ductus, ut inf. vs. 936. Vulgati: *nequeant*. Gif.

921 *Inter sese, &c.*] In libris sequentem versum hunc, *Sic itidem quæ sentimus, sentire necesse est*, ut absurdum sustuli. Alium supposuit Lambinus, hunc *Per Veneris res, extra homines, armenta ferasque*. Bonum quidem. Sed ego veteres omnes libros sequor, et ea subintelligo ex præcedentibus. Gif.

Conveniando Per Veneris res] Conveniendo per complexum Venereum. Sententia hujus loci hæc est: prima corpora ponantur sensilia, et animalia: nihil creabunt per concilium suum præter animalia, quemadmodum homines per conjunctionem maris et fæminæ nihil gignunt præter homines, tauri nihil præter tauros, færa nihil extra feras. hunc versum, qui deerat, reposui, in codice typis

illo quidem impresso, sed cum manuscriptis comparato repertum, cum esset adscriptus ad oram libri: quem Lucretii esse plane arbitror. Atque ut hunc restitui qui desiderabatur, ita illum sustuli qui fuerat inepte suppositus, ut minime Lucretianum et supervacaneum. nam simile quo utitur, refertur ad ea quæ antecedunt. Versus autem hic est: *Sic itidem, quæ sentimus; sentire necesse est.* vel, ut alibi legitur, *Sic itidem quæ sunt, minimis, sentire necesse est.* Cum hæc scripsissem treis ab hinc annos, simiam illam turpissimam non pudeat scribere, se hunc versum sustulisse. *Lamb.* Pro hoc versu alii libri exhibent, *Sic itidem quæ sunt minimis sentire necesse est.* in aliis invenies *Sic itidem quæ sentimus sentire necesse est.* e Libro quodam cum Mss. comparato substituit Lambinus *Per Veneris res, &c.* rejicit Gifanius: nec valde necessarius videtur, quippe auferas illum, valet tamen Lucretii argumentum. *Creech.*

923 *Quod si forte suum*] Deinde vs. 7. ridet illos qui asserunt semina sensu quidem prædita esse, at non eo qui postea in animalibus apparet, et aliud subjicit argumentum illi, quod vs. 870. continetur, affine: Ex ovis nascuntur aves, vermes e putri terra exiliunt, at sensilia ova, aut glebas viventes quis dixerit? *Creech.*

924 *Attribui, quod*] In quibusdam veteribus: id quod. *Gif.*

925 *Tum præterea, q. f. ante Q. &c.*] *Præterea* (inquit) quatinus, i. e. quoniam, ex ovis fiunt pulli, ex glebis existunt vermes, quod antea fugimus, vs. 896. 'Quarum nil rerum in lignis glebisque videmus:' et supra, 888. 'Nimirum lapides et ligna,' &c. 'Fugimus' autem, i. e. negavimus, non concessimus. Quoniam igitur id fieri videmus: Scire licet gigni posse, &c. Verbum 'est,' quod fuerat inculcatum post vocem 'præ-

terea,' sustulimus, secuti cod. Venetos antiq. et Vicet. et nonnullos manuscr. *Lamb. Præterea, quod.* Alii *Præterea est, quod.* *Gif.*

Quod fugimus ante] Negavimus. Vox est ex usu forensi, uti 'defendere' pro affirmare, asserere: respicit autem locum illum, vs. 896. 'Quarum nil rerum in lignis glebisque videmus.' *Fab. Fugimus,* negavimus, non concessimus, *Lambinus:* et idem reliqui interpretes; addit *Faber:* Vox est ex usu forensi, uti 'Defendere' pro affirmare, asserere; respicit autem locum illum, 'Quarum nil rerum in ligneis glebisque videmus:' vs. 896. Sed qui locum inspicit, sat scio, huic observationi nequaquam consentiet. Legendum igitur arbitror *figimus*, i. e. ponimus seu probamus: et vox ista non incommode respiciet vs. 870. ubi pars hujus argumenti proponitur. *Creech.* Nusquam ita 'figimus' apud Lucret. Lego itaque *vincimus* vel *vicinus*. Vide *Ind.* in 'Vincere' et 'Pervincere.' *Hav.*

926 *Quatinus*] I. e. quoniam: et ita sæpe alias apud hunc poetam: itemque apud *Hor.* Denique docet *Festus*, 'quatinus' idem valere quod quoniam. *Lamb.*

927 *Alituum*] *Alitum*, sic *Virg.* 8. 27. 'Alituum pecudumque genus sopor altus habebat.' *Lamb.*

Vermeisque effervere, terram] *Ordo verborum* hic est: et quatinus i. e. quoniam, cernimus vermeis effervere, i. e. existere, subintell. e terra, cum putror terram cepit ob imbreis intempestivos: scire licet, &c. sed non dissimulabo, me in libris manuscriptis reperisse scriptum, *terram Intempestivos quam putror, &c.* de qua scriptura lector quidem judicabit: hoc tamen eum etiam memorem admonebo, u pro o, et o pro u, in libris manuscriptis librariorum culpa sæpe positum reperiri: ut 'adolescens' pro adolescens, 'epistula' pro

epistola: sic enim sine dubio scribi debet, *adolescens* (inquam) et *epistola*: et errant qui aliter scribunt: 'robustis' pro robustis, 'rutondus' pro rotundus, 'cibus' pro cibos, 'cumes' pro comes, &c. et contra 'aviom' pro avium, 'ciendom' pro ciendum, 'soboles' pro suboles: 'suboles' enim dicendum, non 'soboles.' Sed ut ad scripturam illam antiquam redeam, videtur mihi sic leviter adjuvanda, *Vermeisque effervere terram* (sive terra) *Intempestivos quam putror cepit ob imbreis.* *Lamb.* Sic restitui ex veteribus libris. Vide *Indicem:* 'Effervere.' *Vulgati:* *effervere, terram Intempestivos cum,* seu, ut *Lambinus, quem;* male omnia. *Gif.*

929 *Ex non sensibus sensus*] Libri manuscr. tres habent, *ex non sensibus sensus*, quam scripturam probo. Sed *vulgata, ex non sensile*, facilior et planior est. *Lamb. Ex non sensibus sensus.* Ita ex veteribus quibusdam, ut mox: *non sensu.* *Marullus, et Vulgati:* *non sensile.* *Gif.* 'Ἐπὶ ut alibi, i. e. ex insensibili gigni sensile. 'Quod si forte aliquis dicet, duntaxat oriri Posse ex non sensu sensus, sed mobilitate.' *Fab.*

930 *Quod si forte aliquis*] Occupat aliud, quod quis objicere possit. Sed prius quam hunc locum, sane quam difficilem atque obscurum, explicare ac declarare coner, non celabo hujus tertiæ editionis lectorem, me in prima editione secutum esse libros vulgatos, qui sic habent, *Quod si forte aliquis dicet duntaxat oriri Posse ex non sensu sensum: sed mobilitate Ante aliqua tangi partum, quam proditur extra:* quam sic explicabam: Si quis forte dicet, (inquit) posse sensum oriri ex non sensu, i. e. ex eo quod sit sensus expers: sed partum ante quam prodeat in lucem, mobilitate aliqua, videlicet, quæ insit in principiis, tangi atque affici, &c. admonuisse tamen lectorem, hunc versum,

et alterum, qui deinceps sequitur, longe aliter scriptos esse in libris manuscriptis, nempe hoc modo: *Posse ea non sensu, sensus mutabilitate, Aut aliquo tanquam partu, quod proditur extra.* Hanc igitur scripturam nunc sequor, rejecta *vulgata*, ejusque explicatione et sententia. Atque hanc ipsam antiquam sic explico: Quod si forte aliquis dicet, ea, puta pullos, vermeis, 'ex non sensu' (h. e. ex insensibilitate) oriri, per sensus mutabilitatem, aut, veluti per aliquem partum, qui proditur extra; huic respondeo, cum dicimus res oriri ex principiis, non esse partum, nec fieri partum, nisi principiis ante congressis: nec principia nec omnino quicquam mutari sine principiorum cœtu et congressu. Sed (ut dicam quod sentio) videtur mihi hæc antiqua scriptura non satis integra, et hoc modo reconcinnanda: *Quod si forte aliquis dicet duntaxat oriri Posse ex non sensu sensum, mutabilitate Ante aliqua, tanquam partum, quod proditur extra: vel Tanquam, partum quom proditur extra, vel Quam proditur extra.* ut sit hic Lucretii sensus: Quod si forte aliquis dicet, duntaxat sensum ex eo quod non est sensus, seu quod sensu caret, oriri posse, per mutabilitatem (principiorum) antegressam, quemadmodum partus per quandam mutabilitatem oritur ex insensibili: huic respondeo, non fieri partum, nisi principiis ante conciliatis et coactis, nec quicquam commutari, nisi per congressionem primorum corporum, et ipsa prima corpora per se esse immutabilia. *Lamb.*

931 *Posse ea non sensu, sensus mutabilitate*] Ita in veteribus libris nostris. In quibusdam: *posse ex, et proditum*, suadente etiam sententia, et versibus subsequentibus quibus respondetur huic objectioni. *Gif. Ante aliqua tanquam partum, quam proditur extra.* Hæc lectio *Lambini* est.

In editione Gifaniana secundus et tertius versus ita leguntur, *Posse ea non sensu, sensus mutabilitate, Aut aliquo tanquam partu, quod proditur extra.* Eam lectionem non possum probare, ita obscura, intricata, et impedita est. Suam autem ita interpretatus est Lambinus, postquam locum hunc sane quam difficilem et obscurum sibi videre professus est: 'Quod si forte aliquis dicet duntaxat oriri posse ex non sensu sensum mutabilitate Ante aliqua, tanquam partum, quod proditur extra: vel, tanquam partum, quom proditur extra, vel, quam proditur extra; ut sit hic Lucretii sensus: Quod si forte aliquis dicet, duntaxat sensum, ex eo, quod non est sensus, seu quod sensu caret, oriri posse, per mutabilitatem (principiorum) antegressam, quemadmodum partus per quandam mutabilitatem oritur ex insensibili: huic respondeo, non fieri partum, nisi principiis ante conciliatis et coactis, nec quicquam commutari, nisi per congressionem primorum corporum, et ipsa prima corpora per se immutabilia.' *Fab.* Duos sequentes versus ita legit Gifanius: *Posse ea non sensu, sensus mutabilitate Aut aliquo tanquam partu, quod proditur extra.* Nardius, *Posse ex non sensu: sed sensus mobilitate Ante aliqua tangi partum, quam proditur extra.* Hunc locum difficilem et obscurum esse Gassendus, Lambinus, omnes fatentur: Gassendo indice sensus videtur esse: non bene dici rem sensilem ex principio insensibili gigni, si intelligamus illud immutari, et variis immutationibus in sensum tandem perfici: simileque esse, ut dum fœtus initio minimus paulatim grandescit, ac paritur magnus. Siquidem, inquit, non unum principium, non singula seorsim sumpta mutationis capacia sunt, sed natura solum concreta ex principiis pluribus, unde et ista varie dispersa possunt sensu destitui, et idonea ta-

men ratione coëuntia contexti in rem sensilem: nec valet fœtus similitudo, quando is quoque ab initio ex multis constat partibus, pro quarum ratione est magnus, cum singulare principium mutationi nulli subiaceat. Hæc Gassendus. Tres diversas lectiones et interpretationes in Lambino quæras, omnes enim displicent: Legendum autem *Quod si forte aliquis dicet, duntaxat oriri Posse ex non sensu sensus mutabilitate Ante aliqua, totum partum quam proditur extra.* Et pro obscura et difficili plana subito erit et facilis sententia. Aliquis enim forsitan dicat, principia rerum quidem esse insensilia, at vi et virtute rei generantis illa principia mutari in sensilia, et sensu gaudere antequam in animal coalescant. Huic vs. 13. Lucretius respondet, principia seorsim sumpta mutationis esse prorsus incapacia, nec sensum alicujus animalis produci posse antequam ipsum animal perficiatur; quia sensus postulat eum vitalium motuum consensum, quem in rerum principiis, quæ per aërem, aquam, terram, ignemque (istos philosophos tangit qui omnia e quatuor elementis componi docuerunt) dispersa volitant, frustra requiras. *Creech.* Omnis tollitur difficultas si locus eo modo legatur atque distinguatur, prout a nobis editur; nec aliter legi potest. Opponit enim mox 'mutabilitati' vs. 935. 'nec commutari,' et τῶ 'tanquam partu,' illud 'non fieri partum,' &c. Constructio est: 'sed mutabilitate, tanquam aliquo partu, ante quam proditur extra.' Ita omnia plana sunt, nulla fere facta immutatione. *Hav.*

932 *Proditur*] Foras editur. sic fere usurpat 3. 602. 'Quid dubitas tandem, quin extra prodita corpus, Imbecilla foris, in aperto, tegmine demto, Non modo non omne incolumis durare per ævum,' &c. *Lamb.*

934 *Partum*] Id quod pariter idem 4. 1222. 'Semper enim partus du-

plici de semine constat.' *Lamb.*

935 *Commutari*] Commutari in aliam formam aut naturam, ut ovum in pullum, cibum in sanguinem aut carnem, insensile denique in sensile. sed putant quidam legendum *coagmentari*: seu, ut Muretus hoc verbum scribendum existimat, *coamentari*, i. e. concrescere, componi, conflare, constitui. quod si placebit: fiet συνλξησις duarum vocalium, o et a. ego lectionem receptam retineo. *Lamb.* *Coagmentari* vel *coamentari*, Muretus: sed *commutari* placet, ut et 'principium' pro primorum in sequenti versu, quamquam 'prima' aliquot locis apud Lucretium pro principiis sumantur. *Creech.*

Sine conciliatu Principium] Reposueram in prima et secunda editione, *sine conciliatu primorum*, quia recepta et vulgata scriptura *sine conciliatu principio*, ferri non poterat: 'sine conciliatu' autem 'primorum' interpretabar, 'sine congressu et cœtu principiorum et corporum primorum.' Nam etiam alibi 'prima' posuit pro primis corporibus, ut 2. 713. 'Omnis enim longe nostris a sensibus ipsa Primorum natura jacet.' et 4. 187. 'Propterea qui sunt e primis facta minutis.' Nunc vero, ne longius discedamus ab auctoritate librorum, assentior iis qui legunt *sine conciliatu principium*, ut *principium* sit generandi casus, pro principiorum. Neque tamen mea conjectura erat tam superbe et contumaciter damanda. Quis scit enim, an scriptum sit a Lucretio 'primorum' potius quam 'principium?' Sed quid mirum ex immanibus, feris, et barbaris moribus facta et dicta immania ac superba erumpere? *Lamb.*

936 *Principium: ut*] Sic veteres libri fere. Quidam: *Principio*; male. Lambinus: *Primorum*. Unde istud? Vide et sup. vs. 769. *Gif.*

Primorum] Malim quod in al. editionibus et lib. Ms. *Principium*: quanquam 'prima' aliquot locis apud

Lucretium pro principiis sumantur. *Fab.* Imo supra quinque priores litteras *primorum*, vel in Marg. videtur fuisse scriptum *principio*. unde Var. Lect. *Hav.*

939 *Terraque creatis*] Quidam libri habent, *flammaque creatis*. *Lamb.* *Terraque creata*. Ita veteres libri. In quibusdam: *creatis*. Marullus et Vulg. *flamma*; male. *Gif.* *Terris, flammaque creatis*. Ita in quibusdam libris legitur, male, inquit Gifanius. Sed ipse ubi animum occupatum habebat, cum in utraque editione scribi voluit, *terris terraque creata*? Nonne succedere licebit, Pessime? *Fab.* *Flammaque creatis*. Gifanius, *Terraque creatis*: quasi terra creata diversum aliquod ab ipsa terra Elementum constitueret. *Creech.*

940 *Convenienti*] Sic legendum, non, ut habent omnes libri vulgati et veteres, *convenientes*. nam cohæret cum voce *modo*, ut sit 'convenienti modo.' *Lamb.*

941 *Quibus omnituentes Acc. s.*] *Pntaveram* olim legendum, *Quibus convenienter*, &c. offensus scriptura vulgata *Quibus convenientes*, et antiqua *Omne tuentes*? sententia non inepta: nam *convenienter* interpretabar, 'accommodate ad vitam.' Nunc Turnebo assentior, qui *omnituentes* legit, propius accedens ad antiquam scripturam. Est autem *omnituentes*, nomen junctum ex omni et tuentes, eadem ratione, qua 'omnipotentes,' 'fructiferentes,' 'omniparentes,' 'ædituentes,' 'bellipotentes,' 'armipotententes,' 'sagittipotententes,' 'sapientipotententes,' 'pennipotententes,' ac similia. Neque tamen illud *convenienter* adhuc damno. *Lamb.* *Omnituentes*. Sic veteres libri fere. Lambinus: *convenienter*. In quibusdam libris: *omne tuentes*. *Gif.* *Omnituentes*. Quippe animantia conservant. Tertullianus ex hoc loco dixit in lib. de Jejuniis: 'Salutem æmulo modo redaccenderet inedia.' *Fab.*

942 *Accensi sensus*] Sic loquitur infra eod. lib. 957. 'leti dominantem in corpore motum Discutere, ac pæne amissos accendere sensus.' 3. 337. 'accensus nobis per viscera sensus.' *Lamb.* Excitati. Ita Cicero in 1. de Oratore, non longe a medio. Sed locus non succurrit. *Fab.*

Animantem quamque] Quidam Veteres: *animantum.* *Gif.*

943 *Præterea quamvis animantem, &c.*] Opus prosequitur, et rursus vss. 10. fidem experientiæ implorat: quippe vehemens ictus, qui nil aliud agit, quam ut solvat texturam et compages corpusculorum, e quibus constat animal, omnem sensum penitus destruit, torpet animal, dissipatur anima, et, particulis illius per poros et meatus e corpore ejectis, consequitur interitus. *Creech.*

944 *Adfligit*] Ad terram dejicit, seu abjicit, *προσὸνδίζει.* Horat. Sat. 2. 79. 'Atque adfligit humo divinæ particulam auræ.' *Lamb.*

949 *E corpore solvit*] Sic habent tres libri manuscripti. alii, *a corpore solvit.* Quidam docti legendum censent, *in corpore.* *Lamb.*

950 *Per caulas*] 'Caulæ a cavo dictæ sunt,' (inquit Festus.) 'Antiquitus enim ante usum tectorum oves in antris claudabantur.' Per 'caulas' igitur corporis significat Lucr. partem cavas et inaneis corporis: quas vulgo 'meatus' seu 'poros' appellamus. utitur eadem voce 3. 256. 'Disperitur enim per caulas corporis omneis.' et 4. 624. 'per caulas omne palati Diditur.' et 6. 491. 'Dispergunt animas per caulas corporis omneis.' Cum autem hæc fiunt, interit animal. *Lamb.* Vox Lucretiana, poros et meatus corporis significans. 'Cavella' seu cavila, 'fugela,' fuga. *Fab.*

953 *Fit quoque, uti sol. minus obl.*] Id cum fit, convalescit animal. *Lamb.* Declarat etiam consequenter vss. 9. si ictus fuerit paullo remissior posse post aliquantulam corpusculorum ex-

turbationem status restitutionem fieri, quasi dispositione ad motus vitales dominante adhuc, neque omnino resoluta: sic sopiti excitantur sensus, ab ipso mortis limine redit, et convalescit animal. Hæc omnia, fateor, voluit Lucretius, sed an hi versus hæc omnia satis exprimant, merito dubium. Tota autem integrior foret sententia, si reducatur vs. 1009. ('Neve putes æterna' lego *interna*) una cum duobus sequentibus (quos in isto, in quo nunc leguntur, loco nihil agere demonstrabo) et versu 958. subjungatur: hic enim positus Lucretii mentem explicabit, et vim objectionis franget, contra quam non satis provisum videtur. Quippe aliquis dicat, si ab ictu vehementi animæ particulæ disjungerentur, nunquam iterum recolligi possint, sed dispersæ avolarent, et animal interiret. Ideoque ictus iste, qui sensum interrumpit, aliquid aliud omnino agit, quam ut particulas animæ discutiat et disjungat. Resp. Lucretius, licet ea semina, quæ in rerum superficie sita sunt, quolibet ictu disjuncta avolent; illa tamen, quæ in intimis corporis venis continentur, non tam facile dissipari. *Creech.*

954 *Reliqui*] Ita restitui. In omnibus libris fere: *Reliquæ motus vitales.* Vulgati: *Reliquiæ motus vitales.* Vide Indicem: 'Reliqui.' *Gif.*

Vincere sæpe, Vincere] *παλιλλογία.* Sic Cic. Arato: 'Et matutinis acedula vocibus instat, Vocibus instat, et assiduas jact ore querelas.' Idem Lucret. 3. princip. 'Omnia sic itidem depascimur aurea dicta: Aurea,' &c. idem 5. 299. 'Suppeditare novum lumen, tremere ignibus instant, Instant,' &c. et Virg. 9. 774. 'et amicum Cretea Musis, Cretea Musarum comitem,' &c. Hor. Epod. 11. 2. 'amore perculsum gravi, Amore, qui me præter omneis,' &c. et Epod. 16. 64. 'Ut inquinavit ære tempus aureum, Ære, dehinc ferro

duravit, sæcula.' *Lamb.*

956 *Quicquid*] I. e. quicque. sic 4. 620. 'ubi quicquid possit durare creatum.' eodem lib. 788. 'Certum ac dispositum est, ubi quicquid crescat et insit.' qui versus 5. 132. Idem 4. 146. 'Semper enim summum quicquid de rebus abundat.' et 5. 305. 'et primum quicquid flammæ perdere.' ibidem: 1387. 'Sic unum quicquid paullatim protrahit ætas In medium.' et sup. hoc lib. 482. 'Namque in eadem una quojusquojus brevitate:' nam *quojusquojus* positum pro *quojusque*, seu *cujusque*. Plautus Trinummo 4. 2. 39. 'Sin unum quicquid singillatum et placide percunctabere,' &c. Idem Amphitr. 2. 1. 51. 'Ordine omne, ut quicquid actum est, dum apud hosteis sedimus, Edissertavit?' M. Tull. lib. 5. Tuscul. 'Ut quicquid objectum est, quod modo a natura non sit alienum, eo contenti non quærunt amplius.' Idem Verr. de signis: 'Ita odorabantur omnia, ut, ubi quicquid esset, aliqua ratione invenirent.' *Lamb.*

957 *Leti dominantem in corp. m.*] Leti motus, et vitalis motus, pugnant inter se. *Lamb.*

959 *Nam quare potius, &c.*] Nam quæ alia ratio esse potest, quare reliquæ motus vitalis sint victrices, id est, animal convalescat potius, quam moriatur, nisi quod minus acriter ictus oblatus sit? *Lamb.* Quæ enim alia causa sit, nisi quam dico? *Fab.*

Leti jam limine ab ipso] Non dissimile est illud Græcorum, *ἐπὶ γήραος οὐδῶ*, i. e. 'in senectæ limine,' et Herodotus usurpavit in Thalia, *ἐς πτωχίην ἀπικταί ἐπὶ γήραος οὐδῶ*, i. e. 'ad egestatem seu mendicitatem pervenit, in senectutis limine.' Iterum Lucret. 6. 1155. 'Languibat corpus, leti jam limine in ipso.' eod. lib. 1206. 'Et graviter partim metuentes limina leti.' Sic et Catull. ad Manlium: 'et a mortis limine restitutam.' Contra alius quidam poëta,

'primoque in limine vitæ.' *Lamb.* Ut 'portæ leti,' *ἄδον πύλαι.* *Fab.*

960 *Conlecta mente*] Sic legendum, non, ut in vulgatis, *conjecta*, aut *consecta*. quid sit autem colligere animum, seu mentem, docet M. Tullius libro quarto Tuscul. Quæst. 'Quid est seipsum colligere, nisi dissipatas animi partes in suum locum cogere?' *Lamb.* *Conjecta mente.* Ita omnes libri; quod respondet 'menti disjectæ.' Lambinus tamen: *conlecta.* *Gif.* *Conjecta* Gifanius et alii, imperite. *Creech.*

961 *Abire*] *ὄχρεσθαι*, obire, mori. 'Abitionem' (inquit Festus) 'antiqui mortem dicebant.' *Lamb.* Prorsus perire, interire. unde abire, decedere, *ὄχρεσθαι*, mori. *Fab.*

962 *Præterea quoniam dolor*] Probat nunc a voluptate et dolore, prima corpora sensus esse expertia, hoc modo: Si principia sentirent, et voluptate afficerentur et dolore. nam quicquid sentitur, aut jucundum est aut molestum: at principia neque voluptate neque dolore afficiuntur, ergo non sentiunt. Voluptatem autem sic quidam definiunt, motum naturæ consentaneum: dolorem, motum præter naturam. *Lamb.* Ratio aliter proponi potest: Quidquid simplex est, id gaudii et doloris expertum est: ergo et insensibile erit, quod tale erit; sunt autem primordia ultimæ simplicitatis; ergo, &c. *Fab.* Deinde vss. 10. probat semina voluptatis et doloris, atque ideo omnis sensus expertia; quippe dolor oritur ex principiorum exturbatione ab eo, quo sunt, statu, ita et voluptas a restitutione in eundem statum; at rerum principia sunt simplicia, nec eorum partes ab eo, in quo sunt, statu exturbari possunt, nec in eundem iterum restitui. *Creech.*

964 *Sollicitata*] Festus: 'Sollicitare est loco movere, solum autem quin significet locum, quis dubitet, cum exsules dicantur loco patriæ suæ pulsati?' auctor vocabularii Latinogræci

manuscr. *Sollicitat*, inquit, ἀνασείλει. *Lamb.* Concussa. 'Trepidant' autem moventur. Virgilius crebro, idque ubi nullus formidini locus est. Itaque sæpenumero et 'festinare' significat. *Fab.*

968 *Ex ullis*] Gifanius *ex illis*. Et docet 'Motus' in sequenti versu non voci Κίνησις, ut Lambinus voluit, sed voci Κίνησις respondere. *Creech.*

969 *Quorum motus novitate*] 'Motus' patrii casus est, ut sit hæc hujus loci sententia: principia neque dolore tentantur, neque voluptate afficiuntur, qui non constant ex aliis principiiis, propter quorum motionis novitatem, seu quorum motu novato laborent, &c. *Lamb.* 'Motus. Κίνησις. *Gif.*

972 *Denique uti possint, &c.*] Hoc sentit Lucretius: denique si ad id, ut animalia quæque sentire possint, necesse est principia quoque ea, ex quibus illa constant, sensu esse prædita, sequentur hæc absurda: dicendum erit scilicet, ea principia, ex quibus genus humanum proprie conflatum est, ridere, flere, de natura rerum disputare, et ex quibus ipsa principia constant, quærere, usque ad infinitum. quæ cum sint absurda et delira, illud ex quo hæc sequuntur, falsum est. *Lamb.* Tandem ad absurda adigit adversarios, vss. 18. quippe si debeant res, sensiles cum sint, gigni ex sensilibus, hoc est, similes ex similibus, necesse est ergo hominem v. g. constare ex principiiis quæ ipsa rideant, plorent, ratiocinentur, de mistura rerum, deque se ipsis disserant, requirantque e quibus principia constant: nam ridet, plorat, et ratiocinatur homo: si vero res ridens, plorans, et sapiens e principiiis neque ridentibus, neque plorantibus, neque sapientibus componi possit, cur non res sensilis e principiiis prorsus insensibilibus? Aliud insuper premit absurdum; nam si res ridentes plorantes, &c. e seminibus

ridentibus, plorantibus, &c. constitutas, ista etiam semina ex aliis similibus componi debent, inde processus in infinitum, nec ullus foret terminus ubi consistere valeas. *Creech.*

973 *Si etiam*] Alii *Si jam*. Pro *Factum* vs. 974. et *Factus* vs. 985. Gifanius legit *Auctum* et *Auctus*: pro *Mistura* vs. 977. Gassendus *Natura*. *Creech.*

974 *Propriatim*] Proprie. Sic autem legendum esse ex Arnobio conjeci, seu potius didici. Nam libri et manuscripti. et vulgati habent, *propriatim*, et ita profert Nonius, si hoc loco est emendatus. Sic autem Arnobius lib. 3. adv. Gent. 'Usque adeo res exigit propriatim Deos scire, nec ambigere de uniuscujusque vi et nomine, ut, si alienis ritibus et appellationibus fuerint invocati, et aureis habeant structas, et piaculis nos teneant inextinguibilibus obligatos.' Malim tamen ut ingenue fatear, legi *propriatim*. *Lamb.*

De quibus factum est] Omnes quidem libri habent, *de quibus auctum est*: sed ego legendum puto, *de quibus factum est*: præsertim cum apud Nonium legatur, *de quibus actum est*. ordo autem est: quid ea primordia, de quibus genus humanum proprie factum est? scilicet et cachinnant, et flent. Sic infra legendum, *non ex ridentibus factus*, quemadmodum excudendum curavi. Primum enim Latine dici non potest 'auctus de re,' aut 'ex re aliqua,' sed 'auctus re aliqua:' nam 'auctus' casum septimum sine præpositione postulat: deinde aliud est 'auctus re aliqua,' aliud 'factus de re,' aut 'ex re aliqua.' Hoc qui nescit, fateatur se hospitem esse in lingua Latina. *Lamb.* *Propriatim de quibus auctum est*. Ita omnes libri. In Nonio est *actum*; male. Sic sæpe in 'actum,' et 'auctum,' 'actor' et 'auctor' variatum et peccatum scimus. Lambinus: *factum est*. In Veteribus quibusdam:

propriatim. *Gif.* Conf. Indicem, et 3. 851. et fateberis veram et hic et vs. 985. meam esse emendationem. *Hav.*

977 *De rerum mistura*] Quidam docti legendum censent *natura*. *Lamb.* De concretis, περί τῆς συγκρίσεως materiæ physicæ. *Fab.*

978 *Proporro*] Longius, ulterius. *Lamb.* Facere: Ipsa scilicet primordia secum aliquando disputant, quænam sui primordia sint. *Fab.*

979 *Totis mortalibus*] *Totus Animalibus*: Gassendus. *Creech.*

Adsimulata] Alias *udsimilata*: quod idem valet. *Lamb.*

980 *Debent*] Ex positionibus aliorum philosophorum, non autem ex Epicuri assertionibus. *Fab.*

981 *Consistere ut ausis*] Duo libri manuscripti habent, *audeas*: quod iccirco notavi, ut admoneam lectorem, hoc *audeus* fuisse primum interpretationem seu declarationem vocis 'ausis:' deinde ab imperito librario, rejecta vera scriptura, in contextum translatum, cum putaret *ausis* esse corruptum et mendosum, *audeas* esse verum et germanum. *Lamb.* Quidam libri: *audeas*. Non male. Vide 1. 233. *Gif.*

982 *Quippe sequar*] Quippe te persequar, atque urgebo, ut, quodcumque dices ridere, et loqui, et sapere, fatearis, velis nolis, ex aliis hæc eadem facientibus, i. e. ridentibus, et loquentibus, et sapientibus, constare. *Lamb.*

985 *Non ex ridentibus auctus*] Ita Veteres. Lambinus: *factus*; male. *Gif.*

986 *Et doctis rat. r. dictis*] Doctis dictis. sic 5. 114. 'Multa tibi expediam doctis solatia dictis.' Sic Plautus Trinummo 2. 2. 99. 'Multa ego possum docta dicta, et quamvis facunde loqui Historiam veterem,' &c. *Lamb.* Hor. Epist. 1. 4. 8. 'Quid voeat dulci nutricula majus alumno,

Quam sapere, et fari possit quæ sentiat?' *Hav.*

987 *Non ex seminibus*] Repente ἀπὸ κοινῶν *factus*, ut sit non factus ex seminibus sapientibus. *auctus* autem, quod est in libris fere omnibus, ferri non potest: et qui hoc probat, illud improbat, barbarus est. *Lamb.*

990 *Denique cælesti*] Profert hos vss. Lactantius, sen (ut alii malunt) Lutatius Firmian. lib. 6. de vero cultu: 'Itaque non errat Lucretius cum dicit. Denique,' &c. sic Virg. Georg. 4. 221. 'Deum namque ire per omneis Terrasque, tractusque maris, cælumque profundum: Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum.' idem Æn. 6. 730. 'Igneus est ollis vigor, et cælestis origo.' et Homerus passim de Jove: Πάτερ ἀνδρῶν τε θεῶν τε. *Lamb.* Longam de ortu rei sensilis disputationem vss. 32. egregie concludit; colligit enim argumenta antehac deducta, fortius urget collecta, et deinde totam sententiam de ortu sensus explicat: Cum terra imbres ex æthere descendentes receperit, fertilis fit, parit segetes, gramina, et fructus, quibus homines et bestię, res sensiles, nutriuntur. At pater ille æther insensilis, imbres etiam descendentes, tellusque mater non magis sensilis. Dissoluta denique animalia partim in æthera avolant, partim in terram, res prorsus insensiles, relabuntur. Sic particulæ modo nullo sensu præditæ, alio modo, alioque ordine dispositæ, sensiles evadunt. Res etiam sensiles mutato ordine et dispositione seminum torpescunt, et omnem sentiendi vim amittunt. *Creech.*

Semine oriundi] In voce 'oriundi,' i et u unam syllabam efficiunt, seu potius i liquescit, quanquam nonnulli libri habent *stirpe oriundi*. quæ scriptura si cui placebit, equidem non repugnabo; verumtamen suspicor esse suppositam. *Lamb.* *Semine. Stirpe,*

quidam libri: quod παρεμβέβληται. Gif.

991 Unde alma liquenteis] Unde, a quo Jove. Virg. Georg. 2. 325. 'Tum pater omnipotens sæcundis imbribus æther Conjugis in gremium lætæ descendit, et omneis Magnus alit magno commistus corpore fætus.' Lamb.

997 Quapropter merito maternum] Sic sup. 598. 'Quare magna Deum mater, materque ferarum, Et nostri genitrix hæc dicta est corporis una.' Lamb.

999 Et quod miss. est ex æth. or.] M. Tullius in Catone majore: 'Atque etiam cum hominis natura morte dissolvitur, ceterarum rerum perspicuum est quo quæque discedat; abeunt enim illuc omnia, unde orta sunt, animus autem solus, nec cum discedit, apparet.' Lamb.

1000 Id rursum cæli rellatum templa receptant] Hi versus ex Epicharmo expressi sunt. Ille de morte nescio cuius loquens sic scripsit: Συνεκρίθη καὶ διεκρίθη, καὶ ἀπῆλθεν, (lege ἀπῆλθεν, nam Dorico sermone utebatur) ὅθεν ἦνθε, πάλιν γὰρ μὲν ἐς γῆν, πνεῦμα δ' ἔνω. τί τῶνδε χαλεπὸν; οὐδὲ ἔν. I. e. 'Concreverat et dissolutus est; eo-que, unde prius venerat, remeavit; terra quidem in terram, spiritus autem sursum: quid in ea re tantopere molestum est? Nihil.' Ex eodem fonte Euripides hauserat quæ lecturus es: 'Ὅθεν δ' ἕκαστος ἐς τὸ σῶμα ἀφίκετο, Ἐνταῦθ' ἀπῆλθε πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα, τὸ σῶμα δ' ἐς γῆν. I. e. 'Unde quisque in corpus venit, Eo etiam abijt: animus quidem in templa cæli, Corpus in terram cedit.' Versus Lucretianos Virgilius more suo, &c. Ceterum qui hunc locum contra positionem Lucretii de immortalitate animorum interpretantur, quam prudenter faciant, ipsi viderint. Sint enim animi nostri ex materia ætheris, sint ex igni; naturæ certe corporeæ erunt; unde eadem cum Lucretio sentirent. Sed æther,

sed cæli templa, splendida res scilicet; idque illi generi satis. Fab.

1006 Noscas referre, &c.] Sic sup. 882. 'Jamne vides igitur, magni primordia rerum Referre in quali sint ordine quæque locata?' hæc cum superioribus conjungas licet: licet et separatim legas, quod tamen malo. Lamb. Veteres quidam codices, non male: earum. Gif.

1009 Neve putes] Sic habent libri vulgati, Neve putes æterna parum res. pot. quam lectionem initio eram secutus: eamque sic explicabam, docens, hæc esse conjungenda cum iis quæ antecedunt, 'Ut noscas referre,' &c. 'Neve putes,' &c. i. e. vel, ut ne putes, quia corpora prima perpetuo jactari et fluitare videmus in extremitate rerum naturalium, et interdum videntur nasci, subitoque interire: (nam re vera neque oriuntur, neque intereunt:) ut ne igitur iccirco putes æterna esse non posse, &c. Nunc autem profiteor, ac testor, (quod in prima quidem editione fugit me lectori indicare, in secunda vero non neglexi, cum præsertim etiam Turnebus noster me admonisset,) me in omnibus libris manuscr. reperisse scriptum, Neve putes æterna penes residere, &c. Atque hanc scripturam nunc secutus sum: quam quidam sic interpretantur, Neve putes corpora prima posse residere penes profundum immensum: nulla, aut certe absurda (ut mihi quidem videtur) sententia. Omnino hoc penes sic positum, quid sibi velit, aut quo pertineat, non est facile mihi quidem exponere. Turneb. Adv. 5. 26. 'penes æterna residere,' sic explicat, 'in æternis textis remanere.' Ego mallem sic: neve putes corpora prima residere posse penes æternitatem omni motu privata. Putavi aliquando legendum minus pro penes: deinde statim venit in mentem, 'residere æterna,' pro remanere, seu manere

æterna, genus esse loquendi non satis Latinis usitatum. Quare tutius esse scripturam antiquam integram atque intactam retinere, etiamsi ejus sententia obscura sit. Dicam tamen, quod sentio, libere, his tribus versib. sublatis, 'Neve putes,' &c. 'Corporis prima,' &c. 'Rebus, et interdum,' &c. nihil de hujus loci sententia deperitum: quin etiam eorum interpositu sententiam totam obscurari et corrumpi. Lamb. Neve putes æterna penes, &c. Ita omnes veteres libri. Marullus: parum, et ita Vulgati, ac Lambinus: male. 'Residere penes æterna' (quod profundum alibi vocat) et, 'in rerum aspectu ac facie exstare,' opposuisse videtur poëta. Gif. Locus omnino difficilis. Turnebus 'penes æterna' sumit pro æternis textis, quod mihi nimis Stoicum, nimis μετέωρον et metaphysicum videtur, quam ut ita sentire Lucretium existimem. Lambinus olim existimavit pro penes legendum minus, quod mihi in mentem etiam venerat, priusquam ipsius commentarios legissem: (ita certe ratio postulat:) sed quia duriusculum ei videtur, corpora prima resident æterna, ideo alio confugit, ut dicat hos tres versus, qui tamen mihi magnopere Lucretiani videntur, tolli posse; vel ita explicandum τὸ residere, ut privationem ab omni motu significet; et 'penes æterna,' positum fuerit pro 'penes æternitatem.' Sed eam quoque sententiam ipsemet Lambinus sibi non satis probari ibidem ostendit; et merito quidem. Gifanius ita scribit: 'Ita o. v. l. Marull. parum, et ita vulg. ac Lamb. male. 'residere penes æterna' (quod profundum alibi vocat) et, 'in rerum aspectu ac facie exstare,' opposuisse videtur poëta.' Ex quibus liquido cuivis constare possit, vim sententiæ nulla omnino ratione assecutum eum esse. Sed ubi illud tandem apud Lucretium, ut 'profundum' pro æternis

sumatur? quærat modo. Nam nos τὸ 'profundum' in hoc ipso libro pro infinito sumi scimus. Dein, quis dubitet omnia corpora, non modo simplicia sed et concreta, esse in infinito? ubi enim esse queant, nisi in infinito, haud sane video. De Latinitate nil dicam, quippe qui legi sciam apud Tertullianum 'penes' pro 'in.' 'Infantes,' inquit, 'penes Africam Saturno immolabantur palam usque ad,' &c. In Apologetico c. 90. Sed missa hæc facio; neque enim id agitur utrum res sint 'in profundo,' seu 'penes æterna,' quod nihil est; sed hoc Lucretius ait, corpora quæ in concretis perire videntur, non perire tamen, neque ideo minus æterna esse: quod videre debuerat Gifanius. Itaque ut ingenue dicam quod sentio, pro penes legendum necessario arbitror minus aut parum, ut in vulgatis. Denique etsi nullum exemplum proferri possit, in quo residere positum fuerit pro esse, non continuo sequitur errare illum qui ita existimet. Certe Lucretius 'manere' plurimis locis usurpavit pro 'esse' simpliciter. At ni frequentia exemplorum probasset, ea de re dubitarem. Sed ut res tota qua de agitur perspicue magis appareat, pauca quædam addi necesse est. Vult probare Lucretius mortem ipsam nil prorsum in corporibus primordialibus ad nihilum redigere, sed ab ea situm modo, figuram, et alia id genus mutari: Nec sic interimit mors res, ut materiai corpora conficiat, inquit, i. e. destruat, consumat: sed tantum cætum dissipat: inde (i. e. ex iis corporibus) aliud aliis conjungit, et efficit, omnes res ut convertant formas suas, et capiant sensus, (animantur,) et puncto tempore reddant, (i. e. moriantur, nam hæc ad animalia præsertim pertinent) ut noscas plurimi referre, &c. Et ne putes prima corpora ideo minus æterna esse, quod illa in concretis fluctuare

videntur, modo nasci, modo interire; qui enim nasci illa et interire putant, falluntur. Nam ex oculis nostris subducuntur per interitum συγκριμάτων, sed non pereunt; quippe ad cetera primordia reducuntur, seu 'ad sua sæcla,' ut mox loquitur, 'recedunt,' donec motu sibi ingenito in cætus novos redeant, &c. Quod dixi autem de positura et colloca-tione, potest id, a simili, ex literarum elementis probari, &c. An itaque nunc, lector, tres illos versus tollendos esse putabis? *Fab.* Lambinus in omnibus libris invenit scriptum, *Neve putes æterna penes, &c.* Atque hanc scripturam quidam interpretatur: 'Neve putes corpora prima posse residere penes profundum immensum:' nulla, aut certe absurda sententia. Turnebus *penes æterna residere* sic explicat, 'in æternis textis remanere.' Lambinus, 'Neve putes corpora prima residere posse penes æternitatem omni motu privata.' Idem aliquando putavit legendum *minus* pro *penes*: et tandem conjectando fessus versus hunc cum duobus sequentibus rejicit. *Æterna penes*, in ipsis penetralibus, Palmerius. Nescio quis dicit hic nihil sollicitandum, 'Penes' i. e. penes nos, et 'minus' subintelligitur. In his versibus explicandis multus est Faber, aliorum sententias rejicit, suamque his verbis exhibet. Locus omnino difficilis, &c. Hæc Faber, versibus immeritis nimis favens. Lego autem, *Neve putes interna minus, &c.* et vs. 958. subjungo: placet ista conjectura, et scio alios interpretes nihil melius protulisse. *Creech.* Neque mihi displicet, multa enim in Mss. Lucretii loco suo sæpius mota sunt. *Hav.*

1010 *Fluitare*] Jactari, vel exstare: ἐπιπολάζειν. *Lamb.*

1012 *Quinetiam*] Probat a simili, non ideo minus æterna esse principia rerum, quod modo conjungantur et consociantur, modo dissipantur et

jactentur; et ex iisdem principiis nunc hoc, nunc illud gignatur: cum eorum ordo mutetur duntaxat, et positura, et motus, et similia. *Lamb.*

Quæque] Elementa litterarum. *Lamb.*

1014 *Namque eadem*] Viginti tria elementa litterarum. *Lamb.*

1016 *Si non omnia sint*] Si non omnia litterarum elementa sint consimilia. *Lamb.*

1017 *Discrepitant hæc*] Lego *discrepitant hæc*, non *discrepitant res*, ut est in libris vulgatis. non enim loquitur de rebus, sed de elementis et nominibus, quæ ex litteris constant. *Lamb.* Litterarum elementa. al. *res*. male. Hanc emendationem Lambini judicio debemus. *Fab.* et *Creech.* Forsan *discrepitanter*, ut mutetur genus; licet modo 'omnia' dixerit. *Hav.*

1022 *Nunc animam*] Nunc aggre-diens ad probandum, non unum esse mundum, sed innumerabileis, quia hæc sententia abhorret ab opinionibus et sensibus hominum, utitur προῦπεργασία sen προθεραπεύσει, i. e. præmunitione, et animorum præparatione hujusmodi: nihil esse tam facile et credibile, quin id initio difficile ad credendum videatur: nihil contra tam admirabile et incredibile primum, quod non paullatim desinant homines mirari. Reddit auditorem, seu potius lectorem attentum, cum se de rebus novis et magnis pollicetur esse dicturum. Hac de re sic Diog. Laërtius: 'Ἀλλὰ μὴν καὶ κόσμοι ἀπειροὶ εἰσιν, εἰθ' ὅμοιοι τοῦτω, εἴτ' ἀνόμοιοι. αἴτε γὰρ ἄτομοι, ἀπειροὶ οὖσαι, ὥς ἄρτι ἀπεδέλχθη, φέρονται καὶ πορρωτάτω. οὐ γὰρ κατηνάλωνται αἱ τοιαῦται ἄτομοι, ἐξ οὗ ἂν γένοιτο κόσμος, ἢ ὑφ' ὧν ἂν ποιηθείη, οὐτ' εἰς ἓνα, οὐτ' εἰς πεπερασμένους, οὐτε ὅσοι τοιοῦτοι, οὐτε ὅσοι διάφοροι τοῦτοις. ὥστε οὐδὲν ἐμποδίζον ἐστὶ πρὸς τὴν ἀπειρίαν τῶν τοιούτων κόσμων. i. e. 'Porro autem etiam mundi sunt innumerabiles, sive huic similes, sive dissimiles.

Nam et atomi, cum sint infinitæ, ut paullo ante demonstratum est, feruntur vel longissime. Non enim consumptæ tales atomi, ex eo tempore, ex quo natus sit mundus, aut ex quibus concretus sit, neque in unum, neque infinitos, neque qui sunt tales, neque qui sunt his dissimiles. Quare nihil obstat, quo minus talium mundorum sit infinitas.' Innumerabileis autem mundos esse putavit et Democritus: quod testatur Marcus Tullius lib. 1. de Fin. 'Infinitio ipsa, quam ἀπειρίαν vocant, tota est a Democrito: tum innumerabiles mundi, qui et oriantur, et intereant.' Idem Lucullo: 'Et ais Democritum dicere innumerabileis esse mundos.' Idem ultima epistola libri noni: 'Ille varo te putabat quæsiturum, num unum cælum esset, an innumerabilia.' varo autem, non baro, ut vulgo legitur, i. e. stolidus, a *varis*. *Lamb.* Plures esse mundos, eosque et nasci docet et interire. *Fab.* Seminibus jam rite præparatis, et motu instructis demandat opus, quo nihil certe majus, nihil prudentius, aut augustius: alios terrarum orbis, alia astra, alios soles, innumeros denique mundos in spatio infinito ædificat. Novum hoc quidem et incredibile, at non ideo rejiciendum: modo Memmius attendat argumenta, et rem ipsam aliquamdiu contempletur, minus insolens et admirabilis quotidie apparebit; multa enim sunt prorsus stupenda, quibus assueti homines non amplius suspiciunt, vs. 1025. ἀλλὰ μὴν καὶ κόσμοι ἀπειροὶ εἰσιν, οἷθ' ὅμοιοι τοῦτω οἷθ' ἀνόμοιοι. Epicurus ad Herodot. *Creech.*

1023 *Vehementer*] Anapæstus pro spondeo: ut apud Horat. Epist. 2. 2. 120. 'Vehemens et liquidus.' vel lege, *vementer*. *Lamb.*

1027 *Nec tam mirabile*] Mire hic locus fuerat depravatus ab iis hominibus, qui, dum plus videre, quam alii, videri volunt, faciunt ut nihil videre judicentur. Nam cum libri

veteres ita haberent, ut ego excudendum curavi, vocem *Principio* transtulerant in versum, sequentem: adverbium autem *Paullatim*, a quo initium capere debet versus tertius ab illo, 'Nil adeo magnum,' &c. posuerant in secundo pede ejus versus, qui ab illo eodem secundus est: quo facto tota hujus loci sententia obscurabatur, et corrumpebatur. Sic enim in omnibus libris legitur, *Mirabile quicquam Quod non paullatim minuant mirarier omnes. Principio cæli clarum, &c.* (nisi quod in quibusdam sic legitur, *Quod non paullatim minus fiat mirabile cunctis*) plane mendose. Nunc verborum ordine restituto, sententia planissima est, hoc enim sentit Lucret. ab hoc loco, itemque 'Nil adeo,' &c. Et similiter nil adeo magnum est, nec quicquam tam mirabile principio, id est primo, quod non desinant omnes paullatim mirari: verbi gratia, hunc cæli clarum purumque colorem, &c. desierunt mirari. Quod autem homo barbarus legit, hac optima et antiqua scriptura rejecta, *quod non minus fiat, mirabile cunctis, &c.* vel ex hoc solo, cujus ingenii aut judicii sit, cuivis judicare licet. Non pigebit autem hoc addere, pro *mirabile quicquam*, fortasse legendum *mirabile quoviam*. *Lamb.*

1028 *Quod non minus fiat*] Ita ex veteribus libris scripsi. In aliis et Vulgatis: *minuant mirarier omnes.* Gif. *Quod non minuant mirarier omnes.* Alii Codd. exhibent, *Quod non minus fiat mirabile cunctis*, et pro *mirabile quicquam* in priori versu Lambinus legit *mirabile quoviam*. *Minuant mirarier*: Ter. Andr. 2. 3. 18. 'Nec tu ea causa minueris hæc quæ facis.' *Creech.*

1035 *Aut minus ante quod auderent, &c.*] Sic habent omnes fere, quos quidem viderim, libri et manuscr. et impressi, præter unum veterem, in quo scriptum est *auderent*, plane mendose. nam hujus versus hæc senten-

tia est: aut quid homines minus sperarent, seu crederent fore? vel aut quid magis esset incredibile, atque inexpectatum? hoc etiam varietatis est in libris veteribus, quod nonnulli habent *quod auderent*, quod ferri potest, ut sit hic ordo: magis mirabile, aut quod fore gentes minus credere auderent, &c. *Lamb.* Quidam veteres: *auderent*. Gif. *Ante quid* Lambinus. Et sequentem versum ita legit, *Nulli ut opinor ita hæc species miranda fuisset* *Quam tibi*. Sed aliam lectionem sequor, utpote longe potiore, *Nil ut opinor, ita hæc species miranda fuisset*. Sequentem autem versum ita emendat Faber, *Quom* (i. e. cum) *tibi jam nemo fessus, &c.* quasi diceret, 'Et tamen (ita assueti sunt oculi huic spectaculo) nemo hodie dignatur suspicere in cælum.' Illud autem 'Tibi' (Servii voce utror) vacat: ut 'mihi' apud Virg. Georg. 1. 45. 'Jam tum mihi Taurus aratro.' Creech.

1036 *Nihil, ut opinor*] Ita ex veteri codice malui. In aliis: *Nulli, &c.* Gif. *Nulli, ut opinor, &c.* Aliarum editionum lectionem sequor, utpote longe potiore, *Nil, ut opinor; ita hæc species miranda fuisset*. Fab.

1037 *Quam tibi*] Utpote philosopho. *μᾶλα γὰρ φιλοσόφου τοῦτο πάθος, τὸ θαυμάζειν*, ut ait Plato, i. e. 'valde enim philosophi proprius est hic affectus, videlicet mirari.' quamvis aliter sentiat Horatius Epist. ad Numicum 1. 6. 1. 'Nil admirari prope res est una, Numici, Solaque, quæ possit facere et servare beatum.' notet lector hoc loquendi genus, 'nulli ita miranda, quam tibi,' pro tam miranda, quam, vel ita, ut: quod et alibi ab eodem usurpatur: sed non dissimulabo, me totum hunc locum sic impressum, scriptum, ac distinctum reperisse in codice Bertin. manuscripto, et in uno vulgato Basileæ impresso apud Henricum Petrum anno c15.10.331. *Nil, ut opinor, ita hæc species miranda*

fuisset. Quam tibi jam nemo fessus satiate videndi, Suspiciere, &c. Cujus lectionis sententia plana est neque inepta, nisi quod duriuscula videtur, propter tautologiam. Ita enim procederet verborum series, et eorum sententia hæc esset: quid poterat his rebus magis mirabile dici, aut minus credibile gentibus? nil, ut opinor, subintell. magis mirabile, aut minus credibile poterat esse. ita hæc species miranda fuisset. sequitur nunc alterum æque durum: *Quam tibi videndi satietate fessus nemo in cæli lucida templa suspicere dignatur*. Verum tamen hanc lectionem non solum non damno, atque improbo: verum etiam ei quam secutus sum, tametsi aliquot librorum et veterum et recentium auctoritate confirmatam, antepono. *Lamb.*

Quam tibi jam nemo fessus satiate videndi Suspiciere in cæli dignatur lucida templa] Locus depravatus: neque enim ullius hominis esse potest, qui Latine sciat, ad hunc modum loqui: 'nemo suspicit hanc speciem in cælum.' Legendum itaque *Quom* (i. e. cum) *tibi jam nemo fessus satiate videndi Suspiciere in cæli dignatur lucida templa*. Quasi diceret, 'Et tamen, (ita assueti oculi sunt huic spectaculo,) nemo hodie dignatur suspicere in cælum.' Illud autem *Tibi* est *παρέλκων* more Attico: quod apud meliores scriptores pervulgatum est et tritum. *Fab.*

Satie] I. e. satietate. idem 5. 1390. 'Hæc animos ollis mulcebant atque juvabant Cum satiate cibi.' Attius: 'Quorum crudelitatem nulla umquam explet satias sanguinis,' ex Nonio. et Q. Septimius: 'Dein ubi satias omneis tenuit,' &c. Idem, 'neque prius finis factus, quam Græcos satias, et ad postremum fatigatio incessit.' Ter. Eunuch. 5. 6. 3. 'ubi satias cœpit fieri, commuto locum,' et quidam vetus poëta apud M. Tull. lib. 3. de N. Deor. 'aut quænam

umquam ob mortem Myrtili pœnis luendis dabitur satias supplicii?' *Lamb.* Hunc ipsum versum laudat Nonius in voce *Satias*, docetque Accium, Varronem, Lucilium, Salustium, et Terentium eadem voce usos fuisse. In sequenti versu pro *in cæli* alii legunt *hinc cæli*. Creech.

1040 *Exspuere*] Sic quidem habent omnes fere codices; ego tamen malim legi, *Respuere*. *Lamb.* Sic omnes fere Codices; Lambinus tamen amat *Respuere*. Creech.

1042 *Dede manus*] Da manus: facere te victum veris. Cæsar lib. 5. 'Tandem dat Cotta manus.' Ovid. de A. A. 'Scribe; dabit victas ferreus ille manus.' translatum a re militari. sic infra eodem lib. 1127. 'Nam certe fluere ac decedere corpora rebus Multa, manus dandum est.' et M. Tullius Epist. ad Attic. 2. 'Aiebat illum primo sane diu multa contra: ad extremum manus dedisse.' Idem in Læl. 'Atque ad extremum dat manus, vincique se patitur.' Symmachus in Epist. 'Cum ipsum Annibalem fides certa sit bello invictum manus Campaniæ dedisse.' *Lamb.*

Accingere contra] I. e. eam oppugnare. Plaut. Amphitr. 1. 1. 152. 'cingitur. certe expedit se.' ductum item a re militari. *Lamb.* Horat. Ep. 7. 1. 'Tandem efficaci do manus scientiæ.' *Fab.*

1043 *Quærit enim ratione animus, cum summa loci sit Infinita foris, hæc extra mœnia mundi; Quid sit ibi porro quo prospicere usque velit mens; Atque animi tactus liber quo pervelit ire*] Quidam perperam, contra veteres libros, hos versus quatuor delent. Ego eos ex veteribus libris emendare conatus sum. *Loci*, i. e. inanis. Mox *ratione* malui ex quibusdam libris. In aliis: *rationem*. De 'ratione animi,' vide Indicem. Forte: *ratio animi*. Gif.

Quærit enim rationem] Hunc versum cum tribus deinceps sequentibus delendos censeo, ut adulterinos.

quos si lector eruditus attentius considerabit, eum facile mihi assensurum arbitror. sunt enim inepti, atque inanes, et verbis et sententia. Atque ut cetera omittam, nonne absurdum est, ita loqui, animus rationem quærit, quid sit extra hæc mœnia mundi, quo animi tractus ire pervelit? tum versus ille, qui sequitur, *Atque animi tractus liber quo pervelit ire*, non uno modo legitur. alibi enim, ut in Florentinis et Aldinis recentioribus; *Atque animi injectus liber quoquo volet ipse*: in aliis, *Atque animi tractus liber quoquo velit ire*: in aliis, *Atque animi tactus liber quo pervolet ipse*: in aliis, *Liber quo pervolet ire*. Præterea in quibusdam libris versus primus ita legitur, *Quærit enim ratione animus, &c.* ut facile appareat, ab aliquo arrogante atque indocto esse inculcatos, quasi aliquid deesset. Cum hæc scripsissem, homo barbarus hos versus asserere manu instituit. sibi habeat, licet. non equidem invideo: ne miror quidem. *Lamb.* Hunc versum et duos deinceps sequentes ineptissimos judico; quod et Lambino visum est; neque alii cuilibet, qui sapiet modo, aliter visum iri confido. *Fab.* Hoc totum Lambinus pro adulterino et spurio delet. Gifanius retinet ex Mss. sic correctis: et *animi tactum* (nam alii libri *tractus*) ut alibi 'corporis tactum,' pro ipso animo et ipso corpore dici observat. Sed verba Lucretii, ex quibus 'tactum corporis' educit, lubrica sunt, et aliter in melioribus codicibus habentur: Ciceronis autem de tactu interiore doloris ac voluptatis nihil huc pertinent. Nonnulli ediderunt: *Animi injectus liber quoquo velit ipse*. Verum videtur: *Quid sit ibi porro, quo prospicere usque velit mens, Atque animi jactus liber quo pervolitare*. Sive malis, *animi injectus*: ut supra hoc ipso libro: 'In quæ corpora si nullus tibi forte videtur Posse animi injectus fieri.' Tale autem vocabulum, sive *jactus*,

sive *injectus*, hic requiri demonstrat Cic. lib. 1. de N. D. 'si immensam et interminatam in omnes partes magnitudinem regionum videretis; in quam se injiciens animus et intendens ita late longeque peregrinatur, ut nullam omnino oram ultimam videat, in qua possit insistere.' Satis apparet Ciceronem et Lucretium, quam tam congruentia scriberent, hunc locum ex eodem fonte hausisse. Ἐπιβολὰς vocat Epicurus in epistola ad Herodotum apud Diogenem Laërtium: Κατὰ δὲ ταύτην τὴν συνημμένην (κίνησιν ἐν ἡμῶν) τῇ φανταστικῇ ἐπιβολῇ, διὰ λήψιν δὲ ἔχουσιν. Rursus: ἐπεὶ τό γε θεωρούμενον πᾶν, ἢ κατ' ἐπιβολὴν λαμβανόμενον τῇ διανοίᾳ. Iterum: καὶ ἐπιβολὰς μὲν ἔχοντα ἰδίᾳς πάντα ταῦτά ἐστι καὶ διαλήψεις. Item: κατ' ἐπιβολὰς δ' ἂν τις, παρακολουθοῦντος τοῦ ἀθροῦς, ἕκαστα προσαγορευθεῖη. Denique, εἰς τὰς τοιαύτας ἀναδύοντες ἐπιβολὰς. Noster qui nudum *injectus* vocabulum ita ponere non auderet; ut mollius acciperetur, addidit *animi*. 'Pervolitare' autem Lucretii et Virgilii ad imitationem placuisse olim notatum est. Gron. Obs. 1. 7. De quatuor hisce versibus litigant Interpretes, dum alii fastidiunt, quos alii amplectuntur. Ego quidem nec absurdos esse video, nec inutiles; explicant enim futuræ disputationis argumentum; idque non inepte, si modo ita ut edidi legantur. Fayus legit *Quærit enim ratio ne animi*, i. e. 'an animus inquirat, aut dubitat?' et quarto versui notam interrogationis subjungit. Non opus est isto acumine. Creech.

1044 *Extra*] Quidam libri: *extera*. Vide supra. Forte legendum: *foris hæc extera*. Gif.

1046 *Tactus*] Sic ex veteribus libris restitui. Vulgati: *tractus*; male. In quibusdam libris, pro *ire*, *ipse*. In quibusdam libris: *pervelit*; non male. Vide Indicem: 'Tactus.' Gif.

Pervolet ipse] Scripsit forsitan poeta

Pervolet usque. Hav.

1047 *Principio nobis*] Ex eo quod spatium vacuum atque inane omni ex parte est infinitum, et corpora infinita, probare conatur, innumerableis esse mundos. et attende, lector, eum hinc capere initium hujus rei probandæ. Frustra igitur dicuntur illa supra, 'Cum summa loci sit Infinita foris hæc extra mœnia mundi,' &c. Lamb. Infinitum esse spatium, et in illo spatio infinita semina volitare, si Epicurum audias, certum est: at in hunc, quem nos incolimus, mundum omnia ista infinita semina non coaluerunt; quid ni igitur credamus semina in alia spatii infiniti parte compages huic nostro mundo vel prorsus similes vel dissimiles componere, præsertim cum eadem natura ubique regnat, et in omnibus spatii infiniti partibus eodem jure utitur? Hoc argumentum vs. 19. continetur. Αἱ τε γὰρ ἀτομοὶ, ἀπειροὶ οὐδαι, φέρονται καὶ πόρρω τούτου, καὶ ἀλλυδὶς ἄλλαι εἰς ἀπεργασίαν κόσμων ἀπείρων συνέρχονται· οὐ γὰρ κατηγάωνται αἱ τοιαῦται ἀτομοὶ (ἐξ ὧν ἂν γένοιτο ὁ κόσμος οὗτος, ἢ ἐξ ὧν ἂν ποιηθεῖ ἄλλος) οὐτ' εἰς ἓνα, (ita legit Meibomius) οὐτ' εἰς πεπερασμένους, οὐθ' ὅσοι τοιοῦτοι, οὐθ' ὅσοι διάφοροι τούτω, ὥστε οὐδὲν τὸ ἐμποδίζον ἐστὶ πρὸς τὴν ἀπειρίαν τῶν κόσμων. Epicurus ad Herodot. Creech.

1049 *Uti docui*] Lib. 1. 957. 'Omne, quod est igitur, nulla regione viarum Finitum est.' Lamb.

Vociferatur] Clamat, βοᾷ. sic 3. 14. 'Nam simul ac ratio tua cœpit vociferari,' &c. Lamb.

Profundi] Ita vocat Infinitum, vide vs. 1094. Fab. et Creech.

1052 *Undique cum vorsus*] Sic habent quidem omnes libri et veteres, et recentiores. Sed videtur legendum, *Cum quoquo vorsum*, seu *vorsus*: vel sic, *Quoquo cum vorsum*, seu *vorsus*. Nam 'vorsum,' seu 'vorsus,' seu 'versum,' usitatus cum adverbis motum significantibus jungitur.

'Quoquo vorsus' autem valet quamque partem vorsus. Sed sic argumentatur Lucretius: Summa rerum est infinita, i. e. et inane infinitum, et corpora prima infinita. non igitur verisimile est, hunc unum mundum esse creatum, nam si ita esset, corpora prima infinita, quæ moventur in inani infinito, extra hunc mundum scilicet, qui ex corporibus primis fortuito genitus est, essent otiosa, nihilque crearent. Hoc falsum: ergo et illud. Lamb.

Undique cum vorsum] Ita omnes libri. Miror, cur Lambinus: *Cum quoquo vorsus*. Gif. Sic quidem omnes libri: malit tamen Lambinus: *Cum quoquo vorsum*, vel *vorsus*, aut, *Quoquo cum vorsus*: quia illud *vorsum* vel *vorsus* vel *versum* usitatus cum adverbis motum significantibus jungatur: Gifanio nihil nisi mirante. Vereor ut Lambinus satis expresserit mentem suam: voluit enim, cum particulis motum a nobis, non ad nos, significantibus. Nec tamen hæc sufficit ratio ad aliquid mutandum. In contrarium ecce Varro lib. 4. de L. L. 'Curtium, virum fortem, armatum escendisse in equum, et a Concordiæ versum cum equo in eum præcipitatum.' Hoc est, ita ut Concordiæ ædem a tergo haberet. Scaliger conjicit, *ad Concordiæ conversum*: quia Livius facit templa Deorum immortalium, quæ foro imminent, Capitoliumque intuentem. Sed quota in hoc numero Concordia, sola ut appellari meruerit? Scioppius quoque tamen edidit: *ad Concordiæ versum*. Offendit ambos idem, quod Lambinus in Lucretio. Justinus ex Trogo lib. 44. 'marinæ auræ undiqueversus adsidui flatus.' Ubi etiam vexarunt: sed recte defendit Berneggerus ex Appuleio Lib. 4. Met. 'ne cauda quidem et auribus cruribusque undiqueversum elevatis.' In Apologia: 'cum undiqueversum tabulis Delph. et Var. Clus. Lucret.

flagitaretur.' Gron. Obs. 1. 7. Ita omnes libri: Lambinus tamen legit *Cum quoquo vorsus*. Istamque lectionem, ut et omnia inepta, Fayus approbat. Creech.

1054 *Æterno motu*] Est enim ingenuus atomo motus. Fab.

1058 *Offensando*] I. e. occursando. supra eod. lib. 223. 'Nec foret offensatus natus.' Lamb.

1059 *Frustraque coacta*] I. e. ita coacta, ut nihil omnino gignere possent: reperitur autem hæc scriptura in quatuor libris manuscriptis. Lamb. Ita veteres. In quibusdam tamen: *frustraque jacta*. Marullus, et Vulgati: *jactataque frustra. frustra quoque jacta*. Gifan.

1060 *Tandem cooluerint ea*] Cum perissem in libris scriptis partim *colarint*, partim *coierint*, partim *coierunt*, *cooluerint* reposui: quæ scriptura perspicue vera est. *coollescere* autem valet concrescere, et coagmentari, seu (ut quidam volunt) coamentari, et coire. *olescere* enim (ut docet Festus) *valet crescere*. quo verbo utitur idem Lucret. infra eod. lib. 1128. 'Donicum olescendi summum tetigere cacumen.' ubi tamen quidam legunt *alescendi*, non recte. Quemadmodum apud Arnobium mendose non semel legitur *coalita*: cum sine dubio legendum sit *coolita*, sic enim ductum 'coolitum' a coolesco, ut 'concretum' a concreresco. In 'cooluerint' autem duæ vocales oo coollescunt in unam syllabam longam, ut lib. 5. 343. 'atque oppida cooperuisse.' Si quis tamen pertinacior *coierint* retinere volet, non pugnabo: quamquam prima hujus verbi syllaba brevis est. Lamb. Lambini conjectura perspicue vera; in lib. *colarint*, *coierint*, &c. 'cooluerint' autem, concreverint. Fab.

Tandem coierint] Ita Veteres quidam. In aliis Veteribus: *colarint*, *coartant*, *coartarint*. Marullus, et Vulgati. 4 F

gati: coierunt. Lambinus: cooluerint. Ego veteres libros expressi; ut sit Anapæstus secundo loco. Coitus vox in hac re Lucretio est familiaris. Cooluerint etiam reciperem, quia ad veteres libros accedit; et ob verbum præcedens *coacta*, ne videatur Poëta βαπτολογεῖν. Gifan. Cicero in eadem vicinia et ex eodem ore: 'Docuit enim nos idem qui cætera, natura esse effectum mundum.' Illud coierint ex Mss. expressisse ait Gifanius, ut sit anapæstus. At sic coierunt Marulli retinendum fuisset, quod refutat reliqua oratio. Rectius in Indice tribrachyn vocat. Sed hunc pro dactylo posuisse Lucretium non persuadet. Loca, quorum exemplo nititur, in vitio sunt: neque enim aut *fera voluntas* aut *cum ventis gerere bellum*, sic terminato versu, scripsit auctor. Lambinus ex conjectura, cooluerint, tolerabilius ad legem metri. Sed cerseo scribendum: *concrerint*. Cum reddidisset librarius, cocerit, tribus literis, ut passim in membranis videre est, per virgulas superpositas significatis, qui eum sequebatur, coierint, accepit. Frequens autem hoc ea in re auctori. 1. 840. 'de terris terram concrecere parvis.' 5. 796. animalia 'Imbribus et calido solis concreta vapore.' Et passim apud Diogenem συγκρίσειν habes. Nota porro, decrero, decrerim, decresse etiam apud Cic. et Liv. Fortassis et sequenti versu permisit sibi, ut scriberet: *fuerunt exordia semper*. Vel, ut quæ conjecta, &c. fuerint. Gron. Obs. 1. 7.

Conjecta] Sic infra: 'Conjicere,' &c. Gif. In unum locum scilicet: i. e. congressa, collecta, coacta, compulsa in concilium. Quidam legunt *conlecta*, seu *collecta*, ego tamen nihil mutavi. nam et infra mox ita loquitur, et alibi utitur verbo huic contrario, 'disjicere' pro dissipare: et 'disiectus material' similiter apud eundem legitur, cui opponitur 'con-

gressus et concilium material.' Lamb.

Conjecta repente Magnarum rerum fierent exordia semper, Terrai, maris, et cæli, generisque animantium] Pessime: neque enim SEMPER cum REPENTE convenire potest. Errorem autem ut viderent Interpretes, certe scripturæ varietas satis efficere debuerat. Hic enim versus in 5. 430. repetitus fuit, sed novo etiam mendo deformatus. Sic enim ibi legitur: *Tandem conveniant ea, quæ conjuncta, repente Magnarum rerum fiant exordia sæpe*. Sed et hic et illic scribendum est, non *semper*, non *sæpe*, sed *nempe*. *Magnarum rerum fierent exordia, nempe Terrai, maris, et cæli, generisque animantium*. Vitium autem ex compendiaria scribendi ratione natum est. Nam pro *nempe* scribebant *ñpe*, unde proderunt illud 'sæpe,' quemadmodum ex 'sæpe' τὸ 'semper' procreavere. Faber. At vero ista tinnientia 'Conjecta repente' 'Exordia nempe' quæ auris pati potest? Creech.

1064 *Esse alios aliis terrarum in partibus*] Series verborum: *Esse alios orbis terrarum in aliis partibus τοῦ παντός* scilicet. Faber.

1065 *Avido*] Vasto, ingenti. sic 5. 220. 'Inde avidam partem montes, silvæque ferarum Possedere.' Lamb.

1066 *Prætereacum materies, &c.*] Prætereacum materies satis multa est, eaque parata, et accommodata ad gignendum, id est (ut loquuntur Peripatetici) ad recipiendas formas, et cum locus est, res gignitur. Lamb. Iterum vss. 10. hoc modo arguit. Positis omnibus ad rem aliquam producendam requisitis; quidni res ista producat? At est sufficiens materiæ copia, idoneus insuper locus, nec deficit ista vis naturæ, quæ hunc mundum ex seminibus fortuito occurrentibus composuit; quidni igitur præparatam et sibi obedientem materiam in aliis etiam spatii infiniti partibus conjungat, et cælum, terras, mare,

homines, atque animalia producat? Metrodorus dicit, ἀποπον εἶναι ἐν μεγάλῳ πεδίῳ ἓνα στάχυν γεννηθῆναι, καὶ ἓνα κόσμον ἐν τῷ ἀπείρῳ· ὅτι δὲ ἄπειροι κατὰ τὸ πλῆθος δῆλον ἐκ τοῦ ἄπειρα τὰ αἷτια εἶναι· εἰ γὰρ ὁ μὲν κόσμος πεπερασμένος, τὰ δὲ αἷτια πάντα ἄπειρα ἐξ ὧν ὅδε ὁ κόσμος γέγονεν, ἀνάγκη ἀπείρους εἶναι. ὅπου γὰρ τὰ πάντα γέγονεν αἷτια, ἐκεῖ καὶ τὰ ἀποτελέσματα. Plutarchus de Placit. Phil. 1. 5. Ita hoc et superius argumentum complectitur Metrodorus familiaris Epicuri. Creech.

1068 *Geni debent nimirum*] I. e. gigni. sic autem legendum esse vincit ratio, atque ipsa veritas, quatinus hic reclament licet barbari. confirmat hanc emendationem id quod infra non longe ponitur: 'Huc accedit, ut in summa res nulla sit una, Unica quæ gignatur,' &c. Lamb. *Geri* Gifanius, qui de hac voce cum Lambino perpetuo litigat; suam sententiam e libris tnetur Gifanius: se defendit Lambinus vs. 1077. 'Unica quæ gignatur,' &c. Creech.

Geri debent] Lambinus: *geni*; contra omnes libros. Gifan.

Confieri] Alibi Lucret. et Virg. *Æn.* 4. 116. 'Nunc qua ratione quod instat Confieri possit, paucis adverte, docebo.' Creech.

1076 *In summa*] In summa rerum, in omni, in universo. argumento a simili probat, mundos innumerabileis et nasci quotidie, et interire, et hoc modo. Quemadmodum nihil unicum gignitur, neque crescit: sed infiniti homines, infiniti equi, infiniti tauri, &c. et geniti sunt, et quotidie gignuntur; sic et mundi innumerabiles. Lamb. Tertium denique vss. 13. proponit argumentum: Res omnes creatas circumspecte, in unoquoque genere plurima, quæ vocant, individua invenies; in genere humano homines, in ferino feras, &c. Unicum igitur solem, unicamque terram dices? Inepte id quidem, cum sol, terra, cælum, &c.

sint tam interitura (ideo autem genera animalium plurima complectuntur, quia singula intereunt, ut isti philosophi affirmant, contra quos disputat Lucretius) quam cætera concreta. Creech.

1078 *Quin quojusque sient sæcli, &c.*] Hos duos versus, contra librorum consensum, circumducere non sum ausus, licet videantur ἀμυσότεροι. Alii libri habent: *Quin alio in quovis sunt seculo, multaque*. Gifan. Hic illud, *Quin cujusque sient sæcli*, Hier. Avantii est, Aldinarum correctoris: nam libri, *quin alio quovis sit seculo*, aut, *alio in quovis*. Nec tamen istud commodius: neque enim 'quisque' est aliquis. Lambinus denuo et hunc et sequentem versum amputat: quod non ausus Gifanius, judicat tamen eos ἀμυσωτέροις. Sed scribendum ex Vossianis membranis: *Quin aliquojū siet sæcli*. Esse autem Lucretio *secula*, numeros, genera, corpora, turbas, nemo ambigit. At in subsequenti, 'in primis animalibus indice mente,' longe suspectiores hos versus reddidit. Lipsius lib. 5. Epist. quæst. 12. tentat: *inprimis, animalibus injice mentem*. Paulo ante diximus de injectu animi. Scio etiam Ciceronis: 'cui deorum ira mentem injecit, ut Milonem laceraret.' Sed neutrum eam juvare conjecturam puto. Legendum: *in primis animalibus, inclite Memmi, Invenies*. Est enim hic Memmius, quem appellat identidem, cui totum opus dedicavit. 5. 8. 'deus ipse fuit, deus inclite Memmi.' Vossianus quoque et tres Florentini pro *genitam* habebant *geminam*: quod et ipsum forte non spernendum. Hoc etiam, inquit, argumentum est multitudinis mundorum: in tota rerum universitate nulla invenitur res, quæ sola et unica suæ formæ sit edita, seque propaget: (neque enim de phœnice videtur credidisse Lucretius:) sed quæcumque sunt, alicujus sunt sæcli et numeri, et

complures ejusdem generis agnoscuntur. In animalibus maxime, o Memmi, palam vides sic ferarum montivagum esse non priva et singula diversæ formæ capita, sed aliquod genus plurimorum capitum ejusdem formæ: sic et hominum utrovis sexu intelligis genus esse et multitudinem: sic pisces et volucres uniuscujusque formæ, non singulos, sed genus et copiam. In primis animalibus, est, in animalibus primum. Sic apud Virg. *Æn.* 2. 612. 'Heic Juno Scæas sævisima portas Prima tenet.' In Georg. 1. 13. 'Tuque o cui prima frementem Fudit equum magno tellus percussa tridente.' Errant Servius et Parrhasius, qui Atticam terram ita notant designari, quia Athenienses primam terram suam seque primos homines gloriarentur. Livius 4. 20. 'Romuli spolia, quæ prima Opima appellata, sola ea tempestate erant.' &c. Gron. *Obs.* 1. 7. Hic versus cum sequenti Lucretianus non est; quod et interpretes vidit. Faber. Libros sequitur Gifanius; retinet licet non approbet. Corrupti forsan; at mutilus sine illis locus, ideo omissis aliorum conjecturis, hoc modo corrigendos censeo, *Unica quæ gignatur, et unica solaque crescat Cujuscunque siet secli; Permultaque eodem Sunt genere: Imprimis Animalibus injice mentem, Invenies sic montivagum, &c.* 'Injice mentem' a Lipsio accepi; et ex his vocibus commoda et digna Lucretio sententia effingi potest. Creech.

1080 *Invenies sic montivagum*] Duos versus, sine dubio spurios, inter hunc et versum 'Unica quæ gignatur,' &c. inculcatos, delendos censeo. Invenies (inquit) sic feras esse genitas, nempe infinitas, sic homines, sic pisces, et aveis. Lamb.

1081 *Mutas squamigerum pecudes*] I. e. pisceis. sic sup. eod. lib. 342. duo epitheta posuit ad pisces significandos, 'mutæque natantes.' Nam

per mutas pecudes, nullo alio addito, significantur simpliciter animalia rationis et sermonis expertia, ut 5. 202. 'Quom pecudes mutæ, quom denique sæcla ferarum,' &c. Lamb.

Sic] I. e. Itidem infinitum. Fab.

Genitam prolem] Nescio quis geminam i. e. utrumque sexum. Creech.

Ita jam ex Ms. Lugd. Bat.

1085 *Unica*] Unum Ms. Nonii, qui laudat hunc versum in voce 'Innumeralis:' at Ms. istine credas. Creech.

1086 *Quandoquidem vitæ, &c.*] Quoniam cælum, sidera, &c. tam interitura sunt quam cetera concreta. Fab.

Depactus] Defixus. Lamb. 1. 78. et alibi, 'Alte terminus hærens.' Suavi translatione ornatum est, ab agrorum terminis profectum, qui interdum alte panguntur. Terminum autem transilire nefas et violare: eoque magis si alte defixus loco moveri, longiusque proferri non possit. Hæc translatio Maroni placita est, scribenti *Æn.* 4. 614. 'Et si fata Jovis poscunt, hic terminus hæret.' Turn. *Adr.* 25. 1.

1087 *Tam manet his, et tam*] Hunc locum restitui a codicibus manuscriptis admonitus atque adjutus. Nam cum in eis reperissem scriptum *et tam*, non, ut in vulgatis, *etiam*, facile mihi fuit conjicere legendum *Tam manet his, et tam nativo hæc*, non, ut vulgo, *Tam manet hæc etiam*. ordo autem verborum est: quandoquidem terminus vitæ tam alte depactus manet his, nempe cælo, terræ, soli, et lunæ, &c. et tam nativo corpore hæc constant, quam genus, &c. i. e. quoniam cælum, terra, &c. æque finem habent certum, ratum, et fixum, ad quem cum pervenerint, sunt interitura; et tam nativo constant corpore, quam animantes, &c. Lamb.

Tam manet hæc] Ita in veteribus quibusdam, et fere vulgatis; in veteribus quibusdam *et Tam*. Gif.

1088 *Quod his generatim rebus abundat*

at] Crescit ex aëre, aqua, calore solis, &c. secundum genera et species suas. Fab.

1089 *Quæ bene cognita si teneas: natura videtur Libera continuo dominis privata superbis, &c.*] Recte ex positis: Dii enim si ex iisdem principiis constant, quibus cetera, qua ratione immensum, seu τὸ πᾶν regere possint, ipsi finiti? Dein quo pacto omnia poterunt qui pars tantum totius sunt? Sed hæc deliramenta sunt, dices. fateor. at ponamus τὸ πᾶν esse finitum, et aliorum philosophorum opiniones sequamur; non minus absurda de Deo enascentur; verum aliud est de Diis, aliud de Deo agere. Tum extremæ dementia videri debet, hæc cognitionis nostræ modulo metiri vellet, quæ quid sit infinitum nunquam plane comprehendet. Fab. Vss. 15. E positis pro more Lucretius in Providentiam impetum facit. Pace et otio Deos olim donavit, quia nihil beatum quod negotiosum: jam vero fælix beatumque Numen aliquibus curis distringi posse supponamus; quæ autem vis infinitos mundos regere, quæ solibus, terris, &c. innumeris præsidere valeat? Infiniti enim mundi major sunt provincia quam ut a Deo vel maxime negotioso commode administrari possit. Hæc impius de pusillo isto Deo quem homini similem effinxit. Scommate denique, quo athei communiter utuntur, concludit omnia, et certe fælicius scommate quam argumento contra providentiam pugnatur. Καὶ μὴν ἐν τοῖς μετεώροις φορὰν, καὶ τροπήν, καὶ ἐκλείψιν, καὶ ἀνατολήν, καὶ δύσιν, καὶ τὰ σύστοιχα τούτοις, μήτε λειτουργοῦντός τινος νομίζειν χρήναι δεῖσθαι, μήτε διατάττοντος ἢ διατάξαντος, καὶ ἅμα τὴν πάσαν μακαριότητα ἔχοντος μετὰ ἀφθαρσίας· οὐ γὰρ συμφωνοῦσι πραγματεῖαι, καὶ φροντίδες, καὶ ὄργαι, καὶ χάριτες μακαριότητι, ἀλλὰ ἀσθενεία, καὶ φόβος, καὶ προσδεήσει τῶν πηλοῖον. Epicurus ad Pythoclem. Creech.

1090 *Dominis privata superbis*] Diis. Lamb. Refer ad illud 'privata dolore,' in 1. 60. Ita ut 'privari' in bonam et sequiorem partem sumatur. Fab.

1091 *Dis agere expers*] Diis expers, i. e. Deorum expers. sic loquitur et Catull. de coma Beren. 'Quicum ego, dum virgo quondam fuit omnibus expers,' &c. quamquam hunc versum sic cum proximo legunt quidam, *Quicum ego, dum virgo quondam fuit, omnibus expressa Unguentis una milia multa bibi.* Sed si nos hic deficit Catullus, Plautum testem citemus. Sic igitur Amphitr. 2. 1. 81. 'Eo more expertem te factam adveniens offendi domi.' Idem Asin. 1. 31. 'Dono te ob istuc dictum, ut expers sis metu.' Idem Persa 4. 3. 40. 'ea res me domo expertem facit.' Lamb. Usitatus est, *expers aliqujus rei*, quam *re*; sed tamen ita Salust. et Plautus sæpissime. Fab.

1092 *Nam (pro sancta, &c.)* Iterum exclamat non sine stomacho, quasi fieri non possit, ut ulla vis, ullave providentia hanc mundi fabricam regat. Sed errat Epicurus, et cum Epicuro Lucretius. Lamb.

1093 *Quæ placidum, &c.*] Sic 5. 83. 'Nam bene qui didicere Deos secum agere ævum,' &c. Lamb.

1094 *Quis regere immensi summam, &c.*] Sic Velleius apud M. Tull. lib. 1. de N. Deor. 'Quibus enim oculis intueri potuit vester Plato fabricam illam tanti operis, qua construi a Deo atque ædificari mundum facit: quæ molitio, quæ ferramenta, qui vectes, quæ machinæ, qui ministri tanti muneris fuerunt?' &c. ibid. 'Sive enim ipse mundus, Deus est, quid potest esse minus quietum, quam nullo puncto temporis intermisso versari circum axem cæli admirabili celeritate? nisi quietum autem, nihil beatum est: sive in ipso mundo Deus inest aliquis, qui regat, qui gubernet, qui cursus astrorum, mutationes tem-

porum, rerum vicissitudines, ordinesque conservet, terras et maria contemplans, hominum commoda, vitasque tueatur; nã ille est implicatus molestis negotiis et operosis.' Ad priorem illum Ciceronis locum pertinent illa Lactantii, seu Lutatii Firm. ex lib. 2. de origine erroris: 'At idem quoties Epicureus est et non vult a Deo factum esse mundum, quærere solet, quibus manibus, quibus machinis, quibus vectibus, quæ molitione hoc tantum opus fecerit.' Cum hoc autem Lucretii loco congruit illud ejusdem ex lib. 1. 152. 'Quippe ita formido mortaleis continet omnes,' &c. et illud ex eod. 1020. 'Nam certe neque consilio primordia rerum,' &c. et illud ex hoc lib. 167. 'At quidam contra hæc ignari,' &c. Hac eadem de re sic Laërt. Καὶ μὲν ἐν τοῖς μετεώροις φορὰν, καὶ τροπὴν, καὶ ἔκλειψιν, καὶ ἀνατολὴν, καὶ δύσιν, καὶ τὰ σύστοιχα τοῖς τοῖς, μήτε λειτουργοῦντός τινος νομίζειν χρῆναι δεῖσθαι, μήτε διατρίτοντος, ἢ διατάξαντος, καὶ ἕνα τὴν πᾶσαν μακαριότητα ἔχοντος μετὰ ἀφθαρσίας. οὐ γὰρ συμφωνοῦσι πραγματεῖαι, καὶ φροντίδες, καὶ ὄργανα, καὶ χάριτες μακαριότητι, ἀλλὰ ἀσθενεία, καὶ φόβος, καὶ προσδεήσει τῶν πλησίον. i. e. 'Atqui in iis quæ sublimia et superna sive supra dicuntur, motum ex loco ad locum, solstitia, defectus solis, et lunæ, ortum, occasum, et his similia, non esse existimandum quoquam administratore egere, neque gubernatore, aut aliquo qui ea ordine digerat, aut digessisset, qui idem omnem beatitudinem cum immortalitate obtineret. Non enim congruunt molestiæ, et curæ, et iræ, et gratiæ, cum beatitudine; sed cum imbecillitate potius, et metu, et indigentia opis alienæ.' Lamb.

1095 *Indu manu*] I. e. in manu. sic sup. lib. 1. 82. 'viamque Indugredi sceleris.' et sup. hoc lib. 101. 'At non esse tamen perplexis indupedita.' et 4. 368. 'Indugredi porro pariter

simulacra, pedemque Ponere,' &c. ibidem: 775. 'Quippe ubi prima perit, alioque est altera nata Indu statu.' et 5. 103. 'Nec jacere indu manus, via qua munita fidei Proxima.' et 6. 890. 'Quod genus indu mari spirat fons dulcis aquai.' Licet tamen etiam *endo manu* legere, et *endogredi*, et *endopedita*, et *endo manus*, et *endo mari*: ut nonnulli volunt. Neque tamen in hoc eis assentior, quod negant veteribus usurpatum esse 'indu' pro in. Refellit enim eos et grammaticorum veterum auctoritas, in his Probi: et librorum veterum consensus. Lamb.

Endo manu] Ita in vet. cod. Gif. Plures tamen hic *indu*, quod et defendit Voss. de Arte Gramm. 2. 28. Ennii quoque illud adducens Annal. lib. 17. 'Indu magno fluctus extollere certant.' Hav.

Moderanter] Διὰ κράτους, ita ut moderetur. Fab.

1096 *Cælos*] Non memini me legere apud quemquam veterem scriptorem, τὸ *cælos*; ea enim vox semper *ἐνικῶς* dicitur, ut ait Cornelius Fronto apud Agellium lib. 19. Sed Epicureæ sectæ scriptores, qui infinitos mundos statuebant, necesse habuerunt dicere *cælos*; idque *ἀναλόγως*, nam et *cælus* et *cælum* vetustiores urbis scriptores usurpavere. Fab. Quia infinitos mundos statuebant Epicurei, hinc factum esse ut Lucretius Epicureus τὸ *Cælos* numero multitudinis, quæ vox *ἐνικῶς* semper dicitur teste Frontone Cornelio apud Gellium 19. 8. Tanaquillus Faber ad Lucretium observabat ingeniose. τὸ *Cæli* tamen *πληθυντικῶς* occurrit in hoc versu vetustissimi poetæ. 'Jupiter in Cælis, Cæsar regit omnia Terris.' Menagius. Creech.

1097 *Suffire*] Vaporare, suffumigare. Item 4. 1168. 'Et miseram tætris se suffit odoribus ipsa.' et Virg. Georg. 4. 241. 'Et suffire thymo, terrasque recidere inaneis.'

Lamb. Vaporare, calfacere. Fab.

1099 *Cælique serena concutiat sonitu*] Ex Ter. in Eun. 3. 5. 41. 'Qui templa cæli summa sonitu concutit.' Terentius autem ipse ex Ennio. Sed quomodo tandem sui oblitus est Lucretius, cum dicit, serena cæli tonitru concuti? negabit enim alibi et quidem accurate, fieri unquam posse ut cælo sereno tonet. Videlicet ex vulgi sententia, non sua, loquitur. quod manifestum est. quasi dicat, Qui tandem, ut isti palpones Deorum aiunt, fieri queat, ut Jupiter cælos convertat, sereno cælo tonet, &c. Virgilius ipse haud aliter in Georg. 1. 487. accipiendus: 'Non alias cælo ceciderunt plura sereno Fulmina.' Nam ille alter, non minus Epicureus quam Virgilius, aulæ imponere volebat cum caneret, Od. 1. 34. 8. 'plerumque per purum tonantes Egit equos volucrumque currum,' &c. Quis autem satis ex dignitate rideat illud *plerumque*? Diceret certe tertio quoque die id fieri. Videlicet naso opus est, ut causas, rationesque, et consilia scriptorum sagaciter odorari possis. Fab. Hic multa Faber, quasi oblitus sui fuisset Lucretius, qui alibi negabit, et quidem accurate, fieri unquam posse ut cælo sereno tonet; vel saltem ex vulgi sententia, non sua loqueretur. *Cæli serena* melius interpreteris ampla et spatiosa cæli templa, quid enim ex vulgi sententia loqueretur Poëta, cum ad argumentum suum nihil faceret? quid denique cælum serenum cogitaret, cujus faciem tenebrosis nubibus in priori versus parte obscuraverat? Nihil hic de palponibus sacerdotibus Lucretius; nihil Virg. cum cecinit Georg. 1. 487. 'Non alias cælo ceciderunt plura sereno Fulmina.' Nec Aulæ imponere voluit Hor. Od. 1. 34. 8. 'Plerumque per purum tonantes Egit equos volucrumque currum.' Naso opus est, ut inquis, Faber, ut causas, rationes-

que, et consilia scriptorum sagaciter odorari possis, sed nasum nolo nimis nasutum. Creech.

1101 *Deserta*] *Diversa* Gassendus: et in sequenti versu pro *quod* quidam Codd. exhibent *quo*. Creech. Lactantius *incerta*, quasi vellet in *incerta*. Sed recte se vulgata lectio habet; recedere enim Jovem ait in *deserta*, quasi ibi brachia consuefaciat et lacertos firmet, sicuti loquitur 6. 396. Hav.

1102 *Sæviat exercens telum, &c.*] Sic lib. 6. 387. 'Quod si Jupiter, atque alii fulgentia Divi Terrifico quatiant sonitu cælestia templa, Et jaciunt igneis, quo cuique est cumque voluntas; Cur, quibus incautum scelus aversabile cumque est, Non faciunt, icti flammæ ut fulguis haleat, Pectore perfixo, documen mortalibus acre?' &c. totus enim ille locus mire cum hoc congruit. sic et M. Tull. lib. de consulatu: 'Nam pater altitonans, stellanti nixus Olympo, Ipse suas arceis, atque incluta templa petivit, Et Capitolinis injecit sedibus igneis.' Lamb.

Quod sæpe] In quibusdam libris: *quo*. Gif.

1103 *Indignos*] Indignos, qui exanimantur, ut explicat ipse, immententis. Sic loquitur Hor. Sat. 2. 2. 103. 'Cur eget indignus quisquam, te divite?' M. Tull. Tusc. 4. 'Misericordiam datam esse dicunt ad opem ferendam, et calamitates hominum indignorum sublevandas.' Lamb.

1104 *Multaque post mundi*] Redit ad institutum. Lamb. Mundos infinitos extruxit, mortales asseruit, animalibus similes, atque ideo nutrir, crescere, aliquando etiam diminui, senescere, et ad interitum vergere affirmat vss. 17. infinitum enim universum subministrat semina, quibus receptis et debite conjunctis crescit mundus, et fit vegetior; cum tot semina emittit quot recipit, tum con-

sistit, i. e. neque crescit, neque diminuitur: cum vero plura e mundo emittuntur semina, quam recipiuntur et debite conjunguntur, tum debilius fit mundus, et senescit. Creech.

Multaque . . . corpora sunt] Repetit propositum. διὰ μέσου autem legendi illi versus 15. ab illo, *Quæ bene cognita, &c.* Faber.

1106 *Addita corpora sunt, &c.*] I. e. et multa post ortum mundi corpora addita sunt, alia extrinsecus, alia circum. hic versus, qui deinceps sequitur in omnib. libris, *Semina, quæ magn. &c.* sine dubio non est Lucretii: sed ab aliquo nimium sibi arrogante pro Lucretiano interpositus est, quasi aliquid deesset. itaque eum delendum censeo. Lamb. Hæc Lambinus, quam sententiam qui sequitur, errabit. vid. 1. 995. Creech.

Magnum jaculando contulit omne] Et hunc contra omnes libros rejicit Lambinus; male. *Jaculando*, ut sup. *jactata.* *Omne, τὸ πᾶν.* Ita 'Magnum Inane,' sup. 1. 1096. Gif. Quum ita ait Poëta, ab immenso illo universo, quod *omne* vocat et interdum *Summam summarum*, corpuscula conferri dicit, quibus mundi hujus elementa constant et angeantur, mundusque crescat et amplificetur. Turn. Adv. 5. 27.

1108 *Unde*] E quibus corporib. additis extrinsecus, et additis circum. Lamb.

1109 *Adpareret spatium*] Libri scripti alii habent *appareret*, alii *apparet*, alii *aperiret*: quod postremum in prima editione probaveram, existimans ita a Lucret. scriptum: ut intelligamus, versum initium capere ab anapæsto, *Aperiret spatium*: *aperire spatium* autem, id est, *explicare.* et tamen lectionem vulgatam, *Aptaret spatium*, secutus eram. in secunda editione vero, et itidem in hac, *Apparet* magis probavi, Turnebo nostro assentiens. 'Apparet' autem verbum est junctum ex *ad* et *pario*: et

valet acquireret, sibi adderet, seu sibi compararet spatium, i. e. amplitudinem: atque hoc totum appareret spatium, id est amplius et spatiosius fieret, angesceret, amplificaretur. Lamb. Sic (*adpareret, &c.*) restitui ex veteri meo quodam, i. e. acquireret. In aliis: *Aptaret, Apariret, Apparet, Aperiret.* Gifan. Ita optime in 2. editione emendavit Lambinus: *adparere* autem ab *adpario*, proprie est quod Græce προσκτᾶσθαι, acquirere aliquid, adjungere. Faber.

1112 *Et ad sua sæcla recedunt*] Nonnulli libri, ut Flor. habent, *Et ad sua semina cedunt*: quam scripturam non probo. Quomodo enim corpora prima ad sua corpora prima cedant? nisi dicamus, corpora prima confluere ad corpora prima sibi cognata et similia. cod. Vatic. habet, *Ad sua sæde recedunt*, plane mendose. Atque illud *sæde* factum esse puto ex *sæcla*. nam sæpe reperimus in libris manuscriptis scriptum *d* pro *cl*, et *cl* pro *d*, propter similitudinem. ita cum ex *sæcla* factum esset *sæda*, facile jam librarius imperitus scripsit *sæde*. Sed quidam non indoctus putabat hic legendum, *Ad sua fœdera cedunt*, ex illa scriptura Vaticana faciens conjecturam. addebat ille, quo suam conjecturam confirmaret, verbum *recedunt* huic loco non convenire, quia cum significet Lucretius, corpora prima ad sui generis principia convenire et confluere, recedere autem sit retro cedere, et discedere, verbo ab eo quod sentiret, alieno uteretur. 'Ad sua fœdera' autem interpretabatur ad ea corpora, ad quæ per fœdera, et leges naturæ, concedere et confluere deberent. Ego respondebam, verbum *recedunt* mihi videri ad hunc locum maxime accommodatum. Nam cum dicat Lucretius, corpora prima per plagas ad sua sæcla recedere; motus autem, qui fit per plagam, non sit naturalis; neque ad lineam, sed con-

trarius: proprie et significanter ea dixisse recedere ad sua sæcla: quod est plagis seu ictibus repulsa cedere. Sed de his hactenus. ego scripturam vulgatam, et receptam, et trium antiquorum testimonio comprobata retineo. hoc tantum. cetera judicio lectoris permitto. Lamb. Hæc (*et ad sua sæcla recedunt*) est veterum librorum optima scriptura. Gifan. Adjungunt se humida humidis, terrena terrenis, &c. notanda significatio. Fab. *Ad sua semina cedunt* alii. *Ad sua fœdera* alii. frustra: dum et Codices, et ipse poëta alibi exhibet 'sua sæcla.' Creech.

1114 *Procudunt*] Sic habent quatuor libri manuscr. utrique Aldini, Vicetini, et Lugdunenses. Lamb.

1115 *Donicum ad extremum, &c.*] Sic legendum, et ita habent quatuor libri Mss. nisi quod in duobus pro *perfica*, legitur *perfice*, quemadmodum et apud Nonium Marcell. plane mendose. Nam quod ad Nonium attinet, apud quem ita scriptum est, 'Perfice, perficeris: Lucret. 2. 1115. Donicum ad extremum crescendi perfice finem,' &c. sic est corrigendus: *Perfica, perficiens: Lucret. 2. 1115. Donicum ad extremum crescendi perfica finem, &c.* 'Donicum' autem idem valet quod donec, eodemque modo interpretatur auctor vocabularii Latinogræci, mihi a Cl. Putaneo, juvene ingeniosiss. et eruditiss. commodati. Sic enim ille, 'donicum,' inquit, ἀχρι τοῦ, ἕως. Plautus Aulul. 1. 1. 19. 'neutrum reddibo, donicum res dijudicata sit,' ex Prisciano. Idem Plaut. Trucul. 1. 1. 18. 'usque adeo, donicum foras eduxit.' Sosipater Caris. 'Donicum' pro donec. ita usurpat Livius Androm. 'Ibi manens sedeto, donicum videbis me carpento vehentem domum venisse.' Plautus quoque in Fragm. 2. 35. 'Inimicus esto, donicum ego revenero:' sed et Cato: 'Cum otiosus ambulas, qui apud re-

gem fuisti, donicum ille tibi interdixit rem capitalem.' Hactenus Caris. Cato de re rustica: 'Donicum solutum erit, aut ita satis datum erit: quæ in fundo illata erunt, pigneri sunt.' Lucr. inf. 1128. 'Donicum olescendi summum tetigere cacumen:' et item sæpe. ordo autem et sententia verborum est: Donicum, seu donec, natura rerum creatrix, omnia ad extremum crescendi finem perfica, i. e. perficiendo, seu perficiens, seu perfectrix, perduxit. Cum hæc scripsissem anno 1563. prodiit in lucem biennio post Nonius a quodam aliquot locis emendatus. ubi hic locus ad oram libri sic ab illo emendatur, dissimulante, unde sumserit. Utitur autem eodem nomine et Arnob. lib. 4. adv. Gent. 'Etiamne perfica una est e populo numinum, quæ obscenas illas et luteas voluptates ad exitum perficit dulcedine inoffensa procedere?' Ex quibus Arnobii verbis intelligere licet, 'Perficam,' deam apud illos Romanos fuisse quæ res Venereas ad exitum perducere crederetur. De Thrasone autem illo, qui hunc quoque locum σφετερίζει, piget queri. Usquequaque licet hic illud usurpare, καὶ τὸδε Φακυλίδου. Lamb. Ita sæpissime veteres, pro donec. Exempla passim reperias, et sæpe usus Lucretius. Faber.

Donicum] Ita ex veteribus libris scripsi. Vulgati: *Denique.* Gifan.

Perfice finem] Sic lego ex quodam veteri. Ita et P. Victorius invenit in veteri libro, et in Nonio. Quidam veteres: *perfica.* Vulgati: *perspice*: pessime. Vide Indicem. Gifan.

Perfica] Effectrix, perfectrix. Vss. qui hunc sequuntur, perquam faciles sunt; Itaque illos transiliam. Faber. Effectrix, perfectrix. *Perfice* Gifan. et Pareus, i. e. perfecte: ne credas lector. Alia vero præter naturam Dea olim dicebatur 'Perfica.' Arnobius lib. 4. adv. Gent. p. 131.

sistit, i. e. neque crescit, neque diminuitur: cum vero plura e mundo emittuntur semina, quam recipiuntur et debite conjunguntur, tum debilior fit mundus, et senescit. *Creech.*

Multaque . . . corpora sunt] Repetit propositum. διὰ μέσου autem legendi illi versus 15. ab illo, *Quæ bene cognita, &c.* Faber.

1106 *Addita corpora sunt, &c.*] I. e. et multa post ortum mundi corpora addita sunt, alia extrinsecus, alia circum. hic versus, qui deinceps sequitur in omnib. libris, *Semina, quæ magn. &c.* sine dubio non est Lucretii: sed ab aliquo nimium sibi arrogante pro Lucretiano interpositus est, quasi aliquid deesset. itaque eum delendum censeo. *Lamb.* Hæc Lambinus, quam sententiam qui sequitur, errabit. vid. 1. 995. *Creech.*

Magnum jaculando contulit omne] Et hunc contra omnes libros rejicit Lambinus; male. *Jaculando*, ut sup. *jactata.* *Omne, τὸ πᾶν.* Ita 'Magnam Inane,' sup. 1. 1096. *Gif.* Quum ita ait Poëta, ab immenso illo universo, quod *omne* vocat et interdum *Summam summarum*, corpuscula conferri dicit, quibus mundi hujus elementa constant et augeantur, mundusque crescat et amplificetur. *Turn. Adv.* 5. 27.

1108 *Unde*] Equibus corporib. additis extrinsecus, et additis circum. *Lamb.*

1109 *Adpareret spatium*] Libri scripti alii habent *appareret*, alii *apparet*, alii *aperiret*: quod postremum in prima editione probaveram, existimans ita a Lucret. scriptum: ut intelligamus, versum initium capere ab anapæsto, *Aperiret spatium: aperire spatium* autem, id est, *explicare.* et tamen lectionem vulgatam, *Aptaret spatium*, secutus eram. in secunda editione vero, et itidem in hac, *Apparet* magis probavi, Turnebo nostro assentiens. 'Apparet' autem verbum est junctum ex ad et pario: et

valet acquireret, sibi adderet, seu sibi compararet spatium, i. e. amplitudinem: atque hoc totum appareret spatium, id est amplius et spatiosius fieret, augesceret, amplificaretur. *Lamb.* Sic (*adpareret, &c.*) restitui ex veteri meo quodam, i. e. acquireret. In aliis: *Aptaret, Apariret, Apparet, Aperiret.* *Gifan.* Ita optime in 2. editione emendavit Lambinus: *adparere* autem ab *adpario*, proprie est quod Græce προσκτᾶσθαι, acquirere aliquid, adjungere. *Faber.*

1112 *Et ad sua sæcla recedunt*] Nonnulli libri, ut *Flor.* habent, *Et ad sua semina cedunt*: quam scripturam non probo. Quomodo enim corpora prima ad sua corpora prima cedant? nisi dicamus, corpora prima confluere ad corpora prima sibi cognata et similia. *cod. Vatic.* habet, *Ad sua sæde recedunt*, plane mendose. Atque illud *sæde* factum esse puto ex *sæcla.* nam sæpe reperimus in libris manuscriptis scriptum *d* pro *cl*, et *cl* pro *d*, propter similitudinem. ita cum ex *sæcla* factum esset *sæda*, facile jam librarius imperitus scripsit *sæde*. Sed quidam non indoctus putabat hic legendum, *Ad sua fœdera cedunt*, ex illa scriptura Vaticana faciens conjecturam. addebat ille, quo suam conjecturam confirmaret, verbum *recedunt* huic loco non convenire, quia cum significet Lucretius, corpora prima ad sui generis principia convenire et confluere, recedere autem sit retro cedere, et discedere, verbo ab eo quod sentiret, alieno uteretur. 'Ad sua fœdera' autem interpretabatur ad ea corpora, ad quæ per fœdera, et leges naturæ, concedere et confluere deberent. Ego respondebam, verbum *recedunt* mihi videri ad hunc locum maxime accommodatum. Nam cum dicat Lucretius, corpora prima per plagas ad sua sæcla recedere; motus autem, qui fit per plagam, non sit naturalis; neque ad lineam, sed con-

trarius: proprie et significanter ea dixisse recedere ad sua sæcla: quod est plagis seu ictibus repulsa cedere. Sed de his hactenus. ego scripturam vulgatam, et receptam, et trium antiquorum testimonio comprobata retineo. hoc tantum. cetera judicio lectoris permitto. *Lamb.* Hæc (*et ad sua sæcla recedunt*) est veterum librorum optima scriptura. *Gifan.* Adjungunt se humida humidis, terrena terrenis, &c. notanda significatio. *Fab.* *Ad sua semina cedunt* alii. *Ad sua fœdera* alii. frustra: dum et *Codes*, et ipse poëta alibi exhibet 'sua sæcla.' *Creech.*

1114 *Procudunt*] Sic habent quatuor libri manuscr. utrique Aldini, Vicetini, et Lugdunenses. *Lamb.*

1115 *Donicum ad extremum, &c.*] Sic legendum, et ita habent quatuor libri Mss. nisi quod in duobus pro *perfica*, legitur *perfice*, quemadmodum et apud Nonium Marcell. plane mendose. Nam quod ad Nonium attinet, apud quem ita scriptum est, 'Perfice, perficeris: Lucret. 2. 1115. Donicum ad extremum crescendi perfice finem,' &c. sic est corrigendus: *Perfica, perficiens: Lucret. 2. 1115. Donicum ad extremum crescendi perfica finem, &c.* 'Donicum' autem idem valet quod donec, eodemque modo interpretatur auctor vocabularii Latinogræci, mihi a Cl. Putaneo, juvene ingeniosiss. et eruditiss. commodati. Sic enim ille, 'donicum,' inquit, ἔχει τοῦ, ἔως. *Plautus Aulul.* 1. 1. 19. 'neutrum reddibo, donicum res dijudicata sit,' ex *Prisciano.* Idem *Plaut. Trucul.* 1. 1. 18. 'usque adeo, donicum foras eduxit.' *Sosipater Caris.* 'Donicum' pro donec. ita usurpat *Livius Androm.* 'Ibi manens sedeto, donicum videbis me carpento vehementem domum venisse.' *Plautus* quoque in *Fragm.* 2. 35. 'Inimicus esto, donicum ego revenero:' sed et *Cato:* 'Cum otiosus ambulas, qui apud re-

gem fuisti, donicum ille tibi interdixit rem capitalem.' Hactenus *Caris.* *Cato de re rustica:* 'Donicum solutum erit, aut ita satis datum erit: quæ in fundo illata erunt, pigneri sunt.' *Lucr. inf.* 1128. 'Donicum olescendi summum tetigere cacumen:' et item sæpe. ordo autem et sententia verborum est: Donicum, seu donec, natura rerum creatrix, omnia ad extremum crescendi finem perfica, i. e. perficiendo, seu perficiens, seu perfectrix, perduxit. Cum hæc scripsissem anno 1563. prodiit in lucem biennio post *Nonius* a quodam aliquot locis emendatus. ubi hic locus ad oram libri sic ab illo emendatur, dissimulante, nude sumserit. Utitur autem eodem nomine et *Arnob.* lib. 4. adv. *Gent.* 'Etiamne perfica una est e populo numinum, quæ obscenas illas et luteas voluptates ad exitum perficit dulcedine inoffensa procedere?' Ex quibus *Arnobii* verbis intelligere licet, 'Perficam,' deam apud illos Romanos fuisse quæ res Venereas ad exitum perducere crederetur. De *Thrasone* autem illo, qui hunc quoque locum σφετερίζει, piget queri. Usquequaque licet hic illud usurpare, καὶ τὸδε Φωκυλίδου. *Lamb.* Ita sæpissime veteres, pro donec. *Exempla* passim reperias, et sæpe usus *Lucretius.* *Faber.*

Donicum] Ita ex veteribus libris scripsi. *Vulgati: Denique.* *Gifan.*

Perfice finem] Sic lego ex quodam veteri. Ita et *P. Victorius* invenit in veteri libro, et in *Nonio.* Quidam veteres: *perfica.* *Vulgati: perspice:* pessime. Vide *Indicem.* *Gifan.*

Perfica] Effectrix, perfectrix. *Vss.* qui hunc sequuntur, perquam faciles sunt; Itaque illos transiliam. *Faber.* Effectrix, perfectrix. *Perfice* *Gifan.* *Pareus*, i. e. perfecte: ne credas lector. Alia vero præter naturam *Dea* olim dicebatur 'Perfica.' *Arnobius* lib. 4. adv. *Gent.* p. 131.

'Etiamne Perfica una est e populo numinum, quæ obscenas illas et luteas voluptates ad exitum perficit dulcedine inoffensa procedere?' Et pag. 133. 'Pertundæ' Perficam conjungit. Creech.

1117 *Ut fit, ubi*] Hæc referuntur ad superiora: et est argumentum a simili. Quidam tamen legi volunt, *Id fit, ubi, &c.* Lamb.

Ut fit] Forte: *Id fit.* Gifan.

1119 *His ætas, et His natura*] Alii *Hic ætas, et Hic natura* e Codicibus. Creech.

1120 *His natura suis refrænat*] Cum in quattuor libris manuscr. scriptum reperissem, *Hic natura suis, &c.* reposui, *His natura*: ut sit *παλλογία*. Omnibus his rebus ætas consistit, quæ ad extremum finem a natura, creatrice rerum, perducta sunt: his (inquam) rebus natura desinit suis viribus incrementum dare. Lamb.

Hic natura] Ita vet. cod. Forte: *His*, ut Lambinus. Vulgati: *Sic*. Gifan.

1121 *Nam quæcunque vides, &c.*] Quoniam mundos suos aliquando crescere, aliquando diminui asseruit, totam rationem et incrementi et decrementi in animalibus (et eadem est rerum aliarum ratio) vs. 23. explicat. Crescunt autem animalia, quia in prima ætate plus alimenti convertitur in animalis substantiam, quam ex illa depereat; media tantundem convertitur, quantum deperit: ideo consistit animalis ætas, id est, neque crescit nec decrescit animal: extrema autem ætate amplius deperit quam convertitur. Ita crescunt et decrescunt animalia. At unde evenit quod in prima ætate plus recipitur et adjungitur, in media tantundem, in extrema minus, nondum inquit Poëta: latet causa, et, id scio, atheos semper latebit. Creech.

Hilaro grandescere adauctu] Læto et alacri augescere incremento. mendose autem legitur in libr. vulg. *kila-*

rem grand. ad auctum. licet etiam legere, *hilaro grand. adauctu*: et ita scriptum est in codice Bertiniano. Lamb.

1124 *Diditur*] I. e. distribuitur, non, ut vulgus putat, dividitur. Nam 'dido' verbum est integrum, compositum ex di et do, das, non deminutum a verbo divido. Utitur eodem verbo hic idem scriptor pluribus locis: ut 3. 246. 'Sensiferos motus quæ didit prima per artus.' et 4. 625. 'Inde quod exprimimus, per caulas omne palati Diditur.' et 5. 20. 'Ex quo nunc etiam per magnas didita genteis Dulcia permulcent animos solatia vitæ.' Virg. Æn. 7. 144. 'Diditur hic subito Trojana per agmina rumor.' et 8. 132. 'Cognatique patres, tua terris didita fama.' Lamb.

1126 *Et plus dispendi*] Plus damni, detrimenti, sumtus. Lamb.

Quam rescitur ætas] Quidam vir doctus, amicus meus, legendum censebat, *Quam pascitur ætas*, ego nihil muto. Lamb. Versus sunt illustres, et ex penitissima corporum animatorum consideratione petiti; sed in illo, 'Et plus dispendi faciant, quam rescitur ætas,' plane aliquid est quod contra Poëtæ mentem faciat. Constat quippe hæc verba, 'quam rescitur,' opposita illis esse, 'plus dispendi faciant': Itaque τὸ 'vesci' significaret acquirere, parare, &c. cui rei linguæ Latinæ usus reclamatur. Quamobrem hunc locum ita semper legendum existimavi: *Et plus dispendi faciant quam nancitur ætas.* 'Nancitur' autem [i. e. acquirit] cum verbum protriti usus non sit, depravasse illi videntur, qui memoria patrum mercede conducti libros describebant, proque eo intrusisse, *nascitur*, quod nihilo melius est; unde alii suum *rescitur* effluerunt, quod ego vitiosum esse arbitror. 'Nancitur' autem fit a nancior; id a nancio est, quod olim usurpavit Gracchus, ut ex Prisciano novimus: Ex 'nancio' autem nova

proles orta est nanciscor, quam recentior usus retinuit. 'Nancior' autem significat occupo, prehendo, capio. In 12. tab. SI QUID PIGNERIS NANCITOR, SIBI HABETO (ubi *nancitor* veteris orthographiæ est pro *nancitur*) inde 'renancitur' apud Paulum Diaconum Festi Epitomisten, pro reprehendit, seu iterum prehendit. Cum autem videam vocem antiquam, quæ in foro nostro et tabulariis etiamnum obtinet, *des nants*, pro pignoribus sumi, unde et *nantir* et *nantise*, et *ναντίζω* in Græco-Barbaro, facile adducor ut credam e veteri jure Romano eam esse petitam, cum, ut dixi, in 12. tabulis legatur, 'Si quid pigneris nancitor, sibi habeto.' Fab. Festi tamen Codd. exhibent *renanciscitur*. Lucretii codd. *vescitur*, quæ vox forsitan commode retineri potest. Creech. Vulgata lectio recte se habet; nam ut alterum est quod exit e corporibus, ita *vescitur* est quod ingreditur. Itaque non minus hoc rectum quam quod apud Virgilium 'Vescitur aura;' sed et apud Plantum et Festum est 'renascitur.' Is. Voss.

1127 *Ac decedere*] *Atque recedere* alii: et pro *Multa, manus dandum est* in sequenti versu *Multimodis, dandum est.* Creech.

1128 *Multimodis, dandum est*] Ita in veteri quodam nostro. Vulgati: *Multa manus*; quod non tam placet. Gifan.

Manus dandum est] Concedendum est. 'dandum est' autem, pro dare oportet, *δοτέον*, ut supra iterum atque iterum. Alii quidam legunt, *Multa modis multis, dandum est.* ego sic scriptum reperi, ut edidi, in quattuor libris manuscr. Lamb. Concedendum est, fatendum est, multa fluere, &c. Dandum est τὰς 'manus,' de quo dicendi genere in 1. fusius. Fab. Ita Ms. et omn. edd. vett. recte probante Lambino. Male supposuit Gifanius: *Multimodis dandum est. Ma-*

nus dandum est, i. e. fatendum est, negari nequit. Ut sup. 1041. 'si vera videtur, Dede manus: at si falsum est, accingere contra.' Hor. Epod. 17. 1. 'Jamjam efficaci do manus scientiæ.' Nec aliter scripsisse Claudianum existimo lib. 1. in Eutropium, vers. 366. 'Quicquid amas, dabit ille manus.' Ipse nimirum Eutropius manum promittet: non illa. Ovid. lib. 1. de A. A. 'Sed semel est custos longum redimendus in ævum, Sæpe dabit, dederit quas semel, ille manus.' Frequens autem ille Græcismus Lucretio et aliis. &c. Gron. Obs. 1. 7.

1129 *Donicum alescendi*] Sic in veteribus nostris. Vulg. *Donec*. In Nonio: *Denique*; male, ut et modo. Nonius etiam, *olescendi* videtur legisse. Sed in veteribus omnibus: *alescendi*. Gifan.

Donicum olescendi summum] I. e. donec ad summum crescendi cacumen pervenerunt. non est autem dubium, quin ita legendum sit. Nam quod apud Nonium Marcellum in verbo 'adolescere,' ita legitur hic versus, *Dumque adolescendi summum, &c.* corruptus est eo loco Nonius, atque ita corrigendus: 'Adolescere, crescere, unde olescendi dicit Lucret.' 2. 1128. 'Donicum olescendi summum tetigere cacumen.' Errant autem qui *alescendi* legunt, ut diximus. nam verbum alesco non est Latinum, sed in ejus locum substituendum est 'olesco,' ex quo sunt hæc composita, adolesco, inolesco, subolesco, exolesco. Præterea 'coalitum' (ut dixi) non est vox Latina, quamvis reperiatur in codicibus Auli Gell. et Arnob. et aliorum auctorum. Nam, ubicumque reperitur, *coolitum* reponendum est. neque ita dico, hoc mihi videri, aut hoc me opinari, sed me scire. Lamb. Vide vs. 1060. Creech.

1130 *Robor adultum*] Sic habent li-

bri manuscripti, et plerique typis excusi. *Lamb.* Ita veteres libri. Vulgati: *robur*. *Gifan.*

1131 *Liquitur*] *Tabescit*, *τήκεται*. *Lamb.*

1132 *Augmine demto*] Sic codex Vaticanus. *augmine demto* autem, i. e. detracto: quod fit, cum desinit crescere et augeri. Ordo est: quanto res aliqua amplior, et quo latior est; eo plura in omnibus undique partibus corpora dispergit, *augmine demto*. *Lamb.* Bene: nec *Augmine adepto* recte scribitur. *Creech.*

1134 *Pluria eo dispergit*] Eo plura dispergit, sic autem legendum, non, ut in vulgatis, et quibusdam scriptis, *Plura modo*. 'pluria' autem dixisse veteres testantur A. Gell. 5. 21. et Carisius lib. 1. et ita Terentius in *Phorm.* 4. 3. 6. 'nova hic compluria,' et idem Lucretius lib. 4. 1082. 'Unaque res hæc est, cujus quam plura habemus, Tam magis ardescit.' &c. *Lamb.* In aliis: *Plura modo*. *Gifan.*

1136 *Nec sitis est, quæ per*] Versus adulterinus, neque Lucretianus germanus: qui ita varie legitur, ut pigeat me referre. In scriptis quidem libris tribus sic reperi scriptum, *Nec satis est pro qua largos exæstuat artus*: in Bertin. *Nec satis est proquam largus*, &c. in Aldinis antiq. *Nec satis est cum prælatos*, &c. Atque ut magis credas esse adulterinum, versus, qui est ab hoc tertius, cujus initium est, 'Quantum opus est,' &c. non reperitur in libris scriptis: cum librarii hunc ineptum versum scripsissent, Lucretianum omisissent. Credibile est autem, adjectum esse ab aliquo confidente, qui cum videret a Lucretio de cibo sermonem haberi, nullum de potu verbum fieri, putarit aliquid deesse, quod si quis versus hic desideraretur, et locum vacuum explere nobis liceret, talem versum substituerem: *Nec potus proquam sitis artus arida torret*. *Lamb.*

Nec satis est, proquam largos] Ita veteres libri quidam, et quidam veteres: *proqua*, quidam: *præquam*. Alii, *æstus*. 'Proquam' adverbium est. Nothum putat Lambinus. *Gifan.* *Æstus*, opinor, pro ultima voce, quam in contextu habet *Gif. artus*. *Preig.*

Nec satis est proquam largos exæstuat artus, *Unde queat tantum suboriri et suppeditare*, *Quantum opus est, et, quod satis est, natura novare*] Monuit Lambinus tertium illum versum, 'Quantum opus est,' &c. in Mss. Codd. non reperiri; quem ipse genuinum Lucretianum arbitratur, contra autem, hunc, 'Nec satis est,' &c. spurium esse contendit. Cur ita? nimirum non dispiciebat, qua ratione emendandus foret. Sic autem legendus videtur: *Nec satis est, præquam largos exæstuat auctus*, *Unde, &c.* Cujus hic erit sensus: Ubi corpus ad crescendi cacumen venit, tunc defluere et minui debet, quia nihil satis est unde tantum suboriri possit, præquam exæstuat largos auctus; i. e. substantiam prius acquisitam amittit. 'Auctum' enim vocat eam substantiam qua illud aut illud corpus auctum est, ut et alibi. *Faber in Emend.* In al. edit. *Nec satis est, pro quam largos exæstuat artus*. Sed ut operæ parcamus, tu legendi, ego scribendi, vide emendationes. *Faber in Not.* Lambinus legit *Nec sitis est quæ per largos*, &c. totumque versum tanquam adulterinum rejicit. *Faber* ita legit, *Nec satis est præquam largos exæstuat auctus*. Nulla est utriusque interpretis conjectura: iniquus ille, qui rejicit hunc versum, nec æquior ille qui emendat. Quis enim nescit corpora animalium tantum effluviis copiam quotidie emitte, ut alimentum, nisi copiose subministratum illis reparandis non sufficiat? Jure igitur legitur *Nec satis est*. Quis etiam ignorat effluvia ista in modum aquæ e fistulis expressæ erumpere? Quænam igitur vox sig-

nificantior ista voce 'æstus?' *Creech.*

1137 *Unde*] Ex quo cibo. *Lamb.*

Suboriri] In locum eorum quæ amissa et consumpta sunt, oriri, sic sup. 1. 1048. 'Quare etiam atque etiam suboriri multa necesse est.' *Lamb.*

1138 *Quantum opus est, et quod satis est*] Ordo est: unde, seu ex quo cibo, tantum, quantum opus est, suboriri ac suppeditari queat, et unde natura id novare queat, quod satis est, quidam vir doctus legendum putat, *quoad satis est nat. nov.* *Lamb.* Ita et mox. Quod satis est, et opus est ad ministrare ac suppeditare; satis est ad novare. In vulgatis inversus hic est ordo. *Gifan.*

1141 *Tuditantia*] I. e. tudentia. et ita Festus, qui hunc locum citat. Paullus apud eundem: 'Tuditantes rem, significat negotium tudentes, i. e. agentes, Tuditantes, mallei a tundendo dicti, inde et cuidam cognomen Tuditano fuit, quod caput malleo simile habuerit,' Idem Lucretius infra 3. 395. 'Et quam intervalis tantis tuditantia possint Concurrare,' &c. *Lamb.*

1143 *Sic igitur magni quoque*] Deum vs. 29. concludit, Mundum eo modo quo animalia senescere, meatus viz. quos in animalibus venas voces, assiduus corporum externorum ictibus labefactati ægre recipiunt materiam mundo reparando idoneam ex infinito defluentem: et jam tam late expansa est hæc compages, ut plus materiæ e se dimittat, quam ex infinito accipit, atque ideo diminuat necesse est, et devigescat. Quin, ut Epicurus statuit, omnia genera animalium, fruges, arbores, &c. sponte sua tellus olim produxit, quam tamen hodie effætam sentimus, ideoque ipsam senescere fatendum est. *Creech.*

Circum] *Ἐν κύκλῳ*, adverbium. nam 'mœnia' recti casus est, nec conjungi debet cum voce 'omnia,' quæ se-

quitur tertio versu, ut vulgata interpunctio ostendit. *Lamb.*

1144 *Dabunt labem*] Collabentur, et corrunt. *Lamb.* Quemadmodum minora *συγκρίματα* quotidie perire ante oculos videmus, ita et majora, tellus, ær, cælum, aliquando ex necessitate physica 'dabunt labem,' dissolventur, dilabentur. Sed antequam his notulis finem imponam, dabitis veniam, spero, si metas egrediar, et ab hoc Lucretii loco admonitus, quid sentiam de quodam Virgilii loco qui in ore est omnibus, aperuero. Is in *Æn.* 2. 97. legitur. 'Hinc mihi prima mali labes.' Nil facilius, inquit; verum aliter multo jampridem sentio; neque me pudeat profiteri id ignorare me quod corruptum esse et a nemine unquam intellectum fuisse arbitror. Certe licuit mihi dissimulare, et ignorantiam cauto silentio obtegere; sed aliter visum est. Dico igitur, et clare dico, locum hunc a nemine intelligi posse, nisi qui ultro et volens sibi imponat. Quid enim est 'labes?' Aliquando repentinam aliquam calamitatem significat vel ab aquis immodicis, vel a grandine, fulminibus, &c. vel a chasmate et hiatu terræ, id quod docti annotarunt. Illud ipsum est, opinor, quod in libris Jurisconsultorum nostratium 'vimere' dicitur, i. e. vis major: quæ cum advenit, tunc damnum coloni non est. Hæc autem significatio nullum hic locum habere potest; quid enim erit 'calamitas mali' aut 'labes mali?' Vel, si metaphorice sumi dices, necessario expungenda erit illa vox 'mali;' cum ea enim stare non poterit τὸ 'labes.' Altera autem significatio hujus vocis est, macula, et metaphorice probrum, dedecus, &c. quæ nihilo plus loci hic habebit quam illa altera. Quid enim esset, 'macula' et 'probrum mali?' Ut voles, inquit, quidvis afferas licebit; constat certe ita scriptum a Virgilio versum illum fuisse; nam unde is-

tud Justiniani in 18. nisi e Virgilio? 'Hinc illa prima mali labes, hoc initium impendentis ruinæ fuit.' Bene sane, inquam; etiamnum puer imitationem illam Virgilianam apud Justinum annotaveram. Sed si vera illa sunt quæ de significatione τοῦ 'labes' superius scripsi, in eodem luto hæsitamus; idque tantum probas quod minime probari necesse fuit, locum illum Virgilii scilicet a quibusdam veteribus ita lectum fuisse ut non legatur, i. e. jampridem depravatos esse codices Virgilii: sed non aliter scripsisse Virgilium, id vero est quod probari oportuit. At ego affirmare posse videor scriptum ab illo fuisse, *Hinc adscita mihi labes* Papæ! inquires, 'Jam mihi vehementer nova res molitur ad aures Accidere, et nova se species ostendere rerum!' Ita est: sed et illud non minus verum erit: 'nihil tam mirabile quidquam Principio, quod non minuunt mirarier omnes Paulatim.' Hæc enim lectio, quæ tam longe a vulgata abit, scin' quo fundamento nitatur? Excerptis Servii, mi lector, ex quibus liquido constat, non potuisse aliter legere clarissimum illum grammaticum: cum ejus expositio receptæ lectioni non congruat, sed hanc, quæ a me proposita est, plane et necessario supponat: sic autem se habet Servii explicatio: '*Hinc* pro hac causa, vel propter hoc, et est adverbium locale pro conjunctione causali: quia secuta sunt postea oraculum, et *Adscita* Calchantis factio: *Adscita* sane dicitur *absumpta*.' (legendum *adsumpta*.) 'Labes' vero ruinam significat a lapsu.' Vides ita veram esse eam lectionem, quam ego ab oblivione reducem feci, ut illud '*Adscita*' non modo in explicatione Servii reperiatur, sed, quod omnem dubitationem tollet, ab eo etiam exponatur per '*adsumpta*.' Præterea '*labem*' explicat per '*ruinam*.' Itaque illud '*mali*' stare non potest.

Sed unde illud '*prima*.' Ex glossemate grammaticorum, qui ad oram libri adscripserant, *prima labes*. ad oraculum, *secunda*. ad Calchantis cum Ulysse compositam fraudem, *tertia*. Si quis hæc otiose et æquo animo apud se reputabit, a me opinor non longiuscule abibit. Nunc fortasse jam tempus sit ad Lucretium regredi, sed est et aliud in Æn. 8. 62. quod me revocat; idque tale esse existimo, ut tecum communicatum oporteat; certe de illo tecum agere decreveram in N. ad 1. Lucret. Loquitur Tiberinus: 'Ego sum pleno quem flumine cernis Stringentem ripas, et pingua culta secantem, Cærulens Tybris cælo gratissimus amnis. Heic mihi magna domus celsis caput urbibus exit.' Multa vero ad hæc interpretes, et eo quidem conatu, qui quam magnus et operosus, tam et profecto irritus et ob rem nullam est: alii enim ad vocem '*caput*,' notaverunt, '*de fonte fluvii in editiore Etruriæ parte exeunte intelligi debere, nam capita fontes amnium vocari solent*.' Alii de exitu seu ostiis fluminis id accipi debere arbitrantur. Alii denique de dignitate et præstantia urbis Romæ multa hinc illinc corraserunt; magnum ἀγώνισμα scilicet, et dignum isto genere hominum, qui offarcinatas scholasticis nugis editiones nobis obtrudunt. Sed nemo, quod sciam, extitit, qui vel minima suspicione verum tetigerit. At si, quod unum esse in interpretando, præque omnibus unum ante oculos esse debet, si, inquam, sermonis Latini genium consulissent, pauciora quidem multo, sed et multo meliora scripsissent. Primum enim quid est, '*Hic mihi magna domus caput exit*?' An quia latissimos fontes Tybris habet? Esto, quamquam, &c. Sed an e montibus Etruriæ repente circa ea loca fontes illi delati sunt, in quibus postea condita Roma est? Deinsi '*caput*' fontem significabit, quid erit quod cum

'celsis urbibus' jungi queat? Præterea quid isthuc, '*domus exit*?' An id moris erat temporibus Heroicis, ut tecta horum illorum sine machinis transmoverentur? (Quamquam reperti sunt quibus tale aliquid in Piceno circa ædiculam sacram magna hodieque celebritate insignem multis postea sæculis factum fuisse persuadere libuerit.) Sed si mota Tybridis domus est, qua ratione intelligetur, '*exit hic*.' Uno itaque verbo dicam, loqui Deum, et in eo versu vaticinium esse; itaque si vocem aliquam ἀρχαϊκὴν usurpaverit Virgilius, id ex Decoro personæ fecerit, quemadmodum alibi sæpe; et quia, uti dixi, vaticinium hic versus complectitur (tunc enim et Roma et Romulus ἐν ιδέαις Πλάτωνος jacebant), verbum aliquod futuri temporis in eo fuerit necesse est: Quare nunquam dubitavi quin sit legendum, *Hic mihi magna domus celsis caput urbibus escit*, seu *essit*, i. e. erit; de quo ad Lucret. lib. 1. antea dictum. Hoc certe habet emendatio nostra, quod omnibus omnino difficultatibus obviam eat; sensu tam perspicuo, ut nil supra. Hic mihi magna domus, aliquando cunctarum urbium caput erit. Atque equidem haud scio an te hæc legisse tædeat, me quidem scripsisse haud sane pœnitet. Sed tandem, tandem tempus est ut in viam redeamus. *Faber*. Adde et Lips. de Phil. Stoica p. 866.

Putresque ruinas] Gassendus *Tristesque*. Creech.

1145 *Omnia*] Res omneis. nam vox *omnia* est casus accusandi. regitur enim ab infinitivo *integrare*: neque pertinet ad duos superiores versus. *Lamb.* Huic versui nonnulli subjungunt prorsus ineptum *Et fulcire cibis, ac omnia sustentare*. Hic enim delendus est, imo, si libri permitterent, tres alios rejicerem. *Creech*.

1146 *Et fulcire sitis, ac omnia, &c.*] Quis non videt, hunc versum esse παρεμβλημένον, et ab eadem incude

atque officina, ex qua superiores aliquot, profectum, sive legamus *Et fulcire cibis*, sive *Et fulcire cibis*, sive *Et fulcire artus*, sive (ut quidam malunt) *Et fulcire sitis*? *Lamb.* Hunc versum nothum cum *Lambino* putamus. Forte interim: *cibus*. *Gifan.* Immerito versum '*Et fulcire*,' &c. expungi volunt, ob depravatam passim lectionem, quæ ex *Codd. Lugd. Bat.* clara et perspicue vera a nobis est reposita. Dicitur autem '*fulcire cibis*,' ut (notante *Casaub.* ad *Persii Sat. 1. p. 74.*) *Gregorio Nysseno* dicitur ἡ τροφή υποστηρίζει τὸ τῆς φύσεως ἡμῶν ἐνδεές. Atque *Seneca* de Beata Vita dixit '*animo fulcire corpus*,' quomodo et ipse *Lucret. 3. 125.* 'Noscere ut hinc possis, non æquas omnia partes Corpora habere, neque ex æquo fulcire salutem.' *Hav.*

1147 *Nec venæ perpetiuntur*] Recipiunt, habent: ita et *Gr. πασχοῦσι*. *Faber*.

1149 *Jamque adeo*] Vim probandi habet istud *adeo*, quasi diceret: Idque ita verum est, ut ante oculos omnia paulatim effæta fieri videamus. *Faber*.

Jamque adeo fracta est ætas, effætaque, &c.] Sic mihi videtur legendum, et ita scriptum fere est in omnibus libris manuscr. nam libri quidem *Faërne*, et *Tettii*, habent, *Jamque adeo facta est ætas, affectaque tellus*. *Bertinian.* autem, *Jamque adeo facta est ætas, effætaque tellus*: *Memm.* sine ulla varietate, *Jamque adeo fracta est ætas, effætaque tellus*. Quod si quis malit ita legi, *Jamque adeo fracta est ætas, affectaque tellus*, equidem libenter ei assentiatur. Videtur enim tellus affecta quidem esse, sed nondum effæta. Ne hæc quidem rejicienda est, *Jamque adeo affecta est ætas, affectaque tellus*. quid sit autem affecta ætas, affectum bellum, et similia, sciunt, qui Latine sciunt. *Lamb.* Ita (*fracta*) omnes fere libri veteres. Quidam tamen: *facta*; et *affecta*. Sed hoc ex

pronunciatione manavit. Vide et inf. 5. 825. Illa similitudine et loquendi formula a fœmina sumptis in eadem re utuntur Virgilius, Columella, et Sallustius. *Gifan.* Locum Sallustii aliosque in Indice Gifaniano habes. Opponit autem 'fœta' et 'exhausta' i. e. effœta Lucanus in Catonis Marcia 2. 338. 'Dum sanguis inerat, dum vis materna, peregi Jussa, Cato, et geminos excepi fœta maritos. Visceribus lassis partuque exhausta, revertor.' De hac autem Epicureorum opinione adi Turnebi Opera Tom. 3. p. 20. et Lipsium Philos. Stoicæ p. 872. *Hav.*

1153 *Aurea de cœlo*] Hunc versum profert Nonius in voce 'funis,' et A. Gell. 13. 19. notans 'funis' dictum esse a Lucr. genere fœmineo, ut versus esset grandiore sono. Animalia (inquit) non sunt e cœlo delapsa, aut perfunem illum aureum demissa, sed a terris initio edita. Alludit ad catenam illam auream, quam commemorat Homer. *Il.* 8. 18. *Εἰδ' ἄγε, πειρήσασθε θεοὶ, ἵνα εἰδότε πάντες, Ζεὶρην χρυσείην ἐξ οὐρανὸθεν κρεμάσαντες, Πάντες δ' ἐξάπτεσθε θεοὶ, πάσαι τε θείαιαι,* &c. Plato in Theæt. per hanc catenam, solem significari arbitratur. sic ille, 'Ὅς οὐδὲν ἄλλο ἢ καὶ ἥλιον Ὁμηρος λέγει, καὶ ἄλλοι, χρυσὴν σείραν' ὅτι ἕως μὲν δὴ ἡ περιφορὰ ἢ κινουμένη, καὶ ὁ ἥλιος, πάντα ἐστὶ καὶ σώζεται τὰ ἐν θεοῖς τε καὶ ἀνθρώποις· εἰ δὲ σταίη τοῦτο, ὥσπερ δεθὲν, πάντα χρήματα δὴ διαφθαρείη, &c. i. e. 'Namque nihil aliud Homerus quam solem dicit, et ostendit esse auream catenam: quia dum sol mundum suo cursu ambit ac lustrat, omnia salva sunt, et conservantur, tum quæ apud Deos sunt, tum quæ apud homines: si vero stet, et quiescat tanquam vinctus, res omnes interierint.' At Macrobi. lib. 1. in somnium Scipionis, catenam illam Homericam vult esse 'a summo Deo ad ultimam rerum fœcem, connexionem unam mutuis se vinculis religan-

tem, et nusquam interruptam.' *Lamb.* E terra, inquam, hæc omnia orta; neque enim ut isti providentiæ assertores aiunt, animantia e cœlo per catenam illam, quam unus hominum Homerus vidit, demissa sunt; neque porro a mari et fluctibus littora pulsantibus edita; sed quæ tellus hodie omnia genera alit, illa ipsa est quæ cuncta protulit. *Faber.*

1154 *Nec mare*] Solent poëtæ, quem significare volunt inhumano atque inimiti ingenio esse præditum, e mari eum dicere esse natum. Homerus *Il.* π. 34. *γλαύκη δέ σ' ἔτικτε θάλασσα.* *Lamb.*

Plangentes] Verberantes. *Lamb.*

1156 *Nitidas fruges*] Nitidas, i. e. plenas, et opimas. sic item sæpe alibi. Sic Hor. Epist. ad Albinum Tib. de seipso: 'Me pinguem et nitidum, bene curata cute,' &c. Vide sup. eod. lib. 594. et 993. 'Tum porro nitidas fruges arbustaque læta.' *Lamb.*

1160 *Et vireis agricolarum*] Sic habent libri manuscr. aut, ne mentiar, *viris*: quod indocti non intelligentes, corruerunt, et subdiderunt *viribus*: eademque opera addiderunt duos versus, qui deinceps sequuntur: *Conficimus ferrum vix arvis supp.* vel, ut alibi legitur, *Conficimus aeris, &c.* deinde alterum, *Usque adeo percunt fœtus*, vel, ut alibi legitur, *pariunt fœtus*: vel, ut alii libri habent, *parcunt &c.* quos ego delendos censeo. *Lamb.*

Et viris agricolarum] Ita veteres libri. I. e. agricolas; ut 'vis equorum,' pro equis. *Vulg. viribus.* *Gifan.*

Conferimusque boves, &c. *Conficimus ferrum, &c.*] Hi duo vs. unde olim malum pedem tulere, eo et referre debent: neque enim Lucretii lucerna digni sunt. *Faber.* 'Sera' autem arva, tristitia, quæ fructum ægre reddunt: ut 'Sera mors' *Æn.* 6. 'Mors gravis;' et 'serum bellum' apud Sallustium, 'Grave bellum.' *Servius.* Quidam legunt: *Conficimus, ferrum vix arvis suppeditari.* *Creech.*

tarit. *Creech.* Recte *seris* legit *Gronov.* Obs. 1. 17. atque similibus ex Virgilio aliisque locis illustrat, verum ostendit 'sera arva' hic non significare tristitia et laboriosa, verum tarde provenientia, atque ita pro tanto labore maligne et sero fructum reddentia. Hos autem versus omnino Lucretianos esse patet ex collatione 5. 207. et seqq. 'Quod superest arvi, tamen id natura sua vi Sentibus obducit, ni vis humana resistat Vitai causa valido consueta bidenti Ingemere,' &c. Dicit vero 'suppeditare arvis,' pro sufficere, ut *Plaut.* *Asin.* 2. 4. 17. 'Labori non queo suppeditare.' *Cicero Catilin.* 2. 'Sed si omissis his rebus omnibus, quibus non suppeditamus.' *Hav.*

1161 *Conficimus, seris vix arvis suppeditati*] Ita ex veteribus quibusdam libris, et ratione suadente scripsi, et interpunxi. Quidam libri: *ferrum*; male. Quidam libri: *pariunt.* Fortasse hi duo versus sunt nothi, ex mendosa præcedentis versus scriptura interjecti: quod et alias contigit. Vide versus præced. *Gifan.*

1162 *Usque adeo percunt fœtus*] *Palmerius* *parcunt fœtus*, i. e. parcus redduntur, et augentur labores. *Creech.*

1163 *Jamque caput quassans*] Quassare seu movere caput, gestus est irascentis, aut minantis, aut lamentantis. *Virg. Æn.* 7. 292. de Junone: 'Tum quassans caput, hæc effudit pectore dicta: O stirpem invisam,' &c. idem 12. 894. 'Ille caput quassans, non me tua fervida terrent Dicta ferox,' &c. *Homer. Ὀδυσσ.* ε. 285. *Κιήσας δὲ κάρη προτὶ δὴ μυθήσατο θυμόν.* *Plautus Trinum.* 5. 2. 45. 'Quid quassas caput? CH. cruciatur cor mihi, et metuo.' *Lamb.*

1166 *Laudat fortunas sæpe par.*] Sic habent quattuor lib. manuscr. vulgati *parentum.* *Lamb.* Qui hunc sequebantur versus duo, delevisimus; quia et inepti sunt, et a libris nostris abe-

rant. *Gifan.* Si retinere velles, posses legere, *Tristis item vetula vicia sator ægra fatigat Tempora, et incusat Numen, sæclumque fatiscens.* Ita *Virg. Georg.* 1. 75. 'Aut tennes fœtus viciæ, tristisque lupini.' Est enim vicia leguminis genus; et tenuis hic victus antiquis illis et antiqua laudantibus convenit. 'Fatigare' vero simpliciter dixere pro conviciis et maledictis incessere; ut docet *Salmas.* ad *Vopisc.* p. 796. *Hav.*

Laudat fortunas sæpe parentis] Huic fere, quamquam alio fine, illud *Flacci A. P.* 173. simile est, 'laudator temporis acti Se puero.' *Faber.*

1167 *Tristis item vetula, &c.*] Vide, sodes, lector, nngatoris illius, qui hos duos versus affinxit, impudentiam cum pari stultitia atque inscitia conjunctam. quemadmodum supra versui, in quo nescio quid de cibo dicebatur, subjunxit versum de potu, seu potius de siti; ita hic, quia Lucretius aratorem dixerat suspirare et lamentari, se toties frustra laborasse, tum præsentia tempora cum præteritis conferentem parentis sui fortunas præ suis laudare; quasi aliud deesset, addidit de suo quiddam de vinitore. Hunc igitur versum, *Tristis item vetula, &c.* et alterum ei proximum, *Temporis incusat nomen, &c.* ille sibi habeto: nos hinc deileamus. *Lamb.*

1168 *Et crepat*] Et crebro habet in ore, crebris usurpat sermonibus: *ὥς*, i. e. 'quam,' vel quomodo antiquum genus pietatis plenum, 'facile,' i. e. sine magno labore, καὶ μετὰ βραδύνης, 'toleravit ævum,' egerit ætatem, vitam traduxerit, aut sustentavit angustis agrorum limitibus ac terminis: i. e. parvo agello. Hunc versum profert Nonius in verbo 'crepare,' cum illo Horatiano: 'Quis post vina gravem militiam crepat?' *Lamb.* *Jac-* *tat, dictitat.* *Hor. Faber.* Argumento, quod modo duxerat ex Epicuri placitis, subjungit poëtarum fabulas

de aureo seculo, viz. tum temporis mire fertilis erat terra, omnia sponte produxit, quæ jam multo labore subacta ægre homines sustentat: conscius autem poëta istos hanc terræ fertilitatem Numinis benevolentia piis hominibus faventis attribuisse, istam opinionem scommate impugnat, et despicit ignorantiam illorum, qui tellurem senio effactam fieri nondum intellexerint. *Creech.*

1170 *Perfacile tolerarit ævum*] Beati viverent; sic enim hunc locum capio, ut illum Terent. 'Quam vos facile vivitis.' Inde apud Homer. II. 5. 138. Δῖι βῆτα ζῶντες dicuntur. Per 'scopulum' autem intelligit exitium, labem, ruinam. *Fab.*

1171 *Quom minor esset agri m. m. a. v.]* Contrarium inter ruinæ Romanæ Reip. causas enumerat Lucanus I. 167. 'Tunc longos jungere fines Agrorum, et quondam duro sulcata Camilli Vomere, et antiquos Curiorum passa ligones Longa sub ignotis extendere rura colonis.' *Hav.*

1172 *Nec tenet*] Nec intelligit. Sic 3. 137. 'Nec tenet, amissam lævam cum tegmine sæpe,' &c. Plant. Pænulo 3. 1. 72. 'tenetis rem.' Respondent Advocati, risu quæsito ex joco præter expectationem subobscæno: 'Vix quidem hercle, ita pauxilla est, digitis primoribus.' qui jocus, si cui nondum etiam planus est, eum suo loco, cum Plantum commentariis

illustratum edemus, declarabimus. *Lamb.*

Tabescere] Minui, liquescere, ῥήκεσθαι, φθίβεσθαι. Plautus Stichus 5. 5. 11. 'Postea accumbam, quia sensim extabescit dies.' *Lamb.*

1173 *Ad scopulum*] Ad interitum. translatus a navi, quæ infligitur scopulo. *Lamb.* Per 'scopulum' intelligit exitium, labem, ruinam: Faber. Salmasius autem asserit *Scopulum* esse metam, seu parvum scopum: sic Suetonius in Domitiano cap. 19. 'Nonnunquam pueri procul stantis, præbentisque pro scopulo dispansam dextræ manus palmam,' &c. *Creech.* Quoniam in Ms. optimo L. B. legitur *Ad copulum*, a manu antiqua puto scriptum olim fuisse *Ad capulum*, i. e. ad locum funeris et interitum. Navibus enim quæ scopulo alliduntur, illud in medio cursu accidit non sensim; metæ quoque scopulus, ut diminutivum, quæsitus in Suetonio, hic locum habere vix potest; neque ire, sed currere vel simile quid tunc dixisset. At quum de terra ut 'effacta' agat, quam modo 'tabescere' dixit, nihil videtur convenientius, quam *ad capulum*, quod ætati vetustæ convenit. Hor. de Lyce jam vetula et effactæ formæ 4. 13. 26. 'Possent ut juvenes visere fervedi, Multo non sine risu, Delapsam in cineres facem.' *Hav.*

In hoc libro positæ sunt omnes Epicuri fortunæ, exiguæ quidem istæ, quas tamen multi olim affixerunt, et Tullius diripuit. Instaurare demum magno conatu nititur Lucretius, eo successu, quem meretur. Idem enim Epicuri opinionibus accidit quod fœtui mali staminis: copiosum licet, et

saluberrimum alimentum ingeras, debilis tamen manet, et infirmus.

A vs. 66. ad vs. 82. docet poëta motum esse, nec diffitemur; motum etiam rerum omnium e motu seminum oriri, illud quoque agnoscimus: sed dum vs. 82. pondus seminibus, et inde motum attribuit, nimium sibi

et suis atomis indulget: quis pondus omni materiæ, et quis corporibus ejusdem molis idem pondus concedat? Sensus enim et experientia reclamant. Vidit autem Epicurus lapides, ligna, cuncta denique intra mundi hujus ambitum contenta deorsum tendere; atque ideo credidit omnia ab æterno descendisse: quam opinionem qui amplectitur, næ ille erit nitidissimus de grege Epicuri philosophus. Idem enim ac si diceret, rotas, elateres, et reliqua machinæ alicujus membra id factura seorsum, quod conjunctim faciunt. Sed ut hoc quoque largiamur. Habemus tandem infinita semina per inane infinitum pari passu et æquali velocitate deorsum tendentia. In immensitate latitudinum, longitudinum, altitudinum, infinita vis innumerabilium volitat atomorum, quæ interjecto inani cohærescunt tamen inter se, et aliæ alias apprehendentes continuantur, ex quo efficiuntur hæ rerum formæ et figuræ. Unde vero aliæ alias apprehendant, cum pari velocitate omnes ferantur? viz. paullum, et quam minimum declinant, vs. 221. Sed ipsa hæc declinatio ad libidinem fingitur, (ait enim Lucretius declinare atomos sine causa, quo nihil turpius physico,) et illum motum naturalem omnium ponderum e regione inferiorem locum petentium sine causa eripuit atomis. Nec tamen id, cujus causa hæc finxerat, assecutus est: nam sive omnes atomi declinant, nullæ unquam cohærescent; sive aliæ declinant, aliæ suo nutu recte ferentur, erit hoc quasi provincias atomis dare, quæ recte, quæ oblique ferantur. Tullius primo de Finibus.

Hanc difficultatem sensit ipse Lucretius vs. 225. ubi non tam solvit, quam vi ejus succumbit oppressus et prostratus. Sed vs. 251. aliam difficultatem movet, cujus ope vim prioris effugere conatur; vel, ut sepia,

tenebras et caliginem offundit, ut difficilius inveniri et capi possit. Asserit enim sine ista seminum declinatione libertatem voluntatis, quam in omnibus animalibus sentimus, explicari non posse. Respondet Cicero lib. 1. de N. D. Hoc persæpe facitis Epicuræi, ut cum aliquid non verisimile dicatis, et reprehensionem effugere velitis, efferatis aliquid quod omnino ne fieri quidem possit: ut satius fuerit illud ipsum, de quo ambigebatur, concedere; quam tam impudenter resistere: velut Epicurus, cum videret, si atomi ferrentur in locum inferiorem suoapte pondere, nihil fore in nostra potestate, quod esset eorum motus certus et necessarius; invenit quo modo necessitatem effugeret, quod viz. Democritum fugerat: ait atomum, cum pondere et gravitate directo deorsum feratur, declinare paullum. Hoc dicere turpius est, quam illud, quod vult, non posse defendere. Et lib. de Fato: Epicurus uno tempore res duas suscipit inenodabiles, unam, ut sine causa fiat aliquid, ex quo existet ut de nihilo quippiam fiat: quod nec ipsi, nec cuicumque physico placet: alteram, ut cum duo individua per inanitatem ferantur, alterum e regione moveatur, alterum declinet. Fusi deinde hanc causam agit in eod. lib. Quæ ergo nova causa in natura est quæ declinat atomum? aut num sortiuntur inter se, quæ declinet, quæ non? aut cur minimo declinet intervallo, majore non? aut cur declinet uno minimo, non declinet duobus aut tribus? Optare hoc quidem est, non disputare; nam neque extrinsecus impulsam atomum loco moveri dicis, neque in illo inani, per quod feratur atomus, quidquam fuisse causæ cur ea non e regione ferretur, nec in ipsa atomo mutationis aliquid factum est, quamobrem naturalem sui ponderis motum non teneret. Ita cum attulisset Epicurus nullam cau-

sam quæ istam declinationem efficeret, tamen aliquid sibi dicere videtur, quum id dicat quod omnium mentes aspernentur et respuant. Ita hortos Epicuri vastat Cicero, et evertit totam illam, quæ providentiæ iniquior est, philosophiam.

Melius tamen succedit longa illa a vs. 333. ad vs. 580. disputatio de varietate figurarum quæ in seminibus invenitur; similiter illa de seminibus diversimode figuratis in unoque composito contentis, a vs. 581. ad vs. 728. Argumentum enim fabulis subinde introductis ornat, et sententiam suam variis, iisque firmissimis rationibus confirmat.

Nec ullus unquam Epicuræ philosophiæ adversarius effugiet ista argumenta, quibus a vs. 729. ad vs. 1021. demonstrat semina coloris, odoris, caloris, omnis denique qualitatis et sensus esse expertia: originem sensus ipse, fateor, non recte explicat, at sensum animalium sensilibus principiis (quod unum in hoc libro agit) minime deberi eo, quo Lucretium decuit, acumine persuadet.

Quod denique a vs. 1022. ad vs. 1103. innumerabiles mundos extruit, hoc etiam ferri potest, si aliquem architectum adhibuisset. Sed quis credit ex atomorum concursione for-

tuita hunc mundi pulcherrimum ornatum esse perfectum? An cum machinatione quadam aliquid moveri videmus, ut sphaeram, ut horas, ut alia permulta, non dubitamus quin sint opera illa rationis? cum autem impetum cæli cum admirabili celeritate moveri vertique videamus, constantissime conficientem vicissitudines anniversarias cum summa salute et conservatione rerum omnium, dubitamus quin ea non solum ratione fiant, sed etiam excellenti quadam divinaque ratione? Quod si mundos efficere potest concursus atomorum, cur porticum, cur templum, cur domum non potest, quæ sunt minus operosa, et multo quidem faciliora? Hæc Cicero, providentiæ gratissimus vindex.

Demum a vs. 1104. ad vs. 1172. mundos innumerabiles quotidie nascentes et intereuntes contemplare, et beatum te judicabis, lector, qui inter tot tantasque ruinas integer manes et illæsus. Interim ridebis lactentes istos, et senescentes mundos, modo fame enectos, modo pinguedine nimis obesos. Certo enim certius, tum perire omne Lucretii acumen cum providentiæ adversetur. Creech.

DE RERUM NATURA LIB. III.

1 *E Tenebris tantis*] Epicurum affatur, eumque, ut harum rerum inventorem, et vitæ beatæ parentem, laudat. Sic L. Torquatus libro primo de finibus, de Epicuro: 'Quem ego arbitror unum vidisse verum, maximisque erroribus (al. *terroribus*) hominum animos liberasse, et omnia tradidisse, quæ pertinerent ad bene beateque vivendum.' *E tenebris tantis*,

i. e. ex tanta rerum et causarum ignoratione. Lamb.

Tam clarum extollere] Tantam rerum obscurissimarum cognitionem expromere, tamque facilem et proclivem beate vivendi viam demonstrare. Metaphora, seu allegoria, est ab iis qui navigantibus, sublati facibus, lumen prælucent, et ubi sint, quoque cursum flectere debeant, ex aliqua spe-

cula significant. *φρυκτωρεῖν*, et *πυρσεβεῖν* dicunt Græci. Lamb. Id Græci dicunt *ἄρειν πυρσόν*; et cum quid e speculis ea ratione significabant, id *διὰ πυρσῶν*, et *παρὰ πυρσῶν* nuntiari dicebatur: Herodotus in Polymnia, et initio Calliopes. Hinc sumpta metaphora est, qua Lucretius usus. Epicurum autem alloquitur. Fab. Alloquitur autem vs. 30. Epicurum Atheniensem philosophiæ Epicuræ principem. Invenit quidem Democritus, sed ita expolivit et perfecit Epicurus, ut pater rerum et inventor a Lucretio hand absurde diceretur. Huic quidem fælix ingenium gratulatur, beneficia agnoscit quæ contulit hominibus, dum naturam rerum explicavit, et omnem de providentia opinionem et terrores inde natos dispulit: idem denique asserit, quod L. Torquatus in Ciceronis lib. 1. de Fin. Ego arbitror Epicurum unum vidisse verum, maximisque erroribus hominum animos liberasse et omnia tradidisse, quæ pertinerent ad bene beateque vivendum. Creech.

2 *Illustrans*] Qui extollit lumen proculdubio illustrat: in versu sequenti pro *gentis decus*: *gentis dux* Gassendus. Creech.

4 *Fixa pedum*] Libri scripti habent *ficta*, mendose: quod ideo notavi, ut admoneam lectorem, librarios illos veteres scribere solitos esse *c* et *s* pro *x*, ut 'fiscæ,' pro *fixa*, 'conneccæ,' pro *connexa*. Ita factum est 'ficta.' Lamb. Sic (*ficta*) omnes veteres libri; optime. Marullus et vulgati: *Fixa*. Vide Indicem. Gifan. Quidam *ἀρχαῖως ficta*, sed quod ejusdem significationis sit. Faber. Nec enim Lambinus id negare debet, quod Diomedes alique veteres grammatici asseruerunt. Creech.

5 *Non ita certandi cupidus, quam propter*] Non ita certandi cupidus, quam, &c. pro, non tam certandi cupidus, quam, &c. sic sup. 2. 1036. 'Nulli, ut opinor, ita hæc species

miranda fuisset, Quam tibi,' &c. sic enim vulgo legitur. Sed, ut ad eum locum notavi, malim omnino legi, *Nil, ut opinor. ita hæc species miranda fuisset. Quam tibi jam nemo fessus satiate videndi, Suspiciere in cæli dignatur lucida templa*: ut sit hæc sententia: Nil, ut opinor: videlicet poterat his rebus mirabilis dici, aut nil, quod gentes minus auderent credere futurum. sequitur jam *ἐπιφάνημα*: 'ita hæc species,' &c. i. e. usque adeo hæc species, i. e. hæc facies, seu hæc forma, videlicet cæli, et errantium siderum, &c. mirabilis fuisset. sequitur nunc, Quam speciem nunc nemo videndi satietate defessus, id est, cujus formæ videndæ satietate defessus nemo tibi dignatur suspicere in cælum. *tibi* dativus casus est venustatis causa positus. Sic videtur hic locus potius et legendus, et intelligendus, quam quo modo impressus est. Lamb.

6 *Quod te imitare aveo*] Ita recte libri veteres. In quodam etiam veteri: *habeo*. Gifan.

Quid enim contendat hirundo cyncis] Theocrit. *εἰδ.* 5. 41. *βάτραχος δὲ ποτ' ἀκρίδας ὥς τις ἐρλώδα*. Sic Virg. Pharm. 8. 55. 'Certant et cyncis ululæ.' verbum 'contendat' conjunxit cum dandi casu, ut Horatius Epist. ad Loll. 1. 1. 18. 'mihi contendere noli.' Lamb. Cygnorum enim cantus admirantur omnes, qui ingratam Hirundinum garrulitatem damnant. *τί σοι θέλεις ποιήσω, τί, κωτίλη κελιδών*; Anacr. Od. 12. Ita enim legendum: non *τί σοι, λάλη χελιδών*. *Κώτιλος* autem *ἀπατηλός, ἀπατεών, δόλιος, λάλος*. *Κωτίλη λαλιστάτη*. Hesych. Creech.

7 *Artubus*] Ita erat in vet. libris. Vide Indicem. Gifan. Alii, *artibus*, quod olim usurpare solebant; sed ego *ariubus* prætulerim; cum sciam ab *artes* (*τέχναι*) dici *artitos* (Horat. Od. 4. 1. 15. 'et centum puer artium'); ut 'Artitus' in Glossis Philoxeni vertitur *πάντεχνος, δαίδαλος*, sic ab *artus*

artutos, i. e. robustos vocabant. Sunt tamen quibus hæc minus certa videntur, sed nil ad Lucretium. *Faber*.

8 *Fortis Equi vis*] I. e. fortis equus: *περίφρασις*. Ennius: 'Sicut fortis equus, spacio qui sæpe supremo Vicit Olympia,' &c. profert autem hunc versum Nonius, et 'fortis' interpretatur celeris. *Lamb*.

9 *Tu pater et rerum*] Sic legendum, non *Tu pater es*. *Lamb*.

Patria] Paterna, seu patrita. Tu patrias nobis præceptiones, seu, tu patria nobis documenta præbes. *Lamb*. Modo dixerat Epicurum esse patrem et inventorem rerum. *Creech*.

10 *Tuisque ex inclute chartis*] Et ex tuis chartis. Sic 4. 827. 'validis ex apta lacertis,' et 3. 851. 'quibus e sumus uniter apti,' et item sæpe alibi. *inclute* autem habent libri scripti: quos secutus sum. Sic 1. 41. 'petens placidam Romanis, incluta, pacem.' *Lamb*.

11 *Limant*] Sic habent lib. manuscr. tralatio autem est ab iis qui ferum limant. *limant* autem, i. e. deterrunt, decerpunt, depascuntur. alii *libant*. non probo. neque me movet illud Virg. Georg. 4. 54. 'et flumina libant Summa leves.' Virgilius enim 'libari flumina' dixit: Lucretius: non 'flumina,' sed flores omneis qui sunt in saltibus floriferis. Itaque idem Virgil. eodem versu flores ab apibus non dicit 'libari,' sed 'meti:' quod tantundem fere valet, aut etiam *ὑπερβολικώτερον* est, quam Lucretianum verbum 'limare.' Sic Virg. Georg. 4. 54. 'Illæ continuo saltus, silvasque peragant, Purpureosque metunt flores.' *Lamb*. Ita Lambin. malim tamen ubique *libant*, cum aliis editoribus. *Gifan. in pr. Ed.* Ita Lambinus e Codd. Alii *libant*: quæ vox cum sequenti 'depascimur' melius convenit. *Creech*.

Libant] Ita legisse videtur Virg. Georg. 4. ac Victorin. et ita impressi, et nostri veteres. Alii: *limant*, quod

nimis durum est, et repugnat verbo, 'depascimur.' *Gif. in post. Ed.* Vide Gifanii Indicem, licet hunc locum celet. Cicero quoque 1. de Div. 'Naturale (sc. divinandi genus) quod animus arriperet, aut exciperet extrinsecus ex divinitate, unde omnes animos haustos, aut acceptos aut libatos haberemus.' *Preig*.

12 *Aurea dicta*] Jam alibi de voce 'aureus:' fortasse hoc loco respexit ad *χρυσῶ ἐπη* Pythagoræ. *Faber*.

14 *Ratio*] Philosophia, secta tua. *Faber*.

Vociferari] *Βοῶν*. Horat. Epist. 1. 17. 48. 'Clamat, victum date.' iterum Lucretius sup. 1. 732. 'Carmina quin etiam divini pectoris ejus Vociferantur, et exponunt præclara reperta.' *Lamb*.

15 *Naturam rerum haud divina*] Sustulerant negationem Christiani homines, non ferentes scilicet sententiam falsam et impiam. Recte. sed Lucretium aliud fecerant loquentem, quam sentiat. Lucretius enim et Epicurei omnes volunt, hanc rerum naturam non a mente aut providentia divina esse creatam, sed ex fortuito atomorum concursu natam. Negandi igitur particulam restituimus ex codice Donati Jannocti Florentini, typis impresso quidem illo, sed ad manuscriptum emendato: ad cujus oram ipsius manu hæc negatio erat adscripta. Sed quid si legamus, eadem sententia, *Divum sine mente coortam?* ut suspicemur ex *divum sine*; factum esse *divina*. *Lamb*. *Haud* abest ab omnibus veteribus libris, et vulgatis plerisque. *Gifan*. *Haud* abest ab omnibus libris, sed restituit, sententia ipsa postulante, Lambinus: conjicit etiam legendum *Divum sine*. pro *Coortam* mox alii *coactum* malunt; quidam etiam libri *creatum* exhibent. *Creech*.

Coortam] Tres libri veteres habent *coartam*: unde possit quis conjicere, legendum *coactam*. Quod si placebit,

'coactam' interpretabor, concretam, collectam. In nonnullis aliis libris reperi *creatam*. *Lamb*. Recte Lambinus. Simile quid admisere, qui contra mentem Poëtæ, pro vera lectione: *quod sæpe nocentis Præterit*, sup. 2. 1103. Joh. Bapt. Pio suppeditarunt: *quod sæpe nocentis Perterit*. *Preig*.

17 *Discedunt*] Dissipantur et disperantur: vel dividuntur et hiant, ut apud M. Tull. Off. 3. 'Cum terra discessisset magnis quibusdam imbribus,' et Virg. Æn. 9. 20. 'video medium discedere cælum.' *Lamb*. Longe latiora, ampliora, fiunt; animus fines nullos habet, quos intra coërceatur, ut antea. *Faber*. Melius vero Lambinus: dividuntur et hiant. Perdiducta enim et hiantia mundi mœnia in magnum inane prospicit. M. Tull. et Virgilius in locis a *Lamb*. citatis. *Creech*.

Geri res] A natura rerum, sed fortasse *geni* etiam hic legendum. *geni* autem valet *gigni*, ut sæpe diximus. Verum tamen *geri* hoc loco videtur esse ferendum, atque adeo retinendum. *Lamb*. Ita (*geri*) omnes veteres codd. Dicit, mœnibus mundi disparatis, videre se et quæ apud Superos, et quæ apud Inferos geruntur. *Gif*. Atque ex hoc loco apparet meliorem Gifanii (quod raro fit) quam Lambini esse causam, qui perpetuo invicem litigant, ntrum *geri* an *geni* sit scribendum; quorum prius Lucretio placuisse, vel hinc discimus. *Hav*.

18 *Apparet divum numen*] Sed cur apparet divum numen? Videlicet quæ ante Epicurum vulgus philosophorum sentiebat, ita ab eorum natura aliena erant, nihil ut de iis certi haberetur; at nunc apparent, &c. fortasse etiam non minus recte dixeris, apparet numen deorum quietum, (sequitur enim, 'sedesque quietæ,') ita ut ab iis nil mali quidquam metuendum sit; cum jam molesta illa odiosaque providentia remota sit. Ceterum 4. illi ver-

sus, qui hunc sequuntur, ex Homero adumbrati sunt; quod si Turnebus non annotasset, alii annotare possent. *Fab*. Frigidus vero istas observationes respuit poëta: *Apparet Divum Numen*, quoniam per hiantia mundi mœnia in immensum inane prospiciens non minus Deos, quam cæteras res vidit: vs. 25. 'Nusquam apparent Acherusia templa.' *Creech*. Virgiliana et hujus versus imitatio exstat Æn. 2. 621. 'Apparent diræ facies, inimicaque Trojæ Numina magna Deum.' *Hav*.

19 *Quas neque concutiunt*] Adrianus Turnebus, collega meus, vir doctissimus, indicavit mihi, hos quattuor versus, qui deinceps sequuntur, ex Homero esse expressos. versus autem Homeri sunt 'Ὀδυσσ. ζ. 42. Ὀδὺν μὲν δ', ὅθι φασὶ θεῶν ἔδος ἀσφαλὲς αἰεὶ | ἔμμεναι, οὗτ' ἀνέμοισι τινάσσεται, οὗτε πότ' ὄμβρῳ δέχεται, οὗτε χιὼν ἐπιπίπτει· ἀλλὰ μάλ' αἶθρη Πέπταται ἀννέφελος, λευκή δ' ἐπιδέδρομεν ἀγλή.' quos profert Arist. lib. de Mundo, cap. 6. *Lamb*.

21 *Semperque innubilis æther*] Sic habent omnes fere vulgati: quibuscum consentiunt manuscripti. Bertin. et Memm. alii, *Semper sine nubibus æther*. Homer. ἀννέφελος. *Lamb*. Ita quidam veteres codd. In aliis veteribus: *semper sine nubibus*. Fortasse: *semper innubilis*. *Gifan*. Quidam Codd. *sine nubibus*, melius tamen *innubilis* leg. dum Homerus, e quo hi quatuor versus desumpti sunt, utitur voce ἀννέφελος, Odyss. 2. 45. *Creech*.

22 *Integit*] Sic legendum, non *integer*; et ita habent lib. manuscr. Utitur eodem verbo sup. 1. 406. 'Naribus inveniunt intactas frunde quietis,' et Catull. ad Lesbiam: 'gemina integuntur Lumina nocte,' ubi tamen vulgo legitur, *gemina teguntur*: ut 'gemina' cohæreat cum voce 'nocte.' *Lamb*.

Et large diffuso lumine ridet] Virg. Ecl. 5. 56. 'Candidus insuetum miratur lumen Olympi Sub pedibusque videt cælos et sidera Daphnis.' Lu-

canus de Pompeio post fata inter Semideos recepto 9. 11. 'Illic postquam se lumine vero Implevit, stellasque vagas miratur, et astra Fixa polis, vidit quanta sub nocte jaceret Nostra dies.' Uterque vero agit de loco Dæmonibus seu Semideis adsignato, 'Quodque patet terras inter lunæque meatus,' ut ibid. Lucan. vs. 6. at perspicaciores oculos agnoscit Lucretius, qui per omnes cælos ad inane usque ferantur. *Hav.*

Ridit] Sic vet. libri. Marullus et vulgati: *ridet*. *Gifan.*

23 *Omnia suppeditat*] Subandi, 'illis,' scilicet Diis. Illud autem 'animi pacem' ad avertendam opinionem de providentia. *Faber.* Diis viz. sic 1. 66. 'Ipsa suis polleus opibus, nil indiga nostri.' *Creech.*

24 *Delibrat*] Sic videtur legendum, repugnantibus lib. omn. Adjuvant hanc scripturam libri vet. aliquot, qui habent *deliberare*. 'Delibrare' autem valet decorticare, et per translationem, extenuare, ac deminuere. utiturque eodem verbo inf. eod. lib. 1100. 'Nec prorsum, vitam ducendo, demimus hilum Tempore de mortis, nec delibrare valemus,' &c. et 6. 69. 'Delibrata Deum per te tibi nomina sancta Sæpe aderunt,' sic enim legunt docti quidam, non *Delibata*. *Lamb.*

Delibat] Ita omnes veteres libri. *Lambinus*: *delibrat*; male. Vide *Ind. Gifan.* Al. *delibat*, melius multo. *Faber.* Quasi decorticat, et extenuat: *Lambinus*: Alii *delibat*, quos sequor. *Creech.*

25 *Nusquam apparent Acherusia templa*] Nulla enim sunt, si mortales animi hominum habeantur; quod Lucretius asserebat. *Faber.*

26 *Nec tellus obstat*] Ratio enim obstantia omnia pervadit. *Faber.*

Quin omnia dispiciantur] Sic habent libri manuscripti, non *despiciantur*. *Lamb.* *Despiciantur*, quod *Pio* acceptum referunt *Var.* *Lectt.* sane quam

elegantissimum est et huic loco aptissimum; adeoque immerito neglectum videri possit. Loquitur enim de iis, quæ infra nos, sub pedibus nostris, ubique per inane, ut non sine emphasi loquitur, geruntur; ut ea non tam dispicere atque curare, quam excelsa quadam sede, et voluptatis gratia, despiciere liceat. Statius ad ejusdem sectæ, ejusdem horti, ejusdem gregis hominem: 'Celsa tu mentis ab arce Despicias errantes,' &c. in *Sylvis*. Vide *Senecæ* illam *ἐκστασις*, si ita loqui liceat. Qua similiter fere 'terrarum orbem superne despiciere' sese fingit. in *Nat.* Quæst. in proæmio libri primi. *Preig.*

27 *Per inane geruntur*] A natura rerum administrantur atque aguntur. Sed si legamus *genuntur*, interpretabimur, ut ante, gignuntur, creantur ab eadem natura, rerum creatrice et perfectrice. Omnino *geruntur* ferri hoc loco potest. *Lamb.*

28 *His tibi me rebus*] Sic legendum, et ita habet cod. *Florent.* tibi autem venustatis gratia positum est, ut apud *M. Tull.* lib. 2. offic. 'Ecce tibi qui rex populi Romani esse concupierit,' et apud *Terent.* *Phorm.* 5. 8. 21. 'Qui mihi ubi ad uxores ventum est, tum fiunt senes,' et iterum apud *Lucret.* hoc eod. lib. 178. 'Is tibi nunc animus quali sit corpore,' &c. Idem 2. 2036. 'Quam tibi jam nemo fessus satiate videndi, Suspiciere in cæli dign. luc. templa.' *Lamb.*

His ubi me rebus] Ita veteres omnes. *Marullus*: *tibi*; et sic vulgati alii; male. Vide *Ind. Gifan.* Istud 'tibi,' ut *σοι*, σὲ, me, te, passim apud Græcos, passim apud Latinos, *παρέλκον* est. *Faber.* *Lucret.* 2. 137. 'Quum tibi jam nemo fessus satiate videndi,' &c. *His ubi* *Gifanius*: et interpretatur 'ubi' in qua re, in qua ratione, præceptis, via, philosophia. Imperite. *Fayus* vero: *ubi*, postquam, cum, quoniam, relative ad vocem 'quoniam' vs. 31. *Lambinus* legit *tibi*: supp. fa-

teor. Quæ demonstrant sacrificulum istum ne legere quidem *Lambinum* potuisse. *Creech.* *Gif.* ubi, relative nimirum; atque ita in altera demum editione. Sed quis non videt, istiusmodi relativum prorsus excludi per voces 'His rebus,' quæ hæc ad proximæ præcedentia ita jam alligant, ut nihil opus sit aliqua voce relativa. 'Tibi' eleganter, et suo more dixit, exempla passim obvia. Quam facile autem 'tibi' in 'ubi' et vice versa transeat, dicere nihil attinet. *Preig.*

29 *Percipit*] Occupat, pervadit. Sic loquitur *Plautus* *Amphit.* 5. 1. 66. 'Nam mihi horror membra misero percipit dictis tuis.' Iterum *Lucretius* infra, 80. 'vitæ Percipit humanos odium,' &c. ad quem locum plura. *Lamb.*

Percipit] Ita in Veteribus quibusdam; quod rectius videtur. In aliis: *percipit*, etiam recte. *Gif.*

Percipit] Penetrat, subit, &c. Ita alibi noster, *Plautus* et *Virgilius*. Intimæ significationis vox est. *Fab.* Alii *Percipit*. Quidam legunt *Quod sit Natura tuu vi Tum manifesta patens ex omni parte retorta*. 'Retorta' autem est evoluta, quæ prius quasi contorta, et involuta videbatur. *Creech.* *Πάντα γυμνά καὶ τετραχλησμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς*. ut loqueretur *Paulus* ad *Hebr.* 4. 13. *Hav.*

Horror] *Κατάπληξις*, ingens admiratio, θάμβος: vel dic proprie *φρίκη*, τρόμος, tremor. *Lamb.*

30 *Patet*] Quidam, *pates*, ad naturam conversa oratione; male: nempe metuebant, ne ob syllabæ modulum rueret versus. *Faber.*

Retecta] Sic legendum, non *relecta* es. *Epicurum* enim alloquitur. Præterea patet reposui, neque quenquam movere debet syllaba posterior brevis, ut sæpe ostendimus. Non displicet tamen mihi scriptura illa, *Tam manifesta patens ex omni parte relecta est*. Sed hæc, meo iudicio, vera est, et germana. sic 2. 27. 'Nec domus

argento fulget, auroque renidet,' &c. transit jam ad disputationem de animæ atque animi natura. *Lamb.*

Retorta] Sic ex veteri quodam malim. In aliis, ut in vulgatis: *relecta*. *Gifan.*

Est] Male, contra veteres libros, *Lambinus*: es. Nam totus sermo est ad *Epicurum*. *Gifan.*

31 *Docui*] In 1. et 2. *Faber.* In primo et sec. lib. multa de seminibus ipsis, de eorum figuris et motibus: jam vs. 10. accuratam de anima disputationem promittit, ut homines metu mortis, et pœnarum post mortem liberaret. *Creech.*

Exordia] *Atomi*: quas tamen nunquam nominavit *Lucret.* *Manilius* autem individua principia vocavit, &c. lib. 1. pag. 5. 'Sive individuis, in idem reditura, soluta Principiis natura manet post sæcula mille, Et pæne ex nihilo sumptum est, nihilumque futurum, Cæcæque materies cælum perfecit et orbem.' *Faber.*

32 *Qualia*] De magnitudine, soliditate, &c. jam supra. *Faber.*

33 *Alterno percita motu*] *Ἀλλήλοσυπία* nominat *Epicurus*, i. e. mutuam plagam, seu alternam et mutuam verberationem. quidam tamen hoc loco legunt, *æterno percita motu*; quo modo sup. 2. 986. 'Multimodis volitent, æterno percita motu.' al. *aiterno*: quod idem valet. *ai* enim diphthongus fuit antiqua pro *æ*, ut sup. diximus ad lib. 1. ex qua 'musai,' 'aulai,' 'terrai,' et simil. pro *musæ*, *aulæ*, *terræ*, &c. *Lamb.*

Aiterno] Ita veterum more scriptum olim fuisse puto: ex eoque postea (ut sæpe i in l, et contra, commutarunt librarii) factum, *alterno*. Vide inf. 4. 28. ubi hi versus repetuntur. Ibi diserte est: *aiterno*. *Gifan.*

Alterno motu] Notum quid sit; quidam tamen *aiterno*; quod ob motum ingenitum atomorum damnari non potest. *Fab.* Leg. *aiterno*: quomo-

do enim semina *alterno* motu percita 'sponte sua' volitarent? 2. 1054. et 4. 28. ubi hi versus repetuntur. *Creech*. Marg. nost. *alterno*, quod et in Fabri edit. hoc loco habet, Ms. auctoritate fulcit. Additque V. *alterna*. Vossii, credo, auctoritate. Sic et 4. 27. Fabri contextus habet *æterno*, noster in marg. rursus *alterno*. Ego *æterno* recte se habere arbitror, cum hoc tum illo loco. Lambinus, si uspiam, hic friget. *Preig*.

35 *Secundum*] Post, ἐπομένως τοῦτοίς, ἐξῆς. *Faber*.

Animi atque animæ] Anima, animus, et mens differunt, et sede et facultate, uti mox apparebit, et jam dictum. *Faber*.

36 *Claranda*] Usus et Horat. sed pro, illustrem efficere, claritudinem asserre. *Faber*. 4. 779. 'Multaque in his rebus quærantur, multaque nobis Clarandum est.' *Creech*.

37 *Acheruntis*] Sic habent lib. manuscr. et metus inferorum (inquit) ex animo ejiciendus est funditus. *Lamb*. Ex hac itaque schola (notante Turneb. Adv. 21. 10.) Virgillii illa Geo. 2. 491. 'Atque metus omnes et inexorabile fatum Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis avari.' Ad quem locum etiam hosce Lucretii versus citans Philargyrius, hæc ita dici notat, 'quia philosophiæ cognitione, et mortis metum, et inferos, quibus voluptas humana inquinaretur, domari et tolli credebant.' *Hav*.

39 *Omnia suffundens mortis nigrore*] Quibus nemo unquam aliquid venustius: omnia quæcunque alii protulerunt exentias, nunquam pulchrior imago. *Creech*.

41 *Nam quod sæpe homines, &c.*] Dicat forsitan aliquis, idem alios philosophos præstitisse quod Lucretius promittit, nec solum Epicurum metum istum Acheruntis præcipitem egisse, cum plurimi docuerint animas interire, nullasque post mortem pænas timendas esse; Empedocles v.

g. dixit animam esse cordi suffusum sanguinem: atque ideo Epicurum non tantas mereri laudes, nec Lucretium majus beneficium conferre mortalibus, quam alii olim contulerint. Respondet poeta vs. 14. omnes istos philosophos fortia quidem verba loqui, sed mortem timere æque ac vulgus hominum; inter dolores, infamiam, angustias vitam tolerant: et cum periculis, morbis, &c. premantur, nunquam invenies magis humiles animos aut superstitioni magis obnoxios. *Creech*. Ad hunc locum faciunt versus Mæcenatis apud Senecam; 'Debilem facito,' &c. *Faber*. in *Not*.

Nam quod sæpe homines morbos magis esse timendos, Infamenque ferunt vitam, quam Tartara lethi, Et se scire animi naturam sanguinis esse, Nec prorsum quidquam nostræ rationis egere] Ex istis quatuor vs. posteriores duos arbitror deleri oportere. Primum nihil opus illis est; dein, quænam isthæc Latinitas, 'Natura animi est sanguinis?' Video quid velit; sed barbarus sit et plane ἀμύστος qui ita loquatur. Ille autem vs. 'Nec prorsum quidquam nostræ rationis egere,' quid boni tandem habet? Hinc discimus rem profecto mirabilem, bellam, et elegantiam Lucretianam, scilicet! animum nostrum non egere nostra ratione. Qui hæc amant, faciat Deus ut ne unquam nostra ament. *Faber*. Duos hosce vs. delet *Faber*; quia primum nihil opus illis est, dein quænam isthæc Latinitas, 'Natura animi est sanguinis?' iste autem versus 'Nec prorsum quidquam nostræ rationis egere,' quid boni tandem habet? Hinc discimus rem profecto mirabilem, bellam, et elegantiam Lucretianam! viz. Animum nostrum non egere nostra ratione. Admirabilem profecto rem! quasi ratio apud Lucretium non sit philosophia, et vox ista 'se' in priori versu cum 'egere' in hoc vs. minus conveniat. Leg. autem *Et se scire ani-*

mi naturam sanguini inesse. Et tum sententiam Empedoclis, qui dixit animum esse cordi suffusum sanguinem, Cic. 1. Tusc. Quæst. non inepte adumbratam assero. Quis etiam nescit Lucretium, licet carmina Empedoclis admiratus sit, opinioniones tamen illius ubique convelere? *Creech*. Pro animi marg. noster habet *animæ*. pro *prorsum*, *prorsum*. Quorum illud quidem consideratu dignum non opus est. Hoc dictum scriptumque ut 'suum,' 'deum' alibi. Contra Fabrum autem in hunc modum disserit: 'Nempe quia putabant naturam animi sequi temperamentum sanguinis. sic sensere Aristoteles et complures alii. Vide Galeni scriptum de hac re. Dicebant itaque illi, quos hic indicat Lucretius, nos non debere affici terrore mortis, quia talis sensus proveniata temperamento sanguinis. Illum itaque non curare rationes animi, utpote quæ e sanguinis vitio oriuntur, non ex ipso animo aut rei veritate. Vide Etym. M. voce αἷμα Adde Thom. Canteri Var. Lect. lib. 1. cap. 5.' *Preig*.

44 *Vetiti, si fert ita fera voluntas*] Ita ex veteribus libris. Vulgati: *venti*. Et forte: *vetitum laudi*, *Fera vetito* respondet. optime. Ex numero mendum. *Gifan*.

Venti] Inanis gloriæ et ostentationis causa. Mendose legitur in quibusdam libris, *vetiti*: quod quidam secuti sunt: iidemque (quod non risu, sed flagris dignum est) pro *si fert ita forte voluntas*, aut, ut alii libri habent, *voluptas*, scripserunt, *si fert ita fera voluntas*. quid huic homini facias? *Lamb*. Glorior, fumi. Græci etiam in ea notione κένρον dicunt. Vide Peregrin. Luciani. *Faber*. *Sera voluntas* Palmerii non est nauci. Scribendum vero: *Hæc, licet advortas animum, magis omnia laudis Aut etiam vetiti, si fert ita forte voluntas, Jactari caussa, quam quod res ipsa pro-*

betur. In antiquissimis membranis Vossianis est *forte*, ut recte Lambinus. *Fera* viri cætera doctissimi monstrum est ad barbariem relegandum. Pro *hinc*, quod est vulgo, etiam legimus *hæc*. Utrumque sententia necessarium facit. Ait metum Acheruntis non posse melius præcipitem agi quam per Epicuri philosophiam. Nam quod inveniuntur viri quidam, ut videtur, animosi, qui sæpe dicant morbos et infamem vitam morte magis esse metuenda, et nosse se naturam animi totam esse sanguinis, neque egere ad hoc dogmatum Epicureorum: hæc omnia scias licet jactari magis ostentationis caussa, aut si revera ita volunt sentiuntque, si mortem præ morbis aut turpitudine expetunt, faciunt id magis quia non aliter possunt, quia illa, quæ spernunt, vetita sunt illis, quam quod ratione rem habeant probatam. Etenim illi ipsi extorres patria et a conspectu hominum procul acti, omnibus denique ærumnis adfecti, si licet, tamen vivunt, &c. *Gronov. Obs. Lib. Novo*, 4. 12. Atqui utraque lectio suum habet acumen et defendi potest. *Vetiti* si malis, juxta illud Medæ apud Ov. Met. 7. 19. erit explicandum: 'Aliudque Cupido, Mens aliud suadet. Video meliora, proboque, Deteriora sequor.' 'Venti' atque 'laudis' causa aliquid illi faciunt, quorum alii videri tantum, alii esse laudabiles volunt; quomodo Archiam poetam, teste Cicerone pro Arch. cap. 3. 'non solum colebant, qui aliquid percipere atque audire studebant, verum etiam si qui forte simulabant.' 'Ventosos' dixere Horatius, Ovidius, alique inflatos superbia; sed 'ventus' pro inani gloriola minus usitatum. Invenies tamen apud Persium Sat. 3. 27. 'Hoc satis an deceat pulmonem rumpere ventis, Stemmata quod Tuscorum millesime ducis.' *Hav*. Placet altera lectio *vetiti*; nam 'laus' et 'vetitum,' multo concinnius sibi op-

ponuntur, quam 'laus' et 'ventus.' Et credibile est, τὸ 'vetitum,' absolute ita dictum imperitorum auribus oculisque potius, quam τὸ 'ventus' pro inani gloria, similiterve sumptum officisse; cum tamen eodem modo, et forte ad imitationem huius loci, locutus sit Claudianus in Eutrop. 2. 52. 'Nititur in vetitum: damni secunda libido.' Accedit quod et sequens hemistichium, nescio quomodo, multo opportunius nobis oggeratur, quasi boni ominis causa. Non ita dissimili ratione ab illo Homero, qui Jovis voluntatem post male ominata illa primorum 5. versum Iliados suæ, commemorat his verbis: Διὸς δ' ἐτελέετο βουλή. Preig.

Voluntas] In aliis libris nonnullis scriptum et impressum est, *voluptas*. Lamb. In Mss. quibusdam *fera voluntas*: in aliis, *fera voluptas*. Sed quia τὸ 'fera' priorem syllabam brevem habet, existimo esse glossemam vocis alicujus, quæ hinc exciderit. Ea autem esse nulla alia potest quam 'dira'; 'Dirus' enim non est, quod vulgo putant, deorum ira immissus, cum e Græco δεινός natus sit. Ita Lucretius 4. 1039. de impetu sævientis et impotentis amoris dixit, 'Inritata tument loca semine, fitque voluntas Ejicere id, quo se contendit dira libido.' et expresse magis post paulo scripsit, 1083. 'Unaque res hæc est, cujus, quam plura habemus Tam magis ardescit dira cuppedine pectus' Quod et Virg. in se se transtulit 9. 185. 'An sua cunque Deus fit dira cupido.' Sic alibi in Æn. 8. 349. de Capitolio loquens, 'Jam tum religio pavidos terrebat agrestes Dira loci.' Ad hunc modum 'diritas morum,' in Tiberin Suetonii, δεινότης erat et asperitas; quod ex Cicerone firmari potest, qui fratres illos Terentianos comparans, ait, in altero esse 'diritatem,' in altero 'comitatem.' Ita denique, (nam alia proferre haud lubet) 'dirus hydrops,' apud Horatium

sumi debet. *Faber*. Quidam *fera voluntas*: unde Palmerius *sera voluntas* i. e. stulta, sinistra, turpis: Gifanius *fera* retinet, de metro minime sollicitus: *dira* scribit *Faber*: dum alii corde reponunt ex Virg. Æn. 6. 675. 'Si fert ita corde voluntas.' An vero hæc verba illos spectent qui laudem istam aut auram popularem ambiunt, an subjungenda sint *Hinc licet advertas animum*: alii disputent. *Creech*. Emendandum est: *sera voluntas*. Nam *fera* numeri etiam respuunt: quomodo tamen est in vet. cod. Et 'voluntas sera' est sinistra, stulta, inutilis. Sic 'sera arva,' 2. 1161, tristitia ac laboriosa et gravia sunt. Ita interpretatur Servius Æn. 5. 524. 'Seraque terrifici cecinerunt omnia (Al. omina) vates.' Addit ex Hist. Salust. 'Serum bellum in angustiis futurum.' Et Æn. 6. 569. 'Distulit in seram commissa piacula pœna (Al. mortem.)' Qualiter item Propertius 2. 7. 25. 'Sed postquam sera captiva est reddita pœna.' Sed et Lucr. 2. 1162. 'sera arva,' quod tarde ægreque fructum ferant. *Palm.* in spicil. tom. 4. Fac. Crit. pag. 870. et seqq. *Turneb.* Adv. 36. 17. 'Versus ille Maronis, inquit, videtur refragari rerum eventui, et cum poetæ sententia pugnare 5. 524. 'Seraque terrifici cecinerunt omina vates.' Nam mox incensa classe, illius diri portenti fides repræsentata est. Sed videtur 'serum' non hic tardum significare, sed durum, ac videtur ex eo male ominosum esse, quod sera omina et tarda, prosperos non habeant successus, quæ erat causa ut postridianos dies aversarentur, neque his quicquam inciperent. Postridie enim quod incipitur, mature non inchoatur, nec tempestive. Itaque in nomine ipso, obscænum inest, et inauspicatum omen. Sed etiam 'seri ominis' significationem explicavit Servius, in hunc Maronis locum 'Seraque culminibus ferali carmine bubo.' In Ma-

rone, 4. 462. etiam legit Nonius, si codices ejus maculosi non sunt. Ita bubo erit vel noctu canens, vel inauspicatus.' *Preig*.

47 *Jactari*] Dicit Virg. Æn. 1. 106. 'talìa jactanti.' Salust. 'Jacit,' i. e. dicit, in Jugurthino. *Faber*.

Quam quod res] Quam quod ita sentiant. Ab his non admodum abhorrent, quæ sunt apud Aristotelem libro primo Elenchorum: Οὐ γὰρ ταῦτα βούλονται τε καὶ φασίν. ἀλλὰ λέγουσι μὲν τοὺς εὐσχημονεσάτους τῶν λόγων, βούλονται δὲ τὰ φαινόμενα λυσίτελεῖν οἷον τεθνάναι καλῶς μᾶλλον, ἢ ζῆν ἡδέως φασὶ δεῖν καὶ πένεσθαι δικαίως μᾶλλον, ἢ πλουτεῖν αἰσχροῦς. βούλονται δὲ πάντα τὰ. i. e. 'Non enim eadem et volunt, et dicunt homines: sed loquuntur verba quidem honestissima et speciosissima, volunt autem ea quæ expedire videntur, exempli causa: honeste mori potius, quam jucunde vivere dicunt oportere: et paupertatem justam divitiis turpiter partis dicunt esse anteponendam: sed contraria volunt.' *Lamb.*

48 *Extorres iidem*] Exules. *Lamb.* Quasi diceret, ventosam illam gloriosam frigidam perfundens. Si ex animo dicant infamiam magis metuendam quam mortem esse, quid igitur causæ est, cur exilio multati, et probris scædati, vivant tamen: moriantur, per me licet; jam tempus est: infamia enim et dedecore flagrant. *Faber*.

50 *Omnes ærumnis adfecti*] Quidam libri habent *adfecti*; quam scripturam probo. *Lamb.*

Adfecti] Veteres quidam: *adfecti*. *Gif.*

51 *Parentant*] Justa persolvunt parentibus mortuis, aut aliis, quos æque caros habent. Auctor vocabularii Latinogræci. 'Parentat,' inquit, ἀποκαίει, seu ἀποκαίει νεκροῖς νεκρόσια. *Lamb.* Mortuis sacra faciunt, quo illos sibi propitios habeant. Unde hoc? inquit: ex mortis formidine. Et tamen qui hæc faciunt, turpem famam aie-

bant multo minus formidari debere, quam vanilla mortis terriculamenta. Itaque nugæ, fumi, quidquid isti gloriosuli vulgo prædicant. *Faber*. Mortuis sacra faciunt, ideoque animas post mortem superesse credunt: itaque nugæ, fumi, quicquid isti gloriosuli vulgo prædicant. Quid enim verba audimus, cum facta videamus? *Creech*.

52 *Et nigras mactant*] *Mactant*, i. e. immolant. Sic Nonius: 'nigras autem pecudes Diis manibus et mortuis immolabant antiqui.' Virg. 6. 153. 'Duc nigras pecudes: ea prima piacula sunt.' *Lamb.*

Et manibus divi, &c.] Sic legendum, et ita Nonius. cum quo faciunt libri manuscripti. nam vulgati habent, *quas manibus*. Manes autem, ut scriptum est in vocabulario Latinogræco, δαίμονες χθόνιοι, h. e. 'dii terrestres,' seu 'dii inferi.' *Lamb.*

53 *Inferias*] 'Inferiæ, sacrificia, quæ diis manibus inferebant,' inquit Fest. Auctor vocabularii Latinogræci, 'Inferiæ,' inquit, χοαί. χοαί autem, i. e. 'libamina.' *Lamb.*

Multoque in rebus acerbis Acris advert. &c.] Hoc ex Tito Livio multis locis intelligere licet. *Lamb.* Quod neutiquam facerent, si mortem minime metuendam crederent. *Fab.*

55 *Hominem spectare*] Sic habent libri manuscr. quos nunc sequor. Nam vulgati habent *homines*, et sequ. versu, *qui sint*. *Lamb.* Sic (*hominem*) omnes veteres libri; recte: ut sit mutatio numeri. Quidam tamen: *homines*; et mox: *qui sint*. *Gifan.* Alios philosophos, quos tanquam Epicuri æmulos sectatores sui prædicabant, rejecit, quoniam illorum dogmata metum mortis non penitus abstulerant. Deinde 4. vss. addit minime credendum esse istis, qui lætis rebus florentes magnifice loquuntur, spectandi autem sunt homines periculis cincti et miseriis oppressi, si tum se fortes præsent, tum faten-

dum est illis philosophiam profuisse. Creech.

58 *Ejiciuntur*] *Eliciuntur* habent omnes libri manuscr. et vulg. quod si probemus, interpretabimur 'exprimuntur.' Sed existimant tamen docti legendum *ejiciuntur*, ut intelligamus, homines ipsos in rebus adversis veras voces ejicere, id est, mittere. et ita amicus meus putat legendum in oratione pro M. Caelio, 'Nonne ipsam domum metuet, ne quam vocem ejiciat?' ubi vulgo legitur *eliciat*. Cui propemodum nunc assentior, quamvis olim dissenserim. Sed si mutatio consilii est inconstantia, ut non est; et si in toto vitæ statu licet interdum, temporibus postulantibus, sententiam mutare: quanto magis in iis quæ ad studia litterarum pertinent? ego igitur et in hac tertia editione *ejiciuntur* edendum curavi, et item in secunda, cum in prima *eliciuntur* editum esset. neque hic me movent libri veteres. Scio enim in eis sæpenumero i pro l, et l pro i scriptum reperiri. Lamb. Ita (*ejiciuntur*) posui. Vide Indicem. In libris, tamen: *Eliciuntur*. Gifan. Sic 'jacere,' 'rejectare,' et 'mittere' vocem, Lucretius. Alii tamen e Codd. *Eliciuntur*. Creech. Marg. noster sive Vossius ille, sive Beverlandus, ex Mss. *Elicitur eripitur persona manare*. Quo et confirmatur omnium, quos quidem Lambinus viderat, Mss. torum lectio. Addit Ovidii locum, 'Voce mea voces eliciente Dei.' Preig. Adde Clandian. in Ruf. 3. 56. 'Justitia insultat, vitiisque a stirpe recisis, Elicit oppressas tenebroso carcere leges:' hic 'eliceret' est evocare, protrahere in lucem; sic idem Carm. 17. 190. 'Tu prima hominem sylvestribus antris Elicis.' Hav.

59 *Denique avarities*] Versus, qui mox legentur, ab homine rerum Ethicorum perito non possunt satis legi, relegi, tanta in iis vis boni reperitur.

Certum enim est mortis formidinem probri, dedecoris, perfidiæ, crudelitatis, invidiæ, desperationis, &c. fontem esse. Faber. Et hinc oritur magna Epicuri gloria, qui præceptis suis metum mortis, e quo tot mala fluunt et derivantur, fugat. Creech.

60 *Transcendere fineis*] *ὑπερβαλεῖν τοὺς ὅρους τοῦ δούλου*. Lamb.

61 *Et interdum socios, &c.*] Et cogunt eos præbentis se socios, ac ministros, seu adjutores scelerum, niti summo labore emergere, i. e. ex humili loco et rebus angustis evadere, et pervenire ad magnas opes. Lamb.

62 *Præstante labore*] In quibusdam libris scriptum est *perstante*: quod si probabimus, perstantem laborem interpretabimur, assiduum, et improbum, et pertinacem. Ego nihil mutavi. Lamb.

Præstante] Ita et supra, lib. 2. vers. 12. Quidam tamen libri: *perstante*. Gifan. Sic lib. 2. v. 12. Alii Codd. *perstante*; i. e. assiduo, improbo et pertinaci. Creech. Mart. 7. Epigr. 43. 'Primum est, ut præstes, si quid te Cinna rogabo Illud deinde sequens, ut cito Cinna neges. Dili-go præstantem, non odi Cinna negantem Sed tu nec præstas, nec cito Cinna negas.' Is. Voss.

64 *Non minimam partem*] I. e. non minima ex parte, sic enim loquuntur alii boni scriptores. Cæs. lib. 4. de Bell. Gall.: 'Neque multum frumento, sed maximam partem lacte atque pecore vivunt.' M. Tull. Orat. perf. 'Magnam partem ex jambis nostra constat oratio.' Idem Offic. lib. 1. 'Maximam autem partem ad injuriam faciendam aggrediuntur nonnulli, ut adipiscantur ea quæ concupiverunt.' iterum sic Lucr. 6. 1247. 'Inde bonam partem in lectum mærore dabantur.' al. in letum. Lamb. *Non minimam partem* i. e. Kard. Fab.

65 *Turpis enim fama, &c.*] Secutus

sum in hoc versu codices vulgatos potius, quam manuscr. nam cum ita habent manuscr. *Turpis enim ferme contemptus, &c.* vulgati autem sic, *Turpis enim famæ contemptus, &c.* hanc vulgatam leviter immutavi, et ex *famæ*, feci *fama*, &c. et cujus lectionis hæc sententia est: *Turpis enim 'fama,'* i. e. infamia, seu ignominia, et 'contemptus,' i. e. ὀλιγαρία, vel καταφρόνησις, et acris egestas, hæc videntur esse a dulci vita remota. turpis fama et contemptus pro uno videntur esse posita. Nam quamquam inter se differant, in eo tamen certe similia sunt, quod honori opponuntur. scripturam autem, quæ reperitur in libris calamo exaratis, ut probarem, a me impetrare non potui: quamvis sciam, eam ita explanari posse: 'Turpis contemptus,' i. e. vita obscura, et honoris expers, atque adeo infamis, et acris egestas, 'ferme,' i. e. propemodum, videntur esse remota a vita beata, et mortis instar. Nam illud 'ferme' non mihi videtur apte hoc loco positum. Itaque vulgatorum codicum lectionem manuscriptorum scripturæ anteposui. Reperitur et hæc alia scriptura: *Turpis enim formæ, seu formæ contemptus, &c.* quam etiam mendosam arbitror; ex qua quidam faciunt, *Turpis enim forma, et contemptus, &c.* Verum neque hæc lectio mihi probatur. 'Turpis fama' autem ita dictum a Lucretio est, ut 'turpis existimatio' a M. Tull. Orat. pro Cæcina. Jam vero etiam Epicuri præceptum fuit: εὐδοξίας ἐπὶ τοσοῦτον προνοεῖσθαι, ἐφ' ὅσον μὴ καταφρονεῖσθαι: i. e. 'bonæ famæ usque eo curam esse habendam, quoad non contemnaris.' Si quis tamen scripturam antiquam huic anteponet, non reclamabo: multo minus pugnabo. Lamb. Quidam Codd. *Turpis enim ferme*. Unde alii scribunt *Turpis enim formæ*: alii *Turpis enim famæ*: at codicibus istis et conjecturis melius Lambini judicium,

qui edidit *Turpis enim fama, &c.* Epicuri autem præceptum fuit, εὐδοξίας ἐπὶ τοσοῦτον προνοεῖσθαι, ἐφ' ὅσον μὴ καταφρονεῖσθαι. Creech.

66 *Ferme contemptus*] Ita Veteres libri. Vulgati: *famæ contemptus*. Lambinus: *fama, et contemptus*. Verum alterum respondet cæcæ hominum cupidini, alterum avaritiæ. Gif.

Semota ab dulci] Sic loquitur l. 59. 'Semota ab nostris rebus, sejunctaque longe.' et item 2. 19. nisi quod præpositionem non addidit: 'mente fruatur Jucundo sensu, cura semota, metuque.' dixit enim 'semota cura,' pro semota a cura, &c. Lamb.

67 *Et quasi jam leti portas*] Et videntur quasi jam ante mortis portas residere, seu exspectare, seu morari. Lamb. Ductum videtur ab illis, qui ad portas aut januas cum venere, ibi interdum cunetantur, nec recta statim ingrediuntur: ut apud Aristoph. in Nub. vs. 131. τί ταῦτ' ἔχων στραγγένομαι; Iterum vs. 509. τί κυπτάξῃς ἔχων περὶ τὴν θύραν; Turn. Adv. 30. 9.

68 *Dum se refugisse*] Sententia Epicureis mirifice placita: eos enim, qui perturbati sunt, aut quos aliquid urit, et e perturbatione maloque exire conantur, 'se fugere' velle dicunt, nec tamen plerumque effugere posse, ut hujus libri clausula vs. 1081. 'Hoc se quisque modo fugitat: quod scilicet, ut fit, Effugere haud potis est.' In sensum igitur superioris loci est. Isti, inquit, quos pertæsum est inglorios et despiciatos vivere, effugere se volunt, i. e. suam indignitatem, ignobilitatem, et humilitatem atque contemptum, et omni contentione ad gloriam et divitias enituntur. Turneb. Adv. 30. 10. Jam antea multis exemplis probatum est, veteres, 'me,' 'te' et 'se' in modo infinitivo usurpasse, παρελκόντως. 'Omnis homines qui se se student præstare ceteris animantibus.' Sallust. Istud 'se' poterat abesse. Fab.

69 *Refugisse*] *Effugisse*; male. Gif.

Longeque remasse] Vulgati: *remosse*. Quod quia agens est, 'refugisse' autem absolutum, non convenit huic loco. Itaque conjectura ductus, repositi verbum Ennianum. *Gif*.

Reffugisse volunt longe, &c.] Sic legendum, non *effugisse*. Sed manebat scrupulus, quod *refugisse* hoc loco est verbum absolutum: *removisse* autem, quod reperitur in libris omnibus, pro eo quod edendum curavi, *recesse*, agens: qui eximetur, si *recesse* legamus. Quare sic plane puto esse legendum, et ita a Lucretio scriptum: quod cum minus esset intellectum a sciolis, esse depravatum, et *remosse* suppositum. *recesse* autem dictum est pro recessisse: quemadmodum 'promisse,' 'extinxem,' et similia, pro promississe, et extinxissem, &c. atque ita hac tertia editione excudendum curavi. Quod autem bascanus quidam vult legi, *longeque remasse*, pro *remeasse*; ferri hic non potest, neque ullo pacto convenit. nam *remeare*, est reverti. At qui revertitur ad eum locum, unde prius abiit, ex eo quo posterius venit, redire intelligitur. quod hic quadrare non potest. *Lamb.* Ter. in *Andria*, 4. 6. 2. 'Quæ sese inhoneste optavit parare hic divitias potius, quam in patria honeste vivere.' *Creech*.

Recesse] Al. *remosse*. *Gifan.* autem *remasse*, id est *remeasse*. fort. etiam non minus recte, *remanse*, *ῥολεῖσθαι*. *Fab.* Scribe *remosse*, subaudito rursus provocabulo *se*, notissimo Græcismo, atque Lucretio perfamiliaris, unde etiam 4. 70. 'Nam certe jacere ac invergi multa videmus.' *Se* scil. legit Jo. Fr. Gronov. Obs. 2. 7. illustrans illo Comici Eun. 3. 3. 7. 'Ait rem divinam fecisse.' Recte vero idem judicat quia 'remosse' agens sit, 'refugisse' absolutum, aliam lectionem ab interpretibus fuisse substitutam. *Hav.*

71 *Cædem cædi accumulantes*] Sic fere loquitur M. Tull. Catilin. 1.

'Nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti?' *Lamb.* 'Cædi' pro cæde, ut inf. vs. 734. 'contagi' pro contage, juxta *Lamb.* Tamen ibi, ut et hic *Mss.* *contage* atque *cæde*. Utrumque veteribus usitatum; sed pro *cæde* etiam facit *Macro.* 6. 2. citans hæc Lucretii, ut cum Maroniani illis conferat *Georg.* 2. 511. 'Gaudent perfusi sanguine fratrum, Exilioque domos et dulcia limina mutant.' *Hav.*

73 *Timentque*] Metu veneni. Itaque omnem cænam dubiam esse putant; sed alio sensu quam a Parasito Terentiano dictum est. *Fab.*

75 *Macerat invidia*] *Hor.* Epist. 1. 2. 57. 'Invidus alterius macrescit rebus opimis.' *Lamb.*

76 *Clarus qui incedit honore*] Duo lib. manuscr. habent, *claro qui incendit honore*; ex qua scriptura feci, *clarus qui incedit honore*. nam 'claro,' factum ex *claros*: 'claros' autem pro *clarus* positum. Quomodo sæpe veteres loquebantur. Ex eadem scriptura olim feceram, *claroque incendit honore*: ut esset hæc sententia: illum esse potentem, illum digito monstrari, atque adspectari, macerat alios homines invidia: et 'honore,' i. e. propter illius honorem, homines invidos 'incendit,' urit, et cruciat. Sic *Horat.* 2. 1. 13. Epist. ad August. 'Urit enim fulgore suo, qui prægravat arteis Infra se positas,' &c. vel dic, 'et honore,' i. e. honoris studio, et cupiditate homines illos inflammat. sic *Hor.* Sat. 1. 9. 53. 'accendis quare cupiam magis illi Proximus esse.' Nunc autem malo sic, *Clarus qui incedit honore*: vel sic, *Clarumque incendere honore*. *Lamb.*

Clarus qui incedit honore] Quidam veteres: *claro qui incendit*. Quidam veteres: *claroque incendere*; etiam bene. *Incendit*, non admitto. In quibusdam veteribus etiam: *incendere*; male. *Gif.*

Clarusque incendere honore] Alii *clarus*

qui incedit honore. Alii *claro qui incendit honore*. *Fayum* vide, lector, et ridebis. *Creech*.

78 *Statuarum et nominis ergo*] 'Ergo' correptum (inquit *Festus*) idem significat, quod apud Græcos *ὄν*: productum, idem quod *χαρίν*, h. e. 'gratia,' cum scilicet gratia intelligitur pro causa. vide cetera apud eundem. *Virg.* *Æn.* 6. 670. 'illius ergo Venimus.' Præterea admonendus est lector, in quibusdam libris vet. scriptum esse, *Statuai et nominis ergo*.

Statuai, et nominis ergo] Cum in quibusdam libris esset: *statuæ*, in aliis: *statuarum*, in aliis: *statim*; ego *statui*. Qua in re sæpe est peccatum. Et olim, 'statuæ honor' dicebant et Græci et Latini. *Statuarum* etiam non male. *Gif.* In quibusdam *Codd.* *Statuai*. Alii *Intereuntes fastus tantum*, vel *Intereuntque potentatus*. *Creech*.

Statuarum] *Marg.* noster: *statum*. Addito: *Fecit Is. Voss.* *Intereuntes fastus tantum et nominis ergo* vel *Intereuntque potentatus*. At vide, ne sit necesse, ut quicquam mutemus. 'Partim' ita citra geminationem ponere, et in hujusmodi partitionibus, amat noster, ut alibi dictum. Nec noster tantum, sed et *Cic.* 1. de *Divin.* 'Statuarum' autem mentio non ita huic loco incongruens. *Juven.* Sat. 1. 8. 'Stemmata, &c. et stantes in curibus *Æmilianos*.' *Preig.*

79 *Vitæ Percipit humanos odium*] Sic loquuntur et alii boni scriptores. *Ter.* Eun. 3. 1. 14. 'Tunc sicubi eum satietas hominum, aut negoti si quando odium ceperit.' *ibid.* 5. 6. 2. 'Neque agri, neque urbis odium me nunquam percipit.' Idem *Hecyra* 2. 1. 22. 'Jam pridem equidem audivi cepisse odium tui *Philumenam*.' *Plautus Trucul.* 2. 5. 14. 'Si bene facere incēpit, ejus eum cito odium percipit.' Idem *Sticho*: 2. 2. 17. 'Quid ego, quoi misero medullam ventris

Delph. et Var. Clas.

percepit fames?' sic idem *Lucret.* sup. eodem lib. vs. 29. 'His tibi me rebus quædam divina voluptas Percipit.' *Lamb.* *Lucret.* sup. vs. 27. 'His tibi me rebus quædam divina voluptas Percipit.' Ubi tamen alii legunt *Perciit*. Pro *humanos* *Gassen-* *us* legit *ingratos*. *Creech*.

80 *Lucisque videndæ*] I. e. vitæ colendæ. *Virg.* *Æn.* 4. 631. 'quam primum abrumpere lucem:' et 6. 435. 'lucemque perosi.' *Cicero* pro *Mil.* 'Lucem intueri.' Græci poetæ, *ὄραν φῶς ἡελίοιο*. *Lamb.*

84 *Pietatem evertere funditus*] Ita conjectura scripsi. Vulgati: *suadet*. In veteribus libris quibusdam *fundet*, et *fundit*. Hinc feci, *funditus*; ut sit dactylus in fine, qua in re sæpe est peccatum. Vide *Indicem*: 'Versus.' *Lambinus*: *fundo*; non male. *Gif.*

Pietatem evertere fundo] Sic hunc locum, in omnibus libris sine dubio depravatum, restitui, a veteribus quidem codicibus adjutus, sed magna ex parte conjectura ductus, cum ex *fundet*, fecissem *fundo*. Quam conjecturam neminem litteris mediocriter tinctum, iudicioque non impolitissimo præditum, improbaturum arbitror. *Suadet* autem, quod est in omnibus libris vulgatis, rejeci. Sic *Virg.* locutus est 10. 88. 'Nosne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo Conamur?' 'vertere fundo,' i. e. funditus perdere. *Thraso* quidam mavult scribi, *vertere funditus*, ut sit dactylus in extremo versu: mendosissime, et plane ridicule. *Lamb.*

87 *Nam veluti pueri, &c.*] Positi jam sunt hi vs. sup. initio 2. 54. et tertium legentur non longe a principio sexti, 34. *Lamb.*

94 *Primum animum dico*] Liber hic tertius, quo animi immortalitas a Lucretio oppugnatur, a Christiano homine caute est legendus: neque ejus argumenta, quantumvis probabilia, cum sint infirma, falsa, fallacia, et captiosa, ullo modo vel audienda, vel

Lucret.

4 H

in pectoris sedem recipienda: sed animo jam præparato, instructo, atque armato, ne, quasi venenata tela in eum penetrent, in eoque inhærant, ad hujus libri lectionem veniendum. Omnino nulla tutior armatura adhiberi potest, quam pietas et religio nostra: quæ non sinet nos in hac de anima disputatione titubare aut errare: verum tamen licet etiam ex scriptoribus Christianis arma quædam hujus quæstionis propria sumere. Juvabit autem non parum Tertulliani libros de testimonio animæ, de substantia animæ, de anima denique, pervolvere et perlegere: quibus libris vir ille totam quæstionem de anima non solum maxime pie et Christiane, sed et pererudite tractavit. *Lamb.*

Mentem quem sæpe vocamus] Sic habent quattuor libri manuscripti et antiqui Veneti: quam scripturam non video quamobrem mutare debuerim. Hic enim ordo verborum est: Primum igitur dico, animum quem sæpe mentem vocamus, esse hominis partem, &c. Vulgati autem habent, *mentem quam*: quam lectionem tamen non damno, cum præsertim sic referat Caris. lib. 2. 'Primum.' Lucr. 'Primum animum dico, mentem quam,' &c. ubi Velius Longus, 'Primum (inquit) adverbialiter audiendum est.' *Lamb.* Ita (*quem*) omnes libri veteres. Marullus, et Vulgati: *quam*. Gif. Hinc, quum et ipse, nonnunquam Epicureus, Virg. 'mentem animumque' conjunxisset in illis Æn. 6. 11. 'Magnam cui mentem animumque Delius inspirat vates:' Servius hæc notavit: 'Perissologia est: Nam secundum Lucretium unum est, mens et animus.' *Hav.*

96 *Esse hominis partem nihilo minus, &c.*] Immo multo magis: nam hominis quidem pars est animus: sed pes et manus, corporis humani partes sunt potius, quam hominis. *Lamb.*

Esse hominis partem] Corpore at-

que animo constat homo: ergo datur in homine partes. Et tamen vides quid hinc colligat Epicurus. Sed verus homo animus est. *Fab.*

98 *Putarit*] Ita veteres quidam libri. In aliis: *putaret*. Alii: *putarunt*. Gif.

99 *Sensum animi certa, &c.*] Inf. eod. lib. 547. 'Et quoniam mens est hominis pars una, locoque Fixa manet certo, velut aures atque oculi sunt, Atque alii sensus,' &c. *Lamb.*

101 *Harmoniam Graii*] Sic Plato in Phædone: Καὶ γὰρ οὖν, ὃ Σόκράτης, οἶμαι ἔγωγε καὶ αὐτὸν σε τοῦτο ἐντεθυμῆσθαι, ὅτι τοιοῦτό τι μάλιστα ὑπολαμβάνομεν τὴν ψυχὴν εἶναι, ὥσπερ ἐντεταμένον τοῦ σώματος ἡμῶν, καὶ συνεχόμενον ὑπὸ θερμοῦ, καὶ ψυχροῦ, καὶ ξηροῦ, καὶ ὕγρου, καὶ τοιούτων τινῶν κράσιν εἶναι, καὶ ἁρμονίαν αὐτῶν τούτων τὴν ψυχὴν ἡμῶν, ἐπειδὴν ταῦτα καλῶς καὶ μετρίως κρατῇ πρὸς ἄλληλα. Lege cetera quæ sequuntur apud Platonem: valde enim ad hunc locum pertinent. Hæc autem sic interpreto: 'Namque equidem arbitror, Socrates, te quoque hoc aliquando tecum considerasse, tale quiddam nos existimare animum esse, veluti intento corpore nostro, et constante ex calido et frigido, sicco et humido, et quibusdam aliis hujus generis, temperationem, et harmoniam harum ipsarum rerum esse animum nostrum, cum hæc res recte et moderate inter se fuerint temperatæ.' Hanc veterum opinionem refert et Aristoteles libr. 1. de animo, eamque refellit, his verbis, Καὶ ἄλλη δὲ τις δόξα παραδέδοται περὶ ψυχῆς, πιθανὴ μὲν πολλοῖς, καὶ οὐδεμιᾶς ἡττων τῶν λεγόμενων λόγους δὲ, ὥσπερ εὐθύνας, δεδοκυῖα καὶ ἐν τοῖς ἐν κοινῷ λεγομένοις λόγοις ἁρμονίαν γὰρ τινὰ αὐτὴν τινες λέγουσι. καὶ γὰρ τὴν ἁρμονίαν, κράσιν καὶ σύνθεσιν τινὰ ἐναντίων εἶναι, &c. i. e. 'Alia quoque opinio de animo tradita est, probabilis quidem illa multis, nullaque earum quæ sermonibus hominum usurpantur, inferior, sed quæ fuit com-

munibus philosophorum disputationibus agitata, ac veluti judicium rationum referendarum subiit: harmoniam enim quandam enim quidam esse dicunt; quippe harmoniam, temperationem et compositionem esse quandam contrariorum,' &c. et M. Tull. Tusc. 1. 'Proxime autem Aristoxenus musicus, idemque philosophus, intentionem ipsius corporis quandam, velut in cantu et fidibus, quæ harmonia dicitur, sic ex corporis totius natura et figura varios motus cieri, tanquam in cantu sonos. Hic ab artificio suo non recessit, et tamen dixit aliquid, quod ipsum quale esset, erat multo ante dictum et explanatum a Platone.' *Lamb.* Quamvis aliud Aristoxenus, aliud Plato videtur docuisse. Lactantius 7. Instit. 'Sicut in fidibus ex intentione nervorum efficitur concors sonus atque cantus quem musici harmoniam vocant, ita in corporibus et compage viscerum ac vigore sensuum vis sentiendi existit.' Hanc opinionem poëta primo vs. 19. explicat et evertit: quippe qui corpore aliquando dolet, animo lætatur, et qui nihil doloris in corpore sentit, animo miserrime cruciatur; anima igitur non est totius corporis intentio et concentus, sed pars hominis a corpore distincta, non minus quam pes, manus, caput, &c. sunt partes humani corporis a se invicem distinctæ. *Creech.*

Quod faciat nos Vivere cum sensu] Sic sæpe loquuntur boni scriptores, Plautus, Virgilius, ipse Lucretius. Uno Virgillii exemplo nunc contenti erimus; Æn. 2. 538. 'nati me cernere letum Fecisti, et patrios fœdasti funere vultus.' et aliquot ex Lucretio: infra eod. lib. 302. 'Quæ faciunt tremulum membris existere motum.' Idem 6. 266. 'Flumina abundare ut facerent, camposque natæ.' Idem ibidem, 454. 'Hæc faciunt primum parvas consistere nubeis.' Idem eod. lib. 511. 'Urget, et e supero premit,

et facit effluere imbreis.' Idem 5. 760. 'Quæ faciunt igneis interstinguui, atque perire?' *Lamb.*

102 *Cum sensu*] Ita Codd. et recte. Tacere tamen non possum mihi aliquando placuisse *concentu*, ista enim vox voci 'harmonia' non absona videbatur. *Creech.*

105 *Non certa parte reponunt*] Eum statim dicet esse in media pectoris regione repositum, vs. 141. 'Idque situm media regione in pectoris hæret.' *Lamb.*

107 *Sæpe itaque in promptu*] Sic legendum, et ita habent libri manuscr. et impressi Paris. et Veneti antiq. Nam vulgati habent fere, *Sæpe utique in promptu, &c.* *Lamb.*

Ægrit] Cum in aliquot libris vulgatis legatur, *ægrum est*, in manuscriptis vero, *ægrum*, sine verbo substantivo: ego in prima et secunda editione *ægrum est*, ut in lib. vulgatis, probaram. Nunc vero commotus ab antiqua scriptura, et commotus, (non enim temere omnes libri antiqui habent *ægrum*), ex hoc *ægrum*, quod depravatum esse arbitror, feci *ægrit*, quo verbo utitur iterum inf. eodem lib. 836. 'Præter enim quam quod morbis tum corporis ægrit,' &c. *Lamb.* Dicebant *ægrit* et *ægrit*. *Faber.* Ita veteres, ut et *ægrit*. Gifaninus tamen et alii, *ægrum est*. Recte autem illi faciunt, qui vs. 108. retinent *latenti*, et rejiciunt *valenti*. An vero ubi vel uti legi debeat in sequenti versu litigent interpretes. Suumque labore vs. 112. retineat Fayus, dum alii dolore præferunt. *Creech.* Verbum *ægrire* versu hujus lib. 836. Lucretio restituendum docuit Turneb. Adv. 30. 10. nti videtur, primus. Hunc secutus Lambinus idem quoque hoc loco (quo jure, viderint, quibus otium est) reponere in animum induxit suum. Scribendum tamen si non hoc loco, at altero illo, *ægrit*, tanquam ab ægreo, ægrere, post Gifanium, satis solide jam evicit

vir eximius in Etymologico suo, ex eo, quod non 'ægrisco' sed 'ægresco' dixerint. *Preig.*

108 *Parte latenti*] Nempe animo. sic autem habent libri quattuor manuscripti, et aliquot typis impressi. alii enim habent, *parte valenti*. *Lamb.*

109 *Et retro fit uti contra, &c.*] Sic est legendum, et ita habent codices fide digni, nisi quod in omnibus ubi scriptum est pro *uti*, plane mendose. *Lamb.*

Et retro fit, ubi] Sic veteres libri omn. et vulgati; recte. *Lambinus: uti. Gif.*

113 *Præterea molli cum somno*] De somno et somniis lege 4. 905. 'Nunc quibus ille modis somnus per membra quietem Inriget,' &c. *Lamb.*

Molli] Sic poëtæ Græci μαλακῶ ὑπνῷ. Virg. Georg. 2. 470. 'mollesque sub arbore somni.' *Lamb.* Aliud argumentum priori simile vs. 5. proponit: somno relaxentur membra, nulla sit intentio membrorum, nullus sit viscerum concentus, sed effusa jaceant omnia et languida, interim tamen variis insomniis aliquid quod ad hominem pertinet agitur, dolet, gaudet, &c. Hoc autem quod sentit est animus, animus igitur non est corporis harmonia, relaxato enim somno corpore, ut in fide laxatis nervis nulla fit harmonia. *Creech.*

114 *Onustum*] Cibo et potu. 4. 951. 'Deinde cibum sequitur somnus.' *Lamb.* Alii cibo aut potu, alii cura, vel labore; ego mallet somno, sic 'sopor gravissimus' 4. 953. In versu sequenti pro *aliud* apud plures *aliquid*. *Creech.* Annotator quoque noster *honestum* habet, Vossii nimirum adscripta auctoritate. Idque exponit, integrum, laudato Cicerone teste. Et is quidem suam sibi habeat explicationem. Nobis non intemptivum videtur hic aliquid novi moliri. Quid enim sibi vult vulgatum illud *onustum*? otiosum quid, planeque molestum. Vide, ne legendum sit: *jacet*

sine sensu corpus honesto. *Preig.*

118 *Nunc animam quoque*] Ab hoc loco refellere conatur eorum sententiam, qui animum, seu animam, harmoniam esse volunt, eademque opera probare, esse in numero partium corporis humani. *Lamb.* Tertium argumentum, quo probatur animum non esse corporis harmoniam, vs. 13. sic se habet. Ut in fidibus deductis quibusdam nervis totus perit concentus, sic abscissis quibusdam membris tota totius corporis harmonia interiret, nulla itaque vita foret, nullus sensus. At homines membra mutilos et vivere et sentire, non est quod quis dubitet. Licet autem deductis multis membris integra maneat vita, et sensus integer; si tamen quædam caloris et æris particulæ e corpore diffugiant, corrui animal, nulla relinquitur aut vita, aut sentiendi vis. E quibus conficitur, vitam et sensum non ex intentione omnium membrorum, nervorum, et viscerum oriri, sed ab istis caloris et æris particulis dependere. *Creech.*

In membris] In numero membrorum. nam statim docebit, animam corporea natura esse præditam. *Lamb.* In numero membrorum *Lambinus*, et post illum alii: at hic 'in membris' idem sonat quod in vs. 121. *Creech.*

120 *Detraeto corpore multo*] Detracta magna corporis parte, seu deductis multis corporis partibus: ut detracta et amputata tibia, reciso brachio, et similibus. *Lamb.* Magna parte substantiæ corporeæ. *Faber.*

122 *Corpora pauca caloris*] Infra docebit, animum constare ex aura, vapore seu calore, aëre, et quarta natura, nominis experte. *Lamb.*

123 *Per os*] Nam ægri moribundi dicuntur agere animam. *Lamb.*

124 *Extemplo*] Continuo. *Lamb.*

125 *Noscere ut hinc possis, &c.*] I. e. ita, ut facile hinc intelligere possis, non omnia corpora prima parteis æ-

qualeis animæ obtinere, et ex æquo vitam ac salutem tueri ac sustentare: sed semina quædam venti et caloris efficere, ut in membris vita maneat. Ad hunc locum pertinent illa quæ dicuntur a Cebete apud Platon. in Phædone: Ὁ Σώκρατες, τὰ μὲν ἄλλα δοκεῖ ἔμοιγε καλῶς λέγεσθαι, τὰ δὲ περὶ τῆς ψυχῆς πολλὴν ἀπιστίαν παρέχει τοῖς ἀνθρώποις, μὴ, ἐπειδὴν ἀπαλλαγὴ τοῦ σώματος, οὐδαμῶς ἔτι ᾖ, ἀλλ' ἐκείνη τῇ ἡμέρᾳ διαφθείρηται τε καὶ ἀπολλύηται, ᾗ δὲ ὁ ἄνθρωπος ἀποθάνῃ, εὐθὺς ἀπαλλαττομένη τοῦ σώματος, καὶ ἐκβαίνουσα, ὥσπερ πνεῦμα, ἢ καπνὸς, διασκεδασθεῖσα οἴχηται διαπταμένη, καὶ οὐδὲν ἔτι οὐδαμῶς ᾖ. i. e. 'Cetera quidem, Socrates, præclare mihi dici videntur: sed quæ de animo dicuntur, valde sunt omnibus incredibilia, ut verendum sit, ne, cum ex corpore excesserit, nusquam jam sit: sed illo ipso die, quo die homo interierit, intereat, ac perimatur continuo ex corpore decedens, egrediensque, tanquam ventus, aut fumus, dispersus diffugiat, atque in diversas parteis evolet, et nusquam jam quicquam sit amplius.' *Lamb.*

Non æquas partes] Animæ scil. *Faber.* Animæ viz. *Lambinus* et alii: diversam interpretationem sequutus sum. *Creech.*

126 *Neque ex æquo fulcire salutem*] Vitam sustinere, retinere. *Faber.*

127 *Venti calidique vaporis*] Nota partes quæ animam constituunt, quibus et tertia qualitas accedet infra. *Faber.*

128 *Curare*] I. e. efficere: translatio est a rebus animatis. Sic 4. 804. 'Quod ne miremur, sopor atque oblivia curant.' ibid. 246. 'Efficit ut videamus, et internoscere curat.' et 6. 230. 'Curat item, ut vasis integri vina repente Diffugiant.' *Lamb.*

130 *Moribundos*] Morienteis, seu jamjam morituros. *Lamb.*

Qui nobis moribundos deserit artus] Fieri non potest quin legendum sit,

qui, nobis moribundis, deserit artus. Alioqui contra sensum locutus fuerit *Lucretius. Faber.*

131 *Quapropter quoniam, &c.*] Disputationem de harmonia vs. 6. cum scommate, ut erat pronus ad scommata, concludit: Habeant igitur sibi boni isti et faceti musici harmoniam istam, vocem inepte fictam, et ineptius applicatam, quid enim in istorum nugis refutandis diutius immorarer? *Creech.*

132 *Redde harmoniai Nomen ab organico*] Redde (inquit) nomen harmoniæ delatum ex monte Musarum organico: i. e. ab iis sumtum, qui ex fidibus et nervis suavis eliciunt sonos. *Lamb.* Scio de harmonia quid dictum, fictum, scriptum fuerit; neque *Aristoxenus* ille *Aristotelis* discipulus eam opinionem primus induxit, cum jam ante *Aristotelem* ipsum, in Phædone, ubi de animorum immortalitate agitur maxime, tale aliquid scriptum a Platone fuerit. Sed cur 'harmonia nomen ab Heliconis organico saltu delatum' dicat *Lucretius*, id vero unum est quod mihi nunquam placere potuit, quippe qui 'montem organicum' seu 'musicum,' (nam organici, haud dubie musici dicuntur, ut ex ipsomet *Lucretio* alibi constat,) montem, inquam, musicum, non magis quam grammaticum aut dialecticum dici posse putem. Inde adeo factum est ut semper legerim, neque adhuc scripsisse *Lucretium* aliter arbitrer: *Nomen ab organico cantu ductum citharai.* Sed cum ex 'citharai,' i. e. citharæ, ut 'terrai,' 'harmoniai,' 'aulai,' et alia id genus, librarii τὸ *Citharonis* fecissent, facile fuit doctis, qui vitium in metro animadverterent, eam vocem mutare in τὸ *Heliconis*, ut laboranti versui subveniretur. Cetera autem, uti et corrupti carminis ratio postulabat, pro captu cujusque mutata, versa, interpolata fuere. De hac nostra conjectura judicabunt qui et

nasum habent, et poeticae facultatis expertes non sunt. Quod autem addit Lucretius, 'Sive aliunde ipsi porro traxere.' Non temere factum, cum 'harmonia' sumatur etiam pro junctura seu compage ligni vel solidioris alicujus materiae. Inde apud Aristophanem ἁρμονίων διαχασκονσών. Inde et Hesychius in quodam loco veteris scriptoris, quem ipse quidem non nominat, sed nos Herodotum esse scimus, ἁρμονίαν interpretatur σύνευν, seu conjunctionem. *Faber.* Hæc *Faber*, cujus ingenio plurima indulgerem, si sibi ipsi imperare potuisset. Saltum Heliconis non absurde dici probari potest ex Manilio ejusdem fere ætatis scriptore, 'Primusque novis Heliconia movere Cantibus, et viridi nutantes vertice silvas.' Astronomicum lib. 1. Illud saltum dici posse organicum, utpote musarum, carminumque plenum nemo dubitavit, qui meminerit eum toties a poetis vocalem fuisse dictum. Est tamen qui legit. *Ad Organicos alto delatum Helicone, Et pro traxere in sequenti versu texere.* *Creech.*

Redde harmoniai Nomen, &c.] Sic *Is. Voss.* presse vestigia secutus vulgatæ lectionis; et ex eo *Annotator noster*; qui explicationis gratia addit: 'Organici sunt, quales *Aristoxenus*, et alii musici, qui animam dicebant esse harmoniam.' Quod tamen vereor, ne longe nimis petatum sit. *Noster organicos* (vide *Fab.*) musicos simpliciter et alibi dixit. *Preig.* Restitue organicis (inquit *Turneb.* Adv. 21. 2. et 30. 10.) nomen harmoniæ, quod illi Helicone deportarunt, ubi Musæ et Musarum præses *Apollo*, modulis et cantibus præfecti, musicorum instrumenta suis addita signis habent, et eorum inventionem censentur et nobilitantur inter mortales. Hæc *Turneb.* Verum neque hac neque multis aliis explicationibus, quæ fluctus in simpulo excitant, egemus; si simpliciter ita constituamus atque

interpungamus locum, uti jam a nobis factum est, optimorum Mss. consensu. Redde, inquit, harmoniæ nomen Heliconi, cui est proprium atque nativum, utpote ex umbris ejus saltibus ortum atque delatum. Saltus enim et arbores quis Heliconi negabit, pluribus poetis Manilio accinentibus. Testes *Propertius* 3. 2. 1. 'Visus eram molli recubans Heliconis in umbra, Bellerophonte qua fluit humor equi.' *Statius Sylvar.* 4. 4. 90. 'Parnassique jugis, silvaque Heliconide festis Thura dedit flammis.' Atque ibidem vs. 46. 'cui non Heliconia cordi Serta, nec imbelles Parnassi e vertice laurus.' Quare etiam de *Ennio* Lucretius 1. 119. 'Detulit ex Helicone perenni fronde coronam.' Hunc vero saltum Heliconis 'organicum' appellari posse nemo dubitabit, qui contulit hosce *Claudiani* versus de Consul. *Mallii* 17. 270. 'Nuncia votorum celeri jam fama volatu Moverat Aonios, audito consule, lucos Concinuit felix Helicon, fluxitque Aganippe Largior, et docti riserunt floribus amnes.' *Hav.*

134 *Et in illam] Rem, quæ res, &c.* *Lamb.*

135 *Transtulerunt] Quidam Veteres: Transtulere. Gifan.*

Res nomine egebat] Miror: nam ante harmoniam usitata nomina erant θυμός, ψυχή, νοῦς. Sed de θυμός propter πολυμαθίαν est qui contradicere, quamquam frustra, possit; de νοῦς, dixerit aliquis esse actionem non facultatem. At de ψυχή non video qui contra stari possit; nam quod ψυχή aliquando pro sanguine positum legimus, (quippe locus est ad rem in *Nebulis Comici*), ubi cimices, quos *Corinthios* vocat, τὴν ψυχὴν ἐκπίνουσιν. Sed id ita intelligi debet ut orientales vulgo sentiebant, qui sedem animæ in sanguine ponebant. *Faber.* Hæc item *Faber*, qui labori suo parcere potuisset, si hæc omnia esse scommatum plena percepisset. *Creech.*

137 *Nunc animum, atque animam, &c.]* Nunc docere incipit, inter animum et animam quid intersit. vult autem, animum esse mentem, et consilium, et rationem, ejusque domicilium esse in medio pectore: animam autem per totum corpus esse fusam. Sed non dissimulabo in cod. *Vatic.* scriptum esse, *conjuncta teneri.* *Lamb.* Vocabus 'anima' et 'animus' indiscriminatim usus est *Lucretius*; et quidni id faceret, cum 'animus' et 'anima' unam tantum naturam constituent? Animus autem, in quo ratio sita est, istius naturæ præcipua pars in corde sita est, ubi omnes passionum sedes suas habent, et sese ostendant: τὸ δὲ λογικὸν ἐν θώρακι ὡς δῆλον ἐκ τῶν φόβων, καὶ τῆς χαρᾶς. *Diogenes Laërtius.* Docet etiam *Epicurus* τὰ πάθη καὶ τὰς αἰσθήσεις ἐν τοῖς πεπονημένοι τοῖς εἶναι. *Plutarchus* de *Pl. Phil.* anima vero hujus naturæ pars inferior in qua facultas locomotiva præcipue sita est, per totum corpus diffusa est, et ad nutum animi movetur. Licet tamen illi obsequatur, non omnes illius affectiones sentit, sed vehementes tantum; hinc dolore et tristitia animus afficitur, cum tranquillam ætatem anima agat; at si magno dolore tota anima commovetur, deliquium patitur animal, nec in tuto ipsa vita est. Unde certum est animum esse animæ conjunctum, quoniam movet animam et ab illo impulsam animam corpus etiam propellit. Hæc omnia vs. 25. Pro *conjuncta* quidam *Codd.* *conjuncta.* *Δημόκριτος, Ἐπίκουρος, διμερῆ τὴν ψυχὴν, τὸ μὲν λογικὸν ἔχουσαν ἐν τῷ θώρακι καθιδρυμένον, τὸ δὲ ἄλογον καθ' ὅλην τὴν σύγκρισιν τοῦ σώματος διεσπαρμένον.* *Plutarchus* *Placit. Phil.* 4. 4. *Creech.*

Conjuncta] Veteres quidam: conjuncta; ut inf. vs. 417. Gifan.

139 *Sed caput esse quasi] Sed consilium esse quasi caput, ὥσπερ κεφαλὴν ἔχειν vel εἶναι, 'instar capitis esse.'* *Lamb.*

140 *Quod nos animum mentemque vocamus] Egregie vero Tertullianus, qui 'suggestum animæ' vocavit. Locus est pag. 314. edit. post. 'Proinde et animum, sive mens est, NOTC apud Græcos, non aliud quid intelligimus, quam suggestum animæ ingenitum et insitum, et nativitas proprium, quo agit, quo sapit,' &c. *Faber.**

141 *Idque situm media regione] Diog. Laërt.* τὸ δὲ λογικὸν ἐν θώρακι, ὡς δῆλον ἐκ τῶν φόβων καὶ τῆς χαρᾶς. i. e. 'Consilium, seu rationem in thorace, (i. e. ut interpretatur *Tertullianus* lib. de anima, in lorica pectoris esse,) ut apparet ex timoribus et lætitiis.' Idem *Lucret.* infra 5. 103. 'via qua munita fidei Proxima fert humanum in pectus, templaque mentis.' Idem *sup.* 2. 277. 'Jamne vides igitur, quamquam vis extima multos Pellit, et invitos cogit procedere sæpe, Præcipiteisque rapit, tamen esse in pectore nostro Quiddam, quod contra pugnare obstareque possit?' ibid. 45. 'Tum vacuum pectus linquunt, curaque solutum.' ad quem locum plura. *Lamb.*

Media regione pectoris] Ideo 'pectus' pro animo, et φρένες, &c. Faber. Quod et *Stoici* affirmarunt. Vide locos apud *Lips.* *Phys. Stoicæ* Lib. 3. Diss. 18. *Hav.*

142 *Hic exultat enim] Hoc Lucr.* argumentum valde est imbecillum: In pectore versantur et exultant animi motus atque affectus: ergo in pectore animus locatus est. Idem inf. ex eo quod animus perturbetur affectibus; curis, luctu, metu contabescat, ira exardescat, lætitia exsultet; colligit esse mortalem. Sed hoc refellitur a *M. T.* lib. 1. *Tuscul.* ut suo loco dicemus. *Lamb.*

143 *Lætitiæ] Nota, 'Lætitiæ.' ita 'paupertates' apud Varronem in fragm. 'glorias' apud eundem et *Tullium.* 'audacias' dixit *Cato* apud *Festum.* 'Quietes' *Salust.* pro somno. ut et *Cicer.* de *Offic.* 'Sapientias.'*

Item in Tusc. 'Paces.' Varr. et Horat. Græci quoque nonnulla dabunt. 'Αληθείας Isocrat. Euagor. initio. πατρίδες Diodor. pag. 50. ταῖς ῥώμας, ibid. θεολογίας pag. 232. idem. οἶνοι 320. τὰς πενίας, ut Varro 'Paupertates,' Plato pag. 251. in Lachete. Faber. Cicero Epist. Fam. 2. 9. 'Repente vero incesi omnibus lætitiis.' Pomponius 'Quot lætitiæ insperatæ modi mihi irrepere in sinum!' Atque iterum Cicero de Finib. lib. 2. 'Ille Cæcilianus qui omnibus lætitiis lætum se esse narrat.' Hav.

145 *Ad numen mentis, momenque*] Ad nutum, et momentum, seu motum, et quasi ῥοπὴν mentis. Lamb. Inf. vs. 189. et 190. 'Momine uti parvo possint impulsam moveri. Namque movetur aqua, et tantillo momine fluitat.' Hav.

146 *Idque sibi solum, &c.*] Hoc in animo habebat Tertull. supra. Faber.

147 *Ulla*] Quidam Codex: una. Gifan.

148 *Quasi cum caput*] I. e. et quemadmodum, &c. Lamb. Pergit porro, animam esse partem hominis, ut pedes, manus, &c. Faber.

152 *Novitate*] Jucunda scilicet; itaque voluptatem intelligit. Quare voluptas et dolor, novitatis nomine veniunt; causa aperta est. Ceterum quæ mox addit, commode per spiritus explicari possunt. Faber.

153 *Verum ubi vehementi*] Idem de quavis alia magna perturbatione sentiendum, ut de amore, de ira, de mærore, atque angore. in nomine 'vehementi' duæ syllabæ, prima et secunda, pro una habentur: aut anapæstus est pro spondeo, seu dactylo: aut legendum *vementi*, ut sæpe alibi. Lamb.

Vementi] Sic Veteres; recte. Marullus, et alii: *vehementi*. Gifan.

155 *Sudores itaque et pallorem*] Sic restitui, secutus cod. manuscr. nam vulgati habent, *Sudores quo ita, pallores*, ordine perverso. Lamb.

156 *Infringi linguam*] Debilitari, titubare. Lamb.

Aboriri] Intercludi, intermori. locum habet proprie in fæminis. Arnob. lib. 3. adv. Gent. 'Et quoniam quædam sunt fæminarum generis propria, sequitur, ut eas quoque credamus circumactis persolvere suas mensib. leges, fastidiosos ducere atque habere conceptus: aboriri, perferre, et præpropere partu septimanas edere aliquando fæturas.' Lamb. Ita Codd. *Aboriri* vero proprie abortum facere, Nonius; eaque voce utitur Arnobius Lucretianarum vocum conservator Lib. 3. adv. Gent. 'Et quoniam quædam sunt fæminarum generis propria, sequitur ut eas (Deas viz.) quoque credamus circumactis persolvere suas mensibus leges, fastidiosos ducere, atque habere conceptus, aboriri, perferre,' &c. Aliquando tamen legi *aboleri*. Creech.

157 *Sonere*] Tinnere. 'Sonere' antiquum a sono, is, it. Nonius: A sonit, sonere. Lucret. 3. 157. 'Caligare oculos, sonere aureis, succidere artus.' Accius Neopt. 'Atque adeo valvas sonere sensi regias.' lege cetera apud Non. utitur eodem verbo idem Lucret. infra, eod. lib. 886. 'Scire licet non sincerum sonere, atque subesse Cæcum aliquem cordi stimulum.' lege et Priscianum lib. 9. ubi hunc versum Ennii profert ex 2. Ann. 'Tum clypei resonant, et ferri stridit acumen.' Lamb. Unde *sonit aura* legit Scaliger in Severi Ætnæ versu 292. pro *resonante diu*, &c. Hav.

Succidere artus] Plaut. Curcul. 2. 3. 3. 'tenebræ oboriuntur, genua succidunt.' Lamb. Cæterum nihil in πολυθρύλλοις isto Sapphus carmine, quod Longini beneficio Græce, et a Catullo Latine ejusdem metri carmine redditum ex parte habemus, tam sublime, quod non quam elegantissime et copiosissime hic exprimat Lucretius: sic illa; ex emend. Is. Voss. Τό μοι τὰν Καρδίαν

ἐν στήθεσιν ἐπτόασεν. 'Ὡς γὰρ εἶδω σε, βροχέως με φωνᾶς οὐδὲν ἔτ' ἤκει. 'Αλλὰ καμμεῦ γλῶσσα σέσιγε, λεπτὸν δ' αἰτῖκα χρῶ πῦρ ὑποδεδρόμακεν, Ὀππάτεσσιν δ' οὐδὲν ὕρημι, βομβεῦσιν δ' ἀκοαί τοι. Καδδ' ἰδρὼς ψυχρὸς χεῖται, τρόμος δὲ Πᾶσαν ἀγρεῖ' χλωροτέρα δὲ ποῖας Ἑμὶ, τεθνάκην δ' ὀλίγω' πιδεῦσα. φαίνομαι ἄλλα. Catull. 'Lingua sed torpet: tennes sub artus Flamma demanat, sonitu suoapte Tintinant aures; gemina teguntur Lumina nocte.' Preig.

158 *Ex animi terrore*] Ex terrore animi, non est enim legendum *exanimi* conjunctim. Lamb.

161 *Percussa est*] Sic habent libri manuscr. et plerique typis impressi, quos sequor: quamvis apud Nonium in verbo 'icit,' legatur *Percussa est*. Lamb. Apud Nonium legimus: 'Quæ cum animi vi Percussa est, exinde propellit corpus, et icit.' Emendate forsitan. Solet enim Lucretius præpositionem 'pro' in compositis corripere; quod non usquequaque ita videntur potuisse concoquere exscriptores, quin aliquid quandoque immutaverint. Exempla vide in 'procumbere,' 'profari,' 'profundere,' 'propagare.' Denique et in hoc nostro 'propellere.' Nec obstat, quod versu ab hoc tertio, ac tantum non eodem halitu, primam in 'propellere' producit; nam sic quoque 6. 1025. 'Aër, a tergo quasi provehat atque propellat.' Cum mox, vs. 1027. 'Sed tali fit uti propellat tempore ferrum.' Preig.

Exin corpus propellit, et icit] Sic reperi scriptum in libris manuscript. quibuscum consentiunt vulgati Parisiens. et Veneti antiquiores. atque hanc scripturam agnoscit Priscian. lib. 10. apud Nonium autem legitur: *Exinde propellit corpus et icit*. 'icit' autem, i. e. verberat et percutit. in nonnullis libris legitur, *Extra corpus propellit, &c.* Lamb.

Percussa est, exin corpus propellit, et icit] Ita Nonius: *Icit*, et in nostris

libris veteribus. Sententiâ postulat. Alii *extra*. In Nonio etiam: *Percussa est*; male. Priscianus, lib. 10. *exhinc*: etiam recte. Gifan. Seu *exhinc* legi potest, nullo vero modo *extra*. Creech.

162 *Hæc eadem ratio, &c.*] Eodem argumento probat vs. 7. animum et animam esse corporeæ naturæ; dum animus movet animam, illam tangat necesse est, dum anima corpus propellit, ibi etiam contactus; at 'Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res.' Hoc et quod proxime sequitur argumentum his verbis ipse Epicurus complectitur: οἱ λέγοντες ἄσώματον εἶναι τὴν ψυχὴν ματαιάζουσιν, οὐδὲν γὰρ ἂν ἐδύνατο ποιεῖν, οὔτε πάσχειν, εἰ ἦν τοιαύτη· νῦν δ' ἐναργῶς ἀμφότερα ταῦτα διαλαμβάνει περὶ τὴν ψυχὴν τὰ συμπτώματα. Creech.

163 *Corpoream docet esse*] Sic Epicurus apud Laërtium: "Ὅστε οἱ λέγοντες ἄσώματον εἶναι τὴν ψυχὴν, ματαιάζουσιν. οὐδὲν γὰρ ἐδύνατο ποιεῖν, οὔδὲ πάσχειν, εἰ ἦν τοιαύτη τις. i. e. 'Quare qui animum incorporeum esse dicunt, inanes sunt: nihil enim neque facere, neque pati posset, si talis esset.' Sed Epicurus ipse inanis est: meliusque et verius, qui animum incorporeum esse putarunt, ut Plato. Itaque cum antiquiores Philosophi omnes, ut testatur Aristot. lib. 1. de Anima, ψυχὴν finierint ac terminarint fere tribus, κινήσει, αἰσθήσει, ἄσώματῳ, i. e. 'motu, sensu, incorporeo:' immerito illi quidem reprehenduntur, qui animum movere seu movendi vim habere dixerunt, meritissimo autem, qui eum moveri, aut agitationem esse, et qui eum ex quattuor elementis constare putaverunt, ut res omneis sentire possit. Verum quod ait Lucr. ex vehementi animi metu totam animam in corpore pari motu affici: ex quo exsistere in corpore pallorem, sudorem, linguæ hæsitantiam, et similia: metus, ira, libido, et hujus generis motus non sunt animi,

seu mentis, sed earum animi partium, quæ sunt illæ quidem rationis consilii expertes, ratione autem et consilio regi possunt: qualia sunt τὸ ἐπιθυμητικὸν, καὶ ὀργιστικόν. *Lamb.*

Ubi enim propellere] Sic argumentatur Lucretius: Animus et anima corpus propellere, atque immutare vultum possunt. at impulsio non fit sine tactu, neque tactus sine corpore. ergo animus et anima corporea natura sunt prædita. *Lamb. Ubi enim,* dictum ut Græcorum εἶπον γάρ. i. e. cum enim. *Turneb. Adv. 21. 2.*

164 *Corripere ex somno]* Iste versus mihi nunquam placuit, et si codices permitterent, rejicerem. *Creech.*

167 *Nec tactum porro]* Sup. 1. 305. 'Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res.' *Lamb.*

169 *Præterea pariter fungi, &c.]* Aliud vs. 9. continetur argumentum: Cum corpore patitur animus; alteri infligas vulnus, et languet alter: sive autem telum, sive corpus læsum hos motus et perturbationes in animo excitaret, perinde est, utrumque enim animum corporeæ naturæ esse probat. *Creech.*

Fungi] Pati, ut sup. 1. 444. 'At facere, et fungi, nisi corpus nulla potest res.' *Lamb. Pati. Faber.*

170 *Consentire]* Συμμάχεω, ut sup. *Lamb.*

171 *Si minus offendit, &c.]* Hic versus, et quattuor deinceps sequentes, vereor ne non sint ποιητοῦ: sed ejus, qui putaverit aliquid deesse, cum re vera, si diligenter attendas, nihil desideretur, his quinque versibus sublati. Hoc enim dicit Lucretius: Præterea vides, animum nobis pariter cum corpore perpeti, et sentire, si quid corpori acciderit. Ergo corporea animi est natura, quandoquidem malorum corporeorum est particeps. Adde quod hic primus versus non satis apte connectitur cum superiore. Adde quod elocutio non sincerum sonat, neque olet lucernam Lu-

cretianam. Postremo illud 'intus adacta' non videtur Latine dictum: 'intro' enim 'adigere' Latine diceremus, non 'intus:': quamquam Lucretius 'intus' pro intro interdum usurpare videatur. *Lamb.* Nothos putat esse hos quinque versus Lambinus: insigni errore. Est etiam (sic Gifan. posteriore ed. priori autem: *Est enim*) anthypophora egregia. Ita abrupte, et sup. 1. 918. alibi. *Gif.*

Teli] Alii *lethi*, præfero *teli* ex vs. 177. Hunc et quattuor sequentes versus supposititios esse et Lucretio indignos suspicatur Lambinus, illiusque suspicionem vir maximi iudicii Gassendus approbat, cujus sententiam mille Gifaniis et Pareis libenter præfero. Faber illustrare, et corrigere conatur: *In terra mentis qui gignitur æstus* vs. 174. mutat in *Interdum moriendi gignitur æstus*. Deinde addit: 'Hoc quid sit norunt optime, &c. Qui paulo tristiores sunt vel a natura, vel ab ærumnis, hæc opinor probabunt, neque fortasse alii improbabunt.' Ego quidem et a natura, et ab ærumnis paulo tristior, hæc tamen improbo. Perturbationes motusque animi in corpore vulnerato describit poeta: Ad primum ictum collabitur, dum humi jacet novos sentit motus, interdumque subit voluntas, ea autem non certa satis et confirmata, a terra surgendi. Hæc omnia vulnerati sentiunt, et quæ isti experti sunt quidni narret Lucretius? Mentis in terra igitur interpretor 'Animi una cum corpore vulnerato humi jacentis.' Alii tamen legunt *Inter mærentes*. Alii *Inter lamentas*. *Lamentas* autem pro lamentationes, Pacu. Harmonia, Nonius. *Creech.*

Teli] Veteres quidam: *teli*. *Gif.*

172 *Intus adacta]* Si legeremus *subter adacta*, effugeremus genus loquendi minus usitatum. *Lamb.* Genus loquendi minus usitatum Lambinus dicit. At ita quoque Virg. *Æn.* 10. 850. et fortasse, dum Carum nostrum hoc

loco miratur, an imitatur? 'Nunc al- te vulnus adactum' Vide 'Intus,' pro intro. In Collectaneis Gif. Quamquam, nescio quid ἐμφατικώτερον habet hoc 'Intus adacta' quam si dixisset 'intro.' *Preig.*

173 *Terræque petitus Suavis]* Dum ii quibus ægre est, terram cupide petunt, id est, in terra decumbere cupiunt. non possunt enim ii quibus aliqua valetudinis perturbatio desubito accidit, recti stare, sed coguntur decumbere et jacere. sic Virg. *Æn.* 3. 93. 'Submissi petimus terram, et vox fertur ad aureis.' et Lucr. sup. lib. 1. 93. 'Muta metu terram genibus submissa petebat. *Lamb. Terræque petitus*, est tristitia, nam tristes terram contuentur: quod Horatio 'posito capite flere:' vide Nonium. Sed verius puto nihil mutandum. Petunt terram moribundi, in terra vero prostrati æstuant interdumque de- nuo exurgendi illis nascitur cupido. *Is. Voss.*

174 *Et in terra mentis]* Sic habent quattuor libri manuscript. Florentini autem, *et in terra mitis*. Omnino horum verborum, cujuscunque sint, sententia obscura est, nisi forte hæc sit: et insequitur suavis terræ petitus, et mentis æstus, i. e. conturbatio, quæ fit in terra, agro illo in terram sensim collapse. Quod si quis malit legi *mitis*, mitem æstum intelligemus, non letalem neque pestiferum. *Lamb.*

Mentis] Quidam veteres: *mitis*. *Gif.*

175 *Et interdum exurgendi]* I. e. et interdum deliberatio, seu dubitatio, utrum exurgat, an etiam jaceat. sed non est quod his versibus explicandis tantam operam ponamus. nam si nothi sunt, inanem operam sumimus: sin germani, satis explicati sunt. *Lamb.* Insigni errore, inquit Gifanius, hos quinque versus (ab 171.) nothos esse putat Lambinus. Sed nec vere, neque sine impudentia hæc loquitur Gifanius: nam Lambinus satis

habuit dicere, vereri se, ne illi τοῦ ποιητοῦ non sint. Et sane non aliter judicare potuit, qui videret ex illis aut obscurissimum esse, aut corruptissimum. Sed Pyrgopolynices noster cur postremum illum non explicavit? *et in terra mentis qui gignitur æstus*. Si corruptus est, danda saltem opera fuit, ut emendaretur. Sed homo malignus, invidusque vim στοχαστικῆν nullam habuit; neque ullo unquam in his literis iudicio valuit, quod ipsius editio plus mille ducentis locis facile probare possit. Ego autem cum rem ipsam, qua de loquitur poeta, attentius considerassem, pro his verbis, *et in terra mentis qui gignitur æstus*, quæ nihil sani habent, legendum putavi, *et interdum moriendi gignitur æstus*, *Interdumque quasi, &c.* Hoc quid sit, norunt optime qui lipothymiam ex animi anxietate aliquando passi sunt; tunc enim non sine aliquo jucunditatis et suavitatis sensu terram succidui petimus, et interdum mori lubet, interdumque voluntas incerta fluctuat inter vivendi moriendive consilium. Tale aliquid descripsit Virg. 4. 261. in Didone moriente, cum jam sibi pugionem adegisset. Versus sunt plane admirabiles: 'Illa graves oculos conata attollere, rursus Deficit: infixum stridet sub pectore vulnus. Ter se se attollens, cubitoque innixa, levavit; Ter revoluta toro est; oculisque errantibus alto Quæsitivæ cælo lucem, ingemuitque reperta.' Sed legenda illa in primis sunt, quæ a Michaële Montano scriptore Gallo, quæ de seipso, cum ex equo vi subita deturbatus esset, memoriæ mandavit. Quod enim hic Lucretius scribit, si emendatio nostra vera est, omnium optime interpretabitur vir clarissim. Ceterum 'moriendi æstus' erit moriendi impetus, consilium certum, &c. Qui paulo tristiores sunt, vel a natura, vel ab ærumnis, hæc, opinor, probabunt; neque fortasse alii improbabunt. Nam pluribus

agere ea ut confirmem, nec vacat, neque adeo lubet. *Faber.*

178 *Is tibi nunc*] Nunc docere incipit, cum animus sit corporeus, quali sit corpore præditus; et qualibus aut quantulis corpusculis constet. Et probat, ex minutissimis, et subtilissimis, et rotundissimis principiis seu corpusculis esse conflatum et concretum. *Lamb.* Animum naturæ corporeæ esse satis, si Lucretio credimus, demonstratum. Quo autem corporum genere constet hic animus docet vs. 31. Atomi viz. quæ animum constituunt, minutæ sunt, tennes, et rotundæ. Quippe animus est maxime mobilis, at quod maxime mobile est debet componi ex iis particulis, quæ tum propter texturam, tum propter molem et figuram sunt ad motum aptæ. Res enim alias contemplerur, ideo mobilis aqua, quia partes ejus parvæ sunt et volubiles; mel interim motum difficulter recipit, quia componitur e partibus magis implicatis et perplexis. Pariter levi vento papaveris aliorumve granorum acervus dissipatur, dum spiculorum aut lapidum acervus fortiter resistit: si causam requiras, tela ista et lapides grandia sunt corpora et aspera; grana vero rotunda, lævia, et minuta. *Ψυχὴ σύγκειται ἐξ ἀτόμων λειοτάτων, καὶ στρογγυλωτάτων, οὐ* (istam particulam interponit Gassendus) *πολλῶ τινι διαφορουσῶν τῶν τοῦ πυρός.* Epicurus. *Creech.*

Et unde] Et ex quibus primordiis. *Lamb.*

180 *Persubtilem*] Sic Epicurus: *ἡ ψυχὴ λεπτομερὲς σῶμα, καὶ λεπτομερεστάτοις σώμασι σύγκειται.* i. e. 'animus corpus est tenuium partium, et ex tenuissimarum partium corporibus conflatum.' Idem, *ἡ ψυχὴ σῶμά ἐστι λεπτομερὲς, παρ' ὅλον τὸ ἄθροισμα παρὲσπαρμένον.* i. e. 'anima corpus est tenuibus partibus præditum, per totam animantis massam diffusum.' *Lamb.*

183 *Nil adeo fieri celeri ratione vid. Quam si mens*] Vide apud Homer. in *Odyss.* de admirabili celeritate, 'Ocius cogitatione.' *Fab.* Unde icon fere summæ celeritatis, apud poëtas, ex gr. *ὥστε νόημα' ὥσει πτερὸν, ἢ ἐ νόημα.* et similia, quæ videri possunt apud Rittersh. ad Oppian. *Halient.* lib. 5. vers. 660. Quibus adde, quod Heliodorus in *Æthiopicis* valde familiare habet *λόγον θάπτον*, et *λόγου τάχιον.* pag. 410. 305. 173. 28. Item pag. 188. *ἀλλ' ἦν ἔρα καυοῦ παντὸς ὀξύτερον τὸ θεῖον.* *Preig.*

185 *Ocyus ergo animus*] Vult Lucretius, cum Epicuro, animum esse mobilissimum quiddam, atque a se moveri: quod autem ita mobile est, necessario constare ex primordiis minutissimis, lævissimis, et rotundissimis. Etiam Plato dicebat, animum a se moveri, et esse mobilissimum: et Pythagorei sic animum definiebant, numerum seipsum moventem. Sed Aristoteles lib. 1. de Anim. eos refellit, qui animum a se moveri volunt, negatque omnino animum moveri; ex quo efficitur, neque a seipso moveri: docetque non esse necessarium, si anima sit principium motus, eam quoque moveri: sed contra ipsam quidem esse immobilem, cur autem corpus moveatur, esse causam. *Lamb.*

186 *Ante oculos quarum*] Sic legendum, non *quorum*, ut est in libris vulgatis: nam hæc est verborum structura: animus ocyus se perciet, id est, permovet, quam res ulla earum rerum quæ cernuntur. *Lamb.*

187 *Constare rotundis, &c.*] Sic Epicurus: *Καὶ ἐξ ἀτόμων αὐτὴν συγκείσθαι λειοτάτων, καὶ στρογγυλωτάτων, πολλῶ τινι διαφορουσῶν τῶν τοῦ πυρός:* i. e. 'Et eam ex atomis constare lævissimis, et rotundissimis, et ignis atomos rotunditate longe superantibus.' *Lamb.*

189 *Momine uti parvo*] Ut parvo momento impulsa moveri possint.

Lamb. Ita Festus; qui tamen habet: *si parvo possent.* Quidam libri: *Nomine*; male. Ita inf. 6. 473. *Gif.*

190 *Tantillo*] Minimo, *δευτικῶς.* *Lamb.*

Fluctuat] Ita restitui; ut sit Dactylus in fine. Vide Indicem. Qui numerus hic optime congruit. In libris quibusdam: *fluctat*, in quibusdam: *flutat*. Nentrum Lucretio dignum. Vid. et inf. 4. 75. *Gif.*

Flutat] Sic habent libri manuscripti, quibuscum consentiunt Parisienses et utrique Aldini. 'flutat' autem positum puto pro fluitat. Alii habent *fluctat*. Quod si cui probabitur, 'fluctat' erit positum pro fluctuat, quod postremum nonnulli probant, atque adeo, aliis scripturis rejectis, solum tuentur et retinent. *Lamb.* Fluitat, fluit. Lucretio indignum, inquit Gifanius; vellem causam diceret. *Fab.* Et hinc 'flutæ murenæ', quia solis vapore calefactæ in summo fluitant æquore, nec cute siccata mergi possunt. *Turn. Adv.* 19. 34. Annotator noster in marg. *fluctrat*. Ita fluctuatum hoc loco; neque quo pedem figerent viri vel eruditissimi habuisse videntur. Causa mali, si dicam quod sentio, fuere, qui *fluctuat*, simplicissimum, et huic loco aptissimum verbum, cum *δυσυλάδῃ* efferre non possent, ferendum non esse existimarunt, adeoque immutarunt: unde flutare, fluctare, fluctrare, et quæ non? Idem autem, quod hoc loco, etiam, 4. 75. statuerim. Pro verbo 'flutare' quid faciat 'fluta murenæ' apud Macrobius, ab Turneb. *Adv.* 29. cap. 34. adducta, quippe non a 'flutando', sed a 'fluendo' ita dicta, ut solide satis ostendit in *Etym. Ger. I.* Voss. non video. *Preig.*

193 *Et cunctantior actus*] Et tardior cursus, seu fluxus: tralatio est ab iis quæ aguntur. *Lamb.* Tenor, ductus. *Fab.*

197 *Namque papaverum aura potest*] Non video, cur antiquam scripturam

vel Marullus immutare debuerit, si verum est ab eo esse immutatam et corruptam, vel ego sequi non debuerim. Quamvis enim ea quam habent libri Florentiæ impressi, sit speciosa, *Nam pappos minima aura potest, &c.* antiqua tamen, quæ reperitur etiam in aliis impressis, sententiam continet non absurdam, sive *papaveris* legatur, sive *papaverum*. est autem hic ordo verborum: Namque aura parva et levis cogere potest, ut altus papaverum, seu papaveris, acervus tibi ex imo diffuat. *Pappi* autem, si quis forte scripturam Florentinam malit, cui nullo modo assentior, sunt carduorum flores: qua voce utitur infra Lucret. Sed cum in libris manuscr. plane scriptum sit partim, *Namque papaveris*, partim, *Namque papaverum*: eorum sequamur potius auctoritatem, atque harum duarum scripturarum posteriorem magis probemus. *Lamb.* *Namque papaverum aura.* Hæc verior videtur scriptura. Vide simile supra, lib. 1. vs. 362. de verbo, 'corporum.' Alii: *papaveris*. *Gif.* Ita Codd. et recte. Alii: *Nam pappos*, qua voce utitur Lucret. vs. 387. At 'pappos' istos seu carduorum flores lævigatos et rotundos quis dixerit? *Creech.*

Suspensa] *Aura suspensa*, i. e. placida, lenis, silens: et ita Nonius. *Ter. Phorm.* 5. 6. 26. 'hoc ubi ego audivi, ad foreis Suspenso gradu ire perrexi.' *Lamb.*

199 *Lapidum conjectum*] I. e. acervum lapidum, lapides in unum locum coniectos. quidam viri docti, in his Muretus, legunt *lapidum conlectum*. Ego, cum in omnibus libris scriptum reperissem *conjectum*, nihil ausus fui mutare: ne nunc quidem quicquam mutavi. Sed tamen *conlectum* magis probo. *Lamb.*

Conlectum] Sic legendum puto. Vulgati: *conjectum*. Vide Indicem. *Gif.*

Spiclorumque] Et spiculorum, telorum. libri veteres tamen habent, *spi-*

carumque: unde legendum suspicor spicorumque, i. e. et spicarum. Nam veteres dixisse 'spicum,' in genere masculino, pro spicam, testatur Pompeius Festus: *Lamb.* Alii *conlectum, spiclorumque.* Alii *spicarumque* sen *spicorumque,* veteres enim dicebant *spicum.* *Spiculorum* vero huic loco, et poëtæ menti magis convenit. *Creech.*

200 *Nenu potest*] I. e. non potest. sic autem habent libri manuscripti: neque dubium est, quin hæc scriptura recta sit. 'Nenu' enim dixerunt veteres pro non, ut notat Nonius: citatque testem Lucillum lib. 30. 'Sed tamen hoc dicas, quid id est, nisi nenu molestum est:' et Varro- nem, epistola ad Fufium, 'Si hodie nenu venis, cras quidem venies:' &c. Idem Lucretius 4. 716. 'Nenu queunt rapidi contra constare leones.' *Lamb.* *Nenu.* Non. Fit autem a *μήνυ.* Hinc negativa in sermone nostro. Ceterum in prosa etiam oratione usurpabatur Ciceronis tempestate; nam Varro in Epistola quadam dixerat, 'si nenu venis.' *Fab.* Et frustra sunt illi qui legunt *Nulla.* *Creech.*

Quanto] *Marg. proquam,* idque exponit *utquam,* ut 2. 1135. et 6. 10. *Preig.*

Proquam] Ita veteres libri fere omnes. Vide Indicem. Quidam veteres tamen, ut et Marullus, et Vulgati: *quanto.* Quidam veteres etiam: *perquam.* *Gifan.*

201 *Ita mobilitata*] Adverte animum ad hoc loquendi genus, quanto parvissima et levissima sunt, ita mobilitate fruuntur, seu ita mobilitata feruntur: quæ posterior scriptura ex codice Vaticano et libro Memmii expressa est: in quibus legitur *mobilitate feruntur.* 'Quanto, ita,' pro quanto, tantum. sic sup. 2. 587. 'Et quam quicque magis, &c. Atque potestates, ita pluria,' seu 'plurima,' &c. Sed non dissimulabo, me scriptum reperisse in cod. Bert. *Parvissima corpora perquam:* in Vaticano, *pro-*

quam, quæ fortasse recta scriptura est. Non est autem, quod quemquam offendat participium 'mobilitata.' Est enim natum a verbo mobilitor: quod usurpat infra eod. lib. non longe idem Lucret. vs. 248. 'Accipit; inde aër, inde omnia mobilitantur.' usurpat et Cæcilius activum: 'Itaque quæ lætitia me mobilitat, mæror molitur metu.' *Lamb.*

Ita mobilitata feruntur] Ita in quibusdam veteribus; nisi quod pro, *mobilitata,* erat, *mobilitate.* Vulgati: *mobilitate fruuntur.* *Gif.*

202 *At contra quo quæque magis*] Sic legendum, non *quæcunque magis,* ut est in vulgatis. *Lamb.*

Cum pondere] Fateor gravia motui resistere, at melius huic loco convenit *corpore:* quis enim nescit a quam esse oleo graviores? licet vero gravior sit, quoniam e minutioribus corporibus seu particulis componitur, ideo mobilior. *Creech.*

209 *Hæc quoque res etiam, &c.*] Animum constare ex atomis minutis, lævibus, et rotundis docuit, quia est maxime mobilis; jam vs. 23. demonstrat animi et animæ naturam subtilem esse, tenuis texturæ, et e minutis corporibus conjunctam; quippe moriatur animal, tota avolat anima, at si metiaris cadaver, eadem est mortui, qui fuit viventis membrorum moles; si expendas, idem pondus. Igitur quod avolat est subtile quoddam et minutum, solidam enim aliquam partem magnamve detrahas, diversa erit totius moles, et diversum pondus. Breviter, ut judicamus florem vini, odorem unguenti, et saporem sapidi alicujus corporis constare e particulis subtilibus et minutis, quoniam postquam vinum vapidum fiat, unguentum istud amittit odorem, et sapidum corpus insipidum reddatur, corpora tamen ista ejusdem sunt molis, et ejusdem ponderis quo prius; similiter etiam propter eandem rationem idem de anima judicandum

est. *Ψυχή σώμα ἐστὶ λεπτομερές παρ' ὅλον τὸ ἄθροισμα παρεσπαρμένον.* Epicurus. *Creech.*

Deliquat] Declarat: ut sup. 1. 367. 'plus in se corporis esse Deliquat.' Est autem, quod supra me lectori significare fugit, hoc quoque unum ex ducentis vocabulis Latinis, quæ aliis esse ignota, sibi uni nota, vere gloriabatur Gulielmus Pelisserius, Episc. Monspess. Præterea auctor vocabularii Latino-græci, mihi, a Cl. Puteano commodati, sic interpretatur hoc verbum: 'deliquat,' *διηθεῖ, διωλίζει:* quæ verba Latine rursum reddita, sonant 'transcolat,' 'defæcat.' Quis igitur non videt, 'deliquare' et hoc loco, et aliis, idem valere quod declarare, tralatione ducta a vino, et similibus defæcatis, et liquidioribus effectis. *Lamb.*

Naturam dedicat ejus] Vide sup. 1. 368. *Gifan.* *Deliquat.* Declarat; vox minus nota, ideo alii præferunt *dedicat,* ut 1. 368. *Creech.*

211 *Si posset conglomerari*] Cum duo libri veteres haberent *se possit,* suspicatus sum, librarium transposuisse vocales *e* et *i,* et scripsisse *se possit,* pro *si posset:* quam puto veram esse scripturam: 'si posset conglomerari' autem, h. e. si posset in unam massam, in unam molem, et in unum quasi glomum cogi et conducere. *Lamb.*

Si posset] Ita omnes Veteres fere. Marullus: *possit.* *Gifan.* At vero inauditum et inusitatum genus est dicendi, antiquum tamen, cujus duo proferam exempla: 'quamque loco se Contineat parvo, se possit conglomerari.' Sic vulgo edunt, adulterantes antiquitatem: et 1. 105. 'Quippe etenim quam multa tibi me fingere possum.' Vetustatem autem interpolantes, *jam fingere possunt,* edunt. Ego vero notare malui istas, ut singulares et prope prodigiosas dicendi formas, quam loco movere: cum sciam Archaismi consuetudine illum accusativum expressum fuisse, ubi

postea tacitum est: ut apud Sallustium in Catil. Cap. 1. 'Omnes homines, qui sese student præstare cæteris animantibus.' *Turn. Adv. 29. 34.* At ego illud, 'si possit,' potius explicarem: si tamen possit fieri ut conglobetur atque ad unum locum redigatur inclusa hæc animi textura; quod negat satis clare in seq. quum vers. 218. dicat non in unum locum esse stipatam, sed 'nexam per venas, viscera, nervos.' *Hav.*

213 *Indepta*] 'Indipiscor' verbum compositum ex simplici apiscor, et præpositione in. interponitur *d.* quo utitur et Plautus non uno loco. Vel lege *endepta,* a verbo endipiscor, ex præpositione endo et apiscor. Ego tamen *indepta* retineo. *Lamb.* *Indepisci,* assequi, adipisci, Festus. *Creech.*

214 *Nil ibi limatum*] Nihil demtum, nihil detractum, detritum, deminutum. Sic autem videtur legendum potius, quam, ut vulgo, *libatum.* *M. Tull. Epist. lib. 3.* 'Etsi de tua prolixa beneficaque natura limabit aliquid posterior annus:' limabit, i. e. deminuet, detrahet, decerpit: ubi tamen nonnulli libri veteres habent *limitabit,* ut et vulgati aliquot, ab eodem verbo. Si quis tamen legi malet *libratum,* ut assumpta præpositione *de,* fiat *delibratum,* non pugna- bo: quin magnopere probabo. *Lamb.* Magis probeam al. editiones, *libatum.* *Faber.* Detractum: Alii *libatum:* sed Lambinus maxime probaret *Nil delibratum.* *Creech.*

215 *Mors omnia præstat*] I. e. mors omnia relinquit integra. *Lamb.* Facit ne quid detrimenti in mole corporis appareat. Vadem se et prædem in omnia exhibet. Ita 'præstare periculum,' 'fidem publicam præstare.' *Faber.*

219 *Quatenus*] Quoniam. Sic et alibi. *Lamb.*

220 *Extima membrorum circum-cæsuræ*] *Extrema circum-cæsuræ,* i. e. ex-

tremetas, ἐπιφάνεια, summus cortex. Denique 'circum-cæsura' est περίκοπή. hunc versum profert Priscian. lib. si bene memini, tertio. idem Lucret. 4. 651. 'Ut sunt dissimiles extrinsecus, et generatim Extima membrorum circum-cæsura coercet.' Lamb.

222 Quod genus est] I. e. quale est, vel cuius generis est: ut sup. 2. 104. 'Quod genus, e nostro cum missus corpore sanguis,' &c. et infra non longe: 'Quod genus in quovis animantium viscere volgo Est odor,' &c. Malim autem sic legi, Quod genus, aut Bacchi cum flos evanuit, &c. ostendit a simili, animum minutis admodum primordiis constare, quia, quemadmodum cum odor vini aut unguenti evanuit, vinum aut unguentum nihilo minus est ad speciem atque ad adspectum: ita postquam animus excessit e corpore, ipsa extrema corporis cæsura nulla ex parte videtur diminuta. Lamb.

Bacchi cum flos] Per florem Bacchi fortasse uvam labruscæ significat: quam *œnanthen* appellant Græci. De qua sic Plin. 20. 11. 'Odor idem ei, qui germinantibus uvis, atque inde nomen.' Idem 12. c. ult. 'Eodem et *œnanthe* pertinet. Est autem vitis labruscæ uva. colligitur cum floret, i. e. cum optime olet.' Alii simpliciter de odore vini dictum volunt. Sic Plautus Curcul. 1. 2. 1. 'Flos veteris vini meis naribus objectus est.' Idem Casina 3. 5. 15. 'nisi hæc meraclo Se uspiam percussit flore Libyco.' Idem Cistel. 1. 2. 8. 'Quiaque adeo me complevi flore Liberi.' Fortassis autem Plautus per 'florem Bacchi,' seu vini, significat *ἀνθοσπύλον*, i. e. vinum, cuius non solum sapor palato et linguæ, verum etiam naribus gratus est. Lamb.

227 Quia multa] Nisi vox ista 'multa' sileat, vereor ne poëta sibi parum constare videatur: sint enim minuta semina, at 'multa' detrahas, et moles

et pondus diminuetur: vid. etiam. vs. 279. Creech.

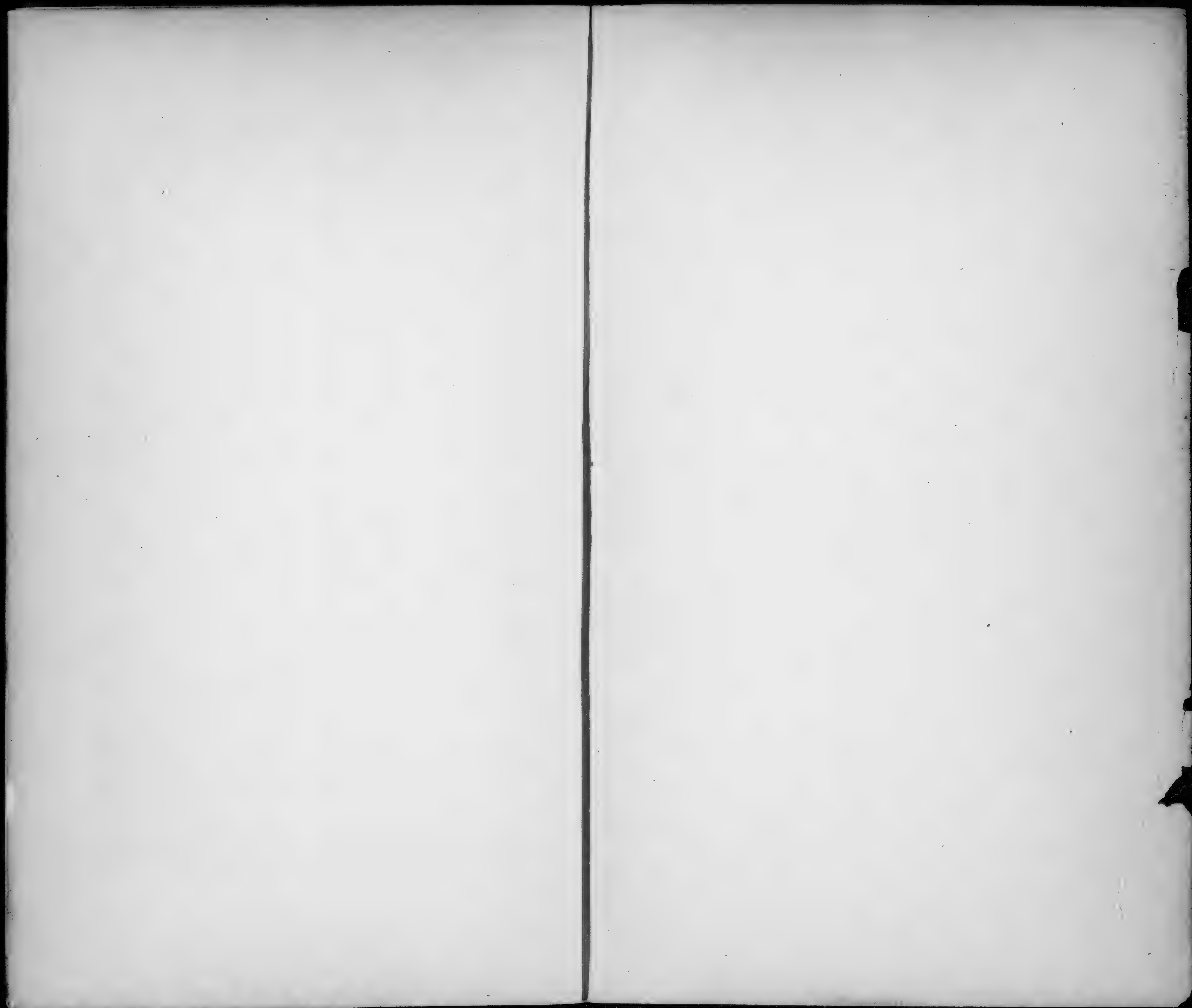
232 Nec tamen hæc simplex, &c.] Subtiles has atomos, e quibus animam composuit, non esse unius et ejusdem generis asserit vs. 6. Observaverat enim in morientibus exhalari auram, eamque calidam, una cum aëre (sine quo calor esse non solet) intermistis; at qui moritur, efflat vel expirat animam; ideoque anima ista ex aura, aëre, et calore constat. Ψυχὴ σῶμα ἐστὶ λεπτομερὲς παρ' ὅλον τὸ ἄθροισμα παρσπαρμένον, προσεμφερέστατον δὲ πνεύματι θερμοῦ τινὰ κρᾶσιν ἔχοντι, καὶ πῇ μὲν τούτῳ προσεμφερὲς, πῇ δὲ τούτῳ. Epicurus. Et apud Plutarchum adversus Colotem Epicurei dicuntur τὴν τῆς ψυχῆς οὐσίαν συμπληγνύντες ἐκ τινος θερμοῦ, καὶ πνευματικοῦ, καὶ ἀερώδους. Creech.

Tenuis enim quædam] Primus pes hujus versus est proceleusmaticus pro dactylo, ut apud Virg. *Æn.* 5. 432. 'Genua labant:' nisi dicamus u esse hoc loco consonantem. sic iterum apud Lucr. 4. 1235. 'Tenne, locis quia non potis est affigere adhæsum.' et hoc lib. 384. 'Nec nebulam noctu, nec aranei tenuia fila.' et sæpe alibi. Incipit nunc docere, animum constare ex vento tenui, vapore, aëre, et natura quadam nominis experte, qua nihil quicquam subtilius, nihil tenuius excogitari potest. Lamb.

237 Multa cieri] Sic conjecit legendum esse Turnebus, cum scriptum reperisset in cod. Bertiniano, *multaqua ri*. quam conjecturam magnopere probo. Nam ex 'cieri,' factum 'ceri,' ex 'ceri,' 'queri.' Lamb.

Moveri] Quidam legendum putant: *cieri*. Gifan. Cum Turnebo *ciere*, vel cum aliis *moveri* legas, perinde est. Creech.

238 Triplex] Et calor, atque aër, et venti cæca potestas. Fab. Anima hæc ex aura, aëre, calore constans est plane imperfecta, nondum vim sentiendi aut cogitandi sortitur: quar-

COLUMBIA UNIVERSITY

0025985795

VOLUME 3

87L96 IE23

3

Columbia University
in the City of New York
LIBRARY

GIVEN BY

Montgomery Schuyler

**T. LUCRETII CARI
DE RERUM NATURA LIBRI SEX**

EX EDITIONE GILBERTI WAKEFIELDI

CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

ET

INDICE LOCUPLETISSIMO

ACCURATE RECENSITI.

VOLUMEN TERTIUM.

T

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.

1823.

T. LUCRETII CARI
DE RERUM NATURA LIBRI SEX

EX EDITIONE GILBERTI WAKEFIELDI

CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

RECENSU EDITIONUM ET CODICUM

ET

INDICE LOCUPLETISSIMO

ACCURATE RECENSITI.

VOLUMEN TERTIUM.

T

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.

1823.

tum igitur aliquod, quodcumque illud sit, nomine enim tenns Epicureis ignotum, addendum est. Istud quartum e minutissimis, maxime lævibus et subtilibus atomis constat, quippe primum movetur, et tum calorem, auram, et aërem per membra excitat, omnesque partes corporis pro diverso motu vel dolorem vel voluptatem sentiunt. Si motus hic vehementior sit quam animi textura pati possit, si usque ad ossa et medullas penetret, dissipatur anima, et mors insequitur. Si minus vehemens, si in corporis superficie sistatur, tum integra manet anima, et sensus sive doloris sive voluptatis oritur. Hæc vss. 21. Plutarchus et alii dicunt Epicurum non fecisse simplicem animi naturam, sed esse voluisse κρᾶμα ἐκ τεσσάρων, ἐκ ποιοῦ πυρώδους, ἐκ ποιοῦ ἀερώδους, ἐκ ποιοῦ πνευματικοῦ, ἐκ τετάρτου τινὸς ἀκατονομάστου, ὃ ἦν αὐτῷ αἰσθητικόν. De Placit. Phil. 4. 3. Creech.

240 Nil horum quoniam, &c.] I. e. quoniam mens, seu ratio animi, non recipit, seu non approbat, quicquam horum trium posse sensiferos motus creare: qui motus res aliquas cogitare et volutare queant. reperitur autem hæc scriptura in cod. Florentinis duntaxat. Lamb.

241 *Mente volutent*] Sic Lucill. 'Hæc tu me insimulas? non ante in corde volutas?' et Virg. Æn. 4. 533. 'Sic adeo insistit, secumque ita corde volutat.' et 6. 185. 'Atque hæc ipse suo tristi cum corde volutat,' et Plautus Captivis, 4. 2. 1. 'Quanto in pectore hanc rem meo magis voluto, Tanto mihi ægritudo auctior est in animo.' Lamb.

Jam triplex animi est igitur natura reperta: Nec tamen hæc sat sunt ad sensum cuncta creandum; Nil horum quoniam recipit mens posse creare *Sensiferos motus, quædam qui mente volutent*] Postremus versus ita in quibusdam editionibus legitur, posse creare Sen-

Delph. et Var. Clus.

siferos motus quædam, quæ mente volutent; et ita habet editio Gifanii; sed ea lectione nihil nequius, aut ridiculum magis. Prior autem illa stare non potest, quid enim sani habet id, quod jam lecturus es? *Mens nihil horum recipit posse creare motus qui mente quædam volutent.* eaque pro his verbis, *quædam qui mente volutent*; sic legendum existimo, *queis omnia mobilitantur.* Certe ita postulat ratio, cui auscultandum est invitis centum millibus Mss. Codicum. Nam de 'mobilitantur,' quod dicam nihil est, cum duobus tribusve locis id verbum apud Lucret. 3. 248. reperitur: *inde omnia mobilitantur.* et alibi in 3. 201. quoque *queis mobilitata feruntur.* Fab. Gifanius *Sensiferos motus quædam, quæ mente volutent.* Eum, uti solet, sequitur Pareus, ita tamen interpretatur: 'Quia ratio animi non approbat quicquam horum trium posse sensiferos motus creare, qui motus res aliquas cogitare et volutare queant.' Ista vero Gifanii lectione nihil nequius aut ridiculum magis. Prior autem (inquit Faber) illa non stare potest, &c. Ita scribere debuisset Lucretium dicat Faber. Ita scripsisse minime concedo: *Ut sensiferos motus, quædam qui mente volutent.* Aliquis non minus intelligat quam *Motus istos sensiferos, qui cogitationi inserviant.* Alii tamen legunt, *Sensiferos motus, qui dant quæ mente volutes.* Creech. Non intempestive Marg. noster ad Fabri illam emendationem: 'Hac ratione,' inquit, 'omnia ex omnibus fieri possunt.' Adeoque Vossianam præfert, quam et nos amplectimur, donec melius quid occurrerit. Preig.

242 *Quarta quoque his igitur*] Quoniam tria illa superiora sensiferos motus creare non possunt, qui quædam cogitent, quarta eis quædam natura addatur necesse est: qua addita, suis jam sit omnibus partibus animi natura absoluta atque perfecta

Lucret.

4 I

87L96

IE23

3

Sic M. Tull. lib. 1. Tusc. Quæst. de Aristot. 'Quintum genus adhibet vacans nomine, et sic ipsum animum ἐντελέχειαν appellat, novo nomine, quandam continuatam motionem et perennem.' Quo tamen loco reprehenditur M. T. a doctis, qui putarit ἐντελέχειαν esse motionem, cum et ἐντελέχεια significet perfectionem quandam, sive functionem sive actum, et Aristoteles perspicue dicat, animum movere quidem, sed non moveri. *Lamb.*

246 *Didit*] Διαδιδόναι, 'distribuere,' &c. Virg. dividere, alibi. vs. 272. in eadem notione. *Fab.*

248 *Inde calor motus*] Sume verbum 'accipit,' ut sit, inde, i. e. ab hac quarta natura, calor motus accipit. Nam 'motus' est numeri multitudinis, accusandi casus. *Lamb.*

250 *Tum quatitur sanguis, &c.*] Secutus eram initio codices duos manuscr. Sed cum postea reperissem in aliis libris item manuscriptis, *Concutitur sanguis, tum viscera persentiscunt, ex Concutitur, feci Tum quatitur, suspicatus, ex Tum quatitur factum esse Cum quatitur; deinde Concutitur, et ita hunc versum esse depravatum. Nam omnino scriptura recepta, Concutitur tum sanguis, viscera persentiscunt, cum sit inepta, tum ne ferri quidem potest. Lamb.* Ita rectius, et sonantius Lambinus. dum alii scribunt *Concutitur tum sanguis*. Creech. Quidni retineamus, *Concutitur*, quod non nisi Lambini auctoritate in *Tum quatitur* transiit. *Concutitur sanguis ἀσυνδέτως*, ut alias sæpe. *Preig.*

251 *Postremo*] Forsan rectius scribas cum Mss. Lugd. Bat. *postremis*, loquendi genere haud inusitato. *Hav.*

252 *Contrarius ardor*] 'Ardor' hic dolorem significat, si locus emendatus est. Sed quibusdam videtur legendum, *ægror*, seu *angor*. Ego nihil mutato. Nam sic fere usurpavit Catull. nomen 'ardoris,' in secundo

carmine, 'Credo dum gravis acquiescat ardor.' *Lamb.* Quidam legunt *contrarius ægror*, seu *angor*; sed nihil mutant interpretes, cum apud Catullum 'Ardor' sit 'Dolor.' 'Credo ut gravis acquiescat Ardor.' licet voci isti nequius aliquid subesse Vossius existimet. *Creech.*

Ardor] Hæc verissima scriptura. vide Indicem. *Gif.*

255 *Usque adeo, ut vitæ desit locus*] Cum reperissem scriptum in libris manuscriptis *desit*, non *defit*, *diffugiant*, non *diffugiunt*, scripturam veterem adjuvi, reposita particula 'ut' post vocem 'adeo.' Nam vulgati libri sic habent: *Usque adeo vitæ defit locus, atque animai Diffugiunt partes per c. &c.* ut sit epiphonema. Quam scripturam, ut mendosam et suppositam, rejeci. Licet tamen vetere scriptura servata sine particula 'ut,' sententiam ex ea optimam elicere. *Lamb.* Sic (*desit*) veteres omnes, et quidam vulgati. In aliis vulgatis, *defit*; et mox, *Diffugiunt*; mendose. Lambinus: ut *desit*. Vide: 'U.' *Gifan.*

257 *Sed plerumque*] Sed plerumque (inquit) motus sensiferi et vitales interrumpuntur, non in ossibus et medullis, sed in summo quasi corpore: quod cum fit, tum non moritur animans, sed brevi tempore, aut certe aliquando, convalescit. *Lamb.*

259 *Nunc ea quo pacto*] Nunc docere meditatur, quo pacto quattuor illa inter se mista sint. *Lamb.* Difficile opus jam aggreditur Poëta, et cui pro dignitate sua perficiendo Latina lingua non suppeditat voces congruas et aptas; pergit tamen, et vs. 30. docet quatuor istas res, calorem, auram, aërem, tertiamque innominatam rem inter se perfecte misceri, ut inde fiat una quædam, eaque tenuissima substantia, quæ per totum corpus animalis fusa tum ab ipso contineatur, tum ipsi causa salutis sit. Omnibus vero non eadem regio et se-

des; pars illa quæ animus proprie dicitur, interius et altius sita, est veluti totius animæ fundamentum: aura vero, calor, et aër, ita inter se miscentur, ut unam, pro diversa animalium natura, substantiam component. Sic calor, sapor, odor, in quolibet viscere miscentur; non tamen diversa, sed unum tantum corpus constituunt. *Creech.*

Quibusque Comta modis] Quidam legendum putant, *Juncta modis*. et item 4. 31. ubi legitur, 'Et quibus e rebus cum corpore comta vigeret.' ego nihil mutandum censeo. *Lamb.* Hoc unum quoque ex illis vocabulis est, quæ nunquam ab interpretibus intellecta fuere. Fateor quidem *comptum* aliquando significare ornatum, aliqua præstantia insignem, præditum, &c. Sed ei significationi quid cum hoc loco Lucretii esse potest? Nihil quidquam. Deinde ratio vociferatur, eo vocabulo opus esse, cui convenire possit cum 'inter sese mista,' quod videlicet colligationem, nexum, et vinculum aliquod notet. Quare ne dubita quin legendum sit *coapta*, seu melius *copta*; quod etsi auribus nostrorum hominum novum esse scio, non ideo tamen minus certa minusque necessaria erit emendatio. *Coaptus* autem seu *coptus* idem est quod 3. 851. dixit 'unitur aptus.' 'quibus e sumus uniter apti.' Vides, 'Ex illis apti sumus;' quod hic unica voce expressit, 'coaptum' dicens. Item 3. 858. 'qui cætu conjugioque Corporis atque animæ consistimus uniter apti.' Adde quod in 4. 31. locus est, qui facile et πάση ἀνδραγῇ probet τὸ 'comptus' vitiosum esse. Quis enim Latine sine vitio dixerit 'anima compta est cum corpore?' Quod tamen jam visurus es: 'Atque animi quoniam docui natura quid esset, Et quibus e rebus cum corpore compta vigeret.' Ibi itaque restituendum, cum corpore *copta vigeret*, i. e. uniter apta, coapta, connexa, συναφθεῖσα.

Faber. *Juncta* alii: nihil mutat Lambinus: sic 4. 31. 'Et quibus e rebus cum corpore compta vigeret.' *Faber* tamen legit *copta* seu *coapta*, ratio enim vociferatur, eo vocabulo opus esse, cui convenire possit 'inter sese mista,' quod viz. colligationem, nexum, et vinculum aliquod notet. *Creech.*

260 *Reddere aventem*] Reddere cupientem: lib. manuscr. habent, *reddere habentem*, quod iccirco notavi, ut meminerit lector, quod eum jam ante admonni, *b* pro *u*, et contra *u* pro *b*, a scriptoribus illis librariis perverse esse scribi solitum. Treis nunc ex uno eodemque scriptore exempli causa, præter eos quos alias collegi, afferam locos; ex Arnobio, inquam, adversus gentes: quorum primus erit ex libro primo. ubi sic legitur in libris vulg. 'Atque a nobis procul, procul inquam, aberruncetur amentia,' legendum *averruncetur*. alterum ex lib. 3. in extr. 'Adestote Dii penates, tu Apollo tuque Neptune omniaque hæc mala, quibus uror, terrear, vexor, vestri numinis aberruncate clementia.' legendum *averruncate*. tertium ex lib. 7. 'Satis, ut opinor, ostendimus frustra Diis immortalibus hostias rebus cum consequentibus admoveri, quod neque alantur his, neque percipiant voluptatem, neque iras aut animos ponant, neque ut res tribuant faustas, neque ut abigant aberruncentque contrarias. legendum, *averruncentque*. 'Averrun-care' autem est avertere. *Lamb.*

261 *Abstrahit invitum patrii*] Sic sup. 1. 140. 'Propter egestatem linguæ et rerum novitatem.' *Lamb.*

263 *Inter enim cursant*] I. e. primordia ex quibus constat animus, inter se intercurant mutuis motibus, ita ut nullum ab altero distinguere aut secerni possit, neque ullo intervallo separari. *Lamb.*

266 *Sed quasi multæ ris*] Sed sunt veluti multæ potestates in unum cor-

pus coactæ et coagmentatæ, &c. Secutus sum autem in hoc loco restituendo codicum manuscript. auctoritatem. Sic sup. usus est nomine 'vis,' numero multitudinis, 2. 586. 'Et quam quicque magis multas vis possidet in se,' &c. *Lamb.* Αἰ δυνάμεις. *Salust. Faber.* Salustius, 'Male jam assuetum ad omnes vis controversiarum. Priscianus lib. 6. *Creech.* Non male *Sed quasi multa ejus unius corporis exstat.* Ut sensus sit, non divisa, sed multa potestas, ejus unius corporis. *Preig.*

267 *Quod genus*] Quemadmodum, cujus generis, οἷον. *Lamb.*

Viscere] Carne, corpore. *Faber.* Inepta hic visceris mentio. Temere ut videtur transsumpta an arrepta, ex vs. ab hoc septimo. Planissima res est, si recipiamus quod in var. lect. est et auctoritate haud contemnenda fulcitur: *animantum est visere.* Verum tunc ita distinguendum erit: *Quod genus in quoris animantum est visere* *volgo: Est odor, &c.* *Preig.* Simplicissima illa secundum Mss. lectio videtur, quam repræsentavimus. Dicit, 'Quod genus,' &c. uti mox vs. 277. 'Quod genus in nostris membris,' &c. i. e. cujus generis in quocunque animali sunt odor et sapor quidam &c. *visere est,* i. e. cernere licet: *confer* 1. 728. 783. et 2. 577. *Hur.*

268 *Quidam calor*] Alias, quidam color: *Lamb.*

Quidam color] Ita habebant quidam libri. Vide sup. 2. 678. Alii hic et ibi habebant: *calor.* *Gifan.*

269 *Augmen*] Ὀγκος Græcis 'moles' est et 'magnitudo.' Lucretius Latine *augmen* dixisse videtur, unum itaque *augmen*, est una moles, εἰς ὄγκος. *Turn. Adv.* 20. 22.

270 *Ventipotestas*] Ventus ipse. ita sæpe Græci. ἰς Πιπιδιον, &c. *Faber.* Ventus ipse vs. 278. 'Animi vis, et Animæ potestas.' vs. 288. 'Aëris potestas.' *Creech.*

271 *Mobilis illa Vis*] Quarta illa natura, nominis expers. *Lamb.*

272 *Initium motus quæ*] Quæ tribuit et impertit ceteris partibus initium seu introitum, in nonnullis libris legitur *initium*: quod si cui magis placeat, i et u coëunt in unam syllabam. *Lamb.* Variavit hæc ita 2. 261. 'Nam dubio procul his rebus sua quoique voluntas Principium dat: et hinc motus per membra rigantur.' Ubi quod 'principium' dixit, hic vocat 'initium,' de cujus vocis vocalium coitione consule notas ad 1. 13. *Hur.*

Initium] *Initum.* *Gifan.*

274 *Latet subestque*] Maxime intima est homini; ultra quam non datur pergere. *Faber.*

275 *Nec magis hac infra*] Si hic versus Lucretianus est, sententia ejus hæc videtur esse: Nec quicquam interius est hac natura in corpore nostro, nihil magis abstrusum, nihil magis reconditum. itaque, ut hæc ipsa sententia magis exprimitur, quidam legi volunt *intra*, quos nonnulli codices adjuvant. Sed videtur plane versus alienus et suppositus. Quod si secus videatur doctis et acutis, a quibus dissentire difficile est, licet hanc lectionem defendere ac tueri, et sic explicare: Nec quicquam est magis hac (anima) *infra* (id est, *infra sensus nostros*) in corpore nostro: ut hoc dici a Lucretio intelligamus, nihil esse, quod tam fugiat sensus nostros, quodque minus cadat sub sensus nostros, quam animam. Hanc lectio, nem, ejusque interpretationem, confirmat versus ille libro quarto, non longe admodum a princip. vs. 110. 'et in primis quoniam primordia tantum Sunt *infra sensus nostros*, tantoque minora, Quam quæ primum oculi cœptant non posse tueri,' &c. *Lamb.* Hic versus Lambino non placet, nec mirum, cum 'infra' interpretatur *infra nostros sensus*: situm enim non exiguitatem quartæ naturæ innominatæ Poëta exprimit; ut anima cor-

pori intima, sic quarta ista vis expers nominis ipsi animæ; et est quasi anima totius animæ, quoniam sicut anima corpus, sic animam ipsa vegetat, et sensus perficit. *Creech.*

276 *Atque anima est animæ*] Ita hæc quarta natura ceteris præstat tennitate, subtilitate, mobilitate, et similibus, ut sit quodammodo animæ totius anima. *Lamb.*

281 *Atque animæ totius ipsa, &c.*] Sic restitui ex auctoritate codicum manuscr. adhibita tamen facili et illustri conjectura. Nam cum in aliis duobus reperissem scriptum, *Atque animæ quasi totius ipsa Proporro est anima*: in aliis, *atque animæ totius*, sine voce *quasi*: suspicatus sum a Lucretio scriptum esse *animæ*, deinde cum ex *animæ* factum esset *animæ*, culpa librariorum, ab aliquo studioso adjectum *quasi*, ut versum perficeret. Vulgata lectio autem talis est, *Atque animus quasi totius ipsa, &c.* *Lamb.*

Atque animæ quasi, totius ipsa] Ita in plerisque omnibus libris. In aliis abest, *quasi*; quod tamen non est otiosum. *Gifan.*

Anima est animæ] Ita Philo in lib. de Opificio mundi, mentem esse quasi animam animæ dixit. *Faber.*

282 *Proporro*] I. e. producte, longe. *Lamb.*

284 *Inter se commista*] Hoc unice probat, quod in emendationibus ad vocem 'copta' dictum fuit. *Faber.*

285 *Subsit magis, emineatque*] Aliud magis subsit aliis, aliudque magis emineat aliis: 'subesse' et 'eminere' dixit Latino sermone, quod Græci ὑφίστασθαι, καὶ ἐπιπολάζειν. *Lamb.* *Subsit.* Intimum sit, 'infra sit.' *Faber.*

286 *De omnibus*] Sic legendum potius, quam *ab omnibus.* *Lamb.*

287 *Ne calor ac ventus*] Libri manuscripti habent *ni calor*: quam scripturam si recipimus, accipiendum *ni pro ne.* *Lamb.* Ita (*ni calor*) in veteribus libris. Alii, *Ne.* *Gifan.*

289 *Est etiam calor ille animo, &c.*]

Ex aura, calore, et aëre, animos componi probat vs. 35. admittas enim, et variæ animalium temperies commode explicari possunt. Unde v. g. leo ad iram proclivior, nisi quod calor in illius animo emineat? Unde cervorum timiditas, quia in illorum animabus aura dominatur. Boum vero constantiam neque iræ nimis neque metui obnoxiam aëri tranquillo acceptam referas: calorem enim ex irati oculis emicantem, et scintillas tantum non erumpentes videmus: tremunt et horrescunt cervi; et tranquilla est boum gravitas. Huc, si Gassendus permetteret, illa e Stobæo desumpta referrem, τὸ μὲν πνεῦμα κίνησιν, ὁ δὲ ἀήρ ἡρεσίαν, τὸ δὲ θερμὸν τὴν φαινομένην θερμότητα τοῦ σώματος, τὸ δὲ ἀκατονόμαστον τὴν ἐν ἡμῖν ἐμπνέει ἀσθησιν. Deinde in hominibus etiam aliquod horum trium dominari docet vs. 16. Quidam enim ad iram, alii ad metum proclives, dum alii mansueti sint ac mites. Et quoniam hæc tria commisceri tanta varietate ob graduum varietatem possunt, inde morum diversitates innumeras sequi. Philosophia autem vitiosam naturam emendari aliquatenus, sed ita ut vestigia quædam τῆς κακίας remaneant, (quippe homines doctrina exculti et maxime politi sunt quibusdam pravis affectionibus obnoxii,) id quod non impedit quo minus quis jucunde vivat. *Creech.* Legendum, *Est etenim.* quippe eorum rationem affert quæ in vs. 17. scripserat, 'Ne calor ac ventus seorsum, seorsumque potestas Aëris,' &c. Probat, inquam, esse in animo calorem, auram frigidam, et aërem temperatum: quasi diceret, Neque vero temere assero calorem esse in animo: 'est etenim calor ille animo quem sumit in ira,' &c. imo reliquas duas qualitates resumit et astruit in versibus qui mox sequuntur, auram, inquam, frigidam, et aërem temperatum: 'Est et frigida multa comes formidinis aura,

Quæ ciet horrorem in membris et concitat artus. Est etiam quoque pacati status aëris ille, Pectore tranquillo qui fit, voltuque sereno.' Itaque hæc satis plana puto, iis ut æquus lector acquiescat. *Faber in Emend.*

Est etiam calor] Vide Emendationes. Illud autem acribus pro acrius, quod tamen a Gifanio probatur, quanquam nihili est, Passeratio et Lambino acceptum referri debet. *Faber in Not. Est etenim.* Faber, quippe eorum rationem affert quæ vs. 287. scripserat, 'Ne calor ac ventus æorsum, seorsumque potestas Aëris,' &c. Conjecturam non improbo, sed inepta ratio quam adducit. *Creech.*

290 *Et ex oculis micat]* Ardor oculorum iram significat. Hom. 'Ιλ. α. 103. μένος δὲ μέγα φρένες ἀμφιμέλαιναί Πύρπλαντ', ὅσσε δέ οἱ πυρὶ λαμπετόντι ἔκτεν. *Lamb.*

Acribus] Sic necessario legendum est, atque hunc locum imitatus est Virg. *Æn.* 12. 102. ut me admonuit Passeratius: 'Scintillæ absistunt, oculis micat acribus ardor.' Sic et M. Tull. loquitur lib. 1. *Tusc. Quæst.* 'Nec vero quisquam de hoc dubitare posset, nisi idem nobis accideret, diligenter de animo cogitantibus, quod iis sæpe usu venit, qui acribus oculis deficientem solem intuentur, ut ad spectum omnino amitterent,' &c. *Lamb.* Gifanius tamen *Acrius*, vs. 295. 'Acria corda.' *Creech.*

292 *In membris]* Τὸ in abest ab aliis quibusdam veteribus. *Gifan.* Neque iis vulgaribus, nam et in Lugd. Bat. optimo quoque desideratur. At quis de mente Poëtæ, quomodo scripserit, iudicabit? *Hav.*

294 *Fit qui voltuque]* Ita veteres libri: more Lucretiano. Marullus et vulgati: qui fit. Vide 2. 730. *Gif.*

295 *Sed calidi plus est]* Sic Plutarchus libello περὶ ἡθικῆς ἀρετῆς, non admodum longe ab extremo: Οὐ γὰρ ὀρθότητι δοξῶν, οὐδὲ φανότῃτι δῆπου,

τοῖς μὲν ἀλκαὶ καὶ ὕμναι πρὸς τὰ φαινόμενα δεινὰ παρίστανται, τοῖς δὲ ἀμήχανοι ποιοὶ καὶ φόβοι τῆς ψυχῆς· ἀλλὰ αἱ περὶ τὸ αἷμα, καὶ τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ σῶμα δυνάμεις, τὰς τῶν παθῶν διαφορὰς ποιοῦσιν, ὥσπερ ἐκ ῥίζης τοῦ παθητικοῦ τῆς σαρκὸς ἀναβλαστάνοντος, καὶ συναναφέροντος τὴν ποιότητα, καὶ τὴν κρίσιν. i. e.

'Non enim propterea quod rectas aut pravas opiniones habeant, bestiis aliis excitantur vires et impetus adversus ea quæ his videntur mala et incommoda, aliis vero pavores et motus animæ; sed quæ circa sanguinem, et spiritum, et corpus, sunt potestates, affectuum differentias et dissimilitudines efficiunt: ea animæ particula, quæ affectibus æstuat, ex carne, tanquam radice, pullulante, et una qualitatem et iudicium efferente.' *Lamb.*

299 *Irarum fluctus]* Sic Catull. carmine de Pelei et Thet. nupt. 'Prospicit, et magnis curarum fluctuat undis.' Virg. *Æn.* 4. 532. 'magnoque irarum fluctuat æstu.' De leonibus lege Plin. 8. 16. et Aristot. lib. 9. de historia animalium, et Eustathium ad hunc Homeri locum, 'Ιλ. v. 164. Πηλεΐδης δ' ἐτέρωθεν ἐναντίον ὄρω, λέων ὡς Σίντης, ὃν τε καὶ ἄνδρες ἀποκτάμεναι μεμνᾶσιν, Ἀγρόμενοι, πᾶς δῆμος, &c. Lucret. infra eod. lib. 741. 'Denique cur acris violentia triste leonum Seminium sequitur?' *Lamb.*

300 *At ventosa magis certorum]* De cervis Plin. 8. 32. Homerus 'Ιλ. α. 225. κυνὸς ὄμματ' ἔχων, κραδίην δ' ἐλάφοιο. Verba sunt Achillis in Agamemnonem, impudentiam et timiditatem ei objicientis. *Lamb.*

303 *At natura boum]* De bobus, seu bubus, Plinius legendus lib. eod. cap. 45. *Lamb.*

304 *Subdita]* Subjecta. Sic Virg. Georg. 3. 271. 'Continuoque avidis ubi subdita flamma medullis.' Sic M. Tullius pro Milone dixit, subjicere faciei invidiæ. Ciceronis verba sunt hæc: 'Quin hoc tempore ipso, cum

omnes a tuis inimicis faces invidiæ mihi subjiuntur,' &c. *Lamb.*

Percit] Perciet, permovet; subintell. boum naturam. *Lamb.*

306 *Perfixa]* Tralatio ab iis, qui telis perfixi sunt. supra 2. 360. 'Desiderio perfixa juveni.' *Lamb.*

308 *Sic hominum genus est]* Significat, naturæ vitia non posse doctrina funditus exstirpari: ita tamen doctrina, studio, et diligentia, minui et levare posse, ut nihil vetet, quo minus sapiens beate vivat, et homo inter homines Deus quidam esse videatur. *Lamb.*

310 *Animi]* Hoc ex veteribus quibusdam malui. Loquitur enim de animo ac mente. Alii: animæ. *Gifan.* Lugd. Bat. aliique *natura*, quasi vellet naturaliter, sua indole, &c. *Hav.*

Vestigia prima] Tolle hanc distinctionem; nam μοναδική virgula satis fuerit. Sensus est: Doctrina vitiosam naturam emendari aliquatenus, sed ita ut vestigia τῆς κακίας remaneant; id quod non impedit quo minus quis jucunde vivat. *Fab.* Scribendum forsitan *priva*, quæ pluribus in locis familiaris nostro vox est. Ita inf. 390. 'nec priva pedum vestigia quæque,' i. e. singula, singularia. Hæc autem 'vestigia prima' seu 'priva,' mox vs. 319. 'principia' vocat. *Hav.*

316 *Moresque sequaceis]* *Sequaceis*, i. e. ad sequendum facileis et flexibileis, μιμητικούς, ἀκολουθητικούς. *Lamb.* Horatius locum hunc imitatus est. *Fab.*

317 *Cæcas]* Obscuras. *Lamb.*

319 *Variantia]* Differentia. *Lamb.*

320 *Illud in his rebus videor firmare potesse]* Quarumdam editionum lectionem revocavi: necessario enim legendum est, *videor*, non *video*. *Faber.* Recte *Faber*, nec *video* pati possumus. *Creech.*

Video firmare potesse] Nodum in scirpo hic quærit *Faber*. *Video* haud

dubie recte se habet, ut sit sensus: Video me firmare posse, &c. Amant enim veteres τὸ ἀπροσδόκητον; nam, ut hoc loco, 'video firmare potesse,' sic alibi rursus: 'possum me fingere.' 'Student se præstare,' et 'possit se conglomerari,' ut vs. 211. 'Firmare' autem verbum huic loco aptissimum est, quo et Tacitus utitur *Annal.* 6. 6. 'Neque frustra præstantissimus sapientiæ firmare solitus est, si recludantur tyrannorum mentes, posse aspici laniatus et ictus,' &c. *Preig.*

321 *Naturarum]* Docti quidam legi volunt, *naturai*. *Lamb.* Quibusdam placet *naturai*. Et pro *Dictis* in sequenti versu *Doctis* scribitur. *Creech.*

322 *Depellere doctis]* Secutus fueram initio libros vulgatos. Nam manuscr. habent *depellere noctes*. unde suspicabar legendum, *ratio depellere docta*. Nunc *doctis* magis placet, ut sit hæc sententia: quæ vestigia naturarum ratio nequeat a doctis depellere. Ne cui autem mira sit, aut absurda videatur hæc locutio, sic et M. Tullius locutus est in oratione pro Milone paullo ante confirmationem: 'Sin hoc et ratio doctis, et necessitas barbaris, et mos gentibus, et feris natura ipsa præscripsit, omnem semper vim,' &c. *Lamb.*

Doctis] Sic legendum puto ex libris veteribus, in quibus est, *dictis*. Marullus et Vulgati: *noctis*; male. Ut alibi, 2. 986. Vide et inf. hoc libro, vs. 627. *Gifan.* A viris doctrina perpolit. Notum illud est, quod a Pindaro dictum de discrimine quod naturam inter et educationem reperitur. *Faber.* Valde fluctuant in hoc versiculo viri docti. Ita ut neque Gifanius neque Lambinus sibi constant; quorum ille in prima *dictis* jam ediderat, quod in postrema in *doctis* mutavit, Lambinum sc. tacite, præsertim Ciceronis illa auctoritate munitum, secutus, qui et ipse *dictis* ante aut *docta*, ad postremum vero *doctis* legendum contendit. Verum

quæ necessitas discedendi a vet. libris? qui habent: *Queis ratio nequeat depellere nocteis*. Nonne ita more suo loquitur Lucretius? ut in istis: 'Hunc igitur terrorem animi tenebrasque necesse est Non radii solis neque lucida tela diei Discussant, sed naturæ species ratioque.' Suadet autem hanc loquendi formulam, quod cum Diis ipsis de felicitate ac serenitate contendere instituit, ut ex vs. seq. patet. 'Dignam enim Diis vitam degere' iis demum, ex ipsius Poëtæ mente, licet, quibus sedes quietæ, ut loquitur hujus libri principio: 'Quas neque concutinnt venti neque nubila nimbis Aspergunt,' &c. atque adeo, apud quos ratio omnibus rebus noctes depellant. *Preig.* Quoniam Græci noctem *εὐφρόνην* vocarunt, quod opportunum maxime ad studia et consilia illud sit tempus, hinc 'rationem noctis' pro consilio prudenti capi posse arbitratur Turneb. Adv. 20. 22. Sed opportune Cicero nis locum adduxit Lamb. qui nisi videretur ob stare, legerem *quæ nequeat ratio depellere, doctos Ut nihil impediatur, &c.* Neque enim quis tam beati sunt, sed docti tantum, i. e. Epicuri sectam (si Dis placet) secuti; qua ratione fortius loqui mihi, quam alias, videtur Lucretius. *Preigeri* mei admitterem conjecturam, sed *queis* pro *quæ* Vossii est, non Mss. neque tenebras absolute sed *mentis* dixit 1. 147. 'doctis' præterea respondet magis vs. sup. 308. *Hur.*

323 *Dignam Diis*] Beatam, sic Epicurus, *ζῆσι δὲ ὡς θεὸς ἐν ἀνθρώποις. οὐδὲν γὰρ εἶκοι θνητῷ ζῶντι ἄνθρωπος ἐν ἀθανάτοις ἀγαθῶς.* i. e. 'vives autem ut Deus inter homines; nulla enim re mortali similis est homo in bonis immortalibus vitam agens.' *Lamb.*

324 *Hæc igitur natura*] Animus ex quattuor illis naturis conflatus. *Lamb.* Animam ex aura, calore, aëre, et quarto innominato formatam vs. 14. ita corpori conjungit, et immiscet.

ut neque corpus sine anima incolume, neque anima sine corpore integra maneret. Epicurei censuerunt animam a corpore contineri, (Epicurus apud Laërtium utitur verbo *συνεσθαι*, apud Empiricum *διακρᾶσθαι*) corpus etiam mutuo ab anima teneri, ne proueret in exsolationem. Nempe voluerunt animal esse quasi telam, in qua stamen esset corpus, subtegmen vero anima, adeo ut utrumque mutuo intertextum opus constans evaderet, altero vero dissoluto alterum, atque ideo utrumque simul, exsolueretur. Exemplum velis? en thuris glebam, odorem ab isto thure separa, et nec odor, neque thus integrum manebit, et idem de animo et corpore sentiendum. *Creech.*

326 *Nam communibus inter se*] Significat, animum et corpus animantis ita inter se esse conjuncta et colligata, ut alterum ab altero sejunctum vivere aut esse non possit. *Lamb.*

328 *Quod genus*] Quemadmodum. Probat a simili neque animam a corpore animantis sejunctam, neque corpus ab animo semotum esse possit. *Lamb.*

329 *Haud facile*] Ita alibi hujusmodi *μελῶσιν* usurpavit. Nam 'haud facile' significat plane *ἀδύνατον*. *Faber.*

331 *Quin omnia dissolvantur*] Alii legunt ita, *dissoluantur*, ut sit quinque syllabarum, fiatque *διαίρεσις*; alii *dissoluantur* sine diæresi, ut sit versus spondiacus: ego susque deque habeo. *Lamb.*

332 *Implexis*] Implicatis. 'Implexum' compositum a præpositione in, quæ vim augendi habeat, non negandi; ut in his 'incurvus,' 'incanus,' et similibus, et 'plexum,' 'plexa' autem (ut docet Festus) colligata significat ex Græco: cui nos etiam præpositionem adjicimus, cum dicimus 'perplexa.' *Lamb.*

333 *Consorti vita*] Notandum, pas-

sive sumi. Non temere alibi. Tamen ita auctor Ceiridis, seu ille Virgilius est, seu quis alius. 'Si me jam summa sapientia pangeret arce, Quattuor antiquis quæ hæredibus est data consors.' *Faber.*

334 *Nec sibi quæque sine alterius, &c.*] Sic legitur hic versus in libris vulgatis, præter Parisiens. et Vicet. et Venetos antiquos, *Nec sine vi quicquam alterius sibi posse videtur, &c.* in manuscriptis autem, *Nec sibi quæque sine alterius vi posse videtur, &c.* quos secutus sum, quamvis alteram scripturam, quam olim secutus eram, non damnem. *Lamb.*

Nec sibi quidque sine alterius] Ita in veteribus omnibus, et nonnullis vulgatis. In aliis: *Nec sine vi quidquam alterius sibi posse videtur.* Ego a veterum librorum consensu, etsi parum intersit, discedere nolui. *Gifan.*

335 *Sentire*] *Constare.* *Gifan. Codd. Constare,* quibus minime credendum. *Creech.*

336 *Constat*] Nescio qua negligentia factum sit, ut in utraque Gifanii editione scriptum fuerit, *conficitur.* *Faber.*

337 *Accensus nobis per viscera sensus*] Sic sup. 2. 942. 'quibus convenienter Accensi sensus animantem quamque tuentur:' vel, ut legendum potius, *quibus omnituentes, &c.* *Lamb.* *Accensus sensus* jam antea dictum est, in 2. (492.) opinor, quid sit; sed animadverti Gifanium in Indice suo longe aliter sensisse. Existimat enim 'accendere' hoc loco idem significare quod complere. Ita me amet Deus, ubi isthæc lego, tum mihi 'cerebrum impliciscitur,' *κατὰ Πλατῶνα.* Huic homini credas scilicet, tum bene se tibi res habebunt. Utinam modo per otium liceret cribro pollinario illud opusculum succutere; quantum ibi furfuris! quantum! *Faber.*

338 *Corpus*] Corpus hominis, seu cujuslibet animalis. *Lamb.* Istam animæ et corporis adunationem vs. 13.

iterum demonstrat. Corpus neque generatur neque crescit sine anima, et cum anima avolet, distrahuntur illius particulae, resolvuntur vitalia vincula, putrescunt membra, denique perit corpus. Quid interim de anima existimandum? Nempe illa dispergitur in tenues auras, et evanescit. Cum vero neutrum sine altero maneat integrum et incolume, credendum est, eorum substantias conjunctas esse, atque intime unitas. *Creech.*

340 *Non enim, ut humor*] Argumentum a disparibus seu dissimilibus. Non, (inquit) ut aqua calefacta, amisso calore, manet incolumis, neque perimitur: sic corpus humanum efflata anima salvum et incolume manere potest; sed penitus corrumpitur, computrescit, atque interit. *Lamb.*

Dimittit saepe vaporem] Sic libri manuscripti et item nonnulli typis excusi: Florentini, et Lugdunenses, et Veneti recentiores, *saporem.* Ego illam scripturam probo, et 'vaporem' interpreto calorem, seu halitum calidum. *Lamb.*

Vaporem] *Saporem.* *Gif.* Nonnulli *Codd. saporem,* improbe: neque ab hac causa in ab ea causa mutandum. *Creech.*

343 *Discidium*] I. e. discissionem ac divulsionem, a verbo discindo. *Lamb.*

344 *Conque putrescunt*] Et computrescunt. *Lamb.*

345 *Sic corporis, atque animæ mutua, &c.*] Ordo est: sic mutua corporis atque animæ contagia vitaleis motus discunt etiam in membris maternis reposita et recondita. *Lamb.*

346 *Mutua vitaleis discunt contagia motus*] Verbum 'discere,' hoc loco elegantissimum est; simili translatione 'noscere' usurpat 6. 915. 'Ex alioque alius lapidis vim vinclaque noscit.' 'Discere' autem pro experiri, aut cogi, similiterve sumptum

etiam a Virg. *Æn.* 1. 634. et 5. 222. *Preig.*

347 *Alroque repostu*] Hinc non magis idoneum sensum hauriri posse ait Turneb. *Adv.* 21. 2. quam ex pumice aquam; reponit itaque *reposito*, quo modo certe legitur in optimis Membr. Lugd. Bat. imo penitus juxta lectionem Turneb. qui hic *in*, et in sequenti versu *ut*, delet. Quum itaque attentius locum hunc ejusque connexionem considerarem; vidi adjuvandum esse distinctione, atque porro ex Turnebo et Mss. ita refingendum, ut fecimus: *legebatur autem Ex in-eunte ævo sic corporis atque animai Mutua vitaleis discunt contagia motus, Maternis etiam in membris, alroque repostu; Discidium ut nequeat fieri, &c.* Neque tamen viderunt interpretes duos illos priores versus non pertinere ad sequentes, sed esse conclusionem præcedentium, atque respondere illis, qui leguntur vss. 332. 333. majori itaque distinctione egere. Novam deinde argumenti confirmationem proponi in similitudine et exemplo desumpto a fætu nondum in lucem edito, sed adhuc latente reposito alvo membrisque maternis. *Hav.*

351 *Quod superest*] Probare conatur, eos errare qui omnem sensum attribuunt animæ, corpus nihil sentire opinantur. *Lamb.* Modo asseruerat Poëta, neque corpus ab anima separatum, neque animam a corpore separatam per se aliquid agere aut sentire posse, sed sensum per viscera excitari ex communi utriusque conjunctim agentis motu. Deinde Philosophos aggreditur qui solam animam istius motus quem sensum vocamus capacem affirmabant: istos autem ad experientiam provocat, concedatur enim corpus sentire, non magis istius sensus conscii essemus, quam jam nunc sumus; ideo corpus sentire confitendum est: dicat autem aliquis, si corpus sentiat, unde dimissa anima vim istam et facultatem

sentendi non retineat? Quia nempe non corpori soli, sed corpori animæ conjuncto vis ista et facultas competit. Hæc omnia vss. 9. Similiter Epicurus apud Laërtium lib. 10. οὐ μὴν (Anima) εἰλήφει ἀν ταύτην (sentendi facultatem), εἰ μὴ ὑπὸ τοῦ λοιποῦ ἀθροίσματος ἐστεγάζετο πως· τὸ δὲ λοιπὸν ἀθροισμα παρασκευάσαν ἐκείνη τὴν αἰτίαν ταύτην, μετέλῃφε καὶ αὐτὸ τοιοῦτου συμπτώματος παρ' ἐκείνης· διὸ ἀπαλλαγείσης τῆς ψυχῆς οὐκ ἔχει τὴν αἴσθησιν, οὐ γὰρ αὐτὸ ἐν ἑαυτῷ ἐκέκτητο τὴν δύναμιν, ἀλλ' ἐτέρω ὅμα συγγεγεννημένω αὐτῷ αὐτὴν ἢ φύσιν παρεσκεύαζεν. *Creech.* Quod superest autem, i. e. reliquum est. *Lamb.*

351 *Renutat*] Sic legendum, non *refutat*. nam 'refutare' (inquit Festus) redarguere est, compositum a fando, versa a littera in u. 'renutat' autem, i. e. negat, renuit, non vult, 4. 604. 'Incolumis transire potest, simulacra renutant.' *Hor. Epist.* 1. 16. 49. ad Quinctium. 'renuit, negat atque Sabellus.' *Lamb.* Ita Lambinus, dum alii *refutat* præferunt. *Creech.*

Refutat] Ita omnes libri. Lambinus: *renutat*. *Gifan.*

Quod superest, si quis corpus sentire renutat, &c. Vel manifestas res contra, verasque repugnat. Quid sit enim corpus sentire quis afferet [al. *asseret*] unquam] Postremus versus corruptus est. sic autem legi debet: *Quid sit enim corpus sentire quod asserat unquam.* Sententia plana et vera. 'Quid sit enim quod adserat [i. e. probet] corpus nostrum sensu præditum esse, et vere sentire, nisi illud quod res ipsa docet?' Explicat autem quod dixerat, 'Vel manifestas res contra verasque repugnat.' Neque enim petit Poëta 'Quid sit sensus?' (quod faceret tamen, si recepta lectio sequenda foret; sed ait hominem quemque sentire se sensu præditum esse; itaque tanta mole argumentorum nihil esse opus. Præterea hoc addam quoque, nemi-

nem, qui quidem sani capitis fuerit, sic unquam locuturum: 'Quis homo id asseret nisi experientia?' ridiculum est ac delirum; et tamen ita loqueretur Lucretius nisi mendum vidissemus: *quis id asseret*, nisi quod res, &c. *Faber.*

355 *Quid sit enim Corpus sentire quis afferet*] Alii *Asseret*: sed *Faber*, quod *asserat*: et hoc modo explicat: 'Quid sit enim quod adserat,' &c. Hæc *Faber*, qui raro quidem errat, nisi cum insigniter fallatur. Quid enim his verbis luculentius, 'Quis unquam asseret quid sit corpus sentire, nisi id sit quod res ipsa palam dedit, ac docuit nos?' *Creech.* Vulgata lectio proba est. Quis enim est ille, qui docere possit, quid sit sentire corpus, id est, quid sit sensus, nisi ipsa res et ipse sensus? *Is. Voss.* Imo: Quis enim *afferet* vel *efferet*, h. e. verbis exponet, quid sit, aut sibi velit corpus aliquid sentire, nisi dicat, sensum consistere in eo, quod res ipsa palam nobis dedit, et nos docuit? *Preig.*

356 *Si non ipsa palam quod res*] Codices quidem et manuscripti, et typis impressi sic habent: sed contendunt doctissimi quidam viri, sic esse legendum: *Si non ipse, palam qui res dedit, ac docuit nos?* 'ipse' autem, nempe sensus. Ego nihil muto. *Lamb.*

357 *At dimissa anima corpus, &c.*] Ἐποφορὰ, quam statim solvit. At corpus, inquit, (dicet aliquis) dimissa anima, sensu caret: ergo corpus non sentit, sed anima. *Lamb.*

358 *Perdit enim, &c.*] Hunc Lambinus exturbat. Videtur parenthesi includendus. *Gifan.* Hunc versum rejicit Lambinus, et sequentem 'Multaque præterea' &c. retinet, quem *Faber* et alii sequuntur: *Gifan*ius ejusque sequaces una cum *Gassendo* parenthesi includunt. Ego vero retinendum censeo, nec affirmare dubitem illum potiori jure hunc locum possidere quam *Multaque præterea*

quem *Codex Vaticanus* non agnoscit. Rationem petis? en validam ex ipsis Epicuri verbis ductam: διὸ ἀπαλλαγείσης τῆς ψυχῆς οὐκ ἔχει τὴν αἴσθησιν, οὐ γὰρ αὐτὸ (corpus) ἐν ἑαυτῷ ἐκέκτητο τὴν αἴσθησιν. Laërtius lib. 10. Ubi eidem objectioni idem respondet Epicurus, quod hoc versu Lucretius amplectitur. *Creech.* Mire hic quoque turbatum. At nisi vehementer fallor, nativo splendori suo restitutus erit, modo levi immutatione illud *Vossiani* tertii, *in quo*, nostrum faciamus. Fecit inde vir ille doctissimus: *Perdit enim quod non proprium fuit ejus, inquam.* Et, si bene quid video, apud annotatorem nostrum pro versu *Multaque præterea, &c.* substituendum censuit, vel saltem isti proxime non præmittendum, sed subnectendum. Acute sane et ingeniose! at si licet, quod facile est, inventis aliquid addere, lege: *unquam.* et ita distingue: *At dimissa anima corpus caret undique sensu, Multaque præterea perdit, cum expellitur ævo. Perdit enim, quod non proprium fuit ejus unquam.* Vocabulum *ejus*, τρισυλλάβως, et prima producta, nescio quod spectrum portentumve visum librariis est. Verum, qui toties ei priori longa usurpat Poëta (quod ejus tyronum causa scripsere Palæmones, non ipsi, ut opinor, auctores veteres) quid causæ dicamus tandem, cur non idem in *ejus* sibi permiserit: quasi pronuncian-dum dederit *ejus*. Quod ad sensum vero attinet; 'ævo expelli,' non tam de ipsa morte, quam de putrefactione, et omnimoda cadaveris humani, brutive deformatione acceperim potius, ne bis idem dicat Lucretius. Cæterum agnoscenda hic figura Poëtæ familiaris est, in repetitione verbi 'perdit.' Nam et hoc lib. sup. vs. 12. similiter: 'depascimur aurea dicta; Aurea, perpetua,' &c. Plura exempla vide apud *Fabrum* 6. 792. *Preig.* Omuino retinendus; 'ævum' enim hic vitam significat, ut inf. 452. et sæ-

pius, more Græcorum, nam et apud Homerum et Sophoclem αἰὼν ita usurpatur, ex quorum imitatione ita loqui Poëtam observavit Turneb. Adv. 20. 22. Præterea Codd. Lugd. Bat. cum aliis versum hunc quoque retinent; sed tamen non possum, quin Preigeri mei acumen laudem, ex cujus sententia reposni eius trisyllabum. Versus autem ita, ut sunt, constitutos, servare malo. Si cum illo unquam legas, dicet Poëta sensum sine animæ conjunctione nullum unquam corpori fuisse, unde &c. αὐτὸν autem, notat nihil esse mirum si corpus anima destitutum, i. e. mortuum, nihil sentiat, quum, vel vivum etiam nihil per se sentire potuerit nisi quoad cum anima fuerit conjunctum. Denique illud ei, quod a manu prima fuisse in altero Lugd. Bat. agnoscitur, docet vetus latere ulcus male obducta a librariis et correctoribus cicatrice. Hav.

350 *Multaque præterea, &c.*] Solutio objectionis. Quid mirum (inquit) corpus carere sensu? vel quid tum postea, si corpus caret sensu post animæ discessum? Multa etiam alia præterea amittit, cum expellitur αὐτὸν, id est, cum desinit ætatem agere et vivere. hæc mihi videtur hujus loci et recta scriptura, et vera sententia. Itaque versum superiorem, ut adulterinum, delendam censeo. Movet me codex Vaticanus: a quo abest hic versus, 'Multaque præterea,' &c. animadverti enim hoc sæpe usuvenire, ut cum adjectus esset huic poëtæ versus aliquis alienus, scriptor librarius, qui postea illud exemplum sequeretur, versum adjectum et alienum scriberet, verum et germanum prætermitteret. Atque, ut magis credas, lector erudite, hunc locum esse corruptum, docti quidam existimant hic aliquot versus deesse, dubitantque, utrum versus is, quem dico, sit τοῦ ποιητοῦ, necne. sed non attendunt, quandocumque duo versus inter se

proximi in eandem vocem desinunt, magno id argumento esse, alterum eorum esse alienum. Cum igitur necessario alter ex his duobus versibus foris irrepserit in alienum locum, locutionis similitudo, et sententiæ consecutio facile indicant, versum, 'Multaque præterea,' &c. esse germanum Lucretianum; illum autem superiorem, spurium atque adulterinum. Lamb.

360 *Dicere porro, oculos, &c.*] Refellit eorum sententiam, qui dicebant, mentem videre, mentem audire, &c. notum illud Heracliti, νοὸς ὁρᾷ, νοὸς ἀκούει, 'mens videt, mens audit.' quod adscribit Tertullianus Epicharmo lib. de Anim. sic enim ille: 'Meminerat scilicet et Epicharmi comici: Animus cernit, animus audit, reliqua surda et cæca sunt.' idem videtur sensisse M. Tull. sic enim ille lib. 1. Tusc. 'Nos enim ne nunc quidem cernimus ea quæ videmus. Neque enim ullus sensus est in corpore, sed, ut non solum physici docent, verum etiam medici, qui ista aperta et patefacta viderunt: viæ quasi sunt ad oculos, ad aureis, ad nareis, a sede animi perforatæ,' &c. Eodem pertinent illa, quæ sunt lib. 3. de N. D. 'Cur contuereris autem altero oculo, causa non esset, cum idem obtutus esset amborum, et cum rerum natura, quam tu sapientem esse vis, duo lumina ab animo ad oculos perforata nos habere voluisset.' Lamb. Quia fuerunt, qui existimarent non debere totum compositum, puta animal, dici sentire, sed animam per se et solam id munus ita exsequi, ut organa nihil cooperarentur. Sed essent quasi mæ fores per quas reclusas anima intus existens externa perciperet; inter quos emicuit Epicharmus dicens, νοὸς ὁρᾷ, νοὸς ἀκούει, vss. 11. subjungit Lucretius, et duobus argumentis demonstrat futilem istius opinionis vanitatem; nempe si oculi essent tantum fores, unde vim ali-

quam aut laborem a fulgidis objectis sentiunt? Deinde oculos (fores istas) evellas, melius externa perciperet anima, dum liberior daretur prospectus. Creech.

362 *Desipere est*] Hoc malui ex veteri Codice. Alii tamen, *Difficile*. Sic et alibi eos 'delirare' dicit, imitatus Epicurum. Vide Cic. lib. 1. de N. D. ubi de Zenone Epicureo. Gif. Sic jam edendum curavi in secunda editione, cum vulgo legeretur, *Difficile est*. Hanc emendationem Thraso sibi arrogavit. Lamb. Ita recte Lambinus contra Codd. qui exhibent *Difficile est*. Creech.

Contra cum sensus dicat] Sic legendum vel codicibus omnibus reclamantibus: in quibus vel scriptum, vel impressum est, *contra cum sensus ducatur*. Quam scripturam quid est quod accuratius refellere coner, cum id sentiat Lucretius, quod Epicurus Græce dicere solebat ἀντιμαρτυρεῖν, seu ἀντιμαρτυρεῖσθαι? Præterea Latine dicimus 'contra dicere,' 'contra ducere' non item. Lamb.

Ducat] Ita omnes libri. Videtur tamen legendum, *dicat*, et proximus versus nothus. Gifan.

363 *Sensus enim trahit, &c.*] Hunc versum delendum censeo: nam primum supervacaneus est, eoque sublato de sententia nihil deperit; immo planior atque illustrior est, ut statim ostendam: deinde falsum est, quod per eum significatur, et ab Epicureis decretis abhorret: postremo loquendi genus inelegans atque adeo inquinatum est. Lamb. Versus expungendus. Fab. Omnes, si unum Fayum excipias, (quanquam quis iste?) interpretes hunc versum rejiciunt. Creech. Neque tamen omnes interpretes rejiciunt, nisi Turnebus numero illorum sit excludendus; cuius hæc satis commoda est explicatio Adv. 30. 10. Suspicio (inquit Poëta) ipsius sensus testimonio refelli eos, qui animum censent videre per oculos, ut

per fores aut fenestras. Trahit enim et detrudit sensus ad aciem ipsam ad spectumque, et ad testimonium suum adducit, quo conjunguntur. Hav.

365 *Lumina luminibus, &c.*] Quia oculi nobis præpediantur, objecto lumine et splendore, præsertim acriore: cujus rei causam explicat 4. 325. 'Splendida porro oculi fugitant,' &c. Lamb.

366 *Quod foribus non fit*] Hoc sentit hoc loco Lucretius: res splendidas intueri nequimus, propterea quia oculi nobis præpediuntur a lumine externo acriore, quam ut ferre possint: quod non fieret, si solus animus cerneret, et oculi essent tanquam fores aut fenestræ, per quas cerneret: cum experiamur, si per fenestram aut januam aliquam apertam et patentem aspiciamus, nihil eam laborare. Lamb.

Qua] H. e. per quæ ostia; adverbium motus per locum. Lamb.

368 *Præterea si pro foribus*] Hoc Lucretii argumentum, quo conatur probare, falsum esse, animum per oculos, tanquam per fenestras, cernere, refellit et irridet Lactantius lib. de Opificio Dei, cap. 8. his verbis: 'Cum autem videamus momento temporis, plerumque vero aliud agentes, nihilominus tamen universa, quæ contra sunt posita, intueamur: verius et manifestius est mentem esse, quæ per oculos ea quæ sunt opposita, transpiciat, quasi per fenestras, lucente vitro, aut speculari lapide, obductas. Et iccirco mens et voluntas ex oculis sæpe dignoscitur. Quod quidem ut refelleret Lucretius, ineptissimo usus est argumento. Si enim mens, inquit, per oculos videret: erutis et effossis oculis magis videret; quoniam evulsæ cum postibus fores plus inferant luminis, quam si fuerint obductæ. Nimirum ipsi, vel potius Epicuro, qui eum docuit, effossi erant oculi, ne viderent, effossos orbeis, et ruptas oculorum fibras, et fluentem

per venas sanguinem, et crescenteis ex vulneribus carnes, et obductas ad ultimum cicatrices nihil posse lucis admittere, nisi forte auribus oculos simileis nasci volebant, ut non tam oculis, quam foraminibus cernere-mus: quo nihil ad speciem fœdius, ad visum inutilius fieri potest, &c. *Lamb.*

370 *Res*] *Rem*: forte vere. *Gifan.*

Sublatis postibus] I. e. sublatis oculis, qui sunt animi fores. Eodem sensu etiam respondent apud Varro-nem lib. 4. de L. L. aruspices, Deum Manium postea leonem postulari, i. e. civem fortissimum eo dimitti, nam Deum Manium postea appellatur ter-ra hiatus, qui censebatur Orci janua. *Turn. Adv. 20. 22.*

Postibus] I. e. foribus. sic 4. 275. 'Primus enim, citra posteis qui cer-nitur aer.' et Virg. *Æn.* 2. 456. 'pos-tesque relictis A tergo; infelix qua se, dum regna manebant,' &c. *Lamb.* seu Fores cum Postibus, ut explicat Lactant. lib. de Opificio Dei, cap. 8. *Creech.*

371 *Illud in his rebus, &c.*] Docet errare Democritum, qui singula ani-mi primordia singulis corporis semi-nibus apposita esse dicat. *Lamb.* Olim declaravit Lucretius animam esse mole parvam, totamque illius substantiam exiguo loco posse excipi, si seorsum conglomeretur; id jam longe nberius edisserit vs. 26. ad-versus Democritum, qui quot essent partes corporis, totidem partes ani-mæ illis applicitas ponebat. Inde enim sequeretur nos omnia sentire quæ parti alicui corporis applicaren-tur: nam cum corporis particula, et animæ pars illi apposita moveatur, quidni sensus oriretur? At plurima sunt, ut ex allatis exemplis constat, quæ corpori nostro applicita nequa-quam percipimus; frustra igitur sin-gulas partes animæ singulis partibus corporis aliquis conjungat. *Creech.*

Sumere possis] Valet ponere, dice-

re, afferre: estque verbum philoso-phicum aut dialecticum, quod λαμ-βάειν Græce dicitur; unde *sump-tiones* dicuntur partes ratiocinationis complexionem antecedentes. *Turneb. Adv. 20. 26.*

372 *Democriti quod sancta viri*] De-mocriti sententia, periphrasis: i. e. Democritus. sic Horat. Sat. 1. 2. 31. 'Macte Virtute esto, inquit senten-tia dia Catonis,' i. e. Cato. cuius cir-cumlocutionis si plura exempla quæ-ris, petito ex commentariis nostris in Horat. Porro autem hic Lucretii versus iteratur lib. 5. 621. *Lamb.* Hic vs. in 5. 621. repetitus fuit; et quemadmodum versum illum 'Mag-narum rerum fierent exordia semper,' quem in quinto repetitum etiam constat fuisse; mendosum utrobique esse supra ostendi, idem de hoc quoque sentio; quippe qui non pntem, dici commodè et eleganter posse, 'sancta sententia viri Democriti,' pro Demo-crito ipso. Scio quidem apud Ho-merum 'Vim Herculis,' 'Vim Pri-ami,' ut et alia id genus apud Pinda-rum et Tragicos reperiri; pro Her-cule, Priamo, &c. neque oblitus sum dici quoque 'Cor Ennii;' pro Ennio ipso; quin et 'mitis sapientia Lælii,' apud Horatium, Lælius ipse est αὐτο-προσώπων; et nos olim congestis ex-emplis ex libris, qua Græcis qua La-tinis, id ostendimus, quia tunc otio abundabamus: sed illa exemplorum seges nihil ad hunc Lucretii locum. Aliquo enim opus testimonio foret, ubi 'cor viri Ennii,' 'sententia viri Catonis' reperiretur. Quamobrem, mi Lector, centies scribatur hic ver-sus, centies repetatur, toties ego ex-clamavero, 'Corruptus est.' Sed, dices, Quæ tua est sententia? Pri-mum, si velim, licebit mihi dicere, ἀπορῶ circa emendationem; dein ali-quid, spero, dubitabundus afferre possim: si minus id licebit, æqui lectores hunc meum conatum ita for-tasse interpretabuntur, quasi si ob-

servationem aliquam circa vim et ge-nium proprietatis Latinæ scripserim. Itaque pro *Democriti quod sancta viri sententia ponit*, legi posse arbitror, *Democriti quod sancta sibi sententia su-mit*. Neque vero id sine exemplo: sic enim in l. 875. scriptum est: 'Id quod Anaxagoras sibi sumit.' For-tasse et alia alibi, et ita esse scio. Sumere autem vox est quam sibi Dia-lecticorum natio quasi propriam vin-dicavit, ut et arripere, quod ex Lucretio constat. *Faber.* Haud con-temnendus iste a Fabro injectus scrupulus est. Verum magnum postulat, qui duos versus, similiterque recur-rentem suo loco utrumque sibi emen-dandum sumit. Ego compendiose dictum arbitror quod huc rediret: si plene efferretur, *Quod Democriti sententia, sancta*, inquam, istius aut tanti viri sententia ponit. Sic solent, ac fere ex abrupto laudare auctores Cicero alique. Ex. gr. Democriti hæc est sententia. 'At quanti viri?' *Preig.* Distingue itaque ante et post 'viri,' nisi præstet 'sancta viri,' ca-pere quasi dixisset, 'viri sancti.' *Hav.*

373 *Primordia singula primis Adpo-sita alternis variare, &c.*] Nullo sensu: quid enim sibi vult, quo respicit illud 'primis?' Scribo, et distinguo: *Cor-poris atque animi primordia singula, privis Adposita, alternis variare et nec-tere membra.* 'Privis,' h. e. propriis quæque suis apposita, alternis vici-bus variare. 'Alternis' absolute eo sensu et alibi usurpat Lucretius, ex. gr. l. 1065. 'Alternis nobiscum tempora cæli Dividere,' &c. Ean-dem vocem restitue 5. 515. *Preig.*

374 *Nectere*] Ita omnes libri, Fayus tamen *vertere*. *Creech.*

376 *Quam quibus*] I. e. quam ea ele-menta, ex quibus corpus nostrum constat. Sic autem edendum curavi, *Quam quibus e*, nonnullis codicib. an-tiq. approbantibus; aliis reclamantib.

qui habent, *Quam quibus et corp. &c.* *Lamb.*

377 *Numero quoque concedunt*] *Numero* cedunt, quod valet, inferiora sunt: i. e. pauciora sunt. *Lamb.*

378 *Promittere*] I. e. affirmare. Hor. Sat. 1. 4. 101. 'quod vitium procul afore chartis, Atque animo prius, ut, si quid promittere de me Possum aliud, vere promitto.' *Lamb.*

379 *Quantula prima queant, &c.*] Hoc dicit: ut duntaxat affirmare possis, prima corpora animæ tantum spatii occupare, et tam late in corpore dis-seminata, quanto spatio quantoque numero prima illa corpora nobis in-jecta possint in nostro corpore motus sensiferos excitare. Legendum for-tasse est, *Quantis prima queant, &c.* 'Quantis' autem nempe intervallis. Verum nihil mutare ausim. *Lamb.*

382 *Nam neque pulveris*] Hoc argu-mento probat, singula animi primor-dia non esse singulis primordiis cor-poris annexa: quia si ita esset, sen-tiremus pulverem exiguum corpori adhærentem, cretam insidentem, ne-bulam, araneæ telam, et similia: hoc non fit: ergo, &c. *Lamb.*

Adhæsum] *Adhæsum* pulveris, i. e. pulverem adhærentem. Profert hunc versum Nonius in voce 'adhæsus:' usurpat Lucret. eandem vocem 4. 1235. 'locis quia non potis est adfi-gere adhæsum:' et 6. 471. 'Susten-sæ cum concipiunt humoris adhæsum.' crebro autem utitur hujusmodi nomi-nibus verbalibus desinentibus in *us*, conciliatus, commutatus, offensus, conjectus, injectus, adjectus, itus, initus, adauctus, et simil. *Lamb.*

383 *Insidere*] Libri fere omnes et vulgati, et manuscr. habent *sidere*, a verbo *sido*, is. Sed volunt quidam legi hic *insidere*, in composito. quibus-cum nolo pugnare. *Lamb.* Amat sim-plicia fere Lucretius. Sic supra vs. 320. 'firmare,' pro affirmare aut con-firmare. Præsertim cum proxime

præcedens vocabulum vim præpositionis suæ hic verbo 'sidere' communicet, quemadmodum haud dubie etiam fit, 6. 562. 'Inclinata minent in eandem prodita partem,' pro, imminet. Incensæ autem membris cretæ exemplum hoc loco a petitorum togis mutuatur, quæ cretatae erant, unde 'Candidati' dicti sunt. Res lippis jam et tonsoribus nota. Preig.

384 *Nebulam noctu*] Docti quidam legi volunt, *Nec nebulam noctis*. Lamb.

386 *Supra*] Supra. Lamb. Ita (*supra*) veteres libri. Gifan.

Vietam] Languidam. 'Vietus' (inquit Festus) 'languidus, sine vi, et naturalibus viribus privatus.' Et Donatus ad illum Terentii locum Eun. 4. 4. 21. 'Hic est vetus, vietus, veterosus senex.' 'Vietus' (inquit) 'mollis, flaccidus, et flexibili corpore, unde et vimina, et vimenta, et vites, et vietores dicuntur, et viere religare dicitur, quia virgis vietis magis religare quidlibet possumus.' Lucretius araneæ dixit 'vietam vestem,' i. e. putri mollitia præditam. Lamb.

387 *Papposque volanteis*] Profert hunc versum Festus in voce 'pappi,' et docet, 'pappos' esse carduorum flores. Lamb. Vide quanta orationis gravitate, ne dicam majestate rem vel levissimam, ac nihili prorsus describere doctus sit Lucretius noster. Simile quid 2. 117. de pulvisculorum volatu solis radiis per opaca domorum illustrato: 'Et velut æterno certamine prælia pugnæque Edere turmatim.' In quibus Virgilium habuit imitatore, sed, praefiscine dixerim, longo post se intervallo relinquit. Æn. 8. 22. 'Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen ahenis Sole repercussum, aut radiantis imagine lunæ Omnia pervolat late loca, jamque sub antras Erigitur, summique ferit laquearia tecti.' Preig.

388 *Gravatim*] I. e. gravate, ob ni-

miam levitatem gravate cadunt: i. e. ægre, et vix cadere possunt. Lamb.

389 *Itum*] Incessum. Utitur hac voce et Arnob. lib. 6. 'An habent itus liberos, cum libuerit abire quocumque, et ab suis sedibus simulacrisque discedere?' Lamb.

390 *Priva*] Privata, propria, seu singula. 'Nam' (ut docet Festus) 'privos, privasque antiqui dicebant pro singulis. Ob quam causam et privata dicuntur, quæ uniuscujusque sunt.' Lamb. Singula, alias significat quod cujusque est, privatum. Emenda locum Manilii lib. 2. pag. 31. edit. Scaligerianæ; dignus est enim qui purius legatur. Ait ibi poëta, se Latinorum omnium primam rem astronomicam attingere. Versus sunt ingeniosi et grandes, et supra sæculum Manilii: 'Integra quæramus rorantes prata per herbas, Undamque occultis meditantem murmur in antris; Quam neque durato gustarint ore volucres, Ipse nec æthereo Phœbus libaverit igni; Nostra loquar; nulli vatum debebimus orsa; Nec furtum, sed opus, veniet, soloque volamus In cælum currū: priva rate pellimus undas.' In pænultimo versu legendum, *nostroque volamus*, &c. Hæc emendatio poëtici ingenii hominibus placebit, scio: neque adeo explicanda est; ab aliis enim laudabitur. Faber. Singula, Lucil. Sat. lib. 1. 'Ad cænam adducam, et primum his abdomina Thynni Advenientibus priva dabo.' Lucret. 3. 722. 'Quod si forte animas extrinsecus insinuari Vermibus, et privas in Corpora quæque venire Credis?' Nonius. Creech.

392 *Usque adeo prius est*, &c.] Scripturam antiquam restitui, corruptam ab iis quorum nominibus parco, propter ingenii gloriam: qua etiam mortui et vivunt et vivent. Sed illi nimium licentiæ sibi permittentes, quæ in bonis scriptoribus non intelligebant, suo arbitratu mutabant et de-

pravabant: ut, cum hunc versum ita scriptum reperissent, *Usque adeo prius est in nobis multa ciundos*, &c. sic mutarunt: *Usque adeo prius in nobis sunt multa cienda*, &c. præclare, et eadem sententia manente, fateor. Sed cuius confidentiæ atque impudentiæ est, homines non aliunde, quam a Lucretio, Catullo, M. Tullio, et similibus scriptoribus, Latini sermonis scientiam consecutos, eos ipsos, a quibus didicerunt, Latine loqui docere conari? Sic igitur Lucretius locutus est, *Usque adeo prius est in nobis multa ciendum Semina*. Illi hoc genus loquendi non probarunt scilicet, et sic reposuerunt, *Usque adeo prius in nobis sunt*, &c. Atqui illo potius modo Lucretius loqui solet, ut alias admonui, et ita 1. 112. 'Æternas quoniam pœnas in morte timendum:' ad quem locum plura exempla collegimus, jam quod nonnulli libri scripti habent *ciendo*, hoc 'ciendo' factum est ex 'ciendos,' 'ciendos' ex 'ciendoz:' 'ciendoz' autem idem valebat quod 'ciendom.' Scriptores enim illi imperiti pro *m* scribebant in extremis nominibus: 'ciendom' porro, seu 'ciundom,' pro ciendum, seu ciundum, accipiendum est, o pro u: quod etiam supra admonuimus. Lamb.

395 *Et quam intervallis tantis*] Sic legendum est, non, ut quidam volunt, et nonnulli libri comprobant, *Et quantis intervallis tuditantia*, &c. vel sic, quod magis probo, quia vox *tantis* abest a veteribus codicibus: *Et quam sis intervallis tuditantia possint*. 'sis' autem, i. e. suis. Lamb.

Et quantis intervallis] Sic recte omnes veteres. Marullus: *Et quam intervallis tantis*. Et ita vulg. Vide inf. vs. 567. Gifan. Marg. noster, *quantis*, etiam repræsentat. Interim, quis sit sensus, nemo explicat. Mihi hic videtur: Multa prius semina cieri debent, et ad tanta intervalla, quantis tuditantia possint concursare, h. e. quantis opus est ut concursare, &c.

Delph. et Var. Clus.

Lucret.

4 K

possint. Lambini conjectura, ingeniosa quidem illa est, proxime ad veterem scripturam accedens, et Lucretiano more 'sis' pro suis antiquè effert, quemadmodum circa finem hujus libri, vs. 1038. 'Lumina sis oculis etiam bonus Ancu reliquit.' Verum quid causæ dicamus, cur Lucretius scripserit hoc loco *Et quam sis intervallis*, cum posset: *Quamque suis intervallis*. Preig.

Tuditantia] I. e. tudentia: ut supra 2. 1142. 'Nec tuditantia rem cessant,' &c. Sententia autem hujus loci hæc est: usque adeo multa in nobis corpora prima moveri debent, quæ sunt corporibus nostris immista, quam primordia animæ concussa sentiant, seu sentire incipiant: et prius quam primordia animæ, pellendo, et crebro tundendo, utpote tam magnis intervallis disposita, possint concursare, et convenire, et ita sensum gignere, &c. Sup. 378. 'et rara per artus Dissita sunt, duntaxat ut hoc promittere possis. Quantula prima queant nobis injecta ciere Corpora; sensiferos motus in corpore, tanta Intervalla,' &c. Lamb.

397 *Et magis est animus*, &c.] Videtur aliter sentire Nonius, cum ita docet: 'Animus, quo sapimus: anima, qua vivimus,' sed non pugnant hæc inter se. Lamb. Vss. 137. Animum, in quo ratio et vis sentiendi sita est, in pectore posuit; animam vero, in qua loco-motiva facultas sita est, toti corpori adjunxit: jam vss. 21. isti animo præcipuas in vita conservanda partes attribuit: nec absurdum hoc, quicquid alii sentiant, aut philosophiæ Epicuræ dissonum: animus vs. 274. qui magnam partem constat ex quarto illo Epicuri innominato, quod solum sentiendi facultatem largitur, ita animali conjungitur, ut nulla res magis subsit, imo est totius animalis et ipsius animæ fundamentum. Substracto autem fundamento tota moles corruiat necesse est. Animum et animam ocu-

lo recte compares, ubi animus pupillæ vicem sustineat, anima reliqui orbis; pupillam laceres, cæcitas insequitur; alias oculi partes, manet videndi potestas. *Creech*.

399 *Nam sine mente*] Videtur hoc esse falsum; idque adeo apparet ex furiosis, qui sine animo et mente, i. e. sine ea parte qua sapimus, vivunt: sine anima autem neque furiosi, neque quisquam omnino vivere potest. Sed dicendum, Lucretium non ita accipere animum. *Lamb.* Id Lambinus minus verum esse credebatur; sed Charnetius vir acutissimi iudicii et vir admirabilis P. Gassendus aliter senserunt. *Fab.*

401 *Sed comes insequ.*] Libri scripti habent *cumes*, mendose u pro o: ut 'epistula,' et 'adolescens,' pro epistola, et adolescens: de quibus alias. *Lamb.*

Cumes] Ita veteres omnes. Vide Indicem. Vulgati: *comes*. *Gifan.*

406 *Succipit*] Melius quam *suscipit*. Excerpta Serviana alicubi. *Faber.* Servii locus, quem respicit, exstat ad Virg. *Æn.* 6. 249. 'tepidumque cruorem Succipiunt pateris.' nbi doctus ille grammaticus notat: 'succipiunt: Antiquè dictum, nam modo suscipiunt dicimus.' *Hav.*

407 *Omnimodis*] Omnibus modis. *Lamb.*

409 *Ut lacerato oculo*] Probat a simili, animum vitæ esse dominum, atque auctorem magis, quam animam, hoc modo: Quemadmodum oculo læso ac lacerato, si modo pupilla illæsa et integra mansit, manet videndi potestas sive facultas; ita, cui adempta anima est, animo incolumi remanente, is manet in vita. *Lamb.*

Circum] Πέριξ. *Lamb.*

Pupula] Ἡ κόρη, τὸ ἐν μέσῳ μέλαν: acies, qua cernimus, quæ etiam pupilla appellatur. Est autem hæc oculi pars crystallina, seu glacialis, vitreus humor autem proxime sequitur glaciale introrsum; contraria

ex parte extrorsum, aquens. Vitreum humorem complectitur tunica, quæ appellatur ἀμφιβλεστρον, i. e. 'rete circumdans:.' hanc tunica excipit ea, quæ dicitur nvea: quam ambit cornea membrana. *Lamb.*

410 *Vivata potestas*] *Vivatus* et *vividus* a vi magna dicuntur, inquit Festus. *Lamb.* Inf. vs. 559. *Creech.*

411 *Dummodo ne totum corumpas*] Explicat id quod dixerat obscurius, 'lacerato oculo.' Poterat enim tardiusculus aliquis sic accipere, toto oculo lacerato, videndi sensum incolumem manere. Huic igitur occurrens, dummodo, inquit, ne totum oculum corumpas, sed aciem, seu pupulam integram relinquant, eamque ita circumcidas, ut intacta et salva maneat. Nam id quoque, id est, ea talis aciei circumcisio, ut salva remaneat, et sola intacta relinquatur, fiet sine oculorum perniciem. Sequitur deinceps, 'At si,' &c. *Lamb.*

Luminis orbem] Orbem oculorum. Sic Soph. in *Œd. Tyr.*: Ἄρας ἔπαισεν ἔρθρα τῶν αὐτοῦ κύκλων, i. e. 'sublata manu (vel sublati fibulis) quas manu tenebat) orbis oculorum suorum percussit, (vel artus orbium suorum percussit.)' *Lamb.*

412 *Et circumcidis, &c.*] Sic restitui hunc locum ex vet. libris. Marullus et omnes Vulgati: *Sed circumcidas*. Lambinus etiam, *confiet*. Male omnia. Ait Poëta, acie non læsa, visum manere; non tamen, si ita oculum undecumque corumpas et circumcidas, ut præter aciem seu pupulam nihil relinquant. *Gifan. in edit. post.* Hæc Gifanius, cui nemo credet qui versum sequentem legit, 'At si tantula pars oculi,' et comparisonem accuratius perpendit. *Creech.* Marg. nost. Is. Vossii auctoritate, non modo et ipse conjunctivam hoc loco adversativæ substituit; sed et sequens verbum disjunctim scribit hoc modo: *Et circum cædas aciem, &c.* Ego et supra vs. 406. *circumcæsis*, et heic cir-

cumcædas conjunctim legendum arbitror; ἀρχαῖως, non *circumcisis*, aut *circumcidas*, et in hujusmodi si non cunctis aut plerisque, saltem multis compositis celeberrimo ad Catull. commentatori, p. 170. obtemperandum. Cæterum locus ipse obscurior est; Lambino Gifanione accedas dubium. Viderint, quibus otium est. 'Circumcidere,' seu 'circumcædere,' videndum, quam non idem sit aut fere idem, quod 'ad vivum resecare,' περιτέμνειν quod huic respondet proprie, præterquam quod in sacris notissimi ac peculiaris est usus, adhibendum etiam videas pro abscondere includere atque separare a reliquo corpore. Sic apud Xenoph. lib. 5. *Cyrop.* Ἐνια δὲ καὶ περιτεμνόμενα ὑπὸ τῶν ἰππέων ἡλίσκετο. ἄρματα nempe. *Preig.*

Aciem] Pupulam. *Lamb.*

413 *Id quoque enim sine, &c.*] Circumcidere aciem, quod est, detracta ea parte, quæ appellatur a Græcis κερατοειδής, i. e. cornea, solam aciem incolumem relinquere, fiet sine perniciem oculorum: *confiet* autem reposui, cum in omnibus libris *non fiet* legeretur, ab ipsa sententia ad veram scripturam veluti manu ductus. Quod autem Thraso vulgatam lectionem *non fiet* tuetur in Indice, cum in contextu improbet: pro *Sed circumcidas*, autem, legit *Et circumcidas*, hoc sensu: Dummodo ne totum oculum corumpas, et nihil præter aciem relinquant: nam si hoc fieret, non sine perniciem oculorum fieret, ea vero scriptura ferri non potest. Nam si ita esset, hoc est, si ita diceret Lucretius, *Id quoque enim sine perniciem non fiet eorum*, non apte subjiceretur, 'At si tantula pars,' &c. Nunc autem cum dixerit, *Id quoque enim sine perniciem confiet eorum*, apte quadrat et convenit, 'At sit tantula pars,' &c. Præterea, si legeretur *non fiet*, copulatio quoque esset supervacanea. At supervacanea non est, et profecto declarat non posse legi *non fiet*. *Lamb.*

Confiet] Recte Lambinus. In libris: *non fiet*. *Gifan.* in ed. priori.

414 *At si tantula pars, &c.*] Ordo: At si media pars oculi, tantula illa, &c. Sic 5. 593. 'Tantulus ille queat tantum sol mittere lumen.' Vide etiam, quæ ad vs. 372. sup. *Preig.*

416 *Tenebræque*] Et cæcitas. *Lamb.*

417 *Vincti*] Sic habent libri scripti: nam vulgati minus recti, *uncti*. *Lamb.* Quidam libri: *uncti*. *Gifan.*

418 *Nunc age nativos, &c.*] Nunc aggreditur ad probandum animos, sen animas, (jam enim alterutrum pro eodem usurpatur,) esse nativos, et ita, mortales. Quidquid enim ortum est, necessario aliquando interibit. Ex quo illud Xenophanis, æque impios esse, qui Deos natos esse dicerent, atque qui interituros. Sunt autem argumenta quibus utitur, admodum infirma et levia: neque tamen possunt ulla afferri firmiora. Quod si essent firmissima, nihil apud nos valerent tamen religione Christiana imbutos. Vetat enim pietas cum in plerisque aliis, tum in hoc maxime, audire Epicurum. *Lamb.* Animas mortales esse probaturus profitetur vs. 8. se in hac disputatione non indiligentem fore; quoniam vero ipse animum ab anima distinxerit, et Stoici maxime distinguunt, ne vim rationum non recte perciperet Memmius, monet, omnia sua argumenta æque contra animum ac animam, e quibus una tantum res constituitur, militare. *Creech.*

Nunc age, &c.] Animum nativum, et mortalem esse, docet pluribus argumentis; quibus Firmianus respondet, 7. 12. &c. *Gifan.*

421 *Disponere*] Sup. 1. 47. 'Studio disposta fidei.' *Lamb.* Deponere. *Gifan.*

Tua vita] Te; neque aliter boni scriptores Latinitatis. *Faber.* Aliquando tamen legi *Tuo vate*. *Creech.*

422 *Tu fac utrumque*] Sic habent libri manuscripti, non *Tu face*. jam

quod sequitur, uno subjungas, si scriptura emendata est, positum pro *sub uno jungas*, vel 'uno' dictum pro uni, vel legendum uni. Lamb.

[*Fac*] Marullus: *face*. Gifan.

426 *Principio quoniam*] Hoc primum argumentum est, quo ostendere conatur, animam esse mortalem: Anima constat ex primis corporibus longe subtilioribus et minoribus, quam aqua, aut nebula, aut fumus: at aqua, vase fracto, diffugit ac diffuit; fumus et nebula, qua patet exitus, discedunt in auras. Ergo magis anima, cum excessit e corpore, diffunditur ac dissipatur. Lamb. Primum argumentum, quo probat animam (quo nomine etiam animum comprehendit) mortalem esse, ducit vs. 20. ex illius subtilitate et tenuitate olim demonstrata, et hic loci ulterius confirmata. Est enim quid corporeum longe tenuius, mobilius, et dissolutioni magis obnoxium, non modo quam aqua, verum etiam quam nebula, aut fumus, quippe cum percellatur rebus fumo nebulaque tenuioribus, (ut puta illorum simulachris, ex quorum per somnium appulsu, res ejusmodi cogitamus:) ac ideo necesse sit illam dissipari quam ista facilius: frustra autem aliquis dicat illam a corpore solutam in aëre integram manere posse, quid enim tenuis aër illam conservet incolumem, quæ per meatus crassi corporis sæpe effluit. Creech.

[*Quoniam*] Huic verbo, 'quoniam,' quod et mox repetit, ob quædam interjecta, ibi: 'Nunc igitur quom,' &c. tandem subjungit *ἀνταπόδοσιν*, ibi: 'Crede,' &c. Gifan.

431 *Quippe ubi imaginibus fumi, &c.*] Epicurus enim neque cerni quidquam, neque cogitari, neque somnari putabat sine imaginibus. *Quippe ubi* autem, i. e. quippe quia, seu quippe cum. Lamb. Illud quoque Græcicum est, est enim quod Græci scriptores *ὅπου γὰρ* dicere solent,

quod valet, præsertim cum. Ait enim principia animæ esse tenuiora fumo et nebula, præsertim cum fumi et nebulae imaginibus et simulacris soleant moveri. Turneb. Adv. 20. 26. Quandoquidem. Est autem lepidum argumentum. Species sola fumi, nebulae, soni, &c. animum movet, ergo debet esse levissimus. Faber.

432 *Ubi cernimus*] Cernimus in somnis, i. e. cernere videmur. Lamb.

433 *Exhalare vapore*] Forte: *Exhalare vaporem altaria, &c.* Sic semper 'exhalare,' ut et simplex 'halare' apud Nostrum non tantum sed et apud alios credo. Preig.

434 *Genuntur*] I. e. gignuntur: sic autem legendum non *geruntur*, reclamantibus libris omnibus. sic enim loquitur infra 4. 143. 'Nunc ea quam facili et celeri ratione genantur,' &c. et iterum eod. lib. vs. 133. 'Sunt etiam quæ sponte sua gignuntur, et ipsa Constituuntur in hoc cælo, qui dicitur aër.' Lamb.

[*Geruntur*] Lambinus: *genuntur*, male; contra omnes libros. Gifan. *Genuntur*, an *geruntur* legi debeat litigent Gifaninus et Lambinus: melius forsitan ille qui *feruntur* legit. Creech.

435 *Nunc igitur quoniam*] Superius illud, 'Principio quoniam,' non habet *ἀνταπόδοσιν*: et quia multa sunt interposita, sumit alterum orationis principium, 'Nunc igitur quoniam,' cui respondet id quod sequitur, 'Crede animam,' &c. Lamb. 'Ἀνακόλουθον, quale supra forsitan, 2. 1029. in causa fuit, ut turbaretur contextus varieque refingeretur. Sic enim ibi; auctoritate præstantissimorum codd. postquam præcessit: 'Sed neque tam facilis res ulla est, quin ea primum Difficilis magis ad credendum constet: itemque Nil adeo magnum, neque tam mirabile quicquam, Paullatim quod non minus fiat mirabile cunctis.' Mox ita pergit: 'Principio cæli clarum purumque colorem,

Quemque in se cohibent palantia sidera passim, Lunæque et solis præclara luce nitorem: Omnia quæ si nunc primum mortalibus adsint, Ex improvviso ceu sint objecta repente, Quid magis his rebus poterat mirabile dici? Aut minus ante quid audent fore credere gentes? Nihil, ut opinor, (ita hæc species miranda fuisset.) Quam tibi jam nemo (fessus satiate videndi) Susplicere in cæli dignatur lucida templa! Ubi tamen ordo potest esse, et meo judicio est. Cæli clarum colorem, &c. Quam nemo tibi jam dignatur susplicere. h. e. Quam pauci, imo quam nulli omnino sunt, &c. Preig.

440 *Cum semel ex omnibus*] Ita veteres omnes. In quibusdam: *hominis*; qua in re sæpe variatum est. Sup. 1. 120. Cur ergo Marullus: *omnibus e membris*? Vide Indicem, 'Omnibus.' Gifan.

[*Cum semel ex hominis membris*] In duobus libris manuscr. reperi scriptum, *Cum semel ex hominis membris*: quos nunc sequor. Nam olim secutus eram vulgatam et receptam scripturam, quam alii veteres confirmant, *Cum semel omnibus e membris, &c.* quam tamen ne nunc quidem damno. Thraso autem ridicule vult legi, *Cum semel ex omnibus membris*. Nam omnino vel sic, ut nunc edidi, vel sicut olim, legendum. Lamb. Alii Codd. *Ex hominis membris*: Gifaninus, *Ex omnibus membris*: 'omnibus' autem Terentius et Plautus sæpe corripunt. Creech.

[*Cum semel omnibus e membris*] *Ex hominis* V. et Mss. et recte. Observaverat Scaliger primam in 'omnibus' brevem esse. Beverl.

441 *Quippe etenim, &c.*] Cum anima (inquit, corpore cohiberi non possit, ubi id aliquo casu) tanquam vas, congnassatum et rarefactum est, quanto minus ullo aëre contineri poterit? Lamb.

442 *Cum cohibere nequit*] Quidam

libri habent, *Quam cohibere nequit, &c.* quam lectionem probo, ut sit hic ordo verborum: Quippe etenim, qui credas animam ullo aëre cohiberi posse, quam corpus, quod quasi vas ejus fuit, non potuit cohibere, &c. nonnulli, *Quom cohibere, &c.* quam non improbo. Lamb.

[*Quom cohibere*] Ita scripsi, cum in quibusdam libris esset, *Cum*; in aliis, *Quam*. Gif.

443 *Venis*] Tollenda est distinctio; minor enim esse debet. Faber.

445 *Corpore qui nostro rarus magis am cohibessit*] Hunc locum ita feliciter restitui, ut omnes eruditos et politos homines mihi gratulatuos confidam. Nam libri vulgati, in quibus scriptum est, *rarus magis incohibescit*, plane mendosi sunt, neque verbum *incohibescit* Latinum est, neque probabilis ex ea lectione sententia elici potest. Hæc autem scriptura, quam restitui, facilis et plana est. Qui aër (inquit) nostro corpore rarior, *am* (i. e. eam) *cohibessit*, i. e. cohibuerit. 'Am' dicebant antiqui pro eam, 'im' et 'em' pro eum, ut testantur grammatici veteres. Jam 'cohibessit' pro cohibuerit, etiam antiquum: cujusmodi sunt illa apud Plant. 'servassim,' 'supplicassis,' 'negassim,' 'prohibessis,' &c. pro servaverim, supplicaris, negaverim, prohibueris, &c. Cum hæc scripsissem, et ita edidissem, nisi quod *em* pro *am* aliud agens edideram, Thraso *cohibessit* quidem probavit, sed pro *em cohibessit*, quod olim edideramus, *am cohibessit* scribere se velle dixit, quasi hujus emendationis inventor. Specta, lector, hominis ingenuitatem et candorem. Lamb.

[*Am cohibessit*] Cum in vulgatis libris esset, *incohibessit*; Lambinus fecit: *em cohibessit*. Gif.

[*Am*] Nos, *an*; ut ex 'inquirere,' 'anquirere' alibi. Gifan. in Ed. pr. Nos, *am*. Vide Indicem. Gifan. in Ed. post. Dicebant 'Im,' pro eum,

'Am,' pro eam, &c. *Faber.* Cur non, *Eam cohibessit*, ut inf. 507. 'Cur eandem.' *Preig.*

446 *Præterea gigni*] Secundum argumentum: Mens una cum corpore gignitur, crescit, senescit: ergo et cum corpore moritur. *Lactantius*, seu (ut alii appellari volunt) *Lutatius Firmianus*, ducto hinc initio, omnia fere *Lucretii* argumenta adversus animorum immortalitatem diluit ac refellit 7. 12. de Div. Præm. Verum quod ad hanc sententiam attinet, etiam *Aristoteles* et *M. Tullius* præclare has easdem rationes dissolvunt, ut mox ostendemus. *Antipater* quoque clarus medicus, ut refert *Eustath.* ad illum locum *Hom.* *Il.* *λ.* vs. 115. 'Ἀπαλὸν τε σφ' ἦτορ ἀπὸν ἄρα, ex eo ratiocinabatur et concludebat, animum una cum corpore affici, quod una cum eo crescat et minuat: cum tenerum corpus est, animum quoque esse tenerum: cum adultum, animum quoque esse adultum et perfectum: et ita una cum corpore intereunte, interire. Crebro autem usurpat ἦτορ ἀπαλὸν, et ἀπαλὰ φρένες, *Homerus*, i. e. 'tener animum,' et 'tenera mens,' de animalibus nondum adultis loquens. Sic *Lucretius* inf. eod. lib. 756. 'Scilicet in tenero tenerascere corpore mentem Non fugient, quod si jam fit, fateare necesse est, Mortalem esse animam.' *Lamb.* Secundo vs. 14. hoc modo disputat: Quod cum corpore gignitur, adolescit, senescit, et deficit, id mortale est: at hæc omnia de animo dicenda; pueri enim æque mentem ac corpus debiles incedunt, adolescenti cum firmiter viribus accrescit firmiter iudicium, dum senis mens et corpus pariter vacillant. *Creech.*

449 *Animi sequitur sententia tenuis*] *Ter.* in *Hecyra* 3. 1. 30. 'Pueri inter sese quam pro levibus noxis iras gerunt? Quapropter? quia enim, qui eos gubernat animum, infirmum gerunt.' *Hav.*

454 *Linguaque, mensque*] In quibusdam libris legitur, *lingua, animusque*. Ego tamen nihil mutandum censeo. 'Delirat lingua' autem, i. e. delira, aut deliris convenientia loquitur. *Lamb.* In quibusdam libris, pro *mensque* est *animusque*. *Gif.* Alii, *Lingua animusque*: nescio quis legit *lingua, madet mens*. ut vs. 478. *Creech.* *Marg.* quoque nost. *madet mens*, ut pag. seq. verum ex ista seq. pag. h. e. ex vs. 478. invito, ut opinor, auctore, transsumptum veræque lectioni hoc loco substitutum est, ut factum apud *Lucretium* sæpius in similibus. *Preig.*

455 *Desunt*] Forte: *defiunt*. *Gifan.*

457 *Ceu fumus in altis*] Subintell. dissolvitur: aut legendum, *ceu fumum*. *Lamb.*

Ceu fumum in altis] Sic legendum assero: etsi in libris: *fumus*. *Td m.* non extritum, mendi origo. Vide inf. hoc lib. vs. 582. et sup. 2. 456. *Gifan.* in ed. post. tantum. Vide *Emendationes*. *Faber.* Sed nihil ibi ad hunc locum reperitur. *Ceu fumum* *Gifan.* Quamquam non video quid ibi agat 'fumus.' Qui argumentum perpendit, fatebitur *Lucretium* scripsisse cum corpore: nam vs. 456. 'Gigni pariter cum corpore, et una Crescere sentimus.' *Creech.*

458 *Pariterque videmus*] Sic jam bis edidi, neque nunc factum muto. Sed non displicet mihi tamen altera scriptura, *Pariterque videtur Crescere, et (ut docui) simul ævo fessa fatisci*. *Lamb.* Pro *pariterque videmus* alii legunt *Pariterque videtur Crescere, et ut docui, simul ævo fessa fatisci*. non tanti est, priorem tamen lectionem libenter præferam. *Creech.*

459 *Fessa fatiscit*] Sic habent omnes fere libri vulgati, et tres calamo scripti; unus, *fatisci*. quod si recipimus, legendum erit in versu superiore, *pariterque videtur*. 'Fatiscor' autem dixisse veteres, pro *fatisco*,

notat *Nonius*: eoque utitur *Lucret.* 5. 309. 'Non delubra Deum, simulacraque fessa fatisci?' Jam quod dicit hic *Lucretius* animam seu animum cum corpore senescere, negat hoc *Aristot.* lib. 1. de Anim. docetque, quemadmodum si senex, juvenis oculum sumeret, fore ut æque acute cernat atque juvenis: ita si instrumentum, aut vas animæ, detur seni integrum et recens, fore ut contempletur, cogitet, intelligat proinde ac si juvenis esset. non esse igitur animi vitium, si senes delirent aut desipiant, sed corporis: neque senectutem esse in animo, sed in instrumentis et sedibus animi. animum enim esse morbi et senectutis expertem, et divinum quiddam. *Lamb.* Quidam veteres: *fatisci*. *Gifan.* Legendum στερῆν ἀνδραγῆ, legendum, inquam, *fatisci*. Geminat autem voces suas *Lucretius*. *Faber.*

460 *Huc accedit, uti, &c.*] Sic habent lib. manuscr. non, ut vulgati, *id ipsum*. Sic autem *Arnob.* lib. 2. adv. *Gent.* 'Quicquid enim causa ingruente nonnulla, ita mutatur, ut integritatem suam retinere non possit, id necesse est judicari esse passivum. Quod autem est promptum atque expositum passioni, corruptibile esse, ipsa passibilitate interveniente denuntiatur.' Hoc argumentum refellit etiam *M. Tull.* lib. 1. *Tusc. Quæst.* his verbis: 'Alteram affert rationem *Panætius*' (adversus animorum immortalitatem scilicet) 'nihil esse, quod doleat, quin id ægrum esse quoque possit: quod autem in morbum cadat, id etiam interiturum: dolere autem animos: ergo etiam interire. Hæc refelli possunt. sunt enim ignorantis, cum de æternitate animorum dicatur, de mente dici, quæ omni turbido motu semper vacet: non de partibus iis, in quibus ægritudines, iræ, libidinesque versentur: quas is, contra quem hæc dicantur, semotas a mente et diacclusas putat.' *Lamb.*

Tertio vs. 15. Cum corpus morbo tentetur, mæror, timor, &c. animum occupant; at morbo isto corpus corrumpitur, par igitur est ut animum mærore corrumpatur. Imo morbis, quorum sedes in ipso corpore esse omnes confitentur, mens aliquando attingitur. Sic insani animus delirat, lethargici sopitur; cum vero vis morbi et dolor ad animum usque penetrent, mortem etiam insequi maxime credendum. *Creech.*

Ut ipsum] *Id ipsum*. Aliis: *in ipsum*. *Gif.*

461 *Durumque dolorem*] Sic habent lib. manuscr. vulgati autem, *durumque laborem*. *Lamb.* *Durumque laborem* alii: quam lectionem non rejicere, cum vs. 367. 'Ostia suscipiunt ullum reclusa laborem.' *Dolorem* vero defendi potest e vs. 473. 'Nam dolor, et morbus lethi fabricator uterque est.' quamvis aliqui legunt *pæror*. *Creech.* Ita (*dolorem*) in veteribus libris, ut et inf. *Nam dolor ac morbus*. Vulgati: *laborem*. *Gifan.*

464 *Quinetiam*] Tertium argumentum: Animus interdum est particeps morborum corporis, i. e. morborum corporis sensus et contagio ad animum penetrat, ac permanat: ergo æque, ut corpus interit. Huc pertinet illud *Arnobii* ex lib. 2. 'Ipse denique animus, qui immortalis a vobis et Deus esse narratur, cur in ægris æger sit, in infantibus stolidus, in senectute defessus.' *Lamb.*

465 *Dementit enim, del.*] Quidam libri habent, *dementia enim, deliraque fatur*. Ego scripturam receptam retineo, *dementit enim*: quamquam *dementia enim*, reperitur etiam in nonnullis libris vulg. *Parisiensibus*, *Germanicis*, *Italicis*. Omnino verbum *dementire* mihi suspectum est, ut a nemine alio, quod sciam, usurpatum, nisi forte a *Lactant.* lib. 4. ubi fortasse pro *dementire*, *dementare* legendum est. Usitatus enim est 'dementare': eoque utuntur *Apuleius*

et Tertullianus. *Lamb.* Quidam libri: *dementia*. *Gifan.*

466 *Lethargo*] *Veterno.* Ex quo veterinosus, qui gravi premitur somno. *Lamb.*

467 *Nutuque cadenti*] Ita habent tres libri scripti, et aliquot impressi: *Florent.* autem et *Lugd. vultuque cadenti.* quam posteriorem scripturam non improbo. Sic enim fere *Virgil. Æn.* 6. 863. 'Sed frons læta parum, et dejecto lumina vultu.' Verumtamen hanc, quam secutus sum, magis probo. Nam hoc 'nutu cadenti,' illis simile est, quæ supra collegi ad illum locum. 'Sonitu distare sonanti,' 1. 826. quibus adde et illud ex eodem *Lucret.* 4. 586. 'Ludoque jocanti.' Nam per nutum nihil aliud significari videtur, quam capitis dejectio, seu demissio: vel caput demissum, et quasi cedens. Sic *Plautus Asin.* 2. 3. 23. 'Atque hercle ipsum adeo contuor, capite casanti.' Ita enim lego apud *Plautum*, non, ut vulgo, *capite quassanti.* Atque hæc est una ex sexcentis emendationibus nostris, quibus *Plautus* a nobis in integrum restitutus propediem in manus hominum, Deo opt. max. approbante, perveniet. *Lamb.* Ut 'sonitu sonanti,' et 'ludo jocanti.' Alii *vultuque cadenti:* utrumvis eligas, nullibi vero invenies *lethargum* venustius depictum. *Creech.*

Vultuque cadenti] Ita erat in libris nostris; quod rectissimum est. Alii: *nutu.* *Gif.*

469 *Ad vitam quo revocantes*] Solebant veteres aqua calida mortuos abluere, et per intervalla conclamare, quod plerumque solet spiritus extremus efflatus esse putari, et homines fallere. *Donatus* ad illum *Terentii* locum in *Eunuch.* 2. 3. 54. 'jam conclamatum est,' hæc annotat: 'i. e. transactum ac finitum est, ut, conclamata corpora nihil reliqui jam habent ad vitæ officia.' *Virg. Æn.* 3. 68. 'animamque sepulcro Condimus, et

magna supremum voce ciemus.' Ne illud quidem ab hoc alienum est, quod illi iidem veteres, eorum qui in terris longinquis et alienis, aut in prælio mortui essent, animas ter vocare solebant. *Homer. 'Odysseus.* 1. 64. Οὐδ' ἔρα μοι προτέρω νῆες κλον ἀμφιέλισσαι, Πρὶν τινα τῶν δειλῶν ἐτάρων τρὶς ἑκάστον αἰδοῖσθαι, Οἱ θάνατον ἐν πεδίῳ Κικλόνων ὑποδηωθέντες. i. e. 'Neque vero mihi prius sen ulterius naves utrinque incurvæ ecurrerunt, quam unumquemque infelicium sociorum, qui in campo *Ciconum* ferro interemti erant, ter vocassemus.' Et *Virg.* 2. 769. 'mæstusque *Creusam*, Nequicquam ingeminans, iterumque, iterumque vocavi.' Idem 6. 505. 'Tunc egomet tumultum *Rhæteo* in litore inanem Constitui, et magna maneis ter voce vocavi.' *Lamb.*

470 *Lacrymis rorantes*] Ex quo verbum 'complorare.' *Lamb.*

472 *Quandoquidem penetr.*] Profert hunc versum *Nonius* in voce 'contagium.' *Lamb.*

473 *Leti fabr.*] Mortis causa efficiens, seu mortis effector. Tralatio est. *Lamb.*

Dolor] *Marg.* noster: *pavor.* Confer *Var. Lect.* ad vs. 461.

474 *Multor. exitio perd.*] Post hunc versum inculcant quidam duos vs. *Præterea mentem sanari, &c. Et pariter flecti, &c.* non recte. Qui suo loco infra non longe ponentur. Hic locus eis alienus est, neque huc recipi nec debent, nec possunt. *Lamb.*

Præterea mentem sanari, corpus ut ægrum, Et pariter flecti medicina posse videmus] Ex *Cod. Anglicano* hos interjeci; qui, etsi infra paullo post repetantur, hic tamen non sunt alieni. Et illud: 'Et quoniam,' &c. indicat hos versus hic jam antea fuisse positos. Iisque hic ostendit, morbis obnoxiam esse mentem. *Gifan.* *Marg.* noster, huic non nisi unicum subnectit versiculum. Isque ita habet: *Præterea mente sanari corpus inani.*

Addita expl. 'mente inani, i. e. vacua ab omni cura et dolore. Male expunxit *Lambinus.*' Sic ille. Mihi vero nondum liquet. Turbatum non-nihil hoc loco, facile mihi persuadeo. videri enim possunt vs. 473. et 474. 'Nam dolor,' &c. potius versui 463. subjiendi, hoc modo: *Quare participem lethi quoque convenit esse; Nam dolor ac morbus, &c.* Nimirum ut tanquam ad aliud argumentum transeat in seqq. 'Quin etiam morbis,' &c. Quorum hæc denique sit clausula: *Quare animum quoque dissolvi fateare necesse est; Quandoquidem penetrant in eum contagia morbi, Et pariter mente sanari corpus inani.* Monendum quoque, ita vulgatam potius lectionem vs. 461. *laborem*, quam *dolorem* arripi debere, ut versu sequenti, 'dolorem' quidem ad animum, 'morbum' autem ad corpus referat, atque ita evincat, illum animo idem quod hunc corpori præstare. Verum penes lectorem eruditum iudicium esto. *Preig.*

475 *Denique cur hominem*] Quartum argumentum quod est item valde imbecillum. et tangit *Aristoteles* libro primo de animo. est enim non intelligentis, hæc omnia fieri et accidere vitio corporis, non animi. *Lamb.* Quarto, vs. 11. ebrium in scenam producit, delirantem, clamantem, cælum denique cum terra miscentem; cujus, ut neque manus neque pes, ita nec aures nec oculi, neque mens ipsa officium suum faciunt. Unde vero hæc omnia, nisi quod spiritus vini agiles et impetuosus per corpus omne diffusi turbant, agitant, et distrahunt animum? At quicquid imbelli vi turbati disjicique possit, idem vehementiori impetu corrumpetur. *Creech.*

477 *Præpediuntur Crura vacill.*] Sic *Chremes* ille *Terentianus* in *Eun.* 4. 5. 1. 'Atat, data hercle verba mihi sunt: vicit vinum, quod bibi, At dum accubabam, quam videbar mihi pulchre sobrius! Postquam surrexi, neque pes, neque mens satis suum

officium facit.' sic *Pseudolus* ille *Plautinus* 5. 1. 3. 'Quid hoc? sic-cine hoc fit? pedes statim an non? An id voltis, ut me hic jacentem aliquis tollat? Nam hercle si cecidero, vestrum erit flagitium. Pergitin' pergere? ah, sæviendum mihi Hodie est. Magnum hoc vitium vino est: Pedes captat primum; luctator dolosu' est.' *Lamb.* Uti *Terentius* tribus verbis, sic unico *LXX.* *Interp. Jer.* 23. 9. ἄνθρωπος συνεχόμενος ἀπὸ οἴνου, quem *Propheta* sacer 'virum, quem vinum transiit,' in ipso fonte vocat. *Preig.*

481 *Cur ea sunt*] *Marg.* nost. *Cur-bascunt.* Forte *Curvascunt*, nisi quis malit *Curvescunt*, aut *Curviscunt*, inde exsculpendum duxit. Certe apud *Cic.* 1. *Tusc.* Quæst. cap. 28. ex veteri poëta legimus: 'Rami bacearum ubertate incurviscere.' Subit hoc loco cogitare, veteres fortasse 'curvascere,' ad formam τοῦ 'tenerascere,' quod inf. usurpabit noster, vs. 766. &c. usurpasse; *Lucretium* autem hoc loco ad habitus corporis, &c. inordinatos traduxisse, quemadmodum primitivum *curvus*, alii etiam ad animum transtulere, ex. gr. 'O curvæ in terras animæ, et cælestium inanes.' Ut sit sensus: Et jam cætera, de genere hoc, quæ sequi solent, hoc est, cæteræ actiones, facta, dictaque, et gestus corporis, 'quare curvascunt?' Amat hanc similitudinem poëta, ut in illis: 'Denique ut in fabrica si prava 'st regula prima, Normaque si fallax rectis regionibus exit, Et libella aliqua ex parti claudicat hilum, Omnia mendose fieri, atque obstipa necesse est, Prava, cubantia, prona, supina, atque absona tecta.' *Gass.* habet: *Cur ea sint?* *Preig.* Optime *Preig.* meus, et confirmat uterque *Cod. Lugd. Bat. Hav.*

482 *Conturbare animam, &c.*] Atqui non animam conturbat vini violentia, sed corpus: quo conturbato, minus expedite suo munere animus fungi potest. *Lamb.*

Corpore in ipso] Tota argumenti vis in his duabus voculis sita est; iis opponet τὸ 'ævo futuro,' vs. 485. et τὸ 'aëre aperto,' vs. 507. *Fab.*

484 *Insinuarit*] Intrarit, snbierit. *Lamb.*

486 *Quin etiam subit.*] Quintum: cujus eadem ratio est, atque superioris: et conjungit utrumque Aristoteles his verbis, καθάπερ ἐν μέθαις καὶ νόσοις, i. e. 'quemadmodum in ebrietatibus et morbis,' &c. *Lamb.* Quinto, vs. 23. post ebrium, spectaculum non illepidum, comitiali morbo prostratum, horrendum quidem, et quod nemo libenter spectaret, oculis nostris exhibet, attamen venustas versuum Lucretii facit ut aliqua jucunditate contemplerur; ita enim distendit miserum, ita sua membra jactantem depingit, ut quamvis ingenio male collocato irascamur, artificii tamen ignoscere debemus: comitiali morbo affectus desipit et deliratur; desipientia vero ista dissolutionem substantiæ animi, saltem conturbationem indicat; quod vero in ipso corpore dissipari possit, quis arbitretur in aperto aëre (anima corpore exsoluta in aëre degat necesse est) integrum manere? Idem enim diceret aquam in vase undique congnassato manere posse, quæ vase perforato diffunderetur. *Creech.*

487 *Ut fulminis ictu Concidit*] Fortasse significat morbum comitalem. conjunge autem verba sic: subito concidit ante ocul. nostr. vi morbi coactus, si legas, *Quinetiam subito*, &c. nam alibi legitur, *subita vi morbi*. *Lamb.*

488 *Concidit, &c.*] Haud scio an ullibi versus τεχνικότερος reperiatur. *Fab.*

490 *Inconstanter*] Illud, *Incunctanter*, quod habent Var. Lect. nescio quomodo mihi magis arridet, unde unde emerit. Forte in lib. vett. repertum fuerit, *Incontanter*, unde vulgatum, *Inconstanter*. Certe quam

insulse quis membra sua aut 'jactare,' aut 'fatigare inconstanter' dicatur, quilibet facile videt. Constantiam quippe in hujusmodi motibus nemo, cunctationem, seu intermissionem ac moram cuncti optabunt, qui circumstant. Sed fortasse ita distinguendum: *Torquetur, anhelat Incunctanter, et in jactando membra fatigat.* Quod si cui placebit, *Inconstanter*, quidem retinere poterit, sed et *Incunctanter* apte quadrabit. *Preig.* Construe: 'et fatigat membra in jactando inconstanter,' quod is facit, cui nulla in uno loco membrove diuturna est requies. *Hav.*

491 *Quia vis*] Lugd. Bat. uterque qua vis, non inepte, respectu ad membrorum inconstantem jactationem; quum nunc manus, nunc pes, &c. moveatur. Duos sequentes vs. haud pejus ita iidem constituunt: *Spumans velut æquore salso Ventorum validis fervescunt viribus undæ.* *Hav.*

492 *Agens animam*] I. e. pellens animam. *Lamb.*

Spumantes æquore] Quia inter se non consentiunt hoc loco libri calamo exarati, secutus sum vulgatos. Proponam tamen scripturæ veteris varietatem. Alii habent, *Spumans in æquore salso Ventorum val. fervescunt, virib. undæ*: alii, *Spumans velut æquore salso, &c.* ut sup. ex quibus scripturis vel sic legendum, *Spumans ut in æquore salso Ventorum validis fervescit viribus undæ*: vel sic, *Spumans velut æquore salso Ventorum, &c.* ut sup. 'spumantem' undam etiam Virg. dixit Georg. 4. 529. 'Quaque dedit, spumantem undam sub vertice tor sit.' *Lamb.*

Spumantes ut in æquore] Ita ex vet. libris restitui; s. litera in 'spumantes' extrita. Vide Indicem. Cujus rei ignoratio mendum creavit. Quidam veteres: *spumans velut*; male. *Gifan.* Alii, *spumans velut*: Alii *spumantes æquore salso Ventorum ut, &c.* *Gifan.* *spumantes ut in æquore salso*, et litteram

s in 'spumantes' abradit. En litem grammaticis dignam! *Creech.*

496 *Ejiciuntur*] I. e. emittuntur: sic doctissimi viri legi volunt: quibus assentior: nam libri omnes habent *Eliciuntur*. Sic sup. eodem lib. 58. 'Nam veræ voces tum demum pectore ab imo Ejiciuntur,' &c. ubi tamen libri omnes habent *Eliciuntur*. *Lamb.*

Eiciuntur] Ita et hic malui. In libris *Eliciuntur*. Vide Indicem. *Gif.* Marg. noster, una cum Vossianis, &c. *Eliciuntur*. Sic et sup. hoc lib. vs. 58. 'Nam veræ voces tum demum pectore ab imo Ejiciuntur,' &c. Ubi similiter noster, inter alios: *Eliciuntur*, verbum, hoc loco, adeoque et supra, appositissimum rei, præsertim postquam jam præcessit verbum 'exprimitur' de gemitu, et 'afficiuntur,' de membris; quæ vim extrinsecus illatam manifesto notant; sic enim et 'eliciuntur,' tanquam vi externa, vocis semina, non 'ejiciuntur,' quod vim intrinsecam notaret. *Preig.*

497 *Qua quasi consueverunt, &c.*] *Lamb.* hunc versum, ut spurium, delet cum sit elegantissimus. *Gifan.* Hunc versum me auctore delet, ut spurium; quem qui dicunt esse elegantissimum, ipsi sunt omnis elegantiae expertes, et imperiti, et cæci judicant de coloribus. Eodem judicio paullo ante sic legendum putaverunt, *Spumantes ut in æquore salso Ventorum validis fervescunt, &c.* ut litteram s (inquiunt) in 'spumantes' intelligamus esse extritam. O elegantiam et venustatem inauditam, et vel ipsa Venere venustiore, si Diis placet! *Lamb.* Qui elegantiam hujus versus cum *Gifanio* admirantur, isti sibi habeant. Id novi, istum cum omni sua venustate abesse posse. *Creech.* Tangit hunc versum *Palm.* in *Spicil. Tom.* 4. Fac. Crit. pag. 681. eumque Lucretio vindicat, contra *Lambinum*. 'Canes consuetos,' inquit, absolute sine præterea verbo, vocat, (4. 995.)

exemplo eodem, sensu alio tamen, quam *Plantus* 'consuetum puerum.' Idem in *Pseudolo* (4. 7. 82.) 'Etiamne facere solitus es puer? scin' quid loquar?' Male, hoc modo; nam legendum est: *Etiamne solitus es puer?* &c. Neque enim meritorii pueri faciunt, sed patiuntur. Verum ignorata vis est illius 'solitus.' 'Consuetos domi' pellepide, quantum quidem ejus judicare possum, appellat, contra quam qui venatici. 'Consuescere' autem 'domi,' quemadmodum 'Curare domi,' *Plaut.* 'Servare domi,' *Ter.* alii alia. At interpret *Lucretianus* suum hoc loco versum inculcat; si Diis placet. Et quasi parum sit, alibi hunc delet: 'Qua quasi consueverunt, et sunt munita viai.' Ut autem pueri 'consuescere' dicuntur, atque hinc, 'consueti,' qui, ut *Petronius* ait, 'teruntur.' Sic 'viæ consuescere:' et ea sunt 'munita viarum.' Græca figura scilicet, 'viæ munitæ.' Hæc *Palm.* At 'munita viai,' quid nisi *Homeri* illud ἔπικος ὁδόντων, per quod ἔπος φρεῖν ipsi solet? Confer *Iliad.* 8. 350. et *ξ.* 83. *Odyss.* etiam ψ. 70. *Hav.*

500 *Eodem illo distr. veneno*] Divulsa et disparata illo eodem veneno, nempe atra bili. *Lamb.*

503 *Tum quasi vacillans*] Ita omnes libri. vacillantem poëta fecit versum ratione rei. Quod tralatitium. Nam τὸν 'vacillo' prima est brevis. *Lambini talipedans*, etsi egregium, et *Ennianum* sit, non ausim recipere, contra omnes libros. Fortasse etiam 'vacillo' primam habuit ancipitem. *Gifan.*

Tum quasi talipedans] Sic hunc versum restitui, haud dubia conjectura ductus. cujus mei facti nomine spero politos omnes his litteris homines mihi gratiam habituros. Nam vulgata quidem scriptura, quæ et in manuscriptis et in vulgatis libris reperitur, sine dubio mendosa

est: nec potest nomen *vacillans* in hoc loco, salvis metri legibus, manere: nec verbum 'vacillo' primam habuit umquam ancipitem: nec Lucretius voluit versum facere vacillantem: nec scribendum est *vaccillans* gemino *cc*. Denique legendum *talipedans*, ut ego edendum curavi: quantumvis licet reclament Thrasones et sycophantæ. Meæ autem conjecturæ ratio hæc est. Scriptum erat in emendatis membranis, *Tum quasi talipedans*, &c. studiosus aliquis lector ad oram libri sui, in quo sic erat scriptum, adscripserat *vacillans*, ut vocem obscuriorem hac notiore declararet. Scriptor librarius, qui postea ex eo exemplo librum descripsit, omisso vero nomine, supposuit alterum interpretationis causa adscriptum, nempe pro *talipedans*, *vacillans*. In quo genere sæpe peccabant scriptores illi, quemadmodum supra admonuimus in 'audeas,' pro ausis, et in 're vera tamen haud sit,' pro re non sit tamen apse: et hoc libr. in extr. 'invitus adhæret, et angit,' pro ingratis hæret, et angit.' Sic apud Catull. carmine in Egnatium, scripserant; 'atque ruffam defricare gingivam,' pro ruffam pumicare gingivam; quod ex Apuleio in Apolog. notavit Turneb. Sic nuper apud Demosth. in oratione *κατὰ Μειδίου*, non longe ab extr. reposui *ἐκλώζετε* ex Harpocr. pro *ἐκκράγατε*: quod eodem librorum errore in codices Demosthenis irrepserat. Sic in oratione pro Milone, in proœmio, vulgo legitur *pristinum morem judiciorum minime vident*, cum libri manuscripti habeant, et a Quintiliano referatur, *pristinum morem judic. requirunt*. quo modo se Fr. Fabricius Marcoduranus, Germanus, homo doctiss. et vir optimus, in libris manuscr. reperisse ad me scripsit. 'Talipedare autem (inquit Festus) antiqui dicebant, pro vacillare pedibus lassitudine, quasi quis

trahat pedes, et talis videatur insistere, aut identidem pedes tollere.' Lamb. Egregia Lambini emendatio. Antea legebatur *vacillans*, contra metri rationes. *Talipedare* autem, ex Festi glossis, est vacillare pedibus præ lassitudine. Faber. Syllabæ (inquit Turnebus Adv. 21. 2.) vim adfert, quam contra naturam brevem proceram facit: sed eadem fere licentia tendit 'liquidum,' in quo tamen tum audiri debet ita sonans *u*, ut in 'vivido,' quasi 'licnidum,' aut si ut tenue dissyllabum efferretur *u* consonante: aut 'vaxillans' erit legendum ea deductionis ratione a vacillo, ut a pauculo 'pauillum:' aut *c* geminato *vaccillans* legendum, ut in antiquo libro reperio. Hæc Turnebus, cujus scripturam confirmat uterque Lugd. Bat. nimirum ut 'relligio' et multa similia geminata; neque possum Lambini præclaram vocem admittere, quam certe vel unus ex tot Mss. servasset, vel vestigia ejus ostendisset, quum complures antiquas et inusitatas ejusdem poëtæ voces nobis exhibeant. Neque Festus quoque (quo nititur) Lucretium ibidem laudat. Hav. Marg. noster: 'Vacillans, Mss. et recte, vide quæ ad Nonium.' Vossius quoque pater, in Etymol. ad v. 'vacillo.' 'Scio, inquit, Lambinum, ubi 'vacillans' legitur, priore longa' (id autem non nisi hoc loco fit apud nostrum) 'sive, ut in optimo nostro Mssto legitur, *vaccillans*, scribere, *talipedans*, voce Enniana. Sed facit id præter eodd. omnium fidem.' Lambino, cujus ista speciosa magis, quam necessaria est emendatio, facile contra Gifanium concesserim, Lucretium non fecisse versus vacillantes; at quod addit, nec verbum 'vacillo' unquam ancipitem habuisse primam, id vero nondum ita liquet: satis est, si vel semel tantum, uti hoc loco, omnium librorum fide, producat. Præsertim, cum

ipsa vox 'baculus,' unde nostrum 'vacillo' quam commodissime deducitur, primam suam brevem in compositione vocis 'imbecillus,' non apud Horatium modo, quem laudat Vossius, loco citato, sed et apud nostrum sæpius producat. Vide 5. 1022. ut et 3. 603. Preig.

505 *Hæc igitur*] Hæc, nempe animus et anima, ubi jactentur, et laborent, &c. vel dic hoc modo: hæc, videlicet anima, ubi tantis morbis in corpore ipso jactetur, miserisque modis distracta laboret, cur eandem credis, &c. et ita 'eandem' erit dissyllabum, quod non est novum. Si in ipso corpore (inquit) inclusa anima, in quo ab omni injuria tutior et munitor esse debebat, quam in aëre, tam gravibus tamen morbis afficitur, et tot malis conflictatur: quanto credibilis est, eam conturbatum atque agitatam iri extra corpus in aëre aperto a ventis jactatam? Lamb.

507 *Cur eandem*] Sic malo legi, ut jam dixi, et sup. vs. 445. 'jactetur,' 'laboret,' ut referantur ad animam. Atque ita in voce 'eandem,' *e* et *an* coalescent in unam syllabam, ut sæpe alibi. Quod si quis malet legi *eadem*, tum legendum erit *jactentur, laborent*. Lamb.

Aëre aperto] In supremis ætheris auris, Fayus: ubi viz. nulli flant venti, nullæ sæviunt procellæ: acute! Creech.

509 *Et quoniam mentem, &c.*] Sextum argumentum. Animum ægrum sanari videmus, ut corpus: sanari autem nihil potest quin ei vel addatur aliquid vel detrahatur, vel trajiciatur. quod autem immortale est, ei nihil neque addi, neque detrahi potest: ergo animus est mortalis. Lamb. Sexto, vs. 16. animum hunc delirantem et desipientem medicinæ ope restitui posse, et in pristinam sanitatem reduci cernimus; ideo fit aliqua in animo mutatio; ergo adduntur novæ

partes, detrahuntur aliquæ, aut alio ordine particulæ animi collocantur; omnis enim alteratio fit vel adjunctione, vel detractione, vel traiectione particularum. At quod novas partes recipit, quod aliquas amittit, id etiam, cujus partium situs et ordo mutatur, mortale sit necesse est. Sive igitur ægrescit animus, ut argumenta superius allata probant, sive convalescit, suam mortalitatem confitetur. Creech.

511 *Præsagit*] Præsignificat. Lamb.

514 *Adoritur, et infit*] Aggreditur, et incipit. sic idem 5. 1207. 'Illa quoque expergefactum caput erigere infit.' sic et Virg. 10. 100. 'Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas, infit.' et 11. 301. 'Et Venulus dicto parens ita farier infit.' Plaut. Aul. 2. 4. 39. 'Infit ibi postulare plorans, ejulans, Ut sibi liceret milvium vadariet.' Fest. 'Infit,' incipit. Ne quis autem de hac scriptura dubitet, sic habent tres libri manuscr. ubi vulgati, *adoritur et ipsum*, plane vitiose. Mendose autem apud Prisc. in verbo 'adoriri,' hic versus adscribitur Lucillio. Lamb. Pro incipit liquido quoque sumit Plautus Aulul. 2. 4. 39. 'Homo ad prætorem plorabundus devenit: infit ibi postulare, plorans, ejulans.' Idem firmant Glossæ Philoxeni, in quibus legere est, 'Infit,' *ἀρχὴ λέγειν*. congrue sane isti Liviano, 'Ibi infit, annum se tertium et nonagesimum agere.' Voss. de Anal. 3. 40. Pæne ejusdem significationis utrumque est. Faber.

516 *Transferri*] Sic vet. libri, recte. Marullus, et vulg. *transferri*. Gifan. in altera tantum ed. Vitium, ut credo, typogr. hic latet. Hav.

517 *Neque defluere hilum*] Ita scriptum reperi trib. lib. manuscr. et in antiq. Venet. nam vulgati habent *diffuere*. *Defluere* autem, i. e. decedere. tralatio. Lamb. Ita (*defluere*) recte Lambinus. Vulgati: *diffuere*. Contra, nos in Noct. Att. fecimus. Gifan.

518 *Nam quodc. suis, &c.*] Hic vs. et proximus positi jam sunt sup. 1. 671. *Lamb.*

520 *Ergo animus*] Sive igitur (inquit) fateamur animum incidere in morbum, et ægrum esse, sive adhibita medicina sanari: utrovis pacto immortalitatis suæ signa dat. *Lamb.*

522 *Falsæ rationi*] Eorum scilicet qui dicunt, animum esse immortalem: ut vult Lucretius. *Lamb.*

523 *Et effugium præcl.*] Sic locutus est 1. 974. 'Quorum utrumque tibi effugium præcludit, et omne Cogit ut exemta concedas fine patere.' *Lamb.*

524 *Ancipitque refutatu*] I. e. refutatione duplici, et in utramque partem valente, sive hoc, sive illud dicas. tralatio ducta est ab ense ancipiti. *Lamb.*

525 *Denique sæpe hominem*] Septimum argumentum. Partes hominis singillatim moriuntur, id est, homo membratim interit, et ita scinditur anima: quod si fit, mortalis habenda est. *Lamb.* Septimo, vs. 22. homines sæpe membratim moriuntur, et sensim expirant, ideo etiam anima sensim perit, quis enim dicat animam, vividam viz. rem et sentientem, in mortuis et sensus expertibus corporis membris residere? quod si existimes animam introrsum se recipere e membris moribundis recedentem, cur in istis partibus ubi conglomeratur anima non vividior apparet sensus? An anima ita constipata et in angustias redacta vim sentiendi amitteret? cave ne id fatearis, illud enim quod ita contractum interiret, æque mortale est ac quod per aëra dispersum et distractum volitat. *Creech.*

Paullatim cernimus ire] Sic habent quattuor libri manuscripti: quibuscum consentiunt impressi Parisiens. et Veneti antiquiores. *ire* autem valet interdum idem quod *ὄχεσθαι*, nempe *interire*. nam et 'abiisse' dixisse veteres pro 'obiisse,' testatur

Festus, ut sup. diximus. *Lamb.* Ita in veteribus plerisque. In aliis: *cernis obire*. Prius malim; ut ante: 'Cernimus, et flecti,' &c. *Gif.* Al. *Cernis obire*: Sic vs. 532. 'Quod si forte putas.' et vs. 542. 'Fateare necesse est.' Versu sequenti quidam legunt *Dispergere*. *Creech.*

526 *Deperdere sensum*] Quidam libri veteres habent *disperdere*, ex quo putant nonnulli legendum *dispergere*, ut infra 538. 'Dilaniata foras dispergitur,' &c. *Lamb.* Veteres quidam: *disperdere*. Forte: *dispergere*; ut mox: *dispersa*. *Gifan.*

528 *Inde pedes et crura*] Sic apud Platonem in Phædone extremo, Socrati, hausto jam pharmaco, cum aliquantisper ambulasset, et mox supinus recubisset, pedes et crura primum frigore correpta sunt, deinde tibiæ, postremo sensim vis pharmaci pestiferi ad cor pervenit, et ita ille animam efflavit. *Lamb.*

530 *Atque*] Hoc, in quibusdam libris inventum, malui. Vide Indicem. *Gifan.*

Animæ] In aliis: *animi*; non male. *Gifan.*

532 *Quod si forte putas*] Occupatio, seu *ἀντιπροσποία*. Quod si forte arbitraris (inquit) animam se posse in unum contrahere, et introrsum recipere, totamque vim suam e membris omnibus deducere: hoc posito et concessio, sequetur necessario eum locum, in quem sese receperit, et contraxerit, egregie sentire ac sapere. atqui id non fit: ergo dispergitur ac dissipatur, et ita interit. *Lamb.*

533 *Conducere in unum*] Conducere, *συνάγειν*, contrahere. *Lamb.*

534 *Adeo*] Et hoc rectius est. In aliis: *ideo*. *Gifan.*

535 *Locus ille tamen*] Pro 'tandem.' *Faber.*

540 *Glomerari*] In unum cogi et contrahi. *Lamb.*

544 *An contracta suis e partibus ob-*

brutescat] Ita libri, et vulg. et vet. Nonius: 'Brutum:' *An contractis in se partibus*. Forte: *contracta suis in p.* Ita et apud Virgilium accidit, 3. Georg. extremo: 'contractos artus,' &c. ex vett. libris: *contactos*. Sed 'contracta' respondet 'dispersæ.' *Gifan.* Quid 'obbrutescat' sit, lippis non est notum, ne multis quidem, qui sibi oculo totum, ut Argus, videntur. Ego 'obbrutescere' esse puto, sensum amittere et vitam, et interire. Nam 'brutum' est non sentiens. *Lactant.* 7. 12. 'Corpus enim quia e terra est, comprehensibile est, temporale, brutum, atque tenebrosus est; anima vero, quia e cælo est: tenuis, æterna, sensibilis, illustris est.' Hic aperte 'brutum,' i. e. non sentiens, sensibili, i. e. sentienti, opposuit. *Turneb. Adv.* 10. 8.

An contractis in se partibus obbrutescat] Sic legitur hic vs. apud Nonium in nomine 'Brutum.' 'Brutum' (inquit) 'dicitur hebes et obtusum.' Lucret. &c. Fest. 'obbruit, obstupuit, a bruto: quod antiqui pro gravi, interdum pro stupido dixerunt.' Afranius: 'Non possum verbum facere, obbrui.' Nil refert (inquit) utrum anima dispersa et discepta intereat, an contractis et conductis in se partibus obstupescat, et sensus suos amittat: quod fieri videmus in homine moribundo. *Lamb.* Ita hunc locum profert Nonius. 'Obbrutescat' autem accipio pro, sensum amittat. *Faber.*

547 *Et quoniam mens est*] Argumentum octavum. Mens, hominis pars est, ut manus, oculus, &c. At pars a toto homine separata, nec sentire, nec esse potest. Ergo animus sine corpore constare non potest. docuit autem supra, animum esse hominis partem, ut caput, aurem, manum, &c. vs. 94. 'Primum animum dico, mentem quem sæpe vocamus, In quo consilium, &c. Esse hominis partem ni-

hilo minus ac manus, ac pes,' &c. *Lamb.* Octavo vs. 10. animus est pars hominis, ut superius vs. 94. probatum est, certoque loco continetur, perinde ac nares et oculi. At oculos effodias, et abscindas nares nec illi colores, neque istæ odores percipient. Idem igitur de anima separata dicendum est, dum illa non sit minus, quam cæteræ partes, corpori conjuncta. *Creech.*

550 *Et veluti manus, atque oculus*] Pars enim a toto separata, pars esse desinit, et habetur tanquam pictum quiddam: verbi gratia, manus picta, pictus oculus. qua de re supra. Cum his autem Lucretianis congruunt illa Arnob. lib. 3. 'Neque enim partes hoc ipsum esse, quod totum est, aliqua in re possunt: aut sibi sapere, sibi sentire, quod sine totius animantis assensu nullis propriis afficiantur motibus.' Idem lib. 6. 'Neque enim manus a capite separata, aut pes divisus a corpore, summam possunt præstare totius,' &c. *Lamb.*

551 *Nequeant sentire*] Sic habent duo lib. manuscr. alii *nequeunt*. *Lamb.*

552 *Sed tamen in parvo, &c.*] Hunc versum non puto esse Lucretianum: itaque delendum censeo. Quidam doctus enim ita legendum putat, *Sed tamen in parvo liquuntur tempore tali*. *Lamb.* Vide Emendationes. *Faber.* (Verum in Emend. ejus nihil reperitur.) Quidam legit. *Sed tamen in parvo liquuntur tempore tali*: Sed utraque lectio Lambino displicet. Fayus vulgatam lectionem tuetur, et dicit poetam hoc velle: pedes, oculi, manus, &c. nihil sentiunt, etiamsi vel minimo tempore separata sint a corpore. Rejicit Gassendus, et profecto hunc versum nescio quis inseruit, ut commoda interpretatione voces istas 'neque esse' in præcedenti versu illustraret; Nec dubito illum scripsisse *Sed tamen in parvo liquuntur tempore tali*. *Creech.* Egregia, omniumque applausu digna

Is. Vossii emendatio est: *Secta etenim parvo liquuntur tempore tabi*. Quam et Marg. nost. agnoscit. Addito: 'tabi' pro tabe, ut 'parti,' 'contagi,' &c. *Liquuntur* quoque verbum Lucretianum. Sic 2. 1131. 'In partem pejorem liquitur ætas,' et 4. 1237. 'Liquitur extemplo,' &c. Hinc Virg. Georg. 1. 44. 'Gelidus canis cum montibus humor Liquitur.' Preig.

554 *Illius quasi quod vas*] Plato in Timæo σῶμα, h. e. 'corpus,' ait esse ψυχῆς ὄχημα, i. e. 'animæ vehiculum:' in Cratylo σῆμα, i. e. 'sepulcrum:' Xenocrates, seu, ut alii volunt, et testatur Harpocratio, Æschines Socraticus, in Axiocho, σκήνος, i. e. 'tabernaculum, et domicilium.' M. Tull. lib. 1. Tusc. 'Nosce animum tuum; nam corpus quidem quasi vas est, aut aliquod animi receptaculum.' Lamb.

555 *Sive aliud quidvis potis es*] Sic legendum, non *potius*: ut est in lib. vulg. 'potis es' autem valet potes. Quidam legunt *possis*. Lamb.

Potis es] Msstorum lectionem *potius* agnoscit quoque marg. nost. quam si ideo tantum in *potis es* commutatum voluere critici, ut esset, quo referretur infinitivum 'fingere,' ut suspicari licet, inanem hand dubie operam sumpserunt. Quippe præcedens, 'quid vis,' quid ni idem possit, quod, 'scilicet,' 2. 468. 'Scilicet esse globosa tamen,' &c. Aut 'videlicet,' 1. 211. 'Esse videlicet in terris primordia rerum.' Verborum itaque hic sit ordo: sive aliud quid conjunctius ei potius vis fingere. Preig.

Conjunctius ej] Quidam libri veteres habent *connectius*, ex qua scriptura videtur legendum *connexius* eii. Lamb.

Connexius] Ita veteres libri omnes, nisi quod habent fere: *connectius*. Marullus: *conjunctius*. Gifan. in ed. pr.

Connectius] Marullus: *conjunctius*,

alii: *connectius*: non bene. Gif. in ed. post. At *connexius* heic improbare voluit. Vide Collectanea ejus, in 'Connectius.' Preig.

556 *Connexus corpori*] Cum reperissem in duobus lib. manuscr. *Connexus corpori adhæret*, reposui *corpori*, addita vocali i, quæ lectio perspicue est recta. Licet etiam legere, *connexus corpore adhæret*, i. e. nexus cum corpore adhæret. quamquam minus probo. Alii legunt, *connexus corpus adhæret*, quam lectionem æque improbo. Lamb. Marg. quoque noster *connexu corpus adhæret*, Is. Vossii auctoritate adscripta. Genus loquendi, *corpus adhæret*, ut 'corpus' sit quarti casus, contra Lambinum satis probat in collectaneis suis Gifan. *Connexu* autem elegantioribus magis arrisurum, quam *connexus*, non dubito. 'Connexu,' ut simplex nexu, in vett. formulis: *mancupio et nexu, usu et fructu*. De quibus ad hujus lib. vs. 984. 'Vitaque mancupio nulli datur omnibus usu.' Preig.

557 *Denique corporis atque animi, &c.*] Nonum argumentum vs. 22. continetur: Dum corpus et anima conjungitur vivit animal, et sentit; abeat anima, insensile fit corpus, pariter anima a corpore soluta fit insensilis: animam dicas oculum corporis, at quis in effosso oculo visum quærat? Præterea si animæ semina non cohiberentur venis et nervis, nunquam istis motibus, e quibus sensus oritur, affici possint; omnes enim isti motus certum spatium et limites definitos postulant. Si vero dicas animam a corpore solutam rite ab aëre cohiberi posse, perinde est ac si affirmares aërem esse animale, quod absurdissimum simul et falsissimum videtur. καὶ μὲν καὶ λυομένου τοῦ ὅλου ἀθροίσματος, καὶ ψυχῇ διασπείρεται, καὶ οὐκέτι ἔχει τὰς αὐτὰς δυνάμεις, οὐδὲ κινεῖται, ὥς τε οὐδ' αἰσθησὶν κέκτηται. Οὐ γὰρ οἶόν τε νοεῖν αὐτὸ αἰσθανόμενον μὴ ἐν

τούτῳ τῷ συστήματι ταῖς κινήσει ταύταις χρώμενον, ὅταν τὰ στεγάζοντα καὶ περιέχοντα μὴ τοιαῦτα ᾖ, ἐν οἷς νῦν οὐσα ἔχει ταύτας τὰς κινήσεις. Epicurus ad Herodot. Creech.

Vivata potestas] Ut sup. vs. 410. 'stat cernendi vivata potestas.' Ex variantibus tamen lect. patet, in quodam exemplari suo reperisse Pium: *animo innata potestas*, neglecta, ut fit, elisione. Quod ipsum viris doctis ansam præbuit, et hoc loco aliquid excogitandi, quod otioso huic, ac tantum non intemptivo epitheto substituerent. Nam, ut sup. loco jam citato pro *vivata*, *vitata*, ita hic, non minori mentis acumine sibi seu persuasere, seu suspicati sunt, reponendum *vasta potestas*. Quam apte autem sup. reponatur, *Stat cernendi vitata potestas*, satis ipse contextus declarabit. Hoc loco numeris modo prospiciendum. Lege itaque, ut in promptu est: *Denique corporis atque animi vasta potestas Inter se conjuncta valent, vitæque fruuntur*. Sensus apertus est, et Lucretii hypothese aptus. 'Vasta' enim est lata, late dispersa. Sic fere 5. 1289. 'et vulnera vasta serebant.' Cæterum cum hoc, tum superiori loco illud *vivata* non aliunde inculcatum putem, quam ex versu hujus lib. 680. 'Præterea si jam perfecto corpore nobis Inferri solita est animi vivata potestas,' ubi propriam absque controversia sedem occupat. Quoniam autem ibi 'animi vivata potestas,' similiter, et eodem colore, imo et sensu dicitur, quo 1. 73. 'vivida vis animi;' vix dubito, quin utrumque locum, si non unice, certe præcipue ob oculos habuerint, et inter se contulerint Grammatici veteres, cum scriberent, ut apud Verrium Flaccum: 'Vivatus et vividus a poëtis dicuntur a vi magna.' Preig.

561 *Cassum*] Inane, vacans. Virg. Æn. 11. 104. 'Nullum cum victis certamen et æthere cassis.' Horat. Sat. Delph. et Var. Clas. Lucret.

2. 5. 36. 'Contemtum cassa nuce pauperet.' Lamb. *Cassum* veteres inane posuerunt, et arbitrandum est ejus verbi proprietatem magis ab araneorum Cassibus dictam, quod sint levis ac nullius ponderis; non ut quibusdam videtur, quasi 'quassum.' Plaut. Aul. 2. 2. 14. 'Virginem habeo grandem, dote cassam, atque illocabilem.' Nonius. Creech.

562 *Scilicet avolsus radicitus*] Sic jam edendum curavi in secunda editione, longe melius, quam vulgo legitur, *Scilicet avolsis radicibus*, &c. Lamb.

Avolsus radicitus] Probat hanc lectionem marg. nost. cum Msstorum Is. Vossii auctoritate. Preig. Verior forsitan Lugd. Bat. utrorumque lectio *avolsus radicibus*, i. e. oculus separatus a radicibus suis quibus corpori adhærebat; uti vs. 550. omnia illa 'secreta a nobis' negantur sentire posse. Hav.

563 *Ideo, &c.*] Forte: adeo. Pulcre hæc restituit Lambinus ex lib. veteribus. Gif.

568 *Conclusa moventur sensiferos motus*] Primordia animi (inquit) in corpore inclusa, non possunt magnis intervallis evagari atque dissultare: sed moventur motus sensiferos et vitales: mortuo autem homine, non jam continentur vinculis, sed soluta et libera diffugiunt, et dissultant majoribus intervallis: *moventur* autem reposui, cum antea legeretur *movebunt*, secutus quattuor lib. manuscr. atque ita loquuntur non solum Latini, verum etiam Græci. Aristot. lib. 1. de anima: ἡν κίνησιν τὸ σῶμα κινεῖται, ταύτην καὶ ἡ ψυχὴ. i. e. 'quem motum corpus movetur, hunc motum movetur et animus.' Thucyd. lib. 1. κειμένη θέσω, i. e. 'sita situm.' Lamb. Ut ab Horatio, sed sine metaph. dictum est, Od. 3. 6. 21. 'Motus moveri gaudet Ionicos matura virgo.' Fab.

570 *Ejecta moveri*] Sic legendum, non *movere*, ut est in vulgatis. Con-

junge autem hæc 'ejecta in auras.' *Lamb.*

572 *Corpus enim, atque*] Si animi primordia, seu animi ipsi, simili ratione extra corpus sese cohibere, et in eosdem motus concludere poterunt, atque in corpore: aër, corpus, et animans erit. At hoc absurdum: ergo, &c. Lectionem vulgatam non sum secutus hoc loco: quæ talis est, *Corpus enim æque animis erit aër, &c.* Nam cum manuscripti sic habeant, *Corpus enim atque animam serit aër*: ex hac aliquantum corrupta scriptura, rectam et emendatam feci, *Corpus enim atque animans erit aër, &c.* quam scripturam taciti probant Thrasones. *Lamb.*

Corpus animans erit aër, si cohibere se se anima, atque in eos poterit concludere motus, Quos ante in nervis, et in ipso corpore agebat] Et ratio et series versuum proxime superiorum probant locum hunc in optimis quibusque editionibus esse depravatum; legique debere, non in eos, sed in eo: quæ vox referri debet ad 'aërem': ...animans erit aër, si in eo motus suos edit. Sensus est planissimus: 'Si anima poterit non dissipari οὐσα in aëre, sique in eo motus illos concludet, quos prius in venis agebat, tum vero rem ridiculam inferre licebit, aërem, scilicet, esse animantem; quod falsum. Ergo,' &c. *Faber in Emend.*

Atque animans] Aliis placet *Æque animis*. In sequenti versu in eo (viz. aëre) recte legit *Faber*: id enim tum versus proxime superiores, tum versus proxime inferior 'Quos ante in nervis,' &c. omnino probant. *Creech.*

573 *Atque in eos poterit*] Omnino legendum, uti quædam editiones habent, *atque in eo*. Vide Emendationes. *Faber in Not.* Durum est, quod emendationi suæ firmandæ, in explanationem sensus affert *Faber*: quis enim dixerit, animam motus suos (aut functiones suas) in corpore aut aëre concludere? Sensus sit, 'futu-

rum, ut corpus atque animans sit aër, si anima,' quæ nempe in aëris auras ejecta, h. e. qua de sermo est, ibi 'sese cohibere et concludere poterit, in eos motus, quos,' &c. i. e. ad obviandas eas functiones, quas ante in corpore obiit. Nota hæc vis est præpositionis 'in.' Adeoque nihil hic mutandum. Pro sese marg. nost. *Esse*; mendose. *Preig.*

574 *Quos ante in nervis*] Libri veterique habent in venis: quod magis probo. quamquam non admodum refert, utro modo legas. *Lamb.*

In venis] Ita in libris nostris. Vulgati: nervis; quod est Marulli. *Gifan.*

578 *Atque animam*] Quidam legunt, *Atque animæ*: quod non improbo. *Lamb.*

579 *Denique cum corpus, &c.*] Decimum argumentum vs. 12. inclusum est. Subducta anima, quæ in partibus intimis sita est veluti totius animalis fundamentum, corpus collapsens putrescit, et in pulverem abit. Unde vero ista tanta corporis ruina, nisi quod anima quæ membra omnia fulcire et continere videbatur, per poros et meatus corporis emanarit? quæ vero sic minutim divisa fuit in ipso sui egressu, comparata ad dispersionem videtur. *Creech.*

580 *Discidium*] Sic legendum, et ita scriptum est in membranarum calamo exaratis. de qua voce jam sæpe alias. *Lamb.*

Quin id] Id, nempe corpus. *Lamb.* Improbe *Quin vi*. *Creech.*

581 *Penitusque*] Et ex intimis atque abditis hominis partibus, et quod proxime dixit, ex imo. *Lamb.*

582 *Uti fumus, diffusa*] Sic Epicurus: Καὶ μὲν καὶ λυόμενον τοῦ ὅλου ἀθροίσματος, ἡ ψυχὴ διασπείρεται. i. e. 'Atqui ubi dissolvitur tota summa (i. e. totum animal) dispergitur animal.' *Lamb.*

583 *Atque ideo*] Al. *Atque adeo*. *Lamb.*

Putre] Quidam libri vulgati: *pute*; fortasse non male. Ut modo: 'tetro odore.' *Gifan.*

589 *Esse*] Forte: *isse*; ut mox 593. 'ire anima.' *Gifan.* Non sequor. *Creech.*

591 *Quinetiam fineis*] Aliud argumentum. Quinetiam (inquit) anima interdum in ipso etiam corpore inclusa, et intra fineis vitæ consistens, labefactata videtur interire, et membra omnia dissolvi: ergo multo magis, cum erit extra corpus, interibit. *Lamb.* Undecimum vs. 14. In vulgo vocato animi deliquio animæ animique vis sic fracta est, ut paulo graviore causa incidente plane dissolvenda arguatur. Cum vero ita labefactari possit animus dum corpus illum tegit et tuetur, quis credat tennem istam substantiam suo tegmine exutam procellarum et aliarum rerum jugiter incurrentium impetus perferre posse? *Creech.*

592 *Labefacta videtur Ire anima, &c.*] *Ire*, i. e. abire, et interire, ut alibi diximus: secutus sum autem codices manuscr. nam vulgati sic habent, *labefacta videtur, Molliaque exsangui cadere omnia corpore membra, Et quasi supremo, &c.* atque hic proximus versus, quamvis eum retinuerim, non videtur mihi Lucretianus. *Lamb.* Fortasse spurius est. A quibusdam libris abest. Vide tamen supra, vs. 467. de vultu cadenti. *Gifan.*

593 *Ire anima, et toto, &c.*] Sic veteres libri. Vulgati fere: *Molliaque exangui cadere omnia membra*. *Gifan.* Hunc versum ὀβελίζει interpretes. *Faber.* Hunc et sequentem versum multi rejiciunt, nec ego quidem illos injuriarum postulo. *Creech.*

596 *Quod genus est, animo*] *Quod genus, aut animo*. Et: *liquisse ubi, &c.* non male. *Gifan.*

Animo malefactum] Genus loquendi usitatum veteribus, cum significare volebant *λειποψυχῶν*, seu animi de-

fectionem. *Plant. Mil. Glor. 4. 8. 21.* 'Postquam abs te abiit, animo malefactum est huic repente miseræ.' et alicui *malefactum* dicebant, cui aliquid incommodi evenisset. ut idem ibidem 2. 2. 11. 'Nescio quid malefactum nostræ huic familiæ est.' contra 'bene factum,' et 'melius factum.' *M. Tull. Tusc. lib. 1.* 'Præterea Pompeio nostro familiari, cum graviter ægrotaret Neapoli, melius est factum.' *Ter. Andr. 1. 1. 78.* 'factum bene. metui a Chryside.' Legendum autem, ut edendum curavi, *Quod genus, esse animo malefactum perh.* non, ut antea, *Quod genus est, animo, &c.* 'Quod genus' enim solet per se poni, et valet quale est, ejus generis est, &c. Quod alibi a nobis observatum et notatum est. *Lamb.* Nam apud *Plantum* et *Terentium*, 'animo male est,' significat, animi deliquium patior. *λειποψυχεῖν* in al. edit. legitur, quod genus esse. sed τὸ ἐστὶν damnari non debet. *Faber.*

597 *Atque animam liquisse*] *Λειποψυχῶν* nominant Græci, i. e. 'animi defectionem.' *Aristot. περὶ ὕπνου καὶ ἐγρηγόρευσης* 'Ἀδυναμία τῶν αἰσθήσεων ἢ λειποψυχία: i. e. 'Animæ defectio est sensuum debilitas, sive impotentia.' sic apud *Homerum* *Hector* ab *Ajace* lapide percussus, animo et corpore concidit, *Il. ξ.* *Lamb.*

Ubi jam trepidatur] Ab astantibus: omnes, astantes, tota familia, amici, *Fayus*: judicet lector. *Creech.*

598 *Extremum cupiunt vires, &c.*] *Marg. nostr. vitæ reprehendere vinculum*; emendatio necessaria. Vulgata lectio nullius est sensus, certe nihil ad rem facit. Loquitur haud dubie hoc et loco de cognatis amicisve, 'Ad vitam qui revocantes Circumstant, lacrymis rorantes ora genasque.' ut sup. vs. 469. *Preig.*

600 *Conlabefiunt*] Sic legendum, non, ut quidam indoctissimi, iidemque arrogantiss. homines volunt, *con-*

labascunt: quod verbum non potest hic locum habere, propterea quod ejus syllaba secunda brevis est. *Lamb.*

Conlabascunt] Sic veteres nostri. Marullus: *conlabefiunt*. Gifan. Pro *conlabefiunt* reponit *conlabascunt* Gifaninus, viz. existimavit ille poetam (O rem ingeniosam!) cum infirmum aliquod descripserit, infirmos et vacillantes versus de industria fecisse. *Creech.* *Conlabascunt*, marg. quoque noster refert. Ego vero circa hoc verbum ἐρέχω. Gifanio arrisit, opinor, ut versus ipse collabascere videretur. Quod si ita est, accipiat conditionem, cui luitum fuerit. Mihi solidius quid circumspectandum videatur. Conf. quæ supra, ad vs. 503. *Preig.*

602 *Prodita*] I. e. foras edita, et prolata: ut sup. 2. 1152. 'Aut aliquo tamquam parto, quod proditur extra.' Sic Arnob. loquitur lib. 4. 'Per humani generis jura, atque ipsius mortalitatis consortia, cum auditis et legitis, ex illo atque ex illa Deus ille est proditus: nonne animi vestri sensus tangit, humanum nescio quid dici, et ex terreni generis humilitate proficiscens?' Profert hunc versum Festus in voce 'prodita.' *Lamb.*

603 *Tegmine demto*] Corpore detracto, quod animæ est tegmen. *Lamb.*

604 *Non modo non omnem possit*] Ita veteres libri. Cur ergo mutemus; vel, cum Marullo: *omne uti*; vel, cum Lambino: *omne incolumis*; ex lib. 5. *Gifan.* Hunc versum sic olim excudi jusseram, *Non modo non omne incolumis, &c.* ex 5. 62. *Nec posse incolumis magnum durare per ævum.* Nam in libris omnibus sic legitur, *Non modo non omnem possit durare per ævum.* quæ lectio ferri potest, ut intelligamus 'ævum' usurpatum esse a veteribus etiam in masculino genere.

Lamb. Sic 'vitalem ævum' apud Plantum dici in Pæn. 5. 4. 14. notatum Vossio patri in Etym. Qui locus nisi in promptu esset hanc lectionem defendentibus, non levis apud me suspicio oriretur, *omnem ævum*, non a Lucretio profectum, sed ab aliis substitutum simpliciori lectioni, *omne ævum*. Passim hujusmodi locis, quod numeri non constare viderentur, variatum scimus. Sic 'cornum' 2. 388. masculino genere dictum volunt, cum nihil obstat qui neutrum servet, imo 'verum' pro veru ejusdem conditionis, seu formæ vocabulum apud Plantum manifesto neutrius generis est. ut supra l. c. monitum. Verum merito dubites utrum sic, an vero: *Non modo non omnem possit durare per ævum*, Lucretius scripserit. Alterum enim rationi Grammaticæ, alterum metro renunciare visum; utrumque ergo satis idoneum, quod male a nasutioribus acciperetur. Cætera, quæ proferuntur, manifesto mendicata sunt. *Preig.*

606 *Nec sibi enim quisquam*] Duodecimum vs. 9. Et nequid intentatum relinquit, ad morientes provocat. Quis autem morientium experitur animam suam ab extremis partibus surgentem per os suum integram exire, et non potius in singulis partibus, ut quemlibet sensum in suo organo, deficere? Nec dubitandum est morientes animarum dissolutionis conscios esse: alias quid quererentur? Læti profecto deponerent exuvias, ut anguis pellem, vel cervus prælonga cornua. *Creech.*

608 *Et superas succedere fauceis*] Sic habent libri manuscr. 'succedere' autem, i. e. sursum cedere, et ascendere, ut sup. 2. 203. 'per auras Aëris expressæ sursum succedere.' et 5. 1274. 'Nunc jacet æs, aurum in summum successit honorem.' *Lamb.*

610 *In parti*] In parte, ut sæpe alias. *Lamb.*

611 *Quod si immortalis*] Hanc hujus versus partem, cum duobus deinceps sequentibus, et principio quarti, profert Lactantius Firmianus lib. 7. de D. P. *Lamb.*

613 *Ut anguis, Gauderet*] Virg. Georg. 3. 437. 'Cum positus novus exuviis, nitidusque juventa, Volvitur.' *Lamb.*

614 *Cervus*] De cervis Plin. Nat. Hist. 8. 32. 'Cornua mares habent, solique animalium omnibus annis statim veris tempore amittunt.' *Creech.*

615 *Denique cur animi*] Etiam ex hoc loco intelligere licet, ex Epicuri et Lucretii sententia, animi sedem esse in pectore, seu in præcordiis, non in capite: et iccirco eos errare, qui sup. 2. 45. legunt, *Tum vacuum tempus linquunt, curaque solutum, pro Tum vacuum pectus.* *Lamb.* Decimum tertium vs. 9. Olim docuit pectus esse animi sedem, et jam inde concludit, illam ita pectori esse alligatam ut extra istud degere non possit: animum in aëre existentem quæras, et flammam in aqua, gelu in ignibus expectes. *Creech.*

Animi nunquam mens] Lib. 4. 759. 'Mens animi vigilat.' *Lamb.*

617 *Omnis inhæret*] Sic restitui: ubi vulgo legebatur, *omnibus hæret.* *Lamb.* Restitui *omnis hæret*, ratione ductus. In libris: *omnibus*; nullo sensu. *Gifan. in post. ed. tantum.* Vossianam seu emendationem seu conjecturam refert quoque marginalis noster; nempe: *et certis regionibus omne ibus hæret.* Idem vocabulum restituit, felicissime, ut mihi quidem videtur, 2. 87. in hisce: 'neque quidquam a tergo ibus obstat.' Num et hoc loco eundem applausum mereatur, judicent alii. Mihi certe vulgata lectio: *omnis inhæret* nihil difficultatis habere videtur. Quid autem sibi vult: *certis regionibus iis hæret?* Sic inf. 6. 1238. Idem vir doctus pro *Pænibat*, margini aspergit *Pæna ibus at*, licet nullo sensu. *Preig.*

619 *Et ubi quicquid*] Sic legendum, non, ut in vulgatis, *quicquam.* *quicquid* autem, i. e. *quicque*, ut sæpe alias, tum apud hunc scriptorem, tum apud alios. *Lamb.*

620 *Atque ita multimodis, &c.*] Hunc versum et proximum delendos censeo, ut spurios, et a nescio quo temere inculcatos. non pigebit me tamen admonere lectorem, hunc priorem versum non uno modo legi: sed in quibusdam scriptis sic, *Atque ita multi' modis in totis artibus esse.* in uno, *Atque ita multi' modis par totis, &c.* in aliis, *Atque ita multi' modis per totis, &c.* in vulgatis nonnullis, *Atque ita multi' modis pro totis:* in Paris. *Atque ita multimodis de totis, &c.* Omnino his versibus deletis sententia manebit integra, eritque planissima. *Lamb.* Ita in vett. libris. *Gif.* Hunc versum cum sequenti expungit Lambinus; recte. *Fab.* Hunc cum sequenti versu Lambinus, Gassendus, alii rejiciunt: Gifaninus retinet, illum sequitur Fayus, et dicit Lambinum delere hos versus sine ratione, namque recte conferunt ad rem, ut patet ex ipsorum interpretatione nostra: En bellam interpretationem! 'Et ita fieri, ut nunquam ordo artuum sit perversus variis modis secundum varia omnia membra.' Aliam apposui, quæ mihi ipsi non placet. Codd. exhibent *Par totis: Pro totis: In totis: De totis.* *Creech.*

Pro] Pro, par, in, de. *Gif.*

Artibus esse] Hunc versum et sequentem delet Lambinus; ego minime. *Gif.* Marg. nost. *dispertitum artibus.* Nimirum, ut sup. 587. dixit: 'Multimodis ut noscere possis Dispertitam animæ naturam exiisse per artus.' Acute. Obscurus tamen sensus. *Preig.*

622 *Creari in fluminibus*] Sic legendum, non, ut in vulgatis, *creari fluminibus*, sine præpositione. *Lamb.*

623 *Algor*] Frigus. Utitur et eodem nomine in quarta declinatione

inf. eod. lib. 732. 'Sollicitæ volitant morbis, alguque, fameque.'

624 *Præterea si immortalis, &c.*] Aliud argumentum: Si anima a corpore sejuncta sentire potest, ergo erit quinque sensibus prædita: at neque oculi, neque nares, neque manus, neque lingua, neque aures sine anima esse possunt; neque sensus sine oculis, naribus, lingua, auribus: ergo anima a corpore semota non sentit: ergo non est immortalis. Hoc argumentum refelli potest ex iis quæ sunt apud M. Tull. lib. 1. Tusc. 'Animos per se viventis non poterant mente complecti: formam aliquam figuramque quærebant.' sequitur paucis interpositis: 'Has tamen imagines loqui volebant: quod fieri nec sine lingua, nec sine palato, nec sine faucium, laterum, pulmonum vi et figura potest: nihil enim animo videre poterant: ad oculos omnia referebant. Magni autem ingenii est revocare mentem a sensibus, et cogitationem a consuetudine abducere.' Lamb. Decimum quartum vss. 10. Animam separatam et immortalem concipe, substantiam sentientem concipies, ergo quinque sensibus ornatam; at unde sensus, cum sensuum organa oculi, nares, manus, lingua, aures, in derelicto corpore putrescant? Creech.

626 *Certe; ut opinor*] Ita in veteribus libris nostris. In aliis: *Qui, Quando, Quinque*. Gif.

Quinque, ut opinor] Sic habent libri veteres, quibus usi sumus, et omnes vulgati, paucis exceptis, in quibus impressum est *Quando, ut opinor, &c.* plane mendose. Quod autem quidam, *Certe, ut opinor, &c.* legi volunt, nugas agunt. Lamb.

Eam faciundum est] I. e. eam facere oportet: *παιδείον*. Supra notavimus hoc loquendi genus, admonuimusque esse huic scriptori familiare. Lamb.

627 *Nec ratione alia, &c.*] Immo

vero possemus, 'si cogitationem a consuetudine abducere possemus,' ut scribit M. Tullius: et si mente complecteremur animos aliam vitam solos, et per se, viventis, quam cum in corporibus inclusi sunt. Lamb.

628 *Acherunte vagare*] Ut videre licet apud Homer. et Virg. *Acherunte* autem excudendam curavi, quemadmodum scriptum est in membranis calamo exaratis. dicebant enim veteres, *Acheruns, Acheruntis*. Plaut. *Amphitr.* 4. 2. 9. 'Verbero, etiam quis ego sim; me rogitas, ulmorum *Acheruns*?' Tum *vagare* excudi volui, cum in duobus manuscript. ita scriptum reperissem, in totidem, *vacare*, 'vagare' autem idem valet quod *vagari*: eoque verbo utitur et Plaut. *Mil. Glor.* 2. 5. 14. 'te alloquor, vitii probrique plena, Quæ circum vicinos vages.' quidam reposuerunt, *vocari*: quæ scriptura, quamquam reperitur etiam in uno atque altero cod. scripto, non probatur mihi tamen. Lamb.

Vagari] Ita in veteribus libris. Vulgati: *vocari*. In aliis: *rocare*. Ut etiam non malum sit: *vagare*. Gif.

Vagare] Pro *vagari*. Fab.

630 *Sensibus auctas*] I. e. præditas. sic Catull. *Carm. de Manl. et Jul. nupt.* 'quæ nullis sensibus auctæ Nec missas audire queunt, nec reddere voces.' Lamb.

631 *At neque seorsum*] In voce *seorsum*, e et o coeunt in unam syllabam. quod non est novum, præsertim huic poetæ. Nam quod P. Victorius *sorsum* legendum censet, testificans ita legi in quibusdam libris veteribus, ego quinque lib. manuscriptos data opera hoc loco iterum consului, cum ante eos accurate cum vulgatis contulissem. Sed liquido jurare possum, in eis sine ulla varietate scriptum esse *seorsum*. Lamb. In quibusdam veteribus: *sorsum*. Gif.

Ipsa Esse potest anima] Sic legendum, non, ut quidam putant, *anime*,

cohæret enim cum voce 'seorsum,' ut sit: *seorsum ipsa anima*, i. e. *seorsum ab ipsa anima*. Lamb.

632 *Anima*] Ita omnino legendum est, nisi et Poëtam ineptiæ arguere velimus, et versus aliquot deesse, contra veteres omnes libros. *Seorsum*: i. e. absque corpore. Gif.

Seorsum] In quibusdam libris: *sorsum*. Gif.

633 *Auditum per se possunt sentire*] Ita in Vulgatis, et veteribus quibusdam; i. e. sonum, seu rem auditam. Alioqui essent hic tria: *seorsum, absque anima, per se*. In quibusdam libris tamen: *Absque anima*; male. Gif.

Absque anima per se possunt] Sic legendum, non, ut in quibusdam manuscript. et omnibus vulgatis, *Auditum per se, &c.* Nam sentire communiter pertinet ad oculos, nares, manum, linguam, aureis, non ad aureis tantum. At si legeremus *auditum sentire*, ad aureis tantum pertineret: ut taceam, quod Latine dici non potest 'sentire auditum,' pro audire. Docti complures existimant inter hunc versum, et eum qui proxime sequitur, cujus initium est, 'Et quoniam toto,' &c. aliquot versus deesse. Et vero ita videtur, si quis attente consideret Lucretii sensum et argumentum. Alia ratione (inquit) nobis proponere non possumus animas apud inferos vagari, quam si quinque sensibus præditas faciamus. At neque oculi, neque nares, neque manus, neque lingua, neque aures sine anima per se possunt sentire, nec esse: nec pariter sensus suo munere fungi, aut esse possunt sine oculis, auribus, manibus, lingua, naribus: ergo fieri non potest, ut animæ sint sensibus præditæ, cum oculis, auribus, &c. careant. Videntur igitur tales quidam tres versus deesse: quos ascribam, non ut pro Lucretianis habeantur: non ita insano: sed ut lector veluti oculis cernat, ita esse, ut docti viri

suspiciantur, nempe taleis quosdam versus desiderari: *Nec sensus ipsi seorsum consistere possunt Naribus, atque manu, atque oculis, atque auribus, atque Lingua, nec per se possunt sentire, nec esse*: fieri autem potuit, ut, cum versus Lucretianus hoc loco ita desideret, ut ille, qui est supra, *sentire, nec esse*, librarius scriptor, superiore illo versu scripto, deceptus extremorum similitudine, treis versus præterierit, et ita ad versum 'Et quoniam,' &c. transilierit. Cum hæc scripsissem, quidam simius, idemque syco-phanta, ausus est hoc loquendi genus reprehendere, 'seorsum,' 'absque anima,' 'per se sentire': quasi vero non ita soleant loqui boni scriptores Græci, et Latini, ad majorem vim exprimendam, et κατὰ σχῆμα ἐκ παραλλήλου. Lamb. Existimavit Lambinus aliquid e textu Lucretiano excidisse, cum videret argumentum non plane explicatum fuisse, quod sentire non potuit Gifanius: itaque in contraria abiit. Ad seriem rationationis notandam tres illos versus Lambini in textum recipi. Faber. Codd. *Auditum per se possunt*: auditum i. e. sonum, seu rem auditum: Gifanius. Salmasius in Epictetum et Simplicium p. 324. ex optimo et vetustissimo Codice illustrissimi Vossii hos versus ita legit: *At neque seorsum oculi, neque nares, nec manus ipsa Esse potest anima, neque seorsum lingua, neque auris Auditum per se possunt sentire, neque esse*. 'Auris auditum' dixit pro auditu. Quid sibi velit magnus ille vir, alii conjiciant. Aliquid e textu Lucretiano excidisse existimavit Lambinus, cum videret argumentum non plane explicatum fuisse; atque ideo subjungit, *Nec sensus ipsi seorsum consistere possunt Naribus, atque manu, atque oculis, atque auribus, atque Lingua, nec possunt per se sentire, neque esse*. At quid tres novi versus fingendi sunt, ut unum prorsus inutilem retineamus? Dele istum,

Absque anima per se possunt sentire nec esse: in præcedenti versu lege *Esse potest animæ, &c.* atque argumentum erit integrum, et satis explicatum. *Creech.* Ego vero liquido affirmare ausim ita Lucretium scripsisse: *Esse potest; animæ neque seorsum lingua, nec auris Auditū per se possunt sentire, neque esse.* Ita nihil (quod putabat Lambinus) in argumento Lucretii deerit, et nos vix nisi in auditu pro auditum a Mss. recessimus. 'Seorsum auditu auris' est idem quod sine antribus. Nemo interpretum hic satis fuit oculatus. *Hav.*

634 *Et quoniam toto sentimus, &c.* Cum totum hominis corpus sit animale, i. e. cum tota anima per totum corpus pertineat et permanet, sequitur, ut corpore humano diviso, ipsa quoque dividatur. At quod dividitur, mortale est: ergo, &c. nemo est, qui non videat, hoc argumentum esse valde infirmum. Quod autem animam in toto corpore hominis inesse, et per totum hominis corpus esse fusam dicit Lucretius, neque quisquam negat, (loquor de sensu animali, sen de anima vitali) hoc non est verum in ceteris omnibus animalibus: Nam Plinius 32. 2. 'ait certum esse, animam murænæ in cauda esse, eaque icta celeriter exanimari, at capitis ictu difficulter.' *Lamb.* Decimum quintum vss. 36. quoniam anima per totum corpus fusa sit, scindi mediam necesse est, si corpus medium raptim scindatur: si, exempli causa, falcifero curru præcideretur militis membrum, animam una sectam arguit partis resectæ motio, quæ etiam clarius in partibus sectæ serpentis observatur. Fatendum est igitur plures animas esse in uno animali, homine viz. ant serpente, et aciem ferri, temere licet impacti, membra istius animalis tam accurate partiri, ut singulis animabus suæ sedes relinquerentur. Quæ tamen nemo sanus dixerit; vel concedendum

est, unam animam per totum corpus animalis fusam in multas partes discissam, et proinde mortalem esse. *Creech.*

635 *Et totum esse animale videmus* Totum corpus scilicet. Animadvertente hic animale esse adjectivum: ut 1. 228. 'Unde animale genus generatim in lumina vitæ Redducit Venus,' &c. ad quem locum lege quæ notavimus. *Lamb.*

641 *Abnuit* Negat. *Lamb.*

642 *Falciferos memorant currus* Ἀρματα δρεπανηφόρα: quæ sic describuntur a Xenophonte lib. 6. Cyri Instit. Πολεμιστήρια κατεσκεύασεν ἄρματα τροχοῖς τε ἰσχυροῖς, ὥς μὴ βαδίως συντρίβηται, ἄξοσί τε μακροῖς, ἦττον γὰρ ἀνατρέπεται πάντα τὰ πλατεῖα. τὸν δὲ δίφρον τοῖς ἡνιόχοις ἐποίησεν, ὥσπερ πύργον ἰσχυρῶν ξύλων, ὕψος δὲ τούτων ἐστὶ μέχρι τῶν ἀγκώνων, ὥς δύνωνται ἡνιοχεῖσθαι οἱ ἵπποι ὑπὲρ τῶν δίφρων. τοὺς δ' ἡνιόχους ἐθαράκισε πάντας πλὴν τῶν ὀφθαλμῶν. προσέθηκε δὲ καὶ δρέπανα σιδήρεα, ὥς διπλήρεα, πρὸς τοὺς ἄξοντας ἔνθεν καὶ ἔνθεν τῶν τροχῶν· καὶ ἄλλα κάτω ὑπὸ τῷ ἄξονι εἰς γῆν βλέποντα, ὥς ἐμβαλούντων εἰς τοὺς ἐναντίους τοῖς ἄρμασιν. i. e. 'Currus bellicos fabricandos curavit ex rotis validis, ne facile comminuerentur, et axibus longis: minus enim evertuntur omnia quæ lata sunt. Sellam autem aurigis fecit tanquam turrim ex lignis validis constructam: altitudo porro earum est usque ad cubitos, ut possint equi supra sellas aurigari. Aurigas vero armavit totos, præter oculos: addidit autem etiam axibus falceis ferreas circiter duorum cubitorum ex utraque parte rotarum: et item alias infra sub axe in terram versas, tanquam ipse cum suis in hosteis cum curribus impetum facturi.' Idem Lucr. 5. 1299. 'Et bijugo prius est, quam bis conjungere binos, Et quam falciferos inventum ascendere currus,' et Veget. de R. Mil. 3. 24. 'Quadrigas falcatas in bello rex Antiochus et Mithridates habuerunt.

Quæ ut primum magnum in acie intulere terrorem, ita postmodum fuere derisui.' *Lamb.* Quibus olim orientaliux exercitus instructi erant. Sed cum plus terroris quam periculi facerent, omisi sunt, et in desuetudinem abiire. *Faber.*

643 *Desubito* Sic 2. 265. 'Vim cupidam tam de-subito, quam mens avet ipsa,' de curribus falciferis iterum Lucr. 5. 1300. *Creech.*

Permista cæde calenteis Sic legendum, et ita habent lib. vet. non *cadenteis*, aut *cadentum*, et ita 5. 1312. 'Nequicquam: quoniam permista cæde calentes Turbabant sævi nullo discrimine turmas.' *Lamb.*

647 *In pugna studio quod dedita* 'In studio dedita' genus loquendi notandum, quo utebantur veteres. sic 4. 813. 'Præterquam quibus est in reb. deditus ipse?' et Catull. in Jul. et Manl. nuptias: 'in mala Deditus vir adultera.' *Lamb.* Ita Catullus et Plautus. *Faber.*

648 *Petissit* Ita ex vet. libris scripsi. *Gif.*

Cædeisque petissit Partim sic habent lib. manusc. partim *petessit*. Utitur eod. verbo M. Tull. Tusc. 2. 'Qui hanc laudem petissunt, nullum fugiunt dolorem.' Idem 2. de consul. 'Menteque divina cælum, terrasque petissit.' Festus: 'Petessere, seu petissere, antiqui pro petere dicebant, ea quidem forma verbi, qua sunt lacerare, et incessere: sed, ut mihi videtur, tum eo significabant sæpius petere: ut petessant, sæpius petant.' Nonnulli *petissit* dici volunt, non *petessit*. quos nunc sequor. *Lamb.*

649 *Nec tenet amissam, &c.* Ordo verborum est: nec tenet, i. e. et nescit, vel nec meminit, vel nec intelligit, sæpe rotas et falceis rapaceis inter equos abstraxisse manum lævam una cum tegmine: i. e. clypeo, aut sento. 'abstraxe' positum pro abstraxisse: qualia sunt illa, 'promissæ,' apud Catull. 'divisse,' apud Horat. 'produxæ,' apud Terent. et simi-

lia. 'Nec tenet' autem, pro nec scit, etiam supra usurpavit 2. 1170. 'Nec tenet, omnia paulatim tabescere, et ire Ad scopulum,' &c. *Lamb.*

650 *Abstraxe* Sic 1. 986. 'Confluxet.' *Creech.*

651 *Nec cecidisse alius dextram* Sic apud Virgil. 10. 395. 'Te decisa suum, Laride, dextera quærit; Semianimesque micant digiti, ferrumque retractant.' quod Virg. ex Ennio expressit, ut admonet Servius p. 138. 'Obscitat in campis caput a cervice repulsum, Semianimesque micant oculi, ferrumque retractant.' *Lamb.*

Cum scandit Cum ascendit vel in muros, vel in equum, vel in currum, vel in navem hostilem: ut Cynægirus: cui (ut refert Herodot. in Erat.) puppim læva manu apprehendenti, ea ipsa manus bipenni abscissa est. quo facto, dextram puppi admovit, qua similiter amputata concidit. *Lamb.*

657 *Quin etiam ipsi si* Dilemma. siquis serpentis caudam in plureis partes dividat, singulas parteis videmus moveri et circumagi. alterum igitur e duobus verum est, vel in singulas inesse animas totas atque integras: vel animam esse dissectam et discissam. si illud dices, falsum dices: sin alterum, ergo animam mortalem esse fatendum est. quicquid enim dividitur, mortale est. Hujus rei exstat exemplum apud Virg. Æn. 5. 274. 'Qualis sæpe viæ deprensus in aggere serpens, Ærea quem obliquum rota transiit, aut gravis ictu Seminecem liquit saxo, lacerumque viator.' *Lamb.*

Lingua vibrante I. e. emicante, et coruscante. Virg. Æn. 2. 211. 'Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.' Interdum tamen 'vibrare' est ενεργητικόν, ut 'sicas vibrare' apud M. Tull. Catilin. 2. et 'spicula vibrant' apud Virg. 11. Æn. 606. et 'vibrare cæsariem' apud Arnob. lib. 2. *Lamb.*

Minantis Serpentis caudam procero corpore Sic reperi scriptum in

membranis calamo exaratis, quibus cum conspirant exempla Parisiensia, typis impressa. 'Caudam' autem 'procero corpore,' i. e. caudam proceram. *Lamb.*

657 *Caudam procero corpore*] *Caudam* longam et proceram, *Lambinus*: alii tamen legunt, *Minacem Serpentem*, et *caudæ procero corpore*. *Creech.*

Utrumque] Sic legendum videtur potius, quam *utrumque*. *Lamb.*

660 *Amcisa*] Sic habent duo codices manuscripti. *Vatican.* et *Bertin.* quos secutus sum. 'Amcisa' autem valet circumcisa. 'an' enim, seu 'am' potius, in compositione valet circum, ut alias notavimus. Alii habent *incisa*. Præterea quidam libri habent *cernas*, pro *cernes*. *Lamb.* 'Am' olim ex ἀμφί, pro circum, dicebant. Exempla innumera in vocibus compositis. *Faber.*

664 *Omnibus esse igitur, &c.*] Lege interrogando. *Lamb.*

665 *At ea ratione*] *At ea ratione*: i. e. si quis dicat, omnibus in partibus serpentis totas et integras esse animas, sequetur, unum animal plureis animas habuisse: quod falsum est: una est enim unius animalis anima. *Lamb.*

667 *Ergo divisa est*] Altera pars dilemmatis. Ergo (inquit) discissa et divisa est anima. At quod dividi potest, etiam interire potest, ergo anima est mortalis. *Lamb.*

670 *Præterea si immortalis, &c.*] Decimum sextum vs. 9. Si anima sit immortalis, si ante perfectum corpus integra existens (ea erat Pythagoræ et Platonis sententia) in corpus tandem infundatur, cur nemo (uno Pythagora excepto) anteactæ vitæ recordetur? Quod si anima isto in corpus ingressu omnem recordationem amiserit, quidni res tantopere vitata sit ulteriori corruptioni, morti, obnoxia? *Creech.*

671 *Et in corpus*] Quod volebant Pythagorei: et quidem quamlibet

animam in quodvis corpus introire; quod non probatur Aristoteli: sic enim lib. 1. de Anim. Περί δὲ τοῦ δεχομένου σώματος οὐδὲν ἔτι προσδιορίζουσιν, ὥσπερ ἐνδεχόμενον κατὰ τοὺς Πυθαγορικοὺς μύθους, τὴν τυχοῦσαν ψυχὴν εἰς τὸ τυχόν ἐνδύεσθαι σῶμα. δοκεῖ γὰρ ἕκαστον ἴδιον ἔχειν εἶδος καὶ μορφήν. i. e. 'De corpore autem animam recepturo nihil præterea definiunt: quasi fieri possit, iuxta fabulas Pythagoricas, ut quælibet anima in quodvis corpus ingrediatur. Videtur enim unumquodque propriam speciem et formam habere.' *Lamb.*

Insinatur] Sic loquitur Ennius p. 183. 'Inde venit pollis divinitus insinuans se Ipsa anima.' *Lamb.*

672 *Cur super anteactam*] Inter hunc versum et eum qui deinceps sequitur, inculcatus erat hic versus alieno loco, *Interiisse, et quæ nunc est, &c.* quem ego delevi, et suo loco reservavi, nempe post sextum ab hinc versum. *Lamb.*

674 *Mutata potestas*] Codex *Bertinian.* et nonnulli codices impressi habent, *vitiata potestas*, ego nihil mutato. *Lamb.*

Vitiata potestas] Ita ex veteribus libris restitui. In aliis: *mutata*. *Gifan.*

675 *Omnis ut actarum*] Libri manuscripti hoc loco inter se non consentiunt. Alii enim habent, *Omnis ut actarum*, quemadmodum excudendum curavimus: alii, *Omnium, &c.* quæ posterior scriptura fortasse probabilior est. Omnino utraque ferri potest. *Lamb.*

Omnium ut actarum] Ita in veteribus nostris. In aliis quibusdam veteribus: *Omnis*. *Gif.*

Retinentia] Nomen Lucretianum, et aliis, quod sciam, inusitatum: quod significat (opinor) ἀνάμνησιν, sive μνήμην, i. e. recordationem, seu memoriam rerum præteritarum: vel (ut quidam malunt) continuationem quandam partium, ex quibus consta-

mus, permanentem. Ego per *retinentiam*, illam, quam inf. vs. 863. *repetentiam* nominat, (qua voce *Arnobius* utitur lib. 2. in eadem propemodum disputatione) significari malo. Sic autem *Arnob.* 'Sed ego cum audio nescio quid præstans, animam dici, Deo vicinum et proximum, scientem omnia, huc adventare superioribus de sæculis: nolo illam discere; sed docere: nec ex docta, ut dicitur, elementariam fieri, sed retinentem res suas corporibus semet circumligare terrenis. Nisi enim sese habuerit res ita, discerni qui poterit, utrumne illud, quod audit, reminiscatur, an discat, cum multo sit facilius credere, discere illam quod nesciat, quam oblitam, quod paullo ante sciebat, et oppositu corporis amitti repetentiam priorum?' *Lamb.* Vox *μνήμη*, neque enim alibi quam apud Lucretium reperitur; significat autem recordationem. *Faber.*

676 *Non (ut opinor) ea*] Ea, nempe animi potestas. *Lamb.*

Longiter] Sic *Sosipater*, et veteres libri. *Gifan.* Sic reposui ex *Carisio*, qui hunc versum proferens lib. 2. Instit. Gramm. pag. 183. ita legit: *Longiter. Lucret. lib. 3. Non (ut opinor) ea a leto jam longiter errat.* Quod autem idem versus in voce 'longiter' apud *Nonium* sic legitur, *Non (ut opinor) id a lecto tam longiter rati*, et adscribitur *Lucillio*: primum mendose legitur, et mendosus est hoc loco *Nonius*; neque est emendatus ab iis qui se gloriantur eum emendasse: deinde hanc emendationem nostram confirmat, quod ad adverbium 'longiter' attinet. *Lamb.*

679 *Præterea, si jam perfectum*] Præterea (inquit) si anima ingreditur in corpus jam perfectum, cum vivere incipimus; non conveniebat eam ita vivere in corpore, quasi una cum corpore nata esse et crevisse videatur: sed potius erat consentaneum, eam ita,

ut avem in cavea, vivere sibi, et solam, hoc est, a corpore separatam; quemadmodum avis in cavea inclusa, a cavea separata est. *Lamb.* Decimum septimum vs. 18. si anima inferretur in corpus perfectum, id sic deberet fieri ut in ipso degeret, quasi avis in cavea, non ut videretur cum eo crescere, atque ita contexi, ut inde exire non potis incolumis, proderet se ortui atque interitui obnoxiam. *Creech.*

681 *Vitæ cum limen*] Sic legendum est, non *lumen*. Nam primum sic habent codices veteres optimi, *Vaticanus*, *Memmian.* Præterea illustris tralatio est, 'vitæ limen inire,' pro, vitam, seu in vitam ingredi. Postremo quemadmodum hic dixit 'limen vitæ,' sic sup. lib. 2. 959. 'leti jam limine ab ipso Ad vitam possint collecta mente reverti:' et *Catull.* ad *Manl.* 'et a mortis limine restituam.' *Lamb.*

Lumen adimus] Sic ex veteribus libris scripsi. Ita infra, hoc lib. vs. 1055. 'decurso lumine vitæ.' Et vs. 861. 'data lumina vitæ.' *Vulgati*: *limen inimus. Gifan.*

682 *Haud ita conveniebat*] Sume infinitivum 'vivere,' scilicet in corpore. *Lamb.*

685 *Convenit, ut sensu, &c.*] Hunc versum quis non videt non esse Lucretii, sed alicujus indocti, aliquid deesse existimantis? *Lamb.* Hunc putat *Lambinus* esse nothum. *Gifan.* Hunc versum delent *Lambinus*, *Gasendus*, alii. Plures retinent. Sine illo quidem argumentum est satis explicatum, et forsitan 'affluat omne corpus sensu' Latium non agnoscit. *Creech.*

688 *Nam neque tantopere, &c.*] Cum hoc versu copulatur ille alter, qui est ab hoc octavus, cujus principium est, 'Nec tam contextæ cum sint,' &c. ut sit hæc hujus loci sententia: Nam neque putandum est, animas tantopere potuisse cum corporibus connec-

ti, si extrinsecus in corpora intrasent: quas tamen videmus magnopere esse connexas: nec cum sint ita cum corporibus connexæ et contextæ, credibile est e corporibus exire incolumeis posse. *Lamb.*

691 *Namque ita connexa, &c.*] Probare conatur dentes sensu participari; idque ex eo ostendi ait, quod nonnunquam morbo tententur, doloremque ex nimio aquæ frigore sentiant; tum porro id quoque firmari experientia quotidiana ait, cum lapidosum panem, ut vocat Horatius, mandimus: *Namque ita connexa est [anima] per venas, viscera, nervos, Ossaque, uti dentes quoque sensu participentur: Morbus ut indicat, et gelidai stringor aquai, Et lapis oppressus subitis e frugibus asper.* Postremum verum quamvis ita legi in Mss. Codd. testentur interpretes, et recte quidem, inquit Gifanius homo acutus, scilicet: tamen enim esse corruptum quovis pignore contenderim. 'Dissolvamus' enim, quæso, 'membra poëtæ,' ex saluberrimo illo Horatii præcepto, videamusque quid ibi reperiat. Nil aliud certe quam quod ante oculos habes: 'Dentes sensu participantur, ut indicat lapis asper oppressus e frugibus subitis.' Istud scilicet, 'subitis frugibus,' res bella est. quidni enim? Sed tamen quæ illæ 'subitæ fruges?' Nemo explicabit, scio. Dices, panem intelligi, id quod ego quoque sine monitore, sine præmonstratore videre haud difficulter poteram. Sed cur 'subitus panis' dicetur? An quia repente in os, quasi offa, objectus est? An fortasse quia subito veluti fungus in fimeto, ita repente panis in ore ortus sit? Sed nugarum et ineptiarum satis. Versum illum *Et lapis oppressus subitis e frugibus asper*, ita legere soleo, *Et lapis oppressus subitis offractibus asper.* Qua voce, 'offractus,' nulla unquam significantior, nulla magis Latina, magis propria, magisque

ex ingenio rei et poëtæ reperietur, scio. *Faber.*

692 *Sensu participentur*] I. e. sensus participes sint. *Lamb.*

693 *Morbus*] Dentium scilicet. Quidam tamen ad morbum totius corporis, et febrem referunt: quia interdum dolorem ex morbo natum sequitur dentium stridor et crepitus. *Lamb.*

Stringor aquai] Frigus aquæ quod dentes perstringuntur, cum aqua frigida bibatur. *Lamb. et Creech.*

694 *Subitis e frugibus*] Omnes quidem codices, quos vidi, sic habent, *Et lapis oppressus subitis e frugibus asper*: sed quibusdam placet legi, *subito de frugibus, &c.* aliis, *sub dente e frugibus asper.* Quam postremam scripturam valde probarem, si eam codices veteres adjuvarent. *Lamb.* Omnes Codd. *Oppressus subitis e frugibus*: unde quidam *subito de frugibus.* *Faber* *Subitis offractibus.* Legi tamen potest, *Et lapis expressus subito de frugibus asper.* *Creech.* *Subitis e frugibus.* Sic omnes libri; et recte. *Gif.*

Oppressus sub dente e frugibus] Illud 'sub dente' non dubito quin ab aliena manu sit, licet non displiceat Lambino, et in contextum a Fabro aliisque receptum fuerit. Dentium diserta jam præcessit mentio, cujus iteratio hic absona, saltem supervacua. Quod autem in libris omnibus repertum testantur viri docti: *subitis e frugibus*, ut ferri possit, ipsi satis viderint. Ingeniose doctissimus *Faber* in voce *frugibus* mendum latere arbitratus est; et, *subitis offractibus* substituit. 'Offringere' enim notum ex *M. Varone*, *R. R.* capp. 29. et 32. et significantissimum verbum est; verum ne sic quidem, quis sensus sit, explicat. Fabri vestigiis insistens marginalis noster, aut ipse *Is. Voss.* *affrictibus* suppeditat; nimirum a fricando. Verum, licet hoc verbum ad dentes valde proprie refertur, ut ex vocabulo 'dentifricium' apud *Plin.* 30. 3. et 36. 21. satis constat; qui et 31. 6.

dicit: 'spuma aquæ affricu verrucas tollit:' nondum tamen liquet, quid lapidi aspero oppresso cum fricandis dentibus. Ego, pace tantorum viro- rum, a voce *frugibus* præter necessitatem discedi puto. Lucretiana est, et optime quodvis panificium e frumento fieri solitum denotat. Vide lib. 1. vers. 880. et lib. 6. et ipso princ. sed legendum, cum Lambiniana prima ed. et aliis, donec melius quid apparuerit: *subito de frugibus.* *Preig.* Nemo, ut puto, emendationem nostram ex *Cod. Bodl.* refugiet, cui subeat, toties duos tresve adjectivos a poëta conjungi. *Hav.*

695 *Nec tam contextæ cum sint*] 'Contextæ,' i. e. connexæ, ut supra. *Lamb.*

698 *Quod si forte*] *Ἀνθυποφορὰ.* dicit aliquis, animam ita insinuari in corpus, ut per omnia membra permanet. At si hoc dabimus (inquit) tanto magis anima, homine mortuo, diffusa interibit. nam quicquid permanat, facile dissolvitur. *Lamb.* *Ἀνθυποφορὰ.* *Gifan.* Decimum octavum vs. 15. Formetur igitur extra corpus, ut isti volunt, anima, et demum infundatur; dum per varios flexus et meatus corporis diffusa sit necesse est ut mutetur, situs et ordo partium mutetur, tota denique substantia distrahatur. Quælibet enim res tot fistulas, tot meatus et foramina quot in corpore sunt, permanet, eamque multis modis distractam senties; alimentum considera, dum per venas, aliosque ductus ad singula corporis membra defertur, deposita priori forma aliam prorsus diversam induit. Credendum ideo animam quoque parem mutationem subituram esse, et proinde mortalem. *Creech.* *Quod si forte putas extrinsecus insinuatam Permanere animam nobis per membra solere; Tanto quæque magis cum corpore fusa peribit.* Quid? 'Quæque' anima? Ridiculum. Lege, uti formula refutandi est, *Tanto nempe magis cum cor-*

pore fusa peribit. Rem fusius explicare, otio abuti foret; et miror tot doctos viros non animadvertisse τὸ ἄτοπον hujus lectionis. *Faber.* Vere Lucretianam voculam huic alieniori, nti saltem videtur, substituit *Faber*, ut refutandi formulam efficiat. Nam et 4. 1167. 'Nempe aliæ quoque sunt.' Sed ita proprie non tam refutandi, quam objurgandi atque indignandi formula foret, ut patet in primis ex adductis ibi exemplis; quæ hic locum non habent. Ego perspicacissimo viro, cujus emendationem *Marg.* quoque noster commemorat, accesserim; nimirum: *Tanto cuique magis, &c.* 'Cuique' subintellige homini, quod negligentior offendere potuit, et ansam variandi præbere. *Preig.* Quoiue vel cuique scripsisse poëtam, patet ex *quique* in Mss. quæ lectio ex ore dictantis male intellecto nata est. *Hav.*

702 *Dispertitur enim*] *Marg.* noster: *Dispertita ergo.* Quod sane non est contemnendum. Solet enim poëta elegantissimus, in primis quoties maxime triumphat, id genus voculas ingeminare. Vide 4. 1167. 'Nempe aliæ quoque sunt, nempe hac sine viximus ante; Nempe eadem facit,' &c. Sic ibid. vs. 1115. 'Adde, quod absumunt vireis pereuntque labores, Adde, quod alterius sub nutu degitur ætas.' Imo et hoc ipso lib. vs. 840. 'Adde furem animi proprium, atque obliviam rerum, Adde quod in nigras lethargi mergitur undas.' Et vs. 849. 'Adde repertoires doctrinarum, atque leporum, Adde Heliconiadum comites,' &c. Quid ni ergo et hoc loco? *Quod permanat enim dissolvitur, interit ergo; Dispertita ergo per caulas corporis omnes, (Ut cibus in membra atque artus cum diditur omneis) Dispertit, &c.* Sed obstat ἀπόδοσις, quæ mox sequitur. At vs. 756. similiter, 'Quod mutatur enim dissolvitur: interit ergo. Trajiciuntur enim partes,' &c. *Preig.*

Per caulas] Per inania, per foramina, et meatus. *Lamb.*

703 *Diditur]* Distribuitur, dimanat, diffunditur: non, ut vulgus, *dividitur*. *Lamb.*

704 *Disperit, atque aliam, &c.]* Cum cibum oporteat esse similem ei quod alitur, si futurum est, ut alat: tum denique autem sit similis, cum concoctus fuerit: ante quam autem concoquatur, contrarius sit ei, quod alendum est: necessario cibus in aliam naturam commutari debet prius quam alere possit; quoniam, nisi commutetur, concoqui non potest. *Lamb.*

Sufficit] Suppeditat, subministrat, præbet, *πρὸςφέρει*. *Lamb.* Substituit, subjicit, suppeditat. *Faber.*

710 *Quæ tunc perit atque partita]* Quæ tunc corrumpitur, cum est didita et distributa per artus: quemadmodum diximus cibum disperire et commutari ante quam alere possit animantem. Cum libri omnes manuscripti habeant, *quæ tunc perit atque partita*, &c. ego hac tertia editione sic edendum curavi, in prima editione cod. vulgatos secutus, cum satis habuissem lectorem de scriptura vetere admonere. *Lamb.*

Perit atque] Cum veteres libri omnes ita habeant, vulgatum, *perit atque*, retineri non debuit. *Gif.*

713 *Semina præterea linquuntur]* Alind argumentum, quod constat dilemmate, hoc modo: Cum anima excedit e corpore, aliquando sui semina relinquit in corpore, an tota abit, nullis relictis sui in corpore reliquiis? si eam aliqua sui semina relinquere dices; ergo non abit incolumis, neque integra: sin nulla prorsus: unde nascuntur vermes in cadaveribus? *Lamb.* Decimum nonum vss. 28. Si anima discedens e corpore quasdam sui particulas in eo relinquat, dissolubilem arguunt delibatae particulae: si non relinquat, reddi causa nequeat quamobrem tot vermes gignantur in cadavere; cum dicere quidem tot animas eo confluere extrinsecus unde

una excesserit, perabsurdum sit, ac magis adhuc, dicere unamquamque aut deligere semina, ex quibus fabricetur sibi corpus proprium, ut ea patiatur incommoda, quæ sine corpore esse nequeunt, aut subire in corpus jam elaboratum, cum quo connecti intime, et consentire non valeat. *Creech.*

715 *Haud erit ut merito]* *ὀὐκ ἔσται ὅπως*, non poterit contingere, ut, &c. sic 1. 614. 'Non erit, ut distent.' *Lamb.*

716 *Quoniam libata]* Libata, i. e. deminuta. Tralatio est a libaminibus, in quibus de vino quod libatur, i. e. funditur, aliquid detrahatur. quidam tamen legunt *limata*, ut sit tralatio a lima. Alii *librata* legi malunt: 'librata' autem interpretantur delibrata, i. e. extennata, et deminuta, ut inf. 1101. 'nec delibrare valemus Tempore de mortis.' *Lamb.*

Libata] Ita omnes libri. *Gifan.*

717 *Sin ita sinceris membris ablata profugit]* Error est: non enim id agitur nunc, Utrum, cum anima abit, integra remaneant membra; (quis enim ea de re unquam dubitet?) sed, Utrum anima, cum abit, deminuta sui parte, et libata recedat. Vin' tu quæstionem, uti ab ipsomet Lucretio formata et concepta est, audire? En tibi: 'Semina præterea linquuntur, necne, animæ Corpore in exanimo?' Cetera tute ipse legere poteris me quiescente, me tacente. Quamobrem invitis et reclamantibus omnibus legendum est: *Sin ita sincera ex membris ablata profugit.* Sincera est integra, et illibata; (quod versus sequens ostenderit, 'Ut nullas partes in corpore liquerit ex se.') Addere poterunt *ἐπιστοκοί* et locum illum qui ante occurrit: *Scinditur atque animæ quoniam natura, nec uno Tempore sincera existit, mortalis habenda est.* *Fab.*

719 *Unde cadavera rancenti, &c.]* Secutus sum codicem Vaticanum, et Bertinianum, et Memmianum, et ple-

rosque impressos. nam in Faërn. et Tettiano, et nonnullis impressis legitur, *Unde cadavere, rancenti jam viscere, vermes Exspirant?* Hujus autem scripturæ, quam secutus sum, videtur mihi probabilior ratio reddi posse, quam alterius. Si anima (inquit) e corpore ita sincera et integra excessit, ut nullam sui partem in eo reliquerit; unde cadavera e viscere rancenti vermes edunt? atque ita 'vermes' erit legendum in quarto casu, et 'exspirant' significabit actionem quandam: ut 2. 354. 'Sanguinis exspirans calidum de pectore flumen.' et 4. 123. 'Præterea quæcunque suo de corpore odorem Exspirantacrem.' ibid. 704. 'Tum flammam tætro spiranteis ore Chimæras Pascere naturam,' &c. et *exhalat* apud eundem, 5. 254. 'Pulveris exhalat nebulam.' Si quis tamen alteram scripturam probabit magis, non repugnabo. Quod autem ad vermium, qui in corpore exanimato nascuntur, rationem pertinet: partim in visceribus nascuntur ex putrore et reliquo animalis recens mortui spiritu: ut docet Aristoteles de Hist. Anim. v. 19. partim a muscis ingenerantur: quod et Homerus indicavit illis versibus, qui sunt 'Il. τ. 23. ubi Achilles, acceptis a Thetide matre armis Vulcaniis, ante quam eis accinctus atque instructus in certamen prodeat, orat Thetidem, det operam, ne corpus Patrocli mortui a vermibus deformetur, atque inquinetur, quos muscæ vulnera subeuntes generarint. Sic Homerus: *ἀλλὰ μάλ' αἰνῶς Δεῖδω, μή μοι τόφρα Μενoitλον ἄλκιμον νῖδον Μῦσαι καθδῶσαι κατὰ χαλκοτύπους ὠτειλὰς Εὐλὰς ἐγγαίωται, ἀεκλίσσῳσι δὲ νεκρὸν*, &c. *Lamb.*

Cadavere] In aliis: *cadavera; vivere.* Mallet ego: *vivere*; sed obstat, *Exspirat*; quod verbum mihi valde suspectum est. Verum, ut dixi, *cadavera*, etiam bonum est. *Gifan.*

720 *Exspirant]* 'Vermes exspirare' idem plane quod Græcis *ἐκφέρειν σκώ-*

ληκας, uti in sacris Exod. 16. 20. apud LXX. occurrit, et Phrasi Hebrææ, non minoris, ut ita dicam, significantiæ respondet; ex Luciano, adducunt *ζέσας σκωλήκων.* *Preig.*

721 *Exos et exsanguis, &c.]* Arnobius lib. 4. 'Si omnino non essent apes ullæ in terris, aut si exos humanum genus, velut quidam vermiculi, nasceremur, dea Mellonia non esset, aut Ossilago solidatrix ossium nomen proprium non haberet.' Nonius hunc versum profert in nomine 'exos.' *Lamb.*

Exsanguis] Si insecta omnia exsanguia sunt, ut docet Aristoteles 1. 6. de historia anim. et item alibi: multo magis vermes; ex quibus magnam partem insecta nascuntur. *Lamb.*

721 *Tumidos perfl.]* I. e. per tumidos artus fluctuat. ejusdem generis est illud Horatianum Epist. 1. 1. 7. 'Est mihi purgatam crebro qui personet aurem,' &c. *Lamb.*

722 *Quod si forte animus]* *Ἀνθυποφορά.* At dices (inquit) fortasse animas extrinsecus in vermes insinuari. Primum absurdum est dicere tot milia animarum eo convenire, unde unica anima decesserit: deinde quærendum et in controversiam vocandum est, utrum animæ capient et exquirant primordia vermiculorum, et ex iis ipsæ sibi corpora fabricentur, an in corpora vermiculorum jam perfecta ingrediantur. dilemma est. Hunc autem versum, et eum qui proxime sequitur, profert Nonius Marcell. in voce 'priva:' et docet, antiquos 'priva' dixisse pro singulis. *Lamb.* *Ἀνθυποφορά.* *Gifan.*

723 *Et privas in corpora posse venire]* Veram lectionem nequaquam dubito, quin suppeditet nobis margini. qui habet: *et priva si.* cujus vestigia Pii illa repræsentat, in var. lect. lego itaque: *Quod si forte animas extrinsecus insinuari Vermibus, et priva si in corpora posse venire Credis.* Nimio sæpius variatum constat, quo-

ties talis aliqua, ut posterior in 'priva' hoc loco, syllaba producenda veniebat. 'In priva corpora,' i. e. in propria, ita ut unaquæque suum, sibi proprium destinatum, aptum ingrediatur. Repetitio particulæ 'si' notat bipartitam proponi adversariorum objectionem seu sententiam. Preig.

726 *Et in discrimen agendum*] I. e. et in controversiam vocandum, ἀμφισβητήριον. Lamb.

728 *Ipsæque sibi fabricentur, ubi sint*] Et ipsæ sibi domicilia fabricentur, in quibus habitent. Lamb.

729 *An jam corporibus perfectis*] Sic legendum, ut vestigia scripturæ veteris indicant, non, ut vulgo, *An quasi corporibus perfectis insinuantur*. Lamb.

730 *At neque, cur faciant*] Prior pars dilemmatis: At neque licet dicere, cur ipsæ sibi domos fabricentur. 'Suppeditat,' i. e. suppeditatur, aut suppetit, licet. Lamb.

731 *Neque enim, sine corpore*] Ratio, quare animæ ipsæ sibi domos non fabricentur: quia (inquit) sine corporibus non ægrotant, non algent, non esuriunt. his enim incommodis corpus quidem afficitur, animus autem liber est. Lamb.

732 *Algoque*] Ita omnes libri, et Nonius. Lambinus mavult, *algu*. Gifan.

Alguque] Priscian. lib. 5. aut vetus nescio quis apud eum grammaticus, in extr. docet usurpari a Latinis algor, is, in tertia inflexione, et algus, us, in quarta: ut minime dubitandum sit, quin ita legendum sit, non *algoque*. Nam quamvis sic habeant libri manuscripti, nihil hoc me movet, cum sciam librariorum illos sæpe o pro u, et u pro o scribere solitos esse. Adde quod Sosipater Carisius libro primo notat, 'algu' dictum esse a Latinis, profertque locum ex Plauto in Rudente, 2. 7. 24. 'tu vel suda, vel peri algu.' Idem ille gram-

maticus apud Priscianum citat alium locum Plauti in Vidularia: 'Inopiam, luctum, mærorem, paupertatem, algum, famem.' Obstat his Nonius, qui hunc locum proferens legit, *algoque, fameque*: docetque, 'algo' pro algore usurpatum esse a veteribus. Ego hoc tantum respondere possum, vel Nonium usum esse corruptis libris, vel ipsum Nonium esse mendosum, atque apud eum legendum *algu* pro algore, et locos omnes, qui ab eo proferuntur, sic esse restituendos. Lamb.

Fameque] Fame hoc loco quintæ inflexionis est, non tertiæ: at apud Virg. Æn. 6. 421. 'Objicit. Ille fame rabida tria guttura pandens.' Lamb.

733 *His vitiis adfine laborat*] Cum semper antea hic locus, ut est in libris omnibus scriptus et impressus, in quibus ita legitur, *vitiis ac fine laborat*, me offendisset: (alieno enim loco et tempore de fine, i. e. morte, sermo a Lucretio habebatur, quia de incommodis tantum, quæ animus perpeti cogitur, dum est in corpore, hic agitur:) in secunda editione libros veteres, quos etiam tunc penes me habebam, consului; quos non habebam, eorum scripturas in uno meo libro impresso repræsentatas relegi, maxime ad hunc locum. In quibus cum varietatis aut dissimilitudinis nihil reperissem: nisi quod in Bertiniano scriptum reperi, *his vitiis at fine laborat*: ego primo non animadverti, neque attendi, quid hæc scriptura significaret, quidve boni contineret. aliquot post mensib. cum animi relaxandi causa Arnobium relegerem, et ad eum locum pervenissem, ubi animarum incommoda enumerat, quæ, quamdiu corporibus inclusæ atque irretitæ tenentur, perferunt; libuit mihi hanc ipsam disputationem Lucret. de animab. seu animis cum Arnobiana comparare. Quo facto, continuo conjeci hic *adfine* esse legendum, facili mutatione ex *t* in *d*, et

sententia plana, et genere loquendi Latinis usitato, atque eleganti. Quod cum, editione secunda jam absoluta, evenisset, neque res jam integra esset; non ita multo post cognovi, hoc idem cuidam homini pessime de me merito, eidemque tamen nulla umquam injuria a me lacessito, ut quem ne natum quidem esse sciebam, in mentem venisse: aut certe, illum, cum alteri fortassis in mentem venisset sibi arrogasse, atque adscripsisse. hoc enim facitare consuevit, ut ab iis accepi, qui eum bene norunt, propter causam supra a me commemoratam, hanc hujus loci emendationem, mea sententia, certam et dubitationis expertem, pro mea venditare nolui, sed suo auctori, qui princeps eam excogitavit, quisquis sit, reddendam existimavi. Dictum autem est per-eleganter 'affinis vitiis,' pro particeps vitiorum, vel alligatus et obnoxius vitiis. Sic Ter. in Heautont. 2. 1. 3. 'earum rerum affinis, quas fert adolescentia:' sic M. Tull. 'affinis facinori et turpitudini:' sic Livius, 'noxæ affinis.' Jungitur enim cum generandi vel cum dandi casu, ἀδιαφόρως. Sic autem dictum 'vitiis adfine laborat,' ut illud 1. 344. 'motu privata carerent.' Lamb. Ita (*adfine*) conjectura ductus restitui. Vulgati: *et fine*. Gifan. in Ed. alt. tantum.

734 *Et mala multa animus contagē, &c.*] I. e. et animus fungitur, seu fert, et patitur multa incommoda, contagione corporis. Sic autem restitui hunc versum, cum mendosus esset in vulgatis, in quibus ita legitur, *Et mala m. a. contagia fung. ejus*: cumque reperissem in quattuor manuscriptis, *contagē*. Nam 'contagi' pro contagē in sexto aut septimo casu eadem ratione dictum est, quæ 'parti,' 'colli,' 'voci,' et similia, pro parte, colle, voce, &c. Jam 'contages' idem valet quod contagium, ii, seu contagio, nis. Utitur eod. nomine 4. 336. 'Quæ contagē sua pal-

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

4 M

loribus omnia pingunt.' Utitur et Arnob. lib. 7. 'Temporibus quondam civitatis et reip. duris, vel quæ lues infesta faciebat continua populum contagē conficiens: vel quæ,' &c. Constat tamen 'contagium' et 'contagio' esse usitatiora. idem Lucret. sup. eod. lib. 472. 'Quandoquidem penetrant in eum contagia morbi.' Virg. Ecl. 1. 51. 'Nec mala vicini pecoris contagia lædent.' et Georg. 3. 469. 'Dira per incautum serpent contagia vulgus.' De contagione Festus scribit, 'contagio' dicendum potius, quam 'contagium.' Itaque illo potius, quam hoc utuntur oratores. Lamb.

Contagē fungitur ejus] Ita omnes Veteres. Marullus: *contagia*. Lambinus: *contagi*. Gifan. Leg. *contagi*, cum Lamb. quicquid contradicat Gif. Nam in 4. 337. corripitur 'contagē.' Preig.

735 *Sed tamen his esto, &c.*] Sed tamen demus, quantumvis esse his utile corpus sibi fabricari eo ipso tempore, quo in corpus introire debent. at nulla via patere videtur, vel nullus modus apparet, quo modo id possint. concessio est ejus rei quæ facultatem non habet, et quæ est ἀδύνατος. Lamb.

Quamvis utile] Quantumvis utile. Creech.

Sed tamen his esto quamvis facere utile corpus, Quom subeant] In posteriori versu legendum, *Quod subeant*; uti ingeniose et vere conjecit *** amicus meus, qui se præ modestia appellari noluit. Faber. *Quod subeant*: Faber, recte: olim enim ita scriptum, inde *Quom*, et tandem *Cum*. Creech.

736 *At qua poss. &c.*] At via nulla videtur, qua via possint sibi corpus fabricari. Lamb.

738 *Nec tamen est ut jam perf.*] Sic restitui, ab antiquis et manuscr. codicibus ad veram (nisi fallor) scripturam quasi manu ductus. Nam sic

habent codices Faërn. et Tettian. *Nec tamen est, ut qui eam*: Vaticanus autem sic, *Nec tamen ut qui eam*: Ber-
tiniannus, *Nec tamen ut qui cum perf.*
ins. quas scripturas omnes nemo non
videt esse depravatas, ita tamen, ut
redoleant quædam germanæ scrip-
turæ vestigia. Nam cum ita a Lu-
cretio scriptum esset, *Nec tamen est,*
ut jam perf. &c. vel sic, *Nec tamen est,*
qui jam perfectis, &c. Primo sic for-
tasse hæc scriptura depravata fuit,
Nec tamen est ut eam. deinde sic, *Nec*
tamen est, qui eam: deinde, *Nec tamen*
est quasi jam, &c. cum singula capita
eorum qui sibi aliquid intelligere vi-
derentur, singulas mutationes et va-
rietates excogitarent. Ego, ne quis
dicat, me, quod in aliis peccatum re-
prehendo, id ipsum peccare: primum
antiquorum librorum scripturas ocu-
lis lectorum subijcio: deinde ex iis
scripturis unam elicio, quæ et ad
illas proxime accedat, et elocutionem
Lucretianam oleat, et, quod caput est,
sententiam cum iis et quæ antecede-
dunt, et quæ sequuntur, consentaneam
exprimat. Quod igitur ad elo-
cutionem attinet, sæpenumero admo-
nuimus ita Lucretium, et alios scrip-
tores Latinos loqui solere, 'est ut,'
et 'non est ut,' pro 'fieri potest ut,'
et 'non potest fieri ut:': quod Græci
dicunt, *ἔστιν ὅπως*, et *οὐκ ἔστιν ὅπως*.
Est autem hæc altera pars dilemma-
tis. *Lamb.*

Ut qui jam perfectis] Sic vet. libri.
In quibusdam: *est, ut.* Td est irrep-
sit. In quibusdam: *ut qui cum perfec-*
tis. Gifan. in ed. pr.

Est qui perfectis] Hæc verissima
scriptura. In quodam veteri: *ut*;
quod e glossa τοῦ qui. *Ut τὸ est in-*
repsit. In quibusdam: *ut qui cum per-*
fectis. Gifan. in ed. post.

739 *Neque enim poterunt*] Ratio,
quare non fit verisimile, animas in-
gredi in corpora jam perfecta. Quia
(inquit) si ita esset, animæ non es-
sent subtiliter et examussim cum cor-

poribus connexæ, neque fierent con-
tagia ex consensu corporis et animi.
Lamb.

740 *Neque consensu cont.*] Neque
per consensum fient contagia: Οὐδὲ
τοῖς σώμασι συμπίσονται αἱ ψυχαί, οὐδὲ
ταῖς ψυχαῖς τὰ σώματα: i. e. 'Neque
cum corporibus afficientur animi, ne-
que cum animis corpora.' quod fieri
videmus. *Lamb.*

741 *Denique cur acris viol.*] Hujus
argumenti hæc vis est: Si animi es-
sent immortales, et ex aliis corpori-
bus in alia corpora migrarent; non
essent animantium cujusque generis
propria quædam ingenia, propriique
mores: sed essent permistis et con-
fusus moribus. Atqui videmus, leones
esse iracundos et violentos natura;
vulpeis dolosas; cervos timidos et fu-
gaceis, et ita de ceteris sentiendum:
ergo, &c. *Lamb.* Vigessimus vss. 29.
Si animæ istæ immortales toties hac-
tenus commutassent animalium cor-
pora (Pythagoram et Platonem urget)
deberet sensim esse immutata anima-
lium indoles; sicque jam leo esset
non ferox, cervus non timidus, vul-
pes non dolosa, jam canis cervum fu-
geret, accipiter columbam; bruta sa-
perent, et homines desiperent; quip-
pe anima columbæ accipitri, anima
bruti homini, et vice versa, sæpe jun-
geretur. Siquis vero dicat animarum
indolem una cum corporibus mutari,
easque cujusunque generis sint, in-
duere eos mores, qui istis corporibus
convenient, nihil amplius requirimus.
Quicquid enim mutari potest illud
mortale est, cum in omni mutatione
sit partium trajectio, atque ideo dis-
solutio. Sin vero affirmet animas, ex-
empli causa, humanas immigrare so-
lum in humana corpora; cur illa ani-
ma, quæ modo in homine adulto sa-
piens vixit, in puerum infusa desipit?
An in tenero corpore tenerascit ani-
mus? tum mutatur; et nemo sanus
asseret rem tantopere mutatam im-
mortalem esse. *Creech.*

Triste seminium] Crudele, nox-
ium; Virg. Ecl. 3. 80. 'Triste lupus
stabulis, maturis frugibus imbres.'
Creech.

742 *Dolus vulpibus*] Hanc scriptu-
ram in veteribus nostris reperi. In
quibusdam libris, *vulpes dolus*; in qui-
busdam libris, *cervos*; male. Varietas
nata est ex vs. inf. 861. lib. 5. Hoc
sæpe deprehendi et aliis multis locis.
Voluit interdum copiam ostentare
Poëta. Hoc alii non observaverunt.
Gifan.

Dolu' vulpibus] Sic reperi scriptum
in duobus cod. manuscr. atque ita
melius currit oratio et sententia. Nam
alii libri habent, *vulpeis dolus*? Hanc
scripturam, quam secutus sum, simia
illa se in suis libris reperisse jactat,
quasi ejus restitutor. *Lamb.*

Et fuga cervis A patribus datur] Se-
cutus sum vulgatam: nam manuscrip-
ti sic habent, *et fuga cervos.* unde doc-
tus quidam suspicabatur, hunc ver-
sum, *A patribus datur, et patrius p. inc.*
artus, esse interjectum et alienum,
non poëtæ. nam eo sublato, et serva-
ta ea scriptura quæ reperitur in libr.
manuscriptis, præterquam quod le-
gendum esset, *vulpeis dolus,* ut est in
vulgatis et nonnullis calamo exaratis;
sententia constaret: ut totus hic lo-
cus sic legatur, *cur acris violentia tris-*
te leonum Seminium sequitur, vulpeis
dolus, et fuga cervos? Et jam cetera de
gen. &c. Verum tamen judicet lector
eruditus. Nam quod ad me attinet,
sic puto legendum, ut excudendum
curavi: neque tamen alteram lectio-
nem damno. Est enim valde concin-
na et venusta. Sed hæc quoque est
perelegans, et Lucretio digna. *Lamb.*

744 *Et jam cetera de genere hoc*] Cre-
bro ita loquitur, et sæpenumero hoc
versus principium reperitur, *Cetera*
de genere hoc: ut supra hoc eod. lib.
480. 'Et jam cetera de genere hoc,
quæcumque sequuntur.' et 5. 843.
'Cetera de genere hoc monstra, et

portenta loquuntur.' et 6. 243. 'Ce-
tera de genere hoc qua vi facere om-
nia possint,' &c. quod imitatus est
Horat. Sat. 1. 13. 'Cetera de genere,
adeo sunt multa, loquacem Delassare
valent Fabium.' *Lamb.*

Cur omnia membris] Cur omnia in
membris. *Lamb.*

745 *Ex ineunte ævo ingenerascunt*] *A*
genero, as, fit generasco, ut a labo,
as, labasco, ab integro, as, integrasco.
quidam tamen hoc loco legunt *gran-*
descunt, i. e. crescunt, a quibus dis-
sentio. *Lamb.*

Inque genuntur] Et in membris in-
genuntur, seu ingignuntur. sic autem
restitui, conjectura ductus: nam vul-
gata et recepta scriptura *ingenioque*
ferri non potest. Hoc enim quærit
Lucretius, Quamobrem sui cujusque
corporis sunt mores, et sua ingenia,
et sui habitus, et suæ affectiones ani-
morum? cur leones sunt iracundi,
vulpes dolosæ, cervi fugaces et timi-
di? cur ceteri similes animorum affec-
tus et habitus omnes ex ineunte ætate
ingenerantur in membris et corpori-
bus, nisi quia certa vis animi, certa-
que affectio nascitur in certo corpore,
et certis principiis, ex quibus corpus
concretum et conflatum est? Nonne
igitur nunc inepte loquatur Lucre-
tius, si ita postea quærat, cur certa
ingenia, et certi mores in certis in-
geniis gignuntur? quod volunt isti
hebetes. Non enim ex ingenio cujus-
que ingeneratur dolus aut pavor in
animalibus: sed contra mores, et in-
genium, et affectus, i. e. vel dolus,
vel pavor, vel iracundia, et similia in
membris animalium ab ineunte ævo
ex seminibus et primis corpusculis
cujusque propriis innascuntur et ia-
generantur. *Lamb.*

Generascunt, ingenioque] Sic omnes
libri. Lambinus tamen: *inque genun-*
tur; male. *Gifan.*

Ingenerascunt, inque genuntur] Illud
prius habet aliquid latius, et quod ad

speciem pertinet magis; at ingenuntur, ad singularia, seu individua, ut vocant. *Faber.*

746 *Semine seminioque*] Iisdem fere vocibus haud tamen idem dicit, 'semen' enim materia est genitalis, et ipsum σπέρμα; 'Seminium' vero sobolem significat et generis propagationem, ut 'leonum seminium' superius vs. 743. ut recte observatum Turneb. Adv. 21. 2. sed quod idem velut ex Lucret. lib. 2. citet, 'Hæc aliquo sine seminio graviore coorta est.' vereor ut doctissimum virum memoria fefellerit. *Hav.*

747 *Cum corpore toto*] Sic habent lib. manuscr. vulgati autem, *cum corpore quoque*. quamquam infra non longe ab hoc loco, ubi et hic versus et superior iterantur, scriptura codicum veterum nihil a vulgata discrepat. *Lamb.* Ita (*toto*) veteres libri. In quibusdam tamen: *quoque*. Et ita vulgati. Hoc natum est ex vs. 765. Vide et sup. vs. 634. et inf. vs. 800. *Gifan.* Rectius ille qui legit *Corpore quoque*, ut vs. 765. et vs. 770. *Creech.* Si ita legas, erit pro quocunque. *Hav.*

749 *Permistis animantes moribus essent*] Hoc illud est (opinor) quod dicit Aristoteles eo quem supra protulimus loco, suam cujusque rei esse formam: quo significat, suam cujusque corporis esse animam. qui autem aliter sentiunt (inquit ille) simile quiddam dicunt ac si dicerent, artem fabricandi in tibias intrare posse. oportet enim, ut artem suis ac propriis instrumentis; ita animam suo uti corpore. *Lamb.*

750 *Hyrcano de semine*] Canis (inquit) ex semine tigris Hyrcanæ conceptus atque editus, cervum fugeret, nedum persequeretur. Virg. *Æn.* 4. 367. 'Hyrcanæque admorunt ubera tigres.' *Lamb.*

753 *Desiperent homines*] Homines mentis et rationis expertes essent. *Lamb.*

755 *Flecti*] Mutari. *Lamb.*

756 *Quod mutatur enim*] Sic sup. 518. 'Nam quodcumque suis mutatum finibus exit, Continuo hoc mors est illius, quod fuit ante.' *Lamb.*

758 *Quare dissolvi quoque, &c.*] Deletis duobus hisce versibus, integra foret sententia, et argumentum satis explicatum. *Creech.*

759 *Denique ut intereant*] I. e. ita ut tandem intereant. *Lamb.*

761 *Tamen quæram*] Sic habent tres libri manuscr. vulgati, *quæres*: minus recte. *Lamb.*

Cur e sapienti, &c.] Videmus enim, ætates alias aliis esse prudentiores, ut senectutem adolescentia: homines etiam alios aliis esse sapientiores. 'homo homini quid præstat?' inquit ille. Cicero in Catone: 'Temeritas est videlicet florentis ætatis, prudentia senectutis.' *Lamb.*

762 *Nec prudens sit puer ullus*] Cum prudentia versetur in rebus singularibus, res singulares autem usu cognoscantur: puer autem non possit esse usu peritus, sed numerus annorum, et longitudo temporis usum afferat: puer prudens esse nullo modo potest. Aristot. lib. 6. de Morib. ad Nicom. *Lamb.*

763 *Quam fortis equi vis*] Sic loquitur sup. vs. 8. 'Consimile in cursu possint, ac fortis equi vis.' 'fortis equi vis,' i. e. fortis equus, περιφρασις. *Lamb.*

765 *Vis animi pariter*] Delet hunc versum Mss. Marg. nost. sed præter rationem. Vid. et supra 747. *Preig.*

766 *Tenerascere*] Teneram esse. sic enim interpretatur Nonius Marcellus, atque hunc versum profert et Diomedes lib. 3. Sic autem Homerus de pueri ingenio et mente, ἀπαλαί φρένες, ut supra retulimus. *Lamb.* Ita 1. 262. 'novellas mentes,' ut et Tertullianus. Horat. Od. 3. 24. 52. 'Et teneræ nimis Mentis asperioribus Formandæ studiis.' Melius multo, si pro *forman-*

dæ scripsisset *durandæ*. Ab eadem ratione 'teneros annos' dicebant. Hic vero emendabis etiam Publii Ovidii locum quemdam in Epist. Phædræ ad Hippolytum vs. 26. 'Ars fit ubi a teneris crimen condiscitur annis; Quæ venit exacto tempore, pejus amat.' Legendum est, *Cui venit exacto tempore, pejus amat*. Antea dixerat vs. 20. 'Venit amor gravius, quo serius: urimur intus, Urimur, et cæcum pectora vulnus habent. Scilicet ut teneros lædunt juga prima juvencos, Frænæque vix patitur de grege captus equus. Sic male, vixque subit primos rude pectus amores.' Sensus est, Ubi amor a teneris annis addiscitur, (nam 'crimen' hoc loco, ut alibi, atrocis significationis non est,) facile in artem, seu habitum transit: at illa, seu ille, pejus (i. e. gravius et miserius) amat, cui ars venit (a quo ars addiscitur) exacto tempore. Erit autem operæ pretium videre quantopere se illic torqueant Interpretes et a vero abeant. Sed quando semel a via degressus sum, alium locum in eadem Epistola ostendam vs. 86. qui et ipse corruptus est: neque ab ullo editore animadversum vitium fuit: postremus certe, quem inspexi, quamquam in eo mirifica quædam diligentia est, non vidit. 'Tu modo duritiem silvis depone jugosis, Non sum materia digna perire tua.' Sensus esse alius non potest quam hic: 'O formose, duritiem istam tuam depone, neque enim digna sum quam materia tua tam misere perdat.' Quid istuc, inquires, *materia tua me perdit*? Nihil, inquam, et tamen ita usque adhuc lectum est: sed, opinor, non ita in posterum fiet. Certa enim emendatio, et sole ipso clarior est, quæ jam a nobis proponetur. *Tu modo duritiem silvis depone jugosis; Non sum duritia digna perire tua*. Verum porro pergamus. In Epistola 5. 86. quæ ab CEnone ad Paridem scripta est, legitur, 'Dignaque sum et cupio fieri

matrona potentis; Sunt mihi, quas possint sceptrâ decere, manus.' Qui sapiunt, mirabor, si priorem versum probabunt: legendum arbitror, *Dignaque sum fieri regis matrona potentis*; Quod scilicet versu sequenti confirmat; namque 'Sunt mihi quas.' Epistola autem 6. vers. 11. 'Dos tibi Lemnos erit, terra ingeniosa colenti, Me quoque jam tales inter habere potes.' Hoc a nemine intelligi scio, neque adeo potest. Lego emendatione certissima, nisi bene fallor, *Me quoque jam matres inter habere potes*. Videlicet ex Jasone geminam prolem suscepit Hypsipyle; quod versibus sequentibus firmatur: 'Nunc etiam peperit: gratare ambobus, Jason,' &c. Notus ille Terentii Adel. 4. 7. 10. locus: 'Natus puer est * * Dii vortant bene,' &c. Sed tandem hæc missa faciamus. *Faber.*

767 *Confingent*] Ita in Vetere nostro. Vulgati: *Confugient*; quod malim. Vide Indicem. Lambini scripturam, *Non fugient*, fugio. *Gif.*

Non fugient] Cum libri omnes veteres et recentiores haberent *Confugient*, præter admodum paucos: atque ex hac scriptura docti quidam fecissent, *confingent*, quo modo habent et nonnulli libri vulgati: ego ad veram lectionem, quasi manu ductus, reposui, *Non fugient*: quemadmodum supra non minus probabili, atque adeo certa conjectura, ex *non fiet*, quod erat corruptum, feci *confiet*, 3. 413. 'Id quoque enim sine perniciem confiet eorum.' 'Non fugient' autem interpretor, non poterunt negare, neque refutare: ut sup. 2. 925. 'tum præterea quod fugimus ante,' &c. sic autem necessario legendum est, non, ut vulgo, *confingent*. Hoc enim significat Lucretius. Non poterunt negare, mentem esse teneram in tenero corpore, verbi causa, mentem pueri bimuli, aut trimuli, non poterunt negare esse teneram et imbecillam. *Quod si jam fit*, i. e. si verum est men-

tem esse teneram in corpore tenero. ergo mortalis est. At si legatur *confingent*, aut *confugient*, vide, obsecro te, lector, quid dicatur. *Confugient* eo scilicet, ut dicant, mentem tenerascere in corpore tenero. Quare huc confugerent adversarii, cum hoc maxime negare debeant, cumque hoc unum Lucretius hoc loco probare et vincere velit, mentem una cum corpore crescere et decrescere, quo probato sequatur animum esse mortalem? supra hoc eodem lib. 446. 'Præterea gigni pariter cum corpore, et una Crescere sentimus,' &c. Nihil magis *confingent* ferri potest. uterentur enim eo ipso argumento, quo Lucretius eos oppugnat. Mirum est quosdam homines ita infelicitate esse natos, ut non solum cæci sint in luce clara, verum etiam, cum tales sint, ita se gerant, itaque se venditent atque ostendent, quasi sint Lyncei. *Lamb.* Malim, ut a Lambino emendatum est, *non fugient*, i. e. negare non poterunt. Alii conjiciunt legendum, *confingent*. *Faber.* Al. *Confin-gent*. *Lambinus* *Non fugient*, i. e. non poterunt negare. Hoc enim significat Lucretius, non poterunt negare mentem esse teneram in tenero corpore, verbi causa, mentem pueri bimuli aut trimuli non poterunt negare esse teneram et imbecillam: Quod si verum sit, mentem modo robustam in tenero corpore teneram fieri, ergo mortalis est. Et hæc suadent, ut malim *Non fugient*: ferri tamen potest *Confugient*. Cum enim alii dicant vs. 755. 'Animum mutato corpore flecti,' cur non alii, ut vim argumentorum evitarent, *Animam in tenero corpore tenerascere*, docerent? Et ista voce 'scilicet' sæpe utitur Poëta cum adversario effugium velit præcludere. *Creech.* Egregie marginalis noster: *Confugiant*. Nimirum, ut sup. vs. 550. 'Et veluti manus, atque oculus, naresve seorsum Secreta a nobis nequeant sentire, nec

esse.' Ita nondum dicit, adversarios eo confugere, sed ut eo confugiant, concedit, aut potius cogit. Cæterum genus loquendi: 'Confugiant,' pro, confugiant eo, ut dicant, &c. notandum, ut singulare et elegans. Ne cui autem suspectum sit amplius, operæ pretium fuerit, similem prorsus significantiæ vim notasse, in verbo, quod cum maxime succurrit, Græco, prout apud Heliodorum in Æthiop. usurpatur; nempe ἀπατάσθαι pro: 'erronee,' seu 'per errorem credere, persuasumve habere: 'eo usque decipi ac falli, ut credas.' Locus est, lib. 1. pag. ed. Bourd. 56. Δυσανάκλητον δὲ, πρὸς ὅπερ ἂν ὁρμήσῃ, τὸ βάρβαρον ἦθος· κἂν ἐπιγνῶ τὴν αὐτοῦ σωτηρίαν, προαναίρειν ἅπαν τὸ φίλον εἶωθεν· ἦτοι συνέσεσθαι αὐτοῖς καὶ μετὰ θάνατον, ἀπατῶμενον, ἢ χειρὸς πολεμίας καὶ ὕβρεως ἐξαιρούμενον. Interpres Latinus in alia ibi omnia abijt. Sensus est: Barbaros pertinaces, ac triste genus hominum esse, &c. 'Ubi autem,' inquit, 'de salute desperaverint, in more iis positum est, ut tollant, et tanquam præambulum sibi neci dent quicquid earum habent, sive id secum una futurum etiam post mortem, erronee ac falso sibi persuadentes, sive a vi hostili et contumelia vindicantes, aut præripi- entes.' Oblitus fuerat interpres, quod pag. 29. melius exceperat: Νῦν δὲ ὁρᾶν φαντάζομαι, παρόντος ἀκούειν ἀπατῶμαι. Pag. 346. tamen, ubi in eodem loquendi genere sibi constat Auctor nescio quas ambages rursus captat. *Preig.* Imo non modo alterum ex Mss. Lugd. Bat. idque optimum, expresse *confugiant* legit, sed et jam olim questus est Turneb. Adv. 30. 10. perversam fuisse hanc lectionem ab iis qui inmutant ea quæ non intelligunt. 'Atqui illud (verba Turnebi sunt) *confugiant*, bellissimum sentio et amænissimum: hoc sensu scilicet: Illis hic receptum et hoc perfugium reliquum sit, ut di-

cant in tenero corpore mentem (sic) remolescere. ἄραγε ἐκείσε καταφεύξονται, ταύτην δηλονότι ἔξουσιν τὴν καταφυγὴν. Nam ita sæpenumero auctores Græcos loqui, qui eorum literis tinctus est, et intelligit. Unum tamen et alterum locum proferam Demosthenis contra Aristogitonem, εἰ μὲν εἰς τὴν τοῦ βίου μετριότητα καὶ σωφροσύνην κατέφευγον. Iterum: εἰς τὸν ἑαυτοῦ βίον καταφεύγεται ὡς σῶφρονα καὶ μέτριον. Hæc ille. quibus accedo lubens, nam et apud Plautum legitur in Mostell. 5. 1. 49. 'Quia id enim maxime volo, ut illi istoc confugiant.' Agitur quidem ibi de ara, ut præsidio miseris; sed et hoc argumentum ut aram et sacram anchoram, quo per-dita re confugiant, Poëta considerat. *Hav.*

Quod si jam fit] Si mens in corpore tenero tenera est, in valido autem fit valida: ergo anima mutatur: si mutatur, ergo mortalis est. *Lamb.*

770 *Quare modo poterit, &c.*] Post pugnam summis viribus magna- que animi intentione depugnatam, et fugatos, uti opinatur, adversarios, argumenta quædam levis armaturæ tanquam ad prædam colligendam emittit. Primum autem vs. 7. in- quirit unde anima adultum corpus tam impotenter deperiret, et votis suis omnibus optaret? Unde etiam membra senio confecta fugeret, et exire properaret? Immortalis enim sit, et nunquam teneri corporis imbecillitatem, aut senescentis ruinam metuet. *Creech.*

771 *Florem*] Ἀκμήν. sic sup. 1. 565. 'quibus possint ævi contingere florem.' *Lamb.*

772 *Vis animi, &c.*] Hunc versum quidam Codd. non agnoscunt. *Creech.*

773 *Quidve foras sibi*] I. e. aut quid sibi vult, quod anima exit e corpore senectute confecto? *Lamb.*

Senectis] Senio confectis, aut certe affectis. *Plaut.* *Aulul.* 2. 2. 75. 'quem senecta ætate ludos facias.' *Lucret.*

5. 884. 'Post ubi equum validæ vires ætate senecta, Membraque deficiunt,' &c. et item sæpe. *Sallust.* *Hist.* 4. 'Omnes, quibus ætas senecto corpore animus militaris erat.' ex *Prisciano* lib. 9. sub extr. et 10. non admodum longe a princip. *Lamb.* In vet. quibusdam libris *senectæ*. *Gifan.* *Senectute* confectis. *Senectus*, a, um; ut 'ætate senecta.' *Faber.*

776 *Sunt immortali*] In quibusdam libris *jam mortali*. Forte legendum: *sunt jam immortali*. *Gifan.* ed. prima. Quorum postremum in posterioris contextum recepit.

At non sunt jam immortali] At, si anima est immortalis (inquit) non debet metuere, ne aut ruina domus obruatur: aut quovis alio incommodo afficiatur. Non celabo lectorem, ita scriptum esse in codice Bertin. *At non sunt jam mortali*: unde suspicatus sum esse legendum, *At non sunt jam immortali, &c.* i. e. at jam, si anima immortalis est, nulla ei pericula imminet. Quæ lectio longe concinnior est, quam vulgata. Hæc cum in prima editione scripsissem, Thrasones arripuerunt, suumque fecerunt. Ego igitur quod meum est, meo jure repeti ac recuperi. Itaque sic nunc edendum curavi, cum in libris vulgatis legatur, *At non sunt immortali, &c.* *Lamb.*

777 *Denique connubia ad Veneris*] Quidam libri habent, *Si non concubia ad Veneris*. *Lamb.* Secundum vs. 8. docet ridiculum esse credere animarum quasi examen circumstare ad coitus partusque animalium, et de insinuatione in corpus inter se mutuo contendere, nisi forte conventum sit, ut primo advenientis sit conditio potior. *Creech.*

782 *Si non forte*] *Elipsovela* est. *Ridiculum* est, inquit, animas, cum sint immortales, ad concubitus partusque animantium præsto adesse, et certare inter se, quæ prima earum in corpus recens et modo natum in-

troeat: nisi forte hæc inter se fœdera inierunt, ut corpora quæque sint primarum advenientium, atque ita deinde occupantium: quemadmodum vulgo dicere solemus, qui prior sit tempore, eum priorem esse jure. *Lamb.*

785 *Denique in æthere*] Hic versus cum duodecim deinceps sequentibus, iteratur lib. 5. non longe a principio. *Lamb.* Tertium vs. 16. observat, quod ut certa nascendi, crescendi, existendique regio definita sit rebus cæteris, ita quoque animo ipsi, ac proinde non magis possit extra corpus, in quo nascitur, crescit, et existit, degere, quam piscis extra aquam, quam arbor in aëre, aut in mari nubes. Quod vero cum toto corpore nascatur, crescat, et existat anima minime dubitandum est, quippe alias anima modo in capite, modo in humeris, imo calcibus formari, et inde per totum corpus sensum diffundis sentiremus. *Creech.*

Non æquore in alto] Alias, non æquore salso. ut 5. 129. *Lamb.*

788 *Ubi quidquid crescat*] Sic legendum: quidquid autem valet quidque, ut sæpe alibi. *Lamb.*

790 *Et sanguine longius esse*] Quidam docti legunt etiam hoc loco, longiter esse, ut sup. 3. 676. 'Non (ut opinor) id ab leto jam longiter errat.' *Lamb.*

791 *Hoc si posset enim, multo prius ipsa animi vis In capite, aut humeris, aut imis partibus esse Posset, et innasci quavis in parte soleret: Tandem in eodem homine atque in eodem vase maneret*] Postremus illorum versuum inf. 5. 138. repetitur: sed et hic et illic mendosum esse arbitror, uti illos, qui tamen duobus in locis reperiebantur, ostendi superius mendosos esse. Facile autem confido fore, ut qui diligenter attenderit, fateatur ille legendum esse, *Tandem in toto homine aqua ut in toto vase maneret.* Est quidem in illo versu anapæstus: sed

ejus libertatis tot exempla sunt apud Lucretium, Virg. ceterosque poëtas, præsertim vetustiores, iis ut proferendis supersedendum existimem. Ratio autem ita legendum suadet, cogit: Nam ex falsa suppositione, 'Anima primum in capite, aut humeris, aut imis calcibus esset; tandem in toto homine, uti aqua in toto vase maneret.' Quemadmodum aqua quæ infunditur, primo partem infimam vasis, mox mediam, denique totum vas et universum κύτος implet. *Faber in Emend.*

794 *Tandem in eodem, &c.*] Vide Emendationes. Si tamen males hoc referri ad illud argumentum; quod 5. 138. legitur, idem cum multis senties. Tu videris. Ego abeo. *Fab. in Not.* Hunc versum negligunt interpretes. *Faber* legit: *Tandem in toto homine, aqua ut in toto vase maneret.* Est quidem in illo versu Anapæstus, inquit, &c. Hæc *Faber.* Quæ ingeniose quidem excogitata a veterum Codd. scriptura quam maxime absunt: et rejiciendus potius est iste versus, qui nihil profecto hic loci agit, quam talis emendatio admittenda. Aliquis tamen legit *Tandem in eodem homine, atque in eodem vase manere.* viz. Soleret manere in eodem vase, i. e. in capite, humeris, aut calcibus: omnia displicent. *Creech.*

795 *Quod quoniam in nostro, &c.*] Post vocem corpore tolle distinctionem, et lege conjunctim constat certum, i. e. certum est. *Lamb.*

798 *Genique*] *Priscianus* lib. 10. 'Gigno, genui: pro quo vetustissimi geno protulerunt, Varro Anabata: Sed quod hæc loca aliquid genunt, &c. cujus infinitivum passivum Lucretius in 3. protulit, geni,' &c. *Lamb.* Ita hic omnes libri, et *Priscian.* lib. 10. *Gifan.*

801 *Quippe etenim mortale, &c.*] Quintum vs. 6. asserit summam esse dementia putare res adeo diversas ac sunt immortale et mortale con-

jungi posse, et rem mortalem (corpus) quæ cum separata sit a re ista immortali (anima) nullis incommodis aut malis obijciatur, unitam immortalitot doloribus et molestiis, quot homines quotidie experiuntur, affici. *Creech.*

802 *Consentire*] Συμμάσχειν. *Lamb.* *Et fungi mutua*] Et mutuo pati. *Lamb.*

803 *Quid enim diversius, &c.*] Sic *Aristot.* lib. 1. de Anim. 'Ἐπίπνον δὲ καὶ τὸ μείχθαι τῷ σώματι μὴ δυνάμενον ἀπολυθῆναι, καὶ προσέτι φευκτὸν, εἴπερ βέλτιον τῷ νῷ μὴ μετὰ σώματος εἶναι, καθάπερ εἰσὶν τὰ λέγεσθαι, καὶ πολλοῖς συνδοκεῖ. i. e. 'Cum grave autem et laboriosum est cum corpore animam commistam esse, neque ab eo dissolvi posse: fugiendum est, siquidem melius est animo non esse cum corpore copulatum, quemadmodum et dici solet, et multis videtur.' Sic *Arnob.* lib. 2. adv. Gent. idque multis verbis; quæ iccirco prætereo: sed locum mox indicabo. *Lamb.*

806 *In concilio*] In cœtu. *Lamb.*

Sævas tolerare procellas] Sexcentis casibus adversis jactari. Translatio ducta a mari. Lege *Arnob.* adv. Gent. lib. 2. de miseriis atque ærumnis, quas perferunt animæ in corporibus humanis inclusæ, ibi: 'Nisi forte rex mundi idcirco ex se genitas huc animas misit, ut, quæ fuerant apud se Dææ,' &c. *Lamb.*

807 *Præterea quæcumque*] Utitur eodem fere argumento, et vero iisdem versibus libro quinto ad probandum mundi interitum. Est autem argumentum ab enumeratione partium, hoc modo: Quicquid æternum est, aut eo æternum est, quia cum solido corpore constet, non possit ab injuria externa frangi aut dissolvi, ictusque omneis contemnat ac repellat; cujusmodi sunt corpuscula prima: aut quia sit intactum, neque ictus ullos in se recipiat; cujusmodi est inane: aut quia nullus sit locus circum, quo

res possit dissipari ac dissolvi; qualis est summa summarum, et rerum universitas. At animus neque ita solidus est, ut frangi non possit: quia rebus omnibus genitis admistum est inane: neque corpora desunt, quæ vim suam in animi naturam expromere, eamque conficere possint, cum sit corporea; neque locus deest, quo dispergatur. ergo animus non est immortalis. *Lamb.* Sextum vs. 23. ita se habet. Nihil est æternum et immortale, nisi aut ob soliditatem, ut atomus; aut quia plagæ est expers, ut inane; aut quia nullus est locus ex quo corpora advenientia diffingant, aut in quem partes illius solutæ excedant, ut (τὸ πᾶν) universum. Anima vero tale nihil est. Nam res est composita e seminibus, atque ideo non perfecte solida. Non est inane, quia afficit corpus, et ab illo vicissim afficitur: animam vero τὸ πᾶν universum esse nemo dixit: anima igitur est mortalis. *Creech.*

814 *Neque ab ictu fungitur hilum*] Neque quicquam ab ictu patitur: sic autem restitui, manuscriptorum codicum auctoritatem secutus, cum in vulgatis legatur *frangitur*: in quibusdam etiam *figitur*: quod utrumque mendosum est, et ab indoctis depravatum, qui, quid sibi vellet hoc *fungitur*, nescirent. Hoc secuti sunt *Thrasones*, et ut suum ediderunt: ant, ne mentiar, taciti probarunt: quod in aliis sexcentis fecerunt. *Lamb.* Ita *Lambinus*; nec *frangitur* admittendum. *Creech.*

818 *Diffugiat*] Diffugiat, nempe summa summarum. al. *diffugiant*, et ita vulgo. *diffugiant* autem, res subintell. *Lamb.* Viz. summa summarum. Alii *Diffugiant*: viz. partes summæ summarum. *Creech.*

Quæ Possit incidere] Quæ possint incidere in summam rerum. Utitur eodem verbo sup. lib. 2. 227. 'Incidere e supero levioribus.' *Lamb.*

820 *At neque (uti docui)*] Removet

nunc et refellit tria illa, quorum uno aliquo posito posset esse anima immortalis: quo facto sequitur eam esse mortalem. *Lamb.*

824 *Prorueret hanc*] Fateor equidem in libris manuscr. legi *Corruere*, quemadmodum et in vulgatis. Verum tamen reposui *Prorueret*. Nam 'corruere' verbum est absolutum, nisi quod a Plauto videtur usurpari ἐνεργητικῶς in Rudente 2. 6. 58. 'me corruere posse aiebas divitias.' et item alibi. Verum non significat in illis locis evertere, aut percellere, quam verbi significationem hic locus postulat, sed una eruere, et colligere, seu συναθροίζειν: ut et apud Varro. de L. L. 4. 'Corbes ab eo, quod spicas, aliudve quid conruebant.' Apud Catullum autem in carmine ad Manlium, ubi vulgo legitur *corruerit*, legendum *torruerit*. vs. 54. 'Nam mihi quam dederit duplex Amathuntia curam, Scitis, et in quo me torruerit genere.' quod mihi indicavit non ita pridem Turneb. cum ante suspicatus essem legendum *exercuerit*. *Prorueret* igitur hoc loco reposui, Lucretii sententiam secutus: quod significat longe lateque percellere et pervertere, ut apud Hor. Od. 1. 35. 13. 'Injurioso ne pede proruas Stantem columnam.' *Lamb.* Ita omnes libri: *corruere*. *Lambinus*: *Prorueret*. *Gif.* *Codd.* *Corruere*. *Lambinus* *Prorueret*, quoniam *Corruere* non usurpatur ἐνεργητικῶς: alii *Lambino* non credunt, dum vero eadem sit sententia, de syllaba litigent grammatici. *Creech.*

Violento turbine molem] Hos versus mente volutabat Virgilius, scribens *Æn.* 6. 726. 'Totamque infusa per artus Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.' *Hav.*

827 *Exspergi*] Foras dispergi et dissipari. *Lamb.*

828 *Perire*] *Teneri*. *Gif.*

829 *Haud igitur leti, &c.*] I. e. non igitur mens immortalis est. *Arno-*

bis lib. 2. adv. Gent. 'Omnis enim passio leti atque interitus janua est, ad mortem ducens via, et inevitabilem rebus afferens functionem.' Idem cod. libr. 'Rursus vero si animæ leti adeunt januas (Epicuri ut sententia definitur) nec sic causa est competens, cur expeti philosophia debeat.' *Lamb.* Id jam sæpius; anima perit ὁλοσχερῶς. *Fab.*

830 *Quod si forte ideo m.*] Ἀνθυποφορά: qua occupat, quod dici poterat pro animæ immortalitate, nempe eam a rebus letalibus et mortiferis esse tutam, vel quia incommoda illa non sint prorsus a salute aliena, vel quia quæ ei eveniunt incommoda et noxia, prius repellantur, quam, quid noceant, sentire possit. Id igitur totum una eademque opera removel ac refellit. probatque esse falsum, cum a morbis corporis, quibus ipsa quoque laborat, tum ex ipsius animi propriis, dum et futurorum metu cruciatur, et præteritorum dolore, ac mærore, et ceteris affectibus contabescit. Legendum autem est ita, ut excudendum curavi, *letalibus ab rebus munita*: i. e. tuta ab ea parte, qua res letales eam lædere et perimere possent: non, ut vulgo, *vitalibus ab rebus*. Sic enim loquuntur Latini, 'a periculo tutus,' 'a frigore,' 'ab injuria cæli,' et similibus 'munitus.' *Lamb.* Septimum vs. 12. continetur. Siquis vero dicat animum vel esse adversus contraria munitum, vel quæ contraria adveniunt ad ipsum usque non pertingere, vel si pertingant priusquam noceant repelli, id refutent corporis morbi quibus ipse etiam animus laborat: adde curas, metus pænarum post mortem, conscientiam quæ impios fatigat, insaniam denique et lethargum, et fateberis animum a rebus pernicioso munitum non esse, at ab illis misere oppressum. *Creech.*

831 *Quod letalibus*] Alii *vitalibus* inepte: ut et 'Plena salutis' in se-

quenti versu. *Creech.*

832 *Aut quia non veniunt, &c.*] Hic vs. cum duobus deinceps sequentibus, fuerant turpiter et fæde suo ordine et loco moti: eos autem in suum ordinem et locum restitui, a codicibus manuscriptis adjutus: nempe post versum, *Quod letalibus, &c.* et ante versum, *Scilicet a vera longe, &c.* hoc enim ordine, et sic legebantur in omnibus libris, *Quod vitalibus, &c. Scilicet a vera longe, &c. Aut quia non veniunt, &c. Aut quia quæ veniunt, &c. Pulsa prius, &c. Præter enim quam, &c.* Ego tamen velim versum, *Aut quia non veniunt, &c.* legi post hos duos, *Aut quia quæ veniunt, &c. Pulsa prius, &c.* Hæc omnia dissimularunt βάσκανοι homines. Refellit autem (ut dixi) negatque duas illas rationes, quæ possent valere ad confirmandam animi immortalitatem: quarum hæc prima est, ea quæ animo letalia sunt, non accidere animo prorsus aliena a salute: altera est, ea quæ letalia ei eveniunt, prius ab eo repulsa recedere, quam damnum sentiat. *Lamb.*

Aliena salutis] Vel sic legendum: nam ita scriptum reperi in duobus lib. calamo exaratis: vel *aliena salute*. 'alienum salutis' autem usitatum loquendi genus est Latinis, et 'alienum salute,' et 'alienum a salute.' Legitur autem mendose in vulgatis, *plena salutis*. *Lamb.* Marullus, pessime, contra omn. libros, *plena*. *Gif.* Sic 'aliena rogorum' 6. 1281. 'alienum consilii' Sallustius dixit Cat. cap. 40. 'alienum dignitatis' Cicero 1. de Finib. et alibi. Est autem loquendi genus a Græcis tractum, de quo vide Vossium Patrem de Constructione cap. undecimo. *Hav.*

836 *Præter enim quam quod morbi est, cum corpori ægre est*] Hæc est verissima scriptura, ex veteribus nostris restituta. In quibusdam vulgatis, *agrotat*. Ut esset Creticus quinto

loco; ut et alibi. Forte etiam, *morbis cum corporis ægret*. *Gif.*

Præter enim quam quod morbi tum corporis ægret] Hunc versum misere laceratum in libris vulgatis, restitui ex vestigiis antiquorum codicum: quorum in aliis legitur, *cum corporis ægret*: in aliis, *cum corpore ægre est*, quod autem ad principium versus attinet, cum in vulgatis quidem, et duobus manuscr. ita legatur, *Præter enim quam quod morbi est*, (quæ scriptura sine dubio mendosa est,) in aliis autem duobus partim ita, *Præter enim quam tam*: partim ita, *Præter enim quod quam morbi est*: neque hoc sine litura: ego sic reposui, *Præter enim quam quod morbi tum corporis ægret*: i. e. præterquam enim quod tum morbis corporis ægra est seu ægrotat. Ex hoc 'ægret' scilicet, quod non intellexerunt arrogantissimi Thrasones, declaratum postea a docto quodam viro, factum est *agrotat*. Sic autem edidi jam tum cum prodiit editio secunda: nam in prima sic scripseram, *Præter enim quod tum morbi est, cum corpori ægre est*, eamque scripturam paulum immutatam similis ille sibi adscripsit, et secutus est, ut suam. quam semel jam a me in secunda editione repudiatam, ac rejectam, iterum hic improbo: et alteram illam, *Præter enim, quam quod morbi tum corporis ægret*, amplector, præsertim ab Adrian. Turnebo eodem tempore approbatam: cum ei idem, quod mihi, paucis, ante mensibus quam e vita decederet, venisset in mentem. Non dissimulabo tamen, Zoilum istam hanc secundam scripturam in animadversis probasse, a Turnebo, et a me in secunda editione admonitum. *Lamb.* Ita *Lambinus* aliquando legebat *Præter enim quod tum morbi est, cum corpori ægre est*. Alii *Præter enim quam quod morbi est, cum corpus ægrotat*. *Creech.* Malim: *ægret*. Vide quæ sup. ad vs. 107. notavimus. Idem *Gifanio* ibi placet,

neque heic displicet, quemadmodum et vs. hujus lib. 520. et 5. vs. 350. *agrescere* non *agriscere* edendum curaverat. Forte tamen et 'ægrit' et 'ægre' dixere veteres, prout in 'ægrere' penultimam aut corripere, aut producerent, sicuti in 'fervere,' et similibus; unde tam *agriscere* et *ferviscere*, quam *agrescere*, et *fervescere*, &c. Quod autem Vulgatum illud, *corpus ægrotat*, neque hoc loco improbat idem Gifaninus, et 6. 1133. dum aperte ibi retinet: 'An cælum nobis ultro natura corruptum Deferat.' tacite sic satis defendit; nimirum, ut sit Creticus in quinto loco, de quo in Collectaneis: opponere ei juvat, quæ in Adv. suis contra Pierium Turneb. disputat, 22. 19. 'Si ita impune,' inquit, 'liceret, syllabarum leges violare, quis non carmen pangeret? Quid nobis præceptis opus esset? Scriptum fuisse puto *cruentum*, &c. (Vide lib. 6. loco citato) Nihil secius et illud eidem non assentiatur, Lucretium lib. 4. (imo, hoc loco, lib. 3.) scripsisse: *Præter enim quam quod morbi est, cum corpus ægrotat*. Nam et hic leges antiquantur syllabarum, et in antiquo exemplari reperio: *Præter enim quam quod morbis cum corporis ægrit*. Quomodo plane legendum censeo.' Hæc Turnebus, quem vide et 30. 10. Aliam viam insistit Christoph. Rufus, tom. II. Fac. Crit. pag. 605. nimirum, ut ædiphthongum in 'ægrotat' correptam a Lucretio velit, quemadmodum in 'sudibusve præustis' a Virgilio; vel, expungendam litteram s in, 'corpus,' ut, 'corpū' ægrotat' per synalæpham spondæum pro dactylo constituat, &c. Cujus rei exempla producit 4. 215. 6. 229. Sed notandum, primo: In 'præustis,' pura, uti vocant, diphthongus est, atque ita Græcorum, eoque tritissimo, more corripitur. Tale et illud, quod in Ind. Gifaninus producit: 'Insulæ Ionio in

magno.' Secus sese res habet in ægrotat. Deinde, quod ex 4. 215. 'Quam puncto temporis imago,' et ex 6. 229. 'Et liquidum puncto facit æs in temporis, et aurum:' id fortasse non ita contemnendum; nam et priori loco eandem agnoscunt Var. Lect. scripturam; et similiter hand dubie etiam scripsit Lucretius, 2. 263. 'Nonne vides etiam patefactis temporis puncto Carceribus?' Nondum tamen synalæphis opus est. Salvi ibi numeri, modo o in 'temporis' ita suppresseris aut extriveris, ut dissyllabum fiat, ex. gr. 'temp'ris imago,' 'temp'ris et aurum.' Posteriori loco litteram s exteri, in confesso est. *Preig.* Etiam Vossius in Etymolog. p. 12. reponit *ægre*, ab 'ægres' enim 'ægresco,' ut a 'cales,' 'calesco,' ab 'horres,' 'horresco,' dicimus enim 'ægresco,' non vero 'ægresco.' *Hav.*

839 *Admissa anis*] Ita hunc locum scripsi. In vet. libris: *malis, manis, male admissa*. 'Anis' antique, pro anis. Hinc variatum. *Gif.*

Præteritisque admissa annis p. r.] Cum in duobus codicibus manuscriptis, *Præteritisque admissa manis*, scriptum reperissem: lectio autem vulgata, *Præteritisque admissa malis peccata*, &c. non dico mihi, sed viris doctissimis non ferenda videretur: ego conjectura ductus, et scripturæ veteris vestigia secutus, sic restitui: *Præteritisque admissa annis peccata remordent*. quæ lectio sine dubio recta et germana Lucretiana est. Nam quod alii libri manuscripti habent, *Præteritisque male admissis peccata*, &c. hæc quoque depravata est. Cum hæc ita edenda enrassem in duabus jam editionibus, Zoilus meus, sibi hoc totum vindicavit, hoc tantum immutans a mea emendatione, quod *anis* pro *annis* posuit. Quasi vero ignorarem, veteres dixisse 'anus' et 'anellus,' pro iis quæ hodie usurpamus, 'annus' et 'annellus.' Sic solent fures. *Lamb.*

Rejice vero *Præteritisque admissa malis*, et *Præteritisque male admissis*. *Creech.*

840 *Adde, Adde*] Vide quæ ad 4. 1115. *Preig.*

842 *Nil igitur mors est, ad nos neque, &c.*] Concludit nunc ex eo, quod anima sit mortalis, quod probare conatus est, mortem nihil esse, nihilque ad nos pertinere. Qua de re sic Epicurus apud Laërtium: Συνέθιξε δὲ εἶναι τὸν ἐν τῇ νομίζειν μὴδὲν πρὸς ἡμᾶς εἶναι τὸν θάνατον· ἐπεὶ πᾶν ἀγαθὸν καὶ κακὸν ἐν αἰσθήσει. στερήσεις δὲ εἶσθιν αἰσθήσεως ὁ θάνατος· ὅθεν γινώσκεις ὁρθῇ μὴδὲν εἶναι πρὸς ἡμᾶς τὸν θάνατον. ἀπολαυστὸν γὰρ ποιεῖ τὸ τῆς ζωῆς θνητὸν, οὐκ ἄπειρον προστιθεῖσα χρόνον, ἀλλὰ τὸν ἀθανάσιον ἀφελόμενόν ποιοῦν, &c. i. e. 'Assuefac teipsum ei cogitationi, ut putes mortem nihil ad nos pertinere. Nam omne bonum et malum in sensu est. Mors autem, sensus privatio est: ex quo recta opinio et notitia nascitur, mortem nihil ad nos pertinere. Dat enim ejus mortalitatis, quæ vitæ est particeps, fruendæ facultatem, non infinitum tempus adjiciens, sed immortalitatis desiderium auferens.' Idem apud Plutarch. libro, ὅτι οὐδὲ ζῆν ἐστὶν ἡδέως κατ' Ἐπικούρου: Βέλτιόν τι τῶν ἐν τῇ βίῳ μετὰ τὸν βίον ἐπινοεῖς; ἐξηπάτησαι. τὸ γὰρ λυθὲν ἀναισθητεῖ τὸ δ' ἀναισθητοῦν, οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. i. e. 'Tunc melius quippiam iis quæ sunt in vita, post vitam tibi cogitatione depingis? magnopere falleris. Nam quod dissolutum est, sensu caret: quod autem sensu caret, nihil ad nos.' Ad eandem sententiam pertinet Græcum illud epigramma: Τὸν θάνατον τί φοβεῖσθε, τὸν ἡσυχίας γε νετῆρα, τὸν παύοντα νόσους, καὶ πενίης ὀδύνας; Μοῦνος ἀπαξ θνητοῖς παραγίνεται, οὐδέ ποτ' αὐτὸν εἶδέν τις θνητῶν δευτέρων ἐρχόμενον. Αἱ δὲ νόσοι, πολλαὶ καὶ ποικίλαι, ἄλλοτ' ἐπ' ἄλλον ἔρχόμεναι θνητῶν, καὶ μεταβαλλόμεναι. i. e. (ut quidem ego ludibundus verti) 'Quid mortem horretis, causam matremque

quietis? Pellentem morbos, pauperiemque gravem? Sola ad mortaleis semel advenit illa, neque umquam Advenientem iterum cernere quis potuit. At multi et varii hinc illinc invadere pergunt Nunc hunc, nunc illum morbi alii, atque alii.' *Lamb.* Quid vero si anima mortalis, si aliquando nata, olim etiam peritura foret, quid inde lucri? Respondet Lucretius vs. 13. Mortem ipsam, et pœnas post mortem, quas vulgus hominum tantopere timet, nos toti mortales non amplius metuemus. Ut enim nos nondum natos pugna, tumultus, Punica denique bella non turbant, sic etiam mortuos, quoniam anima æque ac corpus interit, bella, tumultus nulla solitudine afficient. *M.* Tull. lib. 1. Tusc. Quæst. 'Qui enim,' &c. *Creech.*

844 *Et velut anteacto*] Ad hunc locum illustrandum pertinent illa *M.* Tull. lib. 1. Tusc. 'Qui enim satis viderit, id quod est luce clarius, animo et corpore consumto, totoque animante deleto, et facto interitu universo, illud animal, quod fuerit, factum esse nihil: is plane perspiciet, inter Hippocentaurum, qui numquam fuerit, et regem Agamemnonem, nihil interesse: nec pluris nunc facere *M.* Camillum hoc civile bellum, quam illo vivo ego fecerim Romam captam,' &c. Idem ibid. paucis post versibus, 'Natura vero sic se habet, ut, quo modo initium nobis rerum omnium ortus noster afferat, sic exitum mors: quæ, ut nihil pertinuit ad nos ante ortum, sic nihil post mortem pertinebit: in quo quid potest esse mali, cum mors nec ad vivos pertineat, nec ad mortuos? alteri nulli sunt, alteros non attingit.' *Lamb.* Eadem fere habet Gatakerus ad Antonini 12. 34. *Hav.*

846 *Omnia quom belli trepido concussa tumultu Horrida contremuere*] Sic Arnob. lib. 7. 'Hannibalem illum Pœnum, hostem potentem ac vali-

dum, sub quo anceps et dubia res Rom. contremuit, et magnitudo trepidavit,' &c. *Lamb.*

847 *Oris*] Ita legendum. Vulgati: *auris*. *Gif.*

Auris] Alii *oris*: sequentem versum recte edidit Lambinus, licet Codd. In dubioque fuere utrorum ad regna: unde *Gifan*ius In dubioque fueret utrorum ad r. c. *Creech.*

848 In dubioque fueret, utrorum ad regna cadendum] Ita ex veteribus libris restitui, qui et fuere, vel fuerit, habebant. Fueret est dissyllabum. Quidam veteres: utroque. *Gifan.*

In dubioque fuit, sub utrorum regna] Nihil fere discrepabant hoc loco libri manuscr. a vulg. qui sine dubio corrupti sunt, cum sic habeant, In dubioque fuere utrorum ad regna cadendum, &c. itaque meum institutum, ne quid mutarem, nisi ex auctoritate veterum codicum, tenere hic non potui: sed sic exendendum curavi, In dubioque fuit, sub utrorum regna cadendum Omnibus, &c. i. e. et dubium seu incertum fuit sub utrorum imperium casuri essent omnes homines, Karthaginensium ne, an Romanorum, hæc enim scriptura multo facilior et planior est. Nam primum ita alibi loquitur, 'in dubio fuit,' pro dubium fuit, inf. eod. lib. 1099. 'Posteraque, in dubio est, fortunam quam vebat ætas.' deinde *Plant.* *Trinum.* 2. 4. 193. 'In ambiguo est etiam nunc quid de hac re fiat.' Deinde 'cadere sub imperium, regnum, et leges,' et similia, nsitatoria sunt, quam 'ad imperium,' &c. ut idem 5. 1146. 'quo magis ipsum Sponte sua cecidit sub leges, arctaque jura.' *M. Tull.* oratione pro Fonteio, 'Multoque ejus sudore sub populi Rom. imperium ditionemque ceciderunt.' *Arnob.* libr. 7. 'Auctos imperii finis, innumerasque provincias sub leges vestri cecidisse dominatus.' Iterum *M. Tull.* accus. lib. 5. 'Numquam te sub legum et judiciorum

potestatem casurum esse putasti?' Recepta autem et vulgata scriptura durior, et quæ non videtur aliter explicari posse, quam si verbum 'fuere' referatur ad illud quod antecedit 'omnia,' hoc modo: et cum omnia fuere in dubio, 'ad utrorum regna' cadendum esset omnibus hominibus terra et mari, id est, in utrorum seu sub utrorum regna omnes homines necessario casuri essent. Nam 'cadere ad regna' loquendi genus est insolens et inusitatum. Quod sequuntur tamen et probant *Thrasones*. Sed hoc malo, quam eos rectam scripturam, quam reperi, sibi assumere, ut consueverunt. Neque hoc eis fuit satis: sed versum ineptissimum finxerunt, *Lucretioque* affinxerunt: In dubioque fueret, utrorum ad regna cadendum. Nonne hoc portentum est, non versus? *Lamb.*

In dubioque fuit] Hoc simplicissimum puto. *Gifan*ii fueret, idque dissyllabum, suo facile auctori relinquo. Quod reliquum est, In dubioque fuere, licet magnis fultum auctoritatibus, neque sic tamen placet. Quæ enim hæc ratio loquendi est? Dubitavere homines, ubinam tandem omnibus hominibus cadendum foret; nisi quis forte ad eadem illa omnia hoc referre velit de quibus proxime: quod insulsum foret. Recte itaque In dubioque fuit sub utrorum regna cadendum Omnibus humanis foret. Vel, quomodo etiam legere nihil vetat, In dubioque fuit, utrorum ad regna cadendum. 'In dubio fuit,' non apud homines, adeoque eosdem illos, quibus cadendum erat, sed apud fortunam, ex mente *Lucretii*. *Silius* in præmio suo, huic manifeste loco intentus, similiter: 'Quæsitumque diu, qua tandem poneret arce Terrarum fortuna caput.' 'Quæsitum' vult et ille, non ut opinor, ab hominibus sed a Diis, quos agnoscit, aut ipsa, cujus exertam mentionem facit, *Fortuna*. Nota formam loquendi, 'Omnibus huma-

nis,' pro hominibus ac mortalibus; ut nulla a *Gassendo* in hujus lib. vs. 80. mutatione opus sit, ubi noster similiter 'vitæ Percipit humanos odium, lucisque videndæ.' *Gass.* ingratos substituit. *Gallis* hodieque *les humains*. *Preig.* Quis dubitet, quin *Titum* imitatus sit *Lucanus*, qui ad *Cleopatram* et pugnam *Actiacam* respiciens, ita canit 10. 66. 'Leucadioque fuit dubius sub gurgite casus, An mundum ne nostra quidem matrona teneret.' *Hav.*

Utrorum] *Pænorum* vel *Romanorum*. *Faber.*

850 Sic, ubi non erimus] Sic, ubi non erimus, i. e. cum animus a corpore sejunctus erit, ex quibus constamus, et unum quiddam effecti sumus: 'Scilicet haud nobis quicquam,' &c. *Lamb.*

851 Quibus e sumus uniter apti] I. e. ex quibus conflati et coagmentati sumus. Corrupti erant hoc loco vulgati codices, in quibus legitur, quibus hæsinus, pro quibus e sumus: quæ scriptura sine ulla litura reperitur in lib. manuscr. *Lamb.* Ita veteres codd. vulgati: *hesimus*. Versum adulterinum: Nam si materiam, &c. quia a libris veteribus aberat, circumscripsimus. *Gifan.* Festus, 'Comprehendere vinculo antiqui 'apere' dicebant, unde 'aptus' is qui convenienter alicui junctus est.' *Catull.* Ep. 38. 'Aptissarcinulis et expeditis.' *Creech.*

852 Scilicet haud nobis, &c.] Hic vs. pertinet ad illa superiora: sic, ubi non erimus, et cum animus a corpore discissus ac divulsus fuerit, ex quibus sumus unum quiddam facti: scilicet haud nobis quicquam accidere omnino poterit neque commodi, neque incommodi. Versum autem illum, Nam si materiam, &c. qui alieno loco fuerat inculcatus, neque hic reperitur in libris manuscriptis, sustuli. *Lamb.*

Qui non erimus] Sic habent libri manuscr. non, ut vulgati, cum non eri-

mus. nam particula tum, refertur ad particulam ubi, supra: 'Sic ubi,' &c. *Lamb.*

Qui non erimus tum] Cum non erimus. *Gifan.*

854 Non si jam terra] Non poterit (inquam) nobis quidquam accidere, ne si terra quidem mari misceatur, et mare cælo. Hunc versum imitatus, atque adeo mutuatus est *Juvenalis* Sat. 2. 25. 'Quis cælum terræ non misceat, et mare cælo?' *Lamb.*

855 Et si nostro] I. e. et si jam demus, animam, posteaquam distracta et divulsa est a corpore, sentire de nostro corpore, i. e. ex eo corpore, cum quo juncta fuit, sensum quandam contraxisse: tamen nihil hoc ad nos pertinet, qui constamus ex animo et corpore. *Lamb.* Locus periculosus; sed quia facile intelligitur, interprete opus non habet. *Faber.* Deinde vs. 19. hæc addit: Quin etiam licet supponatur, animam secretam aliquid sentire; nihil hoc ad nos spectat, qui non sola anima, sed quidpiam ex corpore et anima compositum sumus. Imo supponatur, nos eosdem, qui jam existimus, redituros, ob varios viz. motus concursusque atomorum quas ad idem corpus rursus constituendum iterum cogi, nihil repugnet; nihil tamen seu nos, qui jam sumus, seu qui tum erimus, attinebit. Quemadmodum viventes jam nihil solliciti sumus aut de iis, qui olim fuerimus, aut de iis qui olim sumus futuri. Id nimirum, quia nobis dissolutis, ea sit extandi interruptio postquam nulla memoria viget status ejus in quo fuerimus; ut neque jam ulla præsentio illius, in quo futuri sumus. *Creech.*

857 Qui cætu, conjugioque] Sic habent aliquot lib. manuscr. alii, qui comtu; alii, qui coitu. 'cætus' autem idem valet quod coitus, mutato i in e. *Lamb.*

Coitu] In quibusdam libris: comp-tu. In aliis: cætu. *Gifan.*

859 *Nec si materiam, &c.*] Hoc dicit: Nec si post obitum nostrum, ex eadem materia, ex qua constamus, alius homo nascatur, ita ut videamur quodammodo revixisse: non (inquam) hoc factum quicquam ad nos pertineat, cum semel repetentia nostra fuerit interrupta. *Lamb.*

Materiam nostram] Quidam lib. habent *nostri*. *Lamb.* Seu *nostri*, ut et in vs. 866. legas, perinde est. *Creech.*

862 *Pertineat*] Sume copulationem negantem *nec*: ut sit hic Lucretii sensus, et si hoc fiat, non pertineat quicquam ad nos id factum. *Lamb.* Imo, quod ante factum actumve est. Vide var. lect. *Hav.*

863 *Repetentia nostra*] Sic curavi excudendum, fretus auctoritate lib. manuscr. nam vulgati, alii habent *repetentia nostra*, alii *retinentia nostra*. 'repetentiam' autem interpreto ἀνάμνησιν, et recordationem, et retinentiam quandam, ut sup. lib. eodem: 675. 'Omnis ut actarum exciderit retinentia rerum.' Nota autem est utriusque nominis origo. Nam ut a retinendo, retinentia: sic a repetendo, repetentia dicta est. Jam 'repetere memoria,' et 'retinere,' Latinis sunt usitata. Voce 'repetentia,' utitur lib. 2. *Arnob.* 'Cum multo facilius sit credere, discere illam quod nesciat, quam oblitam quod paullo ante sciebat, et oppositu corporis amitti repetentiam priorum.' quem locum supra retulimus. Idem aliquanto post: 'Quod enim rebus ingressis priorum repetentiam detrahit, id intra se gesta irrecordabili debet oblitteratione deperdere.' Quod si quis malet legi *repentia*, ut habent etiam nonnulli scripti manu, interpretabor tacitam quandam et sensim progredientem vivendi assiduitatem, vel simpliciter, itionem, sive ingressionem, sive incesum, sive cursum vitæ: ut sit translatio a reptilibus. licet etiam legere *retinentia nostri*,

eodem sensu. Omnino *repetentia* mihi magis placet, quam *repentia*, atque hanc scripturam confirmat versus ab hoc octavus, infra, 871. 'Nec memori tamen id quimus reprehendere mente.' et auctor vocabularii Latinogræci, in quo scriptum est: *Repetentia*, ἐπαύληψις. Verum tamen judicet lector. *Lamb.*

Retinentia nostri] Hæc est verissima scriptura, ex veteribus libris deprompta. Sententia perspicua: cum semel desiimus retineri, esse, manere. *Vulgati*: *repentia*. Quidam veteres: *repetentia*. *Gifan.*

Repetentia nostra] Optima *Lambini* emendatio. Intelligit, contra quam alii interpretantur, abruptam esse συνέχειαν actionis; atque adeo nihil ad nos, &c. Id ipsum est quod mox dicit, 872. 'Inter enim jecta est vitæ pausa, vageque Deerrarunt passim motus ab sensibus omnes.' Aliæ explicationes a scopo abeunt. *Fab.* *Lambinus* tamen ipse interpretatur 'repetentiam' ἀνάμνησιν, recordationem e vs. 871. 'Nec tamen id quimus memori reprehendere mente.' *Gifanius retinentia*: viz. Cum semel desiimus retineri, manere, esse. Alii *Repentia*: i. e. Vitæ cursus. *Creech.* *Glossæ*: ἐπαύληψις idem quod 'repetitio.' *Marg.* Imo et 'repetentia' in iisdem qua Græcis, qua Latinis legitur; nisi quod præter vocem ἐπαύληψις, etiam ἐπαύληψις, vitiose, ut opinor, legitur. *Preig.*

864 *Et nunc nil ad nos, &c.*] I. e. et neque nunc de iis solliciti sumus, qui fuerunt iidem ipsi, qui nunc sumus: neque rursus de iis laboramus, aut eorum incommodis angimur, qui de materia nostra creabuntur. *Lamb.* *Marg. nost.* *Te nunc.* Unde conjectura ductus adjicit: Forte: *Enunc.* *Preig.*

864 *Ante Qui fuimus*] Qui fuimus antea alii nos. verbi gratia, finge, me abhinc mille annos fuisse et vixisse: illius temporis nullus ad me sensus

pervenit, qui nunc vivo, neque rursus, si casus ita ferat, ut post sexcentos annos alius *Lambinus* ex mea materia nascatur, id ad me quicquam nunc pertinet, aut me ulla voluptate vel molestia afficit, si *Lambino* illi futuro fortuna propitia et benigna, vel sæva et maligna futura est. *Lamb.*

867 *Nam cum respicias*] Ἀνθυποφορὰ est. Poterat enim quispiam ita dicere: Qui fieri potest, ut alius ego vel multis ante sæculis fuerit, vel multis post sæculis nascatur ex eadem materia? Huic igitur respondet, non esse incredibile, si retro spectemus præteriti temporis spatium immensum, et si consideremus materiæ motus varios et multiplices, primordia rerum, ex quibus constat hodie homo aliquis singularis, eodem ordine et olim posita fuisse, quo nunc sunt ordine collocata, et posthac eodem collocatum iri. Negabit tamen infra, etiam si hoc detur, eundem, qui nunc sit, aut olim fuisse, aut posthac futurum: quia scilicet vitæ interruptio facta sit per mortem. *Lamb.*

Nam cum] Ἀνθυποφορὰ. *Gifan.*

871 *Reprehendere mente*] Sic habent lib. manuscript. vulgati autem deprehendere mente, vitiose. *Lamb.*

872 *Inter enim jecta est vitæ*] I. e. vitæ interruptio facta est. pausa, i. e. quies, et cessatio quædam. Utitur eodem verbo inf. hoc libro, 943. 'Frigida quem semel est vitæ pausa secuta,' et sup. 2. 118. 'nec dare pausam Principiis,' &c. *Lamb.*

873 *Deerrarunt*] Utitur eodem verbo *Virg.* *Melibæo*, seu *Ecl.* 7. 7. 'Vir gregis ipse caper deerraverat.' et auctor ad *Herenn.* 'Si non deerrabimus ab eo quod cæpimus exponere.' et *Plant.* *Menæch.* 5. 9. 51. 'Inter homines me deerrare, atque inde avehi.' *Lamb.*

874 *Debet enim misere quoi forte, &c.*] Sic habet liber *Vaticanus*, neque admodum ab hac scriptura ceteri dis-
Delph. et Var. Clas.

crepant, nisi quod *Bertin.* et *Memmianus* habent, *Debet enim misere cum forte, ægreque futurum est.* Est autem hæc sententia: Is, 'cui forte misere ægreque futurum est:' i. e. is, qui forte miser et æger est futurus, debet eo esse tempore, quo tempore ei male accidere possit. alioqui non poterit esse miser. At homo mortuus desiit esse: ergo nullo modo miser esse potest, nullaque in eum miseria cadit. Hæc eadem disputantur et demonstrantur a *M. Tullio* libro 1. *Quæst. Tuscul.* *Lamb.* Vss. 9. idem argumentum fusius explicat. Is qui forte miser futurus est, debet existere in eo tempore quo mala et ægritudo premant: at mortuus desinit esse, nec unquam a sepulchro revertetur. 'Vestigia nulla retrorsum.' Ideo mortuus nullo modo miser esse potest. *Creech.* *Plana ac dilucida* Is. *Vossii* hæc est emendatio: *Misere si forte ægreque futurum est, Ipse quoque esse in eo tum tempore, cui male possit Accidere.* verum et recepta lectio proba est. *Preig.*

Misere cui forte, ægreque futurum est] In veteribus quibusdam: *miser et quist ægreque futurus.* Ego tamen etsi putem legendum *misere et*: *quoi est, ægreque futurum est*; nihil tamen mutavi dum adstipulantes habuero plures libros. *Gif.*

876 *At quoniam mors eximit im*] I. e. at quoniam mors eripit et liberat eum, ne possit miser esse, &c. 'im' pro eum dictum esse a veteribus testantur *Pomp.* *Festus*, et *Carisius*, et ceteri. Quod autem libri manuscripti habent *esse*, illud *esse* factum est ex 'em,' vel 'im:' quod utrumque idem valet quod eum. nam cum a librario scriptum esset *iz* pro *im*, factum est postea *is*: deinde ab eo qui corrigere gestiret, repositum est *esse*: atque ita hic locus depravatus est ignoratione linguæ Latinæ antiquæ. sic autem usurpat verbum 'eximendi' *Plant.* *Epidico* 5. 1. 5. 'Ita non om-

nes poterunt ex cruciatu eximere Epidicum.' *Lamb.*

Im, prohibetque] Ita quidem Lambinus, cum in veteribus libris sit: *esse*. In quibusdam: *esse inde*. Marullus, et vulgati: *id prohibetque*. Mihi aqua hæret. *Gifan.* Hoc etiam ex librorum vetustate exscriptum est: *Debet enim misere si forte ægreque futurum est, Ipse quoque esse in eo tum tempore, cui male possit Accidere: id quoniam mors eximit esseque prohibet, Illum cui possint incommoda conciliari Illa eadem, quibus in nunc nos sumus, ante fuisse.* 'Prohibet' autem per vocabulum comprehensionem et conjunctionem audiendum est, duabus in longam coalescentibus. *Turneb. Adv. 30. 10.*

Im] Eum: quod et in neutro dicebant; unde 'interim,' i. e. inter id, inter ea. *Faber.* I. e. Eum: Plautus Epidico, 5. 1. 5. 'Ita non omnes poterunt e cruciatu eximere Epidicum.' Alii tamen e Codd. *Eximit, Esseque prohibet*, quibus si Salmasio credimus nihil est aptius. *Creech.* Dura omnino, *eximit im, prohibetque illum*, Lambiniana scilicet ista emendatio, viris doctis, Gronovio, Salmasio, quem vide Ep. 52. ac nostro denique Is. Vossio, improbata; qui ad vetera confugientes monumenta, verbum *esse* e fuga retraxere, et synalœpha, nostro hand inusitata, legunt *prohibet διουλλάβως*; deinde *id*, pro *at*; hoc modo: *Id quoniam mors eximit, esseque prohibet Illum, &c.* Marg. n. *Id quoniam mox eximit esseque prohibetque*, verum perperam haud dubie modo propositam viri doctissimi conjecturam exceperit. *Preig.* Non repugnarem, si mihi satisfacere quis in hisce posset. Credasne id voluisse Carum: 'Quoniam mors id eximit, et prohibet illum esse ante fuisse, quoi possint,' &c. At plana Lambini lectio, cui potius adhæreo. *Hav.*

Prohibetque illum, quoi possint, &c.] I. e. et quia mors prohibet, ne il-

le cui hæc eadem incommoda, quibus nos conflictamur, vel in quibus versamur, evenire possint, i. e. qui vivat, ante fuerit, scire licet, &c. Videtur hic locus pugnare cum iis quæ supra dixit, ex materia alicujus hominis alium hominem multis post sæculis nasci posse, qui sit quodam modo idem alter. respondeo, hoc quidem supra dictum esse: sed non ea mente, cave gratia, ut asseveraret, eum, qui ex materia mei, verbi gratia, multis post vel sæculis vel annis nasceretur, fore alterum me: sed ut ostenderet, etiam si id fieret, nihil hoc tamen neque ad eum qui ante vixisset, ejus qui postea ex eadem materia exstiturus esset, casus; neque ad eum qui postea ex eadem materia conflatus, victurus esset, ejus qui ante vixisset, incommoda pertinere. *Lamb.*

878 *Quibus e nunc nos sumus*] Ex vet. libris, qui partim ita, partim, et nunc, habent, et, quibus nunc, restitui. Ut, 'hæc eadem,' referatur ad 'fuisse.' Marullus tamen: *quibus ægri nos sumus*. Sic sup. vs. 851. *quibus e sumus, &c.* Ubi etiam mendum irrepserat. *Gifan.*

In quibus et nunc nos sumus] Secutus olim fueram hoc loco libros vulgatos, in eo quod habent vocem *ægri*: in eo quod habent *nunc*, ante verbum 'sumus,' manuscriptos: in quibus partim ita scriptum est, *quibus et nunc nos sumus*, partim ita, *quibus e nunc nos sumus*. atque ita edideram, *quibus nunc ægri sumus, ante f.* sententia aperta. Nunc minus longe a scriptura antiqua discedens, a qua abest vox *ægri*, sic edendum curavi, *Hæc eadem, in quibus et nunc nos sumus, ante f.* sententia non minus perspicua: neque sermone minus usitato. Sic enim loquuntur Latini, 'esse,' seu 'versari in incommodis,' 'in malis,' et simil. Si cui autem magis placet primæ editionis scriptura, hæc ejus ratio est: Pronomen 'nos' adjectum esse puta-

bam ab iis qui versum perficere voluerint mutilatum, voce *ægri* lacerata et corrupta. Licere tamen existimabam etiam sic legere, *quibus ægri nos sumus*, vel sic, *quibus nos ægri sumus*. Quod autem quidam retinent scripturam antiquam, *quibus e nunc nos sumus*, eamque interpretantur hoc modo: e quibus nos nunc sumus, i. e. constamus: valde falluntur. quomodo enim constare possumus ex incommodis? Nam relativum *quibus*, refert vocem *incommoda*, quæ antecedit. *Lamb.* Alii *Quibus ægri nunc sumus*. Inapte vero Gifanius cum suis Codd. *Quibus e nunc nos sumus*. *Creech.*

880 *Nec miserum fieri, &c.*] Ut quis sit miser, necesse est ut primum sit; dein erit miser, &c. *Faber.* Huc pertinet Epigramma illud ex lib. 3. Anthologiæ *Εἰς ἄνδρα οὐκ ἐπίσημος*. ubi Epicureus quidam ad singula inscriptionis verba respondens introducit: *Ὀννομά μοι. τί δὲ τοῦτο; πατρὶς δέ μοι. ἐς τί δὲ τοῦτο; Κλεινοῦ δ' εἰμὶ γένους. εἰ γὰρ ἀφανροτάτου; Ζήσας ἐνδόξως ἔλιπον βίον. εἰ γὰρ ἀδόξως; Κεῖμαι δ' ἐνθάδ' ἐ νῦν. τίς, τί νι ταῦτα λέγεις;* i. e. 'Nomen quidem mihi. Quid hoc ad me? Patria vero mihi. Et quid hoc? Inclyti sum generis. Et quid si obscurissimi? Gloriose postquam vixi vitam reliqui. Et quid si inglorie? Jaceo autem nunc hic. Quis es, cui hæc dicis?' *Hav.*

882 *Mortalem vitam mors quoi*] Mortem 'immortalem' dixit, quia ex veterum illorum sententia, qui mortuus est, reviviscit numquam. Sic quidam apud Athenæum; *θάνατος ἀθάνατος*. et Catull. ad Lesb. Ep. 3. 3. 'Soles occidere, et redire possunt: Nobis, cum semel occidit brevis lux Nox est perpetua una dormienda.' et ita Horat. Od. 4. 7. 13. 'Damna tamen celeres reparant cælestia lunæ: Nos, ubi decidimus,' &c. deinde sequitur, 'Cum semel occideris, et de te splendida Minos Fecerit arbitria,' &c. Sed videtur legendum versu su-

periore, *Refferre*, non, ut habent omnes libri, *Differre*. Est enim hæc sententia: neque quidquam referre, utrum is, qui mortuus est, neque umquam revicturus, numquam natus sit, an secus. *Lamb.*

883 *Proinde ubi se videas hominem indignarier ipsum, &c.*] Hunc versum cum eo qui deinceps sequitur, sic explico: proinde ubi videas hominem indignari, seu indigne ferre, quod futurum sit post mortem, ut aut putrescat, &c. Sed *miserarier* legendum arbitror, non *indignarier*, idque ex vestigiis obscuris scripturæ veteris. Duriusculum enim videtur ita loqui, 'hominem seipsum indignarier, fore ut,' &c. 'miserari vero seipsum,' probatum loquendi genus, pro 'seipsum miserum queri et dicere.' *Lamb.* Hic vulgus nostrorum hominum est; qui cohorrescunt, ubi fieri posse cogitant, ut sua cadavera avibus, canibus obiecta, &c. Inde tanta sepulcrorum cura, quæ nonnulli olim ridicule secum circumferri curaverint: neque Christianos homines in hoc genere ceteris firmiores fuisse video; quamquam a panegyristis laudentur. *Faber.* Vss. 24. increpat quosdam homines de sepultura nimis sollicitos, eamque solitudinem ex opinione de animi immortalitate natam asserit. Quid enim ille, qui nihil sensurum se post mortem credit, cadaver curaret? Respexisse autem videtur ad tritum illud de Diogene, qui rogatus quemadmodum curari vellet, cum mortuus foret; projici se inhumatum jussit: et causantibus quod a feris et volueribus laniaretur; apponi ad manum jussit baculum, quo posset illas abigere: et excipientibus quod non posset, viz. ut sensu sic motu privatus; 'Quid igitur,' inquit, 'si sensu caruero, mea intererit quomodocunque mecum agatur?' *Creech.*

Miserarier ipsum] Alii *indignarier*: Istud ament quibus placet. *Creech.* Imo 'se' hic *παρελκόντως* usurpatur.

ut sup. vs. 68. Restitui itaque Mss. lectionem. *Hav.*

884 *Corpore posto*] Corpore humato, et in fossa condito. *Lambinus.* Alii. Ego vero, *corpore posto*, ut a volucris laceretur; qui enim pondere terræ est obtritus, vs. 906. ille proculdubio est in terra conditus et humatus: quid igitur timeret putrescere corpore posto, qui pondere terræ opprimi non timeat? *Creech.* Nugæ! 'positum' nihil aliud esse nisi mortuum simpliciter, patet ex collatione *Virg. Æn. 2. 644.* et *Ovid. Heroid. 10. 124.* ἐρριμμένον ἐν ποσὶ καὶ κεισόμενον dixit Socrates apud *Ælian. 1. 16.*

Hav.

885 *Aut flammis interfiat*] *Interfiat* pro interficiatur, i. e. conficiatur, absumatur, nempe in rogi impositus. Sic supra eodem lib. vs. 413. *confiet* posuit pro conficietur: 'Id quoque enim sine pernicie confiet eorum.' *Lamb.*

Malisve ferarum] Aut malis ferarum laceretur: videlicet projectus inhumatus atque insepultus, huc pertinet illud *Diogenis*, qui cum se projici jussisset inhumatum; tum amici, 'volucrisne et feris?' 'Minime vero' (inquit); 'sed bacillum prope me, quo abigam ponitote.' 'Qui poteris?' inquiunt illi: 'non enim senties.' 'Quid igitur' (inquit ille) 'mihi ferarum laniatus oberit, nihil sentienti?' *Lamb.* Abeat vox ista *flammis*, nisi forsitan aliquis doleret se flammis absumi posse, qui vs. 903. se ignibus imponi patienter ferat: si alia vox occurreret apponerem, interim lege vs. 893. et vs. 901. *Aut interfiat morsu malisve ferarum.* *Creech.*

Interfiat] 2. 1068. et 5. 889. confieri. *Creech.*

886 *Non sincerum sonere*] 'Sonere' antiquum pro sonare, notat *Nonius*, producitque testem versum illum, qui est sup. vs. 157. 'Caligare oculos, sonere aureis,' &c. *Lamb.* Proverbialiter dictum, et a vasis, sonitu at-

que tinnitu explorandis, ductum. Non absimile illud *Cicer. de Divin. 2. 57.* 'Demosthenes quidem, qui ab hinc annos prope ccc. fuit, jam tum φιλιππίσειν Pythiam dicebat, i. e. quasi cum Philippo facere. Hoc autem eo spectabat, ut eam a Philippo corruptam diceret. Quo licet existimare, in aliis quoque oraculis Delphicis aliquid non sinceri fuisse.' *Preig.*

889 *Abunde*] Libri nonnulli manuser. pro *abunde*, quod est in vulgatis, habent *et unde*: alii, *et inde*. de quibus scripturis nondum dubitare desii. Quidam docti *et unde* probant, et interpretantur (*Turneb. videlicet Adv. 30. 10.*) hoc modo: non dat quod promittit, i. e. non dat ex animo. *Lamb.*

Et inde Ne radicitus] In quibusdam scriptis est, *et inde Nec radicitus*. In quibusdam, *et unde*. Itaque aut vera est mea scriptura, aut quis alius latet error. Ne pro, non. *Vulgati: abunde Nec radicitus, &c.* *Gifan.*

890 *Et eicit*] 'Eicit' pro eiecit: 'eicit' autem disyllabum est, ut 'reice' apud *Virg. Ecl. 3. 96.* 'Tityre, pascentis a flumine reice capellas.' et iterum 'eicit' apud *Lucret. 4. 1265.* 'Eicit enim sulci recta regione, viaque Vomerem.' Veruntamen alii volunt esse proceleusmaticum pro dactylo, ut 'Genua labant.' Quemadmodum autem in verbis 'eicit' et 'reice,' alterum i sublatum est: item fit in voce 'reiculæ,' qua voce utuntur *Cato*, et *Varro* de re pecuaria: suntque reiculæ oves, quas pastor rejicit ac removet de tota grege. *Lamb.*

891 *Sed facit esse, &c.*] Coniunge verbum *esse*, cum præpositione *super*, ut sit *esse super*, pro *superesse*. Quidam legunt, *Sed facit ipse sui quiddam super inscius esse*: quæ scriptura esset facilius quidem illa; veruntamen nihil mutandum censeo. *Lamb.*

Inscius] *Ipsius.* *Gifan.*

893 *Corpus uti volucres, &c.*] Ut qui jacent insepulti: quales illi apud

Homer. Il. a. 4. αὐτοὺς δ' ἐλάρια τεύχε κύνεσσιν, Οἰωνοῖσι τε πᾶσι. *Lamb.*

894 *Ipsæ sui miseretur*] Nihil mutare ausus sum: quamvis legendum existimem, *Ipsæ sui miseretur, nec se dividit hilum*, vel sic potius, *Ipsæ sui misereatur, nec se vindicat hilum, &c.* Testantur enim *Festus* et *Priscianus*, antiquos usurpasse 'misereor, res,' pro misereor, ris. et quidem ita *Plautus* in *Trinummio*: 2. 2. 62. 'cave tui alius misereat.' ne hoc quidem lectorum celabo, cum in Italia essem, incidisse in manus meas librum typis impressum, qui fuerat *Joviani Pontani*: in quo erat emendatum, aut certe adscriptum ipsius manu, *Ipsæ sibi miser est.* *Lamb.* *Democritum* insinulavit *Epicurus*, quasi diceret post mortem in corpore sensum finisse. *Tull. 1. Tusc. Quæst.* et eundem philosophum *Lucretius* hic loci castigat. *Creech.*

Neque enim se vindicat hilum] Sequi volueram initio libros vulgatos, qui habent, *se dividit hilum*. Sed cum animadvertissem, in manuscriptis aliis ita legi, *neque enim se vidit hilum*: in aliis, *vidit illum*, plane mendose, sed unde tamen vera scriptura elici et restitui posset, sic existimavi esse reponendum, *neque enim se vindicat hilum*, seu potius, *nec se vindicat hilum, &c.* ut prior pars vers. sic legatur, *Ipsæ sui miseretur.* Quidam tamen *vindicat* legi malunt, antique pro *vindicat*: quod usurpatum est a *X. viris* in duodecim tabulis. *Lamb.*

Vindicat] *Vulgati: dividit.* In scriptis: *vidit.* *Lambinus: vindicat.* Nos propius ad veteres libros. Forte etiam: *se vidit hilum.* *Gifan.* Alii *dividit*, quæ vox veteris lectionis vestigiis, *neque enim se vidit*, magis insistit. *Creech.* *Marg. n.* adscripta *Vossii* auctoritate: *dividit illum.* Forte ex ipso *Mss.* unde postmodum cum *Salmasio*, quem vide *Ep. 52.* aliisque amplexus fuerit; *neque enim se dividit*

hilum. Ut sit sensus, credo: neque enim ullo modo se dividit, aut si vel maxime se dividit, non satis se removet a projecto corpore. 'Sevidere' ad formam τοῦ discernere miraculum verbi, vide, si lubet, in indice *Gifanii. Preig.*

895 *Removet satis*] *Feras*, et *aves*, *Fayus.* *Lepide*: Cadaver viz. *feras* et volucres abigeret. Tam bellum interpretem *Diogenes*, satis scio, castigaret. *Creech.*

Et illud Se fingit] Et fingit se esse illud corpus, quod jacet mortuum et insepultum. *Lamb.*

896 *Sensuque suo*] Et corpus exsangue et inanimum, et sensus expertum, sensu contaminat, se adstantem faciens. contaminare autem videtur corpus suum sensu, quia dum ei tribuit sensum, sui miseretur, et horret ferarum atque avium morsus: quod non faceret, si corpus exanimum omni sensu carere sibi persuasum haberet. *Lamb.* I. e. dum credit se post mortem cadaver illud futurum, sensum suum in id quodammodo transfert, &c. *Faber.*

898 *Nec videt, in vera*] *Nec videt*, exempli gratia, *Dionysius Lambinus*, qui indignatur se mortalem esse natum, suamque conditionem deplorat, non videt (inquam) in vera morte nullum alium fore *Dionysium Lambinum*, qui vivus et stans possit se mortuum et jacentem lugere, &c. *Lamb.*

899 *Qui posset rivus, &c.*] Ordo et sententia verborum est: qui vivus possit sibi lugere se esse peremptum, nec qui possit dolere se a feris aut avibus lacerari, aut flammis cremari. 'Sibi' dandi casus est, ornatus causa positus: ut *Ter. Adelph. 5. 8. 34.* 'suo sibi hunc jugulo gladio.' Sic autem legendum, ut edidi, non, ut in aliis libris omnibus scriptum et impressum est, *nec lacerari, urive dolere.* *Lamb.* Recte: *urive dolere.* Inde enim mox resp. sibi format. Itaque et *flam-*

mis vs. 885. retinuius contra Creechium. *Hav.*

901 *Nam si in morte, &c.*] Hæc ad id pertinent, quod proxime addidit, *urive*. poterat enim aliquis dicere: Lacerari a feris malum est: sed comburi rogo impositum, non est æque acerbum, aut omnino non est acerbum. Ad hoc sic respondet, Dixi 'lacerari, urive,' quasi sint similia. Nam si malum est in morte maxillis ferarum diripi et dilacerari: non video quomodo non sit etiam molestum et asperum, in rogi impositum flammis torreretur, aut aliis sepulturæ generibus, quæ summo studio ab hominibus procurantur et expetuntur, affici. *Lamb.*

903 *Ignibus impositum, &c.*] Comburi. Quo more usi sunt Romani, et ante eos Græci, atque etiam Barbari. *Homer.* 'Ιλ. α. 51. ἀεὶ δὲ πυρὰ νεκρῶν καίοντο θαμνεία. i. e. 'semper autem crebri mortuorum rogi seu acervi comburebantur.' Ad quem locum notat *Eustathius*, hac consuetudine usos esse veteres, ut ostenderent, partem hominis divinam, igni, tamquam vehiculo, sublatam, locum cælestem petere: terrestrem vero in terra manere, partim, consumtam, et in cineres versam, partim in ossibus reliquam. 'Alii dicunt,' inquit ille, 'idcirco mortuorum corpora comburere solitos esse, quod eis cadaver videretur non purum: ignem autem purgandi vim habere existimarent.' Si quis porro de barbaris dubitat, etiam *Hectoris* corpus apud *Homer.* Ιλ. ω. comburitur. *Lamb.* Tres modos sepulturæ tangit, qui cremabantur, qui terra obruebantur, et qui in lapideis arcis cum melle condebantur, quos ait in gelidi æquore saxi cubare. Hæc breviter *Salmasius* ad *Solinum* p. 850. Forsan vero *Lucretius* castigat *Heraclidem Ponticum*, et *Democritum*, de quibus *Varro*. Indigna enim philosophis tam putida sepulchri cura;

fortius et sapientius ipse *Petronius*: at enim fluctibus obruto non contingit sepultura, tanquam intersit periturnum corpus quæ ratio consumat, ignis, an fluctus, an mora; quicquid feceris hæc omnia eodem ventura sunt: feræ tamen corpus lacerabunt: tanquam melius ignis accipiat. *Creech.*

904 *Aut in melle situm*] Hoc quoque fuit sepulturæ genus a veteribus usurpatum, aut certe ratio servandorum corporum: quam commemorat *Xenophon* libr. quinto 'Ελληνικῶν, ubi narrat, *Agessipolin* *Lacedæmonium* gravi morbo affectum, eoque ipso morbo die septimo consumtum, in melle positum, et *Lacedæmonem* revectum, regia sepultura fuisse decoratum. verba *Xenoph.* sunt hæc: Καὶ ἐκεῖνος μὲν ἐν μέλιτι τεθείς, καὶ κομισθεὶς οἴκαδε, ἔτυχε τῆς βασιλικῆς ταφῆς. *Varro* περὶ ταφῆς apud *Nonium* in nomine 'vulgus.' Quare *Heraclides Ponticus* plus sapit, qui præcepit, ut comburent, quam *Democritus*, qui ut in melle servarent: quem si vulgus secutus esset; peream si centum denariis calicem mulsi emere possimus. *Lamb.* De hoc sepulturæ genere *Xenophon*, in lib. 5. 'Ελληνικῶν. Et de lapide sarcophago *Plin.* 36. 7. *Gifan.* *Xenophontis*, apud *Lambinum* loco, qui huc faciat, geminus est ille *Josephi*, de *Aristobulo*, *Judæorum* principe, cujus cadaver, similiter melle conditum, ab *Antonio* *Judæis* missum scribit, ut in monumentis regiis sepeliretur; lib. 1. de Bello, pag. m. 723. Φαρμάκῳ γοῦν ἀναιρεθεὶς ὑπὸ τῶν τὰ Πομπηίου φρονούντων, μέχρι πολλοῦ μὲν οὐδὲ ταφῆς ἐν τῇ πατρῷᾳ μετείχεν· ἐκεῖτο δ' ἐν μέλιτι συντηρούμενος ὁ νεκρὸς αὐτοῦ, ὥς ὑπ' Ἀντωνίου Ἰουδαίοις ἐπέμφθη, τοῖς βασιλικοῖς μνημείοις ἐνταφισόμενος. *Preig.*

905 *Æquore saxi*] In æqualitate saxi: i. e. in saxo æquabili, aut exæquato et polito. *Lamb.*

906 *Pondere terræ*] *Secutus* sum omnes libros vulgatos, quibuscum consentiunt nonnulli manuscripti. Nam alii habent *pondere cratis*; quam scripturam nonnulli probant, fortasse non male, ut referamus ad morem *Karthaginiensium*, qui hoc genere supplicii utebantur: ut vel ex *Plauto* intelligere licet; *Pænulo*, 5. 2. 65. 'Sub cratim uti jubeas sese supponi, atque eo Lapides imponi multos, ut se se neces.' Sed cum hic loquatur *Lucretius* de sepulturæ generibus, non de suppliciis, malim vulgatam et receptam scripturam tueri. *Lamb.*

907 *At jam non domus, &c.*] Μίμησις stultarum lamentationum, quibus uti solent qui mortuum lugent. *Lamb.* Videtur *Poëta* hic exprimere præfixarum voces. Ita enim et hodie in *Hispania* ferunt eas gannire. *Gifan.* Sed, inquit fatui isti morientium aut mortuorum lamentatores, Multa tibi ademit mors, &c. Ita est, respondet *Lucretius*, sed ea non desiderant mortui; illa autem non habere quæ haud desideres, quid mali sit? *Faber.* Quoniam vulgo habetur malum privari istis rebus, quibus in vita fruimur, et actionibus, quibus fungimur, vanam hanc opinionem deridet *Lucretius* vs. 18. dum vulgaria refert lamenta, quibus mortuos amici prosequi solent, quasi illi hæc, quæ moriendo demiserunt, desiderent. Mortuus jacet sensus et cupiditatis expers, nihil optat, petit, aut indiget, quid igitur defendendus? *Socrates* in *Dialogo* qui apud *Platonem* *Axiochus* inscribitur, Ἦκουσα δὲ ποτὲ καὶ τοῦ Προδίκου λέγοντος, ὅτι ὁ θάνατος οὐ περὶ τοὺς ζῶντας ἐστίν, οὐ περὶ τοὺς μετελλεκτάς· ὅτι περὶ μὲν τοὺς ζῶντας οὐκ ἐστίν, οἱ γὰρ ἀποθανόντες οὐκ εἰσίν, ὥστε οὐ περὶ σε νῦν ἐστίν, (οὐ γὰρ τέθνηκας,) οὔτε, εἴτι πάθοις, ἐστὶ περὶ σε, σὺ γὰρ οὐκ ἐσθι. Μάταιος οὖν ἡ λύπη περὶ τοῦ μὴ ὄντος, μήτε ἐσομένου περὶ Ἀξίochon, Ἀξίochon ὀδύρεσθαι, καὶ ὅμοιον, ὡς εἰ περὶ

τῆς Σκύλλης, ἢ τοῦ Κενταύρου τὸς ὀδύροιο, τῶν μήτε ὄντων, μήτε ὑστερον περὶ τὴν τελευταίαν ἐσομένων. Τὸ γὰρ φοβερὸν τοῖς οὖσιν ἐστίν, τοῖς δὲ οὐκ οὖσι πῶς ἂν εἴη; *Creech.* Significarat *Salmasius* *Gronovius*, in libro veteri legi: *Vim non jam domus, &c.* Unde vir ille excellentissimus, *Epist.* 50. fieri posse: *Quin non jam*, vel: *Im non jam*, pro: 'Eum non jam domus accipiet telæta,' monstrabat; *Epist.* vero 51. plane legendum autumat: *I, non jam domus, &c.* Et: *Illud At*, inquit, quod est in *Vulgatis*, nihil ad rem facit. *Marg.* noster: 'Am *Mss.* pro an, particula affirmativa ἀρα exponitur a *Philoxeno*, nisi malis: *Jamjam*. Mirari convenit, unde hoc loco tam insperatæ turbæ!' Quid enim simplicius usitatiusve, quam objectionum hoc genus solutiones a particula 'At,' 'Atqui,' &c. ordiri? q. d. 'At non jam domus, inquit, accipiet te læta,' &c. Verbum, *aiunt*, vs. 911. ἀπὸ τοῦ κοινοῦ ad totam objectionem refer. Similia fere faceteque facit lamentantem patrem in filii obitu, *Lucian.* de *Luctu*, pag. m. 432. Φῆσει γὰρ ὁ πατήρ, γοερὸν τι φθεγγόμενος, καὶ παρατείνων ἕκαστον τῶν ὀνομάτων· Τέκνον ἡδιστον, οἶχί μοι καὶ τέθνηκας, καὶ πρὸ ὥρας ἀνηρπάσθης, μόνον ἐμὲ ἔτι τὸν ἄθλιον καταλιπὼν, οὐ γαμήσας, οὐ παιδοποιησάμενος, οὐ στρατευσάμενος, οὐ γεωργήσας, οὐκ εἰς γῆρας ἐλθὼν. Οὐ κωμῶσθαι πάλιν, οὐδ' ἐρασθήσθαι, τέκνον, οὐδ' ἐν συμποσίῳ μετὰ τῶν ἡλικιωτῶν μεθύσθαι. Ταῦτα δὲ, καὶ τὰ τοιαῦτα φῆσει, οἰόμενος τὸν νῦν δεῖσθαι μὲν ἔτι τούτων, καὶ ἐπιθυμῆν καὶ μετὰ τὴν τελευταίαν, οὐ δύνασθαι δὲ μετέχειν αὐτῶν. *Preig.*

908 *Nec dulces occurrent oscula nati Præripere*] Videtur imitatus esse illud *Hmericum*, 'Ιλ. ε. 406. Νήπιος, οὐδὲ τὸ οἶδε κατὰ φρένα Τυδέος υἱός, Ὅττι μάλ' οὐδ' ἀθανάτοισι μάχοιτο, Οὐδέ τί μιν παῖδες ποτὶ γούνασι παππάζουσιν Ἐλθόντ' ἐκ πολέμοιο, &c. i. e. 'Stultus est *Diomedes*, neque hoc intelligit, aut animo comprehendit *Tydei* filius, eum non admodum esse diuturnum

(i. e. non valde diu vivere) qui cum immortalib. pugnet: neque eum filii sui e prælio reversum, ad genua ore balbo patrem salutant.' fortasse etiam præficarum consuetudinem significare atque exprimere voluit: quæ hujusmodi vocibus lacrymas et ploratus excitabant. *Lamb.* Phraseos pulcritudinem ex Amatorum, atque adeo Imitatorum nobilitate æstimare licet. Virg. Georg. 2. 523. 'Interea pendent dulces circum oscula nati: Casta pudicitiam servat domus.' Vide et *Æn.* 2. 138. 4. 33. Claud. 4. Cons. Hon. 369. Quid ni autem ex Cic. 1. de Div. cap. 46. narrationem illam subnectamus? 'L. Paulus, Consul iterum, quom ei, bellum ut cum rege Perse gereret, obtigisset: ut ea ipsa die domum ad vesperam rediit, filiulam suam Tertiam, quæ tum erat admodum parva, osculans animadvertit tristiculam. Quid est, inquit, mea Tertia? quid tristis es? Mi pater, inquit, Persa periit. Tum ille arctius puellam complexus: Accipio, inquit, mea filia, omen. Erat autem mortuus catellus eo nomine.' *Preig.*

910 *Non poteris factis florentibus esse tuis Præsidio*] Hic variatum est mirifice; credo, ob numeros rariores. Vide Indicem, 'Versus Diphilius.' Veteres libri quidam: *facti florentibus esse tuisque*. Quidam: *facti tui fortibus*. Alii: *factis florentibus esse cuiquam*. Alii aliter. Quidam: *præsidium*. Vulg. *factis florentibus esse tuisque Præsidium*. Lambinus: *factis tibi fortibus esse tuisque Præsidio*. Ego ex vestigiis ita restitui. Quid enim hic sibi vellet, tibi? Vide et supra, 2. 642. *Gifan.*

Non poteris factis tibi fortibus esse] Sic restitui, ad hanc scripturam ab uno libro manuscripto quasi manu ductus, in quo cum reperissem ita scriptum, *Non poteris facti tui fortibus*, semperque antea hic locus mihi suspectus fuisset, non dubitavi,

quin hæc esset vera et germana Lucretiana scriptura. Nam vulgata plane inepta est, *Non poteris factis florentibus esse, tuisque, &c.* non dissimulabo tamen, me in Vaticano ita scriptum reperisse, *Non poteris factis florentibus esse cuiquam Præsidio, &c.* de qua scriptura iudicet lector. Ego, ut dicam quod sentio, alteram malo. Jam 'fortia facta,' et 'fortibus factis,' et simil. loquendi genus est bonis scriptoribus Latinis usitatum. Cæsar lib. 3. de Bell. Gall. 'Atque eo magis, quod in conspectu Cæsaris atque omnis exercitus res gerebatur, ut nullum paullo fortius factum latere posset.' M. Tull. lib. 4. Epist. ad Atticum, epistola, cujus initium est, 'Non dubito,' &c. 'Non mihi satis idonei sunt auctores ii qui a te probantur, quod enim eorum in rep. forte factum exstitit?' Virg. *Æn.* 10. 369. 'Quo fugitis socii? per vos, et fortia facta,' &c. Idem 9. 281. 'me nulla dies tam fortibus ausis,' &c. Postremo in vocabulario Latinogræco Cl. Puteani manuscripto ita scriptum legi: *Fortia facta, ἀπὸ τῆς*. qua interpretatione nihil excogitari potest aptius. Nam ut ἀπὸ τῆς dicitur Græce, 'qui fortiter facit,' aut 'fecit:' ita ἀπὸ τῆς nihil aliud est, quam 'forte factum.' Quod autem Zoilus quærit, quid sibi velit hoc tibi, cum sit is mortuus quem alloquitur: ridiculum et stolidum hominem: qui non intelligat, hoc ipsum fingi esse miserabile, enim, qui olim vivus solebat esse sibi suisque præsidio, nunc mortuum esse, neque posthac fore neque sibi, neque suis utilem aut salutarem. Sed quid cum talibus belluis disputo? valeant cum suis versibus Diphiliis. Nam, si Diis placet, hunc versum Diphilium in locum germani Lucretiani substituit gravis auctor, *Non poteris factis florentibus esse tuis*. Quis non admiretur hominis acumen? Ne hoc quidem loquendi genus, 'esse sibi' aut 'alicui alteri

præsidio,' ei novum aut inauditum est, qui bonos scriptores manib. terit, oculisque legit. usurpavit iterum Lucretius sup. 2. 642. 'Præsidioque parent, decorique parentibus esse,' *Lamb.* Alii *Non poteris factis florentibus esse cuiquam*: Gifanius vero *Non poteris factis florentibus esse tuis*. Quos versus amat! In sequenti versu quidam *Misero misere*. Creech. An non forte? *Non poteris natis florentibus esse, tuisque, &c.* Illud 'florere,' quod hic in Mss. est, mire amat. Vide Indicem, et 1. 256. ubi de sobole etiam dicitur. *Hav.*

911 *Miser! o miser*] Quatuor libri manuscripti. habent, *misero misere*, quam scripturam si recipimus, hæc verba erunt conjungenda cum sequentibus hoc modo. 'Una dies infesta tibi misero omnia ademit tot præmia vitæ.' *Lamb.*

Misero misere aiunt, omnia ademit, &c.] Ita fere Vulg. et in veteribus. In quibusdam: *misero miser*, non male. *Gifan.*

913 *Nec tibi earum, &c.*] Qui non desiderat autem, non videtur carere. Sed videtur ita loqui debuisse, *nec tibi earum Jam rerum desiderium super insidebit una*, si versus pateretur. Itaque docti quidam ita legendum existimant, *nec tibi earum Jam rerum desiderium super incidet una*: alii sic, *Jam rerum desiderium insidet super una*: ut sit a verbo insido. Verum tamen nihil mutare ausim. *Lamb.* *Superinsidere* verbum mihi satis Lucretianum, hoc est, elegantissimum videtur. Licet etiam divisim legere, *super insidet*. Nam et ita vs. 931. Ut mirum sit, cur malint viri docti nonnulli *insidet*, media producta, aut omnino aliquod verbum futuri temporis. *Preig.*

915 *Dictisque sequantur*] Illa dicta incipient ab eo versu: 'Tu quidem ut es letho,' &c. usque, 'Illud ab hoc,' &c. *Faber.*

917 *Tu quidem, ut es letho sopitus*]

Sic habent libri manuscr. et ita legi debet, non, ut est in vulgatis, *lecto. letho sopitus* autem, i. e. mortuus. *Lamb.*

918 *Cunctis privatus doloribus ægris*] Ita apud Appianum Civil. Bell. 4. p. 655. Brutus introducit Cassium modo interfectum, et ipsum Epicureum, ob festinationem quidem incusans. καὶ ἐμακάριζεν ὁμοῦ φροντῖδων καὶ ἀνολας ἀπηλλαγμένον, αἱ Βροῦτον ἐς ποῖον ἄρα τέλος ὀδηγοῦσι. i. e. 'at e diverso mactum felicitatis prædicans, qui se curis ac molestiis exemerit. Quæ me, inquit, ducunt ad nescio quem exitum.' *Hav.*

919 *Cinefactum*] I. e. in cinerem versum et dissolutum. sic Nonius, qui hunc versum profert. hoc autem dixit homo Romanus ex consuetudine Romanorum, qui mortuos comburebant. M. Tull. Epist. 1. 15. 'Nos hic D. Syllam patrem mortuum habebamus, alii a latronibus, alii cruditate dicebant, populus non curabat: combustum esse constabat.' Atque hanc tamen consuetudinem a Græcis aut Barbaris sumserant, ut ex iis, quæ supra diximus non longe, intelligere licet. *Lamb.*

Bustum] (inquit Festus) proprie dicitur locus, in quo mortuus est combustus et sepultus,' &c. Idem ibid. 'Sed modo busta, sepulcra vocamus.' *Lamb.*

920 *Deflebamus*] Libri manuscripti habent *deflevimus*: quod eo annotavi, ut sæpe admoneam lectorem, u pro b, et contra b pro u in membranis calamo exaratis interdum scriptum reperiri. *Lamb.*

922 *Ab*] Ob. *Gifan.* Gifanius *Ob hoc*: et forsitan melius. *Creech.*

925 *Hoc etiam faciunt ubi, &c.*] Stolidi quidem isti qui mortuos insatiabiliter lugent, stolidiores vero qui commensationibus indulgentes etiam inter pocula mortis memoriam refricant, quasi siti inexplata conficiendi essent, aut alicujus alius rei

desiderio vexarentur, postquam e vita migraverint. Somno sopiti nihil cupiunt, nec re aliqua indigent, quid igitur stulti timeant desiderium in morte quæ magis disjicit animæ principia quam somnus, et eorum motus a sensu reddit magis alienos? Creech.

926 *Et inumbrant ora coronis*] Et capitibus imponunt coronas e floribus: quod erat usitatum veteribus illis Græcis et Latinis, ut et ex utrisque scriptoribus intelligere licet, et nos in comment. Horatianis, aliquot exemplis collectis, ostendimus. Lamb.

927 *Brevis est hic fructus homillis: Jam fuerit*] *Μικρὸς* eorum quæ dicere solent homines in poculis, sic Apollonides l. 2. Epig. Græc. 'Ἔσσεθ' ὅτ' οὐ πτόμεσθα, πολὺς χρόνος· ἀλλὰ γ' ἐπέιγον, 'Ἡ πολὺ κροτάφων ἄπτεται ἡμετέρων. i. e. 'Tempus erit longum, quo non potabimus: eia Corripit en nobis tempora canities.' Plaut. Bacch. 5. 2. 76. 'non tibi venit in mentem, amabo: si dum vivas, Tibi benefacias, jam pol id quidem esse haud perlonginquum? Neque si hoc hodie amiseris, post in morte id eveniturum esse unquam?' *homillis* autem excudendum curavi, non *homullis*, ut habent libri vulgati. nam diminutivum nomen ab homine, est 'homulus': deinde ab 'homulo,' homullus, et homillus. Lamb. *Homullus*, an, ut potius reor, *homillus* dici debeat, non est fortasse tanti, ut studiose quærat; id enim alii ante nos fecerunt: sed nemo, quod quidem sciam, antehac monuit, esse in hoc loco gravissimum peccatum a librarii manu. Legendum enim est, . . . *Brevis hic est fructus homilli*. Primum quia figura ingeniosior sit et magis morata, ἡθικωτέρα, si numerum singularem usurpes; (notum illud . . . 'quam totus homuncio nil est!') Dein quia, nisi vera nostra emendatio est, tum solæcismus in oculos involabit. [*Jam fuerit*] alioqui scribendum erat [*Jam fuerint*] *homilli*, scilicet. Totius enim

loci hæc sententia est: Bene nobis et volupe faciamus; Genium memorem brevis ævi nunc placandi tempus est, seu corollas ille, seu vina, sermonesve, suaves et molliculas escas, aut, si quid etiam est jucundius, malit. Si nescis, hæc vera vitæ gaudia sunt; sed eheu! quam cito prætervolant! Manum itaque injice: *brevis hic est fructus homilli*; horæ momento 'fuerit' [i. e. perierit, ut, Fuit Ilium] neque post unquam revocare licebit: 'Infernis neque enim tenebris Diana pudicum Liberat Hippolytum; Nec Lethæa valet Theseus abrumpere caro Vincula Pirithoo.' Faber.

928 *Jam fuerit*] Manifesto ad fructum, non ad homillum referendum. Adeoque inanis iste Fabri a solæcismo metus est; neque in voce *homillis* mutandum quicquam. Preig.

930 *Atque arida terra*] Sic habent duo cod. manuscr. Faërn. et Tettianus. reliqui duo, *arida terrat*: nonnulli vulgati, *arida torrat*: mendose. Nam omnino legendum, *arida terra*, ut edidi: non *torrat*, neque *torreat*. Lamb.

Atque arida torreat] Vulgati: *torrat*. Veteres quidam: *terrat*. Quidam: *terra*. Gif.

Torreat] *Terra* Lambinus, frustra: In sequenti versu alii legunt *pes*, ita enim veteres. Creech.

931 *Aut aliæ, quous desiderium insideat res*] Duo cod. manuscr. habent, *Aut aliæ c. d. ins. res*, quo modo olim excudendum curavi: neque nunc muto. Memmianus autem, Vaticanus, et Bertinian. *rei*, non male. Licet etiam legere *re*. *Aliæ* autem patrius casus est antiquus, ut notant Diomedes, Sosipater, Priscianus, et ceteri grammatici. de quo supra plura, ad illum locum l. 689. 'neque ullæ Præterea rei, quæ corpora mit. poss.' &c. *Jam* patrius casus quintæ declinationis fuit veteribus *es*, *e*, *ei*, et *ii*: ut *dies*, genit. *dies*, vel *diei*, vel *dii*. Ennius 16. Ann. 'Postremæ

longinqua dies confecerit ætas.' Tull. pro P. Sextio: 'Equites vero daturus illius dies pœnas.' Virg. Georg. 1. 687. 'Libra dii somnique pares ubi fecerit horas.' Licet igitur legere hoc loco vel *re*, vel *res*, vel *rei*, ut sit disyllabum. *quous* autem positum pro alicujus, ut sit hæc sententia: aut tanquam aliæ cujuscumque rei desiderium insideat ac remaneat. Lamb.

Rei] Ita omnes veteres fere. In quibusdam tamen: *res*; etiam bene. Vide Indicem. Gifan.

932 *Nec sibi enim quisquam, &c.*] Salmas. Epist. 52. versu ab hoc tertio *suprema*, vel, *supremo* legit pro, *soporem*. Ac totum locum ita concinnat: *Nec sibi enim quisquam tum se, vitamque requirit, Cum pariter mens et corpus sopita quiescunt, Nec desiderium nostri nos adigit ullum; Nam licet æternum per nos sic esse supra, vel, supremo*. Vide et Epist. 50. Preig.

933 *Cum pariter mens et corpus*] Cum dormimus altum et placidum somnum. Lamb.

934 *Nam licet æternum per nos*] Nam 'licet per nos,' &c. i. e. non recusamus, vel non obstat, quo minus ita sit æternus sopor. sic locutus est, ut cum dicimus, 'per me stertas licet,' 'per me trahantur pedibus omnes rei:' i. e. non impedio, quo minus stertas: non recuso, quin omnes rei pedibus trahantur. Lamb. Hunc versum sequenti subjicit Salmasius, et cum in Cod. Gronovii invenerit *præmo*, pro *soporem*, legit *Nam licet æternum per nos sic esse supra*: Per nos, inquit, licet sic esse supra, mortem nempe ipsam, ut est ille somnus: vel etiam fortasse sic esse *supremo*. Supremo nempe sopore vel somno, sic licet esse per nos æternum, ut et isto quotidiano quo requiescimus. Ita laborant illi, quibus nihil placet præter difficiles vugas. Creech.

935 *Nec desiderium nostri nos adigit*

ullum] Sic reposui, cum vulgatorum alii habent *attigit*, alii *indigit*: manuscripti autem, *adigit*, quod depravatatum est ex *adigit*. 'adigit' autem præsentis temporis est pro attingit, a verbo tango, quo utebantur antiqui pro tango. Vide Festum in verbo 'tagit,' et voce 'tagax.' sic Plautus in Epid. 5. 2. 58. 'ne attigas.' et item alibi. mendose alii, aut qui *adiget* aut qui *adlicit* scribi volunt. Lamb.

Adigit] Ita veteres libri. In quibusdam Veteribus: *idigit*: recte etiam. Marullus et Vulgati: *attigit*. Lambinus: *adfcit*; nimis longe. Turnebus: *adlicit ullum*. Gifan.

Attigit] Ut, 'ne me attigas,' Ter. Plaut. Faber.

936 *Et tamen haudquaquam*] Cum dormimus (inquit) nosmetipsos non requirimus, neque vitam nostram, neque ullo nostri desiderio afficimur: et tamen corpora prima, ex quibus animus noster constat, non longe tum aberrant a motibus sensiferis, neque tota anima foras ejecta est: quin ex somno excitamur, et expergiscimur. Quanto minus mortem ad nos pertinere existimandum est, in qua nullus sensus remanet? Lamb.

Haudquaquam nostros tunc illa per artus Longe ab] Nam si nimis longe aberrarent, et si omnis anima esset foras ejecta: tum mortuus esset homo, 'tumque jaceret Æterno corpus perfusum frigore leti,' ut ait 4. 921. Lamb.

940 *Si minus esse potest, &c.*] Si potest esse aliquid minus eo quod nihil est: quod certe non potest. Lamb. Ter. 'Cui minus nihilo est.' id quod ab Æschylo esse scimus. Faber.

941 *Disjectus*] Dissectio, dissipatio. Lamb.

942 *Consequitur leto*] Quidam docti legunt, *letum*. libri autem omnes habent *leto*. quod interpretor in leto, seu in morte, vel per letum. Lamb.

Expertus] 'Expertus (inquit Festus) ab alio excitatus: quem so-

lemus dicere expergefactum.' Lucill. 'E somno pueros cum mane exspertu' clamas.' Diomedes: Expergiscor, experrectus: expergor, expergitus. Arnob. lib. 5. adv. Gent. princip. 'Expergitosque illos statim perdocuisse regem, quibus ad terras malis Jupiter posset sacrificiis elici,' &c. Lamb. Aulus Gell. 6. 10. 'tum vel maxime juvenis animos ista re expergebat.' Creech.

943 *Frigida quem, &c.*] 'Frigida vitæ pausa,' i. e. mors, quæ est vitæ interruptio et cessatio. Itaque recte dixit 'frigidam,' ut supra eod. lib. 531. 'gelidi vestigia leti,' et 4. 922. 'Æterno corpus perfusum frigore leti,' sic Virg. Æn. 4. 385. 'Et cum frigida mors anima secluserit artus,' &c. Lamb. Forte, *adsecuta est*, ita: 'Frigida quem semel ad vitæ pausa secuta est.' Hav. Virgilius inseruit operi suo et Græca verba, sed hac licentia largius usi sunt veteres, quippe illi dixerunt, 'Pausam,' 'Machæram,' 'Asotiam,' et 'Malacem.' Macrobius. Creech.

944 *Denique si vocem, &c.*] Προσωποποιῶτα Naturæ ad φιλοβίους τε καὶ μισοθανάτους. Gif. Ut magis valeret contra timorem mortis disputatio, naturam inducit loquentem, suaque argumenta personæ auctoritate sustentat vs. 21. Si rebus adversis usus fuisti, (Naturam audis) recede miser, et quietem tandem disce pati: si prosperis, tum bonis illis, quæ tam benigne contuli, contentus abi, nova ne expectes, ut temporum sic etiam rerum omnium conversio; iisdem semper eadem succedunt: si vires tuas senectus nondum confecerit, bona omnia quæ tibi proponere possum percepisti: si senex sis, quid est quod moraris emori? Creech. Huc respexit Seneca, Epist. 93. licet pro fato Stoico verba faciens: 'Utrum, obsecro te, æquius judicas, te naturæ, an tibi parere naturam? Quid autem interest, quam cito exeas,

unde utique exeundum est? Non diu vivamus, curandum est: sed ut satis. Nam, ut diu vivas, fato opus est: ut satis, animo. Longa est vita, si plena est. Impletur autem, cum animus sibi bonum suum reddidit, et ad se potestatem suam transtulit. Quid illum octoginta anni juvant, per inertiam exacti? Non vixit iste, sed in vita moratus est; nec sero mortuus est, sed diu.' Quem locum eo libentius adscripsi, quod et Nero inter rerum verborumque contumelias, quibus mortuum Claudium insectatus est, 'mōrari eum inter homines desiisse.' N. B. producta prima syllaba, jocabatur, teste Suet. cap. 33. En viri sapientissimi atque optimi tandem aliquando discipulum Neronem. Preig.

945 *Sic increpet*] Usque ad vs. 963. 'Quid respondeamus, nisi justam,' &c. Faber.

946 *Quid tibi tantopere*] Προσωποποιῶτα Naturæ: i. e. oratio, in qua Lucretius facit Naturam cum homine nimium vitæ cupido, mortemque horrente, loquentem, gravissimaque atque acerrima objurgatione utentem. Sic M. Tull. in Catil. 1. patriam facit loquentem: sic Plato leges, in Apol. Lamb.

948 *Nam si grata fuit tibi vita, &c.*] Marg. noster: *Nam gratis fuit tibi vita*; nulla adjecta auctoritate: quæ scriptura si ex aliquo veteri cod. originem trahat, unde trahere tamen verisimile fit ex lectionum Pii Bononiensium cognatione, fortasse non inutili opera expendetur accuratius. Nam, et *gratis* retineri, et *fuit*, priori producta, locum suum tueri potest, modo u geminetur, et inde fiat *fuit*. Sic Turneb. assentiente Lambino, 1. 387. legendum asseruit: *Inter corpora quod fuvat possidat inane*. pro *fuit*, quod vel ita, vel in *fiat* mutatum ibi habent libri Mss. Et fortasse etiam 6. 532. Mssorum lectio, *fluant*, postulat, ut et ibi faciamus: *Omnia quo*

pacto fluvant quareve creentur. Præsertim, quum 2. 463. reperiamus 'fluvida,' ejusdem formæ, et vs. 465. *fluvidum*; ubi, quod pro vulgato *fluvidum*, variantes Lectiones *fluvidus* substituant, manifesto ad masc. 'sudor,' de quo sermo est, referendum, ea lege ut particula 'quod' causalis, non relativa sit, ibique valeat quoniam aut simile quid; quemadmodum lib. 2. vs. 1010. e contrario eadem, ex relativa facta causalis, nescio quas turbas dedit. Quod autem ad sensum loci hujus attinet, is haud inconcinuus erit: *Nam gratis fuit tibi vita, &c.* i. e. nullo tuo merito vixisti; quod vixisti, gratis tibi concessum. Quæ autem sequuntur: 'Et non omnia,' &c. aut ita retineri poterunt, et significabunt: hominem utique, non brutum aliquod animal, aut stipitem fuisse apud quem commoda ista omnia statim perfluxerint atque interierint ingrata. Non enim, ut 6. 973. 'Sicut amaracinum fugitat sus, et timet omne Unguentum,' ita et homo natus: vel, levi immutatione vocalæ si copulam et locum cedere jubebimus. Atque ita totus locus, nisi vehementer fallor, Lucretiano, h. e. arduo illo furore dignis plane verbis, ita sese habebit: *Nam gratis fuit tibi vita ante acta, priorque. Si non omnia pertusum congesta quasi in vas Commoda perfluxere, atque ingrata interiere; Cur non, &c.* Hæc dum meditor, ingratum nescio quid deprehendere eadem opera mihi videor in istis: 'si grata fuit tibi vita, &c. et non ingrata omnia commoda perfluxere,' &c. Preig.

949 *Pertusum congesta quasi in vas*] Quod nihil continet, quodque nunquam expletur: inf. 1022. 'laticem pertusum congerere in vas,' &c. Lamb. Sen. Epist. 87. De impuro quodam, qui multorum hæres fuerat, et multos habuerat hæredes: 'Quid ergo? utrum illum pecunia purum effecit, an ipse pecuniam impuravit? quæ sic in quosdam homines, quomodo

denarius in cloacam cadit.' Plaut. 1. 3. 135. 'In pertusum ingerimus dicta dolium: operam ludimus.' Seneca iterum, de Morte Claudii, circa fin. 'Tum Æacus jubet illum alea ludere, pertuso fritillo.' Vide in sacris Haggæum Proph. cap. 1. 6. Preig.

950 *Atque ingrata inter*] Et si non ingrata interiere. Lamb.

951 *Cur non, ut plenus*] Imitatus est hunc locum Hor. Sat. 1. 1. 117. 'Inde fit, ut raro, qui se vixisse beatum Dicat, et exacto contentus tempore vitæ Cedat, uti conviva satur, reperire queamus.' Marius (ut refert Plutarchus in Mario) cum annos duos et septuaginta vixisset, septies consul primus omnium renuntiatus ac declaratus fuisset: suam fortunam deplorabat, quasi a morie occupatus ante quam ea quæ cupiebat, assecutus esset, quæque cogitabat, perfecisset, e vita excederet: tam inexplibilis vitæ cupiditas homines tenet. Melius Plato, qui moriens genium suum, fortunamque suam laudabat, primum quod homo, non fera; deinde quod Græcus, non barbarus: postremo quod ætate Socratis natus esset. Quod tamen reprehendit Lactantius de Fals. Sap. 3. 19. Lamb. Stat. in Surrentino Pollii: 'Quem non in turbine rerum Deprendet suprema dies, sed abire paratum, Ac plenum vita.' Preig. Unde et toties in Sacris Libris, 'dierum et vitæ plenus,' de felici patrum obitu. Ad-dique meretur Musonii apud Stobæum locus, citante Lipsio Manuduct. ad Ph. Stoicam Dissert. 22. 'Sicut e domo exigi videmur, cum locator pensione non accepta, fores revellit, tegulas aufert, puteum obstruit: ita et hoc corpusculo pelli videor, cum natura, quæ locavit, oculos adimit, aures, manus, pedes. Non moror igitur amplius, sed veluti e convivio discedo, nihil ægrescens.' Hav.

953 *Sin ea, quæ fructus cumque es*]

I. e. sin ea omnia commoda, quæ in vita percepisti, tibi e memoria effluxerunt, vel te non expleverunt, et vivendo in aliquas offensiones incurristi: cur amplius addere quæris? cur vitam producere et prolatare cupis? *fructus* autem excudendum curavi, secutus auctoritatem librorum manuscriptorum, cum in vulgatis legatur *functus*, mendose. 'Fructus sum' enim præteritum est a verbo fruor. M. Tull. in Hortensio: 'Et humanitate summa perfructus est.' *Lamb.*

954 *Vitaque in offensu*] Et si vita est in offensu, i. e. in offensione, vel, ut quidam legendum censent, *in offensa*, i. e. si in vita offendisti, et incurristi in aliquas difficultates, et res adversas. *in offensu* autem reposui, cum in omnibus fere libris *offenso* reperissem, memor perversæ librariorum illorum consuetudinis: qui o pro u, et u pro o scribere solebant. Quod si legimus *in offensa est*, 'offensa,' accipiendum erit pro offendiculo. Alii *in offenso* retinent, minus recte, meo quidem iudicio. *Lamb.*

In offenso] Sic omnes veteres, recte. *Gif. in alt. tantum ed.*

957 *Nam tibi præterea quod machiner*] Nam quod tibi præterea excogitem aut fabricer, aut comminiscar, quod tibi placeat, nihil est. *machinari* dixit Latine, pro eo quod Græci μηχανασθαι dicunt. Plato in Gorgia, εἰν δὲ ἔλθῃ, μηχανητέον ὅπως ἂν διαφύγῃ, καὶ μὴ δόλῃ δίκην δ' ἐχθρός: i. e. 'si autem venerit in iudicium, omnis in-eunda ratio, omnisque machina adhibenda est, ut effugiat, et ut ne det pœnas.' Idem Apolog. Socr. in extr. Οὐτε γὰρ ἐν δίκῃ, οὐτ' ἐν πολέμῳ, οὐτ' ἐμὲ, οὐτ' ἄλλον οὐδένα δεῖ τοῦτο μηχανασθαι, ὅπως ἀποφεύξεται, πᾶν ποιῶν, θάνατον: i. e. 'Neque enim in iudicio, neque in bello, neque me, neque ullum alium hoc oportet machinari, ut omnem rationem expertus mortem effugiat.' Xenoph. Κύρου παιδ. ε.

ἦν δὲ τις ἄρα καὶ βελτίων αὐτοῦ φανῇ, θάρρει, ἔφη, ὦ Κύρε, οὐδὲν σε δεήσει τῷ ἀγαθῷ ἀνδρὶ μάχεσθαι, ἀλλ' ἐκεῖνος ἀρκέσει τοῦτο μηχανώμενος, ὥς ἀπολέσῃ τὸν αὐτοῦ βελτίονα. i. e. 'Si quis autem eo melior existat, bono animo es, Cyre: non erit tibi necesse cum viro bono et forti pugnare: sed ille unus huic rei satis erit, omnem ad hanc rem machinam adhibens, ut virum se meliorem de medio tollat.' Sic Plaut. Captiv. 3. 3. 14. 'neque jam servare salus, Si volt, me potest: nec copia est, nisi si aliquam corde machinor Astutiam: quam, malum? quid machiner? quid comminiscar miser?' Polyb. lib. 1. οὔτε ἄλλῃ οὐδέ μιν εὐρέσθαι πρὸς τοῦτο μηχανῆν δύνατον. i. e. 'neque ullam aliam ad hoc machinam reperire pote.' Lucret. 4. 1112. 'Nec reperire, malum id pos-sunt quæ machina vincat.' *Lamb.*

958 *Eadem sunt omnia semper*] Facetissimus exstat apud Lucian. Menippi et Chironis dialogus, in quo Chiron interrogatus a Menippo, quam-obrem, cum ei immortalis esse liceret, mori maluerit, respondet, perpetuum rerum tenorem, et similia omnia suo tempore vicissim recurrentia, vitæ satietatem sibi peperisse. *Lamb.*

962 *Atque etiam potius*] Hunc versum quidam improbe rejiciunt. *Creech.*

963 *Quid respondeamus*] Omnes quidem libri tum manuscripti tum typis excusi habent, *respondemus*: sed videtur legendum vel, *Quid respondeamus*, ut e eta coalescant in unam syllabam; vel, *Quid responderimus*, in præterito conjunctivi. Sic sup. 2. 900. 'Conciliantur ita, ut debeant animalia gigni.' *Lamb.*

Respondemus] Forte: *respondeamus*; ut sup. vs. 930. *Gifan.* Lucian. de Luctu, pag. m. 436. πρὸς Διὸς δὲ ἂν λέγῃ ταῦτα δ' νεκρὸς ἐπιστραφεὶς, ἀνακλίνας αὐτὸν ἐπ' ἑγκωνος, οὐκ ἂν οἰώμεθα δικαιότατα ἂν αὐτὸν εἰπεῖν; *Preig.*

965 *At qui obitum lamentetur miser*]

I. e. At qui, cum sit valde miser, mortem tamen lamentetur, nonne magis eum increpet atque objurget, qui mortem, miseriæ suæ portum, fugiat? *Lamb.* Modo natura mitius egit cum vitæ cupidis: jam omnes immodeste appetentes, et præsertim senes vss. 26. acrius castigat. Singulis hominibus, ut in scena, suæ sunt partes; nec immodestius persona, qui nihil agat, quam senex in hac vita moratur. Abi, fatue, aliis concede locum: nihil habes quod amplius agas, ideoque agas animam. Quid horres? Quies alta et sopor æternus te manet. Quid sedes infernas, et pœnas post mortem? Fabulas times: poëtarum figmenta ista nihil quidem veri in se continent; et jam vivi patiuntur homines mala, quæ futura inepte metuunt. *Creech.*

967 *Aufer ab hinc lacrimas, barde*] Ita in veteribus nostris. In quibusdam veteribus: *Baratte, Baratre, baratro*: ex mala pronuntiatione. Ut ex delibo, delibero: Ex nigro, nigro, &c. *Barde*, stulte. Ut modo: 'stulte, quietem.' Forte etiam: *barathro*. Vide Indicem. *Gif.*

Aufer abhinc lacrymas, Barathro] *Barathro*, i. e. homo insatiabilissime atque avidissime. senem enim (ut quidam volunt) alloquitur. itaque versus, cujus initium est 'Grandior,' debet collocari ante versum, 'Aufer ab hinc lacrymas,' &c. ut illi censent. a quibus dissentio; et 'barathro,' seu, 'barathre,' interpretor homo barathro digne. Reperio enim in Thomæ magistri lexico, βάραθρος ἀρσενικὸς, δ' βαράθρου ἄξιος ἄνθρωπος: i. e. 'barathrus in genere masculino, homo barathro dignus.' Secutus sum autem hic libros manuscr. qui partim habent *barathre*, partim *barathro*: quibuscum consentiunt nonnulli typis excusi, vulgati autem habent *barde*. Jam 'bardus' idem valet quod stultus et ingenio tardus, ut docent Festus, et Nonius. et auctor vocabu-

larii Latinogræci, mihi a Cl. Puteano commodati, 'Bardus,' inquit, i. e. ἀναίσθητος, βραδύς, ἄφρων. quæ nomina Latine reddita valent sensus expers, tardus, amens. Sed ego hoc loco *barathro*, aut *barathre*, legendum puto. Et fortassis apud Hor. Sat. 1. 2. 2. legendum, 'Mendici, mimæ, barathrones, hoc genus omne.' Sed nihil mutandum est apud Horatium. Nam 'balathrones' dicti sunt a barathrone, aut barathro, propter affinitatem liquidarum l et r: ut contra 'parma' a palma dicta est. Atque hæc est Turnebi nostri sententia: cui assentior. In hoc loco autem, ut ad Lucretium redeam, *barde* nullo modo probo, natumque puto ex voce *barathre*, aut *barathro*, non intellecta. *Lamb.*

Barathro] Qui barathro dignus es. Videndus Aristophanis Scholiastes duobus locis. In al. edit. legitur *barde*, i. e. stulte; bardus, βραδύς. *Faber.* Apud Ammonium Moschopulum, et alios Grammaticos invenies, βάραθρος, δρυγμά τι εἰς δ' τοὺς κακούργους ἐνέβαλον' ἀπὸ τοῦτου λέγεται καὶ ἄνθρωπος βάραθρος, δ' ὀλέθρου ἄξιος. Alii tamen *Barde*, i. e. stulte, fatue. alii *Baro*: qua voce utitur Tull. de Divin. lib. 2. et Persius Sat. 5. Heinsius autem ad Ov. A. A. 3. 3. 'Aufer, abi, hinc lacrymas, Balathro, et compesce,' &c. 'Balatronem' autem videntur veteres sumsisse pro homine nihili et nugaci, quo significato etiam apud Varronem occurrit lib. 2. de R. R. vid. etiam Festum in 'Balatrone.' *Creech.* Mss. nostri (quos secuti sumus, Vossio consentiente ad Catullum p. 320. et 321.) *Barathre*, quod etiam magis Turneb. Adv. 30. 26. placet, qui addit, ut ὄλεθρος Græcis pro adjectione usurpatur, cum sit vocabulum appellationis, sic 'Barathrum' dici qui barathro dignus sit. *Hav.*

968 *Grandior hic vero, &c.*] Si quis vero natus grandior queratur, quod

sibi sit moriendum, sic eum increpabit natura: 'Omnia perfructus vitæ præmia, marces,' i. e. omnibus vitæ præmiis perceptis, atque in vita degenda abunde gustatis, jam ætate confectus es: quare moriendum tibi æquo animo est. *perfructus* autem legendum, non *perfunctus*, a verbo *perfruo*, ut sup. diximus. Cum his congruant illa Eurip. in *Alcest.* Μάτην ἄρ' οἱ γέροντες εὐχονται θανεῖν, Γῆρας ψέγοντες, καὶ μακρὸν χρόνον βίου. Ἦν δ' ἐγγὺς ἔλθῃ θάνατος, οὐδὲς βούλεται θνήσκειν, τὸ γέρας δ' οὐκ ἔσ' αὐτοῖς βαρὺ. i. e. 'Frustra igitur senes optant mori, senectutem vituperantes, et longum tempus vitæ. Quod si prope accedat mors, nemo vult mori: senectus autem non amplius est eis gravis.' *Lamb.*

Quærat Subandi, Ei homini dicet natura, 'Omnia perfunctus vitæ,' &c. *Lamb.*

969 *Marces*] Forte legendum: *mæres*? Quidam libri: *martes*. Gifan.

970 *Quod abest*] Videlicet futurum. *Lamb.*

971 *Ingrataque vita*] Et non grata, neque tibi satisfaciens. *Lamb.*

972 *Ante, quam satur*] Hor. Sat. quam supra memoravimus, l. 1. 119. 'Cedat uti conviva satur.' *Lamb.*

974 *Nunc aliena tamen*] Sic Hor. Epist. 2. 2. 213. in extrem. 'Vivere si recte nescis, decede peritis. Lussisti satis, edisti satis, atque bibisti: Tempus abire tibi est,' &c. Attende autem, eum junxisse hic vocem *aliena* cum auferendi casu: qua de re supra, ibi, *aliena salutis*. *Lamb.* Ter. in *Adelph.* 1. 11. 30. 'Alienior ætate post faceret tamen.' *Preig.* An magnis, quod in Mss. est, dictum ut 'peritis' modo apud Hor.? *Hav.*

976 *Jure (ut opinor) agat*] Jure tecum sic loquatur: vel jure tibi hanc litem intendat. *Lamb.*

Inciletque] 'Incilare est increpare, vel improbare, atque incusare,' inquit Festus Attius Meleagro: 'Qui-

que non me spernens, incilans probris, sermone indecorans, turpi fama differret.' Pacuvius Duloreste: 'Si quis hac me oratione incilet, quid respondeam?' Lucilius: 'Nunc Cai quoniam incilans nos lædi vicissim.' *Lamb.* Intra parenthesin concludendus hic versus: 'Incilare' autem significat reprehendo, arguo, increpo. *Fab.*

977 *Cedit enim rerum novitate*] Sic Hor. Epist. ad Pison. vs. 60. 'Ut silvæ foliis pronos mutantur in annos,' &c. ad quem locum lege, si vacas, quæ annotavimus. *Lamb.* Nam, uti apud Ovidium Pythagoras Met. 15. 252. 'Rerumque novatrix Ex aliis alias repetit Natura figuras. Nec perit in tanto quidquam (mihî credite) mundo: Sed variat, faciemque novat: nascique vocatur, Incipere esse aliud, quam quod fuit ante; morique, Desinere illud idem. Cum sint huc forsitan illa, Hæc translata illuc; summa tamen omnia constant.' *Hav.*

979 *Nec quicquam*] I. e. nec quicquam in nihilum interit, ut docuit l. 216. sed omnia resolvuntur, et revertuntur in corpora prima. 'Huc accedit uti quæque in sua corpora rursum Dissolvat natura, neque ad nihilum interimat res.' *Lamb.*

Decidit atra] Ad oram libri Ber- tin. adscriptum erat a nescio quo emendatore, *decidit*: in ipso contextu scriptum *dedit*: in uno alio manuscripto integrum inest *decidit*: in vulgatis *deditur*. quod ut non damno, ita *decidit* magis probo. *Lamb.* Quidam agnoscunt *deditur*, et vs. 982. *Quam tu pro Quam nunc*, legunt. Gifan. *Nec minus ergo ante hæc quam cecidere cadentque*. Creech.

Deditur] Veteres quidam: *decidit*. Gif.

980 *Materies opus est*] Sic sup. 2. 814. locutus est: 'Scire licet nil principiis opus esse colores.' M. Tull. Epist. ad Curion. lib. 2. 'Dux

nobis et auctor opus est, et eorum ventorum, quos proponi, moderator quidam, et quasi gubernator.' Sic 4. 1261. 'Nec motus opus sunt nostris uxoribus hilum.' et item alibi. *Lamb.*

981 *Quæ tamen omnia, &c.*] Quæ tamen omnia, ubi vita defuncta fuerint, te sequentur, et morientur, ut tu. *Lamb.*

982 *Nec minus ergo ante, hæc quam cecidere*] Sic veteres nostri; optime. Marullus: *quam te*. In veteribus quibusdam: *quam tunc*. In aliis quibusdam veteribus: *quam nunc*. In aliis: *quam tu*; omnia male. O non exteritur in ergo. Gif.

Nec minus ergo ante hæc, quam nunc] Hic versus varie reperitur et scriptus et impressus in codicibus. Alii enim habent, *quam nunc cecidere*, ut excudendum curavi, alii, *quam tu*; alii, *quam tunc*; alii, *quam cecidere*: ut facile appareat, mendum subesse in particula *tunc*, aut *nunc*: ego *tunc* non probo: *tu*, aut *nunc*, legendum censeo, ita tamen ut, si legamus *quam nunc*, videatur legendum *antehac*: si, *quam tu*, *ante hæc*: quorum utrum sit melius, judicet lector. sententia quidem utriusque lectionis plana est: et codices tres manuscripti habent, *quam tu*: reliqui duo, et aliquot vulgati omnium emendatissimi, *quam nunc*: quos nunc sequor. cujus mei facti hanc rationem afferre, simulque hujus lectionis sententiam sic explicare possum: Nec minus hæc, e quibus tu nunc constas, antea cecidere, nempe cum id quod erat ex his concretum, interiit: nec minus cadent posthac, cum scilicet id quod ex iisdem conflatum erit, interibit, quam nunc cadunt, cum moreris. Hor. hunc locum mutuatus est Epist. ad Pison. vs. 70. 'Multa renascentur, quæ nunc cecidere, cadentque, Quæ nunc sunt in honore vocabula, si volet usus.' Cum in prima editione lectionem alteram secutus essem,

Delph. et Var. Clas.

quam tu cecidere: superioraque illa omnia fere ita scripsissem, hoc excepto, Thraso legendum censuit magno supercilio, *Nec minus ergo ante hæc, quam cecidere*. Et vero hæc notans, in 'ergo' (inquit) o non eliditur. O, quem te appellem, nescio: non enim ullum nomen tuo stupore, tuæque confidentia dignum reperio. Non te talium portentorum pudet, homo omnium mortalium impudentissime? *Lamb.*

983 *Sic alid*] *Alid* pro aliud ab antiquo nominativo *alis*, de quo sup. ad illum versum l. 264. 'Quando alid ex alio reficit natura, nec ullam,' &c. *Lamb.*

Desistet] Sic habent libri manuscr. et aliquot typis impressi. *Lamb.*

984 *Vitaque mancipio nulli datur*] I. e. nulli datur vitæ proprietas, sed usus, aut usus fructus tantum: 'mancipium' seu 'mancupium' idem significabat apud veteres, quod a posterioribus jurisconsultis dominium appellatum est: dictumque est a manu capiendo. Itaque mancipio ea accepisse dicimur, quorum dominium nobis quæsitum est, seu quorum domini sumus per abalienationem aliquam, videlicet per emtionem, lege mancipi servata, aut per donationem, aut per in jure cessionem: et 'res mancipi' dicuntur, quarum dominium ab alio in alium transferri potest, quæque alienari possunt: et 'mancipio dare,' est rem mancipi, puta, fundum, domum, equum, servum, alienare per traditionem ita ut præstare debeas emtori: aut per in jure cessionem. M. Tull. Topic. 'Finge mancipio aliquem dedisse id quod mancipio dari non potest: num ideo id ejus factum est, qui accepit? aut num is, qui mancipio dedit, ob eam rem se ulla re obligavit?' M. Curius ad Cic. lib. 7. Epist. 'Sum enim χρήσι μὲν (i. e. usu quidem) tuus: κτήσι δὲ (i. e. possessione et mancipio) Attici nostri. Ergo fructus est

Lucret.

4 O

tuus: mancipium vero illius? M. Tull. ad Cur. eod. lib. 'Attici quin proprium te esse dicis mancipio et nexu, meum autem usu et fructu, contentus isto sum. Id enim cuiusque proprium est, quo quisque fruitur, atque utitur.' Plantus Curculione 4. 2. 8. 'Quis tibi hanc dedit mancipio? aut unde emisti? fac sciam.' Arnob. lib. 2. 'Quam si sentiunt animæ, et tactui ejus atque incursionibus cedunt, usu et fructu illis est vita, non mancipio tradita.' Cum his congruunt illa M. Tull. lib. 1. Tusc. Quæst. 'At ea quidem (natura) dedit usuram vitæ, tanquam pecuniæ, nulla præstituta die.' Lamb. Lucil. apud Nonium, 'Cetera contemnit, et in usura omnia ponit Non magna; proprium vero nil neminem habere.' Dominium et proprietatem, mancipium est. Vide Sigonium et juris interpretes. Faber.

985 *Respice*] Retro aspice tempus præteritum. Lamb.

986 *Quam nascimur ante*] Ante quam nascimur. Lamb.

987 *Hoc igitur speculum*] Ut, quemadmodum præteritum tempus, quo non fuimus, nihil ad nos pertinet, ita neque futurum, quo non erimus, quicquam nos attingat. Lamb.

988 *Exponit*] Proponit, foris ponit, et expromit. Lamb.

Post mortem denique] Hæc conjuncte lego cum superioribus. Lamb.

989 *Num quid ibi, &c.*] Ibi, nempe in tempore præterito, quo non fuimus. Lamb. In tempore præterito, Lambinus: alii, in tempore post mortem futuro. Creech.

991 *Atque ea nimirum*] Hic versus erat depravatus in omnibus libris impressis, in quibus ita legitur, *Atqui animarum etiam, quæcumque Acherunte profundo*. integer et incorruptus in tribus codicibus manuscriptis, quos secuti sumus. accedit Priscianus, qui lib. 1. hunc versum ita legit: *Atque a nimirum quæcumque Acherunte pro-*

fundo, ubi docet Acherunte, legendum per *a*, non Acheronte per *o*: idque more veterum. Nunc Lucretii sententiam explicemus. Atque ea (inquit Lucret.) omnia quæ poëtæ prodiderunt esse apud inferos, Tantalus, Tityus, Sisyphi, Danaïdum pœnæ, Cerberus, Furia, Tartarus, &c. sunt nobis in vita, nosque vivos exercent, lacerant, excruciant, exterrent, fodiciant. Ad hunc locum pertinent, quæ scribit Servius ad illum versum, 'Cernere erat, per tota novem,' &c. Æn. 6. 596. his verbis: 'Sane de his omnibus rebus mire reddidit rationem Lucretius, et confirmat, in nostra esse vita omnia, quæ finguntur de Inferis: dicit enim, Tityon amorem esse, hoc est libidinem: quæ secundum physicos et medicos in jecore est, ut risus in splene, iracundia in felle,' &c. Lamb. Ut mortis metum hominum animis penitus eveheret vss. 46. poëtarum fabulas, de Tantalus vss. 6. de Tityo vss. 11. de Sisypho vss. 8. de filiabus Danaï vss. 8. de Cerbero, Furiis, et lacu Sulphuris vss. 13. commodè explicat et illustrat: quippe istæ fabulæ narrantur de vivis. Superstitiosus est Tantalus; Tityus vero ille qui fœda libidine captus et victus ducitur: Sisyphus repræsentat illum qui imperia et magistratus impotenter ambit, nec unquam est voti compos. Filiæ Danaï sunt cupidi, et insatiabiliter avari. Cerberum autem, Furias, et id genus reliqua inter carnifices requiras; seu potius in ipsa, maximo isto tortore, impiorum conscientia. Creech.

Atque] Ita omnes Veteres. Marullus: *Atqui*. Et ita vulg. male. Gifan.

993 *Nec miser impendens*] Eurip. Orestes: Κορυφῆς ὑπερέλλοντα δειμαίνων πέτρον Ἀέρι ποτᾶται, καὶ τίνει ταύτην δίκην. Sed apud Homer. alia pœna Tantalus afficitur: quam Hor. attingit Sat. 1. 1. 65. 'Tantalus a labris sitiens fugien-

tia captat Flumina.' M. Tull. Tusc. Quæst. lib. 1. ex vetere aliquo poëta: 'Mento summam aquam attingens, siti enectus Tantalus.' Lamb.

994 *Cassa formidine*] Inani metu. Lamb.

996 *Casumque*] Lusus quidem et scomma in ista voce, et casus saxum impendens et casurum respicit: iste lusus forsitan puerilis, sed maximi viri ingenio nonnunquam abutuntur. Creech.

Quemcumque ferat fors] Ita legi debet; et ita scriptum est in libris antiquis, nam vulgati mendose habent, *Quem cuique ferat fors*. Lamb.

997 *Nec Tityon volucres*] Hor. Od. 3. 4. 77. 'Incontinentis nec Tityi jecur Relinquit ales, nequitia additus Custos.' Lamb.

Jacentem] Porrectum, projectum. Lamb.

998 *Nec, quoi sub magno*] In quibusdam libris: quod. In aliis: *qui*. Ex iis feci, *quoi*. Ut supra, 1. 593. et 617. Quidam libri: *Ne quid*. Gifan.

Nec quod sub magno] Nec certe possent, aut possint perpetuo reperire quicquam, quod sub Tityi pectore scrutentur et pascantur: *quoi* autem, quod vult Zoilus, ferri non potest. Lamb.

999 *Possent*] Ita vet. libri. Marullus: *possunt*. Lambinus: *poterunt*. Gifan.

1000 *Quamlibet immani, &c.*] I. e. quantumvis magnum terræ spatium suo corpore occupet, de quo sic Virg. 6. 596. 'per tota novem cui jugera corpus Porrigitur: rostroque immanis vultur adunco Immortale jecur tondens, fœcundaque pœnis Viscera,' &c. Lamb.

Projectu] Ad hæc verba Virg. Æn. 3. 699. 'Projectaque saxa Pachini Radimus.' *Projecta* si secundum consuetudinem dicatur, intelligitur *Abiecta*: si secundum Veteres *Projecta* porro jacta, ut alibi ait Æn. 10. 587.

'Projecto dum pede lævo Aptat se pugnae.' Macrobi. Sat. 6. 4. Frustra vero hæc, nec ad veteres fugiendum; Liv. 22. 20. 'Nec Continentis modo projectas oras præter vecta.' Creech.

1001 *Qui non sola novem, &c.*] Nota Tityi moles: 'Viscera præbebat Tityus lanianda, novemque Jugeribus distractus erat.' Ov. Met. 4. 457. 'Per tota novem cui jugera corpus Porrigitur.' Virg. 6. 596. Creech.

Dispensis] H. e. dispansis et dis-tentis, a verbo dispando, sic autem legendum censet Turneb. (Adv. 22. 19. ubi tamen *dispensis* legitur) cum libri vulgati habent *dispersis*. Lamb. *Dispensis* legas an *dispansis*, non mag-nopere certandum putem. Sed *dispersis*, quod alii prætulere, plane damnandum putem. Faber. Alii *dispersis*, imperite. Creech. Ita Turneb. Adv. 22. 19. malebat, quam *dispersis*. Sed non nisi tanquam conjectarium et arbitrium accipi volebat. Secutus cum Lambinus est. Apud Turneb. etiam l. c. legimus: *Quod non sola novem, &c.* Preig.

1002 *Obtineat*] Quidam veteres: *Optineat*, antiquo more. Gifan.

1005 *Sed Tityus nobis*] Amator (inquit) Tityus est, lege Macrobi. 1. 10. in somn. Scip. de Inferorum pœnis. Lamb. Adde etiam Servii notam ad Virg. 6. 596. 'Sane de his omnibus (inquit) rebus mire reddit rationem Lucretius: et confirmat in nostra vita esse omnia quæ finguntur de Inferis. Dicit enim Tityon amorem esse, h. e. libidinem: quæ secundum physicos et medicos in jecore est: sicut risus in splene, iracundia in felle. Unde etiam exesum a vulture dicitur renasci: etenim libidini non satisfit, re semel peracta, sed recrudescit semper.' unde ait Horat. (Od. 4. 3. 77.) 'Incontinentis aut Tityi jecur.' Ipse etiam Lucretius dicit per eos, super quos jamjam casurus imminet lapis, supersticiosos significari: qui inani-

tunc in otium Te colles, dum potestur.' Pacuvius apud Nonium: 'Siqua potestur investigari via.' et Ennius apud Diomedem: 'Nec retrahi potestur imperiis.' Creech. Adductis a Lambino aliisque exemplis adde Plaut. Rud. 4. 4. 20. 'Ut nequitur compri-mi.' Preig.

1026 Hæc] Qui. Gifan.

1028 Insignibus insignis] Captavit formulam Poëta, qualem usurpabant, quoties justam pœnarum retributionem significare vellent. Ut in notissima illa: κακὸν κακῶς ἀπολέσαι, quæ non apud Comicos modo, ut Aristoph. Plut. 1. 2. 8. Εἰ μὴ φράσεις γὰρ, ἀπὸ σ' ὁλὼ κακὸν κακῶς. Sed in sacris literis occurrit, Matth. 21. 41. Κακοὺς κακῶς ἀπολέσει αὐτοὺς. Adde Lucian. Icaromenippo, pag. m. 303. Κακοὶ κακῶς ἀπολοῦνται σμερδαλέῳ κεραυνῷ. Eodem allusum saltem ab Aristophane, rursus in Equitibus; Act. 1. sc. 2. 'Ἀλλ', ὦ 'γάθ', οὐδὲ μουσικὴν ἐπίστα-μαι Πλὴν γραμμάτων, καὶ ταῦτα μέντοι κακὰ κακῶς. Et forte a nostro, supra, vers. 911. 'Misero misere, aiunt, omnia ademit Una dies infesta tibi tot præmia vitæ.' Preig.

Scelerisque luela] Et carcer, κατὰ σύνθεσιν, sceleris expiatio et pœna. Sic ego hunc locum explico. Sed nonnulli codices typis excusi, in quibus sunt Aldini antiq. et quidam manuscr. habent, scelerisque numella. Est autem 'numella' (ut docet Nonius) machinæ genus ligneum ad discrucandos noxios comparatum, quo et collum et pedes immittunt. Festus autem scribit, 'genus esse vinculi, quo quadrupedes deligantur.' Plaut. Asin. 3. 2. 5. 'Nervos, catenas, carcerem, numellas, pedicas, boias.' Ego quid sibi velint hæc scelerisque numella, non video. quare vulgatam et receptam scripturam probo. Lamb. Ita (luela) legendum. Vide Indicem. In quibusdam vett. numella; vel, ut in aliis, numella. Gifan. A fugio et caveo, 'fugela,' 'cautela,'

ita 'luela' a luo. Ceterum de robore, saxo, numella (nam et hic quidam ita legunt pro luela) pice, lamina, tædis, et aliis id genus, adeundi Plauti, Juvenalis, et Tertulliani Interpretes. Saxum autem illud Tarpeium est. Faber.

1029 De saxo jactus deorsum] Ita Lambinus, ex libro quodam, in quo erat deorum. In aliis omnibus: eorum. Gifan. ed. pr.

Et horribilis de saxo jactu, deors.] Sic restitui facili conjectura ductus. Nam cum reperissem in quodam cod. pervetusto, jactus deorum: sæpeque in hoc loco hæsissem, neque viderem quo pertineret vox eorum, quæ est in vulgatis et plerisque manuscriptis, facile adductus sum, ut reponerem deorsum. Neque est quod quemquam moveat, quod hoc loco sit trisyllabum: cum in 2. 230. sit dissyllabum, ibi, 'Nam per aquas quæcumque cadunt, atque aëra deorsum.' et item alibi. fit enim hoc idem in aliis vocibus, ut in 'snevit,' 'suadet,' 'seorsum': nempe, ut modo sint dissyllabæ, modo trisyllabæ: ut hoc lib. sup. 499. 'Conturbatar, et (ut docui) divisa seorsum, Disjectatur eodem illo,' &c. 4. 369. 'Aër, id quod nos umbram perhibere suemus.' et 2. 202. 'Quin vacuum per inane deorsum cuncta ferantur.' deiciebantur autem olim de saxo Tarpeio, qui falsum testimonium dixisse convicti erant, ut refert Gell. 20. 1. in extr. et perduellionis rei, idque jussu tribuni plebis, Hor. Sat. 1. 6. 39. 'audes Dejicere e saxo civeis, aut tradere Cadmo?' Quidam putant legi posse deossum, antique, pro deorsum. Lamb. Saxum Tarpeium; Hor. Sat. 1. 6. 39. 'Audes Dejicere e saxo cives; aut tradere Cadmo.' Creech.

Jactus deosum] Ita Nos. Lambinus, ex lib. quodam, in quo erat, deorum, fecit, deorsum. Sæpe r pro s. ut 5. 1092. Gif. in ed. post. Vide eum et 6. 334.

1030 Robur] 'Robus' (ut docet Festus) 'dicitur is locus, quo præcipitatur maleficorum genus, quod ante arcis robusteis includebatur.' Ex quibus Festi verbis putabam hic legendum robus. Sed fortasse tutius est per robur intelligere equuleum ex robore, in quo sontes insidentes cruciabantur: vel lignum et fustem ex robore, quo tundeantur. Auctor vocabularii Latinogræci manuscripti. Robor (inquit) εἶδος ξύλου μέλαν δρυῖν. Lamb. Ita veteres libri, et vulg. Gifan. Varia tormentorum genera; 'De robore præcipitati sunt.' Val. Max. 6. 3. 'Atra pix te agitet apud carnificem, et capiti tuo illuceat.' Plautus in Capt. 3. 4. 66. Laminas autem ardentes, et tēdas quis nescit? Creech. De singulis hisce fuse videri potest Brodæus in Misc. lib. 2. cap. 10. Tom. 2. Fac. Crit. pag. 475. Adductis autem ab eo locis adde Tac. Ann. 4. 29. 'In patrem ex servis quæsitum. Et quæstio adversa accusatori fuit. Qui scelere vecors, simul vulgi rumore territus, robur, aut saxum, aut parricidarum pœnas minitantiū, cessit urbe.' Ubi vide Lipsium. Preig.

Pix] Pice fervente infusa olim quorundam maleficorum hominum corpora urebantur. Plaut. Capt. 3. 4. 66. 'Atra pix te agitet apud carnificem, ac tuo capiti illuceat.' Lamb.

Lamina] Lamina candens. Hor. Epist. ad Vaalam 1. 15. 36. 'Scilicet, ut ventres lamina candente nepotum Diceret urendos.' M. Tull. Verr. de suppliciiis: 'Quid cum ignes, candentesque laminæ, ceterique cruciatus admovebantur?' Lamb.

Tædæ] Faces ardentes, quæ oculis, aliisque sontium partibus admotæ, eos miserum in modum cruciabant. quod supplicii genus commemorat et Plato Gorgia: Κἂν ἀδικῶν ἄνθρωπος ληφθῇ τυραννίδι ἐπιβουλευόν, καὶ ληφθεὶς στρεβλῶται, καὶ ἐκτέμνηται, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἐκκᾶται, &c. i. e. 'Et si quis

qui injuste faciat, et tyrannidi insidietur, captus sit, et captus torqueatur, et exsecretur, et si ei oculi deuantur,' &c. Lamb.

1032 Præmetuens] Ante quam sit damnatus, aut accusatus, metuens. Lamb.

1036 Hinc Acherusia] Ex hoc (inquit) stultorum vita fit anxia, sollicita, ærumnosa, omnibus deinde pœnis et cruciatibus referta, ita ut videantur vivi eas pœnas perferre, quibus Tantalus, et Sisyphus, et Tityus, et Danaides, &c. affici apud Inferos putantur. Lamb.

1037 Hoc etiam tibi tute] Præscribit hic quædam, quæ magnopere valent ad mortem æquo animo ferendam, cum recordemur, viros præstantissimos, potentissimos, et clarissimos eadem conditione usos esse. Lamb. Demum vss. 29. vulgus hominum, numerum istum, ut loquitur Horatius, et fruges consumere natum increpat. Quid enim isti sibi aliisque prorsus inutiles indignarentur se iisdem legibus necessitatis subijci, quibus maximi imperatores, conditores legum atque urbium, scientiarum authores et ingenio artibusque illustres viri jam tenentur, et olim tenebantur: deterior debet esse eorum conditio, et tamen de æqua queruntur immodesti! Ancus Martius, quartus Romanorum Rex, vss. 5. Xerxes ille Persarum imperator vss. 5. Scipio Africanus vss. 2. olim obierunt. Poëtæ omnes, et eorum pater Homerus vss. 3. Democritus denique vss. 3. atque Epicurus reliquis omnibus præstantior philosophus interiit, vss. 3. Abi igitur tu, quicumque es, nec deplora istam sortem, quam tales tantique viri, præcipue Democritus et Epicurus, læti subierunt. Creech.

1038 Lumina sis oculis etiam] Sic restitui ex auctoritate quattuor librorum manuscriptorum. 'sis' autem antiquum pro suis: quemadmodum 'sum' pro eum posuit Eunius lib. 1. p. 45.

'At te non, ut sum, summam servare decet rem:' et lib. 2. p. 51. 'At sese sum quæ dederat in luminis oras.' et 'sos' pro eos antiqui dicebant. Idem Ennius: 'Constitit inde loci propter sos diva dearum.' et interdum pro suos ponebant, ut cum per dativum casum idem Ennius p. 54. effert 'sis' pro suis: 'Postquam lumina sis oculis bonus Ancu' reliquit.' Hæc fere ad verbum Festus. unde perspicuum est, Lucretium hunc versum ab Ennio mutuatum esse. *Lamb.*

Sis oculis] Ita omnes Veteres, etiam nostri. Marullus hoc deformarat in, sic. Quod et alibi accidit. *Giffan.* Sententia horum versuum ex Homero est: Il. φ. vs. 107. Κάτθανε καὶ Πάτροκλος, ὅπερ σέο πολλὸν ἀμείνων. 'Sis' autem 'sos,' 'sas,' pro suis, suos, suas. Ita et 'nis' dicebant pro nobis. Festus. *Faber.* Viz. Suis oculis; nam 'Sis,' 'Sos,' 'Sas,' pro Suis, Suos, Suas, Veteres. Ennius: 'Virgines nam sibi quisque domi Romanus habet Sas.' Nævius: 'Sis Pæni contremiscunt artubus.' Frustra igitur quidam legunt *Lumina sic etiam solis.* *Creech.*

Bonus Ancus] De quo Livius: 'Avitæ gloriæ memor; medium erat in eo ingenium, et Numæ et Romuli memor, cuilibet superiorum regum belli pacisque et artibus et gloria par.' *Creech.* Adde ipsius Lambini Notas ad illud Hor. Od. 1. 28. 7. 'Occidit et Pelopis genitor, conviva Deorum.' Egrege enim veteres in locum hunc quasi communem sunt exspatiati, et Homericos illos sæpius laudatos versus, qui et Ennio et Tito faciem prætulerunt, narrat Lib. 9. Laërtius perlibenter et sæpius protulisse Pyrrhonem, Eliensem philosophum. *Hor.*

1041 *Magnis qui gentibus imperitarunt*] Imitatus est hunc versum Hor. Sat. 1. 6. 4. 'qui magnis legionibus imperitarint.' *Lamb.*

1042 *Ille quoque ipse*] Xerxes, qui Hellesponto juncto, Athone perfosso, maria ambulavit, terramque navigavit, ut narrat Herod. Polyhymn. refert M. Tullius l. 2. de Finib. his verbis: 'Ut si cum Xerxes tantis classibus, tantisque equestribus et pedestribus copiis, Hellesponto juncto, Athone perfosso, maria ambulasset, terramque navigasset,' &c. et Dion. Chrysost. oratione de regno tertia: 'Ἡ οὐκ ἀκήκοας, ὅτι Ξέρξης ὁ τῶν Περσῶν βασιλεὺς τὴν μὲν γῆν ἐποίησε θάλασσαν, διελὼν τὸ μέγιστον τῶν ὁρῶν, καὶ διαστήσας ἀπὸ τῆς ἡπείρου τὸν Ἄθω διὰ δὲ τῆς θαλάττης τὸν περὶ στρατὸν ἄγων ἤλαυνεν ἐφ' ἄρματος; &c. i. e. 'An non audisti, Xerxem, Persarum regem, terram quidem reddidisse mare, diviso maximo monte, et Athone a terra continente separato: per mare autem pedestreis copias trajecit in curru?' &c. Et Æschines, κατὰ Κτησιφ. Οὐχ ὁ μὲν τῶν Περσῶν βασιλεὺς ὁ τὸν Ἄθω διορύξας, ὁ τὸν Ἑλλήσποντον ζεύξας, &c. i. e. 'Nonne rex Persarum, qui montem Athonem perfodit, qui Hellespontum junxit,' &c. Quibus adde, quæ refert Plutarchus lib. περὶ ἀσποργησίας, eadem de re, sed maxime de monte Athone. Ne Arnobius quidem lib. 1. adv. Gent. hoc loco prætereundus est, cujus hæc sunt verba: 'Ut ille immanis Xerxes mare terris immitteret, et gressibus maria transiret, nostri nominis effectum est injuria?' *Lamb.* De Xerxe loquitur. Ex hoc loco emendandus Manilius lib. 1. edit. Scal. 'Persidis et victor, stravit qui classibus æquor.' Legendum puto, *Persidis et rector*; nam quod ibi vir illustris, id haud probat. *Faber.*

Per mare magnum] Sic dicit Lucretius, etiam cum loquitur de Hellesponto angustiis, quas Xerxes ponte conjunxit; credo ad maris totius Mediterranei magnitudinem et vastitatem respiciens, non ad eam tantum partem referens, quæ contabulata

ponte fuit. Itaque sic de mari loqui prope mirabundi solebant. *Turneb. Adv.* 20. 26.

1044 *Docuit*] Tralatio. Sic loquitur Hor. 1. 14. 29. Epist. ad Villicum: 'Addit opus pigro rivus, si decidit imber, Multa mole docendus aprico parcere campo.' idem Epist. ad Pison. vs. 67. 'Seu cursum mutavit iniquum frigidus amnis Doctus iter melius.' *Lamb.*

Superire] Sic habent quattuor l. manuscr. et ita legendum, non, ut vulgo, *superare*. *Lamb.* Ita veteres libri; in aliis, *superare*. *Gifan.* Ut *superinsidere*, sup. vs. 914. *Preig.*

1045 *Et contempsit, aquis insultans, murmura*] Et *insultans aquis*, i. e. ponto, seu mari, subintell. equorum et hominum pedibus contempsit murmura ponti: videtur enim legendum *aquis*, non *equis*, sive intelligas, dici Xerxem equitavisse in mari, sive illam historiam spectes, quæ est apud Herodotum Polyhymn. ubi narrat ille, Xerxem indignatum, quod audisset pontem in Hellesponto factum coorta sæva tempestate esse disturbatum et contritum, jussisse trecentas plagas fluctibus infligi, et mare verberari, et compedibus constringi, cum quidem ii quibus hoc negotii datum esset, talia quædam loquerentur objurgantes, Ὡς πικρὸν ὕδωρ, καὶ ἀλμυρὸν, δεσπότης τοι δίκην ἐπιτιθεῖ τήνδε, ὅτι μιν ἠδίκησας, οὐδὲν πρὸς ἐκείνου ἄδικον παθὼν καὶ βασιλεὺς μὲν Ξέρξης διαβήσεται σε, ἣν τε σύ γε βούλῃ, ἣν τε μή. σοὶ δὲ κατὰ δίκην ἄρα οὐδεὶς ἀνθρώπων θύει, ὡς ἐόντι δολερῷ τε καὶ ἀλμυρῷ ποταμῷ. i. e. 'O aqua amara et salsa, dominus has de te pœnas sumit, quia eum injuste læsisti, nulla ab eo accepta injuria: et rex quidem Xerxes te trajiciet velis nolis, merito autem tibi nemo homo sacrificat, utpote qui sis fluvius dolosus et salsus.' Eodem pertinent illa Plutarchi libello περὶ ἀσποργησίας, eo loco quem supra commemoravi. Jam 'insultare' est con-

tumeliose quippiam in alterum aut dicere, aut facere. Virg. *Æn.* 8. 569. 'neque finitimus Mezentius umquam Huic capiti insultans tot ferro sæva dedisset Funera.' Quod si dicas, hoc tantum a Lucretio significari, Xerxem equorum pedibus mare pulsasse aut verberasse, respondeo, primum satis intelligi Xerxem equorum pedibus Hellesponto insultasse, cum dicitur insultasse. deinde non solum equorum pedibus Xerxes mari insultavit, verum etiam multorum hominum peditum pedibus. Deinde 'insultare aquis' venuste dicunt Latini, ut Virgilius 'insultare solo,' et Varius 'insultare campis,' et Horatius 'insultare busto,' quorum poëtarum testimonia mox proferemus. Præterea si legamus *equis*, subintelligendum erit necessario 'mari,' aut 'aquis,' aut aliquid simile. At mollius et tolerabilius est subintelligi 'equis,' seu 'equorum pedibus,' quam 'aquis' aut 'mari.' Præterea si alio verbo usus esset, quam insultandi, verbi causa, verbo *pulsandi* aut *verberandi*, merito addidisset *equis*: ut Horat. Od. 16. Epod. 12. 'et urbem Eques sonante verberabit ungula.' et Virg. Culice: 'Non Hellespontus pedibus pulsatus equorum.' Nunc autem, ut supra diximus, verbum *insultare* satis per se insultationem eam, quæ fit equorum, sive hominum, sive utrorumque pedibus, significat. Nunc proferamus locupletium auctorum testimonia. sic igitur Varius de morte, apud Macrobi. 6. 2. 'Quem non ille sinit lentæ moderator habenæ, Qua velit, ire, sed angusto prius ore coercens, Insultare docet campis, fingitque morando.' et Virg. Georg. 3. 115. 'Frena Pelæthronii Lapithæ gyrosque dedere Impositi dorso, atque equitem docuere sub armis Insultare solo, et gressus glomerare superbos.' ubi notat Gell. 18. 5. *equitem* pro *equo* accipiendum esse. Hor. Od. 3. 3. 40.

'Dum Priami Paridisque busto Insultet armentum,' &c. Idem valet et *in-equitare*: quo verbo utitur Arnobius. *Lamb.*

1045 *Et contempsit, equis insultans, murmura ponti*] Sic libri omnes. Non igitur admitto, *aquis* Lambini. Virg. Calice: 'Non Hellespontus pedibus pulsatus equorum.' Quidam libri: *contusit equis*. Gifan. *Aquis insultans* recte Lambinus: 'Insultare solo,' Virg. 'Insultare busto,' Hor. Gifaninus vero *Equis insultans*, cui favet Salmasius (cujus hæc sunt verba ad Joh. Fr. Gronovium, Ep. 50. 'Velim etiam scire eodem libro non longe ab loco superius indicato, quomodo legat tuus liber isto versu: *Et contempsit aquis insultans murmura ponti*. Quicquid enim ibi dicat Lambinus, magis probem, scribi: *Et contempsit equis insultans murmura ponti*. Insultare equis murmura ponti. Sic 'insultare fores,' apud Comicum.') Quasi id ageret Lucretius, ut sciremus Xerxem Hellesponto juncto tam equites quam pedites trajecisse. *Creech.*

1046 *Animam moribundo corpore fudit*] Xerxes ab Artabano interfectus est, cum annos amplius 20. Persarum regnum obtinuisset, ut scribit Diod. Siculus lib. 2. *Lamb.*

1047 *Scipiadæ*] Scipio. sic Hor. Sat. 2. 1. 72. 'Virtus Scipiadæ, et mitis sapientia Læli.' Lucr. sup. 1. 27. 'Memmiadæ nostro.' *Lamb.*

Belli fulmina] Virg. Æn. 6. 844. 'duo fulmina belli, Scipiadas.' *Lamb.* Æmulatus nostrum Virg. Æn. 6. 844. 'Aut geminos, duo fulmina belli, Scipiadas.' monente præter Lambinum etiam Beroaldo, Annot. in Serv. Tom. 1. Fac. Crit. pag. 274. Vide et Macrob. 6. 1. Quo autem manifestius pateat quantopere hunc locum admirati fuerint præstantissimi quique poetarum, vide et Æn. 9. 812. ubi dicit: 'Fulmineus Mnestheus.' Item Georg. 4. 561. 'Cæsar dum magnus ad altum Fulminat Euphra-

ten.' Stat. Theb. 2. pag. m. 103. 'Neque enim temnenda jacebant Funera, fulmineus Dorylas, quem regibus ardens Æquabat virtus, Martisque e semine Theron Terrigenas confessus avos.' Et lib. 4. pag. m. 163. 'Ecce inter medios patriæ ciet agmina gentis Fulmineus Tydeus.' Denique et Silius Ital. 7. 106. 'En ubi nunc Græchi? aut ubi sunt nunc fulmina gentis, Scipiadæ?' *Preig.*

1048 *Proinde ac*] Tanquam, proinde ac si. *Lamb.*

Famul infimus] Famul, famulus (inquit Nonius.) Ennius p. 15. 'mortalem fortuna repente Reddidit e summo regno, ut famul infimus esset.' sic autem emendavi Ennii versum, qui corruptus est apud Nonium. 'Famuli origo (inquit Festus) ab Oscis dependet, apud quos servus famul nominabatur: unde et familia vocata.' *Lamb.* Famul pro famulus, ita apud Ennium, ut et debilis homo. Ita ex volupe, volup, &c. *Faber.* Idem Ennius debilis homo pro debilis: Varro facul et difficul, 'Quod utrum sit magnum an parvum, facul an difficul.' *Creech.*

1049 *Adde, &c.*] Vide quæ notamus ad 4. 1115. *Preig.*

1050 *Adde Heliconiadum*] Adde (inquit Lucret.) Musarum comites, nempe poetas. profert hunc versum Nonius, cum eo qui deinceps sequitur, in verbo *potior*, docens hoc verbum interdum jungi cum quarto casu, ut hic: et ita Ter. Adelph. 5. 4. 17. 'Ille autem sine labore patria potitur commoda.' *Lamb.*

Quorum unus Homerus Sceptra potitus] I. e. quorum unus Homerus primus et principatum obtinens. *Lamb.*

Unus Homerus] Alii *Avus*, imperite. *Creech.*

1051 *Eadem aliis sopitus*] Græcorum more locutus est, τῇ αὐτῇ τοῖς ἄλλοις, i. e. 'eadem atque alii.' sic 2. 917. 'Atque animalibus sunt mortalibus una eademque.' et 4. 1167.

'Nempe eadem facit, et scimus facere omnia turpi.' et Hor. de Art. Poët. vs. 467. 'Invitum qui servat, idem facit occidenti.' *Lamb.*

1052 *Denique Democritum, &c.*] Democritum, cum centum et novem annos vixisset, primo mortem propinquam dies aliquot nidore panum retardasse, deinde sponte sua mortem oppetisse, traditum est. *Lamb.* Hermippus apud Laërtium hunc locum explicat: Democritus cum jam senio confectus, et propinquus morti videretur, mærentem sororem, quod illo ἐν τῇ τῶν θεσμοφορίων ἑορτῇ morituro, ipsa Deæ vota exsolvere nequiret, bono animo esse jussit, panesque calidos, sibi quotidie afferre; eos igitur cum naribus admovisset, vivum se donec ea celebritas transiret, servavit: ubi vero dies illi transierunt (tres autem erant) ἀλυπότατα τὸν βίον προήκατο. Diog. Laërt. lib. 9. in vit. Democriti. *Creech.*

1053 *Admonuit, memores motus*] Ita omn. lib.; optime. *Memores motus mentis*, i. e. mentem. Sic et inf. 4. 769. Pessime Lambinus: *memorem*. Mentis motus vocat memores Poëta; corporis, sensiferos. *Gifan.*

Admonuit memorem] Sic emendavi, reclamantibus codicibus omnibus, in quibus scriptum aut impressum est *memores*. Quin autem ita sit legendum, nemo doctus dubitabit. Notum proverbium, 'Memorem mones,' seu 'admones.' Plaut. Stich. 4. 1. 72. 'capti consilii memorem mones.' Quod autem Zoilus scripturam vulgatam defendens ait, Lucretium per 'memores motus mentis' mentem significare: dico, per 'motus mentis,' sine epitheto 'memores,' satis hoc idem significari. 'memores mentis motus' autem memoriam potius, quam mentem significarent. At Lucretius non vult Democritum sensisse, solam memoriam in se languescere, sed totam mentem. neque verum est quod idem dicit, mentis qui-

dem motus a Lucretio 'memores' appellari: corporis vero, 'sensiferos.' Quin neque motus corporis, sensiferi esse possunt sine anima, aut mente: neque anima aut mens sine motibus sensiferis constare potest, ex sententia Lucretii. Quare nugatur, atque adeo insanit Zoilus. Et solet, cum ei aliquid a me excogitatum et emendatum non probatur, adscribere, 'mendose,' 'male,' 'pessime.' Ain' tu, omnium mortalium petulantissime atque impudentissime? Immo vero quæ ex tua officina prodierunt, quæque aliis non suffuratus es, sunt pessima. *Lamb.* *Admonuit memorem* omnino legendum, non *memores*; quod optime vidit Lambinus. *Faber.*

1055 *Ipse Epicurus*] *Ipse κατ' ἐξοχὴν dictum, et ἐμφαντικῶς*. Illud autem alterum 'ipse,' quod antecedit, idem valet quod ultro. Non enim Democritus diem mortis exspectavit, sed antevertit, et caput ei ultro obtulit: nisi quis dicat, legendum *obtulit ipsi*, ut 'ipsi' cohæreat cum voce 'leto,' manente eadem sententia. *Lamb.* Quidam huc retrahunt præcedens 'Ipse,' ita ut sit 'Ipse Ipse Epicurus,' et pro *lumine* legunt *limite*. *Creech.* Dexterrime *Ipse, Ipse, &c.* emendarunt viri docti. Sic solet noster, et res hoc loco tale quid ex ipsius hypothesi postulabat. Ita 5. 8. 'Deus ille fuit, Deus, inclyte Memmi.' Similiter, 2. 434. 'Tactus enim, tactus, prohi Divum corpora sancta!' Unde et 2. 1145. omnino ita scripsisse mihi persuadeo, ut inter alia var. lect. repræsentant: *Omnia debet enim cibus integrare novando, Et fulcire: cibus, cibus omnia sustentare.* *Preig.*

Decurso lumine vitæ] Duæ tralationes dissimiles concurrentes et confusæ. Nam 'decurrere spatium vitæ,' seu 'decurrere ætatem,' tralatio est a cursoribus. Ter. Adelph. 5. 4. 5. 'nam ego vitam duram, qua vixi usque adhuc, Prope jam decur-

so spatio, mitto.' Plaut. Stich. 1. 2. 14. 'Quid mihi opus est decurso spatio cum eis gerere bellum?' M. Tull. pro Quinctio: 'Prope acta jam ætate, decursaque.' Jam 'lumen vitæ' altera tralatio est. Ita 'decurrere lumen vitæ' duas continet tralationes permistas. Simile quiddam notat M. Anton. Muretus apud Catull. ad illum locum, 'Loquente sæpe sibilum edidit coma,' ad Fasellum. Non dissimulabo tamen, legi in aliquibus libris, *Decurso limite vitæ*. Lamb.

Decurso lumine] Vide sup. vs. 681. Gifan.

1056 *Et omnis Præstinxit*] Ita in vet. libris. In quibusdam vet. *Restinxit*, ut et apud Lactatium. Sed hac in re sæpe variatum est. Sup. 1. 487. Male etiam hic vulgo interpunctum est. Gif. Hic codices manuscr. neque cum impressis, neque ipsi inter se consentiunt: sed alii habent *Restinxit*, alii *Restrinxit*, alii *Exstinxit*. Ego autem partim his scripturis consideratis atque inter se comparatis, partim sententia Lucretii exquisita, non dubitavi reponere *Præstinxit*, ut sit præteritum a verbo 'præstinguo': quod verbum librariorum culpa pæne e tota lingua Latina deletum esset, nisi ego a Nonio Marcello commonitus restituisssem. Nam ubicumque apud M. Tull. Plautum, et ceteros legitur *præstringere*, et *præstinxit oculorum aciem*, legendum est *præstinguere*, et *præstinxit*. est enim verbum compositum a præ et stinguo: quo verbo utitur Lucretius lib. 2. et 4. 'Præstinguere' autem (ut docet Nonius) valet obtenebrare. Quamquam apud Nonium legitur *præstringere*, mendose: fortasse ipso etiam Nonio errante, ut in multis aliis solet: quod alias ostendam. Sine dubio enim apud Plautum is locus, quem profert ille ex Mil. Glor. 2. 1. 4. sic legendus est: 'Præstinguat oculorum aciem in acie

hostibus: non, ut vulgo impressum est, *præstringere*. Neque vero me movent aut simioli, aut Zoili, vel malevolentia livoreque suffusi, vel ignorantia occæcati. Quantumvis enim reclament, atque adeo dirumpantur licet: plus potest apud me ratio et veritas, quam rumusculi talium barbarorum. Sed, ut ad Plantum redeam, eundem locum profert Asconius ad illud Ciceronis Divin. in Cæcil. 'præstinguat aciem,' ubi hæc notat: 'Vela præstigiatoribus transtulit verbum, vel a tironibus, qui ignari et rudes pugna, etiam vano armorum sonitu terrentur præstinctis luminibus.' Apud Asconium igitur quis non videt legendum *præstinctis*, non *præstrictis*? Quoniam modo enim a 'præstringendo' dici possit 'præstigiatorum' aut 'præstigiatorum' nomen? Cum igitur hoc loco Lucretius innuat et significet, Epicurum aliorum omnium philosophorum nominis splendorem et gloriam obscurasse, atque (ut ita dicam) obtenebrasse, quemadmodum sol exoriens stellarum fulgorem obscurat: dubitari non potest, quin legendum sit *præstinxit*, non *restinxit*, aut *exstinxit*. non enim sol exoriens stellarum splendorem exstinguit, sed duntaxat præstinguit. 'Restinguit' autem multo minus: nam 'restinguere' aut de ardore aut calore dicitur, non de lumine aut fulgore. *Præstinxit* igitur hic legendum. Ac sententiam meam adjuvat M. Tull. 2. de N. D. 'Sol dictus vel quia solus ex omnibus sideribus est tantus; vel quia cum est exortus, obscuratis omnibus, solus apparet.' Nondixit *exstinctis*, sed *obscuratis*, i. e. obtenebratis ac præstinctis. A quo verbo dictæ sunt 'præstigia,' et a præstigiis 'præstigiatores,' ut videtur subindicare Asconius. Eadem opera etiam Minucium emendabo, in Octavio, circiter medium: 'Quis ergo dubitat horum imagines consecratas vulgus orare, et publice colere? Dum opinio et

mens imperitorum artis concinnitate decipitur, auri fulgore perstringitur, argenti nitore et candore eboris hebetatur?' legendum *præstinguitur*, quod qui non videat, cæcum se in literis et lingua Latina fateatur. 'Præstinxit' igitur hic apud Lucretium interpretor obscuravit: ut apud Minucium perspicue idem valet 'præstinguitur' quod 'obscuratur, et amittit facultatem recte fungendi muneris sui,' i. e. recte opinandi, recteque intelligendi. Quoniam autem satis multa jam de hoc verbo et hic, et in notis Ciceronianis, et in commentar. Horatianis verba feci, nihil amplius addam, præter hoc unum, quod a viro docto fide digno accepi, cum de litteris una loqueremur, hoc vocabulum, unum fuisse ex ducentis vocabulis Latinis, quod Gul. Pelissierius episcopus Monpess. homo linguae Latinæ omnium qui hodie vivunt scientissimus, se solum tenere prædicare vere solebat. Hos versus proferens Lactantius, sive Lutat. lib. 3. de falsa sap. 'Quos equidem versus' (inquit) 'numquam sine risu legere possum. Non enim de Socrate, aut Platone hoc saltem dicebat, qui velut reges habentur philosophorum: sed de homine, quo sano et vigente nullus æger ineptius deliravit.' Lamb. Hanc vocem multis contra Barbaros, ut loquitur, defendit Lambinus, e contra Salmasius, 'Lego e scriptis *Restinxit*, ubi perperam Lambinus *Præstinxit*, contra fidem librorum, et Latine loquentium usum; Epicurus omnes ingenio suo superavit, et extinxit, sive restinxit, ut sol adventu suo stellas restinguit, cum lumen suum illis adimit: sic 5. 121. 'Præclarumque velit solis restinguere lumen.' Tertullianus, 'Reaccenduntur Stellarum radii, quos matutina succensio extinxerat.' Attamen post tanta certamina, tam *Restinxit*, quam *Præstinxit* sine ullo incommodo legamus. Creech. Salm. Ep. 50. 'Lego,'

inquit, 'e scriptis: *Qui genus humanum ingenio superavit, et omnes Restinxit, stellas exortus uti atherius sol*. Ubi perperam Lambinus: *Præstinxit*, contra fidem librorum, et Latine loquentium usum.' Cæterum conferri merentur Lucan. carm. ad Pison. vs. 88. 'Sed super ista movet plenus gravitate serena Vultus, et insigni præstinguit imagine visus:' et Claudian. Cons. Hon. 3. 133. 'Floret cristatis exercitus undique turmis, Quisque sua te voce canens. Præstringit aëna Lux oculos, nudique seges Mavortia ferri Ingeminat splendore diem.' *Restinxit* Marg. quoque noster agnoscit, ut et *aërius* pro *atherius*, addito Vossii nomine. Preig. Reposui veterem ex Mss. lectionem. *Restinxit* enim esse legendum, non *Præstinxit*, clarissime apparebit conferenti versum 5. 121. 'restinguere solem,' aliosque, qui ex Indicibus peti possunt. Imo quantumvis *præstinguere* defendere nitatur auctoritatibus scriptorum Lambinus; nulla tamen ex iis est, quin diversum ab hoc loco sensum adferat; præstinguunt enim lumina illius, qui alios hoc casu videre non potest, exstinguuntur, seu restinguuntur ejus, qui ab aliis videri nequit, quod hic et aliis in locis apud Lucretium intenditur. Hav.

Omneis] Omneis philosophos et sapientes, vel omneis homines: et ita adscribe notam distinctionis verbo 'Præstinxit.' Lamb.

1057 *Stellas exortus uti atherius sol*] De Homero illo, quem Carus modo ut regem poëtarum descripsit, similitudinem eandem usurpavit Leonidas Tarentinus Lib. 1. Anthologiæ Tit. 49. in Poëtas: 'Ἀστρα μὲν ἡμαυρώσε καὶ ἱερὰ κύκλα σελήνης, Ἄξονα δινήσας, ἔμπυρος ἥελιος.' Ὑμνοπόλους ἀγέληδὸν ἀπημάλδυνεν Ὀμηρος, Λαμπρότατον Μουσῶν φέγγος ἀνασχόμενος. Cujus Epigrammatis hæc Venatorii est versio: 'Omnia vi lucis superat sol igneus astra, Obfuscetque orbes, pallida luna, tu-

os. Sic passim proprio superat splendore poëtas Omnes, Musarum lumen Homerus habens.' In initio autem versus Lucretiani *Restinxit* juxta Mss. ut dixi, scribendum est, æque ut 5. 120. 'restinguere solem.' et 'restingui flammam' 4. 1081. et denique 'restinguere ignem' 4. 871. in quibus omnibus locis et similibus illud *re* vim duplicationis amittit, et nihil nisi intensiorem admittit. *Hav.*

1059 *Prope jam vivo atque videnti*] Ζῶντι καὶ ὁρῶντι, proverbium olet. Sic idem Lucret. 5. 991. 'Viva videns vivo sepeliri viscera busto.' Ter. Eunuch. 1. 1. 28. 'vividus, vidensque pereor.' M. Tull. pro Quinctio: 'Huic acerbissimum vivo videntique funus ducitur.' Idem pro P. Sextio: 'Vividus' (ut aiunt) 'est et videns cum victu ac vestitu suo publicatus.' Plautus Mostell. 2. 1. 80. 'Ludos ego hodie vivo præsentem hic seni Faciam, quod credo mortuo numquam fore.' Antiphon, oratione secunda ex accusatione ejus, qui juvenis senem interfecit: 'Ἡμᾶς τε, τοὺς τιμωροῦντας αὐτῷ, ζῶν τε καὶ βλέπων φονέας αὐτοῦ φησὶν εἶναι. i. e. 'et nos, qui ei opitulamur, vividus et videns sui interfectores esse dicit.' Æschines κατὰ Κτησιφ. Τὰ δέκα τάλαντα ὁρῶντων, φρονούντων, βλέπόντων ἡμῶν ἔλαβον ὑφελώμενοι: i. e. 'Decem talenta, videntibus, sentientibus, aspicientibus vobis furtim subtraxerunt.' *Lamb.* Ita vidua luxurians ζῶσα τέθηκε, Paulo 1. Tim. 5. 6. *Hav.*

1061 *Et vigilans stertis*] Sic Amphitryo ille in Comæd. sui nominis apud Plaut. 2. 1. 176. 'vix apud me sum: Vigilans prope dormio, vigilans somnio, vividus et sanus intereo.' ex quo 'dormitator' ab eodem pro deliro et stolido ponitur. *Lamb.*

1062 *Cussa formidine*] Inani amore. *Lamb.*

1064 *Ebrius*] Μεθύων. Tralatio. Sic Demosthenes Philippum dicit esse 'ebrium rebus secundis,' et Horatius Cleopatram 'fortuna dulci ebriam'

et Theocritus quendam 'ictibus ebrium.' *Lamb.*

Ebrius curis] Quem curæ penetrant, subeunt. Tale quid apud Plautum. Et hinc intelligi locus ille Terentii debet, 'Temulenta es.' Tum illa, 'Sic sint,' inquit, 'qui mihi male volunt,' in Eunuch. 4. 3. 12. 'ebria malis, ægritudine.' Nam in eo argumento et τὸ 'ebrius' usurpabant. *Faber.*

1065 *Atque incerto, &c.*] In vulg. et veteribus quibusdam: *animo*: male. *Gifan.* Ordo: Fluitans incerto animi errore vagaris. 'Error animi' et 'error mentis' quid significant apud scriptores, non obscurum est. M. Tull. lib. 3. Epist. ad Attic. 'Nam quod scribis, te audire, me etiam mentis errore ex dolore affici, mihi vero mens integra est.' Idem lib. 5. Epist. ad Famil. 'Hoc in sermone cum a me exponeretur, quæ mea expectatio fuisset orationis tuæ, quantoque in errore versatus essem,' &c. Hor. Epist. 2. 2. 138. 'Pol me occidistis, amici, Non servastis, ait; cui sic extorta voluptas, Et demtus per vim mentis gratissimus error.' Ad quem locum plura exempla collegi. Ita neque de veritate hujus scripturæ dubitandum est, et vulgata illa, *Atque animi incerto, &c.* rejicienda est. Veruntamen doctus quidam, idemque mihi amicissimus, putabat legendum, *Atque animi incerti fluitans errore vagaris*: a quo dissentio. Zoilus hanc scripturam tacitus probat, ut alias innumerabileis. *Lamb.*

1066 *Si possent homines, &c.*] Hi 23. vss. satis laudari non possunt. Si quid certe in homine philosopho boni est, hinc peti debet. *Faber.* Mortis timorem fontem et originem omnis ægritudinis supra docuit Lucretius: idem jam agit vss. 23. Nec aliunde tumultus et instabilitas in vita hominum: modo in villam tendunt, modo in urbem revertuntur; hæc jam appetunt, deinde eadem fugiunt; in om-

ni conditione cura atque ægritudo, quippe hunc metum, omnesque cupiditates ex illa natas secum ferunt; veram autem philosophiam, Epicuri viz. sapientiam, sequantur, animum mortalem esse discant homines, et deponet quisque sarcinam, quam gravem sentit. *Cræch.*

1068 *Et quibus id fiat*] Si ita possent homines etiam ægritudinum et molestiarum suarum causas cognoscere, ut sentiunt molestiarum aculeos et gravitatem: non ita viverent, ut magna ex parte eos vivere videmus. Videtur legendum, *Et quibus id fiat causis cognosc. &c.* et ita habent cod. Parisienses, codex Bertinianus manuscr. quos nunc sequor. Nam alii habent, *E quibus id fiat causis quoque noscere, &c.* *Lamb.*

Cognoscere] Ita ex vet. quibusdam legendum. Vulg. quoque *noscere*. *Gifan.*

1069 *Mali tamquam moles*] Εἰκὼν. quod si dixisset 'mali moles,' non addito 'tamquam,' fuisset translatio. Sic lib. 1. de Orat. ad Q. Frat. princip. 'In eo maximæ molestiarum moles, et turbulentissimæ tempestates exstiterunt.' Idem lib. 3. Tusc. 'Aut semper aliquam molem meditabar mali.' *Lamb.*

1071 *Quid sibi quisque*] Sic legendum, et ita habent libri manuscr. et nonnulli impressi. *Lamb.*

1073 *Exit sæpe foras magnis ex ædibus*] Talis describitur Charinus ille Plautinus in Mercat. 3. 4. 1. 'Sumne ego homo miser, qui nusquam bene queo quiescere? Si domi sum, foris est animus: sin foris sum, animus domi est: Ita mihi in pectore atque in corde facit amor incendium.' Talis ille qui otio nescit uti: de quo Ennius his versibus, 'Otio qui nescit uti, plus negotii habet, Quam cum est negotium in negotio. Nam cui quod agat, institutum est, nullo negotio Id agit: studet ibi: mentem atque animum delectat suum. Otioso initio

animus nescit quid velit. Hoc idem est. Neque domi nunc nos, nec militiæ sumus. Imus huc, hinc illuc. Cum illuc ventum est, ire illinc lubet. Incerte errat animus; præter-propter vita vivitur.' Exstant autem hi versus apud Gell. 19. 10. His adde hunc Horatianum Epist. 1. 8. 12. ad Celsum: 'Romæ Tibur amem ventosus, Tibure Romam.' *Lamb.*

1076 *Mannos*] Equos brevis et parvos. Hor. Epist. ad Mæcen. 1. 7. 77. 'Impositus mannis, arvom cælumque Sabinum Non cessat laudare.' *Lamb.*

1077 *Auxilium tectis quasi ferre*] Significat summam festinationem. *Lamb.*

1078 *Oscitat extemplo*] Oscitatio, hominis est aliud agentis, et præsentibus non contenti, et quæ adsunt, fastidientis, et quæ absunt, desiderantis. Gell. 4. 20. 'Deliberatumque est de nota ejus, qui ad cens. ab amico advocatus est, et in jure stans, clare nimis ac sonore oscitavit, atque inibi prope ut plecteretur, fuit: tamquam illud indicium vagi animi foret, et halucinantis, et fluxæ, atque apertæ securitatis,' &c. *Lamb.*

1079 *Atque obliviam quærit*] Quærit quomodo ea obliviscatur quæ sibi molesta sunt. sic Hor. Sat. 2. 6. 60. 'O rus, quando ego te adspiciam? quandoque licebit, Nunc veterum libris, nunc somno et inertibus horis, Ducere sollicitæ jucunda obliviam vitæ?' *Lamb.*

1081 *Hoc se quisque modo*] Hor. Sat. 2. 7. 111. 'adde quod idem Non horam tecum esse potes: non otia recte Ponere: teque ipsum vitas fugitivus et erro, Jam vino quærens, jam somno fallere curam, Frustra: nam comes atra premit, sequiturque fugacem:' nemo igitur se fugere potest, ne ii quidem, qui relictæ patria alias terras petunt. Quid igitur (inquit idem Hor. Od. 2. 16. 18.) 'terras alio calentes Sole mutamus?

patriæ quis exsul Se quoque fugit?' *Lamb.*

At, quem scilicet, ut fit] Ita ex veteribus nostris restitui. In quibusdam vet. *ad quem.* *Ad pro at,* qua in re sæpe variatum est. Marullus, et vulg. *quod.* Gifan.

At, quem scilicet, ut fit, &c.] Secutus fuero initio codices vulgatos, qui habent, *At quod scilicet, ut fit, &c.* sed tamen adscripseram me suspicari hoc in loco inesse aliquid ulceris: quod manuscr. haberent, *At quem scilicet, &c.* ut fortasse, inquam, legendum sit, *At quem scilicet, ut fit, &c.* ejus lectionis hæc esset sententia: *At is, quem non potest effugere: nempe ipsemet, (nemo enim se effugere potest,) ingratiis hæret: vel sume ἀπὸ κοινού* vocem 'morbus,' hoc modo: *At morbus, quem effugere non potest, ingratiis hæret, et angit, quia ipsius morbi causam ignorat. Zoi- lus, cum hæc essent a me annotata, ea arripuit, sibi vendicavit suo more. Verum infinitum sit singula ejus farta enumerare.* *Lamb.*

1082 *Ingratis]* Ingratiis, aut 'in- gratis' pro ingratiis, vel adverbium est, quod significat invite, et præter voluntatem, et non sponte: quod Græci dicunt ἀκονσίως: vel potius nomen compositum ex in et gratiis; quo modo 'injussu' ex in et jussu, 'incultus' apud Sallust. ex in et cultus: 'intactus' ex in et tactus: de quibus sup. 1. 454. 'tactus corporibus cunctis, intactus inani.' In quibus omnibus in præpositum nominib. substantivis, negationem significat: quod fit usitatus in adjectivis, ut improbus, indoctus, impius; &c. 'gratiis' autem nomen esse, casus ablat. a recto gratiæ, numeri multitudinis, quid est quamobrem quisquam neget? Plaut. Amphitr. 1. 1. 215. 'Sos. Non ædepol volo profecto. M. At pol profecto ingratiis.' Idem Cercul. 1. 1. 6. 'Tamen est eundem, quo imperavit, ingratiis.'

Idem Cistell. 2. 3. 82. 'Nunc mihi bonæ necessu'st esse ingratiis.' Ter. Eunnuch. 2. 1. 14. 'Opus faciam, ut defatiger usque, ingratiis ut dormiam.' Idem Heautont. 3. 1. 137. 'ea coacta, ingratiis Post illa cœpit victum vulgo quærere.' Velim autem non ignorare lectorem, quosdam libros vulgatos, in quibus sunt Parisienses, habere hoc loco *invitus ad- hæret*, pro vera scriptura *ingratiis hæret*, quod iccirco notavi, ut meminerit quod supra pluribus verbis egi, ad illum locum, 'Tum quasi talipe- dans,' &c. hanc vocem *invitus*, seu *invito*, fuisse annotationem: deinde ab imperito et stulto librario in tex- turam verborum Lucretii transcrip- tam esse. *Lamb.* Præter volunta- tem: *ingratiis*: Vossius: Sic Plaut. in Casina 2. 5. 7. 'Vobis invitis, at- que amborum ingratiis:' et in Mer- catore Prologo, 4. 60. 'Tuis ingra- tiis:' inf. 6. 215. 'Cadant ingratis illa necesse est Semina, quæ faciunt fulgorem.' Creech.

1084 *Jam rebus quisque relictis]* 'Re- bus relictis' usitatum genus loquen- di veteribus, quod idem valet atque 'rebus aliis omnibus relictis.' Plaut. Epid. 4. 2. 35. 'Ego relictis rebus Epidicum operam quærendo dabo.' Idem Truc. 2. 1. 20. 'Probus est amator, qui, relictis rebus, rem per- dit suam.' Ter. Andr. 2. 5. 1. 'Herns me, relictis rebus, jussit Pamphilum Hodie observare.' Idem Heautont. 4. 7. 12. 'Mihi nunc, relictis rebus, inveniendus est Aliquis, labore in- venta meo cui dem bona.' ubi tamen vulgati libri habent *relictis omnibus*, cum sit legendum *relictis rebus*, ita- que scriptum sit in libris manuscrip- tis. *Lamb.* Formula solemnis. Ter. Plaut. Faber.

1086 *Temporis æterni quoniam, &c.]* Quoniam non est controversia, vel non certatur de statu unius horæ, sed de statu temporis æterni atque infi- niti, quod est post mortem, 'ambigi-

tur:' i. e. in controversiam vocatur, ἀμφισβητέται. *Lamb.*

1088 *Manenda]* Sic legendum, non, ut in lib. vulgatis, *manendo*: ordo an- tem et sententia est: In quo statu temporis æterni, omnis ætas, quæ- cumque post mortem restat, morta- libus est *manenda*, i. e. perduranda: in quo statu temporis æterni, homines omnem ætatem, quæcumque post mor- tem restat, necessario permanebunt et perdurabunt: neque umquam de in- tegro hanc lucem intuebuntur, etiam- si eandem materiam, ex qua constab- ant vivi, temporis longinquitas de- nuo colligat, et in eundem ordinem atque in eandem posituram redigat. *Lamb.* *Manendo.* Gifan.

1089 *Denique tantopere in dubiis]* Demum vss. 4. stulte id fugimus, quod evitare non possumus; imo si multas ætates viveremus, eadem ta- men nos teneret cupiditas vitæ: vss. 7. quæ nullam novam voluptatem af- ferret, quæ incerta semper, et malis obnoxia: et vss. 8. mors erit æque immortalis et æterna si hodie, ac si eras occuperet. Creech.

In dubiis trepidare periculis] 'Pe- ricula dubia' dicuntur, quia incer- tum est utrum quis ex iis salvus evadere possit, necne. sic dicimus 'in dubiis rebus.' Plaut. Mostell. 5. 1. 1. 'Qui homo timidus erit in du- biis rebus, is nauci non erit.' sic 'du- bia tempora,' et 'dubii casus' apud Horatium. Quid est (inquit) quod tantopere trepidemus in rebus ad- versis et periculosis? nam quantum- vis diligenter et accurate vitæ et saluti nostræ consulamus, moriendum tamen est aliquando. *Lamb.*

1091 *Certa quidem]* Rectius quam *Certe equidem.* Creech.

Certe equidem] Sic in veteribus, et quibusdam vulgatis. Alii: *Certa equi- dem.* In quibusdam: *Certe quidem.* Gif.

1092 *Nec devitare letum pote]* Pote, i. e. δυνατόν, quod 'possibile' dice- Delph. et Var. Clus.

remus, si liceret. *Lamb.*

Nec devitari letum pote quin obea- mus] Ita interpungendum. 'Letum obire,' dixit et infra, 5. 1419. Gif.

1095 *Sed dum abest]* Hic *m* non eliditur. qua de re supra diximus ad illum locum, 'Corporum augebit nu- merum,' 1. 437. nunquam (inquit) fruimur bonis præsentibus, sed futu- ris semper inhiamus: quæ ubi adepi- sumus, alia item quæ absunt, desi- deramus. recte igitur præcipiunt, qui suadent, ut in diem vivamus, ut Hor. Od. 3. 29. 41. 'ille potens sui, Lætusque deget, cui licet, in diem, Dixisse, Vixi. Cras vel atra Nube polum pater occupato.' *Lamb.*

1099 *Vehat]* Sic Hor. Od. 3. 29. 48. 'Quod fugiens semel hora vexit.' et Virg. Georg. 1. 461. 'Denique quid vesper serus vehat.' *Lamb.*

1100 *Vitam ducendo]* Vitam produ- cendo, et diutius vivendo. *Lamb.*

Demimus] Detrahimus, deminui- mus. *Lamb.*

1101 *Nec delibare valemus]* In qui- busdam libris: *delibrare*, quod et probat Lambinus. In quibusdam: *deliberare.* Omnia mendose. Vide Indicem. Gif.

Nec delibrare valemus] Nec possu- mus quicquam deripere, seu demere, seu detrahere de tempore mortis. 'delibrare' valet, librum seu corti- cem de ligno detrahere: quo verbo utitur et Cæsar lib. 7. de Bell. Gall. 'Firmis ramis abscissis, atque horum delibratis ac præacutis cacminibus.' Unde per translationem deminuere significat, ut supra diximus. *delibrare* autem habent duo cod. manuscripti, quibuscum congruunt Parisienses: alii *deliberare*, quibuscum consentiunt Aldini antiquiores: quod quidem fac- tum est ex *delibrare*, cum indocti, sive librarii sive lectores, quod sibi vellet *delibrare*, non intelligerent. Sententia autem hujus loci hæc est: Non possumus quicquam detrahere, seu demere de tempore mortis, quo

Lucret.

4 P

minus diu mortui simus: id est, etiam si aliquot annis, atque adeo sæculis tardius moriamur, non ideo tamen minus diu mortui erimus. Zoi-
lus, cum hæc legisset, 'omnia men-
dose,' inquit. Censorem aliquem lo-
qui putes, cum hoc nomine nihil sit
stolidius, nihil pinguius, nihil contem-
tius. Inane tandem, bellua? omnia
mendose? Tu vero omnia mendose:
quæ modo aliis non suffuratus es.
Lamb. Rectius, *delibare*. Fab. Mal-
lem hic retinere verbum Lambino
placitum. *delibare* enim refertur ad
exiguum illud quod quis ex aliqua re
carpit. *delibrare* autem ad ipsam rem
potius pertinet, quæ hoc modo mini-
mum patitur. Tertullianus, ut plura,
etiam hoc verbum a Lucretio sumpsit
lib. de Anim. cap. 17. 'Non licet
nobis in dubium sensus istos revo-
care, ne et in Christo de fide eorum
delibretur.' Unde forsitan etiam *de-
librandum* rectius in Apologet. ejus
legas cap. 21. p. 196. 'inflati ad *de-
librandum*, derivantes a disciplina in
profanum modum.' Sed metaphora
non a cortice arboris, sed aquæ de-
rivatione et sulco (juxta Festum in
'*delibrare*') deducta. *Hav.*

1102 *Morte peremti*] Mortui. Virg.
Æn. 6. 163. 'indigna morte peremti.'
idem 9. 453. 'et primis una tot cæde
peremptis.' non celabo lectorem, me
scriptum reperisse in lib. manuscrip-
tis, *morte peremti*, *n* ante *t*. Quod eo
notandum duxi, ut intelligant tan-
dem omnes literarum studiosi, vete-
res scripsisse 'peremtum,' 'adem-
tum,' 'emtum,' 'comtum,' et simi-
lia, per *m*, sine *p*, ante *t*: postquam
autem Italiam barbaries oppressit,
alios scripsisse 'perentum' et simi-
lia per *n* ante *t*: alios per *m*, inter-
posito *p* inter *m* et *t*, existimanteis *m*
ante *t*, sine *p*, nec scribi debere, nec
pronuntiari posse: quorum errorem
coarguimus et convicimus in epistola
ad lectorem, quam præposuimus com-
mentariis Horatianis. Quod autem

doctus quidam Italus, nulla alia ra-
tione adductus, quam quod libri ma-
nuscripti sic habent, etiam hodie
scribit 'dampnare' et 'temptare';
satis ejus inscitiam ac stuporem mi-
rari non possum. Quasi vero libri
veteres sint usquequaque sequendi,
et non cum judicio tractandi ac le-
gendi: verbi gratia, in eis fere sem-
per scriptum reperias, 'dampnare,'
'antempna,' 'sompnum,' 'solempne,'
et similia quamplurima: quam scrip-
turam tamen nemo est mediocriter
eruditus, qui non respuat: aut quasi
'tentandi' verbum non oriatur a ver-
bi teneo supino tentum, seu tentu:
quæ vel cum *m* et *p* scribenda sunt,
temptum, temptu: quod si quis di-
cat, delirus judicetur: vel ne in ten-
tu quidem his litteris *m* et *p* locus
esse potest, ut scribatur 'tempto.'
Lamb.

1103 *Condere sæcla*] 'Condere sæ-
cla' dictum est vel ut dicimus 'con-
dere frumenta et fructus,' vel ut
'condere mortuum,' vel ut 'condere
lustrum.' Quoquo modo dictum sit,
tralatitio esse videtur. Sic fortasse
Hor. Od. 4. 5. 29. 'Condit quisque
diem collibus in suis.' 'condere' enim
'diem' videtur, qui ad vesperum per-
venit, et cui dies totus consumtus
est. 'Condere' igitur 'tempora,' 'se-
cula,' 'annos,' dici posse videtur,
cui tempora, sæcula, anni consumti
et præteriti sunt. *Lamb.*

1104 *Mors æterna*] *Θάνατος ἀθάνα-
τος*. ut sup. 882. 'Mortalem vitam
mors cui immortalis ademit.' *Lamb.*

1105 *Nec minus ille diu, &c.*] I. e.
et æque diu mortuus erit ille qui ex
hodierno die vivendi finem fecit, at-
que ille qui multis ante annis interiit.
nam cum tempus futurum, sit infini-
tum, uterque post mortem tempus
æque infinitum mortuus manebit.
Lamb.

1105 *Ex hodierno lumine*] Ex ho-
dierno die. *Lamb.*

Cum de materia, ejusque motibus,
(si modo opiniones quæ providentiam
impugnent excipias) disputet Lucre-
tius, quis philosophorum prudentius,
aut rei ipsi accommodatius? De re-
bus vero a sensu remotis, de anima
ejusque facultatibus disserente nemo
vanior aut ineptior. Qualem vero sibi
animam effingit? En ipsa adest; sub-
stantia corporea tenuis, composita e
minutis et volubilibus particulis au-
ræ, æris, et caloris, quæ ita per to-
tum corpus sitæ sunt, ut parvis in-
tervallis sint a se invicem disjunctæ.
His tribus addas quartum nescio quid
innominatum persubtile, et maxime
mobile, quod in pectore situm sit sen-
sus principium, et imagines ab omni-
bus rebus venientes percipiat, et tum
perfecta et consummata erit Epicuri
anima. Breviter, concipe aranearum
in pyxide, per totam istius pyxidis
cavitatem telam texat, mediamque
ipse incolat: advolent deinde muscæ,
et fila moveant, quo motu excitatus
araneus filamenta tractet, muscas ir-
retiat, et captas devoret: hæc con-
cipe, et habebis imaginem Epicuræ
animæ captantis *ἑδωλα*, qua nulla un-
quam fuerit similior. Hæc vero dig-
na sunt philosopho commenta!

Animam non esse corporis harmo-
niam a vs. 94. ad vs. 136. satis proba-
tum. Inde usque ad 162. frustra ani-
mum, dominum viz. vili servo animæ
conjungit: vehementi metu concusso
animo, laborat anima, fateor, sic tre-
mente citharædo debitos sonos citha-
ra non reddit. Pari successu usque
ad vs. 177. animum corporeum esse
evincere conatur, quod enim argu-
menti confirmare debuit, id tanquam
certum sibi sumit; pertinaciter enim
affirmamus contactum posse esse sine
corpore.

Dum vero animam corpoream esse
nondum probaverit, quid de illius sub-
tilitate usque ad vs. 231. inquiremus?

Fatendum tamen poetam evidenter
demonstrasse animæ particulas, (si
modo corporea foret) debere esse
subtiles et volubiles: nec de compo-
sitione animæ usque ad vs. 323. liti-
gemus, nam ex æris, auræ, et calo-
ris seminibus non minus apte compo-
nat animum quam ex alicujus alius
materiæ particulis. Quod vero vs.
280. tribus hisce rebus quartum ali-
quod innominatum addat, ideo con-
fitemur nullum genus corporis concipi
aut excogitari posse, quod sensus sit
principium.

Prudenter autem tenuis animi sa-
lutem denso validoque corpori com-
mendat usque ad vs. 350. et usque ad
vs. 370. corpori etiam facultatem
sentiendi largitur. Quid autem stul-
tius? quid a communi sensu remotius?
Quid denique ipsius placitis minus
accommodatum? Unde enim corpus
sit sensus particeps cui nihil quartæ
istius innominatæ rei immiscetur?
Deinde ad vs. 396. contra Democri-
tum feliciter disputet: nec repug-
no, non enim inquiri ultra sententia
potior sit, dum utraque est absurda.
Et ut modo animum corpori conser-
vandam credidit, sic ad vs. 417. cor-
poris custodiam vicissim animo com-
mendet. Istam tutelam non invidio.
Argumenta vero quibus ipsum ani-
mum expugnat, consideremus.

Primum a vs. 425. ad vs. 445. te-
nuem et subtilem corpoream substan-
tiam, qualem animum supponit esse,
distrahit et dispergit. Atque id fiat
per me licet, corporeus sit animus, et
quamvis crassus, et e particulis im-
plexis conjunctus sit, eum tamen dis-
solubilem fatebor.

Secundum a vs. 445. ad vs. 459.
Tertium a vs. 460. ad vs. 464. et quar-
tum a vs. 464. ad vs. 473. nihil effi-
ciunt: animum enim una cum cor-
pore nasci, adolescere, et senescere
minime sentimus; corpus nasci, ado-

lescere, atque senescere sentimus, in animo neque decrementum neque incrementum experimur; at vero in infante non viget animus, in sene deficit: quo argumento? nempe ineptus est puer, et senex desipit. Similiter artificem peritissimum in machina colloces, aliæ vero partes istius machinæ nimis rigescant, aliæ sint æquo flaccidiores, deterantur aliæ, aliæ autem nimis turgescant: et deinde stulte expectabis ordinatos motus, licet maxime elaboret peritissimus ille artifex. Deinde curas luctumque suscipit animus. Ergo est dissolubilis: quia viz. (alia non jam occurrit ratio) luctus penetrans et curæ edaces alibi appellantur. Digna mortali et corporeo animo ista ratiocinatio! Quarto autem argumento eadem responsio, quæ secundo, satisfacit.

Tribus sequentibus argumentis a vs. 475. ad vs. 524. medici respondent, quanquam nil opus est responso: crura vacillant, tardescat lingua, et natent oculi, quid hæc ad animum? Jurgia denique gliscant; neque id quidem mirum, quemadmodum quantumlibet alioquin peritus fuerit citharistes, non poterit tamen non dissonantes cantilenas exprimere, si perturbate intenderis, ac distenderis chordas citharæ, quæ harmonice ante pulsabatur. Similiter in morbo Epileptico ater ille humor organa deturbat, atque inde isti motus incompositi. Cum vero organa tantum afficiat et debilitet morbus, quid aliud restituat medicina? Septimum a vs. 525. ad vs. 546. asserit animam hominis membratim morientis sensim deficere atque interire: quasi frigescere non possunt artus nisi anima etiam frigescat: hoc vero argumentum supponit animam corpoream esse et per totum corpus diffusam, quod nondum probavit, et certo scio nemo unquam demonstrabit.

Octavum a vs. 547. ad vs. 556. nihil agit, neque enim ab alio intelligendi

aut ratiocinandi vim habet anima, quemadmodum auris audiendi, aut oculus videndi mutatur; verum a seipsa id habet, ac idcirco mirum non est, si sejuncta a corpore auris non audiat, neque sejunctus oculus videat, secreta autem a corpore mens intelligat ac ratiocinetur.

Nono a vs. 557. ad vs. 578. hoc modo respondendum: Ut dum videmus militem gladio aliisque armis pugnantem, non dicimus tamen illum armis destitutum non posse plagam ullam inferre, cum manus adhuc suppetant quibus infligere ictus possit: sic cum anima membris undique, ut panoplia quadam induatur, organisque adeo corporis varias functiones obeat, dicendum tamen non est, ubi istum omnem quasi militarem apparatus exuerit, nullam ipsi neque intelligendi neque sentiendi superesse functionem.

Decimi argumenti a vs. 589. ad vs. 590. vires nemo agnoscet, nisi qui senserit animum esse quasi fundamentum totius animalis, et corpus animo tanquam sale aliquo condiri ne fæteat et putrescat.

Undecimum a vs. 591. ad vs. 605. nihil aliud est quam in verbo lus; ideo enim vim aliquam videtur habere, quia ista spirituum defectio appellatur animi deliquium.

Duo sequentia a vs. 606. ad vs. 623. negant animam exire posse integram nisi per fauces expiretur, nec absurde quidem, si corporeus foret animus. Addunt insuper animam futuram dissolutionem metuentem ægre atque invito exire; respondet apud Cicero-nem Cato, 'Quid quod sapientissimus quisque æquissimo animo moritur, stultissimus iniquissimo? Nonne vobis videtur animus is, qui plus cernat et longius, videre se ad meliora proficisci? Ille autem cujus obtusior acies, non videre? Equidem efflor studio patres vestros, quos colui et dilexi, videndi; neque vero eos so-

lum convenire aveo, sed illos etiam, de quibus audiui, et legi, et ipse conscripsi. Quo quidem me proficiscentem, haud scio quis facile retraxerit. Quod si quis Deus mihi largiatur ut ex hac ætate repuerascam, et in cunis vagiam, valde recusem; nec vero velim, quasi decurso spatio a calce ad carceres revocari.' Demum affirmant, animum, quoniam in pectore hominis semper situs est (si Epicurum viz. audiamus) extra pectus non posse integrum manere: quasi aves in nido natæ extra illum versari nequeant.

Decimum quintum a vs. 624. ad vs. 633. ejusdem est cum reliquis farinæ, et vulgus sapit. Nec decimum sextum a vs. 634. ad vs. 669. tam fuse explicasset poëta, si motum animalem, eaque instrumenta quæ isti perficiendo inserviunt perspexisset. Sequenti a vs. 670. ad vs. 678. Plato et Pythagoras respondeant, istos enim solos premit, et alia jam ago. Decimum septimum et octavum a vs. 679. ad vs. 712. supponunt animum corporeum per totum corpus diffundi, et cunctis illius partibus alligari, quo nihil falsius aut absurdius: in capite, tanquam princeps in solio, residet, ibique dominatur.

Quam futulis sit ista a vs. 713. ad vs. 740. de vermibus observatio omnes sentiunt, qui vermes in terra, planta, caseo, rebus profecto nunquam animatis genitos viderunt.

Qui animarum transmigrationem defendunt, isti effugiant nodos quos nectit poëta a vs. 741. ad vs. 769. Et deinde a vs. 770. ad 776. absurdus foret animus, nisi cuperet corpus viduum et vicens, fugeretque senio confectum. De sequentibus a vs.

777. ad vs. 784. isti videant, si qui sint, qui Pythagoricas nugas aliquid esse putent. Quoniam vero vigesimum quartum a vs. 785. ad vs. 800. idem est cum decimo quarto, ideo non alia hic quam illic adhibenda est responsio.

A vs. 801. ad vs. 866. rem immortalem rei mortali conjungere præstantissimis philosophis nondum visum fuit incongruum aut absurdum: Deinde contra vs. 807. ad vs. 829. quartum genus rerum constituo, incorporeas viz. substantias immortales: idque impudenter negabit Epicurus, cum Deos suos æternos et indissolubiles constituerit. Demum a vs. 830. ad vs. 841. luctu penetranti affici, et curis edacibus vexari animum, et corpore morbis quibusdam correpto illum debitas functiones exercere non posse confitemur, at vero animum inde fieri mortalem pertinaciter negamus.

Jam vero copiosius ostenderem frustra hæc omnia argumenta congerere et explicare Lucretium, mortis enim metum non tollant; quippe iis qui bonis prosperisque rebus utuntur, quid calamitosius ista morte, quæ sit *στέρξης αἰσθήσεως*? et miseris talem mortem proponere qua exstinguantur penitus, sicque miseriarum sit finis, perinde est ac si jactato tempestatum sævitia proponatur naufragium, quo submersus suffocatusque procellam deinceps sensurus non sit. Hoc est egregium, quod præstant Epicuri dogmata, solatium; quod tamen, quale quale est, bonis omnibus et piis invisum ac ingratum, et impios solos, quos nulla philosophia curare debuit, juvabit. Creech.

DE RERUM NATURA LIB. IV.

1 *Avia Pieridum*] Hi 17. vss. jam sup. lib. 1. et a Lucretio positi sunt, et a nobis explicati. Quare illinc pete, si quid requiris. Atque iis quæ ibi diximus de 'solo,' hoc adde: Denique 'solum' idem valere interdum quod soleam, licet vel ex his verbis Plantinis intelligere, in Bacchid. 2. 3. 98. 'Etiam rogas, qui soccis habeat auro suppectum solum?' *Lamb.* Istos 25. vss. quibus attentum sibi Memminum suum, aut alium quemvis Lectorem reddere conatur vid. 1. 925. *Creech.*

2 *Integros*] Ter. Prol. Adel. 'Plantus hunc locum Reliquit integrum.' *Creech.*

7 *Animos*] Sic ntraque editio Anglicana, et lib. 1. reliquæ *animum* hoc loco habebant, nulla reddita ratione. *Pr.*

Exsolvere] Vide sup. vs. 931. *Gif.*

9 *Contingens cuncta lepore*] Duo codices manuscripti habent, *contingens cuncta liquore*. Non probo. Quod autem Thraso scribit *contingens*, quasi a verbo tinguo: suo more insanit. Est enim a verbo tango. Nam significat Lucretius levem quendam contactum, non tincturam ad imas parteis permanentem: idque declarat idem verbum paullo post positum, 'Contingunt mellis dulci,' &c. et verbale *tactu*, pro quo mendose scribitur in quibusdam libris vulg. *facto*: mendosissime autem Zoilus *tractu* legendum putat. Sic Arnob. lib. 3. dixit: 'Quisquamne est hominum, rationis alicujus sapore contactus, qui pilos et lanugines credat in Deorum corporibus nasci?' *Lamb.*

Lepore] Quidam Codd. *liquore*, imperite: 1. 29. 'Quo magis æternum da dictis, Diva, leporem.' *Creech.*

17 *Facto*] Ita quidem sup. Sed hic in 4. lib. erat *tactu*. Forte *tractu*. 'Trahere,' ut *σπᾶν* Græce, sit epotare. *Gif.*

Tactu] Alii pro *pacto* contendunt, *tractu*, i. e. haustu, Gifanius. Non tanti. *Creech.*

24 *Perspicis*] Ita et lib. quidam; et sup. 1. 948. 1110. *Gif.*

25 *Præsentis*] Legitur alibi codicum *persentis*, hoc sensu: Volui carmine Pierio rationem exponere nostram dum perspicis omnem naturam rerum: et dum persentis utilitatem quam affert philosophica tractatio. Nec hæreas in ultima verbi syllaba: s enim vim hanc habet ut quandoque reddat ancipitem, quandoque productam: sed in 'sentis' ultima corripitur non potest: quod patet in 'sentitis,' ut 'dormis,' 'dormitis,' is ultima producitur: quod in 'dormitis' patet. Obiter carmen Propertianum emenda ex sec. lib. 5. 11. 'Me lædet si multa sibi dabit oscula mater: Me soror et cum qua dormis amica simul.' scribe *dormit*, i. e. Cynthia. Ordo sequentis versiculi pentametri: Et me lædet soror cum qua simul dormit amica Cynthia. Quasi velit innuere: Licet prætendantur sanguinis et cognationis, nedum affinitatis vincula: tamen si videro sororem Cynthiæ condormientem, suspicione pellicatus ebulliam, et acerbam diem propter zelum exigam. Sine commatica divisione legitur ille versiculus: 'me soror' et reliqua. Apud eundem Propertium est pro nobis exemplum illud ex sec. quoque lib. 24. 24. 'Non audis, et verba sinis me ludere: cum jam Flectant Icarii sidera tarda boves.' *Pius.* I. e. ante sentis. Sic autem habent quinque lib. manuscr.

et nonnulli typis excusi. Alii *persentis*. *Lamb.* Forte *persentis*. *Gif.* *Persentis*; ut in præcedente versu *perspicis*: *præsentis* Lambini admitti non debet. *Creech.*

26 *Sed quoniam docui, &c.*] Vss. 7. breviter recenset ea quæ in præcedentibus libris disputaverat. Primo et secundo libro atomorum naturam, affectiones, motus denique et concilia absolverat; in tertio principia animæ, animamque ipsam tam corpori conjunctam, quam a corpore separatam consideraverat; et deinde vss. 13. hujus libri quarti argumentum complectitur, viz. ager de simulachris, quæ veluti membranæ corticesque corporum a rerum superficie perpetuo fluunt, nobisque illarum species et figuras deferunt; si sincera integraque adveniant, tum res veras percipimus; si mutilata, inversa, aut cum aliis conjuncta, inde centaurorum, et aliorum id genus monstrorum phantasmata; aliquando etiam, (namque animæ cum corporibus intereunt) mortuorum spectra. *Creech.*

31 *Cum corpore compta*] Sic sup. 3. 260. 'Quibusque Compta modis vigeant,' utrobique tamen quidam legi volunt *juncta*. *Lamb.* Adi Emendationes ad 3. 260. Ceterum cum videam volumen paulo amplius ex crescere quam speraram, decrevi me aliquanto etiam, quam antea, breviorum esse debere. *Fab.* *Copta*, seu *coapta* Faber: ut et 3. 260. 'Quibusque Copta modis vigeant.' *Creech.* Nihil certius Fabri emendatione, quam nemo mihi vitio vertet, si receperim, quid enim est 'compta cum corpore?' Natus error est ex virgula a librariis ducta super literam *p*, ut passim fieri solet, scriptum videlicet fuerat *cōpta* vel *copta* sine virgula, ibique, eam amissam putantes librarii, reposuerunt *compta*. Est vero *copta*, pro *coapta*, et ita contrahere voces amat Lucretius. *Haver.*

32 *Ordia prima*] Primordia. *Lamb.*

33 *Nunc agere incipiam, &c.*] Nunc de simulacris seu imaginibus disputare meditatur, quæ *εἰδῶλα* et *τύποι* nominantur ab Epicuro apud Diog. Laërt. *Καὶ μὲν καὶ τύποι ὁμοιοσχήμονες τοῖς στερεμνίοις εἰσὶ, λεπτότησιν ἀπέχοντες μακρὰν τῶν φαινομένων, &c.* τοῖτους δὲ τοὺς τύπους εἰδῶλα προσαγορεύομεν. i. e. 'Atqui et formæ sunt simili figura præditæ, atque ipsa solida corpora, subtilitate et tennitate longe distantes ab iis quæ oculis cernuntur, &c. has autem formas, idola, i. e. simulacra, seu imagines appellamus.' *Lamb.*

33 *Vehementer attinet*] Verum est; nihil enim excogitari potuit commodius ad explicandam Epicuri rationem. *Fab.*

34 *Rerum simulacra, &c.*] Dictum est ad lib. 1. 'spectra' Latinis. *Fab.* Intelligit species rerum, quas vulgo intentionales vocant, *εἰδῶλα, τύπους, ὑμένας*, membranulas, effluvia ex superficie corporea, quæ ex omnibus omnino rebus perpetuo emanant, et animos impellunt. Latinis 'spectra,' 'figuræ,' 'imagines,' 'effigies,' 'quarum incursu,' ut inquit Cicero ex Epic. 1. de Fin. 'non modo videmus, sed etiam cogitamus.' *Creech.*

35 *Membranæ, &c.*] Inde *ὑμενωδεῖς* a Græcis scriptoribus dicuntur; vulgo 'species intentionales.' De iis ita agit Lucretius, nihil ut Physico homini jucundius esse possit. *Fab.*

Summo de corpore rerum] I. e. de summa et extrema rerum circumcæsurâ, de extremis lineamentis rerum. *Lamb.*

36 *Dereptæ*] I. e. detractæ. Sic autem legendum est, et ita scriptum reperi in libris manuscr. de quo verbo alibi diximus. *Lamb.*

Ultro citroque] Libri manuscr. habent *ultroque citroque*: quos non sequor. *Lamb.* *Ultroque, citroque*, ita vet. libri. Vulgati: *ultro citroque*. *Gif.*

39 *Simulacraque luce carentum*] Virg. Georg. 4. 255. 'Tum corpora luce

carentum Exportant tectis.' ibid. 472. 'Umbrae ibant tennes, simulacraque luce carentum.' *Lamb.*

40 *Horricifce*] 2. 609. 'Quo nunc insigni per magnas prædita terras' *Horricifce* fertur divinæ Matris imago.' *Creech.*

41 *Ne forte animas*] Hoc dico, esse simulacra quædam, &c. ne forte putemus, animas, &c. *Lamb.* Huc tendit Lucretius; nam ex instituto Epicuri τὰ φυσικά perlustranda existimabat, ideo tantum, ut animi hominum superstitionis vinculis expediri possent facilius. *Fab.*

42 *Aut umbras inter r. vol.*] Virg. *Æn.* 10. 641. 'Morte obita quales fama est volitare figuras, Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus.' *Lamb.*

43 *Nere aliquid nostri post mort.*] Hæc erat Epicuri sententia, mortem nihil ad nos pertinere. Nam quidquid bonum et malum est, inquit, in sensu est. At mors, privatio sensus est. Ex quo fit, ut hæc cognitio et perceptio, nihil ad nos mortem pertinere, fructum vitæ dulcem ac jucundum nobis reddat, non addens tempus infinitum, sed immortalitatis cupiditatem demens. Nihil enim est in vita mali ei qui cognoverit et penitus comprehenderit, nihil esse in non vivendo mali. Itaque inanis est is, qui dicit, se mortem extimescere, non eo quod dolore afficiet, cum aderit, sed eo quod dolorem afferat impendens et futura. Nam quod adest, dolore non afficit: quod expectatur, incassum afficit. Quod igitur malorum omnium horribilissimum est, mors, nihil ad nos, quoniam cum quidem sumus, tunc non adest: cum vero mors adest, tunc non sumus. Neque igitur ad vivos, neque ad mortuos pertinet: quoniam illos quidem non attingit, hi autem esse desierunt. *Lamb.*

44 *Perempta*] Festus: 'Peremta,' et 'interemta,' pro interfectis poni

solet a poetis. Lucret. 'Cum corpus simul atque animi natura peremta.' *Lamb.*

45 *In sua discessum dederint primordia*] I. e. in sua primordia resoluta sint, et discesserint, quod docuit lib. 1. idemque approbat Eurip. 'Ἰκετὶδ. "Ὅθεν δ' ἕκαστον εἰς τὸ σῶμα ἀφίκετο, Ἐνταῦθα ἀπῆλθε. πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα, τὸ σῶμα δ' εἰς γῆν. οὐ τι γὰρ κερτήμεθα Ἡμέτερον αὐτῶν, πλὴν ἐνοικῆσαι βίον. Κἄπειτα τὴν θρέψασαν αὐτὸ δεῖ λαβεῖν. i. e. 'Unde autem unumquicque in corpus pervenit, eo discessit, spiritus ad æthera, seu cælum, corpus ad terram. Nihil enim nostrum ipsorum possidemus, nisi ut vitam incolamus, tanquam inquilini. Deinde terram, quæ aluit, corpus capere oportet.' *Lamb.* Dederunt, ita conjectura ductus emendavi; in aliis dederint. Ita et inf. hoc lib. 971. *Gif.*

46 *Dico igitur rerum effigias*] Quæ vs. 34. 'simulachra,' jam 'effigias rerum,' 'tenues figuras,' 'membranam,' et 'corticem' appellat; eaque mitti a rerum superficie vss. 5. asserit: et deinde vss. 19. hoc modo probat: Res multæ (idque ipsi oculi agnoscunt) e se mittunt corpora, quædam rara et tenuia, sic lignum fumum, calorem ignis; quædam spissa magis et compacta, sic cicadæ et serpentes pelles suas. Quis autem tenuia quædam simulachra avolare a rerum superficie dubitet, cum videat spissa magis et solida deponi? Præsertim cum sint minuta corpuscula in rerum superficie seu prima fronte collocata, quæ facile sese expedire possunt et avolare. Epicurus ipse: Καὶ μὲν καὶ τύποι ὁμοιοσχήμονες τοῖς στερεμνίοις εἰσὶν, λεπτότησιν ἀπέχοντες μακρὰν τῶν φαινομένων· τοὺτους δὲ τοὺς τύπους εἶδωλα προσαγορεύομεν. *Creech.*

Effigias] Sic habent libri manuscr. Plant. Rud. 2. 4. 7. 'Proh dii immortales, Veneris effigia hæc quidem est.' *Lamb.* Ita libri vet. Vulg. *effigies*. *Gif.*

47 *Summo de cortice earum*] Sic omnes vett. fere. Vulg. *corpore*. *Gif.* Mss. quidam habent *effigias*, quasi diceret Lucret. minimum hoc esse, quod Orcum non subiret, neque annihilaretur; verum superstes effugeret interitum reliquarum partium. Sed præfero vulg. lect. quam ipse confirmat, nam mox vs. 83. 'cum corpore fucum Mittunt, effigias quoque debent mittere tenuis.' et concludit esse vs. 103. 'Sunt igitur tenues formarum consimilesque Effigias.' *Hav.*

Summo de corpore earum] Secutus sum cod. Vaticanum: nam ceteri habent *summo de cortice*: quam scripturam rejeci, quia ferri non potest. eam tamen tuetur Zoilus, ne sit sui dissimilis. Atqui se ipsa refellit. Nam quid ineptius, quam ita loqui, effigias tenuis ab rebus mitti, de summo earum cortice; quæ effigias sunt nominandæ 'membrana,' aut 'cortex?' Adde quod 'summo de corpore' idem valet quod ἀπὸ τῆς σωματικῆς ἐπιπολῆς, quibus verbis utebatur Epicurus, quæ Latine reddita, significant 'de extremo corporum libramento,' seu 'de corporum extremitate,' sive, ut vulgus loquitur, 'de superficie.' *Lamb.* Unde et φλοιωδὲς vocatæ sunt. *Fab.* Recte, si unquam alias, Lambinus Gifanium cum suo cortice e Codd. desumpto castigat. 'Effigies' viz. de rerum cortice, nominanda est 'cortex': quid ineptius? Epicurus autem hæc simulachra excitat ἀπὸ τῆς σωματικῆς ἐπιπολῆς. Vid. etiam vs. 35. et vs. 62. *Creech.*

48 *Quæ quasi membrana, vel cort.*] Profert hunc vs. Nonius Marcell. ubi docet nomen 'cortex' interdum reperiri generis fæminei: et præterea illum Virgilian. *Ecl.* 6. 63. 'Tum Phaëtoniadas musco circumdat amaræ Corticis.' *membrana* autem legitur apud Nonium, non *membranæ*; neque nos movere debet syllaba ultima na brevis. *Lamb.* Ita scripsi ex Nonio,

Cortex. In libris membranæ. *Gif.*

51 *Id licet hinc*] *Hinc*, i. e. ex iis quæ deinceps dicturus sum. *Lamb.*

52 *Principio quoniam*] Primum argumentum, quo probat esse rerum imagines, est a simili. Multæ res (inquit) mittunt ex se corpora quædam partim diffusa et tenuia et rara, ut lignum in ignem coniectum mittit fumum, ignis vaporem seu calorem: partim magis contexta et spissa, ut cicadæ tunicas tenuis æstate ponunt: sic et imagines a rebus fluunt. *Lamb.*

In rebus apertis] Manifestis, et quæ sunt in promptu. *Lamb.*

55 *Olim*] Aliquando, ποτέ. *Lamb.*

56 *Cum veteres*] Al. *Cum teretes*. *Lamb.* *Veteres, teretes*, et ita etiam inf. 5. 801. *Gif.* *Teretes*, alii: et pro *astate, atate*, frustra. *Creech.*

60 *Illorum spoliis, &c.*] Profert hunc versum Nonius in voce 'vepres,' docens esse et masculini generis, ut apud Virg. *Æn.* 8. 645. 'sparsi rorabant sanguine vepres,' et fæminini, ut hic: profert et in voce 'spolia.' Sed quæri potest, cur, cum dixerit lubricam serpentem exuere vestem in spinis; subjungat, *Illorum spoliis*; videbatur enim dicere debuisse, *Illius spoliis*, aut certe mutato duntaxat numero, quod sæpe fieri solet, *Illarum*, nempe serpentium lubricarum; nisi ita dicamus, *illorum*, nempe cicadarum, vitulorum, et serpentium. *Lamb.* 'Exuvias' Virg. 'senectam' alii, Græci γῆρας dixerunt. Virgili locus hinc expressus, est *Æn.* lib. 2. 471. 'Qualis ubi in lucem coluber, mala gramina pastus, Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat, Nunc positus novus exuviis, nitidusque juvena,' &c. *Preig.*

61 *Hæc quoniam*] I. e. *Quæ quoniam*. *Creech.*

64 *Ostendi est*] Ita in veteribus nostris et aliis veteribus. Ex uno Codice Lambinus: *hiscendi*. Vulg. *ostendit*. *Gifan.* *Hiscendi est nulla pot.* Magnam profecto gratiam de-

bemus codici Bertiniano et Memmiano: quorum beneficio hic locus restitutus est: nam ceteri libri scripti nihil me juverunt, nisi quod in eis legitur partim ostendi est, partim ostendi est. Vulgati autem, in quibus legitur partim ostendit, partim ostendi est, multo sunt depravatiores. Hæc igitur est recta scriptura, et germana Lucretiana, *hiscendi est nulla potestas*: quæ hoc significat: nihil posse dici, nullamve causam afferri, quare illa quæ cernuntur, nempe membrana de vitulis nascentibus, tunicæ de serpentibus et cicadis, fumus de ligno, et similia, magis cadant et defluant de rebus, quam quæ sunt pertenuia et persubtilia, ut imagines. 'Ne hiscere quidem licet.' hyperbole. Sic Plato lib. α. de legib. ἀφασία ἡμᾶς λαμβάνει. 'loquendi impotentia nos corripit: hiscere non possumus.' Hæc Zoilus non probavit. Quid mirum? Palato corrupto etiam quæ dulcia sunt, amara videntur. Est autem 'hiscere,' os aperire, hiare. Cic. Philipp. 3. 'Respondebisne ad hæc, aut omnino hiscere audebis?' Arnob. lib. 1. Adv. Gent. 'Ipsa denique si animantia muta hiscere potuissent,' &c. Idem lib. 4. 'Experiri volumus, et cupimus scire, an mutire, an hiscere Deorum in mentione possitis, an concipere eos mente, quos in animis vestris nullius scripti informaverit notio.' Ov. Met. 13. 230. 'Non Telamoniades etiam nunc hiscere quicquam Audet.' Lamb. Ne hiscere quidem licet; nulla omnino ratio reddi potest. Ita ex optimis Codd. Lambinus, et vani isti qui ostendi præferunt. Creech.

67 *Et con formæ servare figuram*] Sic vet. libri. In aliis veteribus: *cum forma*, etiam bene. Ita vs. 98. 'Quandoquidem,' &c. Et vs. 85. 'sunt igitur jam formarum,' &c. Et vs. 103. 'sunt igitur tenues,' &c. Vulgati: *Solitam et formæ*. Lamb. *veterem*. Gif. *Veterem et formæ serv.*

fig. Videtur hæc quidem scriptura integra et plana: sed tamen libri scripti alii habent: *Quo fuerint, et cum formæ servare figuram*. alii, *veterem formæ, &c.* lacuna interjecta inter duas voces *veterem* et *formæ*. Vaticanus neque habet vocem *veterem*, neque *solitam*, quæ reperitur in vulgatis. Memmian. sic: *Quo fuerint et cum forma servare figuram*. Unde mihi suspicio injecta est, hunc locum mendo non vacare, et vocem *solitam* esse adjectam, ut fortasse sit ita legendum, *Quo fuerint et conformem*, seu potius, *consimilem servare figuram*. Hic Zoilus ab ingenio suo non discedit. Commemorat enim, quod a me est editum: quæ in Scholiis notata sunt, tacet, βασιάνου πρᾶγμα ποιῶν. legendum tandem censet, *con formæ servare figuram*. fortasse non male: nolim enim conjecturis ejus taleis notas apponere, ne si eas quidem improbem, qualeis ille solet meis: 'male,' 'pessime,' 'ineptissime,' 'mendosissime.' Lamb. *Veterem et formæ*. alii, *Solitam*, quidam *et consimilem*, seu *et conformem*: Gifanius, *et con formæ servare figuram*. viz. conservare. 'Forma' autem secundum Epicurum est id quod in corporis superficie continenter remanet, ipsa imagine tanquam spolio continenter avolante: aliquid viz. coloris solido inhæret, aliquid derasum transfertur, quod sit simulachrum. Creech.

68 *Et multo citius, &c.*] Agit hoc loco Lucretius de speciebus, quæ vulgo 'Intentionales' ideo dicuntur, quod Barbari, qui has literas tractabant, 'Intentionem,' pro intellectione usurpabant; quia scilicet in re physica non est ut quidquam sine illis intelligas. Ait autem Poëta, 'summis in rebus multa minuta corpora esse, quæ jaci possint,' &c. Et revera longe plurima esse ea debent; alioqui unde tandem perenne illud specierum effluvium foret? Quare fieri nulla ratione potest, quin in his

versibus error sit: *Et multo citius, quanto minus endopediri Pauca queunt, ut sunt in prima fronte locata*. Vides eam esse Lucretii sententiam, corpora multa minuta esse in summis rebus, quæ quanquam sint multa, tamen tanto citius jaciuntur, quanto minus impediri possunt pauca. Id autem dicere non modo inconstantis hominis est, sed ejus etiam qui rei physicæ imperitissimus sit. Quid enim? 'Modo ait, modo negat,' ut ille Comici servulus. Itaque non, pauca legi, sed parva, necesse est. Pergit enim; et, multa profundi ex rebus corpora ut probet, hos versus scribit: 'Nam certe jaci atque emergi multa videmus, Non solum ex alto, penitusque, ut diximus ante, Verum de summis,' &c. Fab.

69 *Ut sunt*] Ita malim ex Vet. lib. quam et. Gif.

70 *Jacier ac tergere*] In vet. libris: *jacere ac mergiri, corgeri, ciergiri*. Vulgati: *jaculari*. *Jacier* rectum est. De *tergeri* dubito. Lambinus *emergere*. Vide Indicem. et sup. 1. 210. *Gifan*. Nam certe jaci, atque emergere multa. Cum reperissem in codicibus manuscr. hunc versum mire depravatum; sed ita, ut obscura quædam apparerent scripturæ veteris vestigia, sic excudendum curavi. Sic autem habent cod. Bertinian. et Memmian. *Nam certe jacere, ac mergiri, &c.* alii, *Nam certe jacere ac cergiri, &c.* vulgati autem, *Nam certe jacere et jaculari, &c.* ex quibus scripturis hanc feci, *Nam certe jaci, atque emergere*. Quod si quis malet ita reponi, *Nam jacier certe, atque emergere* (seu *emergi*) multa videmus, non pugnabo; satis est mihi lectori ingenioso scripturam veterem exposuisse, ut ex ea veram eliciat. Cum hæc jam scripsissem, Adr. Turneb. Adv. 7. 12. scripsit, sibi videri legendum, *Nam certe jacere, ac tergeri multa videmus, &c.* cui in eo, quod *tergeri* restituit, assensus sum in secunda editione:

jacere autem non probavi: est enim verbum activum, nec cum 'tergeri,' aut cum 'emergere' cohærere potest. *tergeri* autem interpretor eradi, excerpi. *emergere* tamen non est fortasse rejiciendum, neque a scriptura antiqua admodum abhorret. Judicet lector. Licet etiam fortasse legere, *Nam detergeri, atque emergere*, sive, *atque emergi multa videmus, &c.* Omnino enim, ne quid dissimulem, adverbium 'certe' hic me suboffendit. Quod autem Zoilus noster vult legi, *Nam certe jacier ac tergeri, &c.* Dii male faciant isti belluæ, qui taleis numeros ac taleis versus adscribat huic politissimo poëtæ. Lamb. Vs. 15. confirmat quod superiori argumento assumserat idque probat experimento, quo constat colores ita delibrari a summis corporibus, ut imaginum quoque direptionem arguant: quippe vela theatris intenta totum scænæ apparatus populumque spectantem suo colore perfundunt: *Nam jacier certe, atque emergere*: Gassendus: Alii, *Nam certe jaci ac tergeri*: vel, *Nam detergeri atque emergere*. Creech. Jo. Fred. Gronovius Observ. 2. 7. superscriptam lectionem Ms. Voss. vet. approbans, legi vult *jacere* (videlicet sese) *ac invergi*. prout verbum illud de liquidis effusis usurpatur a poëtis. Virg. Æn. 6. 244. 'invergit vina sacerdos.' aliisque; quorum loca illustrat ibidem vir doctiss. quibus addi potest Ovid. in Met. 7. 246. 'Tum super invergens liquidi carchesia Bacchi, Æneaque invergens tepidi carchesia lactis.' et ipse Lucret. 5. 1007. 'Illi imprudentes ipsi sibi sæpe venenum Vergebant.' qui ad sensum hujus loci accommode admodum pari significato verbi 'vergere' seu 'vergi' utitur 2. 212. 'Sol etiam summo de vertice dissipat omnibus Ardorem in partes, et lumine conserit arva: In terras igitur quoque solis vergitur ardor.' Sed tamen, quum in omnibus Mss. constanter

in iri exeat verbum illud, et postea etiam concedat auctor vs. 165. momento temporis hoc fieri, neque sibi admodum in conjectura sua quoque satisfaciatur Lambinus, vetus esse mendum credo, et suspicor poetam scripsisse, *Nam certe facile impertiri multa videmus Non solum, &c.* quod valde apto sensu jungitur cum 'colorem,' quod mox sequitur, et confirmare videtur vs. 78. 'Inficiunt, coguntque suo fluitare colore.' Illis nempe colorem suum impertientes. *Hav.*

71 *Ex alto*] Ex intimis et penetrabilibus partibus, ut declarat vox 'penitus.' *Lamb.*

72 *De summis*] De partibus extremis. *Lamb.*

73 *Et volgo faciunt*] Hoc est unum de multis mathematicis postulatis, lucem per res quaslibet coloratas permanentem colorari. Quod demonstrari potest similitudine liquidorum: quæ colorem contrahunt ex iis locis per quæ fluunt. *Lamb.*

Lutea] 'Lutei coloris,' i. e. rubicundi, aut crocei. Virg. Ecl. 2. 50. 'Mollia luteola pingit vaccinia caltha.' et apud eundem, 'Aurora lutea,' et in Pollione, 'croceo luto,' pro croco luteo, ut vult Servius. et apud Hor. Epod. Od. 10. 16. 'Tibique pallor luteus.' Nam 'lutum' priore longa est color luteus, quali colore est ovorum vitellus. *Lamb.*

Russa] Sic legendum, et ita habent codices manuscr. 'russus' color autem rubro finitimus est, a quo 'russata factio' nominata: et fortasse idem qui 'rutilus.' *Lamb.* Ita vet. libri. Vulgati: *rufa*. Gif.

74 *Et ferruginea*] Ferruginea. 'Ferrugo' autem purpura est obscurior, et propemodum nigra, Hispana, ut docet Servius ad illum locum Virg. Georg. 1. 467. 'Cum caput obscura nigrum ferrugine textit.' Cui simile est illud T. Petronii Arbitri: 'namque ore cruento Deformis Titan vulnus caligine textit.' Sic autem legen-

dum esse vidit Joan. Passeratius. nam vulgo sic legitur, *Deformis titubans, &c.* Idem Virg. Georg. 4. 183. 'et ferrugineos hyacinthos.' idem, Æn. 11. 772. 'Ille peregrina ferrugine clarus et ostro.' Plaut. Mil. Glor. 4. 4. 53. 'Facito, ut venias ornatus ornatu nauclico, Causiam habeas ferrugineam, culcitam ob oculos laneam: Palliolum habeas ferrugineum: nam is color thalassicus est.' Festus porro, 'Ferrugineum, colorem' (inquit) 'ferri similem esse volunt. Vere autem ferrugineus color, cæruleus est.' Cum Festo congruit auctor vocabularii manuscr. Latinogræci: in quo ita scriptum est, 'Ferrugineum, γλαυκόν, κυάνεον.' *Lamb.* Vide Interp. Virg. ad illud Æn. 9. 582. 'et ferrugine clarus Ibera.' *Fab.*

75 *Volgata*] Volitantia. Sic 2. 163. et 364. Pervolgant, et jam inf. vs. 208. et 5. 1161. *Creech.*

Trementia fluant] Cum olim secutus essem lectionem vulgatam, *trementia pendent*, hæc annotaram: 'Non dubium est, quin in verbo *pendent* mendum subsit. Nam librorum manuscriptorum alii habent *trementia fluctus*, alii *trementia circum*, alii *trementia*, deinde lacunam: in qua nihil est præterea scriptum, neque *pendent*, neque *circum*, neque *fluctus*. codices Florent. autem, *trabeisque tenentia circum*. De hoc igitur loco judicet lector: nam mihi quidem aqua hæret.' Nunc Turnebi conjectura, ut in malis, mihi non videtur rejicienda, ut *flutant* positum intelligamus pro *fluitant*, atque ita edidi. *Lambin.* *Fluitant*. veteres libri quidam: *fluctus*. quidam: *circum*. alii aliter. Vulgati: *pendent*. Ego ex veterum librorum vestigiis, et ratione ductus, *fluitant* reposui. Numerus sic aptissimus peperit errorem. Vide et sup. 3. 190. *Gifan.* *Fluctant*. Post varias Mss. mendas hanc lectionem suppeditat Voss, vet. quod mihi omnium

optimum videtur, pro *fluctuant* videlicet dictum, neque tamen necesse est ideo mutare, quod sequitur vs. 78. *fluitare*. Nam dum *fluitant*, leni motu ventorum agitata vela sensim atque lente amœnam colorum ostendunt varietatem; dum *fluctuant*, majorem motum, pro venti moventis ratione, et non sine susurro et strepitu causantur. *Haverc.*

76 *Caveai*] Cavea hoc loco significat totum illum locum, in quo sedent spectatores. M. Tull. Catone: 'Ut Turpione Ambivio magis delectatur, qui in prima cavea spectat: delectatur tamen etiam, qui in ultima.' *Lamb.*

77 *Scenai speciem*] Sic reposui, cum reperissem in lib. manuscr. *Scenali speciem*. nam vulg. habent, *Scenalem speciem* *Lamb.* Ita vet. libri. In quibusdam veteribus: *Scenali*. Vulgati *Scenalem*. sic et inf. 5. 225. *Gifan.*

Deorum] Nam ibi deorum simulacra. quippe ludi id genus religionis pars erant. *Fab.*

78 *Inficiunt*] Quasi tingunt suo colore. *Lamb.*

79 *Et quanto circum mage sunt inclusa*] Ita ut nullus luci pateat aditus a lateribus. *Lamb.*

81 *Conrident*] Tralatio usitata scriptoribus, omnia simul renident, et lætitia diffundunt spectatorem: vel hilaritatem ejusmodi præ se ferunt, ut ridere videantur. *Lamb.*

Conrepta luce diei] Celeriter et raptim concepta, videlicet a parte superna. Sic autem habent lib. manuscr. non, ut vulg. *concepta*. *Lamb.*

82 *Ergo lintea de summo cum corpore*] I. e. ergo cum lintea de summo corpore, i. e. de sua extremitate, 'fucum,' i. e. colorem, 'mittant:' non debet mirum videri, si res quæque etiam imagines tenuis ex se mittant. *Lamb.*

83 *Effigias quoque debent*] Sic habent lib. manuscr. non, ut vulg. *effigies*. *Lamb.*

Tenuis] Anapæstus pro spondeo in sexta sede: vel 'tenuis' hic dissyllabum est. *Lamb.*

84 *Jaculantur*] Mittuntur. More veterum 'jaculare,' ut alia pæne infinita. *Faber.*

85 *Sunt igitur, &c.*] His tribus vs. concludit ex disputatis et probatis hactenus esse ista, de quibus agitur, rerum simulachra. Pro certa quidam legunt *cæca*, quos ego non sequor. *Creech.*

Vestigia certa] Sic lib. manuscr. et nonnulli vulg. quidam item vulg. ut Parisiens. *vestigia cæca*. *Lamb.* *Certa*. *Cæca* quidam vulg. Ita variatum sap. 1. 522. 527. *Gifan.*

86 *Subtili prædita filo*] Subtili textura. Tralatio est a tela seu lino, aut lana, quæ digitis carpitur ac deducitur. 'Filum' interdum est res quæque ad tenuitatem ducta: de qua voce sup. *Lamb.*

88 *Præterea omnis odos*] Sic legit Nonius, et ita habent nonnulli libri vet. vulg. vero, *odor*. *Lamb.* Supra vs. 66. docuit, 'Simulachra jaci ordine eodem Quo fuerunt, veterem et formæ servare figuram.' jam vs. 8. ostendit se non inepte illud docuisse, ideo enim eundem ordinem servant, quoniam avolant a corporis superficie, unde omnes simulachrorum partes æque facile se expediunt, inde per nullos meatus, et viarum anfractus feruntur, ut odor, fumus, vapor, et id genus alia, quæ e rerum partibus interioribus fluunt, et eam ob causam confusa volitant, et dispersa. *Creech.*

89 *Ideo diffusæ e rebus abundant*] Ideo hæ res dispersæ effluunt e rebus, quia dum ex intimis rerum partibus oriuntur, scinduntur per vias flexas, seu flexuosas, et tortuosas: colores autem et imagines quæ ex summis rerum corporibus fluunt, rectis viis egrediuntur, nec quicquam est, quod illa discernere queat. *Lamb.*

90 *Extrinsecus ortæ*] Error a cor-

rupto exemplari, quo usus est typograph. vel puer enim videat legendum intrinsecus. Faber.

95 *In promptu, quoniam est in prima fronte locata*] Rectius, qui sic distinguit, *In promptu quoniam est, in prima, &c.* Faber. Ita interpungendum. Ennius p. 192. 'In fronte promptum gero.' Et supra alicubi. Gifan.

96 *Postremo in speculis, &c.*] De speculis infra copiose explicabit. Lamb. Denique probat vss. 13. dari imagines e rerum superficie dereptas; simulachra quæ a nobis cernuntur in speculis, in aqua, et in re qualibet plana et lævigata, simillima sunt iis rebus quarum sunt simulachra; ergo necesse est ista simulachra ex imaginibus ab ipsis rebus dereptis componi: nam nulla alia causa reddi potest tam exactæ similitudinis, nisi cortex summus ille, qui toti rei dudum hærens, quasi membrana separatur, et appellit in speculum aut aquam. Notabis autem singulas rerum imagines, quæ in speculis aut in aqua cernuntur non unas esse, sed multas, quæ jugi repulso ad oculos rejectæ non plures, sed quasi una imago videantur. Sane experientia monstrat imagines ex ipsis usque corporibus in specula transmitti, quando illis præsentibus appellant in speculum; re quapiam interposita a progressu in speculum arcentur, ac, si moveantur corpora, moventur et ipsæ, si invertantur, invertuntur; si discedant, abeunt; si absint, sunt nullæ. Creech.

99 *Esse imaginibus*] Sic legendum omnino. Hiatus mendi causa. In vet. lib. *Ex*, quod de *Ess* factum. Vulg. *Esse in, Esse et.* Vide de hiatu versuum in Indice. Gif. *Esse in, &c.* Miserabilem in modum hic versus laceratus et corruptus est in omnibus libris. Nam in manuscriptis quidem ita legitur, *Ex imaginibus missis consistere eorum*: plane mendose. Nam

quod Zoilus hanc scripturam tuetur, cum dicat esse choreum pro spondeo, ἐρρέτω ἐς κόρακας cum suis disconvenientibus ac distortis pedibus, homo ingenio distorto pravoque. In utrisque Aldinis, Parisiensibus, et Lugdun. *Esse in imaginibus missis consistere eorum.* in Florent. *Esse et imaginibus, &c.* Jovianus Pontanus sic legebat: *Hæc ab imaginibus, &c.* Ego in tanta varietate mihi licere putavi, quod mihi potissimum videretur, probare. Ita secutus sum codices Venetos: cujus mei facti hanc rationem reddere possum, quod ex hac scriptura, probabilissima et Epicuri opinioni maxime consentanea sententia elici posse mihi videtur, nempe hæc, esse, sen τὸ εἶναι, καὶ τὴν οὐσίαν, i. e. 'essentiam' eorum simulacrorum, quæ nobis in aqua, et speculis, et ceteris corporibus lævibus apparent, consistere in imaginibus missis, i. e. in iis imaginibus, quas dicimus e summo corpore rerum mitti: per quas cernimus, atque adeo cogitamus. Verum hanc Epicuri opinionem non sequuntur mathematici, dicunt enim illi, cum ex omni lumine radii quidam rectis lineis et directo ad res oppositas producantur, tum ex oculis nostris, qui lumina quædam sunt, etiam radios quosdam ad eas res quæ cernuntur, profluere: atque hanc esse causam visus. Quod autem ad loquendi genus attinet, sic infra eodem lib. vs. 769. 'Præterea meminisse jacet, languetque sopore.' Perspicue ibi positum est 'meminisse' pro memoria, ut Græci dicunt τὸ μνησθαι, pro nomine μνήμη. sic Plantus Bacchidib. 1. 1. 50. 'hic vereri perdidit.' vereri, i. e. verecundiam, seu pudorem. Idem in Curcul. 1. 1. 28. 'Ita tuum confero amare semper, si sapis, Ne id quod ames, populus si sciat, tibi sit probro.' 'tuum amare,' i. e. tuum amorem. Lamb. τὸ 'consistere' eorum esse in imaginibus. Ἑλληρισμός.

Faber. τὸ εἶναι, ἡ οὐσία. Creech.

101 *Corpora, res multæ quæ mittunt corpore aperto*] Vs. hic abest a veteribus nostris. Et glossam sapit. Et sup. versu 51. etiam abest. Gifan. *Res multæ.* Sic legendum, non *res multas.* Est enim hic ordo: Nam cur ea corpora potius cadant, atque ab rebus recedant, quæ corpora multæ res abs se mittunt corpore aperto prædita, quam corpora tenuia, dici non potest. Sed non dissimulabo, hunc versum, *Corpora res multæ, &c.* abesse a codice Bertiniano. Quem versum postea non delendum censuit Zoilus, sed plane delevit, cum tamen ejus sententia non sit absurda, sed cum Lucretii sensu et totius loci sententia consentanea. Si quem autem ego versum ineptum, et Lucretio indignum, delendum censeo, dirumpitur, conviciatur, obgannit, atque oblatrat. Tantum sibi licentiæ sumit barbarus. Lamb.

102 *Ostendi est*] Ita vet. libri, ut et paullo ante. Vulg. *ostendit.* Lambinus: *hiscendi.* Gifan. Melius Lamb. *hiscendi est nulla potestas.* Faber. Ita supra vs. 64. idem ac vs. 128. 'Dicere nemo est Qui possit, neque eam rationem reddere dictis.' Creech.

103 *Tenuēs formarum, consimilesque*] Sic legendum, non *dissimilesque.* Atque hanc meam conjecturam Zoilus secutus est, tacitus et dissimulans, suo more. Lamb.

105 *Assiduo, crebroque repulso Rejectæ*] Singulæ enim imagines, quæ in speculis cernuntur, ex sententia Epicuri, non sunt unæ: sed multæ, perpetuo repulso multarum imaginum a nobis in specula brevi tempore defluentium ita continuatæ, ut, quæ sunt plures, una videantur. Lamb.

106 *Speculorum ex æquore*] Ex æquabilitate et lævore speculorum. Lamb.

109 *Nunc age quam tenui*] Nunc incipit docere, imagines esse tenuissi-

ma natura prædita, idque a similitudine primorum corporum. Sic Laërtius: Εἴθ' ὅτι τὰ εἰδῶλα ταῖς λεπτότησιν ἀνυπερβλήτοις κέχρηται, οὐδὲν ἀντιμαρτυρεῖ τῶν φαινομένων, i. e. 'Deinde imagines tenuitatibus inexcuperabilibus constare, nihil eorum quæ sunt in promptu refellit.' Lamb. Harum imaginum affectiones explicaturus primo vss. 13. docet summam tenuitatem, talem quidem quæ vix concipi possit, illis convenire: res ut declaratur, cogita duntaxat: Nihil esse aliud imagines quam atomorum tenuissimas, pellicularum instar, contexturas: at quanta sit atomorum subtilitas, quarum innumeræ myriades necessariae sunt minutissimo animalculo, Acari v. g. membrulove etiam ejus compingendo? Id nempe satis est ut intelligas, Si imago constiterit ex ejusmodi atomis, quæ non κατὰ βῆθος, quod est Epicuri verbum, cohaerescant, esse debere imaginem multis myriadum myriadibus ipsa unius Acari particulæve ejus crassitudine tenuiorem. Epicurus ipse, Καὶ μὲν καὶ τύποι ὁμοιοσχήμονες τοῖς στερεμνίοις εἰσὶ, λεπτότησιν ἀπέχοντες μακρὰν τῶν φαινομένων, τούτους δὲ τοὺς τύπους εἰδῶλα προσαγορεύομεν: et alibi, ὅτι τὰ εἰδῶλα ταῖς λεπτότησιν ἀνυπερβλήτοις κέχρηται, οὐδὲν ἀντιμαρτυρεῖ τῶν φαινομένων. Creech.

110 *Tantum Sunt infra sensus n.*] I. e. tanto sunt a nostris sensibus remotiora, &c. vel, ut postea videtur ipse interpretari, tanto sunt minora, &c. Vide quæ adnotavimus ad illum versum 3. 275. 'Nec magis hac infra quicquam est in corpore nostro.' Lamb.

112 *Quam quæ primum oculi*] Summum cacumen concretorum. Faber. Vid. 1. 593. Creech.

116 *Tertia pars*] H. e. magna, vel bona pars, plane, ut in sacris Litteris Apoc. 8. 7. et seqq. τὸ τρίτον τῶν δένδρων, τῆς θαλάσσης, τῶν κτισμάτων τῶν ἐν τῇ θαλάσῃ, &c. Preig.

117 *Horum intestinum, &c.*] Sic restitui ex omnibus vett. Vide Indicem, 'Generis mutatio.' Vulg. *Harum*. Gif.

Esse putandum est] Nonius: *eis utendum est*. In vet. libris: *quo quis volet esse putandum*. Gif. Hunc versum profert Nonius in voce 'intestinum,' sed mendose. adde quod veteres codices dissentiunt a vulgatis. Sic enim in illis legitur: *Harum intestinum quo quis volet esse putandum*. quam iccirco proposui, ut consideret lector, ecquid ex ea boni trahi possit. Dicam nihilominus quod sentio, scriptura recepta mihi videtur integra; nam illud *quo quis*, quod est apud Nonium, depravatum est ex recto *quod vis*, et *p* illud est *d* inversum: *volet* quoque corruptum est et perversum ex *quale*. Lamb.

119 *Quid? præterea*] Aliud argumentum a simili, quo docet, imagines esse tenuissima natura præditas, et subtilissimo, ut ita dicam, filo contextas. Est autem tale: Quid? Primordia, ex quibus constat anima, sunt subtilissima, longeque subtiliora, quam ea, ex quibus corpus humanum conflatum est, ut expositum est libro tertio. Non debet igitur cuiquam esse incredibile, fluere a rebus omnibus imagines, quas dicamus esse natura tenuissima et subtilissima præditas. Lamb.

122 *Præterea, quæcunque suo, &c.*] *Horum* 8. vss. sensus est: Cum tanta corpusculorum copia ex hisce herbis graveolentibus exhaletur, ut vicinum aërem compleat, dici non potest quantula sit pars quæ ex superficie deripitur: ac proinde cum imago sit ex iis duntaxat quæ ex superficie dimanant, et cum visus sensorio habent analogiam, excedere fidem, quantæ tenuitatis esse imago debeat; et maxime, cum post multum tempus nihil quod sensibile sit exhalatum deprehendatur: mira sane tenuitas vaporis odoriferi, ac proinde

corpusculorum ex quibus vapor totus constat, cum v. g. ex pomo per aliquot menses continuos emanat, et pomum tamen nihilo factum minutius observetur. Cogita porro quam crassus sit iste vapor respectu imaginis, et agnosces imagines, quæ per plures annos funduntur, si compositæ fuerint, non effecturas tantam molem, quanta est vaporis uno momento temporis effluentis. Creech.

Odorem Exspirant] Sic sæpe loquitur, ut verbo 'exspirandi' quartum casum tribuat: sup. 3. 719. 'Unde cadavera rancenti jam viscere vermis Exspirant?' Lamb.

123 *Panaces*] 'Panaceam' vocat Virg. *Æn.* 12. 419. 'Ambrosiæ succos, et odoriferam panaceam.' a nonnullis *Heracleum* nominari scribit Dioscorides 3. 55. 'ipso nomine omnium morborum remedium promittit,' inquit Plin. 25. 4. *Lambin.* Vulg. *panacea*. Fab.

Absinthia tatra] Sup. 1. 935. 'Sed veluti pueris absinthia tætra medentes Cum dare conantur,' &c. Lamb.

125 *Leviter si forte ciebis*] Cum in quinque libr. manuscr. reperissem scriptum, *si forte duobus*: quia *ciebis* propius abesse ab antiqua scriptura mihi videbatur, quam *movebis*, quod est in vulgatis, ita excudendum curavi. Lamb. Vet. libri omnes: *duobus*. Hinc *Lambinus*: *ciebis*. *Marullus*: *movebis*. Gifan. Alii *movebis*: Voss. vero ad Catull. p. 270. *revolvat*: et in seq. versu e veteris scripturæ vestigiis, *Quin potis es noscas*. Creech. Hunc ex difficillimis poetæ locis esse puto, in quo nodum eruditi non solverint, sed ruperint. Legunt *Lambinus ciebis*, *Vossius revolvat*, alii *movebis*, omnes sine Mss. auctoritate, in quibus constanter *duobus* scribitur. Oritur mihi hinc suspicio, id quod sæpius huic poetæ fraudi fuit, et hic sensum corrupisse, omissum videlicet esse versum aliquem a de-

scriptoribus, quod præcedens versus eodem verbo, quo sequens, terminaretur. Atque ita forsitan in Lucretio hic vel similis interserebatur olim versiculus, legebaturque: *Horum unumquodvis leviter si forte duobus Contrectes digitis, digitis exinde duobus Quin potis es noscas, &c.* Recte enim ita (innuentibus id etiam Mss.) emendavit Voss. ad Catull. pag. 270. pro *quam primum*, atque 'quin' per etiam explicavit; de quo videri quoque potest Index Gifanii pag. 178. neque aliter intelligendus est versus qui exstat 2. 29. 'Quin tamen inter se prostrati in gramine molli.' Ubi 'quin tamen' idem est, quod tamen etiam. *Haver.*

126 *Quamprimum noscas*] Quidam codex: *Quando potis noscas*. Gifan.

127 *Cassaque sensu*] Alii interpretantur 'privata sensu,' ut aër lumine cassus; cassum anima corpus, &c. quasi id ageret Lucretius, ne hæc simulachra sensum non habere nesciamus: At vero 'nulla vi,' 'cassaque sensu' melius interpreteris, quæ vi tam debili feruntur, ut organa movere, sensumque excitare non possint. Creech.

130 *Sed ne forte putes, &c.*] Post expositum familiarem illum, ac præcipuum modum generationis imaginum, quas ἀποστάσεις et ἀπορροίας vocat Epicurus, quia fiunt continua quadam direptione avolationeque tenuium quasi membranularum ab extimis corporibus; vss. 14. explicat aliud genus imaginum, quas συστάσεις vocat Epicurus, quia sunt quasi quædam coagmentationes sponte sua in medio aëre natæ, tanquam nubes, neque e rebus ipsis revera profiunt. Inde gigantes, montes, urbes, et id genus alia inter nubes sæpe videmus, et stulti admirantur. Diodorus Siculus spectra commemorat formari sponte solita in Africa regionibus, quæ sunt ultra Syrtes et Cyrenen sitæ: Περὶ γὰρ τινὰς καιροὺς καὶ μάλιστα Delph. et Var. Clas. Lucret.

κατὰ τὰς νηνεμίας συστάσεις ὁρῶνται κατὰ τὸν ἀέρα παντοίων ζώων ἰδέας ἐμφαίνουσαι· τούτων δὲ αἱ μὲν ἡρεμοῦσιν, αἱ δὲ κίνησιν λαμβάνουσι, καὶ ποτὲ μὲν ὑποφύγουσι, ποτὲ δὲ διώκουσι, &c. Epicuri voce συστάσεις utitur Diodorus, ipse Epicureus. Similia habet Pomponius Mela, de Mauritania quæ retro Atlantem, similia Plinius de Scythiæ regionibus quæ infra Imaum. Nota etiam sunt, quæ de Morgana, seu celebri illo Rheginorum spectaculo prodidit Kircherus: et in omni fere regione istiusmodi spectra plorimi vident, saltem putant se vidisse. Creech.

132 *Sponte sua gignuntur*] Ex mixture et συγκρίσις. Fab.

133 *In hoc cælo, qui dicitur aër*] Confer Turneb. Op. p. 80. Lips. Ph. Stoic. p. 853. Serv. ad Virg. edit. Comm. pag. 80. 237. 537. 771. 878. *Hav.*

135 *Mundi*] Cæli. Faber.

136 *Sublime feruntur*] Ultima syllaba vocis 'sublime' semper corripitur a bonis scriptoribus. Jam vero ordinem horum decem versuum fœde perturbatum restitui. Lamb.

139 *Aëra mulcentis motu: nam, &c.*] Sic restitui ex auctoritate duorum librorum manuscr. quibuscum consentit Memmianus: alii duo habent, *Aëra mulcentes motum*. quam scripturam non damno. Vulg. autem, *Aëra mulcentis, magnorum sæpe gigantum, &c.* quam lectionem rejeci. Porro autem fortasse etiam legere licet, *Aëra mulcantes motu*; quod Simeoni Bosio videbatur, hac maxime ratione, quod paullo ante dixerit, 'et mundi speciem violare serenam.' 'mulcare' autem, verberare, et pæne mutilare est, ut ostendimus in commentariis ad Æmiliū Probum, seu Cornelium Nepotem, de vita clarorum Græciæ imperatorum; indicavitque hujus verbi usum prior Petr. Victorius in notis ad Cic. epistolas: reperi etiam in vocabulario Latino-græco huic verbo hanc interpretationem Græcam subunctam, 'mulcavit, ἤκισατο.' αἰκίζειν

autem, sive αἰκλῆσθαι, est 'indecoris verberibus afficere, fœde verberare, fœdare.' *Lamb.* In libris fere: *mulcentes*. In quibusdam etiam: *motu*. Vide 'Mulgeo' in Indice. G mutantur librarii sæpe in C vel S ex pronuntiatione: 'Gero,' 'Sero,' &c. *Gifan.* Simeo Bosius vir clariss. cui emendationem Epistolarum ad Atticum debemus, legi probabat *mulcantes*; optime, si quid sapio. *Fab.* Alii *Aëra mulcentes motum*; *Gifan.* *Aëra mulgentes motum*: i. e. impellentes vel agitantes. Sic Ennius p. 72. 'Mulserat huc navem compulsam fluctibus Pontus.' Cic. in Arat. Phænom. 'At propter se aquila ardenti cum corpore portat Igniferum mulgens tremebundis aëra pennis.' Alii: *Aëra mulcantes motu*: 'Mulcare' autem verberare, et pene mutilare est, modo autem dixit 'Cœli faciem violare serenam.' Decem hi versus sunt in Codd. misere turbati. in aliquem saltem ordinem redegit Lambinus, forsitan non in optimum. Versum igitur 143. *Inde alios trahere atque inducere bellua nimbos*, loco suo motum, versui 138. *Mundi speciem violare serenam*, subiungas, et cum Gassendo legas: *Inde alios trahere, atque inducere nubila nimbos*. Nihil tamen muto. *Creech.* Recte. Adde Gronov. *Observ.* pag. 214. *Haver.*

Nam sæpe gigantum, &c.] Hæc ex Nubibus Aristophanis adumbrata putem. *Fab.*

141 *Interdum montes magni*] Sic in libris nostris. Placet Lucretio hiatus. In quibusdam vet. ut in vulg. *magni montes*. Quidam libri: *montes magnos*. male. *Gifan.* Sic habent quatuor lib. manuscr. Memm. autem, *Interdum montes magni*. ordo est: *Interdum magni montes*, et saxa montibus avulsa videntur anteire, et præter solem succedere, i. e. sursum ire et subire ultra solem, vel potius ante solem, et e regione solis. 'præter' enim interdum idem valet quod ante.

Sic Orat. in Verr. frumentar. 'Apro-nius interea pocula et cenam poscebat: servi autem ejus, qui et moribus iisdem essent, quibus dominus, et eodem genere ac loco nati, præter oculos Lollii hæc omnia ferebant.' 'Præter oculos Lollii, i. e. ante oculos Lollii,' inquit Non. sic et Varro Eumen. 'Præter matris Denm ædem exaudio cymbalorum sonitum.' Quod autem Zoilus legit, *montes magni, avolsaque saxa*, quia (inquit) Lucretio placet hiatus, consideret lector hominis confidentiam singularem pari stultitia et ignorantia conjunctam. *Lamb.*

143 *Inde alios trahere, atque inducere bellua nimbos*] Sic habent quinque libri manuscr. ne quis forte contendat legendum *nubila*, ut est in vulg. Et videtur, inquit, bellua trahere, et inducere alios nimbos. quidam tamen hanc scripturam modice emendantes, legunt, *Inde altos trahere, &c.* *Lamb.*

144 *Nunc ea quam facili et celeritate genantur*] Nunc incipit docere, quam facile et celeriter gignantur imagines: qua de re sic apud Laërtium; 'H γένεσις τῶν εἰδώλων ἅμα τῷ νοήματι συμβαίνει, καὶ γὰρ βεῖσις ἀπὸ τῶν σωμάτων ἐπιπολῆς συνοχῇ ἢ μειώσει διὰ τὴν ἀναπλήρωσιν σώζουσα τὴν ἐπὶ τοῦ στερεομένου θέσιν, καὶ τάξιν τῶν ἀτόμων ἐπὶ πολλὸν χρόνον, εἰ καὶ ἐνίοτε συγχεομένη ὑπάρχει. i. e. 'Ortus imaginum celeritate cogitationem æquat. Fluxus est enim ab extremitate corporum, continuatione, aut diminutione per suppletionem diu conservans situm, et ordinem corpusculorum primorum in solido,' &c. *Lamb.* Perpetuo et jugi fluore et omni temporis momento simulachra a rebus mitti vss. 18. probat argumento a speculis ducto; profer speculum, cnjuslibet rei objectæ imago subito apparet, quod tamen non fieret, nisi istius rei imago ab ipso corpore fluens ab isto speculo rejiceretur. Si inquiras cur aliæ res non repellant imagines; respondet, alias

esse raras, quas simulachra permeant; alias porosas aut asperas esse, quibus scinduntur imagines et dissipantur; in læve vero et æquabile corpus impingant, quale est speculum, subito ad oculos reflectuntur. *Creech.*

Genantur] Gignantur. Sic sine dubio hic legendum, reclamantibus omnibus codicibus. *gerantur* autem, quod retinet homo βάσκανος, ferri non potest neque hic, neque infra aliquot locis. sic supra paullo ante locutus est, vs. 31. 'Sunt etiam, quæ sponte sua gignantur,' &c. et verba Laërtii meam sententiam confirmant, 'H γένεσις τῶν εἰδώλων, &c. et alter Lucretii versus infra, vs. 161. 'celer his rebus dicatur origo.' nam 'origo' quid aliud est, quam γένεσις? Desinant igitur oblatrare barbari, et priusquam reprehendant, discant, neque se plurimis alienis ornent. *Lamb.*

145 *Cedant*] Subaudiendum, *ostendamus*, aut tale aliquid. *Fab.*

146 *Summum quidquid*] I. e. summum quidque, ut sæpe alias. *Lamb.*

De rebus abundat] De rebus fluit. *Lamb.* In quibusdam libris: *quidquam*. *Gif.*

147 *Alias cum pervenit in res*] Hoc dicit: cum simulacrum pervenit in res nullo splendore nulloque lævore præditas, aut eæ res sunt tenues aut densæ: si tenues, transit; si densæ, scinditur. *Lamb.*

148 *In primis*] Ut ἤδη, ἀντίκα, jam, &c. Notandum; significat enim Exempli gratia. *Fab.*

Vestem] Vestem aliquam tenuissimam intelligi, ut Coam. *Lamb.*

151 *At cum splendida*] Duo sunt omnium fere consensu necessaria ad speculorum naturam, nempe corporis lævitas, seu lævor, qui numquam est sine splendore: alterum est densitas. Nam si corpus sit læve quidem et splendidum, sed ita tenue, ut simulacrum a re fluens transeat; non erit speculum, neque reddet imagines.

Quo magis miror, Platonem in Timæo, ubi de speculis disputat, et causas imaginum, quæ a speculis redduntur, assert, densitatem omisisse, cum splendorem et lævitatem posuisset. sic enim ille: Τὸ δὲ περὶ τὴν τῶν κατόπτρων εἰδωλοποιίαν, καὶ πάντα ὅσα ἐμφανῆ καὶ λεῖα, κατιδεῖν οὐδὲν ἔτι χαλεπὸν. ἐκ γὰρ τῆς ἐκτὸς ἐντὸς τε τοῦ πυρὸς ἐκατέρου κοινῶς ἀλλήλοις, ἐνός τε αὖ περὶ τὴν λειότητα ἐκάστοτε γενομένου, καὶ πολλαχῇ μεταβῆμισθέντος, πάντα τὰ τοιαῦτα ἐξ ἀνάγκης ἐμφαίνεται, τοῦ περὶ τὸ πρόσωπον πυρὸς τῷ περὶ τὴν ὕψιν πυρὶ περὶ τὸ λεῖον καὶ λαμπρὸν συμπαγούς γιγνομένου. i. e. 'Quamobrem autem specula, et quæ sunt splendida levique adspectu, reddant imagines, non est difficile etiam cognoscere. Nam ex ignis externi et interni inter se communicatione, qui assidue et continenter in lævorem fit unus, et sæpe numero ad eum applicatur atque accommodatur, tales imagines necessario repræsentantur, cum is ignis, qui ori et faciei circumdatus est, sese cum eo igni qui oculis offusus est, in corpore splendido et lævi conjunxit, et confudit.' Cum sint autem duæ de ratione speculorum, i. e. quamobrem specula reddant et repræsentent imagines, sententiæ: (alii enim dicunt corporum, quæ speculo opposita sunt, imagines cerni in speculo, non quod ipsæ imagines quæ cernuntur, sint in speculo, sed quod ipsa oculorum acies in speculum per rectam lineam projecta, in seipsam a speculo per aliam rectam lineam reflectatur: alii simulacra ipsa cerni putant a nostris corporibus missa et profusa in corpus læve, et splendidum, et densum:) horum sententiam sequitur Epicurus: Pythagorei et mathematici alteram probant. *Lamb.*

152 *Nihil accidit horum*] Neque imago scinditur, neque transit. Quidam libri tamen habent, *nihil occidit horum*. *Lamb.* *Occidit*. Sic in vet. nostris, rectissime, ut infra 'scindi-

tur; excidium indicans. Et mox op-
ponit 'salutem.' Alii: *accidit*. Quod
est Marulli. *Gif.* Gifanius, *Nihil oc-
cidit*, viz. nihil simulachrorum tum
perit; hæc quidem ferri potest lec-
tio, sed altera probabilior. *Creech.*

155 *Ut hinc simulacra genantur*] I. e.
gignantur. In quibusdam libris et
manuscriptis et impressis legitur *re-
dundent*: in nonnullis *resultent*. quæ
verba puto esse subdita ab iis qui
videbant verbum *gerantur* huic loco
convenire non posse. *Lamb.* Quidam
veteres, et vulg. *redundent*. In qui-
busdam libris: *resultent*. *Gifan.*

156 *Et quamvis subito*] Et quantum-
vis subito. *Lamb.*

158 *Perpetuo fluere ut noscas*] Quam-
cumque rem speculo opposueris, ejus
rei quantumvis subito imago appa-
ret: ex quo intelligere licet, tenuis
rerum quasi membranas et texturas
e summis rerum corporibus perpe-
tuo, et continenter, et indesinenter
fluere. Unde efficitur, quod ante
dixi, et Plato probat, imaginem quæ
in speculo cernitur, non esse unum
quiddam stabile, et certum, et idem:
sed alias atque alias esse imagines,
alteram in alterius locum deinceps
et sine ulla interruptione succeden-
teis: quod probat et Lucretius a si-
militudine luminum et radiorum so-
lis. *Lamb.* Ea enim est Epicuri sen-
tentia, imaginem, quæ in speculo
cernitur, non esse quid unum con-
stans, certum, stabile, et idem, sed
alias atque alias imagines, alteram in
alterius locum, deinceps et sine ulla
interruptione succedentes. *Creech.*

159 *Texturas*] Meursius *Exturas*
rerum. *Creech.*

161 *Ut merito celer his*] Nomen 'ce-
ler' hic feminini generis est, ut sit
hic, ethæc, et hoc celer. Sic autem le-
gitur in lib. manuscriptis: et ita le-
gebat Avancius. *Lamb.* Ita in libris
nostris, rectissime. *Gifan.*

His rebus] His texturis rerum, i. e.
imaginibus. *Lamb.*

Origo] *Téveus*. Itaque recte et
merito dicuntur 'gigni' imagines, seu
geni. non *geri*, ut volunt Thrasones.
Lamb.

162 *Et quasi*] Hoc ab iis deprava-
tum fuit, contra vet. libros, qui par-
ticulæ quasi usum non tenebant. *Gif.*
Cum libri manuscr. haberent, *Et
quasi multa*, &c. Idque lectori indi-
care olim satis habuissem, vulgati
autem *Et ceu*: ego conjectura duc-
tus, quod 'quasi' pro quemadmodum
videretur esse minus usitatum, in pri-
ma editione reposueram *Atque ut*:
in secunda vero mutavi factum, et
libros veteres secutus, excudendum
curavi, *Et quasi*, quod item et nunc
teneo. *Et quasi* autem, i. e. Et quem-
admodum. Sic 3. 148. 'Et quasi
cum caput, atque oculus, tentante
dolore, Læditur in nobis,' &c. *Lamb.*
Perpetuum jugemque imaginum fluo-
rem vs. 7. illustrat et confirmat; ut
luce plena sint omnia, radii a sole
perpetuo mittendi sunt, pari ratione
simulachra a rebus avolent necesse
est, quocumque enim obvertas specu-
lum apparet rei oppositæ imago, nec,
quamdiu res situm suum servat, ista
disparet imago. *Creech.*

167 *Quocumque obvertimus oris, Res
ibi*] Cum in duobus codic. Manuser.
Bertiniano et Memm. scriptum repe-
rissem, *quocumque obvertimus oris*: cu-
ravi excudendum, *quiscumque obverti-
mus oris*, i. e. quibuscumque regionibus
obvertimus. Vaticanus porro ha-
bet, *quocumque obvertimus, illuc Res tibi
respondent*, &c. nempe speculum. *Adr.*
Turneb. hanc scripturam antiquam,
quocumque obvertimus oris, paullum im-
mutatam, tuetur, nempe ex ea fa-
ciens, *quocumque obvertimus æris*: eam-
que sic explicat, 'cuiusque æris,'
i. e. cuiusque speculi parti obverti-
mus, &c. non placet. Alii scriptu-
ram cod. Vatic. retinent. Ego, si
quid sit mutandum, sic malim legi,
quocumque obvertimus oræ, vel, *quam-
cumque obvertimus oram*: pro ob quam-

cumque vertimus oram. *Lamb.* Sic
vet. libri. Quidam tamen: *quo*. qui-
dam *æris*, non male. Vide Indicem,
'Speculum.' quidam: *illuc*. quidam:
advertimus. Vide in Indice, 'Obver-
tere.' *Gif.* Alii *Quocumque obverti-
mus, illuc Res tibi respondent*; alii
Speculum quocumque obvertimus æris.
Lambinus maluit, *Quocumque obverti-
mus oræ*. Alius vero nescio quis le-
git, *Quocumque obvertimus, omneis Res
tibi respondet*. *Creech.* *Turnebi* ver-
ba sunt Adv. 13. 20. 'Emendandum
reor: quocumque obvertimus æris. Nam
e Plinio et Aristotele scimus, anti-
quorum specula ærea fuisse.' Ubi
tamen nihil immutat. Speculorum
ex ære confectionem in S. litteris
etiam commemoratam vide Exod. 38.
8. Job 37. 18. *Preig.* Gronov. Obs.
3. 19. seu pag. 607. 608. 609. multis
probare conatur, legendum hic esse
quacumque, i. e. qua parte, *oris*, i. e.
extremitatibus, ab ora, oræ. Ego
censeo legendum juxta Mss. nulla
facta mutatione, nisi in interpunc-
tione: *Quandoquidem speculum quocun-
que obvertimus, oris Res ibi respondent*,
&c. sicuti enim 'Veneris res' dixit
2. 173. 437. et 5. 846. quæ ad amo-
rem; ita hic 'Oris res,' quæ ad spe-
ciem et similitudinem pertinent. *Hav.*

169 *Præterea*] Aliud simile. *Lamb.*
Aliud, sed id minus validum argu-
mentum vs. 8. sequentes continent;
serenum cælum videmus subito den-
sis nubibus obductum; istæ vero nu-
bes e terra aut e mari surgunt, spis-
sa sunt graviæque corpora: quid igitur
tenues levesque imagines more-
tur? Hos versus iniquo loco disposi-
tos esse existimat Nardius, et supe-
rius collocari debere, qua de imagi-
num exilitate agitur; sed quis iste
Nardius? *Creech.*

170 *Tempestas*] 'Tempestas' no-
men est μέσον, i. e. medium: sic enim
loquuntur Latini, 'tempestas liqui-
da,' 'idonea,' 'bona,' 'egregia:' et
contra, 'turbida,' 'adversa,' 'mala.'

Varr. de L. L. 6. 12. 'Solis occasus
diei suprema tempestas esto.' *Lamb.*

171 *Acherunta rearis*] Sic habet cod.
Vatic. Bert. et Memm. alii *reamur*:
nonnulli, *Acherunterelicto*. plane men-
dose. Iteratur autem h. vs. cum tri-
bus deinceps sequentibus lib. 6. *Lamb.*
Ita fere veteres libri. Quidam: *Ache-
runte relecto*. ut sit Græce: *uti liquis-
se. Sore.* Marullus: *reamur*. *Gifan.*

172 *Cæli complesse cavernas*] Sic
Varro Marci pore, apud Nonium:
'Nubes aquai frigido velo leves Cæli
cavernas aureas subduxerant.' et M.
Tull. in Arato: 'Dicitur et late cæli
lustrare cavernas.' Ennius pag. 327.
'Cæli ingentes fornices.' *Lamb.* Alii
locum Varronis protulerunt; ego item
aliud ex Manil. in 1. 202. 'Est igitur
tellus mediam sortita cavernam Aëris.'
Ex Lucret. *Faber.*

175 *Quorum quantula*] Quidam doc-
ti existimant, hunc versum cum eo
qui deinceps sequitur, alieno loco esse
inulcatos, cum supra suo positi fu-
erint. Ego eos scriptos reperi in
quatuor codd. manuscr. et excusis om-
nibus. Neque continuo, si supra po-
siti sunt, hinc sunt expungendi. *Lamb.*

Dicere nemo est, Qui possit] Idem di-
cit, quod supra vs. 64. 'hiscendi est
nulla potestas.' *Lamb.*

177 *Nunc age quam celeri*] Nunc de
motus imaginum celeritate incipit ex-
plicare. Qua de re et Diog. Laërtius
pluribus verbis. Sed de multis hæc
paucæ adscribam: Καὶ μὲν καὶ ἡ διὰ
τοῦ κενοῦ φορὰ κατὰ μηδεμίαν ἀπάντησιν
τῶν ἀντικειμένων γινόμενη πᾶν μήκος
περίληπτον ἐν ἀπερινοήτῳ χρόνῳ συντε-
λεῖ, i. e. 'Porro autem motus (ima-
ginum) qui fit per inane, nulla re, quæ
earum, dum feruntur, impetum re-
moretur ac retardet, occurrente, lon-
gitudinem omnem quæ comprehendi
potest, in tempore quod cogitatione
comprehendi non potest, peragrat.'
Animadvertat autem lector, hoc loco
Lucretium uti verbo 'feruntur,' ubi
de motu et celeritate imaginum ser-

mo habetur: supra autem, ubi de ortu earumdem loquitur, verbum gignendi et genendi usurpasse: ibique verbum gerendi, quod Zoilus pro ferendi verbo positum esse contendit, nullo modo convenire posse. *Lamb.* Vss. 7. monet Lucretius, se de imaginum harum mobilitate breviter disputaturum; nec profecto longa disputatione opus, cum simulachra vagari ea motus celeritate, qua nulla major potest concipi, specula demonstrant. *Creech.*

179 *Reddita sit*] I. e. attributa sit, ut supra jam non semel, et multis verbis, multisque exemplis docuimus. *Lamb.*

Ut brevis hora teratur] Sic legendum censeo, secutus tamen nonnullos libros typis excusos. Significat autem Lucretius, simulacra esse mobilissima, et celerrime ferri, quia brevissimo tempore longum spatium peragant: hoc enim significant hæc verba, 'Longo ut spatio brevis hora teratur,' ut breve spatium temporis longo loci spatio conteratur. Et vero *Arist.* lib. 4. *Physic.* 'celere' sic definit, quod brevi tempore longum spatium percurrit: 'tardum,' quod longo tempore breve spatium perimitur. *Lamb.* Ita quidam vulgati. In aliis libris: *feratur.* Hypallage subest. *Gifan.* Momento temporis magnum spatium conficiatur. *Fab.*

180 *In quemcunque locum diverso numine tendunt*] Sic habet codex Vaticanus, nisi quod habet *tendit*, plane mendose: *tendunt* enim legendum, cum subintelligatur vox numeri multitudinis 'simulacra.' Præterea codex Bertinian. et Memm. habent, *In quem quæque locum.* 'diverso numine' autem, i. e. diverso nutu. Quidam tamen legi volunt *diverso nomine*, ut habent nonnulli libri vulgati, i. e. diverso motu. *Lamb.* Male Marullus contra vet. libros: *nomine.* Quidam libri: *quemcunque.* *Gifan.* *In quem quæque*, alii, melius: et pro numine

legunt *nomine.* *Creech.*

Numine] Nutu, motu. Jam alibi, et apud Virg. *Fab.*

182 *Parvus ut est cycni melior*] Sic sup. initio lib. 3. dicit non esse, quod hirundo contendat cum cycnis. Sed cum hoc loco maxime congruit illud Antipatri in *Erinnum* lib. 3. Epigramm. *Δωίτερος κύκνου μικρὸς θρόος, ἢ ἐκ κολοῖων Κρωγγὸς, ἐν εἰαριναῖς κινδύμενος νεφέλαις.* i. e. 'Parvus cycnorum melior cantus, strepitus quam Græcorum nebulis sparsus in ætheriis.' *Lamb.*

183 *Ætheriis*] Quidam libri habent *ætherii.* *Lamb.* *Ætherci*, male. Noster inf. vs. 909. et alii poëtæ id epitheton attribuunt nubibus. *Gif.*

184 *Principio, persæpe leves, &c.*] Vss. 15. celeritatem trajectionis imaginum explicat, comparatione facta inter motum simulachrorum et radiorum solarium a cælo ad terram tempore imperceptibili pertingentium. Unde enim ista radiorum solarium celeritas? nempe exigua sunt corpora et subtilia, facile emittuntur e corpore solari, ab aliis radiis perpetuo insequentibus protruduntur, et res tam subtiles aër interjacens non impedit. Si vero hæc faciunt ut radii solares celerrime ferantur, eadem etiam efficiunt, ut simulachrorum trajectio sit celerrima. *Creech.*

186 *Solis lux*] Nam etiam mathematici docent, lumen non impeditum, per totum id spatium, quod ei ex proportionem respondeat, puncto temporis, et tempore, quod sensum effugit, diffundi. *Lamb.*

Et vapor ejus] Et calor ejus. *Lambin.*

187 *E primis*] E primordiis, seu principiis. sic 2. 935. 'Nec quicquam commutari sine conciliatu Primorum,' ubi tamen legendum videtur potius *sine conciliatu Principium.* et propius accedit ad scripturam receptam: vide quæ ad illum locum adnotavimus. *Lamb.*

188 *Quæ quasi trudentur*] Sic habet

cod. Scipionis Tettii, et item cod. Faëni: ceteri, *Quæ quasi caduntur.* *Lamb.* *Cuduntur.* Ita plerique omnes libri. Sic inf. *procludit.* In quibusdam: *trudentur.* Non male; ut infra sæpe. *Gifan.*

189 *Non dubitant*] Sic locutus est 6. 1190. 'A pedibusque minutatim succedere frigus Non dubitabat.' *Lamb.*

191 *Protelo*] Tenore, impulsu vicissitudinario. Lucilius: 'Quem neque Lucanis oriundi montibus tauri Ducere protelo validis cervicibus possent.' Idem: 'Hunc juga molorum protelo ducere centum Non possent.' 'Protelare' in hoc significato est percutere, excludere. *Pius.* Impulsu producto, perpetuo, et continuo, ut supra diximus. *Lamb.* Motu continuato. *Faber.* 2. 531. 'Ex infinito rerum summam usque tenere Undique protelo plagarum continuato.' *Creech.*

Fulgure fulgur] I. e. fulgore fulgor. Fulgor enim et fulgur pro eodem usurpantur a Lucretio et nonnullis aliis. *Lambin.*

193 *Immemorabile*] Adeo prolixum ut vix memorari possit. Prisci codices habent, *Innumerabile*: latum scilicet ut numerari non possit. *Pius.* 'Ἀδιήγητον, καὶ ἀμύθητον, et ita immensum. *Lambin.* 'Ἀνεκδιήγητον, inexplicabile, immensum. *Faber.* Ita Plautus in *Captiv.* in Prologo vs. 56. 'Neque spurcidici insunt versus immemorabiles.' 'Versus immemorabiles' dixit, quales Græci vocant ἀπρόητους, observante Voss. de *Anal.* lib. 2. pag. 398. *Haver.*

194 *Quod parvola causa Est, procul a tergo*] Sic edi jusseram jam in prima editione: quod intelligere licet ex annotatione jam olim adscripta ad locum illum, 'ubi tam volucris,' inf. Neque est quod quemquam secunda editio, quæ hoc loco cum prima congruit, moveat. Nam sæpe, et multis locis, me inscio et imprudente, typo-

graphus primam secutus est, cum jussissem mutari. *Lamb.* At ego priorem illam rationem ('quod parvola causa est,') si veritati minus esse consentaneam dixero, id omnes, qui in hoc genere studiorum aliquid vident, mihi assensuros esse confido. Quis enim unquam fando accepit, quis somniavit, eo citius moveri aliquid, quo infirmior causa sit, et principium motus imbecillius et languidius? Contra certe faciunt quæ modo de luce solis scripserat: 'In quo jam genere est solis lux, et vapor ejus; Propterea quia sunt e primis facta minutis; Quæ quasi trudentur, perque aëris intervallum Non dubitant transire, sequenti concita plaga, Supeditatur enim confestim lumine lumen, Et quasi protelo stimulator fulgure fulgur.' Hinc igitur ablegandum est istud *parvola*, et vera ac ingenua lectio in suam sedem jure postliminii revocanda: *primum quod plurima causa Est, procul a tergo, &c.* Videbit lector ipse, (quid enim pluribus opus est?) quanta hic absurditas antea lateret: 'monstrum horrendum, ingens,' &c. Et tamen hoc illud est quod omnes legebant, quod omnes probabant. Nos, nisi fallimur, sanius. *Fab.* Hæc quidem *Faber*; satis arroganter: non opus autem ista emendatione, si 'parvola' non voci 'causa,' sed 'simulachra' jungas. vide vs. 66. *Creech.*

195 *Est procul a tergo*] Ita Veteres libri. Marullus et vulg. *satis.* vide Indicem, 'Est.' *Gif.*

Atque propellat] Quidam et *propellat* scribunt, evitantes ne *pro* corripiant: cum pluribus sit ad placitum vel testimonio Satyrici, qui ait: 'Profectura domo.' Probum (*Edit.* Putschii p. 1429.) in artium institutis audire non erit præter propter. 'Pro præpositio, cum loquelaris fuerit, semper producitur, ut: 'Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto.' At, cum casualis fuerit, varie ponitur. alibi

enim longa, alibi brevis invenitur. Est operæ pretium monere quando brevis debeat, quando longa consti-
tui. Si hanc præcedentem syllabam secuta fuerit altera syllaba, necessa-
rio prior corripitur: ut in Lucretio,
6. 6. 'Omnia veridico quæ quon-
dam ex ore profudit.' At, cum po-
sitione syllaba longa fuerit consecuta,
frequenter producit in verbis sive
participiis, ut in Virg. *Æn.* 12. 280.
'Procurrunt Laurentum: hinc densi
rursus inundant.' alibi autem brevis
est in hoc: ut in Virg. *Æn.* 1. 62.
'Ni faciat, maria ac terras cælum-
que profundum.' longa in ultimo ver-
bo brevis ponitur. In his sane varie-
tibus quam maxime auctoritas quæ-
renda est. 'Propago' in nomina-
tivo prima syllaba brevis est, ut in
Virg. *Æn.* 6. 871. 'Nimium vobis
Romana propago.' Propert. 2. 25.
85. 'Hæc quoque profecto ludebat
Jasone Varro.' At in ablativo longa
est, ut in Virg. Georg. 2. 64. 'Me-
lius propagine vites Respondent.'
Pius.

199 *Præterea, si quæ penitus, &c.*]
Præterea, si ea quæ ex alto et ex in-
timis rerum partibus mittuntur, punc-
to temporis per immensum spatium
sese diffundunt, tantaque levitate fe-
runtur: quanto celerius moveri,
quantoque longius intervallum trans-
currere credibile est ea quæ e sum-
mis corporibus mittuntur, et quæ
sunt in prima fronte, atque in promp-
tu posita, nempe imagines? *Lamb.*
Modo probavit imagines par: celeri-
tate cum solis radiis ferri, jam majo-
rem vs. 11. illis attribuit; quippe
subtiliores sunt imagines, et, quod ad
illarum celeritatem vehementer fa-
cit, fluunt a rerum superficie, et sese
facile expediunt, dum calor et lux ab
interioribus solis partibus mittuntur.
Quidam legunt *Quæ penitus corpusculu
rerum Ex altoque foras mittuntur:* et
forsan rectius. *Creech.*

201 *Puncto diei*] 'Εν ἀκαπῇ. 'Dies'
tempus est. *Faber.*

203 *Cælumque rigare*] Per cælum
diffundi, et illud complere. Sic 5.
593. 'Tantulus ille queat tantum
sol mittere lumen, Quod maria, ac
terras omnes, cælumque rigando
Compleat, et calido perfundat cuncta
vapore.' Sic atomorum trajectiones
Epicurus ad Pythoclem vocat ἐπαρ-
δεσσεῖς. *Creech.*

204 *Quod supera est*] Cælum, quod
est supra. *Lamb.*

Ubi tam volueri] Propterea quod
multa interposuerat, ab illo loco 'si
quæ penitus,' &c. ut succurrat me-
moriam lectoris, subjungit quasi de in-
tegro, 'ubi hæc,' i. e. quandoquidem
hæc, &c. non dissimulabo tamen hunc
versum abesse hoc loco a quibusdam
lib. manuscr. et positum esse sup.
post versum, 'Est procul a tergo,'
&c. Ex quo suspicatus aliquando
sum, eum non esse Lucretianum.
Lambin. Hic versus in vet. quibus-
dam ponitur supra, post illum: 'Est
procul a tergo,' &c. *Gif.*

205 *Quid quæ sunt igitur jam prima
in fronte*] Sic habebant aliquot libri
vet. et recentiores. Alii, *tam prima
fr.* alii, *in prima fr.* Ego sic legen-
dum puto, *Quid quæ sunt igitur jam
prima in fronte locata.* *Lamb.* Ita
omnino legendum ex veteribus. Vul-
gati: *jam.* *Gif.*

206 *Et emissum*] Mutat numerum.
Debuerat enim dicere, si numerum
priorem sequi vellet, *et emissa*, nempe
illa quæ sunt prima in fronte locata,
&c. *Lamb.* Emissionem, ejaculatio-
nem, ἀπορροήν. *Fab.*

208 *Multiplexque loci spatium*] Ni-
hil muto, quamvis Vaticanus codex
habeat, *Multiplicisque loci spatium.* et
item Bertinianus: quamvis eos, qui
alteram lectionem probant, non re-
prehendam. *Lamb.* Ita in libris nos-
tris. Marullus et vulg. *Multiplexque.*
Vide et sup. *Gifan.*

209 *Perelegant*] Sic alibi, et 4. 75.

et 5. 428. 'Volgata.' *Creech.*

210 *Hoc etiam in primis specimen,*
&c.] Sibi in subsidium vocat experi-
entiam vs. 7. Omnis visio per ima-
gines, at speculum vel aquam sub
dio ponas, et momento temporis om-
nium stellarum imagines a speculo
isto aut aqua resiliences in oculos
incurrunt: quanta igitur trajectionis
istarum imaginum celeritas? *Creech.*

Verum] Corrige *specimen veri*, h. e.
indiciu et signum veritatis. Persius
5. 105. 'Veri specimen dignoscere
calles Ne qua subærato mendosum
tinniat auro.' Pius. Indiciu, et
quasi argumentum certum. sic au-
tem legitur in quatuor libris manu-
scriptis, quo modo et in plerisque
vulg. in uno manuscr. et item in im-
presso Paris. *specimen veri.* de qua
scriptura iudicet lector. *Lamb.* Ve-
teres quidam: *veri.* *Gifan.*

212 *Quod simul ac primum*] Hoc
specimen et argumentum est, quam
celeriter ferantur imagines. *Lamb.*

Sub divo splendor aquai] Sed longe
mirabilius quod inquietus ille aquæ
motus per reflexionem in laquear
tam varias sui species ejaculatur.
Virgilii versus notiores sunt, quam
ut transcribi debeant, *Æn.* 8. 22.
'Sicut aquæ tremulum labris,' &c.
Faber.

215 *Quam puncto tempore*] I. e.
quam brevi tempore. *Lamb.*

216 *Ad terrarum accidat oras*] Sic
habent quinque libri manuscr. nisi
quod Vaticanus habet *accidit*: et item
Parisienses. Ceteri vulg. *incidat.*
Ego puto legendum *accidat*; et ita
paucis post versibus hic idem scrip-
tor loquitur. *Lamb.* Sic veteres nos-
tri. Ita infra hic. Ita in Ennii ver-
su p. 197. 'Cæsa accidisset abiegna
ad terr.' &c. Vulg. *cecidisset.* *Gi-
fan.*

217 *Quare etiam atque etiam, &c.*]
Hic autem fluor imaginum ad oculos
admittendus est, quoniam vs. 14. ad
omnes alios sensus e rebus effluxus

quidam allabuntur. Eodem argu-
mento usus est Epicurus, teste Ma-
crob. Sat. 7. 14. 'In propatulo est
quod decepit Epicurum, a vero enim
lapsus est aliorum quatuor sensuum
secutus exemplum: quia in audien-
do, gustando, et odorando, atque
tangendo, nihil e nobis emittimus, sed
extrinsecus accipimus quod sensum
moveat, quippe et vox ad aures ul-
tro venit, et auræ in nares influunt,
et palato ingeritur quod gignat sa-
porem, et corpori nostro applicantur
tactu sentienda; hinc putavit et ex
oculis nostris nihil foras proficisci,
sed imagines rerum in oculos ultro
neare.' *Creech. Mitti.* Sic resti-
tui conjectura ductus, cum in codici-
bus Mss. reperissem scriptum, *mira*:
in aliis, *minima*: quod utrumque sci-
licet depravatum est ex antiqua et
vera scriptura, *mitti.* nam ex *mitti*,
factum est *mini*: deinde nunc *mini-
ma*, nunc *mira*. Meam conjecturam
adjuvat versus ille, qui est 4. 680.
'Perpetuo fluere, ac mitti, spargique
necesse est Corpora,' &c. *Lamb.* Ita
omnes libri. *Lambinus*: *mitti.* For-
te: *mina.* vel potius, ut in vetere li-
bro: *mira.* *Gifan.*

219 *Perpetuoque fluunt certis ab re-
bus odores*] Secutus eram initio codi-
ces Florent. typis excusos, qui ha-
bent, *certis ab rebus obortu.* nam cete-
ri omnes et manuscr. et typis im-
pressi habent, *certis ab rebus odores.*
idque olim indicaram in commenta-
riis: sed hanc scripturam mendosam
esse existimaram, Marullum secutus,
qui hic *obortu* substituerat. Nunc
sententia mutata, *odores* probo. Sed
primum *fluunt* lego, non *fluant*: dein-
de existimo, totum hunc locum hoc
ordine esse legendum, *visumque laces-
sant. Frigus ut a fluviis, &c. Æquo-
ris, exesor mærorum, &c. Perpetuoque
fluviis certis ab rebus odores. Nec va-
riæ cess. &c.* Si quis autem lectionem
Florentinam forte probabit, *certis ab
rebus obortu*: quam et Donatus Jano-

tius Florentinus amplectebatur, ego autem nunc minus probo: vox 'obortu' conjungenda erit cum adject. 'perpetuo,' ut sit, perpetuoque obortu, i. e. et perpetua agnatione atque accessione: 'oboriri' enim idem valet quod adnasci, ut docet Festus. nam præpositionem 'ob' solitam esse usurpari pro 'ad,' testis est hic versus (inquit ille) 'Tantum gaudium oboriri ex tumultu maximo:' et hic Ennianus p. 100. 'Ob Romam noctu legiones ducere cepit.' superior autem versus cum duodecim deinceps sequentibus iterantur lib. 6. *Lamb.* Ita omnes libri. Sed Marullus et Lambinus: *obortu*. Male. Commemorat Poëta, esse corpora, primum quæ oculos, deinde nares, ut sunt odores; deinde tactum, ut frigus; aures, ut soni; linguam, ut sapores feriant. *Gifan.* I. e. Quin etiam, &c. *Faber.* Vulg. *obortu* imperite. *Obortu* vero in ultima editione rejicit Lambinus, et ridiculus est Fayus, dum calumnias Parei impudenter recitat. *Creech.*

220 *Æstus ab undis*] *Æstus* marini impetus vel commotiones inquit Marcellus, advocans hoc Lucretianum carmen. Plautus in *Asin.* 1. 3. 6. 'Quo magis te in altum capessis, æstus te in portum refert.' Virg. *Æn.* 3. 577. 'Fundoque exæstuat imo.' *Pius.* Commotio, vel impetus maris. et ita Nonius, qui hunc versum profert. alias apud hunc eundem scriptorem, calorem significat, ut 1. 308. 'At neque quo pacto persederit humor aquai Visum est, nec rursum quo pacto fugerit æstu.' *Lamb.*

221 *Exesor mærorum*] Sic legi debet, et ita scriptum est in quinque libris manuscr. nisi quod in Vaticano est, *mærorum*: in *Faërn.* *maurorum*. Parisienses plane habent *mærorum*. dictum autem 'mærorum,' pro murorum, antique, ut notat Servius ad illum locum Virg. 10. 24. 'Aggeribus

mærorum,' his verbis: 'Nam veteres pleraque eorum, quæ nos per *u* dicimus, per diphthongum *æ* pronuntiabant: hinc est 'mærorum' pro murorum: et contra 'punio' pro pœnio: quod verbum a pœna venit: quod Græcum est vocabulum *πῶνῃ*. hinc est Punica regna vides, cum 'Pœnos' ubique legerimus,' et apud Varron. 5. de L. L. 'Cum circum mæros mittitur, et cum concio advocatur.' 'Exesor' autem dictus ab exedendo. *Lamb.* Adde et Magium *Miscell.* 3. 13. *Infr.* 6. 926. 'Exesor mærorum littora propter.' *Preig.*

222 *Per auras*] Turnebus mavult legi *per aureis*. *Lamb.* Contra miracula vanæ illorum credulitatis, qui a se illud aut illud auditum dicerent, cum tamen nemo homo ibi adesset. *Fab.* Ita omnino legendum puto, etiam non consentientibus libris. Scio, lib. 6. ter, quaterve 'auras' in quibusdam libris esse pro aures. Sententiam vide in annotatione ad versum paullo ante positum: 'Perpetuoque,' &c. Et vide *infr.* 6. 927. Ita dicit Poëta 'volitare,' et 'transvolitare,' 'manare,' 'transmittere,' 'penetrare,' 'pervolitare,' 'transire,' 'meare,' 'tranare.' *Gifan.* Rectius quam *per aures*, ut patet ex vs. 230. *Creech.*

225 *Tungit amaror*] Hunc versum integrum cum duobus superioribus profert Gell. 1. 21. eundem respexit Servius ad illum Virgilio locum *Georg.* 2. 246. 'et ora Tristia tentantum sensu torquebit amaror.' *Lamb.*

228 *Nec mora, nec requies*] Hoc imitatus, atque adeo mutuatus est Virg. *Georg.* 3. et *Æn.* 6. *Lamb.*

230 *Sentire sonorem*] Olim conjectura ductus edendum curaram, *exaudire sonorem*, pro eo quod est in libris omnibus vulg. et plerisque manuscr. *sentire sonorem*, neque hoc temere mihi fecisse videbar: nam cum ita scriptum in uno cod. reperissem, *ec suntire*, ex *c s* feceram *x*; ex *n, u*;

ex *t, d.* ita ex illis corruptis *ec suntire*, feceram *exaudire*. quam emendandi rationem omnibus politi iudicii hominibus probatum iri sperabam. Nunc vulgatam lectionem magis probo: aut certe tutiorem arbitror. Nam 'sentire' commune est omnium sensuum. Exempli causa *infr.* eodem lib. non longe, pro videre usurpavit ibi: 'Et facit, ut prius hunc omnem sentire queamus,' &c. eod. libr. *infr.* 'Et seorsum varios rerum sentire colores.' *Lamb.* Ita veteres quidam. Vulg. *sonorem*. Lambinus: *exaudire sonorem*, pessime. 'Tempus' Gallice *Tampus*, 'Sentire,' *Santire*. *Gifan.* Recte quidem, et id ipsum agnovit Lambinus, qui aliquando legit *exaudire sonorem*: *Gifan.* tamen *sentire sonare*. *Creech.*

231 *Præterea, quoniam*] Hoc argumentum tale est. Figura (inquit) aliqua in tenebris et noctu, manibus tractata, eadem esse cognoscitur, atque ea quæ luce cernitur. At figura non potest cognosci in tenebris, nisi per speciem et imaginem, ergo neque in luce cerni. Sed hæc facile refelli possunt ab iis qui Aristotelis scholam sectantur. Sunt enim quædam singulis sensibus proprie subjecta, ut color, videndi sensui; sonus, auditui, &c. quædam plurium sensuum communia: ut figura et magnitudo communiter aspectui et tactui subjecta est, motus et quies, omnibus, præterquam gustatui, &c. *Lamb.* Aliud vss. 9. continetur argumentum. Corpus aliquod, quadratum v. g. manu in tenebris tractemus, illud corpus quadratum esse cognoscimus, unde vero nisi ex figura ejus quadrata? Idem corpus in luce nostris oculis usurpamus, cognoscimus quadratum, unde vero nisi ex imagine quadrata? *Creech.*

233 *In luce, et claro candore*] Quid si dicamus scriptum esse a Lucret. *in luci claro et candore*? 'luce claro' enim dixisse veteres testatur Nonius

Marcell. Verum tamen nihil mutandum puto. Attendat autem lector, similitudinem atque affinitatem lucis et candoris vel hoc versu declarari. Itaque non temere, ut lux tenebris opponitur, quæ nigræ sunt: ita lux 'candida' dici solet a poëtis. *Lamb.*

235 *Si quadratum tentamus*] Legendum fortasse est *tractamus*. Immo vero *tentamus* retinendum. Tentat enim quis figuram in tenebris, qui eam tractat ea gratia, ut sciat qualis sit: tractat autem etiam is, qui, qualis sit figura, scire non laborat. *Lamb.*

236 *In luci*] 'Luci' pro luce. *Lamb.* Luce. 'Accidere ad speciem' interpretor ad oculos pervenire: et recte quidem, cum 'species' vs. 243. oculos significet. *Creech.*

238 *Esse in imaginibus quapropter*] Ex imaginibus rerum perpetuo effluentibus, et in oculos nostros advolantibus atque incurrentibus, fit visus, ex sententia Epicuri. Platoni ex conjunctione et cognatione duorum ignium seu luminum, alterius ex oculis nostris exenntis, alterius a sole manantis, efficitur visus. Mathematici aiunt, radios quosdam ex oculis nostris effluenteis, et ad rem quæ cernitur accidenteis, videndi causas esse. Aristot. lib. 2. de Anim. docet, non ex emissionem radiorum ab oculis, visum effici, sed ex functione et actu rerum, quæ sub aspectum cadunt, in oculos crebro ventitante. Arnobius lib. 2. adv. Gent. nihil horum sciri posse putat, quorum hic et deinceps causas explicat Lucretius, quibus causis mergamur in somnos, quibus evigilemus, quibus modis fiant insomnia, quibus visa, &c. Sequitur mox: 'Radiorum et luminis intentione videamus, an rerum imagines advolent, et nostris in pupulis sidant: utrum sapor in rebus sit, an palati contagionibus fiat,' &c. *Lamb.* Adde Modii Novant. Lectiones *Epist.* 57. *Hav.* Hanc Epicuri sententiam ita

explicat Gell. Noct. Att. 5. 16. 'Epicurus autem effluere semper ex omnibus corporibus simulachra quædam corporum ipsorum, eaque sese in oculos inferre, atque ita fieri sensum videndi putat.' Macrob. autem Sat. 7. 14. 'Censet Epicurus ab omnibus corporibus jugi fluere quædam simulachra manare, nec unquam tantulam moram intervenire, quin ultro ferantur inani figura coherentes corporum exuvie, quarum receptacula in nostris oculis sunt, et ideo ad deputatam sibi a natura sedem proprii sensus recurrunt.' Epicurus ipse apud Laërtium docet simulachra ἐπεισιέναι: et apud Plutarchum εἰδῶλων εἰσκρισις simulachrorum insinatio, et apud Ciceronem εἰδῶλων ἐμπτώσεις occurrunt. Creech.

240 Nunc ea quæ dico, &c.] Vss. 5. docet imagines a corporum superficie perpetuo fluentes ubique adesse, nosque circumstare, ita ut per ipsas videre nihil nos prohibeat, si oculos modo converterimus illis percipiendis solos destinatos. Δεῖ δὲ καὶ νομίζειν ἐπεισιόντος τινὸς ἀπὸ τῶν ἔξωθεν τὰς μορφὰς ὄραν ἡμᾶς, καὶ διανοεῖσθαι οὐ γὰρ ἂν ἀποσφραγίσαιτο τὰ ἔξω τὴν ἐάντων φύσιν τοῦ τε χρώματος, καὶ τῆς μορφῆς, διὰ τοῦ ἀέρος τοῦ μεταξὺ ἡμῶν τε καὶ αὐτῶν οὐδὲ διὰ τῶν ἀκτίνων, ἢ ὄλων δῆποτε ρευμάτων ἀφ' ἡμῶν πρὸς ἐκεῖνα παραγινόμενων οὕτως, ὡς τύπων τινῶν ἐπεισιόντων ἡμῖν ἀπὸ τῶν πραγμάτων ὁμοχρῶν τε καὶ ὁμοιομόρφων κατὰ τὸ ἐνάρμωτον μέγεθος εἰς τὴν ὕψιν, ἢ τὴν διάνοιαν, ὡς καὶ ταῖς ποταμῶν χρωμένων. Epicurus ad Herod. Creech.

241 Didita] Distributa, dissipata, dispersa. nonnulli libri scripti habent *dedita*: ego *didita* retineo. Lamb.

243 Propterea fit uti, &c.] Propterea (inquit) quod solis oculis cernimus ideo fit, ut, tametsi imagines ex omnibus rebus in omnibus partibus affluant, ea parte tamen duntaxat rem cernamus, in quam os et faciem vertimus. Lamb.

Speciem] Os, faciem, ὄψιν, adspectum. Quamvis autem sic habeant omnes libri, quos quidem viderim, malim tamen legi *faciem*. Lamb.

245 Et quantum quæque] I. e. et cujusque rei distantiam cognoscimus, seu internoscimus per imagines. Lamb. Multa sunt, eaque insignia de visu problemata, quorum nonnulla proponit et explicat Lucretius. Primo certum est, nos non tantum colores formasque rerum cernere, sed una simul intelligere quantum res visæ a nobis distant. Qua autem ratione id efficiant imagines a rerum superficie fluentes? Respondet Poëta vs. 12. imago in oculum contendens protrudit aërem ante se, prolixiorem quidem dum eminens appellit, compendiosiore dum cominus: quo longior autem aut brevior sit iste aëris tractus qui ab imagine protrusus oculum perlabitur, eo longius breviusve intervallum inter rem objectam et oculum intercipi sentitur. Creech.

246 Curat] Tralatio: sic inf. 5. 821. 'Quod ne miremur, sopor atque oblivio curant.' Lamb.

247 Protrudit, agitque] Sic reposui fretus auctoritate trium librorum manuscr. Alii *procurit* legi malunt. Lamb. Quidam veteres: *protrudit*. Vide vs. 188. Gifan.

249 Isque ita per nostras acies perlabitur omnes] In plurimis editionibus legitur, ut et in hac quoque scriptum est, *omnes*: sed legendum *omnis*. Neque enim intelligit 'totam' aciem penetrari, (quod tamen fieri posset secundum Epicurum, neque video qui id negari possit.) Itaque sic alibi loquitur: inf. vs. 283. 'Et facit ut prius hunc omnem sentire queamus.' Item vs. 563. 'Qualia sunt vitri, species quæ transvolat omnis.' Cui loco opus esse aliquo temperamento videtur. Fortasse in notis dicetur, si notas faciemus. Fab. in Emend. Legendum necessario *omnis*, non *om-*

nes; quod ostendi facile erat, ni Gasendus δ πᾶν id jam transactum dedisset pag. 284. Physiologiæ. Faber in Notis. Ita necessario legendum ut edidit Gifaninus, etiam confitente Fabro, acri nimis et nonnunquam iniquo Gifanii censore: Lambinus omnes. Creech.

250 Perterget] Permulcet. Lamb.

255 Summe celeri] Valde celeri. Lamb.

256 Quale sit ut videamus] Ut eodem tempore videamus, et qualis res sit, et quam longe distet. Fortasse legendum, *Quali sit ut videamus*. I. e. Qualis res sit, alioqui dicemus eum mutasse genus. Lamb.

257 Illud in his rebus] Non debet (inquit) mirum videri, quamobrem, cum simulachra singula non cadant sub adspectum, res ipsæ per simulachra cernantur: et ita ipsa universa simulachra quodammodo videantur. Lamb. Inquirat vero aliquis, cur res ipsæ cernantur cum imagines quæ oculos feriunt singulæ videri non possunt? Respondet pro more suo Lucretius, et vs. 13. a pari confirmat illud esse minime mirabile. Singulas partes venti aut frigoris non sentimus, ipsum vero universum ventum seu frigus sentimus; imagines autem singulis partibus frigoris aut venti, res vero ipsas universo frigori aut vento pares existima, et rem declaratam habebis: idem de tactu duræ lapidis dicendum. Creech.

260 Ventus enim quoque] Id probat non esse mirandum, a simili. Cujus hæc sententia est: Quemadmodum cum a vento pellimur et verberamur, cumque acri frigore urgemur, non sentimus singulas venti et frigoris particulas, sed universum ventum et universum frigus: ita cum rem aliquam cernimus (quam sine imaginibus cernere scilicet nequimus) singulas imagines, quarum adjumento et interventu rem cernimus, videre non possumus, sed rem ipsam totam.

Lamb.

261 Non primam quamque] Sic legendum, et ita habent non solum omnes, quos vidi, vulgati cod. verum etiam manuscripti. Qui autem *privam quamque* legi volunt, falluntur, meo quidem iudicio: 'quisque' enim significat ἕκαστον, seu, si dicere licet, 'singulum': deinde *privum* significaret etiam ἕκαστον. Quid igitur hoc sibi vellet, 'singulam singulam?' Nunc autem 'primus quisque homo,' 'prima quæque particula,' et similia, Latine luculente dicitur. Adjuvat tamen scripturam *privam quamque* versus ille in lib. 3. 'Sentimus, nec priva pedum vestigia quæque.' Lamb. *Privam*. Ita ex vet. cod. i. e. singulam; sequitur enim: 'Sed magis universum.' Sic etiam supra 3. 390. quidam codices habent: *prima*, pro *priva*, mendose. Gifan. Lambinus legit *Primam*, et defendere conatur, sed frustra; *Privam* enim rectius opponitur voci 'universum' vs. 263. et 3. 390. 'Sentimus nec priva pedum vestigia quæque.' Creech.

263 Unversum] Pro, universum; neque id mirandum magis quam 'dextrorsum,' 'sursum,' &c. pro dextrorsum, supravorsum, &c. Fab. *Unvorsum*. Ita legendum. Ut sit Creticus. Vel fiat contractio, ut inf. 6. 1065. Gif. Sic contrahitur in scandendo apud Lucillum 'Frigdaria,' apud Ennium 'Optmates,' et propterea, ait Rutgersius var. lect. 6. 5. imo juxta Voss. ad Catull. p. 269. inferius in hoc poëta 6. 540. legi debet *Volvere vi fluctus submerso capte putandum est*. pro vulgato, *submersaque saxa putandum est*. Qualia ibidem ad Catullum plura recenset. Hav.

264 Tanquam aliqua res] Sic habet codex Bertinianus: quæ scriptura si recta est, *aliquæ res* dictum intelligitur pro aliqua res. Alii *aliqua res* legendum putant, aiuntque a ultimam vocalem esse longam, etiam si sit

recti casus. Quidam docti legendum censent, *tamquam aliqua re*, in septimo casu. *Verberet autem*, nempe ventus. ego *aliquæ res* legendum arbitror: *aliqua res* reijcio. *Lamb.* *Aliqua res.* Ita recte. Est autem versus Miurus. In aliis: *aliquæ*. Alii aliter. *Gifan.* *Aliquæ res.* Ex antiqua Latinitate pro aliqua. *Faber.* At aliqua mavult Gronov. Obs. 2. 7. p. 261. producta ultima, more Græcorum, sequente r. *Haver.*

266 *Ipsam Tangimus extremum*] Negaret Aristoteles tangi colorem. Color enim non tangitur, sed cernitur: nisi quis dicat, extremum colorem saxi hic accipiendum pro ipsa saxi extremitate, quam superficiem vulgus appellat. Præterea statim Lucretius, quasi se ipse reprimens et corrigens, negat nos sentire tactu colorem, sed potius ipsam duritiem. *Lamb.*

267 *Colorem*] Intelligit superficiem; neque enim 'colorem tactu,' &c. *Fab.*

269 *Penitus sentimus in alto*] 'In alto' et 'penitus' idem valent: ita fit σχῆμα ἐκ παραλλήλου. *Lamb.*

270 *Nunc age, cur ultra speculum*] Imago, quam reddit speculum, non apparet in summo speculo, sed ultra speculum. Nunc igitur quamobrem id fiat, rationem affert, eamque illustrat a simili. *Lamb.* Rerum imagines a speculi superficie repulsæ non videntur in ista superficie, sed intus quasi, et in profundo. Hoc vero vs. 23. explicat Poëta: Quantum res visæ distant ab oculo cognoscitur per appulsum aëris ab imagine ad oculum protrusi. Ubi igitur duplex aër protruditur, intervallum quoque magis extendi et duplicari necesse est: imago autem speculi (speculum enim ipsum una cum re cuius imago reflectitur videmus) unum aëra propellit; imago repulsa alterum, ideoque non in superficie speculi, sed intus quasi, et in profundo hæc imago apparet. Hanc explicationem illustrat allato exemplo

rerum, quæ directe et procul cernuntur ex loco intra ædificium, simulachris aërem protrudentibus tum per extraria ad limen usque spatia, tum per interiora a limine ad oculum usque. *Creech.*

271 *Remmota videtur*] Sic habet codex Bertinianus: Memmianus *remota*, vulg. *semota*. 'remmota' autem eadem ratione dictum pro remota, qua 'repperit' pro reperit, 'restitu' pro retulit, 'reccidere,' 'referre,' et similia pro recidere, referre. *Lamb.* *Remota.* Ita melius ex veteribus quibusdam. In aliis: *semota*. Male. Vide 'Re' in Indice. Et inf. vs. 289. 'penitusque remota.' *Gifan.* Seu *remota* legas, seu *remmota*, perinde est; *semota* vero rejice. *Creech.*

272 *Quod genus*] Cujus generis, quemadmodum. *Lamb.*

273 *Janua cum per se transpectum præbet apertum*] Cavendum est ne nobis arideat doctorum quorundam conjectura, qui legunt, *aperta*. Neque enim, quantumvis vera videtur, necessaria est: quippe 'apertus' significat liberum, patentem, &c. Virg. expresse *Æn.* 1. 399. 'Jovis ales aperto Turbatat cælo;' et *Æn.* 9. 25. 'campis exercitus ibat apertis.' *Faber.*

Apertum] Liberum. *Faber.*

275 *Ipsæ etenim*] Ita ex veteribus nostris lego. In aliis tamen: *Is quoque enim*; durius. *Gifan.*

276 *Primus enim est, citra posteis qui cernitur aër*] Sic reposui, secutus partim libros vulg. partim manuscriptos. Sic enim habet codex Bertinianus, citra post æstum cernitur aër. Memmianus autem et Vatican. habent *postes cur cernitur aër*: Paris. *postes concernitur*: Veneti et Lugd. *Primus enim, citra postes qui cernitur aër.* Quidam tum cernitur probant: et tum referunt ad illum versum qui antecedit, 'Janua cum per se transp.' &c. *Lamb.* *Citra postes quum cernitur.* Ita fere in omnibus veteribus. Vulg. qui. *Gifan.*

Citra posteis] I. e. citra ostium, seu foreis, seu januam. sic sup. 3. 369. 'Jam magis exemptis oculis debere videtur Cernere res animus, sublati postibus ipsis.' 'postibus ipsis sublati,' i. e. janua ipsa sublata. atque ita Turneb. explicat. Idem locum illum apud Varron. 4. de L.L. 'Responsum est, Deum manium postuleonem postulare,' &c. sic restituendum putat, 'Responsum est, Deum, manium posti leonem postulare;' 'manium posti' (inquit ille) 'i. e. januæ, seu ostio inferorum, leonem, i. e. virum fortem.' *Lamb.*

278 *Extraria lux*] Externa, seu extranea. Ter. Phorm. 4. 1. 13. 'Nam hanc conditionem si cui tulero extrario.' Et scriptor ad Herennium: 'Assumptiva pars est, cum per se defensio infirma est, sed assumpta extraria re comprobatur.' *Creech.*

280 *Speculi projecit imago*] *Speculi imaginem* accipe, non eam imaginem, quam reddit et representat speculum, sed eam quæ ex speculo mittitur et jacitur, quemadmodum docuit supra, ex omnibus rebus summis fluere imagines. *Lamb.*

281 *Protrudit, agitque aëra*] Hic est primus aër, nempe is quem imago a speculo missa et projecta, dum ad oculos nostros pervenit, protrudit ac propellit: qui quidem aër est inter oculos et speculum interjectus. *Lamb.*

283 *Hunc omnem*] Faciet ad probationem illius quod pag. 99. dictum est, ad ea, 'Acies perlabitur omnes.' *Faber.*

285 *Continuo a nobis in id hæc, &c.*] Sic mihi nunc legendum videtur: non, ut in vulgatis, *a nobis in eum, &c.* neque, ut olim, *Continuo hæc in id, a nobis, quæ fertur imago.* nimis enim longe aberat a recepta scriptura. Et tamen eam secutus est Zoilus, tacitus, ut suam, non ut a nobis acceptam, suum institutum tenens, suoque ingenio indulgens. Sententia autem

horum verborum hæc est: Continuo (inquit) imago, quæ a nobis fertur, ad speculum pervenit, et a speculo rejecta, nostros oculos revisit. *Lamb.* Vulg. *a nobis in eum.* *Gifan.*

287 *Atque alium præ se*] Hic est, secundus aër, nempe is quem imago a nobis fluens, et in speculum adjecta, atque inde in oculos nostros rejecta, præ se pellit: quem quia prius cernimus, quam imaginem nostri, iccirco fit, ut imago a speculo remota videatur. *Lamb.*

289 *Remmota videtur*] *Semota*, vulg. *Gif.* Vs. 271. 'Penitus remmota:' tantum enim ultra speculum imago apparet, quantum a nobis distat ipsum speculum. *Creech.*

290 *Quare etiam atque etiam, &c.*] Hunc versum cum duobus sequentibus delendos censeo, ut spurios. Eos tamen exendendos curavi, ut leguntur in codicibus manuscriptis. Cum hæc scripsissem, Zoilus, gravis auctor, sic de his versibus pronuntiavit, 'me peperam eos delendos censuisse, cum sit eorum sententia optima,' inquit. Vellem ostendisset, ὅσος πρὸς λόγῳ. Præterea ego non delevi: quod ille me fecisse scribit, impudentissime mentiens. 'Delet hos versus Lambinus,' inquit ille. Mentiris, nebulo. Aliud enim est delere, aliud delendos censere. Addit deinde, 'perperam.' Ain' tu, omnium mortalium audacissime atque impudentissime? itane? perperam? Unde tibi ista de quoquam, ne dicam de me, sic pronuntiandi auctoritas, eycophanta nequissime? *Lamb.* Hos tres ut spurios contra omnes libros delet Lambinus; perperam, cum bonus sit sensus. *Mirari par est*, aliis: *mirari est par.* *Gifan.* Hos tres versus delendos censet Lambinus, nec sane video cur unquam censuræ pudeat, nam hic loci otiosi sunt, et nihil agunt. *Creech.*

292 *Aëribus binis*] *Aciebus.* *Gifan.* *Utraque*] Ita in veteribus. Vulg.

utroque. Marullus: *utrimque*. Gifan.

293 *Nunc ea, quæ nobis, &c.*] Cum ex hoc loco, tum ex aliis multis intelligere licet, quod traditum est, Epicurum neque mathematicis artibus, neque ullis aliis disciplinis, quibus qui instructi sunt, eruditi dicuntur, politum fuisse. Affert enim rationem admodum ineptam, et infirmam, et popularem, quare quæ nobis dextra sint, in speculis læva videantur, et contra: nempe quia imago a nobis in speculum jacta, et in id offendens, non revertatur ad nos incolomis, sed retrorsum elidatur: quemadmodum si quis personam aliquam e creta etiam nunc humidam et madidam allidat ad columnam aut trabem, et ea retro convertatur expressa, ita ut servet priorem figuram: tum enim fiet, ut qui antea dexter erat oculus, nunc sit lævus, et contra. Sic igitur Epicur. seu Lucr. At mathematici longe aliter, quemadmodum et quamobrem hoc fiat, demonstrant: exstatque hujus rei cognitio et perceptio (seu θεωρημα) ordine 19. apud Euclidem. Docent igitur illi, reflexionis angulum, ei angulo quem facit linea a puncto rei visæ in speculum incidens, æqualem esse. Itaque semper fit reflexio in partem oppositam ei parti speculi, in quam incidit linea a puncto rei visæ producta. Præterea imagines quæ in speculo cernuntur, quaecumque sit speculum, quam brevissimis fieri potest lineis continentur. Cum igitur pars dextra rei visæ, lineæ reflexionis sinistrae respondeat ac subjaceat potius quam dextra; et contra pars læva rei visæ, dextrae reflexionis lineæ subiecta sit potius quam lævæ: fit ut linea reflexionis, quæ magis dextra sit, sub dexteram imaginis partem cadat: et quæ sit magis læva, lævam imaginis partem tangat. Quare læva rei visæ pars, dextrae imaginis parti opponitur: et contra dextra rei visæ pars, lævæ imaginis parti re-

spondet. Denique visa imago et res visa sic se habent inter se, ut duo gladiatores, qui frontibus adversis inter se certant, hic enim alterius oculus lævus, alterius oculo dextro opponitur, et contra. Plato denique in Timæo paucis verbis hanc rationem affert, *Ὅτι τοῖς ἐναντίοις μέρει τῆς ὕλης περὶ τὰ ἐναντία μέρη γίνεται ἐπαφή κατὰ καθέστως ἕθος τῆς προσβολῆς*. i. e. 'quia contrariis partibus aspectus contrariæ partes speculi attinguntur, pro consuetudine adjectionis, seu commissuræ.' Sciendum est autem hoc fieri dumtaxat in speculis planis et convexis: nam in concavis respondent dextra dextris, et læva lævis, cujus rei rationem discas etiam ex Platone et Euclide. *Lamb.* Opinioni Epicuri repugnat, quod in speculis imago adversa contemplatorem suum respicit, cum debeat, siquidem a nobis orta recto meatu proficiscitur, posteram sui partem, cum discedit, ostendere, ut læva lævam, dextra dextram respiciat; nam et histrio personam sibi detractam ex ea parte videt, qua induit, viz. non faciem sed posteriorem cavernam. Hæc Macrobi. Sat. 7. 14. Huic difficultati ut satisfaciat Poëta, illo exemplo, quo adversarii utuntur, suam sententiam tuetur. Personam (larvam) fictilem, non induratum quidem, sed madidam adhuc, ad trabem aut columnam aliquam allidas, ita ut retrorsum invertatur, et facies cavernam impleat, tum enim in persona videbis id factum quod jam in speculo miraris. Imagines autem, utpote res tenuissimas, ad speculum allisas ita retrorsum inverti posse non est dubitandum. *Creech.*

294 *In speculis fit ut in læva*] Sic quidem habent libri omnes et manuscr. et typis excusi, nisi quod in codice Tettiano non est præpositio *in*: in eoque ita scriptum est, *fit, ut læva videatur*, ex qua scriptura Muretus suspicabatur esse legendum, *uti læva*

videatur, cum diceret ille, non esse quod quemquam moveat *va* syllaba brevis: sæpe enim poni tribrachum pro dactylo, et choreum pro spondeo. Cum hæc scripsissem, Zoilus hanc Mureti conjecturam tacitus arripuit: et damnavit eam, quam secuti sumus, non solum injuste, verum etiam imperite: nam genus hoc loquendi, 'fit, ut, quæ pars nobis membrorum dextra est, ea in læva speculi parte videatur' (h. e. cernatur) non est barbarum, meo quidem iudicio. Mureti conjecturam tamen neque olim damnavimus, neque nunc improbamus: quam ille non debuit præreptam sibi vindicare. *Lamb.* Vulgati: *ut in læva*. Sed barbarum est. *Gif.* *Fit uti læva*, Muretus. *Creech.*

295 *Planitiem ad speculi*] 'Planitiem speculi,' hic dicit, quam alias 'æquor speculi,' et lib. 1. 'glaciem æris.' *Lamb.*

298 *Cretea Persona*] Sic mihi legendum videtur, et ita scriptum est in cod. Bertin. et Memm. In Vaticano autem *cetera*, litteris transpositis. Quod autem in nonnullis impressis legitur *Cerea persona*, ferri non potest: nam neque, quod hic dicit Lucretius, ex cerea persona fieri potest, neque cera arescit, sed durescit potius. Quidam putant legendum *Terrea*, quod minus probo. Malim tamen legi, *Cressam personam*. Liceat etiam *Creteam* legere, ut *c* et *a* per συνίησιν coëant in unam syllabam. *Lamb.* Quæ olim 'e gypso et luto figulari' fiebat. Res e Comicis Græcis notissima. *Faber.* Vulg. *Cerea*. Gifan. Nam e gypso aut luto figulari fiebat; ideo *Cerea persona* rejicitur: Lambinus vero amat *Cressam* seu *Creteam personam*. Vetusti Codd. quos Heinsius vidit, constanter exhibent *Cretea persona*. In Catalect. Petron. 'Dum sumit creteam faciem Sertoria, cretam Perdidit illa simul, perdidit et faciem.' *Creech.*

Pilæve] Apuleius, *Pila*, media quæ Delph. et Var. *Clus.*

Lucret.

Stabuli trabes sustinebat. Virg. *Æn.* 9. 710. 'Qualis in Euboico Bajarum littore quondam Saxea Pila cadit.' *Creech.*

299 *Rectam si fronte figuram*] Quidam legendum censent, *rectam si forte figuram*. *Lamb.* et *Creech.*

302 *Mutua*] Mutuo. Sic inf. vs. 946. 'Nec motu mutua fungi.' *Creech.*

303 *Fit quoque de speculo*] Fit etiam (inquit) ut de speculo in speculum transferatur imago, adeo ut quinque aut sex ejusdem rei simulacra reddantur, dum e speculo in speculum translucunt. Nam si qua sunt in ædibus quantumvis remota atque abstrusa, et retro condita, ea, pluribus speculis adhibitis, per flexos quosdam aditus, in ædibus esse videbuntur. Immo vero pluribus speculis certo modo sitis et compositis fieri potest, ut tergum tuum cernas. Exempli gratia: sumito duo specula plana, eorumque alterum a tergo ita collocato, ut sit resupinatum, i. e. neque prorsus rectum, neque prorsus supinum; alterum sublime et suspensum supra caput teneto, ita ut ob oculos tuos obversum sit, prono et proclivi situ. sine dubio tergum tuum in speculo illo sublimi, et tuis oculis superne opposito cernes, tui videlicet tergi imagine a posteriore et resupinato speculo in alterum translata. Erat autem ordo versuum hoc loco in libris vulgatis mirum in modum perturbatus: quem ego invita invidia princeps restitui. *Lamb.* Hic melior est ordo quam qui in aliis quibusdam. *Gifan.* Imaginum elisionem atque inversionem ulterius vss. 9. confirmat, nam ex interiori ædium parte per specula rite disposita veluti educitur imago, et in quamlibet partem transfertur; illa autem imago quæ sinistram partem dextrae objecti parti in primo speculo oppositam exhibebat, in secundo speculo convertitur, et dextras partes dextris objecti partibus adversas refert. *Creech.*

4 R

304 *Quinque etiam sexve ut fieri*] Codex Bertin. non habet disjunctivam *ve*: sic enim in eo scriptum est, *Quinque etiam sex ut*. atque ita fortasse legi debet. sic Hor. Epist. 1. 1. 5. 'Si quadringentis sex septem milia desunt.' quem versum tamen aliter, quam vulgo intelligi solet, explicavi in secunda editione Horatiana. Zoilus superiorem hanc annotationem arripuit, et secutus est, ab ingenio suo non discedens. *Lamb. Sex ut*. Ita ex quibusdam libris vet. malim, ut 'sex septem' Hor. Epist. 1. 1. et Ter. Eun. in aliis: *sexve*. Gifan.

311 *Inde retrorsum reddit se, et convertit eodem*] Cum in codicibus quatuor manuscr. *Inde retrorsum reddit*, scriptum reperissem sine copulatione *que*, continuo judicavi ab aliis ita esse repositum, ut habent libri vulgati, *Indeque retrorsum reddit*: ab aliis, *Inde retrorsum etiam reddit*, &c. ut habent tres Manuscripti. Nam Bertin. neque habet copulationem *que*, neque etiam. Itaque sic restitui, *Inde retrorsum reddit se, et convertit eodem*. sententia autem hæc mihi videtur esse: Inde, id est, ex primo speculo, vel ex parte dextra, imago reddit se retrorsum, id est, in lævam partem, in secundo speculo scilicet, et convertit se eodem, nempe in lævam. Cum hæc scripsissem, Zoilus exortus legendum dixit, *Inde retrorsum reddit, et convertit eodem*: ut sit choreus pro spondeo, et 'reddat et convertit' sint absoluta: quod fieri non potest: neque reperietur in tota Lingua Latina. Adde quod versus erit inconcinnus. cujusmodi versus ipse facit: non cujusmodi sunt Lucretiani. *Lamb. Reddit et*. Ita vet. libri, nisi quod antiquo more, de quo Pierius, habebant *redit*. Lambinus addidit *se*. Recte forsitan; ut olim fuerit *et*. Ego veram scripturam reposui. Nam et 'reddat,' ut 'convertit,' absolute accipi possit; et in 'reddat,' choreus pro spondeo. Inf. etiam vs. 324.

utitur: 'reddita.' Gifan. Gifanius, qui integros versus non amat, omittit *se*. Quidam tamen Codd. *Inde retrorsum reddit*, &c. Creech. Oblitus est sui Gifanius, cum in Indice notat 'reddere' absolute hic accipi. Sed, quum omnes veteres habeant *redit*, et hoc orationis filum requirat, retinere id malim; posteriorem τὸν 'Inde' producere auctoritate Græcorum poetarum, quia r prima litera sequenti est voci, ut versus sibi constet; similiter hoc eodem lib. vs. 362. 'Fieri que perinde videmus Corpore tum plagas in nostro, tanquam aliquas res Verberet.' Ubi eadem vis literæ ad ultimam in 'aliqua' producendam. Gron. Obs. scil. lib. 2. cap. 7. pag. 261. eamque lectionem sumus secuti. Hav.

312 *Quin etiam quæcumque*] Significantur, opinor, multa specula conjuncta, columnæ figura, convexa. numerantur autem a mathematicis septem speculorum genera, ex quibus fiat usitata et rata reflexio: speculum planum: speculum columnare, convexum: speculum columnare, concavum: speculum pyramidis in morem conformatum, convexum: huic similiter conformatum, concavum: speculum globosum, seu sphaericum, convexum: globosum, concavum. *Lamb. vss. 7.* subjungit de speculis quorum sunt latiscula (faciendæ) varia, instar viz. speculorum plurium ad dextram lævamque sic oppositorum, ut ex reflexione unius in aliud, et porro in oculum situs restituatur; aut potius quorum latera sint partes, regionesve ejusdem speculi concavi, e quo reflexa, et post factam radiorum decussationem spectata imago eo exhibeatur situ, ut dextra ad dextram, sinistra ad sinistram sit; tametsi aliunde pars superior inferior, et inferior superior evadit. Gassendus. Creech.

313 *Adsimili lateris, &c.*] H. e. exhibeant partes imaginis respondentes

iisdem nostris partibus, nempe dextras dextris, lævas lævis: Fayus. Imperite, ista enim *flexura adsimilis lateris nostri* ad ipsum speculum pertinet, et idem significat quod 'flexa figura speculi.' vs. 318. Creech.

314 *Dextera*] I. e. quorum dextræ partes nostris dextris respondent. *Lamb.*

318 *Flexa figura*] Teres speculi figura, instar columnæ. *Lamb.*

Docet] Efficit, et, ut alibi loquitur, curat. *Faber.*

Convertit] Videlicet imaginem. *Lamb.*

319 *Indugredi porro pariter*] Hæc etiam ad speculorum considerationem pertinent. idcirco hos sex proximos versus hoc loco excudendos curavi, eoque magis, quod hoc ordine leguntur in cod. Bertiniano. Sive *Indugredi* autem, sive *Endogredi* legatur, nihil refert. Nam utroque usos esse veteres, 'endo' et 'indu' pro in, et veteres grammatici testantur et multorum antiquorum scriptorum testimonia probant. Adde quod libri veteres sic habent hoc loco. Postremo vocabularium Latino-Græcum mihi a Cl. Puteano commodatum sic habet; 'Induere, ἐνδύσσει' et 'indu, εἰς, ἐν, ἐνδον, ἐντός.' Et Lucil. apud Nonium in verbo 'concelebrare': 'Multis indu locis sermonibus concelebrarunt.' sic enim legendum, non, ut vulgo, *inductis*; neque, ut habent libri vet. *inde locis*. *Lamb.* His vss. 6. docet imagines in speculis videri nobiscum incedere, nostrumque gestum imitari, quoniam qua de parte speculi recedamus, statim ex ea imago nequeat reverti, nam quæcumque ab rebus simulachra mittuntur, ea ad æquos et pares angulos referuntur; itaque apposite id refert ad variatas speculi partes, ex quibus aliis ac aliis necessarium est reflexionem in oculum fieri, ac proinde imaginem progredi videri. Creech.

321 *Propterea, quia de speculi*] Hæc ratio est admodum arguta, facilis, atque illustris. simulacra (inquit) videntur nobiscum ingredi in speculo, quia, qua de parte speculi recedas, statim ex ea parte non possint simulacra reverti. hujus rationis ratio est, quia quæcumque ab rebus simulacra mittuntur, ea ad æquos et pares angulos referuntur. Mathematici autem docent, idcirco imaginem rei visæ in speculo moveri videri, quia cum omnia puncta rei visæ ab aliis atque aliis identidem punctis reflectantur, nova totius rei visæ efficitur imago. unde per motum rei visæ puncta a quibus facta est reflexio, permutantur. ita forma moveri videtur, cum re vera non moveatur, sed potius nova imago, situ rei visæ mutato, gignatur. id autem accidit propter continuationem punctorum reflexionis, quæ fit in extrema cæsura speculi. Sed videtur legendum, *Continuo nequeunt illuc simulacra rev.* *Lamb.*

322 *Nequeunt illuc*] Lambinus *nequeunt illuc*, quæ lectio admitti non potest. *remitti* Gassendus pro *reverti*. Creech.

325 *Splendida porro oculi*] Absoluta de speculis disputatione, et eorum ratione, docet quamobrem splendida oculos offendant. Maxime si nimium sint splendida, cujus rei hanc etiam causam afferri posse puto. Quæ sub sensum videndi cadunt, actionem quandam in eum explicant, ita ut videndi sensus a rebus quæ cernuntur, patiat. Cum igitur actio et perperessio sunt intra modum, et altera alteri ex proportionem respondet, juvatur videndi sensus a re, quæ cernitur potius, quam offenditur, et probe suo munere fungitur. Cum vero perperessio actionem superat, i. e. cum id quod cernitur, plus æquo acre et validum est; oculum et videndi sensum offendit: ex quo fit, ut ingens et immoderatus sonitus, audiendi sensum corrumpat; et ni-

minus splendor videndi sensum exstinguat: de qua re mox dicemus. Huc tamen ante adscribam Laberii versus de Democrito, et quodam sene, quos profert Gell. 10. 17. quod ad hunc locum mihi maxime pertinere videantur, et eo magis, quod mendose et perturbate apud Gellium legantur: 'Democritus Abderites physicus philosophus Clypeum constituit contra exortum Hyperionis, Oculos effodere ut posset splendore æreo: Radiis solis sibi aciem effodit luminis, Malis bene esse ne videret civibus: Sic ego splendore fulgentis pecuniæ Volo eludificare exitum ætatis meæ, Ne in re bona videam esse nequam filium.' *Lamb.* Splendida objecta oculi pati non possunt, et sol excæcat, quoniam vss. 8. splendidum objectum emittit multa ignis semina quæ oculos adurunt, vel est sensibile exuperans sensorium, atque ideo corrumpit, quod ipsius texturam solvens, debitam in eo temperiem commensurationemque pervertat ac destruat, adeo ut aliis sensibilibus deinceps excipiendis incapax evadat. *Creech.*

326 *Sol etiam cæcat, &c.* Sic M. Tull. lib. 6. de repub. Hic vero tantus est totius mundi incitissima conversione sonitus, ut eum aures hominum capere non possint: sicut in terris intueri solem nequitis adversum, ejusque radiis acies vestra sensusque vincitur. Aristot. lib. 3. de anima, tradit hoc esse commune omnium sensuum, ut ea quæ sub eos cadunt, si modum superent, corrumpant sensus, aut certe sensuum instrumenta. Verbi gratia, sonitus nimius, et modum superans, exsurdatur: nimius splendor oculorum aciem præstinguit, atque adeo exstinguit: et ita de cæteris sentiendum. cujus rei hanc rationem affert, quod sensus, ratio quædam est: omnis autem ratio corrumpitur ab eo quod est nimium, et ab eo quod est parum. quem-

admodum symphonia corrumpitur, si chordæ vehementius, quam par sit, pulsantur; aut si vel nimis remissa, vel nimis contentæ fuerint. *Lamb.*

Contra si tendere] Sic habent nostri omnes libri vet. et item vulg. In 'tendere' autem subintelligendum oculos. Sic autem loquuntur boni scriptores, 'tendere,' et 'contendere oculos.' Sic sup. 1. 67. 'Primum Graius homo mortaleis tendere contra Est oculos ausus.' neque est quod quisquam mihi dicat, vocem *oculi* aut nimis longe abesse, aut nusquam hic esse positam. Est enim in superiore versu proximo, sic in hoc eodem dixit, 'Sol etiam cæcat.' nempe 'oculos.' Quod si in his verbis, 'Sol etiam cæcat,' recte subintelligitur 'oculos;' cur non et in 'contra tendere?' Sic enim procedit sententia: Sol cæcat oculos, si pergas oculos contra tendere. Zoilus autem legit *cernere*, non recte, et contra omnium librorum auctoritatem. *Lamb.* *Contra si cernere.* Ita ex veteribus malim. Vulg. et in aliis: *tendere.* *Gifan.*

329 *Composituras*] Τὰς ἀρμογὰς, τὰς συναφάς. *Lamb.* Συναρμογὰς. *Faber.*

332 *Insinuando*] Παθητικῶς, insinuantur, jam alibi. *Faber.*

333 *Lurida præterea fiunt*] 'Luridi' (inquit Festus) supra modum pallidi. 'Luridum' autem a lura, i. e. corio. Auctor vocabularii Latino-Græci, 'Luridus,' inquit, ὠχρὸς, πῆλιος, ἱερεπικός. In quibusdam libris vulg. tamen impressum est *lutea*. 'Lutea' autem, i. e. crocei coloris, seu qualis est color ovorum vitellis. Varro: 'Sed Cynicis involucrium et pallium luteum non est.' Sed quærat aliquis, cur hoc fiat. propter oculi vitium scilicet. nam cum visus fiat per adventum formarum adspectabilium in oculos: quicquid autem recipit, debeat esse omnis qualitatis expers, si futurum est, ut formas probe recipiat, quemadmodum materia debet esse

omnium formarum expers, et informis, ut sit formarum capax: merito oculis arquatorum, cum sint lurore infecti, quæ non sunt lurida, lurida videntur. *Lamb.* Ictericis omnia objecta apparent lurida, quia viz. vss. 5. lurida multa semina ab ictericis fluunt, et venientia rerum simulachra tingunt, saltem in oculis intrantia inficiunt. *Creech.*

334 *Arquati*] Pressi morbo regio: quod ei nomen hæsit quoniam victu regio curantur; Græci vocant 'Icteron:' unde nomen avi, quæ Ictericum morbum curat. 'Arquatus' dicitur hic morbus quod 'arquns' sit concolor de virore: vel quod ita stringat corpora ut in arcum ducat. Lucilius: 'Qui nos esse arquatos ducunt, surgamus, eamus, agamus.' Hic morbus in sacris literis 'aurigo' nuncupatur. Hieronymus in interpretatione Hieremiæ: 'Interrogate et videte si generat masculus: quare ergo vidi omnis viri manum supra lumbum suum quasi parturientis, et conversæ sunt universæ facies in auriginem?' Celsus lib. 3. Medicin. 'Æque notus est morbus, quem interdum arquatum, interdum regium nominant: quem Hippocrates ait si post septimum diem febricitante ægro supervenit, tutum esse mollibus tantummodo præcordiis substantibus. Diocles ex toto si post febrem oritur etiam prodesse: si post hunc febris: occidere. Color autem morbum detegit maxime oculorum: in quibus quod album est fit luteum. Per omne autem tempus utendum est exercitatione, frictione, si hiems est balneo, si æstas frigidis natationibus; lecto etiam et conclavi cultiore, clauso loco: uti ludis: lascivia: per quæ mens exhilaretur. ob quæ regius morbus dictus videtur.' *Pius.* Qui morbo regio laborant. 'Arquatus morbus' (inquit Nonius) 'dictus (qui et regius appellatur) quod arquo seu arco, i. e. iridi, sit concolor virore:

vel quod ita stringat corpora, ut in arcum ducat.' Varro Eumenid. 'Nam, ut arquatis et veteriosis, quæ lutea non sunt, æque ut quæ sunt, lutea videntur: sic insanis ac furiosis, sani et insani videntur esse insani.' Profert iterum eadem verba in voce 'Luteus,' sed utrobique mendose, ut intelliget qui attentius considerabit. Ego, quomodocumque potui, emendavi: sed non omni ex parte. nam manet mendum in voce *veteriosis*, cui quomodo hic locus esse possit, non video. Fortasse delenda. *Lamb.* Ictericis, quorum color et oculi virent quasi in 'arqui,' quem poëtæ Irim vocant, similitudinem: Lucret. 6. 525. 'Tum color in nigris extabat nubibus arqui.' Nonius. *Creech.*

337 *Contage*] Contagione, ut sup. *Lamb.*

Palloribus] Notabilis hujus vocis apud poëtam usus in numero multiplicato, quum singularia agnoscat Charisius tantum illa rerum nomina, quæ nec videri nec tangi possunt. Verba ejus hæc sunt pag. 22. Edit. Putsc. 'Item singularia semper sunt, quæ nec videri nec tangi possunt.' Verum sicuti idem in fine addit: 'Sed auctores non usquequaque hæc observaverunt;' ita videmus inter illos etiam nostrum esse Lucretium. *Haver.*

338 *E tenebris autem*] Quamobrem e tenebris ea quæ sunt in luce, cernamus, non contra, per longas ambageis hoc loco rationem exponit. Sed ex Aristotelis et mathematicorum sententia, multo brevior ratio reddi potest, hoc modo: Nihil per se videtur præter lucem et colorem. Itaque quicquid cernitur, opera et beneficio coloris, a luce illustrati, cernatur necesse est. At videndi sensus fit per contactum quendam, nempe forma rei quæ cernitur ad oculos perveniente, et suam vim in videndi sensum explicante. Ita fit, ut e tenebris ea quæ sunt in luce po-

sita, cernamus. *Lamb.* Deinde ex tenebris ea videntur quæ sunt in luce, non item in luce quæ in tenebris: id nempe fit vs. 16. propter protrusionem diversi aëris; nam cum lucidus aër tenebrosus sequitur, purgat meatus oculi, ita ut rerum simulachra intrare possint, aër enim lucidus est tennior, mobilior saltem, et majori vi pollens; cum vero tenebrosus aër lucidum subsequatur, tum meatus oculi ab isto inerti aëre ita implentur, ut advenientibus rerum simulachris excipiendis incapax evadat. *Creech.*

340 *Ater init oculos*] 'nit, oculi' tribrachus pro spondeo, seu dactylo: nisi dicamus, 'init' dictum pro 'iniit,' propter eaque 'nit' esse longum; quod malo: ut sup. 1. 71. 'Inritat animi virtutem.' itaque sequitur 'possedit' ejusdem temporis. Quod si quis *init* in præsenti legere malet, quod probari potest, neque est inusitatum; *possidit* erit legendum, in præsenti, a verbo possido, dis: ut jam dicam. Sed omnino malo legi *possedit*, et *init* sic accipi, ut sit præteritum. *Lamb.* Sive *init*, et *possidit* et vs. 346. 'Obsiderat,' ut 'Obsiditque vias' vs. 352. perinde est: omnino autem legendum *e luce non a luce* vs. 349. et vs. 353. *conjecta*, non *consecta*, ut Lambinus contendit, quoniam vox *adaperta* in vs. 347. legitur. *Creech.*

Et possedit] Quidam legunt *possidit*, a verbo sideo, dis: ut infra vs. 352. 'Obsiditque vias oculorum.' et 1. 387. 'possidat inane.' et alibi *persidit*, et *residit*. Ego nihil mutuo. *Lamb.* *Et possidit*. Ita malim, petente id sententia. In libris: *possedit*. Ita sæpe variatum. *Gifan.*

341 *Lucidus aër*] Aristoteles diceret, ad oculum pervenire *ἐνέργειαν*, i. e. actionem coloris luce perfusi. *Lamb.*

349 *E luce*] Sic habent libri manuscr. duo, in quibus est Memmianus: non, ut alii, *a luce*. sic sup. dixit vs.

338. 'E tenebris autem.' *Lamb.* In aliis: *a*. *Gifan.*

353 *Consecta moveri*] Omnes fere libri manuscr. habent *consecta*: unde olim suspicabar legendum *conjecta*, aut *consecta*. Nam apud hunc scriptorem 'conjectus' idem valet interdum quod collectus et congregatus. Nisi dicamus ubique legendum *consectus*. Sed placet nunc retineri scripturam veterem, *consecta*: quod opponitur illi quod supra positum est, 'adaperta.' Verumtamen iudicet lector eruditus. *Lamb.* *Consecta*, sic legendum ex omnibus vet. Marullus et vulg. *conjecta*. *Gifan.*

354 *Quadratasque procul turreis*] Nunc nonnullas visus fallacias seu captiones proponit: quas tamen negat esse fallacias sensus, sed animi opinionationes. Qua de re legendus Q. Septimius Florens Tertullianus lib. de anima, ubi de quinque sensibus disputat: cuius sententia neque sensus mentitur, neque opinio. Ita partim assentitur Epicuro, partim dissentit. Satis autem probabilem et acutam rationem reddit, quare quadrata figura procul rotunda videatur: quoniam scilicet omnis angulus, si longius distet, obtusus videtur, seu potius non videtur: cuius rationis causa est, quod, dum simulacra rei quæ cernitur, per multum aëra feruntur, ab eo aëre anguli ictus, sive ipse angulus, obtunditur; et ita videnti sensum effugit. quo fit, ut quæ sunt quadrata, tanquam rotunda videantur. Mathematici et optici hoc sic demonstrarent: Quicquid cernitur, definitam habet loci distantiam, ultra quam non potest cerni. Finge igitur, magnitudinem aliquam in ultima distantia cerni. cernetur igitur sub quam minimo fieri potest angulo. Removeatur nunc hæc magnitudo longius ab oculo; proculdubio non cernetur. alioqui sub minore angulo cerneretur, quam qui est minimus, quod fieri non potest: magnitudo au-

tem angulis prædita circa suos angulos minor est, quam circa quaslibet alias suas parteis: ita fiet, ut oculus, corporis quadrati longissime distantis angulum, quamvis sibi propinquiores, minus cernere possit, quam reliquas illius corporis parteis. ex quo efficietur, ut quadratum, rotundum videatur. Huc pertinent illa Alexandri Aphrodis. lib. 1. probl. 37. *Διὰ τί τετράγωνον πόρρωθεν στρογγύλα νομίζονται; ἢ τῷ τῇν ὅψιν μὴ σθένουσιν μακρόθεν ὁρᾶν τὰς γωνίας, ὥς ὀξείας, μὴ βλέπειν αὐτὰς ὥς γωνίας; τούτων δ' ὑπεξαίρουμένων, κατ' ἀπάρτην τῆς ὅψεως τὸ λοιπὸν σῶμα στρογγύλον φαίνεσθαι;* i. e. 'Quamobrem quadrata e longinquo loco rotunda putantur? An quod visus cum angulos procul cernere nequeat, ut acutos, non cernat eos ut angulos? His autem deductis fallacia oculorum reliquum corpus rotundum videtur?' *Lamb.* Turres quadratæ nobis procul aspicientibus apparent rotundæ, quia viz. vs. 11. turris quadratæ imago dum procul ad nos per aëra advolat sæpius percutitur aëre occurrente, quo fit ut anguli illius deterantur, saltem ita obtundantur, ut cum ad nos pervenit quasi tornata et rotunda sub forma ferit oculos nostros, licet ista rotunditas non sit adeo distincta, ac si turris ipsa rotunda foret, et cominus spectaretur. *Creech.*

358 *Neque ad nostras acies perlabitur*] Sic nunc reposui. Olim autem cum ex libris vulgatis alii haberent *illabitur*, alii *delabitur*; ex manuscriptis autem alii *delabitur*, cum vulgatis aliquot consentientes, alii *deriabitur*, cuius scripturæ rationem exputare non poteram: *adlabitur* edideram; pro quo vulgati fere omnes habent *delabitur*. Placet igitur nunc mihi *perlabitur*: quod ego ex *deriabitur* corrupto elicio: ex *der* scilicet, *per*, ex *i*, *l*: omnino facile et sine vi, et insitato more: nam *d* est *p* inversum. *Lamb.* *Perlabitur*: ita ex vestigiis

vet. librorum, in quibus sic erat in *derivab.* et *deriabitur*, restitui. Vulgati: *delabitur*, *labitur*. Alii: *allabitur*. *Gifan.*

360 *Hebescere eum*] Obtundi angulum, sive anguli ictum. *Lamb.*

362 *Quasi tornata ut sax.*] Ordo est: fit ut structa saxorum, i. e. saxa quæ structa sunt, tuantur, i. e. videantur, quasi tornata, *τετορνευμένα*, i. e. rotundata, et torno facta: 'structa saxorum' autem sic dictum, ut 'septa' et 'clausa domorum,' apud eundem: 'strata viarum,' apud Virgil. et apud hunc eundem: 'ficta rerum,' amara curarum,' apud Horat. et similia, quæ in commentariis Horatianis notavimus. Cum hæc scripsissem, Adr. Turnebus lectionem receptam, *Fit, quasi ut ad tornum saxorum, &c.* defendere conatus est in libris Adv. 13. 20. sed frustra. Ferri enim non potest. Hoc autem *ad tornum* natum ex interpretatione est, quæ postea in contextum irruit: ad vocem enim 'tornata' adscripsit aliquis, 'ad tornum facta.' Hinc nata hujus loci depravatio est. 'Tornare' autem idem interdum valere quod teres, aut rotundum efficere, declarant illa Ciceronis in Timæo: 'Idque ita tornavit, ut nihil effici possit rotundius.' *Lamb.* *Quasi ut ad tornum*, ita in veteribus. In quibusdam: *turrim*. Lambinus: *quasi tornata ut*. *Gifan.*

364 *Adumbratim*] *Τυπωδῶς*, non ad amussim, non exquisite rotunda. *Lamb.*

Simulata] I. e. similata. *Lamb.*

365 *Umbra videtur item*] Cum corpus inter solem et locum a sole illustratum, interpositum, umbram efficiat, eo quod locum illum, qui a solis radiis percussus erat luminosus, sua interpositione lumine privet, (nihil enim aliud est umbra, quam a lumine vacuus,) cumque, quocumque in loco, in sole ambulantes, soli officimus, is locus lumine privetur: non est mirum, si una cum corpore nos-

tro umbra moveri videatur. Quod si quis quærat; quamobrem umbra nigra videatur: ratio est in promptu. Umbra omnis lumini contraria est, ut privatio habitui. At lumen omne clarum est: ergo umbra obscura: at quod obscurum est quodammodo nigrum est. Potest et hoc dici: Omne lumen candidum est: umbra privatio luminis est: umbra igitur lumini contraria, merito nigra est. *Lamb.* Non solum imago in speculis sed umbra corporis videtur nobiscum incedere, et gestum imitari; quoniam viz. vss. 15. umbra nihil aliud est nisi aër lumine privatus a corpore aliquo denso soli obverso, ideoque ut corpus istud densum moveatur, ut sese erigat aut inclinet, umbram etiam variari necesse est, quoniam ab isto corpore movente, erecto, inclinato &c. alius aliusque aër alio alioque modo lumine privatur. *Creech.*

369 *Lumine cassus*] A lumine vacuus, lumine privatus. *Lamb.*

373 *Officinus*] Obstat soli. *Lamb.*

376 *Semper enim nota*] Numquam manet idem lumen, sed primum quodque perit, et aliud atque aliud continue a sole fluit. Idem de flamma sentiendum. Qua de re pluribus versibus disseret 5. 282. eo loco, ubi probare conatur, hunc mundum esse interitum: 'Largus item liquidus fons luminis ætherius sol,' &c. *Lamb.*

377 *Primaque dispereunt, quasi in ignem*] Illustri et luculenta similitudine demonstrat, prima quæque lumina disperire, et semper recens suboriri: nempe, quemadmodum si lana in ignem aut flammam aliquam traheretur, quicquid lanæ in ignem incideret, absumeretur: ita et de lumine sentiendum. Videtur non longe abluere a proverbio, *εἰς πῦρ ξάλλειν* quod est, 'in ignem,' seu 'in igni nere,' quod usurpat Plato lib. 6. de Leg. cujus verba adscribam: Τὸ δ' ἐξῆς τοῦτο πεφυκός τε ὁρθῶς ἂν γίγνεσθαι, γιγνόμενον, νῦν τε οὐδαμῇ γιγνόμενον,

ὀλίγου τε ποιοῦν τὸν νομοθέτην τὸ τῶν παιζόντων, εἰς πῦρ ξάλλειν, καὶ μυρία ἕτερα τοιαῦτα ἀνήνυτα ποιοῦντα δρᾶν, οὐ βῆδιον οὐτ' εἰπεῖν, οὐτ' εἰπόντα ἀποτελεῖν. i. e. 'Deinceps autem, quod et recte fieri potest, si fiat, et nunc nulla ratione fit, et propemodum facit, ut scriptor legis in igne lanam trahat, et similia sexcenta inania faciens agat, non est facile neque dicere, neque cum dixeris, perficere.' 'Trahere lanam' autem pro nere dixerunt veteres. Varro *Γέροντι διδασκ.* 'Sed simul manibus trahere lanam, nec non oculis observare ollam pultis ne aduratur.' Ex quo 'tractum genus dicendi,' i. e. perpetuum, et uno tenore tractuque procedens. Hunc locum autem sic reperi scriptum in duobus lib. manuscr. Bertiniano et Memmiano, ut excudendum curavi, cum in vulgatis miserabilem in modum sit depravatus: alii enim habent quasi imagine, alii qua margine, alii quasi margine. *Lamb.* Ita Lambinus, et veteres quidam consentiunt. In aliis: quasi margine. Alii: quasi imagine. Haud scio tamen, an quid lateat. *Gif.* Proverbium Græcum, quo usus Plato, *ξάλλειν εἰς πῦρ*, de re inutili, ἀνήνυτο, et quæ absolvi non possit. Quod autem existimavit Erasmus *ξάλλειν εἰς πῦρ* esse, 'ignem dissecare,' 'ignem diverberare,' alibi erat cum id scriberet. *Fab.* Proverbium Græcum, quo usus est Plato, *ξάλλειν εἰς πῦρ*, de re inutili, ἀνήνυτο, et quæ absolvi non possit: Faber. Et hæc optime conveniunt menti Poëtæ, et perpetuum istum radiorum solis interitum satis apte exprimunt: Scaliger autem Observ. ad Tibull. legit: 'Quasi carmine lana trahatur.' 'Carmen' autem est instrumentum lanificum. *Creech.*

379 *Nigrasque sibi abluunt umbras*] Cur umbræ 'nigræ' dicantur, supra probabileis rationes attulimus: 'abluunt umbras' autem translate dictum. *Lamb.*

380 *Nec tamen hic oculos*] Sensus

enim certos esse defendebat Epicurus; at ex opinatu animorum nasci falsa illorum judicia. Sensus autem omnes sunt ἄλογοι; quare non judicant. *Fab.* Absoluta de visu et visione disputatione, a duobus problematis ultimo propositis occasionem arripit defendendi certitudinem sensuum, quam non tantum ista problemata, sed alia etiam, quæ usque ad vs. 470. enumerat, labefactare videantur: quæ omnia explicare non opus est, dum plana sint et familiaria: sensus vero certos esse ideo arguit, quia accipiunt rerum imagines quales sibi deferuntur; non cognoscunt naturas rerum, non judicant, neque aliquid pronunciant, ideo nullus in iis error, omnes autem errores ex opinatu animi nascuntur. *Creech.*

384 *Paullo quod diximus*] Nempe nova se radiorum lumina identidem fundere, et prima quæque disperire. *Lamb.*

387 *Proinde animi vitium*] Si quid fallimur (inquit) in rebus cernendis, animi vitium est, non oculorum. quare noli hanc culpam oculis adscribere. Pergit multa exempla commemorare, ex quibus et sensus oculorum, et alii falsi videntur: quod negat ita esse. Volebat enim Epicurus, sensus esse certos ac veros: qua de re lege M. Tullium in Lucullo, et in primo de N. Deor. nos item nonnihil ex Epicuro ipso infra referemus. *Lamb.*

388 *Qua vehimur navi*] M. Tullius in Lucullo, 'Videsne' (inquit) 'navem illam? stare nobis videtur, at iis qui in navi sunt, moveri hæc villa.' Mathematici docent, ac demonstrant, ex immoderato atque intemperato habitu octo circumstantiarum, in motu et quiete cernenda, errorem objici potestati seu virtuti ad res distinguendas valenti. in octo autem circumstantiis illis numeratur nimia distantia, itaque per immoderatam rei quæ cernitur distantiam, fit ut et eo qui cernit quiescente, res

quæ cernitur, cum movetur, quiescere; et eo qui cernit locum mutante, res quæ cernitur, cum quiescit et fixa manet, moveri videatur. Itaque qui navigant, si e portu solvunt, et in altum provehantur, iis urbes recedere videntur: contra si ex alto portui appropinquant, urbes ad eos accedere. Ex hac opinione dixit Virg. *Æn.* 3. 72. 'Provehimur portu: terræque, urbesque recedunt.' ibidem, 'et angusti rarescunt summa Pelori.' Ibid. 205. 'Quarto terra die primum se attollere tandem Visa, aperire procul monte ac volvere fumum.' Ibid. 274. 'Mox et Leucatae nimbose cacumina montis, Et formidatus nantis aperitur Apollo.' *Lamb.* Amicus quidam opinabatur, legendum esse *navis*. Verum quis non videt Græcos suos hic secutum esse poetam? *Hav.*

389 *In statione*] Portu: Virg. 'Statio malefida carinis.' *Creech.*

391 *Quos agimus præter navim*] I. e. præter quos agimus et impellimus navim. *Lamb.*

392 *Ætheris adfixa cavernis*] Sic inf. 6. 251. 'magnas cœli complesse cavernas.' *Lamb.*

393 *At adsiduo in sunt omnia motu*] Cod. Bertin. habet *omnia mota*. Ego hanc scripturam, quam secutus sum, sic declaro: et omnia sunt in assiduo motu. illam autem Bertinianam sic paulum immutatam adjuvarem, *et assidue sunt omnia mota*. Fortasse etiam *at pro et* legendum est, ut hoc totum sic legatur: *at assiduo in sunt omnia motu*, id est, at in assiduo sunt omnia motu: quo modo edi jussi. *Lamb.* *Motu*. Quidam libri, *mota*. *Gifan.*

398 *Extantesque procul*] Huc appime facit, quod de freto Siculo scribit Justinus. *Faber.*

399 *Idem apparent*] I. e. conjuncti et continentes apparent: unum montem efficere videntur: seu, cum duo montes sint, unus mons videntur esse,

sen una insula. Sed non celabo lectorem, hoc totum, *iidem Apparent, et longe divulsi licet*, abesse a tribus lib. manuscr. in eisque ita legi: *patet exitus, ingens Insula, &c.* de qua scriptura judicet lector eruditus. ego quidem probo: atque eam confirmant codices Parisiens. et Veneti antiquiores. Quare delendum hoc totum, quod verniculis confossum est. *Lamb.* Hæc: *iidem Ap. e. l. d.* absunt a veteribus quibusdam libris. *Gifan.* Quidam Codd. non agnoscunt, et Lambinus rejicit. *Creech.*

402 *Atria versari, et circumcursare*] *Atria*, (inquit,) ubi pueri circumcursarunt et circumacti fuerunt, videntur ipsa pueris circumvolvi et circumagi, ubi illi se circumagere desiderunt. hujus animi opinionationis hæc cansa est; quod spiritus, ad visum pertinentes, intus concussi, ex motu totius corporis, huc et illuc oberrant, et circumaguntur, neque, movendi corporis fine facto, et quiescente corpore externo, spiritus interni quiescunt. Nam cum multo sint leviores corpore concreto, multo etiam sunt mobiliiores, et minor animæ potestas eos commovet: illi autem commoti formas et imagines rerum commotas atque agitatatas potestati seu virtuti res distinguenti atque internoscanti obijciunt ac repræsentant. ea enim omnia, quorum formæ commotis spiritibus animæ potestati obijciuntur, etiam quiescente eo qui cernit, moveri videntur: quemadmodum rota ab aliquo impulsâ diu movetur, postquam manus, a qua impulsâ est, moveri desita est. *Lamb.* Eleganter in ebrum ista dicuntur apud Juv. Sat. 6. 303. 'Cum bibitur concha, cum jam vertigine tectum Ambulat,' &c. Inde jocus ille apud Athenæum lib. 6. pag. 245. f. Παρὰ Πτολεμαίῳ δὲ ματτύης περιφερομένης, καὶ κατ' ἐκείνον ἀεὶ λειπούσης, Πτολεμαίε, ἔφη, πότερον ἐγὼ μεθύω, ἢ δοκεῖ μοι ταῦτα περιφέρεσθαι; i. e. 'Apud Ptolemæum cum

Mattya circumferretur, et, ut ventum erat ad Corydum, illa semper deficeret, Ptolemæe, an, inquit, ebrius sum, an hæc mihi videntur circumagi?' 'Mattya,' novissime convivio inferri solita, cibus exquisitissimus. *Preig.* Inter Græcos ebrietatis istum effectum describit Quintus Calaber Smyrnæus 13. 9. Καὶ ὅς οἱ ἐν μεγάρῳ κειμήλια, καὶ δόμος αὐτὸς, φαίνεται κινυμένοισιν εὐκλότα πάντα δ' ἐώλπει Ἀμφὶ περιστροφῆσθαι ἀνὰ πτόλιν. i. e. 'Quin etiam res in ædibus reconditæ, ac domus ipsa, illi videntur ac si se commoveant, omniaque in urbe Circum rotari putat.' *Haver.*

406 *Jamque rubrum tremulis jubar*] 'Stella ante solem ortum vocatur jubar, quod sit jubata,' inquit Varro de L. L. lib. 5. Sic item et Festus: 'Jubar, stella, quam Græci φωσφόρον, i. e. luciferum, appellant, quod splendor ejus diffunditur in modum jubæ leonis.' Quidam tamen putant hic a Lucretio positum esse 'jubar' pro splendore et lumine solis orientis: a quibus dissentio. Accedat ad Varonis et Festi auctoritatem, Servii sententia, qui notat ad illum locum Virg. Æn. 4. 130. 'It portis jubare exorto delecta juvenus,' &c. 'jubare exorto, i. e. orto Lucifero. 'nam proprie Lucifer jubar dicitur, quod jubar lucis effundat.' *Lamb.* Varro, Festus, Servius ad Æn. 4. 'It portis jubare exorto delecta juvenus' docent jubar Luciferum esse; hos sequitur Lambinus, at nihil certius quam unam eandemque rem in hoc versu 'jubar,' et vs. 408. 'Solem,' appellari. *Creech.*

408 *Quos tibi tum supra, &c.*] Ordo est: ii montes, supra quos monteis sol tibi esse videtur, e propinquo loco eos suo igni contingens, vix absunt nobis, i. e. nostro judicio, vel vix a nobis abesse videntur bis mille missus sagittæ, atque adeo quingentos teli cursus, seu jactus, cum tamen inter eos et solem immania, id est,

ingentia atque immensa, maria interposita sint, &c. Tres lib. manuscr. habent, *Quos ubi tum, &c.* *Lamb.* In quibusdam vet. *ubi cum.* In quibusdam: *ubi tum.* *Gifan.*

411 *Veruti*] Nonius: '*Veruina*, seu, ut alii scribunt, a quibus dissentio, *verbina*, genus teli longi, quod nonnulli 'verutum' nominant.' *Lamb.* Verutum est telum breve et acutum. Salust. Hist. 3. 'Saxaque ingentia, et axe vinctæ trabes per pronum incitabantur, axibusque eminebant in modum ericii militaris veruta binum pedum.' Nonius. *Creech.*

415 *Retinent*] Colunt, inhabitant. *Lamb.*

416 *At conlectus aquæ*] Sic reposui, secutus trium librorum manuscr. obscura quædam vestigia: 'conlectum aquæ' autem interpretor collectionem aquæ, seu aquam collectam. Hor. Epist. ad Vaalam, 1. 15. 15. 'Collectosne bibant imbreis, puteosne peremneis.' Quod si quis malet legi *conjectus*, ut habent nonnulli libri manuscripti, et quidam typis excusi, non pugnabo: ut conjectum aquæ intelligamus aquam conjectam, et quæ ex pluribus locis in unum confluit. in quibusdam lib. vulg. ut in Parisiens. impressum est, *commictus*: quæ scriptura fortasse depravata est ex ea quæ reperitur in Memmiano codice, *commixtus*. 'commixtus' autem, seu 'commistus,' idem valet (opinor) quod commixtio, confusio, et colluvies. *Lamb.* [At conlectus aquæ, ita malim. In aliis vet. *conjectus*. In quibusdam vulg. *commictus*. *Gifan.*

417 *Qui lapides inter sistit*] Qui inter lapides sistit, sive stat. ἀναστροφῇ. *Lamb.*

Per strata viarum] Per vias lapidibus stratas, vel per viæ parteis, quæ sunt lapidibus stratæ. sup. 1. 320. 'Strataque jam volgi pedibus detrita viarum.' *Lamb.*

418 *Despectum præbet*] *Despectum*, i. e. adspectum e loco superiore. *Cæs.*

lib. 2. 'Quod cum ex omnibus in circuitu partibus altissimas rupeis, despectusque haberet,' &c. idem lib. 3. 'Et loca superiora, unde erat propinquus despectus in mare, ab exercitu tenebantur.' *Lamb.*

Impete tanto] I. e. tanta altitudine. *Lamb.*

419 *Terris quantum cæli*] Sic Virg. Æn. 6. 578. 'Bis patet in præceptum tantum, tenditque sub umbras, Quantum ad ætherium cæli suspectus Olympum.' *Lamb.*

421 *Corpora mirando sub terras*] Si scripturam vulgatam retinebimus, ut non sequatur copula verbum 'videre,' in versu superiore, et (quod primum est) si hunc versum Lucretianum esse judicabimus, 'mirando' interpretabimur dum miraris, scilicet corpora, &c. sin addemus copulationem, 'mirando' cohærebit cum voce 'cælo:' ut intelligamus, id cælum esse mirabile, quod sub pedibus nostris cernatur. Sed libri scripti reclamant, in quibus partim scriptum est *mirandæ*, partim *mirande*: cujus lectionis rationem explicare nequeo. Nam *mirande* adverbium inauditum et insolens. Ego sic putabam reponendum, *cælum ut videre videre, et Corpora mirari sub terras abdita cælo*: vel sic, *Corpora mirandi sub terras abdita cæli*. Omnino si hic versus tollatur, nihil de sententia hujus loci depereat. Verum tamen judicet lector. *Lamb.* *Corpora mirande, sub, &c.* Ita veteres. In quibusdam vet. *mirandæ*. Marullus et vulg. *mirando*. *Male.* *Gifan.* Recte quidem hic *Gifan*; et pluribus Lucretii in locis librarii, quum non adverterent illud *mirande* studiose adverbialiter positum a poëta, corruperunt in adjectivum mirandus, da, dum, uti et inferius vs. 464. 'Cætera de genere hoc mirande multa videmus.' Quomodo ibi quoque optimæ habent Membr. Lugd. Bat. in editis tamen passim legas *mirando*. *Haver.*

416 *At conlectus aquæ digitum non altior unum, Qui lapides inter sistit per strata viarum, Despectum præbet sub terras impete tanto, A terris quantum cæli patet altus hiatus: Nubila despicere et cælum ut videre videre, et Corpora mirando sub terras abdita cælo*] Prolixiori sermone opus non sit, mihi si probandum fuerit postremum illorum versuum esse corruptum. 'In lacunula, quæ aqua plena sit, videmus,' ait Lucretius, 'et cælum, et alia corpora, abdita cælo mirando sub terras.' Qui hæc intelligent, næ ego illorum ἀγχινοῖαν et solertiam dilaudabo; sed iudicium tamen haud equidem scio an æque celebrari debeat. Nam qua ratione 'corpora sub terras abdita videantur in collectu aquæ,' res notissima est vel pueris, qui vagi per vias et ludibundi lasciviunt: sed, si quis dicat, 'corpora sub terras abdita sunt mirando cælo,' id vero est quod nec adulti, nec senes ipsi, opinor, intellexerint. Error itaque ibi sit necesse est; cuius sedem causamque si quæres, en tibi, in proximo est. Quippe in versu superiori legitur, 'Nubila despicere et cælum ut videre videre.' Atque ibi cum forte scriptori librario oscitanti, ut fit, aut properanti, occurrisset illud 'cælum,' effectum ex eo est, ut in versu quoque sequenti τὸν cæλο scripserit, cum tamen, uti legendum arbitror, scribere debuisset, *Corpora mirando sub terras abdita pacto*. i. e. mira ratione, miris modis. *Faber. Corpore mirando, &c.*] Huic versui iniquus est Lambinus, et rejicit; emendat Faber, legitque *Corpora mirando sub terras abdita pacto*. quippe quid sit istud mirandum sub terras cælum ipse non intellexit, nec alios unquam intellexisse putat: quasi vero istud cælum, in collectione aquæ apparens, non admirabile et sub terras videatur, cum tam profundus sit et admirabilis in istud cælum despectus. Alii vero *Corpora mirandi sub terras*

abdita cæli. Creech. *Corporamirando, &c.*] Rubrica procul dubio, sicut ille, 1. 883. 'Cum lapide lapidem terimus, manare cruorem.' Voss. Constructio est: videris mirande (ita lege) sub terras videre corpora cælo abdita. *Hav.*

422 *Equus acer obhæsit*] Sic habent duo codd. manuscripti, Bertin. et Memmian. Cum hæsit equus (inquit) in medio flumine, despicientibus nobis in aquas celeriter labentis, equus videtur rapi in adversam et superiorem partem fluminis, et flumen scilicet stare. *Lamb.* Ita recte Lambinus ex vet. libris. *Vulg. adhæsit*, ut et in vet. quibusdam. *Gifan.*

425 *Raptim*] Celeriter, et rapientis in morem. Sic sup. 1. 663. 'nil ab se quod possit mittere raptim.' *Lamb.*

428 *Stansque in perpetuum*] In longum extensa: Servius ad *Æn.* 7. 176. 'Perpetuis soliti patres considerare mensis.' 'Perpetuis mensis,' longis, ad ordinem exæquatis sedentium. *Creech.*

430 *Longe tamen parte ab summa*] Sic restitui conjectura ductus, ut sup. vs. 354. 'procul.' vs. 456. 'longe,' ut hic. *Vulg. longa*, nullo sensu. Vide et Indicem, E. *Gifan.* *Longa*, alii *Longe*, i. e. procul. *Creech.*

431 *Paullatim trahit angust]* Porticus, (inquit,) quæ est tum æqualibus columnis in perpetuum suffulta, et ita æquali omni ex parte constat altitudine; tum parietibus æqualiter inter se perpetuo distantibus, atque ita æquali perpetua constat latitudine; si eam spectes a summa parte, videbitur tibi paullatim superne, atque inferne, a dextra et læva contrahi et coarctari, et con similitudinem præ se ferre. est autem conus vertex rotundus atque obtusus cujuscumque pyramidis, sive rotundæ, sive quadratæ, et lateribus præditæ. Causam autem, cur ita videatur, afferunt mathematici pluribus quidem verbis, sed ego in pauca conferam. Paral-

lelarum linearum partes ab adspectu remotiores ad extremum fere concurrere videntur: quod sic demonstratur. Primum lineæ parallelæ plures eandem necessario soli seu planitie extrematatem occupant. Fingamus igitur, duas lineas parallelas esse centum pedes longas, atque inter se distare pedes decem. ducantur lineæ decem transversæ ab altera illarum duarum parallelarum in alteram. hæ singulæ scilicet erunt inter se æquales, et denos pedes longæ. Esto igitur oculus in summa parte hujus planitie, in qua parte ducta est prima linea transversa. Dico, secundam lineam, quæ est oculo proxima, (nam primam non numero, quæ oculum tangit,) ei qui cernit, longiorem videri tertia, et tertiam quarta, et quartam quinta, et ita deinceps. adeo, ut ultima linea transversa et decima, quæ ab oculo remotissima est, brevissima videatur. cuius rei ratio est, quod, quo quæque magnitudo a nobis longius abest, eo angulum, qui sub oculum cadit, efficit minorem: et contra, quo quæque magnitudo a nobis propius abest, eo angulum, qui sub oculum cadit, habet majorem. ex quo sequitur, magnitudinem tanto nobis videri majorem, quanto a nobis propius abest: et contra, tanto videri minorem, quanto remotior est. Sic fit, ut extrema et remotissima pars tectorum porticus solum prope tangere, et dexter paries lævo confusus esse videatur. *Lamb.*

433 *Donec in obscurum, &c.*] Nam cum tectum descendere, pavementum surgere, et parietes concurrere videantur, in acutum conum prospectus desinat necesse est. *Creech.*

Conduxit] Συμψυγγε. *Lamb.*

435 *Condere*] Abscondere, occultare. *Lamb.*

437 *Ne leviter credas*] Sic legendum, et ita scriptum est in libris manuscr. non, ut in vulgatis, *nec leviter*. Pendet autem hic versus a superi-

ore, et ne idem valet quod ut ne, vel ut non; proinde ac si ita dicat: non est mirum, si nautis sol in undis obire et occidere videatur, quippe cum præter cælum et aquam nihil cernant, ne forte leviter ac temere credas sensus undique labefactari. *Lamb. Ne leviter credas.* Ita in vet. libris. *Vulg. Nec male. Gifan.*

438 *At maris ignavis, &c.*] In omni re cernenda aut radii ab oculis incidunt duntaxat in rem visam, quamvis tales radii non sint causa visus; et hic visus fit recta per unum corpus diaphanes seu pellucidum; aut radii, qui ab oculis in rem visam incidunt, reflectuntur in oculos: aut iidem illi radii franguntur. Incidunt duntaxat in rem visam, cum verbi gratia, equum, aut corpus aliquod, aut colorem in corpore non lævi, aut si lævi, non tamen denso cernimus. reflectuntur radii, cum speculum, id est, corpus aliquod politum et densum cernimus. franguntur, cum rem aliquam per plura corpora pellucida, verbi gratia, per aërem, et vitrum, aut aquam cernimus. Quod igitur dicit hic Lucret. maris ignavis navigia in portu clauda, et eam remorum partem, quæ in mari mersa est, fractam et curvam videri; is error oculorum nascitur ex tertio cernendi modo, qui fit per duo corpora διαφανῆ, quorum alterum sit magis pellucidum, quam alterum: ut aër magis pellucidus est, quam aqua: aqua densior est aëre. Nam cum (verbi gratia) remum seu potius remi partem sub aqua cernimus, eam remi partem non recte, sed oblique cernimus, neque ipsa remi pars re vera cernitur in eo corpore pellucido, quod est densius aëre, sed imago et similitudo duntaxat, quia linea a re visa non reflectitur recta ad oculum, sed in extremitate secundi corporis pellucidi, nempe aquæ, refringitur. Quo fit, ut oculus rem non suo loco cernat, sed alio; immo non rem ipsam, quip-

pe quæ recta sit, sed umbram quandam rei incurvam ac refractam videat. et, cum remi partes continuæ directæ apparere non possint, appareant continuatæ indirecte. *Lamb.*

438 *Clauda*] Remos enim navigiorum crura pedesque existimes quibus per fluctus incedunt: ideo, cum hi remi fracti appareant, navigia dicuntur clauda. *Creech.*

In portu] Legendum *in Ponto*. Quid enim navigia *in portu* obnitantur undis? *Creech.* Sed legetur ita contra omnes Mss. qua ego violentia non delector. Quid, 'ignari maris,' an non priusquam jam in 'pontum' provec-ti sint, etiam talia effecta in 'portu' vident? Maneat itaque poëtæ sua vox et sententia. *Hav.*

439 *Aplustris fractis*] Quid sint aplustra, diximus sup. 2. 55. ad illum locum, 'fluitantia aplustra.' *Lamb.* Undis, veteres quidam: *undas*, etiam recte. *Gif.* Aplustra proprie navis ornamenta. Hoc autem loco omnes navigii partes, quæ aquis extant, significant, ut sequentia demonstrant. *Creech.*

440 *Nam quæcumque*] Quæcumque (inquit) remorum pars exstat supra 'rorem salis,' i. e. aquam maris, recta est: quæ mersa est, refracta videtur. M. Tull. Lucullo: 'Neque vero hoc loco expectandum est, dum de remo inflexo, aut de collo columbæ respondeam.' Plutarchus πρὸς Κολώτην, eo loco, ubi disputat adversus sensus, ostendens, eos non semper esse veros, aut veri nuntios, ait, rei quidem, quæ sub aqua est, imaginem, a qua imagine visus afficitur, atque (ut ita dicam) patitur, esse fractam; remum autem, ex quo finit imago, non esse fractum. τὸ γὰρ εἰδῶλον, ὑφ' οὗ πέπονθεν ἡ ὄψις, κεκλασμένον ἐστίν· ἡ κῶπη δὲ, ἀφ' ἧς τὸ εἰδῶλον, οὐκ ἔστι κεκλασμένη. Huc pertinent ea quæ scribit Seneca natur. Quæst. 1. 3. 'Nihil acie nostra fallacius, non tantum in his, a quibus subtiliter pervi-

dendis illam colorum diversitas sub-mover, sed etiam in his quoque quæ ad manum cernit. Remus integer in tenni aqua fracti speciem reddit. Poma per vitrum aspicientibus multo majora sunt. Columnarum interval-la porticus longiores jungunt.' Sed quæret aliquis φιλομαθής, hoc Senecæ loco, quem modo protuli, lecto de pomis per vitrum adspectis, quam-obrem majora videantur. Hanc rati-onem affert Alexander Aphrod. lib. 1. probl. 36. nisi fallor, 'Quia' (inquit) 'aqua pomo, aut alii corpori merso circumdata, colorem corporum illorum in se recipit, et sensum vi-dendi fallit, quasi illa sint majora, quam re vera sunt. Hac nempe rati-one etiam sol, et luna, et stellæ er-rantes cum in finiente seu horizonte orientali, aut occidentali' (liceat mi-hi his nominibus uti) 'versantur, ma-jores, quam alio in loco, putantur, eo quod aër, qui corpora illa complec-titur, cujusdammodi ab illis fiat.' Hactenus ille. Quæ ratio autem in aqua locum habet, eadem in vitro va-let. *Lamb.*

Rorem salis] Aquam maris: Virg. *Æn.* 1. 39. 'Spumas salis ære rue-bant.' *Creech.*

441 *Et recta superne gubernat*] Sic legendum, et ita habent libri quin-que manuscr. Nonius autem docet 'gubernat' positum esse ab antiquis pro gubernacula. ut a Lucill. lib. 20. Sat. 'Proras despoliate, et deton-dete gubernat.' Auctor vocabularii Latino-Græci, 'Gubernum,' inquit, κυβέρνιον. sup. 2. 553. 'Disiectare so-let magnum mare transtra, gubernat.' Juvabit Tertullianum legere lib. de anim. cap. de quinque sensibus, de his omnibus sensuum fallaciis dispu-tantem. Cujus hæc pauca verba ad-scribam, loci duntaxat indicandi gra-tia: 'Itaque mendacium' (inquit) 'objicitur: quod remos in aqua in-flexos, vel infractos adseverat adver-sus conscientiam integritatis; quod

turrem quadrangulatam de longinquo rotundam persuadeat; quod æqualis-simam porticum angustiore in ulti-mo infamet; quod cælum tanta sub-limitate suspensum mari jungat. Per-inde auditus fallaciæ reus: ut cum cæleste murmur putamus; et plaus-trum est,' &c. *Lamb.* Ita optime in veteribus. In quibusdam tamen: *gub-ernat*, male. Id et Lambinus, recte. In quibusdam etiam: *superna*, male. *Gifan.* Illos nimirum, qui *superna* re-posuerunt, movit, quod non adverte-runt adverbia derivata ab adjectivis secundæ declinationis, ut sunt 'su-perne' et 'inferne,' ultimam penes Lucretium habere correptam; uti vi-dere est hoc loco et 6. 543. 'Terra superne tremit magnis concussa rui-nis.' et ibid. 596. 'Tecta superne timent, metuunt inferne cavernas.' atque rursus vs. 186. 'Nec tibi sit fraudi, quod nos inferne videmus.' sicuti et vs. 766. 'Ducere forte Deos Maneis inferne reamur.' *Hav.*

442 *Obeunt*] Ultro citroque moventur. *Faber.*

444 *Et reflexa prope in summo*] Jam summo rectius forte: ut *Et*, in me-tiendi, adnectatur verbo, *reverti*. Quidam: *flexa*. A longum ob pr. *Gifan.*

445 *Raraque per cælum cum*] Tem-pore nocturno, (inquit,) cælo sereno, cum ventus 'nubila rara,' i. e. nubeis inaneis et pellucidis, portat, stellæ videntur adversum nubila moveri, et nubila stare. *Lamb.*

446 *Splendida signa*] Stellæ. *Lamb.*

447 *Adversum nubeis*] Sic legendum, reclamantibus libris omnibus, qui ha-bent *adversum nimbos*. Rara enim nu-bila, 'nimbi' dici posse non viden-tur. *Lamb.* Satis pro imperio. Quod tamen editiones posteriores fere se-quuntur; immerito, ut opinor. Nam et 6. 483. dixit: 'Corpora, quæ faciunt nubeis nimbosque volanteis.' Et ut 'rara nubila' dici, ita et nimbi possunt, qui interrupti, et separati,

non continuo tractu per aëra ferun-tur. *Preig.*

448 *Ratione*] Ἀληθῶς, ὄντως. *Faber.* Quam quo ratione. Quidam Codd. *Ac vera ratione*. *Creech.*

449 *At si forte oculo*] Quamobrem hoc fiat, rationem afferens Aristot. problem. Sect. 3. 'Idem accidit,' inquit, 'si quis inferne oculum premat, quod ebriis, nempe, ut unum cernen-tibus, duo videantur. motum est enim principium aspectus, ita, ut oculus alter convenire in unum non possit. hoc tantum interest, quod hic motus fit extrinsecus; ille autem, qui fit a vino, intrinsecus.' Hactenus Arist. Licet et hanc causam afferre. Tum oculus directe videt, cum radii a re visa in pupillam cadunt ad perpendi-culum, et recta ad principium visus conjunctionemque nervorum ad vi-sum conferentium feruntur. At cum oculus alter manu premitur, curvatur aspectus, et nervi sursum ac deorsum moventur, et huc et illuc distrahun-tur. ita fit, ut unum plura videantur. *Lamb.*

450 *Pressit eum*] Sic habent codi-ces manuscripti, Memm. et Bertin. Hoc eo dico, quod Thraso asseverat (qua audacia et confidentia est) in omnibus libris manuscr. esse scrip-tum, *Pressit, cum quodam sensu, &c.* Marullum autem ex *cum* fecisse *eum*. Atqui certe scio Marullum hos duos lib. manuscr. numquam attigisse, aut vidisse. *Lamb.* *Pressit; cum quodam, &c.* Sic veteres. Marullus et vulg. *eum; quodam*. *Gifan.*

451 *Omnia quæ tuimur, &c.*] Exem-plum talis ebrietatis in virgine Ni-cæa, cujus virginitati insidias strue-bat Bacchus, habet Nonnus Dionys. lib. 16. pag. 452. vs. 31. Καὶ διδύμην ἐδόκησεν ἰδεῖν πολυχανδέα λίμνην, Ὅμματα δινεύουσα, βαρυνομένου δὲ καρήνου Δέρκετο θηροβότου διπλούμενα νῶτα κο-λῶνς. I. e. 'Et duplex videbatur vi-dere multum capax stagnum, Oculos rotans; gravato vero capite, Videbat

a feris depasta duplicata dorsa rupis.' *Haver.*

452 *Bina lucernarum*] Porphyrio in Comment. ad Hor. Sat. 2. 1. 24. 'ut semel icto Accessit fervor capiti, numerusque lucernis,' versum nostrum ita legit: *Tecta lucernentur florentia lumina flammis.* Quasi totus locus ita esset concipiendus: *Fieri tum bina tuendo Tecta, lucernarum florentia lumina flammis Binaque, per totas ædes, &c.* Quæ quidem lectio ferri satis potest; sed vulgata omnibus corroboratur Mss. ideoque nihil mutandum censeo. *Haver.*

Bina lucernarum florentia lum.] Sic habent quatuor libri manuscr. quibuscum congruunt libri Parisiens. et Veneti antiquiores. Ceteri vulg. habent *flagrantia*. Quidam vir doctus putabat legendum *flammanitia*, ut apud Virg. Georg. 3. 433. 'Exsilit in siccum, et flammantia lumina torquens Sæviti agris:' a quo dissentio, maloque legi, vel, ut est in nonnullis vulg. *flagrantia*; quod tamen minus probo, et suppositum puto: vel, ut in manuscriptis, *florentia*, ut sit metaphora ducta ab arborum aut aliarum rerum floribus. Atque hanc scripturam amplector. sic sup. 1. 899. 'Donec fulserunt flammai flore coorto.' *Lamb.* *Florentia*: hæc verissima scriptura, quæ et in vet. nostris est. Vulgati: *flagrantia*. pessime. *Gifan.* Lumina 'florere' eleganter dicuntur propter lucis lætitiæ et hilaritatem, unde de sole et luna similiter, et quidem ex nostri (ut videtur) imitatione loquitur Tertullianus in Apologetico cap. 11. pag. 117. 'Vani erunt homines, nisi certi sint, a primordio et pluvias de cælo ruisse, et sidera radiasse, et lumina floruisse, et tonitrua mugisse, et ipsum Jovem, quæ in manu ejus ponitis, fulmina timuisse.' *Haver.*

455 *Denique cum suavi*] De somniis disputabit pluribus verbis inf. eod. lib. sub extrem. *Lamb.*

459 *Censemus*] Putamus: et ita

sæpe usurpat Plautus. *Lamb.*

460 *Conclusoque loco*] Lib. Vatic. et Faërn. habent, *Conclusique loco*; verum tamen nihil muto. *Lamb.*

461 *Mutare*] Notandum ab interpretibus fuerat: istud 'mutare' imitatio Græci sermonis est, γῆν ἀμείβειν, item ἄλλην ἄλλοτε ἀμείβων, &c. Plato, Plutarch. Lucianus. Ita apud Herodotum in Terpsichore τὰς θύρας ἀμείβειν, 'ingredi.' quem locum Valla minus bene convertit. Locus est pag. 314. edit. Aubrianæ. *Faber.* Vide Fayi interpretationem, et ride. *Creech.*

462 *Severa silentia*] Cur *severa*? an quia tristia? ut 5. 36. 'pelageque severa.' an quia severos decent, et σπουδαίους? an quia sacra? an legendum *sonora*? Usu nempe didicimus, nocte silente maxime sonitus audiri etiam levissimos: an *serena*? Sic nempe supr. 1. 143. 'nocteis vigilare serenas.' Sic fere tamen, ut hic, 5. 1189. 'Luna, dies, et nox, et noctis signa severa.' *Lamb.* Lambinus *sonora*, quod putidum est, aut *serena*. *Creech.* At præsens Lambini nota ostendit magis iniquum, vel minus attentum fuisse Creechium, quam putidum Lambinum. *Haver.*

Severa silentia noctis] Non erat cur locum hunc mutari vellet Lambinus: nec enim est ut quidquam homini poëtæ placeat magis quam severum illud noctis silentium; *Morne silence de la nuit.* *Faber.*

464 *Cætera de genere, &c.*] Fallimur in iis rebus circa quas sensus versantur, id certum est, inde vero fallaces sensus quis arguat? Cum isti, vss. 7. rerum imagines accipiunt, quales sibi deferuntur, non cognoscunt naturas rerum, non judicant, neque aliquid pronunciant, ideo nullus in illis error, omnes autem errores ex opinatu animi nascuntur. Repræsentant sensus, judicat ratio, sæpe autem temere et inconsiderate. Hæc ipse Epicurus ad Herodotum: Καὶ πᾶσα μὲν φαντασία, εἴτε διανοία, εἴτε αἰσθήσει κατα-

λαμβάνομένη, οὐ μὲν τοι διαλαμβάνομένη, ἐστὶν ἀληθής. τὸ δὲ ψεῦδος, καὶ τὸ διημαρτημένον, ἐν τῷ προσδοξαζομένῳ αἰεὶ ἐστίν, κατὰ τὴν κίνησιν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς συνημμένην μὲν τινι φανταστικῇ ἐπιβολῇ, διὰ λήψιν δὲ ἔχουσαν, καθ' ἣν τὸ ψεῦδος γίνεται, &c. Et apposite Cicero in Lucullo, 'Timagoras Epicureus negat sibi unquam, cum oculos torsisset, (vide vs. 450.) duas ex lucerna flammulas esse visas; opinionis enim est mendacium, non oculorum.' *Creech.*

Mirande] Ita et hic reposuimus ex Mss. Lugd. Bat. approbante etiam Tollo Fortuitor. c. 20. pag. 149. vide sup. ad vs. 421. 'Corpora mirande sub terras abdita cælo.' *Hav.*

466 *Quoniam pars horum maxima fallit Propter*] Hoc tenebat mordicus Epicurus, (ut sup. diximus,) sensus esse veros: et si quid erroris nobis obijciatur in videndo, aut audiendo, &c. eum errorem nasci ex opinione, non ex sensibus dicebat. Quod prope modum probat Arist. cum alibi, tum lib. 3. de Anim. 'Ἡ μὲν γὰρ αἰσθησις τῶν ἰδίων αἰεὶ ἀληθής, &c. i. e. 'Sensus propriorum semper verus est.' ibidem: 'Ἡ αἰσθησις τῶν μὲν ἰδίων ἀληθής ἐστίν, ἥ δὲ ὀλίγιστον ἔχουσα τὸ ψεῦδος, i. e. 'Sensus quidem propriorum subjectorum semper verus est, aut quam minimum mentitur.' Hac autem de re sic M. Tull. in Lucullo: 'Itaque Timagoras Epicureus negat sibi unquam, cum oculos torsisset, duas ex lucerna flammulas esse visas: opinionis enim esse mendacium, non oculorum.' ibidem supra: 'Eo enim rem demittit Epicurus, si unus sensus semel in vita mentitus sit, nulli unquam esse credendum.' Idem lib. 1. de Fin. 'Judicia rerum in sensibus ponit: quibus si semel aliquid falsi pro vero probatum sit, sublatum esse omne judicium veri et falsi putat.' *Lamb.* Vitruvii hunc locum apposite adfert Tollo libro memorato pag. 149. 'Non enim veros videtur habere visus effectus; sed fallitur sæpe

Delph. et Var. Clus.

Lucet.

15

ab ejus judicio mens. Quemadmodum etiam in scenis pictis videntur columnarum projecturæ, mutulorum ecphoræ, signorum figuræ prominentes, cum sit tabula sine dubio ad regulam plana: similiter in navibus remi, &c. Hoc autem, sive simulacrorum impulsu, seu radiorum ex oculis effusionibus, uti Physicis placet, videamus, utraque ratione videtur ita esse, uti falsa judicia oculorum habeat adspectus.' Exstat Vitruvii hic locus lib. 6. cap. 2. p. 106. *Hav.*

467 *Opinatus*] Opiniones. Utitur eodem nomine Arnob. lib. 1. 'Explorata fidei veritate, an rumoris cassi opinione sit creditus.' *Lamb.* Quos addimus ipsi. Opinatum ita exprimit Epicurus ad Herodotum: Κίνησις ἐν ἡμῖν αὐτοῖς συνημμένη μὲν τινι φανταστικῇ ἐπιβολῇ, διὰ λήψιν δὲ ἔχουσα. *Creech.*

469 *Nam nihil egregius*] Secutus sum libros vulg. nam manuscr. tres habent, *Nam nihil agrius est*: Memmianus, *Nam nihil gregius est*: Bertinianus, *Nam nihil agrius est, quam res cernere apertas*, versu syllaba una claudicante: ex qua scriptura videri possit legendum, *Nam nihil agrii' fit, quam res cernere apertas, &c.* Quidam legendum censent, *Nam nihil egregiu' est*. i. e. egregium est. Paucis complectar quod sentio. Hic versus cum proximo non videtur mihi τοῦ ποιητοῦ, non quod comparativum 'egregius' me offendat, (quamquam offendit,) nam a Catone dictum est 'industriorem,' 'iter arduius,' 'innoxiolem;' a Lucillio 'strenuior;' a Plauto 'industrior;' a Pacuvio 'egregiissima forma,' &c. quæ refert Prisc. lib. 3. sed quia hi duo versus sententiam continent perplexam, et absonam, et ineptam. Quis enim, interrogatus quamobrem non fallantur sensus, sed opinionum sit mendacium et fallacia, respondeat, quia nihil egregius est, quam res apertas a dubiis distinguere, ac cernere? Præ-

terea quid sibi volunt illa, 'animus quas ab se protinus abdit?' Nam si hoc significant, animum statim res dubias a se repellere, atque a perspicuis et apertis distinguere, quia has intelligat, illas comprehendere non possit; falsum est nihil esse magis egregium, quam res apertas a dubiis discernere. Omnino in hoc loco mihi aqua hæret, neque quidquam aliud dicere possum, quam quod modo dixi, mihi hos versus non videri Lucretianos. *Lamb.* Nam nihil egregius est, quam res discernere apertas. Ita hunc versum ex vet. libris scripsi. In quibusdam veteribus: *ægrius*. Marullus, *discernere*, contra vet. libros. Lambinus hos duos *ὀβελίζει*. *Gifan.* Hi duo versus ab imperita manu sunt: itaque delendi. *Faber.* Nam nihil egregius, &c. Alii Codd. Nam nihil *ægrius* est, et recte. Hos duos versus rejiciunt interpretes, improbe: vs. 467. docuit 'Nos addere opinatus animi,' igitur in vs. 470. pro *abdit* legatur *addit*, et tum omnia plana erunt et facilia: Fallimur in omnibus istis exemplis quæ modo enumeravit, idque etiam admoniti; difficile enim profecto est non addere opinionem animi rebus a sensu delatis. *Creech.* Nam nihil egregius, quam res est cernere apertas. Sic Sanct. in Min. lib. 1. cap. 11. Ceterum ut 'proprior' a proprius apud Plant. in Most. 2. 2. 60. auctore Salmasio, ita 'egregior' ab egregius, unde et neutrum comparativum, 'egregius,' quod sic occurrit. *Preig.* Adde Jo. Ger. Vossium de Anal. 2. 27. ubi sicuti 'arduius' et 'arduissimus' a Catone dici ostendit; atque 'assiduius' ab aliis; ita docet 'egregius' quoque ex sese augeri; quomodo Pacuvius in Medo dixit, 'Mulier egregiissima forma.' Imo comparativo quoque usus invenitur Juven. Sat. 10. 'Egregius cœnat, meliusque miserrimus horum.' ubi 'egregius' pro egregius poni et Priscianus testatur, et sententia cla-

mat. Hæc Vossius. At vero speciosa satis est altera illa multorum Mss. lectio *ægrius est*, sed minus videtur satisfacere et respondere instituto poetæ nostri, qui docere vult sensus non falli, licet falli videantur; et illum, qui percipiat sensus suos non falli, virum esse egregium, &c. ut 2. 7. 'Sed nil dulcius est, bene quam munita tenere Edita doctrina sapientum templa serena,' &c. scripsi vero *discernere*, cum Mss. optimis. *Hav.*

471 Denique nil Sciri] Hæc, quæ sequuntur, dicuntur in Academicos: qui nihil comprehendi posse, sensus esse fallacis ac mendacis contendunt. Sic Metrodorus Chius, ut refert M. Tull. in Lucullo: 'Nego scire nos, sciamusne aliquid an nihil sciamus: ne id ipsum quidem nescire, aut scire nos: nec omnino sitne aliquid, an nihil sit.' Idem ibid. 'Parmenides, Xenophanes, minus bonis quamquam versibus, sed tamen illis versibus, increpant eorum arrogantiam, quasi irati, qui, cum sciri nihil possit, audeant se scire dicere.' ibidem: 'Dubitari non potest, quin Socrati nihil sit visum sciri posse: excepit unum tantum, scire se, nihil se scire: nihil amplius. quid dicam de Platone? qui certe tam multis libris hæc persecutus non esset, nisi probavisset.' *Lamb.* Vss. 9. Academicos novos, quorum princeps fuit Arcesilas, aggreditur, et veteres qui Socratem sequuti sunt: Siquis enim dixerit 'nihil sciri posse,' id etiam ipsum 'nihil sciri posse' nesciat necesse est, alioquin aliquid sciret. Inde Metrodorus Chius apud Cicero-nem in Lucullo: 'Nego scire nos, sciamusne aliquid, an nihil sciamus, ne id ipsum quidem nescire, aut scire nos, nec omnino sitne aliquid aut nihil sit: sed cum istiusmodi hominibus non est disputandum, qui quid sit verum, quid falsum, quid certum, quid incertum, quid sit scire,

quid nescire, pariter ignorant, et se ignorare gloriantur. *Creech.*

472 Quo se nil scire fatetur] Libri scripti tres habent, *quoniam nil scire fatetur*. ego malim legi, *quod se nil scire fatetur*: vel: *quom se nil scire fatetur*. quanquam scriptura illa antiqua probari potest, ut subintelligamus 'se.' Hæc autem omnia disputantur et dicuntur adversus novos Academicos, quorum fuit princeps Arcesilas. 'Hic' (ut scribit Lactantius, seu Lutatius Firmian. lib. 3. de falsa sap.) 'introduxit genus Philosophiæ ἀσύντατον, i. e. instabile, seu inconstans. Ut enim nihil sciri posse sciendum sit, aliquid sciri necesse est. Nam si omnino nihil scias, ipsum nihil sciri posse tolletur. Ita si nihil sciri potest, necesse est id ipsum non sciri, nihil sciri. Si autem scitur, nihil posse sciri; falsum est ergo quod dicitur, nihil posse sciri.' Hæc ille. *Lamb.* *Quom se nihil*. Vet. libri fere, *quoniam*. Hinc feci: *quom*. Vulgati: *quo*. *Gifan.* *Qui*. Alii *quo*, et Gassendus *quom*. *Creech.* Ego cum Gronovio Obs. p. 259. secutus sum optimi Ms. Lugd. Bat. auctoritatem, sensu satis plano et perspicuo; in eo autem legitur *nihil*, nam perinde est, an *nil* an *nihil* scribas: in scansione enim eliduntur mediæ literæ 'hi.' *Haver.*

473 Hunc igitur] Hos versus, ut vulgo leguntur, edidi, eosque primum explicabo meo arbitratu: deinde quid de iis sentiam, et quomodo scripti sint in libris manuscriptis, lectori indicabo. *Hunc igitur contra*, i. e. contra hunc igitur: ἀναστροφή. Sed quidam legi volunt, *Hanc igitur*. *Lamb.*

Mittam] *Omittam*. *Lamb.*

Contendere causam] Sic loquitur M. Tull. Catil. 'Si causas contendere velimus.' Sed si legamus *Hanc igitur*, 'contendere' erit verbum absolutum. *Lamb.*

474 Qui capite ipse suo] I. e. qui

capite suo retro graditur. Significat (opinor) eos præpostero et perverso esse judicio, qui ita sentiunt. Sed primum quorsum hæc? contra hunc igitur disputare desinam, qui capite suo retro graditur. cum præsertim continuo subjiciat, 'Et tamen hos quoque,' &c. Deinde si horum versusum sententia illa est, nonne videtur parum plane expressa? Omnino versus mihi suspecti sunt. Augent suspicionem codices aliquot manuscr. in quibus legitur partim *mittam*, partim *mittam*, pro *mittam*: deinde pro *causam*, partim *cusem*, partim *causa*: deinde pro *retro*, *sese*. Omuino si hi duo versus tollantur, nihil de sententia depereat. Verumtamen quoniam reperiuntur in libris omnibus manuscr. (tametsi cognovimus jam, versus non Lucretianos etiam in veteribus libris esse sæpe inculcatos) videamus ecquid ex antiquæ scripturæ vestigiis boni trahere possimus. Quid igitur si ex *mittam*, faciamus *quidnam*, ex *cusem*, *curem*, et sic legamus? *Hunc igitur contra quidnam contendere curem* Qui capite ipse suo instituit vestigia retro? *Lamb.* Qui capite ipse suo instituit vestigia retro. Locus sane luculentissimus: et quem vir doctus sollicitare non debuerat. Qui manibus ingrediuntur, prono in terram capite, quod histrionum pueri vulgo faciunt, nonnisi retro incedere possunt. Quod facile ad explicandam Lucretii sententiam transferre possis. *Faber.* Mss. *instituit*, seu *instituit* esse. Sed malo *sese*. Vide Plautum in 'capite sistere,' et Scalig. ad Manil. p. 400. Rectius tamen legas *Qui capite ipse suo in instituit vestigia suso*. *Suso*, i. e. sursum; vide in Glossario 'Susu' et 'Suso.' *Vossius.* Hos duos versus omnes Codd. agnoscunt, suspectos tamen habet Lambinus, tandem vero legit *Hunc igitur contra quidnam contendere curem*. *Creech.* Alia est Fabri sententia. Ego quum plane cum Mss. (quorum varietas cer-

ni potest) sentiam Lugd-Bat. operæ pretium judicavi integram doctissimi Gronovii notam subicere, ex lib. Obs. 3. c. 19. p. 691. *Har. Hunc igitur contra mittam contendere causam, Qui capite ipse suo instituit vestigia retro.* Jure Lambinus offenditur illo, qui capite instituit vestigia retro. Quid enim interest, si capite institui vestigia possunt, ante an retro fiat? Neque tamen statim hi duo versus expungendi erant, aut sollicitandum τὸ 'contendere causam.' Primo quidem sic loqui ait Tullium in Catilinam: 'si causas contendere velimus.' At hic 'contendere' est comparare. Dein conjicit: *Hanc igitur*: ut 'contendere' sit absolutum. Sed si tollimus *Hunc*, ad quid referetur τὸ 'Qui?' Rursus, quia in quibusdam libris est *mittam* vel *mittam* pro *mittam*, *cusem* pro *causam*, *sese* pro *retro*, ariolatur: *quidnam contendere cusem.* Palmerius eodem impetu, *mutim jam aut tendere cusem*: aut modestius, *minuam contendere causam.* Mihi quoque *contendere causam* satis placet. Est enim 'contendere aliquid' sæpe magna contentione ac studio, summa opum vi, conari atque agere: ut Ciceroni, 'Hoc contendo,' et 'tantum contendere in republica, quantum probare civibus possis.' Monuit autem idem Tullius orationem esse duplicem, alteram contentione, alteram sermonis; et contentione tribui disceptationibus judiciorum, concionum, senatus, lib. 1. de Off. Accipio igitur 'contendere causam,' ut 'cernere vitam,' 'cernere bellum,' 'pugnare pugnam,' 'militare bellum,' 'certare mulctam.' Nec moverim facile *mittam*, ob sermonem Terentianum, 'Mitte orare.' Membrane tamen Vossianæ quoque *mittam*: ut non absolum sit illud *minuam* Palmerii, aut *metuam*, ut Horatio solet poni pro nolle aut cavere. In altero Palmerius, *instituit in vestigia sese.* Gifanius *instituit* vestigia scribit esse gladiato-

rum, aut pugilum *προβολήν.* Equidem 'in statu stare,' 'gradum componere' novi: sed quare his illud simile sit, nondum intelligo. Neque id docet Virg. *Æn.* 7. 689. 'vestigia nuda sinistri Instituit pedis.' Nihil enim aliud dicit, quam *πεζετέρους* esse, altero tantum pede ocreatos vel peronatos. Quid est autem: 'Non adversus illum pugnabo, qui statum componit capite ipse retro?' Non enim voluerit exprimi illud Virg. 5. 428. 'Abduxere retro longe capita ardua ab ictu,' aut Statii lib. 6. 'tuto procul ora recessu Armorum in speculis.' Hoc artis est, neque causa, cur quisquam ea utentem recuset parrem. Decurramus igitur ad membranas, in quibus: *in statuit vestigia sese.* Prima quidem manus *esse*: sed id correctum juxta veteri manu in *sese.* Accipiamus igitur: *Qui capite ipse suo in statuit vestigia sese.* Desinam contra illum disputare, qui sibi non constat, qui se ipse evertit, qui cernuat et se ipse capite suo in vestigia statuit. Amant sic transmovere præpositiones poetæ, interdum citra necessitatem metri. Virg. *Ecl.* 6. 19. 'injiciunt ipsis ex vincula sertis.' Potuisset enim, 'ex ipsis.' Ov. de Rem. Amor. vs. 113. 'Post tamen hic multos servatus creditur annos.' Potuisset: 'Post multos tamen hic.' eodem numero. quo Virg. *Æn.* 1. 481. 'Lora tenens tamen: huic cervixque comæque trahuntur.' Et ipse Naso alibi: 'Judicium tamen hic nostrum non decipit error.' Sic Met. 1. 231. 'In domino dignos everti tecta penates.' Ubi poterat: 'In dignos domino converti.' Gronov.

475 *Hoc*] Scilicet, τὸ μηδὲν εἰδέναι. *Fab.*

480 *Invenies primis ab Sensibus*] De hoc consentiunt inter se omnes philosophi; præter Academicos, scientiam oriri a sensibus. Sed, quod dicebat Epicurus, *Κριτήρια τῆς ἀληθείας εἶναι τὰς αἰσθήσεις, οὐδ' εἶναι τὸ*

δυνάμενον αὐτὰς διελέγχει, i. e. 'Judicium veritatis penes sensus esse, neque esse quicquam quod eos refellere queat.' Id negabant etiam veteres Academici, et multi alii. Mentem enim volebant esse rerum arbitram atque judicem: sensus autem omnes, hebetes et tardos, nec ullo modo res eas percipere, quæ sibi subjectæ viderentur: utpote quæ essent aut ita tenues et parvæ, ut sub sensum cadere non possent: aut ita mobiles et celeres, ut nihil unquam unum et idem esset, quia omnia continenter fluerent et laberentur. *Lamb.* Jam tandem vs. 22. sensus esse criteria veritatis demonstrat. Id enim veritatis criterion sit necesse est quod falsum corrigere et refutare possit: illud vero faciunt sensus. Ipsos autem sensus quid corrigat, aut refellat? An ratio? Ratio autem a sensibus tota pendet. An aliis sensus alios convincent? Hoc minime dicendum, nam singuli sensus circa propria sua objecta versantur; nec quid alii sensus agunt curant, aut cognoscunt: an iidem igitur sensus seipsos emendent? Id fieri non potest, quoniam sensibus æqua fides est semper adhibenda. Simplici igitur sensuum repræsentationi (i. e. primis sensibus) fidendum. *Creech.*

481 *Neque sensus*] Sic legendum est: et ita scriptum est in libris omnibus. Denique, ut ita legatur, sententia postulat. neque ulla opus est conjectura: et Zoilus, qui *neque sensibus* vult legi, nihil aliud quam stuporem suum indicat ac declarat. *Lamb.* *Neque sensibus posse refelli.* Ita conjectura ductus scripsi, postulante sententia. In libris *sensus.* Gifan. *Neque Sensus. Sensibus* Gifanius: implete. *Creech.*

487 *Qui nisi sint veri*] Si sensus non sint veri, (inquit,) ne ratio quidem ipsa vera sit, cum sit orta a sensibus. Sic Epicurus, *Πᾶς γὰρ λόγος*

ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων ἡρτηται: πᾶσα δὲ αἴσθησις ἄλογός ἐστιν, i. e. 'Omnis enim ratio a sensibus pendet; sensus autem omnis rationis expers est.' M. Tullius lib. 1. de N. D. 'Timuit Epicurus, ne si unum visum esset falsum, nullum esset verum; omnis sensus veri nuntios dixit esse.' *Lamb.*

488 *An poterunt oculos*] Sic Epicurus: *Ὅτε ἡ ὁμοιογενὴς αἴσθησις τὴν ὁμοιογενῇ διελέγχει δύναται, διὰ τὴν ἰσοσθένειαν*: οὐτε ἡ ἀνομοιογενὴς τὴν ἀνομοιογενῇ, οὐ γὰρ τῶν αὐτῶν κριτικά i. e. 'Neque enim sensus similis generis, ejusdem generis sensum refellere potest, propter virium et potestatis æqualitatem: neque qui dissimilis generis est, eum qui dissimili genere est: propterea quod dissimilis generis sensus de iisdem judicandi facultatem non habent.' *Lamb.*

493 *Quod molle aut durum est, gelidum fervensve seorsum*] Quis non videt, hunc versum deesse, librorum negligentia prætermissum? Hoc enim sentit Lucret. suum cujusque sensus munus est, sua cuique vis et potestas data est. Ideo necesse est, seorsum id videri molle, aut durum; gelidum, aut fervens; quod sit molle, aut durum; gelidum, aut fervens: nempe hæc tactu solo judicari: et seorsum colores, eaque quæ sunt coloribus conjuncta, sentire necesse est, videlicet oculis, et videndi sensu, et ita de ceteris. 'deorsum' autem et 'seorsum' interdum esse disyllaba, interdum trisyllaba, supra ostendimus, ibid. 3. 499. 'et (ut docui) divisa seorsum.' *Lamb.* Ita Lambinus, recte, ut puto. Vulgati aliter multo. *Gif.*

Gelidum] Tepidum. Est diminut. hac dictione usus est Ovid. ita loquens Am. 2. 11. 10. 'Et gelidum borean egelidumque notum.' Sed cum præceptor Ovidii Portius Latro tria loca dixisset esse in poemate Ovidiano, quæ illum offendissent: jussu tacere Portio ipsemet Ovidius

illa ex fide retulit: inter quæ hoc carmen dignum nota fuit: 'Et gelidum borean, egelidumque notum.' Cum Ausonius inquit: 'Impiger egelido movet arma Severus ab Istro;' nonnulli 'egelidum' pro valde gelidum capiunt, tanquam tractus ille magis ad rigorem quam ad teporem vergat: et ea figura dicetur 'egelidum,' qua 'eduræ' coryli a Virgilio pro valde duris. Nunc vitio depravantium scripturas in poemate Ovidiano præcipitem positum est ubi fuit *egelidum*. Pins.

Seorsum] Unicuique singillatim, ita ut hanc aut illam qualitatem sensus quidam noscat, ille alter non possit. *Fab.*

500 *Nec porro poterunt*] Διὰ τὴν ἰσοσθένειαν, i. e. 'propter æqualitatem potestatis.' Non poterit (inquit) visus visum refellere, nec auditus auditum, nec gustatus gustatum, propter æqualem utriusque potestatem, fidem atque auctoritatem, quidam libri habent, *Nec porro possunt*, ego nihil muto. *Lamb.*

Nec poterunt ipsi reprehendere se se] Sunt enim inter se ἰσοσθενεῖς, uti illos vocabat Epicurus. *Faber.*

501 *Æqua fides*] Melius forsitan per hyphen legas, *Æqua-fides*, eo ducentibus Mss. *Hav.*

503 *Et, si non poterit, &c.*] Cum vero sæpe fallimur, cum v. g. turris quadrata minus visa appareat rotunda, quid agendum est? Respondet Lucretius vss. 13. satius esse negligere ista problemata, aut quamcunque causam assignare, quam sensibus diffidere, quibus tota vita et salus innitatur; nam sine illis salubria eligere, aut noxia, præcipitia, v. g. flammæ, et ejusmodi alia vitare non possumus. Hic vero tangit scepticos, de quorum principe Pyrrhone Diogenes Laërtius: Μηδὲν ἐκτραπόμενος, μηδὲν φυλαττόμενος ἦν, ἅπαντα ὑφιστάμενος, ἀμάξας, εἰ τύχοι, καὶ κρημ-

νοὺς, καὶ κύνας, καὶ ὅσα τοιαῦτα, μηδὲν ταῖς αἰσθήσεσιν ἐπιτρέπων. *Creech.*

506 *Mendose*] Perperam, male. *Lamb.*

507 *Quam manibus manifesta suis emittere quæquam*] Quam emittere seu amittere res manifestas de suis manibus, amittere autem legendum videtur, non emittere. 'Amittere' enim valet idem quod apud Græcos ἀποβάλλειν, ἀφίεναι, ἢ προῖεναι. quoquam autem olim excudendum curavi, quemadmodum habent aliquot libri manuscr. et omnes vulgati, præter Florentin. qui habent *quenquam*, et Parisiens. in quibus est *quæquam*, quibuscum consentiunt nonnulli etiam veteres. atque hanc postremam lectionem nunc magis probo: et *quæquam* interpretor ulla seu aliqua. licet tamen etiam legere *quemquam*, i. e. aliquem. *Lamb.* *Emittere quæque*. Ita in veteribus, optime. In aliis: *quæquam*. In vulg. et in quibusdam vet. *quoquam*. *Gif.*

508 *Et violare fidem primam*] Eam scilicet, quæ debetur sensibus. M. Tull. in Lucullo ait, 'Chrysippum, dum studiose omnia conquisierit contra sensus, et perspicuitatem, contra omnium consuetudinem, contraque rationem, ipsum sibi respondentem, se inferiorem fuisse. Itaque ab eo armatum esse Carneadem Academicum contra sensus disputantem.' *Lamb.*

510 *Non modo enim*] Sic Q. Sept. Fl. Tertullianus lib. de Anim. cap. de quinque sensibus. 'Quid agis, Academicè procacissime? totum vitæ statum evertis: omnem naturæ ordinem turbas: ipsius Dei providentiam excæcas: qui cunctis operibus suis intelligendis, incolendis, dispensandis, fruendisque fallaceis et mendaceis dominos præfecerit sensus.' *Lamb.*

511 *Nisi credere sensibus ausis*] I. e. si diffidas, et fidem deroges sensibus: si dicas, sensus esse fallaces et

incertos. *Lamb.*

513 *Sequi, contraria quæ sint*] Sequi quæ sint 'contraria fugiendis,' i. e. quæ sint expetenda. *Lamb.*

514 *Illa tibi est, &c.*] Versum illum sequentem: *Omnis, quæ contra sensus instructa parata est*. Qui in Vulgatis quidem exstat; a vet. libris autem aberat; atque adeo ineptum non admisi. *Gifan.*

Cassa] Vana, inanis. *Lamb.*

515 *Omnis, quæ contra sensus instructa parata est*] Hunc versum habent codex Vatican. Tettian. et Memmian. et ejus sententia est non inconcinna, meo quidem judicio. Thraso autem non delendum judicavit, sed funditus delevit. Si quos versus negamus esse Lucretii, tragœdias excitat, clamat indignum facinus. Cur tam indulgens in se ipse, in alios tam severus est? *Lamb.*

516 *Denique ut in fabrica*] Vult sensus esse tamquam omnium rerum normas ac regulas. Quemadmodum igitur si fabri regulis, normis, libellis fallacibus utantur, ædificia quæ strunt, prava et distorta sint; ita si sensus nostri sint fallaces, actiones omnes nostræ, ratio quoque ipsa, quæ sensibus nititur, incerta, absurda, prava, perversa sit. Licet etiam hoc modo sensus defendere. Scientiæ certæ sunt. Principia scientiarum oriuntur a sensibus. nam inductiones constant ex singularibus. singularia autem in sensibus posita sunt. At syllogismi, qui sunt principia et causæ scientiarum, confirmantur et probantur inductionibus. Ergo sensus certi sunt, minimeque fallaces. alioqui scientiæ, quæ oriuntur a sensibus, essent ipsæ quoque fallaces atque incertæ. 'Regula,' lignum est rectum, oblongum, et latum, quo fabri utuntur ad rectitudines exigendas, et parietes ædificiorum dirigendos, fiunt etiam e ferro regulæ. 'Regulam' Græci κανόνα appellant. 'Norma' autem ex duabus regulis con-

stat inæqualibus, ita conjunctis, ut angulum rectum efficiant: γνῶμονα Græci, 'squadram' fabri nostri nominant. *Lamb.* Longam hanc disputationem vss. 9. concludit: Sensus ii sunt, ad quorum fidem res omnes exigimus; ideoque si isti fallaces sint, de omni certitudine et scientia erit actum. Nec minus nos erraremus quam Faber ille, qui fallaci regula, norma, et libella utitur. *Creech.* Si prava est regula. 'Pravum' proprie distortum notat, ut exemplis egregie ostendit vir incomparabilis Joh. Fr. Gronovius ad Senec. Ep. 102. *Preig.*

518 *Et libella*] 'Libella' constat regulis duab. æqualibus ita junctis inter se alteris duobus capitib. et divaricatis duob. alteris, ut rectum angulum efficiant, additur tertia regula, et ab utroque suo extremo cum ceteris duabus per medias circiter partibus compingitur. pendet præterea e filo ab angulo, quem efficiunt duæ majores regulæ, plumbea parvula massa turbinata. collocatur jam libella hoc modo, ut duarum regularum longiorum extremis nitatur, et illæ regulæ pronæ altera in alteram incumbant: ab angulo autem plumbum deorsum demissum ita filum ad transversam regulam adplicet, ut eam mediam tangat, et æqualiter a ceteris duabus regulis distet. *Lamb.*

Aliqua si ex parti] I. e. si aliqua ex parte. 'parti,' pro parte, ut supra 'contagi' pro contagio, et simil. *Lamb.*

519 *Atque obstipa*] I. e. curvata, obliqua, inflexa. Ennius lib. 18. p. 118. 'Montibus obstipis, obstantibus, unde oritur nox.' M. Tull. Arato: 'Obstipum caput, et tereti cer vice reflexum.' Hor. Sat. 2. 5. 'Davus sis comicus, atque Stes capite obstipo, multum similis metuenti.' Persius Sat. 3. 79. 'ærumnosique Solones, Obstipo capite, et figentes lumine terram.' Ne quis autem dubitet de hac scriptura, sic reperi scrip-

tum in quinque libris manuscr. quod eo testatus sum, quod apud Festum legitur *obstitum*, non *obstipum*, fortasse mendose: nisi dicamus aliud esse *obstipum* quam *obstitum*: qua de re iudicet lector. *Lamb.* *Obstipa*. Ita fere in vet. libris. Apud Festum: *obstita*. Sed ego Festi librum ibi mendosum esse contendo. Et pro *obstitum* legendum *obstipum*. Nam *obstitum* aliud significat. Vide et 'Nixare' in Indice. *Gifan.*

525 *Nunc alii sensus*] Nunc docebit quo pacto rem sibi subjectam quisque sensus sentiat: atque initium ducet ab auditu. *Lamb.* Hactenus de visu, et simulachris. Jam usque ad vs. 618. de voce et auditu. Primo autem vs. 14. docet quid sit audire. Audimus vero cum vox aures attingit, snoque corpore movet et impellit sensum voci isti percipiendæ destinatum. Quod autem vox corporea sit, id vero est manifestum, radit enim fauces, facit asperas et lædit, ideoque tangat necesse est, at quod tangit, aut tangitur, est corpus. Ἀλλὰ μὲν καὶ τὸ ἀκούειν γίνεται βεύματός τινος φερομένου ἀπὸ τοῦ φωνούντος, ἢ ἡχοῦντος, ἢ ψιφοῦντος, ἢ ὅπως δῆποτε ἀκουστικὸν πάθος παρασκευάζοντος. Epicurus ad Herodot. *Creech.*

526 *Scruposa*] Difficilis, aspera. Tralatio a viis. 'Scrupi' autem dicuntur saxa aspera: ex quo 'scruposam' rem dicimus, quæ aliquid habet in se asperitatis. Proprie dixit Plautus in Capt. 'scruposam viam,' i. e. asperam, et saxis impeditam: quamvis totus ille sermo sit allegoria tectus. Sic igitur Plautus, Capt. 1. 2. 81. 'I modo, venare leporem: nunc irim tenes. Non mens scruposam victus commeat viam.' *Lamb.* 'Scrupi' dicuntur aspera saxa, et difficilia attractatu, unde rem aliquam 'scrupulosam' dicimus, quæ in se habet aliquid asperi: Festus. *Creech.*

528 *Insinuata*] Ordo est, vox et

sonus insinuata in aureis. *Lamb.*

529 *Corpoream quoque enim*] Quia dixerat 'pepulere;' pellere autem quicquam nulla res potest, nisi corpus: ('Tangere enim et tangi nisi corpus, nulla potest res:') iccirco subjunxit, 'Corpoream quoque enim,' &c. 'Plato' (ut scribit Gell. 5. 15.) 'non putat vocem corpus esse: quia non percussus aër, sed plaga ipsa, atque percussio, vox est. Neque vero quævis aëris plaga, vox est; aërem enim verberat etiam digitus motus, neque tamen vocem efficit; sed acris et valida plaga; tanta denique ut aureis feriat, auditumque lacessat.' Quo loco videtur φωνῆς (i. e. vocis) nomen pro sono posuisse. Oportet enim vocem ab aëre per aureis, et cerebrum, et sanguinem ad animum pervenire. alioqui plaga aëris, sonus erit, non vox. Stoici autem vocem corpus esse volunt. quicquid enim facit, aut patitur, corpus esse: vocem facere et pati: facere quidem, cum aureis et aërem, qui est in capite, verberat, cumque ab ea imprimatur auditus, tamquam cera ab annulo: pati autem, cum ea incidens in loca lævia et solida refringitur ac repellitur. Plato in Timæo sic vocem definit, τὴν δι' ὧτων ἀπ' αἰέρος, ἐγκεφάλου τε, καὶ αἵματος μέχρι ψυχῆς πληγὴν διαδιδόμενην' i. e. 'Plagam, quæ ab aëre per aureis, cerebrum, et sanguinem usque ad animum diditur.' Aristot. autem lib. 2. de anim. sic: φωνὴ ἐστὶ πληγὴ τοῦ ἀναπνεομένου αἰέρος ὑπὸ τῆς ἐν τοῦτοις τοῖς μορίοις ψυχῆς πρὸς τὴν καλουμένην ἀρτηρίαν, i. e. 'Vox est plaga aëris, qui respiratur ab anima quæ est in his particulis, ad eam, arteria quæ appellatur.' Hunc versum cum tribus deinceps sequentibus profert Gell. 10. 26. *Lamb.*

530 *Quoniam possunt*] In Noct. Attic. 10. 26. *quantum*. Mendose credo, ex ea nota *qm*. *Gifan.*

531 *Præterradit enim vox fauces sæpe, fucitque Asperiora foras gradiens*

arteria clamor. Quippe per angustum turba majore coorta, Ire foras ubi cæperunt primordia vocum, Scilicet expletis quoque janua raditur oris Rauca suis, et iter lædit qua vox it in auras] Sic olim publicatum est. Sed ultimum versum obelo confixit Lambinus: eundemque ab optimo, ut ait, veteri libro exsulem delevit Gifanius. Quod ille factum indignatur, et gloriam tanti facinoris sibi præreptam dolet. Proponit hic auctor secundum argumentum, quo vocem demonstret esse corpoream. Primum fuerat, quia insinuans per aures sensum illarum impellit. Secundum incipit a primo versu hic producto: ubi τὸ enim incommodum, nec connectit orationem. *Ms.* Propterea radit. Scribe: *Præterea radit vox fauces sæpe*. Atque ita *Mss.* Gell. 10. 26. unde sic edidit H. Stephanus. Probat igitur hoc altero argumento vocem constare ex corporeis elementis, quia corpus lædere potest. Nempe per angustum guttur turba majore soni aut vocum coorta, et sic expletis nec satis patientibus viis, per quas transit vox, urgentibus tamen aliis, rauca redditur janua oris, sive guttur, et vox, quæ in auras exit, lædit suum iter. Sic apparet legendum esse: *Scilicet expletis quoque janua redditur oris Rauca viis, et lædit iter quæ vox it in auras*. Sic conjeceramus, et postea in Florentina Juntæ editione plene expressum vidimus. *Ov. Met.* 2. 828. 'Vitalesque vias et respiramina clausit. Nec conata loqui est: nec, si conata fuisset, Vocis haberet iter.' Statius lib. 5. Theb. 'tandem laxata dolore Vox invenit iter, gemitusque in verba soluti.' Guntherus lib. 3. Ligurini, utriusque imitator: 'vix hæc fauces in verba solutæ Vocis iter præstare valent.' Putarunt *expletas oras* dici: sed quid est 'expletis oris januam radi?' Immo vacuum et spiramentum ipsum expletur: oræ autem raduntur. *Gronov.*

532 *Foris gradiens*] Sic vet. libri. Marullus: *foras*. Et ita *Vulg. Gifan.*

Arteria] Arteria usurpavit in neutro genere, numero multitudinis, cum sit usitatus in fæminino. *M. Tull. de N. D.* lib. 2. 'Primum enim a pulmonibus arteria usque ad os intimum pertinet: per quam vox principium a mente ducens, percipitur et funditur.' Lege apud eundem eodem lib. præclara de auditu et auribus. *Lamb.* Tà, neque enim minus analogum est τὸ ἀρτηρίον, quam ἡ ἀρτηρία. *Faber.* Sic *Codd. Memm.* Suetonii in Vitellio c. 2. etiam *arteria* habet pro *Vulg. arterias*. *Vossius.*

536 *Rauca suis*] Sunt qui scribunt *viis*, et jungunt cum 'expletis.' Cum explentur viæ vocis et obstipantur ab agmine vocis egredientis, tunc vox ranca procedit. potest defendi lectio promiscua, si *oris* pro extremitatibus intelligis: ut innuat vocem raucam reddi expletis suis oris: cum regiones per quas vox pertransit sunt oblimatæ et oppletæ: quo liquida vox impeditur egredi. *Pius.* Versum: *Rauca suis, et iter lædit, qua vox it in auras*, qui sequebatur hunc: *Scilicet: ab optimis vet. libris exsulem, non admisi. Gifan.* Sic excudendum curavi, secutus quinque librorum manuscr. auctoritatem: versum autem, qui proxime sequitur in vulgatis libris, *Rauca suis, et iter lædit, qua vox it in auras*, vel, ut est in aliis, *Rauca viis, et iter lædit, &c.* ego veruto confodi jussi, quia eum non reperi in libris manuscr. 'oris' autem 'expletis' sunt ablativi casus absolute positi. 'oris' enim non est ab os, ris, sed ab ora, æ. Cum hæc scripsissem, *Zoilus*, gravis auctor, scripsit se hunc versum non admisisse. Dicere voluit, non recepisse: quasi vero ei primo hoc venerit in mentem. Sed non est hoc in hac bellua novum. *Lamb.* Versus νόθος. *Faber.* *Expletis oris*, i. e.

locis, Lambinus, qui versum sequentem rejicit. Retineri autem potest, dum ad rem facit, et commodam interpretationem patitur. Creech.

Iter reddit] Legendum *iter radit*: h. e. offendit meatum oris. Pius.

539 *Nec te fallat*] *Lego fallit*, hoc sensu: Non te decipiat quæ vox multum detrahit viribus hominis cum loqui perseverat: signum est igitur corpoream esse vocem. Pius. *Nec te fallit item*. Priori argumento aliud vss. 7. subjungit ab experientia ductum. Aliquis magna contentione loquatur, debilis fiet et languidus. Non autem dubitabit vocem corpoream esse cum magnam corporis sui partem, dum loquitur, detractam senserit. Creech.

541 *Nigra noctis ad umbram*] Usque ad noctem perductus. Lamb.

542 *Auroræ perductus ab exoriente nitore*] Ab aurora, seu a matutino tempore. Lamb.

546 *Nec simili penetrant aureis, &c.*] I. e. nec simili forma prædita primordia vocum aureis penetrant, cum tuba gravi cum murmure mugitum edit, atque cum cygni moribundi canunt: hoc est, aliud est, tubæ sonitus, aliterque aureis afficit, quam cygni cantus, et diversæ sunt primordiorum utriusque sonitus figuræ. Lamb.

548 *Et reflexa retro dant cornua Barbara bombum*] Sunt 'reflexa retro,' retrorsus intorta in similitudinem litui. *Cornua barbara*, tubæ barbaricæ. 'Tubæ' dictæ sunt cornua: quoniam apud antiquitatem rudem ex cornu bubulo fiebant et ex tibiis. 'Bombum,' vocem collisam fremitu tumultuoso. Pers. 1. 113. 'Torva Mimalloneis implerunt cornua bombis.' 'Barbara' vocavit 'cornua' sambuccam et barbitum, quibus utebantur barbari. Magna est eruditorum hæsitatio in hoc carmine cum varii variam scripturam sequantur. Sunt qui legunt fulti veterum exemplarium fide: *Et revocat*

raucum retro cita barbata bombum. Cæterum ulterius quærendum censeo. Quidam codices habent, *Et reflexa retro dant cornua barbara bombum*. Pius. *Et reboant raucum retro cita cornua bombum*. Hunc versum olim ὠβέλιστα, tanquam spurium et interjectum, quamvis eum repererim in libris manuscr. non tamen uno modo scriptum. In nonnullis enim ita scriptus est, *Et revocat raucum retro cita barbara bombum*: in Memmiano vero sic, *Et reboant raucum retro cita cornua bombum*. in Tettiano, *Aut reboant raucum retro cita cornua bombum*: quam scripturam secutus sum in secunda editione ut longe omnium optimam, eandemque nunc retineo. Parisienses autem cum quibus congruunt Aldini antiquiores, in ejus locum habent, *Et reflexa retro dant cornua barbara bombum*. Ego neque hunc, neque illos, Lucretianos esse arbitror. Suspicio autem, quisquis hos versus affinxerit, eum Catullianos illos spectasse in carmine de Nupt. Pelei et Thet. 'Multaque raucisonos efflabant cornua bombos, Barbraque horribili stridebant cornua cantu.' Lamb. Ita partim conjectura ductus, partim a vet. libris adjutus restitui. Ita et Catullus de Nuptiis Pelei. Lambinus hunc tollit. Male. In vet. quibusdam et vulg. *revocat*. In quibusdam: *barbata*: male. Gifan. *Retrocita cornua*. Al. *barbara*. Hunc versum Lucretio abjudicat Lambinus: sed Lucretius, opinor, si viveret, ad alios judices provocaret. Interpres scilicet non viderat, neque multi vident, quid tandem illud sit *retrocita barbara*, vel *retrocita cornua*. At ego videor firmare posse, intelligi illud instrumentum musicum, Syriacæ, opinor, originis, quod *sacbut*, vel *saque-boute*, vocamus a veteri voce Gallica *saquer*, quod trahere est, et *bouter*, quod pulsare significat. Qui instrumentum illud musicum norunt, facile intelligent cur 'retrocita' di-

catur a Lucretio. Si qui meliora dabunt, paratus illis apud me plausus est. Faber. Vossius ad Catull. p. 227. dicit *Retrocita* vulgo inepte legi, scribit autem, *Et reboat raucum Berecynthia barbara bombum*. *Berecynthia barbara*, i. e. Tibia Phrygia, Ἀλδς Βερεκύντιος, ut habet Hesychius in Βερεκύνται: &c. Creech. *Et revocat raucum retrocita barbara bombum*. Ita edidi, secutus optimorum Mss. fidem, et ipsius Lucretii genium, gemino enim (ut sæpius) adjectivo utitur, et tubam eandem 'retrocitam' vocat et 'barbaram.' Haver.

549 *Nece*] Propter interitum supervenientem. *Detorti*, i. e. exclusi ab impetu mortis. Quidam legunt: *Et gelida cygni nece torti antro ex Heliconis*. Torquentur nece olores qui, cum morte cruciantur, cantillant: quod fabulosum Plinius putat: cum tamen Plato illos animæ immortalitatem præsapire putet. Torquentur tamen in morte etiamsi content. De his a Marone dictum, *Æn.* 7. 700. 'Et longa canoros Dant per colla modos.' Vel *torti* positum pro *extorti*, h. e. extracti cygni morte ex collibus Heliconis. In codicibus emendatis scriptum sic: *Vallibus et cygni detorti ex Heliconis*: ut in *detorti* nihil abjiceretur: quod alibi docuimus factitasse priscos. Pius. *Vallibus et Cygni nece torti ex Heliconis*. Hanc puto verissimam scripturam. *Cygni nece torti*, i. e. morti vicini. Vet. libri: *ne tortis, ne torti, nete, nece tortis*. Quidam vulgati: *nece detorti*. In plerisque vulg. *et gelida Cygni: nece torti ex antro Helic.* quod Marullus commentus est. Lambinus: *gelidis orti ex Helic.* Quidam veteres etiam: *Et validis nece tortis ex Hel.* mendosissime. littera *i*, in verbo *torti*, mendo causam dedit. Gifan. *Vallibus et cygni gelidis ortis ex Heliconis*. Sic restitui, partim codices manuscr. et nonnullos impressos secutus: partim conjectura ductus. Nam cum in

manuscriptis sic scriptum reperissem, *Vallibus et validis ne tortis ex Heliconis*: in Parisiens. autem, *Vallibus, et cygni nece detorti ex Heliconis*: in aliis fere omnib. vulg. *Et gelida cygni nece torti ex antro Heliconis*: ego veteris scripturæ, tametsi mendosæ, vestigia sagaciter (absit verbo invidia) odorans, et cum vulgata comparans, hanc esse putavi veram et rectam scripturam, aut certe veræ proximam, non pugnaturus, si quis vel ingeniosior conjecturam afferat meliorem, vel emendatiores codices nactus, scripturam veriore. ordo autem et sententia est: Nec primordia simili forma prædita aureis penetrant, cum tuba graviter mugit sub murmure gravi et demisso, atque cum cygni ex vallibus gelidis Heliconis orti liquidam querelam voce lugubri tollunt. De cynorum cantu supra diximus ad illum locum: 'Parvus ut est cygni melior canor,' &c. Cum hæc olim scripsissem, Zoilus hanc scripturam verbo damnavit, et hanc substituit, *Vallibus et cygni nece torti ex Heliconis*: re magnam partem approbavit. Atque ubi probavit, non peccavit: ubi sibi indulsit, fæde lapsus est. Nam primum versus ab eo substitutus, numeris et verbis ineptus est: deinde sententia absurda est. Quid enim sibi vult 'cygni nece torti?' nam 'cynos morte torqueri,' dici Latine potest: 'nece torqueri,' si sine vi moriantur, non potest. Præterea quid sibi vult hoc totum, *cygni torti nece ex vallibus Heliconis*? neminem esse puto in his litteris medicriter exercitatum, et judicio aliquo sensuque communi præditum, qui non intelligat, versum esse et suo auctore dignum, et Lucretio indignum. Lamb. Mirifica vero, sicubi alias, circa locum hunc variantium lectionum multitudo est; nam in quibusdam lib. legitur, *Vallibus et validis ne tortis ex Heliconis*; quod qui intelliget, cum ego Cædipum, eum Tire-

siam esse putabo : sed in aliis ita est, *Vallibus et cygni nece detorti ex Heliconis*; tenebræ, ἀφασία, nihil. In aliis, *Et gelida cygni nece torti ex antro Heliconis*; nihilo sanius, ut vides. Ad eum locum interpretes, ille, inquam, interpretes, cui prope uni salutem et nitorem suum debet Lucretius, de lectione, quæ in hac nostra editione est, sic inter cetera scribit: 'Hanc esse putavi veram et rectam scripturam, aut certe veræ proximam, non pugnaturus, si quis vel ingeniosior conjecturam afferat meliorem, vel, emendatiores codices nactus, scripturam veriorum.' Hæc ad sese pertinere ratus Gifanius, sic locum hunc legendum esse monuit: *Vallibus et cygni nece torti ex Heliconis*. In quo vel pueris deridiculo esse potest; ut in 3. editione annotavit Lambinus. Idque nisi ipse demonstrasset, nos levi brachio facere potueramus. Quapropter cum Gifanius hic se turpissime dederit, nec Lambinus suæ conjecturæ confidat satis; videndum an quis Gifanio sagacior esse possit aut felicior; quod fiet, ubi rationem exposuerimus quamobrem Lambinus, conjecturam suam, quæ ipsa tamen certa videri potest, non tamen usque quaque probavit. Uno verbo dicam, Latine dici non potest, ut ii probe norunt, qui studiose sermonis Latini proprietatem consecretantur, dici, inquam, non potest, *Cygni orti sunt ex vallibus Heliconis*; alioqui significaret originem duxisse ex vallibus, inde ortos esse, &c. quod nugatorium est. Sed enim ut jam in l. indicaveram, dicendum fuerat, ne dubita, *cygni ex vallibus Heliconis coorti*; atque adeo sic legendus est hic locus: *Vallibus et gelidis cygni coorti ex Heliconis*. Fundamentum conjecturæ nostræ est in usu Latini sermonis; tum præterea in vestigiis Mss. codicum, in quibus constanter legas vel *torti*, vel *ne tortis*, vel *ne torti*, &c. Faber. Mirifica,

sicubi alias, circa hunc locum variantium lectionum multitudo est, nam in quibusdam legitur, *Vallibus et validis ne tortis ex Heliconis*, in aliis, *Vallibus et Cygni nece detorti ex Heliconis*, in aliis, *Et gelida Cygni nece torti ex antro Heliconis*. Lambinus, *Vallibus et Cygni gelidis orti ex Heliconis*, loco *orti* Faber substituit *coorti*. Vossius tandem ad Catullum legit, *Et validis Cygni torrentibus ex Heliconis*. Ex Helicone nempe, tum alii torrentes, tum ipse Helicon amnis profluit. Breviter, *nece torti*, vel *nece detorti* omnino rejiciendum; istarum enim vocum sententia, siqua esset, in sequenti versu continetur; sed Fabrum aut Vossium sequaris, perinde est. Creech. Multiplici lectionum varietate impulsus varie locum hunc tentant interpretes. Eadem de ratione, et quod nulla eorum emendatio plene mihi satisfaciatur, ipse quoque tentavi ita emendare: *Vallibus et cygni melicis forte ex Heliconis Quom liquidam tollunt lugubri voce querelam*. 'Valles Heliconis,' ut cynorum conventus locum proprium describit poeta, sicut 'Asia prata' Virgil. Georg. 1. 383. 'Jam varias pelagi volucres, et quæ Asia circum Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri.' Aves enim illas de cygnis explicat Ov. Met. 5. 327. et ipse Virg. Æn. 7. 701. Dein 'melicos' eosdem appellat, uti 5. 335. sonores organicorum hisce: 'modo Organici melicos peperere sonores.' Imo 'mele cynea,' proprius avium istarum cantus Lucretio dicitur 2. 504. 'Et cynea mele, Phœbeaque dædala chordis Carmina consimili ratione oppressa silerent.' Et hinc crocicationi corvorum picarumque stridulæ garrulitati opponitur a Persio in Prologo versu ultimo: 'Corvos poetas et poëtrias picas Cantare credas Pegaseum melos.' Denique verbum *forte*, quod nostro admodum est familiare, proxime ad *torti* vel *tortis*, quod unanimi consensu ex-

hibent Mss. accedit, longius vero ab iisdem *torrentibus*, quod alias non inepte substituit Vossius: neque ita transponi verba necesse habemus, ut facit Faber, legens *gelidis cygni coorti*, sed contra positionem verborum, quæ in omnibus Mss. observatur. Hav.

551 *Has igitur penitus voces*] Vocem hanc corpoream vss. 4. lingua et labra formant et figurant, et inde verba. Cicero lib. 2. de N. Deor. 'Deinde in ore sita lingua est finita dentibus. Ea vocem immoderate profusam fingit et terminat, sonosque vocis distinctos et pressos efficit, cum et ad dentes et ad alias partes pellit oris. Itaque plectri similem linguam nostri solent dicere, chordarum dentes, nares cornibus iis quæ ad nervos resonant in cantibus.' Creech.

553 *Articulat*] Format, figurat per quædam quasi membra. 'Articulata' vox explanata, formata, et scriptilis dicitur. Hac voce utitur Apuleius. Pius.

Verborum Dadala lingua] I. e. verborum opifex, formatrix, fictrix, figuratrix. M. Tull. de N. D. lib. 2. 'Deinde in ore sita lingua est, finita dentibus. Ea vocem immoderate profusam fingit et terminat, sonosque vocis distinctos et pressos efficit, cum et ad dentes, et ad alias partes pellit oris. Itaque plectri similem linguam nostri solent dicere, chordarum dentes, nares cornibus iis quæ ad nervos resonant in cantibus.' Lamb.

555 *Asperitas autem vocis*] Docet unde nascatur vocis asperitas, et 'lævor,' seu lævitas: et ostendit, creari vocis asperitatem a principiis asperis, lævorem lævibus. Ordo autem horum versuum perturbatus erat in libris vulgatis, et in nonnullis manuscr. quem restitui, ab aliis libris et ratione ipsa admonitus. Præterea cum libri vulgati sic haberent, *lævis levior creatur*: manuscripti, partim

lævor lætior, partim *lætio lætior*, partim *lævor lævior*: hanc postremam, ut rectam, amplexus sum. Est enim hæc, ut dixi, sententia: lævor vocis, lævior principiorum creatur. Lamb. *Asperitas autem vocis*, &c. Jam aliud quoque argumentum vss. 7. desumitur ex ipsa voluptate et molestia, qua nos sonus, prout concinnus inconcinnusque est, afficit: siquidem censet Epicurus, quæ corpuscula subingrediuntur aurem organumque afficiunt certa ratione configurari, et omnem suavitatem aut acerbicatem soni non aliunde esse, quam ex eo quod hujusmodi corpuscula in organum subeuntia ipsum deliniant exasperentve, pro conditione lævitatibus aut asperitatis qua configurantur. Creech.

557 *Ac ubi non longum, &c.*] Varia subjungit problemata, primum vss. 10. Voces longius progrediendo hebetantur, et ex distinctis confusæ fiunt, nempe quia illæ moleculæ, seu singulares vocalæ crebro aëris offensu laceratæ amittunt illam figuram et conformationem quam a lingua et labris acceperant. Creech.

561 *Sit longius æquo*] Fit rectius, ut puto. Gifan.

564 *Neque hilum Internoscere*] Sic restitui, probabilissima conjectura ductus, cum in libris esset partim *illa*, partim *illam*. Hunc porro versum profert Nonius in nomine 'sententia:' quam interpretatur hoc loco sensibilitatem: in quo eum falli puto. Lamb. *Neque illa Internoscere*. Sic omnino legendum ex veteribus. Quidam veteres et vulgati: *illam*. non male. Gifan. Recte Lambinus, quamvis tam *illa* quam *illam* recipi potest. Creech. Potest recipi *illam*, eo more, quo et Virg. et Lucret. in sensu prægnantiore adhibent, sed cum *hilum* quoque usitatissima poetæ vox sit, et facilius in *illam*, quam *illam* in *hilum* potuerit depravari, vulgatam lectionem retinui. Hav.

567 *Præterea, edictum, &c.*] Deinde vs. 5. loquatur aliquis, innumeræ aures adstantes verba percipient, unde vero hoc? Conciendum est unam esse quasi totalem, sive mavis, generalem vocem, quæ ab ore emittitur, sed quæ dissiliat tamen in vobulas innumeras, inter se consimiles; ideo cum emittitur vox, corporum erumpentium formatura ita comprimitur, eliditur, ac veluti conteritur, ut abeat in frustula, seu in parvas moleculas, omnino consimiliter formatas, quæ et confestim consimiles et dissiliant per aëra, seu per circumfusus spatium, et similitudinem eam conservent usque dum ad aures perveniant. Quo fit ut eadem vox a multis andiri possit, licet ab uno dicatur. *Creech.* Dictum, aliquot libri manuscripti habent, *Præterea verbum.* *Lamb.*

Perciet aureis] Permovet aureis omnibus in populo ad concionem vocato: ad omnium aureis pervenit, et ab omnibus exauditur. *Lamb.*

568 *Præconis ab ore*] Præconum munus erat, præter cetera, concionem advocare, silentium indicere; causam et sententiam dicturos citare. Itaque concione advocata, attentionem comparabant, audientiamque faciebant et sibi et aliis dicturis hoc modo, *εὐφημεῖτε*, i. e. 'favete linguis: *ἀκούετε λαοί*, i. e. 'audite cives, seu populi.' Sed in sacris potius illo utebantur, et jubebant *εὐφημεῖν*; in edictis altero, *ἀκούετε λαοί*. in concione vero, in qua de bello, aut pace, et similibus rebus consultabatur, ita prædicabant, *τίς ἀγορεύειν βούλεται*; i. e. 'quis vult dicere?' *Lamb.*

570 *Privas*] Proprias, aut singulas. Lege Nonium, Gellium, Festum. *Lamb.*

572 *At quæ pars, &c.*] Quæcunque partes vocis aures attingunt, illæ audiuntur; aliæ partes per aëra diffusæ evanescent; aliæ in corpora solida, et utcunque lævigata (quippe et

porosa nimis prætermittunt, et scabrosa nimis concidunt atque dissipant) incidentes, et inde percussæ, efficiunt ut eandem vocem iterato audiamus; inde Echo: inde etiam nocturni sonitus, quos, ad vs. 589. superstitiosum vulgus agrestibus numinibus acceptos refert. *Creech.*

Non aureis accidit ipsas] Sic reposui, a Plauto et ceteris Latini sermonis auctoribus admonitus, qui ita loqui solent. Plautus Rudente: 'Certo enim mihi paternæ vocis sonitus aureis accidit.' si quis tamen malet legi, *non auribus accidit ipsis*, non repugnabo: *incidit*, quod erat in omnibus libris, rejeci: solet enim conjungere hoc verbum cum dandi casu, ut lib. 2. 227. 'Incidere e supero levioribus.' *Lamb.*

574 *Pars solidis adlisa locis*] Hæc est ea, quæ a Græcis Echo nominatur, i. e. vocis imago, seu redditio, rejectio, et repulsio. 'Resonam' appellant Latini, ut docet auctor vocabularii Latinogræci. quæ fit in locis lævibus, tortuosis, et concavis, ut vallibus, et antris, et parietibus, et muris, et ædificiis cameratis, maxime vetustis. Ex quo Virg. Georg. 4. 49. 'aut ubi concava pulsu Saxa sonant, vocisque offensa resultat imago.' *Ἥχῃ γίνεται* (inquit Aristotel. lib. 2. de Anim.) *ἔταν ἀπὸ τοῦ ἀέρος ἐνδὸς γινόμενον διὰ τὸ ἀγγεῖον τὸ διορίσαν καὶ κωλύσαν θρυφθῆναι, πάλιν ὁ ἀὴρ ἀπωσθῆναι, ὥσπερ σφαῖρα*. i. e. 'Echo fit, cum ab aëre qui unus efficiatur, propter vas definiens et prohibens ne frangatur, aër repulsus sit, ut globus.' Sed non dissimulabo, in quibusdam libris vet. scriptum esse *pars solis*, pro *pars solidis*; et *lopis*, pro *locis*. Et vero sic habet cod. Bertinian. *Solis* quid sit, in promptu est: quin fortasse ferri potest, ut per 'sola' loca, deserta significari intelligamus, ut infra non longe. *Lopis* quid valeat, non video. Mihi quidem corruptum videtur. *Lamb.* *Pars so-*

lidis adlisa. In quibusdam: *solis.* Fortasse non male. *Gifan.*

575 *Imagine verbi*] Hor. ad August. 1. 12. 3. 'Cujus recinet jocosa Nomen imago Aut in umbrosis Heliconis oris Aut super Pindo, gelidove in Hæmo?' *Creech.*

576 *Quæ bene cum videas*] Ita veteres quidam. *Gifan.*

577 *Per loca sola*] Per loca deserta. Ter. Phorm. 5. 7. 85. 'Nonne hoc publicitus scelus hinc deportarier in solas terras?' Catull. carm. de Pelei et Thet. Nupt. 'Desertam in sola miseram se cernit arena.' Plautus Rudente 1. 4. 6. 'neque qua quæram, consultum est, Neque quem rogitem, quemquam interea invenio: Neque magis solæ terræ sunt, quam hæc loca, atque hæc regiones.' *Lamb.*

580 *Et magna dispersos*] Lectorem non me pigebit admonere de re levi quidem illa, sed tamen non neglegenda, in codice Bertiniano scriptum esse *magna dispersus*, mendose, u pro o. *Lamb.*

581 *Sex etiam, aut septem*] Plutarchus refert *περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσ. βιβ. β.* in Ægypti pyramidibus vocem unam intus editam, quattuor et quinque reddere. Idem lib. *περὶ ἀδολεσχ.* in princip. commemorat porticum quandam, quæ Olympiæ fuit, *ἐπὶ τῶν ἀφῶνων* appellatam, quia scilicet vocem septies iteraret. Pausanias Corinth. narrat ad dextram templi Chthoniæ Cereris, porticum esse, quam incolæ Echonis porticum nominant: cujus ea natura sit, ut imaginem vocis triplicet. Nos in vico Lutetiæ admodum propinquo, (distat enim ab urbe non multo amplius quam tria millia passuum,) cui nomen est *Charento*, Echonem audivimus voces septies iterantem. Sed quid mirum ter, quater, quinquies, sexies, et septies imaginem vocis iterari ac multiplicari, cum Ticini in aula magna Basilicæ ter et decies referatur? Eadem autem propemodum ratio est

vocis imaginis sæpius redditæ, atque imaginum a speculis in specula translatarum. Jam Echonis exquisitæ et perfectæ hæc propria sunt, ut cito respondeat, ut longam verborum seriem connectat, ut aliquoties et iterum atque iterum vocem articulatam referat. *Lamb.* *Sex etiam septem.* In libris etiam aut septem. Ego ausus sum illud aut inducere. Vide Indicem: 'Sex septem.' *Gifan.* De echone, seu 'vocis imagine,' uti plus semel vocavit Horatius, verba faciens Lucretius hæc scribit: 'Sex etiam aut septem loca vidi reddere voces, Unam cum jaceres: ita colles collibus ipsis Verba repulsantes iterabant dicta referre.' Sed ego istud *iterabant referre*, vitiosissimum esse semper arbitrabor. Tam enim eum patienter feram qui dixerit, *iterabant iterare*, quam qui dixerit, *iterabant referre*. Scripserit itaque Poëta necesse est, non, ut vulgo legitur, *iterabant dicta referre*, sed *tradebant dicta referre*. Ingeniosa scilicet et admirabili metaphora, ab iis ducta qui exceptum aliquid aliis perferendum mandant. Quo etiam ducit τὸ 'repulsantes.' Vim autem hujus vocis in versu quodam hujusce libri notabis: 'Fit quoque de speculo in speculum ut tradatur imago;' quod vides huic loco geminum germanum esse. Itaque finem facio. Erroris origo videtur esse *ἐν τῷ ἀκροτελευτίῳ* versus superioris, quod incogitans exscriptor respexit; in eo enim elementorum similitudo hominem in fraudem conjecit, *ita colles*. Sed unde unde sit, mendum est, et quidem ejuscemodi ut a nemine adhuc animadversum fuerit. *Faber.*

583 *Repulsantes*] Propulsantes veteres quidam. *Gifan.* *Iterabant dicta referre.* Codd. *Iterabant dicta referri.* Fabro autem ingratum est illud *iterabant*, ideoque legit *tradebant*. *Creech.* Si ingeniosa Fabri placet conjectura, ita distinguas: *ita colles*

collibus, ipsis, Verba, repulsantes, tradebant dicta referre. i. e. ita colles repulsantes collibus verba dicta, tradebant ipsis referre. *Haver.*

584 *Capripedes*] *Τραγόποδας*. Utitur eadem voce Hor. Od. lib. 2. 19. 3. 'Nymphasque discentis, et aureis Capripedum Satyrorum acutas.' *Lamb.*

585 *Et Faunos esse loquuntur*] Cic. 2. de N. D. cap. 2. 'Sæpe Faunorum voces exaudita, sæpe visæ formæ Deorum, quemvis non aut hebetem aut impium Deos præsentis esse confiteri coegerunt.' *Preig.* Huc refert etiam Turneb. Adv. 8. 15. Hor. Od. 1. 17. quæ incipit: 'Velox amœnum sæpe Lucretilem Mutat Lycæo Faunus, et igneam Defendit æstatem capellis.' et vs. ibidem 10. 'Utcunque dulci, Tyndari, fistula Valles, et Ustica cubantis Levæ personuere saxa.' *Hav.*

587 *Silentia rumpi*] I. e. vocem mitti. Virg. Æn. 10. 63. 'quid me alta silentia cogis Rumpere?' pro eodem fere dicimus, 'rumpere vocem,' quod Græci dicunt *ῥῆξαι φωνήν*, ut notavimus in commentariis Horatianis. *Lamb.*

588 *Chordarumque sonos*] Permutari et promiscue poni 'chordas' et 'tibias,' licet revera diversæ sint notat Voss. ad Catull. pag. 167. atque hic tibias esse intelligendas, unde et inf. 5. 1389. legit: 'Hæc animos olis mulcebant atque juvabant Cum satiate cibi: nam tum sunt omnia chordæ.' Unde et Juv. dixerit, Sat. 3. 63. 'et cum tibicine chordas Obliquas.' quod scilicet obliquare caput cogatur tibicen, inflaturus genus istud tibiæ. *Hav.*

590 *Et genus Agricolum*] Pro agricolarum: ut apud Maronem Georg. 3. 27. 'Gangaridum faciam: victorisque arma Quirini.' ubi vel auctore Servio pro Gangaridarum posuit. dicunt agricolæ finitimi sentire cantus et choreas horum satyrorum. *Pius.*

Et genus Agricolum, &c. Caprarius apud Theocritum: *Ὁ δὲ θέμις, ὃ ποιμὴν, τὸ μεσαμβρινόν, οὐ θέμις ἄμμιν Συρίσδεν τὸν Πάνα δεδοίκωμεν, ἢ γὰρ ἀπ' ἄγρας Τανίκα κεκραϊκὸς ἀμπαύεται ἐντὶ γε πικρὸς, καὶ οἱ αἰετὶ δριμύτια χολὰ ποτὶ ῥινὶ κάθηται.* *Creech.*

Cum Pan Pineæ semiferi] Pan pineam coronam in capite gerit, cornutusque fingitur. cornua autem, radiorum solis, et cornuum lunæ similitudinem quandam præbent. Fistulam septem calamis compactam altera manu tenet, altera pedum, i. e. baculum inflexum et incurvum. pedibus caprinis præditus est. Adde, quod solitudine delectatur, et maxime loca maritima colit: ideoque ἀλί-πλαγκτος a Græcis appellatur, et Echonem amare existimatur. Mare autem *πολύηχον* est, i. e. sonorum, vocale, et clamosum. *Lamb.*

591 *Velamina quassans*] Quoniam nterque Codex Vossian. nunc Lugd. Bat. *ullamina* habent, unde ipse Vossius teste Codice meo, Beverlandi quondam, legebat *vallamina*. Cui conjecturæ roborandæ adducere possum verum etiam Lucretianum, qui exstat 5. 27. 'Hydra venenatis posset vallata colubris?' item alterum, ubi de Elephantis agit, 2. 538, 'India quorum Millibus e multis vallo munitur eburno.' Et ita sertorum pineorum amplitudo Sylvam quasi circa tempora Panos facit, ejusque ora inumbrat, prout de coronis istis frondosioribus dicit Lucret. 3. 926. 'et inumbrant ora coronis.' Potuit enim *vallamina* degenerare in *velamina*, scripto in Codd. *vllamine*, et recta ducta linea supra literam primam, ex qua scribendi ratione altera fluxerit in describendo lectio. *Hav.*

592 *Calamos percurrit hianteis*] 5. 1406. 'Et supera calamos unco percurrere labro.' Ex septem calamis imparibus ordine junctis constat fistula. Virg. Ecl. 2. 36. 'Est mihi disparibus septem compacta cicutis Fis-

tula.' Pan autem fistulæ inventor. Idem Virg. ibid. 32. 'Pan primus calamos cera conjungere plureis Instituit.' *Lamb.* *Percurrit.* Quod necesse est, si fistula composita utaris, qualis erat, 'Fistula comparibus septem compacta cicutis.' *Faber.* Lib. 5. 1406. 'Et supera calamos unco percurrere labro.' *Creech.*

595 *Sola tenere*] Ita omnino legendum. Agricola enim suum cum Divis commercium jactant. *Creech.*

597 *Ut omne Humanum genus est avidum nimis auricularum*] Ut omnes homines sunt immodice cupidi auditorum. Quia autem homines sunt auditorum avidi, idcirco res admirabilis et portenti simileis configunt, quibus alliciant et retineant auditores. *Lamb.* I. e. Omnes homines portenta et miracula libenter narrant; eaque a multis andiri jucundissimum illis est. *Faber.* Hinc amarum illud Persii 1. 36. 'Tunc, vetule, auriculis alienis colligis escas?' *Hav.*

599 *Quod superest non est, &c.*] Igitur voces accipimus ab illo qui loquitur expressas et formatas, æque ac simulachra a rerum superficie fluentia; cur igitur audimus aliquem quem videre nequeamus? Respondet Lucretius vs. 20. voces formatæ obliquo meatus, et tortuosa corporum foramina integræ transeunt, in quibus franguntur, ut supra docuit, imagines. Seu potius hoc fit quia vox in voculas dissiliat, quæ sursum, deorsum, prorsum, retrorsum, dextrorsum, lævorsum, et in omnem obliquitatem, ut scintillulæ a scintilla dissultantes, abeunt; sicque in aures etiam alibi quam in directum constitutas incidant; tale vero quid ipsis imaginibus non contingat: vox autem hujusmodi meatus penetrans debiliior fit, atque indistinctior. *Creech.*

600 *Quæ loca per*] Ἀναστροφῇ, 'quæ loca per,' pro per quæ loca, ut proximo versu 'hæc loca per,' pro per hæc loca. Nunc docebit, quamobrem acies Delph. et Var. Clas. *Lucret.*

oculorum, seu vis et potestas videndi eo penetrare non possit, quo vox et sonus permanant: neque illa ea transire possit, qua hæc transeunt. Interposito enim inter nos qui audimus, et eos qui loquuntur, pariete, audire eorum sermonem possumus: faciem, aliamve corporis partem cernere non possumus. Nam et M. Tull. scribit in Topicis, 'Stalenum quandam ea locutum esse, bonis viris subauscultantibus, pariete interposito, quibus patefactis, in judiciumque prolatis, rei capitalis jure damnatus est:' et Thucyd. lib. 1. simile quiddam de Pausania tradidit. *Lamb.*

602 *Colloquimur*] Codices alii sic habent, *Cum loquimur.* hoc sensu: Videmus vocem penetrare per loca, per quæ non potest oculus se intrmittere, hoc apparet cum loquimur in cœnaculo clauso: vox tamen erumpit et egreditur extra parietes, quos oculi non transeunt. *Pius.* *Conloquimur claus. forib.* Sic excudendum curavi, non ita longe discedens a vulgata scriptura: quæ talis est, *Cum loquimur, &c.* Nam et Bertinian. et Memm. et Tettian. codex, et item vulgati Parisienses habent, *Conloquium cl. forib.* hoc differt Memmianus ab illis, quod habet, *quod sæpe videmus:* alii, ut vulgati omnes, *quoque sæpe videmus:* nonnulli etiam, *tenemus, pro videmus.* Judicet lector emunctæ naris. Mihi quidem, ut dicam quod sentio, versus suspectus est, sive legamus *Conloquimur, &c.* ut edidi, sive *Cum loquimur, ut habent vulgati cod. sive Conloquium cl. for. quoque sæpe videmus, seu tenemus.* Nam et sententia inepta est, neque id dicitur quod sentit Lucret. Natum autem puto esse ex annotatione ad oram libri posita e regione hujus loci, hoc modo, *ut cum loquimur clausis forib.* quæ verba librarius aliquis conjecit in contextum et seriem versuum: alius nescio quis supplevit quod versui deerat, hæc mea conjectura est. Omnino hoc

versu detracto, nihil de sententia huius loci demitur. Supervacaneus igitur videtur esse, et idcirco delendus. *Lamb. Conloquium clausis foribus quoque sæpe tenemus. Ita ex vet. libris restitimus. In quibusdam: videmus. Gifan.*

599 Quod superest, non est mirandum, qua ratione Quæ loca per nequeunt oculi res cernere apertas, Hæc loca per voces veniant, auresque laceant. *Conloquimur clausis foribus: quod sæpe videmus*] Clarissimus interpres versum postremum esse plane ineptum, atque adeo ejiciendum, existimavit. At Gifanius ita ex vet. lib. restituendum credidit: *Conloquium clausis foribus quoque sæpe tenemus. Quid ibi fecerit, scire vis: nugas magnas. Neque enim illustrius ostendere potuit, quam inops, quamque imparatus a judicandi facultate esset; quam denique miserabilis grammaticus: (nosti illud ex Seneca patre, 'miserabilis orator:') nam ex editionibus aliis totus hic locus sic potius legendus, sic distinguendus erat: auresque laceant, Cum loquimur clausis foribus, quod sæpe videmus; sensum saltem commodiorem hæc lectio haberet; id enim probaret Lucretius, ea pervenire et penetrare voces et sonos, qua species visibiles trameare nequeant. Exemplum autem familiare est; cum videlicet astans aliquis ad oclusam januam, cum eo, qui intus est, colloquitur. Tunc enim species visibilis transire nequit; at species audibilis, ea vero potest. Solet autem Lucretius, ubi quid probandum est, exemplum ὁδῶντος aut ἀποδῶντος illico subdere, quo res dilucescat magis, uti diligenti lectori constat. Hæc nostra, nisi multum fallimur, Gifaniana haud paulo meliora sunt et rationi magis consentanea. Sed tamen, si, quod res est, dicam, in iis me non magnopere amo: nam de plano affirmare possum, id quod in notis fortasse demonstrabitur, versum hunc subditivum esse. *Faber. Hunc ver-**

sum rejicit Lambinus, alii legunt *Cum loquimur, &c.* Gifanius vero e Codd. *Conloquium clausis foribus quoque sæpe tenemus. Versum subditivum esse affirmat Faber, sed omnes Codd. agnoscunt: et Cum loquimur rectius legendum. Creech.*

604 Renutant] Renuunt, nolunt. *Lamb.*

606 Qualia sunt vitri] Foramina, ἀπὸ κοινοῦ, intelligendum est hoc esse verum in vitro simplici, et nudo, et ita pellucido. Nam si esset a postica parte plumbo aut alio metallo inductum, et ita densum factum, imago per vitrum non permaneret, cum vitri foramina non paterent, sed a vitro rejecta redderetur. Qua de re sup. *Lamb.*

Species quæ travolat omnis] Nihil ego quidem mutavi, verum tamen non celabo lectorem, in aliquot lib. manuscr. legi, *species quæ transvolat omnis*: in aliis: *species quæ traviat omnis*: in uno, *species quæ trameat omnis*. unde quidam faciunt *trameat*, non male: et fortasse hæc scriptura recta et germana Lucretiana est. *transvolat* tamen, aut *travolat*, non est rejiciendum. Licet etiam legere, *species quæ trameat omnis*. *Lamb. Species quæ trameat omnis. Ita ex vet. lib. quibusdam scripsi. In quibusdam vet. travolat. Vide Indicem. Vulgati: traviat. pessime. Quidam veteres: qua. Vide inf. 6. 348. Gif. Travolat. Sive Qua trameat, sive qua traviat, (nam 'viare' apud Plautum legas,) perinde est. Creech. Traviat, hoc loco, ut et lib. 6. 'transviat,' ex veteri Cod. Fr. Modii defendit Palmerius Tom. 4. Facis Crit. pag. 614. Nec non 'pericula vianda,' 'iter viare,' 'miti viare pectore,' apud Plautum, Lucilium, Afranium. Preig.*

607 Præterea parteis in cunctas] Aliam rationem affert magis (meo quidem iudicio) philosophicam, videlicet quia vox missa sursum, deorsum, dextrorsum, sinistrorsum, in

multas parteis dissecatur; ita fit, ut loca etiam abdita vocibus compleantur, et aer etiam remotus atque interclusus per consensum verberetur, ipseque verberatus sonitum aut vocem ad aureis perferat. auditus enim semper patet, ut sonos omni ex parte editos accipere possit. quod eo fit facilius, quod aer natura sua continuus et continens quiddam est. ita quavis parte aeris a sonitu impulsus, non longo post tempore alia ejus pars longe remota sive supra, sive infra, sive a fronte, sive a tergo, sive ad dextram, sive ad lævam partem, ejusdem motus fit particeps, eodemque tempore aërem in auribus nostris inclusum, cui cognatus ipse est, verberat, et laceat. At visus fit e regione, et per rectas lineas a re quæ cernitur, ad oculos, aut certe, ut mathematicus aliquis dicere possit, per directam quandam pyramidem, cujus basis sit in re quæ cernitur, angulus in oculo: qui angulus quo minor est, eo res, quæ videtur, minor videtur; quo major, eo res major apparet. Quare ea quidem cernimus, a quibus ad oculos rectæ lineæ produci possunt, ita tamen, ut angulus, qui in oculos cadit, non sit minor quam esse debeat. quod fit, cum res ita a nobis remota est, ut videndi sensum effugiat: audimus autem etiam ea quæ sunt ab auribus nostris disclusa et disparata, parietibus ac muris interpositis. *Lamb.*

608 Ubi una dissiluit] Sic restitui, cum in lib. manuscr. reperissem scriptum partim *ubi nam*, partim *ubina*, partim *ubinu*. *Lamb. Ubi una. Ita Lambinus. Vulg. ubi jam. In veteribus: ubina, ubinu, ubinam. Gif.*

616 Clausa viarum] Sic legendum, et ita scriptum est in codicibus manuscr. pro quo libri vulg. habent *claustra viarum*, mendose. Sic dicta sunt illa, 'strata viarum,' 'aperta domorum,' 'amara curarum,' 'vilis

rerum,' &c. de quibus alibi. *Lamb.*

619 Hæc, quæ sentimus succum] Nunc de gustatu, de lingua ac palato, quibus succum sentimus, disputare incipit; ait autem paullo plus inesse rationis in disputatione de gustatu, plusque operæ ac laboris, quam in superioribus. Secutus sum porro libros Parisienseis, et nonnullos alios typis excusos: nam manuscripti quidem habent, *Hoc qui sentimus*: excusi autem fere alii omnes, *Nec qui sentimus*, plane (opinor) mendose. *Lamb. In vet. omnibus: hoc qui. Gifan.*

Hæc, quæ sentimus succum, lingua atque palatum, Plusculum habent in se rationis, plusque operæ] Ita quidem in editionibus Lambini, et simiolæ Gifanii legitur; sed mendose, si quid unquam mendose editum est; quod ut demonstrem, exemplis utar ex Lucretio ipso petitis; unde apparebit solere ipsum, positis principiis, eorumque proprietatibus et qualitatibus explicatis, cetera omnia facilia esse et aperta, dicere, neque ullam quæstionem proponi posse, cujus expediundæ ratio in promptu non sit. Exemplum igitur congerentur; nam absque iis sit, id ostendi, quod necesse est, haud queat. Illa nos pleno modio admetiemur. Sic enim passim loquitur: 'Illud in his rebus minime est mirabile, quare,' &c. 'Nunc facile ex his est rebus cognoscere quæque.' 'Sed quod amara vides, minime id mirabile cuiquam.' 'Nunc alii, &c. haud quaquam ratio scruposa relictæ est.' 'Illud in his rebus minime mirabile habendum est.' 'Illud item non est mirandum, corporis,' &c. 'Nec tamen illud in his rebus mirabile constat, Tantula quod.' 'Non ita difficile est rationem reddere verbis.' 'Nec tamen illud in his rebus mirabile debet Esse, quod,' &c. 'Perfacile est tamen hæc reperire, animoque videre.' 'Postre-

mo quid in hac mirabile tantopere est re? 'Illud item non est mirandum, qua ratione,' &c. 'Non, inquam, simplex his rebus reddita causa est.' 'Nunc facile ex his est rebus cognoscere,' &c. 'Quare etiam atque etiam minime mirarier est par.' 'Quod superest, nihil est mirum simulacra moveri.' 'Ut non sit mirum, si in tales disposituras,' &c. 'Nec mirum, cum plena animæ vesicula,' &c. 'Nec mirum est in eo si tempore talia fiant.' 'Perfacile est animi rationem exsolvere nobis.' 'Quo minus est mirum, mare non augescere magnum.' 'Quo minus est mirum paullo quod diximus ante.' Hæc, nisi fallimur, satis multa sunt, ut ne plura addere sit necesse. Nam locum quemdam in 5. qui turpiter et ridicule corruptus est, non attingam; id tunc fiet cum illo deventum fuerit, nunc autem quod in manibus est, id agamus. Quæstionem igitur proxime superiorem sic exorsus erat Lucretius: 'Quod superest non est mirandum, qua ratione Quæ loca per nequeunt oculi res cernere apertas,' &c. Dein ubi rem ipsam per sese facillimam esse ad intelligendum demonstravit, nunc post allatam solutionem de succo et gustatu agere incipit. Antea dixerat mirandum non esse cur qua visus trameare non soleat, ea vocem trameare animadvertamus: nunc addit, ut legendum contendo, *Nec, queis sentimus succum, lingua atque palatum, Plusculum habent in se rationis, plusque operai.* Quam lectionem in quibusdam libris reperiri certum est, eamque a Lambino damnari aut certe in suspicionem vocari miror. Quod autem turbare videtur istud *plusculum*, non debet: hoc enim loco eandem vim habet ac plus, uti et *ἀκροτελεύτιον* ostendit 'plusque operai.' At vero illud 'rationis' non est quod quis fortasse existimet. 'Ratio' enim hoc loco

significat tractationis difficultatem, τὸ φιλοσοφεῖν, argumentationes operosas, &c. quod explicari debuerat. Hæc prolixius præter institutum nostrum; sed tamen locum hunc Lucretii ita detersum dedimus et elucidatum, ejus ut operæ me haud pœniteat. *Faber.* Hæc *queis sentimus*, &c. *Nec queis sentimus* cum Fabro legas, non enim plura sunt et difficiliora explicatu de gustu, quam de visu et auditu, problemata: gustamus enim, vss. 18. cum succus e re sapida, tanquam aqua e spongia, expressus in organum, palatum linguamve penetret. Qui succus si constet ex corpusculis ea ratione configuratis ut in organum gustatus effusa, porulosque ejus subeuntia apposite ipsis iisdem particulis accommodentur, sicque ipsum deliniant, demulceant, et leniter placideque afficiant, suavis videtur. Si vero corpuscula ea ratione configurentur, ut in porulos organi subeuntia haud debitam habeant cum ipsis commensurationem, unde et particulas ejusdem compungant, concidant, discerpant, aut asperiter moveant, insuavis videtur, sive amarus, salsus, acidus, acerbus, acris, acutus, austerus, &c. Hanc opinionem, ut multas alias, e Democrito sumisit Epicurus; ille enim singulis saporibus suam figuram tribuit. Δημόκριτος δὲ σχῆμα περιτιθεῖς ἐκάστῳ, γλυκὺν μὲν τὸν στρογγύλον, καὶ εὐμεγέθη ποιεῖ, στρυγνὸν δὲ τὸν μεγάλῳ σχήμῳ, τραχὺν δὲ τὸν πολυγώνιον καὶ ἀπεριφερῆ· δριμὺν δὲ τὸν περιφερῆ, καὶ λεπτὸν, καὶ γωνοειδῆ, καὶ καμπύλον· ἄλμυρὸν δὲ τὸν γωνοειδῆ καὶ σκόλιον, καὶ ἰσοσκελῆ· πικρὸν δὲ τὸν περιφερῆ, καὶ λεῖαν ἔχοντα σκολιότητα, μέγεθος δὲ μικρόν· λιπαρὸν δὲ τὸν λεπτὸν, καὶ στρογγύλον, καὶ μικρόν. Theophrastus de Causis Plant. 6. 2. *Creech.*

620 *Plus operaique*] Ita in vet. libris. Marullus: *plus operai.* Lambinus: *plusque operai.* Gifan.

623 *Exsiccareque cæpit*] Cum ex

libris manusc. alii haberent *exsiccareque cæpit*, et ita nonnulli vulgati; alii *ac siccare cæpit*, ceteri vulg. *ac siccare recepit*; *exsiccareque cæpit* excudendum curavi, non improbaturus, si quis malit *ac siccare recepit*. 'recepit' autem interpretabor ἀνεδέξατο. *Lamb.* *Exsiccareque cæpit.* Ita in veteribus, recte. *Gifan.* Si Lugd. Bat. Codd. sequi velimus, qui una cum aliis quibusdam habent *ac siccare cæpit*, dicendum, distrahi in scandendo ultima debere, et scribi cœpit. *Haver.*

624 *Per caulas*] Per cavernas, et cavitates, seu meatus, et (ut Græci nominant) poros. Sup. 3. 702. 'Disperitur enim per caulas corporis omneis,' et 2. 950. 'Dispersamque foras per caulas ejecit omneis,' et vi. 491. 'Undique quandoquidem per caulas ætheris omneis,' &c. eod. lib. 839. 'Dispergunt animas per caulas corporis omneis.' *Lamb.*

625 *Diditur*] Dispergitur, seu dissipatur, seu differtur. *Lamb.*

Per plexa foramina] Sive legas *perplexa*, uno nomine, sive *per plexa*, separatim, et duabus vocibus, parum refert. in Bertiniano quidem codice et Memmiano scriptum est *perplexa* conjunctim: in Faërn. neque *perplexa*, neque *per plexa*, sed *per flexa*. *Lamb.* *Per plexa.* In quibusdam lib. *perplexa*. *Gifan.*

626 *Manantis corpora Succi*] Corpora prima, ex quibus succus aliquis constat. *Lamb.*

627 *Suaviter omnia tractant*] Suaviter permulcent, et delectant linguam. *Lamb.*

628 *Linguae circum sudantia templa*] Satis audax metaphora videri queat, templum linguae pro palato; sed omnis locus extensus et patens in veteri Latio templum dicebatur. Deinde τὸ ὑπερφῶν seu ὑπερφῶ, qua voce Græci 'palatum' significant, ut et οὐρανὸς, non minoris audaciæ videri debent; quamquam non aliter pedestres scriptores loquebantur. Quid

autem, poëtæ non liceat illustri aliqua similitudine aut metaphora, &c. rem variare? *Faber.*

631 *Deinde voluptas est*] Quæ ex cibis et succis percipitur voluptas (inquit) ea tota palati et linguae finibus et regionibus continetur ac terminatur. Ubi enim cibus in ventriculum præceps actus est, nulla jam reliqua est voluptas. Itaque non immerito Nigrinus ille eos irridebat, qui plus nimio studii in cœnarum apparatu, et succorum varietate, et ciborum condimentis adhiberent. Nam hos brevis voluptatis amore captos multum negotii molestiæque suscipere. Ostendebat enim, quattuor digitorum causa totum hunc ab iis laborem perferri; quam longitudinem longissimum hominis guttur non superat. Nam neque ante quam comessent, ex obsoniis magno pretio emtis fructum capere, neque obsoniis illis jam in stomachum primum, deinde in ventriculum linguae motu depulsis ac detrusis, satietatem ex cibis carioribus profectam suaviorem esse. Ita illos eam voluptatem, quæ fit in transmissione et quasi tractu gutturis, tanta pecunia parare. Hæc ex Luciano in Nigrino; quæ nostro arbitrato vertimus. *Lamb.*

In fine palati] Voculam *In* delet Palmerius. *Fine palati*, i. e. quousque palatum pertingit: sic Sallustius. 'Fine inguinum ingrediuntur mare.' Apuleius: 'Paulisper fine inguinum lacinia remota.' *Creech.* Deleri istud *in* recte jubent Mss. optimi et clariss. Bentleius ad Horat. Od. 2. 18. 30. significat enim palato tenus, et non ultra voluptatem istam percipi. *Haver.*

632 *Præcipitavit*] I. e. præcipitata seu præceps data est; de quo passivo sensu verbi activi, hoc aliisque locis adductis, docte disputavit Vossius Pater de Anal. 3. 3. *Hav.*

634 *Nec refert quicquam, &c.*] His versibus adjungas illud Epicuri ad

Menœceum: τὸ συνθεῖν οὐκ ἐν ταῖς ἀπλάις καὶ οὐ πολυτελέσι διαίταις, καὶ ὑγίαιας ἐστὶ συμπληρωτικὸν, καὶ πρὸς ἀναγκαίας τοῦ βίου χρήσεις ἄοκνον ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον. Creech.

636 *Humectum servare tenorem*] Co-dex Bertin. habet, *humidum servare tenorem*, plane mendose: sed tamen ne hoc quidem lectorem celare volui, ut intelligat, credibile esse, hoc *humidum* natum esse ex annotatione, et, vera scriptura ejecta, in contextum irruisse. Lamb. Ita ipse Lucretius 1. 919. 'Et lacrymis salsis humectent ora, genasque.' atque propius adhuc 4. 1188. 'Et tenet adsuctis humectans oscula labris.' Sicuti enim ibi 'humectans' est adsidue irrigans atque nutriens, ita hic 'humectus' tenor stomachi illam salivæ designat copiam, quæ digerendo cibo assiduitate et perpetuitate sua sufficit. Hav.

637 *Nunc aliis alius cur sit Cibus*] Hac eadem de re pauca quædam perstringit etiam 5. 897. 'Quippe videre licet pinguescere sæpe cicuta Barbigeras pecudes,' &c. et 6. 970. 'Barbigeras oleaster eo juvat usque capellas,' &c. Lamb. *Nunc aliis alius*, &c. Jam vs. 40. causam explicat, cur idem cibus sit uni non modo jucundus, sed etiam salubris, qui alii erit non modo ingratus, verum etiam noxius: organum gustatus in sui textura, sive atomorum, spatiorumque inter ipsas interceptorum configuratione, in variis sen hominibus sen animalibus differt, perinde ac differunt partes cæteræ, speciatimque ipsæ externæ: differentes autem meatus differentia succi corpuscula (et omnis res, e qua succus exprimitur, continet semina diversimode figurata) admittant necesse est; nec omnia omnibus conveniunt: inde quod alteri animali alimentum, alteri venenum; quod huic gratum, illi insuave. Imo quotiescunque vel per ætatem vel occasione morbi organi temperies seu textura immutatur, eadem res

apparet mutati saporis, in qua mutatum tamen nihil est. Ita qui febre laborat amara iudicat ea, quæ sanus dulcia: quod propter mutatam organi texturam ea corpuscula quæ prius accommodabantur nunc non congruant, organumque proinde lacerent et discerpant. Creech.

639 *Prædulce videre*] In vet. aliis: *perdulce*, etiam recte. Gifan.

640 *Tantaque in his rebus*] Profert hunc versum Nonius in voce 'differitas.' 'Differitas' autem, i. e. differentia. Utitur hac voce et Arnobius lib. 2. adv. Gent. 'Vultis favore deposito, cogitationibus tacitis pervidere, animantia nos esse aut non plurima differitate distantia?' Idem lib. 7. 'Quid ergo cessatis cujuslibet arboris viscum sine ulla passim differitate comburere?' Lamb.

Differitas] Hujus vocis exemplum nullibi nisi apud unum Arnobium reperias; is enim Lucretium libenter imitabatur. Ita autem formatur 'Differitas,' inquit Gifaninus, quemadmodum a prodigus fit 'prodigitas' apud Lucilium. Sed fallitur. Nam τὸ 'prodigitas' a prodigus non magis mirabile fit, quam a bonus 'bonitas,' a cupidus 'cupiditas.' Itaque ἡμφοιθάρερον. Nam aut 'differitas' nasci potuit ex differo, differitum, ut a facio 'facilitas,' a pudet, puditum 'puditas' apud Varronem, citante Nonio. Quippe olim a fero dicebant 'feritum,' unde 'offermentum,' quod Diis offerebatur apud Festum, i. e. offerimentum, u pro i, ut 'optimus,' 'maximus,' &c. Aut etiam a διάφορος manarit, unde analogous διαφορότης, ex quo 'differitas.' Neque vero adeo mirum est τὸ 'differ,' cum usus hodieque retineat 'herbifer,' 'armifer,' 'umbrifer,' 'sacrifer,' &c. ut 'scutiger' et 'armiger.' Quare a differ erit 'differitas,' ut a tener fit 'teneritas,' quam vocem a Varrone usurpatam scimus, ut a Tertulliano. Fab. Arnobii locus (cujus Faber

meminit) exstat lib. 7. 'Quid ergo cessatis, nec cujuslibet arboris viscum sine ulla passim differitate comburitis?' Hav.

641 *Ut quod aliis*] Ita legendum, non *alis*. Vid. Indicem. Gifan.

Ut quod aliis cibus est, aliis fuat] Citat et hunc idem Nonius in verbo 'fuat:' docetque positum esse ab antiquis pro sit. Virg. Æn. 10. 108. 'Tros, Rutulusve fuat, nullo discrimine habebō.' Ter. Hecyra: 'Fors fuat pol.' ubi Donatus: 'Fuat,' sit significat. Iterum Lucret. 5. 584. 'Quanta hæc cumque fuat, tanta hinc videatur in alto.' Plaut. Amphitr. 3. 4. 2. 'Nec quisquam tam audax nunc fuat homo, qui obviam obsistat mihi.' Idem Aulul. 2. 2. 56. 'Neutrubi habeam stabile stabulum, si quid divortii fuat.' Lamb.

642 *Est utique ut serpens hominis quæ tacta salivis*] *Est utique: ut serpens hominis contacta salivis*. Sic restitui, probabili conjectura ad hanc scripturam, tanquam manu ductus. Adjuit me Plinius, cujus hæc verba sunt 7. 2. 'Et tamen omnibus hominibus contra serpentes inest venenum: feruntque, eas ictum salivæ, tamquam aquæ ferventis contactum fugere.' Recepta autem scriptura, *Est utique, ut serpens, hominis quæ tacta salivis*, &c. ferri non potest. Nam si ita eam explicemus, 'Est utique,' i. e. id nempe quod dico, profecto verum est: id quod sequitur, 'ut serpens, h. quæ,' &c. non cohærebit. Quin hoc ipsum *Est utique, ut serpens*, non admodum mihi probatur. Itaque sic olim edideram, fortasse non male, nisi quod nimis longe a veteribus libris, *Sæpe etenim serpens hominis contacta salivis*, &c. Neque vero me offendit participium *tacta* pro *contacta*: sæpe enim 'tangere' pro *contingere*, et 'tactu' pro *contactu* usurpat, ut alias indicavimus: sed hoc maxime, *ut serpens*, quod nihil sit, quo referatur, quove pertineat, si lega-

tur *quæ tacta*, et non *contacta*, ut edidi. Lamb. Ita vulgati et nostri libri. Lambinus nescio cur mutarit: *Sæpe etenim serp. h. contacta salivis*. Gifan. Id vulgo fertur, crediturque a multis, quamquam sæpe expertus nihil tale animadverterim. Faber. Quum non immerito vox *utique* Lambinum offenderit, recte, ut puto, ex optimis Mss. itaque restitui. Quum tanta distantia, &c. sit inter naturam animalium, ita est ut serpens, &c. i. e. hinc videmus quomodo serpens occidatur saliva hominis, quæ ipsi homini est salubris, sicuti contra homo veratro, quo pinguescunt alia quædam animalia. inf. vs. 692. 'Est alio ut,' i. e. fit passim ut, &c. Haverc.

Disperit] Valde perit. Catull. Carm. de Lesbia: 'Dispeream, moni Lesbia amat.' et, 'Dispeream, si te mater aware potest.' Hoc carmen est editum in Tiberium, auctore incerto apud Sueton. in Vita ejus cap. 59. Pius.

644 *Præterea nobis veratrum*] Veratrum, elleborum Græci appellant. Arnob. lib. 1. adv. Gent. 'Veratrum, venenum est hominibus: numquid ob hanc causam non debuit nasci?' Lamb.

645 *Coturnicibus auget*] Plin. 10. 23. 'Coturnicibus veratri semen gratissimus cibus.' Lamb.

648 *In rebus mixta tenere*] Sic malmi ex vet. quibusdam. Alii: *teneri*. Gifan.

649 *Porro omnes, quæcumque cibum capiunt animantes. Ut sunt dissimiles extrinsecus, et generatim Extima membrorum circumcæsuræ coërcet, Proinde et seminibus distant, variantque figura*] In secundo versu mendum sit necesse est: debuit enim Lucretius dicere, *Omnia animalia, ut sunt inter se se dissimilia, et varia illorum circumcæsuræ est, ita et seminibus distant, et variant figura*. Cave itaque legas *generatim*; i. e. secundum unumquodque genus, seu speciem, ut nunc loquimur; scri-

bi enim debet *variati*m. Primo sic omnino legendum esse probat versus posterior, qui a paritate eductus est: *Proinde et seminibus distant, variantque figura*. Argumentatio enim ex principiis bene procedit: 'Dissimiles sunt inter sese,' ait, 'et extrema circumcæsura varia est, ergo et seminibus differunt, et variasfigurationes habent.' Addam et aliud quo res extra dubitandi aleam ponatur: Non agitur nunc de differentiis secundum unum quodque genus animalium, quatenus scilicet species a specie differt; nam in specie humana, quot sunt singularia seu individua, tot varii gustatus, &c. ergo. Vix enim duos homines reperias, neque fortasse unquam reperti sunt, in quibus omnia omnino similia seu paria fuerint, si ad numerum primorum corporum, ad eorum situm, et collocationem, ad raritatem, et densitatem, figuras meatuum, &c. veniendum sit; (notum illud Horatii, 'Tres mihi convivæ multum,' &c.) Addit itaque inf. et recte quidem, 'Namque figurarum ut ratio motusque repossunt, Proinde foraminibus debent differre figuræ, Et variare viæ proinde ac textura coërcet.' Alia etiam ad eundem scopum tendunt, quæ huc transferre nihil necesse est. *Faber.*

650 *Generatim*] Per singula animalium genera. *Lamb.* Et *generatim*. *Variatim* legendum esse multis contendit *Faber*. Nam 'Variantque figura' vs. 652. et 'Variare viæ' vs. 661. vocem istam confirmant. Denique non agitur nunc de differentiis secundum unumquodque genus animalium, quatenus viz. species a specie differt; nam in specie humana quot sunt singularia seu individua, tot sunt varii gustatus, &c. Ergo. Et profecto aliquid dixisset *Faber*, nisi Poëta instituisset hisce versibus docere, quam ob causam una eademque res alteri generi ani-

malium salubris, alteri foret noxia; *Generatim* igitur legendum. *Creech.*

651 *Circum cæsura*] Expressit vocem Græcam, περικοπήν, i. e. περιγραφήν, extremitatem cujuslibet rei, et extremum lineamentum, extremamque descriptionem. Lib. nonnulli tamen habent, *circum-textura*, sup. 3. 220. 'Quam tenui constet textura,' et hoc eodem lib. paucis post, 'proinde ac textura coërcet.' Ego *circum-cæsura* probo: qua voce utitur et *Arnob.* lib. 3. 'Deos filo atterminatis humano; et, quod indignius multo est, terrenorum corporum circum-cæsura finitis.' *Lamb.* *Circumtextura* coërcet. Ita ex vet. nostris malim, cum et mox sequatur, *textura coërcet*. In aliis tamen: *circum cæsura*. *Gifan.*

652 *Proinde et seminibus*] Ita ex seminibus dissimilibus variisque figuris constant. *Lamb.* *Proinde et seminibus distant, variantque figuris*. Sic ex vet. libris restitui, postulante id omnino sententia, et verbis proximis id comprobantibus. *Vulgati: ex. constant. figura. Gifan.*

657 *Triquetra*] Triangula, τρίγωνα. *Lamb.*

658 *Multangula*] Expressit Græcum nomen πολύγωνα. *Lamb.*

662 *Ergo ubi quod suave est*] I. e. ergo cum id quod aliis suave est, aliis amarum sit, credibile est, atque adeo necessario verum est, corpora prima politissima et lævissima, quæ sunt in eo cibo aut potu, qui linguam et palatum dulcedine et voluptate afficit, linguæ et palati meatus inter penetrandum permulcere. Nam omnibus in rebus genitis omnia et omnis figuræ insunt primordia, ut supra docuit, et mox admonendi causa repetet: sed cujus figuræ plura convenerunt ad quamque rem gignendam principia, ab ejus figuræ pluribus principiis res et est, et appellatur. Alii legunt, *Hinc ubi*, &c. non male. *Lamb.* *Hinc, ubi quod suave*. Ita in

veteribus: in aliis, *Hoc. Gifan.*

668 *Febris*] Sic 6. 804. 'At cum membra hominis percepit fervida febris, Tum fit odor vini plagæ mactabilis instar.' *Lamb.*

672 *Ut quæ*] Voculam *ut* delent *Ms. Lugd. Bat.* forsitan hand male, neque enim illa oratio indiget. *Haver.*

674 *Quæ penetr.*] *Quæ penetrata*, i. e. quæ ubi penetraverunt, &c. nam videtur significare actionem. *Lamb.*

675 *Utraque enim*] *Utraque*, et amara et dulcia: sed plura sunt primordia, quæ dulcedinem in melle creant, quæ amarorem: et hæc ab illis ita numero superantur, ut illa maxime excellent, sensumque moveant, hæc ne sentiantur quidem. *Lamb.*

676 *Id quod jam supera*] Lib. 2. *Lamb.* et *Gifan.*

677 *Nunc age*] Nunc de odoratu et odoribus disputare incipit. *Lamb.*

Adjectus] I. e. appulsus, seu appulsio odoris. Vide quæ annotata sunt sup. lib. 1. ad illum locum, 'et nostros adjectu tangere tactus.' *Lamb.* *Nunc age, quo pacto, &c.* Gustum et saporem odor et odoratus sequitur, et vs. 24. ut simulachra a rebus fluunt, ut sonus ejicitur, ut exprimuntur succi, sic odores emittuntur: quod vero omnia animalia hos odores perpetuo emissos non æque sentiant, efficit varietas et dissimilitudo figurarum (vid. 2. 414.) quæ omnium animalium organa non pariter movent et afficiunt: sic apes mellis, vultures cadaverum, ferarum canes, et anser hominis odorem longe sentiunt, dum nares hominis isti odores vel non omnino vel languide lacerant: 'Ἡ ὁσμὴ οὐκ ἂν ποτὲ πάθος οὐθὲν ἐργάζεσθαι, εἰ μὴ ὄγκοι τινὲς ἦσαν ἀπὸ τοῦ πράγματος ἀποφερόμενοι σύμμετροι πρὸς τὸ τοῦτο τὸ αἰσθητήριον κινεῖν, οἱ μὲν τοῖσι τεταραγμένως, καὶ ἀλλοτρίως, οἱ δὲ τοῖσι ἀταράχως καὶ οἰκείως ἔχοντες. *Epicurus* ad *Herodot.* *Creech.*

678 *Agam primum*] Operarum eratum est. Scribe, *agam. Primum.* *Faber.*

679 *Unde fluens volvat*] *Codd.* *Memmian.* et *Bertinian.* habent, *unde fluens solvat, &c.* *Lamb.* *Volvat se.* *Mellius* quam *se solvat.* *Creech.*

683 *Quamvis longe ducuntur*] *Secutus* sum quattuor codic. manuscriptos, et treis typis impressos, *Paris:* et utrosque *Venetos* antiquos, et recentiores. *Ceteri* habent, *quamvis longo. quamvis longe* autem, i. e. quantumvis longe. et conjunge vocem 'odore' cum voce 'mellis,' hoc modo: *Apes quantumvis longe ducuntur odore mellis.* licet tamen et ita verba struere: *Mellis apes, quantumvis longe ducuntur odore*, sibi grato et jucundo scilicet. *Lamb.* *Longe ducuntur.* Ita in vet. nostris. *Vulg. longo. Gifan.*

684 *Volturique cadaveribus*] I. e. vultures. *Catull.* 'Lingua exerta avido sit data vulturio.' Hac voce et *M. Tullius* utitur in quadam oratione, 'vulturios palliatos' appellans. *Dicimus* 'vultur' et 'vulturis,' et 'vulturinus.' *Pius.* *Plin.* 10. 6. narrat, 'vultures,' seu 'vulturios, triduo ante, aut biduo, eo volare, ubi cadavera futura sunt:' quasi præsentiant multo ante cadaverum odorem: quod est mirabilius, quam magno locorum intervallo interjecto sentire. *Lamb.*

Fissa ferarum Ungula] *Περὶ φάρσις*, pro eo quod est, ex feræ, quarum ungulæ fissæ sunt, ut cervi. *Lamb.*

685 *Promissa canum vis*] I. e. canes odoratu valentes, et sagaces, promissi: *promissa* enim legendum videtur potius, quam *præmissa*, ut *promissa* idem valere intelligamus quod longe et porrotenus missa, vel e longinquo loco odores sentiens: quod mihi nunc magis probatur; nam olim *præmissa* edideram: quod tamen non est fortasse damnandum. *Lamb.* Ita legendum. *Vulg. permissa.* Vide *Indicem. Gifan.* I. e. *immissa.* Inde *ἐπακτῆρες* pro venatoribus apud *Callimachum*, et *ἐπάγειν* apud *Plutarch.* in *Apophthegm.* pro venatum ducere, seu promittere. *Faber.* *Lambinus,*

longo et porro tenuis missa, vel e longinquo loco odores sentiens. At venatores melius quam grammatici intelligunt, cur canis venatici vis dicatur *promissa*. Alii *permissa* ut vs. 692. 'Permitti.' Creech. *Permissa*, est ἀποσπασα, σπείσασα, incitata, laxatis habenis lata. Sisenna: 'Inde equum concitatum ad hostium permittit aciem.' Auctor lib. 8. de Bell. Gall. 'equo se a cæteris incautus permittit in præfectum.' Sic Lucret. 4. 685. 'tum fissa ferarum Ungula qua tulerit gressum, permissa canum vis Ducit.' i. e. penetrans, longe missa. Ut mox: 'Hic odor ipse igitur, nares quicumque lacessit, Est, alio ut possit permitti longius alter.' Hic ceperunt: illic mutant. Lambinus primum *præmissa*. Gifanius posteaque et Lambinus, *promissa*: quod sane et ipse in Ms. inveni: nec tamen eo moveor. Gronov.

687 *Romulidarum arcis, &c.*] Anser qui Romanorum arcem, hoc est, Capitolium servavit, detrusus a Manlio ob hoc indicium Gallis qui arcis successerant. quam causam reor, ut ad æternam rei memoriam in pluribus Italiæ civitatibus in cacumine trabis tanquam arcis collocetur anser, et pueri illuc ascendant, tanquam in Romanum præsidium Galli. Legimus in memoriam hujus rei Romanos anserem consuevisse in Capitolio alimentis publicitus exhibitis nutrire: eoque die, qua detrusi sunt Galli, canes in cruce sambucea necabantur. Lego apud Servium, in Capitolio in honorem illius anseris, qui Gallorum nuntiarat adventum, positum fuisse anserem argenteum: unde nonnulli poetam eum huic alluisse historiæ perhibent, qui anserem vocavit 'argenteum': nec per 'candidum' aliud expressum a Lucretio fuisse quam hunc argenteum anserem: qui quamvis de vivo loquatur hic, tamen innuit historiam. hæc ad ingenia provocanda dicta sint. Aureum, non argenteum, in ejus rei memoriam diu

cultu divino exceptum prodit Albertus libro de animalibus vigesimo tertio. sed mendum in codice puto. Non enim aureus sed argenteus legerem. Adjuvatque in eodem capite teterriam maculam quæ ibi inolevit emendare. 'Ex anserem' (inquit) 'fieri clarissimum medicamen, quod Plinius comager inquit.' scribendum est *comagenum* a loco Judææ. Historiæ Propertius alludit cum cecinit: 3. 2. 12. 'Anseris et tutum voce fuisse Jovem.' Pius. I. e. Romanorum arcis, &c. nota historia est, Capitolium, urbe a Gallis capta, servatum esse anserem voce. Plin. 10. 'Est et anseri vigil cura, Capitolio testata defenso, per id temporis canum silentio proditis rebus. Quamobrem cibaria anserum Censores in primis locant.' M. Tull. pro Roscio Amerino: 'Anseribus cibaria publice locantur.' Liv. lib. 5. Annal. 'Galli nocte sublustri tanto silentio in summum evasere, ut non custodes solum fallerent, sed ne canes quidem, sollicitum animal, ad nocturnos strepitus excitarent: anseres non fefellerent,' &c. Lamb.

Anser] Nota historia est, Capitolium ab anseribus servatum Gallis adscendentibus. Faber.

691 *Hic odor ipse, &c.*] Vss. 19. de motu odoris disserit, eumque tardius moveri per aërem quam sonum, distrahi quoque et dissipari facilius et longe minus per aërem diffundi affirmat: quoniam ex intimis corporis odori partibus, seu subjecti profunditate effluit, (nam res odoræ dum franguntur, conteruntur, &c. magis redolent) major etiam est principiorum illius moles, dum illi meatus quos vox penetrat odorem non admittunt, ideoque necesse est ut odor tardius feratur, et facilius ab occurrente aëre dissipetur. Huc etiam referri potest causa, cur, cum facile judicare liceat qua ex parte sonus adveniat, non perinde tamen dignoscamus ad quam nobis partem sit situm cor-

pus quod odorem diffundit. Creech. *Hic odor ipse igitur, nares quicumque lacessit, Est alio ut possit permitti longius alter.* Quod lecturus es, ad Latinitatis rationem pertinet, videlicet dici non posse arbitror, ubi de duobus agitur, 'Alter est major alio:' scribendum enim 'alter altero major est;' atque adeo, donec exemplum aliquod prolatum fuerit ex melioris ævi scriptore, legendum putabo, *Est illo ut possit permitti longius ille.* Quibus verbis, *illo et ille*, addita fuere glossemata, quæ in contextum operis recepta fuerunt, ut fit. Puritatis Latinæ amatores quid velim norunt; alii enim hæc et alia ejusmodi linea alba signare solent. Sed nihil mihi cum illis est, neque esse velim. Faber.

692 *Est, alio ut possit, &c.*] Ordo est: Est igitur ut, i. e. contingere potest ut hic odor, quicumque nareis lacessit, alius longius alio ad nareis perveniat. 'Permitti,' i. e. ita mitti, ut perveniat quo mittitur. Sic Hircius lib. 8. de Bell. Gall. 'Quo tutior altitudine esset, longiusque tela permitteret.' Qui hic *promitti* legunt, delirant. Lamb. *Permitti.* Ita ex omnibus veteribus legendum, non *promitti*. Vide Indicem. Gifan.

693 *Sed tamen haud quisquam*] In vet. quibusdam: *quidquam*; ut sit mutatio generis. Gifan.

694 *Mitto jam dicere quam res, Quæ, &c.*] Nullus odor tam longe fertur, quam vox et sonitus, nedum quam imagines. ratio est, quia odor tarde fertur, et prius perit interdum, quam ad sensum pervenire possit: cujus rationis ratio est: quia odores ex alto et penitus manant, cum imagines ex summis rerum cæsuris fluant. Plato in Timæo ait, odores omnes esse aut fumum, aut nubem, seu nebulam: atque horum quidem id quod ex aëre in aquam mutatur, esse nebulam: quod autem ex aqua in aërem, fumum: ex quo tenniores quidem aqua esse odores, aëre autem crassiores.

Cui rei argumento esse, quod si quis nareis obturet, aërem quidem trahet una cum spiritu ducto: odorem autem nullum intromittet. Aristotel. lib. 2. de animo, et libr. de sensu, et iis quæ sub sensum cadunt, odoris vim in calido ac sicco sitam esse dicit: iccirco non esse mirum, si congelatio et frigus odores obtundant. odores nihil conferre ad alendum, neque ea quæ bene olent, edendi aut bibendi cupiditatem excitare, immo potius nauseam movere: suavis odores valetudinem adjuvare eo, quod cerebrum tum sua natura, tum propter exhalationes, alimenti humidum suo calore temperent atque exsiccant: præterea nullas animanteis quæ respirant, odorari, nisi respirent. Cum igitur respirando, enim aërem qui nobis est proximus, ducamus, non absque ratione odores et non ita longinquo ex loco sentiuntur, et tardius ad nareis nostras perveniunt. Quod si dicas, aërem esse continuum, et iccirco per consensum fieri debere, ut etiam ex longinquo loco odores a nobis sentiantur: respondebo, quominus id fiat, crassam odorum naturam impedimento esse. Lamb.

699 *Nam penitus fluere, atque recedere rebus odores*] Secutus sum libros manuscr. Nam vulg. habent, *ac procedere rebus odorem.* Ego tamen malim legi *ac decedere rebus*, seu *atque excedere rebus odores.* Verumtamen nihil mutare ausim: sæpe enim alibi ita loquitur. Lamb. *Atque recedere rebus odores.* Ita vet. libri, recte. Sic sup. hoc lib. vs. 63. inf. 741. 858. Gifan. *Atque recedere.* Ita Codd. Lambinus tamen mavult *ac decedere*, seu *atque excedere.* Creech.

701 *Quod contrita, quod igni conlabefacta*] Sic habent tres codices manuscript. et totidem typis excusi: nonnulli *concalefacta.* Ego *conlabefacta* magis probo: sic enim sup. locutus est l. 493. 'Conlabefactatus rigor auri solvitur æstu.' et Virg. Æn. 8. 389. 'notusque medullas In-

travit calor, et labefacta per ossa cucurrit.' si quis tamen malet legi *concalefacta*, non pugnabo: quamquam videtur esse *πλεονασμὸς*, *concalefacta igni*. Cur enim igni potius quam sole? Hujus autem totius loci hæc sententia est: quod fracta omnia magis redolere videntur quam non fracta, quod contrita, quod igni victa: hæc significant atque declarant, odores a rebus penitus manare. *Lamb. Concalefacta*. Sic ex vet. libris scripsi, licet vulg. et quidam veteres: *conlabefacta*. Vss. seqq. et sententia postulant: *concal.* imo ipsa elegantia. Ut nihil dicam de futura alioqui *βαπτολογία*. *Gifan.*

702 *Majoribus esse creatum Principiis voci*] *Voci*, i. e. voce, seu quam vocem. Videre (inquit) licet, odorem creatum esse ex majoribus atomis voce. Quod autem in vulg. libris et manuscr. legitur *quam vox*, culpa librarium scriptorum est, qui cum ad oram librorum adscriptum reperissent, e regione nominis *voci*, *quam vocem*, hoc ipsum in texturam verborum Lucret. conjecerunt: deinde, cum ii, ad quos libri illi pervenerant, hunc versum propter syllabam in tertio pede superantem, esse mendosum sentirent, substituerunt *quam vox*. Ita Lucretium vitiose et mendose sua lingua loquentem fecerunt. Nam cum conjunctio 'quam,' ut ceteræ, copulet simileis casus, Latine dici non potest, 'videre licet odorem majoribus principiis constare, quam vox.' *Lamb. Majoribus esse creatum principiis quam vox*. Egregia Lambini conjectura: legendum *voci*. In libris autem: *quam vox*. Vide Indicem: 'Comparat.' *Gifan. Voci*, i. e. majoribus principiis quam sunt vocis principia. *Faber. et Creech.*

705 *Quare etiam quod olet*] Quare (inquit) videbis non esse tam facile vestigiis exquirere, ubi sit id, quod olet, i. e. quod odorem mittit, quam facile est, cognoscere et reperire unde mittatur vox. *Lamb.*

707 *Refrigescit plaga*] Ad hoc referri debet illud quod de loco quodam Xenophontis alibi notavi, ubi *θερμὸν* pessime ab interpretibus acceptum est. Nam 'vestigia ferarum,' seu odorem impressum a corpore quiescentis feræ significat; ceterum per 'plagam calidam' intellige recentiorem, atque adeo actuosiores sen efficacem magis. In eo autem poetice loquitur. Constat intensissimum frigus obstare effusioni liberi odorum. *Faber.* Sequenti versu 'plaga' dicitur 'calida,' ideoque dum cunctatur refrigescit. Constat autem intensissimum frigus obstare effusioni liberi odorum. In omnibus vetustis exemplaribus vss. Lucretii sic leguntur: *Refrigescit enim cunctando plaga per auras, Nec calida ad sensum decurrunt nuntia rerum.* Recedes a sensu Lucretii et rei veritate, si 'nuntia' construas cum 'plaga:' *Voss. ad Catull. p. 173. Creech.*

708 *Nec calida ad sensum decurrunt nuntia rerum*] Sic restitui, secutus obscura veteris scripturæ vestigia, ipsamque adeo veritatem: 'nuntia' enim numeri singularis est hoc loco, generis fœminini, et cohæret cum nomine 'plaga,' ut sit hic ordo, hæcque sententia verborum: Nec plaga decurrit ad sensus calida nuntia, id est, recens nuntiatrix rerum. Sic eod. lib. inf. 1217. 'Nuntia præclari voltus, pulchrique coloris.' et 6. 75. 'Nec de corpore quæ sancto simulacra feruntur In menteis hominum divinæ nuntia formæ,' &c. Sic M. Tull. lib. 1. de Orat. ad Q. Frat. 'Historia testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis.' Errant igitur, qui ex his locis probare conantur, *nuntium* substantivum neutrius generis usitatum esse: nam in his, 'plaga nuntia,' et 'simulacra nuntia,' perspicue vox 'nuntia' est ad nomen adjuncta, seu adjectiva: illic quidem fœm. gen. numeri sing. hic vero neutr. numeri multitudinis. *Lamb. Decur-*

rit nuntia. Ita Lambinus, etsi libri habeant: *decurrunt*. Ut 'nuntia' jungatur cum 'plaga.' *Gifan.*

710 *Nec tamen hoc solis in od.*] I. e. Nec tamen hoc ita se habet in odoribus et saporibus ut sint inter se dissimiles et dissimilib. primordiis consent, verum etiam colores ipsi inter se sunt dispares ac diversi: et quidem sunt alii aliis visu acriores: et nonnullæ species aliis sunt ad aspectum gratæ et jucundæ, aliis ingratae atque injucundæ. *Lamb. Nec tamen hoc, &c.* Quod iidem odores et sapes sint aliis ingrati, aliis jucundi, minime dubitandum; nec ipsæ rerum imagines omnium oculis pariter conveniunt: galli aspectu terretur leo, (gallinaceorum cristæ leones maxime terrent: Plinius Nat. Hist. 8. 16.) nam imago galli e seminibus constat quæ fodit et lacerant oculos leonis, ut contra tendere non audeat. *Creech.*

714 *Quinetiam gallum, noctem explaudentibus*] Sic legendum, et ita scriptum est in quattuor cod. manuscriptorum, Vaticano, Bertinian. Memm. Tettiano, non ut est in vulgatis, *nocte*. 'noctem' autem 'explaudentibus alis,' interpretor, alis noctem cum sonitu et veluti plausu executientibus atque exturbantibus. Videntur enim vel gallorum alæ suo complosu, vel galli ipsi suarum alarum ad latera appulsu, noctem exigere et expellere. Plin. lib. 10. 21. 'Proxime gloriam sentiunt et hi nostri vigilēs nocturni: quos excitandis in opera mortalibus, rumpendoque somno natura genuit. Norunt sidera, et ternas distinguunt horas interdiu cantu. Cum sole eunt cubitum, quartaque castrensi vigilia ad curas laboremque revocant. Nec solis ortum incantis patiuntur obrepere; diemque venientem nuntiant cantu, ipsum vero cantum pulsu laterum.' Huc pertinet illud Demosthenis ex oratione *κατὰ Κόνωνος αἰκίας* ᾧδε γὰρ, τοὺς ἀλεκ-

τρύνας μιμούμενος τοὺς νενικηκότας. οἱ δὲ κροτεῖν τοῖς ἀγκῶσιν αὐτὸν ἤλουν ἀντὶ πτερύγων τὰς πλευράς. i. e. 'Canebat enim, gallos imitans qui vicerunt: illi autem dicebant eum debere cubitis pro alis latera verberare.' Mendose autem apud Demosth. vulgo legitur *κρατεῖν*, pro *κροτεῖν*. Totius autem hujus loci hæc sententia, atque hic verborum ordo est: Quinetiam rapidi leones non queunt constare contra gallum. 'Consuetum,' i. e. qui consuevit, auroram clara voce vocare, idque alis noctem explodentibus, sive explaudentibus. i. e. suo complosu executientibus atque expellentibus, et gallum nequeunt intueri: ita continuo, &c. ut infra. *Lamb. Noctem explaudentibus alis.* Noctem cum sonitu, et veluti plausu, executientibus atque exturbantibus: Lambinus. Hæc vero verba cum versu proximo otiosa sunt; nihil enim Lucretius de cantu galli, quod alii interpretes temere existimarunt. *Creech.*

715 *Consuetum voce voc.*] *Consuetum* vocare, i. e. solitum vocare. Sæpe utitur hoc participio Lucretius, *ἐπεγνητικῶς* addito infinitivo, ut infra hoc eodem lib. 995. 'Vitæ causa valido consueta bidenti Ingemere:' et 6. 787. 'Floris odore hominem tætro consueta necare;' et item alibi. *Lamb.*

716 *Nenu queunt rapidi contra*] Sic restitui, secutus codicem Bertinianum, et Memmianum, et Tettianum. 'nenu' autem valet non, ut supra 3. 199. 'At contra lapidum conjectum spiclorumque Nenu potest.' Plin. 8. 16. de leonib. 'Atque hoc tale tam sævum animal, rotarum orbes circumacti, currusque inanes, et gallinaceorum cristæ cantusque etiam magis terrent, sed maxime ignes.' Lege eundem 10. 21. de gallis gallinaceis. *Lamb. Nenu queunt.* Egre gie Lambinus ex vet. libris. Vulg. *Hunc nequeunt.* Alii: *Quem.* In qui-

bustam vet. Nec nequeunt. Gifan.

717 *Inque tueri*] Et non queunt intueri. Lamb.

Ita continuo meminere fugai] Epiphonema. Ita continuo, inquit, memores sunt fugæ potius, quam pugnae. 'Meminere fugæ,' pro eo quod est, sese in fugam conjiciunt, figuratum est loquendi genus, neque fortasse longe abest ab illo Homérico, quod est 'Ιλ. τ. 148. Νῦν δὲ μνησόμεθα χάρμης' i. e. 'nunc autem meminimus pugnae:' neque ab illo, quod est in eodem lib. 5. 527. et 531. Μενῆσθαι πόσιος καὶ ἐδητύος, i. e. 'meminisse potionis et cibi:' neque ab illo, quod non semel, sed sæpius usurpatur, Μνήσασθε δὲ θούριδος ἀλκῆς. Lamb.

720 *Pupillas interfodiunt*] Pupillas leonum pungunt et stimulant. Lamb.

721 *Feroces*] Quantumvis feroces et virtute freti. Lamb.

724 *In remeando*] In redeundo, dum redeunt illa semina, si forte in nostras acies penetrarunt. Lamb.

726 *Nunc age, quæ moveant*] Nunc docet, animum tenuissimis et celerimis imaginibus moveri. Epicurus enim existimabat, non solum videndi sensum, verum etiam διανοητικὰς φαντασίας, i. e. visiones ad cogitandum intelligendumque valentis, simulacris et imaginibus excitari; et quemadmodum sine imaginibus cernere non possumus, ita sine imaginibus cogitari non posse. Qua de re sic M. Tull. lib. 1. de N. Deor. 'Sic enim dicebas, speciem Dei percipi cogitatione, non sensu; nec esse in ea ullam soliditatem, neque eandem ad numerum permanere: eamque esse ejus visionem, ut similitudine et transitione cernatur, neque deficiat umquam ex infinitis corporibus simulacrorum accessio,' &c. Sequitur paullo post: 'Hoc, per ipsos Deos, de quibus loquimur, quale tandem est? Nam si tantummodo ad cogita-

tionem valent, nec ullam habent soliditatem nec eminentiam: quid interest utrum de Hippocentauro, an de Deo cogitemus? Omnem enim talem conformationem animi, ceteri philosophi motum inanem vocant: vos autem adventum in animos, et introitum imaginum dicitis. Ut igitur Ti. Gracchum cum videor contionantem in Capitolio videre, M. Octavium deferentem sitellam: tum eum motum animi dico esse inanem: tu autem et Gracchi et Octavii imagines remanere, quæ in Capitolium cum pervenerint, tum ad animum meum referantur: hoc item fieri in Deo, cujus crebra facie pellantur animi: ex quo esse beati atque æterni intelligantur. Fac imagines esse, quibus pulsantur animi: species duntaxat objicitur quædam,' &c. Sequitur paucis post: 'Nam quid est, quod minus probari possit, quam omnium in me incidere imagines, Homeri, Archilochi, Romuli, Numæ, Pythagoræ, Platonis: nec ea forma, qua illi fuerunt?' &c. Eodem pertinent illa ex Epist. ejusdem ad C. Cassium, epist. ad Fam. l. 15. 'Fit enim nescio quo modo, ut quasi coram adesse videare, cum scribo aliquid ad te, neque id κατ' εἰδῶλον φαντασίας, ut dicunt tui amici novi, qui putant etiam διανοητικὰς φαντασίας spectris Catianis excitari,' &c. Nam satis est mihi locum indicasse: et alibi hunc eundem locum fortasse præferemus. Lamb. *Nunc age, quæ,* &c. De sensibus satis disputatum. Cum vero sopitis sensibus plura imaginemur, non indigna est philosopho de imaginatione quæstio; eam autem explicat Poëta usque ad vs. 820. Asserit igitur tenuissimas imagines partim ab ipsis rebus fluentes, partim sponte in aëre formatas, et partim ex variis varie mistas undique vagari; has vero in animum penetrare lacessendoque ipsum efficere ut intelligat

seu imaginetur: inde de Centauris, Scyllis, aliisque monstris quæ nemo unquam sensibus usurpavit, de mortuis etiam cogitamus, vs. 27. Cicero Ep. Fam. lib. 15. scribens ad Cassium qui recens se Epicureis addixerat: 'Fit nescio quid,' inquit, 'ut coram adesse videaris cum scribo aliquid ad te, neque id κατ' εἰδῶλον φαντασίας, ut dicunt tui amici novi, qui putant etiam τὰς διανοητικὰς φαντασίας spectris Catianis excitari.' Creech. Hactenus docuit, sine imaginibus cerni non posse, neque senti. Nunc ne quidem et cogitari. Vide Ciceron. ad Cassium lib. 15. Epist. Preig.

731 *Bracteaque auri*] Et tenuissima auri veluti membrana. Lamb.

733 *Percipiunt oculos*] Sic habent quinque libri manuscr. et omnes typis impressi, præter Aldin. antiq. in quibus legitur *percipiunt oculi*, mendose: nam 'percipere' hic ponitur pro occupare, seu afficere, seu perfundere. Sic 5. 604. 'Est etiam quoque uti non magno solis ab igni Aëra percipiat calidis fervoribus ardor,' eadem ratione dicuntur illa, 'percipit me odium,' 'horror,' 'fames,' &c. Lamb. *Percutiunt oculos.* Ita veteres; recte. Sic sup. 'feriunt,' vs. 695. Vulg. *percipiunt oculos.* Alii: *oculi.* Gifan. *Percipiunt.* Penetrant, ut 'ægritudo me percipit,' jam alibi. Faber.

734 *Corporis hæc quoniam penetrant per rara*] Rara corporis dixit, corporis (ut ita dicam) raritates, quas alibi 'inania,' 'cavernas,' et 'caulas' appellat. Lamb. *Cientque Tenuem animi naturam intus, sensumque lacessunt*] Tenuis animi natura, mens est; itaque legendum, *mentemque lacessunt.* Quod si probem, mora mera sit. Et ita esse ut dico, lector cate, videbis. alii, *numerus erunt,* &c. lege modo vs. 752. 'Tenuis enim mens est, et mire mobilis ipsa.' Item 762. 'Mens animi vigilat, nisi quod simulacra laces-

sunt.' Ergo simulacra 'lacessunt mentem,' ut legendum aio. Adde, nec enim mora longa est, et vs. 726. 727. 'Nunc age, quæ moveant animum res, accipe, et unde, Quæ veniunt, veniant in mentem, percipe paucis.' Faber. *Sensumque lacessunt. Mentemque lacessunt:* Faber, recte: sic vs. 752. 'Tenuis enim mens est,' &c. Et vs. 762. 'Mens animi vigilat,' &c. Creech.

736 *Videmus*] Videre videmur, nempe somniantes: vel videmus animo, et cogitamus vigilantes. vel dic Centauros, i. e. Centaurorum imagines, &c. Centauri autem, Scyllæ, Cerberi non fuerunt, ut statim dicet, cum tamen eorum imagines ad animos nostros perveniant. Ad hunc locum pertinent illa Ciceronis ex l. 1. de N. D. 'Quid quod ejusdem hominis imagines aliæ in meum animum incurrunt, aliæ in tuum? quid quod earum, quæ nunquam omnino fuerunt, neque esse potuerunt, ut Scyllæ et Chimæaræ,' &c. Ibid. 'Quis enim Hippocentaurum fuisse, aut Chimæram putat?' Sic Virg. 6. 286. conjuncte posuit 'Centauros' et 'Scyllas,' ut res inaneis: 'Centauri in foribus stabulant, Scyllæque bifformes.' Iterum M. Tull. lib. 1. Tusc. Quæst. 'Qui enim satis viderit, id quod est luce clarius, animo et corpore consumpto, totoque animante deleta, et facto interitu universo, illud animal, quod fuerit, factum esse nihil: is plane perspiciet, inter Hippocentaurum qui nunquam fuerit, et regem Agamemnonem, nihil interesse.' Sed hac de re infra plura fortasse dicentur. Lamb.

738 *Quorum morte obita*] Sic sup. l. 136. 'Cernere uti videamur eos, audireque coram, Morte obita quorum tellus amplectitur ossa.' Lamb.

740 *Partim sponte sua*] Ut Cerberorum, Scyllarum, et similibus rerum, quæ scilicet nunquam fuerunt. Lamb.

741 *Partim quæ variis ab rebus cumque*] *Quæcumque*, tmesis. *Lamb.*

742 *Et quæ consistunt*] Sic legi debet, non, ut in vulgatis, *conficiunt*: nisi quis malit legere *confiunt*, ut habent nonnulli lib. scripti, (quod tamen vix probem, propterea quod inconcinnum videatur ita loqui, *confiunt facta*:) vel, ut quidam doctus putat, *conveniunt*. Videtur Lucretius tertium simulacrorum genus hoc versu fecisse, ut tria genera ab eo facta esse intelligamus. Primum genus eorum quæ sponte fiunt, id est, per se, ut quæ non fluunt ab ulla re, quæ sit in rerum natura, verbi gratia, simulacra Scyllæ, Cerberi, et similia. Secundum genus eorum quæcumque ex rebus quæ sunt, fluunt, ut simulacra hominis, equi, lecti, et similia. Tertium eorum quæ composita et constituta sunt ex pluribus earum rerum, quæ partim sunt, partim non sunt, figuris; ut sunt Centaurus, sen Hippocentaurus, Chimæra, Tragelaphus. nam Hippocentaurus fit ex homine et equo: Chimæra, a prima parte, ex leone; a media, ex capra; a postrema, ex dracone: Tragelaphus, ex altera parte hircus est, ex altera cervus. Itaque fortasse ita legendum est potius, *Partim quæ constant ex harum facta figuris*. alioqui secundum genus simulacrorum continebit et simulacra rerum quæ sunt, et simulacra rerum quæ non sunt. *Lamb.* *Et quæ confiunt*. Sic veteres quidam, recte. Unde postea factum: *conficiunt*, et *consistunt*. Ita enim etiam in quibusdam libris est. *Gifan.*

741 *Natura animalis*] Sic restitui ex cod. Bertiniano, in quo memini scriptum esse *animais*. nam *animai* quod est in libris vulg. ferri non potest. *Lamb.* *Animantis*. Ita vet. nostri. In aliis: *animantum*. Vulgati: *animai*; male. *Gifan.*

745 *Convenit imago*] Sic habent nostri omnes lib. vet. neque hic, mea

quidem sententia, quicquam mutandum: quamquam nonnulli legi volunt *concurrit*. *Lamb.* *Concurrit imago*. Hoc rectius ex vet. libris, quam in aliis: *convenit*. Quidam veteres: *acrescit*. *Gifan.*

746 *Hærescit facile*] Sic habent tres libri manuscr. quibuscum consentiunt omnes typis excusi, quos quidem viderim: duo reliqui manuscr. *Accrescit facile*, &c. quos non sequor. Puto enim scriptum esse a librario *aerescit*, sine aspirationis nota, deinde postea ab alio librario factum *acrescit*, ex *aerescit*. Si quis tamen *acrescit* probabit, non pugnabo. *Lamb.*

753 *Hæc fieri (ut memoro) facile*] Probat, animi rationem et cogitationem imaginum accursu commoveri, a similitudine videndi. hoc ita fieri (inquit) ut dico, ex hoc intelligere possis, quatinus, id est, quoniam, seu quia, hoc, quod mente videmus, simile est oculis, i. e. simile est atque illud quod oculis cernimus. Sic autem restitui jam ab initio, cum in omnibus libris vulgatis impressum, neque aliter scriptum esset in plerisque veteribus, *quatinus hoc simile est illi*. quam emendationem Thrasones secuti sunt, dissimulantes, et taciti, more suo, quasi in libris vulgatis repertam. *Lamb.* Id totum de quo jam quæritur per simulachra effici demonstrat vss. 8. Res enim illa v. gr. leo, quem cogitamus, prorsus similis est leoni isti quem oculis usurpamus: at dum visus per simulachra fiat, per simulachra itidem, quæ par visui est, imaginatio. *Creech.*

755 *Atque oculis simili*] I. e. et necesse est nos cernere mente atque animo similiter oculis, id est, similiter ut oculis videmus. *Lamb.* *Oculis simili*. Ita in veteribus; recte. Vulg. *similis*. *Gifan.*

756 *Forte leones*] Adjecit adverbium 'forte,' quia leones posuit potius, quam aliud animal, quasi ita dicat:

Finge, me aliquo casu leones videre. Hos igitur leones, quos forte video, non nisi per simulacra a leonibus in aciem oculorum meorum affluentia cernere queo. At cogitatio ita fit, ut visus. Ergo leones cogitare non possum sine imaginibus leonum ad animum meum accurrentibus. Non celabo lectorem, legi in cod. manuscr. *me forte leonum*, mendose opinor. *Lamb.* *Leonum* in vet. lib. *Gif.*

759 *Per simulacra leonum cætera*] Copulationem 'et,' quæ erat post vocem 'leonum,' sustuli, secutus auctoritatem codicis Bertiniani. tollendam autem esse etiam ratio pervincit. Nam hoc sentit Lucretius: Quoniam docui, me leones et alias res cernere per leonum et aliarum rerum simulacra, quæ oculos lacescunt: positum autem et concessum est, cogitationem simili ratione atque visum fieri: sequitur, mentem similiter per alia simulacra magis tenuia moveri, et me leones cogitare per ea simulacra quæ mens ita cernit, ut oculi ea quæ sunt majora cernunt. *Lamb.*

761 *Nec ratione alia quom somnus*] De somno cognoscemus hoc eodem libro, non multis post versibus. *Lamb.* Raro vigilantes, at sopitos mortuorum imagines lacescunt, nempe quoniam vss. 11. imagines quaquaversum oberrantes sic in dormientem incurant, ut in animum ejus penetrantes ipsum pervellant, et earum rerum quarum imagines sunt imaginationem creent. Istos vero jam diu mortuos coram adesse falso credimus, quoniam sensus, quibus solis verum a falso distinguimus, sopiti officium suum facere non possunt; torpet etiam memoria, et illum qui videtur adesse coram, mortuum fuisse non amplius meminimus. *Creech.*

Nec ratione alia, cum somnus membra profudit, Mens animi vigilat, nisi quod simulacra lacescunt Hæc eadem nostros animos, quæ, quom vigilamus: Usque adeo, certe ut videamur cernere
Delph. et Var. Clas. Lucret.

eum, quem Reddita vitæ jam mors, et terra potita est] Conveniant licet harioli, haruspices, et quidquid ubique divinatriculæ artis est; nihil certi, nil boni hinc elicient. Quid enim est, 'Mors vitæ reddita?' sed nihil urgeo: advocandi tempus dabitur. Quid tandem? mussant: nihil enim est quod respondeant. Lege itaque, nam istud *mors* glossema est, lege, inquam, fidenter, *Reddita vitæ jam pausa, et terra potita est*. 'Pausa vitæ' mors est; Ita in 3. 943. 'Frigida quem semel est vitæ pausa secuta.' Et antea in cod. lib. 872. 'Inter enim jecta est vitæ pausa.' Bene autem *pausa vitæ reddita*; mortui enim eadem fruuntur quiete, qua fruuntur qui nunquam nati sunt. Sic enim locus hic intelligi possit. *Faber.* I. e. Cui mors cum vita commutata est. *Lambinus*, *Reddita vita*. *Salmasius* a *Reddire*: apud *Plantum* Cas. 1. 1. 41. *Men.* 5. 7. 59. 'Reddibo' legitur. *Faber* denique *Reddita vitæ jam pausa*, 'Pausa vitæ,' mors: ita sæpe *Lucretius*. *Creech.* Nihil, ut puto, peccavimus, ex fide *Mss.* *Lucretio* antiquitatis genium restituentes. *Hav.*

762 *Mens animi*] Ita sæpe hæc duo conjunguntur, ut 5. 150. 'animi vix mente videtur.' et 6. 1181. 'Perturbata animi mens in mærore metuque.' et sup. 3. 615. 'Denique cur animi numquam mens consiliumque Gignitur in capite?' sic et *Plautus* *Cistell.* 2. 1. 5. 'nullam mentem animi habeo: Ubi sum, ibi non sum; ubi non sum, ibi est animus.' Sed de hoc genere plura ad illum locum *Hor. Epist.* ad *Villic.* 1. 14. 8. 'tamen istuc mens, animusque Fert.' *Lamb.*

765 *Reddita vitæ*] Mors vitæ reddita. hoc est (ut opinor) mors cum vita commutata. *Lamb.*

Terra potita est] *Quem terra potita est*, i. e. quem terra humatum tenet. De hoc verbo, et id cum accusandi casu interdum jungi, supra notatum, 3. 1050. 'quorum unus Home-

rus Sceptra potitus,' &c. *Lamb.*

766 *Quod omnes Corporis affecti]* Quidam libri scripti habent *affecti*, alii *effeti*, alii *affecti*: nonnulli typis excusi, *effecti*. ego *affecti* non improbo: quod interpretor obstructi, et somno, quasi obice quodam, impediti. sup. 2. 154. 'extra Officiuntur, uti cogantur tardius ire.' ne *affecti* quidem est rejiciendum; de quo sup. 2. 1150. 'Usque adeo fracta est ætas, affectaque tellus.' *Lamb.* *Affecti sensus.* Ita quidam veteres; rectissime. In aliis: *adfecti*. Vulg. *effecti*. *Gifan.*

769 *Præterea meminisse jacet]* *Meminisse*, i. e. memoria, seu vis et potestas animi, qua res præteritas meminimus, τὸ μνησθαι. Sic loquitur Enn. p. 84. 'Aut occasus ubi, tempusve andere repressit.' 'andere,' i. e. audaciam, τὸ τολμᾶν. Plaut. Bacchid. 1. 1. 50. 'hic vereri perdidit.' τὸ αἰδέσθαι, i. e. τὴν αἰδῶ, seu 'pudorem.' Idem Lucret. supr. eod. lib. vs. 99. 'Esse in imaginibus missis consistere eorum.' 'esse,' i. e. τὸ εἶναι. et eodem libro infra vs. 834. 'Nec fuit ante videre oculorum lumina nata.' 'videre,' i. e. τὸ δρᾶν. et M. Tullius lib. 2. de Fin. 'Id primum videamus, beate vivere vestrum quale sit.' *meminisse* autem legendum esse, non (ut est in quibusdam vulgatis) *mens ipsa*, testantur quinque libri manuscr. *Lamb.* Ita veteres quidam; recte. In quibusdam vet. *mens ipsa*; quod ex glossa irrepsit. Sup. 3. 1053. Vide et inf. a vs. 930. et seqq. *Gifan.* τὸ 'meminisse,' memoria. *Faber.*

770 *Dissentit]* Quid si discernit? *Creech.*

Mortis lethique potitum] Qui dormit (inquit) quia vis memoriæ sopita est, non dissentit, neque negat, eum esse mortuum, quem sibi vivum cernere videtur. 'Potitum' autem 'mortis' dixit pro eo quod est in potestatem mortis redactum. sic Plautus 'potitus hostium,' Captiv. 'Nam postquam meus rex est potitus hostium,'

&c. i. e. in hostium potestatem pervenit. Itemque alibi non semel. Sic et Julianus Jurisconsultus Digestis, titulo 'de captivis et postlim. reversis.' cap. 22. 'Apparet ergo eadem omnia pertinere ad hæredem ejus, quæ ipse, qui hostium potitus est, habiturus esset, si postliminio revertisset.' Et Triphonius eod. tit. cap. 12. 'Cetera quæ in jure sunt, posteaquam postliminio rediit, pro eo habentur, ac si numquam hostium potitus esset.' Et Ulpian. titulo, 'ex quibus caus. majores.' 'Ego autem etiam nomine ejus qui hostium potitus est, si curator, ut plerumque, fuerit bonis constitutus, auxilium competere existimo.' Idem titulo, 'de testamento milit.' cap. 10. 'Facere testamentum miles hostium potitus, nec jure militari potest.' *Lamb.*

Lethi potitum] Ita sæpe Plaut. in Capt. 'Potitus hostium' pro, in potestatem hostium redactus. *Faber.*

772 *Quod superest]* Docet non esse mirum imagines moveri, et saltare, et similia facere: aut certe facere videri. *Quod superest*, i. e. quod reliquum est. *Lamb.* Sed hæc simulachra, quæ per somnum apparent, huc et illuc discurrunt, vagantur, saltant. Quoniam vss. 6. dum aliquamdiu in eadem cogitatione perseveramus, non eadem consistente imagine nos utimur, sed pluribus continuo fluxu sibi succedentibus, quæ si eodem situ variato, tum res necessario videbitur mota. *Creech.*

773 *In numerum]* Apte, composite, numerose. sic 2. 636. 'Armati in numerum pulsarent æribus æra.' Virg. Georg. 4. 174. de Cyclop. 'Illi inter sese magna vi brachia tollunt In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum.' cujus contrarium est 'extra numerum.' Idem Lucret. 5. 1400. 'Atque extra numerum procedere membra moventis Duriter, et duro terram pede pellere matrem.' Hor.

Ep. ad Loll. 1. 18. 59. 'Quamvis nil extra numerum fecisse modumque Curas.' Ad quem locum plura a nobis annotata sunt. *Lamb.*

776 *Endo statu]* Sic reposui, cum legatur in libris omnibus, *Inde statu*, plane mendose: legendum enim *Endo*. Quamquam fateor me olim reposuisse *Indu*, quod item reperitur in omnibus fere libris pro *endo*; sed malo *Endo*, idque rectum puto: quod valet in. Sententia autem est hæc: Videtur (inquit) imago in somnis membra movere et gesticulari in numerum, quia postea quam prima imago perit, secundaque continuo in alio statu, quam erat prima, nata est: videtur hæc prima statum gestumque mutasse. quod longe aliter est: nam imago imagini succedit, et uno eodemque tempore aliæ atque aliæ imagines creantur: quæmadmodum non est unum lumen, quod a corpore luminoso, quale est corpus solis, fluit: sed aliud atque aliud, quod per successionem quandam non interruptam continuatur ac perpetuatur. quæ de re supra. *Lamb.* *Endo statu*. Hoc malui, quam quod in libris: *Inde*. Sic et inf. 6. 889. *Gifan.*

Tanta est mobilitas] Ἐπιφάνησα, ut sup. lib. 1. 'Tantum religio potuit suadere malorum.' Sed hic versus hinc auferendus est, ut alieno loco positus. Nam infra suo loco ponitur, ibique duntaxat legendus. *Lamb.*

Tantaque sensibili, &c.] Neque hic versus, neque qui deinceps sequitur, Lucretianus est. nam primum non est eorum pura, immo ne Latina quidem oratio: deinde sententia ex eis nulla probabilis, aut huic loco consentanea elici potest. *Lamb.*

Copia particularum, ut possit suppeditare] Suppeditare, i. e. suppetere, ἐπαρκεῖν. Verum (ut dixi) non puto hunc versum esse poetæ, sed spurium. Itaque sublatis duobus his versibus. ut spurii, sublato et illo, qui hos proxime antecedit, quia frustra et

non suo loco locatus est, sic censeo hunc locum esse legendum: *Scilicet id fieri celeri ratione putandum est. Multaque in his rebus quærentur, &c.* sed non celabo lectorem, scriptum esse in quibusdam vulg. cod. *quærendum*. *Lamb.* *Tanta est mobilitas, et rerum copia tanta, Tantaque sensibili quovis est tempore in uno; Copia particularum ut possit suppeditare.* Tres hos versus inducit Lambinus. Ego non ausim ob librorum consensum, etsi eos vix intelligam. Sic et conjectura ductus interpunxi. *Gifan.* *Tanta est.* Infra, sed suo loco, legitur hic versus. Num. 800. At illi alii duo, *Tantaque sensibili, et, Copia, &c.* delendi. *Faber.*

777 *Scilicet id fieri, &c.]* Huic versus Codd. subjungunt: *Tanta est mobilitas, et rerum copia tanta, Tantaque sensibili quovis est tempore in uno, Copia particularum, ut possit suppeditare.* Rejiciunt interpretes, nec repugno, quamvis sententia probabilis, et huic loco consentanea elici ex iis possit. *Creech.*

778 *Multaque in his rebus quærentur]* *Quærendum*; quidam vulg. *Gif.* Seu *quærendum*. Usque ad vs. 820. difficultates quasdam proponit, et explicat. Primam vss. 9. complectitur, Cum per simulachra mens percipiat, unde de re, quacunque libet, cogitamus? Voluntatem enim nostram observare et ad nutum accurrere imagines, id quidem ridiculum videtur. Deinde vss. 6. Cum simulachra apte, numerose, et decore saltare videantur, an ea credemus hos motus didicisse? Ista profecto esset digna philosopho cogitatio. Respondet Lucretius vss. 21. Præsto adesse omne genus simulachra, sed cum tenuissima sint, animum percipere non posse nisi se contendat, nam negligentem animum æque ac negligentem oculum fugiunt tenuia. Deinde in singulis iis, quæ nos putamus, temporis momentis multa sunt momenta, ita

ut plurima simulachra, quæ sunt maxime mobilia, quolibet momento temporis accurrant, et inter illa imago istius rei de qua cogitare placuit. Hæc quidem mihi videtur huius loci sententia. Creech.

Multi querendum] Pro multa querenda. est aporemphaton, h. e. indefinitum verbum neque numeris serviens neque casibus: qua figura loquendi Plaut. utitur in Amphitryone, Prol. vs. 33. 'Justam rem et facilem esse oratum a vobis volo.' In codice Ciceronis in Verrem lib. 7. spectatæ fidei sic legitur: 'Hanc sibi rem sperant præsidio futurum.' Plautus idem in Casina 3. 5. 51. 'Altero te occisurum ait: altero villicum.' cum de ancilla loqueretur. Varro libro primo de R. R. 'In confragoso enim ac difficili valentiora parandum.' Lucilius ad Penelopam conversus ait: 'Nupturum te nupta negas quæ vivere Ulyxem Speras.' Lege Priscianum lib. 9. Pius.

779 *Clarandum est*] Clarare oportet, δηλωτέον. sic sup. l. 112. 'Eternas quoniam pœnas in morte timendum.' Lamb.

Exponere] Seu expandere legas, perinde est. Creech.

780 *Queritur in primis, quare, quod quoque libido Venerit, extemplo mens cogitet*] Sic M. Tull. oratione pro Milone: 'Fingite animis. Libera enim sunt cogitationes nostræ: et quæ volunt, sic intuentur, ut ea cernimus quæ videmus. Fingite igitur cogitatione imaginem huius conditionis meæ.' Idem lib. 1. de N. Deor. 'Chrysippus, qui Stoicorum somniorum vafferimus habetur interpres, magnam turbam congregat ignotorum Deorum, atque ita ignotorum, ut eos ne conjectura quidem informare possimus, cum mens nostra quidvis videatur cogitatione posse depingere. Hæc quæstio, quare quod cuique libuerit, id cogitet, cum cogitatio simulacris excitetur, pendet ex supe-

riore, quamobrem simulachra moveri videantur. Itaque utrique quæstioni eadem opera respondet: sed Peripateticorum atque Academicorum veterum more, qui ad propositam quæstionem et ad interrogatum pluribus modis, quasi dubitantes, et sibi diffidentes, respondebant: et tamen postremo loco, quam sententiam et rationem magis probabant, ponebant.' Sic igitur Lucretius hoc loco. Quæritur (inquit) quare, quod cuique libuerit, id ipsum continuo mens ejus cogitet. An quia simulachra nostro arbitratu ad nos accurrunt, nobisque obtemperant, cum de re aliqua cogitare volumus? an potius quia in uno tempore multa delitescunt tempora, quæ non nisi ratione esse intelliguntur? Atque iccirco fit, ut quovis tempore et quibusvis in locis simulachra præsto sint, atque ad nutum nostrum parata nobis assistant? Hanc de imaginibus, et de cogitandi per imaginum appulsum ratione, Epicuri sententiam irridet et improbat M. Tull. Epist. quadam ad Cassium lib. 15. Epist. his verbis: 'Fit enim nescio quomodo, ut quasi coram adesse videare, cum scribo aliquid ad te: neque id κατ' εἰδωλὸν φαντασίας, ut dicunt tui amici novi: qui putant etiam διανοητικὰς φαντασίας spectris Catianis excitari. Nam ne te fugiat, Catius Insuper Epicureus, qui nuper est mortuus, quæ ille Gargettius, etiam ante Democritus, εἰδῶλα, hic spectra nominat. His autem spectris etiam si oculi possent feriri, quod, cum velimus, ipsa accurrunt, animus qui possit, ego non video: doceas tu me oportebit, cum salvus veneris, in meane potestate sit spectrum tuum, ut, simulatque mihi collibitum sit de te cogitare, illud accurrat: neque solum de te, qui mihi hæres in medullis, sed si insulam Britanniam cæpero cogitare, ejus εἰδῶλον mihi advolet ad pectus.' Idem lib. 1. de N. Deor. 'Quid quod simul ac mihi cot-

libitum est, præsto est imago? quid quod etiam ad dormientem veniunt invocata? Tota res, Vellei, nugatoria est.' Eodem pertinent illa ejusdem lib. 2. de Divin. 'Igitur me imago Marii in campum Atinatem persequatur. Nulla nempe species cogitari potest, nisi appulsi imaginum. Quid ergo? istæ imagines ita nobis dicto audientes sunt, ut, simulatque velimus, accurrant? etiamne earum rerum quæ nullæ sunt?' Lamb.

782 *Anne*] Dicemusne hanc esse causam quia quando aliquid desideramus statim occurrit imago, quæ ad id nos incitet? 'Anne' et 'an' indiscriminatim dicimus. Catullus: 'Est ne novis nuptis odio Venus? an ne parentum Frustrantur falsis gaudia lachrymulis?' Tranquillus in Augusto: 'Anne refert ubi et in quam arrigas?' Pius.

783 *Occurrit imago*] Sic quidem habent libri omnes, et manuscr. et typis excusi, quibus usus sum: sed videtur potius legendum *accurrit*, ut declarant ea quæ paullo ante ex Marco Tullio protulimus, ibi: 'Cum velimus, ipsa accurrunt,' &c. et ibi, 'Ejus εἰδῶλον mihi ad pectus advolet,' &c. nisi dicamus, *occurrit* positum esse pro *accurrit*, antique, quod alias notavimus. Lege Festum in præpositione 'Ob.' Lamb. *Occurrit imago*. Ita omnes libri; i. e. *accurrit*. Nam verbo *accurrendi* utitur sic Cic. 2. de Divin. et lib. 15. Epist. ad Cass. Gifan.

784 *Si terram cordi est*] Lege *si terra est cordi*. si capessere volumus iter terrenum ac maritimum, nunc nobis illarum rerum occurrit imago: quæ nos ad id lacessat et provocet. Pius.

786 *Omnia sub verbone creant*] Omnia simulachra sub verbo gignit natura? Vel ex hoc loco perspicuum est, ubicunque legitur in codicibus, sive manuscriptis sive impressis, *simulachra geruntur*, legendum *genuuntur*, i. e. gignuntur. Lamb.

789 *Quid porro, in numerum*] Videtur reverti ad priorem quæstionem, quamobrem simulachra in numerum moveri videantur: eamque una opera dissolvere. Lamb.

791 *Mittunt*] Immittunt: brachio brachium insertantes: quod et hodie audio observari: multinodes chorearum ambages: de quibus Apuleius in decimo: quidam huc vergere contendunt: idque nec minus Ovidianum: 'Si mollia brachia, salta.' Pius.

792 *Et repetunt oculis, &c.*] Puto hunc esse verborum ordinem: Et repetunt gestum pede oculis convenienti, ποδὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἀρμόζοντι vel legendum, *Et repetunt manibus gestum pede convenienti*. Lamb. *Repetunt oculis*. Abeat vox oculis, et succedat ollis, brachiis viz. meliori jure. Creech.

793 *Scilicet arte madent*] Sic habent libri manuscr. *Scilicet arte madent, &c.* inquam, quod ego olim quidem lectori indicaram: neque satis probaram, tantumque lectoris iudicio rem totam permiseram: nunc autem, rejecta vulgata lectione, *Scilicet arte valent, &c.* quæ est supposita, antiquam amplector. Lamb. *Arte madent*. Sic lego ex vet. libris. Marullus fecit: *valent*. contra libros vet. Et ita vulgati. Vide Indicem: 'Maddere arte.' Gifan. *Arte instructa* sunt; metaphora a re infectoria (quamquam et cibi percocti 'madere' dicantur Plauto et aliis): eadem ratione 'Lana bibere succum' dicitur Horat. et Virg. Ita et Tertullianus de fraternitate Christianorum; 'Qui unum' (i. e. eundem) 'spiritum biberunt sanctitatis;' et in lib. de pudicitia, 'Ebibere notitiam Apostoli.' Eadem metaphora a re infectoria Platoni placuit in politicis pag. 57. Edit. Læmariana. Sed urgent operæ, et indicasse satis est. Faber. *Arte madent*. Ita Codd. et recte: alii tamen *valent*. Creech. *Arte madent*. In integris librorum monumentis conservatum reperimus, non ut in degene-

ribus editionibus: *arte valent*. Ut enim 'arte imbui' dicimus, sic et 'arte madere' honesta eademque translatione Romanos veteres dixisse defendimus. Turneb. Adv. 13. 20. *Præig.*

795 *An magis illud*] I. e. an potius illud erit verum, quia in uno tempore multa inclusa sunt tempora: quibus singulis temporibus singula nobis parata præsto sunt imagines? *Lamb.*

Tempore in uno] In vet. quibusdam: *illo*. *Gif.*

796 *Cum sentimus, &c.*] Hunc versum delendum puto, ut spurium. Nam et corrumpit sententiam hujus loci, et nullam ipse probabilem sententiam continet, nisi quis dicat hoc modo retineri et interpretari posse: *An magis illud erit verum, tum cum id sentimus; i. e. cum videntur nobis imagines in numerum brachia jactare, et saltare, in uno tempore, multa inclusa latere tempora, ut cum vox una uno tempore missa, plura tempora metitur? Omnino in hoc loco, atque in hoc versu, mihi aqua hæret. Adde quod in quatuor lib. manuscr. ita eum scriptum reperi, Consentimus, id est, cum vox emittitur una: cujus scripturæ quæ sententia aut quæ ratio sit, non satis dispicio. Putavi aliquando sic legendum, Cum sentimus item, ut, cum vox emittitur una: vel sic, Cum sentimus idem, ut cum vox emittitur una. sed quorsum hæc, cum mihi delendus esse videatur? *Lamb.* *Consentimus, id est, ita fere vet. libri. In aliis: Cum sentimus, id ut. Gifan.* Versus spurius, cujus sententia stare non potest. *Faber.* *Cum sentimus id, &c.* Alii *Consentimus, id est, cum vox emittitur una: ejiciunt interpretes meliores, nec ego revoco. Creech.**

799 *Locus in quisque parata*] Sic habent quatuor libri manuscripti, Vatic. Scipionis, Faërnei, Bertinianus: et ita legendum est. Cum his congruunt illa M. Tullii lib. 1. de N. D.

quem paullo ante protuli: 'Fluentium frequenter transitio fit visionum, ut e multis una videatur.' *Lamb.*

800 *Tanta est mobilitas, et eorum*] Hoc loco duntaxat et scribi, et legi debet hic versus. Jam duos versus, qui deinceps in omnibus libris leguntur, sustuli, ut alieno loco inculcatos, et frustra repetitos, et minime ad hunc locum quadranteis: leguntur enim supra suo loco post versum, 'Nam fit ut in somnis facere hoc videatur imago,' apte enim sequitur, 'Quippe ubi prima perit,' &c. 'prima' autem imago scilicet. At hic non licet ita dicere, quia non antecedit nomen 'imago,' sed vox 'simulacra,' quæ est numeri multitudinis, *Lamb.* *Tanta est.* Duos illos versus: 'Hoc, ubi prima perit,' ut alieno loco inculcatos, cum Lambino circumscriptimus. *Gifan.*

Et quia tenuia sunt] Quærere aliquis poterat: Sed si mens cogitare non potest, nisi per occursum seu accursum simulacrorum, et, si, quod cuique libuerit, id cujusque mens facile cogitare potest, quia quovis tempore et quovis in loco parata sunt et præsto sunt simulacra: qui fit, ut, cum infinita et omnis generis simulacra ei præsto sint, non æque videat eodem tempore ea quæ non vult, atque ea quæ vult? Respondet Lucretius, ea simulacra, quibus mens movetur, et quæ videt, esse tenuissima, et longe tenuiora scilicet, quam quæ oculis cernimus. Quapropter animus non, nisi se contendit acute, ea cernere potest. ea igitur, quæ accurate et contente cernit, cernit acute, quæ vero leviter, et (ut ita dicam) aliud agens cernit, ea dilabuntur et pereunt. Idque ex similitudine oculorum intelligere licet, qui cum rem aliquam cernere cœperunt (quod sine simulacris facere non possunt) eam rem acute cernere non possunt, nisi simulacra illa contenta acie cernant. *Lamb.*

801 *Nisi se contendit, acute Cernere*] Sic restitui, reclamantibus omnibus codicibus, admonitus ab eo loco qui est inf. septimo abhinc versu: in quo ita loquitur, 'contendere se atque parare.' 'Contendere' autem his locis agendi vim habet, ut cum dicimus, 'contendere nervos,' 'contendere aciem oculorum,' 'contendere vireis.' Idem Lucret. inf. eod. lib. 986. 'Et quasi de palma summas contendere vireis.' Idem 1. 67. 'Primum Graius homo mortaleis tendere contra Est oculos ausus,' ad quem locum plura. *Lamb.* *Nisi quæ contendit.* Ita lib. omnes. Lambinus tamen legit: *se*, rectius fortasse: ut mox: 'contendere se atque parare.' Et tamen vetus scriptura non est mala, ut mox: 'Præterquam quæ est in rebus deditus.' *Gifan.*

802 *Omnia quæ sunt præterea*] I. e. omnia simulacra, quæ sunt præter illa, ad quæ cernenda animus sese contendit et parat, pereunt. *Lamb.*

803 *Nisi sic sese ipse paravit*] I. e. nisi sese contendit, ut ea cernere queat, nempe dum rerum consecutionem et seriem considerat. *Lamb.*

804 *Ipse parat sese porro*] Porro (inquit) ipse animus sese componit et parat ad cernendum, speratque fore, ut videat id quod quamque rem consequitur, i. e. quod cuique rei est consequens. *Lamb.*

806 *Nonne rides*] Hoc ostendit a simili. *Lamb.*

808 *Nec sine eo*] I. e. nisi se contendant et parent ad cernendum. Etiam mathematici docent, primum, ad spectus alios fieri per lineas a punctis rerum ad spectabilem ad perpendiculum in oculum, seu in visum incidentibus; et hi ad spectus distincti appellantur: alios per lineas, quæ a rebus ad spectabilibus non cadunt in visum ad perpendiculum; et hi indistincti nominantur: deinde omnem ad spectum fieri vel inspectione simpliciter, et subita oculi adjectione ad

rem aliquam; vel contuitione accurata et intenta. Ut igitur rem aliquam acute cernam, et plane ac perfecte inspicendo cognoscam, duo concurrere oportet: unum, ut res quæ cernitur, oculo sit ad perpendiculum opposita, lineæque a re quæ cernitur, in oculum ad perpendiculum incidentes, pyramidem efficiant, cujus vertex sit in puncto medio oculi, basis vero in extremitate seu summa cæsura rei quæ cernitur: alterum, ut rei contuitione sit diligens et accurata, et tam diuturna, quantum satis sit. *Lamb.*

809 *Et tamen in rebus*] Licet (inquit) intelligere, etiam in rebus apertis ac manifestis, nisi animum attendas dum eas cernis, et si aliud agas, aut si peregrinetur animus, proinde esse, quasi eæ ipsæ res omni tempore abs te fuerint remotissimæ, tibi que obscurissimæ. sic M. Tull. lib. 1. Tuscul. 'Itaque sæpe aut cogitatione aut aliqua vi morbi impediti, apertis atque integris oculis et auribus, nec videmus nec audimus.' *Lamb.*

811 *Semotæ fuerint, longeque remotæ*] Sic legendum vel invitis omnibus codicibus, in quibus legitur, *semotum fuerit, longeque remotum*: et, ut ita legatur, sententia ipsa flagitat. *Lamb.* *Semotum fuerit, longæque remotum.* Lambinus: *semotæ fuerint, longeque remotæ.* Ego non ausim contra omnes libros, imo nolim. *Gifan.*

813 *Præter quam quibus est in rebus*] Secutus sum cod. Parisiens. Venetos antiq. Flor. etiam Bertin. et Memm. Manuscriptos. hoc tamen interest inter Venetos et Florent. quod in Florent. legitur, *quæ est in rebus*, et ita in Bertiniano: in Venetis, *quibus est in rebus*, et ita in Paris. Jam hoc loquendi genus, 'deditus in rebus,' 'deditus in studio,' usitatum fuit antiquis. Catull. in nuptias Juliae et Manlii: 'Non tuus levis in mala Deditus vir adultera.' Iterum

Lucret. sup. 3. 648. 'Et simul in pugna studio quod dedita mens est.' Cato: 'Poëticæ arti honos non erat. si quis in ea re studebat, aut sese ad convivia applicabat, grassator vocabatur.' Lamb. *Præter, quam quibus est.* Ita in vet. nostris, et aliis. In quibusdam: *queis.* Gifan.

815 *Ac nos in fraudem induimus*] Eleganter et venuste dictum 'inducere se in fraudem.' Sic M. Tull. Verr. de jure dicundo: 'Hic videte in quot laqueos se induerit.' Idem in Lucullo: 'Philo autem dum nova quædam commovet, quod ea sustinere vix poterat, quæ contra Academicorum pertinaciam dicebantur: et aperte mentitur, ut est reprehensus a patre Catulo, et, ut docuit Antiochus, in idipsum se induit, quod timebat.' Idem de Divin. lib. 2. 'Cur vos induitis in eas captiones, quas numquam explicetis?' Plaut. Casina 1. 25. 'Mea præda est illa: proin tu te in laqueum ne induas.' Lamb.

Frustramur et ipsi] Cum in codicibus quibusdam manuscriptis reperissem scriptum, *frustraminipsis*, idque cum litura: in aliis, *frustramur id ipsi*, et ita in Parisiens. et Venetis antiq. ego *frustamur et ipsi* reposui: quæ scriptura perspicue vera est. Jam vero etiam Arist. lib. de insomniis scribit, nos facile decipi ac falli circa sensus, maxime cum perturbati aliquo animi motu sumus; ut amantes videntur ex parva similitudine eam, quam amant, cernere; timidi et ignavi hostium conspectum sibi fingunt, &c. cujus rei exstat exemplum apud Cæs. lib. 1. de Bell. Gall. ubi narrat, 'Considium quendam, alioqui rei militaris peritissimum, cum exploratum, quid hostes agerent, missus esset, metu perterritum, quod non vidisset, pro visu sibi renuntiassent.' Lamb. *Frustramur id ipsi.* Sic fere omnes libri vet. In quibusdam vulg. *frustra nimis.* Lambinus conjicit: *frustramur et.* Gifan. Ver-

bum 'frustrari' similiter occurrit 4. 565. et 969. satis commoda tamen Mss. est lectio *frustra nimis ipsi.* Hav.

816 *Fit quoque ut interdum, &c.*] Tertia (si sit alia a præcedentibus) difficultas vs. 5. continetur: Eadem viz. imago modo mas, modo fæmina, modo puer, et subito senex per somnum apparet. Sed ista eo modo quo reliquæ explicari potest: saltem in explicandis somniis, quorum maximam partem obliiti sumus, frustra moramur. Creech.

820 *Sopor atque oblivia curant*] Hoc significat: Non miramur, dum dormimus, quæ ante fæmina nobis visa sit, eam nunc virum esse factam, propterea quod tum 'meminisse jacet, languetque sopore,' ut sup. dixit vs. 769. 'Sopor atque oblivia curant.' I. e. efficiunt, ne hoc miremur. Tralatio est. sic loquitur 3. 128. 'calidique vaporis Semina curare, in membris ut vita moretur.' et 5. 1014. 'Ignis enim curavit, ut alia corpora frigus Non ita jam possent cæli sub tegmine ferre.' Lamb.

821 *Illud in his rebus vitium vehementer inesto; Effugere illorumque errorem præmeditemur*] Ita ex vet. libris scripsi. In quibusdam erat: *præmetitemur.* Hinc in aliis: *præmetuntur.* Nostra verissima est scriptura; quam veteres interpretantur, imo totus locus postulat. Gifan. *Illud in his rebus vitium vehementer, et istum Effugere errorem, vitareque præmeditator.* Hos duos versus indignis modis corruptos, ego vestigia scripturæ veteris odoratus, et Lucretii sententiam ipsis cubilibus persecutus, non infeliciter, mea quidem sententia, restitui. Sed proponam primum scripturarum dissimilitudines: deinde ejus scripturæ, quam probavi, sententiam explicabo. Sic igitur scriptum est in cod. Vatic. *Illud in his rebus vitium vehementer inesse Effugere errore, multareque præmetuen-*

tor: in Tett. et Færn. *Effugere errores, multasque præmetuentur:* in Bertin. *Effugere errorem, vitareque præmetuenter:* in Memm. *Effugere errorem, vitareque præmetuenter.* cod. typis impressi, Paris. et Venet. antiqui, *Effugere errorem, vitareque præmeditemur.* ceteri vulgati ita corrupti sunt, ut pigeat me referre. Sic igitur repono, *Illud in his rebus vitium vehementer, et istum Effugere errorem, vitareque præmeditator, &c.* i. e. multo ante meditator in his rebus illud vitium, istumque errorem effugere ac vitare, ne scilicet facias, neve existimes, oculos ejus rei gratia esse creatos, ut cernamus; suras et pedes, ut ambulemus; brachia et manus ad ea faciendâ, quæ ad vitam sint utilia, &c. Non enim membra aut quicquam omnino in corporibus nostris natum est, ut eo utamur: sed ex eo quod natum est, proficiscitur usus. Neque enim viderunt homines, ante quam oculos a natura habuerunt, neque ante orationes habuerunt, aut omnino locuti sunt, quam lingua creata est: sed contra et oculi prius creati sunt, quam quicquam cernerent, et lingua prius nata est, quam loqui posset. Quod si id verum esset, quod quidam arbitrantur, membra esse creata, ut eis cerneremus, audiremus, fabricaremur, ambularemus, &c. sequeretur ex eo, nos et prius, quam oculos haberemus, cernere, et sine manibus fingere aut pingere, et sine pedibus ambulare potuisse. Nam quicquid alicujus rei fit gratia, id ea re, cujus rei causa comparatur, posterius est tempore: ut lectus dormiendi et quiescendi causa factus est; poculum bibendi causa comparatum est; parma tegendi corporis et vitandæ plagæ gratia reperta est. at prius quam lecti, pocula, parmæ essent, et quiescebant, et bibebant, et plagam vitabant homines. Cum igitur neque ante quam oculi essent creati, cernere; neque

ante pedum originem, passus proferre; neque ante manus factas, quicquam contrectare potuerint homines; falsum est et oculos cernendi, et pedes ambulandi, et manus contrectandi causa esse factas. Aliter sentiebant Stoici, ut refert M. Tull. lib. 3. de Fin. 'Jam membrorum, i. e. partium corporis, alia videntur propter eorum usum a natura esse donata, ut manus, crura, pedes, et ea quæ sunt intus in corpore, quorum utilitas quanta sit, a medicis disputatur; alia autem nullam ob utilitatem, quasi ad quendam ornatum, ut cauda pavoni, plumæ versicolores columbis, viris mammæ atque barba.' Hanc autem Epicuri opinionem refellit et Lutatius, sive Lactantius, lib. de Opificio Dei, his verbis: 'Dixit enim neque oculos ad videndum esse natos, neque aureis ad audiendum, neque pedes ad ambulandum: quoniam membra hæc prius nata sunt, quam esset usus videndi, et ambulandi: sed horum omnia officia ex natis exstitisse. Vereor ne hujusmodi portenta et ridicula refutare non minus ineptum esse videatur. Sed libet ineptire, quoniam cum inepto agimus, ne se ille nimis argutum putet. Quid ais, Epicure? Non sunt ad videndum oculi nati?' &c. Cum hæc scripsissem, Zoilus, hac mea emendatione improbata, sic emendandum censuit, *Illud in his rebus vitium vehementer inesto Effugere, illorumque errorem præmeditemur, Lumina qui faciunt, &c.* non solum contra omnium librorum manuscr. auctoritatem, verum etiam præter rationem, et sine ulla sententia. Sed omnino malo mea ab istis Zoilis improbari, quam compilari et harpagari. Simeo Bosius, homo acerrimi judicii, cum hæc jam scripsissem, et ita excudi jussissem, dixit mihi, sibi videri ita posse legi, *Illud in his rebus vitium vehementer vise Effugere, errorem vitareque præmetuenter, &c.* 'vise effugere' inquit,

i. e. vide ut effugas: 'præmetuenter' inquit, i. e. præcaute, προπεφυλαγμένως. Lamb. Istud in his rebus vitium vehementer, et istum Effugere errorem, vitareque præmeditator, Lumina ne facias, &c. Tanta in Mss. Codd. varietas est, uti monuit Lambinus, vix ut certi quidquam constituere possis: alii enim habent, *Illud in his rebus vitium vehementer inesse, Effugere errore, multareque præmetuentor*. Alii autem: *Effugere errores multasque præmetuentur*. Quidam etiam: *Effugere errore, vitareque præmetuentor*. Sed Gifanius rem eis &c. prope- venit: sic enim legit: *Illud in his rebus vitium vehementer inesto*. Admirabilem vero Latinitatem et dignam ejusmodi auribus. Ego autem, si quid in tanta verborum confusione tuto licebit tentasse, legam, *Illud in his rebus vitium vitare memento, Effugere illorumque errorem præmetuenter*, i. e. caute, sedulo, considerate. Sed hoc harioolamur. Faber in Emend.

Istud in his rebus] Vide Emendationes. Ceterum, si quod in physicis Epicuri maxime improbabile est, hoc ipsum, quod hic asserit Lucretius, tale est. Sed quamobrem ita judicavit? Videlicet (hæc mea sententia est, alii fortasse aliam afferrent) si Stoicorum opinionem secutus fuisset, videbat sibi necessario admittendam esse Providentiam; quæ ex consideratione et usu partium humani corporis elucescit maxime. Inde est quod dicere soleo, Galeni librum de usu partium ad comparandam Dei ejusque providentiæ cognitionem longe plus prodesse, quam omnes omnino aliorum libros, qui super iis rebus conscripti a veteribus fuerint. Faber in Notis.

Illud in his rebus vitium, &c.] Gifanius, *Illud in his rebus vitium vehementer inesto, Effugere illorumque errorem præmeditatur*. Alii, *Illud in his rebus vitium vehementer vise Effugere, erro-*

rem vitareque præmetuenter. Faber, *Illud in his rebus vitium vitare memento, Effugere illorumque errorem præmetuenter*. I. e. caute, sedulo, considerate. Nescio quis *Illud in his rebus vitium vehementer nosse Et fugere errorem vitareque præmetuenter*. Subauditur χρεῖ, oportet: Nardius denique *Effugere errorem illorum, qui hæc præmeditentur*. Sed de his litigent Grammatici; Præcedenti disputationi subjicit vs. 35. aliam Epicuri opinionem, quam, nisi providentiam admitteret, explicare et defendere fuit necesse. Hæc autem est, nihil in procreandis animalibus providentiæ ratio molita est, nam neque oculi facti sunt ad videndum, neque aures ad audiendum, neque lingua ad loquendum, neque pedes ad ambulandum, quoniam prius hæc nata sunt quam esset loqui, videre, audire, ambulare; uno verbo, docuit Epicurus, non membra facta ex destinatione ad usum, sed membris casu genitis oblatum usum arreptum fuisse. Nam, ut quidpiam ob usum fiat aliquem, præcognosci debet usus, aut præexistere aliquid ex quo is usus necessarius commodusve significetur. Nempe nisi usus quidam præfuisset pugnandi, indormiendi, sitim restinguendi, futurum non fuit ut arma, cubilia, pocula excogitentur. Oculi vero videndi causa non potuit fieri, cum nihil esset visum, et ignoraretur quidnam visio foret. Neque auris auditus causa, cum et nihil foret auditum, et nesciretur quid esset auditio. Atque ita de aliis. Creech. Gifanii hæc nota est: 'Ita ex v. l. scripsi, in quo erat præmetitemur. hinc in al. præmetuenter. nostra verissima est scriptura. quam v. interpretantur, immo totus locus postulat.' Non puto. Neque enim τὸ illorum aut qui faciunt in ullo codice reperire est. Lambinus: *et istum Effugere errorem vitareque præmeditator*. Egregie vero habetur in Ms. Vossiano et Bertiniano Lambini, satisque evi-

denter alii alludunt: *Effugere, errorem vitareque præmetuenter, Lumina ne facias oculorum clara creatu, Prospicere ut possimus*. Disputat contra eos, qui aiunt membra usus causa et cum usu creata. Inesto, ait, effugere vehementer in his rebus illud vitium et vitare præmetuenter errorem, ne opereris lumina clara creata, ut videremus. 'Præmetuenter' (quam elegantem particulam exturbarunt editores) idem est quod prudenter, circumspecte. Notum est præceptum morale, prudentem metuere magis quam sperare. Pro inesto quidem habebat et optimus codex, inesse. Sed hæc exerratio librarii est, *Vehe-menter inesto*, i. e. Hoc tibi inculcatum, hoc infixum sit. Gronov. Mss. inesse Effugere, &c. Fac inesto et conjunge cum sequenti verbo: in hunc modum: *Illud in his rebus vitium vehementer inesto Effugere, errorem vitareque, præmetuenti, ut Lumina ne facias, &c.* ita enim distinguendi erunt hi versus, ut sit sensus: inesto tibi effugere, et vitare errorem, præmetuenti, ut ne facias, &c. Aut si inesse se recte habeat, subintelligendum scito, cognosce, observa. Quales ellipses alibi multas congesimus. Sed potius lege: *Illud in his rebus vitium vehementer nosse Et fugere errorem vitareque præmetuenter, Lumina, &c.* Vossius. Ex hisce omnibus eam, quam vides in editione nostra, lectionem concinnavi, in qua non tantum scripsi præmetuenter, sed etiam inesse; illud ultimum nova ratione, non scilicet ut subintelligam puta vel scito, verum ex Græcismo adducta ratione, amant enim sæpe Græci, Attici præsertim, infinitivum pro imperativo usurpare, ut Phocylides: Μέτρω μὲν φαγέειν, πίνειν, καὶ μυθολογέειν. i. e. 'Moderate edito, bibito, ac loquere,' pro φάγε, πίε, καὶ μυθολόγε. Neque dubito quin, ut alia multa, ita et hanc elegantiam politiores ex Latinis poetis sint imi-

tati, nosque in iis videremus, si per editores licuisset. In Lucretio autem non modo hic optimi Mss. sed et pariter l. 650. infinitivum usurpant: 'si partes ignis eandem Naturam, quam totus habet super ignis, habere.' quamvis ibi pro imperativo adhiberi non potest, sed putes, vel statuas subintelligi debet. Hav.

826 *Plicari*] Torqueri, convolvi: unde vulgo tibiae et crura 'campas' appellant; quoniam plicantur et flectuntur. κάμψη Græce flexura dicitur. Erucam, quæ in orbem convolvitur, Plautus 'campam' vocat, et Modestus Columella eo versiculo: 'Volvitur ad terram distorto corpore campe.' Pius.

827 *Brachia cum porro*] Corrige ex codicibus eruderatis, *Brachia nec porro*. nec tu præterea dixeris, inquit poeta, brachia esse data ut nos juvent ministerio suo: sed nos juvant potius quoniam data sunt. Pius.

Esse ex apta] Esse conjuncta. 'Aptum' junctum dicimus: hinc illud Æn. 4. 482. 'stellis ardentibus aptum:' et 'aptare' conjungere: a Græco ἄπτειν. Pius.

829 *Ut facere possimus quæ foret usus*] Istud 'foret' satis probare videtur, legendum, non possimus, sed possemus; neque ut aliter loquamur ratio ipsa sinat. Quis enim eum ferat qui sic scripserit, 'Membra ideo nobis data esse aiunt ut illis utamur si opus esset;' dicendum enim fuit, 'ut illis uteremur.' Scribe itaque possemus. Faber. *Quæ foret usus*, i. e. quæ foret opus. Quidam tamen legunt, *quæ ferat usus*. Ego malim hic nihil mutare, et pro possimus, legere possemus. Lamb. *Quæ foret*, rectius quam *quæ ferat*. Creech.

830 *Inter quæcumque pretantur*] Quæcumque interpretantur: tmesis. Lamb.

832 *Nihil ideo*] Forte adeo. Gifan.

834 *Nec fuit ante videre*] Ordo est: Nec videre fuit ante oculorum lumina

nata: 'videre' autem interpretor. τὸ δρᾶν, ἡ δρασις, ut sup. 'Præterea meminisse jacet.' nisi quis malit dicere, *nec fuit*, i. e. nec licuit, videre, &c. *Lamb.* Videre, Usus videndi, ut recte Lactantius de Opif. Dei 3. 6. *Creech.*

836 *Præcessit*] Sic legendum, et ita scriptum est in lib. manuscr. quibuscum consentiunt Parisiens. et Veneti antiq. alii enim vulgati habent *præcedit*, non recte. *Lamb.* *Præcessit*, Ita vet. libri. Vulg. *præcedit*: male; nam mox: 'creatæ sunt,' 'fuere,' &c. *Gifanius.*

845 *Objectum*] Πρόβλημα, 'objectum' autem 'parmæ daret' dixit pro eo quod est, parmam objiceret. Jam vero 'parmam' esse Θρακικὸν ὄπλον, docet auctor vocabularii Latino-Græci; Festus autem, 'scutum breve.' *Lamb.*

Daret objectum parmai lava per artem] Nihil fortasse est quamobrem hic aliud quam quod prima fronte apparet quæatur; sed nec abs re tamen fuerit dicere, clypeatos olim, et præcipue peltastas, discursare per hostilia castra solitos, eo tantum fine ut obvios protruderent, quo ceteræ copiæ disturbatos jam et percussos aggredierentur. *Faber.*

848 *Quam pocula*] Quare Diogenes, qui in victu naturam bene vivendi ducem sequebatur, cum poculum sibi ligneolum paravisset, viso puero qui concavata manu sorbillabat aquas, pocillum et cymbiolum protinus abjecit, et pandata palma pro vase deinceps est usus. 'Concavat ille manus, palmasque in pocula fingit,' Calpurnius inquit, cum pastoriæ vitam describeret. *Pius.*

849 *Hæc igitur possunt*] Hæc, nempe tela, parma, lectus, pocula. *Lamb.*

850 *Vitaque*] Ita hoc loco usurpat 'vitam' ut Græci τὴν βίον, non ζώην, pro experientia scilicet et πράξει τῶν ἐν τῷ βίῳ. *Faber.*

856 *Illud item non est*] Nunc cur esuriant et sitiunt animantes, rationem affert. *Lamb.* Circa famem et sitim si quis difficultatem moveat, illam vs. 19. facile expediet Lucretius. Erebus omnibus multa corpora emittantur, ex animalibus plurima, multa per poros corporis, multa per os effluunt; subductis autem hisce partibus, cæteræ minus cohæreant, ideoque totum corpus languidius fiat necesse est; ut hæc intervalla repleantur, cibis sumitur, pariterque potus, inde iterum corpus fit integrum, et vires reficiuntur; potus insuper reprimat calorem istum qui stomachum et viscera nimium torreret. *Creech.*

Corporis ipsa natura] Ipsa, i. e. per se se, ultro, δι' ἑαυτῆς. *Faber.*

858 *Quippe etenim*] Aiunt medici, cibum et potum ab animante propter magnitudinem caloris nativi considerari: qui, nisi cibo et potu restingeretur, membra depasceretur atque absumeret. nunc autem, alimento sicco et humido refrenatus, et vireis imminutas reficit, et quæ depereunt, reparat ac resarcit. *Lamb.*

Atque recedere] Fortasse legendum ac *decidere*, ut sup. 2. 1127. 'Nam certe fluere ac decidere corpora rebus Multa, manus dandum est.' Cum multa (inquit) corpora fluunt e rebus et corporibus nostris, tum longe plurima ex iis animantibus quæ plurimum exercentur atque agitantur. *Lamb.* *Atque recedere*, Vide sup. vs. 699. *Gifan.*

Quippe etenim fluere, atque recedere corpora rebus Multa modis multis docui: sed plurima debent Ex animalibus iis, quæ sunt exercita motu] Tollendum ex oratione vitium est, legendumque . . . sed plurima. Sic enim sentit poëta, 'multa' ex rebus inanimatis corpora recedere, sed longe 'plurima' ex animalibus quæ motu exercita sunt. Res plana est. Ita etiam olim pec-

catum infra fuerat, 1082. 'Unaquæ res hæc est, cujus quam plurima habemus,' &c. quem locum restituit diligentissimus interpret. *Faber.*

859 *Docui*] Sup. hoc libro, non longe a princip. *Lamb.*

Sed plurima] Legendum omnino plurima, i. e. plurima. *Faber.* *Faber plurima*: Nihil muto. *Creech.*

860 *Exercita*] Fatigata. *Lamb.*

866 *Interdatus*] Interea datus: ut et alibi. *Lamb.*

Atque patentem, &c.] Hæc et quæ sequuntur venustissima, ubi enim fames patulis suis faucibus hians convenientius quam in exsiccatis pene venis hospitetur? et quid accommodatius dici possit quam anhelam sitim de corpore nostro infuso humore ablu? *Creech.*

867 *Ut amorem obturet edendi*] Reperio alibi scriptum: *ut amore obduret edendi*: ut sit hic sensus: Cibus tum capitur ut membra roboret ac fulciat: tum ut duret, hoc est perennem faciat ac promptum amorem edendi: qui fame languente stomacho vanescit et obtunditur. 'Amor edendi,' pro appetentia ponitur: ut illud est Maronianum 8. 184. 'et amor compressus edendi.' *Pius.* *Obturet*. Ita lego ex veteribus. Vulg. *obduret*. Ex vestigiis etiam vet. librorum forte: *obcludat*, quod congruit verbo: 'patentem.' *Gifan.*

Obturet] Sic legendum est, tametsi hoc loco mendosi sint codices manuscr. præter Bertinianum, qui perspicue habet *obturet*; vulg. autem *obduret*. Sic Homer. idque non semel: Ἀντὰρ ἐπεὶ πόσις καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἔντο. cui prope par est hic versus Virg. Æn. 1. 220. 'Postquam exenta fames epulis, mensæque remotæ.' Cum hæc scripsissem, et jam sic bis edidissim, homo ἀναίδης, meam emendationem sequens et probans, 'Ita lego,' inquit, 'ex veterib. libris.' Talis est usquequaque istius βδελυροῦ ἀναισχυντία καὶ ἀδικία. *Lamb.*

868 *Humor item discedit*] Atqui cibus et potus in ventriculo commiscuntur, atque una concoquuntur. Quibus concoctis, succus ex illis expressus, atque ab alienis secretus, permanat ad jecur, ibique in sanguinem vertitur. *Lamb.*

869 *Vaporis*] Caloris. *Lamb.*

871 *Dissupat*] Discutit. *Lamb.*

873 *Sic igitur tibi anhela satis, &c.*] I. e. sic sedatur sitis, sic expletur fames. *Lamb.*

874 *Jejuna cupidus*] I. e. esuries, seu fames. *Lamb.*

875 *Nunc qui fiat*] Causam motus ad locum vult esse simulacra quædam ad meandum apta, mentem seu animum pulsantia, et voluntatem movendi e loco ad locum corporis efficientia. Idem lib. 2. simplicius et planius voluntatem vult esse principium motus, et a corde initium motus existere. Sic enim illo loco vs. 282. 'Nam dubio procul his rebus sua cuique voluntas Principium dat: et hinc motus per membra vagantur.' seu genuntur. ibid. 269. 'Ut videas initium motus a corde creari,' &c. Aristoteles duas hujus motus causas esse vult lib. 3. de Anim. ὁρεξιν, καὶ νοῦν. i. e. 'appetitum, et mentem.' *Lamb.* De motu voluntario animalium vs. 30. breviter inquirat, et hoc modo explicat: simulachra quædam quibus voluntas movendi in animo excitari potest pulsant animum: inde vult animus, et ut perficiat quod voluit animam sibi conjunctam et per totum corpus diffusam (vid. 2. 260.) excitat; et inde protrahitur tota moles. Quoniam vero tanto oneri movendo anima tenuis illa et subtilis substantia impar videretur, aer externus venit in subsidium, qui corporis rarescentis (nam corpora motu exercita rarescunt) poros et meatus subeans onus pariter propellit, atque ita corpus ab anima intus laborante, et aëre externo subeunte, ut navis velis et remis, promovetur. Tenuia

quidem hæc sunt instrumenta, sed et ventus tenuis qui magnam navim protrudit; manus debilis, at navim regit, et gubernaculum contorquet, et machinæ quædam vi non magna agitata immensa pondera sustollunt. *Creech.*

876 *Varieque*] Melius quam *rareque*, quod quidam Codd. exhibent. *Creech.*

877 *Oncris*] Quidam lib. scripti habent *honeris*, ut fortasse legendum sit *honeris* cum aspirationis nota, 'honorem' n. ab 'honere' dictum esse docet Varro lib. 4. de L. L. *Lamb.*

878 *Insuerit*] Insueverit, solita sit. Quidam tamen 'insuerit' positum esse volunt pro insuefecerit. *Lamb.*

880 *Accidere*] *Accidere animo nostro*, i. e. accidere ad animum nostrum, ut supra locutus est eod. lib. 236. 'in Inci quæ poterit res Accidere ad speciem,' &c. et sup. eod. 216. 'ad terrarum accidat oras.' *Lamb.*

882 *Rem quisquam, quom mens*] Ordo est: neque enim quisquam ullam rem facere incipit ante quam mens providit, quid velit. *Lamb.*

883 *At quod providet*] At id quod mens 'providet,' seu prævidet, (inquit) illius rei quam quisque facere instituit, est imago. licet autem hunc versum dimetiri duobus modis, vel ut pronomini 'illius' secunda syllaba longa sit, 'rei' unius sit syllabæ: vel ut 'illius' secunda syllaba sit brevis, et s. absumatur, 'reii' sit disyllabum. *Lamb. At quod providet, &c.* At id quod mens prævidet illius rei quam quis facere instituit est imago: *Lambinus.* Aliam sententiam, et quam veriorum existimo, sequutus sum. *Creech.*

885 *Inde gredi*] Et ingredi: tmesis. *Lamb.*

Ferit extemplo] Animus ferit animam per totum corpus fusam, et permanantem. *Lamb.*

887 *Quoniam conjuncto*] Quoniam anima cum animo conjuncta est. Sic 5. 557. 'Nonne vides etiam quam magno pondere nobis Sustineat corpus tenuissima vis animæ, Propterea quia tam conjuncta atque uniter apta est?' *Lamb.*

888 *Proporro*] Deinceps, ἐξῆς δέ. *Fab.* 890 *Præterea tum rarescit*] Altera causa motum adjuvans. *Lamb.* Animalium, quæ sunt motu exercita, rarescit corpus: vid. vs. 860. *Creech.*

891 *Hinc igitur rebus fit utrimque duabus, &c.*] Mihine operoso et magno molimine probandum sit, legi debere, *his igitur rebus fit utrimque duabus?* Quid enim loci habeant τὰ 'hinc utrimque' cum 'rebus duabus?' *Faber.* *His igitur:* *Faber:* Et versu sequenti pro *velis ventoque* optime coniecit Gassendus legendum *remis ventoque*; alioqui *velis* et *vento* una eademque res significaretur. Gifanias vero, *Corporis ut hæc navis velis ventoque feratur:* inepte. *Creech.*

895 *Corpus uti, ut navis*] Sic reposui, paulum discedens a scriptura vulgata, quæ est, *Corpus ut ac navis, &c.* Inusitatum autem et insolens loquendi genus, 'ac navis,' pro proinde ac navis, vel ita ut navis. Adde quod lib. scripti a vulgatis dissentunt, et ipsi inter se dissident. In aliis enim scriptum est, *Corporis, ut de navis:* in aliis, *Corporis, ut ac navis,* ex qua scriptura Muretus suspicabatur legendum esse, *Corporis, ut navis, velis, &c.* ut per 'navim corporis' corpus ipsam intelligamus. Cum ita bis edidissem, Zoilus conjecturam Mureti arripuit, neque tamen eam integram servavit: sed corripuit. Sic enim vult legi, *Corporis, ut hæc navis, &c.* quam scripturam quis mediocriter doctus non videt ferri non posse? Nam quod ait 'in voce 'corporis' s. absumi,' hoc non solet fieri, nisi ante consonantem. ita jacet istius βασιάνου acumen. Omnino corpus nostrum, quod ad ejus motum attinet, cum na-

v. comparat hoc modo: Quemadmodum navis velis ventoque agitur, ita corpus nostrum impellitur et movetur ab animæ potestate, et ab aëre multo, corpus rarefactum penetrante. *Lamb. Corporis ut hæc navis velis,* sic ex vet. nostris scripsi. In quibusdam vet. ac. Quidam veteres: *de.* quidam veteres: *hac.* S littera absumitur in *Corporis.* Marullus fecerat: *Corpus ut, ac.* Gifan.

Velis ventoque feratur] Ut hic versus cum superiori omnino consonet, 'his rebus utrinque duabus' optime coniecit vir maxim. legendum, *remis ventoque.* alioqui *velis* et *vento* una eademque res significaretur. Illum adibis in Physiologia pag. 537. *Fab.*

899 *Quippe etenim ventus*] Aristoteles μηχανικῶν cap. 7. rationem affert, quam ob rem, quanto antenna sit altius elata, tanto citius navis feratur, eodem velo, eodemque vento. quæ ratio intelligi non potest, nisi ab eo, qui, quare vectis tantam vim habeat movendorum gravissimorum onerum, causam cognovit. (est autem 'vectis' palus lignens, seu ferreus lingulatus, seu rostratus: μοχλὸν Græci appellant.) 'Nam' (ut scribit Vitruv. 10. 8.) 'quod onus manuum multitudo movere non potest, supposita, veluti centro, et porrecta pressione (quod Græci ὑπομόχλιον appellant,) et vectis lingua oneri subdita, ejusdem vectis caput, unius hominis viribus depressum, id onus extollit. Causa igitur hujus rei est' (ut docet ibidem Vitruv.) 'quia prior pars vectis brevior ab ea pressione, quæ est loco centri, subit onus: et quia caput ejus longius ab eo centro, i. e. a pressione, distans, cum per id ducitur, faciendo motus circinationem, cogit pressionem paucis manibus oneris maximi pondus examinare. Semper enim, quanto posterior pars, i. e. ea quæ est a centro, seu a pressione ad vectis caput, quod a motore premittitur, fuerit longior priore, i. e. ea

parte quæ a centro ad lingulam seu rostrum pertinet; tanto facilius onus movebitur.' His igitur cognitis et præpositis, quamobrem velum vento inflatum, maxime si antenna non procul absit a cacumine mali, celerrime navem moveat, facile intelligere licet. Malus enim rationem vectis obtinet: mali sedes, seu mali calx, est loco hypomochlii, id est, pressionis: ventus, qui velum implet, est veluti motor. Itaque si antenna longissime absit a sede mali, (ἐδάλιον nominat Aristoteles,) quæ quidem mali sedes centri rationem obtinet, navis citissime feretur. Linea autem, quo longius abest a centro, eo majorem circulum describit. At, ut maximus quisque circulus est, ita celerrime et concitatissime movetur. eodem enim temporis spatio, quo circulus minor, nempe is qui propius abest a centro, certi loci spatium metitur et conficit, circulus major ampliore locum percurrit. *Lamb.*

901 *Et manus una regit*] Vitruvius eodem quem commemoravi libro: 'Quemadmodum etiam' (inquit) 'navis onerariæ maximæ gubernator ansam gubernaculi tenens, quod ὀαξ a Græcis appellatur, una manu momento per centri rationem pressionibus artis agitans, versat eam amplissimis et immanibus mercis et penus ponderibus oneratam,' &c. Aristoteles cap. 6. μηχανικῶν hujus rei causam hanc affert, 'quod gubernaculum vectis locum obtineat, navis oneris, gubernator motoris, cardines, in quibus vertitur gubernaculum, hypomochlii.' *Lamb.*

902 *Unum*] Nempe gubernaculum. Alii legunt *una*, ut subintelligatur manus: a quibus dissentio. non dissimulabo tamen, in nonnullis libris legi *unus*: quam scripturam nihilo magis probo. Omnino hæc mihi hujus loci sententia videtur esse. Atque unum gubernaculum, non plura, navem quolibet torquet. *Lamb. Quo-*

libet una. Ita vet. libri nostri melius, quam alii: *unum* vel *unus*. Gifan.

Quolibet unum] Rectius forsitan quam *una*, viz. manus, vel *unus* navis rector. Creech.

903 *Multaque per trochleas*] 'Trochlea' machina est tractorii generis, cum æreo aut ligneo orbiculo, qui per axiculum versatur, trajecto fune ductario. ea utimur etiam in haurienda e puteis aqua. 'fit' autem 'trochlea,' auctore Isidoro Etymolog. 19. 2. 'ad similitudinem Θ litteræ Græcæ octavæ, dicta a trochis, i. e. rotis.' Lamb. Vulgo *Pulley*: 'Tympanum' autem est rota e solidis tabulis facta. Creech.

Tympana] 'Tympanum,' quod Græci γέρανον appellant, genus rotæ est, magno circuitu præditæ, cujus axis fune obvolvitur, interea dum eam circumagunt homines, regulas pro gradibus affixas quasi ascendentes. Lamb. Machina notissima est ex Lexico Vitruviano Bernardini Baldi Urbinatis. Faber.

904 *Sustollit*] Sursum tollit. Utitur eodem verbo Plaut. Cistell. 1. 1. 117. 'amiculum hoc sustolle saltem,' et item alibi. et Catull. de nupt. Pelei et Thet. 'Dulcia nec mæsto sustollens signa parenti,' et Cicero Arato: 'Istius in Boream quod se sustollit acumen,' utitur et Arnob. non semel: uno exemplo nunc contentus ero: sic ille lib. 1. 'Qui pecudes vos esse, qui fugitivos, qui exsules prædicant, et insanos; admirantes, plaudentes, ad cæli sustollitis sidera.' Lamb.

905 *Nunc quibus ille modis*] Nunc de somno disputare incipit. Lamb.

Per membra quietem Irriget] Sic Virg. Æn. 1. 695. 'placidam per membra quietem Irrigat.' Furius Bibac. 'mitemque rigat per pectora somnum.' Lamb. Animal omnibus sensuum operationibus perfunctum in cubili collocat Lucretius, non tamen deserit, sed dum dormit contemplatur, de somno usque ad vs. 958. et

de insomniis quibus agitur usque ad vs. 1030. disputans: somnus autem fit, cum ita labefactatur anima, ut artus suffulcire non valeat, (anima enim est corporis fundamentum,) inde membrorum languor, et sensuum remissio: quod autem perturbatur anima, illud quidem manifestum est, nam corpus ab aëre externo et ab aëre inspirato perpetuo labefactatur; aër enim iste non tantum corporis superficiem radit, sed poros et meatus pervadens ad partes intimas admittitur, easque verberat. Inde prima corpora disjunguntur, eamque disjunctionem ipsius animæ dissolutio sequatur necesse est, ita ut pars ejiciatur, pars (ut Plinii verbis utar) in mediam sese recedat; reliqua vero pars distracta nimis per membra dispergatur. Hinc denique intelligi potest cur cibum aut lassitudinem gravissimus somnus sequatur: nam cibis obturat nimis atque infarcit istos meatus per quos anima debet libere ferri, inde major dispersio aut constipatio animæ; lassitudine vero debilius fit corpus, atque inde eadem sequuntur. 'Τὴν δὲ τε γίνεται πονουμένων τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν τῶν καθ' ὅλην τὴν σύγκρισιν παρεσπαρμένων, ἢ ἐγκατεχυμένων, ἢ διαφορουμένων, ἥτε καὶ συμπτόντων τινῶν τοῖς ἐσπαρμένοις, τὰ μὲν ἐξωθούντων, τὰ δὲ συνταραπτόντων. Epi-curus ad Herodot. Creech.

Ille Somnus] Non temere ponitur 'ille'; ἐξοχήν enim significat, ut alibi; a quo viz. tot et tanta in humanum genus promanant bona. Creech.

906 *Inriget*] Numquam vox venustior: Latini enim proprie 'rigua' appellant id genus rigationis quæ rivo fit et sulco: hinc 'rigua Nili' Plinio sunt rivi, et διώρυγες e Nilo ductæ, et 'rigua aquæ dulcis' apud eundem derivationes ex aqua dulci. Qui autem intelligit quomodo quies artus omnes et venas permanat, hæc etiam intelliget. Creech.

Curas e pectore solvat] Utroque mo-

do loquimur, et 'animi curas solvere,' et 'animum curis solvere.' Sic Catull. ad Sirmionem penins. 'O, quid solutis est beatius curis?' Lamb.

907 *Suavidicis potius*] Hi versus supra leguntur hoc eod. lib. non longe a princip. Lamb.

910 *Tenuēs aures*] Alii teneras interpretantur, ego vero acutas: Lucret. 1. 45. 'Vacuas aures.' Creech.

911 *Ne fieri negites*] Ne fieri iterum atque iterum neges: hoc est, sæpius neges: quamquam verba frequentativa sæpe usurpantur pro primitivis. idque apud Plautum maxime cernere licet. Lamb.

Retroque Vera repulsi discedas] Non putavi quinque librorum manuscr. in quibus legitur *discedas*, non, ut in plerisque vulgatis, *discedant*, auctoritatem mihi esse rejiciendam: quam adjuvant codd. typis impressi, Veneti antiq. et Parisiens. Si quis tamen pluri faciet vulgatam scripturam, *discedant*, non repugnabo. Lamb.

912 *Discedas*] Melius quam *discedant*. Creech.

913 *Ne cernere possis*] Aliquot lib. manuscr. habent, *neque cernere possis*. Lamb.

914 *Principio somnus fit*] Sic somni causam investigat: Somno sensus impediuntur, (quod est consentaneum cum iis quæ docet Aristot. somnium esse ἀδυναμίαν, i. e. impotentiam animi potestatis, quæ ut sentiamus efficit, ex alimenti halitu profectam,) at sensus qui est in nobis, fit opera animæ. Itaque necesse est, cum dormit animal, partim foras ejecta anima recesserit, partim in penetrales corporis sedes concesserit, partim sit per membra dissipata. Lamb.

915 *Partimque foras ejecta*] Sic inf. non longe, vs. 921. 'Ejectamque foras,' et item inferius, vs. 942. 'ut pars inde animæ Ejiciatur,' et inferius vs. 957. 'Fit ratione eadem conjectus porro animæ Altior, atque foras

Delph. et Var. Clas.

ejectus largior ejus.' Lamb.

916 *Et partim contrusa*] Sic fere Aristot. lib. de somno et experrectione, ubi ὕπνον dicit esse σύννοδόν τινα τοῦ θερμοῦ εἶσω, καὶ ἀντιπερίστασιν φυσικὴν διὰ τὸ ἀπωθεῖσθαι τὸ θερμὸν κάτω ὑπὸ τοῦ ὑγροῦ τῆς ἀναθυμιάσεως πάλιν ἀντιστρέφοντος. i. e. 'somnum esse coitionem calidi in intimis partibus, et ejus naturalem ab adverso frigore circumfuso contractionem et compressionem, quia calidum ab humore exhalationis revertentis, ad inferiora repellatur ac detrudatur.' Sic Plin. lib. 11. cap. ult. ait, 'somnum esse animi in sese medium recessum.' Lamb.

918 *Nam dubium non est, animæ*] Nam dubium non est, inquit, quin hic sensus qui est in nobis, ab anima oriatur vel gignatur. Lamb.

921 *Non omnem; namque*] Nam si tota anima ejecta foras esset, jaceret corpus examinum. Lamb.

924 *Cinere ut multa*] Sic habent quattuor libri manuscr. et tres typis excusi, Parisienses et utrique Veneti. Nonius quidem testatur, apud Cæsarem, Catull. Calvum, cinis esse fœminini generis. Calvus: 'Cum jam fulva cinis fueris,' idem: 'Forsitan hoc etiam gaudeat ipsa cinis,' quæ proferuntur etiam a Sosipatro. Catull. ad Manlium: 'Troja virum et virtutum omnium acerba cinis.' Optime autem conservatur ignis, si cinere tegatur. Nam ita fit, ut et cinis igni impositus, ejus calorem contineat, et ignis tamen per cinerem rarum quasi respiret ac vivat. Ignem enim dicimus 'vivere,' et 'mori': 'vivere,' dum calorem naturalem continet; 'mortuum' esse, ubi exstinctus est. Lucret. lib. 1. extr. 'et vivant labentes ætheris ignes.' idem infra eod. lib. 1131. 'Quod cupido adfixum cordi vivescit, ut ignis.' Ad hunc autem locum pertinet illud Virg. Æn. 1. 410. 'Impositum cinerem et sopitos suscitavit igneis,' et illud Hor. Od. 2. 1. 7.

Lucret.

4 X

'et incedis per igneis Suppositos cineri doloso.' *Lamb.*

925 *Reconflari sensus*] Hic locus id confirmabit quod antea contra Gifanii sententiam dictum est de accensis sensibus. Nam 'reconflari' eadem metaphora est ac τὸ 'accendi.' *Faber.*

926 *Ut ex igni cæco*] Sic reposui secutus auctoritatem librorum manuscr. nam vulgati habent *tecto*, quæ erat interpretatio nominis *cæco*. *Lamb.* Ita Codd. et recte. vulgati *tecto*. *Creech.*

927 *Sed quibus hæc*] Nunc docere incipit, qui fiat, ut anima partim foras ejici, partim in altum conjici et contrudi, partim per membra dispergi ac dissipari possit. *Lamb.*

929 *Ne ventis verba profundam*] I. e. Tu fac, ut verba mea ad aureis tuas perveniant, et in animo tuo penitus insideant, non abs te negligentur, aut etiam respuantur. Sic Catull. Carm. de Pelei et Thet. nupt. 'Quæ cuncta aërii discerpunt irrita venti.' ibid. 'Irrita ventosæ linquens promissa procellæ.' Plura exempla si desideras, lege quæ annotavimus ad illum locum Horat. 'Tradam protervis in mare Creticum Portare ventis.' Od. 1. 26. 2. *Lamb.*

930 *Principio externa*] Primum (inquit) corpus extrinsecus ab aëre externo verberatur: deinde hic idem aër cum ducitur et cum reflatur, corpus pulsat. quæ plagæ ubi per foramina et meatus corporis pervenerunt ad primordia corporis; quodammodo sensuum in nobis fit ruina, &c. *Lamb.*

932 *Tundier*] Recte, ut vs. 955. 'Contusa.' Alii *Trudier*. *Creech.*

933 *Propterea que fere res omnes*] Et propterea, i. e. ut res sint ab injuria aëris externi tutiores ac munitiores, aut corio, aut seta, &c. tectæ sunt. Ubi hanc rem persequitur M. Tull. lib. 2. de N. D. 'Animantium aliæ coriis tectæ sunt, aliæ villis vestitæ,

aliæ spinis hirsutæ: pluma alias, alias squamma videmus obductas, alias cornibus armatas, alias habere effugia pennarum.' sic Plin. lib. 7. Procem. 'Ante omnia unum animantium cunctorum alienis velat opibus; ceteris varia tegumenta tribuit, testas, cortices, coria, spinas, villos, setas, pilos, plumam, pennas, squammas, vellera.' *Lamb.* I. e. ut res sint ab injuria aëris externi tutiores et munitiores. *Creech.*

934 *Aut seta, aut conchis*] Sic restitui partim conjectura ductus, partim auctoritate codicum calamo exaratorum fretus: in quibus ita reperi scriptum, *Aut etiam, aut conchis, &c.* Nam vulgati mendosissimi sunt, in quibus legitur, *Aut cute conclusæ*. *Lamb.* *Aut etiam conchis*. Sic vet. libri. In quibusdam vet. *Aut etiam aut*, ut forte legendum sit: *Aut seta, aut*. quod et Lambinus voluit. Marullus hunc locum etiam depravavit. *Gifan.* *Aut seta, aut*. Mera conjectura, quæ nihil facit ad mentem poetæ, qui de corporum incrustatione 'externa de parte' adhuc loquitur. *Aut crusta, aut conchis, &c.* vel simile quid potius cogitandum fuerat. *Preig.*

935 *Interiorem etiam partem*] Sic M. Tull. eodem lib. 'Cum aspera arteria ad pulmones usque pertineat, excipiatque animam eam quæ ducta sit spiritu, eandemque a pulmonibus respiret et reddat,' &c. *Lamb.*

936 *Cum ducitur, atque reflatur*] I. e. cum attrahitur, et cum respiratur, seu redditur, εἰσπνεύμενος, καὶ ἐκπνεύμενος. *Lamb.*

943 *Ejiciatur*] Sic reposui. Sup. enim ita locutus est: 921. 'Ejectamque foras,' &c. *Lamb.*

945 *Mutua*] Mutuo, ut sup. 2. 625. 'et inter se mortales mutua vivunt.' *Lamb.*

946 *Inter enim sæpit aditus*] Sic restitui, et ita legendum, non, ut in nonnullis vulgatis, *sæpit septus*; neque, ut in quibusdam manuscr. *sape*

cætus: neque, ut in aliis, *sæpit coitus*. Errati causam puto præbuisse librariis, aut librariorum operis, posteriorem syllabam verbi 'sæpit' brevem, exceptam a vocali, cum existimarent necessario dactylum hoc loco esse debere. Ita factum est, ut hunc locum corruperint, et modo supposuerint *sæpit cætus*, modo *sæpit septus*. Sed sciunt docti, tribrachum pro dactylo interdum poni solere, non solum in tertia sede, verum etiam in secunda. Virg. *Æn.* 4. 64. 'Pectoribus inhians.' sic sup. Lucret. eod. lib. 340. 'Ater init oculos.' quamquam 'init' illo loco præteriti temporis esse potest, ut sit 'init' pro iniit. et Hor. Od. 1. 3. 'Perrupit Acherunta Hercules labor.' Idem Sat. 2. 3. 'Exclusus qui distat, agit ubi secum, eat, an non?' Cum hæc edidissem, Zoilus censuit legendum, *sæpit coitus*: quod ferri non potest, neque *coitus* aditum significat: quæ vox hic desideratur. neque *coitus* porro neque *coëtus* hic locum habere possunt, quæ voces congressum et conventum significant. Et tamen audet ille κυνώτης ita pronuntiare de me: 'Male ergo Lambinus.' Ain' tu omnium mortalium profligatissime et flagitiosissime? Immo vero tu plane fœdissime. *Lamb.* Gifanius *coitus*: sed illius Codicibus Lambini conjecturam libenter præfero. *Creech.*

947 *Abit alte*] Scribo *adit alte*: h. e. discedit in intima penetralia corporis comitatus animam: quæ cedens sopori migravit. Si legis *abit alte*, interpretare discedit in summum corporis cedens somno. Excluditur enim adveniente somno pars animæ per Lucretium. *Pius.* Penitus: qui aliter sentit, idem cum *Fayo alte* intus seu intrinsecus inepte interpretetur. *Creech.*

Mutatis motibus] Corrige *mutatus motibus*. Discedit alte sensus mutatus a motu soporis advenientis. Et quoniam non est corpus, cum spolia-

tum sit sensibus et anima, fit debile et languens. *Pius.*

948 *Suffulciat artus*] Hor. Sat. 2. 3. 154. 'Stomacho fultura ruenti.' *Faber.*

950 *Brachia palpebræque*] Sic Arist. de somno: καὶ διὰ ψύξιν καταπίπτει τὰ βλέφαρα, i. e. 'et propter refrigerationem decidunt palpebræ.' ibid. sup. καὶ ἀδυνατοῦσιν αἶρειν τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ βλέφαρα, i. e. 'et non possunt attollere caput et palpebras.' profert hunc versum Nonius, mendose, ut et mendose legitur in libris omnibus etiam manuscr. in quorum duobus cum scriptum reperissem, *poplitesque procubanti*, re cum Turnebo communicata, *procumbunt* reposni: quamvis ille legendum censeat *cubant pro*, quod probare non potui: neque est quod quemquam moveat prima syllaba, quæ apud Virg. semper producit. Nam præpositionem pro in compositione, et in talibus verbis, propello, protrudo, procudo, et simil. nunc corripiebant nunc producebant veteres. Quod si cui tamen placebit legi *cubant pro*, quod mavult vir ille doctiss. pro eo quod est *procubant*, seu *procumbunt*, non pugnabo. Jam versum, qui deinceps sequitur, *Sæpe etiam summittuntur, vireisque resolvunt*, delendum censeo, ut spurium. fuit enim additus hoc versu corrupto. Hæc cum edidissem, Zoilus scripsit, se hunc versum delevisse, ut ineptum ac nothum: nihil ab ingenio aut more suo discedens: in versu superiore autem, 'Brachia, palpebræque,' &c. nescio quibus furiis agitatus, *procubant* legendum censet, non *procumbunt*, ut nos; neque *cubant pro*, ut Turnebus: ut sit (inquit) versus luxatus, optime congruens luxatis poplitibus. Atqui non sunt ei continuo luxata genua, cui genua summa procumbunt: neque si essent, tali versu luxatio genuum esset exprimenda. servet igitur sibi tam inelegantem et invenustum versum, neque Lucretio tam polito poetæ suas sordeis allinat.

Lamb. Poplitesque procubant. Ita ex vestigiis vet. librorum. In quibusdam erat: *procubanti*, ut sit luxatus versus, optime congruens luxatis poplitibus. Versum sequentem: *Sæpe etiam submittuntur viresque resolvunt.* ut ineptum, et prorsus nothum, delevi; licet sit in vet. libris. Παρεμβέβλητο, ex mendosa hac scriptura. *Gifan.* Expungendus est (*Sæpe etiam, &c.*) hic versus. *Faber.* *Gifan*ius *Procubant*, ut luxatus versus luxatis poplitibus conveniat; putide. *Cubant* pro *Turnebus*. Alii autem legunt, *Poplitesque cubanti*, et subjungunt *Sæpe etiam submittuntur, viresque resolvunt.* Alii, *Sæpe tama submittuntur, viresque resolvunt.* Dicitur autem 'tama,' cum labore viæ sanguis in crura descendit, et tumorem facit: *Festus.* *Lambinum* vero sequor, qui legit *procumbunt*, et versum *Sæpe, &c.* rejicit. *Creech.* *Poplitesque procumbunt Sæpe etiam submittuntur, viresque resolvunt.* Mss. *Sæpe tamen.* Lege, *Poplitesque cubanti Sæpe tama submittuntur, &c.* 'Cubantem tamam' dicit, quod deorsum ad pedes tendat. sic sup. vs. 520. 'cubantia tecta.' Idem error apud *Nonium*, in versu *Lucilii*, in voce 'differre.' Ubi pro *tama* similiter legitur *tamen*. 'Tama' quid sit docet *Festus.* *Vossius.* Multa omnino specie se commendat hæc conjectura; nam alter ex his versibus ita scribitur apud *Nonium*, in 'Palpebrum.' In altero *tama*, vocabulum inusitatus, facile degeneravit in *tamen*, cui, quod sententiæ minus congrueret, *etiam* in quibusdam substitutum est. Apud *Festum* autem: 'Tama dicitur, cum labore viæ sanguis in crura descendit, et tumorem facit.' *Lucilius*: 'Inguen ne existat, papulæ, tama, ne boa nox- it.' Ubi vitium corporis ex delassatione contractum proprie notat. Noster metonymice forsan pro ipsa lassitudine pedum usurpavit, et *cubanti* potius dativus casus est, pro subsidenti, sive, adeo ut subsidat, neque

stare amplius aut pergere queas. Loquitur enim de somno, quem satur aut lassus in primis capias. *Preig. et Har.*

952 *Deinde cibum sequitur*] Idem tradit *Arist.* lib. de somno et expectatione: nempe cibi et potus halitus humidus sursum ferri: qui ubi in supernum locum pervenerint, tunc quia sunt graves et corporei, deorsum referuntur et recidunt, et una secum calorem vitalem et nativum, qui sua sponte sursum fertur, rapiunt, et ad interiora detrudunt; quo facto creatur somnus. Itaque a cibo somnus altissimus et gravissimus esse solet: itemque a labore. labor enim liquefacit, et quasi tabefacit. quicquid autem ex corpore liquescente deteritur, est veluti cibus non coctus, et crudus. *Lamb.*

954 *Et multo sopor ille gravissimus*] Sic *Arist.* eodem loco, Μετὰ τὰ στίχα ἰσχυρότατος ὁ ὕπνος γίνεται, i. e. 'Post cibos validissimus fit somnus.' *Lamb.*

955 *Quia plurima, &c.*] De somno saturi jam actum est, at quatuor vs. qui deinceps sequuntur, docent, cur gravissimus sit ille somnus quem lassus capiat; atque inde facile intelligi potest quid velint voces 'Magnus Labor' vs. 956. ab interpretibus nondum satis explicatæ. *Creech.*

956 *Magno contusa labore*] *Codex Vatican.* habet *concusa*: unde suspicatur *Muretus* legendum *concussa*. Ceteri scripti, in his *Bertinianus*, cum vulgatis consentiunt, qui habent *contusa*. *Lamb.* *Concusa labore.* Hanc veram puto scripturam, ex quibusdam vet. aliam vero *contusa*, etiam non malam, ex glossa inrepsisse. Vide *Indicem.* *Gifan.* *Contusa.* *Muret.* *Concussa.* *Faber.*

957 *Conjectus porro animai Altior*] I. e. anima in altiores et interiores parteis cogitur, et colligitur, seu contruditur. *altior*, i. e. abstrusior, reconditior. Nonnulli lib. tamen habent *artior* seu *artior*. *Lamb.*

958 *Altior*] *Artior*, in quibusdam lib. Vid. sup. vs. 947. *Gifan.*

960 *Et quoi quisque fere studio devinctus adhæret*] Sic restitui ex auctoritate quinque librorum manuscr. Nam libri vulg. mendose habent, *Et quo quisque fere studio defunctus adhæret, &c.* Incipit ab hoc loco de somniis disputare: quæ inania arbitrabatur *Epicurus*, et prorsus divinitatis expertia: nec mirum, qui divinationem omnem tollebat. Cum somnia sint (ut ait *Aristot.*) 'reliquiæ earum rerum, quas vigilantes sensu percipimus: vel (ut idem *Aristoteles* definit) 'visa ex motionibus rerum a vigilantibus sensu perceptarum animantibus inter dormiendum objecta, qua dormiunt: cumque ea quæ a vigilantibus sensu percepta sunt non statim ut sensus afficere desierunt, evanescent, sed aliquantisper manent: quemadmodum, si rem aliquam mobilem agitaveris, non continuo, simulatque eam movere desieris, et manum continueris, ea quoque con- quiescit: non est mirum dormientibus nobis eorum imagines objici, quæ vigilantes aut egimus, aut locuti sumus, aut cogitavimus. Cum his *Lucretianis* congruunt illa *Claudiani*: 'Omnia quæ sensu voluntur vota diurno, Pectore sopito reddit amica quies. Venator defessa toro cum membra reponit, Mens tamen ad silvas et sua lustra redit. Judicibus lites, aurigæ somnia currus, Vanaque nocturnis meta cavetur equis.' Sic fere et *Ennius*: 'Quæ in vita usurpant homines, cogitant, curant, vident, Quæque agunt vigilantes, agitantque; ea si cui in somno accidunt, Minus mirum est.' De somniis legendus *Tertullianus* libro de anima. *Lambin.* Jam de insomniis; censet autem *Epicurus*, ut supra declaratum est, animos dormientium exterius et adventitiis simulachris pulsari; inde insomnia: quod vero ea somniemus maxime quibus per vigiliam

studiose incubuerimus, cum omne genus simulachra præsto adsint, id fit quia isti meatus, per quos toties intrarunt simulachra, patent; et facilius admittunt imagines quæ ad ista studia, quam quæ ad res alias pertinent. Et non tantum hominum sed aliorum animalium insomnia hoc modo explicari possunt. Alia autem insomnia magis terrent quam alia; nec id quidem mirum, ea enim terreat necesse est et acrius lacescant, quorum simulachra e seminibus asperis compacta sunt, et pungunt mentes in quas incidunt. *Creech.*

962 *In qua ratione*] *Meditatione*, occupatione. *Faber.*

Contenta] *Attenta*, defixa sup. 801. 'nisi se contendit, acute Cernere non potis est animus.' *Lamb.*

964 *Componere leges*] Sunt qui legunt *lites*. *Creech.* Quod et multo elegantius. *Preig.*

966 *Cernere bellum*] *Quidam* lib. scripti habent *degere velum*: quidam, *degerere velum*: nonnulli, *gerere bellum*, ut vulg. fere omnes: sunt et qui habeant *gerere bellum*, nos certissima et inexpugnabili conjectura ducti, *cernere bellum* reposuimus jam in secunda editione, a qua in hoc quidem loco non discedimus. sic autem loquitur et 5. 393. 'Tantum spirantes æquo certamine bellum Magnis de rebus inter se cernere certant.' sic *Plaut.* *Cas.* 3. 1. 2. 'nunc specimen spectitur, nunc certamen cernitur.' *Lamb.*

Cernere bellum] *Certare*, decernere, &c. *Faber.* *Degerere bellum.* Ita legendum; ut sit pæon: vel *gerere*; ut sit tribrachus. In quibusdam vet. *degere velum*. In quibusdam: *degerere velum*. Vulg. *degere*. *Degere* vel *Agere bellum*, barbarum puto. *Gifan.* *Gifan*ius *Degerere bellum*: at *Plautus*, 'Certamen cernere.' *Creech.*

967 *Nos agere hoc*] Nos autem hoc agere, nempe naturam rerum quærere. *Lamb.* De ratione philosophica scribere. *Faber.*

971 *Et, quicumque dies*] Et quicumque (inquit) dies aliquot, tragædos, aut comædos spectaverunt, eosque recitantes audierunt, ubi desierunt spectare et audire, sibi tamen eosdem spectare, et cantores, fidicines, ac tibicines audire videntur: *dederunt* autem, et *destiterunt* habet codex Memmianus et Bertinianus. *Lamb.*

Et quicumque dies multos] In hanc rem lepidissima historia est apud Lucianum. *Faber.*

972 *Dederunt*] Ita in vet. libris; rectissime. Hac in re peccatum sæpissime est. Vulg. *dederint, destiterint.* *Gifan.*

973 *Sensibus usurpare*] Oculis et auribus percipere. Sic Plaut. *Trinum.* 4. 2. 4. 'Quas ego neque oculis, neque pedibus umquam usurpavi.' Lucret. 1. 302. 'nec frigora quimus Usurpare oculis.' *Lamb.*

974 *Reliquas*] Cod. Bertin. et Memm. habent, *Reliquas tamen esse vias*: Vatican. *Reliquias tamen esse vias in mente patentes.* ego priorem scripturam hac editione secutus sum, ceteris omnibus rejectis. ex quibus olim vulgatam, *At reliquas tamen esse vias, &c.* secutus eram: et tamen hanc antiquam meo more lectori indicarem in prima et secunda editione. *Lamb.* *At reliquias tamen esse vias*, ita omnino legendum ex vet. libris, vel ut in quibusdam: *viai*, pro *viae*. 'At,' licet initio sit positum (ut alias sæpe) jungi tamen debet in metiendo cum verbo 'usurpare.' Hæc ignorata pepererunt mendum, et in versu et in sententia. Legi etiam posset: *At reliquas*, ut in quibusdam libris. *Gifan.* His verbis voculam *At* præponit Gifanius, cui nullus placet versus nisi vitiosus. *Creech.*

978 *Saltanteis*] Chorum, vel eos ex quibus constabat chorus. Saltabat enim chorus, et cantabat. *Lamb.*

979 *Chordasque loquenteis*] Tralatio est. Catullus ad arborem vento

agitata transtulit carm. ad Faselum: 'Loquente sæpe sibilum edidit coma.' *Lamb.*

980 *Consensum*] Symmetriam et synodiam. quidam codices servant *concentum*, i. e. suavem harmoniam quæ succentore constat et incentore et huiusmodi consensu. *Pius.* Utraque lectio sese tueri potest, imo et *consessum*, quod vulgatum est, haud displicet. *Hav.*

981 *Decores*] Pulchritudines, species decoras et venustas. *Lamb.*

982 *Usque adeo magni refert*] Usque adeo magnum momentum affert cujusque studium ac voluntas: vel usque adeo interest, quo quisque studio teneatur, quaque voluntate sit. *Lamb.*

983 *Operati*] Occupati, in opere versati. *Lamb.*

986 *Spirareque sæpe*] Libri manuscr. tres habent, *Spirareque semper.* ego nihil muto. *Lamb.* *Semper*, veteres quidam. *Gifan.*

987 *Et quasi de palma*] I. e. de victoria. sic restitui, cum in tribus lib. manuscr. reperissem scriptum *palmas*. *Lamb.*

988 *Tum quasi carceribus*] Versus hic jam olim mihi visus est tollendus, ut spurius. Atque ut magis intelligas, eum esse inculcatum, is qui deinceps sequitur, qui est germanus Lucretianus, aberat a Bertiniano. Licet tamen eum retinere, et ita legere: *Tum quasi carceribus patefactis tempore puncto.* ut 2. 263. 'Nonne vides etiam patefactis tempore puncto Carceribus,' &c. ex quo loco fortasse in hunc locum alienum delatus est. Sed Simeo Bosius, homo perquam eruditus et perquam ingeniosus, putabat retineri posse, et sic esse emendandum: *Tum quasi carceribus patefactis exequitet quis.* *Lamb.* Hic fortasse nothus est. Id quod etiam Lambinus existimat. *Gifan.* Versus spurius. *Faber.* Hunc versum rejiciunt interpretes, retineri tamen pos-

se judicat Lambinus, si legatur e 2. 263. 'Tunc quasi carceribus patefactis tempore puncto.' e quo loco forsitan in locum alienum delatus est. *Creech.* Ego hosce versus ita puto esse emendandos et in ordinem redigendos: *In somnis sudare tamen, spirareque sæpe; Haud, quasi carceribus patefactis, stare quiete, Et quasi de palma summas contendere vires.* Illud 'haud stare quiete' optime exponit Lucanus 1. 293. 'Accenditque ducem, quantum clamore juvatur Eleus sonipes, quamvis jam, carcere clauso, Immineat foribus, pronusque repagula laxet.' in Mss. enim hic omnia luxata et perturbata sunt. *Hav.*

989 *Venantumque canes*] Proverb. κίων ἄγραν ὀνειρώττων, i. e. 'canis prædam somnians.' *Lamb.* *Venantum.* Venatorum, ut 'medentes' pro medicis. *Faber.*

990 *Et crebras redducunt naribus auras*] Et crebro respirant, crebro attrahunt aërem quasi odorantes ferarum vestigia. Cod. Bertinianus habet, *Et crebro redducunt naribus auras.* *Lamb.*

994 *Erroribus*] Sic restituit Adrianus Turnebus, cum in libris omnibus legatur, *terroribus.* cui assentior. Nam canes feras insequentes non terrentur, neque vigilantes neque in somnis: sed si in somnis insequantur, seu videantur sibi insequi, tum errant. Non probat hæc Zoilus. Quid mirum? Potestne quicquam homini barbaro placere et probari, quod Adrian. Turnebo (non enim dicam mihi) placuerit? *Lamb.* *Terroribus.* Lambinus, *erroribus*, ex conjectura Turnebi. Ego nihil muto. Nam et sup. lib. 1. et infr. lib. 6. 'animi terrorem discutere,' dixit poëta. *Gifan.* *Erroribus.* Ita Turnebus, et recte quidem. Valeant autem Codd. Gifanii cum suis *terroribus*, quid enim terreat canes vestigia feræ, leporis forsitan, persequentes? *Creech.*

995 *At consueta domi catulorum*]

Locutus est de canibus venaticis, nunc de iis qui domui custodiendæ præponuntur, et de domesticis. *Lamb.*

Degere, sæpe levem ex oculis, volucremque soporem] Hunc versum restitui, qui hoc loco desiderabatur, ut videbunt, qui superiora cum iis quæ sequuntur, conferent, et sensum Lucretii considerabunt. Jam verbum 'discutere' perspicue non habebat nomen, cum quo cohæreret, ut 'somnia,' aut simile: nam neque 'corpus discutere,' neque 'discutere' sine nomine aliquo accusandi casus, constare potest. Præterea vox 'consueta,' sola, et sine infinitivo, illepidè et inusitate jacebat, cum tamen numquam, ne ab ipso quidem Lucretio, sine verbo infinitivo usurpetur: quod ostendam exemplis aliquot collectis (neque plura tamen reperiri possunt) ubi hoc participio usus sit: sic igitur hoc eodem lib. sup. 715. 'Auroram clara consuetum voce vocare.' et 5. 209. 'ni vis humana resistat, Vitai causa valido consueta bidenti Ingemere.' et 6. 787. 'Floris odore hominem tætro consueta necare.' ibid. 1041. 'Interdum fugere atque sequi consueta vicissim.' Accedat Arnob. cujus hæc sunt lib. 1. 'Tyndaridæ Castores, equos unus domitare consuetus, alter pugillator bonus,' &c. Idem eodem lib. 'Neque alia sectantur aucupia verborum, quibus capi consueti sunt audientes.' *Lamb.* Hunc versum Lambinus interseruit: in nostris libris non erat. Et haud scio, an rectius abesse possit. *Gifan.* Hunc versum postulante sententia inseruit Lambinus. *Creech.* Eo tamen opus esse non judico; dixit enim poëta 'discutere' et 'conripere de terra corpus,' quorum prius differt a posteriori, et ille catulorum actus est, quo, oborto terrore aliquo, quantiunt villos atque erigunt pilos. *Hav.*

996 *Conripere*] Ut hic Lucret. 'corpus corripere e terra' dixit: sic

Virg. *Æn.* 3. 176. 'Corripio e stratis corpus.' Iterum Lucret. 3. 164. 'Conripere ex somno corpus, muta-
reque voltum.' ibidem: 'Quin conreptus homo ex somno,' &c. *Lamb.*

997 *Proinde quasi ignotas*] Recte dixit, 'ignotas facies,' nam canibus ignoti omnes, etiam ii qui nunquam læserunt, hostium sunt loco, ut scribit Plato lib. 2. de *Repub.* *Lamb.*

999 *Et quam quæque magis*] Sic reposui etiam repugnantibus libris omnibus: sic enim legi debet, ut docui in Scholiis ad lib. 1. *Lamb.* *Et quo quæque magis.* Lambinus, *quam.* Ego a libris non discedo. Nam et *quo*, et *quanto*, et *quam magis*, recte dicitur. *Gifan.*

Semina eorum] Libri quinque manuscr. habent *seminiorum*, ut fortasse legendum sit *seminia horum. eorum* autem, sive *horum*, nempe 'canum.' *Lamb.* *Seminiorum.* Ita omnes fere vet. libri; optime. *Quæque semini-
orum*, pro quæque seminia. Marullus et vulg. *semina eorum.* *Gif.* *Semina eorum*, viz. canum, Lambinus: sed fallitur interpres, nam tota de canibus disputatio absoluta est, et jam igitur de insomniis terrificis, quæ excitantur a simulachris fluentibus e rebus quæ ex asperis seminibus componuntur: rectius igitur legendum *seminiorum*: seu potius *semina rerum.* *Creech.*

1001 *Pennisque repente*] Libri scripti habent *pinnisque.* *Lamb.* *Pinnisque*, ita vet. libri. In aliis: *pennis.* *Gifan.*

1002 *Sollicitant divum nocturno*] Timore et pavore lucos complent, somniantes sibi a tergo instare accipitres insectanteis. *Lamb.* Agnosce scoma Lucretio dignum; Divi viz. hospites suas aves ab imagine accipitris tueri non valent. *Creech.*

1003 *Accipitres somno in leni*] Profert hunc versum Nonius, ut probet, nomen 'accipitres' usurpari interdum in gen. fæmin. *Lamb.* *Accipi-*

tres visæ, dicebant enim 'hæc accipitris.' *Faber.*

1005 *Porro hominum mentes*] Redit ad hominum somnia. *Lamb.* Hæc cum interrogationis nota ita hactenus fuerunt edita, *Porro hominum mentes magnis quæ motibus edunt? Magna etenim, &c.* Judicet lector quid præstet. Ego in Mss. nullam interrogationis notam inveni. *Hav.*

1008 *Tollunt clamores*] Sic loquuntur boni scriptores. M. Tull. lib. 4. Accus. 'Clamor a vigilibus, fanique custodibus tollitur.' Virg. *Æn.* 2. 222. 'Clamores simul horrendos ad sidera tollit.' Idem 9. 566. 'undique clamor Tollitur.' *Lamb.*

1009 *Doloribus*] Ob dolores, seu præ doloribus. *Lamb.*

1012 *Multi de magnis, &c.*] H. vs. a vet. quibusdam abest. *Gifan.*

1013 *Indicioque sui facti*] I. e. et sæpe suum factum indicaverunt. M. Tull. Topic. 'Et per somnum, vinum, insaniam, multa sæpe patefacta sunt.' Lucret. 5. 1157. 'Quippe ubi se multi per somnia sæpe loquentes, Aut morbo delirantes procraxe ferantur.' *Lamb.*

1014 *Obeunt*] Obire videntur. *Faber.*

1020 *Pusi sæpe lacum propter*] Cum in libris scriptis reperissem scriptum *Puri*, sciremque veteribus 'pueros' 'pusos,' et 'pusiones,' et 'pupos' esse dictos, ut etiam Isidorus docet, in voce 'pupus': sic a Lucretio esse scriptum putavi, ut excudendum curavi. 'Pusum' autem et 'pusam,' puerum et puellam significare, intelligere licet etiam ex illo Epigrammatio Pomponii in Cascam adolescentem: quod exstat apud Varr. lib. 6. de L. L. 'Ridiculum est quod te Cascam tua dicit amica Filia Petroni sesquisenex puerum.' 'vel, ut vulgo legitur, 'Casca Philethonis ipsa senex puerum. Dic tu illam pusam: sic fiet, mutua muli: Nam vere pus tu, tua amica senex est.' licet

etiam hoc loco legere *pupi*. fuit enim facilis lapsus a *P* littera in *R*. licet et legere *pueri*, ut sit tribrachus pro spondeo, aut dactylo. Ne Turnebi quidem sententia mihi displicet, existimantis, nihil esse mutandum, et *Puri* legendum. dixerunt enim (ut ait ille) veteres 'puri' pro pueri: unde 'pulli.' Pueri igitur (inquit) sæpe putant se in somnis prope lacum ac dolia vestem attollere, ut mejant, cum interea vesteis stragulas et lectum lotio madefaciunt et commejunt. Fuisse Romæ, cum aliis in urbis locis, tum in angiporis dolia quædam brevia, et amphoras, et similia vasa mejendi causa comparata, ac disposita, declarant illa verba ex oratione C. Titii apud Macrobi. 3. 16. 'Dum eunt, nulla est in angiporto amphora, quam non impleant: quippe qui vesicam plenam vini habeant.' *Lamb.* *Puri sæpe.* in vet. quibusdam, *Puri*; non male. Lambinus *Pusi*. Alii, *Multi*; pessime. *Gifan.* *Puri, Pusi, Pueri*, legi potest; eadem enim omnium significatio. *Faber.* Ego *Puri* reposui ex Mss. optimis, ex quolibet et hunc et similes Nonii locos quoque emendavit Andr. Schottus Observ. Hum. lib. 1. cap. 4. Præterea a 'puri' deducit vocem 'pueri' Isidorus p. 1102. lin. 40. *Hav.*

1020 *Dolia curta*] In urbe populosissima, si qua unquam fuit, (Romam dico,) dolia in angulis platearum erant, in quæ peregrini homines vel cives, qui de faciendo domi lotio, (sic enim loqui solent Latini,) antequam in publicum prodirent, non cogitant, vesicam exonerare soliti fuerunt. Unice ad hunc Lucretii locum facit quod apud Macrobi. legere est 3. 17. 'Curta' autem semifracta, &c. satis ad eos usus apta. Cæterum illa dolia lateritia erant, vel figlini operis, non lignea. *Faber.* Adde notas Casanb. ad Suet. Vesp. cap. 23. *Hav.*

1021 *Somno devincti*] In vet. nostris: *devicti.* *Gifan.*

1022 *Totius humorem saccatum, &c.*] Sic esse legendum indicavit mihi Adr. Turneb. (Adv. 13. 14. 17. 18. et 27. 35.) conjectura facta ex cod. Bertin. scriptura *saccutum*. lotium autem significat Lucret. per humorem totius corporis saccatum. Lotium enim nihil aliud est, quam 'humor corporis saccatus,' i. e. per totum corpus quasi per saccum percolatus. Atque hoc eodem nomine lotium appellat Arnob. lib. 2. adv. Gent. de Animab. loquens: 'Corporibus involutæ inter pituitas et sanguinem degerent: inter stercoris hos utres, et saccati obscenissimas series.' 'Saccatum' autem participium est pass. a verbo saccor, aris, quo utitur Martial. Epig. 2. 40. ad Tongili-um: 'Cæcuba saccantur, quæque annus coxit Opimi: Condantur parco fusca Falerna cado.' *Lamb.* Præclare Turnebus *saccatum*, cum in quibusdam libris esset: *saccutum, saccratum, siccatum.* *Gifan.* Honestè positum pro lotio. Notum quid sic 'saccus' et 'saccare,' ubi de vino et laticibus percolandis agitur. Gall. *une chausse.* *Faber.* 'Cæcuba saccantur, quæque annus coxit Opimi.' *Creech.*

1023 *Babylonica*] Petronius Arbitr.: 'Clausus aureo plumato Babylonico.' Josephus lib. 6. de Bell. Jud. 'Anleum longitudine pari, hoc est velum Babylonium hiacyntho et bysso et cocco et purpura variatum. mirabili opere factum: neque rationis inopia colorum permistione: sed velut rerum omnium imaginem perferens. Cocco enim videbatur ignem imitari: et bysso terram, et hiacyntho aërem: ac mare purpura: quoniam byssum quidem terra, mare autem purpuram gignit: eratque in eo perscripta omnis cæli ratio præter signa.' *Pius.* 'Babylonica,' vestes stragulæ avectæ ex Babylonia, *Hav.*

diversis colorib. intextis pictæ. In vocabul. Latino-Græco Manuser. sic explicatur: 'Babylonicum, πολύμυτος,' i. e. vestis filis versicoloribus contexta. Plant. Stich. 2. 2. 54. 'Tum Babylonica peristromata, consutaque tapetia.' Plin. 8. 48. 'Colores diversos picturæ intexere Babylon maxime celebravit, et nomen imposuit.' Martialis 8. 28. 'Babylonica picta superbe Texta, Semiramia quæ variantur acu.' Lamb. Babylonica tapetia magnifica et splendida, ut apud Virg. 'Equos splendore nivali,' in Æn. 3. 538. Faber.

1023 *Rigantur*] Lotio consperguntur a pueris somniantibus. Lamb.

1024 *Tum, quibus ætatis freta*] Tum adolescentes (inquit) quibus 'freta,' i. e. æstus, et fervores ætatis primum insinuantur, &c. i. e. qui incipiunt rebus Venereis idonei esse. 'Fretum' (inquit Varro) 'a similitudine ferventis aquæ, quod in fretum sæpe concurrat æstus, atque effervescat.' Lamb. Ætatis æstus et fervor, adolescentia scilicet. Faber. Ubi quidam Lucretii immodestiam, ibi ego illius artem agnosco et suspicio: neque profecto ille unquam aliquid de huiusmodi insomniis, nisi ad connectendam sequentem de libidine et amore disputationem necessaria fuisset istorum explicatio. Creech.

1025 *Ipsa dies*] Matura rebus Venereis ætas. Faber.

1026 *E corpore quoque*] Ita ex vet. libris restitui. In aliis quibusdam, *quoque*. In aliis, *quæque*. Gifan. Corpus persona est, 'Salvete optima corpora.' Ennius. Faber.

1027 *Nuntia præclari voltus*] I. e. quæ nuntium formæ alicujus eximiæ ad eorum animos in somnis perferrunt. *Nuntia*, i. e. nuntiantia: adjectivum est, nuntius, a, um. Lamb.

1028 *Qui ciet*] Qui vultus eximius, quique color pulcher commovet irritando loca, in quibus inest semen virile. Nam per 'loca' hoc loco sedeis

eas virileis, in quas semen virile jam concoctum, et ad gignendum aptum confluit, significat. Aliis per 'loca' magis proprie membra muliebria significantur. infra eod. lib. 1260. 'quia sic loca sumere possunt Pectoribus posititis.' eod. lib. 1268. 'atque locis avertit seminis ictum.' Lamb.

Turgida] Seminis et spiritus plena. Hor. Sat. 2. 7. 49. 'Turgentis verbera caudæ.' Lamb. Sæpius de muliere, quam de viro occurrit. Faber.

1029 *Ut quasi transactis*] Adeo ut, quasi re Venerea transacta, et ad extremum perducta, profundant semen. Perfica autem dicta est ea Dea, quæ rem Veneream perficit: ut supra diximus. ἐξονειρωγµὸν porro, i. e. seminis profusionem nocturnam, et in somnis factam, significat tectis verbis: quam describit Horat. simplicius Sat. 1. 5. 82. 'somnus tamen aufert Intentum Veneri: tum immundo somnia visu Nocturnam vestem maculant, ventremque supinum.' Lamb. Quasi τὴν Ἀφροδίτην τελέσαντες, uti optimum scriptorem, et harum rerum peritum, loqui scimus. Faber. Theocritus Idyll. 2. 143. 'Ἐπράχθη τὰ μέγιστα.' Creech.

1030 *Fluminis ingenteis fluctus*] I. e. magnam copiam seminis fluentis. Quidam tamen legendum censent, *Seminis ingenteis fluctus*. Atque hoc quidem modo in sec. ed. edendum curavi. Nunc vero veterem scripturam, et receptam retineo, *Fluminis*, existimans dictum a Lucr. 'fluctus fluminis' ὑπερβολικῶς, pro multo semine flumen. Sic fere 2. 354. 'Sanguinis exspirans calidum de pectore flumen.' Lamb. Legendum putarem, *Seminis*, aut *Fleminis*. Sed a libris non ausim recedere. Inf. etiam variatum est, 6. 1061. Gif.

1030 *Cruentent*] I. e. polluant, inquinant, et maculent: semen enim virile, sanguis est: sanguis autem 'cruentat,' i. e. contaminat, et inquinat: ex quo 'cruentum' pro impuro

usurpatur etiam a Lucretio lib. 6. Lamb.

1031 *Sollicitatur*] Commovetur, concitatur, ἀνασείται. Sic enim interpretatur auctor vocabularii manuser. Latino-Græci. Festus autem, 'Sollicitare,' inquit, solo citare, i. e. ex suo loco movere: quod et alibi retulimus. Lamb. Tota libido, tam quæ ad animum, tam quæ ad corpus spectat, vss. 18. explicatur: formosa viz. simulachra animum commovent. Ille vero semen ex omnibus membris in partes genitales deducit, quæ partes tument, deinde res ipsa peragitur. Præter hæc nec Venerem nec Cupidinem expectes. Creech.

1032 *Adulta ætas cum primum roborat*] Statim ineunte juvenia, seu initio ætatis adultæ et corroboratæ. Lamb.

1034 *Una Hominis vis*] Sive imago formosi corporis commovens animum, sive animus ipse semen e toto corpore deducens. Creech.

1036 *Decedit corpore toto*] Toto, inquit, quod non temere. Hinc itaque sæpissime fit, ut mutilati parte aliqua corporis mutilatos etiam gignant; quod certissimis exemplis probari posset; nisi id alii fecissent. Semen itaque ex omnibus membris; neque aliter sensisse Tertullianum constat, uti ostendit locus quidam, qui a me superius allatus est, cum tamen alia res ageretur. Fab. Hoc quidem verum, sed aliud agebat Lucretius, quod alii conjiciant melius quam ego exprimam. Creech.

1039 *Inritata tument*] Hic versus, et is qui proxime sequitur, mihi suspecti sunt. Nam de tertio, cujus initium est, 'Incitat inritans,' &c. non dubito quin sit adulterinus, et spurius. 'tument' autem, i. e. ὀργῶσι. Lamb.

Fitque voluntas] Sic habent quinque lib. manuser. quibuscum consentiunt omnes typis excusi, præter Florent. qui habent *fitque voluptas*. Lamb.

1040 *Ejicere id, quo se*] Fit voluntas ejicere semen in illud vas quo elaborat ejicere voluntas hominis: quæ causa est ut inter coeundum cum gaudia quis adiret, mens memor 'admonuit dominæ: deseruitque Venus.' Pius. Versum sequentem, 'Incitat inritans,' &c. ut spurium (nam et a veteribus nostris aberat, et alieno loco inculcatus erat) ablegavi. Gif. *Incitat inritans*, &c. Hunc versum ex illo qui paullo ante positus est, 'Quæ ciet inritans,' &c. inepte a nescio quo, alieno loco repetitum, delendum censeo. Lamb. Delendus versus. Faber. Huic quidam subjiciunt *Incitat inritans loca turgida semine multo*. frustra. Creech. *Ejicere*. Quidam Codd. *Elicere*, sed perperam, confer vs. 1035. et 1267. Hav.

1042 *Namque omnes plerumque*] Hunc versum et duos deinceps sequentes, ut spurios, delendos censeo. Fuerunt enim adjecti ab aliquo inepto, qui putaret aliquid deesse ante versum illum, 'Sic igitur,' &c. quasi Lucretius uti voluisset similitudine hominis ab altero vulnerati, cujus sanguis continuo in percussorem propinquum redundaret. sed neque Lucretius uti voluit illa similitudine, nisi quod dixit, mentem id corpus petere, unde est saucia amore; neque hi versus satis significant, quod voluit eorum auctor. Præterea illud, *omnes plerumque cadunt*, inepte dictum est: sic potius dictum oportuit, *omnes plerique*. Ter. Andr. 1. 1. 28. 'Quod plerique omnes faciunt adolescentuli.' Cæs. lib. 2. de Bell. Gall. 'Nam plerisque omnibus Gallis præ magnitudine corporum suorum brevis nostra contentui est.' præterea illud *icimur ictu*, improprie et ihusitate dictum est. Tum hoc totum, *Etsi comminus est, hostem*, sive, ut habent alii lib. *os tum ruber*, &c. neque satis Latine dictum est, et obscurum est. Denique tota elocutio, et sententiam horum ver-

suum, frigida et inconcinna est. Cum hæc scripsissem atque edidissem, Thraso scripsit, me hos versus treis ὀβελίζειν pessime. immo vero tu sycophanta eos pessime et indoctissime retines: et, si aliquid saperes, ista non scripsisses: si os haberes, aut nisi esses κυνώπης, isto modo non scripsisses. *Lamb.* Tres hos versus eradit Lambinus; pessime. *Gifan.* Cadunt in vulnus, i. e. in eam corporis partem, quæ vulneratur, 'cui adactum est vulnus;' ut Virg. *Æn.* 10. loquitur. Imo 'vulnus' pro hasta aut telo poëtis familiare est. Virg. *Æn.* 2. 529. 'Illum ardens infesto vulnere Pyrrhus Insequitur.' Stat. 9. Theb. 'vulnus tamen illa retentum Pertulit.' Item lib. 11. 'Cum subitum obliquo descendit ab aëre vulnus.' 'Cadit in vulnus' igitur Latine eleganter dicitur, ut 'cadit in ense.' 'Vulnus' a vellendo. *Preig.* Namque. Hunc versum cum duobus sequentibus expunge. *Fab.* Hunc et duos sequentes versus rejiciunt interpretes, qui tamen ad rem facere, et non indigni Lucretio videntur. *Creech.*

1044 *Hostem ruber occupat humor*] Ita vet. nostri, et alii. Vulg. *os tum*; male. *Gifan.*

1045 *Veneris qui telis accipit ictum*] Qui amat, qui amore saucius est. Virg. *Æn.* 4. 1. 'At regina gravi jamdudum saucia cura Vulnus alit venis.' *Lamb.*

1046 *Sive puer membris muliebribus*] Sive hic pueri amore captus est, ut ejus flore ætatis abutatur ad rem Veneream, &c. *Lamb.*

Membris muliebribus] Membris molli-
bus, qualia sunt muliebria: vel parte postica, τῷ πρῶκτῳ. *Lamb.* Mollicellis, delicatis, quæ meram spirant Cyprin. *Faber.* Quænam vero sint 'Membra pueri muliebria' inquirant qui nesciunt; certe puer mollicellus et delicatus æque ac 'mulier toto corpore' amorem jactaret. Sed recte

Faber. *Creech.*

Jaculatur] Tamquam jaculo ferit. translatio. proprie Hor. posuit Od. 1. 2. 3. 'sacras jaculatus arceis.' *Lamb.*

1050 *Namque voluptatem præsentat*] Duo libri manuscr. habent, *Jamque voluptatem præsentat muta Cupido.* Sententia autem hæc est: nam vehemens et acris 'Cupido,' sive libido, voluptatem quasi auguratur, et sibi ante promittit. Sic inf. non longe: 1099. 'Cum jam præsentat gaudia corpus.' *Lamb.*

1051 *Hæc Venus est nobis*] Hæc Cupido Veneris nomine dicitur. *Faber.*

1052 *Hinc autem est nomen*] Codd. Vatic. et Faërn. habent, *hinc mite est nomen Amoris.* *Lamb.* Levis est mutatio, tamen necessaria: leg. *numen.* *Creech.*

1052 *Hinc illæ primum Veneris*] Secutus sum libros quattuor manuscr. qui partim sic habent, *Hinc illa primum Veneris, &c.* partim sic, *Hinc illam et primum, &c.* Illa enim, et illam et, depravata sunt ex illæ. 'illæ' autem pro illius positum, ut paullo post: 'rabies unde illæ germ. surgunt.' Hujus autem loci hæc sententia est: Hinc, nempe ex cupiditate, seu ex amore, primum gutta dulcedinis, quæ inest in Venere, stillavit in animum: deinde consecuta est cura, animum graviter angens, et sollicitans. vel dic, hinc primum, id est, ex simulacris et imaginibus: quod magis probabo. Longum sit autem ad singula lectorem admonere, has omnes emendationes sic sequi et probare Thrasonem, ut suas. *Lamb.* Illæ, i. e. illius. *Faber.* Hinc illa primum, sic omnino lego ex veteribus. A longum ob *PR.* vulg. *illata.* Lambinus *illæ,* contra vet. libros. Quidam veteres, *illam;* male. *Gifan.*

1053 *Frigida cura*] Liber Memmian. habet *fervida cura.* Ego nihil muto: sic enim Hor. Epist. ad Jul. Flor. 1. 3. 26. 'Frigida curarum momenta re-

linquere posses.' *Lamb.* *Fervida* quidam libri, et Marull. *Gifan.* Necessario revocandam arbitror lectionem Ms. *fervida*; eam certe quilibet probabit, qui unquam ex animi sententia dixit, 'Nunc scio quid sit amor.' Cura illa, de amore dico, fervida est, coquit, urit ille nitor, μαλερὸν βέλος, πυρρὸντα βέλεμα, πυρὶ πάντα βέβαπται. Post illam 'dulcedinem' tum 'anxiferæ curæ' succedunt, ut Cicero vocavit. Locus Horatii, 'Frigida curarum fomenta relinquere posses,' qui ab interprete allatus est, haudum etiam odorari potui quo pertineat; nihil enim ad Lucretium, &c. *Faber.* Probabit etiam ille, qui observat Lucretium ortum Cupidinis, atque incrementum explicare, primum Veneris gutta in cor stillat, deinde vehemens cupido, quæ per simulachra jugiter advenientia, imo per fabulas nutritur. *Creech.*

1054 *Nam si abest*] In particula 'si,' i non eliditur, et corripitur, sequente vocali. sic 5. 7. 'Nam si, ut ipsa petit majestas cognita rerum,' et 2. 617. 'Vivam progeniem qui in oras luminis edant.' Quod autem ad sententiam attinet, expressit amoris affectum, et amantium consuetudinem: quæ talis est, ut absentium desiderio tabescant, et præsentiam concupiscant, atque expetant. Quod et Arist. significavit libro nono de morib. ad Nicomachum, his verbis: Μὴ γὰρ προησθὲς τῇ ιδέᾳ, οὐδέ τις ἐρᾷ· ὁ δὲ χαίρων τῷ εἶδει, οὐδὲν μᾶλλον ἐρᾷ, ἀλλ' ὅταν καὶ ἀπόντα ποθῇ, καὶ τῆς παρουσίας ἐπιθυμῇ. i. e. 'Nemo enim amore capitur, qui non fuerit ante forma specieque delectatus: nec tamen is qui specie delectatur, continuo amat, sed tum, cum et absentem desiderat, et præsentiam concupiscit.' Consentanea his sunt illa Terentiana in Eunuchio, quæ Thaidi dicuntur a Phædria: 1. 2. 112. 'egone quid velim? Cum milite isto præsens, absens ut sis: Dies, noctisque me ames, me desideres,

Me somnies, me exspectes, de me cogites, Me speres, me te oblectes, mecum tota sis,' &c. *Lamb.*

1056 *Sed fugitare decet*] Quam pulchris versibus, quam gravibus sententiis deterret nos ab amore Lucretius? Quam aperte et luculente amantium furem insaniamque ob oculos proponit? Quam docte et perite amoris incommoda et molestias enumerat? Quam merito et vere ejusdem voluptates extenuat, elevat, ac deprimat? Quam perspicue amantium in re ipsa Venerea transigenda, atque in ipso corporum complexu rabiem describit? Digni versus, qui accurate legantur atque ediscantur: digna præcepta, quæ et juvenes et viri his levitatibus amatoribus dediti penitus in animo recondant. proderit etiam legere quæ scripta sunt in amorem a M. Tull. lib. 4. *Tusc. Lamb.* In toto Latio, quantum quantum est, nihil, ut opinor, quidquam legas, quod æque legi oporteat, atque eos versus qui hunc sequuntur. Sed tamen reperiuntur ejus generis bene multi, qui illos ab oculis hominum, si fieri queat, removendos esse contendunt, quasi si insigni quadam turpitudine scateant. Miserum itaque Poëtam nostrum, cujus tam frugiferum, tamque salutare consilium, adeo improperos eventus habeat, quamvis enim totis exclamet faucibus, 'Sirenas hilarem navigantium pœnam, Blandasque mortes, gaudiumque crudele, Effugite, o miseri, tortumque ab littore funem Rumpite;' quamvis tot argumentis probarit, certissimam homini pestem ab re Venerea esse, atque adeo cane pejus et angue vitari oportere nugivendulas istas mulierculas, quæ suos amatores offrenatos ductitant; quamvis rem, famam, sanam mentis corporisque valetudinem, ea via defluere ostenderit; tamen id ubi præstitit, ibi tum viri boni, Heus, (inquiunt, et quam longe quidem)

fuge turpia, obscena dicta, 'spurciculos, immemorabiles versus, amationes,' &c. Sed, o boni, si boni estis, nihil hic spurciculum, nihil immemorabile. Si quid tale videbitur, id vitio legentis, non poetæ adscribendum erit. Hoc certe videor affirmare posse: Si, quæ a Lucretio hic scribuntur, ea pro fœdis et flagitiosis dictis habebuntur; longe illis turpiora, longeque fœdiora reperiri in eo libro posse, quem nemo sine præsentī famæ periculo reprehendat. At enim, sentio, virum illum sanctissimum (quem appellare, nunc quidem, haud sane magnopere attinet) dicent ea gratia rem ipsam, quamvis turpissimam, tam aperte tamque perspicue tractasse, ut ex tanta tamque flagitiosa descriptionis fœditate vitium illud magis aversabile fieret. Fateor, neque unquam aliter sensi. Sed Lucretius quo fine scripserat? an ut lenonias operas præberet, et ex pessimo omnium mercimonio rem faceret auctiorem? Hoc quidem multis temporibus alii poetæ fecere, quibus profuit, et nunc fortasse nonnullis proddest; sed vitæ integritas, gravitasque morum, ac tot saluberrima præcepta hic illic per totum opus sparsa, huiusmodi suspicionem longe a Lucretio amoliuntur. Paucis dicendum; vin' scire quod ipsi consilium fuerit? En tibi: 'Sed fugitare decet simulacra et pabula amoris Abstergere sibi, atque alio convertere mentem; Nam certa et pura est sanis magis inde voluptas Quam miseris: Etenim potiundi tempore in ipso Fluctuat incertis erroribus ardor amantum; Nec reperire malum id possunt quæ machina vincat. Usque adeo incerti tabescunt vulnere cæco. Adde quod absunt vires, perennique labore, Adde quod alterius sub nutu degitur ætas. Labitur interea res, et vadiumonia fiunt; Languent officia, atque ægrotat fama vacillans. Si nescis, etiam medio de fonte leporum Surgit

amari aliquid, quod in ipsis floribus angat. Aut quod conscius ipse animus se forte remordet, Desidiose agere ætatem, lustrisque perire; Aut quod in ambiguo verbum jaculata reliquit; Quod cupide affixum cordi vivescit ut ignis; Unde fit ut melius multo vigilare sit ante, Qua docui ratione, cavereque ne inlaqueeris.' Ain' tu, Lector, qui ita loquantur, eos hortatores scelerum vocemus, an dehortatores simul facundissimos, simul acerrimos? *Faber.* Hæc de consilio poetæ *Faber*, nec falso: nihil de dictione, quæ tamen est purissima, nec Lucretium in ulla parte totius operis quam in hac magis diligentem invenies, ita vero simplex et significans, ut interpretationem non admittat. Quippe in iis vocibus quæ parum verecundæ sunt, Latium, saltem quod ego scio, non est copiosum, Latina quidem habet et Romana verba (vid. *Martialis* lib. 11. Ep. 20.) sed ea tamen parce invenit, et parcius utitur. *Creech.* *Senec.* Ep. 69. 'Ei, qui amorem exuere conatur, evitanda est omnis admonitio dilecti corporis: nihil enim facilius, quam amor, recrudescit.' *Preig.*

1057 *Abstergere sibi*] Sic quidem habent libri omnes, et manuscr. et vulg. sed videtur mihi legendum esse, *Abstergere sibi*, &c. hoc enim loquendi genus est insolens et prope absonum, *Abstergere sibi pabula amoris*, pro eo quod est a se depellere: alterum autem *Abstergere sibi amorem*, et *Abstergere amoris pabula*, ita consonum atque usitatum, ut 'Abstergere molestiam,' 'dolorem,' 'metum,' 'luctum.' Dixit tamen inf. eod. lib. in extr. 'Nec divina satum genitalem numina cuiquam Absterrent,' &c. si cui forte illud huic simile videatur. Cum hæc scripsissem olim, *Zoilus* meam conjecturam arripuit, et se ita in suis lib. vet. scriptum reperisse testatus est: cui non credo. Sed tamen cum me laudavit imprudens,

atque adeo invitus, in eo, quod meam conjecturam auctoritate lib. manuscr. comprobata significarit; tum suo ingenio indulsit in eo, quod hanc emendationem, sive vera sit, sive secus, sibi adscripsit. *Lamb.* *Abstergere sibi*, hoc ex vet. libris reposui. ut et inf. hoc lib. 1228. et 5. 844. rectissime. *Vulg.* *Abstergere.* *Gifan.*

1057 *Alio*] Ad virtutem quæ est homini firma possessio: de qua *Cicero* ad *Atticum*. 'Nihil est (mihi crede) virtute formosius: nihil pulchrius.' de qua *Chrysostomus* in *Mattheum* sic: 'Invicta res virtus est: et talis res est ut nequam etiam homines et admirentur ipsam et laudent.' *Aristotelis* sententia est lib. 2. *Politicorum*: 'Ubi autem non maxime honoratur virtus, ibi non est possibile firmum optimorum esse in Republica statum.' De virtute sic *Plato* in *Phædro*: 'Disciplina nihil apud Deos et homines revera aut est aut erit unquam venerabilius. hac tanquam *Ulyxis* moly *Sirenes* huius mundi h. e. voluptates evitabimus.' Præcipue ab amore declinandum cum cani capilli prudentiæ nuntii decidunt: quod lepide poeta *Græcus* ita cecinit: 'Ἡράσθη. τίς δ' οὐχί; κεκάμακα. τίς δ' ἀμύητος Κώμων; ἀλλ' ἐμάνην. ἐκ τίνος; οὐχὶ θεοῦ; Ἐρρίφθω. πολλὴ γὰρ ἐπείγεται ἀντὶ μελαίνης Θρίξ ἥδη, συνετῆς ἄγγελος ἡλικίης. Καὶ παίζειν ὅτε καιρὸς ἐπαίξαμεν' ἦνίκα καὶ νῦν Οὐκ ἔτι, λωιτέρης φροντίδος ἀψόμεθα. Nos pro tempore Latina sic fecimus: 'Lusimus, o veneres, satis anxia pectora amorī Jam dedimus. Procul o sit procul iste furor. Tempora canus obit mea, quæ jam nigra fuerunt, Canus prudentis nuntius ingenii. Donec erat tempus sat lusimus: arripere at nunc Est operæ lusus utilioris iter.' *Pius.* At vero ea mens *Lucretii* non est, verum ut unius puellæ amorem dissolvat usu promiscuo. *Hav.*

1058 *Et jacere humorem conlectum*]

Secutus sum duos cod. manuscr. mihi tamen non displicet amici cujusdam mei conjectura, qui putat legendum congestum: quam adjuvat codex *Memm.* ceteri libri manuscr. et item vulg. habent conjectum. quæ scriptura tamen non est repudianda. *Lamb.* Ita veteres quidam. In aliis vet. ut in vulg. conjectum. *Gifan.*

1059 *Nec retinere semel conversum*] Olim edideram conceptum unius amore, quod sic haberet cod. manuscr. *Memm.* et typis excusi *Florent.* nunc conversum, ut habent ceteri, mihi magis probatur. Ne hoc quidem dissimulabo, ad oram libri *Memmian.* annotatas esse has varias lectiones, congestum, conceptum, concertum. ex quo postremo licet facere consertum. *Lamb.* Revocandam esse arbitror quorundam codicum lectionem, quæ talis est: *Nec retinere semel conceptum unius amorem.* Id verius quam si tripode ex *Phæbi*, &c. *Faber.* *Conversum.* Sic vet. libri fere omnes, et vulg. Sed *Marullus* et *Lambinus*, ex quibusdam codd. conceptum. *Gifan.*

1059 *Unius amore*] Sic habent tres lib. manuscr. et nonnulli vulg. alii, amorem. *Lamb.*

1061 *Ulcus*] Vid. *Mart.* Ep. 60. lib. 11. *Creech.*

Inveterascit] Ita *Ter.* 'feci ut inveterascerent,' i. e. viverent, diu desiderarentur atque expeterentur. Ita etiam *Tullius.* *Faber.* *Ter. Prol. Hecyr.* vs. 12. 'Novas qui exactas feci ut inveterascerent.' *Donatus*, 'Inveterascerent, in consuetudinem venirent.' Et *Cicero* 4. *Tusc.* 'Inveteratio autem, ut in corporibus, ægrius depellitur quam perturbatio.' *Creech.*

1062 *Atque ærumna gravescit*] Verbum aptissimum nomini 'ærumnæ' adjunxit. *Lamb.*

1063 *Si non prima novis*] I. e. si non veterem amorem novo amore deleas ex animo. Sic *M. Tull.* lib. 4. *Tusc.*

‘Etiam novo quodam amore veterem amorem, tanquam clavo clavum, eji- ciendum putant.’ *Lamb.*

Conturbent] Quo modo Catullus ad Lesbiam: ‘Dein cum millia multa fecerimus, Conturbabimus illa.’ &c. *Creech.*

1064 *Volgivaque*] Expressit Græcam vocem, *πάνδημον*. *Lamb.*

1068 *Nam certa, et pura est*] Nihil muto, tametsi tres libri manuscr. habeant, *Nam certe pura est*. nam etiam hæc scriptura, *Nam certa et pura est*, reperitur in libris manuscr. in Bertiniano, et Memmiano. ne quis dicat eam a Marullo excogitatam et confictam, quod scripsit *κυνώπης*: cum certum sit, hos libros a Marullo numquam esse visos. Præterea ipsum loquendi genus, ‘Nam certe pura est,’ &c. non est satis nitidum. Postremo certam voluptatem eorum qui hoc amoris cruciatu vacant, opponit incertæ alterorum voluptati: sequitur enim, ‘etenim potiundi tempore in ipso Fluctuat incertis erroribus,’ &c. *Lamb.* *Certe puta est*: hæc est vet. librorum scriptura. Marullus: *certa et pura est*. *Gifan.*

1069 *Miseris*] Amatoribus. Simile est illud Plautinum: Miser est homo qui amat. Festivissime poëta græcanicus miseros vel in hoc amantes appellat, qui cum ad incitas et paupertatem devenerint spoliati patrimonio, quod muneribus assiduis ad puellam illicitam dilapidarunt, nemo, nec quidem amica sua, dignatur amare. Versus ipsos meros Græcæ facundiæ flosculos inserere operæ pretium visum est. Alloquitur Sosicratem ex amore mendicum, quem amica fingeat non agnoscere: Ἡράσθης πλουτῶν Σωσίκρατες· ἀλλὰ πένης ὢν οὐκέτι ἐρᾷ· λιμὸς φάρμακον οἶον ἔχει. Ἡ δὲ πάρος σε καλοῦσα μύρον καὶ τέρπνον Ἄδωνιν, Μὴν φίλα, νῦν δέ τε τοι τοῦνομα πυνθάνεται· τίς; πόθεν εἰς ἀνδρῶν; πόθι τοι πτόλις; ἢ μόλις ἔγνωσ τοῦτ’ ἔπος, ὡς οὐδεὶς οὐδὲν ἔχοντι φίλος. Illexit lin-

guæ transmarinæ venustas ut Latina facere hæc carmina tentarem. experimentum habes. æqui bonique facies, si transmarinam venerem non ad unguem referre potui: ‘Dives amas: Veneris solita non lampade ferves Pauper: habet tenuis pharmaca quanta fames! Te vocat ante rosam, calidum te dicit Adonim Panthea: nunc nomen vix tenet illa tuum. Unde? Quis es hominum? quænam tibi patria? nostin Verba miser? tenues nullus amicus amat.’ *Pius.* Amore perditis. *Faber.*

1069 *Etenim potiundi tempore*] Quam sit miserum amare, vel hoc unum satis arguit ac declarat, quod eo ipso tempore, quo voluptate tantopere exoptata atque exoptata potiuntur amantes, ac fruuntur, eo (inquam) ipso tempore se mutuo mordent, vellitant, et cruentant. *Lamb.*

1073 *Et denteis inlidunt sæpe labellis*] *Hor. Od. 1. 13. 11.* ‘sive puer furens Impressit memorem dente labris notam.’ *Plant. Curcul. 1. 3. 31.* ‘Pariter hos perire amando video. uterque insaniunt. Viden’ ut misere moriuntur? neque queunt complecti satitis?’ *Idem Mil. Glor. 4. 8. 25.* ‘labra labellis ferruminavit.’ *Idem Pseudolo, 5. 1. 14.* ‘Nam ubi amans complexus est amantem: ubi ad labra labella adjungit,’ &c. interdum etiam linguam linguæ admovent, ‘duplices ut linguas habeant,’ quemadmodum idem *Plant. loquitur Asin. 3. 3. 105.* *Lamb.*

1076 *Quodcumque est, rabies unde illæ germina surgunt*] Sic restitui ex auctoritate quinque librorum manuscr. a quibus non admodum dissentiunt codices vulgati Paris. et Veneti antiq. nam ceteri habent partim *Rabies unde illa hæc germinaturgens*: partim, *Rabies unde illa hæc germina surgunt*. ‘Rabies’ autem positum accipio pro rabiei, præterea illæ generandi casus est, fæminini generis, antiquus, de quo supra lib. 2. ibi, ‘unæ-

que figuræ:’ ut sit hæc totius hujus loci sententia: Et stimuli subsunt (inquit) qui amanteis incitant atque impellunt, ut id ipsum lædant, unde rabiei illius germina oriuntur, atque augescunt; quodcumque illud tandem sit, sive color, sive facies, sive pars alia aliqua corporis. nomina autem quintæ sic inflectebant antiqui, ut alibi diximus: ‘rabies’ in casu recto: ‘rabies,’ et ‘rabie,’ et ‘rabiei,’ et ‘rabii,’ in patrio. Cum hæc edidissem, Thraso, ut aliquid sapere videretur, hæc omnia approbavit, et secutus est, præter quam quod edivoloit, *Illæ hæc germina surgunt*: in- epte. Nam hæc natum est ex diphthongo; quæ erat in provocabulo ‘illæ.’ Quod autem quidam doctus, idemque amicus meus, legi posse putat, *Rabies unde illæ hæc germina surgunt*, non multo magis placet. Nam pronomen demonstrativum, quod cohæreat cum voce ‘rabies,’ necessario debet interesse, meo quidem iudicio. quod non esset, si *illæ hæc*, seu *illæc* legeretur. Verumtamen judicent eruditi. Omnino non negaverim, multo tolerabilius ferri posse hanc lectionem, *Rabies unde illæ hæc germina surgunt*, quam illam, *Rabies unde illæ hæc germ. surg.* *Lamb.* Ita vet. nostri. In quodam meo: *ille. male.* et ita fere *Lambinus. Gifan. Rabies illæ*, Rabiei illius. Sic enim nomina quintæ olim inflectebantur. ‘Dies,’ gen. ‘Dies,’ vel ‘Die,’ vel ‘Dii;’ Veteres passim. *Faber. Illius rabiei.* Ita enim veteres. vs. 1053. ‘*Illæ dulcedinis.*’ *Creech. et Voss. de Anal. 2. 19. p. 335.*

1077 *Sed leviter pœnas*] I. e. sed Venus, seu res Venerea, pœnarum et doloris sensum aufert, aut certe minuit. *Lamb.* Doloris, et morsiuncularum stimulos minuit. *Faber.*

1081 *Totum*] Nescio qua ratione impulsus omnes Lucretii editores pro hac voce *coram* substituerint atque approbaverint, contra omnes Mss.

Delph. et Var. Clas.

Natura, inquit, ‘repugnat,’ i. e. negat, et ostendit totum illud contra fieri. Ita 1. 694. de Heraclito: ‘Nam contra sensus ab sensibus ipse repugnat.’ i. e. negat operationes sensuum per sensus ipsos, ab iis sumens argumentum. *Hav.*

1082 *Quoius quam plura habemus, Tam magis*] Sic restitui, tres libros manuscr. secutus. ex vulgatis enim alii habent, *cujus quo plura*: alii, *cujus quam plurima*: alii, iique deterrimi, *cujus quo plurima*. *Lamb.* *Cujus quam plura habemus, Tam, &c.* Ita in vet. libris. *Vulg. quo. dira* etiam est in vet. libris. Sic sup. vs. 1040. *dira lubido*. *Vulg. illa. Gifan.*

1084 *Nam cibus atque humor*] Ostendit dissimilitudinem ejus voluptatis quæ percipitur ex cibo et potu, ab ea quæ proficiscitur e re Venerea, hoc modo: cibus et potus (inquit) in corpus ejus qui est et bibit assumuntur; et in ventrem intromissi certas corporis sedes occupant: quo fit ut fames et sitis expleantur cibo et potu, et ita desinat animans esurire et sitire. At qui amat, nihil ex ore et grato colore ejus quam amat detrahare ac demere potest, præter inania quædam simulacra: quæ nullum locum occupant. quare amantem satiare atque explere non possunt. *Lamb.*

Adsumitur intus] Fortasse legendum *intro*. *Lamb.*

1088 *Præter simulacra fruendum*] Secutus sum codices quattuor manuscr. et omnes vulgatos. Nam Vaticanus habet *feruendum*, ex qua scriptura suspicatur doctus quidam legendum *ferendum*. ‘ferendum’ autem interpretatur auferendum, ut ibi apud *Hor. Epist. ad Jul. Florum 1. 3. 25.* ‘Prima feres ederae victricis præmia,’ et *Epist. 2. 1. 120.* ‘non temere a me Quivis ferret idem.’ et *Virg. 5. 248.* ‘magnum dat ferre talentum.’ quæ lectio mihi non displicet.

Lucret.

4 Y

cet, videturque non invenusta. sed receptam damnare non possum. *Lamb.*

1089 *Tenuia*] Proceusmaticus pro dactylo, aut spondeo, ut sæpe alias: vel dicendum u hic esse consonantem. *Lamb.*

Quæ vento spes raptat sæpe] Si hæc scriptura emendata est, aut vero si hic versus Lucretianus est, sic videtur explicandus: Quæ simulacra tenuia spes misella sæpe raptat 'vento'; i. e. in ventum, seu cum vento. Quæ tamen sententia absurda est: videtur enim ita potius dicere debuisse Lucretius: Quæ simulacra una cum spe ventus sæpe rapit et dissipat: quidam amicus meus putabat tolerabiliorem fore scripturam, si ita legatur, *quæ in ventos spes raptat sæpe misella.* sed etiam in hac lectione hoc inest vitii, quod spes amantium non raptat simulacra in ventos; sed ipsa spes sæpe una cum simulacris videtur quasi a ventis raptari. Ego malim hoc modo legi, *quæ ventus spes raptat sæpe misellæ.* 'ventus spes' autem, i. e. ventus spei, ut per ventum spei, spem levem, et incertam, et fallacem intelligamus. Omnino locus hic mihi valde suspectus est, neque puto hunc versum esse Lucretianum; eoque sublato planissima sententia est. *Lamb.* *Tenuia, quæ vento spes captat.* In libris quidem: *raptat.* Sed *captat* ego scripsi. *Vento*, forte pro frustra, i. e. quæ non tam sibi quam vento, ut ea ille differat, captat. Ita mox: 'frustra que laborat.' *Gifan.* Misera vero, si qua alia, res amor est, nugæ, somnia, nihil, aut pæne nihil, si ex pulchellis corporibus tenuia tantum simulacra decerpere licet. Quid igitur illud attinet, color verus, corpus solidum et succi plenum? quid, 'Flos ipse,' &c. quid? quando omnia prætervolant, 'Quando in amore Venus simulacris ludit amantes, Et frustra comprehensa manus effugit ima-

go, Par levibus ventis volucrique simillima somno.' Hoc ipsum est quod apud Lucretium legis, hominem illius mercimonii haud imperitum: 'Ex hominis vero facie pulcroque colore,' inquit, 'Nil datur in corpus præter simulacra fruendum Tenuia, quæ vento spes raptat sæpe misella.' Sed tertius ille versus, Lector, placetne? Lambino certe displicebat: neque id injuria; illum itaque ut Lucretio patre indignum verso stylo confixit. At Gifanius ita scribendum existimat: *Tenuia, quæ vento spes captat sæpe misella.* Ibi ad oram editionis suæ hæc adscribit: 'In libris quidem, *raptat*; sed *captat* ego scripsi. *vento*, fortasse pro frustra, i. e. quæ non tam sibi quam vento, ut ea ille differat, captat. ita mox 'frustra que laborat.' Dii boni! Cur hæc non legerat Lambinus? quam belle, quam festive hominem adhibuisset! Quid enim, quæso, obscurius vel Sphinx ipsa diceret? Quis, nisi plane Latinitatis expers, scribat, *spes misella captat vento simulacra*? Deinde homo ingeniosus non vidit illud *sæpe* vitiosum esse; quod enim hoc loco asserit Lucretius, nos in amore simulacris tantum frui, 'Nec manibus quidquam teneris abradere membris,' id perpetuo verum est; si 'sæpe' fieret, aliquando quoque non fieret. Itaque ubi primum per ætatem Lucretium legere paulo attentius cæpi, ea una vox mendi suspicionem commovit: ibique dubitabundus, hærens, defixus, steti aliquandiu, (nam sex septem dies locum hunc animo versavi, οὐδὲν ὑπερβολικῶς dico:) tum denique, sic Dii voluistis, ad veram lectionem pervenimus, *Simulacra fruendum Tenuia, quæ venti suevit raptare procella.* De hac emendatione eorum erit iudicium, qui poëtæ sunt, aut qui poëtæ legerunt. Eam enim exemplis hinc illinc collatis firmare nihil necesse; quippe cui-

libet obvia sunt. *Faber.* Rejicit Lambinus. Gifanius, *Quæ vento captat spes sæpe misella.* *Vento* pro frustra, i. e. quæ non tam sibi quam vento, ut ea ille differat, captat: ita mox, 'frustra que laborat.' Hunc vero locum sex septemve dies in animo versans Faber tandem ad veram lectionem pervenit: *Tenuia, quæ venti suevit raptare procella.* At versum, lector, vel ita emendatum rejice. *Creech.* Forte rectius distinguas: *Tenuia, quæ vento spes raptat sæpe, misella.* *Hav.*

1091 *Stinguere*] Restinguere. Eodem verbo alibi iterum atque iterum utitur, ut 2. 827. 'Evanescere paulatim, stinguique colorem.' *Lamb.*

1093 *Torrenti flumine*] Codex Bertinianus habet *torrentis*, mendose. *Lamb.* et *Vossius de Analogia* 3. 27. p. 102.

1096 *Abradere*] Auferre, detrahere. *Lamb.*

1098 *Flore fruuntur Ætatis*] 'Florem ætatis' appellat, quem Græci *ἔρως* et *ὀπώρα* dicunt. Horat. Od. 2. 5. 10. 'jam tibi lividos Distinguet auctumnus racemos Purpureo variis colore.' Sed non dissimulabo, in cod. Bertiniano legi *tuuntur*: in Memmiano *luuntur*: quarum lectionum rationem nondum cogitando explicare potui. Thraso, cum hæc edidissem, scribendum curavit *flore utuntur*. Quid isto homine facias, qui videtur ea gratia esse natus, ut aliis risus præbeat, aliis stomachum faciat? Ita mera versuum portenta ex immani et barbaro pectore deprompta elegantissimo scriptori assuit. At suo capiti malum suat potius. Sed redeo ad hunc locum, et has scripturas vet. quas jam olim proposui, *tuuntur*, *luuntur*. ex his igitur ego nunc conjectura ductus facio *juvantur*: nam sive ex *t*, sive ex *l*, faciamus *i*, mutatio facilis est, ut norunt hujus artis periti. Cetera jam æque facilia sunt. *juvantur* autem interpretor delectantur, quod statim agnosceret lector ingeniosus et

Latine doctus. Dicat mihi nunc *κυν-ώπης*, utra probabilior sit conjectura, mea, an sua. Utrumcumque faciet, sive suam retinens, stuporis simul et impudentiæ se alligabit; sive meam magis probans, dirumpetur; æquo animo feram. *Lamb.* *Flore utuntur Ætatis.* Ita ex vet. libris scripsi. In quibusdam vet. *tuuntur*: in aliis, *luuntur*; quæ ex *utuntur* depravata sunt. In vulg. et vet. quibusdam: *fruuntur*. Etiam non male; sed glossam sapit. *Gifan.* Amicus quidam meus monuit, hunc locum ita a Palmerio legi: *Denique conlatis membris cum flore luuntur Ætatis.* 'Luuntur' autem erit *λύονται*. 'flos ætatis' significabit *τὴν γονὴν*, seu, ut lepide vocabat Lucilius, 'Mutonis lacrymas.' Rem bellam scilicet, et ter bellam! Vides, præclara ingenia non amant quod in medio positum est: quid enim facilius Latinisque, quam 'frui ætatula,' 'flore ætatis frui?' Quare Palmerio comes alius quærendus est; solus eo. *Faber.* Gifanius, *Flore utuntur*. Palmerius, *Flore luuntur*, i. e. *λύονται*. Flos autem est 'Id quod sponte sua solet remitti, Cum mens est pathicæ memor puellæ.' *Luuntur* quam hic proprie, nemo ignorat, qui hoc sciat modo, cum perficiunt, solvi: vid. vs. 1107. De qua conjectura ita Faber: 'Vides, præclara ingenia... Ego solus eo.' Lambinus *Flore juvantur*. *Creech.*

1099 *Jam cum præsagit*] Cum in quibusdam codicib. manuscr. reperissem partim *dum jam*, partim *jam dum*, reposui, *jam cum*: quæ scriptura perspicue vera est: nam sententia adhuc pendet. *jam dum* autem non quadrat. *dum* enim significat perpetuitatem et continuationem quandam et spatium temporis: *cum* autem punctum et articulum temporis, quo aliquid fit, aut agitur. Cum *jam* (inquit) corpus præsagit, i. e. præsentit, et præcognoscit voluptatem rei Venereæ propinquam. *Lamb.* *Dum*

jam. Ita omnes libri, sic fere sup. vs. 1049. Vulg. *jam tum*. quidam vet. *jam dum*. Gifan.

1100 *Atque in eo est Venus, ut muliebria conserat*] Verecunde rem obscenam circumlocutus est: significat enim tempus, quo vir inibi est, ut semen in loca muliebria profundat. Lamb.

Arca] Sic Virg. Georg. 3. 135. 'obtusior usus Sit genitali arvo.' Sic inf. eod. lib. 1265. 'Erexit enim sulci recta regione viaque Vomerem,' &c. Lamb.

1105 *Nam facere interdum*] Nam videntur (inquit) interdum hoc facere velle, nempe alter in corpus alterius corpore toto penetrare et introire. Lamb.

1106 *Veneris compagibus hærent*] Mss. Lugd. Bat. in *compagibus*. Videntur tamen alterum esse Lucretianum ex vs. inf. 1198. 'Cum interea validis Veneris compagibus hærent.' Hav.

1107 *Liquescunt*] Sic habent aliquot libri manuscr. et typis excusi, quam scripturam si quis probabit, versus *Usque adeo cupide* legetur ἐπιφωνηματικῶς, hoc sensu: Tam cupide inter se cohærent Veneris vinculis adstricti: idque tamdiu, dum membra vi voluptatis labefacta liquescunt, et quasi in humorem resolvuntur. in aliis libris scriptum est *liquescant*, quam lectionem sic explico, ut jungam hoc totum *usque adeo dum*, cum verbo *liquescant*, hoc modo: usque adeo dum, i. e. usque eo, sen usque ad id tempus, dum (i. e. donec) membra liquescant, &c. Lamb.

1108 *Tandem*] Sed cum ad finem clivi noster anhelat equus, hoc est, cum expleverimus venerem, paulisper rabies illa residet. Sed paupost rediviva recrudescit et recentatur. Mox 'nervis conjuncta,' &c. i. e. cum incipiunt agitata tumescere virilia tormento citharaque tentiora, opus est ad hanc rigidissimis nervis ut

stant membra quæ jacebant ante. Nam auctore Arbitro Petronio 'sine nervis aiunt stare nil potesse.' Quidam *tenis* legunt: ut sit sensus: Quæ voluptas in venarum interiori fomite bacchabatur. Pius. *Tandem ubi se erupit nervis*. Sic libri quidem fere omnes habent: sed tamen amicus quidam mens legendum putat, *se eripuit*, atque hæc lectio a Petro Candido in codicibus Florent. in calce libri annotata est, quale est illud 'se duxit foras,' apud Terent. et illud, 'quo nunc se proripit ille?' apud Virg. Ecl. 3. 19. et illa usitatissima, 'contulit se domum,' 'in urbem,' 'rus,' &c. ego tamen nihil mutandum censeo. Lamb. *Ubi se erupit*, ita recte. Vide Indicem. Gifan. Recte interpretes retinuerunt hanc lectionem, quam et optimi Mss. conservant, perperam vero Creechius et Angli mutarunt; præter enim locos in Indice Gifanii adductos, locutus ita est Petronius c. 24. p. 594. 'Atque has erumpit furibundo pectore voces.' Hav.

Conlecta cupido] Alii libri habent *conjecta cupido*, quod idem valet: *conlecta* tamen malo. Lamb. Vulg. *conjecta*. Vide Indicem: 'Conlectus.' Gifan.

1109 *Pausa*] Intermissio, requies, ἀνάπαυσις, ut supra 2. 118. 'nec dare pausam Conciliis.' Lamb.

1112 *Quæ machina*] Quæ ratio, quod inventum, quæ ars, τίς μηχανή. sup. 3. 957. 'Nam tibi præterea quod machiner, inveniamque,' &c. Lamb. *Machina*: Græcum est: τίς μηχανή, τίς μηχανή; Res nota. Fab.

1114 *Adde quod absumunt*] Sic 5. 1016. 'Et Venus immittit vireis.' sic Epicurus: 'Ἡ συνουσία ὤνησε μὲν οὐδέποτε ἀγαπητὸν δ', εἰ καὶ μὴ ἐβλάψε. i. e. 'Concubitus et usus rei Venereæ profuit numquam: bene agatur cum homine, si non etiam nocuerit.' Lamb. Vss. 28. recenset incommoda amoris, quæ res damnosa est, et misera ser-

vitus; suspicionibus obnoxia, et cujus, nisi prorsus insanias, pœniteat necesse est. Creech.

1114 *Adde quod...Adde quod*] Geminatio, quæ Caro nostro mire placuisse videtur. vide et 3. 840. et 1050. sic infra eodem hoc lib. vss. 1167. bis ac tertio conjunctionem illam 'nempe' repetit. Preig.

Nervos] Vires quæ domicilium et sedem habent in nervis. Nunc amoris incommoda refert. In primis corpus viribus exhaurit, pallidum reddens et exangue. 'Fecit amor maciem: longa internodia crurum,' inquit Ovid. Idem: 'Longus amor tales corpus tenuavit in usus: Aptaque subducto corpore membra dedit.' Pius.

1115 *Sub nutu*] Sub imperio, sub servitio alterius: cum nulla servitus deterior sit quam voluntaria. Consimiliter Tibullus libertate se spoliatum conqueritur, 2. 4. 2. 'Jam mihi servitium video: dominamque paratam. Jam mihi libertas illa paterna vale.' Suffragatur huic sententiæ Propertianus ille versiculus 2. 18. 80. 'Nullus liber erit si quis amare volet.' Pius. Sub alterius arbitratu, sub alterius imperio et dominatu, nam serviunt amantes. Lamb.

1116 *Labitur interea res*] Res familiaris dilabitur, dissipatur, perit. Sic Plant. Trin. 2. 1. 16. 'Quam exemplo sævis sagittis percussus est, illico res foras Labitur, liquitur. da mihi hoc mel meum, si me amas, si audis. Ibi ille encullus, ocelle mi, fiat, et si amplius vis dari, Dabitur.' Lamb.

Res] Patrimonium. Ausonius in monosyllabis: 'Imperium, litem, venerem, cur una notet res.' Pius.

Et vadimonia fiunt] Amantes contracto ære alieno vocantur in jus, et datis vadibus promittunt se judicii diem obituros, atque in judicio staturos: vel vades dati promittunt se prodigum illum amatorem, ad extremum jam egestatem redactum, et a

creditoribus in jus vocatum, in judicio stituros. Hor. Sat. 1. 1. 1. 'Ille, datis vadibus qui rure extractus in urbem est,' &c. Auctor vocabularii Latino-Græci manuscr. 'Vadimonium,' inquit, ἐγγύη, ἱκανοδοσία. Lamb.

1117 *Officia*] Ov. Rem. Amor. vs. 627. 'Nec quæ ferre solet spatiantem porticus illam Te ferat, officium neve colatur idem.' Creech.

Ægrotat fama vacillans] 'Ægrotat, νοσεῖ.' tralatio est a corpore: quo verbo sæpe utitur Demosthenes pro dissidiis et seditionibus laborare. Sic Varro lib. 1. de vita populi Rom. apud Non. in verbo 'distrahere:' 'Distractione civium elanguescit bonum proprium civitatis, atque ægrotare incipit, et consenescere.' Sic Plautus in Trinummio, loquens de bonis moribus, 1. 1. 8. 'Sed dum illi ægrotant, interim mores mali, Quasi herba irrigua, succreverunt uberissime.' Idem ibidem paucis post, 1. 2. 34. 'Nam si in te ægrotant artes antiquæ tuæ, Sive immutare vis ingenium moribus,' &c. Sed non celabo lectorem, in uno libro manuscr. versus, *Labitur interea res*, &c. ordine converso legi post hunc, *Languent officia*, &c. Ostendit autem Lucretius, amanteis neque rei, neque famæ parcere, sed utriusque jacturam facere: quod item pluribus versibus docet Hor. Sat. 1. 2. 55. 'Ut quondam Marsæus amator Originis, ille, Qui patrum minæ donat fundumque, laremque; Nil fuerit mi (inquit) cum uxoribus unquam alienis: Verum est cum mimis, est cum meretricibus; unde Fama malum gravius, quam res trahit,' &c. Lamb. Græcorum imitatio. Eurip. Med. νοσεῖ τὰ φίλτατα. Aristoph. νοσεῖ τὸ θέατρον. Latini imitati sunt; sed loci ab aliis notati fuere. Fab. Addi meretur Æliani locus V. H. 2. 13. ubi de Socrate ab Aristophane traducto in Scena dicit verum esse illud Cratini dictum τῷ θεάτρῳ νοσῆσαι τὰς φρένας. i. e. 'Theatrum insa-

nire,' sen 'mente ægrotare.' Ad seq. versum nota Beroaldi addi potest Ann. App. cap. 18. *Hav.*

1118 *Unguenta et pulchra in pedibus Sicyonia rident*] Neminem ne adhuc animadvertisse, falsam esse, atque adeo ridiculam, in hoc loco scripturam? et tamen ita res constat, ut ne dubitare quidem vel tantillum possis. Quomodo enim rident unguenta in pedibus? Deinde ea vox, si sensum rationi consentaneum haberet, hinc tamen ejicienda esset; legitur enim paulo inferius, et quidem loco apto et suo: 'Pocula crebra, unguenta, coronæ, sertaparanur.' Eadem corrumpendi loci hujus causa fuit quæ ceterorum qui jam tales esse animadversi sunt; vicinia scilicet vocis alienius quæ ad hanc ('unguenta') proxime accedat: ea vero est τδ ('langnent') in versu proxime superiori. Sed quid 'unguentorum' loco substituendum sit, id vero est quod affirmare nequaquam ausim, cum hic error neque contra Latinitatem sit, neque contra materiam physicam, neque alia, quæ certa haberi queant: est enim ἀπορισμὸς rerum, in quas impensæ et sumptus fiant. Fortasse scriptum fuerit, *unioque, et pulchra in pedibus, &c.* Nam et calceis additos uniones et margaritas fuisse notum est; fortasse etiam, *fibulaque*; nam et fibulis gemmeis nonnumquam utebantur luxuriosi nepotes. Sed et multa alia possent substitui. Ad summam, Deo aliquo opus sit, ut de veritate lectionis constet. Locum indicavi; si quid opis in Mss. codicibus, alii jam admoniti eam rem curabunt. *Faber in Emend.*

1118 *Unguenta*] Vide Emendationes. Cum autem τδ *unguenta* locum hic habere nequeat, fortasse legi possit *Tyrrhena*. Noti sunt Tyrrheni seu Tusci calcei, ut et Sicyonii. Utrique enim et splendorum hominum erant et deliciorum. *Faber in Notis.* 'Unguenta locum hic habere ne-

queunt,...Sed et multa alia possunt substitui.' *Faber*: et ipse alibi substituit *Tyrrhena*, nam noti sunt Tyrrheni calcei, ut et Sicyonii. Utrique enim et splendorum hominum erant, et deliciorum. *Tull. de Orat. lib. 1.* 'Si mihi calceos Sicyonios attulisses, non uterer quamvis essent habiles, et apti ad pedem, quia non essent viriles:' vid. denique *Jul. Pollucem. Creech.*

1118 *Sicyonia*] Calcei Sicyonii. *M. Tull. de Orat. lib. 1.* 'Sed ut, si mihi calceos Sicyonios attulisses, non uterer, quamvis essent habiles, et apti ad pedem, quia non essent viriles; sic illam orationem disertam sibi et oratoriam videri; fortem et virilem non videri.' *Lucil.* 'et pedibus Sicyonia demit honesta.' *Lamb.*

1118 *Rident*] *Rident*, pulchra sunt. *Tralatio est. sup. lib. 1. princip.* 'tibi rident æquora ponti.' *Lamb.*

1119 *Smaragdi*] Codices duo manuscr. habent *Zmaragdi*. *Lamb.*

1120 *Thalassini vestis*] Vestis cærulei coloris. *Lamb.* Cærulei quidem coloris, sed qui viridantis aliquid habeat. *Faber.*

1122 *Et bene parta patrum*] Et patrimonium, seu bona a patribus relicta, bene parta, dantur scortis, ut anademata, et mitras, et simil. comparent. *Plant. Epid. 2. 2. 41.* 'quid istuc mirabile est? Quasi non fundis exornatæ multæ incedant per vias.' *Hor. Sat. 1. 2. 56.* 'Qui patrium mimæ donat fundumque, laremque.' quem versum paulo ante protulimus. *Lamb. Ter.* 'Bene parta mei patris.' Locum *Plantii* in quo meretrices 'fundis exornatæ incedant' protulit *Interpres*; ei hunc *Ovidii* addas licet, quo de puella conqueritur amator: 'Illud et illud habet: nec ea contenta rapina Sub titulum nostros misit avara Lares.' I. e. ita effecit, ut ædes meæ proscriptæ fuerint vanales. *Faber.* Legi debere bene par-

ta patrant, contendit *Andr. Schottus Obs. Hum. 2. 58. pag. 114.* sicuti 'bene-parta lacerare' dixit *Sallustius*. Verum et contra *Mss.* hæc est lectio, et haud necessaria, imo contra sensum poetæ; sicut enim mox dicit 'verti in Melitensia Ceaque,' ita nunc fieri Anademata et Mitras ista patrum 'bene-parta,' i. e. quæ illi multo sudore collegerunt, ut apud *Persium 6. 69.* 'mihi festa luce coquatur Urtica, et fissa fumosum sinciput aure, Ut tuus iste nepos olim satur anseris extis, Cum morosa vago singultiet inguine vena, Patriciae immeiat vulvæ? mihi trama figuræ Sit reliqua: ast illi tremat omento popa venter.' et plura apud *Horatium* aliosque similia. de vestibus autem Melitensibus summa cura scripsit *Commendator Abela* in *Melita* sua illustrata, a nobis ad finem *Thesauri Siculi* relata. *Hav.*

Anademata] *Ridimicula*, corollæ, et ornamenta capitis: ab hoc verbo ἀναδέω, quod significat coronare et circumligare. huc faciunt verba *Suidæ*: ἀναδέω, ἀναπλέκει, στέφει, καὶ ἀναδέισθαι στεφανώσθαι. καὶ ἀναδήσασθαι στεφανώσασθαι. *Paulus* digestis de auro et argento legato: 'Sicut mitræ,' inquit, 'et Anademata.' quidam Græcos secuti *Anadesmata* scribunt. Vide ne anadema sit fascia candida, quæ circumligatur regio capiti. *Pius.* Fasciæ, corollæ, redimicula. Sic enim auctor vocabularii Latino-Græci manuscr. 'Redimicula,' inquit, 'ἀναδήματα.' quamquam *Festus* docet, 'redimicula a mulieribus vocari corollas, quibus utuntur ornatus causa.' Quidam legi volunt, *anademata mitræ*, continenter, et sine distinctione, et interpretantur vincula, quibus mitra vincitur, capitique religatur, ut mitræ sit numeri singular. patrii casus: quibus propemodum assentior. adjuvat enim eorum opinionem *Virg. Æn. 9. 616.* 'Et tunicæ manicæ, et habent redimicula mitræ.' verum tamen

licet etiam legere disjunctim, ut 'anademata' et 'mitras' esse ornamenta intelligamus. *Lamb.* Redimicula, fasciolæ, catenulæ, &c. *Faber.*

Mitræ] *Mitra* ornamentum capitis muliebribus et effeminatis conveniens: cujus diminutivum est mitella: quod patet eo *Maroniano* testimonio: 'Copa Syrisca caput Graia redimita mitella.' *Pius.*

1123 *Interdum in pallam atque allidens jachiaque verlent*] Corrige meo quidem periculo: *Interdum in pallas acilides et jatria vertunt*: ut sit hic sensus: Tanta est hominum cæcitas amoris uredine raptorum, ut vertant, hoc est commutent, arma muliebribus vestibus: et medica atque salubria mundo fœmineo: cum malint amori indulgere quam bello salutique propriæ. 'Pallam' enim scimus esse muliebre vestimentum vel ex fabula *Plautina Menechmis*. 'Acilides' sunt brevia jacula: de quibus *Maro lib. 7. 734.* 'Teretes sunt acilides illi Tela. sed hæc lento mos est aptare lacerto.' *ιατρειω* significat 'medeor,' *ιατρειον* 'medicina,' h. e. officina ubi medelæ fiunt: 'jatria' medicinalia: quæ sunt preciosissima: utpote cum gemmatis contineantur vasis, quæ magni censentur. Reperio in nonnullis exemplaribus, *Interdum in pallam in stlitas et jantina vertunt.* ut significare velit illum permutare 'stlitam' vestem, h. e. lata purpura intextam. Vertunt igitur mutando: distrahendo: vendendo: emendo: resarciendo: interpolando pallam in stlitam vel stlatam, h. e. lata purpura textam: et repudiata palla et stlita optant violaceos colores. 'Jantina' vestis est coloris violæ quæ subinde tyrio jungebatur: et 'tyriantina' vocabatur: cui suffragatur epigrammatici vatis auctoritas. 'Lingonicus tyriantina bardocucullus.' *τον* Græci 'violam' vocitant. huc nonnulli trahunt id *Persianum*, 1. 46. 'Cui circa humeros et jantina

lena est.' hoc carmen a sequenti separandum est. Alii recognoscunt, *Interdum in pallam et qualos et jachia vertunt.* lectio superior accommodatior est. *Pius.* *Interdum in pallam, ac Melitensia, Ceaque vertunt.* Sic restituit Adr. Turneb. seu potius Gulielm. Pellisserius, Episcopus Mompessulanus, secutus vestigia veterum codicum. Sic enim habent Vatican. Tetian. Faërn. *Interdum in pallam, atque alidens jacchiaque vertunt:* quibus cum congruunt Veneti antiq. Bertin. sic, *Interdum in pallam alidensia chiaque vertunt.* Memmianus, *Interdum in pallam, atque alidensia chiaque vertunt.* Vulgati autem varie depravati sunt. alii enim habent, *Interdum in pallam et qualos, et janthina vertunt,* ut Lugdunenses: alii, *Interdum in pallam, et qualos, et jacchia vertunt,* ut Florent. et Venet. recentiores: alii, *Interdum in pallas et aclides, et jatria vertunt,* ut Parisienses: quæ scriptura a Baptista Pio, homine nullius iudicii, excogitata est. Exstat et hæc, *Interdum in pallam, et stilitas, et jantina vertunt.* cuius neque rationem, neque sententiam video. Sic igitur, ut excudendum curavi, cum Gul. Pellisserio et Adr. Turnebo legendum puto. Et tamen vet. codd. scripturas proposui, ut, si quis ingeniosior veriore lectionem excogitare poterit, habeat paratum, unde adjuvari possit. Jam vesteis Melitenseis et Ceas in pretio finisse sciunt vel mediocriter docti. M. Tull. Verr. 4. de iure dicundo: 'Jam non quæro unde cccc. amphoras mellis habueris, unde tantum Melitensium,' &c. ibid. 'Sed tantumne Melitensium? quasi etiam amicorum uxores ornaturus esses,' &c. ita enim utrobique legendum est, ut 'Melitensium' sit a recto casu 'Melitensia,' numero multitud. quamquam scio in editione Ciceronis Parisiensi anni 1565. impressum esse, *tantam Melitensem vestem*, culpa operarum: qui quod erat sumendum, reliquerunt:

quod relinquendum, secuti sunt. Plin. lib. 4. de Ceo insula, 'Ex hac,' inquit, 'profectam delicatiorē fæminis vestem auctor est Varro.' Lamb. *Melitensia, Ceaque vertunt,* hanc veram puto scripturam. Vide et Indicem. Vet. libri tamen: *alidensia chiaque,* habent, et quidam vett. *atque alidensia.* Gifan. Vestium genera, ab insulis unde advehebantur. Diod. alicubi. Locus Ciceronis notissimus, ut et ille alter Plinii. Ceterum hæc lectio a Turnebo constituta fuit. *Faber.* *Melitensia Ceaque,* Hesychius Μελίτεια, ὁδὸν τινὰ διάφορα ἐκ Μελίτης τῆς νήσου: Cicero Verrina secunda meminit multoties 'Melitensium vestium,' et Verrina quarta Melitam oppidum Verri ait 'textrinum per triennium ad muliebre vestem faciendam fuisse,' et inter Melitenses artifices commendat inprimis Diodorus, τοὺς ὁδόνια ποιοῦντας τῇ τε λεπτότητι καὶ τῇ μαλακότητι διαπρεπῆ: Bochartus. Creech.

1124 *Eximia veste, et victu*] Si hic versus mendo caret, videtur esse hæc totius loci sententia: rem vestiariam et facultates ad victum necessarias insumunt in convivia et opsonia, in ludos, in pocula, unguenta, coronas, sarta. Lamb. Convivia, quorum vestes stragulæ, culcitrae, pulvinaria, &c. exquisiti operis sunt. *Faber.*

1126 *Nequiquam*] Ita vett. quidam. *Gifan.*

Medio de fonte lep. surg. am.] Ex quo γλυκύπικρον illud amoris a Græcis dictum, i. e. 'dulce cum amaro conjunctum,' sic Plaut. Cist. 1. 1. 71. 'Namque ecaster amor et melle et felle est fæcundissimus. Gustu dat dulce: amarum ad satietatem usque aggerit.' Lamb.

1127 *In ipsis floribus*] 'Εν ταῖς τῶν ἡδονῶν ἀκμαῖς, i. e. tum maxime, cum amor suas delicias, suumque nectar amantibus propinat. Lamb.

1128 *Aut quod conscius*] Sic jam edendum curavi in sec. editione. In

prima autem tantum timide et pudenter posueram videri posse legi *Aut quod,* cum libri vet. haberent partim *Aut cum,* ut vulgati, partim *Aut quom.* Melius autem quadrat *Aut quod,* quam *Aut cum,* &c. sequitur enim, 'Aut quod in ambiguo,' &c. Lamb. At ego revocavi meliorum Mss. lectionem, idque ob has rationes; primo non dicit ideo amari illud in ipsa lætitia hominem contristare, quod animus sibi hoc vel illud suggerat, sed quum illud forte accadat, ut inter voluptates sani quid cogitet; dein illud 'quod' duobus post versibus sequens sumi debet ac si dixisset 'aliquid,' non vero separatim; si, inquit, aliquid verbum in ambiguo amica dixerit, simile videlicet facetiis illis, 'quæ ubi multum ex vero traxere, acrem sui memoriam relinquunt,' ut inquit Tacit. Ann. 15. 68. de amoris incommodis vide Plaut. Mercat. Prol. vs. 24. et Ter. Eun. 1. 1. 13. *Hav.*

1129 *Lustrisque perire*] In lustris et ganeis vitam conterere, et corporis vireis absumere, et rem familiarem perdere. Festus; 'Lustra significant lamas lutosas, quæ sunt in sylvis, aprorum cubilia.' a qua similitudine ii qui in locis abditis et sordidis ventri et desidæ operam dant, dicuntur in lustris vitam agere. Plaut. Asin. 5. 2. 84. 'Cano capite te cucullum uxor ex lustris rapit.' Lamb.

1130 *Aut quod in ambiguo*] I. e. aut quod ea quæ amatur, aliquid ambigüe locuta est. Lamb.

1131 *Vivescit, ut ignis*] Sup. 1. 33. 'et vivant labentes ætheris ignes,' &c. inf. 5. 478. 'Et tamen inter utrosque ita sunt, ut corpora viva Versent,' &c. Lamb.

1132 *Aut nimium jactare, &c.*] Ordo est: Aut quod amator putat illam oculos nimium jactare, atque huc et illuc torquere, aliumque virum intueri. Lamb.

1134 *Atque in amore mala hæc pro-*

prio] Argumentum est a minori. Atqui (inquit) in amore secundo, et in quo omnia ex animi sententia procedunt, hæc mala inveniuntur: quanto igitur plura et graviora inesse credibile est in adverso? 'Atque' positum videtur pro atqui: ut sæpe alibi, et apud alios probatos scriptores. Lamb. Terentianum. *Gifan.* Amor proprius est, cum quis a muliercula ita amatur, ut omnes alios illa abs se segreget; cui opponit Lucretius 'amorem adversum et inopem;' i. e. in quo multa tibi adversa sint, quique ἀμηχανίαν afferat, et in quo amicam non habes satis morigeram. *Faber* et *Creech.*

1135 *Inopi*] Ἀμηχανίᾳ, seu in eo, in quo amator amica non potitur: quæ summa miseria est. Lamb.

1136 *Prendere quæ possis oculorum lumine*] I. e. quæ oculis cernere queas: quæ sunt in promptu posita et manifesta. Lamb. Hæc mala in amore felici sunt; quid in adverso? tot tantæque ibi sunt calamitates, ut nemo non illas facile pervideat. *Faber.* In adverso amore tot tantæque sunt calamitates, ut nemo non illas facile pervideat. Alii tamen legunt *operto,* i. e. cæco, Quilibet viz. vel cæcus videat. *Creech.*

1138 *Cavereque, ne inlaqueeris*] Sic nunc edendum curavi, pro *inliciaris*, quod olim probaram secutus codices vulgatos. Ad hanc autem conjecturam me duxit codex Bertinianus, et Memmianus, qui habent partim *inliquaris*, partim *inliquaris.* Atque hoc modo sine dubio legendum. et ne Zoilum quidem hanc lectionem improbatum puto: nisi forte ea gratia non probabit, ne desinat esse κυνώπης, aut hebes, aut ἀναίσθητος, aut Zoilus. Usurpavit hoc verbum Arnob. lib. 2. 'Illaqueare, decipere dolis atque insidiis nescios;' et M. Tull. ejus participium oratione de Harusp. resp. 'Illaqueatus jam omnium legum periculis.' Lamb.

1139 *Ne laciatur*] Sic reposni, ratione et veritate fretus. 'Lacio' enim verbum est antiquum, teste Festo. Sic enim ille, 'Lacit,' inquit, 'in fraudem inducit: inde est allidere, lactat, delectat, oblectat.' Idem: 'Lacit, decipiendo inducit. lax enim fraus est.' Iterum Lucret. inf. eod. lib. 'Quæ lacere in fraudem possent, vinctosque tenere.' *Lamb.* Ita Lambinus: In veteribus: *laciatur.* Gifan.

1140 *Non ita difficile est: quam* 'Ita, quam;' 'non ita, quam;' genus loquendi rarum quidem, sed tamen non inusitatum veteribus. sic sup. 2. 36. 'Nulli, ut opinor, ita hæc species miranda fuisset, Quam tibi.' quamquam nonnulli legendum censent, *Non tam difficile est.* sed errant. Alii autem sic: *Nil, ut opinor, ita hæc species miranda fuisset, Quam tibi jam nemo, &c.* quibus assentior. *Lamb.*

1142 *Et tamen implicitus*] I. e. et tamen etiam amore captus, et illaqueatus, et irretitus, explicare et exsolvere te possis, nisi tute tibi obis. *Lamb.* Sed miser jam capitur et adstringitur, quis expediet? Id agit poëta vs. 43. melius Chrysippo et Crantore. *Creech.*

1143 *Infestum*] Amorem, viris, qui curant cælestia, infensum et inimicum. Apposite itaque dixit Ovidius super his disserens qui ad cælestes nituntur speculationes, 'Non Venus aut vinum cælestia pectora fregit.' Festivissime igitur Palladas inquit se uxorem et grammaticam ferre non posse. Cujus Græca carmina salsa prorsus et urbana subtexere visum operæ pretium: Οὐ δύναμαι γαμετῆς καὶ Γραμματικῆς ἀνέχεσθαι. Γραμματικῆς ἀπόρου καὶ γαμετῆς μαχίμου. Ἀμφοτέρων τὰ πάθη, θάνατος καὶ μοῖρα τέτυκται. Τὴν οὖν Γραμματικὴν καὶ μόλις ἐξέφυγον. Οὐ δύναμαι δ' ἀλόχου τῆς Ἀνδρομάχης ἀναχωρεῖν. Ἐργεὶ χάρτης γὰρ καὶ νόμος Αὐσόνιος. Latine sonant: 'Non pos-

sum uxorem et Grammaticen sustinere. Grammaticen indigam et uxorem pugnacem. ex utrisque passionibus, mors et fata parantur. Ipsam Grammaticen vix datur evadere. Non possum autem ab uxore Andromache secedere: prohibent charta et lex Ausonia.' *Pius.*

1144 *Et prætermittas*] Est ἐπεξήγησις, hoc modo: Et nisi prætermittas ejus quam amas, et animi et corporis vitia, id est, nisi velis omnia illius et animi et corporis vitia dissimulare. Reperitur autem hæc scriptura in quinque libris manuscriptis. Nam vulgati habent, *Ut prætermitt.* *Lamb.*

1145 *Quam percipis ac ris*] Cum in libris manuscr. reperissem partim *præpetis*, partim *præcipis*, partim *præceptis*, partim *percis*; ego *percipis* reposui: quod si quis malet *perpetis*, ut habent nonnulli vulgati; aut *præpetis*, ut quidam scripti: non pugna-bo. *Lamb.* *Quam præpetis, ac ris.* Ita vet. libri. Sic *prædulcis*. libri quidam: *perpetis*. Gifan. Et recte, ut mihi videtur, nisi forte melius scribas *præcipis*, quod innuere videtur optimus ex Lugd. Bat. 'perpetere' est valde petere, 'præcipere' vero ante animo et imaginatione rapere. *Haver.*

1146 *Nam hoc faciunt*] Prætermittunt amicarum suarum corporis atque animi vitia. Sic hunc versum explico referens ad superiora. alioqui lege, *Ut tribuant ea, &c.* proximo versu. *Lamb.* *Nam hoc faciunt homines plerumque... commoda vere.* Hanc adjunxi parentheses notam, ut Lucretius rectius intelligatur. *Gifan.* Hæc particula 'Nam' refertur ad τὸ, 'Nisi tute tibi obvis obstes,' &c. i. e. nisi tute ipse tibi fucum facias, et amiculæ ea tribuas animi corporisque bona quæ non habeat. In eam rem locus insignis est apud Platonem in V. Politicorum, unde ea hausta sunt quæ a Plutarcho in lib. περὶ τοῦ ἀκούειν, ut et in lib. de discrimine amici ab adulatore, et quæ ab Aristæneto in Epist.

18. scripta fuere; sed quæ propter temporis angustias et morem meum nolim transcribere; ut nec Ovidiana ex 2. Artis, ab illo versu, 'Parcite præcipue vitia exprobrare puellis,' &c. *Faber.*

1147 *Et tribuunt ea quæ*] Sic habent quinque libri Manuscripti. Sed si superiorem versum ad hunc referamus, videbitur legendum, *Ut tribuant ea quæ non sunt, &c.* *Lamb.*

1148 *Multimodis igitur pravas, &c.*] Hic vide, Lector, ingenium et elegantiam poëtæ. Ovidius etiam hæc, sed nihil ad hunc. *Gifan.*

1149 *Summoque in honore vigere*] Legendum fortassis est, *summoque vel honore vigere.* *Lamb.*

1150 *Alios alii irident*] Vide hominum vecordiam: qui invicem se irident alter alterum dicentes amare turpiculum, scortillum illepidum atque infacetum: cum ipsi habitudinis deterioris et deformioris puellam colant et adorent. Quod facit ut credamus illi Catulliano: 'Suus enique attributus est error. Sed non videmus manticæ quod in tergo est.' *Pius.* Si hunc versum cum duobus proxime sequentibus deleamus, tamquam spurios, non solum nihil de sententia decedet, verum etiam magis erunt media cum primis, et extrema cum mediis contexta et consentanea. Nunc autem hi tres versus antecedentia ab iis quæ sequuntur disjungunt, et insignem faciunt hujus loci interruptionem. Nam posteaquam dixit, nos videre, pravas et deformes multis modis in deliciis atque in pretio esse, debet continuo subsequi, 'Nigra melichroos est,' &c. nihilque interponi: quare videntur delendi. Quod autem Zoilus eos retinet, manum non verterim. ille judicio suo utitur, ego meo. *Lamb.* Hos tres versus non recte delet Lambinus: sunt in omnibus libris. *Gifan.* Hos tres versus deleri velit Lucretiani et optimi sensus. Ana-

tores quidam suadent amico suo, qui deformem puellam amet, ut propitiam sibi Venerem faciat, a qua hujusmodi amor immissus sit, cum interim ipsi minus amabilem, minus venustam, ament, &c. *Faber.* At ego vel nihil video, vel Lucretiani sunt, et positi olim ab ipso Poëta post vs. 1147. *Hav.*

1151 *Ut placeant*] Lego *ut placent.* hoc sensu: Sunt quidam ex amatoribus irrisores qui cum ipsi scorta colant scortea, alios tamen irident et suadent ut Venerem placent, et irato Cupidini sacrificent, sedentque Idaliæ matris iram, quom ea irata turpiculi scorti amanti objecit turpem faciem et personatum monstrum. Simile illud est quod accepimus de Platone, qui tristem nimisque matutinæ et caperatæ frontis Xenocratem hortari solebat ut Gratiis sacrificaret, quo esset hilarior. *Pius.*

1153 *Nigra*] Tale perceptum est Ovidii in lib. de A. A. 'Dic agilem quæcumque brevis: quæ turgida plenam: Et lateat vitium proximitate boni.' Idem in libris Amorum vitia sibi puellarum excusat et ad formæ præconium trahit. 'Sive procax ulla est: capior quod rustica non est: Spemque dat in molli mollius esse thoro. Sive est docta, placet, raras imitata Sabinas: Sive rudis: placita est simplicitate sua.' *Pius.* *Nigra melichroos.* Sic habent nonnulli libri manuscr. alii, ut Bertinianus, *melchrous*: quod depravatum est ex *melichrous*. Aldinus antiquior, *μελάχρους*, i. e. nigro colore prædita. Quidam autem typis excusi, *μελίχλωρος*, deleti est, i. e. pallore subviridi, qualis est mellis color: quo nomine utitur Theocritus ἐργατῖναις vs. 26. Βομβύκα χαρίεσσα, Σύραν καλέοντι τὸ πάντες, Ἰσχὺν, ἀλιόκανστον ἐγὼ δὲ μόνος μελίχλωρον. Nonnulli autem *μελάγχλωρος* legi volunt, i. e. nigro et viridi colore, quo nomine utitur Plato lib. 5. de Repub. ubi hunc amantium errorem pluribus ver-

bis persequitur. Ego μελίχρους probo magis, quam μελάγχρους. μελίχρους enim valet 'meilei coloris': μελάγχρους, 'nigri.' itaque si μελάγχρους legeretur, idem diceretur: nisi quis dicat, idem vitium ab homine Romano, Græco nomine appellatum, levius quodammodo videri, atque extenuari: quemadmodum apparet ex toto hoc loco, ubi nomina et verba fere omnia extenuantia Græca sunt. Denique Plutarch. libro περὶ τοῦ ἀκούειν, locum illum Platonis, quem paullo ante commemoravi, proferens, legit μελίχρουν. Cum his autem Lucretianis confer illa Horatiana, in quibus optat Horatius, ut amicorum nostrorum vitia ita dissimulemus atque eleve- mus, ut et amantes amicarum suarum corporum vitiis propemodum delectantur, et parentes filiorum vitia levioribus nominibus extenuant, Sat. 5. lib. 1. et præterea locum illum Platonis lib. 5. de Repub. Non celabo autem lectorem, omnia vocabula Græca in libris antiquis scripta esse litteris Latinis. Ego tamen de quorundam doctorum virorum sententia Græcis excudenda curavi, non reclamaturus, si quis ea litteris Latinis scribat: immo vero probaturus. *Lamb.* Hæc Græca nomina, *Nigra Melichrus*, &c. scripsi, prout in vet. libris exstant, et ipse scribenda judicavi. *Gifan.* Quæ plane nigra est eam μελίχρουν vocant, i. e. colore mellis, seu fuscæ. *Ovid.* 'fusca vocetur Nigrior Illyrica cui pice sanguis erit.' *Faber.*

Immundi et fætida, ἄκοσμος] Quæ prorsus immunda est, ejus vitium nobis ipsis occultamus, nam ἄκοσμον vocare solemus, quæ cultum et nimiam ornamentorum curam respuat. *Faber.* *Aristænetus* lib. 1. Ep. 18. Καὶ ὁ μὲν τις τῶν νέων ὅτι σίμος, ἐπίχαρις παρά σοι κληθεὶς ἐπαινεῖται. τοῦ δὲ τὸ γρυπὸν βασιλικὸν ἔφη. τὸ δὲ διὰ μέσον τούτων ἐρεῖς ἐμμετρώτητα ἔχειν. μέλανας δὲ ἀνδρικοὺς ὀνομάζεις· λευκοὺς δὲ θεῶν παῖδας προσείρηκας· μελιχράτους δὲ οἷε τοῦνο-

μά τινος, ἀλλ' οὐ ποίημα εἶναι. ἢ τοῦ ἐνόοντος σοι πόθου ὑποκοριζομένου τε καὶ φέροντος εὐχερῶς τὴν ὠχρότητα, εἰ μόνον ἐπὶ ὥρᾳ προσῇ. Καὶ ἐνὶ λόγῳ πάσας προφάσεις προφασίζῃ, καὶ πάσας φωνὰς ἀναφθέγγῃ. ὥς τε διαφιλεραστέῃς μηδὲν ἀποβαλεῖν τῶν ἀνθρώπων ἐν ὥρᾳ. i. e. 'Itaque juvenum si quis simus, laudas tanquam concinnum; aduncum nasum regium vocas; medium inter hos modicum dicis. Nigri sunt, viriles appellas: albi, Deorum filios indigittas; melleorum vero nomen aliunde credis effectum quam ab amore tuo imminente pallorem, bonique consulente, dummodo tempestivum. In summa quosvis prætextus prætexis, quamvis vocem effers, ut nullum tempestiva ætate amatorem amittas.' *Hav.*

Et fætida] Fortasse legendum *sordida*. *Lamb.*

Ἄκοσμος] I. e. 'inornata.' *Lamb.*

1154 Παλλάδιον] I. e. 'parva Pallas,' quæ ab Homero describitur et appellatur γλαυκῶπις, i. e. 'cæsiis et glaucis oculis:' quamquam scio etiam aliter Grammaticos Græcos hoc nomen interpretari. *Lamb.* *Cæsia Παλλάδιον*. Oculi cæsi, seu noctuini (locus Plauti notus est) non probantur. Ut tale vitium levarent, amicam suam 'parvulam Pallada' vocabant. γλαυκῶπις Pallas Homero milles. *Faber.*

Nervosa] Sic habent libri quinque manuscr. et aliquot typis excusi; non, ut vulgati, *navosa*. *Lamb.* *Nervosa*, Vulg. ex Marullo; male, contra omnes libros. *Gifan.*

Et lignea] Ἀπόξυλος. Theoc. ἡ καλαμῆτις, i. e. arida et exsucca. *Lamb.*

Δορκάς] I. e. 'capra fera,' 'caprea.' *Lamb.* Capream vocabant, quæ nervosior esset et quodammodo lignea. *Faber.*

1155 Parvola, pumilio, χαρίτων, &c.] Sic nunc restituo, auctoritate veterum codicum fretus, a quibus non discrepant vulgati. Sed in utrisque

corruptam vocem χαριτωνία, et unam ex duabus factam, divido, et rursum ex una duas facio, χαρίτων ἰα. ἰα autem valet μία. *Homerus* Ἰλιάδ. ν. vs. 354. Ἡμῖν ἀμφοτέροισιν ὁμὸν γένος, ἡδ' ἰα πάτρῃ. et ι. 319. Ἐν δ' ἰῇ τιμῇ ἡμὲν κακός, ἡδὲ καὶ ἐσθλός. qui posterior versus profertur ab *Arist.* Πολ. β. et Ἰλιάδ. σ. 25. Ἴῃ δ' ἐν νυκτὶ γέγοντο. Parvula (inquit) his nominibus appellatur ab amante, 'pumilio,' i. e. nana, et humilis staturæ, χαρίτων ἰα, i. e. 'una Gratiarum,' &c. atque hic locus multo jam ante a Gulielmo Pellisserio (*Adde Turn. Adv.* 13. 20. et 27. 35) fuerat ita restitutus, χαρίτων μία. Sed tutius est legere ita ut dixi, χαρίτων ἰα. Nam sic minus, immo nihil fere, receditur ab antiqua scriptura et recepta, χαριτωνία, cum præsertim ἰα idem plane valeat quod μία. Itaque hoc modo potius arbitror esse legendum, et in omnibus libris reponendum, per unam Gratiarum autem significat lepidam, politulam. *Lamb.* *Chariton mia*, tota merum sal. Ita vet. libri omnes. Forte: *mia*: torta, vel *torta*. Sed ego libros sequor; et parvam cum magna conjungit Poëta. *Gifan.* Quæ parvula et pumila sit, dicunt eam esse ἰαν χαρίτων, totam ex sale, et facetiis, et elegantia constare. Ceterum χαρίτων μία, vel ἰα legas nil interest. *Faber* et *Creech.*

Tota merum sal] Sic est distinguendum. illa (inquit) quæ parvula est, vocatur etiam *tota merum sal*, i. e. tota salsa, et faceta, et elegans. *Lamb.*

1156 Κατάπληξις] 'Stupefactio,' 'terror,' i. e. ipso aspectu terrorem et stuporem incutiens. Κατάπληξιν definiunt Philosophi, φόβον ἐκ μεγάλης φαντασίας: i. e. 'metum ex magna aliqua specie, seu visione animo objecta.' *Lamb.* Quæ talis est, eam κατάπληξιν, quasi 'terribilem,' &c. locus ex Cantico Canticorum hic proferri posset. Plenam autem honoris intelligo venerandam, vel quæ solo aspectu reverentiam in animis viro-

rum ingeneret. *Faber.* Intelligit *Cant.* 6. 4.

1157 Balba, loqui non quit, τραυλίζει] Balbutit. *Lamb.* Si qua ita balba est ut vix loqui possit, dicunt eam τραυλίζειν. Est autem levissimum oris vitium τραλισμός, quale in Alcibiade fuisse docent *Aristoph.* et *Plutarch.* at ψελλισμός dicitur, cum præceps balbuties facta est. τραυλὸς circa literam R labitur, ut ὀλᾶς pro ὀρᾶς, ψελλὸς autem totas aliquando syllabas obterit, et misere perdit. *Faber.*

Muta, pudens est] Si qua puella sit muta, elinguis, aut infans, ait amans, eam ingenuo pudore, quo minus loquatur, impediri. nam pudor obest locuturo. *Hor. Sat.* 1. 6. 57. 'Infans namque pudor prohibebat plura profari.' ad quem locum annotata sunt a nobis nonnulla. *Lambin.* Si qua est pæne muta, pudentem esse dicimus. Præ pudore non libenter loquitur, aiunt. *Faber.*

1158 Λαμπάδιον] 'Parva lampas,' seu, 'parva fax.' *Lamb.* Unde nomen meretriculæ procacioris apud *Varr.* in *Agathone*: 'Quid tristiores video te esse? num angit hæc Lampadion?' *Hav.*

At flagrans] Ardentior paulo, et nescio quomodo inquieta. *Faber.*

Odiosa] Importuna, &c. eam λαμπάδιον vocamus; quia faces e picea &c. crepitant: nam apud veteres fax e ligno fissili et 'inspicato,' ut *Virgilius* vocat, fiebat, sine cera, resina, &c. *Faber.*

1159 Ἰσχνὸν ἐρωμένιον tum fit] I. e. cum ita macilentum est, ut vivere nequeat, appellatur ἰσχνὸν ἐρωμένιον, i. e. 'amicula gracilis.' ἐρωμένη, 'amica,' 'puella quæ amatur:' ex quo ὑποκοριστικὸν nomen ἐρωμένιον, ut a γλυκέρα γλυκέριον, φοινίκη φοινίκιον, &c. *Lamb.* *Ischnon eromenion*, omnes vet. libri. Etiam: *Ischnoeromenion*. Reliqua omnia se bene habere videntur, ex omnibus vet. libris. Nihil ergo mutandum. *Gifan.* *Amasia* Græce ἐρω-

μένη dicitur, sed ἐρωμένιον amasiola, sen amicula. ἰσχυρὸς vero inter macrum et habitiolem est; quod plerique non observant. Gracilem vocavit Ovid. 'Sit gracilis macie quæ male viva sua est.' Locum autem Lucretii in oculis habebat Ovidius. Tale aliquid est in illo Lucilii 'Vix vivo homini ac monogrammo.' Faber. Cujus quasi ἥμισυ ὤπται, ut loquitur Callimachus in Epigr. 53. Τῆς Ἀγοράνακτος με λέγε, ξένε, κωμικὸν ὄντως Ἀγκείσθαι νίκης μάρτυρα τοῦ Ῥοδίου Πάμφιλον, οὐκ ἐν ἔρωτι δεδανμένον. ἥμισυ δ' ὤπται Ἰσχαδί καὶ Λόχνοισ Ἰσίδος εἰδόμενον. i. e. 'Dic me, o hospes, positum esse victoris Agoranactis Rhodii testem vere comicum Pamphilum, non quidem in amore ambustum: dimidium vero conspicitur Caricæ et lucernis Isidis simile.' Confert vero ibi statuam istam ligneam (ut videtur) atque ideo tempore contractam et corrugatam, ficui, quæ arida dimidio minor est recenti, atque lucernis Isidis, diutissime servatis. Haver.

1160 'Ῥαδινῇ] Tenuis: exsucca: inanis: minuta. Cæterum in codicibus antiquis legitur Ῥοδανῇ, qua voce significatur 'trama.' Est n. 'trama' filum quod in tela subtextitur minutum et tenuissimum: ut decenter macerrima puella 'trama' vocitetur, subtilis scilicet et tenuicula. Simile est illud Persianum 6. 73. 'Mihi trama figuræ sit reliqua.' dein pro vero est jam mortua tussit, scribe meo quidem periculo βήττω est jam mortua tussi. Si forte, Lucretius inquit, quis hæret puellæ tussi quassæ et vexatæ, appellabit illam 'betto,' nomine a tussi detorto. Βήττω enim apud Græcos significat 'tussio.' Si proletarium et popularem codicem sequi malueris hic erit sensus: appellant tenuem puellam, cum vero (hoc est re vera) sit mortua tussi, non emaciata. Sed tussi perinde legendum erit nomen: non tussit verbum. Pius. Puella (inquit) jam tus-

si mortua et tabida, amanti Ῥαδινῇ est, i. e. 'gracilis.' Theocr. εἰδ. ἐργατίν. 10. 24. Μοῦσαι Πιερίδες συναείσατε τὰν Ῥαδινάν μοι Παῖδα. Lamb. Quia tussis, postquam in ἔξω abiit, aut certe diuturnior est, corpora tenuat; ideo, ut hoc vitium verbis minuerent, puellas ejusmodi Ῥαδινὰς vocabant. Unde a Theocr. 2. 45. Cyparissi Ῥαδινὰι dicuntur; ubi ἐπιμήκεις καὶ λεπτὰς ait significari Scholiastes. Faber.

1161 At gemina et mammosa, Ceres est ipsa ab Iaccho] Sic restitui, scripturæ veteris vestigia secutus. Nam cum ita scriptum reperissem in libris vet. At jamina et mammo sacer est ipsa ab Iaccho, primum non dubitavi reponere, mammosa Ceres est, &c. deinde cum hærerem in illo jamina, in cujus locum nonnulli codices habebant lamina, Adr. Turnebus (Conf. Adv. 27. 35.) me expedivit: quia statim mihi dixit, sibi videri gemina, pro jumina, parva immutatione facta, esse legendum: 'geminam' autem, interpretabatur ille opimam, amplam, et obesam. Idem mihi indicavit Arnobii locum plurimum ad hujus loci intelligentiam conferentem lib. tertio: sic autem ille: 'Avet animus, atque ardet in Chalcidicis illis magnis, atque in palatiis cæli, Deos Deasque conspiceret intectis corporibus atque nudis: ab Iaccho Cererem (Musa ut prædicat Lucretii) mammosam, Hellespontiacum Priapum inter Deas virgines atque matres circumferentem res illas, præliorum semper in expeditione paratas.' Idem lib. 5. 'Ceres mammis cum grandibus.' eodem lib. paucis post: 'Mammæ promptæ.' Jam 'Ceres ab Iaccho,' i. e. Ceres illa, quam Iacchus amat, vel Ceres amica Iacchi. 'ipsa' autem positum est ad significandam similitudinem hujus puellæ mammosæ et Cereris. Postremo 'geminum' idem interdum valere quod amplum, vel illud satis probat, quod Hor. Od. 2. 14. Geryonem 'ter amplum' dicit, quem 'ter-

geminum' Lucretius, Virgil. et alii appellant. Itaque 'tergeminus honores' in Od. 1. 1. posuit Horatius pro amplissimis honoribus, ut ego in secunda editione Horatiana indicavi, et Turnebus probat: quamquam alii ad numerum honorum et magistratum referunt, fortasse minus recte. Et quoniam illius odæ primæ mentio facta est, libet hic mihi horum versuum explicationem retractare, 'Hunc si mobiliū turba Quiritium Certat tergeminis,' &c. usque ad illum, 'Numquam demoveas, ut trabe Cypria,' &c. Nam hunc locum vulgo sic explicant, et me cum vulgo sic memini eum explicare: Numquam demoveas, seu dimoveas, etiam amplissimis conditionibus de suo vitæ degendæ genere, hunc, nempe ambitiosum aliquem, si populus Romanus eum studeat amplissimis honoribus ornare. Illum numquam demoveas, si sit dives arator, et magnam vim frumenti ex agris suis percepti et collecti in horreis suis condiderit: illum (inquam) gaudentem agros patrios surculo findere, &c. numquam igitur his persuadeas, ut navigare inducat animum. Sed hæc explicatio quadrare non potest, neque hanc probant docti viri, in his Joan. Auratus, Petr. Angelius Bargæus, quibus assentior. Quamobrem autem non sit probanda, hæc causa est. Quid enim mirum sit, hominem, cui sit conditio et spes explorata obtinendorum summorum magistratum, et eum qui habeant in horreis suis conditum maximum frumenti numerum, navigandi periculum adire nolle? Sic igitur potius hic locus explicandus ac distinguendus est: Sunt quos victoria certaminum Olympicorum evehit ad Deos, hoc est, Diis proximos et beatissimos efficit. adscribe ad vocem 'Deos' comma, hoc modo: Hunc, nempe ambitiosum aliquem, evehit ad Deos, si eum populus Romanus certat afficere summis

honoribus. Ut hoc totum, 'Si mobiliū turba Quiritium Certat hunc tergeminis tollere honoribus,' sit loco suppositi, ut Grammatici loquuntur: proinde quasi ita dicat Horatius, alium facit sibi beatissimum videri studium et voluntas populi Romani in eum conferendorum amplissimorum honorum, aura popularis denique: sequitur deinde, 'Illum si proprio,' &c. quæ similiter explicanda sunt, repetito ἀπὸ κοινοῦ verbo 'evehit,' hoc modo: illum evehit ad Deos horrenū frumenti plenum, quantum est in Africa, et intellige, hunc non esse aratorem, sed hominem alioqui locupletem et copiosum, qui habet horrea sua maxima frumenti copia referta. Jam post vocem 'areis' scribe punctum, seu interpunctionis notam. Nam quæ sequuntur, dividenda ac separanda sunt a superioribus hoc modo, 'Gaudentem patrios,' &c. i. e. alium autem, qui delectatur agris suis, sibi que a patre relictis, eosque sua manu libenter arat, numquam vel amplissimis conditionibus a suo instituto demoveas, et adducas, ut naviget. Lamb. Ita Lambinus. Vet. libri: Lamia. Vide Indicem. Gifan. Hunc locum laudat Arnobius lib. 3. Ceres autem mammosa pingebatur: unde et illi solenne epithetum, τροφὸς, et causa in promptu est. Ceres ab Iaccho, i. e. Ceres ἡ τοῦ Ἰακχοῦ, quam scilicet Iacchus, sen Bacchus amavit. 'Ipsa' autem comparisonem ἀκριβεστάτην innuit, ita ut ejusmodi puellam dicas esse pæne ipsammet Cererem. Per geminam autem intellige corpulentorem et pleniorē, ut 'duplex ficus' Horat. et 'duplex spina' Virg. in Georg. de boni equi signis; quod ille a Varrone habuit lib. 2. R. R. c. 7. quamquam hoc posterius aliter intelligi possit. Faber. At vero cum Iacchus ab aliis tradatur filius fuisse Cereris et frater Proserpinæ, uti cerni potest apud Salmasium ad Dedi-

cat. statuæ Regillæ pag. 92. hic æque Iacchi mater, quam Bacchi amica intelligi potest, quod et epitheton 'mammosa,' ut enixis proprium, suadere videtur. *Har.*

1162 *Simula, σιμῶλη, ac Satyra est.* Si qua puella simis est naribus, silenæ, et satyra ab amante nominatur. sileni enim simi et pinguntur et finguntur. *Lamb.* Quia fere simi pingebantur Sileni, Bacchi comites, ut et Satyri. Sileni seniores et Satyrorum magistri. Vide Casaubonum in aureolo libello de Satyrica, &c. *Faber.*

Labiosa, φίλημα. Quæ est labris prominentibus, ea (inquit) φίλημα dicitur, i. e. 'osculum,' seu 'os ad oscula factum et compositum.' Nam et suavius viros osculantur puellæ labiosæ, quam quæ sunt brevibus labris: et labiosas osculari viris dulcissimum est. *labiosa* autem, seu *labiosa*, legendum, ut habent libri manuscr. Et vero interest inter 'labia' et 'labra,' ut vult Verrius Flaccus, teste Sosipatro Carisio. sic enim ille lib. 1. 'labra' et 'labia' indistincte dicuntur, &c. Verrius autem Flaccus sic distinguit, 'modica esse labra, labia immodica, et inde Labiones dici.' Nam et Ter. Eunuch. 2. 3. 42. 'labiis demissis gemens.' et Plaut. Mil. 2. 1. 15. 'Labiis dum ductant eum.' Nonius Marcellus docet etiam 'labias' dici genere fæminino, et profert locum illum Plant. Stich. 5. 4. 41. 'Age, tibicen, quando bibisti refer ad labias tibias.' Cum hæc jam bis edidissem, Zoilus κυνώπης meam totius hujus loci restitutionem usquequaque probavit, præterquam in *gemina*, pro quo *Lamius* posuit: neque professus est, quem secutus sit, aut unde sumserit, sed omnia sibi more suo, i. e. impudentissime atque injustissime, arrogavit. Nam totus hic locus (ut ceteros taceam) ante meam editionem, miserabilem in modum corruptus ac depravatus

erat. *Lamb.* Inter blanditias erat, 'meum osculum,' 'meum suavius,' φίλημα, φιλημάτων, et labiosæ habent qui osculentur. *Faber.*

1163 *Cætera de genere hoc.* Hoc hemistichium aliquoties ab eodem usurpatur, ut supra admonuimus: idque mutuatus est Hor. Sat. 1. 13. 14. 'Cetera de genere hoc, adeo sunt multa, loquacem Delassare valent Fabium.' *Lamb.* Cetera de genere hoc pæne infinita sunt, neque illa attingere coner; sed optimi scriptoris locum emendabo, qui hodie a nemine intelligitur. Apud Aristophanem in Pluto annus quædam est facietis sane et lepidis morata moribus. Ei olim adolescens quidam fuerat, formosus sane et strenuus, quique res ipsius ex sententia procurabat. Id quamdiu factum est, tamdiu nulla inter eos simultas, jurgium nullum, querela fuit nulla. Sed 'mala ætas, mala merx,' inquit Comicus; neque libenter vetulam amet qui potiore conditionem habeat. Itaque amasius ille bonæ mulierculæ, ubi primum habere cœpit unde res constabiliret suas et sibi meliuscule faceret, deserta misella animum suum alio contulit; quæ res aniculam ita percudit, ut eo dolore amens et plane perdita cælo terræque ærumnas narraret suas, ut in Medea Ennius et Eurip. dixerunt. Ibi autem cum chorum adiiisset, inter ceteras verborum delicias, quibus ad se usum esse olim adolescentem commemorat, se ab illo vocari solitam esse ait 'Nitarium' et 'Batium' vs. 1011. Καὶ νῆ Δῖ, εἰ λυπούμενην γ' αἰσθοιτό με, Νιτάριον ἂν καὶ Βάτιον ὑπεκορίζετο. 'Et per Jovem, sicubi me tristem cerneret, Nitarium appellabat, aut Batium suum.' Quæritur itaque quid sit Nitarium, quid sit Batium. Alii alia fortasse conferent, nos ea, Lector, quæ jam jam leges. Scripsit olim Symmachus, Aristophanis interpretes, ideo 'Nitarium' vocatam fuisse aniculam, quod Nitarus qui-

dam ob mollitiem famosus fuerit. Sed contra judicium faciet qui amiculæ blandiens, eam aut Bathylli nomine, aut Ganymedis, vocaverit; quare ridicule Terentianus ille Thraso fecit, qui coram Thaide ausus sit dicere, 'Ego illum Eunuchum, si sit opus, vel sobrius.' Alii autem qui eam sententiam Symmachi probare non possent, Nitarium plantæ genus esse dixerunt, unde nullus esse sensus possit, nisi, Me quasi pro floribus habebat, rem plane fatuam et imperito magistello dignam: θέλει οὖν εἰπεῖν, ὅτι, ὡς ἄνθη εἶχέ με, inquit. Didymus autem scribit 'Nitarium' et 'Batium' esse blanda dicta, quibus mulierculas delinibant, NITAPION ΔΕ ΝΕΟΤΤΙΟΝ, οἶονεὶ κοράσιον. Alii vere σκατοφάγοι homines aiunt βατάλῳ significare ἔδραν, podicem scilicet, atque inde βάτιον vocatam illam mulierem fuisse; quod ita ridiculum est et ineptum, nihil ut ineptius quidquam fingi queat, ut ne de turpissima imagine dicam. Quin et vocem illam significare fatuum aiunt, vel mollem et delicatam, ut 'batus' pisciculus est; quem tamen eundem esse arbitror, qui apud nos *Raya* dicitur, non inter pisciculos habenda. Denique pumilas mulieres βατύλους dictas fuisse aiunt; quod tamen Græci sermonis ratio non patitur; dicendum enim fuit βατύλας, forma diminutiva a *baids* exiguus. Et hæc quidem ab illis scripta fuere; videamus ecquid aliquanto meliora sint, quæ mihi in mentem. Legendum puto, non Νιτάριον, quod nihili est, sed Νησσάριον, i. e. 'aniculam,' a νῆσσα; unde ex Dorico ἄ νῆσσα Latine 'anas' prodiit. Inter ceteras autem amatorculorum blanditias aves locum habebant; idque non apud Græcos et Italos tantum, sed apud Hebræos ipsos, qui interdum belli homines erant, et columbas et turture in eam rem adhibebant. Sed de anaticula locus Plauti in Asin.

Delph. et Var. Clas.

Lucr.

suffecerit 3. 3. 103. 'Dic igitur me anaticulam, columbam et catellum, Hirundinem, monedulam, passerculum.' Βάτιον autem avicula etiam est, ea ipsa, opinor, quam 'rubellinam' vocamus, aut alia quævis ex earum genere quæ βάτοις seu rubetis aut spinetis delectantur. Hoc itaque mihi debet Aristophanes, quod, qui locus antea a nemine intelligebatur, nunc planus erit et perspicuus. Ceterum æquitatis inæ esse arbitror agnoscere Didymum, doctissimum illum et laboriosissimum Grammaticorum, non aliter olim sensisse, atque nunc sentio; sed ab imperitis compilatoribus locus illius ita corruptus est, id ut hodie apparere nequeat. Nam in illis verbis νεόττιον οἶονεὶ κοράσιον, mendum est. Pro νεόττιον autem legendum νήττιον, quod idem est ac νησσάριον seu 'anicula.' Locus Scholiastæ κατὰ πλάτος sic habet: Σύμμαχος φησι, Νίταρος πολὺς ἐπὶ μαλακία ὀνειδίζομενος ἐν τοῖς ἐξῆς δράμασι καὶ Βάτος. καὶ τὰς μικρὰς δὲ θηλείας, Βατύλους ἔλεγον. καὶ Θεοπόμπου δράμα ἐστὶ Βατύλη. τινὲς δὲ νιτάριον καὶ βάτον εἶδη φυτῶν, θέλει οὖν εἰπεῖν ὅτι ὡς ἄνθη με εἶχε. Δίδυμος δὲ φησὶν ὑποκορίσματα πρὸς γυναῖκας. νιτάριον δὲ, νεόττιον, οἶονεὶ κοράσιον, ἕλλως. φιλοφρονητικὴ ἢ προσφώνησις. βάταλον δὲ τὴν ἔδραν παρὰ καὶ τὸ βάτιον, τὸ δὲ συνεσταλμένως ἀναγινώσκων, ἀνόητον, ἢ δύναται βάτον ἀντὶ τοῦ τρυφερὸν καὶ μαλακὸν, οἷος ὁ βάτος τὸ ἰχθυῖδιον. *Faber.*

1164 *Sed tamen esto jam.* I. e. sed tamen demus, eam esse eximia forma, demus esse venustissimam, atque adeo ipsi Veneri parem: at aliæ sunt item formosæ: at sine hac antea viximus. Libri vet. tres habent *estolam*; quod lectori indicandum esse duxi, ut meminerit, in libris manuscr. sæpe *l* pro *i*, et *i* pro *l* scriptum reperiri. *Lamb.*

1165 *Quoi Veneris, &c.* Cujus membra Venerem ipsam et omnes ejus suavitates adæquent. *Faber.*

1166 *Nempe aliæ quoque sunt, nempe, &c.*] Elegantissime sermonis objurgatorii naturam expressit poëta. Sic apud Plaut. in Rud. 11. 7. 'LA. Nempe, meæ. Sc. nempe nescio istuc.' Et mox. 'LA. Nempe, puellæ? Sc. nempe, molestus es.' Item in Catalectis veterum poët. pag. m. 216. 'Nempe parum casta es: nempe es deprensa: negabis? Res venit ad lites: rursus et illa nega. Dic potius: sed nempe semel, sed nempe puella,' &c. *Preig.*

1168 *Nempe eadem facit, et scimus facere omnia turpi*] *Eadem turpi* Græcorum more dixit, ταὐτὰ τῇ αἰσχρόῃ, i. e. 'eadem facit atque ea quæ turpis est.' sic lib. 3. 1051. 'eadem aliis sopitus quiete est.' *Lamb.* *Eadem ac turpis facit.* *Faber.* *Eadem facit Turpi,* i. e. 'Eadem ac turpis.' Hæc ante oculos Ovidius, cum scripserit Rem. Amor. vs. 437. 'Quid, cui clam latuit reddente,' &c. *Creech.* Hor. A. P. 467. 'Invitum qui servat idem facit occidenti.' *Hav.*

1169 *Suffit*] Imbuit. sed magis proprio verbo usus est. quo et supra. *Lamb.*

1170 *At lacrymans exclusus*] Sic Tibull. 2. 6. 13. 'Juravi quoties rediturum ad limina numquam? Cum bene juravi, pes tamen ipse venit.' sic ille apud Ter. Eunuch. 1. 2. 2. 'Quid igitur faciam? non eam, ne nunc quidem, Cum arcessor ultro?' &c. vide quæ annotavimus ad illum locum Epod. Od. 2. 22. 'Ad non amicos (heu) mihi posteis,' &c. *Lamb.*

1171 *Operit*] Tibullus 1. 2. 14. 'Cum posti florea sarta darem.' non minus ineptit Phedromus Plautinus amator: qui pessulos irrigat ne inter aperiendum verbum faciant. Adulescentulos hoscine exclusos videre poteris posti supplices oscula figere: cantilenam illam Plantinam meditari ex Curc. 1. 2. 64. 'Sussilite, heus pessuli, sussilite.' *Pius.*

Posteisque superbos] I. e. et foreis superbas. 'superbas' autem, h. e. superbæ puellæ, ut apud Hor. Od. 2. 14. 26. 'et mero Tinguet pavimentum superbum.' i. e. domini superbi. *Lamb.*

1172 *Unguit amaracino*] Unguit oleo; seu potius unguento ex amaraco. *unguit* autem legendum est, et ita habent lib. vet. *Lamb.*

1173 *Quem si jam admissum*] Ostendit inconstantiam et mobilitatem amantium, ubi cum exclusi fuerunt, desiderio puellæ contabescunt: ubi vero intromissi sunt, levissima re offensi discedere volunt: et tum respiscunt, tumque se stultitiæ condemnant, quod mulierculam tanti fecerint. Fortasse autem significat, utile, atque adeo salutare esse amantibus, amicarum suarum ingenia, et mores, et victus consuetudinem, et vitia nosse: quoniam his cognitis, quanto pere desipuerint, qui talem amarint, intelligunt. cujus rei exemplum est notissimum apud Ter. Eun. 5. 4. 8. sic enim Parmeno: 'Id vero est, quod ego mihi puto palmarium, Me repperisse, quomodo adolescentulus Meretricum ingenia et mores posset noscere: Mature ut cum cognorit, perpetuo oderit: Quæ dum foris sunt, nihil videtur mundius, Nec magis compositum quidquam, nec magis elegans: Quæ, cum amatore suo cum cenant, ligurriant. Harum videre ingluviem (al. *inluviem*), sordeis, inopiam, &c. Nosse omnia hæc, salus est adolescentulis.' *Lamb.*

Venientem] Omnes quidem libri vulg. habent *veniens*: itaque olim in prima editione scripseram, secutus libros illos vulg. Nunc autem, ut jam in editione sec. scripsi, *venientem* malo, quomodo habent cod. Bertin. et Memm. et Tett. Hæc enim lectio vera et recta est, ut sit hæc sententia: amantem jam admissum et modo venientem, si eum una duntaxat aura offenderit, causas abeundi quærere

speciosas: tanta inconstantia est. 'admissum, venientem' autem ἀσυνδέτως posita sunt, ut infra statim, 'subat, ardet.' *Lamb.* Ita lib. nostri, et alii vet. Vulg. fere: *veniens*. Gifan. De inconstantia amatoris. Modo exclusus lacrymis limen et postes durioris amiculæ rigabat, modo unguentis illinebat, aut aspersis floribus nungebat; Deos atque astra incusabat; nihil denique se miserius quidquam deplorabat; tandem tandem reserata janua est, ibi tum homo noster consilium suum damnat; vix satis ingressus est, cum jam egreditur, &c. *Quem si jam admissum venientem offenderit aura* *Una modo, causas abeundi quærat honestas.* Ita vulgo legitur: sed quomodo tandem stare possit *venientem* cum *admissum*? Itaque tolerabilior aliorum codicum lectio est, *veniens aura*, nisi si conjectura nostra probari potest, *Quem si jam admissum vel venti offenderit aura*, i. e. vel levissima res, folium, pluma, musca, &c. *Faber in Emend.*

Quem si jam admissum venientem] Alii *veniens*, et rectius; *Faber* conjecit *vel venti*, i. e. vel levissima res, folium, pluma, musca, &c. *Creech.*

1175 *Alte sumpta*] Ex alto tracta et a magno recessu. Simile illud Maronianum Æn. 8. 593. 'quid causas petis ex alto?' Tunc apud amicam vocabit insanum: delirum: vanum: qui adscripserit sibi illa quæ satis essent ipsi Veneri. qualis est illa Propertiana exprobratio, 3. 23. 1. 'Falsa est ista tuæ, mulier, fiducia formæ, Olim oculis nimium facta superba meis. Noster amor taleis tribuit tibi Cynthia laudes: Versibus insignem te pudet esse meis. Mistam te varia laudavi sæpe figura, Ut quod non esset esse putaret amor.' *Pius.*

1178 *Nec Veneres nostras hoc fallit*] I. e. nec hoc ignorant nostræ puellæ. nam quos volunt in amore retinere, eos omnia vitæ suæ postscenia ce-

lant; id est, non admittunt eos in eam familiaritatem, ut eis suas sordeis domesticas, sæque vitæ inhonestam rationem aperiant. 'fallit,' i. e. latet, λαθάνει. *Lamb.* *Veneres.* Amiculas, &c. *Faber.*

1179 *Vitæ postscenia celant*] Cum in libris manuscr. reperissem partim *postscenia*, partim *postcænia*, ego *postscenia*, sive *postscenia*, littera s addita, restitui. Erat autem 'postscenium,' seu 'postscænium,' locus post scenam, ubi multa fiebant, quæ a spectatoribus audiebantur tantum, non autem cernebantur: quale erat βροντεῖον apud Græcos: in quo, ut scribit Julius Pollux, calculis compluribus in utres coniectis, et illis utribus per aëra versatis, atque agitatatis, tonitru similitudo referebatur. 'Proscenium' autem (ut docet Diomedes) est pulpitum et locus ante scenam, in quod pulpitum prodibant actores. Itaque 'proscænia vitæ' hic non convenit. Nam per 'postscænia vitæ' (ut diximus) significat Lucretius absconditam et intimam puellarum seu meretricum vivendi consuetudinem, et omnia quæ domi faciunt, cum solæ sunt: quæ suis amantibus occulta esse volunt. 'proscænia' autem 'vitæ' contra significarent quidquid puellæ impudicæ, et hujusmodi mulieres, coram amatoribus suis et loquuntur, et faciunt: quod totum est fictum et simulatum, et ad illiciendos amanteis comparatum: nihilque in eo verum, nihil simplex, nihil genuinum. At hæ mulieres fucum, munditiem, luxum, splendorem, risum, blanditias, et reliquam apparatus meretricium habent in promptu positum, et suis amantibus ostentant. sordeis autem suas, inopiam, ingluviem, illuviem, immunditiem, maculas corporis, rugas, crineis emtos, et similia, occultant. sic Ovid. lib. 3. de A. A. 'Multa viros nescire decet: pars maxima rerum Offendet, si non interiora te-

gas.' Idem ibidem: 'Quæ male cri-
nita est, custodem in limine ponat,
Orneturque Bonæ semper in ore
Deæ.' *Lamb.* *Vitæ postscænia cælant.*
Ita *Lambinus*; egregie. In vet. li-
bris: *postcenia*, et *posttenia*. *Marul-*
lus, et vulg. *proscænia*; pessime. *Gi-*
fan. *Vitæ postscænia*, Metaphora a
theatro. De hac muliercularum cau-
tione vide *Ovid.* de *Rem. Fab.*

1182 *Anquirere nisus*] Secutus olim
fueram codices vulgatos, *anquirere in*
usus, nisi quod illi habent *inquirere*.
anquirere autem seu *inquirere in omneis*
usus, sic interpretabar, *inquirere omnia*
meretricum facta scilicet in usus
tuos: plane duriuscule. Itaque ad-
monueram lectorem libros scriptos
habere *omneis anquirere*, seu *inquirere*
risus. Per *risus* autem, si hæc lectio
recta esset, significaret *Lucretius* fal-
lacias meretricum, quibus illudunt
suos amatores: sententia huic loco
conveniente, sed quæ non satis ex
verbis posse elici videatur. Nam
per '*risus*' significarentur potius de-
risiones et ludibria. Quare harum lec-
tionum nunc mihi neutra placet. Ve-
nit postea mihi in mentem hæc ter-
tia, *omneis inquirere lusus*: ut per '*lu-*
sus' meretricum fallacias, quibus
suos auctores illudunt, intelligamus.
Sed ne hæc quidem mihi satis postea
probata est, quia et aliquanto remo-
tior sit a scriptura vel recepta, vel
antiqua: et minus cum antecedenti-
bus aut consequentibus cohærere vi-
deatur. Cum me tandem in omneis
parteis cogitando vertissem, existi-
mavi, aptissime legi posse, *omneis an-*
quirere nisus: ut per *nisus* significet
Lucretius studia, quæ adhibent puel-
læ illæ ad artes ac fallacias suas oc-
cultandas, ceteraque sua vitia tegan-
da. Quæ sententia cohæret aptissime
et cum illis superioribus, '*Omnia*
summopere hos vitæ postscænia ce-
lant,' &c. et cum iis quæ sequuntur,
'*Prætermittet te humanis concedere*
rebus.' i. e. non admodum studebit,

aut nitetur te sua mala et vitia ce-
lare. Cum hæc paullo post secundam
editionem excogitasset, cuius rei
testes sunt mihi viri doctissimi et am-
plissimi, cognovi, idem cuidam male
de me merito venisse in mentem: si
credibile est hoc evenisse, et non ab
altero excogitatum, istum sibi assum-
sisse. *Usus* est eodem nomine et 5.
912. '*Trans maria alta pedum nisus*
ut ponere posset.' *Lamb.* Sic resti-
tui. In vet. libris: *risus*. *R* pro *N*, ut
snp. eod. hoc libro vs. 217. &c. Vel
etiam: *usus*. Vide *Indicem*: '*Ni-*
sus.' Vulg. in *usus*. *Gifan.* Imo
'*visus*' *inquirere* jubet num veri sint,
num ficti. *Hav.*

1183 *Et si bello, &c.*] Horum ver-
sum hæc sententia est: Quin etiam,
nisi plane difficilis est et morosa, sa-
tis multa apud illam videbis, quæ
efficient ut magno nisu opus non sit ad
deprehendenda corporis vitia; sed ea
sinet ut pervideas, sperans te non ita
illis offensum iri, quippe quæ non
unius mulieris propria sint, sed com-
munia omnium. *Faber* et *Creech.*

1184 *Prætermittet te humanis conce-*
dere] I. e. sinet te ignorare incom-
modis humanis, i. e. non admodum in
eo laborabit, ut te celet sua incom-
moda ac mala: sed ea te sinet cer-
nere, sperans fore, ut ea æquo animo
feras, tamquam humana, et homini-
bus usitata. hic versus, et ejus expli-
catio, declarant, supra legendum esse
anquirere nisus. *Lamb.* *Prætermittet*
autem ut supra vs. 1144. '*Et præ-*
termittas animi vitia omnia primum.'
Creech. Mss. lectionem potius secu-
ti sumus. Si illa (inquit) non odiosa
est *prætermittere*, i. e. facile præ-
termittet te, vel tu prætermittere,
i. e. prætermittetis, scil. ab illa, hu-
manis concedere rebus. *Hav.*

1185 *Nec mulier semper*] Neque
vero mulier (inquit) semper se amare
simulat, sed interdum ipsa quoque
amat ex animo. Cujus rei exemplum
capere licet ex *Silenio* puella *Plau-*

tina, quæ ex animo *Alcesimarchum*
amat. Sic autem de ea altera mere-
trix, *Gymnasium*, '*hoc sis vide, ut*
petivit Suspirium alte? et pallidula
es,' &c. quæ petita ex auctore, in
Cistellaria, non longe a principio l.
1. 58. *Lamb.* De meretriculis, quæ
tantum propter quæstum faciunt, et
prohibent conceptum, satis. Jam dic-
turus cur liberi sint modo patribus,
modo matribus, modo utrique parenti
similes, aliquando vero avos et proa-
vos referant, præmittit vs. 17. qui-
bus docet quasdam fæminas ex ani-
mo facere, propter voluptatem quam
non minus quam mares percipiunt.
Communia enim sunt Veneris gaudia,
quod brutorum animalium conjunc-
tiones abunde probant. *Creech.*

1187 *Adsuctis humectans*] Ita vet.
libri. Vulg. *adsuetis*, mendose. *Gif.*
Adsuctis humectans oscula labris. Sic
legendum, non *assuetis*, ut est in li-
bris vulgatis. Est autem *adsuctis*,
participium a verbo *adsugo*. Mire
vero expressit amantium osculanti-
um nequitias improbulas: qui labra
labris affigentes alter ex alterius la-
bris humorem sugunt, quasque ani-
mas alter alterius hauriunt. hæc au-
tem oscula dicuntur a poetis *humida*;
alia vero *sicca*. Hic locus ita in dua-
bus superioribus meis editionibus re-
stitutus est: eamque restitutionem
secutus est *Zoilus*, quasi suam, insti-
tuto suo. *Lamb.*

1188 *Nam facit ex animo sæpe*] I. e.
nam sæpe facit illa omnia quæ dixi,
ex animo, nihilque simulans: vel dic,
facit ex animo, i. e. amat ex animo.
Lamb.

Communia quærens Gaudia] Et quæ-
rens communem cum viro volupta-
tem, studet rem Veneream perficere.
Lamb.

1189 *Spatium amoris*] Honestè in-
telligit finem coitus: quem tunc de-
scripsit *Ovidius*, cum inquit: '*Ad*
metam properate simul: tunc plena
voluptas Cum pariter victi fæmina

virque jacent.' *Pius.* Eleganti et ho-
nesta translatione significavit, mulie-
rem interdum etiam amare ex animo,
et corpus suum cum viri corpore
commiscentem ipsam quoque com-
munia ex re Venerea gaudia perci-
pere properare. Est autem tralatio
ducta a stadiis in quibus curritur,
ut notavimus supra ad illum locum,
'*decurso lumine vitæ*,' 3. 1055. ubi
tamen legendum fortasse est *limite*
vitæ. *Lamb.*

1191 *Subsidere*] Succumbere. *Lamb.*

1192 *Subat, ardet abundans*] Sic re-
peri scriptum in libris manuscr. pro
quo vulgati habent *subito ardet*, men-
dose. Dicuntur autem '*subare*' qua-
drupedes fæminæ, cum libidine fla-
grantes marem appetunt, et maxime
sues: *Festus*: '*Snillum* genus, invi-
sum Veneri prodiderunt poetæ, ob
interfectum ab apro *Adonim*, quem
Dea illa diligebat: quidam autem,
quod immundissimi sint sues ex omni
mansueto pecore, et ardentissimæ
libidinis: ita ut opprobrium mulieri-
bus inde tractum sit, cum subare et
subire dicuntur.' Auctor vocabula-
rii Latino-Græci manuscr. '*Subat*,'
inquit, '*δρῆγ*.' *δρῆγ* autem est '*com-*
plexum maris aut fæminæ appetere.'
Utitur hoc verbo *Hor.* *Epod.* 12. 11.
'*jamque subando Tenta cubilia, tec-*
tagne rumpis.' quod si cui pervicaci
magis placebit scriptura vulgata,
subito ardet, equidem cum eo non
pugnabo. Sed quamobrem antiquam
rejiciamus, causam non video. Dic-
tum est autem '*subat, ardet*,' *ἀσυνδέ-*
τως. quale illud apud *Hom.* *Il.* λ.
119. *Σπείδονσ', ἰδρώουσα*, i. e. '*prope-*
rans, sudans,' et alia sexcenta. *Lamb.*
Alii: *subit*. In vulg. *subito*. Quod
Marullus commentus erat. *Gifan.* *Sub-*
at, atque *ardet*: alii *subito ardet*:
'*Subare*' autem quadrupedes fæmi-
næ dicuntur, cum libidine flagrant
marem appetunt, et maxime sues.
Festus, *Creech.*

1193 *Et Venerem salientum lata re-*

tractat] Si legemus *retractant*, subintelligetur pronomen 'illa,' nempe animalia, hoc modo: et animalia illa, de genere fœminarum, Venerem marium salientium atque irruentium læta vicissim et pro sua parte tractant, i. e. maribus in Venerem ruentibus pariter et mutuo respondent: una cum maribus voluptatem rei Veneræ tractant: si *retractat*, quo modo hic edi jussi, subintelligemus 'natura illorum animalium.' Utitur autem eodem loquendi genere inf. eod. lib. 1265. 'Clunibus ipsa viri Venerem si læta retractet.' *Lamb.* *Salientum.* Quidam Mss. *fallentum*, quod suo sensu et acumine non caret, puto tamen natam lectionem inde quod sæpe in Mss. ita longa invenitur littera i quasi pro l sit accipienda, ut sæpissime vidi in L. B. *Hav.*

1195 *Ut in vinculis*] Fortasse legendum *uti vinculis*, &c. *Lamb.*

1196 *In triviis non sæpe canes*] Secutus sum olim lib. vulgatos in quibus est, *quin sæpe canes*. Nam in manuscr. scriptum est, *In triviis cum sæpe canes*, &c. in quibusdam, *In triviis con sæpe*: unde nunc facio, *non sæpe canes*, &c. hac sententia: Nonne sæpe canes in triviis discedere cupientes, diversi, hoc est in diversas parteis, summis viribus contendunt? quæ scriptura recta est. Nam et *quin*, quod habent lib. vulg. rejiciendum: et *cum*, seu *quom*, propter alterum *cum*, quod proxime sequitur, ferri non potest. Jam quod ad hujus loci emendandi rationem attinet, sæpe jam admonui, *con* ex *non*, et contra, *non* ex *con*, a librariis illis factum esse. *Lamb.* *In triviis quum.* Ita vet. libri; recte. Est enim exemplum versuum illorum: 'Nonne vides,' &c. *Vulg.* *quin*; male. *Gifan.* Melius cum *Gifanio*, *In triviis quum.* *Creech.*

1198 *Compagibus*] Vinculis, nodis, copulis. *Lamb.*

1200 *Quæ lacere*] Sic reposui, sola

veritate fretus. Sic sup. 1139. 'Nam vitare plagas in amoris ne laciamur,' &c. hujus quoque loci restitutionem dissimulans sequitur Zoilus, ita ut sit hoc perpetuum in isto, καὶ τὸδε φωνήλιδον. *Lamb.* Vet. libri, et vulg. *Quæ jacere.* *Gif.*

1202 *Et commiscendo cum semen*] Nunc quærere incipit, quamobrem filii patribus ac matribus similes sint, aut dissimiles. *commiscendo* autem, i. e. inter commiscendum, seu in commistione viri et fœminæ; qua de re plura Lactantius lib. de opif. Dei. *Lamb.* Scio locum hunc a quodam tentatum esse, sed nil necesse fuit. *Faber.* Cum semina inter se permissa coalescant, si virile superaverit, patri similis provenit sive mas, sive fœmina; si muliebre prævaluerit, progenies cujusque sexus ad imaginem maternam respondet. Hincque plerumque fieri solet, ut unius tantum lineamenta prætendant: si vero æqua fuerit ex pari semine permissio, figuræ quoque misceantur, ut solboles illa communis aut neutrum referre videatur, quia totum ex altero non habet; aut utrumque quia partem de singulis mutuata est. Quod autem nati avos aut proavos aliquando referant, id fit, quia semen contextitur e moleculis pluribus, quæ non semper exsolutæ omnes ad atomos usque, nec proxime ipsas in generatione prima proximave aliqua, sese deinceps in aliqua consequentium sic explicant, ut quod potuissent in proxima id agant solum in remota. Hæc vss. 24. *Salmasius* Ep. 51. legit, *Et commiscendo cum semine, forte virilis Fæmina vim vicit, subita vi corripuitque.* *Creech.* Turnebi (vide notam sequentem) conjecturam, etiam non inspectam, ultro eram secutus, et porro sequor. *Hav.*

1203 *Fæmina commulxit subita, vi corripuitque*] Cum secutus essem initio, hoc est in prima editione, omni ex parte libros vulg. nisi quod *mulxit*,

non, ut illi habent, *mulsit*, excudendum curaram, in hoc uno scripturæ veteris auctoritatem non aspernatus, (quæ scriptura talis est, *Et commiscendo cum semine forte virile Fæmina vi mulcit subita vi*, &c.) quod ex *mulcit*, feceram *mulxit* (nam *mulcit* scriptum putabam, et etiam nunc puto, pro *mulsit*. *cs* enim sæpe scribebatur a librariis illis pro *x*) in ceteris autem scripturam veterem, ut depravatam, rejecissem: de toto hoc loco ita senseram, itaque scripseram, et vero his ipsis verbis usus. Si quis tamen veteris scripturæ rationem habendam putabit, quemadmodum mihi maxime videtur; sic aliqua poterit haberi, ut hoc modo legamus: *Et commiscendo cum semen forte virile Fæmina commulxit subita vi, corripuitque.* vel hoc modo, *Et commiscendo cum semen forte virile Fæminei mulxit subito vis, corripuitque*, &c. quæ lectio omnium planissima est, et fortasse vera. *Adrian.* Turnebus autem multo severius ac religiosius veterem scripturam retinet, hoc modo: *Et commiscendo cum semine, forte virile Fæmina vi mulxit subita, vi corripuitque.* Venio nunc ad receptam, eam dico, quam secutus sum, quamvis non admodum probem: quæ talis est, *Et commiscendo cum semen forte virile Fæmineum mulxit subita vi, corripuitque*, &c. quam sic explico: Cum in commiscendo, atque in concubitu, seu complexu maris et fœminæ, semen fœminæ vi quadam subita 'mulxit,' i. e. attraxit, et corripuit semen virile, (quod non semper accidit: iccirco addidit 'forte.' Nam sæpe semen virile effluit ex locis muliebribus, neque mulgetur, aut rapitur a matrice:) tum igitur ex materno quidem semine fiunt filii matrum similes; ex paterno autem, patrum. Hæc mihi videtur esse hujus loci sententia. Ego tamen malim legi, *Fæminei mulxit subito vis*, &c. ut sit 'vis fæminei

seminis.' Hæc igitur tum mea fuit sententia, seu potius opinio quædam probabilis, talisque hujus loci explicatio. In sec. editione sic scripsi, ut fere est in veteribus lib. *Fæmina commulxit subita vi, corripuitque.* eandemque hic quoque retineo: cujus sententia ita aperta est, ut declaratione non egeat. Sed quod Lucret. hic 'maternum semen' appellat, *Aristot.* lib. de ortu animalium, negat fæminas in re Venerea semen ullum mittere: cujus sententiam improbant ac refellunt medici. Jam quod ad similitudinem ac dissimilitudinem filiorum attinet, medici item aiunt, si semen paternum sit potentius ac dominantius et semine materno, et sanguine menstruo, tum filios et animo et corpore patri esse simileis: sin ab utroque superetur, tum eos et ingenio, et figura corporis ad matrum similitudinem propius accedere. *Lamb.* *Cum semen forte virile Fæmina immulxit, subita vi corripuitque.* Ita ex veteribus, qui habebant: *Fæmina vi mulcit.* *Vulg.* *Fæmineum mulsit.* Imo in antiquis: *Fæmina immulcit.* *Gifan.*

1205 *Ut patribus patrio*] Sic omnes quidem habent libri tum manuscr. tum excusi: sed videtur legendum *Ut patrum patrio.* nam consuetudo Latini sermonis postulat, ut verba sic construantur: tum similes matrum filii fiunt, semine materno scilicet dominante, vel materiæ locum obtinente, ut fiunt similes patrum, patrio semine. nam particulæ copulantes et disjungentes copulant et disjungunt simileis casus. *Lamb.*

1206 *Esse vides juxtim*] Sic legi debet, et ita habent quinque lib. manuscr. *juxtim* autem pro *juxta*, i. e. similiter, æqualiter, pariter. *Sall.* *Bello Jug.* 'Hiemem atque æstatem juxta pati.' *Plaut.* *Aulul.* 4. 7. 1. 'Dixi tibi mater: juxta mecum rem tenes.' *Idem Trin.* 3. 1. 24. 'Jux-

taque eam curo cum mea.' *Lamb.* *Juxtim.* Ita vet. plerique. Alii: *mis-tim.* Gifan.

Misceatis volta parentum] Sic habent libri manuscr. atque hanc scripturam agnoscit Nonius in voce *vultus*, ubi hunc versum profert cum superiore, ut probet, usitatum esse veteribus 'vultus, us,' et 'vultum, i.' 'misceatis volta' autem, seu 'vultus parentum,' i. e. similitudinem utriusque parentis promiscue et æqualiter referenteis. *Lamb.* *Volta*, pro *vultus*. Sic veteres, et jam, ni fallor, alibi Lucretius usurpavit. *Faber* et *Voss.* Anal. 1. pag. 161.

1207 *Et materno sanguine*] Et hoc loco possit videri, Lucretio nihil interesse inter sanguinem menstruum, et semen maternum, (quod nullum esse negat Aristot.) cum tamen hæc plurimum inter se differant. Sed dicamus 'maternum sanguinem' hic intelligendum semen: nihil enim aliud est semen hominis, quam sanguis optimus, et concoctus, et ad gignendum aptus. *σπέρμα* nominant Græci: sanguinem menstruum autem *καταμήνια* iidem appellant. *Lamb.*

1209 *Conflixit*] *Ἐπερὶ γυναικῶς* accipendum, quasi commisit, collisit. *Lamb.*

1210 *Et neque utrum*] Sic habent lib. scripti: vulg. autem, *Et neutrum*. sed nihil refert. *Lamb.* Ita vet. libri. Vulg. *neutrum*. Forte etiam: *ne utrum*. Gifan.

1211 *Exsistere Avorum, &c.*] Neque facie tenus, sed et mente. Suet. in Ner. cap. 1. 'Plures e familia cognosci referre arbitror, quo facilius appareat ita degenerasse a suorum virtutibus Nero, ut tamen vitia cuiusque quasi tradita et ingenta retulerit.' *Hav.*

1213 *Propterea, quia multa modis*] Sic legendum, non *multimodis*. *Lamb.*

1215 *Quæ patribus patres tradunt*] Quæ patres tradunt filiis suis, qui

susceptis liberis patres sunt. *Lamb.*

1216 *Inde Venus varia producit sorte figuras*] Secutus sum cod. Bertinian. cum quo congruunt Parisiens. et Veneti antiq. et Lugdunenses alteri. Nam Vaticanus habet *Inde Venus varie producit sæpe figuras*, cum quo congruunt Florentini. alii partim, *Inde Venus variæ producit sorte figuras*: partim, *Inde Venus varie producit sorte figuras*. fortasse legendum, *Variis producit sæpe figuras*. neque tamen eam scripturam, quam secutus sum, rejiciendam censeo. *Lamb.* *Varia*. Ita quidam libri. Quidam: *varie*. et quidam: *forte*. *Sæpe* quidam. *varie, sorte*. Gifan.

1218 *Quandoquidem nihilo minus*] Hoc referendum est ad illud quod proxime dixerat, Venerem sæpe referre non solum vultus, verum etiam voces et comas majorum. quod quia mirum alicui videri poterat, subjiciens rationem, quandoquidem (inquit) hæc, nempe comæ et voces, nihilo minus constant de semine certo, quam oris forma, et totius corporis habitus et figura. Quin sit autem legendum *nihilo minus*, etiam reclamantibus libris omnibus, neminem puto dubitaturum. Nam si *nihilo magis* legeretur, diceret Lucretius, res aliquas incerto semine nasci: quod pugnat vel cum Epicuri decretis, si 'semen' pro primis corporibus accipiamus; vel cum ipsius Lucretii verbis, si semen patrum et maternum intelligamus. 'Nihilo magis' enim vim habet negandi: ut 'nihilominus' affirmandi. *Lamb.* *Nihilo magis hæc*. Sic omnes lib. Forte legendum: *minus*. Atque ita variatum etiam sup. 2. 533. Gifan.

1220 *Sæclum*] Genus. *Lamb.*

1222 *Semper enim partus duplici de*] Duplici de semine, nempe patrio et materno. 'partum' usurpavit pro eo quod paritur, ut lib. 2. *Lamb.*

Duplici de corpore] Quoniam semen

per membra atque artus decedit corpore toto 4. vs. 1036. *Creech.*

1224 *Plus parte æqua*] Plus æquali parte: i. e. habet plus ejus cui magis similis est, quam ejus cui minus similis est. *Lamb.*

Quod cernere possis] Alii libri habent, *quæ cernere possis*: quam lectionem non probo. *Lamb.*

1225 *Sive virum suboles, &c.*] Sic legendum, et ita habent libri manuscr. et ita scriptum reperi in vocabulario manuscr. Claudii Puteani, hac interpretatione subjecta: 'Suboles, *ἐπιγονή, γεγεῖα, γονή*.' denique hanc scripturam agnoscit Festus in voce 'suboles,' his verbis: 'Suboles ab olescendo, i. e. crescendo, ut adulescentes quoque et adulti, et indoles dicitur.' Lucret. lib. 4. 1226. 'Sive virum suboles,' &c. Virg. Ecl. 4. 49. 'Cara Deum suboles, magnum Jovis incrementum.' Qui autem dicunt, contra rationem, et veterum Grammaticorum, librorumque Manuscript. auctoritatem, receptam consuetudinem hujus vocis scribendam per *o* in prima syllaba esse retinendam, et hoc usui dandum; aut videant, ne, dum in hac voce corruptæ consuetudini indulgent, idem facere cogantur in multis aliis; aut mihi, cur tam inconstanter in aliis vocabulis vitiosam scribendi consuetudinem, quantumvis receptam, damnent et corrigant, in uno atque altero ferendam censeant, causam, nisi eis molestum est, afferant, rationemque exponant. Etiam hujus loci restitutionem dissimulanter secutus est Zoilus, cum ego princeps ita restituerim in Lucretio et Horatio, ubi antea legebatur *soboles*. *Lamb.*

Origo] Sexus. *Faber.*

1226 *Nec divina satum*] Constat sibi Lucretius. Nam hominis erat de natura rerum se dicturum seu scripturum profitentis, maxime ejus qui Epicurum sequeretur, omnium

rerum causas afferre atque explicare, nihilque ad Deos referre. *Lamb.* Contra illos qui sterilitatem mulieri aut viro a Diis immitti putabant: *Faber.* Causæ sterilitatis, quas attulit ex temperie seminis, vs. 31. probæ quidem et veræ: quas e motibus nequioribus vs. 15. illæ non absurdæ, sed parum pudicæ: a Diis autem viro vel foeminæ sterilitatem immitti negat, neque id mirum si e thalamis excludat istos Deos, quos in intermundiis collocavit. *Creech.*

1227 *Abstergent*] Ita vet. libri. Vulg. *Absterrent*. Vide Indicem. Gif.

1230 *Adolentque altaria donis*] *Adolent*, i. e. augent, honorant, et ita Nonius. Virg. Æn. 7. 71. 'Præterea castis adolet dum altaria tedis.' alias 'adolere' est urere *κατ' εὐφημισμὸν*. Virg. Pharmac. 65. 'Verbenasque adole pingueis et mascula tura.' *Lamb.*

1232 *Fatigant*] *Fatigant Deos* precibus et hostiis scilicet. sic Hor. Od. 1. 2. 26. 'prece qua fatigent Virgines sanctæ minus audientem Carmina Vestam?' *fatigant sorteis*, consulentes oracula. Virg. Æn. 4. 346. 'Italiæ Lyciæ jussere capessere sortes.' *Lamb.*

1233 *Nam steriles nimium*] Duas causas affert sterilitatis: unam, quod semen nimis crassum sit; alteram, quod nimis tenue. *Lamb.*

1234 *Præter justum*] Supra modum, supra quam satis sit. *Lamb.*

Vicissim] Partim. *Lamb.*

1235 *Tenue*] Vel proceleusmaticus est, vel tenue disyllabum est. *Lamb.*

Locis] Vasis muliebribus. *Lamb.*

Adfigere adhæsum] Adhærere. Profert et hunc versum Nonius Marcell. in voce 'adhæsus,' et item alterum, qui est 3. 382. 'Nam neque pulveris interdum sentimus adhæsum.' Sed videtur duriusculè dictum 'adfigere adhæsum,' pro adhærere. Quid si legamus *adfigi adhæsim*? Quod autem Thraso vult legi *adfigi adhæsum*,

ut sit participium, fieri non potest: nam participium passivum 'adhæsus, a, um,' a verbo adhæreo absoluto, neque reperitur in tota Lingua Latina, neque formari potest. Quod enim Grammatici notant, interdum participia pass. formasse veteres a verbis neutris aut absolutis; ea, cum rara sint, exemplo nobis esse non debent. *Lamb. Adfigi adhæsum.* Sic restitui, conjectura ductus. Vide sup. 1. 210. et Indicem: 'Adfigere;' ut hic vulgati. *Gifan.*

1236 *Ab ortu*] Sic legendum separatim, non abortu conjuncte, et ita habent libri manuscr. *Lamb.*

1239 *Locos*] Sic τόποι apud Aristot. Hist. An. 7. 3. Cicero item simpliciter 'locos,' Varro 'Locos muliebres.' *Creech.*

Aut penetratum] In prima editione scripseram *penetratis*, rejecta scriptura vulg. *penetratum*, admonitus a cod. Vatic. in quo scriptum erat *penetrati*. Deinde hæc adjeceram in Scholiis: Et vero, ut *penetratis* legatur, ratio et veritas postulant. *penetratis* subintell. locis, nisi quis dicat 'penetratum' significationem habere ἐνεργητικὴν, et positum pro eo quod est, cum penetravit: cujus modi participia sunt, 'juratus,' 'pransus,' 'census,' &c. et ita sup. 674. 'Quæ penetrata queunt sensum progignere acerbum.' Itaque in sec. editione, mutata sententia, *penetratum* (quod tamen in prima non plane damnaram, ut intelligere licet ex iis quæ supra commemorata sunt) reposui. Idem etiam hic sequor: ut intelligamus, esse ἐνεργητικόν. *Lamb.* Ita omnes veteres fere; rectissime. *Lambinus: penetratis. Gifan.*

1241 *Nam multum harmoniæ Veneris*] Docet, alios viros aliis fæminis ad procreationem liberorum convenire. Itaque multum interesse qui vir cum qua muliere matrimonio copuletur, et nuptias contrahat. *harmoniæ*, i. e. convenientiæ. *Lamb. In-*

tellige temperamenti convenientiam, συναρμογήν. Locus Epicratis in Antilaide apud Athenæum, quem citat Gifanius, ad hunc versum nihil quidquam facit. Cum enim de Laide jam vetula loquens Epicrates scribit, Τὰς ἀρμονίας τε διαχαλῇ τοῦ σώματος, ibi αἱ ἀρμονίαι nihil aliud sunt quam junctura et articuli corporis. Itaque risum debet Thraso Lambinianus, quod ei toties evenit, quoties Græca, in quibus imperitissimus erat, voluit attingere; quod Index hominis facile ostendat. *Faber.*

1243 *Pondus*] Uteri pondus, fœtus est. *Faber.*

1244 *Hymenæis ante fuerunt Pluribus*] Multæ pluribus hymenæis, i. e. pluribus nuptiis, antea steriles fuerunt, neque ex viris pluribus liberos suscipere potuerunt, &c. *Lamb.*

1245 *Et nactæ post sunt tamen*] I. e. et tamen postea alias nuptias nactæ, et alii viro junctæ sunt, unde liberos suscipere et fœcundæ esse possent. Hunc locum (absit verbo invidia) sane εὐστόχως restitui, modice a veteribus codicibus adjutus, cum antea in hoc loco semper hæsissem. partim propterea quod participium *nactæ* insolenter mihi per se positum videbatur, partim propter ineptam repetitionem verbi *possunt*. Cum igitur reperissem scriptum in aliis codicibus veteribus *et nactæ possunt*, &c. in aliis, *et natae possunt tamen unde puellus Suscipere, et partu possent ditescere dulci*; sic restitui, quemadmodum exendendum curavi, *et nactæ post sunt tamen, unde, &c.* quæ lectio perspicue vera et recta est: nam vulgati habent *possunt tamen inde, &c.* *Lamb. Egrege Lambinus. Vulg. possunt tamen inde. Ita inf. fere, 6. 1194. Gifan.*

Puellos] In hac ipsa voce 'puellos' profert hunc versum Nonius: et præterea Ennianum illum, p. 28. 'Ipse suos Divis mos sacrificare puellus:' et Lucillii, 'Cumque hic tam for-

mosu' tibi, ac te dignu' puellus.' et illud Varronis, Testamento: 'Sic ille puellus Veneris repente vado cecidit cruentus olim.' *Lamb.*

1247 *Et quibus ante domi fœcundæ*] Legendum mihi videbatur *clim infæcundæ*, et ita primo edideram, cum in omnibus libris legatur *fœcundæ*. mihi enim hoc sentire videbatur *Lucret.* Et ii qui habuissent domi uxores sibi infæcundas et sterileis, invenerunt tandem comparem et fœcundam, ex qua liberos susciperent. Sic supra 'sterileis' appellavit mulieres, non quod tales essent natura, cum ex alio viro postea liberos susceperint, sed quod ab illo viro gravidæ non fierent. Sed *Turnebus* putat, scriptura recepta servata incolumi, hunc locum ita explicari posse, ut eadem sit sententia, atque si *infæcundæ* legeretur, hoc modo, et iis quibus antea fuissent uxores fœcundæ quidem illæ, sed quæ ex his viris concipere non potuissent, inventa est uxor aliqua compar, et temperatione respondens, ex qua liberos suscipere possent. Omnino mihi nunc videtur *fœcundæ* recte huic loco quadrare posse, nihilque esse immutandum. videtur enim mihi *Lucretius* hoc ostendere velle, quod supra posuit, *Veneris harmonias differre*, et alios viros aliis fæminis esse aptiores, et contra alias fæminas aliis viris. Multæ fæminæ, inquit, certis viris nuptæ, steriles fuerunt, neque concipere potuerunt: post alium virum nactæ sunt, ex quo liberos susceperunt. Rursus plures viri reperti sunt, qui cum certis mulieribus, quantumvis fœcundis, matrimonio copulati, ex iis liberos procreare non potuerunt: iidem aliam uxorem nacti, ex ea liberos susceperunt. *Lamb. Fœcundæ sæpe.* Ita omn. libri. Male *Lambinus: infecundæ.* Sæpe fit, ut fecunda uxor ex aliquo non concipiat, quia non est compar natura. *Gifan.*

1248 *Inventa est illis quoque compar*

Natura] Illis viris inventa est uxor compar natura, τῇ φύσει. *natura* accipio, ut sit septimi casus. potest tamen etiam esse recti casus, et cohærere cum voce *compar*, ut alii malunt, ut per naturam comparem, uxorem comparis naturæ intelligamus. *Lamb.*

1249 *Natis munire senectam*] Nam hanc gratiam debent parentibus liberi, ut non solum eos alant, verum etiam tutos ab injuria præstent, quantum in eis situm sit. *Hesiodus* de liberis, Θρεπτήρια δοῖεν. Sic *Catullus* Epithalam. *Julia* et *Manlii*: 'Nulla quit sine te domus Liberos dare, nec parens Stirpe nitier.' *Lamb.*

1250 *Usque adeo magni id refert; ut*] Conjectura ductus, postulante sententia, *id* interjeci. *Gifan.* *Usque adeo magni refert, &c.* Vel legendum necessario, *Usque adeo magni hoc refert, &c.* videlicet, quæ mulier cum quo viro jungatur et misceatur, ad id, ut semina seminibus commisceri possint genitaliter apta, i. accommodata ad gignendum, &c. vel dicendum, post versum 'Crassaque convenient,' &c. versum talem, et qui talem sententiam contineat, desiderari, *Quæ cum quo cupide jungatur per Veneris res*, i. e. usque adeo magni refert, quæ fæmina cum quo viro corpus suum commisceat. quo versu addito, integer et planus erit hic locus: alioqui lacer, mutilus, et obscurus. Cum hæc superiora scripsissem, missum est ad me ab *Jo. Columbino*, viro docto, populari meo, exemplum *Lucretianum* olim *Lutetiæ* typis excusum, ad cujus oram e regione hujus loci adscriptus erat hic versus cum hac inscriptione, et quasi commendatione: Versus restitutus ex V. C. *Quæ cui juncta viro sit fæmina per Veneris res*. qui quidem versus ita mihi videtur *Lucretio* dignus, ut non dubitem, quin sit *Lucretianus*. Cum hæc edidissem, *Zoilus*, quia non poterat negare, conjecturam meam esse veram, noluit versum illum ita scri-

bere, *Usque adeo magni hoc refert, &c.* quomodo legendum censueram, si versus 'Quæ quoi juncta viro,' &c. non addatur post hanc 'Crassaque,' &c. sed ita, *Usque adeo magni id refert, &c.* sic solent fures: formas rerum furtivarum immutant, ne agnoscantur. Quamquam hic non potuit formam immutare. Tantum pro hoc, quod erat meum, id substituit: quod reddit versus *κακόφωνον*, ob concursum duarum vocalium iteratarum i, i, in *magni id*. Vide quid os suum faciat, et plumæ alienæ. *Lamb.*

1251 *Genitaliter apta*] Ita ut aliquid gignatur. *Faber.*

1252 *Crassaque convenient, &c.*] *Lambinus* post hunc versum posuerat hunc: *Quæ cui juncta viro sit femina per Veneris res.* Sed libris repugnantis non ausim. *Gifan.*

Liquida crassis] Huic versui subiungit *Lambinus*, et recte quidem e *Codd.* *Quæ cui juncta viro sit femina per Veneris res.* *Creech.*

1253 *Atque adeo refert, &c.*] Refert vero etiam quo victu vir et femina utantur. *Lamb.*

1254 *Aliis rebus*] Alio cibo, alioque victu. *Lamb.*

Concrescunt Semina membris] Semina cum membris, vel in membris crescunt. *Lamb.*

1255 *Atque aliis extenuantur*] Nihil muto, tametsi duo codices scripti, *Faëni* et *Tettii*, habeant, *Atque aliis tenuantur item*: impressi autem *Florentini*, *extenuantur itemque aliis*: quas lectiones suspicor esse ab iis excogitatas, qui putarent, hunc versum esse vitiosum propter verbum 'extenuantur': quod constat quinque syllabis, prima longa, deinde duabus brevibus, deinde quarta longa, et postrema brevi. Sed fugit illos, aut hic esse anapæstum pro dactylo, aut spondeo, aut verbum 'extenuantur,' hic ita pronuntiandum esse, ut sit quattuor syllabarum duntaxat, et u sit consonans. quorum alterutrum

sæpe fieri in voce 'tenuis,' ante docuimus. *Lamb.*

Tabentque] I. e. et minuuntur. *Lamb.*

1257 *Nam more Ferarum*] Si more ferarum uxorem scandas et averse dedoles, credunt illam fecundius parituram. Quadrupedum coitus sit mare feminam inscendente. Ursus tamen humano more semisupinam feminam amplexus init. hunc *Lucretianum Veneris modum Naso* signavit lib. 3. de A. A. 'Tu quoque cui rugis uterum *Lucina* notavit, Ut celer aversis utere *Parthus* equis.' *Pius.* Hoc *Veneris* genus describit *Naso* lib. 3. de A. A. 'Quæ facie præsignis erit, resupina jaceto: Spectetur tergo, cui sua terga placeant.' *Lamb.*

1259 *Quia sic loca*] *Loca muliebria, ἡ μήτρα.* *Varro* lib. 4. de L. L. 'Loca muliebres, ubi nascendi initia consistunt.' *Marcus Tullius* lib. 2. de N. D. 'Cum autem in locis semen inedit, rapit omnem fere cibum ad sese, eoque sæptum fingit animal.' Inde *Lucret. inf.* 1268. 'atque locis avertit seminis ictum.' ordo autem est: quia sic 'positis pectoribus,' i. e. muliere prona et aversa jacente, et lumbis sublatis, loca possunt sumere semina virilia. *Lamb.*

1261 *Nec molles opus sunt*] Sic legendum, et ita habent libri vet. sic loquitur vs. 1272. 'Conjugibus quod nil nostris opus esse videtur:' et sup. item sæpe: mendosi igitur sunt libri vulg. qui habent, *Nec molles prosunt.* *Lamb.*

1263 *Clunibus ipsa viri, &c.*] Si clunium motu ipsa læta 'Venerem,' i. e. voluptatem viri, 'retractet,' i. e. iterum atque iterum tractet, et viro cluneis agitant pariter respondeat. Sic sup. 1193. 'et Venerem salientum læta retractat.' *Lamb.* *Turpicula* res est, atque adeo paucis attingenda; sed attingenda tamen; quod ita faciemus ut *Stoicorum* dogmati, qui τὸν σοφὸν εὐθυρρήμονειν et simpliciter

loqui volunt, non pareamus. Dico igitur depravatam esse hunc versum, *Clunibus ipsa viri Venerem si læta retractet*; legendumque, *Crissans ipsa viri Venerem si læta retractet*. Miram vero *Criticæ* audaciam, inquires; fateor; sed clementer et placide, nisi molestum est; *Donatum* audi ad *Ennuch. Ter.* 3. 1. in ea verba, 'forte habui scortum,' ubi inter cetera hoc scribit: 'A parte ergo sui meretrices scorta dicuntur, vel ἀπὸ τοῦ σκαλπεῖν, quod Græce palpitare intelligitur, quod illæ faciunt saltando assidue, vel potius crissando, ut *Lucretius* ait lib. 4. ob eam causam ut concinniores Venerem exhibeant viris, aut sibi abigant conceptum,' &c. Planissime ergo scripserat poëta non *Clunibus*, sed *Crissans*: dubitari enim non potest, quin hunc *Lucretii* locum ante oculos haberet *Donatus*, cum cetera, quæ profert, hic legantur; 'Nam mulier prohibet se concipere, atque repugnat.' Cui loco hæc *Donati* verba respondent, 'aut sibi abigant conceptum.' Illa autem, 'ob eam causam ut concinniores Venerem exhibeant viris,' quo tendunt tandem, nisi ad *Lucretiana* quæ legis? 'Et simul ipsa viris Venus ut concinnior esset.' Quare non est ut alium locum respexerit *Terentii* *Interpres*, quam qui nunc nobis in manibus est. Sed quid istud monstri est, 'Crissans,' unde terrarum adventum fuit? Illæ ipsæ docebunt, o bone, de quæ agitur; tu mihi ad illas pergito. *Martialem* lib. 10. Ep. 68. tamen legisse poteris; vel fortasse leges. Saltem auctor obsceni carminis, (vide *Schiopp.* ad *Priap. Ep.* 18.) si memini satis, olim scripserat, 'Crissabit tibi fluctuante lumbō.' Scin' quid sit 'fluctuante?' illud ipsum est quod dixerat *Lucretius*, 'Atque exossato ciet omni pectore fluctus.' Nihil, inquis, doctior abeo. Quid illud *Satyrici* autem? 'Romule ceves?' Non intelligo, di-

ces? Ipse autem non interpretor; quanquam de admissura veterini pecoris, et ceterorum animantium loqui et jus et fas sinebant; sed de homine, grave piaculum est, scilicet. *Faber. in Emend.* Vide *Emendationes*. Locus *Lucilii* hic adscribi possit; sed apud *Nonium* legatur. *Faber in Not. Retractat*] Libri vet. retractat. *Lamb.*

1264 *Atque exossato ciet omni pectore*] I. e. omni pectore seu corpore exossato, i. e. ita inflexo et incurvato, ut exosse videtur, fluctus commovet. *Apul. lib.* 1. de asino aur. 'Inque flexibus tortuosis enervam et exossem saltationem explicat cum omnium, qui aderant, admiratione.' Sic *Jo. Auratus*, homo acerrimi ingenii, doctrinæque singularis, versum illum *Hesiodi* in lib. ἔργα καὶ ἡμέρ. ἡματι χειμερίῳ, ὅτ' ἀνόςτεος δὲ πόδα τένδει. qui vulgo de polypo pedem suum rodente intelligitur, interpretatur de homine ignavo et inertis, qui nullo in hiemem æstate præterita præsidio parato, nulla re ad vitam tolerandam provisâ, corpore contracto domi residet, frigore rigens, fameque tabescens. In nonnullis libris legitur *exossatim*: quod si cui probabitur magis, eadem tamen erit sententia, eademque interpretatio quadrabit. Præterea ne illud quidem lectorem celabo, cuidam docto viro legendum videri, ciet omnis pectore fluctus. *Lamb.*

1265 *Eicit enim sulci recta regione viaque Vomeris, &c.*] Hunc locum, approbante, atque adeo adjuvante *M. Antonio Mureto*, felicissime (mea quidem sententia) restitui. Est autem totus hic sermo ἀλληγορικὸς, per quem significat *Lucretius*, mulierem clunium agitatione conceptionem seminis virilis prohibere, quia 'vomerem,' i. e. membrum virile, tali corporis motu ejicit e recta via ac regione 'sulci sui genitalis,' i. e. partis suæ pudendæ; et a 'locis,' i. e. a

sedibus illis muliebribus, avertit seminis virilis ictum. significat id quod uno verbo Græci dicunt, semen οὐκ εὐθυβολεῖσθαι, i. e. 'non recta via in loca jaci.' sic fere Virg. locutus est Georg. 3. 135. ubi de equis scribit: 'Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus Sit genitali arvo, et sulcos oblimet inerteis.' Sic autem Arnobius partem illam fæminæ inhonestam, et arvum genitale, 'scrobem' appellat lib. 4. 'Etiamne Pertunda, quæ in cubiculis presto est virginalem scrobem effodientibus maritis?' Sic Sophocles in Œd. Tyr. Œdipum ipsum de se loquentem facit, τὴν τεκοῦσαν ἤρσεν, ὅθεν περ αὐτὸς ἐσπάρη, i. e. 'matrem suam aravit, ex qua ipse satus est.' sic Plautus Asinar. de quodam marito qui scortabatur: 'Fundum alienum arat, incultum familiarem deserit.' Eodem pertinet facetissimi poetæ Martialis Epigramma: quod eo libentius huc adscribam, quod non reperitur in libris vulgatis: ego autem in membranarum calamo exaratis, cum in Italia essem, repertum in meo codice typis impresso, suo loco, i. e. lib. 7. reposui, ac restitui: quamquam non dissimulabo, ab alio quodam, eoque docto viro, ex alio item exemplari manuscr. protractum ac prolatum esse. Sic igitur Mart. 7. 102. 'Milo domi non est: peregre at Milone profecto, Arva vacant: uxor non minus inde parit. Cur sit ager sterilis, cur uxor fertilis, edam. Quo fodiat, ager non habet: uxor habet.' Jam 'eicit' dissyllabum est, ut ante diximus. Præterea non est, quod quemquam moveat tertia syllaba vocis 'vomerem,' in qua *m* non eliditur. hoc enim non inusitatum fuisse veteribus, etiam supra docuimus. Hanc hujus loci restitutionem Turnebo viro doctissimo et humanissimo cum ostendissem, probavit ille quidem: sed cum videret, in omnibus libris manuscr. legi *Vomeris*, videndum esse dixit, possitne

vetus scriptura, nulla immutatione facta, retineri. Itaque re aliquantis per considerata, dixit mihi fortasse servata voce *Vomeris* hunc locum ita legi et explicari posse: 'Eicit' enim, subintell. Venerem, vel seminis ictum, recta sulci regione, et recta via vomeris. sic quidem vir ille doctissimus: sed 'recta via vomeris' quid sibi velit, non est facile expedire. *Lamb.* Præclare Lambinus: quod et nostris vet. libris confirmatur. *Gifan.* At vero quid simplicius, quam, servata Mss. fide, *sulcum vomeris* capere de ipsa aratione, et sulco quem vomer arando facit? Lascivo enim venere ejicitur (inquit poeta) recta sua via atque regione, et ita exorbitans semen disperdit. *Hav.*

1266 *Seminis ictum*] Lego, *Seminis jactum*. Primum nunquam dictum est, icere semen, sed jacere: deinde metaphora ab agro colendo et serendo ducta est, uti probat, tum illud 'sulci,' tam 'vomerem,' et alibi, 'muliebria conserat arva,' et Græce ἐπ' ἀρότρῳ παίδων, et alia sexcenta. *Faber in Emend. et Creech.*

1267 *Idque sua causa*] Quidam *Idque* dictum putant pro ideoque, seu ob idque. Duo libri manuscr. hoc totum *Idque* habent demersum in litura, ut fortasse legendum sit *Itque*, pro *Itaque*. codex Vaticanus habet *Ipsaque*. Quid si legamus, *Icque*? quid si, *Atque*? *Lamb.*

1268 *Ne complerentur, &c.*] Lego, *hacque ipsa causa*, ita enim ratio postulatur. et sane ita alibi locutus Lucretius est in v. 569. 'Illa ipsa intervalla nihil de corpore libant.' Adde quod in Mss. Codd. legitur, *Ipsa sua causa consueverunt scorta moveri*. *Faber in Emend.*

Ne complerentur, &c.] Disciplina enim est scortis, curare ne gravidæ fiant: partus enim de mulieris forma multum detrahit. Adde quod non facile completur fæmina, nisi se uni dederit, quod est alienum a re me-

retricia. Ratio autem, quamobrem mulier, quæ cum pluribus rem habet, non facile semen concipiat, hæc est: multorum virorum concubitus, et multi seminis complurium virorum jactus, loca muliebria plus nimio lubrica reddit. Ex eo fit, ut semen virile non facile continere possint. *Lamb.*

1270 *Conjugibus nostris*] Etiam si vulgo ferant cælibem vixisse Lucretium. Sed figura notissima est. *Faber.*

1271 *Nec divinitus est interdum*] Istud est ab obscurantia Typothetæ ortum fuit: itaque tollendum. *Faber.* Demum cum amor a simulachris excitetur, et simulachra e formosis corporibus profuentia eum potissimum concilient; unde deformes sæpe sint in honore et deliciis vss. 10. Cave ne divinitus hoc fieri dixeris, nam Dii id non magis curant quam Manes sepulti; in obsequio autem est venustas, et a munditie sæpe veniunt sagittæ: saltem consuetudo conciliat amorem. Illud Epicuri adjiciam, ἡ συνουσία ὤνησε μὲν οὐδέποτε, ἀγαπήτων δ' εἰ καὶ μὴ ἔβλαψε. *Creech.*

1271 *Venerisque sagittis*] I. e. Cupidinis sagittis, qui filius Veneris est. alterum pro altero posuit: ut Virg. Georg. 3. 89. 'Talis Amyclæi domitus Pollucis habenis Cyllarus.' Cum Cyllarus equus fuerit Castoris, Castorque equus fuerit, Pollux autem pugil. *Lamb.*

1274 *Morigerisque moris*] Tarditibus brevibus amorem argentibus: sed tamen morigeris postea et obsequentibus. ut exprimat illud Ovidianum: 'Fac subeat blandis rara repulsa jocis.' in prisco codice legitur, *Morigerisque modis*. Morigeræ dicuntur illæ, quæ ad amatoris nutum præsto sunt. Plautus Capt. 5. 2. 13. 'Morigerus fuit puer: nunc non decet.' habet obscenam significationem verbum 'morigerari:' trahiturque ad

puerenda et fellatores. Tranquillus in Tiberio: 'Tabula in qua Atalanta Meleagro ore morigerabatur.' *Pius.* Modis, moribus, τρόποις. morigeris autem, i. e. obsequentibus, et commodis. Vel dic *modis morigeris*, i. e. morem gerendo viro. *Lamb.*

1276 *Munde corpore culto*] Cum in aliquot libris manuscr. reperissem scriptum *culto*, sæpeque antea hic locus mihi suspectus fuisset, propterea quod hoc totum, *et munde corpore culta*, ut habent libri vulg. non satis apte cohærebat cum iis quæ antecedunt; conjectura ductus sic reposui, *et munde corpori cultu*: quæ scriptura, sine controversia, recta et germana Lucretiana est: altera autem, inepta, inconcinna, et propemodum non Latina. Jam quod ad hujus loci sententiam attinet, ἐν τοῖς ἐρωτικοῖς, i. e. 'in rebus amatoriis, alienant amantes immundæ,' ut scribit M. Tullius Epist. ad Attic. 9. 9. *Lamb.* *Et munde corporis cultu*. Ita nos ex vet. librorum vestigiis. In quibusdam erat: *corpore culto*. Vulg. *corpore culta*. Lambinus: *corporis cultu*. *Gifan.* Non displicuit optimorum Mss. lectio *et munde corpore culto*. Plautus Pœn. 5. 4. 5. 'Tanta ibi copia venustatum aderat, in suo quæque loco sita munde.' *Haver.*

1275 *Facile*] Libenter. Terent. 'Ut ego illi facile involem in capillum!' Et hæc quidem de amore Lucretius; in quibus explicandis si paulo brevior fui, prudens sciensque feci, qui viderem, ita comparatum esse totum illud negotium, ut ad illius intelligentiam nemo interprete opus habeat. Sed dum sciens prudensque pleraque transilio, aliquid mihi inscienti et imprudenti evenit, quod nollem factum, fieri infectum si posset; emendationem scilicet cujusdam loci Ovidiani prætermisi, qui et ingenii plenissimus est et elegantiorum hominum cura dignissimus. Is in 1. Trist. le-

gitur, Eleg. 1. sub finem. In ea libram suam, quem in urbem mittebat, alloquitur, eique mandata his verbis dat: 'Postquam in museum nostrum perveneris, ibi fratres tuos aspicias, parve liber; quos ego eodem studio quondam produxi; Plerosque omnes facile agnoveris, quippe qui titulos apertos ostendant; sed procul ab illis tres in intimo angulo latitantes videbis, qui, &c. eos cave salutes; cum enim tot mihi calamitates attulerint, parenticidæ potius quam alio quovis nomine tibi vocandi erunt.' Sed poëtam ipsum audire satius est: sic igitur scribit: 'Cum tamen in nostrum fueris penetrare receptus, Contigerisque tuam scrinia curva domum; Adspicies illic positos ex ordine fratres, Quos studium cunctos evigilavit idem. Cætera turba palam titulos ostendit apertos, Et sua detecta nomina fronte gerit. Tres procul obscura latitantes parte videbis, Hi quoque, quod nemo nescit, amare docent.' Otiose, opinor, legisti: ecquid igitur sentis vitium in postremo disticho esse? *Hi quoque, quod nemo nescit, amare docent.* Qua enim ratione hi quoque amare docent, cum tres tantum artis amatoriarum libros ab Ovidio scriptos esse constet? Quamobrem cum id quod locum ibi habere nequeat, legendum, manuscriptis, quantum est, reclamantibus, *Tres procul obscura latitantes parte videbis*, Quos tandem, Ovidi? *Hos qui, quod nemo nescit, amare docent.* Hos scilicet qui de arte amandi tractarunt. Sed tandem sit modus, et ad quintum Lucretii librum transeamus. Ceterum an hæc emendatio cuiquam usque adhuc in mentem venerit, nescio, nisi quod in editione 1661. nil tale animadverti; ut nec in omnium postrema, anni 1662. Sed in hac tamen aliquid reperi circa loci huius explicationem, quod tale est, ut nil imperitius, nil

homine mediocriter erudito indignius fingi possit. Si certe ad illud exemplum cetera in eo libro se habent, tanto omnium pessima editio est quanto omnium splendidissima. Hunc enim versum, 'quod nemo nescit, amare docent,' sic ibi explicatum reperi, quasi dixerit poëta, 'Hi docent amare, quod opus a me compositum esse nemo ignorat,' ridicule. Sententia enim Ovidii fuit, libros illos id docere quod cuncti sine omni magistrorum opera noverunt; quid? amare scilicet. Neque enim præceptore opus est, id ut addiscas. O acutum hominis iudicium, quisquis notam adeo bellam ex Merula suo exceptam ibi adscribendam curavit! *Faber.*

1276 *Concinnat*] 'Concinnare (inquit Nonius) a cinno, potionis genere ex multis liquoribus confecto.' M. Tull. Orat. perfect. 'Est autem quidam interiectus inter hos medius, et quasi temperatus, nec acumine posteriorum, nec fulmine utens superiorum, ut cinnus amborum, neutro excellens, utriusque particeps, vel utriusque, si verum quærimus, expertus.' quo loco in libris vulg. legitur *vicinus amborum*. 'Concinnare' igitur est conficere, componere, et quasi cinnum efficere. *Lamb.*

1278 *In longo spatio*] Ita nonnulli: vet. libri: id: recte. *Gifan.*

1279 *Nonne vides etiam guttas, &c.*] Sic sup. 1. 314. 'Stillicidi casus lapidem cavat.' et Cherilus: Πέτραν κοιλάει βάλς ὕδατος ἐνδελεχέη. i. e. 'Lymphæ gutta cavat lapidem persæpe cadendo.' et Propertius, (exstat apud Ovid. de Arte 1. 476.) nisi fallor: (non enim satis memini: et nunc alio properans, quærere non potui:) 'Quid magis est durum saxo? quid mollius unda? Dura tamen molli saxa cavantur aqua.' Et Tibull. Eleg. 1. 4. 14. 'Longa dies molli saxa peredit aqua.' Et Plutarchus libro περὶ παίδων ἀγωγῆς Σταγό-

νες γὰρ ὑδάτων πέτρας κοιλαίνουσι· σίδηρος δὲ καὶ χαλκὸς ταῖς ἐπαφαῖς τῶν χειρῶν ἐκτρίβεται, &c. i. e. 'Guttæ

enim aquarum saxa cavant; ferrum et æs contactu manuum deteruntur.' *Lamb.*

In hoc libro admodum pauca sunt quæ approbet philosophus; nulla enim in universa philosophia futilior quam illa de simulachris et imaginibus opinio. Nam credamus tennes exuvias et membranulas a rerum superficie continuo direptas, dum undique volitant se mutuo interci- dant et dilacerent necesse est. Ita denique misceantur, ut nihil præter Centauros, Scyllas, et ejusmodi monstra videremus, aut imaginaremur.

Dicendum tamen Lucretium de istis imaginibus et simulachris usque ad vs. 471. acute et decore disputasse, et bene ornasse fabulam.

Deinde ad vs. 524. poëta tractat scepticos eo, quo debuit, fastu, et severitate, spernenda enim profecto et reprimenda ista animalia. Neque ego istam erga sensus indulgentiam improbarem, nisi illis concesserat provinciam majorem quam commode administrare possunt. Sensus minime fallaces agnosco, ideone vero oculo meo magnitudinem solis, lunæ, et astrorum emetiari? Ne quid

acerbius dicam, hæc est nimis rustica opinio.

Sonum, saporem, odorem corporea esse, omnemque sensationem corporibus peragi ad vs. 725. agnoscent omnes, qui qualitatibus et aliis ægri Aristotelis insomniis non detinentur.

De imaginatione vero usque ad vs. 820. cum nulla sint simulachra, non est ut fusius agamus: et ridenda prorsus vanissima ista opinio quæ usque ad vs. 855. docet membra nostra tam artificiose et subtiliter composita non ideo fuisse facta ut utamur, sed jam facta oblatum sibi usum arripuisse.

De fame et siti usque ad vs. 874. protulit, quæ ferri possunt. De motu vero animalium ad vs. 904. inepta omnia. Denique cum somnus Lucretii dispersionem animæ consequatur, quidni nos immortalis anima donati æternum vigilemus? De insomniis ad vs. 1031. meræ nugæ: reliqua vero nocte et tenebris tegenda. *Creech.*

DE RERUM NATURA LIB. V.

1 *Pollenti*] Codex Bert. habet *patanti*: alius, *patanti*: unde quid si quis faciat *præstanti*? *Lamb. Pollenti.* Sic legendum: hinc libri quidam, *palenti*, et *palanti*. *Gifan.*

2 *Pro rerum majestate, hisque repertis*] Cum in libris vulgatis omnibus *Delph. et Var. Clus.*

impressum esset, *majestatisque repertis*; in manuscriptis autem partim ita scriptum reperissem, *majestate, hisque repertis*; partim ita, *majestate, atque repertis*, ego illo potius modo excudendum curavi, non repugnaturus, si quis altero modo, *majestate, atque re-*

Lucret.

5 A

pertis, reponat. *Lamb.* *Hisque reper-*
tis. Ita vet. libri. *Gifan.*

3 *Qui fundere laudes*] Libri aliquot
manuscr. habent *quis fingere*, aut *quis*
findere: nonnulli, *quis figere*: vulgati
partim *quis fundere*, partim *qui fun-*
dere, quæ scripturæ omnes depravatæ
videntur, nisi forte *qui fundere* reti-
nendum est. Nam primum illud,
‘*Quisve valet verbis tantum*,’ per se
positum, novum et inusitatum est:
debet enim subsequi aliquid tale,
‘*ut ejus laudes describere possit*,’
aut quippiam aliud simile. deinde
hoc totum, *quis fingere laudes*, &c. non
sincerum sonat. significat enim, veras
laudes non futuras. At nonne ridi-
culum est profiteri se aliquem falsis
laudibus ornare velle? Hæc cum
mecum ipse considerarem, existima-
bam sic aptissime et commodissime
posse legi, *Quisve valet verbis tantum*,
ut depingere laudes, &c. vel, *ut descri-*
bere laudes, &c. Sed cum hæc con-
jecturæ nimium longe distarent a scrip-
tura et vulgata et antiqua, neutram
earum sum ausus recipere, maluique
unam ex vulgatis tueri ac retinere,
qui fundere laudes, &c. ut ‘*fundere*
laudes’ intelligamus esse translate
dictum, quo modo illud lib. 1. ‘*sua-*
veis ex ore loquelas funde:’ et infra
non longe, ‘*fundere fata*:’ a Cice-
rone, et Terentio, et aliis, ‘*fundere*
verba,’ ‘*versus*,’ ‘*orationem*,’ ‘*voces*,’
&c. Licet etiam per me sic legere,
Quisve valet tantum verbis, *ut fundere*
laudes, &c. *Lamb.* *Quis pingere lau-*
des. ita conjectura ductus scripsi.
In libris fere: *quis fingere*; vel ut in
quibusdam vulg. *fundere*. Quam phra-
sin non intelligo. *Gifan.* Mss. Codi-
ces constanter habent vel *fingere*, vel
fundere; *Gifaninus* autem legendum
conjecit, *pingere*. In eum locum hæc,
quæ ad rem faciant, scribit interpres,
dum illud *fingere* impugnât: ‘*Deinde*
hoc totum, *quis fingere laudes*, &c.
non sincerum sonat: significat enim,
veras laudes non futuras. At nonne

ridiculum est profiteri se aliquem
falsis laudibus ornare velle?’ Sed
ibi vir doctus et memoriosus oblitus
sui est. *fingere* enim, ut ex infinitis
locis M. Tullii constat, idem est ac
πλάσσειν Græcorum, figurare, scili-
cet, formare, &c. unde et fictores qui
Græcis semper, et Latinis nonnun-
quam, *plastæ* dicuntur. Egregia
itaque metaphora usus est Lucretius,
quæ scilicet a fictorum arte seu plas-
tica ducta sit: ita Cicero in lib. de
Orat. dixit, ‘*volucres fingere atque*
construere nidos:’ alibi, ‘*vis quæ*
finxit hominem,’ in Acad. Iterum in
Cl. Orat. ‘*Peripateticorum institu-*
tis commode fingitur oratio,’ i. e.
πλάσσειται, συντίθεται. Sed Hor. non-
ne in 4. dixit, ‘*operosa parvus Car-*
mina fingo?’ Quare hic locus Lucre-
tii sic legi, et tuto quidem, potest:
Quisve valet verbis tantum, *quis* (i. e.
queis) *fingere laudes*. Pro meritis, &c.
Faber in Emend. Vide Emend. Manil.
1. ‘*In cælo vibrantia fulmina fin-*
gunt,’ *Faber* in Not. Secutus sum
meliorum Mss. lectionem, utrumque
tamen recte dicitur, nam et de Ca-
tone, verba ejus oraculis comparans,
dixit Lucan. 9. 565. ‘*Effudit dignas*
adytis e pectore voces,’ De poëta-
rum tamen labore *fingere* magis mihi
placet; illos enim apibus quoque ceras
fingentibus et libantibus floriferos
saltus comparavit 3. 11. ‘*Floriferis*
ut Apes,’ &c. *Hav.*

4 *Ejus*] Epicurum intelligit. *Fa-*
ber.

6 *Mortali corpore cretus*] *Cretus*, i.
e. creatus. hunc locum graviter at-
que acriter exagitat Lactantius lib.
3. de Fals. Sap. *Lamb.*

7 *Nam si, ut ipsa*] *Nam si ut* dacty-
lus est, neque vocalis eliditur: quod
sæpe aliis fieri admonuimus. sic inf.
eod. lib. 75. ‘*Terrarum qui in orbi*
sancta tuetur Fana,’ &c. *Lamb.*

8 *Deus ille fuit*] Libri manuscr.
habent, *Deus ipse fuit*. *Lamb.* Errat
Lactantius, qui existimaverit hæc de

Epicuro scripta non fuisse, sed de
Pythagora, Thalete, aut, &c. Id
certe refellit versus ille, ‘*Cujus ego*
ingressus vestigia,’ qui mox occurrit.
Hunc autem locum prorsus respicie-
bat Cicero, cum in 1. Tusc. scripsit:
‘*Quæ quidem cogitans*, soleo sæpe
mirari nonnullorum insolentiam phi-
losophorum, qui naturæ cognitionem
admirantur, ejusque inventori et
principi gratias exultantes agunt,
eumque venerantur ut Deum. Libe-
ratos enim se per eum dicunt gravis-
simis dominis,’ &c. Hoc notasse
profuerit. *Faber.* Vid. vs. 88. ‘*Et*
dominos acres adsciscunt,’ Verum
gratus poëta agnoscit per quem pro-
fecerat, et si revera metu, terroribus,
superstitione homines Epicurus libe-
rasset, cæteris Divis jure præferen-
dus videretur. *Creech.*

9 *Princeps*] Primus. sic 1. 95.
‘*Quod patrio princeps donarat no-*
mine regem,’ Nonnulli vel ex hoc
loco colligunt, non significari Epicu-
rum, sed alium antiquiorem, sive Py-
thagoram, sive Socratem, sive unum
aliquem e septem, sive ipsum Thale-
tem. Firmianus lib. de Fals. Sap. 3.
14. ‘*Unde apparet*, eum (inquit)
aut Pythagoram laudare, qui se pri-
mus (ut dixi) philosophum nomina-
vit, aut Milesium Thaletem, qui de
rerum natura primus traditur dispu-
tasse.’ *Lamb.*

10 *Nunc appellatur Sapientia*] Sic
Ennius lib. 7. ex Festo: ‘*Nec quis-*
quam sophiam, sapientia quæ perhi-
betur, In somnis vidit prius quam sam
discere cæpit.’ Sic enim primum
vs. emendavi. in secundo autem vs.
sam idem valet quod eam. Sed
quod ad hujus loci sententiam atti-
net, eam maxime illustrant ea quæ
loquitur Torquatus apud M. Tull.
lib. 1. de Finib. his verbis: ‘*Nam*
cum ignoratione rerum bonarum et
malarum maxime hominum vita vex-
etur, ob eumque errorem et volupta-
tibus maximis sæpe priventur, et

pravissimis animi doloribus torque-
antur, sapientia est adhibenda, quæ
et terroribus cupiditatibusque de-
tractis, et omnium falsarum opinio-
num temeritate derepta, certissi-
mam se nobis ducem præbeat ad vo-
luptatem. Sapientia enim est una,
quæ mæstitiam pellat ex animis, quæ
nos exhorrescere metu non sinat:
qua præceptrice in tranquillitate
vivi potest, omnium cupiditatum ar-
dore restincto.’ *Lamb.* Nomen hoc
ab aliis philosophis relictum suæ
doctrinæ tribuerunt Epicurei, viri
quidem non semper nimis modesti:
Authorem quæris: adest Horatius
nitidus istius gregis Porcus: ‘*Par-*
cus Deorum cultor et infrequens In-
sanientis dum sapientiæ Consultus
erro,’ *Creech.*

12 *In tam tranquillo, et tam clara*
luce locavit] Vide ut paria paribus
reddiderit: e ‘*fluctibus*’ in ‘*tran-*
quillo,’ e ‘*tenebris*’ in ‘*luce*’ vitam
locavit. Errant autem, qui legendum
censent *in tam tranquilla*, quasi cohæ-
rere debeat cum voce ‘*luce*,’ sic
enim dicimus, ‘*esse in tranquillo*,’
et ‘*referri in tranquillum*,’ Lucill.
‘*Quodque te in tranquillum ex sæ-*
vis transfert tempestatibus:’ ex No-
nio, in nomine ‘*sævus*,’ M. Tull. de
Offic. lib. 1. ‘*Quare in tranquillo*
tempestatem adversam optare, de-
mentis est: subvenire autem tem-
pestati quavis ratione, sapientis.’
Lamb. Tale aliquid apud Lucilium;
sed et apud Terentium idem legas.
Faber. Quidam Mss. iique non malæ
notæ vocavit; vulgatam tamen lectio-
nem præfero; quod enim ‘*locatur*
in tranquillo’ per otium potest con-
siderari, quod in ‘*luce clara*,’ ab om-
nibus potest conspici. *Hav.*

13 *Reperta*] *Εὐρήματα*. Instituisse,
invenisse. *Faber.*

14 *Namque Ceres*] Cum multa de
Cerere tradita sint a veteribus, tum
hoc unum non videtur hoc loco præ-
termittendum, quod scriptum reli-

quit Diod. Siculus lib. 5. Οὐκ ἄξιον δὲ παραλιπεῖν τῆς θεοῦ ταύτης τὴν ὑπερβολὴν τῆς εἰς τοὺς ἀνθρώπους εὐεργεσίας. χωρὶς γὰρ τῆς εὐρέσεως τοῦ σίτου, τὴν τε κατεργασίαν αὐτοῦ τοὺς ἀνθρώπους ἐδίδαξε, καὶ νόμους εἰσηγήσατο, καθ' οὓς δικαιοπραγεῖν ἐθίσθησαν. δι' ἣν αἰτίαν φασὶν αὐτὴν θεσμοφόρον ἐπονομασθῆναι. τούτων δὲ τῶν εὐρημάτων οὐκ ἂν τις ἐτέραν εὐεργεσίαν εἴροι μείζονα. καὶ γὰρ τὸ ζῆν καὶ τὸ καλῶς ζῆν περιέχουσι. i. e. 'Non est autem prætereundum huius Deæ (Cereris) immensum in homines beneficium. Nam præter quam quod frumentum invenit, etiam ejus subigendi rationem docuit, et leges dedit, quibus justitiam colere didicerunt. Atque ob hanc causam dicunt eam legiferam esse nominatam. His autem beneficiis nullum majus reperiri potest. Nam et vivendi, et bene vivendi rationem continent.' Virg. *Æn.* 4. 57. 'mactant lectas de more bidenteis Legiferæ Cereri, Phæboque, patrique Lyæo.' Idem Georg. 1. 147. 'Prima Ceres ferro mortaleis vertere terram Instituit, cum jam glandeis Dodona negaret.' Et Orpheus, *Γῆ μήτηρ πάντων, Δημήτηρ πλουτοδότειρα*: i. e. 'Tellus omniparens, largitrix divitiarum, Alma Ceres.' Sic fere Arnobius lib. 1. Advers. Gent. 'Si enim vos Liberum, quod usum reperit vini; si quod panis, Cererem; si Æsculapium, quod herbarum; si Minervam, quod oleæ; si Triptoleum, quod aratri; si denique Herculem, quod feras, quod fures, quod multiplicium capitum superavit compescuitque natrices, Divorum retulisti in cœtum; honoribus quantis afficiendus est nobis, qui ab erroribus nos magnis, insinuata veritate, reduxit? qui velut cæcos, passim, ac sine ullo rectore gradientes, ab eruptis, ab deviis, locis planioribus reddidit?' *Lambin.*

Liberque liquoris Vitigeni laticem] Liquoris vitigeni laticem, i. e. vinum. Virg. Georg. 1. 7. 'Liber et alma

Ceres, vestro si munere tellus Chæoniam pingui glandem mutavit arista, Poculaque inventis Acheloia miscuit uvis.' de Baccho cum multa Diodorus Siculus lib. 1. tum ibidem eundem Osirin atque Bacchum fuisse narrat: multa similiter et lib. 2. 3. 4. *Lamb.*

17 *Ut fama est aliquas*] Lege Diodorum Siculum lib. 3. de iis populis qui oram sinus Arabici, et Troglodyticam regionem, et Æthiopiam Australem ac meridionalem incolunt: quorum alii piscibus, alii testudinibus, alii radicibus, alii frondibus, et seminibus, et fructibus arborum, et gramine; alii locustis vescuntur, neque usum, aut naturam frugum novērunt. *Lamb.* Id hodieque verum est; nam vix sexta orbis pars triticum novit. *Faber.*

18 *At bene non poterat sine puro*] Quia 'Sincerum est nisi vas, quodcumque infundis acescit,' ut ait Horatius noster Ep. 1. 2. 54. et idem Ep. 1. 50. 'Valeat,' inquit, 'possessor oportet, Si comportatis rebus bene cogitat uti.' *Lamb.*

Vivi] 'Agitari vita' haud poterat. *Faber.*

20 *Didita*] Dispersa. *Lamb.*

21 *Solita vitæ*] Sic lib. 6. vs. 4. 'Et primæ dederunt solatia dulcia vitæ.' *Lamb.*

22 *Antistare*] Anteire, antecellere. Usus est eodem verbo et Catullus ad Verannium: 'Veranni, omnibus e meis amicis Antistans mihi millibus trecentis.' sic enim legunt nonnulli, cum vulgo legatur, *Antistes mihi millibus trecentis*. *Lamb.*

23 *Ferere*] Sic habent duo libri manuscr. et ita vulg. alii *fereris*: nihil refert. *Lamb.*

24 *Quid Nemeæus*] Persequitur aliquot Herculis labores: quorum primus fuit Leo Nemeæus, magnitudine inusitata, neque ferro, neque ære, neque saxo vulnerabilis, sed sola vi manuum violabilis. Leonis autem hiatus *περιφραστικῶς*, i. e. leo.

Sic apud Plautum in Persa, statim ab initio, Toxilus ille ait, 'eum, qui amans egens princeps ingressus est in amoris vias, superasse ærumnis suis ærumnas Herculis:' deinde 1. 1. 3. aliquot Herculis labores enumerans; 'Nam cum leone, et cum excetra, cum cervo, cum apro Ætolico, Cum avibus Stympthalicis, cum Antæo deluctari mavelim, Quam cum amore,' &c. *Lamb.*

Quid Nemeæus, &c.] De Herculis laboribus ageretur, nisi pueri isthæc nossent; et alio properandum. *Faber.*

Hiatus] Λέουσι χάσµ' ὀδόντων. *Anacreon. Faber.*

25 *Et horrens Arcadius sus*] Aper Erymanthius: qui tertius labor fuit. Non enim ordinem servat Lucretius. Sic autem Virg. 'suem horridum' dixit Georg. 4. 407. 'Fiet enim subito sus horridus.' *Lamb.*

26 *Cretæ taurus*] Quem Pasiphaë adamavit, ex quo natus est Minotaurus. quam de Pasiphaë fabulam tractat Virg. in Sileno, ibi, 'Pasiphaën nivei solatur amore juvenci. Ah virgo infelix, quæ te dementia cepit?' &c. hic autem labor fuit septimus. *Lamb.*

Lern. q. pest. hydra] Cujus erant cervices centum, totidemque serpentium capita: quorum uno abscisso, duo renascebantur. *Lamb.*

27 *Vallata*] Cincta tanquam vallo. *Lambin.* Superius 2. 537. 'In genere anguimanos Elefantos, India quorum Millibus e multis vallo munitur eburno.' *Hav.*

28 *Quidve trip. terg.*] Geryo, seu Geryones. Chrysaoris Iberiæ regis filius, *tergeminus*, et *ter amplus*, et *triceps*, et *tricorpor* ideo a poetis dictus, quia tres fratres erant, viribus corporis præstantes. Virg. 8. 202. 'Tergemini nece Geryonis, spoliisque superbus.' Hor. Od. 2. 14. 7. 'qui ter amplum Geryonen, Tityonque tristi Compescit unda,' de hoc lege

Pausan. Attic. et Eliac. et Diod. Sicul. lib. 4. fuit autem hic decimus labor. *Lambin.*

29 *Et Diomedis equi*] Hic fuit octavus. Diomedis sive equi, sive equæ, *χαλκῶς φάτνας εἶχον διὰ τὴν ἀγριότητα*, &c. (inquit Diodor. Sic.) i. e. 'ærea præsepia habebant propter immanitatem ac feritatem:' catenis ferreis propter roboris præstantiam vinciebantur: alebantur autem non hordeo, aut avena, aut alio cibo e terra nato, sed corporibus humanis membratim disceptis ac dilaceratis. Virg. 10. 581. 'Non Diomedis equos, non currum cernis Achillis?' Sed Diomedes ille, alius est ab hoc. *Lambin.* Thracem Diomedem intellige. *Faber.*

30 *Thracen*] Propter Thracen, i. e. prope Thraciam; erat enim hic Diomedes Thrax, seu Threx. *Lamb.*

Bistoniasque] Thracias; a Bistonia urbe, vel a stagno Bistone: ex quo Bistonides. Hor. Od. 2. 19. 20. 'Bistonidum sine fraude crines.' *Lamb.*

32 *Arcad. voluc. Stymp. col.*] Hic fuit quintus. Stympthalus, urbis et montis nomen in Arcadia, et Stympthalis palus: unde 'Stympthalides aves,' quæ magnitudine gruibus pares erant (ut tradit Pausan. in Arcad.) figura ibibus similes: rostra habebant ita solida et dura, ut arma penetrarent: suberi autem soli cedebant. 'Stympthalia monstra' appellat Catullus carm. ad Manlium: 'Tempore quo certa Stympthalia monstra sagitta Perculit imperio deterioris heri.' eas aveis sagittis suis confixit Hercules, ut declarant versus Catulli, et tradit Pausan. Arcad. Sed Diodorus Siculus scribit libro quarto, eum constructo æneo crepitaculo, et ingenti per id sonitu excitato, illas abegisse. *Lamb.*

33 *Aureaque Hesperidum*] Duodecimus hic fuit Herculi labor inunctus ab Eurystheo, ut ex hortis Hesperidum mala aurea, seu oveis aureas asportaret: (nam *μῆλον* apud Græcos

utrumque significat:) quorum custos erat draco pervigil. de hoc autem dracone, et de Hesperidibus lege Diodorum Sic. lib. 4. Virg. *Æn.* 4. 483. 'monstrata sacerdos, Hesperidum templi custos, epulasque draconi Quæ dabat, et sacros servabat in arbore ramos.' Ordo autem est hic, et hæc sententia: Et serpens ille, sive draco, servans aurea mala Hesperidum, asper, horribili aspectu, immani corpore, arborem amplexus, quid tandem obesset, juxta litus Atlantæum, i. e. maris Atlantici, ad quod neque quisquam Romanus adit, neque quisquam barbarus audet adire? *Lamb.*

34 *Acerba tuens*] Acerbo aspectu, acerbe intuens. imitatus est Virg. Georg. 3. 149. 'Asper, acerba sonans.' *Lamb.*

35 *Stirpens*] Truncum. Virg. *Æn.* 12. 781. 'lentoque in stirpe moratus.' ibid. 208. 'Cum semel in silvis imo de stirpe recisum Matre caret.' *Lamb.*

36 *Propter Atlantæum littus*] Cum in omnibus libris manuscr. quos quidem viderim, Vaticano, Tett. Faërn. Bertin. Memm. scriptum reperissem, *Propter Atianeum litus*; in vulg. autem, *Oceani propter litus*; deque hac scripturæ dissimilitudine cum Adrian. Turnebo communicassem, meamque suspicionem et conjecturam ei aperuissem, quam faciebam ex antiqua scriptura, cum dicerem, in voce 'Atianeum' inesse aliquid ulceris, et fortasse maris Atlantici litus significari; ille meam suspicionem comprobans, sic legendum esse judicavit *propter Atlantæum littus*, atque ita excudendum, immutatione facta scripturæ veteris, nempe mutato *i* in *l*, et ex *e* vocali facta diphthongo *æ*, et addito *t*, quæ emendatio minime violenta est. Quod autem in secunda editione vulgata lectio retenta est, hujus facti culpam typographus sustinere debet. *Lamb.* Egregie Lambinus ex veteribus libris. Vulg. *Oceani prop-*

ter, pelagique sonora. Gifan. et Voss. de Anal. 1. 41.

Pelageque severa] Sic habent libri quinque manuscr. per 'pelage severa' autem intellige non navigabilia, et quæ non præbent se navigantibus placata, aut facilia, sed infesta, et inimica. Sic Plautus in *Trinummio*, 4. 1. 6. 'Neptunum severum' dicit. Sic enim ille: 'Namque te omnes sævumque, severumque, atque avidis moribus commemorant.' sic Virg. Georg. 3. 35. 'Invidia infelix Furiæ, amnemque severum Cocyti metu- et.' Iterum Plautus *Cistell.* 3. 15. 'Haud voluisti istuc severum facere?' quo loco Melænis meretrix Alcesimarchum adolescentem alloquitur, qui se, ferrum tenens, interficere voluerat. Licet tamen fortasse legere *sonora*, ut habent libri vulg. nonnulli. Qua de re judicent eruditi: ego interea nihil muto. Vide supra 4. 462. 'severa silentia noctis Undique cum constant,' &c. 'pelage' autem Græcum est *πελάγη*, ut *μέλη* 'melle.' sic 6. 619. 'At pelage multa et late substrata videmus.' *Lambin.* *Στυγρὸν πέλαγος.* 'amnemque severum,' Virgil de Acheronte. *Faber.* Eadem voce utitur Manil. 2. 190. 'Atque hæc seditio pelage nunc sidere lunæ Mota tenet.' *Creech.*

37 *Quo neque noster adit quisquam*] Cicero certe asserit sua tempestate non latius navigari solere quam ab ostiis Ponti Euxini ad columnas Herculis. *Faber.*

40 *Nam ad satietatem*] Nam etiam hodie ad satietatem, *πρὸς κόρον*: i. e. valde repleta est terra ferarum. De hac voce alibi. *Lamb. et Voss. de Acal.* 1. 48. et de *Construct.* 30.

41 *Scatit*] Sic legendum, et ita habent libri aliquot manuscr. non *scatet*. Sic inf. 597. 'Largifluum fontem scaterere atque erumpere flumen.' sic apud hunc 'fulgit,' 'fervit,' &c. codex Bertinianus tamen et Memm. habent, *Nunc etiam sonet.* unde quidam faci-

unt *sonet*: quo verbo utitur et Catullus carm. ad Fasellum: 'nunc recon-dita Senet quiete.' *Lamb.*

43 *Quæ loca*] Subaudi tamen. Quæ tamen loca. *Faber.*

44 *Quæ praelia nobis Atque pericula tunc ingratis insinuandum*] I. e. quæ tunc praelia inire, quæque pericula adire nos oportet vel invitos? 'insinuandum,' subintellige, est: i. e. insinuare et subire nos oportet. 'ingratis,' i. e. velimus nolimus. sic sup. 3. 1282. 'at, quod scilicet, (ut fit) Effugere hand potis est, ingratis hæret, et angit,' ad quem versum notavimus, 'ingratis' nomen esse potius, quam adverbium. Quod si cui adhuc minus probatum, aut persuasum sit, fidem fecerit (opinor) illud Plautinum Mercatore 'tuis ingratis:' in scena, cujus principium est, 'Pentheum diripuisse,' &c. Cum in libris omnibus legeretur, *Atque pericula sunt ingr.* &c. ego *Atque pericula tunc* reposui: quæ scriptura sine controversia recta est; altera autem depravata. Hunc locum Zoilus, ab ingenio et instituto suo non discedens, secutus est tacitus et dissimulans, tamquam integrum in aliis libris repertum, et non a me emendatum. *Lamb. Tunc ingratis.* In libris: *sunt.* non recte. *Gifan. in priori edit. Est ingratis,* sic scripsi. In omnibus vet. *sunt.* Marullus, et vulg. *tunc.* Vide 'Versuum hiatus.' *Gifan. in alter. edit.*

45 *Insinuandum*] Praelia insinuandum, i. e. subeunda sunt praelia. *Faber.* Si Saturnium audimus, gerundia hæc usurpantur in nominativo plurali, quod fieri censet in hoc Lucretii, ubi 'insinuandum' poni censet pro insinuanda. Sed fallitur. Nam 'pericula' est casus incusativus; quia ut dicimus 'insinuo' vel 'fugio pericula,' sic 'insinuandum,' vel 'fugientium pericula.' Est igitur rectus, sed singuli numeri. *Voss. De Anal.* 3. 10.

46 *Cuppedinis*] I. e. cupiditatis.

idem 6. 24. 'Et finem statuit cupidinis atque timoris.' et sup. 4. 1083. 'Tam magis ardescit illa cupidine pectus:' et item sæpe. 'Cupiditates' (inquit M. Tull. de Finib.) 'sunt insatiabiles, quæ non modo singulos homines, sed universas familias evertunt: totam etiam labefactant sæpe remp. Ex cupiditatibus, odia, dissidia, discordiæ, seditiones, bella nascuntur.' Ibidem sub persona Torquati dicit, Epicurum tria genera cupiditatum posuisse: unum earum quæ essent et naturales, et necessariae; alterum earum quæ naturales essent, nec tamen necessariae; tertium earum quæ nec naturales essent, nec necessariae, &c. *Lamb. Cupiditatis. Faber.*

47 *Perinde*] Similiter. *Lamb.*

48 *Spurcities, petulantia*] Quidam libri habent *spurcities, petulantia*, &c. *ἀσυνδέρως.* quos sequor. Nam in aliis est, *spurcitia, ac petulantia*, &c. minus recte. *Lamb. Spurcus, ἀσυρής:* Qui, ut interpretatur Polybius lib. 17. *ὁλοσχερῶς εἰς ἀσέλγειαν ἐξώκειλε.* Vide Casaubon. ad Theophrasti charact. p. 180. *Creech.*

50 *Subegerit*] Hor. Epist. 2. 1. 11. 'Notaque fatali portenta labore subegit.' *Lamb.*

51 *Dictis, non armis*] I. e. verbis et rationibus, non ferro neque telis, neque corporis viribus, ut Hercules. Sic M. Tull. lib. 1. de natura Deorum, non longe ab extr. 'At quomodo in his loquitur? ut Coruncanium aut Scævulam pontifices maximos te audire dicas, non eum, qui sustulerit omnem funditus religionem: nec manibus, ut Xerxes, sed rationibus, Deorum immortalium templa et aras everterit. Quamquam Herculem illum Gallicum Galli illi existimabant plura confecisse lingua, ratione, et consilio, quam viribus, lacertis, et ferro.' *Lamb. Non armis, ut Hercules. Faber.*

52 *Hunc hominem*] Sive Pythago-

ram sive Thaletem, ut vult Firmianus. *Lamb.*

Numero Dixum dignarier] Profecto decebit. Nam cum animi ratio nobis sit cum Diis communis, corporis vires vero cum bestiis, is qui viribus et lacertis, et armis urbeis expugnat, et res magnas gerit, parum differt a bellua. Qui vero ratione, et consilio, et oratione rerum potitur, et res magnas administrat, is hominis proprio munere fungitur. Quare laudandi sunt Lacedæmonii, qui cum alioqui essent militares et bellicosi, legibusque fere omnibus uterentur ad rem militarem comparatis, tamen ei, qui rem aliquam præclaram et laudabilem consilio et ratione administrasset ac perfecisset, majorem laudem, quam ei, qui viribus et armis, tribuebant. Itaque re bene gesta hic gallum, ille bovem immolabat. testis Plutarchus in Marcello. *Lamb.*

54 Immortalibus de Divis] Sic restitui, usum et consuetudinem Latini sermonis secutus. Nam sic loquuntur Latini: 'sermo de Divis:' 'dicta,' seu 'verba de Divis.' *Lamb.* *De Divis*, librum Epicuri περί διότητος intelligit. *Faber.*

55 Pandere dictis] Sic 1. 55. 'et rerum naturam pandere dictis.' *Lamb.*

56 Quoius ego ingressus vestigia, nunc rationes] Olim in prima editione, cum scripturam receptam, et, quæ in omnibus fere libris vulgatis reperitur, *Cujus ego ingressus vestigia dum rationes Persequor*, secutus essem, scripseram, hunc versum pertinere et referendum esse ad versum abhinc decimum, ejus principium est, 'Quod superest, nunc huc rationis detulit ordo,' et esse ἀνακόλουθον propter longum hyperbaton. Sic enim videri Lucretium loqui debuisse: *Cujus me ingressus vestigia dum rationes Persequor*, &c. *Quod superest, nunc huc ration. detul. ordo*, &c. Alioqui quomodo illud, *Cujus ego ingressus vestigia*, apte cohærere possit cum his,

'Quod superest nunc huc,' &c. non facile expediri posse. Itaque sic putaveram esse scribendum, et vero sic a Lucretio esse scriptum, *Cujus me ingressus vestigia*. Post ea, re attentius considerata, et libris omnibus de integro consultis, cum in uno atque altero lib. manuscr. et in aliquot vulgatis ita reperissem, *Cujus ego ingressus vestigia, nunc rationes Persequor*, hanc esse veram et rectam scripturam judicavi, qua probata, nihil jam erit ἀνακόλουθον, nullum hyperbaton. Sequetur enim decem post versibus, 'Quod superest, nunc huc,' &c. per se, et separatim legendum atque accipiendum, neque, ut ab hoc loco pendens, intelligendum. *Lamb.* Vss. 36. habes libri argumentum; probabit enim poëta mundum aliquando incepisse, aliquando etiam perituum; deinde mundi et animalium originem describet; docebit quæ animalia nasci potuerunt, quæ finxit poëtarum vanitas et vulgi superstitio: quomodo nomina rebus imposita, et mutua per voces commercia, unde religio et metus Deorum dicet. Denique solis, lunæ, syderum cursus explicabit, eaque sola vi naturæ, nulla vero providentia volvi demonstrabit. Nisi enim motus cælestes explicet, hand facile tollet omnem de providentia opinionem: nam religio, ut primo libro observat, 'Caput e cœli regionibus ostendit.' *Creech.*

Nunc rationes] Ita in vet. quibusdam et nostris melius, quam in aliis: *dum*. *Gifan.* Alii *dum rationes*, et forsitan melius. *Creech.*

60 Quo genere in primis] Lib. 3. *Lamb.*

62 Nec posse incolumis] Sic 3. 604. 'Non modo non omne incolumis durare per ævum, Sed minimum quodvis neque cons. temp.' vel ut in omnibus lib. legitur, *Non modo non omnem possit dur. per ævum*, &c. Quod autem hic nonnulli libri vulgati habent, *Nec posse incolumem*, &c. men-

dosi sunt: et legendum, *Nec posse incolumis*, &c. quo modo edendum curavi. Nam præterquam quod veteres codices aliquot hanc lectionem confirmant, etiam ratio adjuvat. Hic enim est ordo verborum: Et reperta est anima non modo non posse incolumis o. d. p. æv. sed simulacra in somnis mentem fallere reperta sunt. *Lamb.*

63 Sed Simulacra] Quæ 'simulacra' vulgus pro animis a corpore separatis accipit. Vide Gafarelli collectionem de Talismanis. *Faber.*

64 Cernere uti videamur] Cum in codice Vaticano scriptum reperissem, *Cernere ut videamur*, &c. ego sic reposui, *Cernere uti videamur*, &c. Nam vulgati codices habent, *Cernere cum videamur*, &c. *Lamb.*

65 Quod superest] Nunc instituit docere, mundum esse natum, et interituum. Scripseram autem olim, hunc versum pendere ab illo versu qui est supra, 'Cujus ego ingressus vestigia, dum rationes Persequor,' &c. ut vulgo legitur. hocque addideram, fortasse sic esse legendum, *Cujus me ingressus vestigia, dum rationes Persequor*, &c. Nunc autem nihil opus est immutare, si ita legatur, ut edidimus, *Cujus ego ingressus vestigia, nunc rationes Persequor*, &c. neque hac lectione probata, hic versus 'Quod superest,' &c. ab illo pendebit: sed per se legetur, ut diximus. Porro quod ad hujus loci sententiam attinet, Plato mundum natum quidem facit, non tamen interituum: non quod natura sua sit sempiternus, aut quod neget, id omne quod oritur interire; sed propter bonitatem opificis Dei, qui nolit opus tam præclarum ac perfectum dissolvi. Aristoteles putat neque esse natum, neque interituum. Epicurus et natum, et interituum. quicquid enim natum sit, etiam interire, sic Arnob. lib. 2. 'Mundum quidam ex sapientibus existimant neque esse

natum, neque ullo tempore perituum: immortalem nonnulli, quamvis eum conscribant esse natum et genitum. Tertiis collibitum dicere est, et esse natum, et genitum, et ordinaria necessitate perituum.' Quomodo autem mundus ex corporibus primis conflatus et concretus sit, docebit inf. eod. lib. 418. 'Sed quibus ille modis congressus materiei Fundarit cælum,' &c. *Lamb.*

65 Huc] Junge cum τῇ *Ut*, versu sequenti. Itaque mundum esse 'interibilem' (sic loquitur Tertullianus,) nunc probabit. *Faber.* *Huc rationis*, vulg. *me huc*. sed τὸ *me* a veteribus fere abest. *Gifan.*

68 Congressus materiei] Concilium primorum corporum, coitus et cœtus primordiorum. *Lamb.*

71 Quæ nullo tempore] Intellige Chimæras, Centauros, Scyllas, Hermaphroditum, &c. *Faber.*

73 Cæperit inter se vesci] Sic restitui partim secutus fidem codicum manuscriptorum, partim Nonii Marcelli testimonio adductus, qui sic legit hunc versum, et 'vesci' interpretatur uti. 'Vesci' (inquit) 'etiam significat uti. Virg. Æn. 1. 550. 'Quem si fata virum servant, si vescitur aura Ætherea.' Lucret. 5. 73. 'Quove modo,' &c. Pacuvius: 'Fugimus, qui arte hac vescimur.' Idem arm. judicio: 'Qui viget, vescatur armis, et percipiat præmium.' Etiam hujus loci emendationem sequitur, et tacitus probat Zoilus, eam præteriens, tamquam lectionem vulgatam, et in omnibus libris repertam: cum libri vulg. habeant, *inter se nosci*, &c. *Lamb.*

73 Vesci] Uti. Locus a Lambino restitutus. *Faber.*

74 Insinuat Pectora] Virg. Æn. 2. 228. 'Tum vero tremefacta novus per pectora cunctis Insinuat pavor.' ubi similem ex Clodio locum notat Servius: 'Insinuem intro eam penitus.' Sed et 'ingeminare,' et 'instigare,'

ita usurpari doctissimus Grammaticorum Voss. docuit de Anal. 3. 3. *Haver.*

75 *Terrarum qui in orbi*] In provocabulo 'qui,' i vocalis non eliditur, et corripitur: quod non esse novum sæpe admonuimus. qui Deorum metus (inquit) tuetur Deorum fana, lacus, lucos, aras, simulacra: id est facit, ut homines fana, &c. quæ supra dicimus, Diis immortalibus consecrent. *Lambin.* Orbi. Recta hæc est scriptura pro orbe. Ita dixerunt, 'parti,' 'posti,' 'sordi,' 'sorti,' 'vecti,' 'ungui.' Confer Voss. de Anal. 1. 12. *Hav.*

78 *Natura gubernans*] Sic inf. paucis post versibus: 'Quod procul a nobis flectat fortuna gubernans,' vel, ut aliis in libris legitur, *natura gubernans*. Sed nonne hæc pugnant inter se, Deos facere otiosos, aut negare, eos curam habere rerum humanarum, et ponere naturam gubernantem? Non pugnant. Vult enim Epicurus, Deos esse beatos: beatos autem esse non posse existimat, nisi sint ab omnibus negotiis vacui ac soluti: multo igitur minus, si mundum regant, et curis rerum humanarum implicentur. naturam autem ponere gubernantem, non pugnat cum illa opinione, Deos omni cura et negotio esse vacuos ac solutos. Hoc enim significat, nullum alium esse hujus mundi gubernatorem, quam naturam. Sic Minucius in Oct. 'Etiam Epicurus ille, qui Deos otiosos fingit, naturam tamen superponit.' *Lambin.* Per 'naturam' nihil intelligit Lucretius præter atomorum in hanc mundi compagem temere conjectarum vim et motum. *Creech.*

79 *Ne forte hæc*] Sic habent libri manuscr. quinque. hæc autem, nempe solem et lunam. vulgati porro habent, *Ne forte hic*. *Lamb.*

81 *Morigeru*] Obsequentia, sese accommodantia. *Lamb.*

82 *Neve aliqua Divum*] Diogenes

Laërtius: Καὶ ἡ θεία δύναμις πρὸς ταῦτα μὴ προσαγέσθω· ἀλλὰ ἀλειτούργητος διατηρεῖσθω, καὶ ἐν τῇ πάσῃ μακαριότητι ὥς εἰ μὴ τοῦτο πραχθήσεται, ἅπαντα περὶ τῶν μετεώρων αἰτιολογία ματαία ἔσται. i. e. 'Et divina potestas ad hæc ne adhibeatur: sed administrationis et functionis omnis expers servetur. Nam si hoc non fiet, tota quæ de rebus superis redditur ratio, inanis erit.' *Lamb.*

83 *Nam, bene qui didicere Deos securum*] Hic versus, et novem deinceps subsequentes, iterantur non longe a principio libri sexti. *Lamb.*

Securum agere ævum] Secure vivere. ex hoc illud Horatianum sumtum est Sat. 1. 5. 101. 'namque Deos didici securum agere ævum.' sic sup. 1. 58. et 2. 646. 'Omnis enim per se Divum natura necesse est Immortali ævo summa cum pace fruatur,' &c. *Lamb.*

84 *Si tamen interea mirantur*] Inde Hor. Epicur. Ep. 6. 1. 'Nil admirari prope res est una, Numici, Solaque quæ possit facere et servare beatum: Hunc solem, et stellas, et decedentia certis Tempora momentis, sunt qui formidine nulla Imbuti spectent.' Istum Horatii locum e Lucretio interpretare, et prudentius facies quam alii interpretes. *Creech.*

85 *Quæque geni*] I. e. a natura gubernante administrari. licet etiam legere *geni*, i. e. gigni. sed nihil muto. *Lamb.* *Lambinus*: *geni*, non recte. *Gifan.*

86 *Quæ supra caput æthereis*] Plane ut Socrates. Itaque quod vulgo Socrati ab aliis tributum est, id Epicuro tribuit Tertullianus lib. 2. ad Nationes: 'Sed Epicurus qui dixerat, 'Quæ super nos nihil ad nos,' cum et ipse cælum aspicere desiderat, solis orbem pedalem deprehendit,' &c. *Faber.*

88 *Et Dominos acreis adsciscunt*] Nempe Deos: quos, 'dominos superbos' appellat 2. 1091. 'Quæ bene cognita si teneas, natura videtur Li-

bera continuo, dominis privata superbis,' &c. sic M. Tullius lib. 1. de N. D. 'Itaque imposuistis cervicibus nostris sempiternum dominum, quem dies et nocteis timeremus. Quis enim non timeat omnia providentem, et cogitantem, et animadvertentem, et omnia ad se pertinere putantem, curiosum, et plenum negotii Deum?' *Lamb.* *Dominos acres*, Deos. Vide supra locum Cicer. ex 1. Tusc. *Faber.*

91 *Quanam sit ratione*] Hic versus cum superiore iteratur lib. 1. et 6. *Lamb.*

Utque alte term. &c.] Sup. 1. 77. *Gifan.*

92 *Quod superest, &c.*] Tandem vss. 19. rem ipsam aggreditur, præclaram quidem illam, sed difficilem; et quam vix persuadebit. Non facile credimus quod nolumus, quis autem velit videre mundi ruinam, quam sine sua pernicie experiri non potest? Ipse poëta talis tantique casus misereri videtur, 'Tria talia texta Una dies dabit exitio.' vs. 95. certe timet vs. 108. 'Quod procul a nobis flectat Fortuna gubernans.' *Creech.*

Ne te in promissis plura moremur] Quidam viri docti censent delendam præpositionem *in*. *Lamb.*

93 *Tuere*] Intuere, aspice. *Lamb.*

94 *Horum naturam, &c.*] Sic necessario legendum: nam in vulgatis legitur, *Quorum naturam, &c.* Hanc etiam meam conjecturam comprobatur Zoilus re tantum, non etiam verbo. *Lamb.*

95 *Treis species, &c.*] Hunc versum profert Nonius in voce 'textus.' *Lamb.*

96 *Una dies dabit*] Idem lib. 2. extr. 'Sic igitur magni quoque circum mœnia mundi Expugnata dabunt labem, putreisque ruinas.' Idem inf. eod. lib. 997. 'At non multa virum sub signis millia ducta Una dies dabit exitio,' &c. hoc æmulatus est Ovid. his versibus: 'Carmina sublimis tunc sunt moritura Lucreti, Exi-

tio terras cum dabit una dies.' Quod autem ad hujus mundi interitum attinet, tum id fore nonnulli tradiderunt, cum septem errantia sidera in unum ex 12. animalibus, quæ sunt in circulo signifero (Græci ζῳδιακὸν nominant) coierint et convenerint: idque per Deorum pugnam, quæ descripta est ab Homer. lib. Iliad. v. significari volunt. in ea enim concurrunt Apollo, Diana, Venus, Mars, Mercurius, ejusque pugnae spectator Jupiter fingitur. Jam per Apollinem, solem; per Dianam, lunam significari, nemo est, qui nesciat. Neque quemquam movere debet, quod Saturnus abest ab ea pugna. Saturnus enim Κρόνος a Græcis dicitur, et per eum tempus significatur, quod Græci, versa tenui in aspiratam, χρόνον vocant. Saturni igitur absentia significat tum tempus esse desitutum, cum id evenerit. Nam plane tempus sine siderum et cæli conversione constare non potest. Negat autem hoc Aristotel. 1. lib. de cælo: negat et Plato in Timæo. Sed hoc interest inter Platonem et Aristot. quod Plato mundum a Deo creatum esse ait, interitum negat, non quod sua natura non sit mortalis, sed quod non sit consentaneum bonitati opificis Dei, quod opus tanto consilio, tantaque sapientia fabricatus sit, id opus aut dissolvere, aut aliqua vi dissolvi sinere, ut paullo ante retulimus. Arist. autem quidquid natum sit, vult etiam interire posse, atque adeo interitum: cælum autem neque natum esse, neque umquam interitum. *Lamb.* Ovid. ex hoc fonte hauserat, 'Exitio terras cum dabit una dies.' *Faber.*

97 *Sustentata ruet moles*] Hunc versum profert Probus grammaticus. *Lamb.*

98 *Nec me animi fallit*] Genus loquendi usitatum Latinis, et maxime poëtis, ut huic ipsi: quod alibi notavimus. *Lamb.* Protherapeusi et sup. 1. 921. simili de causa utitur. *Gifan.*

99 *Accidat*] Quidam: *Accidit*. Gif. *Exitium*] Subaudi τὸ, nempe, &c. Lamb.

101 *Ante*] Junge cum 'insolitam.' Lamb.

102 *Oculorum subdere visu*] Oculis subjicere. 'visu,' i. e. visui. Lamb.

103 *Nec jacere endo manus*] Jacere in manus, i. e. sensibus subjicere; probare testimonio sensuum, quæ 'via proxima,' i. e. tuta et compendiosissima est ad veri cognitionem, &c. Faber.

Indu manus] In manus. 'endo' et 'indu' præpositiones antiquæ, quæ valent in: 'jacere' autem 'in manus,' i. e. manibus contrectandam dare. Lamb. *Endo manus*. Ita vet. libri. Vulg. *Indu*. Gifan.

Qua] Per quam partem, nempe per sensum tangendi, et sensum videnti. Lamb.

104 *Proxima*] Via maxime propinqua: ea enim maxime credimus, quæ cernimus et tangimus. Lamb.

Templaque mentis] Mentem, vel potius mentis sedem, nempe præcordia, seu pectus, ex sententia Epicuri: ut sup. diximus, 3. 141. 'Idque situm media regione in pectoris hæret.' et lib. 2. princip. 'Tum vacuum pectus linquunt, curaque solutum.' Lamb.

105 *Dictis dabit ipsa fidem res Forsitan*] I. e. forsitan res ipsa, nempe mundi interitus, fidem conciliabit meis verbis, te vivo, et vidente: cum omnem hunc mundum conquassari, et concidere, et dissolvi cernes, tum mihi credes. Lamb.

108 *Flectat*] Avertat. Lamb. et Faber.

Fortuna gubernans] Nonnulli libri habent *natura gubernans*, ut supra non longe. Ego nihil muto. Nam si, ut ille apud Minutium in Octav. disputat, vel fortuna certa, vel incerta natura est, neque Deus curam habet rerum humanarum, (quod dictu quidem nefarium et impium est, sed tamen Epicureorum rationi consen-

taneum) recte dicitur a Lucretio, et hic 'fortuna gubernans,' et illic 'natura.' Lamb. Quidam libri: *natura*. Ego, *fortuna*, malim; nam illud: 'Et ratio potius,' respondet 'fortunæ.' Supra vs. 78. dixit: 'natura gubernans.' Hinc et hic in quibusdam libris est: *natura*. Epicureum est, omnia tribuere fortunæ. Gifan.

110 *Succidere*] Subter cadere. Lamb.

111 *Qua prius adgredior, &c.*] Quoniam vero Stoicorum vanitas, aliorum ignorantia, et vulgi superstitio multa præjudicia huic opinioni opposuerant, illa omnia amolitur Lucretius; et primo vs. 36. Stoicos refutat. Quippe isti homines solem, lunam, mare, terras, totum denique mundum spiritu intus infuso animatum Deum esse voluerunt. Manil. 1. 258. 'Hoc opus immensi constructum corpore mundi, Membraque naturæ diversa condita forma Aëris, atque ignis, terræ, pelagique jacentis Vis animæ divina regit, sacroque meatu Conspirat Deus, et tacita ratione gubernat.' Hos autem contemnit poeta, et indignatur; injuriarum forsitan memor, nec nugarum patiens. Creech.

111 *Fundere*] Tralatio est. sic sup. vs. 3. 'fundere laudes.' Lamb.

112 *Sanctius, et multo, &c.*] Hic versus, et qui proxime sequitur, jam supra positus exstat libro primo. Lamb.

114 *Multa tibi, &c.*] Prius quædam removet impedimenta, quæ et objici possent, et detertere Memmium, quam ad quæstionem præcipuam, Mundum interitum, veniat. Vide etiam Macrobi. lib. 2. in Somn. Scip. Gifan.

Doctis dictis] Sic Plautus Asinar. 3. 1. 21. 'an tu tibi Verba blanda aurum rere? dicta docta pro datis?' Idem in Trinummio: 'Multa ego possum docta dicta, et quamvis facunde loqui,' &c. Sic idem dixit in

Mil. glor. 2. 1. 69. 'doctis dolis:' et in Pseud. 1. 5. 70. et 113. 'doctos dolos.' Sic iterum Lucret. sup. 2. 985. 'Et sapere, et doctis rationem reddere dictis.' Lamb.

115 *Relligione refrenatus*] Superstitione et inani Deorum metu repressus. Lamb.

117 *Manere*] Quidam libri vet. habent *manere*, in his Bertinianus: quos nunc sequor: alii, *meare*. quos si quis sequi malet, 'meare' interpretabor moveri, labi, ut 1. 129. 'solis lunæque meatus Qua fiant ratione,' &c. Lamb.

118 *Propterea que putes, &c.*] I. e. et idcirco putes æquum esse eos omnibus dare pœnas, pro sua impietate, ut gigantes impios, qui suis rationibus mundum interitum esse probare conantur. Lamb.

120 *Qui ratione sua disturbant mœnia mundi*] Elegantissima figura, ratione sua disturbant mœnia mundi, i. e. probant mundum interitum. Ita Virg. 'ingentes erigit alnos,' i. e. describit quo pacto ex Heliadibus alni surxerint. Inde apud Aristotelem οἱ γεννῶντες τὸν κόσμον (generantes mundum) i. e. qui probant mundum genitum esse, mundum nativum esse. Et illud Platonis notandum, qui τοὺς βέοντας ('fluentes') alicubi vocat eos ex philosophis qui omnia in fluxu perpetuo esse dicerent. Eadem figura usus est Manil. lib. 1. cum de philosophia loquens ait, 'Eripuitque Jovi fulmen, viresque Tonantis, (leg. Tonanti) Et sonitum ventis concessit, nubibus ignem.' I. e. probavit, illa omnia causis naturalibus niti, neque ea Deos curare. Locos hic plures ex libris sacris afferre possim: adde locum alium Lucret. inf. 161. 'Nec fas esse Deum,' &c. Faber.

122 *Immortalia*] Cælum, solem, lunam, &c. 'mortali sermone notantes,' i. e. mortalia esse dicentes, quæ immortalia sint. Lamb. et Faber.

123 *Quæ procul usque adeo*] Hæc

nunc dicuntur ex persona Lucretii. Lambin. Abest a vet. nostris. Gif.

127 *Quippe etenim non est*] I. e. non enim fieri potest (inquit) ut animus et consilium cum quovis corpore sit; quare sol, luna, cælum, terra, mare, &c. quibuscum animus jungi non potest, inquit, immortalia non sunt. sic 3. 786. 'Denique in æthere non arbor, non æquore in alto Nubes esse queunt,' &c. ibi enim duodecim versus et amplius, hujus loci, jam positi sunt. Lambin.

129 *Nec in æquore salso*] Lib. 3. eo quem indicavi loco, legitur *non æquore in alto*. Lamb.

132 *Ubi quidquid crescat*] I. e. ubi quicque crescat. Lamb. Quidque, jam alibi. Fab.

134 *Longiter esse*] Ita vet. libri. Vulg. *longius*. Gif. Sup. 3. 676. 'ab letho longiter errat.' Hav.

135 *Hoc si posset*] Superioribus et 'Sicut in æthere non arbor,' &c. usque ad decimum vs. 'Tandem in eodem homine,' &c. probare suscepit Lucretius, sidera, cælum, animata non esse; sed cum hi quatuor versus, 'Hoc si posset enim, multo prius ipsa animi vis In capite, aut humeris, aut imis calcibus esse Posset, et innasci quavis in parte soleret, Tandem,' &c. cum, inquam, hi quatuor versus ad materiem, qua de agitur, nil faciant, huc illos temere ex 3. cum ceteris translato fuisse arbitror. Lector judicabit. Fab. Quatuor hos versus huc cum aliis temere translato conjicit Faber: sed ad rem æque ac reliqui faciunt. Nam si in ipso nostro corpore nervis, venis, et sanguine instructo certa et definita loca sint, ubi anima et animus seorsum nascentur et existant; frustra animam et animum in cælo, mari, terra, aliisque corporibus, nullis omnino organis donatis, aliquis requiratur. Creech.

139 *Constat corpore certum*] 'Constat certum,' i. e. certum est. Lamb.

140 *Dispositumque videtur*] Et quoniam in nostro corpore locus animo et animæ certus ac dispositus est, in quo sint: nempe animi sedes, pectus est; anima autem per totum corpus fusa est: quoniamque animus alibi esse, quam in certo corporis humani loco non potest; tanto magis negandum est animum extra corpus humanum in terrarum glebis, aut in ardore solis, aut in aqua, aut in æthere perinanere. *Lamb.*

141 *Seorsum anima atque animus*] Hæc in 3. *Faber.*

145 *Haud igitur constant*] Velleius apud Ciceronem lib. 1. de N. D. 'Qui Mundum ipsum animantem sapientemque esse dixerunt, nullo modo animi naturam intelligentes, viderunt, in quam naturam cadere possit.' *Creech.*

147 *Illud item non est*] Cum vero Dii sint immortales et æterni, pares sedes habeant necesse est, inde Deos in cælis, atque ideo nunquam ruituris, omnes collocant. Respondet poëta vs. 10. illud omne esse sive poëtarum, sive vulgi figmentum, nam tenuior est Deorum natura quam ut tangat tam crassa corpora, ideoque ista Deos habitare minime putandum. *Creech. Non est ut. Non potest fieri ut, οὐκ ἔστιν ὅπως. Lamb.*

Sedes Esse Deum] Negat Lucretius, nullam mundi partem Deorum sedem esse, cum Homerus et plerique philosophi consentiant, cælum Deorum esse domicilium: idem testatur et vita communis, inquit Aristoteles lib. de mundo: Nam manus ad cælum porrigimus atque attollimus, cum vota facimus ac precamur. Sed ubi volebat Deos habitare Epicurus, si nullis in partibus mundi sedem habent? in intermundiis, id est, duorum aut plurium mundorum spatiis. M. Tullius de Divin. lib. 2. 'Deos enim ipsos jocandi causa induxit Epicurus, perlucidos, et perflabileis, et habitanteis, tanquam inter duos lucos,

sic inter duos mundos, propter metum ruinarum: eosque habere putat eadem membra, quæ nos,' &c. Idem lib. 1. de N. D. 'Tum Velleius fidenter sane, ut solent isti, nihil tam verens, quam ne dubitare aliqua de re videretur, tamquam modo ex Deorum concilio, et ex Epicuri intermundiis descendisset: Audite, inquit, non commentitias,' &c. *Lamb.*

149 *Tenuis enim natura*] Sic argumentatur Lucretius: Deorum natura tenuissima est, atque a sensibus nostris remotissima. at quod est huiusmodi, neque quicquam tangere, quod nobis sit tactile, neque a nobis tangi potest. omnes autem mundi partes sub sensus nostros cadunt. ergo nullæ mundi partes Deorum sedes esse possunt. Quod autem dicit hic Lucr. Deorum naturam esse tenuem, longeque a nostris sensibus remotam, animique vix mente videri; id ipsum est, quod significabat Epicurus, cum λόγῳ θεωρητοῦς, seu una voce, λογοθεωρητοῦς, id est ratione spectabileis, seu qui ratione intelliguntur, et μονογράμμους appellabat: et M. Tull. lib. 2. de Divin. 'perlucidos et perflabileis.' Vocis autem huius λογοθεωρητοῦς facta mentio me admonet, ut explicem jocum illum Ciceronis in Caninium Rebilium, quem refert Macrobi. lib. 2. Saturn. propterea quod video a quibusdam non solum non intelligi, verum etiam, quod miserabile est, depravari, et pro λογοθεωρητοῦς, δλιγωρητέος substitui. Primum igitur sciendum est, hunc Caninium, cum in locum Q. Maximi consulis, qui pridie Kal. Januar. mortuus erat, suffectus esset, unum diem duntaxat consulatum obtinuisse, nempe usque ad Kal. Januarias, quæ postridie fuerunt. quo die creati sunt alii consules. de quo sic idem M. Tullius scribit ad Curionem lib. 7. Epist. 'Ita Caninio consule scito neminem prandisse, nihil tamen eo consule mali factum est: fuit

enim mirifica vigilantia, qui suo toto consulatu somnum non viderit.' Quod totum etiam urbane et facete in Caninii consulatum tam brevem a M. Cicerone dictum est. Hoc posito et cognito, aperta est jam superioris illius joci sententia. significat enim M. Tull. Caninium consulem, tanquam Epicuri Deos, intelligentia tantum et ratione cerni posse, qui tam breve tempus consul fuerit. Videlicet quomodo, quæ res ita parvæ et minutæ sunt, ut effugiant sensum oculorum, eæ res ratione tantum intelliguntur, non oculis sentiuntur, ideoque a Græcis λογοθεωρητοῦς nominantur: sic M. Tullius Caninii consulatum tam brevem, et vix unius diei, pervenisse ac perfacete λογοθεωρητοῦς dixit: non, ut illi volunt, δλιγωρητέον, i. e. 'contemnendum': quo nihil alienius aut absurdius fingi potest. Venit nunc mihi in mentem unius præterea loci apud M. Tullium Ciceronem in oratione in Pisonem, quem locum similiter vir longe omnium doctissimus, idemque, dum vixit, mihi carissimus, et aliquot annos meus collegia, Adr. Turnebus, corruptum existimans, emendare conatus est, cum sit integer et incorruptus, nullaque emendatione egeat. Verba Ciceronis hæc sunt: 'Quod si reprehendis, quod cupidi gloriæ fuerint, cum bella aut parva, aut nulla gessissent; tu tantis nationibus subactis, tantis rebus gestis, minime fructum laborum tuorum, præmia periculorum, insignia virtutis contemnere debuisti: neque vero contempsisti, licet sis Themista sapientior: sed os tuum ferreum senatus convicio verberari noluisti.' Hactenus Cicero. Putavit ille vir, hæc verba licet sis Themista sapientior, esse mendosa, et sic emendanda, licet sis tu in isto sapientior. Sed, ut dixi, nullius emendatoris operam requirunt. Fuit nempe Themista mulier Philosophiæ Epicuriæ dedita, Leon-

tei, seu Leontis uxor, ad quam scripsit Epistolas Epicurus, ut testatur Diogenes Laërt. qui eam sæpenumero commemorat. ideoque longum sit locos omnes hic referre: uno atque altero contenti erimus. Sic igitur Laërtius: Πρὸς Θεμισταν τὴν Λέοντος γυναῖκα γράφων, οὕτως τε φησὶν, εἰμὶ, ἐὰν μὴ ὑμεῖς πρὸς μὲ ἀφίκησθε, αὐτὸς τρικύλιστος, ὅπου ἂν ὑμεῖς καὶ Θεμιστά παρακαλῆτε, ὡθεῖσθαι. i. e. 'Ad Themistam Leontis uxorem scribens, possum, inquit, si vos ad me non veneritis, ipse ter-volubilis, quocumque vos et Themista me invitaveritis, tanquam pulsu aliquo externo incitatus ferri.' Idem: Λεοντεὺς τε Λαμψακηνὸς ὁμοίως, καὶ ἡ τοῦτον γυνὴ Θεμιστά, πρὸς ἣν γέγραφεν Ἐπικουρὸς. i. e. 'Et Leonteus Lampsacenus similiter, ejusque uxor Themista, ad quam scripsit Epicurus.' Commemoratur hanc Themistam idem Laërt. duobus, aut etiam (opinor) tribus aliis locis. Commemoratur et Lactantius Firmianus lib. 3. qui de falsa sapientia inscribitur, his verbis: 'Denique nullas umquam mulieris philosophari docuerunt' (Epicuri subintell.) 'præter unam ex omni memoria Themistam: neque servos, præter unum Phædonem,' &c. Satis nunc existimo perspicuum esse in nomine Themista nullum subesse mendum: quod vir ille, alioqui doctissimus, suspicatus est: eademque opera in promptu esse verborum M. Tullii sententiam. Nam cum Pisonem compellet, hominem (ut vult ipse Cicero) Epicureum, Epicurus autem gloriam et triumphos contemneret, quod nihil sit in eis, quod ad voluptatem referri possit; more suo jocans Cicero dicit, 'eum non contempsisse triumphum, quamvis sit Themista,' muliere præceptis Epicuri polita atque erudita, 'sapientior.' Non necesse habeo aliorum conjecturas refellere, si qui post Turnebum ausi sunt huic Ciceronis loco, tanquam sanæ corporis parti, scalpellum ad-

movere. Spero enim eos, his lectis, nisi erunt valde pervicaces, et nisi se et suas conjecturas nimis amabunt, veritati concessuros, ac manum daturus. Turnebum quidem, quo ingenio, quaque animi æquitate et facilitate eum cognovi, si reviviscat, non dubito, quin suæ conjecturæ suæque emendationis vehementer pœniteat. Redeo ad Deos Epicuri, quorum dicebat esse 'quasi corpus,' non corpus: 'quasi sanguinem,' non sanguinem, ut refert M. Tull. l. 1. de N. D. his verbis: 'Idem facit in natura Deorum: dum individuorum corporum concretionem fugit, ne interitus et dissipatio consequatur, negat esse corpus Deorum, sed tanquam corpus: nec sanguinem, sed tanquam sanguinem,' &c. Sequitur aliquot versibus post: 'Illud video pugnare te, species ut quædam sit Deorum, quæ nihil concreti habeat, nihil solidi, nihil excreti, nihil eminentis: sitque pura, lævis, pellucida. Dicemus ergo idem, quod in Venere Coa: corpus illud non est, sed simile corpori: nec ille fusus et candore mixtus rubor, sanguis est, sed similitudo sanguinis quædam. Sic in Epicureo Deo non res, sed similitudines rerum esse,' &c. Lamb.

150 *Animi vix mente videtur*] Vix cogitatione et intelligentia comprehenditur. sup. 4. 762. 'Mens animi vigilat.' Lamb.

152 *Contingere debet*] Contingere, i. e. attingere, tangere. Lamb.

153 *Quod tangi non licet ipsum*] Quidam legendum putant, *Quod tangi non quæat ipsum*. Lamb.

154 *Quare etiam sedes*] Quæ tenuitatis differentia est nos inter et Deos ipsos, eadem inter sedes Deorum et nostras est. Itaque 'tenues de corpore eorum' significabit, tenues esse, quasi ex iisdem corpusculis constant, quibus et Dii constant. Faber.

155 *Tenues de corpore*] I. e. tenues, quasi de corpusculis et primordiis, ex quibus Dii constant, factæ. sed

omnino malim legi *tenues pro corpore eorum*. Lamb. Lambinus legit *Tenues pro corpore eorum*. Creech.

157 *Dicere porro*] Negat mundum hominum causa esse a Deo creatum: hos autem versus profert et Lactantius Firmianus. Lambin. At Dii hunc mundum fabricarunt, et æternum esse voluerunt. Resp. Lucretius vs. 25. sui an hominum causa fabricarunt? Sui si quis dixerit, idem dicat, quid Deo cultus hominis confert beato, et nulla re indigente? Quid autem erat quod concupisceret Deus mundum signis et luminibus tanquam Ædilis ornare? Si ut Deus melius habitaret, antea viz. tempore infinito in tenebris tanquam in gurgustio habitaverat? post autem, varietatene eum delectari putamus, quia cælum et terras exornatas videmus? Quæ ista potest esse oblectatio Deo? quæ si esset, non ea tam diu carere potuisset. Hominum causa qui dicit, idem explicet, quomodo nobis non existentibus insuave foret non esse. Creech.

159 *Dirum*] Quidam veteres: *Dium*: Gifan.

161 *Nec fas esse, Deum quod*] Ordo et sententia est: nec fas esse quemquam id, quod sit ratione et consilio Deorum, hominum causa conditum, i. e. mundum, verbis et argumentis suo loco movere, aut labefactare conari, &c. Lamb.

163 *Sollicitare*] Proprie. Nam sollicitare (inquit Festus) est solo citare, i. e. ex suo loco movere. Solum autem quin significet locum (inquit idem) quis dubitet, cum exsules quoque dicantur loco patriæ suæ pulsi? Lamb. Ullum ex sedibus, ita vet. libri, recte. Vide Me in Indice. Gifan. Arrisit tamen scriptura optimorum Codd. *ulla vi ex sedibus*, neque enim tam ab ullo mortalium negat Lucretius moveri hoc eosdem sede sua velle; quam ulla vi et ratiocinatione, quantacunque illa solida sit

atque veritatem evincens. Hav.

164 *Et ab imo evertere summam*] Sic habet codex Vaticanus; verumtamen ego legendum puto *evertere fundo*, hac ratione ductus, quod, cum in quattuor libris manuscr. et in omnibus impressis repererim, *evertere summa*; in uno Vaticano, *evertere summam*; quæ sola scriptura videtur tolerabilis, et speciosa; existimem omnia exemplaria esse corrupta, depravata, ac detorta a scriptura recta *fundo*, et *summam* esse emendatum ab eo qui facile viderit *summa* esse mendosum. omnino *evertere summam* mihi non admodum probatur, quia hæc tria verba, 'sollicitare,' 'vexare,' 'evertere,' referantur ad illud quod est supra, nempe quod sit Deorum 'ratione vetusta Gentibus humanis fundatum perpetuo ævo:' quod nihil est aliud, quam mundus. Jam sic sup. locutus est 3. 83. 84. 'Hunc vexare pudorem, hunc vincula amicitiai Rumpere, et in summa pietatem evertere fundo:' ubi vulgo legitur, *evertere suadet*; neque tamen ignoro ita Latine dici posse, *evertere ab imo*, simpliciter: sic enim Virg. est locutus 2. 625. 'et ex imo verti Neptunia Troja.' Lamb. *Evertere summa*, sic omnes vet. et vulg. optime. 'Summa,' i. e. cælum, respondet τῶ 'imo.' Quidam vet. *summam*. Gifan. *Summam*, mundum viz. Mundum autem dixit 'summam' ex eorum philosophorum sententia qui unicum agnoscebant. Lambinus legit *fundo*. Creech.

165 *De genere hoc*] Vet. quidam *de hoc genere*. Gifan.

166 *Quid enim immortalibus, atque beatis*] Totius hujus loci sententiam persecutus est M. Tull. lib. 1. de N. D. his verbis: 'Quid autem erat, quod concupisceret Deus mundum signis et luminibus, tanquam ædilis, ornare? si ut Deus ipse melius habitaret; antea videlicet tempore infinito in tenebris, tanquam in gurgustio,

Delph. et Var. Clus.

habitaverat. Post autem varietatene eum delectari putamus, quia cælum et terras exornatas videmus? Quæ ista potest esse oblectatio Deo? quæ si esset, non ea tamdiu carere potuisset. An hæc, ut fere dicitis, hominum causa a Deo constituta sunt? sapientumne? propter paucos ergo tanta est facta rerum molitio, an stultorum? at primum causa non fuit, cur de improbis bene mereretur,' &c. Lamb.

168 *Ut nostra quidquam, &c.*] Vide Cic. 1. de N. D. Gifan.

173 *Tempore in ante acto*] Sic puto legendum ex meo quodam. Vulg. in *anteacto*. Gifan.

174 *Quid potuit novitatis anorem accendere*] Sic restitui, trium librorum manuscr. fidem secutus. Nam vulg. sic habent, *novitatis amore accendere tali?* mendose. Porro autem 'novitatis anorem accendere alicui,' est aliquem impellere, aut adducere, ut rebus novis studeat, seu ut res novet. Lambin. Vulgati: *amore accendere*. Sæpe pro *accendere* et *incendere* scripserunt *accedere* et *incedere*, et contra. Gifan.

Tali] Tali ὅτι, seu Deo seu homini. Faber.

175 *An, credo, in tenebris*] An scilicet Deorum vita jacebat in tenebris et mærore, donec mundus creatus est? an habitabant Dii tanquam in gurgustio? quod est absurdum dictu. Lamb. *An credo, in tenebris vita, ac, &c.* Sic interpungendum. Gifan.

177 *Quidve mali*] Hunc versum, qui fuerat alieno loco positus, in suum locum restitui. debet enim legi post versum, 'Donec diluxit,' &c. quod probavit Zoilus re et facto, neque tamen, quo auctore fecerit, indicat, aut ingenne fatetur. Lamb. Ita legendum putavi. Vulg. fuerat. Vide Indicem. Gifan.

181 *Nec fuit in numero*] Rerum creatarum. Faber.

Esse creatum] Alii *esse creato*, ut

Lucret.

vs. 177. 'esse creatis.' *Lamb. Gifan.* et *Creech.*

182 *Exemplum*] Τὸ παράδειγμα, exemplum, quod sequerentur, et ad ejus similitudinem mundum crearent; vel 'exemplum,' i. e. ἰδέα, ἔδος. *Lamb.* Tota omnium rerum notities a simulachris rerum incurrentibus derivatur; Dii etiam nihil inconsiderate faciunt; quicquid agere constitunt illud prævident: at nullæ imagines rerum in mentem divinam cadere potuerunt, cum res ipsæ nondum extiterint; ideo inepte aliquis dicat Deos cælum, terram, animalia, omnia creasse. *Creech.*

183 *Notities Hominum*] Ἡ ἐννοία, ipsa idea, τὸ ἔδος. hujus loci hæc sententia est: Nihil creari, nihil fingi potest sine idea, seu specie, seu exemplo: nec sine ejus rei, quæ creanda est, notitia, et cognitione informata. At unde primum Diis immortalibus insitæ sunt ideæ rerum creandarum? unde nacti sunt illarum notitias, per quas scirent, animoque cernerent, quid facere instituerent? Platonicus responderent ideas esse æternas, et in mente divina ab infinito tempore una cum Deo insitas. *Lamb.*

185 *Quove modo est umquam*] Sic restitui, secutus codices Faërn. Tettian. nam vulg. habent *inquam*. Vaticanus autem habebat *numquam*: utrumque mendose. *Lamb.*

187 *Si non ipsa dedit specimen natura creandi*] Primum specimen, non speciem, ut est in vulgatis, legendum est. specimen enim nunc dicit (opinor) quod supra 'exemplum,' i. e. παράδειγμα, appellavit: seu potius specimen posuit pro eo quod arguit et significat, qualis quæque res sit, i. e. pro indicio et nota rei: δειγμα nominant Græci: quo modo auctor vocabularii Latino-Græci, mihi a Claudio Puteano commodati, interpretatur. sic enim dicimus 'specimen innocentiae Rutilium fuisse': 'specimen suæ virtutis

aliquem dare': 'senatum omni vitio carere, et ceteris ordinibus specimen esse debere.' Deinde creando legi malim, ut habent codices Florentini, quam *creandi*: ut sit hæc totius hujus loci sententia: nullo alio modo principiorum vim et potestatem cognosci potuisse, quid illa valerent, ordine, et situ, et cæteris mutatis, nisi quia natura creando et gignendo 'specimen dedit,' i. e. ostendit quæ esset vis principiorum. Verumtamen in hac voce non sum ausus a libris manuscr. discedere, qui omnes ad unum habent *creandi*. *Lamb.* Ita vet. libri. Vulgati: *speciem*. et mox Marullus, ac Lambinus, contra liberos: *creando*. *Gifan.* Sic al. sed *Lamb. creando*. melius. *Faber.* et *Creech.*

188 *Multimodis*] Ita optime vet. libri, ut et alibi. Vulg. *multa modis*. *Gifan.*

195 *Qualibus hæc genitur*] I. e. gignitur. Mendose autem hic legitur *geritur*, neque nullo modo ferri potest: nam summa non geritur, sed *genitur*, seu gignitur, et creatur quotidie novando. Zoili autem sententiam contra me latam, non minus inanem, quam inane rerum, flocci non facio. *Lamb. Lambinus: genitur*. male. *Gifan. Codd. geritur*. Nec melior quidem hæc vox *genitur* Lambini. *Creech.*

Novando] Novando ea quæ ætate sunt confecta et consumpta. *Lamb.*

196 *Quod si jam rerum, &c.*] I. e. quod si concedam, me ignorare, quæ sint principia rerum, &c. Hi versus quattuor qui deinceps sequuntur, jam sup. positi sunt 2. 177. paucis immutatis: 'Nam quamvis rerum ignorem prim. q. sint: Hoc tamen ex ipsis c. r. aus. Confirmare tibi,' &c. *Lambin.* Sequuntur vs. 27. argumenta e vitiosa hujus mundi constitutione ducta; quippe sapientissimi artificis opus fuisset absolutum, non horridum montibus, sylvis, paludibus, &c. Aliæ partes non rigerent perpetuo gelu,

neque alias nimii calores torrerent: deinde fruges potius quam spinas, sentes, et cætera inutilia produceret, denique nullis procellis vexaretur, non aleret feras humano generi infestas, neque varii morbi varias anni tempestates sequerentur, et funera præcipitarent: sed omnia fuissent optime disposita et ornata, quieti atque usibus humani generis accommoda, et Deo digna. *Creech.*

199 *Paratam*] In 2. 180. 'creatam.' *Lambin.*

200 *Tanta stat*] I. e. adeo multa insunt peccata, multaque quæ reprehendi possint: vel multa non recte, neque ordine facta, in natura rerum, et in hoc mundo. Epiphonema. Sed in 2. 181. aliter, 'quæ tanta est prædita culpa.' *Lamb.*

201 *Quantum*] Non dixit 'quantum terræ,' sed 'quantum' simpliciter: non enim quicquid cælum complectitur et tegit, terra est, sed partim terra habitabilis, partim mare, partim fluvii et lacus, et paludes, partim silvæ et nemora, partim terra propter ardorem aut frigus inhabitabilis. *Lambin.*

Impetus ingens] Cæli impetum dixit, cæli ambitum celerimum et volubilissimum. sic M. Tull. lib. 2. de N. D. 'Cum autem impetum cæli admirabili cum celeritate moveri vertique videamus, constantissimeque confidentem vicissitudines anniversarias,' &c. *Lamb.*

202 *Avidam partem*] I. e. magnam partem, vastam et ingentem, quasi avide occupatam, per hypallagen. sic posuit Hor. Od. 2. 14. 'pavimentum superbum,' pro pavimento superbi domini. *Lamb.* Magnam, multam. supra. *Faber.* Marullus: *aliam*. pessime. *Gifan.* Magnam, ingentem, interpretes, quia viz. avidi magna omnia desiderant, vel quia avide occupata est. Quis feret hæc? *Avidam*; Bibulam, Nardius, nam terra est humoris avidissima: inepte. Nec

porro interpretes prætendant 'Avido complexu quem tenet æther,' 2. 1065. non attinet. Melius igitur cum vulg. legatur *aliam*, sed potius *habitant*: Neque insolentius 'Montes habitant' quam 'Sylvæ possident.' *Creech.*

204 *Distinet*] Distrahit, dividit, separat. Porsena ad Romanorum legatos, apud Liv. 1. 15. de Tarquiniis: 'Alium hinc, sen bello opus est, seu quiete, exilio quærant locum, ne quid meam vobiscum pacem distineat.' *Hav.*

205 *Fervidus ardor*] Sub zona torrida. *Lamb. et Faber.*

206 *Assiduusque geli casus*] Sub duabus zonis extremis nimio frigore rigentibus. gelus autem etiam masculino genere usitatum fuisse veteribus testatur Nonius Marcell. profertque hæc verba ex Afranio: 'Quis tu es ventoso in loco Soleatus, intempesta noctu, sub divo, Aperto capite, silicem cum findat gelus?' *Lamb. Zonæ extimæ. Faber.*

208 *Sentibus obducatur*] Spinis operiat. *sentes* a sentiendo dictæ sunt, quæ sint asperæ tactu. ex quo locus Plautinus Captivis, 1. 2. 83. 'Heg. Asper meus victus sane est. Erg. senteis ne esitas?' *Lamb.*

208 *Ni vis humana resistat*] Arando, fodiendo, sarriendo, pastinando, colendo denique, ut statim dicet. *Lamb.*

210 *Ingemere*] Sic Virg. Georg. 1. 45. 'Depresso incipiat jam tum mihi taurus aratro Ingemere.' Animadvertat lector, participium 'consueta' jungi hic cum infinitivo, quemadmodum supra observavimus ad illum locum, 'At consueta domi catulorum blanda propago Degere,' &c. 4. 995. *Lamb.*

Proscindere] Idem Virg. Georg. 2. 237. 'Et validis terram proscinde juvenis.' *Lamb.*

211 *Si non fecundas vertentes, &c.*] Hic versus cum duobus qui sequuntur, jam ante positi sunt lib. 1. *Lamb.*

212 *Cimus*] Excimus, excitamus. Priscianus in 8. 'Quartæ duobus; eo is, et queo quis. I antecedente nnum invenitur cieo cies. hoc est voco. unde Virgilius: 'Bella cient.' Idem: 'ære ciere viros.' Invenitur tamen idem etiam in io desinens quartæ conjugationis: unde Statius in octavo Thebaidos: 'Suus excit in arma Antiqua Tiryntia Deus.' Lucanus in secundo: 'Nunc urbes excite feras.' Lucret. 'Aurarum cimus ad ortus.' Pius.

213 *Sponte sua*] Vi sua: nullo nostro labore. Maro Georg. 2. 47. 'Sponte sua quæ se tollunt in luminis auras.' Pius.

214 *Et tamen interdum magno, &c.*] Virg. Georg. 1. 114. 'Nec tamen, hæc cum sint hominumque boumque labores, Versando terram, experti, nihil improbus anser,' &c. ibidem 311. 'Quid tempestates auctumni, et sidera dicam,' &c. quæ cum his Lucretianis conferre non parum juvabit. Lamb.

222 *Apportant*] Quidam legi volunt *Important*, quod magis probarem, si quo in codice scriptum reperissem. Sic quidem est locutus infra eod. lib. 370. 'Aut aliam quamvis cladem importare pericli.' Lamb.

223 *Tum porro, &c.*] Archiæ super humana vita non erit inserium afferre versus luculentissimos. *Θρήϊκας αἰνέτω τις, ὅτι στοναχέει μὲν νῆας Μητέρος ἐκ κόλπων πρὸς φάος ἐρχομένους* 'Εμπά- λι δ' ὀλβίζουσιν ὅσους αἰῶνα λιπόντας' *Ἀπροιῶδης κηρῶν λάτρης ἔμαρψε μόρος.* Οἱ μὲν γὰρ ζῶντες, ἀεὶ παντοῖα περῶσιν *Ἐς κακά* τοὶ δὲ κακῶν εἶρον ἄκος φθίμενοι. H. e. 'Thracæ laudat aliquis quia filios lugent matris ex alvo in lucem prodeuntes. Rursus beatos vocant quoscunque ævum deserentes improvisa Parcarum sæva capit mors. Ii quidem viventes universa transeunt ad mala. Hi autem malorum invenerunt remedium morientes.' Pius. Lege ad hunc locum Plinium lib. 7.

de imbecillitate naturæ humanæ, et Lactantium lib. de opif. Dei, cap. 3. Lamb. Vss. 13. aliud habes argumentum: Si Dii mundum fecissent, melior foret hominum, quam aliorum animalium conditio; at longe deterior, et, si rem ipsam attendas, brutis parens videtur natura, hominibus noverra. Creech.

Projectus] Longe jactus. Lamb.

225 *Vitai auxilio*] *Vitali* habent quidem omnes libri: malim tamen legi *Vitai auxilio*, ut censet Muretus: itaque nunc edendum curavi. Lamb. Hoc omnino placet, etsi libri dissentiant. Nam, ut libri habent, *Vitali auxilio*, Latine non dicitur. Sic supra 4. 77. infra 6. 29. et 1151. *Gifan*. Emendat Muret. *Vitai auxilio*. Faber. Sic Virg. Æn. 1. 603. 'omnium egenos.' *Vitai* autem, non *Vitali* auxilio, haud dubie ipse Lucretius scripsit. vide Lamb. et Gif. Preig.

Cum primum in luminis oras Nixibus, &c.] I. e. cum primum eum natura ex alvo matris enixæ, longe, seu in conspectum effudit, atque in lucem extulit: quod proinde est, ut si dixisset: cum primum natus seu editus est; vel cum primum manibus nutricis exceptus est, vel, ut Homerus, cum primum inter pedes matris cecidit. sic Homerus *Ἰλ. τ. 110.* *Ὅς κεν ἐπ' ἡματι τῷδε πέσῃ μετὰ ποσσὶ γυναικὸς, &c.* Sic Papinian. lib. 1. *Silvarum*, 'tellure cadentem Excepi, fovique sinu.' Lamb. Adde Statii locum alterum, qui est Theb. 1. 60. 'Si me de matre cadentem Fovisti gremio,' &c. Preig.

227 *Vagituque locum*] Sic Plin. eo quem dixi loco: 'Hominem tantum nudum, et in nuda humo natali die abjicit ad vagitus statim et ploratus, nullumque tot animalium pronius ad lacrymas, atque has protinus vitæ principio.' Lamb.

228 *Cui tantum in vita restet transire malorum*] Profert hunc versum Lactantius Firmianus lib. supra prox-

ime a nobis commemorato, cap. 3. his verbis: 'Itaque naturam non matrem esse humani generis, sed novercam: quæ cum mutis tam liberaliter se gesserit, hominem vero sic effuderit, ut inops, et infirmus, et omnis auxilii indigens, nihil aliud possit, quam fragilitatis suæ conditionem ploratu ac fletibus ominari, scilicet, 'Cui tantum in vita restet transire malorum.' Quæ cum dicunt, vehementer sapere creduntur, propterea quod unusquisque inconsiderate suæ conditioni ingratus est. Ego vero illos numquam magis desipere contendo, quam cum hæc loquuntur,' &c. Lamb.

230 *Crepitacula*] I. e. crepundia. cum in quibusdam libris manuscr. scriptum reperissem, *Nec crepitacula eis opus est*, non dubitavi, quin ea scriptura a recta et vera, *Nec crepitacula eis opus sunt*, esset depravata. nam quod in omnibus libris vulgatis legitur, *Nec crepitacillis opus est*, et ita in Bertin. non dubito, quin hæc scriptura subdita sit ab eo qui *Nec crepitacula eis opus est*, ferri non posse animadverteret, nec veram excogitare posset. Lamb. Ita diserte in libris nostris. Optime. Ita et Lambinus. Marullus, et vulg. *crepitacillis opus*. Vide Indicem. *Gifan*. Codd. *Nec crepitacula eis opus est*, et rectius. Plautus: 'Pueri opus est cibum.' Creech.

231 *Infracta*] Interrupta. Quoniam facilius pueri blesa verba discunt quam integra: et ut ait Cato libro de filiis educandis: 'Pueri potum et cibum primum buas et papas vocant, et matrem mammam: patrem tatam.' Hinc exiit illud Epigrammatici poetæ: 'Mammas atque tatas habet Afra: sed ipsa tatarum Dici et mammarum maxima mamma potest.' Consimile est illud Tibullianum 2. 5. 94. 'Balbaque cum puero dicere verba senem.' Pius. Fracta, et decurtata. Solent enim patres et matres verbis uti curtatis ad pueros infanteis, non

integris. Sic Arnobius lib. 4. de Jove loquens: 'Atque ut fletum poneret ineptissime tractum crepitaculis obtineat auditis: et ad somnos inductus est in mollissimis cunis jacens, et vocibus delinitus est infractis?' Lamb. Arnobio, apud Lambinum, comes eat Minucius Felix, in Octavii sui exordio: 'Nam negotii, et visendi mei gratia Romam contenderat relicta domo, conjuge, liberis; et quod est in liberis amabilius, adhuc annis innocentibus, et adhuc dimidiata verba tentantibus loquelam, ipso offensantis linguæ fragmine dulciorem.' Quod nutricibus tribuerat Lucretius, parvulis Minucius accommodat, sed simul elegantiore multo suavidici Poëtæ imitatore sese præstat, quam Arnobius. Sen. Epist. 84. 'Apes' (Virgilianas illas, de quibus superius locutus fuerat) 'debemus imitari, et quæcunque ex diversa lectione congesimus, separare; melius enim distincta servantur. Deinde adhibita ingenii nostri cura et facultate, in unum saponem varia illa libamenta confundere: ut etiamsi apparuerit, unde sumptum sit, aliud tamen esse, quam unde sumptum est, appareat.' Preig.

234 *Queis*] Pro quæ. Lego quis. h. e. quibus. Obiter corrige Pompeii codicem; in quo ita legitur: 'Atavus quia asta est avi. i. e. pater: ut pueri usurpare solent.' scribendum est *tata non asta*. Pius.

235 *Ipsa*] Sua sponte. Faber.

Dædala] Artifex, opifex. Lege quæ annotata sunt ad illum locum 1. 7. 'dædala tellus.' Lamb.

236 *Principio, quoniam*] Ostendit mundi parteis interire; ex quo vult effici, mundum quoque ipsum interiturum. Lamb. Depulsis iis præjudiciis quæ Stoicorum vanitas aut vulgi superstitio opinioni suæ opposuerat, vss. 12. hoc modo disputat: Cum ea sit natura totius quæ partium, et observemus mundi partes, terram viz.

aquam, aërem et ignem subinde mutari, aliquando diminui, et deinde refici; dicendum est totam compagem esse pariter mortalem. *Creech.*

237 *Leves animæ*] *Venti.* profert hunc versum Nonius. Sic Hor. Od. 4. 12. 2. 'Impellunt animæ lintea Thraciæ.' *Lamb.*

240 *Debet eodem omnis*] Ita veteres nostri, recte *Eodem*, sc. corpore. Vulg. et in quibusdam libris: *omnia eadem*. Lambinus male: *tota eadem*. Gifan. *Debet tota eadem*. Sic restitui conjectura ductus, cum in duobus libris manuscr. reperissem, *Debet omnia eadem*. *omnia* enim factum est ex *oia*; *oia*, ex *ota*; *ota*, ex *tota*; *t* autem omis- sum a librario propter alterum *t*, quod antecedit. Hanc emendationem non probavit Thraso. Videamus ec- quam afferat meliorem. sic ait legen- dum esse, *Debet eodem omnis mundi*, &c. Atqui hæc lectio reperitur etiam in libris Parisiensibus, ex qua facta est illa mendosior, *Debet eadem omnis*, quæ est in omnibus fere aliis impres- sis. Præterea perspicue argumentum est a partibus ad totum, hoc modo: partes mundi sunt 'mortali corpore præditæ,' i. e. mortales: ergo et to- tus mundus est idem, h. e. mortalis est. Præterea si forte dicat, 'om- nis' idem hic valere quod 'tota,' hæc locutio, 'Debet tota eadem,' &c. longe (opinor) concinnior et elegan- tior est, quam altera: quamvis 'om- nis' interdum usurpetur pro toto, quemadmodum et *πᾶς* apud Græcos. Postremo hic nihil fere subintelligen- dum est; aut si quid est, id fit molli- ter et facile: illic multa, eaque duri- ter et laboriose. Sic enim explicare necesse est: Debet omnis mundi na- tura putari constare 'eodem corpore,' hoc est nativo et mortali. *Lamb.* Gi- fanus, *Debet eodem omnis*, viz. æque nativo et mortali corpore constare. *Creech.*

243 *Ferme*] *Melōus* est; debuit enim plane et diserte concludere. Sed ita

alibi locutus est. Donatus, 'ferme' pro facile in Andr. 3. 1. *Faber* et *Creech.*

246 *Fuisse Principiale aliquod tem- pus, clademque*] I. e. fuisse tempus, quo cælum et terra principium et ori- ginem habuerint, et fore cum inter- eant. Putant item Stoici fore ali- quando, ut hic mundus ardore defla- gret: et nos Christiani credimus: 'principiale' autem vox est nata a nomine principium, non a princeps: ut alibi diximus. *Lamb.*

248 *Illud in his rebus*] Quod vero præcipuæ partes, et maxima mundi membra, terra, aqua, aër, ignis gignuntur, et intereunt, vss. 59. fusius demonstrat: multæ terræ particulæ in altum feruntur, et aëra componunt; multas auferunt flumina, et in mare volvunt, vss. 14. Aqua item nova in- dies nascitur, at pars illius vi solis in aërem mutatur, pars in meatibus sub- terraneis terræ formam induit, vss. 12. Aërem, qui recipit omnes parti- culas e rebus omnibus perpetuo flu- entes, et res illas omnes reficit, nemo dixerit æternum, aut immortalem, vss. 8. De igne denique idem concluden- dum, cum radii solis, qui unicus est lucis et ignis fons, quolibet momento emissi pereunt, ideoque quod sol ipse reparatur, æque ac lychni et tedæ, omnino confitendum, vss. 25. *Creech.*

Ne arripuisse] Ita quidam libri. In aliis, *corripuisse*. Lambinus, *ne me arripuisse*, male. Hiatus est Ennia- nus, et Lucretianus. Gifan. *Ne me arripuisse*. Sic restitui, non levi con- jectura ductus. Nam cum in duobus libris manuscriptis reperissem ita scriptum, *ne arripuisse rearis*, facile adductus sum, ut existimarem, *me* pronomen, quod necessario desidera- tur, et sine quo neque versus, neque sententia constare potest, esse omis- sum a librario scriptore propter simi- litudinem particulæ *ne*: deinde ex *ar- ripuisse*, factum esse *corripuisse* ab ali- quo semidocto, qui facile quidem sen-

tiret versum claudicare, sed quid sen- tentiæ deesset, non videret; *ne me arripuisse rearis* autem, i. e. ne forte me existimes per vim, et temere, et sine ratione assumissem, quasi abs te datum et concessum, id quod sumsi et posui, nempe parteis mundi interi- turas, &c. Cum hæc scripsissem, Zoilus *arripuisse* pro *corripuisse* pro- bavit, sed *me* additum improbavit, eoque nomine me male hoc modo edidisse pronuntiavit. Atqui primum Latini sermonis consuetudo et ratio non ferunt, ut hic locus ita legatur sine provocabulo *me*. Deinde hiatus Ennianus, quem iste jactitat, hoc loco a Lucretio quæsitus non est: neque Lucretius taleis umquam ver- sus faceret, quales iste ructatur. 'Arripere' autem pro assumere non datum ab altero, etiam usurpavit M. Tullius lib. 1. de N. D. 'Primum igitur quidque consideremus quale sit. Arripere enim mihi videmini, quasi vestro jure, rem nullo modo probabi- lem.' *Lamb.* Pluribus tamen adduc- tis exemplis hiatus isti favet Jo. Ger. Voss. de Arte Gramm. 2. 16. *Hav.*

252 *Principio, pars*] Ad hunc lo- cum usque ab illo versu, 'Illud in his rebus,' sententia pendet: hinc autem incipit probare id quod sumsit, ne quis dicat, eum pro suo jure et quasi per vim 'arripuisse,' ut dixit, non assumissem. *Lamb.*

254 *Exhalat nebulam*] Verbo 'ex- halat' subjunxit casum accusandi, ut Virg. Georg. 2. qui videtur hunc lo- cum imitatus esse: 217. 'Quæ ta- men exhalat nebulam, fumosque vo- lucreis.' Idem Æn. 7. 84. 'sævam- que exhalat opaca Mephitin.' Iterum Lucret. infr. eod. lib. 464. 'Exha- lantque lacus nebulam, fluvii que per- emnes,' etiam verbo expirandi, ut sup. 2. 354. 'Sanguinis expirans ca- lidum de pectore flumen.' et verbo efflandi, ut inf. eod. lib. 651. 'atque suos efflavit languidus igneis.' *Lamb.*

256 *Pars etiam glebarum ad dilu-*

viem] Profert hunc versum Nonius in voce 'diluvies.' *Lamb.*

258 *Alit, auget*] Ita libri vulg. om- nes, et vet. nostri, recte. Multis locis ea conjungit Poëta. Lambinus, *alid*. Gifan. Præterea (inquit) quid- quid pro parte sua aliud alit atque auget, id roditur. Olim edideram *quodcumque alid auget. alid* autem, i. e. aliud, ut sæpe alias. mendose autem putabam in vulgatis legi *alit*, per *t*, ex versu qui sequitur paullo post, 'Nam quod cumque alias ex se res auget alitque, Deminui debet,' &c. Nunc receptam scripturam retineo, ut intelligamus, *alit, auget*, posita esse ἀσυνδέρως, ut illa, 'subat, ardet,' 4. 1192. et subintelligamus aliud, seu alias res. *Lamb.*

259 *Roditur*] I. e. diminuitur. Tra- latio: quod statim dicit 'limari,' alia tralatione. *Lamb.*

260 *Omniparens*] Virg. Æn. 6. 595. 'terræ omniparentis alumnus.' *Lamb.*

Commune sepulcrum] Sic Catullus de Troja ad Manlium, 'Troja nefas, commune sepulcrum Europæ, Asiæ- que, Troja virum, et virtutum om- nium acerba cinis.' *Lamb.* Plautus 'Communem locum' dixit, in Prol. Casinæ, vs. 19. 'Ea tempestate flos poëtarum fuit, Qui nunc abierunt hinc in communem locum.' *Preig.*

261 *Ergo terra tibi libatur*] Ita vet. et vulg. libri. Lambinus tamen, *li- matur*, male. Gifan. Ergo terra mi- nuitur ac deteritur. *limatur* autem legendum, non *libatur*. 'tibi' venus- tatis et concinnitatis causa positum, ut apud Hor. Epist. 1. 3. 'Quid mihi Celsus agit?' Neque vero me movet cimex Zoilus, qui hanc emendatio- nem damnat. satis est mihi, eam pro- bari duodecim viris totius Galliæ doctissimis, ut taceam non pauciores Italos, Germanos, Hispanos, Britan- nos mihi assentienteis. *Lambin.* Me- lius *libatur*. *Faber* et *Creech.* Nam et ita 'degustant' dixit superius vs.

192. ubi vide Notas. Imo non aliter 'libatam animam' dixit diminutam 3. 716. 'Partibus amissis quoniam libata recessit.' Neque aliter legendum ibid. 214. 'Nil ibi libatum de toto corpore cernas.' ut nec lib. 5. 569. 'Illa ipsa intervalla nihil de corpore libant Flammarum.' De ea vero consuetudine qua 'tibi' hic eleganter vacat, plura collegit Jo. Ger. Voss. de Const. cap. 59. *Hav.*

261 *Et aucta recrescit*] Lucan. 6. 277. 'Illos terra fugit dominos: his rura colonis Accedunt donante Pado.' *Hav.*

264 *Magnus decursus aquarum Undique*] I. e. magnæ aquæ undique decurrentes, sive fluvii in mare delabentes. Lucret. sup. 1. 1030. 'Efficit, ut largis avidum mare fluminis undis Integrent amnes,' &c. cum fluvii ex fontibus originem trahant: fontes ex aquis, subter per terras diditis, et quasi percolatis. *Lamb. Magnus decursus.* Subaudi, Id enim magnus decursus aquarum declarat, &c. *Faber.*

265 *Primum quidquid*] Primum quidque, ut sæpe alias, et quidem paucis post versibus: 'Nam primum quidquid fulgoris deperit eii.' *Lamb.* Quidque, ut sæpe alias, et vs. 285. item vs. 305. 'Nam primum quidquid fulgoris disperit eii.' *Creech.*

267 *Verrentes æquora venti*] Sic inf. 267. et 389. 'Nequidquam, quoniam verrentes æquora venti Deminuunt,' &c. et 1. 217. 'Sunt igitur venti nimium corpora cæca, Quæ mare, quæ terras, quæ denique nubila cæli Ver-runt.' *Lamb.*

268 *Radiisque retexens æther*] Qui, cum suis ignibus, alitur terræ halitibus humidis, et aquis marinis, sive extenuatis, et longo intervallo quasi percolatis, et dulcibus redditis, sive manentibus etiam salsis, qua de re alibi dictum est. Ex humoribus autem, quos sol non consumsit, nascuntur imbres et pluvix: qui rursus

terram irrigant et madefaciunt, mareque et fluvios redintegrant. Et hic ille est oceanus, quem Homerus facit circum terram fluere, ut vult Arist. Iterantur autem hæc eadem infra eodem libro non longe, 268. et 390. 'quoniam verrentes æquora venti Deminuunt, radiisque retexens ætherius sol.' *Lambin.* Idem propemodum sonus verborum Virg. tanquam aliud agenti, excidit, in illis, *Æn.* 4. 118.

'Ubi primos crastinus ortus Extulerit Titan, radiisque retexerit orbem.' Et vs. 65. 'Præterea, si nona diem mortalibus alnum Aurora extulerit, radiisque retexerit orbem.' Propius nostro accedere voluit Statius, ubi 5. *Theb.* pag. m. 228. ita canit: 'Exoritur pudibunda dies, cælumque retexens Aversum Lemno jubar.' Ubi 'cælum,' pro caligine cuncta obumbrante atque operiente, posuisse videtur Statius, ut Homerus passim 'aëra' simpliciter, pro aëre spisso, atque opaco, adeoque pro ipsa caligine, &c. ut ex. gr. *Il.* 7. vs. 389. 'Ἐκάλυψε δ' ἔρ' ἡέρι πολλῇ. Unde vel in ipsis Sa-

cris Litteris, *Eph.* 2. vs. 2. 'Ἐξουσία τοῦ αἰέρος' appellatur, quæ alibi 'ἔξουσία τοῦ σκότους', *Col.* 1. 13. Singularis Statii rursus locus est, 3. *Theb.* pag. m. 141. qui forsitan huc faciat, ubi Amphiarus in Aphasante monte cum Melampo auguria captans: 'sic factus, et alto Membra locat scopulo: tunc plura ignotaque jungit Numina, et immensi fruitur caligine mundi.' Retexere autem de dissolutione, quæ paulatim, et quasi filatim fit, quam aptum quamque elegans verbum sit, satis patet. *Preig. Retexens.* 'Ἀναλύων, καταλύων, resolvens. *Faber.* Penelopes veluti telam. *Hav.*

270 *Percolatur enim virus, retroque*] Fuit hæc quorundam antiquorum Philosophorum opinio, quam commemorat Aristotel. lib. 2. *μετεώρ.* fluvios ex mari nasci, quemadmodum in idem relabuntur: quia aqua salsa percolata fit dulcis, et ad bibendum

utilis, sic Aristot. *διηθούμενον γὰρ γίνεται τὸ ἀλμυρὸν πόσιμον.* supra 2. 470. 'Et, quo mista putes magis aspera lævibus esse Principiis, unde est Neptuni corpus acerbum, Est ratio secernundi, seorsumque videndi,' &c. *Lamb.*

270 *Virus*] Humor, sen liquor naturalis. sup. 1. 720. 'Ionium glaucis adspersit virus ab undis.' *Lamb.*

271 *Et ad caput*] I. e. et ad fontibus. iteratur autem hic versus cum tribus deinceps sequentibus, lib. 6. *Lamb.*

272 *Inde super terras fluit*] I. e. ex fontibus fiunt fluvii: qui rursus in mare relabuntur, illudque integrant: ut paullo ante dictum est ad illum locum, vs. 264. 'magnus decursus aquarum Undique declarat,' &c. Sic idem Lucret. sup. 1. 1030. 'Efficit, ut largis avidum mare fluminis undis,' &c. adde et illa ejusdem 2. 589. 'Principio tellus habet in se corpora prima, Unde mare immensum volventes flumina fontes Assidue renovent,' &c. Ad hanc rationem referendum est illud Plautinum in *Pœnolo* 3. 3. 14. 'Viam qui nescit, qua deveniat ad mare, Eum oportet amnem quærere comitem sibi,' &c. Eodem pertinet illud Homericum *Il.* φ. vs. 122. ubi Achilles Lycaonem a se interfectum, pede prehensum, in Scamandrum fluvium jactat. quo facto hæc in eum gloriabundus loquitur: 'Ἐνταυθοῖ νῦν κείσο μετ' ἰχθύσιν, οἳ σ' ὀπειλῆς ἄλμ' ἀπολιχμήσονται, ἀκηδέες οὐδέ σε μήτηρ Ἐνθεμένη λεχέεσσι γοήσεται· ἀλλὰ Σκάμανδρος Οἴσει δινῆεις εἴσω ἄλδς εὐρέα κόλπον. i. e. 'Hic nunc jaceto inter pisceis, qui tibi ex vulnerere sanguinem lingent sine cura: neque te mater lecto aut feretro impositum lugebit; sed Scamander vorticosus in latum maris sinum deferet.' *Lamb.*

Agmine dulci] Virg. *Æn.* 2. 782. 'leni fluit agmine Tiberis.' sic Ennius lib. 5. p. 64. 'Quod per amœnam

urbem leni fluit agmine flumen.' 'agmen' pro actu et ductu, inquit Macrobi. lib. 6. Saturn. *Lamb.*

273 *Qua via secta semel*] Ita leviter et mobiliter fluit hic versus, ut Lucret. fluvium per alveum suum currentem ac labentem nostris oculis subjicere videatur. Repetitur et lib. 6. Lege, si vacas, quæ notavimus ad illum locum Horatii *Od.* 16. *Epod.* 48. 'Levis crepante lymphæ desilit pede.' *Lamb.*

274 *Aëra nunc*] Nunc de aëre disserere incipit. Probat autem, omnia quæ de rebus fluunt, in aërem confluere: aërem autem certa corpora rebus tabescentibus retribuere, ne rerum omnium interitus consequatur. *Lamb.*

275 *Privas mutatur in horas*] Ita omnino legendum. Vide Indicem. *Vulg. oras.* *Gifan.* Singulas, vel proprias, sed si singulas interpretemur, videbitur legendum, *privas mutatur in horas:* sin proprias, ferri poterit scriptura recepta, *privas mutatur in oras:* ut per 'oras proprias' intelligamus extremitates ignis, aquæ, et terræ. ego tamen *privas mutatur in horas* legi malo, sup. 4. 569. 'In multas igitur voces vox una repente Diffugit, in privas quoniam se dividit aureis.' Probavit hanc emendationem Thraso. Hoc mirum: illud non mirum, quod probavit, ut ejus auctor aut repertor. *Lamb.*

276 *Id omne Aëris in magnum fertur mare*] Semper (inquit Lucret.) quidquid e rebus fluit, in aërem longe lateque usque ab æthere ad terras diffusum fertur. 'Aëris mare' tralatio est: quæ hic non solum ad ornandum, verum etiam ad significandum ac declarandum adhibita est. significatur enim hac tralatione natura aëris mollis et humida: quam idcirco poetæ effæminarunt, et Junonis nomine appellarunt. *Lamb.* Aëris capacitatem, κύτος. *Faber.*

278 *Fluenteis*] Suo fluxu. *Faber.*

281 *Reccidere*] Sic legendum, et ita habet codex Bertinian. et codex Memm. in utrisque Aldinis autem legitur *Recidere*, per unicum c, mendose. *Reccidere* enim dictum, ut 'rettulit,' 'refferre,' 'reducere,' 'remota,' et simil. apud Virgilium Horat. et apud hunc eundem. *Lamb.* Marullus, *decidere*; male, contra vet. libros. *Gifan.*

Quoniam fluere] Sic sup. 4. 228. et 6. 933. 'Nec mora, nec requies inter datur ulla fluendi.' *Lamb.*

282 *Largus item liquidi fons*] Inf. cod. lib. 597. 'Jam licet hinc fontem scatere, atque erumpere flumen Ex omni mundo,' &c. *Lamb.*

283 *Inrigat cælum candore*] Ita Manil. 2. 'irriget orbem omnia pervolitans.' Ita et Tertull. de Pompeiis, (urbs est Italiæ) 'Perfudit ignis Pompeios.' *Faber.* Sol enim Fons luminis. Vid. vs. 661. et 4. 375. *Creech.*

284 *Suppeditatque novo confestim*] Sic sup. 4. 376. 'Semper enim nova se radiorum lumina fundunt: Primaque disperunt, quasi in ignem lana trahatur,' &c. et infra eodem lib. 823. 'Quæ faciunt solis nova semper lumina gigni.' ad quem versum plura. *Lamb.*

285 *Nam primum quidquid fulgoris*] I. e. primum quicquid fulgoris ei disperit. *Lamb.*

287 *Succedere soli*] I. e. subire solem, seu succedere sub solem. Sic enim loquitur Cæs. lib. 1. de B. G. 'Ipsi confertissima acie, rejecto nostro equitatu, phalange facta, sub primam nostram aciem successerunt.' Idem lib. 2. 'Testudine facta portis succedunt, murum subruunt.' et Virg. Georg. 3. 418. 'Aut tecto assuetus coluber succedere, et umbræ.' Idem lib. 4. 227. 'atque alto succedere cælo.' *Lamb.*

290 *Qua nimbi*] Legendum arbitror, *qua nubes cumque feruntur.* *Lamb.*

294 *Ni suppeditet*] Nisi suppetat: absolute enim accipiendum. *Lamb.*

295 *Quin etiam nocturna tibi*] Negat Aristoteles lib. 2. *μετεώρ.* simile esse lumen solis ceteris luminibus et flammis, quæ humido aut pingui aluntur, si aluntur. nam cetera lumina (inquit) continenter mutantur, neque umquam sunt eadem: at solis lumen semper est unum et idem. quod si verum esset, solem humoribus ali: non solum quotidie novus sol oriretur, sed semper et assidue novus esset: quod falsum atque absurdum est. *Lamb.*

296 *Pendientes Lychni*] Virg. *Æn.* 1. 730. 'dependent lychni laquearibus aureis.' *Lamb.* Plures locos colligit Macrob. Sat. 6. 4. *Hav.*

297 *Fulguribus*] I. e. fulgoribus, ut sæpe alias. *Lamb.*

298 *Ardore ministro*] Ardoris opera; ita efficiente ardore. *Faber.*

299 *Suppeditare*] Nunc *ἐνεργητικῶς*, subministrare, præbere, *πορίσειν.* *Lamb.*

Tremere] Notat tremulum astorum lumen. *Faber.* Tremulos radios spargunt lychni et tedæ. *Creech.*

300 *Constant: instant*] Epanaphora. *Lamb.*

302 *Celeri*] Celeriter lumen suboritur, unde, &c. *Faber.*

Toleratur] Sustentatur. Sic Cæsar dixit lib. 1. de Bel. Gall. 'Domi nihil erat, quo famem tolerarent.' in cod. Memmiano tamen legitur *celeratur*, et ita in Florentinis: omnino mendose. *Lamb.* Nescio cur lectioni illi irascatur Lambin. quum recte legas *celeratur*, uti quoque exstat in utroque Lugd. Bat. et apte ad sensum Lucretianum, qui hic non vult ostendere *tolerari*, i. e. sustentari, exitium eo modo quo 'famem tolerari' dixit Cæsar, verum in eo totus est, ut evincat novo lumine assidue et e vestigio vetus exstingui (conf. sup. vs. 284. 285.) atque ita inquit 'exitium flammæ,' i. e. fulgor tedæ dispersus, 'celeratur,' seu accelera-

tur novæ flammæ origine. Lusit vero pro more suo Lucretius in sonus repetitione 'celeri celeratur.' *Hav.*

304 *Subortu*] Sic legendum, *subortu*, uno vocabulo, a verbo suborior, quod est, in alterius locum orior. Lucret. 1. 1048. 'Quare etiam atque etiam suboriri multa necesse est:' et 2. 1137. 'Unde queat tantum suboriri, ac suppeditare,' &c. *Lamb.*

305 *Et primum quidquid*] I. e. et primum quicquid. *Lamb.*

Flammai] Cod. Memmian. habet *flammarum*, et ita Florentin. ego tamen nihil muto. *Lamb.*

307 *Denique*] Colligit omnia corruptionem pati, et æra et lapides. Simile illud Ovidian. 'Ergo cum lapides, cum dens patientis aratri Depereant ævo; carmina morte carent.' *Pius.*

Denique non lapides, &c.] Superiora argumenta confirmat vs. 12. Quæ solidissima videmus, sentiunt vires temporis, et putrescunt. turres, templa, Deorum simulachra (nec illa Numen ipsum sustentare potest) quis non videt quotidie labantia? Saxa denique, quæ integra vidimus brevi tempore labefacta sunt, et montibus avulsa cadunt. Quis autem dicat illa ab æterno extitisse, quæ temporis finiti vires perferre nequeant? *Creech.*

Ab ævo] A tempore, a temporis longinquitate. *Lamb.*

309 *Fatisci*] Defatisci? Attius: 'Tamen haud fatiscar, quin tuam opem implorem.' Idem: 'Vereor, si umquam fatiscar facere quicquid quibo boni.' Idem valet *fatisco*. Lucretius sup. 3. 459. 'et (ut docui) simul ævo fessa fatiscit.' *Lamb.*

310 *Procellere*] Vi ante venire: *percellere* proprie urgere significat et impellere. Scribit Gellius circium ventum 'honustum plastrum percellere.' in Donato proverbium: *Plastrum percellis*: ubi mendum sit nec ne video posse ambigi: cum austrum

percellere ventum naufragium moli-entem sit proverbialis locutio: qua Plautus utitur: vel propter populos illos, de quibus meminit Gellius, qui cum austro bellum gesserunt; vel quod ictus irritos facit, qui cum austro pugnat. *Pius.*

Fati protollere fines] Ita ex vet. librorum vestigiis restitui. *Protollere fines*, i. e. proferre. Adlusum ad id, quod 1. 78. Vulgati, *procellere*. mendose. Vet. libri, *protollere*. *Gifan.* Secutus eram initio codicem Bertinian. et Vatic. et vulgatos fere omnes, Paris. utrosque Venetos, Lugdunenses: in quibus est *procellere*. Nunc ex aliis vet. libris, qui, ut olim lectori indicavi, habent partim *protellere*, partim *pratollere*, *protollere* edendum curavi: quod tamen non dissimulabo, homini cuidam de me male merito, qui me læsit nulla injuria lacessitus, in mentem venisse, ne quod in altero reprehendo, in eo ipse peccare reperiar. 'Protollere' autem 'fineis fati' dictum pro diem mortis proferre. Usus est hoc eodem verbo et Plautus non semel, neque uno loco. Sed uno, atque altero exemplo contenti erimus. sic Casina 2. 8. 11. 'Protollo mortem mihi.' Ibidem 3. 5. 43. 'quia si cedas Uxorem Olympioni, neque tuam, neque suam, Neque viri vitam sinet in crastinum protolli.' *Lamb.*

312 *Denique non monumenta virum dilapsa videmus*] Hunc versum Lucretii non esse dejerare possim; probare autem, hic labor est: sed qui sensum aliquem veteris Musæ habent, ii pedibus in sententiam nostram ibunt. Certe minus in clausula orationis dicit quam in principio dixerat. *Faber.*

313 *Cedere proporro*] Nihil mutavi in hoc versu. veruntamen non celabo lectorem, in codicibus quattuor manuscr. Vat. Tett. Faërn. Memmian. ita legi, *Quærerere proporro sibi cunquæ senescere credus?* cujus scripturæ ra-

tionem exputare non possum. docti quidam in voce *proporro* mendum subesse suspicantur, et legendum *proretro* censent. Ego nunc utrumque verum, et eum qui in codicibus antiquis reperitur, et eum qui in vulgatis et recentioribus, spurium et suppositum esse arbitror. *Lamb.* *Quærere proporro sibi cumque senescere credas?* Ita libri vet. In quibusdam, *omnique*. Sententia videtur: ut credas, ea quærere sibi aliquando senectutem. Haud scio etiam, an sit spurium. Marullus primus et hunc depravit: *Cedere proporro subitoque senescere casu*. Quæ hæc est impudentia? *Gifan.* *Cedere proporro subitoque senescere casu?* Ita constanter habent vet. libri, nisi quod in quibusdam legitur, *Omni que proporro subitoque senescere casu?* Sed vide quam in hoc genere literarum nil quidquam neglectui sit. Istud *omnique* vitiosum est, neque erit unquam, id ut vel *diavolas* vel metri ratio pati possit; et tamen ejus unius vocalæ ope vestigia veræ lectionis deprehendimus. Sed largiori sermone opus est; cujus veniam petimus. Dixerat antea: Nonne lapides et structuræ ædificiorum ruunt, et turres ac saxa ab ævo vincuntur? nonne ipsa templa, sedentibus, atque etiam invitis Diis, senio defessa labuntur? *Omniaque ut porro, cujus illa cumque generis sint, senescere, abire, obire, perire ut credas, nonne et silices ipsos, rupesque, solidissima terræ corpora, senescere ante oculos vides? Nunc locum integrum exponam, et ita exponam, uti distinguui et legi debere videtur: Denique non lapides quoque vinci cernis ab ævo? Non altas turres ruere, et putrescere saxa? Non delubra Deum, simulacraque fessa fatisci? Nec sanctum numen fati protollere fines Posse? neque adversus naturæ fœdera niti? **** [hinc versum sustuli.] *Omniaque ut porro subitoque senescere credas, Non ruere avolsos silices a montibus altis?*

Repetendum autem ἀπὸ κοινοῦ *cernis* ex vs. 1. unde ceteræ interrogationes pendent. De usu hujus particulæ 'cumque' dicerem quod fortasse non pœnitendum esset; sed satis in præsens fuerit, unicum Horatii locum, qui doctos torsit, afferre, Od. 1. 32. 15. 'mihî cumque salve Rite vocanti.' Addam tantum, in versu illo, *Non delubra Deum, Simulacraque fessa fatisci?* videri posse, quamquam nil affirmo, legendum, *Simulacraque fissa fatisci?* Nam et huc respexisse Hor. Sat. 2. 5. 39. arbitror, 'seu rubra canicula findet Infantes statuas,' &c. Dein cum 'fessus' et 'defessus' fiant a fatisci et defatisci, valde mihi credibile sit scripsisse hoc loco Lucretium, *fessa fatisci?* Scimus tamen ædificiis, templis, muris, ætatem, senium, &c. tribui, atque adeo stare posse τὰ fessa; et qui id probabit, nihil fecerit; nam id, ad me quidem, nihil est; conjecturam enim affero, non emendationem. *Faber.* *Gifan.* *Quærere pro porro sibi cunque senescere credas.* i. e. ut credas ea aliquando sibi quærere senectutem: sed melior vulgata lectio. *Faber* autem rejicit, *Denique non monumenta, &c.* et legit, *Omniaque ut porro, subitoque senescere credas, Non ruere avolsos, &c.* Sed huic etiam conjecturæ vulgatam lectionem libenter præferam. *Creech.* Placet Vossii seu conjectura, seu lectio, ita distinguenda: *Quæ ruere proporro ibi, conque senescere credas? Ibi, ubi nempe dilapsa ea jam videmus; conque senescere, pro, et consenescere, ut passim. Preig.*

314 *Non ruere avolsos*] Hunc versum profert Nonius in voce 'silices.' *Lamb.*

318 *Tormenta ætatis*] Tralatio est, vel a tormentis bellicis, vel a quæstionibus. *Lamb.*

Privata] Refer ad vocem 'saxa,' non 'tormenta.' *Lamb.*

319 *Denique jam tuere*] *Tuere*, aspice, a verbo tuor. Denique aspice

hoc cælum, inquit. sic Ennius, 'Aspice hoc sublime candens, quem invocant omnes Jovem.' *Lamb.* Vss. 6. illos refutat, qui omnia e cælo oriri, et in cælum iterum resolvi sentiunt, et tamen cælum ipsum immortale et æternum asserunt; nam quod in alias res vertitur, et quod ex iis rebus solutis reparatur et reficitur, id nativum prorsus et mortale. *Creech.* *Pacuvius* Chryse: 'Hoc vide, circum supraque quod complexu continet Terram, quod nostri cælum memorant, Graii perhibent æthera; Quidquid est hoc, omnia is animat, format, alit, anget, serat, Sepelit, recipitque in sese omnia, omniumque idem est pater. Indidemque eadem, quæ oriuntur, de integro æque eodem occidunt.' Quem nostrum fuisse imitatum docet Scaliger ad Varr. de L. L. p. 31. ubi vide plura. *Hav.*

320 *Amplexu*] *Ambitu.* M. Tull. ex Eurip. 'Qui tenero terram circumactu amplectitur.' *Lamb.*

Quod procreat ex se] Tamquam pater. *Lamb.*

324 *Diminui debet*] Sic habent codices manusc. Vaticanus, Tettian. Faërn. Memm. Bertin. typis impressi vero, *Diminui debet.* *Lamb.* *Diminui*] Ita fere libri vet. Marullus, vulg. *Diminui.* *Gifan.*

325 *Præterea, si nulla fuit, &c.*] Mundi novitas vss. 14. probatur, tum ex eo, quod historiæ omnium antiquissimæ Thebano aut Trojano bello superiores non sint, ut esse deberent, si mundus foret, non dico æternus, sed multo vetustior; tum ex eo quod artes omnes recens adinventas habemus, siquidem authores omnium memorantur; cum, si mundus nunquam cœpisset, deberent artes, ac potissimum vitæ utiles, semper extitisse. *Macrobius* in Somn. Scip. 2. 10. 'Quis non hinc existimet mundum quandoque cœpisse, nec longam retro hujus ætatem, cum abhinc ultra duo retro annorum millia de excel-

lenti rerum gestarum memoria ne Græca quidem extet historia? Nam supra Ninum, a quo Semiramis secundum quosdam creditur procreata, nihil præclarum in libros relatum est. Si enim ab initio, imo ante initium fuit mundus, ut philosophi volunt, cur per innumerabilium seriem seculorum non fuerat cultus, quo nunc utimur, inventus. Non literarum usus, quo solo memoriæ fulcitur æternitas? Cur denique multarum rerum experientia ad aliquas gentes recenti ætate pervenit? Ut ecce Galli vitem, vel cultum oleæ Roma jam adolescente didicerunt; aliæ vero gentes adhuc multa nesciunt, quæ nobis inventa placuerunt. Hæc omnia videntur æternitati repugnare, dum opinari nos faciunt certo mundi principio singula quæque cœpisse.' *Creech.*

Genitalis] Principialis, seu potius gignens, aut ad gignendum pertinens. de qua voce sup. satis multa l. 11. *Lamb.*

327 *Supra bellum Thebanum*] *Supra*, i. e. supra: de quo alias diximus. Fuit autem bellum Thebanum antiquius Trojano. lege *Macrobi.* lib. secundo comm. in Somn. Scip. ubi eadem fere argumenta leges adversus mundi æternitatem. *Lamb.* Paulo antiquius clade Trojana; paulo, inquam, cum constet quosdam duces bello Trojano interfuisse, quorum patres Thebas oppugnarint. *Faber.*

331 *Summa*] *Mundus.* *Lambin.*

334 *Nunc etiam augescunt*] *Codd.* *Vatic.* habet, *Nunc autem augescunt.* sic *Demosth.* *Philipp.* nona, quæ vulgo tertia inscribitur, ait, cum alia multa sua ætate immutata et meliora facta esse, et crevisse, tum ea maxime quæ ad rem militarem pertinent: Ἐγὼ δὲ ἀπάντων, ὡς ἔπος εἰπεῖν, πολλῶν εἰληφότων ἐπίδοσιν, καὶ οὐδὲν ὁμολῶν ὄντων τῶν νῦν τοῖς πρότερον, οὐδὲν ἡγοῦμαι πλέον, ἢ τὰ τοῦ πολέμου κεινῆσθαι καὶ ἐπιδεδωκέναι. et *Aristoteles* lib. de Rep. 7. 11. ubi quærit, utrum urbes muris

esse munitas, an, ut Spartam, nullis mœnibus sæptas oporteat, ait, suis jam temporibus multa et telorum et tormentorum genera ad urbium expugnationes exquisitissima ac perfectissima esse reperta quæ antiquioribus fuerint ignota. *Lamb.*

335 *Organici*] Ut tibicines, fidicines, citharœdi. sup. 2. 412. 'Ac musæa mele, per chordas organici quæ Mobilibus digitis expergefata figurant.' *Lamb.*

336 *Denique natura hæc*] Lege Lac-tantium Firmian. de Falsa Sapient. lib. 3. 16. ubi hunc locum profert. *Lamb.* Notandum maxime; Intelligit enim physicam. Plane eadem ratione Horat. qui interdum audacior est, de Pythagora 1. 28. 15. dixit, 'naturæ non sordidus auctor.' Ratio autem hoc loco philosophia est. *Fab.*

337 *Et hanc primus*] Quocirca non immerito illud de se prædicavit, quod est initio lib. 4. et in lib. 1. non longe ab extr. 'Avia Pieridum peragro loca, nullius ante Trita solo,' &c. *Lamb.*

338 *In patrias qui possim vertere*] Qui possim convertere in Latinum sermonem. Fuit enim Lucretius Romanus. *Lamb.* Pro, vertam. Exempli alibi: nisi ita intelligas, superbiusculum fuerit; quamquam vera prædicat, quis enim ante Lucretium? *Faber.*

339 *Quod si forte fuisse ante hac, &c.*] Huc pertinent ea quæ sunt apud Platonem in Timæo non longe a princip. ubi senex ille Ægyptius sacerdos cum Solone loquens, ait, Græcos semper esse pueros, neque quicquam antiquum nosse, propterea quod multis non uno tempore in Græciam vel ab ignibus, vel ab aquarum diluvionibus cladibus importatis, non potuerit a maioribus ad posteros rerum præteritarum cognitio quasi per manus tradita pervenire. Nonnulli autem legunt hinc, *Quod si forte fuisse ante hæc eadem omnia credis, &c.* *Lamb.* His argumentis nonnulli philosophi

hoc modo respondent, olim artes istæ viguerunt, quæ nunc florent, sed aliquando ignis, aliquando aqua delevit, vel terræ motus hausit humanum genus: inde jam novæ videntur nobis et recentes. Hoc responsum retorquet Poëta vss. 13. Nam orbem aliquando ignibus perustum, aliquando aquis obrutum, aut terræ motibus disruptum nemo sanus æternum dixerit: ideo enim hominem dicimus mortalem, quoniam illis morbis tentatur, qui in alios vehementius incidentes eos abstulerunt. *Creech.*

340 *Vapore*] Calore. *Lamb.*

343 *Cooperuisse*] In verbo 'coopernisse' duæ vocales oo coalescunt in unam syllabam: ut sup. 2. 1060. 'Tandem cooluerint ea quæ con-jecta repente, Magnarum,' &c. *Lamb.* Huc pertinent illa, quæ de literarum inventionem Cadmo attributa, aliisque, disputat Diodorus Siculus lib. 6. 'Postmodum Græcia diluvio oppressa, cum plurimi homines per- iissent, et literarum quoque monu- menta deleta sunt,' &c. *Hav.*

347 *Tentarentur*] Pulchre dictum, 'tentari morbo,' 'periculo,' 'incom- modo.' sic 1. 632. 'Quæ nondum clneant ullo tentata periclo.' et 2. 966. 'nullo primordia posse dolore Tentari.' *Lamb.*

Ibi si tristior incubuisset Causa] Hoc negat metuendum esse Aristot. lib. de Mundo cap. 5. Quinetiam ait diluviones aquarum, et incendia, defla- grationesque terrarum ad salutem universi valere, his verbis: 'Η τε γῆ φυτοῖς κομῶσα παντοδαποῖς, &c. τὴν ἀγῆρω φύσιν ὁμῶς τηρεῖ καὶ τοὶ καὶ σεισμοῖς τινασσομένη, καὶ πλημμυρίσιν ἐπικλυζομένη, πυρκαϊαῖς τε κατὰ μέρος φλογιζομένη. ταῦτα δὲ πάντα ἔοικεν αὐτῇ πρὸς ἀγαθοῦ γινόμενα, τὴν δὲ αἰῶνος σω- τηρίαν παρέχειν. σειομένης τε γὰρ διεξά- τουσιν αἱ τῶν πνευμάτων παρεμπτώσεις κατὰ τὰ ῥήγματα τὰς ἀναπνοὰς ἴσχυσαι, καθὼς ἄνω λέλεκται. καθαιρομένη τε ὁμ- βροῖς, ἀποκλύζεται πάντα τὰ νοσώδη. πε-

ριπνεομένη δὲ αἶραις, τὰ τε ὑπ' αὐτὴν, καὶ τὰ ὑπὲρ αὐτὴν εἰλικρινεῖται. καὶ μὴν καὶ αἱ φλόγες μὲν τὸ παγετῶδες πιαίνου- σιν. οἱ πάγοι δὲ τὰς φλόγας ἀνιάσι. καὶ τῶν ἐπὶ μέρους τὰ μὲν γίνεται, τὰ δ' ἀκμάζει, τὰ δὲ φθέρεται. i. e. 'Et terra stirpibus et plantis variis ornata ac vestita, &c. naturam senectutis ex- pertem pariter retinet: cum tamen et motibus concutitur, et ab aquis inundantibus obruitur, et incendiis non tota quidem, sed quibusdam suis partibus deflagret. Hæc autem om- nia videntur ei boni gratia evenien- tia æternam salutem afferre. Nam et cum concutitur, dissiliunt ac dif- flantur interjecti spiritus, respirandi viam per terræ parteis effractas repe- rientes, quemadmodum supra dictum est: et cum imbris purgatur, rebus omnibus insalubribus et morbosus abluendo levatur: cum autem a ven- tis perflatur, et quæ sub ea sunt, et quæ supra, pura redduntur. Jam vero flammæ quidem id quod glaciei natura præditum est, densant: con- glaciaciones autem flammæ remit- tunt, et rerum singularium aliæ ori- untur, aliæ florent, aliæ intereunt.' *Lamb.*

348 *Darent late cladem*] Pro dedis- sent. Ter. in Adelph. 1. 2. 27. 'Nam si esset unde id fieret, faceremus,' pro, si fuisset, et fecissemus. Aliter locus ille intelligi non potest; De- mea enim et Micio jam tum in re ampla erant. *Faber.* Virg. 2. 310. 'Jam Deiphobi dedit ampla ruinam, Vulcano superante, domus,' qui et alibi sæpe sic locutus est. *Hav.*

352 *Prætere, quæcunque*] Hoc eo- dem argumento, atque adeo iisdem versibus supra lib. 3. usus est, ubi probare conatur, animum esse mor- talem. Quare quæ ad locum illum notavimus, inde repetat lector, si quid requireret. *Lamb.* Nihil æternum aut immortale agnoscit Epicurus, præter corpora perfecte solida, in- ane, et τὸ πᾶν, universum: at mundus

non est corpus perfecte solidum, nec inane, neque, cum infiniti sint mundi, hæc compages potest dici universum: vss. 24. vid. 3. 808. *Creech.*

363 *Quis locus*] Mss. optimi qui, et ita sæpe aliqui pro aliquis, ut ad Ter- tulliani Apolog. docuimus. *Hav.*

369 *Conruere hanc rerum*] Ita vet. libri. Lambinus tamen, *Proruere*; male. *Gifan.*

372 *Exspargi*] *Expargi*, sive *exspar- gi*, recte, et hoc loco nonnulli legen- dum censent, ut in Variantibus Lec- tionibus apparet. Vide Voss. ad Ca- tull. pag. 170. *Preig.*

374 *Haud igitur lethi*] Sic 3. 829. de anima: 'Haud igitur leti præclu- sa est janua menti.' Emenda obiter Ovidium; occasione enim quamlibet levi uti volo. Locus est 2. de Ponto Eleg. 7. 'Sed quia res timida est omnis miser, et quia longo Tempore lætitiæ janua clausa meæ est.' Le- gendum *janua clausa meæ est*. Jamdiu est, inquit, cum ad me lætitia non revisit: scilicet illi 'janua mea' oc- clusa est. *Faber.*

376 *Sed patet*] Sed janua leti valde late et vaste retrorsum patefacta est. *Lamb.* Virg. 2. 661. 'Patet isti ja- nua letho.' *Hav.*

377 *Quare etiam nativa, &c.*] Ex eo quod finem habiturus est Mundus concludit vss. 4. initium habuisse: nam quod aliquando peribit, olim periisset. *Creech.*

380 *Contemnere vireis*] In duobus manuscr. codicibus scriptum erat *con- tempnere*: quod eo notavi, ut intelli- gat lector, eodem errore ductos esse eos qui 'contempsit,' 'contemptum,' 'sumpsi,' 'sumptum,' et similia, scri- bunt cum *p*, atque eos qui 'contemp- no,' 'dampno,' 'tempto,' et similia. *Lamb.*

381 *Denique tantopere, &c.*] Aliud demum argumentum deducit vss. 36. apugna continua (elementorum) præ- cipuarum mundi partium. Cum enim ignis cum aqua committatur, et modo

incendia, modo eluviones superent, quidni tandem cum totius mundi ruina hæc concertatio terminetur? Quod vero magna incendia et diluvia contigerint, de Phaëthonte et Deucalione fabulæ demonstrant, nam Igne vastata, et aquis obruta erat terra, licet poëtæ inepte finxerunt incendium istud et diluvium interventu Deorum erupisse, et cessasse. Creech.

Cum maxima mundi Pugnent membra, pio nequaquam concita bello] Cum maximæ mundi partes inter se pugnent, impio bello concitatæ, quale est bellum civile et intestinum. Hæc est illa fortasse pugna, quam finxit Hom. *Il. v.* qui inscribitur *θεῶν μάχῃ*, inter Apollinem et Neptunum: per 'Apollinem' enim sol significatur; per 'Neptunum' mare, et aquarum natura. Hi igitur posteaquam satis diu inter se decertarunt, cedunt ad extremum inter se, quia par erat, et id quod ab altero alitur, cum suo pabulo non diutius pugnare: et alterius pabulum, ab eo cuius pabulum est, non superari, neque ad nihilum redigi. Quod significat Homerus eo quem dixi libro. Apollo enim, per quem sol et ardor significatur, pugnant cum Neptuno, per quem humor et mare, sinit ad extremum se vinci. Nam si sol omnem humorem ebiberet atque exhauriret, hic pulcherrimus mundi ornatus ardore conflagraret. Lambin.

382 *Membra*] Elementa, &c. Fab.

384 *Et Vapor*] Et calor. Lamb.

385 *Omnibus epotis humoribus*] Omnibus exhaustis humoribus. quod cum fiet, ut nos Christiani futurum credimus, tum non solum totus orbis terrarum, sed etiam mundus hic universus, flammis consumtus, interibit. Lamb.

Exsuperarint] Superiores fuerint. Lamb.

386 *Conata*] Sic Accius apud Nonium: 'Ego incipio. conata exsequar.' et Cornel. Nepos in Dione:

'Verens, ne prius consilium aperiretur suum, quam conata perfecisset.'

Lamb.

387 *Tantum suppeditant*] Vel accipe *ἐνεργητικῶς*, tantum humoris suppeditant: vel absolute, usque adeo suppetunt, *ἀρκοῦσι*. Lamb.

388 *Diluviani*] Diluvio obruere. Lamb.

393 *Spirantes*] *πνέοντες*. M. Tullius lib. 3. ad Quintum fratrem, 'In primisque *Ἄρῃ πνέων* Q. Scævula.' Lamb.

394 *Cernere*] Decernere, et controversiam dijudicare, ac finire. sic Pacuvius: 'Et æquum, et rectum est, quod postulas, iurati cernant.' sic dicimus, vitam cernere. Ennius p. 61. 'Ferro, non auro, vitam cernamus utrique.' Idem p. 204. 'Ter sub armis malim vitam cernere, quam semel modo parere.' Iterum Lucret. sup. 4. 965. 'Nautæ cum ventis contractum cernere bellum.'

Lamb.

395 *Superantior*] *Ἐγκρατέστερος*, *κρείττων*, potentior, validior. Lamb.

396 *Regnarit*] *Superarit*, et vs. 399. *Terrasque perussit*, Gassendus. Creech.

397 *Ignis enim superavit*] Ex fabulis poëtarum hoc dicit, *οὐκ ἂν ἔαντοῦ*. quod ostendit ille versus, 'Scilicet ut veteres Graium cecinere poëtæ.' Faber.

Ambens] Participium est vel a verbo ambedo, vel a verbo ambio, ut sit positum ambens pro ambiens. Lamb. Quidam libri, *ambiens*. Gifan. I. e. Ambedens ab ambedo: sic ambesse pro ambedere: alii *ambiens*. Creech.

398 *Avia cum Phaëthonta*] Nota est fabula Phaëthontis, et eam persequitur Ovid. Met. lib. 2. initio. Plato in Timæo, quid hæc fabula significet, docet, ut mox dicemus. Lamb.

400 *At pater Omnipotens*] Ovid. Met. 2. 304. 'At pater omnipotens superiores testatus et ipsum, Qui dederat currus,' &c. Virg. *Æn.* 6. 592. 'At pater omnipotens densa inter nubila telum,' &c. Lamb.

401 *Repenti fulminis ictu*] I. e. subito et repentino; *repens* enim et *repentinus* æque invenitur apud poëtas aliosque scriptores; Virg. *Æn.* 12. 313. 'Quo ruitis? quæve ista repens discordia surgit?' Val. Fl. *Argon.* 2. 91. 'Insonuit: vox inde repens ut perculit urbem.' Ubi ex Cicerone et Livio plura loca Carrio collegit. Haver.

402 *Deturbavit equis in terram*] Sed excepit eum Eridanus, 'fumantiaque abluit ora,' inquit Ovid. Aristotel. autem *περί θαύμασ. ἁκουσμ.* scribit, Electridas insulas in latebris et recessu Adriæ; ab Eridano fluvio quondam fuisse exaggeratas; et etiam nunc videre licere paludem ei fluvio propinquam, cujus aqua calida est, ex quaque odor exspiratur tæterrimus; hujus autem loci incolæ dicere, Phaëthontem fulmine percussam, in hanc paludem decidisse. Lamb.

404 *Tremētis*] Ov. Met. 2. 398. 'Colligit amentes et adhuc terrore paventes Phæbus equos, stimuloque dolens et verbere sævit. Sævit enim natumque objectat et imputat illis.' Pius.

407 *Quod procul a vera nimis est ratione repulsum*] Idem et Platoni videtur in Timæo, cujus hæc verba sunt: *Τὸ γὰρ οὖν καὶ παρ' ἡμῖν λεγόμενον, ὡς ποτε Φαέθων Ἥλιου παῖς τὸ τοῦ πατρὸς ἄρμα ζεύξας διὰ τὸ μὴ δυνατὸς εἶναι κατὰ τὴν τοῦ πατρὸς ὁδὸν ἐλαύνειν, τὰτ' ἐπὶ γῆς ξυνέκαυσε, καὶ αὐτὸς κεραυνωθείς διεφθάρη, τοῦτο μὲν μύθου σχῆμα ἔχον λέγεται. Τὸ δ' ἀληθές ἐστι τῶν περὶ γῆν καὶ κατ' οὐρανὸν ἰόντων παράλλαξις, καὶ διὰ μακρῶν χρόνων γινομένη τῶν ἐπὶ γῆς πύρι πολλῇ φθορά. I. e.* 'Nam quod etiam apud nos dicitur, Phaëthontem Solis filium, olim patris curru juncto, propterea quod non potuerit patria via anrigari, et ea quæ sunt in terra exussisse, et ipsum fulmine percussam periisse, hoc quidem dicitur per fabulæ figuram: re vera autem significatur et eorum quæ sunt in terra,

Delph. et Var. Clus.

Lucret.

eorumque quæ in cælo et cum cælo moventur, immutatio, tum is, qui fit, longo intervallo interposito, rerum quæ in terra sunt, multis ignibus grassantibus, interitus.' Aristoteles item Phaëthontis fabulam refert ad incendia et flammæ ex cælo profectas, quæ parteis mundi ad orientem spectanteis exusserunt. sic enim ille libro quarto de mundo, in extremo: *Πυρκαϊαί τε καὶ φλόγες, αἱ μὲν ἐξ οὐρανοῦ γινόμεναι πρότερον, ὥσπερ φασὶν ἐπὶ Φαέθοντος, τὰ πρὸς ἑω μέρη κατέφλεξαν, &c.* i. e. 'Incendia et flammæ, ex quidem quæ ex cælo antea exortæ, quemadmodum ferunt Phaëthontis ætate, parteis orientaleis exusserunt,' &c. Ita autem restituit hunc versum Adr. Turneb. vulgo enim legitur, *a vera est animi ratione repulsum*. Lamb. *A vera nimis est ratione repulsum*. sic vet. libri. Marullus, *vera est animi*. Et ita vulg. vide supra, 2. 644. Gifan. Melius *vera nimis est*. Creech.

410 *Aliqua ratione revictæ*] I. e. aliqua ratione vicissim victæ. Lamb.

413 *Ut fama est hominum, multas quando obruit urbeis*] Sic est distinguendum: quod loquendi genus agnoscent Latine docti. Marc. Tull. pro Cluentio: 'Non timuisse si minus vim Deorum, hominumque famam,' &c. Idem pro Sylla: 'At si tibi nos peregrini videmur, quorum jam et nomen, et honos inveteravit et huic urbi, et hominum famæ, ac sermonibus,' &c. Idem de Harusp. Resp. 'Mitto illam veterem ab ipsis Diis immortalibus, ut hominum fama est, Hetruriæ datam disciplinam.' Lamb. Hanc scripturam et interpunctionem agnoscunt omnes libri. Lambini lectio non placet, *est hominum: urbes*. Gifan. Vossium vide ad Catull. p. 215. qui dum a Creechio refellitur, non tamen immerito, perperam in vulgatis exemplaribus, invitis libris antiquis, *urbes* repositum dicit pro *undis*. Ego Gifanio accedem, cujus lectio seu conjectura sim-

plicissima est. *Preig.* Gifanius, *Ut fama est, hominum multos quando obruit undis.* Vossius, *Hominum multus*, i. e. Crimina hominum, sive impios homines. At quid hic loci Lucretius cum criminibus hominum? profecto Epicureus nunquam credidit istas aquas ad eluenda hominum peccata fuisse terrarum orbi immissas. *Creech.*

Multas quando obruit urbeis] Cum reperissem scriptum in Cod. Vatican. *multas quando obruit abis*, reposui *urbeis*. nam sæpe observavi, in libris veteribus lineam parvam supra duci pro *r*, ut 'coôta,' pro 'coorta,' 'tûba' pro 'turba,' 'ôdine' pro 'ordine.' Præterea sine ulla varietate sic habet liber Florentinæ impressus. Non probavit hanc emendationem Zoilus. quid mirum? quæ dulcia sunt, amara videntur ei qui febrem habet, aut cui alioqui palatum corruptum est. At qui satis ostendi hoc genus loquendi 'ut fama est hominum,' bonis scriptoribus esse usitatum. Jam vero hoc *multas obruit urbeis*, homines qui aliquid videant in his litteris, agnoscent, et probabunt: illud contra *hominum multos obruit undis*, non item: ut taceam, quod, cum Lucretius significare velit insignem diluvium, non satis eam his verbis exprimeret, 'multos hominum,' sive 'multos homines obruit undis.' quid est enim multos homines undis esse obrutos? si centum, si quinquaginta obruti sunt, multi obruti sunt. At nunc ex hac mea lectione multæ urbes obrutæ sunt. Quæ verborum sententia cum Lucretii sensu consentanea est. Confirmat denique hanc lectionem historia, nuntia vetustatis, et testis temporum præteritorum. Qua de re sic Arnob. lib. 1. 'Terrarum validissimis motibus tremefactæ nutant usque ad periculum civitates. Quid? hiatibus maximis interceptas urbes cum gentibus superiora tempora non viderunt? aut ab huiusmodi casibus fortunas habuere securas?' His adde quæ de

urbibus terræ motu absumentis canit ipse Lucr. l. 5. 584. 'In Tyria Sidone quod accidit,' &c. Disrumpatur igitur Zoilus. *Lamb.*

416 *Constiterunt*] Repressi et cohibiti sunt, vel se cohibuerunt. *Lamb.*

417 *Sed quibus ille modis*] Nunc aggredditur ad explicandum, quo pacto ex corporibus primis, quæ neque consilio, neque certo fœdere inito moventur, factus sit mundus. Totus autem hic locus de mundi et partium mundi concrectione videtur prope ad verbum expressus (nisi quod uberius a Lucretio tractatur) ex iis quæ exponuntur a Plutarcho libro primo *περὶ τῶν ἀρεσκόντων*. quæ suis locis memoratim et particulatim referam: nunc autem universa Latine reddam, quod existimem ea magnam lucem huic loco allatura. Sic igitur Plutarchus, ut quidem Latine vertimus: 'Mundus in globosam figuram conformatus, hoc modo concrevit. Cum prima corpora sine consilio et fortuito moverentur, assiduoque ac celerrimo motu agitantur, in idem multa convenerunt, et coierunt, et propterea varietate figurarum et magnitudinum prædita. His autem in eodem loco coactis et coacervatis ea quidem, quæ majora erant et gravissima, omnino subsidebant, quæ parva vero, et rotunda, et lævia, et lubrica, hæc etiam exprimebantur in primorum corporum concursu, et in altum ferebantur. Ubi igitur ad verberandum apta potestas defecit, ea, inquam, quæ in altum extollebat, neque jam plaga in sublime tollebat, in inferiorem vero locum hæc ferri prohibebantur: ad ea loca, quæ recipere poterant, urgebantur: hæc autem erant illa loca, quæ sunt in extremis oris mundum ambientibus: et ad hæc corpusculorum multitudo reflectebatur. Implicata autem inter se et impedita ex reflexione, mundum genuerunt. Porro hac eadem natura prædita corpuscula, cum essent varia, ut dixi-

mus, in altum sublata, astrorum naturam perfecerunt. multitudo autem corporum, quæ sursum subvehebantur, aëra verberabat, et hunc exprimebat. Impletus autem aër spiritu, atque inflatus ex agitatione et motu, et astra una comprehendens, ea una circum agebat, et eorum conversionem sublimem servabat. Deinde ex iis quæ subsederunt, terra genita est: ex iis vero quæ sublime ferebantur, cælum, ignis, æther. multa autem etiam materia in terra restante, eaque condensata et stipata, et flatuum verberibus, et aurarum ex astris existentium ictibus, comprimebatur hujus figuratio ex partibus minutis constans, et humidam naturam genuit. Cum esset autem hæc fluida et diffusilis, in cava terræ loca, et ad capiendum continentumque idonea, deferrebat: aut aqua, cum per se subsedisset, loca subjecta excavabat. Præcipuæ igitur mundi partes ad hunc modum genitæ sunt.' *Lamb.*

Nativi hujus mundi exordium explicaturus, Deos, omnemque providentiam longe removet, et totum opus materiæ permittit, vss. 16. Inde Chaos, rudis et indigesta particularum congeries, quæ huc et illuc agitata tandem pares cum paribus convenerunt, inde mare, cælum, terra, sol, sidera, et quæcunque hic mundus continet, vss. 17. Plutarchus ex Epicuro de Placit. Phil. 1. 4. 'Ο τοίνυν κόσμος συνέστη περιεκλασμένῳ σχήματι ἐσχηματισμένος τὸν τρόπον τοῦτον τῶν ἀτόμων σωμάτων, ἀπρονοήτων, καὶ τυχαίαν ἔχόντων κίνησιν, συνεχῶς τε καὶ τάχιστα κινουμένων, εἰς τὸ αὐτὸ πολλὰ σάματα συνηθροίσθη, καὶ διὰ τοῦτο ποικίλιαν ἔχοντα καὶ σχημάτων καὶ μεγεθῶν. *Creech.*

417 *Conjectus*] Congressus, acervus, coitus, seu cœtus primorum corporum. quidam legunt *conlectus*; alii *congestus*, ego nihil muto. quamquam *conlectus* non improbo. *Lamb.* *Conlectus*. Ita et hic scripsi. *Vulg. con-*

jectus. Vide Indicem. *Gifan.* In prima editione. In secunda autem, *conjectus* in textum recipit idem Gifanius.

418 *Pontique profunda*] Sic dictum 'ponti profunda,' ut 'vera viai,' 'ultima naturai,' &c. *Lamb.*

419 *Solis lunai*] Secutus sum codic. Tettian. et Faërn. in quibus ita sine ulla litura legitur: in codice Vatican. autem, *Solis, lunæ cursus*: ut facile appareat, copulationes *que, et*, quæ reperiuntur in libris vulg. posterius esse ab aliquo adjectas. Sic enim in eis legitur, *Solisque et lunæ, &c.* *Lamb.* *Solis lunai cursus*. Sic vet. libri quidam. Plures veteres: *Solis lunæ.* Hinc Marullus, et vulgati, *Solisque et lunæ.* Forte legendum, *Solis et lunæ.* Vide Indicem, 'Versus.' ibique, 'Is terminata.' *Gifan.*

420 *Nam certe neque consilio*] Hic versus cum duobus deinceps sequentibus jam supra positi sunt lib. 1. *Lamb.* Hunc versum, ut et similem lib. 1. 1021. ita invenio correctos et explicatos a Magno Gronovio Patre, Obs. Nov. 4. 9. 'Nam certe neque consilio primordia rerum Ordine se suo quæque sagaci mente locarunt. Sic clare vetustissimæ membranæ. Ut et 1. 1019. ubi repetuntur hi versus: *Ordine suoque quæ sagaci.* levi errore librarii, quem et in sequenti refert: *Nec quosque quæ refert*: pro, *Nec quos quæque refert.* Turbaverunt librarios et viros doctos tot ablativi, *consilio sagaci mente ordine*: quos ita facile explicabis: neque consilio ex sagaci aliqua mente profecto se locarunt quæque suo ordine. *Lambinus, Se ordine quæque suo atque sagaci*: vel, *Se ordine so quæque atque sagaci.* Gifanius, *Ordine se quæque atque sagaci.* Non aliunde quam diximus illud *atque* exortum: nam suo in unam syllabam contractum non magis mirum quam in duas 'seorsum,' 'deorsum,' 'tenuis,' 'levius,' in tres 'oriundi' et lib. 2. 660. 'et equorum duellica

proles.' Ubi frustra Lambinus: *equorum' duellia.* Gronov. Quæ quidem mihi explicatio jam aridet, licet meminerim aliter emendatum a me fuisse hunc versum libro primo, conjectura forsitan non pœnitenda; alterutram sibi lectionem eligat lector, quæ sibi scilicet maxime placeat. *Hav.*

430 *Tandem convenient; ea quæ conjuncta, &c.* Ita vet. libri nostri, diserte. In aliis, *quæ convenere*, non male. Vulg. male, *ea quæ conventa.* *Conjuncta*, etiam mox, vs. 445. *Gifan.* *Tandem ea convenient, quæ ut convenere repente.* Alii, *Tandem conveniunt ea quæ conjuncta, &c.* Et melius. V. 2. 1169. In seq. versu pro sæpe Faber legit *nempe*. Ut et lib. 2. 1060. At profecto vox 'repente' modum tantum conjunctionis exprimit, ideoque illa, quam jactat Faber, emendatio nulla est. Vid. 2. 1060. *Creech.*

430 *Quæ ut convenere* Cum in omnibus libris manuscr. scriptum reperissem, *quæ convenere*, non, ut est in quibusdam vulg. *ea quæ conventa*, sic reposui, *quæ ut convenere*, i. e. ea principia, quæ cum convenerunt et congressa sunt, &c. Licet tamen hunc locum emendare ex illo qui est huic simillimus, et plane geminus, 2. 1060. 'Tandem cooluerint ea quæ conjuncta (vel, ut alii legi volunt, *conlecta*;) repente,' &c. licet etiam legere, *ea quæ conjuncta repente*. ut inf. 'poterant conjuncta manere.' Harum emendationum Zoilus postremam arripuit, ut suam. *Lamb.* *Gifan.* hoc loco vulgatam lectionem damnat, *ea quæ conventa*; cum tamen apprime faciat ad confirmandam conjecturam, quam 2. 97. amplexus est, et exponit in Indice, ad vocem 'Consulta.' Forsan etiam haud male. Vide Festum in, 'Conventa conditio,' et 'Conventus.' *Preig.*

431 *Magnarum rerum sunt exordia sæpe* Jam antea monui, qua ratione emendandus hic locus videretur: ita-

que nihil addam. Vide quæ ad 1. 1061. *Faber.*

433 *Solis rota* Græcis *δίσκος*. Confer. Turn. Adv. 8. 17. et 18. 27. Rotam candidam dixisse Sidonium docet: 'Inde patefecit radiis rota candida cælum.' Vitruvii locos addit idem 22. 29. *Hav.*

434 *Altivolans* Sic legendum, et ita habent duo lib. manuscr. et aliquot impressi. ita denique legit Macrobius lib. 6. Saturn. vulgati enim mendose habent, *Alta volans*. Talia sunt illa, 'claricitat,' infra eod. lib. et 'altitonans,' ibidem. *Lamb.* *Altivolans*. Ita recte vet. libri, et Macrobius. In aliis, *Alta volans*. *Gifan.*

438 *Inde loci* I. e. ab illo loco, sen potius ab illo tempore, sic Ennius apud Festum, 'Inde loci lituus sonitus effudit acutos,' et iterum Lucret. inf. eod. lib. 789. 'inde loci mortalia sæcla creavit,' &c. *Lamb.* 'Locus' sæpe pro tempore ponitur. Itaque 'inde loci' significabit postea. Plaut. Ter. Lucil. *Faber.* I. e. Postea. Inf. vs. 740. 'Inde loci sequitur calor.' *Creech.*

439 *Discludere* Virg. Ecl. 6. 35. 'Tum durare solum et discludere Nerea ponto Cœperit.' Nam Macrobius Saturn. 6. 4. hæc Lucretiana cum illis Virgilianis comparat. 'Discludere' autem, i. e. discernere, distinguere, disparare. *Lamb.* Discernere, Distinguere, &c. At 'disclusis' et 'discludere' 3. 172. et 6. 239. disruptis sonat, et perrumpere. Macrobius 6. 2. his comparat illa Virgilii in Sileno: 'Namque canebat uti magnum per inane coacta Semina terrarumque, animæque, marisque fuissent, Et liquidi simul ignis; ut his exordia primis Omnia, et ipse tener mundi concreverit orbis: Tum durare solum, et discludere Nerea ponto Cœperit,' &c. *Creech.*

441 *Discordia quorum* Istud quorum jungi debet, non cum discordia, sed cum intervallo, vias, &c. *Faber.*

447 *Hoc est a terris* Non poterant principia (inquit) inter se dare motus convenientes, hoc est, non poterant a terris cælum separare, &c. *Lambin.* Explicatio illarum vocum, 'dare motus convenientes,' i. e. inquit, separare cælum a terra, &c. *Faber.* Alia vero, quam posui, interpretatio non est inepta; et 'cælum' recte ærem interpretor. *Creech.*

448 *Secreto* Sejuncto, segregato. *Faber.*

449 *Seorsus item* Macrobius, *Seorsum*. *Gifan.*

450 *Quippe etenim* Cum rudis et indigesta corpusculorum congeries in ordinem redigatur per motum, omnisque motus a gravitate oriatur, recte inquirat Poëta quid atomi gravissimæ agant. Existimavit autem Epicurus coacervatas confusasque atomos irrequieto et ingenito suo motu ita sese convolvissæ, revolvissæ, susque deque exagitassæ, ut postremo crassiores omnes versus medium confluerint, et tenuiores extrusione facta a crassioribus versus circumferentiam avolarint. Porro ex crassioribus quidem illis conflatum fuisse terræ corpus, quod semina aquæ in se contineret, ut quæ non potuissent perinde avolare cum cæteris. At e cæteris, quod varii in ipsis tenuitatis gradus forent, quasdam restitisse non longe a terra, constituisse ærem, reliquas altius emersisse, et constituisse ætherem, et extrusa simul corpuscula ignea coisse in eas moles, quæ in illo adhuc collucunt, et appellantur sidera. Corpora denique illa minora rotunda, lævia, fuisse ad eum motum in circumferentiam per elisionem, seu expressionem a crassioribus factum sic determinata, ut cum ex massa tamen non exirent viis parallelis, neque juxtim inciderent, idcirco in ipso progressu sibi varie obcursitarent, impetumque acceptum mutuo refregerint, quo usque impetu denique cessante, quæ promotiores,

sive a medio remotiores extiterunt effectæ sunt sibi invicem implicitæ, seseque mutuo continentes, compri- mentes, atque idcirco speciem quandam mœniorum mundi creantes; et quæ deinceps eo appulerunt, ita sunt ab illis reflexæ, ut ab aliis subinde occurrentibus tota illa ætherea atque cælestis regio fuerit exinde concinnata. Licebit id forte intelligere ea comparatione, qua Lucretius rem explicat, dum id potuisse fieri ostendit, ut quando vapores et halitus ex aqua terraque prodeuntes, et sublimē elati ita sursum addensantur, concrescuntque in nubila, ut illic fiat quasi Laquear, sub quo aër qui restat nobis aspectabilis contineatur. Hæc vs. 21. vide etiam Plutarchum 1. 4. de Placit. Phil. *Creech.*

451 *Perplexa* Implicata et connexa. *Creech.*

Coibant In medio, atque imas capiebant I. e. coibant et subsidebant in medio, qui locus est infimus. Sic autem emendavit Adr. Turnebus. Nam vulgo legitur, *coibant, In medioque imas capiebant omnia sedes*, sic Epicurus: *Κάπεται ἐκ τῶν ὑποκαθιζόντων ἐγεννήθη ἡ γῆ*, &c. i. e. 'Deinde ex iis corpusculis quæ subsidebant, facta est terra.' *Lambin.* *In medio; imas, &c.* Sic nos. Marullus, *atque imas*. In libris fere, *que imas*. Male etiam interpunctum Vulgatis. Vide etiam vs. 487. 'In medio ut propulsa suo condensa coiret;' et Indicem, de 'Versuum' Hiatus. *Gifan.*

454 *Tam magis expressere* Epicurus: *Ἐκ δὲ τῶν μετεωρίζομένων, οὐρανὸς, πῦρ, ἀήρ*. i. e. 'Ex corpusculis autem quæ sublimē ferebantur, factum est cælum, ignis, aër.' Idem apertius: *περιπλεκόμενα δὲ ἀλλήλοις κατὰ τὴν περίκλασιν, τὸν οὐρανὸν ἐγεννήσαν*: i. e. 'implicita autem inter se et perplexa, cælum fecerunt.' Sequitur deinceps: *τῆς δ' αὐτῆς ἐχόμεναι φύσεως αἱ ἄτομοι, ποικίλαι οὖσαι, καθὼς εἴρηται, πρὸς τὸ μετέωρον ἐξαθούμεναι, τὴν*

τῶν ἀστέρων φύσιν ἀπετέλουν. i. e. 'Ea vero corpuscula quæ eandem naturam erant adepta, cum essent varia, quemadmodum dictum est, in sublime expressa atque extrusa, astrorum naturam perficiebant.' 'Expressere' igitur, i. e. quod Græci dicunt, et Epicurus usurpabat, ἐξέλασαν. 'per expressionem seu exprimendo emisere.' *Lambin.*

456 *Omnia enim magis hæc*] Nempe mare, sidera, sol, luna: vel aër, sidera, sol, luna. Nam sic quidam legunt sup. *Expressere ea quæ aëra, sidera, solem, &c.* *Lamb.*

459 *Æther Signifer*] Sic habent omnibus lib. et manuscr. et typis excusi. nonnulli tamen legunt *Ignifer*: et ita inf. paucis post versibus, 'inde æther ignifer ipse.' sed 6. 480. perspicue et sine controversia 'signiferum' dicit æthera: 'Urget enim quoque signiferi super ætheris æstus.' Aristot. quidem lib. de Mundo, et lib. 1. de Cælo, negat æthera esse igneum, idemque ait dictum esse ἀπὸ τοῦ αἰθερίου, non ἀπὸ τοῦ αἰθέρος: i. e. 'ab eo quod semper currat et moveatur,' non 'ab ardendo.' *Lamb.*

462 *Gemmanteis*] Sic sup. 2. 319. 'Invitant herbæ gemmantes rore recenti.' *Lamb.*

464 *Exhalantque*] Et exhalant nebulam, ἐνεργητικῶς. de quo sup. *Lamb.*

466 *Conciliantur*] Congregantur. *Lamb.*

467 *Subtexunt mibila cælum*] Eleganter; cujus contrarium vidimus, ad vs. 268. hujus libri, apud Statium tribui Auroræ et ortui solis, 'cælum' nempe 'retexere.' *Preig.*

468 *Sic igitur tum se*] Sic legendum. tum autem, i. e. cum mundus nasci cæpit. *Lamb.*

Diffusilis] Qui facile diffunditur, ῥευστικῶς διακείμενος. Nam quamquam hoc Epicurus de aqua dixit, idem tamen in aëra quadrat, quippe qui humidior sit, quam aqua, ut vult Aristoteles. quadrat et in naturam

ætheris, propter incredibilem levitatem, ac mobilitatem, et liquidissimam naturam. Itaque inf. non longe liquidissimus appellatur, et levissimus. *Lamb.*

471 *Avido*] Vasto et ingenti, ut sup. 202. 'Inde avidam partem montes, silvæque ferarum,' &c. *Lamb.*

472 *Hunc*] Nempe æthera, exordia solis et lunæ sunt subsecuta, i. e. post æthera creari cœpti sunt sol et luna. 'exordia' autem pro primordiis videtur usurpasse. *Lamb.* Ita terram totius mundi fundamentum, ita ætherem, mundi mœnia (cæteros planetas negligit) constituit, solem autem lunamque mediæ inter ætherem et aërem naturæ, quorum nempe principia erant aëriis leviora, graviora ætheriis, in ipsis ætheris aërisque confiniis collocat, ubi perpetuo, ut pulmones et corda in animalibus, moventur, vs. 9. *Creech.*

473 *Inter utrosque, &c.*] Hic versus delendus, ut spurius, minimeque Lucretianus. *Lambin.* Hunc putat esse nothum *Lambinus*. In quibusdam, *utrasque; auras*. Videtur vel circumscribendus hic versus, vel potius nota parentheseos includendus. *Gifan.* Ubi luculentissimis versibus exposuit Lucretius, qua ratione effectum sit, ut a terra paulatim sese extulerit æther, tum hoc adscribit: 'Hunc exordia sunt solis lunæque secuta;' dein versum quemdam addit, qui rota, qui saxum et crux gentis Grammaticæ vocari possit, nisi commode emendetur. En tibi: *Inter utrosque globi quorum vertuntur in auris*. Ad eum locum sic scribit interpres: 'Hic versus delendus ut spurius, minimeque Lucretianus.' et recte quidem *Lambinus*, qui correctionis viam non videbat, ita existimavit. At *Gifanius* se se hinc ingeniose expedivit, o jecur Cratetis! 'Includendus,' inquit, 'hic versus est nota parentheseos.' Nihil, ita me Deus juverit, commodius quam isthæc parentheseos machina; ad illam

ne comparanda quidem est helepolis Demetrii; nil certe ejusmodi reperisset Archimedes. Atque utinam explicasset quod *Lambinus* videre non potuerat; novum fecisset: *Gifanius* enim, (semel dictum esto) quem tanto plausu, tamque faustis acclamationibus excepere *Lambini* obrectatores, et qui cum illo simultates exercebant, quem vulgus esse credit hunc, is non erat, uti pro certo constabit, si quando Lucretium κατὰ πόδα exponemus. Sed, ne te diutius teneam, pro corruptis illis, *Hunc exordia sunt solis lunæque secuta: Inter utrosque globi quorum vertuntur in auris*, sic legendum est, sic distinguendum: *Hunc exordia sunt solis lunæque secuta, Astrorumque, globi quorum vertuntur in auris*. Nempe cum solis lunæque ortu, astrorum quoque ceterorum ortum conjunxerit, necesse est; hincque adeo factum, ut cum de motibus astrorum infra aget, de ortu tamen illorum nihil quidquam scripturus sit. Sed ea est, spero, hujus nostræ emendationis perspicuitas et necessitas, ut plura his addenda non sint. *Faber*. Hunc versum delet *Lambinus*, parenthesi includit *Gifanius*: *Faber* legit *Astrorumque, globi*: quam emendationem excute, et nulla videbitur. Astrorum enim ortum vs. 460. docuit: 'Se sustulit æther Signifer, et multos secum levis abstulit ignes.' Deinde, vs. 477. in quo *Corpora bina* non *viva* legendum, totam istam de astris fabulam evertit: Dele igitur versum, qui e vs. 477. natus videatur. *Creech.*

474 *Quæ*] Solis et lunæ exordia, i. e. primordia, ex quibus sol et luna creati sunt. *Lamb.*

475 *Quod neque tam fuerint*] Aliquot libri manuscr. habent *fuerunt*. quæ scriptura non est rejicienda. *Lamb.*

476 *Per summas labier oras*] Sic habent libri manuscripti. quidam tamen legi volunt *auras*. ego nihil mutandum censeo, et *summas oras* inter-

pretor extremitates mundi, quas æther occupavit. *Lamb.*

477 *Et tamen inter utrosque*] Inter æthera et terram: mendose enim legitur vulgo, *inter utrasque*. *Lamb.*

Ut Corpora viva] Legendum olim putabam, *corpora bina*, vel reclaman- tibus libris omnibus, non *corpora viva*. nam si hanc vulgatam scripturam probaremus, sequeretur, solem et lunam esse animatos: quos paulo ante negavit vitali motu sensuque esse præditos. Itaque secum ipse pugnaret. Ac ne quis miretur, hoc mendum in omnibus libris etiam veteres irrepsisse, redeat in memoriam eorum quæ alias dixi: solitos esse librarios illos scribere interdum *u* pro *b*, et contra *b* pro *u*. ut supra in versu illo, 'Vitai causa valido consueta bidenti Ingemere,' libri manuscripti habent, *consueta videnti*: et sexcenta similia reperiuntur. Ita cum a librario scriptore scriptum esset *vina* pro *bina*, existimabam semidoctum aliquem ex voce *vina*, fecisse *viva*: atque ex uno errato duo fecisse, ut solent facile propagari et multiplicari mala. Nunc tamen non sum ausus hac tertia editione scripturam receptam mutare, satis esse putans, quid aliquando senserim, et quid suspicatus sim, lectori indicasse. Præterea video hujus scripturæ probabilem esse rationem. Potest enim aliquis dicere, sic esse dicta 'corpora viva' solis et lunæ corpora, quomodo dicuntur 'vivi lacus,' et 'saxum vivum,' a Virgilio: 'sæpes viva,' et 'aqua viva' ab aliis: vel quod suapte natura, et sine arte, aut opera divina moveantur, vel quod assidue. Postremo licet dicere, 'viva corpora' dici solem et lunam, vel tanquam igneis, quemadmodum supra libro 1. 1033. 'et vivant labentes ætheris ignes.' et 4. 1131. 'Quod cupido adfixum cordi vivescit, ut ignis.' et *Plaut.* *Aulul.* 1. 2. 15. 'Nam si vivet ignis, tu extinguere extempulo.' vel tan-

quam lumina, ut apud Hor. Od. 3. 21. 'vivæque producent lucernæ, Dum rediens,' &c. *Lamb.* Ita omnes libri. *Lambinus, bina. Gifan.*

479 *Quod genus*] Cujus generis, qualia. *Lamb.*

480 *Membra manere, tamen cum sint ea, quæ moveantur*] Vulgati: *manere tamen, c. s. e. q. moveant nos.* *Made inf. vs. 518.* 'Ut possit cælum omne manere in statione, tamen cum,' &c. *Gifan.* Cum sint ea, quæ moveantur. Sic habent quattuor libri Manuscripti, in quibus est *Memnians.* nam vulg. habent *quæ moveant nos,* plane mendose. Hanc emendationem arripuit Thraso suo more. *J. L.*

481 *His igitur rebus, &c.*] Sed opus nondum perfectum est; nullibi enim, aqua, aër, ignis: fœdenta igitur ista congeries, quæ in unum confluit, solis radiis ætherisque æstu ex omni parte pressa se contraxit, inde mare tanquam sudor emanavit; leviores autem particulæ altius evectæ elementum ignis et aëris constituerunt: cum vero hujus congeries particulæ quædam duræ magis essent rigidæque, omnes non pariter subsidebant, inde cava loca mari recipiendo idonea, inde etiam fluviorum alvei, inde denique plani campi, et montium altitudo vss. 18. *Creech.*

482 *Ponti plaga cærulea*] Mare. Virgil. maria 'cærulea' appellavit simpliciter. *Æn. 3. 208.* 'Annixi torquent spumas, et cærulea verrunt.' qui versus iteratur lib. 4. sic et Tull. lib. 5. de Fin. 'Nam nemo est umquam hæc transvectus cærulea cursu,' &c. Lucretius autem l. 1089. 'cæli cærulea' dixit: 'Et cæli flammam per cæli cærulea pasci.' et inf. 5. 770. 'magni per cærulea mundi.' et 6. 95. 'Principio tonitru quatiuntur cærulea cæli.' et eod. lib. vs. 481. 'cærulea' simpliciter pro cælis, seu cælo, 'Et quasi densendo subtextit cærulea nimbis.' *Lamb.*

483 *Et salso suffudit*] Codd. Memm.

habet, et salso suffudit. ex qua scriptura conjiciebamus ego et Muretus legendum *suffudit.* Nam libri vulgati habent *suffodit,* fortasse mendose; nisi quis dicat, *suffodit fossas* esse atticismum, neque aliud hic dici a Lucretio, quam quod dictum est ab Epicuro, ut refert Plutarchus, ἐκὼλανε τοὺς ὑποκειμένους τόπους, i. e. 'excavit subjecta loca.' Verumtamen *suffudit* malim. *suffudit* autem interpretor subtilis perfudit et complexit. *Lamb.*

485 *Cogebant*] Compellebant. *Lamb.*

486 *Extrema ad limina apertam*] Hujus loci restitutio Adr. Turnebo debetur: qui cum videret una mecum ita legi in omnibus libris tum excusis, tum manuscr. *Verberibus crebris extrema ad limina partem: εὐστοχώματα* sic, ut excudendum curavi, emendandum conjecit, *Verberibus crebris extrema ad limina apertam.* Quam scripturam sic explico: Et radii solis cogebant terram 'apertam,' i. e. nudam, nondum arboribus consitam, nondum frugibus herbisque vestitam, cogebant (inquam) verberibus crebris ad extremas oras, ut propulsa in medio suo coiret. Licet etiam 'apertam' conjungere cum 'verberibus crebris:' et ita interpretari, expositam verberibus crebris. Sed illo modo malo. *Lamb. Apertam.* Sic Turneb. et *Lambin.* egregie. Libri: *partem. Apertam,* congruit verbis: 'cogebant,' 'condensa coiret.' *Gif.*

488 *Expressus de corpore sudor*] Ex sententia Empedoclis. Vide Emendationes ad librum 2. *Faber.*

489 *Camposque natanteis*] I. e. et æquora maris, seu mare ipsum. sic 6. 404. 'quid undas Arguit, et liquidam molem, camposque natanteis?' sic Virg. Georg. 3. 198. 'tum segetes altæ, campique natantes Lenibus horrescunt flabris.' *Lamb.*

492 *Densebant*] I. e. densabant, ut sæpe alias. *Lamb.*

493 *Sidebant*] Subsideobant. *Lamb.*

494 *Subsidere*] I. e. ita sidere, ut planitiem efficerent. *Lamb.*

499 *Inde mare, inde aër, &c.*] Motus astrorum ut rectius explicet vss. 11. præmittit, quibus docet ætherem levissimum et liquidissimum super inconstantem et turbulentum aërem evectum procellarum omnium esse expertem, et constanti æquabilique motu fluere; neque enim iste motus ætheris incredibilis, cum perennis neque unquam recurrens sit Ponti Euxini in Propontidem fluxus. *Creech.*

Inde æther ignifer] Sic habent omnes libri et manuscr. et typis excusi. adjuvat autem hanc scripturam Epicuri et Lucretii sententia, qui volunt æthera esse igneum, et ex ignibus liquidissimis constare: quod item putabat Zeno, et Anaxagoras: quamquam negat et refellit Aristoteles. Volebant iidem illi (Anaxagoram, Zenonem, et Epicurum dico) stellas igneis esse: quod item negat Aristoteles, ut supra diximus. Ex Stoicorum sententia sunt illa Marci Tullii lib. 2. de N. D. 'Hunc aëra rursus amplectitur immensus æther: qui constat ex altissimis ignibus,' &c. sequitur deinceps, 'Ex æthere igitur innumerabiles flammæ siderum existunt, quorum est princeps sol omnia clarissima luce collustrans,' &c. sic Virg. *Æn. 2. 153.* 'Sustulit exutas vinculis ad sidera palmas: Vos, æterni ignes, et non violabile vestrum Testor numen, ait.' *Lamb.* *Æthera* 'igniferum' vocat, quod solem, lunam, stellas tremulo jubare ostendet. Solis ipsius igniferum hinc orbem agnovit Lucan. 3. 41. 'Titan jam pronus in undas Ibat, et igniferi tantum demerserat orbis, Quantum,' &c. *Hav.*

500 *Omnia pura*] Terra enim limus et fœx totius mundi penitus subsedit. *Creech.*

505 *Turbare*] Παθητικός. *Faber.*

506 *Suos igneis*] Sua astra: ex quibus, cum sint ignes, dicitur 'ignifer:' et rursum, quia sunt signa quædam,

'signifer.' *Lamb.*

Impete] Impetu. sup. 2. 396. 'Transmittunt valido quatientes impete campos,' et 4. 418. 'Despectum præbet sub terras impete tanto,' et item alibi sæpe. *Lamb.*

507 *Modice*] I. e. moderate. *Lamb.*

Atque uno posse Æthera nisu] Atque uno et eodem impetu, seu tenore, &c. *Lamb.*

508 *Significat Ponti mare*] Vet. libri, *Ponto.* Sed lego, *Ponti.* Nam ut Ovidius Met. 7. 267. 'Oceani mare' dicit 'refluum;' ita 'Ponti mare non' esse 'refluum,' sed unum servare æstus tenorem Strabo, Plinius, et alii scribunt: quod et vult Lucretius. Miror, quid *Lambinus* velit, qui reponit *tantum.* *Gifan.* in prima editione. In prima editione cum me offenderet vulgata et recepta scriptura, a qua non discrepat antiquissima, *ponto mare,* scripseram *tantum mare.* ad quem locum hæc quæ sequuntur, sine ulla varietate, adscripseram: 'Ordo est, tantum et tam latum mare, quod certo æstu fluit et refluit, et quod unum et eundem fluendi tenorem retinet, significat et arguit, æthera uno et eodem modo circumagi. Omnibus autem libris reclamantibus excudendum curavi, *Significat tantum mare, &c.* cum habeant *ponto mare.* Quæ scriptura quid sibi velit, nescio, nisi dicamus, intelligendum Pontum, aut Helle-spontum. quod si placeat, legendum esset *Ponti mare.* Hæc igitur olim scripseram: quæ cum apud me legisset Zoilus, quod postremo loco posui, quodque erat optimum, arripuit, sibi que vendicavit. illud alterum *tantum mare,* quod idcirco scripseram, quia *Ponto mare* corruptum judicaram, vellicavit, et adscripsit, se mirari, quid sibi *Lambinus* velit, qui *tantum* reposuerit. Quid est aliud esse βάρκαρον et sycophantam? Nunc igitur, quod meum est, meo jure repeto, atque assero liberali causa manu. *Lamb.*

Significat Ponto mare. Sic bene omnes vet. libri. Subaudi, in *Ponto*. Lambinus, *tantum*. Gifan. in sec. editione. *Significat Ponti mare.* Perennem ætheris cursum probari ex motu perenni Ponti Euxini in Bosphorum Thracium, inde in Propontidem, Hellespontum, &c. sine refluxu; sed vide tamen Gyllium. Poterunt et ea legi quæ olim ad primariæ nobilitatis Virum Philippum Jaucurtium Vilarnoliam scripsi. Epistola edita est. *Faber.* Ita recte Lambinus, qui aliquando scripsit *Tantum mare*. Non autem fluxus refluxusque oceanus, quod ridicule Fayus existimavit, (unde enim iste oceanus motus similis sit uni ætheris nisi?) sed maris Euxini cursus intelligendus est: *Ponto* Gifaninus, i. e. in *Ponto*, absurde: sed *Ponto* in libris invenit: ita vero, quasi *Ponto* vel *Ponto* pro *Ponti* Codices nunquam exhiberent. *Creech.*

510 *Motibus astrorum*] Nunc de motibus astrorum disserere meditatur atque incipit. qua de re sic Laërtius: *Τὰς τε κινήσεις αὐτῶν οὐκ ἀδύνατον γίνεσθαι κατὰ τὴν τοῦ ὕλου οὐρανοῦ δίνην· ἢ τοῦ οὐρανοῦ ἡρεμοῦντος, τούτων δίνην γίνεσθαι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἐν τῇ γενέσει τοῦ κόσμου ἀνάγκην ἀπογεννηθεῖσαν ἐπ' ἀνατολῇ. εἴτα τῇ θερμασίᾳ τοῦ πυρὸς αἰεὶ ἐπὶ τοὺς ἐξῆς τόπους ἰόντος.* i. e. 'Astrorum autem motus nihil obstat quo minus fiant ex cæli totius vertigine: aut, eo stante et quiescente, horum vertigo fiat ex ea, quæ ab initio in origine mundi ei attributa et imposita est ad ortum solis, necessitate: deinde ex eo, quod calor ignis semper ad loca conjuncta confluerit.' *Lamb.* Physicorum munere se probe fungi existimant Epicurei, si possibiles quasdam motuum cælestium causas assignent. Id jam agit Lucretius vss. 25. Nam si totum cælum moveatur, tum potest esse aër duplex, alter qui superne premit, cælumque in occasum urgeat, alter qui inferne quasi subtervehat. Si quiescat orbis, tum

rapidæ quædam ætheris particulæ, exitum in inane spatium quærentes, nec valida mundi mœnia perfringere valentes, circumversantur, et secum astra rapiunt. Vel aër aliquis externus irruit et versat, vel tandem ipsa prorepunt astra, prout corporibus igni suo alendo idoneis per cælum ducuntur. *Creech.*

511 *Si vertitur*] Ut certe vertitur. Sed Epicurus de cælo, et de iis quæ ad cæli motum et naturam pertinent, et de iis quæ *μετέωρα* Græci appellant, disputat Academicorum more, nihilque certo affirmat, neque unam harum rerum causam affert, sed plureis. *Lambin.*

512 *Ex utraque polum parti*] I. e. ex utraque parte. utrumque enim dicebant veteres, 'parte' et 'parti,' 'voce' et 'voci,' 'contage' et 'contagi,' et similia, in sexto et septimo casu. *Lamb. Parti.* Vulg. *parte.* Gifan. Si tamen ob metrum tantum *parti* præfertur τῇ *parte*, immerito quidem id fit; sequuntur enim duæ consonantes in voce 'premere,' præterquam quod posterior in *parte* pedem inchoat. Alia res est, ex. gr. 3. 610. v. 928. *Preig.*

513 *Extraque tenere*] Cum in libris quattuor manuscr. reperissem scriptum *ex utraque*, in Memmiano autem plane *extraque*, et in vulgatis Florentinis, non sum veritus hanc scripturam sequi. Adde quod sententia postulare videtur, ut vel ita legamus, ut ego excudendum curavi, parva imutatione facta ab antiqua scriptura; vel hoc modo, *Dicendum est, et utrinque, &c.* Hæc enim totius hujus loci sententia videtur esse: Si cælum vertitur (quod quidem credibilius est) dicendum est nobis, aëra ex utraque parte, id est a dextra et læva, premere atque urgere polum, et ab utraque parte extrinsecus eum tenere, et includere: alium præterea esse aëra, qui supra cælum, et supra verticem nostrum extrinsecus labatur, eodem-

que intendat, quo una cum cælo sidera feruntur: alium postremo esse sub terra, et sub pedibus nostris, qui cælum extrinsecus subvehat et sustollat, quemadmodum videmus a fluviis rotas et haustra sublevari et circumversari. Omnino propius accedamus ad scripturam antiquam, si et *utrinque tenere* legamus. licet etiam legere, et *utramque tenere, et claudere utrinque.* Sunt autem 'haustra,' rotarum cadi, ab hauriendo nominati, ut docet Nonius. *Lamb.* Dicendum est; et *utramque.* Ita omnes vet. rectissime. Marullus et Lambinus, *ex utraque.* Gifan.

515 *Quo volvenda micant æterni sidera mundi*] Contra Epicuri doctrinam est isthæc cæli æternitas (nam 'mundus,' ut sæpe alibi, hoc loco cælum est.) Tum, si quatuor aut quinque illos versus leges, qui sup. qui inf. occurrunt, cum de motu astrorum, deque motus ratione agatur, illos, inquam, si pensiculate et attente leges, non, ut opinor, invitus mecum legeris, *Quo volvenda micant æterni sidera mundi.* Vocat autem 'mundum,' seu cælum, *alternum*, quod alternis dierum noctiumque vicibus modo sol modo stellæ prodeant, et cælum vertatur. *Faber.* Cælum Epicurus non dixerit æternum: Faber autem legit *alterni*, mundum vero seu cælum *alternum* dixit, quod alternis dierum noctiumque vicibus modo sol modo stellæ prodeant, et cælum vertatur. *Creech.*

517 *Ut fluxuos versare rotas, atque haustra*] Profert hunc versum Nonius in voce haustrum. *Lamb.*

518 *Est etiam quoque*] Fieri etiam potest (inquit) ut cælum stet, sidera autem moveantur, sive quod ætheris ignes inclusi, dum exitum quærunt, circumversantur, et passim se per cælum circumagunt et circumvolvunt; sive quod aër extrinsecus fluens, igneis ætheris impellit ac versat: sive quod iidem ignes eo ferun-

tur, quo quemque cibus invitat. qua de re plura dicemus infra eodem lib. ad illum locum, 639. 'Brumaleis usque ad flexus,' &c. Fuerunt autem et alii philosophi, qui cælum stare et quiescere, terram moveri et versari dixerunt: quod videtur etiam Plato probare in *Timæo*: sed obscurius, ut ait M. Tull. Hoc autem 'Est etiam quoque,' dictum est ἐκ παραλλήλου. *Lamb.*

522 *Volvunt se*] Istud se delendum. *Creech.*

Immania templa] Sic habent aliquot libri manuscr. *immania* autem, i. e. ingentia, et immensa. alii *inania*. quæ scriptura illa quidem non est rejicienda: sed *immania* magis probo. Arnobius lib. 6. 'Templa enim hæc quid sunt? Si humanam infirmitatem roges, nescio quid immane atque amplum, si Deorum potentiam metiaris,' &c. Virg. 6. 18. 'Redditus his primum terris tibi, Phæbe, sacravit Remigium alarum, posuitque immania templa.' Templum Varro lib. 6. de L. L. docet tribus modis dici; a natura, ut 'templa cæli;' in Hecuba, 'O magna templa cæli, commixta stellis splendidis.' ab auspicio, in terra, ut in Peribœa, 'Scrupea saxa Bacchi templa prope aggreditur:' a similitudine, sub terra; ut in Andromacha, 'Acherusia templa alta Orci salvete infera.' Idem ibidem paullo ante profert hunc versum nescio cujus, nisi forte sit Ennii, 'Unus erit, quem tu tolles in cærula cæli Templa.' *Lamb.* Male Gifan. *inania*. *Faber.* *Inania templa.* Ita vulg. et vet. quidam, quod rectissimum puto; nam ad 'inane' hic respicit, in quo omnia voluntur, et moventur. In quibusdam tamen *immania*, quod non est malum. *Gifan.*

525 *Quo cujusque cibus vocat*] Negat Aristotel. stellas et sidera humoribus pasci. sed hac de re dicemus ad illum quem dixi locum, 'Brumaleis

usque,' &c. *Lamb.* *Cibus.* Astra enim vaporibus pasci putabant. Virg. et alii. *Faber.*

526 *Pascentes corpora flammea*] Ut 3. 12. 'Depascimur anrea dicta.' Alii autem, *Pascentes corpora sua flammea.* Creech.

527 *Nam quid in hoc*] Ita loqui solebat Epicurus, cum ageret de rebus incertis et obscuris, et a natura involutis: οὐδὲν γὰρ τῶν φαινόμενων τούτοις ἀντιμαρτυρεῖ, i. e. 'nihil eorum quæ sunt in promptu posita, contra hæc testimonium dicit.' et ταῦτα οὐ μάχεται τοῖς φαινόμενοις, i. e. 'hæc non pugnant cum iis quæ sunt in promptu posita.' et οἱ τὸ ἐν λαμβάνοντες τοῖς τε φαινόμενοις μάχονται, καὶ τοῦ, εἰ δυνατόν ἀνθρώπων, θεωρῆσαι διαπεπτώκασιν, i. e. 'qui unum principium rerum omnium sumunt, et iis quæ sunt in promptu repugnant, et facultate cognoscendi, sitne in hominis potestate positum, exciderunt.' *Lambin.*

529 *In variis Mundis*] Supra enim docuit, innumerabileis esse mundos. *Lambin.*

530 *Plureisque sequor disponere causas*] Sic Epicurus apud Diogenem Laërt. Διὸ δὴ καὶ πλείους αἰτίας εὐρίσκομεν τροπῶν, καὶ δύσεων, καὶ ἀνατολῶν, καὶ ἐκλείψεων, καὶ τῶν τοιοῦτοτρόπων, &c. i. e. 'Quocirca et plureis causas reperimus conversionum, et occasuum, et ortuum, et defectuum, et hujusmodi rerum,' &c. *Lambin.*

531 *Omne*] Τὸ πᾶν. sic Plato Tim. τὸ γὰρ δὴ πᾶν τόδε τὸ μὲν αὐτὸς ὁ θεὸς πορευόμενον ξυμποδηγεῖ, καὶ συγκεκλεῖ, &c. i. e. 'Hoc igitur omne Deus ipse dirigit et versat,' &c. Sed Platoni 'omne' et 'mundus' idem valent, non item Epicuro, ut et alibi diximus. *Lambin.*

533 *Quæ vegeat motum signis*] Olim cum reperissem in omnibus fere libris ita scriptum, *Quæ vigeat motum signis*; sic reposueram, *Quæ vigeat motu in signis.* sententia autem quæ ex hac

scriptura elicitur, hæc est: Lucretium plureis afferre causas motionis astrorum, ex quibus hæc etiam una sit quæ valeat ad movenda signa: sed quæ sit earum, &c. Nunc conjecturam probo hominis ejus qui me injuste et contumeliose læsit, nulla a me injuria lacessitus, si modo ejus est, et non aliena, *Quæ vegeat motum signis.* 'Vegete' autem (ut docet Nonius) interdum est vegetare, vegetum reddere, agitare, excitare. Pomponius, 'Animos Venus veget voluptatibus.' *Lambin.* Vet. libri, et vulg. *vigeat motum signis.* Ego, *vegeat.* Vide Indicem. Posset etiam legi, *Qua vigeat motus*, ex quibusdam vet. et Marullo. *Gifan.*

Vegeat] Agitet. activum est ut alibi, et apud Lucil. *Faber.*

534 *Haud quaquam est pedetentim progredientis*] Sic inf. eod. lib. 1451. 'simul experientia mentis Paullatim docuit, pedetentim progredientis.' *Lamb.*

535 *Terraque ut in medio*] Nunc qui fiat, ut terra in medio quiescat, docet. Epicurus, τὴν γῆν τῷ ἀέρι ἐποχεῖσθαι, ὡς συγγενῇ, i. e. 'terram in aëra vehi, ut cognatam,' dicebat. Aristoteles ideo terram in medio loco consistere docet, quia gravia omnia medium locum petunt, terra autem elementorum omnium gravissima est. Plato in Phædone, ἰσορροπίαν ipsius terræ, i. e. 'ponderis et momenti æquabilitatem,' vult esse hujus rei causam. sic Ovid. princip. lib. 1. Met. 'Nec circumfuso pendebat in aëre tellus Ponderibus librata suis.' *Lamb.* Merito autem aliquis inquirat, cum telluris grave pondus toties memorat Lucretius, cur in medio aëre quiescat, cur non perrumpat et in infinitum inane præceps descendat. Respondet poëta vss. 16. quod quamvis telluri aër solus circumfusus esse contingat, quia tamen tam aër quam terra cognatione vineta tenen-

tur, ejusdemque totius partes ab ipsa ani origine sunt, ideo aëri terra non est oneri, sed quasi omni gravitate compressioneque deposita illi insidet. Secus autem foret si terra hæc ex alio mundo adveheretur; sic enim suo pondere aërem istum premeret, quemadmodum minimum pondus nostris corporibus sentitur si extrinsecus apponatur, cum tamen nec caput, nec cætera membra sibi mutuo sint gravia, quod sibi mutuo congenita sint, communique jure vinciantur. Epicurus ad Herodotum dixit τὴν γῆν τῷ ἀέρι ἐποχεῖσθαι ὡς συγγενῇ. Hanc vero telluris cum aëre connexionem probat vss. 6. quia fulmine, quod violentos in aëre motus excitat, concussa tremit. Deinde ne quis miretur aërem, qui sit res adeo tenuis, sustinere molem tantopere crassam, subjungit vss. 8. tenuissimam rem, animam viz. nostram, sustinere corpus ponderosum, imo saltu in altum tollere valere. *Creech.*

539 *Quibus insita sidit*] Secutus olim codices vulg. et manuscr. edideram, *Quibus insita vivit*: atque hæc, quæ sequuntur, his iisdem verbis annotaram: Non dicit terram vivere, ut quæ sit omnium elementorum maxime bruta et stolidi: sed *vivit* hoc loco accipiendum est pro eo quod est, statum suum conservat. sic I. 1033. 'et vivant labentes ætheris ignes.' quamquam longe majore ratione dicuntur ignes, quam terra, 'vivere,' ut alias notavimus. Hæc olim annotaram. Nunc ex antiquæ scripturæ, quæ reperitur in codice Bertin. vestigiis, venit mihi in mentem rectissime legi posse *insita sidit*, quamquam *vivit*, quod reperitur in omnibus fere libris, ferri potest, si interpretemur, firmiter hæret, stabilis manet. Lege quæ notavimus ad illud sup. eod. lib. 'ut corpora viva Versent, et partes ut mundi totius exstent.' *Lamb.* Optime *Lamb.* sed

non ita *Gifan.* qui, *vivit.* *Faber.*

541 *Ut sua quoique homini*] Probat a simili, terram non esse aëri oneri, neque in hanc vel illam partem propendere, quia pars est mundi et una cum ceteris mundi partibus nata est: hoc modo: Quemadmodum sua cuique homini membra non sunt oneri, neque pedes in toto corporis pondere sustinendo laborant; sic terra non est oneri mundo, aut alicui ejus parti. *Lamb.*

546 *Usque adeo magni refert, quoi quæ adjuceat res*] Sic restitui conjectura ductus, cum ita scriptum reperissem in duobus libris manuscr. *quid quæ adjuceat res.* quæ restitutio facilis et proclivis est. 'adjuceat' enim scriptum fuit pro *adjuceat*, 'quid' pro quoi, seu cui. Hanc quoque emendationem paullulum a se immutatam, et vero depravatam, arripuit Zoilus nihil a suo ingenio alienum faciens: cum enim in libris vulg. legatur *quid quæque queat res*, in manuscr. *quid quæ adjuceat res*; egoque ex hac scriptura fecerim, *quoi quæ adjuceat res*? ille scripsit, *quid quæ adjuceat res*, ut aliquid, immo ut hoc totum invenisse videretur. sic solent fures et *κακοήθεις.* *Lamb.* *Quid quæ adjuceat res.* Ita ex vet. libris scripsi. Vulg. *quid quæque queat res*; ἀποσδιώδως. *Gifan.*

547 *Sic igitur tellus, &c.*] Vult terram aëri non esse oneri, propterea quia una cum aëre nata est, et quia ei jungitur, ut neque a se alieno, neque ipsa ab illo aliena, sed suis partibus, quibus enim contingit, ad ejus parteis accommodatis. *Lamb.*

548 *Objecta*] Quidam legunt *adjecta*: quod tametsi non improbem, nihil tamen muto. *Lamb.*

551 *Præterea grandi tonitru*] Alio argumento probat terram esse partibus mundi et ipsi mundo cognatam, nempe quia terra, grandi tonitru commota, ea quoque, quæ sunt in aëre,

commovet: quod non faceret, si non esset cum aëre colligata, et connexa.

Lamb.

557 *Nonne vides etiam*] Aliud argumentum, ab animæ vi, quæ totum corpus sustinet et gubernat: nempe quia cum toto corpore conjuncta est, et ipsius hominis pars est, ut manus, et pes, quemadmodum docuit 3. 94. 'Primum animum dico, mentem quem sæpe vocamus, In quo, &c. Esse hominis partem,' &c. Ad hæc pertinent et illa quæ sunt 4. 884. 'Ergo animus cum sese ita commovet, ut velit ire, Inque gredi, ferit extemplo,' &c. *Lamb.*

560 *Denique jam saltu*] Aëre terram sustineri, nil mirum est, inquit; cum enim terræ congenitus sit, eam itidem sustinere potest, ac anima, quæ tenuissima est hominis pars, et totum corporis humani pondus non modo sustinet, sed et nonnunquam saltu in altum tollit. *Denique jam saltu pernici tollere corpus Quis potis est, nisi vis animæ?* Scripserat Lucretius, *Quid potis est, nisi vis animæ?* Sed dubitavere scrioli an dici Latine posset, 'Nullum animal potis est efficere,' &c. alioqui dicendum esse putabant, *pote est, δυνατόν ἐστι*, &c. idque eo accidit, quod veteres, Ennium, Plantum, Lucilium, Terentium, alios, non legerant; quin nec Lucretii Latinitatem unquam observant. Ita enim alicubi locutus est, ut in 1. 452. 'Conjunctum est id, quod nunquam sine pernicali Discidio potis est sejungi, seque gregari.' In 4. 1235. 'Tenne locis quia non potis est adfigere adhæsum.' Et in 5. 718. 'Corpus Non potis est cerni.' *Faber.* Egrege Faber, *Quid potis est.* Neque enim duritie caret, *Quis, nisi vis animæ?* pro *Quæ, &c.* Pro animæ quoque, non male nobis substituant alii. *Preig.* Quæ lectio clare in altero Lugd. Bat. observatur, nisi quod animæ insuper ex glossa irrep-

serit. *Hav.*

565 *Nec nimio solis*] Hæc etiam erat cum primis stolidia atque insulsa Epicuri opinio, solem, lunam, stellas ea magnitudine esse, qua nobis videntur. Qua de re sic M. Tull. Acad. lib. 2. 'Quid potest esse sole majus? quem Mathematici amplius duodeviginti partibus confirmant majorem esse, quam terram: quantulus nobis videtur? mihi quidem quasi pedalis. Epicurus autem posse putat etiam minorem esse eum, quam videatur, sed non multo: ne majorem quidem multo putat esse, vel tantum, quantus videatur: ut oculi aut nihil, aut non multum mentiantur.' Idem de Fin. lib. 1. 'Sol Democrito magnus videtur, quippe homini erudito, in geometriaque perfecto; huic bipedalis fortasse. Tantum enim esse censet, quantus videtur, vel paullo aut majorem aut minorem.' Sic Laërt. Τὸ δὲ μέγεθος ἡλίου τε καὶ τῶν λοιπῶν ἀστρῶν, κατὰ μὲν τὸ πρὸς ἡμᾶς, τηλικούτων ἐστίν, ἡλίκον φαίνεται. εἰ γὰρ τὸ μέγεθος διὰ διάστημα ἀπεβελθήκει, πολλῶν ἂν μᾶλλον τὴν χροῖαν, &c. κατὰ δὲ τὸ κατ' αὐτὸν, ἥτοι μείζον τοῦ ὁραμένου, ἢ ἔλαττον μικρῶ, ἢ τηλικούτων ἐστίν. οὕτω γὰρ καὶ τὰ παρ' ἡμῶν πυρὰ ἐξ ἀποστήματος θεωρούμενα, κατὰ τὴν αἴσθησιν θεωρεῖται, i. e. 'Solis autem, et reliquorum astrorum magnitudo, quod ad nos attinet, tanta est, quanta videtur. Si enim suam justam magnitudinem propter intervallum amitterent, multo magis colorem, &c. quod ad ipsum vero attinet, aut major est sol, quam videtur, aut paullo minor, aut tantus, quantus videtur. Sic enim et quæ apud nos sunt ignes, si ex intervallo cernantur, prout est sensus, cernuntur.' Sed valde pingue est (inquit Aristot. primo Meteor.) unumquidque eorum, quæ moventur in cælo, existimare parvum esse, quia nobis hinc cernentibus parvum videatur. Idem lib.

de insomniis, ait in hoc falli sensus. Huc pertinet illud Arnob. ex lib. 2. adv. Gent. 'Quid est' (inquit) 'vobis vestigare, &c. orbe sit sol amplior, an pedis unius latitudine metiatur: alieno ex lumine, an propriis luceat fulgoribus luna?' Heraclitus denique ut refert Plutarch. περὶ τῶν ἀρεσκόντων dicebat, solem esse latitudine pedis humani, εὖρος ποδὸς ἀνθρώπου. Hanc autem Epicuri opinionem acriter insectatur, et multis verbis, firmisque argumentis refellit Cleomed. lib. 2. κυκλ. θεωρίας. sic ille statim initio libri, Ἐπικούρου δὲ, καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἀπὸ τῆς αἰρέσεως, τηλικούτων εἶναι τὸν ἥλιον ἀπεφάναντο, ἡλίκον φαίνεται, αὐτῇ τῇ διὰ τῆς ὕψεως φαντασίᾳ κατακολουθήσαντες, καὶ ταύτην τοῦ μεγέθους αὐτοῦ κριτήριον ποιησάμενοι, &c. i. e. 'Epicurus et reliqui qui hanc sectam sequuntur, tantum solem esse pronuntiarunt, quantus videtur, ipsam, quæ fit per videndi sensum, visionem secuti, et huic judicium magnitudinis ejus tribuentes,' &c. satis enim mihi locum quasi digito demonstrasse. *Lamb.* Idem asserit poeta vss. 10. argumentum a sensu desumens: Donec lumen calorque ignis a nobis sentiantur, dum ab igne recedimus, ignis nihilo contrartior apparet, quam dum prope sumus. At lumen caloremque solis sentimus, ideo eadem est illius quæ apparet magnitudo. Deinde vss. 10. de luna addit, nos extremam illius oram, ac summam faciem distincte cernere: ac confuse cerneretur, si tam longe distaret ut aliquid illius magnitudinis longinquitate detereretur. Demum vss. 7. de syderibus subjungit, ea non multo minora neque multo majora esse, vel tanta esse quanta videntur, quia ista varietate exhibentur et ignes qui apud nos ex intervallo interdiu noctuque spectantur. Hæc ipse Epicurus ad Pythoclem. *Creech.*

567 *Nam quibus e spatiis*] I. e. nam quibuscumque e spatiis ignes ad ali-

quem locum lumen jacere, et calorem afflare possunt, ea ipsa spatia seu intervalla nihil de ipso ignium corpore seu magnitudine detrahunt, neque deminuunt; neque ignes illi ad speciem sunt ulla re minores: hæc totius hujus sententia est, usque ad versum 'Proinde calor quoniam solis, lumenque profusum.' *Adicere* autem restituimus, cum vulgo legatur *adlicere*, plane mendose. 'adlicere' enim 'lumen' et 'calorem' translate dictum, ut 'jacere' et 'mittere telum.' Unde Lucretius 'radios et lumina solis,' 'tela diei,' non semel appellat. Sic sup. 1. 664. 'Æstifer ignis uti lumen jacit, atque vaporem.' *Adicere telum* autem, est ita telum jacere, ut ad locum quem petis, perveniat. Cæsar lib. 3. 'Neque propter altitudinem facile telum adiciebatur.' ex quo 'adjectus.' Lucret. lib. 1. 690. 'quæ mittere corpora possit Sensibus, et nostros adjectu tangere tactus.' ad quem locum lege quæ sunt a nobis annotata. ordo autem verborum hic est: quibuscumque e spatiis ignes possunt adicere membris lumina, et afflare 'vaporem,' i. e. calorem, illa ipsa intervalla nihil de ignium corpore detrahunt. *Lamb.*

569 *Nihil visus intervalla de corpore libant*] Sic restitui, a vet. libris adjutus. In quibusdam vet. *visi nisi intervallis.* Vulg. *Nilque nisi ex intervallis;* pessime omnia. Lambinus: *Illa ipsa intervalla nihil de corpore libant.* Hunc locum partim conjectura, partim ex auctoritate veterum codicum restitui. sententia est plana. *librant* autem *de corpore*, i. e. delibrant de corpore, quod valet, detrahunt, ac deterunt, seu deminunt. quod si quis legi malet *limant*, non pugnabo. *libant* nullo modo probo. Omnino libri duo vet. et aliquot vulg. habent *librant.* 'delibrare' autem ductum a 'libro,' qui corticem significat, est

corticem detrahare, et ita deterere et minuere, *χαλέπτειν, λέπειν*. Nonius: 'Delibratum,' i. e. decorticatum. Quod ad principium autem versus attinet, *illa ipsu intervalla, &c.* hanc item emendationem initio probavit Zoilus totam: deinde, sententia mutata, sic legendum existimavit, *Nil visus intervalla de corpore libant*, plane inepte, et inscite, atque adeo insciter. *Lamb. Libant.* Quidam vulg. *librant.* Lambinus: *limant*; male. *Gif.*

570 *Contractior*] Minor. *Lamb.*

572 *Et loca tingunt*] Refer hoc ad lumen, quo loca tinguntur, quamvis dixerit numero multitudinis 'et loca tingunt.' calor enim pervenit ad nostros sensus, i. e. ad tactum: lumen suo fulgore loca tingit. sic 6. 172. 'Hoc etiam pacto volueri loca lumine tingunt.' inf. 720. 'Dimidia ex parti candenti lumine tinctus.' Hanc emendationem initio Zoilus probavit, post rejecit, et vulgatam, quæ ferri nullo modo potest, *et loca fulgent*, restituit. *Lamb. Et loca fulgent.* Ita vet. libri omnes, et vulg. Male ergo Lambinus, *tingunt*. Vide Indicem. *Gifan.* *Et loca tingunt.* Alii, *et loca fulgent.* Et versu sequenti *filumque* Lambinus: vid. vs. 581. dum vulg. *sublime*: et *Gifanius illimque*, i. e. *illincque*. Frustra. *Sublime* autem ferri potest, cum vs. 584. legimus 'Tanta hinc videatur in alto.' *Creech.*

573 *Debet, filumque videri*] Cum magna esset hoc loco scripturæ varietas, aliique codices haberent, *debet, illincque videre*; alii, *lumenque videri*; alii, *lunaque videri*; alii, *illumque*; alii, *ilumque videri*; ego olim *sublime* reposueram. Hanc enim sententiam Lucretii esse existimabam, atque ita hanc lectionem tuebar: quoniam calor solis ad sensum nostrum pervenit, lumenque suo candore loca complet atque illustrat; sequitur, ex his formam etiam solis non imminutam in cælo ex terra a nobis videri. *sublime* autem, i. e. in alto, seu in sublimi:

neque est quod quisquam de ultima syllaba dubitet. corripitur enim cum apud hunc, tum apud Virgilium. *Lucret. 2. 206. 'Nocturnasque faceis cæli sublime volanteis.'* *Virg. Georg. 3. 108. 'Jamque humiles, jamque elati sublime videntur Aëra per vacuum ferri.'* Post in sec. editione, Turnebi conjecturam secutus sum, si non in contextu ipso verborum, at in variis lectionibus seorsum posit. Nunc igitur hanc lectionem plane rectam esse arbitror, omnibus aliis rejectis. *filum* autem, i. e. lineamentum, et quasi ductus extremus totius corporis solis. utitur eodem nomine tum alibi, ut ostendimus, tum inf. eod. lib. non longe, 581. 'Quam minimum filum.' et *Arnob. lib. 3. 'filo etiam Deos atterminatis humano.'* Quod autem Zoilus vult legi, sententia mutata, *illincque videri*, ferri non potest. Non enim dubitatur, aut quæritur, quantus Sol illinc videatur, sed quantus hinc, id est ex loco ubi sumus. Sed piget me hanc ineptissimam lectionem refellere, sua sponte confossam, et jacentem. *Lamb. Sic Lamb. e vestigiis Ms. illum.* optime. namque ita alibi *Lucret. al. sublime.* *Faber. Illimque videri.* Sic restitui ex vet. libris; in quibus erat, *illumque, illincque.* *Vulg. lumenque.* *Lambinus, sublime.* Omnia male. *Gif.*

574 *Addere vere*] Duo libri manuscr. habent, *addere reris.* *Lamb. In quibusdam vet. reris.* *Gif.*

575 *Lunaque sive notho fertur loca*] *Notho lumine*, i. e. luce non sua, sed aliena: quæ est opinio probabilior, et ab omnibus fere recepta. Et Festus in voce 'mulus,' duas causas afferens, quamobrem mulus vehiculo lunæ adhibeatur, hanc ponit secundam, quod muli non ex suo genere, sed ex equis oriantur. *Catull. carm. Sæcul. 'Tu potens Trivia, et notho es Dicta lumine Luna.'* *Virg. Georg. 1. 397. 'Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna.'* *M. Tull. lib. 2. de N.*

Deor. Luna autem, quæ est, ut ostendunt mathematici, major, quam dimidia pars terræ, iisdem spatiis vagatur, quibus sol: sed tum congregiendi cum sole, tum digrediendi, et eam lucem, quam a sole accipit, mittit in terras, et varias ipsa mutationes lucis habet. Sic *Parmenides, Νυκτι φῶς περὶ γαίαν ἀλώμενον, ἀλλότριον φῶς*, i. e. 'Nocte vagans lumen circum terram, idque alienum.' Quem versum profert *Plutarchus lib. πρὸς Κολώτην.* *Apuleius lib. de Deo Socratis: 'Nec modo ista præcipua, solem diei opificem, lunamque solis æmulam, noctis decus, seu corniculata, seu dividua, seu prætumida, seu plena sit, varia ignium face, quanto longius facessat a sole, tanto longius collustrata, pari incremento itineris ac luminis mensem suis actibus, ac disparibus dispendiis terminans: seu illa proprio ac perpeti candore, ut Chaldæi arbitrantur, parte luminis compos, parte altera cassa fulgoris pro circumversione oris, oris discoloris, multivaga, palans, speciem sui variat, seu tota proprii candoris experts, alienæ lucis indiga, denso corpore seu lævi, seu quodam speculo radiis solis obsistit adversi et (ut verbis Lucretii utar) notham jactat de corpore lucem,' &c. inf. eod. lib. 703. *Lucret. 'Luna potest solis radiis percussa nitere,' &c. Lamb.**

578 *Quam cernimus*] Scripturam vulgatam servavi, quæ etiam in nonnullis veteribus libris reperitur: cuius hæc ratio ac sententia est; Luna (inquit) nihilo majore figura fertur, aut movetur, quam esse videtur ea figura, quam oculis nostris cernimus. quidam docti legi volunt *cum cernimus*; in nonnullis libris legitur *qua cernimus*: quæ lectio ferri non potest. *Lamb.*

579 *Nam prius omnia, quæ longe remota, &c.*] Hujus loci hæc sententia est: Nam omnia (inquit) quæ longe remota cernimus, prius cernimus. *Delph. et Var. Clas. Lucret.*

*mus 'confusa,' i. e. non subtiliter distincta, neque definita, sed indistincta, specie ipsa, ipsoque adspectu: prius (inquam) ea confusa cernimus, quam 'minimum eorum filum,' i. e. minimum lineamentum, et ductum oculis usurpare possimus. Verbi gratia, si Socratem e loco longinquo cernamus, primum ex adpectu corpus, deinde animal, deinde hominem esse cognoscam tantum, neque eum a ceteris hominibus distinguere potero, non enim mihi licebit per loci distantiam proprias quasdam Socratis notas, quibus figura Socratis a ceterorum hominum figuris differt, inspicere: deinde, ubi ad eum propius accessero, tum proprias illas notas, et propria quædam oris lineamenta, tum nareis simas, tum oculos Socratis prominenteis cernam. *Lamb. Remota tuemur.* Ita vet. libri. *Vulg. semota.* Vide Indicem, 'Remota.' et sup. 4. 271. *Gifan.**

581 *Quapropter luna necesse*] Quoniam igitur (inquit) certa et clara lunæ figura, certa que lineamenta, et oræ extremæ certæ et claræ a nobis cernuntur, necesse est etiam, ut, quantacumque est, tanta hinc nobis in cælo videatur. *Lamb.*

584 *Quanta hæc cumque fuat, &c.*] Cum reperissem scriptum in duobus lib. manuscr. *Quanta quoque hæc fuat, &c.* varie autem hic versus legeretur in vulgatis; assensus sum *Mureto*, ita legendum censi. *fuam* autem, valet *sim*, vel *fuam*. *Afranius: 'Cave ne pendeas, si suas in quæstione.'* *Virg. Æn. 10. 103. 'Tros, Rutulusve fuat, nullo discrimine habeo.'* *Lucret. sup. 4. 641. 'Ut, quod aliis cibus est, aliis fuat acre venenum.'* *Piget ex Plauto et aliis exempla colligere. Lamb. Quanta hæc quæque fuat, tanta hinc videatur in alto. Vulg. Quanta quoque est, tanta hinc nobis videatur.* In vet. quibusdam, *Quanta quoque hæc fuat.* Nos hinc restitui-mus. *Lambinus, cumque*; forte rec-

tissime. *Gifan.* Vera hand dubie lectio est, quæ hic turbas excitat. Eam *Lambinus* et *Gifanius* preferunt, et hæc est: *Quanta quoque hæc fuit, &c.* Veteres enim vocalem u, puram nimirum, sive ante aliam vocalem, in huiusmodi vocibus producere amant, adjecta v consonante. Scribo itaque et lego: *Quanta quoque hæc fuit, &c.* sic 1. 387. 'Nempe aër omne necesse est Inter corpora quod fuvat, possidat inane,' sic 'fluidum' prima producta pro fluidum, 2. 465. 'Nam quod fluidum est, e lævibus atque rotundis Est,' &c. similiter, 6. 432. 'Omnia quo pacto fiant, quareve creentur,' *Mss.* *Voss.* habent *fluant*, hand dubie a vera lectione *fluant*. Et nisi fallor, etiam *Ennius* 'cluebat,' prima producta, pro cluebat alicubi posuit. Non absimile est, quod passim in vocibus, 'ei,' 'rei,' similibusque committi videmus apud *Nostrum*, quoties producendæ priores Syllabæ veniunt, et j consonans interponitur, ut fiat 'eji,' 'reji,' &c. *Preig.*

587 Tremor est clarus] Hinc 'tremulum' jubar solis inf. 696. 'Sub terris ideo tremulum jubar hæsitat ignis,' et lunæ 'tremulum' lumen *Virg. Æn.* 7. 9. 'splendet tremulo sub lumine pontus,' notante *Turneb.* *Adv.* 6. 6. et tremere dicitur æther nostro 1. 1088. *Hav.*

588 Mutare videntur] Ordo est, ignes perparvum quiddam mutare videntur filum in alterutram partem, i. e. in plus vel minus. *Lambin.* *Palmerius* Mutare videtur, i. e. mutari filum: Hac observatione potuimus carere. *Creech.* Legi hic non potest mutare videtur, licet nonnunquam mutare passive sumatur, ut plura talia verba, quæ enumerat *Voss.* de *Anal.* 1. 3. cap. 3. p. 10. *Hav.*

589 Filum] I. e. lineamentum, ductum, extremitatem. *Lambin.*

Cum longius absint] Secutus sum codices vulgatos omnes, præter pau-

cos, in quibus legitur, quo longius absit. nam in manuscriptis scriptum reperi, quoque longius absit: ut credibile sit, legendum esse, quo longius absint. absint autem legendum videtur potius quam absit, ut referatur ad 'ignes:' quod si quis contendet legendum absit, cohærebit cum voce 'filum.' *Lamb.* Longius absit. Ita vulg. quidam, et vett. quoque longius absit. Alii, cum longius absint. *Gifan.*

592 Illud item non est] Nunc docet: quamobrem sol, cum sit tam parva figura præditus, tantum lumen mittere ac profundere queat. *Lambin.* Sed tantus ille calor et lumen per universum, quaquâ patet, æthera diffusum e tantulo et quasi pedali sole emanare vix posse videatur. Huic difficultati ut satis faciat *Lucretius*, docet vs. 11. solem concipi posse ut fontem perennem lucis et caloris, quod in ipsum ex toto mundo semina lucis et caloris confluant, tanquam in scaturiginem, ita ut non unius solis, sed totius mundi lumen et calorem sentiamus. Deinde subjungit vs. 10. forte aërem vicinum soli ab illo accendi, multasque igneas particulas nobis quidem inconspicuas circa solem esse, et inde tantus calor, lumenque tam longe et late profusum. *Creech.*

593 Tantulus] Tam parvus: non major, quam videtur, aut non multo, fortasse etiam minor, ut paullo ante dictum est, et ut volebat *Epicurus*. 'tantulus' autem 'sol,' 'tantum lumen,' ἀντίθεσις. *Lamb.*

596 Nam licet hinc] Fieri potest (inquit) ut sol sit fons quidam omnium ignium ac luminum: ad quem confluant omnes ignes, omniaque lumina: et unde tantum lumen, tantusque calor emanent, quæ totum orbem terrarum compleant. *Lamb.*

597 Largifluum fontem] Vult solem esse fontem quendam omnium luminum, quemadmodum fontes aquarum dicuntur proprie, unde et scatent

aquæ, et oriuntur flumina. *Lamb.*

Scatere] A verbo scato, is, tertiæ inflexionis. sic eod. lib. 950. 'Et partim plano scatere, atque erumpere campo,' et 6. 890. 'spirat fons dulcis aquai, Qui scatit, et salsas circum se dimovet undas.' *Ibid.* 896. 'Et scatere illa foras in stuppam semina,' &c. *Lambin.*

Atque erumpere flumen] Sic fere omnes habent nostri vet. codices, quibuscum consentiunt aliquot vulgati. Alii tamen lumen. quod quamvis non damnem, flumen tamen nihilo magis rejicio: est enim illustris tralatio cum superiore continuata, et consentanea: 'Largifluum fontem.' Nam sic sup. lib. 4. semen hominis large profusum, 'flumen' dixit: quemadmodum hic luminis copiam, 'flumen.' *Lamb.* Alii lumen, fortasse melius. Alias de solis lumine, de quo vs. 593. objectionem instituit, nihil dixisse videatur. *Creech.* Flumen. lumen fortasse recte. *Gifan.* Atque ita meliores *Mss.* confirmare videtur vs. *Lucretianus* sup. 282. 'Largus enim liquidi fons luminis ætherius sol.' in quo 'fons' et 'lumen,' ut et hic, conjunguntur. De veterum autem sententia, qua lumen esse statuebant effluvium corporis luminosi, vide *Gevart.* ad *Stat. Sylv.* 1. 3. cap. 27. *Hav.*

598 Ex omni mundo, quo sic] Ordo est: quo, i. e. ad quem solem, sic elementa vaporis ex omni mundo undique conveniunt, et sic conjectus, seu conlectus, seu congestus, et acervus eorum confluit, ut tantus calor ex uno capite profluat. Est autem hoc loco memoria repetendum, atque attendendum, quod dicit *Aristot.* *Meteor.* lib. 1. non esse unum certum aquarum locum, aut alveum, aut receptaculum inexhaustum, unde perpetuo manent aquæ, undeque scatant fontes, et erumpant flumina; nam ne tanta quidem concavitas, quantus est orbis terrarum, tantam

vim aquarum suppeditare posset, quanta quotidie effluit; sed esse quædam aquarum capita, ad quæ ex locis editioribus confluant paulatim, et pene dicam guttatim aquæ. hæc capita fonteis, seu fontium origines, et scaturigines aquarum appellamus, ex his manant aquæ per rivos initio parvos, atque angustos: qui longius fluentes ac labentes, aliis rivis additi, magnos postea fluvios gignunt. *Lamb.*

Elementa vaporis] Sic reposui, cum in aliquot libris manuscr. vapores scriptum reperissem. vaporis autem, i. e. caloris. Sed negat *Aristoteles* ætheris, et cæli, aut astrorum naturam esse calidam aut igneam, ut sup. diximus. *Lamb.* Vaporis. Ita vet. nostri. In aliis, vapores. Vulg. vapora. *Gifan.*

599 Conveniunt] Ita vet. nostri rectissime, et vers. seq. Confluat. Vulg. conveniunt, Confluit. *Gifan.*

Conjectus] Nihil muto, quamvis nonnulli legendum putent conlectus. 'conjectum' autem interpretor congestum, confluxum, congressum. Neque tamen conlectus rejicio: quod et sup. indicavi. *Lamb.*

600 Ex uno capite] Nam caput amnis Latini vocant. *Faber.*

603 Est etiam quoque uti] Fieri etiam potest (inquit) ut, cum solis ignis non sit admodum magnus, neque acer, magnis tamen fervoribus aër exardescat, quia sit idoneus ad incendium accipiendum. Sed negat *Aristoteles*, ut dixi, solem esse igneum aut calidum. 'Etiam quoque,' autem, σχῆμα est ἐκ παραλλήλου, ut sup. *Lamb.*

605 Percipiat] Occupet, comprehendat, ut sup. 4. 733. 'Quam quæ percipiunt oculos, visumque lacesunt.'

607 Quod genus] Cujus generis, quemadmodum. *Lamb.*

608 Accendere ex una, &c.] Ita vet. libri, et vulg. nisi quod Accedere quidam, et Accendi. *Florentini* libri

vulg. *Accipere*, quod Lambinus probat; ego veteres Codd. sequor. Ex numeris manavit mendosa varietas: sic et alii. *Accipere* Marullus supposuit. *Gifan. Accipere ex una scintilla.* Secutus sum hoc loco cod. Florentinos, ut omnium hoc loco emendatissimos. nam ceteri vulg. habent vel *Accendi*, vel *Accendere*, plane mendose. manuscripti autem partim *Accendere*, partim *Accedere*: quod postremum depravatum est ex vero *Accipere*: nam ex *Accipere* factum est primum *Accidere*, p. inverso; deinde *Accedere*; deinde ex *Accedere*, *Accendere*, et *Accendi*. Jam, præterquam quod veritas et ratio hanc scripturam confirmat, etiam exemplo adjuvatur. Sic enim idem loquitur 6. 149. 'Aridior porro si nubes accipit ignem.' eadem ratione ab eodem dictum est 'concipere ignis semina,' et 'concipere ignem,' lib. eod. 270. 'Quippe etenim solis de lumine multa necesse est Concipere.' 'multa' subint. ἀπὸ κοινοῦ 'semina.' Idem ibid. 306. 'cum multa rigoris Corpora dimittens ignem concepit in auris.' ex hac re autem similitudinem duxit Virg. *Æn.* 2. 411. 'In segetem veluti cum flamma furentibus Austris Incidit,' &c. Zoilus hanc scripturam non probavit, non aliam (opinor) ob causam, quam quod scripseram eam in codicibus Florentinis reperiri: eamque a Marullo dixit esse excogitatam et substitutam. Ego sive hoc sit verum, sive non sit, aio nec posse, nec debere aliter legi. Nam primum 'accendere incendia' dici Latine non potest: deinde versus verbum *Accendere* hoc loco recipere non potest, quidquid blateret nebulo, qui 'extra numerum de numeris' disputat, quique 'numeros innumeros,' et 'versus inversos,' et 'modos immoderatos' et ipse facit, et Lucretio poetæ optimo affingit. quos cum audio, aut lego, soleo illud Aristophanis continuo usurpare, δότε μοι

λεκάνην: tantam mihi nauseam movent, nec mihi solum (ne quis me dicat esse fastidiosum) sed omnibus hominibus humanitate politis et eruditis. *Lamb.*

609 *Forsitan et rosea*] Tertia ratio. solebat enim Epicurus earum rerum quæ a Philosophis in controversiam vocantur, et de quibus sensus non facile judicare potest, plureis afferre rationes. quod testatur Laërt. his verbis: Τὸ δὲ μίαν αἰτίαν τούτων ἀποδιδόναι τῶν πλεοναχῶς φαινόμενων, μανικὸν, καὶ οὐ καθηκόντως πραττόμενον ὑπὸ τῶν τὴν ματαίαν ἀστρολογίαν ἐξηλωκότων, καὶ εἰς τὸ κενὸν αἰτίας τινῶν ἀποδιδόντων, &c. i. e. 'Unam autem harum rerum afferre causam, quæ multis modis videntur disputari posse, furiosum est, neque recte fit ab iis qui inanem astrologiam studiose consecantur, et qui temere quarundam rerum rationes reddunt.' *Lamb.* Aliud est: 'accipere incendia,' aliud 'concipere ignem,' 'flammas,' &c. Hoc probatissimum genus loquendi, illud inusitatum saltem. Omnino, ut verum fatear, recto mihi talo videtur stare *Gifanii* emendatio: *Accendere ex una scintilla*, &c. 'Accendere' autem 'incendia,' ut 'accendere bellum,' lib. 1. dixit. Verum e in penultima elidenda erit, ut lib. 2. 680. in 'contingere parato.' sic sup. 2. 1024. *Accedere* pro *Accidere* habet uterque ex Vossii Codd. *Preig.*

610 *Possideat*] Est, ut possideat: fieri potest, ut possideat. *Lamb.*

Cacis] Obscuris, et oculorum sensum fugientibus. *Lamb.*

611 *Nullo qui sit fulgore notatus*] Qui non fulgeat, et idcirco non cernatur a nobis. *Lamb.*

612 *Æstiferum*] *Æstifer.* *Gifan.*

Exaugeat] I. e. valde angeat. sic autem habent libri Manuscripti, et nonnulli typis excusi. utitur eodem verbo Ter. *Heaut.* 2. 2. 2. 'Concurrunt multæ opiniones, quæ mihi animum exaugeant:' i. e. quæ me magis

adducant ad credendum illam esse corruptam. et Plant. *Sticho* 2. 1. 9. 'Heræ subveni: benefacta majorum tuorum exange.' vulgati autem mendose habent *exaudiat.* *Lamb.* Ita et nostri vet. et Lambinus. *Vulg. exaudiat.* *Gifan.*

613 *Nec ratio simplex*] Nunc de solis et lunæ conversionibus quas τροπὰς Græci vocant: earumque, ut et aliarum rerum superarum, et naturalium, plureis causas affert, ut solebat Epicurus. Non est (inquit) una ratio, neque certa, quo modo ex partibus æstivis, id est ex orbe solstitiali, atque a cancro, transeat ad ægocerotam, seu capricornum; i. e. ad orbem brumalem. Hac de re sic Laërtius: Τροπὰς ἡλίου καὶ σελήνης ἐνδέχεται μὲν γίνεσθαι κατὰ λόξωσιν οὐρανοῦ, οὕτω τοῖς χρόνοις κατηναγκασμένον ὁμοίως δὲ καὶ κατὰ ἀέρος ἀνθέξωσιν, ἢ καὶ ὕλης ἀεὶ ἐπιτηδείως ἐχομένης, τῆς μὲν ἐμπλαμένης, τῆς δὲ καταλιπούσης, ἢ καὶ τῷ ἐξ ἀρχῆς τοιαύτην δίνην τοῖς ἄστροις τοῦτοις κατεληθῆναι, ὥστε οἷά τε εἶναι ἔλικα κινεῖσθαι. i. e. 'Fieri potest, ut solis et lunæ conversiones fiant ex obliquatione cæli, temporibus ita coacti: similiter autem etiam ex adversa vi aëris, qui solem modo a signis æstivis ad brumam, modo a bruma ad æstivam regionem detrudere queat: aut etiam materia semper idonea, atque opportuna, eum partim contingente, partim deserente: aut etiam eo, quod talis vertigo his astris sit attributa atque impressa, ut possint per aliquos flexus moveri.' *Lambin.* Annum solis, et menstruum lunæ cursum per duodecim signa zodiaci ut explicet, primo vss. 23. proponit sententiam Democriti, qui docuit inferiora sidera a summo cælo rapi et circumferri, celerius aut tardius pro rata uniuscujusque sideris a summo isto cælo distantia. Sol igitur celerius quam luna, ideoque illum rarius quam illam signa assequuntur et prætereunt, neque mirum si luna uno

mense signa omnia, in quibus duodecim terit sol, percurrere videatur. Deinde vss. 13. duos aëres lunæ solique inservientes introducit, quorum altero a Cancro ad Capricornum detruduntur, altero a Capricorno ad Cancrum stato tempore subveluntur. Et ne illud incredibile videatur, jubet nubes spectare quas diversi venti in partes diversas protrudunt. *Creech.*

614 *Ægocerotis Brumales flexus*] Mox *metas* vocabit, eleganter. *Manil.* lib. 3. *nodos*, ut et lib. 2. non minus eleganter. sed Lucretii imitatio est; infra enim, 687. 'anni nodus umbras exæquat.' *Ægoceros* autem *Capricornus.* *Faber.*

615 *Brumaleis adeat flexus*] Tralatio est a certaminibus Olympicis, et similibus curulibus. significat autem id quod vulgus solstitium brumale appellat. *Lamb.*

Revertens...vertat se] Ut 6. 52. 'Depressosque premit.' *Preig.*

616 *Canceris*] Ita olim dicebatur: nunc 'Cancri.' *Faber.* Apud S. Cyprianum p. 234. 'veluti Cancere infecta' legimus. *Creech.* De morbo ita dicto similiter *Arnob.* lib. 1. *Adv. G.* p. 30. 'Illi haud aliter contumaciam canceris sævi ad subeundam cicatrice circumscriptis cogitationibus compulerant.' De solstitio autem seu solstitiis multitudinis numero pro æstivo tantum plura congessit *Jos. Castalio* in V. L. cap. 17. pag. *Fac. Critic.* 570. *Tomi quarti.* *Hav.*

Vertat metas se ad solstitialeis] I. e. (ut vulgus loquitur) 'ad solstitium æstivum' se vertat. Nam apud probatos Latinitatis auctores 'solstitii' nomen solstitium æstivum duntaxat significat, 'vel quia' (ut scribit *Varro* lib. 5. de L. L.) 'sol eo die sistere videtur, vel quod sole ad nos verso, proximum est solstitium.' *Lamb.* *Ut vertat metas ad.* Ita recte omnes fere libri. *Lambinus:* *ut metas vertat se ad.* *Gifan.* Et ita optimi Mss. passive enim, ut multa talia apud

nostrum, usurpatur. *Hav.*

621 *Democriti quod sancta, &c.*] Hic versus sup. jam positus est 3. 372. *Lamb.*

622 *Quanto quæque magis*] I. e. quanto sint nobis propinquiora, atque ita a cælo remotiora. *terram propter* autem, i. e. propter, seu prope terram. *Lambin.*

623 *Cæli turbine*] *Turbinem cæli* dixit pro cælo, quod turbinis in morem, h. e. ῥόμβον δύνειν, circumagitur et circumvolvitur: vel pro rotunditate cæli volubili, ut Virg. 'saxi turbinem' *Æn.* 12. 531. 'Præcipitem scopulo, atque ingentis turbine saxi Excutit.' Sic Catullus 'fusi turbinem' *carm.* de Pelei et Thetid. *Nupt.* 'Libratum tereti versabat turbine fusum.' *Lamb.*

624 *Illius*] Cæli turbinis. *Lamb.*

625 *Relinqui Paullatim solem*] Ἀπολείπεσθαι: celeritate superari. *Lamb.*

627 *Inferior multo*] Ita libri veteres nostri. *Vulgati, multum.* *Gifan.*

628 *Et magis hoc*] Et magis lunam relinquere sole, seu quam solem. *Lamb.*

Et quanto] Sic legendum, ut sit hic Lucretii sensus: et quanto lunæ cursus 'demissior,' i. e. humilior, et inferior cum sit, longius abest a cælo, &c. tanto posse minus, &c. *Lamb.* *Lunum, quanto demissior.* In quibusdam vulg. *quanto et.* *Lambinus, et quanto.* *Gifan.*

630 *Tendere cursum*] *Tendere* posuit ἐνεργητικῶς, ut sæpe alias, pro celerare: idem valet 'contendere cursum.' sic dixit 1. 67. 'tendere oculos.' *Lamb.*

631 *Flaccidiore*] Languidiore, et tardiore. *Lamb.*

632 *Tacto magis, &c.*] Quanto etiam (inquit) luna cum sit sole inferior, languidiore et tardiore impetu et circuitu fertur, quam sol, tanto magis cetera signa superiora eam assequuntur, atque adeo prætereunt, et superant. *Lamb.*

635 *Ad hanc quia signa revisunt*]

Nihil mutandum censeo, quamvis quidam legi velint *recurrunt*, aut *recurrant*. Nam cum ita, ut excudendum curavi, habent omnes libri manuscr. et vulgati, tum usitatum est Latinis genus loquendi, 'visere,' et 'revisere ad hoc,' aut 'illud.' *Lucr.* lib. 6. 1236. 'Nam, quicumque suos fugitabant visere ad ægros,' &c. ad quem locum plura. *Lamb.*

636 *Fit quoque ut e mundi*] Alia ratio. *Lamb.*

638 *Æstivis Signis*] A cancro. *Lamb.*

639 *Brumaleis usque ad flexus*] Ad capricornum, et ad brumam. *Tralatio* est a ludis Circens. in quibus cum ad metas quadrigæ pervenerint, 'flectendus' cursus est, et 'metæ fervidis sunt evitandæ rotis,' ut loquitur Flaccus noster. ex quo 'flexus' appellantur a Latinis, καμπήρες a Græcis. Itaque statim eadem translatione solstitium, et brumam, 'solis metas' appellabit, 689. 'Distinet æquato solis discrimine metas.' Fuerunt autem nonnulli, qui humidum quod e terra et mari sursum tollitur, causam esse solstitii et brumæ putarunt, quasi sol pabulum sequatur. quam opinionem refellit et rejicit Aristoteles lib. 2. *Meteor.* his verbis: Διὸ καὶ γελοῖοι πάντες, ὅσοι τῶν πρότερον ὑπέλαβον τὸν ἥλιον τρέφεσθαι τῷ ὑγρῷ καὶ διὰ τοῦτ' ἐνιοὶ καὶ φασὶ ποιεῖσθαι τὰς τροπὰς αὐτόν· οὐ γὰρ ἀεὶ τοὺς αὐτοὺς δύνασθαι τόπους παρασκευάζειν αὐτῷ τροφήν. ἀναγκαῖον δ' εἶναι τοῦτο συμβαίνειν περὶ αὐτόν, ἢ φθείρεσθαι καὶ γὰρ τὸ φανερόν πῦρ, ἕως ἂν ἔχῃ τροφήν, μέχρι τούτου ζῆν, &c. i. e. 'Quocirca ridiculi etiam sunt omnes, quicumque e veteribus solem ali humido existimant: et iccirco nonnulli aiunt solem suas ad solstitium et brumam conversiones facere. Non enim eadem semper loca posse ei cibum præbere. Necesse autem esse hoc ei accidere, aut interire: nam et ignem ante oculos, atque in promptu positum, quoad pabulum habeat, eo usque vivere.'

Humidum autem tantum igni cibum esse, quasi humidi pars ea, quæ sit extenuata, quæque subvehatur, ad solem perveniat, aut quasi hic humidi ascensus talis sit, qualis qui flammæ orienti et viventi contingit. ex qua argumento probabili sumto, sic et de sole existimarunt. Sed hoc non est simile. Flamma enim fit ex continuo humido et sicco variantibus, neque alitur. Non enim manet eadem ullo tempore fere. Soli autem fieri nullo modo potest ut hoc accidat. Nam si eodem modo, quo modo illi dicunt, alatur, perspicuum est eventurum, ut Sol non solum, quemadmodum censet Heraclitus, quotidie novus sit, sed semper et continenter novus. M. Tullius opinionem illam Cleanthi adscribit lib. 3. de N. D. his verbis: 'Quid enim? non eisdem vobis placet omnem ignem pastu indigere, nec permanere ullo modo posse, nisi alatur? Alii autem solem, lunam, reliqua astra, aquis alia dulcibus, alia marinis? Eamque causam Cleanthes affert, cur se sol referat, nec longius progrediat solstitiali orbe, itemque brumali, ne longius discedat a cibo?' Sic Minucius in Oct. sub persona Octavii: 'Fontium dulci aqua marisve mundum nutriri: in vim ignis abiturum, Stoicis constans opinio est, quod consumto humore mundus hic omnis ignescat: et Epicureis de elementorum conflagratione et mundi ruina eadem ipsa sententia est.' *Lamb.*

642 *Magnos annos*] Stellarum periodos, et Saturni, Jovis, Martisque revolutiones respicere videtur. *Creech.* *Annos* pro quibusvis non temporis tantum periodis, sed et spatii circulis posuit. Similiter, 1. 312. 'Quin etiam multis solis redeuntibus annis.' et vs. 1028. 'Et multos etiam magnos servata per annos.' *Preig.*

645 *Nonne vides*] Quod multi quidem negant, etsi constet numquam fere tempestatem fulminantem fieri,

quin hoc eveniat. *Faber.* *Vegetius* 4. 38. 'Hi sæpe singuli, interdum duo, magnis autem tempestatibus etiam tres pariter flare consueverunt.' Quem locum, ut et Homeri aliorumque, adducit Brodæus ad Calabrum pag. 371. ubi Lucretium defendit. *Hav.*

649 *At nox obruit*] Nunc incipit diei et noctis causas explicare. *Lamb.* Diem sequitur nox, quia vs. 6. sol longo cursu languidus, occasurus enim languescere videtur, extinguatur, vel quia eadem vi qua supra terras diurno temporeolvebatur, subter terras nocturno fertur. *Epicurus* in Epistola ad Pythoclem ortum et occasum solis et lunæ κατ' ἐμφάνειάν τε ὑπὲρ γῆς, καὶ πάλιν ἐπὶ κρυψίν, vel κατ' ἀναψίν, καὶ κατὰ σβέσιν posse fieri contendit. *Creech.*

650 *De longo cursu*] Post. vide quæ ad 1. Extima autem cæli vocat hoc loco partes occiduas ad Atlanticum. *Faber.*

Ultima cæli] Sic ex vet. libris scripsi; in quibusdam codd. vet. *uctima*, *velima*. Hinc Marullus *extima* proculdit, ut et vulg. *Gifan.* Alii libri habent *extima cæli*, quod interpretor extimas parteis cæli, alii *ultima cæli*, et ita legi volebat *Adr. Turnebus*: cui assentior. *Lamb.* Sive *Ultima*, sive *Extima* legas, perinde est. *Creech.*

651 *Suos efflavit languidus igneis*] *Efflavit suos igneis*, i. e. exstinctus est. fuit etiam hæc valde pinguis, stolidataque anilis Epicuri opinio, astra orientia accendi; occidentia, exstingui: quam et Cleomedes libro secundo commemorat ac refellit his verbis: Καίτοι πρὸς ἅπασιν τοῖς εἰρημένοις ἀσποωτάτοις οὖσιν, ἔτι καὶ τὰ ἄστρο ἀπεφῆνατο, ἀνατέλλοντα μὲν, ἐξάπτεσθαι· δυόμενα δὲ, σβέννυσθαι. ὕπερ ὁμοίωτόν ἐστιν, ὡς εἰ τις ὀρωμένους μὲν ἀνθρώπους, ζῆν λέγοι. μὴ ὀρωμένους δὲ, ἀποθνήσκουσιν. καὶ ἐπὶ τῶν ἑλλων ὅσα ἐστὶν ὁρατὰ, τὸν ὁμοίον λόγον ποιεῖται. οὕτω δ' ἔγραπτε συνέως καὶ

δαιμόνιος ἀνὴρ ἐστίν, ὥστ' οὐδ' ἐπῆει αὐτῷ ἐκεῖνο, ὅτι τῆς γῆς σφαιρικῷ σχήματι κεχρημένης, ἄλλοτε παρ' ἄλλοις ἕκαστα αὐτῶν καὶ δύνεται, καὶ ἀνατέλλει. καὶ τοῦτου ἕνεκα δεήσει ἅμα καὶ σβέννυσθαι αὐτὰ, καὶ ἐξάπτεσθαι, καὶ κατὰ πάσας τὰς τῶν ὀρίζοντων μεταπτώσεις ἐκ παραπλησίοις ἀναλογίαις γίνεσθαι ἀπλέτους φθορὰς φθειρομένων τε καὶ πάλιν ἐξαπτομένων, κατὰ πᾶσαν μετάπτωσιν ὀρίζοντος, τοῦτου συμβαίνοντος, &c. i. e. 'Atqui ad illa omnia quæ sunt absurdissima, præterea etiam pronuntiavit (Epicurus) astra orientia quidem, accendi: occidentia vero, exstingui. quod simillimum est, ut si quis homines qui cernantur, vivere dicat: qui non cernantur vero, mori. Et in aliis rebus, quæ sub sensum videndi cadunt, similem sermonem habet. Ita autem scilicet intelligens et divinus vir est, ut ne illud quidem ei in mentem venerit, quod, cum terra sit globosa figura prædita, alias apud alios singula astra et occidunt, et oriuntur: atque ob hanc causam necesse erit ea simul et exstingui, et accendi, tum pro omnibus finientium, seu horizontum, mutationibus, paribus proportionibus interitus innumerabilis fieri et morientium, et rursum reviviscientium ignium, cum hoc contingat pro omni finientis mutatione,' &c. Idem aliquot versibus post: 'Ἡ πῶς αὐτὸς ὁ ἥλιος σβεννύμενος, πάλιν ἐπὶ τὴν ἀνατολὴν παραγίνεται; ἀλλὰ γὰρ μυθαρίῳ γραῶδαι πιστεύσας, ὥς, τῶν Ἰβηρῶν ἱστορούντων, ἐμπίπτοντα τὸν ἥλιον τῷ ὠκεανῷ ψόφον ἐμποιεῖν σβεννύμενον, ὥς διάπυρον σίδηρον ἐν ὕδατι: ἐπὶ ταύτην ἦλθε τὴν δόξαν ὁ μόνος καὶ πρῶτος ἀνθρώπων τὴν ἀλήθειαν ἐξευράν' καὶ οὐδ' ἐκεῖνο νενόηκεν, ὅτι πᾶν μέρος τοῦ οὐρανοῦ τὸ ἴσον ἀπέχει τῆς γῆς, ἀλλ' εἰς τὴν θάλασσαν αὐτὸν καταδύεσθαι ὑπέλαβε, καὶ πάλιν ἐκ τῆς ἀνατολικῆς θαλάσσης ἀνατέλλειν' καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ ἀνατολικοῦ ὕδατος ἐξάπτεσθαι, ἀπὸ δὲ τοῦ πρὸς δύσει σβέννυσθαι. i. e. 'Aut quomodo sol ipse exstinctus, rursus ad eam cæli partem, ex

qua oriri solet, pervenit? At enim cum fabellæ cuidam anili fidem habuisset, quæ ab Hispanis tradita est, solem in oceanum incidentem, strepitum in eo mittere, tamquam suos igneis efflantem, et marcescentem, quemadmodum ferrum candens dum in aqua exstinguitur; hanc opinionem mente sua comprehendit is qui solus et primus veritatem invenit: et ne illud quidem intellexit, partem omnem cæli æqualiter a terra distare, sed eum in mare demergi existimavit, et rursus ex orientali mari exoriri: et ab aqua quidem orientali accendi, ab occidentali vero exstingui.' Jam quod ad loquendi genus attinet, attendat lector, quod antea admonuimus, hæc verba, 'exhalare,' 'exspirare,' 'efflare,' quasi activa, jungi cum accusandi casu, ut hic 'efflavit igneis,' et 3. 719. 'Unde cadavera, rancenti jam viscere, vermeis Exspirant?' ad quem locum hæc de re plura. *Lambin.*

652 *Concussos itere*] Conquassatos et fractos labore itineris. 'itere' pro itinere. sic enim inflectebant veteres, 'iter iteris,' et 'itiner itineris,' teste Nonio. Nævius Lycurgo: 'Ignoti iteris sumus: tute scis.' Attius Enomao: 'Præsto etiam adsum: exprome. quid fers? nam te longo itere cerno vadere.' Idem Telepho: 'Studiumque iteris reprime.' *Lamb.*

Itire] Sic veteres pro itinere. *Fab.*

653 *Aut qui sub terras cursum*] Fuerunt etiam nonnulli philosophi, qui solem non sub terris moveri, sed circum terras dixerunt: iccirco autem ex oculis nostris evanescere, et noctem fieri, quia terra, ursæ subjecta, alta et edita est. ex quo fieri, ut solis luminibus officiat. Aristot. lib. 2. *μετεωρ.* cap. 1. in extr. *Lambin.*

654 *Supera quæ tertas pertulit orbem*] Ordo est: quæ vis pertulit orbem, videlicet solis, supera, seu supra terras. quidam tamen legunt, *supera terræ quæ pertulit orbem.* ut subintel-

ligatur 'solem.' *Lamb.*

655 *Tempore item certo*] Cur tempore certo aurora exsistat. *Lamb.* Ante solis exortum splendor quidam, qui aurora dicitur, illustrat cælos, quoniam sol sub terras ab occasu in ortum revertens antequam ipse appareat effundat radios, vel quia dispersa hesterno itinere ignis semina ibi confluunt, et prius quam formarentur aut accenderent solis globum debili luce æthera illustrant. Posteriori causam fabula, quæ apud Pomponium Melam, 5. 6. et Diod. Sic. lib. 17. legatur, confirmat; et si constantia illius confluxus cuiquam incredibilis videatur, is consideret non minorem in multis aliis rebus constantiam deprehendi. *Creech.*

Matuta] M. Tull. lib. 3. de N. D. 'Quid deinde? Inodea dicitur, quæ Leucothea a Græcis, a nobis Matuta dicitur, cum sit Cadmi filia.' *Lamb.*

656 *Auroram*] Auroram roseam, ῥοδοδάκτυλον. *Lamb.* Hoc loco 'Aurora' Dea, seu persona, non est, sed splendor. 'Aura' enim vel apud Virgil. *Æn.* 6. 206. 'auri aura refulsit.' splendorem notat, ab ἀῖρος, quod in vetusta illa Græcia 'aurum' significabat, unde θήσαυρος. De Matuta autem seu Leucothea, unde 'matutinus,' &c. res nota est. *Faber.*

Defert] Mss. quidam *differt*, i. e. late spargit, quo sensu videlicet sæpius apud nostrum verbum 'differre' occurrit, uti 2. 673. 'Unde ignem jacere, et lumen submittere possint: Scintillasque agere, ac late differre favillam.' 6. 690. 'Funditque ardorem longe longeque favillam Differt.' et 2. 34. 'Mobiliter solvens differt primordia vini.' Denique 1. 273. 'Ingentesque ruit naves et nubila differt.' Verum in omnibus hisce vis aliqua infertur rei quæ 'differri' seu dispergi dicitur, ita ut vis ejus comminuatur et soliditas solvatur. At de splendore Auroræ hoc non dici potest, qui allatus a Matuta crescit assi-

due usque ad justum solis lumen. Consideratur itaque hic Matuta ut Auroræ paranympa. *Hav.*

659 *Aut quia conveniunt ignes*] Minutius in Octavio: 'Sic congregatis ignium seminibus, soles alios atque alios semper splendere: sic exhalatis terræ vaporibus nebulas semper adulescere,' &c. *Lamb.*

661 *Quæ faciunt solis nota semper lumina*] Aliter Aristoteles *μετεωρολ.* β. cap. 2. quo loco negat, solem ali humido, quem paullo ante protulimus. Volens enim veterum quorundam opinionem refellere, qui arbitrantur solem ali humido, docet hoc absurdi ex eo eventurum, ut sol non solum alio atque alio die novus sit, verum etiam semper et assidue novus. ex quibus verbis intelligere licet, falsum illi visum esse, nova semper gigni solis lumina. *Lamb.*

662 *Quod genus*] Cujus generis, vel quemadmodum. *Lamb.*

663 *Idæis fama*] De Ida monte, omnium, qui sunt in Hellesponto, altissimo, sic Diodorus Siculus lib. 17. pag. 491. 'Ἰδίων δέ τι καὶ παράδοξον συμβαίνει γίνεσθαι περὶ τοῦτο τὸ ὄρος. Κατὰ γὰρ τὴν τοῦ Κυνὸς ἐπιτολὴν ἐπ' ἄκρας τῆς κορυφῆς διὰ τὴν νηνεμίαν τοῦ περιέχοντος ἀέρος ὑπερπετῇ γίνεσθαι τὴν ἄκραν τῆς τῶν ἀνέμων πνοῆς: ὁρᾶσθαι δὲ τὸν ἥλιον ἐπὶ τῆς νυκτὸς οὐσῆς ἀνατέλλοντα τὰς ἀκτῖνας, οὐκ ἐν κυκλοτερεῖ σχήματι τετραμμένον, ἀλλὰ τὴν φλόγα κατὰ πολλοὺς τόπους ἔχοντα διεσπαρμένην, ὥστε δοκεῖν πυρὰ πλείω θιγγάνειν τοῦ τῆς γῆς ὀρίζοντος. i. e. 'Proprium autem et admirabile quiddam in hoc monte fieri solet. Nam sub Canis ortum, qui fit in summo montis vertice, propter aëris circumfusi quietem, ab omni motu ventoque vacuum, hunc verticem a ventorum flatu immunem atque intactum esse: cerni autem solem cum etiam nox est, radios suos expromentem, non in figuram rotundam conversum et conformatum, sed flammam in diversas parteis disper-

gentem, ut complures ignes extremum terræ terminum, quem finientem appellant, attingere videantur.' Simile quiddam narrat idem Diodorus libro tertio accidere in Arabia fortunata, quod ad solis ortum attinet, his verbis: ἐκ μέσου δὲ τοῦ πελάγους φασὶν ἀναφαίνεσθαι αὐτὸν [ἥλιον] ὁρᾶσθαι μὲν ἄνθρωποι παραπλήσιον τῷ πυρῶδες τῶν πύλων, σπινθήρας δὲ ἀφ' ἐαυτοῦ μεγάλους ἀπορρίπτειν. i. e. 'Ex medio autem mari aiunt solem exorientem cerni prunæ candentissimæ similem, scintillas autem ex se magnas jacere,' &c. *Lamb.*

670 *Et certo dimittunt*] Sic habent aliquot libri manuscr. et non pauci vulgati, melius (opinor) quam *demitunt*. *Lamb.* *Demittunt*. Ita ex quibusdam vet. malui, cum Marullo. In aliis: *dimittunt*. *Gifan.* vs. 757. 'Sol dimittit languidus ignes.' *Creech.*

671 *Nec minus in certo*] Sic legendum, *in certo* divisim, non *incerto* conjunctim, atque illo modo scriptum est in tribus lib. manuscrip. et in Florentinis. *Lamb.*

Imperat] Tralatio. Sic sup. 1. 176. 'Viteis auctumno fundi suadente videmus.' *Lamb.*

672 *Veste*] Lanugine. et ita Nonius. unde 'investes,' impuberes. sic *Virg. Æn.* 8. 659. 'Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis.' *Lucret.* iof. eod. lib. 887. 'juventas Occipit, et molli vestit lanugine malas.' *Lamb.* Lanugine. Grammatici passim et *Virg.* interpretes. *Faber.* *Virg. Æn.* 8. 659. 'Aurea cæsaries illis, atque aurea vestis.' Hoc est Barba, unde e contra investes dicimus imberbes: unde est *Æn.* 8. 160. 'Tunc mihi prima genas vestibat flore juventas.' *Servius.* *Creech.*

675 *Non nimis incertis*] Sic habent tres lib. manuscr. et Florent. et sane ut ita legatur, ratio postulat, nisi quis dicat, legendum item ut supra, divisa voce, *in certis*, et retinendam vulgatam scripturam *minus*. Cum hoc

loco congruit is qui est 6. 356. 'Auctumnoque magis stellis fulgentibus alta Concutitur cæli domus undique, totaque tellus.' *Lamb.* *Non nimis incertis*. Ita vet. quidam, manu formisque descripti. In aliis: *Non minus incertis*. *Gifan.* Hæc scribit interpret, 'Sane ut ita legatur ratio postulat; nisi quis dicat, legendum item ut supra, divisa voce, *in certis*, et retinendam vulgatam scripturam, *minus*.' Bis errat; nam si ita legeretur, gravissimum in versu mendum esset; sic quippe haberet: *Non minus in certis fiunt partibus anni*. Una syllaba, ut vides, brevior est quam oporteat. Sed hæc quidem incogitantia est hominis alio properantis. Quod autem ait lectionem illam, quam ipse in suo contextu, ut nos in nostro, exhibuit, eam esse quam ratio postulet, id quoque ejusmodi est, ut vix cuiquam credibile sit, qui cum cura legerit. Scribendum enim esse ostendam, *Non minus hæc certis fiunt in partibus anni*. Antea dixerat *Lucretius*, Miraris quod tam certo tempore ignes confluere possint; cur id facias nulla equidem causa est, cum tot res alias certo itidem tempore fieri cernas, &c. postremo nimbis, fulmina, grandines, venti, &c. illa omnia non minus in certis partibus anni fiunt; quæ tu tamen tantopere mirabilia nunquam duxisti. 'Nec tamen illud in his rebus mirabile debet Esse, quod hæc ignis tam certo tempore possint Semina confluere, et solis reparare nitorem; Multa videmus enim, certo quæ tempore fiunt Omnibus in rebus, (exempl.) florescunt tempore certo Arbusta, et certo demittunt tempore florem. Nec minus in certo dentes cadere imperat ætas Tempore, &c. Fulmina postremo, nix, imbres, nubila, venti, Non minus hæc certis fiunt in partibus anni.' Idque ut planissime et ἀναμφισβητήτως probet, addit, quod ad confirmationem emendationis no-

stræ facit maxime, 'Consequa natura est jam rerum ex ordine certo.' Vides, ut opinor, hanc lectionem illa aliquanto esse meliorem, quæ ab interprete *Lucretii*, quasi longe optima esset, probata fuerit. *Faber.*

676 *Namque ubi sic fuerunt, &c.*] *Alterutrum* horum versuum, vel hunc, vel deinceps sequentem, puto ab aliquo esse interpositum, nec esse *Lucretianum*. Malim tamen hunc delere, et alterum retinere, vel ita, ut in omnibus libris legitur, vel paulum immutatum, nempe hoc modo, *Namque uti res mundi, &c.* *Lamb.* *Fuerunt*. In vet. quibusdam: *fuerant*. Versum sequentem eruit *Lambinus*. *Gifan.* Ecce autem de integro; occurrit aliud in hoc ipso loco quod festinanti moram objiciat: 'Namque ubi sic fuerunt causarum exordia prima, Atque uti res mundi cecidere ab origine prima, Consequa natura est jam rerum ex ordine certo.' Duorum posteriorum versuum alterutrum ὁβελίζει *Lambinus*, neque de illo, *Atque uti, &c.* dissentit *Gifan.* Ego priorem prorsus delendum arbitror, hac primum causa, quod istud sic stare non possit cum *Atque uti*, quod iis qui Latine sciunt, notissimum est; dein, prioris versus, 'ubi sic fuerunt causarum exordia prima' eadem plane sententia est quæ secundi; sed versus 'Atque uti res mundi cecidere ab origine prima,' is vero *Lucretio* parente longe dignior est quam ille alter projectitius; nam τὸ cecidere sortem, temeritatem, et casum notat, sumpta ab aleæ ludo metaphora, 'Si illud quod opus est jactu non cadit.' Ter. unde, quod multi non observant, natum et illud, quod vulgo Latine dicimus, 'Belle cecidit,' &c. Sed cum hoc loco rationem afferre assertionis suæ debuerit poëta, particula 'ætiologica' opus est; itaque, expuncto illo priori, sic legere soleo, *Namque uti res mundi cecidere ab origine prima, Consequa natura est jam*

rerum ex ordine certo. Hæc ad emendationem; cetera in notis. *Faber in Emend.* Hunc versum delet *Faber*, et in sequenti legit, *Namque uti res mundi, &c.* retineri vero potest iste versus si legatur, *Namque uti sanxerunt*. Sic 1. 581. 'Et quid quæque queant, per fœdera naturæ, Quid porro nequeant, sancitum quandoquidem extat.' Ita igitur conjicio legendum, nec pudet conjecturæ. *Creech.* *Ubi sic fuerunt*. Istud 'sic' referri debet ad τὸ 'atque' in versu sequenti, i. e. itidem ac. *Faber in Not.*

678 *Consequa*] *Consequens*. *Lamb.* E vet. Cod. *Gronovius Consequæ quæque rerum sunt ex ordine certo*. *Creech.*

679 *Crescere itemque*] Nunc quamobrem dies et noctes augeantur et minuantur. *Lamb.* Dies noctesque anni decursu sic increcere et decrecere, ut prolixitatis ac brevitatis utriusque vices exquisite per hyemem æstatemque alternentur, res mira semper visa est; id vero fit, quoniam circuitiones solis supra ac infra terram nunc celerius, nunc tardius fiunt, quatenus ipsæ locorum seu viarum, quibus sol incedit, longitudines sunt alternæ, vss. 16. In quibus describit poëta inæqualia arcuum diurnorum nocturnorumque segmenta in positu sphaeræ obliquo, æquatorem tamen ab hac lege excipit, qui in quavis etiam obliquitate in duas æquas partes ab horizonte dividitur; ex quo fit ut sol bis in ipso intra annum constitutus duo ubivis gentium faciat æquinoclia: hinc signum illud in quo nodum æquinocbialem esse dixit intelligendum duplex est, 'Aries' viz. et 'Libra,' in cujus utriusque initio mutua fit signiferi æquatorisque intersectio. Deinde subjungit vss. 5. id fieri posse, quod certa sunt per ætherem loca, quæ possint a sole ob factam majorem minoremque resistantiam velocius segniusve percurri. Demum vss. 3. quia alternis anni partibus tardius aut citius conveniant isti

ignes qui faciunt, vel accendunt solem. *Creech.*

Tabescere] Minui. tralatio est. sic 2. 1171. 'Nec tenet, omnia paulatim tabescere,' &c. *Lamb.*

680 *Cum sumant augmina*] Cum augescant. sic locutus est 2. 188. 'Sursus enim versus gignuntur, et augmina sumunt.' Quod autem quidam hoc ordine hunc versum legi volunt, *cum noctes augmina sumant*, incidunt in *κακόφατον* et *αίσχρολογίαν* cum no. quod vitandum censet Cicero in Orat. *Lamb.* *Cum noctes augmina sumant.* Ita vet. quidam. Elegantior Ecphonia, quam vulg. *cum sumant augmina noctis.* *Gifan.*

682 *Imparibus currens anfractibus*] Dum impariter et inæqualiter circumagitur. hac de re sic Laërt. *Μήκη νυκτῶν καὶ ἡμερῶν παραλλάττοντα καὶ παρὰ ταχέας ἡλίου κινήσεις γίνεσθαι, καὶ πάλιν παρὰ βραδείας, ὑπὲρ γῆν*, i. e. dicebat Epicurus, 'Noctium et dierum longitudines ex celeribus, et contra ex tardis solis motibus supra terram fieri.' *Lamb.*

Amfractibus] Cursibus et itineribus flexuosis. Cæsar lib. 7. de B. G. Oppidi murus a planitie, atque initio adscensus, recta regione (si nullus amfractus intercederet) c10. cc. passus aberat. *Lamb.*

686 *Donicum ad id signum*] Ita Lambinus. In aliis: *Donec.* *Gifan.* *Ad id signum*, ad *ἰσημερίαν*, i. e. (ut Latini appellant) 'æquinoctium.' *Lamb.*

Anni Nodus] *Nodus anni* dixit translate pro eo solis circulo, qui cælum medium quasi cingulo cingit, ac circumdat. non dissimili admodum translatione dixit lib. 2. 'animæ nodos,' et lib. 4. 'Veneris nodos,' videlicet, conjunctiones quasdam arctas et adstrictas, *συνδέσµους.* *Lamb.* *Nodus.* Quidam Veteres, *Malus.* *Gifan.* *Æquinoctia* intelligit. *Faber.* Propter intersectionem zodiaci et æquatoris. *Creech.*

688 *Nam medio cursu, &c.*] I. e. in-

ter aquilonem et austrum; seu solstitium et brumam. vox 'flatus' autem patrii casus est. *Lamb.*

689 *Cælum*] 'Cælum' accipio, ut sit recti casus, numeri singularis. Hæc quantumvis licet levia, notavit Zoilus ut sua. *Lamb.* 'Cælum' est recti casus; 'flatus,' patrii. *Gifan.*

Metas] Solstitium, et brumam: seu circulum Canceri, et circulum Capricorni. sunt enim veluti metæ solis; ad quas cum pervenit, iter cursumque suum flectit. *Lamb.*

690 *Propter Signiferi posituram totius*] Propter situm Zodiaci obliquum. M. Tull. de Div. lib. 2. 'Vim quandam esse aiunt signifero in orbe, qui Græce *ζωδιακός* dicitur.' *Lamb.*

691 *Contundit*] Conterit, consumit, ut sup. 618. 'Annua sol in quo consumit tempora cursu.' *Lamb.*

693 *Eorum*] Astrologorum, et eorum qui scripserunt phænomena. *Lamb.*

Qui loca cæli] Astronomi. *Faber.*

695 *Propterea fit*] Hunc versum, secutus aliquot cod. manuscr. hoc loco posui: qui tamen mox iteratur. *Lamb.*

Aut quia crassior est] Alia ratio. *Lamb.*

696 *Tremulum jubar hæsitat ignis*] Sol. *Lamb.* *Hæsitat.* Tardius se se expedit: miror itaque dicere *Gifan*ium, 'hæsitare' sumi pro micare motitari. Hæc tamen vulgo mirantur. Explicationem certe nostram planissime veram esse ostendit versus qui hunc sequitur, 'Nec penetrare potest facile atque emergere ad ortus.' Itaque hæsitat, quia emergere non potest. at ridiculum sit dicere: Micat quia emergere non potest. Imo micat, quia emersit. *Faber.*

698 *Propterea noctes hiberno*] Virg. Georg. 2. 481. 'Quid tantum oceano properent se tingere soles Hiberni, vel quæ tardis mora noctibus obstat.' *Lamb.*

699 *Cessant*] Longiores sunt: ut tardæ noctes apud Virg. æstivæ sunt;

quæ ideo 'tardæ' dicuntur, quod propter longitudinem dierum tardius adventant. male itaque Interpres, qui locum hunc ('noctes cessant') per locum illum Virg. Georg. 2. 481. explicandum credidit; quod ei cum multis, neque sane indoctis, commune est: 'Quid tantum oceano properent se tingere soles Hiberni, vel quæ tardis mora noctibus obstat.' *Fab.* Eleganter de noctibus; desumptum, ut videtur per metaphoram, ex illo: 'Aut ubi si cesses,' quod et Persio inter alia ejusdem Comici obversabatur, in hisce: 'At si nactus cesses,' &c. *Preig.*

Insigne diei] Ita vocat orbem solis. *Fab.*

700 *Aut etiam*] Tertia ratio. *Lamb.*

701 *Confluere ignes*] Ex quibus nova semper solis lumina gignuntur, ut supra dixit, vs. 659. 'Aut quia conveniunt ignes, et semina multa Confluere ardoris consuerunt tempore certo,' &c. *Lamb.*

702 *Qui faciunt, &c.*] Versum proximum: 'Propterea fit uti videantur dicere verum,' quia in quibusdam vulg. non erat; et in vet. partim hic, partim paulo ante, post illum: 'Omnia disp.' est positus, et quia inepte videtur inculcatus (mox enim sequitur) et sententiam vitiat, propterea, inquam, non admisi. *Gifan.*

Certa de surgere parte] 'Αναστροφῇ, de certa parte surgere. *Lamb.*

703 *Luna potest solis*] Cnr lunæ figura varietur, et modo plena sit, modo dimidiata, modo bicornis, modo nulla. *Lambin.* Quod ad lunam attinet, si lucem a sole accipiat, si globosæ sit figuræ, et sub sole cursum suum peragat, tum varium illius multiplicemque vultum recte illi explicant, qui varia solis illustratione prout ad solem accedit, vel recedit a sole, phases lunæ variari existimant vs. 11. Si vero lucem aliunde non accipiat, tum concipi potest aliud corpus opacum quidem, et cassum omni lu-

mine, quod una cum luna fertur, et illius radios avertit vs. 5. Vel intelligere possumus lunæ globum ex dimidia tantum parte lucidum, qui, si circa suum centrum volvatur, varias quas videmus phases exhibebit vs. 9. Quibus hæc omnia displicent isti habeant lunas quotidie nascentes et intereuntes: id enim certo tempore fieri posse multa alia demonstrant, vs. 20. *Creech.*

Percussa] Sic legendum, et ita habent libri aliquot manuscr. vulgati autem *perculsa*, mendose. 'Percussa radiis solis,' i. e. icta lumine solis. sic locutus est sup. 2. 799. 'Recta aut obliqua percussus luce refulget.' ibidem vs. 870. 'quodam gignuntur luminis ictu.' et hoc eod. lib. sup. 353. 'Ut queat accendi parvis ardoribus ictus.' Unde 'verbera radio-rum' dicuntur tum solis, tum lunæ. sup. eod. lib. 486. 'Et radii solis cogebant undique terram Verberibus crebris,' &c. Sed de hac variatione lunæ luminis et figuræ sic Epicurus apud Laërtium. 'Ἐτι δὲ ἐνδέχεται τὴν σελήνην ἐξ ἑαυτῆς ἔχειν τὸ φῶς. ἐνδέχεται δὲ ἀπὸ τοῦ ἡλίου. Καὶ γὰρ παρ' ἡμῶν θεωρεῖται πολλὰ μὲν ἐξ ἑαυτῶν ἔχοντα, πολλὰ δὲ ἀφ' ἑτέρων' καὶ οὐδὲν ἐμποδοσ-τατεῖ τῶν ἐν τοῖς μετεώροις φαινομένων, &c. sequitur, 'Ἡ δὲ ἔμφασις τοῦ προσώπου ἐν αὐτῇ δύναται μὲν γίνεσθαι καὶ κατὰ παραλλαγὴν μερῶν, καὶ κατὰ προσχώρησιν, ἢ ἀναχώρησιν, ἢ κατ' ἐπικρόσθησιν, καὶ καθ' ὅσον ἂν τρόπον θεωροῖτο τὸ σύμφωνον τοῖς φαινομένοις. i. e. 'Præterea fieri potest, ut luna a seipsa lumen habeat: contingere etiam potest, ut a sole. Nam etiam apud nos multa cernere licet, quæ id quod habent, ex seipsis habeant: multa, quæ ab aliis: neque quidquam eorum quæ in aëre apparent, obstat, quo minus ita sit, &c. Vultus autem ejus varius et multiplex, qui sese nobis expromit atque ostendit, potest nasci et ex imutatione partium, et ex accessione ejus ad solem, aut recessione, aut ex

obstructione seu offeetione, et ex alia causa, in qua spectetur id quod consentaneum est iis quæ sunt in promptu.' *Lambin.*

706 *Donicum eum contra, &c.*] I. e. donec contra eum, nempe solem, i. e. donec ei opposita, &c. *Lambin.* *Donicum eum.* Ita vet. libri nostri. *Vulg. Donec.* *Gifan.*

707 *Atque oriens, &c.*] I. e. et tunc orta est, cum sol occidit. *Lambin.*

708 *Condere lumen*] Abscondere lumen, obscurari, sic dictum 'condere lumen' a Lucretio, ut ab Hor. 'condere diem,' Od. 4. 5. 29. 'Condit, quisque diem collibus in suis:' nisi quod apud Horat. 'condere diem' dicitur 'in collibus suis,' qui in collibus suis usque ad occasum solis manet: hic autem apud Lucretium luna 'condere lumen' dicitur, cum obscuratur ob solis propinquitatem. sic idem sup. 4. 435. de sole: 'Sol fit uti videatur obire, et condere lumen,' &c. Idem non multo secus 3. 1103. 'Proinde licet quotvis vivendo condere sæcla,' &c. *Lambin.*

709 *Debet item*] Pius ait in vet. libris esse: *Debeat, it, quanto.* *Gifan.*

710 *Per orbem*] Junge cum τῷ 'signorum:' intelligit zodiacum. *Faber.*

714 *Est etiam quoque uti*] Quod dixerunt Anaximander et Antiphon. *Lamb.* Hæc dicitur Anaximandri opinio, quæ tamen ab illius sententia maxime distat; nam si forsan Lunam dixerit ἴδιον ἔχειν φῶς Plut. de Pl. Phil. 26. et 28. (ἔφασκεν τε σελήνην ψευδοειδῆ, καὶ ἀπὸ ἡλίου φωτίζεσθαι: Laërtius) aliud tamen corpus quod una feratur, quod omnibus modis occurrat et officiat, ne quidem in somnis videt Plut. de Pl. Phil. 2. 26. *Creech.*

716 *Corpus enim licet esse aliud*] I. e. nam fieri potest, ut sit corpus aliquod aliud quam luna quod una cum ea feratur et labatur, eique occursando atque officiando faciat ut luna varias formas reddat. *Lamb.* *Corpus enim.* In nostris vet. item:

male, nisi fallor. *Gifan.*

719 *Versarique potest*] Nempe luna. Alia est ratio, quare luna varias figuras reddat. *Lamb.* Ita docuit Berosus sub Antiocho Sotere astronomia clarus. *Creech.*

Globus ut, si forte, pilai] Emendabat olim J. Douza Filius: *globus ut sit forte pilai, &c.* de quo ita in annotationibus quibusdam Mss. vir doctus, cujus mihi manus ignota est: Berosi sententiam enarrare voluisse poetam his versibus, elegantissimi acutissimique ingenii adolescens J. Douza Filius monuit, in Notis ad Catullum cap. 4. Berosi porro doctrinam multis verbis explicat Vitruvius, 9. 4. sed sententia ejus, ut brevissime perstringam, hæc est; 'Corpus lunæ pilam esse dimidia parte candidam, altera cæruleam: in coitu solis ardore corripitur, convertique partem ejus candentem ad solis lumen, cæruleam ad nos, quæ quod candens non sit obscura videtur. Septimo vero die a coitu, quod dimidio cœli spatio luna distet a sole, item dimidiam candentia partem ad nos conversam esse. Quartadecima autem die, pleno orbe totam candentem partem nobis ostendi, a qua reliquis diebus usque ad novilunium quotidiana decrescentia aliquid minuitur.' Hæc ille. Vide etiam Apuleium, de Deo Socrate, 'seu illa proprie est perpeti candore,' &c. *Preig.*

725 *Luciferam*] J. Douza F. *Dimidiam.* *Gifan.*

726 *Chaldæum*] Hoc rectius ex veteribus quibusdam puto, quam quod in aliis: *Chaldæam.* *Gifan.* *Chaldæam.* Chaldæos astrologiæ fuisse peritissimos, et Diod. testatur lib. 2. his verbis: Τοῦτο μέντοι γε διαβεβαιώσατο ἂν τις προσηκόντως, ὅτι Χαλδαῖοι μεγίστην ἔξιν ἐν ἀστρολογίᾳ τῶν ἀπάντων ἀνθρώπων ἔχουσι, καὶ διότι πλείστην ἐπιμέλειαν ἐποιήσαντο ταύτης τῆς θεωρίας. i. e. 'Hoc quidem certe liquido quispiam confirmare possit.

omnium hominum maximum usum in astrologia Chaldæos habere, plurimumque studii atque operæ in hanc cognitionem contulisse.' et M. Tull. 1. de Divin. 'Chaldæi in Syria cognitione astrorum, sollertiaque ingeniorum antecelluerunt.' Babylonios quoque multorum annorum observationes siderum coctilibus laterculis inscriptas habuisse refert Plin. 7. 56. Zoilus, homo acumine ingenii præstans scilicet, legendum censet *Chaldæum*, pro *Chaldæorum*, non, ut omnes habent libri, *Chaldæam*. quasi vero 'Chaldæam' non sit usitate positum pro Chaldaicam: quemadmodum Horat. dixit, 'Mauris jaculis,' Sulpitiis horreis,' et simil. *Lamb.* *Gifan.* *Chaldæum*; idque sibi rectius videri ait quam *Chaldæam*, ut in editione *Lambini* legitur. Sed, seu *Chaldæam* doctrinam astrologorum, dicas, seu doctrinam astrologorum *Chaldæorum*, idem plane erit. Itaque jure a *Lambino* in tertia Lucretii editione reprehensus est *Gifan.* Verum uterque erravit. Hoc enim loco poeta noster per 'Babylonicam Chaldæorum artem' intelligit Chaldæos qui Berosi hypothesim sequebantur contra 'vulgarem astrologiam.' Quid sit docet Plutarchus 2. de Pl. Phil. Lunæ defectum fieri κατὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἐπιστροφὴν τοῦ ἀπυρώτου μέρους, i. e. 'dum nobis obvertit eam sui partem, quæ ignita non est.' Sed 'Chaldæi' hoc loco sectæ nomen est, non gentis: quod ex Herodoto probari possit. Hunc locum Lucretii non intellexit Casaubonus. Vide Notas illius ad proœmium Diogenis. *Faber.* Per Babylonicam Chaldæum doctrinam intelligit Chaldæos qui Berosi hypothesin contra vulgarem Astrologiam tuebantur. 'Chaldæi' enim hoc loco sectæ nomen est, non gentis: παρὰ δὲ Βαβυλωνίους, ἢ Ἀσσυρίους Χαλδαῖοι, Γυμνοσοφισταὶ παρὰ Ἰνδοῖς: Laërtius. Idem Cicero in 2. de Div. *Creech.* Per 'Chaldæos' itaque Berosum in-

tellige, 'qui a Chaldæorum civitate, sive natione progressus in Asiam, ibi disciplinam Chaldaicam patefecit,' ut ait Vitruvius. Vir doctus quidam, (Beverlandus) in marg. cod. nostri. Vitruv. 9. 4. 'Berosus, qui a Chaldæorum civitate sive natione progressus in Asia etiam disciplinam patefecit, ita est professus, pilam esse ex dimidia parte candentem, reliqua habere cæruleo colore. Cum autem cursum itineris sui pergens subiret orbem solis, tunc eam radiis et impetu caloris corripitur convertique candentem, propter ejus proprietates luminis ad lumen. Cum autem ea evocata ad solis orbem superiora spectet, tunc inferiorem partem ejus, quod candens non sit, propter aëris similitudinem obscuram videri,' &c. Quæ ibidem fuse sequuntur. De contrariis vero illis sectis et hoc ipso Lucretii loco vide Isaacum Casaub. ad proœmium Diogenis Laërtii. *Hav.*

728 *Proinde quasi, &c.*] En vide, ut Epicurus probabilia sequatur in his quæ supra terram gignuntur, nihil unum egregie præter cætera affirmet. *Lamb.*

Uterque] Et Chaldæi seu Babylonii, et Græci. *Faber.*

730 *Denique cur nequeat, &c.*] Quod item de sole nonnulli existimarunt, ut supra dictum est. *Lamb.*

732 *Inque dies privos*] Et in dies singulos. sic eod. lib. sup. 275. 'Innumerabiliter privas mutatur in horas.' *Lamb.*

Abolescere] Cum in libris manuscriptorum reperissem scriptum *aboriscique*, suspicatus sum eos fuisse corruptos ab iis qui ex *abolescere*, *aboriri* fecissent: quod tantundem fere valet. *aboriri* quidem impressum est in codic. Venetis antiquis et Parisiensibus: eoque verbo usus est etiam 3. 156. 'et infringi linguam, vocemque aboriri.' quod si quis malet, non improbo. 'abolescere' autem valet decrescere: quod huic loco maxime convenit.

Lamb. Aborisci vet. omnes, ita; aut aboriscique. Hinc Marullus: *abolesci*. Alii: *aboriri*. Lambinus, *abolescere*. Gifan. Aborisci Gifanius, qui tamen fatetur se vocem istam nunquam legisse: Gassendus *Aboriri*. Creech.

734 *Difficile est ratione docere, et vincere verbis*] At ego verbis vincam, et iis verbis quæ rationem ducem habeant, vitiosam esse scripturam, sicque, sensu plane contrario, legi hunc versum debere: *Id facile est ratione docere et vincere verbis*. Quod ita esse uti dico vel illi versus, qui infra leguntur, abunde probaturi sint, cum in iis pro certo ponatur, rem in se se nihil habere difficultatis: 'Quo minus est mirum si certo tempore luna Gignitur, et certo deletur tempore rursus, Cum fieri possint tam certo tempore multa.' Sed et his addendum aliud: debere videlicet interrogative pronuntiarum versus illos, 'Denique cur nequeat semper nova luna creari Ordine formarum certo, certisque figuris, Inque dies privos abolescere quæque creata, Atque alia illius reparari in parte locoque?' Tum ipse sibimet respondens, *Id facile est* (inquit) *ratione docere*. Faber. Faber, *Id facile*: quem sequatur ille qui conjecturam certitudini præfert. Creech.

Vincere verbis] Pulchre dictum, sic 2. 747. 'Quod quoniam vinco fieri, nunc esse docebo.' et supra hoc eod. lib. 200. 'Et quam difficile id mihi sit pervincere verbis.' et 6. 496. 'primum jam semina aquai Multa simul vincam consurgere nubibus ipsis.' sic et Hor. Sat. 1. 3. 'Nec vincet ratio, tantundem ut peccet, idemque,' &c. *Lamb.*

736 *Prænuntius*] *Πρόδρομος*, prænuntior. Prænuntium autem Veneris dixit Zephyrum, quia Venus tempore verno gaudet. Sic Hor. Od. 1. 4. 'Jam Cytherea choros ducit Venus imminente luna.' *Lamb.*

737 *Vestigia propter: Flora, &c.*]

Male, ut opinor, ita distinguitur; quasi Veneris vestigia aut legere, aut juxta ea incedere dicatur Zephyrus, quem 'Veneris prænuntium' dicit poëta, eamque præcedere facit. Hand dubie 'Floræ vestigia' dicit, quibus cuncta præspargere fingitur dum in Veris ac Veneris adventum viam omnem coloribus et odoribus opplet. Solo itaque commate hæc separanda, ut relativum 'quibus' respiciat ipsius Floræ Vestigia; hoc modo: *It Ver, et Venus: et Veneris prænuntius ante Pinnatus graditur Zephyrus, Vestigia propter, Flora quibus mater præspargens ante viai Cuncta, &c.* Ordo est quasi Pompæ ejusdam

VER ET VENUS.
ZEPHYRUS ET FLORA.
CALOR ET CERES.
AUTUMNUS ET EUIUS EUAN.
VOLTURNUS ET AUSTER.
RIGOR ET BRUMA.
ALGOR ET HYEMS.

Ut 'Ver Veneris,' sic 'Zephyrus Floræ' latus claudit, Et 'Calor Cereis,' et 'Autumnus Bacchi.' Porro 'Rigor Brumæ,' 'Algor Hiemis.' Et: 'propter Floræ vestigia' incedere, aut ingredi tantum mihi valet ac comes ei incedere, pari ambulare passu, una cum Flora; Ver et Venerem præcedere. *Preig.*

738 *Flora*] Arnob. lib. 3. adv. G. 'Flora illa genitrix, et sancta, ob scenitate ludorum bene curat, ut arva florescant,' &c. Minucius in Oct. 'Sane et Acca Laurentia, et Flora, meretrices propudiosæ, inter morbos Romanorum et Deos computandæ.' Lactant. Firmianus lib. 1. de falsa rel. 'Flora cum magnas opes ex arte meretricia quæsivisset, populum Romanum scripsit hæredem, certam pecuniam reliquit, ejus ex annuo fœnore suus natalis dies celebraretur editione ludorum, quos appellarent Floralia,' &c. lege et Ovid. Fast. *Lamb.*

741 *Etesia flabra Aquilonum*] 'Ete-

siæ,' qui item sunt Aquilones: i. e. venti a septentrionibus flantes. hoc tantum interest, quod Etesia certo anni tempore, nempe post solstitium spirant: Aquilones quovis anni tempore. *Lamb.* Et tamen ostendere possim, si per otium liceat, Etesias non semper esse Aquilones; et ad eam rem Aristotel. ac Diodorum advocarem. Sed nil ad Lucret. *Faber.*

742 *Euius Euan*] Bacchus a voce Bacchantium *εὐοῖ* 'Euius' appellatus. 'Euan' autem Ithoniæ mons ab eadem voce dictus: Pausanias Messen. *Lamb.*

744 *Volturnus*] Euronotos. *Lamb.*

746 *Crepitans ac dentibus algi*] Hæc est verissima scriptura, ex vet. libris eruta. Vulg. *accentibus algi*. Gifan. *Crepitans ac dentibus algi*. Cum tres libri manuscr. et vulg. Florentini, Veneti recentiores, utrique Lugdunenses, haberent, *crepitans accentibus algi*; nonnulli, *crepitans ac dentibus algit*, plane inepte, idque olim lectori indicassem; et *crepitans accentibus algi*, ut plerique libri habent, edidissem; venit mihi postea in mentem, verba illa Plauti in Rudente 2. 6. 51. legenti, 'Ch. Quid si aliquo ad ludos me pro manduco locem? La. Quapropter? Ch. quia pol clare crepito dentibus.' facillime, et commodissime, et aptissime ex hac scriptura, *crepitans ac dentibus algit*, fieri posse *crepitans ac dentibus Algi*. Perspicua enim hic est *σωματοποιία*: et Hiemi, Algo, Volturmo, Austro, corpora affinguntur, poetico more. Idcirco Algi scribendum curavi, littera prima majore. Venuste autem, et convenienter, et probabiliter Algi dentibus crepitantem facit, quia eos qui algent, dentium crepitus comitari solet, ut et totius corporis tremor, et horror, et rigor, et simil. quod indicat Plauti locus, quem modo protulimus. Jam 'algi,' seu 'algum,' frigus significat: atque eadem voce usus est etiam 3. 732. Cum Delph. et Var. Clas. *Lucret.*

hoc mihi statim post secundam editionem venisset in mentem, ejus rei mihi testes sunt viri optimi et ornatissimi, reperi non multo post, idem ab aliquo nescio quo excogitatum esse, idque Zoilum pro suo produxisse: nisi quod *algor* ab eo scriptum est, quod minus probo, quia longius æquo a scriptura recepta remotum est. *Lamb.* Vulgatæ lectionis, *Accentibus algi*, non meminisse, nisi eam Fayus, acutus et bellus homo, huic, qua nulla est verior aut venustior, prætulisset. Creech.

749 *Cum fieri possint*] In duobus libris manuscr. scriptum est, *Cum florere queant*. *Lamb.*

750 *Solis item quoque*] Nunc de defectibus solis et lunæ: et priore loco de defectu solis. de quibus sic Diog. Laërtius: 'Εκλειψις δὲ ἡλίου καὶ σελήνης δύναται μὲν γίνεσθαι καὶ κατὰ σβέσιν, καθάπερ καὶ παρ' ἡμῶν τοῦτο θεωρεῖται γινόμενον, καὶ δὴ κατ' ἐπιπρόσθεσιν ἄλλων τινῶν, ἢ γῆς, ἢ οὐρανοῦ, ἢ τινος ἐτέρου τοιούτου, &c. i. e. 'Solis autem et lunæ defectus potest quidem fieri etiam per extinctionem, quemadmodum et apud nos hoc fieri videmus, et vero per offectionem aliarum quarundam rerum, aut terræ, aut cæli, aut ejuspiam alius talis rei,' &c. Idem paucis verbis post: *ἐν δὲ τῇ δυοκαίδεκάτῃ περὶ φύσεως τὰυτα λέγει καὶ τὸν ἥλιον ἐκλείπειν σελήνης ἐπισκοπούσης* σελήνην δὲ ἐκ τοῦ τῆς γῆς σκίασματος' ἔτι δὲ καὶ κατ' ἀναχώρησιν. i. e. 'Et solem deficere, luna inumbrante: lunam vero ex umbra terræ: præterea vero et ex recessu a sole.' *Lamb.* Demum fit solis defectus, cum luna aut aliud opacum corpus subjectum soli radios illius excipit, et ab ulteriori ad terram progressu prohibet. Luna item deficit, cum incidit in umbram terræ, aut alterius alienius opaci corporis quod e regione solis interpositum interjectumque sit: aut denique sol et luna, cum loca quædam cæli suis ignibus infesta et

inimica percurrant, languent, et quasi deliquium patiuntur, vss. 20. *Creech.*

752 *Secludere Solis Lumine*] Terram separare a solis lumine, et ita privare, ac spoliare. *Lamb.*

753 *Eji*] Soli. *Lamb.*

754 *Objiciens cæcum radiis ardentibus*] Objiciens suum orbem obscurum radiis solis. Lunæ enim corpus suapte natura opacum et obscurum est. *Lamb.*

755 *Tempore eodem, &c.*] Cur (inquit) luna possit terram lumine solis privare, sui orbis objectu: eodem tempore aliud corpus, quam luna, quod semper nobis sit obscurum non debeat putari idem efficere posse? proinde quasi dicat: non potest afferri ratio, quamobrem aliud corpus, quam luna, idem efficere non queat, quod lunam efficere plerique dicunt. Primus autem Thales dixit, solem deficere eo, quod luna, quæ est terrena et opaca natura, eum subeat ad perpendicularum, i. e. interponatur inter solem et terram. *Lamb.*

757 *Solque suos*] Hæc fuit Xenophanis opinio. Putavit idem ille novos quotidie soles et occidere et oriri. *Lamb.*

Dimittere] Ita vet. Cod. *Gifan.*

759 *Flammis infesta*] Non ita dico 'flammis infesta,' i. e. flammis inimica, ut frigida: sed flammis immoderatis oppleta, atque occupata, et quoddammodo infestata ac vexata. sic 2. 520. 'Hinc flammis, illinc rigidis infesta pruinis:' ut quidem legendum putant nonnulli: quibus assentior. Nam alii quidam legi volunt *rigidis in fessa pruinis*. *Lamb.* Vs. 769. 'Luminibus propriis inimica.' *Lambinus* autem, flammis immoderatis oppleta vel occupata, et quoddammodo infestata et vexata. Huic vero interpreti ne credas. *Creech.*

760 *Interstingui*] Interea extinguui, intereaque perire. *Lambin.*

761 *Et cur terra queat*] Nunc de lunæ defectu. *Lambin.*

762 *Et oppressum solem super ipsa tenere*] Sic quidem habent omnes libri, et manuscr. et vulgati: quæ lectio, si cui probetur, sic explicari potest: et ipsa, scilicet luna, super, i. e. cum sit super, solem oppressum tenere. Sed ego, invitis libris omnibus, olim sic legendum esse putabam, *et oppressum subter solem ipsa tenere*. hoc enim sentire mihi Lucretius videbatur: Cur terra inter solem et lunam intercedens (nam ex huiusmodi interpositione defectum lunæ nasci volunt fere omnes) lunam lumine spoliare, solemque quodammodo ipsa subter se oppressum tenere possit, dum luna in umbram terræ incidit: eodem tempore aliud corpus, quam terra, lunæ succedere et subijci, vel supra solis orbem ferri non queat? Mendum autem existimabam esse natum ex voce *supter*, scripta per *p*, unde postea factum esse *super*: postremo cum syllabæ prioris brevitatem versum corrumpere, mutatum ordinem verborum, et ita scriptum, ut videmus. Verumtamen neque quicquam antea mutavi, neque nunc mutandum censeo. Ad hunc locum pertinet illa *M. Tull.* lib. 2. de *N. D.* 'Atque etiam tum subjecta atque opposita soli radios ejus et lumen obscurat, tum ipsa incidens in umbram terræ, cum est e regione solis, interposito interjectuque terræ, repente deficit.' *Lamb.* *Solem super ipsa tenere*. Hæc verissima scriptura in vet. libris. Forte etiam *supera*: quod respondeat oppresso et inferiori soli. Vide 'Super,' in Indice. *Gifan.* *Super*. Ridicule facit qui in notis suis istud *super* de luna intelligit; imo ad terram referri debet; quod ratio et versus sequentes probant. *Faber.* *Fayus* autem, 'Retinere solem absconditum supra seipsam:' *Ædipum* quæras, ego *Davus* sum. *Creech.*

763 *Menstrua dum rigiditas, &c.*] I. e. dum luna, spatio menstruo cursum suum conficiens, perlabitur ultimam

umbrarum terræ partem. quidam per 'conum' terram significari volunt, quasi sit *κωνοειδής*, cum *Aristoteles* lib. 2. *μετεώρ.* dicat esse tympani figura, et lineas ab ejus centro ductas duos conos efficere. *Lamb.*

Coni] Vel terram *κωνοειδῆ* facit, vel mucronem seu acumen umbræ telluris significat. *Faber.*

764 *Succurrere*] Succedere, vel subter, aut sursum ire. *Lambin.* Succedere in locum lunæ: *Fayus*: Digna *Fayo* sententia. *Succurrere* autem, Subter ire. *Creech.*

766 *Radios*] Solis. *Lamb.*

768 *Cur nequeat certa*] Sic habet cod. *Vatic.* et vulg. *Florent.* *Lamb.*

769 *Pererrat*] Sic emendavi. nam vulg. lectio *perexit*, mendosa et corrupta est: alii legunt *peragrat*. *Lamb.* *Peragrat*. Ita in vet. libris nostris. In aliis, et vulgatis, *per exit*. Versum seq. quia a veteribus aberat et inepte hic inculcatus erat, sustuli. *Gifan.*

Menstrua dum rig.] Frustra hic versus alieno loco iteratur. *Lamb.*

770 *Quod superest, quoniam*] Brevis *ἀνακεφαλαίωσις* eorum quæ hactenus explicavit: post quam redit ad initium mundi, et docet, quid primum in mundo recenti natum sit. *Lamb.* Explicatis suo more solis, lunæ, et astrorum motibus, a cœlis ad terras vss. 11. descendit, rerum ortum et originem e tellure rerum omnium parente enarraturus. *Creech.*

772 *Solis uti varios, &c.*] Elegans *ἀνακεφαλαίωσις*. *Gifan.*

774 *Offecto lumine*] Sic restitui, tres codices manuscr. secutus, in quibus plane et sine litura ita scriptum est: in duobus aliis autem *offeto*, et *offeto*, cum vulgati habeant *effeto*, vel *effeto*. 'offecto' autem interpretor obducto et obstructo, et per alicujus corporis interpositionem ad tempus excluso. idem 2. 155. 'et extra Officiuntur, uti cogantur tardius ire.' *Lamb.* Hæc perspicue vera scrip-

tura, ex vet. libris. *Gifan.*

776 *Connivent*] *Συμμόνουςι*, lumen suum claudunt. Tralatio esset, nisi addidisset 'quasi;' nunc autem est *εἰκόν*. *Lamb.* Solem et lunam tanquam duos hujus mundi oculos concipe. *Creech.*

780 *Et incertis tentavit credere ventis*] Sic restitui partim conjectura ductus, partim a vet. libris adjutus, partim a sententia ipsa admonitus. Nam cum reperissem in aliis libris manuscr. *tendant committere*; in aliis, *credunt committere*; in vulgatis item modo hoc, modo illud, modo *tendat*, numero singulari; viderem autem sententiam postulare verbum numeri singul. præteriti temporis optativi modi, ego ex *tendant feci tentavit*, ex *credunt, credere*, suspicatus, vulgatum *committere*, fuisse explicationem verbi *credere*, ad oram libri adscriptam, quæ postea in contextum verborum translata sit, ejecto vero et germano verbo *credere*. *Lamb.* Mira *Lambini* *Eustochasia*. In vet. libris, *tendant committere*; et, *credunt committere*. Vulg. *tendant committere*. *Gifan.*

781 *Principio, genus herbarum, &c.*] Ita vss. 18. ortum rerum e recenti tellure enarrat *Lucretius*, ut ipsam originem spectasse videatur: nam primum herbæ, deinde arbores, postea animalia minus perfecta, et demum perfectiora. Quippe cum mures, ranas, et ejusmodi animalia, sponte nasci hodie, cum totus mundus consenuit, videamus, quid a recenti tellure, et adulto æthere sperare non licet? *Creech.*

785 *Immissis certamen habenis*] I. e. laxatis. *Virg.* *Æn.* 6. 1. 'Sic fatur lacrymans, classique immittit habenas.' Sententia autem hujus loci hæc est: arboribusque datum est, a natura scilicet, ut certatim, et hilariter, et sine ulla mora, ullove impedimento crescerent. Allegoria est ducta ab equis, quibus 'habenæ' ab aurigis inter currendum laxantur.

Virgilius propius transtulit ad classem. *Lamb.*

789 *Inde loci*] I. e. ab illo tempore. sic sup. 438. 'Diffugere inde loci partes cœpere, paresque Cum paribus jungi.' *Lamb.*

791 *Nam neque de cœlo*] Sic sup. 2. 1153. 'Hand (ut opinor) enim mortalia sæcla superne Aurea de cœlo demisit funis in arva.' *Lamb.*

793 *Linguitur, ut merito*] Sic 2. 598. 'Quare magna Deum mater, materque ferarum, Et nostri genitrix hæc dicta est corporis una : ' et infra statim vs. 819. 'Quare etiam atque etiam maternum nomen adepta Terra tenet merito,' &c. *Lamb.* Superest, igitur, ut, &c. *Faber.*

795 *Multaque nunc etiam existunt*] A simili probat, animalia omnia principio terra humida, solis calore calefacta, exstitisse. *Lamb.*

798 *Atque athere adulta*] Quidam legi volunt *adulto*. Sed scriptura recepta servari potest, ut subintelligatur ἀπὸ κοινοῦ 'novo.' *Lamb.*

799 *Principio, genus alituum*] Rationem primæ originis animantium explicat ex sententia Anaximandri, et aliorum quorundam veterum Philosophorum : quam pluribus persequitur Diod. Siculus lib. 1. non longe a principio : quæ, quia hunc locum non mediocriter mihi videntur illustratura, adscribere non pigebit. Ταύτην δὲ [γῆν] τὸ μὲν πρῶτον τοῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς καταλάμψαντος πῆξιν λαβεῖν, ἔπειτα διὰ τὴν θερμότητα ἀναζυμουμένης τῆς ἐπιφανείας, συνοιδῆσαι τινὰ τῶν ὑγρῶν κατὰ πολλοὺς τόπους, καὶ γενέσθαι περὶ αὐτὰ σηπεδῶνας ὑμέσι λεπτοῖς περιεχομένας. ὅπερ ἐστὶν ἐν τοῖς ἔλεσι, καὶ τοῖς λιμνάζουσι τῶν τόπων ἔτι καὶ νῦν ὁρᾶσθαι γινόμενον, ἐπειδὴν τῆς χώρας κατεψυγμένης ἀφνω διάπυρος ὁ ἀῆρ γένηται, μὴ λαβῶν τὴν μεταβολὴν ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον. ζῶσγονομένων δὲ τῶν ὑγρῶν διὰ τῆς θερμότητας τὸν εἰρημένον τρόπον, τὰς μὲν νύκτας λαμβάνειν αὐτίκα τὴν τροφήν ἐκ τῆς πιπτούσης ἀπὸ τοῦ περιέχοντος ὀμίχ-

λης. τὰς δ' ἡμέρας ὑπὸ τοῦ καύματος στερεοῦσθαι. τὸ δ' ἔσχατον τῶν κνοφορομένων τὴν τελείαν αὔξησιν λαβόντων, καὶ τῶν ὑμένων διακαυθέντων τε καὶ περιβραγόντων, ἀναφυῆναι, καὶ φανῆναι παντοδαποὺς τύπους ζώων. τούτων δὲ τὰ μὲν πλείστης θερμότητας κεκοινωνηκότα, πρὸς τοὺς μετεώρους ἀπελθεῖν γενόμενα πτηνά. τὰ δὲ γεώδους ἀντεχόμενα συγκρίσεως, ἐν τῇ τῶν ἐρπετῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπιγείων τάξει καταριθμηθῆναι. τὰ δὲ φύσεως ὑγρὰς μάλιστα μετεληφότα, πρὸς τὸν ὁμογενῆ τόπον συνδραμεῖν, ὀνομασθέντα πλωτὰ, &c. i. e. 'Hanc autem (terram) primum quidem cum ignis soli circumfusus eam collustrasset concrevisse : deinde, cum propterea quod concaluerat, extremæ ejus oræ veluti fermentarentur, multis locis humida quædam intumuisse, et in eis putrores quosdam tenuibus membranis circumdatos exstitisse. quod in paludibus et in stagnantibus locis etiam nunc fieri cernere licet, cum ea loci regione frigida facta, aër repente exarserit, neque sensim fuerit immutatus. Humida autem illa eo, quo diximus, modo calore animata, noctu quidem ex nebula superne cadente cibum cepisse ; interdiu autem ab æstu solidata esse. Postremo iis, quæ in uteris terræ inoleviscent, justum incrementum consecutis, membranisque perustis ac perfractis, exstitisse atque exortas esse omnis generis animalium formas. Horum autem ea quidem, quæ plurimum caloris nactæ fuissent, ad superna loca abiisse, volatilia facta : ea autem quæ terrenam retinuiscent soliditatem, in reptilium et aliorum terrestrium ordine esse numerata, quæ vero naturam humidam maxime haberent, ad locum ejusdem generis concurrisset, natatilia nominata.' Idem ibidem quosdam Euripidis versus ex Menalippa profert ab hac sententia non discrepantes : 'Ὡς οὐρανὸς τε, γαῖά τ' ἦν μορφή μία.' Ἐπεὶ δ' ἐχωρίσθησαν ἀλλήλων δίχα, τίκτουσι πάντα, κἀνέδωκαν ἐς

φάος, Δένδρη, πετεεινὰ, θῆρας, οὓς θ' ἄλμυ πρέφει, Γένος τε θνητῶν. i. e. 'Nam terra, cælumque una forma erant simul : Sed alterum postquam seorsum ab altero Junctum est, peperere cuncta, et edidere in luminis Oras, ut arbores, feras, atque alites, Et quas alit mare, et genus mortalium.' *Lamb.* Primum volucres ovis excluduntur, verno quidem tempore, id enim tempus maxime opportunum, sed plumis, pennis, iis denique viribus instructæ, ut sponte sua victum quærirarent. Deinde e quibusdam folliculis, quos uteros appellemus, terræ adhærentibus alia animalia, atque ipsi homines eruperunt, quibus alendis idoneus liquor lacti simillimus e matris terræ venis commode in ora singulorum fluxit, nam parienti telluri non minus quam fæminis lac recte attribui videatur. Ita tellus alimentum dedit, temperies aëris fecit ut vestimentis non esset opus, et molle cubile præbebat terra multo granine abundans. vss. 17. *Creech.*

800 *Exclusæ*] Proprie et usitate dixit. Gallinæ enim et ceteræ aves pullos ex ovis excludere dicuntur. *Lambin.*

801 *Folliculos ut nunc*] Tunicas appellavit sup. lib. 4. non longe a principio, 'ut olim Quom veteres ponunt tunicas æstate cicadæ.' *Lamb.* et *Gifan.*

803 *Tunc ibi*] Fingit poëtice Lucretius post creata cuncta animalia hominem ex humo esse genitum : nutritumque pabulis etiam terrenis. Super qua re Papinius eleganter : 'Ornique ferebant Dura puerperia, et populos umbrosa creavit Fraxinus, et foeta viridis puer excidit orno.' Similiter Maro *Æn.* 8. 315. 'Gensque virum truncis, et duro robore nata.' *Pius.* *Tum tibi Terra.* Sic habent aliquot libri vulg. quibuscum consentiunt tres manuscr. alii, *Tunc ibi.* *Lamb.* In quibusdam, *Tunc ibi.* *Gifan.*

805 *Hinc, ubi quæque*] Sic restitui in secunda jam editione, cum in libris manuscr. scriptum reperissem partim *Hoc ubi*, partim *Ecce ubi*, partim *Ac tibi*, partim *Heccubi*. In prima autem reposueram *Atque ubi*, non male. *Lamb.* Ita in vet. libris nostris. In aliis, *Hecce*. In aliis, *Ecce* ; ut et in vulgatis. *Gifan.*

806 *Crescebant Uteri*] Profert hunc versum Firmianus de Origine Erroris, 2. 12. totamque hanc de prima animalium sententiam refellit his verbis : 'Aiunt certis conversionibus cæli, et astrorum motibus, maturitatem quandam exstitisse animalium serendorum : itaque terram novam, semen genitale retinentem, folliculos ex se quosdam in uterorum similitudinem protulisse, de quibus Lucret. lib. 5. 'Crescebant uteri, &c. eosque, cum maturassent, natura cogente, ruptos, animalia tenera profudisse : deinde terram ipsam humore quodam, qui esset lacti similis, exuberasse, coque alimento animanteis esse nutritos,' &c. Nam satis est mihi locum indicasse. Eodem pertinet illud M. Tull. lib. 1. de Leg. 'Nam cum de natura omni quæratur, disputari solent nimirum ista, et nimirum ita sunt ut disputantur : perpetuis cursibus, et conversionibus cælestibus exstitisse quandam maturitatem serendi generis humani, quod sparsum in terras, atque satum, divino auctum sit animorum munere.' Ad hunc eundem locum pertinent illa quæ dicuntur a Dione Chrysost. oratione Olymp. aut de prima Dei notitia : Πρώτην μὲν τροφήν οἱ πρῶτοι καὶ αὐτόχθονες νεμόμενοι τὴν γεώδη, μαλακῆς ἔτι καὶ πίονος τῆς ἰλύος τότε οὖσης, ὥσπερ ἀπὸ μητρὸς γῆς λιχμώμενοι, καθάπερ τὰ φυτὰ νῦν ἔλκουσιν ἐξ αὐτῆς ἰκμάδα, &c. i. e. 'Ac primi quidem homines, et ex ipsa terra nati, primum alimentum carpentes terrestre, cum mollis etiam tunc, et pinguis limus esset, tanquam a matre terra lam-

bentes, ac sugentes, quemadmodum stirpes et plantæ nunc ex ea humorem trahunt,' &c. *Lamb.*

806 *Terræ radicibus apti*] I. e. in hærentes et affixi terræ radicibus. *Lamb.* *Συναφθέντες.* Vide omnino Di-
odorum lib. 1. magnum enim operæ pretium fuerit. *Faber.* *Συναφθέντες.* Olim Censorinus cap. 2. ut hodie Payus, vocem *radicibus* voci *terræ* adjunxit: sed fallitur. *Creech.*

808 *Fugiens humorem*] Sic omnes libri. *Lambinus* tamen, *sugens.* Loquitur de humore, de quo quarto ab hinc versu; ibi: 'Multus,' &c. *Gifan.* Existimaram olim legendum *sugens humorem*, verbis *Firmiani* et similibus locis adductus. Nunc autem lectionem receptam tueor, *fugiens humorem.* Sunt enim hæc quasi consequentia 'fugiens humorem, aurasque petissens.' *Lamb.* In quo viz. humore infantes in istis uteris inclusi natabant. *Creech.*

Aurasque petissens] Sic habent tres libri manuscr. dictum autem 'petisso,' seu 'petesso,' ut 'capesso,' 'laccessio,' 'arcesso:' malim autem reponi *petissens.* Sic enim *Festus*: 'Petissere antiqui pro petere dicebant, ea quidem forma verbi, qua sunt laccessere et incessere. Sed (ut mihi videtur) eo significabant sæpius petere, ut petissant, sæpius petant.' Hactenus *Festus.* utitur hoc verbo et *M. Tull.* lib. 2. de Consulatu: 'Menteque divina cælum terrasque petissit.' *Lamb.* *Petissens.* Ita nostri libri; rectissime. *Gifan.*

809 *Convertebat ibi*] Sic quidem habent omnes libri, et manuscr. et vulg. verumtamen *ibus* legendum putabam, ut intelligamus, naturam convertisse foramina terræ ad infantes, seu potius ad uteros illos tempore maturo patefactos. 'ibus' autem antiquum pro *his*, teste *Nonio.* *Plaut.* *Mil.* 1. 1. 74. 'ibus denumerem stipendium.' *Pompon.* 'Nunc quando voluisti facere, fac voluptati sies *ibus.*' Ve-

rumtamen nihil mutare ausim. *Lamb.* *Ibi.* i. e. tum. *Faber.* *Ibus* pro *his* *Lambinus.* *Ibi* *Faber.* Tum mihi videtur respicere vocem *Ubi* vs. 805. *Creech.*

813 *Impetus alimenti*] Nil melius poterat; sentiri potest, non explicari. *Faber.*

816 *At novitas mundi*] Hoc pertinet ad id quod quis objicere poterat, neque omisit *Firmianus.* sic enim ille eo, quem paullo ante indicavi, loco. Quomodo autem vim frigoris, aut caloris, ferre aut vitare potuerunt, aut omnino nasci, cum sol exureret, frigus astringeret? Non erant (inquiunt) a principio mundi hiems et æstas, sed perpetua temperies, et ver æquabile. Cur ergo nihil horum fieri etiam nunc videmus? &c. *Lamb.* Quomodo autem vim frigoris aut caloris ferre, aut vivere potuerunt, aut omnino nasci, cum sol exureret, frigus astringeret? Quia in principio mundi non erat hyems et æstas, sed perpetua temperies, et ver æquabile, vs. 3. Ab omni igitur retro ætate tellus mater jure dicta est, cum volucres, feras, ipsum denique hominem produxit. *Creech.*

818 *Omnia enim pariter, &c.*] Ita quoque æstas et hyems; ista enim hujus versus sententia. *Creech.*

819 *Quare etiam atque etiam*] Sic supra paullo ante: 'Linquitur, ut merito,' &c. *Lamb.*

Maternum nomen adepta Terra tenet] *Adepta tenet* sic dictum, ut illa quæ annotavi ad 1. 1068. 'Amplexi quod habent perverse prima viai.' *Lamb.*

822 *Quod in magnis bacchatur montibus passim*] I. e. quod passim per montes, bacchantium in morem, vagatur. *Lamb.*

824 *Sed quia finem aliquam, &c.*] Cur vero nihil horum fieri etiam nunc videmus? Quoniam vs. 11. temporis conditio mutatur, terra desiit parere, et quid mirum si mundus

jam senex modo calore, modo frigore nimio, et aliis longæ ætatis incommodis vexatus, sterilis tandem fiat et effæctus? *Creech.*

825 *Destitit, ut mulier*] Sic sup. 2. 1149. 'Jamque adeo fracta est ætas, affectaque tellus: Vix animalia parva creat,' &c. *Lamb.*

827 *Excipere omnia*] Subsequi omnia, *ὑποδέχεσθαι*, succedere omnibus. *Lamb.*

828 *Omnia migrant*] *Πάντα μεταβαλεῖ*, omnia mutantur et demigrant ex suo statu, aut ex sua forma. *Lamb.* Dulcius, et elegantius esset: *migrat.* *Gifan.*

829 *Et vertere cogit*] *Vertere* absolute positum est, et veluti pro *verti.* *Lamb.*

830 *Namque aliud putrescit, &c.*] Sic sup. 2. 78. 'sic rerum summa novatur Semper, et inter se mortales mutua vivunt: Augescunt aliæ gentes, aliæ minuantur,' &c. eod. lib. 576. 'miscetur funere vagor, Quem pueri tollunt, visentes luminis oras,' &c. *Lamb.*

Evo debile] *Ætate* atque annis debilitatum et confectum. *Lamb.*

835 *Multaque tum Tellus*] *Ratione* primi animantium ortus explicata, docet, terram, tanquam rudem scilicet et imperitam, non statim perfecta et omnibus suis partibus ac numeris absoluta animalia creasse, sed initio multa portenta, alia sine capite, alia sine ore, alia sine manibus, &c. edidisse: sed frustra, quod ea neque adolescere, neque justum incrementum sumere, neque cibum capere, neque inter se commisceri procreandi causa potuerint. Eo consilio autem hæc ab *Epicuro* excogitata sunt, ut ostenderet nullam esse providentiam, et homines ceteraque animalia, non divinitus, sed fortuito esse nata. Quam sententiam refellit *Lactant.* lib. de Opificio Dei cap. 6. his verbis: 'Non possum hoc loco teneri, quo minus *Epicuri* stultitiam

rursum coarguam. Illius enim sunt omnia, quæ delirat *Lucretius*, qui, ut ostenderet animalia non artificio aliquo divinæ mentis, sed, ut solet, fortuito esse nata, dixit, in principio mundi alias quasdam innumerabiles animanteis miranda specie et magnitudine fuisse natas, sed eas permanere non potuisse, quod illas aut sumendi cibi facultas, aut coëundi generandique ratio defecisset,' &c. *Lamb.* Quoniam fortuito nata erant animalia, putandum est in principio mundi alia quædam innumerabilia animalia miranda specie et magnitudine fuisse nata, sed ea permanere non potuisse, quod imperfecta erant, et quod illa sumendi cibi facultas, aut coëundi, generandique ratio defecit, vs. 20. Nam quæcunque videmus animalium genera, aut suis virtutibus aut hominum cura conservantur; leones defendunt vires, dolus vulpes, cervos fuga, &c. Quæ nostris commodis inserviunt, canes, boves, equos, &c. nos ipsi defendimus et tuemur: sed quid imperfecta, et quæ nulli usui forent aleremus? *Creech.*

837 *Androgynum*] Extat elaboratum omni cum lepore et venere, *Pulicis* antiqui poëtæ *Epigramma*: id dignum visum est, quod nostris his *Vigiliis* inseratur. *Pulicem* igitur audi: 'Cum mea me genetrix grvida gestaret in alvo, Quid pareret fertur consuluisse Deos. Mas est *Phæbus* ait: Mars fœmina, Junoque neutrum: Cumque forem natus *Hermaphroditus* eram. Quærenti letum Dea sic ait: occidet armis; Mars cruce; *Phæbus* aquis. sors rata quæque fuit. Arbor obumbrat aquas: ascendo: decidit ensis Quem tuleram casu: labor et ipse super. Pes hæsit ramis: caput incidit amne: tulique Fœmina, vir, neutrum, flumina, tela, cruce.' Non in jucundum fore putavi hos poëtæ prisci versus inserere ut palæophilos et antiquitatis scrutatores de-

mererer, quos et probo et laudo. Si quidem nil me perinde reficit et mulcet quam elogii, aut inscriptionis antiquitatem sobriam et doctam redolens Epigramma: quale nuper invento marmore in agro Bononiensi inhianti et pendenti mente legi monumentum erutum iis verbis miro characteris artificio cælati. Q. MANILIO. C. F. CORDO LEG. XXI. RAPAC. PREF. EQUIT. EXAC. TRIBUT. CIVIT. GALL. post hæc verba in fine lapidis hoc quoque additum fuit. FAC. CUR. CERTUS LIB. IN AGR. P. XLIV. IN FRO. P. XLIV. h. e. 'Quinto Manilio Cai filio Cordo legionis vigesimæ primæ rapacium præfecto equitum: exactori tributorum civitatum Galliarum: Faciendum curavit Certus libertus. In agro passus 44. In fronte passus totidem.' Et ne 'Cordus' vox insolens te reddat anxium, scito 'Cordus' antiquos filios appellasse qui sero nascerentur, i. e. qui essent serotini: ut 'corda frumenta' quæ sero matrescunt, et 'fenum cordum.' Auctor est Pompeius, hoc aperiet tibi Quintil. lib. 1. ita scribentem: 'Et ex casu nascentium, hinc Agrippa et Opiter et Cordus.' Sed et evidentius rem M. Varro prodit lib. 2. de R. R. 'Dicuntur agni cordi, qui post tempus nascuntur et remanserunt in volvis intimis, vocant chorion: a quo cordi appellati.' Quod vero subditur in agro et in fronte tot passus, aperit quoque versus Hor. Sermon. 1. 8. 12. 'Mille in fronte pedes, tercentos cippus in agrum Hic dabat, hæredes monumentum ne sequerentur.' Subdit Porphyrio: 'Solet nempe privatis inscribi monumentis quot pedes in fronte, quot in agris habeant. Item singularibus libris notari: h. m. h. n. s. videlicet ne pro suis habeant in ferendis reliquiis aliorum mortuorum.' Sic nempe Porphyrio corrigendus: quam notandi monumenta formulam in Gallia Cisalpina solenter in veteri lapide consideravi. Pius.

Hunc versum delendum censeo, ut spurium: hoc primum. deinde cum varie legatur in codicibus et manuscr. et vulgatis, eam potissimum lectionem secutus sum, quæ mihi minus inepta visa est. Omnino ego arbitror hunc versum ab aliquo nugatore esse inculcatum. 'Androgyni' autem sunt, qui utroque sexu præditi sunt, plane monstra naturæ, sed non qualia hic describit Lucret. qui de iis loquitur quæ adolescere, aut omnino ætatem agere nequiverint. At 'Androgyni,' qui sunt iidem hermaphroditi, et vivunt, et adollescunt, et senescunt. Itaque quærit Ulpian. lib. 1. ad Sabinum, 'utrius sexus habendus sit Hermaphroditus,' et Lucill. lib. 30. 'imberbos' appellat, quasi mulieribus quam viris similiores, apud Nonium in voce 'imberbi,' hoc versu corrupto, 'In verbo Androgyni, barbati mæchocinædi.' qui sic est emendandus, *Imberbi*, seu *Inberbi*, Androgyni, barbati mæchocinædi. Lamb. Delendus hic versus. Faber. *Androgynum inter utras, nec utraque utrimque remotum*. Ego cum Lambino hunc puto nothum. Ita tamen in vet. quibusdam legitur. In aliis libris aliter. Gifan. Quid de varia spurii versus lectione inquiramus, cum totus deleri debeat? Monebo tamen Heinsium ad Claudiani Phœnicem legere *Androgynen inter natura, atque ab utroque remotum*. Quicumque hunc versum inseruit Androgynon Platonis (in Symposio) videtur respexisse. Creech.

838 *Orba pedum, &c.*] Vel ex hoc versu apparet versum *Androgynum, &c.* esse alienum. Lamb.

839 *Multa sine ore*] Quidam libri habent, *Muta sine ore*. non probo. Quamquam etiam hæc scriptura videtur ferri posse, atque adeo esse probabilis: ut sit antithesis, *Muta sine ore, sine vultu*. judicent eruditi. Omnino aptior esset antithesis, si esset, *Muta sine ore, etiam sine visu cæca*. Lamb. *Multa*. Quidam libri, *Muta*.

Gifan. Alii, *Muta*: et venustius. Creech. Recte; *Muta sine ore*, uti mox, 'cæca sine vultu.' Hav.

840 *Adhæsu*] Usus est hac voce supra 3. 382. 'Nam neque pulveris interdum sentimus adhæsum:' et item alibi. Ordo autem et sententia horum verborum est: Et multa portenta conata est creare natura, vincta, et constricta membrorum colligatione et adhæsione, eaque per totum corpus. Lamb.

842 *Quod foret usus*] Sic reposui, conjectura ductus, cum reperissem in uno cod. manuscr. *quod foret usus*. Lamb. Egregie Lambinus. Vulg. *collet*. In vet. quibusdam, *fovet*. Forte *fuat*. Gifan.

844 *Absterruit*] Sic habent omnes libri et manuscr. et vulg. hoc primum: deinde sententia est optima: postremo verbum *absterrere* est elegantissimum, usitatissimum, significantissimum. Et tamen Zoilus in ejus locum substituere voluit verbum *abstergere*, idque musis omnibus et veneribus invitis ac plorantibus. Nam (si Diis placet) ut huic verbo hic locus esset, novus iste grammaticus ex genere (opinor) Aristarchorum, aut Priscianorum, novum præteritum finxit, *absterguit*, quod in tota Lingua Latina non reperitur. habet enim *abstersit*: idque notum est vel pueris septennibus. Et tu audes, bellua, manibus tuis inquinatissimis bonos scriptores attingere? *ἐς κόρακας* cum tuo fœdissimo præterito *absterguit*. Lamb. *Absterguit auctum*. Ita ex vet. libris restitui. sup. 4. 1058. Vulg. *absterruit*. Gifan. Nonius in voce 'Desuevi,' 'Parisitos amovi, lenonem ædibus absterrui.' Creech.

845 *Nec potuere cupitum ætatis tangere florem*] I. e. nec potuere ad justum ætatis robur et vigorem pervenire. 1. 556. 'summum ætatis pervadere florem.' ibid. paullo post, 565. 'Stare, quibus possint ævi contingere florem.' Lamb.

846 *Jungi per Veneris res*] Coire. Illud Ovidianum huc vergit. 'Infelix, cui torpet hebes locus ille, puella, Quo pariter debent fœmina virque frui.' Pius.

847 *Multa videmus enim*] Versus est Hypermeter. Sententia autem est hæc: Multa concurrere debere, ut animantes genus suum propagare possint: primum ut sint pabula: deinde ut viæ quædam sint, per quas semina vim gignendi habentia manare possint, membris per rem Veneream laxatis et remissis: postremo, ut mas et fœmina membra habeant, quibus ambo inter se per rem Veneream jungi, et communem inter se voluptatem capere possint. Lamb.

850 *Semina qua possint*] Sic legendum potius, quam *quæ possint*; nam hic ordo est: Deinde ut sit via, qua genitalia semina per artus, membris relaxatis, manare possint. Lamb. In aliis, *quæ*. Gifan.

851 *Habere, Mutua queis, &c.*] Secutus hic eram initio cod. Florentinos, et nonnullos alios vulg. in quibus impressum est, *habendum, Mutua queis nectant inter se gaudia, utrisque*, cum altera scriptura, quæ reperitur in aliis libris, *habere, Mutua queis nectant inter se gaudia utrique, &c.* mihi, propterea quod erat repetendum, aut sumendum foris verbum *debent*, vel *debere*, ægre defendi posse videretur. Illam autem sic explicabam: Et ut fœmina cum maribus jungi possit, habendum est utrisque: id est, utrosque, scilicet mares et fœminas, habere oportet membra, quibus mutua gaudia inter se nectant. Nunc magis probo receptam: et subintelligo *debent*, nempe utrique, mares et fœminæ. vel repete *ἀπὸ κοινοῦ*, 'videmus debere.' Lamb. *Habere, Mutua queis nectant inter se gaudia, uterque*. Sic omnes veteres; subaudi, debet, vel, necesse est. Concisus videtur sermo vulg. Marullus, Lambinus, et vulg. *habendum utrisque*. Gifan.

855 *Vesci vitalibus auris*] Virg. *Æn.* 1. 510. 'Quem si fata virum servant: si vescitur aura *Ætheria*,' &c. idem 4. 445. 'Quid puer Ascanius? superatne, et vescitur aura.' Lamb.

856 *Aut dolus, aut virtus, aut denique, &c.*] Quæcumque (inquit) animalia vides vivere, ea aut dolo, aut virtute, aut celeritate salutem suam tutata sunt. sic Tyrius Max. διαλ. περί τῆς Σωκρ. ἐρωτικῆς. "Ὅσπερ γὰρ ἄλλο ἄλλω ζῷον ἀλέξημα ἔχει παρὰ τῆς φύσεως εἰς τὸν αὐτοῦ βίον, ὅφ' οὐ σώζεται, λέουσιν ἀλκή, ἐλάφοις δρόμοι, θῆραι κυσί· καὶ τῷ μὲν διερῶ γένει αἱ νῆξεις, τῷ δὲ μεταρσίῳ αἱ πτήσεις, τῷ δ' ἰλυσπωμένῳ οἱ φάλεοι, &c. i. e. 'Quemadmodum enim aliud alii animali a natura vitæ præsidium et munimentum datur, a quo servatur; leonibus robur, cervis cursus, canibus venatio: et generi aquatili natationes, volatili volatus, reptili latebræ,' &c. Lamb. Vis, robur, valentia, ut olim loquebantur. Faber.

Mobilitas] Vs. 861. Fuga: et quis ferat Barthii nobilitas? Creech.

858 *Multaque sunt, nobis ex Utilitate*] Ut boves, oves, capræ, equi, muli, &c. quæ animantes partim ad vescendum, partim ad vehendum, partim ad corpora vestienda nobis sunt utiles. Lamb.

860 *Principio, genus acre Leonum*] Sup. 3. 741. Gifan.

Sævaque sæcla] Et genera animantium iracunda. Lamb.

862 *At levisomna*] Sic habent codices aliquot vulgati: in his Veneti, et Florentini, et Germanici Basileæ impressi. et ita legendum, non *Et levisomna*. nam hic versus refertur et pertinet ad ea quæ sequuntur. 'levisomnos' autem canes appellat, quasi levem somnum dormienteis, et qui facile e somno excitentur. vigiles ab Hor. dicuntur Od. 3. 16. 2. 'et vigillum canum Tristes excubiæ.' Hoc etiam probavit Zoilus ut suum. Lamb. *At levisomna*. In aliis, *Et*; male. Gifan.

863 *Quod est veterino*] 'Veterina' (inquit Nonius) animalia dicuntur omnia quæ vehere quid possunt. Lucret. 'Et genus omne, quod est veterino semine partum.' et Festus, 'Veterinam bestiam,' inquit, 'jumentum Cato appellavit a vehendo.' Opilius 'veterinam' dici putat, quasi 'veterinam,' vel 'uterinam,' quod onus ad ventrem religatum gerat. Lamb.

864 *Et buccera sæcla*] 'Bucerum pecus de bubus dicimus,' inquit Festus. idem Lucret. 2. 661. 'Buceriæque greges, et equorum duellica proles.' Lamb.

871 *Quare*] I. e. propter quam rem, seu propter quam utilitatem: nam 'quare' hic non interrogat, sed enunciando referendi vim habet. Lamb. Cui nimium ne credas. Creech.

873 *Scilicet hæc*] Refert ad illa superiora: quibus nihil horum tribuit natura, ita ut nec ipsa sponte sua vivere, nec utilitatem aliquam nobis dare possent, &c. Lambin.

875 *Donicum*] Donec, ut sæpe alias. Lamb. Ita Lambinus. Vulg. *Donec*. Gifan.

876 *Sed neque Centauri fuerunt*] Centauri, animantes ex homine et equo compacti. sic supra 4. 743. 'Nam certe ex vivo Centauri non fit imago, Nulla fuit quoniam talis natura animalis. Verum ubi equi atque hominis casu convenit imago, Hærescit facile extemplo, quod diximus ante.' Virg. *Æn.* 6. 283. facit Centauros et Scyllas in vestibulo inferorum stabulare cum somniis: 'quam sedem somnia vulgo Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus hærent: Multaque præterea variarum monstra ferarum, Centauri in foribus stabulant, Scyllæque bifformes.' Lambin. Contra Empedoclem maxime qui hoc asseruerat. Faber. At natura rudis licet, et imperita, non ea protulit animalia, de quibus poëtæ tam splendide mentiuntur. Thessalia nullos unquam

vidit Centauros, neque enim equus et homo conjungi possunt, cum non eadem ætate, eodem alimento, neque iisdem moribus uterentur, vss. 14. Idem de Scyllis, et ejusmodi monstris dicendum, vss. 9. Qui autem Chimæram extitisse credidit, non consideravit leonis, æque ac cujuslibet animalis, viscera torrerī igni, et consumi posse, vss. 7. Qui denique mira et monstrosa istiusmodi animalia e recenti terra produci posse statuat, credat insuper aurea, lacteæque flumina, et reliqua otiosorum poëtarum commenta, vss. 19. Perpendat tamen multa herbarum et arborum semina hodie, (ut olim omnium animalium primordia,) in terra contineri; at nunquam nascuntur complexæ arbores, neque herbæ herbis conjunguntur, vss. 9. Creech.

877 *Queat duplici*] In quibusdam libris: *queunt*; male. Gifan. *Duplici natura*, humana, et equina. Lambin.

878 *Potestas*] Δόναμις, potentia. Lambin.

879 *Hinc illinc par vis ut non sic*] Si hujus versus varias scripturas lectori proponere vellem, totam paginam implerem. Satis erit mihi eas referre, quæ reperiuntur in lib. manuscriptis, ut videat lector, me ita hunc locum olim restituisse, ut tamen ab iis non longe discesserim. sic igitur habet Vaticanus, *Hinc illinc par vis ut non sint pars esse potis sit*: Scipionis et Faëni sic, *Hinc illinc paribus ut non sit pars esse potis sit*: Bertinianus et Memmianus sic, *Hinc illinc par vis ut non sit par esse potis sit*: quæ scripturæ cum sint vitiosæ, ego sic reposueram, *Hinc illinc par vis ut non pari esse potis sit*. Atque hæc quidem scriptura fere in Venetis recentioribus et Lugdunensibus reperitur. sic enim in eis legitur, *Hinc illinc par vis ut non par esse potis sit*. Sententia autem hujus scripturæ, si cui forte obscurior videatur, hæc est: Non potest esse natura seu potestas aliqua

ex alienigenis membris, ut humanis et equinis, compacta et conflata, ita alienigenis (inquam) ut ex utraque parte, equi scilicet et hominis, aut aliorum animalium inter se compactorum, vis par pari esse, id est par pari respondere, non possit. de versus autem ratione non est quod quisquam dubitet, propter vocem *pari*, in qua voce syllaba *ri* non eliditur, sed corripitur. nam hoc esse Lucretio usitatum alibi ostendimus. Licet etiam sic legere, ut Turnebo placebat, *Hinc illinc par vis ut non sic esse potis sit*, eadem fere sententia: ut ex hac et illa parte non possit esse par vis, sic, id est, compactis inter se diversis animalibus. Atque hanc lectionem nunc sequi malui. Licet etiam sic legere, *Hinc illinc par vis pari uti non esse potis sit*. Lamb. *Par vis, ut non sic esse potis sit*. Ita legendum puto. In vet. quibusdam, *par vis ut non sit pars esse*. In vulg. quibusdam, *paribus*. Gif. Nec fuisse unquam Centauros, homines equo mixtos scilicet, neque ullum animal, quod ex duabus naturis adeo diversis constaret, vivere et per subolem propagari posse: 'Sed neque Centauri fuerunt, neque tempore in ullo Esse queat duplici natura, et corpore bino Ex alienigenis membris compacta potestas, Hinc illinc par vis ut non sic esse potis sit.' Magna vero in postremo illorum versuum difficultas est, tanta in Mss. Codd. tamque inconstans et multiplex variantia est. In quibusdam enim legitur, *Hinc illinc par vis ut non sint pars esse potis sit*. I nunc, et mortuos excita, tempus est. In aliis, *Hinc illinc par vis ut non sit pars esse potissit*. Portenta versuum, ut vides; et tamen Gifaninus hanc posteriorem, quæ omnibus vitiis scatet, recipere se et probare professus est; quo nihil unquam deterius poterat. Sed quo tandem pacto rem adeo intricatam, tamque a recto sensu et a Latinitatis usu remotam, explicare

ausus non est? In ea re una, Lector, visus mihi magnopere est sapere; non poterat; quæ vehementissima causa est. In quibusdam etiam legitur, *Hinc illinc par vis non sit par esse potis sit*. In aliis denique alia, quæ non sunt tanti ut huc transcribantur. Lambinus quidem legi posse putabat, *Hinc illinc par vis ut non pari esse potis sit*. Turnebus, *Hinc illinc par vis ut non sic esse potis sit*. At ego secutus vestigia libri Ms. quo usus olim est Faërnus, quique versum hunc ita exaratum exhibet, *Hinc illinc paribus ut non sit pars esse potis sit*, tandem ad 'intectas fronde quietes,' et veritatis latibulum deveni, *Hinc illinc par vis ut partibus esse potis sit*, sensu tam necessario, ut aliter scribere potuisse Lucretium, nemo suspicari possit. Rem tribus verbis exponam: Nullum animal ita ex duplici et diversa natura constare potest (exempl. g. Equi et Hominis) ut hinc et illinc (a natura hominis et equi) par vis esse partibus possit, i. e. duæ illæ partes componentes nunquam parem vim haberent; cum species animantium aliæ aliis citius crescant, citius minuantur; quæ ea ipsa ratio est quam affert Lucretius in iis versibus, qui hunc sequuntur. Sed illos sine omni mea opera tutemet legere poteris. Faber. Ita Turnebus, nec incommode: alii aliter: Faber autem spretis aliorum conjecturis hæc habet, 'Lege *Hinc illinc par vis ut partibus esse potis sit*. Sensu tam necessario, ut aliter,' &c. Denique nescio quis legit: *Hinc pars ut non sit, pars illinc esse potis sit*. Creech. Placet Turnebi lectio, quam firmat vs. 889. Distinctionem vero mutavi in duorum præcedd. versuum fine; vs. 878. enim comma, vs. 879. punctum ponebatur. Hav.

880 *Id licet*] Id, nempe in Centauro non posse hinc illinc parem pari vim esse. Lamb.

881 *Circum*] Circiter, vel die po-

tius circumactis, ut sit tmesis. Lamb.

882 *Floret*] *Ἀκμάζει*, viget. Hoc modo ostendit, Centauros esse non posse. non potest unum animal ex inæqualibus, disparibus, disconvenientibus potestatibus et membris esse conflatum. Nam ita pars altera erit imbecilla, altera firma: hæc diuturna, et vivax: altera vitæ brevis, et ad mortem præceps: et quo tempore altera erit ætate corroborata atque adulta, ut equus, qui tribus annis exactis viget, altera vix dum ab ubere matris erit depulsa, ut puer: et contra, quo tempore pars humana erit valida ac robusta, tum equina erit senectute confecta. Postremo non iisdem voluptatibus ducuntur, neque iisdem molestiis afficiuntur homo et equus. Idem de Scylla canibus succincta sentiendum: de qua etiam mox dicet. Lamb.

Quin sæpe etiamnum] I. e. quippe etiam cum treis annos natus est, &c. Videtur legendum, *quin sæpe etiam tunc*, vel *etiamnum*: quo modo edidi, non, ut vulgo, *quin sæpe etiam nunc*. Lamb. *Etiam tunc*. Ita quidam vulgati; recte. Alii: *nunc*. Gifan.

883 *Lactantia*] Lac suppeditantia. Lamb. Voss. ad Catull. p. 234. *Lætantia*, quia pueros lætos reddunt; sic 2. 344. 'Lætantia loca aquarum.' Creech.

885 *Fugienti languida vita*] Sic dixit 'vitam fugientem,' ut Latini dicunt 'venenum fugiens,' et 'litteras fugienteis.' Præterea quam hic 'fugientem vitam' appellavit, eam 'labentem' nominavit inf. eod. lib. 987. 'Dulcia linquebant labentis lumina vitæ,' sic Hor. 'annos fugaceis' appellat Od. 2. 14. 1. 'Eheu, fugaces, Postume, Postume Labuntur anni.' Lamb.

886 *Pueris*] Alias, *puerili*. Ego tamen malo *pueris*. Etiam hanc lectionem probavit Zoilus. Lamb. Hoc rectius ex veteribus etiam libris nostris, quam in aliis: *puerili*. Gifan.

Juventas] Juventutis Dea, et ipsa juvenuta. *ἡθην* appellant Græci. Lamb.

887 *Et molli vestit lanugine*] Sic sup. eod. lib. 672. 'mollem vestem' dixit pro molli pilo, et lanugine: 'et impubem molli pubescere veste.' Lamb.

888 *Ne forte ex homine*] Hunc versum profert Nonius. *ne forte* autem, i. e. hæc dixi, ut ne forte credas, &c. Lamb.

889 *Confieri*] I. e. confici. utitur eod. verbo sup. 3. 413. 'Id quoque enim sine perniciæ confiet eorum,' et sæpe Virg. ut *Æn.* 4. 115. 'nunc qua ratione quod instat, Confieri possit,' &c. et Cæsar lib. 7. de B. G. 'Postquam id difficilius confieri animadvertit,' &c. Lamb.

890 *Aut rapidis canibus succinctas*] Scyllam sic describit Homer. *Ὀδυσσ.* μ. 85. 'Ἐνθα δ' ἐνὶ Σκύλλῃ ναίει, δεινὸν λελακνύα. Τῆς ἥτοι φωνὴ μὲν, ὅση σκύλακος νεογυλῆς, γίνεται, αὐτὴ δ' αὖτε πέλωρ κακὸς, οὐδέ κε τίς μιν Γηθήσειεν ἰδὼν, οὐδ' εἰ θεὸς ἀντιάσειεν,' &c. i. e. 'Hic autem Scylla habitat, horribiliter latrans: Cui vox est tanta, quanta catuli recens nati: ipsa autem monstrum est malum; neque quisquam ea visa lætatus fuerit, ne si Deus quidem ei occurrat.' M. Tull. Verr. de suppliciis: 'Hoc infestior nautis Verres, quam Scylla, quod multo se pluribus et majoribus canibus succinxerat.' Lamb.

891 *Scyllas*] Duæ enim fuerunt, illa Nisi, hæc Glauci: sed et si una fuisset, διὰ σχήματος dicere posset Scyllas, ut Neronas, Marios, &c. cum Neronem et monstra illi similia, &c. Faber. Ideo et 'Seminarinis canibus succincta' Nisi Scylla! At Ov. Met. 8. 148. 'At aura cadentem Sustinuisse levis, ne tangeret æquora, visa est; Plumia fuit: plumis in avem mutata vocatur Ciris; et a tonso est hoc nomen adepta capillo.' Pro rapidis canibus leg. *rabidis canibus*. Creech.

892 *Discordia*] Legi potest *Dissor-*

tia. Sic Ov. Met. 8. 133. de Minotauro: 'Dissortemque utero fœtum tulit.' Et in prima Epistola Sabini 'Nec in uno corpore dissors Parthenope.' Creech.

893 *Signi*] Signum *ἔλεγχος* est, probatio, &c. Faber.

894 *Neque projiciunt*] Sic jam edendum curavi in sec. ed. Adr. Turnebo assensus. 'projicere' autem et 'sumere' opponuntur: neque pariter, inquit, robora sumunt, i. e. corroborantur: neque pariter adulescunt; neque senescunt, aut ætate conficiuntur. Lamb.

897 *Quippe videre licet pinguescere sæpe cicuta*] Sic 4. 644. de veratro: 'Præterea nobis veratrum est acre venenum: At capris adipēs et coturnicibus auget.' Lamb. Diog. Laërt. in Vita Pyrrhi, καὶ τὸ κώνειον ὀτρύνει μὲν τροφίμον, ἀνθρώπων δὲ θανάσιμον. 'Cicutam quoque coturnici nutrimentum, homini inferre perniciem.' Adde Servium ad Virg. *Æn.* 4. 486. Hav.

899 *Flamma quidem vero*] Probat nunquam fuisse Chimæram, etiam hoc argumento, quod, cum poëtæ fabulentur, eam flammæ ore efflare solitam, constet autem Chimæra ex leone, dracone, capra, seu ipsa Chimæra; leones proinde ut ceteræ animantes a flammis lædantur, et torreantur. Sed non dissimulabo, nonnullos libros habere, *Igneæ flamma quidem*. Lamb. Quidam libri: *Igneæ flamma quidem*. Gifan.

903 *Prima Leo, postrema Draco*] Ex Hom. *Ἰλ.* ζ. 181. et Hesiod. Theogon. 323. πρόσθε λέων, ὕπιθεν δὲ δράκων, μέσση δὲ χίμαιρα. Profert et M. Tull. lib. 2. Epist. ad Attic. 'Quod de Q. fratris epistola scribis, ad me quoque fuit πρόσθε λέων, ὕπιθεν δὲ—quid dicam, nescio.' Lamb. *Prima Leo*. τὰ πρῶτα, i. e. κατὰ πρῶτα. Versus notissimus, πρόσθε λέων, ὕπιθεν δὲ, &c. Faber.

904 *Ore foras acrem efflaret de corpore flammam*] Hanc potissimum scripturam secutus sum, ut et maxime

probabilem, et maxime cum libris antiquis consentaneam. sic fere loquitur 6. 1152. 'Spiritus ore foras tætrumolvebat odorem.' *Lamb. Efflaret. Flaret*, in aliis libris. *Gifan.*

908 *Effutiat*] Nonius docet 'effutire,' idem valere quod 'cum mendacio dicere,' et profert hunc locum. animadverti autem hoc verbum in quibusdam libris scribi duplici *tt.* *Lamb.*

911 *Aut hominem tanto membrorum*] Quamobrem hoc non potuerit initio efficere natura, causam affert 1. 200. 'Denique cur homines tantos natura parare Non potuit, pedibus qui pontum per vada possent Transire, et magnos manibus divellere monteis, Multaque vivendo vitalia vincere sæcla, Si non, materies quia rebus redita certa est Gignundis?' &c. *Lamb.*

921 *Res sic quæque suo ritu procedit; et omnes*] Ita Lambinus acute, cum in omnibus libris esset, cum *Sed.* Forte etiam sic: *Sed sic quicque. omnia.* Hoc placuit Marullo, et Florentinis. *Gifan. in prima edit.* Cum in omnibus libris et manuscr. et impressis, præterquam in Florent. sic reperissem scriptum: *Sed sic quæque suo ritu procedit, et omnes, Fædere naturæ certo discrimina servant:* a me impetrare non potui, ut in quattuor vocibus, *quæque, et, omnes, servant,* mendum subesse existimarem, sed in aliqua alia potius. Itaque Florentinam lectionem rejeci, quæ talis est, *Sed sic quodque suo ritu procedit, ut omnia Fædere naturæ certo discrimine servant.* suspicatus autem primam vocem versus esse depravatam, sic reposui, *Res sic quæque suo ritu procedit, et omnes, &c.* Zoilus initio probavit hanc emendationem: deinde e vestigio improbavit, et ita reponendum gravis auctor censuit, *Sed sic quidque suo ritu procedit, et omnia, &c.* *Lamb. Sed sic quidque suo, &c. omnia.* Ita restitui. In veteribus: *quæque, omnes.* Vide 2. 718. et 908. et inf. hoc lib. vs.

1022. *Gifan. in posteriori edit.*

923 *Et genus humanum, &c.*] Nunc de primis hominibus verba facere incipit. *Lamb. Et genus.* Descriptio plane admirabilis usque ad vs. 1039. Qui relationes recentiorum scriptorum legerunt, hic Margaiates, Brasilius, Canibalas, et plerosque Indiæ Occidentalis populos agnoscent. *Faber.* Hominum e terra natorum vitam, habitum, ingenium, mores fuse describit, et primo quidem vs. 20. docet primos homines validiori, quam nunc, constitisse corpore, ob innatam duritiem, quam e dura terra geniti contraxerant, inde minus obnoxii morbis erant, et longævi. Nemo autem agros coluit, sed glandibus, pomis sylvestribus, et aliis ejusmodi fructibus placabant famem: ad sedandam sitim fluvii fontesque suo murmure vocabant. vs. 8. Nulla illis vestimenta, nullæ domus, procellarum, frigorisque vim defendebant sylvæ, frutices, et antra, vs. 5. Nullæ leges: nullum commune hominum: vivebant raptu, et promiscua venere (nam vi, blanditiis, aut pretio, glandibus viz. pyris, pomisve mares sibi fœminas conciliarunt) utebantur. vs. 9. *Creech.*

924 *Durius, ut decuit, Tellus quod dura creasset*] Sic fere Virg. Georg. 1. 63. 'Unde homines nati, durum genus.' *Lamb.*

928 *Nec labi*] I. e. nec labe; ut alibi 'parti,' 'contagi,' 'voci,' et multa alia, pro parte, contage, voce, &c. *Lamb. Labi, Labe, 'parti' pro parte, &c. passim. Faber.*

930 *Vitam tractabant*] I. e. vitam trahebant, seu traducebant. quidam tamen legendum putant *tolerabant:* quibus propemodum assentior. Verumtamen nihil mutare ausim. *Lamb.*

932 *Molirier*] Moliri dicimur quid cum labore facimus, aut agimus: 'moliri' igitur 'arva' hoc loco positum est pro eo, quod est agros colere, seu ex campis et locis inaratis

agros cultos magno labore efficere: vel, agros laboriosa cultura meliores reddere. Neque vero me fallit, legi in quibusdam libris vulg. *mollirier arva*, gemino *ll.* sed *molirier* unico *l.* magis probo. *Lamb.* In quibusdam: *mollirier; male. Gifan.*

933 *Nec nova defodere in terram virgulta*] Sic inf. eod. lib. 1364. 'Unde etiam libitum est stirpeis committere ramis, Et nova defodere in terram virgulta,' &c. *Lamb.*

935 *Quod terra crearat Sponte sua*] Ad hunc locum illustrandum pertinent illa Tyrii Maximi *περί ἔρωτος* Ἦσαν δὲ που, κατὰ τὸν Ἐπικούρου (φασί) βίον, αἱ τροφαὶ τοῖς ἀνθρώποις φηγοί, καὶ ὄχνοι. Καὶ διὰ τοῦτο ἐπεφημίσθη φέρειν ἡ γῆ τοὺς καρποὺς αὐτομάτους, ὅτι αὐτοῖς οὐδὲν ἔδει γεωπονίας ἐξ αὐτοφύου βιοτεύουσιν. i. e. 'Vivebant autem scilicet (qualem victum adamabat, ut aiunt, Epicurus) primi homines glandibus, et piris agrestibus. Atque iccirco fama est, tum terram fructus tulisse sponte sua venientibus: quia nihil eis opus erat agricultura, aut labore rustico, cum victu uterentur sponte sua nato.' Eodem pertinent et illa Platonis *πολιτικῆς* τὸ δ' οὖν τῶν ἀνθρώπων λεχθὲν αὐτομάτου περί βίου, διὰ τὸ τοιόνδε εἶρηται. θεὸς ἐνεμεν αὐτοὺς αὐτὸς ἐπιστάτων. καθάπερ νῦν ἄνθρωποι, ζῶον δὲ ἕτερον θεϊότερον, ἀλλὰ γένη φαυλότερα αὐτῶν νομέουσι: νέμοντος δὲ ἐκείνου, πολιτεῖαι τε οὐκ ἦσαν, οὐδὲ κτήσεις γυναικῶν καὶ παίδων. ἐκ γῆς γὰρ ἀνεβίωσκοντο πάντες, οὐδὲν μεμνημένοι τῶν πρόσθεν. ἀλλὰ τὰ μὲν τοιαῦτα ἀπὴν πάντα. καρποὺς δ' ἀφθόρους εἶχον ἀπὸ τε δρυῶν καὶ πολλῆς ὕλης ἄλλης, οὐχ ὑπὸ γεωργίας φυόμενους, ἀλλ' αὐτομάτης ἀναδιδούσης τῆς γῆς. γυμνοὶ δὲ καὶ ἑστρωτοὶ θυραλοῦντες τὰ πολλὰ ἐνέμοντο. τὸ γὰρ ὧρων αὐτοῖς ἄλυπον ἐκέκρατο. μαλακὰς δ' εὐνὰς εἶχον ἀναφυομένης ἐκ γῆς πῶας ἀφθόρου, &c. 'Quod igitur de hominum victu sponte sua suppetitante, propter talem causam dictum est. Deus pascebat eos, cum ipse eis præ-

esset: quemadmodum nunc homines, animal alterum divinius, alia genera se deteriora pascunt et curant. Illo autem pascente, non erant reip. administrandæ rationes, neque uxorum et liberorum possessiones. Ex terra enim reviviscebant omnes, res præteritas memoria non repetentes. Atque hæc quidem talia omnia aberant. Fructus autem uberes et copiosos habebant, tum ex quercubus, tum ex alia silva, non ex agricultura nascentibus, quos terra sponte sua gerebat. Nudi autem et sine stragulis magnam partem foris et sub dio vitam colebant. Nam anni tempora cum essent temperata, nullam eis molestiam exhibebant, cubilia autem mollia habebant, multa herba ex terra succrescente,' &c. *Lamb.*

936 *Placabat*] In Macrobio: *placarat. Gifan.*

937 *Glandíferas inter curabant corpora quercus*] Hoc eo dicit, quod glans, et primus, et primorum hominum victus fuit ex quo idem sic inf. 1415. 'Sic odium cepit glandis,' &c. *Lamb.*

939 *Arbuta*] Rubra poma silvarum: quæ Plin. unedones appellat. Virg. Georg. 1. 148. 'atque arbuta sacra Deficerent silvæ.' *Lamb.*

Pæniceo] Sic habent libri manuscripti, non, ut vulgati, *Puniceo.* Veteres enim in multis nominibus *æ* pro *u* usurpabant. ita 'mœnera' et 'pœnire' dicebant pro munera et punire, ut supra admonuimus ad illum locum 1. 30. 'fera mœnera militiæ:' et ad illum 2. 829. 'Purpura, Pæniceusque color, clarissimus multo,' &c. ubi etiam malim legi, *Pæniceusque color*, ut est in lib. manuscr. Talia sunt illa apud M. Tullium in lib. de leg. 'cæra,' 'æsus,' &c. pro cura, usus, &c. *Lamb. Pæniceo.* Ita vet. lib. *Gifan.*

942 *Pabula dia tulit, miseris mortalibus ampla*] Si legimus, ut habent nonnulli libri vulg. *Pabula dura tulit,*

&c. sic explicabo: pabula tulit dura quidem illa, et agrestia, sed tamen primis illis hominibus ampla, i. e. ἀρκούντα καὶ ἱκανὰ, i. e. quibus illi erant contenti, vel quæ illis satis erant. Sin, ut habent tres libri manuscr. et docti viri magis probant, *Pabula dia tulit*, &c. 'dia pabula' interpretabor sua sponte, et sine labore, et quasi divinitus venientia ac nascentia. *Lambin.* Ita vet. nostri; rectissime. In aliis; *dura*. *Lambinus*, *diva*; mendose. *Diva* ita non utimur. *Gifan.* *Diva* habet enim prima *Lambini* edit. sed tu conjunge *dia* et *ampla*, atque distingue post mortalibus. *Hav.*

943 *At sedare sitim*] In *Macrobio*, *Ad. Gif.*

Fontesque vocabant] Sic habent omnes lib. et manuscr. et typis excusi, præter *Florent.* in quibus legitur, *fontesque docebant*. Ego *vocabant* probō, et interpretor, invitabant. *Lamb.*

944 *Decursus aquai*] I. e. aqua decurrens, quod est ex loco declivi fluens. sic sup. eod. l. 264. 'magnus decursus aquarum Undique declarat.' *Lamb.*

945 *Claricitat late sitientia*] Cum initio secutus essem libros vulg. *Clarior accitat sitientia*, &c. et tamen lectori scripturæ varietatem indicassem; hæc, quæ deinceps sequuntur, annotaram, his ipsis verbis: *Clarior aqua*, quam aliis in locis, 'accitat,' i. e. invitat, sitienteis feras. sed non celabo lectorem, in quibusdam libris manuscr. ita scriptum esse, *Claricitate sitientia*, &c. in al. *claricitatiæ*: quæ scripturæ sine dubio mendosæ sunt. verumtamen consideret eas lector ingeniosus. Hactenus hoc de loco olim scripseram. Postea scripturam veterem repetitam, ac retractatam, hoc modo supplebam, *Claricitare solet sitientia sæcla fer.* atque hanc emendationem arbitrabar esse rectam. Sic autem dictum 'claricitare,' pro *clare* aut *clara voce citare*, ut 'altitonans'

pro alte tonans, 'altivolans' pro alte volans, 'benivolens,' 'blandiloquens,' et simil. pro bene volens, et blande loquens. Nunc *Simeoni Bosio* assentior, qui in eo meam conjecturam tuetur, quod verbum compositum *claricito* retinet: in eo autem ab ea discedit, quod pro *solet* facit ex antiquæ scripturæ vestigiis late, totumque verbum sic legendum censet, *Claricitat late sitientia sæcla fer.* Late autem, i. e. lato, magno, et denso agmine. Quod vero *Zoilus* reponit, *Clare citat ad se sitientia*, &c. ferri non potest. *Lamb.* *Clare citat ad se.* Ita ex vet. libris, qui habebant, vel, *Claricitatiæ et*; vel, *Claritati a te*; vel, *Claricitare*. *Vulgati*, *Clarior accitat*; absone. Nam 'cito' priorem habet brevem semper. 'Excire,' et tamen 'excito' dicitur. Cæterum *Claricitat ad se*, forte rectius. Sed verbum illud nusquam legi. *Gifan.* *Claricitat*. *Simeonis Bosii* conjectura, plausu dignissima. 'Claricitare' autem significat vocare, advocare, invitare, &c. *Faber.*

946 *Noctivagi*] Melius quam *Nota vagis*. *Creech.*

Silvestria templa] I. e. antra, et Nympharum domos. *Lamb.*

947 *Quibus exhibant*] Ex quibus ibant, ex quibus manabant. *Lamb.*

Humore fluenta Lubrica] Ordo est: *fluenta*, 'humore lubrica,' i. e. *fluenta humida et liquida*. *Lamb.*

948 *Lavere*] *Lubrica lavere*, i. e. lubrica ad lavandum, vel ut lavarent. licet etiam conjungere cum verbo 'exibant,' ut sit 'exibant lavere,' i. e. ut lavarent, quemadmodum loquebantur veteres. *Lamb.*

950 *Et partim*] *Partim* hic solum positum, quemadmodum et alibi. referendum est autem ad versum illum superiorem, 'Lubrica proluvie larga lavere,' &c. *Lamb.*

Scatere] *Scatere* a verbo *scato*, is, it, tertiæ inflexionis. sic 6. 890. 'Quod genus endo mari spirat fons

dulcis aquai, Qui scatit.' ibid. 896. 'Et scatere illa foras in stuppam semina.' *Lamb.*

951 *Necdum res Igni scibant tractare*] *Casis* enim et pellibus repertis, certis matrimoniis institutis et receptis, ignis usu cognito, tum ingenium hominum mollius esse cœpit, ut dicit non ita multis post versibus. *Lamb.*

952 *Pellibus*] Quæ inventori ipsi, eique qui primus gessit, invidiosæ et pestiferæ fuerunt, ut dicit infra eod. libr. extr. vs. 1268. 'Pellis item cecidit,' &c. *Lamb.*

956 *Nec commune bonum poterant spectare*] Hac de re infr. eod. lib. vs. 1107. 'Condere cœperunt urbeis,' &c. Aliquot versuum, qui deinceps sequuntur, ordinem nescio quorum hominum culpa perturbatum, restitui. *Lamb.*

960 *Et Venus in silvis jungebat*, &c.] *Ov.* 'Antra domus fuerant, cibus herba, cubilia frondes. Constiterant uno femina virque loco.' *Pius.* In quibusdam libris manuscr. reperi scriptum, *Et Venus in silvis lucebat*, ex qua vitiosa scriptura putabam legendum, *Et Venus in silvis laciebat*. Veruntamen receptam lectionem probō. *Lamb.* *Et Venus in silvis inciebat*, sic restitui. Veteres quidam, *lucibat*, *jungebat*, &c. *Vulg. jungebat*. *Gifan.*

962 *Vel violenta viri vis*] *Hor. Sat.* 1. 3. 108. 'sed ignotis perierunt mortibus illi, Quos venerem incertam rapiantes more ferarum Viribus editior cædebat, ut in grege taurus.' *Hav.*

Impensa libido] H. e. magna libido. sic *Cæsar* 'impenso pretio' dixit pro magno. *Lamb.*

963 *Vel pretium*] Aut illi silvestres viri emebant venerem oblato pretio ex pyris, glandibus, et id genus reliquis nemoralibus fructibus. Idem *Propertius* ex *Lucret.* 3. 13. 27. *Eleg.* 'Illis pompa fuit decussa cydonia ramo, Et dare puniceis plena canistra rubis: Nunc violas tondere manu:

Delph. et Var. Clas.

nunc mista referre Lilia virgineos lucida per calathos: Et portare suis vestitas frondibus uvas, Aut variam plumæ versicoloris avem. His tum blanditiis furtiva per antra puellæ Oscula silvicolis empta dedere viris.' Et pastor ille apud *Maron.* *Ecl.* 3. 71. inquit: 'Aurea mala decem missi: cras altera mittam.' *Pius.*

964 *Et manuum mira*, &c.] Hi denique robusti immitesque homines per totos dies feras saxis, stipitibus, et id genus armis persequabantur; et multa cæde fatigati, vel cum nox adveniret, se frondibus folisque involventes, humi dormiebant securi; securi inquam, neque enim timebant (ea erat absurda Stoicorum opinio, 'Nam rudis ante illos, nullo discrimine, vita In speciem conversa operum ratione carebat, Et stupefacta novo pendebat lumine mundi, Tum velut amissis mœrens, tum læta renatis Sideribus.' *Manil.* 1. 66.) ne adveniente nocte dies deinceps non rediret, ob jam perspectam a prima origine diei ac noctis vicissitudinem, vss. 16. Hæc autem vita erat nonnullis incommodis obnoxia, dormientes feræ invadebant, et inde mors cita, vel longa gravisque (nondum vires herbarum noverant) putrescentia vulnera sequuta est. Multos famēs abstulit, plures noxiæ herbæ, quas inscii legerant: ne vero quis putet tot malis obrutum fuisse totum humanum genus, et ad interitum reductum, consideret feras tum singulos lacerasse, noxiis herbis aut alimenti inopia paucos periisse; at quot millia rapit una acies, quot absorbet mare, quot denique luxuries enecat, et venenata pocula! vss. 29. *Creech.*

967 *Multaque vincebant*] Multa viribus corporis obtinebant: raro fugiebant, raroque metu perterriti latebras quærebant, et latebrarum præsidio periculum vitabant. *Lamb.* Raro fugiebant, et latebrarum præsidio periculum vitabant: *Lambinus.* Utra

Lucret.

interpretatio melior sit, Lector judicet. Creech.

968 *Silvestribus membra*] Ita ex veteribus libris, et partim conjectura restitui. Vulgati, *silvestria*, ex Marullo. et *Nudabant*. Gifan.

969 *Nuda dabant*] Sic legendum, non, ut vulgo, *Nudabant terræ*. Licet etiam legere *Mandabant terræ*, si quis forte malit. Lamb.

970 *Foliis ac frondibus*] Ita vet. libri. Gif.

973 *Sed taciti respectabant, &c.*] Primi illi homines, quos Horatius mutum et turpe pecus dixit, (quippe Epicuri rationem sequebatur, cum id scribebat;) genus hercule mirificissimum erant, quippe qui in soporem dati, in somnum, inquam, *νήδυμον* dati, aliter longe oculis suis utebantur ac nos hodie utimur. Nos enim, ubi semel cœpimus obdormire, nil oculis præter somnum et insomnia videmus: illi, somno gravati et oppressi, perpetuo 'respectabant,' reflexo capite scilicet, solem orientem. Lucretium in eam rem tibi testem dabo: 'Sed taciti respectabant, somnoque sepulti, Dum rosea face sol inferret lumina cœlo.' Sum vernus? sic soleo; meum est. Sed jocularia omittamus, ut ad rem, (quamquam non temere scriptum est, quidquid hujus scriptum est,) veniatur, locum illum in *Æn.* 6. 687. qui in multis Codd. sic legitur, 'Venisti tandem, tuaque expectata parenti Vicit iter durum pietas,' &c. eruditi sciunt ita scribi debere, 'tuaque spectata parenti Vicit iter durum pietas;' idque ita esse constat, non quod Scaliger id primus conjecerit, ut vulgo creditur; sed quia non aliter legisse Servium, excerpta ex commentariis ipsius meridie ipso clarius ostendunt. Verum homines imperiti ita existimabant, graviter in eo versu contra metri rationem esse peccatum; unde pro *spectata παραδιδόσσαν expectata*. Qui autem erroris fons in illo Virgillii

versu fuit, idem propemodum in hoc Lucretii est. Homines enim *ἄμουντοι* cum rationem carminis non sentirent, locum hunc depravarunt, qui ita corrigendus, *Sed taciti expectabant somnoque sepulti*. Id quod ni ratio probaret satis, saltem castæ Latinitatis consuetudo satis illos admonere debuerat; dicimus enim 'expecto dum sol oriatur;' at, 'respecto dum sol oriatur,' nemo nisi barbarus dixerit, non magis, quam, 'video dum ille aut ille veniat.' Faber. At non magis *expectant*, quam *respectant* dormientes: mallem igitur *resupinabant*. Creech.

975 *A parvis*] Quidam libri habent, *A pueris*. Lamb.

977 *Non erat, ut fieri, &c.*] Ordo est: Non erat eis curæ mirari, quomodo id fieri posset: nec curabant diffidere, i. e. non veniebat eis in mentem diffidere, ne terra tenebris sempiternis obsessa permaneret: sed magis illud erat curæ, quod, &c. Lamb.

981 *Infestum miseris faciebant*] Infestam faciebant: i. e. ut M. Tull. loquitur, *infestam habebant*: atque, ut planius dicam, infestabant. sic sup. vs. 759. 'Cum loca præterit flammis infesta,' &c. Lamb.

982 *Saxea tecta*] Antra, saxeas domos. sup. 947. 'silvestria templa.' Lamb.

984 *Atque intempesta*] 'Intempesta noctem' Ælius dicebat, (ut refert Varro lib. 5. de L. L.) cum tempus agendi est nullum: quod alii 'concupium' appellarunt, quod fere omnes tum cubarent: alii vero ab eo quod sileretur, 'silentium noctis.' quod idem tempus Plautus 'conticinium' dicit. Lamb.

985 *Hospitibus sævis*] Suibus silvestribus, leonibus, lupis, ursis, et simil. feris: a quibus sæpe vorabantur, ut mox dicturus est, 988. 'Unus enim tum quisque magis deprensus eorum Pabula viva feris,' &c. Quæ videntur

sumta e Plat. in Politico: *Τῆς γὰρ τοῦ κεκτημένου καὶ νέμοντος ἡμᾶς δαίμονος ἀπερημωθέντες ἐπιμελείας, τῶν πολλῶν αὐθιγῶν ὅσα χαλεπὰ τὰς φύσεις ἦν ἀπαγριωθέντων, αὐτοὶ τε ἀσθενεῖς ἄνθρωποι καὶ ἀφύλακτοι γεγονότες διηπάξοντο ἰπ' αὐτῶν, &c.* i. e. 'Nam ab ejus qui nos possidet et gubernat Genii procuratione deserti, multis feris, quarum naturæ erant sævæ atque asperæ, efferatis, cum ipsi essent imbecilli, et sine custodibus, ab iis diripiebantur,' &c. Lamb.

986 *Nec nimio tum plus*] Quamvis homines tum sæpe a feris dilacerabantur, ac devorabantur; non tamen tunc multo magis, quam nunc, moriebantur. Lamb.

987 *Dulcia linquebant labentis lumina*] Hæc ex conjectura reposui, cum in libris sit, *lamentis*. Flagitat illud phrasis, ut et sententia. Nam vult tantum Poëta, tum etiam mori homines, solitum. De modo *ἀπροσδιωκόμενος*. Ita etiam apud Liv. lib. 4. 'Comminatque inter se,' &c. legendum puto: *comminatque*. Ita olim ex 'glubo,' 'gluma.' Fest. Gifan. Libri quidem omnes et manuscr. et typis excusi habent *lamentis*. Sed placet mihi M. Antonii Mureti conjectura, qui legendum putat *labentis lumina vitæ*. Nam quod ita quidam declarant, 'vitam relinquebant lamentis,' i. e. cum lamentis, sententiam quidem afferunt probabilem, et huic loco consentaneam; sed inusitato loquendi genere expressam. Cum hæc olim ita scripsissem, nisi quod in contextu Lucretianorum versuum non posueram *labentis* in prima editione, sed in secunda demum; Zoilus hanc conjecturam vel meam, vel Mureti, arripuit, sibi ut suam vindicavit. Quis plagiarius furacior, quis impudentior, quis injustior fingi aut excogitari potest? Non dignus est quem omnes, qui litteras colunt, notis inurant insignibus ad ignominiam sempiternam? Confirmat autem hanc

lectionem illud quod est sup. eod. lib. 885. 'Membraque deficiunt fugienti languida vita.' Nam 'labentis vitæ' et 'fugientis vitæ' eadem ratio et sententia est. Lamb. Mureti emendatio, quam, solens suo more, arripuit Gifan. Mss. *lamentis*. male. Faber.

988 *Magis*] Quam nunc. Lamb.

991 *Viva videns vivo*] Non temere harum syllabarum complosionem quæ sivit, *Viva vid. vivo*. Quod autem ad hujus loci sententiam attinet, cum eo congruit illud Ennianum: 'Vulturis in silvis miserum mandebat hominem. Heu, quam crudeli condebat membra sepulchro!' Ad hunc eundem locum pertinet et ille ex lib. 3. 1059. 'Mortua quoi prope jam vita est vivo atque videnti.' Lamb. *Vivo busto*. Videor legisse apud Dionysium Longinum, incomparabilem illum rhetorem, tale quid in scriptore Græco (Gorgia Leontino, ut puto) fuisse reprehensum, (*γύπες ἐμψυχοὶ τάφοι*) 'vultures, viva hominum busta.' Sed Gorgias rhetor erat, artis et *συνθέσεως* totus, homo οὐδεμίᾳς δεινότητος, et cui hæc non licebant: at Lucretius poëta est; et hæc descriptio multa ex grandi genere habet. Itaque nihil est quod Longini judicium, quantumvis acre et exquisitum, reformidet. Faber.

994 *Horriferis accibant vocibus Orcum*] Horribilibus vocibus mortem vocabant, dolore cruciati. Lamb.

995 *Donicum eos*] I. e. donec eos, &c. sic autem habent duo lib. manuscr. reliqui, *Denique*, et item quidam vulgati: quod depravatum est ex recto *Donicum*. Lamb. Ita vet. nostri quidam. Vulg. *Denique*. Marullus, *Donec*; male. Gifan.

Vermi] Dolores ex vermibus membra corrodentibus ac depascentibus. consule Festum. Lambin. Vide Festum, qui hac voce dolores ex verminibus membra interius rodentibus natos significabit. Faber. *Vermi*,

sunt tormina, unde 'verminari,' pati tormina. Voss. de Anal. 1. pag. 150.

996 Quid vulnera vellent] I. e. quid vulnera postularent; seu quæ remedia vulneribus sanandis essent adhibenda. Lamb.

997 At non multa virum] At non multa virorum millia uno die in prælio cadebant. Dicæarchus libro de interitu hominum (ut refert M. Tull. 1. 2. de Offic.) 'collectis ceteris causis eluvionis, pestilentiae, vastitatis, belluarum etiam repentinæ multitudinis, quarum impetu docet quædam hominum genera esse consumpta: deinde comparat, quanto plures deleti sint homines hominum impetu, i. e. bellis et seditionibus, quam omni reliqua calamitate.' Lamb.

998 Nec turbida ponti] Nec mare ventis turbatum et concitatum naveis ad scopulos allidebat, et ita frangebatur. Lamb.

999 Lædebant naves ad, &c.] Allidebant. Faber.

1000 Sed temere, in cassum mare, fluctibus sæpe coortum] I. e. sed mare fluctibus coortis, et tempestate commota, temere et frustra sæviebat, seu irascebatur, nempe quia nemo tum navigabat, mendose in quibusdam lib. vulg. legitur, Nec temere in cursu, &c. Licet autem etiam ita legere, Sed temere, in cassum, frustra mare sæpe coortum, &c. ut habent libri Parisiens. et Veneti utrique, et Basilenses. Lamb. Fluctibus sæpe coortis. In quibusdam vulg. frustra sæpe coortum. Gifan. Codices, Sed temere, incassum, frustra, Mare sæpe coortum. Sic 2. 1059. 'Multimodis, temere, incassum, frustraque.' Voss. ad Catull. p. 230. 'Sed temere, incassum, flustro mare sæpe coortum Sævibatur.' Flustrum autem Tertullianus in pallio interpretatur temperatum maris motum, et medium inter tranquillum mare, et quod decumanis assurgit fluctibus: (vid. Tertullianum de Pallio Cap. 2. et Salmasii notas:)

sed hæc Tertulliani interpretatio Vossii conjecturam refutat, tum enim sævit mare, cum decumanis fluctibus assurgit. Creech. Nescio unde lectionem suam hauserit Lamb. aliam constanter servant Mss. et amat Lucretius ita geminare epitheta; quod nisi esset, posset legi in cautes, i. e. scopulos, viris navibusque nullo suo periculo oppositos. Haver.

1001 Leviterque minas ponebat] Si legemus miscebat, ut habent quidam libri, sic videtur hic locus explicandus: et leviter, i. e. sine periculo mortalium, minas inaneis miscebat, i. e. frustra minabantur fluctibus. Sin, ut in quibusdam vulgatis, a quibus non discrepant nonnulli manuscripti, legitur minas ponebat inaneis; quam lectionem nunc magis probo: sic interpretabor: ponebat leviter minas, &c. i. e. facile et cito desinebat minari. Lamb. Minas miscebat. Alii, ponebat. Gifan.

1002 Pellacia] I. e. fallacia, et fallax æquoris tranquillitas, quæ postea in magnos et horribiles fluctus interdum verti solet. sup. 2. 559. 'Subdola cum ridet placidi pellacia Ponti.' 'iynx' appellatur a Græcis talis maris fallacia, et quasi illecebra: videlicet summa tranquillitas, quæ ad navigandum homines invitat. Atque hic locus me admonet, ut locum apud M. Tull. in epistolis ad Atticum, depravatam, emendem; qui est in Epist. 5. 12. Sic autem in nonnullis libris vulgatis legitur: 'Itaque erat in animo nihil festinare, nec me Delo movere, nisi omnia ἀκρατηρέων jura vidissem.' quo modo in nostris libris vet. scriptum reperi: in nonnullis aliis, nisi omnia ἀκρατηρέων jura vidissem. Malaspina sic putavit legendum, nisi omnia ἀκρατηρέων jura vidissem: quam lectionem, quod mihi speciosa videbatur, in mea editione secutus sum. Sed tantum abest, ut hæc sit emendata, ut corruptior sit quam recepta. Ne diu-

tius igitur lectorem suspensum teneam, ex voce ἀκρατηρέων, duæ faciendæ sunt, ἀκρα τηρέων, et ex 'jura,' ἰύργα. sententia nunc hujus loci plana est. Hoc enim sentit Cicero: Propter difficultatem navigandi, quam superioribus diebus experti sumus, et quia naviculæ Rhodiorum fluctum ferre non possunt, decretum erat mihi festinare, nec me Delo commovere, nisi omnia ἀκρα τηρέων, sive τηρέων, i. e. 'promuntoria observans,' ἰύργα, i. e. 'tranquillitatem maris ad navigandum allicientem atque invitantem,' vidissem. Hæc igitur est illa maris tranquillitas, quam Lucretius 'pellaciam' appellat, et hoc et secundo libro: quamque M. Tull. se expectaturum dicit, diligenter observata ventorum, qui ex promuntoriis existunt, ratione. Fuit autem vox ἰύργα depravata a scriptore librario, cum eam scripsisset literis Latinis, hoc modo, jurra: unde postea factum est jura. Verum, ne quid dissimulem, hujus conjecturæ et emendationis laus, Simeoni Bosio, viro doctissimo atque ingeniosissimo, debetur. Et quoniam idem in quodam Moschi carmine, quo talis maris illecebra describitur, mendum ab aliis non modo non sublatum, sed ne animadversum quidem, divina conjectura fretus sustulit, Moschi versus, præsertim cum ad hunc locum illustrandum valde pertineant, non me pigebit huc adscribere. Sic igitur Moschus: Εἰδ. Ε. 1. Τὰν ἅλα τὰν γλαυκὰν ὅταν ὄνεμος ἀτρέμα βάλλοι, τὰν φρένα τὰν δειλὰν ἐρεθίζομαι, οὐδ' ἔτι μοῖσα Ἐντὶ φίλα, ποτάγει δὲ πολὺν πλέον ἄμμε γαλάνα. Ἄλλ' ὅταν ἀχρήσι πολὺς θυδὸς, ἃ δὲ θάλασσα Κυρτὸν ἐπαφρίζῃ, τὰ δὲ κύματα πυκνὰ μεμήνη, Ἐς χθόνα παπταίνω, καὶ δένδρεα, τὰν δ' ἅλα φεύγω. Γὰρ δὲ μοι ἂ πιστὰ, τάχα δ' εὐσκιος εὐαδεν ὕλα, &c. i. e. ut nos quidem vertimus, 'Cum mare cæruleum lenis pavit aura levisque, Tum mihi titillant mentem lævam atque misellam Æ-

quora, nec mihi terra placet, sed me magi multo Pellicet æqua maris facies ridentibus undis. Ast ubi cana sonant ponti freta tristibus Euris; Cum spumant undæ, et fluctus maris æquora turbant; Terram oculis circumspicio, ramosque virentes, Et fugio mare ventosum, fluctusque sonoros: Terra mihi fida est cordi, silvæque salubres,' &c. Ex interpretatione mea Latina facile jam cuivis intelligere licet, secundum verum esse mendosum, et pro μοῖσα, legendum duabus vocibus μοι γὰ. Quod idem ille Bosius unus et princeps vidit, mihiq; nuper, cum esset domi meæ, indicavit: ego autem continuo ei assensus sum. Lambin.

1003 Pellicere in fraudem] Suis blanditiis in fraudem allicere. sup. 4. 1201. 'Quæ lacere in fraudem possent, vinctosque tenere.' Lambin.

Ridentibus undis] Placidis et lenibus. nam γέλως θαλάσσης, i. e. 'risus maris,' pro tranquillitate maris ponitur a poetis. Lamb. Nihil enim blandius tranquillo mari. Creech.

1004 Cæca] Cur 'cæcam' navigorum rationem appellat? an quod tunc erat ignota? an quod ab hominibus 'cæcis,' i. e. imprudentibus atque inconsideratis, postea excogitata et inventa est? Lamb.

1007 Illi imprudentes] Quia ignorabant vireis, seu potestates, et naturas stirpium, herbarum, animantium, ceterarumque rerum. Lamb.

1008 Vergebant] Infundebant. Plautus Curcul. 1. 2. 12. 'Ipsam expeto tangere: invergere in me liquores tuos Sino ductim.' Iterum Lucret. sup. 2. 212. 'In terras igitur quoque solis vergitur ardor.' 'vergendi' verbo utebantur in sacrificiis. Lamb. Infundebant, Plaut. in Curcul. 1. 2. 12. 'Invergere in me liquores tuos Sino ductim.' Virg. Æn. 6. 244. 'Frontique invergit vina sacerdos.' 'Vergere' autem est conversa in sinistram partem manu ita fundere ut

patera convertatur, quod in infernis sacris fit. Servius. Ideo huic loco vox ista mire convenit. Creech.

Sollertius] Ingeniosius. Ex quo venefici appellati sunt. Lamb.

1009 *Inde casas postquam, &c.*] Hactenus homines efferos, per sylvas vagantes, et rapto viventes vidimus: alii jam in scenam prodeunt, mansueti, mites, et civilis vitæ studiosi: non enim manebat ista, quæ in novo mundo fuit, aëris temperies, sed modo durum frigus, modo nimius calor, procellæ, et tempestates affligebant: inde paulatim fractæ istorum vires; inde domos struxerunt, quibus sese continentes privata Venere utebantur, et natorum blanditiis assueti mansuetudinem induebant. Deinde pellibus contra cæli inclementiam nsi, et post repertum ignem ita erant emolliti, ut fœdera et amicitiam inire, a vi et injuriis abstinere necessarium foret, si ipsi salvi esse vellent: ita tandem concordia conservatum est humanum genus. vss. 18. Creech.

Ac pelleis] Primum enim pellibus corpora texerunt homines: deinde elegantiorum atque operosiorum vestitum repperunt. Itaque Hercules pelle amictus fingitur ac pingitur, ut homines antiquum vestiendi corporis morem memoria repetant. Quod confirmat Diodori Siculi auctoritas lib. 1. his verbis: 'Ομοίως δὲ τὸ τε ῥόπαλον καὶ τὴν λεοντήν τῷ παλαιῷ πρέπειν Ἡρακλεῖ, διὰ τὸ κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους, μήπω τῶν θύλων εὐρημένων, τοὺς ἀνθρώπους τοῖς μὲν ξύλοις ἀμύνεσθαι τοὺς ἀντιπαττομένους, ταῖς δὲ δораῖς τῶν θηρίων σκεπαστοῖς χρῆσθαι. i. e. 'Similiter autem clavam et pellem leoninam antiquo Herculi convenire, propterea quod temporibus illis homines, nondum armorum usu reperto, vim adversariorum suorum lignis propulsabant, pellibus autem corpora tegebant.' Lamb.

1014 *Curavit*] Effecit. Tralatio est. sic 3. 127. 'calidique vaporis Semina

curare, in membris ut vita moretur.' et 4. 820. 'Quod ne miremur, sopor atque oblivia curant.' et inf. eod. lib. 1162. 'Suscipiendaque curarit sollemnia sacra.' Lamb.

Alsia corpora] Hæc verissima scriptura, ex vet. libris. In quibusdam vulg. *algida*. Gifan. Sic legi debet, et ita habent libri manuscr. vulgati vero *algida* mendose. sunt autem 'alsii,' et 'alsiosi,' qui frigus ferre non possunt. Varro de R. R. 2. 3. de capris: 'Stabulatur pecus melius, ad hibernos exortus si spectat, quod est alsiosum.' Hanc quoque emendationem probavit et secutus est Zoilus, tamquam ejus auctor. Lamb.

1015 *Cæli sub tegmine*] Sub divo. Lamb.

1018 *Habentes Finitima*] I. e. finitimi, seu finitimos agros habentes, *ἄμφοι*. Non est autem quod quemquam moveat duorum manuscr. librorum scriptura *aves*. erratum enim est librariorum, qui sæpe scribebant *u* pro *b*, contra *b* pro *u*: et item sæpe aspirationis notam omittebant. Lamb. In quibusdam, *aves*. Quod et Marullus volebat, et legebat, *Finitimi*, et Pius. Gifan.

1021 *Balbe*] Balbutientes. 'Balbutit,' inquit auctor vocabularii Latino-Græci, 'νηπίφ προσηλαζων τραυλιζει.' Lamb. Quippe qui nondum expedite loqui didicissent, sermone minime adhuc constituto. Faber.

1022 *Misererier omnis*] In veteribus: *omni*. Marullus: *omnis*; quod probo. In Vulgatis, *omnium*; etiam non male. Gifan. in edit. pr. *Misererier omnium*. Sic habent omnes fere libri vulg. manuscr. autem *omni*. ex quo suspicantur nonnulli legendum *omnis*, seu *omneis*. Omnino scriptura vulgata tolerabilis et probabilis est. Nam in voce *omnium*, fit *συνίησις*, seu *συνφώνησις*, ut apud Virg. *Æn.* 1. 731. 'dependent lychni laquearibus aureis.' et apud Catull. Carm. de nuptiis Pelei et Thet. 'Qualis adest Thetidi,

qualis concordia Peleo.' Lamb. Sic legendum cum vulg. et vet. omnibus. Sed ita depravari consueverunt Versus dactylici. Gifan. in edit. post.

1024 *Sed bona, magnæque pars*] Si non omnibus modis poterat concordia gigni; at bona et magna pars fœdera servabat. Lamb.

1026 *Adhuc*] Usque ad hoc tempus. Lamb. Forte: *ad hæc*. Gifan.

Sæcla] Genera animantium. Lamb.

1027 *At varios linguæ Sonitus*] Nunc de principio et origine sermonis humani. De quo sic Laërtius: 'Ὅθεν καὶ τὰ ὀνόματα ἐξ ἀρχῆς μὴ θέσει γενέσθαι, ἀλλ' αὐτὰς τὰς φύσεις τῶν ἀνθρώπων καθ' ἑκάστα ἔθνη ἴδια πασχούσας πάθῃ, καὶ ἴδια λαμβανούσας φαντάσματα, ἰδίως εἰς τὴν αἴρα φωνὴν ἐκπέμπειν, στελλομένην ὑφ' ἐκάστων τῶν παθῶν, καὶ τῶν φαντασμάτων, &c. i. e. 'Ex quo et nomina seu vocabula rerum ab initio non ex instituto et consilio esse nata, sed ipsas hominum naturas in singulis gentibus, propriis affectibus tactas, et propriis visionibus pulsas, proprie vocem in aërem emisisse, ab unoquoque affectu et viso contractam, ut aliquando esset etiam ex gentium locis differentia. Posterius autem in singulis gentibus privata nomina fuisse rebus imposita, ut declarationes cogitationum essent inter se minus ambiguae, et breviores, et dilucidiores. Cum autem ii qui apud alios sui animi sensa expromere vellent, res illis ignotas, minimeque in promptu positas proponerent; novos quosdam sonitus edere coactos esse: illos autem ratiocinatione et conjectura maxima ex parte ductos, quid hi sibi vellent, cognovisse, et eorum sententiam interpretatos esse.' Hactenus Laërtius. lege etiam hac de re Diod. initio lib. 1. sed maxime Platonem in Cratilo. Lamb. Sed quo modo fœdera inter homines, (mutum et turpe pecus,) qui sentire forsân potuerunt, at quæ sentiebant effari nondum didicerant? Respondet Lucretius, homines istos

primos suæ facultatis fuisse conscios, et ut unaquæque res sibi objecta dolorem, gaudium, metum, &c. excitabat, diversos sonos expressisse; id enim cogebat natura, et idem faciunt aves, equi, canes, omnia denique animalia quæ respirant. Hoc vero modo *balbe* tantum vs. 1021. significabant. Nondum instituta erant commercia, neque nisi rebus nomina imponerentur institui potuerunt: igitur unusquisque hominum utile sibi aliisque fore sensit certa rebus nomina assignare. Ita omnibus, qui eodem fœdere erant juncti, de iisdem vocabulis inter se convenit, et rerum nomina expressit utilitas. Quod vero dicat aliquis, (non tantum Pythagoram, et Platonem, sed et sacram Mosis historiam mihi videtur convellere,) unum viz. hominem rebus omnibus nomina dedisse, illud ineptum prorsus et absurdum. Hæc vss. 63. Creech.

1030 *Infantia linguæ*] *Ἀφασία*. Lamb. Juv. Sat. 10. 199. 'Madidi infantia nasi.' Sed infantiam linguæ recte interpretari videor. Creech.

1032 *Sentit enim vim quisque suam, quam possit*] Cum in omnibus fere lib. vulgatis legeretur, *quod possit abuti*, ego quoad reposueram, ut esset hæc sententia: sentit quisque vim suam, quousque ea vi abuti possit. Nam quoad unius syllabæ est per synizesin, ut sup. 2. 849. 'Quoad licet, ac potis es reperire inolentis olivi,' &c. Sed cum in uno atque altero lib. manuscripto reperissem, *quam possit abuti*, hanc scripturam secutus sum, ut longe omnium optimam: 'utor' enim et 'abutor' etiam cum quarto casu jungebant veteres. Quod autem ad hujus loci sententiam attinet, cum eo congruunt illa ex Minucio in Octavio: 'Quidve animantium loquar adversus sese tutelam multiformem? alias armatas cornibus, alias dentibus sæptas, et fundatas ungulis, et spicatas aculeis, aut pedum celeritate liberas, aut elatione pinnarum?' Lamb.

Quam possit abuti. Recte Lambinus, ex vet. quibusdam, et ita in nostris vet. In aliis, quod. Gifan. Ita Plant. et Ter. 'abuti,' insumere est, &c. Faber.

1035 *At catuli pantherarum, scymni-que*] Profert hunc versum Nonius in voce 'catuli.' Jam 'scymni' Græca vox est, idemque valet quod Latina 'catuli.' Lambin. *Scymni*, *Σκυμνολ* plerumque pro catulis leonum, alias generale nomen est. Faber.

1037 *Vix dum etiam quom sunt*] Cum olim secutus essem omnes fere libros vulgatos, hæc annotaram: In quibusdam libris manusc. desideratur vox *ipsis*, ut fortasse legendum sit, *Vix dum etiam cum sunt dentes, unguesque creati*. Codices quidem Florentini sic habent, *Vix etiam cum sunt, &c.* Nunc igitur sic legendum censeo, *Vix dum etiam cum sunt, &c.* non, ut vulgo, *Vix dum cum ipsis sunt, &c.* Licet etiam sic legere, *Vix dum eis, cum sunt dentes, unguesque creati*. Lamb. *Vix etiam cum sunt*. Ita vulg. Florentini, et Marullus. In vet. *Vix jam cum sunt*. In vulg. *Vix dum cum ipsis sunt*. Et Lambinus. Gifan.

1038 *Alituum porro genus*] Profert hunc versum Nonius, cum eo qui proxime sequitur, in voce 'auxiliatus.' 'Alituum' autem pro alitum positum. Sic Virg. *Æn.* 8. 27. 'Alituum pecudumque genus sopor altus habebat,' et Lucret. paullo post: 'Postremo genus alituum,' &c. Lamb.

1039 *Tremulum auxiliatum*] Propter tremulum alarum motum. Creech.

1040 *Proinde putare aliquem*] Hæc contra Pythagoram dicuntur, cui summæ sapientiæ visum est, rebus omnibus nomina imposuisse: et item contra Platonem, qui in *Cratylō* docet, nomina consulto rebus esse imposita, eumque, qui primus nomina fabricatus sit, *ὀνοματοποιόν*, i. e. 'nominum opificem,' et *ὀνοματοθέτην*, i. e. 'nominum impositorem,' seu 'conditorem' nominat. Lamb.

1044 *Tempore eodem alii, &c.*] Proinde ac si dicat: si quis unus potuit nomina rebus imponere, et res vocabulis notare, idem et alius eodem tempore facere potuit. Lamb.

1045 *Præterea si non alii quoque*] Hujus loci hæc sententia est: Præterea si non etiam alii homines inter se oratione usi fuerant; unde huic uni nata est cognitio utilitatis, quæ ex sermone percipitur? et unde ei data est potestas faciendi, ut alii scirent atque intelligerent, quid sibi vellet? Hic enim ordo verborum est: unde huic data est 'potestas facere,' i. e. potestas faciendi, ut scirent, animoque viderent, quid vellet? Lamb.

1046 *Inter se fuerant*] Fuerent. Gifan.

1051 *Suadereque surdis*] I. e. suadere non intelligentibus, sen iis qui intelligere non curarent. Lamb.

1052 *Quid facto esset opus*] Sic necessario legendum, *esset*, quamvis codices omnes reclamarent. Verum tamen adjuvant et confirmant hanc scripturam duo codices veteres, cum quibus consentiunt quidam vulgati, qui habent, *Quid facto sit opus*. Lamb.

1055 *Postremo quid in hac*] Postremo (inquit) quid mirum est, homines, quibus natura præcipue vocem et linguam dedit, potuisse suo cujusque arbitrato, ac pro suo cujusque sensu, qui est varius et multiplex, singulas res notare; cum muta animalia suos affectus, qui sunt admodum pauci, dissimilibus tamen vocibus notare possint, ac soleant? Nam animantes rationis expertes dolorem duntaxat, et voluptatem, et ceteros affectus, qui his duobus subjiciuntur, voce articulata quidem illa, sed tamen dissimili, significant. Lamb. Si enim nomina ipsa per se se cognitionem aliquam τῶν φύσεων afferrent, atque ex sola pronuntiatione trium quatuorve syllabarum singularis aliqua cognitio pararetur, sane mirandum

foret; sed cum ab usu, usus autem a temeritate, fortuna, commoditate, interdum et a popelli imperitia, &c. pendeant, nil sane mirabile est, quod ait Lucretius. Faber.

1058 *Pecudes mutæ*] I. e. animalia rationis et orationis expertia, *ζῶα ἄλογα*. aliter 2. 342. duobus epithetis conjunctis, 'mutæque natantes:' et eod. lib. 1081. 'sic denique mutas Squammigerum pecudes.' Lamb. Apposite Lactant. 3. 10. 'Nam cætera etiam, quæ putantur homini esse propria, in cæteris quoque animalibus reperiuntur. Quum enim suas voces propriis inter se notis discernunt, atque dignoscunt, colloqui videntur: ridendique ratio apparet in his aliqua, cum demulsis auribus, contractoque rictu, et oculis in lasciviam resolutis, aut homini alludunt, aut suis quisque conjugibus ac fœtibus propriis; nonne aliquid amoris mutuo et indulgentiæ simile impartiunt?' Hav.

1060 *Gaudia gliscunt*] Sic loquitur Pacuvius: 'Sed nescio quidnam sit animi; horrescit, et gliscit gaudium.' 'gliscere' (inquit Nonius) est congelascere, et colligi, vel crescere, vel ignescere. sup. 1. 475. 'Ignis Alexandri Phrygio sub pectore gliscens,' et 3. 479. 'Nant oculi? clamor, singultus, jurgia gliscunt?' Lamb.

1061 *Quippe etenim id licet e rebus*] In quibusdam codd. *etenim licet id rebus*. Gifan.

1062 *Inritata canum quom primum*] Ordo et sententia horum verborum hæc est: Cum primum ricta magna et mollia canum Molossorum, i. e. ex Epiro, irritata, duos nudantia dentes, 'tremunt,' seu 'fremunt;' i. e. cum primum canes magni Epirotici rictu diducto et dentibus nudatis irritati tremunt præ ira, seu fremunt; longe alio sonitu rictibus ita districtis minantur, atque cum jam latrant, et omnia vocibus complent: *tremunt* autem initio reposueram, Nonium

secutus, qui in voce 'rictus,' profert hunc locum, ita videtur legisse, nisi corruptus est. Sed docti quidam, quibus assentior, malunt legi *fremunt*, ut est impressum in codicibus Parisiensibus et antiquis Aldinis: quanquam *tremunt* non rejicio. Præterea *districta* excudendum curavi, adductus auctoritate librorum veterum, cum in vulgatis legatur *distracta*. 'rictus, us,' autem, et 'rictum, i,' pro eodem usurparunt veteres, teste Nonio. Lucr. 6. 1193. 'inhorreat rictum, frons tenta minebat.' Quod autem Zoilus edidit *pre-munt*, ferri non potest. Lamb.

1063 *Mollia ricta premunt*] Ita libri vet. et vulg. In quibusdam vulg. *fremunt*. In Nonio: *tremunt*. Ego libros sequor. In quibusdam vet. *minatur*. Gifan. *Minatur*, nimirum vs. seq.

Ricta] Ut 'volta' pro vultus. Faber. Ut lib. 4. 'Volta' pro Vultus: et 6. 1193. 'Inhorreat Rictum.' *Fremunt* autem recte legitur, nec attendendum est Nonii *tremunt*: rejiciendum vero, licet mille Codd. exhibeant, Gifanii *pre-munt*. Creech.

Duros nudantia dentis] De nno ex equis asinum impetentibus Apuleius Asini Aur. lib. 7. 'Dentiumque candentium renudatis hastis, totum me commorsicat.' Hav.

1064 *Rabie*] Tralatitium non est, nec tritum 'rabie' a Lucretio accipi pro fremitu canis nondum latrantis, sed irrientis, quum (ut Lucilius ait) caninam literam 'Rho' pronunciat canis irritatus. Turneb. Adv. 30. 22.

1066 *At catulos*] Sic legendum: et ita scriptum est in quattuor libris manusc. et in antiquis Venetis. Nam alii vulg. habent, *Aut catulos*, et item nonnulli manusc. mendose. Lamb. Ita vet. libri fere. Vulg. *Aut*; et proximo versu, *Ast*. Gifan.

1067 *Aut ubi eos*] Secutus sum codices antiquos Aldinos: in quibus ita legitur: nam ceteri sunt mendo-

si, in quibus scriptum est, *At ubi*. Lamb. Mire lectionem Gifaniam *lactant* confirmat Voss. Pater in Etymos ad v. 'Lacere.' Filii: *morsuque patente*, quam ad Catull. pag. 6. supeditat, elegantior fortasse, quam *terior*. Preig.

Jactant] Sic legendum, non *lactant*. significat enim tempus illud, quo tempore canes ludibundæ suos catulos, aut pedibus *jactant*, aut morsu- culis appetentes, non valide impres- sis dentibus, sed sustentatis et sus- pensis, et faucibus tenere admotis, eos quodammodo haurire velle vi- dentur, ita tamen ut illas suis catu- lis nocere nolle, facile appareat. Zoi- lus hanc emendationem non probat, vel stupore mentis, vel malevolen- tia, vel utroque (quod credibilis est) impeditus. Lamb. *Lactant*, i. e. trahunt. Atque ita omnes libri. Ma- le, opinor, Lambinus, *jactant*. Gifan.

1068 *Suspensis*] Non graviter im- pressis, sed sublevatis. sup. 3. 197. 'Namque papaverum, aura potest suspensa, levisque, Cogere, ut ab summo tibi diffuat altus acervus.' Idem 6. 1126. 'Ant etiam suspensa manet vis aëre in ipso.' Virg. 7. 810. de Camilla: 'Vel mare per medium fluctu suspensa tument' Ferret iter, celereis nec tingueret æquore plantas.' Idem Georg. 1. 68. 'At si non fuerit tellus fœcunda, sub ipsum Arcturum tenui sat erit sus- pendere sulco.' 'suspendere,' subin- tell. tellurem. Lamb. *Aut ubi eos jactant pedibus, morsuque petentes* *Suspensis teneros imitantur dentibus haustus*. Posteriorem illum versum jam abhinc sex septem annis emendavi ex occasione quam mihi obtulerat locus quidam Phædri purissimi sua- vissimique scriptoris, cujus editio- nem notulis meis illustratam susce- perat Salmuriensis Bibliopola. Lo- cum itaque integrum transferam, ne- que enim in eo quidquam mutari necesse est. 'Suspensio pede. Nil

facilius: sed quia ad hunc locum ver- sus quosdam Lucretii attulit Schop- pius, in quibus gravissimum errorem esse contendo, mihi quoque illos af- ferre lubet, et, occasione admonen- te, emendationem addere. Loqui- tur autem ibi de canibus et eorum catulis in hunc modum: 'At catulos blande cum lingua lambere tentant, Aut ubi eos jactant pedibus, morsu- que petentes, suspensis teneros imi- tantur dentibus haustus.' Errorem in tertio versu esse aio. Cum enim id, quod a Lucretio describitur, catu- lis suis faciunt canes, dic, quæso, lector, quid tandem imitantur? non- ne *veros* haustus? i. e. nonne *revera* catulos suos diducto rictu jam jam hausturæ videntur? quod ipsum et fe- les factitare videmus, ubi cum parvu- lo grege sese oblectare volunt. Le- gendum itaque est, *Suspensis veros imitantur dentibus haustus*. Faber. Alii *Patente*. Certant etiam gram- matici utrum *lactant*, an *jactant* lege- retur. In sequenti versu pro *tene- ros*, Faber, *veros*. Negligo. Creech.

1069 *Longe alio pacto*] Hunc ver- sum profert Nonius, quanquam cor- ruptum. Lamb.

Adulant] Adulantur. *Adulationem* proprie canum esse docet Nonius in voce 'adulatio.' M. Tull. de N. D. lib. 2. 'Canum tam amans domino- rum adulatio.' Lamb.

1070 *Baubantur*] Latrant. Ver- bum factum a canum voce (inquit Non.) in verbo 'baubari.' Et auctor vocabularii Latino-Græci, 'baubari,' inquit, 'ἐλακρεῖν.' Lamb.

1074 *Pinnigeri*] Alibi *pennigeri*, cur Cupido fingatur pennatus, consule Propertium 2. 12. Lamb.

Sævit] In vet. quibusdam *s' acuit*. Gifan.

1075 *Et cum sis*] Ita recte Lambi- nus, cum in omnibus libris esset: *sic*. Ut et supra, 3. 1038. Gifan. in ed. pr. *Et cum sis alius, &c.* Sic restitui, cum in libris omnibus legeretur, *Et quom*

sic alius; nam quid valet hoc loco *sic*? Plane otiosum et ineptum est. *sis* autem, i. e. suis, ut sup. 3. 1038. 'Lumina sis oculis etiam bonus Ancu' reliquit.' Lamb. *Et cum sic*. Lambi- nus: *sis*; acute, sed contra vet. li- bros. Gifan. ed. post.

1076 *Ad arma*] Quænam arma? Martiane, an Venerea? Lamb. Alius forsitan istarum vocum sensus, sed turpiculus. Creech.

1077 *Postremo, genus alituum, &c.*] Sup. vs. 799. 'Principio genus ali- tuum, variæque volucres.' Lamb.

1078 *Ossifraga*] Ossifraga, aquilæ genus: de quo lege Plin. 10. 2. Lamb.

1081 *Et quom de victu, &c.*] Proinde ac si ita loquatur, Et mutant cantus partim cum de victu certant, præda- que repugnant, partim cum tempora mutantur. Lamb.

1082 *Partim*] Illud hic citra gemi- nationem usurpavit Poëta: ita Cicero (docente Magio Miscell. lib. 1. cap. 7.) 2. de Div. 'A nobilissimis civi- bus, partim etiam a se omnibus or- natis, trucidatus jaceret.' Addit idem Val. Max. locum lib. 2. de Inst. 'Pars capitali judicio damnata,' cui ibi non alia vox est quæ respon- deat. Hav.

1083 *Cornicum ut sæcla vetusta, Cor- vorumque*] Virg. Georg. 1. 388. 'Tum cornix plena pluviam vocat improba voce, Et sola in sicca secum spatia- tur arena.' Idem ibidem, 410. 'Tum liquidas corvi presso ter gutture vo- ces, Aut quater ingeminant, et sæpe cubilibus altis Nescio qua præter so- litum dulcedine læti Inter se foliis strepitant.' Lamb.

Sæcla vetusta] Cornicem novem hominum ætates vivere testatur He- siodus, hoc est, annos fere trecen- tos. sic ille 2. 745. 'Ἐννέα τοι ζῶει γε- νεὰς λακέρυζα κορώνη,' i. e. 'Novem ætates vivit garrula cornix.' Hor. Od. 3. 17. 'Annosa cornix.' et Od.

4. 13. 'Cornicis vetulæ.' Lamb.

1090 *Illud in his rebus, &c.*] Nunc ostendit, unde ignis in terras dela- tus sit. profert hunc locum Servius Georg. 1. 999. 'Et silicis venis abs- trusum excuderet ignem.' Lamb. Su- pra ignis mentionem fecit, vs. 1009. Jam vero vs. 17. docet ignem vel fulmine in terras delatum, vel ex ar- boribus vento jactatis ramisque inter se contritis natum primo se mortali- bus exhibuisse: illius autem ministe- rio ad præparandos cibos homines fuisse usos, quoniam observaverant solis calore mitiores fieri et sibi ap- tiores fructus: inde alius victus, alia vivendi ratio, quam invenit ingenio- sa luxuries. Creech.

1091 *Fulmen detulit in terras morta- libus ignem*] Hoc idem significant poëtæ, cum faciunt Vulcanum eo, quod claudus esset, a Junone in ter- ras dejectum; a Thetide autem et Eurynoma receptum ac servatum. Nam per 'Vulcanum claudum' signi- ficatur ignis noster, qui sine materia constare non potest, per Junonem Vulcani matrem, aër, in quo fulmen et cetera *μετέωρα* gignuntur, et unde nascuntur: per 'Thetidem' vero, situs terræ, per 'Eurynomam,' ignis distributio, et communicatio, et usus. Nam hæc duo, terræ situs, et ab ho- minibus cognita ignis utilitas, inter ipsos distributa et communicata, ig- nem conservarunt. Fabula autem est apud Homer. 'Ἰλ. σ. 394. Ἡ ῥά νό μοι δεινὴ τε καὶ αἰδοίη θεὸς ἐνδον, Ἡ μ' ἐσάωσ', ὅτε μ' ἄλγος ἀφύκετο τῆλε τεσσό- ντα, Μητρὸς ἐμῆς ἰότητι κυνώπιδος, ἥ μ' ἐθέλεσκε Κρύψαι χωλὸν ἐόντα. τότε' ἂν πάθον ἄλγεα θυμῷ, Εἰ μὴ μ' Εὐρυνόμη τε, Θέτις θ' ὑπεδέξατο κόλπῳ, &c. i. e. 'Profecto veneranda et verenda Dea mihi domi est, quæ me servavit, cum me dolor tetigit, gravi casu de- bilitatum, matris meæ impudentis consilio et voluntate: quæ me vo- lebat a conspectu suo et Deorum

removere, et de medio tollere, quod claudus essem. Tunc equidem graves animo dolores pertulissem, nisi me Eurynome et Thetis suo sinu exceperant.' *Lamb.*

1092 *Diditus ardor*] Ita ex veteribus libris restitui. In aliis, *diditur*; non tam recte. *Gifan.*

1093 *Multa videmus enim*] Profert hunc versum cum eo qui deinceps sequitur, Nonius Marc. in verbo *fulgere*, penultima correpta. Idem Lucret. 6. 159. 'Fulgit item, nubes ignis cum lumina multa Excussere.' *Lamb.*

1095 *Et ramosa tamen cum ventis*] Significat etiam probabile esse, primum ignem ex duabus arboribus inter se collis et conflictis expressum fuisse: quod fieri solere dictum est sup. 1. 896. 'At sæpe in magnis fit montibus (inquis) ut altis Arboribus vicina cacumina summa terantur,' &c. *Lamb.*

1098 *Emicat, &c.*] Servius hunc locum proferens, eodem quem, sup. indicavimus loco, legit *Emicat*; itaque legitur in quibusdam lib. manuscr. quos nunc sequor. nam vulg. habent *Et micat*. *Lamb.* *Emicat*. Hoc in vet. quibusdam exstat. In aliis, *Et micat*. *Gifan.*

1099 *Mutua dum*] *Mutua*, i. e. mutuo: ut sup. 2. 359. 'crebra revisit.' ibid. 79. 'et inter se mortales mutua vivunt.' *Lamb.*

1103 *Verberibus radiorum*] Tralatio. Sic sup. hoc lib. 485. 'Et radii solis cogebant undique terram Verberibus crebris extrema ad limina apertam,' &c. *Lamb.*

1106 *Et corde vigeant*] I. e. et cordati erant: consilio et mente præstabant. 'cor' pro animo posuerunt veteres: ex quo 'cordati' et 'excordes.' Ennius, 'Egregie cordatus homo, catus Æliu' Sextus.' Hor. Ep. 1. 2. 25. 'fuisset turpis et excors.' Ausonius: 'Qui reminisco putat se dicere posse Latine, Hic, ubi co

scriptum est, faceret cor, si cor haberet.' Arnob. lib. 6. 'Usque adeone mortales sæculi illius ac temporis corde fuerant vacui?' &c. *Lamb.*

1107 *Condere cæperunt urbes, &c.*] Ut communi saluti melius consultum foret, summa potestas defertur uni, quem forma, ingenio, aut viribus præstantem, et plane regem effecerat natura: ille urbes, ille arces condidit sibi subditisque suis ab hostium injuriis præsidium: illius arbitrio agebantur omnia, et O fælix humanum genus sub tali principe! Sed subito corrumpit avaritia, evertit omnia ambitio, et ita hodie dominantur, ut si vivere velis, rerum publicarum administrationem fuge; difficulter enim obtinetur imperium, et difficilius retinetur: pro voluptatibus curas affert et molestias, instabile denique et infirmum est. Invidia et insidiæ undique petunt. Sed quid moneo? Semper rapuit, semperque rapiet homines. 'Ventoso gloria curru.' Hæc vss. 28. *Creech.* *Cæperunt tum urbis*. Hoc ex vet. libris interjeci. Ab aliis quibusdam abest. *Gifan.*

1111 *Facies*] Species, *εἶδος*. Etiam Aristoteles lib. 1. de Rep. scribit, si qui reperiantur ea pulchritudine corporis præditi, quæ in Deorum statuis cernitur, nemini dubium futurum, quin ii aliis imperare debeant. Xenophon præterea in symposio ait pulchritudinem esse quiddam regium natura. Eodem pertinet hoc Euripidis, quod est apud Stobæum in iis quæ collegit de pulchritudine: 'Ἰδοιµ δ' αὐτῶν ἔκγον' ἄρρεν' ἄρρένων, Πρῶτον μὲν εἶδος ἀρίστου τυραννίδος. Πλείστη γὰρ ἀρετὴ τοῦθ' ὑπάρχον ἐν βίῳ, τὴν ἀξίωσιν τῶν καλῶν τὸ σῶµ' ἔχειν. i. e. 'Videam eorum filios mares ex maribus prognatos, primum quidem forma et specie ipsa regno dignos. Maxima enim virtus est in hac vita, si cui corpus contigerit dignitate quadam honesta

præditum.' M. Tull. partitionibus: 'Postea de corporis bonis dicendum; in quibus quidem, quæ virtutem maxime significat, facillime forma laudatur.' *Lamb.*

Viresque vigeant] I. e. et qui viribus præstabant, erant in pretio, et aliis imperabant. Sic Varro Margop. 'Qui pote plus, urget, pisceis ut sæpe minutos Magnu' comest; ut aveis enecat accipiter.' *Lamb.* *Nam facies multum valuit, viresque vigeant.* Lego, *Nam facies multum valuit, viresque vigeant.* Et facies, (i. e. dignitas oris, et corporis proceritas,) facies, inquam, et vires vigentes multum illa tempestate valuerunt. notus est Aristotelis locus in eam rem. *Faber.*

1112 *Posterius res iuxta est*] *Res*, i. e. pecunia, bona fortunæ. Hor. Sat. 2. 5. 8. 'Et genus et virtus, nisi cum re, vilior alga est.' *Lamb.*

1113 *Quod facile et validis, et pulchris*] Hor. Sat. 2. 3. 94. 'omnis enim res, Virtus, fama, decus, divina, humanaque pulchris Divitiis parent.' *Lamb.*

1114 *Divitioris*] I. e. ditioris. sic Ter. Phorm. 1. 1. 8. 'semper aliquid addant divitioribus.' et M. Tull. 3. de Orat. 'Divitior dithyrambus.' et Offic. 2. 'Mamerco homini divitissimo.' Et Æmilius Probus, seu Cornelius Nepos, in Alcib. 'Socerrum habuit Hipponicum, omnium Græcorum divitissimum.' sic enim edidimus, et ita legendum, non, ut vulgo, *dissertissimum*. Idem in Phocione, 'Fuit enim perpetuo pauper, cum divitissimus esse posset, propter frequentes delatos honores, potestatesque summas,' &c. *Lamb.*

1115 *Creti*] Creati. *Lamb.*

1116 *Quod siquis vera, &c.*] Lege quæ sequuntur, et fateberis Epicurum providum esse et continentem, ab omni avaritia et ambitione alienum, nam utraque curas affert et molestias, neutra promovet felicitatem. Hinc ipsius effatum, *ἡδιστα πο-*

λυτελείας ἀπολαύουσιν οἱ ἡκιστα ταύτης δεόμενοι. *Creech.*

1117 *Divitiæ grandes homini*] Cum sæpe habebat in ore Epicurus parsimoniam, continentiam, tenuitatem victus, animi denique æquitatem; tum id, quod verbis laudabat, aiunt eum perpetua vitæ constantia comprobasse. Verba autem ejus sunt apud Laërtium: *Καὶ τὴν αὐτάρκειαν δὲ ἀγαθὴν μέγα νομίζομεν, οὐχ ἵνα πάντως τοῖς ὀλίγοις χρώμεθα, ἀλλ' ὅπως, ἔαν μὴ ἔχωμεν τὰ πολλὰ, τοῖς ὀλίγοις χρώμεθα, πεπεισμένοι γνησίως, ὅτι ἡδίστα πολυτελείας ἀπολαύουσιν οἱ ἡκιστα ταύτης δεόμενοι.* i. e. 'Et animi æquitatem nihil externi desiderantem, magnum bonum esse arbitramur, non ut prorsus paucis utamur, sed ut, si non habeamus multa, paucis utamur, vere persuasum habentes, eos jucundissime sumptuosos apparatus victuque perfrui, qui eum minime desiderant.' De ejusdem continentia sic M. Tull. lib. 3. Tusc. 'Negat Epicurus jucunde posse vivi, nisi cum virtute vivatur: negat, ullam in sapientem vim esse fortunæ; tenuem victum antefert copioso.' His adde, quæ præterea a nobis dicuntur infra, proœmio 6. 11. 'Nam cum vidit hic, ad vitam quæ flagitat usus, Omnia jam ferme mortalibus esse parata,' &c. *Lamb.*

1118 *Neque enim est unquam penuria parvi*] I. e. neque enim unquam hominibus desunt pauca, seu parva. Ita fit, ut sapiens numquam egeat, immo vero ut sit dives. Quod ita colligi et concludi potest: homines non egent rebus parvis, neque paucis: sapiens parvis et paucis contentus est: ergo sapiens numquam re ulla eget. At qui numquam re ulla eget, dives est. Ergo sapiens semper dives est. *Lambin.*

1121 *Degere vitam*] Sic habent quattuor libri manuscr. vulg. *ducere vitam*. *Lamb.* *Degere, ducere.* *Gifan.*

1122 *Quoniam ad summum, &c.*] Diversam ab aliis, sed veram interpretationem apposuisse videor. Creech.

1125 *Contemptim*] Duo lib. manuscr. habent *contemptus*, plane mendose. sed tamen de hac scriptura lectorem celatum nolui. Lamb. In quibusdam vet. *contemptus*. In aliis, *contemptum*. Forte, *contemptos*; ut *s* elidatur. Gifan.

1128 *Proinde, sine, incassum*] Secutus sum scripturam vulgatam; nam nonnulli scripti habent *Proinde fidei incassum*, plane mendose, nisi fallor. Lamb. *Sine in cassum*. In quibusdam vet. *fidei*. In aliis, *side*. Gifan.

Sanguine sudent] Sine valde laborent. sudor sanguinis, ingentem corporis laborem, gravemque animi molestiam significat. 'sanguine sudent' autem translate dictum, ut 'sudent humore,' &c. 6. 943. Idem ibidem, 1145. 'Sudabant etiam fauces intrinsecus atro Sanguine.' Sic fere Plautus in *Pseudulo* 1. 1. 98. dixit 'fere drachmis argenteis,' non longe admodum a principio. Totum locum adscribam: 'Ut litterarum ego harum sermonem audio, Nisi tu illi drachmis fleveris argenteis, Quod tu istis lacrymis te probare postulas, Non pluris refert, quam si imbrem in cribrum ingeras.' Lamb. Valde laborent, Interpretes, quibus credo, quoniam quid melius dici possit nondum inveni. Creech. *Etter en bloed sweeten*, nostra lingua dicimus, idque scilicet præ metu, ne id, quod ambiunt, illis ab aliis præripiatur. Hav.

1130 *Invidia quoniam*] Flaccus Od. 2. 10. 11. 'feriuntque summos fulgura (al. *fulmina*) monteis.' Lamb. Duos hosce versus, si libri permitterent, delerem, certe ejectis istis integra foret sententia quæ illorum interventus luxata videatur. Creech.

Vaporant] Calent, ardent, flagrant. Lamb.

1131 *Quæ sunt aliis magis*] I. e. quæcumque aliis sunt editiora atque

altiora. Sic est autem legendum, non, ut vulgo, *quæ sunt aliis magis edita cunque*. Lamb. *Aliis*. Ita in vet. nostris, et Lambini. Vulg. *altis*. Gifan.

1133 *Ex auditis*] I. e. ex iis quæ audierunt et acceperunt ab aliis, non quæ ipsi suis oculis viderunt, aut usu experti sunt. Sic loquitur Plautus *Bacchid.* 3. 3. 65. 'Quin ego, quom peribat, vidi, non ego ex audito arguo.' Lamb.

1134 *Nec magis id nunc est*] Semper eadem fient, eadem facta sunt. Faber.

1135 *Ergo, regibus occisis, &c.*] Deturbatis regibus iterum vis, injuriæ, tumultus, et ad pristinam feritatem rediit hominum vita, tandem placuit magistratus creare, leges constituere, et pœnis coercere injuriosos: prudenter hoc quidem, nam metus vehementissima causa est, et timore homines maxime continentur. Nevero quis putet se impune fœdera violare posse, quoniam clam peccet, nam garrula est conscientia, et multi vel morbo delirantes vel in somnis suorum scelerum indicium fecerunt. Creech.

1136 *Soliorum*] Sellarum regiarum. Lamb.

1137 *Insigne*] Diadema, corona, sceptrum. Faber.

Cruentum] Regibus occisis, ut supra dixit. Lamb.

1139 *Nam cupide conculcatur*] Sententia hæc est: quod homines antea nimis metuerunt, ab eis cupide pedibus teritur et conculcatur. Sic fere M. Tull. Off. 2. 'Qui vero in libera civitate ita se instruunt, ut metnantur, his nihil potest esse dementius. quamvis enim sint demersæ leges aliqujus opibus: quamvis timefacta libertas: emergit tamen hæc aliquando aut judiciis tacitis, aut occultis de honore suffragiis: acriores autem morsus sunt intermissæ libertatis, quam retentæ.' Lamb.

Nam cupide conculcatur, &c.] Locus communis, quo faciunt, quæ Juv. Sat. 10. de 'Turba Remi,' ejusque in Sejanum damnatum ludibriis. Tac. 1. Ann. 'Nihil in vulgo modicum; terrere, ni paveant; ubi pertimuerint, impune contemni.' Et 6. Ann. 'Civium audacia turbidum, nisi vim metuat.' Preig.

Nimis ante metutum] I. e. quod homines nimis ante metuerunt. participium passivum veteribus usitatum, posterioribus obsoletum. notat Priscian. lib. 10. Lamb.

1140 *Ad summam Facem*] Ad infimam plebem, atque ad vulgus hominum. quod genus reip. administrandæ *ὀχλοκρατία* appellatur a Græcis. Lamb.

1141 *Summatum*] Principatum, summum gradum, supremos honores. Lamb.

1142 *Docuere*] Forsan *didicere*. Creech.

1145 *Quo magis ipsum Sponte sua cecidit sub leges*] I. e. quapropter tanto magis se subjecit legibus et juribus. significat Lucretius, leges esse ab hominibus acceptas, ut eis sine vi sineque injuriæ metu vivere liceret. sic fere Hor. Sat. 1. 3. 3. 'Jura inventa metu injusti fateare necesse est, Tempora si, fastosque voles evolvere mundi.' sic apud Herod. lib. 2. Deioces quidam magna de se opinione justitiæ apud Medos excitata, cum de eorum controversiis, ultro ad se delatis, magna cum æquitate sententiam ferret, tyrannidem libentibus illis occupavit. Lamb.

1146 *Artaque jura*] Codex Memmianus habet, *artque lusa*: ex qua scriptura P. Paschalius, vir eloquentissimus, historicus regius, idemque mihi amicissimus, suspicatur legendum, *artaque jussa*: cui propemodum assentior. Nam apud M. Tull. crebro reperitur hæc vox, ut 'jussa populorum,' 'scita ac jussa nostra.' Hoc quoque arripuit Zoilus, quamvis ali-

cui leve videri possit: et homo jejunos, idemque injustissimus, hanc, non meam, sed Paschalii, conjecturam inuncavit. Lamb. Forte, *jussa*. Nam in vet. quibusdam: *lusa*. Gifan.

1150 *Unde*] Ex legibus. Nonnulli libri habent *Inde*. Lamb. In quibusdam vulg. *Inde*. Ita et Marullus. Gifan. Apertior trium horum versuum sententia, si invertatur illorum ordo, *Circum retit enim vis atque injuria quemque, Atque unde exorta est ad eum plerumque revertit, Unde metus, &c.* Creech.

Premia vitæ] Dulcedinem vitæ: seu fructum, qui ex vita percipi debet. Lamb.

1151 *Circumretit enim*] Quia qui vim et injuriam infert alteri, legibus irretitus dat continuo, aut certe aliquando, pœnas. Lamb.

1153 *Nec facile est placidam, &c.*] 'Quia' (ut ait M. Tull.) 'sua quemque fraus, suum facinus, suum scelus, sua audacia de sanitate ac mente deturbat.' Lamb.

1155 *Et si fallit*] I. e. et si latet. Sic Hor. Epist. ad Quinctium lib. 1. 16. 61. 'Da mihi fallere: da justum, sanctumque videri: Noctem peccatis, et fraudibus objice nubem.' Atqui Deos nemo fallere potest. Hac de re autem exstat apud Gell. Peregrini philosophi gravis oratio, 12. 11. Jam vero totius hujus loci sententia ab illo versu, 'Circumretit enim vis atque injuria,' &c. ad illa quæ refert Diog. Laërtius in Epicuro, pertinet: 'Ἡ ἀδικία, οὐ καθ' ἐαυτὴν κακὸν, ἀλλ' ἐν τῷ κατὰ τὴν ὑποψίαν φόβῳ, εἰ μὴ λήσῃ ὑπὸ τῶν τοιούτων ἐφεστηκότας κολαστάς. οὐκ ἔστι γὰρ τὸν λάθρα τι ποιοῦντα ὦν σύνεθοντο πρὸς ἀλλήλους εἰς τὸ μὴ βλάπτειν καὶ βλάπτεσθαι, πιστεύειν, ὅτι λήσῃ, καὶ μυριάκις ἐπὶ τοῦ παρόντος λανθάνῃ' μέχρι γὰρ καταστροφῆς, ἄδηλον, εἰ λήσῃ. i. e. 'Injustitia non est per se malum; sed eo, quod metu afficiatur ex suspicione, si non fallit, aut latebit eos, qui præsumunt talib. facinorib. vindicandis.

Non potest enim fieri, ut, qui clam violat aliquid eorum quæ inter homines convenerunt et pacta sunt, ne cui damnum inferant, neve ab aliquo detrimentum accipiant, credat fore ut ignoretur, et fallat, etiam si millies in præsentis tempore ignoretur. Nam perpetuo et usque ad exitum vitæ fore clam, diffidere debet.' *Lamb.*

1156 *Perpetuo tamen id fore clam*] Sic M. Tull. lib. 1. de Finib. 'Cujus in mente consedit temeritas, hoc ipso, quod adest, turbulenta non potest non fieri: et si vero molita quippiam est, quamvis occulte fecerit, numquam tamen confidet id fore semper occultum. Plerumque improborum facta primo suspicio insequitur, deinde sermo atque fama, tum accusator, tum index: multi etiam, ut te consule, ipsi se indicaverunt.' *Lamb.*

Fore clam] Sic Ter. Adelph. 1. 1. 46. 'Si sperat fore clam, rursus ad ingenium redit.' *Lamb.*

1157 *Quippe ubi se multi per Somnia*] Sic sup. 4. 1012. 'Multi de magnis per somnum rebus loquuntur Indici-oque sui facti persæpe fuere.' *Lamb.*

1158 *Procraxe*] I. e. palam aperuisse, atque indicasse, et quasi in publico garriisse. Verbum est e Græco detortum κράζω, seu κράγω, quod ipsum a præterito κέκραγα factum est. valet autem κράζω idem quod κλάζω, i. e. 'clamo' et 'vociferor,' cujus præteritum κέκραγα: hinc verbum 'procrago, procraxi, procraxisse,' et κατὰ συγκοπήν 'procraxe,' ut sup. lib. 3. 'abstraxe' pro abstraxisse, et similia. Quamquam hoc loco quidam malunt legi *protraxe*, ut habent plerique libri vulgati: a quibus equidem invitus dissentio, sed cum *procraxe* reperiatur in aliquot libris manuscr. et in antiquis Venetis, et probetur Hermolao Barbaro, et (quod caput est) longe significantius sit, quam *protraxe*, illud potius, quam hoc excudendum curavi. Licet etiam legere *prograxe*. *Lamb.* *Prograxe*. Ita vet.

libri. In aliis veteribus *procraxe*. Vulg. *protraxe*; male. *Gifan.* Ut 'traxe' Virg. 5. 786. 'pœnam traxe per omnem.' Est autem verbum originis Græcæ, a κράζω, κέκραγον. unde Poëta effinxit τὸ 'procrago.' in al. lib. *protraxe*, non bene. *Faber.*

1159 *Et celata diu in medium peccata dedisse*] I. e. et diu occultata peccata sua in medium protulisse, et vulgasse. *Lamb.*

1160 *Nunc quæ causa*] Nunc docet, quæ res opinionem Deorum in animis hominum inseverit, et unde nata sit religio. *Lamb.* A primo hominum ortu religio, et Deorum metus; unde vero ista numinum notities? a simulachris quibusdam, e Diis ipsis (quibus quasi corpus et quasi sanguinem attribuit Epicurus) profluentibus an fortuito natis incertum est. Ista autem simulachra perpetuo in mentes hominum tam vigilantium quam dormientium incursu efficiebant, ut conjicerent homines extare alicubi ipsis consimiles naturas, intelligentiæ capaces, quippe membra movere, et loqui simulachra videbantur: immortales etiam, quoniam eadem semper simulachrorum forma, et immensa illorum virtus, vss. 4. Beatas denique, quoniam neque metu mortis nec periculis erant vexatæ, et nunquam lassatæ æterno quasi otio fruebantur, vss. 4. *Creech.*

1162 *Curavit*] Tralatio. Sic sup. eod. lib. 1014. 'Ignis enim curavit, ut alia corpora,' &c. *Lamb.*

1163 *Quæ nunc in magnis florent sacra rebus*] Eam scripturam secutus sum, quæ reperitur in tribus libris Manuscriptis, et in totidem vulgatis. neque est quod quemquam offendant vox *sacra* iterata. Nam hæc ἐπανάφορὰ valet ad ornatum ac venustatem. Si quis tamen alteram lectionem mallet, non pugnabo: quæ talis est, 'Quæ nunc in magnis florent rebusque locisque.' 'in magnis rebus' autem, verbi gratia, in iis quæ ad bel-

lum, aut ad pacem pertinent, ubi vota pro rep. nuncupantur, et cum res magnæ suscipiuntur. Quidam tamen hunc versum existimant non esse Lucretianum, sed inculcatum. *Lamb.* *Florent sacra rebus locisque*, hæc verissima scriptura. Etsi in quibusdam libris sit, *florent rebusque locisque*. Vide Indicem, 'Repetitio.' *Gifan.* Hic versus vel spurius est, ut alii viderunt, præter Gifanium, vel extra omnem medendi spem jacet. Sensus autem illius esse debuerat, 'Quæ nunc in cunctis fumant arisque focusque.' *Fab.* At sanus videtur versus et integer. *Creech.*

1169 *Celebrare*] Colere, et celebra reddere. *Lamb.*

1166 *Animo facies vigilante videbant*] I. e. animo depingebant et informabant vigilantes, ὑπάρ ἐφωτίζοντο. *Lamb.*

1170 *Somnis*] Ὀναι. *Lamb.*

Mirando corporis auctu] In quibusdam vet. *auctus*. Vide 'Augmen.' Ita Virg. de Creusa lib. 2. et lib. 1. de Romulo Liv. *Gifan.* Mira corporis magnitudine: miro augmento, seu augmine. in quibusdam libris scriptum reperi *auctus*: unde quis suspicari possit legendum, *mirandos corporis auctus*. ut sit hæc sententia: et videbant magis in somnis, quam vigilantes, 'magnos corporis auctus,' i. e. ingentia corpora. Hanc conjecturam meam, molli et levi brachio, et ἐν παρόδῳ, a me propositam, Zoilus quasi suam refert, 'Ut puerum sævo credas dictata magistro Reddere.' *Lamb.*

1172 *Vocesque superbas*] Tales enim videbantur ob corporum proceritatem, agilitatem, &c. *Faber.*

1174 *Æternamque dabant vitam*] I. e. et tribuebant ingentibus illis corporibus Deorum immortalitatem: pulchra et valida illa Deorum corpora immortalia faciebant. *Lamb.*

1174 *Quia semper eorum Suppeditabatur facies*] Nempe ἐκ συνεχούς ἐπιδρύσεως τῶν ὁμοίων εἰδώλων ἐπὶ τὸ αὐτὸ *Delph. et Var. Clas.*

ἀποτελεσμένων, i. e. 'ex assiduo et continente similium imaginum in idem finitarum affluxione.' *Lamb.*

1176 *Et manet omnino*] Ex voce *tamen*, quæ erat corrupta, totidem litteris verbum *manet* feci: quod huic loco prorsus convenit. Nam hujus loci hæc sententia est: Diis tribuebant immortalitatem, quia semper eorum facies suppetebat, et forma permanebat: et plane permanet: et quia tantis, &c. *Lamb.* Lambinus conjicit legendum: *manet*. Ego libros sequor, qui *tamen* habent. *Gifan.* Propter tenuitatem, et alias id genus qualitates. *Faber.* Alii *Et tamen omnino*, quos: qui quid velint ipsi videant. Alii, *et manet omnino*, quos: i. e. Necesse ut maneat illorum forma quos, &c. *Creech.*

1178 *Fortunisque ideo longe præstare*] I. e. et eo fortunatissimos et beatissimos Deos esse putabant, quod metu mortis vacarent. *Lamb.*

1182 *Præterea, cæli*] Altera causa quamobrem homines Deos esse crediderint ex Epicuri sententia. Præterea (inquit) cælum eadem semper ratione moveri, et varia annorum tempora immutabili et rato ordine verti cernebant. 'Cæli rationes,' i. e. cæli motus ratos. At Stoici hoc maxime argumento providentiam probari posse putabant, quod essent certi cæli motus, rati astrorum ordines, et ab omni æternitate immutabiles cursus. Sed quid si dicamus legendum *Præterea cæli regiones*, ordine certo, &c. ut ita explicemus, atque interpretemur: Præterea cernebant oras cæli, &c. certo ordine moveri ac versari. *Lamb.* Si aliam religionis originem requiras, En causarum naturalium ignorantiam! vss. 11. Nam cum siderum conversiones, vicissitudines tempestatum, grandinem, nivem, ventos denique, fulmenque viderint homines, neque quo modo hæc fierent explicare potuerunt, fugiebant ad Deum, nam constantes syderum motus cui potius quam sapienti gubernatori

attribuerent? et ubi illius sedem aptius quam in cœlo collocarent, unde nix, grando, fulmen, &c. *Creech.*

Cœli rationes] 'Ratos cœli motus:' sæpe Lucretius, et melius quam *Cœli regiones.* *Creech.*

1185 *Ergo perfugium, &c.*] Ergo cum rerum causas ignorarent, hoc perfugium habebant, ut omnia Deorum arbitrio et providentiæ mandarent. *Lamb.*

1187 *Facere*] Supponere, credere. *Faber.*

In Cœloque Deum sedes] Quod verum esse negavit supra lib. eod. non longe a princip. vs. 147. 'Illud item non est ut possis credere, sedes Esse Deum,' &c. *Lamb.*

1189 *Et noctis Signa severa*] Sic habent omnes quos vidi libri. nonnulli tamen legi volunt *serena.* in quibus ego me principem profiteri non dubitem. Vide quæ notavimus ad 4. 462. 'Et sonitus audire, severa silentia noctis Undique cum constant.' *Lamb.* Ego 'severa' explicarem veneranda, dia, sacra, ut videtur etiam capere Casaub. ad Athenæum p. 790. ubi hoc Lucretii profert ad illustrationem versus Æschyli ex Heliadibus δὲ εἰσι μελανίππου προφύγων ἱερὰς νυκτὸς ἀμολγόν. 'quum ad orientem abit, relicto noctis venerandæ silentio.' De horrore etiam noctis capit Turneb. Adv. 30. 22. *Hav.*

1192 *Et murmura magna minarum*] I. e. et tonitrua, per quæ Dii videntur hominibus minari, et terrorem inferre. *Lamb.*

1193 *O genus infelix humanum*] ἐκφάνημα. sic sup. lib. 2. princip. 'O miseras hominum mentes, o pectora cæca!' *Lamb.* Opinio de providentia, si Epicuro credimus, unica est causa solitudinis illius, quæ vitas hominum affligit, atque hæc sententia vs. 24. qui sequuntur explicatur. Ab illa autem opinione vulgi vana et inepta superstitio, quæ nulla est erga Deos pietas: qui vere pius,

seipsum respicit, explorat naturæ vires, ut omnia intelligat, nihil admittitur; inde enim fit ut syderum motus, et alia naturæ phænomena intrepidus spectaret, dum omnia fieri sine Deorum interventu noverit: nam pietatis mater (papicolam credes Lucretium) ignorantia. Hor. Ep. 1. 6. 'Nil admirari prope res est una Numici, Solaque quæ possit facere, et servare beatum: Hunc solem, et stellas, et decedentia certis Tempora momentis, sunt qui formidine nulla Imbui spectent:' Alius: 'Felix qui potuit rerum cognoscere causas; Atque metus omnes, et inexorabile fatum Subjecit pedibus, strepitumque Acherontis avari.' *Creech.*

1194 *Atque iras adjunxit acerbis*] Quod Epicurus dicebat alienum esse a præstantia naturæ divinæ. sup. 2. 649. 'Ipsa suis pollens opibus, nihil indiga nostri, Nec bene promeritis capitur, neque tangitur ira.' *Lamb.*

1196 *Minoribus nostris*] Posteris nostris. *Lamb.*

1197 *Nec pietas ulla est, &c.*] Hunc versum cum quatuor deinceps sequentibus profert Firmian. lib. 2. de Orig. Err. Non admodum autem dissimile est his Lucretianis illud Arnobii lib. 4. 'Cultus verus in pietate est, atque opinione de Diis digna: nec quidquam prodest illatio sanguinis et cruoris, si credis de his ea quæ non modo sint longe ab eorum divina præstantique natura, verum etiam labis et turpitudinis aliquid majestati eorum concilient, et decori.' Alii legunt, *Nam pietas nulla est.* *Lamb.*

Velatum] Qui Deos venerabantur, operto erant capite. cujus ritus rationem multis verbis reddit Plutarch. ῥωμαϊκοῖς. Plaut. Amphitr. 5. 1. 41. 'Invocat Deos immortales, ut sibi auxilium ferant, Manibus puris, capite operto.' Præterea 'velati' dicebantur, quorum caput licio laneo circumdatum erat: quod usurpabant

et legati, qui res repetebant, et supplices. T. Liv. lib. 1. 'Legatus ubi ad fineis eorum venit, unde res repetuntur, capite velato, Audi Jupiter, inquit, audite fines,' &c. Virg. 3. 370. 'Exorat pacem Divum, vittasque resolvit Sacra capitis.' Idem 7. 237. 'Præferimus manibus vittas, et verba precantur.' Idem 12. 120. 'Velati lino, et verbenis tempora vincti.' Plautus Amphitr. 1. 1. 101. 'Velatis manibus orant, ignoscamus peccatum suum.' *Lamb.* *Velatum sæpe videri Vertier ad lapidem.* Præter ea quæ ad hunc locum a viris doctis aggesta sunt, videndi etiam, de 'lapide uncto,' ut et 'coronato' Pithæus 2. subseciv. cap. 14. tom. 2. Fac. Crit. pag. 796. de 'velando' sen 'operiendo capite,' Schegkii in Præmissis, ep. 10. Tom. 4. Fac. Crit. pag. 907. et seqq. *Preig.*

1198 *Vertier ad lapidem*] I. e. circummagi ad statuam lapideam. Ad hunc locum intelligendum opus est Plutarcho advocato. Sic igitur ille in Marcello, verba autem Græca non referemus, sed ea nostro arbitrato vertemus, ab illo loco, Ἦδη δὲ πῶς εἰς ἐμβολὴν ἐπιστρέφοντες, &c. i. e. 'Cum autem is ad conflictum se converteret, accidit, ut equus, hostium ferocia territus, averteret se ab acie, et Marcellum invitum in diversam partem ferret. Ille autem veritus, ne trepidationem ex religione Romanis incuteret, equo celeriter in lævam partem, qua parte habenam tenebat, retracto, et circumacto adversus hostes, ipse solem demisso capite adoravit, quasi non fortuito, sed hujus rei gratia, circumactione illa usus esset. Est enim hoc in more positum Romanis, Deos venerari dextrorsum circumacto et versato corpore.' Plautus Curcul. 1. 1. 69. 'Quo me vortam, nescio. PA. Si Deos salutas, dextrovorsum censeo.' ad quem locum plura. *Lamb.* Fuse Interpp. Tertulliani et Minutii. *Faber.* Ro-

mani velato capite et circumacto dextrorsum corpore Deos (Lapides) venerabantur: vid. Plutarch. ῥωμαϊκὰ, et Vitam Marcelli: et Interpretes Minutii Felicis pag. 12. *Creech.*

1199 *Pandere palmas*] Tendere manus. quod item faciunt qui Deos orant. Virg. Æn. 1. 87. 'Ingemit, et duplices tendens ad sidera palmas,' &c. *Lamb.*

1201 *Votis nectere rota*] Atque ita vestire porticus templorum tabellis votivis, ut loquitur Juv. Sat. 12. 100. 'Legitime fixis vestitur tota tabellis Porticus.' *Hav.*

1202 *P. p. o. mente*] 'Pacata mente,' i. e. ἀταράχως. Laudabat autem et crebro habebat in ore Epicurus ἀταράχην illam, i. vacuitatem ab omni motu turbido, mentisque æquabilitatem, et tranquillitatem. Cum hoc loco congruit versus ille 6. 76. 'Nec, de corpore quæ sancto, &c. Suscipere hæc animi tranquilla pace valebis.' *Lamb.*

1203 *Nam quom suspicimus, &c.*] Versus plane admirabilis, et plausu clamoribusque Musarum digni illi sunt, quos jam lecturus es: 'Nam cum suspicimus magni cœlestia mundi Tempia super, stellisque micantibus æthera fixum, Et venit in mentem solis lunæque viarum, Tunc aliis oppressa malis in pectore cura Illa quoque expergefatum caput erigere infit, Ecquæ forte Deum nobis imensa potestas Sit, vario motu quæ candida sidera verset.' Sed hoc quid erit: 'Tunc excitatur cura et dubitatio num aliqua nobis sit Deorum potestas, quæ cœlum verset, et importuna providentia, rerumque nostrarum curiositate vitam turbare possit.' Ea enim versuum illorum sententia est; itaque valde verisimile sit scripsisse olim poëtam, non nobis, (nam hic aliquod nomen esse debuit, aut adverbium saltem, quod locum, sen cœlum, deorum sedem notaret,) non nobis, inquam, sed endo polis, i. e.

in cœlo, (ut 'endo statu' et centum alia passim,) sed cum supra τὸ endo additum esset glossema IN, sicque remansisset versus ἀτελής et plane vitiosus, *Ecquæ forte Deum in polis*, abjecto glossemate, et metro, non sententiæ, consulentes, scripsere nobis, quod per παρέλκον Atticum tutari locum sum non potest; nam, ut jam dixi, vel nomine opus, vel adverbio est, quod ἀναφοράν suam ad 'cælum' habeat; alioqui, &c. Ceterum etsi emendationem vocare non ausim, tamen ita fore arbitror, ut homines lectionis Lucretianæ studiosi, non modo conjecturam non improbent, sed et libenter sint amplexuri. *Faber.*

1207 *Caput erigere*] Caput attollere. Sic sup. de religione, l. 65. 'Quæ caput a cæli regionibus ostendebat Horribili super adpectu mortalibus instans.' *Lamb.*

Infit] Incipit, ut sup. 3. 514. 'Commutare animum quicumque adoritur et infit.' *Lamb.*

1208 *Ecquæ forte, &c.*] Pendent hæc ex iis quæ antecedunt: illa cura (inquit) 'caput erigere,' i. e. animos hominum sollicitare incipit, num forte aliqua sit Deorum potestas immensa, quæ mundum gubernet. *Lamb.* Pro nobis *Faber* substituit *endo polis*, in cælis. Sed ista audacior est conjectura, et 'tibi,' 'sibi,' 'vobis,' 'nobis,' &c. pro libitu inserebant veteres poëtæ. *Creech.*

1210 *Rationis egestas*] Ignoratio rationis et causæ. *Lamb.*

1211 *Ecquænam*] Num aliqua: ut 1. 951. 'Nunc age; summai ecquænam sit finis eorum,' &c. *Lamb.*

1212 *Quod*] Usque ad quem finem. *Lamb.*

1213 *Et tanti motus, &c.*] Sic legendum potius, et ita habent codices quatuor manuscripti, quibuscum consentiunt Parisienses, Vicetini, Germanici. in aliis est, *Et taciti motus*. *Lamb.* Seu *tanti* leges, seu *taciti*, uti in aliis codicibus scriptum est, ei

nihilo melius fuerit. nam aliunde hæret sententia et suspensa est. En tibi illius seriem: 'Animus dubitat an aliqua mundi origo fuerit, et quis sit finis quoad mundi mœnia (i. e. cælum) possit ferre et laborem tanti motus.' Lege modo; id enim si facies, nullus dubitabis quin hic locus fœde corruptus sit; illud enim et, quod ex superiori versu in hunc translatus est, sententiam plane turbat. Ego autem sic legendum arbitror, *Hunc tanti motus possint sufferre laborem*. Ita mox in hoc ipso libro, 'Nec poterat pariter durum sufferre laborem,' et sub finem, 358. 'Atque ipsi potius durum sufferre laborem,' et Ter. tale aliquid, And. 5. 3. 17. 'An pro ejus ut stultitia supplicium sufferam,' fortasse etiam ita in 1. 142. 'quemvis sufferre laborem.' Ubi hodie alii *perferre* legunt, alii *efferre*. *Faber.*

1217 *Præterea, cui non, &c.*] Alia denique religionis causa est timor, vss. 23. procellis, terræ-motu, aliisque maximis malis, quæ nulla sua vi, nulla arte aut industria eluctari possunt homines attoniti, potestatum invisibilium opem et auxilium implorabant; inde preces et vota, et 'Primus in orbe Deos fecit timor.' At quid valent vota? sævit ventus, preces simul et vela rapit, nec magis audiunt numina quam tempestas: casu feruntur, rapiuntur omnia. *Creech.*

1218 *Conrepunt*] Contrahuntur, et in unum coguntur. tralatio est mirabilis, et audax. Idcirco docti quidam legendum censent *horrescunt*, ut infr. 6. 260. 'In terra quoque ut horrescant, ac tecta requirant.' Ego nihil mutandum censeo. *Lamb.* Recte *Lamb.* in horrore enim membra quasi contracta vermium more conrepere dicit; cui nos similem in timore habemus locutionem, *myn hert krimpt'er van in*. Idem mox vs. 1221. et 1222. jungit 'tremunt' et 'conripunt

unt membra.' *Hav.*

1222 *Conripiunt*] Celeriter contrahunt, ut 4. 81. 'conrepta luce diei.' *Lamb.*

Percussi] Quidam libri scripti habent *percussi*. utrumvis ferri potest. *percussi*, i. e. permoti: *percussi*, de statu moti, et prostrati. *Lamb.* Quidam libri vet. *percussi*. Sup. 1. 13. *Gifan.*

1223 *Ne quod ob admissum, &c.*] Ordo est: ne ob aliquod facinus fœde admissum, aut ob dictum superbium, grave tempus adactum sit, ad eos, subaudi: i. e. tempus eis advenerit, 'solvendi pœnarum,' i. e. solvendi pœnas, aut solvendarum pœnarum. Sic loquitur Ter. prol. Heaut. 28. 'date crescendi copiam, Novarum qui spectandi faciunt copiam Sine vitiis,' sic et Plaut. Capt. 4. 2. 72. 'Nominandi istorum tibi erit magis, quam adeundi copia,' et M. Tull. de Inv. Rhet. lib. 2. princip. 'Nobis omnium, quicumque fuerint, ab ultimo principio hujus præceptionis usque ad hoc tempus expositis copiis, quodcumque placeret, eligendi potestas fuit.' Idem Accus. lib. 4. 'Earum autem rerum nullam sibi iste neque infitiandi rationem, neque defendendi facultatem reliquit.' Idem Philipp. 5. 'Agitur, utrum M. Antonio facultas detur opprimendæ reip. cædis faciendæ bonorum, diripiendæ urbis, agrorum suis latronibus condonandi, populi Rom. servitute opprimendi, an nihil horum ei facere liceat.' Sic et Sueton. in Octaviano Augusto, sub extr. 'Iisdem etiam epulum in conspectu suo præbuit: permissa, immo exacta jocandi licentia diripiendique pomorum, et obsoniorum, rerumque missilium.' *Lamb.*

1226 *Æquora*] In quatuor impressis, *æthera*; male. *Gifan.*

Verrit] Impellit, jactat, agit. tralatio est, qua usus est et alias, ut 1. 278. 'Sunt igitur venti nimirum

corpora cæca, Quæ mare, quæ terras, quæ denique nubila cæli Verunt.' *Lamb.*

1228 *Non Divum pacem*] Sic Plautus Amphitr. 5. 1. 74. 'Abi domum. jube vasa pura actutum adornari mihi, Ut Jovis supremi multis hostiis pacem expetam.' Idem Curcul. 5. 3. 21. 'Hoc animum advorte. pacem ab Æsculapio petas.' Idem Rud. 1. 5. 1. 'Qui sunt, qui a patrona paces mea expetissunt?' ubi vulgo legitur *preces*, mendose. *Lamb.*

Pacem] Solennis formula, 'Pacem Deum,' &c. *Faber.*

Quæsit] Orat, vel quærit. Festus: 'Quæso significat idem, quod rogo. quæsere tamen Ennius pro quærere posuit.' *Lamb.* 'Quæsit' pro quærit, ut 'asa' pro ara, 'asena' pro arena, 'Auselii' pro Aurelii et similia. *Voss. de Anal.* 3. 41.

1229 *Animasque secundas*] I. e. et ventos secundos. sic Hor. Od. 4. 12. 2. 'Impellunt animæ lintea Thraciæ.' *Lamb. et Fab.*

1233 *Pulchros fasces, sævasque secureis*] Per insignia magistratuum et honorum, honores ipsos significat, ut sup. 3. 1009. 'Qui petere a populo faceis, sævasque secureis Imbibit.' et Hor. Epist. ad Quinctium 1. 16. 34. 'ut si Detuleris fasces indigno,' &c. *Lamb.*

1235 *Denique sub pedibus tellus quom tota vacillat*] Terræ motum significat, ac describit. *Lamb.*

1237 *Si se temnunt*] Si sibi diffidunt, et ad Deos confugiunt, suæ imbecillitati diffidentes. *Lamb.* Atque ideo omnia repente ad Deos conferunt. *Faber.*

Mortalia sæcla] Homines, genera humana. *Faber.*

1240 *Quod superest, æs, &c.*] Nunc docet, quomodo aurum, argentum, æs, et cetera metalla reperta sint. *Lamb.* Prima metallorum inventio et usus, quo denique in honore et pretio singula erant vss. 40. explica-

tur: Inventio ad sylvarum exustionem, factamque exinde metallorum colliquationem refertur vss. 18. Combustis enim (quomodo exortum fuit istud incendium nihil attinet) sylvis, liquefacta quæ in terræ venis dispersa jacebant metalla in unam massam confluebant; quam cum lævem splendidamque homines viderint, tollebant experturi cui usui res ista tam lævis et nitida inserviret. Cum vero observaverint massæ illius figuram conformem esse figuræ istius lacunæ seu foveæ in quam confluxerat, concludebant eadem metalla igne iterum resoluta in quamlibet formam duci, ita denique attenuari posse, ut mucronem accipiant et acumen. Inde e quolibet metallo instrumenta faciebant, quibus sylvas exciderent, tigna trabesque perforarent, &c. Quoniam vero aurum et argentum facilius obtundebantur, quia molliora, ideo primis istis hominibus æs videbatur pretiosius, quod utilius: neque naturam sequuntur inficeti isti homines, qui auro et argento inutilibus metallis stupent, æs et ferrum utiliora negligunt. vss. 21. Creech.

1241 *Plumbique potestas*] Dictum ut a Virgilio Æn. 4. 132. 'canum vis.' et a Lucretio ipso sup. 878. 'Ex alienigenis membris compacta potestas.' Turneb. Adv. 6. 6.

1242 *Ignis ubi ingenteis*] Vult metalla esse primum reperta incendio silvarum. Hanc sententiam confirmat id quod scribit Aristot. περὶ θαύματος. ἀκουσμ. his verbis: 'Ἐν τῇ Ἰβηρίᾳ λέγουσι τῶν δρυῶν ἐμπρησθέντων ὑπὸ τινῶν ποιμένων, καὶ τῆς γῆς διαθερμανθείσης ὑπὸ τῆς ὕλης, φανερώς ἀργύρεον βεῦσαι τὴν χώραν, καὶ μετὰ χρόνον σεισμῶν ἐπιγενομένων, καὶ τῶν τόπων βαγόντων, πᾶμπληθες συναχθῆναι ἀργύριον. ὃ δὲ καὶ Μασσαλιώταις πρόσοδον ἐποίησεν οὐ τὴν τυχοῦσαν. i. e. 'Aiunt in Hispania silvis incensis a quibusdam pastoribus, et terra a materia concalecta, perspicue argentum in ea regione flux-

isse, et aliquanto post tempore terræ motu subsecuto, et locis discissis, ingentem vim argenti coactam esse. Quæ res etiam Massiliensibus vectigalia peperit non parva.' Sed de metallorum primis inventoribus lege Georg. Agric. lib. 1. de metallis. Lamb. Idem narrat Posidon. apud Strab. lib. 3. de Mineris Turditanicæ sive Andalusicæ. Athenæus 6. 4. Aristoteles de Mirabilibus Auscul. et Diod. Creech. Servius ad Virg. Æn. 12. 87. 'Apud majores orichalcum pretiosius fuit omnibus metallis. namque, sicut Lucretius dicit, cum primum homines sylvas incendissent, nullarum adhuc rerum periti, terra casu fertilis omnium, ex incendii calore, desudavit metalla: inter quæ orichalcum pretiosius visum est, quod et splendorem auri et æris duritiem possideret.' Hav.

1245 *Formidinis ergo*] I. e. terroris inferendi causa. ergo productum valet idem quod χάρις, ut docet Festus. Lamb.

1246 *Sive quod inducti*] Virg. Georg. 1. 84. 'Sæpe etiam sterileis incendere profuit agros, Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis.' Lamb. Ita olim pingua reddebant arvum. Virg. Georg. 1. Horat. 2. Epist. 2. Gifan.

1252 *Sylvas exederat altis*] Sic habent tres lib. manuscr. Vatic. Tettian. Memm. et vulg. Veneti, Parisiens. alii *altis*, ut cohæreat cum voce 'radicibus.' Lamb. *Altis*. Gifan. Melius quam *altas*: nam 'altæ radices' in venas metallorum descendunt. Creech.

1261 *Tum penetrabat eos*] Tum veniebat eis in mentem: vel tum sibi persuadebant, vel (ut Arnob. loquitur lib. 1.) 'tum cogitatio eos subibat.' Lamb. Cogitabant, &c. Faber. Εἰσῆει, εἰσῆρχετο. Turneb. Adv. 30. 22.

1263 *Et prorsum quamvis in acuta*] Ordo est: et penetrabat eos, hæc prorsum posse duci procudendo in

fastigia mucronum, 'quamvis' (i. e. quantumvis) acuta et tenuia. Lamb.

1265 *Ut sibi tela parent*] *Tela*, i. e. instrumenta apta ad dolandum, lævandam, radendum, perforandum, &c. sic inf. eod. lib. 1350. 'Textile post ferru'st, quia ferro tela parantur.' Sic enim docti viri hunc verum legunt, non, ut vulgo, *tela paratur*. Lamb.

Sylvasque excidere possint] Legendum fortasse est, *Sylvas quibus cadere possint*. Lamb. Quidam non absurde *Quibus* sylvas cadere. In seq. versu sive legas *Materiem lævare, dolare, &c.* sive *Materiamque dolare, et lævia reddere, &c.* perinde est. Creech.

1266 *Materiem lævare, dolare, &c.*] Cum ego ita scriptum reperissem in quatuor cod. manuscr. *Materiemque dolare, lævare, et radere tigna*, converso ordine verborum sic restitui, *Materiem lævare, dolare, et radere tigna*. Quanquam P. Paschalius censet legendum, *Materiem lævare, et lævia radere tigna*. Jam vulgata scriptura, quæ reperitur in utrisque cod. Venetis, Florent. Parisiensib. Lugdunens. *Materiamque dolare, et lævia radere tigna*, mihi non probatur: nisi quis eam ita leviter immutet, *Et lævia reddere tigna*: quæ immutatio cum longius absit et ab antiqua, et a vulgata scriptura, proponenda illa quidem, sed non recipienda mihi visa est. Cum hæc edidissem, Zoilus, non probata hac lectione, hanc opposuit, *Materiamque dolere, lævare, et radere tigna*: ut sit anapæstus scilicet pro spondeo. vult etiam hoc modo legi posse, *Materiamque dolare, lævare, et radere tigna*. ut sit creticus, inquit. Valeat nebulo cum suis lutulentis versibus. Lamb. *Materiamque dolere*. Ita ex veteri quodam codice scripsi. In aliis vet. *dolare*; etiam non male. Ut sit Creticus. Hæc Marullus primus, deinde alii mutarunt, contra veteres libros. Vide Indicem: 'Dolere.' Gifan.

1266 *Dolare*] Unde dolabra dicitur. Lamb.

1267 *Et terebrare*] Unde terebrum, et terebellum. Lamb.

Perque forare] Et perforare: tmesis, ut sup. 'disque supatis,' 'inque pediri,' 'conque globari,' et similia sexcenta. Lamb.

1270 *Potestas*] Auri et argenti. Lamb. 'Æris potestas,' æs ipsum, alibi 'vis,' 'virtus,' &c. Faber.

1272 *Nam fuit in pretio magis æs*] Propterea quod solidius et durius est auro. Lamb. Multis de hisce disputat Tertull. de Habitu Mulieb. cap. 5. 'Quod si, de qualitate usus, gloria est auro et argento, atqui magis ferro et æri: quorum ita disposita est utensilitas, ut et proprias operas plures et necessariores exhibeant rebus humanis,' &c. Hav.

1273 *Propter inutilitatem*] Quia aurum mollius est ære et ferro. Lamb.

1274 *Aurum in summum successit honorem*] Aurum merito ceteris omnibus metallis anteponitur, propter eximium nitorem, et naturam ab igni et flamma, præterquam quod liquescit, undique tutam atque invictam. hoc etiam auri maxime proprium est, quod, cum sit aëre, ferro, atque adeo argento mollius, malleo tamen omnium metallorum latissime ducitur, ut ex aureo levissimi ponderis nummo complures aureæ bractæ fieri possint. Lamb.

1275 *Volvenda ætas*] Volubilis. sic Virg. 9. 6. 'Turne, quod optanti Divum promittere nemo Auderet, volvenda dies en attulit ultro.' Idem 1. 273. 'Triginta magnos volvendis mensibus orbeis Imperio explebit.' Lamb.

1277 *Porro aliud succedit, et e, &c.*] Sic sup. eod. lib. 828. 'Nec manet ulla sui similis res: omnia migrant: Omnia commutat natura, et vertere cogit. Namque aliud putrescit, et e contentibus exit.' et 2. 74. 'sic rerum summa novatur Semper, et inter

se mortales mutua vivunt: Angescunt aliæ gentes, aliæ minuantur: Inque brevi spatio mutantur sæcla animantium, &c. ad quos versus plura diximus de mutatione rerum, animalium, et ipsorum hominum. quibus consentanea fere sunt his illa Epicharmi: Οὐ γὰρ ὦδε νῦν ὄρη, καὶ χθὲς τὼς ἀνθρώπων. ὁ μὲν γὰρ αὖξεν, ὁ δὲ μὲν φθίνει ἐν μεταλλαγῇ δὲ πάντες ἐντὶ πάντα τὸν χρόνον. ὁ δὲ μεταλλάσσει κατὰ φύσιν, καὶ οὐ ποτ' ἐν ταύτῃ μένει, &c. i. e. 'Non enim sic nunc, atque heri, videt (sol) homines: hic enim augetur, et crescit; ille minuitur, atque interit: in mutatione autem versantur omnes omni tempore. Jam vero mutatur ipse homo natura, et numquam in eodem statu manet,' &c. *Lamb.*

1280 *Nunc tibi quo pacto*] Nunc docet, quo modo ferrum repertum sit. *Lamb.* Cum ferri, non minus quam æris, argenti, plumbique venæ sylvarum ignescentium ardore colliquescere videantur, unde fere apud veteres nulla ferri, plurima autem æris mentio? Quoniam vss. 16. æs erat tractabilis metallum, et major illius copia; inde arma primorum hominum, et agricolarum instrumenta ærea; demum successit ferrum, indurata telluri colendæ, et crescenti indies hominum feritati aptius metallum. *Creech.*

1284 *Postquam sunt*] Non enim ignis una cum hominibus natis cognitus est, ut sup. vs. 951. 'Nec dum res igni scibant tractare, neque nti Pellibus,' &c. *Lamb.*

1286 *Et prior æris erat, &c.*] Sic *On. Fast.* 4. 951. 'Æs erat in pretio, chalybis jam massa placebat. Eheu, perpetuo debuit illa tegi.' Apud Homerum appellatione æris, quod Græci χαλκὸν appellant, ferrum intelligitur, proptereaque veteres ære utebantur pro ferro, ut notat Eustathius ad illum locum *Ἰλιάδ.* α. 236. Περὶ γὰρ ῥά ἐ χαλκὸς ἔλεγε φύλλα τε καὶ φλοῖον. quod item testatur Hesiodus hoc versu,

Χαλκῷ εἰργάζοντο, μέλας δ' οὐκ ἔσκε σίδηρος. *Lamb.*

1288 *Ære solum terræ*] Hesiodus *Ἔργων καὶ Ἡμερῶν* lib. 1. vs. 150. Τοῖς δ' ἦν χαλκεαὶ μὲν τεύχεα, χαλκεοὶ δὲ οἵκοι, Χαλκῷ εἰργάζοντο, μέλας δ' οὐκ ἔσκε σίδηρος. In *Ærea* ætate. Et Eustathius ad 1. II. vs. 236. χαλκὸν δὲ τὸν σίδηρον λέγει, διὰ τὴν πάλαι χρῆσιν τοῦ χαλκοῦ, &c. His adjungam pauca ex Athenæo, 6. 4. Ἰστορεῖ τὰ αὐτὰ καὶ Φανίας, ἐν τῇ περὶ τῶν ἐν Σικελίᾳ τυράνων ὡς χαλκῶν ὄντων τῶν παλαιῶν ἀναθημάτων, καὶ τριπόδων, καὶ λεβήτων, καὶ ἐγχειριδίων ὧν ἐφ' ἐνὸς καὶ ἐπιγεγράφθαι φησὶν Θάησαι μ', ἐτερον γὰρ ἐν Ἰλίου εὐρεῖ πύργῳ Ἦν, ὅτε καλλιόμῳ μαρνάμεθ' ἅμψ' Ἑλένη, Καί μ' Ἀντηνορίδης ἐφόρει κρείων Ἑλικῶν, &c. *Creech.* Inde semper apud Homer. χαλκὸς, 'æs,' pro armis et instrumentis ferreis. Vide Eustat. *Faber.*

1289 *Volnera causta serebant*] Sic habent omnes libri, quos quidem viderim. Quidam tamen ferebant legendum putant, ut ferebant, pro inferebant positum esse intelligamus. Ego nihil muto. Est enim tralatio. *Lamb.* Alii ferebant, i. e. inferebant. At Tacit. 'Prælia serebant.' Liv. 'Pugnam consererent.' Plant. 'Pugnos in faciem serere.' *Creech.* Sic 'pugnos serere,' 'manum conserere' apud Plantum, et 'vulnera,' Non. apud Statium modo 'librare,' sed et apud Virg. et optimos quosque auctores 'infligere,' 'adigere,' et apud Statium rursus 'perferre,' cujus contrarium 'retinere.' Vide eum 9. Theb. *Preig.*

1293 *Versaque in opprobrium*] Sic Virg. Georg. 1. 508. 'Et curvæ rigidum falces conflantur in ensem.' *Lamb.* *Versaque in obprobrium.* Apud Macrobius: *obscurum.* In quibusdam: *obscænum.* Gifan.

1294 *Proscindere*] Sic sup. 210. 'bidenti Ingemere, et terram pressis proscindere aratris.' et Lucill. 'Tune jugo jungas me autem, et succedere

aratro Invitum, et glebas subigas proscindere ferro?' *Lamb.*

1295 *Exæquatque sunt*] Significat, ut ferro arare cœperunt, sic et peræque ferro instituisse pugnare et ferro committere aleam præliorum. *Turneb. Adv.* 6. 6.

Creperi] Profert hunc versum Nonius, et 'creperum' interpretatur anceps, dubium. Præterea Festus, 'Creperum, dubium,' (inquit) 'unde increpitare: quia maledicta fere incerta et dubia sunt.' Postremo Varro lib. 5. de L. L. 'Crepusculum significat dubium: ab eo res dubiæ, dictæ creperæ; quia crepusculum, dies etiamnum sit, an jam nox, multis dubium est.' Attius: 'Nunc tu in re crepera quid captas consilii?' *Lamb.*

1296 *Et prius est repperit in equi*] Sic habent duo lib. manuscr. et ita legendum videtur. alii, *Et prius est armatum in equi*, &c. quæ lectio ferri etiam potest, ut repetamus inferne verbum 'inventum.' *Lamb.* *Et prius est armatum in equi.* Ita fere omnes libri manu formisque descripti. In quibusdam vet. *repperit*; quod probat Lambinus. Arcessendum est autem huc verbum, *inventum*, quod mox sequitur; ubi in quibusdam libris etiam erat, *armatum*. Gifan. Alii, *Armatum*. Factam in superiori versu 'belli' mentionem excipiunt vss. 53. quibus efferræ istæ, quas bellicas vocamus, artes primorum hominum explicantur. Quod autem simplicius et facilius illud prius jure censeatur. Ideo ex equis primum pugnabant; equus enim mansuetum animal; deinde equos curru jungabant binos, deinde quatuor, istosque currus falcibus armabant. Deinde feræ in prælia eductæ, elephantibus ab Afris, a Parthis leones, tauri, denique apri, &c. At quis credet? non ipse Lucretius: quoniam vero in quibusdam historiis talia invenerat, ideo recenset, falsa veris conjungens. Quamquam non videantur prorsus incredi-

bilia; nam quid non invenit ingeniosa feritas, aut quodnam genus auxilii rejiciunt desperantes et oppressi homines? *Creech.* Tertullianus, adsi-duus Lucretii lector, de Spectac. cap. 9. 'Res equestris retro simplex de dorso agebatur, et utique communis usus vocis non erat, sed cum ad ludos coactus est, transiit a Dii munere ad Dæmoniorum officia,' &c. *Hav.*

Costas] Sic legendum, non *clostris*, quod voluerat Galeotus Martius Narniensis contra Joh. Tortellium Aretinum, solide ostendit Magius, tom. 2. Fac. Crit. 14. pag. 1339. et seqq. *Preig.*

1297 *Dextraque vigere*] Sic legendum: et sic habent omnes libri et manuscr. et vulgati. Quod autem Thrasones *vegere* legi volunt, de equite intelligentes, qui equum regat; cui hoc probabitur, cum eques equum regat læva, non dextra? Quid igitur sibi vult *dextra vigere*? hoc opinor, dextra pugnare, dextra adversarium valide et acriter oppugnare. *Lamb.* *Dextraque vegere.* Ita legendum. Vel, *regere*; ut luxatus sit versus. Vulg. *vigere*. Pius ait: In vet. libris *viere*. Marullus, *ciere*, reponebat. Gif. Suspiciatur Gifan. legendum esse, *dextraque regere*; o versum plane admirabilem, et tali poeta dignum! Dein, quod merito ridebat Lambinus, Equites dextra equos non regunt, sed læva; qua enim tandem manu pugnaretur? Itaque non est ut hæc mihi probari possint. Idem Lucretii editor scripsit quoque, legi posse, *dextraque vegere*; quod haud magis stabit. Nam 'vegere,' impellere est, agitare, *ἐλαύνειν*, &c. Quid autem fuerit, Equites impellunt equos dextra? At ipse Lambinus legebat, *dextraque vigere*, i. e. uti ipse interpretatur, dextra pugnare; quod nihil ad rem. Quare his omissis ad veterem lectionem redeundum est, cujus meminerat J. Baptista Pius, qui olim

in Plautum et Lucretium scripsit: ait enim in Ms. cod. legi, *viere*: quæ germana Lucretii lectio est; unde enim id verbum advectum fuisset? 'Vieo' autem est flecto, unde 'vimen,' 'vietor' et 'vietus;' itaque 'viere equum' est flectere equum. Virgil. 'Flectere ludus equos,' et alibi passim. Sed cum τὸ *dextra* locum retinere suum non possit, uti demonstratum est superius, et usus virgæ in moderando equo longe antiquior esse debuerit, quam usus frenorum, legendum esse videtur, *Quam moderarier hunc frenis, virgave viere*. Quin et adulto jam orbe, et excultis artibus, satis constat Numidas infrenis equis usos fuisse. Virg. *Æn.* 4. 41. 'Et Numidæ infreni cingunt.' Sic enim intelligi debet ille locus; de quo si qui dubitabunt, legant modo Arriani politissimum de Venat. libellum, quem, me curante, et Luca Holstenio mittente, non ita pridem edidit Sebastianus Cramosius typographorum nostrorum clarissimus. Quamquam id ex Strabone etiam constat, et notum illud Martialis est, 'Et Massylæum virga gubernet equum.' cui et addas licet illud Silii, 'Et doctus virgæ sonipes.' Sed me notarum acervos scribere nolim. *Faber*. Dextra pugnare, Lambinus. Gifanius *Vegere*: i. e. incitare, impellere; quasi dextra equos Equites impellant! *Faber* denique *virgave viere*: 'vieo' autem est flecto, unde 'vimen,' 'vietor,' et 'vietus;' unde 'viere equum' est flectere equum: usus autem virgæ in moderando equo longe antiquior debet esse quam usus frænorum. Quod si *armatum*, (et quidni *armatum*?) in priori versu legatur, tota ista Fabri emendatio concidet; nam equites armatos equos suos *virga viētes* securi rideamus. *Creech*.

1298 *Bijugo Curru*] Curru a duobus equis tracto: bigis, cujus moris exempla exstant apud Homerum

innumerabilia. *Lamb*.

1299 *Et Bijugo prius est, &c.*] I. e. et prius est inventum curru bijugo belli pericula tentare, quam quadrigis uti. *Lamb*. Error manifestissimus. in superiori versu legebatur: *Quam bijugo curru belli tentare pericla*; unde incogitans exscriptor, qui illa respexerat, effinxit nobis hoc portentum Latinitatis; quo enim alio nomine hoc vocarim! 'Antiquius est conjungere bis binos equos quam bijugo.' Lege itaque, sed incunctanter, *Et bijugos prius est quam bis conjungere binos*. I. e. Inventæ sunt bigæ ante quadrigas. Sed res plana est, neque adversaturum quemquam arbitror. *Faber*. *Bijugos* *Faber*: et felicior hæc quidem conjectura: i. e. inventæ sunt bigæ ante quadrigas. *Creech*.

300 *Falciferos*] De 'falciferis curribus' lege sup. ad illum locum 3. 642. 'Falciferos memorant currus abscindere membra,' &c. *Lamb*.

1301 *Inde boves Lucas*] I. e. elefantos. Varro lib. 6. de L. L. opinionem refellit et eorum qui putant 'boves Lucos,' sive 'boves Lucas' a Lucanis dictas, ab eo, quod Romani, cum maximam quadrupedem, quam ipsi haberent, vocarent bovem, in Lucania Pyrrhi bello primum elefantos apud hosteis vidissent: et eorum qui a Libycis dictas volunt, ad extremum autem ait, se arbitrari, 'boves Lucas' ab luce potius dictas esse, quod longe relucebant, propter inauratos regios clypeos, quibus eorum turres erant ornatae. Plinius tamen lib. 8. prioribus illis assentiens, sic scribit: 'Elefantos Italia primum vidit Pyrrhi regis bello: et boves Lucas appellavit, in Lucanis visos anno urbis 472.' Ennius: 'Atque prius pariet locusta Lucam bovem.' Ausonius Epist. ad Tetradium: 'Cur me propinquum Santonorum mœnibus Declinas, ut Lucas boves Olim, resumto præferoceis prælio, Fugit juvenis Romula?' *Lamb*. Ut 'Campas'

pro Campanus apud Plaut. Trin. 2. 4. 144. et Truc. 5. 50. ita 'Lucas' pro Lucanus. Sic autem dicti sunt Elephantantes, quod eos Romani primum apud Lucanos viderint in bello adversus Pyrrhum. Ita 'malabathrum' sen 'malobathrum,' quod φάλλον 'Ἰνδικόν est, ab Horatio Syrium vocatur, non quod in Syria nasceretur, (haud sane magis quam 'amomum,' quod ab aliis quoque Syrium dicitur) sed quia aliunde adductum in Syria plurimum inveniretur, venderetur. *Fab*. Plinius 8. 6. 'Elefantos Italia primum vidit Pyrrhi regis bello, et Boves Lucas appellavit in Lucanis visos.' Varro tamen lib. 6. de L. L. 'Luca Bos, Elephas, cur ita sit dicta duobus modis inveni scriptum, nam in C. Ælii commentario a Libycis Lucas, et in Virginii commentario a Lucanis Lucas, ab eo quod nostri maximam quadrupedem quam ipsi habebant vocarent bovem, et in Lucanis Pyrrhi bello primum vidissent apud hosteis Elephantos, id est, quadrupedes cornutas (nam quos dentes multi dicunt, sunt cornua) Lucam bovem appellasse. Ego arbitror potius Lucas a luce, quod longe relucebant, propter inauratos regios clypeos quibus eorum tum ornatae erant turres.' Frigida interpretatio. *Creech*.

Turrito corpore] Plin. 8. 9. de elefantis loquens, 'Turreis armatorum in hosteis ferunt.' Plutarchus in Eumene: Καὶ ὡς τῶν θηρίων τοὺς πύργους ἔνωσεν, καὶ τὰς πορφύρας εἶδον, ὅσπερ ἦν αὐτοῖς κόσμος ἐς μάχην ἀγομένους, &c. i. e. 'Et ubi ferarum (i. e. elefantorum) turreis sursum, et purpuras viderunt, quod erat eorum ornamentum, cum ad prælium ducebantur,' &c. *Lamb*. Elephantantes dorso turres gestabant. *Creech*.

Tatros, Anguimanos] Elefantos, quibus proboscis flexilis, volubilis, et plicabilis, loco manus est: atque adeo 'manus' appellatur a Latinis. M. Toil. lib. 2. de N. D. 'Manus etiam data

elefantis, quia propter magnitudinem corporis difficileis aditus habebant ad pastum.' 'Anguimani' igitur dicuntur, quia manum habent anguis instar volubilem. 'Hos' (ut scribit Vegetius lib. 3.) 'contra Romanum exercitum primus in Lucania rex Pyrrhus eduxit:' postea Annibal in Africa. Iterum Lucr. 2. 537. 'Sicuti quadrupedum cum primis esse videmus In genere anguimanos elefantos,' &c. *Lamb*. Proboscis Elephantis manus dicitur; sed illa manus instar serpentis, &c. unde 'anguimani.' *Faber*.

1304 *Alid*] Aliud a masculino 'alis,' quo usus est Catullus. lege quæ annotata sunt supra 1. 264. 'Quando alid ex alio reficit natura, nec ullam,' &c. *Lamb*.

1306 *Inque dies belli terroribus, &c.*] I. e. et in dies belli terrores auxit. *Lamb*.

1307 *In mœnere belli*] Sic habent tres libri manuscr. Vaticanus, Bertinianus, Memmianus: et typis excusi, Veneti antiquiores. Alii, *in munera belli*. quæ scriptura tamen non est rejicienda. *Lamb*. Si quis dicat legendum esse in *mœnere belli*; haud equidem repugnare; imo lubens assentiar. *Faber*.

1309 *Parthi*] Sic habent tres libri manuscr. et totidem vulgati. alii vulgati, *partim*. *Lamb*. In quibusdam libris, *partim*; male. *Gifan*. Probant hanc lectionem viri docti, Lucretii interpretes, nec tamen illustrant. Quod quamdiu Lucretio debebunt, nihil aptius credibilisve cogitatu erit, quam eum scripsisse: *Et validos partim præ se misere leones*. ut in Var. Lect. ex editionibus et collationibus haud contemnendis annotatur. Causa immutationis fuisse potest, quod semel tantum poneretur hoc adverbium, sed iis, qui non satis attendissent, sic solere Lucretium; ex. gr. supra, vs. 950. 'Et partim plano scatere atque erumpere campo.' Et vs. 1082. 'Et

partim mutant cum tempestatibus una Raucisonos cantus.' Eadem vox, non alia de causa fortean, in *raptim* degeneravit, 6. 851. Vide quoque Magium, in Face Crit. tom. 2. pag. 1281. et ipsum Gifanium in Indice, 'Partim.' *Preig.* De Parthis tamen utcunque probatum dabo. Scribit Spartianus in Caracalla cap. 6. 'Dehinc per Cadusios fines et Babylonios ingressus, tumultuarie cum Parthorum satrapis manum contulit, feris etiam bestiis in hostes immissis.' Video in Parthos, non a Parthis missos, sed factum tamen videtur id, quod ibi vel erat usitatum, vel factum non difficile propter ferarum multitudinem et magistrorum ibidem usum; ita ut omnino etiam quondam ita Parthi facere potuerint, quos non aliter nominat Lucretius, quam paulo ante Pœnos introduxit. *Hav.*

1310 *Cum ductoribus armatis*] Nihil muto, tametsi negare non possim, eam scripturam, quæ in duobus libris manuscr. reperitur, *Cum doctoribus armatis*, &c. ferri posse. Hæc omnia Zoilus assentitur, et probat, atque adeo excipit, et iterat, ut dictata. *Lamb.* In vet. quibusdam, *doctoribus*. Utrumque recte. *Gifan.*

1311 *Qui moderarier his*] Hanc lectionem probo, quamvis nonnulli libri habeant, *Qui moderarier hos possent*.

1312 *Permista cæde calentes*] Sic sup. 3. 643. 'Sæpe ita desubito permista cæde calentes,' &c. *Lamb.*

1314 *Terrificas capitum, &c.*] Sic sup. 2. 632. 'Terrificas capitum quatientes numine cristas.' *Lamb.* Hunc versum abesse hinc velim; neque enim facile crediderim cristas capitibus leonum annexas. Alibi legitur, sed suo loco; et una voce variat, quæ errorem nasutis hominibus ostendat; 'Terrificas capitum quatientes numine cristas.' *Faber.*

1316 *Pectora*] Leonum pectora, equorum hinnitu et fremitu perterrita: atque ita vox 'equites' accipi-

enda erit *καταχρηστικῶς*, pro rectoribus leonum, et pro iis qui leonibus insidentes, eos regunt ac moderantur. et per 'fremitum' equorum hinnitus erit intelligendus. vel dic hoc modo proprie: neque equites poterant equorum, quibus insidebant, pectora mulcere, perterrita 'fremitu,' i. e. rugitu leonum: 'pectora' autem 'perterrita,' i. e. animos perterritos. et non poterant equos frenis convertere in hosteis. Quo fiebat, ut tota turbaretur acies, iique qui leones in aciem produserant, ipsi sibi plus mali darent, quam hostibus inferre potuissent: atque adeo suis ipsi armis et inventis perirent. *Lamb.*

1317 *Leæ*] Leonum fæminæ. *Lamb.*

1318 *Ora petebant*] Sic legendum, non *patebant*. Est enim hic ordo verborum: Et leæ hominibus etiam suis, adversum venientibus, ora et faciem appetebant. *Lamb.* *Patebant*. Ita vet. libri; recte. In aliis, *petebant*. Marullus. *Gifan.*

1319 *A tergo deripiebant*] Hi duo versus sunt obscuri, et desiderant explanatoris diligentiam: a me breviter attingentur. *Et nec opinantes a tergo diripiebant.* i. e. lacerabant, quanquam, ne quid dissimulem, non invitum legerim *deripiebant*, i. e. deorsum rapiebant et detrahebant. 'Deplexæ' autem sunt de eis dependentes eisque implicatæ. Sic enim assiliebant, ut infixis unguibus de eis penderent, et eos deorsum detrahare conarentur; idque est 'deplexum esse,' cum 'de' infra deorsumque significat. *Turneb. Adv. 30. 22.*

1320 *Deplexæque*] Sic habent omnes libri et manuscr. et typis excusi. Quæ scriptura si recta et vera est, *deplexæ*, hoc est deligatæ et solutæ. sed quidam legi volunt *depexæ*, i. e. horridæ, seu laceræ, *κατ' ἀντίφρασιν*: ut apud Ter. Heaut. 5. 1. 77. 'adeo exornatum dabo, Adeo depexum, ut, dum vivat, meminerit semper mei.' Nam 'depexus' comtum et cultum signifi-

cat. Nonnulli *devexæ*, i. e. pronæ et deorsum ruentes. *Lamb.* Solutæ, a *πλέκω*. unde 'implico,' &c. qui *depexæ* legunt et locum hunc Terentii adferunt, 'adeo depexum dabo,' somnia somniant. *Faber.* Hæc Fabere Lambino. Alii *Devexæ*, i. e. pronæ et deorsum ruentes: ego vero *Deplexæ*, alia prorsus significatione; *De* enim auget, igitur *Deplexæ*, arcte amplexæ seu implicitæ, postulante sententia, interpretor; in versu sequenti 'adfixæ,' et in hoc versu vox 'vinctos' idem confirmat. *Creech.*

Dabant in terram] I. e. ad terram affigebant. *Lamb.*

Volnere vinctos] Sic legi debere, et duo libri manuscr. declarant, et ratio evincit. Sic sup. lib. 1. 35. 'æterno devinctus volnere amoris.' *Lamb.* *Volnere victos*. Sic legendum ex omnibus vulg. et vet. fere. Quidam vett. *vinctos*. Vide Indicem. *Gifan.*

1322 *Suos*] Ita omnino legendum, quid enim noxæ inde hominibus si sues, i. e. apros jactassent tauri? Adde, quod huic opponatur mox vs. 1325. similis strages, quam non inter tauros, sed dominos seu socios edebant apri. *Hav.*

1324 *Ruebant*] *Proruebant*. *Lamb.*

1326 *Tela infracta suo*] Hunc exturbat Lambinus, proximum Marullus. Huic adsentior. *Gifan.*

1327 *In se fracta suo tinguentes sanguine tela*] Ante hunc versum scriptus est in libris manuscr. versus alter ejusdem fere sententiæ, *Tela infracta suo tinguentes sanguine sævi*: qui reperitur etiam in libris Parisiensibus, et nonnullis aliis impressis. Ego (ut dicam, quod sentio) neque hunc, neque alterum, Lucretianum esse puto: hunc tamen illo tolerabiliorem esse arbitror. Cum hæc scripsissem, Zoilus ausus est (quid enim non audeat sycophanta?) mandare litteris, me hunc versum veruto confodisse; Marullum, alterum. Atqui aut utrumque damnavi, aut neutrum.

Lamb. Potest uterque versus quondam a Lucretio profectus esse, sed ita ut alter in posteriore Auctoris editione pro altero in priore fuerit positus, quod et in Tertulliani Apologetico sæpius factum observavimus. Quoad sensum de leone ita canit Lucanus 1. 210. 'tum torta levius si lancea Mauri Hæreat, aut latum subeant venabula pectus, Per ferrum tanti securus vulneris exit.' Idem de Ursa 6. 220. 'Pannonis haud aliter post ictum sævior ura, Cum jaculum parva Libys amentavit habena, Se rotat in vulnus: telumque irata receptum Impetit, et secum fugientem circuit hastam.' *Hav.*

In se fracta] Spurius est. *Faber.* Posteriores multi, utrumque versum Lambinus veruto conficit, nec crudelis ille. *Creech.*

1329 *Exibant dentis adactus*] I. e. effugiebant, declinabant, evadebant. sic 6. 1215. 'Ant procul absiliebat, ut acrem exiret odorem.' ibid. 1203. 'Profluvium porro qui tætri sanguinis acre Exierat,' &c. Videtur esse a gladiatoribus tractum et translatum. Sic loquuntur et Græci: exempli causa, Demosth. *κατὰ Ἀνδροτίωνος* Εἰσφέρων δ' ἐκ τῶν ἰδίων, οὐδένα κίνδυνον ὑπὲρ δόξης ἐξέστη. i. e. 'Conferens autem de re sua familiari in rempublicam, nullum periculum exiit,' seu (quod idem valet) 'evasit,' i. e. effugit. Sic et *κατὰ Τιμοκράτους*, et quidem iisdem plane verbis. Sic M. Tull. Catil. 1. 'Quot ergo tuas petitiones ita conjectas, ut vitari posse non viderentur, parva quadam declinatione, ut aiunt, corporis evasi?' Ubi vulgo legitur, *parva quidam declinatione, et, ut aiunt, corpore effugi*: male et mendose, opinor. Quam scripturam tamen in mea Ciceronis editione secutus sum, nondum animadversa antiqua, quam postea reperi fere expressam in uno exemplari manuscr. pervetusto, nisi quod duæ voces, *corporis* et *evasi*, delites-

cunt in litura: neque satis liquidæ, aut integræ sunt, propterea quod emendator aliquis, seu fortasse corruptor potius, conatus est in locum antiquæ scripturæ, corporis et evasi, substituere corpore et effugi. Quod eo dico, quia homo male de me meritus, approbata mea emendatione, in illo versu, qui est 6. 1215. *Aut procul absiliebat, ut acrem exiret odorem*, pro quo libri omnes habent, *Aut procul absiliebat, ut acrem exciret odorem*. commemorans verba illa Ciceronis in Catilinaria prima, ait se ita emendasse, 'Quot ego tuas petitiones, ita conjectas, ut vitari posse non viderentur, parva quadam declinatione, et, ut aiunt, corpore excessi?' Quam scripturam, quamvis non damnem, præsertim cum a recepta in hoc uno discrepet, quod *excessi* reponatur pro *effugi*; recepta autem lectio in voce *corpore* non possit damnari, quod eam Virgilius confirmet in versu illo, qui est 5. 438. 'Corpore tela modo, atque oculis vigilantibus exit:' movet me tamen litura, quæ est in codice manuscripto. Præterea illud *declinatione corporis*, valde mihi videtur usitate dictum, et significanter. Præterea illud *excessi* pro *evasi*, ut puto legendum ex antiquæ scripturæ vestigiis, aut *effugi*, ut habent libri vulg. et nonnulli vet. duriusculum est apud Ciceronem: neque id facile receperim, nisi vetus codex comprobet. Nam si ita scriptum est in vet. codice, nihil causæ dico, quin, omnibus aliis scripturis et conjecturis rejectis, ita sit legendum. Mihi enim carior est veritas, et antiqua scriptura, præsertim probabilis, quam meæ omnes conjecturæ et cogitationes. *Lamb.*

1333 *Sic, quos*] Olim secutus libros omnes, edideram, *Si quos*. sed hoc annotaram: fortasse legendum, *Sic, quos*. At Zoilus tribus annis post quid facit? quod homo injustissimus et impudentissimus faciat. Adscribit, se reposuisse *Sic*, conjectura

ductum. Ex quo istum hominum genere censeas? non ex Autolycorum, aut Eurybatarum, aut talium societatis humanæ pestium? *Lamb.* Ita conjectura ductus scripsi. In libris, *Si*, omisso *c* obsequens alterum *c*, seu *q*. quod sæpe factum est. Est autem quasi Epiphonema. *Gifan.*

Domi domitos] 'Domi, domi,' compositio et complosio binarum syllabarum. *Lamb.*

1334 *Effervescere*] Quidam libri habent *Effervescere*: quod magis probo, quam *Effervescere*. et ubique malim ita legi, *ferviscit*, et *ferviscere*. *Lamb.*

1338 *Ut nunc sæpe boves Luca*] Sic habent omnes libri vet. quibus ego usus sum, si bene memini. Neque video, quamobrem quicquam mutari debeat. Confert enim tauros, apros, leones, quibus usi sunt in præliis primi homines, cum elephantis, quibus sunt usi posteriores. Nonnulli tamen legi volunt, *Ut nunc sæpe boves templis ferro male cæsæ Diffugiunt*, &c. seu *Effugiunt*. Ego, si quid sit mutandum, malim legi, *Ut nunc sæpe boves Lectæ ferro male mactæ*. ut intelligamus per boves lectas, majores hostias, seu victimas, quæ solebant ex toto armento eligi: 'lectæ,' ad immolandum scilicet. Probabilius autem est ex *lectæ* factum esse *Luca*, propter versum illum, qui est sup. 'Inde boves Lucas,' &c. quam ex *templis*: quam vocem nullo in codice neque manuscr. neque vulg. reperi. *Lamb.*

Ferro male mactæ] Sic legendum, et ita habent quattuor libri manuscr. et aliquot typis excusi. 'mactus' autem, (ut docet Festus) idem valet quod 'magis auctus:' ex quo 'mactare.' Jam *male mactus*, i. e. non auctus, læsus: vel 'mactæ ferro' sic dictum, ut 'mactare infortunio,' 'cruce,' 'cruciatus,' apud Plautum: vel 'male mactæ,' i. e. male mactatæ. *Lambin.* *Ut nunc sæpe boves templis,*

ferro male cæsæ Diffugiunt. Ita ex libris vet. nostris restitui. Sententia est aperta. In aliis, *Luca. mactæ*, vel *mactatæ Eff.* 'Mactæ,' nunquam ita utimur. 'Mactare' non ad Elephantos referri posset. *Gifan.* Alii habent, *ut nunc sæpe boves templis ferro male cæsæ*. Notum illud Virg. 'et incertam excussit cervice securim,' de tauro. *Faber.* *Luca* boves, elephantos, quos in spectaculis (si ulli Lucretii ætate in spectaculis elephantos) aliquando vulnerabant. *Lambinus* *Boves lectæ*: at *Gifanius* e *Codd.* *Boves templis ferro male cæsæ*. *Creech.*

1339 *Diffugiunt*] Sic habent omnes fere libri manuscr. et aliquot impressi alii, *Effugiunt*. *Lamb.* In sylvas videlicet, non redeuntes ad obsequium post excussos magistros. *Hav.*

Fera facta] Sic habent omnes libri, quos quidem viderim. Quidam tamen legi volunt *fera fata*. *Lambin.* Conculcatis suis atque protrititis. *Hav.*

1340 *Sic fuit, ut*] I. e. sic fieri potuit, ut facerent: contingere potuit, ut ita facerent. *Lamb.* Imo corrige ex L. B. Mss. *Si fuit*, &c. i. e. si tamen tam stulti fuerint, quod ego (inquit) non credo. *Hav.*

1341 *Atque videre*] Atque prævidere: nam præpositio *præ* repetenda est. *Lamb.*

1342 *Quam commune malum fuerat*] Quam valde sibi cum adversariis hoc malum fuerat commune futurum: vel quam æqualiter et peræque hæ animantes fuerant sibi et adversariis exitio futuræ. *Lamb.* *Fueret*. Ita in vet. nostris, et etiam antiquis impressis; quod postea in *feret* et *fuerat* mutatum est. *Gifan.*

1347 *Dare quod gement*] *Dare* propter quod gement: dare ploratus hostibus: *δοῦναι οἰμωγὰς*, sic Terent. Phorm. 5. 8. 63. 'Vin' primum hodie facere quod ego gaudeam,

Nausistrata, Et quod tuo viro oculi doleant?' *Lamb.* 'Dare,' facere, aliquid novi struere, damnum, &c. Terent. Plaut. et modo Lucretius, 'fera facta dederunt,' 'dabit pugnam,' 'sic dabo,' &c. *Faber.*

Ipsique perire] Nonnulli libri habent, *ipsique perirent*. *Lamb.*

1348 *Armisque vacabant*] Inermes erant; sic 'vita vacat,' *Furius* apud *Donat.* pro mortuus est. *Faber.*

1349 *Nexilis vestis*] Intellige vestes e pellibus ferarum, quæ consutæ non essent, *διφθέραι* Græcis hominibus. Vide *Timonem Luciani*. Itaque utuntur in ea re verbo *ἐνάρτεσθαι*, vel *ἐναρτᾶσθαι*, *ἀναρτᾶσθαι*. *Faber.* Si molliores artes respicias, prima de vestibus cura; nexilis autem vestis, e pellibus viz. ferinis quæ non erant consutæ, ante textilem; frustra enim textilem ante usum ferri, quo parantur instrumenta textoria, requiras: neque denique ars textoria primum fœminis commissa: illam viri exercebant, quippe magis solertes et in artibus ingeniosi; deinde agricolæ viris mollitiem exprobrando effecerunt, ut mollioribus artibus relictis magis duras excolerent. vss. 11. *Creech.*

1350 *Quia ferro tela parantur*] Textile (inquit) fuit post usum ferri repertum, quia tela, seu instrumenta textoria, quibus textilis vestis conficitur, ferro parantur et componuntur. hunc locum sic restituit *Adr. Turnebus*. Nam in omnibus fere libris legitur *tela paratur*. quasi 'tela' sit numeri singularis, fœminini generis: quod est falsum. est enim numeri multitudinis, 'tela, telorum.' Cum hæc scripsissem, et edidissem, *Zoilus*, tanquam scarabæus aliquis, exortus, rescidit meum, age mitto meum: sed infirmavit *Turnebi* iudicium. Vide, obsecro te lector, os hominis: si quid oris habere potest *κίναδος ἀναισχυντότατος*. *Lamb.* *Paratur*. Ita omnes libri. Male ergo alii, *parantur*.

Et vide Indicem, 'Tela.' *Gifan.* *Tela parantur.* quædam editiones, *tela paratur*, meo iudicio male; nam 'tela' seu 'arma' sunt instrumenta. Versus autem sequens indicat quænam illa instrumenta sint, quæ absque ferro parari nequeant, insilia, fusi, radii, &c. *Fab.* Codd. et *Gifanius Paratur.* 'Tela' enim aliquando significat ipsum instrumentum textorium, cui accommodatur tela. *Creech.*

1351 *Nec ratione alia*] Quam ferro. *Lamb.*

1352 *Insilia*] Sic omnes libri. Cur ergo *Lambinus* reponit, *Insubula*; maxime, cum in *Insubula* syllaba secunda sit longa. *Gifan.* *Insubula* olim legendum esse putaram ex *Isidoro*, qui docet 'insubula' esse textoris instrumenta, dicta quasi infra et supra sint, vel quia insubulantur. Nam 'insilia' quid sint, me fugit. *Lambin.* Aliud 'incilia,' aliud 'insilia.' Illud prius quid sit docebit *Festus*. 'Insilia' autem non facile fuerit explicare. Mitto quæ ab aliis dicta fuerunt, (quamquam nil fere asserunt; neque ego quidquam affirmavero;) hoc tantum dicam, 'insilia' esse videri eam instrumenti textorii partem, quæ pulsu pedum quatitur, ut staminis pars modo deprimatur, modo attollatur, et fuso seu radio currenti libere trameare liceat; idque ab insiliendo. ut a cubo, 'cubile,' a sedeo, 'sedile.' *Faber.* Hæc vox fugit interpretes: *Faber* demum existimat 'Insilia' esse eam instrumenti textorii partem, quæ pulsu pedum quatitur, ut staminis pars modo attollatur modo deprimatur, et fuso seu radio currenti libere trameare liceat: idque ab insiliendo. Quam conjecturam evertere videtur vox ista adjuncta 'lævia.' *Vossius* ad *Catullum* p. 249. *Ensilia.* *Creech.*

Fusi] *Κλωστήρες.* *Catull.* de *Pelei* et *Thet.* *Nupt.* vs. 557. 'Libratum tereti versabat pollice fusum.' *Lamb.*

Et radii] *Κερίδες.* *Virg.* *Æn.* 9.

476. 'Excussi manibus radii, revolutaque pensa.' *Lamb.*

Scapique] *Σπάδιαι*, instrumenta textoris quorum pulsu tela coarctatur, et condensatur. *Lamb.* Viri docti existimant 'jugum' significare, i. e. lignum, circa quod stamina obvolvuntur; ego 'pectinem' *Ovidii* puto, propter illud 'sonantes.' 'Radius' autem instrumentum est quo trama stamini inducitur. *Faber.* An significant instrumenta textoris, quorum pulsu tela coarctatur et condensatur, vel jugum circa quod stamina volvuntur, videant grammatici. *Creech.*

1353 *Lanam facere*] Lanam carpere, texere, et nere. *Creech.*

1358 *Atque ipsi potius durum sufferre laborem*] Repete *ἀπὸ κοινῶς* 'vellent.' Sic autem legendum est, non, ut vulgo, *Atque ipsi pariter.* Hoc enim sentit toto hoc loco *Lucret.* viros, ante quam mulieres, lanam carpere, et texere, et nere natura docuit: viri enim sunt mulieribus sollertiores: donec hoc ita turpe habitum est, ut lanificium mulieribus concederent: ipsi autem agrum colerent potius, atque in opere rustico faciendo manus durarent. Etiam hanc emendationem secutus est *Zoilus*, ut scripturam receptam et vulgatam. *Lamb.*

1359 *Opere in duro*] In opere rustico faciendo, in agro colendo. *Lamb.*

Durarent] Dura et callosa redderent. sic habent tres libri manuscr. et *Veneti* antiquiores. Vulg. autem, *durarunt.* *Lamb.* Ostendit versus superior, hunc spurium esse; quod primus, opinor, moneo. *Faber.*

1360 *At specimen sationis*] Nunc docet, unde didicerint homines sere atque inserere. et ait, 'specimen,' i. e. exemplum seu documentum sationis naturam dedisse, cum sub arboribus virgulta quædam tenera, et pulli arborum ex earum fructibus in terram delapsis nascerentur. 'Specimen' auctor vocabularii manuscr.

Latino-Græci, interpretatur *δείγμα.* *Lamb.* Arbores plantare, ab ipsa natura didicerunt, observabant enim baccas glandesque deciduas nova virgulta producere; inde idem tentabant homines, et unusquisque pro ingenio suo aliquid agrorum hortorumque culturæ addidit; et exinde tandem ista, quam videmus, hortorum amænitas, ista arborum florumque ornata dispositio vss. 18. *Creech.*

1362 *Caduca*] Cadentes ex arboribus. *Lamb.*

1363 *Pullorum examina*] Fætus arborum pullulantium. 'Examina' proprie de apibus dicuntur. *Lamb.* 'Pulli' in arbore quid sint, docebunt *Varro* et *Columella*, et utroque vestustior *Cato* ille *Censorius.* *Faber.*

1364 *Inde etiam*] Ita cum *Marullo* puto legendum; licet in libris sit, *Unde.* Hac in re sæpe variatum est. *Gifan.*

Stirpeis committere ramis] Quod unum est ex pluribus insitionis generibus: de quo *Virg.* *Georg.* 2. 78. 'Aut rursus enodes trunci resecantur, et alte Finditur in solidum cuneis via: deinde feraces Plantæ immittuntur,' &c. *Lamb.*

1365 *Et nova defodere, &c.*] *Sup.* eod. lib. 933. 'Nec nova defodere in terram virgulta,' &c. *Lamb.*

1368 *Indulgendo*] *Tralatio.* Sic *Virg.* *Georg.* 2. 277. 'Indulge ordinibus.' *Lamb.*

1369 *In montem succedere*] Succedere, i. e. sursum cedere. *Lamb.* Sursum cedere, nam excisis quæ campos vallesque occupabant arboribus, sylvæ in montes sursum cedere videbantur. *Creech.*

1370 *Infraque locum*] Et locum, qui infra esset, seu locum inferiorem: talia sunt illa 'nuper-notitia' apud *Ter.* *Heaut.* ubi tamen quidam legunt *nupera notitia*, et 'ante-malorum' apud *Virg.* lib. 1. *Æneid.* et 'semper-amicitia' apud *Propert.* in quibusdam libris tamen legitur hic *Delph.* et *Var.* *Clas.*

Infraque situm, i. e. situm inferiorem. *Lamb.*

1373 *Inter plaga currere*] Intercurrere. *Tmesis.* *Lamb.*

1376 *Dulcibus*] *Mitibus.* *Virg.* *Ecl.* 1. 81. 'sunt nobis mitia poma.' *Lamb.*

1377 *Felicibus*] Quæ sint arbores 'felices,' quæ 'infelices,' cum alii docuerunt, tum nos quoque admonimus ad illum locum *Hor.* *Od.* 2. *Epod.* 13. 'Inutilesque falce ramos amputans Feliciores inserit.' *Lamb.*

Obsita] Circum sata, *ἐν κύκλῳ φυτευθέντα.* *M. Tull.* *Accus.* lib. 3. 'Campus *Leontinus*, cujus antea species hæc erat, ut cum eum obsitum vidisses, annonæ caritatem non vererere; sic erat deformis atque horridus,' &c. *Lamb.*

1378 *At liquidas*] Nunc de musicæ origine. *Lamb.* Ut aliæ artes, sic etiam musica primo rudis et inculta; primum enim in avium imitatione constitit, inde fistula e calamis, (nam calami levi vento agitati sibila quædam et murmura emittunt,) compacta: qua pastores mulcebant curas, aut in lætitiâ effusi se aliosque maxime oblectabant. Jocis etiam, festivis sermonibus, et saltationi, incompositæ quidem, sed satis ridiculæ indulgebant; inde risus, cachinni, et alia fælicis otii delectamenta. Neque ista operosior qua nos utimur musica nos majori voluptate, quam rudis ista illos olim perfudit; sed nova semper placent, et pristina fastidimus. vss. 44. *Creech.*

1379 *Lævia carmina*] *Tralatio* est a rebus quæ tactu sentiuntur, ad eas quæ auditu percipiuntur. *Lamb.* Nam quod gratum sensibus, illud *læve* *Epicuro.* *Creech.*

1380 *Aureisque juvare*] Et aureis delectare. *Lamb.*

1381 *Et Zephyri, &c.*] *Vid.* *Ov.* *Met.* 1. 705. *Creech.*

Cava sibilu] Ordo est: Et primum zephyri docuerunt agrestis cava ci-

cutas inflare, per calamorum sibila cava: i. e. et Favonii docuerunt primum rusticos cicutas inflare ex eo, quod calami ab iis agitati sibilos edebant. Jam illud totum, 'cava per calamorum sibila,' duplicem interpretationem recipere videtur, quæ tamen eodem revolvitur. Nam vel 'sibila' sic accipi potest, ut sit nomen substant. *cava* autem adject. vel contra, 'cava' licet esse substant. 'sibila' adjectivum. Et ita 'cava calamorum,' interpretabimur cavitates calamorum: 'sibila' autem, sibilos mittentia. Virg. Georg. 3. 421. 'Tollemque minas, et sibila colla tumentem.' Idem Æn. 5. 277. 'Parte ferox, ardensque oculis, et sibila colla Arduus attollens,' &c. Lamb.

1382 *Inflare cicutas*] *Cicutas*, i. e. calamos, cannas. Virg. Ecl. 2. 36. 'Est mihi disparibus septem compacta cicutis Fistula.' Sup. lib. 4. 592. 'Unco sæpe labro calamos percurrit hiantis,' qui versus statim iteratur. *inflare* autem proprie dictum. Sic Virg. in Daphn. princ. 'Tu calamos inflare leveis, ego dicere versus.' M. Tull. in Bruto, 'Si tibiæ inflatæ non referunt sonum,' &c. Lamb. Virg. quoque pro fistula, &c. ita 'calamos,' 'avenam.' Faber.

1387 *Unumquidquid*] Unumquidque. Lamb.

1389 *Hæc animos ollis, &c.*] I. e. his rudes illi homines mulcebantur, ac delectabantur eo ipso tempore, quo epulabantur et satiabantur: vel una cum cibo quo satiabantur, agresti musica animos suos oblectabant. 'satiare,' i. e. satietate. Lamb.

1390 *Nam tum sunt omnia*] I. e. nam tum omnia grata sunt. Quidam legunt, *nam tum hæc sunt omnia cordi*. Lamb. Ni mihi properandum sit, videor probare posse legendum, *Nam tum sunt otia cordi*, id et versus superiores ostendunt; et quos jam leges, ei conjecturæ non adversantur. Vide tamen. *Tum* autem,

i. e. cum homines 'satulli' sunt et se se epulis invitavit plusculum. Fab. Faber *Otia cordi*: venuste: Voss. ad Catull. p. 167. *Omnia chordæ*. Post satietatem cibi nihil, inquit, hominibus æque placet ac musica, utpote quæ tunc sit τὰ πάντα. Nec est ut quisquam miretur chordas dici tibiis, cum vice versa citharæ accipiantur quoque pro tibiis. Creech. Posses et somnia legere; at omnino placet Fabri illud *otia*. recumbere enim in pratis, curare corpora, joca, sermones serere, &c. otiosorum sunt. Hav.

1392 *Propter aquæ rivum*] I. e. prope aquæ rivum. Profert hunc versum Donatus ad illud Ter. Adelph. 4. 2. 37. 'angiportum propter est.' Expressit hoc hemistichium Virg. Ecl. 8. 87. 'Propter aquæ rivum viridi procumbit in herba.' Lamb.

1394 *Cum tempestas ridebat*] Cum per anni tempus licebat: cum anni tempestas non erat turbida aut frigida, sed serena et tepida. Idem Lucret. 2. 32. 'Præsertim cum tempestas arridet, et anni tempora,' &c. Lamb.

Et anni Tempora] Ver, et æstas. Lamb.

1398 *Coronis*] Alii legunt *corollis*. quod nullis in libris reperi. Omnino non est necesse quidquam hic immutare. Nam utrumque nomen a veteribus pro re eadem reperio esse usurpatum. Plautus Amphitr. 3. 4. 16. 'Capiam Coronam mi in caput: assimulabo me esse ebrium.' Sequitur paucis post versibus: 'Ibo intro: capiam ornatum, qui potis decet.' Sic enim restitui, ubi vulgo legitur, *qui potius decet*. Atque hæc est una emendatio ex sexcentis quibus Plautum meliorem factum, et propemodum reintegratum, et præterea brevibus commentariis illustratum, brevi divulgabo, Deo optimo max. approbante. Idem Pseud. 5. 2. 2. 'Simo. Quid video ego: PSEUD. Cum corona ebrium Pseudolum tuum.' sequitur

paucis post versibus: 'Quæ isthæc audacia est, Te sic interdus cum corolla ebrium incedere?' En perspicue *corollam* et *coronam* pro re eadem usurpavit. Flac. Sat. 2. 3. 255. 'potus ut ille Dicitur ex collo furtim carpsisse coronas.' Lamb. *Corollis*. Ita ex vet. nostris malui. In aliis, *coronis*. In hac re magis utebantur 'corollæ' voce. Gifan.

1400 *Atque extra numerum procedere*] Non in numerum, ut sup. 4. 789. 'Quid porro, in numerum procedere cum simulacra Cernimus in somnis, et mollia membra movere?' Lamb.

1401 *Duriter*] Antiquum, teste Carisio. Ennius Phœnissis: 'Quam tibi ex ore orationem duriter dictis dedit?' Ter. Adelph. 1. 1. 20. 'Ruri agere vitam, semper parce ac duriter sese habere.' Idem Andr. 1. 1. 48. 'Primum hæc pudice vitam parce ac duriter Agebat.' Ad quem locum Donatus, 'Duriter,' inquit, i. e. sine sensu doloris: 'dure,' autem, crudeliter: illud ad laborem: hoc ad sævitiam relatum est. Lamb.

Et duro terram pede pellere matrem] Et saltare duriter, et quasi terram λακτίζειν, i. e. calcibus petere, atque insectari. sic Hor. Od. 3. 18. 15. 'Gaudet invisam pepulisse fossor Ter pede terram.' Idem Od. 1. 17. 1. 'Nunc est bibendum, nunc pede libero Pulsanda tellus.' Sic omnium princeps Homer. 'Il. σ. 571. τὸ δὲ ῥήσσοντες δμαρτῇ, Μολπῇ τ' ἰὺ γμῶ τε ποσὶ σκαίροντες ἔποντο. i. e. 'illi autem terram pulsantes simul, cantum et clamorem pedibus saltando sequebantur.' Lamb.

1404 *Hinc*] Ex eo quod sequitur, 'Ducere multis modis voces.' Lamb.

Solatia somni] Secutus sum codicem Vaticanum. nam alii libri habent *somno*. significat autem eos qui dormire nequirent, variis cantibus et vocibus insomniam solatos esse. Cur igitur non dixit *solatia insomniae*? ut

inf. 5. 21. 'Dulcia permulcent animos solatia vitæ.' et lib. eod. vs. 4. 'Et primæ dederunt solatia dulcia vitæ.' et Virg. Æn. 2. 62. 'duri solatia casus.' Lamb. *Aderant solatia somni*. Sensus manifestus est, eos scilicet qui dormire nequirent, se se tibiæ cantu oblectare solitos. Cur igitur, inquit interpres, *solatia somni* dixit? debuit enim dicere *solatia insomniae*. Et ita sane videtur. Sed quod jam dicam, difficultatem illam, quæ non contemnenda est, tollet. 'Solatium' scilicet pro eo sumitur, quod rei alicujus amissæ loco datur, unde damnum resarciri queat. Inde adeo fit ut interdum apud Jurisconsultos 'solatium' pro tenui aliqua mercedula seu pretio sumatur; quod probari nihil necesse, adeo certa res est. Si quis autem (hoc erit exemplum) pateram auream, aut gemmam, aut aliquid aliud manu tenens, diceret, 'Hoc pretium somni,' nemo, opinor, esset, qui dictum illud non facile intelligeret; ita enim gemma 'somnia pretium,' seu 'solatium,' diceretur, ut 'pretium ædium,' ut 'equi pretium,' id scilicet quod pro equo datum est. Objecerit tamen quispiam, dici solere, et recte quidem, 'Vigiliarum mearum pretium,' &c. fateor; sed ubi ita loquimur, figura est, quasi vigiliæ scilicet hoc nobis attulerint, quod ab aliis in nos collatum est propter industriam et laborem susceptum. Faber. Voss. emend. *Evigilantibus...somno*. Quem in *somno* Mss. adjuvant. Plin. Epist. 1. 5. 'Evigilabam,' sed simplicissima est Lambini interpretatio. Hav.

1405 *Ducere multimodis voces*] H. e. (opinor) quod Græci dicunt μὴν πίζειν: quod est vocem varie fingere, et figurare; seu voce varie figurata cantillare. 'ducere' autem, i. e. producere. Lamb.

1406 *Et flectere cantus*] Hinc molles in cantu flexiones apud M. Tull. lib. 3. de Orat. ad Qu. Fr. Lamb.

Et supera] I. e. et sup. seu in superiore parte calamos. sic sup. 4. 592. 'Unco saepe labro calamos percurrit hiantes.' *Lamb.*

1407 *Vigiles*] Castrenses intelligo. *Faber.* Ego vero curis ægros; ut vs. 1404. 'Vigilantibus.' *Creech.*

1409 *Majorem interea*] Sic restituere in secunda jam editione. Esse autem sic legendum et ratio, et trium codicum antiquorum auctoritas pervincunt: nam vulgata lectio, *Majore interea capiunt dulcedine fructum*, ferri non potest. Hæc autem, quam restitui, hanc sententiam habet: neque ex hodierna musica, quamvis sit eruditior, et compositior, et cultior, homines hujus ætatis majorem voluptatem percipiunt, quam olim primi illi et rudes homines ex sua incondita, rustica, atque agresti capiebant. *Lambin.*

1410 *Terrigenarum*] I. e. primorum illorum hominum e terra natorum: γηγενῶν, 'terræ filiorum.' sequitur vs. 1425. 'Frigus enim nudos sine pelli- bus excruciat Terrigenas.' *Lamb.*

1413 *Posteriorque fere, &c.*] I. e. et fere evenit, ut res posterior melior, priora reperta perdat, atque ex animo debeat: et immutet sensus ad pristina, i. e. faciat, ut pristina non æque sint grata, neque jucunda sensibus, atque antea fuerant. *Lamb.*

Ille reperta] 'Εκεῖνα εὐρήματα. perdit autem, in contemptum vocat, facit ut in minori pretio sint. *Faber.*

1415 *Sic odium cæpit glandis*] Ex quo illud, ἄλῃς δρυὶς, 'satis querens.' et M. Tull. Orat. perf. 'Quæ est in hominibus tanta perversitas, ut inventis frugibus glande vescantur?' 'Glandis,' et δρυὶς, sive 'querens,' facta mentio, mihi aurem vellit, meque admonet, ut locum in epistol. Cicer. ad Attic. lib. 4. epistola, cujus initium est 'O exspectatas,' &c. in mea editione, in editionibus aliis vero epistola, quæ hinc initium capit, 'Occupationum,' &c. ab omnibus eruditis,

qui eum usque ad hunc diem attigerunt, quique ei manus admoverunt, desperatum, ac pro insanabili derelictum, sanem atque emendem, de sententia amici mei Sim. Bosii, viri ingeniosiss. Verba Ciceronis sunt hæc: 'Itaque dixit statim reus lege majestatis, ΟΥΤ ΟΙΟΙ ΔΑΡΤΟ ΔΑΔΔΑ ΦΥΗ.' sic legitur in veteribus cod. quæ litteræ perspicue sunt corruptæ. sic igitur legit ille: οὐ σοὶ ἂ δρυὶς μᾶλα φέει. i. e. 'non tibi hæc querens mala (i. e. glandes) gignit.' Verba sunt liberti cujusdam, qui videns se reum esse, et fortasse etiam damnatum iri, jocans in periculo ante oculos posito, et alludens ad quercum glandiferam, quæ cibum suppeditavit primis illis hominibus, fuitque eis quasi nutrix, et præterea pœnam lege constitutam respiciens, (fuste autem verberabantur liberti condemnati, interdum etiam extremo supplicio afficiebantur,) hæc loquitur: 'Non tibi hæc quercus glandeis procreat,' i. e. hæc accusatio, non tibi victum, sed magnum malum datura est. Eadem opera illud quoque alterum vulnus, quod est in eadem epist. sanabo, ΠΟΡΡΙΑ ΠΥΜΝΑ: ubi quidam legunt, πρῶτα πρῶμνα: sed legendum censet ille, ΓΟΡΡΕΙΑ ΠΥΜΝΑ, i. e. 'larvæ seu personæ nudæ.' Sed de Cicerone hactenus: nunc ad Lucretium redeamus. *Lamb.*

1417 *Pellis item*] Quæ fuit inventa a primis illis hominibus, ut sup. 1009. 'Inde casas postquam, ac pelleis, ignemque pararunt,' &c. cecidit autem pellis, et contemni cæpta est post usum vestium e lana nexilium, aut textilium, aut sutilium repertum. Cum toto autem hoc loco mire congruunt illa Arnob. lib. 2. Adv. G. 'Quid enim si hoc modo culpam velimus infligere prioribus illis atque antiquissimis sæculis, quod inventis frugibus glandes spreverint, et repudiaverint arbuta? quod corticibus contegi, et amiciri desierint pellibus,

postquam vestis excogitata est textilis, usu et commoditate succinctior? aut quod structis domibus, et lautioribus successibus institutis, non antiquas adamaverint casulas, nec sub rupibus et cavernis præoptaverint, ut belluæ, permanere? Commune est omnibus, et ab ipsis pæne incunabilis traditum, bona malis anteferre, inutilibus utilia præponere, et quod esse constituerit pretiosius, lætius id consecrari, et petere: in eoque defigere spem salutis et salutarium commodorum.' *Lamb.*

1418 *Quam reor invidia*] I. e. quam puto ita fuisse inventori ipsi invidiosam, ut is qui primus eam gessit, per insidias ab aliis interfectus fuerit. *Lamb.* Prima vestis ita ceteris iis terrigenis placuit, ut inventori suo mortis causa fuerit. *Faber.*

1420 *Et tandem inter eos distractum, sanguine multo Dispersisse*] Secutus sum cod. manuscr. nam vulgati habent *Dispersisse*, mendose. hujus igitur scripturæ hæc sententia est: Et reor, eum qui primus gessit vestem ferinam, inter eos a quibus per insidias interfectus est, distractum, dispersisse, i. e. diversis in partibus contaminasse sanguine multo, subintellige 'vestem,' licet etiam legas *distractam*, ut habent lib. vulg. *distractam* autem 'vestem' scilicet. Hanc quoque emendationem amplectitur Zoilus more suo. *Lambin.* Alii, *distractam*, 'vestem' viz. et in sequenti versu *Dispersisse*; et hæc lectio, quam Codd. vet. exhibent, et Heinsius probat, admitti potuerit, si voces sequentes, 'Neque in fructum convertere quisse,' commode paterentur. *Creech.*

1421 *Dispersisse*] Ita vet. libri. In aliis, *Dispersisse*, ut modo *distractam* in quibusdam. *Gifan.*

1422 *Tunc igitur pelles, &c.*] Illa autem pro pelle pugna et cædes excusari possit, nam ante vestes textiles inventas solis pellibus defendebant frigus. At quis homines excuset qui

bellis et rapinis miscent omnia, ut auro clari, et insignes purpura fulgerent? Sed id agunt quoniam insana habendi cupidine aguntur, et ignorant veram voluptatem, quam Epicurus docuit, et quæ non tam delicias appetit, quam necessariis contenta est. vs. 13. *Creech.*

1423 *Exercent*] Vexant, tranquille vivere non sinunt. *Lamb.*

1424 *Culpa residit*] Sic legendum a verbo resido, dis: quo utitur 2. 283. 'Et projecta refrenatur, retroque residit:' non *resedit*, a verbo resideo. *Lamb.*

1425 *Frigus enim*] Necessitas primo vestium usum reperit: frigoris enim depellendi et injuriæ cæli arcendæ causa vestes repertæ sunt: deinde accessit luxur et voluptas, cum vesteis purpureas, et auro insignis, et acu pictas gerere voluerunt. sic fere M. Tull. lib. 3. de Orat. 'Nam ut vestis frigoris depellendi causa reperta primo, post adhiberi cæpta est ad ornatum etiam corporis, et dignitatem; sic verbi translatio instituta est inopiæ causa, frequentata delectationis.' *Lamb.*

1426 *Terrigenas*] Homines, ex terra natos, ut sup. vs. 1410. 'Quam silvestre genus capiebat terrigenarum.' Varro Enmenidib. 'Empedocles natos homines ex terra ait, ut blitum:' ex Nonio, in voce 'blitum.' *Lamb.*

1427 *Vestis apta signis*] Jam antea. *Faber.*

1429 *In cassum, frustra laborat*] Quia non est contentus parvo aut modico; et quia cupiditates habet infinitas, minimeque necessarias, et (ut statim subjungit) quia non cognovit, quæ sit habendi finis, i. e. quid sit homini satis: vel, si cognovit, eo non est contentus. Sic Lucill. lib. 5. 'Nam si quod satis est homini, id satis esse potesset: Hoc sat erat: nunc, cum hoc non est, qui credimus porro Divitias ullas animum mi explere potesse?' Idem lib. 18. 'Denique uti

stulto nil sit satis, omnia cum sint.' *Lamb.*

1433 *In altum*] Metaph. a navigantibus, periculum significat. De vs. autem illo 1455. 'Namque alid ex alio,' &c. dictum est in Emendationibus. *Faber.* Metaphora a navigantibus, versu sequenti habes 'æstus belli.' *Creech.*

1435 *At vigiles mundi*] Dicit homines ex solis et lunæ cursu didicisse annorum tempora circumagi, atque in orbem redire, et statos ac ratos esse rerum ordines. *Lamb.* Quoniam diutina experientia certos fecisset homines anni tempestates certo ordine redire, neque casu fluere omnia, et turbari, (nam atomi primum fortuito convenientes, ita motus sui legibus, et vi naturæ constituuntur, ut, nisi aliqua causa extrinsecus adveniens impediatur, iisdem semper motibus ferantur,) tandem certum stabileque vivendi genus amplexi sunt; inde constitutæ respUBLICÆ, instituta etiam inter diversas gentes commercia; tum litteræ inventæ, nati tum poëtæ historiarum patres, denique inventæ sunt istæ artes, nam omnium authorum nomina describuntur, quæ vitæ nostræ, aut voluptati inserviunt. vss. 22. *Creech.*

1439 *Jam validis sæpti*] Tunc cœperunt homines in turribus atque in locis munitis habitare, urbeis condere, agros limitibus distinguere ac terminare, navigare, &c. *Lamb.*

1440 *Discretaque Tellus*] Limitibus distincta, et finibus. alii legunt *descriptaque tellus*. *Lamb.* *Descriptaque tellus*. Ita restituimus, adjuti a vet. codicibus, in quibus fere, *distinctaque*. Vulg. *discretaque*. Vide Indicem. *Gif.*

1441 *Velivolis*] Sic omnino legendum puto ex vet. libris, et Servio, ad lib. 1. *Æn.* *Gifan.*

Navibus pandis] Navibus curvis, nonnulli libri habent, *florebat propter odores*, sed (ut opinor) corrupte. Hoc totum enim *propter odores*, natum puto

ex annotatione, eaque pingui et crassa: nam ad hæc verba 'florebat navibus,' adscripsit aliquis minime malus, *propter odores*, significans merceis odoratas, quæ navibus veherentur. quæ verba postea conjecta sunt in contextum, detrusis rectis vocibus, *navibus pandis*. quod factitari esse solitum, sæpe alias admonuimus. *Lamb.*

Ponti. Quidam libri, *pandis*. *Gifan.* *Gifan.* Tum mare velivolis florebat navibus ponti. Vossius ad Catullum p. 77. hæc habet: 'Tum Mare velivolum florebat propter odores. Hæc est scriptura omnium, nisi fallor, librorum; quam merito docti se non intelligere fatentur; sic enim, puto, scripserat Lucretius; Tum Mare velivolum florebat Protei ad oras. Proteus et ipse Deus marinus, utpote qui primus navigasse creditur; 'Oræ' vero 'Protei,' sunt oræ in quibus regnabat Proteus, in quibus omnibus navigationem floruisse affirmat.' Quibus hæc placent illis nihil unquam displiceat: Lambinus invenit in quibusdam Codd. *Navibus pandis*, et istis vocibus ego quidem contentus. *Creech.* Servius ad Virg. 804. 'Ennius et Lucretius florens dicunt omne quod nitidum est: hoc secutus est Virgilius. Aliter Acyrologia est. Lucret. 'florebat navibus pontus.' At in postrema Editione, sive Masvicii, vulgata Lambini est lectio; si e Mss. nolo pugnare, quamquam non probem nullibi in illa Editione apponi Mss. et V. L. notationem; et tamen altera lectio se tutari potest, si ita distinguas: Tum mare velivolum, florebat navibus pontus. In bello enim velivolum etiam est mare, at in pace florere maxime solet. Scio synonyma esse 'mare' et 'pontus;' sed quum mox pariter 'auxilia' et 'socios' dicat, qui non pluris differunt, etiam nunc mare et pontum conjungere potuit. *Hav.*

1444 *Nec multo prius*] Quam poëtæ res gestas carminibus persequi cœperunt. *Lamb.*

1445 *Quid sit prius actum*] Prius quam elementa litterarum essent reperta. *Lamb.*

Respicere] Respicere dicimur præterita. nam quæ præterita sunt, retro esse dicuntur. Hor. Od. 3. 29. 45. 'non tamen irritum, Quodcunque retro est, efficiet: neque Diffringet, infectumque reddet, Quod fugiens semel hora vexit.' *Lamb.*

1447 *Navigia, atque agri culturas*] Navigiorum conficiendorum et agrorum colendorum rationem, mœnia, leges, et cetera, quæ hic enumerantur, usus, et diligentia, et experientia, paulatim progredientes, docuerunt, inquit. Sic fere Arnob. lib. 2. Adv. Gent. 'Quid est enim in negotiis hominum, quod vel opera corporis, et manibus fiat, vel solius animi disciplina et cognitione teneatur, quod non ex aliquo cœperit tempore, et in usum exierit, experientiamque mortalium? Philosophia, musica, ceteræque omnes artes, quibus vita est excolta et expolita communis, cum hominibus natæ sunt, et non potius nuper, quin immo pæne paullo ante agitari, intelligi, celebrarique cœperunt?' *Lamb.*

1452 *Pedetentim progredientis*] Sic locutus est sup. eod. lib. 533. 'sed quæ sit earum, Præcipere, haudquam est pedetentim progredientis. *Lamb.*

1453 *Sic unum quidquid paulatim protrahit*] Quæ arte et ratione constant, inquit, non fuerunt uno eodemque tempore inventa et perfecta; sed primum inventa, eaque nondum satis polita; deinde temporis tractu perfecta ac perpolita. Hac de re sic Laërt. 'Ἀλλὰ μὴν ὑποληπτέον καὶ τὴν φύσιν πολλὰ καὶ παντοῖα ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων διδασθῆναι τε καὶ ἀναγκασθῆναι, τὸν δὲ λογισμὸν τὰ ὑπὸ ταύτης παρεγγυθῆναι, ὅστερον ἐπακρι-

βοῦν, καὶ προσεῦρίσκειν, ἐν μὲν τισὶ θάπτον, ἐν δὲ τισὶ βραδύτερον, &c. i. e. 'Porro autem existimare oportet, naturam quoque multa et varia a rebus ipsis edoctam et coactam esse; rationem vero ea quæ ab illa sibi mandata et tradita fuerunt, posterius accuratiora et politiora reddidisse, et inventis addidisse, in nonnullis citius, in aliis tardius,' &c. *Lamb.*

1455 *Namque alid ex alio clarescere corde videbant*] Legendum plane est, *Namque alid ex alio clarescere corde videmus*. Est enim illius versus confirmatio; 'Sic unum quidquid paulatim protrahit ætas In medium,' &c. Adde quod ad priores illos 'terrigenas' pertinere non potest, quod sequitur, 'ad summum donec venere cacumen.' Ad nos itaque, atque adeo ad posteros a nobis longissimis intervallis dissitos pertinet: itaque *videmus*, non *videbant*. Præterea propositio est generalis, καὶ τῶν καθ' ὅλου illud *protrahit*; dicendum alioqui fuisset, *protraxit*. Deinde, quis affirmet τὰ πάντα in artibus esse jam ad summum perfectionis cacumen perducta? nil certe tale Epicurus, nil Lucretius, qui pusillus Epicurus est. Restat tamen tantillulum quiddam scrupuli circa *corde*, inquit. At ego te pro auctoritate absolvo; ut enim dicimus, (saltem ita plerumque loqui Lucretium nosti,) 'animo videre,' 'ratione videre,' &c. ut apud Salustium ac Ciceronem reperiri potest, 'spes animi,' 'judicium animi,' 'metus animi,' et alia bene multa; ita 'corde,' quod pro animo positum est, bene et ex veteris Latii palato positum est. Sed hæc emendationum non sunt: ad τὸ ἐξηγητικὸν, non ad τὸ κριτικὸν pertinet. *Faber.* Alii, *Videbant*: imperite. *Creech.*

Quod a vs. 56. ad vs. 417. solem, terram, mare, totam denique mundi compagem, nec ab æterno fuisse, nec in æternum duraturam asserit, id quidem piis omnibus et sanis philosophis commune: quod vero verisimilibus quibusdam, veris autem multis firmisque rationibus, probat, illud sane Lucretio proprium videtur; nec meliora unquam (semper excipio sacras scripturas) argumenta invenies. Ideoque magis mirandum est, tam præclarum ingenium inseruisse futes istos versus a vs. 157. ad vs. 236. quibus evincere conatur mundum hunc a Deo non fuisse factum: fingit enim Deum parcum nimis seu potius malevolum, qui nihil nostri causa, omnia vero sui emolumentum intuitu agat. Qualem si quis pingat Epicurum, illum dicacis impudentiæ poëta postulare. Deinde supponit omnem Dei æque ac hominis notitiam a simulachris dependere. At quis iste Deus? non ille quem percipit mens humana, quem omnes gentes agnoscunt, et venerantur. Demum quis ferat illum culpas, quas vocat, mundi enumerantem, falso omnes, et vanissime effictas? Hæccine vero vitia in novo et recenti mundo? Id quidem negat ipse Lucretius, ideoque inepte facit dum labes ruinasque ædificii longa ætate dehiscentis imputat artifice.

A vs. 417. ad vs. 509. mundi ortum

describit, qua descriptione nulla est apud physiologos aut magis verisimilis, aut magis venusta: gravitate sua feruntur atomi, concurrunt, inde resiliunt, et pro varia ponderis ictusque ratione in diversa loca discedunt, ibique coalescunt.

Quoniam vero a vs. 510. ad vs. 770. non unam certamque causam motuum cælestium, eclipsæ, diei et noctis, &c. ea, qua alii solent, pertinacia assignat, ideo quibusdam videtur fluctuare; ego vero contendendo istam, quam vocant, constantiam in Epicureo physiologo ridiculam fore, quippe omnia casu fieri pronuntiat, neque quis facile deprehendat unam certamque causam, cum eadem phænomena pluribus modis explicari possunt. Nec ego quidem illi succenserem qui multas profert causas, dum inter eas vera certaque proponatur. De solis, lunæ, &c. magnitudine nihil addam, supra enim monui istam opinionem plebeiam nimis esse, et rusticam.

Lege quæ sequuntur, et admirabilis ingenii tam vehementer delirantis miserere; ea autem est omnium, qui negant providentiam, sors, ut in ethicis vana doceant, in physicis absurda; at vero primorum hominum indoles ea, quæ omnium barbararum gentium, et in terrigenis Lucretii, Margaitas, Brasilios, plerosque Indiæ occidentalis populos agnoscas.

DE RERUM NATURA LIB. VI.

1 *Primæ frugiferos*] Sic M. Tull. Orat. pro Flacco: 'Adsunt Athenienses, unde humanitas, doctrina, religio, fruges, jura, leges ortæ, atque

in omneis terras distributæ putantur.' Et Isocrates Panegyr. et Aristides Smyrn. in Panath. quorum verba longum sit hic referre. et Diodo-

rus Siculus lib. 13. his verbis: Καὶ γὰρ εἰ τινῶν ἄλλων, Ἀθηναίων ἄξιόν ἐστιν ἐντραπήναι μὲν τὸ τῆς πόλεως ἀξίωμα, χάριν δ' αὐτοῖς ἀπομερίσαι τῶν εἰς ἄνθρωπον εὐεργετημάτων· οὗτοι γὰρ εἰσιν οἱ πρῶτοι τροφῆς ἡμέρου τοῖς Ἑλλησι μεταδόντες, ἣν ἰδίᾳ παρὰ θεῶν λαβόντες, τῇ χρεῖᾳ κοινὴν ἐποίησαν. οὗτοι νόμους εὖρον, δι' οὓς ὁ κοινὸς βίος ἐκ τῆς ἀγρίας καὶ ἀδίκου ζωῆς εἰς ἡμέρον καὶ δικαίαν ἐλήλυθε συμβίωσιν. i. e. 'Etenim, si quorum aliorum, Atheniensium civitatis dignitatem par est colere et veneri, iisque beneficiorum quæ in homines contulerunt, gratiam referre: hi enim sunt, qui primi victum mansuetum et civilem hominibus impertiverunt, quem proprie et privatim a Diis consecuti, usu cum omnibus communicarunt. hi leges invenerunt, quibus vita communis ex vitæ cultu agresti atque injusto ad hunc humanum ac justum convictum pervenit.'

Lamb. *Frugiferos*] Quidam libri habent *frugiparos*. *Lamb.* et *Gifan*. *Primæ*. Athenæ tritici, olei, &c. inventrices, nil tritum magis. *Faber.* et *Creech*.

Mortalibus ægris] Hanc versus clausulam mutuatus est pluribus locis Virg. ut Georg. 1. 238. 'duæ mortalibus ægris Munere concessæ Divum.' et Æn. 2. 268. 'Tempus erat, quo prima quies mortalibus ægris Incipit.'

Lamb. 2 *Dididerunt*] Distribuerunt. *Lamb.* *Præclaro nomine Athenæ*] Μεγαλάνυμοι. *Lambin.*

3 *Rogarunt*] Tulerunt. Natum ex consuetudine Rom. Nam qui legem aliquam novam ferebant, populum 'rogabant,' vellente eam legem, cujus auctores essent, valere. *Lamb.*

4 *Et primæ dederunt*] Videtur legendum, *At primæ dederunt*, &c. Hoc sensu, Athenas quidem multa generi humano bona fecisse inventis frugibus, excultis artibus, humanitate, doctrina, legibus, atque aliis rebus pæne infinitis: *At* multo etiam me-

lius de hominibus meritas esse, cum Epicurum protulerunt. *Faber.* Ista observatione potuimus carere. *Creech*.

5 *Quom genere Virum*] Epicurum. Erat enim Atheniensis, Neoclis et Chærestratæ filius, ἐκ δήμου Γαργητίου. *Lamb.*

Tali cum corde] Tali sapientia præditum, tali emphaticōs. *Lamb.*

6 *Omnia veridico qui quondam*] Sic sup. proæmio 3. 1. laudat Epicurum: 'E tenebris tantis tam clarum extollere lumen Qui primus potuisti, inlustrans commoda vitæ, Te sequor, o Graiæ gentis decus,' &c. Cum haberet autem hoc Epicurus, quod se unum verum vidisse, maximis erroribus animos hominum liberasse gloria-retur, ceteros cæcos fuisse diceret; tum Epicurei unum Epicurum laudabant, ceteros contemnebant. Sed hanc Epicuri arrogantiam, ceteramque ejus inscitiam atque inscientiam multis verbis, iisque aculeatissimis, exagitat Cleomedes lib. 2. κυκλικ. θεωρ. quo loco de sole et ejus magnitudine disserit, et Epicurum refellit, qui dicebat, solem pedali magnitudine constare, et eum occidentem, extinguere; orientem, iterum accendi. Sic igitur Cleomedes: 'Ἀλλὰ γὰρ ἐν ταῖς τῶν ὄλων ἀρχαῖς, καὶ τῷ περὶ τέλους λόγῳ, καὶ ἐν τοῖς ἡθικοῖς τοιοῦτος, καὶ ἐν τοῖς ἀστρολογουμένοις, καὶ ἐν τῷ κατὰ τὰς φαντασίας τόπῳ, καὶ τὸ σύνολον ἐν παντὶ σκέμματι καταπολὺ τῶν σπαλάκων τυφλότερος. καὶ οὐδὲν γε θαυμαστόν. οὐ γὰρ, μὰ Δία, φιληδόνων ἀνθρώπων ἐστὶν ἀνευρεῖν τὴν ἐν τοῖς οὐσιν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἀνδρῶν πρὸς ἀρετὴν πεφυκότων, καὶ μηδὲν ταύτης ἐπίπροσθεν ποιουμένων, ἀλλ' οὐχὶ σαρκὸς εὐσταθὲς κατὰστημα ἀγαπώντων, καὶ τὸ περὶ ταύτην πιστὸν ἔλπισμα. Οἱ μὲν οὖν παλαιότεροι ἐξεκέρυσσον ἐκ τῶν πόλεων καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς αἰρέσεως καὶ τὰ τοιαῦτα τῶν συγγραμμάτων, λύμην καὶ διαφθορὰν εἶναι ὑπολαμβάνοντες τὰ ἐπὶ τοσοῦτον καὶ τυφλότητος καὶ ἀναιδέας ἡκοντα τῶν δογμάτων. Οἱ δὲ νῦν, ἅτε (οἶμαι) ὑπὸ τρυφῆς καὶ μαλακίας ἐκκελυ-

μένοι, ἐπὶ τοσούτων ἐκτετιμήκασιν τοὺς ἀπὸ τῆς αἰρέσεως, καὶ αὐτὰ τὰ συγγράμματα, ὥστε κινδυνεύουσι μᾶλλον Ἐπικούρου, καὶ τοὺς ἀπὸ τῆς αἰρέσεως, ἀληθῆ λέγειν βούλεσθαι, ἢ θεοὺς καὶ πρόνοιαν ἐν τοῖς ὕλοις εἶναι. καὶ ἐνίοι γε κἂν εὐξαινο αὐτῶν μᾶλλον ἀπολέσθαι τὴν πρόνοιαν, ἢ Ἐπικούρου λέγοντα ψευδῆ ἐλεγχθῆναι. οὕτως ἀθλίως διάκεινται, καὶ ἐπὶ τοσούτων ἐξήρτηται τῆς ἡδονῆς, ὥς καὶ τὸν συνήγορον αὐτῆς ὑπὲρ πάντα τὰ κατὰ τὸν βίον μᾶλλον ἀσπάζεσθαι, &c. Hæc autem mox Latine interpretabor. Sequitur aliquot versibus post, nempe posteaquam refutavit illam ejus opinionem, solem extingui, cum occidit, accendi, cum exoritur: Ταῦτα καὶ ἱερὰ Ἐπικούρου σοφία ἐξεύρεν. ἀλλὰ, νῆ Δία, τῷ Ὀμηρικῷ Θεοσίτῃ ἐπεισὶ μοι αὐτὸν ἀπεικάζειν. ὥσπερ γὰρ ἐκεῖνος, κάκιστος ἐν στρατεύματι τῶν Ἀχαιῶν γενόμενος (ὥς καὶ αὐτὸς φησιν ὁ ποιητῆς, καὶ τὸν Ὀδυσσεύα λέγοντα πεποίηκεν, αὐτὸς μὲν εἰπὼν, Αἰσχιστος δ' ἀνὴρ ὑπὸ Ἴλιον ἦλθε, καὶ τὰ ἐξῆς τὸν Ὀδυσσεύα δὲ πεποίηκεν λέγοντα πρὸς αὐτὸν, Οὐ γὰρ ἐγὼ σέο φημί χειρότερον βροτὸν ἄλλον ἔμμεναι) ἀλλ' ὅμως καὶ τοιοῦτος ὢν, οὐκ ἄγει τὴν ἡσυχίαν, ἀλλὰ πρῶτον μὲν τοῖς βασιλεῦσι διαπληκτίζεται ἀλαζονεύμενος, ὥς δὴ καὶ αὐτὸς σεμνὸς τις ὢν ἐπειτα καὶ ἐν τοῖς ἀριστεύουσιν ἑαυτὸν κατατάσσειν τολμᾷ, λέγων, ἄς τοι Ἀχαιοὶ Πρωτίστῳ δίδωμεν, εἴτ' ὢν πολέεθρον ἔλωμεν. καὶ τὸ, Ὅν κεν ἐγὼ δῆσας ἀγάγω, ἢ ἄλλος Ἀχαιῶν. οὕτω καὶ Ἐπικούρος, ὥς δὴ τις ὢν, ἀλαζονεύεται, ἑαυτὸν ἐν τοῖς φιλοσόφοις καταριθμεῖσθαι ἀξιῶν καὶ οὐ μόνον γε, ἀλλὰ καὶ τὰ πρωτεῖα φέρεσθαι διαβεβαιούμενος, καὶ ταύτη γε καὶ τοῦ Θεοσίτου θρασύτερον ἑαυτὸν ἀποφαίνων. ἐκεῖνος μὲν γὰρ μόνον, ὥς ἀριστεὺς καὶ ἴσος τοῖς βασιλεῦσιν, ἀλαζονεύεται, οὐκέτι δὲ καὶ τὰ πρωτεῖα ἀπονέμει ἑαυτῷ οὗτος δὲ, ὑπὸ πολλῆς τῆς σοφίας καὶ ἐπιστήμης, μόνος εὐρηκέναι τὴν ἀλήθειαν διαβεβαιούται, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὰ πρωτεῖα φέρεσθαι ἀξιῶ. ὥστε πολὺ ἂν τις δικαιότερόν μοι δοκεῖ πρὸς αὐτὸν εἰπεῖν, Θεοσίτ' ἀκριτόμυθε, λιγύς περ ἔων ἀγορητῆς, Ἰσχυεο.

οὐδὲ γὰρ λιγὺν ἐγώ γε τοῦτον αὐτὸν Θεοσίτην, καθάπερ ὁ Ὀδυσσεὺς ἐκεῖνον, εἴποιμι, &c. Sequitur, paucis interpositis, quæ ego prætermitto: Ἀλλ' ὅμως τοιοῦτος καὶ ἐν τοῖς λόγοις, καὶ ἐν τοῖς δόγμασιν ὢν, οὐκ αἰσχύνεται ἑαυτὸν ἐντάσσειν εἰς τὴν τοῦ Πυθαγόρου, καὶ Ἡρακλείτου, καὶ Σωκράτους χώραν, καὶ τὴν πρώτην ἐν αὐτοῖς τάξιν ἔχειν ἀξιῶν. ὁ δμοιότατον, ὥς εἰ ἐν τοῖς ἱεροφάνταις καὶ ἀρχιερεῦσιν οἱ ἱερόσυλοι ἑαυτοὺς κατατάσσειν ἐπιχειροῦν, τὴν πρώτην ἐν αὐτοῖς τάξιν ἔχειν ἀξιῶντες. ἢ εἰ τις Σαρδανάπαλον ἐπινοήσκει περὶ καρτερίας τῷ Ἡρακλεῖ συγκρίνεσθαι ἐπιχειροῦντα, καὶ ἐφαπτόμενον τοῦ βοπάλου καὶ τῆς λεοντῆς, καὶ λέγοντα πρὸς αὐτὸν, Ὡς ἐγὼ τούτων ἀξιώτερος. οὐκ ἀποφθερῇ, κακὸν κάθαρμα, ἐπὶ τοὺς κροκωτοὺς καὶ τὰς παλλακίδας, μεθ' ὧν ἐπὶ ταῖς κλίναις διημερεύσεις, ποτὲ μὲν πορφύραν ξάινων, ἄλλοτε δὲ στεφάνοις ἀναδούμενος, ἔστιν ὅτε καὶ τὰ ὅμματα ἐντριβύμενος, ἢ καὶ ἐν πολλῇ καὶ ἀσχήμονι μέθῃ καταυλούμενος, καὶ λοιπὸν τὰ τούτοις ἐπόμενα πράσων, καθάπερ τις σκώλῃ ἐν πάνυ πονηρῷ τε καὶ κυπρῶδεϊ βορβόρῳ κυλινδούμενος; οὐ καὶ σὺ οὖν, ὦ θρασυτάτῃ καὶ ἀναισχυνοτάτῃ κεφαλῇ, ἐκ φιλοσοφίας ἀποφθαρεῖς οἰχῆσθαι ἐπὶ Λεόντιον καὶ Φιλαινίδα, καὶ τὰς ἄλλας ἐταῖρας, καὶ τὰ ἱερὰ ἀνακραυγάζματα, μετὰ Μινδυρίδου, καὶ Σαρδανάπαλου, καὶ μετὰ πάντων τῶν σαυτοῦ θιασωτῶν; οὐκ οἶσθα, ὅτι ἡ φιλοσοφία Ἡρακλέα καὶ ἄνδρας Ἡρακλείους καλεῖ, οὐχὶ, μὰ Δία, κιναιδούς καὶ ἡδονῆν, &c. Quæ sic interpretor, ducto a primis initio. 'At enim in principiis summæ summarum, et disputatione de finibus bonorum et malorum, et in moraliis talis est, et in iis quæ ad astrologiam pertinent, et in eo loco ubi de visionibus disserit, et omnino in omni quæstione, et ratione, multo talpis cæcior est. neque vero mirum. Non est enim profecto hominum voluptariorum veritatem in iis quæ sunt reperire, sed virorum ad veritatem natura factorum, nihilque hac antiquius habentium, et non eorum qui summum bonum firma

corporis constitutione, ejusque spe explorata definiri et contineri dicunt. Antiqui igitur edicto publico ex urbibus exterminabant eos, et qui hanc sectam sequerentur, et qui talia scripta probarent, ad pestem et interitum valere existimantes tantæ cæcitatibus et impudentiæ plena decreta. Qui autem hodie vivunt homines, utpote (opinor) luxu et molitia enervati, hujus sectæ studiosos tanti faciunt, eorumque scripta, ut videantur malle, Epicurum, et qui eum sequuntur, vera dicere, quam Deos et providentiam in natura rerum esse. Et nonnullis sane optabilius est providentiam suam interire, quam Epicurum mendacii convinci: ita sunt infelicitate animati, et usque adeo a voluptate suspensas habent omnes vitæ suæ rationes, ut ejus patronum omnibus rebus humanis habeant cariorum, &c. Ταῦτα καὶ ἱερὰ, &c. i. e. 'Hæc et sacra Epicuri sapientia reperit. At videlicet mihi venit in mentem, eum cum Thersite Homérico comparare. Quem admodum enim ille, cum in exercitu Græcorum deterrimus fuisset, (ut et ipse poëta dicit, et Ulyssem dicentem fecit: ipse quidem his verbis, 'Graiorum venit Trojam turpissimus ille,' et quæ deinceps sequuntur: Ulyssem vero hæc ei dicentem fecit, 'Namque alium quemquam mortalem deteriorem Te esse nego;') verumtamen, quamvis talis sit, non quiescit: sed primum quidem cum regibus rixatur et contendit, multa sibi arrogans, quasi ipse magnificus quidam vir sit: deinde inter optimateis se ipse collocare audet, 'quas tibi Graii Primo donamus, cum aliquam expugnāvimus urbem:' et illud 'Quem aut ego captivum vinctis abduxero palmis, Aut alius Graiorum aliquis:' sic et Epicurus, tanquam aliquis sit, de se insolenter prædicat, seipsum in philosophis numerari postulans: neque hoc solum, sed etiam

primas parteis se ferre confirmandum: atque hac ratione seipse Thersita audaciorē declarans. Ille enim tantum ut optimis, et regibus æqualis, nimium sibi arrogat; primas partes vero nequaquam jam etiam sibi ipse tribuit: at iste, multa sapientia et scientia fretus, se solum veritatem reperisse asseverat, atque iccirco se principem locum obtinere, et primas parteis ferre postulat. Quare multo justius mihi videtur aliquis ei esse dicturus, 'O, ejus, Thersita, modo, ordine, judicioque Verba carent, quamvis Graiorum voce suāvi, Et clara orator clueas, finem face.' Neque enim istum voce clara et suavi prædixit dixerim, ut illum Thersiten; &c. Ἀλλ' ὅμως τοιοῦτος καὶ ἐν τοῖς λόγοις, &c. i. e. 'Verumtamen cum et in sermonibus, et in decretis talis sit, non pudet eum se in Pythagoræ, et Heracliti, et Socratis ordine collocare, atque adeo primam sedem inter eos obtinere postulare; quod simillimum est, atque si sacrilegi inter sacerdotes et sacrificorum principes locum obtinere conentur, primam in eis sedem sibi vindicantes: aut si quis Sardanapalum animo complectatur de tolerantia laborum cum Hercule contendere et comparari conantem, et clavam, leonisque exuvium tractantem, eique dicentem, Ego his dignior sum, quam tu. Non ibis in malam rem, o scelerate? ad crocotas, et ad concubinas, quibuscum in lectis totum diem conteres, modo lanam purpura tinctam trahens, modo corollis redimitus, nonnumquam etiam oculos habens fuligine et nigro colore obductos, aut etiam in multa et indecora ebrietate tibiarum cantu delinitus: ceterum quæ his sunt consentanea et consequentia agens, ut vermibus quidam in valde spurco et stercoreis pleno cæno volutatus? non etiam tu, audacissimum et impudentissimum caput, a philosophia profugiens, ad Leontium,

et Philænidem, et alias puellas impudicas ibis, et ad sacros istos clamores, cum Mindurida, et Sardanapalo, et cum tuis omnibus ejusdem ordinis et chori saltatoribus? nescis, philosophiam Herculem et viros Herculeos ad se vocare, non mehercule cinædos et voluptati deditos homines? Hactenus Cleomedes. Profert autem hunc Lucretii versum Probus Grammaticus in Institutis. *Lamb.*

6 *Veridico ex ore*] Ita omnino de Epicuro suo sentiebant cultores Hortuli. Ita mox, 'veridicis dictis' vs. 23. *Faber.*

10 *Omnia jam ferme mort.*] Detracto superiore illo versu, 'Et per quæ possent,' &c. sententia hujus loci, ab vs. 9. 'Nam cum vidit hic, ad victum quæ fl.' &c. usque ad versum, 'Veridicis igitur,' &c. hæc est: Nam cum vidit Epicurus, ea quæ ad victum cultumque necessaria sunt hominibus, esse in promptu posita et facilia: homines interdum divitiis, et honore, et gloria, et filiis probis ac piis excellere, neque minus tamen domi anxios esse, et ipsos sibi displicere, et cum fortuna expostulare: intellexit, hoc vitium, atque hanc culpam ab animo proficisci ægroto, et male sano. Quemadmodum enim vas, si non est sincerum, quidquid in id infunditur, corrumpit: si pertusum est, non potest continere: ita si animus non est purgatus et sanus, nulla sunt bona externa, quæ enim explere, quæve eum æquum reddere et oblectare possint. Juvabit repetere quæ posita sunt 2. 16. 'nonne videre, Nil aliud sibi naturam latrare, nisi ut, cum Corpore sejunctus dolor absit, mente fruatur Jucundo sensu, cura semota, metuque? Ergo corpoream ad naturam pauca videmus Esse opus omnino, quæ demant quemque dolorem. Delicias quoque uti nullas,' &c. quibuscum consentanea sunt illa ejusdem Lucretii ex 5. 1116. 'Quod si quis vera vitam ratione gubernet:

Divitiæ grandes homini sunt, vivere parce Æquo animo. neque enim est umquam pænuria parvi.' Postremo traditum est, Epicurum parvo fuisse contentum, plurimamque de tenui victu scripsisse, sæpeque habuisse in ore, exiguum fortunam intervenire sapienti: omneis denique cupiditates supervacaneas, et neque naturaleis, neque necessarias, funditus ex animo sapientis evellisse. *Lamb.*

Parata] Quasi in medio posita, et parabilia. natura enim res paratu difficileis et sumtuosas non desiderat, sed parabilibus contenta est. Sic Laërtius: καὶ τὸ τῆς φύσεως ἐπιλεγόμενον τέλος, καὶ τὸ μὲν τῶν ἀγαθῶν πέρας, ὡς ἔστιν εὐσυνπλήρωτόν τε καὶ εὐπόριστον, διαλαμβάνοντος τὸ δὲ τῶν κακῶν, ὡς ἡ χρόνους, ἢ πόρους ἔχει. i. e. 'Et qui naturæ finem animo atque ratione comprehenderit, quique, dilectu habito, seu distinctione adhibita, intelligat bonorum quidem extremum facile compleri, et parvo sumtu parari posse: malorum vero, longo tempore, et multo labore.' *Lamb.*

11 *Et, per quæ vitam possent consistere tutam*] Interpres hunc vers. delet. Exempla Gifanii ab hac significatione τοῦ *consistere* prorsus aliena sunt. *Faber.*

Et per quæ possent] Hic versus hoc loco poni debet, nempe deinceps post versum, 'Nam cum vidit hic,' &c. si modo Lucretianus est. *consistere*, autem, i. e. statuere, et stabilire. Sed quidam putant non esse Lucretianum, atque iccirco delendum censent: quibus plane assentior. Nam primum supervacaneus est, præsertim quo ordine vulgo legitur: deinde illud *vitam consistere tutam*, concoquere non possum. Quin hoc contendo, Latine dici non posse, 'vitam tutam stabilire.' Nam 'stabilire vitam,' valet per se, vitam tutam reddere. Quod si 'vitam tutam stabilire' solæcum est, ergo multo magis *vitam consistere*

tutam: in qua oratione volunt isti, 'consistere' valere, stabilire et constituere. quod ego tamen ante quemquam eorum sic interpretatus sum. postremo in lib. Florent. legitur *consistere*. adde quod in Memmiano scriptum est, *Et per quam vitam possent consistere tutam*. *Lamb.* Quidam hunc delent, male. Vide Indicem: 'Consistere.' *Gifan.* Delet Lambinus, quoniam 'Vitam tutam consistere' nullo modo dici potest: Et exempla Gifanii ab hac significatione τοῦ 'consistere' prorsus aliena esse recte affirmat Faber. Vix tamen a me impetrare possum quin credam Lucretium scripsisse *consistere*: ista enim vox Epicuro propria, qui ἡδονὴν καταστηματικὴν τοῦ σώματος, et non solum ἡδονὴν ἐν τῇ κινήσει agnovit. Vide Epicuri Epist. ad Pythoclem. *Creech.* *Consistere*. Cum Gifanio facit Palm. in Spicileg. Tom. 4. pag. 797. in Face Crit. Imo et Voss. libro 3. de Analog. pag. 15. et Turnebus ipse, cujus hæc est Nota Adv. 2. 12. 'Consistere' a veteri scriptore nove usurpatum est, pro constituere et reddere. ut et Terent. Phorm. 1. 4. 'Quam insistam viam?' pro, quam institnam viam? scribit et Livius lib. 1. ab Urbe Cond. 'subsistere feras' pro excipere et sustinere. 'Consistere' igitur dixit, ut si Græce καταστήσαι dixisset. Hæc Turnebus, cui adsentior. *Hav.*

14 *Nec minus esse domi quidquam tamen*] Nec tamen quidquam, i. e. ulla ex parte, minus esse domi anxia eorum corda, &c. Sic autem legendum, non, ut vulgo, *quoiquam*, aut *cuiquam*. Si quis tamen malet legi *quoquam* in sept. casu, non pugnabo, ut 'nec quoquam minus' dictum intelligamus pro, et nihilo minus. Quam sententiam ea quoque scriptura, quam secuti sumus, exprimit: nam 'nec quidquam minus' idem est, atque id quod Græci dicunt, οὐδὲ τι ἔλαττον, hoc est, 'et nihilo minus,' vel 'nec

ulla re minus.' *Lamb.*

15 *Atque animum infestis cogi servire querelis*] Hunc locum (absit verbo invidia) perquam εὐσπρόχως restitui. Cum enim hic ita in omnibus libris scriptum esset, *Atque animi ingratis vitam vexare querelis, Causam quæ infestis cogit servire querelis*, nisi quod in nonnullis scriptis proximus sic legitur, *Pausa atque infestis*, &c. in Florent. autem sic, *Plurima, quæ infestis*, &c. ego, qui animadverterim (quod antea admonui) ubicunque duo versus, quorum alter alteri sit proximus, eodem nomine finirentur, alterum fere esse alienum et inculcatum; veram et rectam scripturam reposui. cujus sententiam, quamvis planissima sit, mox exponam. *Lamb.* Egregia Lambini conjectura. In libris vet. ita legitur: *Atque animi ingratis vitam vexare querelis Causam, quæ infestis cogit servire querelis*. Veteres quidam: *Pausa atque infestis*. *Gifan.*

16 *Intellexit ibi vitium, &c.*] Ἀναπόδοσις. Nam hic versus pendet ab illo, qui est sup. vs. 9. 'Nam cum vidit hic,' &c. ut sit hæc totius hujus loci sententia: Nam cum vidit Epicurus, ea fere omnia quæ usus et necessitas ad victum postulant, hominibus esse parata: homines, divites, honoratos, potenteis esse, liberosque habere populi judicio probatos: neque ideo minus tamen quemquam eorum anxie vivere: animumque ipsorum cogi servire et opprimi querelis molestissimis atque acerbissimis: tum intellexit, 'vas ipsum,' h. e. animum, vitii causam esse, et omnia bona quæcumque extrinsecus et foris comportata et congesta essent, illius vitio corrumpi. *Lamb.* Animum ipsum avarum, aut metu superstitioso, opinione de providentia et pœnis post mortem, tanquam tetro sapore, imbutum. *Creech.*

18 *Conlata*] I. e. comportata. sic enim Horat. Epist. 2. lib. 1. 'valeat possessor oportet, Si comportatis re-

bis bene cogitat uti.' *Lamb.* Socratici versus et βιωφελείς, si qui alii unquam scripti fuere: utinam modo in animis omnium hominum scripti illi forent. Sed in illo, *Quæ conlata*—vitiū est a nemine unquam animadversum, nedum emendatum ut fuerit. Corruptum esse facile ad probandum est. Quæ enim isthæc oratio? *Quæcumque conlata foris et commoda venirent?* nemo non videat opus esse voce aliqua, cui cum τῇ 'commoda' convenire possit: sententia enim huius loci, prout hactenus legitur, nulla esse omnino potest, nisi hæc, quam verborum series postulat: Vas corrumpit quæcumque conlata et commoda veniunt. Sed *commodum* et *conlatum* quid simile aut affine inter se se habent? Itaque legi debet: *Quæ con grata foris et commoda cunque venirent.* I. e. 'Quæcumque grata et commoda hinc illinc convenirent,' &c. Amat autem tmeses Lucretius, uti infinita in omni genere exempla fidem abunde facere possunt; quamobrem ea tantum proferam, quæ circa præpositionem hanc memoria suppedabit: alii alia congerent. In 6. 396. 'An con brachia suefaciunt, firmantque lacertos.' Ibidem paulo post, 455. 'Unde ea comprehendunt inter se, conque gregantur.' In 2. autem, 153. 'Sed complexa meant inter se, conque globata.' In 3. denique, 344. 'Sed penitus pereunt inter se, conque putrescunt.' *Faber.* Faber, *Quæ con grata foris*: I. e. 'Quæcumque grata et commoda hinc illinc convenirent,' &c. Amat autem Tmeses Lucretius, ut infinita in omni genere exempla abunde fidem facere possunt. *Creech.* Μέγα αἴτημα quidem Fabri ista emendatio est. Non enim tam perditæ opinor, tmeses amavit Lucretius, ut et binas uno versu usurpare, et præpositionem 'con,' plus unica interjecta voce, a verbo suo separare unquam in animum suum induxerit. Recte alii, quos inter anno-

tator noster marginalis, ad quæstionem illam a Fabro motam; locum ita construunt: Et quæcumque commoda foris conlata venirent. Sed delendum comma est post 'foris.' Potuisset in eundem sensum: *Et conlata foris quæ commoda cunque venirent.* Verum alterum elegantiae non inusitata causa maluit. *Preig.*

19 *Partim quod fluxum, pertusumque*] Quale esse dolium Danai filiarum ferunt. sup. 3. 949. 'Et non omnia pertusum congesta quasi in vas Commoda perfluxere,' &c. Quæ exstant apud Festum de 'dolio pertuso,' mutilata sunt: hæc tantum sunt integra, 'Pertusum dolium dicitur, cum ventrem significat.' *Lamb.* Avarum vides. *Creech.*

21 *Partim quod tætro*] Ordo et sententia est: partim, quod cernebat, id vas suo tætro et immundo sapore ea omnia, quæ receperat, *conspurcare*, id est, spurca et immunda reddere. Sic Hor. Epist. I. 2. 'Sincerum est nisi vas, quodcumque infundis, acescit.' *Lamb.*

22 *Quæcumque receperat*] Post verbum *receperat*, distinctionis nota videtur ponenda, ut adverbium *intus* cohæreat cum infinitivo *conspurcare*. alioqui aut legendum esset *receperat intro*, aut *intus* pro *intra* accipiendum: quod huic scriptori non esse inusitatum, jam ante admonuimus. *Lamb.* *Quæcumque receperat intus.* Sic interpungendum. Lambinus, contra libros, *receperat, intus.* Gifan.

23 *Veridicis igitur*] Sic sup. non longe: 'Omnia veridico qui quondam ex ore profudit.' Hunc versum autem, et quattuor deinceps sequentibus, profert Lactantius Firmianus lib. 7. Divin. Inst. *Lamb.*

24 *Et finem statuit Cuppedinis*] Epicurus cupiditates necessitate et natura terminabat. eas autem, quæ neque naturales essent, neque necessariae, dicebat esse infinitas, et stultis convenire. *Lamb.* Epicurus enim

cupiditates necessitate et natura terminabat, metuque homines exsolvit, (id vero non minus inepte quam improbe dictum,) dum providentiam, religionemque sustulit. *Creech.*

Atque timoris] Cum sustulit omnes religiones, et immortalitatem animorum. Hæc enim docuit, Deos non esse timendos, ut qui non irascantur: et mortuos omni sensu carere, quippe cum homine mortuo sensus omnes exstinguantur: in quibus tamen valde dissentimus ab Epicuro. *Lamb.*

26 *Tramite prono*] Itinere facili et proclivi. secutus sum autem nonnullos libros manuscriptos. nam vulgatorum alii habent *tramite parvo*, alii *limite parvo*. quarum duarum lectionum eam, quæ posterior est, non improbo, ne alteram quidem damnare ausim. *Lamb.* Vulg. *parvo*. Ita et variatum infra, vs. 1030. In quibusdam vulg. *limite parvo*. Gifan. Rectius forsitan legeris *parvo*, quam *prono*, præter Mss. enim Lugd. Bat. suo item tempore ita legit Lactantius, qui Lucretianos hosce versus ad meliorem viæ Ducem accommodans 7. 27. sic habet: *Atque viam monstravit tramite parvo: Qua possemus ad id recto concedere cursu.* Non animadvertunt autem interpretes alluisse poetam nostrum ad literam Pythagoricam, ejusque acuminis imitorem exstitisse postea Persium, qui duobus in locis hosce quasi versus explicat. Prior est Sat. 3. 56. 'En tibi, quæ Samios diduxit littera ramos, Surgentem dextro monstravit limite callem.' Posterior exstat Sat. 5. 34. 'Quumque iter ambiguum est, et vitæ nescius error Deducit trepidas ramosa in compita mentes.' Opponit enim Pythagoricam atque Epicuream doctrinam Lucretius, et hanc veriorē virtutis summiq; boni viam invenisse gloriatur. Spornenda insuper mox haud est Mss. L. B. lectio *recta contendere cursu*, quæ nescio quid habet adblandiens. *Hav.*

27 *Recto contendere cursu*] Κατ' ἐὐθεῖαν, κατ' ἐὐθύπλαν, non per ambages, mæandros, et flexiones. *Lamb.*

29 *Quod fluere naturai, varieque volaret; Seu, &c.*] Ita hunc locum ex vet. libris restitui. Ex *naturali*, quod in vet. libris est, feci: *naturai*. Vide et sup. 4. 77. In quibusdam libris: *fuerit*; ut etiam legi posset: *fueret*. Ego nihil muto. Alii hunc locum violarunt. Gifan. *Quod fluere naturæ vi*] Cum in cod. Vaticano, Bertiniano, et Memmiano, scriptum reperissem, *Quod fluere naturali, varieque volaret*: ego *naturæ vi* reposui, in ceteris codices manuscr. secutus sum. Vulgati habent, *Quod fluere naturali viro, atque veniret*. Zoilus legit hoc modo, *Quod fluere naturai, varieque volaret*. quæ lectio neque ullo modo ferri, neque a quoquam explicari potest, nisi ab eo qui mentis stupore Zoili sit similis. *Lamb.* Mss. habebant *naturali*, unde nulla omnino sententia educi poterat; itaque legendum putavit Lambinus *naturæ vi*; id quod sensum certe aliquem habere potest; quanquam, ut mox videbimus, aliud quærendum fuerat. Gifaninus autem plane admirabilis est, et lemniscatis corollis dignissimus. En tibi hominis ingeniosi et acuti verba: 'Ita hunc locum restitui: ex *naturali*, quod in veter. lib. est, feci *naturai*, &c. alii locum hunc violarunt.' Quid tandem, lector, tibi ne apertior et dilucidior videtur? Mihi certe non item. Quin et lectionem illam qui intellexit, is plane imperitissimus sit, vel amens, necesse est. Et tamen quasi res in vado constituta fuerit, exultat Gifaninus, 'alii hunc locum violarunt,' inquit. Papæ! Magnam vero pugnam pugnavit; ex *naturali*, quod antea nequibat intelligi, fecit *naturai*, quod intelligi itidem nequeat. Facinus hercle fecit omnium Gifaniorum testulis dignum. Sed ad Lucretii mentem aditum tentemus; ratio fortasse conatum nostrum adjuta-

bit. Sic igitur proponit et partitur poëta: 'Quidquid mali est in rebus mortalibus, id omne vel a casu est, vel a natura profuit; et, quantacumque malorum, cladum, calamitatumque agmina percenseas, ea nusquam referenda fuerint, quam ad illa duo capita. Nam præter casum et naturam, quo confugies alio? quid erit tertium?' Deus, inquit; sed nihil ad Epicurum: Epicuri Deus, ut ingeniose bis terve a Tertulliano dictum fuit, 'pæne nemo est.' Hinc itaque jam intelligis clarissimi Lambini emendationem stare haudquaquam posse. Dein, quod perquam foret vitiosum, in hoc ipso versu diceret Lucretius, quod in sequenti tantum dici debuit, 'Sen casu, seu vi, quod sic natura parasset.' Sed cur ea mala, quæ naturalia sint, vi fieri dicit? Nimirum lex naturæ, necessitas naturæ, fœdera naturæ, vis est, quam eluctari, quamque eludere non possis; itaque scribit, 'vi, quod sic natura parasset;' quia nempe ita res nostræ a natura comparatæ fuerunt, ut multa humani generis conditioni annexa incommoda sint, &c. Quamobrem nec *naturali*, nec *naturæ vi*, nec Gifanianum *naturæ*, locum habere ullum in priori versu potest. Legendum autem arbitror, conjectura neque socordi, neque aliena a mente et scribendi ratione Lucretiana, *Quod fluere permanenter, varieque volaret*, quale illud in 6. 916. est huic dicendi generi plane simile, 'Usque adeo permanenter vis pervolat ejus.' Vides, 'pervolat permanenter,' hic autem, 'fluit permanenter,' et 'varie volat.' Nisi autem mihi satis placeret hæc emendatio, aliam quoque Lucretiano stylo conformatam facile proponerem; sed haud necesse est, nisi tamen me illius non poenitet: *Et fluere permutatim, varieque volaret*. Sic Hor. de Fortuna, 'Permutat incertos honores Nunc mihi nunc alii benigna.' 'Permutatim' certe non minus de natura dici

posset quam de casu: nam permutatim et varie morbi, dolores, obitus, &c. modo ad hunc, modo ad illum adeunt, uti exilia, repulsas, et clades solet casus modo in hos, modo in alios immittere. *Fab. Lamb. naturæ vi* Codd. enim *Quod fluere naturali*: Gifanius, *Quod fluere naturali*. Alii *Quod fluere naturali viro atque veniret*. Faber denique: 'Sic proponit et partitur poëta,' &c. Hæc quidem acute Faber, si opus foret isto acumine. E quonam Codice *permanenter*, vel *permutatim* effingi potest; igitur deleatur iste versus, et sane abesse potest, aut admittatur Lambini *naturæ vi*; Lucretius enim solet alio versu explicare quod in priori obscurius dixerat, ita 'varie volaret' voce 'casu' exponit, 'naturæ vi,' istis vocibus 'vi, quod sic natura parasset.' Creech. Sensus planum, perspicuum, et quod caput rei est, Lucretio dignum supeditabit, nisi vehementer fallor, id quod in Var. Lect. Is. Vossio acceptum referri videmus: *Quod fuerit fortunai*, pro quo notulæ nostræ marginales: *Quod foret fortunai*, addita tamen explicatione, quæ nihil ad rem facit; nempe: 'Malum, quod feret casu Fortunæ, vel vi naturæ.' Scribo, et distinguo: *Quod fluere fortunai varieque volaret Seu casu, seu vi, quod sic natura parasset*. Ut sit sensus: malum, quod seu casu, seu vi fortunæ fluere, varieque volaret, et inter mortales passim vagaretur, &c. Fortunam in rebus humanis auctor ex hypothesi fere facit dominari quoties bona malaque hominibus immittenda tangit; ita tamen, ut naturæ eam tanquam subordinatam velit, aut naturæ vices, ut ita dicam, ei tribuat. Hinc libri 5. proœmio, tantum non eodem halitu, et naturæ et fortunæ in rebus moderamen agnoscit, ubi postquam vs. 78. de solis et lunæ cursibus promisit se expediturum, 'qua vi' eos 'flectat natura gubernans.' non dubitat vs.

108. de mundi ruina verba faciens, subjicere: 'Quod procul a nobis flectat fortuna gubernans.' Facit hic etiam, quod sup. 3. 1098. et 6. 1094. 'Fortunæ,' 'casus,' et 'exitus' appellationes inter se permutat, et committit, nimirum de rebus adversis ac tristibus agens, 'naturæ' nullam mentionem injicit. In hoc vocabuli 'fortunæ' apud nostrum usu defixus Claudianus, insanam illam oppugnandæ providentiæ in rebus humanis viam ita describit lib. 1. in Rufinum, 18. 'Vacno quæ currere semina motu Affirmat, magnumque novas per inane figuras Fortuna, non arte regi,' &c. *Preig.*

31 *Et quibus e portis*] E quibus viis, tralatio est a re militari, id est a portis urbium seu castrorum, ex quibus in hostem fit eruptio, quibusque hosti obviam itur. *Lambin. Faber, et Creech.* Adnotat non dissimile Græcorum adagium Turneb. Adv. 2. 12. *Ὅδοι μὲν οὖν οὐ κατὰ θύρας πρὸς τὸ πρόβλημα ἀπαντῶσι.* apud Aristot. lib. 4. *ἀκροασ.* quod dici videtur de illis qui captantes aliquem, oblique adversarium aggreuntur. *Hav.*

32 *At genus*] Puto ita esse emendandum pro *Et genus*; neque aliter scripsisse Poëtam existimo. Verum *Et* ex præcedentis versus initio fecit ut *At* corrumperetur. Ita melius cohærebunt cum sequentibus hi duo versus. *Hav.*

33 *Volvere curarum tristeis*] Sic idem inf. 73. 'Constitues magnos irarum volvere fluctus,' quod mutuatus est Virg. *Æn.* 12. 831. 'Irarum tantos volvis sub pectore fluctus.' *Lamb.*

34 *Nam veluti*] Septem hi qui deinceps sequuntur versus jam ante lib. 2. non longe a principio positi sunt. *Lamb.*

38 *Hunc igitur terrorem*] Tres hi versus ordine sequentes etiam lib. 1. usurpati sunt, fere in principio. *Delph. et Var. Clas. Lucret.*

cipio. Lamb.

42 *Et quoniam docui, &c.*] Lib. superiore. *Lamb.* Hactenus Epicuri laudes: sequitur vs. 53. argumenti hujus libri explicatio, quippe post descriptum mundi ortum, et cælestes motus, de Meteoris ager, atque aliis naturæ admirandis, quorum causas dum homines non intelligunt, illa Diis attribuunt; inde religio, numinum metus, timor, sollicitudo, anxietas; inde periit vera pietas, et dominatur vana superstitio. *Creech.*

44 *In eo fientque, necesse Esse ea dissolvi*] Alii, *Fierique necesse est, Pleaque dissolvi*: meræ nugæ. *Creech.*

45 *Porro*] Porrotenus. *Lamb.*

46 *Quandoquidem semel*] Allegoria est ducta a certaminibus Circensibus. *Lamb.*

47 *Vincendi exhortata est spes*] Cum in lib. Scipionis scriptum reperissem *Ventorum*, ut habent fere omnes libri, cum litura; et ad oram libri adscriptum *Vincendi*: in Memmiano autem existat *spes*; sic reposui, *Vincendi exhortata est spes*, ratione hanc scripturam flagitante. Nam primum *Ventorum* ab aliquo malevolo, aut inepte religioso, substitutum est: deinde ex *Ventorum* factum est *Votorum*: quod utrumque a sententia alienum est: nisi quis dicat, per 'spem votorum' significari spem potiendi re optata: quod loquendi genus non videtur mihi Lucretio dignum. Jo. Auratus autem ex *Ventorum* faciebat *Ventosum*, ut cohæreat cum voce 'currum': quo epitheto etiam Hor. usus est Epist. ad August. 1. 2. 177. 'Quem tulit ad scenam ventoso gloria curru:' totumque hunc locum sic legendum censebat, *Quandoquidem semel haud segnis conscendere currum Ventosum spes hortata est, atque obvia cursu Quæ fuerant, sunt placato conversa furore, &c.* Ego autem, ne quid dissimulem, hos versus puto esse suppo-

sitos. Confer autem cum hoc loco versus qui sunt infra va. 91. non longo post intervallo, 'Tu mihi supremæ præscripta ad candida calcis Currenti, spatium præmonstra callida Musa, &c. Te duce ut insigni capiam cum laude coronam.' Lamb. *Ventorum exhortantur spes*. Ita omnes fere libri vet. Marullus, et Vulg. *Votorum*. Lambinus, *Vincendi*. In quibusdam libris, *Exsistat*. *Ventorum*; eorum, quæ consequetur. Gifan.

Atque obvia cursu, &c.] Allegoria est: et quandoquidem, quæ mihi obstabant, sunt conversa, furore sedato ac propitiato, &c. vel, si legamus, ut habent libri fere omnes, *sunt placato conversa favore*, i. e. sunt conversa et mutata in favorem propitium. Quidam vir doctus legendum putat, *sunt converso placata favore*. 'obvia cursu' autem, i. e. obvia cursui: quod sic Auratus emendavit: nam libri omnes habent *obvia* rursum. Sic Virg. *Æn.* 6. 465. 'teque adspectu ne subtrahere nostro.' idem Georg. 4. 198. 'Quod nec concubitu indulgent.' et Lucilius: 'Quod sumtum atque epulas victu præponis honesto.' Lambin. Atque obvia rursum Quæ fuerant. in quibusdam, fuerint. Forte, fuerent. Gifan. Lambinus hos tres versus suppositos esse putavit. Illum vide; nam in Ms. aliter leguntur; pro *Vincendi*, *Ventorum*; pro *cursu*, i. e. cursui, ibidem scribitur *rursum*. Faber. Gifanius, *Ventorum* (eorum quæ consequetur) *exhortantur spes*. Alii, *Votorum*. Alii, *Quandoquidem semel haud segnis conscendere currum Ventosum spes hortata est, atque obvia cursu*. Lambinus hos tres versus suppositos putavit; Vossius tandem ad Catullum p. 191. scribit: *Quandoquidem semel insignem conscendere currum Ventorum exhortat pellacia, et omnia rursum Quæ fuerant, sunt placato conversa favore*. 'Currum,' i. e. Navim, 'rursum' sive retro. Forsan ita scripsit

Lucretius; neque enim vox ista 'Currenti' vs. 92. obstat, nam Horatii Mercator 'Currit ad Indos;' si tamen verior, non est luculentior quam illa altera Lambini lectio. Creech. *Obvia cursu, &c.* Contrarium in Bruti ætate dolet Cicero in Bruto cap. 97. 'Sed in te intuens, Brute, doleo; cuius in adolescentiam, per medias laudes, quasi quadrigis vehementem, transversa incurrit misera fortuna Reipublicæ.' Quem præclarum locum eo libentius adduxi, quod stabilire vulgatam Lucretii lectionem videatur, ut non opus sit in æquore periclitari. Hav.

51 *Efficiunt animos*] Hunc versum, et partem ejus, qui deinceps sequitur, profert Firmianus adversus eos qui statuas colunt et venerantur, 2. 3. Div. Inst. 'efficiunt humileis' autem, i. e. ταπεινοῖσι, ad terram abjiciunt. Lamb.

57 *Nam bene qui didicere*] Hic versus cum octo deinceps sequentibus jam ante positi sunt lib. 5. Lamb.

Securum agere ævum] Hunc versum paullum immutatum mutuatus est Hor. Serm. 1. 5. 101. 'Non ego: namque Deos didici securum agere ævum.' Lamb. Tertull. de Anim. cap. 46. 'Vana in totum somnia Epicurus judicavit, liberans a negotiis Divinitatem, et dissolvens ordinem rerum, et in passivitate omnia spargens, ut eventui exposita, et fortuita.' Hav.

64 *Quid nequeat, &c.*] Hic versus, et præterea is qui proxime sequitur, libr. 1. positus est fere in princip. et lib. 5. item in princip. Quoniam autem fugit me antea admonere lectorem, mihi aliquando visum esse, et etiamnum videri, hunc versum in omnibus locis sic quoque legi posse, *Quanam sit ratione, et quam alte terminus hærens*: vel sic, *Quanam sit ratione, utque alte terminus hærens*: id hoc loco præterire nolui. Nam quod qui-

dam sic legi volunt, *Quanam sit ratione, utque alte terminus hæreat*, non probabo. Lamb.

65 *Utque alte terminus hæreat*] Sup. 1. 78. Gifan.

66 *Quo magis errantes tota regione*] Sic restitui: et ita sine dubio legendum. Sic enim loquimur, 'errare toto cælo,' 'tota via,' jam 'tota regione,' et 'tota via,' idem valent. Sæpe autem animadverti, a librariis in voce 'ratione' peccatum esse, cum ratione scriberent pro regione. si quis tamen malet legi *cæca ratione*, ut habent nonnulli codices, ut non probabo, ita non pugnabo. Lamb. *Cæca ratione feruntur*. Ita quidam libri. Alii plerique, *tota*. Lambinus, *regione*. Gifan.

67 *Longeque remittis*] Et longe abs te rejicis ac repellis. Jo. Auratus vult legi *renutas*, ut cohæreat cum infinitivo 'putare,' hoc modo: *longeque renutas Diis indigna putare, &c.* Lamb.

68 *Diis indigna putando*] Sic legendum, non, ut vulgo, *putare*: sive legamus *remittis*, ut habent omnes quos vidi libri: sive *renutas*, ut vult Auratus: in quam lectionem propensior sum. Nam *remittis* pro *rejicis* mihi videtur insolens. Lamb. *Putando*. Vulg. *putare*. Gifan. Alii *Longeque renutas vel remittis Diis indigna putare*. Ego vero *Longeque remittis, Diis indigna putando*. Neque ea qua alii interpretatione usus sum. Heinsius autem *putata*. Creech.

68 *Alienaque pacis*] 'Aliena' junxit cum patrio casu: sic 3. 832. 'Aut quia non veniunt omnino aliena salutis.' Lamb. Cicero quoque Acad. Quæst. 1. 11. 'Et uno nomine omnia, quæ essent aliena firmæ et constantis assensionis, a virtute sapientiaque removebat.' Hav.

69 *Delibrata*] Cum in aliquot libris manuscr. reperissem scriptum *delibrata*, ego *delibrata* reposui: quod interpretor deminuta, et violata, et

quasi detrita: 'delibrare' enim valet, corticem detrahere, ut supra ex Festo diximus, 3. 1100. 'Nec prorsum vitam ducendo demimus hilum Tempore de mortis, nec delibrare valemus.' nisi quis malit legi et hic *delimata*, et illic *nec delimare valemus*. ne *delibata* quidem improbo, ut sit tralatio a vino libato et delibato: quod libando deminutum esse intelligitur. Lamb. *Delibata*. Ita omnes libri. Lambinus, *delibrata*; male. Quidam libri, *deliberata*; male. *delibata*. deminuta, violata; ut proximo versu. Gifan. Malim *delibata*, deminuta. Faber. An *delibrata* legi debeat certent Lambinus et Gifanius, dum neutra vox ferri potest. Lege autem *deirata*, valde irata, istamque emendationem illi qui sequuntur versus confirmant. Creech. Illa ipsa Numina, quæ tu vano metu tibi ipsi irata fingis, delibata quasi illorum majestate. Recte enim præter alios explicat Turn. Adv. 2. 12. per contaminata, diminuta, violata, non ea integritate, qua sunt, et placida pace: adducitque Ciceronis in Rhetoricis ad Herennium locum: 'ille nulla voce delibans insitam virtutem.' Ad di meretur Nepotis alter in Datame cap. 6. 'ne cognita filii morte animi delibarentur militum.' ubi minus eleganter legunt *debilitarentur*. Hav.

70 *Violari*] Quod fieret, si Dii irascerentur. ira enim iratorum et animos et corpora immutat. Lamb.

71 *Imbibat*] In animo habeat, vehementer cupiat. sic sup. 3. 1009. 'Qui petere a populo fasceis, sævasque secureis Imbibit.' Sed Jo. Auratus vult legi *imbitet*, quod interpretatur, incipiat. vult enim imbitio, as, at, verbum esse compositum ex in et ito as, interposito b, ut 'ambigo' ex am et ago, 'ambeo' ex am et eo. Itaque et sup. lib. 3. legit *imbitat*: et apud M. Tull. pro Quintio *imbitaverit*. Ego 'imbitere,' et 'præterbitere,' et cetera composita a ver-

bo beto is it, quod valet eo is it, agnosco: 'imbibito as at,' non item. *Lamb.* M. Ant. Muretus, Var. Lect. lib. 1. cap. 6. Tom. 2. Fac. Crit. pag. 901. et seq. de Ciceronis loco, quem et Lambinus ad Nostrum, lib. 3. 110. citat: 'Imbiberit, inquit, scriptum omnibus litteris in longe plurimis vetustis codd. Sed insolentia locutionis fefellerat alios, quæ Manutium non fugit. Meminerat enim, ita locutum Lucretium, lib. 3. et lib. 6. &c. Ut ergo a Lucretio dictum est: 'imbibat petere,' sic a M. Tullio, qui eum Poëtam studiosissime legerat: 'imbiberit perducere.' Usus eodem modo et Livius, lib. 2. Ann. 'Neque memor ejus, quod initio consulatus imbiberat, reconciliandi animos plebis.' Hæc Muretus. Cæterum et Græci καταπίνειν pro 'avidissime aliquid expetere' non dissimili loquendi genere usurpant, ut vetus apud Athenæum Comicus, lib. 6. Deipnos. pag. 240. τὸ τέχνηον ἀεὶ τοῦτό μοι κατεπίνετο. Ut quidem nonnulli legunt, pro, καταπίνετω. Simplex bibere, eodem sensu apud Claudian. occurrit, in Nupt. Honor. vs. 231. 'Maternosque bibit mores exempla que discit Prisca pudicitia.' *Preig.*

73 *Magnos irarum volvere fluctus*] Sic locutus est paullo ante, 'Volvere curarum tristes,' &c. et T. Liv. lib. 35. de Philippo: 'Nosse se spiritus ejus, nosse animum: scire, ferarum modo, quæ claustris aut vinculis teneantur, ingenteis jamdiu iras eum in pectore volvere.' *Lamb.*

74 *Nec delubra Deum*] Ista enim erat vanissima Epicuri opinio, providentem et omnia curantem Deum terribilem fore et horrendum, ita ut nunquam Dei imago in mentem venerit, quin metus, timor, anxietas sequatur. *Creech.*

76 *Divinæ nuntia formæ*] I. e. divinæ formæ memoriam refricantia, vel potius divinæ formæ imaginem perferentia: 'nuntia' hoc loco no-

men est adjectum, seu adjectivum, nuntius a um. ut sup. 4. 708. 'Nuntia præclari voltus, pulchrique coloris.' *Lamb.* Adde Turn. Adv. 2. cap. 12.

77 *Suscipere hæc*] Nec poteris (inquit) Deorum simulacra et imagines, quæ proficiscuntur et fluunt ex eorum quasi corporibus, animo quieto concipere, seu in animum tranquillum recipere, i. e. cogitatione seu mente quieta et tranquilla complacti: non poteris de Diis animo quieto et tranquillo cogitare, sed quoties ii tibi venient in mentem, tristibus curis sollicitabere, magnis timoribus terrebere. *Lamb.*

79 *Ratio verissima*] Epicuri doctrina, quæ rationi consentanea est, et veras rerum causas explicat. *Creech.*

80 *Profata*] Sic legendum, censet Ayratus: nam libri vulg. habent *profata*. *Lamb.*

82 *Et ratio superum cælique*] Cum his congruunt illa 1. 127. 'Quapropter bene cum superis de rebus habenda Nobis est ratio,' &c. Sic autem restitui, secutus auctoritatem librorum manuscr. Atque ut magis credas vulgatam scripturam, *ratio cæli speciesque tenenda*, esse corruptam, Memmianus sic habet, *ratio, cælique tenenda*, ex qua scriptura apparet omissam esse a librario vocem *superum*: deinde, cum perspicue versus claudicaret, inculcatum esse nomen *species*, per 'supera' autem *μετέωρα* significat. Jam Epicurus harum omnium rerum causas naturalem esse docebat, ne, si Deos in eis rebus administrandis occupatos esse fateretur, eadem opera beatitudinem eis adimeret: simulque nos metu Deorum, quorum providentia mundus gubernaretur, conturbaremur: et ita vitam sollicitam, et anxiam, et turbulentam, minimeque tranquillam coleamus. In quo ille magnopere fallatur. Sic autem Laërtius: Καὶ μὴν

ἐν τοῖς μετέωροις φορὰν, καὶ τροπήν, καὶ ἐκλείψιν, καὶ ἀνατολήν, καὶ δύσιν, καὶ τὰ σύστοιχα τοῖς τοῖς, μήτε λειτουργούντος τινος νομίζειν δεῖ γίνεσθαι, μήτε διατάττοντος, ἢ διατάξαντος, &c. i. e. 'Jam vero in rebus superis, motum, et conversionem, et defectionem, et ortum, et occasum, et his similia, non oportet existimare cujusquam gubernatoris munere necessario fungentis opera fieri, qui hæc in ordinem vel adducat, vel adduxerit, quique eodem tempore omnem beatitudinem continent et immortalitatem. Non enim consonant, neque congruunt negotia, et curæ, et iræ, et gratiæ cum beatitudine, sed cum imbecillitate, et timore, et indigentia alterius.' Vide sup. 2. 1089. 'Quæ bene cognita si teneas, natura videtur Libera continuo dominis privata superbis, Ipsa sua per se sponte omnia Diis agere experts. Nam, pro Sancta Deum tranquilla pectora pace, Quis regere immensi summam,' &c. *Lamb.* *Cælique tenenda*. Ita vet. libri. Vulg. *ratio cæli, speciesque*; ut alibi sæpe: 'ratio naturæ speciesque.' *Gif.*

Et ratio cæli, speciesque tenenda] Hanc lectionem probo, quamvis a Lambino rejecta fuerit. Ille enim quosdam codices secutus sic edidit, *et ratio superum cælique tenenda*. Quæ lectio si vera esset, Lambini tamen explicationem probare non possem, qui illam vocem 'superum' de Diis accipiendam existimarit. Nam de Diis eorumque natura non disputabit, nisi quatenus fulmen illis eripiet, quo non satis prudenter uti videantur. Quare τὸ 'supera,' i. e. τὰ μετέωρα intelligendum esse puto. *Species* autem *θεωρία* est seu contemplatio, ut 3. 93. et alibi, 'Naturæ ratio speciesque.' *Faber.*

83 *Fulmina clara*] Hoc confirmabit quod alicubi in Emendat. dictum est, ubi quidam *flumina* legi voluit pro *fulmina*. *Faber.*

85 *Cæli divisio partibus*] Hoc ad

haruspicum Etruscorumque disciplinam pertinet, de qua sic M. Tull. lib. 2. de Divin. 'Cælum in 16. parteis diviserunt Etrusci, facile id quidem fuit: quattuor, quas nos habemus, duplicare: post idem iterum facere, ut ex eo dicerent, fulmen qua ex parte venisset.' *Lamb.* Ut Etrusci et Romani factitabant, qui in 4. aut 16. partes, ad Orientem et Occidentem, Cælum divisere. *Faber.* Virg. 9. 19. 'Unde hæc tam clara repente Tempestas? medium video discedere cælum Palantesque polo stellas.' *Turneb. Adv. 2. 12.*

86 *Unde volans*] Hic versus cum duobus deinceps sequentibus posterius iterantur. *Lamb.*

In utram] Dextram, an sinistram. dextræ autem partes sunt octo ab occasu, sinistræ totidem ab ortu. *Lamb.*

88 *Insinuarit*] 'Insinuarit' hoc loco absolute positum est pro subierit, intrarit, introierit, penetrarit. *Lamb.*

89 *Quorum operum causas*] Hi duo versus paullo ante positi sunt. Quare fortasse huc temere inculcati sunt. *Lamb.*

91 *Præscripta ad candida calcis*] Ex et feci at seu ad. Pro *calcis*, quidam libri, *callis*; male. 'Præscripta calcis,' pro fine curriculi. 'Carceres pictos' dicit Ennius; 'Calcem candidum,' Varro. Nonius: 'Calx.' Et Cicero, lib. 1. de Divin. *Gifan.* Cum olim in prima editione edidissem, *præscripta et candida calcis*, ego hæc quæ sequuntur, annotaram: i. e. calcem præscriptam et candidam. 'calcem' autem, i. e. metam. talia sunt illa, 'vera viai,' 'ultima naturai,' 'cæcula cæli,' et similia innumerabilia. Quidam tamen legi volunt, *præscripta ad candida calcis*, &c. ut sit hæc sententia: Tu mihi, Musa, currenti spatium ad calcem præscriptam et candidam, præmonstra eam calcem, vel mihi currenti præmonstra id spatium. Nunc igitur

tur hanc posteriorem scripturam assero, præsertim cum eam in secunda jam editione comprobarim ac secutus sim, Adr. Turnebo suasore, et Seneca auctore, qui docet lib. 19. Epist. 100. 'eam quam nunc in Circo metam dicunt Latini, calcem antiquos appellasse, quia scilicet finis curricula sæpe calce notaretur.' *Lamb.* Seneca Epist. 19. docet eam quam nunc in Circo 'Metam' dicunt Latini, 'Calcem' antiquos appellasse, quia viz. finis curricula sæpe calce notaretur. Hinc vero licet colligere Lucretium nunquam plures quam sex libros fuisse meditatam, jam enim properat 'ad præscripta candida supremæ calcis.' *Creech.* Turnebi Observatio est Adv. 2. 12. ubi et hic Ciceronis ex 1. Tusc. locus: 'Nunc video calcem, ad quam cum perventum sit,' &c. Sed et similis invenitur ex Varrone apud Nonium in 'calx,' ita emendante Jano Gulielmio lib. 1. Veris. c. 4. seu Tom. 3. Facis Crit. p. 260. 'Nemini Fortuna curram missum a carcere intimo Labi inoffensum per æquor candidum ad calcem sinit.' *Hav.*

95 Principio, tonitru quatiuntur] Vult tonitru fieri ex nubium concursu, ventis contra pugnantibus. Quade re sic Laërtius: Βροντὰς ἐνδέχεται γίνεσθαι κατὰ πνεύματος ἐν τοῖς κοιλώμασι τῶν νεφῶν ἀνέλθουσιν, καθάπερ ἐν τοῖς ἡμετέροις ἀγγείοις, παρὰ πύρρος πεπνευματωμένοις, βόμβος ἐν αὐτοῖς. καὶ κατὰ ῥήξεις δὲ νεφῶν, καὶ διαστάσεις, καὶ παρατρίψεις, καὶ κατάξεις, πῆξιν εἰληφότων κρυσταλλοειδῶν. &c. i. e. 'Tonitrua fieri possunt ex spiritus in nubium cavitatibus compressione et constrictione, quemadmodum in vasis nostris fieri solet, quibus ab igni inflatis sonitus editur: tum etiam ex nubium ruptionibus, et distractionibus, et affjectionibus, et perfractionibus, posteaquam glaciale quendam concretionem adeptæ sunt,' &c. Arist. lib. 2. meteor. ait tonitru esse sonitum aut crepitum plagæ, quam gignit calor

per vim ruens et incidens in eas nubes, quibus inclusus continetur. Apuleius lib. de Deo Socratis hos sex versus deinceps consequenteis profert. *Lamb.*

Cærulea cæli] I. e. cælum cæruleum. *Lamb.* De meteoris disputaturus a tonitru incipit, quod varie explicat. et primum quidem vs. 12. fit iste sonus cum nubes adversis ventis impulsæ colliduntur; hæc fuit Stoicorum, Democriti, aliorum opinio, et si hodiernos philosophos audiamus est veritati proxima: siquis vero objiciat nubes raras esse, ideoque ad tantum sonitum edendum maxime inidoneas, dicendum, quod, licet lapidum aut ligni densitatem non æquant, tamen non adeo raræ sunt, quin nives et grandinem cohiberent. *Creech.*

96 Concurrunt] In Apuleio, concurrant. *Gifan.*

Sublime volantes] Sic sup. 2. 206. 'Nocturnasque faceis cæli sublime volantes.' *Lamb.*

98 Nec fit enim sonitus] I. e. non enim tonat ab ea parte cæli quæ serena est. Contra Horat. Od. 1. 34. 5. 'namque Diespiter... Plerumque per purum tonanteis Egit equos, volucrumque currum.' Idem Lucretius infra negat, fulmina cælo sereno, aut leviter densis nubibus, mitti, vs. 246. 'nam cælo nulla sereno, Nec leviter densis mittuntur nubibus umquam.' *Lamb.*

De parte serena] Id enim ad declinandam miraculorum fidem negabant Epicuri. *Faber.* Id enim negabant Epicurei, ideoque Horatius Insanientem istam Sapientiam relicturus hæc habet Od. 1. 34. 5. 'Namque Diespiter Igni corusco nubila dividens Plerumque, per purum tonantes Egit Equos, volucrumque currum,' &c. *Creech.*

99 Denso sunt agmine] Denso actu, et quasi ductu. Idem 5. 272. 'inde super terras fluit agmine dulci.' Virg. Georg. 3. 369. 'confertoque agmine

cervi Torpent mole nova.' Idem *Æn.* 2. 450. 'has servant agmine denso.' Nonnulli tamen hic legi volunt *denso sunt agmine.* a quibus dissentio. *Lamb.*

101 Præterea, neque tam condenso] Sententia hujus loci hæc est: Præterea (inquit) neque nubes tam solido et denso corpore constant, quam lapides, ac tigna: neque tam tenues et raræ sunt, quam fumi. nam si essent solidæ, ut lapides, sua gravitate et suo pondere depressæ, cadere deberent; si tenues, ut nebulae ac fumus, non possent constare, nec niveis, aut imbreis continere: sed dissiparentur. *Lamb.*

103 Tam tenues] Leg. Tam tenui: ut vs. 101. 'Tam condenso.' *Creech.*

104 Nam aut cadere abrupto] Ita et in vet. nostris. Vulg. Nam cadere aut bruto; perperam. *Gifan.* Reposui abrupto, secutus et codices manuscr. et nonnullos vulg. in his Aldinos antiquiores, et Parisienses, et Basilienses. nam alii habent, Nam cadere aut bruto, mendose. 'abrupto pondere' autem sic dictum, ut illud Virg. *Æn.* 3. 199. 'abrupti nubibus ignes.' sic Plin. 2. 48. 'Defert hic aliquid abruptum e nube gelida convolvens, versansque,' &c. et ipse Lucretius lib. 2. 214. 'Nunc hinc, nunc illinc abrupti nubibus ignes.' hanc emendationem secutus est injustissimus atque impudentissimus Zoilus: suisque codicibus acceptam retulit, quasi ego eam duabus jam editionibus non restituissem ex nostris. *Lamb.* Nam aut cadere abrupto deberent pondere pressæ Ut lapides. 'Ita in veteribus nostris,' inquit *Gifan.*; 'vulg. Nam cadere aut bruto deberent pondere pressæ, perperam:' bis redarguendus: nam primum, eam emendationem a Lambino habebat, quod, pro suo illo candore solenni scilicet, dissimulavit: tum, quod alterum est, pessime judicavit; sed hoc ei cum Lambino commune nunc quidem fuerit. Uter-

que igitur in eo lapsi sunt, quod dici posse 'pondus abruptum' existimare; et tamen non potest. Nam exempla quidem quæ proferri possint, ut, 'abrupti nubibus ignes,' Virg. &c. ita aliena sunt, nil ut ad confirmationem illius lectionis facere possint. Deinde nec ratio quoque unquam patitur, ut dicamus, 'nubes pressæ abrupto pondere;' si enim abruptum esset pondus, (quando nos ad eum modum loqui jubent,) tum nubes non premerentur. Insuper non convenit τὸ 'abruptum' cum allato lapidis exemplo, qui hoc loco proponitur cadens snopie motu, sine omni vi externa, sine impulsu, εἰσβολῇ, καταβολῇ, &c. quamobrem legendum, ut in lib. quoque Mss. legitur, Nam cadere aut bruto deberent pondere pressæ Ut lapides; aut, ut fumus, constare nequirent. 'Bruto' autem gravi est. Festus: 'brutum antiqui gravem vocabant.' Unde et Hor. Od. 1. 34. 'Quo bruta tellus, et vaga flumina.' Quin et in excerptis ex Donato etiamnum ad Andriam Ter. in hæc verba AMOTO METV, legitur: 'Sic dixit, quasi metus sit CORPUS BRUTVM, quod cum molimine moveatur.' *Faber et Creech.*

107 Dant etiam sonitum, &c.] Vss. 8. alia tonitrus explicatio, una enim nubes vento agitata, aliquando vento percussa sonum edit; nec displicet hæc explicatio, si sonitum quem vela latis theatris intenta, quem chartæ disruptæ, aut suspensæ vestes vento agitatae dant, cum tonitru compares. *Creech.*

Patuli super æquora mundi] Super mundi planitiem. *Lamb.*

108 Carbasus ut quondam] I. e. quemadmodum interdum velum theatris intentum sonitum edere solet. Quidam legunt magnis intenta trachelis, existimantes, Lucretium hoc loco vela significare antennis alligata, (trachelum enim media pars mali est,) cum ea vela significet potius, quæ solebant theatris prætendi, so-

lis, aut imbris arcendi causa, ut apparet ex illis versibus qui leguntur 4. 73. 'Et volgo faciunt id lutea, russaque vela, Et ferrugina, cum magnis intenta theatris, Per malos, &c. Namque ibi consessum,' &c. *Lamb.* Sueton. in Vita Caligulae cap. 26. 'Gla-diatorio munere, reductis interdum flagrantissimo sole velis, emitti quemquam vetabat.' *Hav.*

109 *Dat crepitum muros inter*] Sic habent aliquot libr. manuscr. et nonnulli vulgati: in his Veneti Antiq. et Paris. Alii, *malos inter*. *Lambin.* *Malos inter*. Ita quidam libri; et sup. 4. 75. In vet. quibusdam aliis: *muros*; etiam bene. *Gifan.* Nam ob loci nimiam amplitudinem trajectis malis vela intendebantur. *Faber.* 'Carbasina autem vela primus in theatrum duxisse traditur Lentulus Spinter Apollinaribus ludis.' *Plinius* 19. 1. vid. 4. 73. *Creech.*

110 *Petulantibus Euris*] Alias *petulantibus auris*. *Lamb.*

111 *Fragiles*] Crepitantes: alibi 'aridum sonum' dixit, quod et sermo Gallicus usurpat, *un son sec*. *Faber.* *Virg. Ecl.* 8. 82. 'Sparge molam et fragiles incende bitumine lauros.' ubi lauros 'fragiles' (docente *Turneb.* *Adv.* 19. 27.) ut noster chartas, vocat propter crepitum et fragorem ab iisdem editum. *Hav.*

111 *Commeditur*] *Tralatio*. Sic *Hor. Od.* 4. 14. 28. 'horrendamque cultis Diluviem meditat agris.' *Lamb.*

114 *Verberibus*] Sic sup. 5. 955. 'Verbera ventorum vitare imbreisque coacti.' Etiam 'verbera' soli tribuit eod. lib. 5. 1102. 'Et (quanto magis subintell. ἀπὸ κοινοῦ) radii solis cogeant undique terram Verberibus crebris extrema ad limina aper-tam,' &c. *Lamb.*

Plangunt] *Verberant*. *Lamb.*

115 *Fit quoque enim interdum*] Aliquando tonitrus murmur est stridori simile, id vero fit cum nubes nubis

alterius latus radit, inde enim oritur iste stridor quem vs. 118. vocat 'aridum sonum.' vs. 5. *Creech.*

117 *Radentes corporis tactum*] Sic restitui, conjectura ductus. Vide, quæso, sup. 2. 1046. Hac in re sæpissime variatum est. 'Tactus corporis,' pro corpore. Vide *Indicem*. *Vulgati*, et in libris fere, *tractum*. In quibusdam libris, *e corpore tractum*. Omnia mendose. *Gifan.* *Radentes corporis tractum*, sui corporis agmen, seu ductum, et extremitatem radentes. *Zoilus* mavult legi *corporis tactum*: idque interpretatur, corpus: quod plane non placet. Sic autem dixit 'corporis tractum,' ut lib. 2. 'flammarum tractus:' quod *Virg. Georg.* 1. 367. æmulatus est, 'Flammarum longos a tergo albescere tractus.' Idem *Lucret.* 1. 1003. 'ævi tractum,' 'Quod neque clara suo percurrere flumina cursu Perpetuo possint ævi labentia tractu.' *Lamb.* In quibusdam, *corpore tractum*, male. *Gifanius* autem legit, *corporis tactum*; additque, 'Tactus corporis,' pro corpore, 'tactus animi,' pro animo. Nugæ, ut in notis apparebit: si quid mutatum velim, legam, *Diverso motu radentes corpora tractim*: sed nihil necesse est. *Faber.* *Corporis tactum*, i. e. *Corpus*, *Gifanius*: ridicule. 'Corporis' autem 'tractum' nihil elegantius; nam nubes diverso motu de latere euntes totum corporis tractum, ab altera usque ad alteram extremitatem, radunt. *Creech.*

118 *Aridus unde aureis*] Profert hunc versum *Nonius* in voce 'aridus.' *Lamb.*

Terget] Radit, mulcet, tangit. *Tralatio* est. *Lamb.*

119 *Exierit donec regionibus*] Donec calor ille et ignis compressus erup-erit e nubibus. *Lamb.* *Exierit*. Mallem *Exierunt*: Nubes viz. *Creech.*

120 *Hoc etiam pacto, &c.*] Vss. 11. Ventus in nube inclusus furit, inde murmur; tandem facto impetu erum-

pit; inde horrendus ille fragor. *Quaratione* *Plinius* declaravit 'posse spiritum nube cohibitum tonare, natura strangulante sonitum dum rixetur, edito fragore dum erumpat, ut in membrana spiritu intenta.' Si ridere libet, vid. *Aristophanis Nubes Act.* 1. Sc. 4. *Creech.*

122 *Dissiluisse*] *Discessisse*, dis-soluta esse, dirupta esse. *Lamb.*

123 *Procella*] *Καταιγίς*, vel *ἐκνεφίας ἀνεμος*, vel *καλαψ*. *Lamb.*

124 *Nubibus intorsit sese*] In nubeis sese indnit, atque insinuavit: sese nubibus involvit. *Lamb.*

126 *Cogit, uti fiat spisso cava, &c.*] I. e. uno verbo, inflat. *Lamb.*

127 *Commovit*] Melius quam *Contumuit*. *Creech.*

128 *Perterricrepto sonitu*] I. e. sonitu horribiliter crepante: vel sonitu terrorem inter crepandum incutiente. *Lamb.* Eandem vocis horridæ compositionem in *Varrone* agnoscit *Palmerius Spicilegiar.* p. 786. in *Face Crit.* ubi apud *Nonium* in 'crepare' legit *Perterricrepa vocibus volitans aures volgi*, pro vulgato *Propter crepus*, &c. *Hav.*

Dat missa] *Procella* emissa edit fragorem. *Lamb.*

129 *Nec mirum, cum plena animæ vesicula*] 'Plena animæ,' i. e. plena venti. Sic *Varro Antanabatis*: 'Anima ut conclusa in vesica quando est arcte ligata, si perculeris, aëra reddet.' *Hor. Sat.* 1. 8. 45. 'Nam, displosa sonat quantum vesica, pepedi Diffissa nate ficus.' Et *Epicurus* apud *Laërt.* *Βροντὰς ἐνδέχεται γίνεσθαι κατὰ πνεύματος ἐν τοῖς κοιλώμασι τῶν νεφῶν ἀνέλκην, καθάπερ ἐν τοῖς ἡμετέροις ἀγγείοις*, &c. i. e. 'Tonitru autem fieri potest ex spiritu in nubeis cavas involuto atque intorto, quemadmodum in vasis nostris ab igni inflatis edi sonitum videmus.' Quæ verba paullo ante protulimus. *Lamb.*

130 *Displosa*] I. e. cum magno sonitu dirupta et discissa. usus est eadem

voce *Horatius* cum de eadem re loqueretur, in eo versu, quem proxime protuli: et idem *Lucretius* inf. 284. 'displosa repente Opprimere ut cæli videantur templa superne.' *Lamb.*

131 *Est etiam ratio, &c.*] Nubes quasdam videmus quæ arborum ramosarum instar habent partes eminentes, et huc illuc projectas: has si venti perflare concipiantur, tonitru sequetur; quippe cum venti densas sylvas perflect, rami ab illo agitati fragorem edunt. vs. 5. *Creech.*

132 *Cur sonitus faciant*] Sic restitui, cum lib. et manuscr. et typis excusi mendosi essent, neque inter se congruerent. Alii enim habent, *ut faciant*: alii, *cur faciant*: quos secutus sum. Est etiam ratio (inquit) quamobrem venti, cum nubeis perflant, sonitus edant. hoc demonstrat a simili. *Lamb.*

Ramosa] I. e. quæ non sunt æquabilia, sed, arborum ramosarum instar, partibus constant eminentibus, et huc illuc projectis. *Tralatio* est. sic 2. 446. primordia nonnulla dixit esse quasi ramosa. 'Hæc magis hamatis inter sese esse necesse est, Et quasi ramosis, alte compacta teneri.' *Proprie* usurpavit 5. 1095. 'Et ramosa tamen cum ventis pulsa vacillans Æstuat in ramos incumbens arboris arbor, Exprimit,' &c. *Lamb.*

134 *Flamina Cauri*] *Caurus*, seu *Corus*, ventus est spirans ab occasu æstivo: quem Græci ἀργέστην appellant. sic sup. 1. 291. 'Sic igitur debent venti quoque flamina ferri.' et sup. 5. 74. 'Etesia flabra Aquilonum.' *Lamb.*

135 *Frun-des*] Ita vet. libri. *Gifan.*

136 *Fit quoque ut interdum, &c.*] Nubes etiam rumpi potest, cum ventus ex adverso in illam impingitur, atque inde tonitru: vs. 5. Ventos autem posse nubes perrumpere nemo dubitabit, qui vidit eversas arbores, et radicitus evulsas. *Creech.*

Validi vis incita venti] *Vis* incita,

vis incitata. Sic 1. 272. 'Principio venti vis verberat incita pontum.' et 5. 1093. 'Multa videmus enim cælestibus incita flammis Fulgere.' et hoc lib. 294. 'Est etiam cum vis extrinsecus incita venti,' &c. *Lamb.*

137 *Impete*] Impetu, ut 2. 326. 'Transmittunt; valido quatientes impete campos;' itemque sup. et inf. compluribus locis. *Lamb.*

139 *Hic ubi lenior est, &c.*] Ordo est: Cum tamen hic, nempe in terra, ubi lenior est, quam in regione æthereâ, et in partibus mundi supernis, arbores altas radicitus evellet. 'Cum' junxit cum indicativo: quod M. Tullio et bonis scriptoribus usitatum est; tametsi secus existimet vulgus. *Lamb.*

141 *Sunt etiam fluctus, &c.*] Si hæc omnia displiceant, tandem concipias ærem tanquam vastum mare, in quo nubila sint fluctus; illa demum collidas, et illum, quem in mari æstuoso sentis, in ære senties fragorem. vss. 3. *Creech.*

142 *Quod idem fit*] Nam in fluminibus magnis magni sæpe fluctus excitantur. *Lamb.*

144 *Fit quoque, uti e nube*] Ita vet. libri. Vulg. ubi. Gifan. *Fit quoque, ubi e nube.* Sic legendum: et ita habent libri omnes et manuscr. et vulg. Eo dico, quod alii hunc locum depravarunt, qui ediderunt, *Fit quoque uti, &c.* nam versu ab hoc tertio particula *ut*, quæ desiderabatur, suo loco ponitur in codicibus emendatis, hoc modo, *Ignem continuo; ut magno clamore trucidet.* *Lamb.* Quidam Philosophi docuerunt a stellis in madidam nubem decidentibus, et cum humore colluctantibus, stridens tonitru oriri: loco stellarum Lucretius vss. 5. assumit ignem fulmineum, qui e nube arida excussus in nubem humidam tanquam ferrum candens demergatur. *Creech.*

E nube] Arida scilicet. *Lamb.*

In nubem] Uvidam et madidam. *Lamb.*

145 *Hæc*] Nubes madida et uvida. *Lamb.*

146 *Magno clamore trucidet*] Tralatio est in voce clamore: nisi forte legendum sit clangore: quod quibusdam videtur. *Lamb.* Magno cum stridore extinguat. *Creech.*

147 *Ut calidis*] A simili. *Lamb.*

Olim] Aliquando. *Lamb.*

148 *Stridit*] *Stridit*, a strido is, tertix. Sic apud Hor. Sat. ult. lib. 2. 77. 'Stridere secreta divisos aure susurros.' *Lamb.* Hor. Sat. 2. 8. 77. 'Tum in lecto quoque videres Stridere secreta divisos aure susurros.' *Creech.*

149 *Aridior porro, &c.*] Ne aliquam prætermittat causam tonitrus, jam vss. 6. Nubem ipsam accendit, et quoniam Laurus, aliæque res accensæ crepitant, idem etiam nubes posse contendit. *Creech.*

Accipit ignem] Sic sup. locutus est 5. 608. 'Accipere ex una scintilla incendia passim.' *Lamb.*

151 *Lauricomos*] Lauris vestitos et coopertos. *Lamb.*

152 *Turbine ventorum*] *Συστροφῇ ἀνέμων.* Sic enim interpretatur auctor vocabularii Latino-Græci, sæpe a me commemorati. *Lamb.*

153 *Nec res ulla magis*] 'Laurus' (inquit Plin. lib. 15. cap. ult.) 'manifesto abdicat igneis crepitu, et quadam detestatione, interaneorum etiam vitia ligno torquente. Tiberium principem tonante cælo coronari ea solitum ferunt contra fulminum metus.' *Lamb.*

Delphica laurus] Duo laurus genera tradidisse Catonem scribit eodem loco Plinius, Delphicam et Cypriam: Pompeium, Lenæam adjecisse, quam 'mustacem' appellavit; sed dici potest, 'laurum Delphicam' a Lucretio appellari, quasi Apollineam, quod Apollini Delphico sacra sit. *Lamb.* Laurus manifesto abdicat ignes crepitu. Duo ejus genera tradit Cato, Delphicam et Cypriam: Plinius Hist.

Nat. 15. 30. Apollini autem grata (vid. Plin.) quia spectatissima erat in Parnasso monte, et, ut ait Hesiodi interpres, *ἐνεργεῖ πρὸς ἐνθουσιασμούς.* Nota etiam est de Daphne fabula: Ovid. Met. 1. 556. 'Cui Deus, At conjux quoniam mea non potes esse, Arbor eris certe, dixit, mea: semper habebunt Te coma, te citharæ, te nostræ, Laure, pharetræ.' *Creech.*

154 *Flamma crepitante*] Sic Virg. Georg. 1. 85. 'Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis.' notat Macrobius. Sat. 6. 4. *Lamb.*

155 *Denique sæpe geli, &c.*] Deinde, cum tonat, multa glaciei fragmina et grando decidunt, præcipue in partibus septentrionalibus; ideo congelatarum nubium disruptioni fragor iste jure adscribitur. vss. 4. *Creech.*

Geli] 'Gelus, li,' et 'gelu, lu,' inquit Non. Sic sup. 5. 206. 'Assiduusque geli casus mortalibus aufert.' et inf. 529. 'Et vis magna geli, magnum duramen aquarum.' Potest fieri tamen, ut sit hic neutri generis, gelum, li, lo: quemadmodum et ibi: 'Assiduusque geli casus,' &c. 'Et vis magna geli,' &c. Sed si in his locis dubitationi locus est, nullus est in illo, inf. 877. 'quasi sæpe gelum, quod continet in se, Mutat, et exsolvit glaciem,' &c. Perspicue enim in eo versu neutrum esse declarat relativum 'quod.' *Lamb.*

157 *Confercit*] Complet, et condensat nubeis. *Lamb.*

159 *Fulgit item*] Nunc de fulgure, quod *ἀστραπήν* nominant Græci. De quo sic Laërtius: *Καὶ ἀστραπαὶ δ' ὡσαύτως γίνονται κατὰ πλείους τρόπους. καὶ γὰρ κατὰ παράτρηψιν καὶ σύγκρουσιν νεφῶν ὁ πυρὸς ἀποτελεστικὸς σχηματισμὸς, ἐξολισθαίνων, ἀστραπήν γεννᾷ. καὶ κατ' ἐκρίτισμὸν ἐκ τῶν νεφῶν, &c.* i. e. 'Et fulgura seu fulgetra similiter pluribus modis fiunt. Nam et ex affricatione ac collisione nubium figuratio ea, quæ est ignis effectrix, lubrice

elabens, fulgur gignit: et ex nubium ventilatione a flatibus, qui hunc fulgorem efficiunt: et per expressionem, compressionem nubium facta, vel ab ipsis inter se, vel a ventis,' &c. *Fulgit* autem legendum, non *fulget*: et ita Nonius. sic 5. 1093. 'Multa videmus enim cælestibus incita flammis Fulgere.' idem infra: 213. 'Fulgit item, cum rarescunt quoque nubila cæli.' *Lamb.* Ita hic Nonius. Vulg. *Fervet.* Gifan. Hactenus de tonitru, deinde de fulgure inquiritur, quod ex induratis nubibus inter se collisis exprimi potest, ut e ferro, silice, aut ligno; nam in nubibus non minus quam in istis rebus semina ignis latere putandum est. *Creech.*

Ignis cum semina] Aristot. lib. 2. *μετεωρ.* fulgur vult esse ventum e nubibus expressum, tenui et invalido incendio inflammatum. *Lamb.*

160 *Ceu lapidem si Percutiat lapis*] Sup. 1. 883. 'Cum lapidi lapidem terimus, manare cruorem.' *Lamb.*

163 *Sed tonitruum fit uti, &c.*] Aristot. eod. lib. *Γίνεται δὲ μετὰ τὴν πληγὴν καὶ ὕστερον τῆς βροντῆς· ἀλλὰ φαίνεται πρότερον, διὰ τὸ τὴν ὕψιν προτερεῖν τῆς ἀκοῆς.* i. e. 'Fit autem fulgur, sen fulgetrum, post plagam, et posterius quam tonitru: sed cernitur prius, propterea quod videndi sensus celerior et acrior est, quam auditus.' *Lamb.* Si vero tonitru et fulgur ex eadem nubium collisione, cur cernitur fulgur antequam auditur tonitru? Nempe vss. 9. quia lux sono est velocior, imo omni experientia probatur speciem rei visibilis sono velocius transferri. *Creech.*

164 *Quia semper ad aures*] Vera ratio est, quia rerum visibilium species semper præsentis sunt sensui; sed sonorum alia ratio est; qui scilicet, nisi collidantur, et tundantur corpora, non emittuntur. *Faber.*

165 *Adveniunt*] Res quæ auditu sentiuntur. *Lamb.*

166 *Cadere si quem*] Utitur alio ex-

emplo Aristot. illo eod. loco, nempe remigationis, his verbis: *Δηλοῖ δ' ἡ εἰρεσία τῶν τριήρων. ἥδη γὰρ ἀναφερόντων πάλιν τὰς κώπας ὁ πρῶτος ἀφικνεῖται ψόφος τῆς κωπηλασίας.* i. e. 'Declarat autem triremium remigatio. Nam tum demum primus agitationis remorum sonitus ad aureis pervenit, cum jam remiges iterum remos sublato inferunt.' Epicur. autem apud Laërt. sic hujus rei causam multis verbis explicat: *Προτερεῖ δὲ ἀστραπή τῆς βροντῆς ἐν τοιαύτῃ περιστάσει τῶν νεφῶν, διὰ τὸ ἅμα τῷ τῷ πνεύματι ἐμπίπτειν, ἐξωθεῖσθαι τὸν ἀστραπῆς ἀποτελεσματικὸν σχηματισμὸν, ὕστερον δὲ τὸ πνεῦμα ἀνελούμενον τὸν βόμβον ἀποτελεῖν τοῦτον· καὶ κατ' ἐμπύκνωσιν δὲ ἀμφοτέρων, ἅμα τῷ τάχει συντονωτέρῳ κεχρησθαι πρὸς ἡμᾶς τὴν ἀστραπὴν. ὕστερον δὲ τὴν βροντὴν, καθάπερ ἐπ' ἐνίων ἐξ ἀποστήματος θεωρουμένων, καὶ πληγὰς τινὰς ποιουμένων.* i. e. 'Ante it autem fulgur tonitru tali casu nubeis circumscissente, quia eodem tempore, quo flatus in nubem incidit, extrudatur ea quæ fulgur creat figuratio, posterius vero flatus expressus hunc sonitum edat, et utroque simul incidente, fulgur celeritate ad nos contentiore ntatur: tonitru autem tardius sit, quemadmodum evenit in quibusdam quæ ex intervallo cernuntur, et ictus quosdam gignunt.' Plinius eandem brevius 2. 54. 'Quoniam lux,' inquit, 'sonitu est velocior.' *Lamb.*

167 *Arboris auctum*] Arboris augmentum: arborem. Sic 2. 481. 'Esse infinito debebant corporis auctu,' et 5. 1170. 'mirando corporis auctu.' *Lamb.*

168 *Per aureis*] Alibi legitur *per auras*. *Lamb.* *Per auras*. Quidam vulg. *auras*, male. Ita sup. 'tergere auras.' *Gifan.*

169 *Fulgorem*] Fulgur. Nam (ut alibi diximus) alterum pro altero sumit Lucretius. *Lamb.*

170 *Pariter qui mittitur*] 'Pariter igni,' i. e. in eodem tempore, atque

ignis. sic loquitur Hor. Epist. 1. 10. 5. 'Annuius pariter vetulis notisque columbis.' *Lamb.* Pariter igni, ut: 'naturæ convenienter;' 'eadem turpi,' &c. *Preig.*

172 *Hoc etiam pacto*] Aliam causam affert fulguris. *Lamb.* Quod si tonitru fiat vento nubes perrumpente, fulgur quoque sit ab eodem vento pernici motu, dum inter nubes rotatur, accenso. vss. 14. Hos versus Gassendus, et qui illum sequuntur, perperam interpretati sunt. *Creech.*

Volucris loca lumine tingunt] Nubes 'tingunt loca lumine:' i. e. illustrant, et quasi colorant. sic 5. 572. 'Perveniunt nostros ad sensus, et loca tingunt.' *Al. et loca fulgent.* *Lamb.*

175 *Fecit, ut ante, cavam, docui*] Ordo est: fecit spissescere cavam nubem, ut ante docui. Sermo est implicatus, ut sup. 1. 755. 'Quorum utrumque quid a vero, jam, distet, habebas.' Hoc autem docuit eodem lib. paullo ante, vs. 124. 'Cum subito validi venti collecta procella Nubibus intorsit sese,' &c. *Lamb.*

177 *Plumbea vero Glans etiam*] Sic inf. 305. 'Non alia longe ratione, ac plumbea sæpe,' &c. *Lamb.* Longum esset, si poetarum et historicorum veterum testimonis uti vellem ut id probarem. Sed inter fabulosa antiquitatis referendum id putem; neque magis verum esse, quam quod de sagitta Acestæ in 5. scripsit Virgilius, quæ exarsit et in ventos abiit. *Faber et Creech.*

178 *Volvenda*] Volubilis, vel dum volvitur, ut sup. 5. 1275. 'Et volvenda ætas commutat tempora rerum.' *Lamb.*

181 *Nictantia*] 'Nictare' (inquit Festus) 'est oculorum et aliorum membrorum nisu sæpe aliquid conari.' Vid. cetera apud eundem, et Paullum. Sed hic 'nictantia' translate positum videtur pro micantia, seu vibrantia. *Lamb.*

182 *Adlicit aureis*] Lacessit et pro-

vocat audiendi sensum. Sed quid si dicam legendum *adtigit aureis*: ut intelligamus, 'adtigit' esse præsentis temporis a verbo tango, is, it, quo utebantur veteres pro tango? sic sup. 3. 936. 'Nec desiderium nostri nos adtigit hilum.' Verumtamen nihil mutare ausim. *Lamb.* *Al. attigit.* sed eadem significatio est. *Fab.* *Alii. adfcit,* et Palmerius *adligit.* Pro *nictantia* in præcedenti versu quidam, *minitantia*. *Creech.* Vide Palmer. Spicileg. pag. 751. tom. 4. Fac. Crit. *Preig.*

183 *Oculos ad lumina nostros*] In aliis, *oculorum ad lumina nostra*; male, uti puto. *Gifan.* Ordo est: quam lumina, quæ ad oculos nostros perveniunt. sic autem legi debet, ut ego excudendum curavi, non, ut vulgo legitur, *oculorum ad lumina nostra*. Hanc etiam lectionem approbavit et secutus est Zoilus, ut a se reperitam, aut excogitatum. *Lamb.* De veritate hujus lectionis *oculos ad*, nulla superesse dubitatio potest; sic solet Lucretius, ut sæpius a doctis interpretibus monitum. Ut: 'hunc propter,' 'variis de,' &c. *Preig.*

184 *Et simul alte exstructis*] I. e. et simul exaggeratis, et coacervatis. sic loquitur inf. 245. 'Fulgmina gignier e crassis, alteque putandum est Nubibus exstructis.' *Lamb.*

185 *Impete miro*] I. e. mira celeritate, seu miro impetu. sic 4. 901. de navi loquens, 'Et manus una regit, quantovis impete euntem.' et 5. 506. de æthere: 'Ipse suos igneis certo fert impete labens.' et infra de fluminibus: 'Nunc ea quo pacto gignantur, et impete tanto Fiant,' &c. *Lamb.* Id quidem ferri potest: at melius *agmine*. *Creech.*

186 *Nec tibi sit fraudi, &c.*] Nec te decipiat: vel, et vide ne te inducat, quod ex locis inferniis magis cernimus, quam late pateant umbra, quam quanta sint altitudine, et quam in altum et sursum versus exaggerata.

'inferne,' i. e. ex terra, ex loco infimo, seu inferno. Neque vero est, quod quemquam moveat ultima syllaba correpta: est enim brevis. et ita de 'superne' sentiendum: ut 4. 441. 'et recta superne gubernata.' Veruntamen non dissimulabo, in quibusdam lib. legi *inferna*: quam lectionem si probabimus, paullo aliter hunc locum explicabimus. *Lambin.* *Inferne.* In quibusdam libris, *inferna*. *Gifan.* In errorem inducat. *Faber.* Vss. 17. Scrupulus propter nubes visas, non, ut latas, ita profundas, ideoque non istis fornacibus, et speluncis, quas fingit, exstructas. Hunc eximit. Et quædam subjungit de vento inter nubes fremente, et tandem cum fulgure erumpente. *Creech.*

187 *Quam sursum, &c.*] Ordo est: quam quid exstent sursum exstructa, i. e. quam quantum extent sursum versus spissa et densa. Quod si quis malet legi *inferna*, totum hunc locum sic declarabo: Et ne te decipiat, quod nos magis videmus, quam sint lata inferna, i. e. infernæ nubium partes, quam sursum exstructa, i. e. eæ partes, quæ sunt sursum versus exstructæ; quid exstent, i. e. quantum emineant. *Lamb.*

188 *Contemplator enim*] Sic sup. 2. 113. 'Contemplator enim, cum solis lumina cumque,' &c. *Lamb.*

191 *Atque urgere superna*] Ita vet. libri. *Gifan.*

192 *Sepultis undique ventis*] Sedatis et stratis ventis. Tralatio est. sic Græci dicunt *κοιμίζειν ἀνέμους*, i. e. sopire. *Lamb.* Ut alii, *sopitis*, ab eadem metaphora. *Faber.* Virg. 2. 265. 'Invadunt urbem somno vinoque sepultam.' *Turneb.* Adv. 30. 19.

194 *Speluncasque velut saxis pendentibus structas*] M. Tull. lib. 1. Tusc. Quæst. ex nescio quo poeta: 'Per speluncas saxis structas asperis, pendentibus, Maximis.' *Lamb.* In speluncis enim saxa videntur pendere. 'Pendentia tecta' Virg. et passim

poëtæ. Creech.

195 *Tempestate coorta*] Sic loquitur et Cæsar lib. 7. de B. G. 'Quod magna subito erat coorta tempestas.' Idem Lucret. 1. 762. 'Aut ita diffugient, ut, tempestate coorta,' &c. idem inf. 457. 'Usque adeo, donec tempestas sæva coorta est.' Virg. 10. 405. 'Ac velut optata ventis æstate coortis,' &c. Lamb.

196 *Magno indignantur murmure clausi*] Sic Virg. Æn. 1. 59. 'Illi indignantes magno cum murmure, montis Circum claustra fremunt.' Lamb.

200 *Convolvunt*] Corradunt, colligunt. Lamb.

E Nubibus] Leg. In Nubibus, id enim tota postulat sententia. Creech.

202 *Fulserunt*] Fulgorem conceptum ediderunt. Lamb.

203 *Hac etiam*] Alia causa fulguris, quia nubes multa in se ignis semina contineant. Lamb. Non tantum ignis in nubibus circum rotatus accendi potest, sed ipsæ nubes multa ignis corpuscula sive a sole, ut docuit Empedocles, sive aliunde accepta continent. Id enim splendidus et flammeus color quarundam nubium demonstrat; ista autem corpuscula a vento, compellente et comprimente nubes, expressa fulgur efficiunt. vss. 11. Creech.

204 *Liquidi*] Lucidi, vel puri, vel effusi et abundantis. Macrob. Saturn. 6. 5. Lamb. Maro item Ecl. 6. 3. 'Et liquidi simul ignis.' Ubi Servius per 'puri et ætherii' explicat, locumque præter hunc Lucretii etiam Cicero-nis, qui dixerit 'ignitum liquorem,' adducit. Alias enim siccae rei aridæque haud convenit 'liquidi' epitheton. Lactantium hoc quoque, ut plura, imitatum docuit Turneb. Adv. 10. 8. cujus antiqui scriptoris hæc sunt verba 6. 11. 'Aliud ille a nobis exigit lumen, et quidem non fumidum, sed, ut ait poëta, liquidum atque clarum, mentis scilicet.' Hav.

207 *Plerumque colos*] Utraque sunt

nsitata, 'color,' 'honor,' 'timor,' 'labor,' 'vapor,' 'odor,' et 'colos,' 'honos,' 'timos,' 'labos,' 'vapos.' Nonius in voce 'vapos,' et 'odos.' Lamb.

208 *Quippe etenim solis de lumine*] Hanc sententiam tangit et refellit Aristot. lib. 2. μετεωρ. Καὶ τοὶ τινὲς λέγουσιν, ὡς ἐν τοῖς νέφεσιν ἐγγίνεται πῦρ. τοῦτο δ' Ἐμπεδοκλῆς μὲν φησὶν εἶναι τὸ ἐμπεριλαμβανόμενον ἐκ τῶν τοῦ ἡλίου ἀκτίνων. Ἀναξαγόρας δὲ ἐκ τοῦ ἀνωθεν αἰθέρος, ὃ δὴ ἐκεῖνος καλεῖ πῦρ, κατενεχθὲν ἄνωθεν κάτω. i. e. 'Atqui aiunt nonnulli, in nubibus ignem innasci: hunc autem ignem Empedocles quidem dicit esse eum, qui comprehenditur et concipitur ex radiis solis: Anaxagoras autem ex supremo æthere (quem ille ignem appellat) superne deorsum delatum,' &c. Lamb.

210 *Hasce igitur*] Sic habent libri fere omnes manuscr. et nonnulli vulgati: alii, *Has igitur*. Lamb.

Agens] Impellens, incitans. Lamb.

211 *Expressa*] Ἐκτεθλυμμένα. Lamb.

212 *Quæ faciunt flammæ fulgere*] Quæ faciunt, ut flamma existat, et fulgor oriatur. sic loquitur et alibi: ut sup. lib. prox. 760. 'Quæ faciunt igneis interstingui, atque perire?' et eod. lib. sup. 661. 'Quæ faciunt solis nova semper lumina gigni.' et eod. lib. 702. 'Qui faciunt solem certa de surgere parte.' et hoc lib. 6. 175. 'Fecit, ut ante, cavam, docui, spissescere nubem,' et 3. 101. 'Harmoniam Graii, quam dicunt, quod faciat nos Vivere cum sensu,' &c. ad quem locum plura exempla congesta sunt. Lamb.

213 *Fulgit item*] Alia causa fulguris, non cujuslibet, sed ejus quod fit sine terrore. Hunc versum profert Nonius in verbo 'fulget.' Lamb. Modo dixit semina ignis, quæ in nubibus continentur, vi et impetu venti exprimi; jam vss. 5. licet non exprimantur, tamen diductis et distractis

nubium partibus decidant necesse est, atque inde lene illud et mite fulgur, quod lumine oculos perstringit, nullo autem tonitru percellit aures. Creech.

214 *Diducit*] Distrahit, divellit. Lamb.

215 *Ingratiis*] Adverbium, quod valet invite, et velint, nolint: vel ablativi casus, sine recto, compositi ex gratiis, et particul. negat. in. ut sup. 3. 1083. 'ingratiis hæret et angit.' est autem utrobique trisyllabum. apud Terent. autem Heaut. 3. 1. 37. quattuor syllabarum, 'Protteruisti hinc: ea coacta ingratiis,' &c. Lamb. Velit nolit, nam diductis nubibus necesse est inclusas ignis scintillas erumpere. Creech.

218 *Quod superest, quali*] Nunc de fulminis natura, ejusque mobilitate. Et ait, declarari fulmen natura esse ignea ex eo, quod loca fulmine tacta odorem sulfuris mittant, et quod atra sint, quasi calore inusta. hunc locum autem in integrum restitui, partim offensus scriptura vulgata, quæ est, *Quod superest quod sic*: partim ab uno codice manuscr. admonitus, in quo scriptum reperi, *Quod superest, quasi*: ex quo feci, *Quod superest, quali*, &c. quæ lectio sine dubio recta et vera est. Etiam hanc emendationem Zoi-lus tacitus amplexus est, nulla varietatis mentione facta. Lamb. Cum fulmen urat res tactas, cum domos incendat, &c. neminem videas qui ejus naturam igneam esse diffiteatur. Quod autem parietes penetrat, quod aurum, æs, reliqua metalla liquefacit, quod vase integro exhaurit liquorem, vel facit ut effluat, id quidem pernici motui, et subtilitati illius ignis attribuendum. Creech.

220 *Notæque graveis halantes*] Ordo: Notæque halantes, i. e. exhalantes, auras graveis, et tætras, et sulfureas. vitiose autem habent quidam vulg. libri *halanteis*. Lamb. *Halanteis*. Quidam libri, *halantis*: referatur ad auras. Gif.

222 *Per se*] Melius quam *sape*. Creech.

226 *Quoi nil omnino obsistere possit*] Sic infra vs. 330. 'Non facile est tali naturæ obsistere quidquam. Lamb.

227 *Transit enim valide*] Cod. Memm. habet, *Transit enim validum fulmen*. Lamb.

228 *Clamor uti, ac Voces*] Sic habent tres lib. manuscr. Vatic. Tettian. Memm. et ita legi debet: tantum apponendum est comma post nomen 'voces,' ut verbum 'transit' cohæreat cum voce 'fulmen,' et sit ἐπ' ἀναφορὰ, hoc modo: fulmen transit per sæpta domorum, transit per saxa, per æra, quemadmodum clamor, et voces. ad hunc locum pertinent illa 1. 355. 'Inter sæpta meant voces, et clausa domorum Transvolitant.' ibidem, 490. 'Transit enim fulmen cæli per sæpta domorum Clamor uti ac voces.' Sed quæri potest, quamobrem tanta vis insit in fulmine, tantæque mobilitas. Primum ventus est: ventus autem mobilis est. Deinde ventus est incensus: ignea autem omnia mobilia sunt. deinde e nubibus magno impetu exprimitur: at quæ exprimuntur, qua erumpunt, celerrime et validissime evolvant, ut quæ e tormentis missa ferri videmus: quod et Lucret. posterius testatur, ibi: 'Inde, ubi non potuit nubes capere impetis auctum, Exprimitur vis atque ideo volat impete miro, Ut, validis quæ de tormentis missa feruntur.' motus autem calorem auget. Ita fit, ut ignis fulmineus sit et subtilissimus, et celerrimus, et validissimus: saxa discutiat, aut penetret: æs, et aurum, et similia liquefaciat: solo denique contactu, atque adeo afflatu, animanteis interimat, et similia auditu mira faciat. Lamb. In aliis, *Clamor uti vocis*. sup. 1. 491. *Gifan*. Alii, *Clamor uti vocis*. Sed totus hic

versus abesse potest. Creech.

229 *Et liquidum puncto*] Et clypei æs, aut ferrum liquefacit: 'lignum nullo damno afficit' (inquit Aristot. l. 3. *μετέωρον*.) 'propterea quod natura ligni rara et mollis est, hæc metalla autem dura et solida sunt: fulmen autem per lignum et similia permanat ac permeat prius quam in ea vim suam expromat: dura vero, et obstantia, et remorantia vel discutit ac disturbat, vel consumit ac liquefacit.' Plin. 2. 51. 'Aurum, et æs, et argentum liquatur, intus sacculis ipsis nullo modo ambustis.' Quidam libri habent, *Et liquidum parvo facit æs, &c.* Lamb. Egrege et poetice Claudianus, ubi de Marci Aurelii expeditione, et pluvia illa celebrata agit 6. Cons. Honorii vs. 344. 'Hic tabescente solutus Subsedit galea, liquefactaque fulgure cuspis Canduit, et subitis fluxere vaporibus enses.' Har.

Tempore] Ita quidem libri; alii, *temporis*. In quibusdam vet. *parvo facit*. Gifan.

230 *Curat item*] Tralatio est. Sic sup. 3. 127. 'calidique vaporis Semina curare, in membris ut vita moretur.' Lamb.

Ut vasis integris] Sic et Plin. lib. eod. 'Tertium fulminis genus est, quod clarum vocant, mirificæ maxime naturæ, quo dolia exhauriuntur, intactis operimentis, nulloque alio vestigio relicto.' Lamb.

231 *Diffugiant*] Tralatio illustris, et tamen usitata, pro eo quod est diffuant et dilabuntur. idem 1. 1096. ad flammam transtulit: 'Ne volucrum ritu flammaram mœnia mundi Diffugiant subito,' &c. in eod. lib. 762. ad fulmina, ad imbreis, et ad ventos: 'Aut ita diffugient, ut tempestate coorta, Fulmina diffugere, atque imbreis ventosque videmus.' sic Plautus Aulul. 1. 2. 16. 'Tum aquam aufugisse dicito, si quis petet.' Lamb.

232 *Lateramina vasi*] Ita vet. libri;

rectissime, et Martianus, lib. 3. Vulg. *latera omnia vasis*. Gifan. Cum animadvertentem, libros omnes manuscr. habere *lateramina*: vulg. autem *latera omnia*: diu multumque dubitavi, utram lectionem probarem. ad extremum, lectionem veterem sequi malui, idque tutius esse judicavi. Accessit, quo facilius hanc scripturam probarem, quod vasa vinaria, cum sint fere rotunda, latera non habent: *lateramina* autem, i. e. lateres, habent, cum sint fictilia, et ex terra constant. *Vasi* autem, quod in superioribus duabus editionibus prætermiseram, quia nullo in codice repereram, in hac editione tandem reposui, Capellæ auctoritatem secutus: quem homo contumeliosus, et de me male meritus, testem produxit. Nam libri omnes et vulg. et manuscr. habent *vasis*. 'Vas' autem et 'vasum' dixisse veteres, testatur et Carisius: nullo quidem scriptore teste producto: sed licet hoc auctoris locupletis, Fabii Pictoris, testimonio confirmare. Sic igitur ille apud Nonium in voce 'polubrum': 'Aquam manibus, pedibusque dato: polubrum sinistra manu teneto: dextra vasum cum aqua:' et Plauti in Trucul. 1. 1. 33. 'Aut emta ancilla, aut aliquod vasum argenteum,' &c. et Catonis apud Gell. 13. 22. 'Neque mihi ædificatio, neque vasum, neque vestimentum ullum est in manu pretiosum: neque pretiosus servus, neque ancilla.' Lamb. Dolia enim lateritii operis erant. Faber. Dolia enim vinaria lateritii operis erant, Horatio 'Testæ:' et ex latere 'Lateramen,' ut ex ferro 'Ferramen,' ex ære 'Æramen,' &c. Creech.

233 *Ut insinuatur*] I. e. ubi, vel cum insinuatur. Lamb.

235 *Ætatem*] Longissimum tempus, diutissime. sic Plaut. Amphitr. 4. 2. 3. 'eo modo, ut profecto vivas ætatem miser.' idem Curcul. 4. 3.

22. 'sed vives per me ætatem quidem.' Idem Pseud. 1. 5. 100. 'Do Jovem testem tibi, te ætatem impune habiturum.' Idem Pœn. 3. 3. 23. 'Bono si quid malefacias, ætatem expetit.' Sic et Ter. Eun. 4. 5. 7. 'an abiit a milite? C. jamdudum ætatem.' Idem Heaut. 4. 3. 38. 'Quid? (malum) me ætatem censes velle id adsumularier? Unus est dies, dum argentum eripio: pax, nihil amplius.' ubi tamen vulgo legitur, *Quid? malum, me tandem*. idem Hecyr. 5. 1. 21. 'Nam neque ille hoc animo erit ætatem: neque pol tu eadem istac ætatem.' Lamb. Ter. Eun. 4. 5. 'Jamdudum: ætatem lites sunt inter eos factæ Maxumæ.' 'Jamdudum ætatem' pro longinquo tempore: Lucilius, 'Ut multos mensesque, diesque; non tamen ætatem.' Donatus. Creech.

236 *Usque adeo pollens*] Sic restitui a quinque libris manuscriptis admonitus, in quorum tribus scriptum est *tollens*, in duobus *tellens*. nisi quis dicat, legi posse *cellens*, pro excellens: ut sit simplex pro composito. quod minus probo. Vulgata lectio autem, *candens*, subdititia et adulterina est. Lamb. *Usque adeo tollens*. Ita vet. libri. Quidam: *tellens*, ut sup. *protollere*, quidam: *protellere*. Lambinus facit: *pollens*. Vulg. *candens*. Gifan. Recte Lambinus, *pollens*, et valeat Gifanii *tollens* et aliorum *candens*, vel *cellens*, viz. excellens. Creech.

237 *Et dominantior*] Et potentior, ἐγκράτεστερα, κρείττων, κυριώτερα. Lamb.

Hæc] Vis fulminis. Lamb.

238 *Nunc ea quo pacto gignantur*] Cum ortum fulminis exquiras, observandum est nunquam sine nubibus densis fulminare; nisi enim spissæ essent nubes, atque alte exstructæ, non illa grandinis et imbris copia fulmen sequeretur: in istis igitur nubibus concipias ventum pernici motu circumrotatum isto motu cales-

Delph. et Var. Clas.

centem, et multa ignis semina e nubibus istis exprimentem: tandem vel motu suo vel ab igneis istis particulis accensum ingenti cum fragore, et immani impetu erumpere: ista autem eruptione ita concutit et distrahit nubium partes, ut totæ in grandinem abeant, vel in imbrem dissolvantur. Hæc vs. 55. Creech.

240 *Acellere tigna*] Sic reposui, secutus scripturam veteris non obscura vestigia. Nam libri vulg. habent *ligna*. Etiam hanc emendationem dissimulanter arripuit Zoilus. Lamb. Ita vet. quidam libri, ut et sup. 2. 196. In vulg. *ligna*. Gifan.

241 *Monumenta*] Ut statuas, sepulcra, tropæa, porticus, theatra, templa, arcus triumphales, et simil. Lamb.

Demoliri] Quidam libri scripti habent *commoliri*. Ego scripturam vulgatam retineo: neque tamen antiquam damno. Lamb. Vet. libri fere *commoliri*. Marullus: *demoliri*, ut et vulg. Gif. Alii, *commoliri*. Faber. et Creech.

244 *Neque te in promissis plura morabor*] Sic sup. 5. 92. 'Quod superest, ne te in promissis plura moremur,' &c. ubi admonuimus, a quibusdam viris doctis legi *ne te promissis*, &c. sine præpositione in. Lamb. *Neque te in promissis*. Ita ex vet. libris posui, ut et sup. 5. 92. Gifan.

Plura] Amplius. Lamb.

245 *Atteque putandum Nubibus exstructis*] Sic legendum, non, ut in quibusdam lib. *extractis*, neque, ut in nonnullis, *extrusis*. *alte exstructis* autem, i. e. alte exaggeratis, et densis. sic Marcus Tullius dixit lib. 2. de leg. 'sepulcrum altius extruere.' idem 5. Tusc. translate, 'Mensæ conquisitissimis epulis exstruebantur.' et Hor. Sat. 2. 6. 105. 'Quæ procul exstructis inerant hesternæ canistris.' hic quoque sui similis fuit Zoilus. Lamb. *Atteque putandum est Nubibus exstructis*. Ita sup. Alii: *extractis*,

Lucret.

5 K

extrusis; male. *Gifan.*

246 *Nam cælo nulla sereno*] Nam eadem est venti, terræ motus, tonitrus, et fulminis materia, et (ut ita dicam) essentia, nempe sicca exhalatio, ut scribit Aristoteles libro secundo meteor. in extr. ex hac enim super terram quidem fit ventus: in terra autem, seu sub terra, terræ motus: in nubibus vero vel imber, vel tonitrus, vel procella, vel fulmen. *Lamb.*

250 *Undique, uti tenebras omneis*] Quattuor versus qui deinceps sequuntur, sup. positi sunt lib. 4. non longe a principio. *Lamb.*

256 *Demissum flumen*] Sic legendum, non *demissum fulmen*; nigrum enim nimbum expressit similitudine fluminis picei e cælo demissi. Hic quoque Zoilus fuit malignus, et βάρκαρος, et κυνόμνια. *Lamb.* Vulg. *fulmen*, male. Hac in re sæpissime variatum. *Gifan.*

255 *Præterea persæpe niger quoque per mare nimbus, Ut picis e cælo demissum flumen, in undas Sic cadit et fertur tenebris procul, &c.*] Fateor, neque me illius pudet, non intelligo quid hoc sit negotii, *Nimbus fertur tenebris procul*; sed hoc me beat, lector, quod nec tu fortasse, imo, certa res est, non intelligis. Quid autem, donec plus ingenii et tu et ego habeamus, vel certe meliorem magistrum nacti fuerimus, quid, si legeretur, *et fertur terris procul*? Non ita, ut opinor, male; cum scilicet antea occurrerit, '*persæpe niger quoque per mare nimbus*.' Nautæ vero quanto 'a terris' absunt longius, tanto et iis a tempestate gravius periculum est, quippe qui in tutum se vix satis temporis recipere possint. *Faber.* Ego autem videor intellexisse, nempe fertur valde tenebrosus per mare, procul ab iis qui in terra collocati horrescunt. *Creech.* Isaacus Vossius, et annotator noster, ex ejusdem seu *Ms.* seu conjectura: *Et fertus tene-*

bris. Ita scripsisse Lucretium omnino crediderim, ut sit simplex pro composito, '*fertus*' pro refertus, ut '*pletus*' pro repletus, et similia apud Nostrum. Sic ignibus et '*ventis repletum*' hunc nimbum dicit, versu ab hinc tertio: et pariter in præcedentibus: '*tenebris magnas cæli cavernas compleri*.' Constructioni tamen obstat particula, *et*, ante verbum, quod sequitur. Vide igitur, num scripserit Lucretius: *Et fertus tenebris, procul attrahit atram Fulminibus gravidam tempestutem, &c.* '*Attrahit*,' dum fluminis ritu, ex densa lateque suspensa nube descendit. Simile quid nautis nostris vocitatur *een slorp*, sive *een slurp*, q. d. voraginem, gurgitem, &c. *Preig. et Hav.*

260 *Horrescant*] Homines. *Lamb.*

Ac tecta requirant] Immo etiam specus subeant. Quod de Tiberio traditum est. *Lamb.*

263 *Inædificata*] Exaggerata, et extructa. Tralatio est. proprie usurpavit Cæsar lib. 1. de B. C. '*Portas obstruit, vicos plateasque inædificat, fossas transversas in viis perducit*.' et Marcus Tullius orat. de harusp. resp. '*In domo tua est inædificatum sacellum*.' Quanquam hoc proximum exemplum aliquantum a superiore discrepat. *Lamb.* Mox, ut et antea, '*extructis alte nubibus*.' *Fab.*

265 *Nec tanto possent venientis opprimere imbri*] Ita vet. libri. In vulg. pro *venientis*: *hæc terras*. Marullus: *tantos imbres*. Quidam: *viventes*. *Gif.* Secutus olim fueram codices vulg. qui sic habent, *Nec tanto possent hæc terras opprimere imbri*. Et tamen antiquam scripturam lectori indicaram: quæ talis est, *Nec tanto possent venientes opprimere imbri*: unde quosdam suspicari scripseram, legendum *venientes*, i. e. homines, seu animanteis. vulgatam autem illam sic declarabam: et hæc, videlicet fulmina, non possent, &c. Ne illud quidem omiseram, quibusdam videri legendum, et

sup. *Obrueret terras, &c.* ut subintelligatur vox tempestas: et hic, *Nec tanto posset terras hac oppr. imbri, &c.* et versu seq. *Flumina abund. ut faceret*. Nunc vero antiquam sic leviter immuto, *Nec tanti possent venientes opprimere imbres, Flumina, &c.* ad '*opprimere*' autem subintelligo nos, seu animanteis. Licet etiam sic legere, non ita longe ab antiqua scriptura. *Nec tanto possent viventeis opprimere imbri*, ut subintelligamus nubila: et '*viventeis*' sit accusandi casus, et significet animanteis. Superiorem lectionem adjuvat versus, qui est l. 286. '*Nec validi possunt pontes venientis aquai Vim subitam tolerare*,' &c. '*Viventes*' autem pro hominibus et animantibus etiam Arnob. posuit lib. 1. '*A quo (Christo) jam dudum tanta et accepimus dona viventes, et expectamus, dies cum venerit, ampliora?*' Quamquam '*viventes*' apud Arnobium proprie potius videtur positum, pro iis qui vivunt, ut sit, nos qui vivimus, vel interea dum vivimus. *Lamb.* Hæc viz. nubila, ut enim obruunt terram caligine, ita imbre opprimunt: nec video cur huic lectioni præferatur alia *Nec tanti possent venientes opprimere Imbres*. *Creech.*

266 *Camposque natate*] Hoc eod. lib. inf. 403. '*quid undas Arguit, et liquidam molem, camposque natanteis?*' et lib. 5. 489. '*Angebat mare manando, camposque natanteis*.' '*facere*' abundare flumina' autem, usitatum loquendi genus Lucretio, et aliis bonis scriptoribus: de quo supra non longe, vs. 212. '*quæ faciunt flammæ fulgere colores*:' et item 3. 102. '*quod faciat nos Vivere cum sensu*,' &c. *Lamb.*

268 *His igitur Ventis*] I. e. talibus igitur ventis atque ignibus omnia aëris loca referta sunt: ideoque passim, id est per totam cæli regionem, et per omnes ætheris parteis, tonitrua et fulgura gignuntur et excitantur.

Vocem *plena* junxit cum auferendi casu, cum M. Tullius soleat fere cum patrio conjungere. *Lamb.*

270 *Quippe etenim supera*] Pancis ante versibus; vs. 204. '*Hac etiam fit uti de causa mobilis ille Devolet in terram*,' &c. *Lamb.*

273 *Hic ubi ventus eas idem*] Ordo: Ubi igitur hic idem ventus, qui eas in unum quemvis locum forte cogit, expressit, &c. *Lamb.*

274 *Vaporis*] Caloris, ut sæpe alibi, et fere semper. *Lamb.*

275 *Seque simul cum eo*] In præpositione '*cum*,' *m* non eliditur: quod neque huic scriptori, neque aliis nonnullis est inusitatum, ut alias admonimus. *Lamb.*

276 *Insinuatus ibi vortex*] I. e. tum ventorum globus ingressus, vel intromissus, circumagitur in aëre, et fulmen veluti quibusdam calidis fornacibus intus fabricatur, parat, excudit, et exacuit. *Lambin.* In cavis viz. et profundis nubium speluncis. *Creech.*

278 *Nam duplici ratione accenditur*] Nam duobus modis vortex ille venti, seu ventus ille conglobatus et convolutus, ignem concipit, i. e. fit fulmen. *Lamb.*

Ipsæ suapte Mobilitate] Libri vulg. habent, *ipse sua cum*, &c. quidam legunt *ipse suaque*; ego *ipse suapte* hac editione reposui: quamvis olim *ipse sua nam* ediderim? Quam lectionem alii avide sunt secuti. Sunt autem hi duo modi, quibus ventus ille convolutus et conglobatus, fit fulmen. Ipse (inquit) vortex et ex sua ipsius mobilitate, hoc est sua celeritate, sive suo celerrimo motu, calorem contrahit, et e contactu ignis. *Lamb.* Alii, *ipse suapte*, melius forsitan; non enim placet vocis istius '*nam*' repetitæ sonus. *Creech.* Videtur mihi scribendum esse *quom* (nam plurimi *Mss.* cum habent) i. e. quom et ipsa calescit, pro calefiat, sua mob. &c. *Hav.*

279 *E contagibus*] I. e. e contactu. 'contagibus,' a singulari contages: quo utitur sup. 3. 734. 'Et mala multa animus contagi fungitur ejus.' et 4. 337. 'Quæ contage sua pallo-ribus omnia pingunt.' et inf. 1241. 'contagibus ibant.' *Lamb.*

281 *Incessit*] Invasit. *Lamb.*

Maturum tum quasi] Si non addisset 'quasi,' tralatio esset: nunc autem est ἐκὼν. Tum (inquit) fulmen, quasi maturum, quippe ubi ventus percaluit vel suo motu, vel igne foris concepto, (fulmen enim nihil fere aliud est, quam ventus incensus, ut supra diximus,) tum (inquam) perscindit subito nubem, &c. *Lamb.*

284 *Displosa repente*] Supr. eod. lib. 130. 'Sæpe ita dat sonitum pariter diplosa repente.' *Lamb.*

Displosa repente Opprimere ut cæli videantur] I. e. ut cælum displosum, videatur jamjam casurum, et sua ruina mortaleis terrasque omneis oppressurum. *Lamb.*

286 *Pertentat*] Percipit, pervadit, permovet. sic Virg. Georg. 3. 250. 'Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum Corpora,' &c. Idem *Æn.* 7. 355. 'Ac, dum prima lues udo sublapsa veneno Pertentat sensus,' &c. Idem contra de gaudiis, *Æn.* 1. 506. 'Latonæ tacitum pertentant gaudia pectus,' et 5. 828. 'Hic patris Anchisæ suspensam blanda vicissim Gaudia pertentant mentem.' *Lamb.*

289 *Quo de concussu, &c.*] I. e. ex qua concussione, seu commotione, &c. *Lamb.*

Uber] Multus, abundans. *Lamb.*

Quo de concussu sequitur gravis Imber et uber, Omnis uti videatur in Imbrem vertier Æther Atque ita præcipitans ad diluvium revocare] Monet interpretes, horum versuum postremum a Prisciano in 5. grammatices productum fuisse: quod fortasse tanti non est, ut anxie quæretur: de primo quidem

affirmare possum: de tertio autem, non ausim. Sed, ut ut sit, quomodo-cunque olim tertius ille lectus fuerit, mendum in eo esse arbitror; nec tu, aliorum ibis si mecum otiose et placide seriem verborum ipsorum attenderis: 'Aër videtur in imbrem verti, et revocare ad diluvium.' Nihil sentis? poteras tamen. Quid enim? ille aër, quos, quas revocare videtur? Ecquid dubitas quin vox aliqua exciderit, quæ in quarto casu esset? Deinde ad quam diluvium? Ogygiamne, an Deucalionem? Quamobrem a me non est ut impetretur, quin pro *Atque ita præcipitans ad diluvium revocare*, legi oporteat, *Atque ita Pyrrhæ nos ad diluvium revocare*; Hor. Od. 1. 2. 4. 'terrui urbem, Terrui gentes grave ne rediret Sæculum Pyrrhæ, nova monstra questæ.' *Faber.* Ingeniose quidem, at tota hæc Critica pendet e scrupulosa nimis vocis istius, 'revocare,' acceptatione; cui non favet ipse Lucretius: vid. 5. 256. 'Pars etiam glebarum ad diluvium revocatur Imbribus.' *Creech.*

291 *Præcipitans*] Præceps cadens: hunc versum profert Priscian. lib. 5. *Lamb.*

292 *Discidio*] Sic habent lib. manuscr. 'discidium' autem a verbo discindo natum est: de quo sup. diximus. *Lamb.*

294 *Est etiam quom vis*] Est cum, est quando, more Græcorum dictum, ἐστὶν ὅτε: quod valet 'aliquando,' et 'interdum': hoc igitur dicit Lucretius: Interdum etiam vis venti extrinsecus 'incita,' i. e. incitata, &c. *Lamb.* Si ventus inclusus nubem per-rumpere non valeat, a vento extrinsecus impingente adjuvari possit, quocunque autem modo dirumpatur nubes, maturum fulmen excidat necesse est. vss. 5. *Creech.*

295 *Maturo fulmine*] Sic sup. non longe, vs. 281. 'maturum tum quasi fulmen.' hoc tantum interest, quod illic est ἐκὼν, ut diximus; hic mera

translatio. *Lamb.*

296 *Perscidit*] Perfregit, sic paullo ante, vs. 179. 'quam cum perscidit,' &c. *Lamb.*

Ignis ille Vortex, quod patrio] Non temere additum est 'igneus,' nam si esset vortex sine igne e nube perscissa abruptus, non esset fulmen, sed ῥόμφαιον, i. e. vibratus ἐκνεφίας, seu vibrata procella: cui rei testimonio est Plin. 2. 43. his verbis: 'Sin vero depresso sinu arctius rotati flatus nubem effregerint sine igne, i. e. sine fulmine, vorticeum faciunt, qui typhon vocatur, i. e. vibratus ecnephias.' neque ab his admodum discrepant quæ leguntur apud Arist. meteor. 3. 1. *Lamb.*

297 *Quod patrio vocitamus*] Cod. Memmianus habet, quod *Latino vocitamus nomine fulmen*. Græci autem κεραυνὸν appellant. *Lamb.* Quidam codex: *Latino*: sed ex glossa. *Gifan.*

298 *Hoc fit idem*] Sic habent complures lib. manuscr. et aliquot vulg. in his Parisien. alii habent, *Hoc fit idem*. *Lamb.* In quibusdam: *idem*. *Gifan.*

299 *Fit quoque ut interdum, &c.*] Dnos alios modos quibus fulmen pareretur subjungit Lucretius, quorum prior vss. 9. continetur. Quippe ventus sine igne e nubibus erumpens longo cursu et pernici motu incalescere possit et accendi; neque illud incredibile, cum globulus v. g. plumbeus e tormento emissus liquefiat; hoc quidem non adeo verum est, sed multas res motu pernici accendi neminem videas qui diffiteatur. *Creech.*

300 *Ignescat*] Inflammetur, exardescat, ignem concipiat. *Lamb.*

301 *Corpora quædam Grandia*] Grandia, atque ita ab ignea natura aliena. ignis enim constat ex corpusculis parvulis et subtilibus, ut docuit lib. 2. *Lamb.*

303 *Conradens*] Colligens, sumens, conquirens, petens. sic inf. 443. 'Vortex conradens ex aëre semina nubis.'

sup. 1. 402. translate posuit, 'fidem dictis conradere nostris.' *Lamb.*

305 *Non alia longe ratione, ac plumbea*] Sic sup. 177. 'plumbea vero Glans etiam longo cursu volvenda liquescit.' *Lamb.*

306 *Rigoris*] I. e. frigoris, ut sup. 5. 639. 'Brumaleis usque ad flexus, gelidumque rigorem.' et inf. 367. 'Prima caloris enim pars et postrema rigoris.' *Lamb.* Multa frigida corpora: inf. vs. 367. et 5. 639. 745. *Creech.*

308 *Fit quoque, ut ipsius, &c.*] Posterior vss. 14. ventus in rem aliquam impingat, ad ictum tam ex vento quam ex re percussa semina ignis confluant, inde ventus accenditur, et fit fulmen: talem autem seminum ignis confluxum fieri posse demonstrat ferri et silicis conflictus: neque quis objiciat ventum esse frigidum; (illud autem minime concedendum cum motu tam pernici fertur;) ferri enim natura non minus frigida, at e ferro percusso ignes evolvant. *Creech.*

Ipsius plagæ] Ipsius ictus. *Lamb.*

310 *Perculit*] Nonnulli volunt legi *perpulit*: alii *percutit*, in præsentī. *Lamb.*

311 *Elementa vaporis*] Principia caloris. *Lamb.*

312 *Et simul ex illa, &c.*] Et simul ex illa re, quæ res tum plagam accipit, seu quæ percutitur ac pulsatur. *Lamb.*

313 *Ut lapidem ferro cum cædimus*] Sup. eod. lib. 160. 'ceu lapidem si Percutiat lapis, aut ferrum.' *Lamb.*

Evolat] Emicat, exsilit. Tralatio est. *Lamb.*

314 *Nec quod frigida vis sit*] I. e. nec, quia ferrum frigidum est, ideo minus illa caloris semina ad plagam concurrunt. *Lamb.*

317 *Opportuna fuit si forte*] Si forte fuit apta ad ignem accipiendum. *Lamb.*

318 *Nec temere omnino, &c.*] I. e.

nec omnino sine magna causa, aut ratione, ventus frigidus esse potest, ex quo tempore, seu ex quo loco, tanta vi immissus est: ut non, si in cursu, i. e. interea dum fertur, non concipit ignem, neque accenditur, at saltem perveniat in loca inferiora, jam calor participes, et cum calore mistus. *Lamb.*

322 *Mobilitas*] Nunc mobilitatis quæ est in fulmine causas affert. *Lamb.* Pernicitas et vehementissimus ictus fulminis e supra positus facile explicari potest. Nam ventus nubibus inclusus frenit et fervet, omnia nubis latera pertentat, exitumque quærit, ideoque cum perruperit magno cum impetu evolet necesse est; *vss.* 7. Adde quod e minutis et lævibus seminibus constat, ideoque per inanes meatus aëris transit; *vss.* 5. His subjunge illius gravitatem, eamque ictu maxime adunctam *vss.* 5. Demum *vss.* 8. adde quod e longinquo cadit, ideoque plures celeritatis gradus momento quolibet acquirit, forsitan etiam ab ipso aëre adjuvatur. Et quid mirum si corpus grave magna cum vi erumpens, et ab aliis corporibus protrusum, magna celeritate cadat, et graviter percellat omnia? *Creech.*

324 *Incita se vis*] Sic legendum potius, quam *insita*, si lib. manuscr. fidem habemus. *Lamb.* Ita veteres libri. Vulg. quidam: *insita*. Gifan.

325 *Conamen sumit*] Conatum sumit. Sic loquitur et inf. 1039. 'Et partem in quamquam conamina sumsit.' *Lamb.* Metaph. ab iis, qui, collectis viribus et spiritu, se se ad cursum parant. *Faber.*

326 *Capere*] *Χαπεῖν*, recipere, tantam vas. *Lamb.*

Impetis auctum] I. e. impetus magnitudinem, seu incrementum. *Lamb.* Dicebant enim 'impetis' pro impetus; unde frequens hodieque apud poetæ recentiores 'impete.' *Faber.* *Impes* [non *impetis*] non solum usita-

tum poetis, sed et Floro, ut recte observatum Salmasio, qui tamen non vidit alterum locum ubi de Gallis agit, ubi similiter reducendum: *impes* Notæ Mss. Vossii seu Beverl. ad marg. Annot. Fabri.

327 *Exprimitur*] *Ἐκθλίβεται*. *Lamb.* *Volat*] Tralatio, ad significandum et illustrandum adhibita. *Lamb.*

328 *Ut validis quæ de Tormentis*] Alia illustratio, a simili. *Lamb.*

329 *Adde quod e parvis, &c.*] Sic sup. 2. 384. 'Dicere enim possis, cælestem fulminis ignem Subtilem magis e parvis constare figuris,' &c. *Lamb.*

330 *Nec facile 'st tali naturæ obsistere*] Sic paullo ante: 226. 'quod nil omnino obsistere possit.' *Lamb.*

331 *Inter enim fugit*] I. e. nam fugit inter omnes res, in quas incidit, si modo sint raræ, et non solidæ. *Lamb.*

Per rara viarum] Sic habent omnes libri vulg. præter Florentinos: quibuscum (vulgatos illos dico) congruunt quatuor libri manuscripti. neque video, quamobrem quicquam immutare debuerit Marullus: qui reposuit *per aperta viarum*. Nam significat (opinor) Lucretius; fulmen penetrare in corpora per raras vias, quæ scilicet insunt in corporibus non solidis, sed raris, quale est lignum. nam quæ sunt solida et dura, vel discutit et disturbat, ut saxa: vel liquefacit, ut aurum: vel comburit, ut ossa. *Lamb.*

332 *Non igitur multis offensibus*] I. e. non igitur offendit in multas res, quæ id remorari et retardare possint; vel quibus retardatum hæset. *Lamb.*

334 *Deinde, quod omnino, &c.*] Alia ratio mobilitatis fulminis: quæ sumitur ex eo, quod supra probavit 2. 184. omnia corpora deorsum ferri, nulla sursum: 'Nunc locus est (ut opinor) in his illud quoque rebus Confirmare tibi, nullam rem posse sua vi Corpoream sursum ferri, sursumque meare.' *Lamb.*

Pondera deorsum] Sic vet. libri;

recte. Vulg. *deorsum*. Quidam vet. *deorum*. Sic et 3. 1029. Gifan. in Ed. post. *tantum*. *Deorsum*: Gifanii illud *deorsum*, absque r, forsitan respondet τῶ 'sursum' pro sursum, quod agnoscunt Glossæ Lat. Gr. similiter 'prosa' oratio ex prorsa, &c. *Preig.*

338 *Discutiat plagis*] Disturbet, et diruat ictibus. *Lamb.*

Itinerque sequatur] Profert hunc locum Nonius in voce *itiner*: affertque testimonia aliorum antiquorum scriptorum, ut Turpil. in Thrasyll. 'Age, age: ingredi: atque utinam istuc perpetuum itiner sit tibi.' et Pacuvii Atalanta: 'Dolet, pigetque magis magisque me, conatum hoc nequicquam itiner.' *Lamb.*

339 *Denique quod longo*] Postrema ratio, quamquam subjicit ei et aliam, sed quasi dubitans. Denique (inquit) quia fulmen longo spatio, et longo tractu atque impetu fertur, idcirco credibile est, id mobilius fieri, et mobilitatem adipisci: quæ intenditur eundo. *Lamb.*

342 *Num facit*] Mobilitas. *Lamb.* Longus ille viz. impetus: nam fulminis semina, ut aliarum rerum corpuscula, vaga sunt, neque ad certum locum determinata, longo vero illo impetu diriguntur: hunc locum, ab aliis non satis explicatum, recte mihi videor interpretari. *Creech.*

Ut, quæ sint illius semina cumque] Tmesis: quæcumque illius sint semina: 'illius,' videlicet fulminis. *Lamb.*

343 *E regione*] Directo. Tollenda autem distinctionis nota est post vocem 'regione,' et locanda post particulam 'cumque.' *Lamb.*

344 *Omnia conjiciens in eum volventia cursum*] Horum verborum ordo difficilis est: ego hunc esse puto: conjiciens, ea (inquam) mobilitas, omnia semina 'volventia,' i. e. volubilia, ut sit absolutum, quemadmodum 5. 929. 'Multaque per cælum solis volventia lustra:' vel, se convolventia in eum cursum: vel sic, conjiciens

omnia semina volventia cursum in eum locum. *Lamb.*

345 *Forsan et ex ipso*] Alia causa mobilitatis, nempe quia fulmen, dum fertur, quædam corpora ex aëre secum trahere potest, quæ augeant ejus mobilitatem. At quæ alia ex aëre corpora trahere potest, quam venti semina? Atqui Aristoteles Meteor. 3. 1. in extremo ait, semper ventum esse comitem fulminis, semperque ei præire. cujus rei hoc argumentum affert, quod ea quæ a fulmine jamjam tangenda sunt, prius quam percutiantur, moventur, utpote vento prius in ea irridente. *Lamb.*

346 *Intendunt*] Amplificant, augent. *Lamb.*

347 *Incolumeisque venit*] Nunc rationem exponit, quamobrem per quasdam res integras et incolumeis transeat: quasdam perfringat ac disturbet, aut liquefaciat ac dissolvat: vox 'incolumeis' accusandi casus est, numeri multitudinis, ut et hoc totum quod sequitur, 'multa integra:' significat enim, fulmen transire res multas integras. *Lamb.* Non omnia in quæ incidit diffringit fulmen; rara corpora integra manent et illæsa; nam per illorum meatus libere transit subtilis Ignis: solida, æs, aurum, &c. dissolvit, quia in solida corpora impingit, et eorum poros ingressus, dum exitum non invenit, disjungit ipsa corpuscula, metalla liquefacit, saxa redigit in pulverem. *Creech.*

348 *Foraminibus liquidis*] Quia (inquit) ignis per foramina rerum liquida, i. e. patentia et aperta, transvolat: quod simile est, ut si diceret, ignem per res foraminosas et raras transire, cujusmodi sunt lignum, corium, vestis, et simil. Atque hujus quidem scripturæ, quæ in omnibus fere libris reperitur, hæc sententia est: sed in quodam exemplo Basileæ impresso, anno 1631. sic legitur, *foraminibus liquidus quia transvolat Ignis*

quæ lectio si cui probabitur, hæc erit ejus sententia: ignem 'liquidum,' i. e. purum et sincerum, transire 'per foramina rerum,' seu per res foraminosas, et minime solidas. Præterea non est celandus lector, omneis libros manuscr. habere, partim quia transiat ignis, partim quia traviat ignis. Unde mihi videbatur legendum trameat, quod et homini cuidam injustissimo, pessimeque de me insonte merito, venit in mentem. *Lamb.* Apertis, vel inanibus; sed liquidus forsitan legas, viz. ignis subtilis. *Creech.* Vide ad hunc locum, et Lambini ad eum commentarium, Joh. Mellerum Palmerium, Tom. quarto Fac. Crit. pag. 614. *Preig.*

349 *Multaque perfringit, &c.*] I. e. multa etiam perfringit fulmen, nempe dura, et solida, et resistentia; qualia sunt saxa; cum in talia corpora inciderit, qua parte texta cohaerescunt. *Lamb.*

350 *Corporibus rerum incid.*] In corpora rerum inciderint. *Lamb.*

Qua texta tenentur] I. e. qua partes sunt densissimæ, solidissimæ, et maxime contextæ. *Lamb.*

351 *Dissolvit porro facile æs*] Ratio, quamobrem æs et aurum a fulmine facile dissolvantur et liquefiant. *Lamb.*

352 *Vis*] Æris, et auri. *Lamb.* Vis æris et auri, inquit interpret; sed fallitur; quod et ratio et versus sequentes probant; vis enim illa fulminis est, non auri: 'Quæ facile insinuatur, et insinuata repente Dissolvunt nodos omnes, et vincla relaxant.' Sed res plana est, neque monuissem, ni adolescentibus ab auctoritate docti hominis periculum esset. *Faber.*

355 *Nodos*] Copulas, compages, conjunctiones, συνδέσµους, composituras. *Lamb.*

356 *Auctumnoque magis*] Cur auctumno et vere crebriora sint tonitrua et fulmina. *Lamb.* Quæstionem so-

lennem de crebrioribus fulminibus hac potius quam illa tempestate sic exponit: *Auctumnoque magis stellis ardentibus alta Concutitur cæli domus undique, totaque tellus:* error manifestissimus: sed quam ille manifestissimus est, tam certissima emendatio est, quæ olim Notis Phædri nostri inserta fuit: Ita igitur ibi scribebam: *Faciet autem hoc mendum in Phædro animadversum et sublatum, faciet, inquam, ut insignem Lucretii locum in 6. quem vitiatum esse primi animadvertimus, purgare aggrediamur.* Cui enim potius quam tanto poëtæ, quique omnium elegantiorum hominum studio ac cura dignissimus sit, operam navatam oporteat? Versus, queis de agitur, hi sunt, *Auctumnoque magis stellis fulgentibus alta Concutitur cæli domus undique, totaque tellus.* Sed, lector humanissime, hoc nisi molestum est, ex te quæsitum velim, quid hoc sit, 'domus cæli et tellus concutitur stellis fulgentibus?' Nugæ, meræ nugæ; nam præter sonum et granditatem sublimitatemque verborum, nil quidquam frugis est. Cum autem ibi a poëta doctissimo posita sit quæstio hæc, 'Cur auctumno et verno tempore frequentius tonare videamus?' quis neget legendum esse, *Auctumnoque magis telis fulgentibus alta Concutitur cæli domus undique, totaque tellus.* 'Tela' autem 'fulgentia,' fulmina sunt, Virg. Horat. Ov. atque adeo omnium poëtarum testimonio: neque me in proferendis γυργύθοις longarum ῥήσεων lascivire, et otio abuti juvat. Quin et Herodotus alicubi (certus dico) fulmen vocavit θεοῦ βέλτος 'telum Dei.' Error autem adeo fœdus, *magis stellis*, ortus est, quemadmodum subindicavi modo, ex ὑπενώσεως seu conjunctione harum vocum, *magis-telis*, unde postea divisim scriptis, et geminato S, concinnarunt ineptam hanc et ridiculam lectionem, quæ porro omnes editiones invasit. *Faber.* Leg. *Stellis ful-*

gentibus apta: vel cum Fabro (quavis ista lectio non sit adeo necessaria) *telis fulgentibus* i. e. Fulmine. Vss. 22. inquitur cur auctumno et vere frequentius quam hyeme et æstate (quod quidem de quibusdam Italiæ regionibus intelligendum) fulminet? Quia viz. cum fulmen sit igneæ naturæ, atque e densis nubibus erumpit, tum fulmina sunt maxime expectanda, quando calida est tempestas, et frigoris non omnino expers, nam ubi nullus calor, ibi frustra requiras ignem; nimius autem calor non patitur ut densentur nubes. At in vere et auctumno calor cum frigore miscetur; inde nubes, venti, ignis, tumultus tandem in aëre, e quibus tonitru, fulgur, fulmen. *Creech.* Nihil muto. *stellis fulg.* dicitur hic, uti 'sedibus,' &c. 2. 600. *Hav.*

357 *Alta Concutitur cæli domus*] Sup. 2. 1100. 'Nubibus ut tenebras faciat, cælique serena Concutiat sonitu.' *Lamb.*

359 *Frigore enim desunt*] Forte: *defiunt.* *Gifan.*

363 *Nam fretus ipse anni*] Hunc versum profert Nonius, ut probet, utrumque esse usitatum Latinis, 'fretum i,' et 'fretus us,' mascul. gen. profert ille et hoc Varronis: 'Inter Italiam et Siciliam, qui est fretus inter Rhegium et Messanam.' testatur et Carisius, 'hic fretus, hujus fretus,' usurpatum esse ab antiquis: profertque aliquot exempla ex Porcio Licinio, Messala, et M. Tull. Idemque docet A. Gell. 13. 19. Errat igitur et Priscianus, qui lib. 1. 'fretu' positum esse a Lucretio pro *freto* scribit, quasi 'hic fretus, hujus fretus,' non sit in usu. Quod tamen idem fatetur lib. 5. et Marullus, qui, eum secutus, legit hoc loco, *Namque frit ipse anni.* per 'fretum anni' autem, eas anni partes, quæ sunt inter frigus et calorem interjectæ, significat Lucretius, a similitudine maris angusti, in-

ter duas terras, quod fretum proprie appellant Latini a fervendo: quia in talibus angustiis maxime mare effervescit, atque æstuat. Idem Lucret. sup. 1. 721. 'Angustoque fretu rapidum mare dividit undis.' *Lamb.* Ita vocat eas tempestates, quæ frigus et calorem interjacent; ut fretum dividens duas continentes. Dicebant autem 'fretus' et 'fretum,' jam sup. *Faber.* Seneca Nat. Quæst. 7. 28. 'Æquinoctium in calorem frigusque flectentis anni signum.' *Creech.*

364 *Quorum utrumque opus est*] Opus est, i. e. requiritur, seu usui est: ut 2. 814. 'Scire licet nil principiis opus esse colores:' et 4. 1263. 'Nec motus opus sunt nostris uxoris hili:' et item sæpe. *Lamb.*

367 *Prima caloris enim*] Prima caloris pars, a quo æstas incipit, et postrema 'rigoris,' i. e. frigoris, in quod hiems desinit, id ipsum tempus est vernum: legendum est autem, *Tempus id est vernum*, quemadmodum habent libri manuscripti, et aliquot vulgati emendatiores, non *Tempus adest vernum*, ut vulg. mendosi. *Lamb.* Prima pars veris adulti, seu (liceat mihi ita loqui) veris caput, calor est; finis autem, seu illa pars qua cum hieme committitur, frigus. *Faber.*

368 *Tempus id est vernum*] Quidam libri, *adest*, male. *Gifan.*

369 *Turbareque mistas*] Varro: 'quia cum mare turbat,' idem enim est quod turbare et misceri, antiquitate quadam sancta. *Turneb. Adv.* 30. 19.

370 *Et Calor extremus*] Æstatis. *Lamb.*

Primo cum frigore] Hiemis. *Lamb.*

373 *Confligunt*] Pugnant inter se hiems et æstas. Tralatio est. *Lamb.*

374 *Nec mirum est in eo si tempore*] Sic habent quattuor libri manuscr. et ita legendum est. vulgati autem inter se dissentiunt, omniumque lectio videtur mendosa: qui habent partim, *Nec mirum, si in eo jam tempore, &c.* partim, *Nec mirum, si in eo*

tum tempore, &c. partim, *Nec mirum, si in eo sic tempore, &c.* Harum tamen trium tolerabilissimæ sunt duæ priores. Postrema vero, quæ reperitur etiam in cod. Tettiano, *Nec mirum, si in eo sic*, a recta paullum detorta est. Nam *si pro est, sic pro si* subditum est. Sententia autem hæc est: *Nec mirum est, si in veris et autumnini tempore plurima existant tonitrua, plurimæque cadunt fulmina, plurimæ denique turbidæ tempestates in cælo coarctantur: quoniam duæ qualitates tum sunt inter sese pares et æquales, calor et frigus. Hinc autem bellum anceps oritur, quod non fit æstate, aut bruma. tum enim quia calor aut frigus superat, dominatur, ac præpollet, nullus est bello locus: quod idcirco duellum dictum est, quod duæ partes æquales de victoria contendunt.* *Lamb. Nec mirum est, in eo si.* ita vet. libri, manu formaque descripti. *Gifan.*

376 *Ancipiti bello*] Vere et autumnus calor et frigus contendunt; æstate calor, hyeme frigus dominatur. *Creech.*

378 *Hoc est igniferi*] Ἐπιφάνεια. h. e. (inquit) naturam fulminis pervestigare, atque adeo cernere, et quæ potestate seu facultate quidque faciat, videre; non revolvemem et replicantem Etruscorum et haruspicum carmina, i. e. libros Tageticos (qui omnem Etruscorum disciplinam continebant, a Tagete illo puero Etrusco ex agro Tarquiniensi, cum terra araretur, edito: de quo lege M. Tull. libro secundo de Divin.) non (inquam) Etruscorum libros consulentem, signa voluntatis Deorum obscuræ et incognitæ indagare: quod faciebant haruspices, diviso in aliquot parteis cælo, ut sup. diximus, vs. 85. 'Ne trepides, cæli divisus partibus,' &c. *Lamb.* Sacrificulorum Angurumque generi insultat. Istud, inquit, est, scire quæ natura sit fulminis, &c. quod nunquam in libris vestris deliramentorum plenius reperie-

tis: 'retro volventem,' i. e. a capite ad calcem, a calce ad caput volvendo, revolvendo aniles istos libros quos Tyrrheni seu Tusci condiderunt. *Faber.* Nihil dici potuit brevius, aut elegantius. *Creech.*

381 *Indicia occultæ*] Sic habent tres libri manuscr. et Veneti recentiores, et Lugdunenses, et Basilien- ses. duo manuscr. et Veneti antiq. et Parisiens. et Florent. *Judicia.* quam scripturam rejeci, ut mendosam et corruptam. Nam constat, veteres illos, auspicia, auguria, omina, ostenta denique, et talium rerum observationes instituisse, atque usurpasse, ut ex iis voluntatem Deorum, quam his indicari et significari putabant, cognoscerent. *Lamb.* Ita ex quibusdam vet. et vulg. malui. Alii, *Indicia.* *Gifan.*

382 *Unde volans*] Hi tres versus deinceps sequentes jam ante positi sunt, statim post eum versum quem modo protuli. *Lamb.*

386 *Quod si Jupiter*] Vult probare, fulmina a Diis non mitti, sed ex certis et naturalibus causis nasci. *Lamb.*

Alii *fulgentia Diri*] Plin. 2. 52. scribit, 'ex Thuscorum litteris novem Deos fulmina emittere,' quod et Arnobius confirmat lib. 3. adv. G. ex auctoritate Manilii, his verbis: 'Novensileis novem Deos ait esse Manilius, quibus solis Jupiter potestatem jaciendi sui permiserit fulminis.' *Lamb.* Novem enim Dii erant, quibus fulminis jaculandi jus a Jove concessum erat. *Faber.*

388 *Quo quoque est cumque voluntas*] Sic habent quatuor libri manuscr. et aliquot vulg. *Quo cuique est cumque voluptas:* alii, *Quo inducit quemque voluptas.* *Lamb.*

Quo ducit quemque] Ita, in vet. nostris, et in vulg. Quidam, *inducit.* Sup. 2. 257. In aliis vet. *quo cuique est cumque voluntas.* Et in quibusdam vulg. *voluptas.* *Gifan.*

389 *Scelus aversabile*] Sic habent

tres lib. manuscr. quibuscum congruunt Florent. alii *aversabile*, mendose, opinor. 'aversabile' autem 'scelus' interpretor, horrendum, fugiendum, et quod omnes aversari debent. Itaque totum hunc locum sic explico ac declaro: Cur Dii non faciunt ut quicumque a scelere nefario atque horrendo sibi non caverunt, i. e. sese non abstinuerunt, ii percussim 'halent fulguris flammæ.' i. e. flammis conflagrent, quo sint ceteris mortalibus documento atque exemplo? et potius homines innocentes et nullius turpitudinis sibi conscii, fulmine icti exanimantur? sic Aristoph. Νεφέλ. vs. 398. Εἴπερ βάλλει τοὺς ἐπιόρκους, πῶς δὴ τ' οὐχὶ Σιμων' ἐνέπρησεν, Οὐδὲ Κλεώνυμον, οὐδὲ Θεόδωρον; καί τοι σφόδρα γ' εἶσ' ἐπιόρκοι. Ἀλλὰ τὸν αὐτοῦ νεῶν βάλλει, καὶ Σούνιον, ἄκρον Ἀθηνῶν, καὶ τὰς δρῦς τὰς μεγάλας. Τί παθὼν; οὐ γὰρ δὴ δρῦς ἐπιόρκει. i. e. 'Si Jupiter fulmine perjuros petit, qui fit, ut Simonem non inflammaret, neque Cleonymum, neque Theodorum? Atque valde sunt perjuri: sed templum suum petit, et Saniū, Athenarum promuntorium, et quercus magnas. quamobrem? non enim quercus pejerat.' *Lamb.* In aliis, *aversabile;* non tam recte. *Gifan.* Βδελυρὸν, φευκτὸν, tetram, dirum. *Faber.*

390 *Flammæ ut fulguris edant*] Ita ex veteribus libris scripsi. In aliis veteribus libris, et vulgatis, *halent.* In quibusdam Vulgatis, *ictu.* *Gif.*

Flammæ ut fulguris halent] Sic legendum: et ita habent libri omnes et manuscripti, et vulgati, sic autem loquitur inf. 522. 'Terraque cum fumans humorem tota rehalat.' Quare edant, quod Zoilus substituit, hinc procul arceatur ut profanum. *Lamb.*

391 *Documen mortalibus*] Esset acre mortalibus documentum, si improbi et impii darent pœnas. nunc autem, quia hoc non fit, Iarbas ille apud Virg. Æn. 4. 208. sic cum Jove ex- postulat: 'Adspicis hæc? an te, ge-

nitor, cum fulmina torques, Ne quicquam horremus? cæcique in nubibus ignes Terrificant animos, et inania murmura miscent!' &c. *Lamb.*

392 *Et potius nullæ sibi, &c.*] Hanc ex vet. librorum vestigiis scripturam puto verissimam. Vulg. *nulla turpi sibi conscius in re.* In vet. quibusdam; *nulla sibi conscius re.* *Gif.* Sic restitui hunc versum, conjectura quidem ductus, sed tamen a vetere scriptura admonitus, quæ talis est, *nulla sibi turpi conscius re.* Ex hac enim suspicatus sum præpositionem *in* esse inculcatam, et ita a Lucretio scriptum esse, ut excudendum curavi, præsertim veritate hanc lectionem flagitante. Sic enim Latini loquuntur 'nullius rei turpis sibi conscius,' non 'consciis in re turpi,' quo modo est in libris vulg. Sic enim habent, *Et potius nulla sibi turpi conscius in re,* plane inepte: 'nullæ' autem in patrio casu, antiquum, et antiquis usitatum, ut apud Ter. Heaut. 2. 3. 30. 'alteræ Dum narrat.' Lege quæ annotata sunt supra ad illum locum 2. 778. 'unæque figuræ.' Hanc quoque emendationem sibi arrogavit Zoilus. *Lamb.*

395 *Loca sola*] Loca deserta, solitudines. *Lamb.*

396 *Con brachia suefaciunt*] Sic propemodum edendum curavi in sec. editione, nempe hoc modo, *An tum brachia suefaciunt, &c.* sed volueram edi, *An con brachia suefaciunt, &c.* ut intelligamus, esse tmesin, pro consuefaciunt brachia, quo modo sup. 4. 67. quidam de me male meriti non male reposuerunt, ordine eodem, *Quo fuerint, et con formæ servare figuram,* Sic igitur nunc restituo hunc locum. nam *consuecunt*, quod vulgo legitur, pro *consuefaciunt*, mihi probari non potest. *Lamb.* Tmesis Lucretio et vet. poetis familiaris, pro consuefaciunt. *Faber.* Vossius Pater tamen de Anal. 3. 4. ita ut 'adsuesco,' 'insuesco,' etiam 'consuesco' docuit

interdum actionem significare trans-
euntem, eoque transitivorum more
construi; ut enim Virg. *Æn.* 6. 832.
'nec tanta animis adsuescite bella,'
Horat. Sat. 1. 4. 105. 'Insuevit pater
optimus hoc modo Ut facerem;' ita
Columella dixit 6. 2. 'Ubi plastro
aut aratro iuvenum consuescimus.'
Ut ita forsitan melius sit hic non ni-
mis tmesin Lucretianam contra Mss.
fidem urgere; et, ut hic *An tum*, ita
mox vs. 401. 'in eas tum' dixit.
Hav.

393 *Cur Ipse*] Cur pater Jupiter.
Lamb.

Neque parcat in hosteis] Et cur non
parcat suo telo 'in hosteis,' i. e. ad
hosteis suos perdendos? *Lamb.* Ne-
que parcat telis, neque iis minus fre-
quenter utitur, ut, ubi occasio fuerit,
hostes suos male perdat. *Faber et*
Creech.

399 *Denique, cur nunquam cælo*] Sic
sup. eod. lib. 246. 'Nam cælo nulla
sereno, Nec leviter densis mittuntur
nubibus nunquam,' sic Aristot. *Me-
teor.* 2. 9. καὶ διὰ τί ποτε τοῦτο γίγνε-
ται κατὰ τὸν οὐρανὸν, ὅταν ἐπινέφελον
ἢ μόνον, ἀλλ' οὐχὶ συνεχῶς οὕτως αἰ-
θρίας δ' οὐσῆς οὐ γίγνεται; i. e. 'Et
quamobrem hoc fit in cælo, cum est
nebulosum et concretum tantum-
modo, et non ita perpetuo: cælo
autem puro et sereno non fit?'
Lamb.

401 *Ipse in eas tum*] Cum et in
quinque libris manuscr. et in aliquot
vulg. reperissem ita scriptum, *ipse in*
æstum, non, ut in aliis, *ipsus in æstum*,
orta est continuo mihi mendi suspi-
cio, præsertim jam antea mea sponte
hanc vulgatam fastidienti: quid enim
sibi vult 'descendere in æstum?'
primis igitur cum ultimis comparatis,
et mediis cum extremis, venit mihi
in mentem ita esse legendum, et ita
a Lucretio esse scriptum, *ipse in eas*
tum, &c. Primum enim levis admo-
dum et parva fit immutatio scriptu-
ræ vulgatæ? quippe ex voce *æstum*

fiunt duæ, *eas tum*, duarum vocalium
ordine mutato: deinde sententia jam
fit planissima, hoc modo: An simulac-
nubes sursum venerunt, tum ipse Ju-
piter e summo cæli et ætheris ver-
tice in eas descendit, ut in his nubi-
bus 'teli,' (i. e. fulminis,) ictus de-
terminet? 'Descendere' autem tum
Jovem dicunt poëtæ, cum jam jam
futurum est, ut vel tonet, vel plu-
uat, vel grandinet, vel ninguat, quasi sine
nubibus, et nisi e cælo in nubis de-
scendat, neque tonare, neque pluer-
e, neque grandinare, neque ningere
possit. Ex hoc Virg. Georg. 1. 328.
'Ipse pater media nimborum in nocte
corusca Fulmina molitur dextra.'
Idem Ecl. 7. 60. 'Jupiter et læto
descendet plurimus imbri.' idem
Georg. 2. 325. 'Tum pater omnipo-
tens fæcundis imbris æther Con-
jugis in gremium lætæ descendit.' et
Hor. Od. 13. epod. 2. 'Humida tem-
pestas cælum contraxit, et imbreis,
Nivesque deducunt Jovem,' &c.
Lamb. Egregie Lambinus ex *æstum*
fecit *eas tum*. *Ipsus* est in vulg. qui-
busdam, sed non in vet. Ita et inf.
vs. 1260. *Gifan.*

403 *In Mare qua*] Cum hoc toto
loco congruit ille apud M. Tull. lib.
2. Divin. 'Quod enim proficit, cum
in medium mare fulmen jacit? Quid
cum in altissimos monteis? Quod
plerumque fit: quid cum in desertas
solitudines? Quid cum in earum
gentium oras, in quibus hæc ne ob-
servantur quidem?' *Lamb.*

404 *Arguit mare*] Nam cur in ali-
quid jaciatur fulmen Jupiter, nisi illud
aliquo crimine arguat? Huic versui
Lambinus existimat versum, qui ab
hoc septuagesimus est, si modo Lu-
cretianus est, 'Nam ratio cum san-
guine abest humoribus omnis,' subjun-
gendum. *Creech.*

Camposque natanteis] Sup. 5. 489.
'Angebat mare manando camposque
natanteis.' et inf. 1140. 'Aëra per-
mensur multum, camposque natan-

teis.' Post hunc versum videtur lo-
candus ille, si modo Lucretianus est,
qui est ab hoc septuagesimus, 'Nam
ratio cum sanguine abest humoribus
omnis.' *Lamb.* Ita ex Lucretiana
imitatione Virg. *Æn.* 6. 724. 'Princi-
pio cælum, ac terras, camposque li-
quentes,' notante Macrobio Sat. 6. 1.
Hav.

405 *Prætere, si vult caveamus*] Di-
lemma: Jupiter aut vult nobis ante
denunciare et præsignificare fulmi-
nis ictum, ut nobis ab eo caveamus:
aut vult nos opprimere nec-opinan-
teis, et imparatos. Si vult nos præ-
monere, cur non facit, ut fulmen ab
eo missum cernamus; sin vult nos
opprimere imparatos, cur ex certa
cæli parte tonat? *Lamb.* His vs. 11.
proponit duo mira argumenta, quibus
fulmen Jovi conatur eripere: vult
enim ille Jupiter ut evitemus fulmen,
aut non: si velit, cur tanta illius sub-
tilitas, tam pernix motus, ut sensum
fugiat? Si non, cur murmure, tene-
bris, &c. monet e qua parte fulmen
mittetur? deinde in plurimas partes
uno tempore fulmen spargitur. At
illud uni Jovi foret nimis laboriosum.
Creech.

410 *Et simul in multas, &c.*] Hujus
loci et argumenti hæc mihi videtur
sententia et vis esse: vel dices, Jo-
vem uno eodemque tempore fulmen
in multas partes mittere: vel nega-
bis. si dices: quo pacto hoc cui-
quam persuaderi potest, unum sive
hominem, sive Deum multa tela in
multas ac diversas partes uno tem-
pore mittere? si negabis: res ipsa
vincet, ut fatearis. *Lamb.*

416 *Postremo, cur sancta*] Cum hoc
loco congruit ille, qui est 2. 1101.
'Tum fulmina mittat, et ædeis sæpe
suas disturbet, et in deserta rece-
dens sæviat exercens telum, quod
sæpe nocenteis præterit, exanimat-
que indignos, inque merenteis.' et
cum his Lucretianis consentiunt illa
M. Tullii ex lib. 2. de Consul. quæ

posita sunt lib. 1. de Divin. 'Nam
pater altitonans,' &c. nam ea prota-
limus sup. 1. 2. in extr. et profert
Firmianus Divin. Instit. 3. 17. *Lamb.*

418 *Bene facta Deum simulacra*] Ad
ridiculum istud *bene facta*; quanti
enim vñire poterant! Indignum
vero, Deos tantum damni facere, tam
elaborata simulacra ad Canonem Po-
lycleteum exacta. ὦ πόποι, hoι, heι.
Faber.

420 *Altaque cur plerumque*] Sic
Hor. Od. 2. 10. 11. 'Feriuntque sum-
mos Fulmina (al. *Fulgura*) monteis.'
Lamb.

Plurimaque plus] Ita omnes libri;
rectissime. Lambinus, *hujus*, repo-
nit sine causa. Versus est μέλινπος.
Gifan.

Plurimaque hujus] Sic restitui, et
ita legi debet. Zoilus hanc coniec-
turam non probavit, cum sit tamen
rectissima et verissima: scribitque
esse versum μέλινπος. Primum non
usurpat versus miros Lucretius.
quamobrem? quia nihil est necesse.
Deinde si darem, locum esse versibus
miuris in hoc egregio poemate, ta-
men sententia hic ferre non potest
ut legatur *plus*, quod tu si Zoile vi-
disse, qui luce clara non vides, num-
quam ista tam inconsiderate scrip-
sisses. 'Es κόρακας igitur cum tuis pu-
tidissimis versibus. *Lamb.* *Plurima-
que plus*, Gifan, cui nunquam pla-
cet versus integer. *Creech.*

422 *Quod superest, &c.*] Quod su-
perest (inquit) ex iis, quæ ante dixi-
mus, cognoscere facile est eorum ful-
minum quæ πρηστήρες a Græcis nomi-
nantur, naturas, causas, et motus.
Nam alia quædam sunt fulmina, quæ
præsteres non sunt, ut quæ non sunt
ignita: qualia sunt, quæ columnæ,
procellæ, turbines, vortices appellan-
tur. Atque ut hanc totam de fulmi-
nibus disputationem facilius intelli-
gere possimus, sciendum est (quod
et antea attigimus) omnia et tonitrua,
et fulgetra, et fulmina, flatus seu an-

helitus terræ esse: qui si minutatim et sparsim diffundantur, ac cum sint tenuiores, diffidentur; tonitrua, et fulgura: sin densiores, et crebriores, minusque tennes erumpant; procellam gignunt, quæ vocatur a Græcis 'ecnephas' ventus. idcirco violentus est. eruptionis enim celeritas robur et vim efficit. Cum vero flatus sine igne erumpens ex nube, in alterius nubis flatum incurrit, quemadmodum ventus in portis aut viis ex laxitate in angustias redactus, luctatur, et circumversatur; tum fit vortex, qui typhon a Græcis appellatur, maxime si fragorem edat. nam si stridorem potius mittat, quam fragorem, turbo est. Quod si hic flatus postea exardescat, prester est. Si vero non posteaquam e nube erupit, ignem concipiat, sed cum primum e nube exprimitur, fulmen est, quod Græci κεραυνὸν vocant. Ubi autem non potest flatus nubem perfringere, neque ex ea erumpere, sed eam deorsum in terram, aut in mare deprimit, ita ut videatur unda quædam densa et rigida oblonga decidere; tum est columna. De presteribus sic Laërtius: Πρηστήρας ἐνδέχεται γίνεσθαι, καὶ κατὰ θέσιν νέφους εἰς τοὺς κάτω τόπους ἀλλοειδῶς ὑπὸ πνεύματος ἀθρόου ὡσθέντος, καὶ διὰ τοῦ πνεύματος φερομένου, ἅμα καὶ τὸ νέφος εἰς τὸ πλησίον ὠθοῦντος τοῦ ἐκτὸς πνεύματος, καὶ κατὰ περιστάσιν δὲ πνεύματος εἰς κύκλον ἀέρος τινὸς ἐπισυνωθουμένου ἄνωθεν, καὶ ῥύσεως πολλῆς πνευμάτων γενομένης, καὶ οὐ δυναμένης ἐς τὰ πλάγια διαρρῦναι διὰ τὴν περίεξ τοῦ ἀέρος πίλῃσιν. καὶ ἔως μὲν γῆς τοῦ πρηστήρος καθιέμενου, στρόβιλοι γίνονται, ὡς ἂν καὶ ἡ ἀπογέννησις κατὰ τὴν κίνησιν τοῦ πνεύματος γίνηται· ἔως δὲ θαλάττης, δῖνοι ἀποτελοῦνται. i. e. 'Presteres fieri possunt, et ex demissione nubis ad loca inferiora, dissimiliter a vento conferto pulsæ, et per ventum ruentis, simul externo flatu nubem in locum propinquum impellente, et propter flatum circumstantem aëre nonnullo superne in

eam una pulso, et multis flatibus confluentibus, qui non possint in obliqua diffinere, propter aëris circumfusi condensationem. Et, ubi quidem prester usque ad terram demittitur, turbines fiunt, ut et generatio ex motione flatus existat: ubi vero usque ad mare, vertices creantur.' Lamb. Fulmen sequitur presteris explicatio vss. 20. Prester autem turbo igneus, qui scilicet ventus circumactus, et se in ipsa vertigine concitans cum sit, si pugnacior est et diutius volutatur in flammam abit. Si ventus hic e nubibus excutitur, et recto impetu feratur, tum fit fulmen; si nubem, quæ lenta est, perrumpere non valeat, sed deorsum in mare extendat, ibique erumpens rapida vertigine omnia torqueat, tum fit prester, maxima navigantium pestis: quoniam vero de fulmine satis dixisset, jam turbinem tantum explicat, et inde conjicit (perperam ni fallor) Gassendus, Epicuri presterem esse Ecnephian non igneum, et docet presterem ab re a Græcis nominatum ita dici non, quasi inflammantem, sed quasi inflantem, seu tumefacientem, quatenus incidens in mare tumescere ipsum cogit; seu fervefacientem, quatenus aquam sic commovet, ut veluti fervere, sen quasi bullire videatur. Creech.

423 Presteras] Ita vet. libri. In quibusdam, Præsteras, ut 'scæna' ex σκῆνη. Varro. Ita et mox. Gifan.

431 Quam cæpit; nubem] Gassendus Qua cæpit, ita enim postulat sententia. Creech.

433 Quasi quid pugno] In vet. nostris, pugni. Gifan.

Brachiique superne Conjectu] Mendose habent quidam lib. vulg. brachiisque. Lamb.

435 Prorumpitur in mare] 'Prorumpit' et 'erumpit' sæpenumero neutrorum significatione trita videmus usurpari. Maro tamen Æn. 1. 250. dixit 'it mare proruptum,' ut

Lucret. 6. 435. 'Hinc prorumpitur,' &c. et M. Tull. 16. Epist. ad Attic. 3. dixit: 'Ne in me stomachum erumpant, cum sint sibi irati.' et Lucret. 6. 582. 'Exagitata foras erumpitur.' Ista quadam varietate auctorum scripta commendant, et gratiam eis afferunt. Turneb. Adv. 30. 19.

436 Concinnat] Efficit, κατασκευάζει. sic sup. 4. 1246. 'Consuetudo concinnat amorem.' et inf. 583. 'Magnum concinnat hiatum.' tralatio est a cinno, quem Græci κινεῶνα appellant. Est autem potionis genus ex multis liquoribus confectum. vocem Græcam usurpavit Homerus 'Il. λ. 623. Τοῖσι δὲ τεύχε κικεῖω ἐὺπλόκαμος Ἑκαμήδη. i. e. 'His autem cinnum confecit pulchre comta Hecamede.' Usurpavit et Orpheus iniis versibus, quos refert Clemens Alexandr. προτρεπτ. 'Ὡς εἰπούσα, πέπλους ἀνεσύρετο· δειξε δὲ πάντα Σώματος, οὐδὲ πρέποντα τύπον. παῖς δ' ἦεν Ἰακχος, Χεῖρὶ τέ μιν ῥίπτασκε γελῶν, Βαυβοῦς ὑπὸ κόλποις, Ἥ δ' ἐπεὶ οὖν εἶδσε θεὰ, μέϊδ' ἐν θυμῷ· Δέξατο δ' αἶολον ἄγγος, ἐν ᾧ κικεῶν ἐνέκειτο. Hos autem versus eo libentius huc adscripsi, quod cum eos Latinis versibus reddiderit Arnob. adv. G. 5. ii Latini versus non satis emendati sint in vulgatis codicibus. sic enim leguntur: 'Sic effata, simul vestem contraxit ab imo, Objecitque oculis formatas inguinibus res. Quas cava succutiens Baubo manu (nam puerilis Olli vultus erat) plaudit, contrectat amice. Tum Dea defigens angustis luminis orbeis, Tristitias animi paullum mollita reponit. Inde manu poclum sumit, risuque sequenti Perducit totum cyceonis læta liquorem.' In primo versu igitur pro simul legendum arbitror sinu: in tertio, pro Baubo manu recte conjecerit Jo. Auratus legendum Bacchi manus, ut manus sit recti casus, numeri singul. Habetur autem sermo de Cerere ob amissam Proserpinam filiam mærore

confecta: quam Baubo nulla alia re ad hilaritatem ex luctu traducere potuit, quam parte illa sua muliebri inhonesta, nudata, et oculis ejus subiecta. Si quis autem forte dubitet, quid sibi velit in ultimo versu Perducit, &c. 'perducit' hoc loco valet perbibit, sen perpotat. Lamb.

438 Lento cum corpore Nubem] Nubem, quæ fertur tardo cum corpore: Fayus. Agnoscis ingenium hominis. Creech.

439 Detrusit] Sic legendum, non detrudit. Lamb.

442 Fit quoque] Nunc de vortice: de quo sic Plin. lib. 2. 'Sin vero flatus repentini, depresso sinu, arcetius rotati nubem effregerint, sine igne, hoc est sine fulmine, vorticem faciunt.' Lamb. Mare plurimum vexat prester, terras autem turbo ille qui proprie vortex dicitur, qui est rapidus ventus circumactus et circumvolutus in nube, cum nube autem descendens in terras, ibique erumpens sine igne, rotat omnia, et versat: neque hic quidem turbo in terris frequens, nam descensum illius montes impediunt, et vim frangunt. At in lato mari nautæ miseri sæpe timent. Creech.

Ut involvat venti se nubibus ipse] Forte venti vortex. In vulgatis, ventis e nubibus. Intelligit typhona. Gifan. in utraque editione. Sic ex Aristotele et Plinio hunc locum restitui, cum antea legeretur ventis e nubibus. 'venti' autem 'vortex' dicitur, quia vortex nihil aliud est, quam flatus circumactus et circumvolutus. Hunc quoque locum sibi arrogavit Zoilus. Lamb.

444 Presteria imitetur] A prestere hoc tantum differat, quod non sit accensus. Lamb.

Presteria] Præsteria. Gifan.

449 Prospectu maris in magno] I. e. in magno et lato mari: in quo major est prospectus, quam in terra. Lamb.

Caeloque patenti] Idem significat.

Nam in mari cælum latius et longius patet, propter maris æqualitatem et planitiem, quam in terra propter monteis, qui prospectum interrumpunt. *Lamb.*

450 *Nubila concrescunt*] Quo pacto nubes et nubila concrecant, i. e. cogantur. *Lamb.* Unde nubes docet Lucretius vss. 8. Hamata viz. quædam asperaque corpora, quæ in aëre volitant, coeunt, inde tennes primum nubes, ex istis vero tenuibus simul junctis et condensatis tandem nubila. *Creech.*

451 *Hoc super in cæli spatio*] Malim legi *supra*. Sic enim explico, supra in hoc cæli spatio. *Lamb.*

452 *Modis endopedita exiguis*] Ordo et sententia est: quæ impedita et implicata 'modis exiguis,' i. e. modice, nec nimis arcte, aut adstrictè, possint tamen complexa cohærere. *Lamb.*

453 *Comprensa*] Sic potius legendum videtur, ut habent quidam lib. manuscr. quam ut est in aliis, *compressa*. atque hanc lectionem confirmat versus sequens, ab hoc tertius, 'Inde ea comprehendunt inter se.' dictum autem 'comprehendunt inter se,' ut 'amant inter se.' *Lamb.* In quibusdam, *compressa*. *Gifan.* Sic potius legendum, quam *compressa*. Ita vss. 455. 'Comprehendunt inter se.' Dictum autem 'comprehendunt inter se,' ut 'amant inter se.' *Creech.*

454 *Primum parvas c. n.*] Confer historiam Eliæ puerique sui in siccitate pluviae adventu depulsa 1. Reg. 18. 44. 45. *Hav.*

456 *Ventisque feruntur, &c.*] Scilicet crassa hæc moles modicis ventis cieitur, vehementibus disjicitur. Ita quidam, sed frustra; aliam vero interpretationem sequutus sum. *Creech.*

458 *Fit quoque uti montis, &c.*] Plurimæ autem nubes de altorum montium cacuminibus surgere videntur, nempe quoniam tennes nebulae quæ visum fugiunt ad montium vertices a ventis feruntur, ibique conjunctæ

et condensatæ fiunt aspectabiles. *Creech.*

459 *Quam sint quæque*] Sic habent omnes libri, nequis semidoctus putet legi debere, *Quam sint quæque* magis. de quo loquendi genere in scholiis 1. 537. diximus, ad illum locum: 'Et quam quæque magis cohibet res intus inane, Tam magis,' &c. Sententia autem hujus loci hæc est; fit quoque, ut, quo montis cacumina sunt altiora, et cælo propinquiora, eo magis in eis caliginosæ cogantur, propterea quod, quo primum tempore nubes concrecant, eæ, etiamnum tennes, oculis cerni non possunt: et prius ad summa montis cacumina a ventis portatæ conveniunt, et confluent, quam eas oculis usurpare possimus. *Lamb.*

460 *Fulvæ Nubis caligine crassa*] *Homerus* Il. ξ. p. 983. Τοῖόν τοι ἐγὼ νέφος ἀμφικαλύψω Χρύσεον, ὅδ' ἂν νῶϊ διαδράκοι ἡέλιος περ. *Eustathius*, τὸ κινύτητα πολλὰν ὁ Ζεὺς δηλοῖ νέφους. Χρῦσα δὲ φασιν οἱ παλαιοὶ νέφη, τὰ ἐν ὑψηλῷ ἀέρι, ἃ πυροειδὴς ὡν αἰθρὰ χρυσοῖσιν ποιεῖ. *Creech.*

461 *Propterea quia cum consistunt. n. p.*] Sic restitui trium lib. manuscr. auctoritate fretus. Nam alii habent, *quia tum cons.* Conjungendum est autem adverbium *cum*, una cum adverbio *primum*, ut sit *cum primum*. *Lamb.* Ita Marullus, et Lambinus. *Vulg. tum.* *Gifan.*

462 *Ante vid. oc. q. p. t.*] Ante quam oculi ea videre possint, utpote tenuia, et tenuis halitus. *Lamb.*

465 *Condensa, et stipata simul c. et udo*] Hunc versum sic emendatum reperi in margine unius exempli Veneti ab Aldo impressi, quod mihi commodato dederat Jo. Pupperius Lugdunensis. Sed neque eum, neque duos, qui deinceps sequuntur a proximo, Lucretianos esse puto. *Lamb.*

Et condensa, atque arta apparere, et simul ipso] Ita in vet. et vulg. fere. Lambinus inducit. *Gifan.* Tollendi

sunt versus 465. 467. 468. 474. *Faber.* Alii, *Et condensa atque arta apparere, et simul ipso.* Hunc versum cum vss. 467. et 468. multi rejiciunt. Ferri tamen possunt, seu potius videntur necessarii, præcipue duo posteriores, quibus ventos sursum tendere, atque ideo nebulas ad montium cacumina tollere declaratur. *Creech.*

466 *In æthram*] I. e. in aëra lucidum. Nomen est Græcum, quo sæpe utuntur et Latini. *Virg. Æn.* 3. 585. 'Nam neque erant astrorum ignes, neque lucidus æthra Siderea polus.' *Idem* 12. 247. 'Namque volans rubra fulvus Jovis ales in æthra,' &c. *Hom. Il.* p. 646. Ποίησον δ' αἶθρην, ὅς δ' ὀφθαλμοῖσιν ἰδέσθαι. ad quem locum *Eustath.* αἶθρην λέγει τὴν λάμψιν, τὴν εὐδίαν, τὴν αἰθρίαν. i. e. 'æthram dicit aërem lucidum, serenitatem, et cælum purum.' *Lamb.* Adde *Brodæum* ad *Ep. Gr. lib. Anthol.* 1. eis Ποίμενας.

467 *Nam loca declarat*] Sic habent lib. quatuor manuscr. *loca sursum* autem interpretor *loca superna*, quamquam non probatur mihi hoc loquendi genus, neque hunc versum Lucretianum esse arbitror, neque huic proximum. *Lamb.* Hoc etiam tollit *Lambinus*: ego non ausim. *Gifan.*

468 *Res ipsa, et sensus*] Sic habent tres lib. manuscr. quibuscum consentiunt antiqui Veneti, et Parisienses. ordo autem verborum est: *res ipsa et sensus declarat, loca superna patere ventosa, cum, &c.* Alii habent, *Res ipsa ad sensum.* Verum (ut jam dixi) neque hic versus, neque superior, neque ille, *Condensa, et stipata, &c.* videntur mihi Lucretiani: neque denique horum versuum sententia mihi placet. Quod si operæpretium esset eos emendare, sic legendos putarem: *Nam hoc loca declarant sursum ventosa, patetque Sensibus res ipsis, monteis cum ascendimus altos.* Posset etiam sic legi versus prior, *Nam hoc loca declarant ventosa superne, patetque, &c.*

Delph. et Var. Clas.

Lamb. Scribendum monstrantibus Mss. *Res ipsa ad sensum.* Declarat enim *ad sensum*, i. e. sensu, uti 5. 570. 'ad speciem' pro specie. 'Nihilo ad speciem est contractior ignis.' *Hav.*

469 *Præterea perm. mari q.*] Sententia horum versuum hæc est: *Præterea naturam multa corpuscula e toto mari attollere, declarant vestes in litore suspensæ, cum humorem ex mari contrahunt.* At multo credibilis est, multa corpuscula ex mari una exsistere posse ad nubeis cogendas et augendas. Quare si illud verum est, ut est; ergo et hoc. *Lamb.* Ne desit materia e qua tanta nubium moles componantur, e mari vapores et halitus attollit, vss. 11. Deinde e fluviis et terra ipsa, non quod terrestres aliquas particulas attolli putat (ut *Gassendus*) sed quod terra rore aut pluvia madefacta fumare videtur. *Creech.*

470 *Declarant lit. vest. susp.*] Sic sup. 1. 306. 'Denique fluctifrago suspensæ in litore vestes Uvescunt.' *Lamb.*

471 *Adhæsum*] Utitur et alibi hoc nomine, ut 3. 382. 'Nam neque pulveris interdum sentimus adhæsum Corpore.' *Lamb.*

473 *Momine*] Si hæc scriptura placet, quæ reperitur in tribus lib. manuscr. et in omnibus vulg. 'momen ponti' intelligemus agitationem, motum, et salum maris. sin cui suspecta est, videat, præstet ne legere *numine ponti.* nam in *Memmiano* scriptum est *nomine*: quod quidam putant depravatum esse ex *numine*: omnino magis probo *momine*; verum tamen judicet lector. *Lamb.* Recte *momine* in vet. libris. In quibusdam: *nomine*; quod ex *momine* depravatum est, ut sup. 3. 189. *Gifan.* Melius quam aliorum *Numine.* *Creech.*

474 *Nam ratio cum sang. abest h.*] *Avancius* scriptum reliquit, se, quid sibi hic versus velit, non videre. Ego ex verbis sententiam aliquam

Lucret.

5 L

eliei posse puto, sed quorsum ponatur, aut quo pertineat, excogitare non possum. Omnino si Lucretianus est, videtur alieno loco esse inculcatus, et supra potius post versum, 'Arguit et liquidam molem, camposque natanteis,' esse collocandus; ut sit hic Lucretii sensus: quamobrem Jupiter in mare fulmen mittit? quid undas arguit, et mare? nam ratio, et sanguis, et sensus abest ab aquis. Licet igitur multi mortales in aquis intereant, non tamen iccirco aquæ in crimen vocandæ sunt, cum sint rationis et consilii expertes: peccatum autem non sit sine consilio et voluntate nocendi. Sed non celabo lectorem, in cod. Memmiano scriptum esse, *Nam ratio consanguinea, se amoribus omnibus*: in vulgatis autem Florentinis, *Nam ratio tum segnis abest humoribus omnis*: in Parisiensibus autem, *Nam ratio cum sanguine adest hum. omnis*. Lamb. Hunc versum rejicit Lambinus. In quibusdam libris: *ab humoribus*, in al. *consanguinea se amoribus omnibus*. Marullus, *tum segnis abest*. In aliis, *adest*. Gifan. Hunc versum nonnulli subjungunt vs. 404. alii vs. 522. at quocunque in loco ponas, si sapis subito iterum ejicies. Creech. At cur ejicias, quum sententiam potius finiat et claudat. Vossii vero conjecturam atque vestigia Mss. secuti, *consanguinea est reposuimus*; nove quidem id dictum a poëta agnoscentes, sed tamen non minore jure quam alii id quod est proximum et particeps rei 'adfine' dicunt, sicut et ipse 3. 733. 'Corpus enim magis his vitiis adfine laborat.' Hav.

479 *Sufficiunt*] Suppeditant. Faber.

480 *Urget enim quoque, &c.*] Si 'æstum' cum Cassendo atque aliis interpreteris calorem, habebis causam quæ dissipet nubes, at quæ nunquam condenset; neque te juvabit, quam vocant, Anteperistasis: igitur per æstum ætheris intellige corpora ista

quæ e cælo continuo venientia iectibus suis tenues nebulas in nimbos cogunt. vid. vs. 513. Creech.

481 *Ætheris æstus*] Calor ætheris signiferi. jam 'æthera signiferum' etiam supra dixit 5. 460. 'Primus se sustulit æther Signifer.' Lamb.

Densando subtextit cæcula nimbis] Densando nebulas superinducit illis colorem cæruleum: Fayus, bipedum stupidissimus. Creech.

Densando] I. e. densando, ut sup. 1. 662. 'Denseri poterunt ignes, rarique relinqui.' Lamb.

482 *Fit quoque ut hunc, &c.*] Ex infinito spatio, aliisque mundis nubium semina vss. 12. accersit. Alii, *in hoc cælum*. Creech.

484 *Innumerabilem enim, &c.*] 1. 957. 'Omne, quod est igitur, nulla regione viarum Finitum est,' &c. Lamb.

485 *Quantaque volarent Corp.]* 2. 141. 'Nunc quæ mobilitas sit red-dita materiali Corporibus,' &c. Lamb.

490 *Impensa superne*] Tempestas et tenebræ, duo illa, impensa, i. e. effusa, cooperiant maria ac terras e supera regione. 'impensa,' a verbo impendor, eris; i. e. profusa, effusa, magna. Lamb.

491 *Per caulas*] Per inania et cavitates, ut sup. 2. 950. 'Dispersamque foras per caulas ejicit omneis.' Lamb.

492 *Spiracula*] Aditus, fauceis. Virg. Æn. 7. 568. 'Hic specus horrendum, et sævi spiracula mundi Monstrantur.' Lamb.

494 *Nunc age, q. p.*] Nunc de aqua pluvia, et imbris. Lamb. De pluvia sequitur brevis disputatio vss. 29. Multa viz. aquæ corpuseula una cum seminibus nubium evehuntur, et; ut sanguis alique humores cum nostro corpore, (nam nubes concipi potest tanquam corpus, in quo pluvia, quæ componatur cum sanguine, continetur,) cum nubibus pariter augentur: his adde istas aquæ particulas, quas

nubes tanquam lanæ vellera, quibus similes videntur, e mari et fluminibus hauriunt. Ita aqua plenæ nubes si vel ventorum impetu, aut proprio suo pondere comprimantur, ex iis guttæ exsiliant necesse est: vss. 18. Deinde partes nubium diducant venti, excident inclusi imbres; dissolvat autem calor solis, et tum tanquam cera ab igne liquefacta defluent nubes: vss. 4. Vehemens imber vehementem nubium compressionem sequitur: vss. 2. Diuturna denique pluvia, cum a pluribus nubibus coacervatis continuatur imber, et terra pluviam, quam recepit, in vapores resolutam remittit: vss. 5. Creech. Servius ad Virg. Æn. 1. 747. 'unde imber' &c. ita scribit: 'scilicet de nubibus fit, quæ secundum Lucretium de terræ halitu nascuntur, qui nebulas creat: quæ cum altius elevata fuerint, aut solis calore resolutæ, aut vi ventorum compressæ, mittunt leves pluvias, vel exprimunt concitiores.' Hav.

495 *Demissus*] Sic malo legi, quam *dimissus*. Lamb. Ita et sup. Quidam: *demissus*. Gifan.

497 *Vincam*] Firmissimis argumentis probabo. Sic 2. 747. 'Quod quoniam vinco fieri, nunc esse docebo.' sic Hor. Sat. 2. 3. 15. 'Vincit enim stultos ratio insanire nepotes.' Lamb.

500 *Ut pariter nobis corpus*] Malim sic legi, si libri patiantur, *Ut pariter nobis sanguis cum corpore crescit*. Lamb. Lambinus, *Ut pariter nobis sanguis*: et versum sequentem delet. Recte forsitan; at 'Corpus cum sanguine,' et 'Humor cum membris' respondent versui 498. 'Pariterque ita crescere utrasque, (Alii utrumque,) Et nubes et aquam.' Creech.

501 *Sudor item, atque humor*] Hunc versum, ut spurium, delendum censeo. Lamb.

502 *Concipiunt*] Alibi scribitur *Consugunt*: alibi, *Conciliant*. Lamb.

503 *Vellera lanæ*] Vellus a vellendo dictum esse docet Varro lib. 4.

de L. L. sic utrumque conjungit Hor. Od. 13. Epod. 21. 'Muricibus Tyriis iteratæ vellera lanæ Cui prope-rabantur?' Lamb.

508 *Confertæ nubes ei venti mittere certant*] Viz. Nubes vi venti condensatæ aquas collectas mittunt. Ita interpretes: contenderem vero voces istas *ei venti* e sequenti versu fuisse huc delatas, et Lucretium scripsisse, *Imbres tum mittere certant*. Creech.

Mittere] Aquas conceptas et collectas. Lamb.

510 *Turba majore coorta*] Sic legendum esse vincit versus, qui paullo ante positus est vs. 464. 'Hic demum fit uti, turba majore coorta,' &c. Lamb.

511 *Facit effluere*] Sic loquitur sup. 5. 702. 'Qui faciant solem certa de surgere parte,' et hoc eodem lib. sup. vs. 454. 'Hæc faciunt primum vacuas consistere nubeis,' et item alibi. Lamb.

514 *Humorem pluvium stillantia, quasi igni*] Sic restitui, cum vet. libri haberent: *stillante*. Ita sup. 'semine oriundi.' Marullus fecerat, *stillando*. Lambinus, *stillantque*. Gifan.

Stillantque] Sic restitui, cum in omnibus libris tum manuscr. tum vulg. (præter Florent. qui habent *stillando*) legatur *stillante*, plane mendose. Arbitror autem a Lucretio scriptum esse *stillantque*: deinde a scriptore librario descriptum multis post sæculis, *stillante*, c pro qu, ut 'aca' pro aqua: postremo a nonnullis factum *stillante*, detracto c, quod eam litteram inanem et supervacaneam putarint. Hæc Zoilus non probat, reditque ad suos vomitus, versus volui dicere, ut censeat legendum, *Stillantia quasi igni*. Lamb.

516 *Ubi vehementer utroque*] In quibusdam utrimque. Gif. et Creech.

518 *At retinere*] Nunc, cum interdum longæ et diuturnæ sint pluviae. Sed cur non dixit, *At durare diu pluviae, &c.* Respondeo: pluviae quæ, du-

rant, homines morantur, et retinent. Itaque ex effectis, h. e. ex eo quod pluviae retinent, durare intelliguntur. *Lamb.* Morari, domi homines retinere. *Faber.*

519 *Multa fuerunt*] Nescio quis multa fientur: ista observatio nulla est. *Creech.*

522 *Rehalat*] Humorem e caelo delapsam iterum atque iterum sursum halat. *Lamb.* et *Creech.*

523 *Hinc ubi sol radiis*] Nunc de arcu, seu arco caelesti, qui Iris a Graecis appellatur. Nonnulli libri habent *Hic ubi*, &c. *Lamb.* De iride pauca vss. 3. neque multis opus, quippe nubem roridam ex adverso sitam illustrant solis radii, atque inde iris. Quoniam vero nihil de coloribus aut forma iridis Lucretius, quid ipse adjiciam? *Creech.*

524 *Adversa fulsit*] Nam semper fit ex adversa soli parte. Atque ex hoc probant, iridem, seu arcum pluvium, nihil esse aliud, quam adpectus nostri refractionem ad solem: quam Graeci ἀνέκλασιν appellant. Ἔστιν οὖ τὸ τῆς ἱρίδος πάθος τοιοῦτον, (inquit Plutarchus lib. 3. περὶ τῶν ἀρεσκ.) δεῖ γὰρ ἐπινοῆσαι τὴν ὀγρὰν ἀναθυμίασιν εἰς νέφος μεταβάλλουσαν, εἴτα ἐκ τοῦ κατὰ βραχὺ εἰς μικρὰς βανίδας νοτίζουσαν. ὅταν οὖν ὁ ἥλιος γένηται εἰς δυσμὰς, ἀνάγκη πᾶσαν ἱρίν ἀντικρὺς ἡλίου φαίνεσθαι, ὅτι ἡ ὕψις προσπεσοῦσα ταῖς βανίσιν, ἀνακλᾶται, ὥστε γίνεσθαι τὴν ἱρίν. i. e. 'Est igitur iris affectus talis. Oportet enim exhalationem humidam cogitare, quæ in nubem mutetur: deinde paulatim in parvas guttas liquescat. Cum igitur sol in occasu fuerit, necesse est omnem arcum caelestem e regione solis videri, quia cum adpectus noster in guttas illas incidit, refringitur, ita ut fiat iris.' De iride legendus Aristoteles lib. μεταωρ. γ. ut et de aliis omnibus rebus superis, suo unaquæque loco: *Lamb.*

525 *Tum color in*] Hunc versum profert Nonius in voce arcus, legitque

hoc loco *arqui*, non *arci*, docens arcum dici irim, arcum suspensum fornicem. Priscianus vero lib. 6. probat ex Cicerone lib. 3. de N. D. 'arcum arcus' in secunda quoque declinatione usurpari pro arcu caelesti. Sic Cic. 'Cum autem arcus species non in numero Deorum reponatur? Existunt porro, aut certe apparent tres colores in iride, puniceus, viridis, purpureus.' *Lamb.* Seu *arcus*, seu *arci*, seu *arqui* legatur, nil interest. *Faber.* Ipse caelestis arcus, ut alibi 'Flammæ colores,' Flamma. Sive *arcus*, sive *arci*, sive *arqui* legatur, nihil interest. *Creech.* Itā (*arqui*) Nonius. Vulg. *arci*. Gifan.

526 *Cætera, quæ sursum crescunt*, &c.] Vss. 8. de nive, vento, grandine, pruina, glacie, nihil speciale Lucretius. Qui vero res has contempletur, qui nubes, et imbres consideret, qui denique varias principiorum formas, figuras, motusque in animo habeat, ille reliqua quæ non explicantur meteoris commode explicare possit. *Creech.*

528 *Nix*] Nix fit, cum tenuis aqua, e nubibus fusa, sensim decidens con- crescit non longe à terra, sed longe a nubibus, e quibus effusa est, ita ut, propter magnum intervallum, guttæ rotunditatem suam conservare non potuerint, sed distractæ jam, ac divulsæ, ad locum, ubi frigore concreverunt, pervenerint. *Lamb.*

Grando] Grando fit, cum guttæ, e nubibus effluentes, statim ut ex illis exstiterunt, frigore concreverunt: guttæ autem omnes rotundæ sunt natura, quod sensus docet, ac judicat. Ita fit, ut guttæ illæ, quæ natura rotundæ sunt, ante quam longius a nubibus recedunt, frigore, quod ibi est acerrimum et intentissimum propter antiperistasin, concretæ, fiant id quod nives fiunt hieme maxime: at grandines verè atque ætumnæ. *Lamb.* *Gelidæque pruina*] Pruina ros est

congelatus, et frigore concretus. Itaque ros fit æstate maxime, interdum etiam vere, et in locis tepidis et calidis: pruina vero, quam πάχνην nominant Graeci, hieme, et in locis frigidis. *Lamb.*

529 *Magnum duramen*] Aquæ duratæ, seu vis ea quæ durat aquas, glacies, κρύσταλλος: ex cujus similitudine sup. 1. 494. 'glaciem æris' dixit, tenuem æris laminam, seu bracteam, quæ glaciei instar sit lævis et rigida, 'Tum glacies æris flamma devicta liquescit:' ubi vulgo legebatur, *Tum glacies acri fl. d. &c.* *Lamb.*

530 *Et mora, quæ fl.*] Idem dicit. glaciem enim significat, quæ fluvios moratur. sic Virg. Georg. 4. 136. 'Et glacie cursus frenaret aquarum.' et Hor. Epist. 1. 3. 3. ad Jul. Florum: 'Thracæque vos, Hebrusque nivali compede vinctus,' &c. *Lamb.*

Eunteis] Quidam libri habent *a-quantia*: in his Florentini. *Lamb.*

531 *Reperire*] Quidam legendum putant, *te per te, animoque videre.* *Lamb.* Alii, *te per te*, quos pauci sequuntur. *Creech.*

Animoque vid.] Sic sup. 5. 1106. 'Et corde vigeant.' *Lamb.*

533 *Sint*] In quibusdam: *sunt*. Gif.

534 *Nunc age, quæ ratio*] Nunc de terræ motibus, de quorum variis generibus lege Aristot. lib. de mundo cap. 4. et μεταωρ. β. cap. 7. et 8. *Lamb.* Ut terræ-motus recte explicetur, nonnulla (quæ tamen nemo unquam negavit) supponi debent: Supponas igitur vss. 8. terram esse cavernosam, in cavernis autem halitus contineri, et in illas ventos posse irruere; supponas denique multos sub terra lacus, et lata aquarum stagna; multa etiam flumina per interiores telluris meatus volvi: atque his suppositis, primo fit terræ tremor, vss. 9. cum spelunca aliqua longa ætate subruta pars terræ in profundum decidat; quin etiam tremorem abistiusmodi concussione oriri posse minime

dubitandum, cum videamus terram curru vel plastro prætereunte succuti. *Creech.*

535 *Et in primis terram fac ut*] Hæc sententia fuit Democriti, ut scribit Aristot. lib. 2. de rebus superis: Δημόκριτος δὲ φησι πλήρη τὴν γῆν ὕδατος ὄσαν, καὶ πολὺν δεχομένην ἕτερον ὕμβριον ὕδαρ, ὑπὸ τούτου κινεῖσθαι. πλείονός τε γὰρ γινωμένου, διὰ τὸ μὴ δέχεσθαι τὰς κοιλίας, ἀποβιαζόμενον ποιεῖν τὸν σεισμόν, καὶ ξηραίνουμένην καὶ ἔλκουσαν εἰς τοὺς κενούς τόπους ἐκ τῶν πληρεστέρων, τὸ μεταβάλλον ἐμπίπτον κινεῖν. i. e. 'Democritus autem ait, terram, cum sit aquæ plena, multaque aliam aquam pluviam recipiat, ab hac moveri. Nam et cum hæc augetur, crescitque, propterea quod lacunæ totam non recipiunt, eam vi irruentem terræ motum efficere; et terram arescentem, atque in partibus inanibus e locis plenioribus attrahentem, ab aqua locum mutante et illabente moveri.' Sic fere Plutarchus lib. 3. περὶ τῶν ἀρεσκ. ex sententia Epic. Ἐπικούρος φησιν ἐνδέχεσθαι μὲν ὑπὸ τοῦ πάχους ἀέρος τοῦ ὑποκειμένου, ὕδατῶδους ὄντος, ἀνακρουομένην αὐτὴν, καὶ οἷον ὑποτυπτομένην, κινεῖσθαι. i. e. 'Epicurus ait evenire posse, ut terra a crasso aëre subjecto, qui sit aquosus, repulsa, et veluti subtus verberata, moveatur.' *Lamb.* Ex Anaxagoræ sententia. Vide Hieronym. Cardanum in libb. de varietate rerum; cui addas licet quod in fodinis aurariis apud Indos Occidentales observatum est. *Faber.*

539 *Multaque sub tergo*] I. e. et multa flumina sub terra latentia fluctuare, et saxa una secum rapere e locis plenioribus. *Lamb.*

540 *Submersaque saxa*] Vossius ad Catullum p. 269. legit e Codd. *submerso capite*, i. e. capite. *Creech.* Et recte quidem Vossius, clare id evincitibus Mss. optimis, qui vestigia non modo lectionis hujus monstrant, sed tantum non ipsam ponunt. En-

nus quoque in capitibus similiter literam i elidi voluit versu apud Nonium et Gell. atque inter Fragm. Poëtæ pag. 135. 'Capitibus nutantes pinos, rectosque enpressus.' Sed et Lucretius in prioribus jam 'saxa' illa commemoravit versu 538. quæ 'derupta' vocavit, non quod ut 'submersa volvantur' tanquam diffracta et avulsa ab aliis saxis, seu a se invicem, verum quod sint hiantia, aspera, confragosa, atque adeo in medio sui derupta. At illud 'submerso capite' seu 'capite,' terram denotat inversam, et in se quasi subsidentem ita, ut quod extra ostendat intus similiter comprehendat, in quo utique argumento versatur poëta, et quod sibi probandum proponit, scribens vs. 535. 'Et in primis terram fac ut esse rearis Subter item, ut supera est,' &c. ut ita similis sibi ipsi sit et exserto et submerso (ut poëtice loquitur) capite. Hav.

541 *Similem esse sui*] Terram. Cod. Vatic. habet, *simile esse et par, res postulat ipsa*. Lamb.

542 *His igitur rebus, &c.*] *Τούτων δὴ προκειμένων, καὶ ὑποθεθέντων*. Lamb.

543 *Terra superne tremis*] Millies jam dixi, ultimam syllabam adverbii *superne* brevem esse: itaque eos errare, qui hoc loco et similibus legi volunt *superna*, præsertim reclamantibus omnibus libris, et manuscr. et vulg. præter Venetos antiq. et Parisiens. Lamb.

546 *Disserpunt*] Sic legendum, non *disserpunt*. *disserpunt* autem, i. e. in diversas parteis serpunt, et dimanant, et divagantur. Lamb.

547 *Quoniam non magno*] Argumentum a minore. Lamb.

Plaustra concussa, &c.] Seneca Nat. Quæst. 6. 22. 'Si quando magna onera per vices vehiculorum plurium tracta sunt, (fort. per vicos vehienlorum plurium ordine tracta sunt) et rotæ majore nisu in salebras inciderunt, terram concuti senties. Ascle-

piodotus tradit, cum petra e latere montis abrupta cecidisset, ædificia vicina tremore collapsa.' Idem sub terris fieri potest, ut ex his quæ impendent rupibus aliqua resoluta magno pondere et sono in subjacentem cavernam cadat, eo vehementius, quo aut plus ponderis habuit, aut venit altius. Et sic commovetur omne tectum cavatæ vallis.' Creech.

548 *Viam propter*] *Ἀναστροφῇ*: propter viam, i. e. prope viam, ut 'propter viam facere,' de quo Festus et Macrobius. Lamb.

549 *Nec minus exsultant, &c.*] Secutus eram initio codices Florent. Lugdun. Venetos, Basilienses, in quibus sic legitur, *Nec minus exsultant ubi currus cumque equum vi*. nam alii vulg. habent, *Nec minus exsultant sunt, fortis quam ubi equum vis*. Memmianus autem manuscr. *Nec minus exsultantes dupiscumque vim*. ex quibus scripturis vitiatas, et corruptas, nunc hanc elicio: *Nec minus exsultant, ubi currus, fortis equum vis, &c.* ut sit hic ordo verborum hæcque sententia: nec minus exsultant (tectata subint.) ubi 'fortis equum vis,' hoc est fortes equi, succutit (succutiant) utrimque ferratos orbeis rotarum currus, currus enim est patrii casus. Lamb.

Nec minus exsultantes, quam ubi fortis equum vis] Ita proxime accedens ad veterum librorum scripturam edidi. Numeri congruenter exsultant. Vulg. lectio: *exsultant ubi currus cumque equum vi*, Marulli est. Gifan. Proxime ad optimorum Codd. lectionem accedes si scribas, *Nec minus exsultant, ubi currus cunque et equum vis, &c.* i. e. ubicunque currus et vis equorum currum trahentium succutit, &c. Hav.

551 *Fit quoque, ubi magnas in aquæ*] Sic restitui, scripturæ veteris vestigia secutus. Sic enim habent quatuor lib. manuscr. *Fit quoque, ubi in magnas aquæ*. vulgati autem *facde*

corrupti sunt, in quibus ita legitur, *Fit quoque, ubi in magnas aquæ*. Venetos antiq. et Parisiens. et Vicetinos excipio: in quibus est, *Fit quoque, ubi magnas in aquas, &c.* quam lectionem non damno, sed illam magis probo. Verum non probat eam Zoilus, sed quandam perreconditam, talem scilicet: *Fit quoque, ubi in magnas aquæ, &c.* 'aqua' interdum (inquit) habet primam longam, ut docet Beda libro de metris. Primum Beda non dicit hoc esse perpetuum; deinde Beda non profert hunc locum, sed alium, qui est infra, 'Quæ calidum faciunt aquæ tactum, atque saporem.' in quo tamen ostendam Bedam falli, neque ejus me movet auctoritas. Sic igitur hunc locum esse legendum aio, ut olim edidi, quidquid dicant Zoili et sycophantæ. Licebit tamen legere, ut illi volunt, modo 'aqua' sit trisyllabum. Lamb. Vss. 5. alia tremoris terræ causa continetur, nempe si in vastam aquæ paludem decidat gravis terræ portio, aquæ istius fit agitatio, istam vero aquæ jactationem sequitur telluris (quæ istam aquam tanquam vas continet) titubatio. Creech.

Fit, quoque, in magnas aquæ] Ita vet. libri. Marullus, æque; non recte. 'Aqua' priorem interdum habet productam. Gifan.

552 *Gleba vetustate, &c.*] Facit huc quod legi in Relationibus Groenlandicis p. 45. anni 1676. Historia autem Latine (nam Belgice liber scriptus est) ita sese habet: 'Quum itaque per 19. dies immota navi coarctati inter glaciem sedissent concretam, nocte inter 31. Aug. et 1. Septemb. cælo claro et sereno, quieta tempestate, nullo audito sonitu, subito magnus motus et jactatio subitus glaciem fit aquarum, ita ut tres illæ naves magno impetu propulsæ huc illuc, rupta glacie atque discedente, mediis veherentur aquis, &c.' Hanc subitam atque inexpectatam aquæ jac-

tationem, gubernatores nautæque inde factam judicabant; quod (sive naturali de causa, sive Dei pro servandis illis singulari providentia) alicubi vastum fragmentum montis ex glacie concreti deruptum, in aquas fuerit propulsum, atque hinc easdem tanto motu succussas fuisse naves atque jactatas.' Hav.

553 *Ut jactetur, aquæ, &c.*] Sic vet. quidam, et vulg. In aliis, *jactentur aquæ, &c.* In quibusdam, *vacillat*. In quibusdam, *vacillans*. Gifan.

Ut jactetur aqua et fluctu, &c.] Cum olim hanc scripturam codicum Parisiensium secutus essem, *Ut jactetur aquæ fluctu quoque terra vacillans*. hæc annotaram, his ipsis verbis: Secutus sum codices Parisienses. nam alii vulg. partim habent, *Ut jactetur, aquæ fluctu quoque terra vacillet*: partim, *Ut jactentur aquæ, fluctu quoque terra vacillet*. manuscripti autem etiam inter se dissentiunt, et alii cum his, alii cum illis vulgatis congruunt. Memmianus porro in eo quod habet *vacillans*, etiam cum Parisiensibus consentit. Legendum fortasse est, *Ut jactetur aqua, et fluctu quoque terra vacillet*. Hanc igitur scripturam nunc magis probo, idque pro meo jure: ab iisque, qui eam mihi palam ademerunt, recuperatorio judicio repeto. Lamb. Alii, *Ut jactetur aquæ fluctu quoque terra vacillans*: Nullo vero modo ferri potest istud Gifanii, *Ut jactetur, aquæ fluctu quoque terra vacillet*. Creech.

554 *Ut vas in terra, &c.*] Id docet a simili, hoc modo: Quemadmodum (inquit) si aqua, quæ est in vase, moveatur, movetur et vas, neque prius moveri desinit, quam aqua moveri desita sit. Lamb. Vossius ad Catullum p. 331. *Ut vas inferii*. Vinum autem 'inferium' est vinum novum: (Vinum inferium, id quod in sacrificando infra patere labrum ponebatur, Festus:) quis vero nescit vinum novum non contineri in vasis

aut doliis, si non satis deferbuerit? At rem ipsam non satis attendit vir ille doctus; quis enim vidit dolia ab isto novo vino quod non satis deferbuit jactata? et quæ novi vini necessitas, eum idem efficeret liquor vilissimus? recte igitur in terra editur. Creech. Et recte quoque intellexit Servius, cujus hæc sunt verba ad Virg. Georg. 2. 479. 'Alii aquam dicunt genitalem sub terris moveri, et simul eas concutere, sicut vas aquæ, ut dicit Lucretius.' Hav. Omnino aliquod mendum in hisce verbis latet. Non enim de quolibet vasorum genere verum est, quod hic dicit Lucretius, sed de eo duntaxat, quod basi caret, et concavum est, ubi exteriori seu convexa parte loco alicui plano imponitur. Vas inferii, quod viro eruditissimo in mentem venit ad Catull. pag. 331. Creech. ob additam ibi explicationem, haud immerito displicet. Verum, si quis suspicioni locus, videndum num 'vas inferii' accipi queat de pateris, quibus, ut lac et sanguinem, ita vinum præprimis, 'inferium' dictum, in Sacris Novemdialibus excipiebant et libabant, quæ Virgilio 'cymbia,' Æn. 3. 66. ut Lucretius tamen vas 'constare,' nimirum plano alicui loco impostum, ex vero neget, nisi humor destiterit 'jactarier intus.' Simili de causa, in seqq. 'scaphia' in exemplum adducet, ubi de vi magnetica vers. 1044. Certe Athenæus lib. 11. pag. 481. Κυμβία τὰ κοῖλα ποτήρια explicat καὶ μικρὰ, ex Simaristo. γένος autem ποτηρίων βαθέων, καὶ ὀρθὸν πυθμένα μὴ ἔχοντων, μηδὲ ὄτα, ex Dorotheo, ('poculi genus, quod nec rectum fundum, nec ansas habet,' nisi et sic simpliciter legendum est, καὶ πυθμένα μὴ ἔχοντων, explicandumque de eo, quod non habet basin, quemadmodum πυθμὴν arboribus, plantis, fructibus passim tribuitur, ut notant Lexicographi.) denique, τὰ κοῖλα, 'pocula gibbosa,' ex Ptolemæo

Aristonici. Preig.

555 Jactarier] In cod. Vaticano scriptum est versarier. Lamb. Quidam vet. versarier. Gifan.

556 Præterea, ventus] Aliam rationem affert terræ motus. Lamb. Tertiio, vss. 29. Tellus vento agitur, nam ventus, in speluncas telluris irruens, facit ut inclinet tellus, sed cum flatus venti non sit continuus, cum aliquando repulsus recedat, sua gravitate in pristinas sedes, imo in alteram partem nimis prolabitur terra; istam autem terræ fluctuationem sequitur tectorum dissolutio, et ruina. Creech.

557 Et urget] Quidam libri, urgit. Gifan.

560 Extructa domorum] Talia sunt illa, 'strata viarum,' 'structa saxorum,' &c. Lamb. Ut 'miratur strata viarum.' Virg. Ecl. 7. 54. i. e. vias stratas. ita 'extructa domorum,' extructas domos significat. Faber.

561 Ad calum] Et quanto quæque sunt editiora, et a terra remotiora ædificia, tanto magis, tantoque latius moventur. Lamb.

562 Minent] Sic reposui, cum libri omnes et manuscr. et vulg. habeant partim micant, partim minant, partim manent, partim hoc ipsum minent. 'minent' autem verbum est simplex pro composito positum, imminet: atque ita habent codices Venetiano 1495. impressi. Lamb. Hæc verissima scriptura. In quibusdam lib. tamen, minant, micant, manent. Gifan. A minent natum imminet, prominent, &c. Lectio a Lambino constituta. Faber.

Proditu] Sic habent omnes libri tum manuscr. tum vulg. quos quidem viderim. Quidam tamen in nonnullis scriptum dicunt esse percita: ex qua putat quidam amicus meus legendum percita. ego nil mutandum censeo. sic enim paullo post loquitur, 605. Rerumque sequatur prodita summa. Lamb.

563 Protractæ trabes] Nam inclinata tellure, trabes e suis sedibus excusæ protrahi videntur. Creech.

564 Et metuunt magni naturam credere] Et homines metuunt usque adeo, ut credant exitium aliquod, elademque mundo imminere: 'metuunt credere' more Græcorum dictum esse puto, φοβούνται πιστεύειν, ὥστε πιστεύειν. Lamb. Forsan hæc est verior interpretatio. Creech. Metuunt credere in sensum plane contrarium acceperim, pro; a se impetrare non possunt, ut credant, non audent credere. Sic libi noster, 'renuunt,' item, 'fugitant,' quod et Horatio arrisit, Od. 1. 9. 13. 'Fuge quærere.' Item, 2. Od. 4. 22. 'Fuge suspicari,' i. e. noli quærere, suspicari, &c. Sic hoc loco: 'Et metuunt credere,' q. d. Et tamen nolunt credere! cum signo admirationis. Manifesto hoc voluisse Lucretium, patet ex vs. 600. 'Proinde licet quamvis cælum terramque reantur Incorrupta fore, æternæ mandata saluti,' &c. Preig.

567 Quod nisi respirent, &c.] I. e. si autem non respirarent venti, nulla res terram refrenaret, aut reprimeret, nullaque eam euntem et percuntem ab interitu retinere posset. Lamb.

568 Reprehendere euntem] Sic habent aliquot libri manuscr. euntes autem, quod est in vulg. factum ex euntes per z autem scribebant librarii illi scriptores pro m. Lamb. Ita recte Lambinus ex vet. libris. In vulgatis, euntes, Gifan. Euntes, impetum facientes. Melius euntem, terram viz. perituram. Alibi (sup: 563.) Ire pro mori, aut perire. Creech.

572 Retroque recellit] I. e. reclinat. et ita Festus. Lamb.

573 Et recipit prolapsa, &c.] Ordo est: Et prolapsa se in suas sedes pondere, i. e. per suum pondus, recipit. Lamb.

575 Perhilum] Perpallum. Lamb. Paululum modo, fere nihil; imo nihil omnino; quanquam verum non est. Faber.

576 Est hæc ejusdem] Alia causa terræ motus, quæ etiam a Plutarcho exponitur eodem loco, his verbis: 'Ἐνδέχεσθαι δὲ καὶ σπαραγγώδῃ τοῖς κατωτέρω μέρεσι κατεσπῶσαν ὑπὸ τοῦ διασπειρομένου πνεύματος εἰς τὰς ἀντροειδεῖς κοιλότητας ἐμπίπτοντος σαλεύεσθαι. i. e. 'Fieri posse autem, ut terra, quæ sit in inferioribus partibus cavernosa, a vento disperso, et in cavitates antro- rum simileis incitato, quatiatur.' Lamb. Inclinationem tremoremque terræ pulsus et succussio sæpe comitatur; nam si ventus cavernas perumpat, diffundatque terram, tum populi, urbes, insulæ, &c. ingenti hiatu absorbentur; si ventus non perumpat, tum tantum tremor, et veluti horror telluris, a frigido viz. vento per omnes terræ meatus diffuso ortus; etsi autem nihil parumve timendum videatur a tremore simplici, esse nihilominus possit cum aliis speciebus conjunctus, nec certus esse quisquam valeat, non ita increbiturum, viresque accepturum tremorem, ut aut tecta evertantur, aut terra nonnihil dehiscat. vss. 24. Creech.

577 Animæ subito vis] Vis animæ, i. e. vis flatus, ut sæpe alias. Lamb.

Animæ] Spiritus, interpretor, propter Senecam Nat. Quæst. 6. 20. 'Nullam tamen placet Epicuro causam esse majorem, quam spiritum.' Creech.

578 Aut ipse a tellure] Sic legendum est, vel ut habent nonnulli alii lib. vet. ab tellure: quibuscum consentiunt cod. Florentini. nam alii libri vulg. non habent præpositionem. Lamb.

Aut ipsa ab tellure] Hoc ex vet. libris malui. In quibusdam aliis, a. Gifan.

579 In loca se cava terrai conjecit, ibique Speluncas inter magnas fremit ante tumultu] Legendum necessario, seu Mss. annuant, sive abnuant, magno fremit ante tumultu. Faber in Emend.

580 Speluncas inter magnas] Arbitror monuisse me in Emendation. le-

gendum esse, *magno fremit ante tumultu*. Faber in Not.

582 *Exagitata foras erumpitur*] Adisi placet Turneb. Adv. 30. 19. Jo. Ger. Voss. de Anal. lib. 3. p. 20. et Taubman. ad Virg. p. 355. atque verum superius hoc lib. 435. Hav.

583 *Concinnat*] Efficit, ut sæpe alias. Lamb.

584 *In Tyria Sidone quod accidit*] Justinus lib. 18. 'Tyriorum gens condita a Phœnicibus fuit, qui terræ motu vexati, relicto patriæ solo, Assyrium stagnum primo, mox mari proximum litus incoluerunt, condita ibi urbe, quam a piscium ubertate Sidona appellaverunt. Nam piscem Phœnices sidon vocant.' Hæc iccirco notavi, quod omnes fere libri vulg. habent *in Syria Sidone*, mendose. atque hanc meam emendationem Zoilus sibi adscripsit more suo. Lamb. Meminit Strabo ex Posidonio; quamquam alium quemdam terræ motum hic intelligi putem. Vulgo locus Justini profertur ex lib. 18. 'Tyriorum gens condita a Phœnicibus fuit, qui terræ motu vexati, relicto patriæ solo, Assyrium stagnum primo, mox mari proximum litus incoluerunt, condita ibi urbe, quam a piscium ubertate Sidona appellaverunt. Nam piscem Phœnices Sidon vocant.' Sed is locus male accipitur. Nam ibi de motu terræ, quo prostrata Sidon fuerit, non agitur, sed de clade, quæ Phœnices vexarit, non ad oram in qua Sidon condita, sed in regione Idumæorum. Phœnices enim Justini, Idumæi sunt, testanturque Herodotus, Plinius, et Dionysius Afer, eos ab origine prima Rubri Maris accolae fuisse. Stagnum autem Assyrium, illud ipsum est quod mare seu lacus Genesaret in libris sacris dicitur. Faber. Quod de Sidone ait confirmatur a Posidonio, dum apud Strabonem scribit urbem sitam supra Sidonem terræ motu absorptam fuisse, et ipsius Sidonis corruisse propemodum Beesem.

Quod autem subjicit de Ægis, respicit cladem Helices et Buræ Ægis Peloponnesiacis vicinarum apud Veteres celebrem. Ov. Met. 15. 293. 'Si quæras Helicen, et Buran, Achaidas urbes, Invenies sub aquis, et adhuc ostendere nautæ Inclinata solent cum mœnibus oppida mersis.' Creech.

Et fuit Ægis In Peloponneso] Ægis Achaicis. Hunc terræ motum fortasse significat Arist. lib. 2. Meteor. cap. 8. ibi, ἐγένετο δὲ καὶ περὶ Ἀχαιῶν, &c. nam satis est mihi locum indicasse. Lamb. Intellige Ægas Achaias, non longe a Buræ et Helice, quæ et ipsæ motu terræ afflictæ fuerunt. De iis scriptor libelli de Mundo; nil de Ægis tamen. Faber.

586 *Disturbât urbes*] Ita vet. libri, manu formisque descripti. Vulg. *Disturbavit res, Disturbans, Disturbatque*. Gifan. Secutus sum codices manuscr. neque vero est quod quenkam moveat ultima syllaba verbi *disturbât*: est enim longa, pro præterito disturbavit posita, ut sup. 1. 71. 'Virtutem irritât animi,' pro irritavit. Mendosi igitur sunt omnes libri vulg. quorum alii habent, *Disturbavit res*, ut Florent. alii, *Disturbatque urbeis*, ut Veneti antiqui alii, *Disturbans urbeis*: ut Veneti recentiores, et Lugd. et Basil. Hanc quoque emendationem compilavit Zoilus: et profecto piget me singillatim hujus sycophantæ furta apertissima atque impudentissima indicare. Lamb. Pro *disturbavit*. Vide quæ ad 1. 71. notata sunt. Fab.

587 *Multaque præterea*] Lege Plin. 2. 80. Lamb.

588 *Pessum*] Deorsum, et quasi sub pedes. nonnulli tamen lib. habent *passim*. Lamb. Quidam libri, *passim*. Gifan.

592 *Dispertitur, ut Horror, &c.*] Sic fere Aristot. lib. β. μετεωρ. Δεῖ γὰρ νοεῖν, ὅτι, ὥσπερ ἐν τῷ σώματι ἡμῶν, καὶ τρόμων, καὶ σφυγμῶν αἰτίον ἐστὶν ἡ τοῦ πνεύματος ἀπολαμβάνομένη δύναμις, οὕτω

καὶ ἐν τῇ γῇ τὸ πνεῦμα παραπλήσια ποιεῖ, καὶ τὸν μὲν τῶν σεισμῶν οἶον τρόμον εἶναι, τὸν δ' οἶον σφυγμόν. i. e. 'Intelligere enim oportet, quemadmodum in corpore nostro, tremorum et pulsuum causa est efficiens vis animæ, seu flatus, qui intercipitur, ita et in terra flatum simile quiddam efficere, et terræ motus alios esse veluti tremores, alios pulsibus consimileis.' Lamb.

Horror] Celsus 3. 3. de Febribus. Horrorem voco, ubi totum corpus intremmit. Creech.

596 *Tecta superne timent, metuunt inferne*] Sic legendum, et ita scriptum est in codice Vaticano, Tettiano, et Memmiano: quibuscum congruunt codices Florentini, et Veneti recentiores. alii autem, in quibus suppositum est *superna*, et *inferna*, mendosi sunt, quippe corrupti ab iis qui putarent, in illis adverbis ultimam syllabam longam esse. quod falsum est, ut sæpe jam diximus. subintellige autem in 'timent,' 'metuunt,' homines, hoc modo; timent homines a superiore parte, ne tecta corruant, scilicet: 'inferne,' i. e. ab inferiore parte, metuunt, ne terræ cavernas repente natura dissolvat. Lamb. Quidam libri, *superna* et *inferna*. Gif.

597 *Terræ Natura*] Ipsa tellus. Creech.

598 *Neu distracta suum late dispan-* dat] I. e. neve terra divulsa suum hiatum lato in diversas parteis aperiat. Mire autem terræ motum descripsit, ejusque magnitudinem terroris plenam auxit et amplificavit: videturque cum Homero certasse, qui non dissimili ratione terræ motum excitatum a Neptuno tum, cum Achilles placatus Græcis praelium longo intervallo iniit, exaggeravit: nisi quod Lucr. noster non est ausus tanta sermonis uti superlacione, quanta Homerus. Sed præstat Homeri versus adscribere. Sic igitur ille *Il.* lib. v. 57. Αὐτὰρ ἔνερθε Ποσειδάων ἐτίναξε Γαῖαν ἀπειρεσίην, ὀρέων τ' αἰπεινὰ κάρηνα

Πάντης δ' ἐσσεύοντο πόδες πολυκιδάκου Ἴδης, Καὶ κορυφαί, Τρώων τε πόλεις, καὶ νῆες Ἀχαιῶν. Ἐδδειςεν δ' ἐπ' ἐνερθεν ἕναξ ἐνέρων Ἀἰδανεύς, Δείσας δ' ἐκ ὀρόνου ἄλτρο, καὶ ἴαχε, μή οἱ ὑπερθε Γαίαν ἀναρρήξειε Ποσειδάων ἐνοσίχθων, Οἰκία δὲ θνητοῖσι καὶ ἀθανάτοισι φανείη Σμερδαλέ', εὐρώεντα, τὰ τε στυγέουσι θεοὶ περ, &c. i. e. 'Neptunus autem inferne terram immensam, montiumque alta cacumina concussit: omnes Idæ radices, seu pedes, vacillabant, et vertices: tum urbs Trojanorum, et Græcorum naves commotæ sunt. Timuit autem inferne rex inferorum Pluto, et timore affectus e sede sua exsiluit, et vociferatus est, ne subitus sibi terram perfringeret Neptunus, ædes autem suæ terribiles, et situ sentæ, quas etiam Dii horrent atque oderunt, mortalibus et immortalibus paterent.' Tantis sonitus excitatus est, Diis ad pugnam congressis. Sed videtur in versu sequenti legendum, *Imque suis confusa velit compl. ruin.* Im autem, i. e. eum subintell. hiatum. Lamb.

599 *Idque suis*] *Imque* Lambinus: i. e. illumque hiatum. Creech.

600 *Proinde licet, quamvis*] I. e. proinde quatumvis licet homines putent mundum esse immortalem, numquamque interitum; ipsa tamen periculi magnitudo interdum eos timere cogit, ne terra sese eorum pedibus subtrahat, atque in barathrum præceps cadat. Lamb. Demum vs. 7. illis insultat, qui putant mundum æternum fore et immortalem, cum terram, magnam illius partem, adeo concussam sentiunt, et labefactatam; imo cum ipsi totius compagis dissolutionem et ruinam timent. Creech.

600 *Licet quamvis*] Cicero in Lælio: 'quamvis licet excellens:' notante G. I. Vossio de Constructione p. 268. Edit. in Quarta forma; ut et lib. 4. de Anal. p. 240. Æque vero apud Ciceronem ac hic pro quatumvis somitur. Hav.

603 *Subditat hunc stimulum*] Hunc stimulum timoris subter admovet. *Lamb.*

Subditat timoris stimulum aliqua de parte] Sic enim hæc verba collocanda; i. e. quodammodo terret ne, &c. *Faber.*

604 *Ne pedibus raptim, &c.*] Sic l. 1099. 'Terraque se pedibus raptim subducatur,' &c. *Lamb.*

607 *Nunc ratio reddunda*] Cur tot fluviis in mare decurrentibus, mare tamen nihilo majus fiat, quæsitum est ab antiquis, teste Aristot. lib. 2. μετρωρ. cujus hæc verba sunt: Τὸ δὲ ζητεῖν τὴν ἀρχαίαν ἀπορίαν, διὰ τί τοσούτον πλῆθος ὕδατος οὐδαμοῦ φαίνεται, (καθ' ἐκάστην γὰρ ἡμέραν ποταμῶν βέοντων ἀναριθμήτων, καὶ τὸ μέγεθος ἀπλέτων, οὐδὲν ἢ θάλαττα γίνεται πλείων,) τοῦτο οὐδὲν μὲν ἀτοπον ἀπορήσαι τινος, οὐ μὴν ἀποβλέψαντί γε χαλεπὸν ἰδεῖν. τὸ γὰρ αὐτὸ πλῆθος ὕδατος εἰς πλάτος τε διαταθὲν, καὶ ἀθρόον, οὐκ ἐν ἴσῳ χρόνῳ ἀναξηραίνεται, ἀλλὰ διαφέρει τοσούτον, ὥστε τὸ μὲν διαμεῖναι ἀνὰ πᾶσαν τὴν ἡμέραν, τὸ δ', ὥσπερ εἴ τις ἐπὶ τράπεζῃ μεγάλῃ περιτείνειεν ὕδατος κύμαθον, ἅμα διανοομένους ἀνὰ φανισθείη πᾶν. ὃ δὲ καὶ περὶ τοὺς ποταμούς συμβαίνει. συνεχῶς μὲν γὰρ βέοντων ἀθρόων, αἰετὸν ἀφικνούμενον εἰς ἀχανὴ καὶ πλατὺν τόπον ἀναξηραίνεται ταχὺ καὶ ἀδήλως. i. e. 'Quærare autem id, de quo ab antiquis dubitatum est, quamobrem tanta aquæ multitudo nusquam appareat, (innumerabilibus enim et immensis fluminibus quotidie in mare influentibus, id nihilo fit majus,) hoc quidem non est absurdum, si nonnulli dubitent: non est tamen, si quis attendat, rationem videre difficile. Nam eadem aquæ magnitudo in latitudinem confertim effusa, non æquali tempore arescit: sed hoc differt, quod pars quidem totum diem permanere possit, pars autem puncto temporis evanescat, proinde ac si quis aquæ cyathum in magnam mensam profuderit, ac dilatarit, quod et hic accidit. Assidue enim et continen-

ter, et confertim influentibus in mare fluminibus, semper id, quod delabitur in locum vastum et latum, cito et obscure arescit.' Hactenus Aristoteles. Idem ibidem refellit sententiam Platonis in Phædone de Tartaro, quem ille putat principium et fontem esse omnium aquarum. *Lamb.* Hic versus a quibusdam veteribus, manu formæque descriptis, abest. *Gifan.* Quamobrem ex tot tantorumque fluminum in mare exoneratione mare non exundet, sive non excrescat, respondet Lucretius vss. 8. 'Ista vorago in quam fit fluminum effusio tam vasta est, ut omnis illorum decursus una cum imbris, nive, grandine, &c. vix unam guttam infundere videatur. Deinde vss. 7. sol e mari alto multum humori sevelit. Tertio vss. 4. multum venti auferunt. Quarto vss. 4. nubes rapiunt. Denique vss. 8. ut Fluvii in mare decurrunt, ita per terræ meatus ad fontes suos relabuntur, ita fit humoris ejusdem circuitus, ideoque minime mirandum quod æquor non augetur. *Creech.*

609 *Quo tantus fuit decursus aquarum*] Sic nunc restitui. Nam vulgo legitur, *quo fit tantus decursus aquarum.* alii legunt, *Quo fiat tantus decursus aquarum.* quod ferrinon potest. *Lamb.*

Quo fiat tantus decursus] Ita ex vet. libris scripsi. Nam et mox, *quo veniant.* Vulg. fit. *Gifan.*

Decursus aquarum] Translate, et tamen usitate dictum est. sic l. 284. 'Montibus ex altis magnus decursus aquarum,' &c. *Lamb.*

610 *Omnia quo veniant ex omni flumina*] Supra l. 1031. 'Efficit, ut largis avidum mare fluminis undis integrent amnes,' &c. Sic Plaut. in Trucul. 2. 7. 12. 'Nam hoc assimile est, quasi de fluvio qui aquam derivat sibi. Nisi derivetur, tamen omnis ea aqua abeat in mare. Nam hoc in mare abit, misereque perit sine omni bona gratia.' sequitur paucis post verbis: 'Meretricem ego item

esse reor, mare ut est: quod des, devorat, nec umquam Abundat: at hoc saltem servatum tibi æstnat: id apparet: huic des Quatumvis, nusquam apparet, neque datori, neque acceptrici.' *Lamb.*

613 *Ad maris omnia summa*] I. e. si cum maris summa omnia comparentur. *Lamb.*

614 *Ad augmen*] Ad augendum mare. *Lamb.*

616 *Præterea magnam sol partem*] Alia ratio, quamobrem mare non augeatur, tot fluviis in id influentibus. *Lamb.*

619 *At Pelage multa*] Cum et in aliquot lib. manuscr. reperissem scriptum, *At pelagi multa*, et viderem scripturam vulgatam *pelago ferri* non posse, sic reposui, præsertim cum viderem codices Florentin. sic habere, scireque Marullum hanc lectionem probavisse. *pelage* autem, i. e. maria, quarti casus est, *πελάγη*. quo utitur sup. 5. 36. 'Propter Atlantæum litus, pelageque severa.' utitur et Catull. in Galliamb: 'Rapidum salum' tulistis; tracentaque pelage.' quamquam non pugnem cum iis qui apud Catull. lectionem vulgatam *maht pelagi* in patrio casu. *Lamb.* Ita vet. libri, ferè. In vulg. plerisque: *pelago.* *Lambinus:* *pelage;* etiam recte. *Gifan.* 5. 36. 'Propter Atlantæum litus, pelageque severa.' Frustra igitur illi sunt, qui legunt, *Pelagi multa.* *Creech.*

621 *Delibet*] Degustet, et ita detrahat, et deminuat. Quidam tamen legendum etiam hoc loco putant *delibret:* nonnulli, *delimet.* *Lamb.*

623 *Tum porro*] Alia ratio. *Lamb.*

624 *Verrentes*] Sic sup. 5. 267. 'Partim quod validi verrentes æquora venti Deminuunt, radiisque retexens ætherius sol.' *Lamb.*

626 *Mollisque luti concresoere*] Et lutum, quod erat molle, durescere. *Lamb.*

627 *Præterea docui*] Alia ratio. *Lamb.*

628 *Conceptum*] Contractum, haustum. *Lamb.*

630 *Cum pluit in terris*] Servius ad Virg. *Æn.* 10. 807. 'Dum pluit: in terris ut possint,' &c. ita scribit: 'Hic distinguendum, &c. nam si junxeris, 'dum pluit in terris,' erit Archaismos; debuit enim dicere 'in terras:' tamen sciendum hemistichium hoc Lucretii esse, quod ita ut invenit Virgilius ad suum transtulit carmen.' *Hav.*

631 *Postremo quoniam*] Postrema ratio, quæ est hujusmodi: quoniam (inquit) terra raro corpore est, et oras maris extremas et proximas omni ex parte cingit: quemadmodum aqua e terris in mare, ita e mari in terram manare debet. Libri quidem omnes habent, *Et conjuncta est oras maris undique cingens*, sed putavi legendum, *Et conjunctas oras maris undique cingit.* Verumtamen illam non damno. *Lamb.*

632 *Conjunctas oras maris, &c.*] *Lambinus.* At omnes Codd. *Et conjuncta est oras maris undique cingens.* *Creech.* Neque ratio est cur illos non æquamus. Licet enim findatur hic illic fluviis, tota tamen sibi cohæret, ut globosa et connexa. *Hav.*

634 *Percolatur enim*] Hic versus, et tres deinceps sequentes, jam sup. positi sunt 5. 270. *Lamb.*

635 *Virus*] Salsus humor æquoris: vid. 5. 270. *Creech.*

638 *Qua via secta*] Hunc quidem versum cum tribus, qui proxime antecedunt, profert Lucretius lib. 5. sed quia fugit me supra lectorem admonere 'secare viam' et 'via secta' Virgilium quoque dixisse, hic, serius quidem, sed non alieno loco tamen, admonebo, et versus indicabo. Sic igitur Virg. *Georg.* 1. 237. 'Has inter mediamque duæ mortalibus ægris Munere concessæ Divum: et via sec-

ta per ambas,' &c. Idem lib. 6. 899. 'Ille viam secat ad naveis,' &c. Idem lib. 12. 368. 'Sic Turno, quacumque viam secat, agmina cedunt.' Lamb.

Liquido pede] Solent poëtæ humori fluenti pedem tribuere: id ex eo credo, quod etiam errere aqua dicatur: quod sine pedum officio fieri non posse videtur, ac certe jus suum poëtæ tenent, ut translationibus utantur audacius. Itaque scripsit Hor. Epod. Od. 16. 48. 'Levis crepante Lympha desilit pede.' et Virg. in Ætna vs. 13. 'Ipse suo fluere Bacchus pede.' Turneb. Adv. 6. 20.

639 *Nunc ratio quæ sit*] Nunc de Ætna, Siciliae monte, et de ejus ignibus disputare parat. Lamb. Quoniam meteora, terræ motus, et quædam maris phænomena sibi videtur satis explicasse, reliqua admiranda, quæ aliquam de Diis et providentia opinionem facerent, aggreditur: et primum vs. 6. de Ætnæ ignibus disputat, quos, licet interdum erumpentes Siciliam vastarent, non adeo debemus admirari, ut naturæ vires superare inconsiderate putaremus; dicat aliquis ingens hoc esse incendium, et vires illius plane admirandas; nempe quia non vidit majus; sed in aliis rebus præcipientes et inconsiderati perinde fallimur. Nihil est quod magnum dici potest, nihil quod debemus admirari, si universum infinitum contemplemur; nam ex illo subito potest confluere immensa seminum ignis, sive venti copia, quæ semina in Ætna seu alio quolibet monte collecta vim impetumque sumant, terræ motus efficiant, erumpant demum, longe lateque flammam spargant et favillam. Hujusmodi autem eruptiones sunt veluti morbi et convulsionis hujus mundi, atque ut morborum semina in hominem (nam sæpe febricitat, dolet dentes, &c.) ex hoc mundo, ita ex universo in hunc mundum derivari possunt: nam si com-

parationem instituas, ut homo ad mundum, ita mundus ad universum. Creech.

Per fauceis montis ut Ætnæ, &c.] 'Fauceis' appellat, quas Græci κρηπας nominant, ut idem dicit paullo post, 701. 'In summo sunt ventigeni crateres, ut ipsi Nominant, nos quas fauceis perhibemus, et ora.' Lamb.

640 *Exspirent*] 'Exspirent' absolute positum, et sine casu accusativo subsequente: quo modo alias poni solet, ut lib. 2. 354. 'Sanguinis exspirans calido de pectore flumen.' Lamb.

641 *Neque enim media de clade*] Hujus loci hæc mihi videtur esse sententia: non enim ex aliqua clade media coorta flamma, per Siculorum agros divagata, genteis admiratione affecit, quo tempore illæ omnes cæli parteis scintillare cernentes, magnopere erant sollicitæ atque anxie, dubitantes quidnam rerum novarum natura meditaretur: sed ex monte Ætna. Ad hunc locum pertinent illa M. Tull. lib. 2. de N. D. 'Nos autem tenebras cogitemus tantas, quantæ quondam eruptione Ætnæorum ignium finitimas regiones obscuravisse dicuntur, ut per biduum nemo hominem homo agnosceret: cum antem tertio die sol illuxisset, tum ut revixisse viderentur.' Lamb. Hunc quoque locum corruptum esse olim ad Phædrum ostendimus. Hæc ipsa verba fuerant: Verum quando ita factum est, ut jam solennem notulis modum egressi simus, locum quoque alium Lucretii (lib. 6.) emendabimus, nam ab eadem origine, qua superiores, corruptus est. Versus incomparabilis poëtæ sunt, 'Nunc ratio quæ sit, per fauces montis ut Ætnæ Exspirent ignes interdum turbine tanto, Expediam; neque enim media de clade coorta Flammæ tempestas Siculum dominata per agros, Finitimis

ad se convertit gentibus ora.' Quid est *media clades*, lector? Neminem sane usque adhuc videre contigit, qui exposuerit; neque adeo mirum; locus enim est plane deperditus. Et tamen debuerant interpretes errorem animadvertisse. Sed, uti dicebam modo, corruptus locus est ab eadem causa, quæ a me superius memorata est; nempe propter reduplicationem litteræ M ἐν τῇ Enim; unde per socordiam exscriptoris factum est *enim media*, et mox (quippe istis pulmoneis hominibus hæc mirifica videbantur) *enim media*, quod nullum sensum habet; namque scripserat aliter Lucretius, *neque enim dia de clade*, &c. 'Dia tempestas' (explicatione enim dignissimum locum judico) est tempestas θεόπεπτος, ut loquitur Diodorus, seu θεήλατος; quasi diceret Lucretius, quæramus nunc quid causæ sit quamobrem olim flammæ tempestas totam Siciliam pervastavit; neque enim putandum est Deos tantam vim incendii in insulam importasse. Quippe nemini, qui veterum philosophorum sectas perspectas habeat, ignotum est, existimasse Lucretium et ceteros Epicuri sectatores, non oriri isthæc ἐκ θεομηνίας, et ultrice Deorum providentia, quam impugnabant; sed ea omnia causis naturalibus niti. Unde et ille alter συνοδισάτης τοῦ αὐτοῦ λήρου scripsit alicubi, 'credat Judæus Apella, Non ego; namque Deos didici securum agere ævum; Nec, si quid miri faciat natura, Deos id Ex alto cæli tristes demittere tecto.' Hæc olim: quæ addas licet apud Xenophontem in libello περὶ τῆς τῶν Ἀθηναίων πολιτείας, illiusmodi calamitates dici, ἐκ Διὸς εἶναι, pag. 699. edit. Aubrianæ. Faber. Gronovii Codex *Media Græcia de coorta*; Salmasius *Media e re clade coorta*, i. e. ex media rerum natura, ex summa rerum: sed olim monui Salmasium haud feliciter interpretari Lucretium. Faber tandem *Dia de*

clade. 'Dia tempestas' est θεόπεπτος seu θεήλατος, quasi diceret Lucretius, Quæramus nunc quid causæ sit, quamobrem olim flammæ tempestas totam Siciliam pervastavit, neque enim putandum est Deos tantam vim incendii in insulam importasse. Egregia quidem conjectura. Neque istos moror, qui legunt *Mediocri*. Creech. Verissimam Fabri, ejus corroboratio exstat in Notis Pseudonimi Gorallii ad Ætnam Severi versu 193. esse emendationem ex scriptura Codd. depravatorum evinci posse puto; quum enim inter alios Mss. Lugd. Bat. quoque habeant *media Græcia de coorta*, vix dubito, quin descriptor aliquis *Dia* inveniens, id relicta lacuna, (ut solebant,) non expresserit in ipso versu, sed ad oram notaverit Græcum ibi occurrere vocabulum; unde postea nata sit ineptissima lectio *Græcia de*. Alii invenientes scriptum connexis, more veteri, literis *enim dia*, putarunt per compendium ita exstare pro *enim media*, quod postremum maxime veram obscuravit lectionem; quam divine Faber adinvenit. Ad ejusdem vero confirmationem miror non occurrisse alicui interpretum vel Lucretii vel ipsius Severi hosce ejus in Ætna versus vs. 29. 'Principio ne quem capiat fallacia vatum, Sedes esse Dei, tumidisque e faucibus ignem Vulcani ruere et clausis resonare cavernis Festinantis opus; non est tam sordida Divis Cura, neque extremas jus est demittere in artes Sidera; seducto regnant sublimia cælo Illa, nec artificum curant tractare laborem.' Hav.

647 *Hisce tibi in rebus*] Nunc demum incipit rationem horum ignium exquirere. Lamb.

Hisce tibi rebus] Al. melius, *in rebus*. Fab.

649 *Ut reminiscaris*] 1. 957. 'Omne, quod est, igitur nulla regione viarum Finitu' est, namque extremum debet habere,' &c. et 2. 89. 'Et quo

jactari magis omnia materiali Corpora pervideas; reminiscere, totius immi Nil esse in summa, neque habere ubi corpora prima Consistant, quoniam spatium sine fine modoque est,' &c. *Lamb.*

651 *Et quam multesima constet*] Et quam sit pars multesima, i. e. et quam sit parva pars, si cum toto comparetur. Multesima pars est ea, cui multæ debent esse pares, aut similes ad constituendum totum: πολλοστὸν μέρος appellant Græci. profert autem hunc versum Nonius in voce 'multesima.' *Lamb.* Strabo lib. 1. pag. 26. Πολλοστὸν γὰρ μέρος ἐστὶ τὰ πρόβα τερατολογούμενα τῶν ἐν τῇ Ἑλλάδι. 'perexigua sunt eorum pars, quæ de ipsa Græcia.' Ubi in Notis hunc quoque locum adducit Casaubonus. *Hav.*

652 *Et quota pars*] Ita vet. quidam libri. In quibusdam vulg. *Hæc.* Forte legendum, *Ac*; ut et Marullus, *Et.* Vulg. *Nec.* Gif. Cum in omnibus libris manuscr. scriptum reperissem, partim *Nec quota*, partim *Hæc tota*, partim *Et quota*, sic reposui. hujus autem scripturæ, quæ perspicue vera et recta est, hæc sententia est. Et, ut videas quota, i. e. quam multesima et parva, sit pars totius terræ homo unus, &c. Hic quoque suum institutum tenuit, suoque ingenio indulsit Zoilus. *Lamb.* Ἀποσδόννα hæc. *Et quota pars homo sit terrai totius unus.* Quid enim ad rem facit quod et homo admodum parvula ac multesima demum pars terræ sit. Acute et ingeniose δὲ πάντῃ I. Vossius: *Nec tota pars, homo terrai quota totius unus.* Ut hæc instituat comparatio, hic sit sensus: Et quam ne tota quidem pars universi sit cælum, quota unus homo totius terræ. Id enim voluisse virum Eruditissimum, opinor, et res ipsa postulat. Totus, quotus, utrumque priori correpta, eodem sensu Manilio quoque usurpatum notaverat Scaliger, ad lib. 3.

pag. 70. in hisce: 'Detrahatur summæ tota pars, quota demit utrinque Omnibus ex horis æstivæ momine noctis.' Quem vide. *Preig.* Ut lectio præstantissimorum nostrorum Codd. Lugd. Bat. recte intelligatur, adscribenda esse duxi Jo. Ger. Vossii verba, qui de Anal. 1. 2. ita disserit: 'Servio etiam, interpretatione in edit. 2. Donati. pronomina generaliter infinita sunt, quis, qualis, talis, quantus, tantus, quotus, totus. Etiam Diomedii pronomina sunt, alius, alter, neuter, uter, uterque, alteruter, unus, unusquisque, ullus, nullus, nemo, talis, qualis, totus.' Ubi (ut et apud Servium) 'totus' intellige non pro integro (qua significatione plane est nomen) sed priore correpta, ut idem sit quod ποσούτος: quomodo (ut Despauterius primus annotavit) Manilius usurpat lib. 3. 'Detrahatur summæ tota pars, quota demit utrumque.' Similiterque loqui Tertullianum, observat ibi Josephus Scaliger. Imo et Lucretium eodem modo locutum animadverti. Nam 6. 652. ubi a Lambino, Gifanioque, editum est: *Et quota pars homo terrai sit totius unus*: elegantissima, verissimaque est lectio, quam disertim habent vet. membranæ nostræ: *Nec tota pars homo terrai, quota totius unus.* Quin Lambinus quoque fatetur, in quibusdam se manuscr. *Nec quota*; in aliis, *Et quota*; in aliis, *Hæc tota*, invenisse. Quod vero Petrus Candidus in Florentina, Marullus in Veneta mutarunt; id non aliunde est, quam quod, ob modulum prioris in totus, pravo male talo versum stare crediderunt. Quid mirum? quando antiquiores etiam in eo decepti: eosque inter Cledonius, Romanus Senator, Grammaticus Constantinopolitanus: qui cap. de Pronomine, recte quidem inter provocabula ponit, 'quot', 'tot', 'quotus', 'totus'; verum inepte subjicit, 'quotus' penultimam acuere, 'totus' circumflec-

tere; quia scripserit Maro, Georg. 1. 434. 'Totus et ille dies.' Isthæc vero Sergii invalida est ratio; 'Neuter,' inquit, 'alius, et reliqua, constat esse nomina, quoniam Probus viginti et unum dicit esse pronomina; in quibus ista non computantur.' Nempe hoc est, quod sapientes tot sunt conquesti, sequi pene omnes pecorum ritu antecedentium gregem, pergentes, non qua eundum est, sed qua itur. Seneca lib. de vita beata cap. 1. Idem Voss. de Anal. 2. 4. Super hac quæstione eorum me sententiæ aggrego, quibus placet, quædam novorum horunce, ut ita dicam, civium recte referri ad interrogativorum tribum; ut, uter, quantus, qualis, quot, quotus: quædam item non male relativis accenseri; uti ea, quæ vel substantiam referunt; ut, alius, alter, cæterus, reliquus: vel accidentis relationem habent: ut, qualis, quantus, quot, quotus; quando extra interrogationem ponuntur. Ut in illo Lucretii, 6. 652. 'Nec tota pars homo terrai quota totius unus': quomodo versum eum ex manuscr. nostro codice lib. 2. rei Grammaticæ, cap. 17. emendavimus. Ubi et Manilium similiter loqui videbamus. Hæc magnus ille Grammaticus; in distinctione autem *Preig.* meo adsentior. *Hav.*

658 *Obturgescit*] Sic habent omnes lib. et vulg. et manuscr. quos quidem viderim. Sed Avancius Veronensis legebat *Obbrutescit*, i. e. obstupescit. quo verbo usus est lib. 3. 544. 'An contractis in se partibus obbrutescat.' *Lamb.*

660 *Sacer ignis*] Virg. Georg. 3. 565. 'nec longo deinde moranti Tempore contactos artus sacer ignis edebat.' 'sacer ignis' (inquit Corn. Cel-sus 5. 28.) 'malis ulceribus annumerari debet.' Auctor vocabularii Latino-græci manuscr. 'Sacer ignis,' inquit, ἔρυσιπέλας: al. ἔρπης. Quid sit porro 'erysipelas,' et 'herpes,' et Delph. et Var. *Clas.*

quid inter hæc duo intersit, et quæ sint eorum causæ, consulendi sunt medici: ego alio propero. Non me pigebit tamen lectorem admonere, Cornelio Celso aliud esse ἐρυσιπέλας, aliud 'sacrum ignem,' lib. sup. commemorato, cap. 28. ibi, 'Sacer quoque ignis malis ulceribus,' &c. *Lamb.* Πῦρ ἄγριον, ut et nos Galli voce ejusdem significationis notare solemus, ejus species est, sed lenis: 'at qui exedens est, ἔρπης ἐσθιόμενος, ad ossa usque pervadit; de quo hic Lucretium loqui credibile est. *Faber.* Adas Celso Paulum Æginetam 4. 20. Quos, si vacet, lege: nam in illis multa de sacro igne. *Creech.*

663 *Et satis hæc tellus morbi*] Ita vet. libri. Marullus tamen, nobis; quod et Florentini et Lambinus secuti sunt. Ego vet. libros sequor, etsi mox sequatur: 'procreescere morbi.' *Gifan.*

663 *Et satis hæc tellus nobis, cælumque*] Secutus sum codices Florent. nam ceteri vulg. quibuscum manuscr. scripti congruunt, habent, *Et satis hæc tellus morbi, cælumque*: quæ lectio nullo modo ferri potest: hanc tamen tuetur Zoilus: tale est hominis palatum. *Lamb.*

666 *Suppeditare*] Sic habent quatuor libri manuscripti, et vulgati Veneti antiqui. quod probo, est enim absolute accipendum. *Lamb.* Vulgati, fere: *suppeditari.* *Gifan.*

669 *Ignis abundare Ætnæus*] Ripas suas videtur superare dum erumpit igneum flumen. *Flammescere cælum*: dum cornuscat et fulgurat. *Fayus*: Quasi aliquid de fulgure, et coruscatione Lucretius, cum de Ætnæ ignibus disputet: sed in istius viri ineptiis refutandis non amplius morabor. *Creech.*

Flammescere] Fulgere, seu flammam comprehendere, et concipere, seu flammis collucere. *Lamb.*

671 *Ut tempestates pluvia*] Sic le- 5 M

gendum, non, ut vulgo, *Et tempestates pluviae*. Lamb.

Graviore coortu Sunt] I. e. majores et graviores sunt, seu majore copia cadunt. Lamb.

672 *Tetulerunt*] Secutus sum cod. Parisiens. Florentinos, Basilienses, Venetos utrosque, Lugdunenses majores: nam minores mendose habent *retulerunt*: manuscripti autem etiam corrupte *detulerunt*. Jam 'tetuli' pro tuli antiquum, quo et Ter. utitur Andria 4. 6. 13. 'Nam pol si scissem, numquam huc tetulisse pedem.' et Plant. Mostell. 2. 2. 39. 'Quia septem menses sunt, cum in hasce ædeis pedem Nemo intro tetulit, semel ut emigravimus.' Lamb. Locis a Lambino adductis alia addi possunt; Plant. in Rud. 4. 1. 2. 'Hodie me his mulierculis Tetulisse auxilium.' et Menæchm. 4. 22. 21. 'Conditiones Tetuli tortas, confragosas.' Nec scenici solum poetæ (verba sunt Jo. Ger. Voss. de Anal. 3. cap. 37.) sic locuti, sed etiam Catullus. Charisius enim citat ex carmine ejus de Vere, quod deperiit (nam in Pervigilio non exstat is locus) 'Concitur tetuli gradum.' Unde recte Pierius colligit contra nonnullos, Latine etiam dici 'ferre gradum.' Quid nunc Epicos dicam? Ennii enim est 1. Annal. p. 13. 'Ilia dia nepos, quas ærumnas tetulisti?' Suetonii quoque apud Macrobius Sat. 3. 28. 'cum rege potenti, Nomine Alexandro Magno, fera prælia bello In Persas tetulere suo.' Ita enim ibi legi jubet Vossius idem, non (ut vulgo) *retulere*. Hav.

673 *At nimis est ingens, &c.*] Occuratio est objectionis. Lamb.

Incendii] Alias *incendi*, alias *incendii*: quod tamen intelligendum est pro trisyllabo incendi positum. Lamb.

674 *Scilicet et fluvius*] Solutio objectionis a simili; hoc modo scilicet et fluvius, qui non est maximus, ei videtur maximus, i. e. ejus judicio et

sententia est maximus, qui aliquem ante majorem non vidit: et item homo et arbor non maximi, ei videntur maximi, qui nullos antea majores vidit: hunc locum in omnibus fere libris corruptum, qui sic habent, *Scilicet et fluvius qui visus maximus ei, Qui non ante aliq.* sic restitui jam in prima editione, plane (præfiscini præfatus dicam) divine. Quam emendationem etiam Zoilus probavit tacitus. Lamb. Codd. *Scilicet et fluvius qui visus, &c.* Unde Salmasius: *Scilicet et fluvius quis visus maximus ei*: fluvius aliquis visus est ei maximus, qui majorem non vidit. Istam quam Codices exhibent lectionem sequi possumus, at non rejicienda est illa altera Lambini lectio. Creech. Mire sua emendatione exultat Lambinus. 'Plane,' inquit, 'præfiscine præfatus dicam, divine.' Verum ita, non modo 'Maxima quæ vidit quisque, hæc ingentia fingit,' ut versu ab hoc quarto Lucretius loquitur, sed et 'Optima quæ vidit quisque, hæc cœlestia fingit.' Quid enim simplicius, quin et elegantius, quam quod vidit Is. Vossius, *Scilicet et fluvius quivis ut maximus eji* 'st. quam emendationem et variantes Lectiones agnoscunt, et Annotator noster. 'Quivis' hoc versu, et 'aliquis' proximo, optime sibi invicem opponuntur. Locum ipsum egregie Claudianus illustrat, ubi de sene Veronensi: 'Proxima cui nigris Verona remotior Indis, Benacumque putat littora rubra lacum.' Hand inepte etiam legeris: *Scilicet et fluvius quivis est maximus eji*. Preig. Omnia hæc acuta et eleganter inventa; verum ego is sum, qui difficillime a Mss. probatorum fide descisco, si aptus inde sensus erui possit, qui hic aptissimus et simplicissimus est. *Scilicet et Fluvius, qui visus, maximus eji Qui, &c.* 'Fluvius, qui visus,' est is qui primus, ante alios visus est: omnes enim hi versus de visu (primo, ut ante visos alios) agunt, et ita

inf. vs. 676. 'quæ vidit quisque,' pariter posita sunt, pro: quæ primum vel prima quisque vidit. Sed mala ubique distinctio confusionem peperit, quum ita distingui hi versus debeant, uti a nobis factum est, non ut vulgo, videlicet, *et omnia de genere omni, Maxima quæ vidit quisque hæc, &c.* sed *et omnia de genere omni Maxima; quæ vidit quisque, &c.* Arbor, inquit, et homo videtur ingens, et omnia in omni genere videntur ei, qui non ante aliquid majus vidit, maxima; nam quæ quisque vidit, (primum scilicet,) ea fingit sibi ingentia et maxima. Hav.

675 *Et ingens, &c.*] Et ingens videtur arbor, homoque, ei qui majorem arborem, majoremque hominem non vidit. Lamb.

677 *Maxima*] I. e. quibus majora numquam antea vidit. Lamb. Terentii interpretes ex Cicerone et aliis docebunt, quid inter 'magnus' et 'ingens' intersit. Non temere 'ingentior' occurrat; constat tamen apud Virg. Æn. 11. 124. legi. Faber.

680 *Nunc tamen illa*] Redit ad institutam disputationem de Ætnæorum ignium ratione. de quibus sic Virg. Æn. 3. 571. 'sed horrificis juxta tonat Ætna ruinis: Interdumque atram prorumpit ad æthera nubem, Turbine fumantem piceo, et candente favilla, Attollitque globos flammarum, et sidera lambit: Interdum scopulos, avulsaque viscera montis Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras Cum gemitu glomerat.' De iisdem sic Aristot. lib. de Mund. 'Εμπεριέχει δὲ καὶ πολλὰς ἡ γῆ ἐν αὐτῇ, καθάπερ ὕδατος, οὕτω καὶ πνεύματος καὶ πυρὸς πηγὰς. τούτων δὲ αἱ μὲν ὑπὸ γῆν εἰσιν ἀόρατοι, πολλὰ δὲ ἀναπνοὰς ἔχουσι, καὶ ἀναφυσήσεις, ὥσπερ Λιπάρὰ τε καὶ Αἴτνη, καὶ τὰ ἐν Αἰόλου νήσοις. αἱ δὲ καὶ ῥέουσι πολλὰς ποταμῶν δίκην, καὶ μύδρους ἀναρρίπτουσι διαπύρους. i. e. 'Continet autem terra et multos in se, ut aquæ, ita et flatus et ignis fonteis.

Horum porro alii quidem sub terra sunt occulti et obscuri, alii autem respirationes habent, ut Lipara, et Ætnæ, et loca in Æoli insulis. qui sæpenumero et fluviorum modo fluunt, et flammæ ac massas candentes provomunt.' De iisdem idem lib. *πεπληθυσμένων ἀκουσµ.* Lamb. Si inquiras cur collectæ in Ætna flammæ erumpant tanto impetu, vss. 31. declaratur ratio: Breviter, vi venti fit eruptio; venti autem istius semina ex universo infinito veniunt, et in monte Ætna collecta flammæ vel latentes in visceribus montis, vel ex ipso monte expressas ejiciunt, vss. 14. aut ventus iste irrumpit per speluncas quæ sunt ad radices montis, et quarum ora, cum mare a littore recedit, (mare enim radices montis alluit,) aperta sunt, atque ita efflat ignes; vss. 7. Denique in ipsis faucibus montis generantur venti, vss. 2. Sic multas ponit causas, ut inter eas una vera, et certa diceretur, vss. 9. Creech.

682 *Primum totius*] Sic fere Trogius lib. 4. ut est apud Servium in Æn. 3. 'Sicilia terra est cavernosa et fistulosa: quo fit, ut ventorum flatibus pateat, unde ignis concipitur: intrinsecus sulphur habet, et bitumen: in quæ ubi ventus per spiramenta cavernarum incubuit, diu lucatus ignem concipit. Sic Ætnæ dnrat incendium. motus ergo ventorum, causa incendii est.' Lamb.

685 *Ventus enim fit, ubi est agitando*] Itaque quidam dicunt, ventum nihil aliud esse, quam agitatam aëra. Lamb.

687 *Qua contigit*] Qua parte saxa tangit. Lamb.

Terramque] Et ubi terram calefacit, qua eam tangit. Lamb.

689 *Ac rectis ita faucibus ejicit alte*] Severus in Ætna vs. 322. 'Haud secus adstrictus certamine tangitur ictu Spiritus, involvensque suo sibi pondere vires Densa per ardentes ex-

ercet corpora venas, Et quacunque iter est, properat, transitque morantem, Donec confluvio resolutis æstibus, omnis Exsilit, atque furens tota vomit igneus Ætna.' In quibus ultimis idem epitheton 'furens' notari debet, quod apud Lucret. modo vs. 687. legitur, ne quis sollicitet temere Mss. lectionem, *terens* ibidem reponeudo, ut V. D. facit ad Severi ejusdem vs. 562. ubi legas 'Hæc operis summa est; sic nobilis uritur Ætna. Terra foraminibus vires trahit, urget in arcum, Spiritus incendi vivit per maxima saxa.' Sed et totum illud carmen cum Lucretianis hisce conferri meretur. *Hav.*

691 *Differt*] In diversas parteis fert. *Lamb.*

693 *Animas*] Flatus, spiritus, venti, *πνεύματος*. *Lamb.* Venti. Alibi: Horatius: 'Impellunt animæ lintea Thraciæ.' *Creech.*

694 *Præterea, magna*] Alia ratio horum ignium. *Lamb.*

Parti] Parte, ut sæpe alias. *Lamb.* Quidam libri: *parte*. *Gifan.*

696 *Ex hoc usque mare*] Ita fere vet. libri. *Vulg. mari.* Sup. 1. 390. et inf. vs. 712. *Idem.*

697 *Hac*] Per has speluncas fatendum est mare penetrare. *Lamb.*

698 *Et penetrare mari, &c.*] Secutus olim lectionem vulgatam, *Et penetrare mare, et penitus se cogier arcto*: ad eam hæc annotaram, eamque sic declararam: et fatendum est, mare hac, nempe per has speluncas, penetrare et penitus in angustum cogi a seipso coarctato. sed non dissimulabo, in aliquot libr. manuscr. ita scriptum esse, *Et penetrare mari penitus res cogit aperto*. quibuscum consentiunt cod. Parisienses; et Veneti antiq. Hanc igitur scripturam antiquam, quam olim lectori proposui, et indicavi, nunc in contextum restituo. Dicam tamen, quod sentio, neque hic versus, neque is, qui reperitur in libris vulg. lucernam olet Lucre-

tianam: et eo detracto, nihil de sententia decedet. *Lamb.* Ita fere omnes libri vet. manu formisque descripti. Marullus tamen, *mare et penitus se cogier arcto*. Et ita vulgati fere ac Lambinus. Mihi minime placet. Agit de vento poëta. *Gif. Al.* *Et penetrare mare, et penitus se cogier arcto*. Utraque lectio Lambino displicet; neque id injuria: ambæ enim corruptæ sunt: legendum putarim, *Et penetrare animam penitus res cogere aperto*. 'Anima' ventus est; sæpe apud Lucretium; modo legebas, 'Ne dubites, quin hæc animæ turbida sit vis,' i. e. vis venti. Sensus itaque et ordo verborum sic se se habebunt: Fatendum est animam hac ire et cogere res penetrare aperto, i. e. per apertum, seu per illas fauces. Omnino enim agitur de vento, non de mari: itaque illa emendationis pars (animam) plane necessaria est; per 'res' autem intelligo ignes, scintillam, cinerem, saxa, &c. de quibus antea. *Faber.* Istam interpretationem vitiosa nuce non emerem. Si placet vox *animam*, leg. *Res cogit aperta*, ut alibi 'Manifesta docet res.' Ex 'Mari aperto' vix aliquis sensus potest exprimi, qui vero istas voces retinet, hoc modo interpretetur; 'Mari aperto,' i. e. cum mare recedit a radicibus istius montis, et resorbet fluctus. *Creech.*

700 *Subjectare*] Sursum jactare. *Lamb.* In altum tollere. vide Not. ad 1. 8. *Fab.* et *Creech.*

701 *In summo*] *Lamb.* legit, *In summa*, i. e. denique, *ἐπὶ τοῦτο*, ut innuat plures esse rationes, qua de re in nota sequenti. *Faber.*

Ventigeni] Sic emendandum existimat Turneb. Adv. 22. 18. Nam vulgo legitur, *In summo sunt vertice item, &c.* 'Ventigeni' autem, i. e. ventos gignentem vel a ventis geniti. Ventus enim crateres seu fauces illas efficit. Sed videtur hic locus explicari non posse, immo ne apte quidem cum

aliis cohærere, nisi legamus *In summa*, h. e. ad summam, *ὄλως*. vel *in summo* interpretemur, in summo monte. Vel dicamus, hos duos versus alieno loco esse positos. *Lamb.* Ita (*ventigeni*) ex quibusdam vet. lego, cum *Adr. Turnebo*. Vide Indicem. In quibusdam vet. *vertice erat*. Marullus, *vertice item*. Et ita vulg. *Gifan. Lamb.* etiam in ed. prima.

Ventigeni Crateres] Crateres Ætnæ ita dicuntur quod per eos venti ex visceribus montis fere semper prorumpant: qua de re nemo dubitabit, si qua Straboni fides. Is in lib. 6. sic scribit: *Οὕτε γὰρ προσιτὸν εἶναι τὸν τόπον, οὐθ' ὁρατόν. Εἰκάζειν τε μὴδὲ καταβριφθῆναι τι δύνασθαι ἐκείσε, ὑπὸ τῆς ἀντιπνοίας τῶν ἐκ βάθους ἀνέμων, καὶ τῆς θερμότητος, ἣν προαπαντῶν εὐλογον πόρωθεν, πρὶν ἢ τῷ στομίῳ τοῦ κρατῆρος προσπελάσαι· εἰ δὲ καταβριφθῆναι, φθάνοι ἂν διαφθαρεν πρὶν ἀναβριφθῆναι πάλιν, ὁποῖον παρελήφθη πρότερον. τὸ μὲν οὖν ἐκλείπειν ποτὲ τῆς ὕλης, οὐκ ἄλογον· οὐ μὴν ἐπὶ τοσοῦτον γε, ὥστ' ἀντὶ τῆς τοσαύτης βίας, ἐφικτὸν ἀνθρώπῳ γενέσθαι τὸν πλησιασμόν.* 'Etenim locum illum neque adiri posse, neque conspici. Et conjecturam se facere, ne injici quidem posse eo quidquam, ob adversum ventorum ex profundo flatum et calorem; quem, consentaneum sit, procul occurrere, antequam ad os Crateris adpropinquetur. Quod si quid tamen omnino injiceretur, multo ante ejus formam corruptum iri, qua erat injectum, quam ipsum rursus ejiceretur. Ceterum non absurdum esse, deficiente aliquando materia, spiritus quoque et ignem aliquamdiu cessare. At eam intermissionem tantam non esse uti contra istam vim mortalium aliquis propius accedere queat.' Quare lectio vulgata, *In summo sunt vertice item crateres*, mihi non displicet, quod illud Lambinianum *In summa* mihi hoc loco haud probetur. Cumque opus aliquo verbo sit, quod indi-

cet novam rationem afferri posse, illud item admittatur necesse est. *Fab.* Alii, *In summo sunt vertice item crateres*. Prior lectio (*Ventigeni, &c.*) placet, quippe duobus hisce versibus declaratur. Ventum non tantum per speluncas ad montis radices ingredi, sed etiam in ipsis faucibus generari; neque id mirum. nam nihil certius, quam aërem ex omni parte ad flammam ruere, atque inde ventum generare. *Creech.* Turnebi nota, quam Lambin. citat, hæc est: 'Est et illud spurium *In summo sunt vertice item crateres*: quidni enim nothum appellem, quod si non pellicatu, certe suppositione tamen subrepsit in liberorum locum? ego cum reperiam *ventigeni*, et intelligam v elementum sæpenumero in libris scriptis occupare sedem literæ *n ventigeni* legendum suspicor: hucque adducor, quia fauces illas Ætnæ certo scio auras et ventos effundere: et poëtæ atris speluncis ventos inclusos fingunt: quia inde eorum materia emanat, qua mons Ætna exuberat, igne venas sulphureas et bituminis in fumum animale te nuante atque mutante. Suspiciatus et aliquando sum *vertice enim* legi non inconcinne posse.' Hæc Turnebus, cujus posterior conjectura mihi præferenda videtur priori, eo quod in vestigiis Mss. appareat, et sensus postulet; nam *verticem*, quod in *Lugd. Bat.* est, natum est ex *vertice m*; pro quo conjuncte prius fuerat scriptum *verticeenim*, literarum vero *e* altera propter concursum similium inter se neglecta peperit lectionem *verticem* et *vertice item*, quæ inde ab aliis formata fuit. At sensus Lucretii postulat *vertice enim*, quod ita confirmo; In superioribus vim furentis aëris descripsit, qui fundat, differat, et extrudat ignem, favillam, atque saxa mirandi ponderis, quæ ejectari non possunt nisi per fauces sive crateras; vim itaque auget si in summo montis vertice crateres isti sint, per quos omnia hæc

tam alte efflata et sublata evomantur; nam, inquit, in summo vertice sunt crateres, &c. *In summo sunt vertice enim, &c.* et frustra cum Fabro item præferas, quum non novam adferat rationem poëta, sed concludat isto enim illam quam multis superius adstruxerat. *Hav.*

703 *Sunt aliquot quoque*] Ne quis miretur, me multas horum ignium rationes afferre, quasi dubium atque incertum, sunt aliquot etiam res, quarum unam causam afferre non est satis, sed plures afferendæ sunt, ex quibus tamen unica causa sit: idque ostendit a simili. *Lamb.*

707 *Dicatur ut illius una*] I. e. ut causa illius leti, quo homo ille interit, quæ una est, dici possit. doctus quidam legendum putat, *Dicatur ut illius vera.* *Lamb.* Lethi scilicet. *Faber.*

708 *Nam neque eum ferro*] Ita constanter Mss. probatissimi; quod in neque eum mutarunt, qui putarunt eum poni non posse, ubi de corpore agatur, quasi vero non sæpius genus mutant auctores, atque æque ad 'Hominis' vs. 706. quam 'Corpus,' vs. 705. referri possit. *Hav.*

710 *Verum aliquid genere esse ex hoc, quod contio, &c.*] Ita ex vet. libris nostris, et aliis restitui. *Vulg.* et *Lambinus: credat.* Quidam vet. *ites, ito.* *Gifan.* Secutus eram initio cod. aliquot vulgatos, qui habent, *Verum esse ex genere hoc aliquid, quod contio credat:* idemque indicaram ingenioso lectori scripturam, quæ reperitur in quatuor manuscr. cum quibus consentiunt *vulg.* *Veneti antiq. et Parisiens.* *Verum aliquid genere esse ex hoc, quod contio dicat.* hanc igitur nunc sequor. Idem admonueram, codicem *Memmianum* manuscr. sic habere, *Verum genere aliquid esse ex hoc contioito.* quæ scriptura quid sibi velit, non video. Omnino in hoc loco mendum subesse suspicor. *Lamb.* Omnino vera *Vossii* emendatio est: quæ harum vocum,

inane nescio quid sonantium, loco reponit: quod contigit *egi.* Nondum tamen, quid sibi vox *utrum,* pro *verum,* nempe in versus principio velit, mihi liquet. Cæterum, dum huic intenti versiculo, in eoque sanando toti sunt viri docti, in sequenti, *habemus, pro avemus,* irrepsisse, non animadvertunt. *Lambini* certe requiras diligentiam, qui de eodem hoc verbo alias haud male meritus est. *Lego* itaque, *Verum aliquid genere esse ex hoc, quod contigit egi, Scimus, et in multis hoc rebus dicere avemus.* Ut sit sensus: scimus, ac lubenter dicere solemus, id quod ei contigit, hujusmodi quid, aut ex hoc genere saltem esse. *Contigit egi,* more *Lucretiano.* Atque ita quam proxime ad veterem scripturam accedimus, quæ apud *Lambinum:* *contio ito,* apud *Londinenses:* *contio itel,* adeoque vestigia vocum, *contigito,* et *contigitei,* refert. 'Avemus,' ut *Cic.* 1. *Off.* cap. 4. 'Itaque cum sumus necessariis negotiis curisque vacui, tum avemus aliquid videre, audire, addiscere.' *Preig.* Si in *contio itel,* quod in *Voss.* L. B. est, c. o. l. mutes in t. g. i. vel in *contio ite,* quod in *Voss.* vet. est, mutes o in g. et i in fine addas, habes veram lectionem. *Habemus dicere,* i. e. dicimus, dicere solemus. *Conf.* 1. 1068. 6. 899. *Hav.*

710 *Contio*] Turba, quæ circumstat, et quæ ad audiendum convenit. *Lamb.*

712 *Nilus in ætati*] Nunc cur Nilus in æstate crescat; qua de re sæpe quæsitum est ab antiquis: et *Herodotus* treis antiquorum opiniones refert, easque refellit: quarum prima est ea, quæ in *Etesias* causam confert: secunda, quæ in oceanum: tertia, quæ in niveis liquefactas: quartam affert suam, qua solem vult esse causam efficientem hujus incrementi, nempe quia sol brumæ tempore in *Libyæ* partibus cursum suum conficiens, multum ad se humorem e *Nilo* attrahat; atque iccirco Nilus hoc tem-

pore præter naturam suam minor fiat: æstate autem adventante, atque appropinquante, sol discedens ad *Septentriones*, Græciæ fluvios siccet et minuat: idcirco Nilum videri æstate crescere, cum re vera hoc non fiat, sed potius hieme decrescat. sed hanc sententiam reprehendit *Diod.* *Siculus* lib. 1. quem legito, si plura hac de re cognoscere cupis: et *Herod.* *Eutrope,* et *Plin.* 5. 9. et *Melam* 1. 9. et *Solinum* cap. 45. Non arbitror hoc loco mihi esse prætereundum, quod retulit *Antigonus* inter eas, quas collegit, historias admirabiles: puteis, qui sunt *Mythopoli*, simile quiddam, atque *Nilo*, accidere. *Æstate* enim supra labra plenos esse; hieme vero ita decrescere, atque adeo exaresceret, ut ne tingere quidem aliquid ex eo facile sit, Græca verba sunt hæc: λέγειν δὲ τὸν Εὐδοξὸν καὶ περὶ τῶν ἐν τῇ Μυθοπόλει φρεάτων, ὅτι παραπλήσιον τι τῷ Νείλῳ πάσχουσι. τοῦ μὲν γὰρ θέρους ὑπὲρ τὰ χεῖλη πληροῦσθαι, τοῦ δὲ χειμῶνος οὕτως ἐκλείπειν, ὥστε μὴδὲ βάψαι ῥάδιον εἶναι. *Lamb.*

712 *Nilus in Ætati crescit, &c.*] Ab æstivo solstitio ad æquinotium usque autumnale Nilus ita intumescit, ut per *Ægyptum* exundet, alias steriles limo agros fœcundet, alias steriles futuros, egregium *Divinæ Providentiæ* monumentum: ('*Ægypti incolæ* aquarum beneficia percipientes aquam colunt,' &c. *Julius Firmicus* de *Er. Prof. Rel.*) huic igitur incremento pro more suo causas tantum naturales assignat *Lucretius* vs. 26. Et primo quidem vs. 12. *Venti Etesiæ* ab septentrione spirantes aquas amnis, qui ab austro fluit, repellunt, faciuntque, ut impleto alveo exundent: si vero *Etesiæ* ad obsistendum tanto aquarum ponderi, lenes enim sunt venti, impares dicantur, tum vs. 5. arena, quam mare ab istis ventis agitata congerit, obstruuntur *Nili* ostia; atque inde exundatio. Hisce causis duas alias

conjunge, nempe pluvias, quæ ad fontes *Nili* decidunt vs. 6. et nives, vs. 3. resolutas. Nam omnibus hisce causis conspirantibus Nilus, aut quilibet alius fluvius exundet. *Creech.*

In ætati] In æstate. *Lamb.*

Æstate] Ita legendum. Quidam libri *æstatem*; male. *Lambinus, æstati.* Vide supra, vs. 696. *Gifan.* In ætati omnes libri; quum tamen nihil vetet, *Lucretium* scripsisse, in æstate. Id genus quam plurima apud eum a sciolis immutata, et, quod tanti non viderentur, a viris doctis neglecta, facile crediderim. Vide quæ ad 1. 390. *Preig.* Imo reponere in æstatem, clarissime totidem literis ita scribentibus Mss. *Logd. Bat.* nimirum, ut *Terentius* *Eon.* 2. 2. 29. 'esse in tantum honorem,' ut *Curtius* 3. 5. 'Darium fore in *Ciliciam*,' ut sepulturam roganti *Augustus* in *Vita* sua apud *Sueton.* cap. 13. 'eam in volucrum fore potestatem,' ita et *Lucretius* de *Nilo* dixit eum 'in æstatem' crescere. *Hav.*

714 *Is rigat Ægyptum*] Sic *Virg.* *Georg.* 4. 291. 'Et viridem *Ægyptum* nigra fœcundat arena,' et *M. Tull.* lib. 2. de *N. D.* 'Ægyptum Nilus irrigat, et cum tota æstate obrutam oppletamque tenuerit, tum recedit, mollitosque et oblimatos agros ad serendum relinquit.' *Lamb.*

Per medium calorem] Sub finem extremum *Junii* mensis, ad usque initium *Septembris.* Quod ideo notare visum est, ut intelligamus hodie aliter fieri, quam olim. Citius enim desinebat inundatio *Nili.* Ejus rei testis oculatus est *Lambertus Massiliensis*, qui de peregrinatione *Ægyptiaca*, quam ipse anno 1626. suscepit, commentariolum reliquit *Lutet.* editum. In eam rem luculenta quæstio esse potest. *Fab.*

715 *Aut quia sunt æstate Aquilones*] Hanc rationem aiunt fuisse *Thaletis.* idque testatur et *Diodorus Siculus* lib. 1. his verbis: Θαλῆς μὲν οὖν, εἰς

τῶν ἐπτά σοφῶν ὀνομαζόμενος, φησὶ τοὺς Ἑτησίαις, ἀντιπνέοντας ταῖς ἐκβολαῖς τοῦ ποταμοῦ, κωλύειν εἰς θάλασσαν προχεῖσθαι τὸ ρεῦμα, &c. i. e. 'Thales, unus e septem sapientibus, ait Etesias Nili ostiis reflanteis, prohibere, ne in mare profundatur.' 'Etesia' autem iidem sunt, atque 'Aquilones': flant enim a septentrionibus. Hoc interest, quod Aquilones qualibet anni parte potius quam æstate, et incertis anni temporibus spirant: Etesia autem sola æstate, nempe sub solstitium, spirant. Itaque 'Etesia' dicti sunt παρὰ τὸ ἔτος; quæ vox annum significat, quia certo anni tempore flant. de quibus sic Aristot. l. 2. de reb. superis: Οἱ δὲ Ἑτησίαι πνέουσι μετὰ τροπὰς, καὶ κυνὸς ἐπιτολὴν, &c. i. e. 'Etesia autem flant post solstitium, et canis ortum.' Lamb.

Aquilones ostia contra; Anni tempore, &c.] Post biduum exortus Caniculæ Aquilones constantius perflant diebus quadraginta, quos Etesias vocant. Plin. 2. cap. 47. Et Lucretius vs. 730. 'Etesia flabra Aquilonum.' Fayus tamen, Etesia, sunt venti ab austro, seu a meridie flantes; et hoc Nili incrementum contendit fieri a duobus ventis contrariis, quorum alter, nempe Aquilo, retardat aquarum cursus, alter, nempe Etesia, impellit illas, quoniam Nilus ab austro in septentrionem fluit. En dignum Lucretio interpretem! Creech.

716 Quo Etesia flabra feruntur] Hanc esse puto veram et rectam scripturam, non quod reperiatur in lib. manuscr. expressa, sed quod propius absit ab antiqua. Sic enim omnes fere lib. vet. habent, Quæ Etesia flare feruntur: Memmianus autem, Quo Etesia eflare feruntur: cum quo consentiunt aliquot vulgati: in his Parisienses, et Veneti antiquiores. Lamb. Ita ut Lamb. et in vet. nostris. Gifan. Multa se specie commendat Is. Vossii lectio: Anni tempore eo qui Etesia esse feruntur. Aquilones

nempe, quos eo anni tempore, non quolibet, non in hyeme ibi Etesios esse, perhibent. 'Etesia flabra' ex vs. 730. ut et lib. 5. 741. huc infarcire in promptu fuit iis, quos supervacanea metri cura tenuit, cum Lucretiana elisionis neglectio in hisce ac similibus nihil novi apportet. Preig.

718 Cogentes sursus] Quidam libri habent, cogentes rursus replent: quod fortasse probabilius est, ut rursus cohæreat cum verbo replent. Ego tamen alteram, ut tolerabilem et receptam, secutus sum. Lamb.

719 Adverso flumine] Ut vs. 725. 'Fluctibus adversis' (neque enim leg. flamine). Mallem tamen gelidi. Creech.

720 Quæ gelidis a stellis] Quæ flabra flant a septentrionibus. Lamb.

Quæ gelidis] Forte, gelidi. Gifan.

721 Ab Austro] A meridie, et ab axe illi opposito. Lamb.

722 Inter nigra] Æthiopas; in montibus, qui Lunæ dicuntur, res hodie nota, veteribus non item. Faber.

Percocque sæcla calore] Sic legi debet, et ita legitur infra non longe ab extremo, vs. 1107. 'Usque ad nigra virum, percocque sæcla calore.' adde quod Vaticanus codex habet calore, non, ut vulg. colore: significat autem Æthiopas, et taleis nationes, quæ calore solis perustæ sunt. Lamb. Sic Lambinus, ut inf. in fine. Vulg. percocque sæcla colore. Gifan. Neque tamen damnare tam subito ausim illam lectionem quæ et hic et inferius vs. 1107. a Mss. Lugd. Bat. etiam confirmatur. Legerim itaque lubens cum hac distinctione: Inter nigra virum percocque sæcla colore, ut dicat nigra illa sæcla virorum esse 'colore percocque,' tanquam διβαφα ut Græci vocabant quæ bis et penitus tincta atque percocque erant; colore itaque nigro indelebili poëta hosce ait esse mortales. Hav.

723 Media ab regione diei] Janus Gulelmus Quæst. in Cas. Planti cap. 1. seu Fac. Crit. Tom. 3. p. 375. scribi jubet medi ab regione diei, quoniam 'medidiem' et 'meridiem' veteres dicebant; et tmeses hæc certe satis familiares sunt Lucretio. Hav.

724 Est quoque, uti possit magnus] Hanc rationem commemorat Pomponius Mela. Lamb.

Congestus] Cumulus. Lamb.

725 Oppilare] Obstare tanquam multæ pilæ seu columnæ confertim oppositæ. verbum est absolute positum hoc loco. sed M. Tullius usus est participio patiente, secunda Philippi. 'Negotiumque transegißes, nisi ille se sub scalas tabernæ librariæ conjecisset, hisque oppilatis, impetum tuum compressisset.' Lamb. Oppilatio, optimum vocabulum, legimus in Scaligeranis primis pag. 80. ubi Lucretii hic adducitur versus, et vocabuli ipsius illustratio est. Huc pertinet elegans Epigramma Martialis Ep. 10. 85. de Ladonte nauta, quod adscribere non piget. 'Jam senior Ladon, Tiberinæ nauta carinæ, Proxima dilectis rura paravit aquis, Quæ quum sæpe vagus premeret torrentibus undis Tybris, et hiberno rumperet arva lacu; Emeritam puppim, ripa quæ stabat in alta, Implevit saxis, opposuitque vadis. Sic nimias avertit aquas. Quis credere posset? Auxilium domino mersa carina tulit.' Hav.

726 Ruit] 'Ruit' positum est ἐνεργητικῶς, ut apud Virgil. Georg. 1. 105. 'cumulosque ruit male pinguis arenæ.' et Æn. 1. 39. 'spumas salis ære ruebant.' et Lucret. sup. 1. 293. 'Quamlibet in partem trudent res ante, ruuntque Impetibus crebris.' Lamb.

728 Et proclivis] Sic habent tres lib. manuscr. et aliquot vulg. alii, proclivis. Lamb. Vulg. proclivis; contra vetustatem. Gifan.

729 Fit quoque, uti pluviae] Alia ra-

tio, quam commemorat Plin. 5. 9. 'Causas hujus incrementi varias prodidere, sed maxime probabileis, Etesiarum eo tempore ex adverso flantium percussus, ultro in ora acto mari: aut imbreis Æthiopiæ æstivos, iisdem Etesiiis nubila illo ferentibus e reliquo orbe.' Lamb.

Ad caput ejus] Etiam de capite et origine Nili valde dubitarunt veteres. exstat apud Herodot. in Euterpe hac de re longissima disputatio, et item apud Diod. Sic. lib. 1. quos cum legeris, nihilo certiora de Nili fontibus cognoveris. Quin et Plinius eadem de re scribens 5. 9. nos æque fere incertos dimittit. sic autem ille. 'Nilus' (inquit) 'incertis ortus fontibus, it per deserta et ardentia: et immenso longitudinis spatio ambulans, fama-que tantum quæsitus, sine bellis, quæ ceteras omnes terras invenere, originem (ut Juba rex potuit exquirere) in monte inferioris Mauritaniæ non procul Oceano habet, lacu protinus stagnante, quam vocant Nilidem.' Sic fere et Solinus. Tum porro poëtæ fere omnes Nili originem faciunt ignotam, ut Horat. Od. 4. 14. 45. 'Te fontium qui celat originem Nilus.' et Tibull. 1. 8. 23. 'Nile pater, quanam possum te dicere causa, Aut quibus in terris oculuisse caput?' et Lucan. 10. 295. 'Arcanum natura caput non prodidit ulli: Nec licuit populis parvum te Nile videre: Amovitque sinus, et genteis maluit ortus Mirari, quam nosse tuos.' Lamb.

730 Aquilonum nubila] Hæc conjungit Fayus, Vir in errore constans, et qui eadem chorda semper egregie oberrat. Creech.

732 Ad mediam regionem ejecta diei] Ad meridiem, &c. Lamb.

735 Forsit et Æthiopum] Dum in duobus cod. manuscr. scriptum reperissem, Forsit at Æthiopum, Forsit et reposui. forsit autem idem valet quod forsitan, et forsitan. quo usus est Hor. Sat. 1. 6. et Virg. Æn. 11. Pos-

trema autem ratio est, quamobrem Nilus æstate crescat: nempe quia tum nives in Æthiopæ montibus liquescant, et liquefactæ Nilum augeant. *Lamb.* Ita recte Lambinus, ex veteribus libris. *Vulg. Forsitan;* etiam non male. *Gifan.* I. e. *fors sit,* fortasse. *Faber.*

De montibus Æthiopum] Vera ratio, quod tunc ibi hiems est; quæ in illis regionibus tota in pluvias perpetuas abit. Vide recentiorum relationes. *Faber.*

736 *Crescat*] Sic liber Vaticanus, et *vulg.* Florentini: atque ita legendum, non, ut *vulgo, Crescit:* est enim hæc sententia: Forsitan etiam Nilus crescere possit de montibus Æthiopum. Fuit autem hæc opinio Anaxagoræ, et Euripidis, quem illius discipulum fuisse ferunt: quam hoc uno argumento refellit Diodorus Siculus, quod fieri non potest propter immoderatos calores, ut in Æthiopia nives existant. *Lamb.* In aliis libris, etiam *vet. Crescit.* *Gifan.*

Descendere ninguis] 'Ninguis, is,' antiquum, pro nix, nivis. *descendere* autem legendum esse, non *decedere,* res ipsa loquitur. *Lamb.* Servius *effundere* legit ad Virg. 4. 250. 'Nix nivis facit; sed ab eo, quod est hæc ninguis, et hæc ningues, Lucretius 'albas effundere ningues.' Ninguit autem prima persona caret et secunda; quia non est in nostro arbitrio.' Hæc Servius. Quæ lectio si vera est, *effundere,* ut plura talia apud Lucretium, positum est pro *effundere sese* vel *effundi;* sed *vulgata lectio* satis commoda est. De præcedenti autem versu et Æthiopum montibus egit etiam G. Canterus 4. 8. Nov. Lectionum suarum. *Hav.*

737 *Tabificis*] Liquefacientibus, seu vim liquefaciendi habentibus. Tabescere enim valet *τῆκεσθαι,* h. e. liqueescere, ut sup. 2. 1170. 'Nec tenet, omnia paullatim tabescere, et ire Ad scopulum,' &c. *Lamb.*

Subigit] Cogit, ut Virg. *Æn.* 6. 567. 'Castigatque, auditque dolos, subigitque fateri.' et Lucil. lib. 30. 'Tunc jugo jungas me autem, et succedere aratro Invitum, et glebas subigas proscindere ferro?' *Lamb.*

738 *Nunc age, averna*] Nunc de avernis disserere incipit. dicta autem sunt 'averna,' quasi *ἄopνα,* i. e. sine avibus, quia (ut ipse Lucret. statim dicet) sunt avibus contraria cunctis. de Averna palude interjecta inter Misenum et Dicæarchiam, i. e. Puteolos, lege Diod. Sic. lib. 4. Nam hoc loco Lucretius de genere ipso avernorum, non de uno averno loquitur. Arist. libr. *περὶ θαύματος. ἀκουσµ.* quandam avernam paludem describit non longe ab insulis Electridibus, fluvioque Eridano: cujus paludis aquæ sint calidæ: odor ab ea exhalet gravis et tæter: ex ea nullum animal bibat: supra eam nulla avis volet: quod si forte volare conata sit, continuo in eam decidat, et intereat. Idem aliam non multis post versibus avernam paludem, Cumæ vicinam, commemorat his verbis: *Περὶ τὴν Κόρυμν, τὴν περὶ Ἰταλίαν, λίμνη ἐστὶν ἡ προσγορευομένη ἄopνος,* i. e. 'Ad Cumas, Italiæ urbem, palus est, quæ averna appellatur,' &c. *Lamb.* Beneficum Deum non agnoscit, iratum negat Lucretius, et ut cæli aërisque phænomena Diis Superis, ita noxia quædam et in terris admiranda Diis Manibus eripit. Nam quædam sunt loca, quæ vss. 9. Averna dicimus, quæ avibus supervolantibus, aliisque animalibus, quæ forte illac transierint, sunt perniciosa. Talis est locus apud Cumas, vss. 2. In ipsa Athenarum arce vss. 7. in Syria vss. 4. in quibus locis atri Ditis januam patere credidit vulgus, ibique animas mortuorum ad Inferos et regna subterranea descendere, vss. 9. Ut vero vim naturamque Avernorum distinctius explicet, vss. 49. monet terram continere multa, ut salubria, ita noxia hominibus, aliis-

que animantibus semina, multaque congerit exempla, quibus docet multarum rerum effluvia multis rebus insalubria esse et mortifera. His propositis, denique rem ipsam aggreditur; et primum vss. 12. Nempe ex Avernis teter halitus erumpit, quo transvolaturæ aves subito afflatæ repente decidunt; vel vss. 10. Hic halitus erumpens ita attenuat et discutit aërem, ut aves volantes in illo sustentari non possint, decidentes autem in inani protinus expirant. Hæc omnia vss. 102. *Creech.*

740 *Principio, quod averna*] Profert hunc versum Nonius: sed mendose. *Lambin.* Virgilius Lucretium imitatus, *Æn.* 6. 237. 'Spelunca alta fuit, vastoque immanis hiatu, Scrupea, tuta lacu nigro, nemorumque tenebris; Quam super hand ullæ poterant impune volantes Tendere iter pennis, talis sese halitus atris Faucibus effundens supera ad convexa ferebat. Inde locum Graii dixerunt nomine Avernum.' *Lamb.* et *Creech.*

742 *E regione ea quod*] Ordo est: quod, cum e regione ad ea loca venire, &c. legendum autem fortasse est *advenere:* vel subintellige *ad,* si *vulgata lectio venere* retineatur. sic Virg. *Æn.* 1. 369. 'Devenere locos, ubi nunc ingentia cernes Mœnia.' *Lamb.*

743 *Remigii oblita pennarum*] Sic Virg. *Æn.* 6. 18. 'tibi, Phœbe, sacra vit Remigium alarum.' Lucianus Timone de Mercurio, qui in cælum revolarat: *ὁ μὲν ἀπελήλυθεν, ὡς δοκεῖ τεκμαίρομαι γὰρ τῇ εἰρεσίᾳ τῶν πτερῶν.* i. e. 'ille quidem abiit, ut videtur: conjicio enim ex remigio alarum.' *Lamb.* Virgilius, alique, 'Remigium alarum:' quippe alis tanquam remis aërem secant volucres. Nautæ autem in portum succedentes, nec remis amplius usi, vela etiam remittebant; inde remigium alarum, et vela conjungit Poëta. *Creech.*

744 *Molli cervice profusæ*] Volucris

languidæ et morientis imago. *Creech.* Imitatus in bove languente est Virg. Georg. 3. 523. 'Solvuntur latera, atque oculos stupor urget inertes, Ad terramque finit devexo pondere cervix.' *Hav.*

745 *Si forte ita fert*] Sunt enim quædam averna sine aqua. *Lamb.*

746 *Si forte lacus substratus*] Si forte lacus est avernis subjectus. *Lamb.*

747 *Qualis apud Cumas est ocris vipera montis*] Ad hunc versum, quem sic olim edideram, *Qualis apud Cumas lacus est, montemque Vesuvum,* hæc annotaveram, quæ sequuntur: Cum hic versus in cod. Vaticano ita legitur, *Is lacus est Cumas ap. et Visui per montis:* in Tett. autem, et Faërn. *Is lacus est Cumas apud, et Visus per montis:* in Memmiano porro, *Is lacus est Cumas apud ecris vi per montes,* in vulgatis autem partim, *Is lacus est Cumas apud ejus sub pede montis:* partim, *Is lacus est Cumas apud Etruscos per monteis:* partim, *Etruscos et monteis:* partim, *etrisui per montis:* perspicuum sit autem, Lucretium instituisse disputationem non de uno certo averno, sed de omnibus, et de genere ipso avernorum: in hac sententia sum, a qua deduci non possum, neque hunc versum, neque eum qui deinceps sequitur, esse Lucretianos, sed ab aliquo inepto inculcatos, et fortasse ex aliqua annotatiuncula ad oram libri adscripta notas. Quid enim ineptius, atque adeo absurdius, quam, posteaquam de toto genere avernorum mentionem fecit, ut dixi, hos versus subjungere, *Is lacus est Cumas,* &c. quibus ostendat, se de uno averno locutum esse? vel igitur non sunt Lucretiani, (quod verius esse puto,) vel principium versus ita est emendandum, quemadmodum excudendum curavi: *Qualis apud Cumas lacus est, montemque Vesuvum,* ut intelligamus Lucretium avernorum genere explicato, singularis averni, ejusque noti exemplum proponere

voluisse. Hunc avernum autem non longe abesse a Vesevo, seu Vesuvio monte, et Cumis, constat. Si quis tamen malet legi *Montemque Misenum*, non pugnabo. Cum hæc aliquot annis ante quam Adr. Turnebus Adversariorum libros edidisset, scripsissem, et divulgassem; is ex antiqua scriptura, quam reperiri dixi in cod. Memmiano, conjecit legendum esse, *Is lacus est Cumas apud ocris vipera montis*. Nunc igitur hanc Turnebi conjecturam paulum immutatam sequor, ut proxime ad scripturæ veteris sententiam accedentem. propter eam rationem autem, quam initio exposui, sic eam immuto, *Qualis apud Cumas est ocris, &c.* non enim loquitur de uno certo averno, sed de genere avernorum: 'ocrim' autem (ut docet Festus) montem confragosum vocabant. Viperam porro montis Ætnæ dicit avernum, quasi pestilentem, et exitiosum, ut interpretatur Turnebus. Omnino hi duo versus, quantumvis licet ita immutati, et, si ita vis, sic emendati, mihi suspecti sunt. Jam Pompeii oppidum non longe abest a monte Vesuvio, et Cumis. Cum hæc ita scripsissem, et jam edidissem, Simeo Bosius, quem sæpe appello, cujusque et ingenii acumen, et judicii subtilitatem admiror, hoc loco diu multumque considerato, dixit tandem, sibi videri sic esse legendum: *Is lacus est Cumas apud, ex vivis per monteis Oppleti calidis ubi fumant fontibus auctus*. quam lectionem sic ille explicat: Is lacus (avernis substratus scilicet) est apud Cumas, ubi auctus (i. e. receptacula) oppleti ex vivis calidis fontibus per monteis fumant. De qua lectione, et amici mei conjectura, judicet lector eruditus. Lamb.

747 *Is lacus est Cumas apud, et Vesuvi per montis*] Ita ex vet. libris. *Is*, i. e. ejus generis. *Montis*, i. e. montes, ut inf. vs. 786. 'montes Heliconis.' In vulg. hæc per sciolos deprava

vata sunt. Forte, *prope* legendum, pro *per*. Certe *lacus* posui pro *locus*; ut apud Festum: *Curtii*. Lambinus hos tres versus ὁβελίζει. Gifan.

Qualis apud Cumas locus est montemque Vesevum, Oppleti calidis ubi fumant fontibus auctus] Hic vero locus est, qui, si quis alius, viros doctissimos misere et anxie torsit; videamus et nos quoque, etsi longe infra illos positi sumus, an aliquid afferre possimus, quod tolerabilius videri queat, quam quod ab iis usque adhuc ad illorum versuum emendationem allatum est. Variantiæ lectionum multæ sunt; quas inter una est quæ ad verum ducere videtur, sed nil tale præstare potest. Aliæ autem, quæ prorsus alienæ possunt et ridiculæ haberi, illæ ipsæ sunt tamen, quarum ope ad veritatem penetrabitur. Sic igitur se se habent: *Is locus est Cumas apud et visui per montes*. *Is locus est Cumas apud ocris vi per montis*. *Is locus est Cumas apud ejus sub pede montis*. *Is locus est Cumas apud etruscos sub montes*. *Is locus est Cumas apud etrisui per montis*. Lambinus sic legendum putavit, *Qualis apud Cumas locus est montemque Vesevum*. Ibiq; hæc scribit. *Cum perspicuum sit, &c.* De illius sententia posterius videbitur quid sit sentiendum: Turnebus autem legebat, *Qualis apud Cumas est ocris vipera montis*. Sic rationem conjecturæ suæ exponit in Adv. 22. 18. 'Versus est lib. 6. Lucretii insigniter maculosus, cum de Averno disputat: *Is locus est Cumas apud Etruscos et montes, Pompeii calidis ubi fumant fontibus aucti*. Quis enim in Hetruria putet esse Avernum, quem in Campania uno ore omnes esse faterentur, neque est quisquam qui ignoret, nisi qui nondum ære lavantur. In libris ævi veteris reperio scripturam, quæ Sibylla egere videatur, *erisui per montes*: quam cum ego omnem in partem verterem, succurrit scriptum fuisse videri mutatis aliquot api-

cibus, et *Vesui per montes*; sed ne hoc quidem satis placuit, quod immutatio ad Ovidianam pene metamorphosin referri possit: secunda navigatione, ut in proverbio est, placuit tentare pelagus, et aliud quiddam probabilius periclitari, quod eodem modo ac voces veteris codicis in auribus sonaret; puto igitur Lucretium scripsisse, *ocris vipera montis*. 'Ocrem' enim Pompeius, quæ vox Græca est, asperam interpretatur, et montis epithetum perspicue fatetur: neque explicandam eam vocem suscepisset, si a nullo Latino auctore usurpata fuisset. Credo autem Avernum viperam dici, ob loci pestilentem naturam et venenatam diritatem, non minus noxiam et exitiosam, quam asperrimi sit montis vipera. Nam etsi viperae sunt omnes uno nomine lethiferae, tamen locorum conditione virus earum importunius est et tetrius.' De hoc et iuf. agetur. At vero Gifaninus hæc habet, quæ ordine suo infra a nobis examinabuntur quando hoc opus pertexendum est sedulo et diligenter. Utinam modo id ne irritò conatu aggressi fuerimus. 'Ita v. l. *is*, i. e. *ejus generis montis*, i. e. *montes*. ut inf. vs. 786. 'montes Heliconis.' vulg. hæc per sciolos depravata sunt f. *prope* leg. pro *per*. certe *lacus* posui pro *locus*. ut apud Fest. *Curtii*. Lamb. hos 3. versus ὁβελίζει.' Sed his omnibus addendum quoque illud est, quod me nuper amicus quidam meus a Salmasio scriptum esse monuit, in Epistola quadam ad V. Ill. I. Fredericum Gronovium clarissimum Academiae Leydensis ornamentum. 'Pro corollario et mantissa addam ex eodem lib. versum desperatissimum, in quo viri eruditi frustra diu desudarunt, feliciter ex vestigiis antiquæ scripturæ a nobis, præfiscine dixerim, restitutum: *Qualis apud Cumas est ocris vipera montis, Pompeii calidis ubi fumant fontibus auctus*. Ita noster Lambinus

edidit a conjectura Turnebi, cum ipsius libri haberent, ut tuus ille quem vidisti: *Is locus est Cumas apud acri sui per montes Oppleti calidis ubi fumant fontibus aucti*. Vide sis an divinus sit, qui conjiciat legendum: *Is locus est Cumas apud, acri sulphore montes Oppleti calidis ubi fumant fontibus aucti*. Scis in illo codice, ut et antiquissimis quibusque, *L pro I* et contra sæpe occurrere. Cum igitur scriptum esset *acrisui pore* pro *acri sulphore*, ex eo factum, *acris vi per montes*. Non commendabo tibi pluribus hanc conjecturam. Per se bonitas ejus patet. Sed nec verbum amplius addam.' Nunc in tot tamque distractis sententiis, quid arguendum, quid probandum, singillatim videamus. Primum optime judicavit Lambinus *τὸ is* esse corruptum, neque ulla ratione locum in eo versu habere posse; uti ex iis apparet, quæ contra Gifanium dicuntur. Sed in eo graviter lapsus est vir doctus, quod Vesuvium montem juxta Cumas statuerit, qui 19. aut 20. plus minus millibus passuum ab illa urbe, quæ nunc modicum castellum est, distet. Dein, quod Turnebi sententiam posse defendi existimavit, qui legeret, *Is locus est Cumas apud ocris vipera montis*, id quoque ex iis est quæ reprehendi debeant. Nam quod ibidem Ætnæ montis, &c. meminit, aliud in animo habebat, cum vel pueri ac mulierculæ sciant Ætnam in Sicilia, non in Campania esse; videlicet de Vesuvio cogitabat, qui, ut Ætna, 'ignivomus' esset: unde et animi species impulsæ et mixtim confusæ. Sed est tamen et aliud quod in eo virgula censoria notari debuit; qui dicat scilicet, urbem Pompeios non longule a Cumis abesse: fallitur; remotior enim illa est quam ipsemet Vesuvius. De Turnebi vero sententia, non est quod quidquam dicendum arbitrer, ita ab omni verisimilitudine abhorret. Quis enim unquam putet, uti ab illo

scriptum est, Avernum lacum vocari posse 'vipera montis?' Idque venire in mentem tam docto tamque eleganti homini potuisse, nequeo satis mirari. Est etiam præterea, in quo peccat, nec vero leviter; qui scilicet crediderit τὸ 'ocris' epithetum esse montis: id quod a nemine unquam probari posse satis confido; cum videam huic voci *ocris* adjunctum epithetum fuisse ab eo ipso auctore cujus testimonio se se tegere possit: quod non fieret, si 'ocris' asperum significaret. Exempla ipsa Livii Andronici fidem dictis fecerint: 'Sed quei sont isteiquei ascendunt altom ocrin?' et alibi: 'Celsosque ocris.' Addit præterea Turnebus: 'Festus Pompeius montis epithetum esse perspicue fatetur;' non sine errore id quoque: nam cum legisset apud Paulum (non autem Festum, uti mox constabit) 'ocrem montem confragosum dicebant antiqui,' existimavit distinctionunculam statuendam esse post τὸ 'montem,' cum contra sic scribendus ille locus sit: *OCREM*, deinde ἐξηγητικῶς, 'montem confragosum vocabant antiqui.' Nam Festus quidem ipse, quem haud dubie ob oculos non habebat cum ea scriberet Turnebus, rem, quae agitur, extra omnem dubitandi locum statuit: sic enim scribit: 'OCREM antiqui, ut Ateius philologus in libro glossematorum refert, montem confragosum vocabant.' Itaque cum 'ocris' montem significet, mirabilis vero Turnebi lectio videbitur; nam *ocris vipera montis*, nihil esse aliud poterit, quam, montis vipera montis; indignum tanto viro. Verum quid fiat? homines sumus. Sed in versu sequenti, de quo in notis; 'Pompeii calidis ubi fumant fontibus aucti;' itidem circa 'Pompeios' erravit atque Lambinus: uti ex alio quodam Adversariorum loco ostendam alibi. Et hæc quidem adversus viri clarissimi sententiam. Nunc

ad Gifanium: 'Certe,' inquit ille, 'lacus posui pro locus.' Id quod verum est; sed si rem paulo considerasset diligentius, aliquantulo plus iudicii eo die habere visus esset quam fortasse pridie habuerat; versus enim proxime superior eam emendationem respuit, ut probat quod mox de altero illo aorno scribitur: neque enim lacus erat in arce urbis Atheniensis. Dein lacum, de quo agitur, ad Vesuvii radices sine incili traduxit, sine haustis transvexit, quæ res hodie haud facile fiat. Quod autem addit, legi posse etiam *Vesuvi prope montes*, nihil agit tamen; ea enim conjectura hominem minime extricabit. Postremus omnium est Salmasius. Illius emendatio eo minus placet, quod cum tot tamque dissimiles scripturæ varietates sint, unam tantum agnoscit. Dein τὸ ἄσπρον in monte Cumano ponit, quod verum non est; nam ἄσπρον erat in lacu, aut certe in spelunca quæ lacu cingebatur. Quod ille cogitare debuit; ego autem ex Geographis veteribus et Virgilio ipso probare possem. His ita examinatis, sententiam meam, certe ut habeant quod in me scribere possint, quibus id, si forte, cordi fuerit, aperiā. Memini me in exordiundo hoc negotio dicere, omnium illarum lectionum, quas ibi exposui, eam esse maximo usui posse, quæ maxime ridicula, maximeque falsa videretur: contra autem, quæ manifestiora veri indicia præ se ferret, ex ea nil nisi falsum posse protrahi. Quis enim, nisi postea diffidere cœptet, ex illa depravatissima scriptura, *ecvisui per montes*, non continuo exclamet, commode effici posse, *Vesuvi per montes*? unde postea effingatur, *montemque Vesuvum*? quod antea tamen satis refellere visi fuimus. Contra autem, illa, *etruscos per montes*; unde ceteræ manarunt, planissime falsa est, cum Etrusci in Campania et circa Cumas non sint, non magis quam Armorici

in Thronibus; et tamen monstrum illud lectionis ad stabiliendum conjecturam vel maximo erit adiumento. Eam jam apponemus, pedetentim progrediundo. Primum totius antiquitatis testimonio constat, Cumas in Campania coloniam Euboicam esse; quod Livius, Strabo, Dionysius, Paterculus, ut ne alios appellem, probabunt: quæ una res emendationis, seu conjecturæ mavis, fundamentum substruet. Nam, quod usque adhuc invitatus feci, ne te morer amplius, pro *Is locus est Cumas apud Etruscos per montes* (quam ego lectionem corruptam quidem ipsam arbitror, sed ceteras omnes ex se se progenuisse;) facile putarim esse legendum, *Ut locus est Cumas apud Euboico sub monte*. Eamque si minus unicam putes lectionem esse et veram; tutam certe esse, et ab omnibus objectionibus, quæ contra cunctos doctorum conatus afferri possunt, securam asserere posse videor. Videlicet homines imperitissimi, quibus hunc tantum scriptorem debemus, cum Eubœam in Græcia esse inaudissent, et tamen de monte Euboico, quasi in Italia situs esset, mentionem a Lucretio fieri viderent, ingeniosiores quam par erat fuerunt, et pro Euboico, scripserunt *Etrusco*, (quidni enim? Etrusci in Italia sunt, scilicet) cujus audaciæ, prudentiæ, solertiæ, facinora apud omnes fere scriptores pæne innumera ubique reperias. Ceterum qui a Lucretio 'mons Euboicus' dicitur, is a Virgilio, qui perpetuo Lucretii vestigia pressit, 'Euboica rupes' dicitur; (nam versus in 6. *Æneidos* notissimi sunt;) ut Claudiano 'Cumana rupes;' collis videlicet, cui olim impositæ Cumæ fuerunt. Hæc erant, Lector, quæ ad hunc locum scribenda existimavi; quæ, si nihil aliud, iis certe meliora et tutiora sunt, quam quæ a Turnebo et aliis allata fuere. Nam quod Interpres existimavit debere hos tres versus ὀβελίσσασθαι; non po-

test, cum id, quod mox de aorno Attico addit Lucretius, planissime probet, jam antea exemplum aliquod præmissum fuisse; id enim ni esset, qui tandem potuisset dicere, *Est quoque in arce Attica, &c. Est et Athenæis in montibus, arcis in, &c.* Addam unum quiddam; in versu sequenti, ubi de fontibus, &c. non intelligi Stabias, ut a nonnullis scribi memini, sed Baias: Stabiæ enim a Cumis remotiores etiam erant, quam Pompeii, de quibus antea dictum. *Faber*. De duobus hisce versibus multa interpretes. Omnium commenta refutavit Faber, et ipse tandem legit *Ut locus est Cumas apud Euboico sub Monte*. Nam Cumas in Campania Coloniam esse Euboicam plurimi testantur; et qui a Lucretio mons Euboicus dicitur, is a Virgilio, qui perpetuo Lucretii vestigia pressit, Euboica rupes dicitur *Æn.* 6. 42. et 2. 'Euboicæ Cumarum oræ.' Gassendus, *Qualis apud Cumas Miseni sub pede montis*: ut lectiones variæ conciliari possint tum inter se tum cum Virgilio, qui, *Æn.* 6. 234. mentione facta Miseni, Avernii descriptionem subjicit. *Creech*. Multo sudore interpretes exercuit vs. 747. nec eos modo qui Lucretium ex professo emendandum atque illustrandum susceperunt, sed et alios; inter quos Janus Parrhasius Syll. 4. Exercit. Tomo 1. Facis Crit. Jani Gruteri p. 834. ita emaculandum putat: *Hic locus est Cumas apud, Æthruscos per montes. Oppleri calidis ubi fumant fontibus aucti.* Carrion vero ad Valerii Argonaut. 3. 209. *Is lacus est Cumas apud, et Vesuvi prope montem.* Alii forsitan aliter. Testatur vero idem Carrion abfuisse versum hunc ab exemplari Moguntia ad se misso. Imo tuto satis abesse posse, neque a Lucretio, sed glossatore natum esse, tribus forsitan argumentis demonstravero. Primum hoc est, quod, licet absit, satis cohæreant verba: 'Aut in aquam, si forte lacus

substratus Averno est, Oppleti calidis ubi fumant fontibus aucti.' Ubi illud 'aucti' respicit locos, quorum naturam id ferre dicit versu 745. Alterum inde desumo; quod tria diversa locorum genera describere videatur Poëta; quorum primum lacum locumque aquosum tangit; secundum, terram solidam; tertium, terram cavatam, sive terræ antrum. Prioris plura exempla ad manum in Italia ipsa aderant, quare nullum nominatum posuit; secundi in sola forsitan arce Athenarum, in solo plano, sine lacu aut antro, quod certe apud scriptores non commemoratur; tertii Syria adferebat; quod Strabonis adfirmat auctoritas. Hinc tertium argumentum lectio optimorum Mss. mihi apportat, quæ malam manum in contextum irrepsisse clamare videtur. Ex iis enim (et maxime Lugd. Bat.) apparet hanc lectionem maxime ad antiquiora exemplaria accedere: *Is locus est Cumas apud, ecris (vel ocris, vel acris) vipera montis*. Quæ verba mihi primo ad marginem videntur adscripta fuisse, quasi ad illustrandum exemplo, id quod dixerat Lucretius; et forsitan ita initio concepta fuerunt: *Is locus est apud Cumas, Nonacris, vipera mortis*. i. e. tanquam quædam pestifera Nonacris et mortis seu lethalis vipera. Eaque postea intrusa fuerunt in qualemcunque verbum redacta; deleta *Nonacris*, quod non intelligebant. Est autem Nonacris Arcadiæ humor seu aqua pestilens tanti veneni, ut 'Stygia' inde nomen meruerit. Seneca Nat. Quæst. 3. 25. 'Quædam aquæ mortiferæ sunt, nec odore notabiles, nec sapore. Circa Nonacrin in Arcadia Styx appellata ab incolis, advenas fallit: quia non facie non odore suspecta est: qualia sunt magnorum artificum venena, quæ deprehendi nisi morte non possunt. Hæc autem, de qua paulo ante retuli, aqua summa celeritate corrumpit; nec remedio

locus est, quia protinus hansta duratur nec aliter quam gypsum sub humore constringitur et alligat viscera.' Describit et Vitruvius 8. 3. 'Item est in Arcadia Nonacris nominata terræ regio, qui habet in montibus e saxo stillantes frigidissimos humores. Hæc autem aqua *Στυγὸς ὕδωρ* nominatur.' Additque deinde necatum ea fuisse Alexandrum; quo et Tertullianus respexit lib. de Anim. cap. 59. 'Sed aut ebriosos reddit Lyncestarum vena vinosa, aut lymphaticos efficit Colophones scaturigo dæmonica, aut ut Alexandro accidit Nonacris Arcadiæ venenata.' Atque ita Glossator ille Lucretianus Nonacrim addere potuit, non ut ejusdem naturæ cum Cumano lacu quoad halitum, sed quoad mortiferum effectum, si sumeretur; sicuti etiam vipera, non afflatu sed morsu necare solet. *Hav.*

748 *Aucti*] I. e. præditi, et instructi. *Lamb.*

749 *Est et Athenæis*] Est etiam in mœnibus Atheniensibus, i. e. Athenis, in ipso arcis vertice, locus, ad quem nunquam cornices advolunt. *Lamb.*

750 *Palladis almæ*] Fæcundæ, Fauns: fæcunda Virgo! ut Virg. Æn. 8. 43. 'Inventa sub ilicibus sus Tringia caput fætus enixa.' Os Hominis! *Creech.*

Tritonidos] Pallas Tritonia, et Tritonis, et Tritogenia dicitur, quod ad amnem Tritonem nata sit. Virg. 2. 226. 'Sævæque petunt Tritonidos arcem.' Aliæ tamen horum cognominum rationes afferuntur. *Lamb.*

752 *Cornices, non cum fumant*] Ita interpunxi. Vulg. *non cum, &c.* Gif.

Non cum fumant altaria] Ne tunc quidem; cum verisimile erat eas maxime advolaturas. *Lamb.* Ita illum locum cornices aversantur, ut, etsi in eo sacra fiant, ne tum quidem advolent, quantumvis carniū nidor illas invitare ad se se videatur. *Faber.*

753 *Usqueado fugitant non, &c.*] I. e. non quod fugiant graveis Palladis iras, inquit Lucretius, sed quod talis sit illius loci natura. Fabula talis est: Coronis, quæ postea in avem cornicem versa est, cum Erichthonium in cista inclusum, cistam aperientibus Pandroso, Herse, Aglauro, vidisset, rem ad Palladem detulit. Propterea e comitatu Palladis ejecta est. avis postea a Neptuno facta, ne tum quidem iras Palladis oblita, templum ejus fugere, quasi iratæ, fingitur. Ov. Met. 2. 563. 'Acta Deæ refero: pro quo mihi gratia talis Redditur, ut dicar tutela pulsa Minervæ,' &c. Sed hanc eandem pluribus verbis persecutus est Antigonus is, qui collegit historias admirabileis: quæ non pigebit me huc adscribere: 'Ἀμελησαγόρας δὲ δ' Ἀθηναῖος δὲ τὴν Ἀτθίδα συγγεγραφέως, οὗ φησι κορώνην προσειπτάσθαι πρὸς τὴν ἀκρόπολιν, οὐδ' ἔχει ἂν εἰπεῖν ἑωρακῶς οὐδεῖς. Ἀποδίδωσι δὲ τὴν αἰτίαν μυθικῶς. φησὶ γὰρ, Ἡφαίστω ἐκδοθείσης τῆς Ἀθηνᾶς, συγκατακλιθεῖσαν αὐτὴν ἀφανισθῆναι τὸν δ' Ἡφαιστον εἰς γῆν πεσόντα, προῖσθαι τὸ σπέρμα τὴν δὲ γῆν ὑστερον αὐτῷ ἀναδοῦναι Ἐριχθόνιον' ὃν τρέφειν τὴν Ἀθηνᾶν, καὶ εἰς κίστην καθείρξει, καὶ παρακαταθέσθαι ταῖς Κέκροπος παυσίν, Ἀγραύλῳ, Πανδρόσῳ, Ἑρσῇ καὶ ἐπιτάξει μὴ ἀνοίγειν τὴν κίστην, ἕως ἂν αὐτὴ ἔλθῃ. ἀφικομένην δὲ εἰς Πελλήνην, φέρειν ὄρος, ἵνα ἔρυμα τὰ πρὸ τῆς ἀκροπόλεως ποιήσῃ. τὰς δὲ Κέκροπος θυγατέρας τὰς δύο, Ἀγραυλον, καὶ Πάνδρσον, τὴν κίστην ἀνοῖξαι, καὶ ἰδεῖν δράκοντας δύο περὶ τὸν Ἐριχθόνιον. τῇ δ' Ἀθηνᾷ φερούσῃ τὸ ὄρος, ὃ νῦν καλεῖται Λυκαβηττός, Κορώνην φασὶν ἀπαντήσαι, καὶ εἰπεῖν, ὅτι Ἐριχθόνιος ἐν φανερό. τὴν δὲ ἀκούσασαν, ῥίψαι τὸ ὄρος, ὅπου νῦν ἐστὶ τῇ δὲ Κορώνῃ διὰ τὴν κακαγγελίαν εἰπεῖν, ὡς εἰς ἀκρόπολιν οὐ θέμεις αὐτῇ ἔσται ἀφικέσθαι. i. e. 'Amelagoras autem Atheniensis, qui historiam Atticam conscripsit, negat cornicem in arcem Athenarum advolare, neque quisquam est,

Delph. et Var. Clas.

qui possit dicere se ullam in ea vidisse. Causam autem hujus rei reddit fabulose. Ait enim, Palladem Vulcano in matrimonium datam, et cum eo in communi lecto collocatam, repente ex conspectu Vulcani abiisse, neque amplius cum eo visam: Vulcanum autem in terram decidisse, et semen profudisse: porro autem terram posterius Erichthonium ei protulisse: eumque Minervam aluisse, et in cistam conclusisse: cistam apud Cecropis filias, Agraulon, et Pandrosion, et Ersen deposuisse, easque vetuisse cistam aperire, donec ipsa revertisset. Illam autem in urbem Achaia Pellenam profectam, montem abstulisse, ut anteriora arcis communiret. Interea duas Cecropis filias Agraulon et Pandrosion, cistam aperuisse, et dracones duos circum Erichthonium vidisse. Minervæ autem montem ferenti, qui nunc Lycabettus appellatur, Coronam obviam factam esse, eique nuntiasse, Erichthonium in promptu esse. Illam, hoc audito, montem eo, ubi nunc est, abjecisse: Coronæ autem dixisse, numquam ei fas futurum propter malum nuntium in arcem venire, eoque dicto Coronam in cornicem esse versam.' *Lamb.*

754 *Pervigili causa*] Si legamus *Pervigili cura*, i. e. summo studio, accurate, assidua cura; conjungemus cum verbo *vitant*, ut sit *vitant pervigili cura*. Sin, ut in plerisque libris legitur, *Pervigili causa*; hujus scripturæ rationem non erit facile explicare, nisi quis dicat, iratam Coronidi fuisse Minervam pervigili causa, id est quia pervigilaverit, ut Erichthonium in ea cista inclusum videret. *Lamb.* Fabula Coronæ notissima est; sed non illud pervigilium; credibile itaque sit Lucretium alios secutum esse auctores, quam qui ad nos pervenere. *Faber.* Vid. Ov. Met. 2. 567. 'Abdita fronde levi densa speculabar ab ulmo Quid facerent,' &c. *Creech.*

Lucret.

5 N

755 *Sed natura loci hoc opus*] Secutus sum codices Parisienses. nam alii habent *Sed nat. loci opus efficit*. quæ lectio si cui magis probetur, in voce *loci*, *i* vocalis ante vocalem non elidetur, et producet. sic apud Hor. Epod. Od. 11. 14. 'Fervidiore mero arcana promorat loco.' Quamquam ex hoc versu duos feci in secunda editione Horatiana. Lamb.

Sua vi] Sic legi debet, non, ut vulgo, *suapte*: quod natum est ex depravata scriptura *suabi*. Sed unde nata sit hæc vis loci, non dicit Lucret. Quid si dicamus, hoc non esse naturæ loci adscribendum, sed noctuæ et cornicis inimicitii? et cum Athenis nocturnum magna sit multitudo, ex quo proverbium, γλαῦκ' εἰς Ἀθήνας, i. e. 'nocturnam Athenas' (subintell. fers) cumque noctuæ Palladi sint sacræ, cornices in eum locum, ubi hostes sunt potentiores, et superiores viribus, ire non audere? Lamb.

Ipsæ suapte] Ita omnes libri. Lambinus tamen: *sua vi*. Gif. Alii, *Ipsa suapte*: et Vossius ad Catullum p. 113. i. e. 'sponte.' Creech.

756 *Locus esse, videri, Quadrupedes quoque quo*] Sic habent omnes lib. et manuscr. et vulg. quos quidem viderim, præter Florentinos: in quibus ita impressum est, *Locus esse volantes, &c.* quarum lectionum neutra mihi admodum placet, nisi dicamus, hanc receptam, quam secutus sum, sic explicari posse: In Syria etiam fertur esse locus, et videri, quo etiam quadrupedes simulac, &c. ut *esse, videri*, sit ἀσύνδετον. vel sic: in Syria fertur locus esse, i. e. licere, videri, &c. quamquam esset duriusculum. mollior esset fortasse scriptura, si ita legeretur, *In Syria quoque fertur item locum esse videre*. vel sic receptam scripturam interpretare: fertur locus esse in Syria, *videri*, i. e. ut videatur, seu ad videndum, ὥστε ἰδέσθαι. Omnino locus est perplexus et impeditus. Ego sic putabam hunc locum

emendandum: In Syria q. f. i. locus esse, volucres, Et quo quadrupedes simulac v. p. Per hunc locum autem, Plutonium significari puto, quod est in Hierapoli, non procul a Laodicea. de quo sic Strabo lib. 13. τὸ δὲ Πλουτωνίον ὑπ' ὀφρὺ μικρὰ τῆς ὑπερκειμένης ὀρεινῆς, στόμιόν ἐστι σύμμετρον, ὅσον ἄνθρωπον δέξασθαι δυνάμενον, βεβάθυται δ' ἐπιπολὺν, &c. τῷ δ' εἰσω παρὶόντι ζῶν θάνατος παραχρῆμα ἀπαντᾷ. ταῦτοι γοῦν εἰσαχθέντες κίππουσι, καὶ ἐξέλκονται νεκροί. ἡμεῖς δὲ στρουθία ἐπέμψαμεν, καὶ ἐπεσον εὐθὺς ἐκπνεύσαντα. i. e. 'Plutonium autem sub exiguo montis imminuentis supercilio, os est ea amplitudine, ut hominem capere possit tantum, altitudine vero immensa, &c. animanti autem eo ingresso mors præsens parata est. Tauri enim introducti concidunt: et extrahuntur mortui: nos autem passeruculos immisimus, et statim ceciderunt anima profusa.' Hactenus Strabo. Est etiam Panium antrum in radice montis Libani: quod gravem et mortiferum spiritum exhalat. Lamb.

756 *Videri*] Marullus, volantes; contra omnes libros. Gif. Omnino locus est perplexus et impeditus, ait interpret: addo etiam ego, versum illum secundum corruptum esse; in eo enim τὸ quoque nihil loci habere potest; tertium autem solæcismo inquinatum esse aio: nam quod ad mutationem generis, unde isti figuram fecere, vulgo confugitur, id ab hoc loco abhorret: neque, quod non observant, ejusmodi licentiam omnia exempla admittunt, ut aliquando demonstrabitur. In primo autem quid est, 'fertur esse videre?' Sed conjecturam meam aperire satius sit, quam longum loqui. Hos tres versus ab una eademque origine depravatos esse arbitror, ex glossemate scilicet τοῦ 'videri'; quod cum hoc loco non pro δοκεῖν, ut fere semper, sed pro esse positum sit, ideo τὸ 'esse' ad illam vocem apposuerunt; quod

mox in ipsummet versum irrupit, ut ubique actum esse exempla probant. Hinc autem cum longior æquo versus evasisset, cetera pro ingenio librariorum torta, detorta fuere; ut mox apparebit. In secundum autem cum illud 'quoque' (id negari haud potest) migrasset, cetera item tanta labe contacta fuerunt, ut in tertio solæcismus repente enatus sit. Lego itaque, *In Syria quoque fertur item spelunca videri Quadrupedum quo sæcla simul vestigia prima Intulerint graviter vis cogat concidere ipsa, Manibus ut si sint divis mactata repente*. Elegantiores homines, si rem diligenter seduloque inspexerint, hanc nostram, spero, emendationem non plane contemnendam esse arbitrabuntur. Fab. Forsan melius legatur *Locus esse, videntes Quadrupedes quoque, &c.* 'Locus esse,' ut vs. 547. 'Apud Cumas locus est:' ista autem vox quoque non otiosa est, nam iste in Syria locus tam quadrupedibus quam avibus noxius: in tertio vero versu 'ipsa' cum 'vis' conjungi potest. Vid. Strabonem lib. 13. de Plutonio. Creech. Multa Faber, acuta, ut solet, sed et longius a Mss. remota. Sola forsitan distinctione locus juvari poterit, si ita interpungas, *In Syria quoque fertur item locus esse, videri Quadrupedes, &c.* i. e. ubi videri possunt quadrupedes (avibus tanto robustiores) e vestigio perire, et ut (quod subintelligi debet) ipsa vis cogat eos gravi casu procidere, tanquam, &c. *Fertur esse dixit*, ut Mss. legunt inf. vs. 848. 'Esse apud Ammonis, &c. fertur.' Hav.

757 *Quadrupedes quoque quo, &c.*] Videri posset gradatio quædam seu exaggeratio rerum hic fieri, qualis admirantium vel admirationem in aliis excitantium fere est. Atque ita neque ingrata neque superflua foret ista vocis quoque repetitio. 'In Syria quoque: Quadrupedes quoque,' &c. Sed plura a Fabro non de nihilo moventur adversus vulgatam lectionem, de

quibus eruditores judicent. Preig.

758 *Concidere ipsa*] Mutat genus: subintelligendum enim est 'animalia,' aut aliquid simile. sic sup. l. 353. 'Quod cibus in totas usque ab radicib. imis,' &c. ad quem locum plura. et supra hoc eodem lib. vs. 214. 'Nam cum ventus eas leviter,' &c. subintelligendum 'nubes,' cum antecedit vox 'nubila.' Lamb.

759 *Manibus ut si sint Divis*] Proinde ac si sint Diis Manibus repente immolata. Lamb.

762 *Janua ne potius his Orci*] Ita ex veterum librorum vestigiis scripsi. Vulg. potius Orci. Gifan.

Janua ne his Orci potius regionibus] I. e. hoc dico, nempe hæc omnia naturali ratione geri, et causam apparere, quamobrem fiant: ne forte potius Orci janua credatur his regionibus esse posita: ut vulgo creditur. Aliter Zoilus, sed non recte. Plautus in Trinummo, 2. 4. 124. 'Acheruntis ostium in nostro est agro.' Lamb.

763 *Credatur posta*] Ita Marullus, posita. Vulg. post hunc; male Gifan. Sic restitui post Marullum. neque vero dubium est, quin ita sit legendum. posta autem, i. e. posita, sita, quod probavit Zoilus: nam vulgo legitur posthinc. Lamb. Imo illud posthinc haud ita male huic loco convenit, ac Lambinus putat. Sed ne quid dissimulem, totum locum ex Mss. vestigiis ita legendum atque interpungendum esse censeo: *Janua ne puteis Orci regionibus esse Credatur: posthinc animas Acheruntis in oras Ducere forte Deos Manes inferne reamur*. i. e. ne existimemus in illis regionibus spiraculum, et quasi vestibulum (ut loquitur Turneb. cui hæc emendatio etiam in mentem venit Adv. 19. 24. et 22. 19.) puteorum Orci esse, atque adeo Æstuarium quoddam; ad quod quum veneris, nisi tibi caveas vide ne (inquit Poëta) subito Orcus tibi pedes ducat, atque mirifico saltu

in regna sua pertrahat. De Plutoniis autem hisce locis consule Strabonem lib. 5. pag. 244. et notas ibi Casauboni. *Hav.*

Hinc] Ex hac Orci janua. *Lamb.*

764 *Ducere*] Trahere. *Lambin.*

Inferne] Sic legendum, non *inferna*. *inferne* autem, i. e. ex inferis, seu, ex locis infernis. *Lamb.*

765 *Naribus alipedes, &c.*] Nihil magis ad ridiculum, neque unquam facetius Scommma: Plinius autem 2. 53. 'Elephantorum anima serpentes extrahit, cervorum item urit.' *Creech.*

Naribus alipedes] Quemadmodum 'cervi alipedes,' h. e. quibus pedes alarum sunt loco, et pedum celeritate præstantes, naribus serpenteis e latetris ducere existimantur. Itaque cervi dicuntur a Græcis *ἐλαφοί*, παρὰ τὸ ἐλεῖν τοὺς ὄφεις. i. e. 'quia capiunt serpenteis:' vel παρὰ τὸ ἐλαύν τοὺς ὄφεις, i. e. 'quia agitent et abigant serpenteis.' Quod hic cervis tribuit Lucretius, hoc idem elephantis attributum esse proditum est, teste Plin. 2. 53. 'Elephantorum anima serpenteis extrahit, cervorum item urit.' *Lamb.* De mapparum fure Hermogene Martialis 12. 29. agens, ejus dexteritatem cum habitu cervino angues attrahente comparat. 'Tu licet observes dextram, teneasque sinistram: Inveniet mappam qua ratione trahat. Cervinus gelidum sorbet sic halitus anguem, Casuras alte sic rapit iris aquas.' *Hav.*

769 *Quod dixi sæpe*] Supra 2. 333. 'Nunc age jam deinceps cunctarum exordia rerum Qualia sint,' &c. *Lamb.*

771 *Multa homini*] Ordo est: Multa esse, quæ homini sint vitalia: et multa, quæ possint morbos incutere, et mortem accelerare. *Lamb.*

Multa, cibo æque vitalia] Gryph. Nard. Florentina, et Pii Bononienses, Edd. monentibus Londinensibus, habent: *Multa cibos quæ*. Forte ita, ut vocem *cibos* parenthesi inclusam voluerint, hoc modo: *Multa (cibos)*

quæ sunt, &c. Is. Vossius, ut iidem notant, *Multa cibo æque sunt*. Sed haud dubie vir ille eruditissimus legit: *Multa, cibo æque vitalia, &c.* neglecta videlicet elisione, quod nostro non inusitatum. Nam et annotator marginalis: *cibo æque* tantum notavit, addito: *opt.* Preig. Rectissime, nam sunt in Mss. est additum ab illis, qui Lucretianæ elegantiae minus erant gnari. *Hav.*

774 *Ostendimus ante*] 4. 634. 'Nunc aliis aliis cur sit cibus, ut videamus,' &c. et 5. 896. 'Neque sunt eadem jucunda per artus. Quippe videre licet pinguescere sæpe cicuta,' &c. *Lamb.*

778 *Atque aspera odore*] Sic necessario legendum, etiam libris omnibus invitis: non *aspera tactu*: loquitur enim hoc versu de iis quæ sunt naribus infesta: quæ quid aliud sunt, quam odores? proximo autem de iis quæ tactum lædunt. *Lamb.*

Atque aspera tactu] Ita omnes libri quos viderim. *Lambinus*: *odore*; quod bonum quidem est, sed libros posco. *Gif.*

781 *Deinde videre licet*] Hunc versum cum eo qui deinceps sequitur, profert Nonius in nomine 'spurcus.' *Lamb.*

782 *Acriter infesto sensu*] Legendum puto, *Acriter infesto sensu*, tametsi Nonius legat *Acriter infestent sensum*. *sensu* autem si legamus, *infestæ* interpretabor sensui. *Lamb.* In Nonio, *infestent sensum*. Forte, *infestæ sensu*. *Gif.*

Spurcæ] Fœtidæ: Nonius. Et in sequenti versu 'Infestant sensum.' *Lambinus* *Infestæ sensu*, i. e. Sensui, at nihil mutandum. *Creech.*

783 *Arboribus primum certis gravis*] Ut juglandibus: de quibus sic Plin. 17. 12. 'Jam quædam umbrarum proprietates. Juglandium gravis, et noxia, etiam capiti humano, omnibusque juxta satis, &c. et juniperi.' Virg. Gallo, 76. 'Juniperi gravis

umbra.' *Lamb.*

786 *Est etiam in magnis*] Quæ sit hæc arbor, et quo nomine appelletur, non legi, aut, siquando legi, non meminimus, nisi forte taxum significet, quod credibile est. De taxo lege Plin. 16. 10. *Lamb.*

Arbos in montibus Heliconis] Taxum fortasse intelligit. *Gifan.* Quænam illa sit divinabunt alii. Quidam existimant esse taxum. Sed cur nos ad Heliconem mitteret? taxus enim frequens erat in Italia. Dein verum illud de taxo non est, 'floris odore necare.' *Faber.*

788 *Terris ex*] Pro, ex terris, ἀναστροφῇ. *Lamb.*

789 *Multa modis multis, &c.*] Ordo est: Quod tellus gerit multa multarum rerum semina multis modis permista, et ea discreta tradit. Itaque putavi aliquando hos versus præposere locatos, et converso ordine legendos, hoc modo, *Quod permista gerit, &c.* *Multa modis, &c.* *Lamb.*

791 *Nocturnumque recens*] Odor lucernæ modo extinctæ consopit, atque adeo spiritum intercludit: denique (ut scribit Plin. 7. 7.) plerumque abortus causa est. *Lamb.*

Nocturnumque recens extinctum lumen ubi acri Nidore offendit nares, consopit ibidem, Concidere ut privos qui morbus mittere suevit] Me imprudente factum est, ut tertius in hac nostra editione versus omissus fuerit, cum ex eo exemplari, quo uti typographum jussieram, ex auctoritate *Lambini* sublatus fuisset. *Lambinus* enim eum minime Lucretianum esse existimavit: Turnebus contra. Eos itaque audire non abs re fuerit; idque ubi erit factum, tum quid de hoc versu sentiam, quaque arte sanandus videatur, ostendam. Primæ in hoc operoso dramate partes *Lambini* erunt; sua enim diligentia effecit, ut dignus videatur, qui tecum primus agat. 'Hujus versus' (inquit) 'ita varia et multiplex scriptura est,' &c. Hæc

ille. Nunc procedit Turnebus ex Adv. 26. 13. 'Lego etiam, consopit ibidem Concidere ut fumos qui morbos mittere suevit: antiqua antigrapha fumos habent, unde fumos facio. Consopit autem concidere, est ita consopit ut concidere faciat.' Quanquam apud me semper, uti debet, magna viri clarissimi auctoritas fuit, tamen non possum facere, ut ei concedam, cum asserit, dici belle posse *consopit concidere*. Deinde, indigna tanto viro sententia in versu fuerit; nam *fumus qui morbos mittere suevit*, aut, (est enim ἀμφιβολία in illa lectione) *morbos qui fumos mittere suevit*, non satis expresse, nec διαρρήδην enunciatum fuerit; opus enim est exemplo quod familiare et obvium in hac materia sit. Sed alius quidam in scenam venit, qui omnia, si fides homini est, et plana et detera dabit. Audire est operæ pretium; σίγα πᾶς: Ecce φέναξ, ἀρπαξ, prodit κλυτὸς Ἀεροβόμβαξ, Autolyco proles non infitianda parenti; Οὐ γὰρ κλεπτοσύνην τοιοῦτον πατὴρ ἢ χερσίων, Νύκτωρ ἢ δ' ἡμᾶρ κλέπτων χερσίων τε ποσὶν τε. 'Ex signis hominem noscitas; Gifanium, Lavernæ pullum, dico: nunc itaque cave; sique potes, manibus pallium tribus tene.' Is, ut semper admirabilis fuit, sic, in editione sua, legendum contendit: *Dejicere ut privos qui morbus sæpe suevit*. Et quasi negotium hoc intricatissimum, δὲ ζεῦ καὶ θεοί, confragosum et desperatissimum, duobus verbulis transigi queat, 'Ita,' inquit, 'ex veteribus libris optime a nobis restitutus est locus; vide (hominis verba sunt) inf. vs. 1030.' Bene hercle, dicebam olim, ἐδ, νῆ τὸν Δία, καὶ ὑπέρευ, quod nos monitos voluit, locum hunc 'optime a se restitutum' fuisse. Ni enim affirmasset ipse, haud ita facile crederem, qui sim duriusculus καὶ ἄθελκτος; sed est alius quidam, καθ' Ἡράκλειτον dico, qui mihi nunc æque carus est atque egomet sum mihi, a quo metuo male ut hoc Gifanii judi-

cium reprehendatur. jurene an secus, judex sedebis, lector. Primum, (inquit ille noster, aut pænissime ego,) miror quo exemplo sibi tantum licere postulet Gifanius, ut ex *concidere*, quod nihili est, immo minus nihilo, effingat illud suum *deicere* seu *dejecere*: neque enim illa Latinitas tantopere bella est, *morbis Titium dejecit*. Deinde cum pro *mittere*, uti in omnibus libris legitur, scripsit *τὸ sæpe*, rem audaciæ palmaria fecisse videtur. Præterea ex certo quodam morbo, non enim ex omnibus, sumptum a Lucretio exemplum ut fuerit necesse est; omnes enim omnino morbi, qui paulo acriores sunt, *hominem deicere* solent (Gifanii Latinitas est) et in lectum transdare; sed omnibus morbis gravis ille sopor, unde emergi non potest, comes non fit. Postremo nundenam ostendet, vel si universum Latium a Numa ad Ciceronem usque otiose perlustrarit, (neminem enim citra Ciceronem veræ et germanæ Latinitatis agnosco) vocem hanc *privos*, *privas*, &c. sine aliquo nomine adjecto reperiri? quasi si dicas *privos* homines, *privas* feras, *priva* vestigia, &c.) ubi tandem id reperiet? Nam illud ipsum exemplum, quod in animo habebat, quodque ab illo designatum est, illi haud favet. ibi enim 6. 1030. legitur, *privas ad partes subtiliter insinuatus*, &c. sed aliud probandum fuerat, quam quod probare institit; nam quod in illo Indice sno, qui ex Lambinianis lucubrationibus crevit, tanto conatu ostendit quid sit '*privus*,' operæ potuit parcere; cum nec obscura nec difficilis res sit: nec ab interpretibus Horatii negligenter tractata. His itaque omissis ad emendationem nostram aditum moliamur. Ea autem hoc nititur fundamento maxime, (id enim ratio monet) quod ex nulla alia re similitudinem ducere potnerit poëta, nisi (quod haud probandum) ex lethargo, de quo in 3. dixerat, 'In-

terdumque gravi lethargo fertur in altum Æternumque soporem,' &c. et inferius paulo, 'Adde quod in nigras lethargi mergitur undas.' Cumque ita iudicium postulet, uti superius innuebam, majorem jam et potiore hujus versus partem videri possumus hinc constituisse; legendo scilicet ex vestigiis variantis lectionis, ut *somnos qui morbus mittere suevit*. Ille autem morbus esse alius non potest, *κατ' ἐξοχὴν* dico, quam lethargus. Sed enim illo '*concidere*' quid fiet? Id videndum scilicet; sique res erit prolixior paulo, ne te, quæso, ejus tædeat. Sic igitur existimo; esse hic debere palillogiam, qua figura et Catullus, et hic noster et Ovidius delectantur maxime; sed Lucretius usu suam fecerat, ut exempla probabunt. In 3. 12. 'Omnia nos itidem depascimur aurea dicta, Aurea, perpetua semper dignissima vita.' In 5. 298. 'Suppeditare novum lumen, tremere omnibus instant, Instant, nec loca,' &c. Ibid. 948. 'proluvie lavere humida saxa, Humida,' &c. In 6. 527. 'Et quæ concresecunt in nubibus omnia, prorsum Omnia, nix, venti, grandæ,' &c. In 2. 158. 'Ulla foris, atque ipsa suis e partibus unum, Unum, in quem cæpere locum,' &c. In 2. 953. 'Reliquiæ motus vitalis vincere sæpe, Vincere, et ingentis plagæ sedare tumultus.' Multa alia proferri possunt; sed, ut finem aliquando faciam, hos tres versus sic esse scribendos conjicio: *Nocturnumque recens extinctum lumen ubi acri Nidore offendit nares, consopit ibidem Nidore, ut somnos qui morbus mittere suevit*. Videlicet ex *pronos* seu *pnos* uti patrum nostrorum memoria vulgo scribebant, feci *somnos*. quæ vox ita plerumque exarabatur *smnos*, cum lineola transversa super *τὸ m*, aut etiam, ut hodieque fit, *sonos*. Itaque vel minima licentia locus hic aut restitutus est, aut certe non sine iudicio tentatus. Qui ingeniosiores erunt,

ii me plausorem habebunt. Faber. In Codicibus mira varietas: tres hos versus ita refingit Faber, *Nocturnumque recens extinctum lumen, ubi acri Nidore offendit nares, consopit ibidem Nidore, ut somnos qui morbus mittere suevit*. Repetitur vox *Nidore*, ut sæpe alias. Iste autem morbus qui somnos suevit mittere, lethargus. Gifanius e Codd. *Disjicere, ut privos qui morbus sæpe suevit*: Pro *privos* leg. *pronos*, et tum ea erit lectio quam Faber tam petulanter sollicitare non debuit: morbum enim, qui *pronos* deiecit, morbum comitalem recte interpretaris. Creech. Aristarchus noster versus *Concidere*, &c. inducit, et suum supponit. Scilicet hoc est Lucretium emendare. Legendum autem: *Consopit ibidem Concidere: ut pronos qui morbus mittere suevit*. Describit enim morbum comitalem, qui *pronos* terræ affligit. Sed fugit Lambinum forma illa, '*consopit concidere*,' pro, *consopiendo cogit concidere*. Tacit. Hist. 2. 10. 'Terrore et propria vi Crispus incubuerat delatorem fratris sui pervertere.' Incubuerat pervertere, i. e. incubuerat ut perverteret. Idem ibid. 2. 63. 'Contantem super tanta re Flavium Sabinum, Triaria L. Vitellii uxor, ultra feminam ferox, terruit e periculo principis famam elementæ affectare.' Virg. Culic. vs. 204. 'Et infessos requiem dare comparat artus.' Item vs. 389. 'Rivum propter aquæ viridi sub fronde latentem Conformare locum capit impiger.' Hæc Jan. Mellerus Palmerius in Spicileg. Facis crit. Gruter. Tom. 4. p. 849. Et sane hæc lectio proxime adhæret optimis Mss. Sed tamen ne et ipse asymbolus sim, non pigebit meam quoque conjecturam aperire. Scribunt constanter Lugd. Bat. *Concidere et pmos qui morbo mittere suevit*. Neque multum alii inde abeunt. Potuit itaque vetustior fuisse scriptura hæc: *Cum cinere ut prunas kovioprd̄s mittere suevit*.

vel sæpe suevit. Ut hic sit sensus; nidor ille extincti luminis ita vitales spiritus suffocat et deprimit, ut solet collapsum in cineres ignem obtegere *kovioprd̄s*, sive cineris tumultus cadente igne excitatus. Græcas enim voces passim interserit poëta, et similitudo est aptissima. Hav.

793 *Quin gravidis nidor*] Ad hunc locum, cum eum ita olim edidissem, *Concidere ut pronos qui morbos mittere suevit*, hæc quæ sequuntur, annotaram: Hujus versus ita varia et multiplex scriptura est, ita absurda, atque adeo obscura sententia, ut verisimile sit, non esse Lucretianum. proponam igitur lectori scripturæ varietatem: hoc primum: deinde quid de hoc loco sentiam, dicam. Sic igitur habent quidam lib. manuscr. in his Tettianus, *Concidere et fumos qui morbo mittere suevit*: Vaticanus sic, *Concidere et primos qui monstro mittere suevit*: Memmianus sic, *Concidere ut pronos qui morbos mittere suevit*: cum quo consentiunt quidam vulgati: Lugdunenses et Florentini sic, *Concidere ut pronos, qui morbus mittere suevit*: Parisienses sic, *Concidere et primos qui morbos mittere suevit*: Aldini antiq. sic, *Concidere et primos, qui morbo mittere suevit*: Basilienses sic, *Concidere ut pronos qui morbus mittere suevit*. Jovian. Pontanus sic legebat, *Concidere ut primos qui morbo mittere suevit*. ad oram codicis Memmiani sic emendatum est, *Concidere ut spumas qui morbos mittere suevit*. quidam amicus meus sic, *Consopit spinus qui morbos mittere suevit*. 'Spinus' autem lapidis genus est apud Theophr. Vides lector nihil esse certi, in quo insistere queas. Nunc, quid sentiam de hoc loco, expectas ut dicam. Delendum. Nam neque Lucretianum esse arbitror, et ausim affirmare ex aliqua annotatione adscripta natum. Sed si quæras, quam potissimum harum scripturarum probem; nulla mihi probatur: est ta-

men aliqua species in hac, *Concidere, ut spumas qui morbo mittere sœvit.* quamquam 'agere spumas' dicimus, non 'mittere.' Hæc igitur ad hunc versum olim annotaram his ipsis verbis. Nunc, quamvis maneam in sententia, hunc versum, quomodocumque legatur, non esse Lucretianum; sic immutandum tamen arbitror, ut aliqua sit in eo species Lucretio digna, et ut aliqua ex eo sententia elici possit: denique ut cohæreat cum iis quæ antecedunt, et cum iis quæ sequuntur: *Quin gravidis hic nidor abortum immittere sœvit.* cujus versus sententia aptissima atque apertissima est. Licet et ita legere, *Quin nidor gravidis hic abortum immittere sœvit.* Sed superior lectio mihi magis placeat. Quamvis autem hunc versum ita immutatum, itaque edendum curarim, nihilominus vulgatum illum, quantumvis corruptum et ineptum, retinui, ne quis malevolus queratur, eum a me esse sublatum. Retentum tamen verum confodi jussi. *Lamb.*

Dejicere ut privos, &c.] Ita ex vet. libris optime a nobis restitutus hic est locus. In multis vet. *Concidere ut primos qui morbus mittere sœvit.* Quidam: *pronos*; ut Marullus, et vulg. Quidam: *morbo*. Quidam; *et*. Vide inf. vs. 1030. *Gifan.*

794 *Castoreoque gravi]* 'Grave' appellat 'castoreum' propter odorem gravem: nam gravidæ mulieres castorei odore partum abjiciunt. Virg. Georg. 1. 56. 'virosa castorea' dicit ab eo quod est virus: dictum autem 'castoreum' a castore, qui Latino nomine 'fiber' appellatur: quem vulgo aiunt scientem, quamobrem expetatur, abscissis sibi testiculis, effugere e manibus insectantium. quam opinionem secutus etiam Cicero pro Æmilio Scauro, 'Redimunt se,' inquit, 'ea parte corporis, propter quam maxime expetuntur.' Sed negat hoc Sextius medicinæ diligentissimus, (ut tradit Plinius libr. 32. 3.)

quia parvi sint testiculi, et substrieti, et spinæ adhærentes, nec adimi sine vita animalis possint. *Lamb.* Eodem modo 'grave castoreum' dixit Varro Quinquatribus: 'Quid medico mihi est opus, nempe, tuo absynthium ut bibam, gravem et castoreum, levemque robur?' In quo tamen exemplo nugator Nonius, 'gravem,' ad absynthium refert, et id dici masculino genere putat. *Palmer. in Spicil. Fac. Crit. Tom. 4. p. 849.*

795 *Et manibus nitidum, &c.]* Opus muliebre, ut tela, et similia ad lanificium pertinentia. *nitidum* autem puto intelligendum, quod Homerus dicit *ἱανθόν*, aut *φαιρόν*. *Lamb.* Tela, et reliqua ad linificium pertinentia. *Creech.*

Effluit eji] Excidit ei de manibus. *Lamb.* Et hic et alibi *eli* legi posse putat Achilles Statius ad Catulli Epigr. 83. sed ut 'reji,' ita et 'eji' Lucretius et Plautus prodixerunt, posterioris exempla profert Voss. de Art. Gramm. 1. 22. p. 88. prioris exstant 2. 1134. 3. 857. 5. 285. 753. et alibi. *Hav.*

796 *Si odorato est]* Si o duæ syllabæ breves: quæ cum longa antecedente dactylum efficiunt. *Lamb.*

Quo menstrua solvit] Vel ex hoc loco refelluntur ii qui in superiore versu legi volunt, *Castoreoque gravis*, et per *gravem* gravidam significari volunt. Nam mulieres gravidæ menstrua non solvunt. Est autem hic *menstrua solvere* aliud, quam apud Sallustium, 'Conventum vitantes ad menstrua solvenda montem ascendunt.' *Lamb.*

797 *Multaque præterea]* I. e. et multæ res præterea solvunt membra, &c. *Lamb.*

799 *Denique, si in calidis, &c.]* Cum in libris manuscr. scriptum reperissem partim *cuncta relaxaris*, partim *contere lavaris*; in Venetis præterea et Parisiensibus *cum te relevaris*; ego, Mureto approbatore, atque adeo auctore, jam antea cum Romæ essem,

cunctere lavacris, et in meis adversariis reposueram, et in meo Lucretio emendaram. quam emendationem multo magis amplexus sum, cum in codice Bertiniano ita hunc versum reperi emendatum. docti quidam tamen ex hac antiqua scriptura conjiciunt legendum *lavabris*: 'lavabrum' autem dicunt esse nomen integrum a lavando: a quo sit diminutum 'labrum,' vas in balneo, ubi lavabant. Hanc emendationem probavit Zoilus. *Lamb.*

Lavacris] Ita legendum etiam ex nostris. *Gifan.*

800 *Plenior et solio in]* 'Solium,' vas, in quo lavabant sedentes: atque idem fortasse quod 'labrum.' *Lamb.* De deliquio quod cibo distenti in balneo patiuntur, Juven. sæpe, Horat. alii: 'Solium' autem vas in quo lavabant sedentes. *Creech.*

801 *In medio]* Solio. *Lamb.*

803 *Præceptimus]* Ante hausimus, et bibimus. *Lamb.*

Ante] Ante quam odor carbonum in cerebrum insinuari possit. *Lamb.*

804 *Aut nisi membra prius pertexit frigida servus]* Ita ex vet. libris scripsimus; rectissime, sententia perspicua. *Gifan.*

At cum membra hominis] Vide obsecro te, lector, quot et quantas hujus loci corrumpendi ansas præbuerit unius litteræ immutatio. Nam cum pro *febris* imperiti illi librarii scripsissent *febris*, v pro *b*, deinde ex *febris* factum esset *servis*; hinc natæ sunt tot et tam variæ scripturæ. alii enim sic corruperunt, *At cum membra minus pertexit fervida servus*: et ita habent codices Parisienses, et Veneti antiquiores: alii, *At cum membra domans percepit fervida servis*: et ita Florent. alii, *At cum membra domus percepit fervidus ignis*. quid multa? longum est ceteras scripturas referre. Sententia autem ejus quam restitui scripturæ hæc est. At, cum homo febris affectus et correptus est,

tum odor vini est illi tanquam plaga, seu ictus validissimus. Confer cum hoc loco, vss. aliquot 4. 668. ab illo: 'Quippe ubi cui febris bili superante coorta est,' &c. Triumpho primum, hanc emend. non esse a Zoilo probatam: deinde in ejus locum hanc esse ab eo substitutam, *Aut nisi membra prius pertexit fervida servus*. Nam vel ex hoc uno cognoscere licet, quam sit bardus et bliteus, et plane suillo ex genere, ut cui cœnum melius oleat quam unguentum. *Lamb.* *Gifan.* *Aut nisi membra prius pertexit frigida servus, Aut sit odos vini plagæ manabilis mora?* Quasi hæc omnia essent remedia contra vim gravem et odorem carbonum: quam lectionem iste ferat, qui amat tales versus. *Creech.* Hæc quum prodigiosa sensu, prodigiosa metro, præterea audacissima mutatione ita edidisset *Gifan.* valde tamen defunctorie; ita, notat, ex v. l. scripsi rectissime, sententia perspicua. Sane, sed et palam inepta: carbonum illam vim cerebro infestam non esse, si servus vestimenta injecerit, aut vinum sit odoratus. In Caro, mallem, quam in sese fuisset hoc expertus vir excellens. *Lambinus*: *At quum membra hominis percepit fervida febris Tum fit odos vini, plagæ mactabilis instar.* A versus utique vitio sibi cavit, et minus licenter a veteri scriptura recessit. Sensus tamen quam bonus? febri correptis odorem vini pro plaga esse? Quis hoc dixit? quid deinde ad rem facit? Sane Vossianus codex: *At cum membra domus percepit fervida servis Tum fit o. v. p. mactabilis instar.* Sic igitur scribe: *At cum membra domus percepit fervida mustum, Tum fit odos vini plagæ mactabilis instar.* Agit de halitibus et odoribus cerebrum afficientibus: et inter eos refert ferventis in apotheca plena musti vim: quam notum est ab homine sustineri non posse, sed velut apoplexia ictos concidere et pro mortuis exportari, qui

nescii intraverint, aut diutius ibi manserint. Tò *fer* errore librarii repetitum est in *πρωτότυπ* codice. Ex *mustum tum fit* restitit *ustum fit*, litera *m*, evanescente et *τῶ tum* absorpta ab ea particula, quæ sequentem versum orditur. *Membra domus* ex suis nonnullis Mss. et Florentino notat et Lambinus, ex Paris. et Ven. *membra domans*. Significat non illam tantum apothecam aut cellam, in qua fervit aut situm est plenis vasibus fervens mustum, impleri et occupari gravissimo spiritu, sed et vicinas ædium partes, in quas penetrare potest. Et est veteris elegantia. Cicero ad Quintum fratrem: 'nec habere poterat adjuncta cubicula et ejusmodi membra.' Plinius lib. 2. epist. 17. 'dormitorium membrum.' Et quos adduxit G. Fornerius 1. Select. 23. Quod si meminisset derisor ille nuper valde direptus et pessimæ causæ patronus, non fassus esset gestire se scire, quid esset 'per aulæ membra duci.' *Percipere*, ut 5. 603. 'Est etiam quoque, uti non magno solis ab igni Aëra percipiat calidis fervoribus ardor.' *Mustum percipit membra domus fervida*, hypallage, mustum ipsum fervidum percipit membra domus: aut *fervida*, jam fervore illius infesta et gravia. Gron. Obs. 3. 5. Recte mihi sensum loci tetigisse maximus Gronovius videtur, sed illud *mustum* non satis placet: ad veterem scripturam magis accedet, si legas *At quum membra domus percipit fervida, ferme, Tum fit odos vini plagæ mactabilis instar*. quorum verborum fere idem sensus est cum Gronoviano. 'Ferme' vero ita Poëta sæpius usurpat 5. 243. 'Hæc eadem ferme mortalia cernimus esse.' et 6. 11. 'Omnia jam ferme mortalibus esse parata.' et ibid. 323. 'Et celeri ferme pergunt sic fulmina lapsu.' Hav.

805 *Mactabilis instar*] Quæ mactare possit, quidam libri, in his Pari-

sienses, habent *manabilis*. Lamb. Ita omnino legendum, neque satis mirari possum, in utraque Gifanii editione scriptum fuisse, *plagæ manabilis mora*, contra sensum, contra metrum, contra, &c. Sed in vs. 13. longe aliud reperies: Ibi loquitur Poëta de metallariis hominibus, qui 'Terrai penitus scrutantes abdita ferro,' plerumque odoris tetri impulsu necantur. Quid autem isto carmine facilius, 'scrutantur abdita terrai?' (scrutantur terræ partes a sole remotas) tamen Gifanius (hominis judicium!) ait 'abdita anri' significare abditum aurum; sed illud 'terrai' cum quo jungetur? neque enim posthac stare poterit. Faber. Indicem Gifanii innuit Faber. Contextus enim in neutra editione tale quid agnoscit.

806 *Nonne vides etiam terra*] Ad hunc locum illustrandum multum confert quod ait Vitruvius 2. 7. his verbis: 'In puteorum autem fossionibus non est contemnenda ratio: sed acuminibus solertiaque magna naturales rerum rationes considerandæ quod habet multa variaque terra in se genera. Est enim, uti reliquæ res, ex quattuor principiis composita: et primum est ipsa terrena, habetque ex humore aquæ fontis: item calores, unde etiam sulphur, alumen, bitumen nascitur: aërisque spiritus immaneis, qui cum graves per intervenia fistulosa terræ perveniunt ad fossionem puteorum, et ibi homines offendunt fodienteis, naturali vapore obturant in eorum naribus spiritus animaleis: ita qui non celerius inde effugiunt, ibi interimuntur.' Lamb.

808 *Denique ubi argenti*] Si legamus *expiret*, ordo verborum et sententia hujus loci hæc est: denique nonne vides, quales odores expiret scaptensula, ubi, sen in qua, homines auri atque argenti venas sequuntur, terræ parteis abditas ac retrusas ferro scrutantes? sin *expirat*, nihil repetendum est ἀπὸ κοινοῦ. Lamb.

810 *Scaptensula*] Ita omnes libri, et Festus. Male Lambinus: *scaptensula*. Gifan.

Scaptensula] *Scaptensulam* (sic enim scribi debet) Pompeius Festus ait 'esse locum, unde argentum effoditur, in Macedonia, a fodiendo dictum,' nam σκάπτειν Græce 'fodere' dicitur: idemque hunc Lucretii versum profert. Ut autem notior sit hujus vocabuli origo, *scaptensula* dicta est, quasi σκαπτή ὕλη, i. e. 'fossilis materia.' mutata est enim aspiratio nis nota in s, 'scapte hula,' 'scaptensula,' ut in ὄς 'sus,' ὑπὲρ 'super,' &c. Cum hæc olim ita edidisset, ac vulgassem, Zoilus a me dissensit, et vero gravis auctor ita pronuntiavit: Male Lambinus, sententia judice digna. Sed audiamus rationem, quamvis enim contenti esse deberemus tanti viri auctoritate, tamen sententiam suam ratione confirmat. Ait, 'Scaptensulam esse nomen oppidi in Thracia.' O acutum et ingeniosum hominem! quasi vero non sint urbes innumerabiles a communibus aliarum rerum nominibus, quæ appellativa appellant Grammatici, nominata; verbi gratia, Carthago, aut certe ejus urbis arx, Byrsa dicta est, ut testatur Virg. Æn. 1. 371. 'Mercatique solum, facti de nomine, Byrsam.' At 'byrsa' corium significat. Roma, nomen est urbis, et vireis corporis significat. Abrotonum, nomen est urbis et herbæ. Ἀγκυρα urbem ut ancoram significat: Antenna, Potentia, Cingulum, Alba, Latus Pompeia, Parma, Pedom, Industria, Corniculum, Capitulum: alia sexcenta commemorare possum, quæ et propria urbium, et appellativa sunt nomina. Hoc igitur iterum atque iterum dico, Zoilo cum pecudibus ire pastum jusso, *scaptensula* sine *n* scribendum esse. Lamb.

Subter] 'Subter' adverbium est, vel subintellige, terram. Sed quod hic de metallorum et fodinarum odo-

ribus a Lucretio dicitur; sciendum est, non unum esse omnium metallorum odorem. nam odor auri igne calefacti, gratus et suavis est: argenti minus gratus: æris et ferri, spurcus et tæter. Taleis igitur et singularum fodinarum odores esse credibile est. Lamb. Nomen generale est, materia fossilis scilicet; vocamus, *terre de mine*; neque hic de Thraciæ loco cogitandum, qui sic proprie dicebatur; est enim, ut dixi, nomen generale τῶν μεταλλείων seu fodinarum metallariorum. σκάπτειν 'fodere' est, ὕλη 'materia.' Faber.

812 *Quas hominum reddent*] Quam pallidas, et virideis, et exsanguis? ut videantur mortui ambulare. Lamb.

814 *Vitæ copia defuit*] Ita conjectura ductus scripsi. In libris, *defuit*. In quibusdam, *desit*. Gifan.

Desit, quos, &c.] Desit iis quos 'vis magna,' i. e. necessitas (durum telum) et servitus (erant enim olim servi poenæ, damnati ad opus metalli) cohibet et continet in tali opere. post vocem *magna* interpunctionis nota scribenda est. nam quod vulgo ita legitur, *Cohibet vis magna vacare*, peccatum est ab iis, qui non videntes, hanc partem ultimam versus *necesse est*, referri et pertinere ad ea quæ sequuntur, nimium arroganter et confidenter, deleta vera scriptura, substituerunt verbum *vacare*. Sic enim legitur in omnibus libris vulg. præter Venetos antiq. et Parisienseis, *Cohibet vis magna vacare*, plane inepte. Lamb.

815 *Vis magna? necesse est Hos igitur, &c.*] Marullus, *vacare*; pessime. Gifan.

Necesse est hos igitur] I. e. necesse igitur est, ut terra hos odores omnes expiret foras, in apertas et promptas cæli parteis. Atque hæc est sola omnium avernorum causa. Lamb.

818 *Sic et Averna*] Multis similibus collectis præpositis, ex quibus intelligere licet, variis e rebus odores mitti, reddit ad averna: et ostendit, averno-

rum rationem in aquarum, aut terrarum odoribus, quæ in auras surgunt, esse positam. *Lamb.*

823 *Qua dirigit*] Quidam libri manuscr. habent, *Qua derigit æstus*, hanc lectionem, his verbis a me olim indicatam, arripuit Zoilus, sibi que more suo arrogavit. *Lamb.*

Qua derigit æstus] Ita ex vet. quibusdam malui. In aliis, *dirigit*. Gifan. Cum nullum in toto Latio exemplum sit hujus significationis, ut τὸ 'dirigere' neutrale sit, et id, quod ex Festo designavit Gifanius, huic significationi non faveat, ut ex Notula I. Scaligeri constare potest, aliud est quod necessario quærendum sit. Præterea, si 'derigere,' uti vult Gifanius, eandem significationem habet ac τὸ deorsum tendere, nullam causam dicere potest quin imperitissime fecerit, qui huic loco illam convenire posse existimavit. Nam de Virgilio quod ait, ubi tandem? (nos certe aliquando Virgilium non indiligenter legimus;) an in *Æn.* 11. 654. 'Spicula conversa fugientia dirigit arcu?' An in 10. 140. 'Vulnera dirigere et calamos armare veneno?' An, ut plus uno loco (*Æn.* 1. 405. 5. 162.) legitur: 'Huc dirige cursum?' Neminem certe videre me, aut legere, meminisse, qui in iis locis τὸ 'dirigere' acciperet pro, deorsum tendere. Dein non mediocris oscitantia est ita locum hunc Lucretii explicare, cum res ipsa per se se clarissime ostendat, agi de motu ab inferioribus ad superna, non contra, ut ille plane ridicule existimavit. Sed mihi credi nolim, Lucretius ipse paucis ante versibus vs. 819. idem quod dico, dixerat: 'Sic et averna loca alitibus summittere debent Mortiferam vim, de terra quæ surgit in auras.' Vides 'summittere,' quod in altum tollere est: tum illa mortifera vis 'surgit in auras:' mirum itaque, si, ut voluit Gifanius, deorsum tenderet, quæ surgat scilicet. Quamobrem cum in Ms.

Cod. legatur *dirigit*, quæ lectio corrupta est, cum venia, opinor, scribam *se erigit*, vel, ut etiam vulgo olim scribebant, *s' erigit æstus*. Faber. *Dirigit*, deorsum tendit, Gifanius, at recte Faber, *Æstus* non dicitur 'deorsum tendere,' sed 'de terra surgere in auras:' vs. 819. Ipse autem legit, *Se erigit*: agitur enim de motu ab inferioribus ad superna. Vereor ne hoc sit nimis inconsiderate dictum; nam vs. 822. 'Avis cæco correpta veneno cadit:' leg. igitur *Qua dirigit æstus*: et tam plana et perspicua sunt ista verba, ut pluribus illustrari nequeant. *Creech.*

826 *Conciat æstum*] Strabo lib. 3. de Plutonio, 'Ἐωρῶμεν δὲ ἐκ τῆς ὕψους ὡσαν πυγῶδους τινὸς πᾶθους ἔμφασιν. Qualis autem sit iste *Æstus* conjicias e 4. 1017. 'Vix ad se redeunt permoti corporis æstu.' *Creech.*

827 *Veneri in fonteis*] Sic legendum est. *cecidere* autem aves scilicet. nam mutat numerum, cum antecedit vox 'ales' numeri singul. Sic contra apud Homer. *Il.* p. 76. cum numerus multitudinis præpositus esset, subjunctus est singularis: οἱ δ' ἀλεγεινοὶ Ἄνδράσι γε θνητοῖσι δαμήμεναι, ἦδ' ὀχέεσθαι Ἄλλω, ἢ Ἀχιλλῇ, &c. *Lamb.*

828 *Vita comenda*] Vita amittenda, anima efflanda, tralatio est. *Lamb.*

830 *Fit quoque, ut interdum*] Potest etiam fieri (inquit Lucretius) ut spiritus ex avernis efflatus, aëra inter aveis et terram interpositum dimoveat, ac discutiat, et ita totum illud spatium inane relinquatur. quo facto aves in eo inani spatio volare conantes, non habentes jam ubi nitantur, delabuntur in terram, aut in aquam: eodemque tempore, quia aërem, quem ducant, non habent, extinguantur atque intereant. Sed quod efficit terræ æstus, et ingens halitus, idem potest efficere etiam multorum hominum vox magnis lateribus profusa. quod testatur Plutarchus in T. Flaminio: ubi narrat, Macedonibus a

Flaminio devictis, cum præco Corinthios, Locros, Phocenses, Eubæos, Thessalos, ceteros, liberos et a vectigalibus pensitandis immuneis in stadio declarasset, tantum clamorem Græcorum, imperatori Rom. gratias agentium, atque inter se gratulantium, fuisse, ut corvi interea e regione stadii volantes in medium theatrum exanimis deciderint. cujus rei causam confert Plutarchus vel in aërem discissum: quia, cum multus clamor et magnus profunditur, dissipatus ac distractus aër volantibus avibus, ubi nitantur atque insistant, præbere non potest; ita fit, ut decident: vel in ictum ac plagam a clamore incussam: qua quasi transverberatæ exanimantur: vel in aëris circumactionem et quasi vorticem, qualis in aquis et mari exsistere solet, salo quodam vim et impetum de integro assumente, et amplificato. *Lamb.*

834 *Pennarum nisis inanis*] Nusquam niti possunt, aëre discusso. inane enim nulli rei subsistit. al. *pinnarum*. vel, frustra nitantur pennis. *Lamb.*

835 *Conamen*] Conatus. *Lamb.*

Utrunque] A dextra et læva. *Lamb.*

Proditur] Sic reposui, quatuor codices manuscriptos secutus: in his Vaticanum et Memmianum. sic supra usurpavit: vs. 562. 'Inclinata minent in eandem prodita partem:' et paullo post, vs. 635. 'rerumque sequatur prodita summa.' *Lamb.* Ita (*proditur*) vet. libri. Vulg. *perditur*. Gifan.

836 *Hic ubi nictari nequeunt*] Pompeii Festi testimonium atque auctoritatem secutus, sic excudendum curavi: qui in verbo 'nictari' profert hunc versum, docetque 'nictare' esse oculorum et aliorum membrorum niso sæpe aliquid conari, ut jam ante ex eo retulimus sup. Non celabo lectorem tamen, in omnibus libris manuscriptis et vulgatis, quos quidem

viderim, legi *nixari*. quam scripturam si quis magis probabit, non valde repugnabo: quin, nisi me movisset Festi auctoritas, *nixari* retinuissem. Est enim verbum a nitendo deductum: quod huic loco magnopere convenit. nam et supra tertio abhinc versu 'nissum pennarum' dixit: et Virg. *Æn.* 4. 252. sic locutus est, 'Hic primum paribus nitens Cyllenius alis Constitit.' *Lamb.* Sic (*Nixari nequeunt*) omnes libri. Festus tamen: *nictari*. Vide Indicem; et sup. 4. 509. *Gifan.* *Nictari* legerat Festus; sed haud dubie legendum *nixari*, ut alibi passim, quod et optime vidit interpretes. *Faber.*

837 *In terris delabi*] Sic lego ex vet. libris. Marullus, et vulg. *in terram*. Gifan.

838 *Jacentes*] Quomodo 'jacentes' dici possunt, si feruntur per inane? jacent, quia nictare seu nixari membris nequeunt: et quia pennas explicare atque agitare non possunt: vel potius, quia, tanquam corpora inanima, deorsum feruntur, neque vel in hanc, vel in illam partem moveri aliarum adjumento possunt, et, ubi terram nactæ fuerint, jacebunt immobiles. *Lamb.*

839 *Dispergunt animas, &c.*] Dissipant animas per omnes corporis meatus. *Lamb.*

Per caulas corporis] Sic 3. 702. 'Disperditur enim per caulas corporis omnis.' *Lamb.*

840 *Frigidior porro, &c.*] Lucretiana hæc quidem ratio, quamobrem puteorum aquæ æstate sint frigidiores, hieme calidiores, valde probabilis et naturalis est. Sed Aristot. diceret id fieri διὰ τὴν ἀντιπερίστασιν. Alii, quia aër hieme frigidus est, æstate calidus: cum quo aqua comparata, hieme quidem calida, æstate vero frigida videtur. quemadmodum cum calidiores æquo sumus, calida tactu, nobis videntur frigida, et contra: itemque in balneo meientibus

urina frigida videtur. M. Tull. eandem fere, atque Lucretius, rationem affert, ut jam dicam. *Lamb.* Multa videntur adeo humanis usibus accommodata, ut benignam quandam providentiam demonstrent: Ita tempore æstivo aqua in puteis frigida est, unde istius tempestatis calor temperetur: hyberno autem calida, qua refici pariter et recreari possimus. Istam vero difficultatem vss. 8. amolitur Lucretius, nam in æstate terræ superficie a solis rarefacta semina ignis quæ in terra continentur in aërem erumpunt, hyberno autem frigore constricta, in puteos exprimuntur, atque inde tepor aquæ. *Creech.*

841 *Rarescit quia*] Ita legendum ex veteribus, et inf. 'Et rarefecit,' &c. *Gifan.* Sic esse legendum, non *arescit*, declarat versus ille inf. 870. 'Et rarefecit calido miscente vapore.' hanc quoque emendationem sibi adscripsit Zoilus. *Lamb.* Ita et inf. vs. 861. 'Nimirum terra magis quod Rara tenet,' &c. *Hav.*

842 *Vaporis*] Caloris. *Lamb.*

843 *Affecta calore*] Sic reposui, secutus fidem trium lib. manuscr. neque dubium est, quin ita legi debeat, et vulgata scriptura, *effeta calore*, sit rejicienda: quam ita interpretantur, spoliata et orbata calore, cum hæc sententia pugnet cum Lucretii verbis et sensu, quippe qui paullo ante dixit, 'Rarescit quia terra calore.' 'affecta' autem 'calore.' i. e. a sole calefacta. *Lamb.* Ita recte Lambinus, ex veteribus; agit enim de æstate. In aliis, *effeta*. Ita variatum sup. *Gifan.* Viz. Solis radiis calefacta: Lambinus. Addit Fayus, Ideo aqua in puteis hyeme fit calida, quia terra affecta calore calefacit eam subter. Qua explicatione nihil unquam stupidius. *Creech.*

845 *Frigore quom premitur*, &c.] I. e. cum autem terra frigore comprimitur et contrahitur, et quasi con-

concrecendo exprimat, i. e. per compressionem emittat in puteos semina caloris quæ in se continet. M. Tull. lib. 2. de N. D. ex sententia Stoicorum, eandem fere quam Lucretius, rationem affert his verbis: 'Omnes igitur mundi partes (tangam autem maximas) calore fultæ sustentur: quod primum in terræ natura perspicui potest. Nam et lapidum conflictu atque tritu elici ignem videmus: et recenti fossione terram fumare calentem: atque etiam ex puteis jugibus aquam calidam trahi, et id maxime hibernis fieri temporibus, quod magna vis terræ cavernis contineatur caloris, eaque hieme sit densior, ob eamque causam calorem insitum in terris contineat arctius.' Atque hujus loci facta mentio me admonet eorum, quæ ibidem paucis post verbis sequuntur, ibi: 'Ipse vero aër, qui natura est maxime frigidus,' &c. In eo igitur loco meminime reponere, in ea editione Ciceronis, cui præfui anno 1565. 'qui natura est maxime humidus,' &c. Quod non oportuit. nam tametsi hoc verum sit, aërem esse maxime humidum, præsertim ex sententia Aristotelis, tamen, cum hic tractet Cicero Stoicorum sententiam et Stoici dicant, aërem esse frigidissimum, ut refert Diogenes Laërtius, nihil est in Cicrone mutandum. Fefellit me, ut dixi, quod Aristoteles a Zenone dissentit ac discrepat. *Lamb.*

847 *Exprimat in puteos*, &c.] Servius ad Virg. Georg. 4. 51. 'Quod superest, ubi pulsam hyemem sol aureus egit Sub terras, cælumque æstiva luce reclusit,' ita scribit, 'Secundum physicos, qui dicunt, quo tempore hic hyems est, æstatem esse sub terris: et versa vice, cum hic æstas, illic hyemem. Quod etiam Lucretius exequitur, et trahit in argumentum putealem aquam, quæ æstate frigidissima est: hyeme vero calidissima.' De Carino Imperatore

agens Vopiscens, in vita ejusdem, argutum quoddam ejus dictum refert: 'Quum hyemis tempore ad quendam locum venisset, in quo fons erat aqua pertepida, ut solet per hyemem naturaliter, eaque in piscina usus esset, dixisse balneatoribus fertur: Aquam mihi muliebrem præparatis.' *Hav.*

848 *Esse apud Ammonis fanum*] In quibusdam libris, *Est*; ut subintelligatur, qui; ibid. *luce.* *Gifan.* Sic habent lib. manuscr. Tett. et Memm. et Bertin. alii, *Est apud*, &c. mendose. 'Jupiter Ammon' autem, qui cornutus pingebatur et fingebatur, ab arena dictus est, quam ἄμμον Græci vocant, quia locus, in quo colitur, undique desertus, et aridus, et arenis coopertus est. de quo, et de hoc fonte lege Arrianum lib. 3. et Q. Curtium lib. 4. Sic autem de fonte Curtius: 'Est etiam aliud Hammonis nemus: in medio habet fontem, aquam solis vocant: sub lucis ortum tepida manat: medio die, cum vehementissimus est calor, frigida eadem fluit, inclinato in vesperam, calescit: media nocte fervida exæstuat, quoque propius nox vergit ad lucem, multum ex nocturno calore decrescit, donec sub ipsum diei ortum assumpto tempore languescat.' de eodem sic Arrianus: Καὶ πηγὴ ἐξ αὐτοῦ ἀνίσχει οὐδέν τι ἐοικυῖα ταῖς πηγαῖς, ὅσαι ἄλλαι ἐκ γῆς ἀνίσχουσιν. ἐν μὲν γὰρ μεσημβρίᾳ ψυχρὸν ὕδωρ γευσάμενός τε καὶ ἔτι μᾶλλον ἀψαμένω ὁῖον ψυχρότατον ἐγκλίναντος δὲ τοῦ ἡλίου ἐς ἑσπέραν, θερμότερον καὶ ἀπὸ τῆς ἑσπέρας ἔτι θερμότερόν ἐστι ἐπὶ μέσας τὰς νύκτας· μέσων καὶ νυκτῶν αὐτοῦ θερμότατον· ἀπὸ δὲ μέσων νυκτῶν ψύχεται ἐν τάξει· καὶ ἔωθεν ψυχρὸν ἤδη ἐστὶ, ψυχρότατον δὲ κατὰ μεσημβρίαν. i. e. 'Et fons ex eo oritur nulla in re ceteris fontibus qui ex terra existunt, similis: nam meridie aqua frigida est, si quis eam gustaverit, et multo magis, si quis attigerit, ita ut frigidior esse non possit: inclinante autem in vesperam sole,

calescit: a vespera porro calidior fit in horas usque ad mediam noctem: quo tempore calidissima est: a media nocte autem sensim refrigescit magis ac magis: et mane jam frigida est, meridie porro frigidissima.' De eodem Antigonus historiarum admirabil. συναγωγῇ, his verbis: τῶν δ' ἐν Ἀμμωνί κρηνῶν, λέγειν Ἀριστοτέλην, τὴν μὲν ἡλίου γε νομιζομένην, μέσων μὲν νυκτῶν καὶ μεσημβρίας γίνεσθαι θερμὴν. ἔωθεν δὲ καὶ δέλης καθαπερὶ κρύσταλλον. i. e. 'Eorum fontium, qui sunt apud Hammonem, dicere Aristotelem, fontem eum, qui solis esse existimatur, mediis noctibus et meridie calidum fieri: matutino autem et serotino tempore frigidum, tanquam glaciem.' De hoc eodem sic Plin. 2. 103. 'Jovis Hammonis fons interdiu frigidus, noctibus fervet.' de eodem Mela 1. 8. *Lamb.* Quod si in omnibus puteis non sit divina virtus, at præsens est in fonte apud Jovis Ammonis fanum, de quo Curtius 4. 7. 'Ammonis nemus,' &c. At hoc quoque frustra dictum, quamvis enim isti errant, qui causam referunt ad solem subter terras positum, et per totius telluris crassæ corpus calefacientem istas aquas vss. 11. dici tamen potest vss. 13. quod terra frigore nocturno compressa veluti elidat, sive exprimat, transmittatque in aquam ignis semina, unde et aqua incalescat: calore vero diurno laxata eadem semina veluti resorbeat, unde multum ex nocturno calore decrescit. Præterea, ista aqua, quæ ex ignis seminibus propter aërem tempore nocturno frigidum repressis efficitur calida, evadat deinceps frigida diurno tempore, radiis solis ita aquam pervadentibus, et rarefacientibus, ut liberum iis seminibus exitum in aërem faciant: quippe radii solis ita glaciem dissolvunt, ut dimittantur leves stipulæ, et ejusmodi alia quæ constricta tenebantur. vss. 5. *Creech.*

851 *Raptim*] Celeriter, ut sæpe

alias. *Lamb.*

852 *Terribili*] Noctis caliginem 'terribilem' dixit, quia tenebræ terrorem incutiunt. vide supra, quæ annotata sunt ad illum locum 2. 54. 'Nam veluti pueri trepidant, atque omnia cæcis In tenebris,' &c. *Lamb.*

854 *Quippe ubi sol nudum*] Quidam vulgati, *udum*; male. *Gifan.* Argumentum est a majori. Si sol non potuit nudum et apertum aquæ corpus suis radiis superne calefacere; quanto minus queat, terra opposita, inferne calidum reddere? *nudum* autem legi debet, non, ut in quibusdam vulgatis, *udum*. quod arripuit Zoilus, sibi arrogavit. *Lamb.*

857 *Tam crasso corpore*] Ita etiam in nostris libris. In aliis, *crassi corporis*. *Gifan.* Sic habent duo lib. manuscr. et nonnulli vulg. in his Parisienses. ceteri *tam crassi corpori*. utraque lectio probabilis est. *Lamb.*

Terram] 'Subter terram tam crasso corpore.' i. e. tam densam et spissam. *Lamb.*

858 *Calido sociare vapori*] I. e. calore temperare, et calefacere. Tralatio. alii libri habent *calido satiare vapore*. quam lectionem non probo. verumtamen judicet lector. *Lamb.* Vet. quidam libri, *satiare vapore*; et, *vaporem*. *Gif.*

860 *Insinuare*] 'Ενεργητικῶς, intro-mittere. *Lamb.*

861 *Nimirum terra magis quod Rara tenet*] Sic Lambinus; præclare: quod et libris nostris confirmatur. *Gifan.* Hunc etiam locum valde εὐστόχως (nisi me animus fallit) restitui. Nam cum ex libris alii haberent *Parva tenet*, ut Parisienses; alii *Pura*, ut Veneti recentiores, et Florent. et Basil. alii *Par tenet*, ut cod. Memmianus; alii *Para tenet*, ut Vatic. et Bertin. mihi ex hac varietate scripturæ mendii suspicio esset injecta, et jam antea hujus loci sententia non satis explicata videretur; ex antiqua scriptura *Para tenet*, feci *Rara*

tenet; cujus sententia est in promptu. hoc enim dicit, eam terram, quæ hunc fontem circumplectitur, esse rariorem cetera terra, multaque ignis semina in se continere: atque hæc ignis semina idcirco aquæ corpori esse vicina. Itaque nocturno frigore hanc terram compressam et contractam, quæ alioqui sua natura rara est, ignis semina in se inclusa in fontem exprimere, quibus fons concalescat. Hanc emendationem probat Zoilus, mihi que, quod ab eo raro admodum fit, et invite, reddit, ac rescribit. Debuerat potius sibi adscribere, ut sibi constaret. *Lamb.* Aliquid in Indice monet *Gifan* quod prætermitti haud deceat; 'tenere,' inquit, sumitur pro esse, habitare, incolere, absolute. Papæ! unde isthæc? Quis unquam in Latio ita locutus est? nemo. Interim quid erat facilius quam locum hunc recte exponere, et ita recte ut nunquam eo confugiendum esset? Ipsa enim verborum series rem expeditam dabat, quæ sic habet: 'Nimirum quod terra magis rara tenet hunc fontem circum,' seu, circumamplectitur. Vides, Lector, quo cum homine tibi ressit. Ceterum hujus loci emendati gloria Lambino debetur. *Faber.* 'Parthenice' Vossii 'terram virginem,' quasiraro et tenui corpore, significaret. Sed 'terra virgo' Lat. nondum arata. Vide sup. vs. 841. *Hav.*

868 *Quæ calidum faciunt aquæ tactum*] Ita ex Beda scripsi, libris repugnantibus. In quibusdam est: *laticis*. Sed hoc non dubito, quin ex ignoratione numerorum irrepserit. *Gifan.* in ed. priori.

868 *Quæ calidum faciunt laticis tactum atque saporem*] I. e. quæ faciunt ut hujus fontis aqua sit tactu et gustatu calida: quod est consentaneum cum iis quæ paullo ante ex Arriano retuli. Cum initio secutus essem lectionem vulgatam, quæ talis est, *Quæ calidum faciunt laticis tactum at-*

que saporem (quam et nunc retineo) hæc annotaram. Sic habent libri omnes, quos quidem viderim: sed Beda legit hoc loco, *Quæ calidum faciunt aquæ tactum*, &c. docens, vocalem, alioqui brevem, quæ littera *q* juncta cum vocali *u*, et deinceps qualibet alia vocali exciperetur, produci licere, ut hic a Lucretio producit. Hæc igitur olim adscripseram: quæ arripuit Zoilus, neque mihi indicii præmium aut gratiam persolvit, ut nec aliarum innumerabilium emendationum et scripturarum veterum. Nunc igitur ego hanc scripturam vindico ac repeto. hoc primum. deinde, quod Beda dicit *a* in hac voce 'aquæ' esse longum, ignoscant mihi Bedæ manes: non est ita. sed vox 'aquæ,' quæ natura sua dissyllaba est, per διαπεσιν trium fit syllabarum, ita ut 'aquæ' sit anapæstus: quemadmodum 'relliquo' sup. lib. 1. et lib. 4. 'relliquas,' facta sunt quattuor syllabarum. Sed quid si dicamus, *laticis* scriptum esse a Lucretio, et *aquæ* natum esse ex annotatione? Judicet igitur lector. *Lamb.* Ita omnes vet. Beda, *aquæ*. Vide 'Aqua,' in Indice. *Gifan.* in ed. post.

Atque saporem] Multi codd. legunt *vaporem*, quod ex vs. 858. 'Percoquere humorem et calido sociare vapori,' videtur esse natum; at vero calidum laticis vaporem sine tactu deprehendere non possumus; præfero itaque *saporem*. *Hav.*

869 *Terram dimovit*] Melius *umbram* dimovit. Ita enim sæpe Poëtæ: Virg. *Æn.* 4. 6. 'Humantemque Aurora polo dimoverat umbram.' Sup. vs. 864. 'Terram nox obruit umbris.' In vs. 870. 'Et rarefecit.' subintel. terram. *Creech.*

Obortus] Hoc malui cum Marullo, consentientibus libris quibusdam. In aliis, *obortis*. *Gifan.* in ed. pr.

Obortis] Ita vet. omnes. Marullus, *obortus*, ut vulg. Cui bono? *Gifan.* in ed. post. Cod. Florent. habent *Delph. et Var. Clas.*

obortus, manuscr. autem nonnulli *abor-tus*: quæ vitiosa scriptura fortasse confirmat Florentinam. *Lamb.*

871 *Rursus in antiquas, &c.*] Ordo est: Primordia ignis redeunt in antiquas sedeis, nempe in terram. *Lamb.*

874 *Præterea solis*] Aliam rationem affert. *Lamb.*

875 *In luci*] In luce. *Lamb.*

In luce] Ita conjectura ductus scripsi. In aliis: *lucem*. *Gifan.* At ego omnibus conjecturis probam Mss. et Macrobbii 6. 4. præfero lectionem. Vide quæ sup. ad vs. 712. 'Nilus in ætatem crescit,' &c. *Hav.*

Ab æstu] Solis, quem 'æstum tremulum' dicit, ex eo quod in aqua tremula tremere ipse quoque videatur. *Lamb.*

876 *Propterea fit uti quæ*] Profert hunc versum cum duobus deinceps sequentibus Priscianus, sed duos proximos paullo aliter, quam vulgo leguntur, ut jam dicemus. *Lamb.*

877 *Quasi sæpe gelum*] Libri vulg. fere omnes præter Parisienses et Venetos antiq. habent *cum sæpe gelum*: manuscr. tres, *quasi sæpe gelum*, quibuscum congruunt Paris. et Veneti antiq. quo modo legit et Priscian. alii scripti, partim *quia sæpe gelum*, partim *quin sæpe gelum*: quod postremum, ut omnium optimum, olim secutus eram: quamquam illud *cum sæpe gelum*, non improbaram: nunc scripturam antiquam omnibus antepono. *quasi* autem, i. e. quemadmodum. Sic sup. 2. 552. 'Sed quasi naufragiis,' &c. Jam 'gelum' perspicue hic neutrius generis est: quamvis Nonius Marcel. in ordine vocum, quæ initium capiunt a littera *G*, ponat 'gelu' neutrum monoptoton, et gelus, li, lo, masculinum. quemadmodum supra retulimus hoc cod. lib. vs. 206. 'Adsidiuusque geli casus,' &c. non commemorans etiam 'gelum, li,' neutrum. Idem in capite de mutata declinatione, ubi ver-

sum illum profert, 'Assiduusque geli,' &c. nihilo magis. Sic enim ille: 'Gelu ars monoptoton esse vult: contra sentit auctoritas. Lucret. 6. 206. 'Assiduusque geli casus mortali- bus aufert.' Idem 6. 155. 'Denique sæpe geli multas fragor, atque ruina.' *Lamb.* Sic ex vet. libris restitui. *Quasi*, i. e. quemadmodum. Quidam libri, cum. Alii, *quin*. Alii, *quia*. Omnia mendose; ut etiam alio loco. *Gifan.* Recte *Lamb.* 'gelum' neu- trius dicit esse generis; ut enim pro 'cornu' veteres 'cornus' non tantum, sed et 'cornum' dixerunt; ita pro 'gelu' quoque reperitur 'gelus' et 'gelum,' de quibus vide docte (pro- more) disputantem Ger. Joh. Voss. de Arte Gramm. 2. 17. pag. 330. 331. qui ibidem pro 'relaxat' habet 'remittit,' quod tamen alibi non in- venio.' *Hav.*

878 *Mittit*] Sic legitur apud Pris- cianum, et ita habent codices Veneti antiquiores, et Parisienses, et tres manuscr. Memmianus autem *Mutit*, quod depravatam esse ex recto *mittit*, vel cæcus videat: 'mittit' autem po- situm pro dimittit, sen omittit. nam ceteri libri vulg. habent *Mutat*, men- dose. *Lamb.*

Nervosque relaxat] Ita restitui ex vestigiis veterum codicum. Vulg. *nodos*. *Gifan.*

Nodosque relaxat] Sic legitur etiam apud Prisc. et ita habent omnes fere lib. vulg. præter Ald. antiq. in quib. legitur *novosque relaxat*, et ita scrip- tum est in membrana Vaticana: in duobus aliis libris manuscr. *venasque*, quibuscum consentiunt libri Floren- tini: in Memmiano, *nubosque*. quæ scripturæ omnes siue dubio sunt corruptæ, nisi forte probanda sit scriptura, *venasque relaxat*. Nam quod Thraso legendum censet *nervos- que relaxat*, minus placet. *Lamb.* *Gifan.* in Ind. animum alibi habebat, cum hoc loco *nervos* legebat. *Faber.* Hor. Epist. 1. 3. 3. 'Hebrusque ni-

vali compede vinctus.' *Creech.*

879 *Frigidus est etiam fons*] Talis fons est in Epiro, non longe a Dodo- næi Jovis templo, ut testatur Mela lib. 2. his verbis: 'Et fons ideo sacer, quod, cum sit frigidus, et immersas faceis, sicut ceteri, exstinguat, ubi sine igne procul admoventur, accen- dit.' de eodem fonte Plin. 2. 103. 'In Dodone Jovis fons cum sit geli- dus, et immersas faceis exstinguat, si extinctæ admoveantur, accendit. Idem meridie semper deficit: qua de causa anapauomenon vocant.' Anti- gonus historiarum admirabilium col- lectione, Περὶ δὲ τὴν Ἀθαμανίαν ἱερὸν εἶναι νυμφῶν, ἐν ᾧ τὴν κρήνην τὸ μὲν ὕδωρ ἔχειν ἀφατον ὡς ψυχρόν, ὃ δ' ἂν ὑπερβῇς αὐτοῦ, θερμαίνειν. ἔαν δὲ τις φρύγανον, ἢ ἄλλο τι τῶν τοιούτων προσε- νέγκῃ, μετὰ φλογὸς καίεσθαι. i. e. 'Cir- ca Athamaniam autem (i. e. Thessa- liam) templum esse nympharum, in quo fontem esse, cujus aqua cum sit frigidissima, quicquid tamen super eam aquam posueris, calefieri: quod si quis stipulam, aut lignum aridum, aut aliud quippiam tale admoverit, id flamma concepta statim accendi.' *Lamb.* In Epiro. Plin. Vide omnino Physiologiam p. 1059. et quod alibi dixit Vir Maximus de fonte Gratian- opolitano. *Faber.* Postquam osten- dit in Jovis Ammonis fonte nihil ad- mirabile esse aut divinum, jam vs. 27. Jovis Dodonæi fontem, Jovi ubique infestus, attingit. 'In Do- done autem fons, cum sit gelidus, et immersas faces exstinguat, si extinctæ admoveantur, accendit.' Plin. 2. 103. Nimirum quoniam sunt in ipsa aqua, vel terra isti aquæ subjecta, multa ignis semina, quæ ex aqua erumpen- tia corpori inflammabili viz. stuppæ aut tedæ recenter extinctæ adhæ- rent, et accendunt: neque magis in- credibile semina ignis per fontem erumpere, quam aquæ dulcis scaturi- ginem per medium maris oriri; et sæpissime videmus tedas recenter ex-

tinctas accendi, antequam ipsum ig- nem, ad quem admoventur, attige- rint. *Creech.*

884 *De terraque necesse est*] Etiam Arist. 1. 2. μετεωρ. testatur in terra vim ignis inesse, his verbis: Εἰσὶ δὲ πολλαχοῦ κρῆναι καὶ ρεύματα ποταμῶν παντοδαποὺς ἔχοντα χυμούς, ὧν πάντων αἰτιατέον τὴν ἐνοῦσαν ἢ ἐγγινομένην δύναμιν πυρός· καιομένη γὰρ ἡ γῆ, τῷ μᾶλλον καὶ ἥττον παντοδαπὰς λαμβάνει μορφὰς καὶ χροιάς καὶ χυμῶν. i. e. 'Sunt autem multis locis fontes et fluvii omnis generis saporibus præditi: quorum omnium causa, ei, quæ inest aut innascitur in terra, ignis potes- tati adscribenda est: terra enim dum uritur, magis et minus omnis generis formas et colorum et saporum sumit.' *Lamb.*

885 *Per totum consurgere fontem*] Sic habent omnes lib. et manuscr. et vulg. præter Lugdunenseis in quibus legitur *consistere fontem*. *Lamb.*

889 *Conciliari*] Cogi, congregari. *Lamb.*

890 *Quod genus*] Cujus generis. *Lamb.*

Endo mari] I. e. in mari. secutus autem sum codicem Memm. Licet etiam legere *Indu mari*: ut sup. 2. 1095. 'Quis habere profundi Indu manu validas potis est moderanter habenas?' ad quem locum de præpo- sitione 'endo' et 'indu' plura. Non enim iis assentimur, qui *indu* ejiciunt e civitate Romana. Sic sup. 3. 710. 'Quippe ubi prima perit, alioque est altera nata Endo statu,' &c. vul- gata autem lectio *Inde mari*, corrupta et vitiosa est. *Lamb.* Ita (*endo mari*) vet. quidam; recte vulg. *inde*. sup. 4. 776. *Gifan.*

Fons, dulcis aquæ] Fortasse ut Are- thusa: quæ tamen non in mari, sed in insula est. M. Tull. designis: 'In hac insula extrema est fons aquæ dulcis, cui nomen Arethusæ est.' Plin. 2. 103. 'Quidam fontes odio maris ipsa subeunt vada, sicut Are-

thusæ, fons Syracusanus, in quo red- duntur jacta in Alpheum.' Cum his Plinianis congruunt illa quæ refert Antigonus ἱστορ. παραδοξ. συναγωγῇ his verbis: Ἀρέθουσαν δὲ τὴν ἐν Συρα- κούσαις, ὥσπερ οἱ λοιποὶ φασί, καὶ Πίνδα- ρος, τὴν πηγὴν ἔχειν ἐκ τοῦ κατὰ τὴν Ἥλιαν Ἀλφειοῦ. Διὸ καὶ ταῖς Ὀλυμπι- καῖς ἡμέραις, ὅταν ἐν τῷ ποταμῷ ἀπο- πλύνωσι τῶν θυμάτων τὰς κοιλίας, οὐ κα- θαρὰν εἶναι τὴν ἐν Σικελίᾳ κρήνην, ἀλλὰ βεῖν ὕδωρ. φησὶ δὲ καὶ φιάλην ποτ' εἰς τὸν Ἀλφειὸν ἐμβληθεῖσαν, ἐν ἐκείνῃ φανῆναι. i. e. 'Arethusam autem, quæ est Sy- racusis, fontem suum habere ex Al- pheo, ut et alii, et Pindarus ait. Quocirca et diebus Olympicis, cum in fluvio lavant hostiarum immolata- rum ventres, non esse sincerum fon- tem qui est in Sicilia, sed fimo et stercore manare. Ait autem et phia- lam aliquando in Alpheum jactam, in Arethusa visam esse.' Huc pertinet illud Virg. Ecl. 10. 4. 'Sic tibi, cum fluctus subter labere Sicanos, Doris amara suam non intermisceat undam.' *Lamb.*

Quod genus endo mari spirat fons dulcis aquæ; Qui scatit, &c.] Mala distinctio est, quæ ita restituenda: *Quod genus endo mari spirat fons; dul- cis aquæ Qui scatit.* ut alibi, 'Terra scatit ferarum.' *Faber.* in *Emend.* Sic enim distinguendum omnino esse, alibi monui. Illud autem 'spirat' de fonte audacius videri queat, et pæne dithyrambicum: sed tamen dicimus, 'vivas lucernas,' 'aquam vivam,' 'aqua currit,' 'aquas salientes,' 'mare mortuum,' 'vivum fontem,' 'vivum saxum,' ζῶπυρον, &c. Cumque inter- dum 'spirare' pro vivere ponatur, hinc factum ut Lucretius dixerit, 'fons spirat.' *Faber* in *Notis.* Ita omnes ediderunt, quasi sanus foret iste versus, neque medico egeret: at si *endo mari* legatur, quo referen- dæ sunt istæ voces vs. 892. 'Multis aliis regionibus?' Nam et 'multæ istæ aliæ regiones' sunt *endo mari*.

Legatur igitur *Aradius fons*, de quo Strabo in libro Geogr. 16. Ita enim scripsit Lucretius, et voces istæ in mari, sive endo mari, ad marginem Codicis adnotatæ tandem in versum ipsum irrepserunt. Creech. Plus æquo doctissimus Creechius fuisse videtur verbo isti, *spirat*, quo utique, post indicatam a Clariss. Is. Vossio veram lectionem, carere possumus. Omnino voces, *endo mari*, retinendæ sunt; ne tamen de mari universo, aut de quibusvis maris regionibus loqui videatur, addendum non *Aradius*, ut ad fontem hoc adjectivum, sed *Aradio*, ut ad mare, de quo sermo est, referatur, hoc modo: *Quod genus endo mari Aradio fons dulcis aquæ sc. est, reperitur, &c.* 'Aradium' autem 'mare' potuit appellare fretum illud, quod 'Aradium,' scopulum, seu insulam a continente disternat, et a Strabone describitur, qui videndus omnino est. Suppeditavit hanc emendationem, præclaram sane atque pulcherrimam, Is. Vossio Lemma, quod ad hunc locum ita annotator noster expressit: De fonte Aradi in mare V. Preig. De miranda ista scaturigine agens Strabo, ita loquitur lib. 16. p. 754. postquam aquarum in continenti copiam discipit: 'Εν δὲ τοῖς πολέμοις ἐκ τοῦ πόρου μικρὸν πρὸ τῆς πόλεως ὑδρεύονται, πηγὴν ἔχοντος ἀφθόνου ὕδατος. εἰς ἣν περικαταστρέφεται κλίβανος, καθελὺς ἀπὸ τοῦ ὑδρευομένου σκάφους μολυβοῦς, εὐρύστομος, εἰς πυθμένα συνηγμένος στενὸν, ἔχοντα τρήμα μέτριον. τῷ δὲ πυθμένι περιέσφιγkται σάλλον σκύτινος, εἴτε ἄσκιωμα δεῖ λέγειν, ὁ δεχόμενος τὸ ἀναθλιβόμενον ἐκ τῆς πηγῆς διὰ τοῦ κλιβάνου ὕδωρ. τὸ μὲν οὖν πρῶτον ἀναθλιβὲν τὸ τῆς θαλάττης ἐστὶ περιμέναντες δὲ τὴν τοῦ καθαροῦ καὶ ποτίμου ὕδατος ῥύσιν, ὑπολαμβάνουσιν εἰς ἀγγεῖα παρσκευασμένα ὅσαν ἂν δέη, καὶ πορθεύουσιν εἰς τὴν πόλιν. i. e. 'In bello autem e freto paulo ante urbem aquam petunt: abundantem id ipsum aqua habet fontem; in quam cliba-

nus inversus e scapha aquaria demittitur, plumbeus, ore lato, in angustum fundo coacto: is fundus medio cre foramen habet, cui fistula ex corio (sive utriculum dicere malumus) adstricta est, quæ aquam e fonte per clibanum elisam excipit. Primo quæ exhauritur aqua, salsa est: expectantes vero puræ et dulcis aquæ cursum, in vasis ad id paratis excipiunt, atque in urbem deferunt.' Lib. vero 6. p. 172. similem fontem Gadibus in Herculis templo commemorat ex Polybio, deficientem mari exundante, affluentem vero, ubi mare defluerit. Ad utrumque locum Casauboni notæ debent consuli. 'Aradium' vero fontem nomine designatum a Lucretio fuisse apparet ex sequentibus, qui non nominantur. Hav.

891 *Scatit*] A verbo scato, is: ut 5. 950. 'Et partim plano scatere atque erumpere campo,' &c. Lamb.

897 *Quo cum conveniunt*] Ad quam stupam cum semina ignis conveniunt, &c. Lamb.

Aut cum tædai corpori adherent] Sic restitui, librorum manuscript. vestigia secutus. Nam ceteri fere libri habent *corpora*. Atque hanc emendationem prætermisit silentio Zoilus, cum eam tamen secutus sit: et in hoc sibi constitit. Nam superiorem illam 'endo mari,' et eam quæ sequitur, 'Nocturna ad lumina lychnum,' ait esse rectissimas, sed a quibus acceperit, non commemorat. Ita usquequaque sui similis est, hoc est, injustus, malignus, invidus, impudens, ingratus. Lamb.

898 *Ardescunt*] Stupa et tæda. Lamb.

899 *Tædæque tenentes*] 'Tædæ habent tenentes' sic dictum, ut illud sup. 1. 1068. 'Amplexi quod habent perverse prima viai,' ad quem locum lege, si tibi commodum est, quæ annotavi. Lamb. Imitatio Græci sermonis, ut antea notatum fuit, 'ha-

bent tenentes,' pro tenent, ut ἔχω δράσας, i. e. ἔδρασα, λέξας ἔχω, pro ἔλεξα, sæpe apud Tragicos et Aristophanem. Faber.

900 *Nonne vides etiam*] Argumentum a simili, quo utitur et Aristot. lib. 1. Meteor. ut mox dicemus. Lamb.

Nocturna ad lumina lychnum] Omnes libri vulgati habent *nocturna ad lumina, linum*, præter Parisienses: in quibus impressum est *lychnum*. quæ scriptura reperitur et in codice Memmiano: reperitur et in libris Basiliensibus ad marginem adscripta. in Tettiano autem et Faërn. manuscr. *licnum*. ex qua scriptura legendum aliquando putavi *lignum*. Nam etiam lignum, paulo ante extinctum, si ad lumen nocturnum admoveatur, continuo denuo accenditur. Cum alias autem ob causas, *lignum* mihi magis placet, quam *linum*, tum propterea, quia etiam sup. lib. 2. ignem e ligno et tæda factum, seu ortum, conjuncte posuit, vs. 387. 'Noster hic e lignis ortus tædaque creatus,' de illa autem, quam dixi reperiri in libris Parisiensibus, quid dicam, nescio. Nam ut eam improbem, facit, quod lychnus, et nocturnum lumen, si quid inter se differunt, differunt ut species, et genus. Propemodum igitur simile est, ac si ita loqueretur: Nonne vides, ubi lychnum nuper extinctum ad lychnum admoveas, illum ante accendi, quam flammam tetigit? Rursum ut eam probem, facit Aristoteles, qui lib. 1. meteor. eo loco, ubi disputat de stellis cælum percurrentibus, tali utitur similitudine: 'Απορήσει δ' ἂν τις, πότερον, ὥσπερ ἡ ὑπὸ τοὺς λύχνους τιθεμένη ἀναθυμίασις, ἀπὸ τῆς ἀνωθεν φλογὸς ἀπτεῖ τὸν κάτωθεν λύχνον, &c. i. e. 'Dubitare autem possit quispiam, utrum, quemadmodum exhalatio sicca lychnis subjecta, a superna flamma lychnum inferiorem accendit,' &c. has igitur scripturas consideret lector eruditus, et,

quam judicavit optimam, eam sequatur. Lamb. In vet. nostris ita (*lychnum*) rectissime. Vulg. fere, *linum*. Quidam, *lignum*; ex mala pronunciatione creato mendo. Sententia est perspicua et popularis. Gifan.

904 *Imbuat ignis*] Tralatio est a succis et odoribus ad ignem. Lamb.

906 *Quod superest, agere incipiunt*] Nunc disserere incipit de lapidis ejus, quem et Magnetem, et Heraclium, et Sideritin appellant, natura. Magnetem autem appellatus est vel ab inventore, quod a Nicandro traditum est, ut auctor est Plinius; vel a Magnesia terra, in qua primum inventus est; quam sententiam sequitur noster Lucretius. Gerit hic lapis ferri impoliti similitudinem, et in metallis ferrariis plerunque invenitur: non tamen in omnibus, immo ne in multis quidem, sed in valde paucis. Cum sit autem hujus lapidis hæc natura, ut ferrum attrahat; multi philosophi rationem quæsierunt. Thales (ut scribit Aristot. lib. 1. de animo) eo putavit Magnetem anima quadam esse præditum, quod vim movendi et alliciendi ferri haberet. Plato in Timæo ait vim inesse in Magnete non attrahendi ferri, sed propellendi aëris: inesse et in ferro, sed imbecilliore. ita, ne spatium inane relinquatur, ferrum, propulso a Magnete aëre, continuo in locum ab aëre vacuum succedere. quæ ratio congrueret cum ratione Lucretii, nisi de inani Plato et Epicurus inter se discrepant. Clemens Alexandrinus Magnetem vim ferri attrahendi habere putat propter cognationem quandam, quæ sit ei cum ferro. Nonnulli Magnetem ferrum attrahere dicunt, tanquam cibum. Sed hoc est præterea in Magnete mirabile. quod interdum quidem hanc ferri trahendi vim habet, noctu vero, aut imbecillam, aut potius nullam. Lamb. Vss. 182. præclara disputatio instituitur de Magnete. Hujus autem idem est, quod et reliquarum dispu-

tationum consilium, quod nemo olim observavit. Nam hic lapis Herculi attribuitur, et vim suam illius Numini acceptam referre creditur: jam fontes suos amisit Jupiter, et quid filio parcat Lucretius, qui patri non pepercit? Ut virtutem attractricem Magnetis rectius explicet Lucretius, quatuor capita præmittit, quæ tametsi alias comprobata fuerint, hic tamen inculcata vult ob insignem difficultatem. Unum caput est, effluere continuo corpuscula quædam ex omnibus rebus, vss. 15. Alterum, nulum esse corpus adeo solidum, quod non inania spatiola intercepta contineat, vss. 23. Tertium, emissa corpuscula non omnibus rebus eadem ratione congruere, vss. 20. Quartum, inania spatiola non uniusmodi circumscriptionis in rebus omnibus esse, quare nec eadem quibuslibet corpusculis accommodari, vss. 17. His ita præmissis dicere aggreditur causam seu modum quo Magnes ferrum attrahit, ferrumve ad Magnetem fertur. Is autem in eo consistit, ut effluant ex Magnete corpuscula, ex quo fiat, ut aer circa Magnetem discutatur, atque idcirco multa inania spatiola creentur. Et quia, cum ferrum collocatur intra discussi aeris sphaeram, multum inanis inter ipsum et Magnetem est interceptum, tunc evenit, ut in eam partem corpuscula ferri liberius prosiliant, (nam omnium corporum semina in vacuum spatium subito prorumpunt,) ac versus Magnetem proinde ferantur; non possunt vero eo contendere, quin pelliciant simul cohærentia, (ferri autem semina sunt maxime implicita,) atque idcirco totam ferri massam: vss. 19. Interea vero, quia ferrum tendit indiscriminatim sursum, deorsum, transversum, et in quamcunque obliquitatem, prout ad Magnetem appositum fuerit, docet non posse id fieri, nisi ratione inducti vacui, in quod corpora, alioquin deorsum solum prola-

bentia, indiscriminatim ab ictibus aliorum corporum protrudantur, vss. 5. Creech.

907 *Ut ferrum ducere possit*] De quo præter alios consuli possunt Prosper Aquitan. de Promiss. et Prædict. Dei Parte 3. Prom. 38. ubi agit de quadriga ferrea Alexandriæ in Templo Serapidis suspensa et quasi in aëre pendente. Tertull. adv. Hermog. c. 44. qui lapidi huic Dei in materia operationem adsimilabat. Theodoret. Gr. Aff. Cur. Serm. 5. p. 69. qui cum eodem Divinarum Scripturarum vim comparat. Ferrum denique sursum attrahere monuit et Nazianz. in Præcept. ad Virg. vs. 779. Hav.

908 *Quem Magneta vocant, &c.*] Vid. Bochartis Geog. Sa. par. post. lib. 1. cap. 38. Creech.

910 *Quippe catenam sæpe ex annellis, &c.*] Totus hic locus, non admodum obscurus, illustrabitur tamen verbis Platonis in Ione non longe a principio. Videtur enim Lucretius, cum hos versus scriberet, verba illa Platonis spectasse. sic autem ille: *Θεία δὲ δύναμις ἢ σε κινεῖ, ὥσπερ ἐν τῇ λίθῳ, ἣν Εὐριπίδης μὲν μαγνητικὴν ὠνόμασεν, οἱ δὲ πολλοὶ Ἑρακλείαν. καὶ γὰρ αὕτη ἡ λίθος οὐ μόνον αὐτοὺς τοὺς δακτυλίους ἄγει τοὺς σιδηροὺς, ἀλλὰ καὶ δύναμις ἐντίθησι τοῖς δακτυλίοις, ὥστε δύνασθαι ταῦτ' αὐτὸ ποιεῖν, ὅπερ ἡ λίθος, ἄλλους ἄγειν δακτυλίους: ὥστ' ἐνίοτε ὄρμαθ' μακρὸς πᾶν σιδηρεῖων δακτυλίων ἐξ ἀλλήλων ἤρτηται: πᾶσι δὲ τοῦτοις ἐξ ἐκείνης τῆς λίθου ἡ δύναμις ἀνήρτηται.* i. e. 'Divina autem vis est quæ te movet, qualis est in eo lapide, quem Euripides quidem Magnesium nominavit, plerique autem Heraclenm. hic enim lapis non solum ipsos annulos ferreos attrahit, verum etiam eam vim inserit annulis, per quam idem, quod lapis ipse, possint efficere, nempe alios annulos ducere: ita, ut interdum longa admodum series, longaque catena annulorum ferreorum inter se apta et con-

nexa sit: his autem omnibus ex illo lapide vis ac potestas insita pendeat.' Lamb.

913 *Ordine demissos*] Sic legi debet, non *ordine demisso*. Lamb.

Levibus jactarier auris] Secutus sum libros manuscr. in his Tettianum, et Memmianum: quibuscum congruunt vulgati Florentini. ceteri habent *levibus jactarier hamis*. quam scripturam probare, an improbare debeam, nescio. Lamb. Quidam libri veteres, *hamis*; etiam recte. ut mox, *vinclaque noscit*. Gifan. Alii, *hamis*: isti vero frustra; neque enim ista voce hoc in loco uteretur Lucretius, qua ante vs. 1087. uti non debuit: neque hamis jactantur annuli, at levibus auris agitari quis nescit, qui vidit annulos suspensos? Creech.

915 *Noscit*] Sentit. Faber.

916 *Permananter*] I. e. eo modo, ut permanet et perveniat ad multas res ferreas. Lamb.

917 *Hoc genus in rebus*] In rebus hujus generis. Lamb. Προθεράπνευσις. Gifan.

Firmandum est multa] I. e. multa firmanda sunt, vel multa firmare oportet, ut sup. 1. 112. 'Æternas quoniam pœnas in morte timendum.' Lamb.

919 *Longis ambagibus*] Longis circuituibus rerum ac verborum. Virg. Georg. 2. 45. 'non hic te carmine ficto, Atque per ambages, et longa exorsa tenebo.' Lamb.

921 *Principio, omnibus a rebus, &c.*] Sic fere sup. 4. 217. 'Quare etiam atque etiam mitti hæc fateare necesse est Corpora, quæ feriant oculos, visumque lacessant,' &c. ibi enim duodecim versus, qui hic deinceps sequuntur, sine ulla fere varietate positi sunt. Lamb.

924 *Certis ab rebus odores*] Marullus, et Lambinus, *obortu*, contra omnes libros; male. Vide sup. 4. 219. Gifan. In tertia tamen edit. Lambinus, *odores*, restituit.

926 *Exesor mærorum*] Sic legi debet: et ita scriptum reperitur in quattuor libris manuscr. et aliquot vulg. *mærorum* autem positum pro, *murorum*, æ, pro u: ut a pœna 'pœniri,' seu 'puniri,' a Pœnis, 'Punicus, a, um.' de quo sup. 4. 229. ubi hi versus jam ante positi sunt, ut dixi. Lamb. Ita (*mærorem*) vet. libri. Gifan.

927 *Per auras*] Legendum *per aureis*. Lamb.

Aures] In libris, *auras*. Sed vid. sup. 4. 222. Gifan.

930 *Cum tuimur misceri*] Hunc versum profert Priscianus lib. 8. Lamb.

935 *Cernere, &c.*] Vid. sup. 4. 230. Gifan.

936 *Nunc omnes repetam*] Nunc, inquit, denuo commemorabo, quam raro corpore sint præditæ res genitæ. nihil est enim omni ex parte solidum præter primordia rerum: et rebus omnibus genitis admistum est inane, ut docuit lib. 1. Lamb.

937 *Quod in primo quoque carmine*] Primo libro. ibi enim de inani disputavit. Lamb. et Fab.

Claret] Declaratur, ostenditur. Lamb.

941 *Nisi corpus mixtum inani*] Ita ex quibusdam vet. scripsi, poscente etiam eum ordinem sententia. In aliis, *mistum corpus*. Gifan.

943 *Sudent humore*] Tralatio est a rebus animatis. Sic sup. translate dixit 5. 1128. 'sanguine sudent.' sed inf. vs. 1145. proprie: 'Sudabant etiam fauces intrinsecus atro Sanguine.' Lamb.

946 *Diditus in venas*] Si *Diditur* legamus, interpretandum erit dissipatur, dispergitur, ac distribuitur, a verbo *dido*, is, dididi, diditum. malim autem legi *Diditus*, ut sit hæc sententia: *cibus in venas omneis diditus, auget alitque etiam extremas parteis corporis. quanquam si Diditur legas, eadem fere sententia erit. cum hoc loco congruit ille 1. 351. 'Dissupat*

in corpus sese cibus omne animantum.' *Lamb.*

Diditur] Forte legendum, *Diditus*. *Gif.* Sive *Diditus*, sive *Diditur* legas, perinde est. *Creech.* Neque ego pugnarem, nisi pro posteriori *Mss. codd.* starent. *Hav.*

950 *Quom pocula plena tenemus*] Sic sup. 1. 495. 'Permanat calor argentum, penetraleque frigus, Quando utrumque, manu retinentes pocula, rite, Sensimus infuso lympharum rore superne.' *Lamb.*

951 *Per dissæpta domorum*] I. e. per parteis domorum dissæptas: 'dissæptas' autem, h. e. in diversis partibus sæptas. 1. 490. 'Transit enim fulmen cæli per sæpta domorum, Clamor ut, ac voces.' *Lamb.*

952 *Permanat odos, frigusque, vaposque*] Sic legendum, et ita legit Nonius Marcellus, neque aliter habent libri *manuscr.* *Lamb.* Ita in vet. nostris; et Nonius. *Gifan.*

Vaposque ignis] Et calor ignis. *Lamb.*

953 *Quin ferri quoque vim*] I. e. ferrum. *Lamb.*

Suevit, undique qua] Sic et distinguendum, et legendum. *suevit* autem nempe morbida vis. *Lamb.*

954 *Qua circum corii lorica coërcet*] Cum olim hanc lectionem secutus essem, *Qua circum corpus lorica coërcet*, hæc quæ sequuntur, his fere ipsis verbis ad hunc locum annotaram: Penetrare (inquam) suevit vis morbida ferrum ea parte, qua parte lorica corpus undique circum coërcet: id est, morbus etiam loricatum tentat et corripit: neque lorica, quæ totum hominis corpus tegit et circumdat, arcere vim et causam morbi externam potest, quominus in corpus penetret. Secutus autem sum codices Florentinos. Nam ceteri vulgati partim habent *Qua circum colli lorica coërcet*: partim, *Qua circum colli lorica coërcet*. *manuscripti* autem partim, *Qua circum corii lorica coërcet*, ut

Tettianus: partim, *Qua circum colli lorica coërcet*, ut Vaticanus; partim, *Qua circum cæli lorica coërcet*, ut Memmianus: partim, *Qua circum corpus lorica coërcet*, ut Faërn. Neque vero mihi placet cuiusdam amici mei, quamvis doctiss. sententia, qui censet legendum, *Qua circum collo lorica coërcet*: vel: *Qua circum colli lorica coërcet*. nam lorica non solet collum tegere, neque undique et 'omni ex parte' (i. e. enim, circum) collo cohærere, neque 'circum' (i. e. circuitum) colli coërcere, seu ambire, sed pectus, ventrem, et latera operire. *M. Tull. Orat. pro Mur.* 'Descendi in campum cum fortissimo præsidio fortissimorum virorum, et cum illa lata insignique lorica, non quæ me tegeret: etenim sciebam Catilinam non latus, aut ventrem, sed caput et collum solere petere,' &c. Hæc (inquam) olim annotaram. Nunc attentis antiquis scripturis, multumque ac diu consideratis, *colli, cæli, colli, corii*, neque tamen dijudicatis, eam tandem, quam mihi fors obtulit, sumsi, et in contextum Lucretii conjeci, non hanc cæteris antepone, sed rem totam in medio relinquens, et iudicio ingenioque lectoris permittens. Omnino ulcus est in voce *colli*, aut *cæli*, &c. *circum* integra vox est: accusandi enim casus est a recto circus: ita ut hæc ex his verbis sententia elici possit, qua parte lorica circum et ambitum corii, quod lorica supponitur et subicitur, coërcet, ea parte vis morbi penetrare potest, aut consuevit. licet etiam per 'corii circum' pellem, quæ totum hominis corpus ambit, intelligere. neque vero novum est, aut inusitatum, 'corium' poni pro pelle, quæ corpus hominis ambit. Nam vel *Plaut.* unus hujus significationis locuples auctor esse potest. Quod autem nonnulli legunt, *colli circum*, seu *colobi*; amplius deliberandum censeo. *colobi* mihi placeat, si libri vet. adjuvant. *Lamb.*

Qua circum colli lorica fere veteres. In quibusdam vet. *cæli*. Quidam, *corii*. *Vulg. colli*. Mihi aqua hæret. *Lambinus, corpus.* *Gifan.* Quanto ego hos versus attentius considero, tanto illos magis inquinatos iudico, et fere deperditos. Quid enim dicam aliud? Videlicet eorum sententia esse nulla alia potest, quam hæc: 'Quinetiam morbida vis vulgo penetrat ferrum; et tempestates cælo terræ coortæ, in cælum et terram facessunt repente.' Orationem vero mire *περαυρυχή* scilicet! *Turnebus* quidem secundum versum ita exponit, ut per 'loricam cæli,' ambitum cæli, cæli tegmen, et cæli amictum, ut alibi locutus est *Lucretius*, interpretetur; quam expositionem *Salmasius*, immemor scilicet, quasi suam attulit. Itaque ex sententia virorum doctissimorum, 'qua circum cæli lorica coërcet,' nil aliud significabit, quam ubique, seu per universum mundum; de qua interpretatione aliorum iudicium erit. Ipse autem conjecturam meam aperiam, quæ ab ingenio quidem est, sed et vestigiis librorum Florentinorum nititur. *quin ferri quoque vim penetrare suevit, Undique quam circum corii lorica coërcet, Morbida vis, quæcumque extrinsecus insinuatur;* (Nam tempestatem cælo terræ coortam Vel ferri natura timet, circumque fatiscit.) Sensus erit, vi tempestatis ferrum ipsum discuti et diffringi, non itaque debere tantopere mirum videri, si per poros et meatus lorica corio munitæ morbida vis, seu pestilens, acrior et noxius aër quandoque insinuetur. Librorum autem Florentinorum lectio, cujus ductu hæc scribo, talis est: *Nam tempestatem terra cæloque coortam In cælum terrasque timet, circumque fatiscit.* In conjectura nostra, *vel ferri natura, &c.* est, vel ferrum ipsum; neque aliter *Lucretius*. Cetera in notis; seu quæ ad variantes lectiones, seu quæ ad interpretationem,

pertinebunt. *Fab.* Ita aliquando *Lambinus*, viz. Penetrare suevit vis morbida ferrum ea parte, qua parte lorica corpus undique circum coërcet: i. e. morbus etiam loricatum tentat, et corripit; neque lorica, quæ totum hominis corpus tegit et circumdat, arcere vim et causam morbi externam potest, quo minus in corpus penetret. In iterata editione legit, *qua circum Corii lorica*, i. e. qua parte circum et ambitum corii, quod Lorica supponitur, et subicitur, coërcet. *Gifan.* *Coli circum*: coli autem circus, sive circulus, est pectus, venter, et latera; vel potius *colobi circum*: nam 'colobium' ambiebat pectus, cui 'colobio' inducebatur insuper lorica. *Salmasius Epist. 52.* ita constituit: *Permanat odos, frigusque, vaposque Ignis, qui ferri quoque vim penetrare suevit. Denique, qua circum cæli lorica coërcet, Morbida vis quæcumque extrinsecus insinuatur.* Postremo inquit, quacunque, qua circum cæli lorica coërcet, id est sub cæli tegmine, vel, ut alibi, qua nos cæli ambit amictus, morbida vis corporibus insinuatur. *Faber* tandem, *Quin ferri quoque vim penetrare suevit, Undique quam circum corii lorica coërcet, Morbida vis quæcumque extrinsecus insinuatur. Nam tempestatem cælo, terræ coortam Vel ferri natura timet, circumque fatiscit.* Sensus erit, vi tempestatis ferrum ipsum discuti et diffringi, non itaque debere tantopere mirum videri si per poros et meatus lorica corio munitæ Morbida vis, sive pestilens et noxius aër quandoque insinuetur. Nihil placet, at quid addam vix habeo: quid enim de 'loricato' *Lucretius*, quis enim unquam crediderit vim morbidam militis loricati loricam penetrare? Quid insuper de cæli ambitu? *Nagæ*, imo *Nihil.* Igitur pro *morbida vis* in vs. 955. legatur *fervida vis*, et tum plana erunt omnia et perspicua; sæpe enim loricati milites, dum urbem expug-

nant, pice, sulphure, seu aqua fervente aspersi vim fervidam loricas suas penetrantem senserunt. Hæc optime conveniunt præcedentibus, et sequentes versus mihi videor recte explicare. Creech. Adde Fl. Josephum de Bello Jud. 3. 7. 28. ubi agit de defensione Jotapatana. 'Morbida' vero videtur vocasse vim fervoris pice vel oleo ferventi illatam, quod omni morbo sit intolerabilior. Hav.

955 *Morbida vis, quæcumque extrinsecus*] Cum a duob. lib. manuscr. abesse animadvertissem vocem, simul, atque in eis ita scriptum reperissem, *Morbida vis quæcumque extrinsecus*; orta mihi continuo suspicio est, eam particulam esse inculcatam ad versum mutilatum supplendum, cum a Lucretio scriptum esset, *Morbida vis, quæcumque extrins. insin.* Ideo autem addidit, *Quæcumque extrins. insinatur*, ut quæ ex cælo corrupto nascitur: quia interdum morbi oriuntur intrinsecus, ut ex vitioso corporis habitu, aut immoderatis animi affectibus. Vulg. autem lectio, *Morbida visque simul cum intrins. &c.* inepta et inconcinna est. Lamb.

Vis, quæcumque extrinsecus] Ita in libris nostris. Vulg. et in quibusdam vet. *visque simul cum.* Lambinus fecit *quæcumque*; etiam recte. Gifan. Sic ille, in utraque editione. Aliud quidpiam in contextum videtur voluisse referre, quod tamen divinare non possum. Preig.

957 *In cælum terrasque remotæ jure facessunt*] Ita fere omnes libri, manu formisque descripti. Lambinus hæc mutavit; non recte. Gifan.

E cælo emotæ, terræque repente facessunt] Sic hunc versum restitui, cum in codic. Tettiano ita scriptum reperissem, *In cælo, terræque remotæ facessunt.* facile enim suspicatus sum primum a librario factum esse ex *emotæ, remotæ*, deinde propter vocum similitudinem, omissam esse vocem

repente: atque ita ordinem et casum vocabulorum esse immutatum: postremo additam vocem *jure* ad versum perficiendum. Nam libri vulg. sic habent, *Nam tempestates terra, cæloque coortæ, In cælum, terrasque remotæ jure facessunt*: præter Florentinos, in quibus impressum est, *Nam tempestatem terra, cæloque coortam, In cælum, terrasque timet, circumque fatiscit.* 'emovere' autem, est extra movere, et ejicere, atque expellere. Virg. 6. 382. 'His dictis curæ emotæ.' Horat. Od. 4. 15. 11. 'emovitque culpas, Et veteres revocavit arteis.' Zoilus hanc emendationem non probavit. At probatur tribus viris totius nostræ Galliæ doctissimis et optimis, et utroque nomine Zoili dissimillimis. Lamb.

Facessunt] Discedunt. M. Tull. 1. de Legibus, 'Paullisper facessant, rogemus.' idem in Hortens. 'Facessant igitur omnes, qui docere nihil possunt, quo melius sapientiusque vivamus.' Plautus Rud. 4. 4. 18. 'Siquidem sis pudicus, hinc facessas.' Lamb. Discedunt, Lambinus. Mallem, Penetrant, et pervadunt omnia. Creech.

958 *Quandoquidem nil est, non raro corpore*] Hæc ratio valet ad ea omnia quæ proxime dixit, nihil esse factum aut genitum, quod non sit raro corpore connexum. quod docuit 1. 330. 'Nec tamen undique corporea stipata tenentur Omnia natura: namque est in rebus inane.' et 369. 'Est igitur nimirum id, quod ratione sagaci Quærimus, admistum rebus, quod inane vocamus.' Lamb.

959 *Huc accedit, uti non*] Adde (inquit) quod non æque omnia corpora, quæ ex rebus omnibus fluunt, rebus omnibus apta sunt, neque res omnes peræque in res omnes vim suam expromunt atque explicant.

962 *Et facit are*] 'Ἀναστροφῇ, facit are, pro arefacit. Lamb. Ita fere Tibullus, Eleg. 1. 1. 18. 'ponitur

ante,' pro, antepositur. Gif. I. e. arefacit. exempla ad 1. lib. congesta sunt. Fab.

963 *Et alte exstructas*] I. e. et exaggeratas, et ita confertas, densas, ut sæpe alibi. Lamb.

964 *Ninguis*] Niveis. supr. eod. lib. 736. 'albas descendere ninguis Tabificis subigit radiis.' Lamb.

Tabescere] Liqueescere, ῥήκεσθαι. Sic sup. radios solis 'tabificos' dixit, quia niveis liquefaciant. Lamb.

965 *Denique cera*] Hac tota de re lege Aristot. lib. 4. Meteor. Lamb.

Liquescit] Quidam libri manuscr. habent *liquefit*. Lamb. Vet. quidam, *liquefit*. Ita et inf. vs. 1003. variatum. Gifan.

In ejus] Alii, *In ignis*. Creech.

In ejus posta] Quidam libri habent, *in ignis posta* vapore. Lamb.

967 *Conducit in unum*] Συνάγει εἰς ἓν. sic sup. 1. 398. 'et parteis conducere in unum.' Lamb.

968 *Ferrum condurat ab igni*] Ferrum candens et igni calefactum aqua condurat. Ita fit σόμφωμα, i. e. acies (inquit Aristot. meteor. 4. 6.) subdit enim, et expurgatur fax, et scoria. Quo sæpius autem ferrum igni molitum, in aquam frigidam conjicitur, et refrigeratur, eo fit purius, ac solidius; atque ex tali ferro fit acies. Lamb.

970 *Barbigeras oleaster eo juvat*] Capræ enim delectantur frondibus amaris, ut salicibus. Virg. Ecl. 1. 79. 'Florentem cythisum, et salices carpitis amaras.' Oleastri autem frondes amaræ sunt. idem Virgilius Georg. 2. 314. 'Infelix superat foliis oleaster amaris.' cum hoc loco conferre proderit eum qui est 4. 644. 'Præterea nobis veratrum est acre venenum: At capris adipēs, et coturnicibus auget.' Lamb.

971 *Diffuat*] Sic legendum, non *effuat*. Lamb.

972 *At nihil est homini, quod amari fronde hac exstet*] Ita ex vet. nos-

tris scripsi. Vulg. homini, quod amarum frondeat æque. Gif.

At nihil est homini fronde hac quod amarius exstet] Secutus sum scripturæ veteris, quamvis corruptæ, vestigia: sic enim habent lib. manuscr. nonnulli, *At nihil est homini quod majus fronteat exstet*: alii sic, *Quo nihil est homini quod amarius frondeat exstet*: Memmianus sic, *At nihil est homini quod mari frondeat, ac exstet*. Vulgati autem aliquot hoc modo, *Qua nihil est homini quod amarum frondeat æque*. Parisiens. et Veneti antiq. et Lugdunens. sic habent plane ut nos excudendum curavimus. quidam hunc versum non putant esse Lucretianum. Zoilus pro hoc versu illum substituit plane se dignum: ita ut liceat mihi hoc loco vetus illud verbum usurpare, simileis habent labra lactucas: verumtamen illum substituit, *At nihil est homini, quod amari fronde hac exstet*. Et, O Lucreti, sub terram abdite, non refers gratiam homini tam bene de te merito, qui taleis versus tibi largitur? Lamb.

973 *Amaracinum*] Unguentum ex amaraco. Lamb.

Et timet omne unguentum] Itaque sic dici solet, sui gratius esse et suavius olere cænum, quam unguentum. Lamb.

974 *Nam, setigeris*] Sic 5. 969. 'Setigerisque pares suibus.' et Virg. 7. 17. 'Setigerique sues, atque in præsepibus ursi.' Lamb.

975 *Tamquam recreare*] Εἰκὼν, quasi reficere. Lamb.

976 *At contra cænum*] Hunc versum, cum ejus qui deinceps sequitur principio, profert Nonius, in nomine 'spurcicies.' Lamb.

977 *Eadem subus hæc jucunda videtur*] Ita in libris nostris; et Marullus. Vulg. quibus hæc munda. Lambinus, *subus hæc res munda*; contra vet. libros. Gifan.

Eadem subus hæc res munda videtur] Magna est etiam hoc loco librorum

manuscr. varietas ac dissensio. alii enim sic habent, *Eadem subus hæc munda videtur*. cui scripturæ deest syllaba ad versus perfectionem. sic, *Eadem subus hæc immunda videtur*. ex qua facta est hæc vulgata, quæ reperitur in libris Parisiensib. et Florent. *Eadem subus jucunda videtur*. nam alii vulgati habent, *Eadem subus hæc munda videtur*. ego vel sic ut excudendum curavi, a Lucretio scriptum esse arbitror: vel sic, *Eadem subus res hæc munda videtur*: vel sic, *Eadem subus res munda videtur*. Scripturam vero, quam reponit Zoilus, *Eadem subus hæc jucunda videtur*, appingat ipse suis chartis. Nam quid sibi vult 'hæc jucunda,' monstrum hominis? quo pertinet pronomen 'hæc?' ad 'cœnum' ne? an ad 'spurcities?' si ad 'cœnum,' convenit: si ad 'spurcities,' absurdum. Postremo, quid sibi vult hic sermo, 'jucunda videtur?' Nam diceret potius *jucunda est*. Quod autem ad hujus loci sententiam attinet, 'Suum generi (inquit Plin. 8. 51.) in luto volutatio grata. Animalium (inquit idem ille) hoc maxime brutum.' Itaque 'animam ei pro sale datam' non illepide existimabant. quod et M. Tull. retulit lib. 5. de finibus, et Varro lib. 2. de re rust. Idem Plin. 'In luto suum requies est, ut in lavacro hominum.' eodem pertinet illud Horat. epist. 1. 2. 26. 'Vixisset canis immundus, vel amica luto sus.' *Lamb.* Alii, *Hæc jucunda*, viz. Spurcities, quæ lectio, quicquid sentit Lambinus, ferri potest. *Creech.* Vel scribendum censeo *eadem subus hæc munda videtur*, ut subintelligatur ita, tam, vel sic; vel reponendum *eadem subus hæc sic munda*, &c. nam in altero Lugd. Bat. legitur, tantum *subus munda*, in altero *subus hæc cinunda*, quibus posterioribus illud sic includi videtur. Lambini certe res nullam Mss. habet auctoritatem. *Har.*

978 *Volcantur*] Ex quo 'voluta-

brum.' Virg. Georg. 3. 411. 'Sæpe volutabris pulsos silvestribus apros Latratu turbabis agens.' Itaque suos appellantur a Latinis 'volutares,' a Græcis χαλαρευδῆες. *Lamb.*

979 *Hoc etiam superest*] Aliud postremo præponit, antequam de magnetis natura disputet, et prius quam, quamobrem ferrum attrahit, rationem afferat, nempe de variis variarum rerum viis ac foraminibus: quorum foraminum varietas et dissimilitudo oritur ex primorum corporum dissimilitudine, ut docet 4. 634. 'Nunc aliis aliis cur sit cibus, ut videamus, Expediam,' &c. cui loco adjungit et ea quæ disputantur 2. 381. 'Perfacile est jam animi ratione exsolvere nobis, Quare fulmineus multo penetratior ignis,' &c. *Lamb.*

984 *Quippe etenim varii sensus, &c.*] Cum hoc loco confer eum qui est 2. 682. 'Hæc igitur variis debent constare figuris. Nidor enim penetrat, qua succus non it in artus: Succus item seorsum, et rerum sapor insinatur Sensibus, ut noscas primis differre figuris,' &c. et eum qui est 4. 677. 'Nunc age, quo pacto nareis adjectus odoris Tangat, agam,' &c. *Lamb.*

986 *Nam penetrare alia sonitus*] Sic 2. 388. 'Præterealumen per cornu (seu cornum) transit: at imber Respuatur. quare?' &c. et 4. 599. 'Quod superest, non est mirandum, qua ratione,' &c. totumque adeo locum legito, ubi de vocis, succorum, et odoris ratione disserit. Legendum autem ut edidi, *Alia sonitus, aliaque saporis, Cernimus e succ. alia nidoris odores*: non, ut vulgo, *alio son.* &c. Hoc enim significat Lucr. quod et lib. 4. docuit, per alias vias odores, per alias saporis, per alias sonitus meare et penetrare. At adverbium 'alia' hoc valet: alio vero, in alium locum. Argumento est præterea id quod sequitur, 'Nam fluere hac species,' &c. Nam 'hac,' i. e. per hanc viam. *Lamb.* Sine omni

judicio Gifan. in utraque editione scripsit *alio, alioque*; cum agatur de meando, penetrando, subeundo; unde mox legas, 'per saxa,' 'per ligna,' 'per aurum,' et 'meare vitro,' i. e. per vitrum. *Faber.*

992 *Nam fluere hac species*] Nam per vitrum simulacra transeunt, per aurum et argentum calor. quanquam ne Lucretius quidem negaverit, etiam per vitrum calorem permanere. *Lamb.*

996 *Quapropter bone ubi hæc*] Ita quidam vet. *Gifan.*

997 *Præposita*] Præposita, et (ut vulgus loquitur) præmissa. *Lamb.*

1000 *Principio fluere*] Nunc orditur rationem reddere, quamobrem magnetis ferrum attrahat. *Lamb.* Vide Physiologiam p. 366. et 370. unde aliquid a Lucretio in hac disputatione omissum esse discas, aut ex illius carmine excidisse. *Faber.* Duobus modis vim Magneticam exposuit Epicurus; mirum vero alterum prætermisisse Lucretium, nisi forte ille excidit e textu, ac potissimum cum versus sequatur, quibus non male coheret; cumque ea, quæ Lucretius magno apparatu præmittit, videantur esse illi, quam superstiti accommodatiora. Si plura requiras, vid. Gassendi Tom. 2. pag. 125. ubi multa invenies quæ Epicuri doctrinam illustrent. *Creech.*

1001 *Discutit aëra plagis*] Quidam libri vulg. *destinat.* *Gifan.*

1002 *Inter qui lapidem, &c.*] Ordo: Quicunque inter lapidem et ferrum locatus est. *Lamb.*

1003 *Vacefit*] I. e. vacuus sit. sic autem habent omnes lib. vulgati, quos quidem viderim, et manuscripti, præter Vaticanum, in quo scriptum est *vacescit.* *Lamb.* Quidam vet. codex, et vulg. *vacescit.* Vid. et sup. vs. 965. At vero *vacuefit* et hic et inferius vs. 1015. esse scribendum pluribus exemplis docuit Carrion Ant. Lect. 1. 18. *Hav.*

1005 *In vacuum prolapsa, &c.*] Secu-

tus sum codices aliquot manuscr. et vulg. ordo autem et sententia verborum hæc est. extemplo primordia inter se conjuncta, in locum vacuum prolapsa cadant: et fit, ut et ipse annulus sequatur, et eat totus. alii libri habent, *In vas prolapsa cadant conjuncta, fit, utque, &c.* plane mendose. Licet etiam sic fortasse legere, ut habent alii libri, *In vacuum prolapsa cadant conjuncta fit, utque, &c.* ut sit hic ordo: fit extemplo, ut primordia ferri conjuncta, prolapsa cadant in vacuum, et ut, &c. *Lamb.*

Cadant] Ita ex quibusdam libris, et cum Marullo malim. In aliis libris, *cadunt*; etiam bene. *Gifan.*

1007 *Nec res ulla*] Hunc locum sic explico: Nec ulla res est, cujus partes ita sint inter se colligatæ atque connexæ, ut sunt primordia ferri. Cum igitur omnibus ex rebus minutissima corpora fluant, ut antea demonstratum est; non est mirum, si, posteaquam semel ex annulo ferreo plura ferri corpora prima per spatium illud, quod est inter magnetem et annulum interjectum, a magnetis seminibus exinanitum, ad magnetem affluere cœperunt, totus continuo annulus, totoque corpore subsequatur. Sed videtur legendum, *Nam res nulla magis, &c.* *Lamb.*

1008 *Indopedita*] Impedita, implicata. *Lamb.*

1009 *Quam validi ferri*] I. e. quam ferrum. *Lamb.*

1013 *Quod facit*] Nempe sequitur sua corpuscula, ex se exeuntia in vacuum, &c. *Lamb.*

1014 *Compagibus*] Vinculis, seu commissuris, seu juncturis. Virg. Æn. 1. 297. 'diræ ferro et compagibus arcis Claudentur belli portæ.' *Lamb.*

1015 *Hoc fit item*] Duo libri manuscr. habent, *Hoc fit idem.* quam lectionem æque probo. *Lamb.* Veteres quidam; *idem*, et *vacescit.* *Gif.* Quinque versus qui sequuntur ad explicationem modo propositam, quam-

vis id sentiat Gassendus, pertinere non existimo: ibi enim per semina e ferro in locum vacuum ab effluviis Magnetis factum exsilia tota res agitur: in his autem versibus corpora ictibus in vacuum protruduntur: ideoque cum sequentibus rectius conjungi possunt. *Creech.*

1016 *Sive superne*] Sive ex loco superno magnes locum vacuum reddat: aëre plagis discusso. *Lamb.*

1017 *Corpora continuo*] Statim prima ferri corpora feruntur in locum vacuum, et ita sursum feruntur: quod fit præter corporum naturam, cum sit eorum proprium deorsum moveri. *Lamb.*

Vicina] Vicina ferri corpora dixit fortasse, ut ferrum magneti vicinum intelligamus. *Lamb.*

1018 *Nec ipsa Sponte sua sursum, &c.*] Nam contra sponte sua corpora omnia deorsum feruntur. *Lamb.*

1020 *Huc accedit item, &c.*] Contendit motum ferri adjuvari ab aëre, ob continuam quandam istius motionem agitationemque: et primum quidem vss. 12. ab aëre exteriori, qui cum semper urgeat et urgeat vehementius qua ex parte copiosior est, non possit non impellere ferrum in quam partem est parcius seu inerior, utpote versus ipsum Magnetem. Deinde vss. 8. etiam ab interiori, qui pari ratione, cum semper agitet, commoveat, compellat, non possit non indere motum in quam partem spatium est inerior redditum. *Creech.*

1021 *Hæc quoque res*] Hic versus mihi suspectus est; abest enim longe ab elegantia Lucretiana. quid est enim hoc, 'juvatur adjuvamento?' Adde quod eo detracto nihil de sententia decedet. *Lamb.*

1022 *Quod simul a fronte*] Sic habet cod. Vatic. quocum congruunt vulgati, Veneti antiq. et Parisiens. quæ lectio perspicue recta est. 'simul' autem, i. e. simul atque, vel simul ut. *Lamb.* Sic et vet. nostri. Vulg. ac

fronte. *Gif.*

1026 *Semper enim circum positus*] Sup. 4. 930. 'Principio externa corpus de parte necessum est, Aëriis quoniam vicinum tangitur auris, Tundier, atque ejus crebro pulsariet ictu.' *Lamb.*

1028 *Et capit in se*] Et spatium vacuum, seu locus ille a magnete vacuatus, capit, i. e. recipit, in se ferrum. *Lamb.*

1029 *Hic ubi quem memoro, &c.*] Ordo verborum, et sententia est: Ubi hic aër, quem tibi commemoro, insinuat est per crebra foramina ferri in pronas et jam inclinat as ejus partibus, vel (ut habent alii libri, in his Memmianus) in parvas ejus partes, vel (ut alii) in primas, i. e. in ejus primordia; trudit et impellit ferrum, tanquam ventus navim et vela: vel, ut quibusdam videtur legendum, Quasi ventus, velaque navim, subintell. impellunt. *Lamb.* Revocavi ex Mss. veram lectionem; elegantiae enim causa tibi hic ponitur, ut 2. 1036. 'Quam tibi jam nemo fessus satiate videndi.' et 4. 3. 'Nunc agere incipiam tibi, quod v. a. h. r.' Qui hæc et similia non attenderant, auctorem nobis corruerunt. *Hav.*

1030 *Primas ad partes*] Pronas habent omnes, quos quidem viderim, vulgati cod. nonnulli manuscr. *pravas*, plane mendose: Memmian. autem, *partas*: alii, *primas*: ex quibus quidam faciunt *privas*. *Lamb.*

Privas ad partis] Ita scripsi, cum in libris esset, *prevas*, *pravas*, *parvas*. Marullus, *pronas*, et ita vulg. Vid. sup. vs. 26. et 793. *Gifan.*

1031 *Quasi navim, velaque*] Usus est eodem simili sup. lib. 4. ubi quaerit, qui passus proferre possimus, vs. 895. 'Corpus uti, ut navis, velis ventoque feratur.' ex quo loco, si quis eum attente consideret, videtur hic legendum, *Quasi ventus velaque navim*. *Lamb.*

1036 *Sollicito motu*] Sic et sup. lib.

1. 344. motum *sollicitum* appellavit, 'Non tam sollicito motu privata carerent,' &c. vel, ut legebat Adr. Turneb. *prognata carerent*. a quo tamen dissentio. *Lamb.*

1037 *Verberat*] Verberat, quia semper movetur, ut dixit, ab aëre scilicet circumposito jactatus. *Lamb.*

1038 *Atque eodem*] I. e. et in eundem locum. in voce 'eodem' e et o pro una syllaba habentur. Quidam tamen legunt *atque illo fertur*. *Lamb.*

1039 *Et quamquam in partem, &c.*] I. e. et in quamcumque partem conatum eundi sumsit. Sic autem restitui tum lectionis varietate commotus, tum vulgata lectione offensus. Nam alii habent *vacuam in partem*, alii *partem in vacuam*, alii *parte in vacue*, alii *parte in cacue*, plane mendose. *Lamb.*

Et partem in vacuam conamina sumpsit] Ita omnes fere libri, manu formisque descripti. Quidam, *cacue*, *vacue*. Forte, *quamque in partem*. *Lambinus*, *quamquam in partem*. *Gifan.*

1040 *Fit quoque ut a lapide*] Fit etiam (inquit) ut ferrum ab hoc lapide refugiat, consuetum modo sequi, modo fugere: sequi quidem, nulla re inter lapidem et ferrum interposita: fugere autem, aëre interposito. *Lamb.* Adnotat Gassendus, videri Lucretio perspectum fuisse id experimentum, quo Magnes ferrum interdum manifeste repellit, videturve repellere: scilicet, deprehensum est esse in Magnete duas quasdam oppositas partes (polos jam vulgo dicimus, alterum boreum, alterum austrinum) quarum uni si admoveatur unum ferreæ acus extremum, trahatur ab illa, et si idem extremum postea admoveatur alteri, ab illa refugiat, repellique appareat; cum et aliunde oppositum ab ista trahatur, ab illa refugiat. At nimis sibi indulget vir ille magnus, nihil enim in his versibus proponitur de fuga ferri, quod persequentia exempla non satis declara-

tur. Sæpe autem vidit Lucretius minutos annulos, et ramenta ferri in vase æneo posita subsultare, cum Magnes vas istud æneum subitus contingeret; et persuasus causam esse in corpore aëris interposito, (cum interposito tamen vitreo, ligneo, lapideo, quovis alio, haud secus contingat,) ita causam exinde reddit, quod emissis quoque ex aëre in frustula et ramenta ferri corpusculis, spatiola ferri iis sic compleantur, ut accendit deinceps corpuscula Magnetica per aëres trajecta ubi ea occupata comperiunt, subagitant, et quo possunt nisu propellant. vss. 14. *Creech.*

1041 *Interdum, fugere, atque, &c.*] Quæ consuevit modo fugere, modo sequi: 'consueti' participium junctum cum infinitivo. De quo lege quæ annotavimus ibi, 'At consueti domi catulorum,' &c. 4. 995. *Lamb.*

1042 *Samothracia ferrea*] Ferreos annulos, a Samothracia, ubi primum fieri coepti sunt, dictos: qui erant pervii, et cassi, eoque gerebantur, quod aliquid haberent ἀλεξίφθορον καὶ ἀλεξίκακον. quasi amuleta quædam, et proëbia, seu (ut alii appellant) proëbra. *Lamb.* Annuli ferrei, pervii, et cassi: olim flamen dialis gestabat; 'Annulo nisi pervio cassoque ne utitor.' Demum Servi; et Plinii ætate 'Servitia jam ferrum auro cingunt, alia per sese mero auro decorant, cuius licentiæ origo nomine ipso in Samothrace id institutum declarat.' Plin. Nat. Hist. 33. 1. *Creech.* Aliquando τὰ 'Samothracia' pro mysteriis Deorum Samothracum, seu Cabi- rorum sumuntur, ut apud Tertullianum c. 8. Apol. sed hoc loco annulos ferreos ἀλεξητηρίους, qui ex Samothracia afferebantur, ea vox significat. Tales fuisse illos Eudami annulos arbitror, de quibus comicorum princeps in Pluto. *Faber.* Omnino de annulis intelligendum est. Plinii et aliorum loca qui desideret, adeat Turneb. Adv. 20. 20. *Hav.*

1044 *In scaphiis*] In vasis amplis. *Lamb.* Vasis, a forma scaphæ: forte de scaphiis horologicis in quibus styli ferrei extremitas horarum auctus notabat. De iis Martianus Capella. Cur autem hoc exemplo potius uti maluerit Lucretius quam alio, nil necesse habeo respondere, quia nec interrogare necesse fuit. Hoc enim factum est ἐκ τοῦ ἐπελθόντος, ut loquuntur magistri, i. e. cum temere, et nullo delectu, quolibet exemplo utimur. At Gifaninus (nasum comprime, lector, οὐ γὰρ λιβανωτὸν βδέσσει) hunc locum de 'sella familiarica,' sic enim vocat Varro, accipit. 'Vas est,' inquit, 'ex ære, ad retrimenta alvi, muliebres fere, ut lasanum virile. Qui pro matula accipiunt, verbo abutuntur.' Fœtidam vero explicationem, Mephitim alteram! Hanc itaque a naso molestiam amoliamur. Vide omnino super ea re notas in Vitruvium. *Faber.*

1045 *Videtur*] Ferrum. *Lamb.* Mutavi hic distinctionem; male enim (ut opinor) ita interpungebatur, *Usque adeo fugere a saxo gestire videtur; Ære interposito discordia tanta creatur.* *Hav.*

1046 *Discordia tanta creatur*] Inter ferrum et magnetem. *Lamb.*

1048 *Præcepit*] *Percepit* habent libri omnes vulg. 'Percepit' autem interpretor occupavit, invasit, nempe vias apertas: quo verbo sæpe alibi utitur, ut 3. 28. 'His tibi me rebus quædam divina voluptas Percipit, atque horror.' ibid. paullo post: 'vitæ Percipit humanos odium.' Sed scripturam veterem, quæ reperitur in tribus lib. manusc. huic anteponendam esse puto, *Præcepit*. 'Præcepit' autem, i. e. præoccupavit. neque ideo minus probanda est, quod antecedit adverbium 'prius,' sæpe enim hoc pleonasmo utuntur scriptores. *Lamb.* Ita fere omnes vet. Vulg. fere, *Percepit*. *Gifan.*

1049 *Plena*] Ab æris æstu occupa-

ta. *Lamb.*

1050 *Neque habet qua*] Neque habet viam, qua transeat. *tranet*, tralatio est. *Lamb.*

1051 *Offensare*] Crebro offendere, crebris offensionibus laborare. *Lamb.*

Pulsareque fluctu] I. e. et suo motu, suaque agitatione, seu suo æstu, verberare. tralatio est. Sed videtur nonnullis legendum *flictu*, non *fluctu*. 'flictus' autem a verbo fligo, quo et ante usus est 2. 85. 'Obvia cum fligere, fit ut diversa repente,' &c. Virg. 9. 667. 'cavæque Dant sonitum flictu galeæ.' *Lamb.*

1052 *Ferrea texta*] I. e. ferreos textus, et ferrum ipsum arctissime contextum. Idem 5. 95. 'Propter dissimilem naturam, textaque rerum.' Virg. Æn. 8. 625. 'et clypei non enarrabile textum.' Catull. Epithalam. Pelei et Thet. 'Pinea conjungens inflexæ texta carinæ.' *Lamb.*

Quo pacto] I. e. qua ratione magnes respuit a se *ferrea texta*, seu ferrum: vel, quo fit, ut magnes ferrum a se rejiciat ac repellat. *Lamb.*

Respuit] Rejicit. Tralatio est. *Lamb.*

1053 *Atque per æs agitat*] I. e. per vas æreum texta ferrea agitat. *Lamb.*

Sine eo quæ sæpe resorbet] Quæ texta ferri magnes sæpe resorbet sine eo ære: i. e. quando id æs non interponitur. 'resorbet,' tralatio est, quæ respondet illi superiori, 'respuit.' *Lamb.*

1054 *Mitte*] Omitte. *Lamb.*

1055 *Alias item res*] Alias quam ferrum. *Lamb.*

1056 *Quod genus*] Cujus generis. *Lamb.*

1057 *Ut æstus*] Magnetis. *Lamb.*

1058 *Pervolet intactus*] Per eas res, quæ sunt raro corpore, intactus eat. tralatio est. *Lamb.*

1062 *Magnesii flumina saxi*] Sic ex vet. libris scripsi. *Flumina* dicit, quod modo 'æstum,' et 'flactum.' In quibusdam vet. *semina*. Vid. sup. 4. 1030. Hoc Lambinus. Vulg.

Magnesia flumine saxa; etiam non male. Quidam libri *flamine*. *Gifan.*

Impellant ut eam, &c.] Mire etiam hic locus depravatus est in omnibus libris. Nam manuscripti quidem habent partim, *Magnesia flamine saxa*: partim, *Magnesia flumina saxa*: partim, *Magnetis semina faxit*. vulgati partim cum aliquibus ex manuscriptis consentiunt, partim habent *Magnesia flumine saxa*. ego probabilem scripturam reposui. licet et legere, *Magnesii flumina saxi*. ut 'flumina' intelligamus primordia a magnete fluentia. Zoilus hanc secutus est, neque addidit, eam mihi quoque valde probari. Sed quid mea? mihi displicere incipio, cum aliquid meum isti placet. *Lamb.* Si *flumina*, quod in probat. Mss. invenitur, eligas, præsto Lucretii locus est 4. 1030. 'Fluminis ingentes fluctus vestemque cruentent,' ubi pariter flumen de seminis profluentis vi usurpatur. *Hav.*

1063 *Nec tamen hæc*] Quæ de magnetis et ferri conjunctione et quasi cognatione diximus. *Lamb.*

Aliarum rerum aliena] 'Aliena' junxit cum generandi casu, ut sup. 3. 832. 'Aut quia non veniunt omnino aliena salutis,' et sup. hoc eod. lib. vs. 68. 'alienaque pacis eorum.' *Lamb.* Hactenus de ferri motu ad Magnetem, aut ejusdem a Magnete fuga; quod ad ipsam adhesionem attinet, par est quoque inter alias res consensus, quippe quæ una tantum certaque re copulari, et connecti possunt. Si vero ipsum modum adhesionis requiras, in extremis partibus Magnetis hamos, in extremis partibus ferri Annulos concipe, et nihil amplius inquire, vss. 25. *Creech.*

1065 *Singulariter*] Ita ex vet. libris scribo; ut et sup. 4. 263. et inf. hoc lib. vs. 1086. *Gifan.*

Singulariter] Singulariter, unice, eximie. *Lamb.* Pro singulariter. Ita Lucilius dixit 'monstrificabile,' pro monstrificabile. 'Nunc his nobilitas

Delph. et Var. Clus.

Lucret.

mirum est ac monstrificabile.' Apud Nonium, et fortasse jam alibi notaveram. *Faber.*

1066 *Coalescere*] Ita omnes libri. Cur ergo Lambinus, *coolescere*? *Gif.*

Coalescere] Concreescere, et conglutinari. *coolescere* autem legendum, non, ut vulgus putat, *coalescere*. Zoilus hoc non probat: non probet. Quin, ut rumpatur, dico amplius, *coalitum*, quod reperitur apud Gell. Arnob. et alios, esse mendosum, et pro eo reponendum *coolitum*. Sic enim 'coalitum' a coalescendo, ut 'concretum' a concrecendo figuratur. Est autem etiam hæc una ex ducentis vocibus Latinis, quas se unum scire, vere gloriari solebat vir Latine doctissimus, Gulielmus Pellisserius, Episcopus Mompeass. cujus unius judicium pluris mihi est, quam sexcentorum mei Zoili similium. *Lamb.*

1067 *Materies*] Lignum. *Lamb.*

Taurino] Ex auribus et genitalibus tauri: quod tradidit Plin. 28. 17. *Lamb.*

1068 *Hiscant*] Hient, laxentur, disjungantur. *Lamb.*

1069 *Quam laxare queant compages*] *Compages*, i. e. commissuras, et conjunctiones. Virg. Æn. 1. 126. 'laxis laterum compagibus omnes Accipiant inimicum inbrem.' *Lamb.*

Taurea vincla] Vincula ex glutine taurino. *Lamb. et Faber.*

1070 *Vitigeni latices*] Vina. Sic 5. 15. 'Liberque liquoris Vitigeni laticem mortalibus instituisse.' *Lamb.*

Audent] I. e. possunt, ὑπομένουσι. tralatio. sic inf. 1189. 'A pedibusque minutatim succedere frigus Non dubitabat,' ubi tamen Aurat. legit *Endobitabat*, ut suo loco dicemus. *Lamb.*

1071 *Et leve olivom*] 'Leve' dixit olenum, quia non subsidit, immo exstat, et super insidet humoribus omnibus: quod ideo fit, quia plurimum habet aëris. Contra 'picem gravem,' quia subsidit. *Lamb.*

1072 *Mergitur una Corpore cum lana*]

Sic habent nonnulli libri manuscr. quibuscum consentiunt vulg. Parisienses, et Veneti antiq. nisi quod habent, uno Corpore cum lanæ: alii, Jungitur unæ Corpore c. l. Lamb. Ita (mergitur) vet. nostri. In aliis quibusdam, et vulg. jungitur. In quibusdam, uno. Gifan.

1074 *Renovare*] Lanam ad suum candorem revocare, ac restituere. Lamb.

1075 *Omnibus undis*] Virg. Georg. 1. 31. 'Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis.' Catull. in Gell. 'Suscipit, o Gelli, quantum non ultima Tethys, Non genitor Nympharum abluit oceanus.' Lamb.

Mare velit] Hoc loco mare προσωποποιείται. Faber.

1076 *Denique res auro, &c.*] Secutus sum treis lib. manuscriptos, Vatican. Tettian. Faërn. Nam Memmianus habet, *Denique non auro arum copulat una*: vulgati autem alii, *Denique res auro argentum copulat una*: alii, *Denique res auro fit ut aurum copulet una*: quam postremam scripturam factam esse puto ex alia item corrupta, *Denique res auro aurum copulat una*. Plane in hoc versu hæreo: nec quam potissimum scripturam sequar, video, nisi eam quam excudendum curavi. Licet tamen per me et illam recipere, *Denique res auro argentum copulat una*, ut dicamus talem fieri hiatum, qualis apud Virg. Ecl. 2. 24. 'Amphion Diræus in Actæo Aracyntho.' et Æn. 1. 621. 'Tunc ille Æneas, quem Dardanio Anchise,' &c. Licet etiam sic legere, sine hiatu, ut sit ἀναστροφή, *Denique res argentum auro cum copulat una*. Si quis autem quærat, quæ sit ea res, qua aurum argento aut alii metallo agglutinetur, puto esse 'chrysocollam,' i. e. auri gluten: quod quomodo fiat, disce ex Plin. 33. 5. Lamb. Sic (auro) veteres fere. In quibusdam, aurum. Lambinus, et Marullus, pro copulat, concopulat. Gifan. Ex codice Memmiano, in quo hic versus

ita scriptus est, *Denique non aurum arum copulat una*. Legendum arbitror, *Denique non auro res aurum copulat una*? Agit enim planissime de chrysocolla, quæ ferrumen est, si ita loqui licebit, seu gluten auri, cumque in versu proxime sequenti dicat æs æri jungi solere, si 'plumbo albo' utaris; sic in hoc scribit chrysocollæ ope aurum cum auro conjungi. Faber. Faber: *Denique res auro non aurum copulat una*? recte quidem, aurum auro conjungitur, ut æs æri versu sequenti: non tamen rejicienda est vulgata lectio, nam supra aqua miscetur Vino, &c. Vid. Plin. Nat. Hist. 33. 5. Creech.

1077 *Ærique æs plumbo fit*] Sic restitui, cum reperissem scriptum in libris manuscr. partim, *Æreaque res*: partim, *Æra quæ*: in vulgatis autem partim, *Æs æque plumbo*: partim, *Æraque nec plumbo*. Æs autem æri conferruminari plumbo candido, quod vulgo stannum esse putant, et ita appellant, notum est. Verumtamen si cui dubium est, Plutarchi testimonio atque auctoritate probari et confirmari potest. Sic igitur ille lib. περὶ φιλαδέλφ. 'Ὡς γὰρ ὁ κασσίτερος βαγέντα τὸν χαλκὸν συναρμόττει, καὶ συγκεράνυσσι τῷ ψάθει ἐκατέρου πέρας οὐκείως ὁμοπαθὲς γινόμενος' οὕτω δὲ τὸν φίλον εὐάρμοστον ὄντα καὶ κοινὸν ἀμφοτέροις τοῖς ἀδελφοῖς προσκαταπικνοῦν τὴν εὐνοίαν. i. e. 'Ut enim plumbum candidum æs fractum conjungit et conferruminat, quia utrumque æris extremum apte et accommodate tangit, dum similitudine perpetiendi cum eo convenit; sic oportet amicū sese aptum et commodum, et communem duobus fratribus efficiendo, eorum inter se benevolentiam condensare et confirmare.' Plumbum candidum commemorat et Cæsar. lib. 5. de B. G. 'Utuntur autem Britanni nummo æreo, aut annulis ferreis ad certum pondus examinatis pro nummo. Nascitur ibi plumbum album in medi-

terraneis regionibus: in maritimis ferrum: sed ejus exigua est copia.' Lamb.

1077 *Æreaque res plumbo fit uti jungatur*] Sic veteres libri fere. Vulgati, *Æraque nec*. Quidam, *Æs Æque*. Lambinus, *Ærique æs*. Gifan.

1078 *Quid ergo*] Quasi dicat, num me iccirco hoc loco ea omnia referre oportet. Lamb.

1081 *Præstat*] Post Pium (cujus lectionem neglexerant interpretes) ita emendavi ex Cod. Lugd. Bat. Vulg. restat. Hav.

1082 *Mutua*] Mutuo, ut sæpe alias? Lamb.

1083 *Hæc illius illa, hujusque*] Hæc plena illius cavis, illaque cava hujus plenis conveniant. Lamb. *Hujus cava illius plenis*. I. e. Hujus corporis cavitates solidis illius corporis et prominentibus corpusculis. Creech.

1084 *Inter se junctura horum optima*] Sic legendum. ordo enim est: Horum inter se junctura est optima, quorum ita texturæ mutuo ceciderunt, ut et illius cava hujus plenis, et illius plena hujus cavis conveniant. Lamb.

1085 *Est etiam*] Alia ratio, quam obrem quædam magis inter se cohærere possint. Fieri enim potest (inquit) ut quædam possint inter se compacta cohærere, quasi quibusdam 'anellis,' i. e. parvis annulis, hamisque implicita, atque inflexa. *anellis* autem, seu *annellis*, etiam in superioribus editionibus scripsi. *angellis* vero, quod scriptum est in commentariis, fuit erratum typographi, qui admonitus a me fuerat, ut illa præteriret ac prætermitteret: nam in contextu *Lucr. annellis* impressum est. Lamb.

Quasi ut anellis] Ita vet. nostri, et vulg. omnes. Male Lambinus, *angelis*. In quibusdam vet. *ancillis*, quod depravatum est ex *anellis*. Vide sup. vs. 911. Gifan.

1086 *Coplata*] Sic legendum puto: quam scripturam quidam vel non in-

telligentes, vel insolentem judicantes, *compacta* reposuerunt. *coplata* autem dictum pro copulata, ut 'vinculum,' 'sæclum,' 'periculum,' &c. pro vinculum, sæculum, periculum. Lamb. Vet. libri *copulata*. Sup. vs. 1065. Vulg. *compacta*. Gifan. *Coplata*, ut gubernaculum, &c. Faber et Creech.

1088 *Nunc, ratio quæ*] Nunc rationem morborum explicare incipit. deinde pulcherrimam pestis illius, quæ temporibus belli Peloponnesiaci Athenis acerrime sæviit, descriptionem ex Thucydidis lib. 2. expressam proponet. Lamb. Unica remanent irati Numinis indicia. Morbi epidemii et pestes; si vero nihil in his admirabile et divinum, actum erit de providentia: ut pestis ratio explicetur non longis ambagibus opus est; quippe ut in universo multa sunt corpuscula hominibus reliquisque animalibus salubria, ita plurima noxia et lethifera: quandocunque hæc noxia corpuscula, sive per cælum intronmissa, sive e terris surgentia aërem repleverunt, morbidus fit iste aër, et inde pestis in viscera hominum ingressus vss. 13. Si peregrina hæc corpuscula rejicias, aërem ipsum excute, atque in illo tanti mali cladisque originem invenies: nam diversarum regionum diversus aër; inde qui sanus indigenis, advenis ipsique inassuetis insaluber vss. 11. Inde etiam morbi quibusdam regionibus peculiare vss. 5. Jam vero alterius regionis aër in alteram feratur; sequatur, necesse est, totius cæli corruptio vss. 6. Inde fontes, herbæ inficiuntur, vel demum ipse aër corruptus enecat vss. 13. Hanc disputationem demum confirmat Lucretius exemplo memorabilis illius pestis, quæ vigente bello Peloponnesiaco Athenis contigit, et quam fuse describit vss. 149. Creech.

1092 *Supra docui*] 4. 634. 'Nunc aliis aliis cur sit cibus,' &c. et 5. 897. 'Quippe videre licet pingues-

cere sæpe cicuta,' &c. et hoc eod. lib. 769. 'Principio hoc dico, quod dixi sæpe quoque ante, In terra,' &c. *Lamb.*

1093 *Et contra, quæ sint, &c.*] Ordo est: Et contra, necesse est multa semina volare, quæ sint morbo et mortis, id est, quæ sint morbida et mortifera semina. 'volare' autem translate dictum, ut illud 6. 29. 'Quod fluere, naturæ vi, varieque volaret.' *Lamb.*

1095 *Morbida aër]* Νοσώδης ἀήρ. *Lamb.* Virgilium ordinem, quem Lucretius quoque tenet, esse secutum, docet Servius ad Georg. 3. 480. 481. ad priorem versum scribens: 'Hanc autem pestilentiam ordine quo diximus plenissime Lucretius est executus.' Ad posteriorem hæc: 'Ordinem secutus est, quem et Lucretius tenuit et Sallustius; primo aërem, inde aquam, post pabula esse corrupta.' *Hav.*

1096 *Pestilentia]* I. e. pestilentia, ut interpretatur Nonius: qui profert versum sequentem infra non longe, 'Hæc igitur subito clades nova, pestilentiaque,' &c. *Lamb.*

1097 *Aut extrinsecus, ut nubes]* Morbus (inquit) aut extrinsecus oritur, verbi gratia, ex terris longinquis ac remotis, ventis insalubribus, qui per loca morbosa spirantes, cælum nostrum, unde animam ducimus, corrumpunt: aut ex iis terris, in quibus commoramur. Sed videtur hæc partitio valde angusta et jejuna esse. Quid enim dicemus de iis morbis qui nascuntur ex copia, luxu, et cruditate? ex intemperantia? ex cibis insalubribus? ex immoderatis animorum affectibus? ex animi ægritudine ac mærore? *Lamb.*

1099 *Ubi putrorem]* Sic legendum, non *putorem*. nam 'putor' aliud est, quam 'putror,' quemadmodum aliud est 'putere,' aliud 'putrere,' seu 'putrescere.' sic 2. 870. 'Quippe videre licet vivos exsistere vermeis

Stercore de tatro, putrorem cum sibi nacta est Intempestivis ex imbris humida tellus.' *Lamb.*

1099 *Putrorem]* Ita in vet. libris, et vulg. Lambinus, *putrorem*, ut sup. 2. 871. Sed ibi, *putror*, hic, *putor* magis quadrare videtur. *Gifan.*

1103 *Quia longe discrepat res]* Veteres, *discrepat acres*. In quibusdam, *discrepat acres*. Vulg. *discrepant res*. Pius, *discrepat aër*; ut mox: 'varius concinnat id aër.' Ego a libris non ausim recedere. Ita et sup. usus est 'rei' verbo, ἀόριστος. 2. 1017. *Gifan.* Adde et 4. 779. *Præig.*

Quia longe discrepat aër] Hanc lectionem potius secutus sum, quam illam alteram, *Quia longe discrepant res*, non eo solum, quod magis cum sententia huius loci consentanea est, verum etiam quod nata videtur esse ex antiqua scriptura depravata. sic enim habent libri aliquot manuscr. in his Vaticanus, *Quia longe discrepat acres*. atque hanc lectionem confirmant cum alia multa, tum id quod statim sequitur, 'Varius concinnat id aër.' Quod autem eam non probat Thrasso, tanto magis mihi probatur. *Lamb.* Alii, *Discrepant res*, inepte. *Creech.*

1104 *Nam quid Britannum]* Britanni, omnium mortalium proximi sunt Septentrionibus, iis tamen exceptis, qui Thulen incolunt. Virg. Ecl. 1. 67. 'Et penitus toto divisos orbe Britannos.' Idem Georg. 1. 30. 'tibi serviat ultima Thule.' docti quidam, in his Petrus Paschalius, historicus Regius, amicus meus, hoc loco legendum censent *Britannum cælum*, quo modo edendum curavi: non ut habent lib. vulgati, *Britannis cælum*. Sic autem dictum *Britannum cælum*, ut 'Mauris jaculis,' et 'Sulpiis horreis' apud Horat. sententia porro huius loci hæc est: quid, aut quantum (inquit) putamus differre *cælum Britannum*, i. e. Britannicum, a cælo Ægyptio? quid cælum, quod est in

Ponto Euxino, et ad illam orbis terrarum partem, a cælo Gaditano? sumsit Lucretius, quattuor orbis terrarum loca maxime nota et insignia, quæ temporibus illis maxime inter se distare putabantur: duo a Septentrionibus ad Austrum, Britanniam, et Ægyptum: quæ est distantia latitudinis: duo ab ortu solis ad occasum, Pontum et Gadeis, quæ distantia est longitudinis. Sed videtur legendum, *Nam quid Britanno cælo differre putamus Id quod in Ægypto, &c.* *Lamb.*

Nam quid Britanis cælum] Ita in vet. libris repperi. Male ergo alii, *Britannum*. Marullus; *Namque Britannis quid cælum*; contra vet. libros. Forte, pro, *Et quod in Ægypto est*, vers. seq. legendum, *Id quod in Ægypto est*. *Gifan.*

Nam quid Britannum cælum differre putamus Et quod in Ægypto est] Hæc conjectura est Paschalii viri clarissimi, ut monuit Lambinus, qui aliud exemplum ad illius confirmationem proferre poterat quam quod protulit: ita enim *Britannum cælum* dixerit Lucretius, ut Hor. 'Italum cælum.' Od. 2. 7. 4. 'Diis patriis, Italoque cælo.' Gifanius autem legit, *Nam quid Britanis cælum differre putamus Et quod in Ægypto est?* Scio quidem perinde esse si *Britanis* legas, seu *Britannis*, qui norim in fine carminis hexametri Donysium Periegeten ita usum fuisse. Primam quoque syllabam produci posse, mihi ignotum non est; itaque nil in Gifanio circa eam rem reprehendi postulem. Sed quod addit, versum hunc a Paschaliō male emendatum fuisse; id metuo ut probet; quid enim mali ea emendatio habeat? Fortasse vera non est, sed non continuo pro mala haberi debeat. At lectio Gifanii, ea vero pessima est; quo enim alio nomine vocetur; cum ejus sententia tantopere inepta sit? (*Cælum Ægypti differt Britannis*.) Quæ Latinitas? Quæ ratio id pro-

bet? Quamobrem cum in Mss. legatur, et quidem constanter, *Nam quid Britannis cælum*, scribendum putem, *Nam quid Brittanidis cælum*. Græci enim illas omnes insulas Βερραλίδας vocabant, ut ex Dione, et excerptis ἔθνικῶν Stephani constat. Ita autem Brittanidem pro Britannia dixerit Lucretius, ut in hoc ipso libro Atthidem pro Attica. *Faber.* Codices constanter *Britanis*, unde *Faber Brittanidis*: Græci enim insulas illas omnes Βερραλίδας vocant. *Creech.*

1105 *Qua mundi claudicat]* I. e. qua parte axis, sive polus Arcticus, qui nobis sublimis semper apparet, illis est depressus: seu qua parte mundus inclinatus est ad oram nobis ignotam, quam Græci ἀνράξονα vocant, axi nostro contrariam. Est autem hæc pars meridionalis, seu australis. *Lamb.*

1106 *Quidre quod in Ponto est]* Aut quid putamus differre cælum Ponti, qui ad orientem spectat, a Gadium cælo? quæ distantia longitudinis est. Gades, insula et oppidum, quæ ab Oceano alluuntur: a quibus fretum Gaditanum dictum est: quo Libya ab Europa dividitur. M. Tull. lib. 3. de N. D. 'Quid Oceani fervore illis in locis constantius, Europam, Libyamque rapax ubi dividit unda?' *Lamb.*

Atque usque ad nigra] A Gadibus, atque ab ea ora, quæ porrigitur et pertinet ad Mauritaniam, seu potius ad Æthiopiam usque. Sunt enim Æthiopes nonnulli Oceano finitimi, ut testatur et Homer. lib. 1. Iliad. 423. Ζεὺς γὰρ ἐπ' Ὀκεανὸν μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας Χοῖξ' ἔβη μετὰ δαῖτα θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἔποντο. i. e. 'Jupiter enim ad strenuos et fortes Æthiōpas hesterno die profectus est, ad epulas: Dii autem omnes eum una consecuti sunt.' *Lamb.*

1107 *Percocaque]* Quidam libri, *percoclo*. *Gifan.* Vide quæ diximus ad 6. 722. *Hav.*

1109 *Quattuor a ventis et cæli par-*

tibus] Britanni ab aquilone, et a septentrionibus: Ægyptii a meridie et austro: Pontici a subsolano, seu euro, et oriente: Gaditani a favonio et occidente. *Lamb.*

1111 *Et morbi generatim*] Et morbi videntur generatim nationes ipsas infestas habere. *Lamb.*

1112 *Est elephas morbus*] Hunc morbum *ἐλεφαντίασις* vocant Græci: de quo lege Cornel. Celsus 3. 25. *Lamb.* Vulgo 'Elephantiasin' vocant: aliquando et 'Elephantiam': sed et nonnullis dictus est *λεοντίασις*; eo enim morbo vetuli leones, qui feras consequi hand possunt, fere plerumque tentantur, et inedia facit ut exarescant. *Faber.* 'Elephantia' et 'Elephantiasis' dicitur, et alii asserunt, hunc Morbum infestare tantum incolas Ægypti qui de Nilo bibunt. At Celsus 3. 25. 'Ignotus pene in Italia: in quibusdam regionibus frequentissimus est morbus:' vide plura. *Creech.*

1114 *Atthide tentantur*] In Attica tentantur pedes. Athenienses podagra magna ex parte laborant. *Lamb.* Casaub. ad Theophrasti Charact. cap. 20. p. 316. putat de tibiariis ulceribus agi, quem morbum non infrequentem fuisse Athenis Aristophanis ibidem allata loca ex Pluto 3. 3. 14. et Equit. 2. 4. 71. ut et ipsius Theophr. qui *ἐλκῆ ἔχειν ἐν τοῖς ἀρτικνημίοις* appellat. Quod tamen minus probo, quum vel sic affecti ambulare possimus; gressus autem merito tentantur podagra laborantibus. *Hav.*

Oculique in Achæis finibus] Achivi solent oculorum dolore affici, seu ex oculis laborare. *Lamb.*

1116 *Concinnat*] Efficit, ut sæpe alibi. *Lamb.* Efficit. *Faber.*

1117 *Forte venenum*] Sic emendavi ex opt. Lugd. Bat. sic et Lucretius 4. 641. 'Ut quod aliis cibis est, aliis fiat acre venenum.' et ibid. vs. 644. 'Præterea nobis veratrum est acre venenum.' Nam quod vulgati ha-

bent, forte alienum, de omni aëre dici potest cui non assuevimus, licet minus noxio. *Hav.*

1120 *Conctat*] Cogit. *Lamb.*

1123 *Pestililasque*] Et pestilentia: ut supra. Hunc versum profert Nonius, ut diximus. *Lamb.*

1124 *Persidit*] Sic legendum, non *præsedit*. *Lamb.*

1125 *Hominum*] Quidam libri, *hominum*. *Gif.*

1129 *Consimili ratione renit bubus*] Virg. Georg. 3. 470. 'Nec tam creber agens hiemem ruit æquore turbo, Quam multæ pecudum pestes: nec singula morbi Corpora corripiant, sed tota æstiva repente,' &c. *Lamb.*

1130 *Etiam pecubus balantibus ægor*] Cum in libris manuscr. ita scriptum reperissem, *Etiam pigris halatibus ægor*: in vulgatis autem plerisque, *Pecudum balatibus ægris*: in nonnullis, *Pecudum talaribus ægre*: primum facile sensi in hoc loco mendum subesse: deinde continuo conieci sic esse legendum, *pecudis*, seu *pecubus* potius, *balantibus ægor*. 'Pecua' autem et 'pecuda' dixerunt antiqui pro pecora: unde 'res pecuaria,' teste Nonio: qui rursus præter alios testem citat Ciceronem lib. 4. de rep. 'Cum adhibent in pecuda pastores,' citat et Cæcilium Umbris: 'Et homini, et pecubus omnibus.' Jam 'ægor' etiam morbum corporis interdum significat. *Lamb.* Ita (*Pecubus balantibus ægor*) ex vet. libris hunc locum restitui. Vulg. *pecudum balatibus ægris*. Hoc Marullus novavit contra vet. libros. Vide Indicem. *Gifan.*

1132 *Nobis adversa*] I. e. nobis inimica et infesta. *adversa* autem esse legendum, non *diversa*, evincunt libri vet. in quibus partim plane hoc modo scriptum est, partim *ad diversa*. quamquam defendi fortasse potest lectio vulgata, *Nobis diversa*, pro *a nobis diversa*; i. e. in quibus non consuevimus commorari. *Lamb.* Ita vet. libri.

Vulg. *diversa*. *Gifan.*

Et cæli mutemus amictum] I. e. cælum mutemus. 'cælum' autem, i. e. aërem, quo videmur 'amiciri,' quia nos ambit undique. Jovianus Pontanus hunc versum sic legebat, *Nobis adversa, et cælum mutemus amicum*. ego lectionem receptam retinendam censeo. *Lamb.* Alii, *Cælum amicum*: et in sequenti versu *Inimicum* aut *corruptum* pro *cruentum*, sed jam occupatus sum, nec sequar. *Creech.*

1133 *An cælum nobis ultro natura cruentum Deferat*] Sic olim in prima editione edideram, *natura corruptum*. ad quem locum hæc quæ sequuntur, annotaram: Secutus sum vestigia veteris scripturæ. sic enim habet codex Vaticanus, *An cælum nobis vitro natura corruptum*, unico r: Tettianus autem, et Memnianus, et Faërn. *An cæl. nobis vitio* (aut *vitro*) *natura corruptum*, gemino rr. ex vitro igitur feci *ultro*, quod reperitur tamen in codicibus Vicet. et Parisien. Veneti antiqui porro habent, *Intro natura corruptum*. ultro autem interpretor, sine aliqua manifesta causa. jam *corruptum* nno r, aut sine n scriptum est, propter versum, pro *corruptum*, aut *conruptum*. atque ita legit Pierius ad illum Virg. versum Æn. 1. 615. 'Lævaque Serestum.' Non celabo lectorem tamen, Joanni Colobino populari meo, viro docto, videri hoc loco legendum, *An cælum nobis ultro natura inimicum Deferat*. putat enim ille primo *inimicum* scriptum esse a Lucretio: deinde studiosum aliquem Lucretii lectorem, hujus vocis interpretandæ causa, adscripsisse ad oram libri *corruptum*: postremo imperitum librarium, qui ex illo exemplari Lucretium describeret, ejecta vera voce *inimicum*, substituisse *corruptum*. Si cui igitur hæc amici mei conjectura, erudita præsertim atque ingeniosa placebit, gaudebo. Interea hoc quoque lectorem scire velim, hanc, quam excudendam curavi, scripturam, ordine tantum

duarum vocum, et numero litterarum in voce *corruptum*, a Parisiensi discrepare. Sic enim habent codices Parisienses, *An cælum nobis natura ultro corruptum*. quam lectionem nonnulli probant, ut sit versus totus ex spondeis constans: quibuscum non pugnabo. Cum hæc scripsissem in prima editione, non longo post tempore venit in mentem Adriano Turnebo, et Joan. Aurato, mihiq; cum una essemus, neque *corruptum*, neque *coruptum* legi posse, quia sit novum et inusitatum; neque *inimicum*, quia ab antiquæ scripturæ vestigiis nimis remotum: sed *cruentum*, quod valet hoc loco, impurum et inquinatum: cror enim inquinat et contaminat. Itaque qui cruentas manus habent, et qui hominem occiderunt, dicuntur habere manus impuras: et contra qui neminem occiderunt, puras. *Lamb.*

Ultro natura corruptum] Ita omnes libri veteres, ut sit Creticus, in quinto loco. Vide Indicem: 'Versus.' *Gifan.*

Crumentum] Fædum, tetrum, inquinatum. Est autem conjectura Turnebi, aut J. Aurati. In vulgatis editionibus legebatur *corruptum*, contra legem carminis. *Faber.* Turnebi emendatio exstat Adv. 22. 19. ubi pro confirmatione addit hunc versum ex 4. 1030. 'Fluminis ingentes fluctus, vestemque cruentent.' Cui alterum addo 5. 1137. 'Et capitis summi præclarum insigne cruentum Sub pedibus volgi magnum lugebat honorem.' Ubi 'crumentum' pariter est inquinatum, fædatum, non sanguine tantum, sed et pulvere, ut sub pedibus projectum et conculcatum. *Hav.*

1134 *Quod non consuevimus uti*] Sic libri vet. Marullus mutavit in, *quo*. *Gifan.*

1136 *Hæc ratio quondam*] Nunc incipit pestem illam Atheniensem describere. Videtur autem Virgilius Georg. 3. 478. hunc locum adum-

brasse, teste Macrobi. lib. 6. Saturn. his vs. 'Hic quondam morbo cæli miseranda coorta est Tempestas, totoque auctumni incanduit æstu; Et genus omne neci pecundum dedit, omne ferarum, Corruptique lacus, infecit pabula tabo. Nec via mortis erat simplex: sed ubi ignea venis Omnibus acta sitis miseros adduxerat artus, Rursus abundabat fluidus liquor,' &c. *Lamb.* Descriptio pestilentiae Atheniensium, expressa ad verbum e Thucydide, lib. 2. Videat hic lector admirabilem Poëtæ doctrinam, et orationis copiam. Imitatus est Virgilius, 3. Georg. et alii. *Gifan.* Sequitur pestis, quæ Athenas olim vastavit, descriptio, e secundo Thucydidis libro, et tertio Hippocratis de Morbis Popul. desumpta, quam adeo feliciter expressit, ut, Macrobio iudice Sat. 6. 2. Virg. Georg. 3. certe Ovidius Met. 7. habuerit quem imitaretur. Dicit vero 'Hæc ratio morborum,' &c. pestis viz. ab aëre alieno ortus. *Mortifer æstus*, Alii, *Aër*, sed *Æstus* olim Macrobius. *Creech.*

Mortifer æstus] Sic habent omnes libri vulg. sed tres manuscr. *mortifer æ.* ex quo legendum videtur, *mortifer aer.* verumtamen nihil sum mutare ausus. satis est mihi hoc indicasse lectori. *Lamb.* Ita Macrobius, et Marullus et vet. quidam. In plerisque, *æ.* Forte legendum, *aër.* *Gifan.* At nimis forsitan religiosi et *Gifan.* et *Lambin.* quod enim vs. 1117. *cælum* quibusdam dixit esse *venenum*, id nunc *mortiferum aërem* vocat. *Hav.*

1137 *Finibus Cecropiis*] Finibus Atticis, sic autem esse legendum, non *Finibus in Cecropis*, probant libri veteres. Jam Cecrops Atheniensium rex fuit. *Lamb.* Hæc descriptio a Thucydide est; cui tamen nonnulla ex Hippocratis observationibus poëta admiscuit. Sed hæc ab aliis examinata fuere, ut et imitationes Virgilianæ. Evenit autem hæc clades paulo post exortum bellum Peloponnesia-

cum. *Faber.*

1139 *Nam penitus veniens, Ægypti e finibus*] Ab hoc loco Thucydidis verba cum Lucretianis conferre incipiamus. Sic igitur ille libro secundo: 'Ἦρξατο δὲ τὸ μὲν πρῶτον, ὥς λέγεται, ἐξ Αἰθιοπίας τῆς ὑπὲρ Αἰγύπτου. ἔπειτα δὲ καὶ ἐς Αἴγυπτον καὶ Λιβύην κατέβη, καὶ ἐς τὴν βασιλέως γῆν τὴν πολλήν' ἐς δὲ τὴν Ἀθηναίων πόλιν ἐξαπινάως ἐνέπεσε. i. e. 'Initium autem fecit primum, ut aiunt, ex Æthiopia ea quæ est supra Ægyptum: deinde etiam in Ægyptum et Libyam descendit, atque in magnam regis Persarum ditionis partem. tum autem in Atheniensium urbem repente invasit.' *Lamb.*

Ægypti e finibus ortus] In prima et secunda editione, ego plerosque libros vulg. secutus, edideram, *Ægypti e finibus Orcus*. Sed nescio quo modo fingerat me, lectorem admonere, ut consuevi, libros fere omnes vet. quibuscum congruunt aliquot vulg. in his Basilienses et Vicetini, habere *ortus*. quam scripturam nunc magis probō: neque quemquam movere debet participium 'veniens,' quod antecedit, quasi quædam ταυτολογία sit, 'veniens,' 'ortus.' Nam 'veniens' cohæret cum adverbio 'penitus,' 'ortus' cum his 'Ægypti e finibus.' Et vero cum hanc scripturam confirment verba ipsa Thucydidis, Ἦρξατο δὲ τὸ μὲν πρῶτον, &c. tum maxime illa, quæ sunt apud Tyrium Maximum in oratione 41. 'Ἀθήνησιν ἐν δημοκρατουμένῃ πόλει, &c. λοιμὸς ἐμπεσὼν, ἐξ Αἰθιοπίας ἀρξάμενος, καὶ καταβὰς διὰ τῆς βασιλέως γῆς, καὶ τελευτήσας ἐκεῖ, καὶ ἰδρυθεὶς αὐτόθι, ἔφθειρε τὴν πόλιν. i. e. 'Athenis autem in urbe, in qua populus summam rempublicam tenebat, &c. pestis invecta, ex Æthiopia orta, cum per fineis regis Persarum descendisset, et illuc erupisset, et ibidem constitisset, civitatem perdidit.' *Lamb.* Sic ex vet. libris restitui. Vulg. *orcus*. quidam libri: *Ægypti finibus ortus*. Scil. æstus mortifer. *Gifan.*

1140 *Camposque nutanteis*] Maria et lacus. sup. eod. lib. 404. 'et liquidam molem, camposque nutanteis.' *Lamb.*

1141 *Incubuit tandem*] Thucyd. ἐνέπεσε, i. e. incidit, sen potius incurrit atque irruit. *Lamb.*

Pandionis] Pandion Athenarum rex, Philomelæ et Procnæ pater. *Lamb.*

1143 *Principio caput incensum feretore*] Thucyd. πρῶτον μὲν τῆς κεφαλῆς θέρμαι ἰσχυραὶ, καὶ τῶν ὀφθαλμῶν ἐρυθήματα, καὶ φλόγῳσις ἐλάμβανε: i. e. 'primum quidem capitis fervores acres et validi, et oculorum rubores, et inflammatio eos corripiebat.' *Lamb.*

1145 *Sudabant etiam fauces*] Thucyd. καὶ τὰ ἐντὸς, ἥ τε φάρυγξ, καὶ ἡ γλῶσσα, εὐθὺς αἱματώδης ἦν. i. e. 'et interna, et fauces, et lingua, continuo cruenta erant, seu cruore manabant.' *Lamb.*

1149 *Inde, ubi per fauceis, &c.*] Hic locus non ita prope accedit ad Thucydidis verba: non tamen a sententia ipsa longe admodum discedit. sic enim ille: Καὶ ἐν οὐ πολλῷ χρόνῳ κατέβαινον ἐς τὰ στήθη δὲ πόνος μετὰ βηχὸς ἰσχυροῦ καὶ ὅποτε ἐς τὴν καρδίαν στηρίζαι, ἀνέστρεφε τε αὐτὴν, καὶ ἀποκαθάρσεις χολῆς πάσαι, ὅσαι ὑπὸ ἰατρῶν ὀνομασμέναι εἰσιν, ἐπήεσαν. i. e. 'Et non longo post temporis intervallo dolor in pectora descendebat cum tussi vehementi: et ubi in corde, seu potius stomacho, hæserat, cum ipsum torquebat, tum purgationes bilis omnes, quæ a medicis nominatæ sunt, consequebantur.' Perspicue Lucretius hoc loco Græcos imitatus, 'cor' pro 'stomacho' posuit. Ex quo cardiaci dicti sunt, qua de re plura in commentariis Hor. ad illud, 'ut solet in cor Trajecto lateris miseri capitisque dolore,' Sat. 2. 3. 28. *Lamb.* E quibus intelligere possumus, quid velint ista, 'Omnia vitæ claustra lababant,' &c. Sequebatur viz. omnium intestinorum convulsio, atque inde excretiones cum torminibus. *Creech.*

1150 *In cor*] Stomachum: Schol.

ad Thucyd. Οἱ παλαιοὶ ἱατροὶ τὸν στόμαχον καρδίαν ἐκάλουν, καὶ καρδιωγμὸν τὸν πόνον τοῦ στομάχου. *Creech.*

1151 *Vitæ claustra*] Nihil muto. verumtamen cod. Vaticanus habet, *Vitalia claustra lababant*. *Lamb.* Ita et sup. 1. 416. Quidam codex, *vitalia*. Vide et sup. 5. 225. *Gifan.*

1152 *Spiritus ore foras*] Thucyd. καὶ πνεῦμα ἄτοπον καὶ δυσῶδες ἤφει. i. e. 'et spiritus absurdus, et tæter, et gravis odoris edebatur.' *Lamb.* Duos hos versus suo loco emotos versui 1149. subjungendos esse censeo; ita enim Thucydides, καὶ πνεῦμα ἄτοπον καὶ δυσῶδες ἤφει: et deinde melius conveniunt omnia, pressiusque declaratur Thucydidis narratio. *Creech.* Hinc apud Plantum in Milite 3. 1. 53. 'Minime sputator, screator sum, itidem minime muccidus. Post Ephesi natus sum, non in Apulis, non sum in Umbria,' pro in Umbria reponit *anima tabida*, Rutgersius V. L. 5. 17. *Hav.*

1156 *Intolerabilibusque malis, &c.*] Videtur plurib. verbis expressisse quod dixit Thuc. brevius: καὶ αὐταὶ μετὰ ταρακωρίας μεγάλης, i. e. 'et eæ magno cum cruciatu corporis, animique afflictatione.' *Lamb.* Thucyd. καὶ αὐταὶ (viz. ἀποκαθάρσεις memoratæ) μετὰ ταρακωρίας μεγάλης: Schol. ταρακωρίας μεγάλης, τῆς δυσεντερίας δηλονότι. Atque ita forsitan ipse Thucydides, sed latior vocis istius apud Lucretium acceptatio, et tam Animi anxietatem quam intestinorum tormenta significat. *Creech.*

1158 *Singultusque frequens*] Thucyd. λυγὴ τε τοῖς πλείοσιν ἐνέπιπτε κενὴ, σπασμὸν ἐνδιδοῦσα ἰσχυρόν: i. e. 'et singultus pluribus accidebat inanis, convulsionem membrorum validam afferens.' Verum, ut ne soli Lucretio, sed etiam Thucydidi ipsi medeamur et consulamus, legendum videtur apud Thucyd. non κενὴ, sed πικρὴ, idque ex verbis Lucretii, 'Singultusque frequens.' *Lamb.* *Lambin.*

nus legit λόγῃ πυκνῇ, propter vocem frequens: at vero λόγῃ ipsa est singultus frequens, istum autem singultum, qui κένος dicitur, (alius autem πλήρης.) Convulsiones maxime sequuntur. Creech.

1159 *Conctans*] Cogens: ut sup. 1120. 'et immutare coactat.' Lamb.

1160 *Defessos ante, fatigans*] Fatigans eos, qui jam ante vi ipsius morbi defessi erant. Lamb.

1161 *Nec nimio quoiquam*] Thucyd. καὶ τὸ μὲν ἔξωθεν ἀπτομένῳ σώμα, οὐκ ἄγαν θερμὸν ἦν, οὔτε χλωρὸν, ἀλλ' ὑπέρυθρον, i. e. 'et corporis quidem extremitas non erat admodum tactu calida, neque pallida, aut viridis, sed subrubra.' Lamb.

1162 *Corporis in summo*] Forte, *Corpore*, ut sit hiatus Lucretianus, et Ennianus. Gifan. Ordo est: nec posses 'tueri,' h. e. videre, cuiquam summam corporis partem in summo, subintell. corpore, nimio ardore fervescere. Quod autem Zoilus legi posse existimat, *Corpore in summo*, &c. ut sit hiatus, facessat hinc cum suis hiatibus. Quod si tantopere hiatibus delectatur, adhibeat eos in suis versibus, non in Lucretianis, præsertim ubi nihil est necesse, ut hic non est, neque item sup. non longe a principio 5. 248. 'Illud in his rebus ne me arripuisse rearis,' &c. in quo versu, sublato provocabulo *me*, vult legi *ne arripuisse rearis*, &c. Nec sat habet hos præclaros hiatus Lucretio allinere, sed etiam in Virgilio hac abutitur hiatus licentia. Censet enim, aut certe assentitur cuidam, qui non longe a principio Georg. 3. 95. in altero horum versuum, 'Hunc quoque ubi aut morbo gravis, aut jam senior annis Deficit, abde domo, nec turpi ignosce senectæ.' sic legendum censet, *Abde domo, et turpi ignosce senectæ*: non intelligens, negationem 'nec' non esse conjungendam cum verbo 'ignosce,' sed cum voce 'turpi,' hoc modo: *et non turpi*

ignosce senectæ. Quod cum ego, et Simeo Bosius, vir doctissimus, acerrimique ingenii, una legeremus, risum continere non poteramus. Nam quod ille Aurato auctore se ita restituisse scriptum reliquit; defugit Auratus auctoritatem, atque adeo negat sibi hoc umquam ex ore excidisse, aut si etiam forte sibi aliquando exciderit, negat se eo animo protulisse, ut vulgaretur. queritur de illo alia quædam, quæ in præsentī reticebo, ne quid de amicitia nostra detrahare videar. Illum enim, qui auctoritate Aurati nititur, amavi, et vero etiam nunc amo: quamquam ab officio aliquando discessit, et se gratiam meam parvi facere ostendit. Verum lubet hoc dissimulare, sive potius oblivisci. Volo enim constantior esse in amicis retinendis, quam video vulgus hominum solere. Lamb.

1164 *Et simul ulceribus, &c.*] Thucyd. φλυκταίναις μικραῖς καὶ ἔλκεσιν ἐξηνηθηκός: i. e. 'pustulis parvis et ulceribus efflorescens.' Lamb.

1165 *Sacer ignis*] Ejus viz. generis, quod est subrubicundum, aut mistum ex pallore et rubore; exasperatumque per pustulas continuas, quarum nulla altera major est, sed plurimæ perexiguæ: Celsus 5. 28. Creech.

Intima pars homini] Τὰ δὲ ἐντὸς οὗτως ἐκαίετο, ὥστε, &c. 'internæ autem partes ita flagrabant,' &c. Quidam lib. habent *hominum*. Lamb.

1166 *Ad ossa*] Alii libri habent *adesa*. quod minus probo. verumtamen judicet lector eruditus. Lamb.

Adesa] Ex vet. libris ita scripsi. Habet et Pius. In aliis, *ad ossa*. Quidam, pro *homini, hominum*; contra vet. libros. Gif.

1167 *Flagrabat stomacho*] Hunc abjicit Lambinus, male, contra omnes libros. Gifan.

Flagrabat stomacho flamma] Delendus. Faber.

1168 *Nil adeo posset quicquam, &c.*] Sic flagrabat (inquit) pars hominum,

seu hominis intima, ut nullum quantumvis leve ac tenue vestimentum posset membris vertere in utilitatem, id est afferre utilitatem, seu esse utilitati. hanc esse hujus loci sententiam licet ex Thucydide intelligere. sic enim ille: τὰ δὲ ἐντὸς οὕτως ἐκαίετο, ὥστε μήτε τῶν πάντων λεπτῶν ἱματίων καὶ συνδόνων τὰς ἐπιβολὰς, μήτε ἕλλο τι, ἢ γυμνὸν ἀνέχεσθαι. i. e. 'intimæ autem partes ita flagrabant, ut neque tenuissimarum vestium et linteorum injectiones, neque aliud quicquam, præter nuditatem, sustinere possent.' 'Vertere in utilitatem' sic dictum, ut a T. Livio 'vertere in perniciem.' sic enim loquuntur Latini, 'hæc res tibi male vertat,' et 'bene vertat:' et 'in perniciem,' seu 'in utilitatem vertat:' in quibus generibus verbum 'vertat' est absolutum. Plautus Trucul. 1. 2. 44. 'male vertit Res pecuaria mihi apud vos: nunc vicissim volo habere Aratiunculam pro copia hic apud vos.' sic ab Ennio dictum est: 'Hæc bene verruncet populo,' i. e. bene vertant. Quod si quis tamen hoc *vertere* sic absolute positum non poterit concoquere, et ægre ferret, licebit ei per me legere, *Verti in utilitatem*, ut hic recipiamus hiatum, tolerabiliter, et usitate, quia *i* vocalis longa est. Sed videtur legendum, *Nil adeo ut posset quidque, &c.* ut pendeat ex iis quæ antecedunt. Lamb. Emendat Lambinus, *Nil adeo ut posset quidquam leve, tenueque membris Vertere in utilitatem: ad ventum, &c.* Ita enim fiet ut hic versus cum ceteris cohæreat. Intellige autem ita æstuisse intima corporum, ut nullum iis vestimentum, quantumvis leve et tenue, utile esse et commodum posset. Ita τὸ 'vertere' absolutum erit, ut alias sæpe. Faber.

1168 *Posset*] In quibusdam libris, *posses*. In quibusdam, *possis*. Gifan.

1169 *Vertere*] Forte: *Vertier*, aut *Verti*. vid. sup. 1. 210. Gifan. Τὸ *Vertere* est absolutum, ut sæpe alias.

Alii, *Verti in utilitatem*. Creech.

Ad ventum, ad frigora semper] Hujus loci hæc sententia est: ad ventum et ad frigora semper membra dabant: atque, dum frigus captabant, partim se in fluvios conjiciebant, partim in puteos præcipientes cadebant. Lamb.

1170 *In fluvios partim gelidos*] I. e. alii in fluvios gelidos se conjiciebant. Thucyd. ἡδιστά τε ἂν ἐς ὕδωρ ψυχρὸν σφᾶς αὐτοὺς ῥέπτειν, 'et libentissime in aquam frigidam se ipsos conjiciebant.' Lamb.

1172 *Lymphis putealibus*] Thucyd. καὶ πολλοὶ ἐς φρέατα, τῇ δὲ ψυχρῇ ἀπαύστῳ συνεχόμενοι. i. e. 'et in puteos multi se præcipientes egerunt inexplibili siti cruciati.' quidam libri vulg. habent, *Nymphis putealibus*. Lamb.

1174 *Insedabiliter sitis arida corpora mersans* *Æquabat multum parvis humoribus*] I. e. tanta erat eorum sitis, ut multa aquæ et humoris copia epota, nihilo plus valeret ad sitim sedandam, quam aqua pauca. vel sic: sitis ingens et insedabilis efficiebat, ut magna aquæ copia, aqua pauca videretur. Atque hanc esse hujus loci sententiam verba Thucyd. ostendunt: καὶ ἐν τῷ ὁμοίῳ καθειστήκει τότε πλέον καὶ ἑλασσον ποτόν: i. e. 'tantundem eis proderat liberalior et parcior potus ad sitim sedandam.' Lamb. Legendum videtur, *Insedabiliter sitis arida corpora vexans*. Ita certe ratio suadet, et illud *insedabiliter*, quod cum *mersans* non belle concinit. Faber. Vereor ut id probet Faber; et hæc quidem scripsit versuum præcedentium immemor, quod si considerasset ægros in undas insilientes, vocem *mersans* probasset. Creech.

1175 *Æquabat multum parvis*] Efficiebat ut quatumvis larga aquæ copia præ nimio ardore æstuantium corporum exigua videretur. Faber.

1176 *Nec requies erat ulla mali*] Thucyd. καὶ ἡ ἀπορία τοῦ μὴ ἡσυχάζειν, i. e. 'et quietis ademta facultas.' Omnino non videntur hic idem dicere

Thucydides et Lucret. primo adspec-
tu: sed si attente considerabis, nihil
inter se discrepare reperiuntur. Quid
enim est aliud 'non esse requiem ma-
li,' quam non dari conquiescendi fa-
cultatem? Macrobius lib. 6. Sat.
hunc versum profert cum eo qui de-
inceps sequitur, et confert cum Vir-
gilianis, ut diximus. *Lamb.*

1177 *Mussabat*] 'Mussare' (inquit
Nonius) 'est depressa voce loqui,
quod celari velis.' Varro putat 'mus-
sare' dictum a littera *μ*, quia muti
ne *μ* quidem pronuntiare possunt.
Virg. 12. 657. 'mussat rex ipse Lati-
nus.' De hoc verbo plura supra ad
illum locum, 'Sed quia multa sibi
cernunt contraria, mussant,' &c. 1.
658. quibus adde quæ scribit Sospa-
ter lib. 2. Instit. gramm. 'Mu fa-
cere, pro mutire.' Lucil. Sat. 'Non
laudare hominem quemquam, neque
mu facere umquam.' significat igitur
Lucretius ita novum et inusitatum
morbi genus fuisse, ut medici nihil
excogitare possent, quod ad eum le-
vandum valeret. quod dicetur plani-
us inf. 1224. 'Nec ratio remedi
communis certa debatur.' *Lamb.* Ita
novum et inusitatum morbi genus
fuit, ut Medici incerti quid agerent,
dubia quædam sed plena timoris mur-
mura mittebant, Thucyd. οὐ γὰρ ἰα-
τροὶ ἤρκουον τὸ πρῶτον, θεραπεύοντες ἄγ-
νοῖα. *Creech.*

1178 *Quippe patentia cum, &c.*] *Quippe*
cum, inquit, nocteis totas in-
somniais ducerent. *Lamb.* Hujusce-
modi autem insomniam inter pessimi
eventus prognostica referri constat.
Faber.

1179 *Lumina versarent oculorum ex-
pertia*] Thucyd. καὶ ἡ ἀγρυπνία ἐπέ-
κειτο διὰ παντός, 'et perpetuæ vigiliæ
urgebant.' *expertia* somno dixit, ut
sup. 2. 1091. 'Ipsa sua per se sponte
omnia Diis agere experts.' *Lamb.*

1180 *Multaque præterea*] Hæc quæ
deinceps sequuntur ab hoc versu us-
que ad eum cujus principium est

'Octavoque fere,' &c. non sunt apud
Thucyd. sed probabile est, ea Lucre-
tium sumsisse a medicis, ut ab Hip-
pocrate in Prognost. *Lamb.* Vss.
14. inseruntur, non a Thucydide de-
sumpti, quos, præclaros licet et insig-
nes, si ideo rejiceremus, (nam Poëta
historici fidissimus interpres,) non est
quod aliquis irascatur: sed quoniam
sunt digni Lucretio admittantur.
Creech.

1181 *Animi mens*] 4. 762. 'Mens
animi vigilat.' *Lamb.*

1183 *Sollicitæ porro*] Aures sonori-
bus, ut mentes curis plenæ sollicitæ
dicuntur. *Creech.*

Plenæque sonoris] Tinnitus auri-
um. *Lamb.*

1184 *Creber spiritus, aut ingens raro-
que*] Hippocr. Progn. Πνεῦμα πυκνὸν
μὲν ἔδν, πύονον σημαίνει, ἡ φλεγμονὴν ἐν
τοῖσιν ὑπὲρ τῶν φρενῶν χωρίοις· μέγα
δὲ ἀναπνεόμενον, καὶ διὰ πολλοῦ χρόνου,
παραφροσύνην δηλοῖ, &c. i. e. 'Spiritus
creber dolorem, aut inflammationem
in locis supra præcordia significat:
magnus autem, et longo intervallo
coortus, dementia declarat.' *Lamb.*

Ac ingens] Ita Macrobius. In vet.
quibusdam: aut; etiam recte. Vulg.
laud, pessime; ut ex Hippocrate,
Progn. liquet, unde pauculos hos
versus Poëta sumpsit. *Gifan.* Aut
ingens. Alii, *ac ingens*, frustra.
Creech.

1185 *Sudorisque madens, &c.*] Sudo-
res frigidi per caput et collum sunt
letales, ut licet ex Hip. intelligere in
Prognost. *Lamb.*

1186 *Tenuia sputa, minuta, croci con-
tincta*] Hipp. ibid. Πύελον ξανθὸν ἔδν,
ἡ πυρρὸν, ἡ πολλὴν βήχα παρέχον, καὶ
μὴ ἰσχυρῶς συμμεμιγμένον, κάκιον γίνε-
ται. i. e. 'Sputum flavum, aut rufum,
aut quod multam tussim præbeat, et
minutum, neque admodum concre-
tum, deterius est.' *Lamb.*

Croci contacta colore] Ita omnes li-
bri, et Macrobius. In quibusdam ta-
men, *contracta*. Sed in iis variatum est

sæpissime. *Lambinus*, *contincta*; ut
sup. 2. 735. 742. et alibi. Forte,
contacta; ut 'velata,' sup. 4. 354.
Gifan. Putaram olim legendum *con-
tincta*, non *contacta*, ex illo versu 2.
742. 'Ex ineunte ævo nullo contineta
colore.' Nunc utrobique, atque adeo
ubique, *contacta*, et *contingere*, non
contincta, neque *contingere*, legen-
dum arbitror. Quamquam de omni-
bus non affirmo: de hoc loco, et non-
nullis aliis non dubito. *contacta* autem
croci colore, i. e. crocei coloris. ex
contactu enim coloris alicujus, con-
trahitur color. sic sup. 4. 12. 'prius
oras pocula circum Contingunt mel-
lis dulci, flavoque colore.' *Lamb.*
Neque ego Lambino admodum re-
pugnare velim; id tamen scio, pas-
sim apud Lucretium id quod aliqua
re contactum dicitur, ut 2. 852. et 4.
642. aliquam vim ab ipsa pati, quod
hic dici non potest, ubi similitudo
tantum locum habet, unde *contincta*
edere cum Creechio malui. Præte-
rea *crucore* apud Macrobinum legitur,
forsan non inepte, quum crucorem
quasi referat Corycii pressura croci.
Mox quoque *tussis* ex Macrobio
scripsi, non *tussi*, quod caruisset ad-
jectivo suo. *Hav.*

1188 *In manibus trahier nervi, &c.*] *I.*
e. in manibus vero nervi contra-
hebantur, et tremebant artus: seu
nervi contrahi, et artus tremere non
dubitant. Licet etiam sic legere,
nervi trahier, tremere artus, ἀσυνδέτως.
Lamb.

Trahier nervi] Nervi trahi. *Gifan.*

1189 *Succedere*] Sursum ire, ut sup.
eod. lib. 401. 'An simulac nubes
succedere, ipsa in eas tum Descen-
dit,' &c. *Lamb.*

1190 *Non dubitabat*] Audebat, ἐτόλ-
μα. tralatio est. sic sup. eod. lib. 1070.
'Vitigeni latices in aquai fontibus
audent Misceri,' &c. et 4. 189. 'Non
dubitant transire sequenti concita
plaga.' Sed Jo. Auratus, collega me-
us, vir ingenio et doctrina præstans,

existimat hoc loco legendum, *Endo-
bitabat*, i. e. incipiebat. 'endoitium'
enim initium et ingressum significat:
vel *imbitabat*, a verbo imbitito, as.
Porro autem 'endobitabat,' non a
verbo antiquo 'betere,' quod ire sig-
nificat, et 'endo,' præpositione item
antiqua, sed ab 'endo' et ito, as, in-
terposito *b*, oritur. Ego nihil muto.
Lamb.

Ad supremum denique tempus] Usque
ad diem mortis. *Lamb.*

1191 *Nasi primoris acumen Tenue*] *Hippo-
cr.* ibidem, ῥίς ὀξεῖα, i. e. 'nasis
acutus.' Corn. Celsus 2. 6. 'nares
acutæ.' *Lamb.* Tacitus, 'In primori
acie:' et Gell. 1. 18. 'Varro in pri-
more libro scripsit de ratione voca-
bulo scitissime.' *Creech.*

1192 *Cavati oculi*] Hippocr. ὀφθαλ-
μοὶ κοῖλοι. Celsus ibid. 'oculi concavi.'
Lamb.

Cava tempora] Hippocr. κρόταφοι
συμπεπτωκότες, i. e. 'tempora con-
tracta,' aut coëuntia. *Lamb.*

Frigida pellis, duraque, &c.] Hip-
pocr. καὶ τὸ δέρμα τὸ περὶ τὸ μέτωπον,
σκληρόν τε καὶ παρατεταμένον, καὶ καρ-
φαλέον ἔδν. i. e. 'et pellis fronti cir-
cumdata, dura et extenta, et arida.'
Celsus ibid. 'Cutis circa frontem
dura et acuta.' *Lamb.*

1193 *Inhorrebat rictum*] Sic excu-
dendum curavi, veteris scriptura
vestigia secutus. *rictum* autem usur-
patum esse a veteribus in neutro ge-
nere testatur Nonius Marcellus. et
supra idem Lucretius usurpavit 5.
1062. 'cum primum magna Molos-
sum Mollia ricta fremunt,' &c. et M.
Tull. 1. accus. 4. 'Usque eo, judices,
ut rictum ejus ac mentum paulo sit
attritius.' *Lamb.* Hæc Lambinus.
Idem mox legit, *tenta minebat*, con-
tra vet. libros. *Tenta*, et Nonius.
Sed vet. libri fere: *in ore jacens rictu*.
Forte: *tenta manebat*. *Gifan.* Neque
feliciter *Lamb.* et illum secuti *inhor-
rescebat rictum*; neque feliciter Rut-
gers. V. L. 4. 1. *inhorrescens rictum*,

quamvis sibi plaudat aliisque insultet. Omnino legendum, ut edidi, in ore patens rictum, cuius veræ scripturæ vestigia latent in corruptis jacet et jacens rectum vel rictu. Quin et Thucydides firmare videtur hisce verbis, καὶ τὰ ἐντὸς, ἢ τε φάρυγξ, καὶ ἡ γλῶσσα, εὐθὺς αἱματώδη ἦν, i. e. 'Introrsum vero statim lingua cum faucibus sanguinolenta erat.' ex quo scilicet malo patens rictum et terribilis illa oris species oriebatur. Hav.

Frons tenta minebat] Sic esse legendum, evincunt verba illa Hippocratis et Celsi, quæ paullo ante protulit: δέρμα τὸ περὶ τὸ μέτωπον, σκληρόν τε, καὶ παρατεταμένον, καὶ καρφαλέον ἐόν. i. e. 'pellis fronti circumjecta, dura, et tenta, et sicca.' minebat' autem, i. e. imminebat, simplex pro composito: ut sup. eod. lib. 562. 'Inclinata minent in eandem prodita partem.' Lamb. I. e. Imminebat, Lambinus, ut supra, *Inclinata minent*, &c. Alii *Meabat*: i. e. Fluebat: absurde. Nam res tentæ non fluunt. Leg. igitur: *Micabat*. Hippocrates, δέρμα περὶ τὸ μέτωπον σκληρόν τε, καὶ παρατεταμένον: Celsus 2. 6. 'Cutis circa frontem dura, et intenta.' Forsan etiam legi potest *minabat*: ut enim veteres minito, ita forsitan mino: nisi alicui placeat *manebat*, i. e. Erat. Rutgersius denique, *Inhorrescens rictum frons tenta minabat*. Creech. *Lege meabat*, i. e. abibat, minor quasi fiebat et peribat. 'Meare' hic dixit, ut 'ire' 3. 525. 6. 563. et 568. atque nares quoque et nasi acumen tenuiora et pressiora modo occurrebant. Hav.

1194 *Nec nimio rigida post strati morte*] Secutus sum vestigia scripturæ veteris, tametsi corruptæ: atque iis ducibus ad veræ lectionis cubile (nisi fallor) perveni. habent autem libri vet. partim, *Post artus morte jacebant*: et ita cod. Veneti antiqui, et Paris. partim, *post arti*. alii vulgati, *prostrati*. sententia autem plana est: nec nimio,

id est nec multo admodum post, rigida morte strati jacebant. Jam pridem me piget admonere lectorem, hanc et illam emendationem a Zoilo esse compilatam, et aversam. Sed tamen venit mihi in mentem non tacere, etiam hanc ab illo impudentissime et palam mihi esse ereptam. Lamb. Vet. libri, *post artus*, et *post arti*. Vulg. *prostrati*; male. Vide simile sup. 4. 1246. Gifan.

1195 *Octavoque fere*] I. e. et octavo fere, aut nono post quam ægrotare cœperant, die moriebantur. Thucyd. ὥστε ἡ διεφθείροντο οἱ πλείστοι ἐναταῖοι, καὶ ἐβδομαῖοι, &c. i. e. 'Itaque aut interibant plurimi nono, et septimo die,' &c. Lamb. Lucretius autem 'octavo' aut 'nono' die. Creech.

1196 *Aut etiam nona, &c.*] Amicus quidam scribendum censet, *Aut etiam nono reddebant lampada vitæ*. Ego vulgatam sequor. Hav.

1197 *Quorum si quis (ut est) vitat*] Thucyd. Ἡ εἰ διαφύγοιεν, ἐπικατιόστος τοῦ νοσήματος ἐς τὴν κοιλίαν, καὶ ἐλκώσεώς τε αὐτῇ ἰσχυρὰς ἐγγιγνομένης, καὶ διαβρόλας ἅμα ἀκράτου ἐπιπιπτούσης, οἱ πολλοὶ ὕστερον διὰ τὴν ἀσθένειαν διεφείροντο. i. e. 'aut si effugissent, multi, cum descendisset morbus in alvum, et ulcera tætra ei ingenerata fuissent, simulque profluvium immoderatum accessisset, posterius propter infirmitatem interibant.' Lamb.

Ut est] Ut est aliquis, vel ut sunt aliqui, qui effugerunt: vel, ut verum est aliquos effugisse. Lamb.

1198 *Ulceribus tætris*] Sic restitui, Thucydidem secutus. sic enim ille, ἐλκώσεώς τε ἰσχυρὰς ἐγγιγνομένης, &c. quæ verba supra interpretati sumus. Lamb.

Nigra prolucie alvi] Vs. 1203. 'Tetri sanguinis acre profluvium.' Thucyd. διαβρόλας ἀκράτου (sive ἀκρατοῦς) legas perinde est, at διαβροίαν ἀκρατον non sinceram et purum, sed vehementem, et immoderatum alvi pro-

fluvium (interpreteris) ἐπιπιπτούσης. Creech.

1200 *Aut etiam multus*] Hæc obscurius videntur ex Thucyd. expressa. Sic enim ille: καὶ διεξήκει γὰρ διὰ παντὸς τοῦ σώματος ἄνωθεν ἀρξάμενον τὸ ἐν τῇ κεφαλῇ πρῶτον ἰδρυθὲν κακόν. i. e. 'Peragrabat enim hujus mali vis totum corpus, superne exorsa, et in capite primum sedem nacta.' Lamb. Tres sequentes versus in Thucydide neque enim obscure, quod vult Lambinus, exprimuntur: atque ideo additos crediderim, ut 'Acre profluvium tetri sanguinis' explicetur. Creech.

1201 *Plenis ex naribus*] Ita ex vet. libris scripsi, ut et sup. 2. 631. Vulg. *expletis*. In quibusdam libris, *plenis*. Forte etiam, *pletis*. Gifan.

Plenis ex naribus] Sic legi debet, non, ut est in codicibus vulg. *expletis*. nisi quis malit legi *pletis ex naribus*, ut intelligamus pletas nareis, completas, a verbo pleo es. hanc conjecturam arripuit Zoilus. Lamb.

1202 *Huc hominis totæ vires corpusque fluebant*] Legendum necessario, *Hac hominis totæ vires*, &c. 'hac,' i. e. ea parte, per nares scilicet, fluebat humani corporis substantia. Quod cum perspicuum sit et τομώτερον ἢ ἀπὸ δάφνης, desinam. Fab.

1203 *Profluvium porro qui*] Ordo est: qui porro 'exierat,' i. e. effugerat, et vitaverat profluvium acre seu vehemens sanguinis, huic tamen morbus ibat atque erumpebat in nervos, et artus, et parteis ipsas genitales, id est gignendi vim habentis. Verbum 'exierat' junxit cum accusandi casu, ut paucis versibus post, 'Aut procul absiliebat, ut acrem exiret odorem:' et 5. 1329. 'Nam transversa feros exhibant dentis adactus Jumenta.' Sic Virg. Æn. 5. 438. 'Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.' Idem 11. 750. 'Sustinet a jugulo dextram et vim viribus exit.' vide quæ supra annotata sunt

ad illum versum 5. 1329. 'Nam transversa feros exhibant d. adacti:' sic Horatius junxit cum eodem casu verbum evagari, Od. 4. 15. 9. 'et ordinem Rectum evaganti frena licentiæ Injecit.' Nunc ad Thucyd. sic igitur ille: καὶ εἴτις ἐκ τῶν μεγίστων περιγένοιτο, τῶν γε ἀκρωτηρίων ἀντίληψις αὐτοῦ ἐπεσήμεναι, &c. i. e. 'Et si quis ex maximis illis morbi doloribus incolumis et victor discessisset, at extremorum ipsius membrorum obsessio magnas superesse morbi reliquias significabat,' &c. Lamb. Διεξήκει δὲ διὰ παντὸς τοῦ σώματος ἄνωθεν ἀρξάμενον τὸ ἐν τῇ κεφαλῇ πρῶτον ἰδρυθὲν κακόν: v. 1143. Principio, caput incensum, &c. καὶ εἴτις ἐκ τῶν μεγίστων (κινδύνων) δηλονότι Schol.) περιγένοιτο, τῶν γε ἀκρωτηρίων ἀντίληψις αὐτοῦ ἐπεσήμεναι, κατέσκηπτε γὰρ καὶ εἰς τὰ αἰδοῖα, καὶ εἰς ἄκρας χεῖρας, καὶ πόδας. καὶ πολλοὶ στερισκόμενοι τούτων διέφυγον, εἰσι δὲ οἱ καὶ τῶν ὀφθαλμῶν. Thucyd. Creech.

1204 *Exierat*] I. e. vitaverat, evaserat, ut et mox 1215. 'Aut procul absiliebat, ut acrem exiret odorem.' Har.

Tamen in nervos huic morbus] Thucydides. Κατέσκηπτε γὰρ καὶ ἐς αἰδοῖα, καὶ ἐς χεῖρας, καὶ πόδας. i. e. 'Impetum enim faciebat in parteis genitales, et manus, et pedes.' Lamb.

1206 *Et graviter partim, &c.*] I. e. et metuentes mortem, partim vivebant sine parte virili, partim sine manibus, partim sine pedibus. Thucyd. καὶ πολλοὶ στερισκόμενοι τούτων διέφυγον i. e. 'et multi his corporis partibus privati mortem effugiebant.' Sed existimat Petrus Victorius lib. 35. Variar. lect. cap. 8. Thucyd. sententiam non satis esse assecutum Lucretium, neque recte interpretatam: quia (inquit) dicat Lucretius, quosdam hoc morbo correptos, cum mortem valde metuerent, vixisse, et mortem effugisse, posteaquam ferro privati fuissent parte virili, aut manibus, aut aliis membris, in quæ inembra vis illius

morbi forte irrupisset atque invasisset: adhibito videlicet chirurgo, qui parteis illas affectas exsecaret: de qua re tota nullum a Thucydide verbum fieri. sic ille. Ego vero arbitror et Lucretium Thucydidis sensum acutissime perspexisse, et P. Victoriam, cui aliter visum est, hic vehementer errasse: quod item alibi ei, ut homini, sæpe usu venisse alias ostendam. Sed nunc hoc quod est in manib. videamus: illa alias. Verba igitur Thucyd. hæc sunt, καὶ πολλοὶ περισκομένοι τούτων διέφευγον, &c. Ego autem dico, horum verborum eam ipsam sententiam esse, quam Lucretius expressit, nisi quod id, quod brevius a Thucydide dictum est, et ideo fortasse obscurius, Lucretius uberius, et ita planius explicavit. Nam cum dicit Thucydides, multos, dum his membris privantur, mortem effugisse, nihil aliud significat, quam eos mortem metuentes, adhibito chirurgo, qui scalpello parteis illas affectas præcideret, periculum effugisse, et vixisse: participium enim περισκομένοι hoc valet, 'patientes se privari a medico, seu chirurgo,' &c. et διέφευγον, i. e. effugiebant, metum includit. nam qui periculum effugit, intelligitur fugisse: quisquis fugit autem, metuit. *Lamb.*

1208 *Nonnulli*] Partim. *Lamb.*

1209 *Et perdebant lumina partim*] Thucyd. Εἰσὶ δὲ οἱ καὶ τῶν ὀφθαλμῶν, i. e. 'Sunt et qui oculis privati manebant in vita.' *Lamb.*

1210 *Metus his incusserat acer*] Ita omnes libri, manu formisque descripti. Lambinus tamen, *incusserat*. Gifan. in ed. priori.

Usque adeo mortis, &c.] Sic videtur hic versus restitui posse, levi immutatione facta, nempe ex *incusserat* (quo modo habent libri omnes et manuscr. et typis excusi) facto *incusserat*: quod probabat Auratns. sic sup. eod. lib. 28. 'vel gravis ignis Impetus incessit.' Sed, si liceret, malle ita

reponi, nimirum verbis in suum ordinem restitutis, *Usque adeo incussus mortis metus his erat acer*. usque adeo acer (inquit ἐπιφωνηματικῶς) his erat incussus, i. e. injectus mortis metus: usque adeo acriter mortem extimecebant. Cum ita jam bis edidissem, dico, *His incesserat acer*. Zoilus maluit legi, *Usque adeo mortis metus his invaserat acer*, nimis longo ab antiqua scriptura intervallo. *Lamb.*

Metus his invaserat acer] Sic restitui; cum in vet. libris sit, vel, *incusserat*, vel, *invenserat*. Vide Indicem. Vulgati, *incusserat*, ut vet. libri. Lambinus, *incusserat*. Gifan. edit. altera. At vero, quum constanter libri optimi retineant *incusserat*, mirum interpretes non vidisse positum pro *incusserat se*, vel *incussa erat*, cujus locutionis plura passim apud Lucretium exempla sunt; sic itaque lego cum Doctiss. Gronov. Obs. 2. 7. metus autem mortis *incusserat se*, uti 'incutere amorem' 1. 20. et 923. 'tremorem' 6. 592. 'morbos' 6. 772. *Hav.*

1211 *Atque etiam quosdam cepere obliviam*] Thucyd. Τοὺς δὲ καὶ λήθη ἐλάμβανε παραντίκα ἀναστάντας (ὀργάναντας ex Schol. Creechius addit.) τῶν πάντων ὁμοίως, καὶ ἡγνόνησαν σφᾶς τε αὐτοὺς, καὶ τοὺς ἐπιτηδεύουσ. i. e. 'Nonnullos autem cum e morbo convalescent, et e lecto surrexissent, statim omnium peræque rerum oblivio capiebat, necnon et se ipsos, et familiareis, ac necessarios suos ignorabant.' *Lamb.* Inquiri causam ejus rei Camerarius Problemate 7. Parte 4. Facis Crit. pag. 11.

1213 *Inhumata*] Ἀταφα, seu ἄθαπτα, 'insepulta.' *Lamb.*

1213 *Jacerent supra corporibus*] I. e. cum multa corpora superjacerent corporibus, ut intelligamus, verbum compositum esse divisum. *Lamb.*

1213 *Jacerent corpora supra corporibus*] I. e. Superjacerent corpora. Vide inf. 1254. 'Exanimis pueris

super exanimata parentum,' &c. *Fab.*

1214 *Tamen alituum genus*] Thucyd. Τὰ γὰρ ὄρνεα, καὶ τετράποδα, ὅσα ἀνθρώπων ἄπτεται, πολλῶν ἀτάφων γιγνομένων, ἢ οὐ προσήει, ἢ γευσάμενα διεφθείρετο, &c. i. e. 'Aves enim et quadrupedes, quæ carnem humanam tangunt, cum multa corpora jacerent insepulta, aut ad ea non accedebant, aut si gustarant, interibant.' *Lamb.*

1215 *Ut acrem exiret odorem*] Sic restitui, reclamantibus libris omnibus, in quibus legitur *exciret odorem*: *exiret odorem* enim dixit, pro declinaret, effugeret, ut supra docuimus, vs. 1203. 'Profluvium porro qui tætri sanguinis acre Exierat,' &c. sic et Propertius hoc verbum cum accensandi casu conjunxit, Eleg. 3. 3. 59. 'Curve suos fineis altum non exeat æquor.' quamquam non videtur Propertius in eandem significationem usurpasse, neque ab eadem re transulisse. *Lamb.* Ita hunc locum restitueram, ut et alia multa, cum in eadem sententia posterius Lambinum etiam comperi. Vulgati: *exciret*. Gifan. in utraque ed.

1217 *Illis solibus*] Sic habent quattuor libri manuscr. quibuscum congruunt vulg. Veneti antiqui et Parisiens. *Solibus* autem interpretor diebus. sic Persius Sat. 5. 41. 'multos consumere soles.' fuit tamen cum putarem legendum, *Temere illis ulla diebus*, sed hæc certior ac tutior lectio est. Ceteri tamen vulg. habent *sedibus*, et ita videtur legisse Macrobius Sat. 6. sed ego exempla Macrobi corrupta esse puto. Thucyd. Τῶν μὲν τοιοῦτων ὀρνίθων ἐπίλειψις σαφὴς ἐγένετο, καὶ οὐχ ἐωρῶντο οὔτε ἄλλως οὔτε περὶ τοιοῦτον οὐδέν. i. e. 'Taliū quidem avium pænuria manifesta erat, neque alibi comparebant, neque circa ulla talia cadavera.' *Lamb.* Sic vet. omnes libri. Marullus, et vulg. fere, ut et in Macrobio, *sedibus*. Gifan. Viz. Diebus: Macrobius olim *sedibus*, at voci *noctibus* in sequenti versu *Delph. et Var. Clas. Lucret.*

melius respondet vox *solibus*, quamvis alii legant *noxia secla ferarum*. Creech.

1218 *Nec noctibus*] Sic restitui, secutus obscura antiquæ scripturæ vestigia. Nam libri manuscr. habent partim *nec noctia*, partim *nec noctis*, quibuscum consentiunt nonnulli vulgati. Sententia autem hujus loci plana est. 'Nec temere' (inquit) i. e. non fere, seu raro admodum 'illis solibus,' i. e. illis diebus, et sole lucente, avis ulla comparebat, nec 'illis noctibus' feræ exibant e silvis. *Lamb.*

Nec nocti secla ferarum] Ita restitui. In veteribus, fere, *noctis*. Lambinus: *noctibus*. Marullus, et vulg. *nec tristia secla*. Gifan. *Noxia* quoque magis amat Rutgers. V. L. 4. 1. venustior tamen illa Lambini est oppositio, cujus lectionis vestigia Mss. servant. *Hav.*

1220 *Cum primis fida canum*] Thucyd. Οἱ δὲ κύνες μᾶλλον αἰσθησιν παρῆχον τοῦ ἀποβαίνοντος διὰ τὸ συνδιατᾶσθαι. i. e. 'Canes autem propter contubernii et victus societatem sensum mali ingruentis magis præbebant.' Lucret. 5. 862. 'Et levissomna canum fido cum pectore corda.' *Lamb.*

1221 *Ægre*] Ita correxi ex Mss. extorquebatur enim vi morbi, ut versu seq. dicit. Virg. 12. 952. 'Vitaque cum genitu fugit indignata sub umbras.' *Hav.*

1223 *Incomitata rapi*] Rapiebantur funera, non solemnī more et pompa ducebantur. non enim propinqui, neque amici, suorum corpora ad rogam prosequabantur: sed aut passim insepulta jacere patiebantur, aut in alienum rogam temere conjiciebant. 'incomitata,' i. e. non comitata, παθητικῶς. *Lamb.* Non agnoscit Thucyd. Creech.

1224 *Nec ratio remedi communis*] Thucyd. Ἐθνήσκον δὲ οἱ μὲν ἀμελεία, οἱ δὲ καὶ πάνυ θεραπευόμενοι· ἐν τε οὐδὲ ἐν κατέστη ἴαμα, ὥς εἰπεῖν, ὅτι χρὴν προσ- *Lucret.*

φέροντας ὠφελεῖν. i. e. 'Moriebantur autem alii incuria, alii etiam cum studiose curarentur, nullumque fere certum fuit remedium, quod adhiberetur profuerit.' *Lamb.*

1225 *Nam, quod aliis dederat*] Thucyd. τὸ γὰρ τῷ συνεγγεῖν, ἄλλον τοῦτο ἐβλαπτε. i. e. 'Nam quod alicui profuerat, hoc alii nocebat.' in voce *aliis*, quæ est in hoc versu, duæ vocales ii habentur pro una syllaba. quidam libri tamen habent *ali*, in numero singulari, unico *i*, a recto *alis*. Quod igitur aliis, aut alii dederat licere, τὸ ἐξείναι, i. e. licentiam, seu ut liceret volvere in ore vitaleis auras, h. e. animam e cælo ducere, et spirare, et cælum adspicere; hoc erat aliis exitio. *Lamb.*

1126 *Et cæli templa tueri*] I. e. et lucem intueri: ὁρᾶν φῶς ἡελίου. sup. 3. 64. 'Et sæpe usque adeo mortis formidine vitæ Percipit humanos odium, lucisque videndæ,' &c. Virg. *Æn.* 4. 451. 'tædet cæli convexa tueri.' *Lamb.*

1227 *Aëris auras volvere*] Uno verbo, vivere est. *Faber.*

1228 *Illud in his rebus miserandum, &c.*] Δεινότατον δὲ πάντως ἦν τοῦ κακοῦ ἢ τε ἀθυμία, ὅποτε τις αἰσθοῖτο κάμνων (πρὸς γὰρ τὸ ἀνέλπιστον εὐθὺς τραπόμενοι, τῇ γνῶμῃ, πολλὰ μᾶλλον προΐεντο σφῶς αὐτοὺς, καὶ οὐκ ἀντείχον) καὶ ὅτι ἕτερος ἀφ' ἑτέρου θεραπείας ἀναπιμπλάμενοι, ὥσπερ τὰ πρόβατα ἐθνησκον καὶ τὸν πλείστον φθόρον τοῦτο ἐνεποίει. i. e. 'Omnium autem malorum hoc erat gravissimum, et maxime horrendum, et quod, simul atque aliquis se a morbo correptum esse sentiebat, de sua salute desperabat, animumque despondebat: (omni enim spe salutis orbat, multo magis sese projiciebant, ac negligebant, neque durabant, aut resistebant:) et quod alter ab alterius curatione malum contrahentes, tanquam pecudes, moriebantur: atque hoc quam plurimis interitum afferebat.' Hanc Thucydidis sententiam octo versibus expressit Lucret. quod

ostendemus minutatim. *Lamb.*

1229 *Ærumnabile*] Ærumnosum. *Lamb.*

Quod se quisque videbat *Implicitum morbo*] Thucyd. 'Ὅποτε τις αἰσθοῖτο κάμνων, 'Ubi se morbo implicitum atque impeditum sentiret.' *Lamb.*

1230 *Morti damnatus ut esset*] Ut si jam Orco addictus esset. Itaque 'ut' pro quasi. non temere alibi. *Faber.* Apud Horatium quoque (indice Rutgersio V. L. 4. 1. juxta quem locum interpunximus) *Serm.* 1. 3. 15. 'Decies centena dedisses.' i. e. si dedisses. *Hav.*

1231 *Deficiens animo mæsto cum corde*] Thucyd. ἀθυμία, animi contractio, et desperatio. *Lamb.*

1233 *Quippe etenim, &c.*] Ordo est: Quippe etenim contagia morbi avidi non cessabant alios ex aliis apisci, i. e. adipisci et corripere. Thucyd. ἕτερος ἀφ' ἑτέρου θεραπείας ἀναπιμπλάμενοι, 'alter ab alterius curatione morbum contrahentes.' *Lamb.*

1235 *Lanigeras tanquam pecudes*] Thucyd. ὥσπερ τὰ πρόβατα ἐθνησκον, i. e. 'tanquam pecudes moriebantur.' Admonet me hic locus, ut eruditi cuiusdam juvenis conjecturam, quam mecum nuper communicavit, de Plinii verbis, quæ leguntur 7. 2. referam. Sic autem Plin. 'In eadem Africa familias quasdam effascinantium Isigonus et Nymphodorus esse tradunt: quarum laudatione intereant probata, arescant arbores, emoriuntur infantes.' Quod igitur alii quidam docti viri putant, *probata* Græcam vocem esse, pro *pecudibus* aut *ovibus* a Plin. positam, juvenis ille acerrimo ingenio præditus, arbitrat hanc Plinii verba esse corrupta, legendumque hoc modo, *interea probata arescant arbores*. probatas autem arbores intelligit, quæ in aquis non putruerint. Sic enim Theophrast. δένδρα, ἃ οὐ διασκήπτει ἐν ὕδασι. Sed Adrianus Turnebus apud Plin. nihil mutandum putat: sicque Plinii verba explicat, *intereant probata*, id est,

ea quæ laudata ab illis familiis fuerint, quasi fascinata: profertque in hanc sententiam Virgilii versus ex Melibæo, seu Ecl. 7. 26. 'Aut si ultra placitum laudavit, baccare frontem Cingite, ne vati noceat mala lingua futuro.' *Lamb.*

1236 *Idque vel in primis*] Thucyd. καὶ τὸν πλείστον φθόρον τοῦτο ἐνεποίει, i. e. 'atque hoc plurimam stragem edebat.' *Lamb.* Octo sequentes versus obscurius Thucyd. 'Ἐτερος ἀφ' ἑτέρου θεραπείας ἀναπιμπλάμενοι ὥσπερ τὰ πρόβατα ἐθνησκον καὶ τὸν πλείστον φθόρον τοῦτο ἐνεποίει. Εἴτε γὰρ μὴ θέλοιεν δεδιότες ἀλλήλοις προσιέναι, ἀπώλυντο ἔρημοι, καὶ οἰκίαι πολλὰ ἐκενώθησαν ἀπορία τοῦ θεραπεύσαντος. Rectius autem mutetur horum versuum ordo: *Quippe etenim nullo, &c.* Ex aliis alios avidi, &c. *Idque vel imprimis cumulabat, &c.* Creech. Mutavimus itaque auctoritate Codd. Lugd. Bat. et ante Creechium idem iudicium fuit Jani Rutgersii V. L. 4. 1. *Hav.*

1237 *Nam, quicumque suos fugitabant*] Hunc locum (præfiscine præfatus dixerim) felicissime restitui. nam, cum in duobus libris manuscriptorum ita scriptum reperissem, *fugitabant, ut se redat ægros*: in aliis, *viscere ad ægros*; in uno *vise re ad ægros*. *vistere ad ægros* reposui, conjecturam meam approbantibus Adriano Turnebo, Joan. Aurato, et multis aliis viris doctiss. Ne cui autem insolens videatur ita loqui *visere ad ægros*, proferam aliquot ex bonis scriptoribus exempla. Lucretius 2. 360. 'et crebra revisit Ad stabulum, desiderio perfixa juvenci.' et 5. 634. 'Propterea fit, ut hæc ad signum quodque reverti Mobilis videatur, ad hanc quia signa revisunt.' Ter. *Adelph.* 5. 6. 1. 'Hera, ego hinc ad hos provissam.' Idem Hecyra 1. 2. 114. 'nos tra illico it visere ad eam.' Idem *ibid.* 2. 1. 40. 'Quod heri nemo voluit te visentem ad eam intrmittere.' quanquam hic licet ita distinguere,

'te visentem, ad eam intrmittere.' Plaut. *Cap.* 4. 2. 113. 'Postremo, Hegio, si parva jurijurando est fides, Vise ad portum,' A. Gell. cap. ult. libri decimertii: 'Cum valebo ab oculis, revise ad me.' Idem 2. 26. 'Phavorinus philosophus cum ad M. Frontonem consularem pedibus ægrum viseret,' &c. Hujus autem loci hæc sententia, et hic ordo verborum est: nam, quicumque fugitabat visere ad amicos, et propinquos suos ægros, dum nimium sunt vitæ cupidi, mortisque timentes, hos incuria mactans paullo post *penibat*, i. e. puniebat, seu punibat turpi morte, malaque, desertos atque opis experteis. Thucyd. Εἴτε γὰρ μὴ θέλοιεν δεδιότες ἀλλήλοις προσιέναι, ἀπώλυντο ἔρημοι, καὶ οἰκίαι πολλὰ ἐκενώθησαν ἀπορία τοῦ θεραπεύσαντος, &c. i. e. 'Nam sive nolissent metu deterriti se mutuo invisere, deserti peribant, multæque domus exinanitæ atque exhaustæ sunt inopia hominum qui curarent,' &c. *Lamb.*

1237 *Visere ad ægros*] Ita rectissime Lambinus. Quod et nostris libris confirmatur expresse. *Vulg. ut fit ad ægros*. Gifan.

1239 *Pœnibat*] I. e. punibat, hujus loci restitutionem debemus Adriano Turnebo: qui cum animadvertisset in lib. manuscr. esse scriptum *pœnibus at*, valde *εὐστόχως pœnibat* legendum esse vidit. 'pœnibat' autem dictum pro punibat, æ pro u, more veteribus usitato. sic a 'Pœnis' Afris, 'Punicus, a, um: 'pœna, 'punio: 'mœri, 'muri.' de quibus sup. 926. 'exesor mœrorum.' *Lamb.* Sic Turnebus, *εὐστοχώτατα*. Marullus, et Vulgati, *Pœnitel, et*. In vet. fere, *Pœnibus at*. Gifan.

1241 *Qui fuerant autem præsto*] Thucyd. εἴτε προσίοιεν, διεφθέρποντο, i. e. 'sive ad suos accederent, interibant.' *Lamb.*

Contagibus ibant] I. e. contagiis obibant, seu interibant. ibant, ὄχοντο.

sic sup. 3. 525. 'cernimus ire.' Lamb.

1242 *Pudor quem tum*] Quem laborem tum cogebat obire, i. e. adire, seu snbire pudor. Thucyd. Αἰσχύνῃ γὰρ ἡφείδουν σφῶν αὐτῶν, εἰσίωντες παρὰ τοὺς φίλους, i. e. 'Pudore enim affecti sibi haudquaquam parcebant, ad amicos suos adeuntes.' Lamb.

1243 *Blandaue lassorum, &c.*] Et quem laborem cogebat subire vox blanda ægrorum cum querela conjuncta, &c. Thucyd. Ἐπεὶ καὶ τὰς ὀλοφύρσεις τῶν ἀπογιγνομένων τελευτῶντες καὶ οἰκέοι ἐξέκαμνον, ὑπὸ τοῦ πολλοῦ κακοῦ νικώμενοι, i. e. 'Nam et querelis perennantium tandem etiam propinqui et domestici succumbebant ac cedebant, mali magnitudinis victi.' Lamb.

1244 *Optimus hoc leti genus*] Καὶ μάλιστα οἱ ἀρετῆς μεταποιούμενοι, i. e. 'maximeque peribant viri boni, et virtutis studio dediti.' Lamb.

1245 *Inque aliis alium populum*] I. e. et cum certarent ac contenderent suorum mortuorum turbam in alia familia, vel inter dissimileis tribus, aut municipii homines sepelire, &c. *populum* fortasse dixit, quem Græci δῆμον appellant. Lamb.

Inde aliis alium populum sepelire suorum Certantes, &c.] Legendum omnino est, *Inque aliis alium populum sepelire, &c.* Verborum enim consecutio hæc esse debuit: 'alius in aliis, alius porro in aliis populum,' seu 'ingentem multitudinem, suorum necessariorum, familiarium, sepelire certantes, lacrymis lassi luctuque redibant.' Faber. Faber, *Inque aliis alius, &c.* Verborum enim consecutio hæc esse debuit. 'Alius in aliis, Alius porro in aliis populum, seu ingentem multitudinem suorum necessariorum, familiarium sepelire certantes, lacrymis lassi luctuque redibant.' Brevisiter Thucyd. Ἐπεὶ καὶ τὰς (πρὸς τὰς Schol.) ὀλοφύρσεις τῶν ἀπογιγνομένων τελευτῶντες καὶ οἱ οἰκέοι ἐξέκαμνον, ὑπὸ τοῦ πολλοῦ κακοῦ νικώμενοι. Creech.

1247 *Inde bonam partem*] Cum in libris manuscr. scriptum reperissem, *Inde bonam partem*, et ita habeant cod. Parisienses: hanc lectionem potius, quam vulgatam *bona ex parte*, secutus sum: quæ substituta videtur ab iis, qui veram non intelligerent. Atqui sic loquuntur boni scriptores. Lucret. sup. 3. 64. 'Non minimam partem mortis formidine aluntur:' et inf. 1257. 'Nec minimam partem ex agris ægror is in urbem Confluxit,' &c. ut quidem legendum censet Bosius, et M. Tull. offic. 1. 'Maximam partem ad injuriam faciendam agrediuntur nonnulli,' &c. Lamb. Ita vet. libri, rectissime. Vulg. *bona ex parte in letum*. Gifan.

In lectum] Quidam libri manuscr. habent *in lectum*, quidam *insectum*: quod videtur depravatam ex vera lectione *in lectum*; vulg. *in letum*: quos non sum secutus. *dabantur in lectum* autem, i. e. (ut loquitur Hor. Sat. 1. 1. 81.) 'affligebantur lecto,' quod est decumbere in lecto cogebantur. Lamb.

1250 *Armentarius*] Qui armentis præest, ut bubulcus. Lamb.

1251 *Et robustus item curvi*] Sup. 5. 931. 'Nec robustus erat curvi moderator aratri.' Virgil. Pollione, seu Ecl. 4. 41. 'Robustus quoque jam tauris juga solvet arator.' Lamb.

1252 *Casis contrusa*] In casis conjecta et coarctata, Thucyd. ἐν καλύβαις διατρωμένων, &c. Lamb. Rure viz. supra, 1137. *funestos reddidit agros*: Et Lambinus frustra adducit ista Thucyd. verba ἐν καλύβαις διατρωμένων. Creech.

1253 *Dedita morti*] Nonnulli lib. vulg. habent *tradita morti*. Lamb.

1254 *Exanimata pueris super*] Super exanimis pueris, ἀναστροφή, ut tertio ab hinc versu 'Matribus et patribus natos super edere vitam.' Lamb.

1255 *Retroque*] Et contra. Lamb.

1257 *Nec minimam partem ex agris ægroris in urbem Confluxit*] Ita vet.

libri; ut sit antiptosis. Male Marullus, *minima pars*; et Lambinus, *minimum partim*. In quibusdam libris, etiam: *mæroris*. Quod ex Glossa irrepsit. Gifan.

Nec minimum partim] Thucyd. Ἐπίσειε δὲ αὐτοὺς μᾶλλον πρὸς τῇ ὑπάρχοντι πόνῳ, καὶ ἡ συγκομιδὴ ἐκ τῶν ἀγρῶν ἐς τὸ ἄστυ, καὶ οὐχ ἥσσαν τοὺς ἐπελθόντας. i. e. 'Præter malum autem, quo in præsens tempus laborabant Athenienses, magis eos pressit agricolarum multitudo ex agris in urbem conveniens: eaque ipsa collecta multitudo iis qui in urbem advenerant, non minus erat infesta atque exitialis.' Cum in omnibus libris manuscriptis scriptum reperissem, *Nec minimum partem ex agris, &c.* et ita in nonnullis vulg. pro eo, quod est in aliis vulg. *Nec minima pars ex agris, &c.* ego quod ad hanc priorem versus partem attinet, reposui, *Nec minimum partim, &c.* quod autem ad posteriorem, quæ sic legitur in vulgatis, *Ex agris mæroris in urbem, &c.* in manuscriptis vero, *Ex agris ægroris in urbem, &c.* ego libros manuscr. secutus sum, quamvis ne hanc quidem lectionem admodum probem. Sed ea tamen, qualiscunque sit, tolerabilior est, quam vel illa altera vulgata, *Nec minimam partem ex agris mæroris in urbem, &c.* vel antiqua, *Nec minimam partem ex agris ægroris in urbem, &c.* nam 'ægroris minimum,' Latine et usitate dictum est. Cetera in hoc versu, quo modo eum edidimus, tolerabilia sunt. 'minimam partim ægroris' autem, seu 'mæroris' vero, non potest cohærere cum verbo 'confluxit,' quod sequitur proximo versu. Nihilo magis ea scriptura, quæ est in cod. Florentinis, *Nec minima pars ex agris mæroris in urbem*, ferri potest, primum, quia pes secundus, jambus est, cum dactylus aut spondeus esse debeat: deinde quia perspicue contra omnium veterum librorum auctoritatem factum est, sive a Navagerio, sive a Marullo, sive

a Pontano, sive ab aliquo alio, quisquis sit ejus auctor, *minima pars*, ex *minimam partem*, idque nimis remote ab antiqua scriptura, apte quidem ad sententiam et elocutionem, sed inepte ad versum, ut diximus. Jam vero neminem movere debet, quod *partim* semel ponatur. hoc enim usitatum est tum bonis scriptoribus, tum ipsi T. Lucretio, et M. Tull. Lucret. lib. 5. 950. 'Et partim plano scatere atque erumpere campo.' M. Tull. Verr. Statuæ in locis publicis positæ, partim etiam in ædibus sacris. 'partim' enim idem valet quod ex aliqua parte. Præterea cum in duob. lib. manuscr. offendissem ita scriptum, *Nec minimam partem ex agris ægroris in urbem, &c.* pro eo, quod est in aliis, *Nec minimum partem ex agris mæroris in urbem, &c.* orta que mihi esset ex ea varietate mendii suspicio, venit mihi continuo in mentem, vocem *mæroris* non satis quadrare, et legendum potius *ægroris*: qua voce etiam supra usus est, vs. 1130. 'Etiam pecnibus balantibus ægror.' Sic igitur mihi et olim in duabus editionib. hic versus legendus visus est, et nunc item in hac tertia videtur. Non celabo lectorem tamen Simeonis Bosii, amici mei, sententiam, quæ talis est: nihil hic esse mutandum, nisi quod ex voce una *ægroris*, duæ sunt faciendæ, ut sic legatur, *Nec minimam partem ex agris ægror is in urbem Confluxit, &c.* *Nec minimam partem* autem, i. e. nec minima ex parte: de quo genere alibi diximus, et infra mox dicemus. Sic igitur Bosius, a quo difficile est, in re tam aperta, dissentire. Unum me suboffendit, harum vocum *agris ægror is*, concursus, aliquanto meis quidem auribus asperior ac durior. Quid si cetera Bosio assentientes dicamus legendum *ægros* pro *ægror*, qualia sunt 'colos,' 'vapos,' 'labos,' &c. pro color, vapor, labor, &c. vel *ægror hic in urbem*? Ego nihil affirmo. sed judicet lector. Zoilus

legit *algoris*, in patrio casu, ut sit vox integra: et *minimam partem* retinet, ut positum intelligamus pro *minima pars*, per antiptosin, inquit. festivum grammaticum. Et audes, cœnum, tuis inquinatissimis et furacissimis manibus Lucretium et simileis scriptores tractare? *Lamb.* Ita edit. *Lamb.* ut sit *minimum ægroris*, minima pars morbi; sed Gifanius ex vet. lib. *Nec minimam partem ex agris ægroris in urbem Confluxit.* Verum non animadvertit esse in oratione solæcismum ἀναπολόγητον; non quidem in [*minimam partem*] est enim elegantissime dictum, κατὰ, &c. sed quia, si legas *ægroris*, τὸ 'confluxit' casum suum non habebit. Itaque Simeonis Bosii V. Clariss. conjecturam unice probo, qui legit, *ægror is in urbem confluxit*: is morbus, &c. Notum enim est τὸ R producere syllabam solere; cuius rei apud utriusque linguæ scriptores exempla sunt. *Fab.* Melius *Nec minimam partem ex agris ægror is in urbem*: Ita vs. 1130. 'Pecubus balantibus ægror.' 'Ἐπίεσε δ' αὐτοὺς μάλλον πρὸς τῷ ὑπάρχοντι πόνῳ, καὶ ἡ συγκομιδὴ ἐκ τῶν ἀγρῶν ἐς τὸ ἄστυ, καὶ οὐχ ἦσσαν τοὺς ἐπελθόντας, οἰκίῳ γὰρ οὐχ ὑπαρχουσῶν, ἀλλ' ἐν καλύβαις πνιγῆραῖς ὥρᾳ ἔτους διαιωμένων, ὁ φθόρος ἐγένετο οὐδενὶ κόσμῳ, ἀλλὰ καὶ νεκροὶ ἐπ' ἀλλήλοις ἔκειντο. *Thucyd. Creech.*

Nec minimam partem ex agris ægror is in urbem Confluxit] Ita Bosius, monente *Fabro.* *Ægroris* voce quoque ntitur *Serenus Sammonicus.* Hinc explicandus *Suetonii* locus in *Tiberio* cum dicit [cap. 11. nempe] voluisse eum 'invisere, siquid ægrorum in civitate esset *Rhodorum*,' i. e. ægritudinum. Dicuntur enim et urbes ægrotare. Hoc vocabulum non intellectum fecit, ut in quibusdam libris substitutum sit *mæroris* pro *ægroris*. Ita quoque 'vanor' pro vanitudine. *Seneca* epist. 85. [Respicit verba, credo, quæ in aliis ita se habent; 'Dicam quid sit, ex quo veniat hic error.']

Pari ratione 'tetror' pro tetritate, sen tetritudine, dixit *Hor.* 1. Ep. Penult. 13. 'Exiguæque togæ simulet tetrore Catonem.' 'Tetror,' a tetrandō. *Nonius*: 'Tetret, fœdet, polluat. *Pacuv. Pæribæa*: 'Belluarum ac ferarum adventus ne tetret loca.' *Is. Vos.*

1260 *Omnia condebant loca*] Ita libri vet. et vulg. *Lambinus*: *complebant.* Vide *Indicem. Gifan.*

Omnia complebant] Sic legendum, non *condebant.* Atque, ut magis credas hoc mendum natum esse ex errato librariorum scriptorum, in uno libro manu scripto reperi scriptum *condiebant.* i. enim pro *l* sæpe ponebant scriptores illi indocti, et contra *l* pro *i.* *Thucyd.* Οἰκίῳ γὰρ οὐχ ὑπαρχουσῶν, ἀλλ' ἐν καλύβαις πνιγῆραῖς ὥρᾳ ἔτους διαιωμένων, ὁ φθόρος ἐγένετο οὐδενὶ κόσμῳ, ἀλλὰ καὶ νεκροὶ ἐπ' ἀλλήλοις ἀποθνήσκοντες ἔκειντο, καὶ ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐκαλινδοῦντο. i. e. 'Cum enim domus eis non suppeterent, sed in tuguriis aëre et vento carentibus propter anni tempestas habitarent, fœda hominum strages sine ullo ordine edebatur, moribundique moribundis acervatim accumulati jacebant.' Reperitur etiam hæc lectio in quibusdam lib. vulg. *Omnia complebant loca tectis*: de qua scriptura judicet lector. ego quidem mendosam esse arbitror. Quod autem δ *κυνώπης* condebant retinet, digna patrono lectio. *Lamb.*

Quo mage eos tum] Ita *Lambinus.* In veteribus libris, *magis æstus.* Vulg. et *Marullus*, *æstus.* Sic et sup. vs. 401. *Gifan.* Cum omnes libros et manuscr. et typis excusos animadverteterem ita habere, *quo magis æstus*, præter *Florentinos*, in quibus legitur *quo magis æstu*: ego sic reposui, *Adriano Turnebo* approbatore, atque adeo auctore. depravavit autem principio hunc locum scriptor librarius, cum scripsit *eos tuz*, *z* pro *m.* deinde alius ex *z* fecit *s*, et scripsit *eos tus*: ex quo factum est postea *æstus*: quemadmo-

dum supra hoc eodem libr. ex duabus vocibus *eas tum*, ostendimus factum esse *æstum.* Sententia autem hujus loci restituti plana est. quo magis (inquit) id est, propter quam causam magis eos sive agricolas, sive urbanos, sive utrosque tunc ita confertos, vel (ut alii libri habent) *infertos*, mors acervatim accumulabat. quæ sententia cum verbis *Thucyd.* consentanea est. Sic enim ille: ἀλλὰ καὶ νεκροὶ ἐπ' ἀλλήλοις ἀποθνήσκοντες ἔκειντο, i. e. 'sed etiam mortui alii aliis accumulati morientes jacebant.' Hanc quoque emendationem tacitus probat δ *κυνὸς ὄμματ' ἔχων, καὶ βάσκανος.* *Lamb.*

Quo mage eos tum Confertos] Ita *Lambinus.* Alii, *Quo magis æstu Confectos.* Utraque lectio ex ipsis *Thucyd.* verbis modo adductis probari potest. *Creech.* Quum igitur utrumque ex *Thucydide* probari possit, tutius *Mss.* sequi vestigia pressa. *æstu* quoque maluit *Rutgersius* V. L. 4. 1. Quia imo mihi integer locus ita ut edi jussi legendus videtur: *Omnia complebant loca tectaque, quo magis æstu Confectos ita acervatim, &c.* *Hav. Turnebus* tamen, idem ille, cuius auctoritate *Lambinus* hoc loco pro se commemorat, veterem scripturam: *quo magis æstus*, aliquando prætulit, locus enim me effugit; nimirum ut hæc sit credo, constructio: 'Quo magis æstus' h. e. aër pestilens, 'complebat omnia, ita mors accumulabat,' &c. Quo certe nihil simplicius. *Preig.*

1262 *Multa siti prostrata, &c.*] *Kal* ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐκαλινδοῦντο, καὶ περὶ τὰς κρήνας ἀπάσας ἡμιθυήτες, τῇ τοῦ ὕδατος ἐπιθυμίᾳ. *Thucyd. Creech.*

Viam per] *Per viam, ἀναστροφῇ.* *Thucyd.* ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐκαλινδοῦντο, i. e. 'in viis volutabantur.' *Lamb.*

Proque voluta] Et provoluta, tmesis: ut 'seque gregari,' 'inque pediti,' 'perque plicatis,' 'disque sutatis,' et sexcenta similia. *provolvere* autem est palam et in loco publico volvere, vel porrotenus volvere. *Ter.*

Andr. 4. 5. 37. 'Ni puerum tollis, jam ego hunc in mediam viam Provolum.' *Lucret.* 2. 469. 'Provolve simul ut possint, et lædere sensus.' *Lamb.*

1263 *Silanos ad aquarum*] Ad fontibus, ad aquarum tubos, sive salientibus, sive scatebras, sive fistulas, e quibus erumpit aqua: *κρουνὸς* appellant Græci. Atque ita hanc vocem Latinam interpretatam reperi in vocabulario Latino-græco, cujus mihi copiam fecit *Cl. Puteanus*: *Silanus* (inquit) *κρουνός.* *Festus*: 'Tullios alii dixerunt esse silanos, alii rivos, alii vehementeis projectiones sanguinis arcuatim fluentis: quales sunt Tiburi in Aniene.' *Celsus* 3. 18. 'Confert etiam aliquid ad somnum silanus juxta cadens.' *Thucyd.* καὶ περὶ τὰς κρήνας ἀπάσας. i. e. et ad omnes fontibus, &c. *Lamb.* Tubos, aquarum canales, salientes. Qui linguas orientales callent, vocem esse mere Arabicam aiunt. *Faber.* *Κρήνας* *Thucyd.* *Hyginus* fab. 169. 'Neptunus compressit Amymonem, pro quo beneficium ei tribuit, jussitque ejus fuscinae de petra educere, quam cum eduxisset, tres Silani sequuti sunt, qui ex Anymones nomine Amymonius fons appellatus est.' *Celsus* 3. 18. 'Confert etiam aliquid ad somnum Silanus juxta cadens.' *Creech.*

1264 *Interclusa anima*] Spiritu intercluso, atque extincto. *Lamb.*

Nimia ab dulcedine aquarum] *Thucyd.* τῇ τοῦ ὕδατος ἐπιθυμίᾳ, i. e. 'aquæ cupiditate.' *Lamb.*

1265 *Per populi passim loca*] 'Per loca poplica,' seu publica. *Lamb.*

Prompta] Aperta, et in promptu posita. *Lamb.*

1267 *Pædore*] Putore ac fætoe ex illuvie, et angustiiis locorum, et mærore, et ægritudine contracto. *M. Tull. Tuscul.* 3. 'Detestabilia genera lugendi, pædores, muliebres lacerationes genarum,' &c. *Lamb.*

Pannis cooperta] Non vestibus niti-

dis amicta, sed pannis laceris ac sordidis obsita. *πάκια* appellant Græci. Terent. Eunuch. 2. 2. 5. 'Video sentum, squalidum, ægrum, pannis, annisque obsitum.' Lamb. Nam pauperrimi rustici sese in urbem receperant. Creech.

1268 *Pellis super ossibus*] Sic Virg. Menalca 3. 102. 'Vix ossibus hærent.' *pellis* (inquit) sola super ossibus, subintell. erat. vel 'super' pro superat, Græcorum more, qui utuntur interdum præpositionibus pro verbis, ut *περί, παρά, ἐπὶ, ἐν*, pro *περίεστι, πάρεστι, ἐπέεστι, ἐνεεστι*. quidam vir doctus legendum censet *pellis*, in sexto casu. Lamb.

Super una] Sola restans. Faber.

1269 *Visceribus cæcis*] Hanc puto esse verissimam scripturam, ex veteribus quibusdam libris. In quibusdam libris, *Viceribus*; mendose, ex mala pronuntiatione. Ait assumpta viscera omnia, solam pellem et ossa restare. *Ulceribus tætris*, Lambinus, ut sup. 4. 926. Gifan.

Ulceribus tætris, &c.] Ordo et sententia est: propemodum jam sepulta, nempe *pellis*, tætris ulceribus, et sorde, seu sordi. 'sepulta,' i. e. cooperata et obducta. sic autem excudendum curavi, non *sepultis*, secutus codicum manuscriptorum auctoritatem. Præterea *ulceribus* reposui, admonitus a duobus codicibus item manuscriptis, in quibus scriptum reperi *viceribus*, suspicatus a librariis ita scriptum esse pro *ulceribus*, i pro l. sed non displicet mihi tamen Turnebi conjectura et sententia, qui servata vulgata scriptura in voce *sepultis*, reliqua sic legit, *Ulceribus cæcis prope jam, sordique sepultis*: atque hunc verum sic explicat; *Ulceribus jam prope cæcis*, i. e. adspæctum fugientibus, et non apparentibus propter squalorem, et sordem, et illaviem: verba enim quæ subsequuntur, 'sordique sepultis,' declarant vocem 'cæcis.' 'cæcis' (inquit) i. e. sorde et squa-

lore sepultis et coopertis. conjecturam Turnebi adjuvant codices Veneti antiqui. in quibus legitur, *Visceribus cæcus, &c.* Hanc lectionem arripuit, sibi quoque arrogavit Zoilus. quam tamen ei non invideo. sed ingenium et *ἦθος* Zoili demonstro, quamvis satis jam perspectum et cognitum. Lamb.

1270 *Omnia denique sancta*] Thucyd. τὰ τε ἱερὰ, ἐν οἷς ἐσκήνηντο, νεκρῶν πλέα ἦν αὐτοῦ ἐναποθησκόντων: i. e. 'Et templa Deorum, in quibus tabernacula collocarant, cadaveribus erant referta, cum ibi immorerentur.' Lamb. Convenerant videlicet ibi, vel ut incubarent solo pro recipienda sanitate, vel quia alibi tam patens locus non esset. Hav.

1272 *Manebant*] Διετέλου, ut sup. Lamb.

1273 *Hospitibus loca quæ*] Quæ loca ædituentes, i. e. æditui seu æditui, complerant hospitibus, i. e. rusticis et agricolis, et τῶν ἐκ τῶν δήμων, i. e. 'hominibus vicinis,' seu 'ex oppidis Atticis.' Gell. 12. 10. profert hunc locum, his verbis: 'Titus autem Lucretius in carmine suo pro ædituis ædituenteis appellat: 'onerataque passim Cuncta cadaveribus cælestum templa manebant, Hospitibus loca quæ complerant ædituentes.' Lamb.

Hospitibus] Intellige rusticos qui in urbem se se receperant: 'æditu-entes' autem sunt, 'æditui,' νεωκόροι. Faber.

1274 *Nec jam religio Divum*] Thucyd. Ἐπερβιαζομένον γὰρ τοῦ κακοῦ, οἱ ἄνθρωποι οὐκ ἔχοντες ὅτι γένωνται, ἐς ὀλιγωρίαν ἐτρέποντο καὶ ἱερῶν καὶ ὁσίων ὁμοίως. i. e. 'Nam, cum vis mali esset immoderata, et vim intolerabilem afferret, homines non habentes quid agerent, aut quo se verterent, templa Deorum et pietatem peræque negligere cæperunt. Lamb.

1275 *Pendebantur: enim, &c.*] Ita interpungendum. Vide Indicem: 'Enim.' Gifan.

Nec jam religio divum, nec Numina magni Pendebantur: enim præsens dolor, &c.] Ita omnino distinguendum, ut in edit. Gifanii; sic quippe ratio incipit ab *enim*; quod Plantus et Terentius factitarunt. Est autem hæc ratio, quæ fiebat ut 'numina magni non penderentur.' Nil mirum, inquit, 'enim dolor omnia exuperabat.' Exemplum apud Comicos crebra sunt, ut dixi. Fab.

1276 *Nec mos ille sepultura, &c.*] Thucyd. Νόμοι τε πάντες συνεπαράχθησαν, οἷς ἐχρῶντο πρότερον περὶ τὰς τάφους. i. e. 'Et leges omnes, quibus antea in sepulchris utebantur, perturbatae fuerunt.' Lamb.

1277 *Quo prius hic populus*] Cod. Memmianus habet, *Quo prius hic populus, &c.* quam scripturam probo. Ceteri partim, *Quo prius*: partim, *Ut prius*. prius autem videtur legendum, non, ut in vulgatis, *prius*: idque Thucydidis verbis intelligere licet, οἷς πρότερον ἐχρῶντο, i. e. 'quibus prius utebantur.' verumtamen licet etiam legere *prius*, ut referamus ad religionem et pietatem populi Atheniensis antiquam atque avitam. Judicet lector eruditus. Omnino *prius* magis consensaneum est cum verbis Thucydidis. Lamb.

Ut prius hic populus] Ita ex veteribus quibusdam et nostris, et etiam vulg. malim, quam, quod in aliis, *prius*. Multus est Lucretius, in Athenis laudandis. Gifan. In al. *prius hic populus*. Fortasse melius: si enim de pietate in deos intelligendum, notum est quid in Act. Apost. et apud Xenoph. de Atheniensibus scriptum sit: si de cura sepulturae (nam ea apud veteres pars pietatis erat) in eo populo ad superstitionem usque insignis erat. Memineris modo quid Atheniensium imperatoribus evenit ob corpora eorum insepulta, qui ad Arginusas perierant; et his exemplis plenæ historiæ. Faber. Alii,

Quo prius: frustra, nam Thucyd. οἷς πρότερον ἐχρῶντο. Creech. Quod tamen in 'semper' satis includitur. Hav.

1278 *Perturbatus enim totus trepidabat*] Sic habent libri manuscr. non, ut vulgati, *repedabat*. Lamb.

Trepidabat] Vulg. *repedabat*. Gif.

1279 *Consortem*] Alias *cognatum*. Lamb.

1280 *Et paupertas horrida*] Thucyd. Καὶ πολλοὶ ἐς ἀναίσχυντους θήκας ἐτρέποντο σπάνει τῶν ἐπιτηδείων, i. e. 'Et multi ad sepulchra impudentia conversi sunt, facultatum pænuria.' Lamb.

Suasit] Tralatio est. sic lib. 1. 141. 'Sed tua me virtus tamen, et sperata voluptas Suavis amicitia, quemvis efferre laborem Suadet,' &c. ibid. 176. 'Viteis auctumno fundi suadente videmus.' ad quem locum plura. Sic Virgil. Æn. 6. 276. dixit; 'malesuada fames.' Lamb.

1281 *Namque suos consanguineos, &c.*] Hujus loci sententia hæc est: Nam suos consanguineos locabant cum ingenti clamore 'super aliena rogorum exstructa:' i. e. super eos rogos exstructos; 'qui erant alieni:' i. e. non sui. 'exstructa rogorum' autem sic dictum, ut illa 'sæpta domorum,' 'strata viarum,' 'aperta viarum,' 'structa saxorum,' et similia apud eundem: et illa, 'vana rerum,' 'amara curarum,' et similia apud Horatium: quæ notavimus in commentar. Horat. Hujus loci sententiam paullo quidem aliam, sed tamen his verbis exprimit Thucyd. Ἐπὶ πυρᾶς γὰρ ἀλλοτρίας φθάσαντες τοὺς νήσαντας οἱ μὲν ἐπιθέοντες τὸν ἑαυτῶν νεκρὸν, ὑφῆπτον. οἱ δὲ καιομένου ἄλλου ἔνωθεν ἐπιβαλόντες ἀπῆσαν. i. e. 'Nam in rogorum alienum eos antevertentes, qui exstruxerant, alii suum mortuum imponebant, faciesque subdebant: alii, cum alius mortuus comburetur, suo insuper injecto discedebant.'

Quidam tamen hunc Lucretii locum sic explicant : namque super suos consanguineos (rogis scilicet impositos) locabant 'aliena rogorum,' i. e. res a rogis alienas, i. e. quæ non solent in rogam conjici. ego priorem explicationem magis probo, quia cum verbis et sententia Thucydidis magis mihi congruere videtur. *Lamb.*

Namque suos consanguineos aliena rogorum Insuper exstructa ingenti clamore locabant] I. e. cum familiaria sepulcra, seu busta, non habebant, corpora suorum imponebant alienis rogis. 'Exstructa rogorum,' i. e. rogi, ut alibi; itaque 'aliena exstructa rogorum,' erunt exstructiones rogorum alienorum. Sed τὸ 'insuper' pro simplici super; quod aliis quoque præpositionibus evenit. *Faber.*

1283 *Subdebantque faces*] Subjiciebant facies rogis. Thucyd. ὑφῆπτον. *Lamb.*

1284 *Quam corpora desererentur*] Quidam legendum censent, *Quam ut corpora desererentur.* *Lamb. et Fab.* Ventum est supremæ præscripta ad candida calcis, mi Lector, et Notulas nostras absolvimus; quibus tamen pauxillulum quid addere etiam visum est, quod tibi non ingratum fore speramus. Emenda itaque Manilium in extremo i. lib. ubi de hac clade loquitur : 'Qualis Erechtheos pestis populata colonos Extulit antiquas per funera pacis Athenas.' Cætera omitto quæ ex Lucretio adumbrata sunt, id quod studiosi facile advertent; sed in secundo versu neminem vidi qui intelligeret illa *funera pacis.* Neque vero mirum. Sic itaque legendus aterque est : *Qualis Erechtheos olim populata colonos Extulit antiquas per funera pestis Athenas.* Sed juvat excurrere, neque hanc, et spero, veniam denegabis. Sic scribit Gifanius in 'Pestis : ' 'Qui hac voce pro morbo, quem veteres constanter pestilentiam vocant, utuntur, barbarissant.'

Edictiones vero basilicas! Hem! barbarissant qui 'pestem' pro 'pestilentia' usurpant. Bene sane: jam Manilium barbarismi manifestum habemus; sed fortasse sæculum Theodosianum a puritate Latini sermonis longius aberat, quam ut inde auctoritas peti debeat. Esto sane. At Justinus tamen Manilio antiquior, in morte Agathoclis describenda (jube afferri librum) ita quoque locutus est. Verum alium auctorem magis idoneum postulent Gifaniani; satis igitur erit Horatius! annuunt. Sic itaque ille Od. 1. 21. 13. 'Hic bellum lacrymosum, hic miseram famem Pestemque, a populo et principe Cæsare in Persas atque Britannos Vestra motus aget prece.' Hic certe pestis tam pestilentia est, quam famēs famēs est, opinor, neque tamen barbarissant Horatius, si nobis ita sentire per Gifanium licebit. Et hæc quidem ad calamitatem illam, quam sibi describendam suscepit Lucretius pertinere videbuntur; sed, quæ jam dicam, ad Cecropios seu Atticos tantum. Videlicet, ne emendatio pereat, adscribam quod ego in epistola quadam ad Guidonem Patinum Virum Clarissimum, et Regium Medicinæ Professorem nuper scripsi. Apud Hesychium hæc leguntur : 'ΚΕΚΡΟΠΙΔΑΣ, Ἀθηναίους τοὺς ἀπώκιδας, CECROPIDAS, Athenienses apocidas.' Hem! Apocides isti unde terrarum advecti sunt? Sed non est cur in ea re quærenda quidquam operæ ponatur, locus non corruptus modo est, sed et mutilus. Lege et supple ΚΕΚΡΟΠΙΔΑΣ, Ἀθηναίους [ἀπὸ Κέκροπος] ἡ ἈΠΑΤΕΩΝΑΣ. Cecropidas scilicet, significare Athenienses, a Cecrope, vel etiam significare fallaces; allusione facta ad Cercopas qui δόλιοι et πανούργοι, notissimo proverbio, habebantur, Κερκώπων ἀγορά. Ac ne quis de emendatione dubitet, ipsemet Hesychius plane et diserte

alibi scripsit Κέκρωψ, ἀπατεών, ἡ πίσθηκος. Ubi ex illa interpretatione [πίθηκος] lusum fuisse in ea voce per metathesin τὸν κ et ρ cognoscas, ut καρ-

τερὸς pro κρατερὸς, κραδία pro καρδία. Itaque verbum erit comicum aut Sillographi alienius. *Faber.*

MULTA in hoc libro præclare disputavit Lucretius, at excidit proposito; neque enim de providentia opinionem, quam oppugnavit totis viribus, concussit: sit omnis meteorων ratio perspicue declarata, tonitru, fulgur, fulmen, terræ motus explicentur, omnia denique agantur naturali ratione, at nulla unquam sine domino, saltem dominum ipsa natura non respuit; natura enim est ea brutæ materiæ particularum dispositio, quæ facit ut isti oriantur effectus, quos vocamus naturales. Illa autem dispositio, si casu inducta sit, non refutat, si prudentia sit constituta, confirmat providentiam. Ita singulæ explicationes physicos delectare possunt, atheos non juvant.

De meteoris autem nemo accuratius collegit veterum philosophorum opiniones, nemo acutius exposuit; his pauca addiderunt recentiores philosophi, non meliora. Et profecto ut hæc nostra ætas, ita plures post nostram memoriam nascentes (hæc Vitruvius) cum Lucretio videbuntur

velut coram de meteoris disputare.

De terræ motu, et mari ea docet quæ res ipsa comprobant, nisi quod quidam terræ motus (de quibus forsitan aliquando copiose) vires causarum, quas assignat, superare videantur.

Ætna nobile est argumentum, sed difficile; et in hoc deficit Poëta: at de Nili incremento, de Avernis, et de fontibus admirandis, tanquam ipsa veritas loqueretur, disserit. Id vero observandum, quod de fabuloso Jovis Ammonis fonte minus satisfacit; quippe melius naturam explicat Lucretius, quam fabulas.

De Magnete plura, quæ avide legemur, scripserat, si notæ fuissent lapidis istius admirandi vires. Pestis et morborum commoda explicatio: Thucydidem ita denique interpretatur, ut vim illius historici exprimat, augeat majestatem: neque ipsa Thucydidis narratio tam perspicua, aut tot ingenii luminibus distincta. *Creech.*

NOTITIA LITERARIA

DE

T. LUCRETIO CARO,

EX JO. ALB. FABRICII BIBLIOTHECA LATINA EXCERPTA,
TOM. I. CAP. 4. ED. ERNEST. 1773.

Lucretii Ætas.

T. LUCRETIVS CARUS, patria ut videtur Romanus, natus est, teste Eusebio, Olymp. 171. 2. anno U. C. 659. ante Christum 95. 'Postea amatorio poculo¹ in furorem versus, cum aliquot libros per intervalla insanix² conscripsisset, quos postea Cicero emendavit, propria se manu interfecit anno ætatis quadragesimo quarto, U. C. 703.³ ante Christum 51. Philosophus de Epicuri schola acutissimus, quem qui legunt, videntur, ut 1x. 3. ait Vitruvius, cum eo velut coram de rerum natura disputare: poëta sublimis, idemque elegans et multæ artis luminibus pictus, ac Latinæ linguæ auctor egregius. De hoc Caspar Barlæus lib. 11. Miscell.

Hic Phœbi furiis, furiisque exarsit Orestis.

Quam præstat solis versiculis furere!

Scriptor vitæ Virgilii, eo die, quo togam virilem sumsit Maro, periisse Lucretium testatur (a. U. C. 698.): 'Alii eodem die, quo natus est Virgilius, obiisse ferunt: et aliquis Pythagoreus credat Lucretii animam in Maronis corpus transiisse, ibique longo usu et multo studio exercitatam, poëtam perfectissimum evasisse. An

¹ Euseb. Chron. Prosper in Chron. Pomponius Sabinus ad Virg. Georg. 111. 202. hippomanem bibisse ait.

² Hoc vix credibile mihi videtur. Neque eo respicere putem Statium lib. Sylva 11. 7. in verbis vs. 76. 'et docti furor arduus Lucretii.' Poëtarum enim furor laudabilis, ἐνθουσιασμός. Pro arduo 'difficilem' ait Quintilianus x. 1.

quo sensu etiam Statium intelligit Barthius, qui ad ejus verba conferendus, T. 1. p. 260 sqq. ubi veterum loca eum laudantium vel testimonio ejus libenter utentium.

³ Triennio citius mortem Lucretii assignat Is. Vossius p. 83. ad Catullum, e Scriptore vitæ Virgilii.

sibi ipsi manus attulerit incertum: interiit anno ætatis suæ 43. et miserrimam, quam olim ludibrio habuerat, nimis cito expertus est immortalitatem.' Hæc Thom. Creech.

Libri Sex de Rerum Natura.

Extant ejus Libri VI. de Rerum Natura, ad C. Memmium Gemellum ¹ Heroico poemate, versibus jucundo antiquitatis sapore conditis, Epicuri de rebus naturalibus sententiam, sed et impios ejus errores disertissime explicantes. Non plures a Lucretio libros ² hujus argumenti scriptos esse, ut male conjiciebat Gyraldus Dialog. IV. de poetis, Tom. II. Opp. pag. 197. secutus Philippus Beroaldus et Barthius LII. 4. Advers. Lucretio ipsi testi credimus, qui libro sexto vs. 92. 'supremæ præscripta ad candida calcis spatium' currere se affirmat. Exordium operis idem quoque, quod nos hodie, legit olim Ovidius Trist. II. 261.

Sumserit, Æneadum genitrix ubi prima; requiret,

Æneadum genitrix unde sit alma Venus.

Hoc est, si in manus sumserit Lucretium, cujus prima hæc sunt verba: 'Æneadum genitrix, hominum Divomque voluptas;' quem Ovidii sensum esse, jam pridem notavit Ludovicus Carrio lib. I. Emendationum cap. 8. Usitatum enim fuisse veteribus, ut vocibus initialibus scripta ipsa denotarent, pluribus exemplis docet Jo. Jonsius II. 5. de Scriptoribus Hist. Philos. pag. 136. sq. et Scaliger ad Euseb. num. MDCCCLX. Quod vero in limine operis invocatur Venerem Lucretius, homo Epicureus, qui a Diis omnia humana susque deque putabat haberi, satis se duxisse existimandus est excusari more vulgato poetarum, neque alia opus esse responsione arbitror ad dubitationem hanc dissolvendam, quam multos viros doctos exercuisse docet, præter interpretes Lucretii, Creechium, aliosque, Petrus Bælius, vir ingeniosissimus, in Dictionario Historico pag. 1923. editionis secundæ, quem de poeta lector, ubi volet, consulat. Memmium, cui poema suum Lucretius inscripsit, scripsisse et ipsum versus, colligas ex Plinii Epist. v. 3. Eundem Mæcenatibus ac liberalibus studiorum patronis accenset Martialis XII. 36.

¹ De hoc consulenda Gifanii prolegomena et Lambini.

² Aliud certe opus, ni Lucretius alius, de quo Varro lib. IV. de L. Lat. p. 7. 'Lucretius suorum unius et viginti librorum initium fecit hoc Ætheris et

terræ genitabile quærere tempus.' Pro Lucretio *Lucilium* legit Gifanius. Alius Lucretius Episcopus, cui Feriulus Regularum Monachorum inscripsit. Vide Menardum ad Comœdiam Regularum p. 97.

Pisones, Senecasque, Memmiosque
Et Crispos mihi redde, &c.

Quæ vero a recentiore ætate in Gallia etiamnum claret illustris Memmiorum gens, Gallice *des Mesmes*, si Bernhardum Monetam audimus, Latine Maximorum potius nomine appellanda erat. Vide Menagiana Tom. IV. pag. 175. De illius gentis laudibus Casp. Gevartius præfatione ad tres Electorum libros editos Paris. 1619. 4. Franciscus Vavassor in elogio Claud. Memmii, Hadr. Valesius in dedicatione diatribæ de basilicis, aliique laudati a Grævio in Epist. ad Nic. Heinsium Tom. IV. Syll. Burmann. pag. 610.

Lucretii placita Epicurea carmine confutanda sibi sumserunt, Latino Heroico quidem, Aonius Palearius, Scipio Capicius, Polignacus Cardinalis, et Thomas Ceva, S. J. Anglico Henricus Morus et Richardus Blackmore; Gallico Carolus Claudius Genestus, et Italico Alex. Marchetti. Scipionis Capicii libri II. de Rerum Principiis, Venet. 1546. 8. prodire, et Palearii libri tres pro animæ immortalitate, Lucretio oppositi, ex merito laudantur a Sadoletto Epp. v. pag. 200. quos a Paleario scriptos esse, sine idonea causa dubitat Rob. Titius ex Welseri Opp. pag. 878. Cardinalis Polignaci libri IX. de Deo auctore universi cupide expectati post specimen eorum editum, lucem viderunt, post mortem ejus, primum Parisiis cura Abbatis Caroli Rothelini, in cujus præfatione historia libri traditur; deinde Lipsiæ 1748. 8. cura Gotschedii, addita Diatribe de Poëtis Philosophis. Cevæ Philosophia nov-antiqua, qua confutavit Lucretium, excusa est Mediolani 1704. 12. et merita laude celebratur in Diario Veneto, Giornale de' letterati d'Italia, Tom. VII. pag. 114. sq. Henrici Mori Poëmata philosophica, in quibus præcipue multa pro animorum immortalitate, prelum evasere Cantabrigiæ 1647. 8. Blackmori, Equitis et Medici Londinensis, poema insigne de Creatione, septem constans libris, quo Providentiam Numinis adversus Lucretium defendit, jam tertium prodiit Londini an. 1714. Genesti poema pulcherrimum Parisiis primum, deinde Amstelodami an. 1717. 12. excusum hoc titulo est: 'Principes de philosophie, ou preuves naturelles de l'existence de Dieu et de l'immortalité de l'âme.' Idem cum Bertholdi Henrici Brockesii metaphrasi Germanica Hamburg. 1728. 8. Sed Marchetti (ejusdem, cujus metaphrasin Lucretii Italicam infra memorabo) Poëma philosophicum imperfectum ab auctore relictum, nec luci datum est, cujus initium extat in Diario Veneto Tom. XXI. pag. 258-260. Nec Germanis nostris deest, quem ingeniosis hisce religionis asser-

toribus poëtis accensere cum laude, et Lucretio opponere possimus, laudatus Brockesius, cujus carmina suavissima vernacula de Creatoris et rerum creatarum admirandis jam sæpius post primam an 1723. Hamburgi vulgatam editionem recusa quatuor voluminibus in 8.

Si quis titulum modo consulat, facile putet Lucretio etiam oppositum esse librum Belgica prosa Amst. 1710. 8. ab Henrico Wyermarsio vulgatum hoc titulo: 'De ingebeelde chaos, en gevaande verels vording der oude en hedendaagze vysgeeren, veridelt en veerlegt, byzonder de gevœlens hier omtrent van T. Lucretius Carus en Dirk Santvoort,' betoonende dat ze de beginzelen der Werelt, dat is, vording van Zon, Maan, Aardklot enz volgens hin eygen gronden niet vel asgeleyden betrogt hebben. Ment een verstandige verklaring vegen Gods inblyvende en overgaande verking.' Sed qui scriptum ipsum evolverunt, putidum Spinosæ asseclam, derisorem sacrarum literarum impium, et religionis contemptorem Lucretio ipso haud meliorem illo prodi observant.

'Substantiam et corpus æque late patere, omne extensum esse corporeum, (cum suo consecratio, Spiritus nusquam esse,) nihil fieri posse nisi ex præjacenti materia; vel, quod idem est, nihil posse creari. Omne corpus motum ab alio corpore moveri. Omnia mundi phænomena rationibus pure mechanicis posse explicari. Cohærentiam corporum atomorum hamatarum unionem contineri, et id genus alia fere infinita, præsertim apud Democriti et Epicuri sectatores, apud Lucretium præ ceteris: quem cum admodum adolescens evolverem, putabam profecto subinde, me satyrum quempiam simiumve senem e sylphis philosophantem audire, adeo omnia ex solo sensu externo crassaque imaginatione deducebantur. Quod genus philosophos innumeros e lustris locisque desertis credibile est jamdudum confluxuros fuisse, si Deus ac Natura brutis animalibus loquendi scribendique facultatem concessissent. Ipsa enim facile potuissent prolixas crassarum imaginationum concatenationes, sive carmine sive soluta oratione, ornate et copiose deducere et enarrare. Hoc vero proprie philosophari non est, sed materialia αἰσθήματα καὶ φαντάσματα inani opera recensere.' Hæc Henricus Morus, Theologus et Philosophus Anglus, in Confutatione

¹ De Santvoortii libro de orsaak van de bewegingen de Beginsein der vaste lichamen, et de scripto Wyermarsii vide Christoph. August. Heumanni Acta Phi-

losophorum edita Germanice, Parte VII. pag. 121. sq. Unschuldige Nachrichten von theologischen Sachen an. 1717. pag. 424. sq.

Cabbalæ Aëtropædomelissææ, Tom. I. Operum Philosophicorum pag. 527.

Invocationem Veneris, in limine libri primi Lucretii, exposuit Gallicis versibus pluribus Poëtria ingeniosissima Deshoullieria Tom. II. carminum, editorum Gallice Bruxell. 1708. 8. pag. 80. 'imitation de Lucrece, en galimatias fait exprès.' De invocatione illa videndus etiam Petrus Victorius, Epistola ad Joannem Casam. Jo. Clerico viro doctissimo Tom. XXVI. Bibl. selectæ pag. 154. rectius facturum fuisse videtur Lucretius, si Rationem sive Mentem tanquam Deum in limine poëmatis potius, quam Venerem, implorasset. Sed Lucretius, sensibus plus quam rationi tribuens, et generationem rerum cupiens exponere, nullum magis physicum numen, quam Venerem, appellare se posse existimavit. In Lucretium scripserat olim Velius Longus, cujus commentarii, citati a Charisio pag. 187. edit. Putsch. jam pridem intercidere.

Poëtæ quos Lucretius imitatus fuit.

Poëtæ imitatus esse Lucretius cumprimis videtur, e Græcis Homerum et Empedoclem, e Latinis Ennium. Lucretii vestigia non puduit legere Virgilium in Georgicis: neque semper eum vicit aut post se reliquit, ut judicat Alexander Rossæus, qui loca Lucretii nonnulla cum Virgilianis contulit libro tertio Virgilii triumphantis, capite 6. Obscuritatem in Lucretio reprehendit Pallavicinus. Non opus est monere eruditos, commentitiam esse inscriptionem Cæsenatem, obviam in Aldi Manutii Orthographia pag. 129. et Fulvii Ursini imaginibus, atque apud Gruterum pag. cccxxxii. 2. laudatamque a Mabillonio itineris Italici pag. 42. et Bernardo Manzonio in Chronologia Cæsenæ pag. 126. Tom. IX. Thesauri Italiæ parte VIII. 'A. Lucretii Historici ac Poëtæ Conditoris verissimi, cui ob excellentiam ingenii statua condonata, ac Civitati Cæsenæ, Roman. Colonizæ deductæ in hoc sacro monte dedicata.'

Claudant præsens de Lucretio caput hi versus Marulliani:

Amor, Tibulle, Mars tibi, Maro, debet,
Terentio soccus levis:
Cothurnus olim nemini satis multum,
Horatio satira et chelys:
Natura magni versibus Lucretii
Lepore museo illitis.

RECENSUS EDITIONUM

T. LUCRETII CARI,

AUCTION FABRICIANO,

ET IN TRES ÆTATES DIGESTUS.

[EX ED. BIPONT. 1808.]

ÆTAS I. NATALIS

1473—1558.

EDITIO princeps. Fol. s. a. et l. per Thomam Ferandum, char. Rom. absque sign. cust. et pagg. Incipit ab ipso auctoris textu, sine titulo. In fine hæc leguntur: 'TITI LUCRECII CARI FINIS. Lucretii Unicum meas in manus cum pervenisset exemplar de eo imprimendo hesitavi: quod erat difficile unico de exemplo quæ librarii essent preterita negligentia corrigere. Verum ubi alterum perquisitum exemplar adinvenire non potui: Hac ipsa motus difficultate unico etiam dicto exemplari volui librum quam maxime rarum communem multis facere studiosis: siquidem facilius erit pauca loca vel alicunde altero exemplari extricato vel suo studio castigare et diligentia: quam integro carere volumine. Presertim cum a fabulis quæ vacuas (ut inquit poëta) delectant mentes remotus Lucretius noster de rerum natura questiones tractat acutissimas tanto ingenii acumine tantoque lepore verborum ut omnes qui illum secuti sunt poëte: eum ita suis in descriptionibus imitentur: et Virgilius presertim poëtarum princeps ut ipsis cum verbis tria interdum et amplius metra suscipiat. Thoma Ferando auctore.'

—Rarissimam hanc editionem, et a nullo adhuc editorum collatam, primus in notitiam adduxit Boni Lettere II. pag. LXXVIII. sq. Conf. Panzer Tom. IV. pag. 263. Brixiae factam fuisse, ex Epistolis Phalaridis aliisque libris ejusdem impressionis satis

apparet; videturque referenda ad annum 1473. quo Ferandus Brixiae Statuta civitatis illius impressit.

1486 Lucretii Opera. In fronte folii secundi: 'T. Lucreti Cari poëtae philosophici antiquissimi de rerum natura liber primus incipit feliciter.' In fine libri sexti: 'T. Lucreti Cari poëtae philosophique antiquissimi de rerum primordia natura ad memmum Liber sextus et ultimus explicit feliciter.' Tum post exiguum spatium:

'Paulus hunc impressit fridenberger in verona,
Qui genitus est in Patavia [Passavii] alæ magnæ [Alemanniæ]
Ab incarnatione christi: MCCCCLXXXVI.
Die vigesimo octavo septembris calen. octobris.'

Accedunt versus anonymi, quibus partim Lucretium, partim lectorem alloquitur. Fol. Char. Lat. sine custod. et pagg. num.—Panzer Tom. III. pag. 505. Usus est ea Wakefieldus, qui omni genere corruptelarum refertissimam, apprime tamen utilem dicit.

1491 Lucretii Opera, cum comment. Omniboni Leonici. Mediolani, per Ulderic. Scinzenzeler. Fol.—Maittar. Ind. II. pag. 35. Panzer Tom. II. pag. 65.

1495 Lucretius de rerum natura. In fine: 'Impressum Venetiis per Theodorum de Ragazonibus de Asula dictum Bresanum. Anno domini M. CCCC. LXXXV. die IIII. septembris.' 4.—Panzer Tom. III. pag. 375. Sequitur Veronensem an. 1486.

1500 Aldina I. Titi Lucretii Cari libri sex nuper emendati. Præmittitur Aldi Manutii epistola ad Albertum Pium Carporum Principem. Hanc excipit Hieron. Avancii ad Valerium Superchium Pisaurem, medicinæ Doctorem et mathematices Professore, epistola, scripta Kal. Martiis MD. Sequitur Hieron. Avancii præfatio ad lectorem; et hanc excipit expositio eorum quæ singulis libris continentur. In fine: 'Hieronymi Avancii Veronensis ingenio et labore. Venetiis accuratiss. Apud Aldum, mense Decem. MD. Non licet sic alteri cuiquam sine mulcta, in Oris Venetis.' 4.—Renouard Annales de l'imprimerie des Alde Tom. I. pag. 32. Panzer Tom. III. pag. 477. Ab Avancio bonos auctores malo mangonio interpolatos esse, queritur Broukh. ad Propert. II. 7. 76. Ipse de hac sua editione profitetur, se nullum exemplar antiquum adhibuisse manuscriptum; sed conformavisse textum ex Veronensi; pa-

rallelis aliorum scriptorum locis, cum Aristotelis operibus, aliisque scriptis veterum, in subsidium convocatis.

—Lucretius. Venetiis, per Theodorum de Ragazonibus de Asula. Fol.—Panzer Tom. III. pag. 472.

... Titi Lucretii Cari de rerum natura libri sex. S. a. l. et typogr. Fol.—Panzer Tom. IV. ex Denis Suppl. Conf. Catalogue des livres imprimés de la bibliothèque du Roi, Poètes, n. 733.

1504 Raph. Franci, Florentini, in Lucretium Paraphrasis, et Appendix de animæ immortalitate. Bononiæ, apud Jo. Antonium. 4.

1511 Titi Lucretii Cari de rerum natura libri sex, cum commentariis Jo. Baptistæ Pii. Bononiæ, typis excussoriis editum in Ergasterio Hieronymi Baptistæ de Benedictis Platonici Bononiensis Anno MDXI. Fol.—Panzer Tom. VI. pag. 326. Opes, quæ sibi ad emendandum Lucretii carmen competerent, Pius ipsemet sic percensuit: 'Contulimus, non sine ærumnis vigiliisque diutinis, Codicem Veneti Hermolai,' &c. Vid. Wakefieldi Præf. supra p. 7.

1512 T. Lucretii Cari de rerum natura libri VI. (curante Petro Candido.) In fine: 'Impressum Florentiæ sumptibus Philippi Giuntæ bibliopolæ. Anno salutis MDXII. Mense Martio.' 8.—Panzer Tom. VII. p. 14. In præfatione Candidus profitetur, se ex Manuscriptis Lucretium emendatiorem dare, obelis Pontani Marulique temere inducta expungendo adhibitis. Videtur tamen ejus editio ad normam Aldinæ prioris potissimum composita, a qua in paucissimis recedit.

1514 In Carum Lucretium poëtam Commentarii a Jo. Baptista Pio editi: Codice Lucretiano diligenter emendato: nodis omnibus et difficultatibus apertis: obiter ex diversis auctoribus tum Græcis, tum Latinis multa leges enucleata: quæ superior ætas aut tacuit, aut ignoravit. Perlege: lætaberis: Additus est index literarius. Venundantur ab Ascensio et Joanne Parvo. In fine: 'In Chalco-graphia Ascensiana ad IV. Idus Augusti MDXIII. Fol.—Panzer Tom. VIII. pag. 12. Repetitio ed. Bononiensis 1511.

1515 Aldina II. ex recensione Andr. Naugerii. Lucretius. Venetiis, in ædibus Aldi et Andreæ Soceri, Mense Januario. 8.—Renouard l. c. pag. 116. De nova hac editione audiamus Aldum ipsum præfantem: 'Quod autem longe correctior emittitur nunc Lucretius ex ædibus nostris, quam consueverit; habenda est potis-

simum gratia Andreæ Naugerio nostro: qui eum, quamquam cursim propter ipsius occupationes, et importunam impressorum nostrorum festinationem, tamen accurate recensuit. Capita præterea mutata fere sunt omnia.—Quod si per adversam valetudinem mihi licuisset, qua menses jam aliquot acerbior conflictatus sum, addita essent infra non pauca, quæ diligentiae nostræ fidem omnibus facerent, et Lucretium ipsum plenior redderent . . . cetera ita præstita esse a nobis opinor Naugerii nostri industria, quam non contemnendam adhibuit: ut Lucretius legi atque intelligi tandem possit.'

1531 Titi Lucretii de rerum natura libri VI. ad verorum exemplarium fidem castigati. Basileæ, apud Henricum Petri. 8.—Catal. de la biblioth. du Roi, Poètes, n. 741. Editor nescitur. Variæ lectiones sunt in margine, sed ex aliis editionibus.

1534 T. Cari Lucretii de rerum natura libri VI. Lugduni, apud Seb. Gryphium. 8.—Panzer Tom. IX. pag. 526. Videntur Gryphianæ editiones hujus ætatis ex Aldina fluxisse.

1536 T. Lucretii Cari de rerum natura libri VI. Lugduni, apud Seb. Gryphium. 8.—Panzer Tom. VII. pag. 367.

1539 T. Lucretii Cari, poëtæ ac philosophi antiquiss. de rerum natura libri sex. Parisiis, ex offic. Prigentii Calvarini. 4.—Maittar. Ind. pag. 35.

1540 T. Cari Lucretii de rerum natura libri sex. Lugduni, apud Seb. Gryphium. 8.—Biblioth. Emtinck. P. IV. pag. 300. n. 1409.

1542 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex. Lovanii. 4.—Biblioth. Emtinck. P. IV. pag. 121. n. 590.

1546 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex. Lugduni, apud Seb. Gryphium. 12.—Biblioth. Emtinck. P. IV. pag. 438. n. 385.

1558 T. Lucretii Cari, poëtæ ac philosophi vetustissimi de rerum natura libri sex. Lugduni, apud Seb. Gryphium. 12.—Crevenna Vol. III. pag. 180.

ÆTAS II. LAMBINIANA.

1563—1693.

1563 Lambini I. T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex. A Dionysio Lambino, Monstrolensi, literarum græcarum in urbe Lutetia doctore regio, locis innumerabilibus ex auctoritate quinque Codicum manuscriptorum emendati atque in antiquum et nativum statum fere restituti, et præter ea brevibus et perquam utilibus

commentariis illustrati. Parisiis et Lugduni habentur in Guilielmi Rouillii et Philippi G. Rouillii nep. ædibus. 4.—Catal. des livres imprimés de la bibliothèque du Roi, Poètes, n. 743. Quinque Codd. msstis, et Adriani Turnebi atque Jo. Aurati consilio usus Lambinus, octingenta Lucretii loca restituisse se profitetur. At neminem se novisse affirmat Wakefieldus, qui contextum scriptoris cujuslibet, auctoritate membranarum leviter conculcata, propriis conjecturis inferciendis, per effusiolem licentiam, atque inconsultam magis temeritatem, passim præfractius vitiatum et deturpatum dederit. Commentarius Lambini non solum optimis in Lucretium, sed generatim optimis annumeratur. In Goetzii Memor. bibl. Dresd. I. pag. 332. et in Catal. bibl. Ludewig. hæc editio prodiisse dicitur an. 1564.

1565 Lambini II. sine commentariis. T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex, a Dionysio Lambino recogniti. Accesserunt Adr. Turnebi emendationes aliquot. Parisiis, apud G. Rouillium. 16.

—T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex, emendati et ex manuscriptis restituti ab Oberto Giphanio, Burano: addita sunt vita Lucretii, et gentis Memmiæ descriptio; notæ marginales; epitome seu compendium Epicuri de rerum natura, Lucretio accommodatum, Græce; capita quædam philosophiæ Epicuræ de rerum natura, ex M. Tullii collecta libris, item verbis Titi composita; collectanea ad antiquitatis notitiam; Thucydidis verba e libro secundo de pestilentia Athen. Græce; variæ lectiones et castigatones. Antverpiæ, apud Christoph. Plantinum. 8.—Giphanius præter Lambini commentarios, quos expilasse incusatur, etiam Lucæ Fruterii reliquias suffuratus atque undique doctorum ea ætate conjecturas corrasisse arguitur. Vid. Havercampi præf. In lectione, interpunctione, et orthographia, de qua in præfatione multus est, discessionem facit frequentem ab editoribus superioribus; parum tamen contulit, ex quo Lucretii contextus emendatior evaserit, vir diligens quamvis et doctus, sed limato judicio, sine quo frustra Critice exercetur, destitutus.

1566 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex emendati et ex manuscriptis restituti ab Oberto Giphanio, &c. ut in ed. antecedente. Antverpiæ, ex officina Christoph. Plantini. 8.—Recusa ex ed. 1565.

1570 Lambini III. T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex, a Dionys. Lambino olim locis innumerabilibus ex auctoritate quinque

Codicum manuscriptorum emendati, ac ferè redintegrati, et præterea brevibus, ac perquam utilibus commentariis illustrati: nunc ab eodem recogniti, et longe meliores facti, planeque in suam pristinam integritatem restituti: cum iisdem commentariis, plus quarta parte auctis. Accesserunt hæc præterea, Vita Lucretii, eodem Lambino auctore. Præter eum indicem, qui in omnibus aliis libris ante impressis poni solitus est, indices alii duo, unus rerum, quæ sunt in contextu Lucretii, et vocum elocutionumque fere omnium Lucretianarum: alter, earum rerum, quæ sunt in commentariis Lambini. Lutetiæ, apud Jo. Benenatum. 4.

1576 Lambini IV. sine commentariis. T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex, a Dionysio Lambino et Adr. Turnebo recogniti. Lugduni, apud Ant. Gryphium. 16.—Repetitio ed. 1565.

1583 Lambini V. T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex, a Dionysio Lambino emendati et commentariis illustrati. Francofurti, apud hæredes A. Wecheli. 8.—Ex ed. 1570. recusa.

1589 Antverpiæ, apud Plantinum. 12. et

—Lugduni Bat. 12.—Bibl. Emtinck. P. IV. pag. 438. n. 387. et 388.

1595 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex, ad postremam Giphanii emendationem restituti. Lugduni Bat. apud Franc. Raphelengium. 8.

1596 Lugduni. 12. ex Lambini et Turnebi recognitione.

1597 Lugduni Bat. apud Rapheleng. 12.

1603 Genevæ. 4. in Corpore omnium veterum Poëtarum Latinorum.

1606 Lugduni Bat. apud Rapheleng. 12.

1611 Lugduni Bat. apud Rapheleng. 12. quam vehementer commendat Barthius ad Statium Tom. III. pag. 81. et a Justo Lipsio curatam ait.

—Genevæ. 4. in Corpore Poëtarum Latinorum ed. II.

1616 Lugduni, in Corpore Poëtarum Latinorum ab Alex. Ficheto edito. 4.

—Amstelodami. 12.

1620 Amstelodami, apud Guil. Janssonium. 24.

1626 Amstelodami. 24.

1627 Genevæ. 4. in Corpore Poëtarum Latinorum ed. III.

1631 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex, notis brevioribus ex ipso potissimum auctore succincte et perspicue illustrati:

cum lexico, sive indice absolutissimo omnium elegantiarum Lucretianarum, cura et labore Danielis Parei. Accesserunt Scipionis Capicii de principiis rerum libri duo: necnon Aonii Palearii Verulani de animorum immortalitate libri tres. Francofurti, impensis Guil. Fitzeri, librarii Angli. 8. 2 voll.—Nihil præfatus non laudat præsidia, quibus fultus ad Lucretium edendum accesserit; noluit vero, ut Creechius recte de eo judicat, chartæ perituræ parcere. Testimonia de Lucretio implent plures pagellas, a pag. 29-73. Annotationes parum valent nec ad sensus perspicientiam, nec ad lectionis veritatem. Index, qui alterum volumen efficit, quamquam mole laborat et sæpe nugax est, multa tamen habet egregia, quorum quidem bonam partem Lambinus et Giphanius sibi possunt vindicare.

—Amstelodami. 24. apud Jansson.

1647 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex, una cum paraphrastica explanatione et animadversionibus Jo. Nardii. Florentiæ, typis Amatoris Massæ Foroliviensis. 4. cum novem tabulis æneis.—Parvi æstimatur hæc editio: atque Creechius in præfatione Nardium severius vocat sexagenarium interpretem de ponte dejiciendum. Commentarius verba opinionesque Lucretii observationibus physicis potius, quam philologicis illustrat.

1650 Parisiis. 8. cum versione Gallica Mich de Marolles.

1656 T. Lucretii Cari de rerum natura liber primus, cum ejusdem translatione in versus Anglicos, adjectis animadversionibus, auctore Jo. Evelyn. Londini, apud Gabr. Bedle. 8.

1660 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex, additis conjecturis et emendationibus Tanaquilli Fabri, cum notis perpetuis. Salmurii, apud Jo. Lenerium. 4.—Notæ sunt eruditæ; sed de ingenio, more suo, Lucretium emendavit Faber.

1675 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex: quibus additæ sunt conjecturæ et emendationes Tan. Fabri, cum notulis perpetuis; et præterea Oberti Giphanii Vita Lucretii, et de gente Memmia ejusdem Prolegomena; item Dion. Lambini Index perquam necessarius. Cantabrigiæ, ex offic. Jo. Hayes. 12.

1680 T. Lucretii Cari de rerum natura libros sex interpretatione et notis illustravit Michaël Fayus, in usum serenissimi Delphini. Parisiis, apud Fredericum Leonard. 4.—Pareum sequitur in textu. Notæ plenæ sunt hallucinationum, et, quæ bona sunt, debet aliis. Nardii animadverss. de funeribus Atheniensium reje-

cit ad calcem, et particulas carminis obscenas collectas dedit post indicem; scilicet, ut, quæ ab oculis removeantur, ea congesta uno obtutu perlegi queant.

1685 Parisiis, cum Gallica versione Baronis des Coutures. 8. 2 voll.

1686 Cantabrigiæ. 12. repetita editio 1675. cum notis Tan. Fabri.

1692 Parisiis. 12. 2 voll. cum Gallica versione Baronis des Coutures.

1693 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex, cum argumentis Mich. Fayi et castigationibus Tanaq. Fabri. Accurante Val. Pect. Neapoli, ex officina Bulifoniana. 16.

ÆTAS III. CREECHIO-WAKEFIELDIANA.

1695—1801.

1695 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex. Interpretatione et notis illustravit Thomas Creech, Collegii omnium animarum Socius. Oxonii, e theatro Sheldoniano. 8.—Creechius, qui Lucretium totum imbiberat, optimis interpretibus est accensendus. In textu quidem maxime sequitur Lambinum: at nemo adhuc felicius dilucidiusque, et tamen in summa brevitate copiosius explicuit tam verba, quam placita Lucretii, quam Creechius; Gassendum tamen in examinanda Epicuri philosophia sæpe in subsidium vocavit. Plus tamen editione Latina prodesse dicitur ad res in Lucretio intelligendas interpretatio ejus Anglica, in qua notis subjectis cum Lucretii errores refellit, tum ejus sententiam interdum vindicat a malignis expositionibus.

1708 Parisiis. 12. 2 voll. cum Gallica versione Baronis des Coutures.

1709 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex, ex editione Samuelis Garthii. Londini. 4.

1712 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex, ad optimorum exemplarium fidem recensiti. Accesserunt variæ lectiones, quæ in libris Msstis et eruditorum commentariis notatu digniores occurrunt. Londini, sumptibus et typis Jacobi Tonson. Fol. regio augustiss. et 4 maj. c. figg.—Splendida editio. Textum sequitur Creechii, exceptis paucis. Variæ lectiones ex ed. Jo. Bapt. Pii et libris collatis a Nic. Heinsio, Jac. Susio, Munckero et Is. Vossio desumptæ sunt.

1713 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex, cura Mich. Maittaire. Londini, ex offic. Jac. Tonson et Jo. Watts. 12.—Imitatur editionem antecedentem.

—Eadem editio, inter Mich. Maittaire Opera et Fragmenta Poëtarum Latinorum. Londini. 1713. Fol. Vol. 1. pag. 293. sqq.

1717 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex, cum interpretatione et notis Thom. Creechii. Editio altera, priori multo emendatior. Londini, e typographeo Mariæ Matthews. Sumptibus T. Child, &c. 8.—Repetitio editionis Creechianæ prioris, sed mendosissima.

1721 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex. Patavii, excudebat Josephus Cominus. 8.—Curavit hanc ed. Jo. Ant. Vulpius, textum Creechianum secutus, additis tamen variis lectionibus.

1725 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex, cum notis integris Dionysii Lambini, Oberti Giphanii, Tanaquilli Fabri, Thomæ Creech, et selectis Jo. Baptistæ Pii aliorumque, curante Sigeberto Havercampo, qui et suas et Abrahami Preigeri annotationes adjecit. Accedunt interpretatio Thomæ Creech, variæ lectiones ex notulis Is. Vossii, atque ex plus quam viginti quinque Codd. tam impressis, quam Mss. ut et complures iique locupletissimi indices. Cum figuris artificiosissimis atque venustissimis. Lugduni Bat. apud Janssonios van der Aa. 4. 2 voll.—In maxima parte meritum Havercampi ponendum, quod Codicum Lugdunensium diligentiore collationem repræsentaverit, et amici sui Preigeri nonnullas animadversiones, eruditas illas et acutas, protraxerit in lucem: nam doctissimus editor de penu proprio paucissima, nec ea quidem magni pretii, depromsit.

1731 In Corpore Poëtarum Latinorum Mediolanensi. 4.

1734 Parisiis. 12 maj. c. figg.

1743 Londini. 8. 2 voll. cum versione Anglica.

1744 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex. Accedunt selectæ lectiones dilucidando poemati appositæ, nec non Glossarium Lucretianum (curante Steph. Andr. Philippe.) Lutetiæ Parisiorum, sumptibus Ant. Constelier. 12. c. figg.—Editio nitida.

1749 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex, ex editione Thomæ Creech. Glasguæ: in ædibus academicis excudebant Robertus et Andreas Foulis, Academiæ typographi 12.—Commendatur a nitore, ut et editio sequens.

—T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex. Londini, typis Jo. Brindley. 12. c. figg. æri incis. s.

1751 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex. Patavii, excudebat Jos. Cominus. 8.—Repetitio editionis 1721.

1754 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex, cum notis Thomæ Creech. Londini (Basileæ) apud Emanuelem Thurnisium. 8.—Pessimo consilio interpretatio s. paraphrasis, quæ ad intelligentiam poëtæ quam plurimum facit, in hac ed. omissa est: quod malum etiam editioni Lipsiensi an. 1776. Musis invitis accidit. In altera Basileensi, recusa 1770. bene recteque illa interpretatio oræ affixa hæret.

—Parisiis, apud Barbou. 12.

1759 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex, ex editione Thomæ Creech. Glasguæ, excudebant Rob. et Andr. Foulis. 4. et 12.—Vid. 1749.

1761 Lausannæ. 8. 2 voll. cum versione Italica Alex. Marchetti.

1766 In Collectione Pisaurensi omnium poëmatum, carminum, fragmentorum Latinorum, &c. a prima Latinæ linguæ ætate ad sextum usque Christ. sæculum. 4.

1768 Parisiis. 8. 2 voll. cum versione Gallica.

1770 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex, cum notis Thomæ Creech. Basileæ, apud Eman. Thurnisium. 8.—Vid. 1754.

1772 T. Lucretii de rerum natura libri sex. Birminghamiæ, typis Johannis Baskerville. 4.

1773 Eadem editio, ibidem, apud eundem. 12 maj.

1776 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex, cum notis Thomæ Creech. Lipsiæ, apud Schwickert. 8.—Vid. 1754.

1782 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex, ad optimas editiones collati. Accedit varietas lectionis, cum indice rarioris et obsoletæ Latinitatis. Studiis Societatis Bipontinæ. Biponti, ex typographia Societatis. 8. maj.

1784 Viennæ Austr. cum versione Germanica F. X. Mayr. 8. 2 voll.

1787 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex, ad Codicem Vindobonensem expressi. Edidit Franciscus Carolus Alter. Viennæ, apud Trattner. 8.—Est quidem vitiosissimus hic Codex, seculo XVI. scriptus; genuinas tamen aliorum librorum lectiones, atque haud dubie Lucretianas, sæpiusculæ confirmat.

1795 Lipsiæ, cum versione Germanica et notis Jo. Henr. Frid. Meineke. 8. 2 voll.—Versio est metrica in genere heroico. Præfixæ sunt duæ commentationes de Epicuro et Lucretio.

1796 et 1797 T. Lucretii Cari de rerum natura libros sex, ad exemplarium Mss. fidem recensitos, longe emendatiores reddidit, commentariis perpetuis illustravit, indicibus instruxit, et cum animadversionibus Ricardi Bentleii, non ante vulgatis, aliorum subinde miscuit Gilbertus Wakefield, A. B. Collegii Jesu apud Cantabrigienses olim Socius. Londini. Impensis editoris, typis A. Hamilton. 4. 3 voll.—Est nova textus recensio, a sagacissimo Critico facta, qui (judice novissimo Lucretii editore) dijudicatis revocatisque optimorum librorum lectionibus præclare effecit, ut quem librariorum stupor atque editorum ante eum temeritas nobis pæne eripuissent, Lucretium in Lucretio agnoscamus. Notæ, textui subjectæ, partim criticæ sunt, partim exegeticæ, quibus res et sententiæ docte eruditeque explicantur. Antiqua scribendi ratio ubique fere est reducta. Nobilis editio elegantissime impressa.

1799 Parisiis. 8. 2 voll. cum versione Gallica et notis Langrangii.

1801 T. Lucretii Cari de rerum natura libri sex, ad optimorum exemplarium fidem emendati. Cum Rich. Bentleii animadversionibus, Gilb. Wakefieldi præfationibus et commentariis integris, ceterorumque Interpretum præstantissimorum observationibus selectis edidit, suas notas et indices copiosissimos adjecit Henr. Car. Abr. Eichstædt. Volumen primum. Lipsiæ, impensis Petr. Phil. Wolfii et sociorum. 8. maj.—Sequitur textum a Wakefieldo constitutum, ita tamen, ut quicquid in eo vel perperam reliquisse vel innovasse videbatur doctus Britannus, (novavit autem plurima tum Codicum tum criticæ conjecturalis ope;) id omne expelleret Eichstædtus melioresque lectiones postliminio reduceret. Textui præmissæ: 1 Epistola ad b. Weissium, in qua de consilio hujus editionis agitur; 2 Wakefieldi Præfationes; 3 de T. Lucretii Vita et Carmine docta Commentatio editoris. In fine est Index nominum et verborum in Lucretii carmine obvenientium utilissimus. Commentarii in titulo promissi adhuc expectantur.

EDITIONES PROMISSÆ, OBSERVATIONES, &c.

Non paucis Lucretii locis multum lucis attulit P. Gassendus in

Opere de Philosophia Epicuri: quamquam eum subinde reprehendunt illi ipsi, qui eum alias libenter sequuntur, ut Creech et des Coutures. Vide tamen Epistolam Ad. Preigeri ad Havercampum, in qua dicit Gassendum interdum aliter afferre loca, quam sint in textu, non e Mss. vel emendandi causa, sed memoriæ lapsu, docto tamen illo et nihil alienum affingente Lucretio. Tournemini Remarques sur Lucrece prodierunt in Memor. Trevoltinis an. 1735. m. Nov. pag. 2252. Explicatio loci Lucretiani III. 175. legitur in Nouvelles de la Republ. des Lettres, m. Febr. 1687. pag. 117. sqq. Super proœmio Lucretii Programma edidit Faber Onoldi 1781. 4. Observationes in vitam et scripta Lucretii vide in Christian Freethinker, &c. Londini 1740. 8. De animi immaterialitate, quam dicunt, secundum Lucretium egit Andr. Baxter in Enquiry into the Nature of the human Soul, &c. Londini 1745. 8. Vol. 1. sect. 5. Jo. Jortin observationes criticas in Lucretium vide in ejus Tracts philological, critical and miscellaneous. Lond. 1790. 8. Vol. 11. pag. 271. sq. Roberti Alves animadversiones in Lucretium extant in illius Sketches of a History of Literature. Edinburgi 1795. 8. Elegantissimam Lucretii descriptionem pestilentiae Atheniensium (libr. VI. 1137. sqq.) cum Virgilii, Ovidii, et Siliii Italici descriptione comparat Scaliger Poët. libr. v. cap. 10. pag. 670. sqq. et cum Thucydidea, additis observationibus medicis, Jo. Ern. Hebenstreit in Anthropologia forensi, Lipsiæ 1753. pag. 129-155. et 167. sqq. Adde: Remarks on the Athenian pestilence, and on the poetry of Lucretius, by William Tasker, in ejus Series of Letters. London. 1798. 12. Ep. x. et XIII. De œconomia carminis Lucretiani, ejusque virtutibus et vitiis agunt Jo. Jac. Dusch in den Briefen zur Bildung des Geschmacks. Breslau 1773. 8. Vol. 11. et Henr. Car. Abr. Eichstædt in Commentat. de Vita et Carmine Lucretii, præmissa editioni Lucretii ab eo curatæ Lipsiæ 1801.

In Lucretium infinita se notata habere scribit C. Barthius in Stat. Tom. 111. pag. 81. Tollius scripserat notas in Lucretium. Eas moriens tradidit Gerardo de Uries, qui Lucretium commentariis philosophicis illustrare volebat. vid. Henninium ad Toll. Epp. itiner. pag. 77. Isaaci Vossii notas ineditas memorat Grævius f. ad Callim. pag. 174. cujus pater promisit novam editionem ad Catull. pag. 249. Vinc. Alsarium a Cruce, Prof. Med. Patavinum, se an. 1632: occupatum vidisse commentario Lucretiano, narrat Gabr. Naudæus Epp. pag. 231. Ante hos Luc. Fruterius dicitur in Lu-

cretium affecta habuisse, quibus adjuti sint, qui post Lambinum illustrare collectaneis tentarunt Lucretium. Vid. Swertii Athen. Belg. pag. 518. Val. Andreae Bibl. Belg. pag. 579. Titi Joannis Scandimensis Commentarii doctissimi commemorantur a Bernhardino Realino, Carpensi, cap. 14. annot. in varia script. loca. Lamp. Grut. Tom. II. pag. 367. Andreae Riveti notas Mss. in Lucretium laudat Servatius Gallæus ad Lactant. II. 1. Voluit etiam edere Jo. Barbeyrac castigatum ad Mss. et edd. vett. metaphr. Creechii et suis aliorumque notis; vid. le Clerc Bibl. chois. Tom. XVII. pag. 242. Sed institutum abjecit, sine jactura magna literarum, ut putamus. De Britanni Rich. Burridge promissis in Lucretium animadv. vid. Acta Erud. 1716. pag. 64. Etiam textum Lucretii cum Mss. contulerat et emendarat Franc. Medices, teste P. Victorio Castigg. poster. ad Cicer. Epp. xv. 19. ubi et exemplum correctionis e libr. II. affert, quæ in omnes post editiones recepta est. Mss. Codices passim extant in bibliothecis, ut e Catalogis Mss. impr. Montefalconii patet: duo membranacei in Leidensi inter Vossianos. Codex antiquissimus est in bibliotheca Gottorpiensi. Nic. Heinsius in Ep. ad Scheferum (Tom. V. Syllog. Burm. pag. 21.) tria se Lucretii exemplaria supra annos 800. scripta dicit evolvisse, sed sine magno fructu. Extat et in bibl. Leid. editio Antv. 1565. cum Mss. collata a Fr. Nansio et Is. Vossio, et editio Lugd. 1576. notata Casauboni manu.

VERSIONES.

GALLICÆ.

1650 Le Poëte Lucrece latin et françois, de la traduction de Mr. de Marolles. Paris, chez Toussaint Quinet. 8.

1659 Les six livres de Lucrece de la nature des choses, traduits par Mich. de Marolles. Seconde édition, augmentée de tables et de remarques; à quoy sont adjointes les petites notes latines de Gifanius, et la vie d'Epicure tirée de Diogène Laërce. Paris. Guil. de Luyne. 8.

1685 Lucrece de la nature des choses, avec des remarques sur les endroits les plus difficiles: traduction nouvelle (par Mr. de Coutures.) Paris. Th. Guillain. 8. 2 voll.

1692 Les Œuvres de Lucrece. contenant sa philosophie sur la

Physique, ou l'origine de toutes choses, traduites en françois, avec des remarques sur tout l'ouvrage, par Mr. le Baron des Coutures. Dernière édition, avec l'original latin et la vie de Lucrece. Paris. 12. 2 voll.

1708 Lucrece de la nature des choses, avec des remarques sur les endroits les plus difficiles: traduction nouvelle (par M. des Coutures.) Paris. Michel David. 12. 2 voll. c. textu Lat. et notis novis.

1714 Traduction du commencement de Lucrece en vers, par Jean Henault.—Legitur in Recueil de Pieces choisies, tant en prose qu'en vers rassemblées en deux volumes (par Bern. de la Monnoye.) à la Haye. 1714. 8.

1768 Lucrece, traduction nouvelle, avec des notes, par M. L. G. (Lagrange.) Paris. Bleuët. 8. 2 voll. c. figg.

1788 Lucrece de la nature des choses, traduit en vers par Mr. le Blanc de Guillet. Paris. Moutard. 8. 2 voll.

1799 Lucrece, traduction nouvelle, avec des notes, par Mr. Lagrange. Paris. Potey et Laron. An. VII. 8. 2 voll. c. textu Lat.

ANGLICÆ.

1656 An Essay on the first Book of Titus Lucretius Carus de rerum natura, with a metrical Version and Notes, by John Evelyn. London, printed by Gabr. Bedle. 8.

1676 The Plague of Athens, described by Lucretius, translated by Thomas Sprat. London. 8.

1682 Titus Lucretius Carus on the Nature of Things, in six Books, translated into English Verse by Thomas Creech. Explained and illustrated with Notes and Animadversions; being a complete System of the Epicurean Philosophy. Oxford. 8.—Repetita ibidem an. 1683. 8. et Londini 1714. 1715. 1722. 1744. et 1776. in forma octava, 2 voll.

1743 Translations from Lucretius, viz. The Beginning of the first Book; the Beginning of the second Book; the latter Part of the third Book against the Fear of Death; the latter Part of the fourth Book, concerning the Nature of Love; from the fifth Book. By John Dryden. In his Original Poems and Translations. London. 1743. 12. Vol. II. pag. 46-69.

— Titi Lucretii Cari de rerum natura libri sex. With a free

prose English Version, illustrated with Notes and adorned with cuts by Guernier. London, printed by Daniel Brown. 8. 2 voll.

1761 Translations from Lucretius, by James Beattie. In his Original Poems and Translations. London. 1761. 8.

1795 A Translation of Lucretius, Book II. 342. by Gilbert Wakefield. In his Poetical Translations from the Ancients. London. 1795. 8.

1799 The first Book of T. Lucretius Carus on the Nature of Things, in English Verse, with the Latin Text. London. Faulder. 8.

BELGICÆ.

1693 Belgice versibus expressit Lucretium Jerem. Dekker, cujus specimen est apud Petr. Rabum in Bœcksaal van Europe. an. 1693. Tom. II. pag. 251. et 1699. Tom. I. pag. 91.

1701 De werken van T. Lucretius Carus van het Heelal, uit het Latyn Nederduitsch vertaalt (door Jo. de Witt.) te Amsterd. 8.—Libri sunt divisi in capita, præmissis argumentis, totique operi præmissæ breves animadversiones, quibus præcipui errores poetæ refelluntur: accessit et carmen Adr. Relandi venustum in poësin Lucretii.

GERMANICÆ.

1784 Titus Lucretius Carus von der Natur der Dinge, aus dem Lateinischen übersetzt von Franz Xaver Mayr. Zwei Theile. Wien. 8.

1785 Hymne an die Venus. Erst. B. v. 1-44. Abscheulichkeit des Aberglaubens. v. 81-102. Aufmunterung zur Philosophie. Zw. B. v. 1-61. Trostgründe wider die Schrecken des Todes. Dr. B. v. 874-1107. Die Liebe. Viert. B. v. 1099.-1185. von Aug. Rode.—In Rodens philosophischen und andern Gedichten. Hamburg 1785. 8.

1786 Lukrez über die Natur der Dinge. Erstes Buch. von Celsel.—In den Denkwürdigkeiten aus der philosophischen Welt, herausgegeben von K. A. Cæsar. Dritt. B. Leipzig 1786. 8.

1787 Versuch einer Uebersetzung des Lukrez von Ch. V. Kindervater.—Ibidem Vol. IV.

1792 Probe einer Uebersetzung des Titus Lucretius Karus von der Natur der Dinge. Erstes Buch.—In dem Neuen teutschen Merkur 1792. M. Sept.

1793 Probe einer neuen Uebersetzung des Lukrezischen Gedichtes von der Natur der Dinge. Aus dem ersten Gesange.—Im Neuen teutschen Merkur 1793. M. Merz.

1794 Titus Lukretius Karus von der Natur der Dinge. Drittes Buch. Neu verteutscht (von Knebel.)—Im Neuen teutschen Merkur 1794. M. Dec.

1795 Titus Lukretius Carus von der Natur. Ein Lehrgedicht in sechs Büchern. Uebersetzt und erläutert von J. H. F. Meinecke. Zwei Bände. Leipzig. 8. c. textu Lat.

Præterea singula Lucretii loca verterunt: G. Ephr. Müller in der Historischkritischen Einleitung zur Kenntniss der alten Lateinischen Schriftsteller. Dresden 1747. seqq. 8. Jo. Jac. Dusch in den Briefen zur Bildung des Geschmacks. Zw. B. Breslau 1773. 8. Schmidtius in der Uebersetzung des Crusius 1777. Herderus im Neuen teutschen Merkur 1792. und den Briefen zur Beförderung der Humanität. Dritt. Samml. Riga. 1794. et Halemus in dem Schleswigischen Journal 1793. M. Jan.

ITALICÆ.

1717 Di Tito Lucrezio Caro della Natura delle cose libri sei. Tradotti da Alessandro Marchetti Lettore di Filosofia e Matematiche nell' Università di Pisa et Accademico della Crusca. Prima edizione. Londra. Per Giovanni Pickard. 8.

1754 Di Tito Lucretio Caro della Natura delle cose Libri sei tradotti da Alessandro Marchetti. Dati nuovamente in luce da Francesco Gerbault Interprete di S. M. Cffia per le lingue Italiana e Spagnuola. In Amsterdamo a spese dell' Editore. 2 Tom. 8. cum figg.

1761 Di Tito Lucrezio Caro &c. tradotto in verso sciolto da Alessandro Marchetti, &c. col Testo Latino a fronte. Si aggiugne l'Anti-Lucrezio del Card. di Polignac tradotto da D. Francesco Maria Ricci. In Lausana a spese di Domenico Deregni. 2 Tom. 8.

1764 Tito Lucrezio Caro della Natura delle cose Libri sei tradotti da Alessandro Marchetti con le osservazioni dell' Abate Domenico Lazzarini. In Londra. 2 Tom. 8.

1779 Di Tito Lucrezio Caro della Natura delle cose Libri sei, tradotti in verso Toscano da Alessandro Marchetti, ora per la prima volta publicati secondo le ultime correzioni e addizioni da esso fatte. Londra, nella stamperia Mackintosh. 4.

Delph. et Var. Clas.

Lucret.

5 S

Sic explicit Editionum Lucretii Recensus Bipontinus, cui paucula subjicienda videntur.

Notatur a quibusdam Lucretii editio a. 1494. 4to. sed ab aliis suspecta, præcipue a Maittario, Tom. iv. neque mentionem ejus facit Panzerus in Annal. Typogr.

Excerpta quædam ex libro sexto de Rerum Natura, p. 213. de Balneis, Ven. ap. Junt. 1553.

T. Lucretii Cari, &c. Lugd. 1603. Catal. Univers. Dd. p. 155.

T. Lucretii Cari, &c. Additæ sunt conjecturæ et emendationes Tanaquilli Fabri, cum notulis perpetuis. Recte de hac editione, quæ ad manum nostram nunc est, prædicaverunt Bipontini, nisi quod annum 1660. pro 1662. substituerunt.

Carmina quædam selecta, cum notis Vorstii, Lips. 1675. 8vo.

Una Gallica versio debet potius vocari metrica versio prosaica Marollianæ interpretationis quam Lucretii. Opus hoc deridendum est Jacobi Langlois, Paris. 1677.

T. Lucretii Cari, &c. Accedunt selectæ lectiones poëmatis dilucidandi causa appositæ, 8vo. Lut. Par. 1744. In Biblioth. Advocatorum apud Edinenses.

Gallia supra omnes nationes abundat versionibus Lucretii; et præter istas tres editiones multum æstimatæ versionis Gallicæ, per Lagrange, a Bipontinis notatas, alia ex typographeo Didoti Jun. prodiit 1794. 2 voll. 4to. cum figuris. Hæc interdum in tria volumina dividitur.

De Rerum Natura, poëma didacticum, Anglice versum a Joanne Mason Good, 2 voll. 4to. Lond. 1805. Versio est metrica, in numeris Miltonicis, vulgo vocatis *blank verse*; textum Latinum habet e regione. Prolegomena præbent Præfationem, quæ continet, inter alia, tam exterarum quam Anglicarum versionum bene compactam descriptionem; Vitam Lucretii, et variarum antiquorum philosophorum de Rerum Natura sententiarum explicationem.

T. Lucretii, &c. Mediol. per Aloys. Musium, 1807. fol. Creechiana editio repetita 1807. 8vo. E typographeo Clarendoniano, nitide expressa.

In Excerptis ex variis poëtis qui in scholis leguntur, a Rogero Pitmanno, in usum suum multa Lucretiana trahit editor. Lond. 1808. 8vo.

Editio Bipontina multis aucta et correctæ vulgata est Argentorati 1808. 8vo. maj.

T. Lucretii Cari de Rerum Natura libri vi. ad fidem editionis Creechianæ accurate expressi. Excudit A. Balfour, Edinb. 1812. 8vo.

T. Lucretii Cari De Rerum Natura Libri sex; ad exemplar Gilberti Wakefield, A. B. cum ejusdem Notis, Commentariis, Indicibus, fideliter excusi. Adjectæ sunt editionum quinque, in quibus Principis, Ferrandi, lectiones variantes omnes; ut et integræ Ricardi Bentleii Annotationes, Illustrationes, Conjecturæ, ex ipsius autographo, in Museo Britannico conservato. Glasguæ 1813. 4 voll. 8vo. Ad dictum exemplar fidelissime et accuratissime excusa est hæc editio. Splendidissimæ Wakefieldianæ editionis in fol. multis exemplaribus igne voraci consumtis, editio in 4to. magis desiderata fiebat, adeo ut præsens non modo opportuna, sed pæne necessaria esset.

The Nature of Things, a didascalic poem, translated from the Latin of Titus Lucretius Carus: accompanied with Commentaries, comparative, illustrative, and scientific; and the Life of Epicurus. By Thomas Busby, Mus. Doc. Cantab. Lond. 1813. 2 voll. 4to. Versio est numerosa, splendide impressa, in fronte habens Epicuri iconem. Textum Wakefieldi sequitur Busbeius, in paucis vero ab eo recedit. Præfigitur Vita Lucretii, et Dissertatio in qua philosophiam Epicuri pluribus prosequitur, et mores defendit. Huic subjungitur Poëmatum Latine scriptum a Georgio Dyer, quo Wakefieldum Lucretium editurum prædicavit. Hoc etiam Anglice vertit Busbeius, sed in Latinum exemplar duo, quæ omnibus statim patebunt, crassa typographi sphalmata admisit, paginas tam splendidas fœde maculantia.

Observationes ad T. Lucretii Carmen de Rerum Natura scripsit Trauz Frid. Benedict, Armament. 1815. Optime audiunt hæ Observationes, adeo ut ægre ferant viri critici eas non ultra duos libros protrahi.

Descriptio pestis quæ Atticam devastavit, ex Germanica versione Knebel, separatim edita est a J. C. V. Meister, M. D. cum commentario ad medicinam et philologiam attinente. Hoc opus bene audit: cui tit. T. Lucretii Cari Schauergemalde der Kriegspest in Attica, Zullichav. 1816. 8vo. maj.

T. Lucretii Cari, de Rerum Natura, Libri sex, ex editione Gilberti Wakefield, A. B. Lond. 1821. 18mo. Textus nudus accurate excusus.

Nulla Lucretii versio Hispanica vel Lusitanica est: sed imitationes multæ sunt vividæ, a Lopez de Vega, Garcilasso de la Vega, Ercilla, et Camoens, de quibus consulatur Anglicus Lucretii interpres, J. M. Good. Hispanicus etiam, Frachella, commentarium elucubratum in lingua Castiliana contexuit, in 4to. cui tit. Spositione di tutta l'opera di Lucretio.

Grayius noster Anglicus poëta pluris habuit carmina quæ ipse Latine scripsit quam quæ scripsit Anglice, multusque fuit in Imitationibus. Inter commentarios de Vita et Scriptis ejus a Gulielmo Mason, A. M. publici juris factos, inveniendæ sunt Philosophici simul et elegantis poëmatis fragmenta, De Principiis Cogitandi: et in versibus suis poliendo non adeo sequitur Anglicus Poëta Virgilium, ut non simul Lucretium imitetur. Præterea, forma poëmatis (si modo vir nimis levis et fastidiosus ad umbilicum id perduxisset) et multa vocabula sunt pure Lucretiana: et ut Lucretius philosophum suum et ducem, de Rerum Natura canens, sibi proposuit Epicurum, haud aliter Grayius, de Principiis Cogitandi carmen compositurus, sequitur magnum Veritatis sacerdotem, Joannem Lockium.

RECENSUS CODICUM MSS.

T. LUCRETII CARI

QUI IN BIBLIOTHECIS BRITANNICIS ASSERVANTUR.

Codices in Museo Britannico.

IN *Biblioth. Harl.* N. 2554. cod. chartac. sæc. xvi. forma quarta: T. Lucretii Cari de Rerum Natura Libri vi. Sine notis, sed cum paucis quibusdam variantibus lectionibus. Nomen et insignia Baronis Pandulphi de Ricassolis exhibet.

N. 2612. cod. chartac. sæc. xv. forma quarta: T. Lucretii Cari de Rerum Natura Libri vi. Lucide scriptus, sine notis aut variis lectionibus.

N. 2694. cod. membran. sæc. xv. forma minima, eleganter scriptus caractere Ital. illumin. sine notis aut variis lectionibus.

Hi dicti codices etiam notantur a Gilberto Wakefieldo in Præfatione ejus ad Lucretium, supra p. 11.

Inter codices *Lansdownienses* volumen est quod, inter alia, continet: Di Tito Lucrezio Caro della Natura della cose Libri sei, Tradotti dal Latino al Toscano Idioma da Alessandro Marchetti, filosofo e mathematico ordinario nella celebre università di Pisa. Codex hodiernus est, et continet unum tantum Lucretii librum, e celebri versione Marchettiana excerptum.

Codices Oxonienses.

Duos tantum codices bibliothecæ Oxonienses nobis præbent, quorum ambo in *Bodleiana* restant. Horum notitiam nobiscum, in aliis rebus Londini occupatis, publicus bibliothecarius Philippus Bliss, S. T. P. benigne communicavit. Sic vir doctus: Mss. Angl. 3045. nunc Ms. Bodl. Auctar. F. 1. 13. est codex pulcherrimus Lucretii membranaceus; scriptus forsitan sub initio vel sub medio sæc. XIV. Calligraphia supra modum pulchra est. Bibliothecæ Bodleianæ donatus est a. 1610. Videtur Italicæ fuisse originis. Fol.

Apud *Canonici* Mss. est exemplar Lucretii membranaceus, recentioris ætatis, sed optimæ calligraphiæ. Hic etiam fortasse Italicæ originis, et scriptus circiter medium sæculi XV. Formæ minoris.

Codex Cantabrigiensis.

De codice Cantabrigiensi chartaceo, quo usus est Wakefieldus in Lucretio edendo, vide Præfationem ejus supra pp. 10. 11. Hic codex olim fuit Antonii Askenii, M.D. et postea, pretio redemptus, in Biblioth. publ. Cantab. migraverat: at quidem catalogus Codicum Biblioth. publ. Cantab. paucis abhinc annis a nobismet exscriptus nos certos reddiderat in suo loco eundem nunc non inveniendum esse: at ut adhuc certiores nos redderemus, ad Custodem Biblioth. Cantab. scripsimus, qui, benigne nobiscum communicans, iterum atque iterum rescripsit, talem Codicem in Bibliotheca nullum esse, neque in Generali Mss. Indice notari. Et quidem nos valde mirabamur, qui bene novimus Wakefieldum fuisse in rebus hujusmodi virum, si quis alius, fidei antiquæ, et, ut alma ejus mater codicem hunc pretiosum benigne subministraverat, ab eodem pro certo restitutum fuisse. Tandem aliquando accepimus eundem Cod. post longam inquisitionem factam feliciter in lucem prodierat: quod eo alacrius hic publice memoramus, quia

forsan quis, Wakefieldi notitia literaria ductus, hunc Lucretianum Ms. consulere voluerit, et, opera perditâ, virum eximium negligentiae incusaverit. Norit igitur talis, si quis erit, eundem codicem in sua sede nunc locari, et signum ejus Class. esse Nn. 2. 40. Est nitide scriptus, capital. illuminat. et notis margin. comitatus, fol. min. et secundum Wakefieldum optimæ notæ.

Cum codices Mss. Lucretiani in nostris publicis bibliothecis adeo rari sint, nobis veniam dabit lector si unum in privato museo servatum notemus. Hic in Catalogo librorum in bibliotheca *White-Knights* describitur N. 4663. quibus auctione publica divenditis eum emerunt bibliopolæ Londinenses bene noti Payne et Foss. Alium etiam bene notum bibliopolam Londinensem penes fuerat, R. H. Evans: nunc in bibliotheca viri Rev. G. Drury, unius e ludimagistris Scholæ Harroviensis, restat.

INDEX

IN

LUCRETII M.

- A** morbo interiisse vi, 709
 A numine v, 123
 Ab auro fulgorem ii, 50
 Ab cœtu ii, 918
 Ab divis loca deserta iv, 595
 Ab dulcedine vi, 1264
 Ab dulci vita semota iii, 66
 Ab leto errat iii, 676
 Ab nervis v, 1331
 Ab nulla ratione i, 935. iv, 10
 Ab radicibus imis i, 353. v, 1253. vi, 140
 Ab re i, 411. vi, 423. 740
 Ab rebus i, 813. iii, 831. iv, 47. 62. 100. 131. 144. 163. 219. 226. 324. 741. vi, 924. 931. 960
 Ab regione vi, 723
 Ab rerum motu i, 464
 Ab se i, 663. ii, 855. iii, 272. iv, 470
 Ab se abdit iv, 470 respuit vi, 1052
 Ab sensibus i, 694. ii, 313. iii, 873. iv, 480. 486. 524
 Ab sensiferis motibus iii, 937
 Ab sensu falso iv, 485
 Ab summa iv, 430
 Ab summo iii, 198
 Abdit iv, 470
 Abdita (sing.) iv, 943. v, 1232 (plur.) iv, 421. 611. vi, 809
 Abditus vi, 844. 1035
 Abeant i, 1102
 Abest iii, 970. 1095. iv, 1054. v, 629
 Abeundi iv, 1174
 Abeunt ii, 72
 Abhinc iii, 967
 Abhorret i, 945. iv, 20
- Abire i, 681. ii, 961. iv, 1104
 Abit iv, 947
 Abit in somnum iii, 1079
 Abitu i, 458. 678
 Ablata iii, 440. 717
 Abluit iv, 379
 Abluitur iv, 874
 Abnuit iii, 641
 Aboriri iii, 156
 Aborisci v, 732
 Aborta iv, 1236
 Abradere iv, 1096. 1103
 Abrotoni iv, 124
 Abrupti ii, 214
 Abscidere iii, 642
 Abscisum iii, 645. 654
 Abscondita i, 904
 Absiliebat vi, 1215
 Absinthia i, 936. iv, 11. 123. 225. vi, 930
 Absinthii i, 941. ii, 400. iv, 16
 Absit ii, 18. iv, 245. 251. 256. v, 589
 Absona iv, 520
 Absterrent iv, 1227
 Abstertere iv, 1057
 Absterruit v, 844
 Abstrahit iii, 260
 Abstraxe iii, 650
 Abstulerit i, 469
 Abstulit v, 460
 Absument iv, 1114
 Absunt iii, 1031. iv, 410
 Abundans ii, 1088. iv, 1192. v, 815
 Abundant iv, 89. v, 918
 Abundanti i, 283
 Abundare v, 263. vi, 266. 669

Delph. et Var. Clas.

Ind. Lucret.

A

- Abundat iv, 146
 Abundet v, 266
 Abuti ii, 655. v, 1032
 Accedere i, 927. ii, 1128. iv, 2. v, 1198
 huc Accedit uti i, 193. 216. 566. ii, 298. 1076. iii, 460. vi, 959
 huc Accedit item, quare vi, 1020 quoniam i, 754
 Accelerare vi, 772
 Accendit i, 1110
 Accendere ii, 958. v, 174. 658
 Accendi v, 606. vi, 316
 Accendier vi, 901
 Accendisset i, 476
 Accenditur vi, 278. 320
 Accendunt vi, 222
 Accensa vi, 881
 Accensi sensus ii, 942
 Accensus iii, 337
 Accipit vi, 1061 febrim vi, 656
 Accepta v, 1407
 Accibant v, 994
 Accidere iii, 853. 876. iv, 880 ad aures ii, 1024 ad speciem iv, 237. v, 608
 Accidit iv, 152. 216. v, 99. 172. 286. vi, 584
 Accingere ii, 1042
 Accipe i, 270. iv, 726
 Accipere iv, 615. 980
 Accipiamus vi, 163
 Accipiant i, 919. 909. ii, 761. 884. 1008
 Accipiat iii, 314
 Accipiet iii, 907
 Accipimus vi, 170
 Accipit iii, 116. 249. iv, 1045. vi, 149
 Accipiter iii, 752
 Accipitres iv, 1003. v, 1078
 Accumulabat vi, 1261
 Accumulantes iii, 71
 Acer humor iii, 502 splendor iv, 330
 equus iv, 422 impetus vi, 127 dolor vi, 657 vultus vi, 1182 metus vi, 1210
 Acerba iv, 665. v, 34
 Acerbas v, 1194
 Acerbis iii, 53
 Acerbum ii, 410. 471. iii, 902. iv, 674
 Acervatim vi, 1261
 Acervi i, 775
 Acervus iii, 198
 Achæis vi, 1114
 Acherunta iv, 171. vi, 250
 Acherunte iii, 628. 997. iv, 41 profundo iii, 991
 Acheruntis iii, 37. vi, 763
 Acherusia iii, 1036
 Acherusia templa i, 121. iii, 25. 86
 Acie ii, 448
 Aciem ii, 420. iii, 412
 Acies i, 325. iii, 363. iv, 249. 281. 358. 695. 722
 *Ἀκοσμος iv, 1153
 Acre malum iii, 253 frigus iv, 261 venenum iv, 641. 644. v, 898. vi, 974
 genus v, 860 documen vi, 391 profuvium vi, 1203
 Acrem virtutem i, 70 odorem iv, 123. vi, 1215 flammam v, 904
 Acrem dolorem iv, 720
 Acres curæ v, 46
 Acres iras iii, 312. vi, 753 curas iii, 462. dominos v, 88. vi, 62 vires v, 624
 pœnas vi, 71 hyemes vi, 372
 Acri i, 276. 921. ii, 1040. iii, 20. 966. v, 400. vi, 747. 850
 Acria iii, 295. iv, 713
 Acribus iii, 290
 Acrior i, 651
 Acris i, 247. iii, 65. 476. 741. vi, 791
 Acriter ii, 953. vi, 782
 Acrisius iii, 54. v, 1147
 Actarum iii, 675
 Actis v, 881
 Actum i, 471. v, 1445
 Actus (subst.) iii, 193. v, 1329
 Acuit vi, 277
 Acumen iv, 433. vi, 1191
 Acuta v, 1263
 Acute iv, 801. 808
 Acutis ii, 462
 Adacta iii, 172
 Adamantina ii, 447
 Adaperta iv, 347
 Adacta ii, 564. vi, 507
 Adauctum ii, 1121
 Adaugescit ii, 296
 Adcredere iii, 869
 Adde i, 713. 847. iii, 840. 841. 1049. 1050. iv, 1114. 1115. vi, 329. 611. 613
 Addendum ii, 491
 Addere iii, 512. 954. v, 165. 574
 Addidit v, 1306
 Addimus iv, 467
 Addita ii, 769. v, 334. vi, 335. ii, 1106 bis.
 Adducor v, 1340
 Addunt iii, 913
 Adeat v, 615
 Ademut iii, 882. 911
 Adempta iii, 405
 Adempto ii, 1132. 652. 1046
 Adepta ii, 997. v, 793
 Adeptus ii, 637
 Aderant v, 1494
 Ades i, 500
 Adeso v, 992
 Adesse iv, 818
 Adesset i, 398
 Adest v, 1411
 Adeundum vi, 919
 Adficat iii, 865
 Adfigere iv, 1235
 Adfigunt iv, 1104
 Adfigere iv, 387. v, 165
 Adfixa iv, 392
 Adfixæ v, 1321
 Adfixum iv, 1131
 Adflitentur iv, 1151
 Adfligit ii, 944
 Adfligunt iv, 1074
 Adhærens vi, 914
 Adhærent vi, 897
 Adhæret iii, 556. iv, 960
 Adhæsu v, 840
 Adhæsum iii, 382. iv, 1235. vi, 471
 Adhibe i, 46. ii, 1022
 Adhibenda v, 230
 Adhibere i, 779. 828. ii, 854
 Adhibet iii, 1032
 Adhuc i, 560. v, 379. 386. 1026
 Adibis vi, 74
 Adjectu i, 690
 Adjectus iv, 677
 Adimebant v, 1290
 Adipes iv, 645
 Adipiscuntur v, 633
 Adire ii, 171
 Adit v, 37. 742. 1228
 Aditu i, 678
 Aditus iv, 307
 Adjumento vi, 1031
 Adjungere ii, 604
 Adjunxit v, 1194
 Adjuta i, 265
 Adjutamur i, 812
 Adjuvat i, 810
 Adlaudabile v, 159
 Adlicere v, 568
 Adlicit vi, 182
 Adlisa iv, 574
 Admirantur i, 642. vi, 850
 Admiscent i, 746
 Admiscetur iv, 1240
 Admissis iii, 839
 Admissum v, 1223
 Admixta iv, 1078
 Admixtum i, 370. 383. 570. 656. iii, 821. v, 366
 Admonuit iii, 1053
 Admoveas vi, 901
 Adnecti iii, 688
 Adolent iv, 1230
 Adolevit iii, 450
 Adopinamur iv, 814
 Adoritur iii, 514
 Adportant v, 222
 Adportes v, 101
 Adsciscunt v, 88. vi, 62
 Adscivit v, 474
 Adscriptos iv, 1180
 Adsidet iv, 1019
 Adsimilata ii, 979. vi, 188
 Adsimilantur ii, 913
 Adsimili ii, 492. iv, 313. 427
 Adsistas i, 965
 Adsistens ii, 359
 Adstans iii, 896
 Adstare i, 90
 Adstat iii, 1091
 Adstitit iii, 972
 Adsuctis iv, 1187
 Adsumitur iv, 1084
 Adsunt i, 179
 Adtigit iii, 935
 Advenerit iii, 783
 Adveniens iv, 871. vi, 233
 Advenit iii, 837
 Adveniunt vi, 165. 1103
 Adventu i, 458. v, 983. vi, 1135
 Adventumque i, 7
 Adversa v, 685. vi, 524. 1132
 Adversis iii, 56. vi, 116. 725
 Adverso iii, 1013. iv, 1135. vi, 719
 Adversum iv, 425
 Advertas iii, 46. 182. iv, 810
 Advertere ii, 124
 Advertunt iii, 54
 Adulant v, 1069
 Adulta iv, 1032. v, 798
 Adultæ ii, 1122
 Adultum ii, 1130
 Adumbratim iv, 364
 Advolat iv, 316
 Advorsum v, 1318
 Adurit iv, 330
 Adyto i, 738
 Ædes ii, 24. 1100. iv, 453
 Ædibus iii, 1073. iv, 274. 308. v, 1070. vi, 223
 Ædituentes vi, 1273
 Æger iii, 1083
 Ægii vi, 584
 Ægocerotis v, 614
 Ægre ii, 198. iii, 874. iv, 1240. vi, 1221
 Ægrescimus v, 350
 Ægrescit iii, 520
 Ægri iii, 111. v, 172 nil ægri iii, 844
 Ægris iii, 918. 946. vi, 1. 1150
 Ægrit (vel ægret) iii, 836
 Ægrius iv, 469
 Ægros (subst.) vi, 1130
 Ægros ii, 579. vi, 1237
 Ægotat iv, 1117

- Ægum iii, 107. 509
 Ægypti vi, 713. 1139
 Ægypto vi, 1105. 1113
 Ægyptum vi, 714
 Æmula i, 297
 Æneadum i, 1
 Æqua i, 705. iii, 1097. iv, 501. 1224
 Æquabat vi, 1175
 Æquali iv, 428
 Æquas (nom.) iii, 125. v, 683
 Æquato (nom.) v, 689
 Æque i, 365. 623. 849. ii, 233. 411. iii, 669. iv, 759
 Æquis i, 1075. ii, 239. v, 1148
 ex Æquo i, 854. iii, 126
 Æquo animo i, 43. iii, 952. 975. v, 1118 certamine ii, 573. v, 393
 Æquo clementius iii, 314 concretius iv, 1237 longius iv, 561 amplius iii, 965
 Æquor i, 719. ii, 376. vi, 607. 892
 Æquora ii, 765. v, 267. 389. 999. 1226
 campi iii, 1015 ponti i, 8. ii, 771. iv, 413. vi, 439. 624 mundi vi, 107
 Æquore iii, 785. vi, 621 ponti ii, 780. vi, 628 salso iii, 492. v, 129. vi, 634
 Æquore saxi iii, 905
 Æquore speculorum iv, 106. 291
 Æquoris iv, 221. v, 375
 Æquos flexus iv, 324
 Æquum iii, 512. v, 227. 1022. 1088
 Aër i, 386. 393. 396. 568. 776. 998. ii, 1110. iii, 123. 235. 249. 270. 283. 572. iv, 133. 276. 278. 339. 341. 350. 360. 370. 890. 935. 952. v, 435. 499. 523. 563. 605. 636. 695. vi, 366. 684. 685. 1021. 1024. 1025. 1033. 1035. 1095. 1116. 1118
 Aëra i, 714. 745. 786. 998. ii, 230. iii, 234. iv, 139. 248. 282. 287. 328. 359. 367. 562. v, 274. 279. 512. 604. vi, 249. 831. 1001. 1033. 1140
 Aëra rarum ii, 106 tenerum ii, 145 multum v, 580
 Aëra ii, 450. 636. vi, 228
 Aëre ii, 939. iii, 303. 444. 507. 993. iv, 275. 740. v, 255. 652. vi, 303. 345. 443. 1126
 Aëre ii, 326. 626. v, 1288. vi, 1046
 Aërique vi, 1077
 Aëriæ i, 12. v, 823
 Aërias i, 771. ii, 151. v, 502
 Aëribus iv, 292. v, 644
 Aëribus ii, 636
 Aëris iv, 931. v, 539. 554
 Aëris ii, 233. 602. iii, 288. 293. iv, 252. 343
 Aëris auras i, 208. 784. 801. 804. 1086. ii, 204. iii, 457. 570. 590. 752. iv, 697. v, 503. vi, 1225 primordia iii, 237 intervallum iv, 188. 198 mare v, 277 corpora v, 491
 Aëris i, 494. v, 1256. 1269. 1285. 1286. vi, 1047. 1061
 Aërius iii, 1057
 Aërumna iv, 1062
 Aërumnabile vi, 1229
 Aërumnarum i, 109
 Aërumnis iii, 50
 Aës v, 1240. 1272. 1274. vi, 229. 351. 948. 966. 1053. 1077
 Aestate iv, 56. v, 801. vi, 715. 840
 Aestatem vi, 712
 Aestatibus vi, 372
 Aestibus v, 648
 Aestifer i, 664. v, 612
 Aestiferas v, 641
 Aestivis v, 614. 638
 Aestu i, 309. v, 1103 corporis iv, 1017 maris v, 508. 927. vi, 143. solis vi, 875
 Aestuat v, 1096
 Aestum vi, 363. 401. 470. 826. 1001 maris vi, 695
 Aestus vi, 1260
 Aestus iii, 174 maris iv, 220¹ aëris vi, 1047 terræ (vapor) vi, 823. 824 ætheris v, 484. vi, 480 Avernii vi, 830 undarum vi, 925 lapidis vi, 1049. 1054. 1057 (calores) i, 301. iii, 1025 materia ii, 562 ætheris v, 520 terræ (vapores) vi, 816
 Aestus ii, 1136 belli v, 1434
 Aetas i, 226. 234. 469. 559. ii, 1070. 1119. 1131. 1149. iii, 450. 859. 866. 1088. 1098. iv, 1032. 1115. v, 671. 807. 826. 832. 1275. 1387. 1445. 1453. vi, 544
 Aetas improvida i, 938. iv, 14
 Aetasque iv, 819
 Aetate iii, 974 anteacta i, 235. ii, 298 senecta v, 884. 894 florenti v, 1073
 Aetatem iii, 508. 812. 999. iv, 1129. v, 357. vi, 235 anteactam iii, 672
 Aetatis ii, 1173. iii, 771. 775. iv, 1024. 1099. v, 318. 845 finem i, 556
 Aetatis gradus ii, 1122
 Aeterna i, 240. 520. 540. 541. iii, 817. 1104. v, 362. 978. 1214
 Aeterna i, 613. 628. ii, 906. 1009. iii, 807. v, 117. 326. 352
 Aeternaque i, 246
 Aeternæ vi, 601
 Aeternam iii, 641. v, 403. 1174
 Aeternas i, 112
 Aeterni iii, 986. 1086
 Aeternis i, 122. v, 330
 Aeterno i, 35. 222. 243. 501. 579. ii, 1054. iii, 33. 801. 924. iv, 28. 922

- certamine ii, 117
 Æternum i, 29. 583. iii, 934. 1003
 Æternumque ii, 638. iii, 467. 920. v, 160
 in Æternum ii, 570
 Æther i, 232. ii, 1065. 1114. iii, 21. v, 474. vi, 267. 290 diffusilis v, 468 ignifer v, 459. 499 liquidissimus v, 501
 pater Æther i, 251
 Æthera i, 1089. ii, 1114. v, 507. 1204
 Æthere iii, 785. v, 129. 399. 798
 Ætheriæ vi, 97
 Ætherias iii, 406
 Ætheriis iv, 183. 392. 413. 909. v, 86. vi, 60
 Ætheriis ignibus ii, 1097
 Ætheris iii, 847. iv, 216. v, 144. 449. 484. 520. 585. 647. 656. 682. vi, 480. 491 oris ii, 999
 Ætherius v, 216. 268. 282
 Æthiopum vi, 735
 Æthram vi, 466
 Ætnæ ii, 593. vi, 639. 681
 Ætnea i, 723
 Ætneus vi, 669
 Ævi ii, 16. iii, 452. 917. 1060. v, 59. 315. 380. 1215. 1216 florem i, 565
 Ævi tractu i, 1004
 Ævo i, 58. 326. 461. 554. ii, 742. iii, 345. 358. 359. 485. 1021. v, 162. 307. 538. 556. 830. 886 longinquo ii, 68 immortalis ii, 646 grandi ii, 1140 fessa iii, 459
 ex Ævo iii, 745. v, 857
 Ævum i, 550. 584. 952. ii, 561. 1093. 1170. iii, 604. iv, 1228. v, 62. 83. 173. 428. 1144. 1149. 1430. vi, 57
 Affecta ii, 341
 Affecti iii, 50
 Affectis i, 134
 Afferet iii, 355
 Affert v, 745
 Afficit iii, 865
 Afficiantur iii, 495
 Affirmant iv, 587
 Afflare v, 568
 Affluat iii, 685
 Affluere vi, 13
 Agam iv, 678
 Agat iii, 976
 Age i, 921. 953. ii, 61. 333. 729. iii, 418. iv, 109. 177. 270. 677. 726. vi, 494. 584. 738
 Agebat iii, 574
 Agedum iii, 975
 Agelli v, 1366
 Agendis ii, 290. v, 1334
 Agendum i, 139. iii, 726
 Agendus iii, 37
 Agens v, 524. vi, 210 animam iii, 492 mannos iii, 1076 navim iv, 900
 Agentibus i, 442
 Agere i, 42. ii, 1056. 1091. iv, 33. 964. 967. 1129. v, 83. vi, 57. 906 scintillas ii, 674
 Agerent iii, 1070
 Agesis i, 266
 Aggredientur v, 168
 Aggrediar v, 111
 Aggredior vi, 940. 980
 Agimus iv, 391
 Agit spumas iii, 488
 Agitque iv, 281 aëra iv, 247
 Agitando vi, 685
 Agitantur vi, 1018
 Agitare i, 1067. ii, 601
 Agitat iii, 653. vi, 1053
 Agitatur iii, 116. iv, 252
 Agmine v, 272. vi, 99. 637 condenso i, 607
 Agni ii, 320. 368
 Agnoscas ii, 402
 Agravantius i, 717
 Agrestes v, 1382
 Agrestis v, 1397
 Agri ii, 1171. v, 1447
 Agricola v, 1356
 Agricolarum ii, 1160. vi, 1258
 Agriculum iv, 590
 Agris vi, 1257
 Agros v, 971. 1103. 1109. 1247. 1290. 1365. vi, 642. 1137
 Aguntur vi, 720
 Ahena i, 317
 Ahenæ v, 1293
 Ahenis vi, 1043
 Aio iii, 180
 Aiunt i, 373. iii, 754. 911
 Alarum vi, 835
 Alatur iv, 634
 Alba ii, 730. 789
 Albas vi, 736
 Albescere ii, 772
 Albis ii, 730. 789. 822
 Albo vi, 1077
 Album ii, 770. 810. 822
 Alendo iv, 1061
 Ales vi, 821
 Alescendi ii, 1129
 Aletque i, 51
 Alexandri i, 475
 Algor iii, 623
 Algu iii, 732. v, 746
 Alia i, 281. 531. 550. 1073. ii, 349. 690. 981. iii, 108. 627. 828. 1007.

- iv, 107. 597. 669. 761. v, 293. 349. 373. 461. 501. 710. 733. 1029. 1351. vi, 191. 303
- Alia ratione, atque ii, 880
- Alia ex alia iv, 819
- Alia atque alia v, 1089
- Alia, ac vi, 305
- Alia (genit.) i, 164. 606 bis 813 bis. 1044. ii, 76 bis. 364. iv, 88. 608. 1243. v, 743. vi, 520. 1166
- Alia ii, 285. iii, 515. 704. 825. iv, 448. v, 537
- Alia atque aliam v, 1366
- Alia vi, 1063
- Alia i, 117. 359. 376. 802. ii, 491. 492. iv, 147. 1033. 1242. v, 323. 328. 1075. 1080. vi, 185. 298. 773. 1055
- Alibi ii, 1064
- Alicui iii, 945
- Alicunde v, 523
- Alid i, 264. iii, 983. v, 258. 1304. 1455
- Alidensia iv, 1123
- Aliena i, 265. ii, 712. iii, 974. v, 547. vi, 1063 salutis iii, 832 rogorum vi, 1281
- Alienaeque vi, 68
- Alienigenis i, 873. 874. v, 878 tenis i, 870 partibus i, 861 rebus i, 866
- Alienis i, 182. v, 548
- Alieno v, 1132
- Alienum vi, 1122
- Alii iii, 549. 1040. iv, 499. 525. 1150. 1242. v, 328. 1044. 1045. vi, 386
- Aliis i, 359. 442. 796. 802. 822. ii, 179. 506. 509. 690. 694. 697. 777. 840. 902. 980. 981. 983. 1003. 1074. iii, 285. 315. 978. 1051. iv, 577. 608. 637. 638. 639. 657 bis. 641 bis. 681. 688. 713. 787. 1242. 1254. 1256. v, 198. 501. 873. 1008. 1206. vi, 185. 191. 520. 773. 892. 992. 1115. 1227. 1234. 1245
- Alimenti v, 813
- Alimur i, 812
- Alio (nom.) ii, 534. 781. 793. 824. iii, 983. iv, 692. v, 833. 1064. 1069. 1080. 1304. 1454. (adv.) i, 682. iv, 1057. 1065. vi, 986. 987
- Alioque (nom.) i, 822. iv, 775. v, 827 (adv.) vi, 986
- Aliud ex alio i, 264. 408. 1108
- Alio atque alio (nom.) ii, 775. v, 304
- ex Alioque alius vi, 915
- Alioquin iii, 416
- Aliorum v, 13
- Alios ii, 9. 910. 1064. 1074. iii, 529. 610. iv, 143. 499. 1150. vi, 1125. 1234
- Alipedes vi, 765
- Alia i, 109. 856. 1040. iii, 442. 592. 637. 833. iv, 264. 518. 597. 669. v, 82. 410. 414
- Aliquam v, 383. 824. 871
- Aliquas v, 17
- Alique i, 192. 804. ii, 546
- Aliquem ii, 970. iii, 887. v, 1040. vi, 675
- Aliquid i, 434. 673. 882. 972. 976. iii, 513. iv, 43. 1127. vi, 710. 1134
- Aliquis i, 392. ii, 225. 930. iii, 487
- Aliquo ii, 423. 425. 932. iii, 224
- Aliquod v, 247. vi, 565
- Aliquot vi, 703
- Alis (nom.) iv, 714. v, 1038. vi, 836
- Alit i, 230. ii, 1155. v, 221
- Alitibus vi, 818
- Alitque i, 859. v, 323. vi, 946
- Alitum v, 1038
- Alitur i, 255
- Alituum ii, 927. v, 799. 1077. vi, 1214
- Aliud i, 408. 470 bis. 1108. ii, 17. 506. 509. 811. 1003. iii, 115. 285. 555. 978. 1096. iv, 369. 436. 1033. v, 716. 755. 764. 830. 831. 1277. vi, 988. 989 bis. 990. 992
- Alium ii, 733. 924. iii, 898. iv, 287. 1132. v, 514. 516. vi, 657. 1245
- Aliunde iii, 134. v, 523. 548. vi, 1018
- Alius iii, 651. 652. iv, 637. 681. 688. v, 827. vi, 915. 1115
- Allata v, 548
- Allidat iv, 298
- Alma i, 2. ii, 991
- Almae ii, 970. v, 231. vi, 750
- Almus ii, 390
- Alsia v, 1014
- Alta iii, 432. v, 912. vi, 139
- Altæ ii, 30. v, 1392
- Altam vi, 262. 582
- Altaque ii, 1109. v, 491. vi, 420
- Altana iii, 433. iv, 1230. vi, 752
- Altas iii, 457. v, 308. vi, 478. 558. 696. 963
- Alte (adv.) i, 78. 597. ii, 195. 446. 1086. iv, 327. 406. 947. 1175. v, 91. 609. vi, 65. 156. 184. 267. 689. 1172
- Alteque vi, 245. 647
- Alter iv, 279. 692. v, 637. 833
- Alteri iv, 775

- Alteram utram v, 589
- Alterius ii, 2. 84. 273. iii, 334. iv, 1115
- Alternis i, 525. 768. 1011. 1066. iii, 374. v, 637. 644. 700. vi, 569.
- Alterno v, 976
- Alterum i, 1012
- Alterutra v, 684
- Alterutrum i, 974. 1012
- Altior iv, 416. 958
- Altis i, 284. 897. ii, 331. iii, 847. iv, 1014. v, 144. 233. 314. 375. 493. 662. 933. 1131. 1252. vi, 142. 494. 735. 963
- Altitonans v, 744
- Altivolans v, 434
- Alto iii, 785. v, 388. 466. 584. vi, 276
- in Alto iv, 269
- ex Alto iv, 71. 90. 200. 698. 861
- Altos ii, 701. vi, 468. 733
- Altum (mare) iii, 1043
- Altum ii, 197. iv, 916. v, 753. vi, 286
- soporem iii, 466
- in Altum iv, 134. v, 1433
- Altus acervus iii, 198 hiatus iv, 419
- Alvi vi, 1198
- Aluntur i, 816. 883. ii, 672. iii, 64
- Alvo iii, 347. v, 226
- Amabile i, 24
- Amantque i, 612
- Amantis iv, 1094
- Amantum iv, 1070. v, 960
- Amara ii, 404. 463
- Amaracini ii, 846
- Amaracino iv, 1172
- Amaracinum vi, 973
- Amari iii, 922. iv, 1127
- Amarius vi, 972
- Amaror iv, 225. vi, 930
- Amarum i, 939. iv, 15. 638. 662
- Amator iv, 1170
- Ambagibus vi, 919. 1079
- Ambens v, 397
- Ambigitur iii, 1087
- Ambiguo iv, 1130
- Ambitionis v, 1120
- Ambrosia vi, 971
- Amcisa iii, 660
- Ames iv, 1054
- Amens vi, 85
- Ametur iv, 1272
- Amicitia i, 142
- Amicitia iii, 83
- Amicitiam v, 1018
- Amictum vi, 1132
- Amissa i, 1037. 1078
- Amisam iii, 649
- Amisissis iii, 716
- Amisso i, 810
- Amissos ii, 958
- Amissum ii, 358
- Amittant i, 328
- Amittens i, 1039. vi, 301
- Amittit iii, 769. iv, 545
- Amittunt i, 660
- Ammonis vi, 848
- Amnem iv, 1019
- Amnes i, 15. 1032. v, 343. 387
- Amnibus i, 298. v, 271. vi, 505. 636
- Amnis i, 288. 413. iv, 423. vi, 713. 721. 727
- Amceno i, 118
- Amcenum iv, 1018
- Amore i, 37. 474. iii, 1005. iv, 1041. 1059. 1094. 1134. 1151. 1180. 1185
- Amorem i, 20. 923. iii, 5. iv, 867. 1047. 1066. 1077. 1276. v, 174. 180
- Amoris i, 35. iv, 1051. 1056. 1139. 1189. v, 1074
- Amovet i, 226
- Ampla pabula v, 942
- Amplectier v, 729
- Amplectitur i, 136. iv, 738
- Amplexi habent i, 1068
- Amplexu v, 320
- Amplexus v, 35
- Amplior ii, 1132
- Amplis v, 1173
- Amplius (adv.) i, 653. iii, 954. iv, 892 v, 1053 æquo iii, 965
- Anademata iv, 1122
- Anaxagoræ i, 830
- Anaxagoras i, 876
- Ancipiti mucrone ii, 519 ferro vi, 167 bello vi, 376 terrore vi, 595 refutatu iii, 524
- Ancus iii, 1038
- Androgynum v, 837
- Anfractibus i, 719. v, 682
- Angat iv, 1127
- Angellis ii, 428
- Angor (nom.) iii, 865. 1006. vi, 1156
- Angore iii, 916
- Anguimano ii, 537. v, 1302
- Anguis iii, 613
- Angulus iv, 356. 361
- Angusti iv, 431
- Angusto i, 721
- Angustis ii, 1170
- Angustum iv, 533. v, 1129
- Anhela (nom.) iv, 873
- Anhelant iv, 862
- Anhelat iii, 489
- Anima i, 132. 716. iii, 276. 282. 357. 405. 417. 561. 564. 573. 585. 593. 632. 705. 797. iv, 120. 928. v, 141. vi, 1264

- Animæ i, 123. iii, 36. 43. 132. 144.
 276. 281. 380. 582. 588. 712. 727.
 737
 Animæque iii, 213. 229. 278. 599
 Animæ nodos ii, 949 fundamenta iii,
 585 potestas iii, 856
 Aurarum animæ v, 237
 Animai i, 113. iii, 151. 162. 255. 342.
 345. 375. 381. 393. 398. 400. 407.
 456. 498. 535. 579. 624. 638. 656.
 670. 713. 827. 850. iv, 744. 886.
 918. 923. 942. 957. v, 558. vi, 585.
 590. 693
 Animale i, 228. iii, 635
 Animalem v, 142
 Animales ii, 926
 Animalia i, 745. 1060. ii, 532. 717.
 869. 900. 916. 972. 1150. iv, 115.
 984. v, 791. 795. 906. 915. 1086
 corpora ii, 726
 Animalibus ii, 908. 913. 917. 1079. iv,
 860
 Animam iii, 118. 137. 147. 154. 160.
 168. 217. 352. 423. 438. 482. 492.
 542. 572. 578. 597. 607. 699. 755.
 768. 800. iv, 920. vi, 798. 1221.
 1232 agens iii, 492 fudit iii, 1046
 Animans i, 774. v, 821
 Animantem ii, 667. 943. iii, 666
 Animantes i, 808. 821. ii, 1015. iii,
 749. iv, 649. v, 70. 81
 Animantibus ii, 256. iii, 418. iv, 681.
 vi, 773. 984
 Animantis ii, 937. iii, 97. 389. iv,
 857
 Animantum i, 4. 16. 195. 351. 1032.
 ii, 77. 879. 919. 942. 1062. 1070. iii,
 267. 720. v, 432. 853. 917
 Animarum iii, 724. 782. 991
 Animas (nom.) iii, 419. 628. 630. 666.
 687. 722. 760. 778. iv, 41. vi, 763.
 839
 Animas ventorum v, 1229
 Animata v, 146
 Animi i, 71. 73. 132. 137. 147. 449.
 ii, 58. 270. 381. iii, 16. 24. 35.
 91. 131. 158. 160. 162. 176. 204.
 213. 238. 278. 310. 330. 335. 373. 449.
 498. 557. 560. 577. 674. 680. 708.
 747. 765. 772. 789. 791. 840. 843.
 856. 916. 1016. iv, 30. 44. 120. 385.
 387. 467. 735. 906. 942. 1065. 1144.
 v, 60. 98. 128. 133. 135. 150. 564.
 vi, 15. 28. 77. 1147. 1154. 1181
 Animi injectus ii, 739 ratione ii, 1043
 jactus ii, 1046 vis iii, 451 sensus ii,
 945 sensum iii, 99. 105 mens iii, 615.
 iv, 762
 Animo i, 403. ii, 39. 44. iii, 110. 160.
 289. 530. 596. 915. 1065. 1067. iv,
 879. 1181. 1189. 1188. v, 1169.
 1341. vi, 1231 æquo i, 43. iii, 952.
 v, 1118
 Animoque i, 75. iii, 399. 952. 975. v,
 50. 184. 1048. vi, 531
 ex Animo ii, 1040. iii, 110. 927. vi, 67
 Animos i, 426. ii, 622. iii, 54. iv, 763.
 970. v, 21. 1389. vi, 51 mortales iii,
 419
 Animum i, 625. 931. 947. ii, 363. 679.
 839. 885. iii, 94. 170. 361. 424. 462.
 471. 514. iv, 7. 23. 726. 751. 810.
 880
 Animum advertere ii, 124. iii, 46. 182
 Animum pulsare iv, 880
 Animum adhibere ii, 1022
 Animum atque animam iii, 137. 168
 Animum mentemque iii, 140
 Animumque iv, 910. vi, 920
 Animus ii, 1043. iii, 150. 178. 185.
 370. 397. 417. 465. 520. 553. 564.
 705. 734. 797. iv, 470. 788. 802.
 812. 884. v, 141. 1217
 Animusque iii, 143. 403
 Annulli vi, 1021
 Annelli vi, 911. 1085
 Annellum vi, 1037
 Anni i, 182. 193. v, 221. 675. 700.
 1394. vi, 363. 373. 716
 Anni nodus v, 686
 Annis i, 312. iii, 959. 1107. v, 881
 Annorum ii, 170. iii, 1018. v, 1183.
 1437
 Annos i, 1028. v, 96. 643
 Annua v, 618. 691
 Annulus i, 313. vi, 1006. 1012
 Anser iv, 687
 Anteacta dies i, 234 ætate i, 235. ii,
 298 vita iii, 948 vetustas iii, 985
 Anteactam iii, 672
 Anteacti i, 559
 Anteacto iii, 844. v, 173
 Antehac i, 542. v, 339
 Anteire iv, 142
 Antennas ii, 554
 Anticipat v, 658
 Antiqua v, 13. 1282
 Antiquas v, 87. vi, 61. 871
 Antiquius iv, 847
 Antiquo ii, 610
 Antiquum ii, 1169
 Antistare v, 22
 Anxia vi, 14
 Anxius iii, 1006. vi, 1156
 Aperire i, 374
 Aperta ii, 182. vi, 817
 Apertam v, 486
 Apertas iv, 469. 600. vi, 1048

- Aperte (adv.) ii, 140
 Apertis i, 914. iv, 52. 809. v, 810. 1061.
 Aperto corpore i, 298. iv, 101. 1136
 aëre iii, 603 lumine v, 776 mari vi,
 698
 in Aperto iii, 603
 Apertum iv, 273
 Apes iii, 11. iv, 683
 Apisci i, 449. vi, 1233
 Aplustra ii, 555
 Aplustris iv, 439
 Apparent iii, 25. iv, 97
 Apparere i, 878. vi, 465
 Apparet ii, 140. iii, 18. 989. iv, 157.
 vi, 448. 761
 Appellare i, 55
 Appellatur v, 10
 Appelletur iv, 1228
 Appellunt vi, 751
 Appetitur v, 1278
 Apposita iii, 374
 Appositus vi, 1034
 Apri v, 1325
 Apta (sing.) ii, 478. 522. v, 559. 1427
 (plur.) ii, 813. iv, 673. 827. 1251. vi,
 356. 961. 1065
 Aptam v, 538
 Aptaret ii, 1109
 Aptas (nom.) vi, 773
 Apti iii, 851. 858. v, 806
 Aptum v, 926
 Aptus iv, 681
 Aqua i, 568. iii, 190. iv, 96. 214. v,
 144. vi, 883
 Aquæ i, 282. vi, 551. 553 humor ii,
 197. iii, 340 corpus ii, 232 conjec-
 tus iv, 416 rivum ii, 30. v, 1392
 lacunas vi, 551
 Aquai i, 286. ii, 662. iv, 622. v, 265.
 601. vi, 800. 872. 890. 1070 decursus
 i, 284 humor i, 308. iii, 428. vi, 633.
 874 liquor i, 454 stringor iii, 693
 splendor iv, 212 decursus v, 944.
 semina vi, 496 corpus vi, 854
 863
 Aquam iv, 436. v, 1084. vi, 440. 499.
 746. 803. 889
 Aquarum ii, 344. vi, 1101 humor i, 349
 decursus v, 264. vi, 609 semina vi,
 506. 519. 672 duramen vi, 529. 1263.
 1264 liquor ii, 390
 Aquas i, 1060. ii, 230. vi, 1124
 Aquilonis v, 688
 Aquilonum v, 741. vi, 730
 Aradio vi, 890
 Araque ii, 417
 Aram i, 85
 Aranea iv, 731
 Aranei iii, 384
 Ararum v, 1161
 Aras i, 90. 96. ii, 353. iv, 1230. v, 76.
 1198. 1200
 Arator ii, 1163
 Aratri i, 314. v, 210. 931. vi, 1251
 Arbitrium ii, 281
 Arbor iii, 785. v, 129. 1096. vi, 676
 Arboribus i, 166. 254. 275. 898. 1093.
 v, 784. 934. 1362. vi, 783
 Arboris ii, 30. v, 35. 1096. 1392. vi,
 167
 Arbos i, 774. vi, 786
 Arbusta i, 188. 352. 806. 808. 821. 906.
 ii, 1015. v, 670. 910. vi, 140 læta ii,
 343
 Arbustaque ii, 189. v, 919 læta ii, 594.
 698. 993
 Arbustis v, 1377
 Arbuta v, 939. 963
 Arcadiæ v, 32
 Arcadius v, 25
 Arcem v, 1107
 Arceri i, 184
 Arcis iv, 687. vi, 749
 Arcta vi, 465
 Arctaque v, 1146
 Arctari i, 577
 Arctas iii, 809. v, 354
 Arcte (adv.) i, 611. iv, 1072. vi, 1008
 Arctis i, 930. iv, 6. vi, 119
 Arctum vi, 157
 Ardens vi, 144
 Ardent ii, 592
 Ardenti iii, 663. vi, 293
 Ardentia vi, 1170. 1178
 Ardentibus iii, 1077. v, 754. vi, 618. 860.
 Ardescere vi, 177
 Ardescit iv, 1083
 Ardescunt v, 895. vi, 670. 898. 904
 Ardet iv, 1192
 Ardor i, 651. 669. ii, 212. iii, 251.
 290. 476. iv, 1070. 1209. v, 205.
 565. 587. 600. 604. 1092. 1098.
 1251. vi, 283. 673
 Ardore v, 298. 1242
 Ardorem vi, 690
 Ardoribus v, 606. 660
 Ardoris i, 683. 703. 902. iv, 1079.
 1109. vi, 180
 Ardua i, 660
 facit Are (arefacit) vi, 962
 Arenæ vi, 700. 724
 Arenam ii, 376. vi, 726
 Argenti v, 1241. 1255. vi, 808
 Argento ii, 27. 626. v, 1268. vi, 990
 Argentum i, 495. vi, 950
 Arguet iv, 489
 Arguit vi, 404
 Argumenta i, 402

- Argumentorum i, 418
 Arida iii, 930. vi, 1174 persona iv, 297
 Arida signa ii, 880
 Aridior vi, 149
 Aridus i, 809. 865. iv, 872. v, 740 sonus vi, 118
 Arma v, 1076. 1282. 1448
 Armata ii, 629
 Armati ii, 636. 639
 Armatis (nom.) v, 1291. 1310
 Armenta i, 164. ii, 920. iv, 1190. v, 229
 Armentarius vi, 1250
 Armipotens i, 34
 Armis (neut.) ii, 640. v, 51. 233. 1305. 1348
 Armorum ii, 48
 Arquati iv, 334
 Arqui vi, 525
 Arridet ii, 32
 Arripit vi, 658
 Arripuit vi, 661
 Arte iv, 793. v, 1354
 Artem iv, 845. v, 10. 727
 Arteria iv, 532
 Artes iv, 969. v, 333
 Artibus v, 1456
 Articulat iv, 552
 Articulatim iv, 559
 Articulis iii, 697
 Artubus i, 261. iii, 7. 620. 644. iv, 636. v, 1075
 Artus ii, 267. 271. 282. 682. 710. 948. 963. iii, 130. 152. 157. 284. 292. 343. 377. 394. 399. 402. 453. 488. 491. 528. 532. 585. 588. 703. 707. 710. 721. 737. 743. 758. 768. 936. 959. iv, 118. 633. 842. 865. 872. 886. 914. 944. 948. 1032. 1036. 1208. v, 849. 896. vi, 593. 655. 661. 797. 945. 1188. 1194. 1204
 Arva ii, 211. 1153. iv, 1100. v, 779. 932
 Arvi v, 207
 Arvis i, 315. ii, 1161. iii, 786. v, 130. 396. 804. 923
 Ascendere v, 1300
 Ascendimus vi, 468
 Ascendit ii, 137
 Ascensus v, 494
 Aspectari iii, 76
 Aspectu i, 66. vi, 780
 Aspectuque i, 92
 Asper iii, 694. v, 34
 Aspera ii, 424. vi, 1148 (plur.) ii, 404. 470. iii, 203. iv, 148. 666. 999. vi, 133. 778 primordia ii, 476
 Aspergine vi, 524
 Aspergit i, 720
 Aspergunt iii, 20
 Asperiora iv, 532. vi, 453
 Asperitas iv, 555
 Asperitate iv, 555. 630
 Assiduas iv, 972
 Assidue (adv.) ii, 591. iv, 1121. v, 281. 283. vi, 460. 1157. 1159
 Assiduus v, 253. 342
 Assiduo i, 994. ii, 96. iv, 105. 393
 Assiduus v, 206
 Assumunt ii, 1123
 Ast v, 516
 Astrologorum v, 727
 Astrorum v, 510. 531
 Ater iv, 340. 346
 Athenæ vi, 2
 Athenæis vi, 749
 Atlanteum v, 36
 Atqui iii, 991
 Atra Tartara iii, 979
 Atræ iv, 174. vi, 253
 Atræ (plur.) vi, 1145
 Atram vi, 179. 257
 Atri ii, 580
 Atria iv, 402
 Attentas vi, 920
 Attenuari i, 318
 Atthide vi, 1114
 Attinet iii, 864. iv, 34
 Attingere iii, 262
 Attingunt iv, 627
 Attribuas ii, 835
 Attribuat iii, 243
 Attribui i, 682. ii, 921
 Attribuunt ii, 614
 Avarities iii, 59
 Aucta v, 261. 722 (plur.) i, 632. ii, 1159. v, 556. 1416
 Auctam iii, 626
 Auctas iii, 630. iv, 60
 Auctet i, 51
 Auctifici ii, 571
 Auctor iii, 451
 Auctos v, 1176
 Auctu ii, 481 mirando v, 1170
 Auctum ii, 1120. v, 844. 1224. vi, 167. 326
 Auctum (adj.) ii, 974
 Auctus (subst. plur.) vi, 748 (adject.) ii, 985
 Audacter ii, 49
 Audent vi, 1070
 Auderent ii, 1035
 Audet v, 37
 Audi i, 920
 Audierit ii, 579
 Audire i, 135. iv, 462. 618
 Audisve vi, 813
 Auditis (nom.) v, 1133

- Auditor iv, 527
 Anditus (adj.) iv, 833
 Avellere vi, 240
 Avelli i, 614
 Avemus ii, 216. iii, 1095. 1096. iv, 779
 Aventem iii, 260
 Aventes iv, 1196. vi, 530
 Aveo iii, 6
 Avena vi, 738. 740. 818
 Aveni vi, 746. 830
 Aversa i, 1040. v, 414
 Aversabile vi, 389
 Avertere ii, 363
 Avertit iv, 1266
 Aves (nom.) vi, 831 (verb.) iii, 970
 Avet ii, 265
 Aufer iii, 967
 Auferat iv, 539
 Auferet vi, 622
 Aufert iii, 231. v, 206. 724. vi, 825
 Augebat v, 489
 Augebit i, 437
 Augendas v, 81. vi, 472
 Augendis i, 185
 Augentque ii, 1162
 Augescere ii, 1108. v, 251. vi, 615
 Augescunt ii, 76. 877. v, 334
 Auget i, 230. 283. 859. iv, 645. v, 221. 258. 323. vi, 341. 946
 Augmen ii, 494. iii, 269. v, 1306. vi, 607. 614
 Augmina ii, 188. v, 680
 Augmine i, 435. ii, 72. 1132
 Avia ii, 144. 346. v, 398. 1385
 Avia loca i, 925. iv, 1
 Avibus i, 257. vi, 741
 Avidam v, 202
 Avide iv, 1101
 Avidi iii, 71. vi, 1234
 Avido ii, 1065. v, 471
 Avidos i, 37
 Avidum i, 1030. iv, 598
 Avis vi, 1218
 Avium (subst.) iii, 387 domos i, 19 voces v, 1378
 Avius ii, 81. 229. 739. iii, 464 a vera ratione ii, 81. 229
 Aulide i, 85
 Avolsa iv, 141. v, 316
 Avolsos v, 314
 Avorum iv, 1211
 Aura i, 853. iii, 197. 233. 291. iv, 253. 1173
 Auræ micis i, 839
 Auram i, 801. 803. 840. ii, 850
 Aurarumque v, 237
 Auras i, 208. 771. 783. 803. 1086. iii, 223. 301. 401. 437. 543. iv, 36. 178. 222. 536. 563. 573. 682. 707. 990. v, 213. 502. 503. 540. 759. 784. 817. vi, 114. 168. 189. 302. 819. 842. 886. 927. 1019. 1127 aëris ii, 203. iii, 457. 569. 590. 751. iv, 697 vitales iii, 406. vi, 1225 sulfuris vi, 220
 Aurasque v, 250. 808. 1085
 Aurataque templa ii, 28 metallâ vi, 811
 Aurea ii, 24. 501. 1153. iii, 12. 13. v, 33. 462. 909
 Aures i, 45. 418. 645. ii, 1023 iii, 157. 548. 632. iv, 488 bis. 527. 546. 567. 570. 572. 601. 617. 837. 910. 1055. v, 1053. 1380. vi, 118. 164. 182. 777. 920. 1183
 Aureus vi, 204
 Auri i, 493. vi, 808 bractea iv, 731
 Auribus ii, 510. iv, 980. v, 101. vi, 163
 Auricularum iv, 598
 Auris i, 388. iv, 730. 931. v, 411. 473. 548. 855. vi, 110. 307. 882 levibus vi, 913 vitalibus iii, 576 ætheris iii, 847
 Auro ii, 27. 50. iv, 1120. v, 1268. 1427. vi, 1076
 Aurora ii, 143. 578
 Auroræ iv, 542
 Auroram iv, 715. v, 656
 Aurum ii, 828. v, 1112. 1240. 1272. 1274. 1422. vi, 229. 351. 949. 966. 989. 1056. 1076
 Ausim ii, 178. v, 197
 Ausis ii, 981. iv, 511. v, 729. vi, 411
 Auster v, 744
 Austri iv, 183. 909. v, 688
 Austris i, 898
 Austro vi, 721
 Ausus i, 68
 Autumni vi, 371
 Autumno i, 176. vi, 356
 Autumnus v, 742
 Avulsa ii, 257
 Avulsus iii, 562
 Auxilia v, 1442
 Auxiliatum v, 1039
 Auxilio v, 225
 Auxilium iii, 1077
 Axis vi, 720. 1105
 B.
 Babylonica iv, 1023. v, 726
 Baccæ (plur.) v, 1362
 Bacchatur animal in montibus v, 822
 Bacchi ii, 955. iii, 222
 Balantibus vi, 1130
 Balatum ii, 369
 Balba iv, 1157
 Balbe v, 1021

Barathre iii, 967
 Barathrum iii, 979. vi, 605
 Barba vi, 945
 Barbam v, 673
 Barbara iv, 548
 Barbarica ii, 499
 Barbarus v, 37
 Barbigeras v, 898. vi, 970
 Baubantur v, 1070
 Beatis v, 166
 Bella (subst.) vi, 373
 Belle i, 644
 Belli i, 476. ii, 6. iii, 846. v, 1295.
 1298. 1302. 1306
 Belli mœnera i, 33 munera v, 1307
 Belli fulmen iii, 1047
 Belli æstus v, 1434
 Belli fluctus v, 1288
 Belli simulacra ii, 42. 324
 Bello v, 382. vi, 376 (adj.) iv, 1183
 Belloque i, 465. v, 1423
 Bellua iv, 143
 Bellum i, 457. iv, 966. v, 327. 393.
 1244
 Bene pleno v, 706
 Bibere iv, 1090
 Bibulam ii, 376
 Bidenti v, 209
 Bijugo v, 1298
 Bijugom v, 1299
 Bijugos ii, 601
 Bili iv, 668
 Bina i, 534. iv, 451. 452. 453. 454
 Binis iv, 292
 Bino v, 877
 Binos v, 1299
 Bis iv, 316. 410. v, 1299
 Bistonias v, 30
 Bisulcis ii, 356
 Bitumen vi, 807
 Blanda ii, 965. iv, 995. 1078. 1256.
 v, 179. 231. vi, 1243
 Blandeque ii, 320. v, 1066. 1368
 Blanditiis v, 1017
 Blanditum ii, 173
 Blandum i, 20. ii, 846
 Bombum iv, 548
 Bona (adj.) ii, 408. iii, 103. v, 1024. vi,
 13
 Bonam vi, 1247
 Bone iii, 207. iv, 576
 Bonis (adj.) i, 729. iii, 1017
 Bonitate v, 1246
 Bonos ii, 418
 Bonum (subst.) v, 956. vi, 25
 Bonus iii, 1038
 Boves ii, 1160. v, 1301. 1338
 Boum iii, 303
 Brachia iv, 773. 791. 827. 950. vi, 396

Brachii vi, 433
 Bractea iv, 731
 Brevi ii, 77. iv, 160. 162. v, 591
 Brevibus ii, 98
 Brevis iii, 927. iv, 179
 Brevitate ii, 482
 Breviter vi, 1081
 Britannis vi, 1104
 Bruma v, 745
 Brumales v, 615. 639
 Bruto vi, 104
 Bubus vi, 1129
 Bucera secla v, 864. vi, 1235
 Buceriaque greges, (boves) ii, 661
 Busto iii, 919. v, 991

C.

Cachinnant iv, 1169. ii, 975
 Cachinnent i, 919
 Cachinni v, 1396. 1402
 Cacumen i, 600. 750. ii, 1129. iv,
 1456
 Cacumina i, 898. vi, 458. 463
 Cadant iv, 63. 100. vi, 215
 Cadat i, 448. iv, 1175. vi, 823
 Cadavera ii, 415. iii, 719. vi, 1153
 Cadaveribus iv, 684. vi, 1272
 Cadendum iii, 848
 Cadens iii, 21
 Cadent iii, 982
 Cadenti iii, 467. v, 402
 Cadentis iv, 1279
 Cadere ii, 209. iii, 595. v, 671. vi, 104.
 414
 Caderent ii, 222. v, 316
 Cadit ii, 215. vi, 257. 296. 1124
 Caducæ v, 1362
 Cadunt ii, 230. iii, 388. iv, 950. 1042.
 vi, 744. 1005
 Cadunt vires v, 410 urbes v, 1236 mon-
 tes vi, 545
 Cæca ii, 14. v, 839. 1004. vi, 66
 cupido iii, 59 potestas iii, 248. 270
 caligine iv, 458 nox i, 1109 corpora i,
 278. 296 primordia i, 1104
 Cæcæ iii, 305
 Cæcam i, 779
 Cæcas i, 409. iii, 317
 Cæcat iv, 326
 Cæcigeni ii, 740
 Cæcis i, 329. ii, 54. 128. 135. 713. 745.
 797. iii, 87. v, 610. vi, 34. 1014.
 Cæco iv, 926. 1113. vi, 822
 Cæcos ii, 127
 Cæcum iii, 887. v, 754
 Cæde iii, 71. 643. v, 1312
 Cædebant v, 1325

Cædere v, 1265. vi, 166
 Cædes iii, 648
 Cædimus vi, 313
 Cærulea (sing.) v, 1373 ponti plaga v,
 482 (plur.) ii, 773. vi, 481 cœli i,
 1089. vi, 95 mundi v, 770
 Cæruleis ii, 771
 Cæsia iv, 1154
 Cæsis iii, 404
 Calamorum v, 1381
 Calamos iv, 592. v, 1406
 Calcaribus v, 1074
 Calce vi, 1066
 Calcibus iii, 792. v, 136
 Calefecit vi, 686
 Calentes iii, 643. v, 1312
 Calescit vi, 279
 Calida iv, 708
 Calidæ ii, 34
 Calidique ii, 843. iii, 127. 295. vi, 315
 Calidis iii, 903. v, 604. vi, 147. 748.
 799
 Calido iii, 654. v, 595. 796. vi, 515.
 656. 858. 870
 Calidos i, 1087. ii, 431
 Calidum i, 648. ii, 354. 857. iii, 216.
 v, 568. vi, 688. 855. 868. 948
 Calidus vi, 849. 887
 Caligare iii, 157
 Caligine iv, 458. v, 649. vi, 262. 460.
 478. 691. 852
 Caliginis iii, 305. iv, 339. 350
 Callent ii, 977
 Callida vi, 92
 Calliope callida vi, 93
 Callis vi, 91
 Callo iv, 934
 Calor i, 454. 495. 1090. ii, 516. iii, 129.
 235. 248. 268. 270. 284. 287. 289.
 iv, 220. 872. v, 571. 804. vi, 233.
 370. 872. 925. 991
 Calore i, 175. vi, 321. 359. 513. 841.
 843. 969. 1107
 Calorem i, 786. 807. vi, 714. 847
 Caloris iii, 122. vi, 367
 Campi ii, 40. iii, 1015. iv, 390. v,
 493
 Campis ii, 332. v, 602. 1372. vi,
 712
 Campo ii, 659. v, 950
 Camporum ii, 324
 Campos i, 274. ii, 5. 380. iv, 461. vi,
 736
 Camposque i, 19. v, 489. 782. 1374.
 vi, 266. 404. 1140
 Cana iii, 21
 Canamus v, 510

Canceris v, 616
 Candens i, 259. ii, 770. iv, 941. vi,
 147
 Candenti ii, 766. v, 720. vi, 1193
 Candescit i, 491
 Candida ii, 731. 792. v, 777. 1209. vi,
 91
 Candidus iv, 687
 Candor ii, 322
 Candore ii, 764. iv, 233. v, 283
 Canenda vi, 83
 Canentum iv, 589. v, 1384
 Canere i, 257
 Canes (nom.) i, 405. iv, 709. 988. 1196
 Canibus v, 890. 1250
 Canis iii, 750
 Canor iv, 182. 908
 Canos ii, 766
 Cantu ii, 619
 Cantus v, 1083. 1405
 Canum v, 1062 vis iv, 695 fauces iv,
 737 fida canum vis vi, 1220 canum
 corda v, 862
 Capacis vi, 122
 Capellas vi, 970
 Capere i, 535. ii, 967. iii, 299. v, 1181
 vi, 326
 Caperetur v, 927
 Capiam vi, 94
 Capiant ii, 970. 1005
 Capias iv, 635. 955
 Capiat i, 384
 Capiatur i, 940. iv, 16
 Capiebant v, 452
 Capiebat v, 1410
 Capis iii, 952
 Capit vi, 1027
 Capite iii, 616. 792. iv, 474. v, 136.
 600. vi, 540
 Capiti i, 928. iv, 4
 Capitis (nom.) iv, 591. v, 1137. vi, 784.
 1200
 Capitum ii, 632. v, 1314
 Capitur i, 62. ii, 650. iv, 865
 Capiunt ii, 924. iv, 649. v, 1409
 Capripedes iv, 584
 Capris iv, 645
 Capta i, 15
 Capti iv, 1016. v, 969. 1258
 Captum iv, 1140
 Capulum ii, 1173
 Caput i, 65. ii, 606. iii, 112. 139. 148.
 386. 654. 972. 1054. v, 86. 271. 542.
 753. 1207. 1398. vi, 60. 261. 636.
 1143
 Caput pluviae vi, 729
 Caput quassans ii, 1163

- Carbonum vi, 802
 Carcer iii, 1029
 Carceribus ii, 264
 Careas ii, 4
 Carebit i, 574
 Carentibus ii, 989
 Carentum iv, 39
 Carere v, 1426
 Carerent i, 344
 Caret i, 964. ii, 651. iii, 357. iv, 1066
 Carmen iv, 979. v, 1
 Carmina i, 732. iii, 421. v, 1379. 1450.
 vi, 380 pango i, 933. iv, 9 dædala
 ii, 504
 Carmine i, 144. 946. iv, 21. vi, 937
 Carminibus v, 1443
 Carnem vi, 967. 969
 Carnufices iii, 1030
 Caros iii, 85
 Carthaginis iii, 1047
 Carum i, 731
 Casa vi, 1252
 Casas v, 1009
 Cassa iii, 994. 1062. iv, 127. 514
 Cassum iii, 561. v, 718. 756
 Cassus iv, 369
 Casta i, 99. v, 1011
 Casti v, 1024
 Castoreo vi, 794
 Casu i, 742. v, 1332. vi, 30. 1094 (forte)
 iv, 745
 Casum iii, 996
 Casus (sing.) i, 314. iii, 1099. v, 206
 (plur.) casus celerare ii, 231
 Κατάληξις iv, 1156
 Catenam vi, 910
 Catervis ii, 630
 Catervam ii, 628
 Catervas Phrygias ii, 611 Martis v,
 1303
 Catervatim vi, 1142
 Catervis vi, 1090
 Catuli v, 1035
 Catulorum iv, 995
 Catulos v, 1066
 Cava (sing.) ii, 620. vi, 126 (plur.) v,
 1381. vi, 579. 1083. 1192
 Cavam vi, 175
 Cavas vi, 271
 Cavat i, 314
 Cavati vi, 1192
 Cauda ii, 805. iii, 658
 Cave ii, 754
 Cavea iii, 684
 Caveai iv, 76
 Caveamus vi, 405
 Caveis vi, 197
 Cavere iv, 1138
 Cavernas ii, 553. iv, 172. vi, 251. 596
 Cavernis iv, 392. vi, 683
 Cavis vi, 201
 Caulas ii, 950. iii, 256. 702. 707. vi,
 839 palati iv, 624. 664 ætheris vi,
 491
 Cavos v, 953
 Cauri vi, 134
 Causa, i, 239. 242. 1072. ii, 174.
 255. 788. 1067. iii, 325. 349. 423.
 430. 485. 501. 578. 592. 601. iv,
 194. 234. 238. 840. 849. 1267. v,
 157. 168. 209. 348. 510. 532. 619.
 773. 868. 1160. 1251. vi, 84. 171.
 203. 576. 754. 999
 Causæ vi, 362
 Causam ii, 255. 285. iii, 46. 961. 1083.
 iv, 473. 503. vi, 703
 Causando i, 399
 Causarum v, 676. vi, 53
 Causas i, 154. iii, 317. iv, 964. 1174.
 v, 530. vi, 55. 89. 706
 Causas reddere iv, 506
 Causidici iv, 964
 Causis i, 654. iii, 1063. v, 751. 1184.
 vi, 761
 Cecidere i, 742. iii, 982. v, 329. 677.
 vi, 827
 Ceciderunt iii, 453. vi, 587. 1082
 Cecidisse ii, 1164. iii, 386. 651. v, 341.
 791
 Cecidit v, 1146. 1417
 Cecinere ii, 600. v, 328. 406. vi, 754
 Cecropiis vi, 1137
 Cedant iv, 145
 Cedat iv, 943
 Cedebant v, 984. 1291
 Cedebat v, 1270
 Cedendi i, 340
 Cedentes i, 375
 Cedere i, 373. ii, 507. v, 841
 Cedit ii, 998. iii, 977. iv, 1236. vi, 872
 Cedunt ii, 234. vi, 570
 Celant iv, 1179. 1214
 Celare i, 515. ii, 677
 Celarier i, 905
 Celata v, 1159
 Celebrare v, 1166
 Celent ii, 315
 Celer iv, 161
 Celerantibus i, 388
 Celerare i, 91. ii, 231
 Celeratur v, 302
 Celeres iv, 185
 Celeri ii, 192. iii, 636. iv, 177. 211.
 255. v, 302. vi, 223. 323. 333 ratione
 iii, 183. iv, 144. 777
 Cellens vi, 236

- Censemus iv, 459
 Censes i, 972
 Centaurea iv, 124
 Centauri ii, 401. iv, 743. v, 876
 Centauros iv, 736. v, 889
 Cepere vi, 1211
 Cepit v, 332. 1415. vi, 431
 Cera vi, 965
 Cerberas iv, 737
 Cerberus iii, 1024
 Cerebrum vi, 803
 Cererem ii, 654
 Ceres iv, 1161. v, 14. 741
 Cernamus iv, 808
 Cernant iv, 993. vi, 164
 Cernas iii, 214. vi, 168
 Cernebant v, 1183. 1334. 1368
 Cernebat vi, 22
 Cernendi iii, 410. iv, 239
 Cernentes vi, 645
 Cernere i, 135. 302. 328. 601. 752. 1065.
 ii, 4. 139. 248. 250. 314. 315. 780.
 826. 836. iii, 360. 364. 370. 371.
 1061. iv, 104. 230. 242. 459. 600.
 614. 757. 764. 771. 802. 807. 913.
 978. 980. 1224. v, 64. 394. 975.
 vi, 195. 406. 935
 Cernes iii, 660. v, 107
 Cerni i, 269. v, 433. 663. 718
 Cernimus i, 300. 343. ii, 68. 779. 927.
 984. iii, 366. 432. 510. 525. iv, 135.
 354. 790. v, 243. 578. 586. vi, 169.
 421. 987
 Cernis i, 914. ii, 209. 213. 455. 533.
 731. iii, 170. 436. v, 307. 938
 Cernit iv, 760
 Cernitur iii, 107. iv, 233. 356. 357. v,
 587
 Cernunt i, 643. 658. 661
 Cernuntur iv, 201. v, 86. vi, 60
 Certa i, 522
 Certabant vi, 1223
 Certamen v, 785
 Certamina belli i, 476. ii, 6. v, 1295
 pugnae iv, 841
 Certamine ii, 117. 573. v, 393
 Certaminis v, 383
 Certandi iii, 5
 Certant v, 394. 1081. vi, 508
 Certantes v, 1123. vi, 1246
 Certantia ii, 118
 Certare ii, 11. iii, 780. iv, 1105
 Certas iv, 1085
 Certe iii, 1091. iv, 1068
 Certissima i, 676
 Certum iii, 788. 795. v, 132. 139. 527
 Cervi (sing.) iii, 751. (plur.) vi, 765
 Cervice i, 36. vi, 744
 Cervices ii, 801
 Cervis iii, 742
 Cervorum iii, 300. iv, 993
 Cervos iii, 307. v, 861
 Cervus iii, 614
 Cessabant vi, 1233
 Cessando ii, 80
 Cessant ii, 1141. iv, 137. 222. v, 699.
 vi, 927
 Cessare i, 787. ii, 79. iv, 392
 Cessas iii, 1061
 Cessat v, 280
 Cesset iv, 593
 Cessit iii, 219. 224
 Chaldaeum v, 726
 Χάπτρον µία iv, 1153
 Chartarum vi, 111
 Chartas vi, 113
 Chartis iii, 10. iv, 968
 Charybdis i, 723
 Chia iv, 1123
 Chimæra v, 903
 Chimæras ii, 704
 Chordarum iv, 588
 Chordas ii, 412. iv, 979
 Chordis ii, 504
 Choreia ii, 635
 Cibatum i, 1093
 Cibatus vi, 1125
 Cibi v, 928. 1005. 1390
 Cibus ii, 710
 Cibo i, 195. 1037. vi, 771
 Cibos i, 862
 Cibus iii, 1004. iv, 621. 649. 857. 952.
 v, 814. 846. 1101
 Cibus i, 351. 353. 809. 859. 865. ii,
 1124. 1135. 1140. 1145. 1146 bis.
 iv, 637. 641. 865. 953. 1084. v, 525.
 vi, 946
 Cicadae iv, 56. v, 801
 Cicuta v, 897
 Cicutas v, 1382
 Ciebat v, 816
 Ciemus iv, 580
 Ciendum iii, 392
 Cientque iv, 734
 Cientes ii, 324
 Cientur ii, 135. iv, 612
 Ciere vi, 241
 Ciere canibus v, 1250
 Cieret v, 773
 Cieri voces v, 1059
 Ciet iv, 1028. 1034. 1037. 1261. vi,
 1037 horrorem iii, 292
 Cietur iii, 152. 247. vi, 375
 Cilici ii, 416
 Cimus i, 213. v, 212
 Cinesfactum iii, 919
 Cinere iv, 924
 Cingens vi, 632

Cinis i, 872
 Cinxere ii, 606
 Circum præterque v, 633
 Circum (circulum) vi, 954
 Circum actis v, 881
 Circumagitur iv, 317
 Circumcædas iii, 412
 Circumcæsuræ iii, 220. iv, 651
 Circumcursare iv, 402
 Circumdata i, 88
 Circumdatus v, 469. vi, 1034
 Circumfusa i, 40
 Circumlita ii, 744
 Circumretit v, 1151
 Circumstant iii, 470
 Circumtegere i, 1095
 Circum tremere i, 1089
 Circumversantur v, 521. vi, 199
 Circumvolitant ii, 329
 Cita i, 997
 Citharæ ii, 28. iv, 979
 Cives i, 92
 Civibus vi, 589. 1138
 Civili iii, 70
 Clade vi, 641
 Cladem v, 348. vi, 1089
 Cladem pericli iii, 825. v, 370
 Clademque v, 247. vi, 565
 Clades (sing.) vi, 1123 (plur.) v, 49
 Clamor i, 491. iii, 479. iv, 183. 532. 909. vi, 226
 Clamore ii, 327. iv, 543. v, 1335. vi, 146. 1282
 Clamore iv, 1008
 Clamoribus iv, 1011
 Clandestinam i, 779
 Clandestinos ii, 127
 Claranda iii, 36
 Clarandum iv, 779
 Clarescere i, 1109. v, 1455
 Claret vi, 937
 Claricitat v, 945
 Claro ii, 802
 Classem ii, 42
 Classi i, 101
 Classibus iv, 400
 Classis v, 1226
 Clavæ v, 966
 Claudia iv, 438
 Claudere v, 513
 Claudicat iii, 454. iv, 518. vi, 834. 1105
 Clausa i, 355. iv, 616
 Clausis iv, 602
 Claustra i, 72. 416. iii, 397. vi, 1151
 Claustris ii, 450
 Clementius iii, 314
 Clinamen ii, 292

Clinata vi, 562
 Clueant i, 581
 Cluebit iii, 208
 Cluent i, 450. ii, 790
 Cluere i, 481. ii, 351. 524
 Clueret i, 120
 Cluet iv, 50
 Clunibus iv, 1263
 Coacta ii, 1059. vi, 510
 Coacta i, 762
 Coactans vi, 1159
 Coactat vi, 1120
 Coacti iii, 68. v, 955
 Coacto ii, 934
 Coactu ii, 273
 Coactus iii, 486
 Coalescere vi, 1066
 Coaluerint ii, 1060
 Coëgit iv, 844. v, 1353
 Coelestem ii, 384
 Coelesti ii, 990. v, 1203. vi, 387. 394. 670
 Coelestibus v, 1093
 Coelestem vi, 1272
 Cœli i, 2. 6. 49. 65. 279. 490. ii, 178. 206. 1029. 1062. iv, 202. v, 99. 121. 197. 201. 232. 246. 326. 432. 511. 623. 650. 686. 693. 1094. 1182. 1190. 1243. vi, 85. 98. 213. 251. 285. 451. 817. 820. 1101. 1109. 1132. 1226
 sublima i, 341 templa i, 1014. ii, 1038 loca i, 1062 tempora i, 1066. vi, 361 cæcula i, 1090. vi, 95 templa i, 1063. 1099. ii, 1000. v, 491. 522. vi, 644. 1226 domus ii, 1109. vi, 357 cavernas iv, 172 tempestas iv, 169 hiatus iv, 419
 Cœli tegmine i, 987. ii, 661. v, 1015
 Cœlique i, 1101. ii, 1099. v, 345. vi, 82
 Cœlo i, 80. 163. 782. 788. ii, 1153. iii, 854. iv, 213. 421. v, 374. 629. 791. 974. vi, 246. 256. 375. 385. 399. 426. 432. 444. 458. 665. 678 (aëre) iv, 133
 Cœloque i, 153. v, 554. 905. 1187. vi, 49. 449. 956
 Cœlos ii, 1096
 Cœlum i, 9. 70. 820. 988. 1095. ii, 163. 325. 1014. 1083. iv, 209. 395. 420. 445. 460. 784. v, 69. 79. 116. 283. 418. 435. 447. 467. 518. 526. 658. 689. 692. 913. 929. 1188. 1220. vi, 8. 43. 287. 478. 600. 650. 669. 957. 1095. 1098. 1104. 1117. 1121. 1133
 Cœlumque i, 726. ii, 728. 1055. iv, 203. 436. v, 93. 594. vi, 561. 663
 Cœno iii, 77

Cœnum vi, 976
 Cœpere ii, 159. v, 288. 438. 1291. 1443
 Cœperit v, 73
 Cœperunt iv, 584. 807. v, 1018. 1107
 Cœpisse i, 127. ii, 613
 Cœpit ii, 928. iii, 14. iv, 623. v, 412. 1013. vi, 1118
 Cœptant iv, 112
 Cœptat iv, 407. vi, 254
 Cœptes i, 268
 Cœptum i, 419
 Cœrcens iii, 397
 Cœrcet iv, 651. 661. vi, 954
 Cœtu i, 775. 1016. 1047. ii, 918
 Cœtum ii, 1092. vi, 482
 Cœtus i, 667. 1025. iv, 946. v, 429
 Cœundo vi, 846
 Cœuntibus i, 838
 Cogant i, 467
 Cogantur ii, 63. 155
 Cogas ii, 497
 Cogat ii, 278. vi, 758
 Cogatur ii, 291
 Cogebant v, 485. 1370
 Cogebat v, 810. vi, 1242
 Cogens i, 324. vi, 211. 441. 591
 Cogentes vi, 718
 Cogentibus i, 898
 Cogere i, 630. iii, 198. v, 1049
 Cogi i, 1019
 Cogit i, 500. 975. 1009. ii, 886. iv, 323. 360. 690. 766. v, 653. 829. 1166. vi, 54. 126. 273. 698. 792. 837. 888. 964. 993
 Cogitet iv, 781. 788
 Cogitur ii, 151. 282. iii, 536. vi, 1051
 Cognita (sing.) iii, 207. v, 7. 185 (plur.) ii, 867. 1089. iv, 849. v, 1012. 1284
 Cognitus i, 696. v, 1286
 Cognoris vi, 533
 Cognoscant ii, 741
 Cognosce i, 920
 Cognoscere i, 404. 697. ii, 142. 216. 349. 461. 839. iii, 118. 1085. iv, 51. 646. 753. v, 286. 880. 1061. 1184. 1281. vi, 112. 193. 422. 1212
 Cognoscitur iv, 232
 Cognosse i, 832
 Cognovimus v, 1411
 Cognovit v, 1431
 Cogor i, 372
 Cogunt ii, 73. 420. 868. iii, 60. v, 1086. vi, 200. 463
 Coguntque iv, 78. vi, 718
 Coguntur i, 1045. vi, 734
 Cohærent i, 611
 Cohæret ii, 66. vi, 1008
 Cohibent ii, 1030
 Cohibere i, 518. ii, 677. iii, 442. 572. vi, 106
 Cohibet iii, 444
 Cohibet i, 516. 537. vi, 815
 Coibant v, 451. 453
 Coibat vi, 1146
 Coibunt ii, 549
 Coiere vi, 451
 Coire i, 770. ii, 563. iii, 396. iv, 1018. v, 191. 426. 664
 Coiret v, 487
 Coit vi, 845. 865
 Coitam i, 186
 Coitus ii, 110
 Colatur iv, 1253
 Colebant v, 953
 Colebatur v, 1140
 Colendo v, 1368
 Colentes v, 32
 Colere v, 1144. 1149
 Colies (nom.) iv, 390. 582
 Colies (accus.) i, 998. v, 782
 Coli (genit.) vi, 954
 Coli ii, 317. 322
 Collibus iv, 582. v, 1372
 Colligere i, 724
 Colloquium iv, 602
 Collum ii, 801. vi, 1185
 Color ii, 668
 Colore ii, 509. vi, 722
 Colorem ii, 831
 Colores ii, 794
 Colores opus esse ii, 814
 Coloribus ii, 820. v, 739
 Coloris ii, 756. 817. iv, 93. 1027
 Colos vi, 207
 Colubris v, 27
 Colum ii, 391
 Columba iii, 752
 Columbarum ii, 800
 Columna vi, 425. 432
 Columnæ iv, 102
 Columnis iv, 429
 Comas iv, 1217
 Comburens vi, 152
 Comitantur ii, 639
 Comitari i, 98
 Comeditatur vi, 111
 Commemorando i, 401
 Commemorare vi, 936
 Commemorat i, 126
 Commendarunt v, 1020
 Commendata v, 859
 Commiscendo iv, 1202
 Commisceri iv, 1251
 Commiscei v, 504
 Commiscuit vi, 275
 Committere v, 1364

- Commixta i, 822. ii, 684. iv, 675. vi, 304. 321. 1157
 Commixto i, 862. iii, 284
 Commoda (subst.) iii, 2. 950. iv, 1067
 (adj. plur.) iv, 1147. vi, 18
 Commoliri vi, 241. 254
 Commorunt ii, 765
 Commota iii, 153
 Commovet iii, 147. iv, 236. 750. 881.
 904. 1033. vi, 1118
 Commovit v, 1434. vi, 127
 Communi i, 44
 Commutantur iv, 671
 Commutare ii, 129. 303. iii, 511. 1072.
 v, 1105
 Commutari i, 594. ii, 935
 Commutat v, 829. 1275
 Commutatium i, 795
 Commutatur i, 589
 Compages vi, 1069
 Compagibus iv, 1106. 1198. vi, 1014
 Compar iv, 1248
 Comparebat vi, 1218
 Comperit iv, 797
 Compesce iii, 967
 Compleat v, 595
 Complebant vi, 645
 Complement ii, 324. iv, 1011. 1242. v.
 1065
 Complerant vi, 1273
 Complerat vi, 1149
 Complere vi, 599
 Complerent i, 523
 Complerentur iv, 1268
 Compleri i, 390
 Complerunt vi, 196
 Complesse iv, 172. vi, 251
 Complet ii, 358. iv, 351. v, 227
 Compleverit v, 1161
 Complexa ii, 153. iv, 1186. v, 920
 Complexu ii, 1065. v, 471
 Componere iv, 964
 Composituras iv, 329
 Comprehendere vi, 1081
 Comprudent vi, 455
 Compressa vi, 453
 Compta (sing.) i, 949. iv, 31
 Compta iii, 260
 Comptu iii, 857
 Comptus i, 88
 Compungere ii, 432
 Compungunt ii, 420
 Conamen vi, 325. 835
 Conamina vi, 1039
 Conantur i, 937. iv, 12
 Conatur iii, 652
 Concava ii, 619. v, 1255
 Concedam ii, 541. iv, 475
 Concedamus ii, 657
 Concedas i, 976
 Concedat i, 1075
 Concede iii, 975
 Concedere i, 380. 1080. ii, 237. iii, 539.
 iv, 1177. 1184. v, 1357. 1370. vi, 54
 Concedimus iv, 380
 Concedis ii, 834
 Concedit i, 615. 832. 844
 Concedunt iii, 377
 Concelebrant ii, 345
 Concelebrare v, 1380
 Concelebras i, 4
 Concepit vi, 307
 Concepto vi, 880
 Conceptum i, 556. vi, 628
 Concernitur iv, 276
 Concessit v, 1040
 Concessum v, 1148
 Concharum ii, 374. 500
 Conchis iv, 934
 Conchylia vi, 1072
 Concidat iv, 511
 Concidere iii, 158. v, 1332. vi, 758.
 793
 Concideret i, 100
 Conciderit iii, 584
 Concidit ii, 353. iii, 488
 Conciet vi, 826
 Conciliabat v, 961
 Conciliandi ii, 551
 Conciliantur ii, 900. v, 466
 Conciliare vi, 889
 Conciliari iii, 877
 Conciliata i, 612
 Conciliatu i, 576. ii, 99. 133. 935
 Concillis ii, 109. 119
 Concilio i, 184. 485. 772. 1082. ii, 561.
 918. 934. iii, 806
 Concilium i, 518. ii, 563
 Concinnat iv, 1276. vi, 436. 583. 1116
 Concinnior iv, 1269
 Concipere iv, 1259. 1262. vi, 209. 272
 Concipitur i, 5
 Concipiunt vi, 471. 502
 Concit vi, 409
 Concita ii, 84. 239. iv, 189
 Concitat iii, 301
 Concludere iii, 573
 Conclusa iii, 568. 774. vi, 124
 Concluso iv, 460
 Concoctos ii, 852
 Concoctum iv, 635
 Concopulat vi, 1076
 Concordia i, 457. v, 1023
 Concreseat vi, 494
 Concreescere i, 840. vi, 626. 807
 Concrescit v, 831. vi, 846
 Concrescunt iv, 1251. vi, 249. 450. 527
 Concreta i, 1018. iii, 20. v, 796. 1256

- Concreti vi, 158
 Concretius iv, 1237
 Concreto v, 467. 469. 496
 Concruciamur iii, 149
 Conculeatur v, 1139
 Concurrere v, 847. vi, 115
 Concurreunt vi, 96. 315. 362
 Concursant ii, 215
 Concursare iii, 396
 Concursu i, 385. vi, 160. 171
 Concursus (sing.) i, 686. ii, 1020 (plur.)
 i, 635. ii, 726. v, 443
 Concussa (sing.) ii, 948. v, 551. vi, 288.
 667 (plur.) iii, 393. 846. vi, 120.
 543. 547. risu i, 918. ii, 975
 Concussae v, 1236
 Concussis v, 1075
 Concussos v, 652
 Concussa vi, 289. 546
 Concutiat ii, 1109
 Concutit iii, 292. v, 552. vi, 594
 Concutitur iii, 249. vi, 357
 Concutiant iii, 19
 Condebant v, 954. vi, 1260
 Condensa iv, 55. v, 487. vi, 465
 Condenseat i, 393
 Condenseo i, 576. 607. ii, 99. vi, 101
 Condere iii, 1103. iv, 435. v, 2. 708.
 1107
 Conditione ii, 301
 Conducere i, 398. iii, 533
 Conducit vi, 967
 Conductis i, 651
 Conducant i, 713. iii, 71
 Condurat vi, 968
 Conduxit iv, 433
 Coner iv, 1163
 Confaciat ii, 1002
 Confaciunt ii, 903. iv, 742
 Confecti iii, 960
 Confer v, 13
 Confecit vi, 157
 Conferre iv, 841. vi, 53
 Confert ii, 1165
 Confertae vi, 508
 Conferto vi, 1261
 Confervefacit vi, 352
 Confestim iv, 190. 341. v, 284
 Conficere ii, 1142. iii, 138. v, 664
 Conficerent i, 905
 Conficeret i, 240
 Conficimus ii, 1161
 Conficit iv, 643
 Conficiuntur i, 536
 Confidunt v, 391
 Confieri ii, 1068. v, 889
 Confirmare ii, 179. 185. v, 198
 Confirmata iii, 771. vi, 996
 Confit iv, 292
 Confiteare i, 271. 826. ii, 690. 865.
 1073. iii, 800. v, 377
 Conflant iii, 70
 Conflare vi, 1089
 Conflatur iii, 336. iv, 927
 Conflatus i, 474
 Conflata ii, 97
 Conflictabantur v, 965
 Conflicendum iii, 815
 Conflicunt vi, 372
 Confligit iv, 1209
 Confluat i, 389
 Confluere i, 375. 993. v, 660. 667. 701.
 vi, 311
 Confluit v, 600. vi, 637
 Confluxerat vi, 1150
 Confluxere i, 902
 Confluxerunt i, 178
 Confluxet i, 986
 Confluxit v, 498. vi, 1258
 Conformem iv, 113
 Confundere ii, 945
 Confundi iv, 562
 Confundunt ii, 439
 Confusa (sing.) iv, 566. 617. vi, 599.
 606 (plur.) v, 580
 Confutabant iv, 490
 Congemis iii, 947
 Congerere iii, 1022
 Congesta iii, 949
 Congestas vi, 721
 Conque-globata ii, 153
 Conglomerari iii, 211
 Conque-gregantur vi, 455
 Congressa (sing.) ii, 949 (plur.) i, 761.
 ii, 549. v, 192. 427
 Congressus (subst. sing.) v, 68 (plur.)
 ii, 1064
 Coni iv, 431. 433. v, 763
 Conjecit vi, 579
 Conjecta i, 1030. ii, 960. 1060. 1073.
 iv, 1108
 Conjectu vi, 434
 Conjectum iii, 199. iv, 1958
 Conjectus v, 417. 599. animai iv, 957
 Conjicere i, 752. ii, 120. 1072
 Conjiciens i, 285. vi, 344
 Conjiciunt vi, 731
 Conjugibus iv, 1270
 Conjugio iii, 857
 Conjuncta (sing.) iii, 349. 425. 578. iv,
 887. 945. v, 559. 563. 1010. vi, 632
 (plur.) i, 450. ii, 742. iii, 137. 538.
 iv, 496. v, 445. 556. vi, 1095
 Conjunctam iii, 160. 350. v, 538
 Conjunctis iv, 401
 Conjunctum i, 452
 Conjunctus v, 564
 Conjungendo vi, 456

- Coniungere v, 1299
 Coniungi v, 851
 Coniungit ii, 1003
 Coniuncta iv, 701
 Coniunctatus i, 493
 Coniunctant iii, 600
 Coniungere ii, 469
 Coniuncti i, 533
 Coniunctis iv, 1098
 Coniunctat vi, 232
 Coniuncta (sing.) vi, 123
 Coniuncti (plur.) vi, 570
 Coniunctus vi, 557
 Coniunctus iii, 859
 Coniunctat i, 1091
 Coniunctat iii, 938. vi, 325
 Coniunctat vi, 882
 Coniunctare ii, 477. 521
 Coniuncti ii, 699. 703. 715
 Coniunctitur ii, 251
 Connexa (sing.) ii, 268. iii, 691. vi, 1008 (plur.) ii, 711
 Connexae iii, 740
 Connexus iii, 555
 Connexu iii, 536
 Connexus iii, 740
 Connexus (subst. plur.) i, 634. ii, 725. 1019. v, 442 (adj.) iii, 556
 Connivent v, 776
 Connixa ii, 159
 Connubia iii, 777. v, 1011
 Conor i, 26. vi, 768
 Conquassari v, 107
 Conquassatum iii, 442
 Conquassatur iii, 599
 Conque-putescunt iii, 344
 Conquereretur iii, 612
 Conquiri ii, 267
 Conquisita iii, 420
 Consanguinea vi, 474
 Consanguineos vi, 1281
 Consanguineum iii, 73
 Conscondere v, 1296. vi, 46
 Consencia iii, 1031
 Consciscant iii, 81
 Conscius iv, 1128. vi, 392. 710
 Consensu iii, 740
 Consentimus iv, 796
 Consentire ii, 914. iii, 154. 170. 802
 motus ii, 716
 Consequat v, 678
 Consequitur i, 461. iii, 477. 942. iv, 805. 864
 Conserat iv, 1100
 Conserit ii, 211
 Conservans v, 509
 Conservant i, 677
 Conservare i, 1042. ii, 798
 Consessum iv, 76. 980
 Consilio i, 1020. ii, 164. v, 420
 Consilium iii, 95. 140. 451. 615. v, 128
 Consimile iii, 8
 Consimilem v, 712. 811
 Consimiles iv, 89
 Consimili i, 812. 884. 916. 1097. ii, 505. 675. 735. 806. iii, 71. 283. iv, 234. v, 298. vi, 505. 881. 1129
 Consimilis ii, 1017
 Consistant i, 973. ii, 91
 Consistat ii, 584
 Consistere i, 169. 637. 707. 749. 753. 839. 981. 1071. ii, 322. 332. 696. 935. 981. 1119. iii, 350. 605. iv, 99. v, 61. 66. 238. vi, 11. 43. 454
 Consisteret i, 984
 Consistimus iii, 858
 Consistit i, 236. 1027
 Consistat vi, 461
 Consociare ii, 110
 Consorts iii, 772
 Consortem vi, 1279
 Consorti iii, 333
 Conspectu iii, 49
 Conspergere iii, 661
 Conspergunt ii, 33. iv, 1230
 Conspicere ii, 358
 Conspicias vi, 706
 Conspicimus i, 317
 Conspirans iv, 1209
 Conspurare vi, 21
 Constant i, 582. 589. iv, 652
 Constantior iii, 192
 Constare iii, 335. iv, 716
 Constat i, 586
 Constant i, 627
 Consternere v, 1332
 Constet i, 949
 Constitit i, 421
 Constituas i, 799. ii, 419
 Constituatur iii, 309
 Constituatur i, 967
 Constituire i, 709. v, 1143
 Constitues i, 1105. ii, 561. vi, 73
 Constituet ii, 655
 Constituisse ii, 175
 Constituit vi, 225
 Constituunt i, 644. 755. 821. ii, 103. 669. 902
 Constituuntur iv, 133
 Consuerant v, 975. 1397
 Consuerat vi, 1277
 Consuerint ii, 300. iv, 983
 Consuerunt iii, 497. iv, 1267. v, 190. 425. 660. 701. vi, 519
 Consuescunt vi, 396
 Consuescit i, 630

- Consuetudo iv, 995. v, 209. vi, 787. 1041
 Consuetudo iv, 1276
 Consuetum iv, 715
 Consuevimus vi, 1134
 Consuevit iii, 482
 Consumens i, 227
 Consumere vi, 1080
 Consumit v, 618. 1430
 Consumpse i, 234
 Consumpta v, 245
 Consumere iv, 926. vi, 473. 497. 885. 1019
 Consurgeret iii, 1110
 Consurget iii, 503
 Contacta vi, 1186
 Contactos ii, 852
 Contage iv, 337
 Contagi iii, 734
 Contagia iii, 346. 472. 740. vi, 1234
 Contagibus vi, 279. 1241
 Contaminat iii, 896
 Contecta iv, 353
 Contemnere ii, 448. v, 380. 1216
 Contemplator (verb.) ii, 113. vi, 188
 Contempsit iii, 1045
 Contempta (sing.) v, 1417 (plur.) i, 48
 Contemptibus v, 831. 1277
 Contemptum v, 1125
 Contemptus (subst.) iii, 65 (adj.) ii, 503
 Contendant iii, 784
 Contendat iii, 6
 Contendere ii, 11. iv, 473. 807. 987. v, 1343. vi, 27. 411
 Contendit iv, 801. 1040
 Contendunt i, 1061. iv, 92
 Contenta (sing.) i, 325. iv, 962
 Conterimus ii, 1160
 Conteris iii, 1060
 Conterre ii, 623
 Contexta iv, 55
 Contextae iii, 695
 Contextum i, 244
 Contigit iii, 1096
 Contineantur i, 818. 1085. ii, 760. 1007
 Contineat iii, 211
 Continet i, 152. v, 320. vi, 877
 Contingantur i, 908
 Contingas ii, 754
 Contingens i, 933. iv, 9. 409
 Contingere i, 565. iv, 1111. v, 152. 392. melle i, 916. iv, 22
 Contingit vi, 687
 Contingunt i, 937. iv, 13
 Continuato ii, 531
 Contorquere iv, 898
 Contorquet gubernaculum iv, 902. v, 721
 Contortum i, 970
 Contra ii, 280. 1042. vi, 97
 Contractior v, 570
 Contracta iii, 544
 Contractans vi, 854
 Contractum ii, 574. iv, 966
 Contrahitur v, 1218
 Contraria i, 658. iv, 513. vi, 711
 Contrarius iii, 251
 Contrectabiliter iv, 664
 Contremat v, 1220
 Contremuere iii, 847
 Contrita igni iv, 701
 Contrudere iv, 425
 Contrudit vi, 509
 Contrusa iv, 916. vi, 1252
 Contrusae vi, 734
 Contrusit vi, 210
 Contueare vi, 653
 Contuimur iv, 39
 Contulit ii, 941. 1107. vi, 1258
 Contundit v, 691
 Conturbant iv, 956
 Conturbantur iv, 941
 Conturbare iii, 482
 Conturbari iii, 483. iv, 563
 Conturbat vi, 1120
 Conturbat v, 443
 Conturbatur iii, 499
 Conturbes iv, 1063
 Contusa iv, 956
 Convallis v, 1374
 Convecta ii, 100
 Convellere iv, 509
 Convellitur iii, 341
 Convenere vi, 507
 Convenerunt vi, 733
 Convenient iii, 725. iv, 673. 1252. v, 430. vi, 1083
 Conveniat vi, 707
 Conveniebat i, 881. ii, 779. 821. iii, 682
 Conveniens iv, 1037. v, 1255. vi, 1259
 Convenientes i, 1029. ii, 711. 940. v, 446
 Convenienti pede iv, 792
 Convenirent vi, 18
 Convenit ii, 582. iii, 56. 456. 463. 685. iv, 745. v, 272. 537
 Conveniundo ii, 921. vi, 479
 Conveniunt ii, 686. v, 599. 659. 896. vi, 897 ad sensus iv, 712. 1026
 Conventa v, 430
 Conventu i, 612
 Conventus (plur.) iv, 785
 Conversa vi, 48
 Conversum iv, 1059
 Convertant ii, 1604
 Convertat v, 809

- Convertere ii, 1096. iv, 898. 1057. v, 653. 704. 1316. 1421
 Converti iv, 443
 Convertier i, 796. iv, 318
 Convertit iv, 311. vi, 613
 Convertitur iv, 296. v, 813
 Convertunt i, 679
 Convestire ii, 147
 Convincere iii, 524. iv, 499. 768. v, 727
 Convinci v, 1177
 Convisens ii, 357
 Convisere i, 146
 Convisunt v, 777
 Conviva iii, 951
 Convivia iv, 785. 1124
 Convolsi iii, 344
 Convolvunt vi, 200
 Cooperiant vi, 190
 Cooperta vi, 1267
 Cooperuisse v, 343
 Coorta (sing.) ii, 306. iii, 581. iv, 173. 533. 668. v, 415. 437. vi, 195. 252. 457. 464. 578. 641. 1089 (plur.) iii, 823. iv, 92. 629. v, 368. 409. 790. 797. 836. vi, 1011. 1094. 1098
 Coortam iii, 15. vi, 656. 956
 Coortis ii, 552
 Coorto i, 899
 Coortu vi, 671
 Coortum solis ii, 1105
 Coortum (particip.) v, 1090
 Coortus v, 412. vi, 1184
 Copia i, 418. 675. 758. 875. 982. 985. 1005. 1017. 1035. ii, 267. 281. 295. 338. 1069. iii, 195. 535. 720. 815. iv, 514. 800. v, 360. 1006. 1287. vi, 510. 814. 829. 1259
 Cop'ata vi, 1086
 Coquere v, 1101
 Cor iii, 475. iv, 1052
 Corda i, 13. iii, 295. v, 789. 862
 Corde ii, 269. v, 880. 1106. 1455. vi, 5. 1231
 Cordi iv, 51. 784. 1131. vi, 14
 Cordis i, 738. iii, 117. iv, 118
 Coria vi, 967. 969
 Corio iv, 933
 Cornibus v, 1324
 Cornices vi, 752
 Cornicum v, 1083
 Cornigeras ii, 368
 Cornigeri cervi iii, 751
 Cornua ii, 619. iii, 614. v, 1033
 Cornum ii, 388
 Corona murali ii, 606
 Coronae iv, 1125
 Coronam i, 119. 928. iv, 4. vi, 91
 Coronat ii, 801
 Coronis iii, 926. v, 1398
 Corpora ingentia ii, 1151
 Corpora genitalia ii, 62. 548
 Corpora minuta ii, 116
 Corpora doloris ii, 467
 Corpora rerum ii, 677
 Corpore i, 591. 883. iii, 723. vi, 897
 Corporea i, 303. 330. iii, 168
 Corpoream ii, 20. 186. iii, 163. 176. iv, 529. 544
 Corporeis iii, 177. iv, 538
 Corporis i, 601. 607
 Corpus i, 592
 Corpuscula ii, 152. iv, 199. 897. vi, 1061
 Corradens vi, 303. 443.
 Corradere i, 402
 Correpta iv, 81. vi, 822
 Corruptus iii, 938. v, 1231. vi, 394
 Correpunt v, 1218
 Corridens iv, 81
 Corripere iii, 164. iv, 997. vi, 1159
 Corripiunt i, 295. v, 1222
 Corripuisse v, 248
 Corripuit iv, 1203
 Corruit vi, 824
 Corrupas iii, 411
 Corruptat vi, 1122
 Corruptier vi, 17
 Corrupti iii, 502
 Corruptus vi, 1201
 Cortex iv, 48
 Cortice iv, 934
 Corvorum v, 1084
 Corvos ii, 821
 Corruptum vi, 1133
 Coruscant ii, 320
 Corusci vi, 202
 Coruscis v, 296. vi, 282
 Corusco vi, 236
 Costas v, 1296
 Coturnicibus iv, 645
 Crateres vi, 701
 Creandi v, 187
 Crearet i, 684
 Crearunt ii, 1154
 Creat ii, 1150
 Creatis v, 529
 Creavit ii, 1150. 1157
 Creatrix i, 630. ii, 1116. v, 1261
 Crebra ii, 359. vi, 1028
 Crebram sylvam vi, 134
 Crebris i, 294. ii, 119. iv, 360. v, 186
 Crebrius ii, 1164
 Crebro iv, 990
 Crebro ictu iv, 932. 1277
 Crebro repulsi iv, 105
 Credas v, 313
 Credula i, 625. 1051

- Credier iv, 850
 Credis iii, 444. iv, 367
 Credunt v, 780
 Cremanur ii, 671
 Cremarat v, 1242
 Cremarent i, 905
 Crematur vi, 154
 Crepat ii, 1169
 Creperi belli v, 1295
 Crepitacillis v, 230
 Crepitante vi, 154
 Crepitum vi, 109
 Crescendis i, 586
 Crescentes i, 191
 Crescere iv, 134
 Cresse iii, 683
 Creta ii, 634
 Creta (sing.) v, 61 (plur.) ii, 965
 Cretae v, 26
 Cretam (subst.) iii, 383
 Cretæa persona iv, 298
 Crimine iii, 49
 Cristas ii, 632. v, 1314
 Croci vi, 1186
 Croco ii, 416
 Crudeles iii, 72
 Cruentent iv, 1030
 Cruentum v, 1137.
 Cruor ii, 668. iii, 787. v, 131
 Cruore iv, 842. vi, 1147
 Cruorem ii, 195
 Cruoris i, 861
 Crura iii, 478. 528. iv, 989
 Crure iii, 652
 Crustas vi, 626
 Cubandum ii, 36
 Cubanti iv, 950
 Cubantia tecta iv, 520
 Cubat iii, 905
 Cubile v, 814
 Cubilia v, 985. 1416
 Cudere i, 1043
 Cuduntur iv, 188
 Cujusque modi iv, 138
 Culices iii, 391
 Culmine vi, 295
 Culpa ii, 181. iv, 913. v, 209. 1424
 Culpa i, 165. loca i, 210. mulier iv, 1274
 Cultis v, 1370
 Cultis v, 1370
 Culturam v, 1366
 Culturæ v, 1447
 Cumcunque ii, 113
 Cumprimis i, 131. 717. ii, 536. 818. iii, 929. v, 337. 620. vi, 224. 259. 939.
 Cum primum ii, 624. iv, 1932
 Cumque ii, 720. v, 313. vi, 1016
 Cumulabat vi, 1236
 Cumulata (sing.) i, 989 (plur.) vi, 190. 517
 Cuncta iii, 734. viii v, 739
 Cunctae i, 590
 Cunctando iv, 707
 Cunctantior iii, 193
 Cunctantur iii, 67
 Cunctarum ii, 333. iii, 31. iv, 26. 114. vi, 1212
 Cunctatur ii, 392. iii, 408
 Cuperent v, 170
 Cupiant iv, 1111
 Cupidam ii, 265
 Cupide (adv.) i, 17. 21. ii, 199. iv, 1106. 1197. v, 866. 1139
 Cupidine iv, 1146
 Cupido iii, 59. 1090. iv, 1050. 1086. 1108. 1131. v, 961
 Cupidos vi, 1238
 Cupidus iii, 5
 Cupiret i, 72
 Cupitum iii, 771. v, 845
 Cupiunt iii, 598
 Cupidine i, 1081. iv, 1083
 Cupedinis v, 46
 Cura semota metuque ii, 19. iv, 1053. v, 1206. vi, 645
 Curabant v, 937
 Curæ (sing.) v, 980 (plur.) ii, 17. iii, 1007. v, 47
 Curalium ii, 804
 Curam ii, 363. 365. iv, 1060
 Curant ii, 31. iv, 820
 Curare iii, 128
 Curant v, 1162
 Curarum iii, 82. vi, 33
 Curas iii, 117. 462. iv, 906
 Curat iv, 246. vi, 230
 Curavit v, 1014
 Cures iv, 1064
 Curetas ii, 629. 633
 Curis i, 46. iii, 838. 1064. v, 1122. 1430
 Currat ii, 691
 Currens v, 682
 Currenti vi, 92
 Currit iii, 1076
 Curra ii, 601. v, 1298
 Currum vi, 46
 Currus iii, 642. v, 1300
 Cursant iii, 263
 Cursores ii, 78
 Cursu i, 1002. ii, 323. iii, 8. v, 618. 650. 688. vi, 27. 178. 301. 306. 320
 Cursum v, 630. 653. vi, 344
 Cursus (sing.) v, 629 (plur.) iv, 411. v, 77. 89. 419. 772
 Cursusque (sing.) v, 712
 Curta iv, 1020
 Curtum iii, 404
 Curvi (sing.) v, 931. vi, 1251
 Custos iii, 325

Cyanea ii, 504
 Cyeni (sing.) iv, 182. 908
 Cyenis iii, 7. iv, 549
 Cyenos ii, 823
 Cymbala ii, 618

D.

Dabantur vi, 1142. 1247
 Dabat v, 998. 1006
 Dabunt ii, 1144
 Dædala tellus i, 7. 229 lingua iv, 553.
 natura v, 235 carmina ii, 501 signa
 v, 1450
 Damnatu vi, 1230
 Dammnet iv, 1176
 Danaum i, 87
 Dandum est ii, 1128
 De plano i, 412
 De parte ii, 235. v, 702
 De cælo ii, 1154
 De nomine vi, 908
 Dea i, 6. 27. 37
 Debebunt ii, 481
 Debent i, 593. v, 847
 Debet i, 633. ii, 1145
 Dehile iv, 949. v, 830
 Debilitata vi, 1148
 Decedant i, 321
 Decedere i, 681
 Decedit iv, 1036
 Decedunt ii, 34. 71
 Decepta i, 940. iv, 16
 Decidat vi, 496
 Decidere v, 934
 Deciderunt v, 194
 Decidit iii, 645
 Declarant vi, 219. 470
 Declarat i, 366. v, 265. 693. vi, 467
 Declinamus ii, 259
 Declinando ii, 253
 Declinare ii, 221. 250
 Decora ii, 352
 Decores iv, 981
 Decori ii, 642
 Decrescere v, 536
 Decrescit i, 315
 Decurrit iii, 312
 Decurrere iv, 1139. v, 1262
 Decurrunt ii, 370. iv, 708
 Decurso iii, 1055
 Decursum ii, 961
 Decursus (sing.) i, 284. v, 264. vi, 609
 (plur.) v, 944
 Dede ii, 1042
 Dederint iv, 45. 972
 Dedicat i, 368. 423. iii, 209
 Dedita iii, 113. 647. iv, 993. vi, 1253

Deditur iii, 979
 Deditus iv, 813
 Deducere i, 371. ii, 205. iii, 534
 Deducit ii, 172. vi, 438
 Deducta (sing.) i, 97 (plur.) ii, 395
 Deerrantur iii, 873
 Deesse i, 1104
 Defecit i, 1039
 Defectus v, 750
 Defendere ii, 641. v, 1428
 Deferat vi, 1134
 Defert v, 656
 Defessa (sing.) v, 825 (plur.) ii, 1173.
 vi, 1176
 Defessi (plur.) v, 1128
 Defessos vi, 1160
 Defessum v, 1144
 Deficere iii, 609
 Deficiens vi, 1231
 Deficit iii, 546. 827. v, 372
 Deficiunt v, 885. vi, 360
 Deficiuntque iii, 455
 Defit ii, 1140. iii, 221
 Delebeamus iii, 920
 Defluere iii, 517
 Defodere v, 933. 1365
 Defunctus iv, 960
 Degere iii, 323. 508. iv, 966. 1275. v,
 1121. 1153
 Degeret v, 173
 Degitur ii, 16. iv, 1115
 Degunt ii, 1093
 Degustant ii, 192
 Dejicit v, 1124
 Delabi vi, 837
 Delata vi, 821
 Delatum iii, 133
 Delecti (plur.) i, 87
 Deletur v, 748
 Delibat iii, 24
 Delibata vi, 69
 Delibet vi, 621
 Delibrare iii, 1101
 Delicias ii, 22. v, 1449
 Deliciis iv, 1149
 Delira ii, 984. iii, 465
 Delirantes v, 1158
 Delirat iii, 454
 Delirum i, 699
 Delphica vi, 153
 Delubra ii, 352. v, 309. 1165. 1200. vi,
 74. 416. 1270
 Demant ii, 21
 Dementia i, 705
 Dementit iii, 465
 Demersa (plur.) iv, 442
 Demersimus vi, 148
 Demet iii, 921
 Demimus iii, 1100

Deminui v, 324
 Deminuunt v, 268. 390
 Demisit vi, 445 de cælo ii, 1153
 Demissa (sing.) vi, 425. 432
 Demissior v, 628
 Demisso vi, 913
 Demissum vi, 256. 444
 Demit vi, 419
 Demittere v, 673
 Demittunt v, 670
 Democriti iii, 372. v, 621
 Democritum iii, 1052
 Dempst v, 1113
 Demptraque ii, 769
 Dempsto iii, 603
 Dempstis i, 800
 Denique ii, 1115. v, 722
 Densabant v, 492
 Densari i, 657
 Densarier i, 396. 648
 Densendo vi, 481
 Denseri i, 662
 Dent motus i, 819. ii, 761. 1008
 Dent fraudem ii, 187
 Dentata ii, 432
 Dentes iii, 692. v, 671. 1037. 1063. iv,
 1073. v, 1284. vi, 659
 Dentibus i, 852. iv, 1102. v, 746. 989.
 1068. 1325
 Dentis v, 1329
 Deorsum iv, 632
 Deorum iv, 77. vi, 53
 Deos ii, 175. v, 83. vi, 57. 764
 Depactus terminus ii, 1086
 Depascimur dicta iii, 12
 Depellere ii, 219. iii, 322
 Dependet vi, 914
 Deperdere iii, 526
 Deperit ii, 1296
 Deplexæque (plur.) v, 1320
 Deponere iii, 1072
 Deponunt i, 259
 Deprensa navigia vi, 428
 Deprensus v, 988
 Depressa (plur.) v, 475
 Depresso iv, 547
 Depressosque vi, 52
 Deprimit v, 540. vi, 431
 Depugnant iv, 1009
 Derepta iv, 36
 Deridiculum iii, 778
 Derivare alio ii, 365
 Descendant vi, 426
 Descendit vi, 402. 437
 Desciscere i, 104
 Desererentur vi, 1284
 Deserit iii, 124. 130. 233
 Deserta (plur.) i, 165. ii, 1101. iv, 595.
 v, 1386
 Deserti (plur.) v, 1070
 Desertos vi, 1240
 Desertum i, 1103
 Desiderio juveni ii, 360
 Desiderium iii, 914. 931. 935
 Desidiaque v, 49
 Desidiose iv, 1129
 Desierunt iv, 404
 Desine ii, 1039
 Desipere iii, 803. v, 166. 1042
 Desipientia (subst.) iii, 498
 Desipit iii, 489
 Desistit iii, 983
 Desit iii, 254. vi, 814
 Despectum iv, 418
 Despexere ii, 741
 Despicere ii, 9. iv, 420
 Despiciendum vi, 648
 Desse (desse) i, 44
 Destinet v, 689
 Destiterunt iv, 973
 Destitut v, 825. vi, 555
 De subito ii, 265. iii, 643
 Desurgere v, 702
 Deteriore iv, 1272
 Deteriores ii, 507
 Determinet vi, 402
 Detracta iii, 856
 Detracto iii, 120. 443. v, 979
 Detractum iii, 226
 Detrahat iv, 540
 Detrahare iii, 513
 Detrahit vi, 616
 Detrahitur ii, 925
 Detrahit v, 684
 Detrita i, 316. 320
 Detrudere solem v, 638
 Detrudit iii, 363. vi, 439
 Detulit i, 119. v, 65. 273. 1091. vi, 638
 Deturbavit v, 402
 Deveniamus vi, 1131
 Deveniunt i, 1027
 Devicta ii, 291
 Devicta flamma i, 494
 Devictus i, 35
 Devincti somno iv, 1021
 Devinxit somnus iv, 455
 Devitari letum iii, 1092
 Deum i, 49. 69. ii, 168. 352. 1092. v,
 124. 148. 149. 161. 309. 1160. 1165.
 1187. 1200. 1208. vi, 69. 70. 74.
 416. 418. 1270
 Deum mater ii, 598 matrem ii, 658
 Devolet in terram vi, 204
 Deus iv, 8. 19
 Dexter iv, 301. 302
 Dexter (subst.) iv, 293. 310. (adj
 plur.) ii, 487. iv, 314. 432
 Dextraque v, 1297

- Dextra lævaque iv, 277
 Dextram iii, 651
 Dextras i, 318
 Dextris manibus ii, 25
 Dia Voluptas ii, 172
 Dia otia v, 1386
 Dias oras i, 23
 Dicta ii, 599. 729. iii, 12. 136. iv, 463. 583. 878. 912
 Dicta dare v, 54
 Dictæos Curetas ii, 633
 Dictis (subst.) i, 29. 104. 127. 144. 268. 334. 402. 419. ii, 65. 986. iii, 179. 322. 915. iv, 129. 176. 596. 835. v, 51. 55. 57. 100. 105. 114. vi, 23. 41
 Dictitet ii, 657
 Dictum superbe v, 1223
 Didere iv, 635
 Didicere v, 83. 1383. 1408. vi, 57
 Didicisse v, 1041
 Dididerunt vi, 2
 Didit iii, 246
 Didita iv, 241. v, 20
 Diduntur iv, 625. v, 269. 1092. vi, 1165
 in venas ii, 1135. iv, 633. 953. vi, 946
 Diditus iii, 476
 Diducit nubes vi, 214
 Diducta ii, 316. iii, 288
 Diduntur in artus iii, 707
 Die iii, 712
 Diebus i, 1066. v, 1166
 Diei i, 10. 558. iv, 81. vi, 723 tela i, 148. ii, 59. iii, 92. vi, 39 puncto iv, 201 insigne v, 699 regionem vi, 732
 Diem ii, 578. v, 971. vi, 1158 primigenum ii, 1104
 Dies i, 234. 323. ii, 12. iii, 62. 912. 921. iv, 971. 976. 1025. 1062. v, 96. 494. 679. 704. 732. 1104. 1189. 1278. 1306. 1369
 Differitasque iv, 640
 Differre ii, 348. 513. 684. 724. iii, 315. 881. iv, 479. 653. 660. 1241. v, 1072. vi, 691 favillam ii, 674
 Differrier a medio i, 1088
 Differt nubila i, 273 primordia vi, 234
 Difficile iii, 362
 Diffidebant v, 1348
 Diffidere i, 268. 334. v, 978. 1156
 Diffindens terram vi, 583
 Diffuat iii, 198. vi, 971
 Diffuere iii, 436
 Diffuit i, 1039
 Diffugere iii, 123 diffugere i, 763, ii, 456. v, 438
 Diffugiant i, 1097. iii, 255. 818. vi, 231
 Diffugiebat v, 1337
 Diffugient i, 762
 Diffugit iii, 223. iv, 570
 Diffugiunt iii, 16. v, 1339
 Diffundere iv, 202
 Diffundi animam iii, 438
 Diffunditur i, 354
 Diffusa animæ vis iii, 582 solute iv, 53
 Diffusa per auras iv, 573
 Diffusæ (plur.) iv, 89
 Diffusilis æther v, 468
 Diffuso i, 9. iii, 22
 Diffusus v, 470
 Digitis ii, 413. iv, 589. v, 1384
 Digito i, 313. iv, 266. v, 1031
 Digitos iii, 527. 653
 Digitum iv, 416
 Digna iii, 421
 Dignam iii, 323
 Dignarier v, 52
 Dignatur ii, 1038
 Dignissima iii, 13
 Dignum v, 1
 Diis iii, 323. vi, 68
 Dilaniata iii, 538
 Dilapsa v, 312
 Dilutaque iv, 224. vi, 929
 Diluviare v, 388
 Diluviem v, 256. vi, 291
 Diluxit v, 176
 Dimidia v, 720
 Dimidiæ i, 618
 Dimidiam i, 619
 Diminui i, 614
 Dimissa iii, 367
 Dimissus vi, 495
 Dimittat vi, 877
 Dimittens vi, 307
 Dimittere v, 757
 Dimittit iii, 340. vi, 842
 Dimittitur iv, 227. vi, 932
 Dimittunt ii, 923
 Dimovet vi, 891
 Dimovit vi, 869
 Diomedis equi v, 29
 Dira iv, 1040. 1083. v, 942
 Directa ii, 198
 Dirempta morte i, 115
 Dirigit vi, 823
 Dirimi vi, 1073
 Diripiebant v, 1319
 Dirupta vi, 538
 Dis expers ii, 1091
 Discedant ii, 832
 Discedas iv, 912
 Discedere iii, 436. 816. 973. iv, 1190. v, 361
 Discedit iii, 401. 437. 640. iv, 868
 Discedunt ii, 711 mœnia mundi iii, 17
 Discernere iv, 385

- Discerni verba iv, 559
 Discerpere iv, 94
 Discerpitur aurum ii, 828
 Discessit iii, 476
 Discessum iv, 45
 Discidiis crebris ii, 119
 Discidio i, 250. 453. vi, 292
 Discidium i, 221 animai iii, 343. 348. 580. 581
 Discidere iii, 659
 Disciditur iii, 669
 Discissa vis animai iii, 639
 Discludere v, 439. vi, 239
 Disclusis iii, 172
 Discordia (subst.) v, 441. 1304. vi, 365. 1046. (adj.) v, 892
 Discrepat i, 583
 Discrepitansque iii, 804
 Discrepant ii, 1017. vi, 1103
 Discretaque v, 1440. vi, 790
 Discrimen iii, 726
 Discrimina v, 922
 Discrimine v, 689. 1313
 Discubere iii, 925
 Discunt iii, 346
 Discussis Terroribus iv, 994
 Discutere ii, 952. 958. iv, 996
 Discutiant i, 149. ii, 60. iii, 93. vi, 40
 Discutiat vi, 338. 832
 Discutit iv, 342. vi, 417. 1001
 Disertis seminibus ii, 987
 Disicietur iii, 639
 Disiecta i, 1019. ii, 938
 Disiectare ii, 553. 562
 Disiectatur iii, 500
 Disiectis i, 652
 Disiectosque v, 404
 Disiectus iii, 941
 Disjunctum iii, 804
 Dispandat vi, 598
 Dispar ii, 737
 Dispargit ii, 1134
 Dispargitur i, 310. iii, 538. iv, 893
 Dispargunt v, 255. vi, 839
 Dispersa (sing.) iii, 543. vi, 888. (plur.) ii, 1125
 Dispersamque ii, 950
 Dispersis iii, 1001
 Dispersos iv, 580 ignes v, 663
 Dispersus iv, 183. 909
 Dispartita (sing.) iii, 638. (plur.) i, 889. iii, 702
 Dispartitam iii, 588
 Dispartitur vi, 592
 Dispendii ii, 1126
 Disperditur ii, 830
 Dispereunt iv, 377
 Disperiisse v, 1421
 Disperit iii, 704. iv, 643. v, 285. 289
 Dispersæ i, 307
 Dispeximus iv, 423
 Displicere iii, 563
 Dispiciantur iii, 26
 Displosa vi, 130. 284
 Disponere iii, 421. v, 440. 530
 Dispositis v, 694
 Dispositum iii, 788. 796. v, 132. 140
 Disposituras i, 1026. v, 193
 Disposta (plur. disposita) i, 47. ii, 643
 Dispulsa (plur.) i, 1016
 Dissæpit ær colles i, 998
 Dissæpta domorum saxea vi, 951
 Dissentit iv, 770
 Disserere i, 50. vi, 940
 Dissilant i, 886. ii, 86
 Dissiliat v, 363
 Dissiliunt ii, 105
 Dissiliuntque i, 492
 Dissiluere i, 392
 Dissiluisse vi, 122
 Dissiluit iv, 609
 Dissimiles i, 246. iv, 103
 Dissita iii, 144. 378. iv, 886
 Dissociare iii, 810. v, 355
 Dissolvant iii, 916
 Dissolvantur i, 520. iii, 331
 Dissolvat i, 217. 224. vi, 597
 Dissolvebat vi, 1160
 Dissolvensque i, 560
 Dissolvere i, 244. ii, 952. iii, 601. 819. iv, 503. v, 364
 Dissolvi i, 529. 547. 1039. iii, 439. 456. 471. 577. 611. 612. 758. 816. v, 361. vi, 45
 Dissolvit vi, 215. 351. 445. 963
 Dissolvitur iii, 701. 756
 Dissolvunt vi, 355
 Dissolvuntur i, 765. ii, 946. iii, 706. iv, 917. vi, 513
 Dissultare iii, 396. 568
 Dissupat i, 351. ii, 210. 1002. iv, 871. vi, 162. 180
 Disque-supatis i, 652
 Distant ii, 518
 Distantia (subst.) ii, 373. 524. iv, 640. (adj.) ii, 334. 496. 669. iii, 32. iv, 27
 Distare i, 826. ii, 442. iv, 289. vi, 1110
 Distent ii, 724. iv, 653. v, 123
 Distentis i, 260
 Disterminat ii, 718
 Distet i, 621. 759
 Distincta voce i, 913. v, 1375
 Distinctum i, 526
 Distinet v, 204
 Distinguens v, 1373
 Distinguere i, 528

- Distracta (sing.) iii, 491. 500. 506. iv, 32. 914. 944. vi, 598
 Distractam iii, 589. 800. v, 1420
 Distractor iv, 959
 Distractus ii, 830. iv, 697
 Distrahitur ii, 826
 Distribuisse v, 1040
 Distribuuntur ii, 1112
 Districta v, 1064
 Disturbans i, 560
 Disturbare vi, 240
 Disturbât vi, 586
 Disturbent v, 120
 Disturbet ii, 1101
 Ditantes ii, 627
 Ditescere iv, 1246. v, 1248
 Diti i, 414
 Diu sub iv, 212
 Diva i, 12. 29. 39
 Divæ ii, 623
 Divam ii, 640
 Divellere i, 202
 Divelli iii, 327
 Diverberet i, 223. ii, 151
 Diversa (plur.) i, 422. 429. ii, 85. vi, 1108
 Diversas v, 646
 Diversi (plur.) ii, 562. iii, 106
 Diversis v, 645. 648
 Diversius iii, 803
 Diverso iv, 180. vi, 117
 Divi (plur.) vi, 386
 Dividere i, 1066. v, 440
 Dividit i, 721. iii, 272. 894. iv, 570. v, 683
 Dividitur iv, 607
 Divina (sing.) iii, 15. 28. (plur.) iv, 1226. v, 13. vi, 7
 Divinæ ii, 609. vi, 76
 Divini i, 732
 Divinitus i, 117. 151. 737. ii, 180. iv, 1271. v, 53. 199. 1214
 Divino i, 155. v, 117. 123. 145. vi, 56. 90
 Divis iv, 595. v, 54. 183. 1185. 1193
 Divis (adj.) iii, 52. vi, 759
 Divisere v, 1109
 Divisor iv, 959
 Divitiæ i, 456. v, 117
 Divitias iii, 70. vi, 12
 Divitioris v, 1114
 Divulgata vi, 8
 Divom iv, 1002. numina ii, 434
 Doctoribus v, 1310
 Doctrina ii, 8. iii, 308. v, 726
 Doctrinarum iii, 1049
 Docuit v, 1452
 Documen vi, 391
 Dolare v, 1266
 Dolere iii, 900
 Dolia iv, 1020
 Doloris ii, 466
 Dolumque ii, 557
 Dolus iii, 742. v, 856. 861
 Domare ii, 1142. v, 1049
 Dominantem ii, 957
 Dominantior iii, 398. vi, 237
 Dominantur vi, 223
 Dominari iii, 139
 Dominata vi, 642
 Dominatur iii, 282. 709
 Dominatus (adj.) vi, 88. 384
 Dominis ii, 1090
 Dominos v, 88. vi, 62
 Domorum clausa i, 355. sæpta i, 490. vi, 227. 859. opaca ii, 114. tecta ii, 191. vi, 222. exstructa vi, 560. dis-sæpta vi, 951
 Domos i, 19. vi, 240
 Domu iv, 995
 Domus ii, 27. 1109. iii, 775. 907. vi, 357
 Domûs vi, 804
 Dona (nom.) i, 47. ii, 680
 Donant ii, 72
 Donec ii, 276. v, 686. 706. 875
 Donis iv, 1230. vi, 752
 Donum v, 936
 Δορκὰς iv, 1154
 Draco v, 903
 Dubiæque (plur.) v, 1236
 in Dubio iii, 848. 1098. vi, 555
 Dubium iv, 537
 Ducat ii, 478. 522. iii, 362
 Ducitur iii, 703
 Ductu iv, 428
 Ductum iv, 1051
 Duellica ii, 660
 Dulcedine iii, 909. v, 1409. vi, 1264
 Dulcedinis ii, 970. iv, 1052
 Dulcem ii, 996
 Dulces ii, 1158
 Dulcis ii, 473
 Dum modo iii, 411. iv, 635
 Dum taxat ii, 122
 Duramen vi, 529
 Durare iii, 339. 561. 604. 619. 798. 812. iv, 721. v, 58. 62. 144. 357
 Durarent v, 1359
 Durata ii, 444. vi, 969
 Durateus i, 477
 Duri ii, 449
 Duriter v, 1401
 Duro v, 1401
 Durum iii, 1012
 Dux ii, 172

E.

- Eadem ii, 853. v, 240
 Eadem i, 307
 Ea propter iv, 317
 Eatque vi, 1006
 Ebrius iii, 1064
 Eburno ii, 538
 Ecfluat vi, 971
 Edam iv, 181. 907
 Edant ii, 556. 617
 Edendi iv, 867
 Edens i, 122
 Edere ii, 118. 443. 815. iii, 559. iv, 1004. v, 721. vi, 1256
 Edit v, 1076
 Edita (sing.) iv, 440. (plur.) ii, 8. v, 1131. vi, 459. 561. 1187
 Editus iii, 123
 Edocui iii, 521
 Educta (plur.) iv, 307
 Edunt ii, 612. iv, 1005. 1009
 Effabor v, 105
 Effera ii, 604
 Efferre i, 142
 Effert i, 180. ii, 653
 Effervere ii, 927
 Effervescere v, 1334
 Effervescit iii, 296
 Effeta ii, 1149. vi, 843
 Efficiat i, 977
 Efficit iv, 954
 Effigias iv, 46. 83
 Effigies (plur.) iv, 104
 Efflare ii, 831. vi, 699
 Efflavit v, 651
 Efflet vi, 681
 Effluat vi, 971
 Effluere vi, 511
 Effluit vi, 795
 Effringere i, 71
 Effugere ii, 305. iii, 1082. iv, 42. 822. 1143
 Effugeret iii, 750
 Effugiat i, 852
 Effugium i, 974. 982. iii, 523. v, 992
 Effugiunt ii, 44
 Effundere i, 92
 Effusumque iii, 114
 Effutiat v, 908
 Egebat iii, 135
 Egentem iv, 505
 Egere iii, 45. v, 291
 Egeret i, 161
 Egestas i, 832. iii, 65. 260. 1024. v, 1210
 Egestatem i, 140
 Egrediens ii, 437
 Egregias v, 1169
 Egregie i, 736. iii, 204
 Egregiis v, 739
 Eicit ii, 950. iii, 890. iv, 1265. vi, 689
 Eidem ii, 692
 Ejecta (sing.) iv, 915. (plur.) iii, 570. vi, 732
 Ejectamque iv, 921
 Ejectique (plur.) vi, 982
 Ejectis iii, 576
 Ejectus iv, 958
 Ejicere iv, 1040
 Elapsa iii, 971. v, 490
 Elementa i, 82. 198. 824. 827. ii, 688. iii, 375. iv, 939. v, 598. 1444. vi, 311
 Elementis i, 912. ii, 393. 411. 462. 690. 980. iii, 245. v, 457. vi, 353. 493. 533. 1007. 1010
 Elephantis (plur.) v, 1227
 Elephantos ii, 537
 Elephas vi, 1112
 Eliciativur iv, 943
 Eliciantur iii, 496
 Eliditur iv, 297
 Elisa iv, 316
 Elisam iv, 300
 Elucet ii, 1050
 Eluere vi, 1075
 Emanante iii, 585
 Emanarit iii, 582
 Emergant ii, 200
 Emergere ii, 13. iii, 63. v, 697
 Emicat ii, 195. iv, 1043
 Emineat i, 780. iii, 285
 Eminus vi, 904
 Emissum iv, 206
 Emittere iv, 507. v, 1043. 1087
 Emittimus iv, 552
 Emittitur iv, 698. 796
 Emolumenti v, 167
 Empedocles i, 717
 Enaret iii, 590
 Enascitur i, 171
 Ennius i, 118. 122
 Ensis v, 1292
 Enumerare ii, 1070
 Eodem ii, 661
 Epicurus iii, 1055
 Epotis v, 385
 Epulis ii, 26
 Equæ iii, 763. iv, 1191
 Equas v, 1073
 Equi (sing.) iv, 424. 745. (plur.) v, 29. equi vis iii, 8. 763. costas v, 1296
 Equidem iii, 1091
 Equis iii, 1045. v, 402
 Equites ii, 329. v, 1315
 Equitum v, 1328. vi, 549
 Equorum v, 888. 1323. vim ii, 264
 proles ii, 660. fremitu v, 1315. vis

solis equorum v, 398
 Equos iii, 650. iv, 985. v, 404
 Equum v, 884
 Equus i, 478. iv, 422. v, 882. 1073
 Erecta (plur.) v, 1330
 Erepta (sing.) i, 219
 Erigere iv, 406. v, 1207
 Erigit v, 1454
 Eripiet i, 1109
 Eripitur iii, 58
 Ἐριπίων iv, 1159
 Errabundus iv, 696
 Errant iii, 937. iv, 709
 Errantem i, 333
 Errantes iv, 1097. vi, 66
 Errare i, 846. ii, 10. iii, 106
 Erras ii, 739
 Errasse i, 712
 Errat iii, 464. 676
 Error i, 1067. ii, 131
 Errore iii, 1065
 Errorem iv, 822
 Erroribus iv, 994. 1070
 Eructans iii, 1025
 Eruit v, 1388
 Erumpens v, 459
 Erumpere i, 163. v, 597. 950. vi, 888.
 895
 Erumpitur vi, 582
 Erupit iv, 1108
 Eruptos i, 725
 Escit i, 620
 Estu vi, 972
 Et enim i, 105
 Etesia v, 741. vi, 716. 730
 Evanescere ii, 827. v, 536. 624
 Evanuit iii, 222
 Evellere iii, 328
 Evelli iii, 311
 Eventa i, 451. 459. 468. 482
 Eventum i, 471
 Evertere iii, 84. v, 164
 Evius Evan v, 742
 Euntes v, 525. vi, 568
 Evolat vi, 313
 Evolvamus i, 953
 Evolvens vi, 140
 Evomat i, 725
 Ex æquo i, 854
 Ex supero ii, 241. 248
 Ex voluntate ii, 270
 Ex terrore iii, 158
 Ex infinito tempore ii, 574. v, 189. 317.
 424
 Ex ineunte ævo ii, 742. iii, 345. v, 556
 Ex improviso ii, 1033
 Ex animo miser iii, 110
 Ex animo dicant iii, 927
 Ex ordine ponam v, 419

Ex transverso vi, 1016
 Exæquat i, 80. v, 687
 Exæquata v, 1295
 Exæstuat ii, 1136. vi, 816
 Exagitata (sing.) vi, 582
 Examina v, 1363
 Exangui iii, 595
 Exanguis iii, 721
 Exanimare vi, 242
 Exanimatque ii, 1103
 Exanimata (plur.) vi, 1254
 Exanimis (sing.) vi, 1271. (plur.) vi,
 1254
 Exanimo (nom.) i, 774. iii, 714
 Exanimum vi, 705
 Exaudiri iv, 559
 Exaudit iii, 468
 Exaugeat v, 612
 Excellere i, 28
 Excibant v, 947
 Exciderit iii, 675
 Excierat vi, 47
 Excierunt iv, 41
 Excipere v, 827
 Excipit ii, 809. vi, 312
 Excita iv, 669. 1208
 Excitat vi, 441
 Excitet vi, 308
 Exclusæ (plur.) v, 800
 Exclusus iv, 1170
 Excoquit vi, 962
 Excruciabat v, 1425
 Excrucientur iv, 1195
 Excussere vi, 160
 Excussit vi, 688
 Exederat v, 1252
 Exempla ii, 640
 Exemplare ii, 123
 Exemplum v, 182
 Exempta (sing.) i, 975
 Exemptis i, 1006. iii, 369
 Exempto i, 743. vi, 264
 Exercens ii, 1102
 Exercent v, 1423
 Exercita ii, 96. 119. iv, 860. 1121
 Exesor iv, 221. vi, 926
 Exest iii, 1066
 Exhalant v, 464
 Exhalantur iv, 862
 Exhalare iii, 433
 Exhalat ii, 417. v, 254
 Exhalent vi, 811
 Exhaustit vi, 1138
 Exibant v, 1329. vi, 1219
 Exierat vi, 1204
 Exierunt vi, 119
 Exigat iv, 1228
 Exilant ii, 200
 Exilit vi, 162

Eximiis ii, 593. 607
 Eximit iii, 876
 Exin iii, 161
 Exiret odorem vi, 1215
 Exit i, 171. ii, 137. v, 769. 831. 1277
 Exitiale vi, 565
 Exitiales ii, 569
 Exitio refrænât i, 850. vi, 568
 Exolvatur i, 811
 Exolvere ii, 381. iii, 696. nexus i, 221
 animos i, 931. iv, 7
 Exolvit vi, 878
 Exordia i, 150. v, 332. 472. rerum ii,
 333. 1061. iii, 31. iv, 26. 113. v,
 431. animai iii, 381. causarum v, 676
 Exoriuntur i, 874
 Exortum i, 5
 Exos iii, 721
 Exossato iv, 1264
 Expandere i, 127
 Expellitur ævo iii, 359
 Expergefata ii, 413. iv, 992
 Expergefatum v, 1207
 Expergitus iii, 942
 Experientia v, 1451
 Experteis vi, 1240
 Experti v, 1308
 Expirans ii, 354
 Expirant iii, 720. iv, 123
 Expirare vi, 886
 Expirat vi, 817
 Expirent ignes vi, 640
 Expiret vi, 810
 Explaudentibus iv, 714
 Explemur iii, 1020
 Explent i, 607
 Explentes ii, 517
 Explere iii, 1017
 Expleri iii, 1023
 Explerier vi, 20
 Expletis iv, 535. vi, 1201
 Expletur iv, 874
 Explicat ii, 881
 Expoliuntur v, 333
 Exponere i, 833. 945. iii, 964. iv, 21.
 779. 968
 Exponit i, 122. iii, 988
 Expressit v, 1028
 Expressus v, 488
 Exprimatur iii, 494. v, 1097. vi, 327
 Expromere ii, 886
 Expugnant iv, 1007
 Expugnata (plur.) ii, 1144
 Expulerit v, 51
 Exsiccareque iv, 623
 Exspargi iii, 827. v, 372
 Exspectare iii, 779
 Exspuere ii, 1040
 Exstant i, 626
 Exstat i, 588. iv, 954
 Exstiterint v, 71
 Exstructa vi, 187. 560. 1282
 Exstructas vi, 964
 Exstructis vi, 185. 246. 267
 Exsuperabat vi, 1275
 Ex templo iii, 415
 Extendatur vi, 434
 Extentat nervos iii, 489
 Extenuatur iv, 1255
 Extera (sing.) ii, 277. 435
 Externa (sing.) iv, 930. (plur.) i, 231
 Externi v, 515
 Externis i, 1054. ii, 1139
 Exterritus ii, 1039
 Exterruntur iv, 1016
 Extima iii, 220. iv, 651
 Extincti (sing.) vi, 7
 Extinctum vi, 791. 901
 Extollere ii, 595. iii, 1. iv, 407. 1021.
 vi, 13. 699
 Extorquebat vi, 1222
 Extra numerum v, 1400
 Extrahere iii, 331
 Extraria iv, 278
 Extremum cacumen i, 600. finem ii,
 1115
 Extremus vi, 370
 Extrinsecus ii, 1141. iv, 90
 Extritus v, 1097
 Extruditque vi, 692
 Extrusa iii, 977
 Extulerit vi, 88. 384
 Exuit iv, 59
 Exultans ii, 195
 Exultant ii, 631. vi, 549
 Exultare vi, 1042
 Exultat iii, 142
 Exuperare iii, 1095
 Exuperarint v, 385
 Exuperata (plur.) ii, 234
 Exurat iii, 930
 Exurgendi iii, 175
 Exustæ (plur.) v, 411
 F.
 Fabrica iv, 516
 Fabricanda (plur.) vi, 364
 Fabricator iii, 473
 Fabricentur iii, 728
 Face (pro fac) ii, 484. iii, 422. vi, 593
 Face rosea v, 974
 Facere iv, 134
 Faces ii, 206. v, 1190. vi, 1283
 Facessunt vi, 957
 Facie iv, 1087. v, 836. 1110
 Faciem v, 1262

- Facies iv, 454. 819. 907. 1219. v, 1111.
 1169. 1175. vi, 812. 1110
 Faciles iv, 697
 Faciunt v, 702. 760
 Factis iii, 1031
 Facul iii, 401. vi, 422
 Facultas i, 111. 174
 Facem v, 1140
 Facula ii, 430
 Fax v, 498
 Falcesque iii, 650
 Falcibus v, 934
 Falciferos iii, 642. v, 1300
 Falcis v, 1293
 Fallacibus iv, 522
 Fallax iv, 517
 Fallere v, 63
 Falli iv, 380
 Fallit i, 137. 921. iv, 466. 539. 1178.
 v, 98. 1155
 Falsum ii, 1042
 Fama iii, 994. iv, 1117. v, 17. 396.
 413. 662. vi, 13
 Famæ v, 330
 Fameque iii, 732
 Famul iii, 1048
 Famulae iv, 1169
 Fana i, 69. v, 76 Ammonis vi, 848
 Pasces iii, 1009. v, 1233
 Fastigia iv, 431. 825. v, 1264
 Fata v, 111
 Fatalibus v, 874
 Fateare i, 625
 Fatendum i, 628
 Fati ii, 254. v, 310
 Fatigans vi, 1160
 Fatigant iv, 1232. v, 1423
 Fatigat ii, 1168. iii, 490. 838
 Fatiget iii, 1067
 Fatis ii, 257
 Fatisci iii, 459. v, 300
 Fatum iii, 862
 Fauces iii, 608. iv, 531. 737 Aetnae vi,
 639
 Faucibus i, 725. iii, 1025. iv, 1019. vi,
 689
 Favillam ii, 674. vi, 690
 Faunos iv, 585
 Favonii i, 11
 Favore vi, 48
 Fausto i, 805
 Faustusque i, 101
 Fax irai iii, 304
 Febres ii, 34
 Febrim vi, 656
 Febris iv, 668
 Fecere i, 741. v, 1123
 Fecundæ iv, 1247
 Fedo iv, 1151
 Felicibus v, 1377
 Felix i, 101
 Feminum iv, 826
 Fera vis vi, 591 mœnere i, 30. 33 tela
 ii, 48 corpora ii, 102 secla iii, 753
 facta v, 1339
 Feraces ii, 1097
 Ferae (subst.) i, 14. ii, 343. 920. iii,
 893. v, 229
 Ferai i, 405
 Ferarum ii, 597. 1080. 1151 secla ii,
 994. iii, 753. iv, 415. v, 965. 980.
 1058. vi, 766. 1218 scatit v, 41
 more v, 930
 Feratur ii, 697
 Fere i, 492
 Feri (subst.) ii, 370
 Feri Centauri ii, 400
 Ferina v, 1417
 Ferme iii, 65. v, 243. vi, 10
 Feroces iv, 721
 Feros v, 1329. 1367
 Ferrox v, 904
 Ferratos vi, 550
 Ferrea vi, 1042. 1052
 Ferrent v, 1053
 Ferretur i, 1017
 Ferreus i, 315. v, 1292
 Ferri (subst.) vi, 1028
 Ferrugina vela iv, 73
 Ferrum i, 91. 491. v, 1350. vi, 147.
 161. 907. 968. 1026
 Ferrumque i, 572. v, 1240. vi, 1002
 Fervensve iv, 494
 Ferventi vapore i, 492
 Ferventibus v, 1254
 Ferventis vi, 800
 Fervere ii, 41. vi, 441
 Fervescere vi, 852. 1162
 Fervescit iii, 290. vi, 176
 Fervescunt iii, 493
 Fervidus iv, 409. v, 205. 1098. vi, 179
 Feruntur iv, 136. 204. v, 519
 Fervore vi, 236. 656. 856. 1143
 Fervorem vi, 436
 Fervoribus v, 216. 604. 610
 ævo Fessa fatiscit iii, 459. 775. v, 309
 Fessæ (plur.) i, 258
 Fessum corpus iv, 846
 Fessus satiate ii, 1037
 Festis diebus v, 1166
 Ficta iii, 4
 Fida canum vis vi, 1220
 Fide majore iv, 482. 484
 Fidei via v, 103
 Fideli studio i, 47
 Fidem i, 402. iv, 465. 508
 Fidere v, 1039
 Fides i, 424. iv, 501

- Fido pectore v, 862
 Fient i, 670. iii, 740
 Fieret v, 1342
 Fieri vi, 44
 Fiet iii, 413
 Figura i, 360. 949. ii, 341. 380. 409.
 523. 670. 721. 778. 813. iv, 231.
 318. 652. v, 577. 1259
 Figuræ (sing.) iv, 108. 506. (plur.) i,
 686. ii, 483. 783. 1020. iv, 660
 Figuram iv, 67. 299. 560. v, 582
 Figurant ii, 413
 Figurarum ii, 479. iii, 318. iv, 659
 Figuras ii, 490. 493. 588. 677. iv, 38.
 46. 159. v, 444. vi, 770. 776
 Figurat iv, 554
 Figuris ii, 101. 335. 348. 385. 513.
 681. 684. 777. 816. iii, 191. 247. iv,
 742. v, 242. 731
 Fila iii, 384
 Filatim ii, 830
 Filo ii, 341. iv, 86
 Filum v, 573. 581. 589
 Fine i, 963. 975. 978. ii, 91. iii, 733.
 iv, 631
 Finem i, 108. 552. 556. 747. 844. ii,
 1115. iii, 956. 1106. v, 284. 392.
 824. vi, 24
 Fines iii, 60. v, 310
 Fingas i, 916
 Fingere i, 105. 710. ii, 244. iii, 556.
 v, 3
 Fingit i, 842. 847. iii, 896. v, 906. vi,
 677
 Fingunt i, 372. 1082. ii, 175. iv, 585.
 v, 711
 Finguntque ii, 57. iii, 90. vi, 37
 Finiat i, 960. 1000
 Finibus i, 671. 722. 792. 1006. ii, 612.
 752. 1170. iii, 518. vi, 909. 1115.
 1137. 1139
 Finique locet se i, 977
 Finire i, 997
 Finiri i, 1009
 Finis i, 562. 585. 952. 978. 981. ii,
 339. 512. 1049. iii, 257. 1034. 1091.
 v, 1212. 1432
 Finita (sing.) i, 77. 596. ii, 479. 518.
 525. v, 90. vi, 64. (plur.) ii, 547.
 560
 Finitam ii, 527
 Finiti (sing.) v, 316
 Finitimi (plur.) iv, 585. v, 1019
 Finitimis vi, 643
 Finitis ii, 513
 Finitum i, 955. 958. 967. 985. ii,
 515
 Finxerit i, 1067
 Delph. et Var. Clas. Ind. Lucret.
- Firmandum vi, 917
 Firmant vi, 396
 Firmare vi, 940
 Fissa ungula iv, 684
 Fistula iv, 593
 Fit ii, 157
 Fiunt v, 431
 Fixa (sing.) iii, 546
 Fixum stellis micantibus v, 1204
 Flabra Aquilonum, Etesia v, 218. 741.
 vi, 716. 719. 730
 Flabris i, 276. vi, 427
 Flaccidiore v, 631
 Flagellis iii, 1032
 Flagitat vi, 9
 Flagrabat vi, 1166. 1167
 Flagrans iv, 1158
 Flamina i, 291. vi, 134
 Flamma i, 494. 872. 903. iii, 622. iv,
 926. v, 899. 1284. vi, 151. 154.
 223. 681. 1167
 Flamma degustant ii, 192
 Flammæ (sing.) v, 302. 1101. vi, 212.
 642. (plur.) ii, 203. v, 1190
 Flammæ fulgura vi, 181
 Flammæ i, 726. 899. v, 1098
 Flammam ii, 704. iv, 1080. v, 904. vi,
 880. 902 solis i, 1089 rotant vi,
 201
 Flammantia i, 74
 Flammaram i, 724. 1095. ii, 187. 207.
 v, 305. 570. 1092
 Flammæ ii, 456. 881. vi, 390. 699
 Flammata ii, 671
 Flammea (sing.) vis ii, 215. (plur.) cor-
 pora v, 526
 Flammescere vi, 669
 Flammeus ardor v, 1251 color vi,
 207
 Flammis ii, 520. iii, 885. 903. iv, 452.
 v, 759. 1093. vi, 317. 377. 393. 688
 Flantes vi, 717
 Flaret v, 904
 Flatus vi, 138. 688
 Flectat v, 78. 108
 Flectere iii, 515
 Flecti ii, 282. iii, 510. v, 1186
 Flectitur iii, 521
 Flent i, 350
 Fleti ii, 631
 Flexa iv, 318. 603
 Flexis mucronibus ii, 427
 Flexos aditus iv, 307
 Flexum iter iv, 91
 Flexura (subst.) iv, 313
 Flexus (subst.) iii, 586. iv, 324. v, 615.
 639
 Flixere ii, 85

- Flora v, 738
 Flore iv, 1098
 Floreat i, 1033
 Florebat v, 1441
 Florem i, 565. ii, 847. iii, 771. v, 670. 845
 Florent v, 215. 330. 1163
 Florente iii, 1021. v, 886
 Florenti v, 1073
 Florentia iv, 452. vi, 358
 Florentibus iii, 910
 Florentis i, 125
 Florere i, 256. v, 910
 Flores (nom.) i, 8. 927. iv, 3
 Florescere ii, 73
 Florescunt v, 669. 893
 Floret v, 882. 1278
 Floribus ii, 33. 628. iv, 1127. 1171. v, 1395. 1399
 Florida v, 783. 941
 Floriferis iii, 11
 Floris vi, 787
 Flos Bacchi iii, 222
 Fluant iv, 219
 Fluctant iv, 75
 Fluctibus i, 290. v, 11. 1079. vi, 725
 Fluctifrago i, 306
 Fluctu vi, 553. 555. 1051. 1074
 Fluctuat iv, 1070
 Fluctuet aer vi, 366
 Fluctus (sing.) odorum iv, 679. (plur.) ii, 766. vi, 540. 695 plangentes ii, 1154 irarum iii, 299 vi, 73 belli v, 1289 curarum vi, 33 per nabilia vi, 141
 Fluendi iv, 228
 Fluendo ii, 1138
 Fluens fluctus iv, 679
 Fluenta v, 947
 Fluenter iv, 226. vi, 519. 931
 Fluentes v, 278
 Fluidas ii, 596
 Fluido ii, 452
 Fluit iv, 261
 Fluitans i, 719. iii, 1065
 Fluitantia ii, 555
 Fluitare ii, 1010. iv, 78
 Flumen i, 292. ii, 354. iv, 425. 1018. vi, 256
 Flumina i, 232. 820. 1002. ii, 362. 1014. iv, 460. v, 257. 262. 416. 909. vi, 266. 539. 610. 1062. 1112
 Flumine i, 283. ii, 662. 666. iv, 423. 1093. vi, 720
 Fluminibus ii, 939. iii, 623. vi, 143
 Fluminis i, 1030. iv, 1030
 Flutat iii, 190
 Fluvida ii, 463
 Fluvidom ii, 465
 Fluvii (plur.) ii, 874. v, 464. 943
 Fluvius iv, 220. vi, 475. 925
 Fluvios i, 18. v, 517. vi, 530. 1170
 Fluvium vi, 717
 Fluvius vi, 674
 Fluunt venti i, 281
 Fluxisse v, 910
 Fluxum vi, 19
 Fœcundam ii, 533
 Fœcundas (nom.) i, 212. v, 211
 Fœda (sing.) ii, 421
 Fœdare iv, 842
 Fœdati iii, 49
 Fœde (adv.) i, 63. 86. iv, 170. v, 1223
 Fœdera v, 1024. 1154 fati ii, 254 naturalis i, 587. ii, 302 naturæ v, 311 pacta iii, 782
 Fœdere iii, 417. v, 58. 922. 1442. vi, 906
 Fœdo (nom.) ii, 401
 Fœdumque v, 1342
 Fœdus ii, 890
 Fœmina iv, 817. 1203. 1273. v, 811. 851
 Fœtida iv, 1153
 Fœta terra ii, 993
 Fœtu i, 254. v, 779
 Fœtum ii, 358
 Fœtus i, 194. 210. 352. 1032. ii, 1158. 1162. iii, 1019. vi, 1
 Fœlis v, 970. 1399
 Fœliculos v, 801
 Fons v, 282. 602. vi, 848. 873. 879. 887. 890
 Fonte iv, 1126. vi, 905
 Fontem iii, 82. iv, 1018. v, 597. vi, 850. 862. 867. 885. 895
 Fontes i, 231. 926. ii, 590. iv, 2. v, 262. vi, 613. 828
 Fontesque ii, 345
 Fontibus i, 413
 Foramina ii, 386. 397. iii, 587. iv, 351. 603. 605. 625. 654. 892. 938. v, 458. 809. vi, 591. 981. 1028
 Foraminibus iv, 660. vi, 348
 Foras iv, 200. 958
 Fores iv, 277
 Foribus iv, 602. 1172
 Foris iii, 1075
 Forma ii, 336. 414. 722. 894. iv, 168. 244. 546. 1272. v, 573. 1175
 Formæ i, 474. ii, 685. vi, 76
 Formai iv, 67
 Formam ii, 379. iv, 49. 571. v, 142. 1262
 Formamenta ii, 818
 Formare iii, 320

- Formarum ii, 489. 494. 525. iv, 85. 103. 138. v, 731
 Formas ii, 442. 780. 1004. iv, 578. 682. v, 444. 715. 721
 Formata iv, 136. v, 1259
 Formatura iv, 554
 Formaturam iv, 560
 Formidine iii, 64. 79. 994. 1062. v, 1217. vi, 51
 Formidinis iii, 291. iv, 174. v, 1245. vi, 253
 Formido (subst.) i, 152
 Formis ii, 334. 373. 496. 757. 815. iii, 32. iv, 27. v, 823
 Fornacibus vi, 147. 201. 277. 681. 1167
 Forsit vi, 735
 Fortes iv, 985. v, 1115
 Fortis iii, 8. 763
 Fortuna v, 108. 958. 1120
 Fortunam iii, 1098
 Fortunas i, 107. 1166
 Fortunisque v, 1178
 Fossas v, 483
 Fœta terra i, 1032
 Fovea v, 1249
 Foveam (nom.) ii, 474
 Fovet i, 807
 Fracta (plur.) iv, 700. v, 1327
 Fracta ætas ii, 1149
 Fractas iv, 439
 Fragiles sonitus vi, 111
 Fragili i, 582
 Fragmina i, 285. v, 1283
 Fragor geli vi, 155
 Fragore v, 110. 318
 Fragorem vi, 128. 135
 Fragoni i, 748
 Fragosa ii, 859
 Frangendi i, 562
 Frangendis i, 578
 Frangendo vi, 142
 Frangente i, 554
 Frangi i, 534
 Frangit ii, 1131. iv, 1077. vi, 418. 695
 Frangitur vi, 143
 Franguntur i, 882. vi, 157
 Fratris iii, 72
 Fraudem ii, 187. iv, 815. 1200. v, 1003
 Fraudis vi, 186
 Fregere v, 1017
 Fregisset i, 560
 Frenit tumultu vi, 580
 Frenitu i, 277. iii, 298. v, 1315
 Frenitum edit v, 1076
 Frenitus (sing.) vi, 100. (plur.) v, 1192. vi, 198. 269. 288. 409
 Fremunt v, 1063
 Frenis v, 1297. 1316
 Freta iv, 1024. vi, 426
 Fretæ (plur.) vi, 1056
 Freti (plur.) v, 964
 Fretu i, 721
 Fretus (mare) vi, 363
 Friatis glebis i, 887
 Frigescit vi, 865
 Frigida (sing.) iii, 291. 300. 943. iv, 1053. vi, 309. 314. 318. 1192
 Frigidior vi, 840. 844
 Frigidus vi, 849. 873. 879. 1009
 Frigora i, 301. ii, 590. v, 816. vi, 1169
 Frigore iii, 905. v, 927. vi, 359. 708. 845 leti iii, 402. iv, 922. vi, 370
 Frigoris ii, 843. iv, 262. v, 640
 Frigus ii, 356. 495. 535. ii, 516. 857. iv, 220. 261. v, 1014. 1425. vi, 363. 593. 925. 948. 952. 1189
 Fronde i, 119. 406
 Frondeat vi, 972
 Frondent v, 215
 Frondes ii, 874. vi, 135 fluidas ii, 596
 Frondescere i, 1092
 Frondibus v, 970. 1416
 Frondiferas i, 19. 257
 Frondiferum ii, 359
 Frons vi, 1193
 Fronte i, 879. iv, 69. 95. 299. vi, 1021 prima i, 879. iv, 205
 Frontibus v, 1033. vi, 116
 Fruantur iv, 1071
 Fruatur i, 58. ii, 18. 646. vi, 856
 Fructibus vitæ iii, 1020
 Fructu iv, 1066
 Fructum ii, 970. v, 1409. 1421
 Fructus (sing.) iii, 927. (plur.) i, 166 (adj.) iii, 953
 Fructus feros v, 1367
 Fruendum iv, 1088
 Fruges i, 745. 808. 821. 888. ii, 170. 613. 655. 698. 1015. v, 14. 81. 919. vi, 1124 nitidæ ii, 189 surgunt i, 253 franguntur i, 881 nitidas ii, 694. 993. 1156
 Frugibus iii, 694
 Frugiferentes terras i, 3
 Frugiparos fetus vi, 1
 Frugum iv, 1086
 Frumenta i, 175
 Frumentum ii, 371
 Frustra v, 1000
 Frustraminis iv, 815
 Frustrata (plur.) iv, 970
 Frustratur iv, 575
 Frutices v, 954

Fruuntur iii, 201. 553
 Fuat iv, 641
 Fucata i, 645
 Fucio ii, 744
 Fucum iv, 82
 Fudit iii, 1046. v, 821. 915
 Fuerit iii, 948
 Fuerunt vi, 75
 Fuga iii, 742. v, 861. 1335
 Fugæ i, 982. iv, 993
 Fugai i, 1046. iv, 717
 Fugati iii, 48
 Fuge credere i, 1051
 Fugere iv, 390. v, 866. vi, 1041. 1045
 Fugerit i, 309
 Fugiebant v, 982
 Fugienda iv, 513. vi, 780
 Fugiens i, 1090. iii, 231. 752. v, 808
 Fugient iii, 767
 Fugienti v, 885
 Fugimus ii, 925
 se Fugit iii, 1081
 Fugitabant vi, 1237
 Fugitant i, 659. iv, 325. 1169. vi, 753
 Fugitat vi, 973
 Fugiunt i, 6. ii, 714. iv, 1001. v, 1071
 Fulcire ii, 1146. iii, 126
 Fulgens ii, 499
 Fulgent v, 572
 Fulgentia v, 33. 492. vi, 386
 Fulgentibus vi, 356
 Fulgere (a fulgeo) vi, 212
 Fulgere (a fulgo) v, 1094. vi, 164
 Fulget ii, 27. v, 767
 Fulgida (plur.) iii, 364
 Fulgit vi, 159. 173. 213. 217
 Fulgore v, 611
 Fulgorem ii, 50. vi, 169. 216
 Fulgoris v, 285. 292. vi, 315
 Fulgur ii, 325. 332. iv, 191
 Fulgura i, 726. ii, 163. vi, 181. 269
 Fulgure iv, 191
 Fulguribus v, 297
 Fulguris vi, 390
 Fuligine v, 297
 Fulmen i, 490. v, 1091. 1124. vi, 227.
 277. 281. 297. 400 belli iii, 1047
 Fulmina i, 69. 763. ii, 213. 1100. v,
 674. 1191. vi, 83. 219. 245. 254.
 323. 364. 375. 415
 Fulmine v, 744. 1130. 1243. vi, 316.
 417
 Fulmineus ii, 382
 Fulminibus vi, 258
 Fulminis ii, 384. v, 1219. vi, 145. ictu
 iii, 487. v, 401. ictus vi, 322. 385
 ictum vi, 405 corpora vi, 349. causæ
 vi, 362 naturam vi, 378
 Fulserant i, 899. v, 783. vi, 202

Fulsit v, 706. vi, 524
 Fulva corpora v, 899
 Fulvæ nubes vi, 460
 Fumans vi, 522
 Fumant vi, 748. 752
 Fumare v, 465
 Fument vi, 459
 Fumi iii, 431. vi, 103
 Fumida iii, 305. vi, 644
 Fumum i, 890. ii, 456. iii, 433. iv, 54.
 vi, 691
 Fumus i, 872. iii, 429. 437. 457. 582.
 iv, 88. vi, 105
 Fundamenta ii, 862. iii, 585. iv, 509
 Fundamenti i, 574
 Fundamento v, 1120
 Fundarit v, 69. 418
 Fundata i, 424. iv, 826
 Fundatum v, 162. 926
 Funde loquelas i, 41
 Fundere i, 126. iv, 593. v, 111. 810
 Fundet i, 414
 Fundi i, 176. 534
 Fundit iv, 589. v, 1384
 Funditus i, 621. 992. iii, 38. v, 1449
 Fundunt i, 352. ii, 114. iv, 876
 Funera vi, 1232 vasta vi, 1223 Trojæ
 v, 327 leti vi, 1197
 Funere ii, 576. iii, 72. vi, 1236
 Funeris ii, 580. iii, 712
 Funestos vi, 1137
 Fungi (verb.) i, 442. 444. iii, 169. 802.
 iv, 945
 Fungitur iii, 734. 814. v, 359
 Funis ii, 1153
 Funus vi, 1236
 Furens vi, 687
 Furere vi, 1043
 Furæ iii, 1024
 Furibundus vi, 366
 Furiosa ii, 984
 Furiosus vi, 1182
 Furit ii, 593. vi, 110
 Furor iv, 1062. 1110
 Furorem iii, 840
 Furoris ii, 621
 Fusa (sing.) iii, 700. iv, 59
 Fusi (subst.) v, 1352
 Futuram iv, 804

G.

Gadibus vi, 1106
 Gallorum iv, 718
 Gallos ii, 614
 Gallum iv, 714
 Gannitu v, 1069
 Gaudent iii, 72

Gaudere iii, 614. v, 171
 Gaudet sibi iii, 146
 Gaudia iv, 1099. 1189. 1199. v, 852.
 1060
 Gazæ (plur.) ii, 37
 Geli v, 206. vi, 155. 529
 Gelidæ v, 217. vi, 528
 Gelidai iii, 693
 Gelidamque ii, 431
 Gelidas ii, 514. iii, 301. vi, 106
 Gelidi iii, 529. 905
 Gelidis iii, 306. v, 640. vi, 720
 Gelidos iii, 402. vi, 1170
 Gelidum v, 639. vi, 148
 Gelum vi, 877
 Gementes iii, 298
 Gemerent v, 1347
 Gemina iv, 1161
 Geminam ii, 1081
 Geminare iv, 453
 Geminæ aëre iv, 275
 Gemitu v, 990. vi, 1157
 Gemitus (sing.) iii, 494. (plur.) iv,
 1009. v, 1195
 Gemmantes ii, 319. v, 462
 Gemmis v, 910
 Genas i, 919. ii, 976. iii, 470
 Generales maculas i, 591
 Generascunt iii, 745
 Generatim i, 21. 228. 230. 564. 585.
 598. ii, 347. 664. 1088. iv, 650. vi,
 1111
 Genere iii, 297. iv, 186. v, 60
 Generi ii, 597. vi, 1090
 Genique iii, 798
 Genibus i, 93
 Genitabilis i, 11
 Genitale ii, 1104
 Genitalem iv, 1226
 Genitales ii, 228. 437. 571. vi, 1205
 Genitali concilio i, 183
 Genitalia i, 53. 168. ii, 61. 548. v, 849
 Genitalis i, 633. iv, 1038. v, 176. 325.
 1211
 Genitaliter iv, 1251
 Genitoribus ii, 615
 Genitrice ii, 707
 Genitrix i, 1. ii, 599
 Gens i, 1032
 Gentes i, 120. 466. ii, 76. 610. 1035.
 1075. iv, 415. v, 17. 20. 1160. 1221
 Genti v, 220
 Gentibus i, 728. ii, 596. iii, 1041. v,
 162. 1305. vi, 643
 Gentis iii, 3
 Genuit ii, 1155
 Genuntur iii, 434
 Genus antiquum ii, 1169
 quod Genus iii, 222. 267. 277. 328.
 432. 596. iv, 272. v, 479. 607. 662.

vi, 1056
 omne Genus simulacra iv, 739
 Gerantur iv, 144
 Gerat ii, 242
 Geris mentem iii, 1062
 Geritur v, 195
 Geruntur i, 635. iv, 160
 Germina iv, 1076
 Geryonai v, 28
 Gestas v, 1443
 Gestire vi, 1045
 Gestit iv, 1048
 Gestu v, 1021
 Gestum (subst.) iv, 320. 366. 776. 792.
 v, 1030
 Gestus iv, 368
 Gigantum iv, 139. v, 118
 Gigni vi, 245
 Gignier iii, 623. vi, 245. 807
 Glaciem vi, 878. 963
 Glacies æris i, 494
 Glandes v, 963. 1362
 Glandiferas v, 937
 Glandis v, 1415
 Glans vi, 178. 306
 Glaucis undis i, 720
 Gleba vi, 552
 Glebarum v, 256
 Glebas i, 212. v, 211
 Glebis i, 887. ii, 896. iii, 328. v, 143
 Gliscens ignis i, 475
 Gliscit iv, 1062
 Gliscunt iii, 479. v, 1060
 Globi (plur.) v, 473
 Globosa (plur.) ii, 468
 Globum v, 70. 664. 721
 Globus iv, 118. v, 719
 Glomeramen ii, 685
 Glomeramina ii, 453
 Glomeraminis v, 725
 Glomerari iii, 540
 Glomerata iii, 496. iv, 89
 Glomere i, 361
 Gloria ii, 38. vi, 8
 Glutine vi, 1067
 Gradiens iv, 532
 Graditur v, 737. 742. vi, 1120
 Gradus ætatis ii, 1122
 Græci ii, 629
 Graiæ iii, 3
 Graii i, 831. iii, 101. vi, 423. 908
 Graiorum i, 137
 Graios i, 641
 Graiogenarum i, 478
 Graium ii, 600. v, 406. vi, 754
 Graius homo i, 67
 Gramina ii, 659
 Gramine ii, 29. v, 1391
 Grandescere i, 192. ii, 1121
 Grandescunt ii, 1159

Grandi ii, 1140
 Grandine vi, 158
 Grandinis vi, 106. 156
 Grandior ii, 943. iii, 968
 Grandis arator ii, 1163
 Grando v, 1191. vi, 528
 Gratum iii, 948
 Gratia v, 167
 Gratus ii, 23
 Gravatur i, 254
 Gravatum iii, 388
 Gravescant iii, 1035
 Gravescit iv, 1062. vi, 336
 Gravidæ iv, 1268
 Gravidam vi, 258. 439
 Gravidas iv, 1231
 Gravissimus iv, 954
 Gravitās iii, 477
 Gravitāte ii, 83. iii, 1067
 Gravius vi, 280
 Greges ii, 661. v, 1084
 Gremio terræ vi, 538
 Gremium i, 34. 252. ii, 375
 Gressum iv, 685
 Gressus (plur.) vi, 1114
 Gruum iv, 182. 908
 Guberna iv, 441
 Gubernaculum iv, 902
 Gubernans v, 78. 108. 405
 Gubernant vitam iii, 549
 Gubernas i, 22
 Gubernat v, 561. 1116
 Gubernent v, 1239
 Gurgite iv, 398. v, 388. 483
 Gustarat vi, 1216
 Gustavit v, 180
 Gutta iv, 1053
 Guttæ (plur.) ii, 222
 Guttai vi, 614
 Guttas i, 885. ii, 992. iv, 1279
 Guttis i, 350. 838. vi, 943

II.

Habebant v, 1442
 Habemus vi, 711
 Habenas ii, 1095
 Habendo i, 313
 Habenis v, 785
 Habent tenentes vi, 899
 Habent amplexi i, 1068
 Habentes v, 1018
 Habitum vitalem iii, 100
 Hædi ii, 367. iii, 7
 Hærens i, 78. 897. v, 91. vi, 65
 Hærent iii, 326. iv, 1100. 1198. v, 555
 Hæreere i, 609. ii, 460

Hærescere ii, 476
 Hærescit iv, 746
 Hæret iii, 141. 194. 408. 617. 1082
 Hæsit vi, 1014
 Hæsitāt v, 696. vi, 333
 Halantes vi, 220
 Halat ii, 847
 Halitus (sing.) vi, 477
 Hamata ii, 467. iv, 666
 Hamatis ii, 394. 405. 445
 Harmonia iii, 119
 Harmoniai iii, 132. iv, 1241
 Harmoniam iii, 101
 Haud quaquam iii, 936
 Hauribant v, 1323
 Haurire i, 927. iv, 3
 Haurit vi, 140
 Haustra v, 517
 Haustus i, 413. v, 1068
 Haustus (adj.) v, 989
 Hebescere iv, 360
 Hebeti iv, 51. v, 880. 1273
 Helicone i, 119
 Heliconiadum iii, 1050
 Heliconis iii, 133. iv, 549. vi, 786
 Heraclitus i, 639
 Herba v, 814
 Herbæ (sing.) ii, 665. (plur.) ii, 319. 361
 Herbarum i, 888. v, 781. 919
 Herbas i, 261. ii, 33. v, 462. 788. 1395
 Herbis i, 884. v, 1416
 Herculis v, 22
 Hesperidum v, 33
 Hiantes iii, 1097. iv, 592
 Hiatus v, 376
 Hiatus vi, 583. 598
 Hiatus iv, 419. v, 24
 Hiberno v, 698. 938
 Hilare ii, 1121
 Hilo v, 1408
 Hilum iii, 221. 513. 517. 784. 814. 842. 880. 894. 1100. iv, 380. 518. 1261. v, 359
 Hinnit v, 1075
 Hinnitus (sing.) v, 1072
 Hirundo iii, 6
 Hiscant vi, 1068
 Hiscendi iv, 64. 102
 Hoc (i. e. hoc modo, vel ob hoc) ii, 124. iv, 361. 557. 626. 662. 775. v, 805. vi, 378. 864
 Moderno iii, 1105
 Homer i, 125
 Homerus iii, 1050
 Hominem iii, 55
 Hominis iii, 440
 Hominum iii, 475. vi, 1166
 Ὁμοιομέρειαν i, 830. 834
 Homullis iii, 927

Honore iii, 76. v, 1276. 1279. iv, 1164. vi, 12
 Honorem v, 1113. 1122. 1138. 1274. vi, 419
 Honoris iv, 1156
 Honorum iii, 59
 Hora iv, 179
 Horæ (sing.) iii, 1086
 Horai i, 1015
 Horas v, 275
 Horrens sus v, 25
 Horrescant vi, 260
 Horribile iii, 989. v, 1305
 Horribili i, 66. v, 1219. 1252
 Horribilis iii, 1029
 Horrida iii, 171. 847. vi, 1267. 1280
 Horriferis v, 994
 Horriferos iii, 1025
 Horriferum v, 219
 Horrifice (adv.) iv, 40. ii, 609
 Horifico iii, 919
 Horrisono v, 110
 Horror iii, 29. 1047. v, 1164. vi, 592. 1009
 Horrorem ii, 411. iii, 292
 Hospitibus v, 985. vi, 1237
 Hostem iv, 1044
 Hostes v, 1308. 1316. 1347. vi, 398
 Hostia i, 100
 Hostibus v, 1245
 Humabat vi, 1279
 Humana (sing.) i, 63. 734. v, 208. (plur.) iii, 761
 Humanæ (sing.) v, 220
 Humanam iii, 38
 Humanas v, 1232
 Humanis i, 728. ii, 169. 595. iii, 849. iv, 1184. v, 162. 1305
 Humanos iii, 80 (i. e. homines)
 Humanum genus ii, 174. 342. 698. 974. 994. iii, 1056. iv, 598. v, 72. 821. 923. 1013. 1025. 1056. 1144. 1155. 1193. vi, 32. odorem iv, 686. pectus v, 104
 Humari vi, 1277
 Humectans iv, 1187
 Humectent i, 919
 Humecti vi, 508
 Humectum iv, 636
 Humeris iii, 792. v, 136
 Humeros v, 1398
 Humida (sing.) ii, 872. vi, 1099. (plur.) iv, 628. v, 948. 949
 Humiles vi, 51
 Humor i, 259. 308. 310. 350. 809. 853. ii, 197. 473. 668. 1113. iii, 340. 428. 502. iv, 223. 868. 1044. 1084. 1090. v, 236. 266. 412. 448. 804. vi, 495. 501. 505. 554. 633. 840. 844. 875. 968. 1185
 Humore v, 262. 947. vi, 145. 206. 377. 617. 943
 Humorem i, 535. 709. 786. 841. 1084. ii, 1113. iii, 436. iv, 869. 1022. 1049. 1058. v, 250. 808. vi, 503. 514. 522. 628. 858
 Humoribus i, 841. v, 385. vi, 474. 1175
 Humoris ii, 992. iv, 1280. v, 271. vi, 471. 621. 624. 636
 Hydra v, 27
 Hyemes vi, 372
 Hyemisque ii, 514
 Hyems v, 746
 Hymenæis iv, 1244
 Hymenæo i, 98
 Hyrcano iii, 750

I.

Iaccho iv, 1161
 Jacebant v, 873. vi, 1176. 1194. 1252. 1263
 Jacebat v, 175. 1004. 1272. vi, 1231
 Jacebunt iv, 985
 Jacent ii, 517. iv, 412
 Jacentem iii, 900. 997. 1005
 Jacentes vi, 838
 Jacere (a jaceo) vi, 705 (a jacio) ii, 673. iv, 70
 Jacerent (a jaceo) ii, 502. iv, 1049. 1058. 1200. 1268. vi, 1213
 Jaceret (a jaceo) i, 63. 989. iv, 921
 Jacet ii, 313. iii, 114. iv, 456. 769. v, 224. 1274
 Jaci iv, 66
 Jaciatur iv, 1139
 Jaciatque i, 969
 Jaciebant v, 1317
 Jacientes vi, 1171
 Jacis iii, 956
 Jacit vi, 399. 880
 Jacitur iv, 94
 Jaciunt ii, 845. v, 1080. vi, 388
 Jaciuntur iv, 206. 241. vi, 959
 Jactabant v, 1322
 Jactando iii, 490
 Jactans iv, 1047
 Jactant iv, 596
 Jactare ii, 822. iv, 773. 1132. v, 804
 Jactari ii, 88. 121. 548. iii, 47
 Jactarier vi, 555. 913
 Jactat lucem v, 576
 Jactata (sing.) vi, 109
 Jactatur vi, 574. 1036
 Jactentur iii, 506
 Jacteris ii, 36

- Jactetur vi, 553
 Jactus ii, 1046. iii, 1029
 Jactum (subst.) v, 292
 Jacuit vi, 785
 Jaculando ii, 1107
 Jaculantur iv, 84
 Jaculata iv, 1130
 Jaculatur iv, 1046
 Jaculentur iv, 147
 Janua iii, 829. iv, 273. v, 374 leti i, 1105 oris iv, 535 Orci vi, 762
 Ibant vi, 1241
 Ibat vi, 1201. 1205
 Ibus (pro iis) ii, 87
 Icimur iv, 1043
 Icti iii, 161
 Icta (sing.) iii, 430. 663. vi, 1100. (plur.) i, 529. vi, 513
 Ictei ii, 328. vi, 390
 Ictibus i, 1054. ii, 135
 Ictos v, 1124
 Ictu i, 223. ii, 84. 98. 272. 953. iii, 177. 487. 636. 814. iv, 750. 932. v, 359. 401. vi, 239. 293. 310 luminis ii, 807
 Ictum (subst.) ii, 951. iv, 1266. v, 151. 612. vi, 168. 312. 315. 341. 405
 Ictus (subst. sing.) iv, 358. vi, 385. (plur.) ii, 241. 448. iii, 808. iv, 1045. v, 353. vi, 322. 402. 412. (adj.) v, 606. 1074
 Idæam matrem ii, 611
 Idæis montibus v, 662
 Idem vi, 1015
 Ideo iv, 832
 Id ipsum iv, 475. 781
 Idonea (sing.) vi, 317
 Idoneus v, 605
 Jejuna cupido iv, 874
 Jejuna corpora ii, 844
 Igitur (deinde) ii, 676. 890
 Ignari (sing.) vi, 63. (plur.) ii, 167. v, 89
 Ignaris iv, 438
 Ignaros v, 996
 Igne i, 491. v, 143. 603. 1105
 Ignea (plur.) i, 680
 Ignem i, 637. 648. 691. 692. 696. 697. 707. 745. 783. 799. ii, 384. 673. 1114. iv, 377. 871. v, 29. 249. 610. 709. 1009. 1091. 1100. 1245. vi, 146. 149. 304. 307. 308. 388. 688
 Ignes i, 657. 667. 687. 725. 904. 911. 913. 1033. 1087. ii, 191. 214. 431. 591. 881. 1114. iv, 610. v, 449. 460. 506. 521. 524. 567. 585. 586. 651. 659. 663. 701. 757. 760. 1284. vi, 359. 640
 Ignesque i, 891. iv, 54. vi, 209
 Igneus vortex vi, 296
 Igni i, 637. 647. 688. 707. 714. 716. v, 696. 1249 flammata ii, 671 conlabefacta iv, 701
 Igni (igne) iii, 623. iv, 409. 926. v, 951. 1253. vi, 170. 275. 299. 309. 320. 394. 407. 514. 880. 968
 Ignibus i, 655. 782. 841. ii, 514. 593. iii, 903. iv, 406. v, 299. 301. 722. vi, 224. 259. 268. 366 suffire ii, 1097
 Ignifer v, 460. 499
 Igniferas ii, 25
 Igniferi vi, 378
 Ignis i, 454. 475. 649. 650. 684. 704. 770. 853. 900. ii, 382. 386. iv, 331. 609. 924. 1131. v, 395. 397. 408. 570. 666. 1014. 1097. 1242. vi, 86. 159. 162. 199. 204. 206. 221. 279. 280. 313. 348. 382. 421. 660. 669. 863. 867. 872. 876. 885. 899. 904. 953. 966. 1165 æstifer i, 664
 Igniscat vi, 300
 Ignorantia (subst.) vi, 53
 Ignoratur i, 113
 Ignorem ii, 177. v, 196
 Ignotas iv, 997
 Idem v, 350
 Illæc iv, 1076
 Illecebrisque i, 16
 Illustrare i, 138
 Ima pars i, 605. (plur.) vi, 575 summa atque ima i, 1055. ii, 487
 Imagine iv, 575
 Imaginibus iii, 431. iv, 99. 238. vi, 419
 Imago ii, 111. 609. iv, 49. 61. 109. 128. 157. 175. 215. 237. 245. 270. 280. 285. 295. 303. 309. 315. 317. 774. 783. 816. 883
 Imas v, 452
 Imbecilla i, 847. iii, 603
 Imbecillorum v, 1022
 Imber ii, 388. vi, 289. 495
 Imbibat vi, 71
 Imbibit iii, 1010
 Imbrem i, 784. vi, 148. 290. 1175
 Imbres i, 251. 763. ii, 213. 897. 928. v, 217. 416. 674. 935. 1084. 1191. vi, 106. 414. 511. 611
 Imbresque v, 955
 Imbri i, 287. 716. 785. vi, 265
 Imbribus i, 193. 283. 806. ii, 872. v, 257. 342. 796
 Imbris ii, 222. vi, 221
 Imbuat ignis vi, 904
 Imbuta ii, 501. 733
 Imis i, 353. iii, 792. v, 136. vi, 140. 575
 Imitantur ii, 664. v, 1068

- Imitare iii, 6
 Imitari iv, 320. 366
 Imitarier v, 1378
 Imitetur vi, 444
 Immanem vi, 446
 Immanes iii, 461
 Immani ii, 497. iii, 1000. v, 34. 119. 376
 Immania iv, 412. v, 522
 Immanis iv, 1156
 Immatura mors v, 222
 Immensa v, 1208
 Immensi ii, 1094. iii, 867. v, 380. 1216. vi, 664
 Immensum i, 75. 956. ii, 92. 590
 Imminent vi, 562
 Imminui v, 625
 Imminuit v, 1016
 Immissa (plur.) iv, 719
 Immissis habenis v, 785
 Immissum iv, 1173
 Immittebat vi, 1232
 Immittit se totum in aquam vi, 440
 Immixta i, 894. iii, 394
 Immixtas i, 877
 Immoderatum i, 1012
 Immortale iii, 517. v, 160
 Immortalem iii, 755
 Immortales iii, 779
 Immortali i, 58. 237. 546. ii, 646. iii, 776. 805
 Immortalia ii, 861. v, 122
 Immortalibus v, 166
 Immortalis iii, 611. 624. 670. 715. 748. 830. 882
 Immunda iv, 1153
 Immutabile i, 592. 790. ii, 750
 Immutare vi, 1120
 Immutat v, 1414
 Immo iii, 38. 57. 581. v, 164
 Imparibus v, 682
 Impediat iii, 323
 Impediatur vi, 822
 Impedit iv, 919
 Impediunt ii, 785
 Impellant vi, 1062
 Impellere i, 304. iv, 530. vi, 1055
 Impellier vi, 1058
 Impellit vi, 1030
 Impellitur vi, 882
 Impendant iv, 174
 Impendens aëre saxum iii, 993
 Impendent i, 327. vi, 253. 563
 Impensa v, 962. vi, 490
 Imperat v, 671
 Imperfecta iii, 971
 Imperio v, 1127
 Imperitarunt iii, 1041
 Imperium iii, 1011. v, 1141. vi, 54
 Delph. et Var. Clas.
 Impete ii, 326. iv, 418. 901. v, 506. 911. vi, 137. 152. 173. 185. 238. 327. 333. 339. 517
 Impetibus i, 294
 Impetis vi, 326
 Impetus ii, 593. v, 201. 813. vi, 127. 281. 336. 590. 728
 Impia i, 82. 84. ii, 622
 Impiger v, 881
 Impigræ (sing.) v, 1451
 Implexis iii, 332
 Implicitum vi, 1230
 Implicitus iv, 1142
 Importare iii, 825. v, 370
 Impositum iii, 903. vi, 741
 Imposta v, 544
 Improba (sing.) v, 1004
 Improbe (vocat.) iii, 1039
 Improvida i, 938. iv, 14
 Improviso ii, 1033
 Imprudentes v, 1007
 Impubem v, 672
 Impulit v, 651
 Impulsa ii, 135. iii, 189
 Impulsi ii, 272
 Inum i, 986. 992. ii, 89. v, 497
 In anteacto tempore v, 173
 In numerum ii, 631. 636
 In promptu i, 879. ii, 148. 246. 583. iii, 107. 186. iv, 95 cognita ii, 867
 Inædificata vi, 263
 Inanitur vi, 1003
 Inanitusque vi, 1022
 Inauditos v, 1054
 In cassum ii, 1059. 1164. v, 1000. 1128. 1429
 Incautum vi, 389
 Incedit iii, 76
 Incendi vi, 673
 Incendia i, 902. iv, 870. v, 608
 Incendunt vi, 346
 Incensum vi, 1143
 Incepti v, 392
 Incerto i, 165
 Incertum i, 595
 Incessit vi, 281
 Inceste i, 99
 Inchoat iii, 184
 Incidere ii, 227. 240. iii, 819. v, 364
 Inciderint vi, 350
 Inciderunt vi, 1173
 Incidit vi, 144. 295 aures iv, 572
 Inciletque iii, 976
 Incipiam i, 50. iv, 33. vi, 906
 Incipit iv, 881
 Incita (sing.) i, 272. vi, 136. 294. 324. 427. 430. 581
 Incitat iii, 743
 Inclamct iii, 966
 Ind. Lucret.
 F

Inclinare ii, 243
Inclinatur vi, 572
Includuntur iv, 1120
Inclusa (plur.) v, 79
Inclusi (plur. v, 520
Inclusum i, 984
Incluta (sing.) i, 41
Inclute iii, 10 inclute Memmi v, 8
Incohibessit iii, 445
Incolomem v, 62
Incolomis ii, 70. iii, 416
Incomitata (plur.) vi, 1223
Incommoda (subst.) iii, 877
Inconstanter iii, 490
Incorrupta (plur.) vi, 601
Increpet iii, 945. 966. 976
Incubuisset v, 347
Incubuit vi, 1141
Incultis i, 209
Incumbens v, 1096
Incumbere vi, 566
Incumbit vi, 559
Incuria vi, 1240
Incurrit i, 288
Incursum iii, 751
Incurvi ii, 376
Incusat ii, 1168
Incussam ii, 383
Incusserat vi, 1210
Incussit i, 923
Incutere vi, 772
Incutiens i, 20
Incutit vi, 592
Inde iv, 776 loci v, 438. 740. 789
Indepta iii, 213
India ii, 537
Indicat i, 803. iii, 693. iv, 397
Indice mente ii, 1079
Indicia vi, 381
Indicio ii, 433. iv, 1013
Indicium ii, 556
Indiga ii, 649
Indigna (sing.) i, 61
Indignabere iii, 1058
Indignantur vi, 196
Indignarier iii, 883
Indignatur iii, 897
Indigus v, 224
Inditur ii, 1124
Inditus v, 1164
Indu ii, 1095. v, 103 mari vi, 890
Inducere i, 17. iv, 143
Inducit i, 143
Inducti (plur.) v, 1246
Indugredi i, 83. iv, 319. 368
Induimus v, 815
Indulgendo v, 1368
Indulges iii, 947
Indulget i, 805
Indupediri iv, 68

- Interiisse iii, 678. v, 853. vi, 709
 Interimant iii, 288
 Interimat i, 217
 Interimit ii, 1001
 Interit iii, 538. 701. 756
 Interitum v, 875
 Internoscere iv, 246. 565
 Interposito vi, 1046
 Interpositum iv, 561
 Interpres vi, 1147
 Interpretantur iv, 830
 Interrumpat v, 766
 Interrumpere v, 288
 Interrupta iii, 863. v, 300
 Inter sapit iv, 946
 Intersita (plur.) v, 1376
 Interstingui v, 760
 Intervalla ii, 725. 1019. iii, 381. iv, 654. v, 442
 Intervallis ii, 97. 100. 106. 295. iii, 395. 567. v, 569
 Intervallum iv, 188. 198
 Intervomit vi, 894
 Intestinum ii, 290. iv, 116
 Intima vi, 1166
 Intolerabilibus vi, 1156
 Intorsit vi, 124
 Intrare iv, 664
 Intrinsecus vi, 1097
 Introduxerunt iii, 630
 Introituque ii, 407
 Introitusque vi, 493
 Inque tueri iv, 717
 Intulerant v, 1245
 Intulerint vi, 758
 Invadit vi, 659
 Inque-valebunt ii, 301
 Invaserat vi, 1210
 Invasit vi, 174
 Invecta ii, 624
 Inveniamque iii, 957
 Invenientes i, 737
 Invenies i, 451. ii, 348. 676. 1080. iv, 480
 Invenietur iii, 208
 Invenio iii, 902
 Invenit v, 9. vi, 1050
 Inveniunt i, 406
 Inveniuntur i, 298. iii, 203
 Inventa v, 1112. iv, 991
 Inventam iv, 968
 Inventi ii, 615
 Inventor rerum iii, 9
 Inversis verbis i, 643
 Investigare iv, 706
 Inveterascit iv, 1061
 Invicta i, 951
 Invida i, 322
 Invidia iii, 75. v, 1125. 1130. 1418
 Inviolabilia v, 306
 Invitant ii, 319
 Invitat v, 525
 Invitos ii, 278. vi, 594
 Invitum iii, 261
 Inulæ ii, 430
 Inumbrant iii, 926
 Inumbratur v, 290
 Involvat vi, 442
 Involventes v, 970
 Inurget v, 1034
 Inustis vi, 1164
 Inutilitatem v, 1273
 Joca v, 1396
 Jocanti iv, 586
 æquor Ionium i, 720
 Jovis vagitum ii, 633
 Iphianassai i, 86
 Ipsus vi, 401
 Ira i, 62. ii, 650. iii, 289. 296. v, 400. 1147. vi, 71
 Iracunda iii, 296
 Irai iii, 304
 Irarum iii, 299. vi, 73
 Iras acres iii, 312. vi, 753 acerbas v, 1194 flammaram i, 724
 Iratus v, 1034
 Ire i, 381. 970. 1004. ii, 150. 155. 275. 961. iii, 525. 529. 607. 613. 761. 1043. iv, 207. 389. 447. 534. 884. v, 644. 646. vi, 116. 563. 991
 Ire ad capulum ii, 1172
 Ire per altum iii, 1043
 Irrevocabilis i, 469
 Irritat i, 71
 Irrumpere ii, 306
 ἱσχυρὸν iv, 1159
 Ismara v, 30
 Ita quam ii, 1036
 Ita ut debent ii, 900
 Italas gentes i, 120
 Italiae terrai i, 722
 Item v, 246
 Iter i, 1109. iv, 91. 536. v, 405. 1129
 viarum ii, 626 viai v, 1123
 Iterabant iv, 583
 Itere v, 652
 Itidem ii, 922. iv, 1006
 Itinerque vi, 338
 Itum iii, 389
 Jubar iv, 406. v, 696
 Jucunda ii, 3. v, 896
 Jucunde (adv.) ii, 31. 403. v, 1393
 Jucundo ii, 19. 399
 Judiciis iv, 522
 Judicio ii, 1041
 Jugera iii, 1001
 Jugulentur iv, 1008
 Jugulum iii, 608

- Jumenta v, 1330
 Juncti iii, 417
 Junctum iii, 806
 Junctura (subst.) vi, 1084
 Jungatur vi, 1077
 Jungebat v, 960
 Jungens iv, 432
 Jungentes i, 714
 Jungere iii, 801. v, 1018
 Jungi v, 439. 846
 Jungit iv, 1186
 Jungitur ii, 903. vi, 1067. 1072
 Jungunt iv, 1101
 Junguntur iv, 730
 Junxit v, 404
 Jupiter vi, 386. 400
 Jura v, 1143. 1146
 Jure ii, 426. 1138. iii, 976 bis. vi, 957
 Jurgia gliscunt iii, 479
 Juris iii, 61
 Justam iii, 963
 Justum iv, 1234
 Juvabant v, 1389
 Juvare i, 32. v, 1380
 Juvat i, 926. ii, 437. iv, 2. vi, 970
 Juvatque i, 927. iv, 3
 Juvatur vi, 1031
 Juvenci (sing.) ii, 360
 Juvencus v, 1073
 Juvenes i, 187
 Juventas v, 886
 Juvenum ii, 24
 Juxta i, 846
 Juxtim iv, 504. 1206
 L.
 Lababant vi, 1151
 Labare i, 531
 Labascit i, 538
 Labatur v, 756
 Labefacta iii, 592
 Labefactant vi, 798
 Labefactari iv, 437
 Labefactat i, 695
 Labefactus v, 652
 Labellis iv, 1073
 Labem ii, 1144
 Labendi v, 509
 Labens v, 506. vi, 333
 Labentes i, 1033
 Labentia i, 2. 1003. ii, 362. v, 1215
 Labescit iv, 1278
 Labi v, 928
 Labier iv, 447. v, 476
 Labitur iv, 1116. v, 710. 717
 Laborant i, 849. vi, 395
 Laborat iii, 177. 733. iv, 1092. v, 1429
 Labore i, 214. ii, 729. 1159. 1162. iii, 62. 420. iv, 956. 1114. v, 214. 867. vi, 1242 præstante ii, 12
 Laborem i, 142. ii, 2. iii, 367. 461. 1012. v, 1181. 1213. 1271. 1358
 Laborent iii, 506. 730
 Labores (nom.) ii, 1164
 Laboret ii, 53
 Laboris iii, 956
 Labris iv, 1187
 Labro iv, 592. v, 1406
 Laborum i, 939. iv, 15. 554
 Labrosa iv, 1162
 Lacer iii, 404
 Lacerant iii, 1006. iv, 629
 Lacerare iv, 842
 Lacerari iii, 900
 Lacerato (nom.) iii, 409
 Lacerent iii, 893
 Lacertis iv, 827
 Lacertos vi, 396
 Lacessant iv, 218. 601. vi, 923
 Lacessit iv, 691. 1033
 Lacessunt ii, 136. iv, 348. 695. 733. 735. 757. 762
 Lacrumans iv, 1170
 Lacrumare ii, 420
 Lacrumas i, 92. 126. iii, 967. v, 1196
 Lacrumis i, 919. ii, 976. iii, 470. vi, 1246
 Lactant iv, 989. v, 1067
 Lactantia v, 883
 Lacte i, 262. v, 812
 Lacteus humor i, 259
 Lactis i, 886. ii, 370. v, 811 liquores ii, 398
 Lacum iv, 1020
 Lacunarum v, 1260
 Lacunas i, 116. iii, 1044. vi, 537. 551
 Lacunis salsis v, 792
 Lacus (sing.) vi, 746. (plur.) ii, 345. v, 76. 464. 1371. vi, 537
 Lædebant v, 999
 Lædere ii, 429. iv, 538. 722. 725. 1075. v, 1019
 Lædit ii, 436. iv, 536. v, 1426
 Læditur iii, 149. 150
 Lædunt v, 545
 Læta (sing.) iii, 907. iv, 1263. v, 1399 (plur.) iv, 1193. v, 1011. vi, 18 pabula i, 14. 258. ii, 317. 364. 596. 874. 1158 armenta ii, 343 arbusta ii, 594. 698. 993. v, 919 vineta ii, 1156. v, 1371
 Lætatur iii, 108
 Lætantia loca ii, 344
 Lætatas urbes i, 256
 Lætatur iii, 110

- Lætificos i, 194
 Lætitia iii, 151
 Lætitiæ iii, 117. 143
 Lætum i, 24
 Læva iv, 294. 310. 845
 Læva iv, 277
 Lævam iii, 649
 Lævia ii, 426. iv, 626. v, 1351. 1379
 Lævibus ii, 402. 411. 451. 457. 465.
 466. 470. iii, 195. 206. 245. v, 456.
 vi, 329. 353
 Lævique lepore v, 1258
 Lævis ii, 487. iv, 432
 Lævissima corpora iv, 663
 Lævo iv, 302
 Lævor iv, 154. 556
 Lævore ii, 423. iv, 556
 Lævus iv, 302
 Lambere v, 1066
 Lamentetur iii, 965
 Lamentis v, 987
 Lamina iii, 1030
 Lampada vitai ii, 78 mundi v, 403
 Lampadas igniferas ii, 25
 Lampade v, 609. vi, 1196
 Λαμπάδιον iv, 1158
 Lana iv, 377
 Lanæ i, 361. vi, 503. 1073
 Lanam facere v, 1353
 Languēbant vi, 1219
 Languēbat v, 1145. vi, 1155. 1216.
 1252
 Languens vi, 1258
 Languent iii, 960. iv, 1117
 Languentes iv, 40
 Languentia v, 1005. vi, 797
 Languescere iii, 594. 1053. iv, 928. v,
 768
 Languescunt iv, 949
 Languet iv, 769. v, 830
 Languida iv, 862. v, 885. vi, 1266
 Languidior i, 652
 Languidus v, 651. 757
 Languor iii, 173
 Lanigeræ i, 886 pecudes ii, 318. 660.
 v, 864
 Lanigeræ vi, 1235
 Lanugine v, 815. 887
 Lapide vi, 1000. 1040. 1055. 1087
 Lapidem i, 314. iv, 266. v, 1198. vi,
 160. 313. 910. 1002. 1014
 Lapides ii, 888. iv, 417. v, 307. 1283.
 vi, 102. 105
 Lapidis vi, 915. 1049
 Lapidum iii, 199
 Lapis iii, 694. iv, 574. vi, 101. 907.
 1044
 Lapsa iv, 145. 201
 Lapsi i, 638. ii, 176
 Lapsu vi, 323
 Laqueata templa ii, 28
 Larga ii, 805. v, 867. 948
 Largifica ii, 627
 Largifluum v, 597
 Largior iv, 958
 Largirier v, 167
 Largiter vi, 622. 1111
 Largo iv, 1231. v, 433
 Largos i, 413. ii, 1136
 Largus aer iv, 892 fons v, 282
 Lasciva (sing.) i, 261
 Lascivia v, 1399
 Lassi (plur.) vi, 1246
 Lassorum vi, 1243
 Lassus iv, 955
 Lata (plur.) i, 385. vi, 187
 Late (adv.) ii, 674. 1125. iv, 140. v,
 204. 348. 470. 601. vi, 546. 598.
 619. 647
 Latebit iv, 305
 Latebras i, 409. iii, 502. v, 750
 Latebris v, 967. vi, 766
 Latens iii, 278. iv, 923
 Latent iv, 797
 Latenti iii, 108
 Latera v, 1323
 Lateramina vi, 232
 Latere (nom.) ii, 1048. vi, 116 (verb.)
 i, 892. 895
 Lateris iv, 313
 Latet i, 872. iii, 274. 281. iv, 924
 Laticem i, 940. iii, 436. 1022. v, 15
 Latices i, 373. 380. iii, 193. v, 263. vi,
 1070
 Laticis i, 886. ii, 656. vi, 868
 Laticum iv, 1086. 1092
 Latinis versibus i, 138
 Lator res ii, 1133
 Latitandi i, 875
 Latitantia i, 643
 Latitare i, 877. 889
 Latrant v, 1065
 Latrare ii, 17
 Latuscula iv, 312
 Lavabris vi, 799
 Laudare v, 159
 Laudat ii, 1166
 Laude vi, 12. 94
 Laudes (nom.) v, 3
 Laudibus v, 1279
 Laudis i, 922. iii, 46
 Lavere v, 948
 Lauricomos vi, 151
 Lauro i, 740. v, 113
 Laurus vi, 153
 Laxare vi, 1069
 Leæ (plur.) v, 1317
 Lecta (plur.) v, 963

- Lecti strata iv, 847
 Lecto iii, 917
 Lectum vi, 1247
 Lege leti iii, 687
 Leges iv, 964. v, 59. 1146. 1447. vi, 3
 Legibus ii, 718. v, 957. 1143. 1148
 Legionibus i, 470. iii, 1043. v, 1227
 Leni iv, 1003
 Lenior vi, 139
 Lenta (plur.) ii, 859
 Lento vi, 438
 Leo v, 903
 Leones ii, 601. iii, 307. iv, 716
 Leonis iv, 1010. v, 25. 983
 Leonum iii, 297. 741. iv, 719. 756.
 759. v, 860. 899. 1035
 Lepore i, 15. ii, 501. iv, 80. v, 1258.
 1375 Musæo i, 933. iv, 9
 Leporem i, 29
 Lepores iii, 1019
 Leporum iii, 1049. iv, 1126
 Lernæa pestis v, 26
 Lethargi undas iii, 841
 Lethargo iii, 466
 Leti i, 242. 852. ii, 957. iii, 42. 212.
 463. 473. iv, 770. v, 374. vi, 707.
 1197. 1244 gelidi iii, 529 janua i,
 1105. iii, 829 vias ii, 916 limine ii,
 959. vi, 1155 portas iii, 67 lege iii,
 687 frigore iii, 402. iv, 922 vada v,
 1231 limina vi, 1206
 Leto iii, 676. 942. 1054. v, 1005
 Letum iii, 81. 1092. v, 1419. vi, 1199.
 1227
 Levare ii, 365. v, 1266
 Leve vi, 1168
 Leves iii, 419. iv, 184. v, 237
 Levisomna v, 862
 Levitate iii, 388. iv, 204. 749
 Libata anima iii, 716
 Libatum iii, 214
 Libatur terra v, 261
 Libella iv, 518
 Liber v, 14
 Libertas i, 457
 Libido (vel lubido) iv, 780 impensa v,
 962
 Librant v, 569
 Licet ii, 808. vi, 600
 Ligna i, 873. 913. ii, 880. 888. vi, 240
 Lignea iv, 1154. vi, 1059
 Ligni iv, 149
 Lignis i, 872. 874. 890. 900. 911. ii,
 387. 896. iii, 787. v, 131. vi, 989
 Limant iii, 11
 Limen iii, 681
 Limina iii, 1078. iv, 1170. vi, 183.
 1206
 Limine leti vi, 1155
 Limus v, 497
 Lingua i, 414. 831. iii, 478. 632. 657.
 iv, 553. 619. 835. v, 1050. 1066. vi,
 1147
 Linguae i, 140. ii, 399. iv, 625. 836. v,
 1027. 1030. 1043
 Linguae templa iv, 628
 Linguam i, 640. iii, 156
 Linguaeque iii, 454
 Linqunt i, 375
 Linquntur vi, 832
 Linquebant v, 987
 Linqere i, 703
 Linqui iii, 321
 Linqunt ii, 356. iii, 402
 Linquntur i, 875. ii, 913. v, 793
 Linqunt ii, 45. iii, 541. v, 802
 Linquntur iii, 713. 714
 Lintea iv, 82
 Linum vi, 900
 Liquefacta v, 1261
 Liquefit vi, 965
 Liquescentes guttas ii, 991
 Lipientia iv, 137
 Liquerit iii, 718
 Liquescat vi, 515
 Liquescit i, 494. vi, 178
 Liquescentur iv, 1107
 Liquidam (plur.) ii, 452. iv, 1252
 Liquidam iii, 40. iv, 550. vi, 404
 Liquidas i, 374. v, 213. 1378
 Liquidis v, 282. vi, 204
 Liquidis iv, 1252. v, 500 vocibus ii,
 145
 Liquidissima iv, 169
 Liquidissimus æther v, 501
 Liquido iv, 1234. v, 273. vi, 638
 Liquidum iv, 979. v, 503. vi, 229. 966
 Liquidus i, 350. iii, 428
 Liquimus iv, 373
 Liquisse iii, 597. iv, 172. vi, 251
 Liquit ii, 475. v, 5
 Liquitur iv, 1236 ætas ii, 1131
 Liquor i, 454. 865. iv, 871. v, 392
 aquarum ii, 390
 Liquore i, 937. iv, 442. 444. mellis iv,
 13
 Liquorem amaracini ii, 846
 Liquores i, 1083. ii, 398
 Liquori i, 714
 Liquoris vitigeni v, 14
 Liquorum rorem i, 771
 Linquntur iii, 552
 Litem intendere iii, 963
 Litera ii, 691
 Litora iv, 221. vi, 926
 Litore vi, 470 fluctifrago i, 306
 Litoris incurvi ii, 376

Litus i, 720. v, 36
 Livescere iii, 527
 Loca iv, 1028. 1037. 1039. 1259
 Locabant vi, 1282
 Locans ii, 487
 Locare v, 1107
 Locaris i, 979
 Locarunt i, 1021. v, 421. 1187
 Locata (sing.) iv, 95. vi, 1060 (plur.)
 i, 879. ii, 883. 1013. vi, 192. 996
 Locatam iii, 609
 Locatum iii, 95. 99. iv, 706
 Locatus iv, 248. 282. vi, 831. 1002.
 1023
 Locavit v, 12
 Locet se fini i, 977
 Loci summa ii, 1043
 Locis iv, 1235. 1266
 Locos iv, 799. 1239
 Longi i, 712
 Longinquo ævo ii, 68
 Longiter iii, 676
 Longius iii, 790. v, 134
 Longum merari vi, 518
 Loquacula iv, 1158
 Loquela v, 72. 231
 Loquelas i, 40
 Loquens iv, 545
 Loquentes iv, 979
 Lorica vi, 954
 Lubeat iii, 539
 Lubido iv, 780. 1040. v, 962
 Lubitum iii, 659
 Lubrica (plur.) v, 948 serpens iv, 58
 Lucas boves v, 1301
 Luce ii, 55. 147. 794. 799. 805. 1031.
 iii, 88. iv, 81. 233. 338. 345. 348.
 349. 1119. v, 12. 777. vi, 35. 848.
 873. 1144
 Luce carentum iv, 39
 Lucem ii, 795. iv, 1182. v, 304. 576.
 875. 976
 Lucens v, 609
 Lucernarum iv, 452
 Lucis (dies) v, 680
 Lucibus (diebus) v, 687
 Lucida tela diei i, 148. ii, 59. iii, 92.
 vi, 39 carmina i, 932. iv, 8 templa i,
 1013. ii, 1038 tela iv, 843 signa v,
 519
 Lucidus iv, 341
 Luciferam v, 725
 Lucis (sing.) iii, 80. 1024. v, 288. 294
 Lucos iv, 1002. v, 76
 Lucro v, 873
 Luctantes v, 1129
 Luctibus iii, 947
 Luctu iii, 924. vi, 1246
 Luctumque iii, 462

Luctus vi, 1249
 Ludi iv, 1124
 Ludibria ii, 46
 Ludibrio v, 1234
 Ludificetur i, 938. iv, 14
 Ludis (nom.) iv, 971
 Ludit i, 262. iv, 1094
 Ludo iv, 586
 Ludos iv, 794
 Ludunt ii, 320. 631
 Luela iii, 1028
 Lugebat v, 1138
 Lugere iii, 899
 Lugubri iv, 550. v, 277
 Lumbis iv, 1260
 Lumen iii, 415. v, 597
 Lumina vitæ i, 228. iii, 861 solis i, 5.
 ii, 653
 Lumine ii, 211. iii, 1055 cassus iv, 369
 terræ v, 486
 Luminibus ii, 365. v, 769. vi, 283
 Luminis ii, 389. iii, 411. v, 225. 779.
 1388. 1454 liquidi v, 282 oras i, 23.
 171. 180. ii, 577. 617 ictu ii, 807
 Luna iv, 396. v, 581. 703. 730. 747.
 752. 767. 1188. 1189. 1436
 Lunate v, 575. 617
 Lunæ v, 764
 Lunæque i, 129. v, 77. 472. 1205 late-
 bras v, 750 meatus v, 772
 Lunai v, 70. 419
 Lunam ii, 1084. v, 116. 303. 628. 638.
 711. 761
 Lunamque ii, 1031. v, 455
 Lurida iv, 333
 Lustra solis v, 929
 Lustrans v, 575. 692. vi, 263. 737
 Lustrantes v, 1436
 Lustrare v, 80
 Lustris iv, 1129
 Lutea vela iv, 73
 Luti vi, 626
 Lutoris semina iv, 334
 Lux iv, 186. 200. 381. v, 300
 Luxus (sing.) v, 49
 Lychni (plur.) v, 296
 Lympharum rore i, 497

M.

Macerat iii, 75
 Maceret iii, 838
 Machina iv, 904. 1112. v, 97
 Machiner iii, 957
 Macie i, 326. iv, 1160
 Mactabilis instar vi, 805
 Mactans vi, 1240
 Mactant iii, 52

Mactata (plur.) vi, 759
 Mactatu i, 100
 Mactatus ii, 353
 Maculas generales i, 591
 Maculat metus v, 1150
 Madens vi, 1185
 Madent iv, 793
 Madentes vi, 617
 Madet iii, 478
 Magis ii, 197. 385. vi, 100. 459
 Magis ac magis iii, 545. vi, 125
 Magistratum v, 1142
 Magistris v, 1310
 Magna Mater (terra) ii, 598
 Magnam Matrem ii, 639
 Magnanimum v, 401
 Magnas ruinas v, 348
 Magnes vi, 1044
 Magnesia vi, 1062
 Magneta vi, 908
 Magnetum vi, 909
 Magni i, 742. 817. ii, 759. 882. 893.
 iv, 982. v, 546. vi, 1274
 Magnifico iv, 1023
 Magnis iii, 975
 Magnos annos v, 643
 Magnum mare v, 277. vi, 615
 Majestas v, 7. 1136
 Majestate v, 2
 Majore v, 1409
 Majores parte v, 591
 Mala tactu ii, 408
 Mala vi, 1239
 Malarum i, 89
 Malas (subst.) v, 887
 Male iv, 1134
 Male habet iii, 838
 Malefactis iii, 1027
 Malefactum iii, 596
 Mali iii, 955
 Malis mandaret ii, 637 demittere bar-
 bam v, 673
 Malisve ferarum interfat iii, 885.
 901
 Malorum v, 228
 Malos iv, 75. vi, 109
 Mammarum v, 883
 Mammas v, 813
 Mammosa iv, 1161
 Manabat v, 1254. vi, 1147
 Manabile frigus i, 535
 Manando iii, 706. v, 489
 Manantes iv, 626
 Manantibus guttis vi, 943
 Manare i, 884. v, 263. 850. vi, 634.
 927. 988
 Manat i, 260. vi, 944
 Mancipio iii, 984
 Mandantur morsu iv, 1011
 Delph. et Var. Clas.

Mandare quieti iv, 846
 Mandaret malis ii, 637
 Mandata Saluti vi, 601
 Mandatum tenere ii, 582
 Mandendo iv, 622. 643
 Manebant vi, 1208. 1272
 Manebat v, 1175. vi, 1199
 Manebit iii, 1104
 Manendo iii, 1088
 Manent iii, 807. v, 352. 859
 Manere i, 583. 777. 1072. ii, 70. 842.
 906. iii, 774. 794. iv, 396. v, 16.
 138. 178. 445. 480. 518. 1120. vi,
 565. 718
 Manes Deos vi, 764
 Manet i, 364. 458. 563. ii, 1071. 1087.
 iii, 58. 342. 403. 548. 814. iv, 389.
 v, 359. 828. vi, 1126
 Manibus Divis iii, 52
 Manibus (masc.) vi, 759
 Manibus (fem.) i, 96. 202. 210. ii, 25.
 iv, 231. 818. v, 913. 1357. vi, 795.
 1163. 1188. 1208
 Manibus emittere iv, 507
 Manibusve iii, 616. iv, 1071
 Manifesta (sing.) i, 803. 892. ii, 565.
 iii, 30. 690. vi, 138. 248. (plur.) i,
 855. ii, 866. iv, 507
 Manifestas iii, 354
 Manifestum i, 189. ii, 148. 246.
 706
 Mannos agens iii, 1076
 Mansit iii, 409
 Mansuescat humor ii, 474
 Mansuescere v, 1367
 Manu i, 496. ii, 378. 440. 868. 1095.
 vi, 866
 Manus (sing.) ii, 629. 911. iii, 96. 550.
 631. iv, 449. 901. (plur.) i, 318. ii,
 1042. 1128. v, 1282
 Manusque (plur.) iv, 828. v, 1359
 Marces iii, 969
 Marcet corpus iii, 959
 Mare i, 1030. ii, 553. 1154. (abl. cas.)
 vi, 696
 Mare æris v, 277
 Mares iv, 1221
 Mari ii, 1. iii, 854. vi, 143. 469. 698.
 890
 Marique iii, 849. v, 220. vi, 678
 Maria i, 18. 31. 341. v, 93. 594. 912.
 vi, 490. 612
 Maribus iv, 1191
 Marinis ii, 703. v, 1078
 Marinum vi, 502
 Maris ii, 776. 1062. 1105. iv, 438. v,
 432. vi, 449. 613. 632
 Maris sudor ii, 464
 Maris insidias ii, 557

- Marmore ii, 766
 Marmoreo candore ii, 764
 Marmoreum colorem ii, 774
 Martis catervas v, 1303
 Mater i, 169. ii, 350. 355. 992. v, 738
 Mater Deum ii, 598
 Materia i, 192. iii, 866
 Materiae i, 592
 Materiae squalore ii, 425
 Materiae pelago ii, 550
 Material, materiae i, 250. 517. 553. 566. 915. 950. 985. 996. 1016. 1034. 1050. 1106. ii, 61. 88. 126. 141. 167. 266. 281. 294. 304. 526. 529. 544. 562. 665. 734. 736. 898. 962. 1001. 1018. 1056. 1064. iii, 194. 810. 868. 941. v, 68. 355. 408. 417
 Materiam ii, 513. iii, 859. iv, 149
 Materiam i, 53. 227. 513. 636. 706. ii, 274. v, 1266
 Materies i, 172. 204. 240. 246. 346. 472. 519. 541. 548. 634. 989. 1040. ii, 67. 768. 938. 948. 1066. iii, 980. v, 271. vi, 636. 1059. 1067
 Maternis iii, 347
 Materno iv, 1204. 1207. 1221
 Maternum ii, 997. v, 793. 819
 Matrem ii, 349. 611. 628. 658. v, 1401
 Matrem magnam ii, 630
 Matres ii, 368
 Matri ii, 638
 Matribus vi, 1256
 Matris i, 252. ii, 609. v, 226 numen ii, 615
 Matrum iv, 77. 1204
 Matura iii, 1052. iv, 1025. v, 939
 Maturum v, 807. vi, 295
 Maturum fulmen vi, 281
 Matuta v, 655
 Matutina (plur.) v, 463
 Mayors armipotens i, 33
 Maximitate ii, 497
 Meabat vi, 1193
 Meandi ii, 64. iv, 879
 Meando i, 1004
 Meant i, 355. ii, 153. 157 per aures vi, 777
 Meantem i, 439
 Meantes iv, 372
 Meantum i, 319
 Meare i, 429. 787. ii, 186. 247. vi, 990
 Meat ii, 150
 Meatu vi, 300
 Meatum ii, 208
 Meatus (plur.) i, 129. ii, 956. v, 772
 lunae v, 77
 Medentes i, 935. iv, 11
 Medicina iii, 510. 521. vi, 1177
 Medii cupedine i, 1081
 Medio i, 1087. 1090. v, 487. 903
 Mediocri vi, 641
 Meditata iv, 1175
 Medium i, 1052. 1055. 1069. 1070. 1074 (bis). 1083
 in Medium v, 1159. 1388. 1454
 Medullis iii, 251
 Mele ii, 412. 504
 Melibœa ii, 499
 Melicos sonores v, 335
 Melichroos iv, 1153
 Melle i, 946. iii, 904. iv, 22
 Melle suffocari iii, 904
 Mellis iv, 683 liquore i, 937. ii, 398. iv, 13 sapore iv, 675 natura iii, 192 sapores ii, 503
 Membra i, 415. ii, 262. 276. 282. 703. iii, 113. 152. 154. 163. 374. 490. 494. 595. 642. 699. 703. 779. iv, 118. 455. 457. 736. 761. 767. 773. 790. 838. 842. 853. 867. 876. 886. 905. 917. 925. 940. 949. 978. 985. 1036. 1107. 1219. v, 241. 245. 382. 480. 541. 550. 561. 892. 917. 954. 968. 1006. 1172. 1218. 1359. 1400. vi, 657. 797. 804. 945. 1159. 1165. 1171. 1266
 Membrana iv, 93
 Membranæ (plur.) iv, 35. 48
 Membranas iv, 57
 Membratim iii, 526. 593
 Membris iii, 118. 121. 128. 277. 292. 302. 347. 383. 404. 405. 440. 534. 683. 717. 744. 773. 1001. iv, 655. 924. 1025. 1046. 1084. 1091. 1096. 1098. 1165. 1254. v, 568. 787. 836. 850. 878. vi, 501. 825. 1116. 1168. 1222
 Membrorum ii, 910. iii, 220. 477. 621. iv, 293. 651. v, 840. 911
 Memento ii, 65
 Meminere iv, 717
 Meminisse ii, 890. iii, 672. iv, 647. 769
 Meminit iv, 154
 Memini i, 43. 412. 1051. ii, 142. 182. v, 94. 165. 249. 865. 1281
 Memmiadæ (sing.) i, 27
 Memmius i, 45
 Memorant i, 831. ii, 630. iii, 642. 1022. v, 321
 Memorare vi, 1065
 Memores (nom.) iii, 1063
 Memori ii, 582. iii, 871
 Memoro ii, 111. iv, 753. vi, 1028

- Mendose iv, 506. 519
 Mens ii, 260. 265. 289. 1045. iii, 102. 143. 153. 184. 240. 296. 300. 403. 547. 599. 611. 645. 647. 933. 1031. iv, 762. 771. 781. 882. 962. 1041. vi, 1181 animi iii, 615 madet iii, 478 mobilis iv, 752
 Mensque iii, 454
 Mensibus iii, 1107. v, 617
 Mensas iii, 73
 Menstrua v, 763. vi, 796
 Mente i, 75. 924. 1021. ii, 582. 960. 1079. iii, 15. 241. 399. 871. iv, 754. 974. v, 421. 1202. 1324 animi v, 150
 Mentem iii, 94. 140. 447. 509. 511. 766. 1062. iv, 727. 758. 1057. v, 63. 1205. 1210
 Mentis i, 133. 262. ii, 14. 620. iv, 37. 1005. vi, 76
 Menti i, 145. iii, 829. v, 98. vi, 381
 Mentibus vi, 50 capti iv, 1016
 Mentis ii, 268. 675. iii, 145. 174. 229. 820. 824. 1053. v, 104. 1451
 Mergi v, 1078
 Mergitur iii, 841
 Meritis v, 4
 Mero lacte i, 262
 Mersans vi, 1174
 Mersat v, 1006
 Merum iv, 1155
 Metalla vi, 811
 Metas v, 616. 689
 Meterent v, 852
 Metu i, 93. ii, 623. iii, 153. 313. 838
 Metuenda (plur.) ii, 56. vi, 36
 Metuentes vi, 1206
 Metuit iii, 774. 1035
 Metumque iii, 462
 Metuque ii, 19. iii, 916. vi, 1181
 Metus (sing.) iii, 37. 142. 995. 1027. v, 74. 1060. 1150. vi, 1210
 Metutum v, 1139
 Metuunt i, 660. ii, 48. 55. iii, 88. vi, 35. 564. 596
 Mēta Xapltwv iv, 1155
 Micant v, 515
 Micantibus v, 1204
 Micat iii, 290. v, 1098
 Micis auri i, 839
 Migrant iii, 757. v, 828
 Migrare ii, 774
 Mile iv, 410
 Milia iii, 724. iv, 414. v, 997
 Milibus ii, 538
 Militiai i, 30
 Minaci i, 277. 881
 Minanti iii, 657
 Minantur i, 723. ii, 619. v, 387. 1236. vi, 197
 Minari iv, 405
 Minarum v, 1192
 Minas inanes v, 1001
 Minatur v, 1064
 Minima i, 603. 627
 Minimam i, 620. iii, 64. vi, 1257
 Minimas i, 629
 Minimis i, 611
 Minimum ii, 220
 Ministras (nom.) iv, 828
 Ministrat ii, 1148
 Ministro (nom.) v, 298
 Ministros i, 91. iii, 61
 Minitanti i, 69. v, 1324
 Minitatur vi, 571
 Minor ii, 1171
 Minores i, 736. v, 590
 Minoribus v, 1196
 Minuant mirarier ii, 1028
 Minuerunt v, 416
 Minui i, 320. ii, 67. v, 581. 680
 Minus ire i, 1004
 Minus et minus iii, 546
 Minuta (plur.) ii, 115. iii, 227. iv, 66. 121. vi, 1186
 Minutas (adj.) ii, 825. iv, 893
 Minutatum ii, 1130. v, 708. 724. 1292. 1383. 1433. vi, 1189
 Minute (adv.) i, 889. vi, 352
 Minutior iv, 344
 Minutis (adj.) i, 835. 836. iii, 180. 188. 280. 426. iv, 184. 187. vi, 225
 Minutos i, 891
 Minuunt ii, 72
 Minuuntur ii, 76
 Mira (sing.) iv, 217. v, 98. 836. 964. (plur.) v, 1180. 1403
 Mirabile ii, 308. 464. 1027. 1034. iv, 257. 896. v, 665. 1055
 Miracula jactant iv, 596
 Miranda (sing.) i, 727. ii, 1036
 Mirande iv, 421. 464
 Mirando v, 1170. vi, 692
 Mirandum iv, 599. 856. v, 592
 Mirantur v, 84. vi, 58. 608. 910
 Mirari vi, 654. 1054
 Mirarier ii, 1028. iv, 290. v, 977
 Miras iv, 39. v, 1238
 Miratur vi, 655
 Mire mobilis iv, 752
 Miremur iv, 820
 Miris i, 124
 Miro v, 1279. vi, 185. 327
 Mirum i, 731. ii, 86. 338. iv, 772. 812. v, 193. 747. 797. 1237. vi, 129. 374. 436. 488. 615. 1010
 Miscebant fluctus v, 1289

- Miscebitur iii, 854
 Miscens praelia v, 443
 Miscent praelia iv, 1007
 Miscente vi, 870
 Miscentes iv, 1206
 Miscere ii, 804
 Misceri ii, 116. iv, 225. vi, 930. 1071
 Miscetur funere ii, 576
 Misella iv, 1089
 Miser iii, 110. 965. 993. 1064. iv, 1172.
 Miseræ (sing.) i, 94
 Miseram iv, 1168
 Miserandum vi, 1228
 Miseras ii, 14
 Misere (verb.) v, 1309 (adv.) iii, 874.
 911
 Miseret iii, 894
 Misererier v, 1022
 Miseri (plur.) iii, 51. iv, 1152. v,
 89
 Miseris iv, 1069. v, 942. 981. vi, 63
 modis iii, 506
 Misero iii, 911
 Miseros iii, 60. 930
 Miserum iii, 880
 Missa (sing.) i, 418. vi, 128. 299. 309.
 (plur.) iv, 614. vi, 319. 328
 Missi (plur.) vi, 424
 Missilibus saxis v, 966
 Missis iv, 99
 Misso v, 1243
 Missum i, 971. 977. ii, 999. iv, 568. vi,
 406
 Missus (adj.) ii, 194
 Missus sagittæ iv, 410
 Mitescere v, 1102
 Mitra iv, 1122
 Mittam contendere iv, 473
 Mittat ii, 850. iii, 945
 Mitte iii, 974. vi, 1054
 Mittre i, 663. 689. 882. 886. ii, 834.
 855. iv, 83. v, 593. 1173. 1308. vi,
 411. 508. 793
 Mittre sonitus v, 1028
 Mitti iv, 62. 680. vi, 922
 Mittler iv, 47
 Mittit ii, 149. 1134. iii, 621. vi, 403.
 878
 Mittitur iv, 247. 1238. vi, 170. 293
 Mitto dicere iv, 694
 Mittunt ii, 1123. iii, 53. iv, 52. 54. 58.
 83. 101. 791. 990. vi, 198. 514
 Mittuntur iv, 197. 200. vi, 247
 Mixta (sing.) iii, 234. 278. vi, 158.
 1243. (plur.) i, 867. 878. ii, 470.
 889. iii, 259. 271. iv, 336. 648. 1214
 corpora ii, 466
 Mixtas i, 893. v, 916. vi, 369. 1127
 Mixtim iii, 565
 Mixto vi, 377
 Mixtos ii, 579. 851
 Mixtum vi, 941
 Mixtura rerum ii, 977
 Mixtus i, 776. iii, 235. vi, 370
 Mobilibus ii, 413
 Mobilior iv, 344. vi, 237
 Mobilis iii, 205. 271. iv, 553. 752. vi,
 203
 Mobilitantur iii, 248
 Mobilitas ii, 64. 141. iv, 178. 777. 800.
 v, 856. vi, 322. 336
 Mobilitate ii, 160. iii, 201. 429. 646.
 vi, 176. 279. 486
 Mobilitatem vi, 340. 346
 Mobiliter iv, 791. vi, 234 feruntur iv,
 749
 Mobilis iii, 244. v, 635
 Moderanter ii, 1095
 Moderarier equum v, 1297. 1311
 Moderatim crescere i, 324
 humanis rationibus ac Moderatis ii,
 169
 robustus Moderator curvi aratri v, 931.
 vi, 1251
 Modi (sing.) iv, 138. vi, 770
 Modice (adv.) fluere v, 507
 Modis i, 124. 342. 727. 760. 1023. ii,
 115. 653. iii, 260. 506. iv, 127. 136.
 166. 658. 729. 859. 905. v, 68. 74.
 417. 423. 790. vi, 133. 452. 507. 789
 Modo i, 159. 822. 963. ii, 91. 432. 773.
 940. iii, 34. 604. 770. 1081. iv, 690.
 1174. v, 72. 185. 774
 Modum i, 1007
 Modus ii, 1171
 Modus agri ii, 1171
 Mœnera militai i, 30 belli i, 33
 Mœnia v, 1447. vi, 587 mundi i, 74.
 1095. ii, 1044. 1143. iii, 16. v, 120.
 372. 455. 1212. vi, 122 theatri iv,
 80
 Mœnibus v, 233. vi, 749
 Mœrore v, 175. vi, 1181. 1247
 Mœrorem iii, 921
 Mœrorum exesor iv, 221. vi, 926
 Mœros vi, 1257
 Mœsta (sing.) i, 100
 Mœsti iv, 1229
 Mœsto vi, 1231
 Mœstum i, 90. vi, 1150
 Mœstus vi, 1279
 Molem vi, 404. 566 mentis iii, 824
 Moles (sing.) iii, 1069. iv, 889. v, 97.
 437. (plur.) vi, 193
 Molesta (sing.) ii, 424
 Molibus i, 288
 Molimine magno iv, 900
 Moliretur vi, 646

- Molirier arva v, 932
 Molitur accedere ii, 1023
 Molle iv, 494
 Mollein barbam v, 673
 Molles i, 744
 Mollescere cepit v, 1013
 Molli ii, 29. 859. iii, 113. iv, 988. v,
 672. 815. 887. 1391. vi, 744
 Mollia i, 568. 571. 755. ii, 903. 905.
 iv, 790. 791. 847. 978. v, 778. 1063
 Molliaque iii, 595
 Mollibus undis ii, 375
 Mollire vapore v, 1101
 Molliri ii, 605
 Mollis (nom.) i, 282. vi, 626
 Mollit vi, 969
 Molossus v, 1062
 Momen mentis iii, 145
 Momine iii, 189. 190. vi, 473
 Monebat v, 1399
 Monumenta v, 312. vi, 241
 Monumentis famæ v, 330
 Monstra (nom.) iv, 594. v, 843
 Monstrabant v, 1105
 Monstrat v, 1446
 Monstravit vi, 26
 Monstret v, 1031
 Monte iii, 1013
 Montem v, 1369
 Montes i, 18. 202. 998. iv, 141. 398.
 407. 408. 460. 579. v, 42. 202. 953.
 990. vi, 151. 190. 468. 489. 545.
 733. 747
 Montes icti ii, 327
 Montes nimborum vi, 158
 Montesque i, 275. vi, 447
 Montibus i, 284. 896. 1084. ii, 331. iv,
 142. 1014. v, 314. 493. 822. 944.
 1243. vi, 188. 421. 735. 786. 963
 Idæis altis v, 662
 Montis vi, 458. 463. 466. 639. 682. 694.
 690
 Montivagæ i, 405
 Montivago generi ii, 597
 Montivagum genus ii, 1080
 Mora iv, 228. vi, 530. 933
 Morabor vi, 244
 Morantur vi, 337
 Morari i, 1043. ii, 164. 233. vi, 518
 Morati (plur.) iv, 961
 Moratur ii, 1067. iv, 206
 Morbi (sing.) iii, 472. 486. 491. 501.
 1083. iv, 669. vi, 657. 663. 664.
 1111 contagia vi, 1234
 Morbida (sing.) vi, 955. 1090. 1150.
 1222. 1259
 Morbidus aër vi, 1095
 Morbis iii, 464. 505. 732. 836. v, 346.
 350. vi, 1088. 1178
 Morbo i, 134. vi, 1093. 1170. 1219.
 1230. 1253 delirantes v, 1158 in-
 teriisse vi, 709 dabantur vi, 1142
 ardentia vi, 1170
 Morborum vi, 1096. 1136
 Morbos iii, 41. v, 221. vi, 771 im-
 manes iii, 461
 Morbus iii, 693. vi, 793. 1112. 1204.
 1248 leti fabricator iii, 473
 More i, 97. ii, 610. iv, 1257. vi, 197
 ferarum v, 930
 Moremur v, 92
 Moreris i, 399
 Mores i, 599. ii, 664. iii, 316
 Moretur vita iii, 121. 128
 Mori iii, 528
 Moribundi (plur.) iii, 541
 Moribundo iii, 1046
 Moribundos iii, 233
 Moribundus iii, 130. 653
 Moribus i, 297. iii, 749. v, 895. 957
 Moriebantur vi, 1220
 Moriens iii, 606. 612
 Morigera (plur.) v, 81
 Morigeris iv, 1274
 Moriturus iii, 962
 Mors i, 672. 793. ii, 753. 1001. iii,
 215. 519. 842. 876. 882. 972. 1104.
 v, 222. vi, 1249. 1261. 1271 red-
 dita vita iv, 765
 Morsibus validis v, 1321
 Morsu iii, 663. iv, 1010
 Morsuque iii, 901. v, 1036. 1067
 Morsus iv, 1078
 Mortale i, 218. 1014. iii, 668. 805
 Mortalem iii, 424. 511. 542. 768. 801.
 882. 897
 Mortales (homines) i, 33. 67. 152. ii,
 75. 171. 625. iii, 996. v, 1088. 1279.
 vi, 50. (adj.) iii, 418. v, 349
 Mortali i, 233. 756. ii, 905. iv, 1177.
 v, 6. 66. 122. 239. 322. 378
 Mortalia i, 1091. ii, 858. 1152. iii, 520.
 779. v, 243. 249. 789. 803. 986.
 1168. 1237. vi, 42
 Mortalibus i, 66. ii, 556. 917. 979.
 1032. 1157. iii, 1087. 1091. v, 15.
 54. 206. 242. 942. 1091. 1100. 1164.
 vi, 1. 10. 28. 391
 Mortalis i, 855. iii, 531. 843. 946
 Morte i, 112. 115. 265. iii, 879. 888.
 893. 898. 901. 929. 1035. 1102. vi,
 1194. 1216. 1239 obita i, 136. iv,
 738
 Mortem i, 852. iii, 339. 570. 884. 939.
 947. 988. 1088. iv, 43. 1014. vi, 772
 Morti vi, 1230. 1253
 Mortique vi, 1093. 1142
 Mortifer vi, 1136

- Mortiferam vi, 819. 1089
 Mortis ii, 580. iii, 39. 64. 79. 1101. iv, 770. v, 1179. vi, 1180. 1210
 Mortisque ii, 44. vi, 1238
 Mortua iii, 1059. iv, 1160
 Mos vi, 1276
 Mota (plur.) iii, 584
 Motibus ii, 183. 286. 895. iii, 258. 264. 337. 937. iv, 947. 1005. v, 106. 510. 531. vi, 225. 534. 588
 Motu i, 382. 464. 801. 994. ii, 61. 96. 297. 309. 1054. iii, 33. iv, 28. 139. 177. 211. 393. 860. 945. v, 126. 533. 552. 1209. vi, 117. 176. 1031. 1148. sollicito i, 344. vi, 1036
 Motum (subst.) ii, 957. iii, 302. (adj.) iii, 353
 Motus (subst. sing.) i, 686. 1025. ii, 137. 251. 253. 269. 572. 954. 1020. iii, 248. 272. 273. 1053. vi, 586. (plur.) i, 599. 635. 743. 819. 909. 1022. 1075. ii, 80. 242. 244. 249. 251. 262. 307. 311. 314. 316. 712. 716. 726. 761. 884. 941. 947. 969. 1008. iii, 117. 241. 246. 559. 569. 573. 868. 873. iv, 1065. 1261. v, 422. 429. 443. 446. 1213 genitales ii, 28 exitiales ii, 569 clandestinos ii, 126 sensiferos iii, 380. 569
 Motus convenientes i, 1029
 Motusque (plur.) iv, 659
 Moveant iv, 726. vi, 165
 Moveantur ii, 138. v, 480
 Movebis iv, 125
 Movendi i, 384
 Moventes iv, 978. v, 1400
 Movetur i, 422. 822. ii, 132. iii, 431. vi, 288 sensiferos motus iii, 568
 Movere iii, 570. 853. iv, 457. 790. 876. v, 1172. vi, 594
 Moveri i, 336. 342. 376. iii, 189. 237. iv, 234. 353. 365. 758. 772. 1267. vi, 667
 Movet ii, 886
 Movetur iii, 145. 190. 430. iv, 889
 Mucrone hebeti v, 1273
 Mucroni ancipiti ii, 519
 Mucronibus flexis ii, 427
 Mucronum v, 1264
 Mugit tuba iv, 547
 Mulcebant v, 1389
 Mulcent iii, 143
 Mulcentes aëra iv, 139
 Mulcere v, 1316
 Mulcet ii, 422
 Muliebre iv, 1220. v, 1020 genus v, 1354
 Muliebri iv, 1240
 Muliebria iv, 1100
 Muliebribus iv, 1046. v, 1357
 Muliebris iv, 1225
 Mulier iv, 1047. 1185. 1262. v, 825. 1010. vi, 794
 Muliercula iv, 1272
 Multa multaque (plur.) i, 203. 401
 Multa parum ii, 691. 722. vi, 779. 1064
 Multangula multis modis iv, 658
 Multesima pars vi, 651
 Multigenis figuris ii, 335
 Multimodi motus iii, 869
 Multimodis i, 814. 894. ii, 1054. 1059. iii, 116. 587. 620. iv, 648. 1148. 1213. v, 188. 1405. vi, 994
 Multiplexque ii, 102. iv, 208
 Multis partibus i, 736
 Multos hominum v, 413
 Munda vi, 977
 Mundi i, 1053. ii, 181. 1104. iv, 135. v, 97. 120. 148. 158. 240. 241. 332. 341. 365. 372. 381. 403. 434. 455. 478. 497. 515. 535. 539. 549. 554. 596. 636. 677. 768. 770. 778. 816. 826. 832. 941. 1203. 1211. 1212. 1435. vi, 42. 107. 122. 492. 564. 606. 1105 mœnia i, 74. 1095. ii, 1044. 1143. iii, 16. iv, 214. v, 120. 372. 455. 1212. vi, 122 sidera i, 788. ii, 328. iv, 214
 Mundis v, 529. 1344
 Mundo iv, 1274. v, 527. 598
 Mundum v, 66. 439
 Munere v, 1307
 Munificat ii, 625
 Munire iv, 1249
 Munita (sing.) i, 729. ii, 607. iii, 831. (plur.) ii, 7 vias iii, 497 via fidei v, 103
 Munitur vallo ii, 538
 Murali corona ii, 606
 Murmur vi, 141
 Murmura v, 1220. vi, 287. 409 Ætnea i, 724 ponti iii, 1045 minarum v, 1192
 Murmure i, 70. 277. iv, 547. vi, 100. 196
 Musa v, 1397. vi, 92
 Musæ (plur.) i, 929. iv, 5
 Musæa mele ii, 412
 Musæo lepore i, 933. iv, 9 melle i, 946. iv, 22
 Musam sylvestrem iv, 593
 Musarum i, 924
 Musco v, 949
 Mussabat timore vi, 1177
 Muta i, 93. ii, 625. iv, 1157. v, 1087
 Mutabilitate ii, 931
 Mutæ pecudes ii, 342. v, 1058

- Mutant i, 678. 687. 768. v, 1082
 Mutantur ii, 77
 Mutare i, 377. 667. 787. ii, 170. 307. iii, 164. 748. iv, 137. 461. v, 170. 588
 Mutarentur i, 167
 Mutari ii, 1021
 Mutarique i, 682
 Mutarier i, 802
 Mutas pecudes ii, 1081
 Mutasse iv, 776
 Mutat ii, 806. v, 826. 833
 Mutata (sing.) iii, 768. (plur.) i, 910. 1023
 Mutatis (nom.) i, 912. iv, 947
 Mutato (nom.) i, 801. iii, 755
 Mutatoque i, 678. 687
 Mutatum i, 671. 792. ii, 220. iii, 518. 583
 Mutatur ii, 748. 798. iii, 756. v, 275
 Mutatus ii, 769
 Mutemus vi, 1132
 Mutentque ii, 1004
 Mutet i, 772
 Mutua (sing.) iv, 302. 1194. v, 961. (plur.) iii, 346. iv, 1199. (adv.) iv, 945. v, 852. 1099. vi, 1082
 Mutua vivunt ii, 79
 Mutua fungi iii, 802
 Mutuus iv, 1209
 N.
 Nacta ii, 871
 Nactæ iv, 1245
 Nanti oculi iii, 479
 Nardi florum ii, 847
 Nares i, 300. ii, 415. iii, 631. iv, 490. 677. 691. vi, 778. 792. 1191
 Naresve iii, 550
 Naribus i, 406. ii, 510. 847. 850. iv, 990. v, 29. 1076. vi, 765. 1201
 Naris iv, 1227. 1249
 Nascendum iii, 618
 Nascentes iv, 58
 Nascentibus i, 114. iii, 671
 Nasci i, 161. ii, 1011
 Nascimur iii, 986
 Nascuntur iv, 498
 Nasi primoris vi, 1191
 Nata (adj. sing.) i, 114. ii, 436. 792. iii, 709. iv, 775. (plur.) i, 543. ii, 732. iv, 834. 852. v, 1033
 Natæ (adj. plur.) v, 71
 Natali die iii, 711
 Natans vi, 882
 Natantes ii, 342. 554. v, 480. vi, 404. 1140
 Natare vi, 266
 Nati (subst. plur.) iii, 908
 Natis iv, 1249
 Nativa (plur.) i, 755. v, 244. 377
 Nativo ii, 542. 1087. v, 61. 239. 242. vi, 43
 Nativos animos iii, 418
 Nativum v, 67. 322
 Natorum (subst.) vi, 13
 Natos (subst.) vi, 1256
 Natum (adj.) i, 663. iv, 832. 833. 848. v, 911
 Natura i, 16. 26. 51. 52. 57. 113. 132. 195. 200. 217. 225. 237. 264. 282. 304. 322. 329. 331. 364. 420. 433. 447. 458. 504. 552. 574. 582. 603. 615. 627. 630. 798. 849. 916. 961. 1001. 1008. 1012. 1037. 1079. ii, 23. 208. 224. 237. 242. 313. 369. 378. 400. 583. 645. 757. 817. 878. 944. 1050. 1057. 1071. 1089. 1120. 1148. iii, 23. 29. 35. 131. 168. 186. 192. 204. 213. 232. 236. 238. 242. 274. 303. 324. 329. 530. 560. 624. 670. 708. 712. 789. 821. 826. 843. 856. 944. 987. iv, 30. 44. 109. 120. 323. 407. 744. 766. 786. 844. 857. 864. 946. 1081. 1193. 1249. v, 60. 78. 128. 133. 149. 187. 207. 219. 226. 240. 332. 336. 351. 366. 371. 562. 809. 829. 844. 869. 875. 877. 1027. 1280. 1287. 1353. 1361. vi, 30. 218. 225. 334. 597. 646. 683. 739. 745. 755. 838. 982. 993. 1040. 1061. 1133
 Naturaque i, 323. 499. ii, 232. v, 235
 Natura dissimiles ii, 719
 Natura perfica ii, 1116
 Naturæ (sing.) i, 72. 149. ii, 60. iii, 93. 310. v, 311. 922. vi, 40. 330. 907. 1009
 Naturai i, 1109. ii, 302 fœdera i, 580
 Naturali vi, 29. 760
 Naturam i, 22. 127. 599. 607. 650. 677. 679. 683. 688. 703. 769. 772. 776. 779. 949. 1053. ii, 20. 168. 307. 533. 664. 705. 713. 850. 876. 937. iii, 15. 43. 138. 162. 176. 209. 229. 271. 330. 350. 457. 515. 588. 641. 704. 811. 964. 1016. 1085. iv, 25. 386. 735. 747. 967. v, 55. 94. 158. 200. 356. 537. 826. 832. vi, 378. 470. 564. 609. 775. 983. 995
 Naturam mundi ii, 181
 Naturam latrare ii, 17
 Naturas i, 711. iii, 316
 Natus (adj.) ii, 223. iii, 831. v, 178. vi, 171
 Naves i, 273. v, 999. vi, 1030

- Naufragiis ii, 552
 Navi iv, 388
 Navigerum mare i, 3
 Navigia v, 1447. vi, 429 clauda iv, 439
 Navigii v, 1004
 Navigiis v, 334
 Navim iv, 391. 900
 Navis iv, 895
 Navita v, 224
 Naviter i, 526
 Nautæ (plur.) iv, 966
 Nautis iv, 434. vi, 893
 Nebula iii, 429. 437. vi, 1119
 Nebulæ (plur.) vi, 103
 Nebulæque (sing.) iii, 431. (plur.) vi, 1097
 Nebulam iii, 384. v, 254. 464
 Nebulas ii, 456. vi, 476
 Necare vi, 787
 Necdum v, 251
 Nece iv, 549
 Necesse est i, 580. 625. ii, 909. 922
 Necessum ii, 467. 724. iv, 120. 519. 930. 1000. v, 58. 352. 377 intestinum ii, 289
 Nectare vi, 971
 Nectat ii, 847
 Nectere iii, 374 vota v, 1201
 Negatque i, 624
 Neget i, 704. iii, 887
 Negites iv, 911
 Nemeæus hiatus v, 24
 Nemora ii, 144. v, 42. 953. 990. 1385 avia ii, 346
 Nempe i, 386. ii, 486. 907
 Nemus ii, 359
 Nenu (non) iii, 200. iv, 716
 Neptuni vi, 1074 corpus i, 471
 Neptunum ii, 654
 Nequeant i, 588. ii, 909. 920. 936. iv, 259. 322. 721. v, 213
 Nequeas i, 314
 Nequeat i, 77. 194. ii, 539. iii, 322. 348. 579. 605. v, 90. 728. 730. 758. 764. 768. 834. vi, 64. 1071
 Nequeo iii, 317
 Nequeunt i, 173. 269. 595. 601. ii, 889. iii, 551. iv, 600. v, 146. vi, 302. 836. 1011. 1058
 Nequibunt ii, 381
 Nequimus iii, 364. 672. iv, 349
 Nequirent vi, 105
 Nequissent iv, 1247
 Nequisset i, 1019
 Nequit i, 386. iii, 399. 442. 562. 789. iv, 1239. v, 133. 1446
 Nervi (plur.) ii, 668. vi, 1188
 Nervis i, 811. 867. ii, 904. iii, 172. 574. 697. 790. iv, 540. 1037. 1108. v, 134. 926. 1331. vi, 804
 Nervorum i, 863. iv, 1037
 Nervos i, 861. iii, 218. 489. 566. 691. iv, 1114. vi, 1159. 1204
 Nervosa iv, 1154
 Nesciat æquor vi, 607
 Nescire iii, 1071. iv, 477
 Nescit iv, 471
 Nexa (plur.) ii, 405
 Nexam animam iii, 218
 Nexantur ii, 98
 Nexilis vestis v, 1349
 Nexu i, 241
 Nexum (adj.) vi, 958
 Nexus (plur.) i, 221. 245
 Ni i, 380
 Nictantia fulgura vi, 181
 Nictari vi, 836
 Nidor iv, 688. vi, 792 penetrat ii, 682
 Nidoris vi, 987
 Niger vi, 255
 Nigra (sing.) vi, 1198 (plur.) ii, 790. vi, 722. 1107
 Nigrai noctis iv, 541
 Nigrant ii, 732
 Nigras iii, 52. 841. iv, 342
 Nigrasque iv, 379
 Nigris ii, 790. vi, 525
 Nigro ii, 732. 763. 792. 823
 Nigrore mortis iii, 39
 Nigros ii, 823
 Nigrum ii, 767. 811
 Nihilo minus ac iii, 96
 Nihilo majore v, 577
 Nihilum (vel nilum) i, 674
 Nili flumina vi, 1112
 Nilus crescit vi, 712
 Nimbi (plur.) v, 290. vi, 520
 Nimbis iii, 19. vi, 481
 Nimborum iv, 173. vi, 252. 510. 524
 tabi i, 806 montes vi, 158
 Nimbos iv, 143. 447. vi, 483 arenæ vi, 700
 Nimbus niger vi, 255
 Nimio vi, 1161. 1194 major v, 565
 Nimirum i, 593
 Ningues vi, 736. 964
 Ningunt floribus ii, 627
 Nitatur ii, 862
 Nitentibus i, 373
 Nitere luna v, 703
 Nitet cælum i, 9
 Niti ii, 12. iii, 62. v, 311
 Niti in medium i, 1052. 1083
 Nitidæ fruges i, 253. ii, 189
 Nitidas fruges ii, 594. 993. 1156
 Nitido lepore v, 1258
 Nitidum vi, 795
 Nitier sursum i, 1058

- Nitore ii, 781. 786. 818. iv, 542. v, 767
 Nitorem ii, 776. 1031. v, 667. 781
 Nituntur pondera vi, 335
 Nives v, 745. vi, 106
 Nix iii, 20. v, 674. 1191. vi, 528
 Nixa in medium i, 1055
 Nixantem iii, 1013
 Nixatur vita iv, 509
 Nixibus v, 226
 Nixu iv, 904. v, 507
 Nixus (adj.) v, 907
 Nixus pennarum vi, 834 pedum v, 912
 Nobilitas ii, 38
 Nobilitate ii, 11
 Noceant iii, 834
 Nocentes ii, 1102
 Nocere vi, 385
 Nocerent v, 39
 Nocte v, 984. vi, 252. 625 nimborum iv, 173
 Noctem ii, 578. iv, 714. vi, 1158
 Noctes i, 143. 1066. v, 679. 680. 698
 atque dies ii, 12. iii, 62
 Noctis i, 1064. iv, 458. v, 972 nigrai iv, 541 silentia iv, 462 signa v, 1189
 Noctivagæ celi faces v, 1190
 Noctivago strepitu iv, 586
 Noctu iii, 384
 Nocturna (plur.) v, 295. vi, 900
 Nocturnas v, 687 faces ii, 206
 Nocturnis ii, 26
 Nocturno i, 478. iv, 446. 794. 1002. v, 969. vi, 849
 Nocturnumque vi, 791
 Nodis religionum i, 931. iv, 7
 Nodos iv, 1141. vi, 878 dissolvunt vi, 355 animæ ii, 949
 Nodus anni v, 687
 Noli iv, 387
 Nomen ii, 997. iii, 133. iv, 1051. v, 793. 819
 Nomina iii, 318. v, 73. 1040. 1050 rerum v, 1028
 Nominat i, 696
 Nomine i, 95. ii, 629. iii, 135. 422. v, 907. vi, 2. 297. 371. 740. 908
 Nominis iii, 78. 243. 280
 Nominitamus iii, 353
 Nominitanda iv, 48. vi, 373
 Nominitant v, 702
 Nominitarunt vi, 423
 Nona lampade vi, 1196
 Non dum i, 581
 Norma fallax iv, 517
 Norunt ii, 368
 Noscas ii, 684. 1006. iv, 126. 158. v, 291
 Noscere i, 191. ii, 831. iii, 56. 125. 159. 419. 468. 587. 1068. iv, 386. Ind. Lucret.
 809. v, 773. vi, 939
 Noscit vi, 915
 Nossent iv, 1199
 Nota ii, 351. v, 946
 Notæque (subst. plur.) vi, 220
 Notantes v, 122
 Notantur ii, 519
 Notare v, 1042. 1089
 Notaret v, 1057
 Notarum ii, 840
 Notarunt v, 694
 Notata (sing.) v, 583
 Notatus v, 611
 Notemus i, 701. 913
 Notho lumine v, 575
 Notitai ii, 123
 Notitiam ii, 744. iv, 478. 481. 852. v, 125
 Notities v, 183. 1046
 Notumque ii, 366
 Novando ii, 1145. v, 195
 Novarum vi, 646
 Novatur summa ii, 74
 Novellas i, 262
 Novet i, 1032
 Novitas iv, 927. v, 816. 941
 Novitate ii, 969. 1039. iii, 152. 977. v, 928. vi, 1101
 Novitatem i, 140. ii, 494. v, 331. 778
 Novitatis v, 174. 907
 Nox ii, 578. v, 979. 1188 cæca i, 1109
 obruit v, 649. vi, 864 textit vi, 852 et noctis signa severa v, 1189
 Noxia vi, 1218
 Nube vi, 144. 202
 Nubem vi, 125. 137. 144. 174. 175. 179. 282. 295. 431. 438
 Nubendi i, 99
 Nubes iii, 786. iv, 134. v, 130. 287. vi, 97. 99. 101. 115. 149. 159. 173. 205. 249. 271. 326. 360. 401. 454. 472. 479. 483. 499. 506. 508. 520. 627. 734. 1097. 1119
 Nubesque (plur.) v, 254
 Nubibus ii, 214. 1099. iii, 21. iv, 183. 909. vi, 124. 156. 184. 197. 200. 246. 247. 267. 324. 442. 495. 497. 499. 525. 527
 Nubila (subst.) i, 6. 273. 279. iii, 19. iv, 420. 445. v, 467. 645. 674. 1191. vi, 131. 132. 141. 189. 198. 213. 264. 450. 461. 504. 512. 517. 630. 731
 Nubis vi, 292. 443. 460
 Nuda (plur.) v, 1291
 Nudabant v, 969
 Nudantia v, 1063
 Nudos v, 1425
 Nudum vi, 1171

Nudus v, 224
 Nulla vi, 392
 Numen ii, 614. 1168. iv, 1232. v, 310
 Divum iii, 18
 ad Numen mentis momenque iii, 145
 Numeris v, 1408
 Numero (nom.) i, 433. 692. v, 52. 124.
 181. 1348. vi, 413 Phrygio ii, 620
 innumerali ii, 1085 innumero ii, 1053.
 iii, 780
 Numerum i, 437. ii, 535. iv, 1400 in-
 numerabilem vi, 484
 in Numerum ii, 631. 636. iv, 773. 789
 Numina ii, 434. iv, 1220. v, 1160. vi,
 69. 1274
 Namine i, 155. ii, 168. 623. 632. 655.
 v, 123. vi, 56. 90 diverso iv, 180
 Nantia (sing.) iv, 708 (plur.) vi, 76
 Nutricis v, 231
 Nutu iii, 467. iv, 1115. v, 1186
 Nympharum templa v, 947
 Nymphasque iv, 584
 Nymphis vi, 1172

O.

O! miseras ii, 14
 Obbrutescat iii, 544
 Obducatur, 208
 Obducere tenebris v, 775
 Obearius iii, 1092
 Obeat i, 223. 248
 Oberont vi, 70
 Obesset v, 25. 35
 Obest v, 181
 Obeunt mortem iv, 1014 liquore iv, 442
 Obhasit iv, 422
 Objecta (sing.) v, 548. (plur.) ii, 1083
 Objectum parvae iv, 845
 Objiciens v, 754
 Obire iii, 1058. iv, 963. 965. v, 617.
 774. vi, 1242
 Obire sol iv, 435
 Obiret v, 1419
 Obiret iii, 1055. 1082
 Obiret morte i, 136. iv, 738
 Obiret iii, 860. 965
 Obiret solis v, 707 sideram iv, 394
 Oblato ictu ii, 953
 Oblatum ictum ii, 952
 Oblectare ii, 363
 Obliqua luce ii, 799
 Obliqua meare ii, 247
 Obliquo lumine v, 692
 Obliquos motus ii, 245
 Oblita (plur.) vi, 743
 Obliti (plur.) iii, 82
 Oblivia iii, 840. 1079. iv, 820. vi, 1211
 Obnitier iv, 439

Obnixus vi, 558
 Obortis vi, 869
 Obortu iv, 219
 Obortus (adj.) vi, 586
 Obretimur iii, 385
 Obruat iii, 776
 Obruere caligine vi, 263
 Obruere v, 413 nox v, 649. vi, 864
 Obrutus cinere iv, 924
 Obscenum v, 1293
 Obscura (sing.) i, 932. (plur.) i, 137
 Obscuram linguam i, 640
 Obscurum iv, 433
 Obsidere iv, 1085
 Obsederat iv, 346
 Obsedit iv, 352
 Obsignans iv, 571
 Obsignatum ii, 581
 Obsistere i, 110. vi, 226. 330 contra i,
 85
 Obsita (plur.) v, 1377
 Obstantque ii, 783
 Obstare i, 338. 972. ii, 280
 Obstat i, 290. iii, 26
 Obstes iv, 1143
 Obstet i, 780. ii, 87. 793
 Obstipa iv, 519
 Obstruere caput v, 753
 Obsunt v, 172
 Obterit v, 1233
 Obteritur pedibus i, 80
 Obtimeat iii, 1002
 Obtritum iii, 906
 Obtulerat v, 958
 Obtulit iii, 1054
 Obtundere aures v, 1054
 Obtundi vi, 398
 Obtunditur vox iv, 617
 Obturet cibus iv, 867
 Obturgescit pes vi, 658
 Obtusis viribus iii, 453
 Obtusus angulus iv, 356
 Obversa (sing.) ii, 806
 Obversantur iv, 976. 1055
 Obvertimus iv, 167
 Obvia (sing.) i, 133. (plur.) ii, 85. iii,
 385. iv, 37. 335. 731. 1209. vi, 338
 Obvius iii, 1054. iv, 1143. v, 403
 Occidat (neut.) ii, 174. iii, 955
 Occiderunt (neut.) iii, 1041
 Occidet (neut.) i, 669
 Occidit (neut.) ii, 789. iii, 415. 1107
 Occisus v, 1135
 Occultae (sing.) vi, 381
 Occultas (nom.) i, 146
 Occultasse ii, 684
 Occulte (adv.) i, 315
 Occultis i, 425
 Occupat iv, 1044 amnem iv, 1019
 Occupet i, 391

Occurrent iii, 908
 Occurrere iii, 523
 Occurri (infin.) vi, 31
 Occurrit iv, 783
 Occursans v, 717
 Octavoque vi, 1195
 Oculi (sing.) iii, 414. (plur.) i, 311. ii,
 547. iii, 97. 548. 631. iv, 112. 118.
 325. 386. 600. 760. vi, 164. 462.
 1192 nant iii, 479
 Oculique (plur.) iv, 490. vi, 1114
 Oculis i, 219. 269. 302. 856. ii, 357.
 510. 836. iii, 225. 290. 369. 467.
 1038. iv, 242. 332. 336. 387. 724.
 755. 792. 1071. v, 578
 Oculo iii, 409. iv, 449
 Oculorum i, 325. iv, 345. 352. 695.
 823. 834. 1136. v, 102. vi, 183. 1179
 Oculos i, 63. 68. 343. 997. ii, 112. 419.
 731. iii, 75. 157. 186. 360. 487.
 1008. iv, 218. 253. 258. 278. 286.
 301. 329. 331. 340. 380. 426. 488.
 719. 733. 757. 806. 977. 1132. vi,
 659. 923. 1144
 Oculosque iii, 655. iv, 248. 282. v, 723
 Oculus iii, 148. 550. 563
 Ocyus (adv.) iii, 185 et citius iii, 439
 Odere iii, 73
 Odiosa iv, 1158. 1183
 Odium iii, 80. v, 1415
 Odor iii, 268. iv, 88. 691. vi, 802. 805.
 952
 Odorari iv, 230. vi, 935
 Odorata (sing.) vi, 796
 Odore ii, 838. iii, 580. iv, 683. vi, 787.
 807
 Odorem ii, 834. 845. 854. iii, 228. 328.
 iv, 686. vi, 924. 1152. 1215 acrem
 iv, 122
 Odores i, 299. ii, 680. 835. 851. iv,
 497. 699. v, 1441. vi, 810. 987
 Odoribus iv, 710. 1168. v, 739
 Odoris adjectus iv, 677
 Odorum fluctus iv, 679
 Effecti sensus iv, 767
 Effecto lumine v, 774
 Offenderit iv, 1173
 Offendit iii, 171. iv, 295
 Offensando ii, 1058
 Offensare vi, 1051
 Offensibus iv, 360. vi, 332
 in Offenso iii, 954
 ex Offensu ii, 438
 Offensus (subst.) ii, 223
 Officere i, 338. vi, 448
 Officerent v, 31
 Officia iv, 1117
 Officiensque v, 717
 Officiis ii, 605

Officinus iv, 373
 Officium i, 337. 363. iv, 855
 Officiunt ii, 783
 Officiuntur ii, 155
 Olearum plaga v, 1372
 Oleaster vi, 970
 Olet iv, 705
 Olivinolentis ii, 849
 Olivum ii, 392. vi, 1071
 Ollis i, 673. ii, 63. 1002. iii, 272. iv,
 178. v, 383. 1290. 1389. vi, 207.
 687
 Omnem vi, 1141
 Omnibus iii, 617
 Omnigenis coloribus ii, 820 principis v,
 441
 Omnigenos colores ii, 758 cætas v, 429
 Omnimodis i, 684. ii, 488. iii, 407. v,
 717. 1023 atomis ii, 699
 Omnimodisque v, 191. 426
 Omniparens terra v, 260
 Omniparentes ii, 705
 Omnipotens pater v, 400
 Omnis ii, 516
 Onerata (plur.) vi, 1271
 Oneri non est v, 540. 542
 Onus iii, 1072. iv, 898
 Onustum iii, 114
 Opaca domorum ii, 114
 Opacam tempestatem vi, 523
 Opacos montes iv, 579
 Opella parva i, 1107
 Opera i, 159. iv, 918
 Operai iv, 620
 Operam des vi, 1074 consumere vi, 1080
 Operas assiduas dederint iv, 972
 Operati (plur.) iv, 983
 Opere v, 1359. vi, 815
 Operit iv, 1171
 Operto iv, 1136
 Operum i, 154. vi, 55. 89
 Opes summas ii, 13
 Opibus i, 61. ii, 31. 649. v, 1393
 Opima (sing.) i, 729
 Opinantes v, 775. 1319. vi, 407
 Opinanti iii, 972
 Opinatus animi iv, 467
 Opinor ii, 1152
 Opis v, 996. vi, 1240
 Oportet i, 778. 1074
 Oppida v, 343
 Oppilare vi, 725
 Opplent loca ii, 145
 Opplet v, 739
 Oppleti (sing.) vi, 748
 Opportuna (sing.) v, 805. vi, 317
 Opportunam vi, 893
 Opportunus v, 605
 Opposta iv, 151

- Oppressa vita i, 64 malis v, 1206. (plur.)
carmina ii, 505
Oppressu valido i, 851
Oppressum solem v, 762
Oppressus iii, 694
Opprimere vi, 265. 285. 407
Optima (sing.) iii, 908. vi, 1084
Optimus vi, 1244
Opulenti (plur.) v, 1121
Opus est vis i, 1050 opus esse colores
ii, 814 materies opus est iii, 980
Ora (plur.) i, 919. ii, 401. 976. iii,
470. 926. iv, 140. 174. 997. 1102.
v, 1318. vi, 253. 643. 702
Orare dictis iv, 835
Oras i, 936. 968. 979. iv, 12. 138 Italiae
i, 722 terrarum ii, 555. v, 204 lu-
minis i, 23. 171. 180. ii, 577. 617. v,
225. 779. 1388. 1454 ætheris iv, 216.
v, 476. 655. 682 maris vi, 632 Ache-
rantis vi, 763
Orba (plur.) ii, 837. v, 838
Orbata (sing.) ii, 355
Orbe ii, 543. v, 705. 1163. 1345
Orbem v, 654. 664. 683. 710 terrarum
ii, 657. 1055 luminis iii, 411 terrai
iii, 1002 mundi v, 516 solis v, 765
lunæ v, 754
Orbes terrarum ii, 613. 1074 ætheris v,
647 rotarum vi, 550
Orbi terrarum v, 75. vi, 629
Orbis v, 643
Orbis iii, 416. v, 511. 690
Orei i, 116. vi, 762
Oreum v, 994
Ordia prima iv, 32
Ordine i, 606. 678. 682. 687. 801. 827.
1021. ii, 252. 517. 883. 1013. iii,
512. 757. 870. iv, 66. 371. 578. 971.
v, 186. 419. 421. 678. 731. 735.
1182. 1438. vi, 913
Ordinibus ii, 895. 899
Ordo i, 686. ii, 488. 492. 768. iii, 621.
v, 65
Ore i, 38. 40. ii, 399. 704. iii, 496. 662.
iv, 552. 568. 621. 655. v, 839. 904.
908. 1132. 1378. vi, 6. 1152. 1173.
1226
Organici ii, 412. v, 335
Organicos iii, 133
Orianur ii, 591
Oriebantur v, 1402
Oriens (adj.) v, 707
Orienti (adj.) v, 663
Origine iii, 332. 772. v, 302. 549. 677
Originis iii, 686
Origo iv, 161. 836. 1079. 1225. v, 176.
325. 1211. 1360. vi, 761
Oriri i, 76. 162. 205. 595. ii, 930. iii,

789. 983. v, 133
Oris (sing.) ii, 510. iv, 1102. 1104 par-
tibus iv, 167 sapor iv, 489. 497 ja-
nuia iv, 535. (plur.) i, 984. v, 583
terrarum i, 718 ætheris ii, 909. iv,
216. 418. v, 144 ætheris v, 86. vi,
60
Oritur iii, 273. 319. iv, 1220
Oriundi (plur.) ii, 990
Ornanda (plur.) vi, 81
Ornant v, 1376
Ornata (plur.) v, 694
Ornatum (adj.) i, 28
Orta (sing.) iv, 485. 486. 524
Ortæ (plur.) iv, 90
Ortis v, 106
Ortus (subst.) i, 213. v, 212. 697. (adj.)
ii, 146. 383. 387. iv, 434. v, 1249.
vi, 909. 1139
Os (oris) iii, 123. iv, 223. 862. vi, 928
Oscitat iii, 1078
Oscula iii, 908. iv, 1074. 1172. 1187
Ossa i, 136. 356. 835. 860. 864. ii, 668.
iii, 124. 566. 692. 1048. iv, 738
Ossibus i, 811. 836. 867. iii, 172. 251.
697. v, 925. vi, 1268
Ossifragæ (plur.) v, 1078
Ostendam ii, 529
Ostendant i, 591
Ostendebat i, 65
Ostendere i, 577. ii, 1024
Ostendet i, 776
Ostendi iv, 750. vi, 486
Ostendimus i, 430. 532. iii, 811. iv,
676. v, 356. vi, 774. 994
Ostendit ii, 93
Ostendunt i, 318
Ostia vi, 715. 725 reclusa iii, 367 recta
iv, 92
Ostroque rubenti ii, 35
Otia v, 1386. 1390
Ova ii, 926. v, 800

P.

- Pabula i, 230. ii, 995. iv, 689. 1056.
v, 849 læta i, 14. 258. ii, 317. 364.
596. 874. 1158 dira v, 942 tondentes
ii, 317 larga v, 867 viva v, 989
Pacatam vitam v, 1153
Pacati aëris iii, 293
Pacator vi, 47
Pace i, 32. 58. ii, 646. 1092. vi, 72. 77
Pacem i, 41. v, 866. 1228 animi iii, 24
Paces ventorum v, 1229
Pacis v, 1154. vi, 68
Pacta fœdera iii, 782
Pacto turpi ii, 679

- quo Pacto i, 85. 308. 309. 569. 911. ii,
549. 800. iii, 259. iv, 525. 577. v,
614. 1280. vi, 87. 238. 383. 494.
532. 727. 1052
Pacta nullo ii, 749
Pacta hoc i, 979. vi, 120. 172
Pacta nullo i, 1034. ii, 772. 1051
Pacta alio iii, 111. v, 1069
Pacta fœdere v, 1442
Pacta eodem vi, 961
Pædore vi, 1267
Palam fieri ii, 565
Palam est ii, 568
Palantes ii, 10. iv, 579. v, 972
Palantia sidera ii, 1030
Palati caulas iv, 624. 664 sine iv, 631
Palato iv, 655
Palatum iv, 619
Παλλᾶδιον iv, 1154
Palladis vi, 753 almæ vi, 750
Pallam iv, 1123
Pallentia i, 124
Pallorem iii, 155
Palloribus pingunt iv, 337
Palma iv, 987
Palmas v, 994. 1199
Palmis ii, 618
Palpebræ cadunt iv, 950
Paludes v, 203
Pan iv, 590
Panaces iv, 123
Panchæos odores ii, 417
Pandam i, 50
Pandere v, 55. 912. 1199. 1247
Pandionis populo vi, 1141
Pandit v, 656
Pando iv, 8
Pandunt vi, 358
Pangere versus i, 26
Pango carmina i, 932
Pannis vi, 1267
Pantheræ (sing.) iv, 1010
Pantherarum v, 1035
Papaveris iii, 197
Pappos volantes iii, 387
Parabant v, 1268
Parabat v, 1147. vi, 1227
Parantur iv, 1125
Parare i, 200. 1007. iv, 807. v, 157
Pararunt v, 1009
Parasset i, 552. vi, 30
Parat iv, 786. 804
Parata (sing.) ii, 1066. iv, 515. (plur.)
iv, 205. 799. vi, 10. 997
Paratæ (plur.) vi, 563
Paratur v, 1350
Paravit iv, 803
Parce vivere v, 1117
Parcit vi, 398
Parent ii, 642. v, 1265
Parentant iii, 51
Parentem i, 90. ii, 663
Parentes iii, 85. iv, 1214
Parentibus ii, 642
Parentis i, 100. ii, 1166
Parentum i, 599. ii, 605. iv, 1206. v,
1016. vi, 1254
Parere (a pario) i, 221. iv, 1248
Parere (a pareo) v, 1126
Paret iii, 145
Pariendi v, 824
Pariles noctes i, 1066
Parili ratione ii, 374
Pariri v, 760
Parit ii, 993. 994. v, 235
Pariter v, 1358 cum iii, 446
Pariter pariterque iii, 458
Paritunt ii, 898
Parmi objectum iv, 845
Pars i, 605. 1105. ii, 98. 912. 1016.
iii, 104. 132. 144. 151. 400. 414.
547. iv, 116. 128. 175. 293. 440.
466. 572. 574. 923. 942. 943. 944.
v, 252. 256. 289. 550. 1024. vi, 367.
651. 652. 1166
Parta (plur.) iv, 1122. v, 5. 867
Parte i, 89. 438. 668. 807. 843. ii, 5.
200. 235. iii, 30. 99. 102. 108. 407.
793. iv, 305. 321. 430. 554. 725.
828. 930. 957. 1224. v, 137. 258.
512. 591. 684. 685. 702. 710. 720.
733. 768. vi, 98. 408. 521. 557. 603.
610. 721. 820. 855. 1027. 1207. 1259
Partem i, 293. 619. 1043. ii, 441. 1131.
iii, 64. 96. 400. 637. 662. 1060. iv,
448. 545. 935. 1043. v, 202. 589.
722. 725. 1336. vi, 383. 562. 621.
623. 661. 1039. 1162. 1257. bonam
vi, 1247
Partes i, 310. 398. 606. 629. 649. 864.
966. 1006. ii, 92. 130. 208. 211.
486. 491. 508. 825. 828. 909. 1047.
1133. iii, 97. 125. 255. 512. 516.
533. 640. 659. 669. 718. 810. iv,
166. 227. 241. 607. 729. 893. 939.
1038. 1085. v, 205. 241. 245. 255.
438. 440. 470. 478. 495. 641. 646.
683. vi, 298. 410. 648. 731. 932.
947. 1015. 1029. 1205
Parthi v, 1309
Parti i, 1104. iii, 610. iv, 518. vi, 694
Partibus i, 182. 218. 220. 602. 611.
616. 617. 623. 626. 665. 736. 861. 995.
ii, 158. 434. 1074. iii, 544. 716. iv,
343. v, 148. 539. 554. 614. 636.
644. 675. 695. 700. vi, 85. 1109.
1116
Participem (nom.) iii, 463

- Participentur iii, 692
 Particulæ (plur.) iii, 708
 Particulam iv, 262
 Particularum iv, 777
 Particulas ii, 832
 Particulatim iii, 541
 Particulis iii, 665
 Partim iv, 115. vi, 851. (pro partem) vi, 87. 383
 Partis i, 611. ii, 907
 Partit v, 683
 Partita (sing.) iii, 710
 Partu i, 165. 477. ii, 932. 1151. iv, 1246
 Partubus v, 459
 Partum (subst.) ii, 934. (adj.) v, 863
 Partus iii, 777. iv, 1222
 Parva (sing.) i, 1107. ii, 122. vi, 129. (plur.) i, 403. 863. ii, 1151. iv, 938. 1109
 Parvam vi, 621
 Parvas i, 310. ii, 828. vi, 454
 Parvi (nom. sing.) v, 1118
 Parvis i, 187. 840. iii, 191. 206. 245. 247. 279. iv, 814. v, 606. 975. vi, 329. 352. 1175
 Parvissima corpora i, 616. 622. iii, 200
 Parum ii, 1009 multa ii, 691. 722
 Parvo vi, 26
 Parvola iii, 322. iv, 194. 1156
 Pascentes v, 526
 Pascere ii, 705. iii, 1016 oculos ii, 419
 Pasci i, 1089. v, 872
 Pascit amore i, 37 æther sidera i, 232
 Pascua rura v, 1247
 Pascunt corpora ii, 995
 Passim i, 1005
 Passus iv, 825. 875
 Pastor vi, 1250
 Pastorum v, 1386
 Pastus (subst. plur.) vi, 1125
 Pateat i, 956. 1012
 Patebant v, 1318
 Patefacta (sing.) i, 10. iv, 892
 Patefactis ii, 263
 Patefactum v, 596
 Patefecerat v, 807
 Patefecit iv, 346
 Patefiet vi, 999
 Patefit i, 173
 Patens iii, 30
 Patente vi, 1173
 Patentem iv, 866
 Patentes iii, 655. iv, 974. v, 723
 Patenti cælo vi, 449
 Patentia vi, 1178
 Pater ii, 991. iii, 9. iv, 1227. v, 400
 æther i, 251
 Patere (infin.) i, 251. ii, 92. vi, 467
 Pateremur v, 871
 Paterentur v, 1052
 Pateret v, 448
 Patescit v, 613
 Patet i, 1005. iv, 399. 419. v, 376
 Pati iii, 809. v, 354
 Patique ii, 291. v, 315
 Patitur i, 225. 265. ii, 944
 Patrantur conata v, 386
 Patres iv, 1215
 Patria (subst.) iii, 48. vi, 1102. (adj. plur.) iii, 9
 Patria tempore i, 42
 Patriam (subst.) iii, 85
 Patriam terram ii, 641
 Patrias (adj.) voces v, 338
 Patribus iii, 743. iv, 1205. 1215
 Patrii sermonis i, 832. iii, 260
 Patriis iv, 968. vi, 909
 Patrio i, 95. iv, 1205. 1207. 1220. vi, 297. 908
 Patris vi, 397
 Patrius pavor iii, 743
 Patrum iv, 77. 1122
 Patuli mundi vi, 107
 Patulis naribus v, 1076
 Paventes v, 984
 Pavidā (sing.) vi, 645
 Pavidæ (plur.) ii, 44
 Pavidī (plur.) v, 972
 Pavidis vi, 50
 Pavidus v, 1229
 Pavit ii, 376
 Pavitant ii, 57. iii, 90. vi, 37
 Paullatim ii, 1028. 1172. v, 1452. 1453
 Paullo pluribus ii, 485
 Pavonis cauda ii, 805
 Pavonum ii, 501
 Pavor iii, 142. 743
 Pavore v, 1218
 Paupertas i, 456. vi, 1280
 Paupertate vi, 1253
 Pausa vitæ iii, 872. 943 ardoris iv, 1109
 Pausam i, 748. ii, 118
 Pauxillis i, 835. 836. iii, 230
 Perquam pauxillo v, 590
 Peccata iii, 839. v, 1159
 Pectora i, 20. iii, 622. 1092. iii, 298. v, 75. 936. 1206. 1316. vi, 23. 645
 cæca ii, 14
 Pectore i, 414. 475. ii, 279. 354. 638. iii, 57. 81. 294. 299. 921. 998. 1069.

- iv, 906. 912. 1264. v, 1. 5. 18. 862. vi, 33. 74. 391
 Pectoribus iv, 1260
 Pectoris i, 732. iii, 141
 Pectus i, 923. ii, 45. iii, 909. iv, 1083. v, 44. 104. vi, 1149
 Pecudes i, 14. 117. 164. 258. ii, 343. 369. 875 (bis). 1082. iii, 52. iv, 1191. v, 229. 898. 917. 1058. 1109. vi, 242 lanigeræ ii, 318. 660. v, 864 lanigeras vi, 1235
 Pecudum vi, 1090. 1125
 Pecu v, 1290
 Pede iv, 792. v, 273. 1401. vi, 638
 Pedemque iv, 319
 Pedes (plur.) iii, 528
 Pedetentim v, 534. 1452
 Pedibus i, 79. 201. 316. 1099. ii, 327. 356. iii, 27. 527. 616. 1044. iv, 461. 826. 1118. v, 543. 1036. 1067. 1138. 1235. 1322. 1330. vi, 604. 1189. 1208
 Peditumque v, 1328
 Pedum iii, 4. 390. v, 253. 838. 912. 964
 Pelage vi, 619
 Pelagique severa v, 36
 Pelago iv, 434 materiæ ii, 550
 Pellacia ii, 559. v, 1002
 Pellat ii, 278
 Pellere terram v, 1401
 Pelles v, 1009. 1422
 Pellibus v, 952. 1425
 Pellis v, 1417. vi, 1192. 1268
 Peloponneso vi, 585
 Pendebantur vi, 1275
 Pendent i, 695. vi, 50
 Pendentes v, 296
 Pendentia vi, 503
 Pendentibus vi, 194. 911
 Pendere (a pendeo) ii, 602
 Pendere (a pendo) i, 362. v, 119
 Pendet i, 38
 Penetrabat v, 1261
 Penetrare frigus i, 495
 Penetralem ignem i, 536
 Penetratior ii, 382
 Penetrant iii, 472. iv, 546. 666. 723. 734
 Penetrantibus iv, 723
 Penetrare ii, 414. 459. iii, 253. 809. iv, 197. 1104. 1239. v, 354. 697. vi, 302. 698. 953. 986
 Penetrari ii, 539
 Penetrat ii, 682. iv, 617. 704. 892. vi, 331
 Penetrata (plur.) i, 530. iv, 674
 Penetratum iv, 1239
 Penetravit iii, 475
 Penetret i, 224
 Penitus iv, 71. 199. 269
 Pennarum vela vi, 743 nixus vi, 834
 Pennatus Zephyrus v, 737
 Pennigeri Amoris v, 1074
 Pennipotentum ii, 877. v, 787
 Pennis ii, 822. v, 1039. vi, 751. 821
 Penuria v, 1005. 1118
 Peperere v, 335. 1196
 Peperit i, 84. v, 812. 1304
 Pepigere i, 1022. v, 422
 Pepla ii, 502
 Pepulere iv, 528
 Pepulit vi, 309
 Per viam vi, 1262
 Per se sibi utramque i, 507
 Peragrans ii, 355. 675
 Peragravit i, 75
 Peragro i, 925. iv, 1
 Percalefacta (plur.) vi, 177
 Percaluit vi, 280. 686
 Percepit febris vi, 804
 Perciet iii, 185. iv, 567
 Percipe ii, 335. 730. iv, 110. 114. 271. 727. 878. vi, 45. 535. 768
 Percipiat v, 604
 Percipis iv, 24
 Percipit iii, 29. vi, 985 odium iii, 80 irai fax iii, 304
 Percipiunt iv, 733
 Perciri iv, 70
 Percit iii, 304
 Percita (plur.) i, 1024. ii, 128. 1054. iii, 33. iv, 28. v, 189. 424 plagis ii, 714
 Percitus v, 400. vi, 283. 685
 Percoccto vi, 722. 1107
 Percolatur ii, 474. v, 270 virus vi, 635
 Percoquere vi, 858
 Percoxerat igni v, 1253
 Perculit vi, 310
 Perculsæ i, 13
 Perculsi timore v, 1222
 Percurrens campos i, 274
 Percurrere i, 1002. v, 1406. vi, 668
 Percurrit iv, 592
 Percurrunt cælum v, 1220. vi, 287
 Percussa i, 262. iii, 161. v, 703
 Percussit spes i, 922
 Percussus luce ii, 799
 Percutiat vi, 161
 Percutit animum ii, 885
 Perdebant lumina vi, 1209
 Perdelirum i, 693
 Perdere ii, 852. v, 305
 Perdiscere v, 1050

- Perdit iii, 358. 359. iv, 812. v, 1414
 Perdocti (plur.) iii, 474
 Perdocuere v, 1437
 Perducere secla v, 1026
 Perductus i, 1107. iv, 542
 Perdulce iv, 639
 Perduxit ii, 1116
 Pereant iii, 485
 Pereat iii, 543. 955
 Perempta (sing.) iv, 44. (plur.) i, 52. v, 38. 321
 Perempti (plur.) iii, 1102
 Peremptum iii, 899. v, 1025
 Perennes v, 80. 263. 464
 Perenni i, 119. iii, 805
 Peresa (sing.) iii, 414. (plur.) i, 327
 Pereunt i, 251. 263. 850. 917. ii, 1138. 1162. iii, 344. iv, 803. 1114. v, 411
 Perfacile ii, 381. 762. 1170. vi, 531
 Perfecta (sing.) iii, 247. (plur.) ii, 409. 523. 670
 Perfectis iii, 729
 Perfecto i, 98. iii, 679
 Perfectum augmen iii, 269
 Perferre iii, 343. 579. 1003. v, 315
 Perfica Natura ii, 1115
 Perficiunt v, 894
 Perfixa desiderio ii, 360 telis iii, 306
 Perfixo pectore vi, 391
 Perflant vi, 131. 135
 Perfluctuat iii, 721
 Perfluere ii, 392
 Perfluxere iii, 950
 Perque-forare v, 1267
 Perfregit vi, 349
 Perfringens vi, 137
 Perfugium v, 1108. 1185
 Perfuncta vita iii, 981
 Perfunctus iii, 969
 Perfundat v, 595
 Perfundens luce ii, 147
 Perfurit pontus i, 276
 Perfusa (sing.) ii, 416. (plur.) ii, 820. iv, 80
 Perfusum frigore iv, 922
 Pergam ii, 477. 521. iii, 179. 421. 423. vi, 41
 Pergama i, 477
 Pergas iv, 326
 Pergat i, 1079. ii, 237
 Perge sumere ii, 347
 Perges iii, 961
 Pergis i, 17
 Pergit ii, 945
 Pergo i, 931. iv, 7
 Pergunt vi, 323
 Perhibemus iv, 654. vi, 702
 Perhibere iv, 370
 Perhibetur iii, 596
 Perhilum vi, 575
 Peribit iii, 700
 Peribunt i, 761
 Pericla iii, 776. v, 1298
 Pericli ii, 5. vi, 602 cladem iii, 825. v, 370
 Periclis i, 60. ii, 15. 648. iii, 55. 1089. v, 346
 Periclo i, 581
 Periculum vi, 429
 Pericula v, 45
 Periere iii, 953
 Perisse iii, 799. v, 340
 Perimit i, 227
 Perimunt v, 217
 Perire i, 856. ii, 1011. iii, 438. 828. iv, 1129. v, 250. 292. 373. 1347. vi, 813. 1267
 Periret i, 219
 Perit iv, 357. 573. 696. 75
 Peritât iii, 710
 Perlabier v, 765
 Perlabitur iv, 358. v, 763 per acies iv, 249
 Perlisceat vim ferri vi, 999
 Perlicere v, 1003
 Permagni i, 907. iv, 1257
 Permananter vi, 916
 Permanare iii, 254. iv, 198
 Permanat iii, 701. vi, 952 humor i, 349 frigus i, 356 calor i, 495
 Permanent i, 123
 Permanere iii, 699
 Permensa (plur.) iv, 395
 Permensus vi, 1140
 Permiscet vi, 363
 Permista iv, 685
 Permista (sing.) ii, 768. iii, 643. vi, 790. (plur.) ii, 989
 Permista caede v, 1312
 Permistam animam iii, 352
 Permistas i, 1100. v, 1328
 Permistas moribus iii, 749
 Permisto ii, 585. 686
 Permitti longius iv, 692
 Permota (plur.) ii, 899
 Permoti (plur.) iv, 1017
 Permotum mare vi, 726
 Permulent v, 21
 Permulta (plur.) ii, 1078. vi, 205. 270. 469. 883. 1000
 Permulto minora v, 545
 Permultos iv, 976
 Permutato i, 827. v, 186
 Pernice chorea ii, 635
 Pernici saltu v, 560
 Perniciali i, 452
 Pernicie iii, 327. 413
 Pernoscere iii, 182

- Pernosces i, 1107
 Perolent cadavera vi, 1153
 Perparvis seminibus iii, 217
 Perparvum quiddam v, 588
 Perpauca exempla ii, 540
 Perpende iudicio ii, 1041
 Perpetis iv, 1145
 Perpetiuntur ii, 1147. vi, 397
 Perpetua (sing.) iii, 13
 Perpetuam ætatem iii, 999
 Perpetuum v, 979
 in Perpetuum stans iv, 429
 Perpetuus sermo iv, 541
 Perplexa (plur.) v, 451. 453
 Perplexis ii, 101. 458. 462
 Perque-plicatis ii, 394
 Perpotet laticem i, 939. iv, 15
 Perquam minutis iii, 181. 188 rotundis iii, 188 paucillis iii, 230 parvis iii, 205 turbida iv, 170 paucillo v, 590
 Perquirere vi, 381
 Perrumpere corpus ii, 407. iv, 1141
 Perscidit nubem vi, 296
 Perscindat nubem vi, 137
 Perscinduntur iv, 605
 Perscissa (sing.) vi, 110
 Persectantes iv, 1004
 Persectari ii, 165
 Persederit humor i, 308
 Persentis iv, 25
 Persentiscunt viscera iii, 250
 Persequor rationes v, 57
 Persidit vi, 1124
 Persona eripitur iii, 58 cretea iv, 298
 Perspicere i, 479. vi, 379
 Perspiciantur iv, 259
 Perspiciemus i, 158
 Perspicias i, 948
 Perspicuum ii, 275
 Persuadeat v, 109
 Persubtilem iii, 180
 Persultant pabula læta i, 14
 Pertæsum iii, 1074. v, 1149
 Pertentare v, 191. 426
 Pertentat tremor vi, 286
 Pertarget oculos iv, 253
 Pertarget pupillas iv, 250
 Perterricrepto sonitu vi, 128
 Perterrita (plur.) v, 1315
 Pertexere dictis i, 419. vi, 41
 Pertinget iv, 278
 Pertolerassent v, 317
 Pertorquent ora ii, 401
 Pertulit v, 654
 Pertundere iv, 1280. v, 1267
 Perturbari iv, 928
 Perturbantur vi, 1095
 Perturbata (sing.) vi, 1181
 Delph. et Var. Clas.
 Perturbatam iv, 920
 Perturbatur iv, 670
 Perturbatus vi, 1278
 Perturbentur iii, 254
 Perturbes ii, 778
 Pertusum iii, 949. 1022. vi, 19
 Pervadere finem i, 556
 Pervenerit vi, 86. 382
 Perveniant iv, 938
 Perveniat iv, 558
 Pervenit iv, 147. 149. 286. v, 686. vi, 1013
 Perveniunt v, 572. vi, 183. 697
 Perversa (sing.) iv, 831
 Perverse i, 1068
 Pervicit i, 73
 Pervideamus i, 955
 Pervideas i, 1110. ii, 89
 Pervigilii vi, 754
 Pervincere v, 100
 Perque-volare iv, 203
 Pervolet vi, 1058
 Pervolgant ii, 163. 346. iv, 209
 Pervolgarit v, 1161
 Pervolitant vi, 952
 Pervolitantes ii, 144. 346
 Perussit v, 397
 Perusta (sing.) v, 252
 Pes iii, 96. 111. 653. vi, 658
 Pessum subdere vi, 588
 Peste iii, 348
 Pestilias vi, 1096. 1123. 1130
 Pestis v, 26
 Petebant ventos v, 1330
 Petebat i, 93. v, 1141
 Petens i, 41
 Petentes iii, 86. v, 802. 1079
 Petere i, 928. iii, 662. 1009. 1011. iv, 4. v, 1039. vi, 71
 Petessens auras v, 808
 Petessit iii, 648
 Petiere iv, 1072
 Petit i, 1079. ii, 237. iii, 1015. 1080. iv, 888. 1041. 1092. v, 7. 1034. vi, 420
 Petitus terræ iii, 173
 Petulantia v, 48
 Petulantibus vi, 110
 Petulci agni ii, 368
 Petunt v, 1132. vi, 395
 Phaëthonta v, 398. 401
 Phœbea carmina ii, 504
 Phœbi i, 740. v, 113. vi, 153
 φάσμα iv, 1162
 Phrygias catervas ii, 611
 Phrygio pectore i, 475 numero ii, 620
 Phrygios Curetas ii, 630
 Picis vi, 256
 Pictores iii, 629
 Ind. Lucret.

- Picturas (subst.) v, 1450
 Pictoris textilibus ii, 35
 Pieridum loca i, 925. iv, 1
 Pierio carmine i, 945. iv, 21
 Pietas v, 1197
 Pietate repletum ii, 1169
 Pietatem iii, 84
 Pigraris i, 411
 Pigri (plur.) latices iii, 193
 Pigris vi, 1130
 Pigrum rigorem v, 745
 Pilæve (sing.) iv, 298
 Pilai v, 711. 719. 725
 Pili (plur.) v, 786. vi, 945
 Pineæ (plur.) iv, 591
 Pingebant herbas v, 1395
 Pingere gremium ii, 375
 Pingues i, 258. v, 297. 1247
 Pinguescere v, 897
 Pinnisque iv, 1001
 Pio bello v, 382
 Pira (plur.) v, 963
 Pisces i, 374. 381. iii, 786. v, 130
 Pius vi, 1277
 Pix iii, 1030. vi, 1071
 Placabat pectora v, 936
 Placata mente v, 1202
 Placato favore vi, 48
 Placatum i, 9
 Placeat iii, 958
 Placent iv, 1151
 Placet v, 1412
 Placida pace vi, 72 quiete i, 464
 Placidam pacem i, 41 vitam v, 1121.
 1153
 Placidi pellacia ponti ii, 559. v, 1002
 Placido aëre iii, 303 pectore vi, 74
 Placidum ævum ii, 1093
 Plaga ii, 223. iii, 819. iv, 358. v, 364.
 1219. 1373. vi, 168. 335 rerum nun-
 cia iv, 707 ponti v, 482 cæli v, 1094
 Plaga sequenti iv, 189
 Plagæ (sing.) ii, 809. 955. (plur.) i,
 1041. 1049. ii, 1019. iv, 938. vi,
 308. 805
 Plagarum ii, 531. iii, 813. v, 358
 Plagas i, 634. ii, 227. 285. 725. iv, 264.
 1139. v, 442 Bistonias v, 30
 Plagis i, 529. 584. 1024. ii, 140. 288.
 714. 1111. 1139. 1142. iv, 1063. v,
 189. 424. 1250. vi, 338. 346. 1001.
 1018 percita ii, 128 domare ii, 1142
 Plangentes fluctus ii, 1154
 Plangore v, 971
 Planguntque vi, 114
 Plani (adj.) iii, 1015
 Planitiem speculi iv, 295
 Plano campo v, 950
 de Plano i, 412
 Planum facere ii, 933
 Plaustris vi, 547
 Plebeia (sing.) v, 1428
 Plebeia veste ii, 36
 Plena (sing.) vi, 129. (plur.) i, 377. iv,
 163. 1156. vi, 268. 950. 1049
 Plenæ sonoribus vi, 1183
 Plenam iv, 622. vi, 536
 Plenior vi, 800
 Plenis vi, 1083
 Pleno i, 528. v, 706
 Plenum i, 526
 Plenus vitæ iii, 951. 973
 Pleraque ii, 680. vi, 45
 Plerumque iv, 963. 1229
 Plexa foramina iv, 625
 Plexis corollis v, 1398
 Plicari iv, 826
 Plicata (plur.) vi, 1085
 Plorantes v, 1071
 Ploratus (plur.) ii, 580
 Pluere vi, 414
 Pluit vi, 630
 Pluma ii, 800. v, 786
 Plumas iii, 387
 Plumbea glans vi, 177. 305
 Plumbi v, 1256 potestas v, 1241
 Plumbo i, 362. vi, 1077
 Plura ii, 1134
 Plures v, 530. 1049
 Plurima i, 878. ii, 587. iv, 1082. vi, 420
 Plusculum rationis iv, 620
 Pluviæ (subst. plur.) vi, 518. 729. (adj.
 plur.) vi, 671
 Pluviis intempestivis vi, 1100
 Pluvium humorem vi, 514
 Pluvius humor vi, 494
 Pocula i, 496. 936. iii, 926. iv, 12. 848.
 1125. vi, 950
 Pœna iv, 1067
 Pœnarum iii, 1027. 1034. v, 1150.
 1224
 Pœnas i, 112. iv, 1077. v, 119. vi, 71
 Pœni (plur.) v, 1302
 Pœnibat vi, 1239
 Pœniceus ii, 829
 Pœnis iii, 845
 Pœtæ (plur.) v, 328. 406. 1443. vi,
 754 Graium ii, 600
 Politis versibus vi, 81
 Politos iii, 308
 Politus v, 1450
 Pollens opibus i, 61. ii, 649. iv, 344.
 v, 744
 Pollenti pectore v, 1
 Pollentia i, 576. 613
 Pollere v, 1412
 Pollum v, 512
 Pompam iv, 785

- Ponam v, 419
 Ponas iv, 157
 Pondera i, 634. ii, 190. 205. 247. 285.
 725. 1019. v, 442. 545. vi, 334
 Pondere i, 360. 364. iii, 202. 226. 906.
 iv, 903. v, 541. 557. 966. vi, 104.
 548. 573. 692. 1056
 Ponderibus i, 986. 1075. ii, 87. 218.
 231. 239. v, 425
 Ponderis i, 1077. iii, 221. 231
 Pondus i, 454. ii, 288. iii, 215. 1067.
 iv, 1243. v, 496. 536. 543. 1241
 Ponebat v, 1001. vi, 1221
 Ponere iv, 320. v, 527
 Ponit iii, 372. v, 621
 Ponitur iv, 213
 Pono iii, 4
 Pontes i, 286. iii, 757
 Ponti æquora i, 8. ii, 771. iv, 412. v,
 998. vi, 439 humorem i, 1084 mur-
 mura iii, 1045 gurgite v, 388 pla-
 ga v, 482 æquore ii, 780. vi, 628
 pellacia ii, 559. v, 1002 momine vi,
 473 profunda v, 418
 Ponto v, 508. vi, 1106
 Pontum i, 272. ii, 201. 272
 Pontus sævit i, 277
 Ponunt iii, 391. iv, 56
 Poplites procumbunt iv, 950
 Populi (sing.) vi, 1265. (plur.) v, 1221
 Populo iii, 1009. iv, 568
 Populum vi, 1141. 1245
 Populus vi, 1277
 Portabant vi, 189
 Portant i, 295. iv, 445. vi, 504. 630
 Portarum claustra i, 72
 Portas (nom.) i, 317. iii, 67
 Portat vi, 303
 Portatur vi, 581
 Portenta ii, 700. iv, 594. v, 38. 835.
 843
 Porticus (sing.) iv, 428
 Portis vi, 31
 in Portu navigia iv, 438
 Poscere v, 1085
 Poscis v, 752
 Posita vi, 762
 Positis iv, 1260
 Positura (subst.) i, 686. 818. 908. ii,
 760. 1007. 1017. 1020
 Posituræ principiorum ii, 946
 Posituram (subst.) v, 690
 Posituris (subst.) ii, 895
 Positus vi, 1025
 Possedere v, 203
 Possedit i, 965. iv, 340. vi, 1048
 Possemus iv, 829
 Possidat i, 387
 Possideantur i, 391
 Possideat v, 610
 Possidet ii, 586. iv, 331
 Possis ii, 849
 Possunt i, 400
 Post inde iii, 528
 Posta i, 1058. iii, 870. vi, 965
 Postera (sing.) iii, 1098. (plur.) iii, 980
 Posterior iv, 350. v, 1413. vi, 1049
 Posterioribus v, 626
 Posterius (adv.) ii, 182. v, 156. 993.
 1112. 1257. 1285. vi, 827. 1199
 Postes iii, 276. iv, 1171
 Postibus iii, 370
 Posto iii, 884
 Postrema (sing.) v, 903. vi, 367
 Postremis iii, 251
 Postulat vi, 541
 Postulet ii, 492
 Potans iv, 1093
 Potat iv, 1121
 Pote iii, 1092
 Potentem iii, 75
 Potentes ii, 49. iii, 1040. v, 1067. 1119.
 vi, 12
 Potesse (posse) i, 666. ii, 225. 1009.
 iii, 320
 Potestas i, 77. 596. ii, 52. 286. iii, 247.
 264. 270. 278. 287. 335. 410. 557.
 599. 674. 680. 856. iv, 64. 102. 491.
 v, 43. 90. 566. 878. 1047. 1208. 1241.
 1270. vi, 64
 Potestates ii, 587. v, 1238
 Potestur iii, 1023
 Potiri rerum ii, 13
 Potis i, 453. ii, 911. 1095. iii, 469. 555.
 1082. iv, 615. 802. 1235. v, 1. 561.
 718.
 Potissimaque iii, 781
 Potissit v, 879
 Potita iv, 765
 Potitum iv, 770
 Potitur primordia ii, 652
 Potitus sceptræ iii, 1051
 Potiundi iv, 1069
 Potuisse i, 583
 Præbebat v, 815. 989
 Præbens i, 230
 Præbent iv, 721. 870
 Præbere i, 445. ii, 65. 597. iii, 1004.
 v, 125
 Præbet ii, 995. iv, 273. 418. v, 583.
 vi, 892
 Præcellere ii, 160
 Præcepimus vi, 803
 Præcepit vi, 1048
 Præceps iii, 37
 Præcepta iii, 10
 Præcessit iv, 836
 Præciderit iii, 636

- Præcipere v, 534
 Præcipitans imber vi, 291
 Præcipitans (neut.) ii, 248. iv, 1015
 Præcipitantes iii, 1076
 Præcipitavit i, 252. vi, 1038. (neut.)
 iv, 632
 Præcipites (nom.) ii, 279. iv, 512. vi,
 744. 1172
 Præclara (sing.) ii, 1031. v, 1173.
 (plur.) reperta i, 733
 Præclaram v, 158
 Præclaras vi, 417
 Præclari iv, 1027
 Præclarius (nom.) i, 730
 Præclaro nomine vi, 2
 Præclarum v, 121. 1137
 Præcludere iii, 523
 Præcludit effugium i, 974
 Præclusa janua iii, 829. v, 374
 Præclut i, 322
 Præconis iv, 568
 Præcurrere i, 372
 Præda v, 1081. 1248
 Prædæ (sing.) v, 873. 958
 Prædicere ii, 640
 Prædita (sing.) ii, 181. 608. (plur.) i,
 237. 582. 626. 798. 848. 916. ii, 336.
 722. 753. 813. 894. 971. iii, 333. iv,
 86. 98. 196. 313. v, 145. vi, 218.
 739. 760. 982
 Prædita culpa v, 200
 Præfiniet i, 619
 Præfracta (plur.) i, 891
 Prælia i, 639. ii, 117. iv, 965. 1003. v,
 44 miscant iv, 1007 miscens v, 443
 Prælonga cornua iii, 614
 Præmetuens iii, 1032
 Præmetuenter iv, 822
 Præmia iii, 912. 969. v, 5. 868. 1150.
 1449
 Præmonstra vi, 92
 Prænuntius v, 736
 Præpandere lumina i, 145
 Præpediuntur iii, 365. 477
 Præpetis iv, 1145
 Præportant tela ii, 621
 Præposta (plur.) vi, 997
 Præpostera (plur.) iv, 831
 Præposterus ordo iii, 621
 Præproperanter iii, 780
 Præripere iii, 909
 Præsagit iii, 511. iv, 1050. 1099
 Præscripta (plur.) vi, 91
 Præsens vi, 602. 1275
 Præsentia (adj.) ii, 1165. iii, 970. v,
 1031
 Præsentire v, 1341
 Præsentit odorem iv, 686
 Præsidio ii, 642. v, 872
 Præsidium iii, 911. v, 1108
 Præspersens v, 738
 Præstabant v, 1106
 Præstante labore ii, 12. iii, 62
 Præstantius (nom.) ii, 506
 Præstare i, 209. 359. v, 1178 salutem
 iv, 154
 Præstat iii, 215. 221. 430. iv, 505. v,
 1354. vi, 1081
 Præsto ii, 1067. 1098. iii, 778. iv, 799.
 1054. v, 1411. vi, 1241
 Præter feruntur v, 633
 Præteriit v, 759
 Præter ire iv, 389
 Præterit ii, 1103
 Præterita (sing.) i, 469
 Præteritis ii, 1166. iii, 839
 Præteritum iii, 868
 Præterlata (sing.) iv, 573
 Præter quam ii, 311
 Præter meantur i, 319
 Prætermittas iv, 1144
 Prætermittere iv, 1184
 Præterquam si ii, 311
 Præta v, 602. 783. 1371
 Præva regula iv, 516 ratio iv, 523.
 (plur.) tecta iv, 520
 Præce quæsit v, 1228
 Præmat iii, 663
 Præmit vi, 511. 559
 Præmitur vi, 845
 Præmunt iv, 1072. vi, 52
 Præmuntur vi, 517. 734
 Prændere iv, 1136
 Præssa (plur.) iv, 861 vestigia ii, 356
 Præssantes iv, 1102
 Præssæ (plur.) vi, 104
 Præssimus ii, 198
 Præssis signis iii, 4 aratris v, 210
 Præssit iv, 450
 Præstera vi, 444
 Præstera vi, 423
 Prætio v, 1272. 1276
 Præmium v, 963
 Præma acie ii, 448 fronte i, 879
 Præma virorum i, 87 vias i, 1068
 Præmam iv, 261
 Præmigenum diem ii, 1105
 Præmis ii, 680. 684. vi, 1236
 Præmo carmine vi, 937
 Præmordia i, 50. 183. 211. 269. 484.
 486. 502. 546. 549. 571. 593. 713.
 754. 766. 778. 789. 815. 817. 828.
 847. 848. 907. 917. 1020. ii, 79. 83.
 120. 132. 156. 165. 177. 253. 309.
 379. 396. 414. 475. 478. 522. 560.
 567. 652. 695. 749. 795. 853. 882.
 915. 966. 978. 1006. iii, 237. 263.
 373. 393. 567. 937. iv, 45. 110. 119.

546. 1213. v, 188. 196. 420. 423.
 vi, 234. 871. 1004 cæca i, 1103
 Primoribus elementis vi, 1007
 Primoris nasi vi, 1191
 Primorum natura ii, 313
 Princeps i, 95 vitæ v, 9
 Principale tempus v, 247
 Principiali lævare ii, 423
 Principiis i, 199. 741. 1046. ii, 131.
 137. 224. 443. 471. 731. 756. 769.
 788. 814. 860. 866. 973. iii, 319.
 332. 428. iv, 538. 703 omnigenis v,
 441
 Principio ii, 1029
 Principiom ii, 936
 Principiorum i, 245. 485. 991. ii, 134.
 292. 297. 573. 584. 587. 670. 721.
 817. 946. 968. iii, 263. iv, 556. 671.
 941. v, 185
 Principium i, 150. 340. 708. 834. ii,
 254. 262
 Priora secla iii, 629
 Priva vestigia iii, 390
 Privandum i, 382
 Privant v, 995
 Privas horas v, 275 aures iv, 570
 Privata (sing.) i, 60 (bis). 1037. ii,
 648 (bis). 1090. iii, 711. (plur.) i,
 344. ii, 840. iii, 485. v, 318
 Privata (sing.) v, 1011
 Privati (plur.) vi, 1207
 Privatum iv, 367
 Privatur iv, 372
 Privatus iii, 408. 918
 Privis iii, 373
 Privo iii, 723
 Privos dies v, 732
 Pro sua parte i, 807. iv, 554. v, 258
 ponderibus ii, 231 foribus iii, 368
 visis sint iv, 468 rerum majestate v,
 2 meritis v, 4 tempore cæli v, 232
 re vi, 1279 facie v, 1110. 1173
 Proavorum iv, 1212
 Probabo v, 156
 Probare ii, 498. 933
 Probare i, 514
 Probarit iv, 479
 Probatus i, 858
 Probatum ii, 93
 Probavi ii, 527
 Probavit vi, 32
 Probetur iii, 47
 Procedere i, 339. 379. ii, 270. 278. iv,
 789. v, 1400
 Procedimus ii, 272
 Procedit v, 921
 Procella vi, 123. 292
 Procellas iii, 806
 Procellat vi, 446
 Procellis v, 505. vi, 258
 Procero iii, 658
 Proceros passus iv, 825
 Processit i, 74. v, 1292
 Proclive ii, 454
 Proclivis vi, 728
 Proclivius ii, 791. iii, 312
 Procreat ii, 879. iv, 833. v, 320
 Procrecere ii, 546. 566. vi, 664
 Procubere i, 292
 Procudendo v, 1264
 Procudere v, 848. 854
 Procudit iv, 247. 281
 Procuditur iii, 1094
 Procudent ii, 1114
 Procul est ut credere possis iv, 854
 Proculcare v, 1234
 Procumbere v, 1199
 Procumbit vi, 557
 Procurrat i, 968
 Procursus (sing.) ii, 454
 Prodesse i, 94. ii, 39
 Prodesset i, 648
 Prodiderunt iii, 86
 Prodita (sing.) iii, 602. 992. vi, 605.
 (plur.) iv, 522. vi, 562
 Proditur ii, 932. vi, 835
 Producit iv, 1216
 Profatur i, 740. v, 113
 Profecta (sing.) iv, 557. (plur.) iv, 1215.
 vi, 80
 Profectum i, 978
 Proferet iii, 866
 Proferre ii, 656. iv, 824. 875
 Proferrier i, 208
 Proficiunt ii, 38
 Profluat v, 600
 Profluvium vi, 1203
 Profudit iv, 761. v, 226 ex ore vi, 6
 Profugit iii, 717
 Profunda summa ii, 1053 ponti v, 418
 Profundam summam vi, 649
 Profundam verba iv, 929
 Profundant iv, 1029. vi, 209
 Profundas (nom.) v, 42
 Profundi (subst.) i, 1001. ii, 1050.
 1094. iii, 826. v, 371. vi, 484
 Profundit fulmen vi, 400
 Profundo iii, 991
 Profundum i, 956. 1101. ii, 95. 222
 Profundunt vi, 211
 Profusa (sing.) i, 89. iii, 953. v, 1374
 Profusæ (plur.) vi, 744
 Profusum lumen v, 571. 766
 Profusus sermo iv, 543
 Progeniem ii, 617
 Prognere ii, 80. iv, 674
 Progniti ii, 545. 566
 Progredientes pedetentim v, 534. 1452

- Progredimur ii, 258
 Prohibeat i, 976
 Prohibentque ii, 785
 Prohibere i, 439. 972
 Prohibet ii, 288. iii, 876. iv, 1262
 Project imago iv, 280
 Projecta ii, 283. vi, 1153
 Projecto iii, 895
 Projectu corporis iii, 1000
 Projectus (adj.) v, 223
 Proinde ac iii, 1048. 1066. iv, 661
 Prolapsa (sing.) iii, 590. vi, 573. (plur.) vi, 1005
 Prolatet i, 982
 Prolem ii, 350. 996. 1081. v, 854. 1012
 Proles i, 260. ii, 349. 604. duellica ii, 660
 Prolixo iv, 1238
 Proluvie v, 948. vi, 1198
 Promeritis i, 62. ii, 650
 Promissis (subst.) v, 92. vi, 244
 Promittere i, 412. iii, 378
 Promittit iii, 889
 Prompta cœli vi, 817. loca vi, 1265
 in Promptu i, 879. ii, 583. iii, 107. 186. iv, 95. vi, 941. manifestum ii, 148. 246. cognita ii, 867
 Prona (sing.) vi, 559. (plur.) iv, 520
 Pronos vi, 793
 Propagando v, 848. 854
 Propagant i, 281. ii, 996
 Propagare i, 196
 Propagent i, 21. ii, 173
 Propago (nom.) i, 43. iv, 995. v, 1026
 Propellat iv, 195. vi, 1024. 1026
 Propellens iv, 287
 Propellere iii, 163
 Propellit iii, 161
 Properans iii, 1080
 Properant v, 298
 Properanter v, 301
 Propere vi, 842
 Propinqua (sing.) vi, 1216
 Propinquat terris v, 629
 Propior iv, 339
 Propius (adv.) v, 709
 Proponere iii, 627. vi, 1163
 Proponit iii, 184. 892
 Proporro ii, 978. iii, 276. 282. iv, 888. v, 313
 Propositum (subst.) vi, 653
 Proprie i, 781. vi, 985
 Propriis ii, 218. v, 769
 Proprio ii, 311. iii, 135. 1004. iv, 1134. v, 576. 714
 Proprium ii, 974
 Proprium ii, 366. 656. 845. iii, 358. 840
 Propter i, 91. ii, 353. iii, 653. iv, 142. vi, 148
 Propterea quia iii, 1082
 Propulsa v, 487
 Proquam ii, 1136. iii, 200
 Proram ii, 554
 Proruere iii, 824. summam v, 369
 Prorumpere ii, 264
 Prorumpit vi, 590
 Prorumpitur vis vi, 435
 Proscindere v, 210. 1294
 Prospectu vi, 449
 Prospicere ii, 1045. iv, 824
 Prostantibus ii, 428
 Prosternere vi, 242
 Prostrata siti vi, 1262
 Prostrati (plur.) ii, 29. v, 1391
 Prostratum v, 1199
 Prostratus vi, 785
 Protelo plagarum ii, 531
 Protelo fulgure iv, 191
 Protollere fines v, 310
 Protractæque vi, 563
 Protrahere i, 410. iv, 1182. v, 1030
 Protrahit v, 1387. 1453
 Protraxe v, 1158
 Protrudere iv, 877
 Protruditur iv, 889
 Provehat iv, 195. vi, 1024
 Provexit in altum v, 1433
 Providet iv, 883
 Providit iv, 882
 Provocat iv, 1238. vi, 293
 Provolvi ii, 469
 Provolvitur vi, 552
 Proque-voluta vi, 1262
 Provomit vim turbinis vi, 440
 Proxima ii, 134. v, 104
 Prudens iii, 762
 Pruina iii, 20
 Pruina v, 217. vi, 528
 Pruina ii, 431
 Pruinæ ii, 514
 Pruinis rigidis ii, 520
 Pubescere v, 672
 Pudens iv, 1157
 Pudor vi, 1242
 Pudorem vexare iii, 83
 Puellas iii, 1021
 Pueros iv, 1245
 Puer iii, 762. iv, 1046. v, 223. 882
 Pueri ii, 54. 57. 577. 635. iii, 87. 90. 448. v, 1016. vi, 34. 37
 Puerili v, 886
 Pueris i, 935. iv, 11. 403. v, 814. vi, 1254
 Puerorum ætas i, 938. iv, 14
 Pueros v, 1020. 1030
 Puerum ii, 635
 Puerum i, 256
 Pugnæ iv, 841

- Pugnam iii, 648
 Pugnans ii, 409. 867
 Pugnantibus ventis vi, 97
 Pugnare ii, 280. iv, 965. vi, 368
 Pugnæ (nom.) iv, 785. 1003. edere ii, 117
 Pugnare v, 728
 Pugnans ii, 205. v, 382
 Pugnare i, 780. ii, 793
 Pugno vi, 433
 Pulchra iv, 1118
 Pulchre v, 173
 Pulchri iv, 1027
 Pulchris v, 1113
 Pulchro v, 1115. iv, 1087
 Pulchros fasces v, 1233
 Pullorum examina v, 1363
 Pullos animales ii, 926
 Pullus equæ iii, 763
 Pula (sing.) iii, 828. v, 1095. (plur.) iii, 834. v, 373
 Pulsare iv, 880. vi, 1051
 Pulsarent æra ii, 636
 Pulsarier iv, 932
 Pulsata iv, 589. v, 253. 1384
 Pulveris iii, 382. v, 254
 Pulverulenta v, 741
 Pumilio iv, 1155
 Puncto temporis i, 1102. iv, 165. 194
 tempore ii, 263. 455. 1005. iv, 215. vi, 229. diei iv, 201
 Pungere ii, 459
 Pungunt iv, 629
 Puniceo v, 939
 Pupillas iv, 250. 720
 Puppim iv, 390
 Pupula ii, 810. iii, 409
 Pura (plur.) iv, 1074. v, 500
 Puram i, 507. voluptatem iii, 40
 Purgat iv, 342
 Purgatum pectus v, 44
 Purgavit pectora vi, 23
 Puri (plur.) v, 449
 Puri (pro pueri) iv, 1020
 Puro i, 647. ii, 781. v, 18. vi, 399
 Purpura ii, 829. v, 1422. Melibæa ii, 500
 Purpurea v, 1427
 Purpureai ii, 51
 Purpureus colos vi, 1072
 Purum i, 659. 776. ii, 1029. iv, 328
 Pusi iv, 1020
 Puta iv, 1068
 Putabant v, 1177. 1178. 1333
 Putabis v, 22
 Putamus vi, 1104
 Putanda (sing.) iii, 232
 Putandos ii, 616
 Putandum ii, 39. 193. 699. 808. 1051
 iii, 311. 668. 686. 688. 803. 930. iv, 117. 680. 777. 920. v, 303. 642. 751. vi, 245. 261. 540. 665. 905
 Putant iv, 1229. vi, 851
 Putantur ii, 426. iv, 1258. vi, 765
 Putare iii, 802. v, 160. 1040. vi, 68
 Putari i, 767. ii, 908. v, 240
 Putarunt i, 636. 706. 709. iii, 98
 Putas i, 770. 915. ii, 79. iii, 532. 698
 Putat i, 393. 839. 842. iv, 471. 1133
 Putealibus lymphis vi, 1172
 Puteis vi, 840
 Putemus v, 82
 Putentur i, 347. iv, 595. v, 125. 1044
 Puteos vi, 847
 Putes i, 198. ii, 410. 414. 470. 717. 841. 1009. iv, 130. v, 118
 Putescat iii, 884
 Putet i, 877
 Putetur i, 866. v, 128. 755
 Putor ii, 928
 Putorem ii, 871. vi, 1099
 Putre corpus iii, 583
 Putrefacta ii, 897
 Putres ruinas ii, 1144
 Putrescere saxa v, 308
 Putrescit v, 830
 Putri corpore iii, 774. putri in corpore manere ii, 859
 Putribus glebis v, 143
 Pyropo rubro ii, 802
 Pythia i, 740. v, 113
 Q
 Qua v, 598
 Quadrata iv, 237. 504. 657
 Quadratas turres iv, 354
 Quadrato ii, 779
 Quadratum ii, 778. 784. iv, 235
 Quadrupedes vi, 757
 Quadrupedum ii, 536. iv, 1258. v, 787. 1201
 Quænam v, 1211
 Quæquomque i, 226. 263
 Quæram i, 980. iii, 761. iv, 476
 Quærebant v, 972
 Quærendum iii, 726. 922
 Quærentem i, 144
 Quærentes v, 521. vi, 199
 Quæreret i, 333. ii, 10. 848. iv, 967. v, 313
 Quæres i, 104
 Quæremus i, 370. iv, 580
 Quæret v, 883
 Quæris iii, 954
 Quærit ii, 1043. iii, 515. 1079. iv, 857
 Quæritur iv, 780

- Quærent ii, 978. iv, 465. 709. v, 232
 Quærentur iv, 778
 Quæsit v, 1228
 Quærita (plur.) ii, 729. v, 5. 214
 Quam i, 921. ii, 334. 335
 Quamde i, 641. iii, 794. v, 138
 Quanam i, 597
 Qualibus ii, 15
 Quandoquidem i, 297
 Quantula iv, 128. 175
 Quaquam i, 428. iii, 936. iv, 526. v, 534
 Quaquamque i, 1104. iv, 372
 Qua re i, 79. 296
 Quasi si iv, 1008
 Quasi vero vi, 971
 Quassans ii, 1163. iv, 591
 Quassatis vasis iii, 435
 Quassatum corpus iii, 452
 Quatientes ii, 330. 632. v, 1314
 Quatiunt sonitu vi, 387
 Quatiuntur cæcula cæli vi, 95
 Queant i, 587
 Queat v, 546
 Queatur i, 1044
 Quei i, 298
 Queratur iii, 968
 Quercus glandiferas v, 937
 Querela iv, 1175. vi, 1157
 Querelæ vi, 1243
 Querelam tollunt iv, 550
 Querelas iii, 967. iv, 588. v, 1383
 Querelis ii, 358. vi, 15
 Queruntur iii, 77
 Queunt v, 877
 Qui (pro quo, vel quo modo) iii, 738. iv, 619. 637. v, 852
 Quia iv, 321. vi, 909
 Quidquid (pro quiddam) v, 265
 Quierint v, 1341
 Quierit vi, 855
 Quies ii, 94. iii, 212
 Quiescant i, 31
 Quiescat v, 535
 Quiescunt iii, 933. iv, 767
 Quiesset i, 346
 Quietæ (plur.) iii, 18
 Quiete i, 464. ii, 310. iii, 1051. iv, 456. 988
 Quietem iii, 923. 952. iv, 905. v, 981
 Quietes i, 406
 Quieti (subst.) iv, 846
 Quietos v, 169
 Quietum ii, 238. v, 1126
 Quietus vi, 72
 Quingentos iv, 411
 Quinque iii, 626. iv, 304. vi, 912
 Quique v, 344
 Quis (fœminini generis) v, 561
 Quisquam iii, 979
 Quisse v, 1044. 1421
 Quit iii, 553. 646. v, 153. vi, 430. 554
 Quod consuevimus vi, 1134
 Quodvis iv, 125
 Quone iv, 207
 Quoquam i, 429. iv, 507
 Quosque iv, 799
 Quota vi, 652

R.

- Rabidis v, 890
 Rabies iv, 1076. 1110. v, 1064
 Radentes vi, 117
 Radentia flumina v, 257
 Radere v, 1266
 Radiantia sidera iv, 214
 Radiati solis v, 463
 Radiatum insigne v, 699
 Radices ii, 102. vi, 695
 Radicibus i, 353. iii, 326. 562. v, 555. 806. 1253. vi, 140
 Radicitus evelli iii, 311 tollit iii, 890
 Radii (plur.) i, 148. ii, 59. 114. iii, 92. v, 485. 1352. vi, 39
 Radiis ii, 125. v, 658. 703. 754. v, 268. 390. vi, 272. 523. 618. 737. 860. 869. 874. 964
 Radium lumine ii, 116 lumina iv, 376
 ictum v, 612 verberibus v, 1103
 Radios v, 288. 766
 Radit iv, 531
 Ramenta ferri vi, 1043
 Rami (plur.) i, 253. v, 1099. 1283. vi, 135
 Ramis ii, 30. v, 1364. 1392
 Ramos i, 354. 1092. ii, 702. v, 934. 1096
 Ramosa (sing.) arbor v, 1095. (plur.) nubila vi, 132
 Ramosis principiis ii, 446
 Rancenti viscere iii, 719
 Rancida cadavera vi, 1153
 Rapaces fluvios i, 18 falces iii, 650 amnes v, 342
 Rapax vis v, 398
 Rapi ii, 275. 279 funera vi, 1223
 Rapidas undas iv, 423 vires v, 624
 Rapidi (plur.) i, 295 leones iv, 716
 æstus v, 520 fremitus v, 1192
 Rapido turbine i, 274
 Rapidos amnes i, 15
 Rapidum mare i, 721
 Rapidus turbo vi, 668
 Rapta iv, 1089
 Raptam Tyndaridem i, 465
 Raptant turbine i, 280
 Raptavit v, 399
 Raptim i, 663. 1099. iii, 1015. vi, 604
 Rara (sing.) iii, 236. iv, 196. vi, 862. (plur.) ii, 532. 859. iii, 377. iv, 445. v, 458 corporis iv, 734 viarum vi, 331
 Raræ linguæ iv, 625
 Raras i, 744
 Rareque-facit vi, 232
 Rarefacta (plur.) ii, 1138
 Rarefactum iii, 443
 Rarefecit vi, 870
 Rarefieri i, 649
 Rarescit iv, 863. 890. vi, 841. 875
 Rarescunt vi, 213. 512
 Rarique (plur.) i, 657
 Rarior vi, 1021
 Rarisque (plur.) i, 655
 Rarum aëra ii, 106
 Rarus iii, 445
 Ratio i, 624. v, 1446. 1454
 Ratione vera i, 880. ii, 229 nulla iv, 10
 feruntur iv, 448. vi, 66
 Rationem ii, 1040. 1043
 Rationes i, 106. v, 56. 1182
 Rationibus ii, 169. 178. v, 197
 Rationis i, 82. iii, 45. 522. iv, 505. 620. v, 65. 1210 potestas ii, 52
 Rauca (sing.) iv, 536. vi, 1187. (plur.) vi, 751
 Raucisono cantu ii, 619
 Raucisonos cantus v, 1083
 Raucum iv, 548
 Re vi, 392
 Reamur ii, 951. iv, 41. v, 79. vi, 250. 764
 Reantur vi, 600
 Rearis i, 81. 653. ii, 730. iv, 171. v, 115. 248. vi, 535
 Reboant templa ii, 28
 Rebus iv, 975
 Recedant iv, 63. 100
 Recedas iv, 321
 Recedat vi, 1040
 Recedens ii, 1101
 Recedere ii, 1127. iv, 699. 858
 Recedis iii, 951
 Recedit ii, 229. 1118. iii, 1010
 Recedunt ii, 1112. iii, 833. iv, 131. 741
 Recellit retro vi, 572
 Receperat vi, 22
 Recepit ii, 992. vi, 145
 Recepta (plur.) ii, 110
 Receptant ii, 1000
 Receptat iii, 504
 Receptum (adj.) i, 378
 Recesseris abs re i, 411
 Recesserit iii, 725
 Recessit iii, 213. 440. 716. iv, 915. v, 414
 Delph. et Var. Clas. Ind. Lucret. K

- Recidere i, 857. 1062. v, 281
 Recipit iii, 240. v, 321. vi, 573 res re-creari v, 324
 Reclamat ratio i, 624
 Reclusa (plur.) ostia iii, 367
 Reclusis foribus iii, 361
 Recreat iv, 866
 Recreata (sing.) i, 941. iv, 17
 Recreaverunt vi, 3
 Recreavit v, 405
 Recreetque v, 278
 Recrescit v, 261
 Recta ratio v, 613
 Recta regione ii, 249
 Rectis iv, 613
 Recto cursu vi, 27 impete vi, 137 ore iv, 552
 Rectum feruntur ii, 217. 226
 Recubantem i, 39
 Recumbit vi, 794
 Recursant ii, 105
 Reddant ii, 1005. iv, 578. 1231
 Reddantur iv, 108
 Reddat i, 1010. vi, 1122
 Redde iii, 132
 Reddebant vi, 1196
 Reddenda (sing.) vi, 607
 Reddere i, 210. ii, 179. 228. 762. 986. iii, 179. 260. iv, 129. 150. 176. 463. 506. 576. 581. v, 198. 715. 1167. 1247. vi, 608. 855. 918
 Reddetur vi, 998
 Reddi i, 567. 573. ii, 168
 Reddidit iii, 656. vi, 1137
 Reddit iv, 575. v, 746. vi, 911
 Reddita (sing.) i, 204. 585. ii, 64. 95. 141. 680. 757. iv, 179. 765. v, 619. (plur.) ii, 511. 680. iv, 324. vi, 533. 981
 Redditur iv, 535. v, 259
 Redditus vi, 493
 Reddunda (sing.) i, 54. v, 67
 Reddunt iv, 106. 291. vi, 812
 Redeant i, 674. 797. ii, 755. 863. iv, 994
 Redegerit iii, 860
 Redegit v, 404. 875
 Redeo v, 778
 Redeunt i, 250. iii, 1019. iv, 1017. vi, 570. 871
 Redeuntibus i, 312
 Redhalat vi, 522
 Redibant vi, 1246
 Redigantur i, 791. ii, 751
 Redimire v, 1398
 Rediret iv, 32
 Redissent i, 542
 Redit i, 249. iii, 501. 504. 923. iv, 311. 1110. vi, 637

- Redolere iv, 700
 Reducere v, 1336
 Reducit i, 229
 Reductum i, 229
 Reducunt iv, 990
 Redundat vi, 712
 Redundent iv, 155
 Redundet v, 602
 Refecta (sing.) i, 236
 Refelli iv, 481
 Referant iv, 1212
 Referemus i, 700
 Referentes i, 425
 Referre i, 598
 nil Referret i, 681
 Referri iv, 323. 583
 Refert iv, 982
 Referunt ii, 633
 Referuntur v, 87. vi, 61
 Refici i, 558. 563
 Reficit i, 264
 Reflatur aer iv, 936
 Reflexa (plur.) iv, 444
 Reflexit iii, 501
 Refracta (plur.) iv, 442
 Refrænat i, 850. ii, 1120. iv, 1078. vi, 530
 Refrænatur ii, 283
 Refrænatus v, 115
 Refrænavit ii, 276
 Refrænēt vi, 567
 Refrigescit iv, 707
 Refugisse iii, 69
 Refulget ii, 799
 Refutans v, 726
 Refutant ii, 866
 Refutat iii, 351
 Refutatu iii, 524
 Regem i, 95
 Reges (nom.) ii, 49. iii, 1040. iv, 1007. v, 1108. 1221
 Regere ii, 1094. iii, 165. v, 1127
 Regibus v, 1135
 Regigni v, 245
 Regimen iii, 95
 Regio i, 728. v, 805
 Regione i, 957. 1072. ii, 534. iii, 609. iv, 375. 706. 787. 1265. v, 535. vi, 723. 742. viii, 249. loci ii, 260. 293 in pectoris iii, 141
 e Regione vi, 343. loci vi, 833. qua vi, 823
 Regionem vi, 732
 Regionibus i, 65. 964. iii, 617. iv, 517. vi, 119. 414. 762. 892
 Regit iv, 901
 Regna iii, 848. v, 1127
 Regnavit v, 396
 Regni ii, 38
 Regnum vi, 54
 Regula iv, 516
 Rei (subst.) i, 689. ii, 111. 236. 548. iii, 931. iv, 883. vi, 918
 Rejecta (sing.) iv, 286. 574. (plur.) ii, 109
 Rejectæ (plur.) iv, 106
 Rejectant ii, 328
 Rejicere ii, 713
 Rejiciat v, 640. vi, 80
 Rejicit i, 35
 Relatum ii, 1000
 Relatus v, 685
 Relaxant vincla vi, 355
 Relaxat nodos vi, 878
 Relicta iv, 526. v, 500. 1415
 Relicti iii, 343
 Relictis iii, 1084
 Religio i, 79. 84. 102. vi, 1274
 Religione i, 64. ii, 679. v, 115
 Religionem iii, 54
 Religiones ii, 43. v, 87. vi, 61
 Religionibus i, 110
 Religionum nodis i, 931. iv, 7
 Relinquas i, 48. 516. iii, 412. mirari vi, 654
 Relinquat i, 704
 Relinquebant ova v, 800
 Relinquere i, 659. iii, 613
 Relinqui i, 447. 657. iv, 43. v, 625
 Relinquit i, 966. iii, 40. 124. 309. v, 300
 Relinquunt i, 744. v, 1238
 Reliquās iv, 974
 Reliquæ ii, 954
 Reliquiarum i, 1102
 Reliquias iii, 656. vi, 825
 Reliquit iii, 1038. iv, 1130. v, 64
 Reliquo iii, 648
 Reliquo i, 561
 Remanat v, 270. vi, 635
 Remanebat vi, 1276
 Remanent i, 247
 Remaneret iv, 923
 Remansit iii, 403
 Remedii vi, 1224
 Remensum ii, 515
 Remigium vi, 743
 Remigrant ii, 965
 Reminiscaris vi, 649
 Reminiscere ii, 89
 Remissis v, 850
 Remittant ii, 1125
 Remittis vi, 67
 Remittit ii, 199
 Remittunt iv, 314. vi, 743
 Remoræ ii, 157
 Remorando iv, 724. vi, 332
 Remorantur ii, 74. vi, 717
 Remorari ii, 564

- Remordent iii, 839
 Remordet iv, 1128
 Remorum pars iv, 441
 Remosse iii, 69
 Remota (sing.) iv, 254. 271. v, 149. (plur.) ii, 838. iv, 306
 Remote vi, 957
 Remotis ii, 534
 Remotum iii, 835. iv, 811. v, 126. 837. vi, 853
 Remotus iii, 405
 Removet iii, 895
 Removit v, 351
 Renata copia i, 675. 758
 Renidescit tellus ii, 326
 Renidet ii, 27
 Renovare vi, 1074
 Renovent ii, 591
 Renutant iv, 604
 Reparandis i, 548
 Reparare i, 551. 631. iii, 678. v, 667
 Reparari i, 561. 1036. v, 733
 Reparcent i, 668
 Repedabat vi, 1278
 Repentis animalis iii, 389
 Reperire ii, 849. iii, 318. 999. 1063. iv, 1112. v, 846. vi, 531. 1078
 Reperiri i, 489. vi, 1248
 Reperier iv, 482
 Reperta (sing.) i, 248. 433. 505. iii, 131. 204. 238. v, 60. 336. 1280. 1285. 1385. 1413. (plur.) i, 137. 733. iii, 420. iv, 850. v, 13. 839. 1444. vi, 7
 Repertam v, 1418
 Repertis v, 2
 Repertores doctrinarum iii, 1049
 Repertum i, 953. v, 1112. 1240. 1278. vi, 5
 Repertus v, 337
 Repetam pertexere i, 419. commemorare vi, 936
 Repetentia iii, 863
 Repetunt i, 782. iv, 792
 Repit vi, 661. nubes vi, 1119
 Replebat v, 990
 Replent vi, 718
 Replerat vi, 1270
 Repleri ii, 535
 Repleta (sing.) ii, 805. v, 41. (plur.) iv, 630
 Repletum ii, 1169
 Repletur i, 395. iv, 373. 379. v, 812
 Repletus vi, 259
 Replevit iv, 345
 Reponit v, 684
 Reponunt iii, 105
 Reposcit ii, 369
 Reposco vi, 920
 Reposcunt iv, 659
 Reposta i, 36
 Reposto iii, 347
 Reprehendere iii, 598. 871. iv, 488. 500. vi, 568
 Reptant pecudes ii, 318
 Repugnant v, 1036. 1081
 Repugnat i, 694. iii, 354. iv, 1081. 1262
 Repulsa ii, 129. 644
 Repulsantes iv, 583
 Repulsanti iv, 912
 Repulsi vi, 570
 Repulsu iv, 105
 Repulsum longe i, 880. nimis v, 407. procul vi, 767
 Reputas iii, 724
 Requies i, 991. iv, 228. vi, 93. 933. 1176
 Requiescere i, 1058
 Requirant vi, 260
 Requiras v, 1090
 Requirat iii, 932
 Requirat ii, 23. 366
 Requirō i, 646
 Requirunt i, 641
 Rerum i, 1100. iv, 62. 800. 967
 Rescindere vias ii, 406. leges v, 59
 Resedit v, 1424
 Reserata aura i, 11
 Reservans i, 615. v, 857
 Residere ii, 1009. iii, 399
 Residit ii, 283. v, 1140
 Resilire i, 1045. iv, 324. 689
 Resistat v, 208
 Resolvant ii, 62
 Resolvat i, 52. 416
 Resolvi i, 629. 1054. v, 771
 Resolvit vi, 695. 966
 Resoluta corpora v, 279
 Resoluto iii, 575
 Resolvunt iv, 951
 Resorbet vi, 1053
 Respectabant v, 973
 Respectans vi, 1232
 Respectat v, 376
 Respice iii, 985
 Respicere v, 1445
 Respicias iii, 867
 Respiciunt iv, 1152
 Respirant vi, 569
 Respirant venti vi, 567
 Respondemus iii, 963
 Respondent iv, 168. 214
 Responsa i, 738
 Respuat tigna ii, 197
 Respuere ictus iii, 808. v, 353
 Respuis ex animo vi, 67
 Respuit ii, 910. vi, 1052
 Respuitur ii, 389
 Restandi i, 111

- Restant iii, 960. vi, 81
 Restantia claustris ii, 450
 Restat iii, 546. 1088
 Restet i, 1004. v, 228
 Restinguere v, 121
 Restingui iv, 1080
 Restinguit iv, 871
 Restinxit iii, 1057
 Resultant ii, 97. 100
 Resupini i, 38
 Retecta iii, 30
 Retentant cœlum ii, 728
 Retexens v, 268. 390
 Retexi i, 530
 Retibus iv, 1140
 Retinebit v, 179
 Retinent iv, 415
 Retinente ii, 663
 Retinentes i, 496
 Retinentia (adj.) ii, 25
 Retinentia (subst.) rerum iii, 675
 Retinentur iii, 453
 Retinere iii, 119. 258. iv, 1059. vi, 518
 Retineri ii, 467
 Retractant iv, 1193
 Retractis v, 481
 Retractet iv, 1263
 Retrahuntur ii, 154
 Retribuat v, 278
 Retro iv, 311. cita iv, 548
 Retusum v, 1273
 Revelli i, 609
 Reventat iii, 1074
 Reverentur fulgorem ii, 50
 Revertens v, 615. 657
 Reverti i, 238. 757. 785. ii, 129. 960.
 iv, 322. 443. v, 634
 Revertit v, 1152
 Revicta i, 594
 Revictæ vires v, 410
 Revincent iv, 490
 Revincta (sing.) v, 554
 Revisit iii, 1080. iv, 1110. ad ii, 360
 oculos iv, 286
 Revisunt iv, 394. ad hanc v, 635
 Revocantes iii, 469
 Revocare ii, 956. iii, 928. vi, 291
 Revocari i, 267. 545
 Revocat iv, 548
 Revocatū iv, 1236
 Revocatur v, 256
 Revomit ii, 199
 'Ραδων iv, 1160
 Ricta (rictus) v, 1063
 Ridebat v, 1394
 Rident i, 8. iv, 1118
 Ridenti lepore ii, 501
 Ridentibus ii, 985. v, 1003
 Ridere ii, 982. 985
 Ridet pellacia ii, 559
 Ridicula ii, 46
 Ridit iii, 22
 Rigando v, 594
 Rigant vi, 612
 Gigantes vi, 520
 Gigantur ii, 262. iv, 1023
 Rigare cœlum iv, 203
 Rigat Nilus vi, 714
 Rigentibus v, 1427
 Rigere frigore iii, 904
 Riget v, 602
 Rigida morte vi, 1194
 Rigidas v, 763
 Rigidis pruinis ii, 520
 Rigidum frigus i, 356
 Rigor auri i, 493
 Rigorem v, 639. 745
 Rigoris vi, 306. 367
 Ripas ii, 345. v, 257
 Ripis ii, 362
 Risu concussa i, 918
 Risus iv, 1133. 1182. v, 1402
 Rite i, 496
 Ritu iv, 1258. v, 118. 921. vi, 1153
 flammæ i, 1095
 Rivos v, 1371
 Rivum ii, 30. v, 1392
 Rivus auri v, 1255
 Rixantes vi, 1284
 Robora v, 818. 893. (ligna) iv, 54. ferri
 ii, 449
 Roborat iv, 1032. vi, 341
 Robore saxi i, 882
 Robur iii, 1030. adultum ii, 1130
 Robustis iii, 450
 Robustus v, 931. vi, 1251
 Rodunt v, 257
 Rogarunt vi, 3
 Rogorum vi, 1281
 Romanis i, 41
 Romulidarum iv, 687
 Rorantes ora iii, 470
 Rorantibus lacrimis ii, 976
 Rore i, 497. 777. ii, 319. 361. v, 462
 Rorem salis iv, 440. liquorum i, 771
 Roriferis umbris vi, 864
 Rosam i, 175
 Rosarum floribus ii, 627
 Rosea face v, 974. lampade v, 609
 Roseam Auroram v, 655
 Rota (nom.) v, 433. 565
 Rotantque vi, 201
 Rotanti turbine portat i, 295
 Rotarum orbes vi, 550
 Rotas iii, 650. v, 517
 Rotunda (plur.) iv, 363. 505. 658
 Rotundæ (plur.) iv, 355
 Rotundis ii, 402. 451. 457. 465. 466.

- iii, 187. 196. 206. v, 456
 Ruant iv, 521. cœli templa i, 1098
 Ruat ratio iv, 510
 Rubeant vi, 209
 Rubent v, 463
 Rubentes vi, 1144
 Rubenti ii, 35
 Ruber iv, 1044
 Rubere vi, 1164
 Rubra ii, 802
 Rubrum iv, 406
 Ruebant terram v, 1324
 Ruere iv, 495. 521. v, 308. 314
 Ruet moles v, 97
 Ruina iii, 583. iv, 940. vi, 155. 606
 Ruinas i, 741. 1100. v, 348. 1328. vi,
 571. 801. putres ii, 1144
 Ruinis vi, 543. 599
 Ruit (neut.) i, 290. (act.) naves i, 273
 arenam vi, 726
 Rumpat fœdera ii, 254
 Rumpere vi, 431. vincula iii, 84
 Rumpi silentia iv, 587
 Rumpunt pectora iii, 298
 Rupes (plur.) v, 203. vi, 539
 Rupta (sing.) v, 300
 Rura pascua v, 1247
 Rursum iv, 311. vi, 47
 Russa vela iv, 73
 Ruunt impetibus i, 293

 S.
 Saccatum humorem iv, 1022
 Sacer vi, 660. 1165
 Sacra (subst.) v, 1162. 1163
 Sacrorum more i, 97. ii, 610
 Sæpe ii, 84
 Sæva (sing.) vi, 457. (plur.) v, 860. 995
 Sævas iii, 806. 1009. v, 1233
 Sævi (sing.) i, 476. iv, 1010. (plur.) v,
 1313. 1326
 Sæviat ii, 1102
 Sævibāt v, 1001
 Sævis (nom.) v, 223. 985. 1010
 Sævīt calcaribus v, 1074. pontus i, 277
 Sævōs iii, 307. v, 1308
 Sagacem animum ii, 839. iv, 910
 Sagaci ratione i, 131. 369. animo i, 403
 mente i, 1021. v, 421
 Sagittæ iv, 410
 Sagittis iv, 1271
 Sal iv, 1155
 Sale vesco i, 327
 Salicis ii, 361
 Salientum iv, 1193
 Salirent i, 188
 Salis rorem (aquam maris) iv, 440
 Saliva iv, 642
 Salivas iv, 1101
 Salsa (plur.) vi, 1187
 Salsas lacrimas i, 126. lacunas iii, 1044
 undas vi, 891. 894
 Salsi saporis iv, 223. vi, 928
 Salsis lacrimis i, 919. lacunis v, 792
 Salso iii, 492. v, 129. 483. 1079. vi,
 473. 634
 Salsus v, 488
 Saltantes iv, 978
 Saltibus iii, 11
 Saltu iii, 133. v, 560. 1317
 Saltum v, 1250
 Saltus ii, 355. v, 1385
 Salvas (nom.) iii, 696
 Salus iv, 509
 Salutantum i, 319
 Salute ii, 625. v, 1214
 Salutem ii, 570. fulcire iii, 126. præstare
 iv, 154
 Saluti i, 44. vi, 601
 Salutis iii, 325. 349. 832. summa ii, 862
 Samothracia ferrea vi, 1042
 Sanari iii, 509
 Sancitum i, 588
 Sancta (sing.) iii, 372. v, 621. (plur.)
 i, 1014. ii, 434. 1092. v, 75. vi, 69.
 416. 1270
 Sanctas v, 148
 Sanctius (adv.) i, 739. v, 112
 Sancto i, 39. vi, 75
 Sanctum i, 731. v, 310
 Sanguen i, 860
 Sanguine i, 86. 867. ii, 631. iii, 70. 443.
 683. 790. iv, 1207. 1229. v, 134.
 1128. 1200. 1326. 1327. 1420. vi,
 500. 1146. 1283
 Sanguinis i, 838. 883. iii, 43. v, 901.
 vi, 1203. flumen ii, 354
 Sanguis i, 153. ii, 194. iii, 249. iv,
 1043. 1068. vi, 1201
 Sapere ii, 983. 986
 Saperent iii, 753
 Sapienti iii, 761
 Sapientia (subst.) v, 10
 Sapientibus ii, 987
 Sapientum ii, 8. iii, 98
 Sapit iii, 146
 Sapiunt v, 1132
 Sapor ii, 678. 683. iii, 268. oris iv, 489.
 497
 Sapore i, 885. ii, 401. vi, 21. 780. mellis
 iv, 675
 Saporem ii, 856
 Sapores ii, 430. 503
 Saponi ii, 510

- Saporis vi, 928 salsi iv, 223
 Saporum iv, 710
 Satiare iii, 1017. iv, 1095
 Satiare videndi fessus ii, 1037 cibi v, 1390
 Satiatem v, 40
 Satiati ii, 320
 Sationis origo v, 1360
 Sator ii, 1167
 Satum iv, 1226
 Satur rerum iii, 973 aut lassus iv, 955
Σατύρα iv, 1162
 Saturnus ii, 637
 Satyros capripedes iv, 584
 Saucia iv, 1041
 Saxa i, 290. 327. 492. ii, 1154. iv, 141. 148. 578. 1279. 1280. v, 308. 494. 948. 949. 999. vi, 228. 538. 687. 692. 700. 942. 988. 1066
 Saxea (plur.) i, 317. iv, 703. v, 982. vi, 951
 Saxi i, 454. 882. ii, 102. iii, 905. iv, 267. 269. vi, 1062
 Saxis i, 349. iii, 787. v, 131. 966. vi, 194
 Saxo iii, 1029. vi, 1054
 Saxorum iv, 362
 Saxum iii, 993. 1014
 Scandere gradus ii, 1122
 Scandit iii, 651
 Scaphis vi, 1044
 Scapi (plur.) v, 1352
 Scaptensula vi, 810
 Scatere (a scato) v, 597. 950. vi, 896
 Scatit v, 41. vi, 891
 Scelere immani v, 119
 Sceleris iii, 1028 viam i, 83
 Scelerosa facta i, 84
 Scelerum iii, 61
 Scelus aversabile vi, 389
 Scena ii, 416
 Scenai decores iv, 981
 Scenalem iv, 77
 Sceptra iii, 1051. v, 1136
 Scibant v, 951
 Scibat v, 932
 Scierant v, 957
 Scinditur iii, 530. 640. iv, 150
 Scindunt curæ iii, 1007. v, 46
 Scinduntur iv, 91
 Scintilla iv, 610. v, 608
 Scintillare vi, 644
 Scipiadēs (Scipio) iii, 1047
 Scire ii, 808
 Sciret v, 1048
 Sciri iv, 471. 472
 Scorta iv, 1267
 Scribundis i, 25
 Scriptorum secla iii, 629
 Scruposa ratio iv, 526
 Scrutantes ferro vi, 809
 Scrutemur i, 830
 Scrutentur iii, 998
 Scyllarum membra iv, 736
 Scyllas v, 891
 Scymni leonum v, 1035
 Secandis i, 747. 844
 Secando i, 534
 Secedit v, 705
 Secernat iii, 637
 Secernere iv, 469. v, 447
 Secernier iii, 264
 Secernundi ii, 472
 Secernunt terras ii, 728
 Secius hoc vi, 314
 Secla i, 21. 598. ii, 173. 1112. 1151. iii, 961. 1103. v, 848. 853. 860. 864. 986. 1026. 1083 vitalia i, 203 hominum i, 468. v, 340 mortalia i, 1091. ii, 1152. v, 1168. 1237 animantum ii, 77 ferarum ii, 994. 1075. iii, 753. iv, 415. 690. v, 945. 965. 980. 1058. vi, 1218 scriptorum iii, 629 postera iii, 980 percocta vi, 722. 1107 serpentina vi, 766 tenere vi, 1111 buccera vi, 1235
 Secli ii, 1078
 Secludere lumine v, 752
 Seclum iv, 1220. v, 1020
 Secreta (adj. sing.) i, 174. ii, 911. iii, 625. (plur.) iii, 551. iv, 87. (sing.) cibo i, 195. (plur.) teporis ii, 842
 Secreti ignes v, 449
 Secretom v, 448
 Secretum i, 432. 604
 Secta (sing. adj.) v, 273. vi, 638
 Sectam divitiarum v, 1114
 Secundas animas v, 1229
 Secundo iv, 1134
 Secundum res iii, 35
 Secura (sing.) iii, 212
 Securam iii, 952
 Secures iii, 1009. v, 1233
 Securius (nom.) iii, 990
 Secutum v, 83. vi, 57
 Secuta (sing.) ii, 578. iii, 943. iv, 375. (plur.) v, 472
 Secutæ (plur.) v, 866
 Sedantes ii, 662
 Sedare ii, 955. iv, 848. v, 943
 Sederent v, 475
 Sedes (nom. plur.) i, 993. iii, 18. v, 147. 154. 452. 1187. vi, 417. 573. 871
 Sedibus ii, 964. iii, 617. iv, 1035. v, 154. 163. vi, 798
 Segetes v, 607. 1371
 Seque-gregari i, 453

- Sejuncta i, 59. ii, 647. 860
 Sejunctis vi, 542
 Sejunctum i, 432
 Sejunctus ii, 18
 Sejungi i, 453
 Sejungunt ii, 727
 Semen iv, 1025. 1032. 1034. 1202. 1240
 Semianimo corpore vi, 1266
 Semiferas species ii, 701
 Semiferi capitis iv, 591
 Semimarinis corporibus v, 890
 Semina i, 54. 177. 615. 894. 901. ii, 439. 480. 496. 724. 754. 759. 775. 832. 1053. 1058. 1071. 1107. iii, 128. 227. 394. 595. 713. 727. 870. iv, 331. 335. 648. 653. 719. 1208. 1250. 1254. 1260. v, 659. 667. 850. 914. vi, 159. 181. 200. 205. 212. 216. 271. 275. 315. 342. 443. 496. 506. 519. 662. 672. 789. 841. 863. 867. 876. 884. 896. 899. 1001. 1091 rerum ii, 676. 832
 Semine i, 161. 190. 207. 222. ii, 419. 732. 823. 990. iii, 746. 750. 764. iv, 1038. 1039. 1204. 1218. 1222. 1231. 1233. 1240. v, 863. 888 permixto ii, 585. 686
 Seminibus i, 170. ii, 284. 707. 1069. iii, 188. 218. 231. iv, 652. 1251. v, 457 cæruleis ii, 772 sapientibus ii, 987 sensu carentibus ii, 989
 Seminio iii, 746. 764
 Seminiorum iv, 999
 Seminis i, 186. iv, 1266
 Seminium leonum iii, 742
 Semota (sing.) i, 59. ii, 19. 647. iv, 289. (plur.) iii, 66. v, 579
 Semotum iv, 811 a curis i, 46
 Senecta ætate v, 884. 894
 Senectam iv, 1249
 Senectis membris iii, 773
 Senectus i, 415
 Senescere ii, 73. iii, 447. v, 313
 Senescunt ævo i, 326
 Senex cervus iii, 614
 Senior iii, 968
 Sensibus i, 690. 694. 701. ii, 312. 407. 408. 684. iii, 561. 626. 630. 873. iv, 465. 468. 480. 486. 511. 524. 973. v, 150. 566. 1133
 ex non Sensibus ii, 929
 Sensifer motus iii, 273
 Sensiferis motibus iii, 937
 Sensiferos iii, 246. 569 motus iii, 241. 380
 Sensile ii, 887. 892. 894. 901
 Sensilibus ii, 901
 Sensimus i, 497. iii, 844 in speculum iv, 284
 Sensit i, 91
 Sensu ii, 19. 399. 651. 803. 914. 971. 989. iii, 102. 114. 357. 536. 685. 692. 896. iv, 450. 485. v, 126. 145. 1057. vi, 782. 960 cassa iv, 127
 ex non Sensu ii, 931
 Sensum ii, 439. 689. 907. 912. 923. iii, 99. 105. 239. 288. 353. 526. 534. 635. 769. 853. 888. iv, 265. 361. 528. 629. 672. 674. 735. v, 1171. (nom. cas.) vi, 468
 Sensus (sing.) i, 424. 461. ii, 435. 903. 973. iii, 337. 362. 363. 545. iv, 484. 919. 925. 947. (plur.) i, 304. 448. 601. 694. 697. 751. 961. ii, 138. 403. 422. 429. 432. 443. 469. 879. 886. 892. 910. 929. 931. 937. 942. 945. 958. 1005. iii, 504. 549. 610. iv, 111. 437. 481. 499. 515. 525. 530. 712. 767. 853. v, 572. 1086. 1414. vi, 984 animi iii, 577
 Sententia iii, 372. 449. iv, 565. v, 621
 Sentiat iii, 1075. iv, 526
 Sentibus ii, 461. v, 208
 Sentimus ii, 746. 922. iii, 332. 385. 390. 447. 634. iv, 229. 268. 269. 619. 621. v, 543. vi, 934. 949 (bis)
 Sentire ii, 810. 864. 902. 909. 922. 972. 988. iii, 351. 355. 551. 606. 625. 633. 646. 834. 1066. iv, 230. 283. 495. 564. vi, 935
 Sentiscant iii, 393
 Sentiscere iv, 590
 Sentit ii, 811. iii, 855. v, 1032
 Seorsum iii, 631. 632
 Sepelire vi, 1245 salutem ii, 570
 Sepeliri v, 991
 Sepire v, 1250
 Sepsit v, 469. 471
 Septa (sing.) vi, 1146. (plur.) i, 355. vi, 87 domorum i, 490. vi, 227. 859 saxea iv, 615. 703
 Sepulcrum v, 260
 Sepulta (sing.) vi, 1269
 Sepulti (plur.) somno v, 973
 Sepultis i, 134. vi, 192
 Sepulturæ (subst.) vi, 1276
 Sequaces curæ ii, 47 mores iii, 316
 Sequantur i, 1097. iii, 915
 Sequar i, 979. ii, 982
 Sequatur i, 961. ii, 255. 268. iv, 819. vi, 78. 338. 605. 1006. 1012
 Sequentem iv, 368
 Sequenti iv, 189
 Sequentur iii, 981
 Sequetur i, 437. ii, 491. iii, 665
 Sequi iv, 366. 513. vi, 1041
 Sequimur i, 157
 Sequitur i, 17. iii, 449. 622. 742. iv,

992. v, 740. 746. vi, 182. 289. 1013
Sequor iii, 3 disponere v, 530
Sequuntur iii, 415. 480. iv, 277. 347.
992. v, 743. 1114. vi, 808
Serebant volnera v, 1289
Serena (sing.) vi, 98. (plur.) ii, 8 cœli
ii, 1099
Serenam iv, 135 vitam ii, 1093
Serenas noctes i, 143
Serenus (nom.) vultu iii, 294 cœlo iv,
213. vi, 246
Serenum lumen ii, 149
Serescunt vestes i, 307
Seris ii, 1161
Serit iii, 572
Sermo v, 1396 perpetuus iv, 541
Sermone v, 122
Sermonem iv, 837
Sermonis i, 832. iii, 261
Serpas i, 416
Serpens (subst.) iv, 58. 642. v, 34. 691.
(adj.) vi, 660
Serpentia secla vi, 766
Serpentis (subst.) iii, 658
Serpere v, 524. vi, 1118
Serræ stridentis horrorem ii, 410
Serta iv, 1125
Sertis iv, 1171
Servabat v, 1024
Servans v, 33
Servant i, 191. v, 922
Servantur iv, 690
Servat v, 992
Servare ii, 572. iv, 67. 636. 1060. v,
1408
Servari iv, 107
Servat iii, 655. iv, 560
Servata (sing.) i, 1028. (plur.) i, 550
Servator iv, 687
Servet iv, 300
Servire iv, 1000
Servitium i, 456
Setæ (plur.) v, 786
Severa silentia iv, 462 signa vi, 1189
pelagi v, 36
Severi agricolæ v, 1356
Sibila v, 1381
Siccare iv, 623. v, 391
Siccari vi, 626
Siculum agros vi, 642
Sic ut ii, 846
Sic uti ii, 536. iii, 817
Sicyonia iv, 1118
Sidebant v, 493
Sidera i, 232. ii, 209. iv, 392. v, 69.
116. 434. 454. 515. 622. 648 mundi
i, 788. ii, 328 noctis i, 1064 radian-
tia iv, 214 candida v, 1209 solis et
lunæ ii, 1030
Sidere iii, 383
Sidone Syria vi, 584
Siet ii, 1078. iii, 102. 1034
Signa i, 2. 318. ii, 621. iii, 520. iv,
446. v, 519. 627. 632. 635. 641.
1189. 1450. vi, 220. 221. 1180
Signi v, 916
Signiferi orbis v, 690 ætheris vi, 480
Significant i, 13. ii, 127. 640. 1015.
iii, 484
Significare ii, 616
Significarent v, 1021
Significat iv, 700. v, 508
Signis i, 1088. iv, 814. v, 533. 626.
630. 638. 694. 997. 1427 pressis iii, 4
Signorum v, 710
Signum i, 882. v, 634. 686
Silanos vi, 1263
Σιληνός iv, 1162
Silentia iv, 462. 587
Silerent ii, 505
Silices i, 572. ii, 449. v, 314
Silicum vi, 683
Similes ii, 908
Simili iv, 546
Similata (plur.) i, 688. iv, 364
Simplex iii, 232. v, 613. 619
Simplice natura i, 1012
Simplicitate i, 549. 575. 610. 613 solida
ii, 156
Simula iv, 1162
Simulacra i, 124. 1059. ii, 24. iii, 434.
iv, 34. 39. 97. 126. 131. 155. 160.
165. 177. 192. 211. 240. 258. 304.
314. 319. 322. 328. 347. 352. 359.
604. 613. 728. 737. 739. 757. 759.
762. 782. 789. 793. 799. 975. 993.
1026. 1054. 1056. 1088. 1092. v, 63.
76. 309. vi, 75. 418 belli ii, 41. 324
Simulacris iv, 335
Simulacrum ii, 111. iv, 150
Sincera natura iii, 531
Sinceris membris iii, 717
Sincerum sonere iii, 886
Sinet i, 333
Singillatim iv, 104
Singula ii, 396. 397. iii, 373. iv, 259
quæque ii, 165
Singulariter vi, 1065
Singultus (sing.) vi, 1158. (plur.) iii,
479
Sinit v, 504. 505. vi, 398
Sis iii, 1038
Sistere i, 1015. 1056. ii, 603
Sistit iv, 417
Sisyphus iii, 1008
Sita (sing.) ii, 801. iii, 307. 860. vi,
879. (plur.) i, 428. iv, 348
Siti prostrata vi, 1262

- Sitiens iv, 1018. 1090
Sitiencia secla v, 945
Sitiensibus vi, 893
Sitim ii, 662. iv, 848. v, 943
Sitis (nom.) iii, 930. 1097 abluitur iv,
873 arida vi, 1174
Sistit iv, 1093
Situ vi, 1261
Situm (subst.) v, 1370. (adj.) iii, 141.
904
Smaragdi iv, 1119
Smaragdos ii, 804
Smyrnæ ii, 503
Sociam i, 25
Sociare vi, 858
Socios iii, 61. v, 1325. 1442
Sol ii, 146. 149. 151. 210. 807. iii,
1057. iv, 163. 326. 396. 408. 435. v,
216. 268. 282. 384. 390. 402. 593.
609. 618. 632. 650. 657. 681. 691.
757. 935. 974. 1102. 1191. 1436. vi,
523. 616. 620. 737. 854. 869. 962
Sola terræ ii, 592
Sola (sing.) ii, 1077. (plur.) loca vi, 395
Solatia v, 21. 114. 1404. vi, 4
Sole i, 307. ii, 800. iv, 220. 365. v,
293. 712. vi, 264. 851. 925
Solem i, 745. 820. 1064. ii, 1014. 1084.
iv, 142. 412. 459. v, 69. 116. 303.
454. 626. 642. 702. 762. 971. vi, 618
cœli v, 121
Solemni i, 97
Solemnia sacra v, 1162
Solertius (nom.) v, 1355. (adv.) 1008
Soli (subst.) v, 375
Solibus assiduus v, 253 icta vi, 1100
illis vi, 1217
Solicitæ (plur.) iii, 732. vi, 1183
Solicitam iii, 1062
Solicitant iv, 1002
Solicitare v, 163
Solicitat iv, 1189
Solicitata corpora ii, 964
Solicitatur iv, 1031
Solicito motu i, 344. vi, 1036
Solicitum v, 47
Solida (sing.) i, 549. 575. (plur.) i, 511.
539. 628
Solida simplicitate i, 610. ii, 156
Solidæ (plur.) i, 347
Solidam i, 513
Solidi (sing.) i, 498
Solidis i, 986. ii, 87. iv, 574. v, 925
Solidissima i, 566. 950
Solido p, 487. 489. 501. 519. iii, 808.
820. v, 353. 365
Solidum i, 516. 522
Solio aquai vi, 800
Soliorum v, 1136
Solis (subst.) i, 5. 129. 148. 312. 988.
1031. ii, 59. 107. 113. 125. 139. 161.
163. 212. 653. 740. 1105. iii, 92. iv,
186. 200. 209. 372. v, 77. 143. 398.
419. 433. 463. 472. 485. 565. 571.
573. 603. 613. 661. 667. 703. 705.
709. 750. 765. 772. 796. 979. 1205.
vi, 39. 208. 235. 272. 513. 874.
1195 flammam i, 1089 lustra v, 929
et lunæ sidera ii, 1031
Solo (subst.) i, 926. iv, 2. 432
Solstitiales metas v, 616
Solvant iii, 288
Solvat iv, 906
Solvendi tempus v, 1224
Solvens vi, 234
Solventes i, 1101
Solvi iii, 593
Solvit ii, 949. vi, 796
Solvitur æstu i, 493
Solum (subst.) i, 213. v, 212 terræ v,
1288. 1294
Soluta (sing.) i, 1017. (plur.) i, 1096
Solutæ iv, 53
Solutas iii, 687
Solutum pectus ii, 45
Solvunt membra vi, 798
Somnia i, 106. iii, 1061. v, 1157
Somnis iii, 432. iv, 38. 774. 790. 963.
970. 985. 1000. 1006. 1090. v, 63.
1170. 1180
Somno iii, 113. 164. 938. 990. 1060.
iv, 1003. 1016. 1021. v, 973. 1404.
vi, 1179 sepultis i, 134
Somnum iii, 923. 1079. iv, 1012
Somnus iv, 456. 905. 914. 952 profudit
iv, 761
Sonantes scapi v, 1352
Sonanti i, 826
Sonare iv, 230. vi, 935
Sonere iii, 157. 886
Sonitis vi, 217
Sonitu i, 289. ii, 838. 844. 1100. iv,
612. v, 1064. 1252. vi, 128. 150.
154. 387. 441 sonanti i, 826
Sonitum ii, 855. iv, 530. 564. 618. vi,
107. 130. 135. 156. 169
Sonitus (sing.) ii, 327. iv, 694. 704. vi,
98. 284. 293. (plur.) ii, 835. iv, 462.
498. v, 1027. 1043. 1254. vi, 111.
132. 400. 927. 986 armorum ii, 48
Sonore lepido i, 645
Sonorem iv, 571. 574
Sonores melicos v, 335
Sonoribus vi, 1183
Sonus iv, 527. 838. vi, 118. 182. (accus.
plur.) iv, 588
Sopita i, 31. iii, 933. vi, 794
Sopiti in somnis iii, 432
Delph. et Var. Clas. Ind. Lucret. I.

- Sopitus quiete iii, 1051 leto iii, 917
 Sopor iv, 820. 919. 954
 Sopor iv, 40. 455. 769
 Soporem iii, 934 altum iii, 467
 Sorbere auras vi, 1128
 Sordi sepulta vi, 1269
 Sors iii, 996
 Sorte ii, 630. iv, 1216
 Sortes iv, 1232
 Spargere iv, 610. v, 1201. vi, 629
 Spargi iv, 680
 Spargit ii, 195 lumine ii, 143
 Spargunt ii, 976. vi, 612
 Sparsa (plur.) ii, 561
 Spatiis ii, 98. v, 567
 Spatio i, 182. 185. 235. ii, 77. 219.
 316. 602. 1173. iii, 264. 775. iv, 160.
 162. 179. 1278. 1280. v, 825. vi,
 300. 451. 622
 Spatium i, 380. 390. 427. 473. 508. 524.
 528. 954. 968. 983. 1001. 1046. 1073.
 1103. ii, 91. 162. 1052. 1109. iii,
 826. 868. iv, 193. 202. 208. 561.
 1189. v, 371. 617. vi, 92. 487. 820.
 1003. 1027
 Spe v, 1346
 Specie ii, 421. 663. iv, 98. v, 580
 Speciem i, 126. 322. ii, 489. iii, 215. iv,
 49. 77. 135. 137. 237. 213. v, 570.
 582. 705. 723. 1360 rerum iv, 210
 Species (sing.) i, 10. 119. ii, 60. 1024.
 1036. iii, 93. iv, 606. v, 1293. vi,
 40. 991. (plur.) ii, 364. iv, 711. v,
 95
 Specimen iv, 210. v, 187
 Spectando iv, 1095
 Spectare ii, 2. iii, 55. 361. v, 956
 Speculi iv, 280. 318. 321 planitiem iv,
 925
 Speculis iv, 96. 308
 Speculo iv, 289. 303. 309. 315
 Speculorum iv, 312 æquore iv, 106. 291
 Speculum iii, 987. iv, 152. 157. 167.
 270. 284 (bis). 303. 309. 315
 Speluncæ (sing.) vi, 696
 Speluncas vi, 194. 544. 558. 580
 Speluncis i, 349. vi, 537. 684. 942
 Sperat iv, 804
 Sperata (sing.) i, 141
 Spes (sing.) v, 47. (plur.) i, 922. iv,
 1079. 1089
 Spicarum iii, 199
 Spinis iv, 59
 Spiracula mundi vi, 492
 Spirantes ii, 704. v, 29. 393. vi, 1127
 Spirantibus iv, 935. vi, 427
 Spirare iv, 986
 Spiritus (sing.) i, 38. vi, 1152. 1184
 unguenti iii, 223
 Spissa (plur.) ii, 444
 Spissescere nubem vi, 175
 Spisso corpore vi, 126
 Splendere iv, 981. v, 1257
 Splendida (plur.) ii, 107. iv, 151. 325.
 446
 Splendidus iii, 416. vi, 207. 1185
 Splendor adurit iv, 330 aquai iv, 212
 Splendore iv, 96. v, 291 magnifico iv,
 1023
 Splendorem ii, 51
 Splendoris formas v, 715
 Spoliare v, 761
 Spoliata colore ii, 841
 Spoliatur lumine iv, 378
 Spoliis iv, 60. v, 952
 Spongiam iv, 622
 Sponte sua ii, 1157
 Spumantis iii, 492
 Spumas agit iii, 488
 Spumigeri suis v, 983
 Spureæ vi, 782
 Spureitia v, 48
 Spureities vi, 977
 Sputa vi, 1186
 Squalida ii, 468 membra v, 954
 Squalore materiae ii, 425
 Squamigeri i, 379
 Squamigeris i, 373
 Squamigerum i, 163. ii, 343. 1082
 Stabili iii, 66. v, 1120
 Stabilita (plur.) iii, 203
 ad Stabulum revisit ii, 360
 Stactæ liquorem ii, 846
 Stantes iv, 185
 Statione iv, 389. 397. v, 479. 519. vi,
 192
 Statu iv, 776
 Statuarum iii, 78
 Statuit iv, 474. vi, 24
 Status (sing.) iii, 293. 1087. v, 827. 833
 Stellante cælo iv, 213
 Stellas ii, 209. iii, 1057. v, 303. 642
 Stellis v, 1204. vi, 356. 720
 Stercore ii, 871
 Sterila sonitu ii, 844
 Steriles iv, 1233. 1244
 Sterili iv, 1228
 Sternit i, 275
 Sternunt ii, 626
 Stertis iii, 1061
 Stillantia v, 949
 Stillavit iv, 1053
 Stillent vi, 943
 Stillicidii casus i, 314
 Stimulat ii, 620
 Stimulatur iv, 191
 Stimuli iv, 1075
 Stimulis iv, 1208
 Stimulos iii, 1032

- Stimulum iii, 887. vi, 603
 Stinguere iv, 1091
 Stingui i, 667. ii, 827
 Stipata (sing.) i, 346. ii, 66. 294. (plur.)
 i, 330. 611
 Stipatis partibus i, 665
 Stipe largifica ii, 627
 Stipulam v, 607
 Stirpe i, 734. iv, 1215
 Stirpem v, 35
 Stirpes v, 1099. 1364
 Stolidi i, 642
 Stolidis i, 1067
 Stomachi tenorem iv, 636
 Stomacho iv, 870. vi, 1167
 Stragem dat i, 289 propagant i, 281
 Strata (sing.) vi, 1221 (plur.) iv, 847.
 v, 1416 viarum i, 316. iv, 417
 Stravit viam iii, 1043
 Strepitu iv, 586
 Stridentis serræ ii, 410
 Stridit ferrum vi, 148
 Stringere i, 487
 Stringor aquai iii, 693
 Structa iv, 362. vi, 1263
 Structas vi, 194
 Studeat cognoscere iii, 1085
 Studeo i, 25
 Studia iv, 969
 Studio i, 47. iii, 647. iv, 960
 Studium ii, 268. iv, 982
 Stulta iii, 762
 Stulte (nom.) iii, 952
 Stultitia iv, 1176
 Stultorum vita iii, 1036
 Stuppa vi, 880
 Stuppæ (plur.) vi, 899
 Stuppam vi, 896
 Stymphala v, 32
 Suadent iv, 1150
 Suadente i, 176
 Suadere i, 102. v, 1051
 Suadet i, 143. ii, 171. iii, 84
 Suasit vi, 1280
 Suave ii, 1. 4. 6. iv, 662. 663
 Suavem i, 923
 Suaves i, 7. 40
 Suavi iv, 455
 Suavidicis versibus iv, 181. 907
 Suaviloquenti carmine i, 944. iv, 20
 Suaviloquis versibus ii, 528
 Suavis i, 142. 414. iii, 174. 223
 Suaviter iv, 627 (bis)
 Suavius (nom.) v, 1412
 Sub diu iv, 212
 Subactas i, 465
 Subat v, 1192
 Sub cava (sing.) vi, 682. (plur.) vi, 556
 Subdebant vi, 1283
 Subdita (sing.) iv, 449 fax irai iii, 804
 Subditat stimulum vi, 603
 Subditus vi, 1044
 Subdola pellacia ii, 559. v, 1003
 Subducat se i, 1099
 Subducere ex oculis ii, 69
 Subeant iii, 736
 Subegerit v, 50
 Subegit mittere v, 1027
 Subesse ii, 127. iii, 886
 Subest iii, 274
 Subibat vi, 1244
 Subicente ii, 193
 Subjecta (sing.) i, 79
 Subjectare vi, 700
 Subigentes i, 213. v, 212
 Subigit iii, 1090. vi, 737
 Subinusta vi, 219
 Subitam ii, 363
 Subitis iii, 694
 Subito iii, 486
 Subjungas iii, 422
 Subjungere ii, 861
 Sublata (sing.) i, 96
 Sublatis iii, 370. iv, 1260
 Sublima cæli i, 341
 Sublime volantes ii, 206. vi, 96 feruntur
 iv, 136
 Sublimem in curru ii, 601
 Submerso vi, 540
 Submittere iv, 162
 Submittuntur iv, 951
 Suboles iv, 1225
 Suboriri i, 1035. 1048. ii, 1137
 Subortu v, 304
 Subruit vi, 544
 Subruitur natura iv, 864
 Subsedere urbes vi, 589
 Subsedit funditus v, 498
 Subsequitur ii, 495
 Subsidente i, 990
 Subsistere saxa iv, 1191. v, 491
 Subsiliunt ii, 191
 Subsistere i, 1078. ii, 236
 Subsist iii, 285
 Substernere delicias ii, 22
 Substrata (plur.) iv, 413. vi, 619
 Substratus vi, 746
 Subsunt iv, 1075
 Subter tenuatur i, 313
 Subtexit vi, 481
 Subtexunt v, 467
 Subtilem ii, 385. iv, 747. vi, 224
 Subtili iv, 86. 899
 Subtilia iv, 114. 121
 Subtilibus iii, 196
 Subtilis imago iv, 751
 Subtiliter iii, 739. vi, 1029
 Subtracta (sing.) vi, 604

Subdere v, 102
 Subvehat v, 516
 Subversa majestas v, 1135
 Subus v, 968. vi, 974
 Succedere ii, 204. iii, 608. iv, 142. v, 287. 1122. 1369. vi, 1189
 Succedit v, 1277
 Succensa (sing.) vi, 150. (plur.) ii, 592
 Successere vi, 401
 Successit iv, 1053. v, 1274
 Succidere v, 110 artus iii, 157
 Succidit v, 483
 Succinctas canibus v, 890
 Succumbere v, 495
 Succumbunt ii, 1139
 Succurrere v, 764
 Succutit orbes vi, 550
 Succisa (plur.) v, 1331
 Suci (sing.) iv, 626
 Sucis vi, 987
 Suco ii, 844. iv, 631
 Sucos iii, 227
 Sucum iv, 619. 621. v, 810
 Sucus ii, 682. 683. iii, 224. 787. v, 131
 Sudabant sanguine vi, 1145
 Sudantia linguae templa iv, 628
 Sudare iv, 986
 Sudent sanguine v, 1128 humore vi, 943
 Sudor v, 488. vi, 501. 944 maris ii, 464
 smyrnae ii, 503
 Sudorem iv, 861. 1121
 Sudores iii, 155
 Sudoris humor vi, 1185
 Suemus i, 55. 302. iv, 370
 Suerint iv, 304
 Suerit v, 54
 Sues v, 1308
 Suesse v, 910
 Sueta (plur.) ii, 448
 Sueti ii, 902
 Suevit vi, 793. 953
 Sufferre v, 1271. 1303. 1358
 Sufficit naturam iii, 704
 Sufficiunt ii, 107. vi, 479
 Suffire ignibus ii, 1097
 Suffit iv, 1168
 Suffocari iii, 904
 Suffodit v, 483
 Suffugit iv, 361. v, 151
 Suffulciat iv, 865. 948
 Suffulta (sing.) iv, 429
 Suffundens iii, 305
 Suffundit vi, 792
 Suffundunt vi, 478
 Suffusa luce vi, 1144
 Suffuscans iii, 39
 Suibus v, 968. vi, 977
 Suis spumigeri v, 983
 Sulcum iv, 1265

Sulfur vi, 806
 Sulfure vi, 747
 Sulfuris auras vi, 220
 Sumant ii, 547. v, 680
 Sumas i, 973
 Sumere ii, 347. iii, 371. iv, 1259. v, 842. vi, 339
 Sumet i, 150
 Sumit i, 876. iii, 289. iv, 1067. vi, 325
 Summa (subst.) i, 236. 1027. 1032. 1044. ii, 70. 90. 310. 339. 696. 1076. iii, 513. v, 164. 195. 238. 266. 331. 362. vi, 605 rerum i, 334. 503. 757. 1007. ii, 74 loci ii, 1043 salutis ii, 862 profunda ii, 1053 summarum iii, 817. v, 362
 in Summa iii, 84
 Summae (subst.) i, 1052
 Summai i, 952. 983. vi, 650. 679
 Summam (subst.) i, 437. 637. 704. 707. 962. 1041. ii, 512. 517. v, 369. vi, 484. 613. 649 rerum i, 620. ii, 303. 530 materiai ii, 526 immensi ii, 1094 summai vi, 679
 Summarum summa iii, 817. v, 362
 Summatim attingere iii, 262
 Summatum v, 1141
 Summe iv, 255. v, 1225
 Summissa genibus i, 93
 Summisso corpore v, 1071
 Summittere i, 194. ii, 673. vi, 818
 Summittit flores i, 8
 Sumpsit v, 249
 Sumpsit conamina vi, 1039
 Sumpta iv, 1175
 Sumunt ii, 188. v, 818. 893
 Supellex iv, 453
 Super ii, 1048 esse iii, 891
 Supera iii, 386. v, 1406. vi, 261. 504. 536
 Supera parte vi, 855
 Superabat v, 804
 Superant (act.) ii, 575
 Superante iv, 668
 Superantior ignis v, 395
 Superantur ii, 576
 Superare (act.) ii, 569. iii, 1044. v, 408. 412. (neut.) i, 580. 673. 790. ii, 750
 Superas iii, 608
 Superata ii, 502
 Superatum iv, 1210
 Superavit iii, 1056. iv, 1210. v, 397
 Superba sceptrum v, 1136
 Superbas v, 1172
 Superbe dictum v, 1223
 Superbi (plur.) v, 1221
 Superbia v, 48
 Superbis (nom.) ii, 1090

Superbos iv, 1171
 Superbum v, 1017
 Supercilium triste vi, 1182
 Superedita (sing.) v, 707
 Superest i, 45. iii, 351
 Superinsidet iii, 914
 Superne ii, 1152. iv, 441. vi, 543. 596
 ex Supero ii, 227. 241. 248. vi, 511
 Superum ratio vi, 82
 Supina (plur.) iv, 443. 520
 Suppa i, 1060
 Suppeditabatur v, 1175
 Suppeditant i, 232. v, 387
 Suppeditantur i, 995. ii, 568
 Suppeditare i, 1039. ii, 1137. v, 299
 Suppeditas iii, 10
 Suppeditat iii, 23. 731. v, 284
 Suppeditati ii, 1161
 Suppeditatur lumen iv, 190
 Suppeditentur ii, 26. vi, 1064
 Suppeditet i, 548. v, 294
 Suppeditetur iv, 816
 Suppetere i, 1049
 Suppleri i, 1044
 Suppositis vi, 542
 Supremæ vi, 91
 Supremo tempore i, 547
 Supremos montes i, 275
 Supremum tempus vi, 1190
 Surarum fastigia iv, 826
 Surdis v, 1051
 Surgere iii, 652. vi, 466. 476
 Surgit iv, 1127. vi, 819
 Surgunt i, 253. vi, 788. 1099
 Surpere ii, 314
 Sursum loca vi, 467
 Sursus vorsus ii, 188
 Sus v, 25. vi, 973
 Suscepit v, 403
 Suscipere iii, 353. 461. iv, 1246. vi, 77.
 Suscipienda sacra v, 1162
 Suscipit iii, 406
 Suscipiunt iii, 367. iv, 1243
 Suscitat delubra v, 1165
 Suspensa (sing.) iii, 197. vi, 1126
 Suspensæ (plur.) i, 306. vi, 471
 Suspensam vi, 113
 Suspensis dentibus v, 1068
 Suspicere ii, 1038
 Suspicens i, 36
 Suspiciamus v, 1203
 Suspirat ii, 1163. iv, 1185
 Sustentare ii, 1146
 Sustentata (sing.) v, 97
 Sustineat v, 558
 Sustinet ii, 607
 Sustollit machina iv, 904
 Sustulit v, 459. 789
 Sylvæ ferarum v, 202

Sylvam crebram vi, 134
 Sylvarum i, 285. v, 1283
 Sylvas i, 257. 905. v, 953. 990. 1242. 1252. 1265. 1369. 1385 profundas v, 42
 Sylvestre bellum v, 1244 genus v, 1410
 Sylvestrem Musam iv, 593
 Sylvestria templa v, 946 secla v, 965
 Sylvestribus v, 968
 Sylvifragis flabris i, 276
 Sylvis v, 960. vi, 1219
 Syria vi, 584. 756

T.

Tabent iv, 1255
 Tabes (sing.) v, 1199
 Tabescat odore iii, 580
 Tabescens tela vi, 515
 Tabescere ii, 1172. iii, 924. v, 679. vi, 964
 Tabescunt iv, 1113
 Tabi i, 806. iii, 552
 Tabificis radiis vi, 737
 Tabo conspergere iii, 661
 Tabularum vi, 1068
 Tacentes iv, 463
 Tacita (sing.) ii, 625. iii, 909
 Taciti (plur.) v, 973. 1213
 Tacito vi, 1177
 Taciturna silentia iv, 587
 Tacitus v, 1090
 Tacta (sing.) iv, 642. (plur.) vi, 903
 Tactile v, 152
 Tactu i, 319. ii, 408. 741. iii, 166. iv, 268. vi, 778. 779. 1148
 Tactum (subst.) iii, 167. iv, 234. 489. v, 151. vi, 868. 1163. 1193
 Tactus (subst. sing.) i, 242. 436. 455. ii, 433. iv, 489. (plur.) i, 690. ii, 445 (bis). 434. 815
 Tam magis v, 454. 488. vi, 100
 Tam de subito ii, 265
 Tama iv, 951
 Tangam iii, 262
 Tangent iii, 909
 Tangere i, 305. 644. 690. ii, 403. iii, 771. v, 153. 845 animum ii, 679
 Tangi i, 305. v, 153
 Tangimus ii, 746. iv, 267
 Tangis ii, 812
 Tangit iv, 225. vi, 930
 Tangitur ii, 650. iv, 931 ira i, 62
 Tantalus iii, 994
 Tantillo momine iii, 190
 Tanto magis vi, 459
 Tanto opere (passim : et sic optimi libri constanter ; non, tantopere)

- Tantula iii, 414. iv, 115. 897
 Tantulus sol v, 593
 Tantum quod ii, 220
 Tantum oneris iv, 877
 Tarda membra i, 415
 Tardata (plur.) ii, 164
 Tarde (adv.) iv, 696
 Tardescit lingua iii, 478
 Tardius (adv.) ii, 150. 155. v, 701. vi, 165. 182
 Tardum olivum ii, 392
 Tartara iii, 979. v, 1125 leti iii, 42
 Tartarus iii, 1025
 Taurea vincla vi, 1069
 Tauri (plur.) v, 1322
 Taurino glutine vi, 1067
 Tauros tentarunt v, 1307
 Taurus Cretæ v, 26
 Tecta (subst.) ii, 1109. iv, 405. 432. v, 982. vi, 260. 548. 574. 596. 1260 domorum ii, 191. vi, 222 absona iv, 520
 Tecta (adj.) vi, 539
 Tectæ (plur.) iv, 934
 Tectis (subst.) iii, 1077
 Tectum i, 518
 Teda ii, 387. vi, 881
 Tedæ (plur.) iii, 1030. v, 297. vi, 899
 Tedai vi, 897
 Tedam vi, 902
 Tedis ii, 383
 Tegis v, 201
 Tegmen textile v, 1349
 Tegmine iii, 576. 603. 649 cœli i, 987. ii, 661. v, 1015
 Tela (sing.) vi, 515
 Tela (plur.) i, 148. ii, 48. 621. iv, 843. v, 1265. 1326. 1327. 1350 diei ii, 59. iii, 92. vi, 39
 Teli iii, 171. vi, 402
 Telis corporeis iii, 177. iv, 1045 pavoris iii, 306
 Tellure v, 70. 798. 905. vi, 578
 Tellurem magnam ii, 603
 Telluris gremium ii, 375
 Tellus i, 7. 136. 179. 194. 229. 1013. ii, 559. 872. 1149. 1155. iii, 26. v, 235. 458. 465. 547. 788. 835. 915. 924. 940. 1219. 1235. 1440. vi, 357. 559. 604. 631. 663. 667. 790. 816. 843. 862 amplectitur iv, 738 ære renidescit ii, 326
 Telo i, 980
 Telum vi, 397 volatile i, 969 exercens ii, 1102
 Temere ii, 1059. iii, 253. v, 1000. 1177. vi, 318. 1217
 Temnis iii, 970
 Temnunt v, 1237
 Tempestas i, 805. v, 437. 1394. vi, 254. 288. 457. 489 arridet ii, 32 cœli iv, 170 fulgit vi, 173 flammæ vi, 642 cietur vi, 375
 Tempestate i, 762. vi, 195
 Tempestatem vi, 258. 262. 523. 956
 Tempestates i, 179. v, 743. vi, 83. 611. 671
 Tempestatibus v, 1082
 Tempesta examina v, 1363
 Templa i, 121. 1063. ii, 28. iii, 25. 86. v, 522. 1187. vi, 1272 Acherusia i, 121 serena ii, 8 cœlestia vi, 387. 670 cœli ii, 1000. v, 492. vi, 285. 644. 1226 mundi v, 1204 cœli lucida i, 1013. ii, 1038 cœli tonitralia i, 1098 mundi mortalia vi, 42 linguai iv, 628 Nympharum v, 946 mentis v, 104
 Templum mundi v, 1435 Palladis vi, 750
 Tempora i, 564. 929. 1065. ii, 33. 170. 1165. iii, 1018. iv, 797. v, 221. 618. 691. 1183. 1275. 1395. 1437. vi, 358. 361. (caput) iv, 5. vi, 1192
 Tempore i, 27. 94. 99. 103. 177. 321. 328. 338. 352. 389. 448. 551. 555. 561. 579. 769. 990. 1036. ii, 146. 163. 218. 236. 259. 293. 558. 651. 1098. iii, 24. 115. 455. 531. 552. 594. 844. 875. 881. 1101. iv, 156. 209. 446. 502. 794. 795. 798. 811. 1002. 1069. v, 71. 197. 173. 189. 232. 317. 379. 424. 637. 655. 660. 666. 668. 669. 670. 672. 698. 747. 748. 749. 755. 758. 800. 807. 821. 876. 915. 938. 969. 976. 1044. 1080. vi, 229. 374. 412. 415. 488. 716. 730. 796. 813. 849. 1026. 1233. 1249 iniquo i, 42. 184 supremo i, 547 fausto i, 805 puncto i, 1102. ii, 263. 455. 1005. iv, 215
 Temporibus ii, 116
 Temporis i, 559. ii, 1167. iii, 400. 867. 986. 988. 1086. iv, 165. 194
 Tempus i, 460. 463. 583. 904. 1016. 1046. iii, 605. v, 247. 1224. vi, 385. 371. 565. 1190 mundi genitale ii, 1104
 Tendere iv, 326 cursum v, 630
 Tendimus vi, 25
 Tendit iv, 180. 1048. v, 482. 727
 Tendunt iv, 613. 1197
 Teneant iv, 991
 Teneas ii, 1089
 Tenebant v, 946
 Tenebræ vi, 489 sequuntur iii, 415
 Tenebras i, 116. 147. ii, 58. 1099. iii, 91. iv, 171. v, 976. vi, 38. 250. 409

- Tenebris ii, 15. 53. 55. 57. 745. 797. iii, 1. 77. 88. 90. iv, 232. 236. 338. 349. v, 11. 175. 775. vi, 35. 37. 257
 Tenemus iii, 673. vi, 950
 Tenenda (sing.) vi, 82
 Tenendi i, 586
 Tenent iii, 925. v, 203. 1377
 Tenentes v, 993. vi, 899
 Tenentur i, 330. iii, 566. 571. vi, 350
 Tener humor i, 809
 Teneræ (plur.) ii, 361
 Teneras i, 180. 208. 261
 Tenerascere iii, 766
 Tenere i, 947. ii, 7. 530. 582. 912. iii, 381. iv, 23. 584. 970. 1200. v, 513. 712. 762. 1127. 1311. vi, 1111
 Tenerent i, 165. 523. 683
 Teneret i, 240. v, 978
 Teneri (nom. plur.) ii, 367
 Teneri (verb.) i, 1080. ii, 405. 446. 717. iii, 137. iv, 596. 648. vi, 453. 1086
 Teneris vi, 795
 Tenet i, 509. 1008. ii, 512. 1065. 1172. iii, 649. 1083. 1097. iv, 1187. v, 820. vi, 862
 Tenetur ii, 938. iii, 324. 831. iv, 887
 Tenorem iv, 636. v, 509
 Tenta frons vi, 1193 tympana ii, 618
 Tentabant v, 1367
 Tentamus iv, 235
 Tentans v, 658. 1066
 Tentante dolore iii, 148
 Tentantur gressus vi, 1114
 Tentare v, 1298. vi, 1135
 Tentarentur morbis v, 347
 Tentaret vi, 1249
 Tentarunt tauros v, 1307
 Tentat mentem v, 1210
 Tentata (sing.) i, 538. (plur.) i, 531 periclo i, 581
 Tentetur iii, 313
 Tenuis i, 875
 Tepefacta (sing.) vi, 321
 Tepidum tactum vi, 1163
 Terantur i, 897
 Teratur iv, 179
 Terebant v, 1322
 Terebrare v, 1267
 Terendo i, 901
 Teretes cicadæ iv, 56. v, 801
 Tereti cervice i, 36
 Tergemini Geryonai v, 28
 Terget vi, 118
 Tergo ii, 87. iv, 195. v, 1319. vi, 1024 terrai vi, 539
 Terimus lapidem i, 884
 Teritur iv, 1120
 Terminat i, 999. 1011
 Terminus i, 78. 597. iii, 1033. v, 91. vi, 65 vitæ ii, 1086
 Terra i, 162. 188. 568. 716. 777. 785. 788. 804. 868. 999. 1031. 1091. 1094. 1099. ii, 209. 603. 651. 888. 939. 998. 1113. iii, 174. 644. 849. 854. iv, 371. 378. 765. 997. v, 40. 220. 261. 290. 435. 474. 481. 535. 552. 761. 782. 794 (bis). 803. 806. 814. 820. 935. 1367. vi, 139. 260. 397. 476. 522. 543. 552. 553. 554. 571. 678. 770. 806. 819. 841. 844. 845. 861. 865. 884. 956. 1099 mater ii, 992 in terra i, 1058
 Terræ (sing.) i, 770. ii, 1105. iii, 173. 906. 1048. v, 99. 246. 375. 458. 496. 778. 809. 969. 1246. 1254. 1288. 1294. vi, 556. 586. 591. 665 sola ii, 592. (plur.) ii, 1108
 Terrai i, 213. ii, 1062. v, 212. 236. 252. 432. 450. vi, 534. 539. 579. 597. 652. 809 orbem iii, 1002 matris i, 252
 Terram i, 93. 710. 714. 784. 788. 840. 869. 889. ii, 603. 927. 1084. iii, 661. iv, 784. 1015. v, 69. 79. 210. 249. 402. 418. 485. 622. 752. 833. 933. 1091. 1253. 1320. 1324. 1332. 1365. vi, 52. 204. 535. 560. 583. 600. 687. 745. 831. 837. 852. 857. 864. 869. 872. 962 patriam ii, 641 matrem v, 1401
 Terrarum i, 718. 722. 887. 1083. iv, 216. 414. v, 75. 106. 143. 204. 320. 326. 345. 1345. vi, 566. 629 oras ii, 555 orbe ii, 543 orbem ii, 613. 657. 1055 orbes ii, 1074
 Terras i, 3. 31. 279. 341. 745. 820. 999. ii, 143. 212. 215. 256. 473. 608. 713. 727. 999. 1014. 1097. iv, 203. 418. 421. v, 93. 116. 215. 269. 343. 399. 594. 649. 653. 654. 657. 681. 692. 775. 909. 978. 1257. vi, 263. 286. 400. 445. 490. 495. 612. 633. 634. 637. 668. 851 omniparentes ii, 705
 Terreno i, 1085. ii, 1113
 Terrestria ii, 703. v, 295. 792
 Terrestribus ii, 383
 Terribili vi, 154. 852
 Terrificant iv, 38
 Terrificas cristas ii, 632. v, 1314
 Terrificet i, 134
 Terrifico sonitu vi, 387
 Terrigenarum v, 1410
 Terrigenas v, 1426
 Terriloquis dictis i, 104
 Terris i, 64. 131. 153. 211. 470. 840. 869. 870. 1057. 1061. 1093. ii, 476. 534. 728. 939. 1110. iv, 419. v, 447. 492. 564. 586. 629. 696. 753. 795. 901. 914. 918. vi, 49. 448. 588. 630.

633. 713. 788
 Terrore iii, 68. 158. v, 41. 1335. vi, 217. 595
 Terrorem i, 147. ii, 58. iii, 91. vi, 38
 Terrores iii, 16
 Terroribus belli v, 1306
 Teruntur v, 1099
 Testor i, 858
 Teterrima spurcities vi, 976
 Tetigere cacumen ii, 1129
 Tetigit iii, 1078. vi, 902
 Tetra (sing.) natura ii, 400 nocte iv, 173. vi, 252 (plur.) absinthia i, 935. iv, 123 cadavera ii, 415 ulcera v, 993 Tartara v, 1125
 Tetri (sing.) vi, 1203 viri, ii, 475. (plur.) ii, 421
 Tetris visceribus vi, 1198. 1269
 Tetrius ii, 509
 Tetro ii, 704. 871. iii, 580. iv, 689. vi, 21. 216. 787. 807
 Tetros boves v, 1301
 Tetrum odorem vi, 1152
 Texti vi, 852
 Texta (subst.) iv, 747. v, 95. vi, 350 ferrea vi, 1052 rerum vi, 995
 Textile v, 1350 tegmen v, 1349
 Textilibus picturis ii, 35
 Textu tenuia iv, 732
 Textura rara iv, 196
 Texturæ (subst.) i, 248. iii, 210. iv, 661. vi, 1082
 Texturas tenues iv, 159 dissimiles vi, 776
 Thalassina iv, 1120
 Theatri mœnia iv, 79
 Theatris iv, 74. vi, 108
 Thebanum bellum v, 327
 Thessalico colore ii, 500
 Thracia v, 30
 Thyrsos laudis i, 922
 Tibia iv, 589. v, 1384 cava ii, 620
 Tigna ii, 192. 196. v, 1266. vi, 102
 Timefactæ religiones ii, 43
 Timemus ii, 55. iii, 88. vi, 35
 Timendæ (plur.) v, 31
 Timendos iii, 41
 Timendum i, 112. iii, 879
 Timent iii, 73. 996. vi, 596
 Timentes mortis vi, 1238
 Timet iii, 993. vi, 973
 Timor v, 1179
 Timore i, 107. iii, 74. v, 1222. vi, 1177
 Timorem iii, 82
 Timores ii, 44. v, 47
 Timoris vi, 24. 603
 Tincta (sing.) ii, 500. (plur.) ii, 735. 746. 775
 Tinctus lumine v, 720 nectare vi, 971
 Tinguentes v, 4326. 1327
 Tinguunt lumine vi, 172
 Titillare sensus ii, 429
 Tityum iii, 997
 Tityus iii, 1005
 Tolerare i, 287. iii, 806
 Tolerarit ii, 1170
 Tollat i, 702
 Tollebant v, 1258
 Tollere v, 560. 780. vi, 469. 623. 627. 700 oculos i, 67
 Tolleret ii, 1110
 Tollit ii, 325. iii, 890. vi, 689
 Tollitur v, 266. vi, 506
 Tollunt ii, 577. iv, 550. 1008
 Tonant tympana ii, 618
 Tonat vi, 408
 Tondentes pabula ii, 317 gramina ii, 659
 Tonitralia templa i, 1098
 Tonitru v, 551. vi, 95. 112. 120
 Tonitrum vi, 163. 170
 Tonsas natantes ii, 554
 Tormenta ætatis v, 318
 Tormentis validis vi, 328
 ad Tornum structa iv, 362
 Torpens formidine iii, 994
 Torpet iii, 306
 Torquetur iii, 489
 Torreat iii, 930
 Torrent cadavera ii, 415
 Torrenti vapore iv, 1093. v, 340
 Torrentibus auris v, 411
 Torrere v, 900
 Torrescere iii, 903
 Torret sol v, 216 flagellis iii, 1032
 Torrida tellus v, 1219
 Tortari vulnere iii, 661
 Torte remota iv, 306
 Tortis iv, 549
 Torto vortice i, 294
 Totiens i, 598. vi, 1178
 Totius vi, 652. 1154
 Trabes (sing.) ii, 192. 196. (plur.) iv, 75. vi, 109. 240. 563
 Trabi iv, 298
 Tractabant vitam v, 930 ære solum v, 1288
 Tractant iv, 627
 Tractare v, 951
 Tractari morsu iii, 902
 Tractata (sing.) i, 943. iv, 19. 231
 Tractentur ii, 399
 Tractetur iv, 1256
 Tractim iii, 529. vi, 117
 Tractu ævi i, 1003. v, 1215
 Tractus flammæ ii, 207
 Tradatur iv, 303
 Tradere v, 1186. 1444
 Tradit vi, 790

- Tradita (plur.) v, 859. 865
 Traducere iv, 1065
 Tradunt iv, 1215
 Trahat vi, 345
 Trahatur iv, 377
 Trahere i, 398. iii, 533. iv, 143. vi, 1188
 Trahit iii, 234. 363. iv, 431. vi, 257. 967
 Trajecimus oculos iv, 426
 Trajicere iii, 512
 Trajiciuntur iii, 757
 Tralucet imago iv, 309
 Tramite prono vi, 26
 Tranant amnes i, 15 foramina iv, 605
 Transantibus auras iv, 178
 Tranet vi, 1050
 Tranquilla (sing.) i, 32. vi, 77
 Tranquillo pectore iii, 294 in tranquillo v, 12
 Transactis iv, 1029
 Transactum i, 461
 Transcendere fines iii, 60
 Transcurrere ii, 162. iv, 193. 208
 Transeat iv, 383
 Transfer i, 871
 Transferri iii, 516
 Transfertur iv, 315
 Transire i, 202. 358. 439. ii, 386. iv, 153. 189. 461. 604. v, 228. vi, 487. 948. 949. 989
 Transit i, 490. ii, 388. iv, 148. 250. 616. vi, 227. 228. 347
 Transmittere vi, 992
 Transmittunt campos ii, 330
 Transmutans lævis ii, 487
 Transpectum apertum iv, 273
 Transpiciuntur iv, 272. 279
 Transtra disjunctare ii, 553
 Transtulerunt iii, 135
 Transversa v, 1329. vi, 189
 Transversis v, 636
 Transverso vi, 1016
 Transversos ii, 213
 Transversum (nom.) iv, 424
 Transviat vi, 348
 Transvolat auras iv, 563
 Transvolitant i, 356
 τραυλίζει iv, 1157
 Traxere iii, 134
 Tremebunda (sing.) i, 96
 Trementes v, 404
 Tremenia iv, 75
 Tremere iii, 644. v, 299. vi, 121. 594. 1188
 Tremere iii, 751
 Tremiscunt vi, 547
 Tremet vi, 288. 543 artus iii, 488
 Tremor vi, 286 ignis v, 587
 Tremorem vi, 592
 Tremores vi, 546
 Tremoris vi, 576
 Tremulas v, 993
 Tremulis vocibus ii, 367 artubus iii, 7 ignibus iv, 406
 Tremulo risu i, 918. ii, 975 impete vi, 173 æstu vi, 875
 Tremulum iii, 302 jubar v, 696 auxilia-tum v, 1039
 Tremunt v, 1221
 Trepidant ii, 54. 964. iii, 87. vi, 34. 595
 Trepidare iii, 1089
 Trepidatur iii, 597
 Trepides vi, 85
 Trepido tumultu iii, 846 terrore v, 41
 Tribuamus ii, 787
 Tribuebant v, 1171
 Tribuendus ii, 973
 Tribui iii, 516
 Tribuisse iv, 1176
 Tribuit i, 324. 807. v, 869. 1194
 Tribus ii, 485. v, 881
 Tributa (adj. sing.) vi, 783
 Tributis i, 800
 Tribuunt iv, 1147
 Tripectora vis v, 28
 Triplicem v, 94
 Triplici v, 902
 Tripode Phœbi i, 740. v, 113
 Triquetra foramina iv, 657
 Triquetris in oris i, 718
 Triste iii, 741. 989. iv, 638. vi, 1182
 Tristes vi, 33
 Tristi iii, 72
 Tristia iv, 124. vi, 780
 Tristior i, 943. iv, 19. v, 347
 Tristis ii, 1167. iii, 1010. v, 1304
 Trita solo i, 926. iv, 2
 Tritonidos almæ vi, 750
 Triviai aram i, 85
 Triviis iv, 1196
 Trochleas iv, 903
 Troiæ funera v, 327
 Troianis i, 477
 Troiugenæ gentes i, 466
 Trucidat vi, 146
 Trudatur vi, 434
 Trudere iii, 1013
 Trudit iv, 900. vi, 1030
 Trudunt i, 293
 Trunco calido iii, 654
 Truncos ac ramos i, 354
 Truncus iii, 405
 Tuba mugit iv, 547
 Tuditantia ii, 1141. iii, 395
 Tuemur iv, 338. v, 579
 Tuendo iv, 451
 Tuens v, 34
 Tuentes ii, 941

Tuentur i, 153. ii, 942. iv, 333. 436.
782. 998. v, 1407. vi, 49
Tuere (a tuor) v, 319
Tueri i, 196. 325. ii, 61. iv, 112. 325.
381. 1132. v, 1202. vi, 1161. 1226
Tuetur v, 75
Tulerit i, 301. iv, 223. 451. vi, 930
Tulerit iv, 685
Tulit ii, 260. v, 834. 942. vi, 298
Tument iv, 1039
Tumidos artus iii, 721
Tumulos v, 1374
Tumultu iii, 846. v, 1335. vi, 217. 365.
428. 580
Tumultus plagæ ii, 955
Tundier iv, 932
Tundimus iv, 266
Tunditur iv, 1277
Tunicas ponunt iv, 56
Turbæ i, 1107. ii, 550. iv, 533. vi, 464.
510 sapientum iii, 98
Turbabant v, 1313
Turbæ (sing.) ii, 126. iii, 941
Turbam animantur ii, 919
Turbant ii, 438
Turbantia iv, 329
Turbantibus ii, 1. v, 503
Turbare v, 1303. vi, 369 fortunas i, 107
videntur ii, 125 procellis v, 505
Turbas v, 1140
Turbat iii, 38. 492
Turbatur vi, 376
Turbida (sing.) iv, 170. vi, 375. 693
(plur.) v, 998
Turbidus amnis i, 287 ardor vi, 673
Turbine i, 274. 280. 295. iii, 824. v,
218. 369. 631. 1230. vi, 125. 394.
640 cæli v, 623 ventorum vi, 152
Turbidus v, 505
Turbidus vim vi, 446
Turbo descendit vi, 437 rapidus vi, 668
Turguent iv, 1076
Turguida iv, 1028
Turicremas aras ii, 353
Turis glebis iii, 328
Turmas v, 1313
Tormatium ii, 118
Turparunt aram i, 86
Turpedine iii, 1007
Turpedinis vi, 24
Turpes ii, 421. iv, 1148. 1167
Turpi ii, 679. iii, 49. vi, 392. 1239
Turpis iii, 65
Turres iv, 354. v, 308. vi, 239
Turribus sæpti v, 1439
Turrito corpore v, 1301
Tusse vi, 1187
Tussi iv, 1160
Tutam vi, 11
Tutata (sing.) v, 857. 861

Tutelæ (sing.) v, 859. 865
Tutentur v, 234
Tutidantia corpora ii, 1142
Tympana tenta ii, 618
Tyndaridem i, 465
Tyndaridis i, 474
Tyrrhena carmina vi, 380

V.

Vacabant armis v, 1348
Vacans i, 335. 445
Vacaret i, 521
Vacat i, 508. vi, 1027
Vacefit vi, 1003. 1015
Vacet ii, 1052
Vacillans iii, 503. iv, 1117. v, 1095.
vi, 553
Vacillant tecta vi, 574
Vacillanti iii, 478
Vacillat tellus v, 1235
Vacillent arbusta i, 806
Vacuum vi, 1039
Vacuas aures mihi adhibe i, 45
Vacuatus vi, 1022
Vacui (subst.) i, 368
Vacuum (subst.) i, 394. 395. 440. 510.
527. ii, 150. 157. vi, 1012. 1017
inane i, 524. ii, 202. 226. vi, 838
Vacuum pectus ii, 45
Vada i, 201 leti v, 1231
Vadimonia iv, 1116
Vagantur ii, 82. 104. 108. iii, 448. iv,
793
Vagare iii, 628. iv, 126
Vagari i, 1061. ii, 42. iv, 50. 130. 728
Vagari a ratione ii, 81 errore iii, 1065
Vagatur v, 222
Vage (adv.) iii, 872
Vagetur flamma vi, 151
Vagis v, 946
Vagitibus ægris ii, 579
Vagitu lugubri v, 227
Vagitum Jovis ii, 634
Vagor ii, 576
Vagos imbres vi, 611
Vagus iv, 1064
Valebit i, 604
Valeret i, 631
Valescat i, 941. iv, 17
Valet ii, 1045
Valetudo iii, 103
Validos i, 301
Validum vi, 227
Vallamina iv, 591
Vallata colubris v, 27
Valli iv, 549
Vallo eburno ii, 538
Vanum i, 699. vi, 1005

Vanus error i, 1067
Vapor (et Vapos) ii, 149. iii, 234. iv,
88. 201. v, 384. 814 solis iv, 186.
vi, 235. 952
Vaporant v, 1130
Vapore i, 492. iii, 234. 433. v, 595.
598. 1101. 1261. vi, 870. 903 torren-
ti v, 340 solis i, 1031. v, 796. vi, 965
Vaporem i, 604. iii, 216. 340. iv, 54.
v, 568. vi, 868. 948. 986
Vapores i, 568. ii, 152. v, 237. 1094
Vapori vi, 858
Vaporis ii, 843. iii, 127. 306. v, 491.
vi, 219. 842 corpora iv, 869 elemen-
ta vi, 311 semina vi, 270. 274. 883
Vapulet iv, 937
Vare iv, 876
Variæ i, 590
Varians vi, 994
Variant ii, 758. iv, 652
Variante loquela v, 72
Variantes tactus ii, 815 formas v, 721
Variantia rerum i, 654. iii, 319
Variantibus formis v, 823
Variantis acervi i, 775
Variare ii, 479. 483. 490. 493. iii, 374.
iv, 661
Variata (plur.) ii, 335
Variant ii, 242
Varios i, 634. iv, 981
Vas iii, 441. 554. 949. 1022. vi, 16. 554
Vase iii, 794. v, 138
Vasi vi, 232
Vasis (plur.) iii, 435. vi, 230
Vasta (sing.) i, 723. (plur.) v, 1289. vi,
1223
Vastæ (plur.) v, 203
Vastas (nom.) i, 116. vi, 551
Vastavit vias vi, 1138
Vaste profundum i, 956
Vastis fornacibus vi, 681
Vasto hiato v, 376
Vatum i, 103. 110
Uber vi, 289
Ubera lactis i, 886. ii, 370 mammarum
v, 883
Uberibus (subst.) i, 260
Uberibus guttis i, 350
Vegeat v, 533
Vehemens iii, 481. vi, 516
Vehementer ii, 1023. iv, 33. 821. vi,
516
Vehementi iii, 153. vi, 310
Vehementius (adv.) vi, 337
Vehimur iv, 388
Vela (nom.) iv, 73. vi, 1030 pennarum
vi, 743
Velarint i, 929. iv, 5
Velata colore ii, 790

Velatum v, 1197
Velis (nom.) iv, 391. 895
Velivolis v, 1441
Vellera vi, 503
Velocibus vi, 688
Venæ (plur.) ii, 668. 1147. vi, 1068
Venantum iv, 988
Venariet v, 1249
Venas i, 860. 864. iii, 124. 218. 476.
565. 691. iv, 867. vi, 946 vitales ii,
1118 auri vi, 808 in venas ii, 1124.
1135. iv, 953
Venena i, 760
Venenatis colubris v, 27
Venenet vi, 820
Veneni vi, 827
Veneno iii, 500. iv, 689. vi, 709. 822
Venentur iii, 727
Venenum v, 898. 1007. vi, 974. 1117
acre iv, 641. 644
Venere (verb.) v, 1456. vi, 742
Venere iv, 1064. 1228. v, 895
Venerem iv, 1150. 1193. 1263
Veneres iv, 1178
Veneris iv, 1045. 1052. 1066. 1106.
1121. 1141. 1165. 1208. 1241. 1271
res ii, 173. v, 846. iii, 777 connubia
v, 1011
Veniens iv, 1173
Venientes vi, 265
Venis i, 867. ii, 904. iii, 443. v, 810.
1254
Venti (sing.) i, 272. iii, 44. 127. 248.
270. iv, 262. v, 1225. vi, 123. 136.
294. 299. 309. 318. 430. 435. 509.
517. 559. 591. (plur.) i, 6. 278. 291.
296. ii, 765. iii, 19. iv, 445. v, 255.
267. 389. 674. 743. 1191. vi, 114.
131. 189. 195. 221. 292. 359. 462.
504. 528. 567. 623. 624. 630 venti
vortex vi, 442
Ventis ii, 1. iii, 508. iv, 929. 966. v,
645. 780. vi, 97. 192. 259. 268. 366.
377. 442. 456. 512. 726. 1030. 1109
Vento iv, 895. 1089
Ventorum iii, 493. v, 218. 1229. vi, 47.
152 verbera v, 955
Ventos i, 763. v, 1085. 1330
Ventosa mens iii, 300 loca vi, 467
Ventosis vi, 536
Ventosus vi, 280
Ventres v, 1323
Ventum iii, 216. vi, 1169
Ventus iii, 129. 283. 287. iv, 260. 899.
vi, 157. 174. 210. 214. 273. 556.
577. 684. 685
Venus i, 229. iv, 1051. 1077. 1094.
1100. 1216. 1269. v, 736. 960. 1016
alma i, 2

- Vepres iv, 60
 Ver v, 736
 Vera viai i, 660
 Vera ratione i, 880
 Veratrum iv, 644
 Verba i, 825. 911. ii, 689. iv, 537. 558. 562. 583. 618. 929
 Verbera iii, 1030 ventorum v, 955
 Verberat vis venti i, 272 ventus iv, 260
 aer iv, 936. vi, 1025. 1037
 Verberet iv, 265
 Verberibus v, 486. vi, 114 radiorum v, 1103
 Verbi causa iii, 423. imagine iv, 575
 Verbis i, 139. 198. 643. 824. 833. 871. ii, 688. iii, 964. iv, 571. v, 3. 164. 264. 734. 1167
 Verbo iv, 786
 Verborum iv, 514. 553. 565. 578
 Verbum iv, 567
 Verear i, 415
 Vereor i, 81
 Vergebant venenum v, 1008
 Vergitur ardor ii, 212
 Veridicis vi, 23
 Veridico ore vi, 6
 Veris v, 736. vi, 358
 Vermes ii, 870. 927. iii, 719
 Vermibus iii, 723
 Vermiculorum iii, 728
 Vermiculos ii, 898
 Vermina saeva v, 995
 Verna species i, 10
 Verno tempore v, 800
 Vernum tempus vi, 368
 Verrentes æquora venti v, 267. 389. vi, 624
 Verrit v, 1226
 Verrunt i, 280
 Versa (sing.) v, 1293. (plur.) v, 279
 Versabunda vis vi, 581
 Versabundus turbo vi, 437
 Versamur iii, 1093. iv, 224. vi, 929
 Versando v, 721
 Versant vi, 114
 Versante turbine vi, 125
 Versantur ii, 59
 Versare iii, 165. v, 517
 Versarent vi, 1179
 Versari iv, 402. v, 719
 Versat ii, 881. v, 524
 Versatile templum v, 1435
 Versatur ii, 112. vi, 276
 Versatus vi, 174
 Versent v, 478
 Verset v, 1209
 Versibus i, 25. 138. 417. 500. 823. 948. ii, 687. 1012. iii, 36. iv, 24 æternis i, 122 Latinis i, 138 suaviloquis ii, 529 suavidicis iv, 181. 907 politis vi, 82
 Versus (subst. plur.) i, 825. ii, 689
 Vertat v, 616
 Vertentes vomere i, 212. v, 211
 Vertere i, 783. ii, 307. 873. iv, 138. v, 338. 829. 913 rationes i, 106 in utilitatem vi, 1169
 Vertere (præter.) v, 1356
 Verterit vi, 87. 383
 Verti (inf.) ii, 744. iv, 404. v, 504. 1183. 1437
 Vertice i, 294. ii, 210. iii, 1014. vi, 466. 701. 750
 Vertier i, 711. ii, 926. vi, 290 ad lapidem v, 1198
 Vertimus iv, 243
 Vertit ii, 879. v, 723
 Vertitur ii, 766. iii, 591. v, 511
 Vertunt ii, 874. 875. iv, 1123
 Vertuntur v, 473
 Verum (nom.) i, 410. iv, 210. 502. v, 713
 Veruti cursus iv, 411
 Vesci e terra i, 1091 ausis v, 855 inter se v, 73
 Vescitur ii, 1126
 Vesco sale i, 327
 Vesicula vi, 129
 Veste ii, 36. iv, 1124. v, 672. 1426
 Vestem iii, 613. iv, 148. 153. 1030. v, 814. vi, 113 aranei iii, 387 serpens exuit iv, 59
 Vestes i, 306. v, 232. 1448. vi, 470. 617 barbaricæ ii, 499
 Vestigia i, 403. 407. ii, 123. 356. iii, 4. 310. 321. 390. 529. 673. iv, 85. 366. 709. 991. 1133. v, 56. 737. 1260. 1446. vi, 421. 757 instituit iv, 474
 Vestire v, 952
 Vestis ii, 51. iv, 1120. v, 1349. 1417
 Vestit lanugine v, 887
 Veteres ii, 600. v, 172. 406. 934
 Veteri ii, 252
 Veterino semine v, 863. 888
 Vetulæ ii, 1167
 Vetus gloria vi, 8
 Vetusta (sing.) v, 161. (plur.) v, 1083
 Vetustas extrusa iii, 977 anteacta iii, 985 matura iii, 1052
 Vetustate i, 226. vi, 552
 Vetustatem ii, 69
 Vetusto spatio ii, 1173. iii, 775. v, 825
 Vexamine mundi v, 341
 Vexant turbine v, 218
 Vexanti turbine i, 280
 Vexantur plagis i, 1024
 Vexare iii, 83. v, 164. vi, 15

- Vexaret v, 1179
 Vexari ii, 3
 Vexat montes i, 276
 Vexata plagis i, 584 navigia vi, 429
 Vi i, 13. 130. 220. 569. 729. 856. 1077. ii, 63. 185. 193. 196. 198. 289. 326. 549. 963. iii, 20. 160. 334. 486. 828. iv, 127. v, 78. 163. 207. 253. 373. 1144. 1149. 1177. vi, 30. 243. 319. 379. 517. 540. 734. 1280
 Via iii, 736. iv, 1265. v, 103. 273. vi, 638. 1146
 Viæ (plur.) ii, 1019. iv, 661
 Viai i, 407. 660. 1040. ii, 249. iii, 497. iv, 824. v, 738. 1123 prima i, 1068 cuncta v, 738
 Viam i, 82. ii, 129. iii, 1042. v, 521. 712. vi, 26. 199. 548. 1262 vitæ ii, 10
 Viarum i, 957. ii, 626. v, 1205. vi, 331. 993 strata i, 316. iv, 417 flexus iii, 586 clausa iv, 616 ostia iv, 91
 Vias i, 374. ii, 406. 725. iv, 654. 946. 974. v, 442. 1448. vi, 625. 983. 1048. 1138. 1265 leti ii, 916 oculorum iv, 345. 352
 Vibrante lingua iii, 657
 Vicina (plur.) i, 897. vi, 458. 1017
 Vicinum iv, 931
 Vicit iv, 1203
 Victa (sing.) ii, 605. v, 1270 (plur.) v, 110. 1103
 Victæ (plur.) i, 1081
 Victor i, 76
 Victoria i, 80
 Victos v, 1049. 1320
 Victu iv, 634. v, 1081
 Victum (subst.) i, 599. v, 802. 1079. 1104. vi, 9
 Victus (adj.) i, 104. 625. iii, 1010. v, 344
 Videbant v, 1455
 Videmur iv, 963
 Videmus iv, 602
 Videntum ii, 422
 Videntur ii, 332. 1041. iv, 458. v, 550
 Videre ii, 16
 Videret v, 1048
 Videtur ii, 583. v, 588
 Viduata manuum v, 838
 Vietam vestem iii, 386
 Vigeant iii, 260. 284
 Vigeant v, 1106. 1111. 1403
 Vigeat v, 1397
 Vigente mente i, 924
 Vigentes rore ii, 361
 Vigere iv, 1149. v, 306. 1297
 Vigeret iv, 31. v, 1056
 Vigescere i, 758
 Viget aura i, 11 animus iii, 151
 Vigilamus iv, 763
 Vigilans stertis iii, 1061
 Vigilante animo v, 1169
 Vigilantes iv, 977
 Vigilantibus i, 133. iv, 37. v, 1404
 Vigilare i, 143. iv, 457. 1137
 Vigilat iv, 762
 Vigiles (nom.) v, 1407. 1435
 Viis vi, 1221 oris iv, 536 directis iv, 613
 Villæ limina iii, 1078
 Villam iii, 1076
 Vim i, 287. iv, 497. 1203. v, 416. 1032. vi, 180. 446. 819. 915. 953. 999 equorum ii, 205
 Vina ii, 391. vi, 230
 Vincam consurgere vi, 497
 Vincat iv, 1112
 Vincebant v, 967
 Vincendi v, 1346
 Vincere ii, 954. 955. iii, 961. iv, 483. v, 734. vi, 708
 Vinci ab ævo v, 307
 Vincla vi, 355. 915. 1069
 Vinclis iv, 1195. v, 874. 1311
 Vinculum iii, 598
 Vinco fieri ii, 747
 Vincita (plur.) v, 840
 Vincetos iv, 1200
 Vincula amicitiai iii, 83
 Vincunt i, 487
 Vineta ii, 1156. v, 1371
 Vini iii, 475. vi, 234. 805
 Vinxit iv, 1195
 Violare iv, 135. 465. 508. v, 1019
 Violari vi, 70
 Violarint ii, 614
 Violat iii, 21. v, 1154
 Violenta vis iii, 297. v, 962
 Violenti ii, 621. iv, 1109. v, 1225
 Violentia iii, 481. 741
 Violentis v, 504. 1269
 Violento iii, 824. v, 218. 369. 1230. vi, 419
 Vir iv, 818. 1275
 Virentes campos i, 19
 Vires (nom.) i, 577. ii, 134. 557. 877. 1130. 1160. iv, 866. 951. 987. v, 315. 380. 410. 625. 884. 1016. 1111. 1216. 1239. vi, 341. 1154. 1202
 Virescat copia rerum i, 675
 Virescunt i, 253
 Virgineos comptus i, 88
 Virginis Trivial i, 85
 Virgulta v, 788. 933. 1365
 Viri iii, 372. iv, 1186. 1263. v, 621. 962
 Viri (a virus) ii, 475. iii, 481
 Viribus i, 288. 970. ii, 273. 1120. iii, 450. 452. 493. 784. iv, 540. v, 817. 1097. 1110. 1173. 1176. 1269. vi,

- 558 obtusa iii, 463
 Viridantes ii, 33. v, 1395
 Viridanti colore v, 783
 Viridem v, 781
 Virides saltus ii, 355 smaragdos ii, 804
 Viridi colore ii, 322 laca iv, 1119. v, 949
 Virile v, 1355
 Virili iv, 1202. vi, 1207
 Virum ii, 1171
 Viro i, 730. v, 1010
 Viro (a. virus) ii, 852
 Virorum prima i, 87
 Viro v, 909. 1253
 Virtus i, 141. v, 856. 861
 Virtute ii, 641. v, 964
 Virtutem animi i, 71
 Virum (sing.) vi, 5. (virorum) i, 96. 729.
 ii, 326. iv, 1225. v, 312. 329. 997.
 vi, 241. 722. 1107
 Virus i, 720. vi, 635 aquarum v, 270
 Vis (nom. sing.) i, 73. 223. 239. 244.
 248. 272. 486. 725. 1050. ii, 215.
 277. 303. 306. 540. 544. 1071. iii, 8.
 171. 272. 278. 280. 297. 398. 451.
 475. 491. 498. 582. 637. 638. 645.
 747. 763. 765. 772. 791. 827. iv,
 327. 425. 492. 669. 685. 886. 915.
 1034. 1165. v, 28. 135. 183. 208.
 398. 414. 558. 561. 564. 773. 879.
 962. 1151. 1225. 1232. 1285. vi, 70.
 127. 136. 144. 237. 294. 298. 299.
 308. 309. 314. 318. 324. 327. 353.
 430. 436. 509. 529. 549. 559. 567.
 577. 581. 591. 602. 664. 693. 758.
 802. 815. 824. 830. 889. 916. 955.
 1090. 1096. 1126. 1150. 1220. 1222
 animai vi, 693. (in genit.) vi, 1136.
 (plur.) ii, 586. iii, 266
 Visat i, 116
 Viscera ii, 668. 963. iii, 218. 250. 273.
 301. 337. 376. 565. 691. v, 926. 991
 Viscere iii, 719
 Visceribus i, 837. ii, 904. vi, 1198.
 1269
 Visceris v, 901
 Viscus i, 837
 Visere iii, 267. ad vi, 1237
 Visit lumina solis i, 5
 Visu v, 102 acris iv, 713
 Visum (subst.) iv, 106. 234. 291. 695.
 733. vi, 165. 923. lacessant iv, 218.
 733
 Visus (subst. sing.) iv, 275. (plur.) avi-
 dos i, 37
 Vita i, 63. 810. ii, 53. iii, 66. 121. 128.
 333. 403. 408. 421. 558. 890. 948.
 954. 971. 981. 984. 992. 995. 1008.
 1027. 1036. 1059. iv, 509. 510. 765.
 1253. v, 16. 64. 175. 179. 228. 351.
 885. 995. vi, 78. 1209. vomenda vi,
 828
 Vita iv, 850
 Vitabant v, 967
 Vitae i, 106. 228. ii, 15. 172. iii, 2. 63.
 79. 255. 546. 591. 598. 681. 861.
 912. 956. 1055. 1091. iv, 1179. v, 9.
 21. 180. 987. 1150. 1449. vi, 4. 825
 viam ii, 10 regimen iii, 95 terminus
 ii, 1086 plenus iii, 951
 Vitae iii, 397. 943. 969. 1020. 1090.
 1097. 1106. v, 209. vi, 774. 1151.
 1238 copia vi, 814 claustra i, 416
 lampada ii, 78 pausa iii, 872
 Vitalem ii, 889. iii, 100. 216. 526 æm-
 sum iii, 635 voltum iii, 655
 Vitales ii, 716. 940. iii, 346. 406. 559.
 vi, 1225 motus ii, 947 venas ii, 1118
 nodos ii, 949
 Vitae ii, 914. v, 126. 225
 Vitae vi, 771. 1092 rerum ii, 575
 Vitalibus iii, 576. 831. v, 855
 Vitalis motus ii, 954 ventus iii, 129
 Vitaliter animata v, 146
 Vitam i, 196. 586. ii, 960. 996. iii, 38.
 42. 171. 258. 323. 398. 469. 549.
 769. 882. 932. 1070. 1100. iv, 829.
 1275. v, 11. 170. 802. 930. 1079.
 1104. 1116. 1121. 1153. 1174. 1423.
 1433. vi, 3. 11. 15. 1196. 1222. sere-
 nam ii, 1093 edere vi, 1256
 Vitanda (plur.) vi, 779
 Vitandi v, 43
 Vitant iv, 325
 Vitarat vi, 1197
 Vitare ii, 558. 916. iii, 86. iv, 512. 822.
 844. 1139. v, 842. 955. vi, 408
 Vitat iv, 1066
 Vitia iv, 1144
 Vitiata potestas iii, 674
 Vitigeni liquoris v, 15 latices vi, 1070
 Vitis iii, 733
 Vitio vi, 17. 1068 vertere v, 1356
 Vitis ii, 1167
 Vitium iv, 387. 821. vi, 16
 Vitri iv, 606
 Vitro vi, 990
 Vituli (plur.) iv, 57
 Vitulo v, 1033
 Vitulorum ii, 364
 Vitulus ii, 352
 Viva (plur.) ii, 878. 963. v, 39. 989.
 991. vi, 887
 Vivam (nom.) ii, 617
 Vivant ætheris ignes i, 1033
 Vivata potestas iii, 410. 557. 680
 Vivebant vi, 1207
 Vivendo i, 203. iii, 961. 1094. 1103
 Vivente iii, 654

- Vivere iii, 102. 511. 684. 786. iv, 1159.
 v, 17. 130. 870. 959. 1117
 Vivescit iv, 1061. 1131
 Vivi (verb.) v, 18
 Vivida vis i, 73 tellus i, 179
 Vivit iii, 303. 406. v, 539
 Vivo (nom.) ii, 702. iii, 1059. iv, 743
 busto v, 991
 Vivos ii, 870. iv, 42
 Vivum iv, 771
 Vivunt ii, 75. 663. iii, 50
 Vivus iii, 899
 Viximus iv, 1166
 Ulcera tetra v, 993
 Ulceribus vi, 1146. 1164
 Ulcisci v, 1148
 Ulcus iv, 1061
 Ulla v, 163
 Ulla (dat. cas. sing.) i, 688
 Ultima v, 650
 Umbra iv, 365. 374. 381. 383. vi, 783
 Umbram iii, 305. iv, 370. 511 ducere
 late iv, 140
 Umbrantes floribus ii, 628
 Umbras iv, 42. 342. 379. v, 763
 Umbris frigoris v, 640 noctis v, 972
 nox obruit terram vi, 864
 Una quæque iv, 557
 Una mucronibus ii, 427
 Unctis unguibus v, 31. 1321
 Unco labro iv, 592. v, 1406
 Uncus vomer i, 314
 Undæ (plur.) i, 375. 381. iii, 493
 Undas i, 1084. iii, 841. iv, 423. 439. v,
 273. vi, 256. 403. 434. 638. 717.
 881. 891. 894. 1171 æriæ ii, 151
 Unde i, 609
 Undique ii, 130
 Undis i, 289. 720. 721. 1030. iv, 220.
 434 (bis). v, 223. 375. 419. 1003. vi,
 436. 622. 728. 925. 1075 mollibus ii,
 375
 Unguenta iv, 1118. 1125
 Unguenti spiritus iii, 223
 Unguentum vi, 974
 Ungues iii, 527. v, 1037. 1282
 Unguibus v, 32. 1036. 1321
 Unguiculos vi, 947
 Unguit iv, 1172
 Ungula ferarum iv, 685
 Unis v, 895
 Uniter iii, 851. v, 538. 556. 559 apti
 iii, 851. 858
 Unum quidvis iv, 125
 Unum quidquid v, 1453
 Unvorsum (adj.) iv, 263
 Unusquisque iii, 892
 Vocabant v, 943
 Vocabula v, 1041
 Vocamen ii, 656
 Vocamus i, 370. 427. 440. 508. 1073.
 iii, 94. 140. iv, 34
 Vocant vi, 908
 Vocantes ii, 318
 Vocantur vi, 740
 Vocare i, 54. 459. 482. ii, 654. iv, 715.
 v, 1085
 Vocat v, 525
 Voce i, 913. iii, 966. iv, 550. 580. 715.
 v, 1057. 1089. vi, 1243
 Vocem (nom.) ii, 833. iii, 156. 944. iv,
 529. 544. 563
 Voces (nom.) i, 302. 355. 491. ii, 328.
 iii, 57. 468. iv, 222. 537. 551. 569.
 581. 601. 615. 989. 1217. v, 338.
 1059. 1080. 1087. 1172. 1378. 1405.
 vi, 228. 951
 Vocibus ii, 367. iv, 611. v, 994. 1021.
 1043. 1045. 1063 liquidis ii, 145
 Vociferantur carmina i, 733 æra ii, 450
 Vociferari iii, 14
 Vociferator res ii, 1050
 Vocis iii, 495. v, 1054. 1069. vi, 1146
 asperitas iv, 555
 Vocitamus vi, 297
 Vocitant ii, 611
 Vocum iv, 572 primordia iv, 534
 Volabant v, 490
 Volamus velis iv, 391
 Volando vi, 304. 450
 Volans iii, 783. vi, 86. 382
 Volantes ii, 206. 821. iii, 387. iv, 1004.
 v, 254. 1190. vi, 96. 103. 113. 483.
 611. 742. 833
 Volantum corpora ii, 1082
 Volare i, 971. 1063. iv, 140. vi, 1094
 Volarent iv, 843. vi, 435
 Volat vi, 327. 333
 Volatile telum i, 969
 Volebant v, 1246
 Voles ii, 490
 Volet v, 842
 Volgata vela iv, 75 per ævum v, 428
 Volgi i, 316. ii, 622. v, 1138
 Volgivaga iv, 1064
 Volgivago more v, 930
 Volgo (adv.) i, 239. ii, 215. 337. 723.
 iii, 267. iv, 73. 86. 587. 704. vi, 521
 Volgum animantum ii, 919
 Volgus i, 944. iv, 20
 Volitant iii, 732. iv, 36. 86
 Volitantibus spoliis iv, 60
 Volitare i, 951. ii, 380. iv, 42. 222
 Volitent ii, 1054. iii, 33. iv, 28
 Volnera iv, 1063. v, 996. 1196. 1302
 vitæ iii, 63 vasta v, 1289
 Volnere i, 35 tortari iii, 661. iv, 1113
 victos v, 1320 violento vi, 419

- Volneribus v, 1335
 Volnus iv, 844. 1042 æternum ii, 638
 Volpes iii, 742. v, 861
 Volt iii, 516. 773. vi, 405. 407
 Volta iv, 1206
 Voltum iii, 164. 655
 Volturii iv, 684
 Voltus iii, 468. 594. iv, 1217 furiosus
 vi, 1182
 Volvantur vi, 978
 Volvat se fluctus iv, 679
 Volubilibus figuris iii, 191
 Volubilis procursus ii, 454
 Volucres (subst.) ii, 144. iii, 893. 997.
 1006. iv, 1001. 1190. v, 32. 799.
 823. 1077 variæ i, 590. ii, 344
 Voluceri i, 1095 lumine vi, 172
 Voluceri (adj.) iv, 204
 Volvebat odorem vi, 1152
 Volvenda (sing.) glans vi, 178 ætas v,
 1275. (plur.) sidera v, 515
 Volventem vi, 380
 Volventes fontes ii, 590
 Volventia vi, 344 lustra v, 929
 Volvere fluctus vi, 33. 73. 540 auras vi,
 1226
 Voluerunt v, 1119. 1346
 Volvi iii, 77. v, 82. 1188
 Volvier v, 715
 Volvit vi, 691 æra iv, 287
 Volvitur iii, 1015. vi, 371. 393
 Voluntas ii, 257. 261. 276. iii, 44. 175.
 iv, 881. 982. 1039. vi, 388
 Voluntate animi ii, 270
 Voluntatem nostram iv, 782
 Voluptas i, 1. 141. ii, 3. 258. 965. iii,
 28. 252. 1094. iv, 631. 633. 1068.
 1074. 1078. 1194. 1201. 1256. v,
 179. 1432. vi, 93 dia ii, 172
 Voluptatem ii, 967 liquidam iii, 40
 Voluptatis iv, 1107
 Volutant iii, 241
 Volvunt v, 522. 643
 Vomenda vita vi, 828
 Vomer i, 315
 Vomere (nom.) i, 212. v, 211
 Vomeris iv, 1266
 Versus ii, 188. 1052
 Vortex vi, 276 igneus vi, 297 venti vi,
 443
 Votis nectere vota v, 1201 adit v, 1228
 Vox iv, 536. 558. 566. 569. 603. 607.
 617. 694. 703. 704. 796. v, 1056. vi,
 1243 insinuata iv, 527 radit iv, 531
 Urbe vi, 1276
 Urbem iii, 1080. vi, 1138. 1257
 Urbes i, 256. ii, 607. 624. v, 341. 1107.
 1161. 1236. vi, 586. 589. 595
 Urbis iv, 354
 Urere iv, 872. v, 900
 Urgens vi, 511
 Urgere vi, 191
 Urgeri iii, 906
 Urgeris iii, 1064
 Urget iii, 995. vi, 480. 557
 Uri iii, 900
 Urit ignis vi, 660
 Uritur vi, 150
 Usi (plur.) v, 1045
 Usquam i, 796
 Usu iv, 850 datur iii, 984
 Usus (subst.) iv, 833
 Usurpare i, 55 oculis i, 302 sensibus iv,
 973
 Usus (subst. plur.) iv, 839. v, 1286.
 1451. vi, 9. (opus) i, 185. 220. iv,
 829. v, 842
 Ut non est ii, 495
 est Ut iii, 738 ut si iv, 991. vi, 151.
 759 ut (per se, quasi) vi, 1230
 Ut est cunque v, 583
 Utare i, 871
 Utendi iv, 840. 849
 Uteri (plur.) v, 806
 Uti (verb. cum accus.) vi, 1134
 Utile i, 332. iii, 735
 Utilis iii, 208
 Utilitas v, 1028. 1047
 Utilitate sua v, 858
 Utilitatem iv, 25. v, 871. vi, 893. 1169
 Utilitatis iv, 852. 855. v, 868
 Utraque iv, 292
 Utras v, 837
 Utrasque ii, 517. v, 473. 477. vi, 361
 Utrimque i, 837
 Utrumque iii, 658. vi, 498
 Uvas fundi i, 176
 Uvescunt vestes i, 307
 Vultu iii, 294. v, 839
 Vultus iv, 1027
 Vulturinus v, 744
 Uxor optima iii, 907
 Uxores iv, 1231. 1248. 1259
 Uxoribus iv, 1261

Z.

Zephyri (plur.) v, 1381
 Zephyrus pennatus v, 737

FINIS.

